ספר

עין יעקב

מאסף

לכל האגדות והמדרשים המפוזרים בש"ס תלמוד בבלי, ואגדות מתלמוד ירושלמי

עם פירוש רש"י, ותוספות, וחדושי הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, והר"ן, וחדושי

הכותב (מאת הרב המאסף), כל אלה יתנו על האגדות מש"ס בבלי. ועל אגדות ירושלמי באור הרב הכותב.

את כל אלה אסף וחיבר יחד, איש צדיק תמים הגאון החכם הכולל

מרנא **יעקב בר שלמה ן' חביב** זצ"ל

ועליהם נוספו

א) **חדושי אגדות** להרב הגאון האמתי נר ישראל מרנא **שמואל אליעזר** ב"ר **יהודה הלוי אידלש** ז"ל (מהרש"א). ב) **מאור עינים** [הריא"ף], חדושי הרב המוסמך הגאון מוהר"ר **יאשיהו** ב"ר **יוסף פינטו** ז"ל. ג) **בית יהודה** כולל **הוספות אגדות** שהשמיטן הרב המחבר ז"ל, אספן והוסיפן הרב הכולל מוהר"ר יהודה אריה די מודינא ז"ל רב בוויניציא, ועל כל מאמר מהאגדות שנוסף נלוו חדושי הרב ז"ל, ויזכיר אותם בשם **אמר הבונה**. ד) **חדושים** מהגאון הגדול כו' מוהר"ר **יונה תאומים** ז"ל (בעהמ"ס קיקיון דיונה). ה) **קהלת שלמה**, חדושים מאת הדיין המצוין הרב **שלמה יקותיאל זלמן** ז"ל דיין דק"ק גלוגא רבתי. ו) **באור** מלות חמורות שבאגדות ירושלמי מס' **הערוך**.

ועוד נוסף בו הספר הנפלא

עיון יעקב מאת הרב הגאון הגדול המובהק כו' מוהר"ר **יעקב ריישר** ז"ל (בעהמ"ס חק יעקב ושו"ת שבות יעקב וכו')

עם כל **שאר ההוספות** וכל המעלות בקודש **שבכל ספרי עין יעקב** שיצאו לאור עד כה, דבר לא נעדר.

ועל כל אלה הוספנו בו עתה

ארבע עשרה הוספות נכבדות, חדשות ומועילות

רובן לא שזפתן עוד עין הדפוס. הלא המה הפירושים

עץ יוסף. ענף יוסף. יד יוסף.

ועוד **עשתי עשרה הוספות** המפורשות מעל"ד.

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה לפ"ק

ואלה הן ארבע עשרה ההוספות החדשות

שנוספו עתה בספר עין יעקב הזה :

א) **תוספות אגדות** עם **פרש"י ותוספות**, האגדות הרבות שנשמטו מעין יעקב (ולא נוספו בו גם ע"פ ס' בית יהודה) ונמצאים עליהם חדושים ובאורים בספר **חדושי אגדות, בהריא"ף, ועיון יעקב**, יען שחוברו בתחלה על הש"ס, ויהי כי נלוו אח"כ על הע"י הציגו המדפיסים בתוכם ציונים על החדושים שבהם להמאמרים הנשמטים מע"י, והציבו עליהם ציון תבנית יד או ככב או מלת „בגמרא" להראות שמקום המאמר נפקד פה והנהו בגמרא, הנה עתה הוספנו ואספנו את **כל המאמרים ההם** אל הע"י ועליהם **פרש"י ותוספות**: וכל אלה הקפנו בחצאי רבוע [ ] .

ב) (כ"י) **עץ יוסף** (או **הליכות חנוך**) כולל באור מספיק להאגדות, ע"ד הפשט הנכון . מלוקט מראשי מפרשי האגדות וממפרשי הש"ס הראשונים והאחרונים וממפרשי המדרשים, ומהרבה ספרי דרוש ושארי ספרים .

ג) (כ"י) **ענף יוסף** (או **פורת יוסף**) ירחיב הבאור למאמרים העמוקים והסתומים, ע"פ הצעות והקדמות חקרי לב ודרושים קצרים, ע"פ מבחרי המפרשים וספרי הדרוש .

ד) (כ"י) **יד יוסף** מראה מקומות המאמרים בש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים וילקוט, פסיקתא רבתי ומכילתא ופדר"א ובזהר ותקוני זהר :

כל אלה חוברו יחדיו ע"י הג"מ מוהר"ר **חנוך זונדל** במוהר"ר **יוסף** ז"ל (בעה"מ פי' עץ יוסף וענף יוסף על המדרש רבה ותנחומא וכו').

ה) (כ"י) **חדושי גאונים** נלקטו ונאספו מן **שנים ושבעים ספרים** מספרי גאוני ישראל (ונקבו למטה בשם ע"ס א"ב*) :

ו) (כ"י) **גאון יעקב** (לא נודע שם מחברו) העלה רב פנינים ומרגליות טובות ממצולות ספרי חכמי ישראל וממבחרי פירושיהם לאגדות הש"ס, ויענדם עטרת גאון תפארת לספר הזה .

ז) (כ"י) **אוצר בלום** כולל מראה מקומות, חלופי גרסאות, הערות ותקונים בע"י ובמפרשיו, מאת הגאון המובהק מוהר"ר **ישעיה** (פיק) **ברלין** זצ"ל .

ח) (כ"י) **אהבת איתן** באורים וחדושים מאת הגאון הגדול כו' מוהר"ר **אברהם** ז"ל ממינסק (בעהמ"ס משכיל לאיתן וכו').

ט) (כ"י) **נמוקי הגרי"ב** מהרב הגאון הגדול כו' מוהר"ר **יהודה בכרך** ז"ל אבד"ק סייני (בעה"מ נמוקי הגרי"ב על ש"ס וכו').

י) **מאמר** על דרשת חז"ל בכלל, מאת רבינו **אברהם בן הרמב"ם** ז"ל .

יא) **כללי** הדרושים והאגדות מאת רבינו **ישעיה הלוי הורוויץ** ז"ל בעל **השל"ה** הק' .

יב) **מאמר** על האגדות מהגאון החסיד כו' מוהר"ר **משה חיים לוצאטו** ז"ל (בעהמ"ס מסלת ישרים וכו').

יג) **מבוא האגדות** מאת הרב הגאון החכם כו' מהור"ר צבי הירש חיות ז"ל (בעהמ"ס מבוא התלמוד וכו') .

יד) (כ"י) **המתורגמן** יתרגם ללשון יהודית־אשכנזית את המלות החמורות שבאגדה .

פירש"י הדפסנו **בשלמות** וכן השבנו למקומותיהן גם את **ההשמטות** שנשמטו בהרבה ע"י מחדושי **הרב הכותב** ז"ל, והדפסנום בשלמותם כפי שנדפסו בחיי הרב ז"ל. גם את הספר **חדושי אגדות** הדפסנו **בשלמות** כפי שנדפס בחיי המחבר ז"ל, וכן השבנו למקומותיהן גם את ההשמטות שנשמטו **מחדושי הריא"ף** ז"ל והדפסנום בשלמותם לכל חלקי הע"י. ויתר המעלות בקדש שנוספו בע"י הזה הנן נזכרות בהקדמתנו לספר הזה .

---

*ואלה הם **השנים ושבעים ספרים** שנלקטו מהם **חדושי גאונים** הנ"ל :

א) אלשיך, אברבנאל, אמונת חכמים, ארח מישור, אהל יעקב, איי הים, אמת ליעקב . ב) בחיי, באר הגולה (למהר"ל מפראג), בינה לעתים, באר רחובות, ג) גבורות ה', גבורת ארי . ד) דרשות הר"ן, דרש משה (להג"מ משה פיזענץ ז"ל), דברי חכמים וחידותם, דרך הישר . ה) התורה והמצוה. ז) זהב שיבה (להר"ש אלגאזי), ח) חדושי הרמב"ן, חדושי הרשב"א, חדושי בעל עטרת ראש (כ"י), חדושי הגר"א ז"ל, חדושי הג"מ שאול קאצענעלענבאגען ז"ל מווילנא, חתם סופר, חדושי מהר"ץ חיות, חדושי הג"מ יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן ז"ל. ט) טורי אבן . י) יבין שמועה, יתר הבז, יערות דבש . כ) כלי יקר, כלי פז, כבוד הבית . ל) לחם שלמה, לחם סתרים, לקוטי חבר בן חיים, מ) מעשי ה', משאת משה, מהר"ם שי"ף, מראית העין (להרחיד"א), מצודת דוד, מדרש שמואל, מלחמת חובה, מיני תרגימא . נ) נצח ישראל (למהר"ל מפראג), נפוצות יהודה, נוה שלום, נצח ישראל (להג"מ ישראל הלוי ז"ל מזאמושטש) . ע) עקידה, עקרים, עוללות אפרים, עולת אהרן, ערוך לנר, עטרת צבי, עין אליהו, עיני יצחק, (להדרשן המפואר הג"מ יצחק אהרן שליט"א מ"מ מווילקאמיר) . פ) פנים מסבירות, פני יהושע, פני יצחק, פתח עינים . צ) צל"ח . ק) קהלת משה . ר) ראש יוסף . ש) שיטה מקובצת, שיורי המדות . ת) תשובת הרשב"א, תוספות ר' יהודה חסיד, תורת העולה, תפארת ישראל, תורת חיים, תאוה לעינים .

הקדמת המדפיסים

אמרו המדפיסים: ראינו צורך גדול ותועלת רבה להקדים לספר עין יעקב הזה איזה דברים הנוגעים למקרי חיי הרב המחבר ז"ל בכלל, ולספרו עין יעקב בפרט, ולקצת מפעולותינו אשר פעלנו לתועלת הספר הזה בתוצאתו זאת בדפוסנו. ונאמר: הרב המחבר הוא רבינו יעקב בר שלמה ן' חביב ז"ל מעיר סמורה היא צאמארא על נהר דוערא במדינת לעאן בצפון ארץ ספרד (שפאניען), אשר הגלה מספרד עם הגולה אשר הגלתה עם הר"י אברבנאל והרי"ע בעל העקידה וכו' אשר הגלה פערדינאנד מלך ספרד בשנת מזרה ישראל (רנ"ב לאלף הששי), ואוה למושב לו את העיר שאלוניקי אשר בארץ תוגרמה. שמה חיבר לעת זקנתו את הספר עין יעקב אשר כבר אוה מימים רבים לחברו ולא יכול לפי שלא היה בידו ספרי כל שיתא סדרי משנה ותלמוד עם כל הפירושים, עד שבא לשאלוניקי אל בית החכם השלם ונעלה דון יהודה בן השר הנשיא חחסיד דון אברהם בן באן בנשת ז"ל ומצא בביתו הרבה ספרי משנה ותלמוד כתובים בידי סופרים מובהקים שהיו באוכלי שלחנו ימים רבים ויכתבו כל אלה לו לזכות בהם את הרבים. ואת ספרי חדושי הרשב"א והריטב"א והר"ן וכיוצא בהם מצא אותם בכתובים בבית הנעלה נבון וחכם דון בן באן בנשת*) (קרובו של דון יהודה הנ"ל) אשר הוציא גם הוא הוצאות רבות בכתיבת ספרים ובתקונם והגהתם כדי לזכות בהם את הרבים (כ"ז מבואר בהקדמת המחבר), ועל פי הספרים ההם אסף וקבץ את האגדות והמדרשים מכל הש"ס תלמוד בבלי וקצתם גם מתלמוד ירושלמי, ויבחר מהן את כל אלה המאמרים הראוים לחצוב מהם שנים עשר העמודים אשר כנן את מטרת ספרו עליהם (כמבואר בהקדמתו) ויעטרם בפירושי רש"י ותוספות רבותינו הצרפתים ז"ל וחדושי הרמב"ן, הריטב"א, והר"ן ושארי גאונים ז"ל. ועליהם הוסיף גם את חדושיו הנפלאים (אשר יזכרם בשם אמר הכותב) ואת כל אלה חיבר יחד במחברת הקודש, ובשנת רע"ו העלהו על מכבש הדפוס של דון יהודה גדליה בשאלוניקי, והמחבר ז"ל בעצמו יגע ושקד על הגהתו לזקקו משגיאות ושבושים, ויהי כהתימו הדפסת שני הסדרים הראשונים לקח אותו אלהים, ויכל בנו הגאון החכם מרן לוי ן' חביב ז"ל (בעה"מ שו"ת מהרלב"ח אשר הגלה מספרד יחד עם מר אביו) את מלאכת אביו ז"ל, וישקוד גם הוא על הגהת הספר ותועלתו עד מאד. אפס כי לא מצא את חדושי מרן אביו ז"ל לארבעה סדרים אחרונים, וע"כ נפקד מקומם בהם. גם קובץ פירושי וחדושי הגאונים לארבעת הסדרים ההם אשר קבצם מר אביו ז"ל לא נמצא שלם, וע"כ השתדל מהרלב"ח ז"ל להעתיק כל מה שמצא מפירושי בעלי החדושים הראשונים ז"ל בעיר ההיא (כמבואר בהקדמת מהרלב"ח ז"ל לע"י). אבל לפי הנראה לא מצאה כביר ידו לאספם במדה שאספם מר אביו ז"ל להחלקים הראשונים, וע"כ מעטו פירושיהם וחדושיהם בארבעת הסדרים האחרונים, וגם אגדות הירושלמי נפקדו בארבעה סדרים האחרונים, ונראה כי לא מצאו אז את ספרי תלמוד הירושלמי לסדרים ההם. והרב המחבר ז"ל כתב בהתנצלותו בסוף אגדות ירושלמי סדר מועד וז"ל: ועדיין לא ידעתי מה יוסיפו בר' סדרים הבאים כי שלוח שלחתי לבקש מלפני השרים והסגנים החכמים היושבים ראשונה במלכות כל מה שאפשר שימצא מתלמוד ירושלמי וכו' עכ"ל. ונראה שלא היו ש"ס ירושלמי גם לפני מהרלב"ח ז"ל ע"כ לא אסף מהם כל מאומה**):

והנה המחבר ז"ל קרא שם ספרו זה עין יעקב לחלקו הראשון, בית יעקב לחלקו השני. ויהי בשנת ה' אלפים שי"ג לב"ע הביאו שלשה מומרים את דבתם רעה על התלמוד לפני האפיפיור יוליאוס השלישי, והעלילו עליו עלילות שוא לאמר כי הוא מלא גדופים ונאצות נגד דתם, וביום העשירי לחדש אגוסט בשנה ההיא ניתן דת לשרוף את כל ספרי התלמוד והאגדה (אחרי שכבר נגזרה הגזירה ההיא בשנת ד"א תתקצ"ט ע"י האפיפיור גרעגאר התשיעי, ונשרפו אז ספרי התלמוד לאלפים ולרבבות במדינות צרפת ואיטליא, ונשנית הגזירה אח"כ בשנת ה"א כ"ד מאת האפיפיור קלעמענס הרביעי, אבל נתבטלה אח"כ בשנת ה"א ר"פ שאז הרשה האפיפיור לעא העשירי להדפיס את התלמוד) ובראש השנה שי"ד נשרפו ברומי ואח"כ בוויניציאה וברוב ערי מדינות איטליא לאלפים ולרבבות מספרי התלמוד והאגדה. ובחדש מאי שי"ד גזר האפיפיור שכל מי שלא יביא במשך חדש ימים אל ועד חוקרי הדת (אינקוויזיציא) את כל ספרי התלמוד והאגדה שבידו ונמצא בידו אח"כ אחד מכל אלה אז ענש יענש בגופו ובממונו. ובשנת שי"ט נגזרה גזירת שריפת התלמוד גם במדינת מאיילאנד ע"י השתדלות שני כומרים ומומר אחד, ועלו על מוקדה יותר מעשרת אלפים מספרי התלמוד, והישיבה הגדולה שהיתה אז בקרימונא להגאון ר' יוסף אוטילינגא ז"ל (בעה"מ לוח הדינים שבמרדכי ושבר"ן שנדפס בריווא די טרינטו שנת שי"ח, ובאלפס הרי"ל בעת בדפוסנו) נשבתה. ומאז ספו תמו כמעט כל ספרי התלמוד והאגדה מכל ארצות איטליא וכן נתמעטו מאד גם בשאר הארצות, כי כל בתי הדפוס לספרי ישראל לא היו כמעט רק באיטליא. הגזירה ההיא עמדה בתקפה עד שנת שכ"ד, אז התנפלו גדולי ישראל שבאיטליא בתחנתם לפני האפיפיור פיאוס הרביעי וגם בהשתדלות נמרצה לפני הועד הגדול שנקהלו לעניני דתם לעיר טריענט בשנת שכ"ר, והפיקו רצון להקל את חומר הגזירה ההיא ולהתיר להדפיס את ספרי התלמוד והאגדה אחרי שיעברו תחת שבט הבקורת של הצענזור שברומי, ובתנאי שישתנה שמם של הספרים ההם ושמם הראשון לא יזכר. אבל קודם שהתחילו בהדפסת התלמוד באיטליא מת האפיפיור ההוא, ואשר ישבו על כסאו אחריו לא נתנו להדפיס את התלמוד אף על פי בקורת הצענזור ובשנוי השם, וע"כ שבתה הדפסתו עוד ארבע עשרה שנה עד אשר נדפס בבסיליאה (באזעל) במדינת שווייץ כמובא לקמן. אולם את הע"י נתנו אז להדפיסו (בבקורת הצענזור ובשנוי השם) ובכן נדפס אז הע"י בוויניציאה בשנת שכ"ו ע"פ בקורת הצענזור ושינו את שמו ויקראו לו עין ישראל (לח"א) ובית ישראל (לח"ב). ובשער הע"י ההוא בח"א כתוב: וקרא לו שם חדש אשר פי ה' יקוב „עין ישראל". ובשער החלק ב' כתוב ג"כ כזאת: וקרא לו שם חדש אשר פי ה' יקוב „בית ישראל", וכן נעשה גם להש"ס תלמוד בבלי שנדפס אח"כ בעיר בסיליאה בשנות של"ח—שמ"א, כי נדפס ע"פ בקורת הצענזור ונלקה על ידו בחסר ויתר ובשנוים עד מאד. ולפי שנאסר גם להזכירו בשמו החמיר אז הצענזור לאסור להדפיס מלת תלמוד אף בפנים הגמרא ובמפרשיה, ולכן בכ"מ שנמצאת בש"ס מלת תלמוד נדפסה תחתיה בש"ס ההוא מלת גמרא או ש"ס; ואף גם במקום שלא באה מלת „תלמוד" להוראת השם רק להוראת הפעולה החמיר ג"כ לאסור אזכרתה, והדפיסו תחתיה מלת „למוד" (כמו במס' סוכה כ"א ע"ב שיחת ת"ח צריכה תלמוד נדפס צריכה למוד וכדומה בהרבה מקומות). (ואחריו נגררו כל המדפיסים ספרי התלמוד בבלי אף לאחר שנתבטלה הגזירה והדפיסו בגמ' וברש"י ותוספות בכ"מ מלת „ש"ס" או „גמרא" או „למוד" תחת מלת תלמוד יען שלא ידעו שכ"ז נשתבש מטעם הצענזור ההוא. מלבד במסכת ע"ז שלא נדפסה אז בבסיליאה נשאר כתוב בה מלת תלמוד בכל המסכת בכל הדפוסים החדשים. אולם בעין יעקב לא נשתנו מעולם כל המלות הנ"ל לפי שהוא לא נתבקר ע"י הצענזור ההוא, רק ע"י אחר אשר לא חש לזה) (עי' כ"ז באריכות בספר דקדוקי סופרים בכרך מגילה במאמרו על הדפסת התלמוד):

ובראש הע"י ד' וויניציאה הנ"ל נדפסו אלה הדברים המזכירים מקריו הנ"ל, וז"ל: „לא יקרא עוד שמך עין יעקב כי אם עין ישראל יהיה שמך. בית יעקב „לכו ונלכה באור המחבר הזה כי מציונו תצא תורה בלי טורח על כל מילי דאגדתא בסדר „נמרץ בפירושי הריטב"א, ואיהו מוסיף על הרוב נופך משלו עד כי יצאו הדברים „מסודרים ומבוארים באר היטב. ודבר ה' היקר מאד כעת ידינו אסורים „בנחשתים בבבלי ואין גולה ממנו אזנו לנו זה יצא לנו „ראשונה מכור הברזל, ממנו חזון נפרץ, ממנו יסד, ממנו פנה, „הלא זה אוד מצל מאש הפה שאסר. בית ישראל ברכו את ה' „הודו לה' כי טוב כי ממנו הכל ומידו נתנו לנו, לתת עליכם היום ברכה, בשום „שכל בלב השרים והפרתמים להוציא לאור כפירי ספורי הספר הזה בשנוי „שמו והכל מתוקן. וחלילה לנו לשלוח ידינו במשיח ה' להוריד ולמחות שם „קדושתו בשתום העין אם לא להעלות נרו. אחת היא על כן אמרנו סימנא מילתא „היא פסוק מלא, לא יעקב יקרא עוד שמך כי אם ישראל כי שרה עם שאר ספרים „ויוכל להאיר נרו, בטרם יחילו נולד הוא ויוצא פרח, וישכון עין ישראל בטח בדד „עם בית ישראל חלק שני. ראו ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' לנו, כי לעולם „חסדו עמנו. ואפריון נמטיא אל איש חיל רב פעלים שר וגדול בישראל מרוכבי אניות „בלב ימים, משועי הארץ והפרתמים, אשר נדבה אותו רוחו לקרב אל המלאכה מלאכת „הקדש כי לו יד ושם בהדפסת החבור הזה, שמו בישראל כמ"ר חיים ן' סרוק זכותו „רב ומגלגלין זכות ע"י זכאי, כי מן הטוב יצא טוב. אך טוב לבית ישראל אלהים „לברי לבב כמוהו, ואנחנו מדפיסים קמנו ונתעודד בעזרת צור ישראל וגואלו ואמצעות „השר הזה להוסיף שלמות לחבור הזה וכו'" (ומסיימים שם בשבח הדפסתם):

ובחתימת המפתח לע"י הנ"ל נדפסו אלה הדברים, וז"ל: „אלו לא באנו אלא בשביל „ספר זה המהלל ברב התשבחות בכבודו ובעצמו המנהג עולמו בחסד ובריותיו „ברחמי השם עלינו על יתר הפליטה הנשארת מהספרים הרבים „והנכבדים דיינו כל ימינו להודות לה' על כל טוב אשר גמלנו וכו' (וידברו שמה בשבח

---

*) כן מזכירו הרב המחבר בהקדמתו לע"י סתמא בלי שם העצם שלו, ולפע"נ הוא דון שמואל בן באן בנשת ז"ל, כמבואר בהקדמת הרה"ג מוהר"ר נחמן נתן קורוניל (בעהמ"ס בית נתן) לספר חמשה קונטרסים שי"ל על ידו בווין בשנת הרכ"ד ע"ש.

**) והמדפיסים דניאל בומבורגי בוויניציאה שהדפיס את הירושלמי תוצאה הראשונה, כתב במס' נדה בפרק בנות כותים, וז"ל: „עד כאן אשכחנא מהאי תלמודא ואנינו טורח לשלחא אגרים ואיזגדין בכל דוכתין ופריק ולאינא ולא אשכחנא אלא אלין ד' סדרי כו'" עכ"ל.

הקדמת המדפיסים

בשפת הרפסתם ויתנצלו על הגהתם, ואח"כ יסיימו שם בדברים האלה): „אחת היא על „כן אמרנו כי מאת ה' היתה זאת לשום בלב הפה שאסר ושהתירו בתקונים „ולשנות שמו וטעמו עמד בו וריחו לא נמר, לכן נשא משלנו ונאמר:

„מִי נָתַן לִמְ־ שִׁסָּה יַעֲקֹב לֹא הִשְׁבִּית מִ־ מֶּנּוּ גוֹאֵל
„כִּמְצָרֵף כִּמְ־ טַהֵר כֶּסֶף זְקַק שִׁבְעָה[1] כָּל יִתְגָּאֵל
„הִנֵּה זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ[2] מְטַּעֵם אַ־ לוּף מַגְדִּיאֵל[3]
„צִוָּה לִקְרֹא לוֹ שֵׁם חָדָשׁ כִּי לֹא הֵשֵׁב דָּתוֹ יוֹאֵל
„עַל בֵּן לֹא יִ־ קָּרֵא שִׁמְךָ בֵּית יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל[4].

---

1) רמז על בקורת הצענזור כו. 2) מעריפת ספרי התלמוד והאגדה. 3) רומז להאפיפיור שהוא אלוף רומי שנקראת מגדיאל (כמבואר בב"ר ומובא ברש"י סוף פ' וישלח). 4) מוסב על הע"י חלק ב' שנקרא בית יעקב והוסב שמו „בית ישראל".

ומזה יצא שנזכר הע"י בהרבה ספרים בשם עין ישראל ובית ישראל. ובחסדי ה' נתבטלה הגזירה אח"כ והספר חזר לשמו הראשון.

והנה כבר נזכר בדברינו לעיל כי המחבר ז"ל לא אסף אל ספרו רק את האגדות הראויות לחצוב מהן שנים עשר העמודים אשר מטרת ספרו נשענת עליהם, והניח יתרם, והנה בא הרב ר' יהודה אריה די מודינא ז"ל וילקט אחריו באמרים לקוטי בתר לקוטי מאמרים רבים ממאמרי ההגדות שעזבן בעל הע"י, ויאספם יחד עם פרש"י ותוספות בספר, ויקרא את שם הספר בית יהודה. גם עיטר את המאמרים ההם בחדושיו אשר קרא להם בשם הבונה. וספרו נדפס ראשונה בוויניציאה בשנת שצ"ה.

ואח"כ בא הג"מ יצחק מאיר פרנקיל בהג"מ יונה תאומים ז"ל (בעהמ"ס קיקיון דיונה) וסיפח את הספר בית יהודה עם הבונה הנ"ל על העין יעקב שנדפס באמשטרדם בשנת תמ"ד. גם הוסיף בע"י ההוא את הספר חדושי אגדות מהרש"א וחדושי הריא"ף (מאור עינים) לע"י חלק ראשון, וחדושי אביו הרב ז"ל בעהמ"ס קיקיון דיונה. כל אלה חוברו יחד על ידו בע"י הנ"ל וקרא לו כתנות אור.

ואחר יצא הג"מ שלמה יקותיאל זלמן ב"ר יעקב ז"ל דיין דק"ק גלוגא רבתי, ובנו ה"ר יחיאל איכל ז"ל עזר על ידו, והוציא לאור את הע"י בד' אמשטרדם בשנת כל זרע יעקב כבדוהו (ת"ק) והדפיס בו את כל הענינים שנדפסו בע"י כתנות אור הנ"ל ועוד הוסיף עליהם את חדושי הריא"ף (מאור עינים) לחלק השני מע"י שמצא אותו בכ"י ביד אחד מיוחד מרבני ישיבה הכללית שבעיר וויניציאה ה"ה הדיין המובהק החכם הכולל מוהר"ר יעקב במוהר"ר עמנואל בליליוס ז"ל והוא מצא אותו בארם צובא בגנזי החכם המרומם הר"ר דניאל פינטו ז"ל נין ונכד של הרב המחבר ז"ל. וגם קצת חדושים אשר אסף מחדושי גאוני זמנו והוסיף עליהם גם נופך מדיליה וקרא להם בשם קהלת שלמה, וגם שם הכולל של הע"י קרא „קהלת שלמה". וכן נדפסו ספרי הע"י עוד בכמה פנים בשנוים ובפירושים שונים בכמה דפוסים, רבו מלספר.

והנה אנחנו אספנו אל הע"י הזה מבחרי ההוספות והמעלות אשר מצאנו בכל ספרי ע"י הקודמים, וגם הדפסנו בו על הדף את הספר הנפלא עיון יעקב מאת הרב הגאון האמתי כו' מוהר"ר יעקב רישר ז"ל (בעהמ"ס חק יעקב ושו"ת שבות יעקב כו'), ועוד הוספנו בו על כל אלה

ארבע עשרה הוספות נכבדות

שנזכרו בשער הספר. ולמותר להרחיב הדיבור בבאור גודל ערכן ותועלתן הרבה ולספר בשבחן של כל ההוספות ההן, כי כאו"א מעלתה ותועלתה גלויה וידועה לכל, והן בעצמן מכריזות עליהן.

כי מי לא יראה אור גדול בהגלות נגלות אור הגנוז של הספר אוצר בלום להגאון המובהק המפורסם מוהר"ר ישעיה (פיק) ברלין ז"ל, אשר היה ספון עד כה בכ"י, ולא נתגלה אורו עד כה. ובא לידנו ע"י הרה"ג החכם מוהר"ר אפרים זילבער שליט"א אשר מצא אותו בכתובים על גליון ס' עין יעקב ד' אמשטרדם תקי"ד (שנדפס בשמיניות כאגטן) וגם בעלים מיוחדים בראש הספר, כתובים בעצם כי"ק של הגרי"ב ז"ל ופיו יקבנו אוצר בלום. ואת הס' ע"י ההוא מצא בגנזי ספרי מר חותנו הגאון מהר"ם תאומים שליט"א אבד"ק הארדענקא, שנפל לו למורשה מאו"ז גאון יעקב מליסא ז"ל, והוא קנה אותו מיד הג"מ יוסף מאי ז"ל חתן הגרי"ב ז"ל, והרא"ז הנ"ל העתיק את הספר הנ"ל ויתנהו לנו לזכות בו את הרבים, וזכות הרבים יהי תלוי בו. אפס כי אחר לבוא אלינו אחרי הדפסת כרך ברכות והדפסנוהו בעלה מיוחד בתור השמטה.

הספר היקר ההוא יפיץ קרני אורו על האגדות בציוניו ותקוניו, במראה המקומות, בהגהות וחלופי גרסאות ובהערות נפלאות, כמעשהו בכל הש"ס כן מעשהו בספר ההוא.

כן נודע לכל יקרת ערך פירושי בעל הענפים על הע"י, וציוניו ומ"מ, שכבר איתמחו פירושיו הנחמדים על המדרש רבה ותנחומא וכו', ופקיעי שמיהו, ומשמיא קא זכו ליה דליתקבלון מיליה בעלמא, ופירושיו הנחמדים זכו לשם ולתהלה בין כל עם ישראל. וכמעשהו בפירושיו על המדרשים הנ"ל כן הפליא לעשות גם להע"י כמבואר בהקדמותיו. ועד כה היו שפונים טמונים בכתב ידו הטהורה ביד יורשיו ולא זכה עוד עם ישראל ליהנות מאורו.

ומה יקרו מאד חדושי הגאונים שנלקטו ונקבצו יחדיו מן שנים ושבעים ספרים מספרי גאוני ישראל וחכמיהם ונדפסו בלשונם ממש מבלי כל שנוי, והורמו מסלתם ומשמנם ע"י חכמים חכמי תורה (במצותנו והוצאותינו) והיו יחד לבאר באור נחמד ונפלא מאד על האגדות.

ומה נכבד היום בהגלות נגלות אור הגנוז של הספר גאון יעקב אשר מחברו צלל במצולות חקרי לב חכמי ישראל וגאוניו אשר חקרו בחכמה רבה וגם מצאו לגלות הרבה ממסתרי צפונות כוונות האגדות וחידותיהן, והוא הפליא השכיל להעלות ממצולותיהם רב פנינים ומרגליות טובות ולעשות מהן עטרת גאון תפארת להע"י. את הספר ההוא מצאנו בכתובים ולא נדע שם מחברו, אבל מעשיו מוכיחין על עושהו כי רב חיליה דהאי גברא בתורה וחקרי דרכיה, ויבן בינה יתירה אל הליכות האגדות ודרכיהן, והפליא לאסוף להן באורים נפלאים ואמתיים כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים.

כן אך למותר להלל את יקרת חדושי הגאונים המפורסמים בעה"מ אהבת איתן ונמוקי הגרי"ב שכבר איתמחו הנהו גברי בספריהם ובחדושיהם הנפלאים על הש"ס ופוסקים וכו', ושני המאורות הגדולים ההם יאירו אור גדול ובהיר על האגדות בפירושיהם וחדושיהם הנפלאים אשר יבארו אותן ע"ד הפשט הנכון, וידרשום כמו חומר. וגם אורם היה גנוז עד כה ויהי ספון בכת"י ביד זרעם שליט"א, ולא הופיע עוד על פני תבל עד עתה.

המתורגמן. גם הוא יאיר אור גדול על מחשכי הרבה מלות שבאגדה קשי ההבנה והבאור, ויבארם בלשון יהודית־אשכנזית למען יובנו לכל העם ונתחבר עתה במצותנו ובהוצאותינו.

ומלבד כל אלה יאירו בראש הע"י ארבעה מאורות הגדולים ויפיצו אור בהיר על דרכי האגדות והדרשות וכלליהן. ה"ה רבותינו הגדולים רבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל (במאמרו על דרשות חז"ל, מספר קובץ תשובות הרמב"ם ז"ל ח"ב ד' לפסיא), ורבינו ישעיה הלוי הורוויץ ז"ל (בעל השל"ה) (במבוא על אגדות חז"ל ממאמר תורה שבע"פ בשל"ה כלל כ"ד כלל דרושים ואגדות). והג"מ משה חיים לוצאטו ז"ל (בעהמ"ס מסלת ישרים וכו') (במאמרו על האגדות בספרו דרך חכמה), והג"מ צבי הירש חיות ז"ל (במבוא האגדות מספרו מבוא התלמוד). כל אלה הפליאו חקר לבוא עד תכונת האגדות והדרשות בכלל, ודבריהם המעטים במקצוע זה, מחזיקים את המרובה, וקרן אחד מאורם יפיץ אור גדול מאד על פני כל האגדות והדרשות בכלל.

ויותר מהמה הוספנו הוספה רבה ונכבדה גם בפנים הע"י, ה"ה: כל האגדות שבאו עליהם דברי המפרשים בס' חדושי אגדות, והריא"ף, ועיון יעקב ונפקדו מקומן בע"י גם אחרי הוספות המאמרים מס' בית יהודה, וע"כ הציגו המדפיסים הראשונים בתוך המפרשים הנ"ל בכ"מ שנפקד המאמר מהע"י תבנית יד ☜ או ככב * או תיבת „גמרא" לאמר שנפקד מקום המאמר פה ומקומו בגמ', הנה אנחנו אספנו והוספנו את כל המאמרים ההם אל תוך הע"י, ועטרנום גם בפרש"י ותוספות, והקפנום סביב בשני חצאי רבוע לאמר כי נוספים הם. ואם אמנם שכבר שמו לב לדבר הזה גם איזה מדפיסים ומו"ל לפנינו (כמו המו"ל את הע"י קהלת שלמה הנ"ל וכדומה) ואמרו גם המה למלאות חסרון המאמרים ההם בע"י, אבל לא קיימו את הדבר רק במקצת מן המקצת מהמאמרים, וגם אלה שהוסיפו לא הביאו מהם רק ראשי הדבור מהמאמר ולא כלו. ואנחנו עשינו את מלאכתנו שלמה בעז"ה ואספנו והוספנו כל המאמרים כלם שנשמטו, וכלם בשלמותם ולא מקוטעים.

ועוד זאת עשינו כי הדפסנו את פרש"י בשלמותו, גם הצגנו בו המ"מ מתנ"ך ומגמ' כאשר נדפס בשלמותו בש"ס. וכן השבנו למקומם גם את חדושי הרב הכותב ז"ל שנשמטו משארי ע"י והדפסנום בשלמותם כפי שנסדרו מאת מחברם ז"ל. וכן את הספר חדושי אגדות הדפסנו כלו בשלמות אשר לא נדפס כן בשלמותו ודקדוקו למן תוצאתו הראשונה שנדפס בחיי המחבר ז"ל. גם את הריא"ף הדפסנו בשלמותו לכל חלקי הע"י וכל השמטותיו אספנו אל תוכו.

ועל כל אלה הוספנו והגדלנו לעשות לס' הזה בעז"ה בנוגע לנוסחאות וגירסאות האגדות. כי הנה ידוע לכל מעמיקי חקר ויודעי בינה בנוסחאות וגירסאות האגדות ומדרשים עד מה רבה המבוכה הבלבול והעירבוב בענין הזה בכל ספרי הע"י שנדפסו בכל הדפוסים, כי הגירסאות והנוסחאות מחולפות שונות ומשונות

הקדמת המדפיסים

זו מזו בכל ספרי הע"י עד כי קשה למצוא כמעט שני ע"י משני דפוסים שתהיינה כל נוסחאותיהם וגירסאותיהם שוות זל"ז. וביותר משונות הן ברובן מהגירסאות אשר בגמרא שלפנינו. יש אשר השנוי הוא רק באיזה תיבות השייכות לסגנון הלשון לבד, וביותר רבו השנוים בשמא דגברי, ויש שהשנוי הוא אף בעצם תוכן המאמר ועניניו. ולא עוד אלא שאף מאמרים שלמים או מקוטעים נמצאים בע"י אשר אינם כלל לפנינו בגמרא. לדוגמא בע"י ברכות דף ס"ג (סימן קל"ט) נמצא מאמר הזה „אמר רב פפא בשם בר קפרא היינו דאמרי אינשי גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי", ובש"ס שלנו חסר המאמר ההוא כאשר העיר ע"ז הגרי"ב על הגליון. ובספר פחד יצחק הביא זה בערך גנב בשם ש"ס דפוס פורטוגאל, ועי' ע"ז הגהות מהר"ץ חיות ז"ל. וכן נמצא המאמר הזה בשם הגמרא בספר כד הקמח אות ב' (בטחון).וכן מצינו בגמ' חולין דף קל"ג ע"א „כל השונה לתלמיד שאינו הגון כזורק אבן למרקולים שנאמר כצרור אבן וגו'„ ובע"י שם נמצא נוסף ע"ז מאמר שלם התחסר בגמ' וזה הוא „ואין כבוד אלא תורה שנא' כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב אמר ר' חמא בר חנינא כל העושה טובה למי שאינו יודעה כאלו זורק אבן למרקולים שנאמר כצרור אבן וגו'„ וכן היתה הנוסחא הזאת גם לפני בעל חובת הלבבות כמ"ש בסוף שער עבודת האלהים, כאשר העיר על זה הגאון ר' שלמה איגר זצ"ל בגליון מהרש"א (ועי' בהגהות הגרי"ב) ז"ל. ולפי הנראה חסר בגמ' שלנו מן שנאמר הראשון עד שנאמר השני, ועוד נמצא הרבה כאלה. ולהיפך נמצאים הרבה מאמרים בע"י מקוטעים ובגמרא שלנו הם בשלמות כהמאמר המובא לקמן בהמשך דברינו. והנה מקור תולדות השנוים וסבותיהם שונות הנה, יש אשר יצאו ממקור גירסאות הספרדים אשר רבות מהן שונות מגירסאות האשכנזים והצרפתים. ויען שהרב הכותב המחבר ז"ל היה ספרדי כמש"ל ויגק תלמודו משדי ספרי התלמוד דשם, ועל ברכיהם נתגדל, לכן שאב את מימיו הטהורים ממקורם ויאחז בגירסאותיהם דגרים בהון מינקותיה. וגם אמנם הן מדוייקות יותר מגירסות האשכנזים והצרפתים וכמ"ש הרמב"ן ז"ל בספרו מלחמות ה' הרבה פעמים בזה"ל ואני סמכתי על גירסת ספרד שהיא נכונה יותר", ובסוף ברכות בספרו הנ"ל כתב בזה"ל אבל ספרי ספרד יותר נאמנין מספרינו". ויש שנוים אשר יצאו כשגגה מלפני המדפיסים שדלגו לפעמים מתיבה לתיבה הדומה לה, כמו שמצינו בכל הע"י מדפוסים ישנים במסכת תענית דף ד' (סי' ה') שמביא מאמר בזה"ל „ואמר רבא האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ליה שנאמר הלא כה דברי כאש וגו', אמר לה רבי אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה שנא' ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה" והריא"ף ז"ל מתקשה שם מאד ומאריך בבאור המאמר ע"ש, ואילו שם אז עינו על הנוסחא האמתית אשר בגמרא בענין הזה אז לא התקשה בבאורו כי טעות חסרון הדפוס מתיבות הדומות (מן אמר הראשון עד ואמר השני) אטעתיה, וכצ"ל „ואמר רב אשי כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע, אמר ליה רב אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה וכו'. וכ"ה בילקוט ירמיה סי' כ"ג רמז ש"ו ע"ש, כאשר העיר על זה הגאון ר' ישעיה ברלין ז"ל בספרו מיני תרגימא (פרשת עקב). הרבה שגגות כאלה נפלו בע"י, ועל ברכיהן נולדו שנוים רבים בו. ויש אשר המדפיסים חשבו לתקן הגירסאות והנוסחאות ובבלי דעת קלקלו במקום שאמרו לתקן, כי המה בראותם הגירסאות בע"י ששונות הנה מהגירסאות שבגמרא שלנו חשבו אותן למוטעות ויאמרו לתקנם, וישנו את הגירסאות הישנות שבע"י לגירסת הש"ס שלנו, בבלי דעת כי הישנות שהוציאו, הן הנה הגירסאות הספרדיות והעקריות אשר בהן בחר המחבר ז"ל. גם יש אשר מבלי משים עירבו שתי גירסאות שונות שסותרות זו את זו ואינן מתאחות לעולם. ועי' מ"ש בס' ד"ס במאמרו על הש"ס בריש מס' ברכות עמוד 78 וז"ל: „ספר עין יעקב כו' בשנת ש"ו הדפיסוהו שנית בוויניציאה בדפוס יושטיניאן ושינו את רוב „נוסחאותיו אחר נוסחת הגמרא דפוס בומבירגו ושבשו וקלקלו ע"י „זה בהרבה מקומות ועקשו את הישרה וברוב המקומות הנוסחא „הראשונה היא האמתית כגון בברכות דף ל"ב ע"א משה הטיח דברים כלפי מעלה „שנאמר ויתפלל משה אל ה', ובע"י הראשון (שנדפס בשאלוניקי בחיי המחבר ז"ל) „הגי' הנכונה שנא' ואתפלל אל ה' וכ"ה באגדות התלמוד ובילקוט דברים רמז תשצ"ז. „ובמגילה י"ד ע"א א"ר אלעזר א"ר חנינא לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה כו' ליתא „שם כל המימרא וכ"ה נכון דמימרא דר' יצחק היא בב"ק צ"ג ע"א, ושם לא הביאה „הגמרא אלא משום דר' יצחק הוא בעל המימרא, וכן במגילה כ"ט ע"א מיתי לה הגמ' „משמיה דר' יצחק ולא רמי מרי' אלעזר א"ר' אלעזר, וכ"ה בשני כתבי ידות ובאה"ת. „ובכ"ב ע"ה ע"ב מאה ושמונים אלף שווקים של מוכרי ציקי קדרה ושם הגי' האמתית „שמונים אלף מוכרי ציקי קדרה וכ"ה בכ"י מינכען ובכ"י המבורג ובאה"ת, וכהנה „רבות מאד שהגירסא הראשונה היא האמתית" עכ"ל. וע"י אלה וכאלה נתערבו ונתבלבלו הנוסחאות והגירסאות בספרי הע"י ישנות בחדשות וחדשות בישנות ועלו בלולים יחד עד כי לא נודע עוד שרשן ומקורן, יחוסן ותולדתן, אם ממעי ש"ס ספרדי יצאו או ממעי ש"ס אשכנז וצרפת, ובאיזה מהן שבחר המחבר ז"ל.

ויהי בבואנו להוציא לאור את **הע"י הזה** ונחפוץ לכלול את שלמותו, ולתקנו בכל אשר נוכל, ונשים את לבנו לצרף ולזקק ולברור את הנוסחאות והגירסאות הבלולות והמעורבות זו בזו, ולהבדיל בין הישנות להחדשות ולהחזיר עטרת הגי' העתיקות ליושנן וליחוסן. ובחרנו את הגירסאות הישנות והעתיקות לבדן, והצבנו להן ציונים שני חצאי עגול ( ) מזה ומזה, ואת הגירסאות והנוסחאות החדשות בררנו לבדהן מספרי ע"י שונים, וגם הוספנו עליהן את הגירסאות השונות שמצאנו בש"ס בבלי שלנו אשר לא נאספו עוד אל הע"י, ואת כל אלה הקפנו בשני חצאי רבוע [ ] מזה ומזה, למען דעת להבדיל בין חדש לישן, ובין גירסאות ספרדיות לאשכנזיות וצרפתיות, ולא יתבוללן יחד. כן עשינו **בפנים הע"י** וכן עשינו גם **ברש"י ותוספות** ככל הנ"ל.

גם שמנו לבנו ועינינו על **מראה מקומות הפסוקים** אשר נשתבשו כמעט בכל הע"י, ותקננו את המעוות, הגהנו שגיאותיהם, וטהרנום מכל טעות. וכן תקננו את השבושים הרבים שנפלו בכל הע"י **במראה מקומות המאמרים בגמרא ובשארי ספרים** וציינו כל דף ודף שבגמרא בדקדוק מבלי שבוש.

גם שמנו לבנו לסדר את **המאמרים ע"פ סדר התלמוד** וכן את **המפרשים** כ"א במקומו הראוי לו, תחת אשר מראש נדפסו בע"י הרבה מאמרים מהש"ס והרבה מדברי המפרשים שלא במקומם.

וראינו להעיר בזה על דבר **לוח המאמרים** (מפתח) אשר נדפס בע"י בראשונה ואח"כ השמיטוהו כל המדפיסים; יען שנתחבר על סדר הדפים ע"פ דפוס שאלוניקי, ואח"כ כשנשתנו הדפים בדפוסים אחרים, לא הועילו עוד ציוני המפתח ההוא. אף גם זאת כי נתחדשו אח"כ כמה מפתחות אחרים להע"י בספרים שונים, המסודרים בסדרים שונים המועילים יותר מהראשון.

ואלה הספרים יקירי המציאות

שהיו לנו לעינים להדפסת הספר הזה, ולכל תקוניו והוספותיו ומעלותיו, ה"ה:

שני ספרי עין יעקב דפוס וויניציאה שנת שכ"ו (האחד השאילהו לנו בחסדו הרה"ג החכם השלם כו' מוהר"ר **שלמה זלמן חיים האלבערשטאם** שליט"א לטובת הספר ולתועלתו, ואח"כ הקרה ה' לפנינו שני לו לקנותו לנו).

עין יעקב קהלת שלמה שיצא לאור ע"י הג"מ **שלמה יקותיאל זלמן** ז"ל דיין דק"ק גלוגא רבתי, דפוס אמשטרדם שנת ת"ק כג"ל.ועוד הרבה ספרי עין יעקב מדפוסים שונים היו לנו לעינים בפעולותינו. ועל הטוב נזכיר גם את הס' **עין יעקב** ד' **לבוב תרל"ב** אשר המו"ל פעלו ג"כ רבות לתועלת הספר כמבואר בהקדמתם.

ספר חדושי אגדות למהרש"א שנדפס בחיי המחבר ז"ל. חלק ראשון, בלובלין בשנת **לא ימוש** (שפ"ז) ונגמר הדפסתו יום ג' יו"ד זיי"ן סיון שפ"ז. חלק שני, בקראקא בשנת **כי נגלה ידו"ד אל שמואל** (שצ"א) ונגמר הדפסתו יום ה' כ"ח אלול שנת **ישועה** ונחמה (שצ"א).

ספר מאור עינים (הריא"ף) חלק ב', הדפסנוהו ע"פ תוצאתו הראשונה שהוציאה לאור הג"מ **שלמה יקותיאל זלמן** ע"פ כ"י המחבר שמצא אותו באיטליא, בע"י קהלת שלמה הנ"ל, כמ"ל.

ספר עיון יעקב דפוס הראשון, ווילמרשדארף שנת תפ"ט:

כל אלה הספרים יקירי המציאות היו לפנינו בעת ההדפסה, מלבד הספרים היקרים שנלקטו מהם **חדושי הגאונים** ז"ל, ומלבד ספרי ש"ס בבלי מדפוסים הראשונים שהיו לנו לעינים בהדפסתו והגהתו.

את כל אלה אספנו והוספנו בעז"ה בספר הזה חדשות רבות ומועילות. יגיעה רבה יגענו וכסף רב בזבזנו לתועלת הספר ולתכלית שלמותו. יגענו ומצאנו ת"ל להוציא מת"י דבר מתוקן. זכרה לנו אלוה לטובה!.

ווילנא יום ה' ער"ח אר"ש, שנת **ראה דבריך טובים ונכחים** לפ"ק

האלמנה והאחים ראם.

הקדמת הכותב

אברך את ה' אשר יעצני · ובדרך אמת הנחני · וילמדני בארח משפט ויורני · ויאמר לי קום קח לך קסת הסופר אשר במתניך וכתוב זאת זכרון בספר מיוחד · כל מדרשי התורה שבעל פה הלא הם כתובים ומפוזרים · בתוך החבור הקדוש הנחלק לששה סדרים · כזוהר הרקיע מאירים ומזהירים · מדבש ונופת צופים מתוקים · ובמסתר פנים רומזים דברים דקים עמוקים · מדריכים ומיישרים אל ידיעת האמת והאמונה · חכמה ומוסר ובינה · ועליהם נדקו דברי הרמב"ם ז"ל בפי' תפוחי זהב במשכיות כסף וגו' הלא בוחן לבות וכליות הוא יודע כי כאשר העירוני לבי ורעיוני לקרבה אל המלאכה לעשות אותה לא היתה כונתי ראשונה לאהבת מלאכת הדרישה ולבקש מאמרים מדרשים · ישנים גם חדשים · לדרוש בשבתות ובחדשים · ובקהל קדושים · וללכת בדרך סלולה · להשמיע קול המולה · ולדרוש בכל שבת כלה · ולכבוד משום חתן על כלה · ושמחת ברית מילה · וגם לקול יללה · על שמיעת קול כמבכירה בפחד ובבהלה · כי עם היות שדרך זה מביא אל הטוב לזכות את הרבים ולהזהיר בו איך ייטיבו דרכיהם ומעלליהם באמצעות מאמרי חז"ל · לא לבי הלך לטרוח כל הטורח שטרחתי בעבור זאת הסיבה לבדה · אחרי רואי כי רבו כמו רבו ספרי הדרשנים · וכלים מכלים שונים · אך אמנם הכונה אמתית אשר על לבי חקוקה בראותי כי באו ימי הפקודה וגם זקנה ושיבה · הלא לבי ונפשי התאוו תאוה נשגבה · אי זה הדרך ישכון אור ולכלכל את שיבתי · ומתי אעשה גם אנכי לביתי · ואי זה מקום מנוחתי · להיות משתעשע בלב שמח · קורא ושונה · והוגה בספרי בתי הנפש ולהבין אמרי בינה · מעיקרי שרשי האמונה · וגם דרכי התשובה בהם עולים ונושע תשועת עולמים · ולעמוד על ידיעת דרכים כוללים · להשיג קנין כל תכונה זכה וברה וכל מדה טובה · מתוקה לנפש וערבה · ולמצוא דברי חפץ אני אנה בא · אלך לי לכרכא דכולא בה דנא כתבא די רשים רבינו הקדוש בי דינא רבא ואחריו רבינא ורב אשי אביי ורבא · ואת מי אשאל ולמי אשאל ליתן לי סולת נקייה אם לא למרי חטייא רז"ל בעלי המשנה והתלמוד הלא הם יורוני ויאמרו לנו מאמרים אמוניים ספוריים אלהיים אל ידיעת האמת מיושרים · כולם נכוחים למבין וישרים · והדברים עתיקים · נאמרים מפי ותיקים · מפוזרים ומפורדים בין הפרקים · ובתוך פסקי דיני ממונות · שרשי אמונות · כאבנים טובות ומרגליות טמונות צפונות · בתוך צרור הכסף · ולא יהיה קלף על כל איש מעדת ישראל אשר לבו חפץ להיות מחפש לאור הנר מאין תמצא כל מרגליות ואבן יקרה גדולה וקטנה · ואי זה מקום בינה · הלא ראינו כי הרמב"ם ז"ל בפתיחת פירוש המשנה הזכיר לשבח החלק הזה מענין הדרשות אשר בחבור התלמוד וז"ל :

והיתה כונת רב אשי בחבור התלמוד ד' דברים · הא' פי' המשנה וכו' והד' דרשות שהם ראויות לכל ענין כל פרט שנזדמן להיות בו דרש וזה הענין הד' ר"ל הדרש הנמצא בתלמוד אין ראוי לחשוב שמעלתו מעוטה ותועלתו חסרה אבל יש בו תבונה גדולה מפני שהוא כולל חידות פלאות וחמודות נפלאות כי הדרשות ההם כשיסתכלו בהם הסתכלות שכלי יובן בהם מהטוב האמתי מה שאין למעלה ממנו ויגלה מהם מן הענינים האלהיים ואמתות הדברים מה שהיו אנשי החכמה מעלימים אותו ולא רצו לגלותו וכל מה שכלו בו הפילוסופים דורותיהם ואם תבינו אותו על פשוטו תראה בו ענינים רחוקים מן השכל שאין למעלה מהם · ועשו דבר זה לענינים נפלאים · הא' מהם ללטוש רעיוני התלמידים ולבב לבותם · ועוד כדי לעור עיני הכסילים שלא יזהירו לבותם לעולם ואילו הייתי מראה להם זוהר האמיתיות ישיבו פניהם מהם כפי חסרון טבעיהם שנאמר בהם ובדומיהם אין מגלים להם הסוד מפני שאין שכלם שלם כדי לקבל אמיתות על בורייה · והאריך קצת בזה · ועוד כתב ז"ל שהלומד להמון העם צריך שיהיה בדרך משל וחידה כדי שיהיה כולל הנשים והנערים והקטנים עד אשר יושלם שכלם ואז יתבוננו וישכילו ענייני הרמזים ההם ולענין זה רמז שלמה ע"ה באמרו להבין משל ומליצה וגו' ועוד האריך ז"ל יעויין במקומו · וראוי לחשוב על כונת הרי"ף ז"ל אשר ברוב חכמתו וחסידותו רצה לזכות את ישראל והיתה כוונתו הרצויה לברר וללבן בנפה ובשפה ברורה מכל סולת נקיה אשר בחבור התלמוד ארוך והשאיר אחריו ברכה · ואם שייר זה החלק כולו או רובו לא היתה דעתו כמשאיר עוללות בלתי מבושלים וכדומה המותרות או דומות לפסולת רחמנא ליצלן מהאי דעתא · אך אמנם מחשבתו זכה וברה מאת ה' היתה לו להורות את בני ישראל ולהאיר להם ללכת יומם ולילה בדרך קצרה וארוכה כל דיני האסור ומותר וחייב וזכאי ואלה המשפטים אשר ישים לפניהם ראוים ליכתב על דרך הפשט ממש בלשון צח וברור ולא בדרך צורה או משל וחידה כלל מה שאין כן בחלק הדרשנים אשר היתה כונת החכמים בו על דרך ההסתר כמגלה טפח ומכסה טפחיים בעבור זה ראה הרי"ף ז"ל וגם הרא"ש ז"ל הבא בעקבותיו כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל ולסדר לפניהם שלחן ערוך בספר אחד מיוחד כל חלקי הדינים האמורים אשר סדר למודם אל ההמון ההכרח שיכתב בדרך הפשט תוכו כברו לא יתערב בתוכו החלק דרשניי שראו לכתוב רובו בדרך חידה מכאן ולהלאה הרשות נתונה לכל הבא למלאות ידיו ויכתב בספר בפני עצמו בכלל ובפרט כל דרך הדרש ואין כל חדש בזה כי תמיד כל היום הורגלו החכמים והתלמידים הראשונים והאחרונים עשות ספרים ממדרשי חז"ל · וגם עתה ראיתי בעיני אחר החילותי לסדר ולכתוב החבור הזה כי כבר קדמני חכם ספרדי אשר כתב על ספר מיוחד כל מדרשי התלמוד · וכבר הסכימו להדפיסו אנשים חכמים ונבונים העומדים על מלאכת הדפוס בעיר הגדולה של חכמים ושל סופרים קוסטאנטינ"א ומלאה הארץ דעה מאותם הספרים כי התלמידים והתרים וסוחרים קנו רבים מהם ולא בדמים יקרים · וגם בכל זה לא מנעתי עצמי מלהשלים מלאכתי מלאכת שמים כי טובים השנים · וכל יודע ספר יגדיל תורה ויאדיר בראותו מה שהוספתי לכתוב בספר הזה אשר כוונתי הראשונה היתה שימלא סמוך לכל מאמר ומאמר כל לשון פרש"י ותוס' רבותינו הצרפתים ז"ל וחידושי הרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן ז"ל כי לא נתקררה דעתי בפירוש מלות המאמר בלבד כי אין זה מספיק לרוות צמאונם רק שמתי השקפתי אל תועלת אחרת יותר בערך והוא פירוש הענין כי הלא ראינו במקומות רבים דברי רש"י בפי' הענין בלשון קצר גדול האיכות אשר החכם הנזכר לא חשש לכתוב להיות פירוש המלות מבואר מעצמו · ואזכיר כאן אחד מהן דרך משל ודוגמא והוא בפרק חלק בפי' מאמר רבי הלל אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו · וכפי הנראה הוא מאמר מגונה מנגד אל השרש אמתי הקדוש אצלנו בביאת משיחנו · האריכו בפירושו קצת מהחכמים האחרונים · ורש"י כתב בפירושו מאמר קצר גדול האיכות וז"ל אין משיח לישראל אלא הקב"ה ימלוך בעצמו ויגאלם לבדו · וכוונתו בזה לסלק מדברי רבי הלל כפירה בקבוץ גליות ובהגדלת עם ישראל ותורת מרע"ה כי הכופר בזה כאילו כופר בדברי מרע"ה שאמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' ועוד פסוקים אחרים בשירת האזינו וגם דברי הנביאים פה אחד הבטיחו הגדלת ישראל ותורתם ואע"פ שנראה שנבואת ישעיה באמרו ויצא חוטר מגזע ישי נאמר על חזקיהו · והנה כתוב סמוך לפסוק זה והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים וגו' · ובודאי לא נתקיים זה בימי חזקיהו ורבים כאלה והיו מלכים אומניך וגו' ועוד והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגו' ועוד נבואות אחרות בישעיה ובנביאים אחרים יאריך זכרונם אבל כוונת ר' הלל לומר שהאמת ישראל יהיה נושע מהגליות ומכל צרות אחרות וכל העובדי כוכבים יעבדום · כי הם חלק ה' והוא יתברך בעצמו ישים בלב כל מלכי האדמה יכירו וידעו כי האמת אתם · ואז תתקיים נבואת צפניה כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' וגם מה שנאמר בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה וגו' ובנבואות אחרות רבות · ור' הלל הוא מודה בכולם אמנם סובר שלא יבא מלך המשיח לחייב לכל העובדי כוכבים שישתעבדו לשם ה' ולתורתו רק שהקב"ה בכבודו ובעצמו ישים כן בלבבם ויצליח לכל עוזר וסומך לאיש יהודי ויכניע קמים תחתיו ומה צורך עוד למלוך מלך להושיע את ישראל כיון שכל מלכים ושרים וכל שבעים אומות עובדי כוכבים יעשו כן מרצונם · ואע"פ שר' הלל מודה כל זה ראוי לומר עליו שרא ליה מריה וכו' ופירוש כל אותה סוגיא נמשך עם זה ויתחייב ממנה אמתת פרש"י ומאין למד לומר כן אין כאן מקום להאריך · ולא הזכרתי זה רק לפרסם התועלת הגדולה המגיעה אלינו מדברי רש"י בלשון קצרה להבנת כוונת מאמרי חז"ל · וג"כ בעלי תוספות וחידושים האירו עינינו בקצת מקומות שיש שם ענין אמוניי · ואחד מהם בפ' החולץ כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה ומשה נסתכל באספקלריא המאירה · והרמב"ן בחדושיו הביא פרש"י ופר"ח ומה שהוסיף הוא ומדברי כלם נלמוד כפי כחנו איכות ההבדל בין נבואת משה רבינו לנבואת שאר נביאים · וגם בפרק הספינה כתבו הרשב"א והריטב"א על דברי גוזמא הנזכרים שם דברים קרובים אל השכל מתיישבים על הלב · ועוד נתתי אל לבי לחבר בספר זה פירוש כל מאמר שבא לידי מאיזה חכם תורניי אע"פ שלא נכתב בפירוש המסכת כמו שמצינו ספר קטן בפי' קצת אגדות להרשב"א ז"ל · וכתבתי על כל הגדה מהם מה שכתב הרשב"א עליה או גאון או חכם מאמין הולך לשיטתו בכל מקום אשר מצאתיו · כי עליהם נאמר דברי חכמים כדרבונות המכוונים לב לומדיהם מדרכי מיתה לדרכי חיים · להורות למאמינים דרך האמת ברים מילין אמרות ה' אמרות טהורות קצרות וארוכות בלי לשון מדברת בהקדמות נכריות אשר לא עלו על לב החכם בעל המאמר ולא שת לבו אליהם בכל ימיו :

ועוד הוספתי לכתוב בספר הזה ענינים רבים בלתי נכתבים בחבור החכם הנזכר כי אע"פ שאינם כתובים בדרך דרש מ"מ יש ללמוד מהם אמונות מיוחדות ומדות טובות · והמחבר הנזכר לא שת לבו אליהם · וראוי להפלא על טוב תשוקתו כי גם לפי דרכו לא השלים מלאכתו כי לא כתב שום דבר רק מהמסכתות אשר יש בהם תלמוד ומכל סדר זרעים לא לקט שבלים רק ממסכת ברכות וגם במסכתות אשר יש בהם תלמוד מצאתי לקט שכחה ופאה אשר השאיר במשנה ובגמרא במקומות רבים לעני ואביון הבא ללקט אחריו · ואני בתומי שמתי עיני ולבי על כל מאמר קצר או ארוך אשר כפי מיעוט השגתי יש בו שום הערה כוללת אמונה ומדה טובה וכתבתיו בספר הזה · והנני מזכיר בפתיחתי זאת ב' או ג' דברים אשר כתבתי ללמוד מהם מעלות גדולות וכאלו רבות · במס' פאה אלו דברים שאדם אוכל וכו' והקרן קיימת לעה"ב גם ממס' בכורים לקטתי שבלים כיצד מעלים את הבכורים וכו' ולדיקים עומדים לקראת עושי מצוה למדנו מזה תועליות גדולות כאשר אכתוב בעז"ה · וכן ממסכתות אחרות לקטתי ברייתות ומשניות פירושים להרמב"ם ורא"ש ז"ל כשיש בהם חדוש · ובזה ישקוט וינוח התלמיד המעיין בראותו פירושי כל המפרשים הנזכרים · ואם כלם יספיקו להעמידו על סוף כוונת מריה דשמעתא הרי טוב · ואם בכל זה עדיין צריך לו תוספות ביאור · הרשות נתונה לעיין ולכתוב איש כמתנת ידו · ובלבד שלא יסור ימין או שמאל מן היסודות אשר הניחו המפרשים תורניים הנזכרים כי מפיהם אנו חיים וכלנו חייבים ללכת בעקבותיהם ולעיין כפי כחנו · ואם נוכל להרחיב נקבי המסכיות מפותחות בתוך דבריהם כי תלמידי תלמידיהם אנו ושותים בצמא את דבריהם ואין לנו לבקש גדולות ונפלאות ממנו · הש"י ברחמיו יאיר עינינו · נפלאות מתורתו יראנו · ולהחזיק טובה לבעליה · הנני בא להגיד בפתיחתי · זאת לי ימים רבים חשבתי לעשות המלאכה זאת ואחר עד עתה · לפי שלא היו בידי ספרי כל שיתא סדרי משנה ותלמוד עם כל

המפרשים והיה קרוב לנמנע אללי לקבץ כל אותם הספרים לולי הש"י שהיה לי ויביאני אל המקום הזה שאלוניק"ו ומצאתי רבוי הספרים האלה בבאי אל החכם השלם ונעלה דון יהודה בן השר הנשיא החסיד דון אברהם בן באן בנשתי ז"ל אשר בחצרי המלכים ובטירותם נתגדל · והגדיל לעשות בבית המלך מלכו של עולם והיו בחוצי שלחנו ימים רבים סופרים מובהקים כותבים בכתיבה תמה כל ספרי משנה ותלמוד פעמים רבות · הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו שזכה וזיכה את הרבים · ואשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו · הלא הוא החכם הנזכר בן יכבד אב והיום הזה נמצאים אתו ספרי שיתא סדרי משנה ותלמוד עם פירוש רש"י פעם ופעמים · אמנם ספרי חדושי הרשב"א והריטב"א והר"ן וכיוצא בהם מצאתים בבית הנעלה והכם דון בן באן בנשתי קרובו תופש אומנות אבותיו ויהי ביתו בית מלא ספרים בית ועד לחכמים ולתלמידים לקרות ולשנות ולעיין בהם וכל היום מוציא הוצאות רבות בכתיבתם ובתקון והגה"ה הגוגה ושניהם כאחד טובים להשאיל לי כל ספר שהייתי צריך ועליהם נאמר עושה צדקה בכל עת בעל הגמול ישלם שכרם ·

ועדיין לא יצאתי ידי חובתי להשלמת מלאכה זאת עד שנתתי אל לבי לדרוש ולתור אם אפשר לסדר ולקשר כל המאמרים ולתת בהם סימנים אחרי שהניח כדמות סוגים עליונים ולחלק ולהבדיל בין כל הענינים ויהיו נחלקים למינים ופרטים נכנסים תחת הגרשים הכוללים וכפי ההוראות נראה זה קרוב לנמנע זולתי בשנוי סדר המאמרים מן הסדר שהם כתובים בתלמוד כמו שעשו החכמים הדרשנים אשר לפנינו כמו בעל מנורת המאור וכד הקמח ודומיהם ואין זה הדרך ישכון אור רק לשמור את דרך עץ החיים רצוני לומר להשתדל בכל האפשר איך כל מאמר מהם יהיה כתוב על הסדר אשר גבלו רבותינו הראשונים רבינא ורב אשי מסדרי התלמוד באותה מסכת ובאותו פרק אשר סדרוהו הם כפי השקפת חכמתם · לכן סעיפי ישיבוני ויורוני ויאמרו לי בא כתבם על לוח ועל ספר חקה דרך קצרה וארוכה לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה לחפש בכל מאמרי חז"ל בתלמוד מאמרים כוללים הלא המה יהיו מונחים כדמות יתדות ועמודים וסוגים עליונים ואליהם יתיחסו כל שאר מאמרי התלמוד על הדרך שאבארם · ולעשות זאת ההשקפה בשלמות כפי מה שאפשר ראוי שכל מאמרי כל מסכת ומסכת יהיו נחלקים לחלקים כפי המשך הענין ושיהו נמנים אב"ג עד תשלום סכום מנין כל מאמרי המסכתא · ובפתיחת ספר זה אכתוב מפתח המודיע על כל מאמר ומאמר באיזה עמוד הוא נתלה · ובזה יקל על המעיין למצוא מבוקשו וכל מסכתא שיצטרך · וגם בקשתי ומצאתי במשנה ובריתא י"ב ענינים כוללים ראוים להניחם יסודות לרוב הענינים הנכללים בס' הזה · ששה משמותם בפרק אחד ממסכת אבות ואת שמות הששה הנותרים נזכרים במסכת פסחים ובנדרים ראוים הם כל אחד מהם להיות עמודים כוללים לסמוך עליהם כל שאר המאמרים שהם מענין הנזכר · וראוי לכתוב בפתיחתי שתי משניות ובריתא אחת אשר השנים עשר עמודים כתובים בהם ולזכור הפירוש · שנינו בפ"א מאבות :

שמעון הצדיק וכו' היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה וכו' עוד במשנה אחרונה רשב"ג אומר על שלשה דברים העולם קיים וכו' הר"ם ז"ל חלק בפי' המאמרים האלה ואמר כי כונת שמעון הצדיק להזכיר ג' דברים שהיו סבת מציאות העולם וחדושו · וכוונת רשב"ג להזכיר הדברים המקיימים את העולם אחר היותו · וכדמות ראיה לזה מדקדוק לשונם ר"ל כי שמעון הצדיק היה אומר העולם עומד שזה דומה למי שמציב עמודי בנין וזאת הקדימה היתה במחשבתו יתעלה בבריאת העולם שלשה אלה היו סבה תכליתית בבריאותו · אבל רבן שמעון בן גמליאל אומר העולם קיים שיורה על קיום הבנין אחר היותו ולהעמידו שלא יפול · והענין הזה הוא אמיתי ונכון · אבל מה נאמר כשיקשה עלינו מהברייתא כתובה בפסחים ובנדרים שבעה דברים קדמו לעולם שיראה ממנה כי לא התורה בלבד היתה סבת חדוש העולם רק ששה דברים אחרים עמה · ועוד שנית יקשה כי הנה התורה שקדמה לעולם הלא היא כוללת עבודה וגמילות חסדים כי פרטי שתיהן מפורשים בתורה כי כל המצות הכתובות בתורה בכלל הן הנה היו סבת חדוש העולם ומציאותו האמת כי מצד דקדוק הלשון לפעמים יאמר לשון תורה על הידיעה ועיון בלבד כי הוא נגזר מלשון הוראה שמורה לאדם היאך יעשה · והרב רד"ק כתב כי לשון תורה פירושו למוד · עוד פירשו לשון תכונה בפירוש פסוק וראיתני כתור האדם המעלה פירושו בתכונת האדם המעלה כלומר ראיתני בתכונה גדולה בתכונת האדם הגדול ואע"פ שאני קטן ונבזה ועל יסוד גזרה זו פירש פסוק החקים והמשפטים והתורות · ופסוק וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי · תורה היא תכונת המצוה היאך תעשה · משפט הוא דין האדם בין איש לחבירו · חק הוא הדבר הנגזר על האדם לעשותו במצוה או במנהג · משמרת היא לעשות סיג לשמור שלא יעבור על המצוה ע"כ · ואף שהאמת כן כי במקומות רבים יתפרש לשון תורה בדרך זה הנה ברוב מקומות שהזכיר לשון תורה סתם הוא כולל כל התורה ומצות הכתובות בתורת משה רבינו ע"ה ומזה תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב שהתורה ומצות שבה הם ירושה לנו וכן אמר דוד ע"ה תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה וגו' כי בלשון תורה כלל הכל אח"כ חלק אותו לחלקים עדות פקודים מצות וכו' · ומן ההכרח לפרש עד"ז מאמר רז"ל על פסוק בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו שלשון בשביל התורה כולל ידיעות מצותיה וקיומם וכן בכ"מ שהזכירו רז"ל שהתורה קדמה לעולם זאת כונתם האמיתית · ויתחייב מזה שאם היתה כוונת שמעון הצדיק באמת על התורה מפני שקדמה לעולם יהיה פי' לשון תורה לכלול כל התורה ומצותיה ואין מקום לומר אח"כ עבודה וגמילות חסדים אבל כיון שהזכירם יורה שכונתו בלשון תורה על הידיעה ולמוד בעשיית מצות הכתובות בה ובזה אין לשון המשנה יוצא מידי פשוטו · ועלינו לתקן מה שהוקשה אל הר"ם ז"ל שראוי לתת הבדל בין משנה

זו למשנת רשב"ג · וראיתי כי טוב להזכיר בראשונה הברייתא ופירושה בענין שבעה דברים שקדמו לעולם ואח"כ אזכיר פירוש שתי המשניות הנזכרות כי כן ראוי להקדים הבנת הדברים שקדמו לעולם ואחריהם הדברים המעמידים את העולם והם יסודותיו ממש וזה לשון הברייתא :

שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם אלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובהמ"ק ושמו של משיח · תורה מנין דכתיב ה' קנני ראשית דרכו · תשובה מנין דכתיב בטרם הרים יולדו וכתיב בתריה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם · גן עדן דכתיב ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם · גיהנם דכתיב כי ערוך מאתמול תפתה · כסא הכבוד ובה"מ דכתיב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו · שמו של משיח דכתיב לפני שמש ינון שמו · עכ"ל הברייתא בפסחים · הרשב"א והר"ן ז"ל הנחוני בדרך אמת בפירוש קדימה זו · ועל יסוד דבריהם אאריך קצת בהמשך לשון הברייתא והגמ' · מבואר נגלה שאין קדימה זמניית בפועל כי הוא דבר סותר את עצמו שהרי אנו מניחים הנחה אמתיית ואמונה שרשיית שהקב"ה ברא זה העולם והמציאו מן האפס המוחלט והאין הגמור ואח"כ נאמר ענין סותר לזה שקודם בריאותו היו נמצאים גן עדן וגיהנם וב"ה · ועוד כי אין שום דרך לצייר ולהבין בשכל איך מציאות תורה ותשובה ושמו של משיח יהיה קודם בריאת העולם · אלא ודאי האמת יורה דרכו שרמז בכאן אל הסבה תכליתית אשר קדמה לפני מחשבתו ית' בבריאת העולם וכבר מצאנו לרז"ל שמשתמשים בלשון קדימה על המחשבה הראשונה המצויירת בנפש פועל הפעולה קודם שיתחיל לעשותה כמו ששנינו בפ"ג ממסכת אבות :

רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שאין יראת חטאו קודמת לחכמתו אין חכמתו מתקיימת · הפירוש נכון במשנה זו כי כל תלמיד מתחיל ללמוד חכמת התורה שהניח במחשבתו הקדומה עיקר תכלית למודו איך יהיה ירא חטא חכמתו מתקיימת ר"ל שעמד על הכונה תכליתית בלימוד חכמת התורה והוא לידע במה יקדש ה' לעבדו בכל לבבו ובכל מאודו ולהיות ירא חטא · וזאת היא כונת אמרו חכמתו מתקיימת · אבל אם תכלית למודו את החכמה אינו כי אם לאהבת הכבוד והשררה והנצוח או בעבור הממון והגאה אחרת בודאי איש כזה עדין לא הגיע אל התכלית האמתי בלמוד החכמה · כי כל פועל פעולה מה להשגת תכלית האמתי · ההוא יקרא מקיים אותה פעולה ומעמידה · ואם יכוין בעשייתה אל תכלית אחר חיצוני הלא הוא מחטיא כונתה ואינה מתקיימת בידו וכבר מצינו במקומות אחרים בלשון חז"ל שלשון קיום יתפרש כפי כונה זאת · ולהצלה מן האריכות לא כתבתים פה · ופירוש הברייתא בדרך הקדימה הנאמרת ז' דברים קדמו לעולם קדימה מחשביית · כי כאשר עלה במחשבתו תחלה לברוא זה העולם השפל היה תכליתו האמיתי לברוא מן העליונים ומן התחתונים אדם משכיל במחשבה ועיון עבד ה' שיהיה לו דמיון מה עם מלאכי מעלה ולזה אמר נעשה אדם כמו שפי' הרמב"ן ז"ל ומפרשים תורניים נמשכים לדעתו ומי בכל העובדי כוכבים והלשונות ראויים לזה זולת עם ישראל זרע אברהם יצחק ויעקב וזהו שאמרו רז"ל מחשבתן של ישראל קדמה לכל ולהגעת שלמותם רצה הקב"ה לזכות את ישראל בתורה ובמצותיה כי ע"י הלמוד והעיון בהם יוכלו להיות כמלאכי השרת וזה מסכים עם מאמרים רבים המזכירים שהעולם נברא בשביל ישראל ובשביל התורה א"כ אחר שקדם לנו במקום אחר שמחשבתן של ישראל קדמה לכל הסבה תכליתית לשיתקיימו עם ישראל ויהיו כמלאכים היא שתהיה להם התורה בכלל להאיר להם את הדרך ילכו בה והתכלית האחרון הזה לא יהיה קיום לעולם זולתי באמצעית ששה דברים אחרים שהם כמו עמודים מעמידים התכלית הזה · הראשון הוא התשובה להיות קרוב לנמנע שתתקיים התורה זולתה כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לתקן זה עלה במחשבתו יתעלה לברוא התשובה תכף לבריאת התורה ואין להקשות על דברי אלה ממה שהנחתי למעלה כי תורה קדמה לעולם הכונה במאמר זה תורה ומצות והתשובה היא אחת מתרי"ג מצות כי אין מקום בכאן כלל לזאת הקושיא כי פי' לשון התורה על הסתם נאמר על איש ישר חפץ לשמוע בקול התורה ולא על החוטא הפורש ממנה בעבור זה ראה הקב"ה להעלות במחשבתו הקדומה בבריאת העולם שני דרכים · דרך ישר אחד לשמוע בקול התורה · ודרך אחרת לחוטא אשר נפרש ונפרד ממנה שיהא לו תקנה בתשובה הגונה · עוד יש שני עמודים מעמידים ומקיימים התכלית הראשון הנזכר הלא המה גן עדן וגיהנם להיות תענוג גדול מעולה לנפשות הצדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהם בג"ע בעת צאתם והפרדם מחברת הגוף טרם עלותם לישיבה של מעלה וגם נפשות הרשעים מן ההכרח להם עמידה בגיהנם זמן מה כפי רשעם להתלבן מחטאתם אשר חטאו בנפשותם בעוה"ז כי הקב"ה טוב ומטיב ואין לחשוב שברא גיהנם בדרך נקמה כמי שנוקם ממי שעשה הרע בעיניו שאין זה מדרכו יתעלה כמו שפי' הר"ן ז"ל בפי' פסוק כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך · אבל האמת שכל היסורין הבאים מאתו ית' הם לתכלית שיוסר החוטא וישוב למוטב כי זאת כוונת האב המייסר את בנו וע"ד זה ברא הקב"ה גיהנם כדי שתתלבן שם נפש החוטא וישאר ממנו שארית מה כמו שלמדנו מדברי חכמים התורניים שגיהנם הוא מקום כבוס צואות נפשות החטאים על הדרך שאמרו בבגד הנעשה מצמר בעל חי סלמנדרא שאין מקום להסיר צואתו ממנו זולת בהכניסו לאש ושם יתכבס ויתלבן כן נפש האדם שהיא דקה מן הדקה מקום כביסה האמתי הוא באש דק שאולי יש בו יחס מה עם מה שכתוב בדניאל נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי · וחז"ל רמזו שהוא תחת כסא הכבוד אשר ממנו חוצבה נפש איש ישראל והשלמת הבנת ענין זה תהיה אחר העיון בספרי החכמים התורניים כמו בשער הגמול להרמב"ן ז"ל כי שם האריך בביאור מהות ג"ע וגיהנם וגם בספר המשכיל שחבר הרב רבי משה דליאון ז"ל חכם אחרון מקובל ואני ידעתי שלא ידעתי ציור הבנת ענין זה על השלמות ·

וכקוצר

הקדמת הכותב

ונחזור למה שהיינו בו בפירוש המאמר ונאמר כי עוד יתחייבו ב' דברים אחרים להגעת התכלית המשובח האמור שהוא שלמות עם ישראל באמצעות התורה והם שיהא מקום מיוחד בארץ לכל הבא למלאות ידו ולעבוד את השם בקרבן או בתפלה לבד ומעלת המקום ההוא תביא שלמות לעובד כמו שמצינו באברהם שלוהו השם בעת נסיונו ללכת אל הר המוריה מהלך שלשה ימים ויותר ואחר שעבד עבודתו במקום ההוא ספר בשבחו ואמר ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה · ושלמה המלך עליו השלום אמר בתפלתו בעת שבנה בית המקדש כי האמנם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואף כי הבית הזה אשר בניתי ופנית אל תפלת עבדך וגו' · ובעלי הפשט פירשו טעמי הנקודה שהוא בדרך תימה כאומר וכי אפשר שישב אלהים את האדם על הארץ והלא השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואף כי הבית הזה · אבל אם אני מייחד מקום לכבודך אינו בערך אל עצמך רק בערך האדם כי הוא צריך אל מקום מיוחד שישתנה ממצבו התמידי וילך למקום מיוחד לעבוד את ה' ולזה אמר ופנית אל תפלת עבדך וגו' ועל זאת הכונה האריך בתפלתו ואמר להלן והתפללו אליך דרך ארצם כלומר כשיבא זמן שלא יוכלו להתפלל בבית הזה כי יהיו גולים נעים ונדים בין העמים והתפללו דרך ארצם ויכוונו אל המקום הזה ואתה תשמע תפלתם וכל זה בערך עצמנו שכפי טבע העבודה אנושיית יתחייב לייחד מקום קבוע לעבוד שם העבד אל האדון ומפרשים אחרים פירשו פסוק האמנם ישב אלהים על הארץ בניחותא וכונתו לומר כי באמת ובאמונה ישב אלהים את האדם על הארץ ר"ל שהשגחתו הוא בארץ אח"כ פירש דבריו ואמר הנה השמים וגו' כלומר שלא אמר הישיבה על הארץ להיותו ית' מוגבל במקום ונאחז בגדר גשם כי אם לדבקות השגחתו באנשי הארץ וזהו אמרו הנה השמים ושמי השמים ר"ל הגלגלים כולם וגלגל העליון המקיף הכל לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אך אמנם כונתו באמרו ישב אלהים על הארץ בערך אל עצמנו מין האדם שהוא צריך מקום מיוחד וקבוע וזהו שסיים ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו וגו' וזה הפירוש יש לו סיוע ממה שכתוב בספר ד"ה כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה השמים וגו' אבל במלכים אינו אומר אלא כי האמנם ישב אלהים על הארץ ואינו מזכיר את האדם והחלוק ביניהם מבואר כי פסוק מלכים יורה בדרך תימה כאומר וכי הקב"ה רם על כל ישב על הארץ הנה השמים וגו' אבל פסוק דברי הימים שאומר ישב אלהים את האדם יורה שאינו לשון תימה אלא כאומר כיון שהקב"ה רצה בבריאת האדם ואמר נעשה אדם בצלמנו וגו' א"כ ראוי ומחויב שתהיה השגחתו דבקה בו על הארץ ואח"כ פירש דבריו ואמר הנה השמים וגו' ככתוב למעלה יתחייב מכל זה שראוי ומחויב כפי כונתו האלהית שיהיה מקום מיוחד בארץ שתתפרסם בו השגחתו ית' וזהו בהמ"ק הבנוי בהר המוריה כי שם היתה עקדת יצחק ועבודת דוד בעצירת המגפה · וכיון שרצה הקב"ה לזכות את ישראל ובעבור זה בחר במקום מיוחד לעבודתו בארץ והוא בה"מ יתחייב מזה שנאמר שהקב"ה קבע כסא כבודו בשמים למעלה מכוון כנגד בהמ"ק של מטה כמו שאמר הנביא ע"ה השמים כסאי והארץ הדום רגלי כי זאת הוראה על השגחתו יתברך בעולם השפל דוגמת מלך גדול היושב על כסא המלוכה לשפוט בצדק כל מלכותו ולזה אמרו שכסא הכבוד ובהמ"ק היו במחשבתו הקדומה ית' לבריאת העולם להיות הצורך גדול מהן אל עם ישראל שמחשבתן קדמה לכל ובעבור שלא האריכו ימי המקדש שנחרב בעונינו פעמיים הביא הצורך קדימה אחרת במחשבתו ית' והיא ביאת המשיח והוא יחזיר בנין בהמ"ק לקדמותו ויהיה קיים מתמיד לעד והטעם שאמר ושמו של משיח ולא אמר משיח אולי כונת בעל המאמר כדי להסכים דבורו של הפסוק שהביא ממנו ראיה לקדמותו שאמר לפני שמש ינון שמו והרשב"א ז"ל כתב כי להיות הקדימה הזאת מחשביית ולא פעליית בעבור זה אמר שמו של משיח לרמוז שלא קדם המשיח עצמו רק מחשבתו ית' בהבאתו ואפשר שכוון לומר שילא טבעו בכל העולם וכל גוים יעבדוהו ע"ד שאמר הכתוב ואגדלה שמך ועוד כתוב לתהלה ולשם ולתפארת ואחשוב פירוש אחר אמיתי מסכים לזמנינו והוא לרמוז כי לא בלבד קדמה מחשבתו יתעלה במציאות משיח כשיתחדש אלא גם קודם הוויתו כמו בדורותינו ובדורות הקודמים כי כלנו מצפים ביאתו וזאת האמונה היא שעמדה לאבותינו ולנו לתשועת נפשנו כמאמרם ז"ל צפית לישועה וכו' בעבור זה אמר שמו של משיח לרמוז כי גם בימים האלה שאין לנו רק הזכרת שמו והאמונה בו הקב"ה משגיח עלינו כאילו יהיה לנו בהמ"ק ומשיח · סוף דבר כוונת ברייתא זאת שאלו השבעה דברים קדמו לעולם קדימת מחשבה ולא קדימת פעליית ואין להקשות על זה מסוגיית הגמרא בפסחים שהביאו זאת הברייתא להקשות על מה שאמרו שם אור דגיהנם נברא בע"ש בין השמשות והקשו עליו אור דגיהנם בע"ש איברי והתניא ז' דברים נבראו קודם שנברא העולם ומתרץ אור דידה בע"ש איברי ולכאורה יראה מן התירוץ הזה שכונת בעלי התלמוד בפירוש ברייתא זאת שחללה של גיהנם נבראת ממש קודם שנברא העולם · וזאת סברא בטלה בהשבנת כונת בעלי התלמוד · אלא המקשה והמתרץ שניהם יודעים האמת בפירוש הברייתא · ועל זאת הכונה הקשה המקשה ואמר שהוא מן הנמנע לומר שאור גיהנם נתאחרה בריאתו עד ע"ש בין השמשות שכיון שגיהנם הוא אחד מהדברים שקדמו לעולם במחשבה הכרח לומר שבריאתו הפעליית היתה ממש עם כל הדברים שנבראו בו' ימים ולא תתאחר בריאתו עד ע"ש בין השמשות ועל זאת הכונה השיבו המתרץ ואמר חללה קודם שנברא העולם כלומר ודאי מחשבת חללה קודם שנברא העולם וימשך מזה שחללה ממש נברא בששת ימים אבל אור דידה נתאחרה בריאתו עד ע"ש בין השמשות·וגם במסכת נדרים הביאו זאת הברייתא והקשו ותירצו כיוצא בזה וכן ראוי לפרש אותה סוגיא ורמזו לנו בכאן בעלי התלמוד כונה נפלאה בנויה על יסוד אמיתי ושורש אמוניי תוריי והוא שאע"פ שהרע על המעט בראו הש"י כמאמר הנביא ע"ה יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע לא רצה בבריאת הרע על הכונה ראשונה רק עיקר כונתו יתברך בבריאתו היה בערך אל הטוב על הרוב שראוי להמשיך ממנו וכן אם רצה הקב"ה בבריאת גיהנם כפי מה שאמרנו לא היתה כונתו ראשונה בבריאתו שריפת הנפשות הנרגזות באור של גיהנם על כן מנו חז"ל אור של גיהנם עם הדברים שנבראו בע"ש בין השמשות שהכונה כוללת בהם לומר שראוי שלכל אחד תהיה התחלה מה בבריאת העולם אבל לא בעלם בששת ימי הבריאה אלא בערב שבת בין השמשות כדבר שאינו מכוון בעלם וראשונה:

ולהיות זאת הברייתא ופירושה ידועה לפני כל השונה הלכות כ"ש לפני שמעון הצדיק בא ללמדנו אחרי ידיעתה הדברים שעליהם העולם עומד בגוי כדרך כל בונה בנין שמניח עמודים חזקים יסודות הבנין ועליהם יעמוד · כן הקב"ה הציב שלשה עמודים לבנין העולם וזולתם אי אפשר להבנות · עמוד ראשון התורה ר"ל ידיעת עיון התורה · עמוד ב' עבודה אשר הפירוש היותר פשוט בו הוא עבודת הקרבנות בבהמ"ק עם היות שגם כן נכלל בו תפלה כמו שפירשו רז"ל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך וכי יש פלחן בבבל אלא זו היא תפלה דכתיב וכיון פתיחן ליה בעליתיה וגו' ואין ראוי לפרש כונת שמעון הצדיק בלשון עבודה אלא על עבודת הקרבנות בלבד כיון שלא פירש עוד רק אמר סתם על העבודה כי הלא התפלה קרויה עבודה שבלב כמו שאמרו בספרי בפ' ולעבדו בכל לבבכם ויסכים זה עם מאמר מצאתי כתוב בשם המדרש ובקשתיהו ולא מצאתיהו בכל שיתא סדרי וזהו נסחו:

בן זומא אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא שמע ישראל וגו' בן ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא ואהבת לרעך כמוך שמעון בן פזי אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא את הכבש אחד תעשה בבקר וגו' עמד ר' פלוני על רגליו ואמר הלכה כבן פזי דכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו' · וראוי להזכיר יסוד שורש מחלוקת ג' תנאים האלה · והנראה ע"ד הפשט כי סברת בן זומא שעיקר גדול בתורה יתד שהכל תלוי בו הוא ידיעת האמוניות התוריות הנרמזות בפסוק שמע ישראל · וסברת בן ננס כי בערך אל כלל ההמון הוא עיקר גדול ויותר כולל עשות משפט ואהבת חסד בין איש לחבירו אשר זה נרמז בפ' ואהבת לרעך כמוך שכן קרה להלל כשבא לפניו עובד כוכבים א' ואמר לו גיירני ע"מ שתלמד לי התורה על רגל אחת ואמר לו ואהבת לרעך כמוך · ובן פזי דקדק בזה יותר וראה כי המעשים טובים נחלקים לשני מינים · הא' בין אדם לחבירו כמו ואהבת לרעך כמוך · הב' בין אדם למקום כמו מעשה הקרבנות · ולזה ייחד פסוק את הכבש אחד כי הוא מעשה הקרבנות לעבודתו ית' בעבור זה נקבעה הלכה כבן פזי לפי שהוא מקבץ מעלות הדעות אמתיות ומעלת מעשה הטוב וראיה לזה פסוק ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן כי מעשה המשכן שרשו דבר עיוני אמוניי ונוה וכן תעשו שהמעשה והעיון יהיו נקשרים יחד והיתה כונת שמעון הצדיק לומר כי מעמודי עולם אשר הניחם הקב"ה ועליהם בנאו והעמידו הם שלשה אלה · התורה זה עיון בדעות אמוניות · עבודה ענין הקרבנות שהם כוללים עיון ומעשה · וגמילות חסדים הוא מעשה פשוט בין אדם לחבירו:

רבן שמעון בן גמליאל היה ימים רבים אחרי שמעון הצדיק ובימיו כבר נחרב הבית לכן לא היה יכול לזכור קיום העולם בעבודת הקרבנות וגם לא הניח יסוד העולם העיון בתורה ובסודותיה על השלמות כמו בימי שמעון הצדיק שהיה משירי כנסת הגדולה · כי בדורו של רשב"ג יודעי תורה היו הולכים ודלים כפי ערך דור שמעון הצדיק · בעבור זה הניח כפי זמנו שלשה עמודים אחרים והם דין אמת ושלום כדברי הנביא זכריה ע"ה אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם · הדין הוא עשות משפט בין איש ובין אחיו · האמת הוא להתנהג כל אחד עם חבירו בדרך אמת ובזה לא יצטרכו לבא לב"ד כיון שכל אחד מבעלי הדין הוא איש אמת וגם אין ביניהם שום תגר ואין צריכין למי שיעשה שלום ביניהם · השלום הוא אם ח"ו אינם מודים על האמת זה לזה והביאם ההכרח ללכת לב"ד ולהתקוטט זה עם זה הם צריכים אח"כ לאיש יעשה שלום ביניהם · ואפשר שרמז כי טוב משניהם את אשר לא היה ביניהם לא דברי ריב ולא שום טענה שנצטרך לחשוב בה אם הוא אמת אלא שתמיד כל היום יש ביניהם שלום ואינם צריכין לא ב"ד ולא למי שיברר האמת ביניהם כי שלמים הם מעצמם וה"ר מתתיה היצהרי ז"ל פירש טעם היות המשפט יסוד עולם ומלך במשפט יעמיד ארץ עם כל זה לפעמים יצטרך הדיין להביט אל האמת ושלא ידון בדין חתוך כמו המוציא מחבירו עליו הראיה אלא לפעמים לחייב את המוחזק להביא ראיה כההיא דמרי בר איסק שהיה אלם וכו' וכיוצא בזה כההיא דאמרינן קים לי בגת רב חסדא ובעבור שלא ניתן רשות לעשות כן זולתי אם הדיין הוא אדם גדול חכם וישר על כן שבח את השלום שהוא לעשות פשרה · ובמה שזכרתי נתבאר טעם הבדל הלשון בין עומד לקיים שכל אחד מהב' תנאים דבר כפי דורו · שמעון הצדיק היה אחד מכנסת הגדולה וראש לסנהדרין ובימיו היה תורה ועבודה כתיקנן וראוי לומר עליהן שתיהן וגמילות חסדים עמהן הלא המה ג' עמודי עולם שהוכנו בעת בריאתו להיות משתית העולם ודומה זה לבונה בנין נאה ומציב עמודים לבנות עליהם הבנין והוא עומד עליהם ככתוב בבנין בית שלמה ויבן את בית יער הלבנון על ארבעה טורי עמודים ויצדק בזה לשון עומד · אבל כאשר בא רשב"ג שכבר נתחדשו צרות רבות ובסבת זה לא היו אנשי דורו שלמים בתורה כמו בימי שמעון הצדיק וגם חרב המקדש ובטלה עבודה הזכיר ג' עמודים אחרים שעליהם העולם קיים וידמו זה לבית ישן שעמודיו הראשונים ירופפו וקרובים להשבר והנה מציב לו עמודים אחרים להכניס תחת הבנין לסמכו ולהעמידו שלא יפול ואז יאמר המדבר שעל העמודים ההם הבנין קיים ואינו נופל לארץ·כן קרה בזמן דור רשב"ג שאע"פ שהיו תנאים ולומדים בעל פה כל שיתא סדרי משנה עכ"ז לא היו שלמים בידיעת פסק ההלכה בהחלט כי רבו מחלוקת התנאים וגם בכל זה לא היו בקיאים כל כך לדון דין אמת בין איש ובין אחיו ולעשות ביניהם שלום בדרך פשרה על כן אמר כי על ג' עמודים הללו העולם

העולם קיים ולולי מציאותם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו · **ודי** בזה לתת טעם הבדל הלשון · והכרח הענין יביא אותנו לומר כן כיון שרשב"ג ייחד עמודים פרטיים ולא כדברי שמעון הצדיק ראוי לומר שאיכות הדור אשר היה בזמנו הביאו לומר ג' אלה בדרך שפירשתי :

כלל העולה מדברי פתיחתי זאת להגעת כונתי · איך בקשתי ומצאתי בב' משניות ובברייתא שהזכרתי הששה יסודות ועמודים לבנות עליהם בנין נאה ומפואר ועליהם יהיו נסמכים ובהם יהיו נתלים רוב המאמרים דרשניים הנמצאים בשיטת סדרי ויהי מספר כולם שנים עשר שהרי נזכרו בברייתא שבעה דברים שקדמו לעולם · ובמשנת שמעון הצדיק הניח ג' עמודי עולם והתורה אחת מהם וכבר נזכר בברייתא · א"כ במשנה ובברייתא נכללו ט' ולא יותר · ובמשנת רשב"ג הניח שלשה עמודים אחרים אשר עליהם העולם קיים סך הכל י"ב ע"כ ראיתי כי טוב לכנות שם לחבור הכולל הזה **עין יעקב** והנה יורה שמו על מהותו ועצמותו כי הוא מקיף שנים עשר עמודים למספר שבטי בני יעקב ויתפרש תיבת עין כפי פשוטו ותרגום אונקלוס שתרגם כעין ברכתא דברכינן יעקב · וראוי ומחוייב אצלי להפיק רצון תמימי דרך ההולכים בתורת ה' אשר גדלה תשוקתם לראות ולשמוע בכל שבת ושבת מאמרי חז"ל מפרשת השבוע לכן רמזתי ג"כ מפתח מודיע מכל פרשה מאמרים מיוחדים בדרוש וענין מסוים לא אאריך לזכור כל הפסוקים הנזכרים בגמ' אם לא יהיה בו דבר עצמי מענין הפרשה · אמנם בכל הפרשיות או ברובם רובא דמנכר יזכרו במפתח ד' או ה' מאמרים נקשרים עם עניני הפרשה · ויצוה אל זה להזכיר מפתח על פסוקי חמש מגילות כיון שהן נדרשות בכל שנה ושנה כל אחד בזמנה · מגלת אחשורוש נדרשת יפה כולה או רובה במסכת מגלה ואין צורך למפתח אחר עליה · אבל פסוקי ארבע מגלות הם מפוזרים בשיטת סדרי ואזכיר מקום כל פסוק מהם · וכדי להנצל מן האריכות לא אזכור בפתיחתי זאת שום דבר מפסוקי נביאים ולא מן הכתובים זולת החמש מגילות כיון שאין להם זמן קבוע נוסף על זה להיות מספיק בעצמו מפתח הי"ב עמודים שכבר הצבתים והנני בא לחלק אותם ולפרש כלל הי"ב ופרטיהם · ואני תפלתי לך אלוה אהבתי נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי הודיעני דרך זו אלך כי אליך נפשי נשאתי הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך כל היום קויתי · ועוד אני מדבר בתחנה לפני אבינו אב הרחמן אשר הבטיחנו ע"י משה נביאו ע"ה וחנותי את אשר אחון יתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיני כל רואי מלאכתי זאת ולא עתה יבוש יעקב ולזות שפתים יתרחק ממני שיתשוב להתפאר עלי ולרמוז בעיניו ולומר מה המעשה הזה אשר עשית ותשבת לחבר ספר וחבור ארוך ממאמרים מונחים לפנינו כשולחן ערוך הלא הם כתובים על ספרי התלמוד אשר בידינו ואני ידעתי מה אשיבנו כי קרה לי במלאכתי זאת מה שאפשר שיקרה לתלמיד שנכנס לבית מלא ספרים וראה כי כל ספר וספר מהם היה כתוב רובו בכתיבה אשורית תמה הדורה גסה מפוארה אפשרית ההבנה אצל כל תלמיד · אולם היה בכל ספר וספר מהם קצת דפים ועלים סתומים וחתומים · והיו מכתיבת דקה מן הדקה כדמות פתוחי חותם ותפוחי זהב במשכיות כסף · אח"כ ידע באמת אותו תלמיד כי בימים הראשונים נכנס לבית ההוא טויינא דחכימי מרגניתא דלית ביה טימי ירא אלהים וסר מרע וכדי לזכות את הרבים כתב ספר וחבור ארוך גדול הכמות והאיכות כולל כל הנמצא כתוב באותם הספרים בכתיבה אשורית אשר הבנתה אפשרי לכל יודעי ספר איש כפי כחו · אמנם כל מה שהיה כתוב בכתיבה דקה במשכיות וציורים לא כתבו וישאר כתוב בספרים הראשונים כאשר בתחלה והשאיר אחריו ברכה לכל הבא למלאות ידו ולפקוח עיני שכלו ולבדוק עד מקום שידו מגעת בהבנת הענינים דקים ורמזים הנרשמים בכל הספרים ההם · ויהי כאשר ראה התלמיד הנזכר כי לפי רוב השנים שעברו למן היום אשר חובר החבור הגדול הנזכר ע"י החכם המופלא הנזכר ז"ל · היה נמשך ומתפשט אצל קצת המון העם סכלות העדרי וגם קניני · כי החלק הנשאר היה בעיניהם כעוללות בציר אין אשכול לאכול · זולתי כדמות פרפראות ספורים והגדות · בחר ברע במיעוטו · ויכתוב על ספר מיוחד בכתיבה תמה כל מה שהיה כתוב בדרך משכיות ופתוחים בכל אותם הספרים וכונתו רצויה לפקוח עינים עורות ולעורר כל התלמידים וישרים בלבותם ולהבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם · ראו עתה כי אני הוא התלמיד אשר נכספה נפשי תאוה תערב לנפש לבחור בטוב ואצוה לכתוב על ספר מיוחד כל המאמרים דרשניים הכתובים בשיטת סדרי משנה ותלמוד אשר רובם לא כתבם רבינו הגדול הרב רבי יצחק אלפסי ז"ל בחבורו הגדול רב הכמות והאיכות לסבה ידועה שכתבתי כבר · והיו עיני ולבי כל הימים בכל המאמרים ההם להגיע ולהשגיח אל כוונת החכמים התורניים בדרושים האמוניים · זאת היתה לי כונה שנית בקריאת שם ספר זה עין יעקב להודיע מורשי לבבי · כי אנכי תולעת יעקב · אשית עליו מחשבותי ורעיוני וכל מעיני תמיד כל היום · אולי אוכל להרחיב נקבי המשכיות בקצת מאמרים ואשית לראשי עטרת פז פירושי המפרשים האמתיים תורניים הכתובים בספר הזה · ואת אשר תשיג ידי אם מעט ואם הרבה בדקדוק קצת דבריהם ז"ל אכתבנו על ספר אחד כדי שלא להטריח לכל הבא לקרות בספר הזה · בטחתי בחסד אל גומר עלי יגמור בעדי ומחשבתי הטובה יצרפנה למעשה כרחמיו וכרוב חסדיו · בין כך ובין כך · כתיבת חבור זה היא מלאכה קדושה הגונה וחשובה בערך אל עצמה · ואם לא יגיע ממנה אל ממציאה שום שבח · לא יוסיף ולא יגרע · כי אם לא ישובח לא יגונה ורחמנא לבא בעי · נוסף על התנצלות זה אענדנו עטרות לי משל נכבד כתוב בהקדמת ספר חובת הלבבות ועליו נשענתי בהמצאת מלאכת הקדש הזאת · נשא משלו ויאמר · א' מן המלכים חלק אל עבדיו גזי המשי לבחון בהם את דעתם · הזריז מהם והנלבב שבהם בחר מחלקו הטוב שהיה בו · ומן השאר ג"כ בחר הטוב שבו ועשה מחלקיו שלשה מינים · טוב ובינוני ופחות · ועשה מכל מין לבדו הטוב במה שראוי לעשות ממנו ועשה ממנו אצל האומנים הבקיאים בגדי חופש מעניינים שונים זה מזה ולבעונים שאינם דומים זה לזה · וילבש לפני המלך בכל זמן ובכל מקום כראוי לו מהם · והכסיל מעבדי המלך עשה מכל חלקו מן המשי מה שעשה הזריז מהמין הפחות שבו · ומכרו במה שנזדמן לו מן הדמים · וימהר להנות בו במאכל טוב ובמשתה טוב וכדומה לו · וכשהגיע הדבר אל המלך ראה את מעשה הזריז הנלבב והקריבו אליו והעלהו אל מעלת אנשי סגולתו · וירע בעיניו מעשה הכסיל ויגרשהו והרחיקו על שממות ארצותיו והשכינו עם אנשי קצפו · וכן האלהים יתעלה נתן ספר תורתו האמתית לעבדיו לבחון אותם והמשכיל הפקח כשהוא קורא אותו יבינהו הבנה ברורה ויחלקהו לשלשה חלקים · האחד מהם לדעת הענינים דקים הרוחניים אשר הם בחכמת המצפון בחובת הלבבות ומוסרי הנפשות · ויחייב את נפשו לעשותם תדיר · ואח"כ יברור ממנו חלק שני והוא חכמת חובת האברים בזמנם ובמקומם · ואחרי כן ישמח בחלק השלישי בעניני דברי הימים · לדעת כתות בני אדם ותולדותיו על סדר הדורות שעברו · ויבין ממה שאירע מהדברים והחידוש בימים קדמונים · וישמח בכל ענין ממנו בזמנו ובמקומו וכראוי לו וכפי הצורך אליו · עוד כתב בהקדמה הנזכרת החכם האלהי מחבר' הספר · איך אחר שהסכים בחבור הספר ההוא פחד קראהו ורעדה באמרו כי אולי אינו ראוי לחבר הספר ההוא · אחרי כן השיב אל לבו אל תירא ואל תפחד ואל תשב במושב העצלות · כי כמה סכלים אבדו בעבור המורא וזכרתי דברי האומר מן [הזהירות] (הזריזות) שלא תרבה להזהר ע"כ · זה המאמר קצר רב האיכות · והמשל מעולה הנזכר הרהיבוני ויורני ויאמר לי בן אדם עמוד על עמדך והכן בחוץ מלאכתך מלאכת הברירה כאשר חשבת · כי היא מלאכה קדושה וטהורה · והבורר אב מלאכה נקרא · בכל זה שיעדתי בפתיחתי זאת כי לא היתה לי כונה אחרת בכתיבת ספר זה · רק למלאות עבודת הקדש מהברירה כאשר אמרתי לא היה בי כח למנוע קסת הסופר אשר במתני מלכתוב הנראה בעיני בפירוש אגדות מיוחדות באופן שלא תסתלק לגמרי כונתם הנגלית הקרובה אל דרך הפשט כפי מה שאפשר והדרשה תדרש והרוב במסכת ברכות כי אחד בחרתי בטוב בעיני הש"י ואדם להאריך ולכתוב על כל הגדה אשר בה מה שכתוב בפירוש הרשב"א ז"ל בספר מיוחד בפני עצמו · מלבד מה שכתוב בחדושיו על אותה מסכת ועוד שנית להיותה ראשונה בכל שיטת סדרי המלאה לה דבש וחלב באגדות ומדרשים רבי הכמות והאיכות · הרשות נתונה לכל תלמיד קטן בחכמה וזקן בשנים כמוני היום לבדוק עד מקום שידו מגעת באמונה וביושר לבב · ויהיו דברי אלה כטפה מן הים בערך אל הצריך להגיע לשלימות אל אמתת כוונת כל המדרשים · כי בודאי הנה הנם כמים שאין להם סוף כפי קוצר המשיג ועומק המושג · ואני בתומי תמכתי ונשענתי על מה שלמדתי במסכת מנחות אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים :

אלה פקודי כללי המאמרים וסדר יחוסם בשמותם בתולדותם איש על דגלו באותות לבית אבותם :

עמוד ראשון תורה . וחלקתיו לג' חלקים

חלק **א** במעלות תורה שבכתב ותורה שבעל פה וחיוב למודתם :

חלק **ב** במעלת לומדיה ומלמדיה נלוה לזה ענין תנאים ומנהגים ראויים לתלמידי חכמים:

חלק **ג** בקביעות זמנים מיוחדים לעסוק בתורה כי אע"פ שכתוב ובתורתו יהגה יומם ולילה ראוי ליחד ללמודה זמנים רשומים והם שבתות וימים טובים כדברי חכמינו ז"ל לכן ראוי ליחס בחלק זה ענין שמירת שבת ועניני ימים טובים גדולים וקטנים כמו חנוכה ופורים · וגם מאמרי מגילת תענית שהימים ההם נקבעו לימים טובים ואע"פ שנתבטלו אחר כן לא נתבטל זכרונם :

עמוד שני עבודה . וחלקתיו לב' חלקים

חלק **א** עבודת בית המקדש שאליה כוון שמעון הצדיק :

חלק **ב** עניני תפלה והודאה שנקראת עבודה שבלב וכן שאר ברכות · ויצוה אל זה מצות ציצית ומצות תפילין כי הם תכלית המתפלל :

עמוד שלישי גמילות חסדים . וחלקתיו לד' חלקים

חלק **א** גמילות חסדים בגופו ובממונו בנתינת צדקה :

חלק **ב** כבוד חתן וכלה וקרוב לענין זה חיוב לישא אשה ולקיים פריה ורביה ושלא לגרש אשתו :

חלק **ג** בביקור חולים · וראוי ליחס לחלק זה עניני רפואה וסגולות :

חלק **ד** קבורת מתים וללותם · והספד על אדם כשר וכדומה לזה :

עמוד רביעי דין · וחלקתיו לשלשה חלקים

חלק **א** במעלת הדינים והדיינים ושמצוה לעשות פשרה ולהזהר מקבלת שוחד אבל שכר בטלה מותר :

חלק **ב** כל מאמר שמזכיר ענין נדוי או שמתא מפי דיין או חכם :

חלק **ג** מעלת הענוה וגנות הגאוה וכן ראוי לכל דיין וחכם או לכל מי שיש לו שום שררה שלא להתגאות וכן היה אומר החכם בעת צאתו להיות דיין ברעות נפשאי לקטלא נפיקנא וכו' כדי להכניע הגאוה ועם כל זה צריך שיהיה עשיר כדי שיכבדוהו כל העם ואם אין לו משלו מצוה להעשירו כמוזכר במאמרים רבים :

הקדמת הכותב

עמוד חמישי אמת .

פירושו כמשמעו לאהוב האמת ולשנוא השקר ושיהיה נאמן וקיים בדבורו לאמר על הן הן ועל לאו לאו ובכלל זה ענין נדרים ושבועות וכיוצא בהן :

עמוד ששי שלום . והלקתיו לב׳ חלקים

חלק א שלום בין אדם לחבירו ולקיום השלום צריך גם כן לידע ענין מלחמה כי ידיעת ההפכים אחת ואחרי המלחמה יתקיים השלום לכן יכנס בחלק זה ענין קטטה ומחלוקת שהיה בין החכמים כמו בין רבן גמליאל ורבי יהושע ונשיאות רבי אלעזר בן עזריה וכיוצא בזה · ואחר המחלוקת האמת והשלום אהבו ונתקיים בהם את והב בסופה :

חלק ב שלום האדם עם עצמו שיהיה שלום בין יצר טוב ויצר רע ומזה באו מאמרים רבים במסכת סוכה ובמקומות אחרים · וגם ענין המלחמה ביניהם להביא אחריה שלום כמאמר החכם שלמה עת מלחמה ועת שלום :

עמוד שביעי תשובה והלקתיו לב׳ חלקים

חלק א מהות התשובה ומעלתה וענין דוד שהיה בעל תשובה ואחרים וגודל מעלתם וסדר הוידוי :

חלק ב הדברים שהם סבת התשובה כמו תעניות קבועים ובלתי קבועים · וגם ענין יסורין כפי מאמרם אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו וכו׳ :

עמוד שמיני גן עדן וגיהנם .

עם היות שבברייתא נמנו לשנים מהשבעה דברים שקדמו לעולם אין כאן מקום להפרידם זה מזה למנות עמוד אחד גן עדן ועמוד אחד גיהנם לפי שפעמים רבות שניהם נזכרין ביחד כמו שאמר ריב״ז שיש לפניו ב׳ דרכים אחד לגן עדן ואחד לגיהנם וגם כי להיותם הפכיים ידיעתם אחת ועם כל זה ראוי לעשות שני עמודים משניהם ביחד ויהיה ענין עמוד שמיני זה לזכור מה שלמדנו מדברי חכמינו ז״ל במציאות גן עדן וגיהנם ומהותם ואיכותם וענין השארות הנפש וזכרון מתיבתא דרקיע ומלאך מות והדומה לזה כי הכל יסוד אחד :

עמוד תשיעי זכרון דברים.

המביאים נפש האדם לגן עדן וגיהנם וכל אחד מהם נקשר זה עם זה וזה עם זה כעילה עם עלול וראוי להזכיר כאן יראת ה׳ ואהבתו וגם כל אזהרה על איזה מצוה ואיזה מדה טובה כי כל אחד היא דרך ישרה לזכות בגן עדן או בהפך :

עמוד עשירי כסא הכבוד . והלקתיו לג׳ חלקים

חלק א ענין השגחתו יתברך על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו כי זה נמשך ממציאות כסא הכבוד כמו המלך הגדול היושב על כסא רם ונשא לשפוט בצדק כל מלכותו וגם מענין זה אמונה בנסים שעושה הוא יתעלה לעשות רצון יראיו וחסידיו כמו חוני המעגל וחסידים הנזכרים במס׳ תענית ור׳ חנינא בן דוסא ור׳ שמעון בן יוחאי ואחרים מלבד אלה ועי״ף מסתעף מזה הנבואה ונבואת משה ושאלת צדיק ורע לו ששאל הוא מלפניו יתעלה וענין בת קול ואמונה בבחירה וכל ענין אמוניי דומה לזה :

חלק ב ענין מעשה מרכבה כמו רוב המאמרים שבפ׳ אין דורשין ומענין זה מקום שמזכיר שמותיו של הקב״ה וענין מלאכי השרת :

חלק ג הנעלם אצלנו השדים ומציאותם כי יש להם יחס מה ונקראים סטרא דשמאלא ויש להם דמיון מה עם מלאכי השרת כפי דברי רבותינו ז״ל ששה דברים נאמרו בשדים שלשה כמלאכי השרת וכו׳ :

עמיד אחד עשר בית המקדש . והלקתיו לב׳ חלקים

חלק א ענין משכן ומקדש ראשון וכליהם :

חלק ב במה שהיה אחרי בית ראשון וחרבנו ובנין בית שני וחרבנו ומלחמות ומקרים ושנויים שנתחדשו בימים ההם :

עמיד שנים עשר שמו של משיח . והלקתיו לב׳ חלקים

חלק א ביאת משיח ואליהו ותחיית המתים ועוה״ב שכולם ענין אחד כפי פשט הלשון בפרק חלק וכפי המפרשים עולם הבא בא אחר התחיה :

חלק ב שמכתיו על דקדוק לשון שמו של משיח שע״ד השלוח יכלול כל הנקרא בשם משיח כדוד ושלמה וגם חזקיהו שהיה מלך ירא את השם יתברך מזרע דוד · ובפ׳ חלק יש מאמרים מזכירים ענין כל אחד מהם · גם שם מזכיר עניני ארבעה חסידים מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה · עוד עניינים כאלו יכנסו תחת חלק אחרון הזה · וראיתי כי טוב לתת בהם סדר מה בזה האופן הנה רוב עניינים הללו הם בפ׳ חלק והנה מפוזרים קצתם בתחלת הפרק וקצתם באמצע או בסוף לכן סדרתי כל העניינים הדומים סמוכים זה לזה כפי האפשר ואין זה שנוי מסדר התלמוד כיון שכלם כתובים בפ׳ חלק מה יוסיף או מה יגרע כשיהיה המאוחר מוקדם והמוקדם מאוחר כיון שהכל בתוך הפרק ההוא ויעלה לנו מזה תועלת גדול בחבור העניינים הדומים זה לזה :

ואלה פרטי כל עמוד ועמוד כפי חלקיהם · עמוד ראשון תורה · ונחלק לשלשה חלקים :

חלק א במעלת תורה שבכתב ותורה שבעל פה וכו׳ במסכת שבת ובפרק בפ׳ ר״ע רבו המאמרים בענין זה ובמקומות אחרים · וכאן ראוי לזכור מהם מאמרים רשומים · פ׳ במה מדליקין אמר ריש לקיש מאי דכתיב והיה אמונת עתיך וכו׳ מעלת שיתא סדרי משנה ותלמוד ועוד מאמר דומה לזה לריש לקיש בברכות סימן ח׳ ובפ׳ הניזקין ענין דומה לזה סימן כ״ט מימות משה עד רבי ומרבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד וכו׳ ובפרק ר״ע סימן מ״ט ג׳ בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי וכו׳ כפה עליהם ההר כגיגית וכו׳ ועוד סמוך לו בשעה שהקדימו נעשה לנשמע וכו׳ ועל דרך זה כתבתי בקונטרס אחד פרטי כל עמוד ועמוד ואתנה בהם סימנין ע״פ החשבון אשר מניתי במאמרי כל מסכתא ומסכתא ועתה חזרתי ונמלכתי לעשות המפתח הזה בענין אחר יותר מועיל להשגת המבוקש ומאת ה׳ היתה לי כי הקרה הש״י לפני היום במקום מושבי אומן הגון וראוי זקן ונשוא פנים איש אמונים הלא הוא המעולה ונבון כהר״ר יהודה גדליה יצ״ו כי ידעתיו בימים הראשונים בעיר ליסבונ״ה בבית החכם המעולה ועניו המהושר בעניניו כהר״ר אלעזר טולידאנ״ו ז״ל שהיה זה כבן ואח אצלו נצב על מלאכת הקדש הזאת שהיתה נעשית בביתו ואחרי בואי לעיר הזאת הוציא הוצאות רבות לעשות זאת המלאכה שלימה בחזקת היד ובניו ובני ביתו כולם תמימי דרך מתעסקים במלאכה הזאת ולפום מאי דמתלין מתלייא קריינא דאגרתא איהו להוי פרוונקא ראיתי כי טוב שיהיה נדפס זה הספר במקום מושבי ואשימה עיני עליו שיצא מוגה כראוי ועוד שנית כי הליקתני סבה עצמית והוא תקון המפתח וחשבונו שיהיה כפי חשבון העלים אשר בכל הספר ואודיע במפתח בכל מאמר רשום בכמה עלים מן הספר ההוא ימצא . זה היה קרוב לנמנע אלו לעשותו אם לא אהיה אני בעצמי במקום חקיקת ספר זה ולכבוד מלאכת הקודש לא יהיה עלי לטורח מה שאצטרך לחזור ולכתוב פרטי העמודים לחשבון העלין אשר בספר ואין עלי אשם מה שאני חוזר מן הדרך אשר הלכתי ללכת בדרך יותר משובח כי הלא קולר תלוי בצוארי לשית לראשי עטרת פז כל מוסר או מנהג יפה אשר תשיג ידי בכל שיתא סדרי משנה ותלמוד לכתבו בספר זה . ואחד מהם המורגל פעמים רבות לומר הדרי בי וזה דבר הנלמד מרבן של נביאים וישמע משה וייטב בעיניו הודה ולא בוש וכו׳ · ואע״פ שכתוב במקומות רבים הדרי בי אכתוב בכאן ענין אחד מיוחד ללמוד ממנו תועלת נמשך אל כוונתי · במסכת עירובין פרק הדר אמר שמואל כל השותה רביעית יין אל יורה אמר רב נחמן לא מעליא הא שמעתא דהא אנא כמה דלא שתינא רביעתא חמרא לא צילא דעתאי אמר ליה רבא מאי טעמא אמר מר הכי והאמר רבי חנינא מאי דכתיב ורועה זונות יאבד הון כל האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה כאילו מאבד הונה של תורה אמר ליה הדרי בי · פירש״י מאי טעמא אמר מר הכי זו נאה וזו אינה נאה ואמר זה לפי שלמעלה מזה בסמוך נזכר שמעתא בענין עירוב ועלה אמר רב נחמן כמה מעליא הא שמעתא · הונה כבודה של תורה וסופה להשתכח ממנו ורועה זונות זו נאה וארענה ואעסוק בה עד שתתקיים בידי · הדרי בי לא אוסיף עוד עד כאן פירש״י · וראוי לחוש מה צורך היה לו לרש״י לפרש הדרי בי כי הוא מובן מעצמו ומורגל במקומות רבים אבל הביאו לזה דקדוק אמתי בנדון הפרטי הזה שכיון שרב נחמן שאמר לא מעליא הא שמעתא נתן טעם לדבריו כפי הנסיון אשר הרגיש בעצמו דלא צילא דעתיה כל כמה דלא שתי רביעית אין מקום לחלוק על דבריו כ״ש שהוא עצמו אין ראוי שיאמר הדרי בי · וכדי לתקן זה התחיל הרב לפרש מאי טעמא עבד מר הכי דאמר זו נאה וזו אינה נאה כלומר שלא הקשה לו רבא לענין הדין כי הרשות נתונה לו לעשות מה שירצה כפי הנסיון שיודע בעצמו אבל מה שהוקשה לו שלא היה לו לומר זו נאה וזו אינה נאה שלא יראה כרועה זונות וע״ד זה הוצרך לפרש הדרי בי לא אוסיף עוד לומר מכאן ולהבא זו נאה וזו אינה נאה וזה דקדוק אמתי וראוי לתת לב עליו ומיד יאירו פני התלמיד המעיין · וכתבתיו במקום הזה על שתי כוונות · הא׳ להיות כוונתי לשמים להכניס אהבה בלב התלמידים גדולים וקטנים להרגיל למודם בספר זה מלבד חדוש הנשאר ברוב המאמרים דקדוקי לשון רש״י במקומות רבים מתוקים מדבש ונופת צופים ומהם ילמדו מה שהורגלנו ללמוד וללמד בפירוש זונות · ארבעה אבות נזיקין וכיוצא בהן · ועוד לי כוונה שנית בהבאת מאמר זה בכאן להביא דמיון לדבר מדברי ר״נ כי החשבון שמניתי היה טוב מנוסה אצלי כפי דרכי אחר כך ראיתי יתרון כשיהיה כפי חשבון עלי הדפוס הדרי בי ואבחר היותר טוב ויתחייב מזה שהמפתח פרטי יהיה מאוחר להשלמת הספר · בטחתי בחסד הש״י גומר עלי יגמור בעדי ואשים אותו בסוף הספר וגם מפתח כל הפרשיות והמגלות כמו שיעדתי· ואולם חלוק הי״ב עמודים כאן מקום הראוי לכתבו בפתיחה זאת כמ״ש ומיד בסמוך התחלת הספר במסכת ראשונה משיתא סדרי והיא מסכת ברכות · המברך את עמו ישראל בשלום יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו :

דברי המר לוי ז' חביב בן הרב המחבר תנצב"ה

בית יעקב שמעו נא דברי . הבו לכם ובאו שערי . שערי דמעה רשומה על פני וקבועה ראש קרחה וזקן גדועה . ואם למראה עינים . כלו המים . לבי בקרבי דמוע ידמע ודאוג ידאג נהר פלגיו יפריחו עץ הדאגה על חיקי אמונה . שתולה נטועה . לא תמוש ולא תנוד כיתד התקועה . אפפוני משברי התוגות . טבעתי ביון מצולת תרעלות הדאגות. מושבי מושב האנחות בין תנור וכירים אל שפך הדשן · אף לילות בפאת מטת היגונות ובדמשק ערש דוי הנני ישן . רעיוני אוהבי לנום לא יתנם רוחי המר גם לא ינוח לי אז היו כחולמים רואים את הקולות הקול קול יעקב . והידים ידי ושאר כל אברי לא נותרה בהם נשמה גם אור עיני אין אתי בזכרי יום אשר נשארתי . בלי עטרת ראשי וצפירת תפארתי . יום עברה וקפדה . כי יעקב בחר לו יה והפדה לא נפדה . קם עליו הזמן מסביב מתהפך בתחבילותיו . וישת חשך סביבותיו . היום ההוא חשכו מאורי רגזה ותרעש הארץ ארץ מאפליה והעם לבשו חרדות ישומו ישרים על זאת תסמר שערת בשרם אז אמרו בלבבם . ו"י ה"י אך יצא יצא יעקב מאת פניו אלי בכל יום היה נושא משאת בר ולחם אבירים לחמה של תורה הן הם הדברים ברורים אמתים וזכים כמימי אובל אולי . לא מסופקים בשמא ואולי . בפלפול הבנת דרכי התלמוד גברה ידו למד ולימד תורה הרבה רבץ בצל החכמה יתעלם באהבים . לזכות את הרבים . חברים מקשיבים לקולו קול ה' בכח וגבורה ארי שבחבורה . וגם ברעותו את הצאן צאן קדשים . להביא במסורת הברית אנשים ונשים · ראש השלישים ללמד חכמה ודעת . ושרש האמת והאמונה בלבם לטעת . כגביר מלחמה ישנס מתניו ללחום מלחמתם יעקב איש תם . יושב אוהלים · האהלה שרה כי באונו שרה את האלהים גם אהל האמהות הן הנה האנושית והמדיניות . מה טובו אהליו מר ואהלות הנסתרות והנגלות . הצדק היה אזור מתניו במילי דשמיא . לאוכחא לאפי חציפיא · עובדיהון בישיא . יראי ה' יכבד ויגבר . ופושעים והטאים ישבר . דן דין עני ואביון ויחזיק במעוזו . קרנים מידו לו ושם חביון עוזו . מציל עני מחזק ממנו · בתוך קהל אהללנו . ובמקום שאמרו להאריך הריני בא לקצר דמלתא דבחייה דמר לא סבירא ליה . לא איקום אנא ואפטר עליה . כי עם רוב שלימותו כל ימיו ענתה בו ענוות שפלותו ועל מה שלא השיג שאגה לו כלביא אוטם אזנו משמיע שבחים ותוארים מיותרים . ועמד על כנו נבזה בעיניו נמאס כרע כאח יושב על ימינו כאלו היה בנו בן יעקב . ויעקב רועה את צאן עם ה' דעה והשכל כל הימים אשר היה כי קרבו ימיו ימי השיבה . תשש כחו כנקבה . עינו לשמיא נטל . ותעל שכבת הטל . טל אורות טלו . אשריו שבתורה עמלו · גמר אומר להכין מנחה וארוחה . וזוודין לאורחא . ואמר עת לעשות ליום יקרבו ימי ושני · להראות את פני ה' . אורות מאירות יזהיר אל עבר פני . ינחוני במעגלי צדק ויאירו עיני . בבא השמש שמש זרחה ונודד . אחליף כה ואתעודד . ואשכון בטח בדד . עי"ן יעקב יאיר אל עבר . אהלי שם ועבר . תלמידי אהרן . בנסוע הארון . אל עמק חברון . תלמידי הלל ושמאי . הכל לאתויי מאי . וכאשר יאותו במאירי . ה' ישעי ואירי . ירחיק מעלי כל פשע . וילבש נפשי בגדי ישע . בגדי חמודות לבוש מלכות חליפות שמלות . לא תירא משלג כי לבושה לבוש שנים .

דובב שפתי ישנים · אסף וקבץ כל מדרשי רבותינו ז"ל בתלמודנו הקדוש עם פי' רש"י ותוס' ושאר פירושים מבעלי החידושין כמסת היד . ועוד הוסיף בקצתם דברים חדשים . נשרשים מאוששים . על פי אמונת רבותינו הקדושים . ולקרבה אל המלאכה . מלאכת שמים ארבע אמות של הלכה · זכרונם לברכה . עוד צוה לכותבה על לוח הדפים לזכות את הרבים . אם שלמים וכן רבים · צדיקים וטובים . ובזה היה מוציא ימיו ולילו ופשט בגדי תאות העולם מעליו . לא ינום ולא יישן עד שיצאו כנוגה אשר נשבע לה' וידר יעקב נדר לאמר . זכור ושמור . החל וגמיר · ניחא ליה למר . אבל לא לאדם דרכו . ונחש הקדמוני הכרוך בעקב כל נוצר הפסיקו · ויהי השמש באה ויעקב מלאכים לפניו . להשיב רוחו אל אדוניו . דכל אפיא שוין משוא פנים אין לפניו ; והעד האיש משה עניו . כי ה' צוה ומי יוכל לעוות . אין שלטון ביום המות . וכן יסד המלך . על כל רב והלך . אל בית המלך . לבא נקרא . ומלאכי שלום לפניו הקרה . ועתה אני הצעיר מר ונאנח באתי ורעיוני תמהים ומשתומם על המר"ה ונפשי כנהמת ים תהום . מתנצל לפני ההרים הגבוהים . משתטח לפניהם ואומר שמעו אלי וישמע אליכם אלהים ; בראשית כאשר הסכים הרב מורי אבי ז"ל לקבץ כל מדרשי רבותינו ז"ל וללקט שושני פניני סגולות רמיזתם כאמיר . לא היתה כונתו כי אם לטרוח בקבוצם לבד ולצוות לכתבם עם פירושי הראשונים ז"ל לא לכתוב דבר ממה שנראה לפני תורתו בביאור כונתם . אמנם אחר כך רוח אחרת עמו יען אשר פתוהו ויכלו לו אנשי שלומי ישותי מימי תורתו ואוכלי לחמו . בכל יום היה מחדש ויכתוב את הרשום בב' הסדרים הראשונים שכבר נדפסו . אמנם בסדרים הנשארים אין כל חדש . ואני ידעתי שלא ידעתי לזרות ולהבר . התבן מן הבר . כל שכן לחדש דבר . לכן אשתדל בהגה"ה כפי כחי וכפי טבע המלאכה מלאכת הדפים . גם אשתדל להעתיק כל מה שימצא מפירושי בעלי החידושין ז"ל בעיר הזאת . איש איש על מקומו אם אולי היתה שכחה לפני תורתו כי גם בזה לא מצאתי הספר שלם ולא בשביל זה תרפינה ידי הקונים . המונים המונים . או אנשים חכמים ונבונים . כי מעלת הספר וטובו נודע בשערים וכבוד אלהי ישראל בא בו . אליו היושבי בשמים . אשא לבבי וכפים ; יעקב שלם עיר וקדיש על שכמו ישאנו . ולפני כסא כבודו ינהגו . יעלה ויראה בהר ה' אשר צפן לימינו . הר זה קנתה ימינו . יכנס דרך שער האולם הפינה קדמת עדן להיי עולם ועם הנשמות הטהורות בתוך רבבות אלפי שנאן תבא נשמתו להשתחוות למלך ה' צבאות בבואן ושרפים ומלאכים יתנו לו ביניהם מהלכים לבא לפני עליון . ותחת רגליו ישב ברום הביון . המלאך המקריב יקריב נשמתו להשתחוות לו . לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו . ופיו פה קדוש יהיה לנו לפה להליץ טוב בעדנו . לצדקנו ולהתפלל עלינו . השאיר לנו אחריו תורה לנו ולבנינו. להניח ברכה אל בתינו . ובה נהגה. ובאהבתה תמיד נשגה עד יבא משיח צדקנו במהרה בימינו . ותשמענה אזנינו . מפי העמים אשר סביבותינו . מאמר הנביא אשר יעד לישר כל עקוב . לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב . ויקוים בנו בית יעקב לכו ונלכה באור ה' במהרה בימינו אמן וכן יהי רצון :

הקדמת הרב הגאון מהרש"א ז"ל

אמר שמואל אליעזר בן מוהר"ר יודא זלה"ה כשכבר בהקדמת חדושי הלכות אשר חברתי הגדתי והעדתי על חדושי אגדות אשר בידי שחברתי אך לא זכיתי למלאות דברי אלה עד היום אשר שמ"ו אל"י עז"ר ותשועה היה לי לחבר פירוש על כל האגדות מחיבור עין יעקב וישראל ועוד רבים מהאגדות אשר השמיט בע"י ראיתי לפרש אותן לצרפן תוך האגדות וכתבתי בכל אגדה ואגדה מראה מקום בתלמוד באיזו דף היא כדי שיהא למעיין מבוא בנקל למצוא האגדה עם פי' רש"י שעליה ודברי התוספות שם. וכבר כתבתי בחדושי הלכות כוונת ותוכן החבור ע"ש · ואוסיף בזה להודיע לכל מעיין בחבורי זה כי בכל מאמר מהאגדות אשר מוצא הדרוש ההוא מן המקרא ראיתי לבאר בו מה שהכריחו חז"ל להוציא המקרא מפשוטו אם ביתר אם בחסר אם בשינוי לשון אם בענין סותר מענינו או ממקום אחר וכל מאמר אשר אין מוצאו מן המקרא אם הוא מעשה זר ונפלא או מאמר אחד יוצא משכל לפי דעת האנושי אמרתי לבאר בו הדברים קרובים לענינו בדרך משל ומליצה שובלים הנמשל והמכוון בו שזה ודאי הוא צורך גדול באגדות מתוך שקצרו חז"ל דבריהם הם נראים כסתומים ויש לנו לדקדק בדברי חכמים וחידותם בכל הדברים שאמרנו וכל חכם יוסיף לקח בכל זה · אבל רבים מהלומדים באגדות אינם מדקדקים בכל זה בדברי חז"ל ואינן מבקשים לידע כל הענין על אמיתתו רק להשמיע ברבים קולו כקול הסירים תחת הסיר ויש מהם שבאו לדרוש אגדות של דופי וכעושין תורתן פלסתר שאין המקרא והמאמר סובל דרושם אבל הן מדמין צורה ליוצרה וחכמים הם בעיניהם להשיג במופלא ממנו בדברים שהם כבשונו של עולם ועליהם שנינו ר"פ אין דורשין כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא נברא · גם דע אתה המעיין שלא באתי בחבור הזה רק לפרש

דברי

הקדמת הרב המוסמך הרי"ף ז"ל

"יוסף "אדני "שנית "ידו "המלאה "והרחבה · לתת לי אחרית ותקוה · לכלכל את שיבתי על אדמת הקודש . ושבתי בבית ה' כל ימי חיי · לחזות בנועם ה' ובהיכלו כלו אומר כבוד . והיתה מנוחתי כבוד :

אמר המר יאשיהו בלב נשבר כי אפפוני משברי מות על מות לבן בן פורת יוסף אסף אלהים את חרפתי ושדי המר לי יגעתי באנחתי ואבקשה למנחמים ולא מצאתי . כי גדול כים שברי על שבר יוסף השברתי קדרתי שמה החזיקתני ואהיה בודד כבית למודי כי גלה ממני כבודי ואתנה לבי כי קרוב יום ה' לעומתי . ימי עברו וקוונותי לבנים. לפי רוב השנים . וזוודין לארחא קלילן . מורידין ולא מעלין . ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקוד עלי ועל מעללי מה אשיב לה' ובביתי אין לחם ואין שמלה ומשאת וארוחה . ושבת אני את שמחים אשר שעו המה למנוחה . ועזבוני יגון ואנחה . כי ירט הדרך לנגדי ומתי אעשה גם אנכי לביתי לעשות לי בית נאמן להלוך נגד החיים . אתהלך לפני ה' בארצות החיים . אז אמרתי תנחמני ארש"י ברצות ה' דרכי ואשיבה רגלי אל העדות והתורה. לעבדה ולשמרה. ואשתעשע יום יום בתנחומי התורה . המה ינחמוני מעצבוני ויגוני . וגרסה נפשי לתאבה במילי דאגדתא המושכת לבו של אדם להשכיל ולהיטיב בטוב טעם ודעת אבינה לאחריתם . יען ראיתי קדמונים אחזו שער מדרשי רז"ל לבארם כאשר מצאה יד שכלם . וגם אני יאלתי בעקבותם אחר דרכם לברר וללבן כמה וכמה מדרשי חז"ל בעיון נמרץ כפי מה שחנני קוני והמה כתובים בספרי הכסף הנבחר והמזוקק אשר יסדה ידי ובאו אל הדפוס לזכות בהם הרבים בחמלת ה' עלי ואביט ואין עוזר להכנס בשערים המצויינים בהלכות באגדות הגמרא כי השער סגור לא יפתח ולא באו שעריו המפרשים חדשים גם ישנים זולת הגמרא כתוב בספר הרב בעל עין יעקב . ואני עני וכואב דלו עיני למרום ישלח עזרו מקדש ויערה עלי רוח מבינתו רוח חכמה ובינה רוח ה' נוססה בי להעירני לעמוד ולשקוד על דלתות האגדה ושעריו לא יסגרו ויפתח לי שערי אורה להאיר עיני שכלי . וזה החלי בעזרת צור גואלי . ומשכתי ידי בקסת הסופר לכתוב ראשון ראשון מאשר עד כה ברכני · ובעזרת ה' באתי מלון קצו ואשמח כי רב חילי וכי תאוה הוא לעינים עיני כל ישראל שפתותם שושנים שונים בספר האגדה

שבגמרא

הקדמות

מהרש"א ז"ל

דברי תלמוד שלנו בבלי ולא תלמוד ירושלמי ולא שאר מדרשות כי היה מאריך לי הזמן לעיין ולדקדק עליהם ומטעם זה נמי לא הבאתי דברי המפרשים רק המפורסמים לפי אורך הענין ולכן אם תמצא בהם דבר המסכים עמי או דבר הסותר את דברי אל תאשימני על כך כי לא עיינתי בהם מפני הטעם שכתבתי · וגם עוד מפני הקצור (אמרתי) כל דרש או מאמר הנאמר בתלמוד בכמה מקומות לא פירשתי אותו רק באחד מהמקומות כפי הענין ובשאר מקומות כתבתי מראה מקום על מקום הפירוש וכן כמה דברים באגדות הנוגעים גם בהלכות ושם מקומו שכבר כתבתיו שם ראיתי לכתוב ג"כ בחידושי אגדות מראה מקום למצוא אותו בחידושי הלכות ועוד אמרתי כי שמא מפני קיצור דברי יראה לפום ריהטא למעיין דברים פשוטים או סותרים לפי דעתו כ"כ זאת מבוקשי שתכין לבך לדקדק יפה באותו מאמר גם בדברי שאולי תבא על תוכן כוונתי ולא יהיו הדברים פשוטים כ"כ גם לא סותרים ודקדק גם כן שאולי יש טעות מה באותו ענין ע"י מעשה הדפוס · ואגב גררא ראיתי עוד להזכיר בדבר הנוגע גם בהלכות שיש מחכמי הדור שנראה להם מתוך קושיא ודקדוק מה להגיה בגפ"ת ולשבש נוסחות הישנות לפי דעתו ובעל המדפיס הרואה הגה"ה זו חושב בלבו כי היא אמתית ומביאה בתוך הדפוס בגמרות הנדפסים מחדש ולפעמים המעיין היטב בהגהות אלו ימצא בהם טעות גמור ושיבוש כאשר ידוע לי באמת בכמה מסכתות כי בדפוסים חדשים נמצאו כמה הגהות בגפ"ת בחוסר ובגרעון שאין להם עיקר ושורש אבל הם טעות גמור למעיין בהם כל הצורך ונוסחאות הישנות ישרות הם בלי ההג"ה ויש לכל הירא וחרד על דבר ה' להתעורר בזה ופן ישתו התלמידים הבאים ממי התלמוד את מים המאררים האלה ויש לנו למחות ולגעור בבעל המדפים שלא יגיה בשום הגה"ה שאינה ברורה ופשוטה לכל וגם אם יהיה נראה לו הגה"ה ברורה יניח נוסחא הישנה במקומה ויעמיד הגה"ה מן הצד בגליון · כל זאת ראיתי בלבי ואמרתי להעלותן על הספר להתעורר לב המעיינים בהלכות ובספרים שיהיו זריזים ונזהרים בכל הדברים ראוים ללבבות ברים · ומשכילים כזוהר מאירים · ואל יוצר אורים · יצילנו ממצרים · ויתן שמורים · לדור דורים · אמן כן יהי רצון :

לפרט שמואל אליעזר בן אבי מוהר"ר יודא זכרונו לברכה. (שצ"א)

הרי"ף ז"ל

שבגמרא · אשר אסף הרב בעל עין יעקב לזכות בו את הרבים ולא השבית גואל בשני חלקיו עין יעקב ועין ישראל ואנכי הרואה ישבתי בפתח העינים לבאר היטב מהני מילי מעלייתא דאגדתא בחדושי דברים מיוסדים על אדני העיון בדקדוקים דקים בפשט האגדה גם דברי מאורנו רש"י ז"ל ובדברי התוספות והיו למאורות לנו לעינים על כן קראתי שם הספר הזה **מאור עינים** כי מתוק האור וטוב לעינים . עין יעקב ועין ישראל יאירו כנהרים . וכשמש בחצי השמים . ובטחוני בקוני כי עין בעין יראו באו"ר ה' נגה עליהם . וחיים הם למוצאיהם . ויהיו דברי אלה אשר התחננתי אל עין הקורא יקרא איש חסדו לדון אותי לכף זכות בכל דברי הספר החתום הזה . ואף אמנם שגיתי באיזה ענין משגיאות ינקני כי אני בעניי הכינותי בית שער ויסוד אל השרידים אשר ה' קורא אנכי העירותיהו בצדק והמה בצדקתם עוד יוסיפו צילים ופרחים כיד ה' הטובה עליהם . וה' אלהים יצליני להביאו אל הדפוס ואתן בספר ויותקו בעט ברזל לצבי ולכבוד . ה' יגמור בעדי ויוציאני לאור השכל וגמור להיות לי לזכרון ולרצון לפני ה' לעבוד עבודה שבלב מאו"ר עינ"ים ישמח לב :

הקדמת הגאון המחבר ספר עיון יעקב

זה חלק אדם אלהי ממעל . אדם לעמל יולד בעמלה של תורה שבכתב ובעל פה לדרוש ולתור בחכמה בגמ' פ"ת ללחום מלחמת ה' מלחמת מצוה בפוסקים גדולים ראשונים ואחרונים לפי דעת וחלק השגתו אשר זכה בו וניתן לו מן השמים זוכה לעצמו ומזכה את אחיו אתו עמו כאשר נתרבו החבורים ממלאכי אלהים ראשונים מכלל דאיכא אחרונים אחרון אחרון חביב שקבעו הלכה כמותם . כספיר גזרתם . ומתוך דבריהם אבינה לאחריתם . כל דבר סתום . מעין החתום ועי"כ בקבר דובבו שפתם . ובהם ענתה שעומדת לעד צדקתם . גם אנכי הקטן והפשוט יעקב יושב אהל איש תם . בכל כחי והשגתי עבדתי ויגעתי ומצאתי . הן עתה כלכם חזיתם . וכאשר ה' ראה בעניי ויגיע כפי אשר ישבתי באהלותם באהל יעקב עם תלמידים בישיבה שיש בה סמיכה במשענותם . ומשלחן גבוה זכיתי להביא על מזבח הדפוס חיבוריי אשר חברתים . ורבותי וחבירי קבלו את דברי להלכה כאלו מסיני מסורה . מה שהוריתי ודנתי ברוח נשברה . זו תורה וזו שכרה . ברכות יעטה מורה . ובשנת תע"ג בהיותי בק"ק פראג שקט ושאנן . כזית רענן נגע בנו יד ה' ושלח ביעקב דבר . והייתי מוכרח לטלטל טלטל גבר . בלי חובר חבר . כי אין אומן בלא כלים כי הייתי שטף ועובר . מכפר לכפר בכל פנה ועבר . על כן אמרתי לבקש שבר ולא לבטל הזמן בלא דבר . ונתתי אל לבי ללמוד דברי אגדה ומה שחדשתי לפי קט שכלי כתבתי לי לזכרון ובשם **עיון יעקב** יכונה . וכאשר סר הדבר וחזרתי לבית מדרשי לפראג כבראשונה .נתקבלתי לאב"ד ור"מ לקהל עדת ישרון ק"ק ווירמייזא ואגפיה וישבתי שם כמו שלש שנה . ואחר בלותי היה לי עדנה . הייתי לראש פנה . ונתעליתי לקבל לאב"ד ור"מ דק"ק מיץ ועליתי על כלנה . ובקשתי לישב בשלוה להרבות גבולי בתלמידים חכמתי בחוץ תרונה . ומחשבה מועלת אפי' לדברי תורה ואחריתה מרה כלענה . ויבא עלי רוגז ותרגז בטני כי בא לי כאב עינים ועלה הסנוור על עיני . שמאלי וימיני . ועולם הולך וחשך בעדני . אמרתי ח"ו אבדה תקותי ממני . כי הצטדקתי עלי משפטי ודיני . שבהקדמת חלק שני שבות יעקב שלי מתוך כעסי דברתי בלשוני . לטוותא דרבנן על שונאי חנם אשר קנאוני . דתפקע עינו דבעי למחזי בי בישותי זאת פעולת שוטני . וכבר אמרו חז"ל תהא לוטא ואל תהי לטא ע"כ עששה מכעס עיני . ומתוך צרה קראתי ושועתי אל ה' שתרפאני . ורוח קדשך ונד·בה תסמכני . ולמות אל תתנני . ובתורתך תאיר עיני . שמע ה' קול יעקב אל תטשני ואל תעזבני . ומחטאתי טהרני . ובסתום חכמה תודיעני . ובשנת ת"פ ותפ"א נשמע תפלתי וחנני . לשלוח לי רופא מומחה להסיר ממני מכת הסנוור משמאלי ומימיני . על כן אמרתי לשלם נדרי אשר נדרתי בעת צרה ליעקב כי דליתני.לשלם עין תחת עין להשלים חיבורי ע י ו ן י ע ק ב על כל עין יעקב . ואקוה שיהיו דברי עריבים לכל מעיין כי לא הלכתי בגדולות ונפלאות רק הקרוב אל השכל והפשוט . וה' ינחני בדרך אמת ולהראות נפלאות מתורתך ויורו משפטיך ליעקב ויקוים בי ובנכדיי לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך עד עולם ואזכה להדפיס עוד ספרי שבות יעקב חלק שלישי עם חידושי הלכה תוספת אשר חדשתי על ישיבתי :

כ"ד הקטן כאפרוח שנפתחו עיני **יעקב** בה"ה מוהר"ר **יוסף ריש"ר** מפראג חונה פה מותבא רבה ק"ק מיץ יע"א :

הקדמת המחבר ספר בית יהודה

לידיד הקורא המחבר כי ידבר לכם שלום .

אשר פנו שפתי שנת שפ"ה ודבר פי בהקדמת חבורי **בית לחם יהודה** מפתח לספר עין ישראל לשאת על פני תוך ספר **בית יהודה** תוספות כמה מאמרים ואמרים נכונים להדרש אשר נטש המחבר הנזכר עם פרש"י ותוס' ע"פ דרכו ממש מן הבא בידי פגעו בי מלאכי אלהים ויעכבוני זה פעמים רבות ואחר עד עתה והיום אשר נדרתי אשלמה ישועתה לה' הנה הוא בא אליך ומוצג לפניך קטנו , כי הוא זה :

לך אמר לבי יערב חין ערכו כי כל הדברים האלה בקרבו חדשים המה מאדם לא נראו ולא נודעו כי אם לאחד מן השרידים אשר לה' קורא במקור ישראל וגם הוא ראה אותם אחד הנה ואחד הנה ולאו אדעתיה ולא מקובצים יחד עומדין כסדרן וערוכים כהלכתם עד כי לכל אשר יקראהו באמת ולשומעים יהיה הכל חדש ממש שנתחדשו גזירותיו כי באמת לא תמצא בו מאמר שלא יהיה או אגדה או דומה לה או יוצא ממנו תועלת מחודש ואם בראייה ראשונה לא ירמזון כן עיניך דוק היטב היטב הדק כי דבור א' מתחלק לכמה ניצוצות כדרכו מפירוש רש"י ז"ל או מדברי התוס' או איזה פי' פסוק בחדוש מדבריהם תבין כי לכך נוצר ונגרר בתוך הבאים . גם אתה עתה הניחה לי ואל יחר אפך בי על אשר הבטחתי ולא קיימתי עד מקץ תשע שנים . כי אלהים חשבה לטובה ובין כך הביא בכליותי בני עצתו כי ברבים מן המאמרים היו איזה אחד אשר עדיין לא נתקררה דעתו כי יראתי כי אמרתי פן תחדל את בינתך מעמו לאמר מה יועילני ומה לאבן זו בבית זה . וכתבתי עליו בעשרה מאמרות (אמר הבונה) וגליתי אזנך על היותה אבן טובה ויקרה ואנה תוכל לשומה לראש פנה או במדות או בדעות ואגב אורחי נגעתי בפסוק פשט או רמז או ממאמריהם ז"ל במקום אחר . אך הכל בקיצור מופלג ומלות מולידות אם תדקדק בהם כי אנכי העירותיך בצדק ויגיע עיונך כי תאכל אשריך וטוב לך . ואם בכל זאת לא יראה לך באיזה א' מהם בלתי היות בו מקום אלא לענין דינא גם היא תורה אשר מאתו תצא וריות יהיה לך בו הגם שתנאי יהיו דברי לך בהזכיר שלא תבקש לפסוק דין או לשאת ולתת בו מתוך הדברים שבאו בחבור זה כי צריך לראות הכל במקומו ומה למעלה ומה למטה ומה לפנים ומה לאחור ממנו . לא נטפלתי באגדות ירושלמי כי אחר בעל עין יעקב הרב בעל יפה מראה בא בחכמה ויקח ברכתם . גם מסרתי מכל הבא פה בסוף מפתח מפותח פתוחי חותם ע"ד בי"ת לח"ם יהוד"ה אשר עשיתי על ספר ע"י . קראתי שם החיבור הלז **בית יהודה** כי שם העצם הנקרא לחלק שני מן הע"י היה בי"ת ישרא"ל ובית ישראל ובית יהודה הנם לגוי אחד בארץ . וקויתי לה' ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים לזכר עד כל הימים :

הן אלה קצות דרכי באשר התהלכתי כל ימי היותי להפיץ חוצה ברחובות פלגי מים לזולת מן המעט אשר היה לפני הן בקול ה' בהדר הדרשות לקהלות רבות הן בחבורים בעט ברזל ועופרת על פני כל הארץ כי האדם עץ השדה אשר פריו יתן בעט"ו . וגם כי זה לי שלש שנים הגעתי לזקנה ככחי אז כחי עתה לצאת ולבא לחלוק זכות לפרסום וכל עוד נשמתי בי תושיה לא נדחה ממני ואחר כבוד יקחני .

ראה רצוני ועמלי ושא בעדי תפלה לה' לגמור בעדי בחסדו לעולם ואשלחך אם ברכתני :

הקדמת הרב המחבר עץ יוסף וענף יוסף ויד יוסף

שלמה המלך ע"ה אמר טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (קהלת ז) וביאורו שהתורה נמשלה לשמן כדאי' בכמה מקומות במדרש · והנשמה נקראת נר כמו שנאמר נר ה' נשמת אדם · וכמו שהנר אינו דולק ומאיר אלא ע"י שמן כן הנשמה אינה מאירה באדם אלא ע"י התורה · וזהו טוב שם כשהוא משמן טוב היינו כשהיא מהתורה הקדושה · וקאמר משמן טוב · היינו מתורה לשמה · שאם עמל בתורה כל ימיו · זה השם הוא טוב · אבל השם שיש לו לאדם מהעשירות זה השם אינו שם טוב · ואצל אדם כזה שעמל בתורה כל ימיו טוב יותר יום המות מיום הולדו · ויבואר · שבכל מציאות העולם נאמר כי טוב במעשה בריאות העולם · והאדם שהוא מבחר היצורים לא נאמר כי טוב בבריאתו · רק נאמר אחריו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד · והנה אפשר שכללו לאדם במלת כל אשר עשה · והתימא למה לא נאמר עליו טוב בפרטיות כמו על כל שאר מעשה בראשית · ומה מאד תמוה על זה דרשות חז"ל שדרשו טוב מאד זה המות · אבל הענין הוא כי אין שלימות האדם כענין שלימות שאר ב"ח · כי כל בעלי חי שלימותם נבראת עמהם ביום הבראם כמאמר חז"ל שור בן יומו קרוי שור · שלימותו נבראת עמו מקרין מפרים קרנותיו קודמת לפרסותיו · משא"כ האדם נברא חסר השלימות. [וזהו ומותר האדם מן הבהמה אין · פי' שהיתרון אשר לאדם על הבהמה הוא האין והעדר וחסרון שלמותו בתחלת בריאותו למען יהיה הוא בעצמו סיבת הוויית שלמותו במצות ומע"ט] וצריך שיקנה שלימות לעצמו · כי שלימותו נבראת בכח ולא בפועל · וצריך להוציא שלימותו מן הכח אל הפועל · וא"כ לא היה אפשר לומר עליו כי טוב בבריאתו לפי שעדיין חסר הוא השלימות כמו שלא נאמר כי טוב ביום השני לפי שעדיין לא נגמרה מלאכתו ונגמרה בשלישי · והאדם ג"כ לא נגמרה מלאכתו מלאכת שלימותו לכן אי אפשר לומר עליו כי טוב · רק אימת נגמרת מלאכתו . ביום מותו · כי נאמר אל תאמין בעצמך עד יום מותך · שאז כי יפטר בשם טוב מן העולם אז נגמרה מלאכתו · וזהו מה שאמרו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד זה המות · שאז נגמרה מלאכתו בטובו · וזהו שאמר אם יש לו לאדם שם טוב מהתורה שנקראת שמן אז טוב יום המות מיום הולדו · שעל אדם כזה ביום הולדו לא נאמר כי טוב · אבל על יום מותו נאמר כי טוב מאד זה המות · אבל במי שאין לו שם טוב מהתורה גם על יום מותו לא נאמר כי טוב כיון שאינו נגמר במעשיו · ולכן החיוב על כל אדם ליתן כבוד לבוראו בטרם יחשיך · ליתן שמן בעוד שהנר דולק · דכל זמן שהנר דולק מהני הוספת השמן מעט מעט · לא כן אם כבה הנר אפילו אם יביא כל השמן שבעולם שוב לא יאיר לו · כך כל זמן שהנר דולק הוא נר אלהים נשמת אדם צריך ליתן שמן זו שמנה של תורה · שהיום לעשותם ולא למחר לעשותם : ואמרתי במה אזכה את נשמתי · לזכות את הרבים באיזה חיבור וגם אותי לזכני · ורעיוני על משכבי סליקו להיות סניף לראשונים לפרש דבריהם להדש אור תורתם · ויען כי תלמוד העין יעקב גדול שמביא לידי מעשה · ומעשה רב · ובכל מחוז ומחוז עיר ועיר יאספו כמה עדרי צאן קדשים לשתות בצמא מי חכמתו · ולדעת את המעשה אשר יעשו · אך הספר הקדוש הנ"ל הוא סתום וחתום באלף עזקאין · ולא כל אדם זוכה ליהנות מאורו · ואף גם שהמפרשים הגאונים הגדולים שנדפסו אצל הע"י הפליאו עצה הגדילו תושיה · לבאר כל סתום · מ"מ לחלושי שכל כמוני אין די בביאורם ופירושם · לכן ראיתי חובה עלי לקחת מועד ומועדים ימים ושנים · שמתי לילות כימים להתהלך על שדמות מבארים ראשונים ואחרונים · ללקוט פריים מבין ערוגות מטעיהם · לשומם באוצר באורי · וליושבים לפני ה' יהיה לאכול לשבעה · ומעתה לא יהיה עוד כספר החתום · כי אם ספר הגלוי · כל איש יתהלך בו בדרך ישרה · ולהבין תורת ה' ברה · וזאת לדעת כי דברי חכמים וחידותם נוקבין ויורדין ומסתכלין בדיוקן של מטה ועולין ומסתכלין בדיוקן של מעלה · שדבריהם רומזים גם לדברים עליונים · ושים סודות אף בסיפורי מעשיות כמו שכתב הרב הגאון הגדול המקובל אלהי הרמב"ן זלה"ה בהקדמתו לפי' ש"ה וז"ל רז"ל דברו בחכמה זאת במדרשים ואגדות · דרך משלים וחידות · להסתיר הדברים האלה ולהעלימם · ופיזרו אחת הנה ואחת הנה כדי להסתיר מקומם · והעובר בהם לא ירגיש בהם ויקחם כפשוטן ולא יתבונן פנימיות פרשן · ולא ישוב אל לבו לא דעת ולא תבונה בקרבו לאמר איך יתכן לחכמים שבאו לכתוב הדברים האלה על הספר להעלותן לולי כי אוצר נחמד וטוב טבוע וגנוז בתוכן עכ"ל הטהור ·

וכבר כתב בעל שפת אמת משלי ב' משל נאה לזה · וז"ל מעשה במלך אחד גדול מאד נטה למות ובניו קטנים ויצר לו להניח כל רכושו ביד אפוטרופסים פן ישחיתו נחלתו · מה עשה · כל הדברים הפשוטים וכלים הנמצאים הניח כמות שהן · והדברים היקרים הטמין ויחתר בקיר ערה אבנים מהקיר וטמן אבני סגולה שם וישב האבן למקומו · אך לא כמשפט הראשון אך מעט נראה מבחוץ ואינו שוה מבפנים כשאר אבנים · ויצו המלך כי כל איש אשר יתקן האבנים בטרם יגדלו הנערים דמו בראשו · וכאשר גדלו הנערים וישב האחד על כסאו שם לבו לדברי אביו ויסגור בעדו ויחתר בקיר ומצא שם מטמון גדול · ושמח על חכמת אביו · והכסיל לא יבין את זאת בראותו עקמומית בהיכל מלך וספק כי המלך זקן כסיל · זו תורף המשל · והנמשל הקב"ה המלך הגדול נתן תורה לישראל ושם חביון עוזו · כי התורה אש שחורה ע"ג אש לבנה היא פנימית סוד ה' אשר לבוש בה המלך · ולאו כל מוחא סביל דא · לכן הטמין הסוד זה הדור בלבושו והניח בליטות עקמומיות שאינן מובנים לפי פשוטה כדי לשום לב למה שבתוכה · החכם יחתר בקיר ערה אבנים טובות משם · והכסיל יכה בהם ראשו · וז"ש הכתוב כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם בשתי הדרכים נגלה ונסתר · ופושעים יכשלו בם ותהי לו לצור מכשול ולאבן נגף · ובזה יובן מה שאמר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה כדברים שדרכן להטמין · אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא למה עשה ה' ככה · עכ"ל · וכדמיון זה עשו ג"כ התנאים והאמוראים שהטמינו בדבריהם סודות נפלאים וחכמות יקרות · ויש מאמרים אשר דברו בהם ברמיזות לא בפירסום · כי הרמיזה יעשה רושם והתפעלות בלב ומחשבה · וכמאמר החכם · יש דברים רבים נסתרים שהם יותר חזקים מהנגלים · כי הנפשות הנכבדות כשירצו להבין ולהתבונן הענינים העמוקים · יטו לבבם אל הרמיזות · מרוב תאותם להוציא הדברים ההם ברוב המחשבה ע"כ : לכן מי יאמר חמותי ראיתי אור הטמון בדבריהם · ובפרט אדם כמוני · שעיני חומר לי ולא עיני נבון לי לחזות צפוני טמוני מסתרים · הכמוסים באוצרות החכמים היקרים · ע"כ לא לקטתי בליקוטי בתר ליקוטי מהמפרשים רק דברים שהם לפי הפשט הנכון להועיל לכל רעבי מדע דברי חכמים וחידותיהם על פי פשט הברור · ראה נא קורא נעים אשר אנכי נותן לפניך היום באורים על עין יעקב המכונה בשם עץ יוסף ובשם ענף יוסף (ע"ש ברא מזכה אבא) תקחם ועיניך שים עליהם כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל · ואלה הם התועליות היוצאות מהבאורים להועיל בביאור עץ יוסף אספתי במלוא חפנים עמל · באורים מבאורים שונים · המונים המונים · נטעי נעמנים · מראשונים ואחרונים · חכמים ונבונים · דברים יקרים ונכונים · גם אותן האגדות המובאות במדרשים · לקטתי ממבארי המדרשים · איש איש על דגלהו · ואיש איש על מחנהו · והרבה באורים חדשתי ממיעוט שכלי אשר חנני ה' נחלת שדי ממרומים : והענף יוסף כליל הוא בהדרו · נמצא בו כמה חידושי תורה שם יפרחו פרחים ושושנים · מלא חכמה וכליל יופי לבא בארוכה להראות תפארת יקר דברי חז"ל לפני זקני עמי וחכמיו · לפתוח מכמניו ומנעוליו ולהוציא מצפוניו החולה לעיני השמש :

עוד זאת · אני קראתי מראה מקומות האגדות · ומקורם הערותי · איה איפוא הם רועים בשדה אחר · אם בירושלמי או במדרש רבה ותנחומא ושח"ט ותד"א ופסיקתא רבתי ואגדת שמואל וספרי וילקוט ושארי מדרשים וזוהר · וגם זה לא למעט התועלת יחשב · כי לפעמים במלה אחת או שתים הנמצאים בהמקומות האחרות חסר או יתר או בסגנון הלשון · כשיעיין שם הקורא תפקחנה עיניו (עיני השכל) להבין בינה ולמצוא דעת באיזה באור חדש או ביתר באור · דוק ותשכח · כמאז"ל על פסוק היתה כאניות סוחר ד"ת עניים במקום זה ועשירים במקום אחר · ולא כאשר ידאה הנשר ידאה אדם כמוני על כרוב שכלו אל מקום הבאור באר היטב · והמלאכה מרובה לא יום ולא יומים :

והכל עשיתי יפה בעה"י ע"ד הפשט הברור המתקבל על שכל הישר · כאשר עשיתי בביאורי המדרשים והסד"ע אשר הוצאתי מכבר לאור עולם · עזבתי המעקשות והפלפולים הרחוקים המובאים באיזה ספרים ההולכים דרך לא סלולה · כי חותמו של הקב"ה אמת שמו · וכבר אה"ת האמת אהוב מכולם · ועתה אני נותן תודה לה' על אשר זיכני לראות החבורים שעל המדרשות וסד"ע והגדה ש"פ שיצא לאור (ומי אנכי כי הביאני עד הלום) · ואליך ה' אקרא אנא ה' כאשר החלות להראות טובך לעבדך בן אמתך · לא בצדקתי ויושר לבבי כי אם בנועם חסדך · כי מנועם חסדך כלם ירויון · כן תגמור בעדי · להתחסד עמדי · ולתמוך כבודי ביתר חבורי החביבים אשר אתי בכתובים · האדך ימי ושנותי בנעימים · עזרני להוציאם לאורה בקרב הימים · ואגורה באהלך עולמים · אמן · כה דברי השפל חנוך זונדיל בהמנוח מהור"ר יוסף זלה"ה :

ועתה אמרתי להציב שלשה גרגרים טובים המפיצים אור בהיר על הרבה מאמרי חז"ל

א) **כתב** בספר דרכי הלימוד וז"ל כל היכא שתמצא בתלמוד דברים שנראין לכאורה שהם מיותרים וללא צורך כגון מעשים רבים דלכאורה נראה דלא נפקא לן מידי לענין דינא צריך שתדע שבודאי מחברי התלמוד לא כתבו המעשה ההוא או הענין ההוא ללא צורך · ואם תיגע לחפש לבקש ולעיין בהם היטב תמצא שעכ"פ לאיזה נפקותא דדינא או תועלת גדול נלמד ממנו ושלא בכדי נכתבו עכ"ל · וז"ל יסוד הלימוד צריך שתדע בתכליות הפשיטות שרבינא ורב אשי מחברי התלמוד לא כתבו שום דבר מבלי שיגיע לנו משם שום תועלת או נפקותא דדינא או מוסר או מילי דחסידותא שאם תדקדק בכל דבריהם תמצא שכולם נאמרו במדה ובמשקל ובמשורה ואפילו דבר אחד לא תמצא שכתבו ללא צורך · ודרך משל מצינו בתלמוד מעשים רבים שלכאורה נראה שנכתבו ללא צורך ותמצא שרש"י ז"ל מפרש התם נקט זה אגב זה להשמיענו דבר זה וכמו שתוכל לדקדק בכמה מקומות מהתלמוד · והנה מצינו במסכת נדרים בפרק ר"א אותו מעשה דמייתי בגמרא וז"ל ההוא בר בבל דסליק לארעא דישראל נסיב איתתא · אמר לה בשיל לי תרין תלופחין כו' ולכאורה נראה דהמעשה הזה וכל הדומים לו דהובאו בתלמוד שנכתבו ללא צורך כי מה לנו לידע זה ומאי איכפת לן מהם דמאי נפקותא איכא בדבר · אבל אם תדקדק בהם היטב תמצא דאיכא למשמע מיניה איזה תועלת דהרי בגמר אותו המעשה אומר שם דאמר לה תבר יתהון על בבא · הוה יתיב בבא בן בוטא וקאי ודאין דינא תברא יתהון על רישיה אמר לה מה הדין דעבדית · אמרה ליה כך ציוני בעלי אמר לה את עשית רצון בעליך המקום יוציא ממך ב' בנים כבבא בן בוטא ע"כ · ופרש"י ז"ל שם וז"ל ואייתי האי עובדא לאשמועינן חסידותא דבבא בן בוטא עכ"ל · הרי לך דאעפ"י שלכאורה נראה שנכתב המעשה הנ"ל ללא צורך שאחר העיון מצינו שכוונת בעלי התלמוד ז"ל הוא ללמדנו איך צריך כל אדם להתנהג בחסידות כדמצינו בבבא בן בוטא ז"ל שלא חש לכבודו ולא הקפיד בדבר וכו' אכן תמצא בכמה מקומות מהתלמוד במעשים רבים שיש ללמוד מהם נפקותא
דדינא

הקדמה

דדינא דוק ותשכח · וכיוצא בזה מצינו שכתבו בעלי התוס' ז"ל במסכת כריתות בפרק ספק אכל וז"ל שאלו מר"ג כשהלכו ליקח בהמה וכו' לומר אעפ"י שהיו טרודין היו עוסקין בתורה עכ"ל למדנו מדבריהם ז"ל דהוצרך תלמודא להודיענו ששאלו לר"ג וכו' כשהלכו ליקח בהמה וכו' ללמדנו דאעפ"י שהיו טרודין היו עוסקין בתורה · דאי לאו הכי מאי איכפת לן אי שאלו לו כשהלכו ליקח בהמה או בזמן אחר דמאי נפקא לן מזה · עוד אי' בפ"ק דשבת דף ט"ו ע"א על מה שהביאו שם ממשנה של מסכת עדיות וז"ל הלל אומר מלא הין מים שאובים פוסלים את המקוה וכו' שמאי אומר תשעה קבין · וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה עד שבאו ב' גרדיים משער האשפה שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון שג' לוגין מים שאובין פוסלין את המקוה וקיימו חכמים את דבריהם עכ"ל · ופרש"י שם וז"ל במס' עדיות מפרש למה הוזכר שם אומנתם ושם מקומם לומר שלא ימנע אדם עצמו מבית המדרש שאין לך אומנות פחותה מגרדי שאין מעמידין ממנו לא כהן גדול ולא מלך כדאמרינן בקידושין דף פ"ב ואין שער בירושלים פחות משער האשפות והכריעו בעדותן כל חכמי ישראל עכ"ל הרי לך מובן מהכא התועלת הגדול שיצא לנו מדבריהם ז"ל · וכמה פעמים מצינו ג"כ שדברו דרך רמז ודבריהם נראים לנו שהם גוזמא ובודאי שאין לנו שכל והבנה כדי להבין סודותם לפי שכל דבריהם ז"ל הם דברי חכמה ורמזי תורה ושכליות כי לא לחנם אחז"ל שאפילו שיחה קלה של ת"ח צריכין עיון עכ"ל :

ב) **בברכות** דף ל"א ע"א על זה שלמדו בברייתא המתפללים צריך לכוין לבו לשמים. אמר ליבא שאול סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך (תהלים י) ר"ל אם יכונו לבם בתפלתם אז תקשיב אזנך · שהמתפלל צריך לכוין · והחכם ההוא שהאוהב אמת לא אמר שנאמר תכין לבם וגו' שהיה מובן ממנו שהוא פשט המקרא אשר לא כן האמת בכוונת המקרא שם אמנם אמר סימן לדבר תכין לבם כו' שלא תשכח ההלכה ההיא · כי קריאת מקרא בכל ספרי הקודש היה רגיל בפיהם תמיד · לכן נתן סימן במקרא על ההלכה ההיא שיזכרו התלמידים בה תמיד בעת קריאתם המקרא ההוא :

וכן כוונת מאמרם אל תקרא · בכל מקום שנמצא בתלמוד · כמו אל תקרא בניך אלא בוניך (ברכות דף ס"ד ע"א) עשה רבי אליעזר סימן במקרא ההוא לו ולחביריו ולתלמידיו שלא ישכח הדבר ששמע מרבי חנינא רבו · אך הסימן במקרא ככתבו לא הספיק שיובן ממנו רק ת"ח · לכן אם תחליף קריאתו ותשתנה מעט · והוא לקרות בוניך במקום בניך · אז יובן מסימני המאמר ותזכרהו · וכן אל תקרא מוציא כמוציא (סנהדרין דף כ"ב סוף ע"א) · וכן אל תקרא ממנו אלא ממנו (מנחות דף י"ג ע"ב) · אל תקרא · ילודון אלא ילדון (שבת דף פ"ח ע"ב) · אל תקרא לבת אלא לבית (מגילה דף י"ג ע"א) · אל תקרא שכאן אלא שאיכן (עבודת כוכבים דף ג' ע"ב) · אל תקרא שושנים אלא ששונים (פסחים דף קי"ז ע"א) · אל תקרא שברת אלא שרבבת (מגילה דף ט"ו ע"ב) · אל תקרא שנים אלא שְׁנַיִם (סוטה דף מ"ט ע"א) · וכמוהם : ופעם עשו סימן במקרא באופן שאמרנו · אך לא הספיק עד שעשו בסימניהם שנוי גדול במקרא בהשתנות אות אחת שתים ושלש · אבל תהיה ענין המלה אחרי השתנותה קרוב לענין הראשון · כמו אל תקרא ושננתם אלא ושלשתם (קידושין דף ל' ע"א) שהם רחוקים במכתב ובקריאה · אבל המה קרובים בענינם כי שלשה הראשון במספר אחרי שנים · וכן דעתם באמרם לפעמים קרי ביה · כמו קרי ביה עמך (ר"ה דף ו' ע"ב) · וכן קרי ביה לא ימוך (כריתות דף ז' ע"א) · וכן מה ה' אלהיך קרי ביה מאה (מנחות דף מ"ג ע"ב) · וכן קרי ביה זבח זבחי (פסחים דף ס"ד ע"א) · וכן תקרא אותם קרי ביה אתם (ר"ה דף כ"ד ע"א) · וכן קרי ביה לא תתן לו בנשך ובתרבית (ב"מ דף ס"א ע"א) · ובדרך זה לא נוסף אות בלשון המקרא · אבל יתחלפו מצבי אותיותיו · וכן כתבו תוס' (בכריתות דף ז' ע"א) בד"ה קרי ביה · וז"ל אפילו מאן דלית ליה מסורת בעלמא · הכא שאני שאינו מוסיף על התיבה אלא מסרס התיבה להטיל יו"ד בין סמ"ך לכ"ף עכ"ל · ול"ל ז"ש מה קרי ביה מאה · אין לה משפט תוספת אות · לפי שמצאנו כמוה שהאל"ף חסירה ותנועתה תנתק לבית תחת אות שלפניה · כמו שֵׁאלָתֵךְ (שמואל א' א') במקום שְׁאֵלָתֵךְ · מבית הָסוּרִים (קהלת ד' י"ד) במקום הָאֲסוּרִים (שופטים ט"ז כ"א) וכן תמצא תוספות א' כמו וְרָאֲמָה וישבה (זכרי' י"ד י') במקום ורמה · וכן ענין מָה ומְאָה לדעתם הנ"ל · ועיין מ"ש תוס' שם במנחות דף מ"ג ותבין · וכן כוונת רבינו חננאל במאמרו קרי ביה · להגיה לשון התלמוד (בערובין דף י"ח ע"ב) במאמר רבי ירמיה מיום שחרב בית המקדש די לעולם להשתמש בשם של שתי אותיות (שכן היתה קבלה בידו · וכן היתה לר' נחמן ב"י (פסחים דף נ' ע"א) שאסור לקרות בזמן החורבן שם של ד' אותיות ע"ש) ונתן סימן במקרא · שנאמר כל הנשמה תהלל יה · וכתב רש"י בזה השם מותר לכל הנשמות כולן לשבח · ואף שאינם כהנים · או כהנים ואינם בזמן המקדש שאסור להם לשמש בשם המפורש ע"ש · אך תוס' כתבו וז"ל פי' ר"ח קרי ביה הנשמה בדגש · ר"ל שקשה לו על דברי רש"י (מלבד שהמה דחוקים מאד שלפ"ז ה"ל למימר כל נשמה · בלי ה"א הידיעה · לכן פי' החכם ר"ח הנזכר כוונת סימנה לקרות הַנְּשַׁמָּה במקום נְשָׁמָה · מלשון שממה · כמו והארץ הנשמה (יחזקאל ל"ו ל"ד) והכוונה כל ימי השממה וחורבן תהלל יה · רק בחצי השם · ולכן כתב קרי ביה הנשמה בדגוש ר"ל מה' הנשמה · ולא כתב שאין פתוחה במקום קמוצה · כי כל כוונתו לבאר בדברים מעטים האלה ענינה שרשה · ולזה תהיה מגזרת שמם · ונ"ל דגש במ"ם על חסרון הכפול · ומעתה תהי' ממילא השי"ן פתוחה ובלתי אפשרי להיות קמוצה · משא"כ שורש הנשמה נחה · (ורבי זלמן הענא ז"ל ביסוד הנקוד שער המלילה יסוד י"ז ראיתי שפי' בדוחק) · ובמקום אשר לא הצטרכו להשתנות בקריאה הניחו המקרא ככתבו ועשו סימן בו · כמאמר רבא (נדרים דף נ"ה ע"א) ממדבר מתנה וממתנה נחליאל כל העושה עצמו כמדבר תורה ניתנה לו במתנה וכו' · לפי שהמאמר היה נאה מאד ודבר אמת כנראה לעין כל משכיל · שהבעל גאה לא יכול להשיג דבר מחכמות עלומות · באמרו מי אדון לי · ומי יוריני · אמנם הבעל הכנעה יאמר מכל מלמדי השכלתי · וכל איש היודע דבר ראוי להיות מורי · לכן עשה רבא סימן במקרא של ממדבר מתנה וכו' על הרעיון הזה שלא ישכח · וכן כמעט ברוב המקומות שהובא מקראות בתלמוד יבואו רק לסימן · וחלילה להם מחשוב ככה לפירוש האמתי · ועיין מ"ש התוס' (עבודת כוכבים דף ריש ע"ב) בד"ה שלא · ולרוב רגילתם לתת סימנים כאלה במקראות על הלכות ושמועות · אמרו על המקרא שנעשה בו הסימן · לפעמים שנאמר · ולפעמים מאי דכתיב · כאלו נאמרו בפירוש המקרא · מטעם זה שינה החכם אבא שאול הנ"ל את סדר הלשון · ואמר סימן לדבר · ולא שנאמר · לפי שבהשקפה ראשונה נראים דבריו כאלו המה כוונת המקרא באמת · וירא מפני שבוש המבין · לכן כתב בפירוש סימן לדבר, מבלי תת מכשול לפני ההולכים באורחות חיים להתעותם · אבל בשארי מקראות שכתבן לסימנים יפה כתבו שיאמר · ולא חשו לשבוש המבין כי נראה מן הענין שאיננו פשט האמתי במקרא · ולא יעלה על לב אדם להטעות ככה · לכן לא חשו לכתוב סימן לדבר · ועמדו בהרגלם · ובזה נבארו רוב מאמרי התלמוד · בין ואמור לאמת תוריני הדרך אשר תבחר · ואהוב האמת (ספר העוין) :

ג) **בידי** חכמי התלמוד היתה קבלה · כי קטב מרירי הוא שם שד הצהרים · כן כתב רש"י (ברכות דף ס' ע"א) · ובבבל ארץ מולדתי נמצאו רבים מהברואים האלה · ר"ל השדים · והכירוהו כחיות המזיקות ושאר ברואי תבל אשר כמוהם · וכמו שיכול האדם להשתעשע בחיות טורפות אם יודע להתנהג בהם · ולרמז ברמזים ידועים לקרוץ בעיניו עליהם ולהורות באצבעותיו שיבינו עי"ז לעשות שאלתו כדבר איש אל אחיו · כן היה עם הברואים ההם · עד שאמר רבי יוסף ורב פפא (פסחים ק"י ע"א) אמר לי יוסף שדא כו' · והכירו את טבעם שהמה ברואים גשמיים כשאר בני תבל · וידעו שגם שלש בהם ההעדר כשאר ב"א מפני שהם מורכבים מאיזה יסודות קלות הנודעים להם · כמאמר (חגיגה ט"ז ע"א) שהמה אוכלים ושותים כבני אדם · פרים ורבים כבני אדם · ומתים כבני אדם · וכתבו חכמי התוס' הוו מלי למיחשב ישינים ומוציאים רעי כבני אדם כדלקמן גבי דדמי לבהמה · ויש לומר דהוא בכלל הני והרמב"ן כתב (ויקרא י"ז ד') שהמה מורכבים מאש ורוח · ולכן נקלו לפרוח הגנה מעלה · ויבינו מעמד הכוכבים יותר מברואי תבל היושבים על הארץ · לרוב התקרבם אליהם · והחוקרים הקדמונים ראו את הנולד מתוך הכוכבים כנודע · והברואים האלה הבינו יותר תולדות הזמן מכוכבים להיותם קרובים עליהם מהתעופפם מעלה לקלותם כנ"ל לכן אמרו (בחגיגה שם) יודעים מה שעתיד להיות. אך הזיקו הבני אדם כשארי ברואים המזיקים · כנחש · עקרב · ארי זאב דוב ונמר · וכמוהם והחיות הטורפות יותר מסוכנות לאדם מהם · כי החיות טורפות ביום כלילה ולא יתראו מבני איש · אבל המה לא הזיקו כי אם בלילה · וביום ייראו מהאדם לעשות מאומה לו · ולכן אמרו (ברכות מ"ג ע"ב) לאחד נראה ומזיקו · לשנים נראה ומתיירא להזיקם ופחדם עליו · לשלשה אינו נראה כל עיקר · ר"ל שיראים כמעט מהראות לפניהם. ועל זה אמר החכם רב ז"ל שאף בלילה יש הצלה מהם להטיל אימה עליהם · ואמר אבוקה שמאיר לאדם בחשכו היא כשנים · כאלו שנים הולכים יחדיו שאמרנו למעלה שיראים מפניהם להזיקם · והטעם לפי שלא ילך בחושך ואז יראים מלהזיקם · אך בכל זה נראים לפי שלא מאיר כאור היום · וזריחת הירח בלילה שמאיר על פני הארץ יותר ויעשה חשכת ליל לאורה · בה ינצל מהם כמעט כביום · והוא כשלשה שהולכים יחד שאמרנו אינו נראה ולכן הכיר רב פפא ורב הונא בר' יהושע גם את הקטב מרירי שד הצהרים · וידעו טבעו ומזגו ותכונתו · ואיה מקום מנוחתו · ואמרו פסחים (קי"א ע"ב) מאחד בתמוז עד ט"ז בו נראה בכל שנה · ומזמן ההוא והלאה לא נמצא רק לעתים · ומעתה תבין כל מאמרי התלמודים מעשין השדים בכללים הכל שבידך · ואולי מסבת זאת לא נמצאו הברואים האלה רק בבבל · בעבור מזגם מיסודות הנ"ל המשוגה מכל ברואי הארץ · ולא יוכלו להיות באקלים זולתי בבבל ארעא דחשוכא (ספר העוין) :

הקדמת המחבר עיני יצחק

אודה ה' מאד בפי במה שזכני להשלים החיבור עיני יצחק המיוסד על כל אגדות הש"ס · בשנה זו תרל"ט לפ"ק · והנה בהיותי עובר דרך ווילנא ידעתי שהגבירים מדפיסי ראם עוסקים כעת לסדר הדפסת חיבור עין יעקב בתוספות ברכה מרובה מכמה מחברים · ונתכבדתי מהם שילקטו גם מחיבורי הנ"ל איזה חידושים קצרים כפי שיוכל הגליון שלהם · ממני יצחק אהרן מ"מ דק"ק ווילקאמיר יצו בעה"מ ־ ית אהרן · כתר תורה · מנחת אהרן · עיני יצחק ב"ח נכד לרבינו הגאון רשכבה"ג בעל תוי"ט זצק"ל ורבינו הגאון רשכבה"ג מהר"מ פאדווה זצוקלל"ה :

קצת חידושים ממסכת ברכות

מבעל המחבר עץ יוסף . ענף יוסף . ויד יוסף

דף ב ע"א מעשה ובאו בניו מבית המשתה א"ל לא קרינו את שמע. כתב בספר קול הרמז וז"ל כי התפלה יש לה תשלומין גם בשחרית עכ"ל · וכוונתו בזה לתרץ למה לא שאלו בניו אותו על תפלה דהא בודאי לא התפללו ג"כ תפלת ערבית דאם לא הפסיקו לק"ש שהיא דאורייתא מכ"ש שלא הפסיקו לתפלה שהיא דרבנן . וכ"ת דס"ל דתפלת ערבית רשות . זה אינו דודאי ס"ל כאביהם ר"ג דס"ל לקמן פרק תפלת השחר דחובה · ע"ז תירץ דלהכי לא שאלו על תפלה כי התפלה יש לה תשלומין ג"כ שחרית · וקשה הא כתב רבינו הרא"ש בסי' ע' וז"ל הילכך מי שנאנס ולא יכול לקרות בלילה יכול לקרות עד הנץ החמה כו' ובניו של ר"ג לא היו אנוסים אלא נמשך לבם אחר המשתה עכ"ל וא"כ דהיו פושעים לא תהני להו תשלומין כלל אפילו לתפלה וכדאי' בסוגיא הנ"ל ובש"ע א"ח סי' ק"ח . על כן נראה לי לתרץ באופן אחר . ונתרץ גם כן מה שפסק הרמב"ם בפ"ז מהלכות מ"ק דהקטר חלבים ואיברים עד חצות . וכתב עליו הכ"מ דמשנה היא בברכות עכ"ל והקשה עליו התוי"ט דזה ליתא לדברי רש"י ע"ש . ולי אפשר לתרץ . דהא קשה דלמה לא שאלו על תפלה כנ"ל · גם קשה מה שצריך ר"ג לפרש ולא זו בלבד כו' הא שאלת בניו לא היה אלא על ק"ש בלבד : גם קשה מה שכתב רש"י דנקט הקטר חלבים להודיע שכל דבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה ע"כ דקשה דמשנה שלימה היא בפ"ב דמגילה . ואין לומר כמ"ש התוי"ט לעיל גבי משעה שהכהנים נכנסים כו' ע"ש דהתם ניחא דבקיצור רמיז לה· וכן הקשה בספר קול הרמז· לכן נראה לתרץ דאי' לקמן פרק ת"ה דתפלה כנגד תמידין תקנו · ותפלת ערבית כנגד איברים ופדרים · ולפ"ז יש לומר דבניו של ר"ג שמעו מחכמים שאמרו הקטר חלבים ואיברים עד חצות · ולפ"ז אינן רשאין עוד להתפלל תפלת ערבית שהוא כנגד איברים ופדרים · דהא בניו של ר"ג באו לשאול אחר חצות · ולכן לא שאלו על תפלת ערבית · על כן אמר ר"ג ולא זו בלבד כו' אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר אפילו הקטר חלבים ואיברים א"כ צריכין אתם ג"כ להתפלל כי עדיין זמנה · א"כ לא קשה מה שהקשה רש"י דהא לא מצינו דאמרו חכמים בו עד חצות כלל · דכיון שסדר רבינו הקדוש בכאן דברי בני ר"ג די בכך ולא הולרך לשנות דברי חכמים בהדיא · וכעין זה כתב התוס' יו"ט . גם לא קשה דהא שם לן התנא במשנה דמגילה דהקטר חלבים ואיברים כשר כל הלילה· דיש לומר דכשר כל הלילה פירושו דיעבד · והא ראיה דתני התם זה הכלל דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה · ופירש הברטנורה דזה הכלל לאתויי אכילת פסחים שכשר כל הלילה ולא אמרו חכמים עד חצות אלא כדי להרחיק כו'. הרי דכשר כל הלילה פירושו בדיעבד . אע"ג דכלל ותני בהדי קצירת העומר ובקצירת העומר מודה הרמב"ם שכשר כל הלילה לכתחילה דכתב בפ"ז מהלכות תמידין כל הלילה כשר לקצירת העומר · ולא כתב עד חצות כדכתב גבי הקטר חלבים · מ"מ יש לומר הא כדאי' והא כדאי' · ובזה ניחא מה דאקדמיה מתני' דמגילה קצירת העומר קודם להקטר חלבים דמסתבר לאקדמיה הקטר חלבים ואיברים קודם משום דתדיר אבל לפי הנ"ל ניחא משום דהקטר חלבים ואיברים פירושו בדיעבד ושייך שפיר לסמוך לזה זה הכלל כו' דמרבה אכילת פסחים דכשר ג"כ דיעבד · ועפ"ז נראה לפרש מאי דאי' לקמן דף ט' ע"א ולא זו בלבד אמרו אלא כו' ור"ג מי קאמר עד חצות דקתני ולא זו בלבד אמרו · הכי קאמר ר"ג לבניו כו' · ועמדו ע"ז המפרשים . ולפי דרכנו ניחא דהכי פריך הגמרא על ר"ג דקאמר ולא זו בלבד אמרו כו' אלא אפילו הקטר חלבים ואיברים · ע"ז פריך הגמרא וכן גמליאל מי מחכמים קאמר עד חצות דקתני ולא זו בלבד כו' וכמו שכתב רש"י במתני' דבהקטר חלבים לא אמרו בו עד חצות כלל ע"ז תירץ הגמרא הכי קאמר ר"ג לבניו ר"ל מדלא שאלו אותו על תפלה מ"מ שמעו מחכמים דקאמרי עד חצות בהקטר חלבים . ע"ז קאמר להו ר"ג דאפילו הקטר חלבים ואיברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר ולא אמרו בו חכמים עד חצות אלא כדי להרחיק את האדם מן העבירה · ודוק כי נכון הוא :

עיין ברבינו הרא"ש סימן א' שמביא בשם ר"ת דק"ש של בית הכנסת עיקר · וראיה מדאמר לקמן דף כ"ד רב צלי של שבת בע"ש אלמא חשיב לילה לענין תפלת הערב וה"ה לענין ק"ש · וכתב עליו רבינו הרא"ש דמרב אין ראיה דדלמא כרבי יהושע ב"ל ס"ל דאמר תפלות באמצע תיקנום ושמא היה קורא אחר צאת הכוכבים עכ"ל · מזה נראה דלא ס"ל לרבינו כדעת הגהות אשר"י הובא בסי' יו"ד שכתב שם דבשבת אין צריך לסמוך גאולה לתפלה ע"ש · דאי ס"ל למה ליה למימר דלמא כריב"ל ס"ל הא אף דס"ל כרבי יוחנן דצריך למיסמך גאולה לתפלה מ"מ יש להקשות מאי ראיה מרב דצלי של שבת בע"ש שזמן ק"ש הוא מפלג המנחה משום דמסתמא קרא אז ק"ש משום סמיכות גאולה לתפלה הא לפי דעת הג"ה הנ"ל יש לומר שקרא ק"ש אחר ל"ה משום דבשבת אין צריך לסמוך ולכן הקדים להתפלל להוסיף מחול על הקודש . אבל בחול אף שזמן ערבית הוא מפלג המנחה · מ"מ אי אפשר להתפלל מעריב מפ"ה משום דעדיין לאו זמן ק"ש הוא וצריך לסמוך גאולה לתפלה אף בערבית כרבי יוחנן · אלא ש"מ דלא ס"ל רבינו כהג"ה הנ"ל . ועיין עוד לקמן : **והנה** הרב אלפס פסק בק"ש דזמנה בל"ה · ובתפלה פסק דעביד כרבי יהודה עבד · ולרבי יהודה מתחיל תפילת ערבית אחר פלג המנחה · וג"כ פסק כרבי יוחנן דצריך לסמוך גאולה לתפלת ערבית . וכד מעיינת לה ימצא הפסקים סותרים זה את זה · דהאיך יכול להתפלל ערבית אחר פלג המנחה הלא צריך לסמוך לגאולה·והגאולה הברכות שלאחר ק"ש והק"ש זמנה מל"ה · אמנם אי אמרינן שהרב אלפסי ס"ל כהג"ה הנ"ל י"ל דהכ"מ מזה שפסק כרבי יהודה דבע"ש יכול להתפלל ערבית אחר פלג המנחה ולהוסיף מחול על הקודש . ויקרא ק"ש אחר ל"ה . משום דבשבת אין צריך לסמוך גאולה לתפלה · גם י"ל דכ"מ מזה שפסק כרבי יהודה היכי דצריך לעשות צורך מצוה ויכול להתפלל ערבית אחר פלג המנחה ולבטל סמיכות גאולה לתפלה עיין לקמן דף כ"ד ע"ב תוס' ד"ה צלי של מוצ"ש בשבת : ולפי מ"ש רש"י ברכות דף ל' ע"א ד"ה ולעביד מר כאבוה דשמואל ולוי · שמתפללין קודם היום בבית מעומד ולא תצטרך לב' תפלות · ומשום מסמך גאולה לתפלה כיון דמצלי קודם ק"ש לא קפדי עכ"ל א"כ ממילא נכונים הפסקים של הרב אלפסי ז"ל : ולקמן פרק ד' סימן ו' כתב רבינו הרא"ש ואמר רבי חייא בר אבא רב צלי של שבת בע"ש רבי יאשי' צלי של מוצאי שבת בשבת . רב צלי של שבת בע"ש מפלג המנחה ולמעלה · ולאחר יציאת הכוכבים היה קורא ק"ש בעונתה · ואע"פ שלא היה סומך גאולה לתפלה · כיון שהיה מכוין למצוה להוסיף מחול של הקודש לא חיים לסמיכה ע"כ · וכן כתב הרב רבינו יונה בריש המסכת וז"ל ורבינו האי גאון ז"ל אמר שמתפלל עם הציבור בבית הכנסת ויקרא ק"ש מו שקורא בתורה פסוקים כדי להתפלל מתוך דברי תורה · ולא יקרא הברכות · ולאחר יציאת הכוכבים יקרא ק"ש עם ברכותיה לצאת ידי חובתו אע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה אפ"ה מותר לעשות כן כיון שמתכוין למצוה להתפלל עם הצבור · וראיה לדבר מדאמרינן לקמן רב צלי של שבת בע"ש כלומר קודם שקיעת החמה ובודאי לא היה קורא ק"ש באותה שעה כיון שלא יצאו הכוכבים נמצא שלא היה סומך גאולה לתפלה . ואפ"ה לא היה חושש כיון שהיה עושה כן למצוה לקבל שבת מבעוד יום ולהוסיף מחול על הקודש שהיא מצוה גדולה ה"נ אע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה כיון שמתפלל עם הצבור מותר ע"כ : **מדבריהם** נראה שלא ס"ל כדעת הגהת אשר"י הנ"ל · דאי ס"ל מאי ראיה מביא רבינו יונה מרב · דלמא רב שאני דלא היה צריך לסמוך גאולה לתפלה בשבת · אבל בתפילת ערבית דחול פסק לעיל דף ד' הרי"ף ורבינו יונה כרבי יוחנן דצריך למסמיך גאולה לתפלה משום דתניא מסייע ליה ויותר היה להרב רבינו יונה להביא ראיה מרבי יאשיה שצלי של מוצאי שבת בשבת ובודאי לא היה קורא ק"ש באותה שעה כיון שלא יצאו הכוכבים נמצא שלא היה סומך גאולה לתפלה ואפ"ה לא היה חושש כיון שעשה כן לצורך מצוה כדי למול תינוק כמו שפירשו תוס' ורבינו יונה · גם קשה במה שכתב הרב רבינו יונה דרבי יאשיה עשה כן לצורך מצוה דאל"כ כו' תיפוק ליה דע"כ עשה לצורך מצוה דאל"כ איך לא היה סומך גאולה לתפלה וליכא למימר דזה לאו דוקא משום דאפשר דרבי יאשיה ס"ל כריב"ל דתפלות באמצע תיקנום · דא"כ איך מייתא הרב רבינו יונה ראיה מרב דלמא כריב"ל ס"ל · ובאמת רבינו הקשה כן לעיל ריש המסכת על הר"ת . וגם הרשב"א נראה דלא ס"ל כהגהת אשר"י הנ"ל דכתב כאן דכל הני דצלי של שבת בע"ש כר"י ס"ל כו' · אבל ק"ש לא הוו קרי עד צאת הכוכבים ומשום צורך מצוה הוא דלא חשו לסמוך גאולה לתפלה ע"כ · וכמו שכתב רבינו . ומדקאמר משום צורך מצוה לא חשו ולא קאמר שס"ל כהג"ה הנ"ל ש"מ שלא ס"ל כהג"ה הנ"ל · ואפשר שס"ל דאף שאין צריך לסמוך מ"מ אין לבטל בסמיכות גאולה לתפלה בחנם אם לא לצורך מצוה :

דף ב ע"ב בגמרא . ורמינהי מאימתי כו' ועני וכהן חד שיעורא ורמינהי כו' רבי אחא אומר משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב . ופרש"י אית דאמרי בימות החול ואית דאמרי בשבתות · מ"מ מאוחר הוא לכולם ע"כ . עוד שם בגמרא הי מינייהו מאוחר · ופירש"י והי מינייהו מאוחר לכולם דעני או דכהן והמהרש"א ז"ל מקיים כאן מלת לכולם · ולעיל מוחק מרש"י מלת לכולם · ורש"ל ז"ל מוחק כאן ומקיים לעיל . ולכאורה קשה לגירסת המהרש"א שאיך קאמר הגמרא מסתברא דעני מאוחר ויהיה פירושו לדעת המהרש"א דעני מאוחר לכולם · ואיך אפשר זה דהא רב אחא אומר משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב ופירש"י אית דאמרי בימות החול · ועני מחמת שאין לו נר הוא מקדים לאכול קודם רוב בני אדם בחול וכמו שפרש"י ז"ל לעיל (ועיין ברשב"א שתפס לעיקר כהאית דאמרי בימות החול) · ולכאורה היה נראה דהמהרש"א דייק שפיר דע"כ מדמסיק הגמ' דעני מאוחר עכ"פ מכהן ש"מ מזה שמאוחר אף מרוב בני אדם בחול · ויהיה פירושו להמסקנא משעני נכנס לאכול פתו היינו מחמת שהוא עני ואין לו במה לקנות ולהכין צרכי סעודה מבעוד יום כמו שאר בני אדם להכי אכילתו מאוחר מרוב בני אדם · והוא דהא איתא בסוף פרק ב"מ דאין הכהנים רשאין לאכול בתרומה עד דשליש בין השמשות . והיינו זמן ג' כוכבים . דב' כוכבים הוה בין השמשות כדאמר התם · ולפי המסקנא דהכא דעני מאוחר לכהן א"כ אוכל העני אחר צאת ג' כוכבים ואז הוה לילה ממש · א"כ מוכרח ע"כ מזה שמה שפרש"י שמקדים לאכול מחמת שאין לו נר לא קאי לפי המסקנא אלא פירושו כמו שכתבתי . ואפשר שדחקו לרש"י לפרש לפי הה"א שלפי שאין לו נר כו' משום דקאמר הגמרא קס"ד דעני ובני אדם (בערבי שבתות) חד שיעורא הוא כו' ואם נפרש כפי המסקנא יקשה איך ס"ד זה · הא עני מאוחר אפילו מבני אדם בחול · ובני אדם בערבי שבתות אוכלים קודם מימי החול מחמת שהכל מוכן כמו שפרש"י לכן מוכרח רש"י לפרש דהה"א שמחמת שאין לו נר ממהר לאכול · אבל לפי המסקנא ע"כ הפירוש מחמת שאין לו במה לקנות צרכי סעודה הוא אוכל מאוחר מכל אדם :

פ"ב סימן ג ברבינו הרא"ש אמר רבי אילא בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב אמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ונאנס בשינה יצא . א"ל רב נחמן לדרו עבדיה בפסוקא קמא צערן טפי לא תצערן . א"ל רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה אבוך היכי עביד א"ל בפסוקא קמא הוה קמצער נפשיה טפי לא מצער נפשיה · הא דקאמר נאנס בשינה יצא ר"ל שהוא מדומדם ואינו יכול לקרות בכוונה מכאן ואילך · מיהו היה קורא את כולה · וכן הא דא"ל רב נחמן לדרו עבדיה בפסוקא קמא צערן כלומר הקילוני משנתי עד שאוכל לכוין · טפי לא תצערן אף אם אקרא בלא כוונה לא תצערוני להקילני דמילתא דפשיטא היא שצריך לקרות כולה ע"כ . וכתב בספר עטרת ראש וז"ל תמיה לי כיון שאחר ק"ש א"כ האיך יהיה יוצא ידי פרשת ציצית שהיא דאורייתא · וכאן אין לדחוק ולתרץ דיוצא ידי חובת הזכרת יציאת מצרים באמת ויציב · דהא רב יוסף אמר אמת ויציב ג"כ באונס שינה ולא כוון · ופשיטא שאין לדחוק ולומר דאיירי שלא נאנס בשינה רק בק"ש עד פ' ציצית או עד אמת ויציב וא"כ ניעור משנתו . דא"כ עיקר חסר מן הספר שלא אמר לבריה שיעירהו לפרשת ציצית או לאמת ויציב עכ"פ שלא יהיה יוצא רק באם יהיה ניעור כנ"ל · וגם הש"ע סתם ופסק דאם היה ער בפסוק ראשון לבד יצא וצ"ע עכ"ל · ונראה לתרץ דהא לפי דבריו דרב יוסף אמר אמת ויציב ג"כ באונס שינה א"כ יקשה ממ"נ אי התפלל ג"כ אז כדי לסמוך גאולה לתפלה א"כ לא כוון באבות · ובאבות כ"ע מודו דצריך לכוון · גם קשה הא צריך להתפלל מעומד · ואי התפלל אח"כ א"כ לא סמך גאולה לתפלה · ועוד איך לא ירא שמא יישן עד שיעבור זמן תפלה · וע"כ צ"ל דמסר שינתו לאחרים שיקיצו אותו שלא יעבור זמן תפלה · א"כ עכ"פ קשה הא לא סמך גאולה לתפלה · ואי צוה שיקיצו אותו תיכף כשיסיים אמת ויציב א"כ י"ל דצוה שיקיצו אותו תיכף שיסיים ק"ש קודם אמת ויציב. גם יש לתרץ דמיירי בק"ש של ערבית · דזהו מן התימה שיתנמנמו בשחרית ולא יתגברו כארי לעמוד לעבודת בוראם · וקראו ק"ש וברכותיה והתפלל עם הצבור בבהכ"נ מפלג המנחה ולמעלה שהדין שכשיגיע זמן צאת הכוכבים יקרא ק"ש בלא ברכות ובלא תפלה כמו שפסק המחבר בסימן רל"ה סעיף א' · וכמ"ש הא"ר שם"ל להמחבר עיקר דיוצאין בק"ש של ערבית מפלג המנחה ולמעלה · אלא דמ"מ יש לחוש לדעת האומרים דזמנה מצאת הכוכבים יש לקרות ק"ש בלא ברכותיה בצאת הכוכבים ומ"מ מוכח מהם שפיר דשאר ק"ש חוץ מפסוק ראשון יוצא אף שאינו מכוון כלל גם בק"ש של חיוב ממש · דאל"כ לא תיקנו כלל לדעת האומרים דזמנה מצאת הכוכבים :

מאמר על אודות דרשות חז"ל, לר' אברהם בן הרמב"ם ז"ל

נעתק מלשון ערבי ללשון הקדש*)

ראיתי לפרש דברי השמות וענינים בספר הזה והם הדרשות והמעשים והאגדות. ואומר לשון דרשה הוא בקשת ענין וחקירתו לבוא עד תכונתו מל' וחקרת ודרשת. כלומר הדבר שנחקר בו בענין ויודע וידרש וימצא כי הוא הנקרא דרש. וזה הכלל כל מאמר שהוא פירוש פסוק או נסמך לפי' פסוק בדרך מדרכי הדרש או ביאור ענינים מן הענינים שיהיה חוץ למשפטי התורה ודיני האיסור והמותר וחיוב ופטור וטמא וטהור וכשר ופסול הוא יקרא דרש: לשון מעשה. כל דבר וענין שאירע שנעשה. מלשון עשה יעשה. ותועלתו למבין שמורה וערוכה. ראה מעשה ונזכר ההלכה. ולשון הגדה מלשון הגיד לך אדם מה טוב שהם מגידים מאורעות שאירע וקרוב הוא ענינו לענין המעשה אלא שיש ביניהם הפרש. כי המעשה יגיד דבר הנעשה בימי המגיד או בימי אדם ידוע ונזכר. ואגדה תגיד דבר שאירע בלי להבינו בענין זה וזה שכתבנו. ואם יעלה על דעתך לומר הואיל וענינים אלו תורות גדולות ונאמרות לכל בעלי עינים וראשם מגיע השמימה ומדוע המשנה לא דברה בהם ולא מצינו בה דרש ואגדה ומעשים ההם כי אם דרש וידי משה כבדים בר"ה. ובתענית מעשה חוני המעגל ולא שני. התשובה. דע כי רבינו הקדוש וסיעתו לא נתכוונו לבאר במשנה הדברים שהם ידועים ומבוררים בענין אע"פ שאותן דברים צריכים ביאור גדול לבאים אחריו. והראיה לזה שאינך מוצא במשנה שמצות עשה לקרוא ק"ש בלילה וביום ובערבית ובשחרית. וכן אינך מוצא בענין שבת שאסור לעשות בו מלאכה שזה ביאורו גלוי וידוע מהיותו צריך ביאור. אכן דבר מאימתי קורין את שמע בערבית ובשחרית וכ"ה מנין אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו'. וכן לא הוצרך לדבר בענין מעניני האמונה ולא בחכמה אחרת ולא באחד שעריה מפני שפשוט היה לבני דורו וידוע. וחלון בית השכל קרוע בהם ולא יבצר מהם מזמה הם מקום החכמה. כענין שאמרו על תבונתם בעלי התלמוד וסיעתם לבן ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים אפילו כמחט סידקית. וזה הענין ותכליתו יתבאר בשער השני באר היטב:

מצאתי כתוב לרב ר' אברהם בן הרב רבינו משה זצ"ל בספריו שחבר בלשון ערב שקראו כתב אלספייא"ז דברים אלה שיש בהם תועלת גדולה למה שאני צריך להם להעתיקם ללה"ק חזי לי ואריך:

דע כי כל הנמצא בתלמוד וזולתו מחבורי החכמים ז"ל בעלי מדרשות והמעשות. דברי הפסקים הנמצאים בידינו עתה מעטים ונעלמים מעיני כל ההוגים בתלמוד ורובי המפרשים לא שלחו בהם ידם ולא באה נפשם בסודם. ואבי מורי ז"ל חשב לחבר ספר בפירושים כאשר זכר בתחלת פי' המשנה ולבסוף נטה מעליו. ויירא משה מגשת אליו. כאשר אמר בתחלת המורה ואני אחר פטירתו פירשתי בענין זה מעט קט ולא נטיתי מפני שנתעסקתי בחבור הספר הזה. כי ראיתי תועלתו גדולה ונאמנה מהתחלת הראשונה. אעפ"כ אני מעיר לבך ורעיונך. ואתה פקח עיניך על הדרך הזה שדברו החכמים בדרשות הנמצאות להם. וממנו כוונתם תהא צופה ויהיה לך לאלהים. ואתה תהיה לי לפה. ומזה תמלט נפשך מלהלעיג על דברי החכמים או מלכפור באמתת דבריהם. או משתחשוב שהם מעשה נסים כאשר נעשה לנביאים. וכי כן יעשה לכל חכם וחסיד. ושאין הפרש בין קריעת ים סוף למשה וליוצאי מצרים. ובין צליחת הירדן לאלישע ולאליהו. או לאחר זולת אלו. וכל זה תתחייב כשתקח אותן הדרשות על פי פשוטן. או על פי הנראה מהם לכתחלה בעיון הראשון ודי היה בנו להורות שיש מדרשות ומעשיות שיש להם ענין פנימי נסתר חוץ מהענין החיצוני הנראה. וכ"ש במה שגלה אבא מורי ז"ל בחיבוריו מזה. לולי כי חפצי ורצוני להוסיף ביאור ולהודיעך מעשים בחלוק ענייניהם שאני מחלק לך בקרוב. ובמשלים אמשול לך בזה הפרק. וראיתי להקדים לך תחלת הקדמה זו:

דע כי אתה חייב לדעת. כל מי שירצה להעמיד דעת ידועה. ולישא פני אומרה. ולקבל דעתו בלי עיון והבנה לענין אותו דעת אם אמת אתה אם לא. שזה מן הדעות הרעות. והוא נאסר מדרך התורה וגם מדרך השכל. ואינו ראוי מדרך השכל מפני שהוא מתחייב גרעון וחסרון בהתבוננות מה שצריך להאמין בו. ומדרך התורה מפני שנוטה מדרך האמת ונוטה מעל קו הישר. אמר השי"ת לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפוט וגו'. ואמר לא תכירו פנים במשפט וגו'. ואין הפרש לקבלת אותו דעת להעמידה בלא ראיה. או בין שנאמין לאומרה ונשא לו פנים ונטען לו, כי האמת אתו בלא ספק. מפני שהוא אדם גדול כהימן וכלכל ודרדע. שכל זה אינו ראיה אבל אסור. ולפי הקדמה זו לא נתחייב מפני גודל מעלת חכמי התלמוד ותכונתם לשלימות תכונתם בפי' התורה ובדקדוקיה ויושר אמריה בביאור כלליה ופרטיה. שנטען להם ונעמיד דעתם בכל אמריהם ברפואות ובחכמת הטבע והתכונה. ולהאמין אותן כאשר נאמין אותן בפי' התורה שתכלית חכמתה בידם. ולהם נמסרה להורותם לבני אדם. כענין שנאמר על פי התורה אשר יורוך וגו'. אתה רואה החכמים במה שלא נתברר להם מדרך סברתם ומשאם ומתנם אומרים האלהים. אלו אמרה יהושע בן נון לא צייתי ליה. כלומר לא הייתי מאמין בו ואע"פ שהוא נביא כיון שאין בידו יכולת להודיע הענין בכוונה מדרך הסברה והמשא והמתן והדרכים שבהם ניתן התלמוד להדרש. ודי בזה ראיה ומופת ולא נענין להם עוד. כיון שאנחנו מוצאים להם אומרים שלא נתאמת ולא נתקיימו בגמרא דברי הרפואות וכענין אבן תקומה שאמרו שמונע להפיל הנפלים שלא נתאמת. וכיוצא בזה ענינים רבים שדברו בפרק שמונה שרצים במסכת שבת וכו'. ובמקומותם אתרץ דברים שבחנו אותם הבוחנים ונשמעו ביניהם וסמכו הם עליהם ולא יודה על אמתת עיון רופא אמתי ולא שכל:

ודע כי לא יתחייב בעבור מה שאמרנו שיהא מה שאמרו רז"ל אי כפנת אכול אי צחית שתה אי בשיל קדרך שדי במכמנא. הדברים שאמרנו. כי זה המאמר הוא עיקר הבריאות כאשר אמתוהו הבחינה ורפואות הרופא. ר"ל שלא יאכל אדם עד שירעב. ושלא ישתה עד שיצמא וכשיצמא שלא יאחר לשתות. וכשיתעכל המזון במעיו שישליכנו ולא יאחרנו. שאם צריך לנקביו שלא ישהה אותם. וכן אין לנו לטעון לאריסט"ו ולומר הואיל ואדון חכמי הפילוסופים הוא והקים מופתים אמתים על מציאות הבורא יתברך. וכיוצא בזה מהדברים האמתים שבאו במופת ופגעו דרך האמת. כי כן מצא האמת באמונת קדמות העולם ושאין הבורא יתברך יודע הפרטים וכיוצא בזה. ולא להכזיבו ולומר הואיל וטעה באמונת אלו. כי כן טעה בכל אמריו. אבל יש לנו ולכל נבון וחכם להתבונן כל דעה וכל מאמר. על דרך שיש להתבונן אותה. ולאמת ולקיים מה שראוי לקיים. ולבטל מה שראוי לבטלו. ולעמוד מלפסוק הדין במה שלא הוכרע האחד משני הפכים אמרו מי שאמרו. כאשר אנו רואים אותם ז"ל שאמרו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה. וכן הם עושים במה שלא הוכרע האחד משני הפכים שמעמידין אותו באמרם בו תיקו. וחוזרים להם מדעת שנתאמת להם באמרם בהרבה מקומות חזר בו רבי פלוני מדבריו. חזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש. וגדול מזה בהוראתם ואהבתם דרך המשפט אמרו אוקי רבא אמורא עליה ודרש ואמר דברים שאמרתי בפניכם טעות הם בידי. וענינים אלו וכיוצא בהם אין להבינם ולהתבונן אותם מפני שהיה גדול העצה והחכמה אלא מפני הראיות והמופתים שיש עליהם. וכן אמר אבא מורי ז"ל ביאורה. והוא דבר מבואר וענין קל בעיני כל נוטה מעל תאות גופו. וראיתי להביא כאן מאמר שאמרו ז"ל ואבאר לך כדי שיתיישב ויתקבל בדעתך אהבתם האמת והודאתם עליו אמרו מי שאמרו. אמרו ז"ל בגמרא דפסחים. ת"ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרים וכו' עד אמר רבי נראים דבריהם שביום מעינות צוננים ובלילה מעינות רותחים. ועתה שמע פי' המימרא א"ר לדעת חכמי ישראל שגלגל קבוע ועומד ולא יתנדנד ולא יתנועע והכוכבים והמזלות הם הנעים והנדים. ולחכמי אומות העולם שגלגל נע ונד והכוכבים והמזלות אין להם תנועה. אך הם כמסמרות נטועים ונעים בתנועות הגלגל ולא מעצמים להשיבם על דעת חכמי אומות העולם ולומר שגלגל קבוע. שהרי אנו רואים מזלות הקטנים השמאלי מהם והימיני שלא ימצא לעולם השמאלי בימין ולא הימיני בשמאל אלא עומדים במקומם ולא יזוזו משם. הוא שאמרו חז"ל מעולם לא נראית עגלה בדרום. ולא עקרב בצפון וכו'. וזאת לא יתחייבו בה אומות העולם. אלא באמרם כי סבת הגלגל ותנועתו הוא מן הצפון לדרום או מן הדרום לצפון. אבל בהיותם סוברים כי תנועת הגלגל העליון הוא ממזרח למערב. וגלגל

המזלות

*) הכת"י הזה נמצא בין אוצר הספרים של הרב הגאון ר' דוד אפפענהיים זצ"ל מועתק מלשון ערבי ולא נודע שם המעתיק. ומרנא וידאל הצרפתי זצ"ל מביא קיצור ממאמר הזה מלשון ערבי לפירוש ואמרי יושר ע' מדרש רבה.

מאמר לר"א בן הרמב"ם ז"ל

המזלות ממערב למזרח . ימצא כי עגלה בצפון ועקרב בדרום ולא יזוזו ממקומם . ולא יראה השמאלי ימיני ולא הימיני שמאלי . כאשר נודע למי שהבינו בזה הענין והבין בענין התכונה . כי אין ספק כי רבי בהשיבו עליהם . שחשב כי סברתם היתה שתנועת הגלגל בין הצפון והימין . ישרה תשובתו מעולם לא ראינו וכו' . ורב אחא הביא ספק על תשובה זו ואמר דלמא כי סדנא דריחייא וכי צנורא דדשא . ר"ל ואלו הגלגל בכללו יתנועע המזלות עומדים במקומם והגלגל סובב בתוך העוגה . כאשר תנוד הרחיים בתוך הכלי הסובב אותה . והעץ העומד בתוכה קיים ועומד במקומו . כן יהיה הגלגל סובב ועוגת המזלות עומד ישמור את מקומו ולא ינוד השמאלי והימיני המזרחי והמערבי זהו פי' כי סדנא דריחייא ופי' כי צנורא דדשא . ר"ל כאשר יסוב וינוד הדלת על מקומו שהציר סובב כאשר תסוב הדלת על צירה שעיקר הדלת סובב ומשתנה מקומו . והציר עומד ולא ינוד . והאמת כי זה רחוק ויותר רחוק מגלגל קבוע ומזלות חוזרים ואין צורך לכל זה כיון שנתברר שתנועת הגלגל בין פאתי מזרח ומערב כאשר בארנו . ואמר בסוף הברייתא חכמי ישראל אומרים ביום חמה הולכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע . ודעת זו בלי ספק דבוקה לגלגל קבוע ומזלות חוזרים . וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למעלה מן הארץ . ובלילה למטה מן הארץ . ודעת זו בלי ספק דבוקה לגלגל חוזר ומזלות קבועים . וכאשר שמע רבי הדברים האלה שהם תוצאות מן ההקדמות שחלקו בהם תחלה . הכריע דעת חכמי אומות העולם בראיה זו . שאמר נראים דבריהם שביום מעינות צוננים . ובלילה מעינות רותחים . והנה זה עם היות ראיה זו רפה וחלושה כאשר אתה רואה. ועתה התבונן מה שהורונו בברייתא זו . ומה יקר ענינה שלמדו . כי רבי לא הביט בדעה אלו אלא מדרך הראיות בלי להשים על לב לא לחכמי ישראל ולא לחכמי או"ה . והכריע דעת חכמי אומות העולם מפני ראיה זו שחשב כי היא ראיה מתקבלת שביום מעינות צוננים ובלילה מעינות רותחים . והתבונן חכמת זה הסוד כי רבי לא פסק כדעת חכמי אומות העולם . אלא שהכריע דעתם מדעת שקול הדעת בראיה שזכרנו . זהו שאמר נראים דבריהם . הוא מלה מורה על ההכרעה . ואלו נתברר לו בודאי ובראיה שגלגל חוזר ומזלות קבועים היה פוסק הלכה כמותם . כאשר עשו זולתו מן החכמים ז"ל בדעות אחרות . ואמרו נצחו חכמי אומות העולם לחכמי ישראל . ובאמת נקרא אדון זה רבינו הקדוש . כי האדם כשישליך מעל פניו השקר ויקיים האמת ויכריענו לאמיתו ויחזור בו מדעתו כשיתבאר לו הפכה אין ספק כי קדוש הוא . והנה נתברר לנו כי החכמים ז"ל אינם מעיינים הדעות ולא מביטין אותם . אלא מצד אמיתתם ומצד ראיותיהם לא מפני האומר אותו יהיה מי שיהיה . ואחר הקדמה אומר ומהשם אשאל עזר על התבוננות האמת . כי כל הדרשות הנמצאים בדבריהם ז"ל בתלמוד ובשאר מקומות מתחלקות לחמשה חלקים :

החלק הראשון מחלקי הדרשות חמשה הם דרשות על פי פשוטן לא נתכוין בהם דבר אחר זולת הפשט והנראה בעיני ההוגים . והחלק הזה עם היותו מבואר ואינו צריך דמיון אודיעך דמיונו לתוספות באור . והוא כענין מה שאמרו במסכת ברכות א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי אסור לאדם שימלא פיו שחוק בעולם הזה שנאמר אז ימלא שחוק פינו וגו':

החלק השני הדרשות שיש חיצון ופנימי . והכוונה חיות הענין הפנימי ולא הענין החיצון הפשטי . ושמו לו ענין חיצון הפך ענין הפנימי לתועלת גדולה . כבר התבאר רובם . אבל לא כולם במורה הנבוכים . ובפירוש המשנה . ודמיון החלק מה שאמרו בגמרא דתענית אמר ר' אליעזר עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים בגן עדן והוא עומד ביניהם . וכל אחד ואחד מראה באצבע שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו וגו' :

הנה פשט דרש הזה ירחיק כל בעל שכל וכל בעל אמונה מלהאמינו. והענין האמיתי שנתכוין עליו ר' אליעזר ששכרן של צדיקים הנזכרים לחיי עולם הבא . הוא השגתם מהשם יתברך מה שלא היו משיגים בעוה"ז בשום פנים . וזה תכלית הטובה שאין למעלה ממנה . והמשיל שמחת ההשגה ההיא כשמחת מחול . וכן דמה שמחת כל אחד ואחד מה שלא היה יכול להשיג תחלה ממנו יתב' באמרו . וכל אחד ואחד מראה עליו באצבע. והביא ראיה על המלטת הנפש המשכלת מן האף והחמה בעז"ה באמרו ויושיענו . והביא ראיה על ההדר והכבוד האמת שישנו אז לצדיקים באמרו נגילה ונשמחה בישועתו . וזה תכלית בקצרות לשון ושלימות ענין מפי דמיון והוראת ענין נכבדים ורבים במלות קצרות ודברים מעטים . ובזה תחשוב לכל כיוצא בזה :

החלק השלישי דרשות שאין להם ענין פנימי אלא כוונת אמרם דרך פשוטם בלבד . אלא שידיעות פשט דרשות אלו והתבוננותו קשה מאד על רובי המעיינים עד שלא יובן . ואם יובן תהיה תכונת ענינו חסירה או שלא כראוי. ולפעמים יראה מרוב דרשות החלק הזה הפוך כוונתם לקושי הענינים והשתתפות המלות ההם ונאמרו בשיתוף על שני הענינים . וזה החלק בקושי ובהסתרו קרוב לחלק שלפניו אך במקצת מקומות יותר קשה ונסתר . לכן צריך להזהר בו ושלא יפסוק פי' במהרה פן יבוא לטעות ולצאת מן הדרך ודמיון חלק זה מה שאמרו בגמ' דברכות לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע . שנאמר רגזו ואל תחטאו . אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש שנאמר על משכבכם . אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה . הנה כי זה לא נתכוין אלא פשוטו אך התבוננות הפשט קשה מפני כי הוראת יצר טוב ויצר הרע נעלמות . והסבות שזכר קשה להבין . ואני אעריך להבינו כדי שתחשוב כל כיוצא בו על זה . ואומר כי לשון ירגיז ר"ל להמשיל ולהשליט יצר טוב הוא הדעת . ויצר הרע הוא תאות הגוף וכיוצא בה . וכוונת הענין שיש לו לאדם להמשיל ולהשליט דעתו על הנאת גופו ויעלה זה במחשבתו תמיד . ואם די לו בזה להכנעת תאותיו מוטב ואם לאו יוסיף על המחשבה ויהגה בחכו ויוציא בשפתיו פסוקים ומלות שיכניעוהו ויזכירוהו הכנעת התאוה וימנע מחשבתו לצאת ולהרהר בדבר אחר . ויקרא ק"ש ויתבונן ענינו וישיבנו אל לבו . וייחד ק"ש לשני הסבות . האחד הוא הרפה והחלש מפני שאמר הכתוב על משכבכם ובק"ש נאמר ובשכבך והוא גזרה שוה ובמלות על דרך סברות . והשני הוא החזק מפני שבק"ש זכרון גדולה תכלית יצר טוב והיחוד והאהבה והעבודה ונקם ושלם והכנעת יצר הרע באמרו לא תתורו . וחיזוק יצר טוב באמרו והייתם קדושים לאלהיכם . ואח"כ אמרו אם נצחו מוטב וכו' כלומר אם הרע יעלה גאונו וגאותו ולא יכנע לבבו הערל במבטא שפתים באותם הפסוקים הנזכרים בק"ש אז יכניענו בזכרון יום המיתה וסוף כל האדם ודי בזה שברון יצר הרע והכנעת גאונו . כענין מה שאמר עקביא בן מהללאל הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא וכו' :

החלק הרביעי שאומר אותו בפי' פסוקים על דרך מחמדי השיר . לא מפני שאומרים האמין כי ענין הפסוק הוא ענין הדרש ההוא וחלילה וחס. הוא מה שאמרו ז"ל מקרא לחוד . ודמיון החלק הזה מה שאמרו בגמרא דתענית א"ר יוחנן מאי דכתיב עשר תעשר . עשר בשביל שתתעשר . וכאשר אמרו שם בפירוש והריקותי לכם ברכה עד בלי די . עד שיבלו שפתותיכם מלומר די . וכן כל כיוצא בזה . ולא יעלה על דעתך שכל דרש בפסוק מן הפסוקים כאשר יאמין מי שלא הגיע לדעת אמיתת שאומרים שזה הקבלה בידם כאשר הוא בעיקר התורה והקבלות . אין הדבר כן . אך דע כי פירוש לפסוקים . (מי שלא הגיע) שאינם תלוים בעיקר מעיקרי הדת ולא בדין מדיני התורה שאינם קבלה בידם אבל יש מהם לפי הכרעת הדעת . ויש מהם דברים הנאים ומתקבלים על דרך מחמדי השיר . ומשיאים המלות והענינים שהם יכולים לישא ומוציאים אותם . וכמה פעמים על דרך תלמוד הבינה במחמדי השיר . כי אני לא מסתפק במאמר דברי ר' יהושע בפ' וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא מלחמת עמלק שמע ובא . כי זה משקול הדעת אמרו ולא מקבלה . וראיה לזה ממה שאמרו שכן היא כתובה בצדה ואם היתה קבלה בידו לא היה צריך ראיה לפירושו . ועוד ראיה אחרת שהרי אנו רואים חכמים אחרים זולת ר' יהושע בפ' סוברים דעת אחרת . ואם הדבר קבלה לא היו חולקים בו . שהרי ר' אלעזר אמר מתן תורה שמע והביא גם הוא ראיה לפירושו . ור' אליעזר אומר שמועת ים סוף שמע ובא והביא גם הוא ראיה לפירושו וכן אין ספק בעיני כי דברי האומר בפי' דבר אל בני ישראל ויסעו הסיע אותן מלבן . כי זה על דרך תלמוד הבינה במחמדי השיר . ולא על פי הדת . ותמצא לחכמים ז"ל דרשות מזה החלק בלי ספק שלא יהא פי' דרשות פסוק אלא דרשות עומדות בעצמן כדאמר בגמרא ר"ה תנא הוא כנען . הוא סיחון . הוא ערד . סיחון שדומה לסיח במדבר . כנען על שם מלכותו . ומה שמו ערד שמו . וקרוב להיות כי רוב הדרשות הנמצאות בדבריהם ז"ל הם מזה החלק . כי הוא האמת שאין עליו מערער אלא שוטה ופתי . כי זה החלק מדבריהם יתחלק לחלקים רבים בהחלק ענינים .

כהתחלק

מאמר לר"א בן הרמב"ם ז"ל

כהתחלק דעת המשוררים כן יתחלקו דרשות אלו בהתחלק דעות האומרים וחכמתם, והתבונן זה :

החלק החמישי דרשות דברו בהם לשון הבאי ודמיון החלק הזה בגמרא דפסחים . אמר מר זוטרא מאצל עד אצל הוה טעון ארבע מאה גמלי . דריש אצל הראשון הוא ראש הפסוק והאחרון הוא סוף הפסוק . ולאצל ששה בנים ואלה שמותם עזריה בכורו וישמעם ושעריה ועבדיה וחנן כל אלה בני אצל . ואמרו קצת המפרשים להנאת זה הדבור כי אצל הראשון הוא זה הפסוק והאחרון הוא פסוק שני שאחר זה . ולאצל ששה בנים וכו' . והדרשה היא על שני פסוקים אלו ועל שני הדרכים לא יסור דרש זה מהיותו לשון הבאי כי לא יתכן בעיני כל בעל דעה שיש דרש על המקרא כולו משא ארבע מאות גמלי וכ"ש על שני פסוקים . הלכך אינו אלא לשון הבאי וכבר ביאר זה זולתנו . והחלק הזה מהדרשות מעט מזער בהעריכו לשאר חלקים . לפי שברוב דבריהם בלשון הבאי אינו אלא במעשיות כאשר אומר · והחלק המעשיות ארבעה חלקים . החלק הראשון מעשיות שהיו ושאירעו בעולם כפי מה שתמצא אותם כתובים · והוצרכו להביאם ללמוד מהם תועלת . והתועלת אפשר שתהיה בדינים או בדעות או באמונות . או שיהיו המעשיות ההם מעשה נפלא ומאורע קרוב לענין הנזכר קודם אם כן יצא החלק לארבעה דרכים :

הדרך הראשון הוא המעשה שתלמוד ממנו תועלת בדינים. כדאמר בסוכה מי שהיה ראשו ורובו בסוכה . וכן א"ל ב"ה לב"ש מעשה שהלכו זקני ב"ה וב"ש לקראת ר' יוחנן בן התורני ומצאוהו ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית . א"ל ב"ש משם ראיה . אף הם אמרו לו א"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימיך . וכדאמר בכתובות אמיה דרמי בר חמא כתבינה לנכסיה לרמי בר חמא בצפרא . לאורתא כתבינה לרב עוקבא בר חמא . אתא רמי בר חמא קמיה דרב ששת אוקמיה בנכסים · אתא רב עוקבא קמיה דרב נחמן אוקמיה בנכסים . אתא רב ששת קמיה דרב נחמן א"ל מאי טעמא עביד מר הכי א"ל שורא דדיינא עבדי . א"ל אנא נמי שורא דדיינא . א"ל חדא דאנא דיינא ומר לא דיינא · ועוד דמעיקרא לא בתורת האי אתית . ובמעשיות דרך זו רבו מספר :

הדרך השני הוא מעשה שנלמוד תועלת במדות ודעות . כמו שאמרו במסכת שבת לעולם יהא אדם ענותן כהלל ולא קפדן כשמאי . מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה עד והלל לא יקפיד . למדנו מן המעשה ההוא שצריך אדם להדמות להלל במדה כפי יכלתו שלא יקפיד ולא ירגיז ואפי' על דברים המקניטים שזו מדה נכבדת מאד וזה הדרך נמצא בתלמוד הרבה :

הדרך השלישי. הוא המעשה שנלמוד ממנו עיקר מעיקרי האמונה. כמו שאמרו במסכת תענית · מעשה שאמרו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים . אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים שלא ימוקו . התפלל לא ירדו . עשה עוגה ועמד בתוכה ואמר רבונו של עולם בניך שמים פניהם עלי וכו' . הנה המעשה הזה יורה על אמתת אמונה נכונה שהוא יתברך שומע בקול עבדיו הצדיקים ועונה אותם בצר להם . שנאמר ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו וגו' · ונאמר ע"י הנביא אז תקרא וה' יענה . ואומר יקראני ואענהו · ודמיון מעשה זה שאמרו בתענית פעם אחת עלו ישראל לרגל . ולא היה להם מים לשתות . הלך נקדימון בן גוריון וכו' . עד לפיכך נקרא שמו נקדימון . שנקדה לו חמה בעבורו . וכמוהו הרבה בתלמוד :

הדרך הרביעי מעשיות שנכתבו מפני שאירע בהם דבר פלא וענין תימה . וכמוהו מה שאמרו ביומא . ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי הוו קאזלי באורחא איקלעו לההיא אושפיזא א"ל לאושפיזא בני מה שמך א"ל כידור . אינהו יהבו ליה כיסייהו ור' מאיר לא יהיב ליה כיסיה וכו' . הנה המעשה הזה לא נכתב אלא להודיעך בינת ר' מאיר והפלא שאירע שנתאמתו דברי ר' מאיר בהכרת האיש ההוא . וכמוהו מה שאמרו במגלה . דר' יהודה נשיאה שלח ליה לר' אושעיא אטמא דעגלא תלתא וגרבא דחמרא שלח קיימת בנו מתנות לאביונים . הדר שלח ליה כוליא דעגלא תלתא וגרבא דחמרא שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו . וכן כל כיוצא בזה . ומעשיות בדרך הזה בתלמוד לאין מספר · ובגמרא דגיטין תמצא מהן לרוב ובמקומות אחרים בתלמוד ואפשר כי בהתחלק דעות המפרשים במעשיות אלו שימצא בהם תועלות אחרות . וימצאו בשלשת הדרכים שדברנו בהם כבר · והאמת שזה החלק מהמעשיות יש לו דרך רביעי בפני עצמו על הדרך שבארנו :

החלק השני המעשיות שנראו ואירעו בהם בחלום . וזכרו אותם בלשון צח ופשוט לדעתם כי אי אפשר שיטעה בהם בעל שכל ובינה . וכמו שאמרו רז"ל בברכות . תניא אמר ר' ישמעאל פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וכו' . וכזה בדבריהם בהרבה מקומות , וכמו כן במעשיות שזכרו בהם מראות הנביאים ושדבר עמהם . ושהועילו עמהב וכמו מעשיות שזכרו בהם שדים . והרואה שאין לבו עמו יחשוב כי הם דברים היו בעולם כמו שנכתבו . ויבא לחשוב ולהאמין דבר הנמנע שאי אפשרי אבל חייב . וכל זה יקרה לו לרוב פתיותו ומיעוט ידיעתו בטבע העולם . ובמעשה הנסים ובדרך החכמים ז"ל שהוא דרך הנביאים . שספרי בלשון הפשוט מה שראו במראות הנבואה . ודרך זו דרכו החכמים כמו שבאר אבא מורי ז"ל במורה הנבוכים למבין :

החלק השלישי מעשיות שאירעו בעולם כמו שנכתבו . אלא שדברו בהם לשון הבאי לדעתם כי לא יטעה בעל שכל שהם דברי הבאי . והם היו מתירים חלק זה שהוא לשון הבאי כענין מה שאמרו בגמרא תמיד דברה תורה בלשון הבאי . דברו נביאים בלשון הבאי . דברו חכמים בלשון הבאי . דברה תורה בלשון הבאי ערים גדולות ובצורות בשמים . דברו נביאים בלשון הבאי ותבקע הארץ לקולם . דברו חכמים בלשון הבאי תפוח וגפן ופרוכת . וג' מקומות אלו הם במשנה כי בתלמוד ימצא הבאי לאין מספר. שלא ימנע כ"ג ולא ב"ג*) . ודמיון החלק הזה מה שאמרו בגמרא המגלה . רבה ור' זירא עבדי סעודתא בהדי הדדי קם רבה שחטיה לר' זירא בעי רחמים עליה ואחייה . פי' שהכהו ופצע בו חבורה גדולה שקרוב למיתה ולגודל המכה הביא שחטיה . ואולי היתה המכה ההיא בצואר ופי' ואחייה מלשון ויחי מחליו . ובלשון חכמים ז"ל עד שתחיה המכה · וכמוהו בכתובות רבי חכינאי הוה קאזיל לבי רב בשלהי דרבי שמעון בן יוחאי וכו' · ואזיל ויתיב בבי מדרשא עשר שנין וכו' . עד פרחה רוחה (שנפרדה ממנה נשמת רוח חיים) . אמר לפניו רבונו של עולם ענייה זו לשוא שמרה . בעי רחמי עלה ואחייה ואין פי' פרחה רוחה שנפרדה ממנה נשמת רוח חיים במיתה . אלא מרוב שמחתה כשראתה אותן בפתע פתאום נפלה להפרח חלק מחלקי הנפש החיה כאשר יקרה לבני אדם פעמים רבות . ובקש רחמים וחיתה ותחי נפשה . וכן כל כיוצא בזה :

החלק הרביעי הם מעשיות שאירעו באמת . אלא שדברו אותם בתבנית משל וחידה באלו נתבונן שלא נתבאר ענינם לכל אדם בכללו . עד כשיתבונן בצורת מעשה החכם והנבון יבינהו וידע כוונתו ויראה בפשט מעשיות מהחלק הזה דברים נאים ונחמדים . ודברים אחרים שמניעתו נכרת אפי' לפתי וקטן . ויקרה לפי שמניעת דברים אלו בענין פשוטה . להאמין הדרש ההוא על פי פשוטה אע"פ שהוא נמנע אצלו . ולמי שידע טבע העולם ודרך מציאותיו יבין ענין המשל והחידה ויכירנו . ודמיון דבר זה כמו שאמרו במס' סוכה . הנהו תרתי כושאי דהוו קיימו קמיה דשלמה . ואמרו ליה לאלחורף ואחיה בני שישא ספרי דשלמה חזייה למלאך המות דהוה עציב וכו' . עד פתח שלמה ואמר רגלוהי דבר אינש אינון ערבין ביה . לאתר דמתבעיין אינון מובלין ליה · הנה פשט המעשה נמנע מניעה גמורה לכל בעלי שכל ובינה · וענינו לפי הנראה בעיני הוא דבר אירע באמת . ר"ל כי שני האלה נודע לשלמה כי היו הולכים בדרך כל הארץ מפני חולי שקרה להם או ענין אחר ורצה לקנות תחבולות להצילם מן המות . והבריחם מן הארץ ההיא אל ארץ אחרת שהיתה טובה להם לפי מה שהיו צריכים ולפי מזגם שהיה חושב כי ימלטו שם . ומתו במקום ההוא אשר חשב שלמה כי שם ימלטו ברצון השי"ת אשר אין מלפניו לא מנוס ולא מברח . ובזה אמר שלמה רגלוהי דאינש וכו' . וכל מה שנאמר בענין המעשה ההוא מלבד מה שפירשנו הוא לתיקון המשל ולחבר ענין החידה . ואפשר כשיתבונן אדם היטב במלות המעשה הזה ימצא ענין לכל מלה ומלה . ואין רצוני להאריך עתה בזה . ואל תתמה מפני שזוכרים החכמים ז"ל בדבריהם מעשיות ואגדות שכולם בכללם משלים וחידות ואינם על פי פשוטם · שהרי הם ז"ל מפרשים פסוקים מדברי הנביאים על דרך זה . ראה מה שאומרים בפסוק הוא הכה את הארי . ובפסוק הוא הכה את שני אריאל בגמרא דברכות · והוציאוהו מפשוטו עם היות שהנביאים אומרים אותו בלשון פשוט כאלו אין בו ענין שני . ואין רצוני לומר

*) אולי צ"ל [שלא נמנה בג' אלו בגמ']

מאמר לר"א בן הרמב"ם ז"ל

לומר כי פסוקים אלו יש להם עכ"פ פירוש אחר חוץ מפשוטם. ושמים אותם חידות ומשלים. כ"ש שיש לנהוג מנהג זה בדבריהם. שפשוטם נמנע בעיני כל רואה בעיניו · וכבר העיר ע"ז אבא מורי בפרק חלק מפירוש המשנה · ומצאנו להם ז"ל מאמר נכבד מורה ומודיע כי ימצא חידות ומשלים ברוב דבריהם כענין שאמרו בגמרא דעירובין. תלמיד אחד שהיה לו לר' אליעזר שהורה הלכה לפניו. אמר לה לאימא שלום דביתהו. תמה אני אם יוציא זה שנתו. ולא הוציא שנתו. אמרה לו וכי נביא אתה וכו' עד שמו ושם אביו למה שלא תאמר משל היה. הנה שהורונו בזה שיש בדבריהם דברים רבים שאינם ע"פ פשוטם. והשב ראיה זו על לבך ושים עיניך בה. כי היא פליאה נכבדת וראיה גדולה. והעיר אותי על ראיה זו אחד מנבוני תלמידי חחכמים. והחלק הזה האחרון מן המעשיות קרוב להיותו מהחלק השני מהדרש ר"ל שהשני חלקים נכבדים וכלם מחמדים ועניניהם גדולים ונפלאים. ואין לגלותם לכל אדם. ומפני זה דרכו בהם דרכי החידות והמשלים. ואתה דע לך. ואחד מן הדברים שיש לך להתבונן ולהתעורר בו מפני שיש לך תועלת גדולה בידיעת המעשיות או יותר כגון שהיה ממנו בחלום וממנו בהקיץ בלי ספק. וממנו משל וחידה. וכשתבוא לפרש כל המעשה על דרך אחד מהחלקים תגדל המבוכה ולא יודע אמיתת המעשה. ולהעירך בזה די לך תועלת · ודע כי כן הדרשות נמצאים מורכבים. ר"ל כי ימצא דרש מורכב משני חלקים או יותר ודמיון המעשה המורכב משני חלקים או יותר ממה שאמרו בחגיגה · ת"ר מעשה בר' יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על חמורו ויוצא מירושלים ור' אליעזר בן ערך אחריו ללמוד תורה מפיו א"ל שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה. א"ל ולא שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד אא"כ היה חכם ומבין מדעתו וכו' עד יצא מחלציך. הנה המעשה הזה קצתו היה בהקיץ בלי ספק כמו שאמר. וקצתו בחלום. נמצא שהוא מורכב מן הראשון ומן השני. וכן כל כיוצא בזה. ודמיון המעשה המורכב מג' חלקים. המעשה שאחר זה המעשה שהזכרנו. וזה שאמרו חז"ל וכשנאמרו הדברים לפני ר' יהושע וכו' עד מזומנים לכת השלישית. הנה המעשה הזה קצת מהחלק הראשון. וקצתו מחלק השני. וקצתו מחלק הרביעי ודמיון החלק הראשון מהמעשה. הנה גוף המעשה הנזכר בראשונה שהיו גבורים אלו מתעסקים בדרוש מעשה המרכבה. ודמיון החלק השני מבואר הוא במעשה שאמר ר' יוחנן בן זכאי ראיתי בחלומי · ודמיון החלק הרביעי מה שאמרו בענין קבוץ המלאכים ועומדים לפניו. ואי אפשר פירוש ענין זה כי הוא גילוי סוד. וכבר דברנו גדולות ונכנסנו לפנים שלא ברשות. ובארנו מה שיש בו ספק לכל חכם ונבון. ואומר אני כי בחלקי המעשיות והדרשות לחלקיהן · ובהביאו דמיון כל חלק וחלק. כי פרשתי זה כל הדרשות והמעשיות שנמצאים בתלמוד בכח הקרוב למי שמבין. כי ידעתי כי לא יקשה אחרי זאת על המבין. כשיראה דרש או מעשה שישמענו שידע ויבין מאיזה חלק הוא מהחלקים שזכרנו. ובזה ימלט נפשו מלהוציא על המדברים ז"ל דבות שלא כראוי כאשר יוציאו הקראים והכסילים וכיוצא בהם. או שיטבע ביון הסכלות בדברים הנמנעים. ויחשוב שימצא דבר שאינו מצוי ושאירע דבר שלא היה ונברא · ויבא לכפור בהשם יתברך שמו בהגשימו אותו וכיוצא בזה. וכן יקרהו בפרשו אותם הדרשות על פי פשוטם והאמינו אותם על הדרך ההוא. כמו שאמרו חז"ל תלמיד טועה ברבו תולה. והתבונן עיקר זה כי הוא עמוד גדול וחומה בצורה בארתיו בסיוע אלי בספר הזה. ועתה אתה ברוך ה' שימני כחותם על לבך· וכטוטפות בין עיניך. יהיה לך לפתח ולהקדמה לכל מה שתקרא או תשמע מהדרשות והמעשיות. ואליך תועלת גדולה. ותהיה ממשכילי האמת ומכיריו ולא מהפכם ההולכים אחרי ההבל ומהבלים. והוא יתברך ברחמיו יישר מעגלותינו ויכין צעדינו לדרוך בנתיבות האמת וללכת באורחותיו. יהי שמו מבורך אמן:

אברהם בן משה בן מיימון הספרדי

דרכי האגדות והדרשות

מספר הקדוש של"ה חלק תורה שבע"פ בכלל כ"ה כלל דרושים ואגדות

בשלשי הגבורים בפרק קמא דעבודת כוכבים מביא לשון ריא"ז מה שכתב בענין דרושים ואגדות וז"ל דע והבין כי המדרשים הן על ג' דרכים · יש מהן שהן דרך גוזמא כמ"ש בפרק גיד הנשה דברה תורה בלשון הבאי דברו נביאים בלשון הבאי דברו חכמים בלשון הבאי בענין ערים גדולות ובצורות בשמים וכן ותבקע הארץ לקולם וכיוצא בהן · ויש מהן רבים כדברי רבה בר בר חנה בפ' המוכר את הספינה שהן דרך גוזמא שדרך בני אדם לדבר כן · ויש מן הדרשות שהן ע"ד מעשה נסים שמראה הקב"ה כחו ומראה להם מעשים נוראים ומתמיהים כמ"ש בדניאל וראיתי אני את המראה וגו' וכן יונה בן אמיתי שבלעו הדג והקיאו ורבים כיוצא בהן וכאלה ימצא רבים בדברי חכמים כמ"ש בפ' חזקת הבתים על רבי בנאה שהיה מציין המערות וכל הענין האמור שם ועוד אומר שם שהיה מגוש אחד שהיה חופש מערות המתים וכל אותן הענינים מעשה נסים כמו שהיו נעשין ונגלין לנביאים שאין כן לשאר בני אדם ויש מעלות רבות במעשיו של רבה בר בר חנה שהם דברים מותמהים שהיה מראה הש"ת לחסידיו המאמינים בו בלב שלם · ויש מן המדרשים שכוונת חכמים בהם לדרוש המקרא בכל ענין שיכולים לדרוש וסמכו על מ"ש אחת דבר אלהים שתים זו שמענו וכן מ"ש הלא כה דברי כאש גו' ולמדו מזה שמקרא אחד יוצא לכמה טעמים כמ"ש בפ' אחד דיני ממונות ואל תתמה על זה הלא תראה רוב פעמים אפילו הדיוט אחד מדבר דברים מורכבים שיש להם שני פנים וכ"ש דברי חכמה שאמרו ברוה"ק ועד"ז דורשים החכמים המקרא בכל ענין שיכולים לדורשו ואמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו שהוא העיקר וכל המדרשים הנדרשים בו יש מהן שהוא עיקר קרוב לפשט ויש מהן שיש בו רמז כמעט הלא תראה מה שדרש אחד מן החכמים בפ"ק דתענית שאמר יעקב אבינו לא מת והשיב לו חכם אחד וכי בחנם הספידוהו הספדנים וחנטו החונטים וקברו הקוברים והשיב לו מקרא אני דורש כלומר גם אני יודע שמת אלא אני מתכוין לדרוש את המקרא בכל ענין שראוי לדרוש ואם א"א להיות המדרש כמשמעו יש בו רמז שיש לומר לא מת כמ"ש לדיקים אפילו במיתתן נקראו חיים לפי ששמם וזכרם ומעשיהם קיימים לעולם וכזה תמצא בפרק ב"מ שהיה הדרשן דורש עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת וכו' והודיע לו שיש לך לפרש המדרש בענין הקרוב לו ובא אותו הכתוב לומר שעתיד הבורא לחדש טובה גדולה בעולם וכיוצא בזה אומר שם גם מדרשים אחרים ועוד אמרו בתלמוד א"י בפ"ו דנזיר וכי המדרשות אמנה הם דרוש וקבל שכר הא לך הדבר מבואר שלא אמרו חכמים המדרשים ע"ד אמונה ועיקר אלא להרבות טעמים למקרא ולדרשו בכל פנים ואולי יש בהן רמז והמלגלג על דבריהם עליו נאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ומתעתעים בנביאיו ובכמה מקומות נענשו על שהיו מלגלגים על דברי חכמים עכ"ל · והנה עתה אשיב על דבריו אחרונים במה שאמר דבר בשם תלמוד ירושלמי ואינו כהבנתו וחלילה לנו לומר כדבריו ואם לא היה המדרש אמונה ועיקר איך אמר דרוש וקבל שכר · והנה אעתיק לשון ירושלמי רשב"י אומר מפני מה אמרו השרץ מטמא בכעדשה מפני שתחלת ברייתו בכעדשה · ופריך רבי יודן א"ה המת יטמא פחות מכזית דאמר רבי יוחנן להביא את הנפל שאין בו כזית וכן הנבלה תטמא כגרגיר של אפונין דא"ר חנינא אני ראיתי עגל כאפון בספיר ומשני מאי כלון מדרשות קאמינא דרוש וקבל שכר ע"כ והכי פירושה לי שמ"ש רשב"י בטעם טומאת השרץ היה מתחייב להוליד תולדות בדין טומאת מת ונבילה שיטמא בפחות מכזית וזה נגד הבלכה ולכן אמרו שאין לדקדק כל כך על הטעם ההוא דאין משיבין על הדרש דהיכא דאיכא למדרש דרשינן ואין למדין משם הלכה במקום אחר · כן מצאתי שכתב הרב ר' מנחם די לונזאנ"ו:

והא לך דברי פי חכם חן הרב הגדול הרמב"ם ז"ל מ"ש בענין הגדות ודרשות בהקדמת סדר זרעים וז"ל הדרש הנמצא בתלמוד אין ראוי לחשוב שמעלתו מעוטה ותועלתו חסרה אבל יש בו תבונה גדולה מפני שהוא כולל חידוש פליאות וחמודות נפלאות כי הדרשות ההם כשיסתכלו בהם הסתכלות שכלי יובן בהם מה טוב האמיתי מה שאין למעלה ממנו ויגלה מהם מן הענינים האלהיים ואמתות הדברים מה שהיו אנשי החכמה מעלימים אותו ולא רצו לגלותו וכל מה שכלו בו הפילוסופים דורותיהם ואם תבינו אותו על פשוטו תראה בו ענינים רחוקים מן השכל שאין למעלה מהם ועשו דבר זה לענינים נפלאים · האחד מהם לנטוש רעיוני התלמידים וללבב לבותם ועוד כדי לעוור עיני הכסילים שלא יזהירו לבותם לעולם ואלו היו מראים להם זוהר האמיתית יסובו פניהם מהם כפי חסרון טבעיהם שנא' בהם ובדומיהם אין מגלין להם את הסוד מפני שאין שכלם שלם כדי לקבל האמיתות על בורים וכן החכמים לא היו רוצים לגלות קצתם לקצתם סודות החכמה וכבר זכרו (חגיגה דף י"ג) שאיש מן החכמים נכבד לאנשים בקיאים בחכמת מעשה בראשית והוא היה בקי במעשה מרכבה ואמר להם למדוני מעשה בראשית ואלמדכם מעשה מרכבה ואמרו טוב הדבר · וכאשר למדוהו מעשה בראשית נמנע הוא מללמוד להם מעשה מרכבה וחס ושלום שעשה זה מפני רוע לב למנוע החכמה או בשביל שיהיה לו יתרון עליהם שהמדות האלה מגונים באחד מהפחתים קל וחומר באלו החסידים הנכבדים אבל עשה הדבר בשביל שראה בעצמו ראוי לקבל מה שיש אצלם ושאינם ראוים לקבל מה שיש אצלו והביא ראיה על ענין זה דברי שלמה (שיר ד') דבש וחלב תחת לשונך ופירשו ע"ה ואמרו שענין דבר זה שהחכמות המתוקות שהנפש תהנה בהם כמו שינעם החיך בדבש וחלב צריכים להסתירה ושלא ידובר בהם ואל יעלו

על

דרכי האגדות והדרשות

על שפת לשון בשום פנים וזהו שאמר תחת לשונך שהענינים האלה אינם ממה שראוי ללמוד ולהגות בם בישיבות החכמה ואולם ירמזו בכתוב מהם רמזים נעלמים וכשיגלה הקב"ה מסוה הסכלות מלב מי שירצה אחרי אשר ייגע וירגיל בחכמות אז יבין מהם כפי שכלו ואין לאדם עם החכמה ודרישתה וההשתדלות אלא לעזוב עניניו ביד הבורא ולהתפלל אליו ולהתחנן לבוננהו ולהורותו ולגלות הסודות הגנוזות בכתוב כמו שמצינו דוד המלך ע"ה עשה כן באמרו (תהלים קי"ט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך וכשיגלה הקב"ה את עיני האדם ויראה לו מה שראה ראוי לו לגנוז כמו שאמרנו ואם ירמוז מהם במעט ירמוז למי שיש לו שכל שלם ונודעה אמתתו כמו שבארו וגלו במעשיות רבות בתלמוד · ועל כן אין ראוי לאיש חכם לגלות מה שידע מן הסודות אלא למי שהוא גדול ממנו או כמוהו · שאם יגלה אותו לכסיל אע"פ שלא יגנהו לא ייטב בעיניו ועל כן אמר החכם (משלי כ"ג) באזני כסיל אל תדבר פן יבוז לשכל מליך ועוד שהלמוד להמון העם צריך שיהיה בדרך חידה ומשל כדי שיהיה כולל הנשים והנערים והקטנים עד אשר ישלם שכלם ואז יתבוננו וישכילו עניני הרמזים ההם ולענין זה רמז שלמה ע"ה באמרו (שם א') להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם ומפני אלו הסבות סדרו חכמים עליהם השלום דבריהם בדרשות על ענין שירחיקהו שכל הכסיל לפי מחשבתו ואין ראוי לסמוך החסרון אל הדרש ההוא אבל יש לחשוב שהחסרון בא משכלו וכשיראה משל ממשליהם שהוא קשה להשכיל אפי' פשוטו ראוי לו להשתומם מאד על שכלו שלא הבין הענין עד אשר חסרו בעיניו האמונות בתכלית הרחוק שהרי הדעות יש להם יתרון זה על זה כפי יתרונות המזגים וכמו שנמצא מזג איש אחד שהוא ישר ממזג איש אחר כן יש שכל איש אחד שלם משכל איש אחר ואין ספק שאין שכל מי שידע דבר נכבד כשכל מי שישכיל הדבר ההוא שהאחד נקרא שכל בפועל והאחד נקרא שכל בכח ובשביל זה יש דברים שהם בעיני אנשים בתכלית האמת והביאור ואצל איש אחר הם רחוקים ונמנעים מהיותם על פי המעלה בחכמה · והנני נותן לך בו משל מבואר כגון שנשאל לאיש מאנשי חכמת הרפואה והחשבון והניגון ומכיר בחכמת הטבע ונבון ומשכיל והוא נעור וריק מחכמת התשבורת וחכמת הכוכבים ונאמר לו מה אתה אומר באיש שהוא טוען שגוף השמש שאנו רואים כאלו היא עגולה קטנה ויאמר שהוא גוף כדור וגודל הכדור ההוא כגודל כדור הארץ מאה וששים וששה פעם וג' שמיני פעם וכדור הארץ שבמדתה עשינו המדות האלה הוא כדור שיש בהקפו ארבעה ועשרים אלף מיל ויהיה על דרך הזה מגיע לדעת כמה מילין יש במדות גודל כדור השמש אין ספק שהאיש ההוא זך הרעיון אשר השכיל מן החכמות כל מה שאמרנו לא ימלא בנפשו מקום לקיים זאת האמונה וכל זה דבר רחוק בעיניו בלי מושג והטענה השכלית תבא לו בתחלת המחשבה שהטענה הזאת בטלה כי איך אפשר להיות האדם על מקום כפי זרת אחד מן הארץ וידע שיעור גרם השמש והקפה ומדת שטחה עד אשר תהיה דעתו כוללת אותה כמו שהוא כולל מדת חלק מחלקי הארץ · ועוד יאמר איך אפשר זה והנה גרם השמש בשמים בתכלית המרחק ואפילו ראות גרם השמש על נכון אי אפשר לנו ולא נשיגהו אלא זיוו בלבד ואיך יגיע אדם למעלה שיוכל למדוד אותו וידקדק מדתו בג' שמיני פעם זה דבר שוא הוא שאין כמוהו ולא יהיה בלבו ספק על היות זאת הטענה בטלה ושלא תוכל להיות אבל כשירגיל נפשו בלימודו ספרי המדות וחכמות מה שהוא ראוי בתבנית הכדוריות וזולתם מן הערכים הנערכים זה לזה ויעתק משם אחר כן אל הספר המסודר בענין זה והדומה עליו ר"ל ספר תכונת הגלגלים הידוע ספר אלמגסט"י אז יתברר אצלו זאת הטענה ותשוב לו הטענה אמת שאין בה ספק ושיש עליה מופת ולא יהיה אצלו הפרש בין שגוף השמש הוא כשיעור הזה או שהשמש היא מצויה וירגיל שכלו להאמין הדבר שהיה בתחלה מרחיק הרחקה גדולה ויאמין בו אמונה גמורה הנה זה יוכל להיות ואנחנו לא הסכמנו על האיש ששאלנוהו זה הענין שיהיה חסר מן החכמות האחרות אבל שיהיה טוב השכל וזך הטבע וחכם · והשאלה אשר שאלנוהו משאלות הלמודים שהיא מן המדרגה שיעלו בה לאלהית קל וחומר יהיה הענין במי שאין לו חכמה כלל ולא הרגיל נפשו בדרך מדרכי חכמות הלמודיות אבל היה נסעו משכל אמו לשכל אשתו שנשאלה שאלה משאלות האלהית שהם לפונות בדרשות אין ספק שהם רחוקים בעיניו כרחוק השמים מן הארץ ויקצר שכלו להבין דבר מהם ועל כן ראוי שנדין הדרשות ההם לכף זכות ונסיף לעיין בהם · ואל נמהר להרחיק דבר מהם אבל כשירחק בעינינו דבר מדבריהם נרגיל נפשנו בחכמות עד שנבון עניניהם בדבר ההוא אם יוכלו להכיל לבותנו הדבר הגדול הזה שהרי החכמים אעפ"י שהיה להם מן התאוה ללמוד וטוב הרעיון והיגיעה וחברת החסידים הנכבדים והרחקת העולם בכל מה שיש בו היו מיחסים החסרות לנפשם כשהם מעריכים נפשותם לפי מה שקדם אותם · והוא מ"ש (עירובין נ"ג) לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים אפי' כמחט סדקית וכל שכן אנחנו שהחכמה נעדרה ממנו כאשר הודיענו הקב"ה (ישעיה כ"ט) ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר יחד הכתוב כל אחד ממנו בד' דברים בחולשת השכל וחוזק התאוה ועצלות בבקשות החכמה והזריזות בבלע העולם ארבעת שפטיו הרעים ואיך לא נשמע החסרון לנפשותנו כשנעריך אותה עליהם ומפני אשר ידעו ע"ה בענין זה שכל דבריהם ברורים ונקיים ואין בהם סיגים לוו עליהם והזהירו שלא ילעג אדם עליהם ואמרו (גיטין דף נ"ז) כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת ואין לך צואה רותחת גדולה מן הסכלות אשר השיאתו להלעיג וע"כ לא תמצא לעולם מרחיק לדבריהם אלא איש מבקש תאוה ונותן יתרון להנאות המורגשות אשר לא האיר לבו בדבר מן המאורים המאירים :

מאמר על אגדות חז"ל

מאת הגאון המקובל האלהי כו' מיהר"ר **משה חיים לוצאטו** זצ"ל

המאמרים בהגדות יתחלקו לב' מינים · הא' כלל המאמרים הלמודים . והב' הביאורים . הלימודים הם המאמרים אשר יגידו בם עיקרים מעיקרי החכמה מוסרית או אלהית . הביאורים הם אשר יבארו בם כתוב מכתבי הקודש . והנה המאמרים הלמודיים המוסריים אין צורך לדבר עליהם עתה. כי הנה תועלתם מפורסמת ויפעתם גלויה ואין לטוען לטעון עליהם ולא למתעקש ליכשל בם. אך נדבר עתה מן הלמודים האלהיים :

הנה כבר ידעת שמה שהביא לחז"ל לכתוב דברי התורה שבע"פ אחר היות המקובל אצלם שדברים שבע"פ אסור ללמדם בכתב . היה מה שראו שהיו הדעות הולכות ומתחלשות באורך הגלות וחליפות הזמנים והזכרון מתמעט והסברא מתקצרת . ונמצאת התורה משתכחת . ע"כ בחרו משום עת לעשות לה' לחקוק בספר פי' המצות כולו . למען ישאר קיים כל הימים והוא כלל המשנה והגמרא . והנה התבוננו עוד וראו שבחששא הזאת שחששו על חלק המצות ראוי היה לחוש ג"כ על חלק סתרי תורה ועיקרי האלהיות אך אין התיקון שמצאו לחלק המצות ראוי לחלק הסודות . וזה כי ביאורי המצות והדינין אין היזק כלל אם יכתבו בספר בביאור גלוי לכל קורא . אך חלק הסודות אין ראוי שימסור כך לפני כל הרוצה ליטול את השם לא מצד יקר המושכלות ולא מצד עמקם· אם מצד יקרם כי אינו כבודו של הבי"ת שימסרו סתריו בידי אנשי מדות רעות . ואפילו שיהיו חכמים מחוכמים . ואם מצד עמקם שהרי הענינים באמת עמוקים מאד ולא יצליחו בם אלא אנשים זכי השכל ומלומדים בדרכי העיון היטב . ואם יפגעו בם שכלים גסים אף בלתי מלומדים בעיונים . יוציאו הענינים האמיתיים היקרים לשיבושים ודעות רעות ע"כ גמרו לבצוע את הדין והיינו לכתוב אותם . למען לא יאבדו מן הדורות האחרונים אך בדרכים נעלמים ומיני חידות שלא יוכל לעמוד עליהם אלא מי שמסרו לו המפתחות דהיינו הכללים שבהם יובנו הרמזים ויפורשו החידות ההם ומי שלא נמסרו לו המפתחות יהיו לפניו כדברי הספר החתום וכאלו לא נכתבו כלל . והמפתחות האלה השאירום מיד תלמידיהם שקבלום מידם ואמנם עליהם סמכו שלא ימסרו אלא לתלמידיהם אחריהם הגונים כהם . וכן מדור אל דור . והמה הזהירו וכן צוו לכל משכיל ומלמד שיהא מזהיר ומכריז לכל שדברי חכמים וחידותם צריכים לימוד . ושכל הקרב להם ואין המפתחות בידו אינו אלא רוצה ליכשל . ואולם אחרי הזהירם האזהרה הזאת אם יבא איש ויעפיל לכנוס בם והמפתחות אינם בידו וכשל אחור ונשבר והנה דמו בראשו יהיה והם את נפשם הצילו :

אך הדרכים אשר העלימו בם את דבריהם שונים הם : הא' הוא דרך השאלות והמשלים. והם הדרכים ההלציים הידועים אצל בעלי המליצה אשר על יסוד הדמיון והמשל ייחסו מקרים ופעולות למי שאין המקרים ההם או הפעולות ההם נכונים לו כלל : הב' הוא דרך העלם והיינו שיעלימו תנאי הענין ולא יבארום . ויאמרו מאמר מוחלט . ואין אמתת המאמר ההוא אלא בגבול דהיינו לפי בחינה אחת או לפי זמן א' או לפי נושא או מקום א' . ומי שיקח המאמר ההוא כולל ומוחלט יכשל וישתבש . וכבר מאמרים רבים יראו כסותרים זה את זה יען לא פורשו תנאיהם . והיודע כל דבר בגבולו ימצאם אמיתים ובלי סתירה כלל . וכבר תראה שכמקרה הזה קרה גם להרבה ממאמרי הדינים והמצות אע"פ שלא נעשה הדבר בזאת הכוונה שתמצא בש"ס מאמרים או ברייתות שבהבין אותם בהחלט לא יאותו עם האמת או יסתרו זה את זה . ופירשום בש"ס באמרם הכא במאי עסקינן והעמידו כל א' מהם בגבולו ונמצאו כלם נכוחים וישרים:

הדרך הג' הוא הקלות . והוא שאיזה עיקר גדול ונכבד ירמזוהו בדברים נראים לכאורה קלים ובלתי עיקרים. כמשלי ההדיוטים והם מכוונים בזה על ענינים נכבדים ורמים אשר בדברים הקלים ההם הם הערה להם אצל מי שיודע ומכיר ברמיזות האלה . ויודע לשוטט בשכלו ולנשא מחשבותיו מהדברים הגלויים להנסתרים . ומהשפלים לרמים ד"מ כשאמרו ינקותא כלילא דוורדי . סיבותא כלילא דחילפי וכן אדלא אבידנא בחישנא ורבים מאד כאלה. עוד צריך שתדע שדברים רבים מעיקרי הסודות ירמזום חז"ל בענינים מן הטבע או התכונות . וישתמשו מן הלימודים שהיו מלמדים בדורות ההם אנשי החכמה הטבעות והתכונה. ואמנם אין העיקר להם הענין ההוא הטבעיי או התכוניי אלא הסוד שרצו לרמוז בזה . וע"כ לא יוסיף ולא יגרע על אמיתת הענין הנרמז היות הלבוש המשליי ההוא אשר הלבישוהו אמיתי או לא . כי הכוונה היתה להלבוש הסוד ההוא במה שהיה מפורסם בדורות ההם בין החכמים . ואותו הענין עצמו היה יכול להתלבש בלבוש אחר כפי המפורסם בדורות אחרים . וכך היה מלביש אותו בעל אותו המאמר עצמו אילו היה אומר אותו בדורות ההם . ועל כל אלה צריך שתדע שחז"ל לשיטתם הולכים שהדברים הגשמיים מתנהגים ומתפעלים מכחות רוחניים למיניהם דהיינו המלאכים השדים והמזיקים וכל דברי העולם השפל מתנועעים בהשפעת העליונים וכן דברי הגשמיים עושים רושם ברוחניים . ומי שלא יכיר הדרך הזה אי אפשר לו מעולם לעמוד על דעתם כלל ועיקר . והנה עד הנה דברנו במאמרים הלימודיים ונדבר עתה במאמרים הביאוריים :

דע שהמאמרים הביאוריים יתחלקו לג' מינים . הא' הוא אשר יכוונו בם אל ביאור הכתוב ממש ויהיה פי' הכתוב ההוא לפי דעתם כאשר יאמרוהו . המין הב' הוא אשר לא יכוונו בם אל ביאור הכתובים ממש אבל קבלה קבלו ז"ל שהבוי"ת שהכתיב את התורה וכן הנביאים והכתובים מלבד מה שרצה לכתוב בביאור שלשון הכתוב יורה עליו ויגידהו רצה ג"כ לרמוז ענינים רבים אמיתים במעשה ההוא או בדברים ההם הנאמרים . והענינים ההם לא רצה לכתבם בביאור אלא לרמוז אותם בקצת אותיות או קצת מלות והמה ז"ל קבלו הענינים ההם והרמיזות שבם נרמזו בכתובים ובודאי שלא יתכן לפרש לשון הכתוב כולו ע"פ הענין ההוא כלל . כי הרי לא בזה רצה הבוי"ת שיהיה הכתוב מגיד הדבר ההוא אלא שיהיה רומז אותו :

והמין

מאמר על אגדות חז"ל

והמין הג' הוא שעוד קבלו ז"ל שהבוי"ת הכתיב את ספרי הקודש בדרך שתכלול הגדה ההיא ענינים רבים אמיתים והקיף בחכמתו על כל הענינים אשר הם אמיתים בנושא ההוא אע"פ שאמתתם לא יהיה בדרך א' אלא בדרכים רבים ושונים וכמ"ש בס"ד. וכתב התורה בדרך ובאופן שכשתפורש בכל ההבנות שיוכלו לסבול המלות ההן ע"פ כללים ומדות ידועות יבוארו כל הענינים האמיתים שרצה באמת לכלול בהגדה ההיא שהם כלל כל הענינים אשר יש להם מקום בצד חלק בנושא ההוא ונמצא שהגה הכתיב הכתובים כלם באופן שכל מה שיוכל להיות מובן מהמלות ההן ע"פ הכללים שזכרנו יהיה אמיתי בנושא. אמנם עדיין יצטרך לימוד גדול וחכמה רבה לדעת איך יהיו כלם אמיתים בו כי הנה כבר אמרנו שאין אמתת כלם בצד א' ובדרך א' אלא בצדדים שונים ובדרכים מתחלפים. מהם יהיו אמיתים בבחינה א' לבד. מהם על צד הדמיון. מהם על צד התולדה הנולדת מהם. מהם על צד הגמול והוא ענין מעלה עליו הכתוב. שנמצא הרבה בדבריהם ז"ל שהרי על צד הזכות והחובה והשכר או העונש יחשב לפעמים המציאות כהעדר וההעדר כמציאות. מפני איזה תנאים שיתלוו להם. וכן יחשב המועט כמרובה והמרובה כמועט. והוא מ"ש ז"ל בביאור מה אחרונים לא עשו ותלה בהן לשבח כך ראשונים לא עשו ותלה בהן לגנאי. ויש בדברים האלה פרטים רבים מאד אי אפשר לקבוץ אותם. אך מה שיצטרך לך לדעת הוא כי בא' מכל הדרכים האלה אפשר שיובן מאמר או ביאור אחד ויהיה אמתי ובשאר כל הדרכים לא יהיה אמת כ"ש בהחלט וע"כ אל תבהל בראותך מאמר שיראה לכאורה כוזב ובלתי נאות. כי אם תחכם ותדע באיזה דרך ראוי שיובן תראה אמתו ותמצא נחת. ואולם היודע עיקר החכמה האלהית הוא ידע הדברים האלה בגבוליהם. ואמנם כבר הקדמתי לך שלא בהחלט נאמר שכל מה שיוכל להיות מובן במלות יהיה אמת עכ"פ אלא יש לדבר הזה מדות וכללים והם כללי ההגדה. והנה כבר יוכל ליפול בזה הטעות בנקל. אם ידרוש איש מקרא אחד והוא לא השתמש מן הכללים האלה שזכרנו. שאז מה שיוציא בדרש ההוא אפשר שיהיה שקר גמור אשר לא יאומת בשום פנים. ולא עוד אלא שאפילו אם יהיה העיקר שבדבריו אמיתי. הנה אפשר שיהיה כוזב בכתוב ההוא כי אין הכוונה במלות ההן על הענין ההוא. ומזה נמשך שתמצא לפעמים בחז"ל שיאמר א' על דברי חבירו שהם טעות וזה כי לפי דעת החכם ההוא הנה השתבש שכנגדו בהוצאת הדרוש לפי כללי ההגדה שכבר היו מפורסמים ביניהם. ואף שלא נתבאר לנו בדבריהם במה השתבש הדורש. הנה הם במלות קצרות ירמזו זה לזה מקום הטעות. או ישיבו על הקושיות. הכל לפי הדרכים שהיו אצלם מפורסמים. מה שאין כן אצלנו וע"כ יקשה לנו הבנות דבריהם. בין בהנחותיהם בין בקושיותיהם בין בתירוציהם. אך היודע הדרכים האלה לאמיתם ימצא הכל גלוי לפניו על נכון. ד"מ כשדרש ר"מ פסוק עד שהמלך במסבו לגנותן של ישראל אמרו לו. אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח. לפי שכך היה הכלל בידם ונמצא הדורשו לגנאי נוטה מכוונת הרוח הקודש. וכן כשדרש ר"ל שאברהם מצא עצמו גמול. א"ר ברכיה בההיא עותה אקיל ראב"כ לר"ל (ב"ר פ' מ"ז). וזה מפני כלל שבידם שבמעשה הצדיקים כל מה שיש לדרוש לשבח צריך לדרוש לשבח. וברשעים להיפך שכך היא הקבלה שכוונתו של הבי"ת במלות שהכתיב היתה לרמוז על כל פרטי הרשע של הרשעים ולבאר כל חלקי גנותם. גלהפך בצדיקים. להעלים כל מה שאפשר שיהיה בהם מהגנאי ולבאר כל מה שבשבחם. ומי שרוצה לדרוש דרש אמיתי צריך שילך לשיטת הכותב שאז יסכים לדעתו. וזה פשוט. עוד קבלו ז"ל שכתובי התורה מלבד היותם רומזים גם על אותם הענינים שהם מגידים בספור. רומזים ג"כ על ענינים אחרים עתידים או עוברים. וע"כ יפרשום איש לפי דרכו ע"פ החוקים והכללים שהיו בידם. וכבר היה אפשר שיטעה א' במין הדרושים האלה. אך ע"ז טרחו ועמלו מסדרי הש"ס והמדרשים אשר היו חכמים רשומים בדורותיהם וקבצו כל האמרים ושקלום בחברת כל חבריהם ואשר מצאום ראוים ומאומתים בדרכים שראוי להם להתאמת סידרום במדרשיהם. ומעתה הנה כלם ענינים אמיתים כל ענין וענין לפי דרכו שכלם צורפו בכור מחקר המסדרים שזכרנו ונמצאו נאמנים. ועליהם אנחנו סומכים שלא סידרו בספריהם אלא מה שחקרוהו ומצאוהו נאות כל דבר לפי הדרך הראוי לו י והבן היטב:

מבוא האגדות

מספר מבוא התלמוד פי"ז להרב הגאון מוהר"ר צבי הירש חיות זלה"ה:

ונשאר לנו לדבר עוד מעניני אגדה. אשר הם חלק גדול מן התלמוד. ומקצוע גדול בתורה ונמצאו מפוזרים במשנה ובריותות ובשני התלמודים. והגם שאין בהם ענינים הכרחים ונצרכים להלכה ולמעשה. הנה מעלתם גדלה עד מאד מצד אחר. כי באו להשלים אותנו בדרכי האמונה הטהורה. ובכל העקרים והיסודות. אשר דת משה וישראל הטבעו עליהם. ותכלית מגמתם ומבטם. באו בראשית וראשונה ללמד אותנו מדע בינה והשכל בדעות נכונות ובמדות ישרות. כולם אהובים וברורים. וכולם קדושים יצפונו במאמרים קצרים. חכמה רבתי. בדברים העומדים ברומו של עולם. כמ"ש חז"ל בספרי פרשת עקב רצונך להכיר מי שאמר והיה העולם. למוד אגדה שמתוך כך אתה מכיר מי שאמר והיה העולם. ועיין מ"ש רבינו הרמב"ם פירוש המשנה סוף ברכות בזה הלשון ואין מקום להביא כאן דברי הפילוסופים. לולי אשר כוונתי כשיבוא זכר דבר מענין האמונה לבאר בו מעט. כי יקר בעיני ללמד עיקר מעקרי הדת. יותר מכל אשר אלמדהו עכ"ל: **ואם** הלכות קבועות בהוראה. מלמדות אותנו מעשה המצות בחובות האברים. הנה יבואו האגדות מצדם. ללמד אותנו חכמת הדת בטהרה. ואופני עקרי האמונה. היינו יחוד ה'. גמול ועונש. מענין בחירת חפשית אשר ביד האדם. מן המלאכים · ורזי הנבואה מהשגחת השי"ת על כל הברואים · מאיכות הנפש והשארותה. מן האמונה בביאת המשיח. ובתחיית המתים וכדומה עוד הרבה. ובפרט באו דברי האגדה ברוב ענין לבאר פסוקי התורה והנביאים הסתומים והחתומים בתחלת ההשקפה וחז"ל דברו באלו הרזים פעם בארוכה ובבאור ופעם בקצרה בדרך רמז לבד. ועי' מ"ש הרב מורה נבוכים פרק שבעים לראשון שכתב בזה הלשון. והסתכל איך הענינים המופלאים האמתים. אשר עליהם הגיע עיון המעולה שבפילוסופים מפוזרים במדרש עכ"ל. ועי' ג"כ מ"ש רבינו הרמב"ם במורה נבוכים פרק כ"ב לשלישי וז"ל ואחרי זכרי מה שזכרתי שמע נא זה המאמר שזכרו חכמינו ז"ל. שראוים להקרא חכמים באמת. אשר באר כל מסופק. וגלה כל מכוסה. והראה רוב סתרי התורה. והוא מאמרם ז"ל. הוא שטן הוא מלאך המות הוא יצר הרע. וכבר באר כל מה שזכרתי ביאור שלא יסופק כל בעל שכל ע"ש: **ובפרט** מצינו הרבה משניות ובריתות. וברוב דברי שני התלמודים אשר באו ללמד ולהורות אותנו כשרון המדות הישרות הצרופות והמזהורות. איך ינהיג אדם עצמו נגד זולתו ונגד כל אנשי החברה. ובפרט נגד אומה המושלת. וידעו אלו הענינים כולם. קצתם ע"י הנסיון. וקצתם ע"י העמק בחכמת המוסר ובסדר הנהגת המדינה. ועי' מ"ש הרמב"ם בשמונה פרקים שהקדים למס' אבות. על מאמר בן קפרא (ברכות ס"ג) איזה פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוים בה. זה שנאמר בכל דרכיך דעהו. וכתב בזה"ל. וכבר כללו חכמינו ז"ל זה הענין במלות מועטות מורה על זה הענין הוראה שלימה. עד כשאתה תבחין תוכן המלות. איך ספרו זה הענין הגדול והעצום במלות מועטות. תדע שנאמר בכח אלהי בלי ספק עכ"ל. וראשית דברי חז"ל בלי הפרש · כולם מתוקנים ומיועדים להכשיר העם. במעלות הדעות והמדות. למען יהיו ראוים להקרא עדת ישורון יעקב חבל נחלתו. עם ישראל אשר ה' מתפאר בהם. (עי' יומא פ"ו ע"א ורמב"ם פ"ה מהל' יסה"ת): **ואין** ספק אצלנו שכל דבריהם ביסודות האמונה ובעקרי התורה כולם מקובלים היו אצלם מסיני בעל פה. רק לפעמים דורשו חז"ל באלו היסודות דרך המדות הנדרשות. כדרכם בכל עת להסמיך כל הענינים למקרא למען ישתמר אצלם היטב בכח הזוכר. אבל הדבר אמת ונכון בלי שום ספק שהכל בא מקובל בעל פה מאת ה' למשה רע"ה. כי אם ראינו במעשה המצות וחובות האברים אשר המה כעין פרוזדור לטהרת הדת. היה להם הלכות מקובלות מסיני איך יתנהגו בהם. בכל מצבם ומעמדם. מכ"ש וק"ו בן בנו של ק"ו בעניני האמונה ויסודי הדת כמו השארות הנפש. וחיי עולם הבא. ורזי הנבואה וכדומה שאר פינות ראשית. ביסודי הדת והאמונה. אשר לא בא מפורש מזה בתורה שבכתב. שבאה הקבלה נאמנת מה שהורישו מאבות לבנים. להשלים המחסור והשאירו אותנו חז"ל בתלמוד ומדרשות. אלו המקובלות קצתם מבוארים. וקצתם ברמז במלות קצרות ובמקום שאמרו לקצר חשבו למשפט שלא להאריך: **ומפני** שאין דרך חכמנו ז"ל במדרשות ואגדות ידוע עד להמון המעיינים. ונראו בדבריהם בהשקפה ראשונה הרבה זרות. וגוזמות עצומות. וכאן מצא הבעל דין מקום לחלוק עלינו באלו הפינות ולהחליט בחריצות משפטן כי חז"ל הציגו נוכח עינינו ענינים זרים ומבהילים בלי שום צורך הוציאו המקראות מפשטם. לכן שמתי מבטי פה להראות לפני הקורא הנעים דרכי חז"ל באלו הענינים ולבאר הרבה סוגים ונדרים. ואבאר בהמשך המאמר ג"כ כל השמות והמלות אשר השתמשו חז"ל בהם בדברי אגדה וכל הענינים אשר נופלים תחת שם זה. והסיבות אשר הגיעו לחז"ל להשתדל בדרך זה, והכל בדרך קצרה ומובן:

ובתחלה צריך אני להקדים הערה קטנה ויקרה. כי צריכים לדעת ולהבין כי החכמים המדברים השונים אשר באו במשניות ובשני התלמודים ובריתות הן מחכמי ארץ ישראל והן מחכמי בבל לא השוו כולם בדעה אחת. ולא השלמו במעלות החכמה והיראה על מדרגה אחת. רק נפרדו זה מזה בכמות ובאיכות. כמו שהוא מונח בטבע הדברים שאין דעתם של בני אדם דומה זה לזה. וכן בשאר המעלות היקרות ממעטרות את בעליהן. נפרד איש אחד מחבירו ולא נוכל לדמות ולהשוות מעלת הלל הזקן נשיא ישראל. ומעלת האדם הגדול רבי עקיבא. ועוצם בינתו וחסידותו של רבינו הקדוש. למעלת אחד מאחרוני התנאים (עי' ב"ב י"ב ע"ב) תדע דאמר גברא רבא מילתא ומתאמרה משמיה דר' עקיבא כוותיה ופירש"י וליכא למימר בני חד מזלא דהרי ר"ע חכם ממנו הרבה. וכלל הדבר שהנשיאים מזמן שמעון הצדיק מעת שנפסקה הנבואה עד רבינו הקדוש. שהיה ידם תקיפה וממשלתם פרוסה על כל ישראל · וכן ראשי ישיבות בארץ ישראל. כמו ר' יוחנן ור' אמי ור' אסי. וראשי ישיבות בבל. כמו רב ושמואל. ורב נחמן ורבי יהודה ורבה ורב חסדא ורב הונא ורב אשי. אשר ידענו ונגלה אלינו תוקפם ועוצם ידם בתורה ובחכמה. וכל בני הגולה היו נשמעים להם. ונרצים לפקודתם והיו חכמים במקרא ובהלכה ואגדה יחד. ובכל מקום אשר תמצא מאמריהם הן בהלכה והן באגדה. יתנו עדיהן ואותותם. הן על יראתם וחכמתם. והן על רוחב לבבם ועומק תבונתם בכל ענין ופינה שיש לה יחס למצב בני עמנו ולחכמת הדת. וצריכים לקבל דבריהם באימה וביראה: **אכן** תמצא איזה חכמים מובאים בתלמוד אשר לא עסקו רק בהלכה לבד ולא היו בקיאים אפי' במקרא עי' תוס' (ב"ב קי"ז ע"א) דמצינו לפעמים שהאמוראים לא היו בקיאים במקרא · כמו שראינו (בבא קמא נ"ה ע"א) מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר כי טוב דהשיב שאלני אם נאמר בהם כי טוב שאיני יודע ועי' ג"כ (עבודת כוכבים ד' ע"א) אע"ג דשבח רבי אבהו לרב ספרא דאדם גדול הוא. ולא ידע להשיב המינים ואמר להם ר' אבהו כי אמינא דאדם גדול הוא הני מילי בתנאי אבל לא בקראי. וכן להיפוך תמצא הרבה אמוראי דלא היו מתעסקין בהלכות כלל רק באגדה ודרשות המקראות. ונקראו אלו החכמים בלשון חז"ל בשם רבנן דאגדתא עי' ירושלמי פ"א דמעשרות רבי יונה בעי דלמא מן רבנין דאגדתא שמע לה אחינו המסו את לבבנו פלגין לבבנו. ומצינו ג"כ ירושלמי פ' החולץ דפליגי רבנן דהלכתא עם רבנן דאגדתא. דרבנן דאגדתא אמרו אשה מתעברת משני בני אדם. ורבי לוי ורבי שמואל בר נחמני ורבי אבין הלוי ורבי תנחומא ורבי ברכיה ורבי שמעון החסיד ורבי פינחס בן יאיר וכדומה כל עסקיהם היה רק במדרשות ואגדות. ואין להם זכר ושם בין בעלי הלכות ועפ"ז יובנו דברי הש"ס (מו"ק טו"ב ע"א) עמד ר' שמואל בר נחמני על רגליו ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה. אר"ז מאי דקמן דאתי האידנא סבא בבי מדרשא ע"ש. והיינו דרשב"נ היה מרבנן דאגדתא. ולא בא למקום הועד של רבנן דהלכתא. ושפטו מזה דבלי ספק צריכין להשגיח על דבריו בענין הלכה זו ולא שרי ליה הנידוי ע"ש: **עוד** מצאתי דבר חדש דבהרבה חכמים אשר לא בא זכרם רק לפעמים מועטים בשני התלמודים בהלכה אחת או באגדה אחת נקראו בכל עת. רק על שם ההלכה. כמו ר' יצחק מגדלאה נקרא לדעתי על שם ההלכה שאמר והוא שעשוין כמגדלים (ב"מ כ"ה ע"א) וכן מצינו חכם אחד אשר שמו רבי זוהמאי מפני שאמר הדין כשם שמזוהם פסול לעבודה כך מזוהם פסול לברכה (ברכות נ"ג ע"ב) ונקרא חכם אחד בשם בן רחומי (נזיר י"ג ע"א) מפני דשאל מן אביי הריני נזיר לכשיהיה לי בן ועוד שאלה אחרת. או דלמא רחימנא לך כוותיה. וכן מצינו בירושלמי פ"ק דמגילה דהקשו ואליהו מקריב בשעת איסור הבמות וא"ר

שמלאי

שמלאי דבורא ודבריך עשיתי . ראינו דנקרא דבורא על שם שדרש על קרא ובדבריך עשיתי . ועוד הרבה . ודע כי הוא ענין חדש לא התעורר בו שום אדם . וה׳ היה בעזרי למצוא מציאה זאת : **ועוד** מצינו בין חכמי התלמוד . חסידים וקדושים ואנשי מעשה׳ אשר לא נודעו אצלנו בשום מאמר הלכה ואגדה . רק בעלי נסים . ועסקם היה להתפלל עבור העם ולהעתיר בעדם אל ה׳ בעת צרה . כמו חוני המעגל ורבי חנינא ב״ד ואבא חלקיה וחנן הנחבא . וקצתם היו מפוארים בחכמת הדבור . והיו משתדלים בהצלת עם ישראל . כמו רבי יהושע בן חנניא לדעתי אין זה ר״י חבירו של ר״ג ור״ע כמו שחישב בעל סדר הדורות . רק ריב״ח זה חי בזמן אחרון . וגביהה בן פסיסא . ור׳ ראובן בן אצטרובלים וקצתם היו מהירים במלאכתם להשיב על טענות הצדוקים . והרבה חכמים נזכרים בתלמוד . דלא באו לבית הועד . רק פעם אחת בשנה . ונקרא בר בי רב דחד יומא . (עי׳ שבת מ״ט ע״ב חגיגה ה׳ ע״ב) לכן העיקר בזה אם תמצא בתלמוד איזה מאמר צריכים להשגיח מי הוא האומר ולחקור מקודם דרכי האיש בשאר מקומות אשר דבר ואחר מקריו וסיבותיו . וע״י זה נוכל להבין בנקל גם דבריו במקום אחר אשר נראה זר בהשקפה ראשונה : **דע** כמו שהיה הלכות במעשה המצות מקובלות אצלם . כן הרבה אגדות המפוזרות בברייתות ובתלמוד מקובל אצל חז״ל מדורות ראשונים ובפרט מה שמתיחס לקורות האמונה בכלל . ומה שנוגע ומתיחס לקורות ימי חייו הגדולים המצוינים בעם . אשר שמם עומד היום לתפארת אצלנו . בצדקתם ויראתם הקודמת לחכמתם . וכן היו יסודות הדת ועקרי האמונה מקובלים מסיני כמו שאר תורה שבע״פ ופירושי התורה . ואולם קורות העם והאמונה היה מקובל להם מאבות לבנים . מה שהורישו אותם דורות הראשונים מה שאירע בימיהם . וחנניה בן חזקיה בן גרון כתב מגילת תענית לרשום הצרות שאירעו לישראל והנסים אשר נעשו להם . ורבי יוסי חיבר סדר עולם ברייתא אחת מתעסקת רק בקורות ימי עולם ולפעמים השתמשו חז״ל באגדות כאלו אשר מתעסקות בספור המאורעות בלשון גמירי ובלשון מסורת כמ״ש (עבודת כוכבים ט׳ ע״א) גמירי דאברהם אבינו בשעה שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן בר חמשין ותרתין שנין הוה . עוד אמרו גמירי בנימין ועמרם וישי וכלאב מתו בעטיו של נחש (שבת נ״ה ע״ב) . גמירי דבנתיה דההוא דרא אצטרוי אצטרי (יבמות ט״ו ע״ב) . גמירי דכל זמן שארון ושכינה שרויין שלא במקומם ישראל אסורין בתשמיש המטה (עירובין ס״ג ע״ב). גמירי ששה נסים נעשו באותו היום שהשליכם לכבשן האש צף הכבשן ונפרץ הכבשן (סנהדרין צ״ב ע״ב) . גמירי נבוזראדן נשתייר עם סנחריב (שם צ״ח ע״ב) וכן הזכירו הרבה ענינים מקובלים בלשון מסורת . כמו מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה (מגילה י״ב ע״ב) . מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים היו (מגילה שם). מסורת בידינו מאבותינו מרגלים על שם מעשיהם (סוטה ל״ד ע״ב) ועי׳ ירושלמי סוף פ״ו דבבא בתרא . מסורת בידינו מקום כרוב אינו מן המדה . ועל פי עדים רבים ונאמנים כאלה יקום דבר דגם עניני אגדה המספרים מן מאורעות הראשונים היו מסורים בידם מאבותינו : **ומזה** המין המה כל האגדות אשר מספרים מקורות הדורות . אף שלא הזכירו בהם לשון מסורת או גמירי . ובכל זאת ע״כ לא בדו הדברים מלבם . רק היו מקובלים אצלם בסיפורים נאמנים כמו הענין אשר הזכירו חז״ל (פסחים נ״ו ע״א) כי יעקב בשעת ברכתו לבניו אמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד . וכן הדברים שעשה חזקיה בקצתם הודו לו ובקצתם לא הודו לו (פסחים שם) . וכן בהך דספרו מן והב בסופה דשני מצורעים היו והלכו סוף המחנה (ברכות כ״ד ע״א) . וכן בהך דפ״ק דסוטה מהמאורעות בקבורת יעקב . ועובדא דחושים בן דן ונפתלי שהלך למצרים להביא הכתב קנין וכדומה . ובפרט הקורות שאירע לנו בימים אחרונים מנבוכדנאצר וצדקיה (נדרים ס״ה ע״א) . ועובדא דאליעזר בן פועירא שאמר למלך דיניח כתר מלכות (קדושין ס״ו ע״א) וכל הספורים מחורבן בית ראשון וחורבן בית שני הכל היו מקובל אצלם מסופר לאבות ובנים : **וכבר** הביא הרב בעל מ״ע פ״ה מספרו אמרי בינה ראיות ברורות. כי הרבה דברים בתלמוד ובמדרשות מספרים מקורות האבות . נמצאו בספר ידידיה האלכסנדרוני אשר קדם ערך שתי מאות שנה לחתימת המשנה . והיה ערך שלשים שנה קודם חורבן בית שני . וזה האות החזק שנמשכו הדברים והספורים בקבלה אמיתית אצלנו · ואני אוסיף פה עוד להביא ראיות חזקות מדברי היוסיפון לרומיים . אשר היה בשעת חורבן בזמן רשב״ג הראשון אביו של רבן גמליאל דיבנה והיה לפי זה ארבעה דורות קודם רבינו הקדוש שסידר המשנה . ומספר בקדמוניות שלו הרבה סיפורים מדורות ראשונים מה שנמצאו ג״כ אצלנו בתלמוד ובמדרשות . ומזה אנו רואים כי הענינים היו מקובלים לחז״ל . ומן החלק אנו שופטים על הכלל . כי חז״ל במה שנוגע למעשה האבות והנביאים והמלכים והנשיאים והכהנים . הציגו נוכח עינינו כמו שמסופר להם מאבותיהם . ואזכור בקצרה רק איזה ענינים : **ביוסיפון** לקדמוניות ספר א׳ פ׳ י״ד מספר כי הרבה מבני ישראל מתו במצרים בשלשה ימי אפלה . מסכים בזה עם דברי חז״ל במדרש . ביוסיפון ספר שני פ״א מספר כי אשתו של פוטיפר עשתה עצמה חולה . והיה יום אידם והלכו כולם לבית תפלות שלהם . עוד שם ספר שני פ״ב מספר כי עצמות כל השבטים העלו מן מצרים להקבר בא״י ועצמות ראובן היו מגולגלים בארון. מסכים עם דברי חז״ל. ספר שני פ״ט מספר היוסיפון לקדמוניות כי חרטומי פרעה אמרו שיולד בן מישראל אשר יושיע אותם. ויגרום לפרעה רעות עצומות . ומפני זה גזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והכל כנזכר בתלמוד ומדרשות. גם מספר שנראה לעמרם בנבואה שנולד לו בן אשר יושיע את העם . עוד מספר שם שהחזירו את משה לכל המילדות נכריות ולא רצה להניק עצמו רק מן שדי אמו . כמו שמסופר אצלנו בתלמוד פרק קמא דסוטה . עוד מספר שמה כל המעשה שאירע מבת מלך כוש שהיתה אשת משה . ואיך לכד דרך ההולך שמה אף שהיה מלא נחשים ועקרבים . ועשה בערמה ע״י החסידה כמבואר אצלנו בילקוט בארוכה . וכן מספר יוסף הכהן במלחמות היהודים כי כל משך בנין הבית ע״י הורדוס לא ירד המטר והגשם כי אם בלילה למען לא יהיה נשבת הבנין אף כרגע כמו שמסופר אצלנו בתלמוד (תענית כ״ג ע״א) · וכן מספר כי הסנהדרין לא רצו להחליט להרוס בית המקדש הישן על ידי הורדוס ונתנו הסיבה שמא יתרשל בבנין בית החדש כמו שנזכר ג״כ אצלנו (ב״ב ג׳ ע״ב) וכן החידוש מבני קמחית ששמשו כולם בכהונה גדולה . ושנים מהם ביום כפור אחד כמו שהוא אצלנו (יומא מ״ז ע״א) : **והרבה** יש לדבר מזה בחבור מיוחד להשוות הספורים אשר נזכרו בדברי חכמנו ז״ל · עם ספורים הנמצאים כדומה לזה ביוסיפון בקדמוניות ובמלחמות היהודים . ועם שאר הספורים הנמצאים היום בספרים הקדמונים לבני אדם וסורי ובני יון מה שספרו חז״ל כי מנשה מידן דייניה וקטליה לישעיה ואמר שם ואיבלע בארזא (יבמות מ״ט ע״ב) ראיתי נעתק מספר ישן סורי מזמן קודם . והך שהזכירו חז״ל בסנהדרין פ׳ חלק דמנשה עשה תשובה והקב״ה קבל תפלתו נזכר ג״כ בספרי החיצונים . וכן עובדא דשלמה שמלך על אשמדאי . כמסופר אצלנו בתלמוד גיטין פ׳ מי שאחזו מצאתי ג״כ מסופר בספרי העמים אשר קדמו עוד לחתימת התלמוד ואין כאן מקומו להאריך . אכן מן זה המעט אשר הצגנו פה לנוכח עיני הקורא ישפוט בנקל אשר כל הספורים מן קדמוניות ישראל והגדלת הנסים לא בדו זאת מלבם חלילה וחס רק הכל בא להם מזמן קדמון . והציגו נוכח עינינו מה שאבותיהם ספרו להם דברים מאומתים מה שפעל ה׳ למען עמו בימי קדם :

עוד צריך שתדע כשם שהיו שלש עשרה מדות של רבי ישמעאל מקובלות אצלם לדרוש בהם את ההלכה . כך היו מדות הללו משתמשות לדרוש את אגדה . ובב״מ תמצא כי לא סרו חז״ל לדרוש בק״ו ובגזירה שוה את עניני אגדה . כמו שארמוז על איזה מהן בסמוך . ואולם נוסף על זה באגדה היה להם עוד שארי דרכי הדרוש כמו שנים ושלשים מדות של ר׳ אליעזר בנו של ר״י הגלילי והיו מקובלות אצלם כמו י״ג מדות של רבי ישמעאל ואמרו חז״ל (חולין פ״ט ע״א) כל מקום שאתה מוצא דבריו של ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת . ודרכים הללו היו מיושרים ומסוללים בעיניהם . בכל מקום אשר הגיע להם לדבר בשבח המעלות הטובות בהפלגה יתירה ובהתפארות עצומה · למען יתעוררו בקיומם ביתר שאת ויתר עז . וע״י דרכי הדרוש הללו מצאו להם סמיכות בתורה . כמו בשבח מעלות הצדקה אמרו גדול הנותן צדקה בסתר יותר מן משה רבינו (ב״ב ט׳ ע״ב) ועוד אמרו שם גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה (שם י׳ ע״ב) ולענין הכנסת אורחים אמרו שגדולה יותר מן קבלת פני השכינה (שבת קכ״ז ע״א) ודרשו הרבה מעלות בכבוד אכסניא (ברכות ס״ג ע״ב) והרבו לספר בשבח המהנה תלמיד חכם מנכסיו כאלו הקריב תמידין (ברכות י׳ ע״ב) וכל הממלא גרונם של תלמידי חכמים יין כאלו נסך יין ע״ג המזבח (יומא ע״א) ואמרו כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת״ח ולעושה פרקמטיא לת״ח ולמהנה ת״ח מנכסיו (ברכות ל״ד ע״ב) ובשבח שמירת שבת הרבו לשבח ולפאר ואמרו כל המשמר שבת כהלכתו נותנין לו נחלה בלי מצרים . ואפילו עבד עבודת כוכבים כאנוש מוחלין לו (שבת קי״ח ע״ב) . וכן שבחו את מי שעוסק בפרשת קרבנות הנחשב כאלו הקריב קרבנות (מנחות קי״ב ע״א) ובמעלות ת״ת הרבו לספר דכל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו כאלו קבלה מהר סיני (קדושין ל׳ ע״א) וכל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים (ברכות נ״א ע״א) ובשבח לויה ספרו דבשכר שליוה פרעה לאברהם ד׳ פסיעות נשתעבדו ישראל בארצו ד׳ מאות שנה (סוטה מ״ו ע״ב) ובכל אלו וכדומה עוד הרבה הביאו חכמינו ז״ל ראיות מן המקרא ע״פ דרכי המדות הנדרשות המקובלות דרך ק״ו והיקש ומה מצינו וג״ש . והכל דרך אסמכתא למקרא למען הלהיב לב השומעים שיתנו לב להזהיר ולהחזיק במדות הללו · אחרי שרואין על איזה אופן נתעלו וכמה גדול כחן של מדות הללו : **ולהיפך** בכ״מ שהגיע לחכמינו ז״ל לדבר בגנות מדות הרעות ולספר בגנותן . איימו והפחידו בהפלגה יתירה למען החריד את השומעים שיעזבו אורח עקלקלות. וישמרו בנפשותם בזהירות יתירה אחרי אשר יראו גודל פשעם וחטאתם ישימו עצות בלבבם לשמור עצמם מן עונות כאלו . וסמכו ג״כ דבריהם בדרכי הדרוש המקובל אצלם כמו שדרשו כל המעלים עין מן הצדקה כאלו עובד עבודת כוכבים (כתובות ס״ח ע״א) . כל הכועס כאילו עובד עבודת כוכבים אם שבר כלי בחמתו (שבת ק״ה ע״ב) כל המתגאה כאלו עובד עבודת כוכבים וכאלו כפר בעיקר וכאלו בא על כל העריות שבתורה (סוטה דף נ״ב) ודרשו ג״כ כל אדם שיש בו עזות מצח לסוף נכשל בא״א והגשמים נעצרים על ידו (תענית ז׳ ע״ב) והפליגו לדבר בגנות לה״ר עד שאמרו בירושלמי פ״א דפיאה דנחשב כאלו עבר על ג׳ עבירות היותר חמורות היינו עבודת כוכבים גלוי עריות ושפיכות דמים . ומובא ג״כ ברמב״ם פ״ה מהל׳ דעות ובירושלמי ריש פ׳ ב׳ דחגיגה אמרו המתכבד עצמו בקלון חבירו אין לו חלק לעוה״ב והפליגו לגנות מדת החניפה שאמרו שעל ידי זה גורם שמביא אף בעולם ועוברות במעי אמם מקללות אותו (סוטה מ״א ב׳) והגדילו באיסור הנהנה מצרי עין (סוטה ל״ח ע״ב) ואמרו ג״כ כל שאינו מלוה את חבירו בדרך כאלו שופך דמים (סוטה מ״ו ע״ב) ואמרו כל שאינו מהנה ת״ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם וכל שאינו משייר פת על שולחנו אינו רואה סימן ברכה והמשייר פת שלימה על שולחנו כאלו עובד עבודת כוכבים וכל המחליף בדבורו כאלו עובד עבודת כוכבים (סנהד׳ צ״ב ע״א) וכדומה הרבה איומים והפלגות רק להפחיד את העם . **ועמ״ש** הרמב״ם בפירוש המשנה פ״ז דסנה׳ על משנת אלו הן הנסקלין שכתב בזה הלשון וכבר הזכירו והזהירו חכמינו הרבה על הרהור והרחיקו מן הדברים המביאים אל זה והאריכו לשון לאיים ולהפחיד ע״ש . ועי׳ ג״כ מ״ש בתשובת הריב״ש סי׳ קע״א שכתב באמצע הדבור בזה״ל ומה שאמרתי שהגאונים כתבו כי העובר על החרם הוא בכלל לא ינקה . והיינו כעובד עבודת כוכבים וכו׳ . אם הפליגו חז״ל להגדיל העון . כמו שדרכם לעשות כן בכל מקום ואם אמרו בחומר שבועה בכל עבירות נאמר ונקה וכאן נאמר לא ינקה וכן בכל מקום אין נפרעין רק ממנו וכאן ממנו ומכל העולם (שבועות ל״ט ע״א) לא אמרו בו יהרג ואל יעבור כמו באותן שלש עבירות וזה לא עלה על שום דעת בן אדם ולא חשב אנוש כן אלא שדרך חז״ל להפליג בהגדלת העונות למען ישמור אדם מהכשל בהן אמרו כל המספר לה״ר מגדיל עונות כנגד שלש עבירות שבתורה . וכן דרש רבי עקיבא כל שאינו מבקר את החולה כאלו שופך דמים (נדרים מ׳ ע״א) וכן אמרו הקורע בחמתו כאלו עובד עבודת כוכבים . היאמר אדם באלו עבירות יהרג ואל יעבור עכ״ל הריב״ש :

ויאריך הדבור כאן להראות כל הפרטים אשר האריכו חז״ל בהפלגות יתירות מגנות המדות הרעות ועשו זאת בהשכל ובתבונה למען ישמעו העם וייראו ולא יוסיפון להכשל בהם . וכן במה שהגדילו לשבח עושי מצות גמ״ח ובקור חולים ובכל מיני פאר והדר ג״כ מסבה זו להתעורר העם ע״ז ולהדריך אותם במסלה ישרה . וזה דרך מסולל ונאות להם ולכל מורי הדור להורות להעם המעשה אשר יעשון . ע״י שמציגין לנוכח עיניהם המקרים הרעים אשר יכולים להסתבב ע״י התרשלות במדות אלו . וכל אלו הענינים סמכו דרך המדות הנדרשות לכתבי קודש למען ישתמר היטב בלב השומעים והמעיינים וכמ״ש הרמב״ם במורה נבוכים פרק מ״ג לשלישי כי דרשות חז״ל וביחוד הדרך הדרוש אשר הורגלו חז״ל בלשון אל תקרי כך אלא כך . המה דרך מליצת השיר . להזהיר על המדות טובות . ולהשמר מן המגונות . וסמכוהו לכתבי קודש מפני הסבה כי לא היה שום דבר כתוב בדורות הראשונים חוץ מכתבי קודש והשאר היה אסור לכתוב מפני איסור תורת דברים שבע״פ אסור לאומרם בכתב . וכשהיו שומעים ענין נאה סמכוהו למקרא למען יזכירו בכל עת את דברי מוסר ותוכחה אשר שמעו בזה ע״ש : **ועל** דרך זה כתב ג״כ הרשב״א מובא בכותב לעין יעקב ב״ב פרק הספינה על מה שדרשו חז״ל המקרא ע״כ יאמרו המושלים בואו חשבון המושלים· אלו המושלים ביצרם בואו ונחשוב חשבונו של עולם כתב בזה״ל . כוונת חז״ל במדרשות כאלו להסמיכם אל הכתוב בלשונות שלא ישכח זכרם · לא שהיתה כוונתם לפרש הכתובים ככה ולהוציאם מפשטם ע״ש . ועי׳ ג״כ מ״ש הרב שלטי הגבורים בגליון הרי״ף פ״ק דעבודת כוכבים שדרך חז״ל לדרוש המקרא בכל ענין שהיו יכולים לדרוש .

וסמכו

וסמכו על מה שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי ודרשו מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וכו׳ דבי רבי ישמעאל תנא וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש מחלק לכמה ניצוצות אף מקרא אחד מתחלק לכמה טעמים (סנהדרין ל״ד ע״א) ואמרו פ״ק דתענית יעקב אבינו לא מת. והא בכדי ספדינהו מקרא אני דורש ע״ש. וכוונתו שהרשות נתונה לחכמים לדרוש בכל אופן אשר נאות לעיניו למען יוכל לבצע את זממו ולהגיע למטרה הנדרשת מאתו. לפעול על לב המון העם. ויוכל להרבות טעמים למקרא לדורשו ולבארו בפנים שונים. ע״ד דרוש וקבל שכר. והכל היה מפני סבה הראשית. למען יהיה נסמך למקרא ויהיה נשתמר בכח הזוכר. וחז״ל צוו אותנו בפירוש על ענין זה באמרם אין תורה נקנית אלא בסימנים עוד שם הציבי לך ציונים לתורה (עירובין נ״ד ע״ב) ועי׳ ג״כ (עירובין כ״א ע״ב) ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם אגמריה בסימנים. ופירש״י קבע לה מסורת וסימנים בין בתיבות המקרא בין בגירסא של משנה ע״ש ועי׳ ג״כ (שבת ק״ד ע״א) סימנין עשה בתורה וקנה אותה ע״ש:

וכבר האריכו המחברים הראשונים והאחרונים בפינה זו מה שיש בו די להתנצל דברי חז״ל בדרכי הדרוש שלהם. כי חלילה וחס להתנאים הללו להוציא המקראות מפשטם. כי בוודאי ידעו חז״ל את כלל הגדול בתורה שאין מקרא יוצא מידי פשוטו ואמרו בש״ס (גיטין ז׳ ע״א) אטו אנא לא ידענא דמתוותא דא״י קא חשיב אלא רבי גביהה מארגיזא אמר בה טעמא. כל שיש לו קנאה על חבירו ודומם שוכן עד עושה לו דין היינו כי ענין מוסרי זה שראוי לאדם שלא למהר להנקם מחבירו מהרה. ויצפה כי הקב״ה ינקום נקמתו סמך למקרא זה אף שהוא ענין רחוק מאד. מ״מ מפני איסור הכתיבה לדברים שבע״פ חפשו למצוא סמיכות רחוקות לכתבי קודש. ואף אותן משלי מוסר אשר לא היו רק שיחה בפי הבריות מה שנודעו להעם דרך הנסיון מן המקרים הנוהגים תמיד בעולם כמו כל הנהו מנא הא מלתא דאמרי אינשי שנזכרו אצלנו בתלמוד (סנהדרין ז׳ ע״ב. ב״ק צ״ב ע״א) חפשו להביא ראיות מן המקרא ולהסמיכם לכתבי קודש: וכן היה מקובל אצל חז״ל שכל מה שהיו יכולים להרבות בשבח מעשה הצדיקים ולהפך בזכותם. ולהכריע כף המאזנים לטובתם. יעשו כן תמיד להשתדל להצדיקים בכל אופן האפש׳. ומזה הסבה אמרו חז״ל כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה וכו׳ (עי׳ שבת נ״ה ע״ב. נ״ו ע״א וע״ב) ואמרו ג״כ לא היה דוד ראוי לאותו מעשה רק בא להורות תשובה לחוטאים (עבודת כוכבים ה׳ ע״א) הרי אף במקום דמפורש במקרא לרעה חפשו עצות בדרכי הדרוש להצדיק מעשיהם ולמעט האשמה ומכ״ש שהגדילו מעשיהם הטובים המפורשים ויגעו בדרכי הדרוש להראות שיותר מן מה שכתוב בכתבי קודש היטיבו מעשיהם והמקרא מכסה ומעלים ודרכי הדרוש מגלים· ועי׳ בראשית רבה סוף פרשת לך דחכם אחד דרש מזה שנאמר נימול אברהם. ולא כתיב מל אברהם. מכאן שמצא עצמו נימול מאליו. אמר רבי ברכיה בהדא עותה אקיל ר׳ אבא לר׳ לוי. אמר ליה שקרנא כזבנא את אלא הרגיש ומצטער כדי שיכפיל הקב״ה שכרו. והורו לנו חז״ל בזה דצריכים לדרוש פעולתם הטובים של צדיקים שהיו על צד היותר טוב והמתוקן ומפני זה בדרשות רבי לוי שלא נצטער אברהם מן המצוה רק מצא עצמו נימול הנה שוב אין בפעולתו שום מעלה אין זה נכון בדרכי הדרוש ומפני זה אקיל רבי אבא לרבי לוי ואמר לו שקרנא כזבנא את שעל פי דרכי הדרוש החוב לדורש לפאר ולהגדיל פעולת הצדיקים ביתר שאת ומפני זה דרש להיפך דנצטער ביותר ובכל זאת עשה מאהבה וקבל היסורין על עצמו לקיים מצות הש״י ועי׳ ספר קטן על האגדות מהרב המובהק מו״ה משה חיים לוצאט״ו שהתעורר מדברי מדרש אלו. להוכיח שבדרכי הדרוש החוב לדורש לשבח מעשה הטוב של הצדיק ובכל אופן האפשר: ואולם בפעלי הרשעים. היה להם כלל גדול להעמים עליהם התועבות האפשרות כמו שדרשו (סנהדרין מ״ו ע״ב) דעכן חילל שבת ובא על נערה המאורסה ע״ש. וכן דרשו על עשו ויבא עשו מן השדה מלמד שבא על נערה המאורסה והרג את הנפש וכפר בעיקר ובתחיית המתים ושט את הבכורה (ב״ב ט״ז ע״א) ואמרו על אחז שבא על אמו והעלה שממית על המזבח (סנהדרין ק״ו ע״ב) ועל בלעם אמרו שבא על אתונו ובפרט הגדילו החטא בכל מקום לספר התועבות עושי רשעה כי באו על נערה המאורסה ביום הכפורים (בבא מציעא פ״ג ע״ב) ועוד אמרו באלישע שראה שנתעברה אמם ביום כפור (סוטה מ״ו ע״ב) ובירושלמי פרק ב׳ דחגיגה על אלישע בן אבויה שרכב על הסוס ביום כפור שחל בשבת. ועוד ה״פ שהזכירו לחומר האיסור יו״כ שחל בשבת. ונתנו לנו חז״ל (בסנהדרין שם פרק חלק) כלל בכלהו לא תפיש למידריש לגנאי. בר מבלעם הרשע דכמה דמשכחת ביה דרוש היינו בשלשה מלכים לא תדרוש בגנאי יותר מן המפורש בכתוב חוץ מבלעם הרשע כל מה שתוכל למצוא ע״ד הדרש להראות כי הרבה לעשות לרעה ופעל תועבות היותר מגונות דרוש ופרסם ברבים מפני שאיש רע במדרגה היותר פחותה כבלעם הוא עלול לעבור על כל עבירות ומפני זה אין זרות בדרשות חז״ל שבלעם בא על אתונו. והנה הרב הכותב בעין יעקב פ״ק דברכות העמים כוונות זרות באגדה זו. דהרי בש״ס למדו בגזירה שוה נאמר כאן הסכן הסכנתי ונאמר באבישג ותהי לו סוכנת. ובאמת באבישג מבואר במקרא והמלך לא ידעה. וא״כ גז״ש מופרכת היא אבל לפי הכלל שהיה לבעלי אגדה לדרוש על בלעם לגנאי בכל אופן שנוכל שוב גם כאן הטילו עליו גם תועבה זו והסכימו דבר זה דרך רמז ואסמכתא רחוקה למקרא כדרכם תמיד. ועי׳ ג״כ מ״ש הרמב״ם בפי׳ המשנה פ״ה דאבות על מה שאמרו במשנה תלמידיו של בלעם עין רעה ונפש רחבה ורוח גבוהה כתב בזה״ל שהאיש אשר כבר קלקל מעשיו כל כך. עד שהיה הנקל בידו ליעץ לבנות מדין שיפקירו עצמם לזנות. הנה הוא עלול בלי ספק לעשות כל התועבות האפשרות ע״ש. וביותר תראה דברי הירושלמי סנהדרין פ׳ חלק רבי לוי הוה עביד דרוש הדין קרא יען התמכרך לעשות הרע בעיני ה׳. ששה ירחים לגנאי אתא לגביה בלילה. א״ל מה חטית לך ומה סרחית קדמך עבד דריש שיתא ירחין לשבח. רק לא היה כאחאב אשר הסתה אותו איזבל אשתו ע״ש· ראינו דעיקר תלוי ביד הדורש דמתחלה דריש כל מעשה אחאב לגנאי ליחס אליו כל הרשעיות האפשרות אשר יוכל להכנים במקרא זה דרך רמזים ואסמכתות ולבסוף הדר לדונו לשבח והצדיק אותו כי אף אלו העונות והחטאים המפורשים לא עשה מצד עצמו רק ע״י הסתת איזבל אשתו ומכאן אתה דן לכל הדרשות כאלו שהכל תלוי בדורש ולא היה בידו באלו הענינים שום דבר מקובל:

והסבה שהניעה את חכמינו ז״ל בדרשות כאלו הוא מפני כי שמו מגמתם ומבטם להחזיק אצל העם את עיקר הגדול אשר הניחו חכמינו ז״ל בעלי משנה מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ומפני זה הטילו החכמים החוב על הדורש במקהלות שיאמת פינה זאת בכל אופן האפשר וללמד להעם שהאיש אשר הולך בדרך התורה ההרגל נעשה אצלו לטבע שניה עד כי הנקל בידו לעשות כל הפעולות הטובות ולא יכבד עליו מאומה ואם באיזה פעם מצינו אצלם שפעלו פעולות רעות צריכין אנו להשתדל להראות ע״פ דרכי הדרוש לדון עשיותיהם ופעולותיהם לזכות שלא היה שום חטא ועון כמו במעשה של דוד עם בת שבע. אמרו דכל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו. וכן את שלמה דנו לכף זכות דהוא בעצמו לא חטא כלל רק שלא מיחה בידם. וכן מעשה ראובן ובני עלי ראו כי נכון להפך בזכותם: וכן מצד השני רצו ללמד אותנו ענין נכבד. כי מיד שיטה האדם מדרך התורה רק נטיה קלה כמות שהיא שוב צריך אח״כ התחזקות ואזהרה יתירה מפני שכבר הסכנה מפחדת לפניו שעבירה תגרור עבירה וכבר הוא עלול לעשות כל התועבות אם לא יעמוד על נפשו לקום נגד יצר סוכן בו אשר הטעים אותו טעמן של איסורין והדרך המסולל ללמד העם ולהראותם הדרך אשר ילכו בו. הוא לקחת הדברים רק מן הנסיון מן הקורות בדורות הראשונים. כמו שנאמר זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור. וע״י מעשיהם והתנהגותם של דורות הקודמים אנו למדים ומתבוננים כי כל מדה טובה שהתחיל אדם להרגיל עצמו בה תעשה שרש למטה עד שכל פינות שהאדם פונה אחר זה במשך הימים המה רק לטובה· לא כן אדם שסורו רע אשר אף אם בתחלה לא נטה רק מעט מן דרך הישר. שוב בהמשך הימים תגרור אח״כ עוד עבירות גדולות מפני שנטבע אצלו למורגל ולטבע קיים· וקשה לאדם זה לעזוב את דרכו ונתיבתו לכן צריכין אזהרה יתירה בתחלה שלא יהיה נשרש בעשיית הרע ויהיה נקבע אצלו למנהג:

ועי׳ תשובת רלב״ח סי׳ קכ״ו מה שהתעורר על כלל זה אשר הנחנו למעלה וז״ל אחר שראינו דרכם של חז״ל להרשיע רשע להכריעהו לכף חובה. כמו שאמרו ענה פסול היה ובא על אמו והביא פסול לעולם (פסחים נ״ד א׳) גם על לבן ובלעם הרבו לספר בגנות וכן דרכם להצדיק הצדיק ולהפך בזכותו ראיה מכל אותן שאמרו תז״ל שלא חטאו אע״פ דפשט הכתובים מורה שחטאו ומה זה שדרשו חז״ל(מגילה י״ד ב׳) שאמר דוד לאביגיל השמיעי לי והרי דוד היה צדיק וחייבים אנו לדרוש לטובתו אפילו ממקום שנראה מפשוטו שחטא ובכאן דרשו לגנאי שרצה לעבור עבירה גדולה באביגיל שהיתה אשת איש ופשטות הכתוב אינו מורה לגנאי וכן ביוסף שהיה צדיק והכתוב העיד שלא שמע לאדונתו וברח ואיך דרשו חז״ל (סוטה ל״ו ע״ב) ויבא יוסף לעשות מלאכתו מלאכתו ממש רק שבקש עצמו ולא מצא. וכן דרשו חז״ל בילקוט מלכים כי אמרה אשה הצרפתית לאליהו הנביא כי באת אלי בתשמיש המטה ואיךיאמרו חז״ל זאת על קדוש עליון מה שהוא גנאי להדיוט ואיך נחפש לדון אותם לכף חובה במקום שאין שום משמעות לרעה ומה תועלת יש בזה לחז״ל בדרשות כאלו ומה הגיע לבבם לסור מן הכלל הראשי אשר היה להם בכל מקום לדון את פעולת הצדיקים לזכות עכ״ל השואל בתשו׳ רלב״ח שם. ואנכי מצאתי עוד מה שדרשו דוד בא עד הראש מלמד שבקש לעבוד עבודת כוכבים (סנהדרין ק״ז ע״א): והנה הרב הרלב״ח כתב לתרץ קושית השואל שגם במקומות אשר גינו חז״ל פעולתם של צדיקים היתה כוונתם לטובה להלל מעשה הצדיקים ולהורות כי דברי חז״ל אמת. במה שהניחו ליסוד כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו ויצרו של דוד התגבר עליו כ״כ עד שרצה לבא על א״א ובכל זאת לא בא לידי מעשה ונעשה אדון ושליט על יצרו וכן מפני הצרות התכופות אשר באו על דוד היה קרוב לכפור בהשגחה (אשר כינו חז״ל בשם עבודת כוכבים ואמרו דבקש לעבוד עבודת כוכבים או יש לפרש כמה שאמרו (ב״ב ק״י ע״א) עבודה שהיא זרה לו אבל לא עבודת כוכבים גמורה) וכן ביוסף כבר היתה מחשבתו לרעה ובא לעשות מלאכתו ממש ובכל זאת כבש את יצרו ולא חטא וזה מעלה יותר עצומה. דאם לא התעורר אצלו היצר מפני שינוי מצבם ועבד שפל אינו נותן עיניו באשת אדוניו אזי לא היתה פעולתו של יוסף ראוי להתפארות כל כך. אבל עתה דכבר התגבר עליו היצר ובכל זאת היה אדון ושליט על מעשיו· וזה דבר גדול אשר בחרו חכמינו ז״ל לשבח מעשה יוסף הצדיק· כי כבר היה הכל מוכן לרעה. וכמה גדול כחו על ידי יגיעותיו אשר טרח לכבוש את יצרו דהרי כבר היה כאן מחשבה רעה. רק אצל ישראל אין מצטרפין מחשבה רעה למעשה כמ״ש בירושלמי פ״ק דפאה והוא סיפור נפלא להגדיל מעלתן של צדיקים כי לא יאונה להם כל עון· וכדרך שזכרנו למעלה דהדורש חייב להראות כי אברהם לא נימול מעצמו רק יסורים קשים סבל אז ועמד בנסיון ובענין אליהו היה להם כוונה מיוחדת לחז״ל בדרש זה והיא כי אע״פ שהעלילה עליו הצרפתית כי בא אליה בתשמיש. בכל זאת האמינה כי הוא איש אלהים קדוש ולא נסתפקה במעלותיו ולא נמנע לבקש ממנו להעתיר בתפלה אל ה׳ על בנה ע״ש: ומה ששאל השואל שם בתשובת רלב״ח עוד· מה שמצינו דברים רבים באגדות שאין לאומרם ומכ״ש לכותבם. כמו הענין מאבריה דר׳ יותנן (ב״מ פ״ד ע״א) ושאין ראוי לאנשים שלמים לדבר אלא דברים הגונים. ובפרט לקדושים וצדיקי עליון· ומה תועלת יש להעם באגדות אלו אשר לא לבד שאין מביאים לא לידי אהבה ולא לידי יראה נהפוך הוא דהרי אמרו חז״ל כל המנבל פיו וכו׳ אפי׳ נחתם עליו גז״ד של ע׳ שנה לטובה נהפך עליו לרעה (שבת ל״ג ע״א) ומה נעשה עוד באותן אגדות אשר נראו מהם עוד יותר בהשקפה ראשונה לאגדות של דופי (שבת ק״מ ב׳ סנהדרין פ״ב ב׳) ומה הצורך היה בהם שהכניסו אותם מחברי התלמוד בש״ס ע״ש שלא העלה ארוכה ובאמת כבר טרחו הגאונים לישב את זה והגאון מהר״ל מפראג בספרו באר הגולה טרח ג״כ בזה להראות כי דברי חז״ל ישרים ונכוחים ואפשר ג״כ לומר דרצו להראות אע״ג שהיו הרבה חכמים ובריאים בתכלית הבריאות לא חסר נפשם מאומה בכ״ז עמדו נגד תחבולות היצר וגם יכלו לו. ולא עוד שאיזהו מהם אשר מפורסמים ביופים עמדו בשערי טבילה ונחשבו הנשים אצלם כקאקי חיורי (ברכות כ׳ ע״א) וגם זה שבח גדול ללומדי תורה שהכניסו עצמם בסכנה ויצאו בשלום בלי מכשול ופגע: ומפני הסבה אשר הקדמנו למעלה שהיה אצלם יסוד מוסד בדרכי הדרוש לשבח מעשה הצדיקים בכל עוז. ולגנות ג״כ הרשעים בכל אופן האפשר. היה ג״כ מדרכי הדרוש הנהוג אצלם להכנים אנשים מתחלפים תחת שם אחד· אם מצאו שדומים זל״ז רק באיזה תכונת הנפש ובכשרון המעשה. או שמצאו איזהו פעולות משני אנשים אשר דומים זל״ז או אם יש דמיון קרוב בשמות בין אנשים מתחלפים. אזי היה הנקל להם לעשות משני אלו איש אחד. כמו שראינו (מגילה ט״ו ע״א) מלאכי זה עזרא במלאכי כתיב כי בעל בת אל נכר ובעזרא כתיב ג״כ מעלנו באלהים ונושב נשים נכריות. וכן אמרו שם התך זה דניאל פתחיה זה מרדכי ששבצר זה דניאל ע״ש. עוד אמרו חז״ל הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא (ר״ה ג׳ ע״א) ועי׳ תוס׳ שם ד״ה שנת עשרים. עוד אמרו שם הוא סיחון הוא ערד הוא כנען ואמרו (פסחים נ״ד ע״א) הוא ענה הוא ענה דמעיקרא מלמד שבא צבעון על אמו וכן תמצא להם במדרש פ׳ וישב על המקרא ושמו חירם· רבנן אמרי הוא חירה הוא חירם מלך צור והיה קרוב לאלף ומאתים שנה ע״ש ועי׳ ירושלמי סוטה ס״פ כשם. שר׳ עקיבא דרש הוא בלעם הוא אליהוא בן ברכאל ע״ש: ועי׳ ג״כ בספר מאור עינים פי״ח שליקט כל המאמרים הללו אשר הזכרנו שהכניסו חז״ל אנשים שונים ומתחלפים תחת שם איש אחד ידוע ומפורסם בחסידות או ברשעיות ואנכי אוסיף עוד איזהו מהן. כמו ממוכן הוא המן (מגילה י״ב ע״ב) עוד דרשו הוא נבט הוא שבע בן בכרי

מבוא האגדות

בכרי הוא מיכה (סנהדרין ק״א ע״ב) עוד אמרו הוא בעור הוא כושן רשעתים (שם ק״ה ע״א) וכן הוא בירושלמי פ״ח דנזיר הוא לבן הוא כושן רשעתים ובמדרש פ׳ לך אמרו הוא אמרפל הוא נמרוד. עוד אמרו (ברכות כ״ט א׳) הוא ינאי הוא יוחנן והכל נסתבב מן הכלל הראשי אשר היה להם ליסוד ולאבן פינה בענין הדרשות דעל צדיק וחסיד הרשות להדורש לשבחו לפארו בכל אופן האפשר. ובכל מקום שנתפרש במקראי קודש שבחו של צדיק אחד היה להם לחוב לדרוש דרך אסמכתא ורמז להוסיף עליו גם מעלותיו של צדיק אחר. וליתן את האמור בזה גם על זה וע״י זה אנו מוצאים הצדיקים מקושטים בכל מעלה ומדה נכונה. ועל הרשע דרשו לרעה בכל מה שהיו יכולים לדרוש ולמדו סתום כאן מן המפורש לרשע אחר במקום אחר להראות כי איש רע עלול לכל ועל אסמכתא קלה סמכו את דרושם כמו שראינו בן בעור שבא על בעיר מפני שבעל אתונו. רשעתים שעשה שתי רשעיות וכל זה, אינו רק רמז רחוק שהותר רק בדרך מקרא אני דורש ועי׳ מ״ע פי״ח באריכות יותר: **ואולם** על אמיתת דבר זה אראה לך ראיה ברורה ונכונה מן ש״ס מפורש (ב״ב צ״א ע״א) דאמרו שם אבצן זה בועז ומקשה הש״ס מנ״מ ופירש רשב״ם וז״ל מה ריוח יש בדבר ומה אנו למדין שום מצוה מכאן ע״ש. ולכאורה קשה מה נשתנה כאן מכל המקומות בש״ס ובשום מקום לא הקשו בש״ס מנ״מ רק כאן לבד אבל לפי מה שבארנו נכון הדבר מאד דהנה בכ״מ יש תועלת עצום להכנים צדיקים שונים תחת שם אחד למען יתן האמור בזה על זה וא״כ היא תועלת עצום בהרבות בשבח מעשה הצדיקים אבל כאן הנה לא מצינו במקרא מאומה מן מעשים טובים של אבצן ומה תועלת יש בזה להשים אותו גם על בועז. ומקשה הש״ס שפיר מה ריוח יש בדבר. ומשני הש״ס דכאן יש לנו סבה אחרת במאמר זה. אף שהיה לו בנים הרבה קיים מצות ולערב אל תנח ידך ונשא את רות בזקנותו. עי׳ רשב״ם שם וכן אמרו שם אלימלך ושלמון ופלוני אלמוני ואבי נעמה כלם בני נחשון הם וכאשר הקשו בש״ס שם מאי קמ״ל דגם זה אינו נוגע להכלל הראשי אשר הצענו למעלה להרבות בשבח הצדיקים ומשני הש״ס דכאן יש לנו ללמוד ענין מוסרי דעון היוצא מארץ ישראל לח״ל גדול כ״כ שאפי׳ זכות אבות אינו תולה לו. עכ״פ הנך רואה דהדורש היה לו בכל עת כוונה מיוחדת לפעול על העם ולעורר את לבבם הן ע״י הרבוי בשבח הצדיקים או ע״י גנות הרשעים או שאר עניני מוסרי או הנהגה טובה היו המטרה לדרשותיו: **גם** היה נהוג בדרכי הדרוש אצלם לדרוש שמות האנשים ואמרו שמא גרים (ברכות ז׳ ע״ב) ואמרו על רבי מאיר דהיה דייק בשמא (יומא פ״ג ע״ב) ועי׳ ג״כ מה שאמרו חז״ל (בסוטה ט׳ ע״ב) אלמלי לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתקרא דלילה דלדלה כחו דלדלה גבורתו וכו׳. ובפרט היה להם פעמים הרבה מסורת אגדה בזה מאבותיהם עי׳ (סוטה ל״ד ע״ב) דבר זה מסורת בידינו מאבותינו. מרגלים על שם מעשיהם נקראו ואנו לא עלתה בידנו אלא סתור שסתר מעשיו של הקב״ה. מיכאל שעשה עצמו מך ע״ש. ולדרוש את שמות האנשים בדברי הימים היה להם קבלה מיוחדת. לא ניתן דברי הימים אלא לדרוש. עיין ריש מדרש חזית ומדרש ריש קהלת ואע״ג דכל כתבי קודש ניתנו לדרוש ואף מגילת אסתר ניתנה לדרוש כאמיתה של תורה (ירושלמי פ״ק דמגילה) בכ״ז הלכה פסוקה בכ״מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו ושניהם אמת כמו שכתב הרמב״ן בהשגותיו לספר המצות שורש שני וז״ל לא אמרו אין מקרא אלא כפשוטו רק אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו. מורה כוונתם דשניהם אמת הפנימי והחיצון ויסבול הכתוב את שניהם ע״ש. ועי׳ (יבמות כ״ד ע״ב) אע״ג דבכל התורה אין מקרא יוצא מידי פשוטו הכא אתיא גז״ש ואפקיה מפשטא לגמרי והא דאמרינן (שבת ס״ג ע״א) דרב כהנא גמר לכל הש״ס ולא ידע הדבר דאין מקרא יוצא מידי פשוטו הנה לא כוונו שם רק על מקרא קודש בעניני מליצה ושיר. כגון מקרא זה דחגור חרבך על ירך שהביאו שם. אבל במצות התורה פשיטא דענין זה שורש גדול בתורה דאל״כ נפרש מצות מילה כמו ומלתם את ערלת לבבכם ומצות תפילין וקשרתם לאות על ידך היינו לעשות זכירה בלב ובראש וחלילה וחס יבטלו כל מעשי המצות עי״ז ותורה מה תהא עליה ועי׳ תשובת הרשב״א סי׳ תט״ו איך החרים אלו הזדים אשר הוציאו קורות התורה מפשטה ופירשו דאברהם אבינו ושרה היינו חומר וצורה ע״ש. וחישב רב כהנא דכלל זה דאין מקרא יוצא מידי פשוטו נאמר דוקא בד״ת מפני שיש בזה נ״מ להתנהגות האדם בעניני המצות ע״פ התורה אבל בעניני המליצה ושיר אשר בכתבי קודש באלו רק המדרש עיקר וא״ל מר בריה דרב הונא דגם באלו אין מקרא יוצא מידי פשוטו:

וזה דוקא בכל התורה כלה אבל בדברי הימים היה לחז״ל כלל מיוחד ומקובל דלא נתנה רק לדרוש והדרשה עיקרית כאן עי׳ (מגילה י״ג ע״ב) כד פתח ר״ש בן פזי בדברי הימים אמר כל דבריך אחד הם ואנו יודעים ועוד תוכל לדעת רבוי הדרשות בד״ה. מן זה שאמרו חכמינו (פסחים ס״ב ע״ב) בין אצל לאצל טעוני ארבע מאות גמלים דרשות ועי׳ ירושלמי סנהדרין פרק חלק אמר ר״ש בן לקיש אם יאמר לך אדם שיש דברי הימים בבבל אני הולך ומביאו משם. ועכשיו אם מתכנסין כל רבותינו אינן יכולים להביאו משם. ואין הכוונה שם רק על דרשות בד״ה שחישב להביאם משם מפני כי הדרשות נתנו לכתוב בימי ר״י ורשב״ל (גיטין ס׳ ע״א) ולא על גוף ס׳ ד״ה שהיה מצוי בין כתבי קודש גם אצל בני א״י רק רוב הדרשות על ד״ה הורגלו בהם בני בבל. וחישב רשב״ל להביאם משם לא״י. ואמר כי עכשיו שהותרה הכתיבה בדברי האגדה א״א להביאם משם מפני כובד המשא מריבוי הדרשות על כל קוץ וקוץ תילי תילים וקודם לכן קודם שהותרה הכתיבה בפירסום היו הדרשות על ד״ה רק במגילת סתרים ולא היו מרובים בכמות כ״ב. ומפני כלל זה שהיה מקובל אצלם לא סרו חז״ל לדרוש בד״ה כל שמות ב״א והסבה שנקראו בשמות הללו (עיין מגילה י״ג ע״ב י״ד ע״א. סנהדרין כ״א ע״ב. תמורה ט״ז ע״א. ב״ב צ״א ע״א. סוטה י״ב ע״א) וכן בירושלמי יבמות פ׳ הערל ובמדרשות מפוזרות תמצא דרשות שונות על שמות האנשים אשר נזכרו שמה. והכל נסתבב מן הכלל הראשי מקובל אצלם לא ניתן דברי הימים אלא לדרוש: **גם** היה להם כלל מיוחד ומקובל אצלם בשיר השירים דאין לדרוש שמה שום דבר לגנאי רק לשבח ובעל כרחך מפני שאמרו פ״ד דמסכת ידים דנמנו וגמרו כל השירים קודש ושה״ש קודש קדשים וכל הענין שמה מרומז על הקב״ה וכ״י. וא״כ אין לדרוש שמה שום דבר לגנאי על ישראל ח״ו. עי׳ מדרש שה״ש פיסקא הביאני אל בית היין רבי מאיר אומר אמרה כנסת ישראל הושלט בי יצר הרע א״ל ר״י אין דורשין שה״ש לגנאי אלא לשבח של ישראל שלא ניתן שה״ש אלא לשבח. וכן שם בפיסקא עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו רצה ר״מ לדרוש נרדי נתן ריחו על מעשה עגל והשיב לו ר׳ יהודה אין דורשין שה״ש לגנאי וכלל זה היה מאיר לפני כל הדרשנים בכ״מ שהיה אפשרות להם להעמים בשה״ש לשבח ולתפארת לפני עם ישראל לא זזו משם עד שמצאו דרך רמז ואסמכתא לבצע זממם בפיגה זו: **עוד** היה להם מסורת מאנשי כנה״ג לדרוש כל המקומות בכתבי קודש אשר נאמר בו ויהי שאינו אלא צרה (מגילה י׳ ע״ב) ובמדרשות תמצא ג״כ כלל זה אולם שמה לא נאמר מאנשי כנה״ג רק בלשון מדרש זה עלה בידינו מן הגולה ומוסיפים שמה עוד כ״מ שנאמר ויהי אינו אלא צרה וכ״מ שנא׳ והיה אינו אלא שמחה. ואם אמנם כי הוא כלל גדול מן המדות המקובלות אשר האגדה נדרשת בהן בכ״ז יש לכלל זה מבוא בקורות אומה הישראלית כמו שעוררני בזה חכם גדול אחד דהנה המעיין בעין פקוחה אחר מעמד בני ישראל מאז ימצא מצבם המדיני אינו על צד היותר טוב. האבות היו גרים בארץ כנען ואח״כ יוצאי חלציהם נשתעבדם במצרים עובדים בחומר ובלבנים ואחר שנגאלו הלכו משך מ׳ שנה במדבר ולא מצאו מנוח לכף רגליהם ומיד אחר מות יהושע בן נון עמדו שכניהם והכניעום ונתנום למס עובד. ובפרט הפלשתים לא סרו ללחום עם ישראל וברוב פעמים גברה ידם עד שפעם אחת נשבה ארון האלהים ובימי שאול ודוד נתחלקו הלבבות קצתם אחר דוד וקצתם אחר שאול. ואחר מות שאול רבים המה המחזיקים ביד בניו ואף אחר הזמן שנתקיימה המלוכה ביד דוד היו לו רדיפות שונות מאבשלום בנו ומן שבע בן בכרי. ובימי שלמה שהיה לו באמת שלום מכל עבריו ומבני מדינתו ג״כ הכביד עולו על בני ישראל עד שמאסו י׳ השבטים בבנו רחבעם. ונתחלקה המלכות בין יהודה לאפרים היינו רחבעם וירבעם. אחר זה עמד אשור והגלה עשרת השבטים עוד בא נבוכדנאצר מלך בבל והחריב את ירושלים ושרף בהמ״ק והוליך הכלים לבבל והרבה מבני יהודה הלכו בגולה ואף שהיתה אח״ז פקודה מעטה ע״י כורש והנה עמדו השמרונים והפריעו עבודת המקדש גם אח״כ אשר השיגו הרשיון ליסד את בית אלהינו היו נכנעים תחת פרס ומצרים. ווהיונים אשר תחת אנטיוכוס בסיוע המורדים והפושעים מרשעי ישראל. העבירום על הדת והפרו ברית וגם אח״ז בעת שעמדו החשמונאים ולחמו מלחמת ה׳ צבאות והכו האויבים לפי חרב ובכ״ז מיד שלח ה׳ רוח רעה ונולדו כתות חדשות בין היהודים היינו הצדוקים וביתוסים אשר חלקו על הפרושים ועל התורה שבע״פ. וגברה המלחמה בין האחים הורקנוס ואריסתובלוס נידון המלוכה וקראו את הרומיים לעזור להם ובא פמפיוס להיכל ה׳ וע״י ממשלת הרומיים נצמח מלכות הורדוס ובניו אשר לא מבני ישראל כ״א מן האדומיים. ושנואים אצל עם ישראל. וגם היה נכנע מאד תחת הרומיים ובנה אנדרטאות ואלילים בא״י והסב העיירות בשמות המלכים לכבודם עד שבא אספסיינוס וטיטוס ושרפו המקדש. ולא השאירו לישראל שורש וענף. ונ״ב שנה אח״ז התעורר עוד הפעם רוח המרידה בישראל. ועמד בן כוזיבא וחביריו ומרדו ברומיים והכו בהם הרג רב במלחמת ביתר ובא טריאנוס והדריאנוס והשמידו אותם וחרשו את מקום ההיכל ומני אז הגלו בני ישראל גולה אחר גולה. ועדיין אנו משוקעים במעמד הזה ועינינו צופיות ומיחלות כי יישיב ה׳ עמנו ויחזיר עטרה ליושנה:

והמתבונן בזה צריך ומוכרח להאמין שכל הרעות העצומות אשר עברו על ראשנו במשך זמן הארוך. היה רק למען נשכיל להיטיב אחריתנו והוא עיקר גדול בתורה להאמין כי רק בשביל עונותינו אנו משוקעים בגולה וכאשר ניטיב דרכנו כן ישיש ה׳ לגאול אותנו גאולה שלמה והמעידים בכתובים על עיקר הגדול הזה רבו מאד. עי׳ שו״ת בשמים ראש סי׳ רנ״א באריכות. להראות בראיות שהוא עיקר בתורה להאמין כי כל היגונות אשר עברו עלינו היו רק בבחינת רפואה למען הכשיר אותנו לימות המשיח. שנהיה מעוטרים בכל מעלה ומדה נכונה בהצלחה תמידית בשלימות הגוף והנפש ומעמד הזה אשר אנו עומדים בימים האלו המה רק ימי הנסיון והבחינה וענין זה כללו חז״ל ביסוד שהניחו כאן כ״מ שנאמר ויהי אינו אלא צרה והכוונה שהימים שעברו עלינו כלם היו ימי רעה במה שמתייחס אלינו ובכ״ז עדיין אנו קיימים ועומדים ומחזיקים בכל תוקף בתורת משה ובתלמוד רבינא ורב אשי וכל כלי יוצר עלינו לא יצלח ומטעם זה הרבו חז״ל ע״פ דרכי הדרוש להגדיל הצרות אשר עברו עלינו ביתר שאת ויתר עז. כמו שאמרו פרעה שחט ק״נ תינוקות מישראל בבקר וק״נ תיקונות בערב לרחוץ בדמם ובנה את ילדי ישראל בחומה אם נחסר מנין הלבנים (מדרש ומובא ג״כ ברש״י סנהדרין בשם ספר אגדה). וכן דברו בהפלגה יתירה מהרג רב ואבדן שעשה נבוזראדן עת כבש את ירושלים והחריב המקדש. וכן מפעולות היונים ורומיים עת הציתו את ירושלים (עיין גיטין פ׳ הניזקין וירושלמי פ״ד דתענית ומדרש קינות):

והכלל השני שנתנו חז״ל בדרכי הדרוש כל מקום שנאמר והיה אינו אלא שמחה היינו ג״כ שהחוב מוטל על הדורש כל מה שיוכל לדרוש לשבח את הטוב המקווה לנו הוא מחויב לפרסם זאת בהמון למען שמח נפש עגומים להלהיב לבבם ולחזקם כי לא שמרו לשוא אמונתם הטהורה וכי הזמן העתיד יגמול להם בכפלים היגונות והצרות אשר עברו עליהם ומפני זה לא נמנעו חז״ל בכל מקום שבא לידם לדרוש בהפלגות יתירות את הטוב אשר יצמיח לנו ה׳ בגאולה העתידה. ודרשו עתידה אשה שתלד בכל יום ועתידה א״י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת. ודברו הרבה מהגדלת חומות ירושלים ובית המקדש לעתיד (ב״ב ע״ה ע״א וע״ב) ועוד הרבה ענינים מבהילים מגאולה העתידה והכל נסתבב מפני הכלל הראשי בדרכי הדרוש כ״מ שנאמר והיה אינו אלא שמחה. היינו ימים העתידים יהיו רק טוב לבני ישראל בכלל ובפרט: **עוד** צריך אתה לדעת כי גם באגדה היה להם עוד כללים ידועים אשר הונחו ליסוד. מהנהגת העולם ומהשגחת השי״ת. קצתם למדו מן הכתובים וקצתם היה אצלם מקובל ועל ידי היסודות הללו אשר שבו אצלם לדבר אין ספק בו דנו עוד בשאר מקומות בכ״מ שיזדמן להוליד ענינים חדשים ולהוציא יקר מזולל סתום מן המפורש. כמו היה להם כלל גדול ללמוד מן הקרא כי הקב״ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום (קדושין ל״ח ע״א. ר״ה י״א ע״א) ובמקום הספק הניחו דבר זה ליסוד להוכיח מזה דאם האבות נולדו בירח ניסן הה״ד דמתו בירח ניסן מפני דהקב״ה ממלא שנותיהם של צדיקים (שם שם) ובכן היה להם בקבלה טבא לא הוי בישא והזכירו בלשון גמירי (ברכות כ״ט א׳) ומפ״ז לא הורידו שמואל הקטן אע״פ שטעה בברכת המינים ע״ש וכן אמרו (סוטה ה׳ ב׳) גמירי אין יצה״ר שולט אלא במה שעיניו רואות ואחר מסורת אגדה זו הולידו ג״כ לענין דינא דאשה נסקלת ערומה ולא חיישינן להרהור: **ועוד** היה להם שאר כללים מהנהגת השי״ת את עולם התחתון כמו אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה. אין הקב״ה נפרע מן האומה אא״כ נפרע מקודם מן השר שלה (מכות י״ב א׳) ועיין רש״י שם. אין הקב״ה נפרע מן האומה עד שנתמלא סאתה (סוטה ט׳ ע״א) אין הקב״ה עושה דבר אא״כ נמלך בפמליא של מעלה (ב״ר פ׳ בראשית) בקללה מתחילין מן הקטן (תענית ט״ו ע״ב) וכל אלה וכדומה עוד הרבה יסודות מהאגדה למדו מן המקרא את העיקר הראשי ומשם באו להתלמד במקום אחר. ומן הכללים המקובלים באגדה יש להוסיף מ״ש חז״ל (תענית כ״ה ע״א) גמירי מן שמיא מיהב יהבו משקל לא שקלו עוד אמרו גמירי דלא כליא שבטא (ב״ב פ״ח) וכן אמרו (סנהדרין נ״ט ע״ב) גמירי אין דבר טמא יורד מן השמים ועפ״ז תבין לנכון דברי הש״ס (שבת י״א ע״ב) דאמרו שם לעולם לא ישנה אדם לבן בין הבנים דהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף נתגלגל הדבר ונשתעבדו ישראל במצרים והקשו בתוס׳ הרי עדיין במחזה בין הבתרים נגזר אבל לפי הכלל הגדול שהונח אצלנו מגלגלין זכות ע״י זכאי וחובה ע״י חייב. א״כ מזה דרואין אנו דהוסיף

יעקב

יעקב לבנו דבר קטן והיתה הסבה לירידת בני יעקב למצרים ע"כ דענין זה עון בחיק יעקב. ונתגלגל הרעה הגדולה ע"י חובה זו דאם לא היתה בחיבוב זה שחיבב יעקב ליוסף שום עון וחטא לא היה ענין זה סבה לירידה למצרים רק היה נתגלגל ע"י דבר אחר וזה נכון. וכן יובן הענין בעובדא דקמצא ובר קמצא חריב ירושלים דסיימו בש"ס (גיטין נ"ז א') בוא וראה כמה גדולה כחה של בושה שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא והחריב את ביתו ע"ש היינו אע"ג דידענו דסבות אחרות גרמו לחורבן הבית כמו חילוק הדעות ופירוד הלבבות ושנאת חנם וריבוי הכתות ורשעת הפרהדרין גרמו. בכ"ז מדנסתבב ע"י בר קמצא אנו מכירין שגדולה כח הבושה מדנתגלגל הרעה הגדולה ע"י ענין זה וזה נכון: **הדרושים** הנאמרים ברוב ענין בש"ס בלשון אל תקרי כך אלא כך יבואו ע"פ הרוב רק בחילוף אותיות בין שמאל לימין ובחילוף הנקודות והברות כמו א"ת שמות אלא שמות (ברכות ז' ב') אל תקרי ושבע אלא ושבע ילין (שם י"ד א') כי אין בלתך א"ת אין בלתך אלא בלותך (שם י' א') א"ת ושם דרך אלא ושם דרך (שם) וכדומה הרבה. והיינו כי כבר כתבתי בשם הרמב"ם מ"ש במורה נבוכים דכל הדרשות בלשון א"ת המה רק דרך מליצת השיר לעשות סימנים לעניני מוסר ותוכחה למען יהיו נשמרים בכח הזוכר ע"י כתבי הקודש שהסמיכו אליהם. והתורה והספרי נביאים וכתובים המה בכתב ע"ש. ומפני שבכתבי קודש לא נמצא היכר בין שי"ן ימנית לשמאלית וכן אין בה נקודות והברות לכן הנקל לקרות כמו שנאות בעיני הקורא בשביל לעשות סימנים לענינים אשר נכונו בעיניו והא דאמרו (ברכות ל' ע"ב) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש שנאמר הבו לה' בהדרת קודש א"ת בהדרת אלא בחרדת קודש ואע"פ דשם נשתנו המלות. משום דכללא כייל לנו בירושלמי שבת פ' כלל גדול דלא ממנעי רבנן דרשו מחילוף בין ה"א לחי"ת. וכן חז"ל בבבלי הלכו בדרשתם ע"ד זה. ודרשו (נדרים צ' א') וחפרה הלבנה וחפרה כמו והערה הלבנה כאלו נכתב חל בנה ע"ש והך שנאמר לא מהם ולא מהמונם ולא נה בהם כאלו נכתב ולא נח בהם (סנהד' פרק חלק) וכן בריש מו"ק פירשו לשון בית השלחין דרך התרגום דמפרש ואתה עיף ויגע ואת משלהי ופירש"י דה"א נתחלף בחי"ת ומפ"ז נקרא בית השלחין ועי' ריטב"א שם דהביא דברי הירושל' הנזכר דלא ממנעי רבנן דרשו בחילוף בין ה"א לחי"ת וכבר התעורר בזה הרב בעל מ"ע להראות דהיה דרכם של חז"ל לדרוש דרשות אלו גם בבבלי והאריך בראיות והטעם נ"ל משום דאמרו בירושל' פ"ק דמגילה תורת הראשונים לא היה ה"א שלהם סתום מכלל דבדורות האחרונים היה ה"א שלהם סתום כמו חי"ת ושוים בצורות האותיות ועי' מהרי"ק שורש ע"א דהוכיח באמת מדברי הירושלמי ומדברי הש"ס מנחות פרק הקומץ דאמרו דחזינן לסופרי דוקני דתלויה לכרעיה דה"א. מכלל דשאר הסופרים לא היו תולין את רגל הה"א. והיה נראה סתום כמו חי"ת ומזה הטעם דרשו תמיד בחילוף. והא דאמרי' (קדושין למ"ד ע"א) א"ת ושננתם אלא ושלשתם דזה הוא שינוי לגמרי בין לשון הכתוב צ"ל דשם הכוונה דישנה שתי פעמים בהפסקה בין למוד ללמוד וממילא מוכח דילמוד ג' ענינים שונים ועי' רש"י שם דישב בענין אחר ע"ש עכ"פ לא מצינו ענין א"ת רק בשינוי הברות והנקודות וער"ז עשו סימנים בתורה: **ודע** כי גם בברייתות א"י ובתלמוד ירושלמי מצינו סמיכות כאלו הנאמרים בלשון א"ת. רק לפעמים מבואר ממש לשון א"ת ולפעמים סתמו הדבר אולם הוא ענין הנלמד מעצמו דכוונו לדרשה זו. כמו במשנה דקנין תורה אמרינן א"ת חרות אלא חרות וכן הברייתא ת"ח מרבים שלום בעולם א"ת בניך אלא בוניך ועי' מכילתא פ' בא דלמדו מקרא דשמרתם את המצות מצוה שבא לידך אל תחמיצנה וע"כ דדרשו דרך א"ת המצות אלא המצות וכן בירושלמי פ"ק דברכות מלאכים אין להם קפיצה שנאמר קריבת על חד מן קמיא קימיא קרינן שהן עומדין וכן בירושלמי ברכות ריש פ' אין עומדין א"ת בהדרת קודש אלא בחרדת קודש ועי' ירושל' פ"ד דשביעית. נפלים יש להם חלק לעוה"ב דכתיב ונצורי ישראל להשיב ונצירי ישראל להשיב הפירוש דבלא וא"ו רק ביו"ד משמע יציר כל מי שנוצר מישראל או בהעדר הוא"ו וגם היו"ד משמע נצר · היינו כל ענף מישראל ישיבו ובעל יפ"מ לא ידע לפרש ועי' ירושלמי פ"ג דנזיר אין שחיטה מחוורת דבר תורה דכתיב וישטחו להם שטוח א"ת וישטחו אלא וישחטו להם שחוט. והיינו בחילוף אותיות כמו כבש כשב תחת חתת וכדומה וכן הוא בספרי פ' בהעלותך מובא (יומא ע"ה ב') אכן על שיטת הרמב"ם דפירש דעיקר דרשת א"ת איננו רק דרך אסמכתא לדבר תורה למען יהיה נסמך הדרש לכתבי קודש ולא יבא לשכחו וא"כ איך יפרש קושית הש"ס (ברכות ל' ע"ב) והא בהדרת כתיב וכן מה דמקשה הש"ס (ר"ה י"ג ע"ב) א"ת לשלש אלא לשליש ושדה שנגמרה שליש מקרי גמר לענין מעשרות ומקשה הש"ס והרי לשלש כתיב. ולשיטת הרמב"ם הרי אין כאן דרשה גמורה רק אסמכתא בעלמא למען יהיה נסמך למקרא ומה איכפת לן אם נאמר בהדרת או נאמר לשלש סוף סוף יכולין לסמוך דרך זה לסימן בעלמא וכבר תמהתי על זה בהגהותי לש"ס וצריך עיון:

הרבה ענינים בתלמוד אין אפשרות לפרשם כפשוטם כי הנגלה מהם היא הגשמה לשי"ת חלילה ולפעמים חירוף וגידוף ג"כ ואנו מוכרחים ומחויבים להאמין כי מורישי הקבלה האמיתית אשר נודעו לנו לצדיקים וקדושים וחכמים מובהקים לא ידברו דברים זרים רק צריכים להאמין כי נאמרו הדברים דרך רמז וסוד נסתר ומורים על ענינים נשגבים מדעתנו עומדים ברומו של עולם וחשבו חז"ל למשפט שלא לגלות אותן הרזים הצפונים וטמונים בדבריהם לפני המון העם ומפ"ז גילו טפח וכיסו עשרה טפחים ופשוטי הדברים המה רק לבושי חיצוני ותחתיהם ענינים יקרים להערות נשגבות לנבונים ומשכילים כמו שהתעוררו כבר ע"ז הרמב"ם והרשב"א עי' רמב"ם פי' המשנה חלק. אחר שהראה טעות שתי הכתות. כת אחת אשר תאמין האגדות על פשוטן ואין סוברים בהם פירוש נסתר בשום פנים. והנמנעות המה אצלם מחוייבי המציאות ועושים כן לפי שלא הבינו דרכי החכמה ואין בהם מן השלמות כדי שיתעוררו מאליהם. ועי' רמב"ם בהקדמתו למורה שכתב בזה"ל וראינו שהדרשות אם יעיין בהם סכל מהמון המעיינים לא יקשה עליו מאומה כי לא ירחק הסכל הנמהר הערום מידיעות הנמצאות הנמנעות. וע' מורה נבוכים פ' א' ושבעים לראשון שכתב כי הערות ורמיזות קטנות בתלמוד המה גרגרי לב מעטים עליהם קליפות רבות עד שהתעסקו ב"א כולם בקליפות וחשבו שאין תחתיו לב בשום פנים עיין שם: **וכת** השנית הן מאותן שבאו לגנות את האגדות ומלעיגים על דברי חכמינו ז"ל. אולם המה סכלים נפתים גרועי השכל. וכמה הם רחוקים מן האנושית אצל החכמים באמת והיא כת ארורה שהם משיבים על גדולים ונשיאים אשר נתבררה חכמתם להחכמים עכ"ל הרמב"ם בפי' המשנה ועי' עוד בהקדמתו לפי' המשנה וז"ל אחר מה שנגלה היו חכמינו ז"ל חכמים גדולים וצדיקים מפורסמים כמו שנודעו לנו מעניניהם הישרים והצודקים לכן החוב לחשוב שהחסרון בא מצדנו מפני שהחכמה נעדרת מאתנו בחולשת השכל וחוזק התאוה עצלות בבקשת החכמה והזריזות בבצע ארבעת שפטים הרעים וזה שאמרו חז"ל (גיטין נ"ו ע"א) המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת ואין לך צואה רותחת גדולה יותר מן הכסילות אשר השיאתו להלעיג על דברי חכמים גדולים כאלו. ולא תמצא מרחיק דבריהם אלא איש מבקש תאוה ונותן יתרון להנאות המורגשות אשר לא העיר לבו בדברים המאירים: **וכת** שלישית המה אותן השלמים מן המעיינים אשר נתברר אצלם גודל מעלת חכמינו ז"ל ויודעים היטב כי חכמינו ז"ל לא ידברו היתולים ונתאמת להם כי בדבריהם יש נגלה ונסתר והם ז"ל דברו באלו הנמנעות בחידות ובמשל עכ"ל הרמב"ם ועי' מ"ש הרשב"א ז"ל בח"א ברכות וז"ל ודע שיש לחכמים דברים נעלמים ורמזים במדרשים ואגדות חתומים ואם נגלו לעיני הסכלים כדברים בטלים ליודעי חן ולמבינים הם ענינים שכליים יש מן האגדות שלא נתנו לדרוש אלא לבעלי הסודות והם רמזו לבעלי חכמה בנין ויסודות וכו' ומקצתם יש מהם נגלה ונסתר כפרי ועלה וכו' ויש מהם נכתבו בלשון נעלם ואין בכולם רק פשוטי דברים לבד וכו' ע"ש. ועי' ג"כ מ"ש עוד הרשב"א בח"א פ' א"ע על מה שדרשו שם בגמרא התשכח אשה עולה על עולות וזבחים ע"ש ומן האגדות אשר אין לפרשם כפשוטם בשום אופן. המה אלו אשר נעלה אותן במספר כאן כמו מה שזכרו. הקב"ה מניח תפילין (ברכות ו' א') הקב"ה מתפלל (שם ז' א') מי מושל בי צדיק. הקב"ה גוזר וצדיק מבטלה (מו"ק ט"ז ב') חזר הקב"ה והודה לאליהו (ברכות ל"א א') עד שהחלהו להקב"ה (שם ושם) הקב"ה מוריד שתי דמעות לים הגדול (שם נ"ט א') מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות א"ל אין שלום בעירך (שבת פ"ט א') הקב"ה קראו ליעקב אל (מגילה י"ח א') הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח (חולין ס' ב') מאי עביד הקב"ה בההיא שעתא א"ל קאמר שמעתא מפומא דרבנן ומפומיה דר' מאיר לא אמר (חגיגה ט"ו ע"ב) תפסו הקב"ה בבגדו ואמר לו אני ואתה נטייל בג"ע (סנהדרין ק"ב א') אתא הקב"ה אידמי ליה כגברא סבא ובא לגלחו בתער השכירה (שם צ"ה ע"ב) ועוד נמצאו הרבה אגדות כדומה לזה אשר הנגלה מהם ח"ו הגשמה וחירוף וגידוף וכוונו חז"ל תחת אגדות כאלו סודות נשגבים אשר אינם נגלים רק לאותן השרידים אשר באו בחצרות החכמה וכבר המה במעלה העליונה להבין הסודות הצפונים בדבריהם: **ועמ"ש** רבינו נסים גאון מובא בכותב בעין יעקב פרק הרואה. על הך דאמרו שם בגמרא מאי גוהא הקב"ה מוריד שתי דמעות לים הגדול כתב וז"ל. ואורחא דפירושא לברורי תחלה דבין משקול הדעת ובין מדברי חז"ל לית ספק שהקב"ה אין לדמותו לשום בריה ואין לפניו לא שחוק ולא בכי ולא אנחה ולא דמעות וכד מבררא הא מתידעא דכל מלתא דאמרוה רבנן הכי לאו על פשטא אמרוהו אלא בתורת משל ודמיון. למשול את המשל בדברים שנודעים בינותינו למראית עין כי היכי דדברה תורה כלשון בני אדם דהא נביאים ג"כ הכי מתלין הנה עיני ה' הנה יד ה' ויחר אף ה' עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל וע"כ ד"מ אף הכין אתיין דברי אגדה ע"ש. ובסוף הדבור הביא הרב הכותב בע"י שם דברי הרשב"א שאמורים כענין זה והביא מקראות אחרות שהנגלה מהם דברים מתמיהים ומגשימים כמו שנאמר במסתרים תבכה נפשי מפני גוה וכן המו מעי לו וכן כי אש קדחה באפי ע"ש וכן הביא בשם רבינו האי גאון שכתב כיוצא בזה: **ומזה** המין המה כל האגדות שבאו בתלמוד ובמדרשות מספרות מסעודות העתידות מן לויתן ושור שרועה אלף הרים בכל יום ומיין המשומר בענביו שדברו כאן ברמז עי' רמב"ם פירוש המשנה חלק ורשב"א בח"א פ' א"ע על מאמר ריב"ל · עין לא ראתה אלהים זולתך זה יין המשומר בענביו וז"ל יין המשומר ונהר יש להם סוד ופשטן של דברים מפני שהיין משמח את הלב ומשכח דאגות המקרים וע"כ רמז השמחה והתענוג בעוה"ב שלא יתערב עמהם שום צער ודאגה. ליין. ואמר שהיין משומר לת"ח מפני שהתורה רמוזה ביין דכתיב ושתו ביין מסכתי לכן אמרו שהיין מתוקן לדבר הנרמז ביין מדה כנגד מדה ע"ש שהאריך עוד. ועי' עוד רשב"א ח"א פרק הספינה אחר שביאר בתחלה סעודת הצדיקים לעתיד בדרך פשוט. התחיל לרמוז אח"כ על סודות הצפונות דבהמות ולויתן הם השכל והנפש ע"ש. ועי' דברי הרמב"ם פרק ח' מהלכות תשובה ורמב"ן בשער הגמול עכ"פ כולם מוכרחים להודות שאגדות כאלו אשר הזכרנו פה בזה הדבור וכדומה להם אשר אינם אפשרים בשכל אנושי ומתנגדים בראשית ההשקפה לעיקרי הדת ויסודי אמונה ע"כ כולם המה רמזים נכבדים לדברים יקרי הערך. רק שהלבישו אותם בלבושים וקליפות רבות והתוך אינו מובן רק לבאי בסוד ה': **ונבא** עתה לבאר המופתים יוצאים מגדר הטבע אשר נמצא ברוב ענין בספרי התלמוד ובברייתות ולהזכיר ג"כ דעת רבותינו הקדמונים והחלטת דעתם וחריצת משפטם. כגון מה שאמרו חז"ל (תענית י"א א') שנקדה לו חמה לנקדימון בן גוריון ולר' פינחס בן יאיר נקרע נהר גינאי (חולין ו' א') וכן הנסים שהראה ר"א בן הורקנוס לחזק דבריו בעובדא דתנור עכנאי מכותלי ביהמ"ד ומן אמת המים (ב"מ נ"ט ע"ב) וכן כל הנסים אשר אירעו לחוני המעגל ולר' חנינא בן דוסא הנזכרים אצלנו במסכת תענית בפרקי דחסידי ועוד הרבה נסים ונפלאות יוצאים מגדר הטבע והמציאות אשר באו בארוכה בתלמוד ויאריך הספור להעתיקם הנה. רק באתי לעורר כי לדעת רובי החכמים ראוי לקחת הדברים כפשוטן ולהאמין שהם דברים ככתבם וכן אירעו נסים הללו לצדיקים וקדושים הללו באמת. וכמו שהחוב על איש אשר בשם ישראל יכונה להאמין כי הנסים אשר כתובים בכתבי קודש המה כפשוטם ונעשו בפועל ממש כן ראוי וישר להאמין כי שינה ה' את הלוך הטבע עבור החסידים והקדושים מבעלי התנאים והאמוראים וכן הוא דעת רבינו האי גאון מובא בכותב לע"י פ"ב דחגיגה וז"ל דע כי דבר זה מקובל היה אצל הראשונים יחד ולא היה אחד מהם מכחיש בו כי הקב"ה עושה אותות נוראות ע"י הצדיקים כמו שהוא עושה ע"י הנביאים ומראה את הצדיקים מראות נוראות כדרך שהוא מראה את הנביאים כי תקנות יש לעולם בדברים הללו ואין בהם הפסד כל עיקר. כי יודע אלהים שאין טוענין בו טענה בטלה וכל מה שנעשה לר"ח בן דוסא וזולתו מאמינים בו ולא מכחישים. וכשצמח מר רב שמואל בן חפני ז"ל וכיוצא בו שאמרו שאין המראות הללו נראות אלא לנביאים ולא נעשו נסים כאלו אלא לנביאים לבד ומכחישים בכל מעשה שנאמר שנעשה נס לצדיקים ואמרו כי אין זה הלכה אף במעשה של רבי עקיבא שצפה בהיכלות ומעשה דרבי נחוניא בן הקנה. ואנו סוברים כי הקב"ה עושה נסים ונפלאות לצדיקים ומראה היכליו עכ"ל רבינו האי גאון. ודברי רבינו שמואל בן חפני מועתקים ברד"ק (שמואל א' כ"ח) בענין בעלת אוב שהעלתה את שמואל שכתב שלא יקובלו דברים ככתבם של חז"ל במקום שיש להם מכחישים מן השכל ע"ש. ואולם אין לנו עסק בדבריו אחר שדברי רבינו האי גאון אביהן של ישראל המה מקובלים אצל כל האומה ואם הרבה חכמים חשבו לפרש עובדא דרבה בר בר חנה (ב"ב ר"פ הספינה) ומעשה דר' אליעזר הגדול שאמר אמת המים יוכיח וכותלי בהמ"ד יוכיחו (ב"מ נ"ט ב'). ומעשה דחסיד אחד ששמע שתי ריבות קבורות במחצלת של קנים מספרות זו עם זו מן הקורות שנתהוו בעולם (ברכות ט"ו ב') שהיה הכל במראה החלום דוקא. ולא ראיה מוחשת ממש בכ"ז מעשה דנקדימון בן גוריון ונסים שעשה ר"ח בן דוסא וכן אלו הנסים שאירעו לשמעון הצדיק בקדשי קדשים (יומא מ"ט ב') וכדומה ענינים אשר מספרים החכמים שהיו בפועל ממש ונתפרסמו אצל כל אנשי הדור קרובים ורחוקים

ורחוקים עד שהיוסיפון לרומיים במלחמות היהודים מספר ג"כ כי דלתות היכל ננעלו מעצמם איזהו שנים קודם החורבן וכן כי נראו אותות מבהילות בשמים ואיך אפשר לפרש כאן שהיו כלם במראית החלום . או דרך רמז ומשל : **ועי'** ריטב"א חידושי ב"ב ר"פ הספינה העתיק דבריו הרב הכותב לע"י ג"כ ר"פ הספינה וז"ל יש מעשיות אשר בפרק זה ענינים זרים לב"א כולם . לפי שלא הורגלו בהם כו' ויש ג"כ במעשיות הללו ענינים נרמזים שלא היו נראים להם במראית עין רק במראית החלום לבד וזה כי כשהחכמים הולכים בים אוקיינוס וגם כשהם מתבודדים ומחשבים בענינים נוראים ובעת השינה יראה להם כעין הרהורים ודברים נפלאים מורים על ענין אחד והגאונים כתבו דכל היכא דנזכר בגמרא לדידי חזי לי היה במראה החלום ולא במראית עין ממש ע"ש ועי' בכותב לע"י בפ"ג דברכות ר"פ מי שמתו בענין מעשה בחסיד אחד ששמע שתי ריבות שמספרות זו עם זו הביא דברי הריטב"א הללו והוסיף בשמו כי הך דפרק הזהב בעובדא דר"א בן הורקנוס דאמר כותלי בהמ"ד יוכיחו היינו כי חכם אחד נתנמנם בבית המדרש וראה זאת בחלומו ע"ש . וסיים הכותב בזה"ל ולפ"ז הך מעשה בחסיד אחד ועובדא דזעירי ואבוה דשמואל דאזלו לחצר מות (ברכות שם) יתפרשו ג"כ בכי האי גוונא ומזה הרבה נסים ונפלאות אשר באו בש"ס עכ"ל . ודברי הריטב"א נובעים מדברי רבינו חננאל הובאו דבריו בשיטה מקובצת (ב"מ פרק הזהב) וכן פירש בשיטה מקובצת (ב"מ פרק הפועלים פ"ד ע"א) מעשה דרבה בר נחמני דאמרו דשתי כתות דפליגי במתיבתא דרקיע ואמרו מאן מוכח רבה בר נחמני היה זאת בעין חלום והראה לו זאת סמוך למיתה . כדי שיצא מן העולם בנחת . וכן פירש רבינו אלפסי בתשובה את מעשה דר' בנאה דהוי ציין מערתא ואשכח לאברהם דהוי גאני בכנפה דשרה (ב"ב נ"ח א') שהכל היה במראה החלום וכן ראיתי זה שנים הרבה בספר ישן נושן כפתור ופרח להרב ר' יצחק הפרחי כי העתיק ג"כ דעות הגאונים שהרבה דברים תמוהים בתלמוד יכולין להתפרש ע"ד זה שהיו מתנמנמים בבהמ"ד וראו הענינים תמוהים בדמיון ובמראה החלום . ועי' ג"כ רמב"ם פירוש משניות למשנה ראשונה דפרק חלק שכתב באמצע דבריו וז"ל . ועוד אחבר חבור אקבץ בו כל הדרשות בש"ס ואסבור בם סברות שיהיו נאותים לאמיתת הענין ואגלה מן הדרשות מהם שבאו דרך הפשט ואשר מהם היה משל ואשר מהם היה בחלום וזכרו אותם במאמר פשוט ומוחלט כאלו היה בהקיץ עכ"ל . וכן תמצא חכמי התלמוד מספרים על איזה מראות והשמעת ב"ק שהגיעו לאזנם שהיה בחלום עי' (חגיגה י"ד ע"ב) וז"ל הלך ר' יוסי הכהן וסיפר דברים לפני ר"י בן זכאי ואמר אשריכם אשרי יולדתכם אשרי עיני שכך ראו ואף אני ואתם בחלומי מסובין היינו על הר סיני ונתנה עלינו ב"ק מן השמים עלו לכאן עלו טרקלין גדולים וכו' . ראינו דשמיעת בת קול הגיע להם במראה החלום ומהו המין יתפרש לשון ב"ק שהזכירו חז"ל בעובדא דרבי בנאה ובעובדא דרבה בר בר חנה שהיו כולם בחלום . אכן בהרבה מקומות שהזכירו חז"ל ענין ב"ק צריכין לפרש שמיעה בפועל ממש שבא להם מן השמים כמ"ש במ"א : **והנה** אם אמת שהצעתי לפני הקורא דעת הגאונים . כי הרבה אגדות יכולין להתפרש ע"ד מראית החלום אבל צריכין להודות כי בהרבה אגדות אין אפשרות להבינם . כי אם כשיקחו הדברים על פשוטם דברים ככתבם וכשיטת רבינו האי גאון דהקדוש ב"ה לא אפס חסדו ואמתתו מאתנו וכמו שהיתה השגחתו הפרטית מחופפת על עדת הנביאים לפעול על ידם או למענם ובעבורם נסים נגלים יוצאים מהלוך הטבע כן פועל בכחו זה . גם עבור הצדיקים אשר מקדישים עתותם לעבודת ה' ואשר הבינם מדעת ושכלם לעמוד לשרת לפני ה' בקודש וכן הוא דעת הרשב"א בח"א מובא בכותב לע"י פ"ק דחולין בעובדא דרבי פינחס בן יאיר שנקרע נהר גינאי ע"י ר"פ בן יאיר וכתב וז"ל ממה שנתפרסם פרסום רב בתורה גם בספרי התלמוד שמחויבים להאמין הוא התחדש אות ופלא לעת צורך לעם כולו ע"י הנביא או אפילו לאחד מן החסידים ונמשך הענין מאבות לבנים עד שתמצא לרבותינו ז"ל בהרבה מקומות מספרים ג"כ כמו שקרה לרבי אליעזר בן הורקנוס וחכמים בתנורו של עכנאי וענין רבה ורבא (אולי כוונתו לרבה בהך דפ' הפועלים שהזכרנו דאמרו מן נוכח רבה בר נחמני . ורבא היינו דשלחו ליה שלמא מרקיע) . וכדומה עכ"ל הרשב"א . והנה ראינו בזה שתי שיטות שונות ואין בידי להכריע אכן עין בקורת יודע להבחין ולהכיר מן המאמרים בעצמם איזהו מהם מוכרחים אנו לקחת על פשוטם ואיזהו מהם יכולין להתפרש שהיו בחלום וברמיון : **דרך** משל הנהוג אצל חז"ל הוא אחד מן ל"ב מדות דר' אליעזר בנו של יוסי הגלילי באגדה והז"ל השתמשו בדרך זה ברוב ענין לבאר המקראות וכן להשיב לחכמי עמים ולצדוקים עת עוררו טענות נגד התורה וע"פ הרוב גם הלבוש החיצון אשר הלבישו בו חז"ל דבריהם נחמד להשכיל ומתוק לחיך ועי' ריש מדרש קהלת וריש מדרש חזית מה שהגדילו חז"ל ענין המשל ואמרו שם אל יהי המשל קל בעיניך שע"י המשל אדם עומד על עומקה של תורה . ועיין בהקדמת הרמב"ם לספר המורה באריכות מענין המשל ולדוגמא ארמוז כאן על איזהו משלים נחמדים . כמו (ברכות ל"ג ב') משל למה"ד למלך בו"ד וכו' והיו משבחים אותו בשל כסף ועי' מורה פרק נ"ו לראשון מה שהראה עומק זה המשל ועי' (שם ס"א ב') לשועל שהיה מהלך על גבי הנהר עוד (תענית ז' ב') אילן אילן במה אברכך וכן מצינו (בעבודת כוכבים ה' ב') משל למה"ד לב' ב"א אחד אוהבו ואחד שונאו לאוהבו נפרע מעט מעט . ועי' שם (נ"ד ב' נ"ה א') הרבה משלים נעימים ובפרט תשובת רבי עקיבא לזונין שהיסורין נאמנין בשליחותן . והמשל הנחמד מן איש אחד שהיו בני אדם מפקידין אצלו בעדים . ועי' ג"כ (ב"ב ט' א') מה שהשיב ר"ע לטורנוסרופוס על השאלה אם הקב"ה אוהב עניים למה אין מפרנסם ועי' (ב"ר פי"א) מה שהשיב ר"ע לטורנוסרופוס נידון קדושת יום השבת ע"פ משל נחמד ותשובת רבינו הקדוש לאנטונינוס על שאלתו דגוף ונשמה יכולין לפטור עצמם מן הדין (סנהדרין צ"א ב') ועי' מדרש (ויקרא רבה) מה שהשיב ר"י בן קרחה למין אשר שאלו כתיב בתורה אחרי רבים להטות ואנחנו המרובים ואתם המעטים ועוד נמצאו הרבה תשובות נכונות מה שהשיבו ר"ע וריב"ק ור' יוסי ור' יהושע בן חנניא ובין האמוראים היה ר' אבהו מפואר בזה על שאלת המלכים והכופרים דרך משלים נעימים ונחמדים ויאריך הענין לרמוז על כלם . ולא באתי פה רק לעורר על המעיין : **ובפרט** שבחו חז"ל את ריב"ז שלא הניח משלות שועלים ומשלות כובסים (סוכה כ"ט א'. ב"ב קל"ד א'). ובמסכת סופרים העידו כן על הלל הזקן . ועל ר"מ העידו חז"ל (סנהדרין ל"ח ב' ל"ט א') שהיה יודע שלש מאות משלות שועלים ומשלות כובסים ואנו אין לנו רק שלשה ועליו אמרו במשנה (סוטה מ"ט א') משמת ר"מ בטלו מושלי משלות . והנה רש"י בסנהדרין פירש שם כוונת חז"ל על שלשה משלות שועלים אשר אצלנו . ואולם נמצא ג"כ אצלנו בתלמוד מפוזרים הרבה משלות שועלים ונוסף על המשל משועל ע"ג הנהר אשר הבאתי למעלה מברכות (ס"א א') ומצאתי במדרש רבה עוד יותר עי' מדרש קהלת פיסקא כאשר יצא מבטן אמו כן ישוב שמה . גניבא אמר לשועל שמצא כרם מסויג מכל פנותיו ע"ש ויערב לתכך . ועי' מדרש תולדות סוף פ' מ"ד מה שדרש רבי

יהושע בן חנניא אסקוליסטקא דאורייתא ארי טורף טרף . ועמד לו עצם בגרונו אתא הדין קורא מצראה ע"ש . ואין המקום כאן לרמוז על כל המשלים בתלמוד ולהעבירם במספר כי המצע קצר מהשתרע ענינים רבים כאלה . ובמסכת ברכות לבד מצאתי עשרה משלים יפים ונעימים ובפרט בתוספתות ובתורת כהנים ובריותות : והמה מרובים ואין לפורטם כאן רק באתי לעורר על המעיין כי המשל אצל חז"ל הוא חלק נכבד מדרשות הנהוגות אצלם הן אצל התנאים והן אצל האמוראים וחכמי ארץ ישראל בזמן האחרון מעת אשר התרשלו בלמוד ההלכות השלימו דרכי הדרוש והשתמשו עוד יותר בדרכי המשל בכל אופן דרשותיהם אשר ימצא המעיין בפסיקתא ובתנחומא . ובמדרשים האחרונים הרבים בכמותם אשר נקבצו באו אלינו ע"י חכמי ארץ ישראל האחרונים . אכן לא ישוו במעלותם ליפים וברעיונות נשגבות לאותן המשלים של תנאים הראשונים אשר מפוזרים בברייתות שרמזנו למעלה עליהם : **ומדרכי** המשל אשר נהגו חז"ל בדרשותיהם הוא ג"כ להמשיך המעשים שנתהוו להציגם לעין הקורא דרך ויכוח מה שטענו זה עם זה . ונתנו חז"ל טענות בפי המתווכחים איך הצדיק כל אחד דרכו להתנצל על פעולתו והמשיכו חז"ל הענין לפעמים על מלכים ושרים מן העמים כגון נבוכדנאצר ונבוזראדן והמן ואחשורוש כמו שמובא ברוב ענין בפרק חלק ובגיטין פרק הניזקין ובפ"ק דמגילה . ואם תרצה לפרש שהיו לחז"ל ענינים אלו בקבלה מטענות המלכים האלה אין בכך כלום . אכן כיון שמצינו שהשתמשו חז"ל בטענות כאלו אף על חיות ועופות ודגים וגם על דוממים כגון חרים וגבעות ואותיות . צריכין ע"כ לפרש שזה היה אצלם מדרכי המשל וכעין מליצת השיר להשים הדברים בפי האנשים אשר מתעסקים בענין אחר ולהציב שטען כל אחד כפי מה שהיה באפשרות להשיב אם היה בו מדע והיה מבין עקרן של דברים וסבותם כעין משלות שועלים שהבאנו למעלה שטענו האריות והשועלים וע"י המשל אדם עומד על עומק הדברים כן ויכוח דיוזגי הלזה נצרך מאד לבירור הענינים ולהוציא מהם דברי מוסר וחיזוק יסודי האמונה . אשר הדרך הזה מסולל ומוכשר לפעול על המון השומעים ולעורר לבבם לתכלית הנרצה . וכבר התעוררו בזה התוספות (עבודת כוכבים י"א א' · חולין ז' א') על מה שהזכירו שם הרים וגבעות בקשו עלי רחמים אמרו עד שאנו מבקשים עליך נבקש רחמים על עצמנו וכתבו התוס' לא שהשיבו ההרים וגבעות כך אלא היה אומר בלבו כך היו יכולים ההרים והגבעות להשיב . ועיין ריטב"א מובא בע"י שם בענין השני וז"ל לא שההרים מבקשים רחמים אלא הכי אמרה הברייתא . אליעזר בן דורדיא אמר בלבו להרים הם עצמם צריכין לרחמים ואלו היה להם פה היו משיבים כך וכעין זה מצינו בהרבה מקראות ולא שמדברים ומשיבים כמו ותאמר להם הגפן החדלתי את גפני ואת מתקי וכן פרק שירה שהעופות והחיות מקלסים לא שהם אומרים כלום אלא סברא היא . שאם היה להם פה לדבר יש להם לומר כך עכ"ל הריטב"א . וכן כתב הרשב"א מובא דבריו בכותב לע"י פ"א דחולין בטענות ר"פ בן יאיר עם נהר גינאי כתב בזה"ל וז"ל ממה שלא יעלם ממך שנהגו חכמינו ז"ל ברוב פעמים להמשיך הפלא או המעשים המתחדשים דרך ויכוח כאלו נתחייב הענין כך מצד הכרח הטענה עד שתמצא לחז"ל משתמשים כן אף בבריאת הנבראים אשר בראם הש"י . מרצונם וחפצם כאמרם ז"ל כל מעשה בראשית לדעתם נבראו (ר"ה י"א א') ומן הנמנע להיות הנברא מן אפס מוחלט מסכים על דבר קודם הבראו וצאתו מן הכח אל הפועל . ואיך יברא לדעתו קודם היות לו מציאות בכח וכ"ש בפועל ואמרו חז"ל (חולין ס' ב') אמרה לבנה א"א לשני מלכים להשתמש בכתר אחד א"ל הקב"ה לכי ומעטי את עצמך . וכדומה במקומות הרבה . וזה כלו אינו רק דרך הרחבת משל לכוונות ידועות מועילות הרבה ומישרות אל אמיתת אמונה בחידוש העולם והשגחה ולסבות אחרות רבות התועלת וכאן היתה בויכוח החסיד ר"פ בן יאיר עם נהר גינאי לפרסם לנו שהמחויב לאדם ומכ"ש להחסידים להיות נמנעים להוציא דברים הטבעיים מגדרם לפלא כי אם לצורך גדול ולצורך מצוה הצריכה בשעתה עם היות להם ממשלה מצד הנפש לפעול בפלא עכ"ל הרשב"א : **ומזה** המין המה הרבה טענות בדברי חז"ל אשר טענו דוממים או אילנות או בעלי חיים בלתי מדברים עם בני אדם כמו מאמר ריש לקיש (סנהדרין ק"ח ע"ב) תשובה נצחת השיב עורב לנח רבך שונאני ואתה שנאוני . וכן מצינו דאמרה יונה יהיו מזונותי מרורים כזית ביד ה' (ערובין י"ז ב') וכן טענות האותיות עם הקב"ה כמו דאמרינן בירושלמי פ"ב דסנהדרין תנא רבי הושעיא עלה יו"ד ונשתטח לפני הקב"ה ואמר רבון העולמים עקרתני מן הצדקת הזאת . ועוד שם אמרו עלה ספר משנה תורה ונשתטח לפני הקב"ה ע"ש . וכן מצינו הרבה פעמים אמרה מדת הדין לפני הקב"ה . עי' ירושלמי שם · עוד מצינו אמרה רוח פסקנית לפני הקב"ה (סנהדרין מ"ד ע"ב) ובמדרש פ"ח חסד אמר יברא אמת אמר אל יברא צדק אמר יברא שלום אמר אל יברא וכן מה שאמרו בירושלמי פ"ב דמכות שאלו לחכמה חוטא מה עונשו והנה חסד ואמת וחכמה אינם רק תוארים ומדות ואיך יתכן דישאו ויתנו ויטענו טענותיהם וכ"ז אינו רק מה ששמו חז"ל מה שיש לטעון בבריאת אדם . מן התנהגותו לטוב או לרע ע"פ נטיותיו אשר בו והחכמים עושים זה כעין מליצת השיר . ומזה המין מה שמצינו בבראשית רבה מובא ג"כ במורה פ"ה לשני הארץ צעקה על רוע מזלה . אני והם נבראנו כאחד העליונים חיים ותחתונים מתים וכיון שהתחתונים מתים איך צעקה על רוע מזלה ע"כ כי חז"ל אמרו שהארץ אלו היה לה פה היתה יכולה לטעון כך . ועי' מורה פרק כ"ט לשני : **וכן** מה שספרו חז"ל מפסקי אנשי סדום וטענותיהם (סנהדרין ק"ט ב') וטענות קרח וכת' שלו נגד משה (שם ק"י א') וטענות סנחריב עם בעלי צבא שלו (שם) וכל הענין מן דוד וישבי בנוב (שם צ"ב א') וטענות נבוכדנאצר ספרא דמרודך בלאדן עם מרודך וכן דברי נבוזראדן (שם צ"ו ע"ב) וכן כל דברי המן ואחשורוש וענין שטנה שלו (מגילה פ"א) אם נרצה לפרשם כפשוטם שהיה מקובל לאבותינו כך נוכל לפרש כמ"ש למעלה פרק י"ח אכן יש לפרש ג"כ שהיו דרך מליצת השיר ובדרך משל אשר נהוג אצלם להסביר כל מה שהיה אחד יכול לטעון לפי מעמדו ומצבו ולהשיב בהצדיק פעולתו וזה הדרך נאות להבין ענין מה להעם . ולטעת על לבבם תוכחת מוסר ויראת ה' . שיקחו מקרה אחת אשר קרה ויציגו אותם לדוגמא עם כל הסברות האפשרות להצדיק או להתעיב איזו מדות נכונות או בלתי נכונות והחופש בעין פקוחה וחודרת ימצא הרבה מאמרי חז"ל הולכים ע"ד זה ולא באתי רק לעורר על המעיין : **עוד** נתנו לנו חז"ל כלל גדול (חולין צ' ע"ב) דברי חכמים גוזמא ועי' ג"כ עירובין י' (ע"א) וסימנך מתניתא גוזמא ועי' ג"כ ריש עירובין בשלמא בר קפרא גוזמא והביאו חז"ל בחולין מן שלשה מקומות אשר דברו חז"ל בהפלגה במספר שלש מאות ומזה המין הוא מה שזכרו חז"ל (בכורות נ"ד ב') מביצת בר יוכני ששברה ג' מאות ארזים וכן מה שאמרו (יבמות ט"ז ע"ב) שיש לו ג' מאות הלכות בצרת הבת . וכן ספרו מדואג האדומי שהיה לו ג' מאות הלכות במגדל הפורח באויר (סנהדרין ק"ו ע"ב) ור"א בן הורקנוס אמר בשעת מיתתו שיש לו ג' מאות הלכות בנטיעת קישואים (שם ס"ח א') ואמרו על דבי יוחנן בן נרבאי

שהיה

שהיה אוכל ג' מאות עגלים ושותה ג' מאות גרבי יין (פסחים נ"ז א') ועיין רשב"ם (שם קי"ט א') ד"ה משאוי שלש מאות פרדות לבנות וכתב רשב"ם לאו דוקא וכן כל שלש מאות שבש"ס ע"ש. וכן מצינו ג' מאות כודנייתא נרגא דפרזלא דשליט בפרזלא שדר נבוכדנצר לנבוזראדן (סנהדרין צ"ו ב') ועי' הגהות מהר"י ברלין שרמז שמה לעיין בדברי רשב"ם פסחים אלו ועי' (גיטין ס"ח א') שלש מאות מיני שידין היו בשיחים. ועי' (כתובות קי"א ב') ובצרתי ג' מאות אשכולות ליום ועי' מאור עינים פ"כ שהביא עוד מהך דג' מאות משלות שועלים (סנהדרין ל"ח ב') ומהך דג' מאות הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה (תמורה ט"ו א') וכן מצינו ג' מאות גרבי יין (שבת י"ג ב') וע"פ זה לא קשה קושית התוס' (סוטה ל"ד א') ד"ה יותר מן שלש מאות מיל ולק"מ משום דלאו דוקא הוא כמו כל שלש מאות שבש"ס: וכן דרך הש"ס לתפוס מנין ששים בהפלגה כמו שכתבו התוס' (ב"ק צ"ב ב') ד"ה שיתין רהיטי רהיט דאורחא דגמ' בהכי כמו בסמוך שיתין תכלא מטו לככא דקל חבריה שמע ולא אכל. ועי' (חולין נ"ח ב') שתין מיני דפרזלא תלו ליה בקורנסי' עכ"ל. והגאון מהר"י ברלין רמז לעיין רש"י (שבת צ' ב') ד"ה שיתין גושפנקי דכתב רש"י דלאו דוקא ועי' מהרש"א ח"א לש"ס (ברכות נ"ז ב') על מה שאמרו שבת א' מס' בעוה"ב שינה אחד מס' במיתה. וכתב מהרש"א דששים לאו דוקא כמ"ש התוס' ב"ק ע"ש. ומזה המין מה שספרו (בכורות נ"ח ב') מביצת בר יוכני שטבעה ששים כרכים. וכן מה שאמרו (ב"מ פ"ד ב') הוי מייכין ס' נמטי ס' ספוגאי ס' ארנקי. וכן מ"ש (ב"מ פ"ה ב') מחיוהו לאליהו שיתין פולסי דנורא וכן הוא (חגיגה ט"ו א') וכן מצינו (מגילה ז' ב') קריבי ליה שיתין צעי דשיתין מיני קדירה ואכלו בהו שיתין פלוגי ע"ש: עוד נהגו לתפוס מנין תליסר ולאו דוקא עי' רש"י (חולין צ"ה ב') שדר ליה תליסר גמלי ספק טרפות ועי' רש"י (שבת קי"ט א') ד"ה וזבני' בתליסר עיליתא דדינרי כתב רש"י שם וגוזמא בעלמא היא וכן בכ"מ דנקט תליסר כגון תליסר גמלי ספק טרפות וכן תליסר טבחי דלעיל ע"ש. ומזה המין הוא ג"כ מ"ש (שבת קל"ה א') אהדרי על תליסר מהולאי עד דשויה כרות שפכה וכן מה שספרו (חגיגה ט"ו ב') דאלישע אחר שדר לינוקא לתליסר כנישתא וכן אמרו (שבת ק"י א') תליסר חמרי חיורתא ועוד התעוררו המפרשים דדרך הש"ס לנקוט ג' פרסי דרך גוזמא כמו(מגילה י"ד ב')מלמד שהלך לאורה ג' פרסי דלאו דוקא וכן בריש פרק הרואה בעוג מלך הבשן שעקר טורא מן ג' פרסי וכן רהט ג' פרסי בחלא (כתובות ס' ב')וכן רהיט ג' פרסי באגמא(סוכה נ"ב א')ועי'(שבת צ"ד א' יומא כ' ב')וכבר האריך בזה הרב בעל מ"ע. ועוד ראיתי כי התעוררו בזמננו איזהו משכילים לפרט כל המספרים בלשון חז"ל אשר לאו דוקא נאמרו לכן לא רציתי להאריך כי אין זה מגמת חבורי לפרט כל המקומות רק באתי לעורר ע"ד חז"ל בדרכי התלמוד והדורש והמבין יבין מדעתו יותר מן מה שכתוב כאן: עוד ראיתי לעורר בפרק זה על הרבה מקראות בכתבי קודש אשר נעתקו בלשון חז"ל בשינוי מן מה שנמצאו אצלנו ע"פ המסורה כמו שהתעוררו התוס' (שבת קכ"ח א') ונתן הכסף וקם דרך הש"ס לקצר לשון המקרא כמו (עירובין ס"ח א') בצר אל יורה וכן (ברכות נ"ה ב') שנאמר כל החלומות הולכין אחר הפה. ועי' תוס' (עירובין ב' א') ואל פתח אולם הבית ופסוק זה אינו בשום מקום ע"ש. וביותר תראה (ברכות ס"א ב' עירובין י"ח ב') דהעתיקו איזה תיבות אלא מעתה וילך אלקנה אחר אשתו ורש"י הוסיף שם ואלקנה נביא היה ובאמת לא נמצא פסוק זה בשום מקום כמו שהתעורר הרש"ל והמהרש"א וכן פסוק וילך יהושע בתוך העמק אשר נעתק (מגלה ג' א') לא נמצא בשום מקום כאשר התעוררו התוס' ועי' (זבחים קי"ט ב') אלא מנוחת ארון דכתיב ויהי בנוח הארון וכ' רש"י חפשתי ולא מצאתי ועי' רש"י (זבחים קי"ח א') אמר קרא ולו תאנת שילה וכתב רש"י חפשתי ולא מצאתי ועי' תוס' (שבת נ"ה ב') ד"ה מעבירים כתב רש"י דהש"ס חולק לפעמים על המסורה כמו שדרשו בירושלמי פ"ק דסוטה על שמשון דשפט מ' שנה ואצלנו לא נמצא זה רק מבואר במקרא דשפט עשרים שנה ועי' תשובת הרשב"א סי' פ"ח על מה שאמרו בש"ס (סוטה י' א') זכור לי עשרים ושתים שנה ששפטתי את ישראל ע"ש ועי' בספר יד מלאכי סי' רפ"ג דהאריך מה דנמצא אצלנו בברייתא דשנו חכמים לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות ועל פי המסורה כתיב נאם ה' צבאות ושם העתיק דברי הריטב"א כתב יד בחידושיו לב"ב על הא דאמרו (ב"ב קכ"ג ב') דכתיב ובני מנשה חפר וישעי. ובד"ה לא נמצא רק אלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי. וכתב שדרך הש"ס לשנות בפסוקים ופעמים שמוסיף כמו (תענית כ"ט ב') לתת להם אחרית ותקוה ובמקרא נאמר לתת לכם אחרית ותקוה (באמת בש"ס שלפנינו נאמר לנכון לתת לכם) ועי' בספר ב"י מענה חי"ת שהעתיק זה מן הרמב"ן וע"ש שהתעורר עוד מהרבה מקומות שהעתיקו חז"ל לשון המקרא שלא כהוגן והראה עוד (שבועות ל"ה ב') מעתיק הש"ס מקרא ופינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ובמקרא לא נאמר הכהן וכן העתיקו בגמרא (מועד קטן דף ה' א') ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי לשרתני ובקרא ליתא תיבת לשרתני. וכלל הדבר דחכמינו ז"ל לא הצריכו להעתיק הדברים ככתבם וכלשונם רק מה שהיה נצרך לענינם. ולפעמים צרפו המאוחר והמוקדם ועשו מזה ענין שהמכוון א'. וכמו שכינו זאת למקרא ואמרו שנאמר כל החלומות הולכים אחר הפה וכן הוא בש"ס (ב"ק פ"א ב') עליו הכתוב אומר מהיות טוב אל תקרא רע ומקשה הש"ס ומי כתיב כה"ג ומשני משום שנאמר אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך.ועי' (ב"מ ק"י ב') עובר משום בל תשהה אע"ג דלא נמצא כן במקרא דרכם לקצר ולהביט רק על הכוונה משום שנאמר אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ע"ש: מעניני המזיקין ועין הרע ורוח רעה אשר בא מזה בש"ס בלי ספק צריכין לקחת הדברים כפשטם ואין לסבור בהם סברות ולפרש בענין רחוק אחר שפשטות הדברים מורים שהאמינו במציאותם וספרו מהם טבעם וגדרם והלוכם. עי' (חגיגה ט"ז א') ששה דברים נאמרו במזיקים שלשה כמלאכים ושלשה כבני אדם. והמשנה באבות אומרת ג"כ המזיקין בע"ש ביה"ש נבראו. וכן האמינו במציאותם כל יושבי מזרח ומערב במשך זמן תנאים ואמוראים וכן בכישוף ובלחשים. ואם אמנם הרמב"ם ז"ל בפי' המשניות פ"ג דעבודת כוכבים במשנה שאלו את הזקנים ברומי וכן בהל' עבודת כוכבים ס"פ י"א דעת אחרת עמו. בכל זאת סתם לשון הברייתות והתלמוד במקומות רבים אין לפרש כלל בדרך משל וחידה רק דברים ככתבם. אכן ע"ז יש להתעורר כי יש הבדל גדול בין הבבלים לחכמי ארץ ישראל אע"פ ששניהם האמינו במציאותם ומספרים לנו איך דברו עמהם ואיך פעלו לפעמים ענינים נפלאים כמו בהך דירושלמי תרומות בקיסר דיקלאטינוס איך חממו הדימוסיאות ועי' מדרש רבה פ' בראשית ופ' תולדות אבל לא האריכו לשון כ"כ כמו בבבלי כי שם יבואו הסיפורים ברוב ענין שהיו השדים בני ביתם והיו משמשים אותם לצורך הליכות ביתם. עי' (חולין ק"ה ב') דרב פפא השתמש עמו להביא לו מים. וכן מספרים בפרק ערבי פסחים איך הזהירו אותם שלא ילכו בשוק בלילי רביעית ור' יוסף מספר הרבה מן יוסף שידא (עירובין מ"ג א' ב"ב ריש פרק הספינה). וכן מענין הלחשים לא תמצא דבר בירושלמי אבל הבבלים הרבו לספר מהם והזכירו (שבת פ"ו ב') הרבה לחשים וכן בריש מגילה נזכר דיאמר עיזא דבי טבחי שמינא מינאי וכן (גיטין ס"ח ב') לשברירי דיומא לימא הכי ולשברירי דלילא לימא הכי. וכן הוא בעבודת כוכבים(י"ב ב')וכן בפרק ערבי פסחים הזכירו הרבה לחשים וסכנת זוגות ובכולם אין היקש הטבעי גוזר אותם ועוד יש בהם איסור דרכי אמורי. ועי' תשובת הרשב"א סימן תי"ג לישר המעוקלות ולישב הסתירות בזה: מענין הרפואות מצאנו בברייתות שהזהירו על התנהגות הרבה להעמיד הבריאות ולעשות אופנים שלא יחלו ולהציג נוכח עינינו איזהו דברים קשים לגוף ואיזהו מתוקנים ומוכשרים ואיך יתנהג אדם במרחץ ובסעודה ובדרך ארץ. והמאמרים רבו בזה מפוזרים ברוב המסכתות לא כן בתלמוד בבלי מצינו מאריכים לשון בעניני רפואות ולחשים וסגולות שונות ומפורשים בכתובות ס"פ המדיר ובגיטין פרק מי שאחזו וכן ספ"ו דשבת ובפ' ערבי פסחים המעיין ידרשם משם. גם מעניני החלומות ופתרונם ואיך האמינו בהם איזהו חכמים תמצא לחז"ל ברכות פ' הרואה ובירושלמי ובמדרש קינות. גם האמינו כי בנים וחיים ומזונות לאו בזכותא תליא רק במזלא והוסיפו להאריך (שבת קנ"ו א') מי שנולד במזל זה יהיה עשיר וכדומה ע"ש וכבר טרח הרשב"א בתשובה סי' ת"ח ות"ט לישב הסתירות אשר נראו בענינים אלו דמצינו הרבה מאמרים בתלמוד מורים ההפוך מזה ואין כאן מקומו:

ודע עוד כי הרבה ענינים בש"ס נשמטו לפנינו מה שהיו לפני הקדמונים עי' שאלתות פרשת בראשית גבי יוסף מוקיר שבא מביא הגאון גירסת הש"ס חזא העובד כוכבים לסדרא דיוסף וחנק נפשיה וסיום זה לא נמצא אצלנו בתלמוד כאשר התעורר כבר הגאון מהר"י ברלין וכן בשאלתות פרשת עקב במעשה דארטבן ורבי שגר ליה מזוזה מוסיף בעל שאלתות על גירסת הירושלמי פ"ק דפאה בזה"ל כי מיד נכנס שד בביתו של ארטבן ולא היה לו רק בת אחת והרופאים לא הועילו נטל רבי את המזוזה ושם לה על הפתח ומיד ברח השד ודבר זה לא נמצא אצלנו.ועי' ג"כ (מעילה י"ז ב') בעובדא דבן תמליון נשמט ג"כ ענין כדומה שנכנס שד לבתו של מלך ורש"י מביא זאת בשם אגדה. ועי' (יומא ע"ז א') נשמט אצלנו בש"ס ענין ארוך מדוביאל שר בבל ונמצא אצלנו בעין יעקב ועי' ג"כ בעין יעקב פ"ק דמגילה נידון הסיפור מכרך גדול שברומי ואינו לפנינו בתלמוד פ"ק דמגילה. ועי' ג"כ ספ"ק דסוטה נשמט בתלמוד מאמר ארוך נידון העלם מקום שמת משה ואיתא בעין יעקב במקומו שם וכן בהלכות גדולות מביא הרבה מאמרים מן התלמוד כמו בהל' ברכות פ"ג במזוזה מצות עשה שהזמן גרמא סד"א הואיל וכתיב ביה בשכבך ובקומך תהוי במצות עשה שהזמן גרמא וכו' ולא נמצא (ברכות כ' ב') וכן בשימושא רבא על הלכות תפילין שחברו רבי שלום גאון מביא הרבה מאמרים מן אמוראים שאין להם רמז וזכר בתלמוד כאשר כבר התעוררו על זה הקדמונים מובא בטוא"ח הל' תפילין.ועי' פחד יצחק ערך גנבא במחתרתא שהביא גמרא ישנה דפוס פורטוגאל הוספות הרבה מה שלא נמצא לפנינו בש"ס. וכן כל הספורים שלא היו לכבוד לפני איזה חכמי התלמוד נשמטו אצלנו כמו הספור מן אבוה דשמואל עם הדין אשה מדיתא מובא בהלכות גדולות הל' קדושין. וכן עובדא דברוריה אשת רבי מאיר נזכר בתלמוד (עבודת כוכבים י"ז ב') רק ברמז ורש"י שם מבאר הדבר ע"י מה שנודע לאיש מפי איש בע"פ ונשמט בתלמוד: וכן להיפך תמצא בתלמוד איזהו ענינים אשר נתוספו מן הגאונים מזמן האחרון זמן רב אחר חתימת התלמוד כמו שהעיד רבינו שרירא גאון בתשובתו שקבלה בידו דמשמעתתא ריש קדושין עד בכסף מגלן הוספה מרבנן סבוראי וכן (סנהדרין מ"ג א') היוצא ליהרג משקין אותו קורט של חלתית אמר ר' רובאי דמן רוב (בתלמודנו ליתא שם אמורא זה) מסתברא משל צבור. ור' רובאי זה היה מרבנן סבוראי וכן הך (גיטין ז' א') ר' גביהא מארגיזא אמר ביה טעמא על קרא קינה ודימונה ועדעדה וכן המאמר השני על קרא צקלג ומדמנה וסנסנה וכ"ז הוספה מרבנן סבוראי.ועי' תוס' (כתובות ב' ב') כ"מ שנזכר פריך ר' אחאי הוא מרבנן סבוראי והקרוב לומר כ"מ שנזכר רבנאי (ב"מ ב' א') הוא מרבנן סבוראי וכן רבה תוספאי שנזכר (יבמות פ' ב') היה מרבנן סבוראי. והרמב"ם בפירוש המשנה (פ"ד דזבים מ"ז) העיד כי לשון הגמ' (נדה ד' ב') מאי מידף דכתיב קול עלה נדף הוא תוספת מרבנן סבוראי. ועי' רש"י (יומא ס"ב ב') ד"ה ומוספים של שבת דסיים ולא גרסינן וכו' ושיטתא דרבנן תרביצאי ועי' תוס' (מנחות פ"ב ב') ד"ה ובתרביצא אמרו היינו ענין שהוסיפו רבנן בבית המדרש על הש"ס.ובפרט מצאתי בריטב"א לב"מ שהתעורר על הרבה סוגיות במסכת ב"מ שהם הוספה מר' יהודאי גאון וכן הוא בשיטה מקובצת ב"מ על יותר מן עשר סוגיות במסכת זו העיד דהוספה הוא מרבינו יהודאי גאון עי' בחי' לב"מ (דף ג' א') ד"ה בין לרבנן בין לר"י כל הלשון זה עד תני רבי חייא אינה מעיקר הגמרא אלא מלשון רבי' יהודאי גאון ופסקוה ספרי בעיקר הגמרא והרבה יש כיוצא בזה במסכת זו עכ"ל. ועי' שיטה מקובצת לב"מ ט"ו ע"ב ד"ה בין לרב בין לשמואל האי לארעא במאי נחית דהיא הוספה מרבינו יהודאי גאון ודף י"ט ע"ב ד"ה בבריא כאן בשכיב מרע ועוד הרבה. ועי' מהרש"א בח"א תענית דאגדה זו (תענית כ"ה א') ור"ח בן דוסא מהיכן הוי ליה עזים עד דאייתי דובי בקרנייהו כ"ז אינו מן הגמרא. עי' ג"כ מהר"י ברלין בהגהותיו ועוד הראיתי דלשון הגמרא (ברכות ד' ב') ומ"ש כאן דתני כל העובר על דברי חכמים חייב וכו' לא היה כגירסא של רבינו יונה אחר שמקשה קו' זו מצד עצמו כאשר התעורר כבר הגאון בעל לחם חמודות. עוד נ"ל הך (חולין ס"ג א') הנהו כ"ד עופות אי דויקרא עשרים הוו זה הלשון הוספה היא כי בימי הש"ס לא נזכר ספר ויקרא בשם זה רק בשם תורת כהנים. עוד התעוררו החכמים דבערוך ערך גמזו פירש טעם אחר על השם גמזו ולא התעורר דכבר התעוררו בתלמוד (תענית כ"א א') ונתנו טעם אחר וע"כ דלא היתה אגדה זו לפני הרב ר' נתן בעל הערוך. וכן מצאתי נזכר באגדה אשר בתלמוד ענין מחזור (ברכות נ"ט ב') ושם זה הונח להילוך החמה על מקומה הראשון בשעה שנקבעה ברקיע ובא מן הלל האחרון שהיה אחר חתימת התלמוד עי' רמב"ן בהשגותיו לספר המצות מ"ע קנ"ז. ומן המפורש אנו למדים דעוד איזהו אגדות נתוספו מנהאחרונים ואולי מספרי דאגדתא ע"י רבנן סבוראי והגאונים. ואם אמנם כי יהיה איך שיהיה דבריהם קדושים ונאמנים אצלנו וחייבים אנחנו למשכוני נפשן עבורם לפרש דבריהם בכל אופן האפשר כי גם כל דברי הגאונים דברי קבלה הם ובפרט הקרוב לומר שנספחו להתלמוד מן ספרי דאגדתא אשר נתחברו עוד זמן רב קודם חתימת התלמוד רק לא נספחו להתלמוד בכ"ז הרווחנו שיהיה הסדר הנאות אשר אנו רואים בכל התלמוד נשמר בעינו הראשון כי בתלמוד ראינו שדבר נדבר על אופניו. ויש סיבה וטעם לסמיכת המאמרים אחד לחבירו כאשר הראיתי בחידושי לש"ס (ברכות ט' ב') בשביל שנזכר למעלה שלא יאמר אותו צדיק זכרו הדרוש ענני שתרד אש מן השמים שלא יאמרו מעשה כשפים. ועי' רש"י (ברכות י' א') ד"ה מ"ד משום דאיירי בסוף בסמיכות גאולה וכן (שם י"ד א') בעי מיניה דבי ר' אמי מר' אמי השרוי בתענית שאין לו שום ענין להתם רק ע"י שנאמר לעיל בעי דבי ר' חייא מר' חייא ועיין (גיטין

מבוא האגדות

ז׳ א׳) שכל המאמרים יש להם סמיכות בצד מה למאמר קודם אף אם רק שוין בפתרון המלה. ועי׳ (שם ל״ו ב׳) מפני שחקרו לפרש לשון עולבנא הביאו הברייתא הנעלבין ואינם עולבין ע״ש. והנה הרבה אגדות כגון הפתיחות למגילת אסתר וכן הך אגדה (שם ס״ח ב׳) המתחלת לדמא דרישי אין לה סמיכות למה שלמעלה וגם נשתנה סגנון הלשון והכל מורה כי נספחו ממקום אחר לכאן אבל כל מקום שנזכר שם אמורא תדע בבירור כי נספת לתלמוד עוד בשעת חתימת התלמוד. עי׳ (גיטין נ״ה ב׳) אר״י אשרי אדם מפחד תמיד יש לה סמיכות לדלעיל שאמרו שלש גזרות גזר עיין שם ויש בזה עוד להאריך ואין כאן מקומו: טרם אכלה לדבר אמרתי לבאר דרך נכון לישב הסתירות ולישר המעוקלות הנופלות בהשקפה ראשונה נידון ענין האגדות כי ראינו המשפט אשר החריצו חז״ל על האגדות היו פעם לטובה ופעם לרעה. פעם לטובה אמרו בספרי פ׳ עקב רצונך להכיר מי שאמר והיה העולם למוד אגדה שמתוך כך אתה מכיר אותו ופעם אמרו להיפך עקיבא מה לך אצל אגדה כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות (חגיגה י״ד ב׳) ואמרו בירושלמי סוף פ״ד דמעשרות ר׳ זעירי צוח לאלין דאגדתא ספרי קוסמין ע״ש. ובפרט ראינו סתירה גדולה בענינו של ר׳ יהושע בן לוי בחריצות משפטו על תועלת אגדות דפעם ראינוהו משבח אותם ודרש מ״ד כי לא יבינו אל פעולות ה׳ אלו האגדות (מדרש תהלים פ׳ כ״ח) והיה מפואר ג״כ בפי חז״ל לבעל אגדה (ברכות י׳ א׳ ב״ק נ״ב א׳) ולהיפך אמר ר׳ יהושע בן לוי בירושלמי שבת פרק כל כתבי הדא אגדתא הכותבה אין לו חלק והדורשה מתחרך בה והשומעה אין מקבל שכר והוסיף ג״כ בזה״ל אנא מן יומא לא אסתכלית באגדה פעם אחת אסתכלית וכו׳ ואפילו הכי איתבעית בלילה וכבר התעוררו גדולי המחברים על סתירות הללו ה״ה הרב החסיד בעל מטה משה בהקדמת ספרו והרב בעל מ״ע פ׳ ט״ו מחלק אמרי בינה וקודם להם עוד הרב הרדב״ז בתשובותיו ואנכי בחידושי לב״ק הנספחת לש״ס דפוס ווין כתבתי בקצרה דריב״ל אף דשיבח מאד את האגדות היינו ענינם ותוכן המאמרים אבל בכ״ז לא היה נראה לו להתיר הכתיבה אצלם מפני דקיי״ל (תמורה י״ד ב׳ גיטין ס׳ ב׳) דברים שבע״פ אי אתה רשאי לאומרם בכתב ומפני זה הכותבה אין לו חלק לעוה״ב והדורשה היינו שדורש האגדה מתוך הכתב והשומעה היינו ג״כ שומע מן אגדה בכתב כמ״ש הרב בעל יפה מראה שם ומפני זה אינו מקבל שכר מפני שנכתבו באיסור שהתורה אסרה הכתיבה לדברים אשר נאמרו בע״פ אבל האגדות מצד עצמם אשר נשארו בעל פה לא לבד שלא גינה אותם רבי יהושע בן לוי רק נהפוך כי החשיב אותם לרבוי התועלת מפני דברים הנשגבים אשר בהם כיון שאינם מתעסקים במצות הגוף ובחובות האברים לבד רק בהשלמת הדעות והמדות ובכל זאת לא רצה ריב״ל לתת משפט הקדימה לאגדות על ההלכות וכיון שנהגו אז איסור בכתיבת ההלכות דאף בימי האמוראים לא התירו לכתוב הלכות קבועות ויסודות נטועות בעניני הוראה כמו שיבואר לקמן וכן היה אצלו משפט האגדות שלא יותקו בספר רק ישארו בעל פה: אכן העם לא נהגו כן. דכבר בימי קדם היו האגדות כתובים בספר עי׳ (גיטין ס׳ א׳) ר׳ יוחנן וריש לקיש עיינו בספרי דאגדתא בשבת משום עת לעשות לה׳ הפרו תורתך ולא הוצרכו לחקור שם רק על העיון בהם בשבת שלא יהיה נראה כקורא בשטרי הדיוטות אבל על הכתיבה עצמה לעניני אגדה לא נשאו ונתנו בש״ס שם. מפני דעוד קודם ר״י ור״ל נהגו לכותבם כמו שמצינו בירושלמי פ׳ תשיעי דכלאים ובירושלמי כתובות פרק הנושא ובב״ר פ׳ ל״ג. דרבי חייא לא קם מן קמיה דרבינו הקדוש מפני דהיה מסתכל בספר אגדת תהלים ע״ש. הרי דבימי רבינו הקדוש ורבי חייא היה כבר אגדה נחקק בספר וכן מצינו בסנהדרין (נ״ז ב׳) ובב״ר פ׳ בראשית אשכח ר׳ יעקב כתוב באגדתיה דבי רב בן נח נהרג בעד אחד ובדיין אחד ראינו דאז היה אגדת דבי רב נכתב בספר ותורת בני נח כיון שאינה לענין דינא חשבו לעניני אגדה וכללו דינים אלו באגדת דבי רב: ואראך עוד ענין חדש שמצינו בתלמוד ובמדרשות שהביאו ראיה על שימוש הלשון וביאור המלות מן ספרי דאגדתא כאלו היו ספרים מפורסמים וידועים כמו שמצינו (שבת פ׳ ב׳) ואי בעית אימא מאי אנדיפי אפותא כי הא דדריש האי בר גלילא וכו׳ ונפק ארעיתא מן כותלא מחתיה באפותא ע״ש. והנה בתחלת השקפה דברי הגמרא שמה אין להם הבנה כלל ועל כרחך צריכין להחליט דענין זה מדרשא דדריש האי בר גלילא היתה אגדה כתובה ומפורסמת ומייתי הש״ס ראיה לפרש תיבת אנדיפי מזה דראינו בספרי דאגדתא השתמשו גם כן במלה זו דאנדיפי והכוונה על אפותא (וכמדומה לי שראיה זו שמעתי זה כמה מן חכם אחד) ועוד עוררני חכם אחד מדברי המדרש שמות פ׳ ג׳ כי הביאו שמה אגדה נכתבת בזה״ל כמו שנזכר במעשה דר׳ חנינא בן דוסא ומכאן שאין הנחש ממית אלא החטא ואף אם תמצי לומר דראיה זו איננה מוכרחת דאולי כוונת המדרש על אגדה ידועה בפי כל בעל פה היינו עובדא דערוד עם ר״ח בן דוסא היתה ידועה לכל אשר נזכרה אצלנו (ברכות פ׳ אין עומדין בירושלמי בביאור ובבבלי בקצרה ועי׳ רש״י וה״ג שמה) ובפרט ידענו דמדרש שמות אינו מן המדרשים המוקדמים רק מן המאוחרים לכן בא ואראך ראיה היותר נכונה וברורה אמרינן במד״ר ויצא פ׳ ע״ג את צאן לבן הנותרות ר״ל אמר מנהון בישין מנהון קוסרין כמד״א ונתור ככא ושינא דקיסר והך נתור שינא וככא היא אצלנו אגדה (חולין ס״א ב׳) הרי דהמדרש מביא ראיה לפרש מלת הנותרות במקרא ע״י מה שמצינו שנשתמשו חז״ל בתיבה זו במקום אחר באגדה והיתה אגדה זו ידועה להם עד שהיתה למקור הן לפני חכמי התלמוד בבלי ולפני חכמי ארץ ישראל מחברי המדרש עכ״פ נזכר במדרש על אגדה זו כמה דאת אמרת אשר נהגו חז״ל בכ״מ היכא דמביאים פסוק אחד לראיה וז״נ. עכ״פ אנו רואים דכבר היתה אגדה נכתבת בימי החכמים הקדמונים: ולפי זה יש לתמוה על מה שהקשו בש״ס (תמורה י״ד ב׳) על רבי זירא דכתב אגרת מעניני הלכות ומקשה דהרי כותבי הלכות כשורפי תורה ואלה אתה כותב ואי אתה כותב דברים שבע״פ ע״ש והרי כבר התירו לכתוב ענינים שבע״פ עוד איזהו דורות שקדמו לו אלא ודאי דרק דברי אגדה היו כתובים בספר משום חשש שכחה משום דאמרו בירושלמי פרק אין עומדין. ברית כרותה הלומד אגדה מתוך ספר לא במהרה משכח. אבל כתיבת ההלכות נשארו באיסורם הראשון. ולא התעסקו רק בע״פ ובזמן אחרון נהגו לכתוב. ויוצדק קו׳ הש״ס בתמורה דבזמנם עדיין נהגו איסור בכתיבת ההלכות. והא דמצינו בהלכות גדולות הל׳ הספד דהביא שם ברייתא דר׳ יוסי הגלילי על קרא איה שוקל ואיה סופר. אלו סופרי מדרש והלכות שבאין ונוטלין שכרן ע״ש. הרי דעדיין בזמן ר׳ יוסי הגלילי שקדם דור אחד לחתימת המשנה ע״י רבינו הקדוש. ובכל זאת נאמר שמה סופרי הלכות. וצ״ל דכוונת ה״ג על אלו הלכות שנכתבו במגילות סתרים. ע׳ רש״י (שבת ז׳ ב׳ ורש״י ב״מ צ״ב א׳) ותמצא שהתנאים היו כותבים איזהו הלכות רק היו מסתירים אותם. וכן הרבה חכמים כמו לוי. וזעירי. ואילפא. היו להם פנקסים שנכתבו בהם דינים קצרים בין החשבונות שלהם מעניני מסחר. עיין (שבת קנ״ו א׳ מנחות ע׳ א׳). וביותר תראה כי ט״ס נפל בדברי ה״ג אשר לפנינו. כי ראיתי דבריו כאן נובעים מן מדרש משלי פ׳ ט״ז. ושמה הגירסא איה לומדי מדרש ואגדות. ולא בלשון סופרי אגדות והלכות כמו שהיא לפנינו: עכ״פ העלינו דבימי רבינו הקדוש ור׳ חייא כבר התחילו לכתוב את האגדות על ספר. ור׳ יוחנן ור׳ לקיש יתרה עשו. מה שעיינו בהם בשבת. ולא היו נחשבים בעיניהם כשאר שטרי הדיוטות שאסור לעיין בהם בשבת. ואלו נחשבו ככתבי קודש. והא דמקשה הש״ס (גיטין ס׳ א׳) והרי לא ניתן לכתב. ולשיטתנו הרי כבר הנהיגו בכתיבת האגדות עוד קודם לזמניהם. יש לומר דקושית הש״ס לאו מצד איסור דברים שבע״פ אי אתה רשאי לאומרם בכתב היא. דבודאי מצד זה אין אגדה בכלל. דאגדות אינם בכלל דברים שבעל פה. ועוד דהרי בפירוש אמרו אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות. משמע דוקא הלכות אסור לכתוב ולא אגדות ואולם עוד יש איסור מצד אחר. מפני דאין מצילין אותם מפני הדליקה נחשב כשורפי תורה. ומצד זה שייך איסור גם באגדות. וכיון דאסור לכותבם שוב אסור לעיין בהם בשבת ג״כ משום דנכתבו באיסור והוי כאלו לא נכתבו. ע׳ תוס׳ (שבת קט״ו א׳) ד״ה לא ניתן לכתב מה שכתבו בשם הר״ר פורת וכן ראינו דרבי חייא עיין באגדת תהלים במרחץ משום דלא החשיבו לקדושה יתירה כיון שנכתב באיסור. מפני דאין מצילין אותן מן הדליקה. והוי כשורפי תורה. ור״י ור״ל עיינו בהם אפילו בשבת משום עת לעשות לה׳ הפרו דברית כרותה דאגדה נכתבת אינה משכח במהרה. אבל כתיבת ההלכות נשארו באיסור עדיין. והיו נלמדים רק בעל פה. ומפ״ז מיושב הסתירה מן רבי יהושע בן לוי והיינו אף דשיבח את ענין האגדות שמתוך כך אתה מכיר מי שאמר והיה העולם. בכל זאת לא היתה רוחו נכון בכתיבת אותן האגדות. ועל זה אמר הדא אגדתא הכותבה אין לו חלק והדורשה מתחרך בה. גם כן נגד אלו הכותבים היה מתרעם ולא נחה דעתו במה שהתירו ר״י ור״ל הכתיבה. אבל עצם האגדות היו חשובים וספונים אצלו. והא דמצינו (שבת קנ״ו א׳) כתיב אפינקסיה דרבי יהושע בן לוי. זה אינו אפילו אגדה רק מענין התולדות ומותר לשורפה. ואין כאן איסור דשורפי תורה. ונכון:

הקדמת המעתיק ס' אוצר בלום

ויאמר אפרים מצאתי הון לי בין ספרי חותני הרב הגאון המובהק מוהר"מ תאומים נ"י אב"ד פ"ק הוראדענקא יע"א ספרי **עין יעקב*)** בתבנית קטן דפוס אמשטרדם שנת תקי"ד, כתובים משני עבריהם, וגם בעלים מיוחדים בראש הס', ציונים והערות נפלאות בעצם כ"י הטהור רבינו **ישעיה ברלין** זצ"ל אשר פיו יקבם **אוצר בלום**. הוא הגבר אשר אור לנו בציוניו הנפלאים לש"ס המפורסמות באפסי תבל לרוב בקיאותם ונחיצותם, כמעשהו בש"ס כן מעשהו פה. ועוד יתרה עשה לציין בדברי המהרש"א**) וגם ברשב"א רי"ף ובונה וכותב, בהביאם איזה מאמר חז"ל להודיע איה מקום תחנותו, וגם העיר בדברי המהרש"א במקומות רבות. ולאשר ידעתי ונודע הוא חין ערך יקרת המחבר כי גדול הוא רם ונשא וגבה מאד, וחין ערך חבוריו המסולאים בפז. לכן א"זרתי מצאתי און לי להעתיקם, ישמחו בם דורשי תושיה ואוהבי מדע. וזכות רבינו תעמוד לי להגות בתורת אל חי כל הימים כחפץ לבבי, כי רבת עמלה לה נפשי עמל ויגיעה בההעתקה הנוכחית „ספר ציונים" אשר אמנם העבודה בכזאת כפולה ומכופלת, מצורף לזה יושן הכתב וטשטושו, ובדרך העתקה העירותי באיזו מקומות בדברי הגאון ז"ל אולי אבנה גם אנכי מזה, והיה זה שכרי, וזה פרי שכר כל מחבר מעיר או מעתיק.

אפרים זילבער בלאא"מ מהו' **פנחס** ז"ל נכד הגאון הקדוש מוהר"י **דוד כ"ץ** זצ"ל אבד"ק זוואלוב ויאססי בעל **דרכי האמונה** עה"ת.

פה הוראדענקא בגאליציען המדינה. חדש טבת שנת אור לכם **בציונים מאירים עין יעקב** לפ"ק.

הקדמת המחבר ס' אוצר בלום

נאום ישעיה בהגאון יחיד בדורו מהור"ר **ליב** זצ"ל ברלין. הנה ציינתי לך ציונים הן בפנים וכן ברש"י ותוס' הצבתי איזהו מקומן הדפין והעלים לתרופה, גם נתתי מהלכים בין העמודים, ויהיו נקודים, זכרך בשנקוד כזה. תדע שהוא עמוד א' וכשתראה שתי נקודות כזו : תדע כי הוא עמוד ב' א). גם בחדושי מהרש"א לא חשכתי מעשות כאלה, לעומת כבודו הגדול, ושמתי בהם עיוני, ואשר נעלם טמני, ארשום פה. ז"ל הספרי פרשת עקב ד"ה ללכת בכל דרכיו וכו' ולדבקה בו וכו' דורשי רשומות אמרו רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו ע"כ הביאו בס' החינוך מצוה רל"ב בקצרה.וכן במכילתא פ' בשלח והישר בעיניו תעשה אלו אגדות משובחות הנשמעות באזני בני אדם. ודי בזה שאפי' גדול שבישראל לא יעכב מללמוד עין יעקב. והיה שכרו בעקב.

אוצר מסכת ברכות בלום

פרק א סימן ב מהרש"א ד"ה ואומר אוי. פ"ב דסוטה (מח ע"ב): **ד** ד"ה עד אלות ומס' סוכה (כו ע"ב): **ז** ד"ה נגד מלכים כמ"ש מאן מלכי(גיטין סב ע"א): ד"ה נקוד דפרק הפועלים (פו ע"א)דפ' ג"ה(מג ע"ב):ד"ה שמא פ' ב"מ (לב ע"א)פ' במה בהמה (נה ע"ב) בפ' במה בהמה(שם): **ח** ד"ה תהלה בפ"ב דסוטה (מט ע"א) כדאמרינן יוזף כו' עירובין (סה ע"א) פ"ק דע"ז (ג ע"א) : **ט** בהכותב כתובות פ' המדיר(מז ע"ב)בפ"א מע"ז(כ ע"ב)בפ' השותפין (עז ע"א) : שם מהרש"א ד"ה במיכאל פ' המוכר פירות (ק ע"ב) : **י** מהרש"א ד"ה רגזו דס"פ ת"ה(כט ע"ב) : ד"ה אף ת"ח פ"ק דשבועות(טז ע"ב): ד"ה לעולם כמ"ש אם פגע(סוכה נב ע"ב)ד"ה אם לאו ובפ"ק דשבועות (טז ע"ב): **יב** ד"ה ואין עוף פ"ק דחולין(ו ע"א):ד"ה מדת ב"ו במס' ב"ב (עב ע"א):ד"ה אלו ואלו כמ"ש איזו עבודה שבלב(תענית ב ע"א) : **יג** ד"ה ג' מתנות בפ' ג' שאכלו(מח ע"ב) : ד"ה ואבא"ע הא לן והא להו . [ובכמה מקומות בתלמוד בפ"ק דקדושין ובב"ק מוכח דהא לן לבני בבל והא להו לבני ארץ ישראל וכו'. הנה בקדושין איתא (כט ע"ב) אבל בב"ק לא ידעתי מקומו לפי שעה . ובעיקר קושית המהרש"א שכתב לפרש שניהם שפירשו הא לן לבני א"י דר' יוחנן וכו' ובשביל כך דחה פירש"י ותוס' בשתי ידים ובחר לפירוש אחר דחוק למאד . ואני לא אבין דבין בפירש"י ובפי' תוס' לא נזכר שכוונתם הא לן לבני א"י אלא ברור דרש"י ותוס' פירשו הא לן דהיינו לבני בבל הוי מוכח כפרה והא להו דהיינו ר' יוחנן דאמר דאינם יסורין של אהבה קאי לבני ארץ ישראל . וקושטא קאי שכן מבואר ומפורש ברש"י שבעין יעקב בזה"ל . „הא לן אלו תלמידים שבבבל והא להו בני ארץ ישראל שהרי חומתה מקודשת„ וכו' ואינם יסורין של אהבה וכו' ע"כ. גם בב"ק שכתב המהרש"א שפיר י"ל דמנגעים היו נזהרים כדמוכח מסוגיא דהכא ולא מצינו שהיה לזה בהדיא . דבך כלל אינני רואה הכרח לדחות פי' רש"י ותוס' מאורי עינינו בכל המקומות . והנה ד"ת כפטיש יפוצץ סלע יש לפרש ע"פ הנודע וכ"כ הא"ע דצרעת הוא חולי המתדבק ומסוכן לקפוץ וכן מוכח גיטין נז ע"ב כל מידי ליהוי אינש בנפשיה וכו' עי"ש ולכן נגעים ודאי אינם של אהבה שהרי כל חביריו בדלין ממנו והוא לבדד ישב . אמנם לבני בבל הוי של אהבה שלא היו שארי בני אדם חוששין לסכנה שיקפוץ עליהם מפני שאין נגעים וצרעת שולטת בהם שאוכלין תרדין ושותין שכר כדאי' כתובות עז ע"ב סוף העמוד . ואולי. לכוונה זו עולה דברי תוס'] : **יד** ד"ה חביבין בפ' הפועלים(פד ע"א): ד"ה ליקום ולעיל גבי ר"ח כו' [כל דברי רש"א בזה מכוון עפ"י הנוסחא דאי' בגמרא ה ע"ב ע"ש] . ד"ה או משום תורה בשלהי מו"ק(כח ע"א) ספ"ב דשבת(קנו ע"א) בתענית (כה ע"א).במס' תענית (שם): ד"ה לאהי שופרא דבלי. בפ' הפועלים (פד ע"א) מיהו בהאי דנדרים דר"ע רק ושחק וכו' בנדרים ליתא וצ"ל בעבודה זרה [דף כ ע"א]. ד"ה תקיפו במס' תענית (כ ע"ב) : ד"ה בתר גנבא בר"פ מרובה(סב ע"ב): **טו** ד"ה אלא אימא וכפי' הר"י ע"ד הרוצה להחכים (ב"ב כה ע"ב). כדאמרי' דאסור ללמדה(סוטה כ ע"א):כמ"ש בנדה(לא ע"ב).במס' יבמות(סב ע"ב):ד"ה טורפין כמ"ש בנדרים(לב ע"א): **טז** בגמ' [ורבבתא] : **יז** מהרש"א ד"ה במקום רנה ובפ' אין עומדין (לא ע"א) . כדאמרינן בר' אמי (ברכות ח ע"א):**יח** ד"ה מנין במס' חגיגה(ג ע"א): **יט** ד"ה שנאמר כמ"ש ולעבוד כו'(תענית ב' ע"א). פ' אין עומדין(לב ע"ב)ד"ה ולא מנא(בחגיגה ט ע"ב): **כ** ד"ה כל הקובע כמ"ש כל הרוצה להחכים (ב"ב כה ע"ב.בפסחים קי"ז ע"ב): **כא** בגמ' אמר רב (זביד) [זירא] . דאמר רבי (טרפון) [תנחום]. אמר [מר זוטרא] אגרא דתעניתא כו' . [אמר רב ששת] אגרא דהספדא כו' . [אמר רב אשי] אגרא דבי הלולי מילי . מהרש"א ד"ה אגרא דפרקא בפ' משקין(ח ע"א): ד"ה אגרא דבי טמיא בספ"ב דמו"ק (כח ע"ב):**כב** ד"ה כל המתפלל הרוצה להחכים (ב"ב כה ע"ב) : ד"ה מאי כרום עפמ"ש דאסור לאדם כו'. (ב"מ עה ע"ב): **כג** ד"ה בתפלת המנחה פ"ק דשבת(ט ע"ב): ד"ה ור"י אמר . עפמ"ש (ביומא) [פסחים נט ע"א] : ד"ה בתפלת שחרית עפמ"ש דאין לך דבר כו' פסחים שם : **כד** ד"ה עוכר פ"ק דשבועות(יד ע"א): **כה** ד"ה סוף כמ"ש פני משה(ב"ב עה ע"א): בפ' הרואה(נח ע"א): **כו** ד"ה יקדים . בס"פ הניזקין (סב ע"א) [גם במס' זו דף יז ע"א איתא הכי בר' יוחנן ב"ז ולא שייך קאת תירוצו של המהרש"א ויש ליישב***) : **כז** גמ' אמר ר"א אר"ח לעולם אל תהי ברכת הדיוט כו' בסוגיין דהכא ליתא אלא רק במגלה טו ע"א : שם הרשב"א כמ"ש שנתעטף כו'(ר"ה יז ע"ב): שם מהרש"א ד"ה מנין פ' אין דורשין (יב ע"ב) : **כח** גמ' [שאלמלי] כעסתי כנ"ל : **לב** הרשב"א בסופו והאר פניך על מקדשך השמם למען [אדני]: „לבדך עליון על כל הארץ" . [אין זה בקרא אלא הרשב"א הוא דאסבריה הכי בכוונתו של דניאל : **לג** גמ' אמר ר' [אלעזר] אמרה לאה . שם מהרש"א ד"ה עד שבאת. בפ"ק דמגלה(יד ע"א): ד"ה ראו מה. פ' י"נ(ב"ב קכ"ג ע"א): **לז** ד"ה גדולה שמושה בפ' ג' שאכלו(מז ע"ב): **לח** ד"ה מ"ד ואני תפלתי סו"פ החולץ (מט ע"ב) : **לט** ד"ה הנוגעים בפ' בני העיר (כט ע"א) : **מ** ד"ה זו קבורה בפ' נ"ס (סנהדרין מו ע"ב) : **מא** ד"ה המלייגין ס"פ אלו מציאות (לג ע"ב): ד"ה גדול הנהנה.בתענית (כה ע"א): שם הרי"ף וקשה [דהאי]: **מד** ד"ה אלא ע"ג היד פ"ק דשבת(יג ע"א): ד"ה ויצלח ס"פ הפועלים(צג ע"א): ד"ה המקודשין ברפ"ק דע"ז(ב ע"ב): **מה** ד"ה בבקשה פ' חלק (צא ע"א):**מו** ד"ה שלא במנחות(פה ע"א): **מז** ד"ה הני בפ' ת"ס(כח ע"ב): ד"ה במפלתן משום שאמר הקב"ה כו'(מגילה יוד ע"ב סנהדרין לט ע"ב בפ"ב דערכין יוד ע"ב ע"ש)ע"ש****): **מח** ד"ה הטאים הרי

---

*) נפלו לו למורשה מזקנו גאון יעקב מליסא זצ"ל אשר קנה מיד הרה"ג מוה' יוסף מייא ז"ל חתן הגאון המחבר ז"ל : **) הקורא אל יחשוב עלי תהו באלו מקומות במהרש"א חסרי-ציון . כי ודאי בדבר למען הקל . או מרפיון השגחה . חלילה לי מזאת . אמנם כפי הנראה לא השלים הגאון מלאכתו הנתלאה עד תומה . כי מקומות מקומות יש רשם ציון עגול מבפנים ואין רשומו כנגדו בצד . אמנם גם אלה בטלים במועטם : **ואף** גם זאת תדע הקורא . במלאך הגהה אשר בעין יעקב שלפניך כבר הוא מתוקן ומוגה . אל תחשבני למעתיק טועה . באמרך כי הגאון המחבר הגיה זאת בעין יעקב שלפניו ואינו כי אם טעות הדפוס ואינו ראוי להעתיקו . אמנם דע כי להנצל מהעתיק שגיאות הדפוס כאלה אשר הנם רק בעין יעקב הגאון ז"ל . לקחתי לפני עין יעקב דפוס סלאוויטא מדויק ובכל מקום שמצאתי השגיאות מכוונות בשניהם אז העתקתי התיקונים עליהם ואשר מצאתיו מתוקן בדפוס סלאוויטא ידעתי כי אך טעות הדפוס הוא בעין יעקב המחבר ז"ל . ואם בשניהם הוא רק טעות הדפוס שאינו בזולתם . [אשר אמנם לא אקוה זה ואם ישנו יבטל ברבבה] נקי אנכי בזה כי להעמיס עוד עבודה גדולה מעבודת ההעתקה . להיות עוין בעין יעקב מדפוסים שונים לבלי להעתיק איזו תקוני שגיאות הדפוס . אשר אמנם כאשר לא יועיל לא יזיק . – עבודת חנם היא . לא ימשך ממנה תועלת . ונהפוך . כי בהעתקת תיקונים כאלה אם לאלף לא יועיל . אולי לאחד והיה זה שכרי .

הערת המעתיק ***) כוונתו דשם אמרו שלא הקדימו אדם שלום „מעולם" ומשמע דאף באינו רגיל דודאי לאו כל אדם הוי רגיל ביה . ויש ליישב „דלעולם" כרגיל קאמר . ****) אולי כוונתו לפי שבערכין אמרו זה הטעם דקרבנות חלוקין בחג ולא בפסח רק על מה שאין אומרים כלל הלל ביום האחרון ש"פ וכמ"ש התוס' שם ע"ש . אבל האחרונים [והוא בב"י א"ח סי' ת"צ והובא בט"ז סק"ג שם] שכתבו טעם המדרש דמעשי ידי כו' לא כתבו רק על מה שמדלגין שע"ז לא יכון טעם הגמ' . ומה שהקשה המהרש"א על טעם המדרש מדברי הגמ' כאן שאמר דוד הלל על מפלתן של רשעים . עי' עיון יעקב להה"ג בעל שבו"י דל"ק דהוא אינו שש אבל אחרים משיש . ועי' בחק יעקב סי' ת"ל ס"ק ע' .

א) א"ה ואנחנו הדפסנו ע"א וע"ב מפני שבמשך הזמן יתקלקלו הנקודות ויסי' מב' נקודות נקודה א' :

סרי אמרו בדרך כו' (מכות יוד ע"ב). והרוצה לעשר(יומא לה ע"ב). הא אמרינן הכל בידי שמים(ברכות לג ע"ב):ד"ה משום דהפ"ג דריש(יבמות סד ע"ב):שם הרי"ף כמ"ש במס' גיטין (ז ע"א):נ ד"ה פיה. פרק המפלת(למד ע"ב).ס"פ כ"ד דשבת(קנו ע"א).במס' נדה(מה ע"ב).כדאמרינן מיתה לרשעים(סנהדרין עא ע"ב): ד"ה לסקיל בפ' ד' מיתות(סה ע"ב):ד"ה ואין לייר פ' חלק(לב ע"א):נא בגמ' כה אמר ה' (צבאות). אתמר נמי ר"י ור' [אלעזר] . (לסוף יהב ליה ברתיה כו' עד וכילי כליו רעים) . אמר רב (נחמן) [חנן] אפילו בעל החלומות: מהרש"א ד"ה א"ע משום פ' י"נ(קטז ע"א):ד"ה אל ימנע פ' כשם (סוטה כז ע"ב): ד"ה אפי' בעל החלומות פ' הרואה(נה ע"ב): שם בהרי"ף כמ"ש התוס' גבי מרגלית טובה(ב"ב טז ע"ב): נב גמ' (ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה):שם מהרש"א ד"ה הרוצה כמ"ש בנדרים(ח ע"ב).ובפ' במה מדליקין(כה ע"ב). במס' נדרים פ' אין בין המודר(לח ע"א):ד"ה מכאן כדאמרינן בעלמא (תענית כג ע"ב וכתובות סד ע"ב): ד"ה כאלו כמ"ש לפני האלהים כו' (ברכות סד ע"א): נד סד"ה לא תאכלו (במס' זבחים יא ע"א וברכות כז ע"ב) : ד"ה אל תיקרי פ' חלק (קב ע"א): נה ד"ה הוא ישכון בר"פ בראשונה(כב ע"א ובברייתא שם כג ע"א): נו ד"ה להזכיר בפ' כסוי הדם (פו ע"א): נז בגמ' [ואין] חולה מכה עלי (ואין)וגולה את אזני : מהרש"א ד"ה ומנין כמפורש בפ' בראשונה(כב ע"ב) : נח הרשב"א בנדה(פ' האשה סא ע"ב . פ' שני דייני גזירות קיא ע"ב.פ' ראשון של ע"ז ג ע"א). ואמרו בעובר במים כו'(יומא עז ע"א. ביבמות פ' חרש קיד ע"ב).אמר(בכתובות קיא ע"א).לדעת האומר בפ' חלק(ל"ב ע"ב). בפ' במה אשה יוצאה(סג ע"א).מה שאמרו שם אין גיהנם לע"ל (ג ע"ב).מהרש"א ד"ה וכי מזכירין פרק האשה(פז ע"ב): נט ד"ה אברם הוא אברהם הוא מבואר ע"פ הסוגיא דמס' נדרים פ"ג לב ע"א ע"ש . לא מצאתי זה והדרבה בהר"ן שכתב לא מאצטגניות שלך וכו' והיינו דכתיב ויוצא אותו החוצה ע"כ משמע דלא כדברי הגאון מהרש"א אבל כפי מה שפי' המהרש"א בנדרים בסוגיא שם כתב הכא שפיר היטב לשיטתו :

פרק ב סימן סב הבונה . לא לחנם צוונו חז"ל כו' (מנחות מג ע"ב) : סג מהרש"א ד"ה דכתיב אהרן כדאמרינן איזה עבודה (תענית ב ע"א) : ד"ה בפרש פ"ב דשבועות (טו ע"ב): ד"ה ונכנס מיגיעו בפ"ק(ח ע"א):ד"ה כן אברכך במנחות(לט ע"ב):סח ד"ה מעזי פנים דפ' ב"מ(שבת ל ע"ב): ד"ה אלשי דמס' עירובין(יג ע"ב):כדאמרינן בפ"ק(ה ע"א):ד"ה ספרא בפ' הפועלים(פה ע"א):ד"ה ושמא בפ' ת"ה(כח ע"ב. פ' כל היד טז ע"ב): ד"ה כדי בפ' יום הכפורים(פו ע"א): ד"ה אין פרץ כדאמרי' פ' חלק(קו ע"ב). הגאון מהרש"א ז"ל אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי לכוון מ"ש הערוך ערך פרץ ע"ש ופליאה שנא עיין בערוך הנ"ל שבמקצת פי' בסגנון אחרת ע"ש ובמ"ש כדאמרי' פ' חלק כו' גם בלא ראיה זו הו"ל לאקדומי דור שאול שהיה ודאי קודם דוד וצ"ע קצת :

פרק ג סי' סט גמ' בסופו . והא [אמר רב פפא חד] אשתעי כו' : שם הכותב כי מצינו מ"ש רש"י בפ' מפנין(קכז ע"ב) כל היכא דאמרינן מעשה בחסיד אחד כו' . חידוש שלא כ' לראיה מש"ש ערוכה(ב"ק קג ע"ב ותמורה טו ע"ב):שם כי בימי ר' יהודה בר' אלעי היו ה' תלמידים כו' בסנהדרין(כ' ע"א)איתא ששה תלמידים. מהרש"א ד"ה שנאמר בערכין אמרו(יז ע"א וכן בסנהדרין קג ע"א):ד"ה מעשה דכל חסיד הוא ריב"א(ב"ק קג ע"א ותמורה טו ע"ב).כמפורש בנדרים(מט ע"ב).בפ"ק דב"ב (יוד ע"א): ד"ה אלמא דפ' ע"פ(קיב ע"ב): ע גמ' אמר (יוסי) [יהודה] ח"ו שעקבי' כו' : שם מהרש"א ד"ה כל המספר כו' פ' סוטה(קד ע"א):עא ד"ה ואגן פ' המניח (ל ע"א):ד"ה מתון בהחובל (נא ע"א) : עב הרי"ף בעובדא דר"כ בב"ק (קיז ע"א) :

פרק ד סי' עה ד"ה אברהם ביומא(כח ע"ב):ד"ה ואין שיחה דכפ"ק דע"ז(ז ע"ב):עו בגמ' [אלמלי] אני חי . (משום דאמרינן כל השונה וכו' עד שמתוך שלא לשמה בא לשמה) : ד"ה האיך יכול פ' כל פסולי המוקדשין (לו ע"א): ד"ה כל ת"ח ובפ' בא לו(עב ע"ב): ד"ה מאן דלבים פ"ק דסנהדרין(ה ע"א): ד"ה אני עמל פ' חלק(לט ע"א): עז ד"ה נר ישראל פ' הניזקין(נו ע"ב) : סד"ה ואיני יכול פ"ק דר"ה(יז ע"א): ד"ה ואיני יודע כענין שדרשו בדוד(לעיל ד ע"א): עט סד"ה ביומו דרחמי(במו"ק ט ע"א):גמרא (אמר רבא) [איכא דאמרי] אמר רב חסדא : פ ד"ה לא תרוי פ' בן סורר (ע ע"ב): ד"ה כמגדל פ"ק דמגילה (טז ע"ב) :

פרק ה סי' פב ד"ה ווי לן בפ"ק(ה' ע"א). עפמ"ש טוב יום אחד(שבת קנג ע"א): פג הרשב"א שאינו מכיר בין ברוך מרדכי (מגילה ז ע"ב) : מהרש"א ד"ה שנאמר פ' מצות חליצה (קה ע"ב): ר"פ ת"ה(כו ע"ב): ד"ה יכול ישאל בפ"ק דע"א(ז ע"ב):ד"ה מכאן לביכור פ' בן סורר(ע ע"ב): פד ד"ה שימשת פ"ק דמגילה(יד ע"א):ד"ה מיהו רק ג"ב שנים(תענית כה ע"ב.במס' עירובין סג ע"א): כמ"ש הש"ג (סוטה יב ע"א): פו ד"ה נתמוטטו ברכתי ילה"ר (קדושין ל ע"ב) : פז ד"ה עד שספר (בחגיגה יוד ע"א. בפ' השפינה עד ע"א) : ד"ה חולין פ"ק דע"ז (ד ע"א): פט גמ' [מחלה] לב: ד"ה מ"ע זה בגופו(במסכת סוכה מט ע"א.ושאמרו בפ"ק ו ע"א):ד"ה שנאמר בנדרים(לב ע"א):ד"ה ואמן במ"ע בפ"ק דקדושין . ושמרת זו משנה (ל"ז ע"א) ושם איתא אשר תשמרון זו משנה : צג ד"ה כתיב במס' (שבועות לו ע"א):צו ד"ה מבל פ' בא לו(מט ע"ב):הרי"ף דהא קי"ל כו' (עירובין יח ע"ב):צז ד"ה מלתא פ' הבע"י(סג ע"א).ועד שאמר ריב"ז לעיל(כח ע"ב) ד"ה כלום מאריך ומייתי ע"ז א"ר יעקב כו' . בגמרא לד ע"א הכי איתא אבל לא בעין יעקב שלפנינו : שם וגופא דהך מימרא הוא לקמן בסוף פרקין . בגמ' שלפני ליתא אלא לקמן בע"י בסוף פרקין איתא : צח ד"ה וכי ישא גדול בפ' הבע"י(סד ע"א):וע"ד שאמרו(ברכות ה ע"א) ושם נסמן : צט ד"ה אלא ספ"ב דכתובות(קיא ע"ב):ד"ה זה יין המשומר מלת יין מורה על סוד (סנהדרין לה ע"א. בפ' היה קורא יז ע"א) : קא ד"ה ל"ק בספ"ב דמס' סוטה(מח ע"ב) : בפ' בן סורר (עא ע"א) :

פרק ו סי' קב ד"ה הרבה בפ' לולב וערבה (מה ע"ב): ד"ה ביומי ניסן בפ' הגוזל בתרא (קיג ע"א) : תוס' ד"ה והלכתא כ"ע ל"פ דמשמע [אפיק] : קג הבונה כאמרם מפיבי מלחמה (מגילה טו ע"ב) . כאמרם ת"ח כו' (ברכות סד ע"א) : קה ד"ה ד"א אם שמוע [בקרא] דפ' עקב . פ' אלו מציאות (לא ע"ב) : קז גמ' אף [אנו כאמר] תכף לת"ח ברכה כו': קח ד"ה ופה ספ"ב דקדושין (פב ע"ב): קט ד"ה משום חדדא בפ' ג"ה(נא ע"א):ד"ה דקרי ליה דפ' מצות חליצה(קה ע"ב): ד"ה ליהדר ובפ' אלו קשרים (קיג ע"ב):ד"ה שהיו בה פ' זוגות כהנים פ' אלו עוברין (מט ע"א). כענבי גפן בענבי גפן (שם ע"א) :

פרק ז גמרא שם . א"ל [לרבי] זירא ליסרי לן מר : קיב גמ' דכתיב סלסלה כו' עי' לקמן מהרש"א סי' קטו ד"ה סלסלה : קיד ד"ה כל המברך פ' כיצד מעברין(נה ע"א): קטו ד"ה סלסלה שייך לעיל סימן קיב . כמ"ש התוס' בפ' החובל (צב ע"ב) להוציא מדברי התוס' וכו' אבל התוס' ס"ל דקרא דבן סירא וכו' . מתוך פלפולה של הגאון ז"ל נראה לכאורה שלא ראה מ"ש תוס' בעירובין סה ע"א ד"ה בלר וכו' דבירושלמי דהכא בברכות איתא כך להדיא דאמר ליה שמעון בן שטח דבספר בן סירא כתיב סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך . ונהי ודאי דדברי הגאון מהרש"א עולים יפה על שמעון בן שטח אבל מ"ש דברים אלו על תוס' וגם מעתה מ"ש להסביר דברי רש"י קצת צ"ע שפירש"י נגד דאיתא להדיא בירושלמי : כד"ה על הארץ במס' ב"ב (עא ע"א) : ד"ה פרי בטנם דפ' הפועלים (פז ע"א): קטז בגמ' עין יעקב כתוב למעלה(פ' כיצד מברכין מג ע"ב):ד"ה ומצינו כ'(כתובות ז ע"א.סוטה כט ע"ב.לעיל ז ע"א):ד"ה עברה ובפ' ע"פ(קיט ע"ב):ד"ה לשנים פ' הכונס(ס ע"א):

פרק ח סי' קיז ד"ה דכתיב בפ' במה טומנין(מט ע"א): ד"ה והייתם פ' כל הבשר (קה ע"א) :

פרק ט סי' קיח הרשב"א בנדה פ' האשה(סא ע"א)כמו שנזכר בשבת(לג ע"א): ד"ה את והב בסופה וכו' ואת והב משמע לשון שם מקום וכו' . צריך קצת תיקון וביאור : ד"ה מאי אבני אלגביש כענין שאמרו בכתל קישון(פסחים קיח ע"א): ד"ה ואייתי דפ' אלו מומין(מד ע"א. ובפ' אין בין המודר לח ע"א גם בשבת גב ע"א) : קיט גמ' והא בעי אודויי באפי עשרה [דשוו בי עשרה והא איהו לא קא מודה לא צריך] כך איתא בגמ' . מהרש"א ד"ה ד' צריכין פ"ק דמגילה (יוד ע"ב).כמ"ש ב' פעמים (ערכין טו ע"א).כדאמר ומי יכלית כו'(ברכות לג ע"ב מגילה כה ע"א).וע"פ מ"ש פשע הוא המרד(יומא לו ע"ב).כדאמרי' פ' י"ה(פו ע"א):דגבי רשעים גמורים אמרי'(עירובין יט ע"א. במס' ר"ה יז ע"ב): במס' עירובין(נה ע"א. פ' השפינה עג ע"א. פ' אין דורשין יא ע"ב טז ע"א.בקדושין פב ע"א). וע"ד שאמרו בדבר שמותן כו' עי' סנהדרין(לא ע"ב. בפ' ג' שאכלו מח ע"א): קכ ד"ה והמנהיג כההיא נהוג נשיאותך(כתובות קג ע"ב קדושין ע ע"א)ובכה"ג קאמרי' נמי (פסחים פז ע"ב ע"ש . יומא פו ע"ב . פ' הבע"י סד ע"א): קכא גמ' ותחלימני[והחייני].מהרש"א ד"ה שלשה צריכין רחמים כדאמרינן המתענה תענית חלום כו'.ליתא בגמרא אלא באגור הביאו הש"ע או"ח סי' תקלז סעי' ב': ד"ה אין מעמידין פ"ק דסנהדרין(ח ע"א).שאחז"ל עבדות כו'(הוריות יוד ע"א.פ' חלק לג ע"א): קכב ואמר רב [חסדא] חלמא בישא : קכג גמ' רבא הלש (רבא הלם) . [ובכשלו] . אמר רבי [נחום] אמר ר' בירים משום זקן אחד . אמר [רבא] תדע דלא חזי איגש כו' : שם הכותב מר נמי עניש וקטיל(שבת קנו ע"א):כדהוה גמיר ר' מאיר כו'(חגיגה טו ע"א):מהרש"א ד"ה מאן פ"ק דסוטה (יב ע"א) : ד"ה יומא אל יפתח אדם כו'(ברכות יט ע"א ס ע"א וכתובות ח ע"א):ד"ה שכל החלומות. אל תהי ברכת הדיוט כו'(לעיל ז' ע"א). ואל תהי קללת כו' (מגלה טו ע"א כח ע"א וב"ק לג ע"א): ד"ה אלא מהרהורי כו' דדבר הכתוב בלשון הבאי(חולין לג ע"ב):ד"ה אל תיקרי מורשה ועי' פ' ד' מיתות (כ"ט ע"א):ד"ה ג' מעין עוה"ב כדאמרינן [פ' כל כתבי] (קיט ע"א) תבלין יש כו' : קכה גמ' ברוך שחלק [מחכמתו] ליראיו : קכו ד"ה וילון פ' אין דורשין(י"ב ע"ב):ד"ה אי לאו. פ' אין עומדין (כח ע"ב): קכח הבונה כל היודע לחשוב כו' (שבת עב ע"א):קל מהרש"א ד"ה א"ל בפ' הניזקין(נה ע"ב): ד"ה ואל יארע בפ' התכלת(מג ע"ב): ד"ה ורפא פ' החובל (פה ע"א): קלא ד"ה כוס דפ' סדר תענית (כא ע"א) : קלב ד"ה אלא מעתה בהמה דלא כתיב ויצר כו' אף על גב דבהמה ודאי לית לה יצר טוב וכו' מ"מ ויצר ביו"ד אחת הו"ל למיכתב גבי בהמה וכו' . לכאורה לצ"ג . שהרי כתיב להדיא בקרא ויצר [ביו"ד אחת] ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים . ומהאי טעמא יליף הש"ס בנדה כב ע"ב המפלת כמין בהמה טמאה הואיל ונאמר בו יצירה כאדם . ומסיק עוד שם גבי בהמה מופנה דכתיב ויעש אלהים את חית הארץ וכתיב ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה . עוד שם בנדה כג ע"א ה"א בנחש הוא דפליגי רבנן עליה דר"מ דלא כתיב ביה יצירה אבל בהמה וחיה לא פליגי דכתיבא ביה יצירה [ועי' תוס' נדה כב ע"ב ד"ה הואיל וכו' דבהמה בכלל חיה ליצירה כמבואר להדיא בחולין עא ע"א ולולא דבריו של גדול ה"א דבשעה שאינה מזקת ואינה נושכה היינו מגד סילוק היצר הרע ונותנת לגד הטוב לעשות רצון אדוני"] ועכ"פ דברי הגאון מהרש"א מגוה ליישב: ד"ה אוי לי מיצרי בפ"ק דמגלה (יו"ד ע"ב) : ד"ה אחור למ"ב פאד"מ (סנהדרין לח ע"א) : קלג ד"ה אחורי ארי דפ"ק דע"ז (יז ע"ב) : קלד ד"ה לזנות כמ"ש בתחלה דומה כו' (סוכה נב ע"א וסנהדרין לט ע"ב): כמ"ד אילן שאכל כו'(לעיל מ ע"א) : קלה רש"י ד"ה ידע איגש שלעולם חטא שמאל דוחה(סנהדרין קז ע"ב פסחים כה ע"ב):מהרש"א ד"ה ואמר רבא לא איברי עלמא אלא לרשיעי כו' בגירסת הילקוט גם בעין יעקב ליתא וכו' . לא הבינותי שהרי לפנינו בע"י דהכא איתא הכי . גם בילקוט תהלים סי' ל"ו רמז תשכ"ה איתא ג"כ הכי אות באות כמו דאיתא בע"י דהכא שלפנינו . [בלי שום חסר ויתיר] והאיך העיד הגאון מהרש"א ז"ל דליתא על מה דאיתא. גם במ"ש שמהרש"א ולפי"ז הא דקאמר רבה וכו' ע"ש מתוסר מובן מאי שייכות דוקא לפ"ז דקאמר . ותו בלא"ה קשיא נמי גירסת הע"י והילקוט שהרי היינו דלקמן [כמ"ש המהרש"א] לא איברי עלמא אלא לאחאב . ואשר על כן למען שיהיה הכל נכון דע דבגירסא דאיתא בגמרא מהופך ומתחלה איתא ואמר רבא לא איברי עלמא אלא לרשיעי גמירי או לצדיקים גמורים . אמר רבא לידע איגש בנפשיה אם צדיק גמור הוא אם לאו אמר רב לא איברי עלמא אלא לאחאב בן עמרי ולר"ח בן דוסא וכו' : קלו ד"ה יש בפ' בן סורר(עד ע"א): ד"ה א"ל חלקם בחיים מ"ש בחגיגה(טו ע"א): ד"ה ואתן . אתם קרוים אדם (יבמות סא ע"א):ד"ה מפני שקושר פ' במה אשה(סא ע"א):שם בתוס' ד"ה רבא כדמשמע לעיל בעובדא דבר סדיא(נו ע"ב)וכן בכתובות(סה ע"א) . [וזה] תימה דלעיל (נו ע"א) : שם מהרש"א ד"ה מקרקשא כסיא דעושה טיף טיף(ע"ז ל ע"ב): בפ' ע"פ(קיב ע"א):ד"ה אין קורין דפ' אע"פ(סב ע"ב) : קמ גמ' והרג ונצע. מלת ונצע ליתא בגמ' . ד"ה הכה הרבים ומבאחז"ל כל מה שמתחדש(מגילה יט ע"ב):קמב ד"ה סוף מתעשר עשר בשביל שתתעשר(תענית ט ע"א):ד"ה כל המרפה פ' אין עומדין(לב ע"ב):קמג ד"ה משום שנאמר ובתוס' פ"ק דסנהדרין (יא ע"ב) ד"ה אין : קמד סד"ה נסביר פ' במה בהמה (נט ע"א) :

ירושלמי

ברכות פ"ה יא בהמפרש ורחמנא לבא בעי (סנהדרין קו ע"ב). ודרשו רז"ל (מנחות קד ע"ב):

פ"ט יז גמרא כל ברכייא טבין וכו'.ענין ספוק כלומר אין אדם רשאי לומר יש לי ספוק בלמודי אלא צריך ללמוד ולהוסיף תמיד . לשון מוסיף הערוך בערך ברך. וראיתי בהקדמות של בעל המאור כתב בסוף דבריו בזה הלשון כמו שארז"ל בענין הזה כל חרשיא טבין וחרשיא דאורייתא בישין וכל פעפעיא בישין ופעפעיא דאורייתא טבין : שם בהמפרש ד"ה והנ"ל בו ברכייא וכו' . בירושלמי שלפני אמשטרדם ע"ת לפ"ק עם פי' מו"ה [אליה] איתא כל שתקייא טבין ושתקייא דאורייתא בישין . פי' שתקייא שתיקה ועולה בכוונה אחת עם הנוסחא שכתבתי לעיל בשם הקדמת בעל המאור :

פאה פ"א יט בהמפרש ע"ד מרז"ל (עירובין יג ע"ב ע"ש): כא גמ' . ומנאן נוערות [בפסח] :

כלאים כד גמרא רבי יוחנן מפקד אלבשוני וכו' ר' יאשיה מפקד וכו' . וכתב המפרש ר' יוחנן לוה וכו' ור' יאשיה תלמידו של ר' יוחנן לוה וכו' ואמרו לו וכי טוב אתה מר' יוחנן רבך וכו' ע"ש . ברם לכאורה ר' יאשי' סתמא שהוא תנא ונזכר פעמים הרבה בברייתא לא היה תלמידו של ר' יוחנן . ודע דבירושלמי סדר זרעים שלפני דפוס אמ"ש שנת ע"ת לפ"ק נדפס בראשי תיבות כזה ר"י מפקד אלבשוני וכו' ר' יאשי' וכו' ונראה נכון לפרש פתרון הר"ת ר"י היינו ר' ינאי כי כן איתא בש"ס דילן (שבת קיד ע"א ונדה כ ע"א) ומעתה כל מדה נכונה לומר דמה שנדפס ר' יאשיה היה ג"כ בר"ת ר"י ונדפס אח"כ ר' יאשיה אבל צריך להיות ר' יוחנן . ומעתה עולה הכל על נכון כי נודע דר' יוחנן היה תלמידו דר' ינאי:שם מפרש ד"ה ולמה תא בשינו (פ' הפועלים פה ע"א):

בכורים פ"ג ל בהמפרש כמו שאמרו בתלמוד שלנו (שבת קנא ע"ב) :

תענית פ"ב סד בהמפרש וקרוב לזה למ"ש רש"י בפי' התורה . וכן הוא להדיא בגמ' דזבחים (מא ע"ב):סו בהמפרש ד"ה והוו שיותר משהעגל וכו'(פסחים קיב ע"א):ד"ה תאופא כמשאחז"ל (סנהדרין קה ע"א) : סז בגמ' ר' שמואל בר נחמני אומר ארך אף וכו' (עירובין כב ע"א בבא קמא נ ע"א) : **פ"ג** עה בהמפרש במס' סנהדרין (לג ע"א) :

חגיגה פ"ב פב בהמפרש בפ' עושין פסין (יט ע"א) במס' ר"ה (יז ע"א) וע"ז היה נוכח ר' יוחנן בן זכאי (ברכות כח ע"ב) :

[דף ב] א מאימתי

קורין את שמע בערבין. משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה [דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים עד חצות רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר מעשה ובאו בניו מבית המשתה אמרו לו לא קרינו את שמע אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות ולא זו בלבד אמרו אלא א כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר ב הקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר ג וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה]: **גמ'** מכדי כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים ליתני משעת צאת הכוכבים מלתא אגב אורחא קמ"ל ד כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים והא קמ"ל דכפרה לא מעכבא. ה כדתניא ובא השמש וטהר ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה. ו וממאי דהאי ובא השמש ביאת השמש והאי וטהר טהר יומא [שם ע"ב] דלמא ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר גברא. אמר רבה בר רב שילא א"כ לימא קרא ויטהר מאי וטהר טהר יומא. כדאמרי אינשי איערב שמשא ואדכי יומא. במערבא הא דרבה בר רב שילא לא שמיעא להו ובעו לה מבעיא האי ובא השמש ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר יומא או דלמא ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר גברא. והדר פשטו לה מברייתא מדקתני בברייתא סימן לדבר צאת הכוכבים שמע מינה ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר יומא:

ז *אמר רבי יוסי בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו:

ב [דף ג] עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר"א מאי קסבר ר"א אי קסבר שלש משמרות הוי הלילה לימא עד

רש"י

[**מאימתי** קורין את שמע בערבין. משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. כהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיע עתם לאכול בתרומה: עד סוף האשמורה הראשונה. שליש הלילה כדמפרש בגמרא (דף ג.) ומשם ואילך עבר זמן דלא מקרי הו זמן שכיבה ולא קרינן ביה בשכבך ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה לפיכך הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה והכי תניא בברייתא בברכו' ירושלמי ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך. ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא: עד שיעלה עמוד השחר. שכל הלילה קרוי זמן שכיבה: הקטר חלבים ואברים. של קרבנות שנזרק דמן ביום: מצותן. להעלותן כל הלילה ואינן נפסלים בלינה עד שיעלה עמוד השחר והן למטה מן המזבח דכתי' לא ילין לבקר (שמות ל"ד): חלבים. של כל קרבנות: אברים. של עולה: וכל הנאכלים ליום אחד. כגון חטאת ואשם כבשי עצרת ומנחות ותודה: מצותן. זמן אכילתן: עד שיעלה עמוד השחר. והוא מביאן להיות נותר דכתיב בתודה לא יניח ממנו עד בקר (ויקרא ז) וכלם מתודה ילמדו: אם כן למה אמרו חכמים עד חצות. בקריאת שמע ובאכילת קדשים: כדי להרחיק אדם מן העבירה. ואסרום באכילה קודם זמנן כדי שלא יבא לאכלן לאחר עמוד השחר ויתחייב כרת וכן בקריאת שמע לזרז את האדם שלא יאמר יש לי עוד שהות ובתוך כך יעלה עמוד השחר ועבר לו הזמן. והקטר חלבים דקתני הכא לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל ולא נקט להו הכא אלא להודיע שכל דבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה. והכי נמי תנן בפרק שני דמגילה (דף כ:) כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים]: **גמ'** משעת צאת הכוכבים. שהוא גמר ביאת השמש: דלמא ביאת אורו. שיאור השמש ביום השמיני ויטהר האיש עצמו בהבאת קרבנותיו ואח"כ יאכל: אם כן. דהאי קרא וטהר לשון ליווי הוא נימא קרא ויטהר מאי וטהר: ואדכי. לשון עבר (נהדכה) [נתפנה] מן העולם השמש: מברייתא. דקאמר לקמן בשמעתין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן סימן לדבר צאת הכוכבי' ש"מ אין כפרתן מעכבתן: בין השמשות. דר' יהודה מהלך חצי מיל לפני צאת הכוכבים ודרבי יוסי כהרף עין לפני צאת הכוכבים: מאי קסבר. הוי ליה לומר זמן הניכר: אי קסבר. דפליגי תנאי לקמן בהא מילתא איכא מ"ד שלש משמרו' הוי

הרי"ף

במערבא בעו לה מבעיא וכו'. יש להקשו' לפרש"י ז"ל דפירש דביאת שמשא הוא פירוש כערב שמש וזהו וטהר טהר יומא שיטהר היום ופירוש ביאת אורו הוא וכו'. דאדפשיט מהברייתא לפשוט ממתני' דאמר מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. משמע דכוונת הפסוק הוא ביאת שמשא ומאי וטהר טהר יומא הרי נראה מכאן שאכילת התרומה היא אחר ביאת השמש שהיא זמן ק"ש של ערבית וא"כ מאי מספקא ליה אם כוונת הפסוק הוא ובא השמש שהוא ביאת אורו ואז יאכל תרומה אחר שיטהר ויביא קרבנותיו ולפי' התוס' ניחא ונראה לתרץ דאינו יכול לפשוט ממתניתין דלעולם אימא לך דמאי דקאמר קרא הוא ביאת אורו ומאי וטהר טהר גברא ומתניתין מיירי בכהנים שהיו טמאים טומאה שאינה צריכה כפרה כגון טומאת מת או טמא שרץ או שאר טומאות דאינן צריכין כפרה כי המחוסרי כפרה הם הזב והזבה והיולדת והמצורע. ואמר דבאותה שעה הוא זמן קריאת שמע של ערבית אמנם מאי דמיבעיא ליה לגמרא אי ובא השמש ביאת אורו הוא וטהר טהר גברא או לא הוא במה דשייך ליה כפרה. שהם מבעיא ליה אי זמן אכילתו

עין יוסף

א משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. כהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיעו עתם לאכול בתרומה (רש"י). ואף שאסור לאכול משהגיע זמן ק"ש. אולי הכהנים מותרים לאכול תרומתן אז אפילו בזמן ק"ש. כיון שאכילת תרומה מצוה היא כעבודת עבודה במקדש. והרי רבי טרפון ביטל זמן בית המדרש בשביל אכילת תרומה כמבואר בפסחים (דף ע"ג ע"א) (צל"ח וע"ש): משעת צאת הכוכבים. שהוא גמר ביאת השמש (רש"י): דלמא ביאת אורו הוא. שיאור השמש ביום השמיני ויטהר האיש עצמו בהבאת קרבנותיו ואחר יאכל: א"ב. דהאי קרא וטהר לשון צווי הוא נימא קרא ויטהר. מאי וטהר: ואדכי. לשון עבר נתפנה מן העולם השמש: והדר פשיט ליה מברייתא. דקתני לקמן בשמעתין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן וראיה לדבר צאת הכוכבים. ש"מ אין כפרתן מעכבתן (רש"י): בין השמשות כהרף עין. ר"ל דאיתא בשבת (דף ל"ד ע"ב) ת"ר בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה (כלומר ספק יש בו משניהם) ספק כולה מן היום ספק כולה מן הלילה כו' ואיזהו בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין (פי' שנרא' אדמימות חמה בעבים) כו' דברי רבי יהודה. רבי נחמיה אומר כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל. רבי יוסי אומר בין השמשות כהרף עין (פי' דאין להסתפק בו אלא כשהוא כהרף עין. ולא בזמן גדול כמו שמסתפק בו ת"ק (תוספות) ופי' רש"י כהרף עין כשיעור קריצת עין ברפיון ולא בחזקה זה נכנס וזה יוצא (פירש"י הלילה נכנס והיום יוצא יציאת זה עם כניסת זה. כשהם מתפרשים קרי בין השמשות. וכל דמקמי הכי הוי יום מעליא) ואי אפשר לעמוד עליו:

ב עד סוף האשמורה כו'. ר"ל דבמתניתין איתא מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה דברי רבי אליעזר. ור"ל דס"ל לר"א דהאי דכתיב ובשכבך אינו ר"ל כל זמן ששוכבים במטותיהם. אלא כל זמן שהולכין לשכב. ועד סוף משמר הראשון דרך קצת בני אדם שמאחרין מלשכב: מאי קסבר ר"א כו'. דה"ל למימר זמן הניכר: אי קסבר כו'. דפליגי תנאי לקמן (סי' ד') בהא מילתא.

אמר הבונה אמר ר' יוסי בה"ש כהרף עין. יורה גדולתו והפלאתו ית' שהוא לבדו יודע נקודת סוף היום ותחלת הלילה כאחז"ל בב"ר פ' י' על ויכל אלהים ביום השביעי הקב"ה שהוא יודע עתיו ורגעיו ובעותיו נכנס בו כחוט השערה. וכן אנו אומרים בתפלת ערבית ומעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ובין לילה ה' צבאות שמו:

[גליון]

א מגילה פ"ב דף כ': מכילתא דר"י פ' בא פסחים פ"ו דס"ח: ב מגילה כ: ג עי' תוספות זבחים נ"ז ד"ה להרחיק: ד כלי' פ"א. נגעים פי"ד: ה ת"כ פ' אמור: ו יבמות דף ע"ד: ז שבת ד'

אהבת איתן

מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן כו'. יתכן הענין דהאי תנא זמן ק"ש בזמן אכילת כהנים תרומה. ע"ד ההגדה דפ' חלק דטענו ישראל נסיה כעובדי כוכבים ונפרוק עול מ"ש משום דעבד שמכרו רבו כלום אוכל בתרומ' והנביא השיב על טענה זו שהאומות עצמם הם עבדים להקב"ה ומה שקנה עבד קנה רבו. ולפ"ז ממה שראין הכהנים לאכול בתרומה בזמן הגלות הוא הוכחה לק"ש שהיא קבלת עול מ"ש גם בזמן הזה ואין לנו דין עבד שמכרו רבו דהא"כ היו אסורין כהנים לאכול בתרומה וכיון דאוכלין מוכח שאנחנו תחת רשותו ועולו עלינו כמלך על עבדיו כמו בזמן המקדש. ומטעם זה אמר בפסחים (דף ע"ג) עשו אכילת תרומה בגבולין כעבודה בבהמ"ק:

חדושי גאונים

מאימתי קורין. שהתחיל רבינו הקדוש בק"ש ועיין מ"ש בפתיח' בשם הרמב"ם שרצה לשנות במס' זו כל דיני ברכות גם ברכת המצות ואין לך מצוה מתמדת פעמים בכל יום לכן התחיל בק"ש. ועדיין יש לדקדק דהים לו להתחיל בתפלה שהיא ג"פ בכל יום ועקרה היא הברכות שמונה עשר' ברכות ונרא' לי כיון דק"ש היא קודם התפלה לכך הקדימה. ואמנם יתכן זה לר' יוחנן דאמר שגם בערבית צריך לסמוך גאולה לתפלה אבל לריב"ל לקמן דף ד' ע"ב דתפלות באמצע תקנום וא"כ בערבית אדרבה היא קודמת לק"ש א"כ הדק"ל למה לא התחיל רבינו

ד' שעות ואי קסבר ד' משמרות הוי הלילה לימא עד ג' שעות לעולם קסבר שלש משמרות הוי הלילה והא קמ"ל דאיכא משמרות ברקיע ואיכא משמרות בארעא דתניא רבי אליעזר אומר שלש משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי שנא' (ירמיה כ"ה) ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו וסימן לדבר משמרה ראשונה חמור נוער. שניה כלבים צועקים. שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה. מאי קחשיב ר"א אי תחלת משמרות קחשיב תחלת משמרה ראשונה

רש"י

הוי הלילה במשמרות עבודת המלאכים ושיר שלהם נחלק לשלשה חלקים ראשונה לכת אחת ושניה לכת אחרת ושלישית לכת שלישית ואיכא מ"ד ארבע משמרות הוי הלילה: והא קמ"ל. כשנתן לך סימן זמן הקריאה בסוף האשמורות ולא פירש לך סימן מפורש למדך שיש היכר לכל אדם בדבר דכי היכי דאיכא משמרות ברקיע איכא משמרות בארעא: ישאג. שאוג ישאג. הרי שלשה: ואשה מספרת [עם בעלה]. כשמגיע קרוב ליום ובני אדם מתעוררים משינתם והשוכבים יחד מספרים זה עם זה: מאי קחשיב. סימנים הללו שנתן למשמרות הארץ היכן נתנו בתחלת האשמורות או בסופן:

מהרש"א

דאיכא משמרות ברקיע ואיכא כו'. דלכך נקט לשון משמרות ולא נקט שליש הלילה לאשמועינן אגב אורחיה דאיכא משמרות בלילה בין ברקיע ובין בארעא. מיהו ק"ק דאיכא משמרות בארעא לא איצטריך לאשמועינן דכמה קראי כתיבי קדמו עיני אשמורות וגו' לראש האשמורות התיכונה וגו' ויותר נכון גירסת הרא"ש קמ"ל דאיכא משמרות ברקיעא כי היכא דאיכא משמרות בארעא כו' והאי מייתי שפיר דתניא ר"א כו' ועל כל משמר ומשמר הקב"ה כו' דהיינו דאיכא משמרות נמי ברקיעא וקמ"ל דיש לאפושי ברחמי באותה שעה כמ"ש הרא"ש לכך נקט ר"א סופן דג' משמרות כדמסיק דהיינו בשליש הלילה ובשני שלישי הלילה ובסוף הלילה דבאותה שעה יושב הקב"ה ושואג כו' וקרא דכתיב קומי רוני בלילה לראש אשמורות וגו' ופירש"י שם שני חלקי הלילה שהלילה נחלק לג' חלקים עכ"ל ונראה ליישב פירושו ע"פ סוגיין דשמעתין דודאי אין שהות אפי' כהרף עין בין סוף ראשונה לתחלת השני' וכן בין סוף השניה לתחלת שלישית ובקרא דאמר קומי רוני בלילה ניחא דנקט ראש שני משמרות שהם בלילה דתחלת ראשונה לא בעי סימנא דאורתא הוא ובסוף השלישית נמי יממא הוא כדאמרינן אלא דהכא נקט בכולן סופן משום סוף השלישי' וכ"מ למאן דגני בבית אפל ודו"ק: משמרה ראשונה חמור כו' יהגם כי בודאי הדברי' כמשמען וכפשטן יש לנו לתת טעם בסימני' הללו והוא מבואר במ"ש בחלקי נפש האדם שהם ג' כחות קראום טבעית חיונית ושכלית ובעלי הקבלה קראום נפש רוח נשמה וכל פעולות האדם כפי הפעולה והמעשה נמשך אחרי כ"א מהם כפי זמן המיוחד לו והנה בפעולותיהם אשר בלילה תחלק עליהם הלילה שבתחלה האדם בא ממלאכתו ועסקיו שבכל יום והוא טרוד בהם כדלקמן אדם בא מן השדה כו' וזה הזמן הוא כולו מפעולת נפש הטבעית הנמשך אחר החומר של אדם וע"כ ניתן בו סימן שבו חמור נוער ובאמצעית של הלילה דרוב עולם הם ישנים על מטתם ואין פועל בהם רק נפש החיונית הרוחניית בעת השינה כמה שכתוב בידך אפקיד רוחי וגו' ולא ניתן רשות גם לרוחות ולמזיקין לפעול בעולם כמה שכתוב במכת בכורות בחצות הלילה וגו' וע"כ ניתן בו סימן שבו כלבים צועקים כמ"ש במכת בכורות ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב וגו' ע"פ מ"ש כלבים צועקים מה"מ בא לעיר ובמכת בכורות שניתן רשות למשחית לחבל במצרים והיו הכלבים צועקים ואעפ"כ ולכל בני ישראל לא יחרץ וגו' ושליש האחרון מן הלילה שכבר גמר האדם שינתו והוא מנוח ומרגוע כמו שאמר במדרש רבה אמונתך כו' ובטור סי' מ"ז ושכל האדם זך אז לתורה ולתפלה שהם פעולות נפש השכלית הנשמה שבו וע"כ ניתן בו סימן תינוק יונק כו' רמז לתורה ע"ד דדיה ירווך וגו' מה הדד הזה כל שעה שהתינוק יונק ממנו מוצא בו טעם אף התורה כו': ואשה מספרת כו'. הוא רמז האשה היא כ"י

הכותב

אמר הכותב שלש משמרות הוי הלילה וכו'. מידיעת חלוק משמרות הללו נמשך לנו תועלת גדול והוא להעיר כל בעל נפש ולאמר לו מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך וכ"כ הרא"ש ז"ל וז"ל ראוי לכל ירא שמים שיהא מצטער ודואג באותן השעות וישפוך תחנה על חורבן בהמ"ק שנא' קומי רוני בלילה לראש אשמורות אך אמנם ראוי לעיין על סימנים שנתן חמור נוער וכו' ולא יצא מהם פתחון פה למלעיג על דברי חכמים ז"ל ונרא' שבאו להוסיף אזהר' וחיוב על כל ירא שמים על התפלה או קריאת התורה בסוף כל אחד משלישי הלילה ואל ילך בדרך ההרגל שבא אדם ממלאכתו בערב ואכל ושבע ודשן ויישן ובעבור זה יקשה עליו להיות נעור משנתו בסוף שליש הלילה. וכדי לבטל זה הדרך הנפסד אמר שישים אל לבו כי גם הבעל חי הבהמי ויותר גרוע המשותף עמו באכילה ושינה ועכ"ז חמור נוער לנהוג פעולתו הבהמית בעת ההיא וראוי להתעורר גם הוא לנהוג פעולתו הנפשיית להתפלל לפניו כאשר עושים המלאכים בשירן ובזמרן. עוד נתן רבי אליעזר סימן לסוף משמרה שניה להזהיר לבעל נפש שלא יתפתה אל המנהג הנהוג להתעורר מהשינה אחר חצות הלילה בסוף

עיון יעקב

שלש משמרות הוי הלילה. נראה דיש זכר וסמך למשמרות אלו מקרא דישעיה ס"ב על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים ועיין במנחות דפ"ז מה הן אומרים והוא מעין מה

הרי"ף

הוא עד שיביא כפרתו. אבל מתניתין איירי בשאר טומאות דלא שייך בהו כפרה אלא הערב שמש ואוכלין תרומתן ועליהם אמר דאז הוא תחלת זמן ק"ש של ערבית ולזה הטעם לא הקשו התוס' לפרש"י ז"ל מהאי מתניתין אלא ממתניתין דהעריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו

אוכל בקדשים דהתם מוכרת הוא דשייכי אפי' בטומאה דשייכא בה כפרה מדקתני הביא כפרתו אוכל בקדשים דהאי לא ליפלוג וליתני כדידה העריב שמשו אוכל בתרומה בטומאה דלא שייכא בה כפרה אבל בטומאה דשייכא בה כפרה אינו אוכל בתרומה עד שיביא כפרתו ומדקאמר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים משמע דבתרומה לעולם אוכל מהעריב שמשו ומשמעות דקרא הוא ביאת שמשו וטהר יומא. וא"ת א"כ לקמן דמייתי ממתני' דמאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן וסימן לדבר צאת הכוכבים די"ל כמ"ש אבל מאי דמבעי ליה הוא בטומאת זוב או מצורע דצריכין כפרה אי זמן אכילת התרומה הוא אחר כפרתו או לא וי"ל דמהתם איכא למיפשט דאמר סימן לדבר צאת הכוכבים דהאי האי קרא דובא השמש איירי אפי' בטומאה שיש בה כפרה. ופירוש הכתוב הוא ובא השמש ביאת שמשו ניחא מה דקאמר סימן לדבר צאת הכוכבים מדקאמר קרא ובא השמש וטהר ר"ל צריך ביאת השמש וגם צריך שיטהר היום לגמרי שהוא צאת הכוכבים אבל אי אמרת דקרא מיירי בטומאות דצריכים כפרה ופירושו דקרא הכי הוא ובא השמש שהוא ביאת אורו וטהר טהר גברא שהוא שבאת הקרבנות ומתני' דקאמר סימן לדבר צאת הכוכבים דמשמע דאכילת התרומה היא אחר ביאת השמש מיירי בטומאות דאין צריכות כפרה מנ"ל למתניתא למימר דזמן אכילת התרומה כמי שהוא טמא טומאה שא"צ כפרה דצריך להמתין עד צאת הכוכבים דאמר סימן לדבר צאת הכוכבים הא קרא לא מיירי אלא בטומאה דצריכה כפרה אבל כאן די בהערב שמש ומנ"ל צאת הכוכבים אלא ודאי מדקאמר צאת הכוכבים משמע דפי' דקרא הוה ביאת שמשא ואמר עוד וטהר שהוא טהר כולו יומא שהוא צאת הכוכבים: שלש משמרות הוי הלילה וכו'. היותם ג' לפי שהמשמרות הללו הם הזמנים אשר מלאכי השרת משוררים ומודים ומשבחים להקב"ה והכוונה בהם לפי שלילה הוא זמן המזיקין ומדת הדין גוברת בעולם. ולפי שבתחלת הלילה הוא תוקף וחוזק הדין המלאכים ההמה ממתיקים תוקף הדין ההוא וזו היא הכת הראשונה. והכת השניה היא לחלוקה אחרת של הלילה שאין כח הדין כ"כ חזק ואמיץ והכת הזאת ממתקת כח הדין ההוה בזמן ההוא. וכחלוקה הג' סמוך לבוקר שכבר נתבסס מעט כח הדין. והכת הג' גם הם ממתיקין כח הדין כמועט ההוא. ובזמן שהיה בהמ"ק קיים היו ממתיקין כל ג' כחות הללו המוצלים בלילה האברים והפדרים שהיו נאכלים על גב המזבח כל הלילה והאברים ההמה היו ממתיקים את כחות הדין לפי שהם האברים והפדרים הנשארים מהקרבנות הקרבים ביום: ומ"ש ועל כל משמר ומשמר כו' כלומר אף גם בג' כתות הם ממתיקין כחות הדין בזמן הזה ועושים :

עץ יוסף

איכא מאן דאמר ג' משמרות הוי הלילה במשמרות עבודת המלאכים. ושיר שלהם נחלק לשלש חלקים. ראשונה לכת אחת. שניה לכת אחרת. שלישית לכת שלישית. ואיכא מאן דאמר ד' משמרות הוי הלילה: והא קמ"ל דאיכא משמרות ברקיע ואיכא כו'. פירש"י כשנתן לך סימן זמן הקריאה בסוף האשמורות ולא פירש לך סימן מפורש. למדו שיש היכר לכל אדם בדבר. דכי היכי דאיכא ברקיע ע"כ. אבל רבינו הרא"ש גרס בגמרא מילתא אגב אורחיה קמ"ל דאיכא משמרות ברקיע כי היכי דאיכא משמרות בארעא. וכתב המהרש"א בחד"א הא דמהסך רבינו הגירסא. משום דלהודיענו דאיכא משמרות בארעא לא אצטריך. דכמה קראי כתיבי. קדמו עיני אשמורות וגו'. לראש אשמורת התיכונה וגו'. לכן יותר טוב גירסת רבינו הרא"ש קמ"ל דאיכא משמרות ברקיע כי היכי כו'. והאי מייתי שפיר דתניא ר"א אומר כו' על כל משמר ומשמר כו' דהיינו דאיכא משמרות נמי ברקיע. וקמ"ל דיש לאפושי ברחמי באותה שעה. כמ"ש רבינו אח"כ. ובתוס מסבב המעי"ם גירסת רבינו עכ"ל. ועיין בהקדמה עין יעקב בחידושי' של הגאון מו"ה דוד אופנהיים ז"ל שמקיים גירסת רש"י: ושואג כארי. משום דלשון שאגה נמצא כמה פעמים בקרא לגבי ארי. לכן קאמר שואג כארי (מהרש"א): ישאג שאוג ישאג. הרי ג': תינוק יונק משדי אמו. שאז התינוק הוא רעב ומתחיל לינוק משדי אמו (צל"ח): ואשה מספרת עם בעלה. שכבר הגיע קרוב ליום ובני אדם מתעוררים משינתן והשוכבים יחד מספרים

חדושי גאונים

הקדוש כדין תפלה. וצריך לומר דכיון דק"ש היא מדאורייי' ותפלה היא מדרבנן ולכך התחיל במצוה של תורה. ולפי זה קשה לרב יהוד' לקמן דף כ"א ע"א דק"ש ג"כ היא דרבנן למה הקדימה התנא וצ"ל דרב יהודה כר' יוחנן ס"ל דגם בערבית צריך לסמוך גאולה לתפלה: עוד נ"ל שרבינו הקדוש רצה לעשו' נחת רוח למשה רבינו והתחיל תורה שבעל פה במשנת ר' אליעזר דאי' במדרש הובא בילקוט פ' חקת שמשה רבינו בשעה שעלה למרום שמע שהקב"ה אמר אליעזר בני אומר פרה בת שתים והתפלל משה רבינו יה"ר שיצא זה מחלצי וא"ל הקב"ה חייך שיצא זה מחלציך ולכן נתכוון רבינו הקדוש להתחיל תורה שבע"פ במשנת ר"א שיצא מי"ח של משה רבינו והמנם למאן דקמהדרך לקמן דף ג' ע"א והבע"א רישא לאו ר"א נסתר תירוץ זה. ועוד לפי תירוץ זה נסתר קושית הגמ' שהקשה נתני דשחרית ברישא והמנם אעפ"כ הקשה שפיר דגם שם היה יכול להתחיל בדברי ר"א מאימתי קורין שמע בשחרית משיכיר בין תכלת לכרתי דברי ר"א וחכ"א בין תכלת ללבן. ועי' בפתיחה כתבתי עוד טעמים על שהתחיל במצות ק"ש שהיא מצות היחוד וקבלת עול מלכות שמים (צל"ח):

עיני יצחק

משמרה ראשונה חמור נוער. שניה כלבים צועקים ג' תנוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה. ראיתי לפרש המאמר הזה בדרך מוסר ורמז והוא. שידוע ששנות האדם נחלקים לשלשה חלקים ילדות שהמה נקראים (ימי עלי') ובחרות שהמה נקראים (ימי עמידה) וזקנה והמה (ימי ירידה) מפני שבימי ילדותו כחות של אדם הולכים ומתחזקים ומתעלים כל פעם. ובימי הבחרות אז כחותיו של אדם בעמדם יעמודו ובימי זקנותו אז ירגיש בעצמו

מספרת בתפלה לבקש כל צרכה מבעלה שהוא הקב"ה ועד"ז יתפרש לקמן בפרק הרואה דג' מיני חלומות הם הא' ע"י מלאך והב' ע"י שד והג' מהרהורי לבו שביום דע"י מלאך הוא חלום שבמשמר האחרון שבכל אדם זך והוא חלום של שחרית שהוא אמיתי כדמפרש בהדיא שם ושע"י שד הוא חלום שבמשמר שניה שבו ניתן כח לשדים ולרוחות כמ"ש ושע"י הרהור הלב שביום הוא חלום שבמשמר ראשון שעדיין האדם טרוד מהרהורי לבו שביום כמפורש כ"ז בהדיא פ' הרואה ודו"ק: ואומר אוי כו'. דכתיב ביה שאג ישאג על נוהו הידד וגו' והוא מלשון הוי כמו שפרש"י שם וקאמר שואג כארי דלשון שאגה נמצא כמה פעמים בקרא

אורתא הוא. צאת הכוכבים: (כולהו סוף משמרות תירוצא הוא): ושמר. והמתין. כמו לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בלד עבודת כוכבים פלונית (סנהדרין דף ל"ג ע"ב) ובב"ק פרק החובל (דף צ' ע"ב) שמרה ועומדת על פתח חצרה. וכמו ואביו

ראשונה סימנא למה לי אורתא הוא אי סוף משמרות קחשיב סוף משמרה אחרונה סימנא למה לי יממא הוא אלא חשיב סוף משמרה ראשונה ותחלת משמרה אחרונה ואמצעית דאמצעיתא ואי בעית אימא כולהו סוף משמרות קחשיב. וכי תימא אחרונה לא צריך למאי נפקא

גבי ארי ורבי יוסי דקאמר לקמן שמעתי בת קול מנהמת כיונה ואומרת אוי כו' ולא שמע שואג בקול כארי היינו משום דלא היה משתמש רק בבת קול כדאמרי' פ"ב דסוטה דמשמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלק רוה"ק והיו משתמשין בבת קול וק"ל

מינה למקרי ק"ש למאן דגני בבית אפל ולא ידע זמן ק"ש אימת. כיון דאשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו ליקום וליקרי: אמר רב יצחק בר שמואל אמר רב ג' משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי ואומר אוי שהחרבתי [לבנים שבעונותיהם] החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין העובדי כוכבים:

ג שם תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל ובא אליהו ז"ל ושמר לי על הפתח (והמתין לי) עד שסיימתי תפלתי לאחר שסיימתי תפלתי אמר לי שלום עליך רבי ואמרתי לו שלום עליך רבי ומורי. אמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו אמרתי לו להתפלל אמר לי

הכותב

שני שלישים כמו הכלבים כי בעת ההיא אינם שותקים רק צועקים לבקש תאוות כלביות ולהרחקת המזיקין. ואיש ישראל יתעורר משנתו לצעוק על בקשת צרכיו ולא יתאוה אל תשוקות כלביות רק לזעוק לפניו יתברך ולשיר כשיר המלאכים. ואפשר עוד כוונה שנית והוא ע"ד מה שאמרו ז"ל מלפנו מבהמות ארץ וכן בכאן אמר שראוי ללמוד מצעקת הכלבים שהוא לדחות מעליהם המזיקים ע"ד מרז"ל מלאך המות בעיר וגם כפי הפשוט הם צועקים בסבת הרגשם הקור או שאין להם מה לאכול וצועקים אולי ישמעו הבעלים ויתנו להם מזון כל שכן שראוי לאדם משכיל במחשבה ובעיון להתעורר להשלמת נפשו אם להתפלל לפניו יתברך ואם לקרוא בתורה. עוד נתן סימן ג' לסוף הלילה להזהיר לסלק עצמו ממנהג האנשים כהמיים שבסוף הלילה שהם שבעים משנתן חושבים מה נאכל ונשתה כתשוקת תינוק היונק ואשה רק יקרא ק"ש ויקבל עול מלכות שמים. ואע"פ שיושב באפילה ובדוחק ידחיק את נפשו לקבל עול מלכות שמים. ולרמוז זאת נתן סימן אשה מספרת עם בעלה כי סתם דבריה בעת ההיא בדברי הבאי. והזהיר יסיר מחשבותיו מאותם הבלים ויחוש לשלימות נפשו. ואין קושיא עלי מפרש"י ז"ל באומרו ובני אדם מתעוררים משינתם והשוכבים יחד מספרים זה עם זה כי בוודאי כוון הרב לתקן הלשון כפי הפשט שלא בלבד האשה היא המספרת עם בעלה אלא דבר בהווה על כל חברים השוכבים יחד מתעוררים בעת ההיא לדבר זע"ז. וגם כי להיות האשה נעדרת הבנה אינה מספרת עם בעלה רק בדברים גופניים ולזה הזכיר בפרט אשה עם היות שכן יקרה בכל שנים השוכבים יחד כדברי הרב ע"כ:

תניא אמר ר' יוסי פעם אחת וכו'. לבי אומר לי כי יש במאמר זה נגלה ונסתר. הנגלה כפי הפשט ממש ענין תפלה נכנס להתפלל בחורבה אחת ואע"פ שרבים מעמי הארץ תמימי דרך הנכנסים לשם לא ישמעו אפילו קול הברה באשר היה ר' יוסי גדול בתורה וירא חטא נגלה אליו אליהו ז"ל והזהירו שירחיק עצמו מן הסכנה ולא יכנס לחורבה ואל יסמוך על הנס ולזה הקפיד אליהו ז"ל על עצמו שלא רצה ליכנס לשם כדי שיהא נאה דורש ונאה מקיים ואל זה כיון רבי יוסי באומרו ושמר לי על הפתח ופרש"י המתין להזהיר לתלמיד שלא ישתבש לפרש לשון ושמר כפשוטו שהיה נצב עליו לשמרו מן המזיקין ואמר כשסיימתי א"ל שלום לרמוז שאליהו הזהיר את עצמו מלדבר עמו אפילו בדברי תורה עד שיצא מן הסכנה. עוד תועלת שני מספר ענין אליהו כי אצל גבורתו ענותנותו. ולכן הקדים לו שלום לרבי יוסי העומד ביראה ופחד בתלמיד הנרתע לאחוריו מלפני רבו ולא היה בו כח לתת לו שלום עדי שהקדים לו רבו ואז השיב לו כתלמיד לרב שלום עליך רבי ומורי. ואח"ז הזהירו בעניני תפלות ולמדו ג' דברים וזאת האזהרה בדברי תורה היתה סבה שזכה לשמוע בת קול מדרגה קטנה ממדרגת רוח הקודש. אמנם בפירוש מה ששמע בחורבה וכו' אחשוב שיש ענין נסתר כתוב בדרך חידה והוא כי בראות רבי יוסי שכבר עברו ימים רבים אחר החורבן ועדיין משיח לא בא נתן לבו ומחשבתו להתפלל על הענין כאשר עשה דניאל שאמר למלאות לחרבות ירושלים וגו' ואתנה את פני לבקש תפלה וגו' והאמת שדורו של רבי יוסי היה אחר דורו של רבי עקיבא שנצטער על איחור ביאת משיח וטעה בימי מספר וחשב שבן כוזיבא היה

הרי"ף

פמעשה עלמו שהיו עושים האכרים בזמן שבית המקדש היה קיים מ"מ יותר היה חפץ ה' יתברך בתיקון שהוא שנעשה על ידי האכרים יותר מתיקון הנעשה על ידי המלאכים כי חביבים ישראל לפניו יותר ממלאכי השרת ולפיכך אע"פ שמשמרות הללו ממתיקים כח הדין הקב"ה יושב ושואג ואומר אוי שהחרבתי את ביתי כו' כי שמה היו ממתיקים ישראל כאות הדין ואני חפץ באותו תיקון יותר ממה שעושין מלאכי השרת:

מפני מה נכנסת וכו'. ואע"פ שהמתין לו עד שסיים תפלתו מ"מ רמז לו שאע"פ שהיה עוסק בתפלה ושומר מצוה לא ידע דבר רע מ"מ לא היה לו ליכנס לחורבה שהוא מקום סכנה וז"ש מפני מה נכנסת ולא חששת לסכנה והשיבו רבי יוסי להתפלל וזכות התפלה יעמוד לי להצילני מסכנה א"ל היה לך להתפלל בדרך כלומר תימה אם לא היה לך אופן אחר להתפלל אבל כיון שהיה לך להתפלל בדרך ולא היית מבטל תפלתך היה לך לחוש שלא להכנס במקום סכנה ועוד אמר לו היה לך להתפלל תפלה קצרה וזהו טוב מליכנס במקום סכנה ולזה כאותה

תיכף. עוד יש לומר ע"ד דאמרינן ריש מגילה אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה חיישינן שמא שד הוא וא"כ הוא הדין בחורבה דהכיתי מזיקין לכן המתין עד שהקדים לו שלום שהוא שמו של הקב"ה וגמירי דלא מפקי שם שמים לבטלה ואח"כ השיב לו שלום: מפני מה נכנסת לחורבה זו. שהוא מקום מיוחד מקום המקודש שמקובל התפלה שם:

עיון יעקב

מה שהקב"ה שואג על חרבן בית המקדש וגלות ישראל ע"ש: שואג כארי. ונסמך דקאמר שמעתי בת קול שמנהמת כיונה. נ"ל דודאי הקב"ה שואג כארי כדכתיב בעשם ג' אריה שאג מי לא יירא והיינו כארי' דבי עילאי כדאיתא בחולין דף נ"ט שא"א לשמוע קולו כלל כדאיתא שם כי קול ה' בכח אך ב"ק דלאשמועי' עבידא אוי מנמך קולו כדי שיוכלו לשמוע בקול היונה לפי שנמשלו ישראל ליונה כטונא דאי' לקמן דף מ"ם על פסוק והאלהים יעננו בקול בקולו של משה כדי שיוכל לשמוע: פעם אחת הייתי מהלך בדרך. נראה דלאמר פעם אחת להראות שדרכו היתה לישב באהל של תורה ולא לצאת ולבא בחוץ בפרקות קודם שהתפלל אלא שפעם אחת דרך מקרה ע"פ הכרח היה מוכרח לילך בדרך מצוה קודם שהתפלל: לאחר שסיימתי תפלתי. אתא לאשמועינן אע"פ שלדעתו עשיתי שלא כדין שהתפללתי בחורבה אפ"ה כיון שכבר התחלתי להתפלל לא רצה להפסיקני והמתין עד שסיימתי כולו והא דקאמר רק למדתי ג' דברים ממנו משום דהאי היה יודע בלא"ה שאין להפסיק וק"ל: אמר לי שלום עליך רבי. הא דלא הקדים לו רבי יוסי שלום עיין בהכותב מה

עין יוסף

מספרים זה עם זה: מאי קחשיב. סימנים הללו שנתן למשמרות הארץ היכן נתנו. בתחלת האשמורות או בסופן: אורתא הוא. צאת הכוכבים: דגני. שייסן: אוי שהחרבתי את ביתי. משום דכתיב שאוג ישאג על נוהו הידד וגו' והידד הוא ל' הוי כמו שפירש"י שם. לכן קאמר שאומר אוי (מהרש"א): ג ושמר לי על הפתח והמתין לי עד שסיימתי כו'. קשה למה הזכיר ופורש המקום ששמר. גם הני תיבות והמתין לי מיותר. ודי היה באמרו ובא אליהו ז"ל ושמר לי עד שסיימתי תפלתי. ונראה דאליהו ז"ל הראה לו בזה ששמר לו על הפתח ולא נכנס לפנים אל החורבה. לפי שאליהו עצמו לא רצה לעבור על אזהרת חז"ל שהזהירו שאין נכנסין לחורבה. ולכן המתין על פתח החורבה בחוץ. ולפי שהייתי יכול לטעות ולפרש ושמר לי כפשוטו שהיה נצב עליו לשמרו מן המזיקים. לכן מסיים

הגמרא והמתין לי. ור"ל שהוא פירש על תיבת ושמר לי (ועיין בגל"ח) אבל ברי"ף לא גרס הני תיבות והמתין לי. וכן משמע מרש"י. שפירש ושמר והמתין מל' ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז) ועל"ם כוונת רש"י ג"כ בזה שפי' ושמר והמתין כדי שלא נטעה לפרש ושמר כפשוטו. כר"ל וכן הוא בכותב: לאחר שסיימתי תפלתי אמר לי כו'. שאליהו הזהיר את עצמו מלדבר עמו אפילו בדברי תורה עד שיצא מן הסכנה (הכותב): אמר לי שלום עליך רבי. לפי שרבי יוסי עמד ביראה ופחד לפני אליהו ז"ל. כתלמיד הנרתע לאחוריו מלפני רבו. לכן לא היה בו כח לתת לו שלום לאליהו עד שהקדים לו אליהו. וממילא למדנו מזה ענין אליהו כי אצל גבורתו ענותנותו והקדים לו שלום לרבי יוסי. ואז השיב לו רבי יוסי כתלמיד לרב שלום עליך רבי ומורי (הכותב): מפני מה נכנסת לחורבה

חדושי גאונים

(שם) אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי כו'. כפל הענין במלות שונות. אבל ידוע כי בהמ"ק של מטה מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה. והקב"ה נשבע שלא יבא בשל מעלה עד שיכנס מתחלה לבית המקדש של מטה. והנה הגם כי יד זרי' לא שלטו רק בבהמ"ק של מטה ערו ערו עד היסוד. אבל בבהמ"ק של מעלה לא פשטו בני עולה כלום. והגם כי לא שרפו אבל נשאר בהמ"ק של מעלה חרב ושמם. אחר כי אין הקב"ה בא בתוכו מעת כי נשרף שבהמ"ק של מטה. ע"ז אומר אוי לי שהחרבתי את ביתי. הוא בה"מ של מעלה כי הוא כאמת ביתו של הקב"ה לבדו ית'. הגם כי לא נשרף אבל נשאר חרב כי אין בעל הבית בא בתוכו. ושרפתי את היכלי. הוא בהמ"ק של מטה אשר הוא היכל ה' כמאמר הנביא היכל ה' המה. (כ"י)

עיני יצחק

שבתוקיו הולכים ודלים ומתחסרים ויורדים מטה מטה. והדך גבר בעלפא שבילדותו מתעסק בהבל גמור תכלי שום כוונה לאיזה תכלית טוב וכמ"ש (איוב י"א) ועיר פרא אדם יולד. אכן בימי בחרותו אז כותר בדעתו לעסוק במו"מ או במלאכה ולצבור כעפר כסף לתכלית הנאת עוה"ז. אולם בבואו לימי זקנותו אז יעלה על לבבו להכין לדה לדרכו בית מועד לכל חי ומאז יתחיל לקבוע עתים לתורה ומצוה ולתקן מעשיו. ובא ר"א בזה לחזק את לב האדם גם אם חיו נתאחר מלתקן נשמתו עד ימי זקנותו שלא יאמר מה יועילני שארית ימי גם אם אקבע זמני לתורה ועבודה ות"ו כאשר אבדתי וכו' אם מלומר כן שבאמת גם אם יתעורר לשוב קרוב לזקנותו ביתרון הכשר. יוכל לזכות למעלה נשגבה ומש"כ חז"ל (כתובות ס"ג) בכל יום בת קול יוצאת מהר חורב

וק"ל: שמקלסין כו'. מפרש"י דר"ל שהיו מקלסין אותו בביתו כך בזמן שהיה ביתו קיים ומה לו לאב כו' שגלו מעל שלחן כו' דהיינו שגלו ממקדש שהם היו זוכין משלחן אביהם כשהיה קיים ובזמן שב"ה קיים קראו להקב"ה מלך אבל בזמן שגלו קראו אב ולא מלך כביכול שאינו מלך שאין הכסא שלם אז כמ"ש התוספות שזהו פירוש אמן יהא שמיה רבא כו' ודו"ק: ורבי

ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז) שומר אמונים (ישעיה כ"ו): תפלה קצרה. הביננו [כן הסכימו בתוס']: בת קול. [לא דיבר רש"י בפירושו כלל במקום זה אבל במס' סוטה פ' ואלו נאמרים סימן כ"ט על מאמר אין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי כתב דבר חידוש בפירוש בת קול מקום הראוי להביאו הוא באותה סוגיא לכן לא כתבתיו פה. ומצאתי בתוספות בסנהדרין פ' ראשון לשון זה. בת קול י"א שלא היו שומעין קול היוצא מן השמים אלא מתוך אותו קול יוצא קול אחר פעמים שאדם מכה בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו למרחוק ואותו קול היו שומעין לכך היו קורין אותו בת קול ע"כ וכן מצאתי כתוב בשרב סעדי' גאון ז"ל]: אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. אשרי כל זמן שהי' קילוס זה בתוך בהמ"ק. זה לשון רש"י: מפני החשד. שלא יאמרו זונה מוכנת לו שם: ומפני [המפולת].

(מפני מה לא התפללת) [היה לך להתפלל] בדרך אמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים. אמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה. ח באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים. למדתי שאין נכנסין לחורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה. ואמר לי בני מה קול שמעת בחורבה זו ואמרתי לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי (שהחרבתי) [לבנים שבעונותיהם החרבתי] את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין העובדי כוכבים. אמר לי בני חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך אלא בכל יום ויום ג"פ אומרת כך. ולא (עוד) [זו בלבד] אלא (בכל זמן) [בשעה] שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין (אמן) יהא שמיה (רבא מברך) [הגדול מבורך] הקב"ה (כביכול) מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. ומה לו לאב שהגלה את בניו לבין העובדי כוכבים. ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם:
שם ת"ר מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד ומפני [ה] מפולת ומפני מזיקין:
ד שם ע"ב ט ת"ר ד' משמרות הוי הלילה דברי רבי. רבי נתן אומר שלש מ"ט דר' נתן דכתיב (שופטים ז') ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמורת התיכונה תנא אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה ורבי מאי תיכונה אחת מן התיכונה שבתיכונות ורבי נתן מי כתיב תיכונה שבתיכונות תיכונה כתיב מ"ט דרבי א"ר זריקא א"ר אמי אמר ריב"ל כתוב אחד אומר (תהלים קי"ט) חצות לילה אקום להודות לך על

הכותב

משיח ועל יסוד זה נבנה מאמר זה לר' יוסי שפעם אחת נכנס להתפלל לחורבה לדרוש את ה' על חרבות ירושלים ומרוב דבקות נפשו בזאת המחשבה באה אליו השגה כדמות נבואה קטנה על ידי אליהו הקיים בגוף ונפש וא"ל בני מפני מה נכנסת לחורבה כלומר מפני מה אתה מצטער בזאת המחשבה ח"ו כי אולי אפשר שתהיה כקורא תגר כנגד מדותיו יתברך וגם דקדוק לשון מפני מה המורה לשון תימה ולא אמר למה נכנסת והוא השיבו שאין כונת מחשבתי זאת רק להתפלל לפניו יתברך ומהר יחישה בנין חרבות ירושלים ואליהו השיב לו מפני מה לא התפללת בדרך אפשר שרמז לו כי עדיין לא הגיע העת ההיא ודי לו שיתפלל בדרך שראוי ומחויב אצלו להתפלל על קיום והעמדת ישראל בכל ימי אורך הגלות הדומה לדרך ואל יחשוב את עצמו כאלו הוא קרוב לעיר ומהרה יגיע למחוז הפצו ולזה השיב לו שהוא ירא מעוברי דרכים שזה ד"מ על רבוי המעיקים המתחרשים תמיד בהיותנו גולים בין העובדי כוכבים מצד גזירותם הקשות נגד עם ה' אלה גם לבקשת צרכי הגוף ההכרחיים. וכל זה יתבטל בזמן הגאולה ע"ד אמרם עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנאמר יהי פסת בר בארץ וגו' ואין זה כפשוטו ממש רק לומר כי בימים ההם יושבי א"י ישיגו לחם לאכול ובגד ללבוש בלי יגיעה ועמל ומלאה הארץ דעה את ה' ואליהו השיב היה לך להתפלל תפלה קצרה לרמוז שהאמת שכפי צרות הגלות אין מקום להתפלל תפלה ארוכה ר"ל רבת הכמות אלא קצרת הכמות ורבת האיכות ע"ד מה שפירשו רש"י והתוספות כאן שתפלה קצרה היא הביננו אשר היא כוללת כל י"ט ברכות ולא שתהא קצרה ממש כמו צרכי עמך מרובין ודעתן קצרה וכאשר ראה רבי יוסי שאליהו רמז לו ענינים גדולים בא למנותם אחד לאחד למצוא חשבון ואמר למדתי ממנו ג' דברים ומלבד שבא להודיענו ע"ד הפשט שהם ג' מינים חלוקים זה מזה ולא שנחשוב שמאמר אליהו היה לך להתפלל בדרך היינו הוא להנצל מכניסתו לחורבה וכן בתפלה קצרה לבטל זה הפירוש מגאן ואמר למדתי ממנו ג' דברים. וגם ע"ד הנסתר בא לרמוז שלמד ממנו ג' דינים מחודשים בענין התבודדותו האחד שאין נכנסין לחורבה רמז שלא יכניס אדם מחשבתו לשאול טעם לאריכת ימי המשיח גם שלא להיות ממחשבי קצין רק אם יתמהמה חכה לו ויתפלל לפניו ית' על קיום העמדתנו בגלות הארוך ולזה תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה ברכת ראה נא בענינו וחותם בה גואל ישראל. ואין הכוונה בו אל גאולה ממש אלא על הצלתנו מצרות הגלות כי כן פירשו המפרשים במסכת מגילה סימן ע"ד עיין שם. וזהו הדבר הב' שלמד מאליהו. והג' שזאת התפלה תהיה קצרה ולא קצרה ממש אלא קצרה וארוכה כמו שפירשתי: ואמר שמעתי בת קול שמנהמת כיונה וכו'. אליהו הוסיף

עיון יעקב

בכל יום ויום ג' פעמים אומרת כך. דהיינו נגד ג' תפלות שמתפללין בכל יום: אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. קראו מלך משמע שאנחנו הם עבדים לו ולבסוף קורא לנו בנים עיין במהרש"א. ועוד י"ל דידאי בגלות אנו חשובים כעבדים כיון שגלינו על עונותינו אך ורק בכח גודל הכנעתנו בתפלתנו כעבדא קמי מריה ומקלסין אותו אז הקב"ה מרחם עלינו כרחם אב על בנים ומתאונן על גלותנו שגלינו מעל שלחנו כאלו גלינו מעל שלחן אבינו: ד' משמרות הוי הלילה. נראה דפליגי אי משמרות הם נגד שלשה אבות או

עין יוסף

זו ולא חששת לסכנה. שאע"פ שהיה עוסק בתפלה ושומר מצוה לא ידע דבר רע. מ"מ לא היה לו ליכנס לחורבה שהוא מקום סכנה. ורבי יוסי השיבו להתפלל וזכות התפלה תעמוד לי להצילני מהסכנה. ואמר לו אליהו היה לך להתפלל בדרך. כלומר תינח אם לא היה לך אופן אחר להתפלל. אבל כיון שהיה לך להתפלל בדרך ולא היית מבטל תפלתך היה לך לחוש שלא להכנס במקום סכנה (הרי"ף): תפלה קצרה הביננו. ובפרק תפלת השחר דף כ"ט מפרש לה: באותה שעה. שראיתי שיותר טוב להתפלל תפלה קצרה ולא תפלה ארוכה בחורבה. למדתי שאין נכנסין לחורבה כלל אפילו לדבר מצוה (הרי"ף): בת קול. הנה לדעת רש"י פ"ז דסוטה ד"ה שאני בת קול אותה מדה הממונה על כך יודעת שבעים לשון מפני שעשויה להשמיעה והיא משתלחת לכל הלשונות עכ"ל. ממילא הוא מלאך. אבל התוס' פרק קמא דסנהדרין כתבו דבת קול הוא קול היוצא מקולו של הקב"ה. ובספר הגלחון כתב פירש בת קול מדתו של קול. כמו אלפים בת יכיל. משום שנאמר קול ה' בכח וגו'. לכן לפי המדה שיכול האוזן לקבל צריך לנמלם את הקול (ועיין בערכי הכנויים אות בי"ת): שמנהמת כיונה. זה ידוע שישראל נמשלו ליונה. ולכן כמו היונה אלו ישראל מנהמין על חורבן בתיהם כן הקב"ה כמו כן נוהם על חורבן ביתו (סמיכות חכמים): הקב"ה מנענע ראשו. דע שבודאי אסור לחשוב ענינים אלה כפשוטן ממש שהקדוש ב"ה מנענע ראשו ואומר אוי לי. כי פעולות כאלו הם לבני אדם. והוא יתעלה נבדל מכל זה עלוי רב. אמנם דברים הללו נאמרו ע"ד דברה תורה כלשון בני אדם לרמוז כי רע בעיני ה' גלות ישראל וחורבן ביתו שגרמו להם בעונותיהם (הכותב): אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. אשרי כל זמן שהיה קלוס זה בתוך בית המקדש (רש"י) כלומר מאושר היה המלך כשהיו מקלסין אותו בבית מקדשו כן כשהי' מקדשו קיים: ומה לו לאב שהגלה כו'. בזמן שבהמ"ק קיים קראו להקב"ה מלך. אבל בזמן שגלו קראו אב ולא מלך משום שכביכול שאינו מלך שאין הכסא שלם אז (מהרש"א): שגלו מעל שלחן אביהם. דהיינו שגלו ממקדש שהם היו זוכין משלחן אביהם כשהיה קיים (מהרש"א): מפני החשד. שלא יאמרו זונה מוכנת

אמר הבונה ארבע משמרות הוי הלילה: חלוקת הלילה בחלקים אלו וקריאתם בשם משמרות הע"ר אזינו בשני דברים גדולי הערך. הא' השגחתו יתברך בעולם בפרטות בכל זמן ביום כמז"ל פ"ק דע"ג י"ב שעות הוי היום ג' שעות ראשונות יושב הקב"ה כו' וכן בלילה כיושב על מסמר כמ"ש שומר מה מלילה שומר מה מליל. והב' [illegible] להקביל פניו בזמנים אלו בתורה ותפלה כמו שהיה עושה דוד עם היותו מלך כדאמר חצות לילה אקום וגם קדמו עיני אשמורות וגו':

ל"ד ע"ב: נדה כ"ג ע"ב: ח עיין רש"י שבת ק"ח ע"א ד"ה מאי עד שיבא אליהו וג"ע: ט תוספתא ברכות פ"א ירושלמי ברכות פ"א: [רות רבה פרשה ב' סימן כ"ב. ילקוט שופטים

נימוקי הגרי"ב

ועונין יהא שמי' הגדול כו' וגם מה שאומר ם העולם לכך אומרים קדיש בלשון ארמי לפי שתפלה נאה כו' שהרי כמה תפלות יפות שהם בל' עברי כו'. עכ"ל התוספות. לתקן דברי התוס'. נ"ל על פי מה ששמעתי קצת שלכך אמרו ת"ל בכל כחו. מפני שתרגום של ירושלמי פ' ואתחנן בענין בני יעקב שאמרו שמע ישראל הנזכר בפסחי' מבואר שם שענו יהא שמי' רבא מברך שזה תרגום של ברוך שם כבוד מלכותו. והטעם שאין אנחנו אומרים בשכמל"ו בקול רם מפני שלא אמר משה כמ"ש בפסח'. וכמד' הטעםמפני שגנבו מן המלאכים. ודא ודא אחת היא. כמ"ש המג"א בס' יוה"כ ס' תרי"ט ע"ש. וסתרגו' שאינ' מביני' המלאכי' יכול לאמרו בקול רם. וז"ש בכל כחו היינו בקול רם ולא כמו בשכמל"ו שצריך לאומרו בחשאי דוקא. ולפ"ז מיושב קושית התוס' דבשארי תפלו' אינםמלאכי' מתקנאי' בנו מפני שאינו משלהם. משא"כ יהא שמיה רבא שהוא תרגום של בשכמל"ו שנגנב משלהם אם היו אומרים בלשה"ק היו מתקנאים בנו היינו שיאמרו משלנו הוא. ולכן תקנו בל' ארמי:

עיני יצחק

ואומרת אוי להם וכו'. וידוע שהיי עוה"ז מכונה בשם לילה כמבואר (חגיגה י"ב) אמר ר"ל כל העוסק בתורה בעולם הזה שדומה ללילה וכו' ע"ש. וזה שאמר ר"א כאן במ"ש (ג' משמרות הוי הלילה) ר"ל שימי חיי האדם בעוה"ז המכונים לילה נחלקים לשלשה חלקים ילדות ובחרות וזקנה (ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג) ר"ל. שבכל

רש"י

שחומת החורבה רעועה ומסוכן הוא פן תפול החומה עליו: קדמו עיני אשמורות. אלמא חצות לילה שהיה דוד עומד שתי משמרות יש בהם: ור' נתן. אמר לך האי קדמו עיני אשמורות דקאמר דוד קדמו לשאר מלכים קאמר שדרכן לעמוד בשלש שעות ביום בתחלת שעה שלישית: שית דליליא. מחצות לילה הוו שש שעות: ותרתי דיממא. שהשאר מלכים ישנים: הוו להו ב' משמרות. של ח' שעות: אלא בדבר הלכה. אסור לספר לפניו שהכל חייבים לספר בהם והמת דומם וה"ל לועג לרש חרף עושהו (משלי י"ז): אבל מילי דעלמא. דאין נגאי למחרים בהם לית לן בה: מאורתא. מתחילת הלילה: בנשף בערב יום. בערב יום קרי נשף: הכי קאמר. האי קרא דחצות לילה: מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. שקודם לכן הייתי עומד:

גמרא

משפטי צדקך וכתוב א' אומר (תהלים קיט) קדמו עיני אשמורות הא כיצד ד' משמרות הוי הלילה ור' נתן סבר לה כר' יהושע (דאמר) א [דתנן ר' יהושע אומר] עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות שית דליליא ותרתי דיממא הוו להו שתי משמרות רב אשי אמר משמרה ופלגא נמי משמרות קרי להו:

ורבי נתן סבר כר"י ט' • וה"ה דהמ"ל דמאשמורה שנייה עד חצות לילה היה עוסק בתורה דהכי משמע קדמו עיני

ה שם ואמר ר' זריקא אמר ר' אמי אמר רבי יהושע בן לוי אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת א"ר אבא בר כהנא לא אמרן אלא בדברי תורה אבל מילי דעלמא לית לן בה ואיכא דאמרי אמר ר' אבא בר כהנא לא אמרן אלא [אפי'] בדברי תורה וכל שכן מילי דעלמא:

ו שם כתיב (שם) חצות לילה אקום להודות לך וכי דוד בפלגא דליליא הוה קאי מאורתא הוה קאי דכתיב (שם) קדמתי בנשף ואשוע. (ומאי משמע) [וממאי] דהאי נשף אורתא הוא דכתיב (משלי ז) בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה • אמר רבי אושעיא הכי קאמר דוד מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה רבי זירא אמר

הכותב

להודיע לו שהקב"ה מנענע בראשו וכו' ורחמנא ליצלן מלחשוב ענינים אלו כפשטן ממש שהקב"ה אומר אוי וכו' וגם מנענע בראשו וכו' כי פעולות כאלה הם לבני אדם והוא יתעלה נבדל מכל זה ועילוי רב. אמנם דברים הללו נאמרו ע"ד דברה תורה כלשון בני אדם לרמוז [בלשון חידה] כי רע בעיני ה' גלות ישראל וחורבן ביתו כי טבע שלמותו יתעלה יחייב היות רצונו הקדוש שעם ה' אלה יהיו שלמים וכן רבים [ולא רעים וחטאים והם ברוע בחירתם סרו מן הדרך] • וטבע יושרו יתעלה יחייב שיהיו נענשים על חטאתם ולזה נחרב הבית וגלו מארצם. והיום הזה [בכל עת] שנכנסים לבהכ"נ וב"מ לדרוש את ה' מורים על רוב תשוקתם שיתגדל שמו של הקב"ה ויתקיים [מאמר הנביא ע"ה כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וכו' על כן הקב"ה מצטער על גלותנו ומנענע בראשו כדרך לשון בני אדם ואומר אוי שהחרבתי ביתי [וג"כ אומר מה לו לאב שהגלה [את בניו] . והכוונה בזה להודיענו כי היטב חרה לו על כי [ברוע בחירתם] הם עצמם גמלו להם רעה [ועל רוב עונם] שהגלם לבין העובדי כוכבים עם היות אביהם וכל זמן שהם מטיבים מעלליהם בהיותם בגלות ומתכנסין בבהכ"נ ואומרים איש"ר הקב"ה אומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך . ובדברי רש"י יש דקדוק ערב אמיתי באומרו אשרי כל זמן שהיה

הרי"ף

כאותה שעה שהאיתי שיותר טוב להתפלל תפלה קצרה ולא תפלה ארוכה בחורבה למדתי שאין נכנסין לחורבה כלל אפי' לדבר מצוה: אמר רבי זריקא וכו' אין אומרים בפני המת וכו'. וקשה טובא לאיכא דאמרי איך הוא אומר לא אמרן אלא בד"ת ונפיק ואמר כ"ש במילי דעלמא וכיון דכ"ש במילי דעלמא א"כ נתבטל האי לא אמרן אלא בד"ת והדבר קשה מאד ונלע"ד דלישנא קמא אתא לאוקמי במילי דעלמא שמדברים בפני המת ומ"ש אין אומרים אלא דבריו של מת ולא דברים אחרים הוא דוקא בדברי תורה אבל במילי דעלמא בין דבריו של מת ובין של שאר בני אדם מדברים בפני המת וללישנא בתרא אתא לאומרה וה"ק אין אומרים בפני המת אפילו ד"ת אלא דבריו של מת דכיון שהם ענינים שאמר המת בפתותיו דובבות ואין כאן לועג לרש אבל לומר בפני המת ד"ת שהם מפי אחרים ואינם דבריו של מת ים כאן משום לועג לרש וזה שחלקו בין דבריו של מת ובין דברים שהם מפי אחרים הוא כד"ת ד"ת אסור לספר דבריו שאירעו למת אין אומר בפני המת כו' כי הוא זלזול למת כי בד"ת יש היתר לומר דבריו של מת אבל בדברים של סחורה וכיוצא שאינם לספר בפניו דברים שאינם ד"ת אף ע"פ שהיו דבריו שאירעו לו בחייו וכ"ש במילי דעלמא כלומר אם התמרנו שלא לדבר בפני המת דברים של מאורעות שאירע למת כי כל זה הוא לועג לרש כיון שאינם ד"ת כ"ש אם ידבר בפני המת מילי דעלמא דברים שאירעו לבני עולם מעניני סחורות או מעשיות שבודאי כל זה הוא לועג למת. ונקרא לועג לרש לדבר לפניו מילי דעלמא דברים של בני העולם: ה"ק מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה כו'. וקשה אמאי לא משני לע"ל דרמי קראי כתיב קדמו עיני אשמורות וכתיב חצות לילה אבל לפעמים קדמו עיני אשמורות. וכן קשה לתירוצא דעד חצות היה מתנמנם כסוס ובחצות היה מתגבר כארי דלישני הכי קדמו ע"י אשמורות אבל היה מתנמנם ובחצות לילה אקום להודות בשירות ותשבחות. וכדמשני הכא רב אשי. וי"ל דכיון דהני תרתי קראי סמיכי אהדדי קדמתי בנשף קדמו ע"י ליכא למדרש דפעמים היה מקדים אשמורות שהם ב' שעות קודם חצות ופעמים היה מקדים בתחלת הלילה דקים ליה בדרבה מ"ש כיון שכל אחד מהב' זמנים שהם לא היה זמן קבוע כי אם בחצות לילה היה זמן קבוע ובאלו הב' זמנים היה אקראי פעמים קדמתי בתחלת הלילה ופעמים קדמו ע"י אשמורות שהם ב' שעות קודם חצות א"כ יאמר הכתיב אלא ודאי קדמו ע"י אשמורות מדבר בדבר התמידי שהוא חצות לילה שהוא זמן הקבוע והרבע משמרות הוי הלילה והכי מיתרצא נמי דלא משני כדר' זירא עד חצות היה מתנמנם ולא משני נמי כדרב אשי עד חצות היה עוסק בד"ת וכו' משום דקים ליה בדרבה מ"ש דקאמר קדמתי בנשף וכו' ועוד אפשר דקרא דקדמתי איכא לאוקמיה על דבר שהוא לפעמים אבל קרא דקדמו עיני אשמורות משמע שהעינים היו בטבע מתעוררות בזמן הקבוע לו שהוא בחצות לילה שהוא אשמורות: ומנאי דהאי נשף אורתא וכו'. משמע דאי אמרינן נשף לא הוי אורתא ניחא ותימה דאי נמי הוי לפרא קשיא דכתיב הכא חצות לילה וכתיב התם

עיון יעקב

נגד ד' אמהות ומה"ט אי' בתיקונים תיקון לאה ורחל כידוע ליודעי חן ובכ"ח כתב דר' אזיל לשיטתו כדאמרינן בעלמא רבי דאתא מדוד מהפך בזכותים דדוד ועם דוד הוי ד' רגלי מרכבה לכן נתחלק משמרות המלאכים על ד' משמרות ורבי נתן סבר רק שלש רגלי המרכבה כ"נהו דהיינו אברהם יצחק ויעקב ודוד נדחה מפני חטאו לכך סבר רק ג' משמרות הוי הלילה: שכן דרך מלכים לעמוד בג' שעות • ותרתי דיממא עיין בת דוה"ס פאר יעקב חלק ראשון • מה שמקשה בזהב שיבה לדברי הכל תרי קראי למה לי יש לומר דהכתוב שינה עליו לעכב לומר שתמיד היה קם בחצות הלילה • וזה שמקשה בסמוך ודוד בחצות הלילה הוי קאי תמיד: מאורתא הוי קאי דכתיב קדמתי בנשף ואשוע • עיין בספרי פאר יעקב

ענף יוסף

ו א"ר אושעיא דוד ה"ק כו' רבי זירא אמר כו' רב אשי אמר כו'. קשה אמאי לא אמר זה כזה וזה כזה. וי"ל דאין שייך להקשות מר מ"ט לא אמר כמר אלא כשיש איזה לימוד מהמקראות. ומר דריש מהאי קרא ומר מהאי. וכן כשיש איזה נפקותא לענין דינא וכדומה. לא כן בדברי אגדה ומלתא דתליא בסברא אין שייך להקשות מר מ"ט לא אמר כמר׳ כי סברא זו

עין יוסף

מוכנת לו שם: ד קדמו עיני אשמורות • אלמא חצות לילה שהיה דוד עומד שתי משמרות יש בהם (רש"י): ורב נחמן סבר לה כרבי יהושע. פי' ורב נחמן אמר לך האי קדמו עיני אשמורות דקאמר דוד • קדמו לשאר מלכים קאמר שדרכן לעמוד בשלש שעות ביום בתחלת שעה שלישית (רש"י) • ולכאורה קשה למה לא מתרץ דלעולם שלש משמרות הוי הלילה • ואמר דוד קדמו עיני אשמורות היינו בסוף משמר ראשון והא דאמר חצות לילה אקום היינו כך אמר מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה • כמו דמשני הגמרא לקמן סימן ו' וי"ל: שית דליליא • מחצות לילה הוו שש שעות: ותרתי דיממא • שהשאר מלכים ישנים • הוו להו תרתי משמרות של שמנה שעות: ה לא אמרן אלא בדברי תורה • אסור לספר לפניו • שהכל חייבים לספר בהן והמת דומם והוה ליה לועג לרש חרף עושהו (משלי י"ז): אבל מילי דעלמא • שאין גנאי למחרים בהן לית לן בה: וא"ד כו' לא אמרן אלא אפילו בד"ת • כתב הא"ר בא"ח סימן א' סק"ד דלישנא בתרא אפילו במילי דעלמא אסור לדבר לפני המת • וא"כ אין הטעם משום לועג לרש • אלא דמחזי כמתייאש מלקברו לכן אסור בכל אותו החדר • אבל ללישנא קמא דאין אסור אלא בד"ת משום לועג לרש • א"כ אין אסור אלא בתוך ד' אמות כמו דאמרינן מת תופס ד' אמות לק"ש • וזה נראה לי פי' התוס' ד"ה אין שהביאו דברי רבינו האי דכלישנא קמא עבדינן וסיימו דדוקא תוך ד' אמות עכ"ל: ו מאורתא • מתחלת הלילה: דכתיב קדמתי בנשף ואשוע • וקשה דלמא דוד היה לומד בתחלת הלילה וישן • ואח"כ קם בחצות לילה • וי"ל דלשון קדמתי לא משמע כן • דלשון קדימה משמע שהקדים עצמו קודם הזמן • היינו מה שהיה צריך לקום קודם אור היום בחצות או באיזה זמן • הקדים עצמו בנשף • ואלו היה הפירוש שלמד בלילה בתחלת הלילה • ואדרבה יותר היה נופל לשון איחור • ולומר איחרתי בנשף דהיינו הוספה על היום העבר • אע"כ מדכתב בלשון קדימה צריך לומר שלא ישן אחר כך • והיינו שהקדים עצמו (סמיכות חכמים): ומאי משמע דהאי נשף אורתא הוא • פירש מאי משמע דהאי נשף תחלת אורתא • דלמא פירושו בעוד אורתא וכדפירשו המפרשים והיינו בתחלת אורתא • ומתרץ דכתיב בנשף בערב יום • והיינו בתחלת הלילה: דוד הכי קאמר כו' • פירוש ה"ק דוד בהאי קרא דחצות לילה • מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה שקודם לכן הייתי

עיני יצחק

רמז ס"ו] . א ברכות

עת הקב"ה משורר הלבבות ע"י הב"ק היוצאת מהר חורב כדי לעורר לב האדם גם בהיותו עדיין בימי ילדותו ובחרותו כדי לזרזו לשוב לקונו ולפקוד על התורה ועל העבודה וכמ"ש המקובלים שבאמת כל נפש מישראל מתרגשת ונחרדת כרגע בעת ששומעת הב"ק כי מזלי' חזי רק שמתבלבלת תיכף ע"י טירודי היצה"ר • אמנם כן אין כח ביצרו לבלבל רק בהיותו עודנו בימי ילדותו או גם בבחרותו בלבד וז"ש (משמרה ראשונה חמור נוער) ר"ל בימי ילדותו אז טבע החמור ינער בו בעסקיו כחמור שהוא גם הסכל יותר משור וכמ"ש (ישעיה א') ידע שור קונהו וחמור וגו' שאז רודף אחר הסכל הגמור כמו לרקוד ולקפוץ מבלי שום תכלית טוב כלל (שני' כלבים צועקים) בזמן שני מימי האדם והיינו בזמן בחרותו אז טבע הכלבי צועק ותובע חלקו לגבור כעפר כסף ולהעמיד עצמו בסכנות וללכת ארחות ימים ומדבריות להביא ממרחק לחמו ולחם ביתו ולהתעשר ולקבוץ הון מהכל ומרוב טירודו אינו מופנה אפילו להיות נהנה מיגיעו כל ימיו עד שמת ומניח ליורשיו וכ"ב ליהנות מיגיעו ונדמה בזה לכלב השומר בית אדוניו מבחוץ ולילה כיום יעיר והוא לו עבד נאמן בעד פת לחם מעופש שזורק לו מבחוץ כן האדם עבד נאמן לקבוץ הון רב לבני ביתו ולבאים אחריו ולא לו וכמ"ש (תהלים ק"ב) הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכול לחמי וכמ"ש (שם מ"ט) אל תירא כי יעשיר וכו' כי לא במותו וכו' • (שלישית תינוק יונק משדי אמו) ר"ל אולם בימי זקנותו שהוא שליש האחרון מימיו אז יתעורר לקול הב"ק להתחיל לפקוד על התורה אכן נדמה אז לתינוק היונק משדי אמו

עד חצות לילה היה א מתנמנם כסוס מכאן ואילך היה מתגבר כארי רב אשי אמר עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה מכאן ואילך בשירות ותשבחות. ונשף אורתא הוא נשף צפרא הוא דכתי' (ש"א ל) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם ב מאי לאו מצפרא ועד ליליא. לא מאורתא ועד אורתא. אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב. ג אלא אמר רבא תרי נשפי הוו נשף ליליא ואתא יממא נשף יממא ואתא ליליא. ודוד מי הוי ידע (חצות לילה) [פלגא דליליא] אימת השתא משה רבינו לא הוי ידע דכתיב (שמות יא) כה אמר ה' כחצות הלילה וגו'. מאי כחצות אילימא דאמר ליה הקב"ה כחצות ד ומי איכא ספיקא קמי (רקיע) [שמיא] אלא דאמר לו למחר בחצות כי השתא ואתא איהו ואמר כחצות אלמא מספקא ליה ודוד הוה ידע. דוד סימנא הוה ליה (סנהדרין פ"א וע"ש מהרש"א) ה דאמר רב חנא בר ביזנא אמר ר' שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה [בא] רוח צפונית (מנשבת) [ונושבות] בו (והיה) [ו]מנגן מאליו (והיה דוד

רש"י

מתנמנם כסוס. היה עוסק בתורה כשהוא מתנמנם כסוס הזה שאינו נרדם לעולם אלא מתנמנם ונעור תמיד: בשירות ותשבחות. דהכי מפרש בהסוא קרא אקום להודות לך: למחרתם. ליום מחרת של חנייתם שם: ה"ג אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רב אשי תרי נשפי הוו: נשף יממא· קפץ ועלה כמו לנשוף מדוכתיה (מגילה דף ג') . וכמו האי בוקא דאטמא דנשף מדוכתיה טריפה (חולין דף כ"ד):[ואתא איהו] ואמר כחצות. לפי שלא היה יודע לכוין השעה ולהעמיד דבריו בשעת המאורע: כנור היה תלוי למעלה ממטתו. ונקביו לצד (רוח צפונית) [צפון] : כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו. אחד מן ארבע רוחות המנשבות בכל יום (ב"ב כ"ה)· ששש שעות ראשונות של יום מנשבת רוח מזרחית בהלוך החמה. ושש שעות אחרונות רוח

תוספות

ואתא איהו ואמר כחצות. וא"ת מ"מ לימא בחצות כמו שאמרו לו מן השמים דהא אמת אמרו לו וי"ל שלא רצה לומר להם דבר שלא היה יכול להראות ולהוכיח אם ישאלו לו : רוח צפונית מנשבת. פי' לבדה דהא אמרינן בפרק לא יחפור (ב"ב כ"ה) שהיא מנשבת עם כל אחד ואחד ע"כ. [ומצאתי בחידושי הרשב"א על מס' זה דבר מחודש בשם רב האי גאון ז"ל שהיה לדוד סימנא בכנור לידע חצות לילה כגון פנגא"ן שהוא אבן שעות אף כנור י"ל מחמת רוח צפונית. ויש אומרים דברים אחרים שכנורותיהן משוערות במים או באויר וכל לילה ולילה מליבי' אותו לפי שיעור אותה הלילה שבשעת חציה נשמע קול מאותו הכנור ע"כ] :

מהרש"א

אשמורות נשיה באמרתך ומכאן ואילך בשירות ותשבחות כדמתרץ לקמן בהס"ג אלא דא"כ תקשי קדמתי בנשף וגו' במאי מוקמי ליה ומיהו איכא לאוקמי כאידך אמוראי דלקמן וק"ל: תרי נשפי הוו נשף ליליא ואתי יממא וכו'. והיינו מצפרא והאי קרא קדמתי בנשף וגו' ליכא לאוקמא הכי דא"כ מאי רבותיה דהיינו קימה של כל אדם וק"ל: עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס כו'. עי' פרש"י ובמס' סוכה מפורש דהיכא הסוס שיהין נשמי הן וק"ל: אלמא מספקא ליה כו' · לפי מאי דס"ד השתא ויאמר משה כה אמר ה' וגו' הם דברי משה והיה לומר כחצות בכ"ף במקום בחצות בבי"ת שא"ל הקב"ה דליכא ספיקא קמי שמיא ולא ניחא ליה לתלמודא לפרש כפרש"י בחומש לפי פשוטו כחצות

הכותב

קילוס זה בתוך בית המקדש. פירוש לפירושו שיעור המאמר מאושר היה המלך כשהיו מקלסין אותו כן בבית מקדשו ואל יטעה התלמיד [לפרש] לומר שלשון בביתו נאמר על ב"כ ומדרשות [שהם מקומו של הקב"ה וא"כ מאשר עצמו גם עתה על מה שמקלסין אותו כך בביתו] וזה לא יתכן כפי מה שאמר מנענע בראשו ועוד שאמר אוי לבנים שגלו מה לו לאב בדרך קינה וכפי הפירוש הנזכר שירה מיבעי ליה וזה תיקן רש"י [בלשונו הקצר · ובכלל כוונת המאמר] להודיענו שהקב"ה מתעדן כשישראל אומרים איש"ר ויש לפניו יתברך כדמות צער על שאותו הקלוס אינו בבית מקדשו . [וימשך מזה שחפצו וחשקו ית' להשיב את בניו לקדמותם ושיקלסוהו בבית מקדשו] . ואע"פ שסגנון תפלה זו יורה שלא נתקן רק אחר חורבן הבית באמרם ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה אין קושיא מזו לפרש"י כאשר נעיין אל כוונה נבונה יותר כוללת בעניית איש"ר והוא גודל תשוקתנו שכל העמים יכירו וידעו כי הוא אדון הכל ויתברכו בו גוים ובו יתהללו וכן יורה תחלתו יתגדל ויתקדש בעלמא דברא כרעותיה לקבוע בלבנו אמונת חידוש העולם ולכבודו בראו וזאת היתה כוונה כוללת בקדיש גם בזמן שבית המקדש היה קיים [וכאן צדק פירש"י באמרו כל זמן שהיה קלוס זה בבהמ"ק].ועוד כי (בו כמה) [בו כוונה] פרטיות על צמיחת הגאולה וביאת משיח וכל א' מב' כוונות האלה נקראת קדושת שמו יתברך [ועוד אכתוב במסכת שבת פ' כל כתבי על מאמר כל העונה איש"ר

עיון יעקב

יעקב שם שפירשתי דלא ס"ד שלא היה ישן כל הלילה אלא אחר מקצת הלילה דמיקרי ג"כ לענין ק"ש לכל מ"ד כדאית לי' מאז היה עומד ועיין בפירש"י לתהלים שם ובספרי שם: ודוד מי הוי ידע חצות לילה אימת · אע"ג דגם בשמשון מצינו בשופטים ט"ז ויקם בחצי הלילה י"ל דפסוק קאמר שאירע המקרה שעמד במכוון סעב אחת בחצי הלילה אף שהוא בעצמו לא ה"ה יודע לכוין הרגע · משא"כ בדוד משמע שעשה כן במכוון שאמר בחצות לילה אקום מקשה שפיר : אילימא דא"ל הקב"ה כחצות · שעולם מקשים לפי הסוגיא דקאמר

הרי"ף

קדמתי בנשף דהוא מצפרא בלבד וי"ל דאי הוה נצפרא הוינן אמרינן חצות לילה היה קם להודות בשירות ותשבחות אבל התפלה ושועה לא היתה אלא בצפרא וכ"ת נימא הכי נמי קדמתי בנשף מאורתא להתפלל וחצות לילה להודות בשירות ותשבחות הא ליתא דזמן תפלה היא ביום יותר מבלילה ומאי דכתיב ואשועה היינו בנשף אלא קדמתי בנשף מאורתא כדברי תורה ומכת התורה ואשועה ביום וזמן התפלה ועוד אפשר דאי הכי הי"ל קדמתי ואשועה בנשף ומדכתיב קדמתי בנשף משמע שהוא הדבר שהיה רגיל בו להקדים ולכך הקשה מדכתיב חצות לילה: ונשף אורתא הוא וכו'. וקשה דלירמי קראי אהדדי כתיב בנשף בערב יום וכתיב ויכם דוד מהנשף דמשמע מצפרא עד ליליא . וי"ל דלא פריך אלא מנא ליה לאוקמיה האי קדמתי בנשף מאורתא דלמא הוי מצפרא כדכתיב ויכם דוד מהנשף ובהכי ניחא חצות בשירות ובצפרא לתפלה ומאי דכתיב בערב יום לא קשה היכא דכתיב גבי ערב הוי לילה והיכא דלא כתיב אלא נשף הוי צפרא ומסיק רבא דגם בנשף לחודא דרשינא נמי ליה מאורתא דנשף יממא ואתי לילה דכיון דאיכא תרי נשפי ואמרו קדמתי בנשף הוא על הנשף הכא ראשון דהיינו נשף יממא ואתי ליליא . ועי"ל דלא רמי קראי אהדדי משום דהתם נשף הוא מצפרא כדכתיב ויכם דוד מהנשף עד הערב דנשף הוי צפרא ובאני הכא דכתיב בנשף בערב יום שהוא מפורש שהוא לילה מדכתיב גבי בערב יום ולהכי לא מני אלא הכתא דדרשת האי קדמתי בנשף מלשון לילה וכתיב בנשף סתמא ולא כתיב בנשף בערב יום לכך הקשה הכא ונשף אורתא הוא והא כתיב ויכם דוד מהנשף ודו"ק: ודוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת וכו' .

ענף יוסף

זו נות לו וזו קשה לו (סמיכות חכמים): מאי כחצות. אילימא דאמר הקב"ה כחצות. ומי איכא ספיקא קמי רקיע. קשה דהלשון מיותר הוא · דאפילו אי שייך ספיקא קמי · קוב"ה ח"ו . כ"ש דהוי קשה טפי ודוד מי הוי ידע · ועוד קשה דמאי קס"ד דהקב"ה אמר כחצות משום ספיקא שאין לעמוד על חצי לילה ממש · והא כתיב קרא אחרינא ויהי בחצי הלילה וה' הכה . דמשמע לסדיא דהקב"ה היה מכוון בחצי הלילה ממש . לכך נראה לתרץ חדא מגו חדא . דהא דבעי למימר דהקב"ה אמר כחצות ולא בחצות . לאו משום שאין לעמוד על חצי לילה ממש . אלא משום דבשעת התראה עדיין היה הדבר שקול בספקא אצל הקב"ה אם ישלח המכה בחצי הלילה ממש . או קצת קודם לכן . או קצת מאוחר . אלא דבשעת מעשה מתכוון הקב"ה לחצי הלילה ממש . והא מילתא גופא מקשה הש"ס מי איכא

עץ יוסף

הייתי עומד : מתנמנם כסוס · סוס שאינו נרדם · והיה עוסק בתורה כשהוא מתנמנם · כסוס הזה שאינו נרדם לעולם · אלא מתנמנם ונעור תמיד : בשירות ותשבחות · דהכי מפרש בהסוא קרא אקום להודות לך : מאי לאו מצפרא ועד ליליא · ולמחרתו פירושו כמו שפרש"י בשמואל שם : אלא אמר רבא תרי נשפי כו' · כוונת רבא דזה דכתיב ויכם דוד מהנשף וגו' היינו מצפרא ועד לילא למחרתם · והא דכתיב קדמתי בנשף היינו מאורתא · דליכא למימר מצפרא דא"כ מאי רבותיה דדוד · דהיינו קימה של כל אדם · כדכתב המהרש"א · אבל קשה שפירש בתרגום שם דלא כמסקנא דהכא שפי' ומחנון דוד מקבלא ועד עדן רמשא ביומא דבתרוהי · וכן קשה המדרש ויק"ר פ' כ"א דאי' שם ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם · מהו למחרתם א"ר יהושע בן לוי שתי לילות ויום אחד · ועיין בתנחומא סדר תלוה סימן ד': אלא אמר רבא תרי נשפי · ורש"י גרס אלא אמר רב אשי : נשף יממא · קפץ ועלה · כמו ליגנף מדוכתיה (מגילה דף ג' ע"א) וכמו האי בוקא דאטמא דשף מדוכתיה טרפה (חולין דף כ"ד ע"ב) : אלא דאמר ליה למחר בחצות כי השתא · בקצת ספרים נמחק למחר כי השתא · וכדין נמחק דאיך אפשר דהקב"ה דבר עם משה בחצות לילה והלא לא דבר הקב"ה בשום פעם עם משה רק ביום (צל"ת וע"ש): כנור היה תלוי למעלה ממטתו · ונקביו לצד רוח צפונית · כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו · דאמר מר ד' רוחות מנשבות בכל יום · שש שעות של יום ראשונות

יד יוסף

ד' ט' ע"ב: א סוכה דפ"ו ע"א : ב ילקוט ש"א רמז ל' ויקרא רבה פכ"א: ג בילקוט גרס רב אשי וכן הגיה כאן רש"י : ד גיטין דף ו' ע"ב : ה סנהדרין דף פ"ז ירושל' ברכות פ"ק . [במדב"ר פט"ו. רות רבה פ"ו. איכה רבתי פ' ב' פסוק כ"ב . שוח"ט מזמור כ"ב · פסיקתא דרב כהנא פיסקא ז' . פסיקתא רבתי פ' י"ז תנחומא בהעלותך ס"י תדא"ר פ' י"ח. ילקוט תהלי'

עיני יצחק

וכמ"ש (משלי ה') דדיה ירווך בכל עת ודרשו (עירובין נ"ד) מה דדים הללו כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם כך התורה · אמנם שנטיתנו ר"א כאן שגם אם יזכה בימי הזקנה לשקוד בתורה לשמה יתכן שיתעלה ויגליה עד שיגא מבחינת תינוק היונק וכו' ויקרא בעל לתורה וז"ש (ואשה מספרת עם בעלה) שהתורה עצמה תכונה בבחינת אשתו וכמ"ש (משלי ל"א) אשת חיל מי ימצא וגו' בטח בה לב בעלה וגו' שהיה התורה לאשה ות"ח לבעלה שכמו שיש כח לבעל להכריע דעת אשתו וכמ"ש (בראשית ג') והוא ימשל בך כך יזכה שיהיה לו כח להכריע דעת התורה כפי דעתו הרחבה עפ"י המדות שהתורה נדרשת בהן ולחדש חדושי תורה ועיין בחידושינו (ע"ז יט) במאמרם ע"פ כי אם בתורת ה' חפצו וגו' בתחילה נקראת תורת ה' וכו' וזה שאמר (ואשה מספרת עם בעלה) :

חדושי גאונים

וביון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו · ועיין במדרש שוח"ט (תהלים כ"ב) ר' בשם ר"א אומר מה היה דוד עושה נוטל נבל וכנור והיה נותן למראשותיו והיה ננער בחצי הלילה והיה מנגן בהם והיו חכמי ישראל שומעים קולו ואומרים מה דוד המלך הוא עוסק

דוד יושב) [מיד היה עומד] ועוסק בתורה עד (שהגיע) [שעלה] עמוד השחר וכיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו ואומרים לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם ילכו ויתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי א ואין הבור מתמלא מחולייתו אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים. א"ר יוסף מ"ק [דכתיב] (דה"א כז) ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו ואביתר ושר צבא למלך יואב. אחיתופל זה יועץ וכה"א (ש"ב טז) ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם. כאשר ישאל (איש) בדבר האלהים'

רש"י

ית. ובתחלת הלילה רוח מערבית· ובחצות הלילה רוח צפונית: (אין הקומץ משביע את הארי. מלשון מלא קמצו מלא כף מחזיר אינו משביע את הארי. קומץ לשון וכהי בעינינו כחגבים כדמתרגמינן כקומצין ר"ל מחגב אחד לא ישבע ארי): ואין הבור מתמלא מחולייתו. העוקר חוליא מבור כרוי וחוזר ומשליכה לתוכו אינו מתמלא בכך אף כאן אין אתה מכין לעניים שבנו מזונות ממקום אחר אין אנו יכולים לפרנסם משלנו: יועצין באחיתופל· איזו הדרך ילכו והיאך ילינו מלב ומשחית וטכסיסי מארב מלחמה: ונמלכין בסנהדרין. נוטלין מהם רשות כדי שיתפללו עליהם: ושואלין באורים ותומים. אם יצליחו: מאי קרא ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב. אחיתופל זה יועץ. בניהו בן יהוידע

תוספות

ואין הבור מתמלא מחולייתו. פי' רש"י אם יחפור ויחזיר עפרו לא יהיה מלא ותימה דאין הכדון דומה לראיה שהרי לא היה אומר להם אלא ליטול מן העשירים וליתן לעניים ואם היה מלוה ליטול מן העניים ולחזור וליתן להם אז היה דומה למשל ומפרש ר"ת מחולייתו מנביעתו כלומר אין הבור מתמלא מן המים הנובעים בו. ובתוספתא יש שאין הבור מתמלא מחולייתו אא"כ מושכין לו מים מלד אחר. ור"י פירש שאם תחפור מלד זה ותניח מלד אחר לא תמלא שמה שנותן כאן חסר כאן כמו כן מה שנוטל מן העשירים יחסר מן העשירים:

מהרש"א

כהחלק ע"ש דחצות הוא שם דבר בכ"מ כמו חצות לילה וגו' ועוד לגבי מעשה דכתיב ויהי בחצי וגו' למה לא נכתב נמי כחצות בכ"ף דהייתו כהחלק אלא שהוא שם דבר ויהיה כ"ף כחצות כ"ף השיעור שהיה משה מסתפק ולמאי דמסיק דמשה היה ידע אלא דהיינו לומר כחצות בכ"ף השיעור משום אלטגניניס ולרב אשי דאמר בפלגא אורתא די"ל נגהי י"ד כו' יהיה כ"ף כחצות כ"ף הדמיון ומה שהקשה הרא"ש לדבריו שהרי לא דיבר הקב"ה עם משה אלא ביום לאו קושיא הוא דלא קאמר שהקב"ה אמר למשה בזה הלשון אלא דה"ק משה הכותב

הכותב

בכל כחו וכו' וכבר אמרתי שאין לטעות בלשון מנענע בראשו ואוי שחרבתי וכו' · ובלשון המאמר יש מקום לדקדק זה כי לא אמר אוי לי שחרבתי אלא אוי שחרבתי וכן בסוף המאמר כשאמר אוי להם לבנים לא אמר אוי לו לאב אלא מה לו לאב לרמוז שכפי מעלתו יתברך אין להזכיר בו הפעולות כאלה ומה שהזכיר הוא על דרך השילוח בלשון בני אדם] : וכיון שעלה עמוד השחר וכו' . למדנו מזה תועלת גדול והוא כי יאות לכל איש שלם להועיל לזולתו שאע"פ [שתמיד כל היום] שמשתדל בכל כחו להשיג שלימות האדם אם עצמו עדיין לא הגיע אל שלמותו האחרון עד שבעצתו וטוב הנהגתו יועיל לאנשי מדינתו וכ"ש למלך וליושבי מלכותו וזהו ההבדל מיוחד שהיה בין נח לאברהם כי נח היה מתבודד [ומעיין] בעבודת הש"י הוא לבדו (שנאמר) [כמו שהעיד עליו הפסוק] את האלהים התהלך נח ולא היה משגיח בעניני דורותיו ללמדם תוכחת מוסר [ולהזהירם שישובו מחטאתיהם] אבל אברהם מימי בחרותו בחר בטוב לזכות לאנשי ארצו ומשפחתו ולחלוק כנגדם מפני שהיו עובדים כוכבים וגם כנגד אביו [וזה דרכו כל הימים לזכות את הרבים וללמדם דרך אמונה ואין צריך להאריך בזה] ולכוונה זאת אמר בכאן כי עם היות דוד בתכלית השלימות לענין קומו בחצות הלילה להתבודד בעיון ולהודות לפניו יתברך לא מפני זה השליך אחרי גוו הנהגת כל ישראל [עבדיו] והיה מכוין להשיג השלימות המיוחד לו בלילה שכל אדם יושב בביתו אבל כיון שעלה עמוד השחר מיד היו נכנסים כל חכמי ישראל אצלו ר"ל חכמים בתורה וגם בהנהגת המדינה ואומרים לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה לרמוז שכיון שהוא מלכם ואדונם מן המחויב אצלו להשגיח בעניני כולם [ואיך תהיה פרנסתם בריות] ופי' פרנסה בלשון תלמוד אינו על האכילה בלבד אלא על כל צרכי (האומה) [האדם לומר שאע"פ שהיו יושבים בארץ זבת חלב ודבש להספיק להם צרכי האכילה עדיין הם צריכים בגד ללבוש וכל שאר צרכים אחרים ולו יאתה להזמין להם הכל כיון שהוא מלך ואדון · ולהיות טבע מזגו של דוד ישר ותשוקתו נכונה לעשות משפט וצדקה] השיב [להם תשובה צודקת] יתפרנסו זה מזה ר"ל ישתדלו לעשות מלאכות וסחורות אלו עם אלו [ואל יצטרכו אל עם אחר] : אמרו ליה אין הקומץ משביע וכו' . אפשר שרמזו בתשובה זאת אל שני מיני השתדלות האדם להשיג פרנסתו מזולתו. הא' לעשות מלאכתו ויגיע כפיו ממשיהב' במיני עסקא כרוכל מחזר בעיירות והמין הב' יראה היותר מרוות ולזה הוזכר ראשונה וכונתם לומר שאע"פ שהאיש עסקן יהיה גבור כארי לחזור בעיירות בשווקים וברחובות למכור סחורתו בתוך מדינות מלכותו לא יוסיף ריוח רק מלא קומצו אחרי שיוציא קרן והוצאה ומי יתן ולא יפסיד לפעמים [ואפשר שכנה בשם ארי לבעל עסקן כפי חוזק תאותו להרויח וילמד לטרוף טרף כארי ושאר דורסים] ולרמוז אל המין הב' אמר אין הבור וכו' ר"ל עושי מלאכה ופועלים כחופרי בורות ודומיהם צריך שממרחק יבא לחמם ומופת אמתי לזה כי כל חופר בור להוציא מים עם היות שכאשר הגיע לחוליא התחתונה יצאו קצת מים ממנה עכ"ז אין הבור מתמלא בכל המים הצריכים לספוקו מאותן מים מעטים היוצאים מאותה חוליא לבדה רק בסבת הפירתו זאת מגלה צנור מים הבא ממעין ובור אחר ומאותם מים הבאים ממרחק מתמלא הבור ואין הכוונה לומר שמתמלא ממש אלא שהמים הצריכין למלאות ספוקו באים לו ממרחק מחוץ לחולייתו כן עם ישראל אע"פ שיחפרו הפירות רבות ומלאכות אחרות אין כל זה מספיק לשלמות פרנסתם אם לא תבא להם מחוץ למדינתם וכשמוע המלך טענתם זאת הצודקת מיד אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד : עוד אמר מיד יועצים באחיתופל וכו' · (והוקשה לי כי מהראוי להקדים עצת ה' מן אורים ותומים אם יצליחו ואחריה הבא עצת

הרי"ף

דקרא יש לסקשות כן ואיך נמשכה קושיא זו עכשיו . ולפשר דאי אמרינן תירוצא דמעולם לא עבר עלי חצות לילה אתי שפיר דקאמר חצות לילה אע"ג דלא ידע כיון שהיה מקדים קודם לכן וכי אתא חצות לילה כבר היה עומד אבל בשתא דתריצנא עד חצות כד"ת מכאן ואילך בשירות ותשבחות קשה דמי הוה ידע חצות לילה אימת . ועדיין קשה הא כ"ש דקשיא עפי דאטו קוב"ה אמר כחצות ודוד הוה ידע לומר חצות לילה : נכנסו חכמי

עיון יעקב

דקאמר אילימא מעמע דלפי הנהה זו לא קשה ודוד מי הוי ידע ובאמת הקושיא יותר חזקה אם הקב"ה אמר בלשון ספק מכ"ש דוד לא הוי ידע · נראה לי דודאי אם הקב"ה אמר

קשה הא דקאמר אילימא דאמר ליה קוב"ה כחצות דמשמע דלהאי אילימא לא קשיא מידי ישראל אצלו וכו' · משמע דכל יום הם נכנסים אצל דוד ואומרים לו עמך ישראל

עין יוסף

דאשמורות מנשבת רוח מזרחית בהלוך החמה · ושם שעות אחרונות רוח דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית · ובחצות הלילה רוח צפונית (רש"י)·וכתבו התוס' רוח צפונית מנשבת פי' לבדה · דהא אמרינן בפרק לא יחפור שהיא מנשבת עם כל אחת ואחת : נכנסו חכמי ישראל · שהם עוסקים בצרכי צבור ומשגיחים על עניי הצאן : אדונינו המלך עמך ישראל כו' · שמוטל על המלך להשגיח על עמו וביותר דוד שקרא עצמו רועה להיותו מנהיג צאן קדשים ומוטל עליו להספיק כל צרכיהם : אין הקומץ משביע את הארי · מלשון מלא קומצו · מלא כף מחזיר אינו משביע את הארי · פירוש אחר קומץ מלשון ונהי בעינינו כחגבים כדמתרגמינן כקומצין · ר"ל מחגב אחד לא ישבע ארי (רש"י) : ואין הבור מתמלא מחוליתו · העוקר חוליא מבור כרויה וחוזר ומשליכה לתוכה אינו מתמלא בכך (רש"י) ור"ל אם הבור כרויה כבר ואח"כ נוטל עוד חוליא מתוכה וחוזר ומשליכה לתוכה אין הבור מתמלא· כי די לנו למלאות חסרון א' (סמיכות חכמים) אף כאן אם אין לעניים שבנו מזונות ממקום אחר אין אנו יכולים לפרנסם משלנו · ותוספות פירשו דקרקע שרגילין להניח על שפת הבור קורין חוליא וקאמר אין הבור מתמלא מאותה חוליא · ור"ת פי' מחולייתו היינו ממקור נביעתו וכן מוכח במדרש דאמר אין הבור מתמלא מחולייתו אא"כ ממשיכין לו מים ממקום אחר · ובערוך פירש מעפר שחופרין מן הבור אינו מתמלא עד שיוסף בו עפר אחר : יועצים באחיתופל · איזה הדרך ילכו והאיך ילינו מלב ומשחית וטכסיסי מארב מלחמה : ונמלכים בסנהדרין · נוטלין מהם רשות כדי שיתפללו עליהם : ושואלים באורים ותומים · אם יצליחו: כאשר ישאל איש · איש קרי ולא כתיב נדרים פ' אין בין המודר

ענף יוסף

ספיקא פירש דאשעת התראה קאי כלומר דלית לן למימר דבשעת התראה היה הדבר אצלו בספק לאיזה זמן יצלא המכה (פני יהושע) : כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו כו' . קשה וכי דבר זה היה בכל יום שחכמי ישראל נכנסו אצלו לשאול פרנסה לישראל . וכיון שאמר להם פעם אחת לכו ופשטו ידיכם בגדוד מסתמא לא באו אליו בשנה או בשתי שנים . והיך שייך להסמיך זה שהיה איזה פעם בשנה או בשבוע לדבר תמידי שהוא כגון התורה ומשעמד לעסוק בתורה זה היה בכל לילה . וי"ל דכוונתם לומר דלאו דוקא דבר זה דלפרנסה נכנסו חכמי ישראל אלא לכל מילי · דאלו חכמי ישראל ודאי היו העוסקים בצרכי צבור ומשגיחים על עניי הצאן . ונכנסו ג"כ עבור שאר צרכיהם . רק דגמרא נקט דבר זה שהיה פעם אחת עבור שאר עניינים הנאמרים פה בענין המלחמה שהיו יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין וכסדר הזה . וכ"מ למסבר קראי (סמיכות חכמים) :

כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין

חדושי גאונים

רמז תשע"ו . ורמז תתס"ז ותתע"ו · א ברכו' דנ"ט ע"ה · ובע"י הוא בפ"ט סי'

בשירות ותשבחות אנו עאכו"כ נמצא כל ישראל עוסקי' בתורה אמר ר' לוי חלון היה פתוח למעלה ממטתו של דוד ופתוחה לצפון והכנור היה תלוי כנגדה והי' רוח צפונית יוצאת בחצי הלילה ומנשבת בו ומנגן מאליו · ויבואר במה פליגי חד מ"ד סובר דדוד הי' מנגן וחד מ"ד סובר דמחמת רוח צפונית היה מנגן · ועפ"י דרך החידוד נראה לי לבאר הפלוגתא עיין בסדר"א פ' ל"א ר' חנינא בן דוסא אומר אותו האיל לא יצא ממנו דבר לבטלה וכו' גידיו של איל הוי עשרה כנגד עשרה נבלים של כנור שהי' דוד מנגן בהם· ולכאורה קשה הא משנה מפורשת בזבחים פ"ה ע"ב והקטיר הכהן הכל המזבחה לרבות העצמות והגידים · א"כ הגידים היה צריך אברהם לשרוף. וי"ל דהגמרא תב"ק שם אם פירשו לא יעלו· ובדף פ"ו ע"א איכא פלוגתא מאמוראים דחד אמר פירשו לאחר זריקה מועלין בהם וחד אמר לא מועלין בהם (ולא נהנין ולא מדרבנן) ובזה יבואר דהנה אם נאמר דמותר ליהנות מהם א"כ דוד בעצמו הי' מנגן · ואם נאמר דאסור ליהנות מהם הי' מנגן מאליו · ובעת שעשה הכנור לא היה בדעתו שיקנה · או דפליגי אם מצות ליהנות נתנו או לא . אבל לפי הפשט אלו ואלו דברי אלהים חיים · מצינו פלוגתא בדף ג' ע"ב ר' זירא אמר עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס מכאן ואילך היה מתגבר כארי רב אשי אמר עד חצות לילה היה עוסק בתורה מכאן ואילך בשירות ותשבחות · ולדעתי אלו ואלו דברי אלהים חיים פעמים שהיה מתנמנם כסוס ופעמים שהיה עוסק בתורה ובעת שהיה מתנמנם כסוס אז פי' שכנור תלוי: בפתח שמעה והיה מעיר אותו משנתו · ומ"ד דדוד היה מנגן בעת שעוסק בתורה עד חצי הלילה היה עוסק כדי שילמדו ממנו ישראל ויעסקו בתור' ותפלה: ואין הבור מתמלא מחולייתו ·

[דף ד'] יהוידע בן בניהו זה סנהדרין [אביתר אלו אורים ותומים] וכה"א (ש"ב כ) ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. (אביתר אלו אורים ותומים) ולמה נקרא שמם כרתי שכורתים דבריהם פלתי שמופלאים (במעשיהם) [דבריהם] (ולמה נקרא שמם אורים שמאירים את דבריהם תומים שמשלימים את דבריהם) ואח"כ שר צבא למלך יואב. אמר ר' יצחק בר (רב) אדא [ואמרי לה אמר ר' יצחק בריה דרב אידי] מאי קרא (תהלים נז) עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר. רבי זירא אמר משה (רבינו מידע) [לעולם] הוי ידע ודוד נמי הוה ידע וכיון דדוד הוה ידע כנור ל"ל לאתעוריה משנתיה. וכיון דמשה הוה ידע ל"ל למימר כחצות [משה קסבר] שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא והיינו א דאמר מר למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז רב אשי אמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארביסר הוה קאי וה"ק משה לישראל אמר הקדוש ברוך הוא למחר כחצות הלילה כי (השתא) [האידנא] אני יוצא בתוך מצרים :

תוספות

בניהו זה סנהדרין · מסברא אומר כן : אביתר אלו אורים ותומים . וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי · כלומר היה קודם להם א"כ אורים ותומים הוי אחר בניהו א"כ אביתר שהוזכר אחר בניהו היינו אורים ותומים . כך פירש"י ותימה לפירושו פשיטא דאביתר כהן היה בימי דוד שלא היה כהן אחר שכלם נהרגו בנוב עיר הכהנים ולמה צריך ראיה עליה ועוד לגרסת הקונטרס בניהו בן יהוידע אין זה פסוק בשום מקום לכך מפרש רבינו תם כדאיתא בדברי הימים אחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו· יהוידע בן בניהו זה סנהדרין וכה"א ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי . ופי' ר"ת דכרתי ופלתי היינו סנהדרין שכורתין דבריהם לאמיתן ופלתי שמופלאים בהוראות כמו מופלא שבב"ד וא"ת היכי פשט יהוידע בן בניהו מבניהו בן יהוידע וי"ל דמסתמא ממלא מקום אביו היה וכי היכי דאביו היה מסנהדרין גם הוא היה מהם :

מהרש"א

לישראל כו' קאמר תלמודא דהיינו דמשה הוה קאי עם ישראל בפלגא אורתא די"ג נגהי כו' וכ"ף כחצות כ"ף הדמיון ואולי נעלם ממנו לשון התלמוד דדקדק לומר דה"ק משה לישראל כו' ולא שיהיו דברי הקב"ה כן שהרי ביום דבר עמו גם מה שהקשה שחצות לילה ידוע ואין צריך דמיון כו' אין זה קושיא דבחצות לילה בבי"ת לא משמע איזו לילה ועוד הא השתא נמי הוה קאי בחצות לילה אבל כחצות לילה בכ"ף משמע שפיר לילה ראשונה שאחר לילה זו כמו כעת חיה ולשרה בן דמשמע בשנה ראשונה שאחר שנה זו וק"ל :

רש"י

יהוידע זה סנהדרין שהיה אב ב"ד : וכה"א ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי . ראשון וקודם להם שבתחלה נוטלין רשות ואח"כ שואלין אם יצליחו : ואביתר אלו אורים ותומים . שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלחמה אבשלום ששאל אביתר ולא עלתה לו ושאל לצדוק ועלתה לו כדאמרינן בסדר עולם ואז נסתלק מן הכהונה : (כרתי) שכורתים דבריהם שאומרים דברים קצובים וגמורים שלא יפתחו ולא יוסיפו : שר צבא [למלך יואב] · להוליך אנשי המלחמה : מאי קרא . דכנור היה תלוי למעלה ממטתו ומעוררו : עורה כבודי . אל (התעכב) [התכבדי] בשינה כשאר מלכים: אעירה שחר. שאר מלכים השחר מעוררן (אותם) ואני מעורר את השחר : שמא יטעו אצטגניני פרעה . אם אני יודע לכוין השעה הם אינם יודעים לכוין וקודם שיגיע חצות (לילה) יהיו סבורים שהגיע ועדיין לא באה המכה ויאמרו משה בדאי הוא הלכך טוב לי לאחוז לשון איני יודע: דאמר מר . במסכת דרך ארץ (למד לשונך לומר איני יודע) : שמא תתבדה ותאחז . תהא נאחז ונכשל בדבריך : בתליסר נגהי ארביסר · ליל שעבר י"ג ולמחר יהיה י"ד :

הכותב

אחיתופל וגם מן הראוי להקדים עצת הסנהדרין לעצת אחיתופל ונשית לב אל ענין אמתי) [בתחלת עיוני בעצות ושאלות הללו הוקשה לי שאינם בסדר נכון שהיה ראוי להקדים המאוחר ולאחר המוקדם כי עצת ה' היא תקום וכיון ששואלים באורים אם יצליחו הלא זאת השאלה ראויה להיות ראשונה במעלה ואחריה תבא עצת אחיתופל בסדר המלחמה ותחבולותיה ואם ישיבו אורים ותומים שלא יצליחו אין להם לזוז ממקומם כלל ולא זו בלבד יקשה אלא גם בראשונה ראוי לחוש מדוע הקדים עצת אחיתופל להמלכה בסנהדרין · שהיה ראוי להקדים עצת הסנהדרין · וכפי העיון האמתי אין ממש בב' ספקות האלה שזכרתי אחרי שנשית לב אל ענין אמתי ונכון שנלמוד מכאן והוא] כי ראוי להקדים עצת השכל ועל פיו יצאו ועל פיו יבואו לכן אחר שנצטוו והורשו מאת המלך לפשוט ידיהם בגדוד ראוי ומחויב לשמוע עצת אחיתופל באיזה דרך ילכו והיאך יציבו מצב וכו' כפרש"י וכוון בזה אל דקדוק אמיתי

עיון יעקב

אמר כן לא קשה מ"די לפי שלפניו חשיכה כאורה ולילה כיום יאיר לכן אמר כחצות כמו שהוא אצלנו חצות לילה ואנחנו יושבי אדמה מכוונין חצי הלילה וע"ז מקשה מי איכא ספיקא קמי שמיא כלומר דאף שבשמים הכל יום ולא לילה אפ"ה ליכא ספיקא קמיה ולרגעים תכתן מתי חצי הלילה מתחת לארץ וה"ל למימר בהדיא אותו רגע שהוא אצלנו חצות מאא"כ

הרי"ף

צריכין פרנסה וקשה כיון שהשיבוהו לדוד פעם אחת אין הקומץ משביע וכו' למה חזר דוד להשיבם פעם אחרת לכו והתפרנסו זה מזה כדי שישיבוהו שנית לאמר אין הקומץ משביע כו' ועוד שתחלה היה ראוי לשאול באורים ותומים ואח"כ להתיעץ באחיתופל ועוד למה נמלכין בסנהדרין שעיקר הרשות ב"ד המלך ואחרי דבריו לא ישנו . ורש"י פי' כדי שיתפללו עליהם . ואפשר שפעם הא' הוא שאמר להם לכו והתפרנסו זה מזה וכשהשיבוהו אין הכור וכו' שוב לא היה משיב כשאומרים לו עמך ישראל צריכין פרנסה אלא לכו ופשטו ידיכם בגדוד ומכל מקום היו צריכין לעצת אחיתופל לסיבה ילכו ונמלכין בסנהדרין אם טובה עצת אחיתופל ושואלים באורים אם טוב יעץ אחיתופל או אם ילכו לדרך אחרת : מאי קרא עורה הנבל וכו' ופירש רש"י מאי קרא דכנור היה תלוי למעלה ממטתו ומעוררו וקשה לפירושו דאדרבה הכתוב אומר שדוד היה אומר עורה הנבל וכנור אעירה שחר שהוא היה מעורר הכנור והשחר ומה גם דאנן קיימינן השתא אשינויא דרב אשי דאמר עד חצות לילה

ענף יוסף

צריכין פרנסה כו' אמר להם לכו פשטו ידיכם בגדוד . ויש להבין מה בקשו מדוד בזה באמרם ישראל צריכין פרנסה · אבל כבר מבואר במדרש ואני בעניי הכינותי אלף אלפים דנרי זהב . וכי יש לעני בישראל אלף אלפים דנרי זהב · אלא כשהרג לגלית השליכו עליו בנות ישראל כסף וזהב . והוא הפרישן לבנין בית המקדש . וכשהיה רעב בארץ לא פתח אוצרות לכלכל עניים לכך קפץ עליו השם ואמר טובה צדקה מבנין בית המקדש ולכך אתה לא תבנה . ונראה כי חכמי ישראל הם שבקשו שיתן לעניים מהכסף והזהב ההוא . ולכך אמרו לו עמך ישראל צריכין פרנסה ופתח אוצרותיך ותן . והוא מאן לתת גוה להלחם ובזה נבין מה שאמר הקב"ה לדוד דמים הרבה שפכת אתה לא תבנה הבית הזה . דיש להבין

עץ יוסף

ומסורת ריש סדר אלה הדברים · ובירושלמי פרק חלק איש קרי ולא כתיב לא יכלו הכתובים לקרותו איש · וכן באגדת תהלים מזמור ג' איש קרי ולא כתיב שלא היה איש אלא מלאך · ועי' כלי יקר וחסר הכתוב איש בפניס כי בן אדם מחוסר מאלהים כענין שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ולא יקום דברו כדבר אלהים ולא תקום עצתו כעצת אלהים · לכן חסר הכתוב מבפנים איש והלה לו מבחוץ שאם ייטיב מעשיו ותהיה עצתו לשם שמים תקום עצתו כדבר אלהים (מש"י) : יהוידע בן בניהו זה סנהדרין · וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי· וכרתי ופלתי היינו סנהדרין שכורתין דבריהם לאמתן ופלתי שמופלאים בהוראה כמו מופלא ב"ד · ואם תאמר היכי פשיט יהוידע בן בניהו מבניהו בן יהוידע · ויש לומר דמסתמא ממלא מקום אביו היה · וכי היכי דאביו היה מסנהדרין גם הוא היה מהם (תוספות) ועי' בתוס' סנהדרין דף ט"ז ע"ב ד"ה ואחרי : אלו אורים ותומים · ויש גורסים בגמ' ולמה נקרא שמם אורים שמאירים את דבריהם · תומים שמשלימים את דבריהם · ועיין ביומא פ"ו דף ע"ג ע"ב : ואח"כ שר צבא למלך יואב · להוליך אנשי המלחמה : מאי קרא · דכנור היה תלוי למעלה ממטתו ומעוררו: עורה כבודי. אל תתכבדי בשינה כשאר מלכים : אעירה שחר · שאר מלכים השחר מעוררן ואני מעורר את השחר : לאיתעוריה משנתיה · וכמו שאמרו לעיל מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה · ולפעמים קדמתי בנשף ואשועה : שמא יטעו אצטגניני פרעה · אם אני יודע לכוין השעה · הם אינם יודעים לכוין וקודם שיגיע חצות לילה יהיו סבורים שהגיע ועדיין לא באה המכה ויאמרו משה שקרן הוא · הילכך טוב לי לאחוז לשון איני יודע · ומשום שקשה אם הוא שינה משום ספק אין שייך לומר כה אמר ה' · לכן מסיים והיינו דאמר מר במס' ד"א למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז · פי' תהא נאחז ונכשל בדבריך · וכיון דהדין הוא כך שייך שפיר לומר כה אמר ה' : בפלגא אורתא כו' · פי' שמשה דבר עמם בחצות לילה שעבר שלשה עשר ולמחרת יגיע ארבעה עשר · ואמר להם למחר

יד יוסף

קכ"ו : א מס' ד"א זוטא פ"ג :

חדושי גאונים

עי' בתוס' שהקשו לפירוש רש"י דאין הנידון דומה לראי' · דהלא לא היה אומר להם טלו מן העניים אלא ליטול מן העשירים וכו' · וי"ל כי באמת המשל הכור ואולי' · עי' ב"ב דף י' ע"א אם אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסן א"ל כדי שניצול אנו בכן מדינה של גיהנם · הנה לפי זה שה' נטל חלק של עניים ונתן חלקם לעשירים · ולכן המשל ע"ז אמר אין הכור מתמלא מחולייתו . ר"ל כחופר כור ועושה במקום אחד גבוה · ומחסר מהכור · כן הנמשל שה' נטל ותיסר מהעניים ונתן חלקם לעשירים· ואף אם אח"כ יחזירו העשירים להעניים חלקם · אין הכור מתמלא מחולייתו : (עין אליהו) :

(שייך למעבר לדף) אחיתופל זה יועץ שנא' ועצת אחיתופל· תימה הוא אמאי איצטריך לאתויי קרא דאחיתופל זה יועץ דהא טובא חזיא דאחיתופל יועץ היה· תשובה·נה זו שאלה . חד מן קראי נקט · ועוד מסתברא דדוקא נקטיה הכא לפי שהוא דבר מתמיה אחר שנשאלין באורים ותומים מה לעצת בני אדם עסק שם כיון שיש שם דבר השם יתברך · ולפיכך הוצרך לומר שאע"פ כן יועצין באחיתופל שנא' ועצת אחיתופל כו' לומר שאפילו במקום שנשאלין בדבר האלהים יועצין בעצתו תחלה ונמצא בתשובת האורים ותומים כעצתו · (תשובת הרשב"א ח"א שאלה מ"ת) : שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא· ויש לשאול על המאמר הזה כי בודאי אצטגניני פרעה וחרטומיו מן המכה השלישית שהודו על כרחם ואמרו אצבע אלהים היא לא נתראו לפני משה ולא באו בהיכל המלך כלל כי ראו במכה שהשיב כל

ז לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני (תהלים פו) ר' לוי ור' יצחק חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות ואני (שם קיט) חצות לילה אקום להודות לך. ואידך כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני א שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה ולא עוד אלא שכל מה שאני עושה אני נמלך במפיבושת רבי ואומר לו מפיבושת

רש"י

ידי מלוכלכות בדם · שהנשים מראות לו דם נדה (לראות) אם טמא אם טהור שיש מראות דם (נדה טהורים) [טהור] באשה : בשפיר. עור הולד שהעצמות והגידים והבשר נצורים בתוכו ויש שפיר שהאשה יושבת עליו ימי טומאה וימי טהרה (ויש שאינו חשוב ולד לטמא) [ואיזה זה תמרוקים ובמסכת נדה (דף כ"ד.) מפרש לה ויש שפיר מלא מים ודם שאינו חשוב ולד ליתב עליו טומאת יולדת וימי טהרה] : ובשליא . דתנן אין שליא בלא ולד והוא (כעין) [כמין] לבוש שהולד שוכב בתוכו וקורין לה ווייסטיידור"ה · [ותניא (שם) אין שליא פחותה מטפח ותחלתה כחוט של ערב וסופה כתורמוס והיו מביאין אותה לפניו לראות אם יש בה כשיעור ואם עשויה כדת שליא שבחזקתה שהיה ולד בתוכה וכמוה ותשב עליו ימי טומאה וטהרה אם לאו] : זכיתי

מהרש"א

אמר דוד כו'. לעיל מניה כתיב הטה ה' גו' כי עני ואביון אני דהיינו שאיני מתנהג בכבוד עשירים ומלכים ומפרש לה כי חסיד אני להשכים מחצות לילה כעני הזה המשכים למלאכתו למצוא מזונותיו ואיני מתנהג עצמי כמלכים הללו שישנים עד ג' שעות וכן לאידך שאיני מתנהג עצמי כמלכים הללו שיושבים בכבודם ואיני מתנהג לעסוק בדברים המבוזים בדם ובשפיר ובשליא כעני הזה שהולך למלאכה מבוזה למצוא מזונותיו ונקט מלכי מזרח ומערב כו' וכן בכמה מקומות נקט הכי לפי שיישוב עולם כולו מקצה מזרח עד קצה מערב אבל בקצה דרום ובקצה צפון אין שם ישוב מפני הקור והחום כמ"ש התוכניים : ואמר אני נמלך במפיבושת רבי וא"ל כו'. יש עיון בזה אם זה מפיבושת הוא בן שאול המלך שהיה לו בן נקרא מפיבושת מפלגשו רצפה בת איה הרי הוא הוקע במעשה דגבעונים וא"א שיהיה הוא איש בושת שמלך ב' שנים אחרי אביו שאול ונהרג ע"י ב' עבדיו בביתו כמפורש הכל בספר שמואל ואם זה מפיבושת הוא בן יהונתן כמו שנאמר במעשה דציבא מאי קאמר

הכותב

כי אחר צווי רשות המלך אין להם להתיעץ עוד אם ילכו אם לאו . ואמנם עצת אחיתופל היתה כדי שברוחב שכלו וטוב עצתו יודיעם את הדרך ילכו בה וכל הגבולים אמצעיים הצריכים להגעת התכלית . עוד דקדק ואמר על ונמלכים בסנהדרין נוטלין מהם רשות וכו' כוונתו בזה שלא יטעה התלמיד לחשוב שהמלכת הסנהדרין היתה לענין ההליכה או על סדר המלחמה ששתים הנה כבר נזכרו אבל ההודעה בסנהדרין לא היתה אלא נטילת רשות כדי שיתפללו עליהם וזה יתחייב מלשון [הברייתא שלא הזכירה בסנהדרין לשון עצה רק] המלכה ופירושה הודעה בלבד. גם מה שאמר ונשאלים באורים לא היתה שאלה מוחלטת לשאול אם נלך או לא נלך רק לדרוש אל ה' מה יהא בסופם ותשובת האורים לא היתה מבוררת כ"כ בעניינים כאלו עד שבסבתם ימנעו מלצאת למלחמה רק לתלות עיניהם ולבם אל ה' אלהינו ושיהיה בעזרם כמו שמצינו במלחמת פילגש בגבעה כי בראשונה לא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחלה [ואחר שהשחיתו בהם בני בנימין כ"ב אלף הוסיפו לערוך מלחמה וישאלו בה' האוסיף לגשת למלחמה ויאמר ה' עלו אליו] ולא באה התשובה מבוררת שיצליחו רק עלו אליו ושם (יסבלו) [יקבלו] עונש עונות ראשונים עד שחזר פנחס לשאול פעם ג' האוסיף עוד אם אחדל ויאמר ה' עלו כי מחר אתננו . נראה מזה מה שאמרתי כי שאלת האורים היתה גדולת המעלה לענין הבטחון בה' אמנם לענין המעשה רשות המלך ועצת היועץ הישר הן הנה סבות קודמות מחייבות יציאתם למלחמה [ובזה נתיישב פשט המאמר ודקדוק לשון רש"י כראוי] ואין (כוונתו) [כוונתי] לומר שאם היו בוחרים לפרש שאלתם לגמרי שלא תבא להם תשובה מבוררת שהרי כשחזרו בפעם הג' לשאול האעלה אם אחדל באה להם תשובה גלויה כי מחר אתננו וכן דוד במלחמת צקלג שאל בפרטיות וכן השיבו לו בביאור על כל מה ששאל . אמנם בענין כולל הנזכר במאמר זה שלא היתה מלחמתם אלא לבקש פרנסתם בגדוד במאמר המלך ועצת היועצים והמתפללים בעדם היה די שתהיה שאלת האורים בדרך כלל בדמות שאלת עזר מאתו יתברך . ולזה נתאחרה שאלת האורים כמו שאמרתי ע"כ :

לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני כך אמר דוד וכו' . האמת יורה דרכו שצדקו דברי חז"ל על המזמור הזה שסדרו דוד אחר מעשה בת

הרי"ף

היה עוסק בד"ת ומחצות לילה עוסק בדברי שירות ותשבחות וכיון שכן לא בא הכנור לעורר את דוד אלא כדי שיעסוק בדברי שירות ותשבחות וכן לשנויא דמעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה א"כ קודם נגינת הכנור היה נעור ולהני תירוצי נראה דאמר מאי קרא דהיה כנור לדוד דכתיב עורה כבודי עורה הנבל וכנור ולאידך שינויא דרבי זירא דאמר עד חצות לילה היה מתנמנם אפשר שכוון רש"י ז"ל לומר שהכנור מעוררו כלומר להתגבר כארי ודריש קרא הכי עורה כבודי עורה והתגבר כארי לפי שהרי ניגן הנבל וכנור וא"כ אני מתגבר ואעירה שחר : רבי לוי ורבי יצחק וכו'. ולדקדק במאי פליגי נ"ל דאתי לתרץ מ"ש שמרה נפשי כו' וכי אין הקב"ה שומר אלא נפשות חסידיו והרי כל הנפשות לו הנה ושומר ה' נפשותם כטוב כחסיד וכחוטא נוצר נפשו בקרבו ועוד הקשו היכי משתבח דוד נפשיה לומר חסיד אני והלא מדקדק החסידים למעט עצמם. לזה חד אמר לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים ואני חצות לילה וכו' והענין הוא כי הקב"ה שומר מה מגילה את הנפש כשהאדם ישן ומחזיר א"כ נשמות לפגרים מתים ולפי שהיה דוד קם בחצי הלילה נמצא שהיה מסלק מעליו שמירתו של הקב"ה כי בעוד שהאדם ישן הקב"ה שומרו וכשנעור נסתלקה שמירתו יתברך ולכן אמר דוד שמרה נפשי כמו שאתה שומר נפשות בני האדם הישנים על מטתם כי אם אני נעור אינו לעסוק בדברי הבאי ובטלה אלא חצות לילה אקום להודות לך וכיון שכן ראוי לך לשמור נפשי כי לא יתכן לשמור נפש המלכים השקועים בשינה עד שלש שעות ובשביל שאני מקדים לקום מחצות לילה אפסיד שמירתך הלילה אלא שמרה נפשי כאלו הייתי ישן ואחד אמר לפי שהיה דוד מנבל עצמו לראות בכתמים ולטהר אשה לבעלה דהיינו להביא נפש אחד מישראל בטהרת אשה לבעלה וכיון שאני גורם להרבות נפשות ישראל גם לנפשי תשמור וז"ש שמרה נפשי כי חסיד אני : ומ"ש ולא עוד אלא שאני נמלך במפיבושת רבי וכו' אפשר לומר שנרמז במ"ש שמרה נפשי כי המתביישים מאחרים הוא נשפך דמו דהא תניא דאזיל סומקא

עיון יעקב

מהא"כ השתא מקשה שפיר : לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני · נראה דלכולם קשה האיך אפשר דביקש דוד שכר מצותיו בעה"ז ואדרבה בילקוט ריש ואתחנן קאמר שני פרנסים טובים

עין יוסף

כי השתא · אמר הקב"ה שיכה את הבכורים : ז שכל מלכי מזרח ומערב ישנים כו' · והוא שבהיותו דוד בתקפו וגבורתו מאס אהבת הערב לאהבתו ית' · שתמיד היה קם בחצות לילה לעיין בתורה או להלל ולשבח לאדון הכל והיה מואס ערבות השינה ותענוג הלילה וגם שינה של שחרית כשאר מלכים : שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם · כי דרך המלכים כל דבוריהם הם בעניני המלוכה ובכבישת מלכות או שררה אחרת · ודוד מאס הכבוד המדומה לעבודתו יתברך ועסק בענין שיש בו ליכלוך הידים ואסטניסות כמו ליקח בידו שליית הולד לדון ולהורות אם היולדות טמאה או טהורה · ואע"ג דכתיב מלך ביפיו תחזינה עיניך ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול · י"ל הא במילי דעלמא · הא במילי דשמיא · כי זה הוא כבודו ותפארתו כל הימים : מלוכלכות בדם · שהנשים מראות לו דם נדה לראות אם טמא אם טהור · שיש מראות דם נדה טהורים באשה : ובשפיר · עור הולד שהעצמות והגידים והבשר נוצרים בתוכו · ויש שפירש האשה יושבת עליו ימי טומאה וימי טוהר · ויש שאינו חשוב ולד לטמאו : ובשליא · דתנן אין שליא בלא ולד · והוא כעין לבוש שהולד שוכב בתוכו : כדי לטהר אשה לבעלה · ר"ל שאף שבעיני כל החכמים נראה כך וכך ולמה לו להתיצב ולהעריך נגדו כל מלכי מזרח ומערב שאינם עושים כמעשיו .

ענף יוסף

מה ענין זה לבנין הבית אבל לפי' הנ"ל שהרבה מלחמות רשות שנעשה בשביל פרנסת עניים מה שהיה דוד יכול לתקן בפתחי אוצרות המוכנים לבית ה' . ובזה מבואר פי' הפסוק דמים הרבה שפכת כי לאמת מלחמות הרשות ללא צורך כי היה לך לפרנסם מן האוצרות ואתה קמצת בשלך בצדקה ועניים היו עטופים ברעב עד עבור ימי מלחמה ובין כך סבלו דוחק ולחץ ולכן אתה לא תבנה הבית כי נבחר לה' לצדקה מבנין בית המקדש (יערות דבש) : ז לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני לא חסיד אני כו' . אין כוונת רז"ל לתרץ התמיה איך יתכן שדוד המלך התפאר עצמו במעלות החסידות אשר בו . אולם הפירש הנכון שדוד בקש מאת השי"ת שישמור נפשו שלא יפול במכמורת החטא אחר שבעיניו נדמה לחסיד וכיון שרואה מעלתו על שאר המלכים לכן יגבה לבו ובקש מאת ה' שישמור אותו שלא ידמה בנפשו כי כבר יצא ידי חוב המוטל עליו (הגהות בעל מס' ברכות) : לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני . יש לדקדק הא תיבת לדוד אין לו סמיכות במקרא . כי המזמור מתחיל תפלה לדוד ופסוק שני מתחיל שמרה נפשי וגו' (סמיכות חכמים) עוד קשה איך שייך לומר שדוד יתפאר עצמו בכך לקרוא חסיד נגד כל ישראל . שבודאי מחזי כיוהרא (פ"י) ונראה שהדא מתורצת ביכך תברתה . שהגמרא תמוה קא מתמה · לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני · ר"ל תמוה שדוד יאמר על עצמו שהוא חסיד נגד כל ישראל . ע"ז מתרצים רבי לוי ורבי יצחק שההתפארות שלו בזה לא היה שייך בשום אדם מישראל . רק ההתפארות שלו שקרא עצמו חסיד הוא נגד שארי מלכי מזרח ומערב : לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני וכו' . לא חסיד אני שכל כו' . ולכאורה יפלא וכי לא היה לו לדוד להפש לו צדק ולהתהלל נפשו בעולם [illegible] מבלי פאת הפכי ויאמר הנני עושה אמנם זה ידוע שאין לך דבר רע בעולם מפיזור הנפש . וכמעט נוטל ח"ו מן העולם . ולא יפלא איך מלכים ושרים וחורי ארץ חיו יחיו אחרי הפיזור הנפש אשר להם מרוב עשרם ממש על כל פני תבל לרחוק ולקרוב הלא פיזור הנפש את נפש בעליו יקח . אמנם לנגד זה יש להם תענוגים נפלאים מה שאין לשום אדם זולתם . וזה מחזק גופם אבל דוד המלך ע"ה היה מלך בישראל ולבלתי ספק שגם הוא לא היה נמלט מפיזור הנפש כדרך המלכים · ועכ"ז לא התענג בשום תענוג מתענוגי עוה"ז והיה חייו רק ע"פ נס כי ה' שמרהו וז"א שמרה נפשי כי חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב הגם שהמה מלכים ונפשותם פזורות בעושר רב עכ"ז יש להם עכ"פ גם תענוגים . ואני חצות לילה וכו' וידי מלוכלכות ע"כ צריך שימור מה' ית"ש שיעזרהו ויחיהו (אור כשלמה) : ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר כו'

סוטה פ"ג. א ירושל' פ"ק דברכות: [ילקוט תהלים רמז תתל"ד]·

חדושי גאונים

הכמתם אחור ודעתם יסכל וא"כ איך יתלו הטעות במשה ויאמרו משה בדאי הוא והם היודעים כי נאמנים כל דבריו בע' מכות הקודמות ולא נפל מכל דבריו ארצה והנה המה חכמים מתוכמים המכירים כי מעשיו של משה היו מאת השם כי כבר הודו בכך ועוד כי אף אם יתלו הטעות במשה מה היה משה חושש להם שישנה בשביל כך הלשון שנאמר לו מפי הגבורה בחצות ויאמר להם כשמו כחצות · והנראה לומר כי עד המכה השלישית היו האצטגנינים והחרטומים חזקים באמונתם והענין ברור אצלם כי כל מעשיו של משה רבינו בדרך חכמה ותחבולה לא מאת הש"י אבל כאשר היתה המכה השלישית היו מכחישים חכמת עצמם · ומודים בנבואת משה ואז אמרו אצבע אלהים היא ומשם ואילך היו רואים שהיו המכות באות כדברו של משה ואחר התראתו מיד והיו רואים שהיו מסתלקות בכל פעם ופעם בכח תפלתו אז היה הענין הולך ומתחזק בלבם והיתה נבואת משה מתבררת אצלם והיה שם שמים נודע ומתקדש בעולם על ידו. וכיון שנאמנו דבריו בכל המכות והיה ענין החרטומים והאצטגנינים הולך לאחור בעקריהם ופחזותם וענין אמתת נבואת משה מתגבר והולך לכך נתירא משה במכה זו האחרונה שהיא התימת י' מכות פן ימצאו החרטומים והאצטגנינים מקום לטעות בדבריו מה שלא מצאו עד עתה בין המכות הקודמות כי אם היו מוצאים עתה מקום לטעות יהיו מכחישים כל המכות והאותות והמופתים למפרע ויתחלל שם שמים וע"כ היה הענין מוכרח למשה שהוצרך לשנות לשון הש"י פן יטעו הם ויכחישו למפרע ונמצא שם

רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי. אמר רב יהושע ברי' דרב אידי מאי קרא (תהלים קיט) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בשת שמו ולמה נקרא שמו מפיבושת שהיה מבייש פני דוד בהלכה לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב. ואמר ר"י לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה ועליו אמר שלמה [בחכמתו] (משלי כג) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ואומר (שם כז) חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר. ודוד היכי קרי לנפשיה חסיד והא כתיב (תהלים כז) לולא האמנתי

רש"י

זכיתי וחייבתי. שייך בדיני ממונות ובדיני נפשות: טמאתי וטהרתי. (שייך) בהלכות טומאה וטהרה: מפיבושת. בדברי הלכה היוצאים מפיו היה בושת לדוד שפעמים היה טועה והומר לו טעית: לפיכך. בשביל שהיה דוד מקטין עצמו זכה ויצא ממנו כלאב: אלא דניאל שמו. במקום אחד אומר (ש"ב ג) ומשנהו כלאב לאביגיל אשת נבל הכרמלי [וגו'] ובמקום אחר אומר והשני דניאל לאביגיל בדה"י (א' ג'): שהיה מכלים פני מפיבושת. כל אב מכלים פני הרב שהיה אב בהוראה: לולא האמנתי לראות. (בטובו בארץ ישראל) כבר טרדוני מירא תו שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (ש"א כ"ו):

מהרש"א

דאיש בושת שמו שהרי לא נמצא בשום מקום שהיה בן ליהונתן שהיה נקרא איש בושת אבל בספר ד"ה נמצא שהיה ליהונתן בן אחד נקרא מריב בעל וכתבו המפרשים שם כיון דבספר שמואל קרא לבנו מפיבושת ובד"ה קראו מריב בעל דשמו מריב בעל ולמה נקרא מפיבושת כו' וכעין זה דרשו בסמוך גבי כלאב ודניאל ואולי יש להגיה כן בשמעתין לא מפיבושת שמו אלא מריב בעל שמו ולמה נקרא שמו מפיבושת כו' והו לא מידי: נגד מלכים וכו' · כמ"ש מאן מלכי רבנן א"נ שהיה מפיבושת מבני מלכים ולכן נמי גבי כלאב שהיה מכלים כו' פירש רש"י אב שהיה מפיבושת אב בהוראות עכ"ל לולי פירושו נראה אב ממש קאמר פירוש שהיה זוכה להכלימו על שכבר הכלים את דוד אביו והא מייתי הני קראי בני אם חכם גו' כאלו דוד אמר על בנו כלאב אם חכם לבך להכלים את מפיבושת ישמח לבי גם אני שזכיתי לכך על שכבר הכלים אותי: ואומר חכם בני גו' ואשיבה חורפי דבר. דלפי ענינו ה"ל למכתב כי תשיב חורפי דבר אבל אמר על ידך זכיתי גם אני להשיב דבר את הכותב

הכותב

שבע וכן אמרו פרק במה מדליקין בתוך מאמר שאל שאילתא לעילא מרבי תנחום וכו' על פסוק עשה עמי אות לטובה וכן יורו פסוקים אחרים בזה המזמור ובפרט כי אתה ה' טוב וסלח וגם סדר המזמורים יחייב כן. כי סיים ספר ב' בכלו תפלות דוד בן ישי על שלמה ובספר ג' סדר י"א מזמורים זה אחר זה וכלם לאסף ואחריהם לבני קרח ב' מזמורים והאחרון רצית ה' ארצך נשאת עון עמך ואל ישובו לכסלה וכל זה נאמר בהיות העם בעלי תשובה וסמך לזה תשובת יחיד והוא דוד ולא כדברי הרד"ק שאמר שסדרו דוד בעודנו גולה ובורח מפני שאול ואולי הביאו לומר כן מה שאמר בתחלת דבריו כי עני וגו' וזה יצדק בהיותו הולך נע ונד בארץ פלשתים והוא ובית אביו עניים ואביונים ואין זה הכרח כי אפשר לפרש עני נכנע ר"ל כי נשבר לבו בקרבו על חטאתו הגדול ואביון ר"ל תאב בעל תאוה לרמוז כדמות התנצלות בעד חטאו לומר כי תאות הכח המתעורר גרם לו החטא ע"ד הן בעון חוללתי לכן התפלל מיד על נפשו שלא תרד לגיהנם בעון בת שבע והריגת אוריה וכן אמר והצלת נפשי משאול תחתיה · ולפי זאת (ההוכחה) [ההנחה] האמתית הוקשה לחז"ל איך יקרא חסיד לפני הש"י עושה שתי נבלות גדולות כמעשה בת שבע והריגת אוריה ועל זה (נתפרפרו) [נתעוררו] לוי ורבי יצחק ושניהם שוים בכוונה אחת כוללת בתפלת דוד והוא כי העושה פועל מגונה אחד בפתע פתאום ועל כל זה הולך בתום ובדרך ישר בתמידות מעשה כולל ומשובח בתכלית השבח שראוי לדונו על חטאתו אשר חטא כשכור עברו יין לשעתו ויהיה נדון אחר רובו כחסיד אחרי שנתחרט על חטאו הפתאומי ועשה תשובה הגונה וגם נענש בעונשין עולמים ראוי שתהיה נפשו נשארת נצחית · ואחר שב' החכמים האלה שוים בהוראת זאת ההקדמה כוללת הם חלוקים בצד מה א' מהם חושב שראוי לאיש תם וישר יהיה לו שלימות כולל תמיד והוא שבהיותו בתוקפו וגבורתו ימאס אהבת הערב לאהבתו יתברך ומי שיתמיד לעשות כן ראוי להקרא חסיד כמו דוד המלך שתמיד היה קם בחצות הלילה לעיין בתורה או להלל לשבח לאדון הכל והיה מואס ערבות השינה ותענוג הלילה וגם שינה של שחרית כשאר מלכים שישנים רביעית היום והחכם האחר סובר כי אם היות שהאמת אתו שזאת היא תכונה שלמה [ר"ל אהבת הערב לאהבתו יתברך] עדיין יש תכונה שלמה למעלה ממנה והוא המואס אהבת הכבוד [כי כבר חשבו רבים שהכבוד הוא האושר ובייחוד למלכים ושרים] וכבר אמרו החכמים הצוגיים כי א"א לטובים מבלי הגדולה וכבוד. ע"כ כאשר ימצא מלך גדול כדוד מואס הכבוד מדומה לעבודתו יתברך זהו הראוי להקרא חסיד ואל זה כוון באמרו שכל

עין יעקב

טובים עמדו לישראל משה רבינו ודוד המלך והיו יכולין לתלות שכרם במעשיהם הטובים ולא בקשו מן המקום רק שיתן להם חנם ע"ש וא"כ קשה האיך כתב כאן להיפך שישמרהו הקב"ה בשביל חסידותו לשכי פליגי בזה ר' לוי ורבי יצחק ומפרשים קרא הכי שלא התפלל שישמרהו הקב"ה בשביל חסידותו אלא לפי שדרך המלכים לעדן ולפנק את עצמם כדי שלא יבאו לידי חולי מרה שחורה מחמת טרדת ודאגת המלוכה כמו שכתבו חכמי הרופאים שאם ישנו מנהגם יבאו לידי חולי זו לכך התפלל דוד על עצמו שישמור הקב"ה אותו אף שאינו מתנהג כשאר מלכים בתענוגים והפנוקים מפני חסידותו וכה"ג מה שאינו מתנהג בכבוד שידיו מלוכלכים בדם וכו' ומשפיל עצמו נגד רבו מזה לא יבא לו תקלת שום חולי: (בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני וכו' ואשיבה חורפי דבר) · עיין במהרש"א שאלמה אמר כן בשביל אביו כאלו דוד אמר פסוק זה א"כ שפיר קאמר בני אם חכם לבך מוכח שנסתלק

הרי"ף

הדם הוא הנפש והיות שדוד מתבייש ממפיבושת כשהיה נמלך בו אם יפה דן אם ילבין פניו לומר לו שלא דן יפה בלי ספק היה נשפך דמו ואעפ"כ נמלך במפיבושת ולא חשש על הבושה הלכך היה מתפלל להקב"ה שמרה נפשי שלא ישפך דמי כי חסיד אני ליטול רשות ממפיבושת ולהמלך בו בכל דבר ואתה אלהי הושע עבדך מלטעות בדין ולא יביישני מפיבושת רבי: ועליו אמר שלמה בני אם חכם לבך וגו' ואומר חכם בני ושמח לבי וגו' תימא מאי ואומר

ענף יוסף

כו'. מזה נראה שדוד המלך היה קובע עצמו להוראה עד שהנשים היו רגילות לבוא לפניו בשפיר ובשליא להורות בין דם לדם ומזה מוכח דמפיבושת לא היה רבו מובהק. שאל"כ איך היה מורה בפניו. והרי אפילו נטילת רשות לא מהני אפילו שלא בפניו ממש רק תוך ג' פרסאות. וק"ו לקבוע עצמו להוראה בקבע באותו מקום שרבו בו. ומפיבושת היה עמו בעיר. שהרי היה נמלך בו אחר שהורה ושאל אם יפה הורה. א"ו שלא היה מפיבושת רבו מובהק ותלמיד חבר היה דוד למפיבושת. ובזה מיושב מה שהקשה הפרשת דרכים בדרוש ט"ו בשם רבותיו איך קרא דוד למפיבושת רבו בשמו שאמר אני נמלך בפיבושת רבי. והלא הקורא לרבו בשמו נענש שהרי גחזי נענש על שקרא לאלישע בשמו. והפ"ד תירץ דשאני הכא שאמר מפיבושת רבי. ואמנם לפי מ"ש הש"ך בי"ד סימן רמ"ב ס"ק כ"ד שבפניו אפילו אמר רבי פלוני אסור יע"ש. והרי כאן אמר דוד שאמר לו מפיבושת רבי יפה דנתי וכו' א"כ אליו היה מדבר כן ואיך קראו בשמו. ולפי מ"ש דמפיבושת לא היה רבו מובהק ניחא · דברב כזה אפילו בפניו מהני באומר פלוני רבי (נל"ח): תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בשת שמו. וכתבו התוס' ביבמות פ"ח דף ע"ט בד"ה אדמוני ומפיבושת

עץ יוסף

לטמא. אם בעיניו נראה לטהר דחק עצמו להוראה זו כדי לטהר אשה לבעלה · וכדי שלא תאמר כי לעולם כבוד יחשבו לו במה שקורין אותו רבי· דעל פיו יהיה כל ריב וכל נגע · לכן אמר ולא עוד אלא שכל מה שאני עושה אני נמלך עם מפיבושת רבי· ואין לבי גס בהוראה שהריני כתלמיד לפני רבו · ולעיני הכל אני מתביים: ואדברה בעדותיך נגד מלכים כו' · כלומר מאן מלכי רבנן · אי נמי שהיה מפיבושת מבני מלכים · עוד אפשר מלכים כפשטיה · ונגד ר"ל לשון נגדיות והפך מלכים דעלמא שמתביישים לשאול אם יפו דנו (זהב שיבה): שהיה מבייש פני דוד · בדברי הלכה היוצאים מפיו היה בושת לדוד שפעמים היה טועה והוא אומר לו טעית (רש"י) וקשה הא דאמרינן לדוד אסיק שמעתתא אליבא דהלכתא ומצאתי בכלי יקר על נביאים ראשונים בפסוק ומשנהו כלאב לאביגיל וגו' וז"ל שכלאב זה בויכוח שלו עם מפיבושת היה מווכח על אותן ההלכות עצמן שנפלה מחלוקת בין דוד לבין מפיבושת שהי' מפיבושת מפקחו בהלכות · עכשיו כלאב חזר לעורר על אותן ההלכות עצמן · ופקח למפיבושת · והורה שהדין עם אביו דוד לזה שמח דוד בראות בנו יוצא חלציו מכריע כדבריו ומכלים את מפיבושת ע"כ· הרי שמעולם לא טעה דוד בהלכה · רק שהיה מפיבושת מקפחו בראיות נגד ההלכה לגודל חריפותו · ובאמת היה מפיבושת טועה · וזהו שכ' רש"י שפעמים היה טועה · ר"ל דהיינו שהיה מפיבושת טועה · והוא הטועה עצמו היינו מפיבושת · אומר לו לדוד טעית · וכן פי' בספר קרבן מנחה כוונת רש"י · ואעפ"כ היה דוד שותק כיון דלא היה יכול לברר בראיות מוכיחות·ולפי שפעולות דוד היה לטהר אשה לבעלה דהיינו לקולא · א"כ מפיבושת שהיה מבייש פני דוד ואמר לו טעית היה לחומרא · וכן כל ההוראות היה של דוד לקולא · ומפיבושת לחומרא לכן כיון דלא יכול דוד לברר בראיות מוכיחות נגד מפיבושת · ולכן שתק דוד ועביד לחומרא כיון דלא נפיק חורבה מינייהו (סמיכות חכמים): לפיכך · בזכות שהיה דוד מקטין עצמו · זכה ויצא ממנו כלאב: אלא דניאל שמו במקום אחד אומר (שמואל ב' ג') ומשנהו כלאב לאביגיל אשת נבל וגו' · ובמקום אחר אומר והשני דניאל לאביגיל (ד"ה א' ג'): שהיה מכלים פני מפיבושת · כל אב מכלים את הרב שהיה אב בהוראות (רש"י): בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני · פי' גם אני מסכים עמך להלכה ואני חוזר ממה ששתקתי מקודם למפיבושת · וזהו דאמר ג"כ ואשיבה חורפי דבר היינו שישיב למפיבושת

חדושי גאונים

שמים מתהלל · ותפש בזה במכה האחרונה לפי שכל האותות הקודמים תלוין בה · (רבינו בחיי) :

(שייך לעיל) כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע ולא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים כו'. לכאורה תמוה רבה היה קשיא להו. אי קשיא להו איזה דבר חסידות עשה קשה וכי לא מצאו דבר חסידות בדוד רק דברים אלו· ואי היה קשה להו דזה הוי כעין גיאות לקרות לנפשו חסיד לא תירצו כלום · לכן נראה בכוונת תירוצם שדוד היה ירא שלא יכשל חס ושלום בדין וביקש מהקב"ה שבדבר חסידות שעושה שידיו מלוכלכות בדם שפיר ושליא כדי לטהר אשה לבעלה שהוא לפנים משורת הדין שאין דרך מלכים בכך אפי' במלכי ישראל · בקש רחמים רבש"ע בדבר שאני מתחסד לטהר אשה לבעלה שמרה נפשי בדבר הלכה שלא אכשל ח"ו ולכך אמר לטהר אשה שדבר זה הטעות הוא כשלון גדול מה שאין כן לטמא אין בכך כשלון · וכן בקש במה שמתחסד עצמו לקום בחצות לילה בקש שמרה נפשי שלא יחטא באותו זמן. כי אמרו רז"ל (בשבת דפ"ט) בחשבונו של יצחק שאמר דל פלגא דלילותא והוא ירא שלא יחטא לזאת בקש שבאותו זמן שמתחסד להיות ניעור בלילה שלא יחטא בזמנהוא ולזה אמרו ולא עוד שהוא נמלך ברבו וראוי שהקב"ה ישמור את נפשו שלא יכשל בדבר הלכה (אמת ליעקב):

אהבת איתן

תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושת שמו ולמה נקרא שמו מפיבושת שהיה מבייש פני דוד בהלכה. עי' במהרש"א בח"א. ולא זכר מ"ש תוס' ביבמות פרק הערל (ע"ש) · גם מ"ש להגיה דצ"ל לא מפיבושת שמו אלא מריב בעל שמו ולמה נקרא מפיבושת כו' ופירושו לדעתו דקאי על מפיבושת בן יהונתן · הוא נגד הך

האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים א ותנא משמיה דרבי יוסי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו. (סבר) שמא יגרום החטא ב כדרבי יעקב בר אידי דרבי יעקב בר אידי רמי כתיב (בראשית כח) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכתיב (שם לב) ויירא יעקב מאד אמר שמא יגרום החטא ג כדתניא (שמות טו) עד יעבור

רש"י

נקוד על לולא. לדרוש את הנקודה שהיא ממעטת את משמעות הכתוב לומר שלא דבר ברור היה לו לראות בטוב ה': לולא. לשון אם לא כמו לולי אלהי אבי וגו' היה לי: שמא יגרום החטא. תירוצא הוא. לעולם מוחזק בידו שהוא חסיד (ומה) [וזה] שספק בידו אם יראה בטוב ה' לפי שהיה ירא שמים שמא יחטא ויגרום לו החטא מלראות בטוב ה'. ויירא יעקב. שמא אחר ההבטחה חטאתי וכדתניא שהחטא גורם שאין ההבטחה

מהרש"א

שהיה כבר חורפי וק"ל: נקוד על לולא כו'. פירש רש"י לדרוש את הנקודה כו' עכ"ל נראה מפירושו דמשמעות הכתוב בלא נקודה לולא הוא דבר ברור וא"כ הוא קשה כיון דהכא הנקודה רבה ואתה דורש אותיות הנקודות של לולא מהיכא משמע ליה שאינו דבר ברור שהרי משמעות של לולא הוא דבר ברור. ואם נאמר דמשמעות לולא אינו דבר ברור א"כ אי אתה צריך לנקודות של לולא לומר שאינו דבר ברור בזולת הנקודות נמי משמעו כן הוא. ואינו דומה להא דפרק הפועלים דאמרינן דנקוד על אי"ו. וכן הך דפ' נה"ד דנקוד על לנו ולבנינו דהנקודה משנה משמעו שבזולת הנקודה. ואפשר לפרש שלא על כל תיבת לולא נקוד רק על אותיות ל"א שבלולא והשתא דורש הנקודות של ל"א כאלו נכתב לא האמנתי כו' שלא דבר ברור הוא כמשמעו של לולא ודו"ק: שמא יגרום החטא כו'. ויש לדקדק דאימא היה ירא יעקב בשביל שנתמעטו זכיותיו כדאמרינן פרק ב"מ לעולם אל יעמוד כו' שאם (היו) עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו מאי קרא קטנתי מכל החסדים וגו' וי"ל דבשביל שנתמעטו זכיותיו לחוד ודאי דלא היה מתירא שתיבטל ההבטחה והמדה טובה שיצאה מפי הקב"ה. כיון שלא תלה התנאי ברבוי זכיותיו אבל בשמא יגרום ודאי מסתמא תולה תנאי ההבטחה משום שמא יגרום החטא לחודיה נמי ודאי דלא היה מתירא דרבוי הזכיות מגינים עליו לקיים ההבטחה אף במקום חטא. ודוד שאמר כי חסיד אני שהיה לו רבוי זכיות ואעפ"כ היה ירא שמא יגרום החטא וכן רבא שאמר הא תורה והא ג"ח והיה ירא שמא יגרום החטא היינו נמי שעל ידי חסדים שנעשה עמהם ינכו להם מזכיותיהם ושוב יגרום החטא וכן פירש"י פרשת וישלח אבל הרא"ם כתב דממיעוט זכיות אין לו לירא כל זמן שלא חטא דאין יסורין בלא חטא ולא מיתה בלא עון כו' ע"ש ואינו כן המסקנא בפרק במה בהמה דקאמר ש"מ דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ש"מ והא דאמרינן נמי בפרק במה בהמה מעולם לא יצאת מדה טובה וחזרה לרעה חוץ מדבר זה שנאמר והתוית וגו' כבר הרגיש הרמב"ם בזה בפתיחת המשנה ע"ש ובדברי הרא"ם פרשת וישלח ובעל עקידה בשער ל"ו כתב בשם הרלב"ג והרב בן חסדאי לדחות דברי הרמב"ם והאריך שם בזה אבל לשיטתינו שכתבנו דאין חטא גורם לבטל הבטחה מפי הקב"ה אלא עד אחר שיתמעטו הזכיות ע"י החסדים למדנו גם בזה ליישב כל זה דבכ"מ דאמרינן שמא יגרום החטא היינו אחר שנתמעטו זכיותיו והנהו קראי דרגע אדבר על גוי וממלכה לבנות וגו' ועשה רע וגו' ונחמתי על כל הטובה וגו' מוכחי דבהכי קאיירי דע"י הטובה שעשה להם הקדוש ב"ה נתמעטו זכיותיהם ואם יעשו רע יגרום חטאם שהש"י ינחם מלהיטיב להם עוד אבל מה שאמרו מעולם לא חזרה מדה טובה שיצאת מפי כו' היינו שלא נמצא מדה טובה שחזרה על ידי החטא לחוד אע"פ שלא נתמעטו הזכיות ע"י החסדים חוץ מדבר זה שהיה להם זכיות הרבה שקראם צדיקים גמורים ולא היה בהם אלא זה החטא שהיה בידם למחות כו' ובין גזירה ראשונה לשניה א"א שנתמעטו זכיותיהם ע"י החסדים ואפ"ה נשתנה גזירתם מטובה לרעה זהו הנראה מתוך הסוגיא ודו"ק:

הכותב

מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות בכבודן כי דרך המלכים [בהיותם בחצריהם ובטירותם עם שריהם שופטיהם ושוטריהם] כל דבוריהם הם בעניני המלוכה ובכבישת מלכות או שררה אחרת. אבל לדבר בדבר המשפט הוא עול מוטל על החכמים יודעי העתים ובפרט על הסנהדרין יושבים בלשכת הגזית. ואם גם פעמים בשנה ייטיב בעיני המלך להראות [העמים והשרים] כי הוא אוהב משפט ראוי שיהיה מלך יושב על כסא דין וידון דיני נפשות וגזילות וחבלות ואונסים ולפעמים דיני ממונות בדבר גדול שיש בו ענין הצריך להנהגת מדינה מכל מדינות מלכותו. אבל אין ראוי למלך שישב על כסאו לדבר דבר בדיני איסור והיתר וכ"ש אם הוא ענין שיש בו לכלוך הידים ואסטניסות כמו ליקח בידו שליית הולד לדון אם היולדת טמאה או טהורה כי המשפט בדברים כאלה הוא מוטל על הסנהדרין ועל השופטים להורות את בני ישראל כדת מה לעשות [ולא על המלך כלל כי הוא מזלזל בכבודו אם יורה בדברים כאלה] ודוד מאס הכבוד בענין זה לעבודתו יתברך להרים מכשול מקרב עמו והוא עצמו היה יושב ודן אלה הדינים עם היותם דרך מיאוס מצד האסטניסות ראוי שיקרא חסיד בעבור זה ושמא תאמר כי לעולם כבוד יחשב לו מה שקורין אותו רבי ועל פיו יהיה כל ריב וכל נגע לכן אמר כדי לבטל זה ולא עוד אלא שכל מה שאני עושה אני נמלך עם מפיבושת רבי ואין לבי גם בהוראה שהריני כתלמיד לפני רבו לעיני הכל (ואנבי) [ואינני] מתבייש זה יורה שהיה מואס הכבוד מדומה [כדי להזהיר את ישראל אנשים ונשים על מצות הנדה וכיוצא בזה והכל] לאהבת עבודתו יתברך בעבור זה ראוי להקרא חסיד ואם יאמר אומר כי גם עתה [שנתאמת לבו שכפי האמת היה חסיד] יראה גנות וגסות הרוח לשבח את עצמו שהיה מואס הכבוד הדרך הישר יהלך זר ולא פיך תשובתו גלוייה מבוארת כשנזכיר הבדל אמיתי בין המדבר לפניו יתברך ובין המדבר עם בן אדם כי אע"פ שיהיה אדם שלם בדבר מה בלתי נודע לחבירו אם יכריז על עצמו הריני שלם בדבר זה הרי זה גאוה וגסות הרוח כי חפץ שיכבדוהו [עם ע"ז מכריז ואומר השלמות הנמצא בו בלתי נודע להם] מה שאין כן במדבר בינו לבין הש"י היודע סתרי מצפוניו ומחלה פניו על כפרת חטאו הגדול וכמודה ועוזב אומר לפניו יתברך הלא ידעת כי אני שלם בדבר כך לכן יהי רצון מלפניך למחול עבירה פתאומית וזאת היתה כוונת דוד [בשאלתו זאת] כי כיון שהוא ית' יודע שהוא חסיד לדבר כולל לו נאה למחול חטא בת

הרי"ף

ואומר ואפשר לומר שלהיות שמפיבושת היה מבייש פני דוד ועכשיו יצא מדוד בן שהיה מכלים פני הרב מפיבושת היה דוד שמח בראותו חכמת בנו ואמר בני אם חכם לבך ישמח לבי שיצא ממני בן שמכלים למי שהיה מבייש אותי ולא עוד אלא שמתוך חכמת כלאב נתחכם עוד דוד להיות גם הוא משיב כענין לרבו מפיבושת באופן שגם אני אשמח להשיב יפה ולבייש למי שהיה מבייש אותי וכ"ת מנ"ל לדרוש גם אני שנתחכם עוד דוד להשיבו למפיבושת כענין והיה מביישו למפיבושת בהלכה. לזה הביא ואומר חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר דהול"ל חכם בני ושמח לבי ותשיב חורפי דבר ומדכתיב ואשיבה וגו' יש במשמע שדוד היה משיב עכשיו לחורפו שהיה מפיבושת דבר מה שלא היה כן קודם לכן. וא"כ גם מ"ש כאן ישמח לבי גם אני כוון לדבר זה ישמח לבי בחכמת בני גם אני חכמתי יותר מסבת בני שאשיבה חורפי דבר ולא הייתי מתבייש כבתחלה:

עיון יעקב

חטאי עם בת שבע מה שמחרפין אותי בזה כי הבא על הזונה או נכריה לא יהיה לו בן ער ועונה בתלמידים כדאיתא בסנהדרין דף פ"ב ע"א: (סבר שמא יגרום החטא כדרבי יעקב). הולכך לראיה זו שלא תימא הלא אמרינן דטבא מעיקרא לא הוי בישא לכן מייתי ראיה מיעקב שהיה מתירא ולא היה סומך על זה והא דצריך להביא הא דתניא עד יעבור וכו' כדי שלא תאמר דמלך שאני דדינו כרבים דנפישא זכותא ולא חיישינן דיגרום החטא להכי מייתי הברייתא דאפי' בכלל ישראל גורם החטא לאבד זכותם:

עץ יוסף

למפיבושת מחרפהו דבר דבור על אפיו להכריע כדברי: לולא האמנתי לראות. בטובו בארץ ישראל כבר טרדוני מירא"ו שנא' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים: נקוד על לולא. ר"ל שאותיות ל"א שבלולא נקוד. דדרשינן הנקודות של ל"א כאלו נכתב לא האמנתי כו' שלא דבר ברור הוא לראות בטוב ה' כמשמעו של לולא (מהרש"א): שמא יגרום החטא. תירוצא הוא. לעולם מוחזק בידו שהוא חסיד על הנפש היינו הנשמה. ומה שספק בידו אם יראה בטוב ה'. לפי שהיה ירא שמא יחטא ויגרום לו החטא מלראות בטוב ה': ויירא יעקב. שמא אחר ההבטחה חטאתי. וכדתניא

ענף יוסף

שמפיבושת הנזכר כאן מפיבושת בן שאול המלך שהיה לו מפלגשו רצפה בת איה. וגרסינן כאן לא מפיבושת שמו אלא איש בעל שמו. כי למפיבושת בן שאול נקרא איש בעל בדברי הימים ולא כמה שכתוב בספרים איש בשת שמו דלא מצינו בשום מקום איש בשת שנקרא מפיבושת. ואיש בושת נהרג בתחלת מלכות בית דוד קודם מעשה דגבעונים. דליכא למימר דמפיבושת בנו של יהונתן היה רבו של דוד. דאותו לא מצינו בשום מקום שנקרא לא איש בושת ולא איש בעל. וא"ת ולמה לא חלק לו כבוד לרבו לבקש עליו רחמים שלא יקלטנו הארון. וי"ל דשמא ביקש ולא נענה עכ"ל. וקשה שהרי לא מצינו בד"ה א' ח' ל"ד. ובד"ה א' ט' מ' אלא שמפיבושת בן יונתן נקרא מריב בעל. אבל למפיבושת בן שאול לא מצינו בד"ה שיהיה נקרא בשם אחר. ואיש בעל הנזכר בד"ה א' ח' ל"ג וד"ה א' ט' ל"ט הוא איש בושת בן שאול שמלך אחרי שאול ונהרג על משכבו. (וגם שם כתיב אשבעל ולא איש בעל). והמהרש"א כתב בשם המפרשים דמפיבושת בן יהונתן הוא הנקרא בד"ה מריב בעל ואולי יש להגיה כן בשמעתין לא מפיבושת שמו אלא מריב בעל שמו כו' עכ"ל. ולכאורה קשה דאמרינן בשבת לא מריב בעל שמו אלא מפיבושת שמו ולמה נקרא שמו מריב בעל שעשה מריבה

יד יוסף

א ילקוט תהלים רמז תס"ז ב חלק ד' ל"ח ע"ב ג סוטה דף ל"ו

חדושי גאונים

סבר שמא יגרום החטא. עיין בלחם משנה מהלכות יסודי התורה פ' עשירי הקשה בשם מהר"ר אליהו מזרחי ז"ל האריך בסתירת המאמרים דיעקב נתיירא שמא יחזור השם ית' שיגרום החטא. ובגמ' דפ' במה בהמה כ"ו ע"א נראה איפכא מעולם לא יצא מפי הקב"ה מדה טובה. וחזר בה לרעה חוץ מזו. וא"כ למה ירא יעקב ע"ש. וי"ל שיעקב היה ירא כי אולי עשה עבירה גדולה. ויחזור ה' מהבטחתו. כמו שמצינו שם בדף הנ"ל שחזר הקב"ה מחמת שלא היו מוכיחים וכמבואר שם. וא"כ מחמה זה גופי' היה ירא יעקב. ולכאורה הלא זה מפורש במקרא לא איש אל ויכזב. וא"כ האיך לא יקיים ה' דיבורו. עיין בהר"י בכמה מקומות בש"ס במשפטי התנאים שכתב אומדנא דמוכח אינו צריך לתנאי כפול. כי ודאי כוונתו היה על זה האופן אף אם לא התנה ע"ש. ועיין ב"ק דף כ' ע"א אמר ר' חנינא כל האומר הקב"ה ותרן יותרו חייו. א"כ אומדנא דמוכח הוא שלא הבטיח כ"א על זה. וזה לא קשה למה אמר בשבת חוץ מדבר זה. אלא יש עוד דבר ראויים היו ישראל וכו'. א' אף שהכא לא היו הנסים גלוים כ"כ. מ"מ אינה רעה היתה. ומשום הכי לא חשיב. והב' הלא בפירוש לא אמר ה' שיהי' הביאה השניה כמו הביאה הראשונה. אלא כי אנו למידין מג"ש. ולכן כיון שלא אמר הקב"ה בפירוש. ואף שבמחשבה של השם ית' היה שיהיו שניהם שוים. עכ"ז אחר שגרם החטא לא עשה. כמו שעלה במחשבה:(עין אליהו) סבר שמא יגרום החטא. העירו

אהבת איתן

דשבת (דף כ"ו) דקאמר על בן יהונתן

מתקיימת : ביאה ראשונה · שבאו לארץ בימי יהושע : ביאה שניה . כשעלו מגלות בבל בימי עזרא : ראוים היו ישראל ליעשות להם נס . לבא ביד רמה : אלא שגרם החטא . ולא הלכו אלא ברשות כורש . וכל ימי מלכות פרס נשתעבדו להם לכורש ואחשורוש ודריוש האחרון : קימעא . מעט : משום אונס שינה . התוקפתו לעבור על דברי חכמים הוזקקו להזהירו יותר : ממ"ד . לקמן בפ' תפלת השחר : אמר מר קורא ק"ש . של ערבית תחלה ואח"כ מתפלל : מסייעא ליה לר' יוחנן . דאמר ערבית נמי ק"ש ואח"כ תפלה כדי שיסמוך גאולה לתפלה . ודלא כר"י בן לוי דאמר תפלה ואח"כ ק"ש : זה הסומך . וכ"ש דשחרית דעיקר גאולת מצרים בשחרית הוה כדכתיב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים דכתיב ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה ואמרינן בברכות ירושלמי מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך יצא המלך ומצאו שהפליג אף הוא הפליג אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו ומרצהו בתשבחות וקלוסין של יציאת מצרים והוא מתקרב אליו ובעודו קריב אליו יש לו לתבוע צרכיו : באמצע תקנום . בין שני ק"ש תקנו כל התפלות של יום דקא סבר תפלת ערבית קודמת לק"ש : גאולה מאורתא לא הוי . הלכך גאולה דאורתא לא חשיבא לאהדורי עלה סמיכת תפלה : מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה . דבשחרית כולהו מודו דבעי מסמך :

בתחלה אומר ה' שפתי תפתח גו'. פתיחת השפתים הם תחלת הדבור ואומר שביקש דוד עזר אלוה בתחלת הדיבור שהוא פתיחת שפתים ואח"כ פי שהוא כולל כלי הדיבור יגיד תהלתך וזה שמסיים לבסוף יהיו לרצון אמרי פי גו' וק"ל:

עמך ה' עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה מכאן אמרו חכמים ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא :

שם ע"ב תניא חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואחר כך אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה אבל אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך א וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה *). מ"ש בכל דוכתא דלא קתני חייב מיתה ומ"ש הכא דקתני חייב מיתה איב"א משום דאיכא אונס שינה ואיב"א לאפוקי ממ"ד ב תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה . אמר מר קורא ק"ש ומתפלל מסייע ליה לר' יוחנן דאמר ג ר"י איזהו בן עולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית רבי יהושע ב"ל אומר תפלות באמצע תקנום במאי קא מיפלגי ד אי בעית אימא קרא אי בעית אימא סברא אי בעית אימא סברא דרבי יוחנן סבר גאולה מאורתא נמי הוה אלא גאולה מעלייתא לא הוי אלא עד צפרא ורבי יהושע ב"ל סבר כיון דלא הוי אלא מצפרא לא הוי גאולה מעלייתא ואי בעית אימא קרא ושניהם מקרא אחד דרשו דכתיב (דברים ו) בשכבך ובקומך רבי יוחנן סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואחר כך תפלה אף שכיבה נמי ק"ש ואחר כך תפלה רבי יהושע ב"ל סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש סמוך למטתו אף שכיבה נמי ק"ש סמוך למטתו מתיב מר בריה דרבינא ה בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה ואי אמרת בעי לסמוך הא לא קא סמך גאולה לתפלה דהא בעי למימר השכיבנו אמרי כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי שחרית היכי מצי סמיך ו והא אמר רבי יוחנן בתחלה אומר (תהלים נא) ה' שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר (שם יט) יהיו לרצון אמרי פי אלא התם כיון דתקינו רבנן למימר ה' שפתי תפתח כתפלה אריכתא דמי הכא נמי כיון דתקינו רבנן למימר השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא :

*) בידי שמים

הכותב

שבע ואוריה אשר יצרו אנסו [לעשות כן וכיוצא בזה התפלל בחנני ה' ונסני לרמוז לפניו יתברך שהוא] יודע שתוכו כברו . כי חסדך לנגד עיני ר"ל שהיה מצוייר בלבו כי אין עזרה כי אם מהאל יתברך עושה חסד לאלפים ועוד שגית שהיה שלם בדעות אמוניות ועל זה כוון באמרו והתהלכתי באמתך כי אלה הם דברים המסורים ללב והם גלוים לפניו [יתברך וגם בב"ז עדיין נשאר מקום לבעל התלמוד לתקשות ולומר ודוד היכי קרי לנפשיה חסיד מטעם היות דבריו סותרים אלה לאלה שבין שהוא היה מסופק אם נוטל חלק עם הצדיקים לע"ל זה יורה שהיה מסופק על עצמו אם היה שלם וזה סותר למאמרו

ענף יוסף

מריבה עם בעליו כו' ויש ליישב : ראוים היו ישראל כו' אלא שגרם החטא · והנה מאד יפלא על דברי הרמב"ם פרק י' מהלכות יסודי תורה ובהקדמתו לפירוש המשנה שכתב שמה שהבטיח הקב"ה ע"י נביא לעולם אינו חוזר ואי אפשר לחטא לבטל הבטחת טובה זו . ומה שאמרו ביעקב שנתיירא שמא גרם החטא אף שהבטיחו הקב"ה והנה אנכי עמך וגו' . היינו מה שהבטיחו הקב"ה לנביא על עצמו . אבל נביא המתנבא על אחרים לטובה אין החטא גורם לבטל דברי נביא ע"ה בדבריו . והרי כאן הבטיח הקב"ה לישראל ע"י נביאו משה רבינו ע"ה לעשות נס בביאה שניה כמו בביאה ראשונה ואעפ"כ גרם החטא לבטל הבטחה זו . וי"ל שהרי עיקר טעמו של הרמב"ם בזה שהבטחה לטובה ע"י נביא אין החטא גורם ביטולה הוא משום שזה הוא האות להבחין אם הנביא אמת . וכיון שבמשה רבינו כתיב וגם בך יאמינו לעולם הבטיחו הקב"ה שלעולמי עולמים לא יהרהרו אחר נבואתו כלל · לכן בהבטחה שהבטיח הקב"ה על ידו שפיר גורם החטא לבטלה . כמו שיכול החטא לגרום ביטול

עין יוסף

וכדתניא שהחטא גורם שאין ההבטחה מתקיימת: ביאה ראשונה שבאו לארץ בימי יהושע: ביאה שניה· כשעלו מגלות בבל בימי עזרא: ראויים היו ישראל לעשות להם נס·לבא ביד רמה· אלא שגרם החטא·ולא הלכו אלא ברשות כורש·וכל ימי מלכות פרס נשתעבדו להם לכורש ואחשורוש ודריוש האחרון: דף קימעא·פי' מעט: ונמצא ישן כל הלילה · והנה בא"ח סימן רל"ה סעיף ב' אי' דחצי שעה סמוך לזמן ק"ש של ערבית אסור להתחיל לאכול · והט"ז שם השיג ואין אוסר אלא בהגיע זמנה · אבל בספר עטרת ראש כתב דכאן אסרו חכמים לאכול כלל בבואו מן השדה בערב אפילו קודם זמן יותר מקדימת זמן איסור של מנחה שלא נתנו כאן שיעור לקודם זמנה כמו שנתנו זמן למנחה שהקדימו לאסור רק חצי שעה · היינו טעמא משום שהמאכל מביא לידי שינה בהיות שהוא זמן שינה ואיכא אונס שינה שחטפתו שינה כל הלילה ע"כ · עוד כתבו הט"ז והמ"א דווקא אכילה אסור אבל טעימה מותר · ודייק המ"א זאת מדברי התוס' ד"ה וקורא ק"ש ומתפלל · ועיין מה שאכתוב עוד לקמן : וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך · תמוה זה דנקט ומברך הוא למותר · ואם כן דרך התנא · הל"ל ברכה שלפניה ג"כ ומברך ואוכל פתו ומברך · וי"ל ע"פ דק"ל לקמן בפרק כילד מברכין ברכה שלפניה גם על טעימה · דאסור לטעום בלא ברכה · וברכה אחריה דוקא על שיעור · וא"כ לדעת תוס' דהכא לפי' המ"א בש"ע דטעימה שרי כמו שכתבתי לעיל יש לומר לכך דקדק התנא וקורא ק"ש ואוכל פתו ומברך והיינו סעודה דבעי ברכה אחריה אינו מותר רק אחר ק"ש · אבל דבר הטעון ברכה שלפניה לחוד מותר גם קודם ק"ש (מעין הברכות) : דאיכא אונס שינה · התוקפתו לעבור על דברי חכמים הזקיקו להזהירו יותר : ממאן דאמר לקמן בפרק תפלת השחר דף כ"ז ע"ב : אמר מר קורא ק"ש של ערבית תחלה ואח"כ מתפלל · מסייע ליה לר' יוחנן דאמר ערבית נמי ק"ש ואח"כ תפלה כדי שיסמוך גאולה לתפלה · ודלא כרבי יהושע ב"ל דאמר תפלה ואח"כ ק"ש : זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית · ואנו שאומרים יראו עינינו ופסוקים אחרים אחר השכיבנו נראה הואיל ותקינו להו רבנן ה"ל כגאולה אריכתא (תוספות) : באמצע תקנום · בין שני קריאת שמע תקנו כל התפלות של יום · דקא סבר תפלת ערבית קודמת לק"ש : לא הוי גאולה מעלייתא · הלכך גאולה דאורתא לא חשיבא לאהדורי עלה סמיכת תפלה (רש"י)·וקשה דמה בכך דגאולת ערבית לאו גאולה מעלייתא היא אכתי מה עילוי יש לתפלה של ערבית להקדימה לק"ש · והרי ק"ש דאורייתא ותפלה דרבנן עיין בגל"ח ובמעין הברכות מה שתירצו : מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה · דבשחרית כולהו מודו דבעי מסמך : כיון דתקינו רבנן השכיבנו כו' · שכנגד

מה

ע"ב · סנהדרין דף ל"ח ע"ב: א עירובין דף כ"א ע"ב · ב ברכות דף כ"ז ע"ב · שבת דף ט' ע"ב : ג ברכות דף ט' ע"ב · ד יבמות ל"ה ע"ב · קידושין ל"ה ע"א נב ה ברכות י"א · ו ברכות דף ט' ע"ב :

חדושי גאונים

המפרשי' מהא דאמרו מעולם לא יצא מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה יעו"ש·ויתכן דהנה החולה הבא לרופא מומחה לרפאותו והרופא מבטיחו שיתרפא ע"י סמי התרופה שנותן לו · אם הוא אינו נזהר מלאכול מאכלי' המזיקים לחליו או אינו נזהר מחמה ליגה · ועי"ז לא עלתה רפואת תעלתו האם נאמר בזה שהרופא אינו נאמן בהבטחתו דבאמת אין המניעה מצד הרופא רק מצד החולה הבלתי נזהר כראוי · כן עד"ז הקב"ה מבטיחו לטובה . ואינו חוזר מזה אך נתיירא לבל תהי המניעה מצדו שיגרום החטא שלא יכול לקבל טוב הבוי"ת שאין המניעה מהבוי"ת : (לשמוע כלמודים) :

אהבת איתן

וכי מריב בעל שמו והלא מפיבושת שמו ולמה נקרא שמו מריב בעל מתוך שעשה מריבה עם בעליו כו' · הרי בהדיא איפכא ולגירסתו תקשי כן דשבת . גאולה מעלייתא לא הוי מאורתא עד צפרא · וקשה הא קרא כתיב בהדיא הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה ולקמן (דף ט) נמי אמר דנגאלו מבערב · ועוד דעכ"פ אמאי לא הוי מעלייתא בחצי הלילה שנחפזו מצרים למהר לשלחם·וישראל מצדם הוא שלא רצו לצאת עד הבוקר וכפרש"י שם · אמנם יתיישב עפ"י הגמ' דקידושין (דף טז) דעבד עברי גופו קנוי ואינו יוצא מרשות אדון באמירה בעלמא שיצא · ומש"ה לא הוי גאולה מעלייתא עד צפרא :

תהלה לדוד בכל יום ג' פעמים וכו'. פירש"י כנגד ג' תפלות עכ"ל ואנו אומרים אותו שתי פעמים בשחרית ופעם אחת במנחה ולא בערבית ויש לתת טעם בזה ואפשר שסמכו אותו לסדר קדושה שאמרו בפ"ב דסוטה אמאי קאים עלמא אסידרא דקדושא ואאמן יהא שמיה רבא דאגדתא ופירש"י שם סידרא דקדושה שלא תקנוה אלא שיהיו כל ישראל עוסקין בתורה כו' ע"ש באורך והיינו דבשחרית איכא ב' פעמים סידרא דקדושא ובמנחה פעם אחת בכל יום משא"כ בערבית דלית ביה סדר קדושה כלל דעיקר לימוד תורה ביממא כדאמרינן יזיף ביממא ופרע בלילה דלילה אינו רק פרעון בעלמא ושאמרו לא איברא לילה אלא לגירסא כוונו נמי לזה כמפורש שם

שלש פעמים. כנגד שלש תפלות: דאית ביה תרתי. דאיתא באלפא ביתא ואית ביה שבח הכנת מזון לכל

א"ר אלעזר (בר) [א"ר] אבינא א כל האומר (תהלים קמה) תהלה לדוד שלש פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב מאי טעמא אילימא משום (דכתיב ביה אלפא) [דאתיא באלפא] ביתא לימא אשרי תמימי דרך דאתיא בתמניא אפי אלא משום דכתיב ביה (שם) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון ב לימא הלל הגדול דכתיב ביה (שם קלו) נותן לחם לכל בשר אלא משום דאית ביה

פרק הדר וז"ש הכא אילימא משום דאתיא באל"ף בי"ת שהוא רמז ללימוד תורה שנתנה בכ"ב אותיות של תורה ופריך וניתא אשרי תמימי דרך וגו' שזה הרמז בו ביותר שנאמר בשמונה א"ב ע"ש ח' א"ב אותיות התורה בשינוי מולאות כמפורש בחידושינו מנחות פרק הקומץ ואמר אלא משום דכתיב ביה פותח את ידך וגומר לפי שהפרנסה של כל בריה הוא דבר ההוה תמיד בכל יום מחסד אלהי כדאמרינן פ"ק דע"א שלישית הקב"ה יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים וע"כ אחר כל השבחות שאמר בזה המזמור זכר החסד שעושה שפותח את ידך וגו' ובקרא דלעיל מיניה עיני כל אליך ישברו ואתה וגו' נמי איכא בכה"ג שזן כל העולם ואפשר דבהאי קרא יותר מפורש החסד שנותן לכל חי רצון ופריך הכותב

כי חסיד אני והשיב המתרץ כי אם היה מסופק אם יהיה לו שכר לעתיד לבוא לא היה כפי מציאותו עתה כי בודאי היה יודע בעצמו שהוא חסיד אבל היה ירא לעתיד אם יחטא ח"ו כמו שפירש"י ז"ל]:

[**כל** האומר תהלה לדוד וכו'] ראוי להשגיח ולידע איך [ימשך בעצם מדבר קטן כפי התראות מעלה גדולה ושכר גדול רצוני לומר כי] אמירת מזמור קטן שאין בו רק כ"א פסוקים תהיה סבה עצמית מחייבת [מעלה גדולה שהיא] חיי העוה"ב. ועוד ראוי לדקדק [בלשון המאמר] באמרו מובטח לו והיה די שיאמר זוכה להיות בן העולם הבא או הרי הוא מנוחלי העה"ב ומדוע אמר לשון [יותר מאושר ומוחזק] מובטח לו שזה יורה על [אמת גדול באומרו הלא איש כזה יש לו] בטחון וערבות גדול שהוא בן העה"ב [ומי יתן וארע מאין תמצא לו זאת ההבטחה קדומה] ומה שכתוב בגמ' משום דאית ביה תרתי עדיין אינה סבה מספקת מחייבת מעלה גדולה כזאת ומה שהוסיף רש"י באמרו ג"פ כנגד ג' תפלות גם זה איננו מספיק כפי ההוראות. (ואם לא התפלל כ"א אשרי בלא עמידה הרי לא יצא אלא ודאי שרצה לומר שיתפלל דוקא ויאמר אשרי ג"כ א"כ הל"ל כל המתפלל ג' תפלות) [כי ראוי לחקור על דבריו אלה חקירה קטנה ונאמר לא ימנע או זה האיש התפלל בכל יום הג' תפלות כתקנן או לא ומן השקר שנאמר שלא התפלל כל שלשתן כי בוודאי לא יצא י"ח כי אפילו תפלה קצרה לא נתקנה אלא במקום סכנה אלא מן ההכרח שנא' כי תמיד כל היום זה דרכו להתפלל כל ג' תפלות גם ראוי שנאמר שהתפלל כל שלשתן בכוונה ראויה כי תפלה בלא כוונה הרי הוא כגוף בלא נשמה א"כ איפא יותר ראוי שימשך הטוב הצפון שהוא חיי העוה"ב למה שהשתדל זה האיש להתפלל ג' תפלות כתקונן ובכוונה רצויה ולפחות תהיינה שתיהן כאחת הסבה המחייבת רצוני לומר שהיה לו לומר כל המתפלל שלש תפלות בכל יום כראוי וגם אומר] תהלה לדוד שלש פעמים מובטח לו וכו'. ולתקן כל זה [אציע הצעה קצרה וארוכה ואומר] כאשר נעמוד על סוף כוונת התפלה נמצא שיש בה ב' בחינות הא' הוא קודמת במעלה והיא לספר שבחיו של מקום ולהאמין כי הוא יכול על כל לתת את שאלת השואל ולעשות את בקשתו ושאין כח בשום סבה טבעי או מלאכותי וגם לא בצבא השמים כוכבים ומלאכים להוציא מן הכח אל הפועל רצון ושאלת השואל זולת בגזרתו יתברך ובמאמרו אשר בידו הכל. עוד בחינה שנית והיא ראשונה כפי הסברא המוניית שהיא השגת תכלית מבוקשו ד"מ אם יש לו חולה שהוא יתברך ישלח רפואה למחלתו ואם הוא ברעב ובצמא ובעירום שיתן לו הש"י לחם לאכול ובגד ללבוש ובהכרת מעלת כל א' מב' בחינות אלה יש הבדל עצמי במתפללין בין האיש המשכיל ירא את ה' בכל לבבו ובין האיש ההמוני ירא את ה' לפי תומו כי האיש המשכיל גומר בלבו (בתפלתו) [בבוא להתפלל לפניו ית'] כי הבחינה השנית היא במדרגת מה שקודם בתכלית. והבחינה הראשונה שהיא הכרת גודל מעלתו יתברך היא היא התכלית האחרון אשר אין ערוך אליו והאיש ההמוני חושב בהפך ואומר כי מה שהוא גומר בלבו שהש"י יכול על כל הוא כדי שימשך לו מהשפע מאתו יתברך באמצעית אמונתו זאת שיתן לו שאלתו ובקשתו כי זה הוא התכלית אחרון אצלו. אמנם המשכיל לא מחשבותיו כמחשבת האיש ההמוני זולתי מה שנשארה אמונה שלמה חקוקה בשכלו כי הוא יתברך אדון הכל [מציל ולא מציל רצוני לומר] בין יתן לו שאלתו בין לא יתן המשכיל בעת ההיא ידום ויאמר בלבו כי עמקו מחשבותיו יתברך והוא היודע מדוע לא נעשה שאלתו וכל דעבדין מן שמיא לטב ומזאת ההצעה נעמוד על גודל מעלת הקורא תהלה לדוד קודם תפלתו ואחריה יען היות כלל כוונת המזמור לספר גודל מעלתו יתברך כי הוא טוב ומטיב ועושה חסד לכל ואין באותו מזמור (שום שאלה) [אפילו פסוק אחד שיהיה שאלת דוד על עצמו ועל השגת מבוקשו] אלא כולו הודאה לפניו יתברך וזכרון רוב רחמיו על הכל אם כן מי שקורא [זה המזמור] קודם תפלתו וכ"ש אחריה מורה כי הולך בדרך האיש משכיל אשר אמרתי שעושה מהעיקר עיקר והאמין בה' מצד תפלתו ולא שת לבו לשאלות צרכים. ואיש כזה שמשליך אחרי גוו צרכי גופו וכל מעייניו להיות קיים בעיקרים תורניים [אמוניים] מובטח לו מיום הולדו שהוא בן העולם הבא כי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה זכה וברה כאשר היתה באמנה אתו. ואל זה רמז המקשה באמרו מ"ט אילימא משום דכתיב ביה אל"ף בי"ת וכו' אין בזה [לומר דרך רמז כי הלא זאת הוראה ב' על מעלת מזמור זה] כי מלבד היות כולו ספור שבחיו יתברך הוא מיוסד על אותיות לשון הקודש שבו נברא העולם ובו נכתבה התורה לכן כל האומר אותו ג"פ ביום יורה על יושר כוונתו להחזיק את נפשו בכל שרשי ויסודי התורה [ואם זאת היא סבת מעלת מזמור זה] יאמר אשרי תמימי דרך כי יש בו ג"כ אותה מעלה טובה כפולה. (ואל יטעון הטוען הרי בתמני אפי יש פסוקים רבים משאלת צרכים תשובה לזה שאותן השאלות) [ואם יטעון טוען כנגד מה שהנחתי שמעלת מזמור זה היא שאין בו שאלה כלל רק כלו הודאה וספור שבחים והלא באשרי תמימי דרך יבואו פסוקים רבים בשאלת צרכים כמו גמול על עבדך ואחיה וכן מתי תעשה ברודפי משפט עשה עם עבדך כחסדך ופסוקים אחרים דומים. ידעתי מה אשיב לו תשובה אמתית והוא כי כל הפסוקים שזכר בהם שאלה מה אינה] בדברים גופיים רק על לימוד וידיעת החוקים ומשפטים כמ"ש [באות האל"ף ואמר] אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך [ובזה הודיע ראשית כוונתו

הרי"ף

האומר תהלה לדוד מובטח לו שהוא בן העה"ב וכו'. צריך לתת טעם בזה שיהיה מובטח שהוא בן העולם הבא על דבר נקל כזה. ועוד מהי תיתי שבשביל שהזכיר פותח את ידך יזכה לכך והרי כמה מעלות יש במזמורים אחרים שהקב"ה מחיה מתים

עיון יעקב

כל האומר תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן עה"ב. עיין בב"י בא"ח סי' נ"א שכתב בשם הכל בו לפי שמצינו שאחז"ל כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בו באשרי וסיים באשרי אף אנו יכולין לומר שפתח בו בתהלה וסיים בו בתהלת ה' ידבר פי עכ"ל. וכ"ל דמה"ט קאמר מובטח לו שהוא בן עולם הבא כמו שדרשו חז"ל על הא דאמן ואמן כל העונה אמן בעוה"ז זוכה לומר אמן בעוה"ב והא"ש מה שמקשים העולם על מה שמקשה המקשן לימא אשרי תמימי דרך דאית ביה תמניא אפי מה קושיא דלמא לרבותא קאמר תהלה לדוד וכ"ש תמניא אפי ולפי מה שכתבתי לא קשה מידי דא"כ ה"ל לדוד להתחיל ולסיים בו באשרי או בתהלה להראות ג"כ חביבותא וק"ל; מובטח לו שהוא בן עה"ב. וכתב הב"י

עין יוסף

מה שבשעה שעבר ה' לנגוף את מצרים היו מפחדים ומתפללים לבורא לקיים דברו שלא יתן המשחית לבא אל בתיהם. כנגד זה תקנו השכיבנו שיצילנו השם מכל דבר רע וישמור צאתנו ובואנו. וכיון שהתקינו לאמרו כנגד מה שהיה בשעת הגאולה. אמרו דלא הוי הפסק. אלא כגאולה אריכתא (כ"כ תהר"י): שלש פעמים. כנגד ג' תפלות (רש"י). ובש"ג שם כתב בשם תוס' הריב"ש כדי שלא יפשע אדם מלאמרו תקנו שיאמרו אותו ג"פ ביום דאי אפשר דלא נימריה זימנא חדא (מעי"ט): **מובטח** לו שהוא בן עוה"ב. פי' שמלוה זו מכרעת. אבל משום מלוה זו לבד אינו בן עוה"ב (ב"י בסימן נ"א בשם אהל מועד) ועיין בענף יוסף: **אלא** משום דאית ביה תרתי. דאתי באל"ף בי"ת. ויש בו שבח

ענף יוסף

ביטול ההבטחה שהבטיח הקב"ה לנביא על עצמו (צל"ח) אבל קשה בדהמע"ה שהבטיחו הקב"ה ע"י נתן ומה היה מסופק בחטא (ועיין במעין הברכות שהוכיח דהבטחתו ע"י נתן היה אחר מעשה דבת שבע) וי"ל דעיקר טעם של הרמב"ם שאין הקב"ה מבטל הבטחתו ע"י הנביא היא להבדיל בין נביא אמת לשקר שלא להחזיקו לנביא שקר. וזה שייך בהבטחה לעוה"ז משא"כ לעוה"ב לא שייך זה. והיה ירא שפיר פן יחטא ויבטל הבטחתו כי שם אין צורך לאות (מעין הברכות):

ח כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא כו' אלא משום דאית ביה תרתי. הכוונה בזה שע"י שיאמר זה המזמור ג"פ בכוונת הלב בתלת זימנא הוי חזקה ותתחזק האמונה האמיתית בלבו שכל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה למי שעוסק בתורה שנתנה ע"י כ"ב אותיות הא"ב שיש בזה המזמור וכל הנבראים והנעשים לא נבראו אלא בשביל כך. וגם יכוון גם כן הפסוק פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון שהקב"ה זן ומפרנס עולמו מקרני ראמים עד ביצי כינים וכולם מתפרנסים שלא בצער. א"כ בודאי החי יתן אל לבו ויאמר למה זה הבל וריק איגע כל היום לעשות מלאכתי קבע לעסוק בצרכי הפרנסה שמכיון שכל הנבראים שאינו אלא לצוותא בעלמא מזמן להם הקב"ה פרנסתם שלא ביגיעה. כ"ש שראוי ונכון שיעשה כן לשומרי בריתו ולזוכרי פקודיו שהם עיקר ויסוד העולם שיזמין להם פרנסתם שלא ביגיעה. נמצא שמתוך כך בודאי יעשה מלאכתם ארעי ומלאכת שמים קבע וזה שאמר מובטח לו שהוא בן עוה"ב (פני יהושע):

א ילקוט תהלים רמז תתפ"ח. ב פסחים דף קי"ח ע"א:

חדושי גאונים

אמר רבי אלעזר בר אבינא כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא כו'. כל המפרשים תמהו על מאמר זה שיהיה מזמור זה כח להבטיח להיות בן עוה"ב מחמת שהוא בא"ב ומחמת שנאמר בו פותח את ידך ע"ש. והנראה לפענ"ד דהנה במזמור זה אין בו שום בקשת צרכיו רק שבחי הבורא ית' ואמר פותח את ידך לומר שעם גודל רוממותו משגיח בשפלי שפלים עד שמשביע לכל חי ומפרנס מקרני ראמים עד ביצי כנים לגודל טובו וכמאמר ר' שמעון בן אלעזר סוף קדושין ראית מימך חיה שיש לה אומנות והן מתפרנסין שלא בצער ומה אלו שלא נבראו אלא לשמשני כך ואני שנבראתי לשמש את קוני וכו' ואילו לא הורענו מעשנו וקפחנו פרנסתנו לא היינו צריכים לתפלה לבקשת צרכנו כי הוא טוב ומטיב לפרנס אפילו בעלי חיים השפליים רק מפני שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי צריכין אנו לתפלה למחול חטאינו ולזה נתקן לומר תהלה לדוד קודם תפלת שמונה עשרה לעורר לבבנו שהקדוש ברוך הוא ברחמיו עם לגודל רוממותו משגיח אף על השפליים שבבעלי חיים ואנחנו הצריכין תפלה למלאת חסרוננו על כרחך מחמת הרעת מעשים הן ועיקר התפלה הוא רק על כפרת החטאים וממילא יתמלא החסרון וגם מה שאנו מבקשין צרכינו אין העיקר מחמת שרצוננו שנהיה תמיד בשמחה ובטוב לבב כי לפעמים היסורין הן יותר טובים כמאמרם ז"ל ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן ע"י יסורין. רק עיקר בקשת צרכינו הוא רק מחמת שהיסורין לפעמים מעבירין על דעת

וכימא הלל הגדול וכו' שאחר כל דברי חסדיו שסיפר שעשה עמנו הוסיף בחסד זה ההוה תמיד לכל בריה ואמר נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו ומשני דאית ביה תרתי השייכים להדדי דהתורה היא מזון הנפש והלחם הוא מזון הגוף וכדאמרינן אם אין קמח אין תורה ואם אין תורה אין קמח ודו"ק: לא נאמרה נו"ן באשרי כו'. ר"ל מה שחסרה הנו"ן הוא רמז כאילו הנפילה חסרה ואינה גמורה אלא שתחזור לקום כדמתרצי לה במערבא כו' ור"נ ב"י הוסיף לומר דבמקומו הכא הוא מוכרע שלא תהיה ח"ו נפילה גמורה שאמר אח"כ סומך ה' לכל הנופלים גם כי אמר נפלה ולא תוסיף קום וגו' היינו מלך זכותה אבל מחסד אלהי ברוב חסדיו סומך ה' לכל הנופלים גם שאינם ראויים לכך וק"ל:

תרתי. אמר ר' יוחנן מפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל שנאמר (עמוס ה) נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל. אמר ר' נחמן בר יצחק אפילו הכא חזר דוד וסמכה ברוח הקודש שנאמר (תהלים קמה) סומך ה' לכל הנופלים:

חי: אפ"ה. אע"פ שהפסיק נו"ן מפני נפילה שבה ולא אבה לרומזה חזר ורמז סמיכת הנפילה תכף לה:

הכותב

ואמר הנה כל שאלותי ותחנונותי במזמור זה שיכונו דרכי לשמור חקיך אף כי לא ידעתו טעמם חשקה נפשי בשמירתם עוד גלה כוונתו בראשית דבריו באמרו] (בתחלת) אשרי תמימי דרך שמקיימים התורה ואינם נפתים במופתי והקשי הפילוסופים לסתור השרשים אמוניים הכתובים בתורה והפסוק שיש בו שאלה מפורשת כמו מתי תעשה ברודפי משפט פסוקים הקודמים והמאוחרים מורים כיצד רודפים הכופרים בדעות כזב והגיוני שוא [מה שכתוב בתורה תמים תהיה עם ה' אלהיך ואינם נפתים לקול מלחשים במליצות והקשים לעשות מופתי הפילוסופים לסתור השרשים אמוניים הכתובים בתורה ועל זאת הכוונה יפורשו על נכון כל פסוקי מזמור זה אשר יש בהם שאלה מה וכאשר נביט אל פסוקים קודמים ומאוחרים הכל סובב על שאלתו הראשונה להבין חקים ומשפטים ודרכי האמונה ונתיב המצות כמו שאמר הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חפצתי. והפסוק שיש בו שאלה מפורשת כפי הנראה הוא מתי תעשה ברודפי משפט וגם בזה רמז לפניו ולאחריו הכוונה שאמרתי כי בפסוק הקודם לו אמר חקיך לא שכחתי ואחריו אמר כל מצותיך אמונה וחתם זאת האות באמרו בחסדך חייני ואשמרה עדות פיך ובזה הודיע כי שאלתו כנגד רודפיו היתה לכוונת ידיעתו החקים באמת ובאמונה ולא כפי סברת רודפיו הכופרים ומה טוב ומה נעים כפי זאת הכוונה מה] שכתב הרב יוסף אלבו בפי' פסוק כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך כי שאלת דוד בזה היתה כנגד המפרשים פסוקי תורה בדרך צורה ודוד היה חולק על דבריהם והם היו רודפיו לסבה זאת וכל הפסוקים הסמוכים נמשכים לזאת הכוונה [סוף דבר אין בכל מזמור אשרי תמימי דרך שום שאלה גופניית] עוד אמר המקשה ואי משום דאית ביה פותח את ידך (ר"ל) [גם זה בקשר עם מה שהנחתי כי] אע"פ שהאמת שהמתפלל צדיק תמים איננו חושש לשאלת צרכיו עכ"ז ראוי שיזכרם בדרך העברה כי לא נתנה תורה למלאכי השרת ודי בשלא ישאל שאלה מפורשת עליהם כשיאמר פותח את ידך ועשה רצוני אבל בדרך הודאה וסיפור נפלאותיו יתברך יאמר (ולזה אמרו) [כי הוא מאמין כי הוא יתברך פותח את ידו ומשביע לכל חי כפי רצונו וכפי זאת הכוונה העלו בגמ' ואמרו] אלא משום דאית ביה תרתי ר"ל כי כל יסודי המזמור שרשי ועקרי תורתנו ובתוכה זוכר חסדיו יתברך להשביע לכל חי ואינו מאריך בשאלה לפניו יתברך על זה רק מזכיר כי הוא בוטח בחסדו הכולל לכל חי בודאי איש צדיק תמים כזה מובטח לו מעת יצירתו שהוא בן העולם הבא וזאת הכוונה בעצמה תתפרש בכל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא ועוד שנית הוראה נכבדת על כל איש מתפלל ג' תפלות ביום המוסיף על הסדר באמרו ג"כ ג"פ תהלה לדוד והוא כי איש כזה איננו נמנה עם אותם שנאמר עליהם מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה כי המאמר ההוא נאמר על המתפללין שמאריכים בשאלת צרכיהם וכל כונתם עליהם אבל איש צדיק תמים כזה שלא נתקררה דעתו במה שהתפלל כבר תפלתו הכוללת ספור שבחים ושאלת צרכיו עד שהוסיף לומר מאמר קצר כולל השלמיות שזכרתי. ובפרט שאינו מוסיף בשאלת צרכים רק על פי דרכו בסיפור שבחיו יתברך מזכיר בדרך העברה מדת טובו (בעה"ב ודאי) [שהוא פותח את ידו וכו' הלא זאת הוראה וראיה חזקה כי הנה] שכרו אתו להיות מזומן ומובטח לחיי עה"ב· [זהו מה שחשבתי בכוונת מאמר זה והעירני על זאת המחשבה העיון בלשון קצר שכתב רש"י ז"ל ג"פ כנגד ג' תפלות ועוד דקדק ואמר ואית בה שבח והכנת מזון לכל חי ואולי כוון למה שאמרתי כי נזכרה בו הכנת מזון כספור שבח ולא בלשון שאלה מכאן למדתי איך כוונת האומר מזמור זה קודם תפלה וגם אחריה הלא היא רבת המעלה להגיע עד סוף התכלית התפלה ועל שלמות כוונתה] עוד (אפרש) [ראיתי לכתוב דבר מה בפירוש] מאמר רבי יותנן מפני מה לא נאמרה נו"ן כו'. אפשר לומר ששאלת רבי יוחנן היא [נקשרת עם מאמר שלמעלה כו'] כיון שהנחנו שמעלת תהלה לדוד היא משום דאית בה תרתי למה לא נאמרה נו"ן שהרי על ידה ימשכו שתי הכוונות אם יכתוב בנו"ן נותן לחם לכל בשר הנה נזכר השבח אשר בפותח את ידך וגם תהיה שלימת האל"ף בי"ת והשיב כי רצה לרמוז ברוח הקודש העליה מן הנפילה בלי זכר אל הנפילה עצמה הרמוזה באות הנו"ן והזכירה ברמז בקודם ובמתאחר אמר מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור לרמוז בזה על דורות הבאים [ימים רבים אחרי מות דוד] יהיו יהודה וישראל גולים מארצם ולא יטעה החושב כי בעת אותה נפילה יש חסרון בממשלתו יתברך רחמנא ליצלן מלחשוב כן רק לומר וממשלתך בכל דור ודור וחזר מיד לסמוך הנפילה הרמוזה ואמר סומך ה' וגו' ומבואר נגלה כי מלבד התירוץ דמתרצי במערבא יש תיקון אמיתי בדרך הפשט [לתקן הפסוק] שלא כוון לנפילה מוחלטת וממקומו הוא מוכרח [לומר כן] שהרי עמוס שניבא אותה נבואה ניבא בחתימת ספרו ושבתי את שבות עמו ישראל ונטעתים על אדמתם

עיון יעקב

שם בטור א"ח בשם אהל מועד ואבודרהם פירוש שמאוה זו מכרעת אבל משום מאוה זו בלבד אינו בן עוה"ב: אפילו הכי חזר דוד וסמכה ברוח הקדש שנאמר סומך ה' לכל הנופלים · פירוש אע"פ שיש להם נפילה בעוה"ז מ"מ יש להם תקומה בעוה"ב וכדאמרינן עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים בעה"ז הם למעלה בעה"ב:

הרי"ף

מתים ופוקד עקרות או יאמר משום שיש בתהלה לדוד שבח הקב"ה שהוא טוב לכל ורחמיו על כל מעשיו או שהוא סומך לכל הנופלים להקימם מעפר או שהקב"ה צדיק בכל דרכיו ומאי אולמיה דהאי שבח דכתיב ביה פותח את ידך ועוד מאי אולמיה דהאי שבחא דכתיב באלפא ביתא. ונלע"ד דכיון שהעולם עומד על התורה שכתובה בא"ל"ף בי"ת שהם כ"ב אותיותיה של תורה להכי נקט האי שבח דכתיב פותח את ידך לומר שהקב"ה זן עולמו בזכות התורה וז"ש התנא אם אין קמח שזן הקב"ה את עולמו אין תורה מתקיימת לפי שאין תורה מתקיימת אלא בתחתונים שצריכים מזון ופרנסה ואם אין קמח אין תורה ואם אין תורה לא ברא הקב"ה קמח לזון בני עולם ולכך יש שבח הא' באומר מזמור זה שיש בו ענין הפרנסה ברמז כ"ב אותיות שהם אלפא ביתא לומר שעיקר המזון שהקב"ה זן בריותיו הוא על דברי תורה אבל בהלל הגדול יש בו נותן לחם לכל בשר ולא הזכיר זכות התורה כי לא נאמר מזמור זה שיש בו כ"ו כי לעולם חסדו אלא כנגד כ"ו דורות שהיו קודם שנתנה תורה ולא נזונו אלא בחסד אלהים וזהו כ"ו כי לעולם חסדו כמו שמבואר בדברי חז"ל ולפיכך אין אומרים בכל יום אלא דבר שרמוזה בו התורה וגם הפרנסה וכן במזמור אשרי תמימי דרך יש בו רמז אלפא

ענף יוסף

נפלה ולא תוסיף לנפול קום בתולת ישראל. הכוונה עפ"י משל לגבור אחד משפסקו לו שכר שיפיל לחבירו ג' פעמים. והפילו פעם אחד אך ראה שהתגאי על ג' פעמים הוצרך לסייעו להקימו. ובפעם ג' לא ביקש לסייעו. באמרו כי אחר נפילות הראשונות הוכרחתי להקימך שיקויים תנאי ההפלה. אבל אחר שכבר הפלתיך קום מעצמך · וזה נפלה ולא תוסיף לנפול לכן קום מעצמך בתשובה ומעשים טובים בתולת ישראל (מלא העומר בשם שמעתי): במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום כו' · עיין מ"ש בעץ יוסף. עוד יש לפרש ע"ד הכתוב (דברים כ"ח מ"ג) הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה וביארו כי המזל הוא מסבב בגלגל · וכשהמזל עומד עליו הוא מתחיל לירד · וכשהוא מטה הוא מתחיל לעלות. ולכן כשהאדם אינו טוב בעיני ה'. אם רואה ה' שמזלו קרוב להיות רד למטה ואם יגיע מטה מטה אז יתחיל לעלות. אזי נותן לו הקב"ה קצת הרווחה. ומחזיר מזלו קצת למעלה כדי שיחזור וירד · וכן תמיד עושה ה' עמו כן. ואינו מניח מזלו לירד מטה לגמרי כדי שלא יחזור ויתעלה · וכן להיפך באדם שטוב לפניו אם רואה ה' שמזלו קרוב להיות במעלה העליונה. וא"כ כל עוד שיספיקו הטבעיים · וכל עוד שיש ביד האדם להתקיים בדרך הטבע · גם כי רד למאד · על כל זה לא יעשה עמו יתברך דבר מה שהוא למעלה מהטבע · זולת עם ראותו כי כבר ספו תמו כל העילות והאמצעים הטבעיים מכל וכל · אז הוא יתברך יפליא עשות נוראות למעלה מן הטבע · ע"פ ההנהגה המיוחדת הנסיית · והנה לבני מערבא קשה להו על פסוק נפלה וגו' שאיך אפשר שיעזוב ה' את עמו עד שלא יהיה ח"ו תקומה להם לעולם · והוא היפוך הכתוב (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם וגו' לא מאסתים וגו' · לכן אמרו שכוונת הכתוב הוא כך שכל זמן שיהיה בידה להתקיים כדרך הטבע גם כי רד למאד · עכ"ז לא יעשה עמה הקב"ה דבר שהוא למעלה מהטבע ע"ד נס · אך כשיהיה לה נפילה וירידה כל כך עד שאי אפשר עוד יותר לנפול ואין לה עוד שום תחבולה ע"פ הטבע להתאמץ לקום עוד מנפילתה · אז יקימנה הקב"ה ע"פ ההנהגה הנסיית · הגבוהה למעלה מהטבע · ובזה מתורץ מה שהקשה הרשב"א בתשובה סימן מ"ט אם

עץ יוסף

שבח הכנת מזון לכל חי (רש"י) ור"ל אע"פ שבמזמור הללויה אודה ה' בכל לבב (תהלים קי"א) דאית ביה ג"כ תרתי א"ב ומזונות היינו בפסוק טרף נתן וגו' וטרף הוא מזונות · מ"מ אין כתיב שם לכל חי · רק ליראיו (שנות אליהו): מפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי · כיון שטעם קריאת זה המזמור הוא כח התורה שהיא באלפא ביתא כמו שכתבתי בענף יוסף · א"כ היה ראוי שיהיו כל מנין האותיות בו: מפני שיש בו מפלה · כלומר כשם שהתורה מגינה ומקיימת העוסקים בה · כן כשמבטלין תלמוד תורה הם נופלים: במערבא מתרצי לה הכי כו' · ולכאורה קשה שלדבריהם קשה רישא אסיפא · שברישא אמר שלא תוסיף לנפול יותר אבל מ"מ לא יהיה לה תקומה מנפילתה · ואח"כ אמר קום · אבל הבנת הענין הוא שיש להקב"ה ב' הנהגות עם בניו · הטבעיית והנסיית · והנה ידענו כי אין מדרכו יתברך לעשות ענינים נסיים למעלה מן הטבע ·

חדושי גאונים

קוים לכך מבקשין על צרכינו ובכדי שיהיה לבנו פנוי מטרדת הזמן שלא יבטל אותנו ע"י טרדת הזמן מעבודת השם ית' ומתורתו · ולזה אמרו (תענית ב') איזהו עבודה שבלב זו תפלה · ולכאורה קשה הא תפלה הוא בפה. ולהנ"ל אתי שפיר דהיה קשה להו למה נקרא תפלה עבודה הלא אין זה עבודה רק בקשת צרכיו וכי אם אחד יבקש צרכיו מהמלך נאמר עליו שהוא עובד עבודת המלך. אמנם להנזכר לעיל אתי שפיר כיון שאין בקשתו בשביל טובתו כלל רק למען יוכל לעבוד עבודת המלך בלב שלם וזהו תלוי רק במחשבת הלב לכך נקרא תפלה עבודה שבלב · והנה מה שנסדר שבחי הבורא בתהלה לדוד בא"ב להורות שאין למלל ולספר כל שבחיו של הבורא יתב' אף אם כל הימים דיו וכולי · וידוע שאי אפשר לדבר שום דבור בלתי מהכ"ב אותיות. ולכך נסדר באלפא ביתא לומר שאף אם נשבח השם יתברך בכל השבחים שאפשר לשבח ועל כרחך הם מתחת הכ"ב אותיות שבחו מי ימלל. ומכל מקום משגיח אף על השפלים שבשפליים ואם אנכי מחוסר והדברים הצריכים לעבודת השם יתברך על כרחך הרעותי את מעשי ויתפלל על רועת המעשים · אחר כוונת הלב כן הן הדברים כי אם יאמר בכוונה תהלה לדוד קודם התפלה בכוונה זו בוודאי יפול עליו יראה והכנעה וישוב בלב שלם וכל בקשותיו על צרכיו לא יהיה רק על כוונה הנ"ל למען יהיה יכול לעבוד הבורא ואז יהיה מובטח שהוא בן עוה"ב (אמת ליעקב) מפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל וכו' · תימה דבכמה קראי חזינן מפלתן של שונאיהם בספר איכה · תשובה אם פורענותן נאמרה על חטייא שלהם מפלתן בלא תקומה לא נאמרה הם ושלום כי אם שם וזו היא

ט שם וא"ר אלעזר בר אבינא א גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנא' בגבריאל דאלו במיכאל כתיב (ישעיה ו) ויעף אלי אחד מן השרפים ואילו (בגבריאל) [גבי גבריאל] כתיב (דניאל ט) והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף. מאי משמע דהאי אחד במיכאל כתיב א"ר יוחנן אתיא אחד אחד. כתיב הכא ויעף אלי אחד מן השרפים וכתיב התם (שם י) והנה מיכאל אחד (מן) השרים הראשונים בא לעזרני תנא מיכאל באחת גבריאל בשתים אליהו בארבע ומלאך המות בשמונה ובשעת המגפה באחת: [שם] [אמר ריב"ל אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ מצוה לקרותו על מטתו ב אמר ר' יוסי מאי קראה (תהלים ד') רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה. ואמר רב נחמן [דף ה'] אם תלמיד חכם הוא אין צריך אמר אביי אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקי דרחמי כגון (שם לא) בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת]:

ויעף אלי אחד מן השרפים. (בטיסה) [בפריחה] אחת ולא הרגיע בנתיים: מועף ביעף. שתי (טיסאות) [פריחות]: באחת. (בטיסה) [בפריחה] אחת: [אמרו בלבבכם. אמרו מה שכתוב על לבבך (דברים ו'): על משכבכם. שנאמר ובשכבך (שם) ודומו בשנה אחרי כן: ואם תלמיד חכם הוא. שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו בכך]:

במיכאל כו'. עניני שמיכאל מים מימין ממונה על הרחמים וגבריאל אש משמאל ממונה על הדין כמפורש בכמה דוכתי ולפי שרחמי שמים מרובים ניתן כח למיכאל לעשות שליחותו בפריחה אחת ולגבריאל לא ניתן כח למהר שליחותו עד שתי פריחות שירגיע בינתים אולי ישוב וינחם ה' כמ"ש בנינוה ואמר אליהו בארבע פריחות שהוא מורכב מב' יסודות אש ומים שזכר ועוד מיסוד אויר ועפר יסודות הכבדים וע"כ אין כחו לעשות שליחותו עד ד' פריחות שירגיע ביניהם ג' פעמים וכן מצינו בילד של הצרפית דכתיב ויתמודד על הילד ג' פעמים ויקרא וגו' ואמר ומלאך המות הממונה על מיתת האדם לא ניתן לו כח לקיום שליחותו עד ח' פריחות דהיינו שירגיע ביניהם ז' פעמים אולי ישוב האדם ביני וביני והוא טעם ז' מעמדות שעושין למת נגד ז' הבלים כמ"ש בפרק המוכר פירות וע"ש בפרשב"ם: (בגמ') רגזו ואל תחטאו אמרו וגו'. פירש"י על משכבכם שנאמר ובשכבך עכ"ל מיהו מהאי קרא דובשכבך לא מייתי תלמודא דאיכא לפרושי כדלקמן בזמן שכיבה אבל על משכבכם משמע ממש על מטתו ועוד פירש רש"י ודומו סלה בשינה אח"כ והוא מל' שתיקה ועי"ל מלשון דמדומי חמה דס"פ ת"ה והוא מלשון ערב כפי' הערוך וק"ל: (שם) אף ת"ח מיבעי למימר כו'.

הכותב

(וגו') [ולא ינתשו עוד מעל אדמתם] ובא זה ולימד על זה כי נבואת נפלה ולא תוסיף היתה על גלות י' שבטים ע"י מלך אשור כי עמוס היה בזמן ירבעם (בן יואש) [שנא' וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס והאמת יורה דרכו שהרי] בראשונה נבא כה אמר ה' על ג' פשעי יהודה וגו' ואחריו אמר על ג' פשעי ישראל ואחר נבואה זאת [וסמוך לה] כתיב שמעו וגו' נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל עד זמן ארוך כמו שכתב הרד"ק והביא ראיה לפי' זה מפסוקים אחרים דומים [יעוין בספרו] ואע"פ שהנפילה לא תהיה עולמית לא רצה דוד לזכרה בפירוש רק ברמז ואמר סומך ה' לכל הנופלים וזוקף וגו' [לרמוז לנפילות ישראל ויהודה ומכולם יצילנו ה' ית']: **וראיתי** בספר הזוהר בפרשת ויקרא פירש וז"ל ת"ח בכל אינון גלוותא דגלו ישראל לכולהו הוי זימנא וקצא ובכלהו הוו ישראל חייבין לקב"ה ובתולת ישראל הוה תבת לאתרה בההוא זמנא דגזר עלה והשתא בגלותא דא בתראה לאו הכי דהא היא לא איתותב הכי כזמנין אוחרנין והאי קרא אוכח דכתיב נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל נפלה ולא אוסיף להקימה בתולת ישראל לא כתיב למלכא דרגז על מטרוניתא ואשדי לה מהיכליה לזימנא ידיעה כד הוה מטי ההוא זמנא מיד מטרוניתא הות עלת ותבת לקמיה מלכא וכן זמנא חדא ותרין ותלתא לזמנא בתרייתא איתרחקת מהיכלא דמלכא ואשדי לה מלכא לזימנא רחיקא אמר הא זימנא לאו היא כשאר זמנין דהיא תיתי קמאי הכי אלא אנא אזיל עם כל בני היכלי ואתבע עלה כד מטא גבה חמא לה דהות שכיבה לארעא מאן חמא יקרא דמטרוניתא בההוא זימנא ובעותיה דמלכא לקבלה דאחיד לה מלכא בידיה ואוקים לה ואתייה להיכליה ואומי לה דלא יתפרש מינה לעלמין ולא יתרחק מינה כך קב"ה בכל אינון זמנין דכנסת ישראל בגלותא כד הוה מטי זימנא הא אתיית והיא אהדרא קמיה מלכא והשתא דא לאו הכי אלא קב"ה אחיד בידהא ויוקים לה ויתפייס בהדה ויתיב לה להיכליה. ותא חזי דהכי הוא דהא כתיב נפלה ולא תוסיף קום ועל דא כתיב ביום ההוא נאום ה' אקים את סוכת דוד מאן סוכת דוד דא בתולת ישראל הנופלת כמה דכתיב נפלה ודא הוא יקרא דבתולת ישראל ותושבחתא: [**גדול** מה שנאמר במיכאל וכו'] מאמר שלמעלה [מזה] הוא מענין מסכת זו וסמך לו זה להיות שניהם מחכם אחד כי כן סדר התלמוד ולמדנו [ממאמר זה] מעלות המלאכים זה למעלה מזה והזכיר מיכאל וגבריאל בלבד מפני שהזכירם דניאל שהם מלמדים סנגוריא על ישראל הבכור כבכורתו שהוא מיכאל [המכונה] שר ישראל והוא עולה למעלה וכן יורה שמו מיכאל לרמוז כי תמיד מודיע ומזכיר מעלתו יתברך ואומר מי כאל ר"ל אין דומה לו אבל גבריאל במדרגה שפלה בערך מיכאל נקרא שמו גבריאל לרמוז שיש לו איזה יחס עם גבר [לדרוש] להפוך בזכות ישראל לפני האל ולכן נצטווה להבין לדניאל ענין הקץ (שאמר לו גבריאל הבן) [שנאמר גבריאל הבן להלז] את המראה (וגומר) [ופסוקים אחרים שמורים כן] ובא להודיענו כי לגודל מעלת מיכאל משיג שלמותו בטיסה אחת [ומלבד מה שפירש"י שא"צ להרגיע בינתיים] אפשר שירמוז [הקדמה מושלמת ראיתיה בספרים] כי מי שהוא יותר שלם אין לו צורך להרבות בפעולות. אבל מי שהוא במדרגה שפלה ממנו צריך רבוי תנועות ופעולות ובסבתם ישיג השלמות האפשר לו ולפי זה די לו למיכאל בטיסה אחת להגעת שלמותו אבל גבריאל צריך לב'. ומהם נלמוד לשאר מלאכים ועוד אפשר לומר כי לגודל מעלת מיכאל שהוא יותר קרוב אל הסבה ראשונה יתברך שמו לא נאמר בו אלא טיסה אחת ודי בה לרמוז כי הוא עלול ומסובב מהסבה ראשונה יתברך שמו אבל גבריאל להיותו למטה ממדריגת מיכאל הוא גם כן עלול ומסובב ממנו ולכן נאמר בו ב' טיסות לרמוז כי הוא עלול ומסובב ממיכאל מלבד מה שהוא יתברך הוא סבת שניהם אולם אליהו שהורכב מד' יסודות בעת יצירתו הוצרך לד' ומלאך המות בח' להיותו במדרגה שפלה כיון שהוא שטן ויצר הרע ודרכו להזיק אבל בשעת מגפה שניתן רשות למשחית לחבל ממהר הליכתו ודי לו בטיסה אחת. ויש מי שפי' דלאו דוקא בח' אלא להודיע שהוא צריך לתנועות רבות יותר מאליהו עד הכפל כמו שאמר מיכאל באחת גבריאל בב' שתחתון הוא כפל התנועות וכן אליהו בד' שהוא כפל תנועות גבריאל וגם תנועות מלאך המות כפולות על ענין אליהו. והנראה מפשט מדרשי חז"ל שמלאך המות מלאך מיוחד קבוע וממונה להמית מין האדם במאמרו יתברך במסכת כתובות פ' המדיר מעשה ריב"ל עם מלאך המות ואמר לו הב לי סכינך וכו'. ואם יחשוב הדוחה לדחות שהיה כדמות חלום מה יאמר על מאמר בפ"א מע"ז אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים ועומד על החולה בשעת פטירתו וחרבו שלופה בידו וכו' ועוד בפ' השותפין תנא יורד ומסית עולה ומסטין נוטל רשות ונוטל נשמה וכו' עוד שם הוא שטן הוא מלה"מ. וכתב עליו הרמב"ן בפי' איוב. וז"ל ונראה כי המות אצל רז"ל

הרי"ף

ביתא שהיא התורה אבל לא רמז בו המזון שתלוי בתורה ובתהלה לדוד תרתי איתנהו ביה ולהכי סמך ושאל מפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי כיון שטעם קריאת זה המזמור הוא להזכיר את התורה שהיא באלפא ביתא. א"כ היה ראוי שיהיו כל מנין האותיות בו וכאן לא נאמרה אות הנו"ן. ומה גם שבנו"ן נרמז חמשים שערי בינה. גם נרמז נעשה ונשמע וגם יש בו רמז נותן לחם לכל בשר ותירץ מפני שיש בו מפלה כלומר כשם שהתורה מגינה ומקיים את העולם כשעוסקין בה כך כשמבטלין תלמוד תורה הם נופלים. וכיון שנפילה לשונאי ישראל היא מצד התורה עלמה לכך העלים את הנו"ן לרמוז שמתוך התורה אין נפילה לישראל: ואפי' הכי חזר דוד וסמכה. כלומר אע"פ שלפעמים בטלו תלמוד תורה שזה גורם נפילה מ"מ סומך ה' לכל הנופלים אם ישובו עוד לעסוק בתורה:

עיון יעקב

מיכאל באחת. נמצא ביחד הם ט"ו טיסות ונגד זה תיקן דוד ט"ו שיר המעלות ומלאך המות בשמונה נגד שמונה מלכיות כדאי' בילקוט תהלים ו' על למנצח על השמינית. בבל כשדים מדי פרס יון מוקדן אדום שעיר ע"ש ובשעת המגפה בא' כי כשאנו חוטאין נותנין כח לס"ם ולהיפך כשאנו עוסקים במצות אנו נותנין כח לפמליא של מעלה ומתישין כח הס"ם וק"ל: לעולם

עץ יוסף

אם במערבא מתרלי לה למה לא אמרה דוד באשרי. ולפי דרכנו הוא מיושב. שלכן לא אמרה דוד באשרי לפי שהיא ענין קללה לפי הזמן. ואפ"ה חזר דוד וסמכן ברוה"ק סומך ה' לכל הנופלים שאפילו בתוך הזמן סומך ה' להם כדכתי' ואף גם זאת וגו' לא מאסתים וגו'. ועיין עוד מ"ש בענף יוסף:

ט ויעף אלי אחד מן השרפים. בטיסה אחת לא הרגיע בינתים: מועף ביעף. שתי טיסות: באחת. בטיסה אחת:

ענף יוסף

יתחיל לירד. מזמין לו הקב"ה איזה היזק ומורידו קצת למטה כדי שיהיה לו עוד זמן לעלות מעלה. וכן עושה עמו כמה פעמים והכל לטובתו נמצא בזה העליה ירידה ובזה הירידה עליה. וזהו שאח"כ הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה. אבל אם הרשע עושה תשובה אז מניח הקב"ה אותו שירד עד למטה באופן שאי אפשר עוד ירידה גדולה מזו. כדי שיתעלה. וזהו נפלה. ולא תוסיף לנפול עוד. קום בתולת ישראל. ואז כשתהיה תקימה ע"י תשובה מאהבה. ע"ד שאח"כ ואהבת את ה' וגו' והיו הדברים האלה וגו' על לבבך. הרצון שיהיה שמו הנכבד ומצותיו מונחים על לבבך בתדירי עד שבאהבתם תעטה ותכסה על אהבת ענינים זולתים המדומים. נהיה למעלה מהמזל ונהיה תמיד למעלה וכדכתיב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה כי תשמע אל מצות ה' אלהיך אשר אנכי מצוך היום לשמור ולעשות:

א ילקוט ישעיה רמז רע"ד. ב נ"ל רב אסי או רב יוסף.

חדושי גאונים

הקפדה וזו היא דמתרלי במערבא נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל. וא"ת מ"מ כיון שנא' שם מפני מה לא אמרו דוד באשרי תשובתך בזמן שמקלסין אותו יתברך במזמור הכולל כמה שבחים אינו ראוי להזכיר שם מפלת של שונאי ישראל אדרבה בשעת פורענות שכינה מנהמת כיונה ואומרת קלני מראשי קלני מזרועי ובשעה שישראל אומרים יהא שמיה רבא מברך מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו מה לו לאב שהגלה את בניו כו' (תשובת הרשב"א ח"א סי' מ"ט):

(שייך מעבר לדף)

אמר רבי לוי בר חמא לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר כו'. אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה כו'. נמצאנו למדין ג' דברים לנצח בהן היצה"ר. הא' הוא התורה והב' הוא ק"ש אשר יש בה קבלת עול מלכות שמים ועול מצות כדאמרינן למה קדמה קריאת שמע כו' כדי לקבל עליו עול מלכות שמים ואח"כ יקבל עליו עול מצות. הג' יום המיתה והם צריכין להיות בהדרגה זו אחר זו. וזה כוונת רב המנונא זוטא שאמרו לו רבנן בהילולא כו' לישרי לן מר אמר להם ווי לן דמיתנן ותפס הדרך השלישי לכבוש היצה"ר בעת המשתה והשמחה. ואמרו ליה אנן מה נעני בתרך אמרי שגם מר מזכיר הדרך הג' שהוא יום המיתה אמר להם כה תענו אחרי הי תורה והי מצות שהם ב' דרכים הראשונים דמגני עלן לנצח בהן היצה"ר. כי בעוה"ר צריכין אנו לנצח היצה"ר בזכירות יום המיתה כי אין אנו תופס הם התורה והמצות שלנו. (מהרב הגאון מהור"ר שאול ק"ב מווילנא): לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע אי אזיל מוטב וכו'.

דתורתו ודאי מגינה כמו פ' ק"ש דלהגן שרי כדאמרינן פ"ק דשבועות מ"מ בעי נמי פסוק דרחמי במקום תפלת ערבית והיינו פסוק בידך אפקיד רוחי גו' וע"פ המדרש ב"ו מפקיד חפץ ביד חבירו ומחזירו בלוי ומקולקל-אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקב"ה עיפה ומחזירה לו רגועה כו' כמ"ש הטור או"ח סימן מ"ו והיינו פדית אותי ה' אל אמת ולא כב"ו השולח יד בפקדון שבידו ומקלקלו ודו"ק :

לעולם ירגיז אדם יצר טוב כו'. דלפי משמעו רוגז מל' כעס הוא היפך הדבר כי הרוגז וכעס ממדות הרעות הוא ומביא לידי חטא כמ"ש בכ"מ וע"כ אמר כי במקום הזה מדת הרוגז טוב דהיינו להרגיז יצר טוב על היצר הרע להלחם בו וינצחו שלא יחטא ואם לא יוכל לו יעסוק בתורה כמ"ש אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש שיסכים עם היצר טוב לומר שם אמן ומייתי ליה הכא מאמרו בלבבכם כדאמרינן בכל לבבך בשני יצריך ע"ש ב' יצריך : אם לאו יקרא קריאת שמע כו' · דבלילה על משכבו יבא לאדם הרהורי עבירה ביותר ובקריאת שמע מבטל אותן הרהורי עבירה להגין עליו מחטא וממזיקין כדאמרינן בשמעתין ובפ"ק דשבועות : ואם לאו יזכיר לו יום המיתה וכו'. דהיינו שיזכיר לו שכל עצת יצה"ר לרעה לו להמיתו כמ"ש צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ומייתי מדכתיב ודומו סלה עש"ה לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה וק"ל : מאי משמע כו'. משום דבתר הכי כתיב לעשות נקמה בגוים וגו' דמשמע דעלה קאי וחרב פיפיות בידם ממש וקאמר דמשמע טפי דארישא דעניגא קאי דכתיב ירננו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות וגו' ועניינו בזה חרב פיפיות היינו שמכה מב' לצדדין מימין ומשמאל וכן הוא בק"ש שמבטל המזיקין מב' לצדיו כמ"ש יפול מצדך אלף ורבבה מימינך גו' כמפורש לקמן אלף משמאליה ורבבתא מימיניה :

י (דף ה) **אמר** ר' לוי בר חמא אמר (ר"ל) [ר' שמעון בן לקיש] א **לעולם** ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנאמר (תהלים ד) רגזו ואל תחטאו. (אי אזיל) [אם נצחו] מוטב. ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם. (אי אזיל) [אם נצחו] מוטב אם לאו יקרא ק"ש שנא' על משכבכם. (אי אזיל) [אם נצחו] מוטב אם לאו יזכיר לו יום המיתה שנא' ודומו סלה. אמר ר' יצחק ב כל הקורא ק"ש על מטתו כאילו אוחז חרב של שתי פיות בידו שנאמר (שם קמט) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתימא רב אשי מרישיה

ירגיז יצר טוב. שיעשה מלחמה עם יצר הרע : ודומו סלה. יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה עולמית : [כאלו] אוחז חרב. [של שתי פיות בידו] להרוג את המזיקין : מאי משמע. (סמך)

א ילקוט תהלים רמז תרכ"ז. ב ילקוט תהלים רמז תתפ"ט:

חדושי גאונים

והנה לשון הרגזה קשה ועוד שהיה לו להזכיר תקנה אחרונה תיכף להזכיר לו יום המיתה ורבוי תקנות אלו למה · ונראה דכוונתם על דרך שאמרו אל יאמר אדם אי אפשר בבשר חזיר אלא אפשי ומה אעשה וכו' · וזה ענין הרגזה שבבוא עבירה לידו יראה פני הטוב שבתוכה וידחהו בגזירת השם יתברך והו ההרגזה שאע"פ שהוא טוב מכ"מ לא אעשה מצד הגזירה· ולזה לא נוס לזכור יום המיתה מיד שיתבטל ממנו תיכף כוחות התאוה כי אדרבה טוב הוא שבחוזק תאוותו לא יעשה מצד גזירת השם ית' ומה שהזכיר תקנתא דתורה ותקנתא דקריאת שמע נראה דידוע מה שכתוב בספר המורה דיצה"ר הוא הכח הבהמיי שמתאוה שבאדם ואמנם מפשט דברי רז"ל משמע שמלאך מיוחד וקבוע לזה · ונראה דאלו ואלו דברי אלהים חיים שיש מלאכים רעים הבאים לעורר כח התאוה ולהוסיף תאוה על תאוותו · ולזה אמר בראשונה שיעסוק בתורה המתשת כח החומר ואי לא אזיל אז בודאי הוא מן המלאך המיוחד לזה· ולזה צריך קריאת שמע כי קריאת שמע מגרש המזיקין ולכל אחד צריך תקנה אחרת דלא מהני ת'קנה אחת לתרווייהו. ואי לא אפשר בשום פנים מחמת התגברות שלו· אז יזכיר לו יום המיתה ומתוך כך יתבטלו ממנו כל התאוות : (אמת ליעקב) :

אמר רבי לוי בר נחמני אמר ר"ל לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע · שנאמר רגזו ואל תחטאו כו' · ועם כי דקדוקי המאמר רבו · אני מקצר ועולה בכוונתו כי מתוכם יתיישבו · והוא כי להנצל ממניעת המצוה מפני פחד ואימה · ומלב

הכותב

בבעלי הנפש המדבר אינה אפיסת החיים בלבד אבל תעשה בהכרח המעשה על ידי מלאך שכחו אוסף אליו הדבר (המשל) [המשכיל] הזה שאיננו גשמי

והיא הנשמה ועיין שם וכתבתי ריש מילין בענין זה כאן שהוא מקום ראשון שבו נזכר ענין מלאך המות ומזה נלמוד כונת חז"ל באמיתת מציאותו :

עין יעקב

לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע · בתיבת לעולם אפשר דאתי לאפוקי ממאי דאמר רבי יוחנן ביומא דף ל"ח כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ואינו חוטא שוב אינו חוטא קמ"ל שאעפ"כ אל יאמין בעצמו עד יום מותו · וכיצד יעשה שירגיז יצ"ט על יצה"ר היינו במה שיעשה סייג וגדר לעצמו משמרת למשמרת לקדש עצמו במותר לו : אי אזיל מוטב ואי לא יעסוק בתורה · כי תורה אגוני מגנא ואצולי מצלא כדאמרינן בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין והא דקאמר ואי לא יקרא ק"ש משמע דק"ש עדיף ובאמת מצינו בכל מקום דתורה עדיף מכל המצות כדאיתא בסוטה דף כ"א על פסוק כי נר מצוה ותורה אור אע"ג דמצינו למ"ד בפ' שתי הלחם דף צ"ט אר"י אפילו לא קרא אלא ק"ש שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש מ"מ לא מצינו דעדיף מתורה וי"ל דכל זה אם עוסק בתורה וליכא טינא בלבו כמו שכתבנו שם בסוטה בחידושינו ומה"ט דואג ואחיתופל לא אגין תורתם עליהם לפי שטינא היתה בלבם ולא היתה תורתם רק מן השפה ולחוץ ולא בלב ולזה קאמר יעסוק בתורה דכתיב אמרו בלבבכם תיבת בלבבכם דייקא ולא שיהא טינא בלבם · וז"ש אי אזיל וליכא טינא בלבו מוטב ואם לאו כלומר שאין יכול ליזהר מטינא ומחשבה רעה שבלבו ותורתו רק מספה ולחוץ יקרא ק"ש וע"י ק"ש בכוונתו מבטל מחשבות רעות שבלבבו כידוע ליודעי חן : ואי לא יזכיר לו יום המיתה · כדאמרינן בשבת דף קנ"ג ע"א שוב יום אחד לפני מיתתך שמא ימות למחר וצריך לעשות היום תשובה לס"ק יום המיתה היינו שמא ימות למחר ועי"ז יזכור לאן הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון וע"כ לא יבא לידי עבירה כדאי' בפרקי אבות · ואפשר שזה רמז ג"כ אל תאמן בעצמך עד יום מותך דלכאורה קשה מה אמונה שייך ביום מותו · אלא דר"ל אל תאמן בעצמך שלא תחטא עד שתזכור יום המיתה · ואין להקשות דל"ל טולי האי הל"ל מיד יזכור יום המיתה י"ל כי לפעמים אין העצבות טוב כדכתיב ושבח אני את השמחה זהו שמחה של מצוה ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה כדאמרינן לקמן דף ל"א ע"א ובשבת דף ל' · להכי קאמר תחילה שיעסוק בתורה· או יקרא ק"ש ואם בכל זה לא יועיל אזי יזכור יום המיתה וק"ל : כאילו אוחז חרב של שתי פיות בידו · כלומר כמו מי שיש בידו חרב חדה כזה כל שונאיו בורחין ובדילין ממנו שמתייראין לקרב אצלו מפני חרב זה שמזיק מכל צד הנוגע בו כן זה כשקורא ק"ש המזיקין שהם מימינו ומשמאלו בדילין ממנו כמו שאמר רבי יוחנן בסמוך : כל הקורא ק"ש · תיבת כל אתא לאתויי אף חתן וכלה ות"ח שצריכין שימור מאד שהמזיקין מתקנאין בהם יותר מגאר
כל

הרי"ף

לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו' . ויש לדקדק לדרשה זו דהיה לו לומר יחד כל התלוקות של תיקון יצר הרע ירגיז יצרו יעסוק בתורה יקרא ק"ש יזכיר יום המיתה דהיינו רגזו ואמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה ואחר ואל תחטאו . או יאמר אל תחטאו רגזו ואמרו בלבבכם על משכבכם ודומו וכו' . ולמה הפסיק בין החלוקות ואמר רגזו ואל תחטאו וחזר לומר אמרו בלבבכם . ועוד קשה כיון שבעסק התורה לא אזיל איך בק"ש שהיא אחת מפרשיותיה של תורה ליזיל . אמנם לעניות דעתי דרשו חז"ל רגזו שירגיז יצר הטוב על יצר הרע ויקום כגבור להלחם עמו ובזה אתם מובטחים שאל תחטאו ולא יוכל לכם לפי שהקב"ה עוזרו לאדם שהוא נלחם עם יצרו כיון שהוא בא ליטהר מסייעין אותו . וזהו מה שאמר הכתוב צופה רשע זה יצר הרע לצדיק להכשילו ומבקש להמיתו והקב"ה עוזרו . ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו ולא ישלוט באדם זה להכשילו ולהרשיעו ואימתי הוא זה בהשפטו בזמן שהצדיק הוא נשפט עם היצר הרע ומתרגז עליו להלחם עמו אז ה' לא יעזבנו בידו ואינו בא לידי חטא אבל אם לא ירגיז יצרו הטוב להלחם עם היצה"ר אז אין הקב"ה עוזרו כי בא ליטמא פותחין לו והוא ידע דרך עמו כי הבחירה הוא בידו וא"כ יפה אמרו רגזו כי בזה אל תחטאו ובודאי שהקב"ה לא יעזבנו בידו ועוזרו : אי אזיל מוטב . דקדק בדבריו שלא אמר אם נצחו אלא אי אזיל לפי שאי אפשר שלא ינצחהו כיון שהתחיל ובא ליטהר בהרגיזו יצרו הטוב עליו אבל אם אמור יאמר האדם עד מתי אקום להלחם בכל יום עם יצרי ירדפני יום יום והגה עד כה ברכני ה' לעזור לי ולהצילני ומי יודע אם יהיה לי כח להרגיזו כעת מחר ויותר הפצתי להרחיקו ליצה"ר מגבולי מסביב לז"א אי אזיל יצה"ר מכל וכל בהרגזה זו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שהתורה משברת כח היצה"ר כמ"ש ז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח וכן אחז"ל לוחות אבן לשבר לב האבן הרי שהיצה"ר הוא נשבר ונדכה מפני התורה . אי אזיל מוטב הכוונה דתינח בזמן שיש בו עסק תורה אבל בלילה שאינם עוסקים בתורה מה יעשה האדם להרחיקו מגבולו לז"א יקרא ק"ש בשכבך כי מבריח כל הדברים הרעים והמזיקים וגם היצה"ר בורח כא' מהם וכ"ת התינח בעת ק"ש אבל כשהוא שוכב במטה ואין תורה וק"ש לז"א יזכיר לו יום המיתה דהשינה הוא א' מס' במיתה אבל אינה מיתה עולמית כי בבוקר יקום משנתו לכך אמר ודומו סלה שהיא המיתה של סלה ולזה כוון שלמה ע"ה בכתובים כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך שהכוונה היא כי תשב להלחם עם היצה"ר שהוא מושל וכמ"ש מלך זקן וכסיל בין תבין את אשר לפניך ב' תבונות הא' להבין אשר לפניך קודם שבאת לעולם מאין באת מטפה סרוחה ועוד תתבונן בה בינה אחרת את אשר לפניך העתיד להיות, לפניך כי לאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ובהזכיר לו יום המיתה אז תוכל להלחם עמו : א"ר יצחק כל הקורא ק"ש וכו'. צריך לבאר מנ"ל דמיירי בק"ש דהא כתיב עיף שהיא תורה וכ"ת דגם ק"ש הוי בכלל תורה א"כ הול"ל הקורא בתורה ומנ"ל ק"ש על מטתו

ענף יוסף

י **לעולם** ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר מאי תקנתו יעסוק בתורה ואי לא יקרא ק"ש ואי לא יזכיר לו יום המיתה.ענין ג' תקנות אלו שאם יעסוק בתורה בודאי הוא תקנה גדולה שהוא משבר כח היצה"ר בכל דבר כמ"ש אם אבן הוא נימוח וכו'. אמנם בעסק התורה עצמו אם יבא היצר הרע שילמוד שבזה יתמלא תאותו שהוא ענין קרדום להתוך בה . יבטלוהו בק"ש שהוא ענין מסירת נפשו לה' בכל נפשו ומאודו וקריאתו בכוונה מבטלת כל תאוותו ומחזק מאד בטחונו בה' . ואם ישיאהו היצה"ר ויגביה דעתו בכבוד עצמו בעבור עסק התורה ועלייתו במעלת הקודש בתורה ובעבודה . הרפואה לזה שיזכיר לו יום המיתה כדי מלך הטערה השכלית מוטב (שם) : ואי לא יעסוק בתורה · כי התורה מזהרת לסור מרע לבלתי יעשה לו כגמול ידיו · ומצוהו לעשות את המצות אשר יעשה האדם וחי בהם · ואם יקוה לגמול טוב · בעבור בחרו בטוב · והסיפך בהפכו · אמנם כאשר יראה צדיק ורע לו · יש מקום לומר · אך ריק זכיתי לבבי · ומחמת זה אינו יכול לנצחו· לכן אמר אי לא · יקרא ק"ש אשר שם נאמר ה' אלהינו ה' אחד· והרצון בזה ע"ד בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר · אף כאן בין שם הוי"ה שהוא חסד· בין שם אלהינו שהוא דין · שניהם ה' אחד · כי כולו חסד ורחמים · ותארו הוי"ה (שם) : ואי לא יזכיר לו יום המיתה · כלומר כי אז יתבטלו הכחות התאויות · בלי ספק שיתקבלו אצלו דברי השכל · וזהו מופת אצלו כי דברי השכל הם נצחיים אמתיים · ויהיה לו בזה ראיה מופתיית · אשר לא יצייר עתה את התאויות המסיתות אותו נגד השכל (שם) : ודומו סלה · יום המות שהוא דומיה עולמית : אוחז חרב · להרוג את המזיקין : מאי משמע · סמך דבק"ש :
ואין

עץ יוסף

י **לעולם** ירגיז יצר טוב כו' · ענין התרגזות · נמלך הוא · החרטה על מה שעבר · מצד ההתבוננות · בעת ינחם אדם על רעתו · לאמר מה עשיתי · ובזה יעשה קנין בנפשו לבלתי יחטא בעתיד · והנה התרגזות יצ"ט על היצה"ר · היינו בשיקול במאזני שכלו (והוא גדר יצ"ט) כמה מעלות טובות להעובד ה' על אשר לא עבדו (המושל ביצה"ר) · ובזה יהיה לו לב רגז וחרטה על מה שעברו לו מהמעשים המגונים (אוי הים) : אי אזיל ·

(דקרא) [דעינינא] דכתיב (תהלים קמט) יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם וכתיב בתריה (שם) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. ואמר רבי יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין בדילין ממנו שנא' (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר (משלי כג) התעיף עיניך בו ואיננו. ואין רשף אלא מזיקין שנאמר (דברים לב) ולחומי רשף וקטב מרירי:

יא [שם] א ואמר ר' לוי בר חמא אמר ריש לקיש מאי דכתיב (שמות כד) ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. לוחות (האבן) אלו עשרת הדברות. והתורה זו מקרא. והמצוה זו משנה. אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים. להורותם זו גמרא. ב מלמד שכלם נתנו למשה מסיני:

יב [שם] ג אמר (ר"ל) [רשב"ל] כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנא' (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף. ואין עוף אלא תורה שנאמר (משלי כג) התעיף עיניך בו ואיננו. ואין רשף אלא יסורין שנאמר (דברים לב) ולחומי רשף: אמר [ליה] רבי יוחנן ד הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנא' (שמות טו) ויאמר אם

רש"י

דבקריאת שמע: התעיף עיניך. אם תכפיל וסגרת עיניך בתורה: (ואיננו). היא משתכחת ממך: ובני רשף. העוף מסלק ממך את רשף: קטב מרירי. [זה] שם שד הצהרים במסכת פסחים (דף קי"א:): מקרא. חומש שמצוה לקרות בתורה: זו משנה. שיתעסקו במשנה: זו גמרא. סברת טעמי המשניות שממנו הוראה יוצאה אבל המורים הוראה מן המשנה נקראים מבלי העולם במסכת סוטה (דף כ"ב): ולחומי רשף. כתיב בין רעב למזיקין נדרש לפניו ולאחריו יסורין ומזיקין: אפי' תינוקות של בית רבן יודעים. שהתורה מגינה שלומדים מספר חומש אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' ואפי' הקטנים שלא הגיעו לספר איוב כבר למדו

מהרש"א

תורה זו מקרא כו'. דהיינו גוף התורה והיא נקראת מקרא בכ"מ בל' התורה ובזו המס' שהיא תחלת ש"ס בא [רש"י] לפרש דע"כ נקראת התורה מקרא בלישנא דתלמודא בכ"מ ע"ש שמצוה לקרות בה עכ"ל והיינו דבעי לקרותה בכתב בנקודתה ובפיסוק טעמים משא"כ במשנה ובתלמודא. והמצוה זו המשנה דלא דברה בה רק בגוף המצוה ואח"כ בא התלמוד לפרש מהיכא נפקא המצוה מגוף התורה וכפרש"י: אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים. דגם אלו נתנו ליכתב אבל אין בהן מצות קריאה כמו בתורה וק"ל: אין עוף אלא תורה כו'. דכל הענין נדרש לגבי תורה כי תשב ללחום גו' ושמת סכין בלועך וגו' כדמפורש פ"ק דחולין ואמר אל תיגע להעשיר גו' כפרש"י שם ואמר מבינתך חדל כמ"ש ואל בינתך אל תשען מלחזור על גירסתך כי התעיף עיניך בו גו' כפרש"י דהיינו שימהר הדבר להשתכח ממך מיהו קשה בדרש הזה לומר משום דכתיב התעיף לגבי תורה קאמר דאין עוף אלא תורה דהא התעיף לא קאי על התורה אלא אעיניך דקרא ונראה דאסיפא דהאי קרא סמיך דכתיב כנשר יעוף השמים דקאי על התורה וקאמר קרא דבני רשף שהם מזיקין העוף שהיא התורה שנמשלה לעוף שמעופף בשמים מגביהם ומסלקם מן האדם וק"ל: הא אפילו תינוקות כו'. ר"ל הא דאם נגזרו לבא על האדם בשביל עון מה דהתורה מגינה עליהם מלבא כמ"ש בדילין ממנו אחר שנגזרו לבא ומייתי לה מקרא דאורייתא דכתיב והיה אם שמוע גומר שדרשו מיניה פרק חלק אם תשמע

א ילקוט שמות רמז שס"ב. ב עיין מגילה די"ט ע"ב ג ילקוט איוב רמז תתנ"ח: ד גיטין דף כ"ט ע"ב חולין דף פ"א ע"א

חדושי גאונים

רגז וחרד: אמר שלעולם אדרבא היצר הטוב הוא יהיה מפחיד ומרגיז את היצה"ר ומטיל עליו אימה כאמור אליו שהענין הוא להפך: שיש לו להיות אצלו לב רגז וחרד ומפחד אם לא יקיים המצות ויתבטל מעשייתן אי אזיל מוטב: שאם היה הפחד מה שעכבהו כבר הוא מתוקן בזה הרי טוב. ואי לאו שלא היתה זו סבת מניעתו או שנתוסף לו עוד לב אחר: והוא היותו עצל ואוהב הבטלה והתרשלות בשנאתו העמל והטורח לזה יעסוק בתורה: לא יספיק לו הלמוד גרידא דקערא׳ אלא יעסוק בהתעסקות והתעמלות בתורה שתתעלה שהוא ממש היותו מטריח עצמו בה ביגיעה מותשת:

אהבת איתן

תורה זו מקרא והמצוה זו משנה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זה גמרא. בס' פ"י תמה דאמאי הפסיק במשנה בין תורה לנביאים וכתובים. ובנביאים וכתובים הפסיק בין משנה לגמרא. ונדחק בזה: ונראה עפ"י דאיתא בנדרים (דף כ"ב) א"ר אדא בר"ח אלמלא לא חטאו ישראל לא ניתנה להם אלא ה' חומשי תורה וס' יהושע לבד וא"כ מסתבר דיש דין קדימה למשנה על נביאים וכתובים שהם לא נתנו רק מחמת חטאתם אבל משנה שהיא תורה שבע"פ לפרש ולבאר את התורה שבכתב ולטובת ישראל ניתנה בע"פ [עיין תוס' גיטין (ריש דף ס') בשם מדרש]. והא דמאחר לגמרא הוא משום דעיקר הפלפול שהוא להבין דבר מתוך דבר וזה לא ניתן לישראל רק למשה ולזרעו לבד רק הוא נהג בה טובת עין ונתנה לישראל:

הכותב

[לוחות האבן אלו עשרת הדברות וכו'] לשון הרב [רש"י] הוא קצר וארוך [וראוי לדקדק בו] כי בפירוש [זו] מקרא כתב שמצוה לקרות בתורה [ולא כתב כן על זו משנה אלא שיתעסקו בה וזה מפני ההבדל אמתי שיש ביניהם] כי התורה מצוה שתכתב וא"כ מצוה לקרות בתורה ככתבה אבל במשנה אנחנו חייבין להתעסק בה ר"ל בידיעתה על פה אבל לא לקרות בה ולא בתלמוד כי לא נתנו ליכתב. עד שבאו רבינו הקדוש ורב אשי וכתבוה לסבה אמיתית ידוע (ועיין בפ' הנזקין) [ואכמ"ל ובפרק הנזקין מאמר בענין זה. ואם הש"י יגמור עלי שם אגמור דרוש זה]:

הרי"ף

ועוד דהכא דריש רשף על המזיקין ובסמוך דרשי' רשף על היסורין וכולהו מהאי קרא דלחומי רשף ושמא הכא דריש כוליה קרא בני רשף וקטב מרירי דמזיק ובסמוך לא אייתי אלא לחומי רשף לחודיה שהם יסורין קשים כרשפי אש וכיון דר' יצחק דריש רשף וקטב מרירי שהם מזיקין אימתי הם מצויים הוי אומר בלילה ובלילה כשאדם ישן אין דרכו לעסוק בתורה אלא בק"ש שהוא קורא על מטתו ובקריאתם מזיקים בדילים ממנו. ועוד אפשר דמדאפקיה לתורה בלשון עוף שהוא מלשון התעיף עיניך וכשאדם הולך לישן על מטתו הוא סוגר עפעפי עיניו לכך דריש ליה בקורא ק"ש על מטתו שבאותה שעה עפעפי עיניו סגורות והוא עוסק בק"ש אז בני רשף וקטב מרירי שהם המזיקים יגביהו ויסתלקו בשביל עוף זה שקרא במטתו ומעלים עפעפיו ליישן: אמר ר"ל כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו וכו'. קשה מה הקשה לו רבי יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעים שנאמר ויאמר אם שמוע תשמע וגו' והרי כמה פסוקים נאמרו בדברי הנביאים מה שהוא כתוב בתורה ואדרבה שאל הסוא ימוקא מי איכא מידי בנביאים דלא רמיזא משה דכתיב אולת אדם תסלף דרכו וגומר וגם פה אמר איוב מה שהוא כתוב בתורה. וע"ק מה שתירץ אלא כל מי שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק כו' שהרי הוא אומר כל העוסק בתורה ואיך הוא אומר אלא כל מי שאפשר לעסוק ואינו עוסק אין כאן ישוב דבריו אלא מימרא אחרת הפך דבריו וכיון שדחה דבריו מה לו עוד להביא הפך דברין הראשונים ועוד שגם זה הוא בכלל מה שכתוב בתורה אם שמוע תשמע כל המחלה וגו' הא אם לא תשמע אשים. וחזרנו לקושיא הא' הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו. ונראה לענ"ד שר"ל דרש שכל העוסק בתורה אפי' שכבר יש בו יסורין הם בדילין הימנו וכ"ש שלא יבואו עליו יסורין מחדש ואלו דרש ר"ל העוסק בתורה ניצול מהיסורין כלומר שלא יבאו עליו יסורין לא היה קשה על שדבר זה כתוב בתורה אם תשמע בקול ה' כל המחלה לא אשים עליך לפי שאיוב רמז בספרו מה שכתבה התורה אבל מה שהקשה רבי יוחנן הוא שר"ל אמר יסורין בדילין הימנו שהיסורין שכבר שלטו בגופו הם בדילין הימנו ולא ר"ל ניצול מן היסורין לפי שזו מפורש בתורה אם שמוע תשמע כל המחלה לא אשים דהיינו שניצול שלא יבואו עליו יסורין וכיון שלא רצה ר"ל לומר לנו מ"ש בתורה גם מה

עיון יעקב

כל אדם כדאי' לקמן פרק הרואה דף נ"ד וכמו שכתבו תוספות בחולין דף נ"א אפ"ה ע"י ק"ש בדילין ממנו: ואין עוף אלא תורה· מ"מ על לימוד תורה עצמו לא קאי דאדרבה מזיקין מתקנאין בהם יותר כמו שכתבתי בסמוך אלא ודאי אק"ש קאי: מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן וכו' התורה וכו'· אפשר דעיקר הלימוד מדלא כתיב בפסוק להיפך את לוחות האבן אשר כתבתי התורה והמצוה להורותם אלא ודאי לדרשה אתי ולהורות סדר הלימוד שמתחלה ילמוד עשרת הדברות ואח"כ מקרא ומשנה ונביאים וכתובים וגמרא ולא יהא דולג המקרא ומשנה ללמוד הגמרא כדאי' פט"ו דמסכת סופרים: אמר ר"ש לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין ממנו· י"ל הטעם כי מי שיש לו יסורין בגופו חייו אינם חיים כדאי' בביצה דף ל"ב ובתורה כתיב כי הוא חייך ולפי מה דאי' בערכין דף י"ז כל שעברו עליו מ' יום בלא יסורין קבל עולמו וכיון שעוסק בתורה שניתנה למ' יום ניצל מיסורין שמושכים לבא עליו למ' יום כי הוא מדברים שאוכל פירותיהם בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב: אמר ר' יוחנן הא אפי' תינוקות של בית רבן יודעין אותו: וכדי שלא להשוות ר"ל לטועה בדבר שהתינוקות יודעין וכי נעלם ממנו מקרא שכתוב בתורה שהוצרך להביא ראיה

עין יוסף

ואין עוף אלא תורה· קשה כיון שאמר ואין עוף אלא תורה א"כ מנ"ל ק"ש· וכ"ת דגם ק"ש הוי בכלל תורה· א"כ ה"ל למימר הקורא בתורה· ומנלן ק"ש על מטתו· וי"ל דמדאפקיה לתורה בלשון עוף שהוא מלשון התעיף עיניך· וכשאדם הולך לישן על מטתו הוא סוגר עפעפי עיניו· לכך דריש ליה דקורא ק"ש על מטתו שבאותה שעה עפעפי עיניו סגורות והוא עוסק בק"ש אז בני רשף וקטב מרירי שהם המזיקים יגביהו ויסתלקו בשביל עוף זה שקרא במטתו ומעלים עפעפיו לישן·(הרי"ף): התעיף עיניך· אם תכפיל וסגרת עיניך בתורה· ואיננו היא משתכחת ממך: קטב מרירי· שם שד של צהרים· במס' פסחים:

יא והתורה זו מקרא· דהיינו גוף התורה והוא חומש· וקראה מקרא ע"ש שמצוה לקרות בה בכתב בנקודתה ובפיסוק טעמים· אבל במשנה וגמרא אנחנו חייבים להתעסק בה· ר"ל בידיעתה על פה· כי לא נתנו לכתוב עד שבאו רבינו הקדוש ורב אשי וכתבוה לסבה אמיתית ידוע· ועיין בפרק הנזקין (הכותב): זו משנה· שיתעסקו במשנה: אלו נביאים וכתובים· דגם אלו נתנו ליכתב· אבל אין בהם מצות קריאה כמו בתורה (מהרש"א): זו גמרא· סברת טעמי המשניות שממנה הוראה יוצאה אבל המורים הוראה מן המשנה נקראו מבלי עולם במסכת סוטה (רש"י):

יב אין רשף אלא יסורין שנאמר מזי רעב ולחומי רשף· ואע"ג דלעיל סימן י' אמרינן ואין רשף אלא מזיקין שנאמר ולחומי רשף וקטב מרירי מתרץ רש"י לפי שכתיב ולחומי רשף בין רעב למזיקין (שכך כתיב בקרא מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי) לכן נדרש תיבת ולחומי רשף לפניו ולאחריו יסורין (שרעב הוא יסורין) ומזיקין: א"ל ר"י הא· שהתורה מגינה: אפילו תינוקות של בית רבן· שלא הגיעו לספר איוב: יודעין אותו· וספר חומש שכבר למדו

ענף יוסף

לשבר תולי הגאוה שהיא תועבת ה' ודוחקת רגלי השכינה (הפלאה): ואין עוף אלא תורה שנאמר התעיף עיניך כו'. עיין מה שהקשיתי בע"ן. אבל בחידושי רב"ש כתב דלכן גרסי' ואין עוף אלא ק"ש שאנו כופלין אותה שתי פעמים ביום שחרית וערבית. ועוף הוא לשון כפל כדמתרגם וכפלת ותעיף. ועיין באבודרהם:

א ברכות מ"ח ע"ב ע"ז דף י"ט ע"ב מנחות נ"ג ע"ב אבות פרק ו' · ב עיין מדרש רבה ריש סדר תרומה ותנחומא שם סי' ב'. ילקוט סדר תרומה רמז שס"ג וילקוט משלי רמז תתקל"ס . ג ילקוט תהלים רמז תתמ"ע .

לא אשים ואם אשים אעפ"כ כי אני ה' רופאך אלא שזה דבר שנתחדש על התורה ברוח הקדש ולא הוזכר בתורה דהיינו שביטול תורה מביא יסורין קשין דכתיב החשיתי מטוב וכאבי נעכר וק"ל : מדת בשר ודם אדם מוכר כו' · התחיל במכירה וסיים בנתינה ע"פ מ"ש במס' ב"ב מוכר בעין רעה מוכר ונותן בעין יפה נותן וז"ש כי לקח טוב גו' לקיחה טובה שהוא בב"ו בעין רעה שהמוכר עלב בה ולוקח לחוד שמח אבל במדת הקב"ה אינו כן רק נתתי שנותן בעין יפה ודרך שמחה גם לנותן וז"ש תורתי אל תעזובו דבמוכר ודאי רצונו שיעזוב ממנה הלוקח כדי שישוב בקל יחזירה אליו אבל מדתו של הקב"ה שברצונו הטוב נתן להם שלא יעזובו ממנה וק"ל : יפשפש במעשיו. שכל הענין לעיל מייהי מדבר ביסורין מתחלת הפ' אני הגבר ראה עני בשבט וגומר ואמר פשפש ולא מצא כו' דודאי אין אדם צדיק בארץ גו' אלא הכי קאמר שלא מצא עבירה גדולה בידו שראוין יסורין הללו לבא וכפרש"י ואמר יתלה בבטול תורה שנאמר אשרי הגבר וגו' ממקרא זה שמעינן תרווייהו דיסורין באין על בטול תורה וגם שע"י התורה

שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה וגו' אלא (אימא) כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו שנאמר (תהלים לט) נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר א ואין טוב אלא תורה שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם וגו'. אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. [מדת בשר ודם] אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב לוקח שמח. אבל הקב"ה אינו כן נתן [להם] תורה (לישראל) ב ושמח שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וגו'. אמר רבא (אמר רב הונא) [ואיתימא רב חסדא] ג אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר (איכה ג) נחפשה דרכינו

למדו : החשיתי מטוב . מן התורה : וכאבי נעכר . מכה עכורה : המוכר עלב. שפירש ממנו דבר חשוב כזה ומתוך דוחקו מוכרו : ושמח . שהרי הקב"ה מזהירין מלעזוב אותה ומשבחה להם בלקח

חדושי גאונים

כי זה ודאי יוציא ממנו הבטלה והעצלות אי אזיל שמצא היות זאת מחלתו ונתרפא הנה מה טוב · ואי לאו כי חולי אחר דוחקו · והוא הסתגאות ודקדוקי הכבוד . היינו שיחוש פן יאמרו לו כדברי מיכל היותו כאחד הרקים · באשר הוא מקל ומזלזל בעצמו · הנה תקנתו הוא לשים על לב תשובת המלך דוד ע"ה לפני ה' וגו' · כי בשומו לנגד עיניו שעושה כן לפני בורא העולם יתברך גבוה על כל גבוהים אשר אין לפניו שום גדולה . לא יחשיב את עצמו לכלום · ולזה קרא קריאת שמע · ויראה שם חובת קבלת עול מלכות שמים וכי הוא

אהבת איתן

כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורים מכוערים · ונראה דהיינו כדאי' במדרש רבה נשא על שמנאן בד"ת באין צרעת· וז"ש מכוערין היינו נגעים וכמ"ש תוס' בשבת (דף נ"ס סע"א) · והטעם י"ל ע"פ מ"ש בעץ חיים שער ל"ז פ"ז בסוד נגעים שבאים מחמת הסתלקות מוחין דאבא מזעיר אנפין שהוא סוד התורה וא"כ הוא מדה במדה כיון שלא עסק בתורה שהוא סוד מוחין דאבא ונסתלקו ממנו ע"כ נלקה בצרעת ונגעים· ובזה תתיישב קושיית הפ"י דמאי צריך לקרא דכאבי נעכר הלא מוכח כן מבאךי מקראות · דכונתו להוכיח מקרא זה על יסורים מכוערים היינו צרעת :

עיון יעקב

ראיה מפסוק דאיוב אלא נ"ל דריש לקיש מדקדק בלשונו ואמר תיבת כל העוסק בתורה וכו' אתי לרבויי כל שאפי' נכרי שעוסק בתורה בשבע מצות דידיה ג"כ יסורין בדילין ממנו כי חבריה דאיוב אמרו כן לאיוב שהיה כותי לדעת הרבה מ"ד דב"ב וזה לא נשמע מן התורה דלא נאמר כן רק לישראל אך רבי יוחנן אזיל לשיטתו דאמר התם בב"ב איוב מעולי גולה היה ובית מדרשו בטבריא היה א"כ ליכא למילף מיניה יותר ממה שתינוקות של בית רבן יודעין אותו ומה שאמר אלא אימא כל שאפשר לו וכו' לומר דלהכי קאמרי חבריה דאיוב לומר שבשביל ביטול תורה באו עליו יסורין מכוערין כאלו שאלמלא למד תורה לא באו עליו יסורין מכוערין כאלו : כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין · וזה נכלל בהא דאמרינן פ"ד דאבות כל המבטל תורה מעושר סופו לבטלה מעוני כי אין לך דל יותר מחולה כדכתיב אשרי משכיל אל דל דקאי על החולה כדאי' בנדרים דף מ' וגם בלא"ה אין יסורין קשים יותר מעוני כדאי' בב"ב ראי' מפסוק דאיוב כי על זה נבחרת מעוני : מוכר עצב ולוקח שמח · אע"ג דבקרא כתיב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו ולא הוזכר בו שום שמחה י"ל מדכתיב נתתי משמע לשון שמחה כדכתיב נתת שמחה בלבי וזה דוקא אם מוכר חפץ מפני צרכו אבל אם מוכר חפץ מפני רעתו ליקח במקומו חפץ טוב המוכר שמח שהוציא כלי רע מתוך ביתו אבל זה שהוא לקח טוב וכיון שנתנה לארץ תו לא בשמים היא ואפ"ה הקב"ה שמח לפי שאנחנו בניו ובכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו ושמח בשמחתם ולכך מזהיר אותם שלא יעזבו את התורה לפי שיעלה על דעתם ח"ו לפי שהוא המוכר חפץ ושמח ע"כ מפני רעתה מכר לה"ק שהוא לקח טוב לכך תורתי אל תעזובו · ועפ"ז יש לתרץ המדרש לא לרעתכם נתתי לכם את התורה אלא לטובתכם שהרי מלאכי השרת נתאוו לה ונעלמה מהם הכוונה ג"כ ע"ד זה דאי' בש"ך ח"מ סי' קע"ה בא' שמכר קרקע שלו לבנו ובא המצר לסלקו נ"ע אי יכול בעל המצר לסלקו דהבן יכול לומר דזהו יותר יסר וטוב שאני מחזיק אחוזת אבותי ולזה הדעת נוטה עכ"ל א"כ ה"ק שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה שהרי המוכר שמח ואי משום שאנחנו בניו קשה מנ"ל שנקראים בניו לזה מביא ראיה שהרי מלאכי השרת נתאוו ונעלמה מהם אע"פ שהיה להם דין טענת בן המצר אלא נ"ל משום שישראל הם בניו ולהם הקדימה · וזה י"ל כוונת הפסוק כי לקח טוב נתתי לכם אע"פ שיש למ"ה דין בין המצר לכך תורתי אל תעזובו כי לא מפני רעתה מכרתי לכם ומ"מ אני בשמחה משום שאתם בני : אם רואה אדם שיסורין באין עליו · נראה דבא ללמוד מוסר כשבאין יסורין על אדם לא יתלה הדבר בדרך מקרה וישלח מיד אל הרופאים לרפאותו בדרך

הרי"ף

שאמר עכשיו בדילין הימנו שאע"פ שכבר באו מכל מקום הם בדילין ממנו גם הדבר הזה כתוב בתורה לא אשים כי אני ה' רופאך דהיינו לבטל ולסלק היסורין שכבר שלטו בו ואם לא תם לומר לנו מה שכתוב בתורה אם כן כך הל"ל ניצול מהיסורין אע"פ שכתוב בתורה לא אשים עליך ועוד שכיון שיש לנו דרשה אחרת בפסוק זה על המזיקין שהם בדילין ממנו כמו שכתוב למעלה בגמרא למה הוא נדרש בדבר שכתוב בתורה . ותירץ אלא אימא כל מי שאפשר לעסוק ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין כלומר שהוא ברצונו אינו רוצה לעסוק בתורה והקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין וקשין שאע"פ שירצה לעסוק בתורה לא יוכל מכובד היסורין הקשים לא יתנוהו השב רוחו וזאת הדרשה נרמזת בפסוק ובני רשף שהם היסורין יגביהו עוף שהיא התורה דכתיב התעיף עיניך בו שלא רצה לעסוק כל כך עד שמכובד היסורין אע"פ שירצה אח"כ ללמוד יגביהו למוד התורה שלא יעסוק בה מסבת חוזק היסורין שלא יתנוהו לעסוק בתורה ולא עיקר מה שאמר ר"ל בפירוש כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו אלא בא לומר שאע"פ שמבואר זו בתורה בא ר"ל לדייק ולומר שכל מי שאפשר לעסוק וביאור הענין כך הוא דע לך כי כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו כדי שלא יהיה טרוד מלימוד התורה ואם רואה הקב"ה שאינו מתחזק בתורה ואדרבה מתוך היסורין פורש מהתורה אז אותן היסורים מתחזקים ועוכרין אותו ואפשר דה"ק ר"ל כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו ולפי' למי שהיה אפשר לו לעסוק ולא עסק מחזק הקב"ה יסוריו והם מכוערין עד שיעור שלא יוכל ללמוד ולעסוק בתורה אע"פ שירצה לפי שרואה הקב"ה שאם יעסוק זה בתורה יהיו היסורין בדילין ממנו וה' חפץ דכאו לזה היסורין מכוערין בשביל שלא רצה לעסוק בתורה כשהיה אפשר לעסוק גם עכשיו כשירצה לעסוק לסלק ולבטל יסורין שעליו אינו מספיק ואינו עולה בידו באופן שעכשיו נתקיימו דברי ריש לקיש הראשונים : א"ר זירא שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם וכו' . נ"ל דה"ק שמוכר הוא עלב אע"פ שנוטל דמיו מכ"ש הנותן שלא קבל כלום שהוא עלב והקב"ה אע"פ שנתן התורה במתנה עכ"ז הוא שמח שהרי הוא מצוה שלא יעזבו התורה כי זה יורה ששמח שמתקיים מתנתו בידם . ועם זה ביארתי המדרש רבה פרשת תרומה כי לקח טוב וגו' אל תעזובו את המקח שנתתי לכם ע"ש ביאור הכתוב כי לקח טוב שאם היה בדרך מקח היה דבר טוב ותביב להצטער עליו המוכר לפי שדרך המוכר עלב וכ"ש הנותן לאחר ועכ"ז אני נתתי לכם מתנה והזהרתי אתכם אל תעזובו : אמר רבא אמר רב הונא אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו וכו' . וקשה כיון דקי"ל אין יסורין בלא עון מה זה יפשפש דמשמע דאפשר להיות יסורין בלא עון ועוד קשה מאי אם רואה אדם דקאמר כך היה ראוי לומר כל מי שיש לו יסורין יפשפש ועוד קשה דמיד הוה ליה למימר אם יסורין באים עליו יעשה תשובה

ועוד קשה מה שכתב פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה וכיון שיש בידו ביטול תורה אין לך עון גדול מזה ואיך הוא אומר פשפש ולא מצא וע"ק שהביא ראיה מדכתיב אשרי הגבר ויותר ראוי להביא ראיה מקרא דמייתי לעיל החשיתי מטוב וגו' שהוא על ביטול תורה . ועוד דהל"ל יעשה תשובה על ביטול תורה . ועוד דלכאורה מ"ש ואם תלה ולא מצא בידו יסורין של אהבה לא אתיא למ"ד לקמן אלו ואלו יסורין של אהבה הם כלומר אע"פ שיש בידו ביטול תורה הם יסורין של אהבה מדכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאן הוא אומר תלה ולא מצא בידו ביטול תורה בידוע שהם יסורין של אהבה וגם לא אתיא כמאן דאמר שיסורין של אהבה הם כל שאין בהם ביטול תורה לפי דהתם דריש מקרא דאשרי הגבר והכא דריש מקרא דאת אשר יאהב ה' יוכיח ואם כן הל"ל תלה ולא מצא הם יסורין של אהבה שנאמר אשרי הגבר וגו' ואם כן אתיא דלא כחד מנייהו . ונלע"ד עם מה שאמרו בערכין פ"ג עד היכן תכלית יסורין כל שארגו לו בגד ללבוש ואינו מתקבל עליו כלומר משום דתנא ר' ישמעאל כל שעברו עליו מ' יום בלא יסורין קבל עולמו לכך שאל עד היכן תכלית יסורין ופירש"י מהו דבר פחות שביסורים שיחשבו יסורין וא"כ אין לך אדם בלא יסורין אע"פ שהוא בלי עון רק כדי שלא יאכל עולמו בחייו כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא חטא של שוגג לכך פוקדו הקב"ה ביסורין קלין ולזה אמר רב הונא אם רואה אדם שיסורין באים עליו שאינם לפרקים אחד למ' יום אלא תמיד בידוע שיש לו עון מיוחד בידו

עין יוסף

למדו לכתיב אם שמוע תשמע כו' ודרשינן בפרק חלק אם תשמע לא אשים ואם אשים אעפ"כ אני ה' רופאך : אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק · כלומר שהוא ברצונו אינו רוצה לעסוק בתורה · הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין וקשין ועוכרין אותו שאע"פ שירצה לעסוק בתורה לא יוכל מכובד היסורין הקשין לא יתנוהו השב רוחו · וזאת הדרשה נרמזה בפסוק ובני רשף שהם היסורין יגביהו לימוד התורה שנקראת עוף שלא יעסוק בה מסבת חוזק היסורין : החשיתי מטוב · מן התורה : וכאבי נעכר · מכה עכורה : אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עלב · כמ"ש במסכת ב"ב מוכר בעין רעה מוכר : נתן תורה לישראל ושמח ר"ל שאף שמכר להם התורה · הוא שמח כאלו היה נותן להם במתנה וכל הנותן בעין יפה הוא נותן : שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם · זה מכוון למאי דאיתא בשמות רבה ריש סדר תרומה כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו את המקח שנתתי לכם כו' · וכתב בתולדות נח שהקב"ה מכר לישראל התורה כמ"ש במדרש על פסוק כי ימכור איש את בתו לאמה · והענין שהתורה לא נתנה לישראל אלא בזכות אברהם וכדאיתא בב"ר פ' כ"ח · ובזכות יעקב כדאי' ברבה סדר כי תשא וא"כ המצות והזכיות שסגלו אבות העולם הם בכינוי ויחס דמי המכירה שקיבל הקב"ה תמורת התורה שנתן לישראל · אלא שמצד המכירה היה מקום לבעל דין לומר שהקב"ה נצטער במכירתו כביכול כי המוכר בעין רעה מוכר לכך המשיל למתנה כי הנותן בעין יפה נותן · וזה שאמר כי לקח טוב לקיחה טובה (וכדאי' שם במדרש יש לך אדם לוקח מקח·יש בו זהב ואין בו כסף · יש בו כסף ואין בו זהב · אבל המקח שנתתי לכם יש בו כסף כו' יש בו זהב כו' יש בו שדות ויש בו כרמים כו') שהוא בב"ו בעין רעה שהמוכר עלב בה · ולוקח לחוד שמח אבל במדת הקב"ה אינו כן רק נתתי שנותן בעין יפה ודרך שמחה גם לנותן · וז"ש תורתי אל תעזובו · דבמוכר ודאי רצונו שיעזוב ממנה הלוקח כדי שישוב

בלקח טוב אחרי שנתנה להם: פשפש ולא מצא. לא מצא עבירה בידו שבשבילה [ראויים] יסורים הללו (ראויים) לבא: אשרי הגבר וגו'. (הא למדנו) שבשביל היסורין צריך אדם לבא לידי ת"ת: יסורין של אהבה. הקב"ה מייסרו בעוה"ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעוה"ב יותר מכדי זכיותיו: וה' חפץ דכאו החלי. מי שהקב"ה חפץ בו מחלה אותו ביסורין: אשם. קרבן: נפשו. מדעתו:

בדילין ממנו כדאמר לעיל וז"ש אשרי הגבר אשר תיסרנו שיפשפש בהם שע"י ביטול תורה באו ואז ומתורתך תלמדנו כי ישוב לעסוק בה כדי שיהיו בדילין ממנו: ואמר לא מצא בידוע שיסורין של אהבה כו' שנאמר כי את אשר יאהב גו'. דלעיל מיניה כתיב מוסר ה' בני אל תמאס וגו' כשלא מצאת לתלות לא במעשיך ולא בתורתך אל תמאס ותהרהר ח"ו אחריו כעובדא דאיוב אבל תחשוב כי הן יסורין של אהבה שנאמר כי את אשר וגו' וק"ל: שנאמר וה' חפץ וגו'. דאין מלת חפץ קאי על החלי שחפץ להביא עליו החלי דמפי עליון לא תצא הרעות כמ"ש כי לא אחפוץ במות המת וגו' אלא דמלת חפץ קאי על האדם שה' חפץ בו הוא מדכאו ביסורין של אהבה כדי להרבות שכרו בעוה"ב כפרש"י לעיל אבל מתוך המקראות נראה לפרש הכי כדי לזכות הרבים שחטאו שיתכפרו ביסורי הצדיק כמו שכתב שם כל הענין מחולל מפשעינו וגו' ובחבורתו נרפא לנו וגו' ע"ש: ואמר יכול כו' מה אשם לדעת כו'. כמו אשם נזיר אשם מצורע משא"כ חטאת שלא באה בשום מקום רק על השוגג בלא דעת: ואמר ולא עוד אלא שתלמודו

ונחקורה [וגו'] . (פשפש במעשיו ומצא יעשה תשובה שנא' (איכה ג) ונשובה עד ה'). פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו . ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן שנא' (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח . אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר (ישעיה נג) וה' חפץ דכאו החלי יכול אפי' לא קבלן מאהבה ת"ל (שם) אם תשים אשם נפשו. מה אשם לדעת אף יסורין לדעת ואם קבלם (עליו מאהבה) מה שכרו (שם) יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו

הרי"ף

תמיד ולכך באים היסורין בהתמיד עליו . או יאמר אם רואה שיסורים באים על גופו ועליו דוקא שאינם יסורין של ממון או מהדברים הנזכרים שם בגמרא מסכת ערכין פ"ג והיסורין אלו באין עליו על גופו יפשפש במעשיו ולא יספוק לו לעשות תשובה כיון שלא ידע את חטאתו הגורם לו כדי לשוב ממנו בפרטות ולכך אמר יפשפש במעשיו כדכתיב נחפשה דרכינו ונחקורה דכתיב לעיל מה יתאונן אדם חי על יסורין כי באמת גבר על חטאיו הוא ונלכד ביסורין וכיון שכן והוא לא ידע את חטאיו לשוב ממנו נחפשה דרכינו ונחקורה אם יסורין אלו מכוונים כנגד החטא שבידו כי כל משפטי ה' לדקו במדה עצמה שאם חטא בידו לא ילקה ברגליו ואחר החקירה אז נשובה אל ה' מאותו דבר של חטא המיוחד אל היסורים שבאים עליו . פשפש ולא מצא דבר מיוחד ראוי ליסורין שעליו . יתלה בביטול תורה ובודאי שזה לא מצא בידו ביטול תורה אלא עוסק בתורה הוא שאם לא כן אין לך עבירה גדולה הימנה אלא יתלה בביטול תורה הוא שהיה ראוי לו לעסוק יותר ממה שעסק וכדמיבעי ליה למעבד לא עבד ולכך לא אייתי קרא דלעיל התשיתי מטוב כי זה לא התשה מהתורה אלא עוסק בתורה הוא אבל מכל מקום היה ראוי שיעסוק יותר ולכך הביא הקב"ה עליו יסורין אלו כדי שיתחזק בתורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה בלי עון כדי שמתורתך תלמדנו להגות בתורה יומם ולילה ומי שבאו עליו יסורין על אופן זה מאושר הוא ואם תלה ולא מצא אלא תמיד לא ימוש ספר התורה מפיו יומם ולילה ואדרבה מתוך יסורין אלו נריך הוא להתבטל מתלמודו כי גדל כאב יסוריו לנ"א בידוע שהם יסורין של אהבה אע"פ שלפי הנראות כיון שיסוריו גורמים לו ביטול תורה היה נראה שאינם מאהבה אבל על האמת הם יסורין של אהבה כדכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח כדי להרבות שכרו בעה"ב כפי' רש"י ז"ל או כמו שביארתי אני יסורין של אהבה שהוא עש"ה ואוהבו שחרו מוסר אע"פ שעדיין לא חטא מקדים לו יסורין כמו הסתר עלה קודם היום כך שחרו מוסר ונמצא שאע"פ שמתוך יסוריו הוא מתבטל מהתורה עכשיו כיון שמעיקרא לא באו היסורין הללו מחמת ביטול תורה כי הרי תלה ולא מצא בידו ביטול תורה אבל עכשיו מתוך יסוריו הוא מתבטל מתלמודו שהם יסורין של אהבה ואתיא הא כמ"ד אלו ואלו יסורין של אהבה הם אע"פ שיש בהם ביטול תורה ולכן לא הביא כאן קרא דאשרי הגבר דהכא היסורין גרמו לו ביטול תורה שהיה עוסק גם קודם היסורין וקרא דאשרי הגבר אייתי לעיל במי שלא עסק כל צרכו מביא עליו יסורין ומתוך יסוריו יתעורר ויתן אל לבו להתחזק בתלמוד תורה יותר ממה שהיה : אמר רב סחורה . כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו וכו' . יש לדקדק דלא הביא קרא דלעיל כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכן לא הביא קרא דאשרי הגבר אשר תיסרנו יה ובביאור מ"ש כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין ולא אמר מביא עליו יסורין . ונ"ל לבארו עם המאמר שכתבתי למעלה ממסכת ערכין שהאדם אי אפשר להיות בלא יסורין ומי שהקדוש ברוך הוא חפץ בו אע"פ שאותם היסורין קלים שולטים בו מ"מ מדכאו בגופו עם היותו ביסורין שנא' וה' חפץ דכאו החלי שהוא כפול לומר דכאו החלי והא' מספיק אלא לומר אע"פ שהוא בחלי קל מ"מ דכאו בגופו ביסורים קשים והוא שהאדם החוטא ובאו עליו

עיון יעקב

בדרך הטבע רק יפשפש תחלה במעשיו ואתי ללמד ג"כ מוסר כמו שהרופא צריך לחפש מאין בא לו החולי שצריך ליטול רפואה מתנגדת מזה כדי שיחזור לאיתנו הראשון ובריאת גופו כן גם בבריאת הנפש יפשפש במעשיו מאיזה עבירה נענש שבאין עליו יסורין כאלו כדי שיעשה תשובת המשקל שהוא עיקר רפואת הנפש כמו שכתבו חכמי המוסר וגם י"ל במלת באין עליו דקדק לומר שבאין עליו מעצמו ולא שהביא על עצמו יסורין מכת ריבוי אכילה או מסיגוף יותר מדאי וכדומה שזה כבר נזהרנו באזהרה ונשמרתם מאד לנפשותיכם כדאי הוא לחוב בעצמו על שעבר על אזהרה זו ואין צריך חיפוש אלא אם באין עליו יסורין מעצמו בלי פשיעתו אז צריך פשפוש במעשיו : פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה · כבר הקשו המפרשים היאך קאמר לא מצא כיון שיש בידו עבירת ביטול תורה ובעוללות אפרים תירץ דלכך לא מצא לפי שהוא עם הארץ שביטל התורה ואין בור ירא חטא לידע מה חטא ול"נ לתרץ דהא מתחלה קאמר יפשפש במעשיו דקדק בתיבת במעשיו דהיינו שעבר עבירת לא תעשה שעשה מעשה רע בפועל כדכתיב ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם אבל אם עבר עבירה שאין בו מעשה רק בשב ואל תעשה אינו נלקה בשבילם ביסורין כדאמרינן בש"ס דמכות דף מ"א ע"א דאין מענישין אמצות עשה רק בעידן ריתחא דוגמא לדבר דין שלמעלה כדין שלמטה לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו אבל בביטול תורה אע"פ שהוא בשב ואל תעשה נענש עליו ביסורים וזה נ"ל כוונת הפסוק מי האיש החפץ חיים כלומר שלא יהיה לו יסורין בגופו כי אדם המדוכא ביסורין חייו אינן חיים כדאיתא בביצה דף ל"ב סור מרע כלומר שלא יעשה מעשה אשר לא יעשה ועשה טוב אין טוב אלא תורה · ובזה מתורץ מה שמקשים המפרשים היאך קאמר לא מצא הא אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ולפי מה שכתבתי לא קשה מידי דביסורין בעינן דוקא עון שיש בו מעשה חוץ מביטול תורה דאז נענש אע"פ שאין בו מעשה : שנאמר את אשר יאהב ה' יוכיח · והטעם כדי שיקחו אחרים ממנו מוסר לומר אם בארזים והאזובים נפלה שלהבת של יסורין מה יעשו אזובי קיר וגם ה' צדיק יבחן וכדאי' בתהלים י"א ולפעמים בשביל עון הדור כי חשוב הוא לאתפוסי אדרא או כדי להרבות שכרו ומה"ט מגינו לקמן שאמרו לא הן ולא שכרן וכן פירש"י כאן ועיין בהכותב שפי' יסורין של אהבה לכפר על השוגגין : כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין · פירוש חפץ בו להרבות שכרו כמו שסיים להדיא סיפא דקרא יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלח : והא דקאמר לשון דכא י"ל דכתיב אני שוכן את דכא · לב נשבר ונדכא וגו' כלומר אע"פ שמדת הדין מתוחה עליו אפ"ה לא תבזה אם הקב"ה מדכאו ביסורין זוכה לשכר כזה : מה אשם לדעת אף יסורים לדעת · הא דלא נקט שאר קרבנות שהם ג"כ לדעת כבר האריכו המפרשים בזה · ואני כתבתי ע"ז פי' הגון ואמת בספרי פאר יעקב ע"ד גמ' דערכין דף כ"א ע"א כל חייבי קרבנות ממשכנין אותם אם אינן מביאין קרבנותיהם ולפעמים אף חייבי חטאת ממשכנין משא"כ אשם אין ממשכנין כלל רק הכל תלוי ברצונו ודעתו

יסורין למרק חטאתיו אם הקב"ה חפץ בו עוד יוסיף לדכאו ביסורין . יכול אפילו לא קבלם מאהבה שהוא מבעט ביסורין הקשים ת"ל אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת . ומה שאמר אשם ולא אמר עולה או חטאת כי כל הקרבנות היו צריכים להיות מדעת הכוונה היא לפי שיש אשם תלוי דהיינו בספק אכל חלב או שומן ומ"מ אינו מתכפר לו באשם תלוי אלא הוא תולה מהיסורין עד שיודע לו ואח"כ יביא חטאת ואם הודע חטאתו ולא הביא לא נתכפר אע"פ שהביא אשם תלוי הרי שאשם המכפר הוא לדעת ואם אינו לדעת רק על הספק הוא נקרא אשם תלוי שתולה מהיסורין עד שיודע לו ואינו מכפר וכן אותם היסורין הקשים אינם מכפרים לגמרי אלא לדעת שיכיר בחטאו וכל זמן שלא הכיר בחטאו הם תולים לו ואם תשים אשם נפשו דהיינו להכיר בחטאו ולקבל ענשו מדעת ואינו מבעט ביסורין הקשים שדכאו ה' אז הקב"ה מוחל לו ויראה זרע ויאריך ימים לפי שהחטא והעון גורמים עונש עריריים ימותו ומתוך היסורין אע"פ שיש בידו עון הראוי ליענש בו עריריי מ"מ יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו לפי שכשיש בידו של אדם עונות והוא מתקיים בכח התורה אכל שכרו בעולם הזה מהתורה שעסק וזה שנתדכא ביסורין נמחל חטאתו ונשאר בידו קיום זכות תורתו ותלמודו מתקיים בידו להיות שכרו אתו לעולם הבא קיים וחפץ ה' בידו יצלח לאכול שכר תורתו בעולם הבא . עוד ירצה ולא עוד אלא שתלמודו שלא יהיו יסורין שיש בהם ביטול תורה אלא בעודנו ביסורין תלמודו בידו שלא יהיו כאותם יסורין שיש בהם ביטול

עין יוסף

שהוב בקל יחזירה אליו · אבל מדתו של הקב"ה שברצונו הטוב נתן להם שלא יעזבו ממנה (ועיין במהרש"א) : פשפש ולא מצא · הקשה המהרש"א הא כתיב כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ויש לתרץ ע"פ דאמרו במסכת שבת אין מיתה בלא חטא (היינו שוגג) ולא יסורין בלא עון (היינו מזיד) · וזה ידוע דהא דכתיב כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא היינו שוגג · וזהו שאמר פשפש ולא מצא שעשה מזיד · שיענש ביסורין · יתלה בבטול תורה שעל בטול תורה יענש ביסורין כמו שאמרו לעיל כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערים · אבל אין לפרש פשפש ולא מצא היינו שלא מצא שוגג · הא בשוגג אין שייך למימר ולא מצא · כי שמא עדיין הוא נעלם ממנו כמו שעשה מתחלה על העלם דבר (סמיכות חכמים) : אשרי הגבר וגו' · הא למדנו שבשביל היסורין צריך אדם לבא לידי ת"ת : יסורין של אהבה · הקב"ה מיסרו בעולם הזה בלי שום עון כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכיותיו : וה' חפץ דכאו החלי · מי שהקב"ה חפץ בו מחלה אותו ביסורין (רש"י) דליכא לפרש דמלת חפץ קאי על החלי שחפץ להביא עליו החולי · דהא מפי עליון לא תצא הרעות כמ"ש כי לא אחפוץ במות המת וגו' · אע"פ דמלת חפץ קאי על האדם · שה' חפץ בו · מדכאו ביסורין של אהבה כדי להרבות שכרו בעוה"ב (מהרש"א): אשם-קרבן: נפשו-מדעתו: מה אשם לדעת·

כמו

חדושי גאונים

יתכבד אחד מיוחד ואפס זולתו · ואשר נלטוינו לאהבו בלב ונפש וממון · ולא תצוייר שום מין גאוה וכבוד לעבוד עבודתו · אי אזיל שהיה זה מעכב בידו· ונתקן בקריאתו זאת טבא הוא · ואי לא כי עוד נשאר השטן והיצה"ר בנגע אחר שהוא ההסתכלות בדברי העולם ע"י פתוייו · לזה יזכור לו יום המיתה · אשר בו יתמו ויכלו כל מאווי העולם ותמודותיו ובזה יכנע לבבו הערל להכין מה לעולם הנצחי ולא לדברי העוה"ז המעותד למיתה להפסד ולכליון חרוץ. (בינה לעתים) :

פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה · תמוה דעון ביטול תורה עבירה חמורה והיאך אמרו ולא מצא והנראה דהנה ג' מיני יסורין הן אחד הבאין לעוררו בתשובה כדכתיב תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו וגומר השני יסורין של אהבה השלישי יסורין הבאין דרך נקימה והנאה ח"ו ויסורין כאילו באין בזעף לבטלו מתורה ומצות כדכתיב למה לי רוב זבחיכם· ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך · וזהו

אהבת איתן

עוד י"ל בישוב קושיית הפ"י ע"פ מ"ש בערובין (דף נד) לא כמדת הקב"ה מדת ב"ו אדם נותן לחבירו הם לזה יפה ולזה קשה אבל הקב"ה נתן תורה לישראל סם חיים לכל · ובקדושין (דף ל') איתא התורה הצלה לכל והיא סם תם · וז"ש שאם אינו עוסק בתורה מביא עליו יסוריםמכוערים פי' מעורבבים ע"ד שאמרו רעות שהן צרות זו לזו כדי שלא תהא לו שום רפואה רק עסק התורה והוא מדה במדה · ולזה אין ראיה מאחרי מקראות רק מקרא דוד :

כו' שנאמר וחפץ ה' וגו' · שהוא חפץ ה' כמו שכתוב וכל חפציך לא ישוו בה וק"ל : שנא' אשר לא הסיר וגו'. דלפי פשוטו שנתקבלה תפלתי ולא הסירה ודחה אותה הקב"ה לא יתכן כנוי מאתי דמשמע דקאי נמי על תפלתי אלא מאתו בוי"ו וע"כ דרשו מאתי ממש שלא הסיר מאתי תפלתי על ידי חולי ויסורין שלא הייתי יכול להתפלל : אלו ואלו יסורין של אהבה. דבזה הפרשה מפורש דבתרווייהו קמשתעי קרא דכתיב לעיל מיניה בטח אל ה' בכל לבך וגו' דהיינו תפלה כמו שאמרו איזו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה ואח' בינתך וגו' רפאות תהי לשריך וגו' הוא לימוד התורה ואח"כ אמר מוסר ה' גו' כי את אשר יאהב גו' כדמפורש לעיל:

מתקיים בידו שנא' (ישעיה נג) וחפץ ה' בידו יצלח. פליגי בה רבי יעקב בר אידי ור' (חמא) [אחא] בר חנינא חד אמר (כל יסורין שיש בהם בטול תורה אינן יסורים של אהבה) [אלו הם יסורים של אהבה כל שאין להם בטול תורה] שנא' (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (ואידך) [וחד] אמר (כל יסורין שיש בהם בטול תפלה אינן יסורין של אהבה) [אלו הם יסורים של אהבה כל שאין להם בטול תפלה] שנאמר (שם סו) ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי. אמר ליה רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא הכי אמר רבי חייא בר אבא אר"י אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנא' (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו אל תקרא תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורתך תלמדנו

דבר זה. שאשרי הגבר אשר וגו': תלמדנו. כלומר מתורתך אנו למדין

ואמר אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו. דמשמע שתלה הדבר בעון בטול תורה דוקא וקאמר אל תקרי תלמדנו ולא איירי קרא כלל ביסורין של אהבה אלא ביסורין שממרקין עונותיו של אדם ותקרי תלמדנו דבר זה מק"ו משן ועין כו' עניינו דעבד כנעני מצד עונות אבותיו נשתעבד כמו שכתוב ויהי כנען עבד למו וע"י יסורין בשן ועין יוצא בהם לחירות למרק בו עון אבותיו ק"ו ביסורין של כל גופו שממרקין בו עונותיו של אדם ומסיק ומדמה לה לברית מלח שממתקת את הבשר דהיינו שנכנס בבשר ומוציא הדם ממנו וממתקת את הבשר כך היסורין נכנסין בבשר דאדם ומוציא ממנו רתיחת הדם המביאו לידי חטאו ועונותיו מתמרקין ממנו וק"ל:

עין יעקב

ודעתו לכך קאמר אם תשים אשם נפשו : חד אמר כל שיש בו ביטול תורה וכו' ות"א כל שיש בו ביטול תפלה · אפשר דפליגי בהא דפליגי ב' מ"ד פ"ק דשבת דף י' אי תורה עדיף מתפלה או תפלה עדיף מתורה וכיון שקורא שמע שחרית וערבית יצא ידי חובת ת"ת כדאי' במנחות דף צ"ט : אלו ואלו יסורין של אהבה הן · הטעם י"ל כדאי' לקמן דף ז' ובשבת דף ס"ג ובקידושין דף מ' אפי' חישב לעשות מצוה ונאנס מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה כן זה שלא התפלל ולמד מתוך יסורים אפ"ה אהוב לפני המקום : שנאמר את אשר יאהב ה' יוכיח · נראה דהוכחתו מפסוק זה דאפי' יש בו ביטול תורה או תפלה אפ"ה יסורין של אהבה הם כך הוא מדכתיב מוסר ה' בני אל תמאס כי את אשר יאהב ה' יוכיח מדנותן טעם דלכך אל תמאס ותקוץ בתוכחת ה' לפי שאת אשר יאהב ה' יוכיח א"כ מוכח אף שיש בו ביטול תורה ותפלה גם כן הם יסורים של אהבה ואין למאוס בהם דאל"כ עדיין יש מקום למאוס ולקוץ בתוכחת ה' אם יש בהם ביטולים כאלו אלא ודאי

הרי"ף

תורה וחפץ ה' בידו יצלח כיון שאינו מתבטל מתלמוד תורה : פליגי בה רבי יעקב וכו' כל יסורין שיש בהם ביטול תורה וכו' שנאמר אשרי הגבר אשר תוסרנו יה וגו'. ויש לדקדק דהא לעיל דרשינן האי קרא דאשרי הגבר במי שיש בידו ביטול תורה שכן אמר יתלה בביטול תורה שנא' אשרי הגבר וכאן הוא אומר אם יש בידו ביטול תורה אינם יסורין של אהבה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו ויש בידו תורה אבל אם יש בידו ביטול תורה אינו מאושר וכן קשה דלעיל אמרו תלה ולא מצא בידוע שהם יסורין של אהבה כלומר שלא מצא לא ביטול תורה ולא צד חטא ועון אז הם יסורין של אהבה דכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאן אמרו אלו ואלו הם יסורין של אהבה דהיינו בביטול תורה ותפלה הם יסורין של אהבה ויליף לה מדכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח. ועוד נבאר היכי משתמע מדכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח דאע"פ שיש בידו ביטול תורה ותפלה הם יסורין מאהבה ודלמא במי שאין בידו ביטול תורה ותפלה קאמר אשר יאהב ה' מתוך התורה והתפלה יוכיח וכו'. ועוד קשה מה שאמר אלא מה תלמוד לומר ומתורתך תלמדנו דמאי

קשיא ליה נהי דביטול תורה ותפלה יסורין של אהבה איקרו מכל מקום אם יהיו בידו תורה ותפלה יהיה מאושר יותר וזה מה שאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ואפ"ה עוסק בתורה וכן יש לדרשו במ"ש למעלה שמי שלא עסק בתורה כל צרכו ויש בידו ביטול תורה מביא עליו הקב"ה יסורין כדי שמתוך היסורין יתן אל לבו ויעסוק בתורה וז"ש אשרי הגבר אשר תיסרנו יה כדי שמתוך כך מתורתך תלמדנו ועוד נבאר מנין לו לומר אל תקרי תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורתך וכו'. וע"ק דעד השתא איירי ביסורין של אהבה שאין בהם צד של עון והכא קאמר יסורין ממרקין עונותיו של אדם וכן קשה במ"ש והיינו דר"ל דאמר יסורין ממרקין. ועוד קשה למה הוצרכו גזרה שוה וקל ותומר שהוא אומר היינו דר"ל והרי קודם יליף לה מק"ו ור"ל יליף לה מגזרה שוה. ונלע"ד דהני אמוראי פליגי ביסורין של אהבה ומודו דלעולם צריך שיהיה אותו אדם שלם בכל ואין בידו ב"ת שאם יש בידו עון ב"ת פשיטא הוא דאינן יסורין של אהבה שהקב"ה מיסרו בלא עון דאין לך עון גדול מב"ת אבל כשבאו יסורין על האדם השלם והיה עוסק בתורה תמיד אבל מתוך יסורין שבאו עליו הוכרח להתבטל מתורתו בהאי מלתא פליגי חד אמר כשיש בהן ביטול תורה אינם יסורין של אהבה אע"פ שמתחלה היה בידו קיום תורה כיון שבעוד היות בו היסורין הוא מתבטל מד"ת אינן יסורין של אהבה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגם היה למד בתורה שאין היסורין מונעים ומבטלין אותו מן התורה והאי דרשה לא מפלגא אדרשה דלעיל יתלה בביטול תורה שהיסורין באו עליו על עון קלת ביטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה כי מתוך יסורין יתן אל לבו שעל עון ב"ת באו היסורין ושב ורפא לו וגם יש לדרשו באדם השלם שבאו עליו יסורין שהוא מאושר ונקראים יסורין של אהבה בתנאי שכשהוא ביסורין מתורתך תלמדנו שאינו מתבטל מהתורה בשבת היסורין וחד אמר גם אם התבטל מהתפלה בשבת היסורין אינן יסורין של אהבה וחד אמר אלו ואלו יסורין של אהבה כלומר כיון שמתחלה היה אדם שלם בכל התורה ובתפלה ונקי מכל עון אף על פי שמתוך היסורין יתבטל מהתורה והתפלה לא נתבטלה האהבה ונקראו יסורין של אהבה דכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח כלו' שעיקר האהבה היא בשעה שמביא הקב"ה עליו יסורין שהוא אהוב למעלה מצד מעשיו השלמים בתורה ובתפלה ובמעשים ואת אשר יאהב ה' שאוהבו מתוך שלימותו יוכיח ואע"פ שמתוך התוכחה שהוא ביסורין ובצער הוא מתבטל מהתורה והתפלה אין בכך כלום וכפי זה היה הוא הדרשה שאמר לעיל תלה ולא מצא בידוע שהם יסורין של אהבה דכתיב כי את אשר יאהב ה' וגו' כלו' כיון שלא מצא בידו שום חטא שיהיה ראוי ליענש בידוע שהם יסורים של אהבה ועליו נאמר כי את אשר יאהב ה' שהוא שלם במעשיו יוכיח ולא נחית הכתוב לומר אם מתוך יסוריו נתבטל מת"ת שהיתה בידו או לא והכא פירש ואמר למ"ד אלו ואלו יסורין של אהבה כיון שמתחלתן באו בלא עון מחמת אהבה ברית האהבה לא תמוט אפי' שיתבטל עכשיו מתורה ותפלה ולדקה כשני מאמרים. ועכשיו הקשה מה ת"ל מתורתך תלמדנו דבשלמא למאן דדריש שאינם יסורין של אהבה לשיש בהם ביטול תורה מתוך היסורין ניחא דכתיב אשרי האיש שיש בידו יסורין וגם יש בידו תורה שאינו מתבטל מהתורה מחמת יסורין אבל למ"ד שמתבטל מחמת היסורין עודנו באהבתו עומד א"כ איך הוא אומר כאן ומתורתך תלמדנו והרי אע"פ שבזמן שהוא עומד ביסורין הוא בלא תורה מ"מ מאושר הוא ואהוב למעלה ובי תאמר לדרוש דהדרשה שדרשנו למעלה במי שלא עסק כל צרכו בתורה ובאו עליו יסורין שמתוך היסורין הוא נותן אל לבו ולומד בתורה מה שלא למד בתחלה אינה נדרשת עכשיו דלפי דרשה זו מה ת"ל ומתורתך תלמדנו דהול"ל בתורתך תלמדנו לז"א אל תקרי תלמדנו דלעולם פסוק זה מדבר במי שחטא ובאו יסורין עליו שהוא מאושר ומבושר שנמחלו עונותיו ומה שאמר תלמדנו אל תקרי תלמדנו אלא תלמדנו כו' לומר אשרי הגבר שבאו עליו יסורין ונתכפרו עונותיו והאיש לדבר שמתוך היסורין מתכפרין העונות דבר זה מתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין ומ"ש א"ת הוא לפי שכפי מה שדרשו בו שעיקר האושר הוא בזמן שתיסרנו ועוסק בתורה כפי זה הול"ל אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ולומד בתורתך מאי תלמדנו וכן לפי' האמר שמתוך היסורין יתן אל לבו ללמוד לא הול"ל ומתורתך תלמדנו אלא בתורתך ילמוד או ובתורתך הוא לומד כפי כ"א מהפירושים לפיכך אמר אל תקרי תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה וכפי זה יצדק לומר אשרי הגבר אשר תיסרנו ומועילים היסורים לכפר עון ודבר זה מתורתך תלמדנו הדבר שכתוב בעבדים אם שן עבדו וכו' והיינו דר"ל הכוונה שבשם שלר"י נדרש הפסוק כך ודבר זה תלמדנו מתורתך כך הוא נדרש לר"ל אשרי הגבר אשר תיסרנו יה שנמחלים עונותיו מתוך היסורין ודבר זה תלמדנו מתורתך ואין בין דברי ר"י לר"ל אלא דלרבי יוחנן אמר דבר זה תלמדנו בק"ו מתורתך ולר"ל אמר דבר זה תלמדנו בג"ש מתורתך וכלם שוים בזה שדבר זה אנו לומדים מהתורה או בק"ו לר' יוחנן או בג"ש לר"ל ואפשר דר"ל לא דריש האי ק"ו דדלמא עבד כנעני יוצא בשן ועין ומטעם שדרשו חז"ל מפני מה עבד יוצא בשן ועין משום דכתיב וירא ויגד לשני אחיו וכיון שקיבל עונשו בעין שהוא וירא ובשן שהוא ויגד לכן ניגול מקללת ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו אבל מנין לנו שיסורין ממרקין עונותיו של אדם לזה למד בג"ש דברית מלח : אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וכו' ק"ו משן ועין שהוא א' מאבריו וכו' עבד יוצא בהן לחירות יסורין שממרקין גופו של אדם עאכ"ו. וקשה טובא כיון דשן ועין אינו נוהג בע"ע כי אם בעבד כנעני איך נלמוד מק"ו לאיש מבני ישראל שהיסורין ממרקין לו מק"ו מעבד כנעני מה שאינו נוהג בעברי שהרי אינו יוצא ע"ע לחירות ובאמת הוא קושי גדול לא ראיתי מי שקדמני בו. ונלע"ד דרך דרש כי ידוע הוא שעבדים אנחנו לה' אלהינו לעבדו ולשמור מצותיו ובל הימים אשר בן אדם חי על האדמה הוא עומד בעבודתו וכיון שמת נעשה חפשי מהמצות שנא' במתים חפשי וזהו רמז שרמז הכתוב שש שנים יעבוד כי ימי שנותינו ס' שנה והעבד עברי שימיו ככל עובר יעבוד ו' שנים רמז עד ס' שנה שהאדם זקן בא בימים יעבוד עבודתו ובז' שבא לכלל ע' שנה ימי שנותינו יצא לחפשי נעשה חפשי מן המצות כי במתים חפשי והולך האדם אל המנוחה ואל הנחלה ומי שאינו עושה רצונו יתברך נמשכת עבודתו גם לאחר מותו כי הוא נמסר לדומה שרו של גיהנם ונמצא עבד עולם דומה לעבודתו של הכנעני דכתיב לעולם בהם תעבודו אף גם הוא אינו נעשה חפשי והיה לעבד עולם וכשבאין למרק עונותיו של אדם היסורין הללו היה באמת אותו אדם שיש לו עונות וחטאים אינו נקרא ע"ע לצאת חפשי אחר מותו אלא דומה לעבד כנעני כי היה ראוי לו להיות עבד עולם בחטאתיו ולא יצא חפשי במיתתו ומתוך היסורין שבאו עליו נתמרקו עונותיו ק"ו מעבד כנעני הראוי להיות עבד עולם שיוצא לחירות בשן.

חדושי גאונים

כוונתו דמקודם יתלה ביסורין הבאין לעוררו בתשובה פישפש ולא מצא כלומר שלא הועיל בתשובתו יתלה בביטול תורה היינו שיתלה שבאין בזעף ובכעס גדול מהשם יתברך לבטלו עתורה ומצות ויפיש ברחמים לא מצא היינו שרואה שהיסורין אין בהן ביטול תורה ותפלה ודאי יסורין של אהבה הן · אך הא קשה אמאי בשלא מצא יתלה ביסורין של אהבה הא כל ישראל ערבין זה בזה ודלמא מחמת הערבות הוא · ומה שנראה בזה כי היסורין הבאין בפרטות על אדם אחד אי אפשר להיות מצד הערבות כי הערבות הוא מצד הוכח תוכיח את עמיתך והוכח תוכיח אינו אלא עשה והעשה לא מענשים כי אם בעידן ריתחא שיש רוגז על כל העולם והלא אפילו כשהוא בעצמו עשה החטא שלא במתכוון אין עליו משפט היסורין כי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון · אלמא שמשפט היסורין אעון הוא ועבירות דעלמא שלא בכוונה דידיה הן עשוין · ובאמת לא מצינו אערבות רק מיתה דמיתה באה אף על חטא מה שאין כן יסורין באין רק על העון · ומה שכתוב (ישעיה נג) והוא מחולל מפשעינו ובחבורתו נרפא לנו וגו' היינו כשהצדיק מקבל עליו יסורין בעצמו אבל דין שמים ביסורין לא מטילין עליו ומכל שכן שאין לתלות בעון שחטא בשוגג מהאי טעמא אבל ביטול תורה ותפלה שגגתו עולה זדון ואף שהברטנורא פירש שם דקאי על מי שאין מדקדק בלימוד מכל מקום יש לפרש ג"כ בדרך זה כי ביטול תורה מאוד חמור הוא · (אמת ליעקב) :

עץ יוסף

כמו אשם נזיר אשם מצורע · משא"כ חטאת שלא באה בשום מקום רק על השוגג בלא דעת : שנאמר וחפץ ה' · שהתורה נקראת חפץ כמו שכתוב וכל חפציך לא ישוו בה : שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה · ובאיזה יסורין אמרתי · כשמתורתך תלמדנו שאין בהם ביטול תורה (אלשיך) : שנאמר ברוך אלהים · מדת הדין אשר לא הסיר תפלתי · שאין ביטול תפלה (מעין הברכות) : אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו · דמשמע שתלה הדבר באופן שלא יהיה ביטול תורה: אל תקרי תְּלַמְּדֵנוּ אלא תְּלַמְּדֵנוּ· ולא איירי קרא של אשרי הגבר וגו' ביסורין של אהבה · אלא ביסורין שממרקין עונותיו של אדם· וה"ק קרא ומתורתך תְּלַמְּדֵנוּ דבר

שלש מתנות טובות כו'. בתורה כתיב כי לקח טוב נתתי לכם בא"י כתיב על הארץ הטובה אשר נתן לך בעולם הבא כתיב הנה נתתי לכם את החיים וגו' והוא מבואר תורה נתנה ע"י יסורין כי תענוגי עוה"ז הם ביטול תורה כמ"ש כך היא דרכה של תורה פת כו' א"י נתנה ע"י יסורין הוא הוראה שלא נתנה הארץ לאכול פירותיה ולהתענג מרוב טובה כי יבא בזה לידי מרד בה' ח"ו כמפורש בפרשה זאת בסוף הענין פן תאכל וגו' ורם לבבך ושכחת וגו' עוה"ב ניתן ע"י יסורין בעוה"ז לצדיק למרק עונותיו כדי שיקבל שכרו משלם לעוה"ב והיינו דרך חיים לעולם הבא ע"י תוכחת מוסר שבעוה"ז וע"ז כוונו לומר בברכת המזון ברית ותורה וארץ וחיים ומלכות דוד כו' כמ"ש בפ"ג שאכלו שהוא הוראה שלא ירבה אדם בתענוגי מאכל אך שיאכל כדי שביעה ויזכור ברית דהוא רמז ליסורין כדלעיל נאמר ברית ביסורין כו' ותורה וכן ארץ וכן חיים שבעולם הבא כל אלו ג' מתנות טובות לא נתנו אלא בברית יסורין ועד"ז יש לפרש בפרשת עקב זכר ג' פעמים עינוי ויסורין הא' כל המצוה וגו' והוא לימוד התורה ששקולה כנגד כל המצות וכתיב אחר כך למען ענותך לנסותך וגו' הב' א"י דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ וגו' הג' העולם הבא דכתיב בסוף הענין למען ענותך וגו'

רש"י: אותו : נאמר ברית ביסורין דכתיב אלה דברי הברית. אחר הקללות שבמשנה תורה : אף יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם גרסינן : ודרך חיים. חיי העולם

קל וחומר משן ועין מה שן ועין שהוא אחד מאבריו של אדם [עבד] יוצא בהם לחירות יסורין שממרקין כל גופו של אדם (לא כל שכן) [על אחת כמה וכמה] והיינו (דאמר ר' לוי) [דרשב"ל דאמר רשב"ל] נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין [נאמר ברית במלח דכתיב (ויקרא ב) ולא תשבית מלח ברית ונאמר ברית ביסורין דכתיב (דברים כח) אלה דברי הברית] מה ברית האמורה במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית האמורה ביסורין יסורין ממרקין [כל] עונותיו של אדם :

יג שם **תניא** א רשב"י אומר ג' מתנות [טובות] נתן הקב"ה לישראל וכלם לא נתנן אלא ע"י יסורין ואלו הן תורה. וארץ ישראל. והעולם הבא. תורה מנין דכתיב (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ארץ ישראל מנין דכתיב (דברים ח) וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך. וכתיב בתריה (שם) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. העולם הבא מנין דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר. תני תנא קמיה דרבי יוחנן

הכותב

[בענין הבנת יסורין של אהבה] ראוי לעיין (אם באים יסורין) [כי לא ידעתי איך אצייר בשכל שהקב"ה מייסר ביסורין] למי שלא חטא כלל והן יסורין של אהבה (וכפרש"י שהקב"ה מייסרו בעוה"ז) [וכפי הנראה לבאורה כן כתב רש"י שהקב"ה מייסרו בעוה"ז בלי שום עון כדי להרבות וכו' וראוי להקשות ע"ז וכי קצור קצרה יד ה' להרבות שכרו לעוה"ב מבלי שיביא עליו יסורין כלל כיון שהיה צדיק גמור והגדיל לעשות זכיות הרבה ונשמר מעבירות לגמרי] ואפשר להשיב תשובה כוללת והוא שיסורין הבאים על צדיק כזה הם מחיוב מערכתו וכמו שהקב"ה משדד המערכה פעמים רבות לעשות רצון יראיו כן יוכל לעשות להציל לצדיק הזה מיסורין אבל כשיעשה הקב"ה זה היה ראוי שישלם לו תגמול זכיותיו בעוה"ב בצמצום · ורצה [הקב"ה לזכותו] להוסיף לו גמול בעולם הבא כיון שסבל יסורין שבאו עליו בחיוב המערכה דומה למה שאמרו בר"א בן פדת דלא הוה ליה למעטם כפי חיוב המערכה וחכמים צדיקים אחרים. ולא היו רוצים שישנה המערכה בעדם כדי שלא למעט ממעלת הגמול הרב בעוה"ב · ונוכל לומר ע"ד השלוח שהקב"ה מביא עליו יסורין הללו במי שיש בידו למחות ואינו מוחה כיון שלא בטל חיוב המערכה כמנהגו עם צדיקים אחרים לפעמים כמו עם אברהם אבינו וכיוצא בו. [ותשובה זאת היתה מספקת אצלי קודם שעיינתי בדברי רש"י האחרונים במ"ש הוו ליה ומיתו הוו יסורין של אהבה שהאבלות מכפר על עונותיו] ואי לא דמסתפינא הוה אמינא שדברי רש"י סותרים אלו לאלו שאמר ראשונה הקב"ה מביא עליו יסורין בלא עון ובסוף אמר שהאבלות מכפר עונותיו. זה יורה שיש לו עונות. [וחשבתי תשובה אחרת] אח"כ בקשתי בשער הגמול להרמב"ן וז"ל [ובו מצאתי יסוד תשובה זאת] לשון עון פירושו האמיתי הוא על המזיד. ואפשר שימצא צדיק שלא חטא בזדון כלל אבל בשוגג חטא כמאמר האומר על השכור שראוי לענשו על מה שנשתכר אע"פ שאינו בר עונשין על מה שחטא בשכרות. כי לפי האמת כל בעל שכל חייב להיות עיניו ולבו פקוחות להשמר מכל דבר המביא לידי חטא ולכן היו באים רוב הקרבנות על השוגג ועכשיו שאין לנו קרבן מביא הקב"ה יסורין על הצדיק הזה למרק כל מה שחטא בשוגג והם יסורין של אהבה. ולשון המאמר מחייב זה. אם רואה

הרי"ף

ועין וכ"ש בן אדם שחטא והיה ראוי להיות עבד עולם מתוך חטאתיו שהיסורין שבאו על גופו ממרקין עונותיו ופודין אותו מלהיות עבד עולם ובמותו יצא לחפשי אל המנוחה ואל הנחלה וזה"ה אשרי הגבר שהוא גובר על חטאיו אשר תיסרנו יה כי מתוך היסורין יוצא לחפשי מלהיות עבד עולם ודבר זה מתורתך תלמדנו בק"ו מעבד כנעני שראוי לו להיות עבד עולם וכשן ועין ניצול מעבודתו ויצא חפשי כ"ש היסורין בכל גופו של אדם שהיה ראוי להיות עבד עולם גם לאחר מיתה מתוך חטאתיו שפשיטא שיצא לחרות בסבת היסורין ונתמרקו עונותיו : אמר ר"ל נאמר ברית במלח כו' מה ברית האמורה במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית וכו'. ופי' רש"י נאמר ברית ביסורין דכתיב אלה דברי הברית אחרי הקללות שבמשנה תורה. וקשה דהאי קרא דאלה דברי הברית דרשוהו רז"ל בענין התורה והוא אחד משלשה בריתות שניתנה התורה ומנין לדרוש עכשיו שהברית הוא חוזר אל הקללות ועוד יש לדקדק שאמר מה ברית האמורה במלח מלח ממתקת את הבשר והיה מספיק לומר מה מלח ממתקת כך יסורין ממרקין. ונראה דהאי ברית דכתיב גבי מלח אינו על המלח שיקיים הבשר אלא הברית הוא שיתנו המלח על הקרבן והג"ש היא כך מה ברית האמור במלח אע"פ שעיקר הברית ניתן על נתינת המלח בקרבן מ"מ מצינו שם שנסמכה ברית למלח לפי שהמלח ממתקת את הבשר כך ברית האמור גבי יסורים אע"פ שהברית ניתנה על שמירת התורה והמצות מ"מ אנו לומדין שהיסורין שהם סמוכים לברית הכתוב שם שגם היסורין ניתן להם ברית שימרקו העונות :

עיון יעקב

ודאי דבכל ענין קאמר : והיינו דאמר ר"ל · מדקאמר והיינו משמע דלא פליגי כלל אפי' במשמעות דורשין וצריך לומר דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי דאיצטריך תרויהו הק"ו והג"ש דאי נלמד הק"ו מעבד כנעני ה"א דדוקא בעבד כנעני ע"י יסורין מתמרק ויוצא לחירות משא"כ בישראל לכך איצטריך הג"ש ומג"ש לבד ה"א דדוקא בישראל משא"כ בכנעני לכך איצטריך תרוייהו : שלש מתנות טובות וכו' ע"י יסורין · הטעם נ"ל דלכך ג' אלו באים ע"י יסורין לפי שבלשה אלו נקראים חיים כי התורה כתיב בה כי הוא חייך ואורך ימיך וכן א"י כדאמרינן למען ירבו ימיכם על האדמה כתיב וכן עה"ב שהוא נקרא חיי עה"ב שהוא עיקר החיים ומי שיש לו יסורים בגופו חייו אינן חיים כדאיתא בביצה דף ל"ב לכך זכה לג' אלו כמו שהשיבו זקני נגב כדאיתא בתמיד פ"ד מה יעביד איניש ויחיה ימית את עצמו וכה"ג אמרינן אין אדם עומד על ד"ת עד שממית עצמו עליה : ועוד י"ל שבלשה אלו הם באים בירושה לישראל בתורה כתיב תורה צוה לנו משה מורשה וכן א"י כדכתיב נתתי לכם מורשה וכן חיי עה"ב בא בירושה כדכתיב להנחיל אוהבי יש וכמו

שלש מתנות טובות ניתנו ע"י יסורין כו'. וקשה דמילף תורה נמי מהיכא דיליף עה"ב דכולהו איתנהו בחד קרא תורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר וע"ק מנ"ל לדרוש קרא דאשרי הגבר אשר תיסרנו יה שהוא שמתוך היסורין זוכה לתורה ומתורתך תלמדנו דלמא קרא ה"ק אשרי הגבר אשר תיסרנו ואין ביסורין ב"ת אלא שיש לו יסורין ומתורתך תלמדנו דהיינו עוסק בתורה מתוך יסורין והכי דרשינן לעיל אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהם ב"ת שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו' ולזה יש לתרץ דרשב"י סבר דאלו הם יסורין של אהבה מדכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח כדלעיל ולהכי דריש לה שהאושר של היסורין הוא שמתוכו זוכה לתורה שלא ניתנה אלא ע"י יסורין ומיהו אכתי קשה דלמא אתא לדרשא דתלמדנו ק"ו משן ועין כדלעיל וצ"ע. והא דלא יליף מתורה אור ודרך חיים מתוך תוכחת מוסר הוא מדשני קרא ולא אמר ואור תורה כדכתיב כי נר מצוה דהאי כתב הוה דרשינן ואור תורה ודרך חיים הם מתוך תוכחת מוסר ומדקאמר ותורה אור הפסיק בין תורה ובין דרך חיים לומר שהתורה נמשלה לאור ומה שאמר דרך חיים הוא לימוד

עין יוסף

דבר זה. מק"ו משן ועין כו'. (מהרש"א): נאמר ברית ביסורין דכתיב אלה דברי הברית אחר הקללות שבמשנה תורה : בספר סמיכות חכמים גרס אף ברית האמור ביסורין יסורין ממתקין כל עונותיו של אדם. ופירושו שנותן טעם לשבח שהעבירות נעשין מצות :

יג שלש מתנות טובות. הא דאמר מתנות טובות. משום שיש מתנות זולת אלו כגון גשמים ומאורות וגבורה ועושר. לכן קאמר הכא מתנות טובות להכך דוקא שהם לשלמות הנפש איקרו טובות. ועוד דהנך מיוחדות לישראל משא"כ הנהו דלעיל שהן משותפות לכל העולם. ולכן אמר כאן נתן הקב"ה לישראל. לאפוקי אחרות (יפ"ת). עוד יש לומר דאיקרו טובות משום דבכל השלש כתיב טוב. בתורה כתיב כי לקח טוב נתתי לכם. בארץ ישראל כתיב על הארץ הטובה אשר נתן לך. בעוה"ב כתיב הנה נתתי לכם את החיים וגו' (מהרש"א) : וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין. תורה נתנה ע"י יסורין. כי תענוגי עולם הזה הם ביטול תורה כמ"ש כך היא דרכה של תורה פת כו'. א"י נתנה ע"י יסורים הוא הוראה שלא נתנה הארץ לאכול פירותיה להתענג מרוב טובה כי יבא בזה לידי מרד בהקב"ה ח"ו כדכתיב פן תאכל וגו' ורם לבבך ושכחת וגו'. עולם הבא ניתן ע"י יסורין בעוה"ז לצדיק למרק עונותיו כדי

יד יוסף

א ספרי סדר ואתחנן פיסקא ל"ב מכילתא סוף פ' י' תנחומא ריש סדר שמות שוח"ט מזמור צ"ד :

אהבת איתן

קל וחומר משן ועין שהן אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחירות יסורים שהן ממרקין כל גופו של אדם עאכ"ו והיינו דאמר רשב"ל נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין מה מלח ממתקת כו'. וקשה דל"ל הק"ו כיון דאיכא גז"ש. ואין לומר דר' יוחנן לית ליה הגז"ש דר"ל ברית ברית דאיהו גופי' קאמר גז"ש דברית ברית ביומא (דף כ"ד) וכן מצינו במנחות (ד"כ וכ"א) דיליף בברייתא גז"ש מברית מלח לברית שנא' במקום אחר. וכן קשה אדר"ל דאמאי איצטריך לגז"ש כיון דאיכא למילף מק"ו. וי"ל דר"י ור"ל מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. דיש עונות הבאים מצד התולדה מתכונות רעות שהושרשו באדם מצד מולידיו אביו ואמו. ויש מיצרו הרע מצד עצמו. והנה בהחטאים שהם מפאת גזע וירושה מאבותיו הוא בבחינת עבד שבא מצד האבות מחמת קללת חם זקנו והוא בא מזרעו. ויסורים המרקין החטאים האלה הם בבחי' שן ועין שמוציאין את העבד לחירות ומבטלין כח האבות והתולדה. ובכן איירי ר' יוחנן ומש"ה יליף בק"ו משן ועין. אבל ר"ל איירי ביסורים הבאין על חטאת האדם מצד עצמו והוא בבחי' המלח שממתקת את הבשר שיהיה בו טוב טעם ולא שבא הקלקול בהבשר ממקום אחר. ומש"ה יליף גז"ש דברית ברית :

כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים (שם ע"ב) וקובר את בניו מוחלין לו [על] כל עונותיו. אמר ליה רבי יוחנן בשלמא תורה וגמילות חסדים דכתיב (משלי ט"ז) בחסד ואמת יכופר עון חסד זו גמילות חסדים שנאמר (שם כא) רודף צדקה וחסד [ימצא חיים צדקה וכבוד]. אמת זו תורה שנאמר (שם כג) אמת קנה ואל תמכור אלא קובר את בניו (מנלן) [מנין] תנא ליה ההוא סבא משום רשב"י אתיא עון עון כתיב הכא בחסד ואמת יכופר עון וכתיב התם (ירמיה ל"ב) ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם. אמר ר' יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה. ונגעים לא (הוו יסורין של אהבה) והא (אמר מר) [תניא] כל מי שיש בו אחת מארבע מראות נגעים הללו אינן אלא מזבח כפרה. מזבח כפרה הוו. יסורין של אהבה לא הוו. ואיב"א (ל"ק) א הא לן והא להו.

וגו' להיטיבך באחריתך : וכתיב התם ומשלם עון אבות אל חיק גו' · הא דכתיב בתורה פוקד עון אבות על בנים נמי משמע שהבנים נענשים ומתים בשביל עון אבותם אבל לא נשמע מיניה דנתכפר האב במיתת הבן אבל מהאי קרא ומשלם עון אבות וגו' משמע שפיר דנכפר דמשלם את חובו ועונו בכך וק"ל : מזבח כפרה הוו וכו'. היינו דאין הקרבן מכפר רק על השוגג : יסורין של אהבה. שמייסרו הקב"ה בעולם הזה בלי שום עון להרבות כו' כפרש"י לעיל לא הוו : ואב"א הא לן והא להו וכו'. עיין פי' רש"י והתוספות דחו פירושו דשלוח מחנות אינו נוהג בזמן הזה וק"ק לדבריהם נמי דמשמע בכל התלמוד דלא היו נזהרין בזמן הזה אלא מטומאת קרי ונדה ולא מן טומאת מת ונגעים ועוד קשה לפירוש שניהם שפירשו הא לן לבני א"י דרבי יוחנן שהיה מבני א"י קאמר דאין נגעים יסורין של אהבה ובכמה מקומות בתלמוד בפ"ק דקידושין ובב"ק מוכח דהא לן לבני בבל והא להו לבני א"י וכן נראה דתלמוד דידן בבלי הוא ונראה לפרש הכא הא לן והא להו בע"א דה"פ הכא הא לן ר"ל לכל העולם מקרי יסורים של אהבה שמתכפרים

העולם הבא הויין ליה תוכחת מוסר לאדם : ובנים. קא סלקא דעתיה הקובר את בניו:ד' מראות נגעים. שאת ותולדתה. בהרת ותולדתה. בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל שאת כצמר לבן שניה לה כקרום ביצה : הא לן. (אלו תלמידים) שבבבל : והא להו · בא"י שערי חומה מקודשות בה ומצורע טעון שילוח חוצה להן אינן יסורין של אהבה · בבבל שאינם טעונין שילוח הוו מזבח כפרה ויסורין של אהבה: [ובתוס' הקשו ע"ז דבזמן ר' יוחנן לא היה נוהג שילוח מחנות. וי"מ לענין טומאה

הכותב

שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו כדי (לזכות) [לזכור] אם יש לו שום עון בזדון : פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה · פירוש בטול תורה שלא עשה תורתו קבע כמו שראוי לאיש צדיק. ולא שבטל תורה לגמרי: פשפש ולא מצא. פירוש שאין לו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף בשום עון בודאי ראוי לומר שחטא בשוגג או שכח ועל זה נענש והפירוש הזה מוכרח ממקומו מהראיה שהביא משן עבדו שהרי לא התחיל האדון ליסרו ללא סבה כלל אלא היה ראוי לייסר בקל ומה שהגדיל יסוריו בשן ועין היה לטוב לו כן הדבר בצדיק שחייב יסורין מה על השוגג ונמשך לו תוספות טובה בענין הגמול. והואיל ואתא לידן ראוי שנפרש מ"ש אל תקרי תלמדנו וכו' ופרש"י מתורתך אנו למדין אותו כי אע"פ שלמדנו מכאן פי' כנוי נ"ו נוספות שאינו במדבר לנכח כמו תיסרנו שרומז על ה' ופירושו אתה מייסר אותו. רק פי' נ"ו שבתיבת תלמדנו הוא על רבים המדברים בעדם ועדיין לא שמענו פי' תי"ו תלמדנו ואין לפרשה אתה מלמד אותנו שהרי כתב רש"י אנחנו למדין אותו. והמובן אצלי מפרש"י שפי' תלמדנו תלמודנו כאלו יאמר למודנו בדבר הזה וכמו שדרך הלשון לומר תלמוד תורה ופירושה לימוד תורה כן נפרש תיבת תלמודנו כמו למודינו : ונחזור למה שהיינו בו לפרש כוונת רש"י ביסורין של אהבה שאמר בהם שבאים בלא עון כונתו לומר בלא עון מזיד. אבל שוגג ושוכח חטא לפעמים· ומזה תתפרש על נכון קושית הגמרא והא אמר רבי יוחנן דין גרמא [ואין צורך לדקדוק התוספות] כי הכוונה אמיתית באותה קושיא וגם בדברי יוחנן לר"א משום בני דין גרמא וכו' לומר שודאי שר' יוחנן פשפש במעשיו ולא מצא שחטא בזדון שום חטא א"כ יסורין שבאו עליו היו על השוגג דקב"ה לא עביד דינא בלא דינא ואלו הן יסורין של אהבה. ומה שאפשר אצלי לומר בתיקון דברי רש"י האחרונים כי מי שהיו לו בנים ומתו סבל ב' מיני יסורין. הא' אבלות וצער לראות במיתתם. הב' שהולך ערירי ואם אולי יש לו עון

עיון יעקב

וכמו שירושה אינה באה לאדם אלא ע"י צער ואבל כך אין יכול לירש ג' אלו אלא ע"י יסורין ואפשר שזה כוונת הפסוק הרצחת וגם ירשת באחאב שהרג את נבות בשנאה ולא היה לו צער כלל ואפ"ה ירשת לכך נענש מיד : כל העוסק בתורה ובג"ח וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו · דקדק בתיבת כל לפי שישנן שלש מיני עונות כדכתיב נושא עון ופשע וחטאה וכן מתודה כ"ג בי"כ ולכך העוסק בג' דברים אלו נמחלין לו ג' מיני עונות : אר"י נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה · נקט בנים אלו לפי שהן הנה היו יסורים של איוב וכפל הקב"ה שכרו בעה"ז לבסוף ואילו היו יסורין של אהבה היה כדאי ביסורין כאלו לכפול שכרו בעה"ב אכן לפי מאי דאמרינן לעיל דדוקא צריך לקבלינהו מאהבה והוא לא עשה כן אלא התרעם על יסוריו א"כ אין ראיה מהם ולמ"ד בש"ס בסוטה לא עבד איוב את הקב"ה אלא מיראה א"כ י"ל דלכך נענש ביסורין כדאיתא ביבמות ולא מאהבה א"כ לא הוי יסוריו יסורים מאהבה : ואיבעית אימא לא קשיא הא לן והא להו · עיין בפי' רש"י בתוספות עוד נ"ל ע"ד דאמרינן בכתובות כל השרוי בא"י שרוי בלא עון א"כ כיון שאין יסורין בלא עון בודאי מי שהוא בא"י ויש לו יסורין של אהבה הם משא"כ בח"ל אמרינן אין יסורין בלא עון · עוד י"ל ע"ד דאיתא ברקנטי פ' כי תצא כשישראל יושבין על אדמתן הם עובדין הקב"ה מאהבה משא"כ בח"ל לפיכך היסורין בא"י

הרי"ף

אחר שעה"ב הוא מתוך יסורין ועדיין צ"ע. ועי"ל בדקדוק אחר לבאר כילד עה"ב לא ניתן אלא מתוך יסורין והענין הוא בדקדוק הכתוב שאמר ודרך חיים תוכחת מוסר ולא אמר ודרך חיים מוסר או תוכחת ולמה אמר תוכחת מוסר אלא בא לומר שהחוטא והוא מחולל מפשעיו ביסורים ואם אותם היסורין מכוונים כנגד חטאו באותו אבר שחטא ממש אז יתן אל לבו כי לא במקרה היה לו וישוב אל ה' בתשובה שלימה ויבא לעה"ב וזש"ה ודרך חיים לבא לעה"ב הוא כשיש תוכחת מוסר שיכולים להוכיח המוסר שהוא במקום החטא ובזה ניתא שלא הביא ראיה מכאן לתורה לפי שהתורה נקנית בכל אופן של יסורין ואע"פ שלא יהיו תוכחת מוסר אלא מוסר בעלמא. עוד דקדקתי שאמר ג' מתנות טובות להיות שאין אדם זהיר בדבר שניתן לו במתנה כמו שנזהר בדבר שלקח בדמים שהוא שומרה יפה יפה שלא תאבד לכך נתן הקב"ה אלו הג' דברים ע"י יסורין לפי שמתוך שבאו אליו ע"י יסורין יהיה זהיר בשמירתו אף על פי שהם מתנית מכל מקום יהיה נזהר לשומרם כאלו באו לו בדמים יקרים כי כן באו לו על ידי יסורים ויזהר על ידי כן בשמירתם : כל העוסק בתורה כו' אתיא עון עון וכו' · וצריך להבין דכיון לקובר בניו נרמז במלת עון בג"ש איך ילדק לומר יכופר עון דהול"ל קודם מלת עון שהוא רמז לקובר בנים בג"ש ואח"כ יאמר יכופר ואפשר לפי שמצינו בגמרא שיש עונות מיוחדים לקובר בניו כמו שאמרו בעון נדרים בנים מתים בעון ב"ת בעון שבועות שוא וכו' ויש עונות אחרים שאינם מכריתים לקבור בניו

להכי קאמר שמי שיש בידו מאותם העונות המיוחדים לקבור בניו ועושה חסד זה ג"ח ואמת זו תורה יכופר לו אותו עון שהיה ראוי ליענש בו במיתת בניו ואם אח"כ יקבור בניו מכפרים לו כל שאר עונותיו : בשלמא ג"ח דכתיב בחסד ואמת חסד זו ג"ח כו'. יש לדקדק דמאי אולמיה בראיה שהביא מקרא דרודף צדקה וחסד מהאי קרא דכתיב בחסד ואמת דהחסד כתיב הכא וחסד כתיב התם ואפשר דבא ללמדנו דהאי עוסק בג"ח אין הכוונה שעושה צדקה בממונו אלא ג"ח בגופו ודייק בלישנא דאמר העוסק בתורה וג"ח ולא שייך לומר עוסק בג"ח אלא כשעוסק בגופו לג"ח לפי שהצדקה הוא העושה צדקה ולא ילדק לומר עוסק בצדקה אלא עושה צדקה ויליף לה דבג"ח איירי האי קרא דכתיב בחסד שהוא ג"ח בגופו מההוא קרא דכתיב רודף צדקה וחסד והוא חסד ע"כ מדבר בג"ח בגופו דהא כתיב קודם צדקה ואח"כ כתיב חסד ואם כן ה"נ דרשינן האי בחסד יכופר עון שהוא בג"ח בגופו ואינו מדבר במעשה הצדקה : ונגעים לא הוו יסורין של אהבה והאמר מר וכולי. יש לדקדק דקארי לה מאי קארי לה דהא מזבח כפרה קאמר וכיון שהם באים לכפר אתה למד שאינן יסורין של אהבה להרבות לו שכר ואפשר לומר בדקדוק אחר דאמר מזבח כפרה דהול"ל אינם אלא כפרה אמנם בא לרמוז שכשם שהמזבח לא היה מכפר כי הקרבנות שעל גבי המזבח היו מכפרים והמזבח היה לרצון והאכה לפני ה' שיקריבו עליו הקרבנות לכפר כך מי שיש לו יסורין של חטאות הוא דומה למזבח שגורם לכפר על ישראל כך הוא סובל היסורין מאהבה לכפול שכרו ולהיותו גורם ביסוריו כפרה על בני ישראל והוי ממש כמו המזבח שממנו נמשך כפרה לישראל והיינו והוא מחולל מפשעינו ובחבורתו נרפא לנו סרי

עץ יוסף

כדי שיקבל שכרו משלם לעוה"ב · והיינו דרך חיים לעוה"ב על ידי תוכחת מוסר שבעוה"ז. (מהרש"א): חסד זו גמ"ח · ר"ל בממונו שהוא יותר חסד מבגופו · שנאמר רודף לדקה וחסד · ומדכתיב חסד אלל לדקה · אתיא לומר מה לדקה בממונו אף חסד בממונו · וג"ח הוא בין לעניים ובין לעשירים : אמת זו תורה · כי למה שהתורה היא נלחית קיימת · מגודרת בשם אמת : וכתיב התם משלם עון אבות אל חיק בניהם · המהרש"א הרגיש מה שלא הביאו הא דכתיב בתורה פוקד עון אבות על וגו' · ונראה לפי שבתורה פרשה יתרו · נסמך מאמר אל קנא למאמר פוקד עון אבות וגו' · וכן בפרשה כי תשא נסמך מאמר ונקה לא ינקה למאמר פוקד וגו' · ירלה מזה שזאת הפקידה הוא דרך קנוי ונקימה · לא לכפרה · אמנם שם בירמיה ל"ב נאמר עושה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם · מורה כי זה השלום הוא מלד חסדו ית' · והיינו למה שבזה מכפר עונותיו · (אי' היס): ובנים · הס"ד הקובר את בניו : ארבעה מראות נגעים · שאת ובהרת ותולדותיהם : הא לן · אלו תלמידים שבבבל (כ"ה הנוסח ברש"י שבע"י) וכן בכמה מקומות בתלמוד פ"ק דקידושין בב"ק מוכח דהא לן לבני בבל · והא להו לבני ארץ ישראל · וכן נראה דתלמוד דידן בבלי הוא (מהרש"א) : והא להו · לבני א"י שערי חומתה מקודשת ומלורעים טעונין שלוח חוץ לעיירות ואינן

א ברכות דף מ"ד :

אהבת איתן

א"ר יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה ופריך מדתניא כל מי שיש בו אחת מארבע מראות נגעים אינן אלא מזבח כפרה ומשני מזבח כפרה הוו יסורין של אהבה לא הוו · וקשה דקארי להמאי קארי דמהי תיתי לומר דמשום דנקט דהוו מזבח כפרה נימא דהוו יסורין של אהבה · ומצאתי שהרגישו בזה הרי"ף והצל"ח · גם הקשה הצל"ח על התרצן דאי לענין כפרה מאי אריא דנקט נגעים כל יסורים באים לכפר דאטו למגן שולחם הקב"ה · ודבריו דחוקים ובפרט מ"ש דנגעים אינם מכפרין רק על ביטול עשה הוא תמוה דבערכין (דף ט"ו) אי' דעל שבעה דברים נגעים באין ומנייהו שפיכות דמים וגלוי עריות דחמירי ומסתמא מכפרי' דאטו למגן שולחם כמ"ש בעצמו. אך י"ל עפ"י דאי' בכתובות (ד"י ע"ב) אר"א מזבח מזיח ומזין מחבב ומכפר ומפרש מזיח גזירות ומכפר עונות ועל מחבב פרש"י מחבב את ישראל לאביהן. והיינו דס"ד דמקשה כאן דמדנקט דהוו מזבח כפרה ולא נקט כפרה סתם בא לומר דהוו יסורים של אהבה כהוראת תיבת מזבח אמחבב · ואהא משני דרק לענין כפרה הוו כמזבח. והא דנקט מזבח כפרה ולא נקט כפרה סתם י"ל בזה כוונה אחרת והוא לומר דכפרת יסורים דומה לכפרת קרבנות שבמזבח · והכי תניא להדיא בברייתא דמכילתא ס"פ יתרו ר' נחמיה אומר חביבין יסורים שכשם שהקרבנות מרצין כך יסורין מרצין בקרבנות מהו אומר ונרצה לו לכפר עליו ביסורין מהו אומר והם ירצו את עונם · ונראה דהיינו לענין הא דאי' לעיל יכול אפי' לא קבלם מאהבה ת"ל אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת · וא"ש נמי מאי דנקט

ואיב"א הא בצנעא והא בפרהסיא. ובנים לא
היכי דמי אילימא דהוו ליה ומיתו א והאמר רבי
[...]ן גרמא דעשיראה ביר. אלא הא דלא הוו ליה כלל והא דהוו ליה ומיתו:
[...]רבי יוחנן חלש עאל לגביה רבי חנינא א"ל חביבין עליך יסורין א"ל לא הן

[...]מזהרין בא"י ולא בבבל] : בצנעא. תחת בגדיו : דין גרמא. [...]של בן עשירי שמת לו : ביר . כמו בר וצר עצם פחות [...]שאינו מטמא במגע והיה נושאו קשור בסודר לעגמת נפש [...]כתוב פירש ר"ח שזה העצם היה שן אחד ושן המת אינו טמא). [...]ה כר' יוחנן לא באו ליה יסורין [...]אהבה : הוו ליה ומיתו . הוו [...] אהבה שהאבלות מכפר (את

והאמר רבי יוחנן דין כו'. פרש"י דלאדם חשוב כרבי יוחנן מסתמא לא היו (לו) אלא יסורין של אהבה ותימא דהא מסיק דהיכא דלא הוה ליה (בנים) כלל דלא הוו יסורין של אהבה והרי כמה צדיקים שלא היה להם בנים וכן יהושע לא מצינו שהיו לו בנים ואי משום בנות ר' יוחנן נמי הוו ליה בנות בפרק בתרא דקדושין ונראה לפרש דהכי פריך והאמר ר"י דין גרמא וכולי אלמא מדהוה רגיל לנחם אחרים בכך ש"מ דהוו יסורין של אהבה אבל אינם תלוים בכך שצדיקים עלמא פעמים מעונים ביסורין :

א כ"ב דף קט"ז :
ב שם פ"ב :

חדושי גאונים

דין גרמיה דעשיראה ביר · פירשו רבינו שרירא ורבינו האי תמודו ז"ל ר' יוחנן קבר י' בנים זכרים וכי העשירי שבהן נפל לתוך יורה גדולה שהיתה רותחת ייתות קשה ותזק ונמס בשרו ונמק ונטל ר' יוחנן עצם של אצבע קטנה שלו וצררה בסדינו והיה מנחם בה אחרים ואית דאמרי כי נשאר לו אחד ושמו ר' מתנה ושיגרו מא"י לבבל ללמוד תורה לפני שמואל · (ספר המפתח לרבנו ניסים גאון) : עוד נוכל לפרש כי ידוע שאצל היו עושין סעודות הבראה והיו נותנים לו בשר ויין וסעודה נקראה בלשון תרגום ביר · ולקח ר"י עצם מן הסעודה לנחם אבלים·(קהלת מעשה):

מהרש"א

[...]טא עצמן והא להו דהיינו לדיקים עצמן שסובלין היסורין בשביל [...]א הוו להו יסורין של אהבה כההוא עובדא דרבי פרק הפועלים [...]א קרי ליה יסורים של אהבה כדאמרינן התם וק"ל : דין גרמא [...]כו'. פירשו התוספות מדהוה רגיל לנחם אחרים בכך ש"מ [...]הוא פירוש שני בערוך בערך גרס ולפירוש ראשון שכתב שם [...]בנים היו לו ומתו ומצער ומרוב החביבות היה נושאו כו' ע"ש ולפירוש זה י"ל דהכי פירושו כיון דכל כך היה חביב לו להצטער אלמא דיסורין של אהבה הוו וק"ל :

חביבין עליך יסורין כו'. אשכחן בכמה דוכתין שהצדיקים היו מקבלים עליהם היסורין באהבה כהך עובדא דר' אלעזר בפרק הפועלים והיינו היכא דליכא ביטול תורה דהוו יסורין של אהבה כדאמר לעיל אבל כל הנהו עובדי דהכא משמע דהוו חלשי כ"כ שהיה ביסורים שלהם ביטול

הכותב

[...]בזדון הם מתכפרים ברוב צערו ואבלותו על המיתה בלבד ואל זה [...]באמרו שהאבלות מכפרת עונותיו ועדיין נשאר לו הצער הב' שהולך [...] נחשב ליסורין של אהבה כיון שכבר הוליד כדמותו אבל מי שלא [...]ם כלל יש לו צער גדול אחד ואין מקום לכנות לו שום יסורין של [...]י אדם נברא להוליד כדמותו ומי שלא זכה לזה אינו אהוב מהש"י [...]י לו שיהא הצער הגדול הזה לפרעון כל עונותיו בזדון ע"כ :
[...]ן חלש כו' חביבין עליך יסורין . [כבר נכתבו במקום הזה עניני יסורין ובפרט יסורין של אהבה ויסוד הכל היא הקדמה המושלמת במקומות רבים בתלמוד שמשלם הקב"ה בעוה"ז לרשעים שכר מצוה מה שעשו כדי שלא יזכו כלל לגמול נפשי ובצדיקים בהפך כפי תרגום אונקלוס בפסוק ומשלם לשונאיו וגו' . ויש מקום ספק אם יתחייב זה כפי צדקו וישרו יתברך כמו שהר"ן העיר ע"ז . ולפי שבמסכת תעניות כתוב מאמר מיוחד לזה על פסוק אל אמונה ואין עול כו' השארתי ביאור ענין זה לכתבו שם במקומו בעז"ה] :

הרי"ף

[...] כפרה על ישראל : ובנים לא היכי דמי אילימא דהוו ליה וכו' . ופירש [...]ר' יוחנן וכי אדם כר"י לא הוו ליה יסורין של אהבה והקשו בתוספות תימה [...] דמקשה מדר"י היה מנחם לאחרים ואי לא הוו יסורין של אהבה היכי הוה [...]' וקשה להבין דברי התוס' כי גם לפירושם יש עדיין להקשות כפי המסקנא [...]ל אינם יסורין של אהבה והרי יהושע דלא הוו ליה בנים כלל וכן צריכין אנו [...] זו לפירוש רש"י כי הוא קושיא עצומה וע"ק בפשט הגמרא דאמר ה"ד אי [...]א שייך לומר ה"ד אלא היכי דקשיא לכולהו נדדי והכא לא הקשה אלא נגד האחד [...]יתו ובוודאי דאגן נימא הגד האחר דלא הוו ליה כלל ואין דרך הגמרא לומר [...]דכך הול"ל ובנים לא הוו יסורין של אהבה היכא דה"ל ומיתו והאמר ר' יוחנן [...]לא ה"ל כלל וגם אין שייך כאן לשון קושיא אלא ה"ל למימר ובנים אינם יסורין [...]יירי היכא דלא ה"ל כלל . וע"ק שאמר המתרץ אלא כאן דהו"ל כו' דלא שייך [...]י אם במקום שעוקר האמור קודם וכאן דמה הגד האחד ואוקי לה בגד השני [...]ל ומה ענין כאן לומר אלא כו' . ונלע"ד שהתוספות הקשו לפירוש רש"י שפירש [...]' היא שאיך אפשר שאדם גדול כר' יוחנן לא היו לו יסורין של אהבה וכפי זה הקשו שכפי המסקנא שאמרו דהיכא דלא ה"ל כלל אינן יסורין של אהבה א"כ יהושע דלא ה"ל [...]לומר שלא היו יסורין של אהבה שאם המקשה תמה על ר"י גם יש לתמוה מק"ו על יהושע . אבל כפי פי' בעלי התוס' דלא הקשה הגמרא אלא איך היה מנחם לאחרים [...] מיסורי אהבה ואין התימה על שנתייסר ר"י יסורין שאינן של אהבה כי אפשר ואפשר שאע"פ שהיו צדיקים גמורים יהיו מתייסרים ביסורים שאינן של אהבה ולפי זה [...]ר גם בזה עם שהיה צדיק גמור ואינו מן התימה אבל יש לתמוה כיון שאינם יסורין של אהבה מה נחמה היה מנחם ר"י לאחרים שאין לקבל תנחומין כיון שאינם יסורין [...]בלמא אלו היה יסורין של אהבה יש מקום לנחם אותם ולומר אל תצטערו כי כזה וכזה אירע לי והקב"ה עושה מאהבה וגם אתם כאחד מהם . ובזה תבין דברי התוספות [...]מר ולפעמים וזהו ביאור נכון בדברי התוספות . אבל עכשיו נתחזקה הקושיא לדברי רש"י איך מתישב לפי המסקנא התימה שתמה על רבי יוחנן איך אפשר שלא היו לו [...]הבה והרי ק"ו לפי המסקנא מיהושע איך לא היו יסורין של אהבה . ונלע"ד דבעל הגמרא ראה דברי רבי יוחנן שאמר בנים אינם יסורין של אהבה שאם באו לפרש [...]ו לו בנים כלל קשה הדבר כיון שמתחלת ברייתו הוא עקר ואינו ראוי להוליד איך יתכן לומר שהם יסורין שאינן של אהבה כי מה פשעו מה חטאתו וממרום נגזר עליו [...]יהיה ראוי להוליד לכך אין לפרש פירוש זה ואם יש לפרש הוא הוו ליה ומיתו שכיון שנצטער לראות במיתת בניו הם יסורין של אהבה וז"ש היכי דמי אי דה"ל ומיתו והא [...]חנן אפשר דגברא רבה כר' יוחנן לא ה"ל יסורין של אהבה שאם באת לומר דהיכא דלא ה"ל כלל זה לא יתכן לקרותם יסורין כיון שלא נגזרו עליו בנים ולכך אמר אלא [...]א הא' דס"ד דא"א לאוקמי במי שלא היו לו בנים כלל דלעולם איכא לאוקמי הכי כאן דלא ה"ל כלל ויראה שדקדק עכשיו דברי רבי יוחנן שלא אמר בנים הוו יסורים [...]הבה שאם היה אומר כן היה לנו להקשות למה נגזרו עליו יסורין כיון שבני חיי ומזוני במזלא תליא מילתא ואם במזלו לא היה לו בנים מה פשעו ומה חטאתו אלא ה"ק [...]סורין של אהבה לומר שלא יחשוב מי שלא היו לו בנים כלל שהגיע לגדר יסורי אהבה כדי שיכפלו לו שכרו בעה"ב כי מניעת הבנים אינם יסורין של אהבה ולזה דקדק [...]לא ה"ל כלל כלומר כאן שאמר שאינם יסורין של אהבה הוא במי שאין לו בנים כלל כי לא היו לו יסורים של אהבה וגם לא נאמר שהיו לו יסורין שאינם של אהבה כי לא [...] ה"ל דבנים במזלא תליא מלתא . ובדקדוק זה שדקדקנו מתיישב ג"כ הגד האחד הא דה"ל ומיתו כי הם יסורין של אהבה שעתיד הקב"ה לכפול לו שכרו לעה"ב והשתא ליכא [...]ע שהיה אדם חשוב וגדול ולא היה לו בנים כלל דהא אנא לא אמינא דמי שלא היו לו בנים כלל הם יסורים שאינם של אהבה כדי להקשות כן אבל אנא אמינא דמי [...]בנים כלל אינם יסורים של אהבה ויהושע שלא היו לו בנים כלל לא השיג יסורין של אהבה בדבר הזה וגם לא היה לו בזה יסורין שאינם של אהבה כי חלילה לצדיק שכמותו [...]ורין שאינם של אהבה אבל אם לא השיג בזה יסורים של אהבה אין לתמוה איך לא השיג יסורים של אהבה דאפשר להיות צדיק גמור כל ימיו בלי יסורין ואפי' של אהבה שאם

עיון יעקב

בא"י הם ג"כ יסורין של אהבה משא"כ בח"ל : ובבנים לא · קצת קשה מה מקשה המקשה כאן דלמא ר"י תרוייהו קאמר נגעים ובנים יחד שהיהם כאדם אחד לא הוי יסורין של אהבה משא"כ אחד לבד באמת הוי יסורים של אהבה · ועל הקושית מקשה הראשון שמקשה מנגעים לק"מ דיש לומר דדייק מדקאמר כל מי שיש בו אחד מד' מראות נגעים בתיבת כל מדייק דבכל ענין הוי מזבח כפרה אפילו לא הוי ליה בנים ג"כ אבל על המקשן שני קשה וצ"ע : **הא** דהוי ליה ומיתו · פירש רש"י הוי ליה יסורין של אהבה שאבילות מכפרת עונותיו עיין שם בהכותב שמיישב היאך קרי יסורין של אהבה כיון שיש לו עונות ותירץ כי מי שהיו לו בנים ומיתו סובל ב' מיני יסורים אחד אבילות וצער לראות במיתתם השני שהולך ערירי וכיון שבאבילות וצער מתכפרים עונותיו עדיין נשאר לו צער השני שהולך ערירי וזה נחשב לו ליסורים של אהבה עכ"ל·ואפשר דמס"ט ר' יוחנן אזיל לשיטתו דאמר ביבמות דף ס"ב היה לו בנים ומיתו לא קיים פריה ורביה ולכך נשאר לו צער זה דהוי יסורין של אהבה משא"כ למ"ד קיים פריה ורביה אין נחשב זה לו לצער במה שהולך ערירי כיון שמ"מ קיים מצות פריה ורביה:

אהבת איתן

נגעים לענין כפרה טפי משאר יסורין די"ל דלרבותא נקט נגעים דאעפ"י שהן חמירי משאר יסורין וכמ"ש תוס' בשבת (דף כ"ה סע"א) שהן מכוערין אפ"ה לא מכפרי רק כקרבנות מזבח דהיינו דוקא לדעת · ומ"ש מהרש"א דיסורין לא מכפרי רק אשוגג ולא על מזיד כמו הקרבנות דמזבח לא משמע כן ביומא (דף פ"ו) גבי ד' חלוקי כ פ ר ה · וגם מהמכילתא שזכרתי דדרש קרא דוהם ירצו את עונם ביסורין · משמע דמרצין אף המזיד דעון היינו מזיד · וכן בתנא דב"א ח"א פ"ה אי' בזה"ל אם ראית אחד שיש עליו אחד מארבע מיני מראות נגעים אינה אלא רפואה לו לכפר על כל עונותיו:

עץ יוסף

[...]ין של אהבה · והתוספות הקשו דבזמן רבי יוחנן לא היה נוהג שלוח [...]פר איי היה כתב שקושית התוס' אינה מכרחת· דאפשר דרק לענין דין [...]ומה איתא בערכין כ"ט ע"א שאינו נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג· אמנם [...] מתנות אי' גם עכשיו למ"ד קדשה לעתיד לבא: ואיב"א הא בצנעא [...]ה דהיינו אידי ואידי לן רק הא בצנעא תחת בגדיו · והא בפרהסיא · אבל לדידהו היינו לבני ארץ ישראל לא שייך צנעא כיון דצריך שילוח וכתיב [...]יקרא (צל"ח) : דין גרמי · זה עצם של בן עשירי שמת לו : ביר · כמו בר · וצר עצם פחות מכשעורה שאינו מטמא במגע והיה נושאו קשור בסודרו [...]ם · ובערוך פי' אותו עצם שן הוי דאינו מטמא וכ"כ הרשב"ם בב"ב קט"ז ע"א · ומדהיה רגיל לנחם אחרים בכך ש"מ דהוו יסורין של אהבה (תוס') : [...]ומיתו · הוו יסורין של אהבה שהאבלות מכפר את עונותיו (רש"י) הקשו המפרשים שלעיל סימן י"ב ברש"י ד"ה יסורין של אהבה פרש"י יסורין של [...]ב"ה מייסרו בעוה"ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעוה"ב יותר מכדי זכיותיו עכ"ל א"כ הפירוש של אהבה הוא בלי שום עון רק מאהבה · והאיך [...]ן שאבלות מכפרת עונותיו לפיכך הוו ליה יסורין של אהבה וי"ל דכוונת רש"י דבדהוו ליה ומיתו יש ג"כ אבלות ואבלות הוא עונש בפני עצמו מלבד [...]שהולך ערירי וא"כ אף אם יש לו איזה עונות העונש של צער האבילות מכפרין על כל עונותיו · ונשאר א"כ העונש בנים דהולך ערירי· ואלו הן יסורין

ענף יוסף

דין גרמא דעשיראה ביר . עיין מ"ש בעץ . הנה כולם תמהו איך נשא עצם המת . ורש"י פי' פחות מכשעורה . וראיתי פי' ע"ד דביר נקרא בלשון הירושלמי סעודת הבראה . ובסעודת הבראה צריך להיות בשר · ונשא ר"י אצלו העצם מסעודת הבראה. ועיין סדר הדורות ערך רבי יוחנן שהביא ג"כ כן :

ולא שכרן א"ל הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה אמאי לוקים רבי יוחנן לנפשיה דהא רבי חייא בר אבא חלש ועאל לגביה רבי יוחנן ואמר ליה חביבין עליך יסורין אמר ליה לא הן ולא שכרן אמר ליה הב לי ידך יהב ליה ידא ואוקמיה. וליקום איהו לנפשיה אמרי א אין חבוש מתיר את עצמו מבית האסורין. רבי אלעזר חלש עאל לגביה ר"י חזא דהוה קא גני בבית אפל גלייה לדרעיה ונפל נהורא חזייה דהוה קא בכי רבי אלעזר א"ל אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת ב שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות. אי משום בני דין גרמא דעשיראה ביר. א"ל להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא א"ל על דא ודאי קא בכית ובכו תרווייהו אדהכי והכי אמר ליה חביבין עליך יסורין אמר ליה לא הן ולא שכרן אמר ליה הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה. רב הונא (הוו ליה ת' דני דחמרא איתקוף) [תקיפו ליה ארבע מאה דני דחמרא] עאל לגביה רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא ורבנן. [ואמרי לה רב אדא בר אהבה ורבנן] ואמרו ליה ליעיין מר במיליה אמר להו ומי חשידנא בעינייכו אמרי ליה מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא. אמר להו אי איכא [מאן] דשמיע עלי מלתא לימא אמרי ליה הכי שמיע

רש"י

[על] עונותיו: גלייה. רבי יוחנן לדרעיה: נפל נהורא. שהיה בשרו מבהיק שיפה היה מאד כדאמרי' בהשוכר את הפועלים (דף פ"ד.): אי משום תורה. שלא למדת הרבה כרצונך: אחד המרבה. לענין קרבנות שנויה בשלהי מנחות (דף ק"י.) נאמ' בעולת בהמה ריח ניחוח ובמנחה ריח ניחוח ללמדך שאחד המרבה וכו': אי משום מזוני. שאינך עשיר: על דא ודאי קא בכית. על זאת ודאי יש לך לבכות: דני. חביות: תקיפו. החמילו: ליעיין מר במיליה. יפשפש במעשיו: איכא דשמיע. אם יש בכם ששמע עלי דבר שאני צריך לחזור בי

תוספות

ה"ג לא כל אדם זוכה לב' שולחנו'. אבל אין לגרוס אין אדם זוכה דהא כמה צדיקי זוכים לב' שולחנות כגון רבי וכדאמרינן בפ' בתרא דהוריות: דעביד דינא בלא

מהרש"א

תורה מדאמר דהוו צריכים להקים אותן ולכך קאמרי דלא הן ולא שכרן וק"ל: ליקום רבי יוחנן לנפשיה וכו'. ולעיל גבי ר' חייא ב"א לא תקשי ליה דלוקמי ר' חייא לנפשיה דאפשר דהוה סבור בחליו שא"א כלל לחולה לקום אבל רבי יוחנן דלפי דעתו שאפשר לחולה לקום כדמוכח בעובדא דרבי חייא ב"א לעיל דיהיב ליה ידיה גם שראה בו שקם א"כ כשהוא היה חלוש לוקים אנפשיה ומשני דאינו דומה דודאי ידע דא"א לקום מנפשיה אלא ע"י אחר משום דאין חבוש כו' וק"ל: אי משום תורה כו'. הוא מבואר ע"פ מ"ש בשלהי מועד קטן חיי ובני ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא וכתבו התוספות שם ובתוספות סוף פ"ב דשבת הא דאמרינן אין מזל לישראל י"ל על ידי זכות גדול משתנה המזל ולפעמים אין משתנה כדאמרי' בתענית בר"א בן פדת דא"ל כו' באולי דאיברי בעידנא דמזוני עכ"ל ואפשר דהיינו ההוא חולה דהכא שאמרו בר"א דסתם ר"א בגמ' הוא ר"א בן פדת וז"ש אי משום תורה שהיא חיי האדם כמו שכתוב כי היא חייך ואורך ימיך אין זה תלוי בזכות כי לא כל אדם זוכה להרבות בתורה כמ"ש בזה דהכל במזל תלוי אפילו ס"ת שבהיכל ואחד המרבה כו' ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה כו' דמזוני דעולם הזה במזלא תלוי וכמ"ש לו הקב"ה באולי דאיברי בעידנא דמזוני כדאמרי' במסכת תענית ואי משום בני דין גרמא כו' ולאו בזכותא תלוי אלא במזלא וק"ל: להאי שופרא דבלי כו'. גם שהפליגו בפרק הפועלים בשופריה דר"י אינו דומה שבכו בשביל שופריה לחודיה ואפשר דנצטערו על זכרון חורבן ירושלים כדאמרינן שם דאר"י אנא אשתיירי משפירי ירושלים נמצא כשימות בלה השופרא מכל בני ירושלים בעפרא מיהו בהשוה דנדרים דר"ע רק ושחק ובכה על שופרא דאשת טורנוסרופוס א"א לפרש כן ודו"ק: תקיפו ליה כו'. דגם רב הונא שהיה עשיר גדול כדאמרינן במס'

עין יעקב

הב לי ידך. אפשר שבא לרמז מי שהוא חולה יהיה ידו פתוחה לפדות את עצמו בצדקה וזה ג"כ היה כוונת איוב סי' כ"ט כי אמלט עני וגו' לב אלמנה ארנין ולרמז זה אמר הב לי ידא בצדקה לפדות את עצמו: אי משום תורה דלא אפשת. מה שיש לפרש בשני דבורי רש"י זה אחר זה עיין בחידושי פאר יעקב: על דא ודאי קא בכית. בזהב שיבה מתמיה על לשון ודאי דקאמר והכית בנ"ע ול"נ דה"ק על דא ודאי כלומר שזה יהיה ודאי שהשופרא בלי בעפרא בודאי כי מי גבר יחיה ולא יראה מות מש"ה אף בכית ובכו תרווייהו זה ליער על מיתתו של זה וזה על של זה כיון ששניהם ודאי שימותו: ליעיין מר במיליה. כי תמרא אלתפיה דמרא שור כדאי' בש"ס דב"ב וכדכתיב היין בוגד גבר יהיר והוא

הרי"ף

יש לתמוה הוא אם יהיו לו יסורין שאינם של אהבה לצדיק גמור והוא דבר פלא ומה גם שכיון שאנו אומרים שמי שלא היו לו בנים כלל לא היה לו יסורים של אהבה אפשר שמניעת הבנים אינם יסורין ושמא ואולי נתייסר יהושע ולדיקים שכמותו בדברים אחרים שהם יסורין של אהבה אע"פ שנאמר שמניעת הבנים אינם יסורים של אהבה. והשתא ניחא דמעיקרא דס"ד כמ"ש ר' יוחנן אינם יסורים של אהבה הוא כלומר הם יסורים שאינם של אהבה ומשום האי סברא לא מוקמית ליה במי שלא היו לו בנים כלל דא"א לומר שהם יסורים שאינם של אהבה כיון דבמזלא תליא מלתא וכפי סברא זו נ"ל דר' יוחנן אמר שהם יסורים שאינן של אהבה ומוקמי' ליה ע"כ במי דהו"ל ומיתו ולפי זה הוה קשיא לן איך אפשר דר' יוחנן הו"ל יסורין שאינם של אהבה אבל לפי התירוץ שדקדקנו בדברי ר' יוחנן שלא אמר הם יסורים שאינם של אהבה אלא אינם יסורין של אהבה וגם אינם יסורים שאינם של אהבה א"כ השתא ניחא מיהושע ושאר הצדיקים שלא היו להם בנים כלל שאין בזה חסרון כבוד להם כי במזלא תליא מילתא ולא איקרו יסורין נמי לומר כיון שהיו צדיקים ונתייסרו בעה"ז הם יסורים של אהבה כדי לכפול שכרם בעה"ב כי אלו אינם נחשבים יסורים כדי לקרותם יסורים של אהבה ואפשר שהיו להם יסורים אחרים של אהבה ואם לאו אין להם בזה חסרון כי אפשר לצדיקים גמורים שיהיו בשלוה ולא יהיו ביסורים אפילו של אהבה וזה נ"ל דקדוק דק במאמר דוק והבן:

אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין וכו'. פירש רש"י ז"ל א' המרבה לענין קרבנות שנויה בשלהי מנחות הכוונה שדקדק רש"י כיון שאמר אי משום תורה דלא אפשת כך הול"ל אחד הממעיט דלא אפיש ואחד המרבה דהיינו אפיש ולמה פתח באחד המרבה לז"א לענין קרבנות שנויה כלומר אע"פ שלענין זה אינו מדוייק לפתוח באחד המרבה לענין קרבנות שנשנים שם נ"ל אחד המרבה ואחד הממעיט כי שם שנויה בזה שלשון נאמר בעולת הבהמה אשה ריח ניחוח ונאמר במנחה אשה ריח ניחוח לומר אחד המרבה שהוא עולת הבהמה ואחד הממעיט שהיא המנחה שניהם שוין ובלבד שיכוין לבו לשמים: ורבה שאמר להאי שופרא וכו' הוא על שלא הניח בן אחריו כי מי שמניח בן אחריו כאילו לא מת ויופיו עומד לעולם: מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא. דקדק בלשונו שלא אמר דעביד בלא דינא אלא אמר דעביד דינא בלא דינא לרמוז שאע"פ שידענו

עץ יוסף

של אהבה בלי שום עון. שהרי הנער של האבילות כפר על כל עונותיו ונשאר בלא עון. משא"כ לא הוו ליה כלל דאין לו רק עונש אחד וא"כ י"ל דזה הנער אתי לכפר עונותיו ואינם יסורין של אהבה (סמיכות חכמים):

יד ר"ח בר אבא חלש כו' רבי יוחנן חלש כו'. כתב המהרש"א הנהו עובדי דהכא משמע דהוו חלשו כ"כ שהיה ביסורים שלהם ביטול תורה כדאמר דהוו צריכין להקים אותם. ולכך קאמרי דלא הן ולא שכרן: אחד המרבה שהוא עולת הבהמה ואחד הממעיט שהיא המנחה שניהם שוין. ובלבד שיכוין לבו לשמים. וכן הוא לענין תורה. ועיין באורח חיים סימן א' סעיף קטן ח' בשם מקור חיים: ליעיין מר במיליה. שכיון שהחמילו לך כ"כ יין ודאי דין שמים בהשגחה הוא. לכן יפשפש מר במעשיו: דעביד דינא בלא דינא. בודאי הרבה לדיקים יש שלוקין בגופן ובממונם. אלא הם ידעו שלא היה נותן שיבשא לאריסי פי' שלא היה נותן לאריסיו חלקם בזמורות הגפן שחותכין מהם בשעת הזמיר. ותנא כשם שחולקים ביין כך חולקין בזמורות ובקנים. לכן היו רוצים לרמוז לו שלא יעשה עוד (תוספות): איכא דשמיע. אם יש בכם ששמע עלי דבר שאני

ופירש אי משום תורה שלא למדת הרבה כרצונך ומשמע שבאמת שלא למד ר"א הרבה רק שלא למד כרצונו. והוא דחוק. אלא נראה לפרש כפשוטו. והוא עפ"י דאי' בפ"ב דחגיגה א"ל ר' יוחנן לר"א תא ואגמרך מעשה מרכבה א"ל אכתי לא קשאי. הרי דלא למד ר"א מעשה מרכבה והיינו דאמר כאן ר' יוחנן גופי' לר"א אי משום תורה דלא אפשת דהיינו מעשה מרכבה: לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות. כתבו התוס' דאין לגרוס אין אדם זוכה דהא כמה לדיקים זוכין לב' שולחנות כו'. ועדיפא הוו מנ"ל דהכי ר' יוחנן גופי' אמר במדרש רבה בראשית פ"ח ובר"פ תזריע אם אדם זוכה אוכל ב' עולמות ודריש לה מקרא אחור וקדם צרתני. ור"י אזיל לטעמי' בשבת (דף קנ"ו) דאין מזל לישראל ותליא בגודל הזכות לשנות המזל בבני חיי ומזוני כמ"ש התוס' שם: ר"ה תקיפו ליה ארבע מאות דני דחמרא על לגבי' ר"י כו' וא"ל לעיין מר במילי'. ונ"ל מאי הכונה במילי' הו"ל בעובדי'. ונראה דבמילי' הכונה דברי ר"ה עלמו דאמר בשבת (דף כ"ג ע"ב) הזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין והשתא דתקיפו לי' התמרא אמרו לי' לעיין בדברי עלמו אם קיים מה שאמר בעלמו להזהר בקדוש היום דמסתמא לא נזהר בזה כיון דתקיפו לי' התמרא היפך ממה שאמר. א"ל ומי חשידנא בעינייכו אשר לכאורה בלתי מובן והלא מקרא מלא הוא אין אדם לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ולדברינו ניחא דאמר מי חשידנא בעינייכו דאיניני זהיר במה שאמרתי בעלמי. א"ל ומי חשיד קוב"ה כו' וע"ז א"ל אי איכא דשמע מילתא (ר"ל מילתא אחריתא) לימא. אבל אין להלות במה שלא נזהר בדברי עלמו. ואמרו דלא יהיב שיבשי לאריסי. ומי חשיד קוב"ה דעביד דינא בלא דינא. כתבו התוס' הרבה לדיקים יש שלוקין בגופם ובממונם אלא הם היו יודעים שלא היה נותן שבישתא

א נדרים דף ז' ע"ב סנהדרין דף י"ז ע"א: ב ברכות דף י"ז ע"א מנחות דף ק"י ע"א שבת דף ל"ו ע"א יומא דמ"ב ע"א שבועות ט"ו ע"ב:

חדושי גאונים

רבי אלעזר חלש עאל לגבי' ר' יוחנן חזי דהוה קא גני בבית אפל וכו'. המאמר הזה תמוה מאוד א' דאין סברא כלל מחמת גלוי הזרוע יפול נהורא. ב' דאין שייכות לבכות על השופרא דבלי בעפרא. ונראה לפי עניות דעתי לפרש דתזיא דהוי קא גני בבית אפל היינו שהיה חלש מאד שלפי חולשתו היה נראה לו שודאי מיתתו וקבורתו לא יאחר ומקום הקבורה מכנה לבית אפל. אזיל גליא לדרעא ונפל נהורא. פירוש כי הלדיקים באים בכח מעשיהם כמו שאמר הקב"ה גוזר גזירה והלדיק מבטלו והפייטן יסד כי הם בזרוע באו עדיך וזהו כוונתו כאן שגליא לדרעא ונפל נהורא. כלומר שגילה כוחו בתפלתו כענין חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר איני זז מכאן ובכח מעשיו ותפלתו נפל נהורא דהיינו שהתחיל לשוב לאיתנו: (אמת ליעקב):

ר"ה הוה ליה ת' דני דחמרא כו' ליעיין מר במילי' כו' ומי חשידנא בעינייכו כו'. הדקדוק מבואר האם נעלם מר"ה מקרא מלא אין לדיק בארץ אשר יעשה טוב כו'

אהבת איתן

ר' אלעזר חלש כו' א"ל אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת כו'. ולכאורה תמוה למימר הכי דר"א שהיה תלמידו של ר' יוחנן לא למד תורה הרבה. ובאמת הרגיש בזה רש"י ז"ל

לן דלא יהיב מר שבישא לאריסיה אמר להו מי קא שביק לי מידי מיניה הא קא גניב ליה כוליה אמרי ליה היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעים אמר להו קבילנא עלי דיהיבנא ליה. איכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא ואיכא דאמרי אייקר חלא ואזדבן בדמי דחמרא:

טו שם תניא אבא בנימין אומר על ב׳ דברים הייתי מצטער כל ימי על תפלתי שתהא לפני מטתי. ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום. [על תפלתי שתהא לפני מטתי] מאי לפני מטתי אילימא לפני מטתי ממש והאמר רב יהודה אמר רב (ואמרי לה) [ואיתימא] ריב״ל (ואמרי לה במתניתא תנא אבא בנימין אומר) מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הכותל שנאמר (ישעיה לח) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה׳. לא תימא לפני מטתי אלא אימא סמוך למטתי. ועל מטתי שתהא נתונה [בין צפון לדרום] דאמר רבי חמא בר׳ חנינא ואמרי לה אמר רבי יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים שנאמר (תהלים יז) וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים. רב נחמן בר יצחק אמר אף אין אשתו מפלת נפלים כתיב הכא [וצפונך] תמלא בטנם וכתיב התם (בראשית כה) וימלאו ימיה ללדת [והנה תומים בבטנה]. תניא אבא בנימין אומר שנים שנכנסו להתפלל וקדם א׳ מהם להתפלל ויצא ולא המתין

רש״י

בי יודיעני: שבישא. חלקו בזמורות הגפן שחותכין מהם בשעת הזמיר ותנא (ב״מ דף ק״ג.) כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות ובקנים. שריגים מתורגם שבשין: מי שביק לי מידי מיניה. וכי אינו חשוד בעיניכם שהוא גונב לי הרבה יותר מחלקו: בתר גנבא גנוב וכו׳. הגונב מן הגנב אף הוא טועם טעם גניבה: סמוך למטתי. כל ימי נזהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי עד שאקרא ק״ש ואתפלל. [וכתבו בתוספות שמותר לעסוק בתורה קודם תפלה]: צפון לדרום. ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום. ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות: וצפונך. לשון צפון וסיפיה דקרא ישבעו בנים: תמלא בטנם. תמלא ימי הריונם:

טורף

תוספות

דינא. הרבה צדיקים יש שלוקין בגופן ובממונם אלא הם יודעים שלא היה נותן שבישא לאריסיה והיו רוצים לרמוז לו שלא יעשה עוד: שלא יהא דבר חוצץ. אבל מלתא דקביעא כגון ארון ותיבה אין זה הפסק אבל מטה נראה שאין זה קבוע: ולא המתין כו׳. פר״ת דזה היה להם בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדה ולכך בלילה יש להמתין והר״י היה מאחר תפלתו ומאריך עד שילאו כולם ואם בתוך כך היה שום אדם בא בבהכ״נ היה מעיין בספר עד שגמר תפלתו ונאה להחמיר אף לנו:

מהרש״א

תענית יין הרבה כ״כ בת׳ דהי שכולם תקיפו ודאי דין שמים בהשגחה הוא וע״כ א״ל ליעיין מר במילי׳ לפשפש במעשיו ע״כ: בתר גנבא גנוב וטעמא טעים. נראה לפרש המשל הזה ע״פ הדין ששנינו בר״פ מרובה אין הגונב אחר הגנב משלם כפל וד׳ וה׳ וז״ש דהגנב עצמו גם שמים גנובים ימתקו אינו טועם לו שהוא ירא לשלם כפל ד׳ וה׳ תחתיו בטובח ומוכר אבל הגונב מן הגנב גם שהוא חייב לשלם הקרן טועם לו וגנובים ימתקו לו כיון שלא ירא לשלם כפל וד׳ וה׳ גם שאין המשל הזה דומה ממש לעובדא דרב הונא שהוא נוטל את שלו לפי דעתו מ״מ לפי מאי דשמיע להו ולא הוה חשוד להם הוה קלת בדומה וק״ל: אלא אימא סמוך למטתי וכו׳. פירש״י בשחרית מיד בקומו התפלל וקרא ק״ש וק״ק למה תלה הדבר בסמוך למטתו דהא אם השכים לעמוד קודם עמוד השחר לא היה מתפלל וקרא ק״ש סמוך למטתו וע״ק דמימרא זו לא שייכא הכא בפר׳ זה דע״כ לא איירי אלא בתפלת ק״ש של ערבית גם אינו דומה שהגיה דבריו שלא אמר כלל לפני מטתי ולולי פירושו נראה דנסמכו הדברים שאמר אח״כ ושתהא מטתי נתונה כו׳ ובפי׳ תר״י ע״ד הרוצה להחכים ידרים ולהעשיר יצפין כו׳ ע״ש באורך שיש לאדם להתפלל ולצדד לצפון או לדרום דהיינו שיתן לו הש״י בנים חכמים בתורה ועשירים וז״ש אלא אימא לפני מטתי היינו סמוך לשכיבה בלילה התפלל מקודם על שיתן לו הקב״ה בנים ושתהא מטתו נתונה בין צפון כו׳ על שני דברים התפללתי שיהיו בני אלה הנולדים לי חכמים ועשירים ושאמר דהוויין לו בנים זכרים כו׳ הלשון משמע דהיינו ממילא כשתתקבל תפלתו שיהיו חכמים בתורה ועשירים ממילא יהיו זכרים דבאשה לא שייכא

הרי״ף

דלא עביד קודשא בריך הוא בלא דינא מ״מ מדקדק עוד לדון מדה כנגד מדה ולז״א מי חשיד דעביד דינא עושה הדין הישר בלא דינא מכוונת כנגד חטאו וכן פקד ה׳ על רב הונא ביין לפי שחטא עם אריסו בזמורות הכרם:

עין יעקב

והוא לא היה חשוד בעיניו להיות מתגאה א״ל שהוא עצמו יפשפש במעשיו וכדאמר רב הונא עצמו לעיל הרואה יסורין באים עליו יפשפש במעשיו:

על שני דברים הייתי מצטער וכו׳. הא דאיצטריך להצטער על זה שלא הבחירה בידו

עץ

צריך לחזור בי. יודיעני: שבישא. שריגים מתורגם שבישין: מי קא שביק ליה מידי מיניה. וכי אינו חשוד בעיניכם שהוא גונב לי הרבה יותר מחלקו: בתר גנבא גנוב. הגונב מן הגנב אף הוא טועם טעם גניבה:

טו ועל מטתי שתהא נתונה. בין צפון לדרום. נראה דבזה שייך ג״כ לשון הייתי מצטער. משום הא דקאמר בין צפון לדרום לאו אצפון ודרום ביתו קאמר. אלא דבעינן נמי שיהא בצפון ודרום העולם ממש שלא יהא מטתו נוטה כלל לא לצד מזרח ולא לצד מערב בשום ענין משום כבוד השכינה ודבר זה אינו מזדמן בנקל שיהא צפון ודרום ביתו מכוון כנגד צפון ודרום העולם כדאיתא בפרק כילד מעברין (פני יהושע): שלא יהיה דבר חוצץ. אבל מילתא דקביעא כגון ארון ותיבה אין זה הפסק. אבל מטה נראה שאין זה קבוע (תוספות): אלא אימא סמוך למטתי. פי׳ שלא יעשה מלאכה בעמדו ממטתו עד שיתפלל. ורש״י פירש שגם לתלמודו אין לו להפסיק. ותימא מגלן הא. ואפשר דמיירי באדם שמתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבית הכנסת דאיכא למיחש דלמא מיטריד בגירסתיה ויעבור זמן ק״ש ותפלה (רבינו הרא״ש). והקשה המעדני י״ט למה לא כתבו הרי״ף והרא״ש הדין שלא יתפלל אדם סמוך למטה. ולי לא קשה דתוס׳ כתבו אבל מטה נראה שאין זה קבוע עכ״ל. ולכאורה הא מוכח הוא מהגמרא שמטה אינו קבוע מדפריך הגמרא אלימא לפני מטתו ממש והא אמר יהודה אמר רב כו׳ מנין למתפלל שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנאמר כו׳. אך יש לומר דלעולם מטה שהיא לשכיבה הוי קבוע. ומ״מ מקשה הגמרא שפיר. וליכא לתרוצי דהא מטה מקרי קבוע. דא״כ מה היה מתפאר כל ימי הייתי מצטער ר״ל הייתי נזהר כו׳ מה זה זהירות. שלא יותר טוב היה אם היה מתפלל אצל הכותל ממש. וזהו שהקשה

יוסף

הגמרא והאמר רב יהודה כו׳ מנין למתפלל שלא יהיה דבר חוצץ כו׳ וא״כ יותר טוב שלא יהיה שום דבר חוצץ ואפילו דבר קבוע. וא״כ למה הצטער אבא בנימין שתהיה המטה חוצץ בינו לבין הכותל. לכן מוכרח הגמרא לתרץ שפירושו סמוך למטתו. וזהו שמספקא להו לתוס׳ וכתבו שנראה שאין זה קבוע משום דמפשטי׳ דלישנא דגמרא משמע שאין נקרא קבוע וחוצץ. ולכן נ״כ לא הביאו הרי״ף והרא״ש משום שאין האיסור מוכרח: כל הנותן מטתו בין צפון לדרום. פרש״י ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום. אבל בל״ח מצאתי שכתב דראשו לצפון דוקא בעינן. והיינו דנקיט צפון קודם לדרום אף שדרום ימין: הויין ליה בנים זכרים. משמע מלשון זה דלאו משום איסורא קאמר אלא כי היכי דלהוויין ליה בנים זכרים. אבל הרמב״ם כתב אסור לאדם לעולם שיפנה או שישן בין מזרח למערב. וכתב הב״י בא״ח סימן ג׳ דהרמב״ם מפרש דאבא בנימין משום איסורא היה מצטער. ומייתי מדרבי חמא שנותנין שכר טוב לנזהר בדבר. עוד כתב הב״י דמדברי הרמב״ם נראה שאפילו האדם לבדו אסור לישן בין מזרח למערב. אבל התוס׳ כתבו כאן דוקא כשישן עם אשתו מפני שהשכינה שורה בין מזרח למערב והיה הדבר גנאי לשכב אצל אשתו מפני השמים עכ״ל. אבל הפרישה פירש דברי הרמב״ם דדוקא בתשמיש קאמר. ויישן דומיא דנפנה שהוא דבר מאוס ומגונה טפה סרוחה ע״ש: וצפונך. לשון צפון. וסיפיה דקרא ישבעו בנים: תמלא בטנם. תמלא ימי הריונם: שנים שנכנסו להתפלל. ה״ה אם הרבה נכנסו אע״פ שלא נכנסו ביחד. אותם הנשארים אחרונים יש לאחד להמתין לחבירו (הס״ר יונה): ולא המתין לחבירו. פי׳ הטור בסימן צ׳ דהיינו בלילה. ור״י היה ממתין אף בביהכ״נ שלנו שהם בעיר ואף ביום. וכתב הא״ר משמע שראוי להחמיר

אף

[עי׳ ח״א] דלית

חדושי גאונים

וכן הלשון לעיין מר במליה יותר הוה להו למימר ליעיין מר בעובדיה. אבל

אהבת איתן

לאריסא. ולפ״ד אינו מיושב הלשון מי חשיד קוב״ה דמשמע דלעולם אינו מענש לצדיק בלא חטא פי׳ בעונש דממון כהך עובדא דר״ה. ונראה דתליא בשני התירוצים שבתוס׳ בב״מ (דף ע״א) דאמרי׳ התם כספו לא נתן בנשך גו׳ עושה אלה לא ימוט לעולם הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין. ופריך והא קחזינן דלא מוזפי ברבית ומתמוטטין א״ר א הללו מתמוטטין ועולין והללו מתמוטטין ואינן עולין. והקשו התוס׳ מאי קושיא והא קחזינן דלא מוזפי כו׳ דלמא משום שאר עבירות הכתובים שם בפסוק מתמוטטין. ותירצו בתי׳ א׳ דפריך דהוינן צדיקים גמורים נמי מתמוטטין. א״כ לר״ט פריך דדריש סוף מכות עושה אלה עושה אחת מכל אלה לא ימוט עכ״ל. ונראה דהתוס׳ כאן לא הוצרכו לזה רק לפי תי׳ א׳ בתוס׳ שם דאף צדיק גמור מתמוטט. אבל לתי׳ ב׳ דהעושה אחת מאלה לא ימוט וא״כ משמע דכי משני דלפי שעה מתמוטטין הך דלא מוזפי ברבית היינו משום שאר עבירות הכתובים שם אבל צדיקים גמורים אין מתמוטטין כלל אף לפי שעה וכ״כ הרי״ף שם בע״י בהדיא. וא״כ א״ש הא דכאן וא״צ לדוחק שכתבו התוס׳. ונמשכו התוס׳ כאן אחרי התי׳ הראשון שם דבחולין (דף פ״ו) משמע דגם צדיק גמור אפשר שיתמוטט וילקה בממונו גבי ר׳ חייא דנפל ליה יאניבא בכיתני׳ ולא אהני לי׳ זכותא לדידיה:

דלא יהיב מר שבישא לאריסא. הא דלקה בממון מתמת זה י״ל עפ״י הא דאי׳ בספ״ב דסוכה דעל עסקי שכר שכיר נכסי בע״ב יורדין לטמיון:

א״ד אייקר חלא

לחבירו טורפין לו תפלתו בפניו שנאמר (איוב יח) טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר (שם) ויעתק צור ממקומו. ואין צור אלא הקב"ה שנא' (דברים לב) צור ילדך תשי. ואם המתין לו מה שכרו [דף ו] אמר רב (אסי) [יוסי] בר' חנינא זוכה לברכות הללו שנא' (ישעיה מח) לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגו' ויהי כחול זרעך וגו':

טז שם תניא אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני א המזיקים אמר אביי אינהו נפישי מינן וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא. א"ר הונא כל חד וחד מינן אלפא משמאליה ורבותא מימיניה שנאמר (תהלים צא) יפול מצדך אלף (בב"ר משמע דכך אלף לשמור מן המזיקין) ורבבה מימינך. אמר רבא האי דוחקא דהוי בכלה מינייהו הוי. הני ברכי דשלהי מנייהו (הוי) הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו. הני כרעי דמנקפין מינייהו. האי מאן דבעי למידע להו לייתי קיטמא נהילא ונהדר אפורייה ובצפרא חזי כי כרעי

רש"י

טורף נפשו באפו וגו'. לך אומר אשר גרמת לטרוף נפשך (באפך) [בפניך] ומאי הנפש זו תפלה כמו שנאמר (שמואל א א) ואשפוך את נפשי לפני ה': הלמענך תעזב ארץ. וכי סבור היית שבשבילך שילאת (מבהכ"נ והנחת חברך) תסתלק השכינה ויעזוב את חברך המתפלל לפניו: לוא הקשבת. לשון המתנה היא: למצותי. בשביל מצותי (שצויתי) [אשר צויתי] לגמול חסד: לראות. את כל השדים העומדים לפניו: כי כסלא לאוגיא. כשורת חפירה המקפת את העוגה שעושין תחת הגפנים [כמו ששנינו (מ"ק דף ב'.) אין עושין אוגיות לגפנים לאסוף שם מים להשקות הגפן]: כסלא. הוא תלם של מענה המקפת סביב סביב את תל העוגה והגפן נטועה בתל [ובריש נדרים (דף ו':) הדין אוגיא להוי פיאה]: האי דוחקא דכלה. (שבת נקראת כלה) פעמים שבני אדם יושבים רווחים ביום שבת שבאים לשמוע הדרשה ודומים להם כיושבים דחוקים: [הני]: ברכי דשלהי. ברכים עיפים: הני מאני דרבנן דבלו. בגדי התלמידים שבלים מהרה והם אינם פני מלאכה שיבלו בגדיהם: מחופיא דידהו. המזיקים באים ויושבים אצלם ומתחככים בהם: חופיא. לשון חופף [ומפספס (שבת דף נ' ע"ב) פרייר בלע"ז]:

שליתא

מהרש"א

חכמה כדאמרינן דאסור ללמדה תורה ולא שייכא בה עשירות דמזלא אזיל לפי מזל האיש כמ"ש בנדה נקבה נקיה באה כמפורש שם ברפ"ק דסוטה בחידושינו ע"ש ומייתי לה מהאי קרא ממתים ידך ה' וגו' פירש"י ולפוקך לשון לפון וסיפיה דקרא ישבעו בנים עכ"ל והוא דחוק שלא הזכיר רק לפון גם בנים משמע נמי נקבות כדאמרי' במסכת יבמות ונראה לפי דרכנו דהאי מזמור בתפלת לילה דסמוך לשכיבה מדבר כמ"ש תפלה לדוד וגו' בחנת לבי פקדת לילה וגו' ומסיים בו ממתים ידך ה' וגו' שהוא מלשון אנשים שיתן לו זרע אנשים שיהיו חלקם בחיים דהיינו בתורה כמ"ש כי היא חייך גם בעשירות דהיינו ולפונך תמלא בטנם וישבעו בנים וגם יניחו יתרם לעולליהם מתוך עשירות ואמר דוד ברוח הקודש על ידי תפלה זו שבלילה קודם שכיבה אני בצדק אחזה פניך ואשבעה בהקיץ משינתי זה ממה שחזיתי תמונתך ברוח הקודש בלילה ושוב ראיתי בערוך בערך תפל שפירש בזה ג' פירושים ואתפילת ערבית ק"ש וק"ל: טורפין וגו'. כענין שאמרו שיש מלאכי רחמים המביאים תפלת אדם לפניו יתברך ואם אין אדם זוכה לכך יש מלאכים אכזרים ומקטרגין וטורפין את תפלתו ומונעים אותה מלהגיע לפניו יתברך וז"ש טורף נפשו זו תפלה כפרש"י באפו דהוא מלאך האכזרי הנקרא אף כמו שאמרו בנדרים והוא מדה כנגד מדה מה שהוא גורם לחברו שהוא חרד בתפלתו ונטרפת ואמר הלמענך תעזב גו' כפרש"י ועניננו שאתה חושב שלמענך שילאת לא יהיה עוד משגיח על היחיד שבב"ה והיינו תעזב הארץ כמ"ש ברשעים שאומרים עזב אלהים את הארץ ואמר ולא עוד כו' שנאמר ויעתק צור ממקומו ואין מקומו אלא בישראל כמ"ש בכל צרתם לו צר שהשכינה עמהם בכ"מ שהם וק"ל: לוא הקשבת למצותי וכו'. עיין פרש"י שהוא דחוק ובתר"י בשם י"מ למצותי מלשון צוות וחבורה ויהיה פי' לוא הקשבת שהיית ממתין ומקשיב לענות אמן על כל ברכה שתשמע מחברך צוות לך בב"ה יהיה שכרך כנהר שלום גו' ועי"ל דסמך בהך דרשה אקרא דלעיל מיניה דכתיב ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך גו' דהיינו שתועיל לחברך להציל מסכנה מדריכך בדרך תלך דהיינו שהולך בב"ה בדרך שהלכת ועי"ז לוא הקשבת למצותי זאת ויהי כנהר וק"ל: ובצפרא כו'. דבלילה כשאדם שוכב על מטתו שכיחי מזיקים טפי כמ"ש לא תירא מפחד לילה גו' מדבר באופל גו' כי הרוחות מתדבקין באדם ביותר בלילה בעת השינה כדאמרינן בפרק הרואה דיש חלומות בלילה בשינה על ידי שדים ומזיקים וק"ל:

הכותב

[מבאן יראה כי מצדך אלף ורבבה הם מזיקין. ובב"ר אמר ר' יצחק שהם מלאכים לשמירה ממזיקין וראוי להסכים שני המאמרים האלה ובמס' שבת פרק כל כתבי כתבתי אותו מאמר על כל האומר ויכלו שני מלאכים מלוים אותו ע"ש ויתוקן זה]:

עיון יעקב

ומי מעכב על ידו שלא לעשות כן. וכ"ל לפי שבימי נערותו לא עשה אלו ב' דברים מפני חסרון ידיעתו עד עתה ע"כ היה מצטער כל ימיו על עבר. או י"ל שאם לפעמים ע"י אונס לא היה יכול לעשות כן ועל זה היה מצטער: גורם לשכינה שתסתלק מישראל. עיין בתוס' דוקא בזמניהם שבתי כנסיות היו בשדה. וי"ל הטעם על מה שמסתלק השכינה לפי שישראל קדושים הם ויש בהם ג' סימנים ביישנים רחמנים גומלי חסדים לכך השכינה שורה עליהם וזה שמעיז פנים נגד חבירו ולא המתין עליו נסתלק הבושה גם יש בו מדת אכזריות שאינו מרחם על חבירו והניחו לבדו בסכנה וגם מונע הגמילות חסד מחבירו וכפרש"י ד"ה למצותי וכו' לכך גורם לשכינה שתסתלק מישראל ולהיפך בשממתין על חבירו מתברך בג' ברכות כנגד ג' מדות טובות אלו שיש בו כדכתיב ויהי כחול זרעך וגו' כנהר שלומך וצדקתך כגלי ים:

אינהו נפישי מינן. מדקאמר רק דנפישי מינן מכלל דפליגי אהא דרב הונא דבסמוך דאמר דכל חד וחד מינן אלף מזיקין משמאלו ורבבה מימינו וצ"ל דס"ל דהאי פסוקא יפול מצדך אלף ורבבה מימינך הפי' כדאי' בב"ר פ' נשא פ' י"ב דף רמ"ז ע"א דקאי אמלאכים שהם שומרים את האדם ע"ש: וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא. ואפשר דזהו פי' הפסוק בתהלים סביב רשעים יתהלכון אלו מזיקין לפי שכרום זולת לבני אדם כדדריש לקמן אלו דברים שעומדים ברומו של עולם זהו תפלה ובני אדם מזלזלים בה ועי"כ נדבקין בו המזיקין: אמר רבא האי דוחקא דהוי בכלה מינייהו הני ברכי דשלהי מינייהו וכו'. נראה דאתא לאשמועינן בכל זה שאם אירע לאדם א' מאלו יאמר שיר של פגעים ויהי נועם להגין עליו מן המזיקין:

ענף יוסף

האי דוחקא דהוי בכלה מינייהו הוי. ופרש"י מן השדים. ותמוה הוא מאי בעי שדים אצל הדרשה. ואפשר להמליץ בזה כי כמה אנשים הולכים לשמוע הדרשה. ומי שהולך כדי לקיים ודאי הוא טוב. ואולם מי שהולך ואין דעתו לקיים אדרבה מגרע גרע. כי מע"קרא היה שוגג ועכשיו נעשה מזיד. וא"כ כיון שהולך שלא ע"מ לקיים. טוב לו לישב בביתו ויהיה נידון כשוגג. אך גם זה מפיתויי היצר וגונדא דיליה. שילך לשמוע כדי שיהיה מזיד. ובזה אפשר ר"ל האי דוחקא דהוי בכלה שיש אנשים שבאים לשמוע ולא לשמור ולקיים אשר ישמעו. א"כ אדרבה מגרע גרע. ולזה אמר מינייהו. שהשדים שהם מכת הס"מ הוא היצה"ר הם מסיתים אותו שילך. כדי שיהא נידון כמזיד (מלא העומר):

עץ יוסף

אף שבא בסוף שידע שלא יוכל לסיים עמהם תפלתו. מ"מ ימתינו עליו. וכ"מ בל"ח עכ"ל: טורפין לו תפלתו בפניו. שהמלאך האכזרי הנקרא אף טורף תפלתו ומונע אותה מלהגיע לפניו יתברך. שנאמר טורף נפשו זו תפלה. באפו דהוא מלאך אכזרי הנקרא אף. והוא מדה כנגד מדה. שהוא גורם לחברו שהוא חרד בתפלתו ונטרפה. ואמר הלמענך תעזב ארץ וכי סבור הייתי שבשבילך שילאת מבה"כ והנחת חברך תסתלק השכינה ויעזוב את חברך המתפלל לפניו: ויעתק צור ממקומו. ואין מקומו אלא בישראל כמ"ש בכל צרתם לו צר שהשכינה עמהם בכ"מ שהם: לוא הקשבת. לשון המתנה הוא: למצותי. בשביל מצותי שצויתי לגמול חסד (רש"י):

טז לראות. את כל השדים העומדים לפניו: כי כסלא לאוגי'. כשורות החפירה המקפת את העוגה שעושין תחת הגפנים. כסלא היא תלם המענה המקפת סביב כל העוגה והגפן נטועה בתל: דהוי בכלה. שבת נקראת כלה. פעמים שבני אדם יושבים רווחים ביום שבת שבאים לשמוע הדרשה. ודומה להם כיושבים דחוקים: ברכי דשלהי. ברכים עיפים: הני מאני דרבנן דבלו. בגדי התלמידים. שבלים מהרה. והם אינם בני מלאכה שתבלה בגדיהם. הוא מחופיא דידהו. המזיקים באים ויושבים אצלם ומתחככים בהם. חופיא לשון חופף ומפספס (שבת דף נ' ע"ב):

שליתא

יד יוסף

א כדאיתא בדברים רבה פ"ד ובתנחומא סדר משפטים סימן י"ט וסדר עקב. זוהר סדר וירא דף ק"ח שוח"ט מזמור י"ז ומזמור כ"ה אין בית רובע בחללו של עולם שאין בו כמה אלפים מזיקין כו' ע"ש. ועיין במדרש כונן פ' כ"א:

חדושי גאונים

הענין אם אנחנו רואים א' עושה דבר שלא כהוגן כי אחרים הזהירו עליו. אין לנו עליו כל כך תפיסה להוכיחו על פניו מדוע תעשה כה. הלא פלוני ופלוני הזהירו שלא לעשות יענה ויאמר מי שמוהו לרב ודיין עלי וכי מוזהר אני לשמוע בקולו אינני חושש לדבריו אבל אם הוא בעצמו אמר והזהיר זה הדרך אשר ילכו בו ואח"כ ראינו שאינו מקיים כדבריו יחשב לנו לפושע אחר שהוא בעצמו הזהיר הוא נאה דורש ואינו נאה מקיים. והנה בכאן ר' הונא אשר נענש בחמיצת היין הוא בעצמו בעל המאמר אשר אמר במאמר הקדוש אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש כו' לזאת כאשר באו רבנן לשיולי ביה אמרו ליה ליעיין מר במלי' ר"ל הסתכל אתה במאמריך אשר אתה אמרת אם רואה אדם כו' יפשפש במעשיו. ומדוע לא תעשה כדבריך. ע"ז השיב ומי חשידנא בעינייכו. לפושע אחר כי אני בעצמי הזהרתי לפשפש היתכן שאהיה אני עובר ע"ז וכודאי פשפשתי כדברי. ע"ז השיבו. ומי חשיד הקב"ה וכודאי לא פשפשת יפה יפה. וכן היה האמת כי מצא עון בתוכו דלא יהיב שבישא לאריסיה (רע"פ): א"ר ר' בנימין אלמלי נתנה רשות לעין לראות כו'. יבואר עפ"י מד"ר פ'

אהבת איתן

ואיזדבן בדמי חמרא. ונראה דזה גדול. וכה"ג אי' ברבה פ' נח פל"ס: ולא מבעי' למ"ד בשבת

רש"י

שליתא דשונרתא. שליית הולד של חתול נקבה: בוכרייתא. הבכורה לאמה. [בת בוכרתא] ואף אמה היתה בכורה: ולימלי עיניה מינה. ישים ממנו מעט בעינו. כל לשון נתינה בעין קורא בל' גמרא [לשון] מלוי לפי שבדבר מועט הוא מלא: גובתא דפרזלא. קנה חלול של ברזל: וליחתמיה. לקנה: בגושפנקא דפרזלא. בחותם של ברזל דבמידי דלייר וחתים לית להו רשותא [כדאמרינן בכל הבשר בשחיטת חולין דף ק"ה:] במקום רנה. בבהכ"נ ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בנעימות קול [ערב]: בעדת אל. בבית מועד שלו: ומנין לעשרה וכו'. עדה קרויים עשרה שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו' (במדבר י"ד) יצאו יהושע וכלב: בקרב אלהים ישפוט. ואין בית דין קרויים אלהים אלא בג' [בפ"ק דסנהדרין]: ויקשב ה' וישמע. ממתין

גמרא

דתרנגולא. האי מאן דבעי למחזינהו ליתי שלייתא דשונרתא אוכמתא בת אוכמתא בוכרייתא בת בוכרייתא וליקלייה בנורא ולישחקיה ולמליה לעיניה מיניה וחזי להו ולשדייה בגובתא דפרזלא ולחתמיה בגושפנקא דפרזלא דלמא גנבי מיניה ולחתום פומיה כי היכי דלא ליתזק. רב ביבי בר אביי עבד הכי [חזא] ואתזק ובעו רבנן רחמי עליה ואתסי:

יז שם א תניא אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנא' (מ"א ח) לשמוע אל הרנה ואל התפלה (אשר עבדך מתפלל לפניך בבית הזה) במקום רנה שם תהא תפלה. אמר רבין בר [רב] אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מצוי בבה"כ שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל. ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל. ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר (שם) בקרב אלהים ישפוט. ומנין לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנא' (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו (קדושין מ"א וע"ש מהרש"א) מאי ולחושבי שמו. אמר רב אשי אפילו חשב אדם לעשות מצוה

מהרש"א

במקום רנה כו'. ובפרק אין עומדין דרשינן מהאי קרא שיקדים שיר ושבח ואח"כ ישאל אדם צרכיו ועניינו חדא הוא דכיון דלא ישאל אדם צרכיו אלא לבתר רנה ושיר ועיקרו בבה"כ כפירש"י ע"כ לא ישאל גם צרכיו אלא שם בבה"כ היינו בהסם בני אדם להתפלל בביתו אבל מי שיש לו מקום קבוע ללמוד תורה יש לו להתפלל שם כדאמרי' בר' אמי ור' אסי דהוו מצלי ביני עמודי דהיינו בית המדרש שלהם וקדושתו טפי מקדושת בית הכנסת וק"ל: ומנין לי' כו' ומנין לג' כו'. כל הני מילי די' וג' וב' וא' משנה שלימה היא בפ"ג דאבות ומייתי לה מהני קראי אלא דמייתי לה כולהו לענין עוסק בתורה ואפשר דאילו לא נאמר קאמר התם אבל הכא בשמעתין מצריך צריכי לכל הני קראי כדקאמר וכי מאחר דאפי' חד תרי מבעיא כו' הולרך כל חד וחד למלתיה מיהו הא דמוסיף התם ומנין אפי' ה' שנאמר ואגודתו על ארץ גו' לא מצריך ליה הכא והביאור גבי עשרה המתפללין אמר אלהים נצב כביכול שהוא עומד שם עם המתפללים דאסור לישב תוך ד"א של המתפלל וגבי ג' בדין שהדיינים מצותן בישיבה קאמר נמי בקרב

הכותב

תוספות

[במקום רנה שם תהא תפלה] כתוב להלן בפרק זה רבי אמי ורבי אסי אף ע"ג דהוי להו תליסר בתי כנסיות בטבריא לא הוו מצלו אלא ביני עמודי היכי דהוו יתבי וגרסי. וכפי ההוראות זה סותר למ"ש אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת ועוד יקשה באמרו במקום רנה שם תהא תפלה שיראה כמערכה על הדרוש כי המתפלל בביתו ואינו רוצה לילך לב"ה לתפלה כן יעשה אל הרנה שלא ירצה לילך לב"ה לא אל הרנה ולא אל התפלה (ונראה) [וכאשר נשגיח על מאמר קצר שאמר רש"י כדרכו יתוקן כ"ז ונעמוד על כוונת אבא בנימין] שבא להזהיר אל מי שיחשוב כי הלא טוב לו כדי להתבודד בתפלתו לעשות לו בביתו עליית קיר קטנה ושם יתבודד וישאל מלפניו יתברך צרכיו המיוחדים לו. ואמנם גלוי ומפורסם אצלו כי בכל עת אשר יחפוץ לומר זמירות ותשבחות בחבורת אחרים כמנהג המשוררים יתחייב לילך לבית הכנסת. לבטל זאת הסברא אמר במקום רנה שם תהא תפלה כפי פרש"י ובזה אין סתירה כלל לדברי רבי אמי ורבי אסי דלא הוו מצלו אלא היכא דהוו גרסי כי גם שם לא היו מתפללין ביחיד אלא בחברת תלמידיהם כי רבים הם [ואותם בתי מדרשות שלהם היו קבועות ללמוד בהם הלכה ולא מקרא או אגדה בלבד] והיו יותר חשובים בעיני השי"י יותר מכל בתי (כנסיות)

הרי"ף

בבית הזה במקום רנה שם תהא תפלה. ויש לדקדק מנא לנו לדרוש במקום רנה שם תהא תפלה ולא דרשו במקום תפלה שם תהא רנה אמנם דקדקו בכתוב שנכנס בב' לשמוע אל הרנה ואל התפלה ויצא בחתת אשר עבדך מתפלל ולא אמר אשר עבדך מרנן ומתפלל לפניך ועוד חזר ואמר להיות עיניך פקוחות אל הבית הזה וגו' לשמוע אל התפלה אשר עבדך מתפלל ולמה לא הזכיר כאן אל הרנה אלא ודאי שלא הזכיר הרנה אלא לומר שהתפלה תהיה במקום הרנה בב"ה ודקדק לומר לשמוע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה ושמעת אל תפלת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה דקשה דפתח בתפלת יחיד התפלה אשר יתפלל עבדך ויצא בתפלת צבור אשר יתפללו עמך ישראל אמנם כאן רמז שבזמן שיש תפלת צבור שהיא נשמעת בכל זמן ובכל שעה אז תתקבל ג"כ תפלת היחיד אשר יתפלל לאלהיו אע"פ שתפלת היחיד אינה רצויה אלא בי' ימים שבין ר"ה ליה"כ מ"מ אגב תפלת הצבור מתקבלת ג"כ תפלת היחיד בכל זמן: מנין שהקב"ה מצוי בב"ה שנא' אלהים נצב בעדת אל ובתר הכי דריש ליה נמי לעשרה שמתפללין שנא' אלהים נצב וגו' נראה דקודם דריש עדת אל שהיא על בית מועד שלו שהוא ב"ה ובתר הכי דריש מ"ש אלהים נצב ולא כתיב אלהים יושב לרמוז על התפלה שהוא מעומד וכביכול אלהים נצב גם הוא מעומד עם המתפללים: מאי ולחושבי שמו. יש לדקדק מה שייכות יש כאן לשאלה זו עם מה שנאמר קודם. ונראה שבא להכריח דהאי נדברו יראי ה' מיירי בד"ת דדלמא

בתורה כי גדולה תלמוד שמביאו לידי מעשה ולס"ק ולחושבי שמו בזה שלומד על מנת לעשות

עיון יעקב

אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. והא דאמרינן לקמן רב אמי ורב אסי מצלי ביני עמודי תירץ הטור דהכא בתפלת יחיד קאמר ומהרש"א תי' דקדושת בית המדרש עדיף מקדושת בית הכנסת ולרבותא קאמר הכא בה"כ. ועוד י"ל דהכא מיירי אף שאינו מתפלל בלשון הקדש רק בלשון שרגילין בני אדם לדבר בלשון ארמי וכיוצא בו כפי לשונם שאז אין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי ואין תפלתו נשמעת אלא בבה"כ ששם השכינה בעצמו לקבל ולשמוע תפלתו אפילו כשמתפללין בלשון ארמי: מתפלל לפניך בבית הזה. אף על גב דפשטא דקרא קאי אבית המקדש מ"מ היה בהכ"נ ובה"מ דנקראין מקדש מעט: במקום רנה. ששם מזמרין שבחו של מקום ומזמורי תהלים משא"כ במקומות אחרים דבטל השיר לאחר חורבן בית המקדש כדאי' פ"ק דגיטין ובסוטה וגם לריך להתפלל אדם מתוך שמחה של מצוה שע"כ שכינה שורה וכדאי' לקמן ריש פ' אין עומדין ובשבת דף ל' ע"ב שם תהא תפלה: שהקב"ה מצוי בביהכ"נ. כי עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות לקבוע בארץ ישראל כדאיתא בפרק בני העיר ולכך נקרא ארץ ישראל מערבא כי הא דאמר ר' אבא פרק ב' דב"ב דף כ"ה שכינה במערב מאי אוריה אויר יה ע"ש והיא ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה לכך תפלתו יותר נשמעת שמה ומש"ה עשרה שמתפללין שכינה עמהם כי כל בי עשרה שכינה שריא וכן אל כביר לא ימאס: שנאמר אז נדברו יראי ה'. כי כל שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר וכו' כדאי' בשבת דף ל"א להכי קאמר אז נדברו יראי ה' דוקא בד"ת משא"כ אם אין בו יראת ה' לא מהני ליה מה שעוסק ונאנס ולא עשאו מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו וע' בחידושינו בקדושין פ"ק דף מ':

עין יוסף

שלייתא דשונרתא שליית הולד של חתול נקבה: בוכרתא. הבכורה לאמה: בת בוכרתא. ואף אמה היתה בכורה: ולימלי עיניה מיניה. ישים ממנה מעט בעיניו. כל לשון נתינה בעין קורהו בלשון גמרא לשון מלוי. לפי שבדבר מועט הוא מלא: גובתא דפרזלא. קנה חלול של ברזל: ולחתמיה. לקנה: בגושפנקא דפרזלא. בחותם של ברזל. דבמידי דלייר וחתים לית להו רשותא כדאמרינן בכל הבשר בשחיטת חולין דף ק"ה ע"ב:

יז אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבהכ"נ. כתב הא"ר בא"ח סימן צ' ס"ק י' וז"ל ודע שאף שיש לו עשרה בביתו ישתדל להתפלל בבהכ"נ. וכן משמע בכה"ג בשם הרמב"ם. מיהו כשרואין שיש בבהכ"נ ברוב עם בלבול ואין אדם שומע לא קריאת התורה ולא תפלה כתב בתשובת הרדב"ז סי' י"ח דעדיף להתפלל בעשרה בביתו עכ"ל: במקום רנה. בבית הכנסת ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב: בעדת אל. בבית מועד שלו שהוא בית הכנסת. שכביכול שהוא עומד שם עם המתפללים. דאסור לישב תוך ד' אמות של המתפלל (מהרש"א): שנאמר בקרב אלהים ישפוט. לפי שהדיינים מצותן בישיבה קאמר נמי בקרב אלהים וגו' כמו שהם יושבין כדמסיק ג' עד דיתבי: ויקשב ה' וישמע. ממתין להם שם: מאי ולחושבי שמו. לכאורה קשה מאי שייכות יש כאן לשאלה זו עם מה שאמר קודם. ונראה שבא להכריח דהאי נדברו יראי ה' מיירי בד"ת. דדלמא הוא בדבר מצוה אחרת. ודריש מדכתיב כאן ולחושבי שמו דמאי ולחושבי שמו ומוקמיה ליה דחשב לעשות מצוה ונאנס שמעלה עליו כאלו עשאה. וכיון דהמצוה נקראת אפילו במחשבה היכי אמר נדברו על המצות כי גם בלא דבור אלא במחשבה בלבד ראה ה'. על כרחך שמ"ש נדברו הוא על דבור התורה שאינה במחשבה

יד יוסף

א ילקוט מלכים רמז קצ"ב:

חדושי גאונים

ראה וז"ל א"ר אבא בר זעירא אין בית רובע בחללו של עולם שאין בו כמה אלפים מזיקין וכל אחד ואחד פרמא (פי' מסוה ומכסה) נתונה בפניו שלא יביט באדם ויזיקו ובשעה שעושין של אדם גורמין מעביר פרמא מפניו והוא מסתכל בו ומזיקו ומנין שנאמר פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו'. וע"ז אמר כאן אלמלי נתנה רשות לעין לראות כלומר לעין של מזיק אין כל בריה וכו'. (מהר"ב סגאון מו"ה שאול ק"ב מווילנא):

אהבת איתן

(דף כ"ג) דשוי ברישי' גרע דלדידי' ודאי עדיף יותר דאין בו שנוי בבריאה. אלא אף למ"ד שם דלא גרע מ"מ כאן עדיף וגדול גם דיותר משום שיש בו ג"כ רעה לאחרים משא"כ בססיא דשבת:

עיני יצחק

תניא אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבהכ"נ שנא' לשמוע אל הרנה וכו' במקום רנה וכו'. ופירש"י ביהכ"נ שהציבור אומרים שם שירות ותשבחות בנעימת קול עכ"ל פי' לפירושו שבביהכ"נ סדרך להתפלל במתינות גם בפסוקי דזמרה ואינם ממהרים לחטוף וכזה יתפעלו לבבם באהבתו וביראתו ית"ש ונקל להם אח"כ לכוון בתפלתם ולכך זוכים ש ת ש מ ע ותתקבל תפלת' אבל המתפללי' בביתם באיזה מנין דרכם לגלגל ולמהר בפסוקי דזמרה ורק בק"ש ובתפלה הם מתונים מפני שזו עיקר החיוב ועי"ז לא יתפעלו להכין לבבם לכוין בתפלתם ולכך לא יזכו להתקבל תפלתם ויחוד לדעת המקובלים שלכן נקראו (זמירות) מפני ש ה ם ג ו ז ל ת ם לזמר ולהכרית המשחיתים והמקטרגים ועי"י זה יזכו שתפלתם עולה למרום בלי מעכב

ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ומנין לאחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו שנאמר (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך. וכי מאחר דאפי' (אחד) [חד] תרי מיבעיא. תרי מיכתבן מלייהו בספר הזכרונות חד לא מיכתבן מליה [בספר הזכרונות]. וכי מאחר דאפי' תרי תלתא מבעיא. מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמ"ל דדין נמי היינו תורה. וכי מאחר דאפילו תלתא עשרה מיבעיא עשרה קדמה שכינה ואתיא. תלתא עד דיתבי:

יח שם אמר (רבין) [רבי אבין] בר רב אדא אמר רבי יצחק א מנין שהקדוש ב"ה מניח תפילין שנאמר (ישעיה סב) נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו ואין ימינו אלא תורה שנא' (דברים לג) מימינו אש דת למו ואין עוזו אלא תפילין שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן. ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתיב (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך [ויראו ממך]. ב ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש. אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין [הני]

רש"י

ממתין להם שם: אשר אזכיר את שמי. אשר יזכר שמי ע"פ מלותי ודברי: אבא אליך. לשון יחיד הוא: מיכתבן מלייהו. כדכתיב ויכתב ספר זכרון [לפניו]: קדמה שכינה ואתיא. קודם שיהיו כל העשרה. אלהים נצב בעדת אל מעיקרא משמע: עד דיתבי. כדכתיב ישפוט בשעת המשפט: ומנין שהתפילין עוז הם לישראל. דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך:

תוספות

חד לא מכתבן. כלומר עם אחרים אבל בספר לבדו נכתבין כדאמרי' וכל מעשיך בספר נכתבין וכ"ש מדה טובה: אלו תפילין שבראש. לפי שיש בהן רוב שם של שדי שהשי"ן כתובה בקמט שבבתים והדלי"ת ברצועות ותימא משבת פרק במה מדליקין (דף כח) דקאמר מן המותר בפיך ולא מפיק רצועות מתורת ה' בפיך ועוד דבפרק בתרא דמגילה (דף כו) קרי לרצועות תשמישי קדושה בעלמא אלא יש לומר אלו תפילין שבראש לפי שהם בגבהו של ראש ונראין דשייך בהו וראו אבל תפילין של יד מכוסים דכתיב לך לאות על ידך ולא לאחרים לאות:

מהרש"א

אלהים גו' כמו שהם יושבין כדמסיק ג' עד דיתבי: שאפי' אחד שיושב ועוסק בתורה כו'. שנא' בכל המקום אשר אזכיר וגו' והכי מפרש ליה לענין עוסק בתורה בכ"מ שאתן לך רשות להזכיר שמי דהיינו בדרך לימוד אבל בענין אחר אסור להזכיר שם שמים דהוה לבטלה וק"ל: תרי מיכתבן מילייהו כו'. לפי ששנים מתוך משא ומתן שלהן בד"ת יבואו ברוב על האמת שניתן ליכתב מילייהו בספר זכרונות לפניו ית' אבל הא' אפשר שיבא לטעות בלימודו ולא ניתן ליכתב: מנין שהקב"ה מניח תפילין כו'. כבר כתבו בזה סוד נסתר אבל אני

הכותב

[כנסיו] שבעולם אבל אם אין להם תלמידים להתפלל בחברתם אע"פ שיהיה לו מקום הגון בביתו מיוחד להתפלל הוא לבדו בהתבודדות גדול לא נכון לעשות כן רק שילך לבית הכנסת:

[מנין שהקב"ה מניח תפילין וכו'] אין ספק שכל מאמר זה הוא דרך חידה ומשל לרמז שכמו שאנחנו מניחין סימנים כנגד לבנו ועטרת לראשנו זכר

הרשב"א

מנין שהקב"ה מניח תפילין וכו'. הרשב"א כתב בספר מיוחד לפרש קצת הגדות וז"ל. דע שיש לחכמים דברים נעלמים רמוזים. במדרשים ובהגדות התומים. ואם נגלו לעיני הסכלים כדברים בטלים. ליודעים חן ולמבינים הם ענינים שכליים. יש מן האגדות שלא נתנו להדרש אלא לבעלי הסודות. בהם רמוז לבעלי חכמה בנין ויסודות. ובהגיעי אצל אלו הרמוז ושיש בהן חין ערך ודבר גבורות. לא אפרש דבר שאין לנו עסק בנסתרות. אך מקצתן יש בהן נסתר ונגלה. כפרי ועלה. פריו קדש יאצר. ויחסן אל בית האוצר. אבל החכמים יניפוהו תנופה. ועלהו לתרופה. ובהגיעי אצלם ארמוז על

עיון יעקב

ונאנס ולא עשאה כאילו עשאה. והא דאמרינן בסוכה דף כ"ח שהגשמים סימן קללה כתג משלו משל לעבד שבא למזוג כוס לרבו כבר ישבתי דבר זה באורך בתשובת שבות יעקב ח' בחלק א"ח סימן י' ע"ש: מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו. והא דאיתא בתענית דף ז' ובמכות פרק ב' חרב על שונאיהם של ת"ח שעוסקין בתורה בד בבד ולא עוד אלא שחוטאין ע"ש י"ל דהתם מיירי באפשר ללמוד בחברותא ולומד ביחידי והכא מיירי בא"א ללמוד אלא ביחידי ועוד י"ל והוא עיקר דהכא מיירי בתורה שבכתב שאי אפשר ללמוד ביחידי כיון שאין צריך פלפול ויחידו וזה שאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי זו תורה שבכתב שהוא בצירוף שמו של הקב"ה וכדכתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו מכאן לברכת התורה כדאי' לקמן אבל הא דתענית מיירי בתורה שבע"פ שצריך חידוד כדקאמר שם ברזל בברזל יחד מה ברזל א' מחדד את חבירו כו' ע"ש:

מנין שהקב"ה מניח תפילין. עיין בהכותב ומהרש"א שפירשו כל זה ע"ד רמז ועוד י"ל דעיקר רמז התפילין כדכתיב והיו לך לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים לכך של יד הוא בתד ביתא לרמז על גלות מצרים שהוציאנו משם ביד חזקה ושל ראש בארבע בתי רמז לד' מלכיות כמו שהוציאנו ממצרים כן יוציאנו מיד ארבע מלכיות ולכך מניח של יד תחלה לפי שגלות מצרים היה מוקדם: (ועוד נ"ל הטעם שמניחין של יד תחלה שהוא נגד הלב להראות שיראת ה' נוגע בלבבו ואז מדה כנגד מדה אח"כ מניחין של ראש להראות כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך משא"כ אם הוא ירא רק לבא מעבירות שבידו אז סר ממנו שם ה' ואין אומות מתייראין ממנו וכ"ל דזה כוונת המדרש רבה שיר השירים דאילו התליפו והניחו של ראש תחלה לא היו מצליחין במלחמה) ולרמז זה גם הקב"ה מניח תפילין להראות אף שהללו עבדו ע"א והללו עבדו ע"א אפ"ה הקב"ה בחר בעם סגולתו כי מי כעמך ישראל וגו' ותפילין של ראש בד' בתי נגד ד' מלכיות לכך לבסוף הכתי כתיב ולתתך עליון על כל הגוים מרמז על גאולה אחרונה שיהיו ישראל עליון על כל עובדי כוכבים: ואין עוזו אלא תפילין שנא' ה' עוז לעמו יתן. שעל ידו יראו כל עמי הארץ ממך כי שם ה' נקרא עליך וגו' להציל מד' גליות כאשר הוציאך מארץ מצרים

הרי"ף

דדלמא הוא בדבר מצוה אחרת ודריש מדכתיב כאן ולחושבי שמו דמאי ולחושבי שמו ומוקמינן ליה דחשב לעשות מצוה ונאנס שמעלה עליו כאילו עשאה וכיון דהמצוה נקראת אפילו במחשבה היכי אמר נדברו על המצות כי גם בלא דבור אלא במחשבה בלבד ראה ה' ומכאן שמ"ש נדברו הוא על דבור התורה שאינה במחשבה אלא בדבור ולכן חזר ואמר ליראי ה' שהוא על אשר נדברו בתורה וחשב לעשות מצוה והא דאמרי' כל המתחיל במצוה ולא גמרה נקראת על שם גומרה ג"ל דנאנס דוקא מעלה עליו כאילו עשאה והתם שלא נאנס וכא אחר וגמרה נקראת על שם גומרה: עשרה קדמה שכינה ואתיא. ותימא דהא מתלתא דיתבי אתיא שכינה ופשיטא דכי הוו י' קדמה להו שכינה וכ"ת דתלתא הוו בדינא וי' בתפלה א"כ מה הקשה וכי מאחר דאפי' תלתא י' מיבעיא הא מיירי בדינא והא בתפלה. ונראה דהכי פריך כיון שלענין הדין הוצרכו ג' כדילפינן בגמרא וכיון שהיו שם ג' הצריכין לענין דינא אמר שהשכינה ביניהם מכאן אנו לומדין לתפלה שצריכה להיות בי' כי בודאי כיון שיש שם י' שהוא מנין הצריך לתפלה שתהיה השכינה שם ומשני דלא דמי דלענין הדינין לא אתיא שכינה עד דיתבי אבל בתפלה שצריך י' קדמה שכינה קודם שיהיו שם כל הי' כנ"ל בדוחק ואין לפרש י' דקדמה שכינה מיירי כשבאו כל ה' בבת אחת להתפלל במקום אחד קדמה להו שכינה ולא איירי כשבאו ג' בתחלה ואחר כך השלימו י' הא ליתא מפירש"י שכתב קדמה שכינה ואתיא קודם שיהיו שם כל ה' משמע דאיירי כשהם מתקבצים ובאים זה אחר זה קודם שיהיו שם כל הי' שעדיין לא באו כולם קדמה שכינה. אבל יש לתרץ דתלתא לא אתיא שכינה עד דיתבי ועבדי משפט כדכתיב בקרב אלהים ישפוט בשעת המשפט אבל תלתא דיתבי ולא עבדי משפט לא אתיא שכינה ומ"מ כשמתקבלים י' אע"פ שעדיין לא התפללו קדמה ואתיא שכינה:

ומנין שהתפילין הם עוז לישראל וכו'. מה שחידש רש"י על לשון הגמרא הוא כי הגמרא הביא

ענף יוסף

[מנין שהקב"ה מניח תפילין כו'. פי' רב האי גאון ז"ל זה לשונו הכי פירשו רבנן שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין והנחת תפילין ולימדו במראית העין כדרך שלמדו מעשה המשכן שנאמר ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ככל אשר אתה מראה בהר. וכן לענין מה שאמרו שנתעטף הקדוש ב"ה כשליח צבור שיורד בפני התיבה ולימד את משה בפרשת ויעבור ה' על פניו ויקרא וכן הוא אומר אני אעביר כל טובי על פניך וגו' על אותה שעה אמרו מנין שהקב"ה מתפלל והלא בתורה פירש כי כן אמר ה' אל רחום וחנון וקאמר משה אתה הראיתני לומר שלש עשרה מדות שנאמר כאשר דברת לאמר. וכן אמר יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי ללמדנו לומר יהי רצון שיכבשו רחמיך את כעסך ע"כ. ומיהו מאי דקאמרי תפילי דקב"ה מאי כתיב בהו. קשיא טובא לפירוש זה בעיני ויש לנאר שהחכמים עינן אחר נעלם בזה והאלהים יראינו איזה הדרך ישכון אור. חדושי הרשב"א]:

עין יוסף

במחשבה אלא בדבור וקאמר ויכתב ספר לפניו ליראי ה' היינו אלו שמדברים בתורה. ולחושבי שמו אלו שחושבים לעשות מצוה וע"פ אונס לא עשו. שמעלה עליהם הקב"ה כאלו עשאה ויכתב ג"כ בספר זכרון (רי"ף): תרי מכתבן מילייהו כו'. לפי ששנים מתוך משא ומתן שלהם בד"ת יבואו ברוב על האמת שניתן לכתוב מלייהו בספר זכרונות לפניו יתברך. אבל האחד אפשר שיבא לטעות בלימודו לא ניתן ליכתב (מהרש"א): קדמה שכינה ואתיא. קודם שיהיו כל העשרה. אלהים נצב בעדת אל מעיקרא משמע. וכדאיתא בב"ר פ' מ"ח עומד אין כתיב כאן אלא נצב אטימוס (פי' הערוך מוכן ומזומן שם טרם בואם) כמה דתימא ונצבת שם על הצור: עד דיתבי. כדכתיב ישפוט בשעת המשפט:

יח מנין שהקב"ה מניח תפילין. הנה בודאי יש בזה סוד נסתר. ועיין ברשב"א ובכותב ובמהרש"א ותמצא נחת: כי שם ה' נקרא עליך. וגו' ויראו ממך: אלו תפילין שבראש. לפי שהם בגבהו של ראש ונראין דשייך בהו וראו וגו' ויראו ממך. אבל תפילין של יד מכוסים דכתיב לך לאות ולא

(שוליים)

א ילקוט ישעיה רמז תס"ו: ב מנחות דף ל"ט ע"ב. ברכות דף י"ז ע"א. מגילה דף ט"ז ע"ב. סוטה דף ט"ז ע"ב. חולין דף פ"ט ע"ב:

חדושי גאונים

תוס' ד"ה חד לא מכתבן וכו'. שמעתי מפה מרן הגאון מ"ה זללה"ה הפירוש כי הלומד ביחידות אם טועה ייגע לריק משא"כ שני ת"ח המתחדדים זה לזה בהלכה אף מי שלא כוון בעצמו אל האמת מ"מ העיר את חבירו אל האמת והיינו חד לא מכתבן מליה וע"ד שכ' אבל תרי מכתבן מילייהו ואפי' מי מהם שלא כיון אל האמת: (ליקוטי חבר בן חיים)

מנין שהקב"ה מניח תפילין כו'. אחרי אשר הרמ"א בספרו תורת העולה חלק שני פרק שני בא לסלק כל גשמות מן ה' ית"ש כתב בזה"ל: ודע והבן כי לפי דברים אלו יתבאר לנו סוד תפלין שאזה אותנו ה' יתעלה שיהיו תמיד לזכרון בין עינינו וטעם אמרם שהקב"ה מניח תפילין כי המצאות כולו הנרמז בתפילין מיוחס להקב"ה וכמו שנתבאר וענין הנרמז ממה שידוע כי תפילין של יד הוא בית אחד ושל ראש היא ארבעה בתי' ותפילין של יד נגד הלב ושל ראש היא נגד המוח והאסור להיות תפילין של ראש ברא האדם בלא תפלין של יד והענין כי ידוע שעקר תיותו של אדם הוא בלב וכמו שאמר הכתוב (משלי ד') מכל משמר נצר לבך כי ממנו תוצאות חיים וידוע שממנו נמשך החיות למוח אשר ע"י מוח נותן החיות לכל האיברים כי ממנו כל החושים נמשכות ומשתרגי' ואליו שבים

עיני יצחק

וזה הוא רק אם נאמרו בבית הכנסת בנעימות ובמתינות וכמו שדרך להתפלל בבהכ"נ ולא במנין (ומכאן תוכחת מגולה לאותן שנוהגין גם בבית הכנסת לחטוף ולמהר בפסד"ז וה' הטוב יכפר):

רואה בו קרוב לפשוטו כי ענין מצות תפילין הוא שיש לנו להיות דבקים בו יתברך והנחתן עלינו היא משרה שכינה עלינו בשמו וד' פרשיותי' שכתוב בו מוכיחין עד"ז מצות תפילין שיהיה לישראל דבקות וקדושה בה' בכל נפשם ובכל לבבם ובכל מאודם ולעומת זה יש להקדוש ברוך הוא דבקות וחטיבה בישראל כמו שכתוב אני לדודי ודודי לי וכדמייתי שהקב"ה משתבח ומתפאר בישראל וישראל מתפאר ומשתבח בה' דכתיב את ה' האמרת היום וה' האמירך וע"כ נקראים התפילין פאר והוא שהקב"ה מניח תפילין להתדבק ולהתפאר בנחלתו ישראל וכמו שכתוב שימני כחותם על לבך וכחותם

רש"י: מאי כתיב בהו. בשלמא בתפילין דידן כתיב שמע (דברים ו') והיה אם שמוע (שם י"א) קדש (שמות י"ג) והיה כי יביאך (שם) פרשיות שנצטוו בהם לשום זכרון מצותיו של הקב"ה אותו זכרון להם לישראל אלא בדידיה מאי כתיב בהו: האמרת. ל' חשיבות ושבח כמו (תהלי' צ"ד) יתאמרו כל פועלי און. ישתבחו: בשאר

תפילין דמארי עלמא מה כתיב בהו א"ל (דה"א יז) ומי כעמך ישראל גוי אחד. ומי משבח קוב"ה בשבחייהו דישראל אין דכתיב (דברים כו) את ה' האמרת היום וה' האמירך היום אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה [פי' ציור אחד בעולם כלומר דבר הנכר שאין כמותו. ערוך ערך אמר] אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם. אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם דכתיב (שם ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (אף אני) [ואני] אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינח בחד ביתא בשאר בתי מאי אמר ליה

מהרש"א: על זרועך וגו' שהוא מורה על דבקות שלו עמנו כתפילין הללו שהם על הזרוע נגד הלב ומייתי מדכתיב נשבע ה' בימינו זו תורה כו' דהיינו שנשבע בב' מדות שהם החסד והגבורה שנשבע ה' בימינו זו תורה מימין הוא מדת החסד שנאמר בתורה ותורת חסד על לשונה ובזרוע עזו זו התפילין שביד שמאל הוא מדת הגבורה והעוז כי מתוך הנחתן משרה האדם השכינה על עצמו נגד עמי הארץ ליראה מגבורתו יתברך ב"ה כדכתיב וראו כל עמי וגו' כי שם ה' וגו' הרי שריית השכינה ואמר מה כתיב בהו בתפילין דמארי עלמא דהיינו פסוקים המורים על כוונה זו שיש לו יתברך דבקות וחטיבה בישראל דוגמת תפילין שאנו מניחים שמורים על שיש לנו דבקות וחטיבה בו יתברך ב"ה ואמר לו מי כעמך ישראל גוי אחד כו' ופירוש האמרת מלשון חטיבה עיין בפרש"י במסכת חגיגה שהוא שבח מיוחד בעניהם דהיינו ה' אחד וישראל גוי אחד וקאמר בשאר בתי מאי משמע ליה ודאי דכעין שלנו ד' פרשיות בד' בתי כך הן תפילין של הקב"ה ומסיק כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דדמיין להדדי כו' דכי מי גוי גדול גו' בכל קראנו אליו מורה על הדבקות לנו בו בתפלה ומי גוי גדול אשר לו חקים גו' מורה על הדבקות לנו בו בתורה ואשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא דמיין להדדי דהיינו שדבקים בו לענין ישועה כמו שכתוב אשריך ישראל מי כמוך עם נושע וגו' ומי כעמך גו' אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם גו'. או הנסה אלהים גו' בחד ביתא המורה על הדבקות בו לעשות להם נפלאות ונוראות. ולתתך עליון בחד ביתא הוא המורה על הדבקות בו במעלה עליונה כדכתיב לתהלה לשם ותפארת גו' ומסיק דכולן כתיבי באדרעיה ופרש"י דר"ל דכולן כתיבי בזרוע

הרשב"א

נסתרן ואפרש נגליהן. אישב לשונם ואפרש כפי דעתי כונת פשוטיהן. ויש מהן נכתבו בלשון נעלם ואין בכלם בשום צד. רק פשוטי דברים לבד. גם באלו אשים מבטחי בשם. לפרשם על מכונתם. להסיר אדם ממבוכתם. ואגלה בעזר העוזר פירושם וכונתם. ואיני כותבן כאן על סדר המסכתות ומדרשי ספרי הקודש רק כפי המזדמן אחד הנה ואחד הנה. עד יגמור השם עלי ברחמיו ואסדר אותם בעזרתו. איש על דגלו באותות על ספרו: יש בהגדה זו סוד נשגב. גם הנגלה נאהב חמוד כזהב ותחלה אעירך על כוונת התפילין שצונו יתברך בהנחתן לפי פשטן מלבד מה שנרמז בהם לבעלי החכמה ומכאן תבין התפילין שהקדוש ברוך הוא יתברך מניח. דע כי התפילין קראם הכתוב טוטפות בלשון טוטפות תכשיט ועדי המונח לתפארת מלשון ולא בטוטפות האמור בשבת בפרק במה אשה יוצאה ונצטוינו להניחם בזרוע כנגד הלב לשתי כוונות. הא' לרמוז על היות אהבת השם ויחודו וזכרון מופתיו כחותם על זרועתנו והשנית להורות כי ראשית השכל ושרשו שהוא בלב מאתו ית' שהוא ית' יסוד הכל וממנו ישאבו כל השכלים שהוא שורש הכל. ושל ראש לכוונות האלו גם כן להיותו ית' תפארתנו ולעטר מצותיו ויחודו עטרת לראשנו בעליון המקומות ומקום שהמוח רופס לרמוז שהמוח שהוא מקום קיבול השכל ושהוא מתפשט אליו מן הלב מאתו יתברך ושהוא שורש להתחלה ולהתפשטות. ושל יד בית אחד רמז לאחדות. ושל ראש ד' בתים רמז להתפשטות בשרש וענפים ואפשר כי על זה רמזו ז"ל בפירושם האמתי שאמרו כשהוא מניחם מניח של יד ואח"כ מניח של ראש וכשהוא חולץ חולץ של ראש ואח"כ של יד דכתיב והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך כל זמן שיהיו בין עיניך יהיו שתים. אות יחידי. והוא השורש וטוטפות רבים הם ענפים ואם אין שורש אין ענפים אבל יש שורש אע"פ שלא יתפשטו הענפים וכבה ממעיין האמת ימשכו הנהרות וכל מה שיש בד' בתים שבראש יש בבית האחד שביד שהענפים מן השורש ואין בענפים רק מה שיש בכח השרש והיותם ד' בתים כנגד ד' רוחות להמליכו על כל וכמו שאז"ל מעלה ומוריד כדי להמליכו למעלה ולמטה מוליך ומביא להמליכו על ד' רוחות העולם ומעתה התבונן שהוא יתב' אחד ויחדנו לו כדכתיב דודי לי ואני לו וכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ רצונו גוי אחד מיוחד למיוחד ונתנו עליון לתהלה ולתפארת והעיד שאנו ראשית המחשבה בבריאת העולם דכתיב קדש ישראל לה' ראשית תבואתו ושהוא יתברך מעיד בנו שהוא משתבח בעולמו כאשר אנו דבקים בעבודתו כדכתיב את ה' האמרת היום וה' האמירך היום וגו' וכתיב ישראל אשר בך אתפאר. והוא ית' מעיד בנו ששורש המחשבה בבריאת העולם היותנו בעולם דכתיב שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך מורה ליחדנו ולקרבנו אליו

הכותב

זכר עבודתו יתברך כן הקדוש ברוך הוא חפץ להורות שעיקר בריאת העולם ותכליתו עם ישראל והוא מתעלה ומשתבח בזה. ולהמשך המשל שאל רב נחמן תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו [ועוד הוסיף ר"א ושאל] תינח בחד ביתא בשאר בתי וכו' ואפשר [שכוון בשאלתו זאת] לומר כי יאות לנו לעשות תפילין שיהיה האחד מהם בד' בתים והאחד בית אחד לבד ומה שכתוב בכל הד' כתוב באחד לרמוז כי כל עניני הנפש והגוף משועבדים לו ית' והגוף הוא מד' יסודות והנפש היא אחת אף כי יש בה כחות חלוקות וכן בתפילין שכנגד הלב בית אחד בלבד ובתוכו ד' פרשיות ובתפילין שכנגד המוח ד' בתים כנגד ד' יסודות הגוף [ומה מתוק מדבש מה שכתב הרשב"א בפירוש מאמר זה שהתפילין של יד הם השורש ותפלין של ראש כדמות ענפים ויהיו דברי אלה נמשכים לדבריו ז"ל] ועל יסוד זה בא רב אחא [כתלמיד השואל ולא בדרך קושיא] רק לידע ולהבין כוונת החכמים הראשונים אם נאמר שלרמוז אל מה שאמרו שהקב"ה חשק בישראל די בסימן א' לבד כמו שהוא אחד פשוט או אם נאמר שלהראות איך השגחתו יתברך דבוקה על כל חלקי גופנו שיהיו ד' פסוקים כוללים מורים על זה. ורב אשי השיב לו מסברתו שאפשר לבקש ד' פסוקים כוללים להורות על השגחתו יתברך פרטות בכל עניננו ולא די לו שביקש ד' פסוקים אלא ה' והקשה לו המקשה אי הכי נפישי להו [וראוי לחוש כפי הדרך הנהוג בתלמוד ולהקשות על רב אשי ודקארי לה מאי קארי לה ר"ל איך לא ראה ששאלו ממנו אם ימצאו ד' פסוקים והביא ה' ולפ"ז נתבטל דמיון

הרי"ף

סביא ולאו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ומביא ר"א אומר אלו תפילין שבראש ולא מוכח הכא שהתפילין הם עוז לישראל לכך הוסיף רש"י להביא סוף הפסוק שנאמר

עיון יעקב

ביד חזקה על כן בזה יברך ה' את עמו בשלום: חטיבה אחת. עיין בחידושינו ריש חגיגה:

דכתיב ויראו ממך הרי שמתייראים מהם והם עוז לישראל: תפילין דמארי עלמא מה כתיב בהו וכו' אלא כי מי גוי גדול וכו'. ויש להקשות מ"ש אלא כי מי גוי גדול גו' כי אין דרך הגמרא לומר אלא אם אינו עוקר מה שאמר קודם וכאן לא עקר אלא פירוש סדר הפרשיות היאך הם כתובות בכל בית ולא שייך לומר אלא ומורי ז"ל פירש שבא לעקור הסדר שאמר בתחלה כי כששאל תפילין דמארי עלמא מה כתיב בהו השיב ומי כעמך ישראל וחזר לשאלו תינח בחד ביתא בשאר בתי מה כתיב בהו והשיב ומי גוי גדול כו' ומשמע דבחד ביתא כתיב ומי כעמך לחוד ושאר הפרשיות בשאר בתי ועכשיו כשהקשה נפישי להו בתי אמר אלא לעקור הסדר הא' שאמר בחד ביתא כתיב ומי כעמך לחוד שאינו כך אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול בחד ביתא אשריך ישראל ומי כעמך בחד ביתא וזהו ספק מה שאמר קודם דפסוק ומי כעמך לחוד הוי בחד ביתא ונכון הוא. עוד אפשר שמקודם אמר שהקב"ה משתבח בשבחן של ישראל וכהם שהם אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כך הקב"ה משתבח בישראל ומי כעמך ישראל גוי אחד דהיינו אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם כו' והוא הסני בתים הוים ועכשיו שינה הסדר ואמר שבפסוק ומי כעמך ישראל גוי אחד אינו כתיב בבית אחד כי הוא מצורף עם פסוק אשריך ישראל מי בבית שני וכיון שכן אין השבח משתבח הקב"ה כעין השבח שמשבחים ישראל שהם משבחים לו באחד והוא משבחם בגדול דכתיב כי מי גדול ומי גוי גדול וגם שבבית השני כתוב ומי כעמך ישראל גוי אחד מ"מ מצרפו עם פסוק אשריך ישראל עם נושע בה' הרי משבח שמשתבח בהם אינו תלוי בחטיבה אחת כי עיקר השבח הוא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול הכתובות בבית האחד:

עין יוסף

לאחרים לאות (תוס'): מאי כתיב בהוא. בשלמא בתפילין דידן כתיב שמע והיה אם שמוע קדש לי כל בכור והיה כי יביאך. פרשיות שנצטוו בהם לשום זכרון מצותיו של הקב"ה אות וזכרון להם לישראל אלא בדידיה מאי כתיב בהו: האמרת. לשון חטיבה ושבח. כמו יתאמרו כל פועלי און שפירושו ישתבחו כל פועלי און: בשאר בתי מאי כתיב בהו. שהרי ד' בתים הם: וכולהו

יד יוסף: א חגיגה דף ג' ע"א במדבר רבה פי"ד:

חדושי גאונים

והנה להיות כי השם יתעלה הוא נותן החיות לכל העולם אשר הוא כדמות האדם ואיבריו ע"כ באו תפלין ש"י בבית אחד להורות על ה' אחד. ולהיות כי הברואי' אשר מקבלי' החיות מן ה' יתעלה הן ארבע מדריגות כי הן החי והמדבר והגלגלים והשכלים הנבדלי' ועל ידן מגלה ה' יתעלה גדולתו וגבורתו על כן באה תפילין של ראש ארבעה בתי' וידוע שאין קיום מדריגות אלו מבלעדי ה' יתעלה ע"כ תפלין של יד היא הראשונה בהנחה והאחרונה בסילוק להורות על ה' אחד שהוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין שום מציאות לאלה מדריגות העולם התחתונים שיש להם חיות כ"ש למדריגות השפלים שהם הצומח והדומם והיסודות הפשוטים. ולהיות כי לכל נמצא ארבע סבות שהם החומר והצורה והפועל והתכלית. ואף בשכלים הנבדלים שאין בהם חומר וצורה מ"מ יש בהן הרכבה מה מצד השגת עצמן שהיא כדמות חומר והשגת עילתן שהיא כדמות צורתן כמו שמבואר בפרקי המרכב' בספר המורה וכתבוהו שאר החכמים ע"כ באו התפלין הלכה למשה מסיני להיות מרובעי' להורות על ארבע סבות אלו ורבוע של תפלין של יד יש לו דרך אחרת בזה והוא בא להורות על מציאות ה' יתעלה ואחדותו. וזה כי מספר המרובע אחד הוא בגימטריא אנכי ונרמז בזה האחדות והמציאות ואף כי נרמז כי מציאתו ומהותו תקיף קיום כל ארבע מדריגות שהם רבוע של תפלין של ראש וממנו נמצא הכל ולא יקשה עליך אמרם ז"ל אין עושין תפלין של ראש תפלין של יד דמעלין בקודש ואין מורידין ולפי דברי הדבר בהפך שהרי קדושת תפלין של יד היה ראוי להיות יותר גדולה. כי לפי שהשגת ה' ית' אינה אפשרות רק

(דברים ד) כי מי גוי גדול. ומי גוי גדול (שם לג) אשריך ישראל (שם ד) או הנסה אלהים (שם כו) ולתתך עליון. אי הכי נפישי להו טובא [בתי] אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דדמיין להדדי בחד ביתא. אשריך ישראל ומי כעמך בחד ביתא. או הנסה אלהים בחד ביתא. ולתתך עליון בחד ביתא (סס ע"ג) וכלהו כתיבי באדרעיה: יט שם אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק א כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו שנא' (ישעיה נ) מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו אם לדבר מצוה הלך נוגה לו ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו. יבטח בשם ה' מאי טעמא משום דהוה לו לבטוח בשם ה' ולא בטח. אמר רבי יוחנן בשעה שהקב"ה בא (לבית) [בבית]

רש"י

בתי מאי כתיב בהו. שהרי ד' בתים הם: וכלהו כתיבי באדרעיה. וכל אלו המקראות כתובים בשל זרוע בבית אחד שאותה של יד אינה אלא בית אחד כדאמרינן במנחות (דף ל"ד:) וכל הפרשיות כתובות בו: משאיל בו. מה טיבו של פלוני למה לא בא: ירא ה'. שהיה רגיל לבא אליו: אשר הלך חשכים ואין נוגה לו · אשר עתה הלך אל מקום חשך אשר ימנע עצמו מלהשכים (לבית הכנסת) [לפתחי]:

מהרש"א

בבית אחד ואין זה כמשמעו דהל"ל הכי כולן כתיבי באדרעיה בבית אחד ועוד דמאי אשמועינן בכך דודאי כן הוא ואפשר לומר משום דהא דמייתי מנין שהתפילין קרויין עוז מדכתיב וראו כל עמי הארץ כי גו' דמיירי בתפילין של ראש ועלה קאמר תינח בחד ביתא בשאר בתי כו' דכולא מלתא בשל ראש איירי כדאמר ומסיק דכולן כתיבי גם באדרעיה כדקאמר מעיקרא נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו ודו"ק: שנא' מי בכם ירא ה' וגו'. פירושו לפי הדרש מי בכם ירא ה' לבא לבית הכנסת לשמוע בקול עבדו של הקב"ה דהיינו הש"ץ שהוא עובד בתפלתו עבודת כ"ג כמו שכתוב ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך איזו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה אשר עתה הלך בדרך חושך ואפלה דהיינו נמנע מהלוך בה בשביל דבר שאין נוגה לו דהיינו לדבר הרשות לאפוקי אם נמנע מב"ה משום שהלך בדבר מצוה שאז נוגה לו ע"ש כי נר מצוה וגו' שאז הוא עוסק במצוה ופטור מן התפלה ומשום שיש אדם שיחשוב לו כי גם זה לו דבר מצוה כשהולך בסחורתו להרויח בה ולפרנס בני ביתו וע"כ אמר שיבטח בה' דה"ל לבטוח בה' שיתן לו פרנסתו ולא היה לו לימנע מבהכ"ס כדאמרינן לקמן פרק אין עומדין בחסידים הראשונים

יד יוסף

א ילקוט ישעיה רמז של"ה ·

חדושי גאונים

תגד גרואיו ועל ידן אנו משיגים קדושת ומציאות ה' ית' וידוע כי יכולת כל המציאות הוא מגד ה' יתעלה כי מקבלין ממנו השפע והיכולת וע"כ כשאנו עושין מתפלין של יד תפלין של ראש אנו מוסיפים בקדושת השם יתעלה שאנו מראים שכבודו מלא כל הארץ והארבע הם מכת אחד כי בכאו כתן מה שאין אנו רשאין לעשות מן הברואים דהיינו מדריגות הארבעה וכאן כח ה' יתעלה וחלילה לעלות כזה על דעתינו. ולאלו הדברים כוונו ז"ל שאמרו בפרק קמא דברכות שהקב"ה מניח תפלין והראה למשה קשר תפלין וידוע שפרשיות של

אהבת איתן

אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו שנאמר מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו · והכוונה ע"פ דאיתא ברע"מ פ' כי תצא דף רפ"ב דבית הכנסת נקרא אם נוגה ולכך מי שלא בא לבהכ"נ אין נגה לו · והענין ע"פ מ"ש בסוד התפלה שהיא תיקון והעלאת ניצוצי קדושה שנפלו בקליפת נוגה ולברר הטוב שבה מהרע שבה · והנה עיקר התפלה היא בבהכ"נ ולכך אמר על מי שביטל תיקון התפלה · אשר הלך חשכים ואין נגה לו . משום שלא תיקון קליפת נוגה ולא בירר הטוב שהוא אור . מהרע שהוא חושך · ומטעם זה נקרא ג"כ שכן רע וכדאי' לקמן (דף ח) · ועוד אי' שם דגורם גלות לו ולבניו · והוא מדה במדה ע"פ הנ"ל דידוע דענין הגלות של ישראל הוא לברר ניצוצי קדושה שבהם · וכיון שביטל מה שהיה יכול לברר בתפלתו בבהכ"נ לכך גורם לו גלות שבזה יברר טוב מרע:

הכותב

דמיון התפלה] ואפשר לומר שכוונת רב אשי שהפסוק האחד לבדו ית' בתפילין של יד כמו שהוא בית אחד לבדו. ובעל התלמוד רצה להסכים ממש תפילין דמרי עלמא עם תפילין שלנו ר"ל שיהיה חוט הקושר עבודתנו עם השגחתו ית' באופן א' בלי שום חלוף וכמו שבתפילין שלנו כתוב בבית אחד של יד כל מה שכתוב בד' בתים של ראש כן יהיה בתפילין דמרי עלמא ולזה חזרו בצד מה מסברת רב אשי כמו שיורה לשון אלא כי מי גוי גדול וכו' וכלהו כתיבי באדרעי' וראיה גמורה מכרחת שכל דברי מאמר זה הם בדרך שאחז"ל דברה תורה כלשון בני אדם שהרי ר' יצחק הביא ראיה לדבריו מפסוק נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו וגלוי וידוע שכל זה הוא לשון בני אדם [באמרו בימינו ובזרוע עוזו כי הוא יתברך אין בו לא ימין ולא זרוע וכפי כוונה זאת בא ר' יצחק לומר דברים בדרך משל וחידה כמו שהיו דברי הנביא באמרו נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו] :

אמר ר' יצחק כל הרגיל לבא לבהכנ"ס וכו'. ראה רבי יצחק לפרש הפסוק כן כדי לתקן (הקושיות שבו) [קושיא גלויה בו והיא דלא סיפיה רישיה ולא רישיה סיפיה שבראשונה קראו ירא ה', ולבסוף אמר עליו אשר הלך חשכים ועוד יקשה יתור הפסוק באמרו ואין נוגה לו אחרי שאמר הלך חשכים] וכתב הרד"ק [בתקון הראשון] מי בכם ירא ה' ישמע אלי וגם מאשר הלכו בחשך וכו' וזה דוחק [כי פשט הכתוב מורה שהאיש ירא ה' הלך חשכים] לכן פי' רבי יצחק כי הכל באיש אחד ולפי זה יהיה פירוש הלך חשכים שהשכים קודם עלות השחר ללכת לדרך ובעבור זה לא בא לבית הכנסת ואם הלך לדבר מצוה יאיר לו עמוד השחר כשיעלה אבל אם הלך לדבר הרשות אין נוגה לו כלומר אע"פ שיעלה עמוד השחר ויזרח השמש יאיר לכל העולם ואין נוגה לו [כי בחשך יצא מביתו ובחשך יבא] כיון שלא בטח בשם ה' שיזמין

הרשב"א

ושההתחלה היתה בנו כמו שאחז"ל מחשבתן של ישראל קדמה לכל וכן התפשטות מתורתנו דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי וע"כ אחז"ל שמניח ית' של יד ושל ראש ועשאנו ד' דגלים ומשכנו באמצע ומה שיגלה לך מה שביארתי הוא מה שאמרו שם ומי משתבח קב"ה בישראל אין דכתיב את ה' האמרת היום וה' האמירך היום וגו' ואחז"ל בתפילין דמרי עלמא מאי כתיב בהו ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ואמרו תינח בחד ביתא באינך בתי מאי אמרו ומי גוי גדול בחד ביתא וכלהו כתיבי באדרעיה. כוונת כל המאמר לומר שהשם יתברך זכרון ישראל לפניו תמיד עיני השם יתעלה עליהם מתוך מה שהם מעלים אותו יתברך ושההתחלה וההתפשטות בבריאה מהם ובהם שהם מפארים אותו ומתפאר בהם ודבקים אליו כדכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. ואלו הן תפילין של יד ושל ראש שהוא יתברך מניח תפילין של יד הכוונה על הדבקות ביחוד וכוונת ההתחלה בבריאה בהם ושבראש להיותם עליון להתפאר בהם ושהעולם מתברך בהם שההתפשטות בטובוה העולם וקיומו מהם ובהם ד' בתים שאי אפשר לד' רוחות העולם בלא הם. וכמו שאחז"ל פ"ק דעבודת כוכבים כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם בית ישראל בארבע רוחות לא נאמר אלא כארבע כשם שאי אפשר לעולם בלא ד' רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל וכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה וכמו שדרשו עוד בע' פרי החג שהם לקיום העולם:
כל

עיון יעקב

שנאמר מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו. עיין במהרש"א פירושא דהאי קרא לפי דרש זה ולפי מה שפירשו המפרשים שם בפסוק קול עבדו היינו עבדיו הנביאים להכי דרש האי קרא על מי שרגיל לבא לבה"כ כאשר הזהירו נביאים וכדאי' לקמן דף ח' על פסוק אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום דקאי על המשכים לילך לבה"כ ולהכי קאמר מי בכם ירא ה' שרגיל לשמוע בקול עבדו הנביאים ומשכים תמיד לבה"כ ועכשיו חזר מהרגלו והלך חשכים וכו': משום דהוי ליה לבטוח בשם ה'. כיון שרגיל במצוה זו ודאי יהיה בטוח שהקב"ה לא יארע לו שיפסיד בשביל הליכה זו לבה"כ כי שומר מצוה לא ידע דבר רע אבל אם לא היה רגיל במצוה זו מקודם אינו בטוח כל כך כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא:

הרי"ף

אמר רבין כו' כל הרגיל לבא וכו' אם לדבר מצוה וכו' ואם לדבר הרשות כו' מאי טעמא משום דהוה ליה לבטוח וכו'. וקשה מנ"ל דהאי קרא איירי ברגיל לבא לב"ה וע"ק מנ"ל בהאי קרא אם לדבר מצוה הלך דהא לא כתיב בקרא אלא אשר הלך חשכים שהוא לדבר הרשות אין נוגה לו ועוד מה זו שאלה שאל מ"ט וע"ק למה הוצרך טעם זה משום דה"ל לבטוח בה' והרי יש טעם גלוי לפי שלא עשה מה שהיה רגיל בו להשכים לב"ה והחליף היקר לאובד שהוא השכמת ב"ה בעד דברי הרשות אין לך עון גדול מזה. ונראה דהוקשה לרבין בכתוב זה שנכנס בירא ה' ויוצא בהולך חשכים והירא את ה' אינו הולך חשכים וע"ק מאי ענין שומע בקול עבדו שמי הוא העבד של ירא ה' שהוא שומע בקול עבדו ועוד כפל הלך חשכים ואין נוגה לו דפשוט הוא שההולכין בחשך אור לא נגה עליהם לכך דרשוהו ברגיל לבא לב"ה ולא בא יום א' וז"ש הקב"ה מי בכם ירא ה' ששואל הקב"ה עליו היכן הוא לפי שהקב"ה מתאוה לתפלתו של יראת ה' כי הקב"ה שומע בקול עבדו העובדו בלב שלם בתפלה שהיא עבודה שבלב ויראת ה' ולפיכך כשלא בא יום א' שואל עליו אשר הלך חשכים שאותו ירא ה' שלא בא לב"ה השכים בעוד לילה שהוא חשכים כי לא האיר השחר ואילו הלך בדרך מצוה היה נוגה לו שהמצוה היא כמו נר לרגלו כדכתיב כי נר מצוה והנר של המצוה היתה מאירה לו ונוגה לו אבל זה שהלך חשכים ואין נוגה לו שאין בידו דבר של מצוה להיות נר לנוגה לו. וכיון שכתוב בהולך לדבר הרשות שאין נוגה לו

עץ יוסף

וכלהו כתיבי באדרעיה · כל הכתובים הללו כתובים בזרוע בבית אחד · שאותן ש"י אינו אלא בית א' כדאמרינן במנחות (דל"ד ע"ב) וכל הפרשיות כתובות בו: יט משאיל בו · מה טיבו של פלוני · למה לא בא: שנאמר מי בכם ירא ה' שהיה רגיל לבא לביהכ"נ לשמוע בקול עבדו של הקב"ה והוא הש"ץ שהוא עובד בתפלתו עבודת כהן גדול: אשר עתה הלך חשכים · שהשכים קודם עלות השחר ללכת לדרך ובעבור זה לא בא לבית הכנסת · ואם היה הולך לדבר מצוה היה מאיר לו עמוד השחר כשיעלה שהעוסק במצוה פטור מן התפלה · אבל אם הלך לדבר הרשות אין נוגה לו · כלומר אע"פ שיעלה עמוד השחר ויזרח ויאיר לכל העולם · אבל לו לא יאיר · וז"ש ואין נוגה לו · ור"ל שלא יצליח בעסקו · משום שהיה לו לבטוח בשם ה' שיתן לו פרנסתו · ולא היה לו לימנע מבית הכנסת · כדאמרינן לקמן פרק אין עומדין בחסידים הראשונים (ועיין במהרש"א והכותב) : עוד יש לומר שבעל המאמר מפרש האי אשר דכתיב אשר הלך וגו' · שהוא לשון אם · דמצינו אשר משמש במקום אם · דכתיב אשר נשיא יחטא ותרגם אונקלוס אם רבא יחוב · וכן כאן אמר אם הלך חשכים · וכך פי' הקרא לפי דרש זה מי בכם ירא ה' שהיה רגיל לבא לבית הכנסת לשמוע בקול עבדו של הקב"ה והוא הש"ץ · אשר הלך חשכים וגו' אם הלך חשכים דהיינו לדבר הרשות · אז אין נוגה לו · וממילא מפורש הדיוק שאם לא הלך לדבר הרשות רק לדבר מצוה נוגה לו (לנ"ח) : אמר רבי יוחנן בשעה שהקדוש ברוך הוא בא לבית הכנסת כו' · הענין הוא שבישראל יש ב' שמכונים בשם מנהיגי הדור והם התלמידי חכמים ובעל עבודה ותפלה כמו ר' חנינא בן דוסא וחביריו · ודרך בני המדינה בבואם לבקש דבר מהמלך · בוחרים להם חכם אחד שילך לפניהם אל המלך לבקש עליהם ולהשתדל עבורם וכשהמלך

וק"ל: ולא מצא בה עשרה מיד כו'. כדאמרינן לעיל שהקב"ה מצוי בב"ה וי' המתפללים שם שכינה שרויה ביניהם ומסיק שם דעשרה שכינה קדמה ואתיא וע"ז קאמר בשעה שהקב"ה מקדים עצמו לב"ה למצוא שם עשרה דרגילים שם ולא מצא י' כ"א ט' כועס הקב"ה ואמר מדוע באתי להשרות שכינתי שם ואין איש אחד פרטי שהוא משלים עשרה ואין עונה דבר שבקדושה וזהו חסרון לא יוכל להמנות כדאמרי' בחגיגה:

כל הקובע מקום כו'. מבואר דכל המשנה מקום תפלתו הוא מקבל שפע וכח אלהי כפי אותו המקום והרוח כמו שאמרו כל הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין אבל הקובע לו מקום אחד לתפלתו בלי שינוי הוא מייחד כחות אלהים לשם הא' אמיתי וזה אומרו אלהי אברהם בעזרו שכ' וישכם גו' והוא מבואר במ"ש בפסחים שאמר לו הקב"ה והיה ברכה בך חותמין בשם ההויה שם המיוחד שעל ידי אברהם נתייחד שמו ית' ב"ה בעולם וראוי לומר עליו אי חסיד כו' שזו ממדת חסידות הוא שמבקש לרכיו ממדת הרחמים ואינו פונה פניו לבקש גדולות בדרך אחר וק"ל: ושמתי מקום כו'. פרש"י [בגמ'] סיפיה דקרא ולא יוסיפו בני עולה גו' עכ"ל. אבל מלשון שאמר ואויביו נופלים תחתיו ומייתי בהאי לישנא ושכן תחתיו נראה דמהאי קרא גופיה דמייתי יליף ליה דהיינו השכן שכיני ביתי דישראל שהיו דרכן לענותם כמו עמון ומואב ופלשתים יפלו תחתיו (וענין כל הקובע כו'

ואין עונה. שיעור שיוכלו לענות דבר שבקדושה: אלהי אברהם. שקבע מקום לתפלתו: בעזרו. כדרך שהיה עוזר לאברהם: כתיב לענותו. בס' שמואל:

הכנסת ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס שנא' (ישעיה נ) מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה: ב שם אמר ר' חלבו אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם (יהיה) בעזרו. וכשמת אומרין (עליו) [לו] (אי חסיד אי עניו) [אי עניו אי חסיד] מתלמידיו של אברהם אבינו. ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום דכתיב (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. א ואין עמידה אלא תפלה שנא' (תהלים קו) ויעמוד פינחס ויפלל (עוד לקמן בפרק זה) [דף ז' ע"ב] אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו שנאמר (שמואל ב ז) ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו [ולא ירגז עוד] ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה רב הונא רמי כתיב לענותו

א ברכות ד' כ"ו ע"ב:

חדושי גאונים

תפלין של ארבע קדש והיה כי יבאך שמע והיה אם שמוע ובהן שני שינין אבל קדש היא של ארבע ראשין ואבל והיה אם שמוע היא שלשה ראשים והכל בא להורות על סוד זה כי קדש הם נגד מדריגות החי כמו שנאמר קדש לי וגו' והיא כמו סוג כולל האדם והבהמה ואחר כך פ' והיה כי יביאך המבדיל בין בכור אדם לבכור בהמה כמו שצותה התורה לפדות בכור בהמה טמאה בשה או לעורפו ולהקריב בכור בהמה טהורה ולפדות בכור האדם והוא ההבדל בין החי והמדבר ולהיות כי מדריגות אלו מורכבי' מארבע יסודות ע"כ בא אלו הש"ין מארבע ראשין והשי"ן מלשון שיטון לשון ושננתם והוא ההשכלה· אמנם שמע והיה אם שמוע מורים על שני מדרגות האחרים שמע מורה על ענין הגלגלים כמו שנאמר ודברת בם בשבתך ובקומך ודרשו ז"ל בזמן שכ' בה והקמה שהוא שחרית וערבית ע"י תנועות הגלגל והיה נגד ענין שכלים הנבדלים שנאמר בה השמרו לכם וגו' ועבדתם אלהים אחרים והם השכלים הנבדלים הנקראים אלהים אחרים.ולהיות כי אפשר לומר כי בפרשת שמע נרמז ענין שכלי' הנבדלים שבה אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שהוא שבח של מלאכי מעלה והיה אם שמוע על ענין הגלגלים שנאמר בה ועצר השמים על כן נפל מחלוקת גדול בסדור שני פרשיות אלו כמו שמוזכר בדברי הפוסקים והתוספות· ועל כל פנים הבית החיצונה מורה על ענין השכלי' ועל כן בא בצדו הש"ין של שלשה ראשין· כי השכלי' מתוארי' בשלשה יסודות כענין שנאמר עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ומתוארים במים כמו שביאר בעל העקידה ובעל יסוד עולם כי המה מים העליונים.

הרשב"א

כל הקובע מקום לתפלתו וכו'. אם תתעורר למה חייבו מקום לתפלה ושתהיה במקום

וזאת היתה כוונת רבי יצחק בפירוש פסוק זה וע"ד הפשט הפסוק הזה רומז על איש ירא את ה' לגמרי אבל לרוח הזמן עומדות כנגדו וזה רמז באמרו אשר הלך חשכים וגו' וגם בכ"ז יבטח בשם ה' כי הוא יאמר לצרותיו די] :

הכותב

לו צרכיו בבואו לב"ה עכ"ז קראו ירא ה' כפי מנהגו (הקדום) [הטוב] וזה דקדק רש"י (בלשונו שהיה רגיל לבא) [באמרו ירא ה' שהיה רגיל לבא אליו

הרי"ף

מכלל שהולך לדבר מצוה נוגה לו דהיינו המצוה עצמה היא נר לרגלו להאיר לו ונוגה לו ונמצא לפי זה שמה שאמר כאן אין נוגה לו אינו עונש המשכים לדבר הרשות שיהיה נענש שלא יהיה נוגה לו לפי שכל זה הוא דברי שאלתו של הקב"ה מי בכם ירא ה' שאני רגיל לשמוע בקולו כי הקב"ה שומע בקול עבדו והיום הזה הלך חשכים ואין נוגה לו שאין בידו מצוה שנקראת נר להיות נוגה לו ולכך שאל בעל המאמר מ"ט כלומר מה טעם יש לשאלה זו כיון שלא הוזכר בפסוק מה יהא עונשו ואין כאן אלא שאלה בלבד ובשלמא בפשטיה דקרא ניחא דאין נוגה לו הוא העונש של ההולך לדבר הרשות לז"א משום דהוה ליה לבטוח בשם ה' ולא בטח שהעונש הוא לזה שהלך חשכים לדבר הרשות ואין נוגה לו שאין בידו שום מצוה באותה השכמה אמר הקב"ה אילו בטח בשם ה' היה לו משען וסמך שישען באלהיו אל נכון כי הוא העומד לימינו לעזרו והיה ה' מבטחו ועכשיו שלא בטח בה' והשכים לדבר הרשות לא יהיה לו משען באלהיו להיות לו יתד במקום נאמן :

כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו. וצריך לתת לב למה נצרכה קביעות מקום לתפלה ולמה הפליג שכרו להיות אלהי אברהם בעזרו על קביעות המקום. ונראה

עיון יעקב

כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו· פי' קובע מקום לתפלתו ואינו הולך אחר הניחוש כמו בלעם הרשע שהלך לקראת נחשים והלך ממקום למקום כדכתיב לך אל מקום אחר וקבנו לי משם וגו' ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וגו' אלא הוא מתלמידיו של אברהם שהיה תמים עם הקב"ה כדכתיב תמים תהיה עם ה' אלהיך וכן מי שהוא נפש גבוה כבלעם הרשע א"כ כשעולה ממעלה למעלה יותר ויותר הוא הולך ג"כ למעלה לישב במקום חשוב יותר ויותר מקדם אבל מי שנפשו שפלה כאברהם וכדאי' פ"ה דאבות נשאר עומד במקומו הראשון אע"פ שנתעלה כדכתיב ואנכי עפר ואפר ע"כ כשמת אומרים עליו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו: אויביו נופלים תחתיו. כיון שאלהי אברהם בעזרו

עין יוסף

וכשהמלך שואל אותו עליהם איה הם בעצמם· אז משיב למלך הנה גם הם אחרי יבואו· וכאשר לא יבואו אחריו והוא נשאר לבדו· אז כועס המלך עליו ג"כ· וז"ש בגמרא בשעה שהקדוש ב"ה בא בבה"כ ולא מצא שם עשרה מיד (פי' שאין שם תיכף עשרה)· הוא כועס גם על אותן שבאו שנאמר מדוע באתי ואין איש· כי איש הוא לשון שר כמ"ש מי שמך לאיש שר ושופט כו'· פי' כי אם יש עשרה בבה"כ אותו שבא ראשון לכולם נקרא שר כי הוא נוטל שכר כנגד כולם· אבל כשאין עשרה אין איש· כי בלא מנין אין כלום· קראתי הוא בבהמ"ד כמ"ש בראש הומיות תקרא· ואין עונה וכמ"ש שם הקצור קצרה ידי מפדות האין בי כח להציל· פי' כי ההבדל בין פודה ומציל הוא זה· פודה הוא שיפדה אותו מצרותיו ברצון הצורר אותו· ומציל הוא שמציל אותו מיד שונאו ביד חזקה ובזרוע נטויה· ופודה הוא מחמת התפלה כמ"ש פדה בשלום נפשי וגו' כי ברבים היו עמדי· ומציל הוא מחמת תורה כמ"ש כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו· לכן אמר השני דברים אלו שאם היו עשרה בבה"כ והיו לומדים בבהמ"ד הייתי פודה ומציל (הגר"א בביאורו על משלי י"ד כ"ח)· ועיין בזוהר תרומה· ובמדרש קהלת פ"ט סימן כ"א ומש"ש שם:

ב כל הקובע מקום לתפלתו· בירושלמי מבואר דגם כשפעמים אינו יכול לילך לבית הכנסת שמתפלל בביתו צריך לייחד מקום (מע"מ וא"ר): אלהי אברהם· שקבע מקום לתפלתו: בעזרו· כדרך שהיה עוזרו לאברהם (רש"י):

ענף יוסף

ב כל הקובע מקום לתפלתו כו'. כתב בספר דרך משה וז"ל מחוייב כל אדם לעשות לעצמו מקום קבוע להתפלל שם ערב ובקר. שאין השכינה שורה אלא בבית הכנסת או במקום קבוע על הישוב שאין שם בית הכנסת. ואם לתמך אדם לומר הלא מלא כל הארץ כבודו. אף אתה אמור לו עכשיו ישראל בעוה"ר נקראים נדה כמ"ש על כן לנידה היתה. ונדה אסורה לישב עם בעלה על מקום שאינו קבוע שנא ונד. א"כ אין השכינה יכול לשרות עם ישראל רק במקום קבוע. כך מצאתי בכתבי האר"י ז"ל. ועוד טעם אחר אם אינו מתפלל במקום קבוע אזי התפלה הנ"ל חוטפים וגוזלים מלאכי חבלה ב"מ. ובעל ראשית חכמה מביא משל נאה ע"ז. משל לאחד שהיה לו אוצר גדול מעבר לים. ומתיירא מפני הלסטים שלא יגזלו ממנו. לוקח עמו שומרים שמלווים אותו בדרך. ואז הוא בא עם הממון לביתו בשלום. כך התפלה שצריכה לעלות לרקיע. והוא מהלך ת"ק שנה. ובחללו של עולם כמה מיני משחיתים ומזיקים שממתינים על התפלה. ואין צ"ל המזיקים שנבראו מששת ימי בראשית אלא אפילו מכל דבור ודבור שמדבר בבהכ"נ מן ברוך שאמר עד אחר י"ח נברא מלאך משחית וחוטף תפלתו ובזה תבין על מה עשה ה' ככה ששואה ב"מ דבר בעולם. דרש בכתבי האר"י ז"ל אל תקרי דבר אלא דיבור. לפי שהיה מדבר בבהכ"נ נבראו מלאכי חבלה וממיתים את האדם בשעת הדבר ב"מ. ונחזור לענין ראשון כי המשחיתים חומסים וגוזלים התפלה שמתפלל אדם שלא במקום קבוע. ומה יעשה שינצל מהגזלנים האלו. יקח לעצמו עמו שומרים דהיינו מנין שיתפלל בבית הכנסת בצבור. והיחיד בישוב יקבע לו מקום מיוחד לתפלתו. ואז השכינה שורה באותו מקום. והשכינה במקום מנין כדדרש בכתבי האר"י ז"ל בכל מקום אשר אזכיר את שמי ר"ל במקום קדוש הקבוע שאני נותן לך רשות להזכיר. אז אבו"א אליך וברכתיך. אבו"א בגימטריא עשרה. ואני אשמור תפלתך מן המזיקים: ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום כו' אל המקום אשר עמד

אומרים עליו אי עניו אי חסיד כו'. ר"ל אע"פ שלא הוחזק בפנינו בזה· מ"מ כיון שהוא מתלמידיו של אברהם בענין קביעות התפלה· בוודאי כי כל דרכיו הם דומים לאברהם בענוה ובחסידות (רי"ף): אויביו נופלים תחתיו· כדרך שהפיל הקב"ה אויבי אברהם הם אמרפל וחביריו לפני אברהם הטעם בזה לפי שהתפלה צריכה קביעות מקום כמו קרבן שהיה לכל קרבן מקום מיוחד לשחיטתו וזריקתו ותוס' כתבו במגילה על ששאל יהושע הלנו אתה אם לצרינו בשביל הקרבנות שמגינים עלינו מצרינו· ונמצא אם קובע מקום לתפלתו ועושה תפלתו קרבן הם מגינים עליו מצריו ואויביו נופלים לפניו (עיר בנימין שני): כתיב לענותו וכתיב לכלותו· שני המאמרים האלו לענותו ולכלותו· נאמרו לדוד בהבטחה לישראל· במאמר ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו וגו' ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כן כתיב בספר שמואל· ובד"ה כתיב לכלותו· ונתן בעל המאמר טעם על שינוי המאמרים· וקאמר בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו· ור"ל כן אמת ששני אלו המקראות נאמרו על עת לדקתם· אבל נתחלפו לפי חלוף מחשבת בני עולה· אשר בתחלה חושבים על בני ישראל לענותם· וסוף מחשבתם הוא לכלותם· וזה נלמד מפרשתו של פרעה הרשע· שמתחלה אמר הבה נתחכמה לו וגו' וישימו עליו שרי מסים למען ענותו וגו'· וכאשר יענו אותו וגו'· אח"כ נתחכם לכלותם ויאמר בילדכן את העבריות וגו' אם בן הוא והמתן אותו· אמנם הובטח דוד כי בשומו יתברך מקום וכו' לא יוסיפו בני עולה

וכתיב לכלותו בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו:

כא שם אמר רבי חלבו אמר רב הונא היוצא מבהכנ"ס אל יפסיע פסיעה גסה.

אמר אביי לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל (כ"ש דרהיטנא)[מצוה למרהט] שנא' (הושע ו) ונדעה נרדפה לדעת את ה'. אמר (רב זביד)[רבי זירא] א מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחללי רבנן שבתא כיון (דשמעתיה)[דשמענא] להא (דאמר) [ד]רבי (טרפון)[תנחום] אמר רבי יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר (מצוה)[הלכה] ואפילו בשבת שנא' (שם יא) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג אנא נמי (הוה)

רש"י

וכתיב לכלותו. בדברי הימים א' י"ז: בתחלה. כשבנה הבית נבנה ע"מ שלא לענות עוד אויבים לישראל ולבסוף שחטאו נגזר עליהם עינוי ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון. ע"כ: אל יפסיע פסיעה גסה. לפי שמראה בעצמו שעיכוב בהכנ"ס דומה עליו כמשאוי: נרדפה. לשון מרוצה משמע שהרודף רץ: לפרקא. לשמוע הדרשה: מחללי רבנן שבתא. דאמר מר (שבת דף קי"ג:) אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת שנא' אם תשיב משבת רגלך (ישעיה נ"ח):

מהרש"א

מפורש לעיל): ולבסוף לכלותו כו'. היינו לבסוף גם כשיחרב הבית תוך ע' שנים לא תעשה אותם כלה כמ"ש במסכת מגילה פ"ק לא מאסתים גומר לכלותם בימי המן וק"ל:

לא אמרן אלא למיפק כו'. רב הונא נמי לא אמר אלא היוצא דהיינו למיפק אלא דהכי קאמר לא אמרן אלא היוצא מב"ה ע"מ למיפק דהיינו לעשות צרכיו בחוץ אבל היוצא מב"ה כדי למיעל לבית המדרש לקיים מ"ש ילכו מחיל אל חיל ודאי מצוה למרהט גם מבית הכנסת שנא' נרדפה לדעת את ה' דהיינו ללמוד תורה בבה"מ וק"ל: ואפילו בשבת כו'. ר"ל השומע שאגת אריה ומתירא ודאי דהולך במרוצה והרי אפילו

הכותב

לא אמרן אלא למיפק. יש מקשין פשיטא שהרי לא אמר רב הונא אלא היוצא. ונ"ל שפלפול זה אין בו ממש שהרי אפשר לומר זיל בתר טעמא ואף על פי שאמר היוצא יש מקום לחשוב שגם הנכנס ומכל שכן אם מי שהתפלל כבר בנחת אינו רשאי לצאת בחפזון כ"ש בכניסתו להתפלל שאם ילך במרוצה יורה שהולך להטיל המשא מעליו מהרה. והשכל יחייב כן לולי דברי הנביא ונדעה נרדפה וגומר. כתב רש"י בפי' אגרא דפרקא עיקר קבול שכר וכו'. הלא זה דבר זר לומר כי לא יגיע תועלת ושכר עצמי [לכלל המון משמוע דרש איסור והיתר] רק ממרוצתם וכן בכל השאר [ובפרט אגרא דתעניתא צדקתא שאם כן התענית לבדו לא יועיל לכפרת העון] לכן נ"ל לפרש [לכולם בדרך חיוב ולא בשלילה כלל. אגרא דפירקא ריהטא (שלא נאמר) לבטל סברת החושב שדי לנו שנאמר] שיש שכר גדול כ"א על שמיעת הדרשה אבל לא על הדברים הקודמים כמו ההליכה בחפזון [ואין כן האמת] אלא גם יש שכר על ההליכה במרוצה וגם על הדוחקא בשבת כלה. וכן אגרא דשמעתא סברא (שלא נאמר) [לבטל מחשבת האומר שדי לו] שיקבל שכר

הרשב"א

במקום קבוע יותר מהיותה פעם כאן ופעם כאן עד שקראו הקובע עניו וחסיד תדע כי גם בזה רמזו סוד נעלם והנגלה שהמתפלל צריך לכוון דעתו כשיתפלל לדעת לפני מי עומד ולעמוד ביראה ולהכיר נמיכתו וגודל האדון אשר אליו מבקש וכמו שאמרו חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין הכוונה לחשוב ביראתו ית' ושיעמוד בתפלה מתוך כוונות רצויות והמקום

עיון יעקב

בעזרו וכמו שגבי אברהם נפלו ארבע מלכים לפניו ע"י עפר שנאמר יתן כעפר חרבו כדאיתא בתענית דף כ"א וזה בזכות ענוה בשביל שאמר אנכי עפר ואפר כמ"ש ביפ"ת וזה שקובע מקום לתפלתו אוחז ג"כ במדה זו כאברהם כמו שכתבתי בסמוך לכך זוכה גם כן שאויביו נופלים תחתיו וז"ש הפסוק ה' לי בעוזרי שאני קובע מקום לתפלתי ואני אראה בשונאי שגם אויבי נופלים תחתי:

היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה. אע"ג דבלא"ה אסור לפסוע פסיעה גסה שנוטל אחת מת"ק ממאור עיניו של אדם כדאיתא בשבת דף קי"ג קמ"ל אפ"ה דלא תימא כיון דשלוחי מצוה אינן ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן מותר לפסוע פסיעה גסה קמ"ל דאפ"ה אסור לפסוע משום דנראה עליו כמשא ואביי דאמר לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל כו' שכן דרהיטנא אתי לאפוקי דלא תימא דמה היוצא אל יפסיע פסיעה גסה אף שכבר עבר ועשה המצוה מכ"ש הנכנס שעדיין לא עשה המצוה פסיעה שאל יפסיע שיש לחוש שיהא ניזוק לכך קמ"ל דאפ"ה מצוה למירהט למיעל כי שומר מצוה לא ידע דבר רע וגר מצוה יאיר מאור עיניו ומ"מ נוטל שכר פסיעות כאילו הולך לאט ועיין במהרש"א ומפרשים בזה ובתוספתא דקדושין דף ל"ט ע"ש: שנאמר אחרי ה' ילכו. ופי' הרד"ק שם

הרי"ף

שלהיות צריך האדם לעשות תפלתו תחנונים ורחמים להקב"ה והעושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים והאדם כשמתפלל ואינו מתפלל בכל המקום שיזדמן לפניו אבל הולך הוא אל מקום קביעתו הוא יורה שאין תפלתו עליו כקבע ומשא אלא תפלתו תחנונים וע"כ הולך אל המקום שרגיל להתפלל בו שאילו היתה דומה עליו כמשא היה משליך מעליו משא התפלה ומתפלל אותה במקום שיזדמן אליו ולכך אלהי אברהם שהיתה תפלתו ברחמים ובתחנונים כשהתפלל על לוט בהפיכת סדום לא התפלל אלא במקום קביעתו כדי לשפוך נפשו אל ה' בדברי תחנונים. אלהי אברהם יהיה בעזרו שעושה כמעשיו של אברהם ובכמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד אע"פ שלא הוחזק בפניו בזה מ"מ כיון שהוא מתלמידיו של אברהם אבינו בענין קביעות התפלה בוודאי כי כל דרכיו הם דומים לאברהם בענוה ובחסידות ומטעם זה אויביו נופלים תחתיו וכו'. ועוד אפשר לומר דכיון שהתפלות הם כנגד התמידין צריך לקבוע מקום לתפלה כמו שהיה מקום קבוע לשחיטת התמיד שהוא מקדשי קדשים הנשחטין בצפון בכל יום תמיד והקובע מקום לתפלתו הרי הוא כאילו הקריב קרבן התמיד ואלהי אברהם שהתקין תפלת שחרית כנגד התמיד של שחר יהיה בעזרו כיון שהוא זריז בתפלה הוא חשוב כאילו הוא זריז בהקרבת התמיד ומטעם זה אויביו נופלין תחתיו שהרי אברהם בירך לו מלכיצדק והראה לו הקב"ה עז משולשת שהם הקרבנות להציל מיד הד' מלכיות וכיון שהוא זהיר בתפלה כאברהם אלהי אברהם יהיה בעזרו להציל מהאויבים שהם ד' מלכיות כאילו הוא מקריב קרבנות שהם מגינים מהאויבים. ואפשר עוד לומר כל הקובע מקום וכו' שאמר כל שקובע מקום שאע"פ שיהיה לו מקום חשוב כגון בהכנ"ס שיש בו רוב עם והוא מקדש מעט מה טובו ומה יפיו עכ"ז יתפלל במקום קביעתו והוא חביב לפניו ית' יותר מתפלתו בבהכנ"ס המפואר ברוב עם ורא"יה לדבר אברהם שהלך להתפלל אל המקום אשר עמד שם להתפלל ראשונה ולא הלך להתפלל במקום שהתפלל יצחק כדכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה שאמרו בספר הזוהר שהוא השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שהוא בפתח המערה שהוא מקום ג"ע ויצחק היה מתפלל שם והרי כשבא אברהם להתפלל עכשיו כבר ידע וראה חשיבות אותו מקום כמ"ש בס' הזוהר מעת שרץ אברהם אל בן הבקר הלך עד אותו מקום ותמדו לקנות המערה והשדה מתוך חשיבות המקום שהוא שדה חקל תפוחין דבג"ע עכ"ז בחר במקום קביעתו והלך אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אלא תפלה וכו' וזהו אלהי אברהם בעזרו של זה המתפלל במקום קביעתו ואע"פ שהניח בהכנ"ס המפואר ברוב עם עכ"ז זכות אברהם עוזרו להתקבל תפלתו:

אל יפסיע פסיעה גסה וכו' וה"מ למיפק אבל למיעל ליה לן בה. ויש מי שפירש ולמיפק הוא היוצא כדי ללכת לדרכו ואין בדעתו לצאת כדי לחזור מיד ולמ"ה למיפק דוקא הוא שהוזהר שלא לפסוע פסיעה גסה כדי שלא יראה שעמידת בהכנ"ס דומה עליו כמשוי אבל היוצא מב"ה ובדעתו למיעל לחזור מיד לב"ה אז יש לו לפסוע פסיעה גסה למהר לבא היכף ומיד כי כל עוד שממהר לפסוע לצאת הוא ממהר. וק' כיון דאמר רבי חלבו היוצא היכי ס"ד לומר שיש בכללו הנכנס לב"ה כדי שהולך לומר

ענף יוסף

עמד שם כו'. קשה מאי ראיה היא זאת דלמא פעם אחת קבע מקום או שתי פעמים ולא יותר. אבל איתא בזוהר סדר בא דף י"ח ע"ב וז"ל ויצא יצחק לשוח בשדה וכי לא הוה ליה בית או מקום אחר להתפלל. אלא אותו השדה היה אשר קנה אברהם סמוך למערה דכתיב כו' ובשעתא דהוי יצחק עאל בגוי' חמא שכינתא וכו' ואברהם אמאי לא הוי מצלי תמן משום קביעותא דאתרא הוה ליה בקדמיתא וכו' עכ"ל הרי מפורש שאברהם לא שינה מקום התפלה ולא רצה להתפלל אף באותו השדה. משום שקבע מקום אחר כבר (שמיכות חכמים) ועיין ברי"ף שהביא ג"כ זה המאמר:

כא אמר אביי לא אמרן אלא למיפק כו'. הקשה הכותב שהרי רב הונא עצמו דקדק לומר היוצא. ולמאי צריך אביי לומר לא אמרן אלא בדנפיק. (וכמה שכתבתי בעץ יוסף מתורץ זה) ותירץ דלא לומר דוקא כשיוצא על דעת שלא לחזור ולכנוס. אבל אם דעתו לחזור ולכנוס אין הכי נמי דיפסיע פסיעה גסה אף ביציאה כדי שימהר ויבא ע"כ וכתב המעדני י"ט ואני תוכך בזה להחמיר לפי שהרואה אינו יודע שדעתו לשוב ויהיה בעיניו לבוז על שמפסיע פסיעה גסה למהר לצאת. והמ"א חולק עליו וכתב דאין כאן חשש כלל דכל שלא יצא הצבור מבה"כ מסתמא דעתו לחזור. ועוד דמוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין לבטל הוא סמוך לבית הכנסת מצוה לרוץ. וכתב בפרישה דהכי מסתבר דקודם לכן אין נראה שמתכוין לשם מצוה בהכ"נ. ושכ"ג פי' שבכל הדרך יש לו לרוץ ובבואו סמוך לבית הכנסת ימהר יותר. וכתב ספרי מגדים ונראה בשחרית שהולך עם תפילין וטלית אף בידו ניכר הוא ומ"מ ברחוב עובדי כוכבים לא ירוץ עכ"ל:

עין יוסף

לענותו. כאשר עלה במחשבתם בתחלה. וכ"ש שלא יוסיפו לכלותו כאשר עלה בדעתם בסוף (אוי הים): וכתיב לכלותו. כתב בספר מנחת שי שבהרבה ספרים כתוב לבלותו בבי"ת:

כא אל יפסיע פסיעה גסה. לפי שמראה בעצמו שעמידת בית הכנסת דומה עליו כמשאוי. ולפי שקשה מאי ארי' מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה הא קי"ל בלאו הכי אף בשוק אל יפסיע פסיעה גסה לפי שנוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. ואין לומר שכוונת רב הונא לומר שכאן יש איסור ג"כ בדבר. א"כ עיקר חסר והיה לו לומר בלשון אסור לפסוע כו'. לזה אמר אביי לא אמרן אלא למיפק כו' פירוש מה שנקט רב הונא בית הכנסת כוונתו אדיוק דבבית הכנסת דווקא היוצא אל יפסיע. אבל הנכנס מצוה הוא. משא"כ במקומות אחרים בשום ענין אל יפסיע פסיעה גסה (סמיכות חכמים). ועיין מ"ש בענף: אבל למיעל מצוה למרהט. מספר יראה לר"י משמע דוקא

נרדפה. לשון מרוצה משמע שהרודף רץ: לפרקא. לשמוע הדרשה: מחללי שבתא. דאמר מר אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת שנאמר אם תשיב משבת רגלך: אחרי ה' ילכו. היינו לדבר מצוה או לדבר הלכה. כאריה ישאג פי' כאלו אריה ישאג אחריך. ואז בודאי תלך במרוצה. כי אריה שאג מי לא יירא. כמו כן תלך לדבר מצוה. וממילא מוכח מהאי קרא דמותר אפילו בשבת. כדקיימא לן מי שהיה נרדף מחיה רעה ומן הלסטים מותר לחלל

אם

יד יוסף

א תנחומא סדר בראשית סי' ב':

חדושי גאונים

ולא מצינו בשום מקום שיתארס ביסוד העפר. והרצועה הוא רמז השתלשלות הדברים וקישורן זה בזה וזהו קשר של תפלין והיה בהן שם של שדי כמו שאמרו רבותינו ז"ל שיש בו די לאלהותו ועוד אמרו שנקרא כך על שם שאמר לעולמו די לרמז על מה שנתבאר וה הנראה לי בסוד תפלין. (תורת העולה)

לעולם ירוץ וכו' אפילו בשבת כו'. ויל"ד בהא דקאמר אביי לעיל גבי למיעל מצוה למרהט למה לא אמר שאפילו בשבת. ונלע"ד דאביי לעיל מיירי אפי' אין זמנו בהול שיכול לבוא לבית הכנסת אפילו לא ירוץ יגיע שם קודם שיתחילו להתפלל אפ"ה מצוה לרוץ להראות חשקו למצוה זו ואז דווקא בחול מותר אבל בשבת אינו מותר כי אם כשמוכרח לרוץ מחמת שיעבור הזמן והכי דקא רהטי לפרקא בשבת מיירי בזמנו בהול שאם לא ירוצו לא יבאו בתחלת הדרוש. (גל"ת):

שנאמר אחרי ה' ילכו כאריה ישאג. הא דהוצרך להביא

אהבת איתן

אר"ח א"ר הונא היוצא מבהכ"נ אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי ל"ש אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט שנאמר נרדפה לדעת את ה'. ומקשין דמאי קמ"ל אביי הא ר"ה נמי לא קאמר אלא היוצא מבהכ"נ. ויש לכוון ע"פ הא דאי' בב"מ (דף ק"ז ע"א) דאמרו תלמידי דרב דדריש ברוך אתה בעיר שתהא ביתך סמוך לבהכ"נ ור' יוחנן דרש שיהא ביהכ"ם סמוך אבל בהכ"נ לא. וקאמר דר"י לטעמי' דאמר שכר פסיעות יש. ומשמע דתלמידי רב לא ס"ל שכר פסיעות וידוע דר"ה תלמידו דרב הוה וא"כ ס"א דר"ה לשיטתו דס"ל דליכא מצוה ברבוי הליכה

רש"י

אגרא דפרקא. עיקר קיבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם הוא שכר המרוצה שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר השמועה (מפי רבן) לאחר זמן שיקבלו שכר לימוד: אגרא דכלה. שבת שלפני הרגל שהכל נאספים לשמוע הלכות הרגל: אגרא דשמעתא סברא. שהוא יגע וטורח ומחשב להבין טעמו של דבר: (אגרא דבי טמיא. פי' בית אבל ויש אומרים בית עלמות של מתים): אגרא דתעניתא לדקתא. שנותנין לדקה לערב לפרנסת העניים שהתענו היום: דלויי. להרים קול בלשון נהי ועגמת נפש שיבכו השומעים: מילי. לשמח את החתן בדברים: אחורי בית הכנסת. כל פתחי בתי כנסיות היו במזרח והכי תניא בתוספתא דמגילה (פרק ג') מעין מקדש ומשכן [פניהם למערב ואחוריהם למזרח] והמתפלל אחורי בהכ"נ ואינו מחזיר פניו לבית הכנסת נראה ככופר במי שהצבור מתפללין לפניו והא דרב הונא מוקים לה אביי בדלא מהדר אפיה לבי כנישתא:

חליף

גמרא

רהיטנא. אמר רבי זירא אגרא דפרקא ריהטא. אמר אביי אגרא דכלה דוחקא. אמר רבא אגרא דשמעתא סברא. אמר רב פפא אגרא דבי טמיא שתיקותא. אמר רב (ששת) [מר זוטרא] אגרא דתעניתא צדקתא. [אמר רב ששת] אגרא דהספדא דלויי. [אמר רב אשי] אגרא דבי הלולא מילי:

כב שם (א"ר חלבו) אמר רב הונא [כל] המתפלל אחורי בהכ"נ נקרא רשע שנא' (תהלים יב) סביב רשעים יתהלכון כרום זלות לבני אדם אמר אביי לא אמרן אלא דלא מיהדר אפיה לבי כנישתא אבל מיהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה. ההוא גברא דקא מצלי אחורי (בית הכנסת)

מהרש"א

בשבת משום סכנה כן אחרי ה' לדבר הלכה וגו': אגרא דפרקא ריהטא כו'. כפרש"י דרובם אינם מבינים כו' ועי"ל דאחכמים דאינן צריכין לפרקא דכבר יודעין דברי הלכה קאמר דמ"מ אגרא שלהם ריהטא ועד"ז יש לפרש מה שאמרו בפרק משקין בההוא תלמידא דבשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה קרי עלי' ושם דרך ארצנו וגומר דאותו תלמיד לא הוה צריך להלוך לשם כיון דלא הוה מקשי לי' אלא ששם ומחשב לו שכר ואגרא דרך בדרך לילך לשם וכן יש לפרש אגרא דכלה דוחקא גם אם השומע הבא הוא ת"ח ואין צריך לכך יש לו אגרא דדוחקא: אגרא דבי טמיא שתיקותא. ובערוך בערך טם אגרא דבי טמיא פי' אבל ויולא באטב"ח ובאלב"ם עכ"ל. וכדאמרי' בספ"ב דמ"ק אין המנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל: אגרא דתעניתא לדקתא כו'. עיין פרש"י ועוד יש טעם אחר כדי שלא יהא נהנה מתעניתו בממונו שיעור מה שלא אכל ושתה היום לכך יתן שיעור הממון זה שנהנה לצדקה וק"ל: דלויי. כדאמרי' במ"ק דידל ידלוניה:

כל המתפלל אחורי בהכ"נ וכו'. לפירוש התוס' שחששא זו כיון שמתפלל לרוח אחרת שמתפללין כל העם וכ"ה בהגה"ת אשר"י ע"ש וק"ק יתאי קאמרי מי שהוא אחורי העם כו' גם אם הוא בבהכ"נ והוא מתפלל לרוח אחרת יש לחוש על כך וי"ל דתרתי בעי מבחוץ ולרוח אחרת ועיין בהר"י ולולי דבריהם היה נראה לשיטתם דאה"נ בתוך ב"ה נמי יש לחוש על כך וה"פ כל המתפלל אחורי כו' היינו שעומד בב"ה ועומד בפניו אחורי כלפי ב"ה דהיינו לרוח אחרת שהכל מתפללין וסביב רשעים יתהלכון דמייתי לאו היינו סביב מבחוץ לב"ה אלא שמסבב פניו לרוח אחרת שמתפללין כל העם והא לא תקשי שאמרו הרולה להחכים ידרים ולהעשיר יצפין דיש לומר היינו במתפלל ביחיד בביתו ועוד דהתם לא קאמר אלא לגדר קלת אבל המתפלל סיפך שמתפללין

הרשב"א

והמקום המוכן לתפלה מוסיף יראה ולזה הזהירה התורה ומקדשי תיראו ויראת המקום גורמת להיות כעומד לפני ה' וממנו יבא למדת החסידות והענוה ולא ימוט לבו מתכונותיו דכתיב שויתי ה' לנגדי תמיד וגו' ולזה רמזו במה שאמרו וכשמת אומרים עליו אי חסיד אי עניו אי תלמיד מתלמידיו של אברהם אבינו לפי שקביעות המקום גורם לענוה וחסידות כמו שאמרנו מלבד שיש בו עוד תועלת נגלה בקביעות המקום שהוא גורם להתמיד תפלותיו לעתים מזומנים ובהיות המקום בלתי קבוע יבא ממנו לידי היאוש והעצלה. ולכוונה זאת אמרו עוד בפרק זה אמר רבי יוחנן וכו' ככתוב לעיל ע"ב:

הכותב

על המשנה או דין ששומע מהדורש אבל לא על סברת השומע שמבחין בשכלו אי זו היא סברא נכונה וישרה וכן אגרא דתעניתא צדקתא שלא יחשוב שהצדקה הוא דבר נפרד מהתענית אלא הוא חלק ממנו ועל כל אחד מהם יש לו שכר גדול כי הם ב' דברים נקשרים זה עם זה וכן בכלם:

הרי"ף

כדי לחזור מיד לב"ה. ועוד יש מפרשים דאתא למימר דלא תידוק היוצא אל יפסיע הא הנכנס יש לו רשות לפסוע פסיעה גסה אם ירצה לז"א שהדיוק הוא מהקצה אל הקצה היוצא אל יפסיע פסיעה גסה הא הנכנס מצוה למירהט. ול"נ לפרש דכיון דקיי"ל דפסיעה גסה נוטלת א' מת"ק ממאור עיניו של אדם ומהדרא ליה בקדושא דבי שמשי ואמרו בגמרא שגנאי הוא לת"ח לפסוע פסיעה גסה וזהו בכל פעם שהוא מהלך א"כ הוה אמינא דהיוצא מב"ה שהוזהר שאל יפסיע פסיעה גסה ה"ה ליכנס לב"ה שלא יפסיע פסיעה גסה משום שנוטל מאור עיניו של אדם והכפרש של היוצא מב"ה לנכנס הוא שהיוצא הוא באיסור והנכנס אינו באיסור אלא גנאי לז"א לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למירהט וכיון שהוא הולך בדרך מצוה שלוחי מצוה לא ידע דבר רע ואע"פ שבשאר היום הוא גנאי לת"ח לפסוע פסיעה גסה ועוד שנוטלת אחת מת"ק ממאור עיניו מ"מ כשהוא נכנס לבית הכנסת לא תאונה אליו רעה בפסיעה גסה והדר הוא לכל חסידיו וזה נ"ל נכון: אגרא דשמעתא סברא. אפשר דאגרא דשמעתא הכוונה לומר שמי שטורח ויגע בהלכה להבינה על בורייה זה שכרו שתזדמן לו סברא ישרה והגונה:

עיון יעקב

שם שילכו במרוצה אחרי ה' כמו שאחרי שואג לאסוף אליו החיות שרצים אליו כן ירוץ לדבר מצוה וכיון שיש סעד וסמך מקרא לרוץ לדבר מצוה לכן מותר לרוץ אפי' בשבת שהוא ג"כ רק איסור דרבנן וסמך קרא דנביאים כדאיתא בשבת דף קי"ב ועשה דרבנן דוחה לא תעשה דרבנן: אמר רבי זירא אגרא דפירקא ריהטא. עיקר נ"ל כפי' שכותב דאתי לאשמועינן דאף על הליכה זו במרוצה יש לו שכר מלבד שכר הלימוד וכן איך אגרא דבי טמיא היינו אבל שתיקותא כדאיתא במדרש וידום אהרן קיבל שכר על שתיקותו ואגרא דבי הלולא מילי לומר כלה נאה וחסודה כדאיתא בפ"ב דכתובות:

נקרא רשע. מטעם שעושה כאילו כן שתי רשויות כמ"ש אליהו כדו בר וכו' ועי"ל מטעם

ענף יוסף

עצמו מלשמוע קדושה או קדיש והמהרש"א תירץ דס"ק לא אמרן אלא היוצא מבה"כ על מנת למיפק דהיינו לעשות צרכיו בחוץ. אבל היוצא מבהכ"נ כדי למיעל לבית המדרש לקיים מ"ש ילכו מחיל אל חיל ודאי מצוה למרהט גם מבהכ"נ שנאמר נרדפה לדעת את ה' דהיינו ללמוד תורה בבית המדרש עכ"ל. וכתב הפרי מגדים וז"ל ויראה אם נכר הוא · שסביבת המדרש סמוך ונראה. ודאי שרי עכ"ל:

ע"ין יוסף

את השבת כמו שאר פקוח נפש שדוחה את השבת (סמיכות חכמים ולנ"ח): אגרא דפרקא ריהטא · קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי הכם · הוא שכר המרוצה · שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר השמועה לאחר זמן שיקבלו שכר לימוד (רש"י) · עוד י"ל דאחכמים דאינן צריכין לפרקא דכבר יודעין דברי הלכה קאמר דמכל מקום אגרא שלהם ריהטא (מהרש"א): אגרא דכלה · השבת שלפני הרגל שהכל נאספים לשמוע הלכות הרגל · ויש שאינם מבינים ההלכות · מ"מ יש להם שכר על זה שעומדים דחוקים · וכן יש לפרש להיפך אם השומע הבא הוא ת"ח ואין צריך לכך יש לו אגרא דדוחקא (מהרש"א): אגרא דשמעתא סברא · שהוא יגע וטורח ומחשב להבין טעמו של דבר: אגרא דבי טמיא · בית אבל · ויש אומרים בית עלמות של מתים (גליון הש"ס) ור"ל כי במקום זה אסור תלמוד תורה משום לועג לרש · וכשם שמקבלין שכר על ת"ת כך מקבלין שכר על הביטול מת"ת לקיים מצות ה' אשר הזהיר מלעסוק בתורה במקום הזה· וזו שאמרו אגרא דבי טמיא שתיקותא (מעין הברכות): אגרא דתעניתא לדקתא · פי' שלא יהנה מתעניתא בממונו שיעור מה שלא אכל היום · לכך יתן שיעור זה הממון שנהנה לצדקה (מהרש"א) · וסמך לזה מדברי ישעיה ע"ה הלא פרוס לרעב לחמך ולא אמר לחם בלא כנוי · כמ"ש להלן ועניים מרודים תביא בית · ע"כ שר"ל אותו הלחם אשר ייחדת לך לאכלה זה היום · אותו הלחם פרוס לרעב (איי הים): אגרא דהספדא דלויי · פי' להרים המעלות הנשואות על הצדיק אשר נפרד מאתנו ושבק לן חיין· עדי מזאת הצרמה והצגדה תקשה עלינו פרידתו · והחי יתן אל לבו (איי הים): אגרא דבי הלולא מילי · לשמח את החתן בדברים (רש"י) ויש לפרש דבריו ע"פ מ"ש בחוה"ל בשער הכניעה דהשמחה יהיה בלב קרוע ומורתח · וזולת לב נשבר הוי שחוק ח"ו ולא שמחה של מצוה · וזהו שכתב רש"י לשמח החתן בדברים היינו דבורו פיו לחוד יהיו דברי שמחה ולבבו יהיה קרוע ומורתח (מעין הברכות):

כב המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע כו' · אמר אביי לא אמרן כו' · למשל אם הפתח של בית הכנסת דכותל מערבי · והעם מתפללים ופונים פניהם נגד מזרח · לכן העומד בחוץ נגד הפתח דהיינו נגד מערב · ואחוריו לבית הכנסת ופניו נגד שכנגדו · וא"כ פניו למערב · וודאי נראה ככופר אליבי' דכ"ע · דאיכא תרתי לריעותא · הלא שאחוריו לבית הכנסת · שנית שהופך פניו לנגד אחר ממה שפונים אליו הקהל העומדים בבהכ"נ · וכשעומד נגד מערב

ופונה

חדושי גאונים

כך קרא ולא סגי ליה בקרא דלעיל ונדעה נרדפה היינו משום דרצה להתיר אפילו בשבת וכמו הסורח מחמת שאגת אריה שודאי מותר לרוץ בשבת ועי' במהרש"א כת"א. (צל"ח):

אמר רבי זירא אגרא דפרקא ריהטא· יתכן פירושו אגרא דפרקא ריהטא ר"ל שהוא מרהט ומחזר מה ששמע שלא ישכח כמו דאמר בלא יתפור הוס קא מרהט שמעתתיה בהדי דרב אדא בר אהבה· (פנים מסבירות):

ההוא גברא דקאי מצלי אחורי בהכנ"ס כו' · חלף אליהו אדמי ליה כטייעא א"ל כדו בר קיימת קמי מרך כו' וקטליה. עי' מהרש"א דמשום שעשה כך אינו חייב מיתה · ע"כ כתב דאדמי ליה כטייעא לא קאי על אליהו אלא אאותו איש דלא הוה מהדר אפיה כו' אדמי ליה לאליהו שאינו ישראל אלא ערבי ולכך הרגו אליהו ע"כ. והדברים תמוהים דאם באותו ס"ד שהיה זה המתפלל ישראלי החליט הרב ז"ל שאינו בן מות משום דלא מהדר אפי' כו' כ"ש אם הוא ערבי שאינו מצוה בכך · (ואינו מוזהר על השיתוף) גם כשיאמר אליהו לערבי · כדו בר קיימת קמי מרך. (שייתם את הש"י לאדון לערבי) הדבר רחוק וצ"ע · ויותר נראה דברי המע"מ וז"ל כי לשון אדמי ליה הוא מלשון דמיון ואולי בחלום חזיון לילה שהוא מפועל הכח הדמיוני דההוא גברא אחרי שהתפלל שם אל לבו כי לא עשה כהוגן ותתפעם רוחו בקרבו על המעל אשר מעל. ורעיוניה יבהלוניה · עד כי שפט בכח המדמה והנה אליהו בא ויהרגנו הרוג עכ"ל · (איי הים):

אהבת איתן

לביהכ"נ וס"ה דליכא מצוה במהירות ההליכה דלא ס"ל שכר פסיעות כלל · להכי אשמועינן אביי דבהא מודה ר"ה דלמיעל מצוה למרהט:

א ילקוט מלכים א' רמז רע"ו :

חדושי גאונים

כיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנה ככרום · פירש מרן הגאון ח"ס זצוקלל"ה לא אמרו רז"ל נצרך לבריות אלא נצרך. ר"ל האדם העומד לשרת בקודש לפני העדה וצריך להמשיך לב כל העדה לאהבתו . צריכין פניו להשתנות נגד רוחו של כל אחד מהם יש החפץ בפנים שותקות ויש בפנים מסבירות ויש בפנים זעומות · וצריך להכריע דעתו כדעת כל אחד מהם. (לקוטי הבר בן ח"ים) :

וביון שחמה זורחת עליו מתהפך לכמה גוונין · הא דקאמר וכיון שהחמה זורחת ולא קאמר סתם כרום שמו ומתהפך לכמה גוונין · נלע"ד דמה שפניו של אדם משתנין כשנצרך לבריות היינו כשזה שנותן לו לא נתן לו מתן בסתר רק נתן לו ברבים אבל אם נתן לו מתנה כדינו וא"י למי נתנה וכו' אין כאן בושת ובפרשת משפטים בפסוק אם זרחה השמש עליו תרגם אונקלוס אם עיני דסהדיא נפלת עלוהי הרי שראיית האנשים נמשל לזריחת השמש ולכן גם כאן קאמר בהמשל של עוף וכיון שהחמה זורחת עליו מתהפך לכמה גוונין כן זה המקבל צדקה אם השמש זרחה עליו שנתן לו ברבים אז פניו משתנין ככרום · (גל"ח) :

אהבת איתן

ואר"ח אר"ה לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו וגו' · והקשה הרי"ף ז"ל דהיכן מצינו שהתפלל אליהו שלא בשעת תפלת המנחה ולא נענה שיהיה נשמע מכאן שנענה משום דהיה בשעת תפלת המנחה ודלמא מעשה שהיה בזמן המנחה היה · ואלו היה מתפלל בזמן אחר היה ג"כ נענה · ונראה לתרץ עפ"י מאי דאי' בפסיקתא רבתי פ"ד מצה ואליהו

מהרש"א

הטעם הוא אסור כדקאמר הכא לפירוש התוס' שלפנינו אבל בתלמידי רבינו יונה הבין דברי ר"י בדרך אחר ואין להאריך ודו"ק : אידמי ליה כטייעא כו' . ברי"ף ל"ג חלף אליהו כו' אלא חלף ההוא טייעא חזייה כו' וכ"נ מפירש"י וכן נראה קלת דמשום שעשה כך אינו דומה שיהיה חייב מיתה שיהרגהו אליהו ויש ליישב גירסתינו דאידמי ליה כטייעא לא קאי אאליהו אלא אאותו איש דלא הוה מהדר אפיה כו' קאי דהוה אידמי ליה לאליהו שאינו ישראל אלא ערבי ולכך הרגו אליהו וק"ל : מאי כרום כו' דברים כו'. מבואר דקאי ארישא דקרא המתפלל סביב לבהכנ"ס דהיינו מחוץ לבהכנ"ס נקרא רשע ע"ש שהוא מזלזל בתפלה דהוא דברים כו' ולמאן דדריש כיון שנצרך אדם לבריות כו' קאי נמי ארישא דקרא ע"פ מ"ש דאסור לאדם לעבור נגד ב"ה שלו כדי שלא נבייש אם אין לו נשלם וז"ש סביב גו' דמדת רשעים אינו כן אלא דסביב ב"ה הולכין ומזלזלין בו עד שנשתנה כו' והא מייתי כאילו נידון באש ובמים כו' דהיינו שמביישו נשתנה פניו להתהפך בגוונים דאזיל סומקא דהוא תולדות אש ואתי חיוורא דהוא תולדות מים וק"ל :

בתפלת המנחה כו' . נראה לפרש דהא לא אצטריך למימר שלא יבטל אדם אחת מהתפלות שכבר מפורש שאבות תקנום וכנגד תמידין תקנום אלא דהכי קאמר לעולם יהא אדם זהיר וזריז בתפלת המנחה שלא ישהה אותה אלא מיד ותיכף שיגיע זמנה יתפלל אותה כמ"ש פ"ק דשבת שלא יעשה דבר דלא אתי לאמשוכי ומייתי · שהרי אליהו לא נענה אלא בתחלת תפלת המנחה שנא' ויהי בעלות המנחה ויגש

[בי כנישתא] ולא מיהדר אפיה לבי כנישתא חלף אליהו אידמי ליה כטייעא . אמר ליה כדו בר קיימת קמי מרך שלף ספסירא וקטליה . אמרו ליה [ההוא מ] רבנן לרב ביבי [בר אביי] ואמרי לה רב ביבי לרב נחמן [בר יצחק] מאי כרום זלות לבני אדם אמר ליה אלו דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם . רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו כיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום שנא' (תהלים יב) כרום זלות לבני אדם מאי כרום כי אתא רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים ושמו כרום וכיון שחמה זורחת עליו מתהפך לכמה גוונין . רבי אמי ורבי אסי דאמרי תרוייהו כאילו נדון בשני דינין אש ומים . שנאמר (שם סו) הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים :

כג שם ואמר רבי חלבו [אמר רב הונא] א לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שהרי אליהו

רש"י

[חליף ההוא] טייעא. סוחר ערבי: כדו בר. כשתי רשויות: דו. שתי:בר.רשות כי ההיא דאמרינן בסוכה (דף מ"ה :) הא דעיילי בבר וכו' : כרום זלות. סיפיה דקרא דלעיל : דברים שעומדים ברומו של עולם . כגון תפלה שעולה (למרום) [למעלה] : כיון שנצרך אדם לבריות . הוא זל בעיניהם : לראשנו . להיות נושה בנו דמתרגמינן כנושה(שמו' כ"ב)כרשיא:

הרשב"א

לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה וכו' · ממה שלא יעלם ממך להיות ביום ובלילה עתים מזומנים להיות בהם עת רצון כאשר יש עתים בשנה וכבר הזכירו זה רז"ל ועל הכוונה הזו אמרו בתחלת זה הפרק ג' משמרות הוי הלילה לומר שהם מוכנים לתפלה וככה היום . ודע שהחכמים לא נחלקו בשלש הזמנים האלו ולא כוונו במאמרם שיהא רבי חלבו פוטר בתפלת המנחה לבד ורבי יוחנן בתפלת מנחה וערבית לבד ורב נחמן יחייב בשלשתן כי לדברי כלם צריך להיות זהיר בשלשת הזמנים וכבר קבעם דניאל דכתיב וזמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי . והכוונה בהם לפי שהם כוללים כל חלקי היום עלייה ועמידה וירידה וצריך להודות בהם למי שבראנו ית' ושנודה בהם שבכל חלופי זמננו עלייתנו ועמידתנו וירידתנו יש לנו לעבוד לפניו כי זה כל האדם כנגד הנערות והבחרות והזקנה . מצורף לזה להודות לפניו שאע"פ שהכל משתנה שנוי עצמי או מקומי ואפי' צבא השמים ואם יש להם שלטון בעולם הוא יתברך לא ישתנה כדכתיב אני ה' לא שניתי . וע"כ נבחרו לתפלה אלו ג' זמנים . ר"ל שחרית וערבית ומנחה לכוונה שאמרתי . אלא רבי חלבו גלה שלא יספיק לו בהיותו מתפלל ומודה בתפלת שחרית לבד עד שיתפלל גם בתפלת המנחה בהתחלף הזמן ושגם הוא עת מצוא והוא מה שאמר לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה ולא אמר לעולם יתפלל אדם תפלת המנחה ורבי יוחנן אמר אף בערבית ורב נחמן גלה על ב' החכמים הקודמין שאין הכוונה להם לפטור בכך עד שיתפלל בג' העתים . ועתה אעירך על ענין אליהו ואמרו שהרי אליהו לא נענה וכו' ולא תלה הענין ביצחק שתקן תפלת המנחה דכתיב ויצא יצחק

עיון יעקב

מטעם שראוי לכל אדם לדמות עצמו כאילו השכינה כנגדו כדכתיב שויתי ה' לנגדי תמיד שיהא מורא שמים עליו וזה שאינו רוצה להתפלל תוך בהכנ"ס שהשכינה מצוי שם רק מתפלל אחורי בה"כ שעושה עין שלמעלה כאילו אינו רואה ואינו חפץ ורוצה במורא שמים לכך נקרא רשע ואפשר דדריש ג"כ סיפא דקרא הכי כרום שהוא הקב"ה שיושב ברומו של עולם ועיני ה' משוטטות בכל הארץ וזה מזלזל בו זלות לבני אדם כמו בני אדם שאינם רואים רק מה שלפניהם : דברים העומדים ברומו של עולם . כדאיתא בחגיגה דף י"ב מעון שבו כתות כתות של מלאכי השרת שאומרים שירה בלילה ותשות ביום מפני כבודן של ישראל וכו' כדכתיב ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי ע"ש : כיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום . על כן ראוי להתפלל בכוונה שיתן לו הש"י פרנסתו ברווח שלא יבא לידי מדה זו וזה שאינו הולך לבה"כ עונשו מדה כנגד מדה :

לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה . עיין במפרשים דודאי בלא"ה בכל השלש תפלות צריכין ליזהר בהם. כנגד תמידין או כנגד אבות העולם כדאי' לקמן פ' תפלת

הרי"ף

א"ר חלבו לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה כו' . יש לדקדק מ"ש לא נענה אלא בתפלת המנחה דהיכן מצינו שהתפלל אליהו שלא בשעת המנחה ולא נענה . והיה אפשר לומר שמצינו שלא נענה מיד בעבור הנביאים שהרי אמר והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים

ענף יוסף

כב דברים שעומדים ברומו של עולם . להסביר לך הענין . דע שלא לחנם הוצרכו לתיקון תתנה קטנה ותפלה קצרה כזו ת"י ברכות . מאה ועשרים זקנים . ומהם כמה נביאים . אלא שהמה השיגו ברוח קדשם והשגת נבואתם העליונה ונסירא להו שבילין בכל סדרי בראשית ופרקי מרכבה לזאת יסדו ותקנו מטבע ברכות ותפלות . באלו התיבות דוקא . מאשר ראו והשיגו איזה דרך ישכון אורה של כל תיבה פרטית מהם אשר היא נצרכת מאד לתיקון רבוי עולמות וכחות עליונים וסדור המרכבה . וכמאמרם ז"ל שעבודה צורך גבוה . ולכן קראו חז"ל את ענין התפלה דברים העומדים ברומו של עולם . היינו הדברים עצמם הם תיבות התפלה עומדים ברום העולמות . כי כל תיבה ותיבה מהתפלה או של איזה ברכה . היא העולה למעלה . לפעול פעולתה בשרשה העליון המיוחד לה (ועיין בנפש החיים שער ב' שהאריך בזה והמלא נחת): מאי כרום . עיין תוס' עבודת כוכבים דף י"ב ע"ב ד"ה הבולע שהביאו בשם התרגום כרום זלות עלוקה שמוללת דם דאינשי ע"ש :

לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה כו' ויאמר ענני ה' ענני . ענני שתרד אש מן השמים ועננני שלא יאמרו מעשה

עין יוסף

ופונה פניו לבית הכנסת והיינו לצד מזרח · דאיכא תרתי לטיבותא שפניו לבה"כ ולצד שפונים הקהל דהיינו למזרח · ודאי שרי לכ"ע · אבל כשעומד במזרח בהכ"נ בזה יש פלוגתא איך יעשה · דדעה אחת ס"ל שהעיקר שנראה ככופר · הוא במה שפניו פונה לצד אחר ממה שפונים הקהל · אבל במה שאחוריו לבהכ"נ לזה לא חיישינן · וא"כ כשעומד לצד מזרח ופונה פניו לצד מזרח אע"ג שאחוריו לבה"כ לית לן בה · אבל כשפונה למערב אע"ג שפניו לבה"כ כיון שפונה לצד אחר ממה שפונים הקהל הוי ככופר · ודעה אחת ס"ל שהדין להיפוך · דהכל תולה שלא יהיה אחוריו לבה"כ · אבל מה שפונה לצד אחר ממה שפונה הקהל לית לן בה · והעומד בצפון בהכ"נ צריך להפך לצד בה"כ דהיינו פניו יהיה לדרום שלא יהיה אחוריו לבה"כ · וא"כ יוצא ידי הדעה שס"ל דהעיקר שלא יהיה אחוריו לבהכנ"ס וגם יוצא ידי הדעה דס"ל דצריך להתפלל לצד שהקהל פונים · כיון דעכ"פ אינו עושה היפוך מהקהל · כגון קהל פונים למזרח והוא למערב · מה שאין כן כי האי גוונא שפונה לדרום לית לן בה · וכן אם עומד דרך משל לצד צפון בהכ"נ והוא יתפלל ופניו למזרח ולדדי גופו לבהכ"נ ג"כ שרי לשתי הדעות הנ"ל · וכתבו תר"י וז"ל והוא הדין כשעומד בבהכ"נ אין לו להתפלל למערב היפך הצד שמתפללין הקהל · אלא שאינו נקרא רשע כיון שעומד בבה"כ ומשתתף עם הצבור עכ"ל : חלף אליהו אידמי ליה כטייעא · ברי"ף לא גריס חלף אליהו כו' אלא חלף ההוא טייעא חזייה כו' וכן נראה קלת דמשום שעשה כך אינו דומה שיהיה חייב מיתה שיהרגנו אליהו ז"ל (מהרש"א) · ור"ל האלהים אנה לידו שבא סוחר ישמעאל והרגו (סמיכות חכמים) : כיון שנצריך אדם לבריות · רבי יוחנן וריש לקיש קאי נמי ארישא דקרא ע"פ מ"ש דאסור לאדם לעבור נגד בעל חוב שלו כדי שלא לביישו אם אין לו לשלם · וז"ש סביב רשעים יתהלכון דמדת רשעים אינו כן אלא דסביב בעל חובם הולכים ומזלזלים בו עד שנשתנה פניו ככרום · וה"ק קרא כרום פי' שנעשה פניו ככרום · זולות לבני אדם כשנעשה זול ומזולזל לבני אדם : עוף אחד יש בכרכי הים כו' · ר"ל כאותו עוף שבשעה שהחמה זורחת עליו משתנה לכמה גוונים · ר"ל לפי ענין הזהורית אשר יאירו מול פניו · ולנוגה זרחו · כן משתנה פני מי שנצרך לבריות לפי הענין האדם המפרנסו והעושה עמו טובות · שיש שנותן בעין טובה ויש בעין רע ויש בעין בינוני :

כג לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה · שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה · קשה הא באליהו מעשה שהיה כך היה · שהרי הא

מהרש"א

אליהו הנביא ויאמר וגו'. דמשמע ליה בתחלת עלייתו של שעת המנחה : שלא יאמרו כו'. כמו שמסיים ענני וידעו העם הזה כי אתה הוא ה' אלהים : ור"י אמר אף בתפלת ערבית שנא' תכון תפלתי קטורת וכו'. ע"פ מה שאמרו ביומא אין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים אלא קטורת וזה שאמר תכון תפלתי של ערבית סמוך לעבודת הקטורת של בין הערבים שהיא עבודה המאוחרת במנחה כדאמרי' לעיל סייג עשו חכמים כו' ועד"ז קאמר נמי . בתפלת שחרית שנא' ה' בקר תשמע קולי כו'. כפל בו מלת בקר על פי מה שאמרו דאין לך דבר קודם לתמיד של שחר אלא קטורת דכתיב ביה בבקר בבקר גו' דהיינו שיהא זריז להשכים אותה בבקר בבקר כמו בקטורת של שחרית כדאמרי' לעיל שתהא תפלתי סמוך למטתי כפרש"י ותוס' שם :

אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר (מ"א יח) ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר [וגו'] ענני ה' ענני. ענני שתרד אש מן השמים. וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם. רבי יוחנן אמר אף בתפלת ערבית שנאמר (תהלים קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב. רב נחמן בר יצחק אמר אף בתפלת שחרית שנאמר (שם ה) ה' בקר תשמע קולי [וגו'] :

הרשב"א

לשוח בשדה כדאיתא בריש פרק תפלת השחר. דע כי נביאי הבעל עם היותם סכלים לא סכלו ידיעת הבורא יתברך שהוא סבת הכל והכל מאתו יתברך רק חשבו לרוממו בבטלם ממנו ההשגחה וכדעת המתפלספים וכענין האמור באיוב עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך וחשבו כי הוא יתברך מסר עולמו למנהיגים ינהיגו העולם ועשאם בעלי העולם. והם הגלגלים וכל צבא השמים. ומה שיגלה לך זה שאמר אליהו לעם עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם ה' האלהים לכו אחריו ואם נפל הספק ביניהם בענין האלהות ממש היה ראוי שיאמר אם מה שאמרתי הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו. ואמנם יתבאר מכאן שהם לא סכלו את השם המיוחד שהוא סבת הכל. והוא השם הנקרא ה' אלא שסכלו במנהיג העולם שהוא הנקרא בשם אלהים נגזר מאלהים לא תקלל שהם הדיינים. ולכן אמר להם אליהו אם סבת הסבות יתברך משגיח עולמו ומנהיגו והוא יהיה לכם לאלהים לכו אחריו ואם מסר עולמו לבעלים וסלק השגחתו מן השפלים לכו אחריהם. ויהתל בהם אליהו להיות ידוע כי הכחות כלם עם היות משטרם בארץ וחלק אותם השי"ת לכל העמים ישיגום מקרים ושברים בשנוי תנועות ויתגבר השפל וישפל המתגבר כפי הדבקים ומבטם כידוע לבעלי הכוכבים כי האלהים עשה שייראו מלפניו וידוע באמת שיש גבוה עליהם ויקרה להם מה שיקרה לשפלים בשנוי העתים והמקרים הטבעיים כשינה והשגת תגבורות מנצוח וההתנגד ושימנעם ביטול בדבר הצריך שיחם ועסקם בזולתו שא"א לשפלים להשיג הרצון בדבר ודפכו ולהייתם ביחד במקומות משתנים הוא שאליהו מהתל בהם שיקרה לשכלים שהם מנהיגים אותם והוא אומרו קראו בקול גדול כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ. ויוצא מזה שעם או אקלים המסור תחת ממשלת שרי מעלה המנהיגים בהיות המקרה משיג המנהיג ישיגם עכ"פ למי שמתנהג על פי ניהיגו והוא שאז"ל אין נפרעין מן האומה עד שנפרעין מאלהיה תחלה שנאמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי אדמה באדמה והוא כענין האמור כדניאל בשר יון ושר פרס ואין ההצלחה הגמורה והקיום התמידי זולתי לעמינו שאינם תחת

הרי"ף

האלהים ולא נענה עד שהתפלל ואמר ענני ה' והיתה שעת המנחה ונענה. עוד יראה בשעת המנחה זמן דין ולא הוצרך אליהו להרבות תפלה ולומר ענני ה' ענני אלא להיות שעת המנחה שהוא זמן דין ואילו היה בשעה אחרת שאינה שעת דין לא היה צריך לאותה תפלה מרובה כי ברות שפתיו תרד האש ותאכל את העולם וז"ש ולא נענה כלומר לא הוצרך לומר ענני ה' אלא להיות השעה זמן המנחה שהוא זמן דין. עוד אפשר שלהיות שהקריב אליהו על הכרמל בשעת איסור הבמות היה ראוי שלא יהיה נענה כיון שיש באותו קרבן צד עבירה שעל זה אמר הקב"ה לישראל גוי וקהל גוים יהיה ממך לרמוז שעתיד אליהו לעשות מעשה גוים להקריב בזמן איסור במות ולא נענה אלא היות שעת המנחה שבאותו זמן נעקד יצחק על גבי המזבח והתפלל אברהם ואמר ה' יראה זכות עקידה זו לבני ולאותו זכות של שעת המנחה עמד לאליהו ואמר ענני ה' על ב' דברים האחד שלא יעמוד בפניו איסור הבמות וזהו ענני ה' בזכות יצחק וענני שתרד אש. ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם נראה שחשש אליהו שלא יאמרו מעשה כשפים הם לפי שהם לקחו הפר מידו של אליהו כדכתיב ויקחו את הפר אשר נתן להם כי לא רצה הפר לזוז רגלו עד שנתנו אליהו מידו לידם כמהרז"ל וידוע ששליטת הכשפים כשלוקחין הדבר מיד ליד כי זה היה מעשה העגל שהצליח ויצא העגל הזה בשביל שלקח אהרן הזהב מידם שנאמר ויקח מידם וכמ"ש בס' הזוהר ועכשיו שלקחו נביאי הבעל הפר מיד אליהו יש להם פ"פ לומר שעשה להם אליהו כשפים ולכך התפלל ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הוא מה שלא ירד האש בפר שלהם ואתה הסיבות את לבם אחורנית בשעה שלקחו הפר מידי לא נתנו לב לאמר כיון שאתה נותנו לפר מידך כשפים אתה עושה לנו וכשם שבאותה שעה הסיבות לבם אחורנית ולא אמר כלום כך עכשיו ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם : רבי יוחנן אומר אף בתפלת ערבית. כלומר אע"פ שתפלת ערבית רשות יזהר שלא לבטלה : רב נחמן אומר אף בתפלת שחרית. שיש להם תשלומין שאם לא יתפלל שחרית מתפלל מנחה שתים אע"פ כן יזהר להתפלל שחרית בעונתה ולא יעבור זמנה ואע"פ שיש ג"כ תשלומין לתפלת ערבית מכל מקום ס"ד דאין ליזהר כ"כ בתפלת שחרית כיון שתשלומי שחרית הוא ג"כ בו ביום בשעת המנחה משא"כ בתפלת ערבית שיש להקפיד וליזהר יותר גם כיון שתפלת ערבית הוא בלילה והתשלומין הם ביום :

עיון יעקב

השתא אלא נראה דה"ק דאם יש לאדם לשאול צרכיו לפי צורך שעה יש ליזהר להתפלל כן בתפלת המנחה דוקא שאז הוא עת רצון ביותר כמו שנענה אליהו הנביא באותו עת במינחה והא דמייתי עכשיו דרשה דענני כפל י"ל דלא תימא דאדרבה לכך הוצרך אליהו לכפול שאלתו ענני כפל לפי שבתפלת המנחה אינו נענה כל כך לכך הרבה והפציר בתפלה שתי פעמים או דלא תימא שתפלת ענני כפל א' על תפלת מנחה וא' על תפלת ערבית לה"ק דכפל ענני א' שתרד אש מן השמים וא' שלא יאמרו מעשה כשפים הם ולעולם תפלה אמצעית שהוא תפלת מנחה משובח :

עין יוסף

התחילו בבקר ולא נענו נביאי הבעל ונתאחר מהבקר עד המנחה כדכתיב שם מפורש. וכשנגש אליהו להתפלל במנחה נענה. וכי היה אפשר להיות מתעכב עד תפלת ערבית. א"כ מנין אתה למד שסגולת תפלת המנחה עשה כן. ועוד הא בלאו הכי אסור לבטל שום תפלה שאבות תקנום וכנגד תמידין תקנום. לכן נראה שודאי חכמים האלו לא נחלקו בשלשה זמנים האלו. ולא כוונו במאמרם שיהא רבי חלבו פוטר בתפלת המנחה לבד ורבי יוחנן בתפלת מנחה וערבית לבד. ורב נחמן יחייב בשלשתן. כי לדברי כולם צריך להיות תפלה בשלשת הזמנים. וכבר קבעם דניאל. דכתיב וזמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי. אך רבי חלבו ראה שתפלת שחרית אינה צריכה כ"כ זהירות. לפי שהיא קודמת לעסקיו של אדם ואינו טרוד כלל. וכן בערבית שהיא אחר כל עסקיו. אמנם במנחה שהיא אחר חצות שהאדם מבולבל בעסקיו וצריך להתבטל מהם. צריך בה זהירות ביותר שלא ישהה אותה אלא מיד ותיכף שיגיע זמנה יתפלל אותה. כמ"ש פ"ק דשבת שלא יעשה דבר דלא אתי לאמשוכי. ומייתי ראיה מאליהו שנאמר ביה ויהי בעלות המנחה. ולא כתיב ויהי בעת המנחה כדאשכחן בכמה דוכתי לעת מנחת ערב. אע"כ אתי לומר שתיכף ומיד בתחלת עלייתו של שעת מנחה ויגש אליהו בזהירות. ורב נחמן אמר גם בתפלת שחרית צריך בה זהירות כי אולי ישן. ובפרט בימי הקיץ לילות קצרות. ומביא ראיה שנאמר ה' בקר תשמע קולי בקר וגו' כפל בו מלת בקר על פי מ"ש דאין לך דבר קודם לתמיד של שחר אלא קטורת דכתיב ביה בבקר בבקר דהיינו שלא יהא זריז להשכים אותם בבקר בבקר כמו בקטורת של שחרית. ורבי יוחנן אמר גם בתפלת ערבית אף שהיא אחר כל עסקיו ואף שהיא רשות מ"מ צריך בה זהירות שאם יאמר אוכל קמעא ואישן קמעא ואשתה קמעא ונמצא חוטפתו שינה ויתבטל מתפלה ומביא ראיה שנאמר תכון תפלתי קטורת וגו' ע"פ מ"ש ביומא אין לך דבר שמתעכבת אחר תמיד של בין הערבים אלא קטורת. וזה שאמר תכון תפלתי של ערבית סמוך לעבודת הקטורת של בין הערבים שהיא עבודה המאוחרת (כלי יקר ומהרש"א) : ענני שתרד אש מן השמים וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם. קשה מהיכי תיתי יאמרו כי מעשה אליהו הלזה הוא מעשה כשפים עד שהוצרך להתחנן לפני בוראו שלא יאמרו כן. וי"ל ע"פ מ"ש הרמב"ן ז"ל בפ' וארא על מאחז"ל בלהטיהם מעשה כשפים. כי מלת להטיהם מגזרת אש לוהט. והכשפים נעשים ע"י לוהטים מלאכי אש כו' עיין רא"ש. ולזה אם תרד אש מן השמים יש להם מקום שיאמרו שהוא מעשה כשפים (איי הים) :

ענף יוסף

כשפים הם. ויש לדקדק חדא וכי התפלל אליהו תחלה שלא בשעת מנחה ולא נענה דקאמר שהרי אליהו לא נענה שמא אם היה מתפלל בשחרית היה גם כן נענה ועוד דלמאי נפקא מינה מביא רב הונא כאן הדרוש של ב' פעמים ענני שאין צורך בו ללימוד שהתחיל בו לעולם יהא זהיר בתפלת המנחה. ותו קשה מהיכי תיתי יאמרו מעשה כשפים הוא. הלא כמה וכמה נסים כאלה נעשו לישראל ולא אמרו מעולם מעשה כשפים הם. ונראה לתרץ דאיתא בזוהר סדר כי תשא על פסוק וירא העם כי בשש משה שעיקר הכשופים נעשים אצל ראשי המכשפים. מחצות היום ולמעלה ולא קודם. ועל כן היה חושש אליהו שמאחר שמעשה שלו וירידת האש מן השמים היה אחר חצות בזמן המנחה יש לנביאי הבעל פ"פ לומר שמעשה כישוף הוא שהרי רגלים לדבר מדוע לא עשה כן קודם לכן בזמן שהיו הם עושין את שלהם אלא ודאי שהמתין כדי זמן שליטת הכשפים והוא משירותא דשית ולכן הוצרך אליהו לבקש רחמים ע"ז שלא יאמרו מעשה כשפים הם. אך קשה למה באמת המתין על זמן מנחה. ע"כ נ"ל שבעל קודם חצות היה אליהו מסופק שמא אם לא יקובל תפלתו העיקרית שתרד אש מן השמים. לכן התעכב מלהתפלל עד זמן המנחה שהוא זמן המעולה מכל הזמנים לקבלת התפלות. ומדהוכרח להתעכב עד זמן מנחה הוכרח נמי לבקש רחמים שלא יאמרו כו'. והשתא יבואר דרב הונא רצה להוכיח שזמן מנחה הוא מובחר מכל הזמנים שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה. וכדי שלא יקשה מנ"ל זאת דלמא אם היה מתפלל אף קודם חצות היה ג"כ נענה לכך מביא הדרוש לענני ה' ענני שהוצרך להתפלל שלא יאמרו מעשה כשפים הם לפי שלא ירד האש כי אם בזמן מנחה וקשה באמת היה לו לעשות זאת קודם חצות ושוב לא היה חושש אלא ודאי מוכרח שאם היה מתפלל שתרד אש קודם מנחה לא היה מתקבל אז משא"כ בזמן מנחה (דרכי נועם) :

ואמר

יד יוסף

א לקמן סי' מ"ו :

אהבת איתן

עיין בכל דבר כו' משם העמיד גלגל חמה שנא' היום הזה אחל תת וגו' ואליהו העמיד גלגל חמה שנאמר היום יודע כי אתה אלהים בישראל. ובאגדת בראשית הוכיח דהעמיד אליהו חמה דאל"כ איך הספיקה לו השעה בשעת המנחה לבנות המזבח ולעשות את כל המעשים. ולפ"ז ע"כ מוכח דהוצרך אליהו שתהא תפלתו דוקא בשעת המנחה דאל"כ למה הוצרך לו להעמיד החמה. דבשלמא משה הוצרך לזה במלחמת סיחון מחמת צורך המלחמה שתהיה ביום. אבל אליהו היה יכול לבנות המזבח ולעשות את כל המעשים גם בלילה ולהקריב הפר מחר בבקר. אלא ע"כ שהוצרך להעמיד החמה כדי שתכוון שעת תפלתו דוקא בשעת המנחה. ולפ"ז ע"כ מוכח שלא היה ודאי לאליהו שיענה בשעה אחרת כמו בשעת המנחה ושפיר קאמר דאליהו לא נענה אלא בשעת תפלת המנחה. וע"פ האמור יש לתת טעם לשבח אל הסמיכות מאי דסמיך לזה דרשה דענני ה' ענני. ענני שתרד אש מן השמים וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם. מאי שייכות זה לזה. גם יש לדקדק מדוע חשש אליהו שיאמרו עליו שמעשה כשפים הוא מאיזה טעם היה מקום לחשוד אותו בכך. וע"פ דרכנו נכון מאד דאי' בזוה"ק פ' תשא בענין מעשה העגל שהשליטו הכשפים שעשו הערב רב אחר חצות היום מכי ינטלו צללי ערב שאז תגבורת מעשיהם וא"כ כיון דכל מעשה אליהו היה רק בזמן המנחה אחר חצות היום שאז זמן תגבורת שליטת מעשה הכשפים. לכן חשש שלא יאמרו מעשה כשפים הם מחמת שמכוון דוקא לזמן תפלת המנחה. ושפיר סמך הא דאליהו אמר ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם להך דאליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה:

כד שם **ואמר** רבי חלבו אמר רב הונא כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות שנאמ' (ירמיה לג) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו. ואם משמחו מה שכרו אמר ריב"ל זוכה לתורה שנתנה בה' קולות שנאמר (שמות יט) ויהי ביום השלישי וגו' ויהי קולות וגו'. וקול שופר וגו'. ויהי קול השופר וגו'. והאלהים יעננו בקול וגו'. איני והכתיב (שם) וכל העם רואים את הקולות. אותן קולות דקודם מתן תורה הוו. רבי אבהו אומר כאילו הקריב תודה שנאמר (ירמיה לג) מביאים תודה בית ה' רב נחמן בר יצחק אמר כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים שנא' (שם כ) כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה':

כה שם **ואמר** ר' חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים שנאמר (קהלת יב) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא

רש"י

עובר בה' קולות. מזלזל בה' קולות שבירך בהן הקב"ה את ישראל: אותן קולות דקודם מתן תורה הוו. הנך קולות בתראי היינו הנך דאיירי בהו לעיל וקאמר דנראים היו ואע"פ שהקול אינו נראה זה נראה: מביאים תודה בית ה' כי אשיב את שבות [וגו']. סיפיה דקרא דה' קולות דלעיל הוא. (ע"כ). (ממה שכתב רש"י כאן בוכל העם רואים את הקולות יובן על השלמות מה שכתוב בפירוש התורה רואין את הנשמע מה שאין הפה יכולה לדבר כו' כוונתו כאומר פירושו כמשמעו שהיה נראה ממש בדרך נס

מהרש"א

עובר בה' קולות וכו'. מבואר אלו ה' קולות הן הן ה' קולות של הדבור שהקול מתחלק לפי מוצאם. אותיות בומ"ף מהשפה דטלנ"ת מהלשון זסשר"ץ מהשינים גיכ"ק מהחיך אהח"ע מהגרון והן הן אותיות שהתורה נתנה בהן ולא בקול פשוט שאינו מורה על דבור מה וזה שאמר שראוי לשמח חתן וכלה בקול הדבור הכולל ה' מיני קולות שאמרנו כמ"ש בי הלולי מילי ור"ל לשמחו בשמחה בדבור של מצוה להזכיר חסדי המקום בבריאה לקיום עולם והוא שסיים באמרו קול אומרים הודו את ה' שקולות השמחה יהיו בשבח המקום וע"כ תקנו חז"ל אלו ה' קולות בז' ברכות חתנים כמפורש בחידושינו פ"ק דכתובות ע"ש ואמר שאם משמחו זוכה לה' קולות של תורה כי נתינתה היא היתה יום שמחת לבו וחתונתו עם ישראל והה' קולות שהן ה' מוצאי הדבור באותיות של תורה הם קיומו של עולם שנתנו בסיני כמו שכתוב אם לא בריתי יומם גו' אם ישראל מקבלין כו' ומה שסיים ואמר הא דכתיב וכל העם רואים את הקולות הן קולות דקודם מתן תורה דהאי קרא פירושו של ה' קולות שנאמרו קודם מתן תורה שלא תאמר שהם קולות פשוטים שוים אלא שכל העם רואים את הקולות שהם מתחלקים לפי צורת האותיות כפי מוצאם של הקולות ובדמיון רואה את כל חלק וחלק מהקול כפי מה שהוא לפי צורתו באותיות. ואמר כאילו הקריב תודה כו' שהיא באה ג"כ בשמחה על הקיום ורצון לפניו כמפורש פ"ק דשבועות גבי מוספין על העזרה ואמר עד"ז כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים שהיא קיומו ויסובו של ארץ ישראל וק"ל:

דבריו נשמעים שנאמר סוף דבר הכל נשמע גו'. דלפי פשוטו ה"ל למכתב הכל תשמע בלשון נווי לנוכח כמו שסיים את האלהים ירא גו' ואמר

הרשב"א

ממשלת כוכב או שר מטרידו חלילה שהם כוחות ברואים והוא עשאם והוא שהכתוב אומר כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה • ראה אמרו וה' שמים עשה ולא אמר הכל עשה שלא היתה הכוונה כאן רק לומר שהוא עשה כל המנהיגים אשר בשמים כי שאר הכחות עם היות להם אילות ושלטנות ברצון בוראם יתברך אילותם מועט והוא הכפל למ"ד אלילים למיעוטם כהכפל מלת שחרחורת למיעוט השחרות ואין הכח הגמור והנצוח הגמור רק לש"י שלא ימנענו דבר שהוא עשה כל מערכות השמים המנהיגים ברצונו כל הנבראים והוא המשל שאז"ל באוהבו של מלך שהגיע לו עת צרה ועמד על פלטרין של מלך ואמר לשוער אצל המלך ניזוק אוהבו של מלך לפיכך אמר להם הקב"ה לישראל כשיגיע לכם עת צרה לא תקראו לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי דכתיב כל הנקרא בשם ה' ימלט. הסתכל במשל הזה הנפלא שהוא כולל כל מה שאמרנו וזה מהתולי אליהו שמכניסים עצמם תחת ממשלת מי שישיגם המקרים ומוציאים עצמם מממשלת מי שלא ישיגוהו המקרים כלל ולא ישיגו להם מן המקרים בעבודתו כלל לעולם. ומה שיתזק לך עוד מה שאמרתי הוא אמרו ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כאלו סכלנו אנו בי"ב שבטי בני יעקב מאי זה יעקב נולדו שהוצרך לפרש שהוא מי שאמר השם עליו ישראל יהיה שמך. רק היתה הכוונה למה שאמרתי כי הם היו עובדים לגלגלים ולמלאכים כשרו של עשו ושאר האומות והוא ע"ה בא להתגבר עליו בכח סבת הסבות יתברך שהבדילנו לו וכבר הגביר ראש היחס עליהם והיה שר על השרים דכתיב וישר אל מלאך ועל המדה הזאת נקרא ישראל דכתיב כי שרית עם אלהים ומפני שהוצרך עתה אליהו למדה זו לקח י"ב אבנים כמספר שבטי בני יעקב שנתעלה למעלה מן השרים והבעלים בהנהגת השפלים ושנקרא שמו בעבור זה ישראל ולכוונה הזאת הזכיר בלשון הזה בספר מלכים בפסוק מקרי הכותיים אמר אינם יראים את ה' ואינם עושים כחקותם וכמשפטם וכתורה וכמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב אשר שם שמו ישראל ואחר היות נביאי הבעל נותנים הממשלה לשמש ולזולתו מן הגלגלים היו מכוונים עבודתם בהיות השמש בתגבורת עלייתו עד נטותו לערב על זה היו מכינים סוסים ומרכבות בבקר השכם בהנץ החמה והוא שכתב ביאשיהו וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש וגו' ואת מרכבות השמש שרף באש שהיו עושים השמש בעל כי הוא המחלק אורה לכל צבא השמים והוא שהנביא מוכיחם סוסים מזויינים משכים היו ובפנות השמש לערב יחדלו מעבודתם כי אז יהיה כח השמש רפה ועל כן כתיב ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו שהיו מכוונים להשיג רצונם בהיות השמש בגבורתו ועד עבור הצהרים לא התל בהם אליהו כי עוד לא עבר זמן תגבורת השמש שהיו מכוונים אליו וכאשר עלתה המנחה אז החל אליהו בתפלתו לתת הרוממות וההשגחה בהנהגת העולם למי שלא יקרנו מקרה מן המקרים והוא סבת הכל. וע"כ אמר בכאן ר' חלבו שצריך להזהר בתפלת המנחה להודות לפניו יתברך שהוא אדון הכל ומשגיח בכל ומאתו נבקש הרחמים וההצלחה שהוא המשגיח והעונה כדרך שעשה אליהו וע"כ נבחר הזמן ההיא לתפלה כי אז יוודע כי השאר מקבלים השנוי והוא יתב' המנהיג האמתי גם רבי יוחנן ורב נחמן נתכוונו לזה בתלות מאמרם במה שאמר דוד ולא במה שתקנו האבות תפלת השחר ותפלת הערב לפי שאותם הזמנים עת ההתחלפות ורצוים לתפלה כמאמר דוד עליו השלום עד כאן לשון הרשב"א ז"ל. ואפשר שהוצרך רבי חלבו להוסיף אזהרה בתפלת המנחה לפי שויצא יצחק לשוח בשדה איננו ראיה חזקה שתקן תפלת מנחה בכל הימים שאע"פ שיצא להתפלל ביום ההוא אפשר לומר הזמן גרמא שהיה חפץ לצאת ולראות אם בא אליעזר עבדו שכבר הלך זה כמה ימים לזה הוסיף חיזוק מויהי בעלות המנחה ומכאן ראיה שאף על פי שכל היום מבוקר עד ערב עמד אליהו באותו נסיון כוון לבקש עת רצון בעלות המנחה • נלמד מזה כי אז היא שעה ראויה לתפלה לכל האנשים וזה יורה דקדוק לשונו באמרו לעולם יזהר אדם וכו' ר"ל לעולם בכל הימים ראוי להזהר להתפלל בעת ההיא להיות עת רצון. ובעבור שהספק עצמו הנזכר בתפלת יצחק הוא אפשרי ג"כ בתפלת אברהם ויעקב הוצרכו ר"י ור"נ לחדש ג"כ ראיות לשחרית וערבית כוללת כל הימים. וכ"כ התוספות ביומא פ"ג על צלותא דאברהם משנתנה תורה נתחדשו כמה הלכות וכו':

עין יעקב

עובר בה' קולות. אפשר דה' קולות הם נגד ה' מעלות דקחשיב שם ביבמות ישראל שאין לו אשה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה ובמערבא אמרי בלא תורה בלא חומה ונגד חמשה אלו קניים טובים שקונה ע"י אשה הם חמשה קולות של שמחה ואף דרבה בר עולא מוסיף עוד שם בלא שלום י"ל דזה כבר נכלל בכלל התורה כדכתיב ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום: זוכה לתורה שניתנה בה' קולות. והוא מדה כנגד מדה לפי שמשמח חתן וכלה זוכה לשמחת התורה כדכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב והתורה נקראת כלה כדאי' במדרש רבה פ' כי תשא פ' מ"א על פסוק ויתן אל משה ככלותו ע"ש:

כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין. כי אם אין בו יראת שמים היאך יכול להוכיח לאחרים אומרים לו קשוט עצמך תחלה כדאי' בגמ' ובמדרש ויהי בימי שפוט השופטים

הרי"ף

כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו וכו'. נ"ל הכוונה שמקיים ה' קולות שנתנה בהם התורה וכן עובר על ה' קולות שנתנה בהם התורה כדאמר אח"כ ודו"ק והבן: כי

עץ יוסף

כד כל הנהנה כו' עובר כו'. כוונת המאמר משום לדבר זה מפורש ושום שכל בכל מקום למנינו מספר חמשה הוא מרמז על חמשה חומשי תורה והנה בכאן גבי שמחת ישראל שהמשיל הקב"ה לשמחת חתן כתב לנו חמשה קולות. הוא לרמז שהמשמח את החתן הוא כאלו מקיים חמשה חומשי תורה. או כאלו לומד חמשה חומשי תורה. או שקול כתורה שנתנה בה' קולות. ולפי שחביבה מצוה בשעתה. לכן כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר פי' מזלזל בחמשה קולות הכתובים גבי שמחת חתן. ר"ל שאינו מדקדק בקרא. כי אלו היה מדייק בקרא ונחית למניינא מ"ט נכתבו חמשה קולות דוקא. אע"כ לרמז שהוא מקיים חמשה חומשי תורה או שהוא כאלו מקיים התורה שנתנה בה' קולות. וזהו שאמר ואם משמחו זוכה לתורה כו' (ועיין בסמיכות חכמים): אותן קולות דקודם מ"ת הוו. הנך קולות בתראי דהיינו הנך דאיירי בהו לעיל. וקאמר דנראין היו בדרך נס. ואע"פ שהקול אינו נראה. זה נראה: מביאים תודה בית ה' כו' כי אשיב כו'. סיפא דקרא דה' קולות דלעיל הוא:

כה כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים. כמאמרם ז"ל כל שרוח

חדושי גאונים

כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו כו'. הנה תמהני מה טיבה של מצוה זו כיון דאנן מבקשין כמשוש חתן על כלה ישיש עליך. אלמא דאין שמחה גדולה משמחת חתן על כלה ומה מצוה הוא לשמות לב שמח לשמח לב עגומי נפש יש להיות מצוה ולא לשמח לב שמח. ומה שנראה לי בזה בהקדים מה דאמרו לקמן במערבא אמרו ליה הכי מצא או מוצא מצא דכתיב מצא אשה מצא טוב או מוצא דכתיב ומוצא אני מר ממות את האשה. ולכאורה יקשה היאך שייכות לשאלה זו בשעת נישואין שאין ידוע לו עדיין טבעה ואיכותה ובוודאי טובה היא בעיניו כיון שנשאה עכשיו. ונראה דהנה יש לראות גודל מעלת הנושא אשה בת בנים דאי אפשר לבוא לגודל שכר המקווה לבלתי ב"ת כי אם ביש לו בנים דהא חזינן דאברהם שהיה צדיק שאין כמותו ובאמרו אליו ית' שמו שכרך הרבה מאד השיב מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ואם אברהם אמר כך אנן מה נענה אבתריה וזה מעלת הנושא אשה לשם שמים ועל זה ודאי יש לשמות כשמחת בית השואבה כי בזה זוכה לרב טוב הצפון אשר עין לא ראתה ועל זה ודאי נאמר מצא אשה מצא טוב. אמנם בהיפוך הנושא אשה כדי למלאות תאותו ומשביע עצמו בתאוות היצר הרע ואין מחשבתו רק לזה אז מן תאוות ההיתר יסיתנו אל האיסור כי כך דרכו של היצה"ר כשממלא תאוותו מן ההיתר ואח"כ כשלא יהיה לו מזומן ההיתר מביאו אל האיסור ועל זה ודאי נאמר ומוצא אני מר ממות את האשה וכל המקרא וזה הגדת בני מערבא שמודיעין לו שבאשה יש מצא או מוצא שכוונתו לשם שמים הרי מצא ובאם ח"ו לאו הרי מוצא. ולפי זה יש לכוון מה שכתוב בעין יעקב פרק שני לש"י לו מר ווי לן דמיתנן דלכאורה קשה דהא מצוה לשמח חתן וכלה ובזה אין שמחה ולפי הנזכר לעיל אתי שפיר דמצות

ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. א מאי כי זה
כל האדם אמר ר' אלעזר אמר הקב"ה כל העולם
כלו לא נברא אלא בשביל זה רבי אבא בר כהנא
אמר שקול זה כנגד כל העולם כלו ר"ש בן עזאי
[אומר ואמרי לה ר"ש בן זומא] אומר כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה:
כו שם ואמר רבי חלבו אמר רב הונא כל שיודע בחבירו שהוא רגיל ליתן לו
שלום יקדים לו שלום שנאמר (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו ואם נתן
לו ולא החזיר נקרא גזלן שנא' (ישעיה ג) ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם:
כז דף ז אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי (בן זמרא) מנין שהקדוש ברוך הוא מתפלל
שנאמר (שם נו) והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי
תפלתם לא נאמר אלא (בבית) תפלתי (מלמד) [מכאן] שהקדוש ברוך הוא (מצלי)
[מתפלל]. מאי מצלי אמר (רבא) [רב זוטרא בר טוביה אמר רב] יהי רצון מלפני
שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת

נס): בשביל זה. שיברא זה: לצוות. שלוי"ן בלע"ז: גזלת העני. והלא אף גזלת העשיר גזלה היא אלא גזלת העני שאין לו כלום לגזול ממנו אלא שלא השיב על

ע"ז מאי כי זה כל האדם כו' דלפי פשטי' דהכתוב מדבר בכל' לווי את האלהים ירא גו' יהיה פירושו נתינת טעם כי לדבר זה שהיא היראה נברא האדם כפרש"י בספר קהלת אבל השתא דהכל נשמע את האלהים ירא גו' מדבר בשבח ומעלה של ירא אלהים יש לנו לפרש גם סיפא דקרא כי זה כל האדם בשבחו של ירא אלהים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ולא פליגי אלא כל חד וחד חדא מג' עולמות נקט במלתיה ז"ש כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל האדם דהיינו גם עולם המלאכים לא נברא אלא בשביל האדם שהוא בעל בחירה כדי לזכותו אם יהיה ירא אלהים וישמור מצותיו כדאיתא במדרשות ושאמר שקול הוא כנגד כל העולם דהיינו עולם האמצעי כמ"ש פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה ובשאר לדיקים כתיב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וככוכבים וגו' ושאמר כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה דהיינו עולם התחתון לא נברא אלא לצוות' לו בעלמא כדי שישמשו אותו ויעשו עבודתו כדאמרינן בפרק הרואה בן זומא ראה אוכלסא ע"ג מעלה בהר הבית אמר ברוך שברא כל אלו לשמשני וקל להבין: יקדים לו שלום כו'. אבל אם אין רגיל ליתן לו שלום לא יקדים לו שלום דשמא חברו לא יחזיר לו שלום ויקרא גזלן ומיהו בס"פ הניזקין קאמר דרב חסדא היה מקדים שלמא אפי' לעובד כוכבים ואפשר ברגיל ליתן לו שלום. א"נ מפני דרכי שלום עשה כן לעובד כוכבים וגם אם לא יחזיר לו שלום אין לחוש עליו אם יקרא העובד כוכבים גזלן ועוד שמעתי בזה דלפי שהד"א למשיב לכפול שלום וכיון דאין כופלים שלום לעובד כוכבים כדאמרינן התם היה רב חסדא מקדים לו שלום כדי שיכפול לו העובד כוכבים שלום ואילו הי' העובד כוכבים מקדים לו שלום הי' רב חסדא צריך לכפול לו שלום לפי הד"א ומפני דרכי שלום *): מנין שהקדוש ברוך הוא מתפלל כו'. ועניינו בית

*) עי' ביו"ד סימן קמ"ח סעי' י' ובט"ז שם.

הרשב"א

כתב הרשב"א ז"ל על מאמר שהקב"ה מתפלל יש בהגדה זו סוד נשגב מאד גם יש לה חיצון נכון ותחלה אגיד לך מה שראיתי בה לגאון ז"ל אמר הגאון כי למדו הקב"ה למשה במראית העין סדר בקשת רחמים והתפלה כמו שאמרו שנתעטף הקב"ה כש"צ שיורד לפני התיבה ולמד את משה בפרשה ויעבור ה' על פניו ויקרא וכה"א אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך ועל אותה שעה אמרו מנין שהקב"ה מתפלל וכן מפורש בתורה כי כן

הכותב

כל העולם לא נברא אלא בשביל זה. מל' הקצר לרש"י למדתי במאי קמיפלגי שלשה תנאים האלו. הוקשה להרב דהיינו לא נברא אלא בשביל זה היינו בשביל לצוות לזה ותקן זה באמרו בשביל שיברא זה וכוונתו לומר שאחרי שנברא האיש ירא את ה' אין צורך כלל לשאר הבריות גדולות וקטנות אבל להיות נמנע שיברא זה אם לא תקדם אליו בריאת שאר הדברים הוצרכו להבראות כלם בשביל זה שיברא אחריהם ויהיו כל הבריות זולתו במדרגות קליפות ומותרות אבל עיקר הפרי הוא הירא את ה' ורבי אבא חלק עליו ולא הסכים לומר שאחרי בריאת האיש ירא את ה' תהיינה לבטלה כל שאר הבריות כלן ולתקן זה אמר שקול זה כנגד כל העולם ור"ל בודאי הוצרכו כל הבריות אבל יש כמה מעלות לבריאת ירא ה' כי לו שקול ישקל במאזנים לשום מצד א' כל בריות העולם ומצד אחר הירא את ה' ישאו יחד זה כנגד זה והוצרכו שניהם ובן עזאי בעיונו הדק רצה להנצל מכל הדוחקים כי לא יתכן שנאמר שבריאת כל דברי העולם תהיה שקולה לבריאת הירא את ה' וגם להנצל מן הדוחק שזכרתי בדברי ר"א תקן הכל באמרו בשביל לצוות לזה. ר"ל שמציאות כל שאר הדברים הוכרח ולא מצד עצמו וגם לא בשביל שיברא זה בלבד כדברי ר"א אלא הכרח בריאה הוא כי הירא את ה' צריך לחברה מי שיאפה לו פתו ויתקן לו מלבושו לתקן זה הוצרכו כל הבריות להיותם קיימות כדי לשמש לירא את ה' כדברי בן זומא ברוך שברא כל אלו לשמשני:

הרי"ף

כי זה כל האדם כל העולם לא נברא וכו'. נראה דלהאי סברא קמייתא אמר שהעולם וכל אשר בו הוא טפל לאדם הירא את ה' כי תכלית האדם היא היראה שהיא העיקר וכיון שברא את האדם נברא קודם את העולם לצורך האדם לפי שאם אין עולם אין אדם יכול לעמוד ורבי אבא סבר כי הם שקולים שניהם העולם והאדם וכן עזאי סבר שהאדם הוא העיקר והיה אפשר להתקיים לבדו בלי עולם אלא בריאת העולם היה לצוות לאדם וללוותו עם העולם כי בהיותו מתלוה עם העולם ימצא האדם קורת רוח ואע"פ שהיה לו אפשרות להתקיים בלא עולם מ"מ טובים השנים כא' העולם והאדם שהם חברה טובה בעולם:
נענע

עיון יעקב

שאם אמר טול קיסם מבין שיניך אומרים לו טול קורה מבין עיניך אבל אם יש בו יראת שמים דבריו נשמעין לפי שמצא חן בעיני אלהים ואדם כדאי' בסוכה דף מ"ט כל אדם שיש עליו חן בידוע שיש בו יראת שמים: אמר הקב"ה כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה. וזה ראשית חכמה יראת ה' כי ה' בחכמה יסד ארץ שבה ברא את עולמו כדאי' בריש בראשית רבה וכיון שהכל נברא בשביל אדם שיש בו יראת שמים לכך שפיר קאמר ראשית חכמה יראת ה' ועוד יש לומר ע"ד דאי' במכילתא הובא בילקוט ריש פ' יתרו ירא אלהים זה שעושין פשרה בדין עכ"ל ויש ג"כ רמז לזה בפרשה מקץ שמתחלה נתן יוסף לאחיו במשמר ולבסוף נכנס בפשר ויאסור רק א' מהם ויאמר את האלהים אני ירא וגו' ופשרה הוא רחמים בדין כתחלת ברייתו של עולם שיתף רחמים בדין וזה על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום שהוא פשרה שכולל כלם לכך שקול זה נגד כל העולם וכולו לא נברא אלא לצוות לזה כיון שאוהב שלום ורודף שלום: שקול זה כנגד כל העולם כלו. כי אדם הוא עולם הקטן כשעושה רצונו כידוע ליודעי חן ועוד דהא כל עולם לא נברא אלא בשביל שייראו מלפניו שנאמר והאלהים עשה שייראו מלפניו כדאיתא בשבת דף ל"א וזה שירא אלהים הוא שקול כנגד כל העולם:

כל שיודע בחבירו שרגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום. אפשר לומר דהכי קאמר מי שרגיל ליתן לו שלום ופעם אחת נולד איזה שנאה או קטטה ביניהם ואינו נותן לו שלום יקדים הוא לומר לו שלום תחלה כדי שלא יתזיק במחלוקת ולזה שפיר קאמר ואם נתן לו ולא החזיר לו בשביל קטטה שנולד ביניהם נקרא גזלן:

מאי מצלי יהי"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי. אע"פ שהוא עצמו הרצון כפי רצונו ומה צריך לתפלה מכל מקום יש לומר שתפלתו שהצדיקים יתפללו על זה והקב"ה רצון יראיו יעשה כי הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים שיתפללו על זה להכי מייתי תניא אמר ר' ישמעאל בן אלישע והקב"ה נענע ראשו על זה כי חפץ בתפלתן וברכתן של צדיקים כה"ג:

עין יוסף

המקום נוחה הימנו רוח הבריות נוחה הימנו ודבריו מתקבלין. או יש לומר כי דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב. ולזה דברי ירא שמים נכנסים ללב השומעים. או יש לומר ע"פ מאמרם ז"ל תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח כו' היינו כי אומרים לו הבריות טול קורה כו' קשוט עצמך כו'. ולזה מי שיש בו יראת שמים נשמעים דבריו (מעין הברכות): כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה. כי האדם הנעלה הוא המכוון בכלל הבריאה על כן אמר כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה. בלשון שלילה מוחלטת: שקול זה כנגד כו'. ר"ל בודאי הוצרכו כל הבריות. אבל יש כמה מעלות לירא ה' שהוא שקול כנגד כל בריאות העולם: אלא לצוות לזה. כי הירא את ה' צריך לחברת מי שיאפה לו פתו ויתקן לו מלבוש. לתקון זה הוצרכו כל הבריות להיותם קיימות כדי לשמש את הירא השם. כדברי בן זומא ברוך שברא כל אלו לשמשני (הכותב):
כו גזלת העני בבתיכם. והלא אף גזלת העשיר גזלה היא. אלא גזלת העני שאין לו כלום לגזול ממנו אלא שלא השיב לו על שלומו עוד י"ל שמפרש תיבת העני כמו עני מלכא בדניאל. ובזה מרומז שמה שלא החזיר לו השלום נקרא גזלה (מדרש תנאים):
כז מאי מצלי כו' יהי רצון מלפני כו'. הכוונה שכביכול הקב"ה מתפלל אצלנו עמו ואצן מרעיתו. ומבקש מאתנו שנטיב מעשינו ונשוב בתשובה לפניו ובזה נגרום שיהיה רצון מלפניו שיכבשו רחמיו וכו'. כי תמיד זהו רצונו אך שמעונותינו מעכבים. ואל תתמה שהקב"ה מתפלל ומבקש אלינו. כי מקרא מלא מי יתן והיה לבבם זה וגו'. ועוד כתיב ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' (הרשב"א בתוספת ביאור של הצל"ח):ויגולו רחמי על מדותי כי נכמרו רחמיו מתרגמינן אתגוללו רחמוהי. ור"ל שיהמו רחמי על מדותי. והמדות הן מדות הקב"ה שהן מדה כנגד מדה אם עשה טובה מטיבין לו ואם עשה רעה מריעין לו. ואמר שיגולו רחמי על מדותי ואדין אותם לכף זכות (אבודרהם):

א שבת דף ל' ע"ב:

חדושי גאונים

השמחה היא רק לכוונת עונג עוה"ז ולהגדיל המלוה ולשמחו בהמצוה שעושה ולזה שפיר אמר בכפל ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן דאמ' שההולך בתאוות לבו להרבות בתשמיש מביא מיתה טבעית כמו שכתב הרמב"ם. ומיתת עוה"ב כי יבוא אל האיסור ולכך אמרו הם אי תורה דבטלו מינן היינו מיתה טבעית ודמגני עלן מעונש עוה"ב וא"כ כל נושא אשה נכנס בסכנה עצומה כיון שבדבר שיש בו תאוה התומריות גדולת הערך עד שהמשילו ואמרו שהוא אחד מששים בגן עדן מחויב האדם שיתבטל תאוותו עד שיהיו כאלו כפאהו שד ושיהיה רק כוונתו לש"ש וזה הוא מגדולי הנסיונות ולזה מצוה על כל העומדים שם לשמחו לדבר מצוה ולהודיע לו כמה הוא זוכה על ידי זה ושגם אברהם אבינו ע"ה לא הגיע למעלת רב טוב הצפון עד שהיה לו בנים וזה אומרים קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו שיהיה קולם רק בהודיה לה' ושמחת ה' יהיה על ראשם אבל אלו שמשמחים בדברים המשבילים עליהם נאמר ותהי עונותם על עצמותם. (אמת ליעקב): עוד יש לפרש כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות כו'. שהאלקי העמיק במציאות הקולות בכמותם כמה הם. וידענו כי הם המה שמונה. וז"ל בעל ערוגת הבושם פ"ע מספר השמונה. בעלי חכמת המוזיקא קראו אותו קונסונאנצית שלמה. מפני שכל הקולות כלולים במספר מהא' ועד ח' כו'. וכנור משיחנו יהא של ח' נימין כו' והרמז למנצח על השמינית עכ"ל. והנה פרסם החכם (משלי ע"ז)

אהבת איתן

מאי כי זה כל האדם אר"א אמר הקב"ה כל העולם כלו לא

תפלתו הוא המקדש של מעלה המכון נגד המקדש של מטה כדאמרינן
פרק אין דורשין זבול שבו בית המקדש ומזבח בנוי ומיכאל השר
הגדול עומד ומקריב כו' והיינו שמכון נגד מקדש של מטה כמו
שלמטה מתפללין שיגולו רחמיו עלינו
כן מלמעלה הקדוש ברוך הוא
מתפלל על כך כדמסיק דמללי יהי
רצון שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו

הרחמים א **ואכנס להם לפנים משורת הדין. תניא אמר רבי ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי**

כו' והוא כוונת הכתוב ושמחתים בבית תפלתי שהוא המקדש שלמעלה
שהם עולותיהם וזבחיהם לרצון וגו' על ידי הקרבת מיכאל שהם
מקריב נשמתן של צדיקים כדאמרינן במדרשות אמר כי ביתו שלמעלה
כנגד בית תפלה שלהם שלמטה
אשר הם יקרא לכל העמים כאמר
בתפלת שלמה וגם אל הנכרי אשר לא
מעמך וגומר ובא והתפלל וגו' וק"ל:
אכתריאל

הכותב

באגדה זו יש דברים קשים הציור [וגם בכל מה שכתב הרשב"א בפירושה עדיין לא זכיתי] להבין על השלמות מאמר ישמעאל בני ברכני ולא זו בלבד אלא בכל המקום הנזכר בתורה שאנו מברכין למעלה יתברך [נכספה נפשי תאוה תערב לנפש לדעת ולהבין] איך יפורשו כל הברכות לפניו יתברך כפי הנחות המפרשים שכל לשון ברכה תוספות טובה (ודוחק לומר כן על כל הטובה שהוא יתברך מטיב עם כל ברואיו) [ויצדק לומר כן על כל הטובה שהוא יתברך מטיב עם כל ברואיו שהכוונה בו שהש"י יוסיף וירבה טובת הכלל או היחיד] ובברכת נביא וחכם או חסיד ליחיד או רבים יצדק לשון ברכה כי למעלת המברך ההוא יש בו כח להתחנן לפניו יתברך שיוסיף וירבה טובות המבורך (אך אנחנו איך נאמר) לפניו יתברך [מפיו והוא יתברך ברחמיו מקים דבר עבדו ועצת מלאכו ישלים ושומע תפלתו ומוסיף על הטוב למבורך לתת את שאלת השואל כאשר אכתוב על זה בעז"ה במאמר רבי חנינא בן דוסא שהיה המתפלל על החולים אך אמנם איך יצוייר כפי השכל לומר כי אנחנו אשר יחסר לנו הטוב מצדנו והמקום ממלא חסרונינו נוכל לומר] ברוך אתה ה' כביכול שאנו אומרים טובתך ושלמותך יתרבה ויגדל על ידינו. [מה אנו ומה כחנו לומר כן אפי' ע"ד השלוח] והנראה בתחלת העיון כי כל ברכותינו לפניו יתב' הם הודאה והלול וספור שבחיו יתברך כי הוא ארון הכל מוסיף כל טובה וכן אמר דהע"ה אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי · (אמנם הרשב"א כתב כאן) [סוף הפסוק מוכיח על תהלתו שהכל בדמות הודאה והלול וכן יראה מזמורים רבים אבל מה נדבר ומה נצטדק בראותי שהרשב"א ביטל זה הפירוש כאן] וז"ל ואל תחשוב כי הברכה ענין הודאה כי הברכה לשון תוספות ורבוי וככה ברוך אתה ה' למדני חקיך ע"כ. [מי יתן ואדע איך יתיישב בלשון ברוך אתה לומר שהוא יתברך מרבה ומוסיף טובתינו ויותר יתיישב לכנות לו שם מברך כמו המברך את עמו ישראל אבל לשון ברוך לא יתכן] והר"י אלבו כתב ברוך שם השתוף יאמר על מקבל הטוב וכו' ויאמר על נותן הטוב ברוך אתה ה' ויהיה ברוך שם התואר כמו רחום וחנון להיות הפועל המגיע ממנו ברכה שהוא תוספות שפע ורבוי הטובה וכו' ע"כ. ועוד כתב שהוא ל' שבח והלול. ועל מ"ש בראשונה שהוא שם תואר יקשה איך נפרש כפי זה אברך את ה' נברך שאכלנו ישמעאל בני ברכני ורבים כהם [ולא יקשה זה אם נפרשהו לשון הלול ושבח שיהיה פי' ברוך מהולל כמו מהולל בתשבחות מהולל אקרא ה' וכן אברך נברך אהלל נהלל וכן ישמעאל בני ברכני] וגם כנגד פי' זה יש (דוחה) [דוחק] כי אין ראוי להוציא בהחלט לשון ברכה מפירושו האמתי ולפרשו בלשון הלול בלבד שהאמת שיראה מפסוק אברכה את ה' תמיד תהלתו בפי ומפסוקים אחרים דומים שהברכה וההלול הם שני דברים דומים ועכ"ז אין לפרשם דבר אחד בלבד בבטול ל' ברכה לגמרי. ועוד יתחייב זה מפסוק יודוך ה' כל מעשיך וחסידיך יברכוכה הרי שהזכיר הודאה לבד לכלל מעשי הש"י אבל בחסידים להיותם במעלה עליונה הזכיר ברכה להיות' ענין יותר (בערך) [נערך] וכ"ש כפי מה שכתוב בס' האורה שנכתב מלא

הרשב"א

כן אמר ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת וקאמר משה אתה הוריתנו לומר י"ג מדות שנאמר כאשר דברת לאמר. וכן אמר יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי למדנו לומר יה"ר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך וכו'. ודרך הגאון ז"ל ישר אם היה לשון ההגדה מסכים עמו וכדי ליישב לשון ההגדה יש לי לפרש ואקדים הקדמה וכו' האריך בזה קצת וסוף דבריו מה שנאות לפי ההגדה הזו שהקב"ה ברא ג' מינים המין האחד השכליים הנפרדים והגלגלים המקלסים אותו יתעלה בפעולתם התמידיות בהשכלם והמין הב' הנבראים הארציים וגם החי בלתי מדבר ומשני מיני בריאות האלה קלוסו יתעלה בפעולתם תמידיות הכרחיות האחד שכלית מהנבראים המשכילים ואחד טבעית מהנבראים ארציים. אחריהם חייבה חכמתו ית' לברוא נברא אמצעי מורכב משני נבראים הראשונים שיהא רשות מסור בידו מסירה מוחלטת ועל כן נמסר הרצון ביד המין האנושי ואף כי נמסר להם הרשות המוחלטת הוא יתעלה מזהירם ומלמדם תמיד אורחות חיים שנאמר ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' ובחרת בחיים להודיענו כי הקב"ה חפץ שנהיה שלמים ומראה להם כאלו מושך את ישראל דרך פיוס כאילו צדקותינו או היפך מועילים לו חלילה כמאמר הנביא בשמו ית' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וגו' שובו אלי ואשובה אליכם וכתיב בתורה מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' ולכוונה הזאת אמרו כאן כשהקב"ה מתפלל כאילו ב"ה הוא מקום לתפלתו מפני שהמקום ההוא מקום העבודה ומשם שואבים הברכה ומתפלל בו שיתמיד הענין כן כדי שיהא רצון לפניו שיכבשו רחמיו את כעסו ואל תתמה על אמרו שהוא ית' מתפלל יה"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי וגו' מפני שהמדה כך היא שהגמול והעונש על מעשה האדם וכפי מעשיו הוא נדון והמעשה מסור בידו מוחלט. אמר שהוא יתברך כמתפלל שיישרו מעשיהם עד שיגבירו כח רחמיו ורצונו בפעולתם על כעסו וכענין שאחז"ל כ"ז שישראל עושין רצונו של מקום כאלו מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר ועתה יגדל נא כח אדני. ואמרו בבראשית רבה בפרשת וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד רבי חמא אומר משל למלך שבנה פלטרין וראה אותו וערבה לו ואמר פלטרין הלואי תהא מעלת חן כדרך שהעלית לפני באותה שעה. וענין ר' ישמעאל בן אלישע שאמר ליה הקב"ה ברכני לא יעלם ממך כי הוא ענין כל הברכות והוא שצונו בתורתו השלימה וברכת את ה' אלהיך וכתיב כי בו בחר ה' לשרתו ולברך בשמו. והוא אמרנו תתברך תתרומם · ואל תחשוב כי הברכה ענין הודאה כי הברכה לשון תוספות ורבוי מלשון וברך את לחמך וככה ברוך אתה ה' למדני חקיך ותפלת ישרים רצונו וגורמת לרבות הרחמים על בריותיו ותפלת הצדיקים כובשת את הכעס והוא ענין תפלת אברהם בהפיכת סדום והוא ענין כל התפלות. וראיתי יושב על כסא כבר מפורש בנביאים ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא והרכנת הראש רמז לקבול התפלה וראשו בא על דרך הכתוב ראשו כתם פז ודרך משל דברו החכמים גם הנביאים עכ"ל הרשב"א ז"ל:

יברכוכה לרמוז סוד יברכו למדת כה שהוא כנוי לאחד מן הספירות. עוד כתב בפי' ברכה שהיא מענין בריכה כדמיון הבריכה (שתחלה) [שהנחל] נמשך לתוכה וממנה מספיקין כל הצורך. ודמיון זה מתיישב על נכון בכל מקום שמזכיר ברכת ה' על שום נברא שהכוונה לומר שהוא יתעלה המשפיע כל טוב כדמיון הממלא בריכה להשקות ממנה לכל עובר [ושב מה] שלא יתכן לומר בברכותינו לפניו יתברך. ומה שבררתי לעצמי בהבנת ענין זה הוא כי פירוש ברכה הוא שוה בכל וטעם ההבדל נמשך מחלוף הנושאים כפי מדרגת המברך והמתברך. רצוני לומר כי כמו שברכת הש"י על ברואיו הכוונה בה שהוא יתברך אשר בידו הכל ממלא חסרוננו ומשפיע עלינו כל הטובה כי זהו מה שיאות כפי שלמותו להשפיע ולהועיל לזולתו (כי) כן צוה לנו משה מפי הגבורה וברכת את ה' אלהיך והכוונה בזה שנקבע בלבבנו אמונה קיימת ונאמר לפניו יתברך אין לנו עוזר וסומך אלא אתה ובלעדיך אי אפשר להתקיים אפי' שעה אחת איש ממנו ויִלוה לזה ג"ב אמונת הבטחון בחסדיו יתברך שהיא שעמדה לאבותינו ולנו ולא כחטאינו יעשה לנו ועל זאת האמונה התקועה בלבבנו והגדתה לפניו יתברך בפינו ובשפתינו יצדק על דרך השלוח לכנות (לשם) [לה שם] ברכה כביכול שאנו (מבורכין מהקדוש ברוך הוא) [מברכין להקב"ה] והוא ברוך ממנו כיון שהכל צריכין אליו והוא אינו צריך מאתנו שום דבר רק מה שחייב שלימותו להשפיע עלינו בכל הטוב והשפע הזה נמנע לבא אצלנו זולתי בהיות בנו ההכנה הנזכרת והוא שנהיה קיימים באמונה וידיעה זו וגם לזכור בפינו זאת הפנה הרי נמשך מזה כי באמצעותה תתקיים תשוקתו יתברך הנפלאה להשפיע ולהועיל אותנו בכל הטוב וכביכול נוכל לכנות לו שם ברוך מפינו עם היותו מבורך מצד עצמו. הלא זאת כוונה ראויה בפי' ברכו את ה' המבורך וגם (העניית) [בעניית] ברוך ה' המבורך לעולם ועד לרמוז שעם היות שנקרא ברוך בפינו ובשפתינו (אתה הוא) [הלא הוא] המבורך מצד עצמו לעולם ועד וכן בחתימת הקדיש אחר אמרנו יתברך אנו חותמים שמיה דקודשא בריך הוא לרמוז שהוא מעצמו ברוך [ולבעבור תתענג בדשן נפש התלמיד אשר יחפוץ] ולהבין כוונתי על השלמות להיותו ענין תורני (אמתי) [אמוניי] אמשול לו משל בדרך דמיון קצת כי דמיון אמתי הוא (נמצא) [נמנע] כפי רוממותו יתברך כמאמר הנביא ומה דמות תערכו לו. הרי שראינו בעינינו איש חכם ונביא כאברהם אבינו ויהי לו בן רך ויחיד יצחק וכל מחשבות האב איך יהיה בנו זוכה בכל חכמה ועושר וכבוד אשר לו ולהשגת תכלית זה צריך שהבן ישכים בכל יום לפתחו של אביו לשאול ממנו כל שאלותיו ובזה יזכה ויקבל הכל. ויהי כן שתמיד כל היום לא פסק הבן מעשות כדבר הזה ויברכהו אביו בכל הטוב שצפון לו. ואין ספק שיוכל המגיד (לשער) [לספר] ולומר אברהם ברך את בנו שהוסיף והרבה כל טובותיו. וגם כן יוכל לומר יצחק ברך את אביו שהוסיף והגדיל תשוקתו המעולה והוא שיהיה בנו משכים לפתחו ובזה ישפיע עליו אביו הטובות והשלמות אמתי. וגדולה מזו נוכל לומר על דרך השלוח כי גדולה היה ברכת הבן לאב ויתקיים זה ממ"ש ה"ר חסדאי שהשלם (לעצמו) [לעצמותו] אוהב הטובה והשלמות וחפץ בו וכפי השלמות תהיה האהבה והערבות בחפץ. ויסכים מאד לזה מאמר התורה כי בזכרו אהבת האבות לשי"ת הזכיר האהבה שאמר אברהם אוהבו ובזכרו אהבת השם יתברך לאבות הזכיר חשק שיורה על חוזק האהבה ואמר רק באבותיך חשק ה' כי להיות שלמותו יתברך עצום לאין תכלית היתה אהבתו אל הטוב יותר עצומה · זה כלל דבריו בענין זה ויתחייב מזה שראוי לכנות שם ברכה לכל תפלותינו לפניו יתברך כיון שבסבתם הוא יתברך מוסיף ומרבה טובתינו ובזה נגמרה תשוקתו הנפלאה להשפיע מטובו (עליון) [עלינו] הנקראת בשם חשק כפי מעלתו יתברך. והלא גם במלאכים ובצבא השמים אמר דוד עליו השלום ברכו ה' בדרך זה כיון שכלם כאחד יעידון ויגידון על אמתת מציאותו וכלם מושפעים מהשפעתו. הלא זאת (השלמה) [ההשכלה] אשר היא השלמת תשוקתו הנפלאה תחשב לפניו כברכה ויהיו נקראים מברכים המלאכים והגלגלים והוא ית' ברוך מאתם. ולזה אמר ברכו ה' מלאכיו ברכו ה' וגו' ברכו ה' כל מעשיו כי ג' עולמות הם שוים במעלה זאת הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו. ועל יסוד כוונה זאת יובן אצלי על דרך הפשט כוונת מאמר רבי יוסי בן זמרא שהקב"ה מתפלל בב"ה ורחמנא ליצלן מלפרש מתפלל כפי פשוטו כי הלא הוא אדון הכל וכלם צריכין לו ומתפללים לפניו יתברך זולת (עובדי כוכבים) העובדים לשריו ולמי יתפלל הוא. אבל האמת יורה דרכו שדברי רבי יוסי (באמרו) [נאמרו] בדרך חדה לרמוז שכמו שכוונת תפלתינו לפניו יתברך לתת שאלתינו שירחם עלינו. כן הוא יתברך חפץ בזאת התשוקה להשפיע עלינו טובו כי יותר משהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק. וכן (היותו) [היותר] שלם חפץ בהשפעתו. וע"ז שאל בעל התלמוד מאי מצלי וכוונת זאת השאלה לידע אם החשק הנמרץ הזה שיש לפניו יתברך להטיב לנו אם הוא

א ברכות דף מ"ס ע"ב · כתובות דף ל"ז ע"א · ב"ק דף ל"ט ע"ב · ב"מ דף כ"ד ע"ב. ודף ל' ע"ב:

חדושי גאונים

לאמר כל פעל ה' למענהו · ואחר שידענו כי ג' קולות מן הח' בריכות הן אל כל האדם בעסקי דבורו אל רעהו קול ענות גבורה לקרוא לזולתו ממרחק · וקול דממה דקה לדבר בלט ובחשאי אל חבירו · ולא יוודע לזולתו. והקול הבינוני בדבורו בנחת עם הבריות כאשר ידבר איש אל רעהו אמנם חמש הקולות שאריתן לא נצרכו זולת לעבוד את ה' בשמחה ולבא לפניו ברננה אשר אחת מהעבודות הנזכר · הוא לשמח חתן וכלה. בקיום המין האנושי ובקיום העולם הכללי ואז משלים זה המשמח חתן וכלה כוונת הבריאה · אמנם בזמן שאינו משמחו אינו משלים כוונת הבריאה. רק בשלש קולות הנצרכים לו בהשגת קניניו העולמיים · אמנם עובר בה' קולות הנשארים. כלומר מעלה עליו בורא העולם כאלו מבטל את הקולות ממציאותם · ועושה את בוראם לפועל בטל · והבין כי קצרתי. (איי סים):

(שייך לעיל)

מנין שהקב"ה מתפלל וכו'. עיין בדברי הרשב"א בעין יעקב ודבריו מתוקים מדבש ואני מוסיף מעט על דבריו ולפרש למי כביכול הוא מתפלל ואומר אני אללו עמו ונאן

אהבת איתן

נברא אלא בשביל זה · ראב"כ אמר שקול זה כנגד כל העולם כלו · לכאורה הא דנקט במילתא דר"א אמר הקב"ה לישנא יתירא הוא ולא נקטי' גבי ר"א בר כהנא ואיך · ויתכן דר"א לטעמי' דאמר ביומא (דל"ח ע"ב) אפי' בשביל צדיק אחד נברא העולם ויליף לה מקרא וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיק כו' ·

אבתריאל כו' • בעלי הסוד כתבו שהוא רומז לכתר עליון והאל"ף שלפניו מורה על אין סוף אשר משם הברכה העליונה שופעת על לברכה ואל יה ה' צבאות שמותיו הקדושים ע"ש מדותיו ושם הרחמים באמצע וז"ש שיכבשו בו רחמיך על מדותיך דהיינו שיכבשו מדת הרחמים על כעסך ויגולו כו' על שאר המדות ואמר ונענע לי בראשו כי גם תפלתו יתברך ב"ה כן כדלעיל ואמר דקמ"ל שלא תהא ברכת הדיוט קלה כו' והברכה כלפי מעלה להוריד בשפע הברכה העליונה על המבקש וע"ש שהיה יחיד קרא לה ברכת הדיוט דאע"פ כן היה תפלתו מרוצה ומקובלת לפניו יתברך ב"ה ודו"ק :

על שלומו : ונענע לי בראשו. כמודה בברכתי ועונה אמן (ע"כ) :

עד שיעברו פנים של זעם כו'. וכן תרגם יונתן לפי פשוטו כתרגום אונקלוס וכפי' רש"י פני ילכו שלא אשלח עוד מלאך אני כו' מה בקש אחר כך משה ויאמר אליו אם אין פניך הולכים גו' כיון שכבר הבטיח אותו הקדוש ברוך הוא על כך פני ילכו גו' וק"ל :

בשעה

אבתריאל יה ה' צבאות יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני אמרתי (לפניו) [לו] (רבונו של עולם) יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ונענע לי בראשו מאי קא משמע לן ברכת הדיוט אל תהי קלה בעיניך : א אמר ר' אלעזר אמר רבי חנינא לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטים ונתקיימה בהם ברכתם אלו הן דוד ודניאל. דוד דברכיה ארונה (היבוסי) דכתיב (ש"ב כד) ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך. דניאל דברכיה דריוש מלכא דכתיב (דניאל ו) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך :

כה שם אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו דכתיב (שמות לג) פני ילכו והניחותי לך. אמר ליה הקדוש ב"ה למשה ב המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך

הכותב

כשנהיה צדיקים גמורים או גם אם נהיה בעלי תשובה. ורבא השיב לזאת השאלה עמוקה ואמר שנוסח התפלה יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי וכו' וכוונת אותה התפלה שהוא יתברך חפץ להתנהג עם בניו במדת רחמים ועם היות שיחייב שורת הדין כי החוטא לאדון הכל בב"ת לא תהיה תרופה למכתו ולא תועיל לו שום תשובה חייבה תשוקתו הנפלאה להתנהג עם בניו במדת רחמים ולכנס להם לפנים משורת הדין ר"ל שאם יבאו לפניו בתשובה ותפלה כראוי יסלח עונם כי כן חייב רצונו הקדוש • ומצינו בתורה נביאים וכתובים פסוקים מקיימין ומעידים זאת האמונה אמר דהע"ה ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ר"ל כי אתה תשלם לאיש כפי ערך החוטא שהוא ב"ת ולא כפי ערך מי שחטא לפניו שהוא בב"ת יתב' שמו [ופסוקים אחרים רבים יורו ע"ז אכמ"ל בזכירתם]. כלל כוונת רבי יוסי בן זמרא (כמו שאמרנו) [שהוא שמח בתפלתינו ע"י תשובה ומע"ט וכביכול שהוא מתפלל ג"כ עמנו ר"ל שגדלה תשוקתו לתת את שאלתינו] לכן [מסדר התלמוד] סמך אל זה מאמר [תניא אמר] רבי ישמעאל בן אלישע [כי ב' המאמרים כוונה אחת להם] והודיענו ענין נפלא כי כאשר הוא היה (ג"כ) [כה"ג] נכנס להקטיר [קטורת] לפני ולפנים השיג ברוח הקודש או בדרך נבואה שהקב"ה היה חפץ בעבודתו [ומלבד עבודת הקטורת שהיה מקטיר לפניו יתברך] גדלה תשוקתו שיתפלל לפניו יתברך (אחרי) [כמו שכתבתי במאמרים אחרים] שאחד מהדברים עצמיים הצריכים בקרבנות היא התפלה לפניו יתברך בשירות ותשבחות וכל זה יכונה ברכה לפניו יתברך על הדרך שכתבנו [וקיים מצותו מיד והתפלל יהר"מ כו' והשיג בחזיונו שהקב"ה שמח בזה וע"ד] דברה תורה כלשון בני אדם הודיענו זה באמרו ונענע לי בראשו [ומצאתי גרסאות סמוך לזה מאי קמ"ל ואם הוא שאלת בעל התלמוד קשיא לי שאלתו זאת וכי לא השמיענו ר' ישמעאל חידוש גדול שהקב"ה נענע לו ראשו שהכוונה בזה לומר דרך משל שרמז לו שקבל תפלתו. ומצאתי ספר אחר שכתוב בו וקמ"ל והיא גרסא נכונה ופירושה כי לא שאל בעל התלמוד מאי קמ"ל אלא הכל דברי רבי ישמעאל שאומר וקמ"ל שלא תהא ברכת הדיוט וכו' והוא מעצמו] פי' המובן אצלי מנענוע הראש שהוא להודיע שברכתו עם היותה ברכת הדיוט בערך מעלתו יתברך הוא חפץ בברכותינו ולהודיע לו [זה הוצרך לנענוע הראש כי אם בא לרמוז לו שקבל תפלתו פשיטא שהקב"ה שומע תפלת המתפללים לפניו בכוונה שלימה כ"ש אדם גדול כר"י אבל החדוש הגדול הנודע לו הוא להעמידו ע"ז הדרוש האמתי] שהוא יתברך חפץ ומתאוה לתפלתינו והוא נקרא מבורך מפינו [וכן ראוי לפרש לפי גרסת מאי קמ"ל ואתא למעוטי שלא היה הנענוע לרמוז לקבלת תפלתו בפרט מהטעם האמור רק להודיע שהוא ית' חפץ בברכת הדיוט ובזה עמדנו על אמתת

הרי"ף

נענע לי בראשו מאי קמ"ל ברכת הדיוט אל תהי קלה בעיניך. למדנו מכאן שהקב"ה רוצה שיברכוהו בני אדם כי לכך נענע בראשו לר' ישמעאל להורות שהיה לו קורת רוח מברכת הדיוט א"כ לברכת הדיוט לגדול יפה היא : אל תהי ברכת הדיוט וכו'. וקשה מנ"ל דנתקיימה ברכתו של ארונה בדוד והרי גד הנביא אמר לדוד בדבר ה' עלה והקם מזבח לה' בגורן ארונה ויעש כן דוד הרי שנבחר אותו מקום להעלות בו עולות לרצון לפני ה' קודם שברכו ארונה לדוד ולא רצה דוד לקחת אותו חנם כי אם במחיר ויבן מזבח ויעל עולות ושלמים ויעתר ה' לארץ וכן קשה בדניאל מנ"ל שניצול מפני ברכתו של דריוש ודלמא צדקתו היא סמכתהו וניצול ונראה דהכי יליף מברכת ארונה שאמר ה' אלהיך ירצך לפי שדוד רצה לבנות שם מזבח לפי שעה ותעצר המגפה כמ"ש לו גד ולא היה בדעתו שיהיה המקום ההוא קבע לבית עולמים כ"א כשאר המקומות שנתקדשו לפי שעה גלגל ונוב וגבעון ובברכתו של ארונה שאמר ה' אלהיך ירצך נתקיים זה המקום לבית עולמים להיותו לרצון לפני ה' וכן דניאל כיון שעשאו נבוכדנצר עבודה זרה וקראו בלטשאצר כשם אלהיו ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה היה מקום לשטן להשטין עליו כשהושלך לגוב אריות ודריוש הלין טוב בעדו באמור לו אלהך די אנת פלח ליה בתדירא כלומר כיון שתדירא אנת פלח לו שאפילו בשעה שעשאו נבוכדנצר אלוה לא קבל עליו והיה דניאל עובד לאלהיו באותו פרק הוא ישזבינך וברכתו של דריוש עשתה רושם שלא קטרגו השטן בשעת הסכנה וניצול. ועי"ל לפי שמצינו שאמר הקב"ה לדוד ע"י נתן הנביא לא אתה תבנה הבית כי אם אשר יצא ממעיך ועכשיו מצינו שזה המזבח שבנה דוד הוא שעמד בבית הבחירה והוא היה לרצון לפני ה' ובמקום המזבח הזה נבנה ב"ה ואין זה כ"א מברכת ארונה שאמר ה' אלהיך ירצך כלומר אע"פ שאינך בונה ב"ה מ"מ יהיה המזבח הזה מעשה ידיך לרצון לפני ה' והמקום הזה יהיה מקום כפרה וכן היה ונתקיים. וכן מצינו בדניאל שהגין עליו זכותו להנצל מן האריות כדכתיב אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני די זכו השתכחת לי הרי שהגין זכותו להנצל מהאריות אבל עדיין היה אפשר להסתכן בידי אדם שלא הרגוהו בידים הקרובים של כל אותם כ"א שהושלכו לאריות בשביל דניאל ועל הדבר הזה הגינה תפלת דריוש שברכו אלהא די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך ולא כתיב הכא מן האריות כלומר ישזבינך מכל מיני מיתות ומיד ב"א וניצול מברכתו של דריוש. ובזה נדקדק שדריוש אמר הוא ישזבינך כלומר הוא ולא מלאך וכתיב אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני הרי שהיה ע"י מלאך אמנם הצלתו מן האריות שהיתה בזכותו של דניאל היתה ע"י מלאך וכנגד הצלת עצמו מיד בני אדם שהיתה מברכתו של דריוש היתה ע"י הקב"ה בעצמו כמ"ש דריוש הוא ישזבינך וז"ש ר"א לעולם אל תהי כלומר אפי' במקום שיש זכות כגון דניאל דכתיב ביה די זכו השתכחת לי אפ"ה הועילה ברכת הדיוט שעמד לו הקב"ה בעצמו והצילו מיד בני עולה וכן יתבאר מ"ש לעולם בענין ארונה שאע"פ שנגזר על דוד שלא יבנה בית המקדש מ"מ הועילה ברכת ארונה שבנה דוד המזבח והזמין והכין

עיון יעקב

ברכת הדיוט אל תהי קלה בעיניך. עיין בש"ס דמגילה דף ט"ו בחידושינו שם ובב"ק דצ"ג : מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו. לפי שלכאורה לפום הסברא יותר נוח לכבות

עין יוסף

ונענע לי בראשו כמודה בברכתו ועונה אמן • כי גם תפלתו ית' הוא כן : מאי קמ"ל כו'. סתמא דש"ס קאמר זה ליישב דברי רבי ישמעאל כ"ג בסיפור המאורע. כי אם לא בא להשמיענו איזה דין נראה ח"ו סיפורו להגדיל עצמו • ע"ז מסיק הש"ס וקמ"ל שלא תהא ברכת הדיוט קלה כו' • ר"ל סיפור ענין המאורע דקב"ה א"ל ברכני כו' כדי ללמדנו דין זה (מעין הברכות) : א"ר אלעזר א"ר חנינא לעולם כו'. בגמרא דילן לא הובא מאמר זה בכאן רק במסכת מגילה כי שם מקומו • אבל לפי שהובא גם בכאן מענין זה לכן הסמיך הבעל עין יעקב מאמר זה כאן : שהרי שני גדולי הדור כו' • אף שארונה ודריוש לא היו הדיוטות • שארונה היה מלך יבוסי כדכתיב ויאמר ארונה המלך • ודריוש היה מלך • מ"מ קורא אותם הדיוטות כנגד דוד ודניאל שהיו הגדולים שבדור אשר לא נמצא כמוהם : ונתקיימה בהם • עיין בריי"ף שהקשה מנלן דנתקיימה ברכתו של ארונה בדוד • וברכתו של דריוש בדניאל • ויש לומר דהרי דוד היה מתפלל תהי ידך בי ובבית אבי ואלה הצאן מה עשו • וגד אמר לו סתם עלה והקם מזבח וגו' • ודוד מפרש' בדבריו לארונה ויאמר לו דוד לקנות מעמך הגורן לבנות מזבח לה' ותעצר המגפה מעל העם • ולא אמר מעל דוד • כי כבר פסק אנפשיה • וסבר שגד הודה לדבריו • שתעצר המגפה רק מעל ישראל ולא מעל דוד • וא"כ קשה איה איפוא מצינו הצלתו • אע"כ ע"י ברכת ארונה שאמר ה' אלהיך ירצך ר"ל ירצך דייקא היינו ירצה אותך ג"כ שלא תמות (סמיכות חכמים) :

ענף יוסף

ואמר לי ישמעאל בני ברכני אמרתי לפניו רבש"ע כו'. ולכאורה אינו מובן דהקב"ה אמר לו ברכני רצה הקב"ה שיקבע לו ברכה. וזה אינו קובע כלל ברכה למקום אלא קובע ברכה לעצמו והוא שייטיב ה' לישרים. אך הענין הוא שאין שום קביעות ברכה למקום רק שייטיב לבניו. משום דרצונו רק להטיב כי עולם חסד יבנה. וכשיתמלא רצונו בזה שהוא נחת רוח היותר גדולה מכל. שנעשה מגמתו וחפצו נתקיים שמטיב עם בניו. וזולת זה לא תמצא ברכה למקום. ולכן כשאמר הקב"ה לישמעאל כ"ג ברכני. השיב לו כברכתו היינו שייטיב עמו (ספר גליא מסכת):

ומי

א מגילה דט"ו ע"א:
ב יונתן בן עוזיאל שמות ל"ג :

חדושי גאונים

מרע'תו הוא מתפלל ומבקש מאתנו שנטיב מעשינו ונשוב בתשוב' לפניו ובזה נגרום שיהיה רצון מלפניו שיכבשו רחמיו וכו' כי תמיד זהו רצונו אך שעונותינו מעכבים ואל תתמה שאני מפרש שאצלנו הוא מתפלל ומאתנו הוא מבקש דבר זה כי מקרא מלא הוא מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' הרי שהוא שואל ומבקש דבר זה מאתנו כי בידינו היא כי נתן לנו הבחירה בדבר זה • ולכן הוא מבקש דבר זה מאתנו וכמפורש ביחזקאל שהקב"ה מבקש למה תמותו בית ישראל שובו וחיו וכמו כן כל הנביאים מלאים מזה וזה ג"כ כוונת הראיה שהביא בעל מימרא זו מקרא דבהמ"ק נקרא בית תפלתי ואין הכוונה להגביל בו מקום מיוחד שמתפלל שם אבל הכוונה שהקב"ה אומר שאלו התפלות שאנו מתפללים בבית הזה שיהיה קודשא בריך הוא שכינתו שם בתוכנו אלו בקשות בעצמם הם תפלתו ובקשתו כביכול וזהו הרצון לפניו ובזה ג"כ ניחא מה שאמר ישמעאל בני ברכני שהכה"ג ביום הקדוש במקום הקדוש הזה יכוון מאד לכפר בקטורת על העם ובזה יהיה רצון מלפניו לכבוש רחמיו והול"ל ישמעאל בני ברך את עמי ישראל ואמר ברכני להראות לו כאלו הוא כביכול רוצה ברכתו להודיע שלא תהא ברכת הדיוט קלה וכדמסיק. (צל"ח): עוד י"ל מנין שהקב"ה מתפלל כו' אין הדבר כמשמען • אבל דבריהם ז"ל על דרך חידה ומשל הן

אהבת איתן

וז"ש ר"א כאן אמר הקב"ה כו' כלומר שכבר אמר הקב"ה דבר זה ורמזו בתורה בפסוק ויירא אלהים כו' שכל העולם כלו לא נברא אלא בשביל צדיק ;

ומי איכא ריתחא קמיה דקודשא בריך הוא. אין א דתניא (תהלים ז) ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע. וכמה רגע אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה וזו היא רגע ואין כל בריה יכולה לכוין אותה השעה חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה (במדבר כד) ויודע דעת עליון השתא דעת בהמתו לא הוה ידע דעת עליון הוה ידע. (מאי דעת בהמתו דאמרי ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להו ברטיבא שדאי לה מיד אמרה ליה הלא אנכי אתונך. בטעינא בעלמא. אשר רכבת עלי. אקראי בעלמא. מעודך עד היום הזה. ולא עוד אלא שהיית עושה עמי מעשה אישות בלילה כתיב הכא (שם כב) ההסכן הסכנתי וכתיב התם (מלכים א א) ותהי לו סוכנת). אלא מלמד שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה. והיינו דאמר להו נביא לישראל (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב (ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל) למען דעת צדקות ה'. מאי למען דעת צדקות ה' אמר רבי אלעזר אמר להם הקב"ה לישראל (ראו) [דעו] כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי

דעת בהמתו לא הוה ידע. במסכת עבודת כוכבים מפרש לה בפרק קמא:

הכותב

כוונתנו שהוא יתברך ברוך מפינו ואין פירוש זאת הברכה הודאה בלבד אלא שתיהן כאחד הודאה וברכה ממש עה"ד שפירשתי ובזה תתבטל קושיא נמשכת כפי הפירושים שכתבתי שאם פי' ברכה היא הודאה לבד וגם מלת ברוך הוא שם תואר לומר שהוא מברך ומרבה כל הטובות איך קיים ר"י מצותו ית' ברכני כשהתפלל יהר"מ היה ראוי לסדר דבריו בלשון ברכה כשיאמר ברוך אתה ה' יתברך הגומל לנו טובות ולא בלשון תפלה ושאלה אבל מכאן ראיה גמורה למה שאמרתי כי] השאלה מלפניו יתברך שירחם עלינו ויכנס לנו לפנים מן השורה להשפיע עלינו כפי שלמותו זאת היא ברכה גדולה אליו יתברך ואם היא ברכת הדיוט היא רבת המעלה לפני אבינו שבשמים כיון שממנה נמשך קיום תשוקתו הנפלאה להשפיע עלינו (וכל) [ועל] ענין זה בקשתי ומצאתי בפירוש הר' בחיי על פסוק וברכת את ה' אלהיך [והאריך בפירושו ע"ד הפשט וגם ע"ד קבלה וכתב לשון זה ואם לא היתה הברכה והתפלה כ"א הודאה לבד למה יתאווה לתפלתן של צדיקים וכו' ומכאן עמדתי על כוונת הרשב"א שאמר ואל תחשוב כי הברכה ענין הודאה וכו' שר"ל אל תחשוב שהוא ענין הודאה לבד רק הודאה וברכה שתיהן נכללות ביחד] (ע"כ):

וכמה זעמו רגע. נראה מלשון רש"י שגרסת הספרים היתה וכמה רגע א"ר אבין רגע כמימריה מאי קרא כי רגע באפו בעבור זה הוצרך לפרש מאי קרא דאף הוי כרגע כדי לבטל פי' הנראה לכאורה מצד הלשון אבל גרסתינו אינה צריכה תקון כיון שאומר בפי' ומנ"ל דרגע רתח שנאמר כי רגע באפו. (ודקדק רש"י ז"ל) [עוד ראוי לתלמיד שיחוש לב' דיוקים ערבים בלשון הרב הא' הוא יותר גלוי והוא מ"ש לא טוב לצדיק לענוש את הבריות הב' מ"ש בתלת שעי קמייתא] באחד מרגעי ג' [שעות] ראשונות [הנה במלות קצרות בא הרב להעמידנו על האמת ולהזהיר לתלמיד] שלא נטעה בפירוש לשון הגמרא בשיאמר כי פעמים שלש או יותר זועם בתוך ג' שעות ראשונות אבל זמן הזעם אינו אלא רגע כמימריה [ולכאורה יש פנים לפי' זה והרב ראה שלפי האמת הוא פי' בטל מצד עצמו] לכן אמר באחד מרגעי ג' שעות ראשונות. ואחשוב שמלבד זה רמז לנו ענין א' דק אמתי והוא שאע"פ שזמן הזעם הוא בג' שעות ראשונות לא קודם ולא אח"כ אין כל הימים שוים [ר"ל שבכל יום יהיה רגע א' מדוייק] אלא לפעמים יהיה רגע הזעם ביום פלוני בשעה ראשונה וביום אחר יהיה בשעה שניה. או אם יהיה ג"כ באותה שעה לא יהיה ברגע ההוא בעצמו וזה דקדק הרב באמרו באחד

עיון יעקב

הלא תחלת הדלקתו משא"כ כשנתרבה השלהבת ומדורה גדולה אי אפשר לכבות כל כך מהרה לזה קאמר שאינו כן אדרבה אמר הקב"ה המתן עד שיעברו פנים של זעם דכך משל אם דבר שמן עומד על האש ברתיחה אם שופכין לתוכו צונן עולה שלהבת יותר עד למעלה עד שיסיר הדבר שמן מן האש ונח קצת מן הרתיחה אז יכול לשפוך בתוכו צונן לצנן אותו לכך ימתין עד שיעברו פנים של זעם: ומי איכא ריתחא קמי דקב"ה. אע"ג דמצינו הרבה מקראות ש"ש חרון אף לפניו מ"מ עיקר הקושיא מדקאמר הקב"ה למשה שימתין משמע שאפי' צדיקים גמורים כמשה אינן יכולין לבקש בעידן ריתחא וזה הוא לדעת המקשן דבר המנגע שהרי ברוגז רחם תזכור ואפי' בשעת כעסו מצינו שזוכר הצדיקים כדאי' לקמן פ' הרואה בדף נ"ד בדברי ר' יוחנן עצמו שאמר ר' יוחנן שם אפי' בשעת כעסו של הקב"ה זוכר הצדיקים כדכתיב ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם ע"ז מתרץ אין כדכתיב ואל זועם בכל יום וכתוב אחרי אלהים שופט צדיק ש"מ שבשעת הזעם שהוא אותו רגע שהוא בכעס גדול אפי' צדיק נשפט בדין וזה דוקא בתלת שעי קמייתא בשעה שהחמה זורחת ומה"ט יש לומר ולהכי כתיב בפרשה וירא וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט וגו' מהר המלט שמה וגו' השמש יצא על הארץ וגו' לכך מיהרו המלאכים על לוט שהיו יראים לפי שהיה מכוון באותן שלש שעות שהקב"ה כועס בהם ואם יצא אותו רגע אינו זוכר הצדיקים לכך מהרו כל כך עמו: אין דתניא ואל זועם בכל יום. אע"ג דמקרא מלא הוא מ"מ צריך להביא הא דתניא כדי שלא יפרש הקרא כפי' הרד"ק אלהים שופט צדיק ואותו אדם שזועם אל הוא שופט בכל יום לכך איצטריך להביא הא דתניא ומפרש קרא דקאי על הקב"ה שהוא זועם בכל יום דהיינו באותו רגע דתלת שעי קמייתא: מאי דעת בהמתו לא הוי ידע. לפי פשוטו ה"ל להקשות מאי לא ידע אך באמת אין זו קושיא דהרי כתיב בקרא להדיא ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי כי לא ידעתי
כי

הרי"ף

מקום המקדש. ועי"ל בדקדיק לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך כו' לפי שדוד חטא במספר ישראל כדכתיב אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו ויחר אף ה' בישראל ויגוף את העם וינחם ה' על הרעה ויאמר הקם מזבח ותעצר המגפה מישראל אבל עדיין עון עצמו של דוד לא נמחה לז"א לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה שהרי בענין דוד שלא נרצה הקב"ה לעונו מ"מ מברכתו של ארונה שאמר ה' אלהיך ירצך נרצה לו וכן דניאל שהיה ראוי ליענש מפני שנתן עצה לנבוכדנצר לעשות צדקה ואעפ"כ שזכותו של דניאל הגינה עליו להצילו מאריות עדיין היה אפשר שיהרגוהו ביד ובברכת דריוש שברכו אלהך ישזביך ולא אמר מהאריות היא שעמדה לו שלא הרגוהו בידי אדם בתוך הבור וראיה לדבר מאי דכתיב בתריה והיתית אבן חדא ואחז"ל וכי יש אבנים בבבל אלא הקב"ה הזמינה כדי שלא יהרגוהו לדניאל בתוך הבור ועל הדבר הזה היתה ברכת דריוש שברך לדניאל הוא ישזביך:

ויודע דעת עליון כו'. וקשה מאי דעת בהמתו לא ידע שאם הוא על שנאמר בדברים זה אינו נקרא לא עמד על דעת האתון אלא לא עמד בתוכחתה כמ"ש במקום אחר וגם התם אינו מתיישב כי מה תוכחה הוכיחתו אלא שאמרה שלא הורגלה בכי והודה לה על האמת ואם הוא על שלא השיב לאתון כשאמרה לו ההסכן הסכנתי היה להשיבה השכה הכיתיך גם אני פעם אחרת מ"מ אין כאן דעת בהמתו לא ידע. ונראה שהיא דברה כנגדו על שעלה בדעתו לקלל בפיו לישראל הקדושים בהיותו הוא טמא עושה מעשה אישות עם בהמתו וז"ש ההסכן הסכנתי אם בענין התשמיש שהיה משמש עמה כדכתיב ותהי לו סוכנת אם באותו דבר המגונה הסכנתי והרגלתי לעשות לך זה עם היותו דבר מטונף ואיך יקנך לבך לאיש כמוך המטונף לקלל ישראל הרי שדעת בהמתו היה שאיש גרוע ומטונף בטומאה אינו ראוי לקלל לבני ישראל הקדושים. ובלעם לא ידע מה שידעה בהמתו כיון שהיה הולך לקללם ומי שלא ידע דעת בהמתו איך ידע דעת עליון שאילו ידע דעת עליון היה יודע כמה מאוס בעיניו ית' כל שוכב עם בהמה וגם ה' לא יסכים בקללת ישראל הקדושים. ועוד אפשר שאמרה לו האתון איך אתה רוצה לקלל בפיך לישראל ואתה מבקש חרב להרגני ואין כח בפיך להרגני עמי וזה נרמז במאמרה הלא אנכי אתונך הרגילה עמך אין כח בפיך להרגני ואיך אתה מבקש להרוג בקללתך לישראל ובלעם לא השיג דעת בהמתו שאע"פ שראה גרעונו שלא היה בידו לקלל לבהמתו בפיו והיה מבקש חרב ואיך היה הולך לקלל את ישראל בפיו שבודאי לא יהיה כח בפיו לקללם ואי דעת בהמתו לא ידע איך יתכן שיהיה יודע דעת עליון שאילו ידע דעת עליון היה יודע כי הפה ברשותו של הקב"ה ולא יחפוץ ה' לקלל את ישראל וזהו שאמר לו המלאך על מה הכית את אתונך כלומר על הדבר עצמו שהכית את אתונך לפי שזלזלה בך אנכי יצאתי לשטן לך מהטעם הזה שראוי להענישך שזלזלת בכבוד שמים אדון עולם לילך לקלל לאחר שאמר לך לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא: מאי למען דעת צדקות ה'. וי"ל לדרשה זו מאי מן השטים עד הגלגל דקאמר קרא והמפרשים פירשו שהוא הנס שעשה הקב"ה לישראל שלא עשה

עין יוסף

בה ומי איכא ריתחא קמיה כו'. קשה הלא מקראות מפורשים בתורה כמה פעמים ויחר אף ה' וכמה פסוקים. וי"ל ע"פ דברי עקדה בשער פ' פירש פסוק תהלים ויקציפו למשה וגו' כי המרו את רוחו וגו' האדם הכועס שבא בגרמת אחר אין הכעס מיוחס לכועס אך למכעיסו. וז"ש ויקציפו למשה וגו' כי המרו את רוחו והכעס שלהם. ולפ"ז הכעס שאנו מכעיסים להמקום ע"י מעשינו אינו מיוחס לריתחא קמי קוב"ה רק מיוחס אלינו המכעיסים. וזהו דנקיט המקשה בלשונו ומי איכא ריתחא קמי קוב"ה ר"ל מהיכן נלמוד כעס הקבוע בכל יום בלי שינוי מעשינו. שבתורה לא מצא רק כעס על מעשינו הרעים וע"ז משני שפיר אין דתניא ואל זועם וגו' דקשה דאיך כתב דוד ואל זועם בכל יום הלא היא הבחירה ביד האדם שלא יחטא ואולי ישובו פתאום כולם לעבודת ה' להיות שפה אחת לקרוא כלם בשם המיוחד אלא ע"כ דזה הזעם הקבוע אינו תלוי באיזה נולדות רק כן הוקבע מעולם לתת שיעור למדה"ד בלי שינוי מעשינו (מפרשים): דעת בהמתו לא הוה ידע. כדמסיק שהיא נצחתו בדברים: מ"ט לא רכבת אסוסיא. גם שמצינו בחשובים וגדולים שרכבו על חמורים כמו אברהם ובכמה מקומות בתלמוד. אלא כך אמרו ליה מ"ט לא רכבת אסוסיא למהר דרכך והליכתך למלא רצון בלק למהר לבא שם כי הסוס דרכו לרוץ מפני שמשענתו על רגליו אבל החמור אינו רץ לעולם כי משענתו על ידיו. כמ"ש הגר"א משלי כ"ו ג': ברטיבא. באחו. ור"ל כי לא היה מוכן לי אתמול שלא היה דעתי לילך עמכם עד היום בבקר שהותר לי בלילה לילך עמכם כמפורש בקרא אבל החמור היה מוכן בביתי: שדאי לה. השלכתיו לרעות: בטעינא בעלמא. לצרכי הבית. והשיבה לו דאינו כך אלא אני מוכן לך לרכיבה. ואמר הוא אקראי בעלמא. והשיבה לו מעודך עד היום הזה: סוכנת. לשון מחממת: מן השטים ועד הגלגל. עד באכם אל הגלגל
שהפלתו

א ע"ז דף ד' ע"ב:

חדושי גאונים

אמורים והענין הוא כי רצו להראותם התאוה והחשק של הקב"ה לרחם על ישראל עם סגולתו. לולי שגרם החטא והוא אלהי המשפט וכדאמרו בשמות רבה גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה. גלו לעילם שכינה עמהם וכו' פי' שכינה עמהם בצערם ובסיועם כי הוא ית' לא עזב אותנו ולא יעזבנו לעולם ולגאלנו נצחים כמו שכתוב ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם וכן אמר הנביא (ירמיה ל' י"א) כי אותך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך. וזו ההפלגה וההבדל בין האומה הישראלית לעובדי כוכבים כי אלה אם יעברו על דברי האל וילכו בדרך לא טובה. ישמדם ויהרסם מן הארץ ויאבד זכרם מן העולם. כמו שמצינו באנשי נינוה שאמר עליהם הנביא עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת. ואלו לא היו שבים מדרכם הרעה במלאכות יונה בן אמתי היו מתים כלם בהפיכת עירם. וכן אנשי סדום השמיד אותם מעל הארץ בגפרית ואש מן השמים. ובמקום שהיו עירות החיצונות האלה נעשה יאור גדול ממים מלוחים ונכאבים. הנקרא ים כנרת. אבל האומה הישראלית אינה כן. כי אעפ"י שיעברו על מצותיו יתברך יביא אותם במשפט וייסר אותם. אבל מעולם לא יעשה לה כלה ולא ישמידה. כי ברית כרת עמהם שלא לכלותם כמו שאמר אדון הנביאים וזהו ונקה לא אנקך. והוא אומרים מנין שהקב"ה מתפלל שנא' והביאותים אל בית תפלתי תפלתם לא נאמר אלא תפלתי. ומאי מתפלל יהי רצון מלפני שיכבשו כעסי לרחם על בני. והסתכל היאך הלכו בארחות ובנתיבות רבותינו הנביאים לדבר אתנו

שאלמלי כעסתי לא נשתייר כו'. ואם תאמר מה יכול לומר בשעת רגע ויש לומר כלם אע"ג שאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה היה מזיק אפילו לאחר כך: ההוא מינאה דהוה בשבבותיה דרבי יהושע בן לוי כו' לאו אורח ארעא. אף על גב דאפיקורסים והמסורות היו מורידין ולא מעלין היינו בידי אדם אבל בידי שמים לאו אורח ארעא להעניש ולהטרידם ולהורגם בידי שמים שלא כדרך בני אדם. ואי גרסינן הכא עובד כוכבים ומזלות ניחא דקאמר התם עובד כוכבים ומזלות ורועי בהמה דקה לא היו מעלין ולא מורידין:

מאי קרא. דאף הוי כרגע דכתיב כי רגע דאפו חיים ברצונו: בתלת שעי קמייתא. באחד מרגעי שלש שעות ראשונות [שורייקי. טי"ש בלע"ז]:

בלעם הרשע שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק (במדבר כג) מה אקוב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה' מלמד [שכל] (ש) אותם הימים לא זעם. וכמה זעמו רגע. וכמה רגע אמר רבי אבין ואי תימא רבי אבינא רגע כמימריה. ומנא לן דרגע רתח שנא' (תהלים ל) כי רגע באפו חיים ברצונו. ואי בעית אימא מהכא (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. ואימת רתח אמר אביי בהנך תלת שעי קמייתא כי חוורא כרבלתא דתרנגולא וקאי אחד כרעא. כל שעתא ושעתא נמי קאי הכי. כל שעתא אית ביה שורייקי סומקי בההיא שעתא לית ביה שורייקי סומקי. ההוא מינאה דהוה בשיבבותיה דריב"ל הוה קא מצער ליה טובא בקראי יומא חד שקל תרנגולא ואוקמיה בין כרעיה דערסא ועיין ביה סבר כי מטא ההיא שעתא אלטייה. כי מטא ההיא שעתא ניים אמר שמע מיניה לאו אורח ארעא למעבד הכי (תהלים קמה) ורחמיו על

הכותב

מרגעי ג' שעות ראשונות וימשך מזה שהיה צריך בלעם לעיון דק לעמוד על הרגע פרטי בכל יום ויום [וגם הוצרכתי לדקדוק זה כי אמתתו נקשרת עם מה שכתבתי באורך בביאור מאמר זה ובא זה ולימד על זה אמות שניהם] ראוי להעיר ולהבין כוונת מאמר זה (בשנים) [בשני ענינים] כוללים ממנו האחד ביסוד המאמר שמניח שעה מיוחדת שבה כועס הוא יתברך שאף ע"פ שהותר לנו לומר שהקדוש ב"ה כועס על עוברי רצונו כדרך דברה תורה כלשון בני אדם די לנו שנאמר כן בעת חטא החוטא כמו מאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם וינחם ה' [כי עשה את האדם ויתעצב וגו' אבל מאין יש לנו לומר שיש שעה מיוחדת בכל יום לזה] ומה שאמר זועם בכל יום אפשר לפרש בכל יום בעת החטא. השני בענין בלעם ראוי לחוש מה תועלת יגיע ממנו מזכירת הויכוחים קלים כאלה בין בלעם ואתונו ומאין לנו לומר כן [ומה שחשבתי לעצמי] ע"ד הפשט בענין הא' הוא כי ב' הקדמות צודקות [הכריחו לומר מה שאמרו חז"ל שיש רגע קטן מיוחד בכל יום לזעמו של הקב"ה]. האחד כי מהטוב לא יצא כי אם טוב והקב"ה הוא הטוב המוחלט ולכן תקנו אנשי כנסת הגדולה בסוף ברכת הודאה [ויהללו ויברכו את שמך הגדול באמת לעולם כי טוב וישנו וישלשו] האל ישועתנו ועזרתינו סלה האל הטוב [בא"י הטוב] שמך. הקדמה שניה הזכירה הר"א בן עזרא בהקדמת פי' קהלת שכלל הפעולות אשר יפול בהם טוב ורע הן הנה על ד' מדרגות. האחד טוב כולו. הב' רע כולו. הג' טוב על הרוב ורע על המעט. הד' רע על הרוב וטוב על המעט. החלק אחד הוא מנת בני אלהים. והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה. והב' הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם ועם היות יתברך הטוב המוחלט לא גזרה חכמתו יתברך להיות כל פעולותיו ממין החלוקה ראשונה לבדה שיהיו כלם טוב רק מן ההכרח שיהיו מציאות לפעולה שהיא טוב על הרוב אע"פ שיש בה רע בחלק מה כי כן השכל יתחייב וזאת כוונתם ז"ל באמרם אין רע יורד מלמעלה להיות מכוון אותו רע לעשות טוב ואם כן הפועל ההוא טוב על הרוב ורע על המעט וראו חז"ל שתערובת הרע שיש בפעולותיו ית' ראוי להיות דקה מן הדקה. ולזה הודיענו וכמה זעמו רגע להוציא מלבנו שלא נחשוב שהקב"ה חפץ בכל דור שיהיה רובו טוב אע"פ שחלק הרע היה רב עם היותו מעט בערך אל רוב הטוב שיש בו אלא שנקבע בלבנו אמונה קיימת שפי' טוב על הרוב אינו מצומצם אלא רובא דמינכר גדול יותר מאד בכמות ובאיכות ותערובת הרע שיש בו הוא היותר קטן הכמות שאפשר ויהיה נערך כמו שיחלק השעה לחלקים קטנים רבים לא למעלות בלבד ודקים ראשונים ושניים רק לדקים יותר קטנים שהם רגעים. וכן אמרו וכמה רגע אמר רבי אבין רגע כמימריה והביאו ראיה נכונה לזה (מאמר) [ממאמר] הנביא ע"ה חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ומדברי דע"ה כי רגע באפו חיים ברצונו הלא זה מספיק בעיני בדרך הפשט לעמוד על כוונת מאמרם וכמה זעמו רגע. אולם במה שהרחיבו נקבי המשכיות ואמרו שהוא בתלת שעי קמייתא. וכן אמרו בפ"ק דעבודת כוכבים לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בר"ה ביחיד בתלת שעי קמייתא. לא ידעתי להמשיך טעם אמרם שיהיה רגע הזעם בראשונות יותר מבשעות אמצעות ואחרונות אולי כוונו למ"ש במקום אחר הצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה ולזה שיערו שיהיה מתחלק היום לד' חלקים כמו שהלילה הוא ארבע משמרות ורגע הזעם יהיה ברביע הראשון מיום השוה שהוא מי"ב

הרי"ף

אותם כלם כמגפה בשטים עם נס הגלגל שעברו הירדן וקשה דא"כ הול"ל קודם כל עניני בלק ובלעם זכר נא מה יעץ בלק ומה ענה אותו בלעם שלא זעם כל אותן הימים ואח"כ יזכיר ניסים אחרים מן השטים עד הגלגל ולמה הפסיק באמצעו וזה יובן עם מפהז"ל בילקוט כי מראש צורים אראנו אמר לו בלק ראה מה עתידים לעשות בשטים א"ל אתה צופה בשטים ואני צופה ורואה מה שעתידים לעשות בצורים עשה לך תרבות צורים והוא מכפר עליהם על כמה עבירות וי"ל היכא רמיזא שאמר בלק ראה ומה השיבו בלעם וע"ק מה תשובה היא זו שאם חטאו בשטים איך יכופר להם בצורים כי מה ענין שטים לצורים ונראה שחז"ל הקשו בפסוק כי מראש צורים והוה ליה למימר כי מראש צור אראנו או יאמר כי מראשי צורים אראנו לזה דרשו שאמר בלק כי מראש והשיבו בלעם צורים והענין הוא שאמר בלק לבלעם לא וראה מה שעתידין ישראל לחטוא בשטים עם כזבי בת צור ראש אומות וזה העון יהיה להם מוקש ותחול הקללה כי מראש כלומר עון בת אותו שנקרא ראש אומות מקטרגם אז השיבו בלעם צורים כלומר לאותו עון אני צופה להם כנגדו תרבות צורים שהיא המילה שהם עתידים למול וצורים אלו מכפרים על עון כזבי בת צור וגם חטאו בצור וכאן תקנו בצורים הרבה שמכפרים להם על כמה עבירות. ואפשר דמשום כך קראם הכתוב תרבות צורים לומר שהרב מילה זה מכפר על מה שחטאו שם בשטים עם כזבי בת צור וכפי זה יהיה פירוש זה כמו שביארו חז"ל פסוק כנחלים נטיו שכנחלים אמר בלעם

עיון יעקב

כי אתה נגב לקראתי בדרך והאתון היה רואה את המלאך אך קושיות המקשן לענ"ד הוא זה על הלשון דקאמר דעת בהמתו כאלו יש דעת והשכל בבהמה וזה אינו דאף שניתן לה רשות לראות יותר מאדם זה אינו מצד השכל ודעת כלל וזה יתרון האדם מן הבהמה שבאדם יש דעת משא"כ בבהמה וכדאי' במדרש קהלת על פסוק זה ויתרון האדם וגו' וכ"ש החמור שהוא הטפש שבבהמות לזה משני שפיר שהקב"ה נתן לחמורה זו לפי שעה הדעת והשכל כדי שתדע להתווכח עם בלעם א"כ שפיר קאמר דעת בהמתו וק"ל: וכמה זעמו רגע. ולהכי כתיב נמי ואכלה אותם כרגע ועיין בחידושינו בסנהדרין דף ק"ס ע"ב שהירלתי שלא יהא סותר סוגיא זו עיין שם: אמר ש"מ לאו אורח ארעא. מה שיש לדקדק בזה עיין בתוספת. ועוד יש לומר מכל מקום כדי שלא ירגלו לענש את הבריות וימית כל אדם את שונאו וזה שאמר לאו אורח ארעא לכך לא אסתייעא מילתא וזה גם ענוש לצדיק לא טוב כלומר שלרשע הוא רע שיעניש שונאו אף גם לצדיק אף שאינו עושה כן אלא למי שמותר

עץ יוסף

שהפלתי לפניהם שונאיהם: בתלת שעי קמייתא. עיין בכותב ותוס' במס' עבודת כוכבים דף ד' ע"ב כתבו פי' בשליסית ע"ש שמביא ראיה לזה: שורייקי סומקי. חוטין חוטין אדומים. בלשון ישמעאל קוראין לחוט סוריאק (רש"י במס' עבודת כוכבים): יומא חד שקל תרנגולא כו'. הקשה המהרש"א במס' עבודת כוכבים בח"א על ההוא עובדא דריב"ל דמה היה ריב"ל לקלל ברגע. ומה שתירץ המהרש"א שם שהיה יכול לומר ימות אינו כח לי. דבשלמא בלעם שהיה עומד ורואה את ישראל כדכתיב ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם. אם היה אומר כלם. עליהם היה אומר. אבל ריב"ל דההוא מינא הוה בשבבותיה ולא היה עומד אז בפניו באותו רגע אם יאמר ימות. לא נתפרש בקללה ההיא מי ימות (צל"ח). אבל לפי תירוץ שני של תוס' שכתבתי לעיל בשם רבינו אליהו לא קשה קושית המהרש"א כלל אבל זאת קשה הא הקב"ה רתח בתלת שעי קמייתא שאז הוא זמן ק"ש. ואיך היה מבטל זמן ק"ש ועיין ביה בתרנגולא. ולפי מ"ש התוס' בתלת שעי קמייתא פי' בשליסית כמו שכתבתי לעיל. לא קשה. שהיה קורא ק"ש בשתי שעות ובשעה שליסית עיין ביה בתרנגולא. אבל לפי מ"ש רש"י באחד מרגעי שלש שעות ראשונות קשה. וי"ל שביום ראשון קרא ק"ש בשעה קמייתא. ובשתי שעות האחרונות עיין ביה בתרנגולא. וביום שני עיין בשעה קמייתא וקרא ק"ש בשתי שעות אחרונות. אבל לפי מ"ש הכותב בכוונת רש"י שאע"פ שזמן הזעם הוא בג' שעות ראשונות לא קודם ולא אח"כ. אין כל הימים שוים אלא לפעמים יהיה הרגע של זעם ביום פלוני בשעה ראשונה וביום אחר יהיה בשעה שניה קשה עוד הקשה המהרש"א שם איך היה רוצה ריב"ל לכוין אותה שעה והא אמרינן דאין כל בריה יכולה לכוין חוץ מבלעם. וי"ל דבלעם היה יכול לכוין אותה שעה. אף בלא תרנגולא. וזה אינו יכול שום אדם לכוין. וגם לא היו יודעים שיכולין לכוין הרגע ע"י תרנגולא. אלא שנתודע זה הסימן על ידי בלעם. שעל ידי שהיה יודע לכוין זה הרגע וראה כמה פעמים שבאותו הרגע חוורא כרבלתא דתרנגולא וקאי אחד כרעא ולית ביה שורייקי סומקי. נתודע לו זה הסימן. וגילה זה הסימן לבני אדם. ונתודע לכל: לאו אורח ארעא למעבד הכי. רצה לומר אף על גב דמן הדין שפיר למיעבד הכי מכל מקום

חדושי גאונים

בשמש לי"ס ותדות כשהתוכחו ממנו ית'. וכדי להבין את בני האדם הגופנים לא נתרחקו בדבוריהם ממה שהוא מטבע האדם והנהגותיו התמידיים וזה כי יארע לפעמים כי האיש יכעוס ויחר אפו עם בניו ואנשי ביתו בעשותם דבר שלא כהוגן ושאינו נאה לו. ומצד גודל הרוגז והחימה יאהם בלבו וידבר אל עצמו ויאמר הלואי ומי יתן לי שהיום לא אעשה נקמה ופרעון עליהם אעפ"י שהרשות בידו בלבד אם אינו רוצה להנקם ולהפרע מהם מתחנן ומתפלל על עצמו וכך הוא הדבר בעניננו. כי חכמי התלמוד רצו להראות אותנו אהבת הש"י עם עמו זרע קודש. ודימו לזה משל מאב עם בנו של בשר ודם. והכל כדי שאנחנו שוכני בתי חומר נוכל לאחר דבריהם בתוך שכלנו אבל מעולם לא חשבו שהוא ית' ויתעלה שמו מתפלל לפי האמת וכן הא דתני דבי אליהו שהזכירו שם במסכת ברכות. בכל יום בת קול יוצאת ומכרזת אוי שהחרבתי את ביתי וכו' וכן כל המדרשים והאגדות מתבארים על הדרך הזה כמו שאמרנו ולא על דרך הפשט. (אמונת חכמים להרב אברהם חיים ויעידנו): ע"א מאי מצלי שמעתי בשם מרן הגאון מ"ס זוקל"ה דהיינו דכתיב לע"ל ושמחתים בבית תפלתי כי מאחרי כי אבל ישראל לא יהיה ילה"ר לע"ל לא יהיו צריכין לתפלת הש"י שיכבוש רחמיו על כעסו אבל תנעי תפלה זו על עובדי כוכבים וזה שכתב ושמחתים בבית תפלתי יען עולותיהם וזבחיהם יהיה תמיד לרצון על מזבחי ולא לכפרה ולא יהיו צריכין תפלה ואז כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים. (לקוטי חבר בן חיים)

אהבת איתן

ההוא צדוקי דהוה בשבבותי' דריב"ל כו' אמר ש"מ לאו אורח ארעא למיעבד הכי. פי' אלא יש להתפלל עליו שיחזור בתשובה וכדאי' לקמן (דף י') ובתענית (דף כ"ג):

בשעה שהחמה זורחת כו'. לכאורה אין למאמר הזה מקום כאן אבל נסמך לכאן שאמרו לעיל דאיכא רתחא קמי יתברך בכל יום וקאמר דהיינו משום דבשעה שהחמה כו' ומשתחוים לחמה והיינו דזועם בכל יום דאמר החמה יממא מקרי וק"ל : טובה מרדות כו'. מכת מרדות האמור בכל מקום פירש הערוך מלשון מרידה ע"ש שבאו המכות על שמרד בדברי חכמים ויותר נראה לפרש כי הכא מלשון הכנעה כמו ימי עניה ומרודיה ועניים מרודים תביא וגו' שבאו המכות להכניעו וז"ש כי טובה מרדות אחת בלב דהיינו הכנעה מכמה מלקיות שהרי ישראל לקו בכמה דברים כמפורש שם את"כ והשבתי כל משושה וגו' והשמותי גפנה וגו' ולא תשוב עד שתתקבל מרדות והכנעה מעצמה בלבה ואמרה אלכה וגו' :

כל מעשיו כתיב וכתיב (משלי יז) גם ענוש לצדיק לא טוב . תנא משמיה דרבי מאיר בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחין (עטרותיהם) [כתריהם] בראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס הקדוש ברוך הוא :

כמ שם וא"ר יוחנן משום רבי יוסי טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר

לצדיק לא טוב. לענוש את הבריות: מרדות אחת. לשון רדוי והכנעה שאדם

הכותב

שעות וכל זה לכוונה הנזכרת למעט חלק הרע וכאלו באו ז"ל להודיענו שאחר עבור רביע היום אין שטן ואין פגע רע ואין ספק שחז"ל היו מקיפים כל החכמות והיה בקבלה אצלם ועל פי הקבלה ההיא היו זוכרים כל הדקדוקים ההם ועל רוב עונינו צרותינו כי רבו מארבה לא השאירו לנו חכם יורש ונוחל הקבלה והוא ילמדנו דעת ודרך תבונות יודיענו [זו היא דרך ישרה שבררתי לעצמי בדברים כאלה לאמר לנפשי ידעתי שלא ידעתי וכפי השגתי הקצרה די לי זה שכתבתי בענין הראשון] . עוד שנית אחשוב במה שאמרו שרגע הכעס הוא בג' שעות ראשונות זה נקשר עם מאמר סמוך לזה בשם רבי יהושע בן לוי בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס [יראה מזה שעיקר כעסו ית' הוא כנגד עובדי עבודת כוכבים שרוב עבודתם הוא לשמש להיות בעיניהם מושל על כל עניני העולם] ואם כן ראוי הוא שיהיה כעסו בתחלת זריחתו (של) [עד] רביע היום שכן בני מלכים ישנים עד אותה שעה וזהו זמן ק"ש לבטל דעתם הנפסד . (ועל דרך הפשט) [עוד השתדלתי כפי קוצר השגתי לתת מציאות מה ע"ד הפשט] במ"ש אביי כי חוורא כרבלתא דתרנגולא וכו' [כלל כוונת אביי] לרמוז כי באותו רגע קטן שהקב"ה כועס נמשך לקות בכל העולם השפל ומגיע ממנו עצבון גדול לכל אישי העולם אפי' לבעל חי בלתי מדבר וגם יש בהם לקות פרטי . והאודם בכרבלתו של תרנגול מורה על השמחה . ובבא רגע הזעם נלקה האדמימות ההוא עד שחוזר לבן בהחלט . וגם יתחייב מהעצב ההוא שמעמיד עצמו על רגל אחד ואינו יכול לשהות כן רק רגע קטן [ויבא על נכון כפי זה מ"ש כל שעתא אית בה שורייקי סומקי ובהאי שעתא לית וכו' לרמוז כי] ברגע המצומצם לזעם נלקה כל האדמומית לגמרי ולא כן בשאר שעות [וזה היה צריך כוון גדול ולכן ריב"ל אוקמיה בין כרעיה וכו' ומשום לא יאונה לצדיק כל און קפצה עליו שנה כדי שלא יעבור על גם ענוש לצדיק לא טוב · הענין] הב' ענין בלעם נפלאתי הפלא ופלא בראותי פשט מאמר זה [בענין בלעם והגנות הגדול שזכרו עליו ואסמכוה אקרא ההסכן הסכנתי] . איך יסבול השכל שאיש חכם אחד מחכמי קדם יהיה מוטבע בגנות הגדול ההוא . [זאת לא זאת כי הנה מצינו במקומות רבים שחז"ל הזכירו לבלעם בכלל הנביאים] וגדולה מזאת אמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל באו"ה קם ומנו בלעם . וכאן אמרו כי לא היה לו מעלת נבואה כלל רק שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה [והנני בא לכתוב בקוצר מה שהאמנתי בענין בלעם כפי] (וכפי) מה שלמדתי מדברי הרמב"ן ז"ל אחד מגדולי המאמינים התורניים אשר קדמו לאנשי דורינו כפי הוראת הפסוקים יראה שכל חכמת בלעם בזמן שקראו בלק היתה חכמת מעונן וקוסם [כמו בני קדם שנאמר עליהם כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים · ועוד שהכתוב אמר וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם] ועיקר חכמתו היתה לידע שעה ראויה לקלל כי כן שלח בלק לאמר לו כי ידעתי את אשר תברך וגו' [ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה וגו' גם תחלת דבריו היו מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב] . וכיון שאמר בסוף מה אקוב לא קבה אל יורה שעם חכמת הקסמים היתה לו קצת שתוף נבואה לדעת מה יעשה הש"י ומתי עת זעמו [וכן במ"ש למלאכי בלק כאשר ידבר ה' אלי עם היות שיראה שקצת דבריו אלה היו כמתפאר לפניהם שהיד לו לדבר עם הקב"ה] וכפי מה שכתב הרמב"ן היטב חרה להם כאשר הזכיר כאשר ידבר ה' כי זה דרכו להיות בעזרת ישראל מעולם הוא אשר הוציאם ממצרים ועשה להם אותות ומופתים [כי זקני מדין חכמים היו וידעו כל דברי משה עם יתרו גדול ארצם] ויתחייב מזה כי לא היה בלק חפץ בו ושולח בעדו מטעם נביא השי"ת רק מטעם קוסם יודע שעה ראויה לקלל . ולכן לא שת לבו להתעכב מהליכתו [אע"פ שהבין כוונתו ית' להיטיב לישראל] כי חשב שלא יתבטל העת המוכן ר"ל הרגע שהקב"ה כועס בו ואז יוכל למלאות חפצו ואח"כ רצה הקב"ה לזכות ישראל ולהראות [איך הוא חשקו שיתברכו ברכה שלמה מפי בלעם אויביהם] ומלאך רע על כרחו יענה אמן ולהגדיל זאת הכוונה העלהו למעלה עליונה בנבואה שלא הגיע אליה מעולם וטרם שיעלהו למעלה גדולה הזאת הראה לו גודל חסרונו וסבב שהאתון אשר הוא רוכב עליה עם היותה מן הב"ח היותר נעדר שאפשר השיגה בעת ההיא כח הדבור וההשכלה והכירה במלאך שיצא לשטן ובעבור זה ותלחץ אל הקיר ולא די זה אלא ותלחץ את רגל בלעם להיות היא מלמדו להועיל הפך הטבע [שהאדם הוא מנהיג ומיישר את הבע"ח בלתי מדבר ועתה תהפך עליו נקבה מן החמורים היתה מלמדת למי שהיה מוחזק בחכם קוסם ונביא בצד מה] ועם היות כי גם נקבה שבמין המדבר איננה משכלת ובעלת עצה כמו הזכר [ויפתח ה' את פיה הנברא בע"ש בה"ש] ונתווכחה עמו באמרה למה שלמת לי רעה תחת טובה הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מעודך והייתי נאמנת ביתך ואם עתה מנעתי עצמי מלכת לדרכך היה לטובתך כי ראיתי לא זה דרך הטובה ללכת בו עתה · וכבר כתב הרב הנזכר כי הוא נמנע לומר שהאתון ראתה מלאך אבל פי' ותרא האתון כי הרגישה בדבר מפחיד אותה מלעבור והוא המלאך אשר יצא לשטן כענין ולבי ראה הרבה חכמה ודעת שנא' על ההשגה לא על הראות וכו' כמו שכתוב בספרו. והנה תליתי עצמי באילן גדול בתחלת דברי שהוא הרמב"ן ז"ל כי הלא כתב בפ' וירא נגד הרמב"ם ז"ל על מה שאמר שהיו הדברים ההם במראה הנבואה כי הדברים ההם סותרים הכתוב ואסור לשמעם ואף להאמין בהם וכן האמת כי כל הדברים ההם היו כפשטם שהקב"ה עשה חסד עם אברהם עבדו ועם לוט בן אחיו בעבורו והראה להם ממש דמות מלאכים וגם בכל זה האריך בפרשה זאת והשתדל לקרב אל השכל כפי האפשר ענין זה · וכתב בפי' גם אותכה הרגתי לשון זה ולא הגיד הכתוב אם היו שרי בלק עם בלעם במעשים האלה או שהיו רוכבים לפניו ורחוק היה ביניהם וביניו (והקרובים) [והקרוב] שהיו עמו לא יתפרדו ממנו וראו בנטות האתון והכות בלעם אותה כסבורים היו שהיה כמנהג הבהמות הרעות ולא שמעו דבורה אף כי דבר המלאך שהוא גלוי עיני בלעם עכ"ל. וכוונתו מבוארת שם לאמור כי ע"ד הפשט לא מתה האתון אם לא מדרך קבלה. ועל יסוד אמתי זה שהנחתי שעיקר מהות בלעם היה קוסם קסמים [מעונן ומנחש ומכשף ושואל אוב וידעוני] אפשר שכמו שבעלי החכמות האלה עושים מעשיהם ע"י דברים טמאים מזוהמים כמו עצם המת וגם עצם חיה ששמה ידוע וכיוצא בזה גם לפעמים יצטרכו לשכבת זרע ב"ח הטמאים כמו החמורים ועל דרך זה בלעם מביט לפעמים בזמן שאתונו היתה מזרעת והיה נהנה מהדבר הטמא ההוא

הרי"ף

והשיבו הקב"ה נטיו וכן כל אשר הפסוק דרשוהו כך שדבר אחד הוא לקללה והדבר השני לברכה וכן ביארו גם פסוק זה שהוא אמר כי מראש להזכיר להם עון השטים עם כזבי בת צור ראש אומות והשיבו צורים יש להם זכות חרב המילה המכפר על זה וכן אפשר לומר במה שאמר ויעלהו במות בעל הוא להזכיר עון בעל פעור דכתיב ויצמד ישראל לבעל פעור כי בכל מקום היה בא להזכיר עונש אולי תחול עליהם הקללה וכן דרשו חז"ל ויקחהו שדה צופים ראש הפסגה לומר ששם מת משה רבינו והודע כחם של ישראל חס ושלום נבא לביאור הכתוב עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב להביא את בלעם שיקלל את ישראל כגון ראש הפסגה ובמות בעל ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל כלומר והיה מוליך אותו בכל מקום אשר היה בו זכרון מזכרת עון ישראל כדי שתחול מאם הקללה

עין יעקב

שמותר לענשו מ"מ לא טוב שלא ילמדו ממנו אחרים : וכל מלכי מזרח ומערב מניחין עטרותיהם בראשיהם · וא"כ בלא"ה מגדולתן ניכר גדולת רבו ואפ"ה משתחוין לחמה דליכא למימר שמשתחוין לחמה כדי להכיר מגדולת עבד גדולת רבו הקב"ה (שהרי בלא"ה מכח גדולת עצמן ניכר גדולתו) וכמ"ש הרמב"ם שזה היה דעת אומות הראשונים שהיו משתחוין לצבא השמים לכן מיד הוא כועס :

טובה מרדות אחת בלבו של אדם . כלומר שאם אדם משים על לבו שמה שבאו עליו יסורין או רעה הוא מפני חטאיו ויחזור בתשובה היא טובה לו יותר מכמה מלקות שמלקין אותו בב"ד של מטה וכן משמעות המקרא שם דמיירי ממי שסבל יסורין וגלות ע"ש ור"ל

אתה רואה מעשה שטים ואני רואה מעשה גלגל שהוא ענין המילה בתרבות גוים שנימולו וזה היה בגלגל כדכתיב ויקרא שם המקום גלגל וא"כ מן השטים עד הגלגל הוא הדבר ש

בלעם לבלק ואמר לו מן השטים שאתה רואה יש להם תיקון עד הגלגל ששם הם נמולים תרבות גוים ובזה יבא אחר כך למען דעת צדקות ה' שאמר הקב"ה ראו צדקות שעשיתי ע

בלעם ומה שנתתי בלבו להשיבו ואם תאמר והרי בלעם שונא לישראל יותר מבלק היה והיך היה מחזר לבקש להם זכות לז"א למען דעת צדקות ה' שלא זעם בכל אותם הימים ו

שלא מצא את שלו לקללם חזר לבקש להם זכות והיינו דסמיך ליה קרא כי מראש צורים אראנו לקרא דמה אקוב וגו' כי לכך בא להזכיר להם זכות הצורים דהיינו תרבות הצורי

אמר רבי יוחנן טובה מרדות אחת כו'. וקשה במאי פליגי והיכי ילפינן מקרא דורדפה שהמרדות הוא טוב ממאה מלקיות וכן קרא דתחת גערה במבין לא מיירי במר

לבו של אדם אלא שהגערה היא טובה מהמלקיות . ועוד דמהכות כסיל מאה לא אמר מאה מלקיות ודילמא מלקות א' של מאה מכות קאמר . ועוד מאי איכא בין כמה מלקיות ל

ע"ץ יוסף

לאו אורח ארעא לעשות כן בידי שמים · משום ורחמיו על כל מעשיו כתיב · עוד י"ל דה"פ לאו אורח ארעא למיעבד הכי משום ורחמיו על כל מעשיו כתיב כי יש צער גדול לאוסרו לתרנגול בכרעי המטה ולצערו זמן רב שלא ילך אנה ואנה · וכהאי גוונא אשכחן ברבי בירושלמי כלאים פרק א' ובב"ר פ' ל"ג שעבר חד סרך קמי ברתיה דרבי ובעיא למיקטליה אמר לה ברתי שבקיה דכתיב ורחמיו על כל מעשיו : גם ענוש לצדיק לא טוב · אף דשרי לכל אדם אין זה מדת צדיק לענוש את הבריות :

כמ טובה מרדות כו' · מרדה הוא לשון הכנעה · כמו ימי עניה ומרודיה · ועניים

חדושי גאונים

תנא משמיה דר"מ בשעה שחמה זורחת כו' ומשתחוים לחמה מ"ד כועס כבר כתב לנו הרב בח"א פ' כ"ד שהקנאה והכעס יבאו ממנו ית' כפי שתחייב הנעשים לא על הפעולות בשום פנים יתברך מכל חסרון וכן הפעולות כלם הם דומות לפעולות הבאות מבני אדם על הפעליות והכונו' נפשיות והם באות מאתו ית' לא מענין מוסף על עצמו כלל יכו' א"כ לפי אמרם פה כועס ר"ל ע"צ שתחייב העונש מאתו יתברך לחוטאי' לא שהו' ית' יתפעל בשום פנים כלל משום התפעלות שכל הפעלות רע ואין רע וחסרון בחקו יתברך והנה לסיות השמש הפועל הגדול בהויות כמו שנרא' לחוש יטעו אחריו רבים מעמי הארץ ויתשבוהו לאלוה ולזה הזהירה התורה באומרה ופן תשא עיניך השמימה וגו' כלומר הנה למה שיתבאר משתוש והשכל שהשלם העליון פועל בזה שתתהון למה שתראה השפע הנמשך ממנו בהויות ובפרט השמש העושה רושם גדול במציאות אלו ההוים השפלים כמ"ש החכם האדם יולידהו האדם

אהבת איתן

וכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב·בשו"ת צ"צ סי' ה' מסיק דדוקא אם הצדיק בעצמו מעגישו כדהכא אבל אםהצדיק בעצמו אינו מענישו ולא עבד מידי אלא בני אדם עומדים עליו והקב"ה נפרע מהן ודאי דאין הצדיק ראוי לעונש ע"ז · ובשו"ת אבן השוהם סי' מ' השיג עליו דלשון כל שחבירו נענש על ידו דאמר בשבת (דק"נ) משמע אף שהקב"ה תובע עלבונו ומעגישו אין מכניסין אותו למחיצתו של הקב"ה · ולא זכר הא דאיתא ביומא (דף כ"ג) דת"ח שא"ל נוקם ונוטר כנחש וע"ש דאיירי בכה"ג דאחרים עושין בהן נקמה והוא נוקם ונוטר בלב ושותק וס"ש דכזה לא מענים :

מכמה מלקיות שנא' (הושע ב) ורדפה את מאהביה וגו' ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה. וריש לקיש אמר יותר ממאה מלקיות. שנאמר (משלי יז) תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה:

ל שם ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי (עיקרים מ"ג פ"כ) שלש דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו. בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו. שנאמר (שמות לג) הלא בלכתך עמנו. בקש שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים ונתן לו שנאמר (שם) ונפלינו אני ועמך. בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו שנאמר (שם) הודיעני נא את דרכיך. אמר לפניו רבש"ע (עיקרים מ"ג פ"ד) מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו. יש רשע וטוב לו ויש רשע

רש"י

שם אל לבו מאליו: ורדפה את מאהביה וגו'. וכשתראה שאין עוזר תשים על לבה לאמר אשובה אל אישי הראשון: תחת גערה במבין. תחת גערה באדם מבין טובה מהכות כסיל מאה: תחת. טעמו למעלה תחת התי"ו ולא כמו אל תירא ואל תחת (דברים א') שטעמו בחי"ת אלא למעלה תחת התי"ו ראשונה לומר שהוא שם דבר שאי אפשר לפותרו לשון תפעל לומר תכניע את האדם אלא תכנע היא בעלמה ולכך שינה את נקודתה לומר שהוא שם דבר: שלשה דברים בקש משה ונתן לו. שהרי לסוף שאלתו כתיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה: להודיע דרכיו. מנהג מדת משפטיו כגון מפני מה צדיק וטוב לו רשע ורע לו צדיק

מהרש"א

ג' דברים בקש וכו' ונתן לו. פרש"י לסוף שאלתו כתיב גם את הדבר גו' עכ"ל והיינו בב' בקשות האחרונות יש לפרש כן דכתיב בתר הכי גם את הדבר אשר דברת וגו' אבל על בקשת הודיעני נא את דרכיך גו' כבר השיב לו ויאמר פני ילכו והניחותי לך ומפרש ליה וחנותי את אשר אחון גו' דהיינו הראוי לחון שהוא צדיק גמור לא רשע שאינו גמור כדמסיק ור"מ פליג וקאמר דבקשה ז לא השיב ולא נתן

הכותב

למלאכת הקסם אשר היתה עיקר חכמתו [וזאת כוונת בעל המאמר שבכלל תוכחת האתון עם בלעם שאין טעם להכותה כיון שכל ימי חייה היא היתה נאמנת לו והוא היה נהנה ממנה בכל מיני הנאה גם למלאכת קסמות על הדרך הנזכר] וכל זה שם הש"י בפיה בדרך נס נפלא להעמידו על אמתת הכוונה הנזכרת ויביט בעין שכלו אשר בידו ית' לפתוח פה הדבור לאתון בלתי מדברת וגם יגדל כחו לסתום פיו ולשומו אלם ולא יוכל לקלל אע"פ שידע לכוין השעה. ועוד אחשוב לפרש מעשה אישות לא בענין תשמיש אלא מעשה געגועין שעושין איש לאשתו ואשה לאיש כמו לעשות המטה וגם חפיפה וחכוך כמו שנוהגין לעשות הרוכבים על סוס או פרדה מיוחדת לו שעושה אדם לבהמתו מעשים כאלה וכן אמרה האתון לבלעם כי היא זוכרת שהיה מנהגו עמה בדרך חיבה וגם היא עבדה אותו כן עד היום וא"כ מה עשיתי לך כי הכיתני וכו'. ולא הביאני לכל זה היות כוונתי ללמד זכות בעד בלעם הרשע ולהסיר ממנו הגנות המופלג הנזכר בפשט המאמר אמנם כוונתי בזה לסלק מדברי חז"ל דברים זרים כאלה שיאמרו על חכם מחכמי קדם עם היותו רע מעללים שירגיל בגנות כזה ומלבד זה כי אין ראיה כלל מפסוק ותהי למלך סוכנת כמו שיראה מסיפיה דקרא ותשרתהו והמלך לא ידעה. וגם מן ההכרח לומר כן כדי שיתקיים מאמרם ז"ל אבל באומות העולם קם ואי זה זה בלעם שהכוונה בו שאף על פי שבראשונה לא הגיע למעלת הנבואה במדרגה עליונה רצה הש"י כי בעת הזאת יהיה נביא מופלג כמשה וע"י נבואתו יודיע מעלת ישראל לזמן ביאת משיח ומפי נביא לאומות העולם תתאמת נבואה זו ואח"כ חזר להיות כמו שהיה ראשונה שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב [ומפסוקי הפרשה יראה שעתה עלה למעלה שלא הגיע מימיו כמו שאמר נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה ורע לי בעיני להסכים ב' הפכים שאם אמת היה כפשט לשון המאמר שהיה בו בעת מהעתים הדבר המגונה הנזכר איך יעלה למדרגת נבואה אפילו שעה אחת בעבור זה חשבתי מה שכתבתי או דבר יותר דק אם אפשר] אמנם חז"ל כדי לגנות ולפרסם מעשה הרשע בבלעם הזכירוהו לגנאי בתכלית ובדרך כינוי אמרו הדבר הנזכר ודי בזה עתה ע"כ:

מפני מה יש צדיק וטוב לו וכו'. ראוי לדקדק לשון זאת השאלה שהיא יותר עמוקה וחזקה משאלת החכמים והנביאים אשר שאלוה על (זה הענין) [שהוקשה בעיניהם רוע סדר העולם בראותם צדיק ורע לו רשע וטוב לו] אולם בכאן נכפלה השאלה באמרו מפני מה צדיק וטוב לו צדיק ורע לו וכן ברשע וטוב לו ורשע ורע לו כי לשאלה ראשונה אפשר (להשיבו) [להשיב] כי הלא טוב לצדיק לסבול הרע בעה"ז כדי לזכות לכל טוב העולם הבא וגם רשע וטוב לו בעולם הזה כדי שיקבל כל ענשו בעולם הבא אבל כאשר נראה צדיק וטוב לו וצדיק אחר כיוצא בו רע לו לא נדע תשובה לזאת הקושיא וכן בשני רשעים שאחד מהם טוב לו וחבירו רע לו. אולם חבקוק הנביא רמז גם כן אל זאת הקושיא באמרו על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק (וגו') [על כן יצא משפט מעוקל כוונתו בזה כי כאשר נראה שני אנשים ואחד מהם הוא צדיק בערך אל חבירו שבוודאי הוא רשע כערכו ועכ"ז רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל. והנביא ע"ה השיב בזאת הקושיא חזקה ואמר על משמרתי אעמודה וגו' עד וצדיק באמונתו יחיה. ולדעתי בפירוש פסוקים האלה יש ענין נאות לתשובת הקושיא ואכמ"ל. נחזור לענין המאמר שאנחנו בו בודאי כפי הוראת ההקדמה המונחת ששני צדיקים הם שוים בצדקם וגם שני הרשעים שוים ברשעם לא מצא בעל המאמר הראשון לתקון קושיא חזקה כזאת רק כשיהיה] (ולתיקון קושיא חזקה כזאת צ"ל שיהיה) הדבר תלוי באבות וצדיק בן צדיק יש בו מעלה על צדיק בן רשע לענין גמול העולם הזה וכן רשע בן רשע רעתו רבה מרשע בן צדיק. ובעל התלמוד הקשה כנגד דעת זה מסתירת שני פסוקים. [ומן ההכרח יעלה בידינו מתקון אותה סתירה שצדיק בן רשע ואין אוחז מעשה אבותיו אין לו עונש וסוף כלל על צדיק בן צדיק] ואם האמת שלענין המעלה וההלול גדול יותר מאד שבח צדיק בן צדיק שיורה היותו מוטבע בצדקתו אבל לענין הגמול בעולם הזה עליו אין להוסיף יותר מעל צדיק בן רשע. ומהכרח קושיא זאת חזרו מן התירוץ הראשון ותרצו תירוץ שני [בשהניחו הבדל בין שניהם ואמרו כי אין שניהם שוין אלא אחד מהן צדיק גמור וזהו צדיק וטוב לו והאחר

הרי"ף

מלקיות. ונראה דהכא כתיב לכן הנני שך את דרכך בסירים דהיינו יסורין ומכות ועכ"ז לא תלו ולא הרגישו כי במרדן הם עומדין ורדפה את מאהביה כבתחלה וכשלקחה מרדות בלבה ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון דהיינו לחזור בתשובה כי טוב לי אז מעתה אז כיילה ממכותיה ונמצא המרדות שלקחה בלבה באמרה טוב לי אז מעתה בודאי שזה יורה שלקחה מרדות בלבה ונתחרטה ממעשיה א"כ היה טוב לה המרדות יותר מכמה מלקיות כלומר מכמה אופני מלקות שהרי לקתה בגופה ורדו בה שונאיה ולקתה בגדור דרכיה בסירים ולא שבה ומתוך המרדות באה לידי תשובה ושבה לאלהיה. ור"ל אמר שטובה המרדות יותר ממאה מלקיות כלומר אפילו במקום שהועילו היסורין ושב בתשובה מתוך המלקיות אפ"ה טובה התשובה שהיא מתוך המרדות לבו שהיא מאהבה אבל התשובה שהיא מתוך המלקיות הוא תשובה מיראה וזהו פי' הכתוב תחת גערה במבין כמו שפי' רש"י ז"ל שתחת הוא כמו מתיתה שהוא שם דבר וה"ק המתיתה בלב היא גערה במבין כשם שהגערה במבין היא לומר לו שלא נכון לעשות כן ואין בגערה לא עונש ולא הכאה אלא גערה שלא יעשה כן והחוזר בו מתוך הגערה בלי שום מכה ועונש הוא יורה שיש לו אהבה וחוזר ממעשיו מתוך אהבה מה שאין כן בחוזר בו מתוך המכה שהיא מיראת עונש והמתיתה בלבו של אדם היא גערה שלבו גוער בו כי איך יכעיס ליוצרו וחוזר בו מאהבה וזהו טוב מהכות כסיל מאה מלקיות והוא חוזר בו מתוך המלקות כיון שחזרתו היא מחמת עונש. ודקדק ממאה מלקיות דהול"ל מהכות מאה לכסיל מאי מהכות כסיל מאה לומר מהכות כסיל מלקות אחד וילקה מאה פעמים דהיינו מאה מלקיות:

מפני מה יש צדיק ורע לו רשע וטוב לו. וקשה היכי ס"ד דצדיק בן רשע הוא נענש ורע לו והכתיב ובנים לא יומתו וכו' ואע"פ שכתוב אחר אומר פוקד עון אבות על בנים זהו בזמן שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם אבל לצדיק בן רשע אין ראוי שיהיה נענשים בעון אביו ובשלמא רשע בן רשע כיון שאוחז מעשה אבותיו בידו והוא רשע ראוי להרע לו. וע"ק כיון דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא צדיק בן צדיק למה יאכל שכרו בעוה"ז וב"ת דאיירי במי שיש לו זכות רב שיש בו כדי לאכול ממנו בעה"ז ולישאר לו לעה"ב א"כ למה אמרו חכמים שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ועוד בצדיק בן רשע ויש בידו מצות הרבה שיש בהם לאכול בעולם הזה ובעולם הבא למה יגיעהו רע בעולם הזה וכן צריך להבין בהגלגלת הרשע אם הקב"ה רוצה לשלם שכרו אל פניו בעה"ז כדי להאבידו בעה"ב א"כ יקשה ברשע בן רשע למה הענישו בעה"ז כי בוודאי אין לך רשע שאין בידו מקצת מצות וזכיות וכיון שיש לו רעה נענש בעה"ז א"כ נמצא שכר אותן מצות שהם שמורות לו בעה"ב ק"ו לרשע בן צדיק שאוכל שכרו בעוה"ז וטוב לו וזה שהוא רשע בן רשע יהיה לו כל והרי

עיון יעקב

ור"ל מוסיף לומר יותר ממאה מלקיות של מטה שהם ארבעים ושל מעלה הם שתין פולסי שהם יחד מאה אפ"ה הם עדיף כדכתיב תחת גערה במבין דמי שמשים על לבו כן קודם שבא לידי עונש מלקות שלמטה ושלמעלה נקרא מבין וחכם שרואה את הנולד משא"כ אם אינו שב מעצמו עד שמלקין אותו נקרא כסיל כי אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות ואם תכתוש את האויל במכתשת לא יסור אולתו ממנו:

שלשה דברים בקש משה וכו'. וכל השלשה דברים אלו חדא באידך תלוי כיון שביקש רחמים שתשרה שכינה על ישראל כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ולא ימסור אותו ביד שר כשאר עמים ואם היו נמסרין ביד שר ומלאך אינו מבחין בין טוב לרע משא"כ הקב"ה בעצמו

עין יוסף

ועניים מרודים תביא בית. וזהו שאמר כי טובה הכנעה אחת בלבו של אדם מכמה מלקיות. כדכתיב ורדפה את מאהביה וגו' וכשתראה שאין עוזר תשים אל לבה לאמר אשובה אל אישי הראשון הוא הקב"ה: תחת גערה במבין כו'. פי' תחת הגערה יותר במבין. ממאה הכאות לכסיל. והענין כי יש ב' בחינות תוכחה. והוא בדבור ובמוסר הוא היסורין ממש. ואמר שהתוכחה שהדבור משבר לבו של אדם המבין יותר מהכות כסיל מאה (הגר"א משלי י"ז): ל ונפלינו אני ועמך. והיה מובדלים בדבר הזה מכל

ענף יוסף

ל ג' דברים בקש משה כו'. קשה הא קרא הודיעני נא את דרכיך הוא קודם לפסוק הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך. א"כ ה"ל לרבי יוחנן לחשוב הג' דברים כסדרן בתורה בקש להודיעו דרכיו כו' שנאמר הודיעני נא את דרכיך. בקש שתשרה שכינה כו'

חדושי גאונים

והשמש ואמרה התורה וממגד תבואות שמש ותראה הירח ג"כ יש לה ג"כ רושם בענין השמימות ובענין הכלי' בשול הפירות כמ"ש וממגד גרש ירחים שעם היות שאין אורה חזק כאור השמש היא קרובה יותר לארץ ולכן נמצא לירח רושם בהוספת הטבע השמימיי עד שכבר נמצא כתוש תוספת המים והלאות בהוספתה וחסרונה בחסירונה ותראה גם כן שאר הכוכבים בהתחלפות ניצוצם עד שיאות ניצוצם אל שיתחייב ממנו מה שראוי להשלים מה שבכאן ובזה האופן היו הכוכבים פועלים ביסודות ושומרים אותם בהווי ופועלים במורכב מהם וזה דבר מבואר למי שעיין במשפטי הכוכבים עיון מעט. וגם יראה שלפי שהיו הכוכבים הם החלקים העבים מבין שאר חלקי הגלגל ויותר מקיימים וכאלו הנרכבה בהם נגלית לזה היו פועלים בעולם הזה יותר משאר חלקי הגלגל מצד עצמה זולת האורה לפי הסדר הטבעי שאינו דומה פעולת הפשוט במורכב לפעולת המורכב במורכב וכאלו קונים שם הכח האחרון אינו בשאר חלקי הגלגל כענין בראו' אשר בעין ואם שרשו בלבו הדומה לאזור הגלגל עד שהם ייוחד המניע ולכן נקראו הכוכבי' עיני' ולדמיונם ג"כ כמו שאמר ג"כ במרכבת זכריה בתארו שבעה כוכבי לכת שבעה המה עיני ה' וזה מה שיביא האנשים לטעות אחריהם לזה אמר את הכוכבים אמנם אמרו כל צבא השמים רצה בזה שאר הכוכבים הקיימים אשר יש להם רושם בפעולות השפלים כאלו תאמר דרך משל שיש לכוכבים הקיימים רושם ברוחות או במטר או בטבע משאר הטבעי' בהיו' עמהם אחד מכוכבי לכת וזה ממה שלא יסופק לא' מהחוקרים בזה ויהיה מסכים למאמ' רבותינו ז"ל אין לך כל עשב מלמטה וכו' ואולם בעבור זה תהיה נדחת לסבת הדמיון לעבדה וזה אמרי

לו אלא אשר אחון אף על פי שאינו הגון: שאינו גמור כו'. וע"כ רע לו על מיעוט עונותיו כדי לזכותו לעולם הבא ובסיפך ברשע שאינו גמור שטוב לו בעולם הזה כדי שיקבל שכרו על מיעוט זכיותיו ולטורדו בעולם הבא: כשרציתי לא רצית כו'. נראה לדעת ר"י ב"ק שלא שהסתיר משה פניו היה יכול לראות פני ה' ולא תוכל לראות פני היינו מפני שלא הגלות אבל סיפא דקרא כי לא יראני האדם גו' שהוא נתינת טעם לכתורה אינו מכוון ויש לייסב דכי לא יראני האדם גומר אינו נתינת טעם אלא שפירושו שא"ל הקב"ה כך עלתה רצוני שלא יראני האדם גו' לפי שגם אתה סיה לך מעלה יתירה על כל הנביאים כשרציתי לא רצית וכן נראה לפרש מדברי ש"ד ע"ש

ורע לו. אמר לו משה צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק. צדיק ורע לו צדיק בן רשע. רשע וטוב לו רשע בן צדיק. רשע ורע לו רשע בן רשע. אמר מר צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק. צדיק ורע לו צדיק בן רשע איני והא כתיב (שמות כ) פוקד עון אבות על בנים וכתיב (דברים כד) ובנים לא יומתו על אבות (סנהדרין פ"ג ע"ש מהרש"א) ורמינן קראי אהדדי. ומשנינן לא קשיא א הא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם הא כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. אלא הכי קאמר ליה. צדיק וטוב לו צדיק גמור. צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור. רשע וטוב לו רשע שאינו גמור. רשע ורע לו רשע גמור. ופליגא דרבי מאיר דאמר רבי מאיר שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו שנאמר (שמות לג) וחנותי את אשר אחון ב אף על פי שאינו הגון ורחמתי את אשר ארחם אף על פי שאינו הגון:

לא שם ויאמר לא תוכל לראות את פני (שמות לג). תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה [כך] א"ל הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה איני רוצה. ופליגא דרבי שמואל בר נחמני א"ר

ורע לו רשע וטוב לו: את אשר אחון. את אשר יכמרו רחמי עליו לטעה ואע"פ שאינו כדאי (ע"כ): כשרציתי. בסנה: לא רצית. שנא' ויסתר משה פניו: ופליגא' דר'

הכותב

איננו צדיק גמור וזהו רשע ורע לו]. אמנם ר"מ חולק על שני התירוצים ואמר שאין לנו לבקש טעם לרצונו יתברך במה שראה לרחם על מי שאינו הגון. ואין השכל סובל שנחשוב (לומר) [היות כוונת ר"מ כפי העיון הראשון ולומר] שאין טעם לרצונו יתברך שלפעמים ירחם על מי שאינו הגון כלל בלי

עיון יעקב

בעלמו שמבחין בין טוב לרע לכך שאל מפני מה יש לדיק וטוב לו: ורמינהי קראי אהדדי. עיין בחידושינו לסנהד רין דף כ"ז ע"ש: וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם אע"פ שאינו הגון. אמר כפול הייתו נגד שני תירוצים דלעיל דהייתו אפי' אם הוא רשע בן רשע ואפי' רשע גמור אפ"ה פעמים מרחם עליו וטוב לו וכן בלדיק בן רשע או אפי' לדיק שאינו גמור ג"כ מרחם עליו וטוב לו להכי איצטריך שני פסוקים:

כשרציתי לא רצית. אפשר לומר דעיקר חטאו היה לפי שהיה לו להתבונן מיד כיון שנגלה עליו הקב"ה בסנה משום עמו אנכי בצרה לא היה לו להסתיר פניו אלא להתפלל מיד לפני הקב"ה על ישראל שיגאלם ויוציאם מגלות מצרים כי שהיה אסורה אפי'

הרי"ף

השכר לעה"ב והוא קושיא. ונלע"ד שהקב"ה הוא רב חסד מטה כלפי חסד והבטיחנו בתורתו ועושה חסד לאלפים לאוהביו כו' דהיינו כשהבנים מחזיקין בדרכי האבות הלדיקים לרדוף לדקה וחסד והוא לדיק בן לדיק אז גומל לבן חסד כמפעלות אביו כי אע"פ שכל המלות שעשה אביו הם שמורות לו לעה"ב כי שכר מלות בהאי עלמא ליכא מ"מ דוקא למי שעשה המלות שהוא אהובו דכולהון אבל בניו אוכלים בעה"ז מפרי לדקותיו של אביו ואין בזה שכר מלות בהאי עלמא ליכא כיון שזה אינו בעל המלות והוא ניכו מ"ש הכתוב ועושה חסד לאלפים וז"ש לדיק וטוב לו לדיק בן לדיק ששכרו של הבן הזה שמור לו והוא אוכל מזכות אביו ונהנה ממנו בעה"ז ולכך הוא טוב לו בעה"ז. ואם הוא רשע בן לדיק ג"כ יש לו טוב מלד אביו שאוכל מפירות מלות אביו. ואם אותו בן רשע עשה איזה מלוה הנה היא שמורה לו לעה"ב כי אם יהיה נדון על רשעותיו ואח"כ יאכל שכר מלוה שעשה. ואם הוא רשע בן רשע רע לו לפי שאין לו זכות אבות לאכול ממנו ואין לו מה שיאכל בעה"ז כי אם עשה איזה מלוה הקב"ה רולה להאכילו ממנה לעה"ב ואם הוא לדיק בן רשע הנה שכרו שמור לעה"ב כי שכר מלוה בהאי עלמא ליכא ומלד אביו אין לו מה לאכול כיון שהיה אביו רשע לכן רע לו בעה"ז על איזה עון אשר חטא כי אין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וכך היא המדה הישרה לארבעתם. ובזה יתבאר מ"ש ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו דהיינו משלם לרשעים בחייהם גמולם הטוב כדי להאבידם בעה"ב. וקשה כיון שקראם שונאיו ודאי הם רשעים שונאי ה' ועל השונאים כתיב ומשלם אל פניו בעה"ז שכרם וכתוב אחר אומר פוקד עון אבות על בנים לשונאי דהיינו כשהבנים שונאיו ומעניסם בעוה"ז אמנם הדבר מבואר כי שם דבר ברשע בן רשע שאוחז מעשה אבותיו. ולכך רע לו בעוה"ב כי אין לו זכות ממה שיהיה נהנה בו בעוה"ז. וזהו מה שאמר הכתוב פוקד עון אבות על בנים וגו' לשונאיו וכאן הוא מדבר ברשע בן לדיק שכן אמת שהוא שונאו של הקב"ה ברוב רשעו. אבל יש לו זכות אבות לאכול ממנו ולכן אמר קודם וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו וגו' ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וגו' ירלה כי תראה רשע בן לדיק עומד בהשקט ובבטחה ידוע תדע כי ה' אלהיך אל הרחמים שהוא מרחם על זה הרשע והיה ראוי להיות אלהיך בדין מתות עליו באמת רחמים אלו הם דין גמור והוא האלהים בבחינת התכלית לפי שהקב"ה הוא אל נאמן שומר הברית והחסד לאוהביו וכיון שאביו של זה היה אוהב את ה' ולא נהנה משכר מלותיו בעוה"ז כי שכר מלות בהאי עלמא ליכא ושמר הקב"ה אותו חסד לבניו של אותו לדיק וזה היה בן רשע שלא אחז מעשה אבותיו רק נהפך לשונאו של הקב"ה משלם הקב"ה זכות אבותיו אל שונאיו אל פניו בעוה"ז ולא יכיח לו זכות אביו לעוה"ב כי אם אל פניו בעוה"ז ישלם לו להאבידו מעוה"ב בעונו ואם אולי יש בידו איזו מלוה הקב"ה ישמור לו חסדו לאחר שיקבל עונשו מכל העלאתיו אשר עשה. ושמרת את המלוה ואת החקים אשר אנכי מלוך היום לעשותם. היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. וסמך ואמר והיה עקב תשמעון בלדיק בן לדיק מדבר שכיון שאביו היה לדיק וגם הוא כמוהו בשכר שתשמעון את כל המלות אז תאכל בעוה"ז בזכות החסד אשר נשבע לאבותיך כדכתיב ועושה חסד לאלפים לאוהבי ומתוך זכות אבותיך ואהבך וברכך ושכר מלותיך כלם שמורות לעוה"ב. או יאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד שכשם שזכות אבותיך האכילה אותך בעוה"ז כך שכר מלותיך ישמור ה' אלהיך לך לתת לבניך אחריך שהוא הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך כן יעשה לך ג"כ לשמור הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך לתת לאלפים דורות. באופן שיהיה זרעך אוכל מכחך ומכח אביך שכר כפול בעוה"ז. ומה שתאכל אתה בעוה"ז שהוא ואהבך וברכך והרבך וגו' הכל יהיה מכח אשר נשבע לאבותיך לתת לך כדכתיב ועושה חסד לאלפים לאוהבי וזכותך יהיה שמור לך לעוה"ב. גם יאכלו בניך מפרי דרכיך הטובים: שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו דכתיב וחנותי את אשר אחון. אף על פי שאינו הגון

ענף יוסף

שנאמר הלא בלכתך עמנו כו'. ואפשר דהני תרי שבקש שתשרה שכינה בישראל ושלא תשרה שכינה בגוים איידי דזוטרין מילייהו מקדים להו ונפטר מהם. ובקשה הודיעני נא את דרכיך כו' דנפישין מילייהו. מאחר להו. ולהודיענו פלוגתא דרבי יוסי ורבי מאיר. ועיין בשבועות דף ג' ע"א: צדיק וטוב לו לדיק גמור כו'. ביאורו דהנה ידוע כי שכר מלוה בהאי עלמא ליכא. וכתבו ז"ל כי אין בעוה"ז מקום תפיסה לקבל רב טוב הלפון לעוה"ב ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עולם הזה. ואמנם כן בלדיק שעושה המלוה בתכלית השלימות בלי שום פניה. אבל הרשעים שאינם עושין המלוה בשלימות רק משום יוהרא. אז אין שכרם גדול כל כך. ומקבלים שכרם בעוה"ז להשמידו לעוה"ב וכמ"ש ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ולהלדיק הקב"ה משלם על מעשיו הרעים בהאי עלמא כדי שיקבל שכרו משלם לעוה"ב. ואמנם לפעמים גם הלדיק גמור מקבל שכר טוב בעוה"ז. והוא כמ"ש בשם הירושלמי דבשכר שעושה המלוה בשמחה ובטוב לב הוא מקבל שכר השמחה בעוה"ז וגוף המעשה מלוה שמור לעוה"ב ולכן הלדיק גמור שעושה המלוה בשמחה ולא פעל רע מעולם טוב לו בעוה"ז בשכר השמחה של מלוה כי אוכל פירות בעוה"ז. והלדיק שאינו גמור שאינו עושה המלוה בתכלית השמחה או שעושה לפעמים איזו רעה. לכן הוא לדיק ורע לו כי שכרו לא יקבל בעוה"ז כי עכ"פ אינו עושה המלוה לשם יוהרא. ושכר של מלוה אין לו. ואם פעל איזו רעה מקבל עונשו בעוה"ז. והרשע גמור שאינו עושה שום מלוה אף לשם יוהרא. הוא רשע ורע לו כי אין לו על מה לקבל שכר. וממילא הוא נענש בחטאו כדכתיב תיסרך רעתך. והטאים תרדף רעה כי הרעה גופא רודפת אחריו. אבל הרשע שאינו גמור שעושה עכ"פ מלות שלא לשמה הוא מקבל שכרו בעוה"ז (שמא דחיי): צדיק ורע לו לדיק שאינו גמור כו'. רבים מקשים מפני מה לדיק שאינו גמור יגרע מרשע שאינו גמור. שלזה טוב ולזה רע. אמנם האמת כי כל הטוב והרע הנזכר פה הוא הכל בעוה"ז. כי בעוה"ב ודאי שללדיק טוב. ולרשע רע. ואמנם בעוה"ז זה הרשע שאינו גמור הקב"ה משלם לשונאיו אל פניו להאבידו ונותן לו שכר מעט מלות שעשה בעוה"ז כדי לאבדו ולטרדו מעוה"ב. ועל כן רשעים תחילתן שלוה וסופן יסורים כמאחז"ל בב"ר פרשה ס"ו. כי לפני שבר גאון ונוטל שכרו בעוה"ז לשוברו בעוה"ב. והלדיק שאינו גמור הקב"ה באהבתו ובחמלתו נותן לו פרעון מעט עונותיו בעוה"ז בלער ויסורין בכדי לקבל שכרו משלם בעוה"ב. ועל כן הם תחילתן יסורים וסופן שלוה. כי עונותיו מעט כמה ונוטל תחלה פרעון עונותיו ביסורי העוה"ז להיות סופו טוב ושלוה לעולם ועד (בת"מ):

עין יוסף

הטם. כמו והפלה ה' בין מחנה מצרים וגו': צדיק וטוב לו לדיק בן לדיק ומרומז תשובה זו במה שהשיב לו הקב"ה וקראתי בשם ה' לפניך. והיינו שלמדו סדר הי"ג מדות. ושם נאמר פוקד עון אבות על בנים ועושה חסד לאלפים. נמצא שכל עניני שכר ועונש בעוה"ז הכל תלוי במעשה אבותיו (פני יהושע): אע"פ שאינו הגון. לא שיהיה רשע. כי זה הולך לאבדון. אלא מי שאין בידו לא עבירות ולא מלות. או שאכל שכר זכיותיו בעולמו בחייו (יפ"ת) או שהכוונה על האיש שחשקה נפשו להטיב בעיון ובמעשה ואין לו הכנה להשלים תשוקתו בסבות רוב המנגדים הבאים לו מחוץ המונעים בידו מלעשות כרלונו והקב"ה יודע מחשבות נותן לו מתנת חנם בחסד וברחמים אבל על שאלת משה מפני מה לדיק ורע לו לא השיב לו הקב"ה כלום לפי דעת ר"מ:

לא כשרציתי לא רצית כו'. לדעת רבי יהושע ב"ק נולא שהסתיר משה פניו היה יכול לראות פני ה'. ולא תוכל לראות פני היינו מפני שלא רצית

א תרגום יונתן וירו' שמות ל"ג פסוק ז' סנהדרין דכ"ז ע"ב. ב ש"ר סוף פ' מ"ה ותנחומא סדר תשא:

חדושי גאונים

והשתחוית וגו' שהתשוב שיופילך או יזיקך מה שאינו כן שאיך נמסר לקבל מה שיושפע ויתחייב מהם מטוב ועד רע לסיותך מושגת מהשם ית' לבד השך הכותיים שנמסרו לשרי מעלה וזה אמרו אשר חלק ה' וגו' ואתכם לקח ה' ונתן ראיה על זה ואמר ויוליא אתכם מכור הברזל השך המערכה כמו שאמר רבי אברהם ן' עזרא זו היה כוונת המאמר בשעה שחמה זורחת וכו' והנה עתה בעונותינו הכל משתחוים לה אחר שנוטים לקייניס המדומים להשיג תאוות שמש ועוזבי' הדברים האלהי' וזו הסבה באורך גלותנו שבכל יום ויום אנו מכעיסים אותו במעש' ידינו אין עושה טוב אין גם אחד ולולי רחמיו הרבים כמעט היינו כלי' ישתבח המרחם היפול שאמתי שעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו אמן. (נוה שלום):

ויאמר לא תוכל לראות כו' כשרציתי לא רצית כו'. הרמב"ם בתורה ובח' פרקים ביאר בענין כפלא. כי משה רבינו ע"ה אשר רצה להשיג מהותו ית' בא בטענה חוקה ועצומה. כי כפי דעת התוקרים כמו שהאדם הוא נמנע לדעת מהותו ית' מצד רוב מעלתו. והתכלית של כל הידיעות אשר אינגו באפשרי להשיג אותו כמאמר המליץ תכלית מה שנדע מה שלא נדעך. כן הוא נמנע אלו ית' שידע זה האיש הרמוז לפי שהשגה הזאת איננה נכנסת תחת ידיעה רק תחת הרגשה חושיות. והנה שפתי לדיק ידעון רלון. יבא בטענה אליו ית'.

אהבת איתן

צדיק וטוב לו לדיק גמור לדיק ורע לו לדיק שאינו גמור רשע וטוב לו

וק"ל: בשכר ג' זכה לג' כו'. המכוון בזה לפי שהרואה ומסתכל בדברים אלקיים יש לו להרחיק עצמו מפני ג' דברים · הא' היא יראה השכלית שירא לגשת אל דבר הגדול ונורא וביולא בזה אמרו גם בב"ז רואני נערים ונחבאו · והשנית בדבר שלריך השגה ועיון מונע עצמו מפני קולר המשיג שלא יבא לטעות ע"פ עיונו בשכלו · והג' מפני עומק המושג שא"א להשיגו על אמתתו · ומשה לכל ג' אלו נתכוין שהסתיר פניו דהיינו שספט בשכלו קולר השגת עיונו בזה שהוא כנוי לפני משה כדלקמן ועל הב' אמר כי הי' ירא שהיא היראה השכלית ליראה מדבר המופלא וגדול ועל הג' מהביט אל האלהים הוא ממש עומק המושג ולזה זכה מדה כנגד מדה כנגד ויסתר פניו שחשב קולר פני השגתו אמר שזכה לקלסתר פנים שהוא מעלת עיון השגתו דכתיב כי קרן עור פניו ובשכר כי ירא זכה לוייראו מגשת אליו שהיו ישראל יראים ממנו מגודל מעלתו ובשכר מהביט וגו' זכה לותמונת ה' יביט שהוא עומק המושג והוא מראה אחורים כמו ששנויה בספרי כפירוש רש"י בחומש דמראה הפנים לא היה יכול לראות כדכתיב כי לא יראני האדם וגו' והיינו דמייתי עלה הכא וראית את אחורי וגו' מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין ושלא זכה משה לראות תפילין של ראש שהקב"ה מניח כדאמרינן לעיל דהיינו מלפניו אלא הקשר של ד' מהשם שהוא לאחורים היה יכול לראות והוא

דר' יהושע בן קרחה שהענישו על כך. אדר' שמואל בר נחמני שאמר קבל שכר על זה: לקלסתר פנים. כי קרן עור פניו: ותמונת ה' יביט. זה מראה אחורים כך שנויה בספרי פ' בהעלותך:

קשר

יונתן דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן בשכר ג' זכה לג'. בשכר (עיקרים מ"ב פכ"ב) (שמות ג) ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים. בשכר כי ירא זכה לוייראו מגשת אליו. בשכר מהביט זכה לותמונת ה' יביט (ע"כ בגמרא · ובאלה שמות רבה פרשה ג' כתוב מאמר זה יותר באורך וז"ל) רבי יהושע בן קרחה ורבי הושעיא אחד מהם אומר לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו שאלולי לא הסתיר פניו גלה לו הקב"ה למשה מה למעלה מה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות ובסוף בקש לראות שנאמר (שם לג) הראני נא את כבודך אמר הקב"ה למשה אני באתי להראות לך פנים והסתרת פניך עכשיו אני אומר לך כי לא יראני האדם וחי כשבקשתי לא בקשת וא"ר יהושע דסכנין בשם רבי לוי אעפ"כ הראה לו בשכר (שם ג) ויסתר משה פניו (שם לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ובשכר כי ירא וייראו מגשת אליו. ובשכר מהביט (במדבר יב) ותמונת ה' יביט. ור' הושעיא רבה אמר יפה עשה

הכותב

סבה. רחמנא לצלן מדעת נפסד כזה ורש"י אמר מאמר קצר באמרו את אשר יכמרו רחמי עליו לשעה ואף על פי שאינו כדאי ע"כ ימשך מזה כפי פשט הלשון שח"ו יש שנוי ברצונו יתברך כפי השעה ובלי סבה [יכמרו רחמיו בעת ההיא על מי שיחפוץ] וכדי לתקן כל זה ראיתי כי טוב להעתיק מאמר רבותינו ז"ל בענין זה בואלה שמות רבה בפרשה זאת. ויאמר הראני נא את כבודך. נתאוה לעמוד על מתן שכרן של צדיקים ושלותן של רשעים. ומנין שמתן שכרן של צדיקים נקרא כבוד שנאמר כבוד חכמים ינחלו וכן הוא אומר נגד זקניו כבוד ומנין ששלותן של רשעים נקרא כבוד שנאמר ואחר כבוד תקחני. מה הקב"ה משיבו ויאמר לא תוכל לראות את פני אין לשון פני האמור כאן אלא שלותן של רשעים כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו ויאמר ה' הנה מקום אתי ונצבת על הצור אמר רבי יוסי ברבי חנינא הנה אנכי במקום הזה אין כתיב כאן אלא הנה מקום אתי אתרא טפלה לי ואין אני טפל לאתרא. והסירותי את כפי אמר לו הקב"ה אני מראה לך מתן שכרן של צדיקים שאני עתיד ליתן להם באחרית הימים. אמר רב אסי הסעודה של גן עדן ראו נביאים ומתן שכרן לא ראו שנאמר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו וכן דוד אמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך מה כתיב למעלה ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך מדת הטוב ומדת הפורעניות וחנותי את אשר אחון באותה שעה הראה לו הקב"ה את האוצרות של מתן שכרן שהן מתוקנין והוא אומר האוצר הזה של מי הוא והוא אומר של עושה מצות והאוצר הזה של מי הוא של מגדלי יתומים וכל אוצר ואוצר ואח"כ ראה אוצר גדול אמר האוצר הזה של מי הוא א"ל מי שיש לו אני נותן משכרו ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה. שנאמר וחנותי את אשר אחון למי שאני מבקש לחון וכן ורחמתי את אשר ארחם ע"כ. וכפי הנראה תתחזק הקושיא מפשט לשון מאמר רבה.[באמרו שגדול אוצר מי שאין לו מאוצר מי שיש לו] ואפשר לומר שכוונת המאמרים האלה בתשובת שאלת צדיק ורע לו מה שהשיב צופר לאיוב באמרו ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה ודע כי ישה לך אלוה מעונך שכוונתו לומר לאיוב אם השי"ת ידבר עמך יגיד לך כי אינך צדיק כמו שחשבת לפי שהיושר וצדקת עצמותי תלוי באומנות עיוניות ואתה לא הגעת עד שלמות ידיעתם כי הם תעלומות חכמה ויש כפלים לתושיה ר"ל נגלה ונסתר המכונה בכפלים וידיעת הנסתר נעלמת ממך וגם ביושר המעשים ראוי להבדיל בין האנשים כפי ההכנות שיש לכל אחד מהם וגם כפי מזגיהם. ואיוב היו לו רבוי הכנות לעשות מעשים טובים וגם מזג מוכן ומעצמו היה איש תם וישר והיה לו להוסיף הרבה מאד על פעולת הטובה וכ"ש בהיות לו הון עתיק. ודע כי ישה לך אלוה מעונך פי' ישה מלשון שכחה והוא פועל יוצא ר"ל רוב הטוב אשר חננך השי"ת הוא סבה ששכחת עונך כי כאשר ראית כי נתן לך השי"י עושר וכבוד החזקת את עצמך כצדיק ולא זכרת שלפי טוב מזגך וכפי גודל עשרך לא עשית מעשים טובים כאשר היית ראוי לעשות · וזאת כוונת המאמר באמרו שהראה למשה אוצר גדול ואמר ליה מי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה. ורמז בזה על האיש שחשקה נפשו להטיב בעיון ובמעשה ואין לו הכנה להשלים תשוקתו בסבת רוב המנגדים הבאים לו מחוץ המוחים בידו מלעשות כרצונו הכל כי אין ידו משגת להיות חונן ומלוה. והקב"ה יודע מחשבות הכין אוצר גדול לאיש אשר אלה לו וממנו נותן לו מתנת חנם והוא בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים:

בשכר מהביט זכה ותמונת ה' יביט וכו' וראית את אחורי מלמד שהראה הקב"ה כו'.[הרשב"א ז"ל כתב בחידושיו על מאמר האחרון בשם רבינו האי גאון הכי פרשו רבנן שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין והנחתן ולמדו במראית העין כדרך שלמדו מעשה המשכן שנאמר ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן. וכן לענין מה שאמרו שהקב"ה מתפלל וכו' ככתוב למעלה על אותו מאמר ע"כ] הנה הבאתי לשון מדרש [ואלה שמות] רבה ללמוד ממנו טעם מחלוקת התנאים בפסוק לא תוכל לראות את פני והמובן אצלי בדרך הפשט מדברי רבי הושעיא רבה שהסתרת פני משה לא היתה בדרך עצלות רק בחכמה רבה לומר ידעתי שלא ידעתי ומכיר חסרוני וחשב שעדיין איננו מוכן להשגה עליונה כזאת וראוי לו שיחשוב מחשבה נאותה כזאת בזכרו איך הוא ילוד אשה אוכל ושותה ואיך יזכה להביט אל ה' וזה רמז בדברי ר' הושעיא חייך שאתה עתיד להיות אצלי בהר ארבעים יום וארבעים לילה לא לאכול ולא לשתות ועוד אמר אבל נדב ואביהוא פרעו ראשיהם וכו' שנאמר ואל אצילי

הרי"ף

ורחמתי את וגו'. ותימא דהא דכתיב את אשר אחון אף על פי שאינו הגון הוא לעוה"ב. והאי דאמרינן צדיק ורע לו זה צדיק שאינו גמור הוא בעוה"ז וכן רשע ורע לו רשע גמור הוא בעוה"ז ולעתיד הקב"ה מרחם עליו מאוצר שיש לו מיוחד לרחם אפילו למי שאינו הגון. ונראה דכיון שלרשע שאינו גמור יש לו טוב בעוה"ז ולצדיק שאינו גמור דהיינו שזכיותיו מרובים אבל אינו צדיק גמור נותנים לו רע בעוה"ז אי איתא דעתיד הקב"ה לרחם בעוה"ב אע"פ שאינם הגונים. א"כ לקתה המדה לתת טובה בעוה"ז למי שעונותיו מרובין דהיינו רשע שאינו גמור וגם לעוה"ב ירחמהו האל יתברך אע"פ שאינו הגון. ומי שזכיותיו מרובין דהיינו צדיק גמור יהיה לו רע בעוה"ז ובעולם הבא יאכל כמו שאוכל הרשע שעונותיו מרובין מזכיותיו. אלא ודאי דלא סבר שהקב"ה מרחם למי שאינו הגון אלא כל אחד יקצור אשר זרע. ולפיכך במי שעונותיו מרובין מזכיותיו שהוא רשע שאינו גמור אוכל מעט מהזכיות

עין יוסף

רלית. והא דקאמר בסיפא דקרא כי לא יראני האדם וחי אינו נתינת טעם. אלא ה"ק כיון שמשה לא זכה לראות מחמת שלא רצה תחלה. והיה אב לחכמים ואדון הנביאים. הבטיחו הקב"ה לכבודו כי לא יראני האדם וחי. וכדפירש הרמב"ן והוא במדרש סוף פ' נשא. כי לא יראני האדם וחי אפילו מלאך שנקרא חי (מעין הברכות). והטעם בזה שמתחלה רצה לגלות לו הכל משום דאז היו ישראל דור ההוא במדרגה עליונה דזה היום קרב קץ הגאולה והיו שערי רחמים ורצון פתוחים והיה יכול משה לבא אל המעלה ההוא אבל אח"כ שחטאו ישראל גרמו להסגיר שער הרצון (תולדות נח שעל ש"ר): אחד מהם אומר לא יפה כו'. צריך להיות ריב"ק אומר לא יפה כו' · דהא בסמוך קאמר ורבי הושעיא רבה אמר כו'. וכן הוא בש"ר פ' מ"ה · וכן אמר כאן בגמרא: עכשיו אני אומר לך כי לא יראני האדם וחי · כתב היפ"ת נראה שבגזרתו אמר כך · לא שהדבר מצד עצמו נמנע כדמשמע מפשטים ויהיה פי' לא תוכל לראות איני נותן לך רשות כלפרש"י בחומש · ודייק זה מדכתיב לא יראני לשון עתיד משמע שעד כאן היה אפשר לראות ויחיה · רק מהיום והלאה אני גוזר כי לא יראני האדם וחי · ועי' מ"ש לעיל בשם מעין הברכות: אעפ"כ הראה לו · ר"ל אף על פי שלא הראה לו פניו · מכל מקום הראה לו שכר אחר · דהא על כל פנים משה כוון לטוב · רק שלא יכול לראות פניו כיון שבפעם הראשונה לא רצה לכנוס בהפורש ההוא ונסתם ממנו כי כן דרך הקדושה מאן דחיים חיים ואין מדה דומה לחבירו (יפ"ת) ועיין מ"ש לעיל בשם הת"כ: אעפ"כ הראה לו · המדרש הלז פליג על הגמרא הנ"ל שמשמע שרבי יהושע דסכנין פליג על ריב"ק: פנים אל פנים · אין פירושו לשון פנים ממש · אלא דרך משל אל הדבור בלי אמצעי · וכדמתרגמינן ממלל

עם

חידושי גאונים

אומר אחר שאתה בטלת דעת החוקרים במה שאמרת ואתה ידעתיך בשם להיות אינם פרטי יוכנס תחת ידיעתו ית'· הנה עם זה כבר אפשר לך שתהרוס יסודם ג"כ בהשגחתך אע"פ שהוא נמנע בחק חכמה האנושיות. ודע כי התשובה ממנו ית' אל רועה נאמן. באומר לא תוכל לראות את פני. לא אמר לו זה כתורת מניעה חלילה · כי הוא ית' אשר משפיע מטובו לכל חי. ולפי כח הכנה של המקבל יקבל השפע ממנו ית' לפי כח הכנתו ע"צ השלמות יותר. א"כ איך ימנע הטוב מנאמן ביתו. בהיותו משתוקק להגיע השגתו ית'· ולידע כי גדול אדונינו ורב כח. אבל התשובה היתה בתורת לימוד והודעה אליו הגדולה שבידיעות באמרו אליו תדע שההשגה העליונה מה שיש בכחך להשיג. הוא שתשיג אשר לא תוכל להשיגני והוא כמאמר

אהבת איתן

רשע שא"ג רשע ורע לו רשע גמור· וקשה דאכתי אין תשובה מספקת לשאלת חבקוק למה תחריש כבלע רשע צדיק ממנו דאמאי יבלע רשע לצדיק שאינו גמור כיון שהוא מיסת צדיק ממנו· עוד ק"ל מכאן לעירובין (דף כ"ב) לא יאחר לשונאו א"ר אילא לשונאו הוא דלא מאחר אבל מאחר הוא לצדיק גמור משמע דאף לצדיק גמור אין שכר בעוה"ז והרי אמר הכא בצדיק גמור דטוב לו בעוה"ז· ונראה דהאי' בספ"א דקידושין (דף מ') רמי לי' רבא לר"נ תנן אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כבוד אב ואם וג"ח כו' וליתני נמי שלוה הקן אמר רבא ר' אידי אסברא לי כתיב אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו וכי יש צדיק טוב וצדיק שאינו טוב ויש רשע רע ורשע שאינו רע אלא טוב לשמים ולבריות זהו צדיק טוב

משה שהסתיר פניו א"ל הקב"ה אני באתי להראות לך פנים וחלקת לי כבוד והסתרת פניך חייך שאתה עתיד להיות אצלי בהר מ' יום ומ' לילה לא לאכול ולא לשתות ואתה עתיד ליהנות מזיו השכינה שנא' (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו אבל נדב ואביהוא פרעו ראשיהם וזנו עיניהם מזיו השכינה שנאמר (שם כד) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו והם לא קבלו על מה שעשו (עכ"ל ואלה שמות רבה). (שם לג) א והסירותי את כפי וראית את אחורי אמר רב חמא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא מלמד ב שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין: לב שם ע"ב אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנא' (בראשית טו) ויאמר אדני אלהים במה אדע כי אירשנה. אמר רב

קשר של תפילין. מאחוריו הוא ואמרינן לעיל (הקב"ה) [קוב"ה] מניח תפילין (ע"כ): אדני אלהים. כתוב באל"ף

לא הי' אדם שקראו [להקב"ה] אדון. וא"ת והא כתיב ברוך ה' אלהי שם (בראשית ט) וי"ל דהתם אינו באל"ף דל"ת שהוא לשון אדנות. וא"ת אמאי לא מייתי קרא אדני אלהים מה תתן לי (שם טו) שהוא כתוב קודם. וי"ל שהפרשיות לא נאמרו כסדרן ואין מוקדם ומאוחר בתורה וזה הפסוק דבין הבתרים היה קודם לכן וכן צריך לומר ע"כ שהרי אברהם [היה] בן ע' שנה בברית בין הבתרים ואחר הדברים האלה נאמר לו אחר מלחמת המלכים כדפרש"י בפירוש חומש. ובמלחמת המלכים היה בן ע"ג שנים כו'. א"כ היתה פרשת בין הבתרים קודם לפרשת אחר הדברים ג' שנים ואותה פרשה מסיימת ויחשבה לו לדקה ולכן הביא אותו פסוק דבמה אדע שהוא מוקדם. ומזה מיושב רשב"ם דבמקום אחד משמע שהיה לילה דכתיב וספור הכוכבים. ובתר הכי כתיב ויהי השמש לבא משמע שהוא יום אלא ודאי לאו בבת אחת נאמרו ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

מהרש"א

רמז למדה הרביעית עלתה הסגתו ועיין בספרי המקובלים בזה:

עד שבא אברהם כו'. דהיינו בשם אדנות בא"ד כמ"ש התוס' כי לא קראו אותו מקודם אלא בשם הוי"ה המורה על מציאותו אבל אברהם הוסיף וקראו גם בשם אדון שהוא מורה על אדנותו ויכלתו לשנות הגזרות ומערכות השמים כמפורש באותה פרשה בענין אברהם וז"ש שאף דכיאל לא נענה אלא למען אברהם שהיה ראש אמונה לפרסם בעיני הבריות אדנותו ויכלתו שבעולם וק"ל:

הכותב

בני ישראל וגו' ויאכלו וישתו ועלה על לבם לכנס לפנים ממחיצתם ולא הכירו חסרונם. על כן זכה משה לשכר גדול והם נשרפו ורבי יהושע בן קרחה סובר שמשה הסתיר פניו באימה ופחד ע"כ בחר במדת ההסתפקות כי די לו במה שהגיע למעלת נביא ולזה נענה וכו' (והרשב"א אחר שכתב דברי הרב הגאון רבינו האי שהראהו קשר של תפילין להורות אופן הנחתן כדרך מלאכת המשכן וכן אופן התפלה) [ולענין קשר של תפילין הנזכר במאמר סמוך לו שמח לבי בראותי פי' רבינו האי ז"ל ולמרנו מדבריו תועלת גדול איך כל מגמת פניו בהסכמת גאוני עולם אשר בדורו לפרש רוב מדרשי חז"ל בדרך היותר קרוב אל הפשט אם אפשר וכמו שפירשו אני אעביר כל טובי שלמדו הקב"ה סדר תפלה כן פירש וראית את אחורי שלמדו סדר הנחת תפילין. וגם ראינו מ"ש בפי' קשר של תפילין חכמים תורניים מהאחרונים בדרך צורה שאינו קשר של תפילין ממש אלא לרמוז על קשר והשתלשלות הנמצאות מאתו יתברך והוא ברחמיו יעמידנו על האמת. והרשב"א אשר כתב דברי הרב הגאון בחידושים] כתב פירוש אחר בספר האגדות. וז"ל

גם בכאן רמז לבעלי החכמה ובסתום מוציא לאור תעלומה. ופשטן של דברים כבר ידעת שבאה התשובה הזאת לאדון הנביאים על בקשתו אשר בקש הראני נא את כבודך כמבקש להשיג מהות כבודו ית' שהוא ראיית הפנים כמו שנתבאר ממה שבאה תשובה אליו על זה לא תוכל לראות את פני ולא מנע ממנו רק זה אבל כל שאחר זה הראה אליו וגם כי התפילין שבראש הרצועות יוצאות מהן ומקיפים כל הראש ומתקשרות באחרית הראש והתפילין בעצמם מונחים על הפנים בין העינים ששם שרש המוח ומתקשרות באחרית המוח שהוא כנגד הפנים וכתיב והיו לטוטפות בין עיניך ומלת עין משותף. הנחתה הראשונה כלי הראות. והוא שם לרמוי • כענין הקרת הנורא. והוא שם אל ההשגחה וזכרון • אל יליזו מעיניך. רצונו אל יעברו מהשגחתך וזכרונך. וכאן כלל ג' הענינים האלה כלי הראות ששם מקום הנחתן ר"ל על שרשי העינים שהוא ראשית המוח והוא על הפנים ועוד לזכרון שהוא המשגיח היכול שישגיח עלינו והוציאנו מבית עבדים והוא שכתוב בהם ולזכרון בין עיניך ולדמיון לקבוע בנפשותינו כשם שהתפילין מונחים בראשית המוח ורצועות יוצאות מהן ומתקשרות באחרית המוח ומתעגלות ומקיפות כל הראש ככה הוא ית' תכלית כל דבר האחרון וכן תכלית הכל מקיף ושב אל רצונו כמו שביאר הרב בפי' ש"ט במשל הכסא שתכליתו לשבת עליו ותשוב ותשאל ומה תכלית ישיבתו ותשוב לתכלית רצון הפועל ועל כן רצועות התפילין מקיפות הראש והרצועה יורדת עד אחרית המוח ומתקשרת

הרשב"א

לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון וכו'. הרשב"א כתב פי' אגדה זו בתוך האחרות וז"ל כבר ידעת שהיה בימי אברהם וקודם לו עובדים לרוחניים ועושין הצלמים ונמשכים בכל מעשיהם אחר מלאכת השמים האצטגנינות וכענין שאז"ל ששרף אברהם צלמי אביו והפילו נמרוד לכבשן האש והיו נמשכים אחר הדעות הנפסדות ההם עד שהוכיחם אברהם ומלמדם ומגיירם כאמרם ז"ל אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים ובאמת כי יש למזלות השמים שלטון בעולם עד שיהיה האדם במזלו עשיר או דל מאריך ימים או הפכו מוליד או עקר בלתי אם ינטה מזלו לצד אחר מתוך מעשיו והיה אברהם מכח מזלו אינו ראוי להוליד זולת שנתגבר ויצא מתחת מערכת הכוכבים ונתעלה במעשיו ונדבק לסבה העליונה הש"י שהוא אדון הכל ולא היה יכולת במערכה לבטל ממנו התולדה וכמו שאז"ל במדרש ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה אין אומרים הבט אלא מי שמביט מלמעלה למטה לפי שהיה אברהם רואה באצטגנינות שאינו מוליד אמר ליה הקב"ה אברהם צא מאצטגנינות שלך אברם אינו מוליד אברהם מוליד ועל כן קראו אברהם להקב"ה אדון שמתוך כך יודיע לאנשי דורו החכמים בחכמת האיצטגנינות כי יש אדון עליהם לבטל כחם ונודע שהוא אדון המשגיח והיכול ואין אילות במי שיש סבה עליונה סותרת כחו ואילותו. ומה שאז"ל שלא בא אדם עד אברהם שקראו אדון עם שקדמוהו אדם ושת ומתושלח וחנוך ונח ושם שכל אלו היו צדיקים גמורים וחלילה מהם שיהיו הם נמשכים אחר הדעות ההם כאנשי דורם והיו מכירים

עין יעקב

אפי' כמשהו לכך נענש: שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין. להכי אמרינן קשר של תפילין הלכה למשה מסיני ואפשר ג"כ דמה"ע נענש משה בשביל שהסתיר פניו לא זכה רק לראות קשר של תפילין ולא הבתים שלפניו ודלא כר"ע שראה תפילין עצמו ולכך דברים שלא נתגלו למשה נתגלו לר"ע עיין בחידושינו במנחות דף כ"ט באורך:

מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם. ע"ד הפשוט י"ל כדאי' במדרש יהושע סימן ג' בהם פסיקתא א"ר שמואל בר נחמני כ"מ שנאמר אדון עוקר דיורין ומכנים דיורין וזה בנין אב לכלם הנה ארון הברית האדון כל הארץ עוקר כנענים ומכנים ישראל עכ"ל ולפי שהבטחה ראשונה הבטיח הקב"ה לאברהם לתת את הארץ הזאת ולזה התפלל דניאל אף שחרב המקדש וישראל גלו מעל אדמתן לפי שניתן להם כל זאת בעבור ישמרו מצותיו ותקותיו יגלורו מ"מ לא תעשה כן בשביל הבטחה שהבטחת לאברהם על כך בשעה שקראך אדון ועוד יש לומר דעד אברהם לא היה העולם

הרי"ף

שעשה בעוה"ז ויהיה נענש על רובי עונותיו בעוה"ב ומי שזכיותיו מרובין מעונותיו דהיינו צדיק שאינו גמור לוקה בעוה"ז ורע לו על מיעוט עונותיו ואוכל שכר זכיותיו המרובים לעוה"ב ולהכי אמר דהא פליגא דרבי מאיר:

עד שבא אברהם. כתבו התוספות וא"ת והא כתיב ברוך ה' אלהי שם ותימה למאי דס"ד להקשות משם ה' ליקשי נמי מאברהם שאמר הרימותי ידי אל ה' אלא ע"כ לא מייתי אלא אל"ף דל"ת וצ"ל דלא הקשו התוס' אלא מקרא דנח דהיה קודם אברהם אבל הא דאמר אברהם

ענף יוסף

לב עד שבא א"א וקראו אדון שנאמר אדני אלהים במה אדע כו'. עיין מ"ש הרשב"א ובחדא"ג. ושורש דבריהם שעד אברהם אבינו היו אומרים שעזב ה' את הארץ ומסר הממשלה למערכות השמים הכל תלוי במזל. ובזה לא היו חושבים את הקב"ה

עץ יוסף

עם ממלל (יפ"ת): לא לאכול ולא לשתות. ר"ל אשר אין בו לא לאכול ולא לשתות: שנאמר ומשה לא ידע כי קרן. וס"ל כי זה מזיו השכינה שנהנה ממנו. ולא כמ"ד בשמות רבה פרשה מ"ז מן המערה או מן הלוחות כו': אבל נדב ואביהוא כו'. הזכיר זה לחזק דבריו שיפה עשה משה שהסתיר פניו. שהרי נדב ואביהוא שזנו עיניהם מן השכינה ולא הסתירו פניהם לא קבלו שכר על מה בעשו. ואלו כדעת ריב"ק שלא יפה עשה משה שהסתיר פניו. א"כ אצילי בני ישראל שזנו עצמם מהשכינה והרסו לראות היה ראוי שינתן להם שכר. והם לא קבלו שכר ולא השפיע הקב"ה בהם שפע הנבואה שנקרא יד. ע"ד (יחזקאל ל"ז) היתה עלי יד ה'. וזהו דכתיב ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו פי' לא השפיע בהם הנבואה אע"פ שהיו מוכנים לנבואה והכינו עצמם לראות אע"כ שיפה עשה משה (יפ"ת): פרעו ראשיהם כו'. כלומר לאחר שהתלו ראשם לראות בכל מה דאפשר. הפך ויסתר משה פניו. ומכל מקום אין לומר שהכוונה בזה מה שאמר בתנחומא שהסתכלו בלב גס כמתוך אכילה ושתיה. דא"כ אין ראיה מכאן לדברי רבי הושעיא דשאני הכא שהרעו לעשות. ואפשר שזהו ג"כ דעת ריב"ק וס"ל ולא שלח ידו מכאן שהיו ראוים להשלחת יד וכדאיתא בויק"ר פרשה כ': קשר של תפילין. כדאמרינן לעיל שהקב"ה מניח תפילין: לב עד שבא אברהם וקראו אדון. נראה לפרש ע"פ המקובל אצלנו שאין להעלות על הדעת

יד יוסף

א מנחות דף ל"ה ע"ב: ב ר"ל שהיה משכיל באמיתתו ית' וראה קשר של תפילין ר"ל חיבור המצואים כולם והקשר כל עלול בעילתו:

חדושי גאונים

המלין תכלית מה שנדעך מה שלא נדעך וביאר לא תוכל לראות פני והוא הידיעה כאחריו ע"ד התיור והוא דעת מהותו ית' • אבל רק ראית את אחורי. והוא להכרת אותו ית' מצד פעולותיו • והטעם כי לא יראני האדם וחי • ר"ל כי לא יראני האדם וחי ובריא בשכלו. שכבר יקרה לקלת לשבוש שכלם לחשוב שכבר ראו אותו במראה ית' שקרה להם כמו הסומא שלא ראה מאורות מעולם • והוכר לשפוט בענין המראות שזה לא די לו שהוא סומא אלא שהוא סכל (עקדה ש' כ"ד) ועל זה האופן השגה שהשיב הוא ית' למשה רבינו ע"ה • הוא שאמר איוב שדי לא מצאנוהו שגיא כח (איוב ל"ז) ר"ל זה שעיקר השגות מה שאנו משיגים ממנו ית' שהוא שגיא כח • בענין אלהותו הוא מה שלא מצאנוהו. והוא מה שלא נדעך וזולת זה אין לנו דרך אחר למבוא שעריו. (גאון יעקב):

אהבת איתן

ופרש"י ובהשא כתיב כי פרי מעלליהם יאכלו בחייהם טוב לשמים ולא לבריות זהו צדיק שאינו טוב ופרש"י הלכך לא תני שלוה הכן שאוכל פירות בעוה"ז שאינו טוב לבריות. רע לשמים ולבריות זהו רשע רע. לשמים ולא לבריות זהו רשע שאינו רע. ועפ"ז י"ל הא דקאמר הכא צדיק וטוב לו צדיק גמור היינו שהוא טוב לשמים ולבריות שעליו נאמר כי פרי מעלליו יאכל בחייו. צדיק ורע לו צדיק שא"ג היינו שאינו טוב לבריות רק לשמים ומדה במדה אין לו פירות בעוה"ז• וכן רשע וטוב לו רשע שאינו גמור היינו שאינו רע רק לשמים ולא לבריות ומדה

עד שבאת לאה כו' . כפירש"י כן מפורש בב"ר באורך ע"ש ולפי שלא נתנה טעם על הודאתה בבן הד' דרשו כן וצ"ל דלאו כמתנבאה אמרה כן דהא לא חשיב לאה בכלל הנביאות בפ"ק דמגילה אלא שלא מדעת שם הש"י בפיה לדבר עתידות וכצ"ל במה שאמרה רבקה למה אשכל וגו' שגם היא לאו בכלל נביאות היתה וכן יש לפרש בסמוך גבי ראובן וק"ל : ראו מה בין בני וכו' . דלפי טעם המפורש בכתוב כי ראה ה' בעניי וגו' מלת בן לא יתכן ועל כן דרשו דשלא מדעת שם השם יתברך בפיה עתידות זה ראו מה בין בני כו' אף על גב דבעל כרחך שקליה יוסף כו' דנתנה בכורתו ליוסף משמע בעל כרחו נתנה יעקב ליוסף כמפורש פ' י"ג וק"ל :

דל"ת : הפעם אודה את ה' . לפי שראתה ברוח הקודש שיעקב מעמיד י"ב שבטים ולו ד' נשים כיון שילדה בן רביעי הודת על חלקה שהוא יותר מן החשבון המגיע לה : ראו מה בין בני [לבן חמי] . ע"ש העתיד קראה שמו כדאמרינן לקמן שמא מגלן

אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנאמר (דניאל ט) ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך (וגו') [ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם] למען אדני למענך מיבעי ליה אלא למען אברהם שקראך אדון :

לג שם **ואמר** רבי יוחנן משום רשב"י מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה עד שבאת לאה והודתו שנא' (בראשית כט) הפעם אודה את ה'. ראובן. א"ר (אליעזר) [אלעזר] אמרה לאה ראו מה בין בני

הרשב"א

מכירים באדנותו ית' אפשר שהכוונה במאמר הזה שלא קרה לאחד מהן ענין שיודיע ממנו לבעלי החכמות שבדורו הפך דעתם כענין אברהם שהוליד כנגד מזלו הידוע להם ממערכת השמים גם כי היה אברהם מכריז ומפרסם בעולם אדנותו ומביא להם ראיות נגלות . ממה שהודיע אדנותו בענין תולדתו שהוא מפורסם כי סבת הסבות ית' נתגבר ועשה למי שאינו מוליד מוליד והקריא שמו יתברך בפי כל הבריות שהוא אדון ומענינו למדנו שאין השלטון ואדנות למלכת השמים רק לו ית' לבדו . וכענין הזה אז"ל בפ' ראשון של סוטה ויקרא שם אברם בשם ה' אל תקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם שמו של הקב"ה בפי כל הבריות שלמדם שהדבק אליו ית' ומכירו שהוא אדון ית' יתגבר על המערכה ולא יהא מסור רק למעשיו אם יבחר במעשיו בחיים ובטוב או בהפכם וכמו שנעשה לזרעו של אברהם ע"ה שנאמר להם ולהתך עליון ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך . ודניאל לא נענה ולא נתרצה לו הש"י להשיב שכינתו ולבנות את הבית רק בשביל דבר זה שאמר אברהם שבכל זמן שהבית חרב יחשבו תועי רוח שהצלחתם הרוחניים ההוא שהם עובדים וחושבים מתוך שהם עובדים אותו וממשיכים רצונו הם מתדבקים וכאמרו ומי בכל אלהי העמים אשר הציל את ארצו מידי וגו' וכתיב וידברו על אלהי ירושלים כעל אלהי עמי הארץ · וחושבים שאין האדנות והשלטות להשם ית' וכשהבית עומד על תקונו והוא יתברך שרוי בתוכו יודע כי ה' אלהים נורא ממקדשך וכי אלהים עליון נורא מנפלאותיו אשר עשה כענין האמור בנעמן וכענין הפלשתים והרבה כאלו וזהו שאמר דניאל והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני לבדך עליון על כל הארץ עד כאן :

הכותב

שם שהיא הנקודה האחרונה ואחר תשוב ותקיף ותעלה מן הקשר עד מקום מעמד התפילין שהוא תכלית אליהן ולדמוי הזה שאמרנו · והכל מתקשר זה בזה בחפצו יתברך כאלו תאמר שברא הש"י השכלים בחפצו כל א' סבה לשל מטה ממנו במדרגה עד השכל הפועל . והשכל הפועל סבה למה שלמטה מגלגל הירח והכל מתקשר זה בזה מסבה לסבה והוא אמרו כי גבוה מעל גביה שומר וגבוהים עליהם והכל תלוי בזרועו ית' וכמו שאחז"ל הכל תלוי בזרועו שנא' ומתחת זרועות עולם לומר שהוא ית' מתמיד עבודת הכל וקיומם שהוא מקום עולמו וקיום העולם נסמך אליו וקשר אחד יש להם והוא שנגלה למשה ונראה אליו ולא נמנע ממנו זולתי עצם התפילין שהם על העינים שהוא שרש הכל ושנרמז בלשון פנים באמרו לא תוכל לראות את פני אך הקשר כלו הראה לו וזהו קשר של תפילין והוא מה שנרמז אליו בכל ביתי נאמן הוא עכ"ל הרשב"א ז"ל : **אמרה** לאה ראו כו' . ראוי לעמוד על כונת רבי אלעזר באמרו אמרה לאה ראו מה בין בני וכו' ולפרש כי הש"י שם בפיה קריאת שם זה ולא שהיתה כונת לאה לבכורת ראובן ויוסף שלא נולד עדיין אלא כמתנבאה שלא מדעת קראה

עד שבאת לאה וכו' . הרשב"א כתב בפי' האגדות וז"ל כבר ידעת שהבנים שנולדו ללאה קודם לדת יהודה היו ג' ובכלם נתנה טעם בקריאת שמותם . אך ביהודה לא נתנה טעם רק נתנה ההודאה להשם יתברך כי אלו השלשה הקודמים נתנו לה מן הראוי וזה יתר על הראוי וצריכה ליתן הוראה עליו והוא שאמרו ז"ל שיודעות היו האמהות שעתיד יעקב להעמיד מהן י"ב בנים וכו' וכענין שאמרו בבראשית רבה רבי ברכיה בשם ר' לוי אמר משל לכהן

הרי"ף

אברהם הרימותי ידי אל ה'. הוא לאחר מ"ש אדני אלהים במה אדע כי היה בין הבתרים שהיה אברהם בן ע' שנה אלא שאין סדר למקרא כמו שכתבו התוספות בסמוך דאין מוקדם ומאוחר להכי פריך מנח ומשני דהתם אינו באל"ף דל"ת :

עד שבאת לאה וכו' . ואע"פ שנח אמר ברוך ה' אלהי שם וכן אברהם אמר הרימותי ידי אל ה' ויש מחז"ל שדרשוהו בב"ר לשון שירה והודאה כדכתיב אלהי אבי וארוממנהו מ"מ לא נכתבה הודאה בפירוש עד שבאת לאה וגם עם פי' רש"י שפירש שהודית על חלקה שהיה

עיון יעקב

ניזון רק בחסד אל עליון עד שבא אברהם שהיה עובד את ה' מאהבה ונתנסה בעשר נסיונות עד שאמר לו הקב"ה שכרך הרבה מאד והיה כעבד הנוטל פרס מאדוניו על כן קראו אדני כעבדא קמי מרא אע"ג דבפסחים דף קי"ח אמרינן דהני כ"ו כי לעולם חסדו נגד כ"ו דורות שניזונו בחסד עליון עד קבלת התורה מ"מ אברהם ודאי אינו נכלל בזה וכו' לפי מה דאי' בש"ס דעבודת כוכבים דף ט' דשני אלפים תורה מתחילין מאת הנפש אשר עשו בחרן ועוד יש לומר ע"ד דאי' בקדושין דף ל"ו ר' יוחנן אמר בנים אתם לה' אלהיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים כי בזמן שאין עושין רצונו של מקום נקראים עבדים ר' מאיר אומר בין כך ובין כך נקראים בנים ע"ש ואיתא בילקוט פ' לך לך דף כ' ע"ב שני בני אדם אמרו דבר אחד אברהם אמר רבש"ע אם עתיד אני להוליד בנים ולהכעיסך מוטב לי ואנכי הולך ערירי ודוד כו' א"כ מאברהם מוכח דס"ל אם אין עושין רצונו של מקום אין ראוין לקרותן בנים בני אלים רק עבדים לכן קרא להקב"ה אדני ואף שהוא עצמו היה צדיק מ"מ לא החזיק עצמו בכך כמ"ש חז"ל בנדה דף ל' אפי' כל עולם כלו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע ולפי שלא החזיק עצמו לצדיק להכי אמר אדני אלהים במה אדע היינו באיזה זכות כדאיתא במדרש : **שנאמר** ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך . דניאל החזיק עצמו כעבד שאין עושה רצונו ואפ"ה התפלל שישמע הקב"ה את תפלתו למען אברהם שקראו אדון אף שבאמת היה צדיק גמור רק זה היה מחמת גודל ענותנותו התפלל דניאל שיעמוד לו זכות זה :

מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה . שאדה"ר היה יכול להודות לה' על האשה אשר נתנה לו כי לא טוב היות האדם לבדו והוא היה כפוי טובה כדאיתא בש"ס דעבודת כוכבים דף ה' ע"ב אכן לאה לא היתה כפויה טובה והתחילה בהודיה לכן זכתה כדאיתא במדרש לאה תפסה פלך הודיה ועמדו כל בניה בעלי הודיה יהודה ויכר יהודה וגו' דוד הודו לה' וגו' דניאל לך אלהא דאבהתי מהודה ומשבח : **ראובן** אמר רבי אלעזר אמרה לאה ראו מה בין בני לבן חמי . אע"ג דראובן נולד קודם יהודה והש"ס

עץ יוסף

ה"ו כי הקב"ה קיבל תוספת על עניניו מן הבריאה שברא העולם · כי הוא ושמו הגדול היה הוה ויהיה · זולת שם אדני שמורה על מלכות ואדנות · זו ע"י בריאה · וכמאמרם אין מלך בלא עם · והנה עיקר אדנותו ומלכותו אחר שהכירו נבראיו רובם ככלם כח מלכותו שהמציאם מלא דבר כנודע · וזה היה ע"י אברהם אבינו ע"ה שעל ידו ניכר מלכותו בעולם · וזה מאמרם מיום שברא הקב"ה כו' עד שבא אברהם וקראו אדון היינו הכרת מלכותו · כי כל זמן שלא הכירו יצוריו מלכותו לא נקרא אדון (מעין הברכות) ועי' מ"ש בענ"י: **אף דניאל** לא נענה· ולא נתרצה לו הקב"ה להשיב שכינתו ולבנות את הבית·רק למען אברהם שהיה ראש אמונה לפרסם בעיני הבריות אדנותו ויכלתו בעולם ומלכותו :

לג שהודה להקב"ה עד שבאת לאה כו' · שכל הבנים שנולדו ללאה קודם לידת יהודה היו ג' · ובכלם נתנה טעם בקריאת שמותם · אך ביהודה לא נתנה טעם · רק נתנה ההודאה להשם יתברך · כי אלו השלשה הקודמים נתנה לה מן הראוי · וזה יותר על הראוי וצריכה ליתן הודאה עליו · והוא שאחז"ל שהאמהות נביאות היו ויודעות היו שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים והיו סבורות שזו מעמדת ג' וזו מעמדת ג' וכיון שילדה לאה בן ד' אמרה הפעם אודה את ה' על שהוסיף לי בן רביעי יותר על חלקי כדאיתא בתנחומא סדר ויצא סימן ט' · ועד שעמדה לאה לא קדמה אדם שיראה מדת טובו ראוי לאחר ויטל ממנו ויתן לו שיצטרך להודות עליו על המדה הזו שהוא רבוי החסד · כי ההודאה תבא מצד קבלת רבוי החסד (רשב"א) : **ראובן א"ר אלעזר כו' ראו מה בין בני כו'** · קשה שהרי בפסוק מבואר בפי' שקרא שמו

ענף יוסף

לאדון בעולם . ואברהם הודיע שהכל הוא בהשגחת הבורא והוא אדון על כל המעשים ואנחנו כל באי העולם עבדים הם . והכל לפי הזכות והחוב ככל מה שמפורש בתורה . והנה בפרשת מה תתן לי ואנכי הולך ערירי והקב"ה השיב לו מאשר יצא ממעיו הוא יירשנו . אין בזה כל כך תשובת המינים . כי גם הכופרים בהשגחה ואומרים שמסר עולמו ביד מערכת הכוכבים והמזלות אעפ"כ אינם מכחישים שהקב"ה יודע כל העתידות . אלא שסוברים שאינו משנה דבר ממה שהוא ע"פ המזלות ויודע כל מה שיהיה ע"פ מערכת השמים בכל זמן עד סוף כל הדורות . ואברהם אבינו אמר מה תתן לי ואנכי הולך ערירי והודיעו הקב"ה כי עתיד הוא להוליד . אבל אין מזה ראיה שהוא שידוד המערכות רק הם מפרשים שהודיעו שכך מערכת מזלו שיוליד לעת זקנתו . ומה שנאמר בתחלת הפרשה שכרך הרבה מאד הם יכולים לפרש שעל שכרו בעוה"ב הבטיחו . שאף שהם אומרים שעוה"ז נמסר ביד מערכת השמים אעפ"כ הם מודים בגמול ועונש לאחר מיתה . וג"ע וגיהנם לא נמסר ביד מערכת השמים . והקב"ה אדון הנשמות לענשם ולשלם להם שכר טוב לעוה"ב . אבל אינו אדון העולם הזה . ולהוציא ממחשבה הרעה הזאת תקנו בברכת המחזיר נשמות לומר רבון כל המעשים אדון כל הנשמות . והמנה בפסוק במה אדע כי אירשנה שפירושו באיזה זכות כמו שפרש"י בחומש . דזה הורה אברהם אבינו כי הכל תלוי בזכות וחובה ירושת הארץ וכל כיוצא בזה בעניני טובה ורעה בעלמא הדין והקב"ה משגיח בהשגחה פרטית לשלם לכל אחד כגמול ידו . בזה הורה כי הוא אדון העולם הזה ג"כ . ולכן הביא פסוק זה ולא הביא הפסוק המוקדם. ומתורץ קושית התו' בד"ה לא היה אדם (צל"ח) :

לג ואר"י כו' מיום שברא הקב"ה את עולמו כו' . לעיל במאמר ראשון שאמר רבי יוחנן

חדושי גאונים

ראובן אמרה לאה ראו מה בין בני לבין חמי · והא תמוה הרבה· א) שהאך שייך לבקש הפרש כזה שמבקש הבדל בין ראובן לעשו וכי לא מצא רק הבדל זה בין

אהבת איתן

במדה מעיבין לו בעוה"ז כמדתו שהוא מטיב לבריות.והשתא יש בזה ג"כ תשובה לשאלת חבקוק דמש"ה יכול רשע לבלוע לצדיק שאע"ג אעפ"י שבעכ"פ טוב הוא מהרשע . דהקב"ה משלם לכל אחד כפרי מעלליו וכיון דלבריות הרשע שאינו גמור יותר טוב מהצדיק שאע"ג הדין נותן שיבלעהו בעוה"ז כי בפרט זה הוא טוב מהצדיק שאע"ג · וא"ש נמי הך דפירוקין דהתם איירי בשכר של הקרן וזה מאחר אף לצדיק גמור והא דטוב לו לצדיק גמור כאן בעוה"ז היינו מהפירות כפרש"י בקדושין . ומה שאמר צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור רשע וטוב לו רשע שאינו גמור . ופי' המהרש"א צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור שהוא על מיעוט עונותיו כדי לזכות לעוה"ב ונהיפך ברשע שאינו גמור שטוב לו בעוה"ז כדי שיקבל שכרו על מיעוט זכיותיו ולטורדו בעוה"ב · והנה כבר מפורש כן בתענית (דף י"א) דנפרעין בעוה"ז מן הצדיקים על עבירה קלה ומשלמין שכר לרשעים בעוה"ז על מצוה קלה . וכיוצא בזה אי' בזוהר פ' שלח דיסורין של הצדיק בגופו הוא כדי לסאיר נשמתו לעוה"ב . אך בזוהר פנחס דף רל"א איתא טעם אחר דרע לצדיק שאינו גמור מחמת שנתפס בעון הדור . וכך משמע בגמ' דידן פ"ק דע"ז (דף ד') דמוקי קרא דכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע . דאיירי בצדיק שאינו גמור· ובב"ק (דף ס') קאמר אמאי קרא דמתחיל מן הצדיקים דכתיב כי מפני הרעה נאסף הצדיק והיינו מצדיק שאינו גמור . ואל שני הטעמים הללו נתכוון הגמ' לעיל (דף ה'):

א עיין ב"ר פ"ב ובמת"כ וביפ"ת: ב ב"ב דף י"ד ע"ב עיין שם:

לבן חמי דאילו בן חמי אע"ג דמדעתיה זבנה לבכירותיה דכתיב (בראשית כה) וימכור את בכורתו ליעקב חזי מה כתיב ביה (שם כז) וישטום עשו את יעקב וכתיב (שם) ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים [וגו'] ואילו בני אף על גב דעל כרחיה שקליה יוסף לבכירותיה מיניה דכתיב (דה"א ה) א ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף אפילו הכי לא איקנא ביה דכתיב (בראשית לז) וישמע ראובן ויצילהו מידם. רות (ב"ב י"ד וע"ש מהרש"א) ב מאי רות א"ר יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות. ומנא לן דשמא גרים א"ר (אליעזר) [אלעזר] דאמר קרא (תהלים מו) לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שֵׁמות:

רש"י

גרס (ומש"ה נקט נמי רות) : [רות] המואביה. משום דאיירי בפרושי השמות.

מהרש"א

מנלן דשמא גרים. כי הכא דשמא רות גרס שיצא כו' וקמייתי לה מדכתיב לכו חזו מפעלות וגו' שאין ליחס פעולה הרעה שהיא השממה להקב"ה וע"כ דרשו שמות מלשון שמות שפעולות ה' נמשכים אחרי השם של אדם שהוא גרים וק"ל: שנאמר

חדושי גאונים

ראובן לעשו רק מה שלא קינא ליוסף הא ראובן צדיק גמור היה ועשו רשע גמור היה שעבר על עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים וכל תועבת ה' עשה. ב) ולמה עשתה הבדל זה דווקא בינו לבין עשו ולא בין כל גויי הארץ שהיו כולן רשעים וזה צדיק. ג) שאמרה בני שעל כרחך שקלתיה בכורתיה אפילו הכי לא אקני ביה ביוסף דכתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם. הא בשראובן הצילו עדיין לא ניטל הבכורה ממנו. ד) הא בשם ראובן לא נזכר רק אלו השני תיבות ראו בין ויתר הדרוש לא נזכר. לכן נראה דעיקר קריאתו השם לא היה רק זה ראובן לומר כי לאה היתה יראה שלא יהיה כמו באברהם ויצחק אשר נולדו להם ישמעאל ועשו מזרע רע ולכך היה ישמעאל ראשון ועשו גם כן ראשון והיתה לאה גם כן יראה מזה כי אולי רחל היא עקרת הבית ותוליד צדיקים וממנה תצא הזרע רע קודם. הנה הרע ניכר תיכף כשנולדו כמו בעשו שהיה ניכר תיכף ברשעתו כדכתיב ויקראו את שמו עשו שכל העולם קראוהו שמו כך תיכף ובעודה אפילו מעוברת היתה הכירה רבקה שיש רשע במעיה והצדיק ניכר כשנולדו כמו שנאמר במשה כשנולד נתמלא הבית כולה אורה ולזה כשנולד ממנה ראובן שמחה ואמרה ראו בין כלומר אין זה כבין חמי דהיינו שגלגלת מספחד שהיתה לה שלא יהיה ח"ו כבן חמי שעדיין יש זוהמא ח"ו ביעקב וממילא לא יוחשב לזרע יעקב ח"ו כמו שעשו לא נחשב לזרע יצחק ועכשיו שהיה ניכר שנולד צדיק שמחה ואמרה ראו בן שהוא צדיק והוא בן ליעקב והוא שאמרו חז"ל שיראה שלא תפול בגורלו של עשו היינו שממנה לא תצא ח"ו

הכותב

קראה שם בנה האחד ראובן וכבר נתנה טעם אמתי ונכון באמרה כי ראה ה' בעניי להודות לה' על מה שעבר כאשה חכמה צדקת שהכירה בעצמה שהיתה עקרה בטבעה כמו שאחז"ל האמהות עקרות היו מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים. וע"ד זה פירש הרב מהר"ת היצהרי פסוק וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה בעבור שראה ה' כי היתה שנואה פתח רחמה שבטבעה היה סתום. ורחל עקרה פי' נשארה על טבעה להיות עקרה. וזאת הוראה על כשרות לאה שהיתה בעלת אמונה שלמה. וא"כ אין צריך לבקש טעם אחר לקריאתה שם ראובן. ועכ"ז יש בו מקום דקדוק בלשון ראו שיראה כמדברת עם הרבים וגם בלשון בן ואמרו שרומז בשם זה מה בין בני וכו' ולא ידעה לאה העתיד הזה אבל הקב"ה יודע העתידות שם על לבה לקרות שם בנה בדרך שיהא רמוז בו הדבר העתיד. וזאת כוונו באמרם שמא גרים כי הש"י יודע מה שעתיד להיות ובהכרעה סגוליית משארת טבע האפשר כמו שאמרו הכל צפוי והרשות נתונה

הרשב"א

שהיה יורד לגורן נתן לו בעל הבית כור אחד של תרומה ולא החזיק לו טובה ונתן לו אחר קומץ אחד של חולין והחזיק לו טובה א"ל אדוני כהן אני נתתי לך כור וזה לא נתן לך אלא קומץ ואתה מחזיק לו טובה ולי לא החזקת. אמר ליה אתה מחלקי נתת לי וזה נתן לי מחלקו לפיכך אני מחזיק לו טובה. וזה ההודאה ממנה שראתה הבן הד' כאלו היו האחרות ראויות לו ונתרבה החסד אצלה שניטל מן האחרות הראויות וניתן לה ועד שעמדה לאה לא קדמה אדם שראה מדת טובו ראוי לאחר וינטל ממנו וינתן לו שיצטרך להודות עליו על המדה הזו שהוא רבוי החסד כי ההודאה תבא מצד קבלת רבוי החסד וכמו שאמר דוד הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו וכמו שאמרו ז"ל לאה תפשה פלך הודאה ועמדו בניה בני הודיה דוד אמר הודו לה' כי טוב כל"ח מצורף לזה כי בהיות כת עובדי השם שפלים תמעט האמונה ותרבה הכפירה באמת כענין האמור כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב ואמר אי אלהימו צור חסיו בו וכשתתגבר יד עובדי השם והעובדי כוכבים רואים בהצלחתם תרבה ההודאה בחשי"ת ובעת עמוד מלכות בית דוד הבא מיהודה וגברה ידם הודו העמים עד שנתגיירו כמה מהם וכשנולד יהודה שהוא ראש הממלכה והיו ידיו בעורף אויביו אז באה ההודאה ועד אותו העת לא היה העולם ראוי להודאה. גם כי בסוף הזמנים ישובו הכל להודות לשמו ית' על ידי זרעו של יהודה בעמוד המלך המשיח וישלוט בארץ כי אז יקראו כל העמים בשם ה' ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו. וכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ע"כ:

עיון יעקב

מהפך ודרש על שם שקראו יהודה תחלה נראה מש"ה מהפך הש"ס שקשה כיון דחשבינן זאת ללאה לזכות על שהודית ולא היתה כפויה טובה היה לה לקרותה לבן ראשון יהודה להודות להקב"ה שזכתה לילד הבן ראשון שיהא הבכור ויהיה לו יתר שאת ויתר עז דהיינו כהונה ומלכות להכי קאמר רבי אלעזר אמרה לאה ראו מה בין בני לבן חמי א"כ ידעה ברוה"ק שלא יהיה בכור ממנה ואע"ג דהפסוק מפרש טעם אחר שנקרא ראובן על שם כי ראה ה' בעניי מ"מ מדייק כן מדשינה הקרא גבי ראובן וכתב שמו תחלה קודם שנכתב הטעם בקרא ולא כמו באיך שבטים לכן קאמר שיש עוד טעם מן החוץ שלא רצתה לאה לומר דהיינו ראו מה בין בני לבן חמי לא רצתה לגלותו ליעקב שהם יודע לו שתוליד רחל את יוסף שיטול הבכורה מראובן אכתי יאהב רחל מלאה וזה מדוקדק בפסוק כי אמרה כי ראה ה' בעניי כלומר טעם זה אמרה ליעקב אבל טעם שני לא אמרה ליעקב ועוד יש לומר דהכל הוא טעם אחד לכך יאהבני אישי לפי שיראה שבנה ראובן יהיה טוב יותר מבן אביו: כתיב ביה וישטום עשו את יעקב. אע"ג דהאי קרא כתיב בתר קרא הכי קרא שמו יעקב מ"מ אקדמיה דעיקר הוכחה מהאי קרא דוישטום אך דלא תימא דהאי שנאה הי' מחמת הברכה כדכתיב בפירוש על הברכה אשר ברכו אביו לכך מייתי האי קרא הכי קרא שמו יעקב שפירש"י בחומש שם למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחוס וכו' אמר לו בכורתי לקח א"ל לכך הייתי מצר וחרד עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה א"כ מוכרח להביא האי קרא דמוכח שעי"ז שלקח הבכורה לקח ג"כ הברכה מזה שנאתו : מאי רות. להראות דקורין השם על שם עתידות ועיין בפ"ק דב"ב י"ד

הרי"ף

שהיה יותר מן החשבון המגיע לה זה לא נמצא אלא בלאה : אל תקרא שמות אלא שמות. נראה דדייק שאם הוא מלשון שממון הול"ל אשר שם שמה בארץ או אשר שם שמות בארצות בארץ לא שייך שממות הרבה לכך אמר אל תקרי שמות מלשון שממה אלא שמות דשמה קשה

ענף יוסף

משום רשב"י לענין שם אדון אמר מיום שברא הקב"ה את העולם. וכאן במאמר זה שינה לשונו ואמר מיום שברא הקב"ה את עולמו. ונראה משום דעד אברהם כיון שלא קראו להקב"ה אדון ולא הכירו כחו וממשלתו בעולם והיו סבורים אף שהוא ברא את עולמו מ"מ אחר הבריאה מסרו לאלוהין לגבא מרום מערכת השמים להיותם שולטין בעולם (כמו שכתבתי לעיל) באמת לא כינו את העולם להקרא עולמו של הקב"ה. רק ידעו שהוא ברא העולם. לכך במאמר הקדוש אמר מיום שברא הקב"ה את העולם. לפי שהיה קודם שבא אברהם. אבל כאן שקודם שבאה לאה כבר הודיע אברהם אבינו לכל באי העולם שהקב"ה הוא שליט בעולמו. לכן אמר שברא עולמו (צל"ח): ר"ה כתיב ביה וישטום וגו' וכתיב הכי קרא שמו יעקב ויעקבני כו'. עמ"ש בעץ יוסף. אך לפ"ז יש לתמוה מה שהביאו להקדים המאוחר דקרא דוישטום מאוחר בפרשה לקרא דויעקבני. גם יש לתמוה מנ"ל להש"ס דנטירות שנאה היתה על הבכורה דלמא רק שערער על הברכה כיון דבקרא דוישטום דהיא ראיה שנטר שנאה לא כתיב רק על הברכה. וגם לדברי הש"ס דנטר שנאה גם על הבכורה אמאי לא נזכר בקרא דוישטום שניהן כמו בקרא דויעקבני. ונראה ע"פ דנתקשו כולם בפירוש הכתוב ויעקבני זה פעמים. ויש לומר דהא בהא תליא ע"פ פשוט. דהנה רש"י ז"ל בחומש בכתוב ויחרד יצחק וגו' מביא התנחומא ויחרד מה חרד יצחק אם יש בי עון שברכתי את הקטן. כיון ששמע מעשו את בכורתי לקח. אמר גם ברוך יהיה ע"ש. ולפ"ז אם לא היה עשו מערער על הבכורה אין מקום לשנאתו על הברכה. כי היה מגיע הברכה לגדול. זולת ע"י ערעורו על הבכורה ערער ג"כ על הברכה. וז"ש ויעקבני זה פעמים את בכורתי לקח וגם עתה לקח את ברכתי. שגם עשו השיג שאם לו משפט הבכורה מגיע לו הברכה גלל כן לא ערער על הברכה רק מכח הבכורה. והנן. ומעתה מתה שנא' וישטום עשו את יעקב על הברכה אנו למדין שפיר דבע"כ נטר שנאה על הבכורה דזולת זאת אין מקום לערער על הברכה. ומיושב על נכון מה דלא כתיב בקרא המאוחר רק על הברכה לחוד דהא בהא תליא כאשר פירש עשו בעצמו ויעקבני וגו'. והש"ס מביאים תחלה קרא המאוחר דוישטום וגו' דמזה עיקר ילפותא שנטר שנאה וערער על הבכורה אע"ג דמכר מדעתיה רק בהא לחוד לא הוה סגיא דלא כתיב רק ברכה כקושיתנו. גלל כן מביאין הקרא דויעקבני זה פעמים דמוכח דהא בהא תליא (מעין הברכות): מאי רות כו'. נראה לפרש ע"פ הטעם דאיתא במפרשים שנקראת רות על שם שנתגיירה וקיבלה עליה תר"ו מצות נוסף על שבע מצות ב"נ בין הכל תרי"ג. לזה מקשה כיון שאין שום פירוש למלה זו רק שהקב"ה שם בפיהם לקרותה על שם העתיד שתתגייר ותקבל תר"ו מצות. א"כ למה נקראת להיפך היה להם לקרותה תר"ו. כיון שאין פירוש גם למלת רות. ומתרץ ע"ש שיצא ממנה דוד שריוה להקב"ה וכו' לכך התחיל בר"ש וא"ו להורות גם על זה. וסיום התי"ו הוא על הא דאמרן והרתי שמעת מינה (סמיכות חכמים): עוד יש לומר כי חז"ל אמרו כל נבואה שנצרכה לדורות נכתבה. ושלא נצרכה לדורות לא נכתבה. ולפ"ז יפלא כמה וכמה גרים

עץ יוסף

ראובן כי ראה ה' בעניי. וי"ל דלא סגיא לרבי אלעזר בהאי טעמא דקרא לחוד דא"כ ה"ל לקרותו ראה ולא ראובן. לכן דרש שאמרה ראו מה בין בני כו' (מהרש"א). אלא דאכתי קשה להיפך על לישנא דקרא גופא דכתיב כי אמרה כי ראה ה' בעניי. כיון שאין זה עיקר בשם ראובן אלא כדדרש רבי אלעזר ויש לומר שלאה לא רצתה לגלות שקראה שמו ראובן משום ראו מה בין בני לבן חמי שהוא מעין נבואה שעתידה רחל אחותה לילד בן דא"כ היה נכסף לב בעלה לאהוב גם את רחל מלאה. לכך העלימה דבר זה ואמרה שקראה שמו ראובן על כי ראה ה' בעניי (פני יהושע וצל"ח) ולפירושם מיושב מה דלא כתיב בכל קריאות השמות לשון כי אמרה. כי באמת קראה שמו ראובן בשביל טעם ראו מה בין בני כו'. זולת בפני יעקב לא רצתה לגלות כי עתידה רחל להוליד אמרה טעם זה. ואפשר לומר חז"ל למדו טעם זה מלשון כי אמרה דמיותר שינוי לשון מלשונה בכל קריאת שמות בניה (מעין הברכות): מה כתיב ביה וישטום עשו את יעקב וכתיב ויאמר כו' ויעקבני זה פעמים. נראה שהביאו קרא ויעקבני היינו בשביל דבקרא וישטום לא כתיב בכורה רק על הברכה ובקרא ויעקבני כתיב את בכורתי לקח ועתה לקח ברכתי (מעין הברכות): מאי רות כו'. קשה מאי מקשה המקשן דלמא שמה כך היה כשאר שמות הנשים. וי"ל דאיתא במדרש הנעלם וז"ל רבי פדת שאל את רבי יוסי רות כיון שנתגיירה מפני מה לא קראוהו שם אחר. אמר ליה כך שמעתי שם אחר היה לה. וכשנשאת למחלון קראו שמה רות ומשם עלתה בשם זה וכו' אמר ליה שמעית מה שמה בתחלה. א"ל גילית שמה וכשנשאת למחלון קרא לשמה רות כו'. ולפ"ז הקשה המקשן שפיר מאי רות והלא גילית שמה ולמה הפך מחלון בעלה לקרותה רות. ומתרץ שמחלון בעלה ראה ברוה"ק שדוד יוצא ממנה שריוה להקב"ה בשירות ותשבחות או שהקב"ה שם בלבו שיקרא אותה בשם זה ע"ש שיצא ממנה דוד כו'. וניבא ולא ידע מה ניבא (שכחתי שם הספר) ועי' עוד בענף: אל תקרי שמות כו'. משום דאי כפשטא קשה שאין ליחס פעולה הרעה שהיא השממה להקב"ה (מהרש"א) ועוד דאי כפשוטו מלשון שממון ה"ל

שהיו בישראל מימות אברהם אבינו ועד העת היא למה לא נכתב שום סיפור מעשה מן איזו גר או גיורית עד סיום הספר. וזה קושייתם מאי רות ירצה מאי אולמיה דהאי שנכתבה דוקא מעשה זו בין המגלות ולא עוד [illegible]. ותירצו שיצא ממנה מי שריוה וכו'. להורות שהיתה גיורת והצדקת ולידתה שלא בקדושה ועכ"ז יצא ממנה בן שריוה להקב"ה כו'. למען תדע

שנאמר הרף ממני וגו'. מייתי קרא דמשנה תורה בפרשת עקב ולא מייתי קרא דפ' כי תשא שנאמר בשעת מעשה דכתיב ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול משום דשם אינו מפורש בתנאי שיהיה יותר מישראל דהיינו יותר מס' רבוא אבל בההוא קרא דפרשת עקב מפורש בתנאי שיהיו במספר יותר מישראל שנא' הרף ממני ואשמידם וגו' ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו ומייתי דאע"ג דהדבור לרעה ואשמידם בטל דבעא משה רחמי עלה מ"מ התנאי ממנו על בניו לטובה נתקיים כדכתיב רבו למעלה: קשה תרבות כו' · כפרש"י בספר מלכים גבי אדוניהו ואותו ילדה אחרי אבשלום כלומר גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום עכ"ל וכה"ג קאמר בפרק יש נוחלין ע"ש ולשון הכתוב מה רבו צרי רבים קמים וגו' הוא כפול ויש לפרש עד"ז מלת רבו מלשון תרבות וגידול שהיה מצטער ואמר ראו מה גידולים שגדלתי והיא צרי. שעל ידי זה רבים קמים עלי אחיתופל ושמעי וסיעתם וק"ל:

נקט לה]: למה רגשו גוים. מה תועלת להם אלמא דבר קל הוא בעיניו (ע"כ):

לד שם ע"א **ואמר** רבי יוחנן משום רבי יוסי כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי לא חזר בו. מנא לן ממשה רבינו שנאמר (דברים ט) הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו. ואע"ג דבעי משה רחמי עלה דמלתא ובטלה אפ"ה אוקמיה בזרעיה שנא' (דה"א כ"ג) ובני משה גרשום ואליעזר ויהיו בני אליעזר רחביה הראש וגו' ובני רחביה רבו למעלה וגו'. ותני רב יוסף למעלה מששים רבוא. אתיא רביה רביה. כתיב הכא רבו למעלה וכתיב התם (שמות א) פרו וישרצו וירבו:

לה שם ע"ב **ואמר** רבי יוחנן משום רשב"י א קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג שנאמר (תהלים ג) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב בתריה (שם) ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי ואילו גבי מלחמת גוג ומגוג כתיב (שם ב) למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק ואילו מה רבו צרי לא

הכותב

נתונה וזה פי' אשר שם שמות בארץ. ומן ההכרח לומר כן שהרי אמרו רות שריוהו בשירות וכו' וכי כשנולדה בתוך עמה בשדה מואב היו נביאים לידע שעתיד לצאת ממנה דוד ועל כן קראו שמה רות אלא ודאי האמת יורה דרכו כפי מה שכתבתי שכוונת חז"ל לרמוז בזה ובכיוצא בו אמונה רבה ידיעתו יתעלה בעתיד ועם כל זה הרשות ביד האדם לבחור בטוב ע"כ:

א"ר יוחנן משום ר"י כל דבור ודבור וכו'. יראה כפי העיון הראשון שדברי ר' יוחנן סותרים לענין מאומת אצלנו בכל התורה שכל יעוד טוב הנאמר בתנאי לא יתקיים אם יתבטל התנאי. ויש לנו ב' עדים נאמנים דברי הברית אשר בהר סיני וגם ברית ערבות מואב. כי בודאי נתבטל יעוד ורדפו מכם חמשה מאה ויתן ה' את אויביך נגפים לפניך כשלא קיימו התנאי לשמוע בקול ה' וכן ביעודים רבים כאלה בכל התורה ולא זו בלבד אלא גם במקום שלא נזכר תנאי והנביא היה מבטיח לאומות ביעודים טובים על הסתם כלל כוונתם אם יעשו רצון השי"ת. והרמב"ן כתב בסדר לך לך על פסוק ויעבור אברם בארץ ענין מקיים זה שאמר וז"ל ודע כי כל גזרת עירין כאשר תצא מכח גזרה אל פועל דמיון תהיה הגזרה מתקיימת עכ"פ ולכן יעשו הנביאים מעשים בנבואות. ולהנצל מהאריכות איני כותב כל לשונו עד אמרו והבן זה. והנני מעיר לב התלמיד שיעיין כוונת הרב במ"ש והבן זה כי אין זה ענין קבלה שדרך הרב לומר עליו והמשכיל יבין ע"כ שנה לשונו ואמר והבן זה כי הוא רומז לענין תורגי המובן בדרך הפשט אחר העיון ודי בזאת ההערה בכאן. אמנם למדתי מדברי הרב כי גם ביעודים הטובים הנאמרים סתמיים אפשר שלא יתקיימו אם

הרי"ף

קשה תרבות רעה כו'. יש לדקדק כיון שהראיה היא מדכתיב ה' מה רבו צרי א"כ למה הביא פ' מזמור לדוד שאינו ענין אל האמור וכך היה לו לומר כתיב בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב ה' מה רבו צרי. וע"ק במלחמת גוג ומגוג דכתיב למה רגשו גוים וכתב רש"י ז"ל מה תועלת להם אלמא דבר קל הוא בעיניו למה הוצרך עוד לומר ואילו מה רבו צרי לא כתיב. ועוד נבאר מה שייכות יש לדרשת מזמור לדוד קינה מבעי ליה. ועוד קשה דאין הגמשל דומה למשל שבמשל אומר קודם שפרעו עצב ומשפרעו שמח ולא איכפת לן אם הוא בנו או איש אחר ואחר כך אומר שמא עבד או ממזר הוא וכיון דחזא דאבשלום הוא שמח ונמצא שאין השמחה על שפרע החוב כי אם על שהיה בנו רודפו ולא איש נכרי. וע"ק דמשמע דאילו אינו עבד או ממזר הוי שפיר אף על פי שלא יהיה בנו ואחר כך אמר כיון דחזא דאבשלום הוא אמר סתם ברא חייס על אבא. אם כן אילו לא היה בנו היה עצב ולאו רישיה סיפיה. וע"ק אם כן למה אמר מה רבו צרי כיון דחזא דאבשלום הוא והיה שמח. ונלע"ד דאין הילפותא דקשה תרבות רעה מדכתיב מה רבו צרי דלמא על הצרים שהיו לו דואג ואחיתופל שהיו רבים בתורה הוא אומר ואע"פ שלא היו בתרבות רעה מביתו מכל מקום היה קץ בהם ואומר מה רבו צרי שהם רבים בתורה אבל מדכתיב בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב בתריה מה רבו צרי אין לדרוש דקאמר מה רבו צרי על דואג ואחיתופל דא"כ אין לו להזכיר צרת דואג ואחיתופל בשעת ברחו מפני אבשלום. ועוד דאין לו לזמר על רבוי צריו ולהכי מתוקם באבשלום שהיצר לו מאד בהיותו תרבות רעה מתוך ביתו והיה קשה לו הרבה. ומכל מקום היה מזמר על שלא היה עבד או ממזר אלא בנו והא והא איתנהו. וזה שסמך מזמור לדוד קינה מבעי ליה לומר שאפילו הכי אמר מזמור

עיון יעקב

שם בתידושים: **אפילו** על תנאי לא חזר בו. כי גבי הקב"ה א"צ תנאי כפול כי אפילו מחשבת הקב"ה הינה בטלה אך קשה דהא בש"ס דקדושין לומד מהא דאם בחקותי תמאסו משמע אפי' הקב"ה בעי תנאי כפול וי"ל כיון שנאמר ע"י משה שאני ובעי תנאי כפול כשאר בשר ודם: **לא** חזר בו. היינו דוקא אם אין כאן מניעת חטא כדאמרינן לעיל שמא יגרום החטא וכן מבואר בדברי הרמב"ם פרק י' מהלכות יסודי התורה ובלחם משנה שם ועיין בפרי חדש לא"ת בביאוריו לרמב"ם שם:

וכתיב בתריה ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי. וליכא למימר דקאי על אחיתופל ושאר העם שהיו עם אבשלום בקושרים וכדכתיב ויהי הקשר אמיץ והעם הולך ורב את אבשלום י"ל דלהכי מייתי הך מימרא דקינה לדוד מיבעי ליה כאן דמוכח דמש"ה אמר דוד מזמור דסתם ברא מרחם על אבא ואם היתה אכתי היה לו להתיירא מאחיתופל ושאר אנשים שהיו בקושרים שהרי לכך אמר מה רבו צרי אלא ודאי דלא אמר מה רבו צרי רק על אבשלום לבד כי בתר רישא סכל גריר ועוד יש לומר דלהכי מייתי האי מימרא כאן כדאי' במדרש שם ובילקוט תהלים ג' אמר דוד מה רבו צרי אילו אחר נטל מלכותי צרה גדולה היה לי עכשיו בני נטל מלכותי ה' מה רבו צרי ע"ש לפי מדרש זה י"ל דוקא בבנו הוא צרה גדולה משא"כ שאר גידול רע בתוך ביתו מי יימר שגדול כל כך להכי מייתי האי מימרא כאן להראות דשאר גידול רע בתוך ביתו של אדם קשה יותר מבנו שהרי לכך אמר מזמור לפי שהיה בנו ומ"מ קרא ה' מה רבו צרי לפי שנתגדל בתוך ביתו וכגוונא דכתיב איש שלומי אשר בטחתי בו גו' הגדיל עלי עקב וזה היה עיקר קללתו של דוד כאשר אמר לו הנביא הנני

דאיכא למימר משל ליונה עליו שער תוב וכו'. ומ"ש דאילו בגוג כתיב למה רגשו גוים שהם דבר קל בעיניו. ואמר ולא כתיב מה רבו צרי לפי שאפשר לדחות שמה שאמר למה רגשו גוים הוא על שבאים להלחם כנגד הקדוש ברוך הוא כדכתיב על ה' ולכך כלא תשיבין. אבל לעולם דלגבי בני אדם קשה גוג ומגוג. לזה אמר ואילו מה רבו צרי לא כתיב דאם כוונת מה שאמר למה רגשו גוים הוא כנגד בחינת מה שקמו על ה' א"כ יאמר למה רגשו כנגד בחינת ה'. ויאמר מה רבו צרי כנגד בחינת האדם. אלא משמע שגם בבחינת בני אדם המה ללמה ואין בהם ממש. עוד י"ל דעכשיו הקשה כיון שקשה היא תרבות רעה בביתו של אדם שעל זה נאמר מה רבו צרי א"כ קינה מבעי ליה דעד השתא הוה אמינא שאמר מזמור והיה שמח על שברח ולא עמד בפני אבשלום שאלו עמד בפניו ונלחו לאבשלום והרג אותו היה עצב על מיתת אבשלום בנו ואלו נלח אבשלום לדוד והרגו היה עצב על שלא היה לאבשלום בנו כפרה והבריתה היתה יפה מ"מ אבל עכשיו שדרשנו שאמר מה רבו צרי על שילא תרבות רעה מביתו א"כ קשה קינה מבעי ליה אר"ש למס"ד וכו' והכוונה לפי שכיון שראה שהיה בנו אמר בודאי הוא חייס עלי לפי שרבו צרי ואין בהם עד אחד מרחם עלי באופן שדוד היה עצב מצד ה' שעדיין לא פרע החוב והיה שמח מצד אחר לפי שהיה בנו והתם ברא דחייס על אבא ועל בחינה זו אמר מזמור ואפשר לומר עוד דלר"ש מעשה שרדף אבשלום לדוד ונתקיים בו הנני מקים עליך וכו' זהו פרעון החוב שכבר נפרע חובו בברחו מלפניו ומה שהיה עצב וקינה לפניו הוא על שילא תרבות רעה מביתו שעל זה אמר מה רבו צרי וגם אמר מזמור על היותו אבשלום בנו שאלו היה עבד או ממזר היה הדבר

עץ יוסף

ה"ל למימר אשר שם שמה בארץ (רי"ף) על כן אמרו אל תיקרי שמות מלשון שממה אלא שמות דשמא גרים. וכתב הכותב בזה והיוצא בו אמונה רבה ידיעתו יתעלה בעתיד. ועם כל זה הרשות ביד האדם לבחור בטוב:

לד שנאמר הרף ממני כו'. הא דמייתי מהאי קרא דפרשת עקב שהם דברי משה. ולא מייתי מקרא דפרשת כי תשא שנא' ועתה הניחה לי וגו' ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול שהם דברי הקב"ה בעצמו. משום דהתם לא כתיב ועצום ממנו. מש"ה ניחא ליה לאתויי האי קרא דפרשת עקב דכתיב עצום ורב ממנו. ואף זה נתקיים כדדרש ר' יוסף שבני רחביה רבו למעלה מששים רבוא. אלא דאכתי קשה דה"ל לאתויי קרא דפרשת שלח לך דכתיב אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו (פני יהושע). י"ל דהך קרא דהרף ממני אף שכתוב במשנה תורה. במעשה עגל נאמר. והוא קודם למרגלים (צל"ח):

לה קשה תרבות וכו'. כפירוש רש"י בספר מלכים גבי אדוניהו ואותו ילדה אחרי אבשלום. כלומר גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום.

ענף יוסף

כי יותן זרע קדושים ממקור בלתי טהור. יהיה ביתר שאת ויתר עז. וכתב בספר אור כשלמה שכמו כן שמע לפרש בשם גדול אחד שלא היה לו ייחוס למשפחותיו ולבית אבותיו שפירש מ"ש רז"ל הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה. ירצה שבני עניים שאבותיהם היו עניים בדעת · הנה מהם בעצמם תצא תורה. ולא מצד אבותיהם:

לד שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו ע"ת לא חזר בו. כתב הצל"ח הנלע"ד בזה דעד כאן לא אמרו שהבטחת הקב"ה אפי' על תנאי אינה חוזרת אלא היכא שבמניעת קיום התנאי אין שום עבירה ועון כמו בהבטחת משה. שמה שלא קיים משה רבינו התנאי לא היה בו שום עבירה. אדרבה מצוה רבה עשה שהתפלל על ישראל. אבל היכא שביטול התנאי הוא עבירה. בזה לא אמרו שהבטחה אינה חוזרת. והרי אפילו שהבטחה מוחלטת בלי שום תנאי

[עי' ה"א] **זיין** · וכוס

יד יוסף

א שמו"ר ותנחומא ריש סדר שמות שוח"ט מזמור ג':

חדושי גאונים

זרע רע כמו שיצא מיצחק וכא דמה בין בני לבן חמי שתמא דש"ס אומרת כן דרך מליצה אומרה וכא לייסב שלא תקשה על צדקת ה' מהא דעשו דמשמע דאי לא זכייה יכול יצחק ליטול מעשו בכורתו מפני חטאו ואחר כך כשמכר הבכורה נטל ממנו אפילו חלק פשיטותו ולא נשאר עליו שום בן וזרע ליצחק כלל. ורחובן ניטלה ממנו בעל כרחה ועל כרחך שהיה חטאו גדול כל כך עד שהיו ראוי ל טול הבכורה ממנו ואפילו הכי נתקיים אצלו חלק פשיטותו ונשאר בן ליעקב · ולזה אמר כי צדיק ה' וגומל לצדיק כצדקתו ולרשע כרשעתו כי עשו מחמת שנתן עיניו בשאינו ראוי לו אף שלא נטלו סימנו לכך אף שלא נטלו ממנו כמו שאמרו בסוטה דף ט' ע"ש והיינו שהבכורה לא היה ראוי לו וכבר ביזה אותו בעצמו ומכרה מכל מקום קינא על זה ליעקב ואמר את בכורתי לקח וישטום עליו להרגו ולכך נתן עיניו בדבר שאינו שלו · ולכך אף אותה ברכה שרצה יצחק לברכו בברכה שהיה ראוי לו ומחמת שקינא על הבכורה דבר שאינו ראוי לו אף שלו דהיינו ברכה הראוים לו ניטלה סימנו עד שאמר לו אביו בא אחיך במרמה ויקח ברכתך ולראובן גומל כצדקתו מפני שלא היה סיפר אחוה בשעת קנאת אחיו אף שעיקר קנאת השבטים כתב בעל העקידה שהיו יראים שלא ימסור הברכות רק ליוסף וא"כ היה לו לראובן לקנאות יותר מאחיו מחשש נטילת הבכורה בהיות שמבואר בזוהר שהחטא גורם שינטל הבכורה מבכור במעשה לבכור במחשבה ואפ"ה לא אקני ביה ואדרבה הצילו ולכך אפילו בשחטא נשאר בן ליעקב ולא יצא מגדר באחוה חס ושלום (אמת ליעקב):

כתיב. מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו מזמור לדוד קינה לדוד מבעי ליה. א"ר שמעון (בן יוחאי) [בן אבישלום] למה הדבר דומה לאדם שיצא עליו שטר חוב. קודם שפרעו היה עצב לאחר שפרעו שמח אף כאן דוד כיון שאמר לו הקב"ה (ש"ב יב) הנני מקים עליך רעה מביתך היה עצב אמר שמא עבד או ממזר הוא דלא חייס עלי כיון דחזא דאבשלום הוא שמח משום הכי אמר מזמור (אמר סתם ברא דרחים על אבא):

לז שם ואמר רבי יוחנן משום רשב"י א מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה שנאמר (משלי יב) עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם. תניא נמי הכי ב רבי דוסתאי בר מתון אומר מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז שנא' עוזבי תורה יהללו רשע [וגו'] ואם לחשך אדם לומר והכתיב (תהלים לז) לדוד אל תתחר במרעים [אל תקנא בעושי עולה] אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן אלא אל תתחר במרעים להיות כמרעים ואל תקנא בעושי עולה להיות כעושי עולה ואומר (משלי כג) אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום ג איני והא אמר רבי יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר (תהלים י) יחילו דרכיו בכל עת. ולא עוד אלא שזוכה בדין שנאמר (שם) מרום

רש"י

מי שלבו נוקפו. יירא מעבירות שבידו: אומר כן. מפרש אל תתחר במרעים אל תתקוטט והוא אינו כן אלא אל תתחר במרעים להתאוות במעשיהם לומר אעשה כן גם אני: ואומר אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום. (ואי) אפשר לומר אל תתקוטט עם רשעים כי אם ביראת ה' אלא ע"כ אל יקנא לבך לעשות כמותם: יחילו. יצליחו ותבירו על כן לא יחיל טובו (איוב כ'): מרום משפטיך מנגדו. מסולקים דינך ברחוק הימנו:

מהרש"א

לאדם שיצא עליו ש"ח כו'. לכאורה דסגי עד הכא לפי המשל ומה שאמר שוב כיון שא"ל כו' היה עצב ואמר שמא עבד כו' אינו שייך למשל ומילתא אחריתא הוא והל"ל ד"א כיון שא"ל כו' ויש ליישב דודאי בשט"ח שיש ללוה מעות כדי לשלם אינו עצב גם קודם שפרעו כיון דאפשר לו לשלם אלא דאיירי בשט"ח גדול שהוא עצב כל זמן שלא פרעו כיון שאין לו לשלם כ"כ ואז אחר שהשיגה ידו ופרעו הוא שמח כן בדוד שהיה חושב שא"א לו לסבול הפרעון דשמא עבד כו' כיון דחזא דאבשלום כו' גם שלא מצינו בקרא שהיה חס על אביו בדבר מה מ"מ דוד היה חושב כן ואמר מזמור וק"ל:

מותר להתגרות כו'. ר"ל ואינו אסור משום סכנה שמא ירדפנו הרשע ולמאי דמוקי לה במילי דשמיא להוכיחו לא קאמר דמצוה להתגרות בו היינו משום דאיכא דלבו נוקפו ויירא ממנו בשביל עבירות שבידו כדבסמוך ולמאי דמסיק דלדיק שאינו גמור לא יתגרה בו ניחא טפי דאין לאדם לסמוך על עצמו שהוא לדיק גמור ודו"ק: להיות כמרעים כו'. למאי דמחלק בין רשע שהשעה משחקת לו ובין רשע שאין כו' ה"מ לאוקמא האי קרא בפשיטות דאסור להתגרות ברשע שהשעה משחקת לו כדר"י ויש לומר דניחא ליה לאוקמא בכה"ג דסיפא דקרא אל תקנא בעושי עולה הכי משמע מלשון קנאה ממש להיות כעושי עולה כדמייתי קרא אל יקנא לבך בחטאים וגו': שהשעה משחקת לו כו'. דודאי אינו רק לפי שעה כמפורש בעניינו כי כחציר מהרה ימלו וגו' ועוד מעט ואין רשע וגו' והיינו

הכותב

לא כשתצא הגזרה אל פועל דמיון. וכאשר נעיין בדקדוק אל דברי ר' יוחנן תתבטל הקושיא שלא אמר כל יעוד טוב שיצא מפי הקב"ה אפי' על תנאי לא חזר בו אלא שיצא מפי הקב"ה לטובה ויש הבדל גדול בין ב' לשונות הללו שהפי' אמתי באמרו שיצא מפי הקב"ה לטובה שכל כוונתו ית' בדבור זה לא היתה אלא להבטיח טובה בעצם ולא על התנאי הנאמר במקרה. ויתאמת זה כשנעיין איכות התנאים שלא היה לצוות למשה שיקיים מצותו ובשכר זה יעשהו

עיון יעקב

הנני מקים עליך רעה מביתך: כיון דחזא דאבשלום הוא שמח. כתב מהרש"א גם שלא מצינו בקרא שהיה חס על אביו ע"ש ול"נ דעיקר שמחת דוד היה לפי שראה שעשה אבשלום הדבר בפירסום עד שנתגלה הדבר לאביו שהיה יכול לברוח הבין שעשה כן מדעתו שאינו רולה להמיתו רק שיברח מן המלוכה ומאת ה' היתה זאת שיהא הגלות מכפרת עליו ובזה פרע השט"ח וזה שאמר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו בשעת הבריחה ראה שלכך עשה ע"י בנו שיהא רק בריחה בעלמא וכפרה ולא מיתה ממש דאל"כ היה לו לעשות ע"י אחר שיעשה זה בסוד גדול שימות אותו פתאום שלא יכול לברוח לכך שמח שנעשה ע"י בנו:

מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז. הא דמדקדק לומר בעוה"ז הוא לגמרי מיותר לכאורה דאם היה אומר סתם דמותר להתגרות ברשעים סגי דודאי אעוה"ז קאי ודוחק לומר בעת כזה קאמר אף שאנחנו בגלות ולפי שהיה כתוב ראשי תיבות טעו המדפיסים וכתבו בעולם הזה תדע דקשה לשבש כל הספרים ועוד דראי' שמביא מפסוק דמשלי אין ראיה לפ"ז שהרי בימי שלמה הי' ידנו תקיפה לכן נ"ל דמש"ה קאמר בעוה"ז כדאיתא בסוטה דף מ"א אמר ר' שמעון בן פזי מותר להחניף לרשעים בעוה"ז שנאמר לא יקרא עוד לנבל נדיב ולפילו לא יאמר שוע מכלל דבעוה"ז שרי ש"מ דבעוה"ב לא יתניפו לרשעים רק יתגרו בהם להכי אילטריך כאן לומר דבעוה"ז ג"כ שרי להתגרות בו אם אין השעה משחקת לו עיין שם בתוספות: שנאמר עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם. הא דכתיב ברישא ל"י וסיפא ל"ר יש לומר דהניהם לרבותא קאמר שעוזבי תורה יהללו

הרי"ף

קשה יותר בכפלים ונמלא שבהיות בנו היה שמח ואלו היה עבד או ממזר היה עלב ואלו לא היה עבד או ממזר וגם לא היה בנו לא היה לא עלב ולא שמח ובהיות התרבות רעה מביתו ע"י בנו אז אמר מזמור אע"פ שרבו לרי מ"מ שהיה ע"י בני דחייס עלי ולא ע"י ממזר:

מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז כו'. וקשה דמעיקרא היה ראוי לומר כתיב אל תתחר במרעים וכתיב ושומרי תורה יתגרו בם וליבעי ליה אל תתחר להיות כמרעים ועוד קשה דלירמי נמי קרא דכתיב יחילו דרכיו וכתיב יתגרו בם ועוד קשה מאי ואומר ועוד קשה כי תרחור הוא לשון קנטור כמו מתרחר ריב. ואם הוא רוצה להיות כמרעים מה יש תרחור וקטטה דקנאה איכא קטטה ליכא. ולעניות דעתי נראה דר' דוסתאי דריש יתגרו ברשעים מה שאין כן במשמע הכתוב שהוא אומר עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם באותם המהללים לרשע ועדיין לא הגיעו לכלל רשעים אלא שהם עוזבי תורה. ולכך שומרי תורה יתגרו בעוזבי תורה להיותם מהללים לרשע ודייק האי פירושא מדכתיב יהללו רשע וסיים יתגרו בם והל"ל יתגרו בו כלומר ברשע דהא לא כתיב רשעים כדי לומר בם ומדקאמר יתגרו בם קאי אעוזבי תורה המהללים הרשע והשתא לא קשיא מידי מהא דכתיב אל תתחר במרעים כי עם הרשעים גמורים אל תתקוטט דפקרי טפי אבל בעוזבי תורה שלא הגיעו לכלל רשעים יש להתגרות בם. אבל השתא דדרשינן יתגרו בה עם הרשעים קשיא דהא כתיב אל תתחר במרעים וזה שאמר ואם לחשך אדם הא כתיב אל תתחר וזה יורה פירוש יתגרו בם דלא קאי על הרשעים אלא על עוזבי תורה לז"א מי שלבו נוקפו אומר כן שיתגרו בם חוזר לעוזבי תורה אבל לעולם אימא דיתגרו בם הוא עם הרשעים ומ"ש אל תתחר הוא כמו אל תתחבר לרשע להיות כמוהו אלא להתקוטט עם הרשע כדי להשפילו ולהכניעו וכ"ת דלמא כפשטיה אל תתקוטט בשום אופן ואל תקנא בעושי עולה לקום כנגדם דשבקיה לרווחא דמנפשיה נפיל ואם תתקוטט עמם ינלחוך לזה הביא ואומר אל יקנא לבך בחטאים שאם הכוונה לומר שלא תתקוטט עם הרשעים וחטאים איך הוא אומר כי אם ביראת ה' כל היום דהיינו להתקוטט עם האיש יראת את ה' והא לא סלקא דעתין למימר אלא ודאי ה"ק אל תקנא בשלות הרשע להיות כמוהו כדי להיות בשלום עמו כי אם ביראת ה' כל היום תקנא באיש יראת את ה' כדי להשתדל להיות כמוהו והלכת בדרכיו הטובים ולעולם אימא לך דמותר להתגרות ברשעים: איני והא אמר ר' יצחק אם

ענף יוסף

מתבטלת על ידי עבירה. ויעקב אבינו הבטיחו הקב"ה והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' ולאפ"כ נתיירא שמא גרם החטא וכדלעיל סימן ז'. ולכן לא שייך כלל בפרשת אם בחקותי לומר שהבטחת הקב"ה אינה חוזרת:

לה דכיון דחזא דאבשלום הוא שמח. עי' במהרש"א גם שלא מצינו בקרא שהיה חס על אביו ובספר עיון יעקב כתב דעיקר שמחת דוד היתה לפי שעשה אבשלום הדבר בפרסום עד שנתגלה הדבר לאביו שהיה יכול לברוח הבין שעשה כן מדעתו שאינו רוצה להמיתו רק שיברח מן המלוכה. ומאת ה' היתה זאת שיהא הגלותו מכפרת עליו ובזה פרע השט"ח וזה שאמר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. דבשעת הבריחה ראה שלכך ע"י בנו שיהיה רק בריחה בעלמא וכפרה ולא מיתה ממש. דאל"כ היה לו לעשות ע"י אחד שיעשה זה בסוד גדול שימית אותו פתאום שלא יוכל לברוח לכך שמח שנעשה ע"י בנו:

עץ יוסף

והוא מהמדרש רבה ריש סדר שמות: לאדם שילא עליו שטר חוב כו' כיון דחזא דאבשלום הוא כו'. הקשה בספר מעשה חייא אין המשל דומה לנמשל. דהלוה שמח כשפרע חובו מכל וכל. ושמחת דוד היתה כי הקילו משפטו. וי"ל דדוד ידע שאף אם שישיגו בנו לא יהרגנו כי ברא חייס על אבא נמצא שהעונש שלו רק הטלטול ולא שום עונש אחר. נמצא שהוא ממש דוגמת הלוה שפרע את כל חובו ושמח. כך דוד שמח על זה שפרע כל חובו (סמיכות חכמים): אמר סתם ברא דרחים על אבא. בגמ' ליתא. ובגליון הש"ס אי' ס"א אמר סתם ברא דרחים על אבא:

לז מותר להתגרות ברשעים כו'. ר"ל ואינו אסור משום סכנה שמא ירדפנו הרשע (מהרש"א): מי שלבו נוקפו. יירא מעבירות שבידו (רש"י) משום מי שבידו למחות חובה עליו לקנא קנאת ה' צבאות לעכבם. ואם אינו מוחה נחשב גם הוא כיולא בהם בכל עניני חטא. אולם לא כל הרולה ליטול את השם יטול. דאם זכה להדביק במדת ה' ובדרכיו יאות לו להיות שותף לכביכול במעשה בראשית ולתבוע מכל ממרה ה' ולקנא בו קנאת ה' צבאות אולם מי שאינו נקי מחטא

יד יוסף

א מגילה ד' ו' ע"ב: ב מס' ד"א רבה פ"ב: ג מגילה דף ו' ע"ב. ועיין בגל"ח ברכות כאן:

חדושי גאונים

אמר רבי שמעון בן אבשלום מלה"ד וכו'. צ"ע דאין המשל דומה לנמשל דהתם שמח שפרעו אבל הכא אינו אומר ששמח לפי שפרעו אלא שהמלוה היה בנו. והרב בת"א כתב אף כן לכאורה סגי עד הכא כפי המשל. ונראה לענ"ד ליישב זה שאין הלשון מדוקדק במ"ש משל לאדם שילא עליו ש"ח שהיה עליו הל"ל אלא הפי' משל לאדם שילא עליו שטר וכתב פי' שהיה חייב לאדם אחד לזמן וכתב בשטר שנתחייב הלוה לפרוע לכל מוליא שטר חוב ונתן השטר ביד אחר וזהו ילא עליו שטר חוב פי' על ידי אח' לא קאמר הוליא דהוה משמע המלוה כל זמן שלא פרעו היה עלב אולי אף שבעל חובו הוא רחמן אולי זה המוליא עושה עמו רעה להפרע ממנו בבת אחת כדרך שולא כן דוד היה חייב להקב"ה מלוה מחמת חטא בת שבע שכתב עליו הנני מקים עליך רעה מביתך ודוד כל זמן שלא ידע מי יהיה המוליא שטר חוב עליו היה עלב שלא יהיה עבד או ממזר שאז היה ירא שימיתנו אבל כיון דחזא דאבשלום הוא המוליא השטר שמח אמר ודאי כיון דבני הוא הקם עלי לא ימיתני ויהיה פי' מאמר הנני מקים עליך רעה את אבשלום שיהא רודפך וזהו הרעה שכתוב בשטר ולא מיתה כי לו חפץ ה' להמיתני היה מוסר השטר ביד עבד או ממזר ולכך אמר מזמור שהבין פירוש הנני מקים עליך רעה שאינו מכת מות. וק"ק דגרסי' בריש פסחים ובסנהדרין גבי בא במחתרת כאן בבן על האב דלא חייס ויר' דכך אמר ואמרתיו בקהל ברוב עם הדרת מלך פה ציון תוב"כ וקלסוה ליישב דהיכא קאמר כיון דחזא דוד דהוא אבשלום שמח ובקרא כתיב קומו ונברחה מפני אבשלום ותו ק' דפס' חלק קאמר

דמזל שעה גורם לו ודמייתי כמי יחילו דרכיו בכל עת היינו כמי בכל אותה השעה שמצליח במזלו ומזה דקדק לומר מהאי קרא שאל תתגרה בו דלא משמע מיניה אלא מדכתיב בכל עת דהיינו שיש לאדם ליזהר ממנו מן הדין ומן הגירוי כל עת וזמן שמצליח בדרכיו ע"י מזל שעה כדמסיק: כבלע רשע צדיק וגו'. וגם ע"ז היה תמוה בעיני חבקוק ואפי' למ"ד לעיל שכבר הודיע הקב"ה דרכיו למשה צדיק ורע לו והיינו צדיק שאינו גמור מ"מ למה יבלענו זה הרשע כיון שמיתת זה הצדיק שאינו גמור צדיק ממנו וק"ל: גדולה שמושה כו'. הוא מבואר דיש כמה הלכות שאדם לומד מרבו שאין הלכה למעשה

יפיח בהם. בנפיחתו הוא דוחה אותם כקש (ע"כ): גדולה שימושה. כתב רש"י בפרק ג' שאכלו שמוש ת"ח הוא הגמרא התלוי בסברא שהיו נותנים טעם לדברי משנה והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך והוא דוגמת הגמרא שסדרו האמוראים. ע"כ לשון רש"י בפרק הנזכר: לא יכילנא. תש כחי:

משפטיך מנגדו. ולא עוד אלא שרואה בצריו שנא' (תהלים י) כל צורריו יפיח בהם. לא קשיא הא במילי דידיה הא במילי דשמיא. ואי בעית אימא הא והא במילי דשמיא ולא קשיא הא ברשע שהשעה משחקת לו הא ברשע שאין השעה משחקת לו. ואי בעית אימא הא והא ברשע שהשעה משחקת לו ולא קשיא הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור דאמר רב הונא מאי דכתיב (חבקוק א) א למה תביט בוגדים תחריש כבלע רשע צדיק ממנו. וכי רשע בולע צדיק והכתיב (תהלים לז) ה' לא יעזבנו בידו וכתיב (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און אלא צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע ב ואי בעית אימא שעה משחקת לו שאני:

לז שם ואמר רבי יוחנן משום רשב"י גדולה שימושה של תורה יותר מלמודה שנא' (מ"ב ג) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו למד לא נאמר אלא יצק מלמד שגדולה שימושה יותר מלמודה:

לח שם אמר ליה רבי יצחק לר"נ מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי אמר ליה לא יכילנא אמר לי' לכנפי למר עשרה וליצלי. אמר ליה טריחא לי מלתא. ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא (דלודע ליה למר)

כדאמרי' בכמה דוכתי ומ"ה קאמ' דגדולה שמושה שרואה ברבו הלכה למעשה: מ"ט לא אתי מר לבי כנישתא כו'. ולפי לשון הטור סי' צ' וז"ל אבל מי שיש לו מדרש קבוע תוך ביתו שלומד בו מצוה להתפלל בו אפי' אין לו עשרה דר' אמי ורב אסי אף על גב דהוה ליהו תליסר בי כנישתא כו' ע"ש צריך לומר הכא דרבי יצחק ידע ברב נחמן דלא הוה ליה מדרש קבוע בביתו ודו"ק:

הכותב

לגוי גדול רק כמפיל תחנתו לפני משה הניחה לי ואל תתפלל בעד העם הזה. ובדרך הסרת מעיקים השלים תחנתו באמרו ואעשה אותך לגוי גדול. כלומר אל תירא ממה שאמרתי ואכלם שאולי לא ישאר מהם שארית שהרי אקיים עמך שיצאו ממך גוי גדול ולא היתה כוונתו ית' ביעוד זה למשה שיהיה זה תמורת זה. ואע"פ שנכתב בדרך תנאי אינם ב' דברים נקשרים זה עם זה כאומר אם תעשה לי את זה גם אני אעשה לך כך וכך בשכר שתקיים מצותי. וכבר אז"ל שכוונתו יתברך להעיר את לב משה ולפתוח לו פתח שיתפלל לפניו כי לא יחפוץ בהשחתת עולם ואם כן מדוע תתבטל ההבטחה שיצאת מפי הקב"ה לעשות טובה ולא לקיום מצוה אע"פ שנאמרה בלשון תנאי אינו תנאי בעצם על כן לא חזר בו. וכן בכל דבור שיצא מפי הקב"ה להבטיח טובה ולא לצוות מצוה אינו חוזר בו לעולם אע"פ שיזכיר עמו דבר אחר בלשון דומה לתנאי הרי כפי איכותם ועצמותם אינם נקשרים זה עם זה ע"כ:

גדולה שמושה וכו'. כתב רש"י בפ"ג' שאכלו שמוש ת"ח הוא הגמרא התלוי בסברא שהיו נותנים טעם לדברי משנה והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך והוא דוגמת הגמרא שסדרו האמוראים ע"כ לשון רש"י בפרק הנזכר. ובירושלמי דנזיר דומה לענין זה. המוצא מת מצוה הרי זה מטפל בו במקומו אימתי בזמן שמצאו חוץ לתחום אבל אם מצאו בתוך התחום הרי זה מביאו למקום בית הקברות וקוברו. אמר רבי עקיבא כך היתה תחילת תשמישי לפני חכמים פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו בר' מילין עד שהבאתיו לבית הקברות וקברתיו וכשבאתי לפני רבי אליעזר ורבי יהושע

הרי"ף

ראית רשע וכו'. נראה דעכשיו דדריש האי קרא הכי במותר להתגרות ברשעים קשיא ליה קרא דיחילו דרכיו דהוה ס"ד לומר אל תקנא בחטאים להתקוטט עמהם כי יחילו דרכיו בכל עת ומ"ש כי אם בירא' ה' כל היום הוא לומר דהא דלא יקנא לבך להתקוטט עם החוטא הוא דוקא במילי דידיה דחוטא רשע כי הוא יצליח אבל במילי דשמיא ויראת ה' אז תתקוטט עמו כל היום אבל השתא דדרשית אל יקנא לבך להיות כמוהו אלא ביראת ה' ויש היתר להתגרות עם הרשע קשיא הא דיחילו דרכיו בכל עת ומשני וכו' ומיהו לא דרשינן קרא דביראת ה' בהכי לפי דמשמע מיניה שהוא חיוב להתגרות במקום יראת שמים והא ליתא אלא מותר להתגרות ולא חיוב להתגרות וקרא דביראת ה' הוא לומר שיקנא להיות כל"ה יראת את ה': ואי בעית אימא שעה משחקת לו שאני. וקשה טובא דהא לעיל נמי אוקי קרא דיחילו דרכיו ברשע שהשעה משחקת לו ואם כן מה הוה לומר ואי בעית אימא ובספר תכמת שלמה יש הגה"ה ואי בעית אימא פי' ואפי' לצדיק גמור הוא בולע לפעמים היכא שהשעה משחקת לו. ולעניות דעתי יש לומר דהכא שינויי איכא כמאי דמוקי הא והא במילי דשמיא אבל במילי דידיה לא הותר להתגרות בין שהשעה או כשאין השעה משחקת ועכשיו תירץ דאפי' במילי דידיה לא הותר להתגרות הוא רשע שאין השעה משחקת לו דאפי' במילי דידיה יתגרה בו. ועדיין קשיא לי בהאי סוגיא דכפי הני תירוצי או במילי דידיה או בצדיק שאינו גמור או ברשע שהשעה משחקת לו או אם איך צדיק גמור או במילי דידיה כפי אחד מהשמויים דשני בגמ' ולמה אמר מי שלבו נוקפו אומר כן כיון דלפי המסקנא הכי הוי וכי תימא דלפי המסקנא אנו עוקרים מה שכתוב למעלה מי שלבו נוקפו אומר כן א"כ היה לו לומר אלא לא קשיא הא במילי דידיה הא במילי דשמיא וצריך עיון:

עיון יעקב

יבלענו אפי' לרשע אחד שאין להתירא ממנו כל כך אפ"ה יבלענוהו ושומרי תורה יתגרו בם אפילו ברשעים רבים אין מתגיפין להם כי הם בטוחים בה' שלא יעזבנו בידם: ואב"א שעה משחקת לו שאני. עיין במהרש"א ושאר מפרשים בזה: אויבין נופלים תחתיו. עיין לעיל דף ו' בחידושינו:

גדולה שמושה יותר מלמודה. כי המשמש ת"ח מתמת דדחיל מרבנן כעבד שמתירא מאדוניו ומשמשו וכבר אמרינן בקידושין מעשה עדיף מתלמוד המביאו לידי מעשה לזה הוא מעשה המביאו לידי תלמוד כדאמרינן דדחיל מרבנן הוי הוא גופיה צורבא מרבנן לכן הוא גדול ומה"ט אמרינן בעירובין דף כ"ד תלמיד א' היה לו לראב"י שנתחייב שריפה למקום אמרו הניחו לו שאדם גדול שימש ע"כ ונראה הכוונה שאותו תלמיד פירש עצמו מן התורה וכדאיתא בב"ב דף ע"ע כל הפורש מד"ת אש אוכלתו אפ"ה ניצול זה לפי ששימש אדם גדול וגדולה שימושה ועיין בחדושינו בכתובות דף נ"ו על הא דאמרי' כל המונע תלמידו מלשמשו

גדולה שימושה וכו'. וקשה דלמא שקולים הם ותדא מינייהו נקט ללמדנו ששקול השמוש כלמוד. ונראה דכיון דאלישע למד לפני אליהו היה לו לומר אשר למד ואשר יצק והיינו לומדים ששקולים הם השמוש כלימוד מדאצטריך להזכיר השמוש אלא שלימוד ומדכתיב אשר יצק ולא כתיב נמי אשר למד הוא להיות השמוש גדול מהלימוד שאלו נאמרו שניהם למד ויצק היה במשמע ששקולים הם לכך כתב יצק ולא הזכיר גם הלמוד ללמדנו שאינם שקולים בשוה רק גדולה שמושה יותר מלמודה ונקט הגדולה דקים ליה בדרבה מיניה:

עין יוסף

ואינו מתדמה במדות השם אינו מצליח. כי נתעורר קטרוג עליו מי הוא שיקנא קנאת ה' צבאות. ובזה פירשו שנתעורר קטרוג על פינחס ואמרו בקשו מה"ש לדוחפו וא"ל הקב"ה הניחו קנאי בן קנאי כו' ועיין עקידה. וזו רמזו במאמרם ואם להסך אדם לומר אל תתחר במרעים וגו' אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן וכפי' רש"י הירא מעבירות שבידו מפרש הפסוק כפשוטו. וכן האמת מי שלבו נוקפו לא יתגרה בהם כי לא יצליח ויפול ח"ו ביד הרשע ויתחלל שם שמים ח"ו. אלא אל תתחר במרעים פירושו אל תתאוה במעשיהם לומר אעשה כן גם אני: ואי בעית אימא הא והא במילי דשמיא ולא קשיא הא ברשע שהשעה משחקת כו'. ר"ל לפי תירוץ זה אין חילוק בין צדיק גמור. לצדיק שאינו גמור רק בין משחקת לאין משחקת. ובמשחקת בין צדיק גמור ובין שאינו גמור אסור להתגרות (מע"ס): ואי בעית אימא הא והא ברשע שהשעה משחקת כו'. פי' לפי תירוץ זה אין חילוק בין משחקת לשאינו משחקת רק בין צדיק גמור לשאינו גמור. לצדיק גמור מותר להתגרות אפילו ברשע שמשחקת לו השעה. ולצדיק שאינו גמור אסור להתגרות אפילו ברשע שאין השעה משחקת לו. דצדיק ממנו בולע (מע"ס): ואי בעית אימא שעה משחקת שאני. תירוץ זה קאי על מה דסליק מיניה לצדיק שאינו גמור. וס"ל לצדיק גמור אפי ברשע דשעה משחקת לו מותר להתגרות כאבע"א תניינא. רק שמחלק בין משחקת לאין משחקת בצדיק שאינו גמור. ואידי ואידי בצדיק שאינו גמור (מעין הברכות): לח ליכנפי. יקבצו ויאספו:

חדושי גאונים

בקש דוד לעבוד ע"א אמר מלך שכמותי יהרגנו בנו ויראו עם מ"ש פ' חלק בפסוק ויהי דוד בא עד הראש אמר מלך שכמותי יהרגנו בנו אמר תעשי כאלהי מ"ע נסב' יפת תאר למה נסמכה פ' יפת תאר לבן סורר שהנושא יפת תאר הלד לו בן סורר ז"ש דוד ראה שהי' לו שע"ת שכתו' הנני מקים עליך רעה מביתך ולא ידע אם הקם עבד או ממזר וכל דומה דלא ידע שמיכות יפת תאר לבן סורר שכתוב הוא עון בת שבע שהוא חמור. ואם כן כתיירא שפי' הקמת רעה הוא מיתה כיון שראה בנו שמת ואמר לא בשביל שהבן מרחם על אביו דבסנהדרין גבי בא במחתרת קאמ' דברא לא חייס אלא דאמר אם כתוב היה עון דבת שבע דתמיר והייתי חייב מיתה והיה הקם עבד מביתי הימתני אבל כיון שהקם מביתי הוא בני ודאי שכתוב הוא על עון יפת תאר שעונשו להיות לו בן סורר ואף ברא בעלמא לא חייס על אבא אבשלום דקם עלי ודאי שלא ימיתני דאם ח"ו ימיתני והי קוב"ה עביד דינא בלא דינא בהגושא יפת תאר עונשו בן סורר ומורה איננו שומע לקול אביו אבל תרתי לא עביד שיהיה בן סורר והורג את אביו אלא שונאו ורודפו והרי אני בורח ממנו. וא"כ הרי פרעתי החוב שהרפה שכתוב הוא שהרדיפה שאברח ממנו א"כ הרי פרעתי השטר חוב וזהו מזמור בברחו שקיום השטר הוא הבריחה והבי' ראיה דוד מאגרית החוב שהיה כתוב בספר ג"כ והבכ את הנך לעיניך וראה דוד שפרע כתוב הוא שהכב אבשלום עם נשיו אבל לא היו לו פנים נגד אביו לשוכבם. אלא כתיב שהטה על הגג. ואע"פ שכתוב לעיניך הוא ריחם ומ"מ נתקיים לעיניך כמו שכתב רד"ק ז"ל לעיניך שאפי' תדע לא יהיה בידך למנוע וא"כ מצד זה בטח שלא יהרגני דשכיבת הנשים יוכיח שנתכיים מפני. ועוד דלא תהיה קוב"ה דעביד דינא בלא דינא שהרי עונש יפת תאר הוא שיהיה לו בן סורר אינו שומע בקול אביו. אבל לא שיהרוג לאביו ולזה אמר הרי פרעתי שאין פירוש השטר חוב אלא הרדיפה בעלמא לכנעתי ומה שאמרו בסנהדרין שאמר מלך שכמותי יהרגנו בנו לא שהוא מתירא מהריגה שמובטח לו שלא יהרגנו בנו כדאמרן דקוב"ה לא עביד דינא בלא דינא אלא יאמרו העם שיהרגנו בנו ויהיה חלול ה' לפי סברת העם אי נמי י"ל דמעיקרא דוד היה דואג והשתא גיד לו תושי האלהי ענין יפת תאר שמת שלא ימיתנו ואמר מזמור (והכי שיכם): לא קשיא הא במילי דידיה וכו' ואבע"א הא והא וכו' ול"ק הא ברשע שהשעה משחקת לו וכו' הא בצדיק גמור וכו' ואבע"א

א כ"מ דף ע"א ע"א. מגילה דף ו' ע"ב: ב עיין ילקוט תהלים יו"ד רמז תרמ"ט:

[ליתי ולידעי למר] בעידנא דמצלי צבורא. א"ל מאי כולי האי. אמר ליה דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי [דף ח] א מ"ד (תהלים סט) ואני תפלתי לך ה' עת רצון ב אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללים. ר' יוסי בר' חנינא אמר מהכא (ישעיה מט) כה אמר ה' בעת רצון עניתיך. רבי אחא בר חנינא אמר מהכא (איוב לו) הן אל כביר ולא ימאס. וכתיב (תהלים נה) פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. תניא נמי הכי רבי נתן אומר מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר ולא ימאס וכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו'. אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין העובדי כוכבים:

רש"י

עת רצון. אלמא יש שעה שהיא של רצון: כביר לא ימאס. תפלת הרבים לא ימאס: מקרב לי. ממלחמות הבאות עלי: כי ברבים היו עמדי. שהתפללו עמי: פדה בשלום. זה שעסק בדברי השלום דהיינו תורה דכתיב וכל נתיבותיה שלום (משלי ג'). וכן גמילות חסדים נמי שלום הוא שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו הוא מכיר שהיא אוהבו ובא לידי אחוה ושלום:

מהרש"א

מ"ד ואני תפלתי כו'. נראה הא דתפלת צבור יותר מקובלת ומרוצה אין צריך ראיה דמן התורה איכא למגמר כן כדאמרינן סוף פרק החולץ משה אמר בכל קראנו אליו ואת אמרת דרשו ה' בהמצאו ומסיק הא בצבור הא ביחיד ויחיד אימת בי' ימים שבין ר"ה ליוה"כ אלא דבעי לאתויי הכא דגם תפלת יחיד בביתו היא מרוצה ומקובלת יותר בזמן שהצבור מתפללין ומייתי שפיר מדכתיב ואני תפלתי ביחידי לך ה' בעת רצון של צבור וכן בעת רצון של צבור עניתיך ביחידות וכן יש לפרש כי ברבים היו עמדי דהיינו בעת שרבים מתפללין עמדי שאני מתפלל אז ביחידות אבל ממ"ש תניא נמי הכי כו' שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר לא ימאס וגו' אינו משמע אלא שתפלת רבים מרוצה ולא נשמע מיניה שתהא גם תפלת יחיד מרוצה בעת שרבים מתפללים ואחרי העיון קרא דמייתי בנוסחת גמרות שלפנינו וכ"ה בפירש"י הן אל כביר לא ימאס תם אינו פסוק בשום מקום אבל איכא תרי פסוקים בס' איוב חד בסי' ח' כתיב הן אל לא ימאס תם ואידך סי' ל"ו כתיב הן אל כביר ולא ימאס כביר וגו' והשתא אהנך תרי קראי קסמיך דהן אל לא ימאס תם דהיינו תפלת תם יחידי בשעה דהן אל כביר ולא ימאס כביר ויתפרש לשון כביר הראשון מל' חזק ואמיץ והשני מלשון רבים ור"ל הן אל הוא האמיץ ולא ימאס תפלת הרבים וק"ל: כל העוסק בתורה ובג"ח ומתפלל כו'. הן הן ג' עמודי עולם שהניחו על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח והיינו בזמן שב"ה קיים ועכשיו שאין ב"ה קיים התפלה של צבור היא במקום עבודת צבור שהן התמידין הנקרבין בכל יום. ואמר אמר הקב"ה פדאני לי ולבני כו' כי השכינה היא בגלות כמ"ש עמו אנכי בצרה וגם שכל לשון המזמור דוד אמרו זה הפסוק על שם שהשכינה אמרה פדה בשלום נפשי עם מקרב לי מלשון קרובים דהיינו בני ודו"ק:

הכותב

אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך כאלו היית שופך דמים אמרתי אם בשעה שנתכוונתי לזכות נתחייבתי בשעה שלא נתכוונתי לזכות עאכ"ו מאותה שעה לא זזתי מלשמש ת"ח הוא היה אומר דלא ישמש חכימיא קטלא חייב ע"כ:

אמר הקב"ה כו' כאלו פדאני וכו'. [הרשב"א ז"ל כתב בפירוש אגדה זו כי בהיות כת עובדי ה' כו' עד התורה וגמ"ח הם הפה והמעשה (שדרשו) והתפלה היא המחשבה כו' אלא מה ת"ל ולעבדו זו תפלה (וכן) [כי] בהתפלל המתפלל צריך לכוין כו']:

הרשב"א

כתב הרשב"א ז"ל בפירוש אגדה זו [אמר הקב"ה וכו' כאלו פדאני וכו']. כי בהיות כת עובדי השם ית' בשפל גורם רבוי הכפירה אל העמים שרואים כאלו אין יכולת בהצלתם כמו שאמר משה ואמרו הגוים מבלתי יכולת ה' וגו' כמו שאמר הכתוב אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו וכתיב בכל צרתם לו צר ואמרו במגילה גלו לבבל שכינה עמהם וגו' וכשהם נושעים כביכול הוא ית' נושע עמהם כמו שדרשו ז"ל הושיעה ימינך ועננו כאומר בשעה שתענני הושעת ימינך ואמרו במדרש כי יד על כס יה כביכול כל זמן שעמלק קיים אין הכסא שלם אמנם כשישראל מהלכים על קו היושר ומתעסקים במה שנצטוו גורמים לקיומם ואם עושים ההפך גורמים סלוק השכינה ולגלות מארצם. ואמרו כאן תורה וגמילות חסדים ותפלה הם מחשבה דבור ומעשה דכתיב כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. התורה וגמילות חסדים הם הפה והמעשה שדרשו והתפלה היא המחשבה כמו שקראוהו עבודה שבלב כמו שדרשו בספרי ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה אתה אומר זו תפלה או אינו אלא עבודה ת"ל בכל לבבכם וכי יש עבודה בלב אלא מה ת"ל ולעבדו זו תפלה וכן בהתפלל המתפלל צריך לכוין דעותיו ולגמור בלבו שמאתו ית' ההצלחה והרחמים ולא ימניענו דבר והוא לבדו המספיק כל הצרכים שהוא ארון השליט בכל והכל עבדיו. ע"כ כוונת הרשב"א בפי' אגדות:

עיון יעקב

מלשמשו ע"ש: כל העוסק בתורה ובג"ח ומתפלל עם הצבור מעלה עליו הכתוב כאלו פדאני לי ולבני מבין העובדי כוכבים. אפשר לומר ע"ד דאי' לקמן דף ל"ב שבזמן הגלות אין התפלה נשמעת כדכתיב גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי אבל מי שעוסק בתורה ובג"ח ומתפלל עם הצבור זכות ג' עמודים אלו תורה וג"ח ועבודה זו תפלה גורמים שנשמע תפלתם כאלו נגאלו מגלותם ומה"ע מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה וגדולה ג"ח יותר מן הצדקה וצדק לפניו יהלך ועוד ע"י תורה וגמ"ח נתכפרו עונותיו כדכתיב בחסד ואמת יכופר עון לכך תפלתו נשמעת כמו קודם הגלות וזה כאלו פדאני:

הרי"ף

בשעה שהצבור מתפללין וכו'. קשה דקרא לא קאמר אלא שאין הקב"ה מואס תפלתן של רבים אבל לא קאמר שמואס תפלת היחיד ומנא לן שצריך להתפלל בשעה שהצבור מתפללין. ונראה דלהכי אייתי קרא אחרינא דכתיב פדה בשלום נפשי דהיה לו לומר כי אני הייתי ברבים ולמה אמר כי ברבים היו עמדי אלא לרמוז שאע"פ שהרבים אינם יושבים עמדי שהם מתפללים במקום אחר מ"מ אותה הרבים המתפללים שם זכותם עמדי שכשם שהבטיחני שאין הקב"ה מואס תפלת הרבים כן אני מובטח שלא ימאס תפלתי אע"פ שהוא של יחיד כיון שאני מתפלל בשעה שהם מתפללים. עוד יש לדקדק בדברי רבי יצחק דאמר לרב נחמן לימא לשלוחא דצבורא וכו' ודלמא דוקא לצבור בתפלת צבור הוא עת רצון אבל מנ"ל דגם ליחיד בתפלת צבור הוא עת רצון וכ"ת דדוד הוא אמר ואני תפלתי לך ה' עת רצון הרי שהיה יחיד ואמר עת רצון לתפלתו בשביל שהיה שעה שהצבור מתפללין דלמא ס"ק דוד שלעולם היתה תפלתו עם הצבור שהוא עת רצון ועוד דלמא אמר עת רצון על שעת המנחה שלא נענה אליהו אלא בתפלת המנחה כדאמרינן לקמן שהיא עת רצון נקראת או על עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ. ונראה שהוקשה בכתוב שאם תפלתו היתה בשעת רצון עם הצבור או בעשרת ימי תשובה שכתוב בהם בכל קראנו אליו אם כן איך הוא אומר ברוב חסדך ענני והרי תפלת הצבור אינה חוזרת ריקם הן אל כביר לא ימאס ובי' ימי תשובה כתיב קראוהו בהיותו קרוב אפילו ליחיד אלא ודאי מיירי בתפלת יחיד בשאר ימות השנה אלא הוא מתכוין להתפלל בשעה שהצבור מתפללים שיא עת רצון ומקבלים את תפלתו כאלו היתה עם הצבור ולדבר הזה היה אומר ברוב חסדך ענני: **אמר** הקב"ה כל העוסק בתורה ובג"ח וכו'. י"ל בזה כיון שהזכיר כאן ג' דברים עוסק בתורה ובג"ח ומתפלל עם הצבור כילד תולה הדבר בתפלה שאין הקב"ה מואס תפלת הרבים דמשמע בתפלת הצבור סגי ועוד כבאר היכי משמע מהכא שאמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו פדאני וכלא פדה בשלום נפשי הם דברי דוד. ונראה שדוד אמר ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי ופדה הקב"ה בשלום שהיא התורה שנקראת שלום וכן ג"ח הוא שלום כמו שפירש רש"י ז"ל ומצינו שהגאולה היא מתוך התורה דכתיב זכרו תורת משה עבדי וסמיך ליה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וכן כתיב בצדקה וג"ח שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא ואע"פ שיש ביד האדם תורה וג"ח שנקראים שלום עכ"ז פדה בשלום נפשי מיד עשו שהוא קרוב לי דכתיב הלא אח עשו ליעקב ועיקר הגאולה תלה מפני כי ברבים היו עמדי בתפלה וכיון שלא אמר פדה בשלום וברבים היו עמדי ותלה הדבר ברבים היו עמדי בתפלה משמע שאין הקב"ה מואס בתפלת הרבים ולענין הגאולה צריך להצטרף ג"כ תורה וג"ח כיון שהשכינה בגלות עם ישראל נמצא העוסק בתורה וג"ח ומתפלל עם הצבור פודה עצמו והשכינה נפדית עם ישראל שנאמר ישראל נושע בה' ועד"ז כאלו אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליכם כאלו פדאני:

ענף יוסף

לן מהכא הן אל כביר לא ימאס. ר"ל ואם כן כביר לא ימאס היינו תפלת הצבור עצמה. קשה מאי ראיה שאינו מואס הרי אפילו שומע תפלתם וכדלעיל לשמוע אל הרנה ואל התפלה וכל מקום שהצבור מתפללים הוא מקום רנה. אלא ודאי דקרא איירי ביחיד המתפלל בביתו בשעה שהצבור מתפללים וזהו מה שאמר אח"כ תני"ה רבי נתן אומר מנין שאין הקב"ה מואס בתפלת רבים כוונתו בעת תפלת רבים (צל"ח):

עץ יוסף

כביר לא ימאס. תפלת הרבים לא ימאס. ואפילו היו בצבור חוטאים. משום שאז הוא עת רצון. ולכן אפי' יחיד בביתו כשהוא מתפלל בשעה שהצבור מתפללים נתקבל ג"כ תפלתו: אמר הקב"ה כו'. שהגם שכל לשון המזמור דוד אמרו. זה הפסוק ע"ש השכינה אמרו פדה בשלום נפשי. זה שעסק בדברי שלום (דהיינו תורה דכתיב וכל נתיבותיה שלום. וכן ג"ח נמי שלום הוא שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו הוא מכיר שהוא אוהבו ובא לידי אחוה ושלום פדה נפשי מקרב לי מן המלחמה הבאה עלי (ע"ד נוסדו יחד על ה' ועל משיחו). כי ברבים היו עמדי. פי' שגם

יד יוסף

א יומא דף מ"ט ע"א. תענית דף כ"ד ע"ב: ב יבמות ע"ב ע"ב סנהדרין ס"ד ע"א:

חדושי גאונים

שעה משחקת לו שאני. רבים ראו וכן תמהו דהך שיטה כתרא הייט שיטה תנינא ממש וראיתי יש שרצו לומר דהך ואבע"א כתרא אהך רומיא דרמי רב הונא קרא דכבלע רשע וגו' קאי וכן ראיתי בספרו של הגאון מוהרר"ן כ"ץ ואין דעתי נוחה מזה דהיכן מזכר בהני קראי דר"ש רמז משעה משחקת לו וא"כ אי הוה קאי לתרץ קושית רב הונא הוה ליה למימר ואבע"א כאן בשעה משחקת וכאן באין שעה משחקת. וגם את זה ראיתי דבר תימה ולא הרגישו בו המפרשים דבמגילה דף ו' איתא ג"כ הך סוגיא ושם הך שיטה תנינא לא והא במילי דשמיא וכו' ליתי' התם והדבר צריך טעם ואמנם שם במגילה מתחיל הסוגיא מדברי ר' יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו וע"ז מתחיל אח"כ להקשות מדברי ר"י משום רשב"י ומר' דוסתאי בר מתון וגם שם מביא ר"י ראיה שאין להתגרות ברשע מפסוק אל תתחר במרעים וגם מפסוק יחילו דרכיו וכאן לא הוזכר רק פסוק יחילו. ואומר אני שאין הכוונה בסוגיות הללו להקשות מרשב"י ור"ד על ר' יצחק דאולי פליגי ומר סבר שמותר להתגרות ומ"ס שאסור להתגרו' ואף שר' יצחק הוא אמורא ורשב"י הוא תנא וכן ר"ד ב"מ ברייתא הוא אין קפידא בזה כי הנלע"ד דדוקא בדינים ומשפטים אין אמורא יכול לחלוק על תנא אבל דבר שהוא רק למסבר קראי או בהנהגת האדם כדעות וכמדות אין להקשות על אמורא מדברי תנא אבל כל הקושיות של הגמרא בסוגיות הללו הוא למירמי קראי אהדדי ולכן לא הביא כאן בדברי ר"י קרא דאל תתחר דבשלמא במסכתא מגילה עיקר המאמר שם הוא דברי ר' יצחק מביא דבריו בשלימות אבל כאן הוא עיקר הסוגיא דברי רשב"י ור"ד והביא ע"ז דברי ר' יצחק למירמי קראי ולכן הביא רק קרא דיחילו דרכיו וכו' דהך קרא אי אפשר לפרשו רק על הצלחת הרשע

הנוגעים בנחלה כו'. יש לפרש על פי מה שאמרו בפ' בני העיר עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בא"י כו' וקאמר עד"ז שכני הרעים הנוגעים בנחלה וגו' דהיינו שנוגע דבר זה בנחלה אשר הנחלתי לבני ישראל שהיא א"י דאותן בהכ"נ שבבבל גם הם יהיו מכלל א"י שיקבעו שם לעתיד ומייתי עלה איכא סבי בבבל תמה למען וגו' על האדמה גו' ומסיק דאהנו להו דקדימו וחשיכו כו' דהיינו טעמא דבי כנשתא דבבל ה"ל כאלו הם על האדמה שהרי יקבעו לעתיד שם בא"י ומייתי עלה מאי קרא כו' על דלתותי יום יום בלשון כפול דמקדימו היום בשחרית ולשמור מזוזות פתחי היינו דמחשכי בבי כנישתא כאלו הוא שומר הפתח של ב"ה בלילה וכתיב בתריה כי מוצאי כיוצי דמדבר בעדו דמוצאי קאי אהקב"ה דהיינו בב"ה שהקב"ה מצוי בה שנאמר אלהים נצב בעדת וגו' כדאמרינן לעיל מצא חיים גם בבבל כאלו הוא בא"י וק"ל :

לט שם **אמר רבי לוי כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע שנאמר** (ירמיה יב) **כה אמר ה' על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה [אשר הנחלתי את עמי את ישראל]. ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו שנאמר** (שם) **הנני נותשם מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם. אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר** (דברים יא) **למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב אבל בחוצה לארץ לא כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנשתא אמר היינו דאהני להו כדאמר רבי יהושע בן לוי לבניו קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנשתא כי היכי דתוריכו חיי. אמר רבי אחא ברבי חנינא מאי קרא** (משלי ח) **אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי וכתיב בתריה כי מוצאי מצא חיים. א אמר רב חסדא לעולם יכנס אדם ב' פתחים בבהכ"נ. ב' פתחים ס"ד אלא אימא שיעור ב' פתחים ואח"כ יתפלל:**

רש"י: הנני נותשם מעל אדמתם. סיפיה דקרא הוא : מקדמי. שחרית : מחשכי. ערבית. כלומר מאריכין בביהכ"נ : שיעור. של שני פתחים רוחב יכנס לפנים שלא ישב סמוך לפתח דנראה עליו כמשאוי

פירוש הרא"ש

שיעור ב' פתחים. פי' בקונטרס שיעור ב' פתחים ממש צריך להכנס לבהכ"נ שיעור רוחב ב' פתחים שהם ח' אמות אבל זה אינו דמאחר שהוא יושב בבה"כ מה לי סמוך לפתח מה לי אינו סמוך וכן אם היה בהכ"נ צר והיה שם רוב עם בע"כ צריך לישב קרוב וסמוך לפתח אלא הכי פירושו שלא ימהר להתפלל מיד כשבא בב"ה אלא ישב מעט כדי שתתיישב דעתו עליו שגם זה אין דבר הגון להתחיל מיד שנראה עליו כמשאוי ע"כ. וכן כתב הרשב"א שהוא כדי שישהה ויכוין דעתו כמו שאמרו חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין עוד אמר שרמז בזה סוד גדול :

הרי"ף

שכן רע וכו'. וקשה טובא דהאי קרא לא איירי בבית הכנסת אלא על שכנים הרע"ס שהיו לירושלים אדם ועמון ומואב שנגעו בנחלת ה' ומקדשו החריבו ואפשר דיליף הכי כשם שאלו שהיו קרובים לירושלים ולא באו אליה לעזרה נקראו שכנים רע"ס ה"ה נמי לקרובים לב"ה שהוא מקום התפלה ולא באו לעזרו בתפלתם שנקראו על זה שכנים רע"ס ולא עוד די"ש לו עוד גלות ונראה ד"ליף ליה מדכתיב ואת בית יהודה אתוש מתוכם שכפי פשוטו יקשה דבית יהודה מה היה להם בזה שאומר ואת בית יהודה אתוש מתוכם אבל עם דרשה זו שיש בכלל כל שכני הרעים גם אלו הסמוכים לבית התפלה שלא עזרו לאהרים בתפלתם והם בית יהודה גם הם עתידים להיות גולים ומצא רמוז בכתוב זה במלות ואת בית יהודה אתוש מתוכם שהוא על בני יהודה שאינם באים לבית הכנסת שבעירם שיהיו גולים ויש בכלל זה שנקראו גם כן שכני הרעים : **איכא** סבי בבבל וכו'. וקשה טובא דהיכי מתרץ לה מאי דכתיב על האדמה אבל בחוצה לארץ לא ובימי הרפי שמעתי בזה עם מאמר חכמינו ז"ל שעתידים כל בתי כנסיות ובתי מדרשות להיות נקבעים בארץ ישראל ולהכי ניחא דכיון דמקדמי בבי כנשתא הוו להו יושבים על האדמה בא"י ואין דברים אלו מתוורים אלא דא"כ למה הוצרכו לקדומי ותשוכי דמספיק להם היותם מתפללים בב"ה דהוה ליה כיושבים בא"י ועוד קשה דהרי גם בתי מדרשות עתידים להיות בארץ ישראל וכיון שבני בבל עוסקים בתורה הא אהני להו למתשב להו יושבים על האדמה. ונראה לדקדק עוד מהיכא יליף ר' יוחנן דעל האדמה דכתיב הוא לדיוקא אבל בח"ל לא ודילמא ה"ק למען ירבו ימיכם וגם תזכו להיות על האדמה דלדברי רבי יוחנן דייקינן קרא דכבד את אביך וגו' למען יאריכון ימיך על האדמה דדוקא המכבד אביו על האדמה יאריכון ימיו ובח"ל לא הן אמת שיש לדחות לזה דהוא קרא אמר למען יאריכון ימיך שהוא לעולם שכולו ארוך וכאן כתיב למען ירבו ימיכם שהוא בעוה"ז. גם נדקדק היכי אפשר דלא ידע ר"י דיש זקן וזקנה בכל המקומות עד שתמה כששמע דאיכא סבי בבבל ועוד נבאר מה דעתיה דהוא גברא שבא לומר לר"י איכא סבי בבבל שהוא דבר תפל מבלי מלח להדרש ללא שאלו ממנו ·

עין יעקב

כל מי שיש לו בהכ"נ בעירו. לפי שבימיהם רוב בהכ"נ היו בשדה חוץ לעיר כמ"ש תוס' לעיל דף ו' ואז לא מקרי שכן רע אע"ג דלתפלה מחויב לילך עד ד' מילין כדאיתא בפסחים לפי פרש"י שם והכי קי"ל כדאיתא בא"ח סימן צ' מ"מ לא מיקרי שכן רע אא"כ יש בהכ"נ בעירו ממש : **ולא** עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו. יש לומר דהוא מדה כנגד מדה לפי שהשכינה מצויה בבהכ"נ אם מתפלל בה בעשרה וזה שמבטל התפלה בבהכ"נ גורם גלות וסילוק השכינה מבהכ"נ ועוד יש לומר ע"ד דאי' לקמן בסוף מכילתין ת"ח אין להם מנוחה שנאמר ילכו מחיל אל חיל היינו שהולכין לבהכ"נ ומבהכ"נ לבהמ"ד וזה שאינו רוצה לטרוח לילך לבהכ"נ גורם גלות לעצמו לטלטל בעצמו בדבר רשות דכתיב תחת אשר לא עבדת וגו' : **א"ל** לר' יוחנן איכא סבי בבבל. תמה לפי שר' יוחנן אזיל לשיטתו דס"ל בשבת דאין מזל לישראל א"כ ליכא למימר דחיי לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזל עיין בחידושינו בנדרים דכ"ב על מה שאמר רבי יוחנן שם ונתן לך לב רגז בבבל כתיב דר' יוחנן אזיל לשיטתו : **למען** ירבו ימיכם וגו' על האדמה כתיב. מאי דכתיב למען יאריכון ימיכם גבי כבוד אב ואם ובשילוח הקן לא קשה מידי דהתי דרשינן ליום שכולו ארוך משא"כ כאן כתיב על האדמה משמע בעוה"ז : **מקדמי** ומחשכי לבי כנשתא. פירש"י שחרית וערבית ולא פירש מקדמי ליכנס לבהכ"נ ומחשכי לצאת מבהכ"נ יש לומר דמדייק כן מתיבת לבי כנשתא משמע דעל הליכתו לבהכ"נ קאי ולא על הילוכו : **היינו** דאהני להו. כדאיתא ברקנטי פ' כי תצא דהדר בא"י עובד הקב"ה מאהבה משא"כ בח"ל והזריז במצות נקרא עובד מאהבה כדאי' בפ' התמיד נשחט דף ס"ד מימי' של בת שלישית לא הגיע לאהבתי ע"ש לכן אברהם שהיה זריז נקרא אוהבו ונעשה זקן ועיין במהרש"א ולעיל בחידושינו דף ו' ועיין לקמן דף כ"ד דהמאריך בתפלתו מאריך ימיו וכן ר' פרידא במגילה ששאלו לו במה הארכת ימים והשיב מימי לא קדמני אדם לבהמ"ד ע"ש לפי שהם מקום השכינה והשכינה מקור חיים וזה כי מוצאי מצא חיים : **שיעור** שני פתחים. עפ"ז יישבתי הקושיא שמקשם

ונלע"ד שר"י רצה לדרוש בפסוק למען ירבו ימיכם וימי בניכם דלא מצינו להזכיר בפסוק אבות ובנים יחדיו ומספיק לומר למען ירבו ימיכם שהוא שכר לכל העוסקים בתורת ה' ובמצותיו כמו שמצינו בפסוק למען יאריכון ימיך ומכח זה י"ל שקבע להם שכר גדול יותר מאד דהיינו שיזכו אבות ובנים שבת יחדיו ברוב ימים באופן שיהיו שניהם זקנים בפרק א' שבנוהג שבעולם לא ימצא האב ובנו זקנים יעמדו יחדיו כי לפעמים מתים בני הנעורים בעון אבותם ובשיבה האדם זקן יהיו לו בנים קטנים ואם אפשר להמצא שיהיו אבות ובנים יחדיו זקנים יהיה בא"י לפי שאמר ר"י המהלך ד' אמות בא"י הוא נוחל עוה"ב ומוחלים עונותיו וכיון שנמחלו עונותיו אין בניו מתים כשהם קטנים ויבואו לידי זקנה בעוד אבותם חיים וזה שאמרו לר' יוחנן איכא סבי בבבל דהיינו כולם זקנים אבות ובנים בעודם חיים זה בפני זה ועל זה תמה רבי יוחנן דדוקא בא"י שנמחלו עונותם בסילוק ד"א בארץ ישראל אין מקום להענש לאדם במיתת בנים אבל בחו"ל לא שכן כתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם דהיינו שיאריכו ימים אבות ובנים יחדיו על האדמה מטעם שכתבתי כי העם היושב בה נשוא עון ואין שם עונש לבנים אבל בחוצה לארץ לא יגיעו לידי זקנה אלא האבות כנוהג שבעולם ולא הבנים בחיי אביהם. כיון דאמרו ליה דמקדמי ומחשכי אמר היינו דאהני להו. לפי שהפסוק דיבר למעלה באותם שעוסקים בתורה ביום ובלילה כדרך שבני אדם קמים ממטתם וכדרך שבני אדם שוכבים שנאמר ובשכבך ובקומך ואין כאן אקדומי ואחשוכי כו' לפיכך אמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם דהיינו רוב ימים לאבות ובנים יחדיו ודוקא על האדמה אבל בחו"ל לא כיון שאין בידם החכמה והערבה אלא הנהוג בעם שבני אדם עומדים וכו' אבל לאותם שמקדימים ומחשכים לבי כנשתא שהיא מדרגה יותר חשובה מזה אז יזכו לרוב ימים אבות ובנים יחדיו לכך איכא סבי בבבל שאבות ובניהם יחדו: **מאי** קרא שנאמר אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וכו'. דיש לדקדק למה אמר דלת ולמה לא אמר פתח אלא דלת הוא נעול ופתח פתוח אמר הכתוב אשרי שוקד יום

עין יוסף

שגם תפלת רבים היו עמדי. שאפילו המתפלל ביחיד בביתו מתפלל בשעה שרבים מתפללים בצבור · כי אלו השלשה דברים הן הן ג' עמודי עולם · ששנינו על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה וג"ח · והיינו בזמן שבית המקדש קיים · ועכשיו שאין בית המקדש קיים התפלה של צבור היא במקום עבודת צבור שהן התמידין שנקרבים בכל יום · ועיין במהרש"א :

ענף יוסף

לט מאי קרא אשרי אדם שומע לי לשמור כו'. עיין מה שכתבתי בעין יוסף. אבל יותר נראה שכוונת הגמרא לזה דאי' במדרש רבה ריש סדר כי תבוא וז"ל מהו לשמור מזוזות פתחי. אמר רבי יהודה בר סימא וכי יש מזוזה בבתי כנסיות (כלומר מזוזה של קלף שכתוב עליו פרשת שמע. והא כתיב ביתך. ופירשו חז"ל בית שאתה מתשמש בו) אלא מה המזוזה הזו אינה זזה מפתחה. כך לא תהא זז מבתי כנסיות ומבתי מדרשות (הרי שמזה נשמע שצריך להקדים ולהחשיך). אמר הקב"ה אם תעשה כן דע שאתה מקבל פני

לט נקרא שכן רע · משמע אפילו אין מנין בבית הכנסת דהא סתמא קתני מי שיש לו בית הכנסת · וטעמא דנקרא שכן רע כתב הפרישה שכן רע לבריות הדרים עמו בעיר כיון שגורם שאין השכינה שורה עליהם · ולכך נקרא גם להקב"ה שכן רע ע"ד משנאיך ה' אשנא · גם יש לומר ששכן רע אינו נוהג בשכונתו חבירו · כן הוא מראה שאינו נוהג שיעור השכינה אתו (א"ר) : שנאמר על כל שכני הרעים כו' · דלפי פשוטו שנאמר תואר שכנים על אדום ופלשתים כו' הדרים אצל ארץ ישראל · הוא לתואר שכנים אל ישראל · ולא אליו יתברך להרס בשם שכניו כי מעולם לא נתייחס שכינתו אליהם · על כן דרשו על ישראל שבזמן שהם עושים מצותיו יתברך המה שכניו הטובים אבל בשאינם עושים רצ"מ· מתוארים בשם שכנים הרעים·כי על כל פנים שוכן אתם בתוך טומאותם (אחרי מות): שיעור ב' פתחים · פירש"י שיעור של שני פתחים רוחב יכנס לפנים שלא ישב סמוך לפתח דנראה עליו כמשא עכוב בית הכנסת ויהא מזומן סמוך לפתח לצאת · א"כ

א ירושלמי ברכות פ"ה דברים רבה פ"ז ילקוט נ"כ רמז תתקמ"ג וזוהר ויקרא דף ח' :

חדושי גאונים

ושרואה בצריו כדכתיב כל צורריו יפיח אבל

אהבת איתן

א"ל לר' יוחנן איכא סבא בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וגו' על האדמה כתיב אבל בח"ל לא כו' · וק"ל מאי תמיה היא א דילמא היו הני סבי נזהרים בשארי מצות שבשכרן אריכות ימים ג"כ בעוה"ז ובהו לא כתיב על האדמה לחלק בין א"י לח"ל כגון הך דלקמן (דף מ"ז) המאריך באמן מאריכין לו ימיו ובנותיו ובר"פ הרואה ג' דברים מאריכין כו'. ובקדושין (דל"ג) אמר אביי נקטינן דאי מקיף חיי. ובמנחות (דף מ"ד) המניח תפילין מאריך ימים שנא' ה' עליהם יחיו. ודילמא היו הני סבי נזהרים באלה· ומאי צריך לשנויא דאהני להו דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא. ומצאתי שהרגיש בכסאי גוונא במעי"ט ונדחק. ועוד ק"ל דבמזוזה גופה אמאי יהיה חילוק בשכרה בין המקומות הא חובת הגוף היא וקיי"ל דנוהגת בכל מקום · וא"כ גם לענין שכר אין לחלק · וע"ק לפמ"ש התוס' ביבמו' (דף פ"ב ע"ב) אליבא דר' יוחנן דס"ל דעכשיו בזמה"ז בטלה קדושת הארץ ואין חיוב דתרומה ומעשר עכשיו אלא מדרבנן וכ"כ הכס"מ לדעת הרמב"ם סוף פ"א דתרומות · וא"כ לפ"ז ס"ל לר' יוחנן לתמוה דאיך איכא סבי בזה"ז כלל אפי' בא"י · ונראה לפרש כוונת ר' יוחנן כאן עפ"י הא דאיתא בנדרים (דף כ"ב) גבי עובדא דעולא במיסק' לא"י איתלוו לי' תרי בני חוזאי בהדי' קם חד שחטיה לחבריה וקאמר התם ר' יוחנן מכדי כתיב ונתן ה' לך שם לב רגז בבבל כתיב כו'·ועוד איתא שם כל הכועס בידוע שעונותיו מרובין מוכיחתיו שנא' ובעל חימה רב פשע · ועוד איתא פ"ק דר"ה (דף ע"ז) דרשעים גמורים

א יבמות דף ס"ג: ב תנחומא סדר מקץ סימן י':

זו תורה שנא' וכו'. וכינוי דמוצאי כמדבר בעדו קאי על התורה שכל הענין שם מדבר בתורה וק"ל: זו מיתה כו' תנ"ה כו'. ר"ל תניא נמי הכי שראוי להתפלל על מיתה יפה ונוחה לפי שיש הרבה מיני מיתות כמנין תוצאות ובודאי יש בהן מיתות משונות הרבה ודריש תוצאות גימטריא דהי"ל למיכתב מוצאות במ"ס וק"ל:

כמשאוי עכוב בהכ"נ ויהא מזומן סמוך לפתח לצאת: יתפלל. לעת מצוא. [יתפלל] שיהיו מצויים לו כשילטרך: [לעת מצוא] זו מיתה. שימות מיתה יפה ונוחה: [אסכרה. אישפרא"נגלדמא"ד בלע"ז שבתוך הגוף]: כחיזרא [אגבבא דעמרא דלאחורי נשרא]. כענפי הסירין הנסבכים בגיזת הצמר כשאדם נותק בחזקה ומסליך

מ שם **על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא** (תהלים לב) **אמר ר' חנינא לעת מצוא זו אשה שנאמר** (משלי יח) **מצא אשה מצא טוב.** א **במערבא כי נסיב איניש אתתא אמרי ליה הכי מצא או מוצא. מצא דכתיב** (שם) **מצא אשה מצא טוב [ויפיק רצון מה']. מוצא דכתיב** (קהלת ז) **ומוצא אני מר ממות את האשה. רבי נתן אומר לעת מצוא זו תורה דכתיב** (משלי ח') **כי מוצאי מצא חיים [וגו']. רב נחמן בר יצחק אמר** ב **לעת מצוא זו מיתה שנא'** (תהלים סח) **למות תוצאות. תניא נמי הכי** (יבמות פ"ה בע"י וע"ש במהרש"א) **תתק"ג מיני מיתה נבראו בעולם שנא' למות תוצאות. תוצאות בגימטריא הכי הוה. קשה שבכולם אסכרה. ניחא שבכולם נשיקה. אסכרה דמי כחיזרא**

חדושי גאונים

קרא דאל תתחר לא הכיא שהרי אנו רואים

אהבת איתן

כתבים ונחתמים לאלתר למיתה ומבואר מדברי הרא"ש בהשגות רפ"ג מה' תשובה דהיינו אותן שיש להם רוב עונות אין ממלאין ימיהם שהם שני הדורות וכדאי' ביבמות (דף נ') לא זכה פוחתין לו. ולפ"ז יש לפרש תמיהת ר"י כאן דאיך אפשר שיהיו עכשיו שם סבי בבבל לאחר החורבן כיון שנתקללו שיתן ה' להם שם לב רגז ובעל ח"מה בידוע שעונותיו מרובין מזכ"ותיו ומי שעונותיו מרובין אינו מאריך ימים. וא"כ אין הדין נותן שתועיל שום מצוה להארכת ימים בבבל כיון שהכתוב מעיד עליו שעונותיו מרובין בודאי הוא בכלל לא זכה פוחתין לו והא דנקט קרא דכתיב גבי מזוזה דאתא למעט ח"ל לאו דוקא אלא לסימנא בעלמא נקטי' ועיקר הכוונה משום דמחמת הקללה א"א שיהיה אריכות ימים בח"ל ולא משום דבטלה הקדושה עכשיו ומש"ה בא"י דלא נתקללו גם עכשיו אפשר לזכות אריכות ימים. וז"ש כיון דאמרי ליה דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו והוא עפ"י הא דאי' לקמן (דף טז) מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף אוהלים פי' בתי כנסיות ובתי מדרשות מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות. ולפ"ז ע"י דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא מכריע קפוזכות וספיר נכתבים לחיים. והטעם מבואר ע"פ הא דאי' שיש כ"ו שמות בתוכחה וכנגדם תקנו כ"ו שמות בתפלת י"ח לבטלן. וא"כ דגדול כח התפלה לבטל הקללה דלב רגז הגורמת לקילור ימים כנ"ל מש"ה שפיר דע"י התפלה אהני להכריע כף זכות ולמלאות שני הדורות:

במערבא כי נסיב

הכותב

לעת מצוא זו אשה וכו'. אין ראוי לחשוב שכל הדרשות האלה על לעת מצוא הם בדרך אסמכתא כמנהג במקומות רבים אלא בדרך פירוש הפסוק ממש

עיון יעקב

שמקשה הב"י בא"ח סי' תרע"א על הא דאמרי' אבל אי איכא פתחא אחרינא לית לן בה ובפ' במה מדליקין אמרינן חצר שיש לו שני פתחים צריך להדליק בשתיהן ולפי גמרא זו לק"מ כדי לקיים דברי חז"ל הולך שיעור שני פתחים וק"ל ועי' ברבה ריש פ' כי תבוא ובטור א"ח סי' צ':

אמר ר"ח לעת מצוא זו אשה. נראה כיון דהמזמור הזה מדבר מענין וידוי על עונותיו וחטאיו לכפר ועל זה קאמר על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא זו אשה טובה כי אשה מצלת אדם מן החטא והכל מן האשה אדה"ר חטא ע"י אשתו ואון בן פלת אשתו הצילתו וכן מ"ד שני דאמר ולעת מצוא זו תורה כי התורה אגוני מגנא ואצולי מצלא כי התורה תבלין ליצה"ר כדאמרי' לעיל דף ה' אי אזיל מוטב ואם לאו יעסוק בתורה ואי לא יזכור לו יום המיתה להכי קאמר רב נחמן לעת מצוא זו מיתה ועי"ז יתן אל לבו לשוב מחטאיו ולא יחטא ור' יוחנן אמר לעת מצוא זו קבורה שע"י שיתפלל על קבורתו אז יזכור שהולך למקום עפר רמה ותולעה ועי"ז ישוב בתשובה ויגצל מחטא ומר זוטרא אמר זו בית הכסא כלומר שלא יאכל וישתה יותר מדאי כי עיקר עונותיו של אדם ע"י רוב אכילה ושתיה וישמן ישורון ויבעט ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וע"י שיזכור בבית הכסא לא ירבה באכילה ושתיה והא דכתיב רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו כלומר שכל זה יעשה כדי להנצל מן החטא ולשוב בתשובה רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו דהיינו שלא יבא בשעבוד וגליות דנקראים מים רבים כדאיתא במדרש על פסוק מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וכדאמרי' בפ' חלק הקב"ה מעמיד להם מלך שגזירותו קשה כהמן ועי"כ ישובו בתשובה:

במערבא כי נסיב אינש איתתא. עיין בחידושינו ביבמות פרק הבא על יבמתו:

הרי"ף

יום דלת ב"ה נעול שלא קדמו אדם והשכים למצוה הפתח עדיין נעול וכן בילאתו מב"ה שוהה שם כל זמן שהפתח פתוח דהיינו מחשכי בבי כנשתא וכתיב בתריה כי מוצאי מצא חיים. ונרמז ג"כ חיי אב ובנו מדכתיב קודם לזה ועתה בנים שמעו לי וכו' אשרי אדם שומע לי וכו' כי מוצאי מצא חיים וכו' ומשמע אבות ובנים יחדיו ימצאו חיים: **במערבא** כי נסיב איניש אתתא וכו'. וקשה לשאלת בני מערבא שהיו שואלים לחתן מצא או מוצא כי זה לא יבחן עד המשך הזמן. וע"ק מה תועלת יש בשאלתם דמה נפשך אם היא אשה טובה גם בלא הכרתם היא טובה ואם מצא אשה רעה מה בידו של זה לעשות ואתא לנתומי נעורי קא מנער ליה. אמנם הענין הוא כי היו רוצים להזהיר ולהדריך החתן דרך ישר שלא ישוב עוד לכסלה וכך היו אומרים לו ראה נתנו לפניך שני דרכים את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע יש דרך ישר לפניך ובזה תקיים מקרא שכתוב מצא אשה דהיינו אם תשתדל למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים לשמור מצותיו ואז יתקיים בך סוף הפ' שאמר ויפיק רצון מה' שדברי עונות ותטאות המתפקקין ונסתמים בשעת הנשואין ונמחלו עונותיך אם תהיה נזהר שלא תשוב לכסלה אז כולם יהיו לרצון ויחשבו כזכיות לפני ה' וגם יש דרך המות לפניך והוא אם תחזיק ברשעתך ותשוב לכסלה שאז נאמר עליך המקרא שנאמר ומוצא אני מר ממות את האשה לפי שהפסדת מה שהרווחת בשעת הנשואין שנמחלו כל עונותיך ואתה גלגלת אותם עליך ברוב מעשיך ונכרתם עוד אתך בודאי שדבר זה מר ממות וזו היא כוונת בני מערבא להזכיר לו הב' ענינים שהם אפשריים להשיג מאמצעות הזיווג כדי שאחי יתן אל לבו ויקיים מקרא שכתוב מצא טוב: **לעת** מצוא זו תורה דכתיב כי מוצאי מצא וגו'. צריך להבין מה תפלה יתפלל שאם יתפלל שתהיה התורה מצויה ונקנית לו והלא זה תלוי ביגיעתו כי יגעת ולא מצאת אל תאמין ואם התפלה היא שימצא חיים עם התורה גם בזה הוא מובטח כי מוצאי מצא חיים ונ"ל שמצינו שהתורה אם זכה אדם נעשית לו סם חיים ואם לא זכה נעשית לו סם המות לכך יתפלל כל חסיד לעת מצוא התורה שתהיה לו סם חיים ובזה יתבאר למה לא דריש לעת מצוא זה חיים כדכתיב ימצא חיים וכתיב כי מוצאי מצא חיים וכדדרש רב נחמן לעת מצוא זו מיתה דכתיב למות תוצאות כן ידרוש לעת מצוא זו חיים דכתיב נמי ביה לשון מציאה וצ"ל דא"א למצוא חיים אלא מתוך התורה כדכתיב כי מוצאי מצא חיים ואם לא למד תורה תפלתו בטלה ואם עסק בתורה צריך להתפלל שלא יחטיאנו יצרו ובזה תהיה תורתו לו לסם חיים והכל תלוי בתורה: **לעת** מצוא זו מיתה וכו'. אפשר לומר שיש מיתה יפה כנשיקה ומיתה קשה

ענף יוסף

השכינה. מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים (פי' מי שמוצא אותי מצא חיים שמקבל פני שכינה) אמר הקב"ה מי הוא זה שבא לבהכ"נ ולא מצא את כבודי שם. אמר רבי ולא עוד אלא שאת עומד בבהכ"נ והקב"ה עומד עליך מנין שנאמר אלהים נצב בעדת אל. אמר הקב"ה ולא דייך שאתה מקבל פני השכינה בבתי כנסיות אלא שאתה יוצא משם טעון ברכות מנין שנאמר (משלי ח) כי מוצאי מצא חיים וגו':

מ **אמר** ר' חנינא לעת מצוא זו אשה כו'. והנה סוף פסוק רק לשטף וגו' ע"כ מיירי בדבר שיש לחוש שיחטא בדבר שלא יהיה לו תקומה לכך מתפלל שטף מים רבים אליו לא יגיע בדבר זה. ולכך אמר רבי חנינא זו אשה. דעריות נפשו של אדם מתאוותן והוא מעוות שאין יכול לתקן. ועי"ז אמר צריך להתפלל שטף מים רבים לא יגיע אליו. ור' נתן אמר לעת מצוא זו תורה. דאחז"ל זכה נעשה לו סם חיים לא זכה נעשה לו סמא דמותא. וגם אמרו הלומד שלא לשמה מוטב לו שלא נברא וצריך להתפלל ע"ז שיהיה תורתו לשמה שלא ישטף במים רבים שיירש ע"י תורתו תרתי גיהנם. רבי נחמן אמר זו מיתה דהמקובלים כתבו דסמוך למיתה השטן וכל כת דיליה מפתים אותו. ולפעמים מחמת יסורים ח"ו יהיה מבעט ויקלוף באלהים (וזהו שאנו מתפללים פדנו ממהומת מות ואחור כל נסוגה). ר"י אומר זו קבורה. כי הקבורה היא כפרה ובתוכה נאמר והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים. וזהו העונש הגדול שבגדולים כמו שמצינו בנביאים כדכתיב בקהלת גם קבורה לא היתה לו טוב ממנו הנפל. ועוד הפליגו בעונש גדול מזה שיקולע בכף הקלע וע"ז צריך להתפלל הרבה שלא ישתטף במים רבים. ר"י אמר זו בית הכסא דהיינו כמ"ש הכותב דהיינו דהיית המותרות בעניני המושכלות. דהיינו כשמעיין במושכלות וצריך לדחות הדעות הנפסדות מהאמונות רעות שהשרישו הפלוסופים הרעים ע"ז צריך להתפלל שלא ישטף כמים רבים. ולזה אמרו במערבא דעדיפא מכולהו דע"ז ודאי צריך להתפלל מאוד כי שאני מיתות דמשכא. ובאמת שכולם כוון דוד בעת מצוא באיזה דבר שיש לחוש בו שישטף במים רבים שצריך להתפלל הרבה על זה (ספר נחלת יעקב): **במערבא** כי נסיב איניש אתתא א"ל הכי מצא או מוצא. לפי פשוטו אין זה אלא סימני ראשי הפסוקים. אמנם לדעתי

עץ יוסף

לפרש"י צריך ליכנס שיעור רוחב ב' פתחים שהם ח' אמות ותוספות הקשו על פרש"י ומפרשים שלא ימהר להתפלל מיד כשבא בבהכ"נ. אלא ישב מעט כדי שתתיישב דעתו עליו. שגם זה אין דבר הגון להתחיל מיד. שנראה עליו כמשאוי. והר"מ מרוטנבורק פירש כפרש"י שיכנס שיעור שני פתחים אך כתב הטעם מפני שמביט לחוץ ואינו יכול לכוין. ומש"ה כ' דזה דוקא כשבהכ"נ פתוח לר"ה מפני שמביט לחוץ ואינו יכול לכוין. ולפי טעמו אפי' אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח לא יתפלל שם אם פתוח לחוץ. אבל לטעם של רש"י שנראה עליו כמשא עכוב בהכ"נ. אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח אין בכך כלום. והב"ח פירש דכל בית הכנסת צריך שיעשו עזרה לפני בהכ"נ כדי שיכנס לפנים משתי דלתות דוגמת האולם שהיה לפני ההיכל ע"כ. וכן איתא במדרש רבה ריש סדר כי תבוא וז"ל אם הלכת להתפלל בתוך בית הכנסת אל תעמוד על הפתח החיצון להתפלל שם. אלא הוי מתכוין להכנס דלת לפנים מדלת. לשקוד על דלתי אין כתיב אלא על דלתותי ב' דלתות. ולמה כן. שהקב"ה מונה שכר פסיעותיך ונותן לך שכר עכ"ל ועיין מ"ש בביאורי על המדרש רבה. והפרישה כתב ע"ד הסוד שרמזו שיכוין שתכנס תפלתו לפנים מהשני שמות הנקראים דלתות. וזהו שישהה עצמו בהתבודדות ותכנס ותגיע התפלה שמה ע"כ:

מ **לעת** מצוא אר"ח כו'. פלוגתייהו הוא במלת לעת. וקא מפרשי איזה מציאה יפה בעת ידוע דוקא. ולא בכל זמן. כי לא כל העתים שוות. לזה אמר רבי חנינא זו אשה שהיא יפה בעת כדאמרינן אגא נסיבנא בחמיסר. ואי הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינא גירא בעיני דשטנא. וכן לא יאחר מעשרים שנה כדאשכחן הגיע עשרים שנה ולא נשא אשה אומרים תיפח עצמותיו. ואמר הכתוב על זה יתפלל כל חסיד שישא אשה בזמנו. כדי שלא ישלוט עליו השטן (סמיכות חכמים). עוד י"ל ע"ד הכתוב (משלי כז) דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה (שמעתי). ובדרש זה מבואר סוף הפסוק רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו ע"ד מאמר חז"ל (יבמות דנ"ה) דייננו שמצילות אותנו מן החטא כי בלא אשה בזמנו מתגבר עליו היצה"ר ויראה קרי וישפוך זרעו כשטף מים לאונסו. ואמרו עירובין י"ח אותן ק"ל שנים שפירש אה"ר מן האשה נשפך ש"ז לאונסו והוליד רוחין ושדין כו'. ואז אותן השטופין ממים רבים אליו יגיעו לומר אבינו כו' כמבואר בספרים. אמנם לעת מצוא זו האשה כשנשא אשה בזמנו. אז לשטף מים רבים אליו לא יגיעו (אי הים): **מצא** או מוצא. עיין ביאורי דרך דרש בענף: **לעת** מצוא זו תורה. כי החסיד צריך לקיים כל מילי. ולעתיד שואלים אותו קבעת עתים לתורה. וזהו לעת מצוא. שצריך לקבוע עת ידועה דוקא שלא יבטל אותה עת בשום אופן. וא"כ כשישאלו אותו אחר פטירתו יהיה לבו נכון בטוח (סמיכות חכמים). ויומשך על זה המאמר הבא אחריו רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו. באמרו את המושכלות הפילוסופיות בהם שטף מים רבים. והתורה מגנא ומצלי. כד"א מזמה תשמור עליך וגו' להצילך מאשה זרה אמריה החליקה (אי הים): **לעת** מצוא זו מיתה.

בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא וא"ד א כפיטורי בפי ושט. נשיקה דמיא כמשחל בניתא מחלבא. רבי יוחנן אמר לעת מצוא זו קבורה אמר רבי חנינא מאי קרא (איוב ג) השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר. אמר רבה בר רב שילא היינו דאמרי אינשי ליבעי איניש רחמי אפילו עד זיבולא בתרייתא שלמא. מר זוטרא אמר לעת מצוא זו בית הכסא. אמרי במערבא הא דמר זוטרא עדיפא מכולהו:

מא שם אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנשתא אמר ליה הכי אמר רב חסדא מ"ד (תהלים פז) אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב.

רש"י

לאחוריו שא"א שלא ינתק הצמר עמה : כפיטורי [בפי ושט]. יש אוקיינוס ויש בו מקומות שאינו מקבל ברזל ומחברים (לוחות) [לוחי] הספינה ע"י חבלים ועקלים שתוחבים בנקביו ותוקעין אותן בדוחק לפי שהם נעשים כמדת הנקב : פיטורי. חבלים. [דמתרגמינן ופטורי ציצים (מ"א ו') פטוטין] : בפי ושט. הוא הנקב שהוא עגול כפי ושט : כמשחל בניתא מחלבא. כמושך נימא שער מתוך החלב : עד זיבולא בתרייתא שלמא. שיהיה לו שלום כל ימי חייו ואף ביום קבורתו עד השלכת עפר האחרונה שבכסוי קבורתו : זיבולא. פל"א בלע"ז: [לעת מצוא זו] בית הכסא. שיהא דר במקום שיש בהכ"ס סמוך לו לפי שהיתה קרקע של בבל מצולות מים ואין יכולין לחפור

מהרש"א

זו קבורה כו'. אע"ג דקבורה חברו חייב לקברו כדאמרינן בפרק נ"ה קבורה מן התורה מנין שנאמר כי קבור תקברנו מ"מ לא הכל זוכין לכך כמו שמצינו בבית אחאב וכדכתיב אם יוליד איש מאה וגו' וגם קבורה לא היתה לו וגו' : עדיפא מכולהו כו'. לא נתן טעם למה עדיפא מכולהו ואפשר דסמך אסיפא דקרא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו דלא מתפרש יפה אלא לענין בית הכסא דלכך יתפלל כל חסיד שיהיה בהכ"ס סמוך לו כדי שלא יצטרך להשהות נקביו ושטף מים רבים של שתן אליו לא יגיעו להיות שותתין על ברכיו דא"א לו לאדם למוקמי נפשיה אם יעצור השתן הרבה על ידי שבית הכסא רחוק ממנו :

הכותב

ומן ההכרח לומר כן כאשר נעיין אל כוונת המזמור בכלל ואל הפסוק הזה בפרט כי ראשונה הזכיר כת בעלי תשובה וכת צדיקים גמורים אחר כן הזכיר החסיד שהוא גדול המעלה משניהם ואמר יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ואין ספק שתפלת החסיד ראויה להיות על דבר גדול הערך כדברי רבי נתן לעת מצוא זו תורה שעיקר תפלתו תלויה על עיון התורה וקיום מצותיה בכל עת מהעתים אבל כפי פי' כל אחד מהחכמים אחרים יקשה מאד [כי לדברי ר' חנינא יש לפקפק ולומר וכי שאלת החסיד היא למצוא אשה והלא מצד חסידותם הרוב מהם פורשים מן האשה כמו שאמר בן עזאי מה אעשה ונפשי חשקה בתורה. וגם הלוקחים אשה לקיום מצוה אין ראוי לומר עליהם שעיקר תפלתם היא על אשה טובה וכ"ש שיקשה כיוצא בזה לדברי האומר זו מיתה זו קבורה ואע"פ שנאמר לשון מציאה בכ"א מהם ופי' מר זוטרא זו בית הכסא הוא יותר רחוק ובלתי מתיישב על הלב שתפלת החסיד תהיה על דבר גרוע כזה ובמערבא אמרי דעדיפא מכולהו] על כן ראוי לפרש כונה כוללת [בדברי חכמים האלה מסכמת לכוונת דוד בזה המזמור] אשר כפי הנראה בדרך הפשט סדרו דוד על סליחת עון בת שבע וגם על ענין אוריה שהתודה על שניהם ואמר אודה עלי פשעי לה' וסמך אל זה על זאת יתפלל כל חסיד פי' על זאת הסבה ראוי לכל חסיד שיתפלל אליך בעבור עת מצוא ר"ל בכל עת מהעתים ימציא לו הקב"ה דרך ישרה כדי שלא יבא לידי חטא ועל זאת הכונה פירש רבי חנינא זו אשה לרמוז שיעביר עיניו מראות רע באשה אסורה רק לעולם תהיה לו אשה הגונה מיוחדת ואולי רמז בזה כדמות התנצלות בעד חטאו עם בת שבע לומר כי רוע הקרי וההזדמן אשר קרה לו בעת ההיא הביאו לחטוא והוא שקם מעל משכבו להתהלך על הגג וירא והנה אשה רוחצת ותיכף ומיד אנסו יצרו [והיה ניצול מזה אם נתעכב על מטתו חצי שעה או פחות] ועל יסוד זה אמר דוד על זאת יתפלל כל חסיד כלומר גם החסיד ופרוש צריך להתפלל בעבור עת מצוא ר"ל שבכל עת מהעתים תהיה לו אשה חשובה ולא דבר שבערוה וכאשר יהיה לו כן רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו ר"ל כל יצר מחשבות לבו לא יגיעו אליו ולא יכול לו [אבל אם יקרה לו רוע ההזדמן כאשר קרה לי גם בכל חסידותו אולי יתקפהו יצרו] ורבי נתן בא להוסיף על דבריו ולא לחלוק ממש ואמר צריך להתפלל עוד שתרגילני בתורתך ובה יהגה יומם ולילה כי הזמנת אשה טובה אינה סבה מספקת להתמדת החסידות אחר כך בא רב נחמן להוסיף על דבריהם ואמר האמת שבהיותו בחיים צריך לעשות כן אבל ראוי לירא ממה שמתיראים הצדיקים שמא יגרום החטא וע"כ אין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים עד אחר מיתתם לכן הוסיף רב נחמן ואמר לעת מצוא זו מיתה וכו' ורבי יוחנן הוסיף ג"כ ואמר זו קבורה לרמוז כי גם אחר המיתה צריך שיתעסקו קרוביו בקבורתו לכבוד הגוף שהיה משכן לנשמה ועוד שנית גדולה מזו לקבוע בלבנו אמונת תחיית המתים כי כן היו משתדלים האבות על קבורתם במקום ראוי אח"כ בא על דברי כלם מר זוטרא ואמר זו בית הכסא וכוונתו בכלל להוסיף ולומר כי צריך להתפלל לפניו ית' על כל עת מהעתים שיזמין לו הקב"ה דרך ישרה לעשות רצונו ית' ואין צ"ל שיש לו להתפלל על אשה ועל תורה ועל מיתה וקבורה אלא גם על הדבר בלתי נחשב לגריעותו כפי הנראה והוא הוצאת בית הכסא צריך ג"כ להתפלל עליו וזה לב' סבות. הא' כדי שלא יעבור על מה שדרשו רז"ל באל תשקצו את נפשותיכם זה המשהה נקביו. הב' להיות צורך לשמירת הבריאות ועוד אחשוב רמז עוד אל ענין נאות והוא שכמו שצריך להתמדת בריאות הגוף לדחיית המותרות בבית הכסא כן יאות בעניני הנפשיית שהם האמונה ביסוד התורה שיעיין כפי קבלת חז"ל לדחות כל סברא מביאה לידי כפירה [ועם היות שנתן מזון לנפשו בתלמוד התורה צריך שישתדל בכל כחו לדחות המותרות ר"ל] הדעות נפסדות נלקטים מדברי המתפלספים והענין הזה נרמז בל' בית הכסא בדרך משל וחידה ומצאתי דמיון על מה שאסמוך בפרק א' ממס' עבודת כוכבים במאמר ת"ר כשנתפש רבי אליעזר למינות כו' וכתוב בסופו אתנן זונה מהו לעשות ממנו בית הכסא לכ"ג וכו' וסמך לזה הרחק מעליה דרכך זו מינות וכו' ע"כ [ודי בזה להנצל מהאריכות] :

הרי"ף

שהיא אסכרא וזה תלוי בתורה שהעוסק בפיו בתורה זוכה להיות מיתתו בנשיקה שהיא בפה ומי שלא עסק בפיו בתורה מיתתו באסכרה שבפיו :

אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב וכו'. וקשה דהאי מעליותא הוא לשערים המצוינים בהלכה ואינה מעליותא לבה"כ דאדרבה הוא אומר אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מבתי כנסיות והיה אפשר לומר דכיון שהגדיל לספר שבח מעלת השערים המצוינים בהלכה שהוא יותר מבה"כ א"כ מיניה משמע גדולת ב"ה כיון שלא מצא דבר גדול ממני לתלות בו השבח שאמר שההלכה משובחת מבה"כ מכאן משמע שמעלת ב"ה גדולה מאד שאל"כ מה מעלה היא להיות השערים המצוינים גדולים מדבר שאינו גדול הערך ומטעם זה לא דרשו מכל משכנות יעקב על משכנות מבטחים ומנוחות שאננות לבית יעקב לפי שאין שבח ומעלה לשערים המצוינים בהלכה להיותם נאהבים יתם אלא עיקר השבח הוא שהם נאהבים יותר מהדבר הנאהב הרבה שהם בתי כנסיות שאין לך דבר חשוב מהם ואעפ"כ שערים המצוינים בהלכה חשובים מהם. ועדיין קשה מה שאמר יותר מבתי מדרשות ומה בין שערים המצוינים בהלכה לבתי מדרשות ואין לומר דבתי מדרשות הוא על בתי המקרא דהא בית המדרש כולל הוא על התורה ועל התלמוד. ונלע"ד שבא לשבח לב"ה

עין יוסף

שתהיה בעתה כי זכה משלימין לו כדכתיב את מספר ימיך אמלא. והחסיד יתפלל כדי שיוכל לעבוד את בוראו כל ימיו כי לא המתים יהללו יה. וגם יתפלל כל חסיד לעת היציאה שתהיה ביציאה יפה ולא ביציאה קשה. והיא רבוי הליחה המתקבלת בגרון האדם ואין לאל ידו לפלטה כראוי מצד חולשת כחותיו ויחנק בזה. והוא רוב גוססים. ועל זה המשיך שיתפלל רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו. כלומר שטף רבוי ליחותיו לא יגיעו אליו (חיי הים): לעת מצוא זו קבורה. שתהיה הקבורה לעת סמוך למיתה ממש כדאמרינן ותמת שם מרים ותקבר שם. סמוך למיתה קבורה. ופשיטא שלא להלינו חלילה. והחסיד יתפלל על זה. כי כמה קליפות מדבקים בגופו חלילה קודם הקבורה (סמיכות חכמים): לעת מצוא זו בית הכסא. שיהיה לעת דוקא וסמוך לשולחנו כדאשכחן האוכל ואינו נפנה דומה כמו שמסיק על גבי כירה שאינה גרופה וקטומה. וכן צריך לבדוק נקביו קודם התפלה. והחסיד יתפלל על זה שיהיה מוכן לו בכל עת כדאמרינן הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו כו'. ופשיטא שלא יעבור על בל תשקצו. ולדידיה דייק שפיר סיפיה דקרא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו כדפרש"י לפי שהיתה קרקע של בבל מצולת מים והיו צריכין להתרחק לצאת לשדות: עדיפא מכולהו. לא נתן טעם למה עדיפא מכולהו. ועיין בסמיכות חכמים:

ענף יוסף

יש בתיבות הללו גדר בחינת האשה. הטובה היא אם רעה בעיני אדוניה. למה שמבואר בריש קדושין שהאשה מתוארת בשם אבדה. באמרם מי מחזר אחר מי. הוי אומר בעל האבידה מחזר אחר אבידתו. משום שנלקחה ממנו הצלע בלי ידיעה כו'. ואח"כ בהלקח אותה לו לאשה ונתחברו יחדיו ע"ד העזר והשתוף הגמור קרי ליה מציאה. והיינו שמצא אשר אבד. וא"כ אם האשה היא טובה עם ה' ועם אנשים והיא אשת חיל עטרת בעלה. שוב לא תפרד ממנו בשום ענין ולא תאבד ממנו עוד. פדי התואר עוד מציאה מן הוא והלאה. אמנם אם היא אשה רעה והיא כנגדו ומנגדתו בעניניו ואין עזרתו בה. אז תתואר זאת הפעם בשם אבידה. שהרי אבודה היא ממנו בלותה שעה. ואח"כ בעת שהתחברותם אשה בית אישה. ומצא מין את מינו אשר זרעו בו למינהו. תתואר או לעינינו בשם מציאה. וזהו שיתתן של תלמידי חכמים בשאלם. מצא או מוצא. כלומר אם זאת האשה מגודרת בשם פועל עבר אמתיי. כלומר שכבר מצא אותה בעת נישואין. ושוב לא ימצא אותה. שכיון שלא תהא אבודה ממנו. או היא אשה רעה ובעלה ימצא אותה אחר שיבקשנה ויפייסנה. ובזה יתואר בשם פועל בינוני. למה שהוא מוצא אותה כל פעם (חיי הים): במערבא כי נסיב כו' מצא או מוצא. קשה למה שאלו זאת השאלה דוקא בא"י ולא בח"ל. וי"ל כי בגמרא מקשה שפעם אחת אמרו שארבעים יום קודם

יד יוסף

א ויק"ר פרשה ד' וסוף מסכתא מועד קטן

חדושי גאונים

שר"ד פירשו בענין אחר ואנו רואים בודאי דפליגי בפירושא דהאי קרא ולכן שפיר מתרץ הא והא במילי דשמיא שאף דרשב"י ור"ד ודאי מיירי במילי דידים מ"מ איהו לתרץ קראי בא וכן שתירוץ הראשון הא במילי דידים והא במילי דשמיא ג"כ לתרץ קראי הוא וכן שתירוץ השלישי הא והא ברשע שבשעה משחקת ג"כ אדלעיל סובב שהא והא במילי דשמיא והכל לשנויי קראי ולבסוף בואבע"א האחרון בא לתרץ דברי רשב"י ור"ד וקאמר ואבע"א שעה משחקת לו שאני דהיינו אפי' במילי דידיה ג"כ יש חילוק בין שעה משחקת או לא ורשב"י ור"ד מיירי באין משחקת לו וקרא דימינו דכתיב בשעה משחקת. ושם במגילה אמר תיכף בואבע"א הראשון הא והא במילי דידיה ונמצא מיושב גם אליבא דרשב"י ור"ד ושוב גם ואבע"א שעה משחקת שאני קאי במילי דידיה וג"כ באין שעה משחקת מתגרה וניחא לכ"ע שוב לא הוצרך לומר עוד הפעם כאן בשעה משחקת וכאן בשאינו משחקת כמו שכפל כאן בברכות. ואמנם אכתי צ"ע קצת למה באמת קאמר כאן בואבע"א הראשון הא והא במילי דשמיא ולמה לא אמר הא והא במילי דידיה וכמו דאמר בסוגיא דמגילה וכעת צ"ע. ואולי אפשר לומר דשם במגילה שם מקור דברי ר' יצחק ושם יליף ר' יצחק

אהבת איתן

אינם איתא אמרי ליה מצא או מוצא כו'. יש לטעים למה דוקא במערבא שאלו מצא או מוצא ולא בבבל. כי במערבא דהיינו בני א"י היו לוקחים אשה תחלה כדאי' בקידושין אבל בבבל שהיו לומדים תחלה לא היו מוצאים כי התורה מגינה מאשה רעה :

אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד. א ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתי ומצלינא בבי כנשתא כיון דשמענא להא דא"ר חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו *) אלא ד' אמות של הלכה בלבד לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא. ב רב אמי ורב אסי אע"ג דהוו להו תליסר בי כנשתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי. ואמר רבי חייא [בר אמי] משמיה דעולא לעולם ידור אדם במקום רבו שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה. והתניא אל ידור. לא קשיא הא דכייף ליה הא דלא כייף ליה. ואמר רבי חייא [בר אמי] משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים דאילו גבי ירא שמים כתיב (תהלים קיב) אשרי איש ירא את ה' ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב (שם קכח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ולגבי ירא שמים לא כתיב ביה וטוב לך:

רש"י

המצוינין: לחפור שם חפירות והיו צריכין לצאת לשדות ולהתרחק מאד: המצוינין. ציון ואסיפת צבור: ביני עמודי. שבהמ"ד נכון עליהם מלמעלה: שכל זמן ששמעי בן גרא קיים וכו'. דסמוך למיתת שמעי בן גרא כתיב ויתחתן (המלך) שלמה (את) בת פרעה (מ"א ג): הא דכייף ליה. אם כפוף הוא לרבו לקבל תוכחתו ידור אצלו ואם לאו טוב להתרחק ממנו ויהיה שוגג ואל יהי מזיד ע"כ

מהרש"א

המצוינין בהלכה וכו'. דבבהכ"נ רבים מצויים וקטן וגדול שם הוא וכן בבתי מדרשות שלהם יש שהיו לומדין שם מקרא ויש לומדין שם משנה ולא עלו בידן הלכה שיוצא מן התלמוד כדאמרי' ס"פ אלו מציאות העוסקין במקרא מדה ואינה מדה במשנה מדה כו' בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו וע"ש פרש"י והיינו שערים מצוינין בהלכה במקום שכל ת"ח קובע מקום לגרסתו בתלמוד המביאה לידי הלכה פסוקה וקאמר עלה מיום שחרב בהמ"ק כו' דבזמן שבה"מ קיים היה שם לשכת הגזית שמשם יוצאת הלכה פסוקה ע"פ סנהדרין ועמהם ודאי השכינה שרויה ועכשיו שחרב בית המקדש אותן ד' אמות של הלכה שכל ת"ח קובע לו לגרסתו בתלמוד היא תחתיה להיות השכינה עמו ויצא להם זה הדרש מסוס השערי ציון ממש לא יתכן בהם אהבת ה' טפי ממשכנות יעקב ולזה פירשו דשערי דהכא כמו אל שעריך כתרגומו לתרע בית דינך דהיינו מקום קבוע שממנו יוצא הוראה לאנשי העיר ה"נ שערי מקום מצוין וקבוע להלכה פסוקה דיפול בו שפיר אהבת ה' והשתא ציון כמי עיר ציון ממש לא יתכן דלהך מילתא ודאי אין לחלק בין ציון לשאר עיירות ודרים משכנות בתי כנסיות ובתי מדרשות שהם במקום משכן שהשכינה שרויה בהם בגלות כדלעיל ודו"ק: כל זמן ששמעי כו'. כפרש"י גם יש דרש בזה מדכתיב והנה עמך שמעי בן גרא וגו' דמשמע שהיה מלוי עם שלמה והיינו משום שהיה רבו וק"ל: גדול הנהנה כו'. נראה לפרש ע"פ מ"ש בתענית בר"ח בן דוסא דדחיקא ליה מלתא ובעי רחמי ויהבי ליה משמיא. חד כרעא דפתורא דדהבא וחזא בחלמא דהוה

הכותב

גדול הנהנה מיגיעו יותר וכו'. [לא כתבו המפרשים כלל בפירוש גדול הנהנה מיגיע כפיו להיות פשוט בעיניהם. ואני ראיתי לכתוב בו שורותים להזהיר לתלמיד שלא ישעה לחשוב ולומר שכל א' מב' אלו הנזכרים במאמר הם חלוקים זה מזה לגמרי וכמו שהירא שמים המושם בכף מאזנים אחד אינו נהנה מיגיעו כן הנהנה מיגיעו המושם בכף שניה אינו ירא שמים כי האמת והצדק יורו כוונת רבי חייא ללמדנו שאם נראה שני אנשים יראי השי"ת וחושבי שמו ועכ"ז יש הבדל ביניהם שא' מהם זה דרכו תמיד כל היום להיות יושב ובטל ממלאכה ומשתעשע שש ושמח ביראתו להשי"ת ואחד הוא ג"כ ירא השי"ת וזאת היא כוונתו הראשונה תמיד ליראה את ה' ועוד לו כוונה ב' בדרך הסרת מעיקים לזון ולהתפרנס מיגיע כפיו ואולי יאמר האומר כי משפט הבכורה

עיון יעקב

אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות. כדאיתא שם בילקוט תהלים סי' פ"ז בכל מדינה ומדינה יש למלך פלטין לאיזה אוהב מכולם זה פלטין שהוא בתוך מדינתו ולפי שאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה שמשם יוצאה הוראה והלכה פסוקה ולכן הוא חביב מכולם: ביום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. שחביב להקב"ה מכל הקרבנות וכל העוסק בתורת קרבנות א"צ לעולה ולחטאת כדאיתא פ"ק דמגילה וסוף מנחות ע"ש והא דקאמר ד' אמות של הלכה יש לומר ע"ד דאי' בתולדות יצחק פ' תרומה דלמה בכל מדות הארון יש חצי. אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו לפי שהבקיאות רומז לארכו ורחבו הוא רומז לפלפול שנא' ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכדי שלא יתגאה אדם בפלפולו ובקיאותו לכך נכתב בכל א' חצי כלומר שיהיה אל לבו שעדיין לא הגיע לחצי מדה ולהכי אמרינן היכי עדיף כיון דארכו הוא יותר מרחבו וגובה של מזבח לא קחשיב דהוא נגד הנסתרות שאין לנו עסק בו וכיון שארכו ורחבו הם יחד ד"א לכן קאמר ד"א של הלכה וכן אמרי' בגיטין דף ס"ח כי מיית הוא גברא ל"ל בהדין עלמא אלא ארבע גרמידי וגם אתי לרמז אם ירדו דוקא לעומקה של הלכה כדאמרינן ריש פרק אלו מציאות קב בד' אמות דנפיש טרחייהו להכי נקט ד' אמות וכה"ג מרמז על זה שאמרו משנת ר' אליעזר קב ונקי ועוד יש לומר דנקט ד' אמות ע"ד דאי' סוף מנחות העוסק בתורת עולה ותטאת ומנחה ואשם א"צ לא עולה ולא חטאת ולא מנחה ולא אשם שהם מכפרים ונגד אלו ד' נקט ד' אמות של הלכה שכל אמה מהם היא נחשבת במקום מזבח הקטן שהוא מזבח הקטורת שהיתה אמה על אמה ועיין בחידושים פ"ק דעבודת כוכבים דף ג' ע"ב: לעולם ידור אדם במקום רבו. כדי שילמוד ממנו תורה ומוסר כפירש"י ונ"ל דס"ט שגזר שלמה לשמעי לישב בירושלים והיה ביום לאתך מות תמות וגו' כיון שהיה חייב מיתה ע"י קללת דוד אך ורק שדברי תורה ומוסר שלמד עם שלמה קלטתו ממיתה כדאי' במכות דף י' ע"א (וכה"ג מצינו ביואב שרצה לאחוז בקרנות המזבח לקלוט אותו ממיתה כדאיתא שם בש"ס דף י"ב ע"א ע"ש) והיינו דוקא בעידנא דעסיק ביה אבל כאשר יצא מבית ישיבתו ובית מדרשו דמו בראשו לכן אמר לו מות תמות וגו': גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים. כבר האריכו המפרשים בזה ואפשר לומר דרך

הרי"ף

שלומדין בו הלכה כמאחז"ל בפסוק דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב כל הקורא בבה"כ אין תלמודו משתכח ושם ביארתי דהכי דרשי' דרשו ה' בבתי כנסיות שהקב"ה מצוי בכ"ה כדכתיב אלהים נצב בעדת אל וגו' ואמר קראוהו כלומר קראהו בתורה ולמדוהו שם בב"ה לפי שיהיה קרוב תלמודכם בידכם ולא ישתכח מכם תמיד ולכך אמר כאן אוהב ה' שערי ב"ה המצוינים כי בהלכה שלומדין ההלכה בב"ה חביבים הם יותר מכל שאר בתי כנסיות שאין לומדין בהם ומכל בתי מדרשות שלומדין ואין מתפללין בהם ויש בכאן ב' שמתפללין בהם וגם לומדין והם שערים המצוינים בהלכה וזהו ממילי מעליותא דבי כנשתא שגדול הלומד בו יותר מלימוד ב"ה אחר ומצינו שנקרא ב"ה שער כדכתיב אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי שמדבר בב"ה ועליהם הוא אומר אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה שהם דלתות ב"ה שלומדין בו הלכה. עוד אפשר שאמר מכל משכנות יעקב דכתיב מה טובו אהליך ומשכנותיך על בתי כנסיות שהקב"ה משרה שכינתו בתוכם כדכתיב אלהים נצב בעדת אל כיון שנקרא ב"ה משכנות על שם השראת שכינה היינו מילי מעליותא דבי כנשתא שהקב"ה משרה שכינתו בב"ה: גדול הנהנה מיגיעו וכו'. וקשה במאי עסקינן אם הירא שמים הוא ג"כ נהנה מיגיעו טובים הב' מן הא' ואם הוא נהנה מיגיעו ואינו

ענף יוסף

קודם יצירת הולד מכריזין בת פלוני לפלוני. ופעם אמרו שהזווג הוא לפי מעשיו. ועיין בגמרא מה שתירצו. והמקובלים מתרצים כאן בא"י כאן בח"ל. שבח"ל הזיווג לפי מעשיו. ובזה יתורץ שבח"ל לא היו יכולים לשאול מלא או מוצא. משום שאפי' השיג אשה רעה יתביישו לומר מוצא כיון שהוא לפי מעשיו. אבל בא"י שאינו תלוי במעשיו רק לפי הגזירה מן השמים לא יתביישו לומר האמת מוצא (שמעתי מפי רבי הרב מו"ה יצחק אייזיק גאנייבזר):

מא גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים כו'. והמאמר תמוה. ופי' הרב אמרות טהורות מאמר חקור דין ח"ב פ"ז ירא שמים הוא שאין יצרו תוקפו כ"כ. והנהנה מיגיע כפו הוא שיצרו גדול. וביגיעת כחו ועולם ידו יד תסידותו הוא כופהו. ולפיכך גדול מירא שמים על שהוא יגע ועמל לכוף את יצרו:

עץ יוסף

מא אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה. כלומר ששם קביעות התורה וההוראות בכל יום יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שלומדים בהם לפי שעה דרשות או פסוק. ומפני שהמקומות הקבועים הם במקום בית המקדש כדאמרינן מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. וכמו שהמקדש חביב יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות כך מקום קביעות התורה חביב משאר בתי כנסיות ובתי מדרשות שאינם קבועים (הר"י). ומ"מ מדלפקינהו רחמנא לבתי כנסיות ולבתי מדרשות בלשון משכן אין לך מעליותא יותר מזו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (פני יהושע):

המצוינים. ציון ואסיפה וצבור (רש"י) ור"ל שגם ציונו בתורה שם יהיה ברבים (גל"ח): ביני עמודי. בין העמודים שבית המדרש נכון עליהם מלמעלה: היכי דהוה גרסי. כלומר דלא בלבד שהיו מתפללים בבהמ"ד ולא בבהכ"נ. אלא אפילו בבהמ"ד עצמו היו מקפידים להתפלל במקום המיוחד להם בבהמ"ד ללמוד שם היינו ביני עמודי (מעדני יו"ט): הא דכייף ליה. אם כפוף הוא לרבו לקבל תוכחתו ידור אצלו. ואם לאו טוב להתרחק ממנו ויהיה שוגג ואל יהי מזיד: גדול הנהנה מיגיעו כו'. ר"ל דמיירי שהנהנה מיגיע כפו ושאינו נהנה שניהם הם יראי שמים וקאמר שזה היראה שנהנה מיגיע כפו גדול יותר מהיראה שאינו נהנה מיגיע

יד יוסף

א מגילה דף כ"ט ע"א וע"ש:
*) אלא ד"א של הלכה. פי' הרמב"ם היינו ת"ח ונדיק שהוא דרך ד"א וכו שורה השכינה.
ב ברכות פ"ד דף ל' ע"ב:

חדושי גאונים

ג"כ מקרא דאל תתחר במרעים. ואל"ק על ר' יצחק מסיפיה דקרא ואל תקנא דצריך ג"כ לפרשו שלא תתגרה וקשה מקרא דאל תקנא וגו' כי אם ביראת ה' כמו שהוכיח מזה ר' דוסתאי וצריך לומר דר"י מפרש אל יקנא לבך בחטאים להתקוטט עמהם במילי דידך כי אם ביראת ה' מה שנוגע ליראת שמים התקוטט עמהם ועי' כאן ברי"ף וא"כ ר"י גופי' מתיר להתקוטט במילי דשמיא לכן לא ניחא שם לומר הא והא במילי דשמיא שהרי בשעה משחקת ואפ"ה מתיר במילי דשמיא לכן יותר ניחא ליה לומר הא והא במילי דידי' אבל כאן לא הוזכר בדברי ר' יצחק קרא דאל תתחר וגם אין כוונתו לתרץ דברי ר"י רק לתרץ קראי מוקי ליה בכל אוקימתות דאיכא לאוקמי. (גל"ח):

רבי אמי ורבי אסי אע"ג דהוו להו תליסר בי כנשתא וכו' עד וטוב לך לעוה"ב. למה שהיה שכלנו נקשר בחמר הקשר המציאות צריך לשרת האל בעבודה שכלית ולהשתמש בה בחלק הגופניים להמנעו ולעשות חלקו מכלי התפעלות דמיוני כמ"ש לאהבה את ה' ולעבדו בכל לבבכם וכבר בארנו האהבה הזו איך תלה בינו ית' וכנו ואמרו בכל לבבכם להוציא העבודה הדמיונות שפי' לבבכם שכל כמו ולבי ראה הרבה חכמה ובאמרו ובכל נפשכם רמז להכנעה הגופיי שכל תנועות הגוף נמשכות מהנפש שהיא המניע הא' וכן נאמר בדניאל וזימנין תלתא ביומא ברך על ברכוהי באמרו ברך על ברכוהי מור' על מצב ההכנע וההשתעבד כעבד לפני רבו

(ע"כ): מחמת אונסו. שחלה או שנטרד בדוחק מזונות הזהרו בו לכבדו: ושברי לוחות מונחים בארון. דכתיב (דברים י') אשר שברת ושמתם בארון אף השברים הונחו בארון (ע"כ): משום סכנה. שלא יקוץ ידו: משום קלקול סעודה: אף בחבורה קטנה יצא דם וילכלך את המאכל וימאיס את המסובין: בלא ק"ש. שתהא מעתק דומה למטת עובדי כוכבים: ארמית ממש. על מטת ארמית: מעשה דרב פפא. שאמרה לו שב על המטה והיה בנה מת מוטל עליה והיתה רוצה להעליל עליו ולומר שישב עליו והרגו (ע"כ):

מחסר ליה האי כרעא בעוה"ב וז"ש גדול הנהנה בעוה"ז מיגיע כפי שאינו מחסר בזה חלקו בעוה"ב כדכתיב ביה וטוב לך יותר מירא שמים דבעי להנות משכר מעשיו בעולם הזה כר' חנינא בן דוסא דבזה מחסר מחלקו בעולם הבא וע"כ לא כתיב ביה וטוב לך ועוד יש לכוין בזה לענין הרואה טריפה לעצמו ועיין פרק אלו טריפות:

מב שם ע"ב **רב** ביבי בר אביי סבר לאשלמינהו לפרשייתא דכולה שתא במעלי יומא דכפורא. א תנא ליה חייא בר רב מדפתי כתיב (ויקרא כג) ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב וכי בתשעה מתענין [והלא בעשרה מתענין] אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי] (וסיום המאמר) אמר ליה רבי יהושע בן לוי לבניה ב הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו דאמרינן (פ' שתי הלחם דף צ"ט וע"ש במהרש"א) לוחות ושברי לוחות (מונחים) [מונחות] בארון:

מג שם אמר להו רבא לבניה כשאתם חותכים בשר אל תחתכו על גב היד. א"ד משום סכנה וא"ד משום קלקול סעודה. ג ואל תשבו על מטת ארמית. ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין. אל תשבו על מטת ארמית איכא דאמרי (אל) [לא] תגנו בלא ק"ש. וא"ד דלא תנסבו גיורתא. וא"ד ארמית ממש ומשום ד מעשה דרב פפא. דרב פפא אזל לגבי ארמית (הוציאו) [הוציאה] לו מטה (אמרו) [אמרה] לו שב. אמר (להן) [לה] איני יושב עד שתגביהי את המטה הגביהה את המטה ומצאו שם תינוק מת. מכאן אמרו

איכא דאמרי לא תגנו בלא ק"ש ט'. עיין פרש"י ויש לדקדק אמאי נקיט דגני בלא ק"ש בהאי לישנא ובכל המלות אמאי לא קאמר דלא תהא דומה כארמי ונראה לפרש דודאי ק"ש של ב"ה שרי בכל לשון וכן תפלה בצבור כמו ששנינו במסכת סוטה אבל יחיד המתפלל לא ישאל צרכיו בלשון ארמי שאין מלה"ש נזקקין לו שאין מכירין בלשון ארמי ה"נ איכא למימר בק"ש שעל מטתו שהוא ודאי ביחיד ובעי רחמי מפני שימור מהמזיקין כדאמרי' לעיל ולכך אומרים בק"ש שעל מטתו שיר של פגעים שיהיו מלה"ש נזקקין לו לשמרו כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וגו' ולזה קאמר אל השב על מטת ארמית ומפרש לה דגנו בלא ק"ש דבלשון ארמית שקרא לא יצא כיון דאין מלה"ש מכירין אותו וכאלו לא קרא ק"ש ודו"ק:

א פסחים דף ס"ח ע"ב ר"ה דף ט' ע"א יומא דף פ"א ע"ב: ב במנחות דף צ"ט א"י שלא הנהיג בו מנהג בזיון: ג פסחים דף קי"ב ע"ב: ד עיין בספר מקום שמואל:

חדושי גאונים

במלכו ותנועתו ובאמרו קדם אלהים רמז היות תפלתו שכלית לא דמיונית ובאמרו כל קבל די הוא עביד מן קדמת דנא רמז למנהג והרגל שהיה לו בעבודה האלהית עד שכל אותם האברים היו נשמעים לאותה העבודה הנכבדת מרוב מנהגם בה כמ"ש כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך כלומר אפי' העצמות הבלתי מרגישים יורה מצד ההכנע והשפלות לפניו כאלו היו בעלי שכל ולפי שתנועות הגוף נעשות על ידי העצמות שהם משען ומשענה להם ומצד חוזק העצמות וקושי עצמות' היה ראוי שינזק הבשר והגידים שהם רכים ואלו מהתנועה מצד הכוך העצמות הינהו' להם לולי שהטבע בחכמת בוראו הערים לשום אמצעי בין הקושי והרכות ביניהם והוא השחוס והעצ"ל ואז לא יוזק הרך בקשה כמבואר לחכמי הרפואה לכ"א כל העצמות יכירו זו ההשגחה ויודו מי כמוך מציל הבשר הפני מחזק ממנו הוא העלם שלא ימק ממנו וכן יציל העני והאביון מגוזלו יאמר זה על עצמו שהוא תאב למזון בהכבר יגיע לו באחרונה לולי כי נעצר בחלצו כמות מה ממנו כדי שיזון וכ"ז יורה חכמתו יתברך וקורא עצמו עני לפי שהתנועה ייבשה מהמזון לולי המותש בו שיזונהו וירטיבהו תמיד שלא יתפתה בנגוב התנועה א"כ השלם לא די לו הציון לבד כי אם גם המעשה הנאות לציון ומורה עליו כמ"ש בפיך ובלבבך לעשותו כלו' שיהיו כלי המחשבה מסכימים על כלי המעשה וכשם שיש בשכלך אמונות עיוניות באמתית האלהיות כן צריך שיפרסמו אבריך

הכותב

למי שדבוק ביראתו יתברך לבד ואינו חושש ליהנות מיגיעו שהכל כאין נגדו בערך ליראתו להשי"ת ולבטל הדעת הזה הנפסד הודיענו ר' חייא שגדול הנהנה מיגיע כפיו ר"ל שכוונתו ראשונה לירא את השי"ת ולהיותו קיים ועומד ביראתו נהנה מיגיעו הנה שכרו אתו גדול יותר מאד ממי שהוא ירא את ה' בלבד ואינו נהנה מיגיעו כי אפשר שיצטרך לבריות ובסבת זה לא יהיה קיים כ"כ ביראתו את ה'. עוד שנית ראוי לדקדק ולהבין גדול הנהנה מיגיעו ויראה לכאורה שכיון שלא הזכיר וטוב לך ביראת השי"ת שאין בו שכר העוה"ב ורחמנא ליצלן מלחשוב כן כי האמת שניהם זוכים לעוה"ב וע"ד השלוח אמר גדול הנהנה מיגיעו כלומר כי המשורר האריך לספר בשבחו מה שלא הוצרך לעשות כן בירא ה' כי הוא מצד עצמו משובח כיון שבמצותיו חפץ מאד ולא

הרי"ף

והוא ירא שמים פשוט הוא שגדול הוא הי"ש ועוד נדקדק מה שהאריך לשון לומר ואלו בירא שמים וטוב לך לא כתיב ביה ומאו ז"ש לא כתיב ביה. ונראה דה"ק יש לך אדם שעוסק תמיד בתורה ואינו זז אפילו שעה אל פרנסתו והוא ניזון מבני אדם המחזיקים בידו ויש לך אדם שנכנס מיגיעו לפרנסתו ללהם ביתו ואינו נהנה משל אחרים ועוסק במלאכתו די ספוקו ובשאר כל היום הוא עוסק בתורה ולז"א שגדול הנהנה מיגיעו אע"פ שאינו לומד כל היום כי צריך להתבטל מלימוד כדי להרויח מזונותיו יותר מהי"ש שאינו מתבטל מלימודו אפי' שעה והוא ניזון מיד הבריות וזש"ה אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכי ה' ובתורתו תמיד ולא ימוש ספר התורה מפיו וטוב ממנו אותו אדם שעושה מלאכתו כדי להתפרנס מיגיעו ואינו יגע כל היום רק יגיע כפיך הוא כשעור מה שתאכל בלבד ולא יגע להעשיר ובשאר כל היום יעסוק בתורה אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז שלא תהיה מצפה לשלחן אחרים שיפרנסוך כי המצפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו וטוב לך לעוה"ב כי האדם שהוא ניזון משל אחרים הוא נותן חלק לאותו שהכניסו אנכסיו והחזיק בידו לפרנסו כדכתיב בצל החכמה בצל הכסף אבל זה שנהנה מיגיעו בעוה"ז ולומד שאר כל היום וטוב לך בעוה"ב ואין לזרים אתך הרי שגדול הנהנה מיגיעו ויש עוד מעלה אחרת לנהנה מיגיעו יותר מהי"ש שהשכר של הי"ש נרמז במלת אשרי כל ירא ה' והנהנה מיגיעו נרמז לו אושר עוה"ז במלת אשריך ועוה"ב נרמז במלת טוב לך ונמצא שמלבד היתרון שיש לנהנה מיגיעו בעוה"ז משא"כ בירא ה' שאין בידו אלא א' שהוא עוה"ב יש עוד יתרון שלפי אושר עוה"ב הנרמז לירא ה' במלת אשרי כתבו לנהנה מיגיעו אשריך בעוה"ז והי"ש שלא קנה אלא אושר עוה"ב לפחות היה לו ליחד לו במלה המכונה לנהנה מיגיעו וטוב לך לעוה"ב וכן הול"ל טוב לו לירא ה' והנהנה מיגיעו אשריו בעוה"ז וטוב לו בעוה"ב וז"ש ואלו בירא שמים וטוב לך לא כתיב ביה כלומר שאינו זוכה לשכר עולם הזה לא הוזכר אושר עולם הבא במלת וטוב לך כמו שהוזכר בנהנה מיגיעו אלא נרמז לו שכר עולם הבא במלת אשרי הנזכר בנהנה מיגיעו לומר שגם בעוה"ב שכרו של הנהנה מיגיעו גדול יותר משכר הי"ש בעולם הבא. ויש ספרים דגרסי דאלו בירא שמים כתיב אשרי איש ירא את ה' וכפי גרסא זו פדרשה במצותיו חפץ מאד לומר שחפץ בלימוד ומעשה המצות מאד יותר מהזיתו נהנה מיגיעו וכאן כתיב יגיע כפיך כי תאכל וכפי מה שביארתי למעלה: ועשירי וכו'. אפשר שהזכיר ג"כ העשירי לומר שאע"פ שהמתענה אחר יום המאכל אינו קשה כ"כ כמתענה יום אחר יום צום וזה שאכל בט' והתענה עליו הכתוב כאלו התענה הט' וגם חזר להתענות יום העשירי שלאחריו דהיינו ב' ימים רצופים בתענית: הזהרו בזקן ששכח תלמודו וכו'. ירצה שסברון שלוחות

עיון יעקב

הפשוט דודאי לא איירי כל זה בת"ח שתורתן אומנותן שבזה א"צ ראיה שיורש עוה"ז ועוה"ב כי ככר אמרו חז"ל אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ות"ת כנגד כולם אלא מדבר בבעלי בתים שעוסקים בפרנסת בני ביתם וא' ירא שמים ואינו רוצה ליגע את עצמו כל כך בפרנסתו והוא מצמצם מאד בפרנסת אנשי ביתו ומסגף עצמו בתענית וכיוצא בו כדי שלא ייגע ויטריח עצמו כל כך וא' נהנה מן עוה"ז ופרנסתו בריות על כן הוא מייגע את עצמו ביגיע כפו מאד כדי שיוכל להרויח ולזון את עצמו ואנשי ביתו בריות קמשמע לן זה שנהנה מיגיע כפו ואינו מענה את נפשו הוא גדול שנהנה בעוה"ז ויש לו שכר בעוה"ב משא"כ ירא שמים אע"פ שיש לו עוה"ב מ"מ אינו נהנה בעוה"ז ולכך לא כתיב וטוב לך להראות שאין לו שני עולמות רק עוה"ב ולפי מה שכתבתי לעיל שירא שמים איקרי מי שעושה פשרה ובתשובתי שבות יעקב חלק א' סימן קמ"ב כתבתי בשם אחרונים דמותר ליטול שכר פשרה מ"ה קאמר גדול הנהנה מיגיע כפו מזה שהוא ירא שמים ועושה פשר ונוטל שכר או י"ל כפשוטו גדול הנהנה מיגיע כפו כלומר שיורד לעומק הדין ע"י יגיעות הרבה מזה שעושה פשר מאימת הדין כי ס"ל דדין קודם לפשר כדאי' בפ"ק דסנהדרין:

רב ביבי בר אביי סבר לאשלמינהו לפרשייתא דכולה שתא במעלי יומא דכפורא. אפשר לפי שהיה מבני עלי שנתקלל שמתים ומש"ה מצינו שא"ל ר' יוחנן משום דאתי ממולאי וכו' כדאיתא בספר יוחסין והמשלים פרשיותיו מאריכין לו ימיו ושנותיו להכי היה רוצה להשלים פרשיותיו במעלי יומא דכפורא לפי שנפתחו ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לכן היה רוצה להשלים כדי שיכתב לאלתר לחיים להכי תנא ליה וכו': הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו. פירש"י הזהרו בו לכבדו ובמנחות דף צ"ט איתא שלא תנהג בו מנהג בזיון וע"ש בחידושינו:

דלא תנסבו גיורתא. צ"ע דהא יהושע נסב רחב ובועז רות ובהוריות דף י"ג אמרינן מפני מה הכל רצין לישא גיורת ולפי דעת רש"י בפרק הזרוע דף קל"ג ע"א דרבא היה

עין יוסף

כפו. וזהו שאמר דאלו גבי ירא שמים שאינו נהנה מיגיע כפו כתיב אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד. דפשטא דקרא משמע שמניח חפציו לגמרי מפני חפצי שמים. ממילא דייתב ובטל. אפ"ה לא כתיב בו וטוב לך. אלא אשרי לחוד. וכל סיעודי' דכתיב בתריה היינו בעניני עוה"ז גבור בארץ יהיה זרעו הון ועושר בביתו. אבל בזה המזמור כתיב אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו יגיע כפיך כי תאכל. דאיירי במי שירא ה' ונהנה ג"כ מיגיע כפו. אע"פ שעי"כ ממעט מלאכת שמים. אפ"ה כתיב בתריה אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב. דבכה"ג הוי חפצי שמים יותר כדי שלא יצטרך לבריות (פני יהושע):

מב ישלים פרשיותיו. של כל שבת ושבת: וכי בתשעה מתענין כו'. הנה כאן לא השלים בעל העין יעקב את המאמר וסמך עצמו על המעיין ביומא פ"ח סי' ע' בעין יעקב: מחמת אונסו. שחלה או שנטרד בדוחק מזונות הזהר בו לכבדו: ושברי לוחות מונחים בארון. דכתיב (דברים י') אשר שברת ושמתם בארון אף השברים תשים בארון:

מג משום סכנה. שלא יקוץ ידו: משום קלקול סעודה. אף בחבורה קטנה יצא דם וילכלך את המאכל וימאיס את המסובין: ארמית ממש. על מטת ארמית: ומצאו שם תינוק מת. והיא רצה להעליל עליו ולומר

חכמים אסור לישב על מטת ארמית. ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין וכו':

מד שם תניא אמר רבי עקיבא בג' דברים אוהב אני את המדיים ב כשחותכים את הבשר אין חותכין אלא על גב השלחן. כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד. וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה. אמר רב אדא בר אהבה מאי קרא (בראשית לא) וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו. תניא אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אני אוהב את הפרסיים. הם צניעים באכילתם. וצנועים בבית הכסא. וצנועים בדבר אחר. (ישעיה יג) אני צויתי למקודשי. תני רב יוסף אלו הפרסיים המזומנים ומקודשים לגיהנם:

דף ט אמר ר' אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר (דברים טז) הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר (במדבר לג) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה על מה נחלקו על שעת חפזון דר"א ב"ע סבר מאי חפזון חפזון דמצרים ור"ע סבר מאי חפזון חפזון דישראל. תניא נמי הכי הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב:

מה שם דבר נא באזני העם וגו' (שמות יא) אמרי דבי רבי ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמר לו הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר [שם ע"ב] אותו צדיק

הכותב

רש"י

על גב היד. את יד חבירו הוא נושק ודרך חשיבות הוא זה מפני הרוק: אלא בשדה. דאמרי אינשי אזנים לכותל: בדבר אחר. תשמיש: אני צויתי למקודשי. במפלת בבל כתיב אני צויתי את מלכי פרס ומדי לבא להשחיתה: הכל מודים. ר"ע גופיה מודה שהגאולה מתחלת ואילך היתה: שעת חפזון. (שכתוב לצאת) [דמצרים לשלחם מן הארץ]: בערב נגאלו. נתנו להם רשות [לצאת]: חפזון דמצרים. מכת בכורות שנעל ידם נחפזו למהר לשלחם: חפזון דישראל. לא שמעו להם לצאת עד בוקר: אותו צדיק. אברהם:

מהרש"א

אלא ע"ג שולחן כו'. ולאפוקי ע"ג היד כדאמרינן לעיל אבל במדרש ילקוט איתא שאין נושכין ואוכלין אלא חותכין ואוכלין וק"ל: ואין נושקין וכו'. עיין פרש"י אבל הכתוב משבח נשיקות פה אל פה כמ"ש ישקני מנשיקות פיהו כפרש"י שם ונראה לפרש דהכא משום צניעות נקטו בה דומיא דהנהו ג' דברים כו' דבסמוך דנשיקות פה הוא קירוב בשר הוא ראוי בין אשה לאישה במקום צניעות אבל באחרים הוא דרך פריצות כדאמרי' פ"ק דשבת גבי עולא דמנשק לאחותיה אבי ידיא ולא בפה וק"ל: וישלח יעקב וגו'. אף ע"ג דאפשר דקראן אליו מפני שלא היה לו פנאי לילך אליהן מפני נטירותא יתירתא דעבד בלאן לבן כדאמרינן ס"פ הפועלים מ"מ לא ה"ל להזכיר בכתוב שקראן השדה אי לאו לאשמועינן שיועצין בשדה וק"ל: המקודשין כו'. כתב האי לישנא למקודשי תחת מזומני ע"פ מ"ש ברפ"ק דע"ז בדין לעתיד דמלכי פרס עיילי בתר מלכות אדום דאמרי איכהו סתרי ב"ה ואנן בנינן וזה רמז בהאי לישנא למקודשי לאותן שיבנו מקדש שלי בבית שני ומדכתיב למקודשי וכו' דריש ליה דלא אהני להו טענתם זאת אבל יהיו מקודשין לגיהנם כדמסיק שם וק"ל: בבקשה מכם שאלו כו'. וכתב בע"י ראוי לספק על תחנה זאת כיון שהצווי היה לתועלת ישראל כו' מה צורך לדבר להם בתחנה עד"ז

בשכר מצותיו אבל בנהגה מיגיעו היה מקום לטעון ולומר שכיון שכל יגיעו להשגת מזונותיו די לו מצד יראתו שיזמינם לו בריות מבלי יזכה לשכר העוה"ב וכדי לבטל זה האריך המשורר באמרו וטוב לך ואפשר לומר שתהיה לו שום מעלה יתירה לתשלום שכרו במה שמצטער וטרח ביגיע כפיו אבל טוב לו בעוה"ב לכל ירא ה' אשר מרוב שלמותו במצותיו חפץ מאד ולא בשכרן [והנני מזכיר לתלמיד יראה דקדוק ערב במ"ש רש"י אם כפוף הוא לרבו וכו' בפירוש הא דכייף ליה יכו' · ע"כ]:

בבקשה ממך לך ואמור להם וכו'. ראוי לספק על תחנה זאת כיון שהצווי

עיון יעקב

היה כהן י"ל דמש"ה הזהיר להם כן להראות לו הדין דכהן אסור בגיורת וכדקי"ל כמבואר בא"ע סי' ו' ואף לדעת התוס' שם דגרס רבה י"ל דהכי נמי גרסינן או י"ל כיון שרבא נשא בת רב חסדא שהיה כהן וכיון שזרעו היה מזרע כהונה מגד אם אע"פ שלא הוזהרו הכשרות להנשא לפסולות כדאי' בא"ע סס"ז אפ"ה החמיר עליהם בזה כיון שהם מזרע כהונה: אוהב אני את המדיים. נראה דקמ"ל בזה דכל כה"ג שיש בו דרך ארץ וצניעות עושים ג"כ ולא חיישינן משום ובחוקותיהם לא תלכו וכה"ג מבואר בטוי"ד ובש"ע סי' קע"ח: בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב. כי הבטחת אברהם היה ג"כ על דרך זה מדלא כתיב ואחרי כן ברכוש גדול יצאו וכתיב להיפך יצאו ברכוש גדול משמע דקודם יציאה לא יהיה להם רכוש גדול שהיה רק דרך שאלה רק אחר שיצאו ולא חזרו ולא החזירו להם הרכוש אז היה להם רכוש גדול. והא דעשה הקב"ה כן עיין בהכותב ומהרש"א ועי"ל שהרי כל כסף וזהב באו להם מיוסף שלבר הכל אך קשה לפ"ז א"כ מצינו חוטא נשכר ע"י מכירת יוסף אל"ל שכדין מכרו השבטים את יוסף וכ"ל שזה כוונת הפסוק ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל ועי"ל שהרי יוסף קנה המצרים לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו ועי"ל שעשה כן כי מים גנובים ימתקו לישראל ויהא צער של מצרים קשה יותר ואין בזה משום גזל שכר עבודתן וגם הוי כהפקעת הלואתן דמותר: שלא יאמר אותו צדיק. נראה לי דדייק כן מקרא שאמר דבר נא באזני העם למה צוה דוקא לאמר באזני העם ולא בפרהסיא בפני המצרים שהרי הם שאלו כן ממצרים אלא להכי דרש שלא יאמר אותו צדיק וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם וזה לא היה רוצה לומר בפני המצרים שלא יבינו שדעתם שלא להחזיר להם הכסף והזהב לכך צוה דבר נא באזני העם לבד ולא לפני המצרים: אותו צדיק. כבר האריכו המפרשים דאף אם לא

הרי"ף

היה כפרה לישראל כמו שביארתי מ"ש קשה סלוקן של צדיקים כשיבור הלוחות כפר על מעשה העגל דהוי כמיתת הצדיקים שהיא מכפרת ובזה מתיישב למה הונחו שברי לוחות בארון עם הלוחות שהוא כדי לומר שזכות התורה מכפרת על ישראל והת"ח בעודנו חי הוא מכפר וגם במיתת הת"ח שדומה לשיבור הלוחות יש כפרה לכן הלוחות מונחות בארון עם הלוחות לומר כי שקולים הם בכפרה ומכאן יש להזהר בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו כיון שלאחרי מות הזקן החכם שנשכחה ממנו התורה כמותו והוא מכפר א"כ גם בעודנו חי ושכח תלמודו מחמת אונסו הוא מכפר כשברי לוחות ועיין פ' שתי הלחם ושם ביארתי שהלוחות ראשונות שהיו ביד משה כשהתחיל פרח הכתב מעליהם ונתייקרו הלוחות בידי משה ונפלו מידו מחמת אונסו ושברם לפי שרוחניות הלוחות שהם האותיות היו נושאות הלוחות וכיון שפרח הכתב הלכו הלוחות שהיא התורה שחקוקה בהם נשארו הלוחות כנרתק של תורה וכן הזקן הלך ממנו רוחניות התורה שהיתה בקרבו ונעשה גופו נרתק של תורה כתיק הספר ודומה לשברי לוחות שפרח מהם הכתב ונשאר הנרתק כגוף ששברי לוחות הונחו בארון אע"פ שלא נשאר בהם רוחניות של אותיות כי האותיות היו פורחות כך התלמיד חכם ששכח תלמודו אע"פ שאין בידו תורה מכל מקום הוי תיק הספר כמו שברי לוחות ונוהגים בו כבוד כבתחילה ועיין מסכת מנחות:

דבר נא באזני העם וגו'. וצריך לבאר כי אין בקשה למלא הון ועושר רב. ועוד מנא

רוצה לומר בפני המצרים שלא יבינו שדעתם שלא להחזיר להם הכסף והזהב לכך צוה דבר נא באזני העם לבד ולא לפני המצרים: אותו צדיק. כבר האריכו המפרשים דאף אם לא

ענף יוסף

מה אין נא אלא לשון בקשה כו' שלא יאמר אותו צדיק כו'. תמוה דאברהם לא יהרהר אחר מדותיו של הקב"ה. ועוד למה לו להזכיר אברהם וכי ההוא אמר ולא יעשה

עץ יוסף

ולומר שיסב עליו והרגו. ועיין בפ' ערבי פסחים דף קי"ב ע"ב ברש"י וברשב"ם ול"ע: ואל תעברו אחורי בית הכנסת כו'. עיין זה לקמן פרק ס' סימן

קל"ג בעין יעקב: מד אלא על גב היד. את יד חבירו הוא נושק. ודרך חשיבות הוא זה מפני הרוק: אלא בשדה. דאמרי אינשי אזנים לכותל: בדבר אחר. תשמיש: אני צויתי למקודשי. במפלת בבל כתיב אני צויתי את מלכי פרס לבא ולהשחיתה. וקאמר שקרא להו מקודשי ע"ש שיהיו מקודשים ומזומנים לגיהנם ומ"מ בג' הנ"ל אני אוהב אותם: מה אין נא אלא לשון בקשה כו' בבקשה ממך כו' בבקשה מכם כו'. קשה מנא להו לדרוש את שתי בקשות אחת למשה ואחת לישראל. ובפסוק לא הוזכר רק בקשה אחת. וי"ל דאם היה כתוב נא דבר באזני העם. לא היה במשמע רק בקשה אל משה. ואלו נאמר דבר באזני העם נא ישאלו. היה משמע שלא היתה הבקשה רק לישראל. אבל השתא דכתיב מלת נא באמצע הענין לזה דרשו שיש שתי בקשות. אחת למשה ואחת לישראל. ובדקדוק דבר הכתוב דבר נא בבקשה ממך דבר כן לישראל. ומה שתאמר לישראל הוא נא וישאלו בבקשה מהם שישאלו וכו'. ונמצא מלת נא נדרשת לפניה ולאחריה (רי"ף): בבקשה ממך כו'. רבים

אמר חבונה הזכירו זה (לא נגאלו אלא בערב כו') למעלת ליל הפסח שנקרא ליל שמורים ובזה יהיה טעם למה תקנו לומר בו ספור יציאת מצרים הגדה ולא ביום ולמה אותם החכמים היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו וכו':

א ברכות דף ס"א ע"א ולקמן בע"י סי' קל"ג: ב ב"ר פרשה ע"ד ילקוט שמעוני רמז ק"ל:

חדושי גאונים

הפעל המיוחס המורה על אותן הדעות וז"ש מצות התפילין והצילית יורה על העיון האמתי שהשכל בפעולות הנאצלות ממנו ית' המורות על מציאותו המושכל ולפי שהתפשטות החסרון באנשי הדור מונעת לאדם מעיון ומעשה טוב שכל עת היותו חלק קנון מדיני לא יקרה לו מזולתו עזר רק התנגדות למאסם בדבר ה' ואנשי' לכ"א שאלו החכמים היו מתבודדים במדרשם ושם היו מתפללין כדי שלא יטרידום ראות הענייניס המגונים הנעשים באנשים כמ"ש ירמיה מי יתנני מלון אורחים ונתן הסבה לזה מפני היות כנגד טבע האדם שהאדם מדיני בטבע ואמר כי כלם מנאפים שבעת היות הקבוץ שלם יעזר האדם בהתקבצו למינו וכן אמר ארחיק נדוד אלין במדבר סלה. ומ"ש גדול הנהנה מיגיעו הוא לפי שמעגה תמרו ומרעיב ולא יקח מהענייניס החמרי' רק ההכרחי ויראת שמים מדריך נפשו בדרך השלמות והנפש נוטה אליו בטבעה ואין טורח מי שמגיע הדבר אל הגדשלו נטיה טבעית כטורח מי שמגיע הדבר הפך נטייתו הטבעית ומזה הגד הוא גדול הנהנ' וכו' ודקדק ממ"ש אשרי איש ירא ה' והורה תחלה מי הוא הירא ה' ואמר ההולך בדרכיו וכלל עיון ומעשה שהם דרכו יתברך כמ"ש משה הודיעני דרכיך שהמכוון בו מהותך והשלמות העיוני האפשר לשכל להשיגו והורה ז"א והדעך למען אמצא וכו' יר' שבידיעת אותם הדרכים ידעהו וכמ"ש ולפי שמי שידעהו הוא הנקרב אליו ית' והשכל המקיף לכ"א בירא ה' אשרי והוא הכולל מעלות עיוניות ומדותיות ולשון אשרי נגזר מן באשרי כי אשרוני בנות ובא לעולם בלשון רבים

מהרש"א

כו' ע"ש באורך ואין צורך דאין מקום לקושייתו כשנעיין בזה שהשיבו ישראל הלואי שנצא בעצמנו וע"כ שהוציאו זה מן המקרא דאל"כ מה צורך לתחנה זה כיון שהיה לתועלתם אלא ע"כ כי צולא תחנה ובקשה למשה לא היו חסים לצווי זה שהיו חשבין שזה הדבר אינו אלא לתועלתנו ואינו צווי כשאר מצות ואמרו והלואי שנצא בעצמנו ומשום הכי הוצרך לבקשה וכדי שלא יאמר אותו צדיק כו' גם מה שהקשה שהיה ראוי שיצוה הקב"ה למצריים שיתנו להם כלי כו' ואם לא יהרגם כו' ע"ש והאריך שם לתרץ זה בשם הר"ן וכה"ג כתב החזקוני בפרשת בא קושיא זו אין לה עיקר דהא כיון דהשי"ת הוציא את ישראל באופן שהמצריים יחשבו כי אחרי ג' ימים יחזרו למצרים שע"כ שלחו עמהם אוקטורין ע"כ הוצרכו לשאלה שיחשבו כי בבואם לכאן יחזרו לנו את כל הרכוש כדרך השואל מחברו אבל אם היו שאלו במתנה יאמרו שזהו ודאי יבקשו בשכר עבודתם כדאמרינן פרק חלק ויבינו הדבר המצריים שאין בדעתם לחזור כי איך לא יראו לנפשם כשיהיו לנו עוד לעבדים כחזור ונטול מהם הכל כי מה שקנה עבד קנה רבו ועוד איך נשלם להם שכר שהרי יהיו לנו עוד עבדים כשיחזרו ודו"ק: שהשאילום בע"כ כו'. במכילתא אל"ל וישאילום אלא מה שלא שאלו היו משאילים אותם הוא אומר תן לי חפץ והוא אומר טול לך ואחר כיוצא בו ועיין ברא"ם ודברי המכילתא כמאן דאמר בעל כרחך של ישראל ומשום משוי. ומ"מ קלא דחוק לדרוש בעל כרחך מיתורא ונראה דמלת וישאילום במ"ש משמע ליה בעל כרחו דהאחד הכריח את חברו לשאול לו או ממנו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה גם דברי המכילתא יש לפרש כן:

(בראשית טו) **ועבדום ועינו אותם קיים בהם (שם) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם אמרו לו ולואי שנצא בעצמנו משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם (למחר) מוציאין אותך [למחר] מבית האסורים ונותנים לך ממון הרבה ואומר להם בבקשה מכם הוציאוני מיד ואיני מבקש כלום. (שמות יב) וישאילום אמר רבי אמי מלמד שהשאילום בעל**

בע"כ

הכותב

היה לתועלת ישראל [שיוציאו עמהן ממון רב מה צורך לדבר בתחנה על הדבר הזה] ואפילו שנאמר כי התחנה היתה בערך אל משה יש להפליא מה צורך לדבר לו בתחנה והא בודאי יקיים [משה צווי של הקדוש ברוך הוא בלי צורך לתחנה כלל] והתשובה בזה כי בודאי זאת השאלה היתה בתכלית הגנות להיות דרך עלילה וערמה כמבקש תחבולות לגזול ממון אחרים ומתחיל בדרך שאלה ואחרי בואה לידו הוא חמסן וגזלן ולכן ראוי היה שיהיה בעיני משה רע לדבר דבר כזה והיה לו להתבייש מישראל עצמם שהוא יהיה יועץ תחבולות לכך הוצרך הקב"ה להאריך בתחנה למשה ולישראל. ואם תאמר עדיין הקושיא במקומה עומדת מה טעם לצווי זה כי גם כשנודה שממון המצרים היה מותר לישראל מהטעם שאמרו חז"ל בפ' חלק היה ראוי שיצוה הקב"ה בפירוש בלי שום המצאה שהמצריים יתנו להם [כלי כסף וכלי זהב ושמלות] במתנה גמורה ואם לא יעשו כן יהרוג אותם כאשר הרג בכוריהם ותשיבת זאת השאלה כתב הר"ן ז"ל בדרשותיו כי כאשר היתה כוונתו יתברך להפרע מן המצריים מדה כנגד מדה שיהיו נטבעים בים לעונש כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו הוצרך לנהוג עמהם בתחבולה שיאמרו דרך ש"לשת ימים נלך במדבר וגו' ובזה יחשבו כי כל דברי משה זה בתחבולה ולא במאמרי ית' ובזה חזקו לבם לרדוף אחרי ישראל עד הים ושם נעשו נסים בקריעת הים לישראל וטביעת המצריי' מה שלא היה כן אם בצאתם ממצרים יהיו יודעים שבמתנה גמורה היו לישראל כלי כסף וכלי זהב ושמלות של מצרים ככתוב יותר באורך בדרשות הר"ן ז"ל יעויין שם [וזה שכתבתי פה היה להכרח הבנת המאמר שאמר לשון מתנה ודי בזה]:

הרי"ף

מנא לנו לדרוש שתי בקשות אחת למשה ואחת לישראל ובפסוק לא הוזכר רק בקשה א'. וי"ל שדקדקו חז"ל דהול"ל נא דבר באזני העם או יאמר דבר באזני העם נא ישאלו איש וכו' דכיון שנא לשון בקשה הוא למה הזכירו באמצע הענין לזה דרשו שיש שתי בקשות אחת למשה ואחת לישראל ובדקדוק דבר הכתוב דבר נא בבקשה ממך דבר כן לישראל ומה שתאמר לישראל הוא נא וישאלו בבקשה מהם שישאלו וכו' ונמצא ילת נא נדרשת לפנים ולאחרים ואלו נאמר נא דבר לא היה במשמע רק בקשה אל משה ואלו נאמר דבר באזני העם נא ישאלו משמע שלא היתה הבקשה רק לישראל לכך כתיב דבר נא באזני העם לדרוש בו ב' בקשות וטעם הבקשה לישראל היא מש"ה קודם לזה כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה שהכונה לומר שבראות פרעה כי כלה הוא עושה לו שאין בית אשר אין שם מת וימהרו לשלחם כי אמרו כלנו מתים והוא אינו יודע שגזותיהם זנו וכל אחד מהם הוא בכור לאביו ובשלחו כלה שמחמת כליה שהיו כלם מתים היה משלחם גרש יגרש אתכם בכח גדול ובאותה שעה מי הוא אשר יערב אל לבו לילך ולשאל ממצרים כלי כסף וכלי זהב כי די להם צרתם. ויש לחוש היכא דשכיחא היזיקא פן יקומו כנגדם בראות רעתם שבא עליהם מצדם ולז"א הקב"ה דבר להם בבקשה מכם שישאלו איש מאת רעהו וכן כתיב ובני ישראל עשו כדבר משה שבקש מהם בבקשה הע"פ שלא היה כרצונם מ"מ בבקשתו של משה עשו וישאלו איש מרעהו וכו'. וראיתי כתוב ובני ישראל עשו כדבר משה שצוה אותם שלא יצאו ממצרים עד בקר וכדי להפליג בדברים למצרים שהיו מגרשים אותם בעוד לילה למהר לשלחם נשפלו בענין השאלה שבעוד שהיו נותנים להם מה ששאלו מהם הבקר אור ונעלם שום יצאו ממצרים כדבר משה. עוד יש לי להרחיב הענין לבאר עם מאחז"ל במכילתא וז"ל ובני ישראל עשו כדבר משה וכי מה אמר להם משה במצרים הרי הוא אומר דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וכן עשו וישאלו איש מאת רעהו כלי כסף וכלי זהב ושמלות שאין ת"ל ושמלות אלא שחביב השמלות ליוצאי דרכים יותר מכלי כסף וזהב. וי"ל מה שאלה זו ששאלו וכי מה אמר להם משה שהדבר מובן מאליו ומה חדשו לומר הרי הוא אומר דבר נא באזני העם וגו' וע"ק מ"ש שאין ת"ל ושמלות למה לא דקדקו

עיון יעקב

יאמר אותו צדיק ראוי להקב"ה לקיים דבורו ותו קשיא למה מכנה לאברהם בשם אותו צדיק הל"ל שלא אמר אברהם ונלע"ד דהוי' בנדרים דף כ"ד האומר לחבירו קונם שאת נהנית לי אם אי אתה נותן לבני כור א' של חטים חכמים אומרים אף זה יכול להתיר את נדרו שלא ע"פ חכם ואומר הריני כאילו התקבלתי וכתב שם הר"ן דמיירי בסמוכין על שיתן אביהם להכי מהני אמירת אביהם אבל אם אוכלין בפני עצמן צריכין שיאמרו הם הרינו כאילו התקבלנו וזה ידוע שאנו אוכלין הכל וסומכין על זכות אברהם כאשר מזכירין אנו בכל תפלותינו ובצרותינו להם גר כדכתיב וירעו לנו מצרים ולאבותינו מכאן שאבות מצערין עצמן בקבר וא"כ ה"ה להיפך בשמחתנו יש להם ג"כ שמחה וזה שלא יאמר אותו צדיק שסמוכין אנו על זכותו כי צדיק יסוד עולם זה אברהם שכל עולם נשען על זכותו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם אבל בלא התרעומת של אותו צדיק אין תרעומת אלא ישראל כיון שהם לא היו רוצים ברכוש שאמרו הלואי שנצא בעצמנו פשוט דהוה כאילו אמרו הרינו כאילו התקבלנו מאח"כ אותו צדיק יתרעם על זה: הוציאוני מיד ואיני מבקש כלום. ולהכי המשל דומה לנמשל ממש שהקב"ה אמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול משמע דוקא בהשלמת זמן

עץ יוסף

רבים מקשים כיון שהצווי היה לתועלת ישראל. מה צריך לדבר להם בתחנה על דבר זה. ותירץ המהרש"א כי צולא תחנה ובקשה למשה. לא היו חסים לצווי זה׳ שהיו חושבים שזה הדבר אינו אלא לתועלתנו ואינו צווי כשאר מצות. ויאמרו הלואי שנצא בעצמנו. לכן הוצרך לבקשה מטעם כדי שלא יאמר אותו צדיק כו'. עוד רבים מקשים שהי' ראוי שיצוה הקב"ה למצרים שיתנו להם כלי כסף וכו' ואם לאו יהרגם. ותירץ המהרש"א דהא כיון דהשי"ת הוציא את ישראל באופן שהמצרים יחשבו כי אחרי ג' ימים יחזרו למצרים. שעל כן שלחו עמהם אוקטורין (פי' שרים) על כן הוצרכו לשאלה שיחשבו כי בבואם לכאן יחזרו לנו את כל הרכוש כדרך השואל מחברו. וכיון שלא שבו ישראל אמרו שהקב"ה לא הוציאם ממצרים על מנת כן שלא יחזרו למצרים ורדפו אחריהם ונטבעו בים ונפרעו מדה כנגד מדה מה שהוטבעו ילדי ישראל ביאור. אבל אם היו מכריחים המצרים ליתן להם כסף וזהב ומלבושים היו מבינים המצרים שנוטלים זאת בשכר עבודתם כדאמרינן בפרק חלק. ולא יחזרו עוד למצרים. והם יוצאים על מנת כן שלא יחזרו. א"כ לא היו רודפים אחריהם. ולא היה נפרע מהם הקב"ה מדה כנגד מדה: אותו צדיק. אברהם. וקשה אפילו בלא תרעומת אברהם צריך הקב"ה בעצמו לקיים מה שאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וי"ל שהקב"ה ידע שיתן להם ביזת הים וגדולה ביזת הים מביזת מצרים כידוע מאחז"ל. אבל אברהם לא ידע מזה וכשיראה שיצאו בלא רכוש יאמר ועבדום וגו' קיים בהם. ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. לשון ועבדום ועינו אותם י"ל לפי מה דאיתא במדרש רבה שעם ביזת מצרים שכר שעבודם. ופריך הא לא השלימו ת' שנה. ומשני קושי שעבוד בעינוי יותר ממה שנגזר עליהם השלים. ועל זה רמזו שלא יאמר אותו צדיק ועבדום ועינו אותם קיים בהם היינו עבודה ועינוי קושי השעבוד כדי שיעור ת' שנה. ומגיע להם שכר שיצאו ברכוש ולא קיימת ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (מעין הברכות): משל לאדם כו'. לכאורה אין המשל דומה לנמשל. דהרי לא נתאחר יציאת מצרים בשביל הרכוש. דבשלמא אם היה אומר שישראל השיבו ולואי שנצא מיד יצאנו בעצמנו היה דומה לנמשל. אבל כיון שהם אמרו ישראל הלואי שנצא בעצמנו אין זה דומה לנמשל. ונראה דישראל בשעה שיצאו ממצרים לא שחררום מצרים בהחלט. שהרי אמרו דרך שלשת ימים נלך. והנה בודאי אז בשעת יציאה אם היו ישראל מבקשים שישחררום בהחלט וגם יתנו להם כלי כסף וזהב ושמלות במתנה גמורה וחלוטה. ג"כ היה פרעה ומצרים מסכימים מפני מורא המכה שאמרו כולנו מתים. והמנם היה טעמו של הקב"ה שצוה להם שיאמרו דרך שלשת ימים נלך וגם שישאלום כלי כסף וזהב ושמלות. כדי שאח"כ כשלא יחזרו ישראל למצרים אחר ג' ימים יאמרו המצרים שנטלו כל ממונינו ויצאו להם שלא בהסכם הקב"ה. שהרי הקב"ה לא אמר להם רק שיקחו בתורת שאלה ויחזרו אחר ג' ימים ויחזרו לנו ממונגו. נרדפה אחריהם ונחזור אותם למצרים. ויטבע אותם הקב"ה בים וישלם להם מדה כנגד מדה

ענף יוסף

לכן נראה דבביזת הים נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. דאז היה נחשב היציאה אחר שטבעו הרודפים ולא יראו שוב מהם. רק שאמר הקב"ה. שיצאו ג"כ תיכף ברכוש גדול שלא יאמר אברהם בלשון תמיה ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בתמיה. וע"כ לא הגיע זמן היציאה עדיין וע"כ הם יוצאים כמו בני אפרים טעקי רומי קשת ויהיה צער לאותו צדיק

חדושי גאונים

כשנאמר בשבח האדם המצליח והטעם שלא יאושר האדם בטובה אחת שתמצא בו אלא בטובות רבות שימצא בו יאמר עליו אשריו כמ"ש הפילוסוף במדות והמשיל ואמר שצפור דרור אחד לא יבשר באביב כן האיש בשביל הצלחה אחת שתזדמן לידו לא יקרא מצליח וסורה לנו ההנהגה שראוי להתנהג סירא ה' אם בלקיחת הדברים החמריים אם בשתוף הזמה והבנים אם בהנהגת נפשו עם גופו והתחיל בא' יאמר יגיע כפך כי תאכל ולא תעשוק לרעך ומאחך ומתנ' באמונה כי ישר דבר ה' וכל מעשהו באמונה ואחר שרוצה לכדמות לש"י צריך שילך בהנהגתו ודרכו או ירצה יגיע כפיך ההכרחי לא המותר וזה דבר קל ויגיעו אליו במעט טורח כשיספיק להם ההכרחי וכל מה שתראהו מקושי זה הענין וכבדותו עלינו הוא מפני המותרות שנבקשה מה שאינו הכרחי יקשה מציאות ההכרחי כמש"ה א"ג פי"ב ואמר וטוב לך בעוה"ז ובבא ונתן ההנהגה הראוים לו מצד מה שהוא משתתף עם האשה והבנים ואמר אשתך וגו' המשילה לגפן להיותה מסובכת מאחר האילנות ולזה קבעו רז"ל ברכה ליין הנמשך ממנה בעצמו מתוך חשיבותו כמ"ש בפת וכן האשה אחר האיש מסובכת יוכל שאר הב"ח וכבר הורה שבח הגפן באומר ותאמר להם הגפן החדלתי תירושי המשמח אלהי' ואנשי' וכן האשה התבונה משיחת אלהי' ואנשי' שאשת חיל עטרת בעלה וישמח ה' בדברים השלמים ואמר שתהיה נוטה לא יצאנית וז"א בירכתי ביתך והתנה להיותה פוריה שתעשה הפרי המקווה ממנה לא כגפן בוקק יפרי האשה על שני מינים אם בבנים היוצאים ממנה ואם בפרי מעשים שתעזור לבעלה להשיג השלמות ואמר בבנים שיהיו דשנים ורעננים למוד המוסר וההנהגה טובה וז"א בניך כשתילי זתים שעלהו לא יבול

כרחם. א"ד בעל כרחם דמצרים. וא"ד בעל כרחם דישראל. מ"ד בעל כרחם דמצרים דכתיב (תהלים סח) ונות בית תחלק שלל. ומ"ד בעל כרחם דישראל משום משוי. (שמות יב) וינצלו את מצרים (פ' ע"ם וע"ש מהרש"א) אמר רב אמי א מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן. ור"ל אמר עשאוה כמצולה שאין בה דגים:

מו שם אהיה אשר אהיה (שמות ג') ב אמר ליה הקדוש ב"ה למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד גליות אמר לפניו רבונו של עולם דיה לצרה בשעתה. אמר לו הקב"ה לך אמור להם (שם) אהיה שלחני אליכם. (מ"א יח) ענני ה' ענני אמר רבי אבהו למה אמר אליהו ענני ב' פעמים. ג מלמד שאמר אליהו לפני הקב"ה רבונו של עולם ענני שתרד אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבח. וענני שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם שנאמר (שם) ואתה הסבות את לבם אחורנית:

[תניא ר"מ אומר משיכיר בין זאב לכלב ר"ע אומר בין חמור לערוד ד ואחרים אומרים משיראה את חבירו רחוק ד' אמות ויכירנו אמר רב הונא הלכה כאחרים אמר אביי לתפילין כאחרים לק"ש כותיקין ה דא"ר יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. תנ"ה ו ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום א"ר זירא מאי קראה (תהלים עב) ייראוך עם שמש

רש"י

כמצודה שאין בה דגן. דרך ציידי עופות לזרות דגן תחת מצודות כדי שיבואו עופות ונלכדין וכשאין בה דגן אין עוף פונה אליה כך ריקנו המצריים מכל ממונם: וינצלו. כתרגומו ורוקינו: כמצולה שאין בה דגים. כמו מצולת ים כלומר בתוך התהום אין מצוין דגים אלא על שפת הים היכא דאיכא מזון: דיה לצרה בשעתה. [דיה לצרה] שיהאנו [בה] בשעה שתבא עליהם למה הדאיבם עכשיו בבשורה קשה: שתסיח דעתם. מלבא בלבם מזמה של רשע להכחישני ולומר ע"י כשפים הבאתי האש הזאת: [ערוד. חמור הבר: לתפילין. להניח תפילין שמצות הנחתן קודם ק"ש בפרק שני (דף י"ד): ותיקין. אנשים ענוים ומחבבין מצות: מתפלל ביום. דהנץ החמה לדברי הכל יום הוא: מאי קראה. דמצוה להתפלל עם הנץ החמה: דכתיב ייראוך עם

מהרש"א

בע"כ דמצרים. גם שהיה בשאלה כיון דבע"כ שאלו מקרי שלל וכמפורש במכילתא שרוה"ק שרתה והיו אומרים השאילני כליך המונח במקום זה והלה מוציא בע"כ ונותן לו:

אהיה אשר אהיה אמר הקב"ה וכו'. משום דכתיבי בהאי קרא ב' אמירות ויאמר אלהים אהיה וגו' ויאמר כה תאמר וגו' ובראשונה כתיב ב' פעמים אהיה ובשניה לא כתיב רק פ"א אהיה וע"כ אמרו כי חסר מן הכתוב בין ב' האמירות תשובת משה די לצרה בשעתה ובש"ר א"ל כה תאמר לבני ישראל אהיה וגו' לך אני מודיע ע"כ ר"ל שא"ל הקב"ה אתה לא הבנת דברי כי גם אני כונתי לכך לך אני מודיע אהיה עמכם בצרה אחרת ולהם איני מודיע אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה וגו' ואל תזכור להם צרה אחרת והוא מבואר שהבטיח לנו הקב"ה בשם הוי"ה שאנו דבקים בו וישאר לנו הויה בכל השעבודים ולא יבא לנו הפסד וכליון ח"ו באורך הגלות וק"ל: שלא יאמרו כו'. דכן חשב פרעה באותות הראשונים שעשה משה כי כישוף היה כמ"ש במנחות תבן אתם מכניסים לעפריים ומייתי שנא' ואתה הסיבות את לבם וגו' ר"ל ואם לא תסיח עתה דעתם הכני אומר שגם עד עתה בידך היה להטות לבבם אליך ולא עשית כן אלא הסבות לבם מאחריך כמו שעשית לפרעה להקשות לבבו ודו"ק:

(בגמ') ייראוך עם שמש כו'. ותחילת ברכותיה מורה ע"ז יולד אור וכו' • דהיינו בכל יום בהנץ החמה יולד אור חדש ולהוציא מלבן של עובדי חמה כמ"ש לעיל בשעה שהחמה זורחת כל מלכי מזרח כו'

א פסחים דף קי"ט ע"א ועיין בתוס' שם וברשב"ם: ב גמרא ד' ט' ע"ב שמות רבה פ"ג: ג ברכות דף ו' ע"ב ולעיל בעין יעקב מצויין כ"ג וילקוט שמעוני רמז רע"ז סימן י"ב: ד תוספתא פ"א: ה לקמן פ"ג ד' כה ופרק ד' דף כז: ו תוספתא פ"א:

חדושי גאונים

וימשך ממש השמן הטוב כן ראוי לבן המשכיל להיות מקטנותו כהוד מעשיו ויפיו ועד תכליתו כזית שעומד בעליו והוד רעננותו מיום סיותו נצר מטעיו על תכלית השארותו ויתן פריו המשובח בעתו וכן מצינו שהמשיל שלמות האדם לזית שנא' זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך ובאו' סביב לשלחנך רמז לטוב המוסר אפילו בעת האכילה שאין ראוי שיסבו הבנים בשלחן האב אלא שיעמדו סביב לשלחנו כדי שיראם בשעת אכילת' ויאכלו כראוי לא כזוללים ואמר שישלם בהנהגות אלה הקודמות בזמן לשלמותו האחרון הוא האיש שיש לו הוספת טוב' על זולת וז"א הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' ובאמרו יברכך ה' מציון רמז לשלמות האמתי שהוא שפע ההשכלה והעיון ויתם זו הברכה לציון כי שם צוה ה' הברכה להיות מקור שלמות וכל טוב מצד הכנתו כמ"ש ובאומ' וראה בטוב ירושלים אפשר שרמז ליושר הפעולה לפי שירושלים היתה מדינת תבונה ואנשיה כלם מסכימים לטוב והפעול' הנאותה שם עלו שבטים או אפשר שרמז לירושלים של מעלה שיזכה לשלמות הנפש ולהשארותה בעולם העליון ויהנה מזיו השכינה וז"א כל ימי חייך כי שם החיים האמתיים הנצחיים ולפי שהולדת הדומה לו הוא השלמו' וראוי שימצא בשלם כמו שאמר ויולד כדמותו לז"א וראה בנים לבניך עם שיורה ג"כ ארך החיים בעוה"ז ולפי שהישוב המדיני והעיוני ישלם בהתפדם האנשים

עין יעקב

זמן השעבוד אז יצאו ברכוש גדול לכך בקשו לצאת מיד ולא היו חפצים ברכוש ואח"כ כאשר נשלם הזמן לצאת לא היו חפצים ברכוש משום משאוי הדרך עיין בחידושינו סוף פסחים: משום משוי. אע"ג דגדול היה ביזת הים מביזת מצרים כדכתיב תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף וביזת הים נטלו מעצמן בלי שום בקשה מהם אפ"ה נטלו מהם ולא נמנעו משום משאוי י"ל דמתחלה היו מתיראין משום משאוי הדרך כדי שלא ירדפו המצרים אחריהם אבל אחר שנטבעו המצרים לא היו צריכין להתירא מהם ואין נפקותא להם במשאוי:

לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד גליות. נראה דכוונת הקב"ה היה לפי שראה שנתקשה משה ולא רצה לילך בשליחות לפי שעדיין לא נשלם זמן השעבוד ולא ידע באיזה זכות יצאו קודם זמנם וכפירש"י בחומש וזה כוונת שאלתו של משה מה שמו מה אומר אליהם כלומר אם במדת הדין עדיין לא נשלם הזמן או במדה"ר ולזה השיב הקב"ה שבמדה"ר גואלם קודם זמנם כדאי' בשוחר טוב תהלים סי' ע"ב וזה אהיה שלחני אליכם ועוד תירץ אשר אהיה עמכם בשעבוד אחר ואז ישלם הזמן. אמר לו הקב"ה לך אמור להם אהיה שלחני אליכם. עיין במהרש"א בשם שמות רבה שכוונת הש"י מתחלה כך היה ועוד נראה לי דבא ללמד חכמה ומוסר שלא יעמוד אדם על דעתו ולא יבוש מלחזור מדבריו אף שהוא גדול מאד כי צריכין אנו לקבל האמת ממי שאמרו שהרי אף הקב"ה חזר והודה לדברי משה וממנו ילמדו וכן יעשו: למה אמר אליהו ענני ב' פעמים. שהרי מי שאמר מודים שתי פעמים משתקין אותו דמיחזי כשתי רשויות ועיין לעיל בחידושינו:

הרי"ף

כן בפסוק של פרשת שמות ושאלה אשה משכנתה וגו' כלי כסף וכלי זהב ושמלות ודקדקו בפ' זה ועוד דכך צ"ל למה הוזכרו שמלות ומדקאמר אין ת"ל ושמלות נראה שיש איזה קושי בדבר הזה. ונלע"ד שחז"ל דקדקו בפ' ובני ישראל עשו כדבר משה שהרי כשנגלה הקב"ה למשה בסנה א"ל ושאלה אשה משכנתה וגו' כלי כסף וכלי זהב וכשבא משה למצרים כתיב ויאספו זקני ישראל והגיד להם את דבר ה' וא"כ בשעת המעשה לא היה צריך לומר אלא וישאלו בני ישראל כלי כסף וכלי זהב ועוד הל"ל ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה ומהו כדבר משה לזה תירצו הרי הוא אומר דבר נא באזני העם והיה אפשר לומר לפי שהיה להם לחוש שע"י השאלה ירדפו מצרים אחריהם כמו שהיה אח"כ שנהפך לבבם ואמרו מה זאת עשינו גו' לפיכך בא עליהם בבקשה. והנכון נ"ל שהקב"ה מתחלה גזר ושאלה אשה משכנתה ולא גזר על האנשים שישאלו והטעם נ"ל כפי דברי חז"ל שבזכות הנשים הכשרות זכו לביזת מצרים שנאמר אם תשכבון בין שפתים כמאמר חז"ל כנפי יונה נחפה בכסף זו ביזת מצרים ואברותיה בירקרק חרוץ זו ביזת הים ונמצא נוי הבאלה ממצרים מתיחסת לנשים ומ"מ אמר הקב"ה למשה בבקשה ממך אמור לישראל בבקשה מכם שגם הם ישאלו איש מאת רעהו כלי כסף וכלי זהב כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם אע"פ שאם שואלות הנשים הוא חוזר לאנשים שמה שקנתה אשה קנה בעלה. אבל מ"מ יש כמה אנשים שעדיין לא נשאו נשים ונשתעבדו בעבודה ולא זכו לשלל ביזה ואע"פ שאין זה מתנאי הגאולה כיון שקיימו הנשים ושאלה אשה משכנתה מכל מקום אמר להם בבקשה מכם שישאלו איש מאת רעהו וכו' ועל זה הוא אומר ובני ישראל עשו כדבר משה שהוא מה שדבר משה לאנשים בבקשה ותחנה שישאלו איש מאת רעהו וכן עשו וישאלו איש מאת רעהו ועכשיו שאלו מה ת"ל ושמלות דבשלמא אם עשייה זו היתה אותה שצוה הקב"ה ושאלה אשה משכנתה וגו' כלי כסף וכלי זהב ושמלות אתי שפיר שהזכיר בשעת המעשה וישאלו כלי כסף וכלי זהב ושמלות אבל עכשיו שדרשנו ששם מדבר על הנשים דוקא וכאן הוא מדבר באנשים שבאו לשאול מצד בקשה שבקש מהם משה אם כן מה תלמוד לומר ושמלות הרי בבקשה של משה נאמר דבר נא וישאלו איש מאת רעהו כלי כסף וכלי זהב ולא הזכיר שם שמלות והיך הוא אומר ובני ישראל עשו כדבר משה שאמר להם בבקשה וישאלו כלי כסף וכלי זהב ולא הזכיר ושמלות בבקשתו ולז"א שהאנשים מעצמן שאלו השמלות להיות חביב השמלות על יוצאי דרכים והטעם שהזכיר הקב"ה בנשים ושאלה אשה וגו' כלי כסף וכלי זהב ושמלות אפשר ששם נתן טעם לשמלות דכתיב ושמתם על בניכם ועל בנותיכם שהשמלות הם הצריכים לבנים ובנות היוצאים בדרך אבל לאנשים לא שמענו לזה אמר כאן שמלות משום שהם חביבות על יוצאי דרכים השמלות יותר מכלי כסף וזהב: דכתיב ונות בית תחלק שלל. נ"ל שהביא כתוב זה של ונות בית לפי שאיך אפשר לומר וישאילום בע"כ דמצרים שאם לא היו ברצונם למה השאילו וכי תימא שכדי לגרשם מאצלם היו משאילים להם בע"כ עדיין קשה שהכתוב אמר וה' נתן את חן העם בעיני מצרים ואם מנאו חן לא היה בע"כ לז"א דכתיב ונות בית תחלק שלל שאע"פ שהיה בע"כ של האנשים מ"מ ה' נתן חן העם בעיני הנשים:

עץ יוסף

צדיק. לכך ביקש שבשעת יציאה יצאו ברכוש גדול (מהלת יעקב): עשאוה כמצולה כו'. עיין בענף יוסף. וקשה דלפ"ז מהיכן בא ביזת הים שהיה ביזה גדולה יותר מביזת מצרים. ויש לומר שעם בני ישראל דירתם היה בארץ רעמסס ועבודתם בחומר ובלבנים היה בפיתום ורעמסס. אבל בשאר כל מדינת מצרים לא היו שם רק בעת הגאולה היו כלם בעיר מצרים דהיינו בעיר המלוכה. וכל מה ששאלו כלי כסף וזהב ושמלות שאלו משכונתם בארץ רעמסס וכן בעיר המלוכה בעת יציאתם שאלו מהם. ושם עשו כמצולה. אבל בשאר מדינות של מצרים לא שאלו ושם נשאר הון רב. ופרעה בעת שרדף אחריהם קבץ כל חילו וכל עמו מכל ארצו. ומהם היה ביזת הים (צל"ח). והמפרשים תירצו דביזת הים היה מאוצרות גנזי פרעה שפתח פרעה אוצרותיו שיטול כל אחד מה שלבו חפץ וילך לרדוף את ישראל. ועיין ברש"י פסוק ויסע משה את ישראל:

ענף יוסף

כב"ל. וכאשר באמת עבור זה רדף פרעה אחריהם. ולא נשתחררו ישראל לחלוטין עד קריעת י"ס. וא"כ שפיר דומה נמשל שישראל אמרו הלואי שנצא בעצמנו בלי שום רכוש. ונוכל לצאת תיכף בתורת חירות גמור: שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית. מפרש שהוא עבר במקום שתיד. ור"ל מבקש אני ממך שאתה תסבב את לבם אליך. אשר היה עד הנה אחורנית ממך. וכפרו ההשגחה ותלו הכל במקרים ובכשפים. ועתה תסבב את לבם שיאמינו שבדבריך עשיתי:

רש"י

שמש וגו'. מתי מתיראין ממך כשמוראך מקבלים עליהם דהיינו מלכות שמים שמקבלים עליהם בק"ש: עם שמש. כלומר כשהשמש יוצא הייני עם הנץ החמה: ולפני ירח. אף תפלת המנחה מלותה עם דמדומי חמה: שאם יזכה-לעה"ב לראות גדולתן של ישראל יבחין כמה הרבה גדולתן יותר על העובד סכבים עכשיו: תהא. סא דרבי יוחנן בתפלת ערבית דלא חיישינן לסמוך גאולה לתפלה דגאולה ביממא הואי]:

תוספות

[כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק. וא"ת והלא כל העולם סומכין גאולה לתפלה ומאי רבותיה דרב ברונא דלא פסיק חוכא מפומיה. ויש לומר דהכי קאמר כל הסומך גאולה לתפלה כותיקין שקורין ק"ש קודם הנץ ותפלה לאחר הנץ: כל פרשה שהיתה חביבה על דוד כו'. וא"ת מאי כל פרשה והא לא אשכחן שום פרשה אחרת שמתחלת באשרי ומסיימת באשרי אלא היא. וי"ל דלאו דוקא פתח באשרי וסיים באשרי אלא חתימה מעין פתיחה כמו תהלה לדוד שפתח בתהלה וסיים בתהלה תהלת ה' ידבר פי וכן הרבה פרשיות שמתחילות בהללויה ומסיימות בהללויה]:

ולפני ירח דור דורים העיד ר"י בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל היום כולו אמר רבי זירא איני והא אנא סמכי ואיתזקי א"ל במאי איתזקת דאמטיית אסא לבי מלכא התם נמי מיבעי לך למיהב אגרא למחזי אפי מלכא דא"ר יוחנן א לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עובדי כוכבים שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים. א"ל ר' אלעא לעולא כי עיילת להתם שאיל בשלומא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה דאדם גדול הוא ושמח במצות זימנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסק חוכא מפומיה כוליה יומא. היכי מצי סמיך והא אמר ר' יוחנן ב בתחילה הוא אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי וגו' אמר ר"א תהא בתפלה של ערבית והא א"ר יוחנן ג איזהו בן העוה"ב זהו הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית אלא אר"א תהא בתפלת המנחה רב אשי אמר אפי' תימא אכולהו וכיון דקבעוה רבנן בתפלה כתפלה אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי ערבית היכי מצי סמיך והא בעי למימר השכיבנו אלא ד כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא ה"נ כיון דקבעוה רבנן בתפלה כתפלה אריכתא דמיא:

מז שם מכדי האי (תהלים יט) יהיו לרצון אמרי פי משמע לבסוף ומשמע מעיקרא דבעינן למימר. מאי טעמא תקינו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות (כיון דמיהא יליף סמיכות גאולה לתפלה ספיר ספי לאומרה מעיקרא. מהרש"א) לימרו מעיקרא אמר רב יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר שמונה עשרה פרשיות לפיכך תקינו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות. הני תמני סרי תשסרי הויין. אשרי האיש ולמה רגשו [גוים] חדא פרשתא היא. דאמר רב יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי מאה וג' פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים. שנאמר (תהלים קד) יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה. הני מאה ושלש. מאה וארבע הויין. אלא שמע מינה אשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא. דאמר רשב"נ אמר ר' (יונתן) [יוחנן] [דף י] כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים [בה] באשרי.

מהרש"א

משתחוים לחמה וכן יש לפרש ולפני ירח שיראוך בקריאת שמע של ערבית לפני ירח דהיינו בתחלת הלילה שהלבנה זורחת מתחיל בברכת ק"ש גולל אור מפני חשך כו' להוציא מלבן של עובדי לבנה ורש"י פירש לפני ירח תפלת המנחה כו' ולא מלינו בשום דוכתא שמלותה עם דמדומי חמה ודו"ק: (שם) כל הסומך גאולה כו'. דמקרא דנפקא למסמך גאולה לתפלה דכתיב ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה כו' נשמע מיניה דאינו ניזוק באותו יום:

הני תמני סרי תשסרי הויין כו'. יש לדקדק במאי טעה לומר דתשסרי הויין כיון דאשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא כדקאמר ליה בפשיטות גם בכל ספרי תהלים שלנו תשסרי הויין ואשרי האיש ולמה רגשו תרתי פרשיות הן. ויש ליישב למאי דאמרי' בפ' ת"ה דהוסיפו על י"ח ברכות ברכת המינין וה"ל י"ט ברכות דאז נוכל לומר גם בספר תהלים שיהיה יהיו לרצון אחר תשסרי פרשיות ואשרי האיש ולמה רגשו גוים שתי פרשיות הן דה"ל פרשת למה רגשו גוים וגו' שהוסיפו נגד ברכת המינים והמקשה דהכא סלקא דעתיה דמעיקרא נמי ב' פרשיות היו ומשני דאינו כן אלא דמעיקרא קודם שהוסיפו ברכת המינים הוו חדא פרשה ודו"ק: במפלתן של רשעים כו'. מכאן קשה למה שכתבו האחרונים בשם המדרש שאין אומרים הלל ביום אחרון של פסח משום שאמר הקב"ה מעשי ידי טבעו בים ואתם אומרים שירה והרי הכא אמרו בהיפך דלא אמר דוד הלל עד שראה במפלתן של רשעים גם בפ"ב דערכין אמרינן טעם אחר דלכך אין אומרים הלל ביום אחרון דפסח משום דאין חלוקין בקרבנותיהן ודו"ק: פתח באשרי כו'. דמה"ע אית לן למימר דהכי שתי פרשיות חדא הן ולא על שאר פרשיות דמסברא נימא כיון דהכי

הרי"ף

מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי וכו'. וקשה כיון דמשמע הכי והכי ומה זו שאלה שאלו לימרו מעיקרא ומה גם ה' שפתי תפתח דלא שייך בסוף ולהכי שנקינן יהיו לרצון בסוף. ונראה לע"ד כיון דכתיב יענך ה' אחר יהיו לרצון ולהכי בעי נימריה ברישא כמו שכתוב בספר תהלים יהיו לרצון קודם תפלת יענך. אבל עדיין קשה כיון שתירץ אשרי ולמה רגשו חדא היא מה הביא ראיה גם מרבי יהודה בן פזי עצמו כי הוא הראשון שאמר שי"ל יהיו לרצון אחר התפלה ושוא האומר שלא אמר דוד שירה על מפלתן של רשעים עד אחר ק"ג פרשיות. ומורי ז"ל תירץ שלפי שיש לתרץ בקושיות שהקשו תשסרי הוו שאע"פ שיהיו אשרי ולמה רגשו גוים נחשבים לב' מ"מ התירוץ עולה יפה שהטעם שקבעוהו אחר התפלה ולא קודם התפלה לפי שדוד אמרו אחר י"ח מזמורים שאע"פ שהם י"ט מ"מ אחר י"ח שוה ולא קודם התפלה אבל מגד אחר יש לנו להכריח תירוץ זה דאשרי ולמה רגשו חדא היא לפי שר' יהודה בא להגדיל שבח מפלתן של רשעים שלא אמר הללויה עד אחר ק"ג פרשיות ואם הם שתי פרשיות היה לו להגדיל יותר הענין ולומר שלא אמר הללויה עד אחר ק"ד פרשיות. ועוד נ"ל די"ל דכשם שנאמר יהיו לרצון אחר י"ח מזמורים כך תקנו לומר עד אחר י"ח ברכות וכך בהוא דק"ג פרשיות שאמר דוד י"ל שלא אמר הללויה עד

עיון יעקב

מ"ט תקינו רבנן לאחר י"ח. עיין במהרש"א ובהרי"ף. ועוד יש לומר דעיקר קושיית הש"ס מ"ט תקינו רבנן דוקא לאחר י"ח ברכות לימרו אפילו מעיקרא כלומר לא יתקנו רבנן כלל תקנה קבוע רק יאמרו כרצונו בין בתחלה בין בסוף ולהכי לא מקשה לתקנו מעיקרא. ועוד יש לומר דלכך מקשה לימרו מעיקרא ע"ד דאי' בסנהדרין דף מ"ד על פסוק היערוך שועך לא בצר שיקדים אדם תפלה לצרה ויבקש רחמים שיהא הכל מאמצין את כחו ואל יהיה לו צרה מלמעלה ע"ש בפירש"י: ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים. אע"ג דאין הקב"ה משמח עצמו במפלתן של רשעים כדאיתא בסנהדרין דף ל"ט ע"ב מ"מ אחרים משיש ועוד יש לומר דדוקא בשעת מפלתן ניחם ה' על הרעה ורחמיו עליהם ואינו שש מכל מקום קודם מעשה הקב"ה שש עליהם וכן כתבתי שם בחידושי ע"ש:

כי

ענף יוסף

מז מכדי האי יהיו לרצון כו' לימרו מעיקרא. ר"ל כיון דבעי למסמך גאולה לתפלה (ורש"י פירש לעיל דף ד' ע"ב דעיקר סמיכות גאולה לתפלה ילפינן מהאי קרא ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה). א"כ עפי הוה להו לתקן שלאחר שאמר אדני שפתי תפתח יאמר ג"כ יהיו לרצון. דבזה הוי סמיך שפיר גאולה לתפלה דהא בהאי קרא מסיים ביה ה' צורי וגואלי (פני יהושע): דאמר רבי יהודה בריה דר"ש בן פזי. כתב רש"י דלאמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון גרסינן עכ"ל. כוונת רש"י לתרץ קושית המפרשים מה הוסיף להביא ראיה מהך דק"ג פרשיות יותר מהך דלאחר י"ח פרשיות. ושניהם רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי אמרם. ומאי אולמא דהך מהך. לכן כדי לתרץ כתב רש"י דלאמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון גרסינן. וכוונתו דכיון דלא מסיימין בן פזי אינו רבי יהודה דלעיל רק תנא אחר שאינו בן פזי. ושפיר ניחא שמביא סייעתא דגם האי תנא סבר דחדא פרשה היא כמו האי דלעיל (צל"ח):

א לקמן י"ט ונח : ב לעיל ד"ד : ג ג"ז שם:ד לעיל ד' ע"ב:

חדושי גאונים

המשובים ובשלומם יהיה שלום לשני מיני היישוב לז"א שלום על ישראל שהשלום האמתי מצוי באנשי המעלה והכבוד ותברכם כמשז"ל ת"ח מרבים שלום וכו' (נוה שלום):

רב ברונא זימנא חדא סמך גאולה לתפלה והיכי מצי סמיך והא אמר רבי יוחנן בתחלה אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף אומר יהיו לרצון אמרי פי. כאן הכן שואל כיון דקושיא היה מבתחלה אמאי מייתי סיפא. אף אתה אמור לו דכוונת המקשן דלדידך לא הל"ל ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון ולא בתחלה ואדרבה בתחלה גם כן לימא יהיו לרצון דמסיים צורי וגואלי דהוה שפיר סמיכות גאולה לתפילה. ובהא רווחא שמעתא לקמן דפריך מכדי יהיו לרצון אמרי פי משמע מעיקרא ומשמע לבסוף לימרו מעיקרא וכיון דמשמע הכי והכי מאי חזית לאקשוי לימרו מעיקר' ודוחק לומר דנמי מעיקרא קאמר. ועוד דאי מסתבר למקשן דטפי ניחא למימר מעיקרא היכי מצי מהום דדוד אמרו לבסוף ולדוד נמי תיקשי כיון דלסברא משמע איפכא. ואפשר בזה דכוונת המקשן כיון דמשמע נמי מעיקרא אם כן לדידן בתפלה נימא ליה בתחלה דמסיים ה' צורי וגואלי דהוה מסמך גאולה לתפלה ואפילו הכי משני בדוחק דוד אמרו בתר י"ח והוא ידע בזה הפסוק מסתבר טפי לאומרו בתר י"ח עוד שם דאמר ר' יהודה ק"ג פרשיות אמר דוד וכו' יש נוסחאות כתוב ואמר בווא"ו דהגמ' אחר שהביא מימרא דרבי יהודה בן פזי והקשה עליה ותירץ עליה גם בזה דחדא היא ומ"ש עוד דאמר רשב"נ א"ר יוחנן הוא משום דהכתי ליכא למיפש' מדבן פזי דאשרי ולמה רגשו חדא היא אלא הוה אמינא דנהי דק"ג הויין אבל למה

ב' פרשיות דסמיכו להדדי חדא פותחת באשרי וחדא מסיימת באשרי ודאי דחדא הואי מעיקרא ומשום שהיתה חביבה כו' דכן מלינו בתהלה ובהללויה כמ"ש התוספות אלא דנתחלקה זו אחר שהוסיפו ברכת המינין כמ"ש לעיל ודו"ק:

חטאים כתיב כו' דחוטאים ה"ל שם התואר אבל חטאים משמע שם התואר כמו ובדרך חטאים לא עמד גו' ועל כן יורה חטאים בדרך וגו' ומשמע נמי שם דבר של חטאים רבים וקא"ל ברוריה מי כתיב חוטאים דלא משמע אלא שם התואר דלא שפיר עבדת דלא בקשת רחמים אלא שימותו ולא יחטאו עוד כמ"ש בסנה' דמיתת רשעים הנאה להם והנאה לעולם אבל כיון דכתיב חטאים דמשמע נמי שם דבר של חטא עפי ה"ל לבקש רחמים עליהם שיחיו וחטאי' ועונות שלהם יתמו ע"י שיחזרו בתשובה. ויש לעיין בזה דודאי באדם המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה ניחא דאף על גב דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים הרי אמרו בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו והרוצה לטהר מסייעין לו וזה המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה הרי זה בכלל הרוצה לטהר כו' אבל לבקש רחמים על חבירו להחזירו בתשובה קשה מה יועיל בקשתו הא אמרינן הכל בידי שמים כו' ושאנו מתפללין והחזירנו

מח [שם] א **פתח באשרי דכתיב** (תהלים א) **אשרי האיש. וסיים באשרי דכתיב** (שם ב') **אשרי כל חוסי בו:**

הנהו *) **בריוני דהוו בשבבותיה דר"מ והוו קא מצערי לי' טובא הוה קא בעי ר"מ רחמי עלייהו כי היכי דלימותו אמרה ליה ברוריה דביתהו מאי דעתיך משום דכתיב** (שם קד) **יתמו חטאים מי כתיב חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם. אלא בעי רחמי עלייהו דלהדרי בתשובה ורשעים עוד אינם. (בעא רחמי עלייהו והדרי בתשובה). אמר לה ההוא צדוקי לברוריה כתיב** (ישעיה נד) **רני עקרה לא ילדה**

[פתח באשרי] וסיים באשרי. אלמא חדא הוא דאשרי כל חוסי בו סיומא דלמה רגשו הוא: בריוני. פריצים: חטאים כתיב. קרי ביה (חוטאים) חטאים שיכלה

הכותב

[**הנהו** בריוני כו' א"ל ברוריה דביתהו מ"ד וכו'. פעמים רבות חטאים הוא תואר כמו ובדרך חטאים לא עמד. יורה חטאים בדרך. וגם לפעמים יתפרש שם דבר על רבוי עונות כמו כמה לי עונות וחטאים וכן על חטאים שאנו חייבים עליהם. והנקודה תפריש ביניהם. לכן אמרה ברוריה שראוי להשגיח אל הכתב בלבד שאפשר לפרשו כמו עונות וחטאים כיון שלא נכתב חוטאים. כך שמעתי. ובסנהדרין סי' נ"א מאמר דומה לזה]:

עיון יעקב

כי היכי דלימותו. פי' שהתפלל על רשעים שלא יאריך הקב"ה להם אפו: **ביון** דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם. כי אע"פ שדור הולך דור בא ויבאו רשעים אחרים אלא יתפלל

הרי"ף

אחר ק"ג דהיינו במזמור ק"ד אבל מ"מ קשה שם קושיא אחרת עם מה שאמרו חז"ל חמש פעמים אמר דוד ברכי נפשי ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים וכו' וכיון שבמזמור ק"ד כתיב שירה על יום שמיתה א"כ לר' יהודה היה לו חדוש זה להודיענו שגם במזמור ק"ד שאמר דוד ברכי נפשי שהוא שירה על יום המיתה מ"מ לא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים וכך היה לו לומר ק"ד פרשיות אמר דוד דהיינו גם בפרשה של ק"ד שאמר ברכי נפשי והיא שירה על יום המיתה מ"מ לא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שהוא בסוף המזמור של ק"ד ובשלמא אם במזמור ק"ד לא אמר שירה אלא זאת של יתמו חטאים ניחא לומר ק"ג פרשיות אמר דוד שבכללם אמר שירה ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים הכתוב במזמור ק"ד כתוב שירה של ברכי נפשי והיה להשמיענו גדולה מזאת שבכל ק"ד מזמורים אע"פ שאמר שירה לא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים אלא ודאי שאשרי ולמה רגשו חדא פרשה הן ויפה אמר ק"ג פרשיות שבכללם של מאה ושלש פרשיות לא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר וכו' ומצאת שמכח קושיא זו הוכרחנו לומר שאשרי ולמה רגשו חדא פרשה היא ולפי תירוצנו הראשון הוא תירוץ צודק אבל תירצנו תירוץ אחר שאשרי ולמה רגשו חדא פרשה היא לדברי רבי יהודה בן פזי במימרא האחרת של מאה ושלש פרשיות כנזכר:

בעי ר"מ רחמי עלייהו כי היכי דלימותו כו'. וקשה דהא כתיב גם ענוש לצדיק לא טוב. גם יקשה להבין דעתה של ברוריה והרי כמה קללות קלל דוד לשונאיו יבושו ויבהלו וגו' יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה וע"ק דזיל קרי כמה כתובים שכתוב בהם חטאים שבהכרת הוא לשון חוטאים כמו מחתות החטאים האלה וכתיב בדרך חטאים לא עמד ולא כתיב בהו חוטאים וע"ק טובא שפירש"י מסייעא ליה לר"מ וע"ק היכי אמר קרי ביה חוטאים ואנן לא קרינן אלא חטאים ומצאתי בספר חכמת שלמה וז"ל ברש"י קרי בי' חוטאים נכתב בגלדו כ"ל טעות אלא קרי ביה חטאים וכך נ"ל פירושו חטאים היינו כמו חוטאים אלא קרי חטאים בדרך מפעיל ודוק. ואני ראיתי ולא אבין ועוד נראה מ"ש שפיל לסיפי' דקרא ורשעים עוד אינם דאדרבה מהתם משמע דחטאים הוא כמו חוטאים דהא סמיך ליה ורשעים דהיינו חוטאים ונלע"ד דמעולם לא עלה על דעת רבי מאיר לקללם דהא כתיב גם ענוש לצדיק לא טוב ואם כמין שמורידין ולא מעלין אמרו דמורידין בידי אדם אבל בידי שמים לאו אורח ארעא להענישם כמו שכתבו התוספות לעיל א"כ כ"ש אדם פריץ אלא ביאור הענין הוא כמו שאמרו במסכת גיטין שלא ליהוי בני אדם העומדים עלי לצערני ובידי למסרם למלכות מהו שלא ליה דום לה' והתחולל לו השכם עליהם לבהכ"נ והקב"ה יפילם חללים לפניך ופי' מתוך זכות התורה יפילם חללים לפניך והכא נמי נ"ל לדייק דלא אמר הוה בעי רחמי עלייהו דלימותו ומהו ז"ש כי היכי דלימותו לכך אני אומר דהוה בעי רחמי לפני ה' שירחם עליו כי היכי שמתוך תפלה זו שירחם הקב"ה עליו ממילא ימותו אבל לא היה מתפלל שימותו וע"ז אמרה ברוריה שהתפלה היא ראויה להיות על שיחזרו בתשובה שהרי אמר דוד יתמו חטאים ולא"פ שיש לדרוש על החוטאים מ"מ כיון דבמלת חוטאים ליכא למימר מידי אחרינא ובמלת חטאים י"ל חוטאים וי"ל חטאים צריכין אנן לדרוש במלת חטאים שיש בו גם כן יתמו חוטאים דכיון שיתמו החטאים בתשובה הרי גם החוטאים יתמו כי אותו אדם החוטא אינו אדם זה דקטן שנולד דמי ולא היתה כונתו של דוד לקלל החוטאים אלא סמיך אקרא שאמר יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה' יתמו חטאים והכי קאמר יערב עליו על הקב"ה שיח תפלתי כשאני מתפלל ואז יהיו לרצון שיחזרו הרשעים בתשובה לפי שאז אנכי אשמח עם הקב"ה שישמח ה' במעשיו כשחוזרים בתשובה וגם אנכי אשמח בזמן שיתמו חטאים דהיינו שחוזרים בתשובה יתמו חטאים מיד החוטאים כי בזה אין עוד חוטאים ורשעים עוד אינם אותם שהיו בתחלה כי אלו הם אחרים מתוך התשובה והשתא א"ש פרש"י שפירש קרי ביה חוטאים שיכלה יאס"ר שהכוונה לומר שאע"פ שפירש חטאים הוא מלשון חוטאים ככל הנהו קראי שהבאתי למעלה מ"מ כיון שלא כתב בפירוש חוטאים שאין במשמעו על החטאים וכתב בהאי לישנא דחטאים שיש במשמעו לישנא דחוטאים וגם לישנא דחטאים יש לנו לדרוש שתיבן שמתוך שיתמו החטאים קרי ביה חוטאים שיתמו האנשים החוטאים הרשעים עוד אינם דהיינו שיחזרו בתשובה: **אמר** ליה ההוא מינא וכו'. קשה איך טעה אותו המין ולא ידע שעל שלא ילדה רשעים הוא אומר וכ"ל

ענף יוסף

מח מי כתיב חוטאים חטאים כתיב. כתב המהרש"א ויש לעיין בזה דודאי באדם המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה ניחא. דאע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. הרי אמרו בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. והרוצה לטהר מסייעין אותו. וזה המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה הרי זה בכלל הרוצה לטהר כו'. אבל לבקש רחמים על חבירו להחזירו בתשובה. קשה מה יועיל בקשתו. הא אמרינן הכל בידי שמים כו'. ומה שאנו מתפללים והחזירנו בתשובה שלמה כו' לא קשה כל כך כיון שהוא כולל את עצמו עכ"ל. ועוד הקשו המפרשים הרי כמה קללות קלל דוד לשונאיו. יבושו ויבהלו וגו' יהיו בניו יתומים וגו'. ועוד כמה פסוקים. ומה שנראה לי בזה הוא. כי באמת אותן בני אדם אשר רוצים להרשיע מדעת עצמם. בלי שום סיבה מסבבת אותן לזה. בלי ספק שלא תועיל עליהם ובשבילם בקשת אחרים. אמנם יש ויש אנשים כשרים בטבעם אינם נוטים אל הרע מבחירת עצמם. זולת שאיזה סבה חיצונית מחטיאתו. כמאמרם ז"ל ג' דברים מעבירין על דעתו ועל דעת קונו כו'. עניות ואותן הסיבות המה בידו של הקב"ה. כאז"ל הכל בידי שמים. ועליהם תועיל תפלת אחרים מאת ה' מן השמים. ובזה נאמר כי הני בריוני דהוה בשבבותי' דר"מ והוי מצערי ליה טובא. היה להם סבה חיצונית לסבב רשעתם להם. אם מצד שפעת קנינם וכסף וזהב. והיה זה העושר שמור לבעליו לרעתם ולהטאתם והיתה השעה משחקת להם לצער לרבי מאיר ולהכעיסו במעשה ידיהם. או להיפך. כי דללו ותרבו יאורי פרנסתיהם. נמשך להם מזה עוברים על דעת קונם. שלא יגנבו דים ונענש גם ה"ת מהם. וכאשר בעי ר"מ רחמי עלייהו דלימותו. אמרה ליה דביתהו מי כתיב חוטאים חטאים כתיב כו' לא שהתליעה זאת החכמה. כי המשורר לא קלל את הרשעים מעולם. כי כזה וכזה קלל המשורר את הרשעים עדי יאבדו מתוך הקהל. אמנם זאת המשכלת הבדילה בין תואר רשעים ובין תואר חטאים. ולומר כי החוטאים אשר חטאתם נמשך להם מאיזה סיבות מביאות אותם לתעות בהנה. אין ראוי שיקללם האיש המעולה בקללה נמרצת לעצמותם. רק מקלל לאבד את החטאים והעונות. כלומר להתפלל מאת ה' מן השמים שירחיק מהם הסיבות המביאות אותם לחטא. ואז שוב לא יתואר בשם רשעים. כי בסור הסבה יסור המסובב. וזהו אשר סיימה בדבריה. אלא בעי רחמי עלייהו דהדרי בתשובה. וכיון שיתמו החטאים כלומר הסיבות המביאות להחטיאם. שוב אין עוד רשעים. אבל הרשעים שמחטיאים אשר עונותם על עצמותם בבחירת עצמם ברחם המשורר

עין יוסף

מח הוה קא בעי ר"מ רחמי עלייהו כי היכי דלימותו. קשה הא כתיב גם ענוש לצדיק לא טוב. ויש לומר דרבי מאיר הוה מצלי לצלותא דרבי יהי רצון שתצילנו מעזי פנים וכו' ומשכן רע. וזהו שאמר הגמרא הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דרבי מאיר. הוה קבעי רחמי. היינו שהתפלל להצילו משכן רע. וזהו שסיים הגמרא עלייהו. ר"ל שכוונתו היה על אלו שכנים רעים. כי היכי דלימותו פי' כי היכי שמתוך תפלה זו שירחם הקב"ה עליו. ממילא ימותו כדי שינצל מהם. ואמרה לו ברורי' מאי דעתך בזה שאין אתה מתפלל בפירוש שימותו הוא ע"כ משום דכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב. ולכן אתה מתפלל בדרך זו ושימותו ממילא. משום דכתיב יתמו חטאים וגו' פירוש יתמו מעלמן ואדרשי' דקרא קאי דכתיב יערב עליו שיחי היינו שיקבל תפלתי ויתמו מעלמן. מי כתיב חוטאים חטאים כתיב התפלל דליהדרו בתשובה. פירוש הלא יש לך אופן הללו בענין אחר שתתפלל עליהם שיחזרו בתשובה. ופירוש דקרא כך הוא. יערב עליו על הקב"ה שיחי תפלתי שאני מתפלל שיחזרו בתשובה. ואז ואנכי אשמח בה' פי' עם ה'. שיתמו חטאים מן הארץ וישמח ה' במעשיו שחזרו בתשובה. ורשעים עוד אינם לצערני וזו שמחה שלי שמחת גופי. ברכי נפשי את ה' זו שמחת נפשי שחזרו בתשובה ע"י תפלתי ונתקרבו אל ה' (ועיין בסמיכות

יד יוסף

א שוח"ט מזמור ק"ד ועיין תענית דף כ"ג ע"ב מסימן כ"ח ומ"ש שם: *)בריוני פרש"י פריצים לשון בורים כן פי' רש"י בסנהדרין דף ל"ז ובערוך פירש בריוני ליסטים:

חדושי גאונים

רגשו ומזמור לדוד חדא היא ויבא בעגם עם מה דאמר לקמן למה נסמכה פרשת אבשלום לפ' גוג שאם יאמר אדם יש עבד מורד ברבו אמור לו יש בן מורד באביו נמצא במזמור אבשלום סיומא דלמה רגשו להוכיח מאבשלום דיפה כתב קודם למה רגשו לזה הוכית מרבי יוחנן דהא רבי יוחנן דאפילו בהוא עלמו מאן דדרים סמוכים לקמן מודה בהא דלמה רגשו ואשרי חדא היא ואם כן בן פזי כרבי יוחנן וכיון דמלינן לשוינהו כחדא ליכא למימר דפליגי ובתוספות כתבתי בצלוף אהבה ושפתי ישנים (ז"ש): **אמר** ליה ההוא מינא לברורי' כתיב רני עקרה לא ילדה

אהבת איתן

בעי רחמי עלייהו והדרי בתשוב'. וכתב מהרש"א דיש לעיין בזה דמה יועיל בקשה להחזיר את חבירו בתשובה הא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ובשלמא באדם המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה ניחא דהוא בכלל הבא לטהר מסייעין אותו אבל לבקש רחמים על חבירו קשה דמה יועיל וסיים דיש ליישב. ואפשר שנתכוין מהרש"א למ"ש בעצמו לקמן בפ' אין עומדין אהסיא דהכל בי"ש חוץ מי"ש. דהיינו יראה השכלית שהיא תלויה בבחירת האדם אבל יראה טבעית היא בידי שמים ליראהו בעונש אחרים כדי שיחזור בתשובה וכמו שאמרו בפ' הבע"י אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל כדי ליראם ויחזרו בתשובה ע"כ. וא"כ י"ל דלזה מועיל בקשה על חבירו כדי שיחזור בתשובה ע"י שיענוש אחרים.

משום א דלא ילדה רני. אמרה ליה שטיא שפיל לסיפיה דקרא [דכתיב] כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה'. אלא מאי [עקרה] לא ילדה רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כוותייכו:

מט שם אמר ליה ההוא צדוקי לר' אבהו כתיב (תהלים ג) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב (שם נז) לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה הי מעשה הוה ברישא. מכדי מעשה דשאול הוה ברישא ליכתוב ברישא. אמר ליה אתון דלא דרשיתון סמוכין קשיא לכו אנן דדרשינן סמוכים לא קשיא לן ב דאמר ר' יוחנן סמוכים מן התורה מנין שנא' (תהלים קיא) סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר. למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו. אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו. אלא הוה. הכי נמי הוה:

נ שם אמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי (עקידה שער ג') מאי דכתיב (משלי לא) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה כנגד מי אמר שלמה מקרא זה. לא אמרו אלא כנגד דוד אביו ג שדר בה' עולמות ואמר שירה.

רש"י

ילה"ר: שפיל. השפל עלמך לסוף המקרא. כל דבר שהוא בסוף קרוי שפולו של דבר: סמוכים [לעד לעולם]. בדברי תורה כתיב אחרי נאמנים כל פקודיו · סמוכים סמיכת כל פקודיו. עשויים באמת וישר. לצורך ולא לדבר ריק: כלום יש עבד שמורד ברבו. ויבא להכחיש את דברי הנביא: אמור לו כלום יש בן וכו' · והא חזינא הכא דהוה: הכי נמי הוה · סופיה להיות: ואמר שירה. כנגד כולם אמר שירה כשסרתה רוה"ק עליו:

מהרש"א

בתשובה שלימה כו' ל"ק כ"כ כיון שהוא כולל את עצמו ויש ליישב וק"ל: משום דלא ילדה רני כו'. והא דלא קאמר רני עקרה משום דעקרה רני דלישנא דעקרה עבר משמע וניחא ליה משום דהוית עקרה מעיקרא בגלות והשתא אינה עקרה בגאולה רני וכן לא ילדה ודאי עבר משמע אלא דמיתורא דכפל עקרה ולא ילדה משמע ליה עקרה דכבר ולא ילדה גם השתא דכה"ג דריש שרי עקרה אין לה ולד מיתורא דאין לה בית ולד וק"ל:

סמוכים מן התורה מנין. דלעיל מיניה כתיב נאמנים כל פקודיו ואמר אל תהרהר אחריהם מכח סמיכות הפרשיות כמין הזה כי אם תדקדק היטב אחריהם לעולם הם עשוים ומסודרים באמת וביושר: למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג כו'. וא"ת היא גופה תקשה דה"ל להקדים מעשה (שאול) [אבשלום] ברישא דפרשת גוג ומגוג דמעשה (שאול) [אבשלום] הוה ברישא בעוה"ז ומעשה דגוג יהיה לעתיד וי"ל דודאי מעשה דגוג שהוא נוגע לכלל ישראל ולגאולתן ראוי להקדים לכל התפלות דספר תהלים ולכך הקדים בפ' ראשונה דאשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא וק"ל:

פוה פתחה בחכמה וכו'. שכל אותה הפרשה מאשת חיל מי ימלא וגו' איירי בתורה אבל האי קרא דמסיים ביה ותורת חסד על לשונה ע"כ כינוי לשונה אינו מתפרש על התורה רק אמלתא אחריתא ולזה אמר מאי דכתיב פיה פתחה וגו' במאי איירי וקאמר דאמרו שלמה כנגד דוד שאמר

הכותב

אר"י כו' מ"ד פיה פתחה וכו'. במדרש תהלים כתוב מאמר זה בסגנון אחר וז"ל ברכי נפשי את ה' [אריב"ל] חמש פעמים כתיב כאן ברכי נפשי כנגד ה' חומשי תורה ואלו הן ברכי נפשי וכו' יעויין במדרש תהלים. וראוי להשגיח בקצת הבדלים שיש בסדור זה המאמר ובתוספת וחסרון בין שני המקומות האלה. ראשונה בסברת רבי יוחנן שבכאן [בזאת המסכת] התחיל דבריו באמרו מ"ד פיה פתחה בחכמה [כנגד מי אמר שלמה וכו'] ובמדרש

הרי"ף

שכיון שדרשה ברוריה למעלה מזה יתמו חטאים שהוא להחזירם בתשובה לכן אמר לה כתיב רני עקרה ובודאי שעל שהם רשעים הוא אומר רני עקרה על שלא ילדה רשעים ולכך הקשה משום דלא ילדה רשעים רני והכי גם שהיו רשעים יש רנה כיון שיש תקוה בחזרתם בתשובה ולכן השיבתו היא שפיל לסיפיה דקרא דקאמר כי רבים בני שוממה מבני בעולה הרי שהיו לה בנים ומה שאמר רני הוא על שלא ילדה בנים לגיהנם כוותייכו דהיינו רשעים העומדים ברשעם ולא חזרו בתשובה: הי מעשה הוה ברישא מכדי מעשה וכו'. תימא דלמאי לא אקשי ליה נמי כי מעשה הוה ברישא בגלות שאול וישמרו את הבית להמיתו. או בברחו מפני שאול. ליכתוב ברישא. וכן מכדי בברחו מפני שאול קדים לביאת נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע ליכתביה ברישא וליכא כאן סמוכים וכן יש כמה מזמורים שהם מאוחרים וכתבו קודם ואין להם סדר מוקדם ומאוחר ושמא י"ל דהני תרתי דבריחת דוד קא דייק דליכתוב ברישא כיון דתרוייהו בענין בריחה מיירי. ונראה לומר בדקדוק כתיב מזמור בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב מזמור בברחו מפני שאול דהאי לישנא דכתיב וכתיב הוא כדרמי קראי אהדדי ולכך י"ל דרמי הני תרי קראי דכתיב הכא מזמור בברחו מפני בנו דמשמע שהיה מזמר על שלא היה בורח מפני אדם זר אלא מפני בנו כי בודאי בנו ירחם עליו ובמקום אחר מצינו שהיה מזמר בברחו מפני שאול שהיה נכרי לו דמשמע שנוח לו לברוח מפני זר ולא מפני בנו ונמצאו דבריו של דוד סותרים זה לזה לכך בא לתרץ עם קושי אחר שיש בענין דהי מעשה הוה ברישא ותרצנו דסמכו לומר שכשם שיש בן מורד באביו כך יש עבד מורד ברבו ועל בחינה זו היה מזמר דוד בברחו מפני בנו אע"פ שקשה מאד הוא לסבול נפשו מיד אוהביו מכל מקום היה מזמר על שנתאמת לו בזה מלחמת גוג המורד ברבו כי מתוך מלחמת גוג יראה ה' נפלאותיו ויושיע את ישראל עמו ומגדיל ישועות משיחו:

עיון יעקב

יתפלל שכל מי שהיה רשע שיחזור בתשובה: משום דלא ילדה רני. כי על עקרה לא קשה מידי דלכך רני כדאי' במדרש מפני מה היו אמותינו עקרות לפי שהקב"ה מתאוה לתפלתן אבל מדקאמר לא ילדה משמע שלא ילדה כלל ולא היה מהני תפלתן א"כ שפיר מקשה משום דלא ילדה רני וק"ל:

הי מעשה הוה ברישא. עיין בהרי"ף שהקשה עוד כמה קושיות בתהלים שנכתבו בו שלא כסדר ולפי התירוץ שתירץ מכח סמוכים יש לתרץ הכל וכן משמע בילקוט תהלים סי' ג' ע"ש. ולי נראה דעיקר כוונת המין היה להחזיק המינות שלו שאינו מאמין באמונת הצדיק והבטחתם ואי' שם במדרש מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום מזמור קינה מיבעי ליה ותי' שמחה לצדיקים כשהקב"ה עושה בהם מדה"ד שמנקה אותם מעונותיהם ע"ש והמין היה כופר בכל זה אלא דביקש להוכיח שדוד לא אמר מזמורים בשעת מעשה בשעה שברח לפניו אלא אח"כ בשעה שניצל מכולם אמר מזמורים כולהו על שניצל מהם וכמה דהיה פתח כדאמרינן לית אדם מספר אונקיא דידיה אלא בשעת הרוחה על כן היה רוצה להוכיח כל זה מדלא כתיבא כסדר המעשה שנעשה להכי הוצרך להשיב לו מכח סמיכות:

לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בה' עולמות. ואפשר דמרמז כל זה בתיבת בחכמה דהיינו אות ב' על במעי אמו ואות ח' על חוזי כוכבים ומזלות וכו' על כל גמוליו ומ' על

עץ יוסף

בסמיכות חכמים): משום דלא ילדה רני · הא דלא מקשה אטו משום דעקרה היא רני. משום דהוה מצי למימר דמעיקרא הות עקרה והשתא נפקדה. כדמצינן כמה עקרות שנפקדו · אבל בסיפא דקרא דכתיב לא ילדה והוא כפל לשון. אע"כ לאורוי' דהשתא נמי לא ילדה מקשה שפיר (מהרש"א ופ"י):

מט כלום יש עבד שמורד ברבו. ויבא להכחיש את דברי הנביא · ואף שכבר מצינו פרעה שהיה עבד מורד על אדוניו כדכתיב שאמר למשה מי ה' אשר אשמע בקולו. מ"מ אין מרידתו זאת דומה למרידת גוג. שתשובה זו אינה מורה שהוא סובר להלחם עם ה' בחוזק יד. אבל היה מאותם האומרים עזב ה' את הארץ כי אין כבודו להשגיח בשפלים. ולכך מסר עולמו ביד המזלות והיה בוטח במזלו שהוא מזל טלה ראש המזלות. ואף שהאמת הוא שפרעה מרד ג"כ מרידה כגוג. וכן עוד הרבה רשעים כיוצא בו כגון נמרוד וחביריו. מ"מ לא מצינו ראיה על זה בתורה שיסופר בכתוב אופן מרידתם על זה הדרך. אבל גוג ומגוג אמר ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו. מבואר שנתנכלו שיוסדו יחד על ה' כביכול לנתק מהם מוסרותימו במלחמה ובחוזק יד. בזה חשש דוד שיאמרו כלום יש עבד שמורד על אדוניו מרידה כזו ויכחישו את נבואתו. ולכן הוצרך להביא דמיון דאבשלום. ובזה ניחא מה שמסיים אלא הוה ה"נ הוה · ולפי דקדוק הלשון ה"ל למימר הכי נמי עתיד למהוי (ורש"י באמת נדחק לפרש הוה. סופו להיות) ולדידי ניחא · דודאי כבר היו ג"כ רשעים כנמרוד וחביריו שידעו רבונם ונתכוונו למרוד בו (צל"ח):

נ מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה. לפי שכל אותה הפרשה מאשת חיל כי ימלא וגו' איירי בתורה. לכן קשה ליה אם הפסוק הזה על התורה קאי איך שייך לומר פתחה בחכמה · והלא כל התורה כולה מלאו דברי חכמה. וה"ל למימר פיה מלא חכמה. ולכן ראה רשב"י לומר שמקרא זה אמרו שלמה כנגד הכך ברכי נפשי שאמר דוד אביו בגדולתו כשסרה רוח הקודש עליו. והנה הראשון שבהכך ברכי נפשי הוא מה שאמר כנגד הזמן שדר במעי אמו.

וחנה

ענף יוסף

ברוה"ק ואמר יכרת ה' כל שפתי חלקות. וכהנה רבות בפסוקים (אוי סים). עוד יש ליישב קושיית המהרש"א ע"פ מ"ש המהרש"א בעצמו אהא דהכל בידי שמים חוץ מי"ש דהיינו יראה השכלית שהיא תלויה בבחירה. אבל יראה הטבעית היא בידי שמים ליראה בעונש אחרים וע"ש. וא"כ א"ש דמועיל בקשה להחזיר רשע בתשובה ע"י עונש אחרים ליראה שזהו בידי שמים. אבל מאהבה אינו בידי שמים (באר אברהם):

יד יוסף

א שם"ש רבה פ"א סי' ל"ו: ב יבמות דף ד': ג שוח"ט מזמור ק"ג:

חדושי גאונים

משום דלא ילדה רני. איכא למידק אמאי לא פריך מרישא משום דעקרה רני. וירא' דאי לאו לא ילדה הייתי מפרש קרא עם מאי דאמרו בגמ' דהאשה היולדת יש לה ג' מיני צער א' צער העיבור ב' צער הליד' ג' אחר הלידה צער גדול בנים אבל כל שאינה ראויה לילד שהיא עקרה היא שמחה שהשני מיני צער שיש לאשה קודם הלידה צער העיבור וצער הלידה אין לה כשאר הנשים וא"כ שפיר קאמר רני עקרה שניצולה מצער העיבור ... רנה ואהלי לא חלה חיל כיולדת שגם ניצולה מצער הלידה וכל זמן שהיא עקרה מרננת שניצולה מתרי מיני צערן של נשים אך במה שכתוב לא ילדה משמע מכח הייתור דגם מרננת שניצולה מצער גדול בנים והא ליתא דצער גדול בנים אינה כ"כ צער עד שתרנן שניצול' דהאשה אחר שילדה רוצה לגדלם ואם כי לפעמים יש לה טורח מ"מ התשוקה אשה עולה ואינה מרננת מי שלא ילדה שאין לה בנים לגדלם

אהבת איתן

ועפ"ז יש לתרץ מה שהקשה בשו"ת מעיל לדקה סי' ז' על הר"י ז"ל שמקשה אהא דמתפללין בברכת הלדיקים ותן חלקנו עמהם דהיינו שיעזרנו ה' לעבודתו והא זה אינו תלוי בידי שמים · ואמאי לא מקשה הר"י כן על ברכת השיבנו לתורתך דאיך מועיל בזה תפלה. ולפמ"ש ניחא דגבי השיבנו י"ל דהיינו על ידי שיענוש לאחריסוירהו וישובו · אבל בברכת הלדיקים אין לפרש כן בתפלת ותן חלקנו עמהם ע"י שישיבנו מחמת יראת עונש של אחרים דאין זה חלקם של לדיקים וחסידים לעבוד ה' מיראת עונש אלא מיראת הרוממות ואהבה כידוע:

שירה ברוח הקדש ששרתה עליו על רוה"ק אומר פיה פתחה וגו' כפי' רש"י או דקאי פיה פתחה וגו' אנפש שאמרה השירה והיינו ותורת חסד על לשונה של רוה"ק או הנפש שאמרה השירה שדר בה' עולמות בחסדו יתברך ב"ה והם ה' זמנים משתנים שגם נפשו של אדם משתנה בקלת לפי הזמנים והיינו ותורת חסד וגו' שמספר חסדי ה' המשתנים בה' זמנים שזכר. האחד דר במעי אמו וכו' וכל קרבי וגו' עיין פי' רש"י ועוד י"ל קרבי של דוד ממש כדאמרינן פרק המפלת דבמעי אמו פיו סתום וטבורו פתוח כו' וא"כ שירה שאומר מקרבים מתוך טבורו שהוא פתוח במקום פיו. הב' יצא לאויר וכו' ואמר שירה וכו' באותה שעה גופה

דר במעי אמו ואמר שירה שנאמר (תהלים קג) ברכי נפשי

שילא לאויר עולם א"א לומר שנסתכל כו' ואמר שירה דאין לקטן כל כך דעת אבל דוד אמרו בגדלותו על אותה שעה שילא לאויר עולם על שנסתכל אז שנכנס תחת כוכבים ומזלות דמזל יום ושעה גורם כמו שהאריך התלמוד ס"פ כ"ד דשבת מאן דאתייליד בחד בשבא כו' עיין שם מכל מקום גם הם מברכים ה' כמ"ש ברכו ה' כל צבאיו וגו' שהם צבא השמים וממשלתו יתברך עליהם לשנות מזלותיהם ועל זאת ברכי נפשי את ה'. השלישי ינק משדי אמו כו' שנאמר ואל תשכחי כל גמוליו וגו' האי קרא מקמי דהאי קרא דמייתי ברכו ה' כל צבאיו וגו' כתיב אלא דתלמודא מסדר אותן כפי סדר הזמנים דיולא לאויר העולם הוא קודם היניקה וכן לקמן

הכותב

הזכיר סברת רבי יוחנן על פירוש ברכי נפשי בלבד [וזה דרך נכון לפרש המזמור ההוא שהוא אומר] ומה צורך לחבר עמו פיה פתחה בחכמה כי מה ענין זה לכאן ועוד [ראוי לעייז] מי הכריחו להוציא מפשוטו פסוק פיה פתחה שכונת כל אותה פרשה בדרך משל בספור שבחי אשה טובה.והנמשל הוא בספור שבחי בעל חומר זך ונקי משועבד לעבודת הנפש [הלא זה חלוק גדול בדברי רבי יוחנן עצמו וכמעט קרוב להקשות ולומר קשיא מדידי' אדידי'].עוד חלוק ב' בדברי רבי יוחנן עצמו בסדור החמש שירות יש חלוף ביניהם [וראוי לבקש טעם]. עוד יש הבדל בין שני המקומות כי במדרש תהלים הזכיר סברת ריב"ל ולא סברת רב שימי בר עוקבא ובכאן בהפך. וראוי להבין ד' סברות אשר בשני המאמרים על ברכי נפשי. הב' מהם לר' יוחנן במדרש ובזאת המסכתא.הג' סברת ריב"ל. הד' דברי רב שימי. עוד ראוי להעיר בב' המקומות בדברי ר' יוחנן למה לא הזכיר ענין מופלא אשר בג' פסוקים אחרונים ממזמור ראשון המזכירים ענין שלשה עולמות [ברכו ה' מלאכיו על עולם העליון] עולם המלאכים [ברכו ה' כל צבאיו על עולם האמצעי] עולם הגלגלים [ברכו ה' כל מעשיו על] עולם השפל. [ואם היות שעיקר זאת ההערה על דברי ר' יוחנן מפני שהזכיר נסתכל בכוכבים ובמזלות] ראוי שתקשה ג"כ על דברי ריב"ל ורב שימי מדוע לא הזכיר אחד מהם זאת החלוקה [הנפלאה שהוא בדרך פשט מפסוקים] הנני בא לתקן כל ההערות האלה בדרך הפשט הטעם שרבי יוחנן התחיל מאמרו בכאן על פסוק פיה פתחה בחכמה הוא להודיענו חלוק אמוניי ונאות בפי' מלת חכמה כי בודאי יש הבדל גדול בין חכמת שלמה לחכמת דוד אביו.כי חכמת שלמה היתה בידיעת טבעי הנמצאות כמו שהעיד הפסוק ויחכם מכל האדם וגו' וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון עד וגו' ובידיעה זאת הגדיל שבחו בספר דברי הימים ואמר ויגדל שלמה מכל מלכי ארץ לעושר וחכמה ובחכמה זו היה יותר חכם מדוד אביו. עוד יש חכמה עליונה שהוא להשגיח בפעולות הש"י ונפלאותיו וביחוד בחדוש העולם יש מאין ולהודות ולהתפלל לפניו תמיד. ובחכמה זו היה דוד גדול המעלה משלמה וזה מבואר גם בהודאת בעל דין כי שלמה עצמו אמר בספר קהלת הגדלתי והוספתי חכמה וגו' וזה נאמר על חכמתו בעניני העולם ואמר כי ברוב חכמה רב כעס וגו' ואם אחר כך שבח החכמה באמרו וראיתי אני שיש יתרון לחכמה וגו' סמוך לו חזר להבדיל אותה ואמר ולמה חכמתי אני אז יותר ודברתי בלבי שגם זה הבל. עוד יש לנו עד נאמן בחתימת ספר זה באמרו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור ויראתו ושמירת מצותיו הם צריכים חכמה עליונה יתירה וזאת היתה חכמת דוד להיות דבוק בהש"י לילה ויומם והגדיל לעשות בהראותו מעלת התשובה לפתוח דלתותיה לכל חוטא. זאת היתה כוונת רבי יוחנן בהתחלת ויסוד פי' מזמור ברכי נפשי על פסוק פיה פתחה בחכמה להודיע למעיין שלא יטעה בפירוש פסוק זה ויחשוב המשך המשל על האיש תם וישר ומכניע כחותיו לעיין בחכמת הטבע וכיוצא בה שזאת היתה חכמת שלמה אלא שאמתת פסוק זה הוא על חכמת דוד אביו העולה היא למעלה מכל שאר החכמות ולזה אמר מאמר שולל כנגד מי אמר שלמה וכו' לא אמרו אלא כנגד דוד אביו וכוונתו להגדיל מעלת החכמה הנזכרת בפסוק זה ויסכים עם סוף הפסוק ותורת חסד על לשונה שהיא תורתנו האלהית שניתנה אלינו בחסד וברחמים כמו שהעולם כולו נברא בחסד שנאמר אמרתי עולם חסד יבנה וגם הכריחו לומר כן סוף פסוק שלמעלה ממנו באמרו ותשחק ליום אחרון ובסוף שמות רבה פירשו פסוק זה על החכמים החסידים שרואין סמוך למיתתן מתן שכרן מעשה בר' אבהו שהיה מסתלק מן העולם וכו' אימתי התורה משחקת למי שהוא עמל בה ליום אחרון הוי ותשחק ליום אחרון וסמוך לזה מעשה בתלמיד אחד של רבי שמעון בן יוחאי שיצא חוצה לארץ וכו' ועוד מעשה בר"ש בן חלפתא וכו' ובכל אחד מהג' מעשיות דברים נאותים לכונתנו יעדנו במקומם. [ובמדרש תהלים לא רצו להאריך בדברי ר' יוחנן רק לומר מה שראוי לפי' המזמור כי אין כאן מקומו אבל בכאן מסדר התלמוד כוון להועילנו גם כן בפירוש פיה פתחה בחכמה. וטעם שינוי סדר השירות יש פנים לכאן ולכאן ורש"י האיר עינינו בלשונו הקצר שפי' כנגד כולם אמר שירה לכששרתה עליו רוה"ק וזה דרך פשט שכל שירותיו היו אחרי היותו משכיל ומורה לפניו לא בהיותו יונק משדי אמו וכ"ש במעי אמו. ולפ"ז ראוי להקדים שירה על הדבר יותר כולל שאם השירה הראשונה ראויה להיות על הנסים הנעשים לו בהיותו במעי אמו השירה הראויה להיות שנית סמוכה אליה היא על הדבר היותר כולל שהוא יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות כי הוא טוב כללי לכל הנבראים בעולם השפל ועולם אמצעי. ובמדרש סדר השירים על סדר פסוקי המזמור וגם כפי זמן מציאותם הראשון שהיותו יונק משדי אמו קדם זמן להסתכלות בכוכבים וכאן לא הזכירו כלל ענין עולם המלאכים לפי שאיננו נראה בחוש לכלל האדם וכוונת רבי יוחנן להזכיר שירות שיוכל כל איש ישראל להודות לפניו ית' אפי' שלא יהיה חכם חוקר רק שיהא בעל אמונת אמתית. ובשאר שנוי השירות אין צריך להאריך בתשובתם כי כל תלמיד ישיג טעם לכאן ולכאן. אולם ראיתי כי טוב להעיר עליו. ועיקר עיוני

עיון יעקב

על מפלת רשעים וה' על המות לכן מסדר אותם כסדר הזה אף שמזמורים אינם על הסדר ולהכי תני האי מימרא כאן כיון דמיירי לעיל מיניה במזמורי תהלים שלא נאמרו על הסדר:

וכל

הרי"ף

דר במעי אמו ואמר שירה וכו'. וקשה לפרש"י א"כ קך הול"ל וכל קרבים דקאי על קרבי אמו. וע"ק מה שאמר לא אמרו אלא כנגד דוד וכו' והרי כתוב זה כפ' אשת חיל שהוא באלפא ביתא ונדרשים לכמה פנים ועוד קשה למה זה דרש הפסוק המאותר דבתחלה נסתכל בכוכבים ואח"כ נסתכל בדדי אמו וכן נבאר מה שירה אמר על הכוכבים והמזלות ועוד שכבר נאמר מזמור השמים מספרים כבוד אל וגם מזמור על השמינית כי אראה שמיך וגו' ירח וכוכבים וכן קשה מה שאמר ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה וכו' נסתכל ביום המיתה ואמר שירה והמקראות מוחלפים והיה לו לסדר כסדרן.ונ"ל שהוקשה לר' יוחנן מה פתחה שהיה לו לומר פיה דברה חכמה ועוד הול"ל ועל לשונה תורת חסד כמו שאמר פיה ואח"כ בחכמה ועוד מאי על לשונה דהול"ל בלשונה לכך אמר שעיקר פסוק זה לא אמרו שלמה אלא כנגד דוד אביו שדר בחמשה עולמות ואמר שירה כששרתה עליו רוח הקדש על שדר במעי אמו שידוע הוא שהולד במעי אמו פיו סתום וטבורו פתוח ועל נס זה אמר השירה כשילא לאויר ונפתח פיו הסתום ונסתם הטבור הפתוח ועל דבר זה פיה פתחה בשירה ועל הכוכבים ומזלות שיש לאדם אלדיק תוספת מעלה עליהם כדכתיב ברכו ה' מלאכיו ודרשו חז"ל בתחתונים שהם עושי רצונו ית' והקדימו נעשה לנשמע דהיינו עושי דברו לשמוע ומצד זה יש להם קדימה על צבא השמים כוכבים ומזלות שכתוב לאחר ברכו ה' כל מלאכיו ועל זה פתח לומר שירה ברכי נפשי את ה' שנתן לו קדימת מעלה עליהם ומסיכן השיגו מעלה זו ישראל מצד הבינה שהתבוננו לדעת את כבוד ה' והבינה מי גרם לה היא על שינקו מהדדי' שאיתנו במקום בינה אל הלב ועל הדבר הזה ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו רמז לומר כל גמוליו לפי שיש ב' טעמים בזה. הא' כדי שלא יינק ממקום הטינופת וגם שלא יסתכל במקום ערוה ועל כלם אמר שירה וזהו כל גמוליו מהב' טעמים הוא גמול טוב ומצד זה שהיניקה היא במקום בינה השיגו מעלת קדימתם על צבא השמים ברכו ה' מלאכיו אלו ישראל ואח"כ ברכו ה' צבאיו ולכך באו בכתובים כסדר הזה ואל תשכחי כל גמוליו ואח"כ ברכו ה' מלאכיו וכו' ונרמזו השני דברים כאן בפסוק ותורת חסד על לשונה שהוא חסד שגמלו ביניקה ממקום בינה

עין יוסף

והנה במסכת נדה אחז"ל דם נעכר ונעשה חלב. ובודאי דהתחלת הפיכת הדם לחלב מתחיל מימי העבור. ולכן גם אז אין הנשים רואות דם כלל. והחוש מעיד על זה. והדבר מפורש במסכת יבמות דף מ"ב ע"א דקאמר התם וכי מלאו שלשה חדשים לבדוק ופרש"י לבדוק בדדים כדרך נשים כו'. הרי שדרך נשים עוברות שתיכף כשהוכר העובר יש להם חלב בדדיהן. וא"כ גם פסיקת דם נדה שבימי העבור הוא משום דדם נעכר ונעשה חלב. ואמנם החלב שבעת ההיא איננו לצורך מזון העובר בעודו במעי אמו. שהרי אז הוא אוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה כמפורש במסכת נדה דף למ"ד ע"ב. [כדבריו מפורש בויקרא רבה פרשה י"ד ע"ש]: אבל הוא הכנה למזונו אחר שילא לאויר העולם ויצטרך לינק. ובסוף מכילתין דף ס' ע"ב בברכת אשר יצר כתבו התוס' בד"ה אשר יצר בתנחומא ויברא אלהים את האדם א"ר בון בחכמה שהתקין מזונותיו ואח"כ בראו. ועל כן יסדו אשר יצר את האדם בחכמה. העולה מזה שגם הכנת מזג התינוק שהוא מוכן קודם נאתו לאויר העולם הוא בחכמה. וזהו כוונת רשב"י במה שאמר שלא אמרו שלמה אלא כנגד דוד אביו שאמר חמש שירות. והנה פתיחת כל השירות הוא ברכי נפשי את ה' וכל קרבי וגו' על שדר במעי אמו. ונתן עתה שיר ושבח על הכנת המזון לו אז קודם שילא לאויר העולם. ולכן אמר עליו שלמה שיה פתחה בחכמה שפתיחת פיה של רוח הקודש ששרתה על דוד היה ליתן שירה על דבר שהוא בחכמה. דהיינו הכנת מזונו קודם נאתו לאויר העולם (גל"ח): דר במעי אמו ואמר שירה. הא דלא אמר פירוש מה ראה שם איזה דבר שאמר עליו שירה. כאשר פירשו באחריני שאמר יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים. וכן ינק כו' ונסתכל בדדים. וכן במפלתן של רשעים אמר ראה במפלתן. וכן ביום המיתה אמר נסתכל ביום המיתה. וכאן על דירתו במעי אמו לא פירש מה ראה. הוא מתרי טעמי. חדא שאין כאן דבר הנראה. כי אין כאן רק מניעת הוסת ועוד שאז בשעתו בשעת ראיה לא היה לו שום תועלת מזה. רק אח"כ כשינק הרגיש בטובה נפרע. וראה שייך על טובה שרואה בשעתו

גל"ח

חדושי גאונים

לעולם היא עלובת רוח ומתקנאה ביכך חברתה ורש"י דקדק בפסוק שיש שלשה מיני לער מכח ייחור לא ילדה דאם הוא פירוש מקרא לא לריכא וכי יש עקרה יולדת אלא דקדק דה"ק רני עקרה שניטל' מלער העיבור ולא ילדה רני היינו שניטלה מלער גדול בנים דאי משום שניצולה מחבלי יולדה הא כתיב בתריה לא חלה ולהכי פריך בשלמא על השני' שפיר קאמר רני אבל משום דלא ילדה שניצולה מלער גדול בנים רני אדרבה היא רולה בגידולם ולשמות עמהם. וכי תימא הס"ע דלער גדול בנים טירחא היא ומרננתופותחזי מ"ש התוספ[ות] פרק ג' דסנהדרין במאי דגרסינן התם אל בית יעקב אשר פדה את אברהם שפדאו מלער גדול בנים וז"ל כל מ"ש רש"י ז"ל לער גדול טורח השבטים וקטנו ולא נסירא דאיט לער אלא שמחה ואפי' לפירוש רש"י אפשר דלגדל בנים הרבה יש לער אבל לא ילדה דאין לה אפילו בן אחד אי אפשר שתרנן על שניצולה מגדולו. (והכ שינה):

נסתכל דע"ה כו' ואמר שירה כו' ברכי נפשי כו' הוד והדר לבשת כו' עיין מהרש"א קינה מיבעי ליה ועיין פ"י. ונ"ל כי הוא ע"ד שאחז"ל טוב מאוד זה המות. והיינו כי ידע בעצמו כי עשתנותיו ומחשבותיו אשר זמם היו כולנה בחכמות ותבונות אלהות ואז העלה הנפ"ש עם מושכלותיה אחרים רעותיה מובאות לה כמו שהעיד על עצמו במזמור מ"ע ואמר פי ידבר ח:מות גו'. אפתח בכנור חידתי גו'. (עיין ד' מי אפסים בביאור כל הסי') ושר בשירים על הסתלקותו מעולם התמורה והפסק. (ע"ד המאמר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו) ובואו אל עולם הנלחיי וזהו שאמר האלהיי התלמודיי כאן נסתכל ביום המיתה ואמר שירה. כי היה לנו נכון בטוח כי בלאת

לקמן ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת וגו' הוא מקמיה דהאי קרא דמייתי לעיל מיניה יתמו חטאים מן וגו' אלא דלפי סדר הזמן ראה במפלתן של רשעים הוא קודם יום המיתה ודריש מכל גמוליו שבכל ימי גמוליו ויניקתו החסד אלוה שעשה בבן אדם דדים במקום בינה דהיינו כנגד הלב שבו הבינה ואפשר דנקט האי לישנא בינה ברמז ע"פ מ"ש במסכת נדה ויבן ה' אלהים את הצלע שנתן הקב"ה בינה באשה יותר מבאיש. הד' ראה במפלתן של רשעים ואמר כו' גם הוא מחסד אלוה כדאמרינן מיתה לרשעים הנאה להם והנאה לעולם. הה' נסתכל ביום המיתה ואמר שירה כו' לכאורה דתקשי הכא כדפריך

וכל קרבי. על שם קרבי אמו שדר בתוכן: מאי משמע · דעל יום המיתה נאמר: בא וראה וכו'. הוא סבור דהכי

נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ובמזלות ואמר שירה שנא' (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברכו ה' כל צבאיו וגו'. ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה (עיקרים מ"ב פי"א) שנאמר (שם) ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו מאי כל גמוליו אמר רבי אבהו שעשה לה דדים במקום בינה טעמא מאי אמר רב יהודה כדי שלא יסתכל (בערוה) [במקום ערוה]. רב מתנא אמר א כדי שלא יינק ממקום הטינופת. ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה שנא' (שם קד) יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה. נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר (שם) ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת. מאי משמע דעל יום המיתה נאמר אמר (רבא) [רבה] בר רב שילא מסיפא דעניינא דכתיב (שם) תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון [וגו'] (ואל עפרם ישובון). רב שימי בר עוקבא ואמרי לה מר עוקבא הוה שכיח קמיה דר' שמעון בן פזי והוה מסדר אגדתא קמיה דר' יהושע ב"ל א"ל מ"ד (שם קג) ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. א"ל בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם צר צורה על [גבי] הכותל ואינו יכול להטיל בו רוח ונשמה קרבים ובני מעיים. והקב"ה אינו כן צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעיים והיינו דאמרה חנה (ש"א ב') אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו. מאי ואין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו. מאי כי אין בלתך אמר רב יהודה בר מנסיא אל תקרי כי אין בלתך אלא אין לבלותך. שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו. ב [מדת] ב"ו

לעיל ואמר שירה קינה מבעי ליה על המיתה וי"ל דסמך אסיפא דקרא תשלח רוחך יבראון דהיינו בתחיית המתים ועל זה אמר שירה על יום המיתה שבחסד אלוה שיהיה לצדיקים תקוה במותם שישובו ויחיו לקבל שכר מצות שעשו בעוה"ז ודו"ק: להטיל בו רוח ונשמה כו'. גם שאמרו פ' ד' מיתות רבא ברא גברא ור"ח מיברו להו עגלא תלתא ואכלי ליה והיינו בשמותיו של הקב"ה כפרש"י שם מ"מ נשמה לא היו יכולין להטיל ביה כדאמרינן התם שלא היה לגברא זה כח הדיבור שהוא כח הנשמה שבאדם דכתיב לנפש חיה ומתרגם לרוח ממללא וז"ש ברכי נפשי שהיא הנשמה שבה מובדל מנפש בהמה וגם כל קרבי ברכו שם קדשו שבראם מה שאין ב"ו הצר צורה יכול ליוצרם וק"ל: ואין צייר כו'. בכמה מקראות בתורה נאמר לשון צור אהקב"ה כגון הצור תמים וגו' צור ילדך תשי וגו' שפירושו מלשון חוזק ותוקף אבל בהאי קרא ואין צור כאלהינו דמשמע שיש צור אחר אלא שאין כאלהינו אין נראה לפרש מלשון חוזק ותוקף אלא דצור הוא מלשון צורה דודאי יש ב"ו שיכול לצייר על הכותל אבל אין זה כאלהינו

שהוא צר צורה בתוך צורה וקאמר נמי מאי אין בלתך דלפי משמעו אין קדוש כה' כי אין בלתך בקדושה היא יתורא דקרא דאין קדוש כה' נמי הכי משמע ולכך דרשו אין בלתך כו' והוא טעם לאין קדוש כה' המורה גם כן על הקיים לעולם כמ"ש פרק חלק קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אף כו'

הכותב

קצר במאמר זה היה בסופו לעמוד על כוונת רב שימי שהתחיל שאלתו על כל הפסוק גם על סופו וכל קרבי את שם קדשו. ובסוף פירש כוונתו ואמר אנא הכי קאמינא. ורש"י רמז לזה אך לא פירש כלל בענין הה' דברים מה הקב"ה מלא וכו' ובודאי צריכין ביאור] ומחלוקת רב שימי עם ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי הוא בפירוש וכל קרבי [כי טוב בעיניו לפרש בו פירוש ערב ונאות שלא כדרך המפרשים קרבי כפי הפשט כמו וקרבו וכרעיו והקרב והכרעים וכן פירש"י דברי ר"י קרבי ע"ש קרבי אמו שדר בתוכה רק] פירושו האמיתי לשון פנימיות ותוכיות כמו נאם פשע לרשע בקרב לבי ורבים כאלו נמשך מזה דקדוק נכון במלת כל קרבי שאם הכוונה בו על קרבים ממש מה צורך לומר כל די כשיאמר וקרבי את שם קדשו אמנם מלת כל הוא הערה לחלוק בנגד סברת רבי יוחנן שפירש כל אחד מהה' שירות בזמן מיוחד רצוני שאינם רומזות על חמשה חסדי ה' הנעשים כולם בזמן אחד רק ראשונה על דר במעי אמו והב' על זמן היניקה וכן כל אחד מהן ואם כן לא יצדק בהן מלת כל ולתקן זה בא רב שימי ופי' כל חמשתן על ה' פלאות נמצאות בעת אחת וכולן נכנסים תחת סוג כולל כולן ונחלקו למינים וענין הסוג הזה היא ידיעת מציאותו ית' בסבת ידיעת מציאת נפשנו כמו שאמר איוב ומבשרי אחזה אלוה. והכונה בזה כי להיות ידיעת מהותו ית' דבר נעלם שאפי' המלאכים שואלים איה מקום כבודו ר"ל מדרגת כבודו ובלשון קצר אמר המליץ הר' ידעיה תכלית מה שנדע בך שלא נדעך ואולם נדע היותך נמצא.

הרי"ף

וגם על לשונו של אדם חי תהלל לשונו יותר ממלאכי מרום: ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה. אפשר שאע"פ שהוא מאוחר בכתוב מ"מ עיקר מפלתן אינה בעוה"ז אלא אחר המות כי בעוה"ז יפרחו כמו עשב והתחזק לומר שירה על יום המיתה של צדיקים וזש"ה ה' אלהי גדלת מאד כלומר הן אמת כי במפלתן של רשעים מתגדל הקב"ה כמאחז"ל על פסוק והתגדלתי והתקדשתי מכל מקום במתן שכרן של צדיקים לאחר מיתה גדלת מאד כי במיתת הרשעים תסתיר פניך יבהלון ולצדיקים תוסף רוחם בשעה שיגועון כי נתוסף לצדיקים רוח יתירה קדושה בשעת מיתתן ועל התוספת הזה שעתיד להשיג ביום המיתה אמר שירה ברכי נפשי את ה' כי גדלת מאד במתן שכר ותוספת רוח קדושה לצדיקים ודוד פתח תהלה ביום המיתה שהוא גדלת מאד שכר ושפע יתירה לצדיקים: מאי דכתיב ברכי נפשי את ה' וכו'. נראה דהוקשה לו דכיון דהזכיר קילוס הנשמה הקדושה מה ענין להזכיר עוד וכל קרבי שהם דברים חמריים ולא עוד אלא שבקרבים הזכיר שם קדשו מה שלא אמר בנפש הקדושה לזה דרש שהנפש מקלסת להקב"ה על שברא לאדם קרבים ובני מעים עם היותו קדוש ומי שהוא קדוש יסתכל ויתעסק בבריאת קרבים ובני מעים שהם דברים חמריים

עיון יעקב

וכל קרבי את שם קדשו. אתי לאפוקי מבלעם הרשע שאמר מי שהוא קדוש ילין בדבר סוה כדאי' בנדה דף ל' לכן שיבח להקב"ה שבשביל שחייב אותנו מלין על אותה טפה אף שהוא קדוש וזה וכל קרבי את שם קדשו במקום בינה. ואפשר דלמד כן מרמז תיבת כל שהוא גמטרי' נ"ן רמז לנו"ן שערי בינה: נסתכל ביום המיתה ואמר שירה. וע"ד דאי' במדרש הנה טוב מאד זה המות כי גדולים צדיקים במיתתם שאז נהנים מזיו השכינה ועטרותיהם בראשם להכי שייך לזה המזמור הוד והדר לבשת כדאי' בבראשית רבה פ' ג' שנתעטף הקב"ה בשלמה לבנה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו: מאי כי אין בלתך. הא דמהפך ומפרש תחלה על אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו ואח"כ על אין בלתך

עין יוסף

(צל"ח): ונסתכל בכוכבים ומזלות. והבין שאין יכולת בכוכבים ומזלות להוריד שפע או למנוע · רק רצים כמלאכי ושלוחי המקום לעשות רצונו. ואין בידם להיטיב או להרע. וכשהקב"ה רוצה מסדר אותם. לכן אמר ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. וסיים ברכו וגו' משרתיו עושי רצונו (מעין הברכות): ראה במפלתן כו' שנאמר יתמו חטאים כו'. אף שברורי' אמרה (לעיל סימן מ"ח) מי כתיב חוטאים חטאים כתיב. ור"מ קיבל דבריה. מ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו. ולכן רבי יהודה בריה דר"ש בן פזי (לעיל סימן מ"ז) ורבי יוחנן משום רשב"י כאן מוקמי להאי קרא במפלתן של רשעים (צל"ח): נסתכל ביום המיתה כו'. יבואר ע"פ מאמרם ז"ל והנה טוב מאד זה המות וכתב הרמב"ן כי לצורך חיי נצחי והיינו גמול עוה"ב להשיג גדולתו ית"ש. נמנע השגה זו מנפש בהיותה מלובש בלבוש גוף העכור החומר. ולזה אחר העדר. והנפש בלי לבוש חמרי. משיג גדולת ית"ש אין סוף. וזה שאמר ברכי נפשי את ה'. נפשי דייקא. ואמר ה' אלהי גדלת מאד אז נראית לנפשי גדולתך ואמר מאד כי אין סוף. ובסיפא דעניינא כתיב תוסף רוחם יגועון כמו שדרשו חז"ל שמשיגים תוספת רוח כשיגועון (מעין הברכות): מ"ד ברכי נפשי כו'. והוא סבר דהכי בעי. למה מקלס הנפש והקרבים את ה' יותר מכל שאר האברים: מאי אין צור כאלהינו. הרגיש בזה במה שידענו כי מלת צור הוא שם עצם על הסלע. אולם מצד חזקו ותקפו בקשיו. השאילוהו על תוקף השי"ת וחזקו

לסכך

[ע"י ח"א] טית

א ויקרא רבה פרשה י"ד ב מגילה דף י"ד ע"א:

חדושי גאונים

נפשו תעלה מעלה מעלה חכמתו ובינתו אשר השתדל גם בפיו ובלבבו לעשותם. יעלו אחריה. תובלנה בהיכל מלך · ואמר ברכי נפש"י. את ה' הוד והדר לבשת גו'. וקאמר הש"ס מאי משמע דעל יום

אהבת איתן

ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה כו'. והקשה הצל"ח דאיך אמר דוד שירה על מפלת הרשעים הא אמרינן בפ"ק דמגילה (דף י' ע"ב) דלא הניח הקב"ה לומר שירה במפלת המצרים בים. דאין זה שמחה לפניו. וכן הרגיש בזה בידי משה בפתיחתא לאיכה. ועי' בספרי פ' קרח דדרים מזה שיש שמחה לפני המקום. אך לפמ"ש בזוהר (פ' נח) דגבי מפלת המצרים עדיין לא נתמלא סאתם ורק בשביל ישראל נענשו ולכן לא היה שמחה לפני המקום אבל כשנתמלא סאת הרשעים שמח במפלתן. וא"כ י"ל דהכא גבי דוד שאמר שירה כשראה מפלתן של רשעים איירי כשנתמלא סאתן דוקא. עוד י"ל דבתנחומא פ' תצוה דרים מהאי קרא דדוד כשהקב"ה נפרע מן הרשעים שמו מתגדל בעולם וא"כ השירה אינה על מפלתן ותקלתן רק על גדולת ה' הבאה מחמת זה · ועוד י"ל עפ"י מאי דאיתא דהניצל בזכות אחרים אינו יכול לראות במפלתן של רשעים כדמצינו גבי לוט. ולכן ישמח צדיק כי חזה נקם דמדראה במפלתן מזה ראיה שהוא צדיק ויש לו זכות עצמו. ומטעם זה אי אפשר לומר שירה רק כשרואה מפלתן דאל"כ אפשר שאינו בזכות עצמו ואינו ראוי לומר שירה כשניצל בזכות אחרים · וז"ש בחלק (דף לד) דחזקיה לא אמר שירה על מפלת סנחרב שהוא לא ניצל

מעשה ידיו מבלין אותו והקב"ה מבלה מעשיו. אמר ליה אנא הכי קא אמינא לך הני ה' ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד לא אמרן אלא כנגד הקב"ה וכנגד נשמה. א מה הקב"ה מלא כל העולם אף נשמה מלאה [את] כל הגוף. מה הקב"ה רואה ואינו נראה אף נשמה רואה ואינה נראית. מה הקב"ה זן את כל העולם כולו אף נשמה זנה את כל הגוף. מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה. מה הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים אף נשמה יושבת בחדרי חדרים. יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו :

בעי מאי שנא קרביים דנקט : הני ה' בפיי נפשי. לעיל חשיב להו (ע"כ) :

ע"ש וק"ל : הני ה' ברכי נפשי כו'. כבר ידוע בספרי המחקר כי האדם נקרא עולם קטן בכל עניניו והיינו גופו של אדם וקאמר בהא דהנשמה שבגוף והיא רוחנית כנגד הקב"ה בדמיון. הא' דמה הקב"ה מלא כל העולם כמ"ש מלא כל הארץ כבודו אף הנשמה מלאה כל הגוף שהוא כנגד העולם וז"ש ברכו ה' מלאכיו וגו' ברכו ה' כל צבאיו וגו' ברכו ה' כל מעשיו וגו' שהם כלל ג' עולמות ומסיים בכל מקומות ממשלתו דהיינו בכלל כל שלשה עולמות ברכי נפשי את ה' דהיינו שהיא מלאה ומשלה כמו בכל הגוף שהוא עולם קטן. השני מה הקב"ה רואה כו' וזה שאמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי וגו' דהיינו שהנשמה היא בקרב אדם ורואה ואינה נראית דהקרביים הם בסתר כדלעיל שהם צורה בתוך צורה כו'. השלישי מה הקב"ה זן כו' זה שאמר ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי וגו' ומסיים ביה המשביע בטוב עדיך וגו'. הד' מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה דהיינו בתחלת נתינתה כמ"ש אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא כו' וז"ש יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם בנשמתן הטהורה שנתנה בהם כי טמאוה אבל נפשי שאני מחזירה לו טהורה תברך את ה'. הה' מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים כו' ז"ש הוד והדר לבשת וגו' עוטה אור כשלמה נוטה שמים וגו' שהן חדרי חדריו ברכי נפשי שהיא הנשמה שהיא יושבת כן באדם בחדרי חדרים ודו"ק :

א ויקרא רבה פ"ד דברים רבה סוף פרשה ב' שוח"ט מזמור ק"ג תקונים ריש תקון י"ג:

חדושי גאונים

המיתה נאמר כו'. מסיפא דעניגא כו'. תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון גו'. כלומר וסוף דבריו שם אשירה לה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה'. יתמו חטאים מן הארץ. כלומ' למה שאין הדבר ניכר ונרגש אלא מהפכו. לזה בראותי כי כל השפלים בכללם תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון. וכן המין האנושי החוטאים גם הם. בהמה המה להם. יתמו מן הארץ. ועוד אינם· ואנכי אשמח בה'. אשירה לה' בחיי. והוא חיי הגוף ואזמרה לאלהי בעוד"י. כלומר בתוספת הנפש אשר ניתן לי עוד והוא השכל הנקנה. כאמרם ז"ל דעתן מתוספ"ת. וזהו ברכי נפשי את ה' הללויה. עי' לקמן ד' ל' (מגויין פ"ב) במאמר ליברי לן מר כו'. ווי לן דמיתנן כו' (איי הים) :

אהבת איתן

בזכותו כדאי' לקמן ודריש מקרא הנה לשלום מר לי מר. ומובן כפל המרירות שאינו ניצל בזכותו· ועוד דמתמת כן א"י לומר שירה· והשתא א"ש דכשראה דוד מפלתן של רשעים אמר שירה דזה ראי' שניצל בזכותו ורשאי לומר שירה· והא דאמר לעיל בסמוך מי כתיב יתמו חטאים כו' היינו דלשון תפלה לא קאי ארשעים שתהיה להן מפלה. אבל לאחר שראה שבא עליהם הפורענות אמר שירה· ודוקא המלאכים לא הניחן הקב"ה לומר שירה אבל ישראל רשאין לומר שירה על הצלתן בזכות עצמן אם רואין בהם. והדרבא משמע במגילה דחיוב לומר שירה. הניצל מעבדות לחירות וק"ו ממות לחיים. ועי' בתדב"א ח"א פי"ח : נסתכל ביוסמית' ואמר שירה • וקשה מהרש"א דתקשי הכא

הכותב

הנה הגיע אלינו גבול אמצעי לידיעת מציאותו והוא ידיעת נפשנו כי גם היא נעלמת ממנו. וזה הסוג נחלק ראשונה לב' מינים כוללים הה' שירות שבהן נפשנו מהללת לפניו ית' ולז"א יבא מי שיש בו ה' דברים הללו וישבח למי שיש בו ה' דברים. המין הא' נסים המגיעים אלינו ממעלתו ית' מבלי שיגיע אלינו מהם תועלת מורגש ומזה המין הוא התואר האחד מלא העולם והתואר הה' יושב בחדרי חדרים. המין הב' נסים שמגיע אלינו מכל אחד מהם תועלת מורגש וזה המין הוא התואר הב' רואה ואינו נראה. והג' זן את העולם ומאין תבא לנו זאת הידיעה אם לא מידיעת נפשנו באופן זה. דבר מפורסם וידוע לכל אדם כי הוא מורכב מגוף ונפש והגוף הוא בעל מרחקים נראה לכל אבל הנפש איננה דבר רמוז שנוכל לומר עליה זאת היא הנפש ועכ"ז יש לנו ה' ראיות נמצאות כלם בעת אחד יעידון ויגידון כלם כאחד מציאת הנפש בהכרח. הא' בראותנו כי עוג מלך הבשן שמת הרי הוא פגר מובס דומה לכלי ריקן שאין בו דבר שימלאנו וכאשר היה חי היה הגוף מלא ע"י כח החיוני אע"פ שלא נודע מקומו איה ר"ל איננו נראה בחוש ומן ההכרח אצלנו להודות על מציאת הנפש הזאת וכן הקב"ה לא ידענו מהותו אבל יתחייב לנו מציאותו ית' כיון שהוא סבה ראשונה ממלא את כל העולם ובמדרש אחר ביארו זה יותר באמרם מה הקב"ה סובל עולמו אף הנפש סובלת הגוף ותחת זה המין התואר הה' והוא מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף הנפש וכו'. וזה החדר הוא הלב וכן כתב הר"א בפירוש פסוק דברתי אני עם לבי בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנברא בגוף תחלה כי הוא דמות מלך והמוח שר הצבא היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולנועם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבה הראשונה לנשמת אדם העליונה ע"כ. וכן הקדוש ברוך הוא אע"פ שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו הכין כסא כבוד מקום מנוחתו כמאמר הנביא השמים כסאי, ועוד אמר כסא כבוד מרום מראשון ועוד פסוקים אחרים כאלה אשר יראה מהם יש מקום נסתר מכוונה לכסא כבודו ית' והוא [כמו] חדרי חדרים ובלשון חז"ל מכונה בלשון פרגוד ופי' בערוך וילון ודברה תורה כלשון בני אדם. וסמך אל התואר הא' עוד תואר שני ושלישי להיות שניהם מהמין השני שמגיע אלינו מהם תועלת מורגש וזה רמז דוד באמרו ואל תשכחי כל גמוליו וגם אלה ב' ראיות מוכרחות על חיוב מציאותו ית' ומציאת הנפש. עוד הזכיר ראיה אחרת מכרחת מציאותו והיא מה הקב"ה טהור וכו' לרמוז בטול דעת נפסד ואפשר להמשך ממ"ש מה הקב"ה זן את העולם אף הנשמה זנה וכו' ואולי יחשוב הטועה שכל מזון הוא ע"י דברים גשמיים והקב"ה מסולק מכל גשמיות וכן הנפש אין בעצמה גשם שיזון את הגוף וזה נרמז באמרו שהקב"ה טהור והנשמה וכו'. הרי לנו ה' ראיות נמצאות כולן בעת אחת והמחייבות מציאותו ית' ממציאת הנפש. ובמדרש תהלים בפירוש מזמור זה כתב ענין נאות מקיים כוונה זאת וז"ל ברכי נפשי את ה' מה הנפש הזאת אין אדם יודע איזהו מקומה ובאיזה מקום היא נתונה כך הקב"ה אין שום בריה יודעת איזהו מקומו שאפילו חיות הקדש שהם טוענות כסא הכבוד אינם יודעות איזהו מקומו ובאיזה מקום הוא נתון ומה הם אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו· מעשה באדם אחד שאמר לרבן גמליאל באיזה מקום הוא נתון. א"ל איני יודע א"ל וזו היא תפלתכם ותכמתכם שאתם מתפללין לפניו בכל יום ואין אתם יודעין איזהו מקומו. א"ל שאלת דבר שהוא רחוק ממני מהלך חמש מאות שנה הריני שואל ממך דבר שהוא נתון אצלך ביום ובלילה ואמור לי באיזה מקום הוא נתון. א"ל ומה הוא זה. אמר לו זה הנפש שנתונה אצלך אמור לי באי זה מקום היא נתונה א"ל איני יודע. א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא מה זאת שנתונה אצלך אין אתה יודע מקומה ואתה אומר לי דבר שהוא רחוק ממני מהלך חמש מאות שנה אמר לו אם כן יפה הם עושים שמשתחוים למעשה ידיהם שהם מביטין בו בכל שעה א"ל מעשה ידיכם אתם רואים אותם והם אינם רואים אתכם והקב"ה רואה למעשה ידיו ומעשה ידיו אינן רואין אותו שנאמר כי לא יראני האדם וחי· תדע לך שכן יחזקאל כשראה דמותו נשמטה נפשו ממנו הה"ד ואראה ואפול על פני ע"כ. נראה מכאן כי

עיון יעקב

בלתך. יש לומר דכי אין בלתך יש לפרש פשוטו שבלתי ה' לא נעשה דבר אבל עכשיו דדריש אין צייר כאלהינו קשה אף אם יהיה צייר כמותו ג"כ ליכא רבותא כיון שהכל מאתו יתברך להכי דרש אין בלתך אין לבלותך ועיין בחידושינו במגילה דף י"ד : מעשה ידיו מבלין אותו. ע"י יגיעת המלאכה מעשה ידיו תש כחו עד שכלה ואבד מה שאין שייך כלל אצל הקב"ה ועיין בחידושינו במגילה דף י"ד ע"א : אף נשמה יושבת בחדרי חדרים. ומ"מ נותנת כחה בכל האברים כן הקב"ה אף שהוא שוכן בשמי מעלה מכל מקום משגיח בעולם השפל וזן מביצי כנים עד קרני ראם :

הרי"ף

וארציים והיינו דכתיב בתנה וכו' דהל"ל אין קדוש ואין צור כה' אלהינו אלא הכוונה לומר אע"פ שהקב"ה קדוש אעפ"כ אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו שהוא ברא רוח ממקום קדוש וגם ברא קרבים ובני מעים עם היותם דברים כעורים ושפלים לגבי קדושתו ית'. ועכשיו הקשה מאי כי אין בלתך דהוה סלקא דעתיה דקאי למה שכתב אין קדוש לומר שאע"פ שהמלאכים נקראים קדושים וכן ישראל מ"מ אין קדוש כה' לפי שאין מי מקדושים שיהיה קדוש בלתך ואם נקראו קדושים הוא מצד שהקב"ה קדוש מקדשם אבל קדושתו ית' אינה תלויה באחר כי קדוש הוא כביכול מצד עצמו וכן דרשו פסוק זה בספר הזוהר אבל כפי דרשה זו שבא הכתוב לומר אין קדוש כה' שעם עולם קדושתו יפנה אל דברים שפלים א"כ יקשה מאי כי אין בלתך ואם בא לומר שהוא קדוש וצייר ואין בלתו הול"ל אין קדוש כה' ואין בלתך ואין צור מאי כי אין בלתך דמשמע שהוא נתינת טעם ועוד קשה דהול"ל אין קדוש ואין צור כי אין בלתך לז"א אל תקרי כי אין בלתך אלא כי אין לבלותך וכו' ושמא תאמר שהצורה של האדם היא יותר חזקה מהצורה של הקב"ה ולכן הצורה מבלה לבני אדם לזה אמר אין צייר כאלהינו שבן אדם אינו יכול להטיל בצורה שעושה קרבים ובני מעים אע"פ שהם דברים ארציים ותמריים וכל שכן רוח ונשמה שאינו יכול להטיל כיון שהוא דבר רוחני אבל הקב"ה מטיל רוח ונשמה בצורתו אשר יצר וגם מטיל בו קרבים ובני מעים ואע"פ שהוא קדוש יפנה לבריאת האדם השפל והשתא ניחא שפירש בתחלה אין צור כאלהינו ואח"כ פירש מאי כי אין בלתך. ועי"ל שהם דרשו אין קדוש ואין צייר כאלהינו שעם היותו קדוש צר הקרבים מה שאין האדם החומרי יכול לצייר וגם יצר הקב"ה הנשמה הטהורה ועל זה אמר אין בלתך בקדושה ובציור. ומכל מקום קשה מאי כי אין בלתך למה לא אמרו בסוף לזה אמר שרמז לומר שאע"פ שבשתים אלה אין כאלהינו מ"מ מצד הקדושה אין לבלותך שגם בנשמה הקדושה מעשיו של הקב"ה אין מבלה אותו ומצד זה יגדל השבח לה' שאין קדוש כמוהו שאין מעשה ידיו הקדושים מבלים אותו אבל בענין הציור אפשר לפעמים שהצייר מבלה הצורה שצייר אבל בענין הנשמה הקדושה אין קדוש כה' :

עין יוסף

לשכך את האוזן. וא"כ נאמר מלת צור בעצם ובראשונה על הסלע. ובשם המושאל עליו יתברך. וא"כ איך אמר בלשון שלילה מוחלטת אין צור כאלהינו. הרי נהפוך הוא. כי אלהינו אינו צור. אבל הצור האמתי הוא הסלע. אין צייר יתברך אינו נאמר רק בהעברת הלשון. על כן הסיבו על היותו צייר. אין צייר כאלהינו. וא"כ המאמר מוחלט כי הצייר האמתי הוא אלהינו. כיון שהוא צר צורה ומטיל בה רוח ונשמה כו' (ע"ש) : אבל על הצייר האנושי נופל מלת צייר בהשאלה שהרי אין בציורו צורה אמתית נפש חיה (עיי' היטב) : אלא כנגד הקב"ה וכנגד נשמה כו'. כתב בספר נפש החיים וז"ל ועם כי רז"ל המשילו התחברותו יתברך להעולמות. להתחברות הנשמה לגוף. אך יעטה ח"ו הכוונה לדמיון. שהנמשל דומה למשל ח"ו. כי באמת אין ערוך ודמיון ביניהם בשום אופן. ומקרא מלא דבר הכתוב ואל מי תדמיון אל. וגם כל מי שעיני שכל לו. יבין שאיך אפשר ליקח דמיון מהנבראים על הבורא יתברך. ולא המשילו חז"ל עצמות הנשמה לעצמות הבורא יתברך. רק לדבר זה דימו. רק שעל שהנשמה הוא כח נברא מאתו ית'. עכ"ז ח"ו לא השיג עצמותה לכנות לה שום תואר ופעולה. אם לא מצד התחברותה לגוף. מכ"ש הבורא ית' שאין להשיגו רק מצד התחברותו להעולמות עכ"ל. וע"ש שהאריך בזה בשער ב' פ"ה בהג"ה : מה הקב"ה רואה ואינו נראה. שאפי' חיות הקודש שהם טוענות כסא הכבוד אינם יודעים איזהו מקומו ובאיזה מקום הוא נתון. ומה הם אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו. כדאי' בשוח"ט מזמור ק"ג וע"ש:

נא שם אמר רב המנונא מאי דכתיב (קהלת ח') מי כהחכם ומי יודע פשר דבר. מי כהקב"ה שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים בין חזקיהו לישעיהו. חזקיהו אמר ליתי ישעיהו גבאי דהכי אשכחן באליהו דאזיל לגבי אחאב שנאמר (מ"א יח) וילך אליהו להראות אל אחאב. ישעיהו אמר ליתי חזקיהו גבאי דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזיל לגבי אלישע. מה עשה הקב"ה הביא יסורין על חזקיהו ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה שנאמר (ישעיה לח) בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר כה אמר ה' צבאות צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו' מאי כי מת אתה ולא תחיה. מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא. אמר ליה מאי כולי האי אמר ליה משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה משום דחזאי לי ברוח הקודש דנפקי מנאי בנין דלא מעלי

רש"י

[מאי דכתיב מי כהחכם ומי יודע פשר דבר · משום דאיירי בסיפא סמיכות גאולה לתפלה נקט ליה]: דאשכחן דאזיל אליהו לגבי אחאב · דכתיב וילך אליהו להראות אל אחאב. יהורם אזיל לגבי אלישע. כשהלכו על מואב הוא ויהושפט (במלכים ב' ג') ומתוך שלא היו הולכים זה אצל זה לא היה מוכיחו על

מהרש"א

ומי יודע פשר וגו'. יש קצת רמז לזה בהאי קרא דמסיים ביה חכמת אדם תאיר פניו היינו ישעיהו שהיה חכם ונביא ועוז פניו ישנא הוא חזקיהו המלך דעוז היינו מלכות דכתיב ויתן עוז למלכו ופניו ישנא בחליו שעי"ז בא ישעיהו אליו וקאמר דחזקיהו אמר ליתי ישעיהו גבאי כו' וישעיהו אמר כו' ויש לזה רמז בקרא בספר מלכים דקודם שחלה חזקיהו במעשה דסנחריב כתיב וישלח את אליקים וגו' אל ישעיהו וגו' ויאמר להם ישעיהו כה תאמרון אל אדוניכם וכתיב וישלח ישעיהו בן אמוץ אל חזקיהו וגו' דמשמע מזה שלא הלכו זה אצל זה אלא שכל אחד מהם הודיע לחברו ע"י שלוחים ושוב אח"כ שחלה חזקיהו למות כתיב ויבא אליו ישעיהו וגו' דהיינו לבקרו דאי להודיעו שימות כמ"ש לו כה אמר ה' לו לביתך כי מת וגו' היה יכול להודיעו כן ע"י שליח כמו שעשה בתחלה: א"ל משום דלא עסקת בפ"ו כו'. הכי מוכחי קראי דלא נשא אשה עד אחר שחלה למות דהא מנשה בנו הגדול שמלך תחתיו לא היה לו רק י"ב שנים כשמלך וא"כ נולד בתוך ט"ו שנים שהוסיף לו הקב"ה אחר שחלה. ויש לדקדק מה השיב לו דאכתי תקשי מאי כולי האי וכי משום דלא עסק במצות פ"ו ולא תחיה לעוה"ב וי"ל ע"פ מ"ש פרק י"ב דוד נאמר בו שכיבה לפי שהניח בן כמותו יואב שלא הניח בן כמותו נאמר בו מיתה וז"ש לו ולא תחיה לעוה"ב כיון שלא תניח בן כלל שיהיה ממולך ועי"ז הטיב לו שפיר משום דנפקי מנאי בנין דלא מעלי וגם אם אנסיב אהתא כיון דלא הוה לי בנין כמותי לא אלא מכלל ולא תחיה לעוה"ב דנאמר בו

חדושי גאונים

אמר ר"ה מי כהחכם ויודע פשר כו' חזקי' אמר ליתי ישעי' לגבאי כו' חזינא ברוה"ק דנפקא מנאי בנין כו' ע"כ · המאמר קשה להולמו א' טענת ישעיה ליתי חזקיה לגבאי דהכי אשכחן כו' לא ידענו. מה היה לו וכי לכבודו הי' דורש ואם באמת חזקיה

אהבת איתן

כדפריך לעיל גבי מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו מזמור לדוד קינה לדוד מבעיא ליה. וה"נ ואמר שירה קינה מבעי"ל. וי"ל דוקא לעיל פריך דהל"ל קינה משום שאמר דוד זה כשהיה עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה כדכתיב בשמואל. ואם בוכה למה מזמור ואם מזמור למה בוכה והכי איתא בהדיא בילקוט ריש תהלים. אבל בעלמא שפיר שייך שירה נמי גבי צרה וצער. דהא קיי"ל דמברכין על הרעה כמו על הטובה: מאי אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו. קשה להבין כוונת הקושיא מאי אין צור כאלהינו. מאי דוחקא כל כך עד שהוכרח להסב את השם צור לכוונה אחרת צייר ואמאי לא ניחא בפשוט צור לשון יוצר. וכמו כן אין הבנה להקושיא מאי כי אין בלתך אמאי לא יתבאר כפשוטו כי אין זולתך ומאי הכריחם להוציא תיבת בלתך מן הפשוט להוראה אחרת. וביותר יש לדקדק כי לפי סדר הכתוב הי' להגמ' להקשות תחלה על כי אין בלתך המוקדם בכתוב ואח"כ על כי אין צור כאלהינו ולמה זה דרשו תחלה על כי אין צור כאלהינו ואח"כ על כי אין בלתך. והנראה בזה כי הוקשה להגמרא לשון כאלהינו בכף הדמיון דמשמע שאין יוצר כהקב"ה אבל יש בורא אחר ג"כ אלא שאינו כאלהינו. והלא אם יתכנסו אפי' כל באי עולם לא יוכלו לברוא אף יתוש אחד. ואינו נופל השם צור כלל על שום נמצא אחר זולת הקב"ה · וע"כ הוכרחו לפרש השם צור במקום הזה לשון צייר שנופל ג"כ על בן אדם הצר צורה בכותל · רק שהוא לפ"ז הוקשה להם מאי כי אין בלתך המוקדם וסמוך בכתוב דמשמע שאין בלתו כלל וסותר למה שלאחריו הסמוך לו · ומתחלה לא היה יכול להקשות מאי כי אין בלתך כי פירשו לפי פשוטו אין מבלעדיך · אבל כיון שהוכרח לפרש אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו אבל יש צייר אחר קטן ממנו א"כ קשה מאי כי בלתך הסמוך ודבוק בכתוב דאין זולתו כלל. והוכרח לפרש כי אין בלתך כי אין לבלותך [מאת בן הגאון המחבר מוה' נפתלי משכיל לאיתן]: א"ל מאי כולי האי א"ל משום דלא עסקת בפ"ו.

הכותב

ידיעת מציאותו ית' הגיע אלינו באמצעות ידיעת מציאת הנפש אשר בקרבנו ואל זה רמז איוב באמרו ומבשרי אחזה אלוה. וזה פי' אמתי בפסוק ההוא ולא בדרך הלצה כמו שיראה מהמשך הפסוקים הסמוכים אליו והם במענה י"ש למה תרדפוני כמו אל ומבשרי לא תשבעו מי יתן אפו ויכתבון מלי וגו' ואני ידעתי גאלי חי וגו' ואחר עורי נקפו זאת וגו' אשר אני אחזה לי וגו'. ראיתי פרושים שונים בפסוקים האלה וזהו מה שלקטתי מהם בדרך פשט איוב היה מתלונן על חביריו שהיו טוענים כנגדו שהיה רשע באמונותיו ובפרט אחר שהתחיל לדבר עמהם ויקלל את יומו ואומרים עליו שלא היה יודע דרך הש"י כמו שאמר בלדד במענה עליון לזה אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל. להשיב להם אמר למה תרדפוני וגו' ואם אתם אומרים שיש בטענותי כפירה מי יתן אפו ויכתבון מלי ויהיו קיימים לעד למען יראה כל חכם לב הבא אחרינו איך צדקו כולם ואם לא ימצא בינינו אדם מוכיח אני ידעתי כי מי שהוא חי וקיים לעד וגם הוא ראשון ואחרון על כל שוכבי עפר אשר יקום לעולם הוא גואלי ויוציא משפטי לאור. וגם הוא [פירוש נכון] פי' הרלב"ג שלהשיב כנגד מאמר בלדד וזה מקום לא ידע אל אמר שאין כן האמת רק לעולם היה דרכו לידע האל ואיך הוא גואלו ובסוף הפסוק כתב שני פרושים ע"ש. ואחר עורי נקפו זאת נראה לי שהיה משבח את עצמו ואמר כי גם היום אחר שמצאוהו צרות רבות ובפרט שחולאים רעים נקפו עורו ר"ל שכרתו כל עורו גם אחר כל זה זאת הידיעה היא תקועה בלבו עד שמבשרו יחזה אלוה ור"ל שאע"פ שלא נשאר עליו אלא הבשר לבדו בזה היה רואה אלוה לומר שלא היה כח ביסורין למגוע ממנו ידיעת מציאותו ית' והנכון מה שכתבתי שהיה מודיע שמידיעת בשרו ונפשו היה משיג חזיון ידיעת מציאות האלוה. אשר אני אחזה לי כפי כונה זאת כפי פי' המפרשים שהוא היה מכיר בעצמו שהיה צדיק הפך דברי חביריו. וסוף דבר הוא פי' מתיישב היות זאת כוונת רב שימי שמידיעת מציאת נפשנו יתחדשו לנו ה' ראיות נמצאות כולם בעת אחת וכולם הם דברים פנימיים ואל זה רמז דוד באמרו וכל קרבי שהכוונה בו כל ה' דברים פנימיים נמצאים בנפשו וכן בהקב"ה ולז"א ה' ברכי נפשי. [ומדברי רש"י ז"ל למדתי התחלת פירוש זה שכתב בפירוש בא וראה שלא כמדת הקב"ה וכו' מטיל בה קרבים וכו' הוא סבור דהכי בעי מ"ש קרבים דנקט ולא כתב יותר בפירוש אגא הכי קאמינא לך הני חמשה ברכי נפשי וכו' ואפשר ללמוד משתיקת הרב כי רב שימי לא כוון למה שדקדקתי בפירוש וכל קרבי זולת שגלה כוונת שאלתו מ"ד ברכי נפשי את ה' וכל קרבי לומר שאע"פ ששאל על פסוק זה לבד לא שאל עליו לבדו רק על כל ה' ברכי נפשי אלא שהזכיר פסוק ראשון מהם בשם כל הה' וכדי שלא להאריך לא הזכיר כולם. אמנם נ"ל שהוא פירוש ערב ויותר מדוייק מה שפירשתי בו. ואפשר כי גם הרב סמך על המבין ולא חשש להאריך יותר ואפילו נאמר כי לא שת לבו לפירושי בסוף דברי רב שימי מקום הניח לנו ללכת בעקבו התחלת דבריו ולסיים פירוש דברי ר"ש בדקדוק נכון שכתבתי. ודי בזה עתה]:

לעשות פשרה בין שני צדיקים וכו'. ראוי ללמד זכות על מלך ועל נביא וכ"ש בהיות כל אחד מהם שלם בצדקו אין להאמין על שום אחד מהם כי לאהבת הכבוד מדומה היו מקפידים זה על זה אלא הנביא היה חושש לכבוד נבואתו והמלך לכבוד עטרת מלכותו וחז"ל דברו בענין דין זה אם נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול או לאו וגם ברב שמחל על כבודו ואם כן בכונה רצויה היתה קפידתם. ומלבד זה כי אין ראוי לנביא שיזלזל בכבודו ללכת אל בית המלך להוכיחו על דבר מה אם לא נצטוה על כך במאמר פרטי מפי הש"י. בעבור זה רצה הקב"ה להטיל פשרה ביניהם. ומזאת הפשרה נלמד כי קפידת הנביא היתה היותר צודקת ולכן היתה פשרת הקב"ה להוצאת המלך והפסדו כי חלה הוא ונפל למשכב ודי לו זה הצער והנביא לא נצטער כלל רק הלך לבקר את החולה שהיתה מעלה אצלו לעשות זאת המצוה בכבוד ע"כ:

הרי"ף

מי כהחכם ומי יודע פשר דבר וכו'. נראה דהוקשה לו שכתוב ב' פעמים מי. מי כהחכם ומי יודע וכו' ולזה דרשו מי כהחכם מדבר בהקב"ה שעשה פשרה בין שני הצדיקים ואע"פ שעשה הקב"ה הפשרה ותלה חזקיהו מי מהניהם יודע שזאת היתה פשרה מאת ה' ולא הרגיש ישעיהו בזה עד שאמר כבר נגזרה עליך גזרה וכו' הרי שלא ידעו שניהם שאותו חולי

עין יעקב

שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים. ואף דגם בבני אדם מצינו פשרנין שיכולין לפשר דבר בין איש ובין רעהו היינו דוקא בכל הדינים שאחד הוא כדין והא' שלא כדין משא"כ כאן שניהם צדיקים כי כל א' הדין עמו ויש לו ראיה מפסוק אע"ג דאמת מלך קודם לנביא דהא אפי' מלך קודם לכ"ג וכ"ג קודם לנביא כדאי' בהוריות דף י"ג ע"א מכ"ש שמלך קודם לנביא מ"מ י"ל כשהמלך צריך לנביא כמו שהולך המלך יהורם לאלישע צריך לילך אצלו וכה"ג איתא במדרש רבה פ' בראשית פ' ס' אמר פינחס הוא צריך לי ואני אלך אצלו וזה היה ג"כ פלפול בין ישעיה לחזקיה דחזקיה היה אומר שעליו רמיא המצוה דהוכח תוכיח היה לו לילך אצלו ולהוכיח אותו על שלא נשאתי אשה דהכי אשכחן באליהו וכו' וישעיהו סבר שהוא צריך לשאול אותו אי עביד שפיר שלא נושא אשה והיה לו לילך אצלו: הביא יסורין על חזקיה. ולא עשה להיפך להביא יסורין על ישעיה כדי שילך חזקיה אצל ישעיה יש לומר שכיון שחזקיה חטא שביטל מפריה ורביה ולא נשא אשה ולא שאל בעצת הנביא ואין יסורים בלא עון ועוד דאמת כבוד המלך תשוב עפי: לך ובקר את החולה. אף שהיה תוך ג' ימים הראשונים שהרי ביום הג' עמד מ"מ כיון שנתחזק עליו החולי כדכתיב חלה חזקיה למות אז חיוב לבקרו אף תוך ג' ימים כמו שכתבנו בחידושינו בנדרים ד"מ ע"ב: כי מת אתה בעוה"ז ולא תחיה לעוה"ב. הנה לכאורה אפשר לומר באמת הש"י לא צוה לישעיה רק לאמר לו שיצו על ביתו כי מת אתה אך ישעיה דן בעצמו לאיזה ענין צוה לו הש"י כן לפי מה דאיתא במדרש רבה פ' תולדות פ' ס"ה חזקיה חידש חולה שיתרפא ומקודם לזה כל החולים מתו וא"כ כיון שחלה חזקיה בודאי ימות בו ולמה הוצרך לומר לו כי מת אתה אלא כוונת הש"י היה שיבשר לו שגם בעוה"ב ימות לכן אמר לו כן אבל באמת חזקיה הבין דבודאי הש"י שלח לו לבשר כן אע"ג דדיה לצרה בשעתה ואין זה דרך ביקור חולים לאמר לו שימות וכ"ש שלא יחיה לעוה"ב אלא ודאי שהקב"ה התמיד עליו העונש מאד מאד שעי"כ ישוב בתשובה ותפלה כי הקב"ה חפץ בתפלתן של צדיקים ותשוב מעליו אפו להכי אסיק וקאמר ליה כלה נבואתך ולא כי מעתה תחדש עמידת חולי ואתה לא ידעת מוכח שכלה נבואתך יעיין בחידושינו בב"מ דף פ"ז דהם קאמר אלישע חידש עמידת חולי: משום דלא עסקת בפריה ורביה. ומי שאין לו אשה ואין לו בנים הם כמנודים לשמים ובפרעות במלכות בית דוד לא נכון למעט זרעם:

עין יוסף

נא הביא יסורין על חזקיהו כו'. והא דלא עשה הקב"ה להיפך שיחלה ישעיהו וחזקיהו ילך לבקרו. משום שחזקיהו היה מחויב מיתה בידי שמים על זה שלא עסק בפ"ו. לכן הביא יסורים על חזקיהו. וישעיהו ילך אצלו לבקרו: לך ובקר את החולה. אבל להודיעו שימות כמ"ש לו כה אמר ה' צו לביתך כי מת אתה וגו'. היה יכול להודיעו ע"י שליח. כמו שעשה מתחלה במעשה דסנחריב דכתיב ויאמר להם ישעיהו כה תאמרון אל אדוניכם

מיתה : כבר נגזרה כו׳ . פרש״י שתמות עכ״ל פי׳ לפי׳ שתמות מחולי זה וא״א לך לישא אשה לזכות לבנים אבל אין לפרש דכבר נגזרה עליך גזירה שיהיו לך בנים דלא מעלי ואין אני רוצה לתת לך בתי דהא קאמר דגרמא זכותא דידי ודידך כו׳ גם ממאי דמייתי עלה הא דאפילו חרב חדה מונחת כו׳ משמע דאגזרות מיתה קאי כפרש״י ודו״ק : אל ימנע כו׳.וק״ק דהיאך יליף ליה מהאי קרא הא לוא בוא״ו אל״ף כתיב ואמרינן פרק כשם דמשמע הכי ומשמע הכי והתם לגבי דאיוב עובד מאהבה היה יליף ליה מקרא אחרינא דכתיב עד אגוע לא אסיר תומתי ממני אבל הכא לא שייך לאתויי מהאי קרא ודו״ק: אפילו בעל החלומות כו׳ · ע״פ מ״ש פ׳ הרואה רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו וכתיב החלומות שוא ידברו ל״ק כאן ע״י מלאך וכאן ע״י שד וז״ש הכא בהאי קרא גם כי רוב החלומות ע״י שד והמה הבלים הרבה כי שוא ידברו והרי אם יאמר לך למחר אתה מת אין ראוי להאמין לו מ״מ את האלהים ירא לחוש למיעוט שמא חלום אמיתי הוא שע״י אל ימנע עצמו מן הרחמים וק״ל : מאי קיר אר״ש בן לקיש כו׳. כבר מפורש לעיל כפשטי׳ דילפינן מיניה שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר ואפשר לומר דילא להם זה הדרש דכיון דדין כל התפלות כן הוא לא ה״ל לאשמועינן כן בחזקיהו דהוה בעי רחמי טפי משום גזירת מיתה אי לאו להך דרשא מקירות לבו דהיינו בכל לבו דהוה בעי לאפוסי ברחמי על גזירת מיתה ומ״ד נמי על עסקי קיר כדי להזכיר ג״כ זכות אבות שחפה ההיכל כו׳ לבטל הגזירה וק״ל : והטוב בעיניך עשיתי כו׳ . יש לפרש בזה שהוא דבר הנלמד מענינו דלעיל מיניה כתיב גאולתו של חזקיהו דכתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך וגו׳ ובתר הכי כתיב בימים ההם חלה חזקיהו וגו׳ ויתפלל אל ה׳ וגו׳ דהיינו שסמך גאולתו לתפלתו כמו שאנו סומכין גאולת מצרים לתפלה ומיהו ק״ק במאמר ומאי רבותא דאמר והטוב בעיניך וגו׳ לסמוך גאולה לתפלה והלא כל העולם עושין כן כמ״ש התוספות לעיל גבי רב ברונא . וי״ל דה״כ הכא י״ל הכותב

א״ל בהדי כבשי דרחמנא למה לך מאי דמפקדת אבעי לך למעבד ומה דניחא קמי קודשא בריך הוא לעביד. אמר ליה השתא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי מנאי בנין דמעלי. אמר ליה כבר נגזרה עליך גזרה א״ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים . איתמר נמי ר׳ יוחנן ור׳ אלעזר דאמרי תרוייהו אפי׳ חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שנא׳ (איוב יג) הן יקטלני לו איחל. לסוף יהב ליה ברתיה נפק מיניה מנשה ורבשקה. יומא חדא רכבינהו אכתפיה לאמטויינהו לבי מדרשא. אמר חד מינייהו חזי רישא דאבא למטוי ביה גלדאני וחד אמר חזי רישא דאבא לקרובי עליה קרבנא לעבודת כוכבים וחבטינהו בארעא. מנשה חיה ורבשקה מת. קרי אנפשיה (ישעיה לב) וכלי כליו רעים . [שם ע״ב] אמר רב (נחמן) [חנן] *) אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים שנאמר (קהלת ה) כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה [כי] את האלהים ירא מיד (ישעיה לח) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה׳.מאי קיר אר״ש בן לקיש מקירות לבו שנא׳ (ירמיה ד) מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו׳ ר׳ לוי אמר על עסקי הקיר אמר לפניו רבש״ע ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה החיית את בנה אבי אבא שחפה את ההיכל כלו בכסף וזהב על אחת כמה וכמה (ישעיה לח) זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי מאי והטוב בעיניך עשיתי אמר רב יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפלה ר׳ לוי אמר שגנז ספר רפואות :

רש״י

שלא נשא אשה : כבשי דרחמנא . סתרי דקוב״ה כמו רישא בכבשא [חולין דל״ג] בהטמנת האפר : נגזרה גזרה· שתמות : מקובלני מבית אבי אבא . דוד שראה את המלאך וחרבו שלופה בידו בסוף ספר (ש״ב כ״ד) ולא מנע עצמו מן הרחמים : אבי אבא שחפה את ההיכל · שלמה : שגנז ספר רפואות.כדי שיבקשו רחמים :

יד יוסף

*) כבר התעוררו כולם דהרי אומר למעלה דאפילו ע״י נבואה המפורשת מ״מ מועיל תפלה לבטל הגזירה אולם המאמר הזה של רב נחמן היה דבור מיוחד בפני עצמו ובעלי מסדרי התלמוד הכניסו דבריו כאן מפני שדומה בלשונו למה שלמעלה · ועי׳ שו״ת תשב״ץ :

חדושי גאונים

לדעתו לא ויתר על כבודו ולא רצה לזלזל בכבוד מלכותו משום דקיי״ל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול · אבל ישעיה אי׳ איפו מדת עניוות אשר ראוי לצדיק כמוהו. הגם כי הדין עמו היה ראוי לוותר על כבודו עד כי הקב״ה הוכרח להביא יסורים על חזקיה : ובאמת ע״ז השאלה נחה שקטה דעתינו. כפי הבנת הגאון רי״פ כי זאת היה מרב צדקת ישעיה אשר רצה דווקא דחזקיה יבא אצלו · והוא כי ישעיה היה חפץ בחיים של חזקיה כי ראה בכח נבואתו כי מספר ימיו של חזקיה כבר נשלם והגיע הקץ לבא ולאסוף אל עמיו ואחר דמסקינן בחגיגה במאמר הנדרש על פסוק יש נספה בלא משפט

אהבת איתן

והקשה מהרש״א דהכתי קשה מאי כולי האי וכי משום ,דלא עסק בפ״ו לא יהיה לעוה״ב · וי״ל עפמ״ש הרמב״ם בפ״ז מה׳ דעות ובפ״ג מה׳ תשובה דהשופך דמים אין לו חלק לעוה״ב . וביבמות (דף ס״ד) אי׳ כל שאינו עוסק בפ״ו כאלו שופך דמים · ומש״ה הדין נותן דמי שאינו עוסק בפ״ו לא יהיה בעוה״ב כאלו שופך דמים · ונושאי כלי הרמב״ם לא מצאו מקור לדבריו ואישתמיטתייהו מ״ש הרמב״ם עצמו בפי׳ המשנה פ״ה דאבות דהכי אי׳ בתוספתא . וכוונתו לתוספתא דפאה: בהדי כבשי דרחמנא למה לך (פירש רש״י כבשי דרחמנא סתרי הקדוש ב״ה) כו׳ מה דניחא

כתוב בזוהר (פ׳ ויחי ד׳ רכ״ח) רבי יהודה פתח ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל הא אוקימנא דלא יצלי בר נש אלא סמוך לכותלא ולא יהא חציץ ביניה לכותלא . ומ״ש בכולהו דצלי צלותא דלא כתיב בהו ויסב אל הקיר דהא די ליה דיימא ויתפלל דהא מאן דצלי כוון דעתיה כדקא יאות דהא כתיב

עין יעקב

ונפקי מינאי בנין דמעלי . ומ״מ לא יוכחש בשביל זה מה שראה הנביא ברוח הקדש שנפקא מיניה בנין דלא מעלי כי גם מבנין דלא מעלי יבא מהם צדיק לבסוף כאשר באמת נולד המלך יאשיהו : כלה נבואתך וצא . אפשר דלמד הש״ס כן דאמר לו כלה נבואתך לפי כשבישר לו א״כ שיתרפא מחליו ביקש ממנו אות מה שאין דרך לשאול אות. מנביא המוחזק כזה אלא ודאי דלכך שאל ממנו אות לפי שלא החזיק אותו עוד לנביא כיון דלא ידע שע״י תפלה תתבטל הגזירה גם לא ידע שהחולה יתרפא מכאן ולהלן ואע״ג דאיכא מ״ד דגזר דין דיחיד אינו נקרע מ״מ מלך שאני דכצבור דמי והא דקאמר לו ולא יש לומר לפי שהרגים ג״כ שחטא קצת במה שלא הלך אל הנביא לשאול מאתו אי יפה עשה שמבטל מפ״ו ובשביל כן שלח הש״י עליו יסורין כדי שיהא מוכרח ישעיה לבא אליו לבקר לכך א״ל לא מאתי דלמא לא באו היסורין עלי רק שתבא אצלי לבקר החולי לכך לא מאתי והולי יסור החולי ממני : הן יקטלני לו איחל. עיין במהרש״א ובאמת לק״מ דהכא אזיל לשיטה למה דמסיק בסוטה שאיוב עבד מאהבה מכח דכתיב עד אגוע לא אסיר תומתי גם האי קרא קרינן בל״ו ע״ש ודו״ק : חבטינהו בארעא . ולא רצה להמיתם ממש שהרי מלך היה ומי ימחה בידו כי קשה היה לפניו שפיכות דמים יבא בעל הכרם ויכלה את קוצו וחשש אולי יצא מהם דבר טוב כאשר באמת יצא ממנשה יאשיהו המלך רק כאשר נתרשלו ידיו שמע כן מבניו וראה שהם רעים השליך אותם מכתפיו ומה דניחא קמי הקב״ה ליעבד : אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם . אתי לאשמועינן אפי׳ שניהם יחד שבעל החלומות אמר לו כן וגם חרב חדה מונח על צוארו אפ״ה אל ימנע עצמו מן הרחמים : שסמך גאולה לתפלה . כמו שכתבו תוספות לעיל שהיה עושה כותיקין לקרות עם הנץ החמה אף שאר מלכים דרכם לישן עד שלש שעות עיין בחידושינו בפסחים דנ״ו :

הרי״ף

תולי שחלה חזקיהו היתה פשרה מצד ה׳ : שגנז ספר רפואות וכו׳ . תימא דהא עד חזקיהו לא הוה איניש דחליש ואתפח וא״כ איך גנז ספר רפואות . והנ״ל דהספר רפואות היה מועיל למיחושים כמ״ש התוספות גבי מרגלית טובה היתה לאברהם והקשו דהא עד יעקב לא הוי חולי ותרצו דמכל מקום מיחושים היו להם ועיין שם מה שכתבתי :

ענף יוסף

נא אמר ליה בהדי כבשי דרחמנא למה לך . ויש להבין מה ענין זה לכבשא דרחמנא הלא ראה ברוח הקודש. וה״ל למימר סתם אין לך למנוע בשביל זה ממצות פ״ו . וגם באמת תמוה הלא כדין טען חזקיהו איך יעמול ויוליד בנים משחיתים אשר אביהם הם מחטים ואומרים ארור שזה גדל וזה ילד וא״כ אם מוכרח להוליד רשעים אף שיודע שיהיו רשעים קללה זו מה טיבה.אבל הענין כך כי אמרו גדול שבב״ת הוא מנשה מלך יהודה וגדולים ב״ת מצדיקים גמורים. וא״כ ראוי לחזקיהו להולידו. רק חזקיהו ראה ברוה״ק דיוליד רשעים אבל לא חזי דיתובו. וע״ז השיב לו ישעיה כי חזקיה השיג ברוה״ק דרך כסא הכבוד שמשם ישיגו רוח הקודש · וב״ת הקב״ה חתר חתירה מתחת כסא הכבוד . ובפרט במנשה אשר דרשו ויעתר לו א״ת ויעתר אלא ויחתור . ע״כ א״א להשיגו ברוה״ק דרך כסא הכבוד . וזהו טענתו בהדי כבשי דרחמנא כי זהו מסודות שעושה בהצנע ממלאכי השרת צורת קדשים אשר בכסא הכבוד וא״כ אי אפשר לך להשיגו ברוה״ק ולכך השען על בוראך ועשה כמצותיו ואל תדאג (יערת דבש) :

עץ יוסף

וגו׳ . וכתיב וישלח ישעיהו בן אמוץ אל חזקיהו וגו׳ (מהרש״א) : אפילו בעל החלומות כו׳ אל ימנע עצמו מן הרחמים . קשה מאי אפילו . כיון שהביא מקודם מעשה דחזקיהו שאמר נגד דברי הנביא בדבר ה׳ אל ימנע כו׳ ועלתה לו · ומכ״ש שלא למנוע בשביל החלומות שיש לתלות בהבלים . וכדמוכח מקרא שמביא על זה . ויש ליישב ע״פ מאמרם פרק הרואה . רבא רמי כתיב כי בחלום אדבר בו . וכתיב החלומות שוא ידברו . ומשני כאן ע״י מלאך וכאן ע״י שד . ובעל חובת הלבבות כתב כי יתרון למלאך על נביא ע״ש . וז״ש אפילו בעל החלומות כו׳ ר״ל אף שיש חלומות שהוא ע״י מלאך שהוא גדול מנביא . אפ״ה אל ימנע עצמו מן הרחמים . והיינו כי רוב חלומות על ידי שד שהן הבלים ואפילו נאמר מפי המלאך . מ״מ ביכלתו לבטל בתפלה וברחמים. וזה מאמרם שנאמר כי ברוב חלומות הם ע״י שד והמה הבלים ודברים הרבה כי שוא ידברו . ואין ראוי להאמין לו . ומ״מ את האלהים ירא לחוש למיעוט שמא חלום אמיתי הוא . ואל תמנע עצמך מן הרחמים . ור״ל שלא תתירא משום דבר רק מלפניו יתברך ויתהפך לרחמים (עיין במהרש״א ובמעין הברכות) : מקירות לבו . דהיינו בכל לבו . דהוה בעי לאפוסי ברחמי על גזירת המיתה : על עסקי הקיר כו׳ . כדי להזכיר ג״כ זכות אבות שחפה ההיכל כו׳ לבטל הגזירה : מאי והטוב בעיניך עשיתי. ר״ל כיון דמתחלה אמר ראה אשר התהלכתי לפניך באמת ובתמים זה כולל כל תורה ומצות . ולמה ליה לפרט והטוב בעיניך עשיתי ע״ז רב יהודה

[ת"ר א ו' דברים עשה חזקיהו המלך על ג' הודו לו ועל ג' לא הודו לו. על ג' הודו לו גנז ספר רפואות והודו לו. כתת נחש הנחשת והודו לו. גירר עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו. ועל ג' לא הודו לו סתם מי גיחון ולא הודו לו קיצץ דלתות היכל ושגרם למלך אשור ולא הודו לו. עבר ניסן בניסן ולא הודו לו. ומי לית ליה לחזקיהו (שמות יב) החודש הזה לכם ראש חדשים ב זה ניסן ואין אחר ניסן אלא טעה בדשמואל ג דאמר שמואל אין מעברין את השנה ביום ל' של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן סבר הואיל וראוי לא אמרינן]:

נב שם אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו. משה תלה בזכות אחרים שנאמר (שם לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך תלו לו בזכות עצמו שנאמר (תהלים קו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו [עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית]. חזקיה תלה בזכות עצמו דכתיב (ישעיה לח) זכר נא את אשר התהלכתי לפניך תלו לו בזכות אחרים שנא' (מ"ב יט) וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי. והיינו דריב"ל דאריב"ל מאי דכתיב (ישעיה לח) הנה לשלום מר לי מר אפילו בשעה ששגר לו הקב"ה שלום מר הוא לו:

רש"י

[גירר עצמות אביו · לפי שהיה רשע בזהו ולא נהג בו כבוד בקבורתו להוליאו כהוגן במטות זהב וכסף: סתם מי גיחון. מי שלוח בדברי הימים (ב' ל"ב) ולמה כדי שלא יבואו מלכי אשור וימלאו מים לשתות ולא זהו גיחון הנהר הגדול דההוא לאו בארץ ישראל הוא אלא מעין קטן הוא סמוך לירושלים שנאמר והורדתם אותו אל גיחון (מלכים א' א') ומתרגמינן ותחתין יתיה לשילוחא: עבר ניסן בניסן. קס"ד משנתקדש החודש לשם ניסן נמלך לעבר את השנה ועשאו אדר כמו שנאמר בדברי הימים (ב' ל') ויועץ המלך (חזקיהו) לעשות הפסח בחודש השני: ביום שלשים של אדר. ואע"פ שלא נתקדש החודש שעדיין לא באו עדים]: התולה בזכות עצמו. שאומר [בתפלתו] עשה לי בזכותי כגון חזקיה שאמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך וגו': מר הוא לו · על שאמר לו

מהרש"א

כמ"ש התוספות לעיל שהיה עושה כותיקין שהיו קורין ק"ש קודם הנץ החמה ותפלה מיד לאחר הנץ החמה ויש רמז בהאי קרא והטוב בעיניך וגו' דהיינו נץ החמה והאור שהוא טוב בעיניך כמ"ש וירא אלהים את האור כי טוב אז עשיתי תפלתי סמוך לק"ש ולגאולה ולמ"ד שגנז ספר הרפואות נמי אע"ג דבעיני אדם אינו טוב לגנוז שמבקשים ברפואות הרופא גם שניתן רשות לרופא לרפאות מ"מ בעיניך הוא טוב שלא יסמוך אדם על הרפואות ויהא לבו נכנע לבקש רחמים וק"ל: וכתת נחש הנחושת והודו כו'. מפורש בספר מלכים ויש לדקדק מה שייך בזה והודו לו דמאיזה טעם היה לקיימה שלא יודו לו ואפשר שהיו מקיימין אותה לדורות ע"ש הנס שאין הנחש ממית אלא החטא ממית כמו לצלוחית המן וכמטה אהרן וק"ל: סתם מי גיחון. כך מפורש לעיל מיניה בד"ה דכתיב בפ' ל"ב ויועץ עם שריו וגבוריו לסתום וגו' ויסתמו את כל מי מעינות ואת הנחל וגו' למה יבואו מלכי אשור וימלאו מים רבים וגו' אבל לא הוזכר שם מי גיחון אלא לבתר הכי והיה חזקיהו סתם את מולא מימי גיחון ואפשר דבשאר מעינות היו שריו עמו בעלה מה שאין כן במי גיחון שתלה בחזקיהו לחוד:

לולי משה בחירו עמד וגו'. גם שאפשר לומר דנקט משה שהוא עמד בפרץ בתפלתו בזכות האבות מ"מ מדלא הוזכר בקרא זכות אבות משמע דתלה לו הקב"ה בזכות עצמו וק"ל: וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען וגו'. כל"ל דהיינו ההוא קרא דכתיב בספר מלכים בתר קרא דזכר נא את אשר התהלכתי וגו' אבל ההוא קרא דמייתי בכל הספרי' וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני וגו' מקמיה הוא דכתיב במעשה דסנחריב וק"ל: מ"ד הנה לשלום מר לי מר כו'. מכפל לשון מר דריש דה"ק כי הנה כשנתבשרתי על השלום ממלחמת סנחריב הייתי מר בחליי ועוד לי מר שניה על שתלית רפואתי בזכות אחרים וק"ל:

מסורת / עין משפט

א פסחים נ"ו ע"ב: ב תוספתא דסנהדרין פ"ב: ג סנהדרין פ"ק דף י"ב ע"ב:

חדושי גאונים

דאם אירע ככה שמת אדם בלא זמנו הנך שני אוספינן לגורבא מרבנן דמעביר במילי' ונתוספו לו שנים. ע"כ רצה ישעיה להעמיד חזקיהו בכור הבחינה להיות מעביר על מדותיו היינו שחזקי' אף שלפי דעתו שהוא עדיף מנביא ואשכחן באליהו דאזיל לגבי אחאב עכ"ז יהיה הוא מוותר על כבודו וילך אל ישעיה ואם יקשה עליו איך יזלזל בכבוד מלכותו הלא מלך שמחל על כבודו אין כו' תשובתו בצידו דאשכחן ביהורם דאזל לגביה אלישע ואז אם חזקיה יתנהג במדת ענוות יהיה תרופה למכתו ויוסיפו לו על שנותיו. ע"כ כשחזקיה לא נתרצה בזה והעמיד על דינו דאין לו לילך אל ישעיה. ותלה יחזקי'

אהבת איתן

ליה לעביד. וקשה דאיך קרי לי' כבשי דרחמנא כיון דגלה לו הקב"ה ברוה"ק. וראיתי שהרגיש בזה בס' יערות דבש ח"ב דרוש ז' והוסיף לתמוה דהלא כדין טען חזקיה דאיך יוליד בנים משחיתים ונראה דא"ש ע"פ הגמ' דיבמות (ד"נ) דפליגי ר"ע ורבנן בקרא דכתיב בחזקי' והוספתי על ימיך ט"ו שנה דר"ע ס"ל דמשלו הוסיפו לו. ומוכיח שהרי נביא עומד ומתנבא הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ועדיין לא נולד מנשה וקאמר ורבנן מי כתיב מחזקיהו לבית דוד כתיב אי מחזקי' נולד אי מאינש אחרינא·ואי' במדרש רבה ס"פ בראשית ובה"ש וקהלת וזוהר שמות דהקב"ה מקיים הרשעים ומצלינן מהפורעניות בזכות הצדיקים שיעמדו מהן. ולפ"ז מבואר מ"ש הנביא לחזקיה בהדי כבשי דרחמנא נ"ל דנהי דחזה ברוח הקודש שבניו יהיו

הכותב

במשה ויתפלל משה ולא כתיב ויסב פניו הכא בחזקיה מ"ט אמר ויסב אלא רזא דמילתא תנינן חזקיהו בההוא זימנא לא הוה נסיב ולא הוו ליה בנין כו' ויבא אליו ישעיהו כו' כי מת אתה ולא תחיה כמו שכתוב בגמרא לעיל כדין כתיב ויסב פניו אל הקיר אוליפנא דשוי רעיונוי וכיון אנפוי למסב אתתא בגין דתשרי עליה שכינתא רזא דקיר דמאן דלית ליה בנין לא שריא שכינתא עילויה כלל מכאן אוליפנא מאן דאית ביה חובא ובעי למבעי רחמי עליה יכוין אנפוי ורעיונוי לאתקנה גרמיה מההוא חובא ולבתר יצלי צלותא כד"א נחפשה דרכינו בקדמיתא ולבתר ונשובה אוף הכא כיון דחזקיה ידע חוביה ויסב פניו אל הקיר שוי אנפוי לאתקנא לגבי שכינתא אתר דחב בגין דשכינתא כל נוקבא דעלמין קיימין בסטרהא מאן דאית ליה נוקבא שריא איהי לגביה מאן דלית

הרי"ף

בזכות עצמו וכו'. וקשה דהרי כתיב שמעתי תפלתך וכו' משמע דבזכותו נענה ומ"ש ולמען דוד עבדי הוא על ענין העיר אמר וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי והיה אפשר לומר דשמעתי תפלתך הוא על עסקי הקיר שהתפלל לה' ואמר ומה שונמית וכו' ובזכות אותה תפלה נענה. ונראה עם משחז"ל במדרש רבה שדרשו שהתפלה עשתה מקצת מחזקיהו וגם הם קשה שהרי נאמר שמעתי תפלתך דמשמע שהתפלה עשתה כולה ואני בארתי דמדקאמר ראיתי דמעתך משמע דהתפלה בצרוף הדמעה הגינה עליו מכאן שהתפלה לבדה עשתה מקצתה. והנכון לתרץ שני מאמרים אלו דדרשו חז"ל הכי הנני רופא לך והוספתי על ימיך ומכף מלך אשור אצילך וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי והאלהו קאי מה שאמר למעני ולמען דוד עבדי הרי שנצטרפו תפלתו לרחמי שמים ותלו לו בזכות אחרים דהיינו ולמען דוד עבדי. ויש הכרח לפי' זה דמ"ש למעני קאי נמי ארפואתו ואריכות ימיו לפי שקודם הלות חזקיהו אמר לו ישעיהו וגנותי אל העיר הזאת (להושיעה) וכו' אלא לומר לו שענין הרפואה והימים שיוסיפו לו הכל הוא למעני ולמען דוד עבדי ואח"כ מה צורך לומר עוד אחר החולי בבשורת הרפואה וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי כמו הגנת העיר שהיה למעני וזהו שדקדקו בגמרא מ"ד הנה לשלום מר לי מר אפילו כו'. ולע"ד דקדקו בזה דהול"ל הנה לשלום מר ומאי לי מר שנית. ועוד הול"ל מר מר לי למה הפסיק מר לי מר אלא עכשיו בשעה ששגר לי שלום היה מר לי בענין רפואות עצמי כי לא הגינה זכותי גם מר מלך העיר מר כולל לכל בני העיר שלא הגין זכותם אלא זכות אחרים למעני ולמען דוד עבדי והיינו שתי פעמים מר והאחד הוא

עיון יעקב

משה תלה בזכות אחרים. דליכא למימר שעשה כן בשביל ישראל ולא רצה לתלות בזכות עצמו כי שייר זכותו לו ולבניו ולא רצה ליתן זכותו לישראל דהא מצינו שמסר נפשו על ישראל ואמר מחני נא: חזקיה תלה בזכות עצמו. אע"ג דתמה זכות אבות ראשונים בימי חזקיה וכדאיתא להדיא בשבת דף נ"ה מ"מ היה לו להתפלל בזכות דוד ושאר מלכי בית דוד שהיו אבותיו וליכא למימר שלא היה רוצה לבייש את אביו ממש שהיה רשע שהרי אמרו על חזקיה נבזה בעיניו נמאס שגירר עצמות אביו על מטה של חבלים ועיין לקמן בחידושינו בשבת דף ל"ב ד"ה ממנו להביא ראיה:

עין יוסף

אמר רב שרמז בזה על שסמך גאולה לתפלה. והכוונה דאי' בברכות דף ט' ע"ב דרב ברונא סמיך גאולה לתפלה זימנא חדא ולא פסיק חוכא מפומי' כוליה יומא· והקשו תוס' והלא כל העולם סומכין גאולה לתפלה. ומאי רבותיה דרב ברונא. ותירצו שהוא סמך כותיקין שקורין ק"ש קודם הנץ ותפלה לאחר הנץ. דזה אין ביכולת האדם לצמצם. אם לא מי שהוא הגון וטוב בעיני ה' להזמין לידו. וזהו שאמר חזקיהו בפרט אחר שהזכיר שהלך באמת ובתמים קיום התורה והמצות שיש בבחירת אדם לכוון עשותם. אמר והטוב בעיניך עשיתי. היינו שהייתי הגון לעשות טוב בעיניך מעזרך. וזה מופת על זכיותי והיינו סמיכת גאולה לתפלה כותיקין (מעין הברכות):

שאפשר לומר דנקט משה שהוא עמד בפרץ בתפלתו בזכות האבות· מכל מקום מדלא הוזכר בקרא זכות אבות משמע דתלה לו הקב"ה בזכות עצמו עכ"ל. ולי נראה כוונת הגמרא ע"ד דאי' בש"ר פ' מ"א כשעשו את העגל באו חמשה מלאכי חבלה אף וחמה וקצף והשמד והשחת כיון שהזכיר משה זכות שלשת אבות נסתלקו שלשה נשתיירו אף וחמה. אמר משה רבון העולם בבקשה ממך עמוד אתה באחד ואני באחד שנאמר קומה ה' באפך. ואני אעמוד בחמה שנאמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו עכ"ל. וזהו כוונת הגמרא תלוי לו בזכות עצמו שנאמר ויאמר להשמידם לולי כו' שעשה עיקר הצלתם ע"י זה שעמד משה בחמה לבד. אע"פ שאם לא עמדו האבות בהצלתה לא היה הצלה כלל מ"מ לא הזכיר הכתוב רק למשה שעמד באחד:

נב תלו לו בזכות עצמו שנאמר ויאמר להשמידם כו'. וכתב המהרש"א גם

נג שם נעשה נא עליית קיר קטנה (מ"ב ד). (מורה ח"א פ"ס) רב ושמואל חד אמר עלייה (פרוצה) [פרועה] היתה וקירוה. וחד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים. בשלמא למאן דאמר אכסדרה היינו. דכתיב קיר אלא למאן דאמר עלייה מאי קיר. שקירוה. בשלמא למאן דאמר עלייה היינו דכתיב עליית (קיר) אלא למאן דאמר אכסדרה מאי עליית (קיר). א מעולה שבבתים. (שם) ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה. אמר אביי ואי תימא רבי יצחק הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי שנאמר (ש"א ז) ותשובתו הרמתה כי שם ביתו. ואמר ר' יוחנן ב שבכל מקום שהלך שם ביתו עמו. (מ"ב ד) והאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא. ג אמר רבי יוסי ברבי חנינא מכאן שהאשה מכרת באורחים יותר מן האיש. קדוש. הוא מנא ידעה רב ושמואל חד אמר שלא ראתה זבוב

רש"י

ולמען דוד עבדי: הרוצה ליהנות. משל אחרים: יהנה. ואין איסור בדבר: כאלישע · כמו שמצינו באלישע שנהנה: והרוצה שלא ליהנות. משל אחרים: אל יהנה · ואין בדבר לא משום גסות הרוח ולא משום שנאה: כשמואל הרמתי. כמו שמצינו בשמואל הרמתי שלא רצה ליהנות: כי שם ביתו. לעיל מיניה כתיב והיה מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל וסמיך ליה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וכי איני יודע ששם ביתו אלא אכולהו מקומות דקרא דלעיל מיניה קאי שכל מקום שהיה הולך שם היה נושא כל כלי תשמיש ביתו עמו ואהל חנייתו שלא ליהנות משל אחרים :

מהרש"א

עליית קיר כו'. יש לדקדק וכימא כולה כפשטי' דעלייה גדולה היתה וחלקוה לשנים דהשתא לא תיקשי למר מאי קיר ולמר מאי עלייה וי"ל דדרך העלייה לעלות לשם במקום אחד בסולם ולא שייך ביה חלוקה לשנים דלא יהיה לאחד משני החלוקים מקום לעלות לשם משא"כ באכסדרה על הארץ שפתוחה מכל צד דיש ביה חלוקה ופתח לכל חלק מהם ודו"ק : מאי קיר שקירוה כו'. ק"ק מה תיקן ומה הוסיף בזה דלעיל נמי קאמר הכי פרוצה היתה וקירוה וגירסת הילקוט מאי קיר שקירוה בתקרה ומעזיבה וניחא טפי וק"ל : הרוצה ליהנות כו'. פי' רש"י משל אחרים יהנה ואין איסור בדבר כו' עכ"ל. וקשה לכאורה דבכמה מקומות הרחיקו חז"ל הנאה מאחרים וסמכו אקרא דשונא מתנות יחיה ונראה לפרש דודאי אין ליהנות משל אחרי' אלא דהכא בגדולה מצות הכנסת אורחים שהיא הגדולה בגמילות חסדים מיירי דבעי גם לעשירים שכל אדם עני הוא בדרך מכלי תשמישים הצריכים לו ולכך נקט הני מטה ושלחן וכסא ומנורה שהם לצורך אדם גם בדרך כמ"ש בנדרים עשי לך כלי גולה זו נר וקטיה ובפרק במה מדליקין אמרו נשיתי טובה זה מטה ועל זה אמר הרוצה ליהנות משל אחרים יהנה כאלישע היינו שלא היה נהנה אלא בדרך בכלי התשמישים של אחרים כדרך אורח אבל בשאר דברים ודאי לא היה נהנה משל אחרים שהרי מצינו שלא רצה ליהנות מנעמן וקלל לגיחזי על זה וכה"ג אמר בהיפך למאן דאפשר לו שלא יהנה גם בדרך בדברים אלו שיש עמו כל הצורך כשמואל שהיה לו ביתו עמו שהיה עשיר גדול כדאמרי' במסכת נדרים פרק אין בין המודר ושם מפורש בחידושינו מאין ילא להם זה הדרוש ע"ש : מכאן שהאשה מכרת באורחין כו' · לפי שהאשה מצויה בבית יותר מן האיש כדאמרינן בעלמא לגבי לדקה לעניים : שלא ראתה זבוב כו'. כי שלחנו הי' קדוש במקום מזבח שאמרו בו ולא נראה זבוב בבית המטבחים שהוא סרך טמא שאינו נמלא במקום קדוש וכן למ"ד שלא ראה קרי כמ"ש כ"מ שיש גדר ערוה

הכותב

ליה נוקבא לא שריה לגבי'ה ועל דא אתקן גרמיה ושוי עליה לאתנסבא ולבתר ויתפלל. קיר דא הוא אדון כל הארץ ודא הוא שכינתא כד"א הנה ארון הברית אדון כל וגו' והאריך בסתרי קבלה :

עליית קיר קטנה רב ושמואל חד אמר וכו'. ראוי לידע יסוד מחלוקת רב ושמואל בזה דמאי נ"מ שהיתה עלייה וקירוה או אכסדרה כי אין ראוי לחשוב שחולקין בפירוש המלות בלבד אלא עיקר מחלוקתם כפי דעתי הוא בענין מועיל והוא כי שניהם מוסכמים כי השונמית ובעלה לא היו רוצים לבנות בית גדול לאלישע שכן אמרו עליית קיר קטנה לכוונה רצויה שישיבת הנביא תהיה קרובה לישיבתם ובצנעא אבל חולקים רב ושמואל בכמות הקורבה שלדעת האומר עלייה וקירוה, אין רצונם לקרב יותר מדאי מקום קביעותו למקום קביעתם וגם שלא למעט בית דירתם. אבל לדעת האומר אכסדרה גדולה תשוקת אשה ובעלה לעשות כבוד לנביא והאכסדרה המעולה שבביתם חלקוה כדי שישב הנביא במחיצתם. ולא היתה להם כוונה אחרת רק להיות בצנעא ר"ל שתהיה מחיצה דקה בין בית ישיבתם לבית ישיבת הנביא וזה יורה על תום לבבם וצניעותם. וראוי לתלמיד להשגיח דקדוק ערב בלשון רש"י בפי' כאלישע אמר כמו שמצינו באלישע וגם בפי' כשמואל כמו שמצינו בשמואל ומכלל פירושו יצא לנו תועלת גדול והוא שיש פעולות מיוחדות. כי מציאותם גם הערום יחד מעלה ושלמות והכל תלוי בכוונת הלב כמו בנדון זה שהנהגה נוהג כשורה ויש לו על מי שיסמוך והוא אלישע גם מי שאינו נהגה יש לו אילן גדול לתלות עליו והוא שמואל היפך הנראה לכאורה :

עין יעקב

הרוצה ליהנות יהנה כאלישע. אע"ג דמעשה דשמואל הוה ברישא שלא רצה ליהנות מ"מ נקט הא דרוצה ליהנות ברישא לפי שהוא דבר המצוי יותר ופוק חזי מאי עמא דבר : יהנה כאלישע. הייתו אחר שיפצירו בו מאד בדרך כבוד כמו שמצינו באלישע כדאיתא במלכים ב' ד' ושם נאמר ותחזק בו לאכל לחם וגו' נעשה נא עלית קיר וגו' והרוצה שלא ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי דאפי' חמור לא רצה לשכור מהם כדי שלא יהנה מהם בשום ענין וכן פי' הר"ן בנדרים דף ל"ח ע"א ע"ש בחידושי' וגם יש לומר משום הכי קאמר כשמואל לפי שהלך לשפוט את כל ישראל לכך לא רצה ליהנות משום אדם משום דנראה כשוחד : מכאן שהאשה מכרת באורחים. קאמר באורחים לשון רבים ולא קאמר באורחת לשון יחיד דהא על' אלישע לבדו קאמר יש לומר דריב"ח אזיל לשיטתו דבסמוך דדריש נמי הוא קדוש ומשרתו גיחזי אינו קדוש לס"ק לשון רבים : חד אמר שלא ראתה זבוב עובר על שלחנו . הנה בודאי יש עוד הרבה מיני קדושות אלא מדכתיב איש אלהים קדוש הוא עובר עלינו תמיד מתיבת תמיד דייקא דמהא ידעה שהוא קדוש להכי קאמר שלא ראתה זבוב עובר על שלחנו משום דהוי כאילו הקריב תמידין המאכלת ת"ח בתוך ביתו לכן לא נראה זבוב על שלחנו כדאמרינן גם זה בבה"מ שלא נראה זבוב ומ"ד

הרי"ף

לי ביחוד על רפואתי. ויל"ד עוד במאמר שאמר חזקיהו תלה בזכות עלמו והא כתיב ויסב חזקיהו פניו אל הקיר שאמר ומה שונמית כו' הרי שהזכיר זכות אבותיו ונראה דגם השונמית לא תי כנה אלא בתפלתו של אלישע. וכן אבותיו של חזקיהו שחיפו את ההיכל זהב הם לריכין לתפלה וכשהתפלל לא הזכיר זכות אחרים אלא זכר נא את אשר התהלכתי וגו' :

ביתו עמו. וקשה מנא ליה הכי ופשטיה דקרא מוכח כי שם ביתו ברמה דוקא. ונראה לי שדקדק רבי יוחנן מה שאמר כי שם ביתו דמשמע שהוא טעם לתשובתו הרמתה מפני ששם ביתו וכך היה לו לומר ותשובתו לביתו הרמתה לזה דרש שכל מקום שהיה הולך היה ביתו עמו ולזה אמר ותשובתו מדי שנה בשנה היתה לרמה. כי בכל המקומות אשר התהלך שם היה ביתו עמו ולכך א"א לומר ותשובתו לביתו כי גם בכל המקומות שם ביתו. ואין לך לומר

עין יוסף

נג הרוצה ליהנות יהנה כאלישע. פי' שלא יאמר אדם דכיון שאני רולה ליהנות א"כ לא אדקדק ממי ליהנות אלא שכל מי שירלה להנות לי אקבל ממנו. לכן אמר הרולה ליהנות יהנה רק כאלישע. ר"ל מאדם הגון אבל לא ממי שאינו הגון כמו אלישע שלא רלה ליהנות מנעמן. וגם הרולה שלא ליהנות אל יאמר א"כ מכיון שאיני רולה ליהנות מגבור מה לי לטורח הצבור בחנם. לכן אמר שאל יאמר כן. אלא הרולה שלא ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי שאע"פ שלא רלה ליהנות מ"מ סבל טורח הצבור ושפט משפטם. כדכתיב וסבב בית אל והגלגל והמלפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה (שמואל א' ד') וכמו שדרשו חז"ל (שמעתי). ובסמיכות חכמים כתב ושלא ליהנות כשמואל הרמתי כי שם ביתו פירש דוקא כשמואל שאינו לריך לכלום אל יהנה. אבל אם לריך ליטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים. כדאיתא בירושלמי על חייו לא חס וכו'. ואינו נגד המשנה מסכת פאה כדמתרץ הר"ש מקולי ע"ש : כי שם ביתו. לעיל מיניה כתיב והיה מדי שנה בשנה וסבב בית אל והמלפה ושפט את ישראל וסמיך ליה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו. וכי איני יודע ששם ביתו. אלא אכולהו מקומות דקרא דלעיל מיניה קאי. שכל מקום שהיה הולך שם היה נושא כל כלי תשמיש ביתו עמו ואהל חנייתו שלא ליהנות משל אחרים : מכאן שהאשה מכרת באורחים יותר מן האיש קדוש הוא כו'. משום שמלת נא פי' עכשיו. וידעתי משמע לשעבר. על כרחך שידעה מכבר שהוא איש אלהים נביא לה'. ועכשיו נתודע לה מגודל קדושתו. וספרה זה לבעלה מגודל קדושתו. שהוא לא ידע מזה. וזהו שקאמר מכאן שהאשה מכרת באורחים יותר מאיש. שהיא סיפרה לבעלה שהוא קדוש ובעלה לא ידע. והוא לפי שהאשה מצויה בבית יותר מן האיש. כדאמרינן בעלמא לגבי לדקה לעניים. וע"ז שאל הגמרא מנא

יד יוסף

א נדרים כ"ו ע"ב : ב נדרים פ"ד דף ל"ח ע"ב : ג ילקוט שמעוני מלכים ב' רמז רכ"ח :

חדישי גאונים

בא ישעיה לבקר חולה ואמר לו לביתך כי מת אתה כי עתה אין לך זכות להוסיף על ימיך : אולם בטענת חזקיה וישעיה אשר העתיקו מילין. זה אומר עונשו דלא עסק בפו"ר וזה אומר דחזאי ברוה"ק וזה אומר בהדי כבשי דרחמנא כו' לריך להתבונן כוונת עומקי עניניהם איך התחכם חזקיה בטענת דחזאי ברוה"ק ועל מצוה שליום יולרינו היא המצוה ראשונה פו"ר ותשובת ישעיה בהדי כבשי דרחמנא כו'. הל"ל בקילור אחר כי מלות היולר הוא לריך לשמוע בקולו · אולם בערך המלות מלינו מלוה נדחת מפני מלוה לפי גודל המלוה ובעידנא

אהבת איתן

רשעים מ"מ לא נגלה לו הבנים שילאו מהן ואפשר שיהיו לדיקים כמו שבאמת ילא מהן יאשיהו אלא דקודם שנולד עדיין לא היו יודעים אם יהיה מזרעו של חזקיהו או מאינש אחרינא כדאמר ביבמות והיינו כבשי דרחמנא. עוד יתבאר מאמר הנביא בהדי כבשי דרחמנא. דאי' במדרש רבה בראשית פ"ח דבשעת בריאת הקב"ה את האדם הודיע למלאכי השרת שלדיקים יעמדו ממנו ולא גלה להן שרשעים יעמדו ממנו שאלו גלה שרשעים עומדים ממנו לא היתה מדת הדין נותנת שיברא. וז"ש בהדי כבשי דרחמנא ר"ל מה שכבש הקב"ה בריאת הרשעים וכבשה והעלים הדבר ולא גלה מזה בעת בריאת האדם כדי לברוא את האדם בשביל הלדיקים שיעמדו ממנו. ואתה עושה הסיפך למנוע מלידת הבנים ע"י הגלוי מעמידת הרשעים דנפקי מיני' בכין דלא מעלי ויש לך לקחת ראיה ממה שכבש הקב"ה בכיולא בזה ולא גילה להמלאכים כדי לברוא ולהמציא את האדם : אמר אביי ואיתימא ר' יצחק הרוצה להנות יהנה כאלישע. פרש"י הרוצה ליהנות מאחרים יהנה ואין איסור בדבר כמו שמצינו באלישע שנהנה · ובמהרש"א הקשה דבכל מקום הרחיקו חז"ל הנאה מאחרים וסמכו אקרא דשונא מתנות יחיה. וי"ל עפ"י דאמר בחולין (דף מד) ר' זירא כי משדרי ליה לא שקיל כי הוו מזמנין לי' אזל אמר אתייקורי מתייקרו בי

נאמר בו קדושה : שאחזה בהוד כו׳ . דלפי פשוטו מלשון דחיפה ליכא טעם מפורש למה הדפה ממנו ועוד שא"ל אלישע הרפה לה דמשמע שאחז בה וע"כ דרשו בו מלת נוטריקון שאחזה בהוד יפיה ויש לפרש הוד יפיה בבריאה כמ"ש עשה לה דדים במקום בינה וק"ל : כאילו הקריב תמידין כו׳ . דמלת תמיד ודאי דנופל גם בדבר שקבוע לו זמן כמו שפרש"י בפרשת אמור להעלות נר תמיד מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום וכן תמיד דלחם הפנים משבת לשבת אבל הכא באלישע שעבר שם בדרך אורח לא שייך בו זמן קבוע ולכך דרשו מלת תמיד כאילו מקריב תמידין כמו שהתמידין מזון גבוה הוא כן המארח ת"ח דאותו שלחן שלחן גבוה הוא במקום מזבח כמ"ש לפני האלהים כאילו נהנה מזבחי שמים וק"ל :

ואף ע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ממעמקים קראתיך וגו׳. כך היא גירסת הרי"ף והרא"ש ועיין הפי׳ בתר"י : צריך שיכוין רגליו . יש לתת טעם שיעמוד כן כאילו הוא כפות ברגלים וכן אמרו בידיו שיניח ידו אחת על חברתה בשעת תפלה כעבד עומד כפות לפני רבו וק"ל : לא תאכלו על הדם כו׳ . דעל הדם לא משמע דבא לאסור אכילת דם ובפ׳ ד׳ מיתות דריש מהאי קרא הרבה דרשות ובספר שמואל כתיב כה"ג ויאכל העם על הדם וגו׳ וליכא לפרושי שם אלא שהיו אוכלין בשר שלמים קודם זריקת דם כדאמרינן במס׳ זבחים : אל תקרי גוך כו׳ . כה"ג דרשו בפ"ק דע"ז שני גוים בבטנך אל תקרי גיים אלא גאים ופרש"י שם משום דכתיב גוים בב׳ יודין ועיין ברא"ש אבל הכא א"א לפרש כן דהא גוך בוי"ו כתיב ונראה דגוך נמי נדרש הכי אחר שאכלת ושתית בעסק גופך וגוך השלכתני ולאו דוקא קאמר אל תקרי אלא משום גאוה נגעו בה כדכתיב פן תאכל ושבעת וגו׳ ורם לבבך וגו׳ ולגבי ירבעם נמי דכתיב ביה האי קרא לענין גאוה נדרש ואותי השלכת אחרי גוך על פי מ"ש פ׳ חלק מ"ד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם וגו׳ אחר שתפשו הקב"ה לירבעם וא"ל חזור בך כו׳ אמר ליה מי בראש אמר ליה בן ישי אמר ליה אי הכי לא בעינא וק"ל :

עובר על שלחנו וחד אמר סדין של פשתן הציעה (לו) על מטתו ולא ראתה קרי עליו . קדוש הוא אמר רבי יוסי ברבי חנינא הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש [א] **שנא׳** (מ"ב ד׳) **ויגש גיחזי להדפה** [ב] **אמר רבי יוסי ברבי חנינא שאחזה בהוד יפיה.** (שם) **עובר עלינו תמיד אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו (הקריב) [מקריב] תמידין :**

נד שם **ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל שנאמר** (תהלים קל) **ממעמקים קראתיך ה׳ [תנ"ה לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל לפי שאין גבהות לפני המקום שנאמר ממעמקים קראתיך ה׳] וכתיב** (שם קב) **תפלה לעני כי יעטוף . ואמר רבי יוסי בר׳ חנינא משום ראב"י המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר** (יחזקאל א) **ורגליהם רגל ישרה. (אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן) ואמר רבי יוסי בר׳ חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב מאי דכתיב** (ויקרא יט) **לא תאכלו על הדם . לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם . (א"ד) אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב כל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל עליו הכתוב אומר** (מ"א יד) **ואותי השלכת אחרי גוך . אל תקרי גוך אלא גאיך . אמר הקב"ה לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים :**

תפלה לעני. דרך עניות: יכוין את רגליו . זו אצל זו : [רגליהם] רגל ישרה. נראין כרגל אחד (עד כאן) :

הרשב"א

המתפלל צריך שיכוין את רגליו וכו׳ . איך שאל ממנו מין אחד על טעם מאמרים אלו והאריך בתשובותיו . וכלל דבריו שכוון הרגלים לב׳

הרי"ף

לומר ותשובתו אלא לרמה : **שאחזה** בהוד יפיה . וקשה טובא שענין זה של ויגש גיחזי להדפה הוא לאחר זמן רב שילדה בן ומת ותלך אל איש האלהים . ומה שאמרה עכשיו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא . הוא כשהתחיל אלישע לבא לביתה קודם שעשתה עליית קיר ואיך אמרה הוא קדוש ואין משרתו קדוש וצ"ל לפי שמדי עברו יסור הוא לבדו לאכול לחם ואינו מביא נערו אמו וזו הורתה שאין משרתו קדוש והוא יודעו ומכירו . הדא הוא דכתיב ויגש גחזי להדפה כלומר סופו הוכיח על תחלתו שלא היה קדוש שהרי אמר אח"כ אחזה בהוד יפיה וזהו שאמרה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא בלבד ואין משרתו קדוש מהיותו עובר עלינו הוא לבדו תמיד ואינו מביא את נערו עמו ולא מישתמיט פעם א׳ להביא עמו נערו אלא שכל דבריו הם בדקדוק לפי שאין משרתו קדוש ולכך נעשה נא עליית קיר קטנה והיה בבואו אלינו יסור שמה . כלומר יסור שמה הוא ונערו כיון שיהיה להם מקום מיוחד יעשה כאשר עם לבבו וז"ש אח"כ ויהי היום ויבא שמה ויאמר אל גחזי נערו שעכשיו הביא נערו עמו . אבל קודם לכן הוא עובר ולא נערו . ומורי ז"ל דקדק בכתוב שאמר הנה נא ידעתי וכי עד עכשיו לא הכירו באלישע הנביא שהיה קדוש לזה דרש ר׳ יוסי שהידיעה שנתחדשה עכשיו היה לפי שאמר שלמה הע"ה מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים ומינה משמע דמושל מקשיב על דבר צדק כל משרתיו צדיקים ועכשיו חדשה ואמרה הנה נא ידעתי שאין לדייק הכתוב כך שהרי אלישע הוא קדוש ואין משרתו קדוש : **כל** המארח תלמיד חכם וכו׳ הכוונה לדקדק שמדברי השונמית נראה שהיתה קלה בו באלישע שאמרה עובר עלינו תמיד לזה דרש לשבח שאמרה כיון שעובר להתארח בבתינו הוא שקול לנו כאילו הקרבנו קרבן תמיד : **אל** תקרי גוך אלא גאיך וכו׳ . וקשה מנ"ל לומר אל תקרי גוך כו׳ . וע"ק דלדרשתו א"ש למידרש אחרי גוך שהוא אחר האכילה ולמה

עיון יעקב

שלא ראתה קרי על סדינו תמיד זה הוא ג"כ סימן קדושה שלא אירע לו אפי׳ פעם א׳ מקרה בלתי טהור וזה תמיד . **שנאמר** ויגש גיחזי להדפה. אע"ג דזה נעשה אח"כ אחר שאמרה הוא קדוש מ"מ מדעשה כן לבסוף מכלל דנתן עיניו בה בתחלה כעין נואף והרבה עמה שיחה כדרכו של בעל היצה"ר היום אומר לו עשה כך וכו׳ על כן ידעה שהוא אינו קדוש :

אלא במקום נמוך ויתפלל . כלומר ולא במקום בינונים ומיצועים אלא במקום נמוך וכמבואר ברמב"ם פרק ב׳ מהלכות דעות דבכל המדות הבינוני משובח משא"כ בענוה צריך להיות שפל עד קצה אחרון ע"ש ועי"כ תפלתו נשמעת כדאי׳ פ"ק דסוטה דף ו׳ ע"ש בחידושינו : **וכתיב** תפלה לעני כי יעטוף . מייתי האי קרא ללמוד דבין אם מסדר שבחו של מקום או שואל צרכיו יהיה הכל בהכנעה ושפלות וכמבואר בש"ס דע"ז דף ז׳ ע"ב דמהאי קרא ילפינן בקשת צרכיו ושבחו של מקום : **צריך** שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה איכא דאמרי אר"י א"ר יוסי בר חנינא. כן הוא הגירסא בש"ס שלפנינו נראה דמה"ט השמיט הרמב"ם בפ"ה מה׳ תפלה האי דינא שצריך שיכוין את רגליו כיון דלאיכא דאמרי לא אמר כן ר׳ יוסי בר חנינא והלכתא כלישנא בתרא אכן הטוא"ח סי׳ צ"ה ושאר פוסקים הביאו האי דינא ועיין בלבוש שם דכתב ג"כ עיקר הטעם משום הכנעה : **לא** תאכלו קודם שתתפללו על דמכם . אפשר דהטעם כדי שלא יעלה על מחשבות האדם שתכלית

עין יוסף

ידעה והכירה שהוא קדוש : סדין של פשתן כו׳ . דאם היה רואה קרי היה ניכר על סדין של פשתן . משא"כ על סדין של צמר שאינו ניכר . ומזה הבינה שע"כ עושה סייגים והיסח הדעת מהרהוריהן . וכל מחשבותיו אינו אלא בדברים השכליים . לכן קראתו קדוש : ומשרתו אינו קדוש שנאמר ויגש כו׳ . קשה הא ענין זה של ויגש גיחזי להדפה הוא לאחר זמן רב שילדה בן ומת ותלך אל איש האלהים . ומה שאמרה עכשיו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא . הוא כשהתחיל אלישע לבא לביתה קודם שעשתה עליית קיר ואיך אמרה הוא קדוש ואין משרתו קדוש (רי"ף) . וי"ל דמה שאמרה הוא קדוש ואין משרתו קדוש הוא מפני שראתה זבוב על שלחנו וראתה קרי על סדינו . ומזה הבינה שאין מחשבותיו בעניני השכליים רק מחשבותיו בהרהורים ואין בו גדר ערוה . שכל מי שנמצא בו גדר ערוה נקרא קדוש כדאיתא בויקרא רבה פ׳ כ"ד . ובגיחזי לא מצאה גדר ערוה ע"כ אמרה שאינו קדוש . וקאמר שנאמר ויגש גיחזי להדפה . כלומר סופו מוכיח על תחלתו שלא היה קדוש ומופרש מדברים המביאים לידי הרהור אשה : בהוד יפיה . דרשו הדפה נוטריקון הוד יפיה . ויש לפרש הוד יפיה בדדיה כמ"ש עשה לה דדים במקום בינה (מהרש"א) . ובויק"ר פ׳ כ"ד איתא בהדיא שדחפה בהוד יפיה על דדיה :

נד **אלא** במקום נמוך ויתפלל . לפי שאין גבהות לפני המקום . כן הוא בגמרא. והכוונה ע"ד שאמרו . המתגאה אין אני והוא כו׳ . וזהו שאמרו שאין גבהות לפני המקום דייקא ר"ל מי שהוא בגבהות אינו לפני המקום . כי נסתלק שכינתו . וזהו שהביאו קרא תפלה לעני וגו׳ ולפני ה׳ ישפוך שיחו . היינו אם הוא עני עומד לפני ה׳ בלי מחיצה מבדלת . (מעין הברכות) : המתפלל צריך שיכוין את רגליו . כאילו אינם אלא אחת להדמות למלאכים דכתיב בהון

יד יוסף

א מצאתי בגמ׳ שעם הגהות הגאון ר׳ ישעיה תיבת שנאמר מוסגר בשני חצאי לבנה כזה (שנאמר) ובודאי כוונתו בזה לתרץ קושיית הרי"ף הובא בעין יוסף ומתיבת ויגש גחזי כו׳ הוא דרש אחר . וזה שאמרה ומשרתו אינו קדוש הוא מחמת שראתה זבוב ע"ש ומצאה קרי על סדינו :

ב ויק"ר פרשה כ"ד ילקוט מלכים ב׳ רמז רפ"ח :

חדושי גאונים

דעסיק ביה אגוניה מגינה כו׳ והנה מצות תלמוד תורה גדול מכולם . והיה ראוי שתגין על עונש ביטול מצות פו"ר וגבי חזקיה מצינו שהיו מאוד עוסקים בתורה כי בדקו מדן ועד באר שבע כו׳ ובקיאים בדיני טומאה׳ וטהרה כנדרש על פסוק וחובל עול מפני שמן עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקי׳. ומדוע לא הגין על חזקיה זכות ת"ת שהיה עוסק על עונש מצות פו"ר שביטל . אבל זאת היה ניחא אם התורה היה בקדוש׳ ובטהרה ואחר דחזקי׳ לא נשא אשה ובקדושין מסקינן הלכ׳ אדם נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה כדי שילמד בטהרה הוא הדבר אשר התורה בעסק חזקיה לא הגינה עליו (וגבי בן עזאי באמת דאמר ומה אעשה שנפשי חשקה בתורה שכל עיקר חשק ותאוה שלו לא היה רק בתורה אבל זולת בן עזאי הגם שעוסק

אהבת איתן

נכבדים הם במה שאני סועד אצלם והנאתם היא ואין זו מתנה . וז"ש כאן דהרוצה להנות משל אחרים יהנה כאלישע שנהנה מהשונמית שזימנה אותו לביתה ובכה"ג לא הוי מתנה כיון שהמזמין מתייקר ומתכבד בו . וזהו דדרים בכבוד אכסניא בשלשי מכילתן המארח ת"ח בתוך ביתו . משא"כ בשולח לו לביתו . ומטעם זה גדולה לגימה מאשר לדקה . ועי׳ בר"ש ריש מש"ש :

א סוכה דף כ"ה ע"א מועד קטן ט"ו ע"א כתובות דף ו' ע"ב שמחות פ"ו ב תוספתא פ"א וספרי סדר ואתחנן וירושלמי פ"ק דברכות סי' י"ג: ג עי' ערוך ערך זקן שפירש המשחיתים המגלחים ומשחיתים זקנם כנגדם זה מגדל זקנו . כלומר זה חילוף מעשיהם ונמצא זה חולק עליהן כך זה הטה וזה זקף :

חדושי גאונים

תמיד בתורה אי אפשר שתאות אשה לא יהיה בו) והנה זאת היתה ווכוח חזקיה וישעיה.ישעי' בא בטענה עונשך דלא עסקת בפו"ר . והגם כי רב תורה עסקת אבל כל זה אין כדאי להשיב מעונש פו"ר משום דלא הוי בטהרה מאחר דלא נסיבת אתתא אבל חזקיה בא בטענה ניאחת תדע שתורתי היה בטהרה אחר דבעשרה מדרגות שחשב רפב"י בסוטה זה מביא לזה קחשיב טהרה מביא לידי רוה"ק והנה אם אין מדרגת טהרה בוודאי לא יבא למדרגת רוה"ק ע"ז אמר הלא חזאי ברוה"ק דנפקי מנאי בנין כו' הרי אחר שיש בקרבי רוה"ק בוודאי הגעתי למדרגה שלפני זה והוא הטהרה ע"כ למה איענש עבור ביטול מצות פו"ר התורה תגין עליה . וחזר ובא ישעיה בטענה אחרת מול חזקי' . הלא ידוע כי הנביא נקרא חוזה והוא לשון רואה כמו בימי שמואל היה נקרא הנביא רואה עבור כי הוא רואה מה שיש במרום מעלה איזה כרוז נבואי הנכרז מעתידות אבל הדבר הצפון למעלה כמו הנעלם ממלאכי מרום רק צפון וטמון רק אצלו ית' ובכתי גוואי שם גם הנביא אינו משיג בנבואתו ומכ"ש ברוה"ק והנה מדרגת תשובה הוא מהדברים הכבושים והצפונים אצלו ית' כי הקב"ה חותר חתירה מתחת כה"כ כו' כי זה הוא ממדרגת העליונה בסוד בינה כידוע לי"ת והנה חזקיה ברוה"ק ראה כי

גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה . תימא אפילו תפלה [נמי] דהא אמרי' פ"ק דשבת כגון אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה וי"ל דהכי קאמר יותר מהעוסק בתורה פעם אחרת שלא בשעת קריאת שמע אבל העוסק בתורה בשעת ק"ש לא מיירי ואפילו לתפלה פוסק: **שנאמר** בהם פאר. פרש"י ואבל מתגולל בעפר קרנו ואין נאה לתת פאר תחת אפר וא"ת ולמה לי האי טעמא תיפוק ליה מדאמר ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דלכ"ע אסור . ותירץ השר מקוצי דצריך טעמא של רש"י כי היכי דלא נילף שאר מצות מתפילין מק"ו א"נ צריך טעמא דרש"י לחייבו בתפילין לאחר יום ראשון דלא שייך מעולל בעפר קרנו אלא ביום ראשון דוקא:

שם **אמר** רבי מני גדול הקורא קריאת שמע בעונתה יותר מהעוסק בתורה מדקתני הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה מכלל דקורא בעונתה עדיף: [דף יא] **אמר** רבי אבא בר זבדא אמר רב א אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה חוץ מן התפלין (שנאמר) [שהרי נאמר] בהן פאר שנאמר (יחזקאל כד) פארך חבוש עליך:

הקורא מכאן ואילך לא הפסיד · שהרי הוא כאדם שקורא אחת מן הפרשיות שבתורה ואע"פ שלא יצא ידי ק"ש יש לו קיבול שכר כעוסק בתורה : אבל . שטרוד בצערו : חייב בכל המצות חוץ מן התפלין . שנאמר בהם פאר ליחזקאל פארך חבוש עליך וגו' וכיון דבעו פאר ואבל מתגולל בצערו בעפר אין זה פאר : עוסקין במלאכתן וקורין . לקמן מוקמינן לה בפרק שני דף ט"ז : הטה ראב"ע · כב"ש : לאחד . שאמרו לו זקנך נאה ומגודל · [משל שלך דומה לאחד שאומרים לו זקנך נאה ומגודל] והוא אומר להם הואיל וקלסתם אותו : אף הוא יהיה כנגד המשחיתים . הגידול הזה יהיה נתון לתער ולמספרים שאביא עליו ואשחיתנו: עכשיו שאני הטיתי · הרי אני כמקלס

ת"ר בה"א עומדין וקורין יושבין וקורין מטין וקורין הולכים בדרך וקורין עוסקין במלאכתן וקורין ב ומעשה ברבי ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה שהיו מסובין במקום א' היה ר' ישמעאל מוטה וראב"ע זקוף כשהגיע זמן ק"ש הטה רבי אלעזר וזקף רבי ישמעאל א"ל ראב"ע [לרבי ישמעאל] ישמעאל אחי אמשול לך משל למה הדבר דומה לאחד שאמרו לו זקנך מגודל א"ל ג יהיה כנגד המשחיתים . אף כך אתה כל זמן שאני זקוף אתה מוטה עכשיו שאני הטיתי אתה זקפת . א"ל אני עשיתי כדברי ב"ה ואתה עשית כדברי בית שמאי ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות:

הרשב"א

סבות . הא' כדי שהמתפלל ישים כנגד עיניו ולבו כאילו ידיו ורגליו אסורות ואין בידו כח לקרב המועיל ולהרחיק המזיק זולתי בעזרתו יתברך וכן אמרו בעידן ריתחא פכר ידיה ומצלי וכן הנהוג בחוק המתחנן אל ארוניו מכוין ידיו ומתחנן לכוונה שמראה עצמו כאילו ידיו אסורות ואין לו עזר בלתי אם ישיג רצונו ומפני שברגלי האדם נעזר יותר בברחו מן הנזק וברדוף את הנאות הצריכו לכוין אותם . ועוד שנית צריך להמתפלל לחשוב בלבו איך היתה כוונתו ית' בבריאת מין האנושי לעשותו שלם בפועל ושיכיר מעשיו ית' וידמה למלאכי השרת כמו שאמר הנביא ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא · וגם שיהיה דומה לאופנים וחיות הקודש ולזה הביאו ראיה ממה שנאמר בהם ורגליהם רגל ישרה . ומלת רגל משותפת לשון סבה כמו ויברך ה' אותך לרגלי ומזה ורגליהם רגל ישרה ר"ל שסבותיהם ישרות מתמידות לא יסבו מפני שאינם בעלי תאוה תטה אותם מן האמת וככה המתפלל בעמדו לפני הש"י צריך שיכוין כל סבותיו להיישירם לעבודתו יתברך וכוון רגליו מאז להעיד שסבותיו ישרות מכוונות לעבודתו ומתדמה למרכבה שסבותיו ישרות מתמידות כדכתיב ורגליהם רגל ישרה · גם על מאמר לא תאכלו על הדם האריך קצת . וכלל דבריו כי פסוק זה כולל אזהרות רבות מדלא כתיב לא תאכלו דם רק לא תאכלו על הדם ובכללם שלא יאכל עד שיתפלל על דמו . ר"ל שהאדם נברא לעבוד בוראו ולהודות לפניו שהוא בראו ואלו לא התפלל והודה לפניו בכל יום נמצא חוטא על דמו שגורם מיתתו אם אינו משלים חק כוונת בריאתו והאכילה ושתיה מטרידות המחשבה לכן אם יקדים אכילה ושתיה הן סבות מטרידות נפשו מלהשלים חיובו בהודאתו לפני הבורא ית' ויסכים עם זה מאמר לאחר שנתגאה וחטא מקבל עליו עול מלכות שמים שאחר האכילה לבו חסר וגס וגאה מסבת האכילה ואינו יכול לכוין בהודאתו ונמצא עומד לפני בוראו בלא דעת ותבונה וזה אמרם אל תקרי גוך אלא גאיך ואל תחשוב כי הם חלפו מלת גוך במלת גאה אלא הכוונה לומר שהאכילה גורמת להשליך התפלה לגמרי אחרי הגוו כלומ' שלא יתפלל כלל ואפילו אם יתפלל לא יתפלל אלא מתוך גאות הטבע בלא כוונת המחייב ומאמרם אלא גאיך אינו אלא לפרש מלת גוך הכניסו כמו שפרשתי ולכוונה זו גם כן היתה סבת מניעת האכילה ביום דין הנפשות כמאמרם ז"ל שנזהר גם בפסוק זה דלא תאכלו על הדם מניעה לדיינים שלא יאכלו ביום שדנין דיני נפשות אולי אכילתו תטריד מחשבתו וידין למות מי שאינו פושע למיתה ואם לראות הפשיעה בנפש אחר כך בעמדו לבקש ולחנן על נפשו לא כ"ש עכ"ל :

עיון יעקב

שתכלית בריאתו הוא רק בשביל שנאת עצמו לאכול ולשתות ובאמת שקב"ה שכל לכבודו ברא לעסוק בתורה ובמצות ובעבודת ה' ולכן בהגיע זמן תפלת השחר אסור לו לאכול ולשתות עד שיתפלל תחלה שהוא במקום עבודה ואח"כ יאכל וישתה לקיומו כדי שיוכל לעבוד את ה' בכל כחו וזה שאמר אחרי גאיך כלומר כאילו העולם ומלואה לא נברא אלא בשבילו לאכול ולשתות ואפשר דמה"ע קאמר נמי שיכוין את רגליו בתפלה כרגל המלאכים ללמוד מהם כמו שהמלאכים לא נבראו רק לכבוד הקב"ה ותפלתו לא בשביל הנאת עצמם בעוה"ז כן אנחנו עמו מתפללין ג"כ לכוונה זו :

הרי"ף

שהולך לדרוש אחרי גאיך . וע"ק שכתוב זה מדבר בירבעם שא"ל הנביא אחיהו כה אמר ה' יען אשר הרימותיך מתוך העם ואתנך נגיד וגו' ואיך דרשו חז"ל דרשה זו מכתוב זה . ונראה דהקשו בכתוב כיון שהוכיחו לירבעם שהרבה לפשוע מה מקום יש להזכיר ואותי השלכת אחרי גוך שהוא דבר קל לגבי עון ראשון לזה דרשו אל תקרי גוך שאין לו הבנה אלא גאיך לומר שעיקר הכעיסו לאלהים הוא מצד הגאוה שנתגאה ירבעם כמאמר חכמינו ז"ל שדרשו גסות הרוח שהיתה בו בירבעם טרדתו שאמר אם אעלה לרגל יהיה רחבעם יושב ואני עומד כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ונמצא שהשליך עבודת ה' אחריו ומלכות שמים מפני גאותו וגאונו וכן אנו לומדים אחר שנתגאה ואכל ושתה עליו יתקיים מ"ש הכתוב ואותי השלכת אחרי גאותך כן הוא שקדים גאותו וגאון גופו לקבלת מלכות שמים ומה שנזקק לדרוש א"ת נפקא מינה לענין דינא דאי דרשינן אחרי גוך כלומר אחרי גופך היה אסור לטעום קודם התפלה אפי' מים או דבר של רפואה כיון שהוא נכנס בגופו של אדם . והשתא דדרשי' אל תקרי גוך אלא גאיך מלשון גאוה כל מידי דאית ביה גאוה כמו יין ושכר אסור ושאר מילי דאין בהם גאוה כמו מים ודבר רפואה שרי אע"פ שהם נכנסים בגופו :

עין יוסף

ורגליהם רגל ישרה · כלומר רגליהם נראים כרגל אחת · ועוד כשעומד כן אינו עומד בחזקה · וזה מורה שעומד באימה ובכנעה · ומהר"י אבוה"ב כתב רמז שנסתלק ממנו התנועה לברוח ולא להשיג שום חפץ מבלעדי ה' וכתב הא"ר דמשמע ברמב"ם פ"ה מהלכות תפלה דכוון הרגלים אינו אלא לכתחלה ואין צריך לחזור ולהתפלל אף שלא כוון כלל · מ"מ נראה דרשות בידו להתפלל נדבה בלא חידוש כלל עכ"ל : יותר מהעוסק בתורה · ר"ל אף יותר משונה בתורה בעונת ק"ש (שעוסק נקרא דרך עורח דוקא · והוא משא ומתן של פלפול · ועיין בט"ז בא"ח סימן מ"ז ס"ק א') · מדקתני הקורא מכאן ואילך (ר"ל אחר ג' שעות על היום) לא הפסיד כאדם הקורא בתורה (ר"ל שהרי הוא כאדם שקורא אחת מכל הפרשיות שבתורה · ואע"פ שלא יצא ידי ק"ש · יש לו קבול שכר תורה) · וקשה פשיטא מאי אשמועינן מתני' דהא אף היא תורה · וליכא למימר דאשמועינן דיוקא דאי בעונתה עדיפא · הא זה ג"כ פשיטא · משום דאף היא תורה ובעונתה · אלא ש"מ דאשמועינן דבשלא בעונתה היא רק כקורא בתורה ולא כשונה בתורה · אבל בעונתה היא עדיפא אף משונה בתורה · משום דליכא למימר דלא עדיפא רק מקורא א"כ מאי אשמועינן מתני' דזה פשיטא · אע"כ אשמועינן מתני' דבעונתה עדיפא אף מעוסק בתורה היינו שונה · וצ"מ להפסיק ולבטל זה מפני זה · ותוס' הקשו אפילו תפלה נמי כו' · כגון אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה · והתם מיירי משונה כדאיתא התם חברים שהיו עוסקים בתורה כו' אבל אנו כו' וא"כ מאי אשמועינן רבי מני בק"ש · ותירצו תוס' דהכי קאמר יותר מהעוסק בתורה פעם אחרת שלא בשעת ק"ש · וצ"מ דצריך להפסיק כשהגיע זמן

אמר הבונה גדול שקורא ק"ש . הגם שק"ש אינו אלא פרשה אחת מן התורה עכ"ז קביעות זמן לקריאתו מורה שהודאה ביחודו יתברך ואמונתו ובבחינה זו נקרא קבלת עול מלכות שמים ובשביל כך תתעלה פרשה זו על כל התורה בקריאתה בזמן המיוחד ולזה כוונו התוספת באמרם יותר מהעוסק בתורה פעם אחרת שלא בשעת קריאת שמע . בה"א עומדין וקורין כו' . בטעמייהו דב"ה אפשר שכוונתם לרמוז שבכל מושב האדם ותנועותיו יכול לקבל עליו עול מלכות שמים ולכן יושב ומוטה והולך או כהפך תמיד יקרא ק"ש ולהיות שר"י היה ישר בעיניו טעם זה רצה להראותו בפועל דסבר כוותייהו ותם ג"כ פן יקבעו הלכה לדורות הפך הכוונה הזאת :

מאי מברך א"ר יעקב אמר ר' אושעיא [שם ע"ב] (ישעיה מה) יוצר אור ובורא חשך. לימא יוצר אור ובורא נגה. כדכתיב קאמרינן. אלא מעתה (שם) עושה שלום ובורא רע מי קאמרינן כדכתיב אלא כתיב רע וקרינן הכל לישנא מעליא ה"נ לימא נגה לישנא מעליא. אלא אמר רבא כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום. בשלמא מדת לילה ביום [כדאמרינן] יוצר אור ובורא חשך אלא מדת יום בלילה היכי משכחת לה. אמר אביי גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור:

שם [א"ר יהודה אמר שמואל השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה א"ר הונא למקרא צריך לברך ולמדרש אין צריך לברך ור' אלעזר אמר למקרא ולמדרש צריך לברך למשנה א"צ לברך ור' יוחנן אמר אף למשנה נמי צריך לברך [אבל לתלמוד א"צ לברך] ורבא אמר אף לתלמוד צריך (לחזור ו) לברך א דאמר רב חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב הוה מקדים וקא משי ידיה ובריך ומתני לן פרקין מאי מברך א"ר יהודה אמר שמואל אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה ור' יוחנן מסיים בה הכי ב הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל ורב המנונא אמר אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה]:

נה שם תנן התם ג אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו

רש"י

[את] מעשיך שהיית מוטה (ואחר כך) [ואתה] נזקפת: מאי מברך. שתים לפניה דשחר מאי נינהו: יוצר אור ובורא חשך· לקמיה מפרש אידך מאי היא דאילו ברכה דישתבח אינה מן המנין שהיא לאחר פסוקי דזמרה [כמו ברכת הלל] ואומר אותה קודם זמן קריאת שמע אם ירצה: עושה שלום ובורא רע מי קאמרינן כדכתיב. כתיב בקרא יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע: [שכבר נפטר באהבה רבה. שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך ותלמדם חקי רצונך: מדרש. הוא קרוב למקרא כגון מכילתא וספרא וספרי שהם מדרשי מקראות: לגמרא (א) אין צריך לברך. אפי' קודם אהבה רבה קאמר והכי מוכח מלתא בפסח שני (ב): אף לגמרא צריך לברך. שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאה גמרא היינו סברת טעמי משנה ותירוצי משניות הסותרות זו את זו וחסורי מחסרא: ומברך. ברכת התורה: ור' יוחנן מסיים בה הכי. דבעי פתיחה בברוך וחתימה בברוך: הערב נא ה' אלהינו· יערבו עלינו לעסוק בהם מאהבה: ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל גרסינן ולא גרסינן למדנו חקיך שאין א ברכה והודאה על שעבר אלא לשון בקשה ודוד כי אמרה (בתהלים קי"ט) לא לשם ברכה אמרה אלא בלשון בקשה. והכי קאמר ה' שאתה ברוך למדני חקיך]: תנן התם. במסכת תמיד: אמר להם הממונה. הוא סגן הכהנים [כדאי' ביומא היינו סגן היינו ממונה כדפירש"י שם דף ע"ו:]: ברכו ברכה אחת. בגמרא מפרש אחת מהברכות שלפני ק"ש [היא] דהתם מסדר לכולי סדר עבודת השחר וקאמר דלאחר שסדרו האברים על גבי הכבש ומלחום ירדו ובאו להם ללשכת הגזית לקרות את שמע והדר תני אמר להם הממונה [ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו

(א) [ג"א למדרש] (ב) צ"ל כפ' שני דף י"ד ע"ב.

מהרש"א

להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה כו'. בתר"י בשם הר"א גרפתי משום דאמרינן בגמ' ההוא מינאה דא"ל לרבי מי שברא אור לא ברא חשך כו' ע"ש ולא מצאתי כן בגמרא בהאי קרא דיוצר אור וגו' אלא בפ' כיסוי הדם איתא הכי אקרא דיוצר הרים ובורא רוח ע"ש ובס"פ אד"מ בחידושינו:

אשר קדשנו כו' והערב נא כו' אשר בחר בנו כו'· עי' בתר"י טעם לג' ברכות ואענה גם אני חלקי לפי שכל עסקי עולם בכלל נחלקים לג' דהיינו טוב ערב ומועיל ולזה בתחלה מברך שאין עסק טוב כעסק התורה שע"י קדשנו להיות קדושים כמלאכים שהוא טוב האמתי שע"כ נקראת התורה טוב ואח"כ והערב נא ה' כו' שאין לך ערב בכל עסקי אדם כמו עסק התורה כמ"ש תורת ה' וגו' ומתוקים מדבש וגו' ואח"כ אשר בחר בנו מכל העמים כו' להועיל לנו נגד כל העמים ע"י התורה ולהבדילנו מהם אשר אחרי לא יועיל הלכו ואמר שהיא מעולה שבברכות ע"ש המועיל והלכך נמרינהו לכולהו שבה כללו הג' חלקים טוב ערב ומועיל שהם בשלימות ע"י התורה

הכותב

אמר להם הממונה וכו'· כתבתי זאת המשנה למה שלמדתי ממנה תועלת באמונה וביחוד בענין מעלת התפלה. האחד יראה מכאן כי מעלת הקרבן תלויה כשתהיה עמו תפלה כי הקרבן צריך לתפלה והיא מספקת בעצמה בלא קרבן. וראיה לזה כי [בהיות עבודת בית המקדש על מכונתה] אמר להם הממונה לכהנים [מסדרים האברים שיבואו ללשכת הגזית] לקרות את שמע ולברך ברכות מיוחדות להודות להשם על קרבנם ומזכירין בהן ותפלתם תקבל ברצון [ולא היו מאריכין בשאר התפלה שלא היה להם פנאי] אבל אחר תשלום עבודתם היו מאריכין בתפלתם כל הצורך. והלא ראינו כי שלמה החכם אחר שהשלים בנין בית המקדש [מזבחות ומכונות וכל עניני הקרבנות] עשה תפלתו קבע והאריך בתפלה ויפרוש כפיו השמים ואע"פ שהרבה בקרבנות על ידי הכהנים הלא הוא עצמו כרע על ברכיו להתפלל לפניו ית' להורות מעלת התפלה. [והוצרכתי לזכור זה לסתום פי איש המוני אשר שאל ממני לפי תומו ביוה"כ אחר קריאת סדר עבודה איך זכינו למעלת יום הגדול כיון שכל עיקר מעלתו היה בקרבנות ובנתינת הקטורת בין בדי הארון ועתה בעונותינו בטלה עבודה והחזקתי את לבו בתשובתי זאת והזכרתי כי] מלבד הקרבת הקרבנות ע"י הכהנים היתה לנו עבודה אחרת נפלאה ונערכת בתכלית והיא עבודת הלוים כי היו רבים לשיר בפה ובכל כלי ניגון להודות לשבח לפניו ית' ואפשר לומר שהיא העולה למעלה מן [הקרבת] הקרבן שהוא נעשה בידים אבל השיר הוא בפה וגם בהשכלה עיונית והלא ראינו שהקרבן אינו נעשה אלא בבהמ"ק והוא מצות לא תעשה השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה אבל התפלה בכל מקום טהור נקרא מקדש מעט והיא מקובלת ורצויה בכל מקום שיכוין המתפלל נכח ביהמ"ק וכן אמר שלמה בתפלתו והתפללו אליך דרך ארצם ואתה תשמע וסלחת. וידמה זה אל הדברים היותר צריכים לקיום הבעל חי כמו האויר והמים נתנם הש"י בזול. וכן התפלה לגודל מעלתה שהיא מספקת בלא קרבן היא בכל מקום ולא כן הקרבן. [מכאן למדנו התועלת הגדול המגיע אלינו ממנה אפי' בהיותה לבדה בלא קרבן ובעבור זה כהן גדול ביוה"כ אחרי סיום עבודת היום היה מברך ח' ברכות וא' מהנה שאר התפלה וגם היה מתפלל תפלה קצרה כ"ז יורה גודל מעלת התפלה גם שתהיה בלא קרבן]. עוד תועלת ב' כי אע"פ שהיו רבים הכהנים המקריבים לא היתה ביניהם לא קנאה ולא שנאה ולזה היו מברכין משמר היוצא למשמר הנכנס שהש"י ישכין ביניהם אהבה ואחוה וכו'. וגם לענין הדין מצאתי תועלת במשנה זו למצוא סמך למנהגנו בתפלת שחרית שמיד אחר ברכת התורה אנו קורין ברכת כהנים כמו שכתוב במשנה זו ופירשו בתוס' ז"ל ברכת כהנים אין זה דוכן שהרי לא היו עומדין לדוכן עד לאחר הקטרת אמורים דאמרי' בתענית ג' פעמים ביום הכהנים נושאים כפיהם וכו'. ואי"כ הוי ליה למתני ד' פעמים א' לפני הקטרה ואחד לאחר הקטרה אלא בלא נשיאת כפים אמרו ברכת כהנים כמו שאנו אומרים ע"כ. עוד למדנו ממשנה זו שראוי לחוש ולגדור גדר לבטל דברי עובדי כוכבים אע"פ שימשך מזה סלוק מנהג טוב כמו קריאת עשרת הדברות סמוך לק"ש כי שב ואל תעשה שאני:

עץ יוסף

מן ק"ש אפילו יש שהות אח"כ לקרות ק"ש. אבל מהעוסק בתורה בשעת ק"ש לא מיירי· ואפילו לתפלה פוסק בדליכא שהות: מאי מברך· אמתני' קאי דקתני בשחר מברך שתים לפניה. ר"ל בשחר מברך שתי ברכות לפני ק"ש· ושואל הגמ' מאי מברך· ואמר רבי אושעיא שמברך יוצר אור ובורא חשך· וזו ברכה ראשונה. וברכה שניה מפרש הגמרא שהוא אהבה רבה: לימא יוצר אור ובורא נגה· שהוא לישנא מעליא: כדי להזכיר מדת יום בלילה כו'· רמזו ענין גדול כי נודע מדת לילה דין גמור ר"ל מדת לדק· ומדת יום חסד גמור· וכשם שאין אנו יכולים לסבול דין גמור· כמו כן אין אנו יכולים לסבול רב חסד· וכמאמרם במס' יבמות ישראל כו' אינם יכולים לסבול רוב פורענויות כו' ואין יכולים לסבול רוב טוב· וצריך מיתוק וזו רמזו מדת יום בלילה לערב חסד בדין· ומדת לילה ביום לערב דין בחסד שנוכל לסבול ולקבל (מעין הברכות):

נה תנן התם· במסכת תמיד: הממונה· הוא סגן הכהנים: ברכו ברכה אחת

יד יוסף

א לקמן דף י"ד ע"ב: ב עי' תוס' כתובות ח' ד"ה שהכל ועיין תוס' לקמן מ"ו ד"ה כל הברכות ותוספות פסחים ק"ד ע"ב ד"ה תוך: ג תמיד פ"ה:

חדושי גאונים

יוצא ממנו בן אשר יהיה רשעות מנשה אבל זאת לא ראה כי מנשה יעשה תשובה באחרית כי הוא יותר גבוהה מרוה"ק ושם גם הנביא אינו אפשר להשיג. וזאת השיב ישעיה בהדי כבשא דרחמנא למה לך ר"ל הגם כי תשיג ברוה"ק כי היוצא מחלציך הוא יהיה רשע אבל מהדברים הכבושים הללו ית' שם אין לך השגה ושמא יעשה תשובה באחרית וכן הוה ע"כ אין לסמוך לך על רוח קדשך לבטל מצות פו"ר. (גאון יעקב כתב יד):

השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה וגרסי' פלה בירושלמי והוא ששנה על אתר וכתב הראב"ד ז"ל שיש גרסאות שגורסי' והוא שקרא על אתר. ולאותה גירסא כל שקרא ק"ש סמוך לאהבה רבה יצא ידי ברכה כל היום לפי שכבר בירך על התורה פעם א' בבקר. אבל לספרים דגרסי והוא ששנה על אתר אין הברכה מוציאתו אלא מידי קריאה הסמוכה הא אם ספסיק וחזר וקרא צריך הוא לחזור ולברך. ובתשובה לרבותי' הצרפתים השיבו שלא הצריכו בירושל' לחזור ולברך בשלא שנה על אתר אלא כשנפטר באהבה רבה לפי שהיא אינה נראית ממש כברכת התורה אבל במברך אשר בחר בנו יצא ידי חובת כל היום ואפילו הפסיק והלך למלאכתו וחזר וקרא והיינו שהוצרך להשמיענו בירושל' בברכת אהבה רבה ולא השמיענו כן בעלמא ואכן ידעינן דכ"ש בשנפטר באהבה רבה ואפשר נמי בירושלמי פליגי אגמרין מדלא אמרו כן בגמרא וע"מ מי שרגיל לקרות ולעסוק

וקראו עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר. וברכו את העם ג' ברכות אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא.[דף יב] אמר מר וקורין עשרת הדברת וכו' אמר רב יהודה אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן אלא שכבר בטלום מפני תרעומות האפיקורסים. תניא נמי הכי [רבי נתן אומר בגבולין בקשו לקרות כן אלא שכבר בטלום מפני תרעומות האפיקורסים]. רבה בר בר חנה סבר למקבעינהו בסורא אמר ליה רב חסדא כבר בטלום מפני תרעומות האפיקורסים. וכן אמימר [סבר למקבעינהו] בנהרדעא. א"ל רב אשי כבר בטלום [מפני תרעומות האפיקורסים] ובשבת מוסיפין [ברכה אחת למשמר היוצא. מאי ברכה אחת]. (מאי היא) א"ר חלבו משמר היוצא אומר למשמר הנכנס מי ששכן את שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות:

נו שם אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל (מי) שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנאמר (תהלים צב) להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות:

שם ואמר רבה בר (חנינא) [חיננא סבא] משמיה דרב המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם אמר שמואל מאי טעמא דרב דכתיב (תהלים קמו) ה' זוקף כפופים מיתיבי (מלאכי ב) מפני שמי

רש"י

עשרת הדברות: וברכו את העם. עם העם]: ועבודה. בשביל העבודה שעשו היו מברכין אחריה רצה ה' אלהינו עבודת עמך ישראל ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון ברוך המקבל עבודת עמו ישראל ברצון · א"נ שאותך לבדך ביראה נעבוד: וברכת כהנים. לברך את העם ובשאר תפלה לא היה להם פנאי ואף זמן ק"ש לא הגיע כדאמרינן במסכת יומא [(דף ל"ז ע"ב) הקורא את שמע עם אנשי משמר ועם אנשי מעמד לא יצא לפי שאנשי משמר מקדימין כו']: מפני תרעומות האפיקורסים · שלא יאמרו לעמי הארץ אין שאר תורה אמת ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקב"ה ושמעו מפיו בסיני: האפיקורסים. עובדי כוכבים. (ע"ב): כל מי שלא אמר [ברכת] אמת ויציב. כמו שתקנוה וכן אמת ואמונה בערבית לא יצא: שנאמר להגיד בבקר חסדך וגו'. וברכת אמת ויציב כולה על החסד שעשה עם אבותינו שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם וברכת אמת ואמונה מדבר (בפירוש) [בה] אף על העתידות שאנו מלפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו וכל אלו הנסים התדירים תמיד· (ע"ב): כשהוא כורע · באבות ובהודאה כורע בברוך וזוקף

תוספות

אמת ויציב וכו'. לא קאי על השכינה אלא קאי אהדבר הזה וכו' וכן איתא בהר"מ [ואיתא בירושלמי] האי מרגניתא דליה ביה טימי פי' שאינה שומא כל מה דמשבח מתגנה לה כדאמר לקמן (א) ההוא דפתח ואמר האל הגדול הגבור והנורא והיה מאריך הרבה ואמר ליה רבי חנינא סיימתיה לשבחיה דמרך כי כל פה לא יוכל לספר שבחו: ואמונה. פירוש מדבר על העתיד שאנו מלפים שישמור הבטחתו ואמונתו ויגאלנו מיד השרים ובסוף ברכה חוזר לגאולה דפרעה כדי לסמוך לגאל ישראל אי נמי ע"ד המדרש (ב) חדשים לבקרים רבה אמונתך שאדם מאמין ומפקיד רוחו בידו ומחזירה בלא יגיעה: להגיד בבקר חסדך. חסד שהקב"ה עשה לנו במצרים:

מהרש"א

התורה וק"ל: וקראו עשרת הדברות כו'. מפי' הרמב"ם לפי שהם עיקר הדת וראשיתו כו' עכ"ל ובשם רב סעדיה גאון כתבו שכל תרי"ג מצות נכללו בעשרת הדברות ובגבולין אין קורין אותן משום תרעומות האפיקורסים שהם לא יאמינו בזה: הוא ישכין ביניכם אהבה וכו'· אפשר דזו הברכה נתקנה קודם שנתקן הפיים במקדש לאנשי משמר שהיו באין לידי קטטה ומריבה ולידי סכנה כדתנן בר"פ בראשונה מעשה שהיו שנים רצין כו' דחף אחד מהן חברו ונפל ונשברה רגלו ובברייתא שם שא' מהם הרג את חברו ולכך היו צריכין לברכה זו אהבה ואחוה ושלום כו' וק"ל:

(א) ל"ג ע"ב. (ב) איכה רבתי פרשה ג'.

הכותב

כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית וכו'. אפשר שיסכים מאמר זה עם מאמר ר"ל בפ' אין דורשין על פסוק יומם יצוה ה' חסדו כל העוסק בתורה בעוה"ז שדומה ללילה וכו' להיות מבואר נגלה כי שם אמונה נופל על הדבר בלתי נראה בחוש אלא שהמאמין חפץ להאמינו למעלת האומר או לסבה אחרת. אבל אמת ויציב אינו יצדק רק על הדבר המבואר ומאומת אצל כל בעל שכל ואותו ענין הוא ברור אצלו כאילו יראה בעיניו בעבור זה אמר כל מי שלא

עיון יעקב

מפני תרעומות האפיקורסים. פירש"י שלא יאמרו לעם הארץ אין שאר התורה אמת ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקב"ה ושמע מפיו בסיני ואין להקשות שיוכל אפשר לומר כן דהכי קורין שמע והיה אם שמוע ויאמר שלא נאמרו מפי הקב"ה עצמו בסיני יש לומר דאלו קורין משום שיש בו תפילין בזרוע ובראש וציצית בבגדו שכתובין בפרשיות אלו עוד י"ל שקורין אלו על פי ציווי של משה שאמר בשכבך ובקומך אבל עשרת הדברות שלא נצטוו לאמרם בכל יום ומ"מ אומרים אותם יאמרו לפי שהקב"ה בעצמו אמר בסיני משא"כ שאר התורה לא נצטוינו כלל מפי הקדוש ברוך הוא רק משה מעצמו אמרם לכן בטלום: אהבה ואחוה ושלום ורעות. אפשר שאמר ד' לשונות אלו של שלום נגד ארבע שהקב"ה שונאם ובני אדם אינם אוהבם כדאי' בנדה דף ע"ז ע"ש: שנאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. כי מדת החסד הוא בשחר ובערבית

ענף יוסף

נו וכשהוא זוקף זוקף בשם מיתיבי מפני שמי כו' מי כתיב בשמי כו'. בס' י"מ הקשה מכהנים ביום הכפורים שהיו כורעים כשהיו שומעים השם. ומתרץ דכהנים לאחר ששומעים השם היו כורעים. והמ"א תירץ בסי' קי"ג וסי' קכ"ז שאין חיוב בזקיפה רק

עץ יוסף

אחת · מהברכות שלפני קריאת שמע · דהתם במסכת תמיד מסדר לכולי סדר עבודת השחר · וקאמר דלאחר שסדרו האברים על גבי הכבש ומלחום · ירדו ובאו להם ללשכת הגזית לקרוא את שמע · והדר תני אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת היא אהבה רבה · ואחר שהאיר היום וזרחה החמה מברכים יוצר אור: וברכו את העם ג' ברכות · את העם פי' עם העם · ואלו הן ג' ברכות אמת ויציב · ועבודה · וברכת כהנים: וברכת כהנים · פירש הברטנורה קריאת הפסוקים לבד · ולא נשיאת כפים · שלא היו הכהנים נושאים את כפיהם אלא לאחר הקרבת התמיד וקטורת · והאידנא לא היו מברכין הנך ברכות אלא כדי שיהא התמיד מקובל ברצון · ולא היו נפטרים בכך מתפלת י"ח עכ"ל: משמר היוצא כו'. שבכל יום שבת היה נכנס משמר לעבודה ויוצא המשמר שעבר: נו כל מי שלא אמר · ברכת אמת ויציב כמו שתקנוה וכן אמת ואמונה בערבית לא יצא (רש"י) ולכאורה כוונת רש"י במה שכתב כמו שתקנוה· למ"ש הפרישה וז"ל מה שאמר רבי חנינא כל מי שלא אמר אמת ויציב כו' לא שלא אמרן כלל· אלא שלא אמרו בנוסחא שתקנו חז"ל הנזכר בטור שצריך להיות מוזכר בנוסח אמת ויציב גאולת מצרים ונסיהם · ובאמת ואמונה גאולה העתידה · להכי מי שלא אמרן כן · אינו יוצא ידי חובתו עכ"ל · ואפשר עוד לומר דכוונת רש"י לפרש כל שלא אמר כו' היינו שלא אמר כתיקון חכמים · והיינו שהיפך הסדר ואמר אמת ואמונה שחרית ואמת ויציב ערבית לא יצא י"ח · אף דברכות שלפני ק"ש אם הפסך ואמר אהבת עולם שחרית ואהבה רבה ערבית יצא · הכא לא יצא דסמכו על הכתוב להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות · וז"ש רש"י כל מי שלא אמר אמת ויציב כמו שתקנוה היינו בשחרית · וכן אמת ואמונה היינו ערבית לא יצא י"ח · ואפשר שכוון רש"י לשני הפירושים: לא יצא ידי חובתו · הטור פירש לא יצא ידי חובת המצוה כתיקונה · אבל לעולם יצא ידי ק"ש דברכות אינן מעכבות · אבל רבינו האי ס"ל לא יצא י"ח ממש קאמר · ועיין בב"י: שנאמר להגיד בבקר חסדך · וברכת אמת ויציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו היא שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם· וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על עתידות שאנו מלפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד שרים ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו על במות וכו' כל אלה הנסים התדירים תמיד (רש"י)· אי נמי על שאנו מפקידים בידו נשמותינו בכל לילה מאמינים בו שישיבנה אלינו · וזהו אמת ואמונה שיאמת וקיים דברו להשיב הפקדון · ובבקר כשמשיב לנו הוא אמת ויציב שאמת וקיים את דברו להשיב הפקדון (תוס' · וטור וט"ז סימן ס"ו): המתפלל כשהוא כורע · שיש ברכות שאדם שוחה בהם כדתני בסוף פרק אין עומדין: כורע בברוך · כשאומר ברוך ישחה כריעה בברכים · (כתב רש"ל בביאור סמ"ג ברוך הוא לשון ברך

חדושי גאונים

בתור' והולך למלאכתו קצת ודעתו על הלמוד למסר עינינו ולחזור על למודו א"צ לחזור ולברך אפי' לדעת הירושלמי והביאו ראיה מר"ח ז"ל שלא היה מצריך ברכה לישב בסוכה אלא מסעודה לסעודה ואפי' הלך לעסקיו ולאחר מיכן למלך לישן אינו חוזר ומברך וה"ש כאן שאינו מסיח דעתו מן הלמוד ועל כן נהגו שלא לברך ובשם רש"י ז"ל אמרו תלמידיו כשהיה משכים לקרות היה מברך לקרות בתורה וכשהיה הולך לבהכ"נ חוזר ומברך כמו אותן הימים שלא השכים לקרות. ונותן טעם לדבריו כמו שהקורא בתורה מברך ברכת התורה ולא חשיבה ברכה לבטלה ואע"ג שכבר בירך קודם בפרשת קרבנות ואיזהו מקומן ורבי ישמעאל והוא הדין דהכא לא חשיבא ברכה לבטלה. והשיבו עליו בתוספו' דלא דמי לקורא בתורה דהתם אפי' ביחד על עסק התורה שעסק בפני עצמו צריך הוא לחזור ולברך על קריאתו בצבור שכך תקנו לברך שם אשר בחר בנו כמו שנתקנה ברכה לאחרים וכמו שנתקנה ברכת אשר בחר בנביאים טובים על ההפטרה ועוד דאפי' במקום דשייכא ברכה אפילו בספר תורה הקפידו שלא לגרום ברכה שאינה צריכה כדאמרינן ביומא (ס"ח ב') ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה (חדושי הרשב"א):

עיני יצחק

הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות. נראה לתת איזה טעם לב' כתם ממה שידוע שסגולת נפשותינו תושלם ע"פ שני דברים. האחד שנהי' דבוקים בו ית"ש תמיד בכל מעשינו ומחשבותינו. וזה יושלם לנו ע"י שנשמור לעשות כל המצות שציוינו לבינו ית"ש. ובזה נזכה למשוך שפע ברכה מאתו ב"ה. והשנית שנהיו יחד באהבה

וזוקף עצמו כשהוא מזכיר את השם ע"ש ה' זוקף כפופים: נחת. לשון הכנעה: כחיזרא. שבט שביד אדם וחובטו למטה בבת אחת: זקיף כחויא. בנחת. ראשו תחלה ואחר כך גופו שלא תראה כריעתו עליו כמשאוי. כחויא. כנחש הזה כשהוא זוקף עצמו מגביה ראשו תחלה וזוקף מעט מעט: אם תלמיד חכם הוא. זה שצריך לרחמים צריך שיחלה חברו עצמו עליו: בחלותם. על דואג ואחיתופל הוא אומר שהיו תלמידי חכמים:

אילימא משום דכתיב אין חולה מכם וגו'. דלפי דעתו של שאול שהיה ת"ח ודוד שונאו היה וצריך הוא לרחמים להצילו מדוד כמו שהיה בהאי קרא כי הקים בני את עבדי עלי לאורב וק"ל: מהכא ואני בחלותם לבושי שק וגו'. בהאי קרא אינו מפורש שיחלה האדם על חברו אלא שיענה אדם את עצמו בחליו של חברו ויש לומר דאסיפא דקרא סמיך דכתיב ותפלתי על חיקי תשוב דהיינו שאני מתפלל על חלותו והיא החולי על

נחת הוא. מי כתיב בשמי מפני שמי כתיב. א"ל שמואל לחייא בר רב. א בר אוריין תא ואימא לך מלתא מעלייתא דאמר אבוך הכי אמר אבוך כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם [שם ע"ב] רב ששת כי כרע כרע כחיזרא כי זקיף זקיף כחויא:

נז שם ואמר (רבי) [רבה בר] חיננא סבא משמיה דרב ב כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר (שמואל א יב) גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם. אמר רבא אם תלמיד חכם הוא צריך שיחלה עצמו עליו מאי טעמא אילימא משום דכתיב (שם כב) ואין חולה מכם עלי ואין גולה את אזני דלמא מלך שאני אלא מהכא (תהלים לה) ואני בחלותם לבושי שק ואמר (רבי) [רבה בר] חיננא סבא משמיה דרב ג כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו שנאמר

הכותב

אמר אמת ויציב שחרית וכו' כי היום הוא כנוי לעוה"ב ואז עין בעין נראה בשוב ה' ציון וכן כי מלאה הארץ דעה את ה' ורבים כאלה ולרמז לזה תקנו לומר ביום אמת ויציב אבל בעוה"ז המכונה ללילה כל עיקרי אמונתנו הלא המה אצלנו דרך אמונה לזה תקנו לומר בערבית אמת ואמונה כל זאת והאריכו לומר כל זאת אף שהיה די כשיאמר אמת ואמונה הדבר הזה עלינו כמו באמת ויציב.

והטעם בזה לפי שפסוק שמע כולל ב' עיקרים האחד שהוא אלהינו ומשגיח עלינו. הב' שהוא אחד. והנה מציאותו ואחדותו נתאמת אצל החוקרים עם שאינם בעלי דת אבל שהוא אלהינו ר"ל משגיח עלינו איננו מושג עליהם כפי העיון ואולי אפשר שיאמר התורני מאמין עיקר האחדות יהיה מאומת אצלי כאילו ראיתי בעיני ועיקר אלהינו יהיה אצלי באמונה לבטל זה סדרו מסדרי

הרי"ף

מחדול להתפלל בעדכם. קשה טובא דמאי לא פריך הכא דלמא צבור שאני כדפריך בסמוך ונראה לי דדייק מאי גם אנכי דקאמר דהיל"ל ואנכי חלילה לי מחטוא. ועוד קשה דהיה לו לומר חלילה לי מחדול להתפלל לה' בעדכם ולחטוא כי החטא הוא מסבת מניעת התפלה ואיך הוא אומר בתחלה חלילה לי מחטוא לה' ואח"כ מזכיר מחדול להתפלל אלא כך אמר שמואל הן אמת כי אם אחדל מהתפלל בעדכם יש לי טענה לזדקת ולא אהיה נקרא חוטא לפי שמאסו בי להיות שופט עליהם מ"מ חלילה לי מחטוא לה' כי אם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו ואם לא אתפלל עליכם לפי שהכעסתם אותי לבטוע בי מ"מ חלילה לי מחטוא לה' להתפלל בעד חברי שאול שלא חטא לי וכיון שחלילה לי מחטוא לה' ממניעת תפלה על חברי שאול גם אתם תגלגו ונמצא אם לא אחדל מלהתפלל בעד שאול גם לא אחדל מהתפלל בעדכם והרי למדנו שכל שאפשר לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא שהרי נקרא חוטא על מניעת התפלה מחברו שאול. עוד אפשר אע"פ שהיו צבור מ"מ בכתיבת שהם בעטו בשמואל ורצו מלך לשפטם דנם כיחידים שאין זכותם מרובה כצבור ומ"מ אמר חלילה לי מחטוא לה' ועדיין הוא דחוק והא' עיקר. ובפשטיה דקרא אמר גם אנכי לפי שהם חטאו להקב"ה ולשמואל כדכתיב כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו וזהו מה שעשה לקרוא אל ה' ביום קציר ויהיו קולות שהענין הוא כי מה שקראתם לפני ה' לשאול מלך הוא כדמיון שקריאה שקראתי ביום קציר להיות קולות ומטר ושמע ה' תפלתי אע"פ שאינו דבר הגון כך שמע ה' בקולכם לשאלת המלך ובידכם מלא אע"פ שאינו דבר הגון וז"ש ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל דהיינו שחטאו עם ה' ועם שמואל לבטוע בו ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות כי ידענו רשענו ועל חטא שחטאנו אל ה' הוספנו אנו פן נמות כי יספנו על כל חטאתינו אשר חטאנו לה' אבל עמך לא חטאנו רק הפעם הזאת ויאמר שמואל אל תיראו מגד זה אם לא תסורו מאחרי ה' כי לא יטוש ה' את עמו אע"פ שאינם הגונים יעשה בעבור שמו הגדול הכלול בשם ישראל וגם אנכי אע"פ שלא מקקתם ובקשתם על מה שחטאתם עמי גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם על צרתכם והוריתי אתכם בדרך הישרה. ואפשר שאמר וגם אנכי להיות מי שהוא בתוך הצרה צריך לבקש רחמים על עצמו ויפה תפלת החולה לעצמו יותר מתפלת אחרים וע"ז נאמר שירוץ שועך שלהם הערוך שועה והפלה תגין עליך שלא תהיה בצר ולא תצטרך למאמצי כח שיאמצוך בתפלת אחרים וא"כ היה ראוי לישראל שיתפללו על עצמם לז"א שמואל מלבד שכמונע עצמו בתפלה הוא חוטא בנפשו גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' אם לא אתפלל בעדכם: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו וכו'. וקשה מנין הוכיחו שכמתבייש בעבירה אחת מוחלין לו על כל עונותיו ושמא אותה עבירה נמחלה לו וכיצד הוכיחו דבר זה מפ' למען תזכרי ובושת דדילמא התם נתביישו מכל חטאיהם ופשעיהם לכך נתכפרו כולם כאחד. וע"ק כשהוכיחו משאול שנתבייש מנ"ל דלא הזכיר האורים מפני שנתבייש ודלמא חשש פן ישיבנו שמואל והרי אתה גרמת לעצמך שהרגת את נוב עיר הכהנים לכך לא הזכיר האורים ועוד נבאר דהיל"ל ולא קאמר אורים ותומים וע"ק כשהוכיחו משאול למה לא הקשו ודלמא מלך שאני כדלעיל והתם נמי קשיא לי למה לא הקשו ודלמא צבור שאני כמו שהקשו בפסוק למען תזכרי ובושת גם שם יש להקשות דלמא מי שאפשר להתפלל על הצבור ואינו מתפלל נקרא חוטא אבל על חברו היחיד אינו נקרא חוטא ובסמוך ביארתיו. ונחזור לענין להקשות עוד לחז"ל ואיך הוא אומר לו אח"כ כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק ומאחר שנתבייש ולא הזכיר שם כי לא להזכיר עון עמלק בשכבר נמחל. וע"ק מנ"ל דאחילו ליה מדכתיב אתה ובניך עמי במחיצתי ודלמא הוא כמחז"ל שאמר שמואל לשאול אם אתה שומע לי לעצתי ליפול בחרב תהא מיתתך כפרה עליך ויהי גורלך עמי במקום שאני שרוי שם ומנין לנו לדרוש דאחילו ליה בשביל שנתבייש ולא הזכיר האורים. וגם נבאר למדרש חז"ל מנין דרשו שאמר שמואל אם תהרג בחרב יהא חלקך עמי וע"ק שאם נמחל לו עון נוב עיר הכהנים איך נפקד עון זה לאחר מיתתו של שאול ואל בית הדמים על אשר המית את

עין יעקב

הוא מדת הדין כדאי' בזוהר פרשת שמות ומהאי טעמא בערב תקלנו בשר ע"ש וכיון שאנו מחויבין לברך על הטובה ועל הרעה כדאי' לקמן דף ס' ע"ב לכך אומר אמת ויציב שחרית ומברך על החסדים שעשה עמנו הקב"ה בשחר ואמת ואמונה ערבית ליתן הודאה על הדין שעושה עמנו בערבית ואתי נמי שפיר לפי שפירש רש"י שאמת ויציב קאי על החסד שעשה הקב"ה עמנו במצרים שהוציאנו משם קודם שנשלם הזמן אמת ואמונה ערבית על סוף גאולתנו שיהיה ע"פ הדין אחר שצרפנו אותנו הקב"ה בצירוף אחר צירוף באריכת עול גליותינו: **כל** שאפשר לו לבקש רחמים. כלומר שבטוח בזכות עצמו שתועיל תפלתו על אחרים כמו שמואל אבל אם אינו בטוח כל כך שישמע ה' תפלתו ואינו כדאי להתפלל על עצמו והיאך יתפלל על אחרים זה מיקרי לא אפשר: **אם** ת"ח הוא צריך שיחלה עצמו עליו. כלומר בשבילו לכאורה היה נראה דתולי ממש קאמר וכדאיתא לקמן דף ל"ב תניא ר"א הגדול אומר ויחל מלמד שהתפלל משה עד שאחזו אחילו אש של עצמות אכן עיקר כ"ל לפרש דהאי לשון שיחלה עצמו פירושו שיתאבל ויצער את עצמו בשבילו כדמייתי מקרא ואני בחלותם לבושי שק וכה"ג פירש רש"י בחומש פ' שמיני על פסוק ואחיכם כל בית ישראל מכאן שצרתן של ת"ח מוטלת על הכל להתאבל בה כי ת"ח הכל קרוביו: **מוחלין** לו על כל עונותיו. דהיינו עוה"ב כי האי דרליאה דנוב עיר הכהנים שהוא א' מעבירות הגדולות שנפרעין ממנו בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב כדאי' להדיא בירושלמי דפיאה ונמחל לשאול עונש עוה"ב כמו שאמר לו שמואל מחר אתה ובניך עמי במחיצתי מאח"כ עונש העוה"ז לו ולבניו מצינו להדיא שנענשו שהרי בשביל זה נהרג בחרב פלשתים כדאי' במדרש וגם בניו נענשו ונתלו אח"כ בשביל זה כדכתיב אל שאול ואל בית הדמים אבל עונש עוה"ב נמחל לו לעוה"ב וכדאמרי' בקידושין דף פ"א מוטב דליכסף בהאי עלמא מליכסף בעלמא דאתי:

הכי

עין יוסף

לך תכרע וכשאומר אתה ישתחוה בראשו עד שיתפקקו כל החוליות שבשדרה (פסקי תוס' וכ"כ בזוהר פרשת עקב) (א"ר): כחויא. כנחש הזה כשהוא זוקף עצמו מגביה הראש תחלה ונזקף מעט מעט (רש"י). אבל הערוך פי' בשם רב האי גאון חיזרא הוא אחד ממיני קולים שמצויים בבבל וקורים אותם אלכס"ר. וכשכורע לא יכרע מאמצע מתניו וראשו זקוף ועומד. אלא יכוף את ראשו כאגמון ויכרע עכ"ל. וכתב בדברי חמודות דנעביד כתרווייהו כרש"י וכערוך. שיכרע במהירות ויכוף את ראשו כאגמון ויכרע:

נז ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב. כן הוא בגמרא. אבל גירסת הע"י אמר רבי חיננא סבא משמיה דרב. ולקמן גרס בע"י ואמר רב חיננא

ענף יוסף

בהזכרת השם בברכה. אבל בהזכרת שמות שלא בברכה מגוה בכריעה בעת הזכרת השם ע"ש. וקשה לדבריו א"כ לא פריך הגמרא כלל מקרא דמפני שמי נחת הוא. ולא צריך לדחוק כדמשני ומפני שמי כתיב. וגם על המתרץ קשה כיון דבאמת הדין לכרוע בשם רק לא בברכת הודאה אם כן למה לא תירץ לו דזה דכתיב ומפני שמי נחת הוא כשמזכיר השם בלא ברכת הודאה. אלא ודאי מה דאמר רב וכשהוא זוקף כו' היינו בכל השמות. ולכך פריך שפיר מקרא דמפני שמי נחת הוא וצריך לשנות ומפני שמי כתיב. ומה דהכהנים היו כורעים צריך לתרץ דהיינו לאחר ששמעו השם. וא"כ בתפלות דר"ה ויוה"כ שמתפללים בשתים צריך לזקוף בהזכרת השם. ואין לחלק מחמת שהוא שוחה כבר. ובספר חמד משה כתב כי הכהנים לא הוציאו בפתח שם המפורש כי לא היה להם רשות רק שמרו והמתינו לשמוע מפיו. וממילא היו כורעים אחר שמיעתם. זולת הכ"ג דמיון מלאך ה' לצבאות הוציא מפיו שם המפורש והיה עומד. רק קודם הזכרתו היה כורע הוא ע"ש (מעין הברכות):

אמר הבונה [כשהוא זוקף זוקף בשם] אין רע יורד מלמעלה ואין ה' כופף ומעוות לכן אין לכרוע בשם עלמו פן יובן שיורה כאילו ה' כופף זקופים אלא בברוך שהוא בהזכיר כבוד שמו ותהלתו כי אז מפני שמו נחת הוא. אכן כדי שלא יהא נראה תיכף כמיקל ראשו בזקיפתו רב ששת כרע כחיזרא כבורע מאימת המלך במהירות וזקיף כחויא מעט מעט במורא ופחד ונמצא מקיים כבוד שמו בכוונה זו:

א בגיטין ס"ב וכן במנחות נ"ג פירש"י בר אוריין בן תורה: ב ילקוט שמואל א' רמז קט"ז: ג ילקוט שמואל א' רמז ק"מ:

אהבת איתן

כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו כו'. והקשה מהרש"א דמנ"ל דמשום הבושת נתכפר לו (ואפשר דנתכוון למ"ש הרי"ף דאימא שנתכפר לו מחמת שנהרג) ותירץ דכיון שלא היה לו לשאול רק ב' חטאים דאגג ודנוב ועל חטא דאגג כבר שקל למטרפסי' דכתיב בי' נחמתי כי המלכתי את שאול וגו'. ולא ה"ל כשמת רק חטא דנוב מסתמא אית לן למימר דנתכפר לו ע"י שנתבייש בזה

עיני יצחק

ובתיבה כל איש לחבירו. ובזה תתקיים ברכתו ית"ש אצלנו. כמו כלי שלם שמקיים כל מה שיש בו ולא ישפך חוצה. וזה רמוז (עוקצין פ"ג) לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום וכו'. והנה שבהמ"ק ע"י הכהנים של אותו משמר שהיו מקריבין בו הקרבנות ע"י זה היו מתקרבין כל העולמות והמדות העליונות עד מקור הברכה ית"ש. וזכו להמשיך שפע ברכה מלמעלה למטה על כל ישראל. נמצא שאותן הכהנים שבכל משמר המה כמו הצינורות וכלי המקבלים האשונה מבית המלך ב"ה. ומהם תתפשט הברכה לכל ישראל. ולכך יצטרכו שיהיו ביניהם שלום ואהבה כדי שתהיה הברכה שמור' בידיהן ככלי המחזיק ברכה. וזה מ"ש (מי ששיכן שמו בבית הזה) ר"ל מי שהמשיך שפע ברכה מלמעלה למטה דרך בית הזה ע"י עבודתכם אליו ב"ה (הוא ישכין ביניכם אהבה וכו'). ועיין (ברכות מ"ז) לעולם ישכים אדם להיות מעשרה הראשונים וכו' נוטל שכר כולם. שכר כולם סלקא דעתך אלא כו':

א רבה ותנחומא ריש סדר אמר. ב עירובין דף נ"ג ע"ב ובעין יעקב סימן י"ט: ג ירושלמי פרק א' דברכות סימן י"ז:

אהבת איתן

כחטא עכ"ד. ומלבד שדבריו דחוקים אלא שאף הן נגד המדרש דאי' שם על חמשה חטאים מת שאול שא"ל שמואל ז' ימים תוחיל וגו' והוא לא עשה כך. ועל שחס על אגג ועל שהחריב נוב עיר הכהנים ועל ששאל באוב וידעוני ולא דרש את ה' וימיתהו. ואע"ג דביומא אמר דשאול באחת ולא עלתה לו ומשמע דכמעשה דאגג נגזר עליו שימות היינו מיתה על מטתו כדרך בני אדם אבל להרג במלחמה לא נגזר עליו עדיין עד שחטא כל החמשה חטאים. וא"כ הדרא קושי' לדוכתא מנ"ל שנתכפר לו משום ההוא בושת דילמא משום שנהרג. וע"ק לפ"ד מהרש"א שלא היה לו לשאול כשמת רק חטא דנוב ונתכפר עליו בביישו ע"י. דמ"מ מנ"ל שמוחלין בזה על כל עונותיו שלא נתבייש בהן דילמא רק על אותו עון שנתבייש בו מוחלין לו. כיון דגבי שאול לא מצינו כלל שהיה מחילה על הרבה עונות. אמנם לפ"ד המדרש שזכרתי ניחא דהרי באמת היו לשאול בשעת מיתתו הרבה חטאים ומחלו לו על כולן. ואי משום קושיית המהרש"א והרי"ף דמנ"ל דמשום הבושת נתכפר לו דלימא משום שנהרג י"ל ע"פ מאי דאי' בסנהדרין (דף מז) לחלק בין הרוגי ב"ד להרוגי עובדי כוכבים לענין כפרה דהרוגי ב"ד דבדין היו מקטלי לא מכפרי. והרוגי עובדי כוכבים מכפרי משום דלאו בדין מקטלי. וא"כ גבי הריגת שאול שהיה בדין שמים על חטאיו שנתחייב י"ל דדמי להריגת ב"ד ולא להריגת עובדי כוכבים בעלמא ומש"ה לא נתכפר בהריגתו אלא בבשתו על מעשה דנוב

בקשו לקבוע וכו'. איתא בירושלמי שאותן ג' פרשיות שתקנו בק"ש לפי שבהן עשרת הדברות ועיין בו ותמצא הכל:

מהרש"א

חיקי הטוב והיינו שאחלה את עלמי עליהם ודו"ק: ומנין דאחילו ליה וכו'. ויש לדקדק דמהיכא משמע ליה דמשום ההוא בושת שנתבייש על מעשה נוב נתכפר לו וי"ל כיון דלא היו לשאול רק שני חטאים דהיינו חטא אגג וחטא נוב ואההוא חטא דאגג כבר שקליה למטרפסיה בהאי עלמא כדכתיב ביה נחמתי כי המלכתי את שאול כמפורש בפרק בראשונה ולא היה לו כשמת חטא רק ההוא דנוב מסתמא אית לן למימר דנתכפר לו ע"י שנתבייש בזה החטא כמפורש בקרא וק"ל:

משום דכתיב ביה האי קרא כרע שכב היינו ק"ש של לילה דכתיב ביה ובשכבך וכפרש"י וכלביא מי יקימנו היינו ק"ש של שחרית דכתיב ביה ובקומך דהיינו כלביא מי יקימנו דודאי אין מי שמקימו אלא הוא קם מאליו בזריזות כך יש לאדם לעמוד מאליו בזריזות בזמן ק"ש של שחרית שלא יעבור זמנו ושוב מצאתי בתנחומא דמייתי קרא דלעיל מיניה הן עם כלביא יקום גומר לא ישכב עד יאכל טרף גומר והוא נכון טפי בדרש זה לענין ק"ש של שחרית וערבית וק"ל:

(יחזקאל טז) למען תזכרי ובשת [ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך] בכפרי לך (על כל) [לכל] אשר עשית [נאם ה' אלהים] דלמא צבור שאני אלא מהכא (ש"א כח) ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני [להעלות אותי] ויאמר שאול צר לי [מאד ופלשתים נלחמים בי וה' סר מעלי] ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות [ואקראה לך להודיעני מה אעשה] א ואילו אורים ותומים לא קאמר משום דקטליה לנוב עיר הכהנים. ומנין דאחילו ליה מן שמיא שנא' (שם) ויאמר שמואל אל שאול מחר אתה ובניך עמי ב וא"ר יוחנן עמי במחיצתי ורבנן אמרי מהכא (ש"ב כא) והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה'. יצאתה בת קול ואמרה בחיר ה':

שם א"ר אבהו בן זוטרתי א"ר יהודה בר זבידא ג בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע ומפני מה לא קבעוה מפני טורח צבור. מ"ט אילימא משום דכתיב בה (במדבר כג) אל מוציאו ממצרים. לימא פרשת רבית ופרשת משקלות דכתיב בהן יציאת מצרים אלא א"ר יוסי בר אבין משום דכתיב בה האי קרא (שם כד) כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו. ולימא האי פסוקא ותו לא. גמירי כל פרשה דפסקה משה רבינו ע"ה פסקינן דלא פסקה משה רבינו ע"ה לא פסקינן:

למען תזכרי ובושת. סיפא דקרא בכפרי לך לכל אשר עשית: גם בחלומות [גם בנביאים]. (ולא הזכיר אורים) לפי שנתבייש ממנו שלא יאמר לו אתה גרמת לעצמך שלא נענית באורים ותומים לפי שהרגת את הכהנים: ורבנן (אמרי) [סברי] מהכא. מהכא שמעינן דאחילו ליה: והוקענום. גבעונים אמרו לדוד בסוף ימיו כשהיה רעב ג' שנים וישאל דוד בה' וגו' יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום בגבעת שאול ובת קול יצאה וסיימה אחריהם: בחיר ה'. דודאי הם לא אמרו בחיר ה' שהרי לגנות היו באים ולא לכבודו.(ע"כ): [פרשת] רבית. אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו'(ויקרא כ"ה)וסמיך ליה יציאת מצרים: פרשת משקלות. אבני צדק וגו' (ויקרא י"ט) סיפיה דקרא אשר הוצאתי אתכם וגו': כרע שכב. דדמי לובשכבך ובקומך שהקדוש ב"ה שומרנו בשכבנו ובקומנו לשכב שלוים ושקטים כארי וכלביא: ולימא האי פסוקא. וליכא

הכותב

התפלות אמת ואמונה כל זאת וקיים עלינו לרמוז כי גם עיקר האחדות צריך להאמינו בדרך אמונה לא בדרך המופת כי אפשר שחוקר אחר יעשה מופת אחר בבטולו ועיקרי הדת אין לתלותם על העיון בלבד רק שתהיה האמונה אזור חלציו ולזה חזרו לשנות זה העיקר כשתקנו לומר כי הוא ה' אלהינו ואין זולתו כי זה נאמר על שרש האחדות ואנחנו ישראל עמו נאמר על שרש ההשגחה:

הרי"ף

סגבעונים והיכן מלינו שהמיתם אלא על שהרג עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון ונלע"ד בביאור המאמר הזה שבא לומר רבי חנינא שהעושה דבר עבירה ומתבייש בה הנה הוא ידוע שנכנע מלפני יוצרו ובוש ונכלם מלפניו אין לך תשובה גדולה מזו ונמחלו לו כל עונותיו כי לא ישוב לכסלה לאחר שנתבייש מפניו והוכיח זה מדכתיב למען תזכרי ובושת ולא כתיב הכא מכל אשר עשית משמע שהבושת אינה מכל אשר עשה רק בהיותו בוש ונכלם מדבר אחד והקשו דלמא צבור שאני והוכיחו משאול והא דכתיב בדברי הימים ולא דרש את ה' הוא שאע"פ שלא ענהו ה' באורים היה לו לחזור ולדרוש פעם שנית באורים והוא לא עשה אלא כשראה שלא ענהו באורים מיד נפנה אל האובות וז"ש חז"ל מוטב היה לו לדרוש באורים ותומים שלמעלה ולדרוש פעם אחר פעם ולא לפנות אל האובות שלמטה וזהו שדרשו חז"ל שם והיית רק למעלה כלומר כשהיית ריק מהיות נענה באורים ותומים היה לך לדרוש פעם אחרת באורים ותומים שהם למעלה ולא למטה באובות וז"ש בפסוק סמוך לפסוק ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וכו' איש זה שאול ואשה זו בעלת אוב ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים שהם האורים כי מוטב לדרוש באורים של מעלה ולנפש האוב לא יטמא וכשבא לפני שמואל אמר ולא ענני ה' גם בנביאים ואילו אורים ותומים לא קאמר הכוונה שמצינו שרמז שאול לשמואל מה ששאל באורים ולא נענה מדכתיב והאלהים סר מעלי ולא ענני גם בנביאים דמצינו שכתוב שם המפורש בין כפלי החושן ומכח השם הגדול היו נענים באורים ותומים וז"ש והאלהים סר מעלי שהוא שם בין כפלי החושן סר מעלי ולא ענני גם בנביאים ובזה מדוקדק מ"ש גם בנביאים דלא שייך גם בתחלת הענין אלא אמר גם על הנרמז במלת אלהים בענין האורים וכפי זה שהזכיר שאול שלא ענהו ה' באורים הרי שלא חשש פן ישיבנו שמואל אתה גרמת לעצמך לפי שהרגת את נוב עיר הכהנים ועם כל זה לא הזכיר האורים בפירוש אלא ברמז לפי שנתבייש וז"ש ואלו אורים ותומים לא קאמר כלומר לא נאמר בפירוש אלא ברמז לפי שנתבייש כמו שכתבנו ומה שלא הקשה ודלמא מלך שאני אפשר לומר שמה שלא ענהו הקב"ה באורים הוא שרצה הקב"ה להורות שניטלה המלוכה ממנו ועיקר האורים הם להיות נשאל המלך בהם וז"ש שמואל אל שאול למה תשאלני לידע על מה שלא ענך ה' באורים כי ה' סר מעליך להיות שהמלך שנשאלים לו הוא ערך זה דוד ונקרעה הממלכה ממך ומעתה ויהי ה' עונה מעתה לשואליך וערך זה דוד שנעשה מלך ונשאלים באורים למלך ואע"פ שהיו נשאלים גם לב"ד ולמי שהצבור צורך בו מ"מ לא היה נשאל שאול בתורת ב"ד ולא בתורת מי שהצבור צורך בו אלא בתורת מלך וכיון שקרע ה' הממלכה מעליך איך יענה ה' אותך באורים. ואפשר שלזה כוונו חז"ל בדרשתם שאמרו ויתפש שאול שנעשה חפשי מהמלכות שהכוונה כיון ששאל בה' והוא לא ענהו באורים מכאן ראיה שניטלה ממנו המלכות ולכך לא נענה באורים שנשאלים למלך ונמצא שאין להקשות כאן דלמא מלך שאני לפי שבאותה שעה לא היה מלך כי מלכותא העדיו מיניה וראיה לדבר שלא נענה באורים ומה שהוכיח שנמחלו לו עונותיו מדכתיב אתה ובניך עמי הן אמת שעיקר הדרש הוא מ"ש לו אם אתה נהרג בחרב סופך להיות במחיצתי ויש לדרוש דרשה זו מדכתיב ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים וקשה למה הפסיק בין ויתן ה' גם את ישראל ובין גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים בענין ומחר אתה ובניך עמי וה"ל שנתינות יחד ולבסוף יאמר אתה ובניך עמי וע"ק דהל"ל אתה ובניך עמי מחר וע"ק למה הוצרך לומר לו מחר כיון שענין אתה ובניך עמי אינו כפשוטו שימות למחר ויקבר עמו אלא לפי ששאול נקבר ביבש גלעד ושמואל נקבר בביתו ברמה וכפי זה לא יצדק לומר מחר תהיה במחיצתי אלא יאמר לו אתה ובניך עמי כלומר במחיצתי יהיה או למחר או למחרתו לזה דרשו ויתן ה' את ישראל ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי כלומר אם למחר תלך למלחמה אתה ובניך לנפול בחרב אתה מובטח להיות עמי במחיצתי אע"פ שגם את ישראל יתן ה' ביד פלשתים ואתה שוה להם מ"מ בענין החלק תהיה משובח מחלקם כי עמי במחיצתי תהיה חלקך. ומכל מקום דרשו גם דרשה זו שנמחלו לו עונותיו בענין הבושה ונראה לי הביאור בדקדוק שנדקדק מ"ש אלא מהכא ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני וכו' וקשה כיון שעיקר הראיה היא מדכתיב עמי במחיצתי למה הביאו פסוק ויאמר שמואל ללא צורך אמנם הכונה שמפסיק ויאמר שמואל שהוא הוכחה לשאול כי על שלא עשה חרון אפו בעמלק עשה לו ה' הדבר הזה והרי בתוכחה היה לו להזכיר עון החמור ממנו שהוא על שהרג לנוב עיר הכהנים אלא ודאי שמכיון שנתבייש שלא להזכיר שלא ענהו באורים משום דקטל נוב עיר הכהנים נמחל אותו עון ולא נענש עכשיו אלא משום עון עמלק שאע"פ שהמתבייש נמחלין לו כל עונותיו מ"מ שאני הכא שהבושה שלא הזכיר באורים והקריעה שנקרע מלכותו הכל היה בפרק אחד ולכך נענש בעון עמלק שבאותה שעה נגזר עליו ליקרע מלכותו ומכח זה יש לדרוש עמי במחיצתי שנמחלו אח"כ כל עונותיו מפני שנתבייש ומה שנפקד עליו עון הגבעונים לאחר מיתתו דכתיב אל שאול ואל בית הדמים הוא על בחינת עון חילול ה' שהיה בדבר כי נשבעו ישראל לגבעונים ועון חילול ה' אין יכופר עד ימותון ולכך נתכפר לאחר מיתה:

עין יוסף

סבא כו': ואילו אורים ותומים לא קאמר. שהרי גם בהם שאל ולא נענה כדכתיב וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם בחלומות גם באורים. וצ"ל שאף שאביתר הוליכם בידו כאשר הלך אל דוד. שלא שם שאול אנשים ולדרוש באורים (יפ"ת): משום דקטליה לנוב עיר הכהנים. ולכן לא הזכירם שנתבייש ממנו שלא יאמר לו אתה גרמת לעצמך שהכית נוב עיר הכהנים ובעונש זה לא נענית בכהן: ורבנן אמרי מהכא. שמעינן דאחילו ליה: והוקענום. גבעונים אמרו לדוד בסוף ימיו כשהיה רעב ג' שנים וכו' יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום בגבעת שאול. ובת קול יצאה וסיים אחריהם בחיר ה'. דודאי הם לא אמרו בחיר ה' שהרי לגנותו היו באים ולא לכבודו: משום דכתיב בה האי קרא כרע שכב כארי כו'. כתב המהרש"א הוא מגומגם. דמכלביא מי יקימנו לא משמע קימה

מתני' [מזכירין יציאת מצרים בלילות א"ר אלעזר בן עזריה ב הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן ג זומא שנא' (דברים ט"ז) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה כל להביא לימות המשיח]:

נח שם [גמ'] תניא ד אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירים יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר (ירמיה כג) הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה

רש"י

טורח לבור: מתני' [מזכירין יציאת מצרים בלילות. פרשת ציצית בק"ש ואע"פ שאין לילה זמן ציצית דכתיב וראיתם אותו וזכרתם אומרים אותה בלילה מפני יציאת מצרים שבה: כבן שבעים שנה. כבר הייתי נראה זקן ולא זקן ממש שבאת עליו שיבה יום שהעבירו רבן גמליאל מנשיאותו ומינו רבי אלעזר בן עזריה נשיא כדאיתא לקמן בפרק תפלת השחר (כ"ח.) ואותו היום דרש בן זומא מקרא זה]:

מהרש"א

ימי חייך הימים כו'. יש לדקדק לא נכתוב לא ה"א ולא וי"ו לא נכתוב ימי ולא נכתוב כל ונראה ליישב למאי דקאמרי' לעיל דהכל מודים שכשנגאלו ישראל מבערב וכשיצאו יצאו ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה ודכתיב הוליאך ה' אלהיך ממצרים לילה מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב ולזה אי לא היה כתיב ימי ולא כל היה אפשר להסתפק בו אם לזכור יציאת מצרים גם בלילה כיון דעיקר גאולה ויציאה היתה ביום ולהכי כתיב ימי וכתיב כל להורות לנו גם כי עיקר גאולה ביום היה יש לזכור גם בלילה כיון דאיכא מיהת התחלת גאולה בלילה ורבנן פליגי עליה דודאי ימי בא למעט משום דעיקר גאולה ויציאה ביום וכל לרבות לימות המשיח ודו"ק: וכי מזכירין כו'. ר"ל ימים באים דגאולה עתידה דומה ליום ואמר במצרים אשר העלה ובלעתיד הוסיף אשר הביא על שם המתים שיחיו לעתיד בגלגול מחילות ולזה שינה בלעתיד את זרע בית ישראל ע"ש ויציצו מעיר כעשב הארץ א"נ ע"פ מ"ש פ' האשה לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין או"ה אלא כדי שיתוספו עליהן גרים שנאמר וזרעתיה

א לקמן כ"ח ע"ב: ב ספרי פ' ראה: ג מכילתא סדר בא פ"ז: ד מכילתא שם תוספתא פרק ח' ירושלמי פ"ק דברכו' סימן כ"ט:

אהבת איתן

נתכפר לו על כל החמשה חטאים שהיו לו כנ"ל. ועוד י"ל דה"ט שלא כיפר לשאול הריגתו כיון שהיה תחילתה ע"י עצמו ונהי שלא היה באיסור כיון שעשה כן מחמת יראת פלשתים וכדאיתא בספרי. מ"מ כיון דבעלמא איכא איסורא להרוג את עצמו גם כאן שהיה מאונס יראה נהי שלא עביד איסורא אבל לא היה בדין שתתכפר. ומה שהקש' הרי"ף דאמאי לא פריך אהך ילפותא משאול ודילמא מלך שאני כדלעיל גבי להתפלל בעדו וכתב דאפשר לומר דמה שלא ענהו ה' באו"ת ברצה להורות שניטלה המלוכה מידו ואין כשאלין אלא למלך ומש"ה אין להקשות כאן דילמא מלך שאני שבאותה שעה לא היה מלך. ואני אומר שאי אפשר לומר כן שהרי הוא נגד המדרש דאיתא שם מהיכן היתה יודעת בעלת האוב שהוא שאול אלא לא כשם שהוא עולה להדיוט עולה למלך. למלך עולה פניו למעלה ולהדיוט עולה פניו למטה. וא"כ מוכח בהדיא שהיה עדיין מלך ולא ניטלה ממנו המלוכה בחייו. אך י"ל דה"ט דלא פריך דילמא מלך שאני דלענין דהכא לגבי מחילה על חטא אין לחלק בין מלך להדיוט דלגבי גבוה כ"ע כהדיוט דמו. ואין משוא פנים בדבר וכיון דמלינו שמוחלין מן השמים למלך כשנתביים בעבירה ה"ה שמוחלין להדיוט ולא דמי לדלעיל דאיירי לענין חיובינו שעלינו להתפלל בעדו שפיר דמי לחלק בין מלך להדיוט.

הרשב"א

אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירים יצ"מ כו'. גם זו אחד מטענות החולקים עלינו כי מכאן יראה שמצות התורה לזמן והוא שק"ש ומצות הפסח והמצות ומניעת החמץ לזכרון יציאת מצרים כדכתיב וזבחת פסח לה' אלהיך וגו' לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני וגו' הנה שצוה על עשיית הפסח ואכילת המצה ומניעת אכילת החמץ שבעת ימים כדי שנזכור מתוך כך יציאת מצרים ואם אין מזכירים יציאת מצרים לימות המשיח כדעת חכמים אם כן אף הפסח והמצות ומניעת החמץ בטלים שלא נצטוינו בהם רק כדי שנזכור יציאת מצרים ולא לימות המשיח וחושבים עוד להחזיק טענותם עלינו ממה שאמרו בנדה פ' האשה שעושה צרכיה בגד שאבד בו כלאים הרי זה לא ימכרנו לגוי ולא יעשנו מרדעת לחמור אבל עושה אותו תכריכין למת אמר רב יוסף זאת אומרת מצות בטלות לעתיד לבא ופליגא דר' אמי דאמר ר' אמי אמר ר' ינאי לא שנו אלא לספדו אבל לקברו אסור והטוענים האלה מפרשים לעתיד לבא לאחר התחיה ולומר שאילו לא היו מצות בטלות לאחר התחיה היה אסור לקבור בבגד שאבד בו כלאים מפני שאמרו בכתובות פרק שני דייני גזרות אמר ר' חייא בר יוסף עתידים צדיקים שיעמדו בלבושיהן ק"ו מחטה ואמרו שעל כן אוסר רבי אמי לקברו לדעתו שאינן בטלות. וכן מביאין עלינו טענות ממה שאמרו בתחלת פרק ראשון של עבודת כוכבים כי לע"ל כשהשי"ת מחייב את העובדי כוכבים על שלא קיימו את התורה יאמרו לפניו רבש"ע תנה לנו מראש ונעשנה אמר להם שוטים מי שטרח בע"ש יאכל בשבת ומי שלא טרח בע"ש מהיכן יאכל אלא אעפ"כ מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה ומקשו ומי מצי עבדי הכי והא אמר ר' יהושע ב"ל מאי דכתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם היום לעשותם ולא למחר לעשותם והטוענים האלה מפרשים מחר לאחר התחיה. וזו היתה תשובתי דע כי מצות הפסח והמצה ומניעת אכילת החמץ אינן מחיוב זכירת היציאה ויגלה לך זה ממה שחייב ית' במניעת עשיית הפסח כרת דכתיב וחדל לעשות הפסח וגו' וכן חייב באכילת החמץ כרת דכתיב כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא ובאכילת המצה לא חייב רק בעשה דכתיב בערב תאכלו מצות ואלו היה הטעם כאן וכאן מחמת הזכירה לבד למה חייב כאן כרת וכאן לא חייב רק עשה וצווי למען תזכור אינו סבה למניעת החמץ ואכילת המצה שאלו כן היה המקרא הפוך שהיה מן הראוי לומר שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כי בחפזון יצאת מארץ מצרים אבל בהקדימו כי בחפזון יצאת מארץ מצרים ואח"כ אמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים ראיה מוכרחת שטעם למען תזכור אינו קשור עם שבעת ימים תאכל עליו מצות רק קשור הכתוב כן לא תאכל עליו חמץ ושבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת ממצרים ולמען זאת ר"ל כדי שלא יעברו דברים אלו מזכרונך תזכור בפה בכל יום צאתך מארץ מצרים ולמען זה כמו למען ינוח

הכותב

[וכי מזכירים יציאת מצרים לימות המשיח. כתב הרשב"א ז"ל גם זו א' מטענות החולקים עלינו כו' עד ואפי' בזמן סמוך ממש כאמרם בחזרת (כלי זהב בשביל) [כלי זיין בשבת] כדי שלא תהא כו' ולא היום ליטול שכרן כלומר [אלא למחר] א"כ מחר האמור שם כו' שנאמר שמש צדקה ומרפא בכנפיה וגיהנם (הכא) [כבר] נודע שהוא נאמר וכו']:

עיון יעקב

(בגמ') הרי אני כבן ע' שנה. הנה ייסבתי משנה זו בכמה אנפי כדדך הדרוש ואי' לעיל דף ט' פלוגתא דר"א ור"ע אי פסח נאכל עד עמוד השחר אמר ר' אבא כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל תניא נמי הכי שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי לילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד שהתחיל להם גאולה מבערב וכבר כתבנו בחידושינו בסנהדרין דף ק"ב בהא דרב אשי אוקי אג' מלכים דתלוי בזה דאי אזלינן אחר התחלת הדבר התלמוד גדול ממעשה וא"כ בישיבה הולכין אחר החכמה ולא אחר הזקנה אע"ג שחבירו זקן יותר וכמה הרפתקאות דעדו עליו כי תלמוד גדול ממעשה א"כ ראוי להזכיר יצ"מ בלילות שהיה התחלת הגאולה אך יש לומר פירוש אחר על פסוק זה שבאמת עיקר התחלת הגאולה היה מגפרא וע"ד דאי' בגמרא דר"ה בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל ואי' במנחות דף ל"ט וכשל גם נביא עמך לילה כסהו כלילה א"כ הכי פירושא דקרא שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך כי בחדש האביב יציאת מצרים בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל לכך שמור את חדש הזה לעתיד לבא ולילה בא ללמוד כסהו כלילה שלא יזכירו יצ"מ לימות המשיח א"כ יהיה כך הפשט במתניתין הרי אני כבן ע' שנה ולא ע' שנה ומ"מ נתמניתי לנשיא ש"מ שתלמוד עיקר וא"כ כיון דהיה התחלת הגאולה מערב מן הראוי לומר יצ"מ בלילות כדכתיב הוליאך ה' מארץ מצרים לילה ואפ"ה לא זכיתי שתאמר יצ"מ בלילות כי היו אומרים דתחלת גאולה לא היה בלילה והא דכתיב לילה לרמז שלעתיד יכוסה יצ"מ כלילה

עד

הרי"ף

כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא וכו'. וקשה למה לא הביא בן זומא ראיה מהפסוק שקודם בירמיה דכתיב לא יאמר עוד חי ה' וגו'. וע"ק מה זו ראיה מיעקב דשאני התם דכתיב שמך יעקב לא יקרא עוד שמך יעקב כי אם ישראל דהא שמך יעקב בתחלה הוא מיותר ולכך דרשו שמך יעקב שלא יזוז שם יעקב ממקומו ולעולם דאי לא כתיב קודם שמך יעקב אלא לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל הייתי אומרים שעוקר שם יעקב לגמרי. וע"ק שהראיה מאל תזכרו ראשונות וכו' היא הפך ממה שאמר קודם לפי שסברת חכמים היא שמזכירין יציאת מצרים לימות המשיח וכאן כתיב וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים משמע שתעקר ממקומה וכן יש לדקדק במשל שהביאו מהמהולך בדרך ששינה בו כי כשפגעו הארי לא אמר שבח מעשה הזאב ומספר מעשה הארי כמו שאמר בפגיעת הנחש שבח מעשה שניהם. ועוד קשה שלימות המשיח יזכרו יציאת מצרים ולא ישכחו אותה ובמשל אמר שבח מעשה שניהם. ונראה שאפשר שלא הביא פסוק הקודם לפי שיש לדחות שמדבר על גלות בבל ואם כן בסברת אנו דורשים שהכוונה לומר לא שתעקר יציאת מצרים שהרי מקרא כתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך א"כ אין מכאן ראיה לימות המשיח כלל לכך הביא פסוק זה שמדבר בגאולה העתידה לימות המשיח דכתיב למעלה הנה ימים באים נאם ה' והקימותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך וגו' משמע דלימות המשיח לא יזכרו עוד ובאו חכמים ודחו גם ראיה זו דדלמא ה"ק לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה ממצרים בדרך עיקר אלא אשר העלה ממצרים יזכירו בטפל ואשר הביא מצפון הוא עיקר ודייק לישנא דקאמר כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא ומדכתיב הכי משמע שבא לגלות פירוש של הכתוב הראשון דה"ק לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה ממצרים בלבד אלא עוד יאמרו חי ה' אשר העלה כלומר העלה ממצרים וגם אשר הביא מצפון שהוא שעבוד גליות באופן שיהיו מזכירין זה וזה אבל תהיה יציאת מצרים טפלה ושעבוד מלכיות עיקר וז"ש לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה כלומר שלא תדרוש ותאמר שמ"ש כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא הכל מדבר על שעבוד וקיבוץ גליות אלא כך אנו דורשים שיאמרו אשר העלה ממצרים ויזכרו אותו לימות המשיח ואשר הביא מצפון שהוא קבוץ גליות

עין יוסף

של שחרית. ויותר ניחא להגיה קרא קמא הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף. דמהאי קרא דרש שפיר ק"ש של שחרית ושל ערבית. וכן הוא בהדיא בתנחומא ובמרדכי ובילקוט עכ"ל בחידושי הלכות. ובספר סמיכות חכמים כתב דיותר נראה כגירסתנו דמקדים שכיבה לקימה. והוי ממש מעין ק"ש דכתיב בשכבך ובקומך. משא"כ בפסוק הנ"ל מקדים קימה לשכיבה. ועוד לשון כרע שכב הוא יותר מעין השבח כי כרע הוא כריעה והשתחויה. דהיינו ק"ש ותפלה. ואח"כ שכב וכו' עכ"ל. וזהו שכתב רש"י כרע שכב דדמי לובשכבך ובקומך. שהקב"ה שומרנו בשכבנו ובקומנו לשכב שלוים ושקטים כארי וכלביא ע"כ. הרי שכתב רש"י דדמי לובשכבך ובקומך:

נח וכי מזכירים יציאת מצרים לימות המשיח. משום דבמתני' אי' שבן זומא מפרש קרא למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך הימים. כל ימי חייך הלילות וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה. כל להביא לימות המשיח. וזהו שאמר בן זומא לחכמים וכי מזכירים יציאת מצרים לימות המשיח:

לי בארץ כלוס אדם זורע כור אלא כדי להכניס כמה כורין וק"ל : שעבוד גליות עיקר כו'. שעבוד גליות דנקט הכא הוא שעבוד גליות הרביעית ומלחמת גוג ומגוג שהרעו לנו הרבה אבל בשעבוד גליות האחרים כגון בבל ומדי ויון קאמר לקמן אל תזכרו ראשונות זו שעבוד גליות ולא נאמר בהן בכתוב זכר כמו גבי יציאת מצרים וגבי לעתיד וק"ל : וכה"א אל תזכרו וגו'. מלמטה למעלה קחשיב והיינו משום דודאי בשעבוד גליות הראשונים לא נמצא בהן בכתוב זכר כלל כמ"ש לעיל אבל ביציאת מצרים כבר כתיב ביה זכר גם לעתיד לא יבטל הזכר לגמרי אלא לא תתבוננו בו דהיינו שיהי' טפל לגבי שעבוד גליות הרביעית ומלחמת גוג ומגוג ומייתי ליה הנני עושה חדשה עתה וגו' דאינו דומה גאולת מצרים לגאולה העתידה דגם שיציאת מצרים מורה על חידוש עולם לא נתחדש העולם כמ"ש לאיתנו לתנאו שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שהבקע הים אבל לעתיד הנני עושה חדשה ממש כמ"ש כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו' ומסיים עתה תצמח כמ"ש היום אם בקולו תשמעו ואמר למה"ד כו' ופגע בו זאב כו' ופגע בו ארי כו' פגע בו נחש כו' מדמה מצרים לזאב ובבל לארי כמ"ש בבבל עלה אריה מסבכו ואת הרביעית מדמה לנחש שהוא סמא"ל הוא כחו של עשו ואמר גבי פגע בו נחש שכח מעשה שניהם ולעיל גבי פגע בו ארי לא קאמר שכח מעשה זאב משום דלא היה זמן רב כ"כ בין זה לזה משא"כ באריכות הגלות של הרביעית קאמר דצרות הרעות הרבות הבאים עלינו בכל דור ודור נשכח מעשה שניהם והיינו דצרות אחרונות של הרביעית נשתכחו צרות משעבוד גליות הראשונות עד לעתיד לימות המשיח במהרה בימינו :

ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם אמרו לו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד גליות עיקר ויציאת מצרים טפל לו. כיוצא בו אתה אומר (בראשית לה) לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך [דף יג] לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו. וכה"א (ישעיה מג) אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו. אל תזכרו ראשונות זו שעבוד גליות. וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים. (שם) הנני עושה חדשה עתה תצמח תני רב יוסף זו מלחמת גוג ומגוג. א משל למה"ד לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצול ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב. פגע בו ארי וניצול ממנו והיה מספר והולך מעשה ארי. פגע בו נחש וניצול ממנו שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש. אף כך ישראל צרות אחרונות משכחות הראשונות:

לא שיעקר יעקב ממקומו׳ שהרי מלינו שקראו הקב"ה יעקב אחרי זאת ברדתו למצרים שנאמר ויאמר אלהים לישראל וגו' ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני (בראשית מ"ו): הנני עושה חדשה. בתר אל תזכרו ראשונות [כתיב] : בתחלה

הרשב"א

שורך וחמורך שאין הכוונה שם שתהא מצות השבת כדי שינוחו בו השור והחמור רק לזכור חדוש העולם כאמרו בפרשת עשרת הדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים וגו' על כן צוך לעשות את יום השבת רק פירושו ולמען שתשבות ביום הז' ולא תבא לידי עשיית מלאכה ינוח שורך וחמורך ויש למען הרבה כיוצא בזה ומכאן יצא לרז"ל מצות הקריאה ביציאת מצרים בפה מלמען תזכור מה שלא דרשו כן בלמען תזכרו ועשיתם את כל מצותי ומעתה גם לדברי החכמים שאומרים שאין מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח לא יתבטלו מצות הפסח והמצות ומניעת החמץ. ואם תטעון עלינו מבטול ק"ש ר"ל יציאת מצרים שהיא מצוה ממצות התורה דע שאין הכוונה רק כדי שנזכור בפה הנסים שעשה לנו הש"י שהוציאנו ממצרים אחר היותנו עבדים דלי הכח ותחת סבלות מלך ועם קשה. ועם הזכירה הזאת נקבע בנפשותינו שהוא המשגיח והיכול שלא ימנעהו מונע שבשום צד ועוד שתתחזק בנפשותינו מדת הבטחון חזוק רב ועל כן באה האזהרה על זה במקומות רבים בתורה בזכירת האותות ומופתים והיד החזקה ואחר היות התכלית בזכירת הפה ביציאה מן הטענה הזו הנה גם התכלית ההוא שמור בהזכירנו קבוץ עם ממושך וממורט מעמים נוראים מן הארצות הרחוקות ומצפון ומים ותהיה הכוונה תהיא יותר חזקה בהיותה ההזכרה באותות יותר חזקים ואם נאמר כן אין מצוה מתבטלת בזה כלל. והטעם שטענו עלינו ממה שאמרו בנדה מצות בטלות לע"ל דע כי המלה הזאת ר"ל לע"ל נאמרה על כל זמן הבא רחוק או קרוב ואפילו בזמן סמוך ממש כאמרם בחזרת כלי זהב בשביל כדי שלא תהא מכשילן לע"ל ואמרו בעובר במים ביה"כ להקביל פני רבו שמותר לחזור כדי שלא תהא מכשילן לע"ל. ומצות בטלות לע"ל שאמרו ביאורו לאחר המות ממש ר"ל שהמתים בעודם מתים פטורין מן המצות והוא שהביאו שם ראיה ממה שכתוב במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות. ואם תשאל אם בעודנו מת איך חלק ר' אמי ואמר שאינו פטור והמת אינו בן מצות דע כי לדעת ר' אמי המת כתינוק שלא הגיע לכלל מצות מצד עצמו ואלו ראינוהו אוכל נבלות ולובש שעטנז ומחלל את השבת אין ב"ד מצווין להפרישו כמוזכר ביבמות פ' חרש ועכ"ז אנו מוזהרים עליו שלא להאכילו בידים ושלא להלבישו שעטנז וכמו שאמרו שם לא תאכלום כי שקץ הם קרי ביה לא תאכילום להזהיר גדולים על הקטנים. ואם תשאל א"כ מפני מה אוסר ר' אמי לקברו בו והתיר לספדו. דע כי מצות איסור כלאים תלאו הכתוב בלבישה דכתיב לא תלבש שעטנז ואע"פ שכתוב אחד אומר ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך הרי אמרו שהלבישה גלה על העליד שלא אסרה תורה עלייה אלא בדרך לבישה ומכאן אמרו מוכרי כסות מוכרים כדרכן ובלבד שלא יתכוין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ולפיכך כשפורסים אותו על המת לספדו אין בכעין זה איסור בחי שאינו דרך לבישה אבל לקברו שהוא דרך לבישה אסור ורבי חייא בר יוסף אמר בכתובות שהצדיקים שעתיד הקב"ה להחיות עתידין לעמוד בלבושיהן יסבור כדעת ר' אמי שאסור לקברו ור' יוסי ור' יוחנן שהתירו אף לקברו לא יסברו כדעת ר' חייא בר יוסף שבכתובות שאמר בלבושיהן הם עומדים ושמא גם לדעת ר' חייא בר יוסף אין הכוונה שיהיו עומדין באיתן מלבושים עצמם עד שאם היה שם חוט של צמר נאבד בו שיהא אותו החוט חוזר בתוכו אלא הכוונה שיהיו עומדין לבושין ק"ו שהביא מחטה כמו שאמר ומה חטה שנקברת. ערומה יוצאה לבושה צדיקים שנקברים מלובשין לא כ"ש שעומדין מלובשין. ואם תרצה אמור שעומדין בלבושין כצורת אותן לבושין שנקברו עמהם כדי שיכיר כל אחד ואחד מהם שבא כדרך שהלך ולא יאמרו אחרים הם כמו שאמרו בחגר וסומא הלך חגר עומד חגר הלך סומא עומד סומא כדי שלא יאמרו אחרים הם ודברי אגדה הם ואין משיבין מהם. ומה שיגלה לך שאין המצות בטלות לאחר התחיה מתים שהחיה יחזקאל לדעת האומר בפרק חלק שהיה ממש כן ואותם ודאי לא נפטרו הם וזרעם מן המצות וכבר אמר שם א' מן החכמים ואני מבני בניהם ואלו תפילין שהניח לי אבא מהם היו ומה שאמרו בתחלת פרק ראשון של עבודת כוכבים היום לעשותם ולא למחר לעשותם מחר האמור שם הוא יום הדין שהוא עולם הנשמות ומה שיגלה לך זה הוא אמרם שם היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולא היום ליטול שכרן כלומר א"כ מחר האמור שם הוא זמן קבול שכר ואין קבול שכר האמתי רק בעולם הנשמות שהוא יום הדין לכל האומות ולא לאחר התחיה וכ"ש בימות המשיח שבאותו הזמן אין דבר יותר מן הנהוג בעוה"ז וכמ"ש בשבת בפ' במה אשה יוצאה אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד גליות לבד

עיון יעקב

עד שבא בן זומא ודרש כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות וחכמים אומרים כל ימי חייך להביא לימות המשיח א"כ מוכח בממ"נ שיש להזכיר יצ"מ בלילות דאי כבן זומא הא דרש כל ימי לרבות הלילות ואי כחכמים הא אי אפשר לומר כשהו כלילה דהא כל ימי אתי לרבות לימות המשיח אלא ודאי לילה פירושו שהתחלת הגאולה היה בלילה א"כ פשיטא שיש להזכיר יצ"מ בלילות וק"ל ועיין בחידושינו לקמן דף כ"ד : כיוצא בו אתה אומר לא יקרא שמך עוד יעקב. לכאורה קשה מה ראיה מייתי מיעקב דלמא שאני התם דהדר אהדריה קרא דכתיב ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב אבל כאן דכתיב כי אם אשר העלה משמע דדוקא קאמר שלא יזכירו יצ"מ לעתיד וי"ל דרבנן סברי דהכי נמי כיון דכתיב כל ימי להביא לימות המשיח הוי כאלו הדרא קרא שיזכירו לעתיד ומוציא מכלל משמעות דכי אם וגו' : וקדמוניות אל תתבוננו זו יצ"מ. קרא ליצ"מ קדמוניות דהיינו שנעשה קודם מתן תורה : ישראל עיקר ויעקב טפל. אפשר דדריש מדכתיב שרית עם אלהים ואנשים ותוכל בשלמא שם אלהים נרמז בשם ישר אל ואנשים יש לרמוז בשם הטפל יעקב שאחז בעקביו של עשו : הנני עושה חדשה עתה תצמח. לפי שגאולה אחרונה לא יהיה גלות אחריו לכן כתיב אז ישיר שיר חדש לשון זכר משא"כ גאולה ראשונה שיש גלות אחריה כתיב שירה לשון נקבה לפי שמוליד עוד גלות כדאיתא במדרש וכמו שהנקבה טפל לזכר כן יהיה יצ"מ טפל לגאולה אחרונה :

הרי"ף

יהיה עיקר ולא יאמר עוד בדלך עיקר כי אם שיזכירוהו טפל לקיבוץ גליות וא"כ אשר העלה את ישראל ממצרים במקומו עומד ועכשיו הדרשה שהביא מיעקב מתיחס יפה שהם נאמר שמך יעקב לא יאמר עוד שמך יעקב כלומר מ"מ שמך יעקב עומד במקומו ולא עוד בדלך עיקר שמך יעקב אלא יעקב טפל ושמך ישראל עיקר. והראיה שהביא מדכתיב אל תזכרו ראשונות כ"ל שבא להכרית שמה שאמר לא יאמר חי ה' אשר העלה אינה שלא להזכירה כלל מדכתיב בנס אחרון של גוג ומגוג אל תזכרו וגו' ואם בזמן קבוץ גליות שאז מזכירין גם שעבוד גליות אין מזכירין באותו זמן יציאת מצרים כ"ש שבזמן שאין מזכירין שעבוד גליות שהוא במלחמת גוג ומגוג שגם יציאת מצרים לא יזכר ולא יפקד ולמה נ"ל אל תתבוננו ביציאת מצרים אלא ודאי שהכוונה לומר שלא יאמרו עיקר הנס על נס יציאת מצרים אלא שעבוד אשר הביא מארץ צפון עיקר ויציאת מצרים טפלה לה ולכך במלחמת גוג ומגוג כתיב אל תזכרו ראשונות שהוא קבוץ גליות וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים הנני עושה חדשה וגו' וזהו המשל פגע בו זאב דהיינו יציאת מצרים והיה מספר בו פגע בו ארי דהיינו נס שעבוד גליות יהיה מספר מעשה ארי ולא אמר שכח מעשה זאב לפי שעדיין מזכירין יציאת מצרים שהוא נס הזאב אלא שעשה עיקר מסיפור מעשה הארי וכשפגע בנחש שהיא מלחמת גוג ומגוג שבא לאחר קיבוץ גליות אז שכח מעשה שניהם שאינם מזכירין כי אם אותו נס בלבד אבל לימות המשיח מזכיריו גם נס יציאת מצרים :

א תוספתא פ"א מכילתא סדר בא. ועיין תוס' ע"ז דף ב' ע"ב ד"ה וארו וכו' ותמצא שהיה לפניהם גירסא אחרת כאן ועיין מדרש ריש אסתר. ודו"ק :

חדושי גאונים

שמך יעקב לא יקרא עוד שמך יעקב מדקאמר שמך יעקב משמע ששם יעקב ישאר במקומו ולא יעקר וא"כ אמר לא יקרא עוד שמך יעקב הלא ודאי שבא לומר לא שיעקר שם יעקב אלא יהיה טפל כו' אבל אגל אברהם ארז"ל כל הקורא לאברהם אברם עובר בלא תעשה והיינו טעמא לפי שלא נאמר אצלו שמך אברם כמו שנא' כאן שמך יעקב. ועל צד הרמזים מקום אתי לפרש שני שמותיו של יעקב על שם שני הגאולות יען כי מצינו לרז"ל לא שתעקר יציאת מצרים לגמרי אלא שזכירת נסי יציאת מצרים יהיו טפל וזכרון נסים שלעתיד יהיו עיקר וכן כאן אמרו לא שיעקר שם יעקב לגמרי אלא יהיה טפל ושם ישראל עיקר אם כן שניהם ענין אחד וכן הוא אומר בגאולה אחרונה והיה העקוב למישור עקב נגזר מן שם יעקב ומישור נגזר מן שם ישראל ישר אל ולפי שנא' כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ש"מ שנסים שלעתיד לא יהיו גדולים מן נסי מצרים ולמה יהיו נסי מצרים טפל אלא לפי שבגאולה של מצרים לא היה זכות מספיק להוציאם ביד רמה והוצרכו לילך בעקבה ורמיה כי אמרו נלך לזבוח לה' אלהינו וכל בורח הולך בחפזון כמ"ש ואכלתם אותו בחפזון וגאולת בבל פשיטא שלא היתה גאולה שלימה כי אם פקידה בעלמא וגם שם נאמר צאו מבבל ברחו מכשדים אבל בגאולה אחרונה אחר שנתמרק העון מכל וכל יספיק זכות' שיצאו במישור ולא בעקבה ולא בחפזון כמ"ש כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון זה"ש והיה העקוב למישור ות"ת

נמ שם א **אברם הוא אברהם** (דה"א א) . (מורה ח"א פ' מ"ו עקידה שער י"ד) **בתחלה נעשה אב לארם ולבסוף נעשה אב לכל העולם כלו . שרי היא שרה בתחלה נעשית שרי לאומתה ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כלו . תני בר קפרא ב כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה שנאמר** (בראשית יז) **והיה שמך אברהם רבי (אליעזר) [אליעזה] אומר עובר בלאו שנאמר** (שם) **ולא יקרא עוד את שמך אברם . אלא מעתה הקורא לשרה שרי הכי נמי . התם הקב"ה אמר לאברהם** (שם) **שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה . אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב הכי נמי . שאני התם דהדר אהדריה קרא דכתיב** (שם מו) **ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב . מתיב רבי יוסי בר אבין ואיתימא רב יוסי בר זבידא** (נחמיה ט) **אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם (והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם) אמר ליה התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא מאי דהוה מעיקרא :**

רש"י

בתחלה אב לארם· לאנשי מדינתו שמארץ ארם היה שנאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהושע כ"ד) ואומר ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כ"ד) : אב לכל העולם . אב המון גוים (שם י"ז) : שרי · לשון יחיד משמע שרתי : מסדר לשבחיה כו' מעיקרא . אשר בחרתו בו בהיות שמו אברם ושמת שמו אברהם :

מהרש"א

אברם הוא אברהם וכו' . הוא מבואר ע"פ הסוגיא דמסכת נדרים שבשינוי השם לאברהם נשתנה מזלו פ"ב וכדי שיוליד בן הראוי ליורשו וכ"ה בב"ר דבויולא אותו החולה לא נשתנה מזלו רק להוליד בן דהיינו ישמעאל ות"ש בתחלה נעשה אב לארם דהיינו כמו שבתחלה היה אב לארם לאומה א' גם אחר שזכה להוליד בן לא נעשה אב רק לאומה א' דהיינו לבני ישמעאל ולבסוף שנשתנה שמו להוליד בן הראוי ליורשו דהיינו יצחק נעשה אב המון גוים האומה הישראלי שכל שבט ושבט נקרא גוי כמ"ש גוי וקהל גוים וגו' וכה"ג יש לפרש גבי שרה כי הוראת שמה שרי בתחלה לא היתה שרית רק לאומתה ולמפירה בחייה אבל במותה היה נשכח זכרה אם לא היו לה בנים לפי מערכתה ולמזלה ולבסוף שנשתנה שמה שרה ונשתנה מזלה להיות לה בנים נעשית שרה לכל העולם כדכתיב גוי וקהל גוים וגו' כמ"ש השיתמו לשרים בכל הארץ וע"ש זה נקרא ישראל כי שרית וגו' וק"ל : עובר בעשה כו' עובר בלאו כו' . מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כדמוכח בירושל' ובב"ר ויש לדקדק באלו שינוי השמות דמ"ש באברהם שנעקר הראשון לגמרי ועובר בלאו על שם אברם ומאי שנא ביעקב דהראשון טפל והב' עיקר כדאמרינן לעיל ומ"ש בשרה דלא נעקר שם הראשון רק לגבי אברהם כדקאמרי' הקב"ה אמר לאברהם כו' והנראה ע"פ מה שבארנו ששינוי השם דאברהם הורא' להיות לגוי גדול אב המון גוים כמ"ש בתחלה נקרא אברם אב לארם אינו מוליד בן ליורשו ולזה נעקר זה השם לגמרי שלא למעט שפע כח אלוה שניתן לאברהם להיות להמון גוים אבל שינוי שם של יעקב אינו רק על שם השררה והחשיבות כמ"ש כי אם ישראל יהיה וגו' כי שרית וגו' וע"כ אין לחוש לקרותו בשם הראשון אלא שיהיה שם השררה עיקר ושם השפלות מלשון עקב יהיה טפל לו ושינוי שם שרה נמי אינו אלא ע"ש השררה כמש"ל ואין לחוש לקרותה בשם שרי אלא אברהם שחשב כי הבטחה שנאמרה לו מפי הקב"ה תתקיים בבנו ישמעאל כמה שכתוב לו ישמעאל יחיה לפניך ע"כ בא לו לבד הלווי שיעקר דבר זה מפיו ושלא יקרא הוא אותה שרי אלא שרה כי ממנה יבא לך השררה והחשיבות לכל העולם כשתלד לך את יצחק ועיין בע"י וביפה מראה בזה ואין להאריך . ודע כי הקורא לאברהם אברם לא זכרוהו הפוסקים דאית ביה לאו ועשה ואפילו לא היה רק אסמכתא בעלמא הוה להו להזכיר דאית ביה מיהא איסורא ול"ע ודו"ק :

הרשב"א

ומה שיחזק לך עוד שאין מה שנא' שם בעבודת כוכבים לאחר התחיה הוא מה שהביאו שם הדברים בשם ריב"ל בלא שום מחלוקת עד שהקשו ממנה בדרך הפשיטות ומי מצי עבדי הכי והאמר ריב"ל היום לעשותם ואם לדברי הטוען עלינו שמצות בטלות לע"ל האמור בנדה והיום לעשותם ולא מחר לעשותם האמור בעבודת כוכבים הכוונה בשניהם אחת א"כ איך הקשה בעבודת כוכבים בדרך פשיטות מדריב"ל כאילו הוא דבר אין חולק עליו שהמצות בטלות לע"ל והלא ר' אמי חולק בדבר ואמר שאינן בטלות ואם הקשה שלא לדעת ר' אמי היה להם לומר בשלמא לר' אמי דאמר אין מצות בטלות לע"ל אלא לריב"ל ולרב יוסף שאמרו מצות בטלות מאי איכא למימר שכן דרך התלמוד ועוד ששם הביאו ראיה מהיום לעשותם ובנדה הביאוה מבמתים חפשי זו ראיה מוכרחת למי שאינו מתעקש ואינו מוציא דעתו אל צד הנטיה לרצון . ומה שאמרו בעבודת כוכבים שהאומות אומרים להש"י תנה לנו מראש ונעשנה ר"ל התורה ואמרו שמפני שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו הוא נותן להם מצות הסוכה ומוציא חמה מנרתקה והם מתחממים וקצים ובועטים ויוצאין כל זה דרך משל שנותן להם ענין בעולם הנשמות דומה לסוכה שממנו יודע שיהיו קצים במצות כשיגיעם הטורח בהם כדרך שהגיע מהם לישראל בעולם הגשמי ודומה לו מה

הכותב

כל הקורא לאברהם אברם כו' · הטעם להיות שם אברהם קיים לעד ולא כן שם ישראל כי ברכת אב המון גוים הוא רמז לעתיד כלומר כבר גזרתי עליך שתהיה אב כל המון גוים ולא אב לארם בלבד וכן היה מעת שנולד יצחק ולכן מי שחוזר לקרוא שמו אברם הוא כמטיל ספק בקיום הבטחתו ית' אבל ברכת שינוי שם יעקב לישראל עיקר רמיזתה היתה על ענין עבר והוה כמו שאמר ליה המלאך לא יעקב יאמר עוד וגו' כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל לרמוז מה שנתאבק עמו ולא יכול לו וגם שיהיה ניצול מעשו אחיו שלא יכהו

הרי"ף

עובר בעשה וכו' . וקשה לבר קפרא דאמר עובר בעשה והא כתיב ולא יקרא דהוי לאו . וכן קשה לר"א דאמר עובר בלאו והא כתיב והיה שמך אברהם דמשמע עשה וא"כ נימא עובר בלאו ועשה ועוד נבאר היכי שייכא האי קושיא דאלא מעתה הקורא לשרה

עיון יעקב

כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה . כתב מהרש"א לא זכרוהו הפוסקים דאית ביה לאו ועשה ואפי' לא היה רק אסמכתא בעלמא הוי להו להזכיר דאית ביה מיהו איסורא ול"ע עכ"ל וליכא למימר דליכא איסורא אלא בעודו אברהם בחיים חיותו ולא לאחר מיתתו דא"כ מאי מותיב ר' יוסי מפסוק דנחמיה שאמר אשר בחרת באברם כיון דהיה אחר מיתתו

ולפי מה שכתבו תוס' במועד קטן דף כ' דאין למדין מפסוק שקודם מתן תורה יש לומר שזה ג"כ דעת הפוסקים עיין בתשובתי שבות יעקב חלק א' סימן כ"ו : **התם** הקב"ה אמר לאברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי . אפשר לומר דכוונתו כדאי' במדרש רבה בשם ר' אחא דהקב"ה אמר לאברהם שתקרא שמה שרה וכל אשר תאמר לו ישמע בקולה ע"ש :

עץ יוסף

נמ אב לכל העולם · אב המון גוים · לשון נוטריקון של שמו · ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו · לא זזה ממקומה · שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוספה ליהושע שנאמר (במדבר י"ג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע : נעשית שרה לאומתה · כלומר לבני ארם שעל זה נקרא אברהם מתחלה אברם · ואשה כבעלה · והיינו שרי דמשמע שררה מיוחדת · וזהו שפרש"י שרי לשון יחיד משמע שרתי (יפ"ת) : עובר בעשה · מדהוה ליה למימר לא יקרא עוד שמך אברם רק אברהם וכתי' והיה שמך אברהם (יפ"ת) כלומר והיה משמע בהווייתו יהא כן תמיד (נזה"ק) : עובר בלאו שנא' ולא יקרא כו' · דאי לאו ללאו אתא לא ה"ל למימר רק מעתה יהיה שמך אברהם (יפ"ת) : התם הקב"ה אמר לאברהם כו' · פי' אברהם הוא שנלטוה שלא יקראנה שרי · אבל כולי עלמא לא נלטוו עליה : הקורא ליעקב יעקב הכי נמי · בתמיה : נביא הוא דקא מסדר שבחיה כו' · אשר בחרתו בהיות שמו אברם ושמת שמו אברהם :

ענף יוסף

נמ תני בר קפרא כל הקורא לאברהם אברם כו' . כתב המהרש"א בחידושי אגדות דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ועובר בלאו ועשה . כדמוכח בירושלמי ובב"ר והרי"ף והרא"ש השמיטו כל זה ולא הביאו כלל . והדבר תמוה למה לא הביאו . והלא הוא דבר הנוהג לידע ליזהר שלא לקרוא לאברהם אברם . וגם הרמב"ם לא הזכיר דבר זה בחבורו הגדול . וגם תימה על רבינו הגדול שלא הזכיר דין זה בסמ"ק שלו במנין המצות . וכן כל מוני המצות לא הזכירו מצוה זו כלל . ולפי מספרם שנשלם להם מנין תרי"ג בלי מצוה זו א"כ ניתוספו שני מצות אחת עשה ואחת ל"ת . והוא פוסק לא הזכיר איסור זה . רק המג"א בסימן קנ"ו והבאר שבע בדף ל' כתב שמדלא מנאום מוני המצות מכלל שהוא רק אסמכתא בעלמא . ודבריהם דחוקים . ועוד אכתי מה ענה למה השמיטו הרי"ף והרא"ש איסור זה . ואטו איסור דרבנן אינם מעלין בחבורם . ופשיטא שקשה על הרמב"ם שלא הזכירו בחבורו הגדול . והמהרש"א בח"א נשאר בצ"ע . ועיין בצל"ח פלפול ארוך בזה : **כל** הקורא לאברהם אברם עובר בעשה כו' . הקשו כל המפרשים למה הקפיד הקב"ה גבי אברהם שלא לקרותו אברם . וגבי יעקב לא הקפיד ונשאר לו גם שם יעקב . ונראה לתרץ ע"פ מה דאיתא דאות ה' נטל הקב"ה משמו הגדול ונתנו לאברהם . ולכן הקפיד הקב"ה שלא לגרוע אותו האות שהוא משמו הגדול . משא"כ שם ישראל אין בתוכו שום אות משמו הגדול רק היו"ד . והיו"ד היא ג"כ בשם יעקב . ולכן לא הקפיד הקב"ה (סמיכות חכמים) :

התם נביא הוא דקא מסדר כו' . לא ידעתי איך קרו לי' הש"ס נביא דקא מסדר לשבחי' דהרי הם דברי הלוים יהושע וקדמיאל והם לא היו נביאים . ולא נחשבו בס"ע לנביאים :

יד יוסף

א תוספתא פ"א . ב"ר פרשה מ"ו ילקוט סדר לך לך שבת דף ק"ה : ב ב"ר פרשה מ"ו ופרשה ע"ח וירושלמי סוף פ"ק דברכות וילקוט ד"ה א' רמז אלף ע"ג וילקוט נחמיה :

חדושי גאונים

לא יעקר שם יעקב לגמרי וכן לא תעקר זכרון יציאת מצרים לגמרי כדי שיזכרו שני הגאולות יחד וידעו ויכירו ההבדל שביניהם אשר גרם החטא כי בלי ספק שהיו במצרים רעים וחטאים כמבואר בנבואת יחזקאל אשר מזה הגיד ראוי שתהיה טפל וכן שם יעקב לא נעקר לגמרי מזה הטעם . ועוד שהגאול' מבמשת שני גאולות הן גאולת הגופות מן השעבוד והצרות וגאולת הנפש מגד הענינים הרוחנים שנתנו לישראל כהורא' שם יעקב וישראל אחד חומרי ואחד רוחני כדאית' ברבינו בחיי ואע"פ שהרוחני עיקר מ"מ שם יעקב לא יעקר לגמרי כי צריך שאדם ליתן חלק לזה ולזה . אבל שם אברהם נעקר לגמרי כי לעולם בכל הדורות הרי הוא אב המון גוים כי גם אשלי אדום וישמעאל מיוצאי חלציו כמה (כלי יקר עה"ת) : **הקורא** לאברהם אברם עובר בעשה . בזה מתורץ למה באברהם נאמר ולא יקרא עוד את שמך אברם וגו' וביעקב לא נאמר את רק לא יקרא שמך עוד יעקב . דהנה אמרו בפסחים ק"ד ובכמה דוכתי דאת בשבו את הטפל לבשרו וע"כ באברהם נאמר לא יקרא עוד את להורות שאפילו טפל לא יהיה אבל ביעקב לא נאמר את להורות ששם יעקב יהיה טפל לו כדאמרו לעיל ישראל עיקר ויעקב טפל לו . (מהרב הגאון מוה"ר שאול ק"ב מווילנא)

מהרש"א

למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם כו'. לפי סדר פרשיות שבתורה נמי שמע קדמה ונראה לפרש דהכא לגבי ק"ש דהוי בברכותיה כעין תפלה קאמר דה"ל להקדים פרשת והיה אם שמוע שנאמרה בלשון רבים לפרשת שמע שלא נאמרה רק בלשון יחיד דבקשת רחמים בלשון רבים עדיפא וקאמר דאפילו הכי עול מלכות שמים ודאי קדמה לעול מצות · וקאמר למה קדמה והיה אם שמוע לויאמר · כיון דתרוייהו עול מצות הן הרי לפי סדר פרשיות של תורה תקדים ויאמר לפרשת והיה אם שמוע וקאמר דזה נוהג בין ט' ועד"ז יש לפרש בגמרא בדין הוא שיקדים כו' ע"ש הסוגיא וקרוב לזה כתבו התוס' לקמן והוא מבואר שג' פרשיות של ק"ש מורים על שלשה עיקרים שהסכימו בהם רוב המפרשים דהיינו מציאת השם ותורה מן השמים ושכר ועונש. פרשת שמע היא עול מלכות שמים דהיינו שמפורש בה מציאת השי"ת ואחדותו. פרשת והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' היא עול מצות לקבל עלינו שהם מן השמים. ואחר כך פרשת ויאמר דמפורש בה שכר לישראל ועונש למצרים כדאמרינן לעיל בסוף פרק : מפני שיש בה ה' דברים כו'. קאמר ה' דברים וחשיב ששה ובגי' ילקוט לא חשיב מינות ול"ג דתניא אחרי לבבכם זו מינות וכה"א אמר נבל וגו' ע"ש והיינו מינות היינו הרהור ע"ז. ונראה ליישב גירסת כל הספרים דמינות היינו כופר במציאות כדמייתי אמר נבל בלבו אין אלהים והרהור ע"ז היינו דמשתף שם שמים ודבר אחר ול"ל לפ"ז דהרהור עבירה והרהור ע"ז חשיב כחדא ודו"ק :

כיון

היה קורא פרק שני

משם אמר ר' יהושע בן קרחה למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע. כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות. והיה אם שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהג בין ביום ובין בלילה ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלבד [ע"ב]. (עוד כתוב בסוף פרק שלמעלה מענין זה) [דף י"ב ע"ב] פרשת ציצית מפני מה קבעוה בק"ש א"ר יהודה בר חביבא מפני שיש בה (ששה) [חמשה] דברים. מצות ציצית. יציאת מצרים. עול מצות. ואפיקורסות. הרהור עבירה. והרהור עבודת כוכבים. בשלמא הני תלת מפרשן. עול מצות דכתיב (במדבר טו) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. ציצית דכתיב (שם) ועשו להם ציצת וגו'. יציאת מצרים דכתיב (שם) אשר הוצאתי אתכם וגו'. אלא אפיקורסות הרהור עבירה והרהור עבודת כוכבים מנא לן. דתניא אחרי לבבכם זו אפיקורסות וכה"א (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים. אחרי עיניכם זו הרהור עבירה שנאמר (שופטים יד) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. אתם זונים זו הרהור עבודת כוכבים וכן הוא אומר (שם ח) ויזנו אחרי הבעלים [ע"כ] :

רש"י

והיה אם שמוע נוהג בין ביום ובין בלילה. דמשתעי בתלמוד תורה דכתיב ולמדתם אותם את בניכם (דברים י"א) : ויאמר [אינו נוהג אלא ביום]. דמשתעי בציצית אינה נוהג אלא ביום דכתיב וראיתם אותו פרט לכסות לילה (שבת דף כ"ז) : עול מצות. ועשיתם את כל מצותי : זו אפיקורסות. עובדי כוכבים שהופכים דברי אלהים חיים : ע"כ

הכותב

יכהו ושהש"י שמע תפלתו הצילני נא וגו' פן יבא והכני עכ"ז כבר נגזר עליו גלות הנאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך וזה נאמר על יעקב וזה שמו מורה ב' ענינים.הא' מה שהיה בעת לידתו וידו אוחזת בעקב עשו. הב' דברי עשו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני וגו' שתים הנה קראותיו בזמן הגליות.הא' לאחוז בעקב אויביו ולא בראשו כי לא יכול לו. הב' כי בתחבולות יעשה מלחמה כמסתיר פנים להנצל מצרות הגליות ע"כ כשהיה יורד למצרים שהוא תחלת הגליות קראו השי"ת יעקב פעמיים לרמוז לו כי כל ימי הגליות יזכור שתי הוראות ההגה. וגם בתחלה כששינה שמו הוא ית' הקדים ואמר שמך יעקב לא יקרא שמך עוד וגו' במ"ש שמך יעקב רמז לו כי עדיין ימים באים שיהיה שמו יעקב בימי הגליות אבל לבסוף ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו ישראל לרמוז על העתיד בגאולה מכל הגליות וכן הנביא אומר וזה יקרא בשם יעקב ואח"כ ובשם ישראל יכנה ועוד נאמר אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל :

הרשב"א

שאמרו שם אין גיהנם לע"ל אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה רשעים נידונן בה שנא' ולהט אותם היום הבא וצדיקים מתעדנין בה שנא' שמש צדקה ומרפא בכנפיה וגיהנם הבא נודע שהוא נאמר להם בכ"מ בעולם הנשמות ועכ"ז לא נמנע מלומר שהשמש תלהט אותם ושהצדיקים מתעדנין אע"פ שאין השמש הזה הגשמי פועל בנפשות בחומו ולא מעדן בעדונו רק שהם משלים ורמזים לדברים דקים פנימיים שהם נרמזים במזל השמש וככה במצות הסוכה השמש המרתית היוצא מנרתקו והצדיקים מתעדנין בה הוה להם לצדקה ומרפא. הנה הארכתי בביאור דברים אלו מפני שכת הטוענין עלינו באין עלינו בעקיפין מצד דברים אלו. והכוונה להם לומר שאין מצות התורה עולמיות ושלא ניתנו רק לזמן וסבורים שעם הוראת חכמי התלמוד שיש להם זמן ובטלות בזמן אם כן ניתן הרשות לבעל חדין לחלוק ולומר שמתבטלות א"כ בזמן מן חזמנים בעולם הזה ועתה חזקנו האמת בגלות להם לדעת רז"ל שאינו על צד שהבינו ושנשתבשו בו :

הרי"ף

לשרה שרי לר"א דאמר עובר בלאו והרי לב"ק נמי קשה וכו' ועוד מ"מ כיון דהקב"ה אמר הכי לאברהם א"כ הקורא שרי עובר ליווי השם ית' וכן ביעקב התם נמי קשה לאלהינו ית' כיון שהיה המצוה לא יקרא עוד שמך יעקב איך חזר וקראו בשם יעקב. ונראה.דב"ק סבר דמאי דכתיב ולא יקרא עוד שמך אברם אינו להזהיר בל"ת אלא משום דמתחלה היה נקרא אברם לפי שהיה אב לארם ועכשיו עשאו אב המון גוים שהוא אב לכל העולם לכן אמר הכתוב מלתא בטעמא כיון שאב המון גוים אתה א"כ מעתה אינו ראוי להקרא שמך אברם שהוא אב לארם בלבד וא"כ אין כאן אזהרה אלא מדחזר לומר והיה שמך אברהם לאחר שאמר למעלה אב המון גוים נתתיך הוא לומר שהוא בעשה והיה שמך אברהם ולא אברם ולאו הבא מכלל עשה עשה ור"א סבר האי ולא יקרא שמך אברם ללאו יצא ומ"ש עוד והיה שמך אברהם

עין יעקב

למה קדמה פ' שמע לוהיה אם שמוע. עיין בתוס' שכתבו דאע"ג שקדמה בתורה מ"מ היה לנו להקדים שהיא מדברת בלשון רבים אכן בספרי והובא בילקוט פר' שלח לך איתא וז"ל וראיתם אותו וגו' פ' שמע וכו' תקדים והיה אם שמוע לפ' שמע אמרת תקדים פרשה שיש בה קיבול מלכות שמים ומיעט בה ע"א לפרשת והיה פרשת ציצית לוהיה אמרת תקדים פרשה שנוהגת ביום ובלילה לפ' ציצית שאינה נוהגת אלא ביום ע"ש נראה שם מדעת הספרי כיון דוראיתם אותו קאי על פ' שמע א"כ היה מן הראוי להסמיך לזה לזה או להקדים והיה אם שמוע לשמע כדי שיהא וראיתם אותו סמוך לו או להקדים ויאמר לוהיה כדי שיהא וראיתם אותו סמוך לשמע להכי הצריך לתירוצים אלו שלא כדעת התוס' ע"ש:

כל

הוא טעם אל האזהרה והלאו שלא יקרא אברם לפי שהוא שמך אברהם שהוא אב לכל העולם. עכשיו הקשו בשלמא אי אמריק דלא יקרא שמך אברם אינו אזהרה ללאו אלא טעם שכיון שהוא אב המון ראוי הוא שלא יקרא שמך אברם א"כ מה שנאמר לא תקרא שמה שרי אינו אזהרה ללאו אלא מלתא בטעמא קאמר שמהראוי שלא תקרא שמה שרי שהוא שרה לאומתה כי שרה לכל העולם היא כמ"ש למעלה בגמרא שרי בתחלה נעשית שרי לאומתה ואח"כ שרה לכל העולם אבל לדידך דדרשת לא יקרא שמך אברם ללאו א"כ לא תקרא את שמה שרי הוי ללאו והקוראה שרי עובר בל"ת לזה אמר התם הקב"ה אמר לאברהם וכו' כלומר דשאני התם דכתיב ולא יקרא דהוי אזהרה לכל בני עולם מהיכי דכתיב אזהרה לאברהם לא תקרא את שמה שרי דהוזהר הוא ולא בני עולם. וגם אפשר שלא הוזהר ג"כ אברהם לפי שהכוונה לומר לאברהם עכשיו שאתה נימול לא תקרא את שמה שרי שהיא שרה וגברת לך אלא שרה שהיא גברת לאחרים ולא לך וחזר והקשה כיון דסבר דלא יקרא שמך אברם הוא אזהרה ולאו א"כ מה שנאמר לא יקרא שמך עוד יעקב דס"ד שאינו אזהרה אלא טעם לברכותיו שלא יאמר עוד יעקב שבאו לו בעקבה כ"א ישראל ביושר באו הברכות והשתא לדבריך דלא יקרא אברם אתא ללאו א"כ גם לא יקרא שמך עוד יעקב הוי לאו ואזהרה ותירץ דאהדריה קרא לקראו יעקב והכוונה שאם תדקדק דברי הקב"ה שאמר שמך יעקב הוא לומר אע"פ שקראתיך בשם ישראל מ"מ שמך יעקב עודנו עומד ולא יאמר בקביעות שם יעקב אלא שם ישראל ולכך קראו הקב"ה אח"כ יעקב יעקב :

פרשת ציצית מפני מה קבעוה בק"ש וכו'. וקשה מפני מה לא היה ראוי לקובעה בק"ש עד שהוצרכו לתת טעם לקביעתה. ונראה דתינח שנתחייבנו לקרות פרשת שמע ופרשת והיה אם שמוע לפי שיש בהם חיוב בכל יום אבל פרשת ציצית חיובו הוא על אדם שיש לו טלית בת ד' כנפות ואם

עץ יוסף

מ אמר רבי יהושע בן קרחה. ענין בן קרחה פירשו תוספות בשבת דף ק"נ ע"ב בשם יש מפרשים שנקרא קרחה ע"ש שהיה קרח. ור"ת פי' שם שקרחה הוא שם אדם שנקרא כן. וכן פירשו התוס' בשם ר"ת בתוס' בכורות דף כ"ח ע"א. וכן בתוס' ב"ב דף קי"ג ע"א: למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע. וא"ת תיפוק ליה דקדמה בתורה. ויש לומר דהכי קאמר למה קדמה אף לפרשת ציצית דקדמה לכולן. אלא ודאי אין אנו חוששין לזה שהיא קודמת בתורה משום דאמרינן אין מוקדם ומאוחר. וא"כ היה לנו להקדים והיה שהיא מדברת בלשון רבים (תוספות ברכות דף י"ד ע"ב):והיה אם שומע נוהג בין ביום ובין בלילה. דמשתעי בתלמוד תורה דכתיב ולמדתם אותם את בניכם (דברים י"א) : ויאמר אינו נוהג אלא ביום. דמשתעי בציצית שאינו נוהגת אלא ביום דכתיב וראיתם אותו פרט לכסות לילה (שבת דף כ"ז ע"א): מפני שיש בה ששה דברים. בגמ' אי' חמשה דברים. וכתב המהרש"א דעול מצות ומינות חדא חשיב ע"ש: זו מינות.

חדושי גאונים

אמר ר"י בן קרחא למה קדמה כו' כדי שיקבל מלכות שמים ואח"כ יקבל כו'. הגאונים דקדקו למה לא אמר התנא בלשון שזה יש בו מ"ש וזה יש בו עול מצות. כמו שנאמר זה הלשון בברייתא למה קדמה כו' שזה ללמוד וזה ללמד כו' אבל אמר כדי שיקבל כו' ואח"כ יקבל. והטעם כי

אהבת איתן

למה קדמה פ' שמע לוהיה אם שמוע. והקשו התוס' דמאי מקשה למה קדמה פ' שמע כו'. דתיפוק ליה שקדמה בתורה ותירוצם דחוק. וגם מ"ש מהרש"א דחוק ועיי' עליהם. אמנם יש לי לכוין דברי התנא בטוב טעם בהקדים דברי הקנה שכתב בענין מצות תפילין בסדר כתיבתן וז"ל בתורה נכתב קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע וכן סדר האצילות וכן צריך לכותבם כי הכתיבה כענין האצילות שמוציא הדברים מן הכח אל הפועל וכו' ודע בני שאחר האצילות אין מוקדם ומאוחר בתור' וידעת שעיקר יניקת והיה אם שמוע הוא הפחד מוסיס כי יביאך הוא הבינה ואם לאו שהם באמצע יחריב העולם לכן קדש שהוא החכמה הנקרא אב כרחם אב על בנים ברחמוהם. שמע שהוא החסד אב הסיקף בסוף · והיה כי יביאך והיה אם שמוע באמצע וזהו שמירה מעליא ויחוד שלם ואעפ"י שהפחד למעלה מהחסד אין מוקדם ומאוחר. ואם יניחם כסדר הכתוב בתורה ויהיה והיה אם שמוע באתרונה אין שמירה. לכן ירא שמים יכתבם כסדר הכתוב שמע והיה אם שמוע להעיד סדר האצילות והנתתן בבתים. קדש. והיה כי יביאך והיה אם שמוע שמע. והנה הבינה והפחד מעוטפים ברחמים החכמה והחסד ע"כ· והמורה מזה שפרשת שמע רומז לסוד מדת חסד ופ' והיה אם שמוע רומז לסוד מדת הדין והוא כסדר האצילות. אבל כפי

שם ע"ב **תניא** סומכוס אומר [כל] המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו אמר ר' אחא בר יעקב ובדלי"ת . א"ר אסי ובלבד שלא יחטוף בחי"ת . רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי [חייא בר אבא] חזייה דהוה (קא) מאריך טובא א"ל כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים תו לא צריכת :

שם **אמר** רב יוסף א פרקדן לא יקרא ק"ש. (קריאת שמע) [מקרא] הוא דלא יקרא הא מיגני שפיר דמי . והא ריב"ל לייט אמאן דגני אפרקיד . אמרי מיגנא כי מצלי שפיר דמי מיקרי אע"ג דמצלי נמי אסירא . והא רבי יוחנן מצלי וקרי . שאני רבי יוחנן דבעל בשר הוה :

[דף י"ד ע"ב] חוזר ואומר אמת או אינו חוזר ואומר אמת א"ר אבהו אמר ר' יוחנן חוזר ורבה אמר אינו חוזר . ההוא דנחית קמיה דרבה שמעיה רבה דאמר אמת אמת תרי זמני אמר רבה כל אמת אמת תפסיה להאי :

סא שם **אמר** עולא כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו

רש"י

(ע"ב) : ובדלי"ת . ולא בחי"ת דכל מה דאמר אח בלא דלי"ת לא משתמע מידי ומה בלע בהארכתו אבל בדלי"ת יאריך [עד] כשיעור שיעשנו בלבו יחיד בשמים ובארץ וד' רוחותיה כדמפרש לקמן : ובלבד שלא יחטוף בחי"ת . בשביל אריכות הדלי"ת לא ימהר בקריאתה שלא יקראנה בחטף בלא פתח ואין זה כלום : דאמליכתיה [למעלה וכו'] . שהארכת שיעור שתחשוב בלבך (שהוא) [ה'] אחד בשמים ובארץ ובארבע רוחותיה : פרקדן . שוכב על גבו ופניו למעלה : לייט אמאן דגני אפרקיד . שמא יתקשה אברו בתוך שנתו [ונראה לרבים] והוא דרך גנאי : מיגנא . ליסן : כי מצלי שפיר דמי . כשהוא מוטה על (גבו) [צדו] מעט ש"ד אבל מיקרי ק"ש אפילו מצלי נמי אסור שמקבל עליו עול מלכות שמים דרך שררה וגאוה : כל אמת אמת תפסיה להאי . ריהטא של אמת תפסתו לזה : כאילו מעיד עדות שקר בעצמו ליסנא מעליא:

מהרש"א

כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה כו' . מפירוש תר"י שצריך להאריך מעט בחי"ת עד שימליכהו בשמים ובארץ ובד' יאריך ג"כ כשיעור שימליכהו בד' רוחות וכו' עיין שם וכן הוא בטור א"ח אבל מפרש"י נראה שכל זה יהיה כוונתו בהארכתו בד' וכן נראה מתוך שמעתין דאל"כ מאי איכא הארכה בד' טפי מבח' דקאמר כל המאריך כו' ובד' ואיך שיהי' הא דקאמר דר' ירמיה הוה מאריך טובא היינו ע"כ יותר מזה השיעור דלמעלה ולמטה ולד' רוחות ונראה דודאי לחכמי אמת ויודעי סוד יש כמה כוונות וסודות בהאי קרא אשר בהם האריך ר' ירמיה טובא וא"ל כיון דאמליכתיה כו' דכוונה זו כוללת להמון עם שיוכלו לכוון גם בזה ולכך לזו צריכת טפי כדי שלא תשהה בכוונתך יותר ולא תהא תפלתך עם הצבור גם בזאת הכוונה של רמז האותיות שהוא אחד בז' רקיעים ובארץ שהם ח' ובד' רוחות שהוא הד' הרי המליכוהו על כל בריאת העולם שנכללו בששה קצוות אלו ותו לא צריכת וק"ל: כל הקורא ק"ש כו' כאילו מעיד כו'. פרש"י כאילו כו' בעצמו ליסנא מעליא עכ"ל ור"ל דלא בעי למימר כאלו מעיד עדות שקר בהקב"ה שלוה לו להניח תפילין והוא אינו מניח ונקט בעצמו אבל בתר"י פי' בעצמו ממש ע"ש וכתבו המפרשים בזה לפי שג' מצות נתן לנו הקב"ה שהן אות ועדות לנו שאנחנו עמו והן שבת ומילה ותפילין . בשבת כתיב ביני ובין בני ישראל אות

א נדה דף י"ד ע"ב:

חדושי גאונים

בשמע יש חלק העיון ובוהיה אם שמוע יש חלק המעשה ואלו אמר בלשון שזה יש בו מלכות שמים וזה יש בו עול מצות הי' משמעותו שחלק העיון גדול מחלק המעשה ולא כן הוא שאמת כי מעשה גדול מן העיון והסכים שלמה המלך ע"ה בקהלת אחר כל דברי ספרו שהיה בחלק העיון

אהבת איתן

סדר זה אין שמורה מעליא שיהיה מדת הדין בסוף אלא צריך שיקדים מדת הדין ואח"כ יתגבר מדת החסד . והוא ע"ד כל פינות לימין . ולכך יש להקדים בסדר הנחת הפרשיות בתפילין והיה אם שמוע לשמע . וכדעת ר"ת שהובא בפוסקי'. והיינו שאלת ר"י ב"ק למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע בקריאתן . דנהי דקדמה בתורה שהוא להורות סדר האצילות אבל מ"מ בקריאתם הוה לן להקדים והיה אם שמוע ואח"כ שמע כדי להורות שצריך שישמור החסד ויתגבר על מדת הדין שלא תצא להחריב העולם . ואף לדעת רש"י דסדר הנחתן בתפילין ג"כ כסדר הכתובה מיהו בקריאתם ודאי הי"ל להקדים לפרשת והיה אם שמוע ולאחר לשמע מטעם הנזכר . וע"כ הוצרך לטעם כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה וכו' . שזכות זה יכול להגן ולשמור שלא יחריב מדת הדין את העולם. ועי' בזוהר תרומה מ"ש בענין ק"ש בדף קל"ג ע"ב ודף קל"ד ומבואר שהס"א אין לה רשות ואינה מתקרבת בשעת היחוד ואין צריך מגן :

(שייך לדף שלפניו) אפיקורסות והרהור עביר' והרהור עבודת כוכבים.פי' מהרש"א דאפיקורסות היינו כופר במציאות ה' והרהור עבודת כוכבים היינו עובד בשיתוף . ועפ"ז י"ל גם כן הא דגס"ק דפוסק כל פסוקו כאלו עובד עבודת

הרי"ף

לאו אינו מחויב בציצית ואינו דומה זה לחיוב התורה והתפילין שהוא חיוב קבוע בכל יום ומשני מפני שיש בה מעשה דברים דהיינו עול מצות ויציאת מצרים והרהור עבירה שהוא חיוב קבוע לאדם בכל יום ובהכי ניחא כשאמרו א"כ כל המניח תפילין וקורא ק"ש וכו' ולא נקט נמי והלובש ציצית לפי שציצית אינו חיוב קבוע אלא בזמן שיש לו טלית בת ארבע כנפות:

אל

עיון יעקב

כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו . עיין במהרש"א ולפי פרש"י ז"ל דקאי על הקב"ה בעצמו י"ל דמש"ה הוי כאילו מעיד עדות שקר בהקב"ה כמ"ש לעיל דף י"ב דלכך קורין ק"ש ואין חוששין לתרעומת המינין שיאמרו שאין שאר תורה מן השמים לפי שקורין אלו בשביל שתפילין בראשו ובזרוע וציצית בבגדו שכתובין בהן מצות אלו וא"כ זה שקורא ק"ש ואינו מניח תפילין נמצא כאילו מעיד שקר בהקב"ה שאין שאר התורה מן השמים והא דלא נקט ג"כ ציצית י"ל דקסבר לאו חובת גברא הוא . ועי"ל לפי פשוטו דקאי על עצמו כדאמרינן בכל עגב יהיה מותר א"ל הנה תפילין מנחנא לפי בעיקר עול מלכות שמים כשמניח תפילין וזה שקורא ק"ש כדי לקבל עול מלכות שמים והוא עצמו אינו מניח תפילין נראה כמשקר בעצמו . ועי"ל ע"ד דאמרינן ר"פ סנהדרין דמי שמעיד על עצמו שעשה איזה עבירה עם חבירו אין אדם משים עצמו רשע ופלגינן דבורא ונאמן על אחרים ולא על עצמו כי אין אדם משים עצמו רשע א"כ זה שקורא ק"ש שכתיב

עץ יוסף

עובדי כוכבים ההופכים דברי אלהים חיים : ובדלי"ת . ולא בחי"ת . דכל מה דאמר אח בלא דל"ת לא משתמע מידי . ומה בלע בהארכתו . אבל בדלי"ת יאריך כשיעור שיעשנו בלבו יחיד בשמים ובארץ ולארבע רוחותיה כדמפרש לקמן (רש"י) . כתב הטור ירושלמי אמר רב נחמן בר יצחק ובלבד שידגיש בדלי"ת שלא תהא כרי"ש ונמצא מחרף . וכתב הב"י כל שמדגיש בה קצת סגי דלא דמי לרי"ש . והרמ"א הוסיף ואמר שאם ידגיש יותר מדאי שלא תהא נשמעת כשי"ת והוי אחע כמו אחטא ע"כ . ובדברי חמודות הוסיף ואמר שאם ידגיש יותר מדאי מוסיפים בה תנועת השו"א ובלי ספק שאין זה נכון כלל שמשבש הקריאה שלא כלשונה ע"כ : ובלבד שלא יחטוף בחי"ת . בשביל אריכות הדל"ת לא ימהר בקריאתה שלא יקראנה בחטף בלא פת"ח ואין זה כלום (רש"י) פי' בשו"א בלא קמץ . וכן ג"כ בלשון רש"י בפ"ג דף מ"ז גבי אמן חטופה וכן בפי' החומש פרשת משפטים בפסוק זובח לאלהים יחרם קורא חטף לשו"א ופת"ח לקמץ (מעדני י"ט): דאמליכתיה. שהארכת שיעור שתחשוב בלבך שהוא אחד בשמים ובארץ ובארבע רוחותיה (רש"י). כתב המחבר בסימן ס"א סעיף ו' צריך להאריך בחי"ת של אחד כדי שימליך הקב"ה בשמים ובארץ שלזה רומז חטוטרת שבאמצע הגג של החי"ת. ויאריך בדל"ת של אחד שיעור שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם. ולא יאריך יותר מכשיעור זה ע"כ . ולשון הסמ"ק שיחשוב בחי"ת שהוא יחיד בשבעה רקיעים וארץ הרי חי"ת . ועל זה שכתב המחבר רמז חטוטרות כו' כתב הא"ר כלומר שהוא חי ברומו של עולם: פרקדן. הרמב"ם מפרש בין שפניו למעלה בין שפניו למטה טוחות בקרקע . וכשפניו למעלה טעם האיסור כפרש"י שמא יתקשה אברו בתוך שנתו ונראה לרבים והוא דרך גנאי . ואפילו בבית אפל או סגור אסור דלא פלוג רבנן . וכשפניו טוחות בקרקע יש שני טעמים לאיסור . א' שהוא מתגנה שנראה שוכב כדרך משמש מטתו. ב' שמא יבא לידי חימום ויוצא זרע לבטלה (ד"ח ומעי"ט): מיגנא. ליסן : כי מצלי ש"ד. כשהוא מוטה על גבו מעט ש"ד . אבל מיקרי ק"ש אפילו מצלי נמי אסור שמקבל עליו עול מלכות שמים דרך שררה וגאוה (רש"י). משמע מלשונו דדוקא כשהוא מוטה על צדו מעט הוא דאסור לקרות ק"ש . אבל מוטה על צדו לגמרי מותר גם לקרות את שמע . ודחקו לרש"י לפרש כן כי היכי דלא ליקשי עליו מהא דתני בפרק מי שמתו דף כ"ד ע"א שנים שהיו ישנים בטלית אחד זה מחזיר פניו לכאן וקורא כו' . ואיך יכול לקרות ק"ש והוא שוכב מוטה על צדו דהא אמרינן כאן מקרא אע"ג דמצלי אסור . לכן פרש"י דכאן מיירי שמוטה קצת על צדו לכן אסור . ור"ל אבל התם שמוטה על צדו לגמרי מותר . וכן דעת הרמב"ם וכך נוטים דברי הטור כמו שכתב הב"י בסימן ס"ג . וכ"כ תר"י בשם יש אומרים . וכן פסק המחבר בש"ע סימן הנ"ל . אבל בהג"ה שם חולק על המחבר וס"ל כמו שמתרצין תר"י בעצמם שז"ל והנכון יותר לתרץ דכיון דחזינן דהיכא דאיכא טרחא שרי כדאמרינן ר"י מצלי וקרי משום דהוה בעל בשר והוה ליה טירחא . הכא נמי התירא ליה בהטיה משום דהוה ליה טירחא כיון שפשט את בגדיו לחזור וללבוש עכ"ל (הגר"א) ועיין בא"ר שם : דבעל בשר הוה . ואינו יכול להתהפך על צדו . וכן החולה נוטה מעט על צדו וקורא (הרמב"ם). וכתב הא"ר דנראה מדברי הכ"מ פ"ב דהלכות ק"ש דאם חולה ובעל בשר יכולים לישב צריכים לישב : חוזר ואומר אמת כו' . פי' אם סיים אני ה' אלהיכם אמת ושהה בנתיים (הרא"ש).ר"ל כמ"ש תלמידי רבינו יונה שפסק מפני היראה או מפני הכבוד או שסיים ק"ש קודם החזן וממתין עד שיתחיל החזן עכ"ל . אבל בלא שהייה פשיטא דלא יאמר פעמיים אמת (הרא"ש) דודאי דמי כאומר שמע שמע או מודים מודים דמשתקין אותו (מעי"ט וא"ר) : כל אמת אמת תפסיה להאי. ריהטא של אמת תפסתו לזה :

סא כאילו מעיד עדות שקר בעצמו . ליסנא מעליא . ורבינו יונה כתב הפירוש הנכון כך הוא . דעולא ס"ל דכיון שהוא קורא וקשרתם לאות על ידכם

אמר הבונה [ההוא דנחית קמיה דרבה וכו'] . כשם שאין לומר אחד אחד שהוא רבוי ולא אחדות כן אין לומר אמת אמת כי האמת אינו אלא אחד והוא מאמר רבה כפי' רש"י ריהטא של אמת תפסתו לזה כלומר הוא סובר ולחזק דבריו באמתות ה' להיות מוסיף ואינו אלא גורע :

ורבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים. (אמר רבה בר בר חנה) אמר רבי יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה [דף טו] איפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא קריאת שמע ויתפלל וזו היא מלכות שמים שלמה. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנא׳ (תהלים כו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה׳. אמר ליה רבא לא סבר לה מר כאילו טבל (א"ל שפיר קאמרת) דכתיב ארחץ [בנקיון]. ולא כתיב ארחיץ [כפי]:

שם אמר ליה רבינא לרבא חזי מר האי צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר מי שאין לו מים לרחוץ [ידיו] מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמים א"ל שפיר קאמר מי כתיב במים בנקיון כתיב כל מידי דמנקי: (מאמר שאול ועוצר רחם הוא בע"י שבגמרא בחלק וע"ש מהרש"א):

סב שם ע"ב אמר ר׳ חמא בר׳ חנינא כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם שנאמר (שם סח) בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון אל תקרי בפרש אלא בפרש א"ת בצלמון אלא בצלמות. ואמר רבי חמא

רש"י

כאילו הקריב עולה [בלא מנחה]. שחייבו הכתוב להקריב עמה [שנאמר (במדבר כ"ח) ועשירית האיפה וגו׳] (מנחת נסכים) אף זה הקורא [ואינו מקיים] אינו גומר את המצוה: נסכים. הוא היין המתנסך על גבי המזבח אחר העולה והזבח כדכתיב ונסכיהם חצי ההין וגו׳ (שם). וה"ה דמצי למימר כאילו הקריב עולה בלא מנחה ונסכים דהא עולה נמי טעונה נסכים ולישנא דקרא נקט עולה ומנחה זבח ונסכים: יפנה. לנקביו: דכתיב ארחץ בנקיון. משמע (רחילת) [ארחץ] כל הגוף. ולא כתיב ארחיץ כפי לדרשה אתי לומר שהוא מעלה עליו שכר רחילת כפים כאלו טבל כל גופו: בפרש שדי. אם תפרש שדי ותבדיל תיבות של מלכות שמים: מלכים בה [תשלג בצלמון]. התורה אשר בה מלכים ימלוכו תשלג ותצנן

מהרש"א

הוא וגו׳. במילה כתיב והי׳ לאות ברית ביני וביניכם. בתפילין כתיב והיה לאות על ידכה וגו׳ וע"פ שנים עדים יקום דבר וע"כ בשבת לא בעי תפילין דאיכא ב׳ עדים שבת ומילה אבל בחול בעי ב׳ עדים דהיינו מילה ותפילין והרי אם אינו מניחן בחול ה"ל עד השני שהם התפילין עדות שקר בעצמו: כאילו הקריב עולה בלא מנחה כו׳. וה"ה דהמ"ל עולה בלא נסכים כו׳ עכ"ל רש"י ותוס׳ וה"ה בזבח נמי ה"מ למנקט מנחה הקריבה עמה כמפורש בפ׳ שלח לך אלא לישנא דההוא קרא דפרשת אמור נקט זבח ונסכים מיהו ק"ק אגופה דקרא אמאי נקיט בכה"ג גבי עולה מנחה וגבי זבח נסכים דהא תרווייהו בתרווייהו איתנהו ונראה משום דעולה המקריבה ודאי לבו לשמים דכולה כליל וע"כ נקט לגבה מנחה שגם היא בדוגמת העולה כדאמרי׳ דכתיב גבי מנחה ונפש כי תקריב וגו׳ מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו משא"כ בזבח שאינה כולה כליל ולא מצינו גם בנסכים שיאמר בהם נפש ולכך נקט להו בהדדי זבח ונסכים וא"ש השתא דנקט האי קרא בדמיון לענין ק"ש בשתי דברים משום דבק"ש איכא ב׳ פרשיות דאית בהו מצות תפילין בפרשה שמע דמקבל עליו עול מלכות שמים וקורא בה מצות תפילין ואינו מניחן ה"ז כמקריב עולה דכל לבו לשמים אבל המנחה שהיא גמר המצוה דמקריב בה נפשו חסרה ובפרשת והיה אם שמוע דמקבל עליו מצות וכתיב בה ג"כ מצות תפילין אם אינו מניחן ה"ז בדמיון כמקריב זבח וגמר מצותה שהיא הנסכים חסרה ודו"ק: דכתיב ארחץ וגו׳ ואסובבה וגו׳. יש לעיין בזה מאי משמע ליה מהאי קרא לענין ק"ש ותפלה דהא לא איירי אלא בזבח ונראה דסמיך דאיכא ב׳ במסורה ארחץ בנקיון כפי ואסובבה וגו׳ דמייתי הכא ואידך אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי דההוא ודאי לענין תפלה איירי שאמר אך ריק אני דהיינו שאריק גופי להיות נקיה וזכיתי לבבי לתפלה כדאמרינן איזו עבודה שהיא בלב זו תפלה וארחץ בנקיון כפי מקודם וקאמר דהמסורה מרמז דהאי וארחץ בנקיון כפי דתפלה הוא כאלו ארחץ בנקיון כפי להקריב על גבי מזבח ודו"ק: בפרש שדי וכו׳. כי זה השם היוצא מפ׳ ק"ש להגין על האדם משדין ורוחין

עיון יעקב

כו שנחת תפילין ואחרים מניחין והוא עצמו אינו מניח הוי כמעיד עדות שקר בעצמו שפלגינן דבורא וק"ל: כאילו הקריב עולה בלא מנחה. וכתבו תוס׳ ה"ה דהוי מצי למימר בלא נסכים שהרי עולה נמי טעונה נסכים אלא לישנא דקרא נקט וכו׳ ועיין במהרש"א ושאר אחרונים ול"נ דהא בלא"ה צריכין לומר טעם ע"פ הנגלות לנו דמאיזה טעם אין טעון נסכים אלא עולת בהמה ושלמים כדאי׳ בפרק שתי מדות דף צ׳ ע"ב וברמב"ם פ"ב מהל׳ מעשה קרבנות וכ"ל דה"ט דעולה ושלמים אינם באים על החטא ובשעת הקטרה על האש החלבים ואימורים עולה סרחון לכך מנסכין יין ע"ג מזבח להריח ריח ניחוח כדמצינו כמה פעמים דיין בעי לזילוף. ומה"ט יין שאינו מריח פסול לנסכים כמבואר ג"כ ברמב"ם פ"ו מהל׳ איסורי מזבח ומש"ה החטאת והאשם שבאו על החטא אין מנסכין היין להראות שאינו עילה לריח ניחוח כיון שבא על החטא ומה"ט במנחת חטאת אין נותנין עליה לבונה שלא יהא קרבנו מהודר כדאי׳ בפרשת ויקרא בפירש"י בחומש וחטאת מצורע ואשמו שמביאין נסכים התם כגון שכבר נתכפר להם החטא על ידי הנגע כדאיתא בפ"ק דשבועות ובעולה שכולה כליל עם העצמות הוא בודאי סרחון גדול פשיטא שאין עולה לריח ניחוח אם לא הביא נסכים להכי נקט רבותא דאפי׳ בלא מנחה ג"כ אינו עולה לרצון ובשלמים שאין סרחון כ"כ אפ"ה אינו מקובל לריח ניחוח אם לא הביא נסכו וזה נ"ל כוונת פסוק בהושע ט׳ לא יסכו לה׳ יין ולא יערבו לו זבחיהם: וזבח בלא נסכים. הא דנקט תרתי עולה וזבח משום דכמו שעולה היא קדשי קדשים ושלמים הוא קדשים קלים וכן שמע הוא קבלת מלכות שמים והיה אם שמוע קבלת עול מצות: שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה. כלומר בלי הפסק כי כשאינו מפנה תחלה יבא לידי הפסק בק"ש ותפלה כדי שיצטרך לילך לעשות צרכיו: מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן. הדמיון הוא בדרך זה כמו מי שבונה מזבח שהוא מקום מוכן לעשות עבודה דוקא במקום נקי וטהור כן ק"ש ותפלה שהוא במקום עבודה דקרבנות מכין את עצמו בנקיות וטהרה: שנאמר ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה׳. הסיפא דקרא קסמיך דכתיב לשמוע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך ה׳ אהבתי מעון ביתך: ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם. והוא מדה כנגד מדה כמו שהוא מתון בק"ש ליתן ריוח בין הדבקים ואינו מהיר בדבריו כן

הרי"ף

אל תקרי בפרש וכו׳. נראה שדקדק שאם בפרש שדי הוא לשון פירוש עדיין לא נתבאר מה הוא הפירוש. ועוד קשה דצלמון הוא מקום חושך ואפלה והל"ל תאיר בצלמון כי

עץ יוסף

ידכם והיו לטוטפות בין עיניכם ואינו מניחן. נמצא שמעיד עדות שקר על עצמו שמה שאומר אינו אמת. ואע"פ שעשה המצוה שילא כדי ק"ש. אפ"ה עבר עבירה מלד אחר שהעיד עדות שקר על עצמו. ורבי יוחנן הוסיף ואמר שאפילו המצוה עצמה אינה נעשית שלימה כיון שלא קבל עליו עול מלכות שמים דה"ל כמי שמקריב תודה בלא מנחה כו׳ כיון שקורא בלא קבלת מלכות שמים: עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים. ה"ה דמצי למימר עולה בלא נסכים. שהרי עולה נמי טעונה נסכים. אלא לישנא דקרא נקט עולה ומנחה וגו׳ (ויקרא כ"ג). (תוספות): עולה בלא מנחה כו׳. שחייבו הכתוב להקריב עם העולה מנחה ונסכים. אף זה הקורא אינו גומר את המצוה. נסכים הוא היין המתנסך על גבי המזבח אחר העולה והזבח כדכתיב ונסכיהם חצי ההין: יפנה לנקביו. וזו היא מלכות שמים שלימה. טעם הדבר מפני שבתפילין שבראש אדם משעבד לבורא ית׳ הנשמה שהיא במוח. ובתפילין שבזרוע אדם משעבד גופו. ומפני כך צוו להשים אותם כנגד הלב. שהלב הוא עיקר התאוות והמחשבות. ובזה יזכיר את בוראו וימעט הנאותיו. וכשקורא ק"ש ומתפלל בעיון שמשעבד לו נשמתו וגופו זו מלכות שמים שלימה. ומדאמר ומתפלל משמע שגם בתפלה צריך שיתפלל ותפילין בראשו (רבינו יונה): שנאמר ארחץ בנקיון כפי. ר"ל כשארחץ בנקיון לתפלה שכפי מרמז על תפלה כדכתיב (מלכים א׳ ח׳) ויפרוש כפיו השמים. דומה כמו שאסובבה את מזבחך ה׳: דכתיב ארחץ. משמע רחילת כל הגוף. ולא כתיב ארחיץ כפי. לדרשה אתא לומר שהוא מעלה עליו שכר רחילת כפים כאלו טובל כל גופו (רש"י). והמהרש"א בחידושי הלכות כתב דצ"ל כאלו טבל דכתיב ארחץ בנקיון ולא כתיב ארחץ כפי כו׳: מקנח ידיו בעפר וכו׳. וז"ל המחבר בא"ח סי׳ ד׳ סעיף כ"ב אם אין לו מים יקנח ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי כו׳ ויועיל לתפלה אבל לא להעביר רוח רעה שעליהן:

סב אל תקרי בפרש. בשי"ן שמאל שהוא לשון שיטוח. אלא בפרש בשי"ן ימין והכי קאמר אם תפרש שדי (שלפי שהשם שדי הוא להבריח המזיקין והמקטריגים לכן נקרא ק"ש על שם שדי)(סמיכות חכמים). וכנכת׳ המהרש"א וז"ל כי זה השם היוצא מפ׳ ק"ש להגין על האדם משידין ורוחין ותגדיל תיבות של מלכו׳ שמים. מלכים בה התורה אשר בה מלכים ימלוכו. תשלג בצלמון פי׳ תשלג ותצנן לך את צל המות (רש"י): אל תקרי בצלמון כו׳. כי צלמון פירושו חושך. אבל צלמות פי׳ גיהנם (סמיכות חכמים). ור"ל שלא תפרש בצלמון בחושך פשוטה. אלא

יד יוסף

א ר"ל שבכל גופו תמיד יקבל עול מלכות שמים. משא"כ כשנכנס מלואה שאה שאז אינו מקבל עליו בכטנו ומצא שלא קיבל השול עליו בשלימות אלא חסרון (עמק ברכה):

חדושי גאונים

וראיתי בלבי אמרתי בלבי ופניתי לדעת עכ"ז פיים ספרו סוף דבר הכל נשמע כו׳ את מצותיו שמור הזהיר אחר כל דברי

אהבת איתן

כוכבים וכו׳ וכאלו כופר בעיקר דתרי מילי ניהו. ומ"ש מהרש"א דהרהור עבירה ועבודת כוכבים חשיב בחדא. י"ל הטעם ע"פ מ"ש בסנהדרין (דף סג) דלא עבדו ישראל עבודת כוכבים אלא כדי להתיר להן עריות הרי דעריות מביא לידי עבודת כוכבים ולכך חשבינהו בחדא. ולכך הקדים קרא להרהור דעבירה קודם להרהור דעבודת כוכבים. ועי"ל עפ"י המדרש תוית דילכ"ר דעבודת כוכבים כבר נעקר ושל זנות נשאר וכל המקיימו כאלו מקיים שתיהן ולכך לא מנה עבודת כוכבים בחשבון:

אמר רבי יוחנן כאלו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים. פרש"י ותוס׳ דהוי מצי למימר עולה בלא מנחה ונסכים אלא לישנא דקרא נקט עולה ומנחה זבח ונסכים. ובמהרש"א הקשה אגופא דקרא אמאי נקט גבי עולה מנחה וגבי זבח נסכים הא תרווייהו בתרווייהו איתנהו. ונעלם ממנו הסוגיא דמנחות (דף מד ע"ב) דדריש התם עולה ומנחה לומר דמנחה ואח"כ נסכים זבח ונסכים שאין הנסכים מתקדשין אלא בשחיטת זבח. ועוד דרשינן מינה בבכורות (דף י"ז) זבח ונסכים מה זבח שלא נשתנה אף נסכים שלא נשתנו:

אר"ח בר אבא א"ר יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו כו׳. ודקדק במהרש"א דמאי משמע ליה מהאי קרא לענין

בר' חנינא למה נסמכו [דף טז] אהלים לנחלים דכתיב (במדבר כד) כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע וגו' לומר לך מה נחלים מעלים את האדם מטומאה לטהרה אף אהלים מעלים את האדם מכף חובה לכף זכות :

שם רבי אמי ורבי אסי הוו קא קטרין ליה גננא לר' אלעזר אמר להו אדהכי והכי איזיל ואשמע מלתא דבי מדרשא ואייתי ואימא לכו אזיל אשכחיה לתנא דקתני קמיה דרבי יוחנן קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה באמצע הפרק יחזור כו' אתא ואמר להו אמרו ליה א אלו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו :

[ע"ב שם] תנו רבנן עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים (ולא) [ו]תנחומי אבלים. ב מעשה ומתה שפחתו של רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו כיון שראה אותם עלה לעליה ועלו אחריו נכנס לאנפילון נכנסו אחריו נכנס לטרקלין נכנסו אחריו אמר להם כמדומה (לי) [אני] שאתם נכוין בפושרין עכשיו אי אתם נכוין אפילו בחמי חמין לא כך שניתי לכם עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים אלא מה אומרין עליהם. כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא חסרונך [כך אומרים לו על עבדו ועל שפחתו המקום ימלא חסרונך]. תניא אידך עבדים ושפחות אין מספידין אותם . רבי יוסי אומר אם עבד כשר הוא (אומר) [אומרים] עליו הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו . אמרו לו אם כן מה הנחת לכשרים :

רש"י

ותלנן לך את כל המות: אהלים לנחלים . כנחלים נטיו כאהלים נטע (והרשב"א הקשה על פירוש זה דההוא בשמים הוא כתרגומו מלשון מור ואהלות אלא נסמכו אהלים לנחלים דכתיב מה טובו אהליך וסמך לי' כנחלים נטיו ע"כ לשון הרשב"א)·כחזור לפירש"י . אף אהלים בתי מדרשות אהלים ל' נטיעה נופלת בהם שנ' ויטע אהלי אפדנו (דניאל י"א): קטרין ליה גננא . קושרין לו חופה להשיאו אשה : אין עומדין עליהם בשורה . כשחוזרים מבית הקברות היו עושין שורות סביב האבל ומנחמין אותו ואין שורה פחותה מעשרה : ברכת אבלים . ברכת רחבה שמברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים ומברכין שם ברכת אבלים והיא מפורשת בכתובות פ"א (דף ח' ע"א) : לאנפילון . בית קטן שלפני טרקלין הגדול : נכוין בפושרין . כלומר סבור הייתי שתבינו הדבר ברמז מועט כשראיתם אותי סר מעליכם ליכנס לאנפילון : הוי · לשון

מהרש"א

כדאמרינן בפרק ב' דשבועות בשיר של פגעים יושב בסתר עליון בצל שדי וגו' וע"כ כותבין זה השם על המזוזות מבחוץ כנגד פרשת שמע שבפנים ואמר אם מדקדק באותיותיה שגם בעוה"ב יגין עליו מפני מלאכי חבלה הממונים על הגיהנם שמצננין לו גיהנם בשלג כמ"ש שיש שם ג"כ גיהנם של שלג ובו מצננין הגיהנם של אש :

למה נסמכו אהלים לנחלים . כתבו התוספות פ"ה דכתיב כאהלים נטע כנחלים נטיו ול"ע דהאי קרא לאו לשון אהל אלא לשון בשמים כו' ע"ש ובחומש פרש"י בלשון אחר שהוא לשון אהל כשמים המתוחין כאהל עכ"ל וכן ת"י אבל מכל מקום לא שייך לדרשה דהכא דאף אהלי' מעלים כו' דהא ברקיע משתעי קרא אבל מה טובו אהליך איירי שפיר בבתי כנסיות ומדרשות כמפורש פרק חלק :

ונהנה מיגיעו אמרו ליה א"כ מה הנחת לכשרים וכו' . כמ"ש בפרק קמא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים אלא דבעבדים לא שייך נהנה מיגיעו שהרי יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך ואם הרב זן אותו מצד החסד הוא וק"ל :

כן

יד יוסף

א גרסת דף כ"ד ע"ב שבת דף מ"א ע"ב: ב שמחות פ"א הלכה י"ד :

חדושי גאונים

סעיון על חלק המעשה כי הוא העיקר והמעשה כי זה כל האדם ר"ל כל המוחין שוין בחלק המעשה לא כן בחלק העיון ע"כ אמר שתנא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים ואח"כ יקבל כו' בדקדוק נפלא כי קבלת עול מלכות שמים עליו הוא ראש פנה ליסודי המצות בכלל וזולתה אין מציאות לשום מצוה . ובמדרש משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות אמר להם קבלו מלכותי תחילה ואח"כ תקבלו עלי עול מצותי ולזה אמר כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואח"כ יקבל עליו עול מצות וזה לשון הרמב"ם בפ"א מהל' ק"ש ומקדימין לקרות שמע מפני שיש בה יחוד ה' ואהבתו והלמודו (גאון יעקב כתב יד) :

אהבת איתן

ק"ש ותפלה דלא איירי אלא בזכת ונדחק . אך הדבר מבואר במדרש רבה תצוה פל"ח וז"ל וזה"כ ארחן בנקיון כפי יכול להקריב פרים ואילים ת"ל לשמוע בקול תודה כו' איני אומר לך להקריב אלא לשמוע בקול תודה . ופירש ביד"מ דדייק מדכתי' בקול לומר דתפלה לחוד מהני בלא קרבן . והיא כוונת הגמרא כאן :

ר' יוסי אומר אם עבד כשר הוא אומרים עליו כו' . וכתב במהרש"א דדעת חכמים דלא שייך מהנה מיגיעו בעבד שהרי יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך . וא"כ כשהרב זן אותו הוא מצד החסד . ולפ"ז ר' יוסי דסבירא ליה שאומרים על עבדים נהנה מיגיעו ע"כ ס"ל כמ"ד בפ"ק דגיטין שאין יכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך וא"כ אזיל ר' יוסי לשיטתו כיומא (דף פב) דאמר סתם

הרי"ף

כי מה ענין השלג אלא ללמון שהוא מקום החושך ועוד דלא אמר לילה כי אם ללמון וזה אמר אל תקרי בפרש מלשון פירוש אלא הוא לשון הבדלה ופרישה שיבדיל בין התיבות של מלכות שמים : אהלים לנחלים . עיין פרש"י וקושית הרשב"א. ונראה דרש"י ז"ל

דקדק

עיון יעקב

ממתינין לו שילטנו לו הגיהנם כי כל דבר רותח שהוא עומד ברתיחתו אם רוצה שילטנו צריך להמתין זמן מה כדי שילטנן ויקרר : למה נסמכו אהלים לנחלים . עיין פרש"י ותוס' והרשב"א ואפשר דתרווייהו אמת דעיקר הקושיא למה נסמכו אהלים לנחלים היה לו לסמוך אהלים לאהלים דהיינו מה טובו אהליך לפסוק כאהלים נטע ואח"כ ה"ל לכתוב כנחלים נטיו אלא דלכך מפסיק בנחלים לומר מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה וכו' והתוס' יש לומר דסבירא להו דלכך מפסיק בנחלים בין אהלים להראות דאהלים שני לאו אהלים ממש הוא רק מיני בשמים להכי פירשו כפשוטו דמסמיכות מה טובו אהליך קדריש : מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות . כי עבירה מכבה תורה כדאיתא בפ"ב דסוטה :

עין יוסף

בחושך גיהנם והערוך ערך פרש פירש וז"ל כשאתה מפרש ומדקדק אותן אותיות תיבות שיש בהן מלכות שדי דהיינו ק"ש · מלכים בה אותו גיהנם מקום מלכי אסור הוא בה תשלג תלנן עכ"ל : אלו לא באנו כו' · למדנו בזה שאין ראוי לשום סיבה ועירדה או שמחה זמנית לאבד רגע מלשמוע תורה ולמנוע עצמו מבית המדרש · כי אין מדרש בלא חידוש ולא יערכנו פסדת כוס : אין עומדים עליהם בשורה · כשחוזרים מבית הקברות היו עושים שורות סביב האבל ומנחמין אותו · ואין שורה פחותה מעשרה · וכתבו תוס' הטעם שאין עומדים עליהם בשורה · דלמא אתי לאסוקי ליוחסין ע"כ: ברכת אבלים. ברכת רחבה שמברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים · ומברכין שם ברכת אבלים · והיא מפורשת בכתובות פרק ראשון דף ח' : לאנפילין · בית קטן שלפני טרקלין הגדול : שאתם נכוין בפושרין · כלומר סבור הייתי שתבינו דבר ברמז מועט

ענף יוסף

סב מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף אהלים כו' . לפי פשוטו יש לומר כי התורה מלבד שהיא תבלין ומשמרת אדם מחטא וטומאת נפשו שלא יכשל. ואף גם אם כבר נכשל מחטא וטימא וסיאב נפשו מזככו ומטהרו . כמאמרם המאור שבה מחזיר למוטב . ואתא שפיר דמיון נחלים שמטהרין אחר שנטמא. וזה מאמרם מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה והיינו מטהר אחר הטומאה . אף אהלים תורת ה' . מעלין אדם מכף חובה לכף זכות מחזירו אחר שחטא למוטב . או די"ל ע"פ דברי הגמרא ע"ה רחצו הזכו וגו' וענין רחיצה לכבות עבירה רק ע"י תורה וכמאמרם תורה מכבה עבירה ואין מצוה מכבה כו' . וענין מכבה שלא ישאר שום רושם חטא כלל . כי יש תיקוני תשובה שזדונות נעשית לו כשגגות . אולם ע"י לימוד תורה לשמה כרחימו נעשית זכיות . וכמו השב מאהבה כו' ונהפך עבירה עצמה למצוה וזכיות . וקטיגור נעשה סניגור . וזה מאמרם מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה היינו הטמא נהפך לטהור . אף אהלים היא התורה מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות היינו חובות מתהפכים לזכיות ומרשע נעשה צדיק . דמיון מטמא לטהור ופשוט . (מעין הברכות) : א"ל כמדומה לי שאתם נכוין בפושרין כו' . עמ"ש בעין יוסף . אמנם על רבי אליעזר גופי' קשה למה לא הוכיח אותם

על שלא הבינו תיכף כשסר מהם לעליה . ונראה מפני דמה שענה להם עבדים ושפחות וכו' יש לפרשו בתרי גוונא . אם שהכוונה שאין חוב לעמוד עליהם בשורה ולומר עליהם תנחומי אבלים . אבל עכ"פ רשות יש . ויש לפרש שאין עומדים היינו שיש בו איסור שיש בזה חשש דלמא אתי לאסוקי ליוחסין . כמ"ש בעין יוסף בשם תוס' . ולפ"ז ניחא דמה שסר מהם לעליה ועלו אחריו לא חשד אותם שאינם מבינין רמיזתו . אבל היה סבור שהם סוברים שהסרתו מהם היה להודיע להם שאין עליהם חוב לנחמו אבל רשות יש להם ולכך עלו אחריו . כשסר מהם לאנפילון שוב היה להם להבין שמרמז להם שיש איסור בזה . דאלו לרמוז שאין חוב בדבר כבר רמז להם כשסר לעליה . ועל זה אמר סבור הייתי שאתם נכוין בפושרין (צל"ח) ועכשיו כו' אפילו בחמי חמין . שאני רואה שגם מה שהלכתם אחרי לעליה לא היה מטעם שסברתם שהיה רשות דא"כ כשהלכתי מהעליה לאנפילון לא היה לכם לילך אחרי שהרי ראיתם שאיני רוצה בשום אופן לקבל תנחומים מסתמא איסור יש בדבר . א"כ מתחלה לא נכויתם בפושרין ולא"ז באנפילון בחמין והשתא בטרקלין בחמי חמין : אלא ומה אומרים עליהם כשם שאומרים לו לאדם כו' המקום ימלא חסרונו . יש לומר ענין נחמד . והקדים לבאר פירוש תנחומי אבלים המקום ינחם אותך עם שאר אבלי ציון וירושלים וי"ל ענין זה ע"פ מאמרם במסכת הוריות ת"ח שמת אין לנו כיוצא בו . ולא דוקא ת"ח ה"ה לאדם כשר אמרו אין לו תמורה . ותוקף טעם הדבר כי נמנע שני צדיקים או שני כשרים על ענין אחד . ואפילו לקטן יש יתרון במעלה אחד כתכ יכולת מה שלא נמצא בגדול שבגדולים ולזה אמרו ז"ל כל אחד נכוה מחופתו של חבירו אפילו גדול מקטן . לפ"ז העדר נפש מישראל חסרון שאי אפשר למלא בשום פנים . כי אין תמורה כלל . זולת עת תנחומין לזמן קץ ניחום ירושלים ותחי' יחיו המתים ויקומו הם בעצמן . וזהו פי' המקום ינחם אותך עם שאר אבילי ציון וירושלים לזמן שתתנחם עם כל ישראל על אבלות ציון תתנחם ע"ז כי יחיה ויקום . אולם הפסד ממונו של אדם שורו וחמורו ועבדו חסרון שאפשר למלאות תיכף בכפלים . וזה ענין תנחומין ע"ז המקום ימלא חסרונך (מעין הברכות) : ר' יוסי אומר אם עבד כשר הוא אומרים עליו הוי איש טוב כו' א"ל א"כ מה הנחת לכשרים . צריך להבין דעת רבי יוסי בזה ומה דפליגי . ונראה דהנה הפרש בין צדיק ובין אדם כשר . צדיק מלבד שהשלים נפש עצמו . משלים נפשות אחרים . ואדם כשר היינו שמשלים נפש עצמו לחוד . והנה בשמת כשר שלא השלים רק נפשו יש

לעורר

אמר הבונה [אזיל ואשמע מלתא כו']. למדנו בזה מרבי אלעזר שאין ראוי לשום סבה וערדה או שמחה זמנית לאבד רגע מלשמוע תורה כי אין מדרש בלא חידוש ולא יערכנה פסדת כוס : [עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה] . לא נהגו צוותו הז"ל לברך בכל יום שלא עשני עבד כי הם קנין האדון כשור לעול וכחמור למשאוי ואף אם יהיו טובים וכשרים אין מאריכין בשבחיהם עם כל זה בקש רבי אליעזר לדחות תלמידיו מלנחמו ברמז לבד כי רחמיו על כל מעשיו כתיב ואין ללמד בבירור על מדת האכזריות :

שם **תנו** רבנן אין קורין אבות אלא לג׳ ואין קורין אמהות אלא לד׳. [אבות] מ"ט אילימא משום דלא ידעינן אי מראובן קא אתינן אי משמעון קא אתינן. א"ה אמהות נמי לא ידעינן אי מרחל קא אתינן אי מלאה קא אתינן. אלא עד הכא חשיבי. טפי לא חשיבי:

סג שם **אמר** רבי אלעזר מאי דכתיב (תהלים סג) כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי. כן אברכך זו קריאת שמע. בשמך אשא כפי זו תפלה. ואם עשה כן עליו הכתוב אומר (שם) כמו חלב ודשן תשבע נפשי. ולא עוד אלא שנוחל ב׳ עולמים העולם הזה והעולם הבא שנאמר (שם) ושפתי רננות יהלל פי (ב׳ רננות הללו למה אחד בעולם הזה ואחד בעולם הבא):

סד [דף יז] **אמר** רב כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה שנא׳ חדלו

רש"י

גניחה ולעקה: אין קורין אבות. לישראל: אלא לשלשה. אברהם יצחק יעקב לאפוקי שבטים: אלא לארבעה. שרה רבקה רחל ולאה: כן אברכך. כמו חלב. תרי קראי דסמיכי להדדי: רננות. שתים (וכתב הרשב"א אברכך בחיי ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: בשמך אשא כפי. והתפללו אליך דרך ארצם: שנוחל ב׳ עולמות. העולם הזה בקריאת שמע והעוה"ב בתפלה):

מהרש"א

כן אברכך בחיי זו קריאת שמע וכו׳. דעיקר ק"ש על לימוד התורה שחייב אדם בכל יום כדאמרינן במנחות וברכותיה אהבה רבה וכו׳ ואמת ויציב וכו׳ מוכיחין כן ולפי שהתורה היא חיינו כמ"ש כי היא חייך וגו׳ אמר כן אברכך בדבר שהוא חיי דהיינו התורה ובשמך אשא כפי זו תפלה כמו נשא לבבנו אל כפים אל אל וגו׳ דהיינו ובשמך שתמלא בקשתנו בשביל שמך הגדול ולא למעננו ואמר עליו הכתוב אומר כמו חלב ודשן וגו׳ כמו שהייתי מקריב חלב אמורין לגבי מזבח ודשן מלשון דשן בסגול כמו שהייתי מקיים תרומת הדשן במזבח בכל יום שהתפלה במקום עבודת הקרבן: ולא עוד אלא שנוחל ב׳ כו׳. דהיינו בשביל ק"ש שהוא לימוד תורה דכתיב בה כי הוא חייך ואורך ימיך וגו׳ חייך בעוה"ז ואורך ימיך בעוה"ב וק"ל:

כאלו עשאו במה וכו׳. הענין בזה כמ"ש שהתפלה היא במקום עבודת הקרבן והרי זה שמקבל פני חבירו בשאילת שלום קודם שמקבל פני שכינה בתפלה הוא דמיון ההולך להקריב בבמה ומניח להקריב קרבנו ית׳

עיון יעקב

כן אברכך בחיי זו ק"ש. ע"ד דאמרינן בשבת דף י"א ע"א חברים שהיו עוסקין בתורה מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפלה והכי קאמר כן אברכך בחיי שהוא התורה שכתיב בה כי הוא חייך ואפ"ה מפסיקין בהן לק"ש וק"ש נקרא ברכה לשון מתנה ומנחה לה׳ כדכתיב קח נא את ברכתי: **בשמך** אשא כפי זו תפלה. לה"ק בשמך דהיינו אם מזכיר שלש עשרה מדות ושמות של הקב"ה אזי תפלתו מקובלת ואינה חוזרת ריקם ונקט אשא כפי כדכתיב נשא לבבנו אל כפים וגו׳ וכן רצה פכר ידיהם ומלאי:

כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה. מדמה השלום לקרבנות כי הקרבנות הם שלום בין ישראל לאביהם שבשמים כדאיתא במדרש תנחומא הובא בילקוט

הרי"ף

דקדק שאם הסמיכות הוא למה עונו אוהליך כך היה לו לומר למה נסמכו נחלים לאהלים שהרי אהלים כתיב בתחלה ואח"כ כתיב כנחלים והשאלה היא על דבר האחרון שנסמך ולפירוש רש"י ניחא שהזכיר תחלה לאהלי בית המדרש של בית ישראל ואח"כ ברכה כנחלים שתמשך מלכותם ואין לשאול בזה למה נסמכו אבל עיקר השאלה היא על ברכת כאהלים נטע ה׳ שאינה מקומה לפי שקודם מדבר בנהרי נחלי מים כנחלים נטיו כגנות עלי נהר והיה לו לסמוך לזה כארזים עלי מים ואח"כ יאמר כאהלים נטע ה׳ ולמה נסמכו אהלים לנחלים והניח לבסוף ענין ארזים עלי מים ובזה מדוקדק לשון רב חמא דאמר דכתיב כנחלים נטיו כגנות עלי נהר וגו׳ ולמה הביא סוף הפסוק שאמר כגנות עלי נהר אלא לרמוז שעיקר שאלתו היא זאת דכיון דכתיב הכא כגנות עלי נהר למה סמך כאהלים נטע ה׳ ולא סמך כארזים עלי מים ותירץ לומר כשם שהנחלים מעלים וכו׳. ומ"מ קשה לפרש"י למה הפסיק בין נחלים לאהלים כגנות עלי נהר ועוד קשה למה דרש סמיכת הנחלים והיה לו לדרוש סמיכת אהלים לנהר מה נהר וכו׳ ויש לומר דכיון דיש אומרים שמימי הנהרות אינם מטהרים לפי שהם מתרבים ממימי הגשמים והמקוה מטהר באשבורן ולא בזוחלים ולכן שמואל הוה עביד מפצי ביומי דניסן כמ"ש בגמרא ונמצא שכל מי נהר אינם מעלים מטומאה לטהרה כך עד שיהיו באשבורן ולכך דרש מנחלים דכתיב כנחלים נטיו שרוצה לומר הנחלים של מי הגשמים שנטו אל מקום אחד במורד דהיינו באשבורן והם מעלים את האדם מטומאה לטהרה וזה נרמז בפסוק כנחלים נטיו והיכן נטיו כגנות עלי נהר שסובבים להביא מי נהר אל הגנות דהיינו אשבורן ואינם זוחלים שהם מעלים מידי טומאה לטהרה כן אהלי בית המדרש מעלים מידי חובה לידי זכות שמכפרים עונותיהם באהלי בית המדרש:

מאי דכתיב כן אברכך בחיי בשמך וכו׳. וקשה להבין מה הוקשה לר"א שאמר מ"ד. ועי"ק מה שאומר ואם עושה כן דמשמע שהם דברי הכתוב ולמה לא נדרש כל הכתוב כפשוטו שהם דברי האדם שאומר כן אברכך בחיי זו ק"ש ובשמך אשא כפי זו תפלה ובהיותי עושה כן כמו חלב ודשן תשבע נפשי בהיותי משבח לאל ושפתי רננות יהלל פי. וצריך להבין מה היא המעלה הראשונה ומהו הגמלה שהרי שביעת הנפש שאמר כמו חלב ודשן תשבע נפשי היא גם בעוה"ז ועולם הבא. ונראה עם ביאור לשון רש"י ז"ל שכתב כן אברכך בחיי וכמו חלב ודשן תרי קראי נינהו. וכוונת רש"י ז"ל היה לרמוז מה שהוקשה לר"א שכתוב כן אברכך וחזר ואמר בכתוב אחר כמו חלב ודשן והם ב׳ כתובים דסמיכי אהדדי לא יוצדק לומר בשניהם כן אברכך כמו חלב ודשן מאי כן ומאי כמו דהל"ל כן אברכך וחלב ודשן תשבע נפשי או יאמר אברכך בחיי כמו חלב ודשן לזה תירץ שמה שאמר כן אברכך הוא מדבר על ק"ש והוא נדרש לפניו שאמר כי טוב חסדך מחיים והחסד שעשית עמדי להחיות את נפשי טוב חסדך מחיים יותר מהחיים שפתי ישבחוך כמו מלאכי מרום המהללים לשם תפארתך וכמו שהמלאכים משבחים ומפארים בכל יום כדכתיב בכל נפשך מ"מ אברכך ואייחד שמך בחיי ונפשי וגם בשמך אשא כפי בתפלה כדכתיב תכון תפלתי קטורת משאת כפי ואין תפלתי על חיי שעה ולרכי אלא על רוממות שמך אשא כפי בשבח בג׳ ראשונות לשם קדשך הגדול והנורא ומלאתי גם אני שוה למלאכים המשבחים לשמך בכל יום ולזה אמר הכתוב שהם דברי רוח הקודש כמו חלב ודשן תשבע נפשי שמעלה עליו הקדוש ב"ה כאלו הקריב עולה ושלמים דהיינו חלב השלמים ודשן העולה שהיה כליל לאשים ונעשה אפר על גבי המזבח וכן אמרו למעלה הקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה׳ וז"ש הקב"ה כאן כמו חלב ודשן כאלו הקרבתם לפני חלב השלמים ודשן העולה תשבע נפשי בתפלתכם ולא עוד אלא שנוחל האדם המתפלל שני עולמים לפי שהשם שהוא משבח ומרומם בעולם הזה כך יעשה לעוה"ב כדכתיב אשרי יושבי ביתך בעוה"ז שיושב בבית הכנסת זוכה לישב בעוה"ב עוד יהללוך סלה בעוה"ב וכן דרשוהו חז"ל כי ילכו מחיל אל חיל וכו׳ נמצא כי שפתי רננות כפולות אחד בעוה"ז ואחד בעוה"ב יהלל פי האדם שמהלל ומשבח בעוה"ז או רצה שהם דברי הקב"ה שאמר ה׳ כיון שיש בידו ב׳ רננות כפולות שמתוך שמשבח בעוה"ז ישוב לרנן ולשבח לעוה"ב א"כ יהלל פי לשבחו לאדם הזה שקנה שני עולמות ובזה נתיישבו השני דמיונות כן אברכך כמו חלב ודשן שהא׳ מדבר באדם שאמר כן אברכך כמלאכים והקב"ה אומר כמו חלב ודשן הקרבנות אני מתרצה בתפלה:

כל הנותן שלום לחבירו וכו׳. וקשה מנ"ל דמשתעי קרא בנותן שלום קודם התפלה ועוד מנין לו לומר אל תקרי. ונ"ל שדקדקו ז"ל מש"ה אשר נשמה באפו וכי יש אדם שאין נשמה באפו. ועוד מאי חדלו דקאמר לכך דרשו באדם שקם ממטתו והחזיר לו הקב"ה נשמה לגופו והוא מקדים לפתחו של אדם חבירו שגם הוא החזיר לו הקב"ה הנשמה לפגרים:

ענף יוסף

לעורר עליו הוי בלבד ולא על דורו. אבל כשמת צדיק שהשלים נפשות אחרים אין לעורר עליו הוי רק על דורו. ובזה יובן. דרבי יוסי אמר להספיד עבד כשר בלשון הוי איש טוב ונאמן כו׳. ויש היכר בינו ובין צדיק. שעל הצדיק אומרים הוי על הדור ולא עליו. ע"ז אמרו לו א"כ מה הנחת לכשרים היינו מה יש היכר בינו ובין אדם כשר מישראל שאינו בגדר צדיק משלים נפשות אחרים רק עוסק בהשלמת נפש עצמו אומרים גם כן הוי עליו. וליכא היכרא בין עבד כשר ובין ישראל כשר (מעין הברכות):

סד **כל** הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כו׳. מה דנקט לחבירו לאו דוקא ה"ה דאפי׳ לגדול ממנו אסור. וכן מוכח מקרא. ומכ"ש לשמואל דאמר במה חשבת לזה ולא

עץ יוסף

שראיתםאותי הר מעליהם ליכנס לאנפילון (רש"י). ויש לדקדק מנ"ל לרש"י דפוטרין דאמר רבי אליעזר כוונתו על האנפילון. דלמא כוונתו על העליה. וי"ל דרש"י הוכיח זה מדלא אמר רבי אליעזר להם זה בהכנסו לאנפילון ונכנסו אחריו היה לו לומר להם הבור הייתי שאתם נכוים בפוטרין כשהרתי מכם לעליה. א"נ שמה שהר לעליה אינו קורא אפילו פוטרין (מהטעם שכתבתי בענף) רק האנפילון קורא פוטרין והטרקלין קורא חמין (צל"ח): משום דלא ידעינן אי מראובן כו׳. ויש לדקדק אבל כהנים ולוים דידעו יחוס שבטן יקראו אבות לארבע. וי"ל דהא דקאמר אין קורין אבות אלא לשלשה היינו רוב ישראל שהם אחד עשר שבטים: אלא עד הכא חשיבי כו׳. כי עד יעקב ועד בכלל עדן לא נזדכך ארס דורות שעברו. ולזה יצא מאברהם ישמעאל ומיצחק עשו והיה השתדלות אברהם בעבודה קשה לזכך. וכן יצחק. עד שיעקב השתדל ביותר לזכך ולטהר לגמרי. וכמאמר יעקב מובחר שבאבות. וממנו יצא מטה שלמה בלי פסול מזוככים ומטוהרים. ולא היו צריכים כל כך עבודה קשה. וזו מאמרם עד הכא חשיבי לקרותם אבות משפיעים ומנהלים לתולדות לכל הדורות. משא"כ בני יעקב אחר שנזדכך אין להם יתרון על שאר צדיקים. כי בכל הצדיקים יש לכל אחד יתרון מעלות ומעשים טובים. כי הת"ח וצדיק מנחיל לכל דור. והיינו כל צדיק לדורו. דמיון אב לבן ואדון לעבד. ובגדר זה נקרא אב פלוני או מר פלוני. ולא אב סתם זולת הני שלשה היו אבהן דכולה (מעין הברכות):

אמר הבונה [אין קורין אבות וכו׳]. גם כי בני יעקב שנים עשר שבטי יה ונשותיהם. ואבותינו ואמותינו היו עכ"ז מעלות הג׳ אבות וד׳ אמהות אלו תכון לעד לבדם ותפארת בנים אבותם יהיו הם כי גם דבר ה׳:

חדושי גאונים

אין קורין אבות אלא לשלשה. פירש הראב"ד ז"ל שאין אומרים מי שענה ראובן אבינו או שמעון אבינו ואם אמר לא הפסיד אלא שאין עליט חובה לכבוד זה אבל לשלשה האבות חובה. ואינו מחוור בעיני דאין קורין אמהות אלא לארבע מאי איכא למימר. אלא הפירוש הנכון כמו שפירש רבינו האי ז"ל דלכבוד בעלמא קאמר ונומר שאין חשובין להקרא אבות לכל ישראל ואמהות לכל ישראל אלא שלש׳ אבות וארבע אמהות: (חדושי הרשב"א):

אין קורין אבות אלא לשלשה כו׳ עד הכא חשיבי כו׳. לא מצאתי לאחד ממפרשי האגדה יבאר לנו בזה גדר חשיבותם בהבדל ענינם מהשבטים. והנ"ל שרמזו רז"ל על אבותינו השלשה ע"ה. שהמה הם ההתחלה היותר מתאי הכל. והמאמר הכולל מזה הוא אמרם ז"ל במדרשות מעשה אבות סימן לבנים. וכל מה שאירע לאבותינו הנזכר בהשתדלות גלגוליהם עשה רושם כתניי. ויצא אח"כ לפועל בתולדותיהם הבאים אחריהם. ועד"ז אמרו ב"ר פ׳ מ"ס ס׳. אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך. אתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו

אהבת איתן

בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בו"ד. מדת בו"ד מקניט את חבירו יורד עמו לחייו אבל הקב"ה אינו כן קלל את כנען אוכל מה שרבו אוכל ושותה מה שרבו שותה. והיינו כמ"ד שא"י לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך. כמ"ש שם מהרש"א עיי"ש:

אין קורין אבות אלא לשלשה ואין קורין אמהות אלא לארבע כו׳. כאן משמע דמסברא פשיטא ליה כן. אמנם ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא ומבואר הוא במדרש רבה ר"פ לך לך דאי׳ התם ג׳ גדולות וד׳ ברכות כתיב כאן כישרו שהן ג׳ אבות וד׳ אמהות:

(ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה. ושמואל אמר במה חשבתו לזה ולא לאלוה. מתיב רב ששת בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב. תרגמא רבי אבא במשכבים לפתחו. אמר רבי יונה אמר רבי זירא כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל עשאו במה. א"ל במה קאמרת. א"ל (לא) אסור קאמינא. כדרב אידי בר אבין. דאמר רב אידי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן אסור[לו] לאדם (ליתן שלום לחבירו ולצאת לדרך) [לעשות חפציו] קודם שיתפלל שנא' (תהלים פה) צדק לפניו יהלך [וישם לדרך פעמיו] ואמר רב אידי בר אבין אמר ר' יצחק בר אשיאן כל המתפלל ויוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו. שנא' צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו:

פה שם אמר רבי [יונה אמר רבי] זירא (פ' הרואה ע"ש מהרש"א) א כל הלן (שבעה לילות) [שבעת ימים] בלא חלום נקרא רע שנאמר (משלי יט) ושבע ילין בל יפקד רע. אל תקרי שבע אלא שבע. אמר ליה ר' [אחא בריה דרבי] חייא בריה דר' אבא הכי אמר רבי [חייא אמר רבי] יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות. שנאמר ושבע ילין בל יפקד רע:

[פיסקא רבי יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק. אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה דאמר בין אלהיכם לאמת ויציב לא יפסיק. אמר רבי אבהו א"ר יוחנן מ"ט דרבי יהודה דכתיב (ירמיה י) וה' אלהים אמת]:

[דף ט"ז ע"ב] רבי (אליעזר) [אלעזר] בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון

רש"י

חדלו לכם מן האדם. כשיש לכם לעסוק בכבוד המקום אל תתעסקו בכבוד האדם דאי לאו הכי למה ליה לחדול. ושמואל לא דריש ליה לשון במה אלא כמשמעו במה חשבתו לזה שהקדמת כבודו לכבודי: שואל מפני הכבוד. ואם ק"ש קודם תפלה הוא וקתני שואל: תרגמא רבי אבא. להא דרב ושמואל דלאסורי: במשכבים לפתחו. אבל פגע בו בדרך שואל: ה"ג אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן אסור (לו) לאדם לעשות חפציו עד שיתפלל (שנא' צדק לפניו יהלך): צדק. תפלתו שמצדיקו לבוראו והדר וישם פעמיו לדרכי חפציו: אל תקרי שבע אלא שבע. ילין בל יפקד מן השמים בחלום הרי הוא רע לכך אין משגיחין לפוקדו: [וה' אלהים אמת. לכך אין מפסיקין בין אני ה' אלהיכם

מהרש"א

שע"ג מזבח שבמקדש: אסור לאדם לעשות חפציו כו'. כ"ה גירסת רש"י אבל הרי"ף והרא"ש גרסי אסור לאדם לצאת לדרך כו' ויהיה לדרש קמא כנוי וישם על האדם דאחר שהתפלל ישים האדם לדרך פעמיו. ולדרש שני שהקב"ה עושה לו חפציו כו' יהיה כנוי על הקב"ה שישים הקב"ה לדרך פעמיו להצליח בה ודרשו צדק מלשון תפלה כמו שמעה ה' צדק הקשיבה וגו' ודרשו לפניו מלשון קודם בזמן כמו לפני בוא יום ה' וגו' וק"ל: כל המשביע עצמו מד"ת כו'. דרישא דהאי קרא מיירי בד"ת יראת ה' לחיים ושבע וגו' והיינו שמשביע עצמו מיראת ה' ולן ולא סגי ליה בק"ש לחוד אין מבשרין אותו בשורות רעות דהיינו שלא יבהלוהו חלומות רעים וק"ל: [מ"ט דר"י דכתיב וה' אלהים אמת כו'. והוא רמז על מדתו של יעקב שהוא קו האמצעי וקאי אמת אדלעיל אה' אלהיכם אבל בכל הפירושים איכא דאמת ויציב כו' ע"ו לשונות הן מוסבים אדלמטה אהדבר הזה וצ"ל דקאי מלת אמת אדלמעלה ואדלמטה דהכ"ג כתבו הפרשנים בכמה מקומות דיש מלות מושכות עצמם ואחרת עמם ובזה יתיישב בההוא דאמר אמת אמת תרי זימני וקאמר רבה כל אמת אמת תפסיה להאי דמשום הכי תפסיה אמת אמת תרי זימני דחד קאי אדלמעלה וחד קאי אדלמטה והיינו דקאמר כל אמת כו' אדלמעלה ואדלמטה והא דפליגי נמי בחוזר ואומר אמת אי לא כו' פירשו תר"י דמיירי בהפסיק בין הפרק מפני היראה או מפני הכבוד כו' ע"ש ולא משמע כן אלא דאיירי בפשטיה כיון דקאי אמת אדלמעלה ואדלמטה אית ליה לרבי אבהו דאומר תרי זימני אמת והיינו דחוזר ואומר אמת אף בלא הפסיק ורבה אמר דאינו חוזר ואומר אמת דבחדא מהן סגי דקאי אדלמעלה ואדלמטה ולשיטתו דאינו חוזר קאמר להוא דעביד כר"י וקאמר תרי זימני אמת דכל אמת ואמת תפסיה להאי ודו"ק]:

הרי"ף

מתים. ובזאת הטעם אמר חדלו לכם מן האדם שלא להקדים לשאול בשלומו לפי שעיניכם הרואות אשר נשמה באפו שהחזיר לו הקב"ה הנשמה באפו שהחזיר לכם נשמתכם חדלו א"כ מן האדם שהחזיר לו הקב"ה נשמתו ואלמלא החזירה לו היה גופו מת ואיך יקדם לכך להקדים לו שלום ואיך רואה שנשמתו פקודה ביד קונו כמו נשמתך והחזירה גם לו גם לך וראוי להקדים בתפלה ושבח למחזיר לכם הנשמה וזה שדקדק לומר לכם ונמצא שטעם החדלה שאמר חדלו מן האדם הוא מטעם שוה לכם אשר נשמה באפו של כל אחד גם לו גם לכם וכפי זה יקשה מה חזר לומר טעם אחר כי במה נחשב הוא כיון שכבר נתן טעם אשר נשמה באפו והוה ליה נותן טעם אחר טעם. לזה הוכרח לדרוש אל תקרי כי במה נחשב לומר שאינו נחשב בכלום כי אין צורך לטעם זה כיון שכבר נאמר טעם אשר נשמה באפו אלא ה"ק שמן הראוי חדלו לכם אתם מדעתכם צריכין לחדול מן האדם שלא להשכים לפתחו ולשאול בשלומו לפי שאותו אדם נשמה באפו שהחזיר לו הקב"ה וראוי להקדים בתפלה למחזיר הנפשות ודע לך כי במקום שחשבת לגדלו בקדימת שלום אתה משפילו כי במה אתה עושה אותו כמו ע"ז. ועוד היה נראה שדקדק אל תקרי לפי שהפשוטה הול"ל כי מה נחשב הוא. ועוד יתור הוא כי די לומר כי במה נחשב. אלא לומר כי במה של ע"א נחשב הוא שעשיתו במה. ושמואל דרש הכי במה חשבתו לזה ולא לאלוה כלומר כיון שחיותו של זה תלויה בקונו שהחזיר לו נשמה במה חשבתו לזה ולא לאלוה המחיה הנותן נשמה לעם:

במה קאמרת אמר ליה אסור קאמינא. וקשה ודלמא כרב סבירא ליה. ואפשר דאפילו רב לא אמר עשאו במה אלא כאלו עשאו במה ולכך הוקשה לו במה קאמרת אך אכתי קשה דמאי כייד ואמאי אסור קאמינא ולימא כאלו עשאו במה קאמינא וצ"ע. ויש גירסא אחרת בגמרא העושה חפציו קודם שיתפלל עשאו במה והשתא ניחא דהא לא איירי במאי דאיירי רב בנותן שלום לחבירו ולכך הקשה במה קאמרת ומשני אסור כרב אידי והתם נמי גרסינן אמר רב אידי אסור לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל ולזה אפשר שכוון רש"י בלשונו שאמר ה"ג אמר רב אידי אסור לאדם לעשות חפציו וכו' הכוונה שלא נגרוס בדברי רב אידי אסור ליתן שלום אלא אסור לעשות חפציו וכו'. ועוד אפשר דגם לגרסתנו דאמר רבי יונה כל הנותן שלום אמר רש"י ה"ג אמר רב אידי כלומר דלא גרס כדאמר רב אידי לפי שר' יונה איירי בנותן שלום ורב אידי איירי בעושה חפציו אלא אמר רב אידי שהוא ענין בפני עצמו: אל תקרי שבע. הוקשה לו דהיכי קאמר שהאוכל ושבע לא יפקד רע והלא מתוך השובע אפשר לראות קרי לכך צ"ל א"ת שבע מענין שובע אלא מלשון שבע ימים שלא יפקד בחלום הוא נקרא רע:

עיון יעקב

בילקוט פ' נו דף קל"ו ע"ד רמז תש"ג ומהאי טעמא הכהנים המה במדת שלום כדכתיב בפינחס הנני נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם וכן באהרן הוא אומר בשלום ובמישור הלך אתי וראוי להקדים שלום לקונו בתפלתו כדאמרינן עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועוד יש לומר מש"ה קאמר כאילו עשאו במה כמו המקריב בבמה לשם שמים ומתכוין לשם מצוה אפ"ה נחשב לו לאיסור כעין זה הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל: א"ל במה קאמרת. נראה דקושיית ותמיהת הש"ס כן הוא כיון דקאמרת כאלו עשאו במה א"כ בזמן היתר הבמות מותר לעשות כן וע"ז מתמיה הלא הפסוק סתמא קאמר חדלו לזה קאמר אסור קאמינא כלומר דבכל פעם הוא אסור כאילו הקריב בשעת איסור הבמות: כל המתפלל ויוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך. ודרש צדק מלשון תפלה ע"ד דאמרינן בב"ב דף י"ד ע"א ר' אלעזר יהב פרוטה לעני והדר מצלי אמר דכתיב אני בצדק אחזה פניך: כל הלן ז' לילות בלא חלום נקרא רע. אפשר לומר הטעם כי אין מראין לאדם אלא מהרהורי לבו כדכתיב ורעיונך על משכבך סליקו והרהור עבירה אין אדם ניצול בכל יום ואף גם הרשעים אחר שנתמלא תאותם בילה"ר מלאים חרטות ומהרהרים תשובה בלבם וזה שלא נחלם לו חלום תוך ז' ניכר ונראה שעשה עבירה בפועל ולא הרהר בתשובה כלל לכך נקרא רע: ר"א בתר דמסיים צלותיה. סתם ר"א

עין יוסף

רבי אלעזר בתר דמסיים צלותיה. הנה כל הני תנאי ואמוראי שהיו רגילים להיות אומרים בקשות ותחנונים אחר התפלה. היה כוונתן שהזהירו שלא יעשה אדם תפלתו קבע אלא רחמים ותחנונים. וכל תפלת י"ח כיון שכבר קבעו לנו אנשי כנסת הגדולה הרי הם חובה עלינו ואין היכר שאנחנו מתכוונים לרחמים ותחנונים אלא כמו פורע חובו. ולכן קיימו דבר זה ברחמים ובתחנונים שביקשו אחר סיום התפלה שסדרו לנו אנשי כנה"ג

ענף יוסף

לאלהי ולכך פריך שפיר ממתני' דשואל מפני הכבוד ופשוט' ונסתלק קושית הצל"ח (מעין הברכות): וכדרב אידי בר אבין דאמר רב אידי בר אבין כו' אסור לאדם ליתן שלום לחבירו ולצאת לדרך קודם שיתפלל כן הוא הגירסא בעין יעקב. וכתב רש"י ה"ג אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לו לאדם לעשות חפציו עד שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך יצדק תפלתו שמצדיקו לבוראו. והדר וישם פעמיו לדרכו חפציו ע"כ. ולפי גירסתו לא גרסינן נמי הא דהאי' בגמרא שלפנינו אמר רבי יונה אמר רבי זירא כל הנותן שלום לחבירו קודם כו' אמרו לו במה קאמרת כו' כדרב אידי בר אבין. אבל הרי"ף והרא"ש גרסי אמר רבי יצחק בר אשיאן אסור לאדם לצאת לדרך קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך כו'. וכתב הצל"ח ולפי גירסתם צריך לומר שגם בדברי רבי יונה א"ר זירא היו גרסי כל היוצא לדרך קודם שיתפלל שהרי על זה מסיק וכדרב אידי עכ"ל. אבל לפי גירסת רש"י ליכא למימר שגרסינן בדברי רבי יונה א"ר זירא כל העושה חפציו קודם שיתפלל. דא"כ היה לו לרש"י לכתוב ה"ג דאמר רב אידי כו' ומדכתב ה"ג אמר רב אידי כו'. משמע שמוחק כל דברי רבי יונה א"ר זירא ודו"ק:

יד יוסף

א הרואה דף נ"ה ע"ב ושם אי' רבי זעירא ובשאלתות:

חדושי גאונים

באברהם כתיב ויהי רעב בארץ בישראל כתיב כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ כו' ע"ש. ולא באברהם לבד נאמר כן. אמנם גם ביצחק גם ביעקב לא ולמד מ"ש הרמב"ן ז"ל במעשה הבארות אשר חפרו עבדי יצחק והבדל שמותיהם עשק שטנה רחובות איך ענין הבארות הללו עשה רומם כתכי גוזעו. בכלל התגלגלות אנשי האומה יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום יסד להם המלך ה' לבאות ועד"ז אמרו ביעקב (ב"ר פ' ע"ח) עד אשר אבוא אל אדוני שעירה כו'. אלא אימתי בא אצלו לעתיד לבא. הה"ד ועלו מושיעים גו'. לשפוט את הר עשו כו'. נמצינו למדין כי האבות שלשתן הנז' היו סימן לבניהם אחריהם זרע ברוכי ה'. ומצד זה נקראו אבות לפי שהם אבותינו בחומר המציאות והויה בעולם גם בהתגלגלות וילדי הזמן תולדותיהן כיוצא בהן לא כן י"ב השבטים אשר כל אחד ואחד מתואר בשם שבט (בילדותו) או מטה (בזקנותו) והיינו כמו האילן שכולל יש בו שורש ועיקר אשר מתואר בשם אביב והתפשטות חלקיו על פני תבל ארצה נקראים ענפים ומטות ושבטים. (אור חיים):

כל המתפלל ויוצא לדרך כו'. שנא' צדק לפניו יהלך. פירש הגאון יעב"ץ בסידור שלו דר"ל צדק לפניו יהלך ר"ת צלי. (לקוטי חבר בן חיים)

עיני יצחק

א"ר חייא וכו' כל המשביע עצמו מד"ת ולן אין מבשרין וכו': יש לדקדק אם כוונתם ז"ל שהגזירה הרעה הנגזרת עליו מתבטלת ע"י זה מכל וכל. היה לו לומר לשון מבורר שכל גזירה מתבטלת ממנו. אלא וודאי שהגזירה קיימת. רק שיועיל זכות זה שלא יבשרוהו וא"כ לא ידעו מה

מלפניך ה' אלהינו שתשכן בפורינו אהבה ואחוה ושלום וריעות ותרבה גבולנו בתלמידים ותצליח סופנו אחרית ותקוה ותשים חלקנו בגן עדן ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך ונשכים ונמצא ייחול לבבנו ליראה את שמך ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה. רבי יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך. רבי זירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שלא נחטא ולא נבוש ולא נכלם מאבותינו. רבי חייא בתר דמצלי אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא תורתך אומנותנו ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. רב בתר צלותיה אמר

רש"י

לאמת]: בפורינו. בגורלנו: אחרית ותקוה. שתהא אחריתנו טובה ונראה מה שקוינו: ותקננו. לשון תקון: ונשכים ונמצא ייחול לבבנו ליראה את שמך: שלא יתגבר עליו יצר הרע בהרהור הלילה לסור מאחריך ביום אלא כשנשכים בכל בקר נמצא לבבנו מייחל לך: ותבא לפניך קורת נפשנו. כלומר ספוק צרכנו וקורת רוחנו: ותביט ברעתנו. תדע ותתן לבך ברעה הבאה עלינו:

מהרש"א

שתשכן בפורנו כו'. פרש"י בגורלנו ועי"ל בפורנו במטתנו שתהא מטתנו שלמה באהבה וכו' וכן תקנו לומר בשבע ברכות של נשואין. ונמצא יחול לבבנו פרש"י מיחל לך מלשון תוחלת ויותר נראה לפרש יחיל ביו"ד מלשון חיל ופחד ועש"ה לבי יחיל בקרבי וגו' ואמר ותבא לפניך קורת נפשנו עש"ה מים קרים על נפש וגו' וק"ל: שתציץ בבשתנו וכו'. ר"ל תציץ בבשתנו שאנו מתביישים מן העבירות שבנו כדאמרינן פ"ק כל העושה עבירה ומתבייש בה מוחלין כו' או שתציץ בבשתנו מן עובדי כוכבים שמביישים אותנו בגלות ותביט ברעותנו הבאות עלינו מן עובדי כוכבים וע"ז אמר תתלבש במדת רחמיך עלינו ותתכסה במדת עוזך נגד עובדי כוכבים ותתעטף כו' ותתאזר כו' כל אלו לשונות נופלים על מלבושים והן מדותיו ית' ב"ה כמו מדו בד שהוא לשון לבוש ומסיים ותבא לפניך מדת טובך כמ"ש אני אעביר כל טובי וגו' שהם בכלל מלבושיו ומדותיו הטובות הנזכרים בשלשה עשר מדות רחום וחנון וגו' ורב חסד וגו' וק"ל: ואל ידוה לבנו ואל כו'. עש"ה על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו:

חדושי גאונים

רבי יוחנן ס'. אמר הכי כו'. שתציץ בבשתנו. עיין מהרש"א. ול"נ שנמשך למאמר שמקונן. זכור ד' מה היה לנו. הביטה וראה את חרפתינו. נחלתינו נהפכה לזרים כו'. וביארנו זה שר"ל אתה ד'. זכור מה היה לנו. מהיקר והכבוד בימים שעברו. הביטה וראה את חרפתנו אשר יש לנו עכשיו. וסוף במה שנחלתנו

עיני יצחק

הינותו בזה. שהרי אדרבה היה טוב לו יותר שיבשרוהו מתחלה שמעותד לרעה כדי שישתדל לבטלה או לסקל אותה בתפלה או בצ"ד. ונראה בזה שמלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא. והוא שכמו במלך שגזירות הגזירה הרעה עדיין מוכתבת רק אצל המלכות בלבד ולא יצאה לחוץ. ולא נודעת לבריות. עדיין יש תקוה קרובה להמליץ בעדו. ולבקש רחמים ולבטלה. אבל אחר שכבר יצא הפקודה מן המלך וכבר נתפרסם והוכרז במדינה. אז קשה מאד לבטלה. כמו כן במלכותא דרקיע. שבעוד שהגזירה עדיין בשמים ממעל ולא נודעה למטה. אז בבקשת רחמים בלבד יש יכולת לבטלה. אבל אם הגזירה נתפרסם בשמים עד שנמסרה למלאך הממונה על החלומות. כדי להודיע לבריות אז אי אפשר לבטלה אלא בזכות גדול. וכמחז"ל (שבת ל"ב) לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה. שאם יחלה א"ל הבא זכות ויפטר. ועמש"ש. ואותו החולם הוא דומה כמו אם ח"ו כבר חולה שצריך זכות גדול. והוא מ"ש כאן (כל המשביע עצמו מד"ת ולן אין מבשרין וכו'): ר"ל שאם נגזר שיבשרוהו כאותו הלילה מהגזירה הרעה יועיל זכות התורה שלא יבשרוהו בלילה הזה. ויש בזה תועלת גדולה שעדיין הוא בבחירתו ובכחו לבטלה בתפילה בלבד בלי זכות גדול ועיין לעיל (ד' ה') כל העוסק בתורה יסורין בדילין ממנו ועמש"ש. ועיין (שבת ס"ג) כל העוסק מצוה כמאמרם אין מבשרין וכו'. ועיין לקמן (נ"ה) ג' דברים צריכין רחמים. חלום טוב וכו':

עיון יעקב

הוא ר' אלעזר בן שמוע כדאי' בספר יוחסין דף מ"ו והוא היה א' מעשרה הרוגי מלכות והיו לו תלמידים הרבה כדאיתא ביומא פ' יוה"כ כשהיינו לומדים אצל ר' אלעזר בן שמוע ולכך התפלל תפלה זו על תלמידיו ולפי שסופו נהרג ואע"ג דאיהו לא הוי מוליס תוי לכך התפלל שיצליח סופו ואחריתו:

ר' יוחנן בתר דמסיים צלותיה. שהם ר' יוחנן הוא ר' יוחנן בן זכאי שהיה בשעת החורבן ע"כ התפלל תפלה זו שתציץ בבשתנו: ר' זירא בתר דמסיים צלותיה. לפי שהיתה מדתו לקרב רשעים ובריוני כדאי' בסנהדרין דף ל"ז לכך התפלל לתפלה זו שלא יתעיאו אותו ג"כ ללמוד ממעשיהם בהתחברו לרשעים ולהכי בדק נפשיה בתגרא כדאי' פרק השוכר את הפועלים ולזה קאמר שלא נבוש ולא נכלם מאבותינו: ר' חייא. שהיה מרבין תורה ותורתו אומנותו עם תלמידים הרבה כדאיתא פרק השוכר את הפועלים לכך התפלל תפלה זו: רב בתר צלותיה. התפלל על עשרה מיני חיים נגד עשרה מיני חסידות שנהג רב:

עין יוסף

הוסיפו כל אחד משלהם (צל"ח): בפורנו. בגורלנו (רש"י). עוד יש לפרש בפורנו פי' במטתנו. והכוונה כי כל זמן שאדם חי בעולם יש לו תקוה לתקן מעשיו לקנות אחרית. ואחר העדר סופו וקיצו אבד תקותו. אולם אם מוליד בנים שלמים עובדי ה' והבנים נחת מן האב וכמאמרם ברא מזכה אבא עובד ה' תמיד. גם בעוה"ב יש לו תקוה ואחרית ע"י מעשה בניו. והבנים מכונים מטת אדם כמ"ש ביעקב שהיתה מטתו שלמה. וגם אם מרבין תלמידים טובים שהם כבנים מזכה רבו לעולם הבא ורבו דר בשני עולמים אשר גם לזמן סופו וקצו יש לו תקוה לקנות אחרית טוב ע"י מעשה תלמידיו. וזהו תפלת רבי אלעזר יהר"מ כו' שתשכן בפורנו פי' במטתנו אהבה ואחוה. והיינו שתהא מטתו שלמה אלו בניו ואפשר רמז גם הזיווג. כי הבנים טובים נצמחים אם הזיווג טוב באהבה. ולא ע' מדות. ואמר ותרבה גבולנו בתלמידים. וסיים ותצליח סופנו אחרית ותקוה והיינו גם בסופנו וקצנו יהיה אחרית ותקוה כנ"ל (מעין הברכות): ותשים חלקנו בג"ע. דאיתא במסכת תענית עובדא דרבי אלעזר בן פדת כנודע שהי' מדוכא בעניות וניתן לו מחלקו לעוה"ב והתפלל ליטול בחזרה. ואמרו גדול נס האחרון כו' כי מיהב יהיב משקל לא שקיל יעו"ש. על דרך זה התפלל רבי אלעזר שלא לחסרו לעוה"ב. וזהו אמרו הכא ותשים חלקנו בגן עדן לא בעוה"ז השפל: ותקננו בחבר טוב. היינו מלבד שיקנה עולמו בבנו ותלמידו התפלל לזכות לקנין ע"י חברים טובים כי מזכים זה את זה. וכמאמרם ומחברי יותר מכולם (מעין הברכות): ונמצא ייחול לבבנו. פרש"י מיחל לך. מלשון תוחלת. והמהרש"א כתב ויותר נראה לפרש יחיל ביו"ד מלשון חיל ופחד. ועל שם הכתוב לבי יחיל בקרבי וגו' ע"כ. והכוונה בזה כי צריך להתברר בלב אדם כי אין יכולת לשום נברא. בלתי ה' לבדו. וזה מצמיח שאינו מתיירא משום נברא ואינו בוטח בשום דבר זולת מתיירא מה' לבדו ובוטח בו לבדו. אז ה' מבטחו וממלא בטחונו. וכמו שאמרו בחסיד אחד שהיה ישן יחידי במדבר. וכאשר נשאל ע"ז. השיב בוש אני שאירא זולתו. אולם המתיירא משום דבר. בוטח ג"כ בדבר אחר. וגורם סילוק השגחת הסי"ת. ונמסר ביד מי שבטח בו ונופל. וע"ז התפלל ונשכים ונמצא יחיל לבבנו פי' יפחד לבבנו ליראה את שמך ר"ל רק מלפניך ולא לפחוד מן שום דבר בלעדיך. וזה גורם כי התוחלת ג"כ רק בו ית"ש לבד. ואתא שפיר ג"כ לשון יחול מלשון תוחלת כפרש"י. כי הכל הולך למקום אחד. (מעין הברכות): ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה. כי אין חפץ הסי"ת רק ברצון וחפץ טוב. היינו לעשות מצותיו ברצון וחפץ טוב. וזהו שהתפלל ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה (מעין הברכות): שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו. יבואר ע"פ מ"ש רבינו סעדי' גאון היות האדם תחלת הוייתו ילוד אשה מטפה סרוחה מוכן לחטא ולקלקל. והסי"ת היוצר יודע מהות שפלות אנושי. לכן כשהוא ית' מעניש על חטא אינו מעניש לפי גודל האשמה שעברנו מצותיו היקרים דבר המלך מלכו של עולם אשר במאמרו ברא שחקים כו'. רק לפי שפלות אנוש בוש ומלוכלך. וגומל שכר טוב לפי יקרת מצותיו ע"ש באורך. וזהו יהר"מ שתציץ בבשתנו היינו הווייתנו מטפה סרוחה. ואח"ז ותביט ברעתנו בקלקולנו. ותהיה העונש לפי שפלותינו (מעין הברכות): ותתלבש ברחמיך כו'. זה ידוע שהקב"ה מנהיג עולמו במדותיו. והם חסד ודין המה שני הפכים לגמרי. כי החסד הוא חסד גמור והדין הוא דין גמור בלי שום ויתור. ויש ג"כ דרך ממוצע והוא מדת הרחמים. ובזה אין הדין מתבטל לגמרי. אלא שהרחמים גוברים. ויש עוד מדת וחנון שבי"ג מדות שהוא אף למי שאינו הגון וכדאי לרחם עליו הקב"ה עושה חסד חנם דכתיב וחנותי את אשר אחון. ונקט כאן הבקשות כסדרם מתחלה בקש רחמים. ומדת הרחמים אף שעדיין בלול בה גם מדת הדין. מ"מ ההפרש שהרחמים גוברים ונראים והדין מתכסה בהם ואינו נראה. וזה תתלבש ברחמיך. שהלבוש נראה ונגלה. ותתכסה בעוזך הנה העוז מורה על הכח שהוא מדת הדין ביקש שתתכסה בעוזך שיהיה העוז מכוסה בלבוש הרחמים שגובר עליו. ושוב ביקש יותר ותתעטף בחסידותך שהוא החסד הגמור שאינו מעורב כלל במדה"ד. ושוב ביקש יותר ותתאזר בחנינותך שהוא מדת וחנותי את אשר אחון אפילו למי שאינו הגון (צל"ח): שלא נחטא ולא נבוש ולא נכלם מאבותינו. יבואר ע"פ מה שמפרש האלשי"ך הכתובים בתוכחה וזכרתי את בריתי יעקוב וגו' מה ענין זה לקללות. וכתב ענין נחמד. היות מעלותנו וחשיבותנו זרע אברהם יצחק ויעקב אם אנו הולכים בעקבותיהם. ואם אנו מקלקלים גדלה קלקולנו יותר מקלקול אחרים שאינם זרע האבות. שאנו זרע קודש. וכמ"ש ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה. ואם הסי"ת זוכר לנו אבותינו בעת קלקולנו. גדלה בושתנו ואשמתנו. וז"ש וזכרתי את בריתי יעקוב וגו' ויגדל קלקולך וענשך. וזה ענין תפלת רבי זירא יהר"מ שלא נחטא ולא נבוש ולא נכלם מאבותינו. כי בחטאינו יחוס אבותינו לנו לכלמה ובושה (מעין הברכות): שתהא תורתך אומנתנו ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. יבואר ע"פ מה שכתבו הספרים כי כל ישראל נחשב גוף אחד. והצדיקים והחכמים נקראים לב האדם עיני העדה. וזהו שמתפללים עמי הארצות והאר עינינו בתורתך היינו חכמי דור. וזה שהתפלל על לבבי העדה ועיני העדה. ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו היינו לבבי ועיני העדה יאירו לנו בתורתך. ותחלה התפלל שתהא תורתך אומנתנו על עסק התורה שתהא נפשנו חשקה בתורה. וסמוך לזה התפלל על חכמי התורה אשר מהשגתם יאצל אצילות חכמתם והשגתם. כאשר אנו מתפללים אור חדש על ציון תאיר ציון

רש"י

מעזי פנים. שלא יתגרו (בנו) [בי]: ומעזות פנים. שלא יוציאו עלי לעז ממזרות: שאינו בן ברית. שאינו מהול: ואע"ג דקיימי קצוצי עליה דרבי. שהיו עומדים סריסים עליו במצות אנטונינוס להכות ולהנקם בכל העומדים עליו: בפמליא של מעלה. בחבורת שרי העובדי כוכבים שבשמים של מעלה מתגרים תכף יש קטטה בין העובד כוכבים כדכתיב (ואני עומד) ועתה אשוב להלחם עם שר פרס (דניאל י'): ובפמליא של מטה. בחבורת החכמים: בקרן אורה. בזוית

מהרש"א

חיים של חלוץ עצמות כו'. עס"ה ועצמותיך יחליץ ואמרינן ביבמות ע מעולה שבברכות ומפרש לה דהיינו זרוזי גרמי וק"ל:

מעזי פנים. שלא יתגרו בי אנשים שהם עזי פנים ומעזות פנים שלא יעשו אותי עזות פנים דהיינו שלא יוציאו עלי שאני ממזר כדאמרי' פרק עשרה יוחסין דכל עז פנים אינו מיוחס וכן נראה לפרש מפירש"י בשמעתין והוא על פי גמרא דפרק ב"מ בעובדא דההוא דאתא לקמיה דרבי ע"ש: וכל העוסקין שלא לשמה כו'. נראה לפרש לפי' מה שכתבו התוספות לקמן ובכמה דוכתין דאיכא תרתי שלא לשמה. הא' הלומד ע"מ לקבל פרס ע"ז אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. והב' הלומד ע"מ לקנטר ע"ז אמרו הלומד שלא לשמה טוב לו שלא נברא וז"ש שתשים שלום כו' בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה דהיינו לקבל פרס אבל בעוסקין שלא לשמה דהיינו לקנטר לא שייך לומר שתשים שלום ביניהם דהא כל עצמות לימודם אינו אלא לקנטר ולכך בקש עליהם יה"ר שיהיו עוסקין לשמה וק"ל: בקרן אורה כו'. פרש"י בזוית אורה ונראה לפרש לפי שישראל בגלות עומדים במקום צר ודחוק כמו בקרן זוית שאין שם ריוח כמו בשאר מקומות שבבית גם שאין אור החלון שלוח בקרנות כמו באמצע הבית ע"כ התפלל על זה גם כי אנחנו בקרן זוית שצר ודחוק לנו העמידנו בקרן אורה להצילנו שם

גמרא

הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה:

סו שם רבי בתר צלותיה אמר [הכי] יהי רצון מלפניך ה' (אלהי) [אלהינו] ואלהי (אבותי) [אבותינו] שתצילני מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומפגע רע מחבר רע מיצר רע משכן רע ומשטן המשחית ומדין קשה ומבעל דין קשה בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית ואף על גב דקיימי קצוצי עליה דרבי. רב ספרא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשים שלום [דף יז] בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה ובין התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקים לשמה בין עוסקים שלא לשמה וכל העוסקין שלא לשמה יהי רצון מלפניך שיהיו עוסקין לשמה:

סז שם רבי אלכסנדרי בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשיכה. ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. איכא דאמרי הא רב המנונא מצלי לה:

עיון יעקב

רבי בתר צלותיה. לפי שרבי עשיר גדול היה כדאי' בשבת דף קי"ג אהורייה דבי רבי עתיר משבור מלכא ועשיר יענה עזות לכך התפלל שיציל אותו השי"ת מעזות פנים וכה"ג מקנאת בני אדם על עשרו: רב ספרא בתר דמסיים צלותיה. לפי שרב ספרא היתה מדתו מדת אמת ביותר עד שאמרו עליו סוף מכות ודובר אמת בלבבו זה רב ספרא

ענף יוסף

סו שתעמידנו בקרן אורה כו'. קרן הוא לשון רוממות וממשלה הוא. כמו וירם קרן לעמו. והנראה שזה רבי אלכסנדרי היה לו ממשלה והתנשאות והיה דיין ושופט. והיה מתפלל שקרן זה יהיה לו קרן אורה. כי באמת הגדולה והכבוד הוא דרך מפולש לאור ולחשך. כי יש קונה עולמו מזה שהוא זריז לעשות משפט ולהציל עשוק מיד עושקו ולכוף כאגמון ראש הרשעים. והרי זה זוכה ע"י ממשלתו להשיג אורחות חיים ולזכות לאור הצפון וגנוז לצדיקים. והקב"ה מאיר עיניו שלא ישגה בתורה ויכוין תמיד לאמיתה של תורה. ויש שע"י ממשלתו מאבד עולמו שמעוות משפט ולוקח שוחד ומתעיב עיניו כי השוחד יעור ויסלף ושוכח לימודו ומתוך כך הולך תשכים ואין נוגה לו באור התורה. ולכן התפלל ר"א שתעמידני ר"ל שהעמדה שלי שהעומד לנשיא ומושל יהיה קרן אורה. ואל תעמידני בקרן חשכה. ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. כי ע"ז היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם. והרי הדיין העושה משפט וצדקה הוא נבחר לה' מזבח. וכן הקב"ה אמר לדוד טוב לי יום בחצריך וגו' שטוב לו יום אחד שעוסק בתורה מאלף עולות שיעלה שלמה בנך (צל"ח):

עץ יוסף

המצוין בהלכה עיני הדור נזכה כולנו מהרה לאורו כמ"ש הספרים (מעין הברכות): שתתן לנו חיים ארוכים. כי חיי צער קצרות. הם ארוכים יום לשנה. ומעט נחשב לרבוי. אולם חיי מנוחה הם כימים אחדים. ע"ז התפלל שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום כו' ר"ל שיהיו של שלום וארוכים (מעין הברכות): חיים שיש בהם יראת חטא. היינו לא יראת העונש. רק יראת חטא עצמה. שתהא הרע מאוס ומגונה בעיניו כמ"ש נבזה בעיניו נמאס וגו'. ויתיירא מחטא עצמו שלא תארע דבר מגונה לידו (מעין הברכות): חיים שאין בהם בושה וכלמה. יש לומר ע"פ מאמרם במס' סוכה אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנתנו. כי מי שמלוכלך בחטא נעורים מתביים בזקנתו. אבל הקם מפני שיבה ומקשט מעשיו בילדותו אינו מתביים בזקנתו בחייו שעברו. על זה התפלל חיים שאין בהם בושה וכלמה ופשוט (מעין הברכות): חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים. היינו יראת הרוממות בגין דאיהו רב ושליט יראת השם הגדול. וכמו שפירש הוה"ל מורא שמים עליכם. ענין יראת הרוממות וזו תכלית מדרגות אברהם אבינו ע"ה שנאמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. וליראה זו אי אפשר לבא אם לא תקדים לו התורה. שע"י התורה מכיר ברוממות הקב"ה ובא לידי יראת הרוממות ולכן מקדים אהבת התורה ליראה (מעין הברכות): חיים שתמלא לנו כל משאלות לבנו לטובה. כי ההפרש בין צרכי הגוף ובין צרכי הנפש. כי בצרכי הגוף האדם סכל ואינו מבחין בין טוב לרע. ולפעמים מבקש דבר מאת השי"ת. והשי"ת מונע ממנו לאשר גלוי לפניו כי מר אחריתה. אולם צרכי הנפש הכל גלוי לפני האדם כמ"ש את הטוב ואת הרע ובחרת בחיים. כי הטוב לא נשתנה לרע. ורע לא נשתנה לטוב. אז מה שמבקש אדם בעניני הנפש ממלא השי"ת. כי האדם יודע טוב בהחלט. ונודע הפרש בין המונים ובין החכמים. כי ההמונים בקשתם בצרכי גופניות. אולם החכמים כל משאלותם בצרכי נפש. כמו ששאל דה"מ ע"ה לב טהור ברא לי אלהים. והרבה מקראות כדומה לזה. וזה ענין תפלתו חיים שתמלא כל משאלות לבנו לטובה היינו שתהא משאלותינו בגדר שתמלא לנו כל משאלותינו והיינו צרכי הנפש (מעין הברכות):

סו שתצילני מעזי פנים. שלא יתגרו בי אנשים שהם עזי פנים: ומעזות פנים. שלא יעשו אותי עזות פנים. דהיינו שלא יוציאו עלי לעז שאני ממזר כדאמרינן בפ' י' יוחסין דכל עזי פנים אינו מיוחס (מהרש"א). או פי' מעזי פנים מאנשים עזי פנים שלא יעמדו כנגדי ויוציאו עלי לעז של פסול. ומעזות פנים שלא אעיז גם אני נגד אחרים. כי עז פנים לגיהנם (אבודרהם). ויש מפרשים ומעזות פנים שלא יצא ממני שום ממזר שהוא עזות פנים: מאדם רע. בליעל בעל מרמות ותחבולות שלא אוכל להנצל ממנו: ומחבר רע. כדי שלא אלמוד ממעשיו: ומפגע רע. מקורות ילדי הזמן: מיצר רע. ואע"ג שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. הוא ע"ד הבא לטהר מסייעין אותו: משכן רע. כדי שלא אלקה עמו כדכתיב סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו בכל חטאתם: ומשטן המשחית. כמו שמצינו בשלמה ויקם ה' לשטן את הדד האדומי: מדין קשה. שהדין עצמו שביני ובין חברי לא יהא קשה ואסריח לב"ד: ומבעל דין קשה. שאף שהדין עצמו שביני ובין חבירי לא יהיה קשה. מ"מ אם יהיה הבע"ד קשה לא יהא ציית לדינא: שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה. ע"ד שאנו מתפללים עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו כו'. וע"ד שאחז"ל גדול השלום שאפילו עליונים צריכין שלום כו' (מעין הברכות): שתעמידנו בקרן אורה כו'. כי נודע מעלת ארץ ישראל ארץ אשר עיני ה' דורש אותה וגו'. אוירה מחכים כי מכוון נגד שער שפע חכמה וכמ"ש כי מציון תצא תורה וגו' ובעוה"ר בגלות כתיב כל שעריה שוממין ונתמעט שפע חכמה. אולם גם בארץ העמים מקומות יש שקרובים יותר לשערים אשר זורח אור מעט דמיון אור הזורח בזויות. ולא דמיון אור הזורח נגד חלונות. ויש מקומות מרוחקים החשכים לגמרי. ובדלך זה התפלל יה"ר שתעמידני בקרן אורה ולא בקרן חשיכה (מעין הברכות) ועיין מ"ש בענף:

חדושי גאונים

נספכה לזרים גו'. ובאמרו לנו חרפה כ"ז נחלתנו. ר"ל נחלה שגיטו שלי ושלך. חרפה שלי ושלך. נחלה שלי ושלך. והיינו כי מאמר אחד משוקף יש להמשורר. כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו. המהפרש לשני בותרים והוא כי יעקב בחר לו א"ת יה להיותו לו לנחלה (ע"ד המאמר ד' הוא נחלת"ו). למה שיש בו מסגולת עצמו. ווידיעת הספכיים ג"כ יש במשמעותו ר"ל כי א"ת יעקב בחר לו יה לנחלה. למה שיש בישראל סגולתו. כלומר סגולה אלהות. ועל זה נתפארו שניהם בעצמם. כי רוה"ק אומרת כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות כלומר אחת היא יונתי תמתי ואין זולתה. ע"כ זה הטעם נתרקי לנחלה לי. כד"א והם עמך ונחלתך. ולעומתם ברוך יאמרו. כתפוח בעצי היער. כן דודי בין הבנים. ר"ל מלכנו אפס זולתו וכזה השגנו אני ואתה. יקר מחכמה מכבוד. על בחירתנו הלזו. עתה הביטה וראה את חרפת שניתו על בחירה זו שהרי נחל"ת שנינו. נהפכה לזרים. שהרי זרים אומרים אין תוחלת ותקוה אל האומה השפלה הלזו. ולא בחר ה' באלה. לכבוד ולתפארת לו. אבל הנחלה העקריית אשר לבורא עולם זרים יבלעוה לאמר בשבילנו נברא העולם א"כ יאמרו כי נחלתנו ר"ל כלומר שנחלה אשר ייחסנו לעצמינו עד עכשיו נספכה להיותה מיוחסת לזרים לא לנו ה' לא לנו. וכן לסיפך נחלתנו אשר ייחסנו אליך הש"י במאמר ה' הוא נחלתו ונתפארנו בעצמינו לאמר חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי הביטה את חרפתנו בזה כי כראה בעצמותי חרפוני אויבי לאמר איה אלהיך והוא מה שנתגעגע המתפלל האלקיי ואמר אתה ה' תאין בבשתג"ו כלומר בבושת שנינו כי שנינו היינו ללעג ולקלם על אשר בחרנו דודי לי ואני לו. אי לזאת השב את שבות יעקב והושיענ"ו למען שמ"ך (אי' שיש):

א יומא דפ"ז ע"ב:

מהרש"א

שם מכל צרה כמו ליהודים היתה אורה וגו' וק"ל: ומי מעכב שאור כו'. הכוונה בזה כמ"ש הרמב"ם בח"פ שיש לאדם לילך במדותיו ובמעשיו בדרך המיצוע והנה היצה"ר מסית שילך האדם בקצה האחד במותר לו כגון להתגאות ולהתנהג במותר התאוה וע"כ מדמה ליה לשאור שבעיסה שמגביה את העיסה ועושה אותה יותר מכמות שהיא והיפוך שעבוד גליות שמבריחים לקצה ב' שאין מניחין לישראל להתגאות אבל משפילים אותם בתכלית השפלות וכן מחסרין מהם כל טוב אף דברים הצריכין להם לעבודת ה'. וז"ש שרצוננו לעשות רצונך לילך דרך המיצוע אבל מי מעכב כו' ששנים אלו מעכבים שזה חפץ בקצה זה וזה חפץ בקצה זה י"ר שתכניעם מלפנינו ומאחרינו דהיינו ב' קצות ונשוב כו' לילך במיצוע: אלהי עד שלא נוצרתי כו'. על פי מ"ש בההיא דמסכת ערובין דנמנו וגמרו טוב לו לאדם שלא נברא משנברא דהיינו מצד שהלאוין מרובין מהעשין שהיו מתקיימין בודאי אם לא נברא ולזה אמר עד שלא נוצרתי איני כדאי להיות נוצר שהרי טוב לי שלא נוצרתי מצד הלאוין ועכשיו שנוצרתי כדי לקיים העשין כאלו לא נוצרתי שהרי איני מקיימם ולפי שהאדם נברא מחומר וצורה אמר בוידוי שלא הלכתי אחר צורתי אבל עפר אני בחיי שהחומר גובר וק"ו במיתתי שאז הצורה נפרדה מהחומר שא"א לי לקיים מצותיך כמ"ש במתים חפשי מן המצות והרי אני לפניך ככלי מלא בושה כו' לפי שהגוף הוא ככלי לנשמה ולצורתו אמר שהנשמה שבכלי שהוא הגוף היא בושה על מעשיה הרעים י"ר כו' מרק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין כו' כדאמרינן בפ"ק דיסורין ממרקין עונותיו של אדם וקאמר דהיינו וידוי וכו' דכל עיקרו לשון וידוי: נפשי תדום כו'. שנפשי תדום מלהשיב להם או שפי' תדום שאותן מקללי תדום שידומו כאבן מלקלל אותי עוד ואמר נפשי כעפר לכל כו' עיין בתוספות ועי"ל דקאי אדלעיל שלא יחושו עלי כלל אלא שאהיה נחשב בעיניהם כעפר ולא יקללו אותי: בזמן שבהמ"ק קיים אדם חוטא כו'. לפי דעת המפרשים בטעם הקרבנות שיחשוב האדם כאלו הוא חייב מיתה ומחסד אלהי שנפש בהמה באה תחת נפשו לזה אמר בזמן שבהמ"ק קיים אדם חוטא ומקריב נפש בהמה שהוא הדם והחלב תחת נפשו ועכשיו שאין בהמ"ק קיים הנני בתעניתי שנתמעט מנפשי חלבי ודמי הרי אנכי צריך לנפש בהמה תחת נפשי וי"ר שיהא כו' וק"ל:

גמרא

שם **רבי** אלכסנדרי בתר צלותיה אמר הכי רבון (כל) העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד גליות. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתכניעם מלפנינו ומאחרינו ונשובה לעשות חקי רצונך בלבב שלם. מר בריה דרב הונא בתר צלותיה אמר הכי אלהי נצור לשוני מרע [ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי ותצילני מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי] (וגו'. עד צורי וגואלי):

שם **רבא** בתר צלותיה אמר הכי א אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה יהי רצון מלפניך [ה' אלהי] שלא אחטא עוד ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורים וחלאים רעים והיינו וידוי דרב המנונא זוטא (ביום הכפורים) [ביומא דכפורא]:

שם **רב** ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי (וידוע) לפניך בזמן שבהמ"ק קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהר"מ שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאלו הקרבתיו לפניך ע"ג המזבח ותרצני:

רש"י

אורה: ומי מעכב. שאין אנו עושין רצונך: שאור שבעיסה. יצר הרע שבלבנו המחמיצנו: איני כדאי. לא הייתי חשוב והגון להיות נוצר: ועכשיו שנוצרתי. מה חשיבותי הרי אני כאילו לא נוצרתי ק"ו שבמיתתי עפר אני: מרק. כלה

עיון יעקב

ומדת שלום הוא מתנגדת למדת אמת כמו שכתבנו והארכנו בזה בחידושינו מסכת יבמות דף ק"ט ע"ש להכי התפלל על זה ומה שהתפלל שיהו עוסקין לשמה היינו כדאי' בסנהדרין דף צ"ט וכל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ושלמטה א"כ שייך זה לתפלתו לשום שלום בפמליא שלמעלה ושלמטה ועיין שם בחידושינו בסנהדרין שם: ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד גליות. לפי שהמצות נחלקות לשני חלקים דהיינו מצות עשה ומצות לא תעשה ויצה"ר מחטיאו לאדם על הרוב במצות לא תעשה בג"ע וגזל וגניבה וכיוצא בו ואנטיוכוס שגזר גזירות על ישראל עיקרו היה לבטל המצות עשה שלא ימולו את בניהם שלא לשמור השבת ושלא להניח תפילין וכה"ג כדאי' במס' תענית לכן התפלל על שניהם יחד וזה מלפנינו ומאחרינו כלומר שמסיתו לאדם במה שלפניו לעבור עבירות כאלו שיש הנאות מוכן לפניו בעוה"ז ומלאחריו לאבד אותו מן עוה"ב:

עין יוסף

שן גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך כו'. יובן ע"פ הידוע אף שרבים מקיימים מצות ה'. מ"מ אינם מקיימים המצות בשלימות. כי המצוה בשלימות לקיימה ברצון טוב כרצון המצוה ית"ש רצון פשוט. והיינו לקיים בלבב שלם בלי התנגדות בלבב. וכמ"ש ואל ירע לבבך וגו'. והם מקיימים מצות ה' בהכרח ויצרם מתנגד בלבבם. ואין זה קיום מצוה מן המובחר. גם מגדר קיום המצוה בשלימות לקיימה בשמחה ולא בעצב. וזו נמנע ע"י צער שעבוד ויובן כי בשתי ענינים התפלל אותו צדיק גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך. והיינו ברצון המצוה ית"ש בלב אחד ובשמחה. ומי מעכב ופרש"י ומי מעכב שאין אנו עושים רצונך דייקא. והיינו אף שאנו מקיימים מצות אינם בגדר רצונך בלב שלם ובשמחה. ואמר שאור שבעיסה וכפרש"י יצה"ר שבלבבנו המחמיצים. וש"מ הם המעכבים שמחתנו. יה"ר שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם. בלבב דייקא היינו בשני לבבות כמאמרם בכל לבבך בשני לבבך ביצה"ר ויצה"ט. ושישלח עזרתו למסור יצרינו בידינו שתהא לב חלל. כמ"ש דוד ולבי חלל בקרבי (מעין הברכות): אלהי נצור לשוני מרע. אע"פ שהטוב והרע מסורין ביד האדם. הוא מבקש מאת ה' לסייעו ולעשות טוב. והחילוק בין רע למרמה הוא זה. שהרע הוא הרע בעצם ופיו ולבו שוים לרע. ומרמה הוא שמדבר טוב ולבו חושב להרע והוא נקרא שפתי חלקות דוגמת השפתים שהם נחלקים כן נחלק פיו. וז"ש נצור לשוני מרע כי הרע פיו ולבו כאחד לרע. ושפתי מדבר מרמה שהמדבר מרמה פיו חלוק מלבו כדוגמת השפתים (הגר"א משלי ב'): ולמקללי נפשי תדום. ואהיה עלוב ולא עלעיב: ונפשי כעפר לכל תהיה. מה עפר מכלה את הכל אף אני יה"ר שאכלה את הכל כמו שאומר והיה זרעך כעפר הארץ (תו')·

ועוי"ל שלא תזוח דעתי עלי כעפר הזה שהכל דשין בו: פתח לבי בתורתך. ב' תורות בכתב ובע"פ: ובמצותיך תרדוף נפשי. היא הנשמה תזכה למצות הנקרא בינה. מפגע רע. מקורות ילדי הזמן: מיצה"ר. דאמרינן בירושלמי דשבת פרק שמונה שרצים והסיר ה' ממך כל חולי זה יצה"ר שמתחלתו מתוק וסופו מר. ותמצא כי יצר רע בגימטריא רשע. לומר לך שכל ההולך אחרי יצרו נעשה רשע. וכשם שצריך ליזהר מזה כן צריך ליזהר מזה: המתרגשות. המזדמנות: וכל החושבים עלי רעה. הם כחות החיצונים: עד שלא נוצרתי איני כדאי כו'. ע"פ מ"ש בההיא דמסכת ערובין דנמנו וגמרו טוב לו לאדם שלא נברא משנברא דהיינו מצד שהלאוין מרובין מהעשין שהיו מתקיימין בודאי אם לא נברא. ולזה אמר עד שלא נוצרתי איני כדאי להיות נוצר שהרי טוב לי שלא נוצרתי מצד הלאוין ועכשיו שנוצרתי כדי לקיים העשין. כאלו לא נוצרתי. שהרי איני מקיימם. ולפי שהאדם נברא מחומר וצורה אמר בוידוי שלא הלכתי אחר צורתי. אבל עפר אני בחיי שהחומר גורם. וק"ו במיתתי שאז הצורה נפרדה מהחומר שאי אפשר לי לקיים מצותיך כמה שנאמר במתים חפשי מן המצות. והרי אני לפניך ככלי מלא כו'. לפי שהגוף הוא ככלי לנשמה ולצורתו. אמר שהנשמה שבכלי שהוא הגוף היא בושה על מעשיה הרעים: מרק. ענין שטיפה והדחה. כמו ומורק ושוטף במים כלומר הפרע ממני אך ברחמים: אבל לא ע"י יסורים כו'. הכוונה אותן יסורין אשר באים על האדם לנקמה מהשי"ת. היינו כשהוא נמאס בעיני הבורא ח"ו שולח עליו יסורין כדי שיהיה כלה ובטל מהעולם ר"ל. אבל יסורין הבאים לנקות אותו מהחטא כדי שיהיה זך ונקי. או לסיבות אחרות טובות להגדיל זכות וכיוצא. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה:

חדושי גאונים

רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה וכו'. ר"ל כי זה דבר נכון מצד טבע השכל כי השכל יגזור השתעבד הפחות' לנכבד כי מזה הצד נשתעבדו הבעלי חיים למין האדם ואולם טבע החומר ויצה"ר שהוא שאור שבעיסה מנגד לזה ומחשב לסרע ולמרוד תמיד ולזלזל בכבוד הגדול. ובעבור זה הונחו בתור' העונשים כדי להכריח טבע החומר והכוחות החמריות לעבוד את השי"ת מיראת העונש לא שהיה מצטרך זה להכריח השכל כי דבר טבעי הוא עליו לעבוד השי"ת וליכנע אליו מזולת יראת העונש ואהבת השכר. (עקרים מאמר ג' פרק ל"ב):

מר בריה דרב הונא בתר צלותיה אמר הכי אלהי נצור לשוני מרע וכו' יהיו לרצון אמרי פי וגו' כך כתוב בספרים ומשמע מיהא שכל אותן תחנונים שאמרו כאן לאחריהן היו אומרים יהיו לרצון אמרי פי. והראב"ד ז"ל כתב שאין נכון לומר יהיו לרצון לאחר תחנונים אלו אלא קודם לכן לאחר סיים השמ"ע ברכות כמו שאמרו דוד לאחר שמ"ע מזמורים. ועוד מדאמרינן לקמן בפר' תפלת השחר (כ"ט ב) טעה ולא הזכיר של ראש חודש בעבודה ונזכר בהודאה חוזר לעבודה סיים חוזר לראש ואמרינן עלה הא דאמרת סיים חוזר לראש לא אמרן אלא שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו וכו' אי איתא דיהיו לרצון אומר בסוף תחנוניו כי אינו רגיל לומר מאי הוי הא בעי למימר יהיו לרצון. (הרשב"א):

מר ברי' דרב הונא כי הוי מסיים כו'. אמר הכי אלהי נצור לשוני מרע כו'. ונפשי כעפר לכל תהיה. עיין תוס' מה העפר אינו מקבל כליה כן יהי רצון שזרעי לא יכלה לעולם. רוצים לייחב מלת לכל. ע"פ כתבו שזרעו לא ט'.

סח שם (אמר) רבי יוחנן כי הוה מסיים (רבי מאיר) ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי (אדם) [מי] שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה בחכמתו (קהלת ז) טוב שם משמן טוב [ויום המות מיום הולדו]. מרגלא בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על [דלתי תורתי]

רש"י

כלה והתם: כי הוה מסיים ספר איוב. על שם שאיוב נפטר בשם טוב: מרגלא בפומיה. דבר זה היה רגיל בפיו:

מהרש"א

ספרא דאיוב כו'. פירש"י ע"ש שאיוב נפטר בשם טוב עכ"ל ועי"ל שענינו של ספר איוב מדבר במיתת אדם ויסוריו בחייו ואמר סוף אדם למיתה דהיינו שימות בזקנותו בזמנו וכל ימי חייו יהיה גדל ועמל בתורה וכן הבהמה סופה לשחיטה בזמנה אבל תחלת בריאתה לרדיא ולמלאכה כמ"ש בפרק הפועלים בההיא עגלא דנענש רבי על שאמר לו לכך נוצרת אבל אמר דמ"מ הכל למיתה עומדים גם קודם זמנם וסופם האדם לפי חטאו והבהמה לפי המקרה וע"כ אשרי אדם שגדל כו' ועושה נחת רוח ליוצרו דעולם ומלואו שלו ולא יצר את האדם אלא כדי שהוא יעשה נחת רוח ליוצרו במעשיו הטובים כמ"ש בפסוק אשה ריח ניחוח לה' ומסיים שגדל בשם טוב ונפטר כו' דהיינו שמנעוריו ועד זקנתו שנפטר בזמנו היה כל ימיו בשם טוב שעליו נאמר טוב שם וגו' ויום המות וגו' שיהיה לו השם טוב מיום הולדו עד זמנו ביום המות וק"ל: גמור בכל לבבך כו'. הכוונה בזה כמ"ש הפילוסופים האלהיים דחייב כל אדם להשכיל בידיעת מציאותו ואחדותו ויכלתו וידיעת דרכיו ית' ב"ה כפי יד שכלו של אדם אך על פי אמונתנו והתורה וכל מה שנראה לו בשכלו שהוא נגד תורתנו הקדושה לא יאמין בו ויתלה הדבר בקצר שכלו וז"ש ר"מ גמור בכל לבבך וכו' לדעת דרכי ה' אשר ממנו תמצא מופת למציאותו ואחדותו ויכלתו שהוא ודאי דבר גדול כי גם זה האיש משה רבינו בקש על זה הודיעני נא את דרכיך אך אמור שתשקוד על דלתי תורתי שלא תזוז ממנה ודבר שיעלה על לבך והוא נגד תורת משה הוא דרך מינות ולא תשגיח בו כלל וזה הלשון שנינו הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס והיינו על דבר שהוא נגד התורה ולפי שכל עסקי האדם הם במחשבה ובמעשה

הכותב

סוף אדם למות כו' מרגלא בפומיה דר"מ כו'. מרגלא בפומיה דרבא כו' לעושים לשמה כו'. ראוי לתת טעם למ"ש בתחלת דבריו סוף אדם למות וכו'. ונראה שהיה אומר כן כדי להעיר ולהזהיר לכל משכיל אל יהי נפתה לכל הטוב הנוסף לאיוב למשנה ולאורך ימים אחר היותו נגוע ומוכה ונתן טעם לזה כי בכל אורך ימים ומה שהוסיף הש"י כל אשר לו למשנה לא נשאר בעבור זה קיים נצחי כי בודאי סוף אדם למות כאשר ראינו בעינינו שסוף כל בהמה לשחיטה ע"י אדם להיותה ראויה לאכילת אדם. גם יש סבה שחטא מין האדם והוא טבע הרכבתו או חטא אדם וחוה אם כן איפוא מה שראוי להשתדל לכל חפץ להיות מאושר שיהיה גדול בתורה ועמלו בתורה ועושה נ"ר ליוצרו ר"ל שאין עושה כן לאהבת המועיל אלא לעשות נ"ר ליוצרו ובהיות זאת תשוקתו גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב כי הוא מהנמנע שישאר חי בעוה"ז וכן אמר שלמה בחכמתו ר"ל בכל מה שיחכם מכל האדם בידיעת טבע הנמצאות טוב שם וגו' ר"ל טוב שם הנשאר אחרי מות האדם שעמלו בתורה מכל תענוגי החיים המכוונים בשמן טוב וכן יום המות טוב מיום הולדו. [ויש פירושים אחרים. אבל זהו דרך פשט כפי לשון פסוקים הסמוכים לו] ואפשר שירמוז גם כן באמרו סוף אדם למות מ"ש החכמים כי המות לאדם הוא סוף

הרי"ף

כי הוה מסיים רבי מאיר ספרא דאיוב וכו'. וצריך לתת לב היכי שייך האי מילתא כדמסיים ספרא דאיוב. ועוד נבאר כפל סוף אדם למות וחזר ואמר והכל למיתה הם עומדין וסמיכות אשרי אדם שעמלו בתורה ומה הוא זה שאמר ועושה נחת רוח ליוצרו דפשיטא שהעוסק בתורה הוא עושה נחת רוח ליוצרו ומה הוא זה שאמר ועליו אמר שלמה בחכמתו. ונראה עם לשון רש"י שפירש כי הוה מסיים ספרא דאיוב ע"ש שאיוב נפטר בשם טוב. וכונת רש"י לומר שלהיות שאיוב נתגדל בש"ט כדכתיב והיה האיש ההוא תם וישר ירא אלהים וכו' ונפטר בש"ט לכך כד הוה מסיים ספרא דאיוב שכתוב ויחי איוב אחרי זאת ק"מ שנה דהיינו נקרא חי וצדיק אמר אשריו של איוב שגדל בש"ט ונפטר בש"ט וכפי דרכו ז"ל יתבאר סוף אדם למות שאין לגנאי לאדם שהיה צדיק בבחרותו ואח"כ חטא וחזר בתשובה להיות צדיק בסופו לפי שסוף אדם הוא נקרא בשעת המיתה ולא אחריו כשהיה סופו בצדקה ותמימות כמו איוב שהיה בתחלתו תם וישר ובעת אח"כ ויצא מתחילה ובסופו חזר לתמותו הכל הולך אחר החיתום. עוד אפשר שאע"פ שנתייסר איוב והרי היה חשוב כמת מ"מ אין זה נקרא סוף שהרי איוב שגדלו יסוריו חזר ונתרפא ואין לך סוף אדם אלא למות כי זהו סוף גמור וסוף בהמה לשחיטה אע"פ שעדיין לא מתה. עוד ירצה כד הוה מסיים ספר איוב ורואה שנתברך אחריתו מראשיתו אמר סוף אדם למות שעיקר הצלחת האדם הוא בסוף ימיו כשהגיע למות שהרי איוב נתייסר ביסורין קשים וכיון שסוף ימיו היה בשלוה והשקט לא תזכרנה צרות הראשונות וסוף בהמה כשהיא משתמנת היא סמוך לשחיטה כי יהיו נכסים מסומנה אבל אם היתה משתמנת קודם השחיטה אין כה הנאה כי אולי סמוך לשחיטה תהיה כחושה לכך סוף הבהמה כשהיא משתכחת היא סמוך לשחיטה והכל בין אדם ובין בהמה הם עומדים למיתה בין כשהאדם רואה את עצמו ברום המעלות ובין כשהוא ביסורין הכל למיתה הם עומדים ולכך כל שנה וכל יום יתחזק האדם להיות ירא את ה' ובכתר שם טוב אולי היום ימות והגיע סופו למות ויהיה נפטר בשם טוב. וכן מי שיש לו בהמה אולי ירצה לשוחטה צריך שתהיה משתמנת כל שעה וכיון שכן אשרי מי שעמלו בתורה תמיד ועוסק לשמה כי בזה עושה נחת רוח ליוצרו כי הלומד להתגדל אינו עושה נחת רוח ליוצרו אלא ליצרו ולעצמו. וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב דהיינו להתחזק תמיד ביראת ה' שמא ימות למחר ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב. דקשה בכתוב דהל"ל והמות מחיים שהם מקבילים. או יאמר המות מהלידה. ועוד דאמר יום המות מיום הולדו ולא קאמר יום המות מיום הלידה מאי הולדו אלא דבר שלמה בחכמתו שהיתה בו רוח הקודש ודבר על איש כיוצא בו שגדל בשם טוב וזהו טוב שם הטוב משמן הטוב שהוא מעשה המצות ובתנאי שיהיה נמשך השם הטוב עד יום המות שגדל בו מיום הולדו ועד המות ועז"א מיום הולדו זה האדם שיש בו שם טוב מיום הולדו וגם עד זקנה

עיון יעקב

אר"י כד הוה מסיים ר"מ ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות. כן הוא הגירסא בעין יעקב ונראה דר"מ אזיל לשיטתו דמכח ספר איוב שהיה איש תם וישר וגו' מוכח דיש יסורין בלא עון וא"כ ה"נ יש מיתה בלא חטא כמו שכתבנו בחידושינו בשבת דף נ"ה ע"ש שזה תליא בזה לכן מצינו נמי במדרש רבה פ' בראשית פ' ט' בתורתו של ר"מ מצאו כתוב והנה טוב מאד זה המות ואי אין מיתה בלא חטא היאך אפשר לומר שע"י החטא יבא טוב אלא ודאי דיש מיתה בלא חטא כי סוף אדם למות ומה"ט קאמר ר"מ בכתובות דף ע"ב מאי והחי יתן אל לבו ע"ש בחידושינו: **אשרי** מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וכו' ונפטר בשם טוב. ע"ד דאי' בסוכה כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ות"ח גדול מכולם א"כ הכי קאמר אשרי מי שגדלו ועמלו בתורה א"כ יצרו גדול מאד ואפ"ה עושה נחת רוח ליוצרו ונפטר בשם טוב: **מרגלא** בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך. לפי שר"מ למד מפומיה דאחר שהיה תורתו רק מן השפה ולחוץ כדאי' בחגיגה ואמרינן ר"מ תוכו אכל קליפתו זרק לכן התפלל שלא יהא עינא בלבו כמו אחר ע"ש בחגיגה בחידושינו

עין יוסף

סח אמר רבי יוחנן כי הוה מסיים רבי מאיר ספרא דאיוב כו'. עי' הגירסא בגמרא דאי' שם רבי יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי כו'. וכ' בס' סמיכות חכמים ובגלי"ת שגירסת עין יעקב עיקר ולכך סמיך ליה מה דמרגלא בפומי' דר"מ. וכיון שהביא מרגלא דר"מ שוב הביא כל הני מרגליתא דהוה מרגלא בפומייהו דרבנן ודשאר אמוראי: סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה. כבר נתעוררו רבים מהמפרשים במאמר החכם הזה מה חידוש שהודיענו בזה. ונראה לפרש דהאי אדם ובהמה שאמר כאן לא קאי על אדם ובהמה ממש. אלא אצדיקים ורשעים. שהצדיקים נקראים אדם. והרשעים נקראים בהמות כדאמרי' בחולין מן הבהמה להביא עם הדומה לבהמה. והובא במפרשים דאמו אני וחמור נאכל באבום אחד. אלא לצדיקים היא מיתת נשיקה כמשחל ביניתא מחלבא. והיא מיתה סתמא דעלה אמרינן והנה טוב מאד זה המות שאינה ע"י מלאך המות היא טוב. אבל מיתת הרשעים היא ע"י מלאך המות והיא שחיטה ממש ע"י ג' טפות של מרה התלויין בחרבו כדאמרינן בע"ז אלולי חיישינן ליקרא דברייתא הוי פרעגא בית השחיטה כבהמה. וזהו שאמר סוף אדם היינו הצדיק שנקרא אדם. למות הוא מיתת נשיקה שנקרא מיתה סתמה כדלעיל. וסוף בהמה היינו סוף הרשע שנקרא בהמה לשחיטה ע"י מה"מ. ומסיים והכל למיתה הם עומדים. שאף הרשע יכול לזכות למיתת נשיקה אם ישוב מאהבה ויהיה בעל תשובה גמור: אשרי אדם שגדל בתורה כו'. ואמר אע"פ שגם רשע יכול לבא למדרגת מיתה מ"מ אשרי אדם שגדל בתורה היינו שגידולו בתורה היינו דרכה של תורה לחיות חיי צער פת במלח ומים במשורה. ועמלו בתורה ללחום עם היצה"ר עד שאמר התנא באבות כך היא דרכה של תורה כו' ובתורה אתה עמל שהוא עמל ויגע להכניע את היצה"ר: ועושה נחת רוח ליוצרו. כי הצדיקים מלבד שאינם עובדי' ע"מ לקבל פרס. מחשבתם בעבודתם לתפארת יוצרם ית"ש. כי זו תכלית הבריאה וע"ז אמר ועושה נחת רוח ליוצרו לא לקורת רוח נפשו רק לתפארת שמו ית' מילוד אשה (מעין הברכות): גמור בכל לבבך כו'. הכוונה שכל אדם צריך לעסוק בתורה לשמה. היינו לא להמציא שום דבר רק להשיג דרכי ה'. ואחר שעוסק כן מ"מ לא יתגאה כמ"ש החוה"ל צריך להעלות על לבו כי כל מה שהשיג נגד אשר לא השיג לא נחשב מאומה וכל אדם לא נכנס עדיין פנימה. רק כשוקד' על דלתי תורה. וז"ש ר' מאיר גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי. לא לכוונה אחרת רק לדעת את דרכי. ואמר ולשקוד על דלתי תורתי היינו רק על דלתי תורה כי קצר כח אנושי להשיג פנימיותה. ואם עוסק בכוונה זו ניצול מיוהרא ותורתו משתמרת. כי אמרו כל המתיהר אם ת"ח הוא תורתו משתכחת.

חדושי גאונים

כלומר כל היוצא מחלצי. אבל פירושם זה דוחק. ואולי דבריהם נאמר כפי' שמאמר כי בתהלה מתהלל ולמקללי נפשי תדום כלומר שלא יהיה מהעונים על הריב ולהתקוטט במתקוממים עליו אבל ישים עצמו אלם לא יפתח פיו גם אם ידע בעצמו כי מדרגתו עליונה מהם. ואח"כ מתפלל עוד יותר אשר הסרגל יעשהו טבע שני. עדי ידמה בנפשו אשר הוא עובר לכל המתייצב נגדו ולא ימצא בעצמו מדרגה יותר מעולה. ממה שימצא בזולתו. וכמו שסיפר בס' חו"ה בחסיד אחד ע"ש. (איי הים):

וגדל בשם טוב ונפט' בשם טוב מן העולם. אמרו וגדל בשם טוב ולא אמר וזכה לשם טוב כי יש שמתחלה זכה לעושר וכבוד וגדולה ואח"כ הגיע לשם טוב ולאיש כזה אין השם טוב ראיה על שלמותו כי רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן ומחניפים לו מחמת עשרו וגדולתו ומשבחים אותו ועי"ז בא לשם טוב אם אמת אם שקר אבל אם נהפוך הוא שגדולתו בא לו מחמת שמו הטוב ונתגדל אצל כל שלא מחמת עשרו ולא היה לא שר ומושל רק מחמת יושר הנהגתו היה אהוב למעלה ונחמד למטה ומצא חן ונתגדל זהו שם טוב אמיתי וזהו שאמר וגדל בשם טוב שגדולתו הוא בעבור שמו הטוב והבי"ת הוא בי"ת הבעבור שגדל בעבור שמו הטוב ואמנם יש מי שהוא טוב וזוכה לגדולה וכאשר נתגדל נתגאה ונתקלקל ומאבד שמו הטוב על דרך נגד שמא אבד שמי' וזה יצא שכר שמו בהפסדו שמ"י השם הטוב ירד פלאים ולכן סיים ר' יוחנן ונפטר בשם טוב מן העולם. (צל"ח):

סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הן עומדין. עי' במפרשי' שהקשו על כפל לשון ונראה דהכי פירושו דמלבד שסופו למיתה הוא עומד בכל שעה

וז"ש

(דלתותי יום יום. נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה) נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי. שמור פיך מכל חטא. וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון. ואני אהיה עמך בכל (שעה) [מקום]. מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה. אני מלאכתי בעיר. והוא מלאכתו בשדה. אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו. כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו. שמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט. שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים. מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך ומשיב חמה ומדבר שלום עם אחיו ועם קרוביו

רש"י

אני. העוסק בתורה בריה אני: (וחבריה בריה). וכן חברי עם הארץ בריה הוא. (ופירשו בתוספות כלומר יש לו לב כמוני להבחין בין טוב לרע ע"כ תוספות): אני מלאכתי בעיר. כלומר נוחה מלאכתי ממלאכתו: מתגדר. מתגדל לתפוש אומנתי ושמא תאמר הדין עמו שאינו מתגדר במלאכתי שאילו היה תופש אומנות שלי לא היה לו לב פתוח להרבות בתורה כמותי והיה ממעיט ואין לו שכר: שנינו. שיש שכר לממעיט כמו למרבה: ובלבד שיכוין לבו [לשמים]. ואגב קרבנות היא שנויה בסוף מנחות(דק"י): ערום ביראה· להערים בכל מיני ערמה

מהרש"א

ובדבור אמר נצור תורתי בלבך שהוא במחשבה ונגד עיניך תהא יראתי במעשה שמור פיך כו' הוא בדבור ומסיים וטהר וקדש כו' הוא דבר נוסף כמ"ש שיקדש אדם עצמו גם במותר לו ואז ואני כו' וק"ל: ושמא תאמר אני מרבה וכו'. פירש"י וש"ת הדין עמו כו' מפירושו נראה דאיירי דאפילו ממעיט אינו בתורה וכמ"ש דאיירי בעם הארץ אבל קשה למה קרא ליה חברי וע"ק מאי רבותייהו דהני רבנן דיבנה דמרגלא הכי בפומייהו דין הוא נוסח ההודאה בכל ת"ח בבית המדרש כדאמרינן בפרק ת"ה לגבי יושבי קרנות שאני משכים והם משכימים כו' ונראה לפרש דהכא לא איירי בע"ה אלא בעוסק מעט בתורה כפי פתח לבו שאינו יכול להרבות וז"ש אני בריה והוא בריה שדבר זה מי שראוי להיות חכם או לא הוא נגזר מצד הבריאה כדאמרינן פרק כל היד דמלאך המעמיד הטפה אומר חכם או טפש ולזה לא קאמר הכא הוא משכים לדברים בטלים כדאמרינן פרק ת"ה גבי יושבי קרנות דהכא איירי בלומד בכל יום מעט כפי יכלתו ואחר כך הולך למלאכתו בשדה ולזה אמר ושמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט ולא יהיה לו שכר כמותי הא שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין כו' וזה נמי היה מתכוין

חדושי גאונים

גם כן למיתה דכל שעה ושעה נתמעט חייו של אדם שכליות הטבעי של אדם נתמעט במעט מעט.(אמת ליעקב):

מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה וכו'. יתכן שהיה כך מרגל בפומיה משום דאיתא בתענית הוה קא חלשא דעתיה דאביי משום דאבא אומני' משום דאבא אומני' הוה יהביה ליה שלמה מרקיע כל יומא ולאביי כל מעלי שבתא. א"ל לא מצית למיעבד כעובדיה וכו'. ואית ליה דוכתא דצניעותה דשדי ביה פשיטי שקיל דאית ליה שדי ביה דלית ליה כו' לא מיכסף וכו'. וזהו שאמר אביי כאן. שיהא אדם ערום ביראה ורצה לומר על מעשה דא"א א' כן. שם בתענית יומא חד שדר אביי זוגא דרבנן למבדקיה שקלינהו לביסתרקי ונפקא לשוקא א"ל לשיימי מר וכו'. וזהו שאמר אביי כאן מענה רך משיב חמה ר"ל על אותו מעשה של א"א שהיה באותה שעה מענה רך וכו'. וזהו שמסיים אביי כאן כדי שיהא אהוב למעלה דווקא. ור"ל על שלמה של א"א שהיה מגיע אליו בכל יומא ולאביי בכל מעלי שבתא. פנים מסבירות):

מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהיה אדם ערום ביראה. מענה רך ומשיב חימה ומדבר שלום עם אחיו וקרוביו ועם כל אדם וכו'. הענין שאמר אביי דייקא המאמר הזה. עיין בסוכה נ"ב ע"א אתא ההוא סבא תנא ליה לאביי כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו. ולזה אמר כו' ערום ביראה לפי שצריך ערמימות גדולה לזה. ועוד מבואר בר"ה י"ח ע"א אביי ורבה (ולפי גירסא אחרת ורבא) מבית עלי קאתו אביי דעסק בתורה ובג"ח חיי שתין שנין והעיקר בג"ח שיראה שיקבל חבירו ממנו נחת ולכן היו רגיל אביי ביותר בדבר זה בג"ח והכל לעשות נחת לחבירו ועיין עוד בקדושין דף ל"ג דאביי

הכותב

ואינו תכלית אבל שחיטת הבהמה היא סוף ותכלית כי די לה במה שנשחטה למאכל אדם ואדם ובהמה הם משותפים במות באשר הוא סוף כל האדם אבל הם חלוקים זה מזה בתכלית אחרון הבא אחר המות כי הרוח בני האדם היא העולה למעלה ורוח הבהמה יורדת היא למטה לארץ. מכאן הערה לכל אדם שישים פניו אל התכלית האחרון ויהיה מאושר שיאמרו עליו אשרי אדם שגדל בתורה וכו' ע"כ. ונ"ל לפרש כוונת רבנן דיבנה להחזיק טובה לעצמן על שבחרו באומנות תורה שהוא יותר משובח מאומנות עמי הארץ עובדי אדמה ואף כי שניהם בריה יש כמה מעלות באומנות החכם כיון שהוא בעיר ולא בשדה ואם תאמר הרי יש לו טורח גדול שחייב להשכים לקרות בתורה גם עובד אדמה חייב להשכים למלאכתו בשדה ואם הוא שמח בחלקו באומנות השדה גם אני שמח בחלקי בהיותי בעיר שמא תאמר בודאי יש לבעל השדה יתרון גדול שהוא אינו צריך להרבות באומנתו אבל החכם חייב להרבות תורה ואם לא עשה כן נתמעט שכרו. כדי לבטל זה אמר שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט וכו' להודיע שאע"פ שהחכם יהיה ממעיט באומנותו שכרו גדול אם כוון לבו לשמים וימשוך מזה כי בודאי יש לו יתרון גדול על עובד אדמה שהוא בריה כמוהו ואומנתו יותר משובח מלבד מעלת התורה שאין ערוך אליה ע"כ. [תכלית חכמה עקרה של תורה שיהא עמה תשובה ומע"ט כן פירש רש"י ז"ל. ועל דרך הפשט יאמר הסבה תכליתית בחכמה היא לעשות תשובה ומע"ט עמה ר"ל עם החכמה אבל מי שהשתדל וקנה חכמה ולא עשה מע"ט לא הגיע עד תכלית החכמה כמו שאחז"ל על חכם שאינו ירא ה' חבל על דלית ליה ביתא ותרעא לביתא עביד וכן פירוש הפסוק שהביא ממנו ראיה שכל טוב לכל עושיהם פירוש לכל עושי החכמה והיראה שאע"פ שידיעת החכמה היא מעלה בפני עצמה עכ"ז עדיין לא הגיע עד תכליתה כל מי שלא גמר בלבו לעשות תיכף ומיד כל טוב הבא לידו] פי' לעושים לשמה בעבורה רוצה לומר שאין לו תכלית אחר בעשייתה רק עשייתה לבדה ולכן עושה וגומר מצותיו לשמה ר"ל בעבור עשייתה בלבד וזה פי' עשייתה לשמה בשביל עצמה

עיון יעקב

בחידושינו: מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה. לפי שיבנה היתה עיר מלאה חכמים לכן היה רגיל על לשונם כן עיין בגיטין בהנזקין א"ל תן לי יבנה וחכמיה: מענה רך משיב חמה. לפי שאביי היה כהן מבני עלי וכהנים קפדנים הם לכן הרגיל עצמו לומר כן שיהא דבורו

הרי"ף

נמשך עד יום המות דהיינו כל ימי חייו: מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה כו'. מלבד פי' רש"י נ"ל לבאר שהיו משבחים רבנן את העשירים המחזיקין ידי ת"ח כיששכר וזבולון וז"ש אני בריה בראני ה' לעסוק בתורה וחברי אע"פ שלא זכה לת"ת גם הוא בריה מאתו ית' אני מלאכתי בעיר לעסוק בתורה והוא מלאכתו בשדה לעסוק בפרקמטיא כדי להחזיק בידי אני משכים למלאכתי שהוא לעסוק בתורה והוא משכים להכין טרף ומזון לי כדי שאעסוק בתורה כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי שלא נגזר עליו שיהיה חכם ולא מבין כך אני שנגזר עלי להיות חכם בתורה איני מתגדר במלאכתו להיות עוסק בפרקמטיא כי לא נגזר עלי גזירת עשיר נמצאתי אני צריך לו והוא צריך לתורתי ושקולים אנחנו זה עם זה. ושמא תאמר לא ראי זה כראי זה שאני יש לי זכות מרובה כיון שעסקתי בתורה והוא זכותו מועט אע"פ שגם הוא מחזיק בידי ללמוד התורה מ"מ אין שכרו מרובה כשכרי לזה אמר אחד המרבה ואחד הממעיט שקולים אנחנו בשכר כי בגלל החכמה בגלל הכסף. וגם כאן פרש"י שנויה היא במסכת מנחות ודקדק מה שדקדקתי למעלה מזה שדקדק רש"י ז"ל דהל"ל אחד הממעיט שהוא דבר קל ומועט הוא בערך המרבה בתורה כי שקולים הם ולמה פתח באחד המרבה ואח"כ אמר ואחד הממעיט לז"א שנויה היא במנחות כלומר אע"פ שאינו מדוקדק כאן לפתוח באחד המרבה שכיון שעיקר הדבר נאמר במנחות ושם שנויה וצריך לומר שם בלשון הזה אחד המרבה תחלה ואח"כ אחד הממעיט דתנן נאמר בעולת בהמה ריח ניחוח ונאמר במנחה ריח ניחוח לומר אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין וכו' וה"נ נקט לישנא דנשנית התם. ויל"ד שגם שם במנחות מנ"ל לומר תחלה א'

עין יוסף

וז"ש נצור תורתי בלבך כי לא תשכח· ואמרו נמי במי שתורתו משתמרת ה' לנגדו תמיד· וזהו שאמר ונגד עיניך תהיה יראתי (מעין הברכות): שמור פיך מכל חטא· נודע פגם המעור מפגם הלשון· כי הפוגם בברית הלשון פוגם בברית המעור ובא לידי טומאה· וגורם סילוק שכינה ממקומו· וזהו אמרו שמור פיך מכל חטא לשמור ברית הלשון· ואמר וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון שתגלל מטומאה כי יהיה שלום ברית המעור· וסיים ואני אהיה עמך בכל מקום שלא אסתלק ח"ו (מעין הברכות): מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה· אין כוונתו על רבים· דרבים בכנופיה אמרו דבר זה· אלא כל יחיד מהם אמר דבר זה כדמשמע אני בריה לשון יחיד: אני בריה וחברי בריה כו'· לפי שיבנה היה מקום קיבוץ חכמים כדאי' בהנזקין שבקש ריב"ז מאספסינוס תן לי יבנה וחכמיה· ושם היו עוסקים במשנה ובתלמוד כדאי' בב"מ· וזהו שאמרו אני בריה פי' אני בעל התלמוד בריה נקרא· וחברי היינו בעל המשנה נמי בריה אני מלאכתי בעיר כו' יבואר ע"פ דאיתא בגמרא הכן בחוץ מלאכתך אלו בעלי מקרא ועתדה בשדה לך אלו בעלי משנה אחר ובנית ביתך אלו בעלי התלמוד· הרי שבעלי משנה נקראין מלאכתן בשדה ובעלי תלמוד נקראין מלאכתן בעיר לבנות בית בית התלמוד בית הוראה· וזהו אני מלאכתי בעיר הוא בעל התלמוד· והוא מלאכתו בשדה במשנה· ואמרו חז"ל בסוטה אלו המורים הלכה מתוך המשנה מבלי עולם הם· גם אחז"ל ועצומים כל הרוגיה אלו שהגיעו להוראה ואינם מורים· וז"ש כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי להיות מורה הוראה· כך אני אין מתגדר במלאכתו לומר לעשות עצמי עניו ולא להיות מורה הוראה· משום שכשם שבעל המשנה שאינו ראוי להוראה ומורה הוא מבלה העולם· כך בעל התלמוד שהגיע להוראה ואינו מורה עצומים כל הרוגיו· שמא תאמר אני מרבה· כיון שבעל התלמוד צריך ללמוד כסדר מקרא משנה גמרא משא"כ הבעל משנה לא למד התלמוד ולא משמש ת"ח· א"כ הבעל תלמוד מרבה· והבעל משנה ממעיט ואין להשוותן· ע"ז אמר שנינו אחד המרבה כו' והני רבנן דיבנה לא באו לגנות ח"ו בעלי משנה אלא באו לשבח גם בעלי משנה (סמיכות חכמים): שנינו· שיש שכר לממעיט כמו למרבה ובלבד שיכוין לבו כו'· ואגב קרבנות היא שנויה בסוף מנחות: לעולם יהא אדם ערום ביראה· להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו (רש"י) ויש ליישב לשון לעולם· כמ"ש חוה"ל כי מלחמת היצר מלחמה גדולה שבכל מלחמות· היות כל מלחמות אם בקש תחבולה לנצח שונאו שכנגדו ועלתה לו לנצח שכנגדו ולהכניעו· אזי שכנגדו נכנע תחתיו· והוא בטוח שאנן ושקט· כי לא יקום ללחום נגדו· משא"כ מלחמת היצר אף אם בקש תחבולות להכניעו ונצחו אינו נכנע תחתיו· כי מתגבר יותר· והוא נחלש יותר· וכמאמרם כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו· ולזה צריך כל פעם תחבולות וערמומיות ללחום נגד היצה"ר להנצל מרשתו ולעמוד ביראתו· וז"ש לעולם יהא אדם ערום ביראה וכפרש"י לעולם צריך להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו (מעין הברכות): ומשיב חמה· צריך להיות ישיב חמה:

שלא

רש"י

ליראה בוראו: תכלית חכמה · עיקרה של תורה שיהא עמה תשובה ומעשים טובים: ויאכלו וישתו · שבעו מזיו השכינה כאילו אכלו ושתו: גדולה הבטחה. שהרי קראן שאננות ובוטחות: לבי כנישתא. תינוקות של בית רבן היו רגילין להיותן לומדין בפני רבן בבית הכנסת: בי רבנן. בהמ"ד ששם שונים משנה ותלמוד:

גמרא

ועם כל אדם. (ס"פ הנזקין וע"ש רש"א) ואפילו עם עובד כוכבים בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה (ומתקבל) [ויהא מקובל] על הבריות. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם אפילו עובד כוכבים בשוק. מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו או ברבו או במי שגדול ממנו בחכמה ובמנין שנאמר (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם תהלתו עומדת לעד. ללומדיהם לא נאמר א אלא לעושיהם. לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה וכל העושים שלא לשמה נוח להם שלא נבראו. מרגלא בפומיה דרב לא כהעולם הזה העולם הבא. העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים ב יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה שנאמר (שמות כד) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. ת"ר (עקידה שפ"ב) גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים (משל) [יותר] מן האנשים שנא' (ישעיה לב) נשים שאננות [קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי].א"ל רב לרבי חייא נשים במאי זכיין. ג באקרויי בנייהו לבי כנשתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן

תוספות

העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא · וא"ת הא אמר (ר"ל) [רב יהודה אמר רב] פרק מקום שנהגו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וי"ל דהכא מיירי שאינו לומד אלא לקנטר חבריו והתם מיירי שלומד ע"מ שיכבדוהו :

מהרש"א

באותו מועט וק"ל: כדי שיהא אהוב למעלה כו'. כמ"ש כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו אי נמי דקאי אדלעיל אערום ביראה שהוא נחמד למעלה : קורא ושונה ובועט באביו כו'. לכאורה קשה אמאי נקט הכי וי"ל דגם בעושה מעשים רעים אחרים קרי ליה בועט באביו ורבו כמ"ש בפרק י"ה אבל מי שקורא ושונה וכו' ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה אומרים עליו אוי לו לאביו ולרבו שלמדוהו תורה ראו כמה מקולקלים מעשיו כו' ע"ש ומייתי שנאמר ראשית חכמה יראת ה' וגו' ר"ל בראשית ותחלת למוד החכמה יהיה כוונתו לתכלית יראת ה' שידע ע"י החכמה איך יהיה ירא ה' כמו שאמרו אין בור ירא חטא ודריש לכל עושיהם ללומדיהם לא כו' דהוה משמע ללמוד החכמה גם אם אין מקיימה אלא לעושיהם דהיינו שמקיימים מה שלמדו בחכמה. ומה שאמר לעושים לשמה כו' לכאורה לא מפיק ליה מקרא אלא הכא מלתא באנפיה נפשיה קאמר דהא דקאמר נמי לעושיהם היינו לעושים לשמה כו' ועי"ל דודאי משמע ליה דעושיהם קאי על לימוד גופיה וקרי הלימוד עשיה דהיינו כשהוא לומד לשמה דמקיים מצות בוראו ית' ב"ה אבל בלימוד שלא לשמה לא הוה קרי ליה עשיה דאין זה קיום מצות בוראו שלוה ללומדה לשמה ודו"ק : ונהנין מזיו השכינה. מיתורא ושינוי דקרא קדריש מדכתיב כבר ויראו את אלהים וגו' וחזר וכתב ויחזו את האלהים וגו' לשון חזה נופל על הרוב על ראיה שכלית ונבואה דקאמר דחזו ונהנו מזיו השכינה כאלו אכלו ושתו כי היו בבחינת התורה בדוגמת עוה"ב שהיו עטרותיהן בראשיהן כדאמרינן פ' ר"ע שהיה לכל אחד מישראל ב' כתרים והיו מרוחקין מגשמיות כמ"ש במשה שלא אכל מ' יום כו' כענין עה"ב שאין בו לא אכילה כו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן כו' ומלאתי מי שכתב בזה ע"פ המדרש שעתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק שנאמר ביום ההוא יהיה ה' לעטרת צבי וגו' ודו"ק : לנשים יותר כו'.

הכותב

ולא בשביל סבה אחרת ע"כ. וראוי לשית לב על מאמר מיוחד בכאן דהוה מרגלא בפומיה דרב לא כהעולם הזה העולם הבא והרמב"ם ז"ל הזכירו בפירוש

הרי"ף

אחד המרבה ואחד הממעיט ולא אמר אחד הממעיט ואחד המרבה ונראה דבענין המנחות בא ללמדנו שאע"פ שהמרבה להקריב עולת בהמה היה אפשר שתחיב יותר לפני ה' מלהקריב מנחת העוף כי במנחת העוף יש נחת רוח לפניו שלוה ונעשה רצונו ומנחת הבהמה יש ריצוי יותר מנחת רוח לנ"א אחד המרבה אין לו ריצוי יותר מהממעיט כי אין להקב"ה ממנו אלא נחת רוח וכן הממעיט לא יחסר לו מהיות לו נחת רוח כמו המרבה : מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומע"ט וכו'. יל"ד מה הוקשה לרבא בפ' זה ועוד כפי הנראה זהו פשוטו של מקרא ולא חידש בו כלום. וע"ק דרשה זו שאמר ללומדיהם אין הוא נמשך עם האמור קודם. וע"ק כפל הענין שחזר לומר וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. וע"ק דמנ"ל דנוח לו שלא נברא דנהי דאמרי' גדול העושה לשמה מהלומד שלא לשמה אבל מנא ליה דנוח לו שלא נברא. והתוספות ז"ל תירצו עיין שם. ולפי עניות דעתי שקשה לרבא מש"כ ראשית חכמה יראת ה' דמשמע שקודם החכמה צריך יראת ה' כדתנן כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכפי זה יקשה מ"ש בסוף הפ' שכל טוב לכל עושיהם ה"ל לומר ללומדיהם וליכא למטעי ולומר דלכל לומדיהם הוא אפי' שלא לשמה כיון שהיראה היא ראשית אל החכמה ואם אין יראה קודמת אין חכמה א"כ לא משכחת לה לומד לשמה אלא באדם שיש בו יראה וכיון שהוא ירא את ה' פשיטא שאינו לומדה לקנטר ח"ו וא"כ ללומדיהם אין מקום לפרשו שהוא ללומדים שלא לשמה. וע"ק שאם כפשוטו של מקרא שהיראה קודמת אל החכמה איך אמר התנא אין בור ירא חטא דמשמע שאין היראה נקנית אלא מתוך החכמה. לכן פי' רבא ראשית חכמה שאמר הכתוב שהוא כמו תכלית חכמה והוא כמו ראשית שמנים וכו' ראשית בכורי וכו' והכוונה היא לומר מובחר ותכלית החכמה הוא לבא לידי יראה. ולעולם כי החכמה קודמת. אבל התכלית והעיקר הוא לקנות אח"כ יראה כי' שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט וכו'. והשתא ניחא מ"ש שכל טוב לכל עושיהם ולא אמר ללומדיהם משום דמשמע אפי' ללומדים שלא לשמה. כיון שעכשיו פירשנו שקודם לומד החכמה ואחר כך הוא בא לידי יראה. א"כ אפשר שבזמן שלמד החכמה שלא היה בידו עדיין יראה שמא למד כדי לקנטר ואח"כ בא וקנה יראה ואילו קאמר שכל טוב ללומדיהם היה משמע בין לשמה בין שלא לשמה לכך אמר לכל עושיהם לומר לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה. ולפ"ז י"ל מ"ש לכל עושיהם הכל הוא רבויא ומ"ש עושיהם הוא מיעוט לעושים לשמה וא"כ קשה מאי ריבה ומאי מיעט. וכן נדקדק בכתוב שפתח בלשון רבים שכל טוב לכל עושיהם וסיים לשון יחיד והיה ראוי לומר תהלתם עומדת לעד אמנם עם מה שפירשנו שכתבו התוספות שיש ב' בחינות בלומדים שלא לשמה יש לבאר שיעור הכתוב כך תכלית החכמה הוא לבא ממנה לידי יראה והשכל שהוא החכמה הוא טוב לכל עושיהם ואמר כל לרבות גם העושים שלא לשמה מהמין התשוב כגון להתייקר או להתכבד שזה השכל הוא טוב ג"כ כיון שמתוך שלא לשמה הוא בא לשמה אבל מכל מקום תהלתו של הלומד לשמה היא עומדת לעד מאחר שהלומד בבחינת הכבוד שאע"פ שתמשך לו אחר כך תהלת התורה שיבוא מתוך כך ללמוד לשמה ואז יהיה תהלה בארץ מכל מקום לא נמשכה אותה התהלה מראש ועד סוף וכל העושים שלא לשמה באופן האחר כדי לקנטר לא דיבר בזה הכתוב כי נוח לו שלא נברא אלא מדבר בלומד לשמה ובלומד בבחינת הכבוד שאפשר לו שיבא מתוך שלא לשמה לשמה. ומלאתי בספר חכמת שלמה אלא לעושיהם לא נאמר אלא לעושים לשמה כצ"ל : גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים וכו'. וקשה מנ"ל דגדולה יותר מהאנשים דאי

עיון יעקב

דבורו בנחת ומשיב חימה : שלא הקדימו אדם שלום מעולם אפי' עובד כוכבים בשוק. אף דריב"ז היה חשוב אצל המלכות אספסינוס קיסר ומסתמא היו מקדימין לו שלום אפ"ה היה הוא מן הזריזין המקדימין להם שלום : תהלתו עומדת לעד. משא"כ אם מבעט ברבותיו אז מקלר שנותיו כדאמרינן אי בעי האי צורבא מרבנן הוי חיי האי מבעט ברבותיו הוי : וכל העושים שלא לשמה נוח להם שלא נבראו. כי הקב"ה הכל לכבודו ברא ולא לכבוד עצמו וכמה שעושה שלא לשמה הכל הוא לכבוד עצמו:לא כהעוה"ז העוה"ב עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה.נראה דאתי לאשמועינן שלא ירבה אדם בתענוגי עוה"ז באכילה ושתיה יותר מדאי וכן ברוב תשמיש רק לאכול ולשתות כדי קיומו לעבודת בוראו וכן לא ירבה בתשמיש רק כדי מצות פריה ורביה כדי שיהיה בעוה"ז כעין דוגמת עוה"ב במקצת ואז יזכה ליהנות מזיו השכינה בעוה"ב : גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים. פירש"י שהרי קראן שאננות ובוטחות נראה דרצה לומר בכפל כמו ששם שאננות בעוה"ז

עץ יוסף

שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו כו'. עיין בב"ח מה שהקשה ע"ז. ובשמיכות חכמים מה שתירץ ע"ז : תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים. הקדים תשובה. יובן ע"פ מ"ש חז"ל כי חסידים הראשונים היו מחדשים תשובה בכל יום. כי מיום ליום נתחזק הכרת חכמתם. והוסיפו להשיג גדולת יוצר. מה שלא השיגו אתמול והיו מקלרים אתמול בעבודתם לפי מעט השגתם בחיובם. והתחייבו עצמם תשובה ולהוסיף מע"ם. ע"ש באורך. וזו נלמת ע"י חכמת אדם כאשר תתגדל החכמה מוסיף תשובה ומעשים טובים וכנ"ל. וזו ממש דברי רבא תכלית חכמה תשובה ומע"ם (מעין הברכות) : נוח להם שלא נבראו. היינו אם לומדים ועושים לקנטר. וכמו שכתבתי לעיל : ועטרותיהם. שנעשה מהתורה ומצות שלהם. בראשיהם ילבישום : ונהנים מזיו השכינה. וזו היא עיקר למשכיל אשר התפלל משה רבינו ע"ה הראיני נא את כבודך. פי' השגת כבודו ית"ש : ויאכלו וישתו. שבעו מזיו השכינה כאילו אכלו ושתו : גדולה הבטחה כו' שנאמר

ענף יוסף

סח צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם כו'. שהם מה שזכו להשיג מהשכלה שם לעתיד ע"י מה שעיינו כאן בעוה"ז ומוכרח פי' זה כי בהיות העטרה סובבת את

יד יוסף

א אלא לעושיהם לעושים לשמה שמלת לעושיהם פירושו שעושים את עצמם. שהלומד לשמה כאלו עשה וברא את עצמו והם נעשים עתה למפרע שותפים להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית. ובגמרא הנוסחא לעושים לא נאמר אלא לעושיהם. ג"כ הכוונה ע"ד זה. דעושים פי' שעושים המעשים אבל עושיהם פי' שעושים את עצמם. ולזה אמרו שהעושים שלא לשמה נוח להם שלא נבראו ונמצאו הבריאה שלהם לחנם. אבל העושים לשמה שלהם היתה הבריאה לתכלית טוב. נמצא שהם הם המחזיקים הבריאה שכאלו עושים את עצמם וכאלו נעשו שותפים במעשה בראשית (נל"ח) : ב לא אמרו חכמים יושבים לרמוז על המאמינים (נבחר מתרון):ג סוטה פ"ג דף כ"א :

חדושי גאונים

הוה יהיב ידי' לסבא מזה המאמר משמע דהוה יהיב ידא לסבא כדי שיסמכו עליו ועיין שם לא כפירש האחרון של רש"י. ועי' בספרי המקובלי' שאביי הי' מגלגול קין ולכן התיקון היו שירחם על כל ולא כקין שהרג את אחיו א"כ ממילא יבואר המאמר ולכן אמר אביי בנדרים דף מ"א ע"א אין עני אלא בדיעה וכשיטתו דאמר הכא לעולם יהא אדם ערום ביראה. (עין אליהו) : אמר ליה רב לר' חייא נשים במאי זכיין. באקרויי בנייהו לבי כנשתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ומנטרן לגברייהו עד דאתי מבי רבנן. ויש לדקדק מה הקשה ליה לרב נשי' במאי זכיין דהא בכל מצות ל"ת השוה הכתוב אשה לאיש. ויעב אדם ולא עבר עבירה אם תגיע לידו הקב"ה נותן לו שכר כעושה מצוה. גם בכל מצות עשה שלא הזמן גרמא נשים חייבת. וא"כ יש להם במה לזכות. ולע"ד יבואר ע"פ מה דאי' בש"ס דעירובין ב' שנים ומחלה נחלקו ב"ש וב"ה אם נוח לאדם

ליכא לפרושי דבגלות קאמר דהא כתיב בתר הכי חרדו שאננות רגזה בוטחות וגו' אלא דקאי אשעה שהיה א"י בישובה קודם החורבן ובגירס' הילקוט בהך דבסמוך גרסינן במאי זכיין לעלמא דאתי כו' ומשמע דקאי אהא דקאמר דהבטחתן הוא טפי מבאנשים ובהכי ניחא דשייכא הך מלתא הכא דאיירי כמי לעיל בלעתיד דאין בו אכילה כו' וק"ל: עולמך תראה כו'. ר"ל עולמך תראה בעוה"ז: ואחריתך לחיי כו' ותקותך לדור כו'. דהיינו לימות המשיח ולת"ה: ואמר לבך יהגה כו'. נקטו כל הכלים והאברים השייכים ללמוד התורה הלב והכליות בעיון ובמחשבה הפה והלשון והשפתים כלי הדבור והעין לראות והאזן לשמוע והרגלים לרוץ שם למקום תורה הם כלי מעשה המגיעים להורה אבל ידים לא נקט שהם כלי המעשה ממש ולא שייכים כלל בלימוד התורה אלא לעשות מלותיה. ועוד הוסיפו ופניך יאירו כו'· עש"ה חכמת אדם תאיר פניו וק"ל: אלופינו

ומנטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. כי הוו מפטרי רבנן מבי רבי אמי ואמרי לה מבי רבי חנינא אמרי ליה הכי. עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים. לבך יהגה תבונה פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות עפעפיך ישירו נגדך עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים ופעמיך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין. כי הוו מפטרי רבנן מבי רב חסדא ואמרי לה מבי רבי שמואל בר נחמני אמרו ליה הכי (תהלים קמד) אלופינו מסובלים [וגו'. אלופינו מסובלים] רב ושמואל ואמרי לה רבי

ונטרן לגברייהו. ממתינות לבעליהן ונותנות להם רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת: מפטרי רבנן· זה מזה שהיה נוטל רשות מחברו לשוב לארצו ולביתו: עולמך תראה בחייך. כל לרכיך תמלא: פיך ידבר חכמות· בלשון ברכה היו אומרים: יישירו. לשון יושר שתהא מביט בתורה כהלכה. (ע"כ):

הכותב

המשנה בפרק חלק וגם כתבו על ידי שנוי בהלכות תשובה ללמוד ממנו שהעוה"ב אין בו לא גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת וכו'. ומצינו כתוב מפי חכמים אחרונים תורניים שבעולם הבא יחיו צדיקים בגוף ונפש ויתקיימו בלי צורך אכילה כמו שמרע"ה עמד בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולא די שאין מקום להקשות כנגד סברתם ממאמר זה מרגלא בפומיה דרב וכו' אלא שאפשר להיות תנא דמסייע להו כפי דקדוק הלשון באמרו לא כהעולם הזה העוה"ב שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה. בשלמא אם בני העוה"ב יהיו בעלי גוף דק יודיענו חדוש גדול שאעפ"כ אין בו לא אכילה ולא שתיה אבל מי שאין לו גוף פשיטא שאינו צריך אכילה וכ"ש פריה ורביה ומה בא ללמדנו. ואם יאמר האומר כי הוא נמנע לבעלי גוף שיעמדו בלי אכילה ושתיה כלל בעולם ועוד שיהיו קיימים לעולם· תשובה זו מצאתי בפי' הלכות הרי"ף להרא"ה ז"ל במסכת ברכות שהביא שם הרי"ף ז"ל ברכת הלבנה שבפרק היו בודקין בסנהדרין ופירשה הרא"ה ז"ל וז"ל שהם עתידין להתחדש כמותה אחר זמן תחיית המתים שיחדש להם הקב"ה לכל אחד ואחד מהם גוף באותו מזג לגמרי שהיה לכל אחד ואחד מהם תחלה שוה בשוה ויעמדו ויאכלו וישתו ויולידו ויעשה כל אבר ואבר שבגוף כל אחד ואחד מהם פעולתו הראויה לו ויקבל כל מה שראוי לו ויזון כראוי לו ויעשה כל מה שראוי לו בלא שום מעכב ובלא שום מונע בין מבפנים בין מבחוץ וכן יהיו כל האנשים שיהיו אחר אותו זמן ועל כן יהיה כל גוף וגוף מהם בתכלית הבריאות שאפשר לו להשיג לפי מזגו בתכלית השלמות שאפשר לו לפי מזגו וכל אחד ואחד לפי מדרגתו ואחרי זה לימים רבים אחרי שהשיגו תכלית השלמות שאפשר להם להשיג הרי זה לחפצו ולדעתו יעלו לענין אליהו ועיין זה שעתיד גופן שהוא חומר ד' יסודות להשתנות ולקבל תכונה אחרת ויהא חומר גופן כעין יסוד פשוט קיים קל התנועה בהיר במראה כמעשה לבנת הספיר נעלם הראות כענין אליהו מוכן לקבל זוהר אלהים ואור פני מלך חיים כמעשה הלבנה שהוא גוף מקבל אורה ודוגמתן בעולם הזה רבים מב"ח שנשתנה תכונת גופם ויקבלו תכונה אחרת ויש מהם לענין זה צריכין לאכול מאכל מיוחד וזה ענין פשט עץ החיים אשר האוכל מפירותיו נכון גופו לקבל תכונה זאת ואכל וחי לעולם וזה נרמז במעשה בראשית שהכוונה באדם שיחיה לעולם לפי שאין שלמות האדם בלתי הגוף אלא בגוף כעין הגלגלים ואלו היה שלמות האדם בלתי גוף נמצא שהוא שכל נבדל ושלם יותר מן הגלגלים שהם בעלי גוף וזה דבר שאי אפשר (והשכל שלוח) [והשתלשלות] היצורות הנכבד נכבד ראשון והקל קל אחרון בתחלה שכל נבדל והוא השלם (ואחרי) [ואחריו] שכל בעל גוף קיים והם הגלגלים ואחריהם

עיון יעקב

בעס"ז כך הם בוטחות לעוס"ב וע"ז שפיר קמקשה הני נשי במה קא זכיין דהא אמרינן בפסחים דף נ' ובב"ב דף י' עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה אך ורק חכמים לומדי תורה זכות תלמוד תורתם עומדת להם כי היכי דתשבינן הכא תשבינן התם ונשי שאינן בנות לימוד תורה במה זכיין לזה שיהו בוטחות בעוס"ב כמו שהם בעוה"ז על זה משני באקרויי בנייהו ונטרן לגברייהו וגדול המעשה יותר מן העושה לכן זכו לכך בזכות לימוד תורה דגברייהו ובנייהו ועי"ל כיון דקיי"ל אין הבטחה לצדיקים בעס"ז שמא יגרום החטא רק אין עבירה מכבה תורה ונשי לאו בני תורה נינהו איך קאמר בוטחות ע"ז משני שפיר זכות דתורה דנטרייהו לגברייהו וק"ל:

הרי"ף

משום דקראן שאננות שפיל לסיפיה דקרא דכתיב חרדו שאננות רגזה בוטחות. גם נדקדק מאי הני נשי דנקט וע"ק כי הרי יש לנו כמה מצות עשה שלא הזמן גרמא וכל מצות לא תעשה· ונלע"ד כי ידוע הוא שעון הנשים והאנשים היה שקול בחורבן בית המקדש כי מלינו שנענשו האנשים על ענין אכילה ושתיה כדכתיב השותים במזרקי יין וזה היה עון הנשים כדכתיב שמעו פרות הבשן האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה ומלינו שגינה הנביא נבואות קשות בעון האנשים ואמר עתה יגלו בראש גולים ובשהזכיר כאן ישעיה נבואות הנשים אמר חרדו שאננות רגזה וכו' על שדים סופדים כו' ופרש"י על הסנהדרין שהם שדים לישראל וקשה שהיה ראוי לומר שיחרדו וירגזו הנשים על עון שלהם וחטאתם כי כבדה מאד ולמה הזכיר החרדה לנשים על שדים סופדים וכו'. אמנם מלינו שנרמז כאן עון הנשים במ"ש ימים על שנה תרגזנה בוטחות כו' והגב' אורחין נדקדק בכתוב דהל"ל שנה על שנה תרגזנה וכו' וכן להבין כוונת הכתוב שאמר כי כלה בציר אוסף בלי יבא. אמנם רמז ואמר נשים שאננות בלא עמל ויגיעה שנקראו שם פרות הבשן על שאינן עסוקות במלאכה קומנה שמענה קולי כו' ימים על שנה הנה זה דרכן מעולם שיושבות במנוחה והשקט ואינם מתרגזות כל השנה אלא קצת ימים מהשנה שהם ימי הבציר באותן הימים הם רוגזות וחרדות על כל השנה באמור לאדוניהם הביאה ונשתה כי עת הזמיר הגיע וצריך למלאות די ספוקו בימי הבציר כדי שכל השנה לא יחסר לנו אחר כך ובאותם ימי הבציר תרגזנה אותן הנשים הבוטחות על שנה בשביל צורך כל השנה כי מה הן אומרות כלם בציר ועדיין לא הבאתם כל צרכנו גם אוספי התבואה לא הבאתם כל המצטרך מדי שנה ובאותם הימים תרגזנה בוטחות על מלאת ספקם של כל השנה ואח"כ כל שאר השנה יושבות בהשקט ובבטח והם שאננות זה דרכן ומנהגן אך עתה חרדו שאננות רגזה בוטחות תמיד כל ימות השנה על שדים סופדים והנה נרמז כאן עון הנשים ובענין העונש הנזכר כאן לא הענים אותם כל כך שלא אמר חרדו שאננות לעולם אלא על חוסר הצדיקים והסנהדרין א"כ גדולה הבטחת הנשים שיפה כחן יותר מהאנשים כיון שהעביר הקב"ה על פשעיהן ונגלה

ענף יוסף

הרא"ש נמצא הראש בעטרה ולא העטרה בראש. ויותר היה צודק לומר ועטרותיהם על ראשיהם כאמרו נזר אלהיו על ראשו. והנביא יחזקאל ע"ה אמר ועטרת תפארה על ראשיכן. אמנם כיון שידבר על השגת המושכלות יאמר שכיון שעטרות אלו יתהלפו מהאחרות כי אלו הם העטרות בתוך הראש ממש ובקרבו דהיינו מה שיהנה השכל אשר משכנו המוח בתוכיות הראש (בינה לעתים): עוד מוכל לפרש לדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם. דאמרו במס' שבת כשאמרו ישראל נעשה ונשמע ירדו ס' רבוא מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וכשחטאו בעגל נוטל מהם ומסיק בגמרא ועתיד הקב"ה להחזירם לישראל שנאמר שמחת עולם על ראשם שמחה דמעולם תחזיר על ראשם. וזהו שאמרו ועטרותיהם בראשם ועטרות לא אמרו אלא ועטרותיהם ר"ל אותן העטרות שהיו להם כבר כשאמרו נעשה ונשמע יוחזרו להם (שפתי דעת): ברואה

עץ יוסף

נשים שאננות כו'. ור"ל דהבטיחן הקדוש ברוך הוא שני עולמות שינחלו. שכן כתיב התם נשים שאננות קומנה שמענה קולי· בנות בוטחות האזנה אמרתי· הרי שקראן שאננות ובוטחות· ומלת שאננות שייך בעולם הזה כמו שאנן מואב מנעוריו· ובוטחות קאי על עולם הבא הבטחה לעתיד· והנה ע"פ מאי דקיימא לן אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב· כל הני מילי לא שייך בנשים· דכבוד אב ואם לא שייך גבייהו כי רשות בעליהן עליהן וכן ג"ח והשכמת בית המדרש והכנסת אורחים וקכולם·וגם אינן בני ת"ת כדכתיב ולמדתם את בניכם· ולא בנותיכם. וז"ש גדולה הבטחה שהבטיח לנשים להנחילם שני עולמות· יותר מן האנשים· ר"ל יתרון יותר על הבטחת האנשים שלהאנשים לא הבטיח רק ע"י המצות שמנו חכמים ז"ל· ולנשים הבטיח זאת הבטחה אף שאין שייך בהם אלו המצות שמנו חכמים כמו שכתבתי לעיל· הרי דיש להם יתרון מעלה יותר מהאנשים· ועל זה מקשה הני נשי במאי זכיין פי' אף שלא שייכי במצות הנ"ל עכ"פ צריכין לסגל איזה מצוה כיוצא בזה דשייכי בהו שעל פי זה ינחלו כנ"ל· כי לא על חנם הבטיחן הקב"ה· וכל האומר הקב"ה ותרן כו'· עז"א באקרויי בנייהו כו' ומנטרן לגברייהו וכו'· וכיון שהן הנה גורמות לבעליהם שיעסקו בתורה (וכן בכל המצות אם הם גורמות לבעליהן שיעשו) כבר תפול המליצה כחלק היורד במלחמתה של תורה· וכחלק היושב אל הכלים יחדיו יחלוקו· ושפיר שייכי לשכר הזה (סמיכות חכמים): עולמך תראה בחייך· כי רבים ניזונים בעוה"ז מדרך חסד· אבל הצדיקים ניזונים מפירות מעשיהם שהם חלקם· ע"ז אמרו עולמך תראה בחייך להיות ניזון מפירות עולמו ולא מצד חסד· ואחריתך לחיי עולם הבא קרנו שמור לעוה"ב· ותקותך לדור דורים היינו שיזכה להציל נפשות אחרים· ר"ל שעובד ה' לדור דורים· אפי' בהיותו בעוה"ב שאין עולם עשיה· עובד ע"י מעשה תלמידיו כנודע· וא"כ גם אחר ההעדר שאמר החכם למתים אין תקוה· לזה יש תקוה לדור דורים (מע"ה): לבך יהגה חכמה כו'· בלשון ברכה היו אומרים (רש"י). עיין בספר מקום שמואל כוונת רש"י: שילא

חדושי גאונים

שנברא משלא נברא. נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא כו' ופי' מהרש"א ז"ל בח"א (בפרק ג' דמכות) באשר שנמצא בתורה רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות ל"ת. הנה בבחינת העשין נוח לו לאדם שנברא להשלים נפשו. אמנם בבחינת ל"ת יותר טוב היה לו שלא נברא· כדי שלא להכניס עצמו בסכנה פן יכשל באחת מהן. וזה בעצמו הוא פלוגתא דב"ש וב"ה. אם נוח לו לאדם להבראות שיכול לקיי' מצות עשה להשלים נפשו. או שלא להבראות כדי שלא להביא עצמו לידי סכנה כנ"ל. אמנם אחר שעמדו השלמים ב"ש וב"ה על המנין ומצאו שמצות ל"ת יתירים המה על מצות עשה. ובנקל יכול אדם להכשל בהם. אזי נתברר להם שיותר נוח לו לאדם שלא נברא. ע"כ תוכן דבריו. היוצא מדברי' באשר שמצות ל"ת יתירים על מצות עשה. קרוב הדבר להיות לאדם לפוקה ולמכשול. אם לא יתן עינו ולבו אל תורת ה'. ואז הבא לטהר מסייעין לו מהשמים. לפ"ז פריך הגמרא שפיר נשים במאי זכיין· בשלמ' אנשים יש להם רמ"ח מצות עשה האף אמנם שמצות ל"ת הם שס"ה.

אהבת איתן

עפעפיך יישירו נגדך. פרש"י יישירו לשון יושר שתהא מבין בתורה כהלכה והכי מפרשינן במגילה (דף יח) קרא דעפעפיך וגו' אט ד"ת דכתיב בהו התעיף עיניך בו ואיננו ואפ"ה מיושרין הן אצל ר"מ. ועפ"ז י"ל הא דלשונך ירחש רננות דאיתא בתוס' שלהי מגילה דע"י שקורא בזמרם זוכרים יותר. ולדעתי דבר זה רמז ר"ע בפ' חלק (דף צט) זמר בכל יום זמר בכל יום וקאי התם על ר' יהושע דאמר הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיולדת וקוברת. ולזה רמז ר"ע תקנה שלא ישכח ד"ת דהיינו שילמוד תמיד בזמר שמועיל לשכחה:

רש"י

כל העולם כלו ניזונין [בצדקה]. בצדקתו של הקדוש ברוך הוא ולא בזכיות שבידם: והם ניזונין בזרוע. בזכות שבידם ובצדיקים משתעי קרא וקרי להו רחוקים מצדקתו של הקדוש ברוך הוא: אינן ניזונין. שאין להם כדי צרכם ומתפרנסים בקושי: ופליגא דרב יהודה. דהא אמר אבירי לב היינו רשעים: גובאי. שם אומה הם בבבל ובמסכת קדושין (פ"ד דף ע':) אמרינן שהיו מן הנתינים:

יוחנן ורבי אלעזר חד אמר אלופינו בתורה ומסובלים במצות וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים ביסורין. [שם ע"ב] אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי. ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל. ואין צוחה שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גיחזי. ברחובותינו שלא יהיה (בינינו) [לנו] בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים. (ישעיה מו) שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן ורבי אלעזר חד אמר א כל העולם כלו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע (ואידך) [וחד] אמר כל העולם כלו ניזונין בזכותן והם אפי' (בזכותן) [בזכות עצמן] אינן ניזונין כדרב יהודה אמר רב (תענית וע"ש רש"א) דאמר רב יהודה אמר רב בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת כל העולם כלו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת. ופליגא דרב יהודה ב דאמר רב יהודה מאן אבירי לב גובאי טפשאי. אמר רב יוסף תדע דהא (מעולם) לא אגייר (חד) [גיורא] מנייהו. אמר רב אשי והלין בני מתא מחסיא

מהרש"א

אלופינו בתורה. כמ"ש אלופי ומיודעי כו'. שאמר כן לאחיתופל רבו: ומסובלין במצות. כמו ויט שכמו לסבול ולמ"ד מסובלין ביסורין עש"ה ומכאוביהו סבלם וק"ל: אין פרץ כו' שילא ממנו דואג כו'. ואין יוצאת כו' שילא ממנו אחיתופל כו'. זו גירסת כל הספרים והתוספות גרסי בהיפוך אין פרץ זה אחיתופל שפרץ [פרצה במלכות בית דוד] יוצאת זה דואג [שילא לתרבות רעה כדמפרש בחלק: צוחה זה גחזי. שהיה מצורע וכתיב ביה טמא טמא יקרא והיינו צוחה ע"כ]. אבל לפי הדורות ה"ל לאקדומי לדואג כדאמרינן פרק חלק דואג בימי שאול ואחיתופל בימי דוד וע"כ נראה לקיים גירסת כל הספרים וה"פ אין פרץ זה דואג שפרץ פרצה בכהני נוב עיר כהנים כדכתיב ויסב דואג ויפגע הוא בכהנים וימת ביום ההוא שמונים וחמשה וגו' ואין יוצאת זה אחיתופל שילא מן העולם להתחייב בנפשו שחנק עצמו: ואין צוחה כו'. עיין הפי' בתוספות עי"ל ע"ש שאמר ליה אלישע כשהלך להחיות הילד עם המשענת וכי יברכך איש לא תעננו וגו' והוא עבר על דבריו וענה והיינו צוחה כמ"ש ענהו בקול רם ודרשוי ברחובותינו שלא כו' מקדיח תבשילו ברבים. דהיינו ברחובותינו שהוא מקום הרבים: והם ניזונין בזרוע כו'. דאביר מלשון חוזק וזרוע הוא ומליצו האי ליסנא בחשובים בדוד כמו אביר הרועים וגו' והרי הוא כאביר באבירים דמס' ר"ה ומאן דדריש ליה ברשעים מפרש ליה כמי מלשון חוזק וקושי לב כמו אשתוללו אבירי לב וגו': גובאי עפשאי כו'. פירש רש"י גובאי שם אומה כו' אמר שהיו מן הנתינים עכ"ל. והכי איתא שם גובאי גבעונאי דורכיתא דרא נתינאי ולפירושו הכא צ"ל דכולהו נתינים הוו אלא אלו נקראו גובאי ע"ש שמם הראשון שהיו גבעונים ואלו נקראו דורכיתא ע"ש שמם שני שנתנן יהושע לחוטבי עצים אך ק"ק דנתינים הם בכל מקום שכבר נתגיירו אלא שדוד גזר עליהן איסור מלבא בקהל והכא קאמר דלא אגיור גיורא חד מנייהו ולולי פירושו נראה דלאו כל הגבעונים נתגיירו ואלו שלא נתגיירו נקראו גובאי ע"ש גבעונים ואלו שנתגיירו נקראו דורכיתא ע"ש נתינים ולפירושו צ"ל דגובאי נתינים היו וסרו לחזור להיות עובדי כוכבים וע"כ נקראו ע"ש גבעונים ודו"ק:

הכותב

שכל בעל גוף נפסד וסופו להיות בעל גוף קיים פחות במדרגתו מגוף הגלגלים אבל נמשל אליהם כענין שנאמר כזוהר הרקיע וככוכבים ואחריו בעלי חיים שהם בלתי נפש בהשארות ובעלי גוף נפסד ואחרי זה הצומח ואע"פ שהאדם נברא אחרון זהו לשלמותו לפי שהתחתונים כלן בשבילו וביצירתו נשלמו והוא בכלן בא אחרון להשלים פעולתם למשול עליהם ועוד שכלם כלולין בו ד' יסודות והכח הצומח וחיות וסוסף על כלן שכל שיש לו השארות ואולם צריך הוא לגוף ועל זה נאמר שנפשות הצדיקים גנוזות תחת כסא כבוד ולשון גניזה לעולם אינו אלא על דבר חסר והוא כענין שאמרנו שהם צריכים גוף שאין שלמותן בלתי זה ואולם יהיה בסופו גוף נכבד קיים נמצא במעשה בראשית מבואר ענין תחיית המתים שהרי אין שלמות האדם בלתי זה וכיון שכך אי אפשר שלא יבא האדם לשלמות זה כעין כוונת יצירתו מתחלה. ועל שינוי תכונתם וקלות תנועתם נאמר שהקב"ה יעשה להם כנפים ואלו הם שנאמר עליהם והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע שהם ספירים ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד שהם בעצמם מאירים. הקב"ה ברחמיו יזכנו לגן עדנו עם חסידיו

ולחיי העולם הבא עכ"ל הרא"ה ז"ל וכפי זאת הכוונה יבא על נכון מאמר רב לא כעוה"ז העוה"ב העוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' כלומר אע"פ שהם בעלי גוף והיה ראוי שיהיו להם אלו המקרים אכילה ושתיה ומשא ומתן וכו' עכ"ז רצה הקב"ה לזכותם ולהבדילם מכל אלו הדברים ובפרק חלק אכתוב עוד בעז"ה ׳ וטעם אמרו ועטרותיהם בבינוי כבר נתפרסם בפי הדורשים ענין אמתי ונכון שרמז בזה לעטרות שהצדיקים עצמם קנו להם בהיותם בחיים ע"י תורה ומעשים טובים שהיו מסגלים בעולם הזה על דרך מ"ש מי שטרח בע"ש וכו' בעבור זה יזכו בעולם הבא שעטרותיהם הללו יהיו מונחות בראשיהם רוצה לומר שישיגו אמתת הדרושים אמוניים אשר עיינו בהם בהיותם בחיים וגם ידיעת טעמי המצות שהרבו בחיים חיותם כי היה נמנע אצלם לעמוד על אמתת כוונתם בשלמות כל זמן שהיו בחיי העולם הזה אבל בעולם הבא אחר שנלבשו בגופים נאורים כדברי הר' אהרן הלוי ז"ל זכו להשיג האמת וזו היא הנאתם מזיו השכינה כמו שמלאכי עליון הם מתעדנים בהשגת המושכלות הנשפעת עליהם מזיו השכינה מאתו יתעלה:

הרי"ף

שדים סופדות שהם שלוקן של סנהדרין לא היה הקב"ה מענישן לומר חרדו שאננות תמיד ואע"פ שהזכיר כאן עון הנשים מכל מקום לא העניש על כך הרי שגדולה הבטחה כו'. עוד יראה גדולה הבטחה שאע"פ שנאמר חרדו שאננות מכל מקום מצינו שנתן להם זמן מוגבל ואמר עד יערה עלינו רוח כו' זו היא אני נחמה ובנבואת האנשים לא הזכיר קצבה א"כ גדולה הבטחה שהבטיח לנשים. ועכשיו שאל רב הני נשי במאי זכיין להיות לכן הבטחה יותר מהאנשים שהרי האנשים מצווין על ת"ת משא"כ בנשים לכך בקש לכן זכות בענין התורה דהיינו אקרויי בנייהו ונטרן לגברייהו וכיון שהם מחזיקות ידי לומדי התורה יש לכן יותר שכר עליהם כי גדול המעשה יותר מהעושה: **אלופינו** בתורה ומסובלים במצות כו'. נ"ל דלהאי דרשה יתבאר מה שאמר אין פרץ שהוא שלא ישלטו בו יסורין לפרוץ עול התורה והמצות ואין יוצאת דכיון שהוא בלי יסורין המטרידין אינו יוצא מד"ת ואין צוחה מלאכ היסורין אבל למאן דדריש מסובלים ביסורין ועכ"ז הם אלופינו בתורה ומצות שאין ביסורין הסם ביטול תורה ומצות לזה צריך לדרוש אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שילא ממנו אחיתופל וכו' ולגירסת התוספות הוא שילא דואג והכוונה כי מתוך היסורין לא יצא שום דבר רע כי דואג ואחיתופל לא בעטו אלא ברוב טובה והשקט ואילו היו ביסורין לא יצאו לתרבות רעה: **שמעו** אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה וכו'. וקשה דלמ"ד כל העולם כלו נזון בזכותם והם אינם ניזונים איך הוא אומר הרחוקים מצדקה דהול"ל מזכותם ואפשר לומר דה"פ שכיון שעושין זכות וצדקה עם כל בני עולם שניזונים בזכותם והם בדוחק ולער רחוקים מהצדקה שלהם שעושים עם בני עולם ואינה מועילה זכותם לעצמם ליזון בריות אמר הקב"ה קרבתי צדקתי לא תרחק כי קרובה להם ישועתי וצדקתי. כיון שהרבו להיטיב עם בני עולם בצדקתם. ולרב יהודה דדריש על גובאי עפשאי דלא אגיירו ה"ק שמעו אלי אבירי לב שהוא כלב האבן הרחוקים מצדקה שאינם מתקרבים אל הצדקות או יאמר כי הקב"ה צדקתו עם ישראל ואלו נתגיירו היו נהנים מצדקת ה' עשה עם ישראל ובהיותם אבירי לב הם רחוקים מצדקת ה'. עוד יראה דכיון שכל העולם כולו ניזון בזכותם ואנן קי"ל רודף צדקה ימצא צדקה א"כ אותם שעשו חסד וצדקה עם כל העולם ראוי שימצאו צדקה ויהיו ניזונים ממנה והם רחוקים מצדקה שאינם ניזונים אלא בצמצום ודוחק. ולרב יהודה שמדבר בגובאי עפשאי דחזו יקרא דאורייתא ואינם מתגיירים נמצאו רחוקים מצדקה שעשה הקב"ה עם ישראל להיות פזורים באומות כדכתיב צדקת פרזונו בישראל ואלו הם מכונסים במקום אחד ורואים יקר התורה ואינם מתגיירין שאילו לא היו מקובצים במקום אחד לא היה ענשם כל כך:

עיון יעקב

והם אפילו בזכות עצמן אינם ניזונים. רק מתוך עוני ודוחק ואפשר דהיינו פלוגתייהו דלעיל שאלו הם"ד עצמם אמרו לעיל אלופינו בתורה ובמצות ומסובלין ביסורין שאין לך יסורין קשים יותר מעוני כדכתיב באיוב כי על זה בחרת מעוני: **וחנינא** בני די לו בקב חרובין. כי לאו כל אדם זוכה לשתי שלחנות ואין זה עול בחקו כי הוא עובד שלא ע"מ לקבל פרס ושכרו כפול גנוז וצפון לרב טוב לעולם שכלו טוב:

עין יוסף

אין פרץ כו' שילא ממנו דואג האדומי. י"ל שפרץ במלכות בית דוד וביחוס דוד שאמר שאסור לבא בקהל כדאי' ביבמות: ואין יוצאת כו' שילא ממנו אחיתופל. ואמר יוצאת לשון נקבה ע"ש שהמרידה שלו היתה לפי שטעה בבת שבע שיוצאת ממנו. שראה אש יוצא מאמתו וסבר איהו מלך. והרמז היה על בת שבע. כדאי' מס' סנהדרין (סמיכות חכמים): ואין צוחה כו' שילא ממנו גיחזי. לפי שחקק שם בפי עבודת כוכבים והיתה צווחה ומכרזת אנכי ולא יהיה לך כדאיתא בסנהדרין

יד יוסף

א כיון שכפי הדין אינם ראוים ליזון רק ניזונין במדת רחמיו יתברך נקרא ניזונין בצדקה משא"כ אם גם מה"ד מסכמת להטיב עמו או הוא ניזון בזרוע שלא בצדקה: ב חולין פ"ו דף פ"ו ע"א תענית פ"ג דף כ"ד ע"ב ובתענית שם כתב רש"י דלא גרסי' מהר חורב. ודע דגם בחולין שם ליתא:

חדושי גאונים

אעפ"כ אינו רחוק מהשכל כל כך שיכולין לזכות בדין. ר"ל שזכיותיהן יכריעו על עונותם. משא"כ בנשים. שאין מחוייבת רק במצות עשה שלא ה"ג (מלבד עוד איזה מצות שה"ג) א"כ קשה לצייר בשכל איך תכריע הכף לזכותן. ע"ז קאמר ר' חייא באקרויי בנייהו בי כנשתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן כו' וא"כ כן הנה גורמין ומסייעין סיוע שיש בה ממש ללמד תורה ות"ת מכריע את הכל באשר שהתחלת דינו של אדם הוא על ת"ת ומה גם ת"ת ועבוד' (זו תפלה) הם מג' דברים שהעולם עומד עליהן. ובזה די להכריע את הכף לזכותן. ובביאור אמרו חז"ל בפ"ג דסוטה דף כ"א באגרא דמקריא בנייהו וכו' ומנטרן לגברייהו עד דאתי מבי רבנן מי לא מפלגי בהדייהו יע"ש. (דברי חכמים ומידותם):

ואין יוצאת וכו' שילא ממנו דואג. הא דקאמר יוצאת לשון נקבה נלע"ד משום דדואג רצה לפסול את דוד שבא מרות המואביה מחמת שהיה להם לקדם נשים לקראת נשים כמבואר ביבמו' דף ע"ו ע"ב ורצה לעשות הנקבות יוצאנית להכי קרי' ליה יוצאת. (נל"ח):

שמעו אלי אבירי לב הרחוקי' מצדק' כו' רב ושמואל כו' חד אמר כל העולם כולו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע כו'. העולם מתוך דברי המאמר שכל העולם ניזון בצדקה ששפה הקי"ת

מהרש"א

משום לועג לרש כו'. לפי שג"ח לעשירים מלפה לתשלום גמול משא"כ ג"ח לרש וע"כ קרא ג"ח למתים כאלו עושה חסד לרשים כמ"ש חסד ואמת דג"ח שעושין עם המת הוא ג"ח של אמת והיינו לועג לרש וגו' כאלו גם עושהו לא יוכל לשלם לו ואמר שאם מלוהו אמר הכתוב מלוה ה' חונן דל גם שהמת לא יוכל לשלם לו כדל הזה קאמר בסיפי' דהאי קרא וגמולו ישלם לו הקדוש ברוך הוא דהיינו כאלו מלוה ה' וק"ל: בן

רש"י

בשבחא דאורייתא תרי זמני בשתא. שהיו ישראל נאספים שם באדר לשמוע הלכות פסח מדרשה דרב אשי ובאלול לשמוע הלכות החג: **בדסקיא**. מרצוף גדול של עור: ואם היה מתירא. וצריך לרכוב על הסוס ולרוץ: מלוה ה' חונן דל. קרי ביה מלוה את המקום מי שחונן את הדל ואין לך דל מן המת והמלוהו [אותו] כאילו מלוה את המקום: [ד"א מלוה. מי שעושה לויה למת ה' יחננו. ע"כ]: דלייה. הגביהנו: לא שנית. לא חזרת פעם שנית עליו כדי שתתבונן בו: אלו צדיקים. ומאי יודעים שימותו נותנים אל לבם יום המיתה ומושכין ידיהן מן העבירה והרשעים

אבירי לב נינהו דהא קא חזו בשבחא דאורייתא תרי זמני בשתא ולא מגייר גיורא מנייהו:

מי שמתו פרק שלישי

[דף י"ח] **תניא** לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וס"ת בזרועו וקורא. ואם עושה כן עובר משום (משלי יז) לועג לרש חרף עושהו:

שם **ת"ר** המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא ויתנם ע"ג חמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון. ואם היה מתירא מפני עובדי כוכבים או מפני לסטים מותר וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה:

סט שם **אמר** רחבה אמר רב יהודה (אמר רב) [כל] הרואה (את) המת ואינו מלוהו עובר משום (שם) לועג לרש חרף עושהו ואם הלוהו מה שכרו אמר רבי אסי [עליו הכתוב אומר] (שם יט) מלוה ה' חונן דל (שם יד) [ומכבדו חונן אביון] א רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוי קשדיא תכלתיה דרבי יונתן א"ל רבי חייא דלייה כדי שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו. אמר ליה ומי ידעי כולי האי והא כתיב (קהלת ט) והמתים אינם יודעים מאומה. אמר ליה אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת ואם שלשת לא פירשו לך (יפה). כי החיים יודעים שימותו ב אלו צדיקים שבמיתתן קרוים חיים שנאמר (ש"ב כג) ובניהו בן יהוידע

עיון יעקב

הרואה את המת ואינו מלוהו. לפי שסובר טוב כלב חי מן אריה המת כי אין לו אחרית ותקוה כלל אחרי שמת וכאלו כופר בתח"ה לכן חג"ף עושהו ומה שמקשה אם ליווהו מה שכרו פי' בעוה"ב כי בעוה"ז שכרו אמור דלוה ילונו אך כיון שהלוית המת הוא מצות ג"ח שאוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב להכי שואל מה שכרו בעוה"ב ומתרץ מלוה ה' חונן דל כמו מי שחונן דל אע"פ שאינו מצפה שדל ישלם לו גמולו שהרי אין לו במה לשלם אפ"ה חונן לו כי שם ה' מחסהו כי הקב"ה חונן דלים ואוהב עניים וזה עני קרא וה' שמע גם ה' שומע תפלתו כיון דהוי כאלו מלוה להקב"ה וכביכול עבד נוה לאיש מלוה כדאיתא פ"ק דב"ב ע"ש בחידושינו כן הוא מי שמלוה את המת עושה חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול הוי כאלו מלוה להקב"ה וק"ל ועיין במהרש"א: **דלייה** כדי שלא יאמרו למחר כו' באים אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו. עיין במגן אברהם סי' כ"ח ס"ק ג' דמשמע כאן דליכא איסור בגרירה אלא בבית הקברות ובאגור כתב דגורר ציצותיו עליו נאמר ועאטאתיה במטאטא השמד ע"ש שמדחיק לתרץ ול"נ לפמ"ש תלמידי ר' יונה הובא ג"כ בטא"ח סימן כ"ג וז"ל דוקא בימיהם שהיה בכל בגדיהם ד' כנפות שאי אפשר שיסיר כל בגדיו כשילך לבית הקברות אבל אנו שאין אנו מכוונין בהן למלבוש אלא למצוה אסור משום לועג לרש עכ"ל. א"כ לק"מ דגם האגור מיירי בזמן הזה שאנו מכוונין לשם מצות ציצית ולא למלבוש אסור לגרור ציציותיו על הארץ בכל מקום משום ביזוי מצוה משא"כ בזמן הש"ס שהיה להם ציצית בכל מלבושיהם והיו עושין בה ציצית רק משום חיבת הבגד ולא למצות עצמו אין נפקותא בגרירה אם גורר אותו עם מלבוש כי אם בבה"ק משא"כ בזמן הזה וק"ל ובזה ג"כ ניחא מה שהקשה מבן ציצית הכסת ודו"ק: **ואם** שלשת לא פירשו לך יפה. משמע מזה דאם חוזר על לימודו ג' פעמים לא במהרה ינתק וזה שאמרו אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם: **אלו** צדיקים שבמיתתן קרוים חיים. כי עיקר החיים הוא חיים נצחיות ולא חיי שעה של עוה"ז ולפי שיודעים שימותו והחי יתן אל לבו דברים של מיתה לכך עובדים את ה' בכל לבם ויהי להם חיים נצחיים

הרי"ף

מלוה ה' חונן דל. בפירוש רש"י יש בו שני פירושים ולפירוש ב' ניחא שפירש מלוה למת שהוא דל ה' חונן כלומר הקב"ה חוננו וזהו שכרו אבל קשה לפי' א' שפירש חונן הדל שהוא המת ומלוהו כאלו מלוה את ה' כי לא פורש בזה מה שכרו של המלוה למקום ומה לויה שייך לגבי המקום ושמא המלוה למקום הוא ההולך אחרי ה"ת שהוא מה שנאמר אחרי ה' ילכו וגו' והמלוה למת הרי הוא מלוה לנפש שהיא נר ה' ההולכת עמו מהבית אל הקבר והנפש היא אצולה מלמעלה ומעלים עליו כאלו מלוה להקב"ה לילך אחר ה"ת כדאמרן שהתורה נקראת תורה אור: **כי** החיים יודעים אלו צדיקים וכו'. יש לדקדק כיון דהחיים הכתובים כאן מדבר בצדיקים שמתו שהם קרוים חיים מה צ"ל בהם יודעין שימותו כיון שכבר מתו ואם מדבר בצדיקים שעודם בחיים ויצדק לומר בהם יודעים שימותו מה צ"ל שבמיתתן קרויים חיים מספיק לומר שבעודם בחיים נקראים חיים לאפוקי הרשעים שבחייהם קרוים מתים. ויש ליישב עם מאי דאייתי לקמן דהסיא דאמרה אימא לה לאימה תשדר לי מסרקתא וגובתא דכוחלא בהדי פלניתא דאתיא למחר הרי שיש מי שיודע לאחר מיתה מי הם אותם שימותו במהרה וכן הצדיקים שנקראים חיים אחר מיתתם הם יודעים במיתתם מי הם שימותו במהרה אבל הרשעים ל"מ שאינם יודעים כלום לאחר מיתתן אלא גם

ענף יוסף

סט הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו. ומשולל הבנה ויש לומר כי מצות הלוית המת עיקר מעליותה אשר בה שכר אמונת המלוה שמאמין בהשארת הנפש כי הוא חלק גבוה דבר קיים ולא נפסד. ולזה מכבדו בלויה. לא כן הכופרים בהשארת הנפש וחושבין חלק גבוה לדבר נפסד מקרה אחד להם אדם ובהמה כפגרים מתים ומתלוצצים בכבוד המת. ובאמת מה שחושבים על חלק גבוה לדבר נפסד. פוגמים בכבוד היוצר א"ס ית"ש. וזה ענין הכתוב ע"פ הדרש על הרואה את המת ואינו מלוהו כתיב לועג לרש חרף עושהו שמחרף עושהו ח"ו. ולהיפך אם מלוהו אמרו עליו הכתוב אומר

עץ יוסף

(סמיכות חכמים): **תרי** זמני בשתא. אבל בעצרת שאינו אלא יום אחד לא היו כ"כ מתאספים ושמא ניסא אתרחיש להו וראיתי בס' העתים שחבר הרב ר' יהודה בר ברזילי ששמע שהיה עמוד של אש יורד מן השמים עליהם בכלה דאלול ובכלה דאדר (תוס'): **ותפילין** בראשו. אבל בשל זרוע מותר. דמכוסה הוא ואינו שייך בזה לועג לרש (א"ר סימן מ"ה): **וס"ת** בזרועו וקורא. הגה הרי"ף והרא"ש גרסו ויקרא בו וכתב הרא"ש דה"ה בעל פה. א"כ משמע מדבריו דהברייתא חדא קתני וספר תורה בזרועו ויקרא בו. וכדי שלא יקשה הא קריאה בלא ס"ת ג"כ אסור. על זה כתב הרא"ש וה"ה בעל פה נמי שאסור לקרות אלא אורחא דמילתא היא זו דבשלמא על הרב רבינו יונה שכתב ג"כ זאת לא קשה מידי. דהרי הוא סיים בעצמו משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן ע"פ. אבל להרא"ש קשה. באשר שראיתי שכתב בנו הטור בשמו בא"ח סימן מ"ם דהא דאמרינן דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן בע"פ היינו דוקא להוציא אחרים ידי חובתם אבל כל אחד לעצמו מותר עכ"ל. ולכן פליאה דעת ממני לדעתו מאי אורחא דמילתא היא זו. אבל לפי הגירסא שלפנינו וס"ת בזרועו וקורא. נוכל לפרש דמילתא מילתא קתני. שאסור לו לילך בתפילין בראשו. וגם אסור לילך כשס"ת בזרועו. וגם אסור לילך וקורא:

סט הרואה את המת ואינו מלוהו כו'. כלומר אע"פ שאינם נושאין אותו לקוברו. כיון שרואה שנושאין אותו בדרך ואינו מלוה אותו עובר משום לועג לרש חרף עושהו. ולפחות יש לו ללוותו ד' אמות (תר"י). וטעמייהו דאי כשנושאין אותו לקבורתו בר נידוי הוא. כמ"ש בפרק אלו מגלחין סי' ק"ח (מעי"ם): **ואם** ליווהו מה שכרו. צ"ע ממ"ש בנדרים ד"מ מה שכרו כדאמרן דניזול וכו'. וכ"כ צ"ע על רש"י במכות דכ"ג ד"ה לזכות וכו' דמשמע דגם בל"ת איכא שכר: **עליו** הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל. ובגמרא מסיים ומכבדו חונן אביון. ובעל עין יעקב לא גרס זה. ומסתמא משום שקשה ליה שמכבדו חונן אביון אינו סיומו של פסוק מלוה ה' חונן דל. ואדרבה הוא כתי' (שם במשלי י"ד). ופסוק מלוה ה' חונן דל הוא (שם י"ט). וא"כ היה להקדים הך דמכבדו וגו': **עליו** הכתוב אומר מלוה ה' כו'. קרי ביה מלוה את המקום מי שחונן את הדל ואין לך דל מן המת. והמלוהו כאלו מלוה את המקום: **למחר** באים אצלנו כו'. כי ציצית מספרן תרי"ג. ומצוה זו מורה על קיום כל המצות. הרי שבזה שציציותיו נגררים בבית הקברות מורה בזה שהוא מקיים כל התרי"ג מצות. והמתים חפשים מן כל המצות. ובודאי מקפידים המתים על זה ויאמרו למחר באים אצלנו פי' למדרגתנו שיהיו ג"כ חפשים מכל המצות ועכשיו מחרפין אותנו: **לא** שנית. לא חזרת פעם שנית עליו כדי שתתבונן בו: **אלו** צדיקים. ומאי יודעים שימותו נותנין אל לבם יום המיתה ומושכין ידיהן מן העבירה. והרשעים אינם יודעים מאומה עושים עצמם כאינם יודעים

אמר הבונה תנו רבנן המוליך עצמות וכו'. אחרי שהיה הגוף כלי לפעולת הנפש בהצמדם יחד בחיים ראוי לנהוג בו כבוד גם אחרי הפרדה ממש:

יד יוסף

א ירושלמי פרק ג' דברכות סימן ה':
ב זוהר סדר חקת תרגום דרב יוסף ד"ה א' א' פסוק כ"ב. וסוף מדרש תנחומא:

חדושי גאונים

צדקה עם כל העולם והצדיקים אבירי לב בעבודת השם ית' אבירי ע"ד אביר הרועים הם רחוקים מלקבל צדקה שאינם רוצין אלא בזרוע ולא צדקה. והפירוש הב' הוא כי הצדיקים רחוקים הם מצדקה ר"ל מצדקות מעשיהם שהרי אינן נהנין מזכות עצמן שמסתפקים הם במועט קב חרובין. והפי' השלישי הוא כי פשוט על הרשעים אבירי לב הרחוקים מצדקה מצדק מעשיה' בתשובה והרעה או יהיה פי' שכיון שהם אבירי וקשי לב מהתגייר ומשיב בתשובה. גורמת להם להיותם מרוחקים מצדקתי שאני עתיד לעשות עמהם והיינו דמשיג קרבתי צדקתי. (כלי פז):

אר"י כל הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עשהו כו'. והנה יתכן פי' כי הרואה ואינו מלוהו הטעם שסובר דהספדא יקרא דחיי וע"כ סבור הוא שבידו למחול על כבודו וע"כ אינו מלוהו. לזה א' שהוא עובר משום לועג לרש ר"ל חדא ועוד קאמר חדא שהוא עובר משום לועג לרש משום דאיתא במסקנא פ' נ"ס דהספדא יקרא דשכבי. ועוד קאמר שהוא חרף עושהו. דאיתא בסוטה דרש רבי שמלאי התורה תחלה ג"ח וסופה ג"ח וכו'. דכתיב ויקבור אותו בגי גומר אם כן לפי זה התינח דא' שסופה ג"ח אם הספדא יקרא דשכבי. אבל אם נאמר דיקרא דחיי היא אם כן אין כאן ג"ת משום שהיה משה עבד ה'. ואם כן במה שנקבר משה בכבוד היא יקרא דהב"ה. אם כן לפי זה אותו האיש שרואה המת ואינו מלוהו והטעם משום שסבור הספדא יקרא דחיי. א"כ בזה חרף עושהו. ור"ל לפי טעותו שהיה טועה לומר שיקרא

רש"י

והרשעים אינם יודעים מאומה שעושים עצמם כאינם יודעים וחוטאים : והוא הכה. השפיל את השנים של דורות משני מקדשים שלא היה בהם כמותו : אריאל. זו בית המקדש שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד (ישעיה כ"ט) : מואב. על שם שבנאו דוד דאתי מרות המואביה : ונחית וטבל. לקריו כדי לעסוק בתורה: גזיזי דברדא. חתיכות של ברד והקרח שקורין גולאצ"ה בלע"ז. והיינו ביום השלג : דתנא ספרא דבי רב. תורת כהנים: חלל רשע. על צדקיהו הוא אומר ועדיין בימי יחזקאל חי היה וקורהו חלל : לקרייתא · להתעסק בעבודת אחוזתם : אייקר [להו] תלמודייהו. אשתכח למודם מגרסתם: אייקר. הוכבד עליהם מחמת שכחה : צערא דידהו. לצער גופם ממש כגון

גמרא

בן איש חי רב פעלים מקבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג. [שם ע"ב] בן איש חי אטו כולי עלמא בני מתי נינהו. אלא בן איש חי שאפילו במיתתו קרוי חי. רב פעלים מקבצאל שרבה וקבץ פעלים לתורה. והוא הכה את שני אריאל מואב. שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני. והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג. איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא א ונחת וטבל. איכא דאמרי דתנא ספרא דבי רב ביומא דסיתוא. והמתים אינם יודעים מאומה. אלו רשעים שבחייהם קרויים מתים שנא' (יחזקאל כא) ואתה חלל רשע נשיא ישראל. ואב"א מהכא (דברים יז) על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יומת המת חי הוא אלא המת מעיקרא. ב בני רבי חייא נפקו לקרייתא אייקר להו תלמודייהו הוו קא מצערי לאדכוריה אמר ליה חד לחבריה ידע אבון בהאי צערא אמר ליה אידך מנא ידע והא כתיב (איוב יד) יכבדו בניו ולא ידע אמר ליה אידך [ולא ידע] והא כתיב (שם) אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל ואמר רבי יצחק ג קשה רמה בבשר המת כמחט בבשר החי. אמרי בצערא דידהו ידעי בצערא דאחריני לא ידעי. ולא והתניא ד מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ראש השנה בשני בצורת

תוספות

שני אריאל מואב. ע"ש דוד ושלמה שבנו את הבית ובאו מרות המואביה : בן איש חי אטו כולי עלמא · בספרים מדוייקים כתיב חי וקרינן חיל ומן הכתיב דייק הכי [שלא כתוב חיל אלא חי] : בתוך הבור שהוא באמצע הספרים : ספרא דבי רב. מהארי דריש שהוא חמור שבספרים :

מהרש"א

בן איש חי שאפילו במיתתו כו'. דמלינו בו שהיה ראש סנהדרין כדאמרי' פ"ק ובניהו על הכרתי ועל הפלתי כמ"ש התוספות שם בשם ר"ת ודריש רב פעלים מקבצאל שרבה וקבץ כו' משום כיון דרב פעלים קאי אהכה את שני וגו' ה"ל למכתב ולהקדים מקבצאל שהוא שם מקומו קודם רב פעלים ועוד דאין זה שהכה את שני אריאל והכה את הארי וגו' רב פעולות אלא פעולה אחת וע"כ דרשו רב פעלים הרבה פועלים לתורה קבץ ורבץ ודרש שני אריאל וגו' משום דלא מלינו לשון אריאל כפי התרגום דרברבי מואב אלא מלינו אריאל בלשון המקרא על שני מקדשות הוי אריאל אריאל וכמ"ש במסכת מדות והיינו שלא הניח כמותו כו' שהיה אב"ד וראש לסנהדרין ודרש והכה את הארי כו' דלפי פשטיה מאי רבותיה דביום השלג וע"כ דרשו מדהאי והכה שני לדרשה האי והכה כמי לדרשה שהכה ותבר גזיזי כו' או שהכה ותנא ספרא דבי רב ופירשו בתוספות מהארי דריש שהוא חמור שבספרים בתוך הבור דספר ויקרא הוא באמצע ספרים ובאר היינו תורה כמ"ש בפסוק וימלאו שם באר מים חיים ועוד נראה מלשון ארי דריש תורת כהנים שכל דיניו במקדש הנקרא אריאל וק"ל: שנא' ואתה חלל רשע נשיא וגו' · פירש"י על צדקיהו הוא אומר כו' בערכין אמרו שהוא היה צדיק ודורו רשעים מ"מ קרי ליה רשע על שעבר על שבועתו לנגד נ"נ: מעשה בחסיד אחד כו'. כבר נתקשה בזה בע"י דאמרו דכל חסיד א' הוא ר"י בן בבא או ר"י בר אלעאי ואיך יעלה על הדעת

הכותב

כל מעיין ישפוט בצדק שאין להאמין המעשיות האלה כפשטן כי יש בהם דברים זרים קרובים לנמנע. וא' מהם כי מצינו מה שכתב רש"י בפרק מפגין כל היכא דאמרינן מעשה בחסיד אחד או רבי יהודה בן בבא או ר' יהודה בר אלעאי ואיך יעלה על הדעת לומר על חסיד כזה ושיהיה מהרוגי מלכות תעלה חמתו באפו כל כך מכעס אשתו ובליל ר"ה ילך ללון בבה"ק ותחת היותו חייב לטהר עצמו ברגל וביום הדין ילך לטמא עצמו בבית הקברות ועוד יש במעשה זה דבר שאין לו מציאות כלל כפי השכל והוא מה שאמר ששמע ב' רוחות

קרוב לענין זה בזהר פרשת אחרי מות. תאנא אמר רבי יהודה יומא חד הוו אזלי רבי חזקיה ורבי יסא בארחא ארעו בגוש חלבא והוה חריב יתבו סמוך

הרי"ף

גם נתייהם קרויים מתים ואינן יודעים מאומה : והוא הכה את שני אריאל כו'. עיין פרש"י והתוס' פי' בע"א ע"ש. ונראה דרש"י דקדק מ"ש בגמרא שלא הניח כמותו במקדש ראשון ושני ולכך פי' שני אריאל בשנים של דורות משני מקדשים השפילם בערך מעלתו עליהם אבל אינו מתיישב כפי פירושו מ"ד מואב שאם שני אריאל הוא על ב' מקדשים לא שייך במקדש שני דוד דאתי מרות המואביה לכך פי' התוס' שני אריאל שמדבר בב' אנשים שבנו המקדש אבל אינו מתיישב לפי פירושם מ"ש בגמרא שלא הניח כמותו במקדש ראשון דמהיכא מדרים הכי כיון דשני אריאל הוא נדרש על ב' אנשים דוד ושלמה. ויש ליישב בדוחק דס"ק הוא הכה והשפיל כבוד הב' אנשים דוד ושלמה שבאו מרות המואביה ופירש היאך השפיל כבודם לפי שהם בנו מקדש ה' שאחר חרבנו נבנה מקדש שני שתחתיו כמוהו אבל בניהו לא נמצא תחתיו כמוהו לא במקדש ראשון ולא בשני הרי שגדול כבוד בניהו יותר מכבוד דוד ושלמה אשר באו מרות המואביה : איכא דאמרי דתני ספרא דבי רב ביומא דסיתוא. נראה שכתבו ליהוידע שהוא חי לאחר מיתם על שנים ספרא דבי רב כי לאחר מיתתו מי שבא לשנות באותם פעלים שקבץ בספרא דבי רב שפתותיו של יהוידע הם דובבים בקבר והרי הוא כאלו הוא חי ושונה בתורה:

עיון יעקב

משא"כ הרשעים שאין תפלים בחיים נאתיים רק חיי שעה ואינם שמים על לבם אף שאחריתם בפניהם ירצו בחייהם קרוים מתים כי כל העומד למות כמת דמי : קשה רמה לבשר המת כמחט בבשר החי. לא שהגוף של מת עצמו יש לו הרגשה שהרי אמרינן אין בשר המת מרגיש באיזמל אלא שקשה לנשמה בביזוי הגוף עצמו כל כך כן פי' בספר חסידים סימן תתשס"ט וכן נראה דעת הרשב"א בתשובה סימן שס"ט ולהכי פסק שם דמותר ליתן סיד על המת כדי לעכל הבשר והכי קי"ל כמבואר בי"ד סי' שס"ד לפי שאין הבשר המת מרגיש באיזמל אבל צ"ע דהוא נגד סוגיא דש"ס דשבת דף י"ג ע"ב שמתרן הגמרא בענין אחר שהפי' אין בשר המת שבתי מרגיש באיזמל וצ"ע ובתשובתי שבות יעקב חלק שני סי' צ"ד האלכתי בזה ויישבתי דברי הרשב"א : מעשה בחסיד אחד. עיין בכותב ומהרש"א מס

עץ יוסף

יודעים וחוטאים : מעשה בחסיד אחד כו'. הקשה הכותב הא רש"י כתב בפרק מפגין כל היכא דאמרינן מעשה בחסיד אחד או הוא רבי יהודה בן בבא או רבי יהודה בר אלעאי · ואיך יעלה על הדעת לומר על חסיד כזה ושיהיה מהרוגי מלכות תעלה חמתו באפו כל כך מכעס אשתו · ובליל ר"ה ילך ללון בבית הקברות · ותחת היות חייב לטהר עצמו ברגל וביום הדין

ענף יוסף

מלוה ה' חונן דל וכפרש"י כי מלוה ומכבד המקום (מעין הברכות): אלא בן איש חי שאפילו במיתתו קרוי חי רב פעלים מקבצאל שריבה וקיבץ פעלים לתורה כו' והמתים כו' אלו רשעים כו'. הכוונה היות עיקר חיות באדם היינו המעשה הטוב היותו בעוה"ז עולם עשיה ויכול לפעול הטוב לנפשו. משא"כ בעוה"ב אין מעשה כנודע ממאמרם מי שטרח בע"ש יאכל בשבת. אבל הצדיקים המרביצים תורה ומשלים נפשות אחרים עובדי ה' נגנז מהשארת תלמידיהון ותלמידי תלמידיהון בעוה"ז. ומה שהם מקיימים ע"י הוראותם כאילו קיימו בעצמם. ולכך לא נאמר בהו מיתה. וזהו ענין צדיקים אפילו במיתתן קרוים חיים היות

עדיין פועלי טוב ולא פסק מעשות תורה ומעשים טובים. והסיפך רשעים בחייהם קרוים מתים כיותו אפילו בעוה"ז עולם עשיה אינם פועלים טוב תורה ומצות. וזהו שדרשו בן איש חי שאפילו במיתתו קרוי חי רב פעלים מקבצאל שריבה ומקבץ פועלים לתורה היינו שהרבין תלמידים פועל תורה ומצות בעולם והשאיר אחריו (דמצינו שהיה ראש הסנהדרין כדאמרינן בפ"ק ובניהו על הכרתי ועל הפלתי כמ"ש התוס' שם בשם ר"ת) וע"ז נופל שפיר לשון ריבה וקיבץ פועלים לתורה ועבור זה חי עוד לנצח (מעין הברכות): שני אריאל מואב כו'. עיין מה שכתב רש"י אבל התוספות פירש שני אריאל מואב ע"ש דוד ושלמה שבנו את הבית ובאו מרות המואביה. והתוספות לשיטתם שהם לא פירשו שני אריאל ע"ש שני מקדשים. אבל פירשו על שני אנשים שבנאו את אריאל דהיינו דוד ושלמה. אבל רש"י פי' שני אריאל שני מקדשים שנקראו אריאל. ולכן פי' מואב על דוד. אבל אכתי אבל צריך טעם למה פי' על דוד. שהרי דוד לא בנאו רק הכין המקום וקנה הגורן וקידש המקום ואמר זהו בית אלהים וגו' אבל שלמה בנאו. והיה לרש"י לומר שבנאו שלמה דאתי מרות המואביה. ואולי כיון דרש"י פי' על שני מקדשים ראשון ושני והרי שלמה לא בנה רק בית ראשון. אבל דוד שקידש המקום זה היה גם במקדש שני שלא שינו המקום כי הכל בכתב מיד ה'. ולכן פרש"י על דוד (צל"ח): מעשה בחסיד אחד כו' והלך ולן בבית הקברות כו'. עיין מ"ש בעין ובספר אבן שועב בדרשות ר"ה הביא דיש מפרשים דאותו מעשה בחסיד היה

א עי' תוס' ב"ק פ"ב ע"ב ד"ה אתא: ב בע"ז דף מ"ו כ' רש"י ד"ה ר' חייא יהודה וחזקיה שמן : ג שבת דף י"ג ע"ב ודף קנ"ב ע"ב : ד אדר"נ פ"ג :

חדושי גאונים

דחיי הוא אם כן אין כאן ג"ח כמ"ש ויקבור אותו בגיא ע"כ אמר שפיר שהוא לועג לרש וגם חרף עושהו. (פנים מסבירות) :

(שייך לדף שלפניו) דליוה דלא לימרו למחר באין אצלנו ועכשו מחרפין אותנו. מכאן נראה שאין מטילין ציצית בטלית של מת. ובמסכת שמחות נמי אמרינן אבא שאול צוה את בניו קברוני

א הבת איתן

ונחת וטבל פרש"י לקריו כדי לעסוק בתורה. לכאורה קשה לפרש"י לפמ"ש תוס' בב"ק דהא דאמר כאן גבי בניהו דטבל היינו לאכול חולין בטהרה ולא לד"ת דזהו מתקנת עזרא ואכתי עזרא לא הוי. ולפרש"י כאן דטבל לקרי' כדי לעסוק בתורה קשה דמאי תקן עזרא כיון דהוי מקודם. וי"ל לפמ"ש בספר פני יהושע לקמן (דף כ' ע"ב) דלרבינא דאמר התם הרהור כדבור דמי לק"ש וה"ד רק לגבי בעל קרי לא הוי כדבור והרי וגמר מסיני דהוי התם דיבור וכמ"ש תוס' שם דשומע כעונה. וא"כ ה"ל דלמוד גמור הוא מסיני נאסרו לב"ק בד"ת ולא אסמכתא ולדידיה תקנת עזרא היה להרהור לבד דדיבור מה"ת אסור. ולפ"ז א"ש פרש"י כאן די"ל דאיכא דאמרי דהכא נמי הכי ס"ל ולכך פי' רש"י דטבל כדי לעסוק בתורה דהיינו בדיבור דאסו' מה"ת. א"כ דמה"ת אין אי' אלא בתורה שבכתב דומיא דסיני. ועזרא תקן למשנה וגמרא :

והמתים אינם יודעים מאומה אלו רשעים שבחייה' וכו'. וקשה דמתחלה הו"ל לאתויי מקרא דיומת

מהרש"א

שחסידים כאלו ילכו בלילה בר"ה ביחידות לבה"ק ללון שם במקום טומאה והאריך והכני אקצר. בודאי הנכון כדברי הריטב"א שדבר זה היה בחלום והכני מוסיף בזה לפי שזה שהקניטתו אשתו היה לו סבה שהיה ר"י בר אלעאי עני כמפורש בנדרים ואותו דינר אחד שהיה לו נתן לעני אחד ולא נשאר לו כלום ולפי שהחלומות של ליל ר"ה יותר אמיתיים שהוא יום הדין דלכך מתענין בו כל ימיו מי שרואה חלום בו וכההיא עובדא דבני אחתיה דריב"ז דחזא להו בחלמא בר"ה דבעו למחסר שבע מאה דנרי כו' בפ"ק דב"ב זה הביאו גם לחסיד זה שהיה רוצה להשתמש בחלום בזה הלילה של ר"ה

גמרא

והקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו אמרה חדא לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתי איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים. אלא לכי את ומה שאת שומעת (בואי ו) אמרי לי. הלכה היא ושטה ובאה ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד. אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו הלך הוא וזרע ברביעה שניה. של כל העולם כולו נלקה שלו לא לקה. לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו אמרה חדא לחברתה בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמר לה חברתה לא כך אמרתי לך איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים אלא לכי את ומה שאת שומעת בואי ואמרי לי הלכה ושטה ובאה (ואמר) [ואמרה] לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו. הלך וזרע ברביעה ראשונה. של כל העולם כלו נשדף ושלו לא נשדף. אמרה לו אשתו מפני מה אשתקד של כל העולם כלו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כלו נשדף ושלך לא נשדף. סח לה כל הדברים הללו. אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה אמרה לה לכי ואראך בתך שהיא קבורה במחצלת של קנים לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו אמרה לה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה

רש"י

עקילת הרימה: שתי רוחות. של שתי ילדות מתות: ונשמע. מה נגזרו היום פורענות לעולם שהעולם נידון בראש השנה: הפרגוד. מחילה המבדלת בין מקום השכינה: ברביעה ראשונה. יורה. שלש רביעיות הן. בכירה שניה ושלישית. ראשונה בי"ז מרחשון. שניה בכ"ג. שלישית בר"ח כסליו: ברד מלקה אותו. שעתיד ברד ליפול סמוך לרביעה שניה (ס"י ראשונה) ומה שנזרעה כבר נתקשה והברד שוברו והנזרע בשניה עדיין הוא רך ואינו נשבר בשביל הברד כענין שנא' והפשתה והשעורה נכתה והחטה והכוסמת לא נכו (שמות ט'): שדפון. מלקה הרך ואינו משדף הקשה:

חדושי גאונים

תחת מרגלותיו של אבא והתירו תכלת מטליתי. ואי קשיא לך הא דאמרינן במנחות (מ"א א') אמר שמואל כלי קופסא חייבין בציצית ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו שפטורה מן הציצית. והשתא ודאי רמינן לה משום לועג לרש חרף עושהו. יש לו' הכיא אליבא דשמואל קאמרינן דאמר בשבת פרק שואל (קנ"א ב') מצות אין בטלות לעתיד לבא וכיון שהוא אינו יכול להטיל לעצמו אם לא יטילו לו מי שקוברים אותו איכא משום לועג לרש ואנן קיי"ל כר"י דאמר בנדה (ס"א ב') מצות בטלות לעתיד לבא והכא איתרצא לן אהריתי דאיכ' למידק מאי שנא דלענין ציצית אמרינן התם דאם לא יטילו לו איכא משום לועג לרש ואלו בבגד שאבד בו כלאים אמרינן עושין אותו תכריכין למת. ולא היא דהכיא הא אוקימנא לה במסכת נדה דוקא לספדו אבל לקברו אסור. וכמ"ד מצות אין בטלות לעתיד לבא אבל למ"ד בטלות בין לספדו בין לקברו מותר וליכא משום לועג לרש. ואם תאמר מ"מ מ"ש מהא דאמרי' הכא דלייט כי היכי דלא לימרו למחר הן באין אצלנו ועכשו מחרפי' אותנו. תירץ רש"י ז"ל שאין בכלאים משום לועג לרש עכשיו כשהוא בקבר שאפילו בחי דומיא דמת אינו אסור דאינו נהנה והעלאה דרך לבישה אסרה תורה ומוכרי כסות מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוין בחמה מפני החמה ובגנה מפני הגנה ורבינו תם ז"ל תירץ דשאני ציצית שהואיל ושקולה כנגד כל המצות.

הכותב

סמוך לבי קברי ורבי יסא הוה בידיה חד קטרא דס"ת דאתקרע עד דיתבי אתרגיש חדא קברא קמיהו וצוות ואמר ווי ווי דהא עלמא בצער שריא הא אורייתא הכא דאתגליא או חייא אתו לחייכא עלן ולכספא לן באוריתיהו אזדעזע רבי חזקיה ורבי יסא אמר רבי חזקיה מאן את אמר מיתא אנא והא אתערנא לגבי ספר תורה דזמנא חדא הוה יתיב עלמא בצערא ואתו חייא הכא לאתערא לן בספר תורה ואנא וחביראי אקדימנא לגבי דמיכי חברון וכד אתחברו בגן עדן ברוחיהון דצדיקיא אשתכח דההוא ס"ת דאיתיאו לקמן אינון חייא הוה פסול ומשקר בשמא דמלכא דאשתכח וי"ו יתירא בההוא קרא ושוסעת שסע שתי פרסות ואמרו הואיל ושקרו בשמא דמלכא דלא יתון לגביהון ודחו לי ולחבראי בהאי שעתא מבי מתיבתא עד דחד סבא הוה בינייהו ואייתי ספרא דרב המנונא סבא וכדין אתער רבי אלעזר בר"ש דהוה קביר עמנא ואזלו ובעו בג"ע עלייהו ואתסי עלמא כדין שארי לן. ומן ההוא יומא דסליקו ליה לרבי אלעזר מבי קברא דא ואתיהיב לגבי אבוה לית מאן דיתער למיקם קמייהו דדמיכי חברון דמסתפי' מן ההוא יומא והשתא אתיתון לגבן וספר תורה גביכון אמינא דהא עלמא בצערא אשתכח ועל דא אזדעזענא דאמינא מאן יקדים לאודעא לאינון זכאי קשוט דמיכי חברון. אשתמיט רבי יסא בהאי קטרא דס"ת אמר רבי חזקיה ח"ו דהא לית עלמא בצערא ואנן לא אתינן להאי. קמו רבי חזקיה ורבי יסא ואזלו ואמרו ודאי בשעתא דזכאין לא אשתכחו בעלמא עלמא לא מתקיימא אלא בגינהון דמיתייא אמר ר' יסא אמאי אזלינן לגביהון דמיתייא ולא כתיב ודורש אל המתים ואסיר. א"ל ע"כ לא חמית גדפי דצפרא דעדן ודורש אל המתים דייקא אינון חייבי עלמא דמשאר עמין ע"א דאשתכחו תדיר מתים. אבל ישראל אינון צדיקי קשוט שלמה קרא עלייהו המתים שכבר מתו בזמנא אחרא ולא השתא. שכבר מתו והשתא אינון חיין. ועוד דשאר עמין כד אתאן למיתיהון אתיין בחרשין לאתערא עלייהו זינין בישין וכד ישראל אתיין למיתיהון אתיין בכמה תשובה לגבי קוב"ה בתבירא דליבא בתעניתא לקבלי' וכולא בגין דנשמתהון קדישין יבעון רחמי לקמי' קב"ה עלייהו וקב"ה חייס על עלמא בגינהון ועל דא תנינא צדיקיא אף על גב דאתפטרו מהאי עלמא לא מסתלקו ולא אתעברו מכלהו עלמין דבחייהון אשתכחו בהאי עלמא בלחודוי לבתר אשתכח תלת עלמין זמין לגבייהו דכתיב על כן עלמות אהבוך אל תקרי עלמות אלא עולמית זכאה חולקיהון. עוד כתוב לעיל במאמר אחר בפירוש

רוחות מספרות זו עם זו בבית הקברות כי עם היות אמת ברור שהנפשות הן מתעדנות במושכלות אחרי הפרדן מן הגוף ושומעות מאחורי הפרגוד אין מקום השכלתן ושמועתן במקום קבורתן רק בג"ע שלמטה או למעלה ממנו. ועוד גנות גדול אם נאמין כפי הפשט שחסיד גדול כזה שנה ושלש מה שעשה שלא כשורה בשנה ראשונה ללון בבית הקברות וחס ושלום נראה כדורש אל המתים בתלת זימני מלבד בטולים אחרים. וגם במעשיות זעירי ואבוה דשמואל איך יוכל בעל שכל זך לצייר ולומר אזל אבתריה לחצר מות ועוד דברים פרטיים זרים בכל סוגיא זאת מתחלת דברי רבי חייא דלייה שלא יאמרו למחר וכו'. ואולם יראה מצד אחר שהוא מוכרח אצלנו כפי סוגיית הגמרא לתת בקצת דבריהם מציאות מה כפי הפשט שהרי הביאום להוכיח על דרוש עצמו והוא אם המתים יודעים מעניני זה העולם וגם רבותינו בעלי התוספות כתבו כאן דבור קצר ויראה מתוכו שהדברים כפשטן. וגם יראה כן ממה שכתבו במסכת ר"ה והקשו על מה ששנינו שם בפסח על התבואה ממ"ש כאן במעשה חסיד זה שהתבואה נידונית בר"ה. ותרצו דשמא בשמים מזכירין בר"ה דין הנגזר בפסח א"נ כרבי יהושע דאמר דהכל נידונים בר"ה וכו'. וכן יראה מפי' הרא"ה להלכות הרי"ף והוא הביא מאמר הזה שריא תכלתי דרבי יונתן וכו' ופלפל בו כמדבר בפשט הענין. ואני בתומי אתנהלה לאטי לתקן הסוגיא כפי שרשים אפשריים אמתיים. ואניח ראשונה כי אין לטעות ולומר בכוונת רבי חייא שאמר דליית שלא יאמרו למחר וכו' שאומרים כן בהיותם נקברים בקבריהם ושהם מקפידים בנתינת התכלת על קברם ועליהם עצמם שכבר זכרתי הקדמה אמתית שאין בקברות רק העצמות היבשות אבל הנפשות הן הנה בתוך גן עדן בישיבה עליונה ועיקר הדרוש הוא לידע אם שם במקום מושבן יודעים עניני זה העולם ומצערין במעשה החיים וא"כ היטב חרה להם כשמגיחים החיים תכלת על קבריהם ואומרים למחר באים אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו שאף על פי שנפשותם אינן במקום קבורתן חרפה היא להם כיון שגופם הקבור שם אינו חייב במצות התכלת כמו החיים וע"ד זה הקשה ר' יונתן ואמר ומי ידעי כולי האי כלומר והלא במקום מנוחתם אינם יודעים ולא מרגישין כלל במעשה החיים כדכתיב והמתים שכבר מתו שכבר מתו בפולחנא דמריהון ע"כ:

עיון יעקב

מה שכתבו בזה ועוד נ"ל דעשה כן שהלך מביתו משום שהיה מתירא אולי לא יוכל להתאפק מלהתקוטט עם אשתו בר"ה ולבית אחר לא רצה לילך כדי שלא להשיא שם רע בשכונתיה

ענף יוסף

היה חלום. שהיה חולם בבית הקברות שהיה שומע אותן רוחות מספרין זה עם זה שלש פעמים בשלש שנים. ולעולם היה הכל בחלום אחד דקשיא ליה אחרי דאמרו חז"ל דהנשמה תוך י"ב חודש עולה ויורדת ולאחר י"ב חדש עולה ומתקשרת בצרור החיים ואינה יורדת וא"כ קשיא ליה איך שמע אותו חסיד לאותן הרוחות ב' או ג' פעמים בשנים רצופות. אבל הרמב"ן אמר שהיה כפשוטו בהקיץ:

עץ יוסף

ילך לטמא עצמו בבית הקברות. ותירץ הגל"ח וז"ל ולענ"ד דעוה"ז הוא כפרוזדור בפני עוה"ב. והיינו דרך משל ואמנם הקבר הוא הפרוזדור ממש. כי דרך שם מוכרח לעבור לעוה"ב. והחסיד הזה תמיד כל מחשבתו וכל בקשותיו היה בעסקי עוה"ב. ולא בלבל מחשבתו בעסקי עוה"ז. ואמנם עכשיו שהקניטתו אשתו וגם מצורף לזה גודל עניו ודוחק מזונותיו (כדאי' בנדרים שר"י בר אילעא היה עני) ואותו דינר שהיה לו נתן לעני אחד ולא נשאר לו כלום. נכנס במחשבתו דאגת פרנסתו שהוא עסקי עוה"ז שהוא נקרא דרך משל פרוזדור. וזהו נקרא הלך ולן בבה"ק שהוא פרוזדור. וע"י הרהורי דלבו בדאגה זו הראו לו מן השמים בחלומו סיפור דשתי רוחות: שאני קבורה במחצלת של קנים. יבואר ע"ש

אהבת איתן

המת דכתיב בתורה. ועוד דכיון דאיכא קרא בתורה נ"ל לאתויי כלל קרא דנביא. וי"ל ע"ש הגמ' בסנהדרין (דף מ"ח) דדרשי' התם יומת המת עד שיתיר

לה חברתי הניחני דברים שביני לבינך כבר נשמעו בין החיים. אלמא ידעי. דלמא איניש אחרינא שכיב ואזיל ואמר להו. תא שמע דזעירי הוה מפקיד זוזי לגבי אושפיזכתיה עד דאתא ואזיל לבי רב שכיבא אזל בתרה לחצר מות אמר לה זוזי היכא אמרה ליה זיל שקלינהו מתותי צינורא דדשא בדוך פלן ואימא לה לאימא תשדר לי מסרקאי וגובתאי דכוחלא בהדי פלניתא דאתיא למחר. אלמא ידעי. דלמא דומה קדים ומכריז להו. תא שמע דאבוה דשמואל הוו קא מפקדי גביה זוזי דיתמי. כי נח נפשיה לא הוה שמואל גביה. הוו קא קרו ליה בר אכיל זוזי דיתמי. אזל אבתריה לחצר מות אמר להו בעינא אבא אמרו ליה טובא אבא איכא הכא. (אמר להו) בעינא אבא בר אבא. אמרו ליה (טובא) אבא בר אבא נמי [טובא] איכא הכא. אמר להו בעינא אבא בר אבא אבוה דשמואל היכא. אמרו ליה סליק למתיבתא דרקיעא אדהכי חזייה ללוי דיתיב אבראי אמר ליה אמאי יתיבת אבראי מ"ט לא סלקת. אמר ליה דאמרי לי כל כי הנך שני דלא סליקת למתיבתא דרבי אפס ואחלישתא לדעתיה לא מעלינן לך למתיבתא דרקיעא. אדהכי והכי אתא אבוה חזייה דהוה קא בכי ואחיך. אמר ליה מ"ט קא בכית אמר ליה דלעגל אתית (לן). מ"ט אחיכת. דחשיבת בהאי עלמא טובא. אמר ליה אי חשיבנא נעיילוהו ללוי. ועיילוהו ללוי. אמר ליה זוזי דיתמי היכא אמר ליה זיל שקלינהו באמתא דריחיא. עילאי ותתאי דידן ומציעי דיתמי. אמר ליה מ"ט עבדת הכי אמר ליה אי גנבי גנבי מיגנבו מדידן. אי אכלא

הכותב

רש"י

אלמא ידעי. דברים האמורים בין החיים: לחצר מות. לבית הקברות: בצינורא דדשא. בחור מפתן הבית שהדלת סובב בו: מסרקאי · מסרק שלי: גובתא. קנה. ובשביל שמתה ילדה אמרה (הכי) [כן] לעגמת נפש: בהדי פלניתא דאתיא למחר. לקבורה: אלמא ידעי. מה שעושים שידעה זו שזו גוססת ונטתה למות: דלמא דומה. מלאך הממונה על המתים קדים ומכריז להו עכשיו יבא פלוני אבל שאר דברי החיים אינם יודעים: בעינא אבא. מבקש אני את אבא כך היה שמו: א"ל. המתים נגלו לו כאילו הם חוץ מקבריהם ויושבים בעגולה: חזייה. שמואל ללוי חבירו שהיה יושב חוץ לישיבה של שאר מתים: כל כי הנך שני. מספר השנים שלא נכנסתי בישיבתו של רבי אפס במסכת כתובות בפרק הנושא (דף ק"ג): חזייה. שמואל לאבוה דקא בכי ואחיך: דלעגל אתית. במהרה תקבר: באמתא דריחייא. כל בנין מושב הרחיים קרוי אמת הרחיים: אלמא ידעי · מי חשוב בין החיים:

זאת

מהרש"א

לידע לשמור עלמו מכל תקלה כאמור בענין ולא יהיה עני עוד כ"כ ושמעתי דגם בדורות אחרונים שהיו משתמשין בבעל החלומות ע"י השבעות בשמות ואמר שהלך באותו חלום ולן בבה"ק ושמע ב' רוחות כו' נקט לשון רוחות ולא נפשות או נשמות לפי שידוע שהאדם יש לו נפש רוח ונשמה הנפש הוא החומר והנשמה היא הצורה והרוח הוא באמלע המדבקן כל ימי חיי אדם וע"כ גם במותו של אדם שהגוף מתפרד מן הנשמה שהגוף הולך אל העפר והנשמה הולכת למעלה הרוח שהיה מדבקן בחיים אינו מתפרד מהם לגמרי אלא לפעמים הוא שורה במקום הגוף ולפעמים שט בעולם למקום הנשמה שם דהיינו מאחורי הפרגוד וכן לקמן דא"ל סליק לרקיעא כו' אדהכי אתא כו' היינו נמי הרוח ההולך למעלה ולמטה וזה עשה החסיד גם לשנה אחרת בר"ה שהיה משתמש גם אז בחלומות לידע לשמור עלמו מפורענות הבא לעולם וכן יש לפרש בההיא עובדא דזעירי ודשמואל דאזלי לחלר מות היינו נמי על ידי חלום היו משתמשין להלך שם לידע מהנהו זוזי: אלמא ידעי כו'. פירשו בתוספות מדקאמר לעגל קאתית כו' עכ"ל ע"ש ולא ניחא להו כפרש"י אלמא ידעי מי חשוב בין החיים עכ"ל דהא דקאמר דחשיבת בהאי עלמא טובא היינו בעלמא דרקיעא דומיא דחשיבנא ברקיעא

דפרק

חדושי גאונים

ומה שאמרו במדרש מ"מ נשמכה פרשה מקושש לפ' ליצי' לומר לך שהמתים חייבין בציצית. סברי לה כשמואל דאמר מצוה אינן בטלות לעתיד לבא וכן העידו משמו של רבינו תם ז"ל שאין מטילין ציצית בטליתו של מת וכן עמא דבר. (חדושי הרשב"א):

אהבת איתן

עלמו למיתה. ופרש"י דהמת משמע כבר הוא מת קודם שבא לב"ד שחייב עלמו מיתה בפיו ע"כ. ולפ"ז ליכא למשמע מיניה הא דהכא דהמת מעיקרא משום דבחייו מקרי מת כיון דאמרי' דאתא למימר שיתיר עלמו למיתה מכבר. וא"כ הך ליכא דמייתי מיניה כאן דהמת מעיקרא לא ס"ל הסוא דרשא דסנהדרין. וא"ת דא"כ מנ"ל דבעי' שיתיר עלמו למיתה וי"ל לומר דס"ל כמ"ד דחבר א"צ התראה לפי שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד. ולדידי' משמע דלא בעא שיתיר עלמו למיתה דאל"כ ה"ל להצריך גם בחבר התראה כדי שיתיר עלמו למיתה דודאי לא עדיף מזיד דחבר בלא התראה מהתראה בעלמא בלא התרת עלמו למיתה. ומדסגי ליה במזיד לחוד ש"מ דלא בעי התרא' למית' כלל. ולא דריש מהמת אלא דרשא דהכא באיבעית אימא: זעירי הוה מפקיד זוזי כו' אזל בתרה לחלר מות. פי' רש"י לבית הקברות. ועיין בח"א שהיה במראה ובחלום. וי"ל להכריח כן מעובדא דשמואל בסמוך דקאמר גם כן כהאי ליכא דאזל בתריה דאבוה לחלר מות וע"כ ליכא למימר לבית הקברות ממש דהרי שמואל היה כהן כדאיתא במגילה (דף כ"ב):

דילמא דומה קדים ומכריז להו

פי' מי שימות ויבוא בזמן קרוב. ולפי מאי דאי' בזוהר פ' תרומה דף קמ"ב איכא למימר דהנפשו' יודעים מי שעתיד למות בשנה זו מכורא' הלל בליל

הכותב

והמתים אינם יודעים מאומה שזה מחובר עם מ"ש כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת וכוונת הפסוק כי בעודם בחיים יש להם השכלה לשער ולזכור יום המיתה. אבל אחר מיתתם אין להם שום ידיעה מעניני העוה"ז אלא יושבים וזוכים אל הגמול שקנו בעודם בחיים. א"ל אם קרית לא שנית ואם שנית וכו' ירמוז לו בזה כי ע' פנים לתורה וגם שלמה בחכמתו כלל משמעיות הרבה על דבר אחד וכלם אמת. לכן יתחייב כל הקורא בהם לשנות ולשלש ובכל פעם יתחדש לו משמעות אחר ואם לא תשיג ידו ילך אל חכמים ויחכם כי הם יגלו הפירושים שנסתרו מעיניו וזה רמז באמרו ואם שלשת לא פירשו לך. וע"ד זה אחשוב שאין כונת רבי יונתן לבטל לגמרי הפירוש הראשון כיון שהאמת יורה דרכו שהוא נקשר עם כי לכלב חי טוב מן האריה המת אמנם גלה סתר פירוש הב' וממנו נלמד כוונת פירוש הראשון שראוי שיובן באופן שלא יוקשה ממנו לסברת רבי יונתן שכיון שכפי הפירוש הב' יודעים ואינם יודעים נאמר על הקדמת הידיעה בעתיד ר"ל שהצדיקים יודעין ונותנין אל לבם המיתה שעתידה לבא אבל הרשעים אינם יודעין מאומה ר"ל שאינם זוכרים יום המיתה א"כ אפילו נפרש הפסוק כפשוטו שכוונתו על המתים ממש נותן לנו מקום לפרש אינם יודעים מאומה שאינם יודעים כלל בתיקון העתיד כי כבר הם בעולם הגמול ולא בעולם התיקון ר"ל שאינם יכולים להוסיף דבר ולתקן מה שעשו בחייהם ועכ"ז מקום הניח לנו לומר שהמתים יודעים ומבינים צער ההוה להם בגופם וגם כל עניני החיים אחרי המצאם ובעת היותם. ובזה גמר דינו רבי חייא וגזר שהמתים יודעים עניני החיים ומצטערים עליהם. אח"כ רצה בעל התלמוד לעמוד על אמתת דרוש זה והביא מעשיות אחרות מענין זה והראשון מהם לבני ר' חייא דנפקי לקרייתא וכו' ואלו הבנים היו מעיינים בדרוש שהניח רבי חייא אביהם שהמתים יודעים ואחד מהם אמר ידע אבון בהאי צערא כפי מה שלמד מאביו ואחיו חלק כנגדו לא מפני זה חולק כנגד סברת אביו שהרי הניח חלוק דק אמיתי ואמר כי הם ב' ידיעות הא' בידיעת צער הבא עליהם ביחוד כמו רמה למת ומזה המין הוא במה שדבר רבי חייא בענין התכלת שהוטל על קברם כי חרפה הוא להם להטיל המצוה על קבריהם והיתה כוונת האחד לומר לאחיו דע שלא הבנת לחלק בדברי רבי חייא אבינו שעם היות שהוא אמר שהמתים יודעים ומצטערים היינו דוקא בצערא דידהו אבל אינם מרגישים כלל בצערנו עם שאנחנו בניו וכ"ש בצער אחרים. ואם כן ב' בני ר' חייא מאמינים לדברי אביהם אבל הם חלוקים בהבנת כוונתו. ויהי כאשר ראה האחד המקיים דברי רבי חייא בדרך כללות החלוק שכלי שזכה אחיו בהבנת דברי אביהם ולא יכול להתחזק כנגדו מטעם דברי אביו חזר להפליא עליו ממקום אחר והקשה עליו ואמר ולא והתניא מעשה בחסיד אחד וכו' וזאת היא ברייתא שסדרה רבי חייא אביהם או חביריו רבי אושעיא ובר קפרא ודומיהן וממנה יראה שהמתים יודעים עניני החיים ומצטערים עליהם והיא מספקת להקשות ממנה כנגד דברי אחיו. ובדברי הריטב"א בפ' הספינה מצאתי ענין כולל והוא הביאני לחשוב בענין זה גופא דעובדא היכי הוה וז"ל הריטב"א שם בפי' מעשיות רבה בר בר חנה יש במעשיות אלו ענינים נרמזים שלא היו נראים להם במראית העין אלא במראה החלום וזה כי כשהחכמים הולכים בים אוקינוס ורואים שם נפלאות

עיון יעקב

רק הלך לבית הקברות שלא יתודע לשום איש שבשביל קטט אשתו הלך מביתו ובשביל מצוה זו שנתן צדקה לעני נתגלגל הדבר שנזדמן לו שמע מה שרוחות מספרות זו עם זו כדי שידע

הרי"ף

אלמא ידעי. וקשה דלמא לא ידעי אבל מה שבלא לומר להם הקב"ה שבועה שנשבעתי קיימתים ידעי אבל מסתמא לא ידעי מעלמם. ושמא אי לא ידעי גם הדברים אשר ידבר

עין יוסף

ע"פ שאמרו במסכת שבת דף קנ"ב ע"ב כל מה שאומרים בפני המת וכו'· וחד אמר עד שיתעכל הבשר דכתיב אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל· הרי שכל זמן שבשר הגוף קיים אין הנפש יכולה להפרד ממנו עד שיכלה בשר הגוף לגמרי ואז עולה הרוח למעלה· ולכך המצוה לקבור בקרקע כמבואר בסנהדרין דף מ"ו כדי שירקב הגוף מהרה· ולכן התכריכין הם של פשתן הבלים ונרקבים מהרה שלא יתעכבו רקיבת הגוף· וזו שנקברה במחצלת של קנים שהיתה אמה עניה ולא היה סיפוק בידה להלבישה תכריכין של בגדי פשתן וקברה אותה בעיטוף מחצלת של קנים· וזהו אינו מתרקב כל כך בנקל· נשאר גם הגוף קיים בבשרו ולא היתה יכולה להפרד ולעלות למעלה· ואמנם בשנה השניה היתה השניה סבורה שכבר במשך שנה שעברה נרקב המחצלת עם הבשר ותהא יכולה לעלות· לכן אמרה לה בואי ונשוט· וזאת השיבה לה שעדיין לא נרקב המחצלת· ולכן גם הבשר לא נרקב· ואינה יכולה לעלות (צל"ח): לחצר מות· לבית הקברות· כתב המהרש"א דכל זה היה ע"י חלום· שהיו משתמשין בבעל החלומות על ידי השבעות בשמות: אלמא ידעי· מה שעושים שידיעה זו שזו גוססת ונטתה למות: בעינא אבא· מבקש אני את אבא· כך היה שמו· וכתב המהרש"א דגם זה המעשה היה בחלום: א"ל טובא כו'· שראה בחלום שהמתים נגלו לו כאלו הם

חוץ

דפרק ע"פ ולא בעלמא בעיני הבריות דעולם הזה קאמר : כבר קיימתיה לבניכם כו' . גם שלא נכבשה עדיין א"י מכל מקום כיון שכבר נכבשה ארץ סיחון ועוג שהיא מכלל א"י וגם הראהו ה' למשה את כל הארץ גו' כמפורש לעיל מהאי קרא הרי כאלו כולה נכבשה לפניהם : ואי סלקא דעתך דלא ידעי כו' . יש לדקדק מאי קא מוכח מהא דידעי ואימא כדמשני לעיל דאיכא אחרינא שכיב ואזיל ואמר להו הכא נמי הכא נימא דלא ידעי אלא דמשה אזיל להו וא"ל וי"ל דלא משני הכי לעיל אלא לחד מבני רבי חייא דקאמר דלא ידעי ומייתי ליה מדכתיב יכבדו בניו ולא ידע דאיכא למימר דמודה דאי אתי איניש להו וא"ל ידעי אבל רבי יוחנן דמייתי מדכתיב והמתים אינם יודעים מאומה משמע אפילו בדבר שמספרים להם שם אין יודעים ודו"ק : כל המספר אחר המת כו'. ולקמן גבי ת"ח אמר בלשון אחר כל המספר אחר מטתן כו' משום דלא ניחא למימר בהן אחר המת דהצדיקין גם אחר מיתתן קרויין חיין כדאמרי' לעיל והיינו דנקט על מטתן כאלו שוכבין חיין על מטתן ואייתי מדכתיב והמטים עקלקלותם וגו' כפירש"י ועי"ל והמטים מלשון מטה דהיינו שמספרים עקלקלות אחר מטתן יוליכם ה' וגו' שאפי' בשעה ששלום כו' דהיינו בעת מיתתן של צדיקים דמלאכי שרת מקדימין לפניהם לומר להם שלום כדאמרי' פרק הנושא יוליכם ה' את אלו עם פועלי און לגיהנם שמלאכי חבלה יהיו מקדימין לפניהם לומר להם אין שלום אמר ה' לרשעים כדאמרינן התם וק"ל :

ארעא אכלה מדידן . אלמא ידעי . [דלמא] שאני שמואל כיון דחשיב מקדמי ומכרזי א פנו מקום . ואף רבי יונתן הדר ביה דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מנין למתים שמספרים זה עם זה שנאמר (דברים לד) ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר מאי לאמר ב אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי לכם כבר קיימתיה לבניכם . [דף יט] ואי סלקא דעתך דלא ידעי כי אמר להו מאי הוי . אלא מאי דידעי למה ליה למימר להו . לאחזוקי ליה טיבותא למשה . אמר רבי יצחק כל המספר אחרי המת כאילו מספר אחרי האבן . א"ד דלא ידעי . וא"ד דידעי ולא (איקפד) [איכפת] להו . איני והא [אמר] רב פפא [חד] אשתעי [מלתא] בתריה דמר שמואל ונפל קניא מטללא ובזעא לארנקא דמוחיה . שאני צורבא מרבנן דקוב"ה תבע ביקריה :

זאת הארץ . במיתת משה כתיב : ואי ס"ד לא ידעי . אין מבינים כלום אלא לצערא דגופייהו : המספר אחרי המת . בגנותו של מת אחר מיתתו : קניא מן טללא . קנה גדול וכבד נפל מן הגג : טללא . גג : ארנקא דמוחיה . כיס שהמוח

הכותב

השי"ת וגם בעת השינה יראה להם בהרהוריהם ענינים נפלאים מורים על ענין וכן כתבו הגאונים וכו' וגם כן בפ' הזהב במעשה דרבי אליעזר ורבי יהושע כתב שחכם אחד מחכמי המדרש נתנמנם וראה בחלומו שהחכמים היו חולקים על רבי אליעזר דאמר להו למה אתם חולקים עלי אמת המים תוכיח וכו' ובמקומם כתבתי לשון המפרשים הללו יעויין שם . ומכאן נלמוד שמעשיות חסיד אחד וזעירי ואבוה דשמואל הכל בדרך חלום . וראוי לפרש ראשונה כוונתם ואח"כ אבאר איך יספיקו להביא ראיה מהם שהמתים יודעים . תחלת המעשה כן היה בפועל ממש שהיתה שנת בצורת והחסיד נתן דינר לעני בערב ר"ה ואולי לא היה בידו דינר אחר ללחם ביתו כי בימי רבי יהודא ב"ר אילעא היו ה' תלמידים מתכסים בשמלה אחת ולזה הקניטתו אשתו ובלילה הלך לשכב על מטתו והעירוהו מחשבותיו ממה שנצטער ביום בבקשת טרף ביתו לומר טוב מותי מחיי שזהו נרמז בבית הקברות ולא מחשבה נאותה אחרת לחסות בה' כי ה' לא קצרה ידו מהושיע והוא ית' יפסוק לו מזונות ביום הדין שעל המדינות בו יאמר אי זו לרעב אי זו לשובע ונדמהלו שכך גוזרים בשמים שכל זורע וכו' וכן עשה והצליח בשנה ההיא וכל מעשה החלום אחד הוא ר"ל שבלילה ההוא חלם כל זה קודם שיעור משנתו ונדמה לו שכבר נשלמה השנה ההיא אחרי שהצליח זרעו באותה שנה ואח"כ בליל ר"ה הבא חזר לשמוע וקיים מה ששמע עד סוף כל המעשה והכל חלם בלילה ההוא וראוי שנאמר שלא ספר חלומו מיד עד שזרע כאשר שמע והצליח בשנה ההיא וגם בשנה הבא • וכאשר ראה חלומו צודק בפועל הגיד אותו לחכמים להודיע מעלת הצדקה כי בעבור דינר שנתן לצדקה יצא מעוני וגם כדי ליסר את הנשים שלא יהיו רגזניות מתקוטטות עם בעליהן או זו עם זו כמו בנדון זו והחכמים מסדרי כל הברייתות סדרו גם זו עמהן ותניא מעשה בחסיד א' וכו' ואם יאמר האומר איך יספיקו דברי חלום להקשות מהם ולהוכיח אלמא ידעי . מה שאחשוב בתקון זה כי כפי מעלת החסיד הזה ראוי שיחשב אצלנו חלומו כאלו יהיה דבר שראינו בעינינו וכל שכן אחר שנתקיימו דברי חלומו ונכתב המעשה ע"י מסדר הברייתא כל זה יורה שהיה דעת אמתי בעיני החסיד ובעיני חכמי דורו שהמתים יודעים כל עניני החיים וראוי להביא ראיה מזה . הגע עצמך ששמענו מפי החכמים האלה שזאת היתה סברתם בענין זה וכי לא היינו מקשים מדבריהם כנגד החולק . והשכל יחייב שנאמר כי החסיד הזה רעיונוהי על משכביה סליקו וזאת היתה סברתו והיא מספקת להקשות ממנה כנגד החולק . וגם מעשה דזעירי ואבוה דשמואל היו בחלום כדמות נבואה כי בהיותם מצטערים על השבת הפקדון לבעלים חלם כל אחד מהם חלום צודק . ולאבוה דשמואל גלו לו בחלומו ענינים גדולים אחרים וגם מדברי רש"י למדתי שהיה דמיון וז"ל המתים נגלו כאלו הם חוץ מקבריהם ויושבים בעגולה ומה שראה בחלומו ב' רוחות מספרות אפשר שמפני שקרה לו זה ע"י קטטת אשתו הביאתהו אותה מחשבה לצייר נשים מתות בבחרותן ואולי נרמז בזה חלוק נפש רוח ונשמה והחסיד הזה היה נקשר עם המשכלת הנקראת נשמה והיה מתאוה לשעבד אליו הנשארות והיותר קרובה לזה היא הרוח המכונה בשם חיונית אבל האחרת היא יותר רחוקה כאלו היא קבורה במחצלת של קנים שזה רמז לנפש הצומחת . ואם על אוזן שומעת לא יכשר זה או זה אין חלום טוב בלא דברים בטלים ויעלה בידינו דרוש אמוגיי מזה השמועה והוא שהמתים יודעים בצערנו ומצטערים עלינו . וכן כתב רש"י על פסוק וירעו לנו וכו' מכאן שהאבות מצטערים בקבר וכן נראה מאמר הזוהר הכתוב למעלה וגם בו חשבתי ביאור מה כי לא מלאני לבי להאמין בו שהיה בהקיץ רק בחלום או מחזה מלבד מה שנאמר בו הוה בידיה חד קטרא דס"ת דאתקרע ראוי לומר שכן היה בפועל כי פעמים רבות גונזים ס"ת שבלה בבית הקברות אצל ת"ח ואולי נמצא מזה שם גויל ורבי יסא לקחו בידו לגנזו גניזה מעלייתא בין כך ובין כך קפצה עליהם שינה ורעיוניהון על משכבהון סליקו שחשבו בהקיץ בטעם ההליכה בבית הקברות בעת צרה ראו מה שראו כפי שכתוב במעשה ומ"ש דאשתכח פסול וי"ו יתירא בשוסעת שסע אולי בא לרמוז שהבאים שם בעת צרה ההיא לא היו בלב נשבר ונדכא ככתוב בסוף המאמר אלא היו קצתם צבועים מראים עצמם כשרים ופושטים פרסותיהם כחזיר ובקרבם ארבם . בעבור זה אמר עליהם דההוא ס"ת דאיתיאו אינון חייא הוה פסול ומשקר בשמא דמלכא כי הוא ית' בוחן לבות ויודע מחשבות וזה צבוע כזמרי אינו מכיר זה והרי הוא כמשקר בשמו יתברך :

עיון יעקב

לשמור ומתי יזרע וזה יש מפזר ונוסף עוד ומברכין על הרעה מעין על הטובה דהיינו מה שהקניטתו אשתו יצא לו טובה בענין הזריעה : שאני צורבא מרבנן דקוב"ה תבע ביקריה . כי הוקש כבודו לכבוד המקום כדכתיב את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וכמו שכבוד המקום הוא לעולם כך כבוד ת"ח הוא לעולם בין בחייו בין לאחר מותו שבמיתתן קרויין חיים ומס"ע מכבדו לאביו בחייו וכמותו לפי שג"כ הוקש כבודו לכבוד המקום ואסור לשמוע בזילותא דצורבא מרבנן לכך נענש מיד שנפל קניא מטללתא לפי שלא היה מי שתובעו על זה והיכא דליכא דינא בארעא נענש מן השמים אבל אם יש מי ששומע ראוי לענשו בידי אדם לכפרה בעולם הזה ולבקש מהם מחילה עיין בחושן משפט סי' ת"ך :

הרי"ף

להם בשם ה' לא ידעי כי לא ידעו מהו : **אלמא** דידעי וכו' . פרש"י אלמא דידעי מי חשוב בין החיים וצריך פירוש לפירושו ובתוספות פי' אלמא ידעי מדקאמר לעגל קאתית ומשמע דהאי פירושא מרווח טפי מפרש"י . ועוד נבאר לפרש"י היכי משני שאני שמואל דמכרזי עליה פנו מקום והאי בינייהו אתיא למאי דידע ואמר לעגל קאתית אבל למאי דידע מי חשוב בין החיים לאהורס לא משני מידי כי הכרזת פנו מקום אינו גורם שידיעה ונראה דרש"י לא בחר בפירוש התוס' לפי דמ"ש לעגל קאתית הוא משום דדומה קדים ומכריז ולא ניחא ליה לרש"י תירוץ התוס' דאמרי היינו דוקא לאלתר כיון דהכא נמי אמר לעגל קאתית היינו לאלתר דקדים דומה ומכריז לכך פרש"י אלמא ידעי מי חשוב בין החיים כלומר דה"ל דהא דחייך הוא משום דחשיבת בעלמא כלומר שאתה חשוב משאר בני דורך אשר המה חיים עדנה ואי לא ידעי המתים משום שהם כאבן דומם היאך ידע דשמואל חשוב יותר משאר בני דורו אלא ודאי דידעי ויש להם הבחנה לידע מי הוא החשוב בין החיים ולכך שחק על שבנו שמואל היה חשוב יותר מבני דורו החיים ומשני שלא ידע זה אלא מפני שהיו מכריזים פנו מקום לשמואל ולא מכרזי הכי אלא לאדם חשוב וכיון דחשיב שמואל מכרזי קדמיה פנו מקום ומתוך זה ידע דשמואל חשיב בהאי עלמא :

עץ יוסף

חוץ מקבריהם ויושבים בעגולה : אלמא ידעי . מדקאמר לעגל קאתית . ולא מלי לשנויי כדלעיל דומה קדים ואמר להו . דהיינו דוקא לאלתר . אבל כל כך לא היה מקדים דהוא עצמו אינו יודע (תוספות). ורש"י נשמר מזה הקושי' ולכן כ' אלמא ידעי מי חשוב בין החיים . ואין מקום לקושייתם. אהם תוספות לא ניחא להו לפרש כן . דמפרשים אפשר חשוב בהאי עלמא בעוה"ב . ואין מזה ראיה דידעי מה דבעוה"ז. לכן פירשו אלמא ידעי מדקאמר לעגל קאתית וידע שימות :

א כתובות דף ע"ו ע"ב : ב ראיתי בזה דבר פלא שהקב"ה לא מצא עילה להביא מיתה על משה רבינו ע"ה . לכן אמר לו שליחות זה לך אמור כו' לכן תיקף שלום לו השליחות הזה אמר לנפשו שחי ונעבורה ומסר נפשו תיקף למיתה ככדי לעשות שליחות הקב"ה :

חדושי גאונים

א"ר יצחק כל המספר אחר המת כאלו מספר אחר האבן . איכא דאמרי דלא ידעי . וא"ד דידעי ולא איכפת להו . איני והא רב פפא חד אשתעי בתריה דמר שמואל נפל קניא מטללא ובזעא לארנקא דמוחא שאני צורבא מרבנן דקב"ה תבע ביקרי' ע"כ . וקשה הא בעירובין דף ט"ו אר"א בן פרטא בא וראה כמה גדולה כחו של לה"ר ממרגלים . ומה מרגלים שהוציאו שם רע על עצים ואבנים כך כו' עד דלמא משום דאר"ת כי חזק הוא ממנו כביכול כו' אר"ל א' קרא וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ גו' על עסקי דבת הארץ מתו . הרי קמן דנענשו שדברו על עצים ואבנים . וכאן א"ר יצחק כאלו מספר אחר אבן (משמע שאינו נענש) ודוחק לומר רבי יצחק סבר דנענשו על דבר גדול שדברו מרגלים כאותה שעה כביכול אפילו כ"כ כו'. דהא למסקנת הש"ס על דבת הארץ נענשו . ונראה לפרש בהעיר עוד חדא דלמסקנא צ"ל דשאני בין צורבא מרבנן לע"ה. ודקאמ' רבי יצחק כל המספר אחר המת כו' איירי בעם הארץ . לפ"ז סתם במקום שהיה לו לפרש . אמאי לא קאמר בהדיא המספר אחר המת עם הארץ כאלו כו' . אמנם קושיא חדא מתרצת בירך חברתה . דהנה רשעים בחייהם קרוי' מתים . ולדיקים

אהבת איתן

סו"ד שרואים אותו שנסתלק גלו מעליו והעלוהו למעלה :

עשם אמר רבי יהושע בן לוי כל המספר אחר מטתן של ת"ח נופל בגיהנם שנאמר (תהלים קכה) והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל. א אפילו בשעה ששלום על ישראל יוליכם ה' את פועלי האון. תנא דבי רבי ישמעאל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה. שמא ס"ד אלא ודאי עשה תשובה.

(אמר רבה לא אמרן אלא) [והנ"מ ב] דברים שבגופו אבל בממונא עד דמהדר למריה. ואמר ריב"ל בכ"ד מקומות ב"ד היו מנדין על כבוד הרב וכלן שנינו במשנתנו. א"ל ר' אלעזר היכא א"ל לכי תשכח. נפק דק ואשכח תלתא. המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים. והמזלזל בנטילת ידים. והמגים (את) דעתו כלפי (שמים) [מעלה]. המספר אחר מטתן [של ת"ח] מאי היא. דתנן (עדיות וע"ש במהרש"א) ב הוא היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את המשוחררת וחכ"א משקין. א"ל מעשה בברכמית אחת (שהיתה) שפחה [משוחררת] בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון וא"ל דוגמא השקוה ונדוהו ומת בנדויו (ושלחו ב"ד) וסקלו [ב"ד] את ארונו. המזלזל בנטילת ידים מאי היא. ג דתנן אמר ר' (יוסי) [יהודה] ח"ו שעקביא בן מהללאל נתנדה שאין העזרה ננעלת על כל אדם מישראל בחכמה ובטהרה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל אלא את מי נדו את (רבי) אלעזר *) בן חנוך שפקפק בנטילת ידים. וכשמת שלחו בית דין והניחו אבן גדולה על ארונו. ד ללמדך שכל (מי שנתנדה) [המתנדה] ומת בנדויו ב"ד סוקלין את ארונו. המגים דעתו כלפי (שמים) [מעלה מאי היא] (היינו כגון חוני המעגל) ה [דתנן

רש"י

שהמות מונח בו: והמטים עקלקלותם. לעיל מיניה כתיב הטיבה ה' לטובים וסמיך ליה והמטים עקלקלותם והמכריעים את חובתם יותר על זכותם להטותם לכף חובה: יוליכם ה' את פועלי האון. לגיהנם: בכ"ד מקומות. השתא משמע מילתא שנדו חז"ל בני אדם בכ"ד מקומות לכבוד הרב לפי שלא נהגו כבוד לרבנן: הוא היה אומר. עקביא [בן מהללאל] במס' עדיות: אין משקין. אם קנא לה בעלה ונסתרה: לא את הגיורת. דבר אל בני ישראל אמור בפרשה (במדבר ה') פרט לאשת הגר (א) ועבד משוחרר: בברכמית. כך שמה או על שם מקומה: דוגמא [השקוה]. דומים לה היו אותם שהשקוה ע"ש שהיו שמעיה ואבטליון מבני בניו של סנחריב כדאמרינן [בגיטין בפרק הנזקין דף נ"ז] (ובתוספות הביאו ראיה לפי' רש"י מירושלמי דמועד קטן מהו דוגמא דכותה. ובערוך פי' דוגמא השקוה מי צבע אבל לא היו מרים ממש ולא מחקו התורה עליה אלא ליראה אותה): רבי (יוסי) [יהודה]. פליג אדלעיל דקתני שנדו את עקביא: ננעלת [בפרק ה' דפסחים (דף ס"ד:) שהיו שערי המזרח ננעלים] כששוחטים הפסחים של כל כת וכת שהפסח נשחט בשלש כתות: על כל אדם מישראל. כלומר כשהי' ננעלת עליהם והיינו כשנתמלאה (העזרה) פה לפה לא היה [בכולם] אדם בישראל כלומר חשוב בחכמה ויראת חטא כעקביא: [אלעזר בן חנוך] שפקפק. זלזל והיינו כמי לכבוד הרב שעבר ע"פ הגוזרים על הידים:

הרי"ף

(א) עי' פירוש הרא"ש פ"ה דעדיות מ"ו.

המספר אחר מטתן של ת"ח כו'. וקשה מנ"ל דהאי קרא איירי בהכי. ואפשר דהכי יליף הטיבה ה' לטובים ולבני אדם המטים עקלקלותם כשעושים איזה דבר מעוקל אינן דנין אותם לכף זכות אלא מטין ודנין אותם לחובה יוליכם ה' עם פועלי האון לגיהנם ואלו שמטין לא מבעיא למטין לת"ח לחובה בחייהם אלא אפי' בשעה שלום על ישראל דהיינו בשעת פטירת הצדיק דכתיב ביה יבא שלום ינוחו על משכבותם ואפשר שנרמז ג"כ במלת המטים מלשון מטתן של הישרים והטובים האומרים במטתן עליהם דבר עקלקלות יוליכם ה' לגיהנם אפילו בשעה שלום על ישראל שהוא ביום השבת שנוחות הנפשות בג"ע והשבת הוא שלום על ישראל מ"מ אלו המטים יוליכם ה' לגיהנם אפילו בשעה שלום על ישראל ואינם נוחים: אם ראית ת"ח כו'. ותימה הוא להגיה ולומר ודאי עשה תשובה במקום שנאמר שמא ועוד נדקדק דהל"ל אלא אימא ודאי עשה תשובה. ונראה דהכי מייתב לה אל תהרהר בדעתך שעדיין הוא בחטאו ושמא עשה תשובה בספק דהיינו דקך חשש אין אנו אומרים כן אלא בודאי עשה תשובה ואל תהרהר בדעתך כן לומר שמא אלא בודאי עשה תשובה: נפק דק ואשכח תלתא וכו'. וקשה כיון דלרבי יוסי לא נתנדה עקביא אלא ר' אלעזר שפקפק בנטילת בש"ס דמנחות דף ל"ט על הא דאמרינן כהנו פלילה: בכ"ד מקומות וכו'. המספר מכוין נגד הת"ח שצריך להיות מקושט בכ"ד קישוטי כלה שהוא כ"ד ספרים כדאיתא במדרש:

עיון יעקב

*) ס"א בן הגר.

כל המספר אחר מטתן של ת"ח. תיבת כל אתי לרבויי אע"פ שדובר אמת על אותו ת"ח שעבר עבירה זו מ"מ כיון שבודאי עשה תשובה כדאמר בסמוך וכבר מת ותשובה עם מיתה מכפר על כל עבירות אפילו גדולות שבגדולות כדאיתא ביומא דף פ"ו מיתה ממרקת ואפשר דזה כוונת ש"ס דסוטה דף כ"א הגיע לפרשת דרכים זה ת"ח ויום המיתה וק"ל: נופל בגיהנם. נראה דכל לשון נופל אתי לומר שהוא רק שם לפי שעה כדרך דבר הנופל שמגביה מיד כי אברהם מסיק להו כדאיתא בעירובין דף י"ט והגיהנם עמוק הייך גביה לי' נפילה: אפילו בשעה שלום על ישראל. כלומר פשיטא אם מוציא שם רע על ת"ח בחייו ומתקוטט עמו בקרח ועדתו שהוציאו דבה על מרע"ה שירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה אלא אפי' מספר אחר מותו ואין מי שיתקוטט עמו רק שהוא שלום על ישראל אפ"ה נופל בגיהנם וק"ל: אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה. נראה דר"ל שעבר עבירה בהסתר כבלילה שאין רואה רק זה ראה ע"פ איזה סיבה לכן אל יהרהר אחריו ביום אע"פ שלא ראה שעשה תשובה ביום ר"ל בגלוי אמרינן כמו שעשה עבירה בסתר כן עשה ג"כ התשובה באותה לילה בסתר משא"כ כשעבר עבירה ביום בגלוי דאיכא חלול השם ראוי לעשות תשובת המשקל ג"כ בפרהסיא ביום כדי שירא הכל שעשה תשובה ועיין

עץ יוסף

ע כל המספר אחר מטתן של ת"ח. לעיל אמר בלשון אחר כל המספר אחרי המת. משום דלא ניחא למימר בת"ח לשון אחר המת. דהצדיקים גם אחר מיתתן קרויין חיים כדאמרינן לעיל סי' ס"ט. והיינו דנקט על מטתן כאלו שוכבין חיים על מטתן. ואייתי מדכתיב והמטים עקלקלותם וגו' ומפרש והמטים מלשון מטה. דהיינו שמספרים עקלקלות אחר מטתן. יוליכם ה' וגו' שאפילו בשעה שלום על ישראל כו' דהיינו בעת מיתתן של צדיקים כדכתיב יבא שלום ינוחו על משכבותם שפי' כשהצדיקים ינוחו על משכבותם יבא שלום בעולם משום שמכפרים על עון הדור במיתתן. מ"מ יוליכם ה' את אלו עם פועלי און לגיהנם (ועיין במהרש"א ובמעין הברכות): בכ"ד מקומות. השתא משמע מלינו שנדו חז"ל בני אדם בכ"ד מקומות לכבוד הרב. שלא נהגו כבוד לרבנן: לא את הגיורית. דבר אל בני ישראל אמור בפרשה פרט לאשת הגר ועבד משוחרר (רש"י) וכדי להבין דברי רש"י אעתיק לפניך מה דאי' ברבה פ' סוטה ובירושלמי בפ' סוטה וכדברי עקביא בן מהללאל אף המשוחררת והגיורית אין משקין. וחכמים אומרים משקין כו'. מה אנן קיימין (פי' מה טעמייהו דחכמים דאמרי משקין ובמאי עסקינן) אם בישראל שנשא גיורית. ככר כתיב והביא האיש וגו'. אם בגר שנשא בת ישראל ככר כתיב בני ישראל ולא גרים. אלא כן אנו קיימים בגר שנשא גיורית. מאי טעמיה דעקביא בני ישראל ולא גרים. מה טעמיה דרבנן ואמרת אליהם לרבות. כן הוא הנוסחא האמיתי וכן גרס הרמב"ן והפני משה. והכי פירושו. אם בישראל שנשא גיורית הא אין משקין דככר כתיב והביא האיש את אשתו דמשמע שיהו שניהם שוין שכמו דבאיש בעינן דוקא ישראל כדלקמן ה"ה באשה בעינן שתהא ישראלית דמשו להו קרא איש את אשתו. ואם בגר שנשא ישראלית וקרי לה גיורית שהיא אשת הגר אמאי משקין הא כתיב בני ישראל וגו' איש כי תשטה אשתו דמשמע דלוקא אם הוא ישראל הוא דכי תשטה אשתו עושין לה ככתוב בפרשה אבל לא הגרים. אלא כן אנו קיימין פי' אלא כי פליגי חכמים ועקביא בגר שנשא גיורית. ומה טעמא דעקביא דאמר אין משקין משום דכתיב בני ישראל וממעטין גרים אפילו נשא גיורית. וחכמים ס"ל ואמרת אליהם רבויא היא דכתיב ברא הפרשה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מוקמינן בני ישראל למעט גר שנשא ישראלית ומואמרת אליהם מרבינן גר שנשא גיורית שאליהם משמע שיהיו שניהם שוין והכי דמיין להדדי (כן פירש הפני משה) ועתה אתה רואה שפלוגתת דעקביא וחכמים הוא בגר שנשא גיורית. וע"ז כתב רש"י דבני ישראל אמור בפ' פרט לאשת הגר ר"ל בין שהיא ישראלית בין גיורית. אבל חכמים דפליגי עליו ס"ל דואמרת אליהם לרבות אם היא גיורית ג"כ וכנ"ל: ונדוהו. לפרש"י לפי שזלזל בכבודן של שמעיה ואבטליון. ולפירוש התוס' נדו אותו לפי שחשד אותם שעשו שלא כדין. לפי שאין עושין כן שמא יוציאו לעז על מי המרים לומר שאין בודקין. ועיין בתוספות י"ט עדיות פ"ו משנה ה': שאין העזרה ננעלת. בערבי פסחים כשנכנסים לשחוט פסחיהם. דאמרינן

ענף יוסף

ע את מי נדו את אלעזר בן חנוך. עיין רמב"ן ספר המצות שורש שני דהקשה למה לא ענשו את אלעזר בן חנוך במיתה כיון דהיה בזמן הסנהדרין אולם באמת לשון פקפוק בנטילת ידים משמע דלא הורה לעשות לאחרים ורק בעצמו הקיל בנט"י ושוב לא הוה הורה לעשות לאחרים ופשוט:

יד יוסף

א שו"ע מזמור קכ"ה: ב עדיות פ"ה מ"ו: ג פסחים דף ס"ד ע"ב: ד מועד קטן דף ט"ו ע"ב: ה תענית דף י"ט:

חדושי גאונים

גדולים במיתתן מבחייהם (כדאמרינן בחולין) ואפשר דזהו כוונת רבי יצחק אמרו כל המספר אחר המת היינו רשע שבחייו קרוי מת. כאלו מספר אחר אבן. והמקשה הבין כפשטן. ולכן הקשה לשאול והא רב פפא אשתעי בתרי' כו' ומתרץ שאני צורבא מרבנן כו'. כלומר אה"נ כוונת רבי יצחק אמרו כל המספר אחר המת כו' היינו ע"ה. אבל בצורבא מרבנן מודה רבי יצחק משום דבצדיק הש"ס תבע ביקריה. אי נמי י"ל דלעולם אימא לך רבי יצחק איירי מסתם אדם אפילו בצדיק. ודקאמרת הא נענש וראייה מעובדא דרב פפא ז"א דהא ד"ת כדרבונות וכראי מולק. למנ"מ מייתי בהש"ס אית דאמרי דלא ידעי כו' הא סתם רבי יצחק דבריו ואין חילוק בין היכא דידעי ללא ידעי (ולא איכפת לנו) יש מקום לומר דבעל הש"ס מיישב בזה קושיא זו. דקשה לדרבי יצחק דא' כל המספר אחר המת כאלו מספר אחר האבן פי' שהוא כאבן דומם ושותק על חירופו ובזיונו. וקשה הא מלינו שנענשו המרגלים שהוציאו דבה על עצים ואבנים. אהכי מייתי בעל הש"ס אית דאמרי דידעי ולא אכפת לנו. המכוון לפרש דברי רבי יצחק הא דדייק כאלו מספר אחר אבן. פי' שלא אכפת ליה בבזיונו וחרופו כאבן דומם אע"ג דידעי. ומ"מ נענש על זה. ואית דאמרי דלא ידעי. נמי אתי לפרושו לדרבי יצחק הא דא' כאלו מספר אחר אבן. פירש משום דלא ידעי כאבן דומם לפיכך לא אכפת לי' בבזיונו ואפ"ה ס"ל דנענש. והמקשה הבין כוונת ר' יצחק לאשמועינן

[אלמלא חוני אתה. שילא שמך בגדולה ובחשיבות: צריך אתה לנדות. לפי שהטריח לפני המקום על עסק גשמים לא כך שאלתי כמה פעמים וכבוד המקום כבוד הרב הוא: מתחטא. לשון חוטא נקל בלבו לחטא לאביו ולהטריחו על תאותו]: אין המת מוטל לפניהם. שהמת בבית אחר והם מספידין אותו כאן. וי"מ שנתון לצד אחר: והוא יושב ודומם. האבל: למימר הכי. לא נפרעת ממני דמשמע הפרע: אין חכמה. חשובה נגד ה': בנזיקין הוה. לא היו (רגילין) [גדולין] בכל גמרא של ד' סדרים אלא בתלתא בבי שלנו: האשה שכובשת ירק וכו'. במסכת עוקלין: טהורים. יש שמוסקין זיתים

ואנן קא מתנינן בעוקצין כו'. דרב יודא אזיל לשיטתו דאמר פרק המניח מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דניזקין ומסיים ואמר ואנן קא מתנינן בעוקצין י"ג כו' דמסכת עוקצין הוא סופה של ששה סדרי משנה ועיין מ"ש בחידושינו סוף הוריות ששאלו ר"מ ור"נ

שלח לו שמעון בן שטח לחוני המעגל צריך אתה להתנדות ואלמלא חוני אתה גוזרני עליך נדוי אבל מה אעשה שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שמתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו ועליך הכתוב אומר (משלי כג) ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך] (ע"ש מהרש"א במסכת תענית). ת"ר העוסקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטין אחד אחד וקורין. אין המת מוטל לפניהם הן יושבין וקורין והוא יושב ודומם הם עומדין ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר רבון (כל) העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים. אמר אביי לא מיבעי ליה לאיניש למימר הכי [א] דאמר רשב"ל וכן תנא משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן ואמר רב יוסף מאי קראה שנאמר (ישעיה א) כמעט כסדום היינו מאי אהדר להו נביא (שם) שמעו דבר ה' קציני סדום:

עם העלים כדי לאוחזן בהם והוו להו עלין יד לזיתים להביא להם טומאה. [כדאמרינן בהעור והרוטב (דף קי"ח.) שהיד מביא טומאה על האוכל] ואם כבשן עם טרפיהן בחומץ בטלה תורת יד [מן העלין לפי שהכבישה מרקבתן ומרככתן ואינן ראוין שוב לאחוז בהן]: הויות דרב ושמואל [קא חזינא הכא]. כלומ' טעם משניות הללו קשה עלי ככל הקושיות שהיו ב' רבותי מתקשים בהן בכל הגמרא: בתליסר מתיבתא. בי"ג פנים יש בינינו משנה וברייתא של ו' סדרים. ומסכת עוקצין גם היא בי"ג פנים כגון משנת רבי ור' חייא ומשנת בר קפרא ולוי ותנא דבי שמואל [והכי אמרינן במסכת נדרים (דף מ"א:) רב מתני הלכתא בי"ג פנים] (וכתבו בתוספות י"מ י"ג ישיבות יש בנו שבקיאין ותליסר לאו דוקא אלא לשון הרגיל בגמ'

עא שם ע"ב אמר רב יהודה אמר רב המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק מ"ט (משלי כא) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב [דף כ] א"ל רב פפא לאביי מאי שנא (קמאי) [ראשונים] דמתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא. אי משום תנויי [ב] בשני דרב יהודה כולי תנויי בנזיקין הוה ואנן קא מתנינן שיתא סדרי. וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין [ג] האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה [ד] זיתים שכבשן בטרפיהן טהורין אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא. ואילו רב יהודה כי שליף חד מסאנא אתא מיטרא ואנן קא מצערינן נפשין

הכותב

אל יפתח אדם פיו לשטן. פי' שלא יתן פתחון פה לשטן לקטרג ולומר הודאת בעל דין הוי כמאה עדים ולא נשאר מקום למדת רחמים להאריך אפים

עיון יעקב

לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. עיין בהכותב ועוד אפשר לומר דדוקא בשעה שמדה"ד מתוחה עליו כי השטן מקטרג בשעת הסכנה כמו שהוא שבעה ימי אבילות שאז מדה"ד מתוחה עליו ועל בני ביתו לכך אמרינן ריש כתובות רבים ישתו לא לימא וכן פסוק הזה שמעו דבר ה' קציני סדום וגו' מיירי בשעת צרה שהיו בו ישראל מש"כ בשאר ימים אפשר דאין קפידא ועיין בחידושינו במ"ק דף י"ח ועיין ביו"ד סימן שד"מ:

הרי"ף

בנטילת ידים א"כ לא משכחת לה הא דמנדין במספר אחר מעתן של ת"ח ולת"ק דתשיב הא דעקביא שאמר דוגמא השקוה דהיינו המספר אחר מעתן של ת"ח אכתי לא אשכחן הא דמזלזל בכ"י דמנדין ושמא דר"א דק והשכח תלת סבר כמ"ד עקביא נתנדה על שאמר דוגמא השקוה וכמ"ד דר' אלעזר בן [חנוך] נתנדה על שפקפק בנטילת ידים:

אי משום תנויי. כי גדול תלמוד תורה ובשביל ביטול ת"ת הגשמים נעצרין רק אמרינן במדרש אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה וכו' ונתתי גשמיכם בעתם וכן איתא על פסוק

עין יוסף

דאמרינן נכנסה כת ראשונה וננעלו דלתות העזרה וכו' וכן כת שניה וכן כת שלישית. לא היה נמצא בכל העזרה מוכתר בענוה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל: צריך אתה להתנדות. לפי שהטריח לפני המקום על עסק גשמים. לא כך שאלתי כמה פעמים. כבוד המקום כבוד הרב הוא: ואלמלא חוני אתה. שילא שמך בגדולה ובחשיבות. הייתי גוזר עליך נדוי. אך מפני שאדם גדול אתה אי אפשר לגזור. והדר קאמר אבל מה אעשה לך שאע"פ שאינך גדול ולאו חוני אתה לא הייתי יכול לגזור עליך שאתה מתחטא כו' (ועיין תוספות י"ט עדיות פ"ה מ"ו ד"ה הם ושלום): מתחטא. לשון חוטא. נקל בלבו לחטוא לאביו ולהטריחו על תאותו (רש"י). והברטנורה משנה ח' פ"ג דתענית כתב מתחטא מתגעגע. וכתב התוי"ט דלשון ארמית היא כמ"ש בערוך כי הילדים רכים ת"י ארום טלייא מחטיין: ועליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך. כי לפי הפשט כפל הענין במלות שונות. ולפי הדרש שהוא אהוב למעלה אצל הקב"ה וכנסת ישראל שנקראו אב ואם כנודע ממאמרם ז"ל אב זה הקב"ה. אם זה כ"י כמ"ש אל תטוש תורת אמך. ואומר אם לבינה תקרא. וא"כ על אותו צדיק שהוא אהוב למעלה כבן אצל אביו עליו הכתוב אומר כפל הענין במלות שונות ישמח אביך ואמך הקדוש ברוך הוא וכ"י. ותגל יולדתך אב ואם מולידיו (מעין הברכות): מאי קרא דכתיב כמעט כסדום היינו כו'. קשה כי ישראל לא דברו כאן כי אם דברי חסידות ואמרו לולי ה' צבאות ברחמיו הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו. וא"כ למה יעשה אותם קציני סדום ועם עמורה משום שאמרו כסדום היינו להגדיל חסד ה'. ואפשר לומר שאפ"ה לא היה להם להדמות לסדום אבל היה להם לומר לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד גוענו אבדנו כלנו. מה להם להדמות אל רשעים ואפילו שכוונתם לשמים להגדיל חסד אל. וזה כוון באמרו לעולם אל יפתח כו' באמרו לעולם ר"ל אפי' כי הכא שדברו נכונה להגדיל חסדי ה'

עם כל זה אל יפתח אדם פיו לשטן. כ"ש בדברי כעס וכיוצא שאין לפתוח פה לשטן:

עא אין חכמה. חשובה נגד ה' (רש"י). לפי פשוטו משולל כוונת רש"י בזה. וגם מה דלא הביא רק רישא דקרא אין חכמה ולא ציין וגו'. ויש לומר דלכאורה קשה מנלן למדרש דאין כבוד הבריות חשובה לנגד ה' הא י"ל שהמקרא כפשוטו דאין כח בחכמה ובתבונה להמציא תחבולה להועיל נגד ה'. ונראה כיון דתבונה למעלה מחכמה קשה לפי פשוטו של מקרא למה לי רישא דקרא אין חכמה. ולא הוה ליה לכתוב רק אין תבונה לנגד ה'. וכיון דאין תבונה מכ"ש דאין חכמה ומיתורא דאין חכמה דרשו הדרש דאין חכמה חשובה לנגד ה'. וזו כוונת רש"י (מעין הברכות): בנזיקין הוה. לא היו רגילין בכל גמרא של ד' סדרים אלא בתלתא בבי שלנו (רש"י). ובסנהדרין ובתענית פירש"י כל גמרא שלהם לא הוה אלא בסדר נזיקין שלא היו מרבין כל כך לדרוש עכ"ל: בעוקצין האשה שכובשת ירק. לא אשכחתיה במס' עוקצין (רש"י סנהדרין): שכובשת ירק בקדרה. בחומץ או בציר. טהורה. דאין מקבלין טומאה ע"י עוקצין שאם נגעה טומאה בשרשיו העלין טהורין שאין נעשים יד לעלין מאחר שכבשן שאין מניחים לשם אלא למראה (רש"י בסנהדרין): זיתים שכבשן בטרפיהן. פי' שכבשן ביין או בחומץ או בשאר משקין (ברטנורה) ור"ל בשאר משקין הדומים ליין וחומץ שהם מעמידין ומקיימין האוכל (תוספות י"ט שם): בטרפיהן. עם העלין שלהם. עלי זית מתרגמינן טרף זיתא (ברטנורה): טהורין. אם נגע שרץ בעלין טהורים הזיתים. דלא חשיבי העלים לא יד ולא שומר. לפי שהכבישה מרקבתן ומרככתן ואינן ראוין שוב לאחוז בהן. ולא כבשן בטרפיהן אלא למראה כדי שיהיו נראין יפין יותר כשהעלים עמהן. דנראין כאלו מחדש נתלשו (רש"י בסנהדרין וברטנורה): הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא. דלא הוי ידע מאי טעמא הן טהורין (רש"י בסנהדרין): תליסר מתיבתא. בשלש עשרה פנים. יש בינינו משנה ובריתא של

א כתובות דף ח' ע"ב ברכות ס' א'. ילקוט שמעוני ריש ישעיה רמז רכ"ד: ב סנהדרין דף ק"ו ע"ב תענית דף כ"ד ע"ב: ג טהרות פ"ב מ"א: ד עוקצין פ"ב מ"א:

חדושי גאונים

דאינו נענש והיינו דקאמר כאלו מספר אחר האבן אהכי פריך והא רב פפא אשתעי כו'. ומתרץ שאני צורבא מרבנן דהקב"ה תבע ביקרי' דייקא ר"ל אה"נ לר' יצחק נענש המספר אחר המת. ודקאמר כאלו מספר אחר אבן. היינו אע"ג דלא אכפת למת בבזיונו דוגמת אבן דומם. מ"מ נענש דהקב"ה תבע ביקריה אע"ג דלא אכפת להמת בבזיונו (כה"ג במרגלים נענשו שדברו על עצים ואבנים אע"ג דלא אכפת לאבנים בבזיונן). (פני יצחק זוטא)

(שייך לעיל)

אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום. שמא עשה תשובה שמא ס"ד אלא ודאי עשה תשובה. ונראה פירושו דהכי מקשה שמא ס"ד. ורצה לומר אחר שאמר שמא עשה תשובה והוא ספק ולא ודאי אם כן למה אמר שאל תהרהר אחריו ביום. ולזה מקשה שמא ס"ד. ומשני אלא ודאי וכו'. (פנים מסבירות):

לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן ואמר רב יוסף מ"ק דכתיב כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו. וכתיב בתריה שמעו דבר ה' קציני סדום. ולענ"ד נראה לדקדק כי ישראל לא דברו כאן כי אם דברי חסידות ואמרו לולי ה' צבאו' ברחמיו כמעט כסדום ואם כן למה יעשה אותם קציני סדום ועם עמורה משום שאמרו כסדום היינו להגדיל חסד ה'. ואפשר לומר שאפ"ה לא היה להם להדמות לסדום אבל היה להם לומר לולי ה' הותיר לנו שריד גוועני אבדנו כולנו מה להשלהדמות אל רשעים ואפילו שכוונתם לשמים

רש"י

כמו הליסר זוזי פשיטי. ע"כ): כרבלתא. שם לבוש חשוב כמו (דניאל ג') פטשיהון וכרבלתהון: מתון מתון. לשון מאתן ארבע מאות. ב' פעמים ר' (הוו ת') כלומר השם גרם לי. לשון אחר מתון מתון לשון המתנה אם המתנתי הייתי משתכר ת' זוזי: [כי] קאקי חוורי. אווזין לבנים: רבי יוחנן. אדם יפה תאר (מאד) היה כדאמרינן בהפועלים (דף פ"ד) [שופריה דר' אבוה כו']: עולי עין. מסולקין מן העין שאינה שולטת בהם: שלא רצתה ליזון. וליהנות מאשת אדוניו: עד כזית ועד כביצה. כזית לרבי מאיר וכביצה לרבי יהודה דתנן (לקמן פ"ז דף מ"ה) עד כמה מזמנין רבי מאיר אומר עד

גמרא

ומצווח קא צווחינן ולית דמשגח בן. אמר ליה קמאי הוו קא מסרי נפשייהו אקדושת השם אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה לההיא כותית דהוות לבישת כרבלתא בשוקא סבר דבת ישראל היא קם קרעיה מינה אגלאי מלתא דכותית היא שיימוה בארבע מאה זוזי אמר לה מה שמך [אמרה ליה] מתון אמר לה מתון מתון ארבע מאה זוזי שויא:

עב שם רב גידל הוה רגיל דהוה [קא] אזיל ויתיב בשערי טבילה אמר להו הכי טבילו והכי טבילו. אמרו ליה רבנן לא מיסתפי מר מיצר הרע אמר להו דמיין באפי כי קאקי חיורי. (פרק הפועלים וע"ש רש"א) א ר' יוחנן הוה רגיל דהוה [קא] אזיל ויתיב בשערי טבילה אמר כי סלקן ואתיין בנות ישראל (מן נהרא) [מטבילה] ליסתכלן בי דלהוי להו זרעא שפירי כוותי אמרו ליה רבנן לא [קא] מסתפי מר מעינא בישא אמר להו אנא ב מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב (בראשית מט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ג וא"ר אבהו אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. ר' [יוסי בר] חנינא אמר מהכא (שם מח) וידגו לרוב בקרב הארץ ד מה דגים שבים מים מכסין (אותן) [עליהן] ואין העין שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין העין [הרע] שולטת בהם. ואי בעית אימא (עלי עין) עין שלא רצתה ליזון ממה שאינו שלו אין עין הרע שולטת בו:

עג שם ע"ב ה דרש רב עוירא זמנין א"ל משמיה דרבי אמי וזמנין א"ל משמיה דר' אסי אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כתיב בתורתך (דברים י) אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד. והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב (במדבר ו) ישא ה' פניו אליך. אמר להם (ולא) [וכי לא] אשא פנים לישראל שכתבתי להם [בתורה] (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת [את ה' אלהיך] והם דקדקו על עצמם עד כזית ועד כביצה:

מהרש"א

את ר"נ בעוקלין: דהוה לבישת כרבלתא כו'. פי' בערוך בגד אדום כגון כרבלתא דתרנגולא שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה עכ"ל: מתון מתון. עיין פירש"י ועוד י"ל דקאמר לה הכי לפי ששמוה לה בדיני ישראל דתנן בהחובל פרע ראש האשה בשוק נותן לה ד' מאה זוז ולזה א"ל שגם שדינינו כן לאשת ישראל דיש לה בושת מתון מתון שהיא שם גויה ד' מאות זוז שוה בושתה של ראשה פרוע שהרי דרכן בכך וק"ל: כתיב בתורתך כו' והלא אתה נושא פנים לישראל וכו'. בפ' התינוקת רמו הני קראי אהדדי ומשני להו הא קודם גזר דין הא לאחר גזר דין וע"ש בתוספות שאין זה סותר סוגיא דשמעתין ומה שיש לדקדק בדבריהם עיין בחידושינו: והם מדקדקים עד כזית וכו'. בפ"ג שאכלו יליף לי' למר בכזית ולמר בכביצה מקראי ותירלו התוס' שם דהנהו קראי לא הוו רק אסמכתא דושבעת משמע שביעה

הכותב

ואף על פי שאנו מתודים ואומרים חטאנו ואתה צדיק על כל הבא עלינו הוא להצדיק דין על העבר בלבד מבלתי שנאמר ועדיין לא נפרעת דמשמע הפרע לכן כתבו כאן הפוסקים שלא יאמר אלא צדיק אתה ה' על כל הבא עלי. יהי רצון שתגדור את פרצתי ואת פרצות עמך בית ישראל ברחמים:

הרשב"א

כתיב אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה' פניו אליך וכו'. פנים הוא שם לפני

הרי"ף

רבי יוחנן הוה רגיל וכו'. והא דלא אמרו לרבי יוחנן לא מסתפי מר מיצה"ר כדאמרו לרב גידל משום שאמרו דר"י היו שערות גבות עיניו סוככות כדאמרינן בעובדא דרב כהנא דאמר הגביהו לי שערות עיני כדי להסתכל בו וא"כ לא היה יכול להסתכל בנשים: וידגו לרוב וכו'. ויש להקשות אמאי אפסקיה לדרשת עלי עין בדרשת וידגו לרוב והל"ל בתחלה רבי חנינא אמר עלי עין עין שלא רצתה וכו' ואחר כן יאמר ואי בעית אימא מהכא וידגו לרוב וכו'. ע"ק למה הוצרכה דרשת אל תקרי עלי עין דגם ככתבו דכתיב עלי עין יש לדרוש שהוא על העין למעלה שאין עין שולטת בו. ונראה שאם אנו דורשים ככתבו עלי עין היינו דורשין אותו על זכות העין שלא ניזון ממה שאינו שלו ומנ"ל לדרוש נמי שהיה עומד על העין במקום שאינו שולט העין לכך דרש עולי עין שהוא למעלה מהעין ואינו נדרש עלי מלשון על שהוא בשביל. ועוד יש לומר שאם נדרוש עלי עין על העין יש לומר דנהי שהוא אינו יכול להסתכל למעלה מעינו אבל האדם שכנגדו מסתכל על מה שהוא על עינו של חברו לכך דרשו עולי עין שהם למעלה מכל עינים. ועדיין י"ל אמאי אפסקיה לדרשת עלי עין בדרשת וידגו לרוב ונראה עם דקדוק אחר דמנ"ל למדרש אין עין הרע שולט בדרשה זו של עין שלא ניזון כיון דעלי עין מדרים בשביל שלא רצתה ליזון כו'. אמנם להכי לא דרש האי דרשה עד לאחר שדרש פסוק וידגו לרוב דהיינו מ"ש בברכת הדגים ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו את המים בימים דהיינו אין עין הרע שולט בהם והכא כתיב בזרע יוסף וידגו לרוב דהיינו יהיה הרבוי של זרעו כרבוי הדגים וכיון דדרשינן הכי אית לן למדרש נמי עלי עין בשביל העין שלא ניזון ממה שאינו שלו אין העין שולט בו ורמזיה קרא דקאמר בן פורת להתקיים בו ברכת פרו ורבו ומלאו את המים בימים דהיינו אין העין שולט בהם וגם זרע יוסף יהיה בן פורת עלי זכות העין שלא ניזון ממה שאינו שלו והא דאמר אל תקרי עלי עין נראה שדקדק דהול"ל בן פורת נגב עלי עין או עומד עלי עין מאי בן פורת עלי עין לכך דרשו עולי עין בן פורת מסולק מן העין:

ולא אשא פנים לישראל וכו'. וקשה הדרינן לקושיא דכתיב אשר לא ישא פנים ואיך הוא אומר פנים. ונראה דמעיקרא קשיא ליה דהא כתיב בישראל אשר לא ישא פנים ואיך הוא אומר

עיון יעקב

יערוף כמטר לקחי ע"ש: א"ל קמאי הוו קא מסרי נפשייהו אקדושת השם. וכשם שמסרו נפשם על קידוש השם שלא כדרך הטבעי כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו כן נעשה להם נס שלא כדרך הטבעי: א"ל דמיין באפי כי קאקי חיורי. אפשר לומר שרב גידל איעקר מפירקא דרב הונא כדאיתא ביבמות דף ס"ד לכך נאבד ממנו חמדת נשים והיו דומין בעיניו כקאקי חיורי ממש: בנין דשפירי וגמירי כוותי. כן הוא בב"מ ועיין בחידושינו פ' הפועלים: לא מסתפי מר מעינא בישא. כיון שהוא עשה שיראוהו הנשים אבל ודאי הוא לא היה מסתכל בהם כי לא עבר על ועוצם עיניו מראות וטוב מראה עינים וכו' והוא פשוט. והרי"ף תירץ שהיו שערות גבות עיניו ארוכות עד שלא יוכל לראות כדאיתא בסוף ב"ק ולא דק דזה היה לעת זקנותו כדאי' שם להדיא שאז ודאי לא היה נראה יפה כל כך אם אין לו עינים יפים כי הוא עיקר תואר של אדם כדאמרינן כל כלה שאין עיניה יפות וכו':

אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כתיב בתורתך אשר לא ישא פנים. אפשר לומר

עין יוסף

של ששה סדרים. ומסכת עוקלין גם היא בי"ג פנים. כגון משנת רבי ורבי חייא ומשנת בר קפרא ולוי ותנא דבי שמואל. והכי אמרינן במסכת נדרים (דמ"א ע"א) רבי מתני הלכתא בי"ג פנים (רש"י כאן) ובסנהדרין פרש"י תליסר מתיבתא י"ג ישיבות שאנו עוסקין כולן במסכת עוקלין ויודעין אותה יפה. ואפ"ה בהם היו חסידים יותר ממנו דאלו רב יהודה כו' ע"ש: קמאי הוה קא מסרי נפשייהו כו'. בודאי חלילה לומר שרב פפא ודורו הצדיקים לא מסרי נפשייהו אקידוש השם במקום שהדין הוא למסור נפשו. אלא שדורות האחרונים לא מסרי נפשייהו ממדת חסידות במקום שאין מן הדין למסור. אבל קמאי מסרי נפשייהו ממדת חסידות כי הא דרב אדא בר אהבה כו' (שמעתי): כרבלתא. שם לבוש חשוב כמו (דניאל ג') פטישהון וכרבלתהון (רש"י). ובערוך פירש מלבוש אדום כעין כרבלתא דתרנגולא. ואין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה ע"כ. ולפרש"י הפריצות היא שהלכה במלבוש חשוב לשוק בלא כסוי סרבל (מהרש"ל): וידגו לרוב בקרב הארץ. דקשה מ"ט ללשון דגים בארץ. שלעניין הרבוי מחול ירבון או כעפר ה"ל לומר. אע"כ קא אמר מה דגים כו' (יפ"ת):

עג אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד. קשה למה לי' לסיים סוף הפסוק ולא יקח שוחד. ואפשר משום שהיה אפשר לתרץ דהא דכתיב ישא ה' פניו אליך היינו

ענף יוסף

עג והם מדקדקים עצמן עד כזית ועד כביצה. תמוה א' למה אמר כזית בראשונה הא כזית פחות מכביצה. וכיון שמדקדקים עד כזית כ"ש שעד כביצה ידקדקו. ועוד שלא

יד יוסף

א ב"מ דף פ"ד ע"ב וע"ש ובתוס' ד"ה ומשך: ב ברכות דף נ"ה ע"ב ולקמן בעי"י פ"ט סי' קכ"ג: ג ב"ב דף קי"ח ע"ב סוטה דף ל"ו ע"ב ב"מ ד' פ"ד ע"א: ד ב"ר פרק צ"ו אג"ב פ' פ"ב: ה תנחומא סדר נו וסדר נשא:

חדושי גאונים

להגדיל חסד אל וזה כיון באמרו לעולם אל יפתח כו' באמרו לעולם ר"ל אפילו כי הכא שדברו נכונה להגדיל חסדי ה' עם כל זה אל יפתח אדם פיו לשטן כל שכן בדברי כעס וכיוצא שאין לפתוח פה לשטן. ואפשר עוד כי בישראל לא דברו זה אלא דרך היתול כמלעיגים ואומרים לנביא לפי דבריך אלה לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו ולזה כיון שפתחו פיהם לשטן בענין ליצנות והיתול שחוק וקלות ראש על דברי הנביא על כן אמר להם שמעו דבר ה' קציני סדום וגו' ויכריע כן שאלו אמרו כן בלב שלם לא יתכן שיבוא דבר ה' לומר להם למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' והנמשכים אלא ודאי דרך לעג אמרו כן ולזה פתחו פיהם לשטן. (כלי פז):

א"ל קמאי דמסרי נפשייהו על קדושת ה' כי הא דרב אדא בר אהבה וכו'. י"ל לפי הענין שאמר אביי שהיה רב אדא בר אהבה מן הראשונים ובפרק לא יחפור משמע שהיה רב אדא בימי אביי שהיה אומר אדגרמיתו גרמי בי אביי אכלו בשרא ביה רבא וכו' אמנם בפרק עשרה יוחסין שם בתוס' מסיק דתרי רב אדא בר אהבה היו וא"כ גם מכאן ראי' לדבריהם. (פנים מסבירות):

רב גידל הוה יתיב אשערי טבילה א"ל הכי טבילו והכי טבילו א"ל רבנן לא קא מסתפי מר מיצה"ר וכו' רבי יוחנן הוה יתיב כו'. יתכן הא דלא אמרו לר"י לא מסתפי מיצה"ר אלא משום דר"י הוה יתיב אשערי החיצון

דף כא **אמר** רב יהודה א מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת. מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר (שם לב) כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו:

שם ע"ב **אמר** רב אדא בר אהבה מנין שאין היחיד אומר קדושה שנא' (ויקרא כב) ונקדשתי בתוך בני ישראל ב כל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה. (מה"מ) [מאי משמע] דתנא ג (רבינא) [רבנאי] אחוה דרבי חייא בר אבא אתיא תוך תוך כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתיב התם (במדבר טז) הבדלו מתוך העדה הזאת ד [ואתיא עדה עדה דכתיב התם (שם) עד מתי לעדה הרעה הזאת] מה להלן עשרה אף כאן עשרה:

דף כב **תניא** רבי יהודה בן בתירא [היה] אומר אין ד"ת מקבלין טומאה מעשה בתלמיד אחד שהיה מגמגם וקורא למעלה מר' יהודה בן בתירא א"ל בני פתח פיך ויאירו דבריך שאין ד"ת מקבלין טומאה שנא' (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' מה אש אינה מקבלת טומאה אף דברי תורה אינם מקבלים טומאה:

שם ע"ב [היה מתפלל ומצא צואה במקומו אמר רבה אף על פי שחטא תפלתו תפלה מתקיף ליה רבא והא (משלי כ"א) זבח רשעים תועבה אלא אמר רבא הואיל וחטא ה אף על פי שהתפלל תפלתו תועבה ו]:

רש"י

כזית ורבי יהודה אומר עד כביצה. ע"כ: כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. כשבא משה לפתוח בדברי שירה א"ל לישראל אני אברך תחלה ואתם ענו אחרי אמן. כי שם ה' אקרא בברכה. אתם הבו גודל לאלהינו באמן. הכי מפרשי לה במסכת יומא (דף ל"ז): מגמגם וקורא. בעל קרי היה:

מהרש"א

גמורה וק"ל: מנין לברכת התורה כו'. מלאתי כתוב דהכי משמע ליה ברכת התורה כי שם ה' אקרא דהיינו כשאני קורא בתורה שהיא כולה שם הקב"ה שכל התורה באותיותיה היא שמותיו של הקב"ה כדאיתא במדרשות וק"ל: שהיה מגמגם למעלה כו'. היינו כדלעיל שלא אמר אזכרות שבו ואמר ליה שאין ד"ת מקבלין טומאה שנאמר הלא כה דברי כאש כאש ה' וגו' שהיא כתובה לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה וכל אותיות שלה הם שמותיו של הקב"ה ואין מקבלין טומאה כאש הזה: שנאמר

א ברכות דף מ"ח ע"ב מכילתא סדר בא: ב מגילה דף כ"ג ע"ב: ג סנהדרין דף ע"ד ע"ב: ד כן הוא במגילה שם: הע' תוס' עירובין סו. ד"ה היכור: ו [נ"א מאי תקנתא להדר ולצלי]:

חדושי גאונים

וכן משמע הלשון שאמר כי סלקין מטבילה בחזירתן מלובשים אבל רב גידל הוה יתיב אבית הטבילה שהיו נכנסים ערומים למים כדאמר להו הכי טבלו על כן א"ל לרב גידל לא מסתפי וכו' ולא גרי': (פנים מסבירות): **אמרו** מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כתבת בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב כו'. לכאורה קשה למה להו למלאכי השרת להאריך דבריהם והיה די להם בתחלת הפסוק במה דכתיב אשר לא ישא פנים והלא אתה נושא פנים. אבל יתכן על פי המדרש שהמלאכים מקטרגים לומר שהקב"ה לוקח שוחד מישראל וזהו שמקבל מהם תשובה א"כ לזה הוכרחו להביא סוף הפסוק משום דמזה דכתיב אשר לא ישא פנים לא היו יכולין להקשות והלא אתה נושא פנים לישראל דלמא משום שהן עושין תשובה ע"כ הקב"ה נושא להן פנים ע"כ מקשין גם מסוף המקרא דכתיב ולא יקח שוחד וזהו שמקבל תשובה מהן הוא כקבלת שוחד. (פנים מסבירות): **אמר** לו בני פתח פיך ויאירו דבריך. מהכא משמע דר"י

נמוקי הגרי"ב

דרש ר' עוירא כו' אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כתיב אשר לא ישא

אהבת איתן

יבי לא אשא פנים לישראל וכו'. והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה. משמע דמן התורה בעינן שביעה

הרשב"א

לפני האדם ושאר בעלי חיים פני אדם פני אריה פני שור פני נשר. ומפני שהכעס והרצון ניכר בפנים הושאל לכעס ופניה לא היו לה עוד פני ה' בעושי רע. ולרצון האר פניך על מקדשך השמם. האירה פניך על עבדך. והושאל למעלה ולרחמנות. לא תשא פני דל. פני יהושפט אני נושא. והוא שם לדבר שנעתק המתקרב או המתרחק ישא ה' עליך גוי מרחוק. תזרם ורוח תשאם. ויאמר ג"כ למחילה ולסליחה נושא עון שא נא לפשע

עיון יעקב

לומר דכוונת המלאכים שהתורה שייך להם ולא לישראל ע"פ מה דאיתא ביד יוסף ובמפרשים לכך כתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שהארץ נברא בשיתוף הרחמים משא"כ תולדות השמים נבראו בדין וא"כ יפה טענו המלאכים כתבת בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד רק אתה דן הכל ע"פ קו הדין ואתה נושא פנים לישראל א"כ מוכח שהתורה ראוי ליתן למלאכים שנבראו בדין משא"כ התחתונים שנבראו בשיתוף הרחמים וא"כ היאך נתת התורה לישראל וע"ז השיב להם הקב"ה דלא בשביל שיתוף הרחמים נושא להם פנים אלא כמו שהם עושים לפנים משורת הדין ומדקדקים לברך על כזית ועל כביצה גם הקב"ה עושה להם כן וכפירוש הכותב ע"ש כהא דאמרינן למי נושא עון למי שעובר על פשע: **מנין** לברכת התורה כו' שנאמר כי שם ה' אקרא. עיין במהרש"א ועי"ל דה"ק משה כשאני אומר בברכת התורה ברכו את ה' המבורך אתם הבו גודל לאלהינו לומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד וכן הוא בספרי הובא בילקוט פ' האזינו ועיין ברמב"ם פי"ב מהלכות תפלה ובטוא"ח סי' קל"ט: **שהיה** מגמגם למעלה מר' יהודה. עיין במהרש"א ועי"ל דעיקר קפידא היה להם שלא ילמד מתוך הספר כיון שהוא טמא מקרי יטמא את הספר

הרי"ף

ישא ה' פניו ומפני שהקב"ה נושא פנים למדקדקים על עצמם במילי דשמיא והסוא קרא מיירי בשאין ישראל עושין רצונו של מקום דכתיב ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו לעבור על רצון הקב"ה כי אל תבטחו על שקר שישא ה' לכם פנים דהא כתיב לא ישא פנים ולא יקח שוחד של מצות למרק על העבירות אבל לצדיקים המדקדקים אע"פ שיש בידם איזה חטא אינו מדקדק עמם כיון שהם מדקדקים על עצמם בכביצה ואע"פ שמדקדק עם סביביו כחוט השערה מ"מ למדקדקים ישא ה' פנים שלא לדקדק עמם ישא ה' פניו וזו היא הדרשה שדרשו חז"ל כתיב ישא ה' פניו וכתיב אשר לא ישא פנים כילד יתקיימו שני כתובים כשישראל עושים רצונו של מקום ישא ה' פניו וכשאין עושין רצונו של מקום אשר לא ישא פנים. אבל קשה מה זו ששאלו המלאכים כיון דאיכא כמה דרשות בהאי קרא והביאום חז"ל בספרי ישא ה' פניו בדברים שבינך לבינו אשר לא ישא פנים בדברים שבינך לבין חברך וכו' וצ"ע. ויש לתרץ שהמלאכים שאלו מהקב"ה כתבת בתורה כלומר שאע"פ שתירצנו הכתובים לומר ישא ה' פניו ולא פניך והכא כתיב לא ישא פנים כלו' פני אדם מ"מ כתבת בתורה אשר לא ישא פנים להזהיר לישראל ואם יש במשמע שלא ישא פני אדם אבל הוא נושא פניו לרחם כמדותיו שהוא רחמן א"כ קך הול"ל כי לא ישא פנים דמשמע כלל כלל לא. השיבם הקב"ה ולא אשא פנים לישראל דנהי שאינו נושא פנים כלל אבל לאותם שמדקדקים עד כזית וכביצה נושא פנים ודייק קרא דכתיב ישא ה' פניו אליך לרמוז אליך הנושא פנים להקב"ה לדקדק במצותיו גם הוא ישא פנים אליך כפי מעשיך וכן יש לנו לומר לדרשה שדרשו ישא ה' פניו יסלק רוגזו אמרו המלאכים כתבת בתורה ישא ה' פניו אליך ואם הכוונה הוא יסלק רוגזו הול"ל ישא ה' פניו ממך וכיון שכתבת בתורה ישא ה' פניו אליך משמע שהוא נשיאות פנים והא כתיב אשר לא ישא פנים. ולדרשה האחרת שדרשו ישא ה' קודם גזר דין כי לא ישא פנים לאחר גזר דין יקשה שכתבת בתורה והיה ראוי לפרש בספר התורה ולא לסתום כי לא ישא פנים דמשמע כלל כלל לא והשיבם הקדוש ברוך הוא ולא אשא פנים לישראל המדקדקים במצותי וכמו שבארתי למעלה כי לא ישא פנים לעם המקשים ערפם דהיינו שאין עושין רצונו של מקום והוא התירוץ שתירצו שם כאן בעושין רצונו של מקום וכו' ועיין בפ"ק דר"ה ומה שכתבו שם התוספות ופרק בתרא דנדה עיין שם:

(בגמ') **היה** עומד ומתפלל ומצא צואה כנגדו אמר רבה אע"פ שחטא תפלתו תפלה מתקיף לה רבא והא זבח רשעים תועבה אלא אמר רבא הואיל וחטא אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה מאי תקנתיה להדר ולצלי. ובתוספות אף על פי שהתפלל תפלתו תועבה דהוי מעוות לא יוכל לתקן. ור"י פי' דיחזור ויתפלל. ודברי התוספות צריכין ביאור. ולענ"ד

ענף יוסף

זהו מאמר הש"ס. ומי איכא ספיקא קמי שמיא לומר עד כזית ועד כביצה שזהו פלוגתא לקמן דף מ"ה ודעת שפתו ברור מללו. ועוד למה השיב להם זאת התומרא דייקא הלא כמה וכמה חומרות יש עוד שהחמירו ישראל על עצמן כמו טפת דם כחרדל שהחמירו על עצמן בנות ישראל ודומיהן. ונראה דס"פ כמש"כ הרי"ף דשיעור ב' סעודות הם י"ח גרוגרות. והם ששה ביצים. ואי' בזוהר שבג' ביצים יש עשרה זיתים שהם ט' גרוגרות. הרי שהזית פחות מגרוגרת בחלק עשירית ולפ"ז א"ש כי שיעור סעודה הוא ג' ביצים כנ"ל והם עשרה זיתים. וכשיש לאדם זה השיעור לבד אזי חייבה התורה כשיאכל בעצמו כשיעור הסעודה שיברך לה' על מזונו כמ"ש ואכלת ושבעת וברכת לשון יחיד. אבל ישראל עם קדושים יתחפשו בחיפוש נרות איך לגדלו ולרוממו יותר. ולכן כשיש לו שיעור הנ"ל שהוא עשרה זיתים יהדר אחר עשרה כדי שיגיע לכל אחד כזית ויברכו בשם. ואם לא ימצא עשרה עם כל זה לא יאכל בעצמו. אלא מהדר אחר שלשה ויתן לכל אחד כביצה ויברכו בזימון. וז"ש וכי לא אשא פנים לישראל אני כו' ואכלת ושבעת כו' והם מדקדקים על עצמו עד כזית תחלה. ואח"כ עד כביצה. ובאמת שיעור כזית וכביצה נשנית לגבי זימון כדתנן עד כמה מזמנין עד כזית כו'. ועתה קשה קראי אהדדי. דהפירוש הוא כך כשהם נושאים פנים בתורה ומדקדקים בה. גם אני נושא להם פנים. וכשאינם נושאים פנים בתורה כתיב אשר לא ישא פנים וכו'. וכמ"ש מלאכי א' ב' אשר אינכם כו' נושאים פנים בתורה. וכמ"ש בשבת ברוך המקום שסרגו שלא נשא פנים לתורה כו' (הגר"א משלי כ"ב ט'): **שהיה** מגמגם וקורא. בעל קרי היה (רש"י). לשון רש"י תמוה ודברי מותר. ונראה בכוונת רש"י ליישב לשון ריב"ב שרמז בדבריו ענין גדול. דהנה לשון בעל קרי נופל על מקרה בלתי טהור. ואינו מחמת תשמיש כנודע. וכבר נודע תיקון מכשול זה בעסק התורה בחיתוך הדבור לסוגיא ד"ת בפיו בחיתוך לשונו לתקן ברית הלשון ובזה יתוקן ברית המעור. כי הלשון גורם קלקול המעור. ומתקן המעור. כנודע. וזה שאמר לו בני פתח פיך ויאירו דבריך דייקא כי בחיתוך הדבור תיקונך. וז"ש קרא דכה דברי כאש היינו דבורי תורה מכלה ושורף הטומאה כאש. וז"ש רש"י בעל קרי היה. ור"ל לכך א"ל פתח דבריך כו'. ועיין במעין הברכות: **שאין** ד"ת מקבלין טומאה. וז"ל רבינו יונה יש מפרשים ל"ש ק"ש ול"ש קריאה

עין יוסף

היינו שמנכה המלוה בעד עבירה. אבל אינו מותר. לזה מסיים הא דכתיב ולא יקח שוחד שפי' שלא יקח שוחד של מלוה למרק על העבירות. וא"כ אי אפשר לפרש פסוק ישא ה' פניו אליך כן. וא"כ קשה קראי אהדדי: כי שם ה' אקרא. דהיינו כשאני קורא בתורה שהיא כולה שם הקב"ה שכל התורה באותיותיה היא שמותיו של הקב"ה כדאי' במדרשות (מהרש"א) אתם ענו אחרי ברכת אמן. וה"ק משה לישראל כי שם ה' אקרא בברכה אתם הבו גודל לאלהינו באמן: **אין** ד"ת מקבלין טומאה. עיין תוס' בב"ק פ"ב ד"ה אמת:

אמר הבונה א"ר יהודה מנין לברכת המזון מן התורה כו'. להיות הנאות העולם מורגשות לבד בחוש ע"כ תקנה תורה לברך על המזון אחר האכילה לבד שנאמר ואכלת ושבעת והדר וברכת. אך ההנאות הנפשיות להיות שהשכל נהנה מהן תכף שהוא מסכים עליהם כבר הוא נהנה מהם ולכך בקריאת התורה שהיא הנאה נפשיית צותה לברך לפניה. ואמנם איך הוכיח זה מפסוק כי שם ה' אקרא וגו' כי תדקדק בפירוש רש"י ז"ל תמצאהו: תניא ר"י ב"ב אומר אין ד"ת כו'. מגדולת תורתנו הקדושה שהיא עלם עומד בעצמו ולא מקרה דבוק לחומר. ולכן אם האדם טמא אין ד"ת מקבלין טומאה כי הם עלם נפרד ממנו:

(בגמ' דף כ"ג) שנאמר הכון לקראת וגו'. ובפ"ק דשבת יליף מיניה דרמי פוזמקי ורמי סודרא ארישיה וכולם בכלל הכון הוא: מאי דכתיב שמור רגלך כו'. לכאורה לפי פשטיה יש לפרש קרוב להיפוך זה וע"ד שאמר שמואל לשאול החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' וה"פ שמור רגלך מליך בהבאת חטאות ואשמות לבית אלהים וקרוב לשמוע מלבא לידי חטא מתת הכסילים זבח שחוטאין ומביאין קרבן וכה"ג פירש"י בספר קהלת ויש לייסב דסיפא דקרא כי אינן יודעין לעשות רע אינו מתפרש יפה לפי זה דהא כיון שמביאין קרבן על חטאם ה"ז יודעין בחטאם וע"כ פירשו וקרוב לשמוע שידע להביא קרבן על חטאיו ועושה תשובה אבל הכסיל גם כשמביא קרבן אינו מבחין בין טוב לרע ואינו מביא קרבן חטאת לעשות תשובה אבל מביא זבח שאינו זה קרבן על חטאו ולכך נקט זבח לגבי כסילים שאינו יודע אם חטא להביא קרבן חטאת או אשם וק"ל:

אברהם

דף כג [אמר רבי שמואל ב"ר נחמני א"ר יונתן א הנצרך לנקביו הרי זה לא יתפלל משום שנ' (עמוס ב) הכון לקראת אלהיך ישראל]: עד שם ואמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן מ"ד (קהלת ד) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים (וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח כי אינם יודעים לעשות רע. שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים). שמור עצמך שלא תחטא ואם תחטא הביא קרבן לפני · וקרוב לשמוע [דברי חכמים] (מתת הכסילים זבח). אמר רבא הוי קרוב לשמוע דברי חכמים שאם חוטאים מביאין קרבן ועושין תשובה. [מתת הכסילים] ואל תהי ככסילים שחוטאין ומביאין קרבן ואין עושין תשובה. כי אינם יודעים לעשות רע א"ה צדיקים נינהו. אלא אל תהי ככסילים שחוטאין ומביאין קרבן ואינם יודעים אם על הטובה הם מביאים או על הרעה הם מביאים. אמר הקב"ה בין טוב לרע אינן מבחינין [והם] קרבן מביאין לפני. (אמר) רב (אסי) [אשי] ואיתימא רבי חנינא בר פפא [אמר] ב שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני:

דף כד אמר רבי יצחק טפח באשה ערוה. למאי אילימא לאסתכולי בה ג והא אמר רב ששת למה מנה הכתוב

רש"י

שמור עצמך שלא תחטא. ותצטרך רגלך ללכת אל בית האלהים להביא חטאת: הוי קרוב לשמוע. תשובה בהבאת קרבנך מתת אותו ככסילים בלא תשובה: שמור נקביך. שבין רגליך כמו להסך את רגליו (ש"א כ"ד). שמור נקביך. שלא תפיח: לאסתכולי בה. אם אשת

איש

הרשב"א

וכאן ר"ל בלא ישא פנים וישא ה' פניו כולל כל הענינים האלה לא ישא פנים לא יהדר פנים להדר פני רצונו למחול ולסלוח לחוטא ולהעתיק ממנו פני כעסו שהוא רמז למדת הדין וכבר ידעת שאין לפניו יתברך כעס ולא רצון ולא נאמרו מדות האלו בו ית' אלא מצד פעולותיו והמקבל אותם כשיגמול החוטא ויענישנו יראה מצד הפעולה כאלו כעס יתברך עליו וכאשר יגמלנו הטוב על צדקותיו אשר עשה יראה כאלו רצון הש"י עליו ומראה לו פנים של הידור והוא ית' לא ישתנה חלילה ואינו מתפעל למדות האלו רק שהמעשה משתנה מצד המקבל לפי מעשיו והוא אמרו הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט · ומפני ששני הכתובים האלה ר"ל לא ישא פנים וישא ה' פניו אליך יראה מנגליהן כסותרין ביארו שהענין מדה אחת והיא מדת טובו של הקב"ה שמשלם מדת הטוב כנגד מדת המתנהג בה וכמו שאז"ל במגילה פרק בני העיר באמרם נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע כל מי שמעביר על מדותיו סופו מעבירין לו על כל פשעיו וכן המדה שנכנסין בה לפנים מן השורה ועל כן אמרו כאן שהיתה התשובה ממנו יתברך שממדת טובו שיאר פנים ושיעתיק פני הכעס וימחול לישראל ויכנס להם לפנים מן השורה מפני שהם מתנהגים עמו באותה מדה שהוא חייב הברכה על השביעה והם מראים עצמם שמחים ומתענגים בעול מצותם ונכנסין בהם לפנים מן השורה ומדקדקים לברך אפי' עד כזית ועד כביצה:

הרי"ף

לכאורה יש לפרש דקודם ביארו תפלתו תועבה ואע"פ שאינו יוצא בתפלה השנית ויש לו תקנה לצאת ידי חובת תפלה מ"מ אשמו בראשו שלא דקדק במקום ההוא ולתלות שיש בו צואה והוא עונו ישא ואין לו תקנה לחטאתו דמעוות לא יוכל לתקון ור"י פי' דגם יש תקנה ומרפא לחטאתו כשיחזור ויתפלל וזו היא תקנתו האמורה כאן מאי תקנתיה דההוא גברא יחזור ויתפלל. ועוד יש לי לומר בדקדוק היה מתפלל ומצא צואה במקומו ללמדנו שאותו אדם שהיה מתפלל ובתוך התפלה מצא צואה במקומו דאמרינן לעיל בברייתא בסמוך היה מתפלל וראה צואה כנגדו מהלך לפניו עד שיזרקנה לאחריו ואי לא אפשר יסלקנה לצדדים ונמצא שגמר תפלתו במקום טהור ומקצת התפלה נאמרה במקום הצואה וכיון שהיה אותו מקום ראוי לחוש בו כמו שכתבו התוס' בסמוך ולא בדקו חטא יש בידו ותפלתו תועבה ויש בזה ב' פירושים הא' שתפלתו תועבה היא אותם הברכות שבירך במקום המטונף תועבה לפי דמעוות לא יוכל לתקון הן הם אותה מקצת תפלה שהתפלל במקום הטינוף תועבה היא לפניו שהם ברכות לבטלה אבל שאר התפלה שהתפלל במקום טהרה אין בו משום תועבה ור"י פירש דגם מקצת התפלה האמורה במקום הטהרה היא בכלל תפלתו תועבה והטעם לפי שכיון שצריך לחזור ולהתפלל כל התפלה מראש עד סוף א"כ נמצאו גם אותם הברכות שאמר בתחלה ברכות לבטלה אע"פ שנאמרו במקום טהרה ונמצאת שכל תפלתו הראשונה תועבה בין מקצתה שנאמרה במקום הטינוף ובין מקצתה שנאמרה במקום טהרה. ובפסקי הרא"ש כתוב כ"א אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה ולא גרס מאי תקנתיה וא"כ היא הגרסא האמתית יתיישבו דברי התוס' כפשוטן ואינם צריכים לביאורנו: שמור רגלך וכו'. נראה שהוקשה לו שהזהיר לשמור רגלו כאשר ילך אל בית האלהים ולא הזהיר סתם לשמור רגליו תמיד לזה דרש שמור רגלך תמיד שכאשר תלך לאיזה מקום הזהר לילך תחלה אל בית האלהים ללמוד משם תורה ומצות כי בזה אתה שומר רגלך תמיד שלא תלך בדרך רעים ואם תדקדק תתיישב דרשה זו בדברי רבא כפי המסקנא שאמר אל תהי ככסילים שחוטאים ומביאים קרבן ואינם יודעים אם על טובה וכו':

עיון יעקב

ספר לה"ק ר' יוסי שונה הוא ברגילות כיון שרגיל על לשונו לא חיישינן שילמוד מתוך ספר והאי תלמיד שלא רצה ללמוד מתוך ספר בשביל טומאה זו לכן היה מגמגם וא"ל ר' יהודה שדברי תורה אין מקבלין טומאה אם כן אין קפידא ומותר ללמוד מתוך ספר וזה שאמר לו פתח פיך וק"ל:

ואין עושין תשובה. וזבח רשעים תועבה ותשובה לבד ג"כ אינו עושה כולו לכן הצריך קרבן ובזמן הזה שאין קרבן צריך להתעסק בפרשת קרבנות ונשלמה פרים שפתינו או תענית במקום קרבן וזבחי אלהים רוח נשברה וכדומה:

עץ יוסף

שהיה מגמגם-כלומר שלא היה קורא התיבה בלחות אלא בגמגום-ואית דמפרשי שהיה קורא כדרכו אלא שלא היה מזכיר האזכרות (לשון תר"י): עד ואינם יודעים אם על טובה הם מביאים כו' · הכוונה שהכסילים חושבים במצוה זו של קרבנות · דומיא דשאר מצות שחפץ בה השי"ת · ואינם מתחרטים על עונותם וחטאם · היות שחושבים כי החטאים היו מבוא לטובה לקיים מצות קרבנות · וזה דעת כסילים · כי אין חפץ בקרבנות שיהא נחשב טוב כשאר מצות · רק הענין הקרבן שיחשוב המקריב בהפשט וניתוח של הבהמה גודל חטאו שהיה ראוי לעשות בו כל הדברים האלו על לא שמעו באזהרות שהזהירו השי"ת · ויקבל על עצמו אם עול פעלתי לא אוסיף · ומהיום לשמוע בדבר ה' ולא יעבור · וזה תכלית הקרבן ותכלית מחשבת הטוב בהקרבת חטאת שלא יגולגל עוד על ידו קרבן חובה · ולא כדמיון שאר מצות שמצפה בעשותו בפעם לעשותו שנית · ובזה נתבאר מה שאמרו מתת הכסילים זבח שמביאין קרבן ואינם עושים תשובה כו' כי אינם יודעים לעשות רע כו' שחוטאים ומביאים קרבן ואינם יודעים אם על טובה הם מביאים היינו שיוחשב לטוב או אם על הרעה מביאים לעוררו שהוא ראוי לענינים הללו בדעתו להפשט וניתוח · וזה כי אינם יודעים לעשות רע · ר"ל שחושבים שלא עשו רע · כי ילמה מזה עשות טוב הקרבת קרבן (מעין הברכות): שמור נקביך בשעה כו' · ביאור דבריו ע"פ מ"ש המקובלים כי אין ביכולת כח הס"א להרע לאדם במחשבת זרה בשעת תפלה · אם אין האדם נותן כח לשכנגדו · והיינו ממה שאין הגוף נקי · ולזה התיקון ינקה ויפנה ואח"כ יתפלל · ויובן הכתוב לפי מאמרם שמור רגלך כאשר תלך אל

ענף יוסף

קריאה אחרת של תורה. לכל מילי אמרינן אין ד"ת מקבלין טומאה. ואין זה נכון דודאי לא אמרו אלא בק"ש לבד. אבל בשאר ד"ת אסור דהא נאמר כי דבר ה' בזה וכו' זה הקורא ד"ת במבואות המטונפות. והחמירו בזה יותר מבשאר כריתות. דבכל שארי כריתות הכרת מכפר ובזה אינה מכפר ואע"פ שנכרת עונה בה עכ"ל. אבל בדברי הכ"מ נסתר בנינו. שז"ל הכ"מ בפ"ד מהלכות ק"ש הלכה ח' וא"ת א"כ לא יהא צריך להרחיק ממקום הטינופת. וי"ל דלא דמי · דהתם דבר הנמאס אנו רואים אותו בעין או אנו מרגישים ריחו. ונראה כאילו מבזה ד"ת האומר אותם שם. מש"כ טומאת הטמאים אינו דבר מורגש אלא דבר שכלי כו'. ועוד י"ל כיון דאשכחן דכתיב הלא כה דברי כאש אנו אומרים שאין דברי תורה מקבלין טומאה. וכן לא היה צריך להרחיק ממקום הטינופת רק דכתיב והיה מחניך קדוש עכ"ד. וזהו שכתב רבינו הב"י בש"ע סי' פ"ח שטמא דבעולה לטבילה מב"ק ומותר בכל דברי תורה (מעין הברכות):

א תוספתא פ"ב:
ב מדרש קהלת פסוק שמור רגליך וגו':
ג שבת דף ס"ד ע"ב

חדושי גאונים

בן בתירא לא מצריך אפי' נתינת ט' קבין. והא דאמרינן נהוג עלמא כר' יהודה בטבילותא לא למימרא דטבילותא דווקא קאמר אלא משום דאיכא מצרכי טבילה קאמר הכא בטבילה להקל אפי' בט' קבין נהוג להקל דגרסינן התם גבי מתני' דיום הכפורים אסור בתשמיש המטה איתא חמי ברמילה אסור לא כ"ש בתשמיש כלומר שהרי צריך הוא להתפלל ושני במקום שאין טובלין. ואם איתא דלא אמרו אלא במקום שאין טובלין ואין נותנין אפילו תשעה קבין קאמר וכן נהגו בכל מקומותינו ואיכא למידק כיון דתקנת עזרא הוא היכי אתי רבי יהודה בן בתירא ומבטל לה והא אין ב"ד רשאי לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין וי"ל דאתא עזרא ולא קבילו מיניה אלא נהוג בה להקל ואתא רבי יהודה בן בתירא ואחזיק בידיהו וקראו על שמו. (חדושי הרשב"א): היה מתפלל ומצא צואה במקומה אמר רבה אע"פ שחטא תפלתו תפלה. א"ל והא זבח רשעים תועבה אלא אמר רבה אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה מאי תקנתי' ליהדר ולצלי. לכאורה קשה וכי בשביל שמצא אח"כ צואה במקומה לכך נקרא רשע. ויתכן פי' האי דמצא צואה

נמוקי הגרי"ב

פנים כו'. כבר הקשו המפרשים דנפלאת היא. דמ"מ קשה האיך נושא ה' פנים. וגם מה נשתנה דקדוק מצוה זה מכל דקדוקי מצות דרבנן. אבל הענין בזה ע"פ מה שכתבו הקדמונים שכל היעודים שבתור'

אהבת איתן

ואינו חייב לברך בכזית וכביצה. וקשה דא"כ מאי מעליותא הוא מה שמדקדקים על עצמם לברך בכזית וכביצה הא הוי ברכה שאינה צריכה ועובר בלא תשא וכדאיתא לקמן (דף לג). ויש לתרץ עפ"י מאמר הזוהר פ' תרומה (דף קנ"ג) דאפי' לא אכל אלא כזית ורעותא איהו עליה וישווה ליה להאי מיכלא עיקרא שבעא איקרי ואיתחייב לברכא לקוב"ה. דההוא רעותא דשוי על ההוא מיכלא שבעא איקרי דכתיב ומשביע לכל חי רצון ע"כ. ולפ"ז ליכא משום ברכה שאינה צריכה כשהן מדקדקין על עצמן לברך בכזית וכביצה כמו שביעה. דמחמת רצונם נעשה כאלו שבעו ונתחייבו בברכה מדין תורה;

תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים לומר לך אכל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף. אלא באשתו ולקריאת שמע׳ אמר רב חסדא שוק באשה ערוה שנאמר (ישעיה מז) גלי שוק עברי נהרות וכתיב (שם) תגל ערותך וגם תראה חרפתך אמר שמואל קול באשה ערוה שנאמר (שיר ב) כי קולך ערב ומראיך נאוה, אמר רב ששת שער באשה ערוה שנאמר (שם ד) שערך כעדר העזים: שם התולה תפליו יתלו לו חייו. ב דורשי חמורות אמרו (דברים כח) והיו חייך תלואים לך מנגד זה התולה תפליו:

שם ע"ב ג רבי אבא הוה קא משתמיט מיניה דרב יהודה דהוה בעי למיסק (לארץ) [לארעא ד] ישראל דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה שנאמר (ירמיה כז) בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאם ה׳. אמר איזיל ואשמע מיניה מלתא (ואתי) [מבית וועדא והדר אפיק]. אזל אשכחיה לתנא דקתני קמיה דרב יהודה היה עומד בתפלה ונתעטש ממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל איכא דאמרי היה עומד בתפלה ובקש להתעטש מרחיק לאחריו ד׳ אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל ואומר רבש"ע יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו בחיינו ובאחריתנו רמה ותולעה ומתחיל ממקום שפסק. א"ל ד אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי:

שם תניא כוותיה דרב חסדא ה היה מהלך במבואות המטונפות לא יקרא ק"ש ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא פוסק לא פסק מאי. אמר רבי מיאשא בר בריה דרבי יהושע בן לוי עליו הכתוב אומר (יחזקאל כ) וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם. ר׳ אסי אמר (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא. רב אדא בר אהבה אמר מהכא (במדבר טו) כי דבר ה׳ בזה. ואם פסק מה שכרו א"ר אבהו עליו הכתוב אומר (דברים לב) ובדבר הזה תאריכו ימים:

רש"י

אים היא: תכשיטין שבפנים. כומז דפוס של בית הרחם שהיו עושין לבנותיהם ונוקבין כותלי (של) בית הרחם כדרך שנוקבין את האזנים ותוחבין אותו כדי שלא יזדקקו להם הזכרים: עם תכשיטין שבחוץ. אלעדה ולמיד והם הביאו אותם על כפרת הרהור עבירה שנסתכלו בבנות מדין: לאשתו ולק"ש. אם טפח מגולה בה לא יקרא ק"ש כנגדה: שוק באשה ערוה. באשת איש להסתכל וכן באשתו לק"ש: גלי שוק. וכתיב בתריה תגל ערותך: קולך ערב. מדמשבח לה קרא בגוה ש"מ תאוה היא: התולה תפליו. ביתד יתלו חייו: דורשי רשומות. קשרים ורשומים הכלולים בתורה. דורשי חמורות גרסינן והיא היא: [זה התולה תפליו. שהתורה חייו של אדם ורמז לך הכתוב שיתלו חייו]: משתמיט מיניה. לא היה נראה אליו לפי שהיה רבי אבא חפץ לעלות לא"י ורב יהודה אוסר לו לפיכך לא היה נכנס לבית המדרש: ואשמע מיניה מילתא. מבחוץ מבהמ"ד: ונתעטש. מלמטה: עד שיכלה הרוח. מגופו שנודף מאותו רוח: וחוזר לתפלה. למקום שפסק: ואומר. בתוך התפלה דהא מופסקת ועומדת כבר על ידי הרוח לפיכך יכול להפסיק נמי ולומר דבר זה באמצעו: בחבלי השוא. בחבלים שאינם חזקים אלא נוחים להנתק כן מושכין העון על עצמם אף זה ע"י דבור בעלמ׳ הוא נענש: ובדבר הזה. בשביל דבור זה שנזהרתם עליו תאריכו ימים:(והתוס׳ פירשו בחבלי השוא. כלומר בחנם מושכים עליהם עון כי טוב היה שלא היו מקיימין אותן כלל):

יד יוסף

א מס׳ כלה: ב פסחים דף כ"ד ע"ב חולין דף קל"ד ע"ב: ג שבת דף מ"א ע"א כתובו׳ דף ק"י ע"ב ד ברכות דע"ז ע"א: ה תוספתא פרק ג׳:

חדושי גאונים

במקומו היינו ר"ל במקומו כפי הטבעת אפילו היא מכוסה אסור לקרות לד"ה וכו׳ ועי"ז נאמר שמור רגלך כאשר תלך אל בית אלהים ודרשינן לקמן שמור נקביך וכו׳ וס"ד מתת הכסילים זבח. א"כ לזה מקשה שפיר והא זבח רשעים תועבה כדכתיב מתת הכסילים זבח. או יתכן לומר דקאמר היה מתפלל ומצא אח"כ צואה במקומה. ור"ל שנזכר שהיה מהרהר בתפלתו בעריות וז"ש מצא צואה במקומו ע"ש צואה זונה. ועי"ש רחץ ה׳ את צואת בנות ציון שהעבירות נקראים ע"ש צואה. לזה מקשה שפיר והא זבח רשעים תועבה ור"ל כמו שזבח רשעים תועבה והוא מטעם שמחשבתן מחשבת פיגול א"כ כמו כן התפלה שהיא במקום קרבן ואם הוא מחשב בה מחשבת פיגול והיינו צואה במקומו כמו שבארנו כמו כן תפלתו אינה מקובלת. לז"א אלא אמר רבה אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה ור"ל כי מתחלה היה סבור רבה לומר שאע"פ שחטא תפלתו תפלה משום דלא נתנה תורה למלאכי השרת והיה סבור תפלות אבות תקנום ולא נגד קרבנות. ואחר שהקשה רבא והא זבח רשעים תועבה ור"ל שהתפלות נגד תמידין וא"כ כמו שמחשבת פיגול פוסל בקרבן כמו כן פוסל בתפלה לז"א אף על פי שהתפלל תפלתו תועבה. (פנים מסבירות): והא דאמר רבי יצחק טפח באשה ערוה. ואוקימנא באשתו ובק"ש. פי׳

עץ יוסף

בית האלהים כמאמרם שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפניו (מע"ה): אלא באשתו ולק"ש. אם טפח מגולה לא יקרא ק"ש כנגדה. טעם הטפח כתב הב"ח דשיעור טפח הוי מקום התורף: שוק באשה ערוה. באשת איש להסתכל וכן באשתו לק"ש (רש"י). וכתב מעי"ט והוא תמיה לי מאי קמ"ל רב חסדא כל מקום שדרך לכסותו הוי ערוה ומאי אריא שוק. עד שמצאתי להרשב"א שכתב דקמ"ל דאע"פ שאינו מקום לגוע באיש עכ"ל. ולפי מ"ש הט"ז דשוק אפילו באשתו אסור אפילו פחות מטפח על שהוא מקום הרהור יותר משאר אברים. א"כ מתורץ קושית מעי"ט הנ"ל שקמ"ל דשוק אפילו פחות מטפח אסור אפילו באשתו: דורשי חמורות. כתב מהרש"ל שהוא מלשון חומרתא שהוא לשון קשר ויש מפרשים שהוא מלשון חומרת והוא מרגליות כלומר שהיו דורשים סתרי תורה עכ"ל. ונראה דלים מפרשים גרסינן הומרתא בה"א. וכן ראיתי בערוך ערך המר שהומר הוא מרגליות(מעי"ט):שנאמר והיו חייך תלואים כו׳. סמיך אקרא דאבתריה ממראה עיניך וגו׳ (שלמי שמחה): ונתעטש. מלמטה (רש"י). ולכאורה משמע מדלא כתוב כאן שיאמר הרבון כמ"ש אח"ז. אלמא דבזה אין אומרים הרבון וכן דקדק הפרישה להדיא. וכתב הטעם משום שאינו הולך לאחוריו אינו נראה וידוע לבני אדם ואין צריך התגלות לומר הרבון. וכן כתב הגר"א בסי׳ ק"ג סק"ג דמשמע בגמרא דברישא אין אומר הרבון. אבל הא"ר כתב וז"ל ואני מצאתי בספר ש"ל דף מ"ז שפסק בפשיטות דאומר גם בזה הרבון. ולפ"ז צ"ל דהש"ס אסיק למילתא ובאמת קאי נמי על יצא הרוח ע"ש. וכ"כ הפר"ח וז"ל ובש"ס קאי אתרווייהו ע"ש בש"ס ודו"ק עכ"ל: עד שיכלה הרוח. מגופו שנודף מאותו רוח. וחוזר לתפלה למקום שפסק (רש"י). והטור והמחבר העתיקו עד שיכלה הריח: ובקש להתעטש. ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו (לשון הרמב"ם והמחבר): מרחיק לאחריו. אבל לפניו לא. מפני שצריך שיהיו פניו כנגד המקום שהתחיל להתפלל ואם היה מהלך לפניו היה מניחו לאחוריו. ודומה כמו שפוסק לגמרי שאין כוונתו לחזור לתפלתו (רבינו יונה). ורבינו הגדול מהרי"א ז"ל כתב שמה שכתב שילך לאחוריו ולא לפניו יש לומר שדבר בנהוג שהמתפלל מתפלל סמוך לכותל ואין לו מקום לפניו (בית יוסף). ומעי"ט כתב הטעם שאסור מלפניו משום דהוה כמו אותם שנאמר בהם שלחו הזמורה אל אפם הנזכר ביחזקאל: ומתחיל ממקום שפסק. הנה מלשון הגמרא דקאמר וממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל ואומר רבש"ע כו׳ ומתחיל ממקום שפסק. ולא קאמר וממתין עד שיכלה הרוח ומתפלל ואומר רבש"ע כו׳. משמע שאחר שכלה הרוח חוזר למקומו. ומתפלל ואומר שם רבש"ע כו׳ ואח"כ מתחיל להתפלל ממקום שפסק וכן כתב הטור. וכן פסק הב"ח והסמ"ק סי׳ כ"ז ושבולי לקט וספר תניא ושל"ה. וכתב הא"ר שכן עיקר. אבל המחבר נמשך אחר מ"ש בב"י דנקטינן כהרמב"ם שאחר הרבון חוזר למקומו. ועמ"ש בביאורי על הרא"ש דמס׳ ברכות: במבואות המטונפות. הוא המקום שיש בו צואה ומי רגלים (רמב"ם פ"ג מהל׳ ק"ש): המטונפות לא יקרא ק"ש. והרי"ף והרא"ש גרסו לא יהלך אדם במבואות המטונפות ויניח ידיו על פיו ויקרא ק"ש: עליו הכתוב אומר וגם אני כו׳. יש לומר לפי הדרש מיושב מלת וגם. היות הנחיל לנו מצות לטוב לנו ולחיותנו כמ"ש כי נשמור וגו׳ לטוב לנו ולחיותנו. וכשמקיים המצוה במקום שיש איסור גורם רע לעצמו להיות נענש ומצמיח רע ממצות ה׳ וראוי לעונש מאת ה׳ גם על זה שנראה מצות ה׳ לפעולת רע ולמשפט מות ח"ו. וז"ש וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם (מעין הברכות): ובדבר הזה תאריכו ימים. בשביל דבור זה שנזהרתם עליו תאריכון ימים (רש"י). ונראה פירושו דאמרינן קודם זה לא פסק מאי כי דבר ה׳ בזה וס"ל לרש"י דילפינן דבר מתוך דבר (אליהו רבא):

נמוקי הגרי"ב

אמר הבונה התולה תפליו כו׳. התפילין רמז על עיקר האמונה שכתוב בהן מציאותו יתברך ויחודו ויכולתו ובזה צריך שיהיה האדם נכון וקיים ישר ונאמן ולא מסופק כלל ותלוי ועומד במחשבתו ולזה רמזו באמרם שאין לתלות התפילין כמו שאנו ודאים בחיי העט"ז כך ראוי להיות באמונת חיי העולמים ומזה הוכיח אליהו ז"ל תוכחת מגולה לבני דורו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים וגו׳: ר׳ אבא הוה קא מישתמיט מיניה דר"י דהוה בעי למיסק לא"י כו׳. שני לימודים יוצאים לנו ממאמר זה. האחד סברת ר׳ יהודה בדבר העלייה לא"י והשני הקדושה הראויה למתפלל והתגלות הראוי לו בזלזלו אותה מצד היותו ב"ו:

לשכר שמירת המצות כמו גשם ושובע הוא למען אשר נוכל לקיים המצות ושכר מצוה מצוה. ושכר הגמול שמור לעוה"ב אבל מי שאינו רוצה בזה ללמוד ולשמור המצות. גם הוא ית׳ מביא לו העדר פרנסה וטרדה שלא יהיה ביכולתו לקיים כיון שבאלה אתה חפץ וזה אף אני אעשה זאת לכם. כלומר הא גופא שלא יקיים המצות׳ ולהיפך מידה טובה מרובה בודאי יזמין הקב"ה לכל אחד ואחד החפץ למלא ידו בתורת ה׳ כי זה דרכו יתברך. ובזה יובן הדבר דהנה כל ענין של נשיאת פנים עקר הברכה ויהם לך

אברהם תקן כו'. לקמן קמסיק דלריב"ח נמי אסמכינהו אקרבנות דאלת"ה תפלת מוסף מאן תקנה וצ"ל דאיצטריך ליה למימר דאבות תקנום דאל"כ לא הוו תקנו תפלות כלל גם מוסף נגד קרבנות ולא שתקנו הם סדר י"ח ברכות דהא ביבנה נתקנה על הסדר אלא דמאבות למדנו שצריך אדם להתפלל ג' תפלות בכל יום לקיים מה שנאמר ערב ובוקר וצהרים אשיחה וגו' ונראה עוד דודאי אברהם נמי היה מתפלל מנחה וערבית דאמרי' ביומא דאפי' עירוב תבשילין קיים אלא דמכ"מ מהאבות למדנו לפי מה שמצינו בו שהתפלל וכ"כ בספר יוחסין וכתב עוד אולי כ"א מהם היה יותר זריז כפי מדתו כו' ע"ש: ואין שיחה כו'. כתבו התוספות תימה דבפ"ק דע"ז מוכיח דשיחה תפלה מוילא וגו' כו' ע"ש והרא"ש כתב בפ' חיי שרה על דברי התוס' דאינו מחוור דאל"כ נ"ל דפירוש אין שיחה כו' דפרק ת"ה שאין שיחה זו מלשון דבור אדם לחברו אלא מלשון תפלה ופי' אין שיחה אלא וכו' דפ' לפני אידיהן הוא שאין שיחה זו תפלה בעלמא אלא תפלה קבועה ועוד כו' עכ"ל ואין זה כדאי לדחות דברי התוספות דבכ"מ מתפרשת אין שיחה כו' לפי ענינו דבפרק ת"ה דס"א ויצא יצחק לשוח וגו' כיון שלא נזכר עם מי היתה השיחה היה אפשר לומר דעם חברו היתה שיחתו הביא מדכתיב לפני ה' ישפוך שיחו ובפ"ק דע"ז דלפני ה' ישפוך שיחו ודאי דמשמע לשון תפלה אלא דס"א שאינה קבועה הביא מדכתיב ויצא יצחק לשוח וגו' דהיינו קבוע ומ"ש שהרגישו התוס' בחולשת תירוצם ממה שהניחו הענין בתימה פרק ת"ה אין זו הראייה מכרעת דכן דרכם לכתוב תירוץ במקום אחד ולסמוך עליו במקום אחר: ואין שיחה אלא תפלה כו'. ר"ל במקום הזה אינו אלא תפלה כמ"ש הרא"ש גבי אין כא אלא לשון בקשה כו' אבל גבי ויפגע אינו אלא תפלה כו' היינו דתרתי משמע ועיין בחידושינו פרק

תפלת השחר פרק רביעי

עה דף כו ע"ב **איתמר** רבי יוסי בר' חנינא אמר א תפלות אבות תקנום ריב"ל אמר תפלות כנגד תמידים תקנום. (אנשי כנה"ג, רש"י) תניא כוותי' דר' יוסי בר' חנינא ותניא כוותיה דר' יהושע בן לוי. תניא כוותיה דרבי יוסי בר' חנינא אברהם תקן תפלת שחרית שנא' (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם (את פני ה') ואין עמידה אלא תפלה שנאמר (תהלים קו) ויעמוד פינחס ויפלל (ותעצר המגפה). ב יצחק תקן תפלת המנחה שנאמר (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב ואין שיחה אלא תפלה שנאמר (שם קב) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו. ג יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר (בראשית כח) ויפגע במקום וילן שם (כי בא השמש) ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר (ירמיה ז) [ואתה אל תתפלל בעד העם הזה] ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי. תניא כוותיה דריב"ל מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות ורבי יהודה אומר [עד ד' שעות] וכו':

הכותב

תפלות כנגד תמידים תקנום. פירש רש"י ז"ל תקנום אנשי כנסת הגדולה [הלא כתבתי למעלה בפ"א על מאמר שמתחיל תנן התם (סימן נ"ה) כי למדנו משם תועלת גדול במעלת התפלה כי עבודת הקרבנות אינה מביאה אל השלמות לגמרי בלא תפלה והתפלה היא מספקת בעצמה ומכאן יתקיים התועלת הזה] ממאמר קצר לרש"י בפירוש תקנום כי פשט לשון כנגד תמידים תקנום היה במשמע שאחר חורבן הבית ובטול התמידים תקנו התפלות כנגדם ר"ל (להשיב) [להשלים] חסרונם והמפרש אמיתי המאיר עינינו כתב בפירוש תקנום אנשי כנה"ג ע"כ. [וידענו שהיו ק"כ זקנים הראשונים שבהם היו בדורו של עזרא והוא אחד בהם. ואחרון שבכלם שמעון הצדיק כה"ג וגם בימיו היתה על עמדה עבודת בהמ"ק ר"ל עבודת הקרבנות ועכ"ז הוצרכו לסדר תפלות בכל יום כנגד תמידין ומוספין נתאמת מזה מה שהנחתי וגם מסוגיית הגמרא נראה כן] ולפ"ז צריכים אנו לפרש שתפלת מוסף שתקנו בהיות בהמ"ק לא היתה ממש נוסח תפלותנו עתה בימי חורבן הבית אלא מתפללים ושואלים צרכיהם כפי זמנם בזמן הקרבת המוסף ומן ההכרח לומר כן שהרי אפילו תפלת י"ח לא נתקנה על הסדר אשר בידנו עד שסדרם כן ר"ש הפקולי לפני ר"ג ביבנה ככתוב להלן בפרק זה *):

הרי"ף

רבי יוסי אומר תפלות אבות תקנום וכו'. וקשה במאי קמיפלגי ומאי בינייהו וכן אמאי לא יליף מקרא דאברהם עודנו עומד ואין עמידה אלא תפלה וכן תרגם אונקלוס. ונראה לתרץ בזה דמהתם מנ"ל שהיה תפלת השחר ולהכי יליף מהאי קרא דכתיב וישכם אברהם אבל מ"מ עדיין ק' דלמא דהשכים אברהם אל המקום אשר עמד והתפלל בשאר היום כגון בצהרים או בעת המנחה ומנ"ל שהתפלה היתה בבקר. ונלע"ד דפליגי בהאי פלוגתא אי תפלת ערבית הוי רשות או חובה ומ"ד אבות תקנום סבר דהוי חובה. ולמ"ד כנגד תמידים תקנום הוי רשות שהרי תפלת ערבית הוי כנגד אברים ופדרים שלא נתאכלו ע"ג המזבח ותניא דמסייע לרבי יוסי דאמר תפלות אבות תקנום שהרי אברהם תקן תפלת שחרית ויליף מדכתיב וישכם אברהם וילפינן מהתם קביעות מקום לתפלה מדכתיב וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם שבמקום שהתפלל בראשונה חזר להתפלל שם ומדהשכים להתפלל שם שגם כשעמד שם בתחלה היה בהשכמה שהיתה תפלת שחרית דאל"כ למה שינה עכשיו להתפלל בהשכמה מה שלא התפלל בתחלה וכיון שהקפיד במקום התפלה גם מסתמא הקפיד בזמן התפלה וכשם שעכשיו היה בהשכמה גם בראשונה היה בהשכמה דהיינו תפלת השחר ויצחק תקן תפלת מנחה ויעקב תקן תפלת ערבית וכשם שתפלת השחר והמנחה היא חובה ולא רשות גם תפלת ערבית שהתקין יעקב היתה חובה ולא רשות:

עין יעקב

תפלות אבות תקנום. עיין בחידושי הרי"ף שכתב דלמ"ד אבות תקנום גם תפלת ערבית חובה כמו תפלת שאר אבות שהרי יעקב היה בחיר שבאבות משא"כ אם הוא נגד קרבנות. וע"פ הדרש אמרתי דאף למ"ד אבות תקנום מ"מ אפשר לומר דתפלת ערבית רשות כדאמרינן לקמן ריש פ' אין עומדין שאני חנה דמריר לבא טובא א"כ גם יעקב היה מריר לבא טובא מצרות רבות שעברו עליו מעשו ולבן ודינה ויוסף וכה"ג לכך יש לומר שהתפלל תפלה יתירה ולשאר כל אדם רשות ועפ"ז אמרתי כוונת המדרש תנחומא פ' מקץ ואל שדי יתן לכם רחמים ילמדנו רבינו כמה תפלות חייב אדם להתפלל ביום וכו' ע"פ מה דאיתא במדרש ואל שדי יתן לכם רחמים מי שאמר לעולמו די הוא יאמר לצרותי די ש"מ שהיה מריר לבא טובא מחמת הצרות לכך שואל ילמדנו רבינו כמה תפלות חייב אדם כי בל"ז הייתי אומר מסיכי תיתי לחלק בין אבות וק"ל. ועוד נ"ל הטעם לפי שיעקב היה מתמיד בתורה יום ולילה יותר מכל אבות כדאיתא במדרש על פסוק בהתהלכך תנחה אותך ובשכבך תשמור עליך ומי שתורתו אומנותו פטור מן התפלה לכך תפלתו רשות ולא קבע. עוד כתבו המפרשים הטעם משום דעיקר תפלה הוא משום שפתותיהם דובבות בקבר וזה רק בשאר אבות משא"כ יעקב אבינו לא מת לכך תפלתו רשות. ועוד נ"ל נפקא מיניה בין שני טעמים אלו דלמ"ד אבות תקנום אף שעבר זמן תפלה יש לו תשלומין משא"כ אם הוא נגד קרבנות עבר זמנם בטל הקרבנות עיין בתוס' דף זה ע"א ד"ה טעה ולא התפלל. והגמ' מוכית אה"ז דגם האומר תפלות אבות תקנום ע"כ מודה דאסמכינהו רבנן מערבית דאלת"ה תפלת מוסף מאן תקנה. וליכא למימר דיוסף

*) ועי' ברא"ש פרק מי שמתו סי' י"ח מ"ש בשם הירושלמי.

עין יוסף

עה **ריב"ח** אומר תפלות אבות תקנום ריב"ל אמר תפלות כנגד תמידים תקנום. הנה מלשון הירושלמי שאמר ריב"ל אמר תפלות מאבות למדום תפלת השחר מאברהם כו' ורבנן אמרו תפלות מתמידים גמרו כו'. משמע שהני תרי מ"ד ס"ל שתפלה תקנו אנשי כנה"ג. אלא שחד מ"ד ס"ל שהכנסת הגדולה למדו זה שצריכין לתקן ג' תפלות מהאבות. ובודאי שכל השלשה האבות התפללו כל אחד כל השלש תפלות כל אחת בזמנה ערב ובקר וצהרים. שהרי הם קיימו כל התורה כולה וכל דברי הסופרים שעתידין לחדש ואפי' עירוב תבשילין ודרשו במסכת קדושין כל זה מקרא. רק מדמצינו בקרא שאברהם התפלל שחרית. ויצחק מנחה. ויעקב מעריב. על כרחך שאף שכל אחד מהם התפלל כל התפלות מ"מ בעיקר התקנה לדורות הניח כל אחד מקום לשני לתקן תפלתו לדורות. ואברהם תקן לדורות תפלת שחרית. ויצחק מנחה. ויעקב מעריב. לכן כתיב בתורה שחרית באברהם ומנחה ביצחק וערבית ביעקב. וכל זאת השכילו והבינו האנשי כנה"ג וסדרו לנו התפלה כראוי וכהוגן כפי חכמתן הגדולה והרוה"ק שבידם. ומ"ד השני ס"ל דהכה"ג חדשו התפלה כנגד תמידים. אבל האבות אף שבודאי שהם התפללו כל הג' תפלות. כמו שאר ד"ס. מ"מ האבות לא תקנו התפלות ולא חידשו אותם. רק שהם כוונו ברוה"ק מה שהאנשי כנה"ג חדשו ותקנו כנגד הקרבנות. ורמז לן התורה בכל אחד מהאבות תפלה אחת שהתפלל וה"ה שהתפלל כל אחד השאר: **אברהם** תקן תפלת שחרית כו'. והדרשנים אומרים סימן לזמניהם לאות שניה משמותם. אברהם ב' כנגד בבקר. יצחק צ' כנגד צהרים יעקב ע' כנגד ערבית (אבודרהם)·ועמ"ש בביאורי על התנחומא סדר חיי שרה סימן ה' בענף יוסף: **אחורי** רבו. רבו פי' רבו מובהק כדתניא בספ"ב דב"מ שלמד רוב חכמתו ממנו (דברי המודות) וטעם האיסור אחורי

יד יוסף

א ב"ר פ' ס"ח סימ' י"ח. ד"ר ריש פ' ב'. ירושלמי ברכות פ"ד. תנחומא סדר חיי שרה וסדר מקץ מדרש משלי פכ"ב שוח"ט מזמור נ"ה ילקוט וירא רמז פ"ו פדר"א פרק ט"ו· זוהר סדר נח דף ע"ב. זוהר שמות ד' כ"א ע"ב זוהר פנחס דף רל"ד ע"א זוהר חדש דף ל"ד ע"ב: ב זוהר ריש סדר נשא ב"ר פרשה ס' יונתן ב"ע פסוק ויצא יצחק לשוח בשדה: ג יונתן ב"ע פסוק ויפגע

חדושי גאונים

הרא"ד ז"ל דאפשר דוקא ממקום לנוע שבה ועלה קא אתי ר"ח למימר דשוק באשה מקום לנוע וערוה הוא ואפילו לגבי בעלה אע"פ שאינו מקום לנוע באיש. אבל פניה ידיה ורגליה וקול דבורה שאינו זמר ושערה מחוץ לצמתה שאינה מתכסה אין חוששין לשם מפני שהוא רגיל בהן ולא טריד. ובאשה אחרת אסור להסתכל בשום מקום ואפילו באצבע קטנה ובשערה ואסור לשמוע אפילו קול דבורה כדאמרינן בקדושין (פ' א')

נמוקי הגרי"ב

שלום. ואמרו ז"ל השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך אימתי שלום כשיש שובע. ואמרי אינשי כד שלים שערה מכדא נקיש ואתי תיגרא בביתא. עיין פרק הזהב. והנה לענין

אהבת איתן

(שייך לעיל)

היה מהלך במבואות המטונפות לא יקרא ק"ש כו'. עליו הכתוב אומר גם אני נתתי לכם חוקים לא טובים כו'. בשלהי מגילה (דף לב) דריש רב משרשיא מהאי קרא לשני ת"ח הדרים בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה עליהן הכתוב אומר וגם אני נתתי להן וגו'. וצ"ל דר' מייאשא כאן דריש לכך מילתא דשני ת"ח כו' מקרא אחרינא כר' אילעא בר ברכיה בסוטה (דף מט) דאמר התם אחד מת ואחד גולה שנא' לנוס שמה רוצח וגו' בבלי דעת ואין דעת אלא תורה כו' ואייתר לי' קרא דגם אני נתתי וגו' לכך דהכא: ריב"ח אמר תפלות אבות תקנום

פרק ג"ה : והנותן שלום לרבו כו'. פירש"י ותוספות דהיינו דלא א"ל שלום עליך רבי והיינו דאמרי' כדי שאילת תלמיד לרב כו' עכ"ל וק"ק מההיא דפ' ר"ע דאמרי' כלום יש עבד שנותן שלום לרבו כו' ולמה לא אמר בכה"ג כדי שאילת תלמיד לרב שלום עליך אדוני ויש לחלק בין תלמיד לעבד שהוא ודאי אינו נותן שלום כלל לרבו ועי"ל דיש לחלק בין נותן שלום לשאילת שלום והיינו דשאילת שלום כדאמר התם היה לך לעזרני ודו"ק: והאומר דבר שלא שמע מפי רבו כו'. וכה"ג אמרי' בפרק ב' שעירים בר"א שלא אמר דבר שלא שמע מרבו אבל מלינו בכמה דוכתין דגם דבר שלא שמע מרבו אמרו חכמים מסברא ואפשר לומר דדבר שאינו מסברא לא אמרה ר"א בשם רבו כיון שלא שמעו מפיו וק"ל : היאך יכול החי להכחיש וכו'. בפרק כל פסולי המוקדשין פירש"י ואוזרני בי וכתבו התוספות שם דהכא א"א לפרש כן שהרי פסקו הלכה כמותו עכ"ל עוד כתבו שם עמוד על רגליך ויעידו בך ל"ג ליה הכא ע"ש : נוקמיה לרבי יהושע דבעל מעשה כו'. פרש"י וה"ל לערא טפי עכ"ל ועי"ל שלא יאמרו שלא חלק על ר"ג אלא

דף כז ע"ב **תניא** ר' אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו והנותן שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו א והחולק על ישיבתו של רבו ב והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל :

עין שם ג **ת"ר** מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע א"ל רבי תפלת ערבית רשות או חובה א"ל רשות . בא לפני ר"ג א"ל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל חובה . א"ל והלא ר' יהושע אמר לי רשות. א"ל המתן ד עד שיכנסו בעלי תריסין לבהמ"ד כיון שנכנסו בעלי תריסין (לבהמ"ד) עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל ר"ג חובה אמר להן ר"ג לחכמים כלום יש אדם שחולק (עלי) בדבר זה . א"ל רבי יהושע לאו . א"ל והלא משמך אמרו רשות א"ל יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך עמד ר' יהושע על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי היה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית המתורגמן עמוד ועמד . אמרו עד כמה ניצעריה וליזיל . (אתא) בראש השנה אשתקד צעריה . (אתא) בבכורות במעשה דר' צדוק צעריה . ה"נ קא מצער ליה . (כולי האי ליצעריה וליזיל) . תא ונעבריה . מאן נוקים [ליה] נוקמיה לר' יהושע (הוה ליה בעל דבר) [בעל מעשה הוא]. נוקמיה לר"ע [דלמא עניש ליה ד] לית ליה זכות אבות (ועניש ליה) . אלא נוקמיה לר"א בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא . הוא חכם דאי מקשי ליה מפרק ליה . הוא עשיר דאי מפלח לבי קיסר האי נמי מצי מפלח כוותיה · והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה . אתו ואמרי ליה ניחא ליה למר למהוי ריש מתיבתא א"ל איזיל ואמליך באנשי ביתאי . אזל ואמליך בדביתהו א"ל (דף כח) דלמא

אחורי רבו · יוהרא הוא : שלום לרבו . כשאר כל אדם ולא אמר שלום עליך רבי : בעלי תריסין . חכמים המנלחים זה את זה בהלכה : היאך יכול החי להכחיש את החי . על כרחי אני לריך להודות שאמרתי לו רשות : המתורגמן . שהי' עומד לפני רבן גמליאל ומשמיע לרבים את הדרשה מפי רבן גמליאל: עמוד. שתוק : אשתקד . בשנה שעברה : בר"ה . במס' ר"ה פ"ב (דף כ"ה) שאמר לו גוזרני עליך שתבא אללי במקלך ובמעותיך ביום (שחל) יום הכפורים [שחל] להיות בחשבונך : בבכורות . במסכת בכורות (דף ל"ו) : במעשה דר' לדוק. ר"ל הוה ליה בוכרא וא"ל ר"ג לרבי יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך כי הכא: תא ונעבריה· בואו ונעביר אותו מן הנשיאות : בעל (דבר) [מעשה] הוא . והויא ליה לרבי גמליאל לערא טפי: לית ליה זכות אבות . ודלמא עניש ליה ר"ג (ויימות על ידו) : מעבירין

עיון יעקב

הלדיק תקנה כששמו אותו בכור או אחד משאר גדולי הדור תקנו אותה כמו אבות דא"כ ה"ל להתפלל אותה בכל יום ולמה מתפללין רק ביום שיש בו קרבן מוסף אלא ודאי שהיא כנגד הקרבנות: **והנותן** שלום לרבו. עי' בתוס' ופירש"י דהיינו שאינו אומר שלום עליך רבי. ועי' במהרש"א שמקשה מהא דאמרי' כלום יש עבד שנותן שלום לרבו ומה שתירץ בזה עיין בו ועי' ברבינו יונה סביב הרי"ף וכי"ד סי' רמ"ב דיש באמת חלוקי דעות דיש אומרים דזעירא לא שאיל בשלמא דרבה וכן עבד אינו נותן שלום לרבו רק משיב שלום ויש חולקין ע"ש :
מעשה בתלמיד א' שבא לפני ר' יהושע . ע"ד הדרש יישבתי סוגיא זו ע"פ מה שכתבתי לעיל סוף פ"ק דברכות דהא דפליגי שני מ"ד אי תלמוד גדול או מעשה גדול פליגי בזה אי תחלת הדבר עיקר שהתלמוד הוא תחלת המעשה שמביאו לכך או תכלית הדבר עיקר שהוא המעשה ובהא פליגי ג"כ כאן דאי' בא"ח במ"א סי' תקפ"א דכך הוא סדר תפלת היום שחרית מנחה ערבית א"כ מאן דס"ל תפלת ערבית רשות ס"ל דתחלת הדבר עיקר ולא סוף הדבר לכך הוא רק רשות ומ"ד תפלת ערבית חובה ס"ל סוף הדבר עיקר ובגמ' דב"ב פ' מי שמת אמרינן בישיבה הלך אחר החכמה ובמסיבה הלך אחר הזקנה והוא דמיפלג בחכמה והוא דמיפלג בזקנה ע"ש ברשב"ם דאם תרוייהו הם שוין היכא פלוגתא איזה מהם קודם . ונראה דג"כ הפלוגתא בהא דאי אמרינן תלמוד גדול א"כ הולכין אחר היותר חכם אבל מ"ד מעשה גדול א"כ היותר זקן קיים מעשה טפי כדאמרינן פ"ק דקדושין כמה הרפתקאות דעדו עליה . ונראה דזה היה ג"כ פלוגתא ר"ג ור"א שר"ג לא רצה להכניס כל התלמידים אם לא שיהיה תוכו כברו כי ס"ל מעשה עיקר כשיטתו דס"ל תפלת ערבית חובה ור"א ור"י ס"ל להיפך א"כ יהיה כך הלעת הש"ס שפלפלו ר"ג ור"י אי תפלת ערבית רשות או חובה ור"ג ליער לר"י ובאמת קי"ל להלכה כר"י דתפלת ערבית רשות לכך אמרו מאן נוקמיה כדי להראות שהלכה כר"י דתפלת ערבית רשות נוקמיה לר"י בעל מעשה הוא כלומר שיאמרו שלא אוקמי לו בשביל חכמתו רק בשביל שהוא זקן ובעל מעשה כי תכלית שהוא המעשה עיקר וא"כ יאמרו דגם תפלת ערבית חובה לכך אמרו נוקמיה לר"א דהוא ינוק וחכים דמוכח דלכך אוקמיה כי תלמוד גדול שהוא תחלת המעשה א"כ תפלת ערבית רשות לכך אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ואמרו יכנסו הכל כיון דתלמוד גדול ולא המעשה וק"ל ועיין בחידושינו פאר יעקב בתשובתי

ענף יוסף

עו א"ל יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך . כתבו התוס' בבכורות שלא גרסינן ויעידו בך . דמה עדות יש כאן . אלא בסנהדרין דף י"ט גרסינן ליה גבי עובדא דינאי . ואגב פשטא דהתם נכתב כאן עכ"ל : **א"ל** איזיל ואמליך בדביתיה. לכאורה הוא משולל הבנה איך שייך שראב"ע שבק כל עלת חכמי ישראל אשר היו רוצים להתמנות אותו . וילך אחר עלת אשתו . אמנם בדרך דרוש נראה כך . דהנה עונת ת"ח הוא מליל שבת ללי שבת . ובמס' אבות דר"כ מבואר דעונת נשיא היא מחודש לחודש מפני ביטול בית המדרש . ואנן קיי"ל חמר ונעשה גמל לריך למלוך באשתו . שרולה אשה בקב ותפלות יותר מט' קבין ופרישות . ולפ"ז אף כאן שסיכה עונתה משבת לחודש להיות שנתקבל לנשיא כנ"ל ויכולה היא לעכב כנ"ל . ולכך אמר איזל ואמליך בדביתהו ואזל ואמליך בה (יערות הדבש) : **א"ל** דלמא מעברין לך א"ל מעלין כו' . עיין בעץ יוסף גירסת רש"י והמהרש"א כ' ז"ל אבל

עץ יוסף

רבו · משום דמחזי כיוהרא (רש"י) · או שנראה כמשתחוה לרבו (תוס') : והנותן שלום לרבו · כשאר כל אדם שלום עליך · ולא אמר לו שלום עליך רבי (רש"י ותוס') · וז"ל הרמב"ם פ"ה מהלכות ת"ת ולא יתן שלום לרבו או יחזור לו שלום כדרך שנותנים לריעים כו' אלא שוחה לפניו ואומר לו ביראה וכבוד שלום עליך רבי . ואם נתן לו רבו שלום יחזור לו שלום עליך רבי ומורי : והחולק על ישיבתו של רבו· כתב הרמב"ם בפ"ה מהלכות ת"ת איזהו חולק על רבו זה שקובע לו מדרש ויושב ודורש ומלמד שלא ברשות רבו ורבו קיים ואע"פ שרבו במדינה אחרת : והאומר דבר שלא שמע מפי רבו · ז"ל הרמב"ם ולא יאמר דבר שלא שמע מפי רבו עד שמזכיר שם אומרו · וכ"כ הטור · ופי' הב"י משום דשתם כל מה שהתלמיד אומר סוברים השומעים שמרבו שמעו · ואם לא שמעו מפיו לריך להודיע מפי מי שמעו ע"כ · והטעם שיש אפשר לפקפק על הדבר ההוא ונמלא שמתגנה רבו על ידו (דברי חמודות) :

עו תפלת ערבית רשות או חובה · לאו דוקא רשות · אלא לכך מקרי רשות שנדחית מפני מצוה אחרת · אבל אין לבטלה חנם · רק נדחית מפני מצוה אחרת עוברת (תוס' ד"ה הלכה כדברי האומר רשות בדף כ"ז ע"ב) : **בעלי** תריסין · חכמים המנלחים זה את זה בהלכה ובבכורות פרש"י מגינים ת"ח הנלחמים במלחמה של תורה : עמד השואל ושאל · התוס' בבכורות כתבו בשם הירושלמי דלדרשי מלכתיב ועמדו שני האנשים בוי"ו דשואל הלכות ואגדות לריך לעמוד · ועיין בגל"ח שכתב טעם למה לא הזכירו התוס' מזה כלום : א"ל רבי יהושע לאו · לא שנתחרט רבי יהושע על הוראתו · כי אדרבה כוון את ההלכה

א חלק דף ק"י ע"א:
ב סוכה דף כ"ז ע"ב וסוף מס' כלה :
ג ירושלמי פרק ד' ברכות סימן ז' :
ד בכורות דל"ו ע"א:

חדושי גאונים

ליסדר מר שלמא לילא אמר ליה הכי אמר שמואל קול באשה ערוה . ואלא מיהו נראה דדוקא קול של שאלת שלום או בהשבת שלום כי התם דאיכא קרוב הדעת . והרב אלפסי ז"ל שלא הזכי' מכל זה כלום כתב הראב"ד ז"ל דאפשר דמשום דאמרינן לעיל עגבות אין בהן משום ערוה סבר הרב ז"ל דכל שכן טפח ושוק ושער וקול . וכתב הוא ז"ל דלא מן השם הוא זה אלא הכי משום דמטריד ורואה . ועגבות הא פרישנא דוקא דנפשיה ובאשתו בשאינו רואה ואע"פ שנוגע . דכל שאינו רואה משום נגיעה לבד לא מטריד הואיל וגם בה . (חדושי הרשב"א) :

ת"ר מעשה בתלמיד א' כו' תפילת ערבית רשות כו' כל המאמר ע"ש . המאמר קשה להולמו. (א) אמר איזל ואמליך בדביתהו . היתכן שיעזוב חכמי ישראל וילך אחר

נמוקי הגרי"ב

הברכה נאמר ואכלתם לחמכם לשובע ופי' רש"י שאוכל קמעא ומתברך במעיו. ולכן אמר ונתתי שלום וגו'. ובתוכחה נאמר ואכלתם ולא תשבעו. והענין כנ"ל דבתוכחה שאינם רולים לקיים המלות אף הקב"ה עושה להם כן שלא יקיימו המלוה מה"ת והיינו אף כשיאכלו הרבה מ"מ לא יהיו

אהבת איתן

ריב"ל אמר תפלות כנגד תמידין תקנום. ריב"ל נמי ס"ל דתפלות אבות תקנום כדאי' ברבה פרשה ויצא אמר ריב"ל אבות ראשוני' התקינו ג' תפלות רבנן אמרי כנגד תמידין תקנום וכ"ה בירושלמי . ובמדרש ילמדנו פ' ה"ש ופ' תשא . אלא שהוסיף לומר כנגד

רש"י

מעבירין לך . יורידוך מן הנשיאות בשביל אחר : הכי גרסי' דלמא מעבירין לך אמר לה (לישתמיש) יומא חדא בכסא דמוקרא (וליתבר) [ולמחר ליתבר] . ולא גרסינן מעלין בקדש ולא מורידין : כסא דמוקרא . כוס (של) זכוכית יקרה וקורין לו בלשון ערבי ערקי"א : והיינו דאמרי אינשי. א משל הדיוט יום א' ישתה בכוס חשוב ויתכבד בו בעליו ואח"כ אם ישבר ישבר : לית לך חיורתא. אין לך שערות לבנות [של זקנה] ונאה לדרשן להיות זקן : תמני סרי דרי [חיורתא] . י"ח שורות של זקנה: הוה קא חלשא דעתיה דרבן גמליאל . כשראה שנתוספו אותו היום תלמידי' רבים והיה דואג שלא יענש [במה] שמנען בימיו מלבא: (אחזו ליה בחלמיה . כלומר הני תלמידים שנתוספו אינם הגונים אלא כהני חצבי חיוורי) : דמליין קיטמא . כלומר אף אלו אינם ראויים : תלויה . בספק שלא פירשוה מתוך שרבו התלמידים רב החדוד והפלפול : וכל דפריש מרובא פריש . ועמון ליכא רובא מעלמא(ולא היה סבור שסנחריב בלבלם): איכו השתא. הואיל והכי הוא שהלכה כר' יהושע ובהנס לצערתיה איזיל אפייסיה) : לאשיתא דביתיה דמשחרן . כותלי ביתו של רבי יהושע שהיו שחורות : שפחמי אתה . עושה פחמים . וי"א נפח (ויש אומרים עושה מחטין) : נענתי לך מחול לי . דברתי למולך יותר מן הראוי . (נענתי

מהרש"א

אלא משום כבודו שימנוהו במקומו : א"ל מעלין בקודש ולא מורידין דלמא עניש לך . רש"י ל"ג כל זה והיה נראה דטעמו דע"כ תשובה זו מעלין בקדש אינה דהא הורידו את ר"ג גם פרכת דלמא עניש לך אינה דכבר אמרו והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות כו' אבל נראה לקיים גי' כל הספרים הישנים דמה שאמרה דלמא מעבירין לך לא חשו אם יעשה ח"ו שלא כהוגן כמו שעשה ר"ג לפי דעתם אלא דלמא ר"ג יפייס אותו ויחזרו למנותו ויעבירו לך ותתבייש וכדמסיק לקמן נעבריה גמירי מעלין בקודש כו' גם מה שא"ל דלמא עניש לך היינו דלא סמכה אהא דאית ליה זכות אבות וכדאמרי' בעלמא שמא יגרום החטא וק"ל : כל ת"ח שאין תוכו כברו לא וכו' . והיינו דמדמה להו בחלמא לחצבי דמליין קיטמא דמבחוץ הכד הוא מלובן ושלם ובתוכו אין בו רק אפר שהוא דבר שפל ואינו ראוי ובפרק בא לו מפרש דתלמיד שאינו תוכו כברו היינו שעוסק בתורה ואין בו יראת שמים ואין לחלק בין תלמיד לתלמוד חכם דהכא וק"ל :

גמרא

מעבירין לך (א"ל מעלין בקדש ולא מורידין דלמא עניש לך) אמר לה (אמרי אינשי) לשתמיש [אינש] יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר . אמרה ליה לית לך חוורתא . ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה אתרחיש ליה ניסא והדרו ליה תמני סרי דארי חוורתא. והיינו דקאמר ר"א בן עזריה א הרי אני כבןשבעים שנה ולא בן שבעים שנה . תנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח וניתנה רשות לתלמידים ליכנס שהיה ר"ג מכריז ואומר ב כל ת"ח שאין תוכו כברו אל יכנס לבהמ"ד (משום דאמרינן כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקולים ור"א בן עזריה אומר הני מילי היכא דקים לן שאינו הגון ור"א בן עזריה דרש לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה) [שהיה ר"ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבהמ"ד] . ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי (בבה"מ) . אמר ר' יוחנן פליגי בה (ר' יוסי) [אבא יוסף] בר דוסתאי ורבנן . חד אמר אתוסף ת' ספסלי וחד אמר ז' מאה ספסלי . הוה קא חלשא דעתיה דר"ג אמר דלמא ח"ו מנעתי תורה מישראל אחזו ליה בחלמא חצבי חיוארי דמליין קיטמא.ולא היא אלא ליתוביה דעתיה הוא דאחזו ליה. תנא עדיות בו ביום נשנית . וכל היכא דאמרי' בו ביום ההוא יומא הוה ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבה"מ שלא פירשוה ואף ר"ג לא מנע עצמו מבהמ"ד[אפי' שעה אחת]דתנן ג בו ביום (עמד) [בא] יהודה גר עמוני לפניהם בבהמ"ד אמר להם מה אני לבא בקהל.א"ל ר"ג אסור אתה [לבא בקהל] . א"ל רבי יהושע מותר אתה [לבא בקהל]. אמר לו ר"ג והלא כבר נאמר (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' א"ל ר' יהושע וכי עמון ומואב במקומן הם יושבין ד והלא כבר עלה סנחריב [מלך אשור] ובלבל את כל האומות שנאמר (ישעיה י) ואסיר גבולות עמים [ועתידותיהם שושיתי ואוריד כאביר יושבים] ה וכל דפריש מרובא פריש.א"ל רבן גמליאל והלא כבר נאמר (ירמיה מט) ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון וכבר שבו . א"ל רבי יהושע והלא כבר נאמר (עמוס ט) ושבתי את שבות עמי ישראל ועדיין לא שבו . (סוטה פ"ק וע"ש מהרש"א) (אלא דהדרי הכא נמי דהדרי) . מיד התירוהו לבא בקהל . אמר ר"ג (איכו השתא) [הואיל והכי הוי] איזיל ואפייסיה לרבי יהושע (אזל) כי מטא לביתיה חזינהו לאשיתא דביתיה דמשחרן אמר ליה מכותלי ביתך [אתה] ניכר ו שפחמי אתה אמר ליה אוי לו לדור שאתה פרנסו (ואוי לה לספינה שאתה קברניטה) שאין אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הן (עסוקין) [מתפרנסין] ובמה הם ניזונין אמר ליה נענתי לך מחול לי . לא אשגח ביה . עשה בשביל כבוד אבא איפייס·אמרו מאן ליזיל ולימא להו לרבנן אמר להו ההוא כובס אנא אזילנא שלח רבי יהושע

א עי' הנוסחא ברש"י שבגמרא :

הכותב

ואף ר"ג לא מנע עצמו מבה"ד . למדנו מעובדא דר"ג תועלת גדול והוא שאין להחזיק במחלוקת ושראוי לחלוק כבוד לאמת כמו שעשה ר"ג שלא מנע עצמו מבית המדרש וגדולה מזו שאע"פ שלעיני כל ישראל התיר רבי יהושע מה שאסר ר"ג הכניע את עצמו ואמרה איכו השתא איזיל ואפייסיה וכתב רש"י הואיל והכי הוא שהלכה כרבי יהושע ובהנס צערתיה [ואין קושיא לזה ממה שאמר ר"ג בתחלה עמוד על רגליך ויעידו בך כי בהיות ר"ג נשיא לגמרי לא היה רשאי ר' יהושע להורות הלכה כנגדו אבל אחר שמנו לראב"ע והוא עצמו ראה לבטל דברי ר"ג ברבוי התלמידים בבהמ"ד אז היה רשאי כ"א מהם להודיע סברתו בפרסום ואחר כך יהיה פסק ההלכה אחרי רבים . עוד מעשיות בענין מחלוקת זה שהיה בין החכמים במסכת ראש השנה פרק אם אינם מכירים ובבא מציעא פרק הזהב ובסנהדרין פרק ארבע מיתות ובבכורות פרק ד' יעויין במקומו] :

עיון יעקב

חלק א' כתבנו עוד פירוש על זה : כאילו זורק אבן למרקולים . מדמה ליה לזורק אבן למרקולים כדאמרינן בסנהדרין דף ס"ד אע"ג דמכוין למרגמיה חייב על הזריקה כן השונה לתלמיד שאינו הגון אע"פ שמתכוין להחזירו למוטב אפ"ה הוי כזורק אבן למרקולים : מעלין בקדש ולא מורידין . והא דאמת הורידו לר"ג היינו לפי שעשה שלא כדין לר"י אבל אם לא מצא בו עולה אין מורידין אותו והא דהורידו לראב"ע לבסוף שידרוש ר"ג תלתא זימני ור"א פעם אחת בחדש (כן הוא לפי גירסת הש"ס שלפנינו ודלא כגירסת העין יעקב) יש לומר דזה לא מיקרי הורדה כלל דלא עדיף מהקב"ה בעצמו כדאיתא פ' היו בודקין דף מ"ב אלמלא לא זכו ישראל להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחדש דיו

עין יוסף

שהרי קי"ל כן . רק מפני כבודו של ר"ג היה רצונו להכחישו (גל"ח) : כסא דמוקרא . כוס זכוכית יקרה (רש"י) ובברכות דף ל"א ע"א בריש העמוד כתב

ענף יוסף

אבל נראה לקיים כל הספרים הישנים וכו' . אבל בספר שמיכות חכמים כתב דהטעם דרש"י לא גריס דלמא עניש לך דהלא כוונת רבי אלעזר בן עזריה היה לרצות את אשתו שתסכים עמו גם כן שיקבל את הנשיאות . והיאך שייך לרצותה בדבר כזה שיאמר לה

לישתמש יומא חדא ולמחר ליתבר ויהיה פירושו אף אם יענוש אותו רבי גמליאל שימות מ"מ טוב לו שיהיה נשיא יום אחד אף שימות למחר . איך יעלה על הדעת שתסכים אשתו הלא טב לה למיתב טן דו וכו' . ודשומשמני גברי וכו' וכן כל הני אמתלאי דאיתא בקידושין . משא"כ לפי גירסת רש"י דהגירסא היא דלמא מעברין לך ועליה קאי התשובה לישתמיש יומא חדא פי' שהנשיאות ישבר הוי תשובה שפיר שתתרצה אשתו בזה . כי לא יהיה לה שום הפסד בזה מה שישתמש יומא חד בנשיאות ולמחר יעבירוהו [illegible]

יד יוסף

א ברכות פ"א דף י"ב ע"א: ב דוגמתו יומא דף ע"ב ע"ב: ג מסכת ידים פ"ד משנה ד': ד יומא דף כ"ד ע"א: ה יומא דף פ"ד ע"ב יבמות דף ע"ז ע"ב כתובות דף ע"ו ע"א קידושין דף ע"ג ע"א זבחים דף ע"ג ע"א ובירושלמי פ"ד דברכות סי' ח' אשכיחת יתיב עביד מחטין א"ל מאלין את חיי. רש"י בעבודת כוכבים דף ע"ו ע"ב פי' מגד שהיה עוסק בתורה לא היה מכבס לבושו וגופו :

חדושי גאונים

עלת אשתו. (ב) אמרו תאנא באותו היום סלקוהו לשומר כו' ואתוספו ת' ספסלי בבהמ"ד והדקדוק בו מבואר כי אם בא הסיפור להפליג על ריבוי התורה והתלמידים שנתרבה באותו העת בהעברת נשיאות ר"ג ובמינוי ראב"ע לנשיא לא היה לנו לעשות חשבון מריבוי הספסלים אבל ראוי לספר כמה רוב התלמידים ולעשות חשבון מספר התלמידים כמו דתנן חמשים תלמידים היו להלל הזקן י"ב אלף זוגות תלמידים לר"ע. והנה על הדקדוק הראשון תירץ הגאון ר"י ביערו' הדבש(עי' בענף).אבל באמת רוו הגרסאות בש"ס אינו ואמליך באנשי ביתאי

נמוקי הגרי"ג

צריכים לברך בס"ג מה"ת כי לא ישבעו והתורה אמרה ואכלת ושבעת לזה באה הקללה של ואכלתם ולא תשבעו בכפליים. אתת כפשוטו שיהיו להם חרפת רעב . והב' שלא יקיימו מצות בה"מ מה"ת . ובברכם הברכה

אהבת איתן

תמידין תקנום משום תפלת מוסף דלא אשכחן דתקנוה אבות. א"נ משום זמנם שהוא כמו בתמידין. ומש"ה לא קאמר בסמוך לימא דתהוי תיובתא [illegible] מסייע [illegible] [illegible] [illegible] המגבהם [illegible] נעלמו מגדולי [illegible] :

א חגיגה דף ג: ב פסחים ע"ב ע"ב מגילה ז' ע"ב כתובות כ"ב ע"ב כ' ע"א:

[כדמתרגם ר"י על דאחרו זמני מועדיא. ואי משתעי ברגלים אין שייך לומר ל' איחור שהרי אין להן תשלומין אע"כ בתפלה משתעי קרא]:

מהרש"א

מאן דלביש מדא ילבש מדא כו'. מבואר כי המדא הוא בגד החשוב שלובשין המלכים כמ"ש וילבש שאול את דוד מדיו והוא מעיל כפרש"י וכמ"ש כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים ולפי שר"ג היה מבני הנשיאים ומלכים מבני יהודה ולא כן ראב"ע שהיה כהן ואין ראוי להיו' מלך ונשיא אלא מזרע יהודה וכמ"ש פ"ק דסנהדרין לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל כו' ולזה בא רבי יהושע לומר דמדינא תחזור הנשיאות לר"ג שהיה מבני הנשיאים ואין ראוי לראב"ע שהיה כהן ליטול הנשיאות ממנו וכמ"ש שנענשו מלכי חשמונאי שהיו כהנים על שנטלו להם מלכות השייך לזרע דוד ועוד אמר ר"י בכה"ג להפים דעתו של ראב"ע בהיפך דמזה בן מזה יזה כו' דלמי שהוא מזרע אהרן הכהן ניתנה הכהונה דהיינו לראב"ע ושאינו לא מזה כו' דהיינו שאינו מזרע כהונה אסורה לו הכהונה גם למלך כמו שמצינו בעזיהו שנצטרע ע"כ וכמו שאין אדם נוגע במה שמוכן לך שהיא הכהונה כן אתה לא תהיה נוגע במה שמוכן לחברך ר"ג שהיא הנשיאות ומייתי דלא יאמרו לכהן מימך מי מערה ואפרך כו' נקט מילי דבע"כ נאמין לכהן בדבר הנוגע בכהונה דהיינו במה שהם מי חטאת ולא מי מערה הפסולים להזאה ונאמין גם לכהן שהוא אפר פרה ולא אפר מקלה כן אין לנו לדקדק אחר ר"ג במה שנוגע בנשיאות שלו וק"ל: נתפייסת כלום עשינו וכו'. ר"ל כיון דאתה נתפייסת גם אנחנו נשכים בדבר להחזירו לנשיאותו דאנו לא עשינו להעבירו אלא בשביל כבודך והכי אגי ואתה נשכים למחר לפתחו כדרך שמשכימין לפתחי המלכים והחשובים להראות שדעתנו להחזירו לגדולתו ואם אנו לא נלא מי לא ילא וק"ל: (בגמ') אלא לדרוש ר"ג תלתא שבתי וכו'. ולא ידענא בזה דכיון דהוי ראוי להיות כ"א דורש בחדא שבתא אלא משום קנאה לא עשו כן דאין שני מלכים משתמשין בכתר אחד בשוה אכתי תסגי ליה לר"ג תרי שבתא ולראב"ע חד שבתא דהשתא לא הוי אתי לאקנויי ודו"ק *): (שם) כדמתרגם ר"י וכו'. עיין

לבה"מ מאן דלביש מדא ילבש מדא ומאן דלא לביש מדא יימר למאן דלביש מדא שלח מדייך ואנא אלבשיה. א"ל רבי עקיבא לרבנן טרוקו גלי דלא ליתו עבדי דר"ג וליצערו רבנן אמר רבי יהושע מוטב דאיקום ואיזיל אנא לגבייהו אתא (רבי יהושע) טרף (אדשא) [אבבא] ואמר להו מזה בן מזה יזה. שאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה. אמר ליה רבי עקיבא רבי יהושע נתפייסת כלום עשינו אלא לכבודך למחר אני ואתה נשכים לפתחו (ואפ"ה לא עברוה לרבי אלעזר בן עזריה דהוה דריש רבן גמליאל תרתי שבתא ודריש ר"א בן עזריה חדא שבתא) [אמרי היכי נעביד נעבריה גמירי מעלין בקודש ואין מורידין נדרוש מר חדא שבתא ומר חדא שבתא אתו לקנאויי אלא לדרוש ר"ג תלתא שבתא וראב"ע חדא שבתא]. והיינו דאמר מר שבת א של מי היתה של רבי אלעזר בן עזריה היתה ואותו תלמיד (ששאל ערבית רשות או חובה) רבי שמעון בן יוחאי הוה: שם [ושל מוספין כל היום אמר רבי יוחנן ונקרא פושע]. רבי זירא כי הוה חליש מגירסיה הוה אמר איזיל ואיתיב אפתחא דבי רבי נתן [בר טוביה] אמר כי חלפי רבנן איקום מקמייהו ואקבל אגרא. נפק אתא רבי נתן בר טוביה א"ל מאן אמר הלכה בי מדרשא אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן (וכו') [אין הלכה כר' יהודה דאמר מתפלל אדם של מוסף ואח"כ מתפלל של מנחה אמר ליה רבי יוחנן אמרה א"ל אין תנא מיניה ב ארבעין זימנין אמר ליה חדא היא לך או חדת היא לך א"ל חדת היא לי משום דמספקא לי בריב"ל. אמר ריב"ל כל המתפלל תפלה של מוספין לאחר שבע שעות לר' יהודה עליו הכתוב אומר (צפניה ג) נוגי ממועד אספתי ממך היו מאי משמע דהא נוגי לישנא דתברא הוא כדמתרגם רב יוסף תברא אתי על שנאיהון דבית ישראל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים]:

סורפלי"ן): דלביש מדא. הרגיל ללבוש (את) המעיל ילבוש [כלומר] הרגיל בנשיאות יהיה נשיא: מזה בן מזה. כהן בן כהן יזה (הזאות) [את] מי חטאת: אפר מקלה. אפר הקלוי בתנורים ובכירות כלומר אפר סתם. (וחלקו בין רבן גמליאל ובין רבי אלעזר בן עזריה ונתנו ב' שבתות לר"ג ושבת אחד לרבי אלעזר בן עזריה): והיינו דאמרינן שבת של מי היתה. במסכת חגיגה (דף ג'): כי חלפי רבנן. תלמידים היוצאים מבית ר' נתן: מאן אמר הלכה בי מדרשא. מי מבני הישיבה אמר [בבית המדרש שהלכה כרבי יהודה]: [חדא היא לך או חדת היא לך: אחד היא לך שלא למדת דבר משמו של ר' יוחנן אלא זו בלבד לכך חביבה היא לך או חדשה היא לך שהיית סבור שאחד מן האחרים אמרה: ה"ג אמר ליה חדת היא לי: דמספקא לי בריב"ל. סבור הייתי שריב"ל אמרה: אמר ריב"ל גרסינן. ול"ג דאמר: ממועד. מחמת שהעבירו מועדי התפלות וחגי' יהיו נוגים ואסופי' וכלים]:

מה

*) עי' במהרש"א ח"א בחגיגה ג' ד"ה שבת של מי היתה וצ"ע.

עיון יעקב

לכן נתנו לרבי אלעזר לדרוש פעם אחת בחדש: בגמ' אתי לקנאויי בי'. מהרש"א הגיה בג"ע דאף אם ידרוש ר"ג רק ב' שבתות ור"א שבת א' ג"כ לא אתי לקנאויי ביה ובאמת לפמ"ש לעיל לק"מ דכיון שבטל עכשיו הסיבה שעברוהו לר"ג היה מן הראוי לחזור אותו לנשיאותו כבראשונה אלא שלא רצו לעברוהו לר"א לגמרי לפי שמעלין בקדש ולא מורידין לכן די לו אם נתנו לו לדרוש פעם אחת בחדש כאשר נעשה באמת א"כ אם יניחו לר"א לדרוש יותר מזה אתי לקנאויי ביה וק"ל: ושל מוספין כל היום אמר ר"י ונקרא פושע. הא דאמר ר"י כן דוקא אתפלת מוסף ולא קאמר כן אתפלת השחר שהיא קודמת יש לומר דוקא בתפלת מוסף שהיא באמצע היום מכל מקום לא התפלל הוא רק מפני פשיעתו מה שאין כן בתפלת השחר העצלות גורם ואונס שינה שאיחר תפלתו לא מיקרי פושע כל כך ובזה מתורץ הא דבסמוך מחמיר באיחור תפלת מוספין לאחר ז' שעות לר"י ומתרגם רב יוסף נוגי לשון תברא וכליון ובתפלת השחר דרש לשון צער בעלמא והטעם כמו שכתבתי וק"ל ועיין במהרש"א:

עין יוסף

רש"י כשא דמוקרא כוס של זכוכית לבנה: דהוה דריש רבי גמליאל תרתי שבתא. וכן הוא בהקדמות מפירוש משניות להרמב"ם למסכת יבמות. אבל בגמ' איתא שלשה שבתי. ועיין מה שהקשה המהרש"א בח"א מה שהקשה על גירסת הגמ': ואותו תלמיד ששאל ערבית רשות או חובה רבי שמעון בן יוחאי הוה. הוא משולל הבנה דמה תועלת בזה אם רשב"י הוי. ונראה משום דכבר כתבתי לעיל דמאן דאמר רשות פירושו שנדחית מפני מצוה עוברת. אבל בחנם אין לבטלה. ומעתה מי שעוסק בתורה ותורתו אומנתו ונחשב עסק התורה שלו מצוה עוברת כל רגע. דלא שייך בזה שישלים אח"כ. ואין לבטל ממנה לתפלת ערבית. משום דנגד מצוה עוברת חשיבי רשות לבטלה. וידוע דרשב"י היה תורתו אומנתו. וזה סיימו אותו תלמיד רשב"י הוי. ולהכי שאל אם חובה או רשות. דלדידיה יש נ"מ אם הוא רשות. משא"כ אחר אין לבטלה אפילו אם היה רשות רק באופן רחוקה אם מזדמן לו מצוה עוברת שצריך לעסוק מהתחלת זמנה עד סוף הלילה (מעין הברכות): רבי זירא כי הוה חליש מגירסיה כו'. יבואר ע"פ מאמר באבות. תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעוה"ז ונוחלין לעוה"ב. וביאורו ע"פ מה שהובא בש"ע א"ח סי' רל"א בכל דרכיך דעהו וגו' היינו שיאכל וישתה לחזק כחו לעבודת הבורא. וגם בכל צרכיו יכוון לעבודת בוראו. וכמ"ש ב"י אכילה ושתיה בשביל הברכה לפניה ואחריה. והנאת מעיו שיחזק כחו לעבודתו ית'. ונמצא שזה עובד תמיד את בוראו. ומוסיף מצוה על מצות ה'. כי גם עניני מותר ורשות נכנסים אצלו בכלל המצות. וא"כ הצדיקים אין תכלית למספר מצותם. אף שמספר מצות תרי"ג. כי גם צרכי גופם נכנס במצות ונגמלים עליהם וזהו מאמרם תלמידיו של א"א אוכלין בעוה"ז ונוחלין לעוה"ב מקבלים גמול בעוה"ב על אכילתם. וגודע שהצדיקים שכל עסקיהם במצות ה' אינם מסתפקים בעבודתם מצד השתוקקות שלהם כל פעם יותר. וכאשר ינוחו מיגיעתם מעט דואגים על ביטולם. ולכן רבי זירא כשחלש מגירסא. מצא תרופה ויתיב אפתחא

חדושי גאונים

משמע דאגשי ביתו בכלל רוס ראב"ע להתייעץ עמהם. והנראה כי באמת על ראב"ע קשה. איך נכנס בעצמו לתגר כזה ולהתמנות נשיא בעת אשר היה מחלוק' בחכמי ישראל והעבירוהו את ר"ג מנשיאותו. היה לו לראב"ע לשמוט מהמחלוקת עד שיתפייסו החכמים וכי לגדולה וגיאות היה רוצה וחפץ הצדיק. אבל הראשוני' כל מגמתם היה לש"ש ואחר כי אמרי' בש"ס ירושלמי שלשה מוחלין להם על כל עונותיהם וא' מהם מי שנתמנה לנשיא וגדולה. ע"ז התאוה ראב"ע להיות לנשיא לכפרת עונותיו. אמנם ראב"ע הצדיק חשד לנפשו פן ואולי היצר השיאו זאת העצה בתרמית ורמיה לאפילו ברשת הגיאות והיוצרא והיצ' הסביר לו פנים שהיא לש"ש אבל באמת שמן גיאות בקרבו מחמת כבוד ונשיאות ע"כ הכנים ראב"ע זאת לבור הבחינה אם עסק ש"ש הוא או מחשבת פגול הוא

נמוקי הגרי"ב

בכפליים שיאכלו קמעא ומתברך במעיו הרי שתי ברכות שיהיה שבע ויקיים בהמ"ז מה"ת אף אם מעט יאכל כי כן דרכו להיטיב וטובים להזמין להם מצות. ושכר מצוה מצוה. וזה תשובת הקב"ה למלאכי השרת שאלו והלא אתה נושא להם פנים דכתיב ישא ה' פניו אליך והיינו שימת שלום היינו השובע שאוכלין קמעא ומתברך במעיהם. על זה השיב הקב"ה להם כיון שאנכי הרואה שהם מדקדקי' על עצמם עד כזית ועד כביצה חזיתי לדעתייהו שרוצים בקיום מצות בהמ"ז. גם אנכי משפיע להם השובע שיאכלו קמעא וישבעו. אז יהיו חיוב עליהם מה"ת לברך וזה כל חפצו. והוא נכון:

דבי

בתוספות ועי"ל דודאי רב יוסף אמועדים ורגלים ממש קאי כדמתרגם הכי וכפרש"י שם אבל דרשוהו הכי לענין תפלת מוספין הבאין ג"כ במועד במקום קרבן מוסף המאחר אותן ממועד הקבוע להן דהיינו ז' שעות דיבוא שבר על שואיהן וכן משמע דלא מייתי מתרגומו של רב יוסף אלא דכוגי לשון שבר הוא ולקמן גבי המאחר תפלת שחרית עד אחר ד' שעות לר"י לא דריש ליה מלשון תברא אלא מלשון לצער דלא גרע כ"כ ויש ליישב לפום דינא משום דגבי תפלת שחרית יש לתקן קלת דמתפלל אותה בנדבה ויש לו מיהת שכר תפלת נדבה משא"כ במוסף דאין מתפללין אותה נדבה ומצוות שלא יוכל לתקן הוא וק"ל: וישמחו בי חברי כו'. פרש"י על כשלוני הרי ב' רעות כו' שיענשו עכ"ל. וקאי וישמחו בי חברי על לא אכשל ויותר נראה לפרש שמתפלל כן שבאמת ישמחו חברי על שלא נכשלתי וכן אשמח בהם על שלא נכשלו שזו אחד ממ"ח דברים שבו נקנית התורה משמח את הבריות וגרסי' שלא אומר על טמא כו' ולא על מותר אסור כו' וכ"ה ברי"ף וברא"ש והוא פי' שלא אכשל בדבר הלכה וק"ל: אני עמל והם עמלים אני כו'. ע"פ מ"ש פרק חלק כי האדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה כו' ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כו' הוי אומר לעמל תורה וקאמר שם נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת עליו במקום אחר והיינו ואני עמל ומקבל שכר דקאמר הכא שהתורה עומלת עליו היא שכרו בעוה"ז ועוד ואני רץ לחיי עוה"ב שהוא השכר לעתיד ועיין בתר"י בע"א ודו"ק: הזהרו בכבוד חבריכם כו'.

מה מקום. מה טיבה: ולא אכשל. וישמחו חברי על כשלוני הרי ב' רעות שיבואו ע"י שאגרום להם שיענשו: מיושבי קרנות.

שם ע"ב **מתני'** א רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבה"מ וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע תקלה ע"י וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי: **גמרא** תנו רבנן בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. וביציאתו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי ב קרנות. שהם משכימים ואני משכים הם משכימים לדברים בטלים ואני משכים לדברי תורה. אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת:

עז שם **תנו** רבנן כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבי למדנו אורחות חיים ונזכה בהם לחיי העוה"ב אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם

א ירושלמי ברכות פרק ד' סימן ט: ב ובירושלמי איתא ולא נתת חלקי בבתי טרטיאות וקרקסיות:

חדושי גאונים

והוא אשר אמר איזל ואמליך באנשי ביתאי דאמרינן בבא בתרא אמר אביי הלי מאן דיהיר אפי' אאינשי ביתי' לא מתקבל ר"ל בזאת אדע האמת אם כוונתי לש"ש או מחשבת פיגול גיאות ויהורא והאיך אתקבל באנשי ביתאי. אולם בעניןריבוי הספסלים אשר עשה הש"ס ממנו סיפור ותכון שמע דבר יקר אמרי' בסוטה משמת ר"ג בטל כבוד התורה. ופירשו המפרשים שעד ימיו היו לומדים תורה בעמידה ואח"כ נפל חולשה והוצרכו ללמוד בישיבה והענין בזה כי כל דבר אשר בו עצם הקדושה ורוחניות אלהיות לא ישיגהו שום ליאות ועייפות ויגיעה כי חיות הקדושה אשר בקרבו הוא נושא ומעמיד על קיומו. ראה אדונינו משה בעת העגל כאשר ראה העגל והמחולות שיבר הלוחות. ואמרי' בפסחים כי גשא ק"ו מפסח מה פסח שהיא מצוה אחת כו' כל בן נכר לא יאכל בו כאן כל ישראל מומרים כו'. והדבר פלא מי ביקש מידו ליקח הלוחות במרום. ומעיקרא מאי קס"ד כשאמר לו הקב"ה לך רד כי שיחת עמך עשו להם עגל ומסכה תיכף לא היה לו ליקח הלוחות מטעם ק"ו זה וכי חלילה לא האמין במאמר השם עד שעיניו ראו כל המעשה אבל בירושלמי מבואר כי הלוחות נפלו מאליהן ונשתברו. והענין כי הלוחות מאד כובדן כמבואר במדרש ארכן ו' ורחבן ו' ושל סנפירין היו היו מאד הטבע ידי משה כבדים מלסבול אותם ליפא על ידיו

אהבת איתן

ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חבירי ולא אומר על טמא טהור כו' וקשה כיון שבכר התפלל שלא יכשל

הכותב

למדנו אורחות חיים. פירוש דברים כוללים להשגת דעות אמתיות במדות חשובות א"ל הזהרו בכבוד חבריכם ולא יהיה ביניכם קנאה ושנאה ומדה מגונה. וגם לענין עיון ילמדו זה מזה. וכשאתם מתפללין ר"ל שמלבד הכוונה באמונה שהש"י יתן שאלת השואל ידע וישכיל עוד כי הוא ית' גבוה על כל גבוהים ואלהי האלהים. עוד הזהיר בדבר כולל בענין לימוד בנים והוא שלא יעכבו אותם לפני המלמד שהתחיל ללמדם ספר רק ימהרו להושיבם בין ברכי ת"ח וקרא הלמוד שהתחילו בו בקטנותם הגיון כי אינו רק דבור בלבד כמו המצפצפים והמהגים שהוזרים על פיהם פעמים רבות בלי דעה והשכל הפסוק שקראו להם אבל בין ברכי ת"ח ילמדום דעת ודרך תבונות אמר הכתוב והגית בו יומם ולילה כי אז תצליח ואז תשכיל וכמו שתצליח את דרכיך הוא ענין הבא אחר ההגיון גם ואז תשכיל הוא נמשך ובא אחר והגית אם כן ההגיון לבדו הוא מה שלומדין הקטנים כמצות אנשים מלומדה ואין ראוי

הרי"ף

הזהרו בכבוד חבריכם וכו'. נ"ל שלסיות רבי אליעזר נכוה בחמין בחבריו שברכוהו רמז בשעת מיתתו כי לא טוב אשר עשו עמו כי ארחות חיי העוה"ב הוא להיות האדם זהיר בכבוד חבירו וכדי שלא יגדל האדם בעצמו לומר אני גדול מחברי כי זה הדבר מביא את האדם לזלזל בחברו אמר להם דעו לפני מי אתם מתפללים שהוא אל אחד ברא ובטן עושני עשהו לחברי ובדבר הזה לא תהיו נוהגים שררה זה על זה כי כמוך כמוהו אתם צריכים רחמי שמים וחסד אל אשר בידו נפש כל חי ואם באולי לא זכה אדם בתורה עכ"ז חבירו שזכה לתורה לא יזלזל בו שעתידה תורה להיות יוצאה מבני ע"ה ולזה ליום למנוע בניהם מן ההגיון שהוא שיחת הילדים שמתוך היותם יושבים בין ברכי ת"ח

עץ יוסף

דבי רבי נתן אמר כי חלפי רבנן אזי איקום מקמייהו ואקבל אגרא. והיינו קיום מצות והדרת וגו' (מעין הברכות):**שלא** יארע תקלה ע"י כו' הודאה על חלקי. הכוונה כי אם שהבחירה חפשית יש הפרש בין בחירת הטוב או בחירת רע. כי טוב הקב"ה עוזרו. וכמאמרם הבא ליטהר מסייעין לו. ואמרו לולא הקב"ה עוזרו. אולם לרע כבוד אלהים נקי מכל וכל. וכמאמרם נתן מקום לעוברי עבירה כו'. ונודע מ"ש המפרשים בביאור ותן חלקנו בתורתך כי כל אדם יש לו חלק בתורה שמשיג אחר יגיעה וכמאמרם יגעת ומצאת. ומציאה נופל על הנאבד ממנו. וע' רש"א בח"א. וא"כ אין לאדם להתפאר בהשגתו כי הוא חלקו מן השמים. ויובן על שאמר על שגיאה לרע ח"ו שלא תארע תקלה ע"י. זו שלי ח"ו ואמר וביציאתי והשגתי לאמת אני נותן הודאה על חלקי שאין זה שלי רק חלקי מן השמים (מע"ה): מיושבי קרנות. עמי הארץ העוסקים בדברי שיחה (רש"י באלפס): **אני** רץ לחיי העולם הבא כו'. ר"ל כשאני רואה שעוברים הימים והזמנים אני מרגיש בעצמי שאני רץ בכל יום ומתקרב למיתה. ומפני זה אני מכין לדה לדרך כדי שאזכה לחיי העולם הבא. אבל הם אינם מרגישים במיתתם כלל עד שעת המיתה ואינם מכינים לדה לדרכם (תלמידי רבינו יונה):

ענף יוסף

שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חבירי. קשה איך נתירא רנב"ה שישמחו חביריו בתקלתו ח"ו (ועי' מ"ש בעץ יוסף) ושיתאלו אנשים כאלו בחברת חכמים תמימי המעלה וגם למה לא חש על כשלון הלכה עצמה ורק על שישמחו בו חביריו. אבל הענין ע"פ מה דאי' (בב"ב דף קל"ג ע"ב) אני ה' בעתה אחישנה. ופי' רשב"ם שם איכסף רב עילים מרבא פן יאמר רבא בלבו אלו לא הייתי כאן היה דן שקר. קרא רבא לנחמו אני ה' בעתה אחישנה. בעת שהצדיקים צריכים לישועה הקב"ה ממציא להם. אף אתה אני יודע בך כי מעולם לא נכשלת ולא באת תקלה על ידך. שהרי עתה זימני הסי"ת קודם שהגעת להוראה ולא נכשלת עכ"ל. הרי שרב עילים כמעט נכשל. והקב"ה הזמין לו רבא. והיתה שמחה גדולה לרבא על שזכה להציל את רב עילים. ויותר טוב היה אלו זכתו הקב"ה שיעמוד מעצמו על האמת מבלי שיצטרך להזמנת רבא להצילו ולשמוח במצותו. וזה היה תפלת רנב"ה שלא אכשל בדבר הלכה ואצטרך שליח להחזירני וישמחו בי חבירי על שזכה להצילני (שו"ת חתם סופר):

עז רבי למדנו אורחות חיים. ר"ל הדרך אשר נדרוך בפרוזדור בית ה' להסתפח בנחלת ארץ החיים. ונזכה בהן לחיי עוה"ב. ר"ל ואח"כ איך נוכל ללכת משם ולבא להתעדן בחיי העולם בהיכל ה' פנימה: **אמר** להם הזהרו בכבוד חבריכם. כמ"ש הרמב"ם בהקדמתו לפרק חלק על מאמרם המתכבד בקלון חבירו שהוא בעל מדות גרועות ואינו

עז למדנו אורחות חיים ונזכה בהם לחיי עוה"ב. הכוונה בזה דהא פשיטא דאורחות חיים הם דרך מפולש לחיי עוה"ב. ופשיטא שהעושה מצוה זוכה לעוה"ב. אבל יש הפרש. יש שאינו זוכה לעוה"ב כי אם אחר מותו. אבל יש מתקיים בו עולמך תראה בחייך. והוא כי עיקר עוה"ב הוא ההשגה שנזכה להשיג את בוראנו ולהתדבק בו. והזוכה בעוה"ז לעשות המצוה באהבה גמורה ובחשק נפלא. הנה הוא מתדבק בשכינה בעוה"ז. וזה מדרגה יותר גבוה מעוה"ב עצמו. כי בעוה"ב יש קיבול שכר הזה. אבל אין שם קיום המצוה. כי היום לעשותם ולא למחר. ובעוה"ז יש קיום המצוה וקיבול שכרה יחדיו מותאמים בזמן אחד. וזוכה זה בעוה"ז מה שאר לדיקים זוכים לעוה"ב. והנה הדרך והאורח ההולך למחוז. אינו המחוז עצמו. כי לדרך זה מהלך עד יבא להמחוז. וכשיבא להמחוז שוב אינו נקרא שמקום הסוא אורח. וכך אורחות חיים הוא הדרך המפולש ללכת בה לחיי עוה"ב. אבל עוה"ב עצמו הוא החיים האמיתיים בעצמו. ואינו נקרא ארחות חיים רק חיים נקרא. וקיום התורה והמצות המה נקראים ארחות חיים. אבל אהכי כיון שעשייתן בעוה"ז כי היום לעשותן ולכן אינן נקראים חיים רק ארחות חיים. וזה להמון בני אדם. אבל השרידים אשר דבר ה' קורא אליהם ועשייתם המצות באהבה גמורה. הם טועמים בעוה"ז מעין חיי עוה"ב בדביקתן בבוראם שזה עיקר חיי עוה"ב. והנה תלמידי רבי אליעזר הגדול רצו לזכות למדרגה הגבוה הזאת. ולכן שאלו לרבם ילמדנו אורחות חיים ונזכה בהם לחיי עוה"ב בהם דייקא בארחות הללו עצמם. דהיינו קודם שיגיע אל מחוז חפצנו דהיינו אחר המיתה. כי בעודנו מהלכים בארחות הללו בעשייתנו המצות בעוה"ז בארחות הללו עצמה נזכה לחיי עוה"ב שנזכה לעשות באהבה ובדביקות שנזכה בעשיית המצות עצמם שזה יהיה אצלנו חיי עוה"ב ממש (צל"ח): **אמר** להם הזהרו בכבוד חבריכם. הוא הקב"ה. ע"ד שאמרו בשבת פרק ב"מ במעשה דהאוא גר שאמר להלל גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כשאני עומד על רגל אחת. והשיבו הלל מה דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה. ופרש"י חברך ריעך וריע אביך אל תעזוב זהו הקב"ה כו' וזהו ג"כ הכוונה כאן הזהרו בכבוד חבריכם זה הקב"ה שכל קיום התורה והמצות שלכם לא תכוונו

וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם (מתפללים) [עומדים]. ומנעו בניכם מן ההגיון. והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא. וכשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל (והיה בוכה) [לבכות] אמרו לו רבינו נר ישראל עמוד הימני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה אמר להם אילו לפני מלך ב"ו היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כעס עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם ואני יכול לפייסו בדברים ולשוחדו בממון ואעפ"כ הייתי בוכה. ועכשיו שמוליכין אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים (לעד) [לעולם] ולעולמי עולמים שאם כועס עלי כעסו כעס עולם ואם יאסרני איסורו איסור עולם ואם ממיתני מיתתו מיתת עולם א ואין אני יכול לפייסו בדברים ולשוחדו בממון ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחד של גיהנם ואחד של גן עדן ואיני יודע באיזה מהן מוליכין אותי ולא אבכה. אמרו לו רבינו ברכנו. אמר להם ב יה"ר שיהא מורא

רש"י

הגונים או ע"ה שעוסקים בדברי שיחה: מן ההגיון. שלא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמשכא (אחריהם). לישנא אחרינא משיחת הילדים. (בערוך פירש בערך הג שפותרין פסוק כצורתו מנעו בניכם ממנו) : דעו לפני מי וכו'. כדי שתתפללו ביראה וכוונה : עמוד הימני. ב' עמודים העמיד שלמה באולם שם הימני יכין ושם הב' בועז. הימני לעולם חשוב : פטיש. המפוצץ [סלעים] פיק"ו בלע"ז: אוסרני. חובש אותי : מיתת עולם. לעוה"ב : הייתי בוכה. מאימת משפטו אם

מהרש"א

והכי שמעינן ליה בפ"ד דאבות אר"א יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך : מהגיון כו'. כפרש"י שלא ירגילום במקרא כו' והא קאמר ושמא תאמר דא"כ ילכו בטל וקאמר הושיבום בין כו' להרגילם שם וגם אם לא באו עדיין לשנים הראוים למשנה ותלמוד מ"מ יקבלו שם מדות טובות והגונות כמ"ש חנוך לנער וגו' : וכשאתם מתפללים דעו לפני כו'. וכענין דלקמן דאילו לפני מלך ב"ו הייתי עומד שהיום כאן כו' עכשיו שאני עומד לפני מלך מ"ה הקב"ה שהוא חי כו' ולזה נסמך המאמר דלקמן לכאן שעניינם א' בזה ודו"ק : נר ישראל עמוד כו'. נר ישראל במצות כמ"ש כי נר מצוה וגו' ועמוד הימני שהוא היה עמוד אותו הדור שהציל כמה צדיקים בחורבן של אספסינוס כדאיתא פרק הניזקין. ופטיש החזק בתורה כמ"ש וכפטיש יפוצץ סלע וק"ל : ואיני יכול לפייסו בדברים כו'. בעוה"ז יכולין לפייסו בדברים שהיא התפלה וכן לשחדו בממון בצדקה שנאמר וצדקה תציל ממות אלא בדין לעוה"ב קאמר דאז א"א לפייסו ולא לשחדו בממון וקאמר ולא עוד אלא שיש לפני ב' דרכים כו' ר"ל גם אם לא יהיה מיתתי לעוה"ב מיתת עולם כרשעים גמורים מ"מ אני מתיירא שמא יוליכו אותי לדרך גיהנם להיות נידון י"ב חדש כדאמרינן פ"ק דר"ה : ואיני יודע באיזה דרך מוליכין אותי כו'. מ"כ שלא היה הצדיק הזה מאמין בעצמו כענין שדרשו בדוד לולא האמנתי וגו' או שלא רצה ליטול את השם לפני תלמידיו ללמדם בכך ענוה וע"כ א"ל פנו כלים מפני הטומאה כו' ומ"מ הודיעם שחזקיהו מלך יהודה בא ללוותו כדי שלא יהרהרו אחר מטתו עכ"ל : א"ל יה"ר שתהא מורא שמים כו'. גם למאי

הכותב

לחשוב שפירוש מן ההגיון נאמרה על חכמת ההגיון כי הלא היא חכמה מפוארה גם לתלמוד תורה ואם היה אומר מנעו בניכם מן חכמת יונית יבא על נכון כפי מאמרם שאל ילמד לבנו חכמת יונית אבל כיון שלא הזכיר חכמה אלא אמר מנעו בניכם מן ההגיון זה יורה שהנכון כפירוש רש"י עם מה שכתבתי פירוש

עיון יעקב

ומנעו בניכם מן ההגיון. עיין ברש"י ועוד יש לומר שהזהירו שלא ילמדו עם בניהם פעולת שמות הקדושים והוא מלשון הוגה את השם באותיותיו : **נר** ישראל. קרא לריב"ז נר ישראל לפי שהיה ראש נשיא ישראל על כן קראו נר ישראל כדכתיב בעלי הכהן ובדוד המלך שעל כן נקראו נר ישראל וקרא לריב"ז נמי עמוד הימני על שם התורה שניתנה בימין להכי קראו לו הכי כאלו אמרו עמוד התורה ומה שקראו פטיש החזק לפי שריב"ז התקין כמה תקנות קבועות וקבע בהן מסמורות ומשמרת למשמרת לחזק בית ישראל

הרי"ף

מהם תלא תורה שנאמר יזל מים מדליו ואע"פ שאינם יודעים בתורה עכ"ז הושיבו אותם בין ברכי ת"ח שמהם תלא תורה באחרית הימים : **ולא** עוד אלא שיש לפני ב' דרכים וכו'. הכוונה יש כמה רשעים בגיהנם שאינם עולים עד שיעבור לדיק אחד וזהו שנאמר עוברי בעמק הבכא שהוא גיהנם מתעכבים שם עד יעבור דרך שם הצדיק ויעטה מורה שמתעטפות בו הנשמות ועולות עמו ועל זה היה בוכה אם בעלייתו לג"ע יעבירוהו דרך עמק הבכא שהוא גיהנם כדי להעלות עמו כמה נשמות או אם ילך דרך ישרה לג"ע :

ענף יוסף

ואינו ראוי לנחול נחלת ה' : **ומנעו** בניכם מן ההגיון. הוא הנקרא אצלנו לאגי"ק. שהוא ראשית למוד חכמות פליסופים. ודקדק לומר מנעו בניכם. כוונתו כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב. לא ילמוד זולתי חוקות ה'. ובזה למד החכם ר"א לתלמידיו אורחות חיים הנ"ל : **והושיבום** בין ברכי ת"ח. שילמדו אחרי חלקי התוריי הראשונים. חלק הגדול שהוא חכמת אלהות : **וכשאתם** מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים. כמ"ש המורה שם בפנ"א מח"ג. כשיעמוד אדם ממטתו יזכור כי השגחת רוח אלהים מלך גדול מרחפת עליו. ולא יסור מזכרו ומליראה אותו. והוא עבודת הלב שהיא תפלה. כמאמרם בתענית. ועי"ז ידבק בה' לבקר בהיכלו לחיי עולם : **ובשביל** זה תזכו לחיי עוה"ב. ר"ל בשביל שניהם הראשונים תבואו בפרוזדור הבית כמ"ש. ובשביל ב' אלה תבואו בהיכל ה' פנימה בתכלית דביקות בה' נלח :

עץ יוסף

לכבוד עלמכם לקבל פרס בעוה"ז או בעוה"ב. רק עיקר כוונתכם יהיה להגדיל כבוד הקב"ה ולעשות נחת רוח לפני כסא כבודו שאמר ועשה רצונו. ולא מבעיא קיום המעשה שזה עיקר הדביקות והאהבה. אלא אפילו הזהירות שלא לעבור על ל"ת לא תהיה הכוונה מיראת העונש. אלא מיראת שלא יופסק הדבוק שבינו לבין קונו. ולזה כוון ר"א הגדול באמרו הזהרו וכל לשון אזהרה בל"ת הוא. שאמר להם שכל מה שתזהרו יהיה וכבוד חבור ודבוק שיש לכם בהקב"ה שישאר החבור קיים לעוה"ב ולא ינתק חבל של הקישור האמיץ הזה. וזהו הדבקות הגמור לאהבה את ה' ולדבקה בו (צל"ח) : **דעו** לפני מי אתם מתפללים. הכונה ע"פ מה שכתב החוה"ל אם אדם משער בנפשו שפלותו נגד גדול ממנו. ואח"ז שפלות גדול ממנו לפני גאוני קמאי. וגאוני קמאי לפני אמוראים. ואמוראים לפני תנאים. ותנאים לפני נביאים. ונביאים לפני מלאכים כענין יהושע שנפל על פניו ומלאכים כלא נחשבים לפני יוצר הכל. ובעמדו להתפלל מכיר ענין עמידתו נגד הבורא יתברך. זהו ענין תכלית גדול. וזהו שאמר וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללים. פי' שתדעו ערככם כנגד ערך הקב"ה כמה רחוק זה מזה (מעין הברכות) : **ומנעו** בניכם מן ההגיון. לא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמשכא (רש"י). משום שלימוד המקרא גם אפילו אותם שיש להם דעות נפסדות לומדים בשביל הלשון כמו שלומדים שאר לשונות. ואם לא תשגיח על בנך בילדותו רק על לימוד המקרא יכול להיות שתקח לו מלמד אחד מאלהם כי גם הם יודעים ללמדו. ומתוך כך בנך נמשך אחריהם גם בדעות נפסדות. אבל חנוך לנער על פי דרכי התורה והושיבום בין ברכי ת"ח גם בילדותם בלמדם מקרא קח לו מלמד ת"ח וירגילו תיכף גם במשנה וגמרא (צל"ח) : שאם כעס עלי כעסו כעס עולם כו'. שמלשה דינים עוברין על האדם אחר מיתתו. שהן כף הקלע וגיהנם ומיתה. וזהו שאמר ריב"ז כעס עלי הוא אש של גיהנם. ואם אוסרני הוא כף הקלע שבזה נכלל סוד הגלגול שמאסרין אותו במקום ההוא שאין יכול לצאת משם משימין האדם במסמר ומשימין בסד רגליו שאין יכול לזוז ממקום ההוא. ממיתני הוא מיתה. וזהו פי' הכתוב כי הצלת נפשי ממות הוא הגיהנם כמ"ש עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו. שמורידין דמעות כמעין. את עיני מן דמעה הוא המיתה. את רגלי מדחי הוא גלגול הנפשות בדלח"מ. ואיני יכול לפייסו בדברים הן התורה. ולשחדו בממון הוא הצדקה. לאמר שעכשיו אקיימם. רק אם עשה מתחלה (הגר"א משלי י"א פסוק ה') : שיש לפני שני דרכים כו'. שיש שני דרכים לג"ע אחת ימין שלא בדרך גיהנם ואחת שמאל דרך גיהנם ויש לדיקים מעבירים בסילוקו דרך גיהנם ומעלה ע"פ דרכו משם בזכותו את הקרוב באותו זמן לצאת. אך הנה יש לדיקים יראים מלעבור בדרך גיהנם. פן מדי עברו תתעורר מדת הדין עליו. כי שם תוקף הרוגז ויתבקר פנקסו ויאחז וזהו מאמר ריב"ז ועוד שאיני יודע באיזה דרך מוליכין אותי. שהוא אם הימין שלא בדרך גיהנם. או אם השמאל דרך גיהנם (אלשיך תהלים ע"ז פסוק י') : יה"ר שתהא מורא שמים עליכם. ר"ל שלא תהיה יראתכם יראת העונש. שיראה כזו אינו יראת שמים אלא יראת עלמו שלא יענש בבנים ובעושר או ביסורין. אלא תהיה יראתכם יראת שמים והוא יראת הרוממות על שהוא רב ושליט. ואפילו יצויר שלא יענים אתכם תיראו מלפניו מחמת רוממותו (במ"ח) ובזה מתורץ מה שהקשה המהרש"א על זה שאמר להם יה"ר שתהא מורא שמים עליכם הא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. שרק יראת העונש הוא בידי אדם. אבל יראת הרוממות באה מצד השכלה בפעולת ה'. ואשר יתן לו ה' חכמה יגיע

יד יוסף

א אל תתמה שמצינו בתנ"ך שהקדוש ב"ה מתפייס בתחנונים די"ל דכוונתו בדברים בלבד מבלי כוונת הלב ופיוס כזה מועיל בבו"ד שאינו יודע מה בלבו של חברו ולא בבורא יתברך שהוא יודע מחשבות (פתח עינים) ב יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו. ר"ל הלואי שתהיו זריזין בפקודה שלוה הקב"ה. כמו אדון ב"ו שמלוה להדיוט לעשות דבר. איך עושה בזריזות ויעשה יותר ממה שגוזר עליו האדון במה שחושב שהיה כן רצון האדון (מלא העומר) : ולואי שתהא מורא

חדושי גאונים

אמנם בעת אשר היו במרום ובאויר הקדוש והלוחות כתובים באצבע אלהים היה בהם חיות הקדושה

אהבת איתן

בדבר הלכה אמאי הולרך עוד לומר ולא אומר על טמא טהור. והרגיש בזה במהרש"א וכתב דגרסי' שלא אומר והוא פי' על מה שאמר ולא אכשל בדבר הלכה דהיינו שלא אומר על טמא טהור והוא דחוק דמה ליה לפרש. ונראה דהכוונה עפ"י דאי' בפ' כל כתבי ובגיטין (דף מ"ג) והמכשלה הזאת תחת ידך אין אדם עומד על ד"ת אא"כ נכשל בהן פרש"י אינו עומד ע"ד תורה על אמתתן עד שנכשל בהן להורות טעות ויכלימוהו והוא נותן לב ומבין. ועוד יש אדם שזוכה לעמוד על ד"ת בלי מכשול כגון שעמל בה הרבה כדאיתא בחלק (דף צ"ט) נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר. ופרש"י שהתורה מחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה מפני שאכף וכפף פיו ע"ד תורה. עוד אי' בשבת (דף ס"ג) שני ת"ח המחדדין זא"ז בהלכה הקב"ה מצליח להן כו' וזוכין לתורה שניתנה בימין כו'. וזהו כוונת נוסח תפלה זו של הנכנס

אם לדין מוליכין אותי לפניו: עד כאן. בתמיה כלומר ולא יותר ממורא בשר ודם: ולואי. שיהא כמו מורא בשר ודם שאם כן תחדלו מעבירות הרבה: (כשהוא עובר) עבירה. בסתר מתכסה מן הבריות ויודע (הוא) שהכל [הוא] גלוי וידוע לפני הקב"ה ואינו מניחו בכך: מפני הטומאה. טומאת אהל המת בכל הבית: לחזקיהו. שבא אלי ללוותי: [הבו לה' בני אלים. שהוא רמז לאבות וגבורות וקדושת השם כדאמרי' בר"ה (דף ל"ב) מנין שאומרים אבות ת"ל הבו לה' בני אלים כו': שיתפקקו. שיראו הפקקים הם הקשרים כמו ששנינו (ב"ב דף פ':) בקנים ובגפנים מנהפקק שלמעלה והיא הקשר שחלל הקנה פקוק וסתום שם: איסר. שני קמטים אחד מלמטה ואחד מלמעלה וכאיסר רוחב בשר באמצעי: דמצער נפשיה. שהוא ניכר שחפץ לכרוע אלא שהוא מצטער]: הפקולי. מוכר פקולי למר [גפן] שקורין קוטו"ן: (על הסדר. כמו שאנו מתפללין: אמר להם וכו'. לאחר זמן מרובה קרוב לזמנו של מינים): והשקיף. חשב לזכור אותה לשון סוכה וישקף אבימלך כדמתרגמינן ואסתכי (בראשית י"ט): רשע מעקרו. ושב מרשעתו פעמים שחוזר ונעשה רשע: הוא ינאי. ששנינו בקידושין (פ"ג ד' ס"ו.) שהרג חכמי ישראל: ינאי רשע מעקרו. ונעשה צדיק וחזר לרשעתו: דהא אתחיל בה. התחיל לאומרה וטעה באמצעיתה: לא שנו. הא דאמר רב יהודה מעלין אותו: שבעה קולות. במזמור קול ה' על

שמים עליכם כמורא בשר ודם. א"ל (רבינו) [תלמידיו] עד כאן (ותו לא) אמר להם ולואי. תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. בשעת פטירתו אמר להם פנו כלים מפני הטומאה והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא:

שם [מתני' רבן גמליאל אומר בכל יום ויום מתפלל אדם שמונה עשרה: גמ' הני י"ח כנגד מי א"ר הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני א כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד (תהלים כ"ט) בהבו לה' בני אלים רב יוסף אמר כנגד שמונה עשרה אזכרות שבק"ש אמר רבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה. ואמר ר' תנחום אמר ריב"ל המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה עולא אמר עד כדי שיראה איסר כנגד לבו רבי חנינא אמר כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך אמר רבא והוא דמצער נפשיה ומחזי כמאן דכרע. הני תמני סרי תשסרי הויין אמר רבי לוי ברכת הצדוקים ביבנה תקנוה כנגד מי תקנוה א"ר לוי בריה דרבי שמואל בר נחמני לרבי הלל כנגד (שם) אל הכבוד הרעים לרב יוסף כנגד אחד שבק"ש לר' תנחום א"ר יהושע בן לוי כנגד חוליא קטנה שבשדרה]:

עח שם תנו רבנן ב שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים. ירד שמואל הקטן ותקנה. לשנה האחרת שכחה [דף כט] והשקיף בה ב' וג' שעות ולא העלוהו ואמאי לא העלוהו והא אמר רב יהודה אמר רב טעה בכל הברכות כולן אין מעלין אותו בברכת המינים ג מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא שאני שמואל הקטן דאיהו תקנה. [וניחוש] ו) דלמא הדר ביה. אמר אביי גמירי טבא לא הוי בישא. ולא והכתיב (יחזקאל יח) ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול (דייק מדכתיב ובשוב צדיק ששב לרשעו דמעיקרא, מהר"י ז"ל) ההוא רשע מעיקרו אבל צדיק מעיקרו לא. ולא ד והתנן אל תאמן בעצמך עד יום מותך שהרי ה יוחנן כ"ג שמש בכהונה גדולה פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי. אמר אביי הוא ינאי הוא יוחנן. רבא אמר ינאי לחוד יוחנן לחוד. ינאי רשע מעקרו יוחנן צדיק מעקרו. לאביי ניחא אלא לרבא קשיא. אמר לך רבא צדיק מעקרו נמי דלמא הדר ביה. אי הכי אמאי לא אסקוהו. שאני שמואל הקטן דהא אתחיל בה דאמר רב יהודה אמר רב ואי תימא ריב"ל לא שנו אלא שלא התחיל בה אבל התחיל בה גומרה:

עט שם הני שבעה דשבתא כנגד מי. אמר רבי חלפתא בן שאול כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים.

דאמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אמר להם כן בדרך תוכחה שיעשו ומן שמים יסייעוהו כמ"ש בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו הבא לטהר מסייעין אותו וכה"ג כתבנו לעיל וק"ל: (בגמ') כנגד ח"י אזכרות כו' הני י"ח י"ט הויין ברכת המינין כו' וז' דשבתא נגד ז' קולות כו'. הוא מבואר דברכות של חול הם ח"י כי הם על הרוב האמצעיים בשאלת צרכיו של אדם ע"כ רמז כל הח"י ברכות בשם הוי"ה שהוא שם הרחמים בכל חתימת הברכות דבעי בחול בשאלת צרכיו אפושי רחמים ובעי בתחנונים בלי השמעת קול כפירוש ר"י והטור מה שאין כן בשבע ברכות דשבתא שהם כולם שבח נרמזו בקול דכתיב גבי שם הוי"ה לומר שיש להרים קול בשבחו של מקום ומזה הני ט' דר"ה שהוא יום הדין ובעי נמי לאפושי רחמים נרמזו ג"כ בשם הוי"ה שהוא רחמים ואסור להשמיע קולו בר"ה בתפלה וכ"כ ב"י בשם ספר הפליאה שקורא תגר על כך והתוספות נדחקו לקיים המנהג ושאמרו ברכת המינין לא נתקנה נגד שם הוי"ה אלא נגד אל הכבוד הרעים דלא כתיב ביה שם הוי"ה וכן לרב יוסף כנגד אחד שבק"ש נתכוונו לכוונה א' והיינו משום דשם הוי"ה לא ישתנה אך המינין מאל אחד משנין לומר אל אחר ואמר שהקב"ה הרעים עליהם ע"פ מ"ש פ' הרואה והאלהים עשה שייראו וגו' לא נבראו הרעמים אלא כדי לפשט עקמומיות שבלב וכ"ד דתעניתא כנגד כ"ד רננות כו' דבאותה תפלה של שלמה קחשיב כל הצרות המאורעות אשר עליהן נתקנו התעניות וכנגד אותן כ"ד לשונות של תפלה ותחנה ורנה שיש שם תקנו כ"ד

שמים עליכם כמורא ב"ו. והוא מפני כי האדם הוא על הארץ ורואה מלך ב"ו ויש כאן יראת ב"ו. אבל האדם אין רואה השי"ת. ולפיכך ברא השי"ת את האדם בקומה זקופה כדי שיסתכל כלפי מעלה וידע הקב"ה שהוא יושב בשמים. ולא יבא לידי חטא. וז"ש והאלהים עשה (את האדם באותו ענין) שיראו מלפניו. כדי להביט למעלה להתירא מן השי"ת שהוא יושב שמים:

א תוספת' ברכות סוף פ"ג: ב מגילה דף י"ז ע"ב: ג עי' בתנחומא פ' ויקרא וצ"ע אמאי לא פי' רש"י כמפורש התם: ד אבות פ"ב: ה יומא ד"ט ע"א:

חדושי גאונים

לזאת רוח ה' נשא אותם כאמרם ז"ל הארון נושא את נושאיו. וכן היו בלוחות האותיות היו נושאים את הלוחות כי חיות הנה. אמנם בעת כי סרו העם אחרי העגל והאויר נטמא אז כשירד משה מן ההר לא נשא אותם קדושת האותיות לסבול את אויר הטמא כאמרם ז"ל האותיות פורחות מן הלוחות ונסתלק

אהבת איתן

לביה"מ שיזכה לכוון להלכה בלי קדימת המכשול והוראת טעות. וז"ש שלא יארע דבר תקלה ולא אכשל כו' ואעפ"כ לא אומר על טמא טהור. רק שיהיה ע"י זכות השלום שיהיה בין החבירים שעוסקים בתורה ביחד ומש"ה מתפלל ג"כ בעד חביריו שלא יכשלו וכו': וישמחו בי חבירי. לולי פרש"י הייתי אומר דהיא תפלה בפני עצמה לומר שישמחו באמת אם לא אכשל בדבר הלכה. ע"ד דאי' בעירובין (דף נ"ג) גבי דוד דגלי מסכת כתיב ביה יראיך יראוני וישמחו. ועוד אי' בשבת (דף ס"ג) דדרים פסוק אז נדברו יראי ה' וגו' על ת"ח המתין זה לזה בהלכה:

ובשחלה ריב"ז נכנסו תלמידיו לבקרו כיון

הכותב

לפירושו הראשון: בשעת פטירתו אמר [להם] פנו כלים וכו'. זה יורה על גודל מעלת ריב"ז שאפי' בהיותו גוסס היה בישוב הדעת לרמוז לתלמידיו מ"ש שלמה וישוב העפר אל הארץ והרוח תשוב אל ה' לכן צוה שמצד מיתת הגוף תשובתו אל העפר יפנו הכלים שלא יטמאו באהל כי חברת הגוף עם הנפש

עיון יעקב

מש"ה נמי חזקיה המלך בא ללוותו שעל שם כך קראו חזקיה לפי שחיזק את ישראל לאביהם בשמים כדאיתא בחלק דף צ"ד ע"ש: אמר להם ולואי תדעו כשאדם עובר עבירה. אע"ג דמתחלה אמר רבי יוחנן בעצמו אילו לפני מלך ב"ו היו עומדין הרי משמע דראוי לירא מן הקב"ה יותר אפילו ממלך ב"ו וכ"ש ממי שאינו מלך מ"מ זה שייך בשעת חליו ויום המיתה אבל בשעה שאדם עובר עבירה אינו מביט על לבו כלל יום המיתה שאלמלא כן לא היה חוטא כדאמרי' לעיל אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו יזכור לו יום המיתה וק"ל:

כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינין. לפי שבימיו רבו האפיקורסים בישראל כדאיתא ברמב"ם פ"ב מהל' תפלה ואין כל אדם יודע לתקנו כי יש בה כמה כוונות עיין בטא"ח סי' קי"ח ע"ש: ולא העלוהו. שייך לשון זה לפי שמורידין הש"ץ לפני התיבה שהיא בעמק כדאיתא לעיל משום ממעמקים קראתיך ה' ולא לעמוד במקום גבוה כי אין גבהות לפני המקום להכי כשמסלקין אותו מן התיבה קרוי מעלין אותו: כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים. ולפי שמזמור זה מרמז על התורה שניתנה

עץ יוסף

ליראה הזאת. ועליה התפלל יה"ר כו': אומר שלא יראני אדם. ר"ל אפילו אדם שאינו ירא ממנו שיענים אותו. ורק מחמת בושה רוצה שלא יראנו: והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה. זה שבא לקראתו מלך ממלכי בית דוד. הוא לפי שהלל היה מזרע דוד משפטי' בן אביטל. ועיין בכתובות דס"ב ע"ב ומיום שקיבל הלל הנשיאות לא פסק מזרעו. ואמנם רשב"ג נהרג בעשרה הרוגי מלכות ובנו ר"ג שהוא ר"ג דיבנה קטן היה אז. וקיבל ריב"ז הנשיאות. ולהראות לו שאין לדוד המלך תרעומת עליו על שקיבל הנשיאות ולא היה מזרעו. לכן בא חזקיה שהוא ממלכות בית דוד לקראתו. גם רמז בזה שאחר מותו לא יושיבו את

הני תשע דר"ה כנגד מי. אמר רבי (אבא) [יצחק] דמן קרטיגנין כנגד ט' אזכרות שאמרה חנה בתפלתה דאמר מר א בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה. והני כ"ד דתעניתא כנגד מי. אמר רבי חלבו כנגד כ"ד רננות ב שאמר שלמה בשעה שהכניס ארון לבית קה"ק. אי הכי בכל יומא נמי נמרינהו (א"ל) אימת אמרינהו שלמה ביומי דרחמי (אף) אנן נמי ביומא דרחמי אמרינן להו:

שם [פסקא רבי יהושע אומר מעין י"ח: מאי מעין י"ח רב אמר מעין כל ברכה וברכה ושמואל אמר הבינו ה' אלהינו לדעת דרכיך ומול את לבבנו ליראתך ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך ונפוצותינו מארבע תקבץ והתועים על דעתך ישפטו ועל הרשעים תניף ידך וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך טרם נקרא אתה תענה ברוך אתה ה' שומע תפלה]:

שם ע"ב פסקא רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע וכו': מאי קבע אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא כל שתפלתו דומה עליו כמשאוי. ורבנן אמרי כל [מי] שאינו אומרה בלשון תחנונים. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו כל שאינו יכול לחדש בה דבר. א"ר זירא אנא יכילנא לחדושי בה מילתא ומסתפינא דלמא מטרידנא. אביי בר אבין ורבי (חייא) [חנינא] בר אבין דאמרי תרוייהו כל שאינו מתפלל עם דמדומי חמה [דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה] ואמר רבי (חייא) [זירא] מאי קראה (תהלים עב) ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים. לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה. מ"ט דלמא מיטרפא ליה שעתא:

שם רבי יהושע אומר המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע ה'

רש"י

שאמרה חנה. בפרשת עלץ לבי (ש"א א') : כ"ד רננות. בפרשת ויעמוד שלמה (מ"א ח') (להתפלל) רנה תפלה ותחנה כ"ד איכא: ביומי דרחמי. שהוצרך לבקש רחמים שדבקו שערים זה בזה ולא היו מניחים להכניס ארון בבית קדשי קדשים כדאמרינן במועד קטן (דף ט'.):[מעין כל ברכה. אומר בקוצר ומברך על כל אחת ואחת: הביננו. ואינו מברך אלא שומע תפלה בכל הברכות שבין שלש ראשונות לשלש אחרונות הבינו כנגד אתה חונן ומול את לבבנו כנגד השיבנו לסלוח לנו כנגד סלח לנו להיות גאולים כנגד גאולה וכן כולם : בנאות ארצך. לשון נוה כמו בנאות דשא ירביצני (תהלים כ"ג) והוא כנגד ברכת השנים: והתועים על דעתך. העוברים על דבריך ישפטו כנגד צדקה ומשפט לשון אחר והתועים במשפט על דעתך ישפטו השיבה ללמדם לשפוט כדבריך וכן עיקר נראה לי וכן בה"ג] : כמשאוי. והיינו לשון קבע חוק קבוע [הוא] עלי [להתפלל] וצריך אני לצאת ידי חובתי : מי שאינו יכול. לכוין לבו לשאול צרכיו: לחדש בה דבר. בבקשתו והיינו לשון קבע כהיום כן אתמול כן מחר : דלמא מטרידנא. שמא אטעה ולא אדע לחזור למקום שהפסקתי : שאינו מתפלל עם דמדומי חמה. והיינו לשון קבע תפלתו עליו חק קבוע לצאת ידי חובה ואינו מקפיד לחזר אחר שעת מצוה ועת רצון : עם דמדומי חמה. תפלת יוצר עם הנץ החמה ותפלת המנחה עם שקיעת החמה: ייראוך עם שמש. זו תפלת יוצר: ולפני ירח. זו מנחה : לייטי במערבא. על

מהרש"א

ברכות וק"ל: (שם) והתועים על דעתך כו'. פרש"י בל"א והתועים במשפט על דעתך ישפטו השיבם ללמדם וכו' וכן עיקר כ"ל כו' עכ"ל והיינו דלהך ליסנא הוה מעין הברכה השיבנו אבינו לתורתך כו' אבל לפירוש קמא של פרש"י לא הוה כלל מעין הברכה וק"ל: (שם) ועל הרשעים תניף ידך כו'. הוא מעין ברכת המינין ואע"ג דשמואל אמתני' קאי מאי מעין י"ח מ"מ כיון דכבר נתקנה ברכת המינין ביבנה נקט שמואל נמי מעין אותה הברכה וק"ל:

יד יוסף

א ר"ה י"א ע"א יבמות ס"ד ע"ב : ב שבת דף ל' ע"א :

חדושי גאונים

היות מהם אז ממילא כבדו עליו הלוחות ונפלו מידו ונשתברו. וזה הענין עצמו היה אצל ר"ג שקדוש קודם שמת היה הלימוד התורה בקדושה ובטהרה והיו לומדי' תורה בעמידה כי לא היה בהם שום ליאות ועייפות. והנה זה ר"ג נכדו בר פלוגתיה דר"א ור"י היה מכריז כל ת"ח שאין תוכו כברו לא יכנס לבהמד"ר והיה ג"כ נמשך לשיטת ר"ג הזקן זקנו ג"כ בימיו לא הוצרכו לספסלים לבהמד"ר כי כל הנכנסים לבהמד"ר היו מקודשים לה' ולא היה שום ליאות ללומדיה ואדרבא היה מחזקת כח ללומדיה ע"כ היו לומדים התורה בעמידה אמנם אח"כ בהתמנות ר"א בן עזריה היו מכריזין לכל הרוצה ליכנס יבא ויכנס וסילקו לשומר בהמד"ר וממלא רבו תלמידים שאינם מהוגנים וכא הסיפור בש"ס יראו נא מהו תלמידים שאינם מהוגנים גורם עד כי הוצרכו לריבוי ספסלים להכניס לבהמד"ר כי הוצרכו ללימוד התורה בישיבה. (ר"א ליכטשטיין בספרו ארובות השמים) : תדעו כי כשהאדם

אהבת איתן

שראה אותן התחיל לבכות וכו'. ולכאורה יש להקשות דאמאי דאג וחשש ריב"ז שמא יוליכו אותו לגיהנם הא כבר הובטח בחלומו מבת קול מן השמים שהוא ותלמידיו מזומנים לכת שלישית וכדאי' בגמ' דחגיגה (דף י"ד) פרש"י לכת ג' של כיתות שיושבין לפני השכינה. וכן בילקוט בראשית רמז כ' קחשיב ז' כתים בגן עדן של צדיקים ראשונה הרוגי מלכות כגון ר"ע וחביריו. שניה טבועים בים. שלישית ר' יוחנן ב"ז תלמידיו וכו'. ודוחק לומר שהיה ירא שמא גרם החטא כל כך דמלבד שלא יהיה מזומן לכת שלישית

הכותב

והפרדה ביניהם היא גורמת טומאה באהל גם לחסידים ואנשי מעשה אבל מצד עליית הרוח למעלה יכינו כסא לשבת שם נפש חזקיהו הבא ללותו והכסא ההוא אינו מקבל טומאה להיותו נבדל רוחני [ואפשר שרמז עוד ענין נאות והוא לזכור לתלמידיו שאע"פ שבהיותנו בחיים אנו צריכים חושים גשמיים להיותם כמו כלים להשיג השלמות הנפשי כבר עבר זמנם בעת הפטירה וצריך לפנותם מאתו ומאז והלאה לא ישאר לאדם צורך כלל אל שום ענין שידמה לכלי רק הכסא שהוא כנוי וישיבה בחברת צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם. וראוי להעיר על שיראה לכאורה סתירה במאמר זה והוא כי איך אפשר שחסיד עליון כזה הרואה מראות אלהים בעת פטירתו יבכה מפחדה של גיהנם וגם במקומות רבים בתלמוד הזכירו גודל חכמתו וביחוד במסכת סוכה ואין ראוי לחשוב שאפילו שעה אחת יכנס בגיהנם חכם וחסיד כזה וחשבתי תקון קצת בדקדוק לשון המאמר ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים ואיני יודע באיזה מהם מוליכין אותי כי אפשר שלא היה מסופק רק על ההליכה באיזה דרך יוליכוהו ולא היה ירא שיכניסוהו לגיהנם כלל אלא אם אולי טבע המיתה חייב לצאת ולהפרד מן העולם הזה בדרך יותר מורגל וקרוב לגיהנם אבל בסוף לא יכנס אלא לג"ע] וכאשר היה קדוש ירא חטא היה בוכה כחכם ירא וסר מרע והיה עושה כן מפני תלמידיו ללמדם שכל ימי חייהם יהיו יראי חטא החרדים אל דבר ה' וכן יראה מתחלת המאמר נכנסו תלמידיו כיון שראה אותם התחיל והיה בוכה וכו' וכפי שלמות ריב"ז שכל ימיו למד תורה ומצות נראה לו חזקיהו שעם היותו מלך למד מדן ועד באר שבע תורה ומצות ודי בזה הערה :

עיון יעקב

בקול ה' בכח וגו' כדאיתא במדרש ודכ"ע בשבת ניתנה התורה כדאיתא פרק ר"ע לכך מתפללין בה שבעה נגד הני שבעה קולות ונגד זה הם שבעה ספרי תורה עם פ' ויהי בנסוע כדאיתא בשבת פ' כל כתבי ע"ש :

ענף יוסף

עט ורבנן אמרי כל שאינו אומרה בלשון תחנונים. להסביר לך. דע המלות שידבר האדם אל האדם. יתחלפו במובנם אל מה שיחליף בהם הדובר. תנועת לשון הכרתו והרמת אמרתו כמו בשיאמר הנער לאביו. ראה להשביעני מרעבוני. לכסותני מערומי. הנה אם ישיק שפתיו ויניעם בנחת · וקול דממה דקה הנראה ממנו. כי הוא מכוין בדבריו לבקש מאביו עין השגחתו עליו. משא"כ בשיגביה קולו בהדברים ההם. כמשפט המתרעם נדין עליו כי הוא מטיח דברים על אביו. ומרים קולו לאמר אכזרי הוא. לא ירחם על בן אונו. וכן על זאת באו רבותינו ז"ל ולמדו אותנו דעת. במה שאמרו אל תעש תפלתך קבע כו'. כי החיוב על האדם בעמדו בתפלה לפני ית'. שתהיה תפלתו בנמיכות רוח ועניה לדק. רק שפתיו נעות. וקולו כאוב מארץ בלב נשבר ונדכה. כי אז יתראה למבקש רחמים מאת המקום ב"ה לחנותו אע"פ שאינו ראוי (וכמאמרם במדרש ואתחנן מכאן אתה למד שאין לבריה כלום אצל בוראו. שהרי משה רבן של כל הנביאים לא בא אלא בלשון תחנונים). לא כן בהריעו את קולו ויגביה שאונו מעט יותר מן הראוי להמתפלל ומתנפל לפני ה'. יהיה ענין תפלתו ע"ד המתרעם והמטיח דברו על העדר משכורתו הטוב המגיעו מכבר בחק מוחלט מאת ה'. וזהו מאי קבע רבנן אמרי שאינו

עץ יוסף

בנו במקומו רק יחזרו הנשיאות לזרע הלל שהוא מזרע דוד · ולכן אמר הכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה · והיינו כסא של הנשיאות (צל"ח) : ביומא דרחמי · בב"ר פ"ח אי' שעשה ארון של עשר אמות כיון שהגיע לפתח בהמ"ק היה הפתח של עשר אמות. והארון של עשר אמות · ואין עשרה אמות יכולין ליכנס בתוך עשר אמות. ועוד שהיו טוענין בו · כיון שבא להכניסו לא היה יכול עמד שלמה והיה מתביים · ולא היה יודע מה לעשות. התחיל להתפלל כו' : רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע. אין תפלתו תחנונים : כמשאוי. פירוש שמתפלל במרוצה כמו שמתפלל מפני החיוב ומבקש לפטור ממנו (א"ר סי' צ"ח סק"ד) : כל שאינו אומרה בלשון תחנונים · כתב הרא"ש פר"ח ז"ל דסברי רבנן אם אמרה בלשון תחנונים אפילו דומה עליו כמשאוי הוי תפלתו תפלה ולא בעי אלא לשון תחנונים בלבד עכ"ל · ר"ל שידבר בנחת כרש שמבקש רחמים על עצמו (א"ר ס"ק הנ"ל) ואם עבר ולא דבר בלשון תחנונים כרש המבקש בפתח ובנחת·אף שאין עליו כמשאוי אין תפלתו תפלה וצריך לחזור ולהתפלל · וכן משמע בב"י וב"ח ול"ח (א"ר) אבל לכתחלה ס"ל להטור והמחבר דתרווייהו בעיא אליבא דכ"ע :

בכל

אמר הבונה

אמר הבונה מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע וכו'. במעשה דרבי יוסי עם אליהו ז"ל פירש בעל ע"י רמז נכון עיין עליו וילדק גם פה. ופשוטן של דברים שאין התפלה הרצויה אורך הדבור אלא מעט בכוונת הלב כמ"ש קהלת כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים. ואם הטרוד בדרך וסכנה ראוי לו לקצר בתפלה להיות כל ישראל בעת הולכים דרך הגלות ובסכנת המקרים המתרגשים עליהו היה נכון להתפלל תפלה הגרה היינו כסדור אנשי כנסת הגדולה ולא להוסיף פיוטי פטפוטי מילין. ובתפלה זו

מי שמשהה תפלת המנחה עד דמדומי חמה שמא תטרף לו השעה ע"י אונס (ויעבור) [ועבר] הזמן: בכל פרשת העבור. כמו פרישת העבור: אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה [כאשה עוברה]. והכי משמע בכל עניני פרשת העבור [כגון] עבירה בעברה: יהיו כל צרכיהם גלוים לפניך. לרחם עליהם: אפי'. בשעה שהם עוברים. ולשון פרשת העבור שהם פורשי' לעבירה: [עשה רצונך בשמים. שאין שם חטא ואין רצונך עליהם אלא לטוב ועבור לתחתונים על רצונך: ותן. להם ליראיך: נחת רוח. שלא יתערב רוחם ע"י הבריות כגון על ידי חיות ולסטים: והטוב בעיניך עשה אתה להם ודוגמא זו מצינו בספר שופטים (י') ויאמרו בני ישראל חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך אך הצילנו וגו': שועת. לשון נמיחה יותר מתפלה: ודעתם קצרה. ואינם יודעים לפרש צרכיהם:] לא תרתח [ולא תחטא]. לא תכעוס שמתוך הכעס אתה בא לידי חטא: לא תרוי. לא תשתכר ביין: המלך.

את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור וכו'. מאי פרשת העבור. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפי' [א] בשעה שאתה (מעלה) [מתמלא] עליהם עברה כאשה עוברה יהיו [כל] צרכיהם לפניך (אמר רבא) [א"ד] אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שהם עוברים (עבירה) [על ד"ת] יהיו כל צרכיהם לפניך:

שם [ת"ר [ב] המהלך במקום גדודי חיה ולסטים מתפלל תפלה קצרה ואיזה היא תפלה קצרה רבי אליעזר אומר עשה רצונך בשמים ממעל ותן נחת רוח ליראיך מתחת והטוב בעיניך עשה ברוך אתה ה' שומע תפלה רבי יהושע אומר שמע שועת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם בא"י שומע תפלה ר' אלעזר בר' צדוק אומר שמע צעקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם בא"י שומע תפלה אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה בא"י שומע תפלה אמר רב הונא הלכה כאחרים]:

פ שם א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטא. לא תרוי ולא תחטא. וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא. מאי המלך בקונך

כאשה עוברה כו'. לכאורה דהוה סגי לי' לפרש מעלה עליהם עברה ולא אצטריך למימר כאשה עוברה וכ"ה בערוך וי"ל דפרשת עבור לא משמע ליה לפרש אלא בענין זה שמלת עבור יש לו שני משמעות דהיינו בכל פרישה ומשמעה שיש למלת עבור דהיינו עברה ועוברה וכן נראה מפרש"י ובמדרש איכא כה"ג ויתעבר ה' בי וגו' כאשה עוברה: (בגמרא) עשה רצונך בשמים כו'. ר"ל עשה רצונך דהיינו כפי גזירתך בשמים ממעל אך את יראיך תוציא מכלל הגזירה אם רעה היא ועשה להם נחת רוח מתחת לבטל מהן רצון וגזירת שמים ולפי שבן אדם אינו יודע מהו טוב לו כמ"ש עושה נפלאות לבדו ע"כ סיים והטוב בעיניך ליראיו עשה עמהם ורש"י פי' בע"א ע"ש: (שם) ר"י אומר שמע שועת כו' ר"א בר צדוק אומר שמע צעקת כו'. וצ"ל דשועה נמיחה יותר מצעקה או בהיפך ורש"י שפירש יותר מתפלה אפשר דגרס ברא"ב"צ שמע תפלת כו' ובתוס' גרסינן ברא"ב"צ צעקת ומלתיה דר"י שמע שועת כו' ל"ג התם כלל: (שם) צרכי עמך מרובין כו'. ר"ל דודאי היה ראוי לי להתפלל כל י"ח ששם נזכר בפרטות צרכי עמך המרובין אבל דעתם קצרה בדרך כמ"ש ותקצר נפש העם בדרך וגו' ולא יוכלו לפרט צרכיהם בי"ח ברכות אך בכלל יר"מ כו' ודו"ק:

לא תרתח ולא תחטא וכו'. שנכנס חטא אחד הוא כדאמרינן פרק ד' דנדרים כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו וכו': לא תרוי ולא תחטא. כדאמרינן פרק בן סורר אל למלכים למואל וגו' שהו יין שסותים יין ומשתכרין ואומרים מה לנו אל כו': וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וכו'. לפי שכל הדרכים בחזקת סכנה הם וגם אם יצא בדרך לשלום מי יגיד לו אם יצליח שם ואין לו להמלך רק

א עי' בזוהר סדר ויחי דף רל"ב ד"ה המלאך הגואל: ב תוספתא:

חדושי גאונים

עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. והדברים תמוהים. כי עכ"ז יקשה מי יהיה המוחה בידו אם היה מברך אותם כראוי. ומה ראיה במה שאומרים שלא יראני אדם וכי בעבור זה די ליראת מהקב"ה כמורא בו"ד. גם מאמר שלא יראני אדם אינו מורה על מבוקשו ועל תכלית כוונתו. כי רצה להביא ראיה כי בני אדם יראים מבו"ד יותר ממה שהם יראים מהקב"ה. והעיקר חסר וראוי היה לסיים מהקב"ה אינם יראים. ונראה בעיני

אהבת איתן

אלא דגם יהיה בגיהנם. ועל כן נראה דהעיקר כמו שפירש הרי"ף בע"י דכוונת ריב"ז הוא שחשש שמא ילך לג"ע דרך הגיהנם כדי להעלות משם נעברו נשמות הרשעים. דמזה לא הובעת מהכת קול:

אמר אביי גמירי טבא לא הוה בישא. ק"ל לאביי דצדיק מעיקרא אינו חוטא כלל א"כ למה הוצרך משה להתפלל על יהושע שלא יחטא במרגלים. וכה"ג הקשה בס"ם אור חדש על התורה אהא דהי' ביומא דכיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב לא יחטא ויהושע כבר עברו אז רוב שנותיו שהיה בן מ'. ולדידי הא לא קשה לפמ"ש בחידושי לשבת דדוקא בשוגג אמר התם שלא יחטא אבל לא נטלה הבחירה ממנו ובמזיד אפש' שיחטא. ומיהו היינו רק לרבא אבל לאביי כאן משמע דאינו חוטא כלל כל שהיה צדיק מעיקרא ולדידיה קשה. ועוד ק"ל מדאמר רשב"י בקידושין (ד"מ ע"ב) אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה ולא משכחת לאביי:

לא תרתח ולא תחטי לא תרוי ולא תחטא. יש לפרש שהוא נגד מ"ש רז"ל בפ'

עיון יעקב

לא תרתח ולא תחטא לא תרוי ולא תחטא. לכאורה קשה מה צריך להזהיר על זה בטעם שלא תחטא הרי הרבה הזהירו הפסוקים על זה והסר כעס מלבך וגו' וכה"ג לענין השכור והכל יודעין שהם מדות מגונות ואפשר לומר דאתי לאשמעינן דדוקא מהני טעמים אין לכעוס משום דאתי לידי חטא וכן לענין השכרות משא"כ במקום שאין לחוש שיחטא כגון שעוסק בתורה וכדאמרינן האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דמרתח ביה וכן לענין השכרות כדאמרינן אגברי חמרא אדרדקי כי היכי דלימרו מילתא נכנס יין יצא סוד וכן בתפלת הדרך ת"ח לא צריך נטירותא כי אורייתא מגמרתו וכדאיתא בתענית דף י' לס"ק אלו ג' דברים יחד ואפשר שזה ג"כ כוונת הקרא רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם וגו' כלומר שתתרגז בענין שלא תחטא כי תורה מצילו מן החטא כדאמרינן אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו יעסוק בתורה:

עץ יוסף

בכל פרשת העבור וכו'. כמו פרישת העבור. אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה. והכי משמע בכל עניני פרישות העבור כגון עברה בעברה. יהיו כל צרכיהם גלוים לפניך לרחם עליהם (רש"י). ודברי רש"י אין להם שחר ותמוה. ויש לפרש דבריו ע"פ דברי הנביא חבלי לידה יבואו וגו'. המשיל הקץ משיח לחבלי לידה. כי בחבלי לידה באים החבלים וכאבים תכופים זה אחר זה שיופרש העובר כנודע. כן לעת קץ יבואו חבלי משיח סמוכים זה אחר זה ללידת הגאולה כנודע. וא"כ לעת קץ יהיה עברה על עברה. כמו חבלי לידה לפרישות עובר. וזו מאמרם אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה והיינו לעת קץ (ומדויק לשון מתמלא. שלא אמר שאתה מלא. שפירושו מתמלא צרות זה על זה) אעפ"כ יהיו צרכיהם לפניך. וזהו שכתב רש"י בכל פרשת העיבור כו' כמו פרישת העיבור ר"ל סוף הצער פרישות העובר שיפרוש העברה. וזהו שכ' רש"י בכל עניני פרישות העבור כגון עברה בעברה. והיינו זה על זה מילוי על מילוי והיינו כמ"ש ואנכי הסתיר אסתיר וגו'. והיינו הסתרה על הסתרה כנודע. על זה התפלל יהיו צרכיהם לפניך פי' יהיו כל צרכיהם גלוים לפניך לרחמם. והיינו גם לעת תסתיר פניך מהם בתכלית. יהיה צרכיהם גלוים לפניך לרחמם (מע"ה): אפילו בשעה שהם עוברים על ד"ת. הכוונה כי יש שני מיני חוטאים. יש חוטא לחמדה ותאוה בדברים שנפשו של אדם מתאוה גזל ועריות. וזו מכח היצר. וכמאמרם יצרו אונסו. ומצינו שהודה הקב"ה לאליהו אשר הרעותי. ויש כת הרשעה למעלה מזה שבחרו בדרכיהם לתפוש ברע שאין הנפש מתאוה. וכמ"ש גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה. וזה אינו מפיתוי היצה"ר. רק זוהמת הנפש. שאין התנצלות כלל. ויש לומר שהתפללו גם על אלו. וזו מאמרם אפילו בשעה שהם עוברים על ד"ת דייק שהם מזוהמת עצמם. וא"ש לשון רש"י ולשון זה וז"ל ולשון פרשת העבור שהן פורשין לעבירה (מעין הברכות):

פ מאי המלך בקונך ולא. קשה הא על תיבת ולא. א"כ היה לו לומר מאי המלך בקונך. מאי ולא. וכן הגמרא לא מתרץ כלום על תיבת ולא לא קשיא מידי.

ענף יוסף

אומרה בלשון תחנונים (אהל יעקב סדר ויגש): עברה כאשה עוברה. עיין בעץ יוסף שנוסחא ברש"י ומה שכתבתי בכוונת רש"י. אבל במהר"ם שי"ף בליקוטים ובאהל יעקב הביאו נוסחת רש"י בכל עניני פרישות העבור כגון עברה ועוברה. והכוונה לנוסח זה פי' באהל יעקב. והוא כי מטבע אשה הרה. עת בואה צירים שבהם יתגבר עוברה. בשיפגענה איזה מכאוב מהרונה נפשה תגיל בה ותשבע נחת. יען כי מכאובות האלו. יעידון ויגידון כי בניה במעיה. ולכן תשבר במבטח עוז. וכל מה שירבו הירתים והרונה יהיה מורגש לה ביותר. ותוסיף מכאוב כן תרבה בשמחתה. עדי ימלאו ימיה ללדת ויאחזו אותה חבלים וצירים הנקראים חבלי לידה. הלא גם אז תשים נפשה בכפה ותאמץ את לבבה לקבל בשמחה המכאובות ההם. יען כי בעקבותם וברגליהם תבוא תוחלתה הנכבדה. ותהיה חובקת בן. והן אל האשה הזאת נמשלנו בדברי הנביא (ישעיה כ"ו) וכמו הרה תקריב ללדת וגו' כן היינו מפניך ה'. הנה תיאר הנביא ע"ה כל הקורות המכאיבות אותנו ע"ש חבלי לידה. וכמו כן גאולתנו ופדות נפשנו העתידה במהרה מתוארה ע"ש לידה וכמ"ש (שם ס"ו) בטרם תחיל ילדה וגו'. והנה אם הדבר כן. הלא יש מקום לישאל. על מה אנחנו שואגים להשבית ולהסיר מאתנו המכאובות האלו. אם המוחלט אצלנו. כי המה בחבליהם תגלהנה ילדיהן. היינו הטובות הגדולות היעודות. אמנם הנביא ע"ה. במאמר

אמר הבונה שזכו לנו הושע ה' וכו'. בקצור הנפלא הראוהו זה. ועוד למדו לנו בזה שבאין הזמן מספיק מוטב להתפלל על כללות ישראל. ועוד שעיקר הבקשה תהיה כמאמר הנביא ברוגז רחם תזכור שאפילו בעת שהעונות גורמים לעגום ירחם עלינו והוא שפי' רש"י ז"ל יהיו כל צרכיהם לרחם עליהם. ולענ"ד פירוש שר"ל צרכיהם לפניך לא שיתן להם צרכיהם אלא שיהיו לפניו צרכיהם הרבים שמסבב להם הגלות להתפרנס ולהתגלגל מהמביאים אותם לחטוא ותתמעט אשמתם. ואולי זו היא כוונת רש"י עצמה במה שהוסיף מלות לרחם עליהם לא שיהיה עיקר חסר בנוסח התפלה אלא שהוא מפרש שיהיו כל צרכיהם לפניך ר"ל לרחם עליהם מפני דוחק צרכיהם הרבים המחטיאים אותם:

בקונך וצא אמר רבי יעקב אמר רב חסדא זו תפלת הדרך. (דף ל) והיכי מצלי לה. רב חסדא אמר מעומד. רב ששת אמר אפילו מהלך. רב חסדא ורב ששת הוו קא אזלי באורחא קם רב חסדא וקא מצלי אמר ליה רב ששת לשמעיה מאי קא עביד רב חסדא. א"ל קאי ומצלי. א"ל אוקמןנמי לדידי ואצלי א מהיות טוב אל תקרי רע: שם ת"ר ב סומא ומי שאינו יכול לכוין [את] הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים שנא' (מ"א ח) והתפללו אל ה' אלהיהם. היה עומד בחו"ל יכוין לבו כנגד א"י שנא' (שם) והתפללו אליך דרך ארצם וכו' עד נמצא כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד. א"ר אבין ואיתימא רבי אבינא מאי קרא (שיר ד) כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות. תל (שהכל) [שכל פיות] פונים בו: שם ע"ב כמה ישהה בין תפלה לתפלה. רב הונא ורב חסדא. חד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו. וחד אמר כדי שתתחולל דעתו עליו. מאן דאמר ג כדי שתתחונן דעתו עליו דכתיב (דברים ג) ואתחנן אל ה'. ומאן דאמר כדי שתתחולל דעתו עליו דכתיב (שמות לב) ויחל משה:

אין עומדין פרק חמישי

פא שם [משנה] אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים: גמ' ד מה"מ אמר רבי אלעזר דאמר קרא (ש"א א) והיא מרת נפש ותתפלל. [ממאי] (ו) דילמא שאני חנה [דהות] (ד) מרירא לבה טובא. אלא א"ר יוסי בר' חנינא מהכא (תהלים ה) ואני ברוב חסדך אבוא ביתך [אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך] [וממאי] (ו) דלמא דוד שאני דהוה

מהרש"א

עם קונו היודע בו שיוליכו לשלום וישלח ברכה וכו': היה עומד בחו"ל וכו'. כל הני פסוקים כתיבי בתפלת שלמה במלכים ובספר ד"ה וכ"א לפי מה שהוא בענינו גבי השבוי בארץ אויב כתיב והתפללו דרך ארצם וגבי יוצאין למלחמה בא"י כתיב והתפללו דרך עיר וגבי נכרי הבא לירושלים ועומד שם כתיב אל הבית הזה שאין יכול לבא לעזרה ובכמה דברים כתיב אל המקום וסתם איזה מקום מוקמינן ליה היה עומד בב"ה כו' היה עומד בבית ק"ק כו' היה עומד אחורי כפורת כו' דכולהו בכלל אל המקום הזה ודו"ק: כמגדל דויד צוארך וכו'. שב"ה נדמה לצואר שהוא בגובה של אדם כן המקדש הודן וגבהן של ישראל וכן דרשו פ"ק דמגילה ויפול על צוארי בנימין על ב' מקדשות כו' ודריש תלפיות תל שהכל פונים בו משמע שדורש פיות מלשון פונים אבל בילקוט גרסינן תל שכל פיות פונים בו:

חנה שאני דהות מרירא וכו'. אף ע"ג דמילי טובא דתפלה ילפינן לקמן בשמעתין מתפלת חנה לגבי הך מלתא דכובד ראש אין ליליף ממנה דמפורש בה והיא מרת נפש משא"כ סתם בני אדם המתפללין וכן בדוד דמלינו ביה דהוי מצער נפשיה טובא ומדת חסידות הוא כמו שכתוב כי חסיד אני וגו' ואין

רש"י

טול רשות: רב ששת. סגור עינים היה: מהיות טוב. הואיל ואני יכול להתפלל מעומד שהרי חבורתי עומדת לא אקרא רע להתפלל מהלך ואע"פ שמותר (ע"כ). (ובגמרא סמוך לזה מרימר ומר זוטרא מכנפי בי עשרה בשבתא דרגלא וכו'. רב אשי מצלי וכו' וסוף המאמר אמר ליה לא חזינא ליה לרבנן קשישי מינן דעבדי הכי. ומלבד תועלת הדין נלמוד מכאן מדות מועילות יעוין שם): לכוין [את] הרוחות. לצד א"י כדבעינן למימר תל שהכל פונים בו: כמה ישהה בין תפלה לתפלה. מי שיש עליו לחזור ולהתפלל או משום שטעה או משום מוספין כמה ישהה בין זו לזו: שתתחונן. שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו בלשון תחנה: שתתחולל. לשון חלוי והיא היא אלא בלישנא בעלמא פליגי:

כובד ראש. הכנעה: שוהין שעה [אחת]. במקום שבאו להתפלל: אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך:

תוספות

תלפיות תל שכל פיות פונים בו. וכהך שמעתא קי"ל וכן מסקינן בלא יחפור דאמר אנן דקיימינן לצפונה דא"י אדרימו ולא כהני אמוראי דלעיל ופליגי אי שכינה במזרח או במערב עכשיו אנו במערב של א"י ע"כ אנו פונין למזרח:

עיון יעקב

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. נראה דר"ל אע"ג דשאר מצות ראוי לעשותם בשמחה ובטוב לבב כדי להראות חיבוב המצוה וכן כתיב שם אנכי על אמרתך וכתיב עבדו את ה' בשמחה מ"מ תפלת י"ח שהיא בעמידה כאלו עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ראוי לעמוד בהכנעה לפני בוראו ויפא אימתו עליו ומה"ט אי' בפ' מצות חליצה צריך שישו עיניו למטה וזהו שאמר נמי בגמרא במקום גילה שם תהא רעדה וכדוגמא שפירשו תוס' ביומא דף ד' דכיון שמתפלל ועומד לפני השכינה דכתיב ביה עוז

ענף יוסף

במאמר הנזכר התיר השאלה הזו. והוא כמתגלל לפני ה' יתב' על מה שאנחנו מתנפלים לפניו להקל היסורים האלה והטעם כי גם הסרה. עת ימלאו ימי הרונה. ותקרב ללדת ויקיפוה המכאובות. האמנם כי נפשה יודעת כי עוד מעט והנה ילד יולד לה בן נתן לה. עכ"ז תחיל תזעק בחבליה. ותדרוש ברופאים להקל היסורים מעליה. כן גם אנחנו. בשגם ידענו כי הרעות והיסורים מסבים אלינו הטוב המעולה. עכ"ז נפרוש כפינו אל ה' לאמר הלא כל יכול אתה. ולא יפלא ממך להושיע ביסורים מועטים כמו ברבים. והלא כשל כח הסבל. וזהו כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה וגו'. וזהו נאות לשונם ז"ל הושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור. וביארו ז"ל אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה. ר"ל אשר העברה היא רק ע"ד ובחינת אשה עוברה. שהיא רק הסבה אל הטוב הגמור. עכ"ז יהיו צרכיהם לפניך להקל מעליהם כפי שיוכלו שאת. ואמנם כי המאורעות וקורות הרעות הבאות מאתו יתב'. ישתמשו על ב' פנים.
אם

עץ יוסף

ולא דקאמר. ונראה דקושית הגמרא היא על הלשון שאמר המלך בקונך משמע שימליך ויטיל רשות אם יאמר לו לצאת או לא. וכפי אשר יגידו לו ככה יעשה. א"כ מאי ולא דקאמר. כי תיבת ולא מורה שבהכרח הוא לצאת. ושמא לא יאמרו לו לצאת. לזה תירץ זו תפלת הדרך. פירש אין כוונתו שיענו אותו מן השמים כי מי יעלה לנו השמימה לשאול ולהמליך בזה אם לצאת אם לא. וקאי אתפלת הדרך שיתפלל ויצא בהכרח אם צריך לצאת (סמיכות חכמים):

פא אלא מתוך כובד ראש. לאו דוקא כובד ראש. אלא דרך משל הוא. כלומר מפני שראש הוא עיקר כל האברים וכשמכביד אותו עליו כל אבריו נכנעים ויושב בהכנעה. כך המתפלל צריך שישב באימה ובהכנעה כדי שתהא תפלתו רצויה ומקובלת (תר"י): היו שוהין שעה אחת. כתבו תר"י אע"פ שבהרבה מקומות כשאומר שעה אינו ר"ל שעה דוקא. אלא זמן מועט. הכא אינו כן. אלא שעה ממש. דהכי אמרינן בגמרא היו שוהין שעה אחת קודם תפלה ושעה אחת בתפלה ושעה אחת אחר התפלה. ושאלו התם כיון שכך היו שוהין בכל תפלה ותפלה תורתם ומלאכתם אימתי נעשית. ומהדרינן מתוך שחסידים הם תורתם מתקיימת ומלאכתן מתברכת עכ"ל: שוהין שעה אחת. במקום שהיו באין להתפלל: כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים. פי' כדי שיכוונו שיהיה לבם שלם בעבודת הש"י. ויבטלו מלבם תענוגי העולם הזה והנאותיהם. כי כשיטהרו לבם מהבלי העולם הזה ויהיה כוונתם ברוממות הש"ת. תהיה תפלתם רצויה ומקובלת לפני הש"ת (תר"י): מנא הני מילי. דלמא דחיוב עבודה צריכה להיות בשמחה וכמ"ש עבדו את ה' בשמחה (מעין הברכות): דמרירא לבא טובא. הכוונה דאי' בש"ע הלכות שבת. אם כי בשבת אסור כל מיני צער מי שעגמה נפשו טובא שרי. כי זה קורת רוח. וזהו דלחי חנה שאני דהות מרירא לבא טובא ולכך שרי אפילו במקום חיוב שמחה (מעין הברכות): ודלמא דוד שאני דהוי מצער נפשיה ברחמי טובא. יש לומר היות עיקר החרדה. מה שממלא נפש השפל להתחנן לפני מלך רם. ודוד הרבה בתחנונים כל רגע. וזה דלחי דוד דהוי מצער נפשיה ברחמי טובא. על שמלא לבו להרבות תחנונים לפני הש"ת
מעין

יד יוסף

א ב"ק פ"א ע"ב: ב תוספתא פ"ג: ג שתתחונן דעתו עליו פי' כדי שתסור אימה מלבו. כי בעת שעובר לפני התיבה מתבהל מפני הציבור וכשמתחיל להתפלל ולכוון לבו להתחנן סרה אותה האימה מלבו דכתיב ואתחנן וח"א כדי שתתחולל דעתו עליו פירוש כשיעו' שתסור האימ' מלבו ויכוין לבו לחלות פני קונו שימחול על מה שפשע ומרד שזה יותר שיעור מן המתכוון לקבל פרס. כי ענין ואתחנן כגון לקבל פרס הוא שמ"ר ע"ה מתחנן אבל ענין ויחל הוא בקשת מחילה וצריך דברי בכיה בתחינה (ערוך ערך חל): ד ילקוט שמואל א' רמז ע"ח:

חדושי גאונים

כי הבנת הדבר הוא כאופן אחר. לאמר כי באמת די לאדם ליראה מהקדוש ב"ה כמוראו מבו"ד. אך נקח דמיון לאחד יושב בעיר קטנה ולו אלף אדומים. יהיה נחשב לקצין עם. כי עם אלף אדומים יהיה אפשר בידו להתפרנס בריות גדול. אמנם אם יעתיק אהלו לעיר גדולה אשר בה הסוחרה גדולה ורבה. הנה עם אלף אדומים שבידו יהיה נחשב לבינוני. יען כי לא יספיקו לו על פרנסתו

אהבת איתן

הדר בג' דברים אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו. וז"ש לא תרתח היינו בכעסו ולא תחטי לשמים ולבריות.. לא תרוי היינו בכוסו ולא תחטא לשמים. וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך היינו שתתפלל תפלת הדרך כדמפר' שישלח ברכה במעשה ידיו וממילא ישא ויתן באמונה כדאי' בנדה (ד' ע') והיינו בכיסו. ובזה ג"כ יהיה טוב לשמים ולבריות. ובפסחים (דף קיג) ג' הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו. פי' בעניני ממון והוא נגד ג' הנ"ל: ועי"ל לא תרתח ולא תחטי דכל הכועס כאלו עובד עבודת כוכבים ולא

אמר הבונה צדקו דברי רש"י ז"ל בפירוש תתחונן ותתחולל אך אם היה לתת הבדל ביניהם הייתי אומרים במה שדרשו ז"ל ש"ר פ' מ"ב על מלת ויחל משה כמה פרושים. חלה משה. שהכניס כמין דורון. שעשה המר מתוק. שהתיר נדרו של יוצרו. וזולתם עיין שם א"כ רב הונא סבר כדי שתתחונן היינו כל דהוא שיוכל לערוך דבריו בלשון תחנה ורב חסדא סבר כדי שתתחולל והוא יותר זמן שיוכל לחלות ולהפציר בתפלה כמרע"ה כשחלה לה' על עון העגל בכל מיני המעלות הנדרשות שם:

מתוך יראה: מציין נפשיה. מקשט עצמו בבגדיו: עבדו את ה' ביראה. תפלה שהיא לנו במקום עבודה עשו אותה ביראה: [דהוה קא] בדח טובא. יותר מדאי שנראה כפורק עול: תפלין מנחנא. והם עדות שממשלת קוני ושררתו עלי: בכל עצב יהיה מותר. כשאדם מראה עצמו עצב יהיה לו (מותר) [שכר]:

תוספות

במקום גילה וכו'. פשוטו של מקרא עבדו את ה' ביראה וכשיבא יום רעדה תגילו והכי מפורש בירו' עבדו את ה' היינו תפלה דאקרי עבודה כדתניא בספרי ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה:

מצער נפשי' ברחמי טובא אלא אמר ריב"ל מהכא (תהלים כט) השתחוו לה' בהדרת קודש אל תקרי בהדרת קודש אלא בחרדת קודש ממאי דלמא לעולם אימא לך הדרת ממש כי הא דרב יהודה מציין נפשיה והדר מצלי אלא אמר רב נחמן בר יצחק מהכא (שם ב) עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה. א מאי וגילו ברעדה אמר רב אדא בר (אהבה) [מתנה] אמר רב במקום גילה שם תהא רעדה. רבי ירמיה הוה יתיב קמי' (דרב) [דר' זירא] חזייה דהוה [קא] בדח טובא. אמר לי' וגילו ברעדה כתיב א"ל [אנא] תפלין מנחנא. אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה יתיב וקא בדח טובא א"ל לא סבר לה מר (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר. א"ל [אנא]

מהרש"א

לילף מיניה: אלא בחרדת וכו'. לפי פשוטו בהדרת קודש אמקדש קאי שהוא הודו והדרו של ישראל ולכך מהסוא קרא דכתיב בתריה בהדיא חילו מפניו כל הארץ לא מוכח מידי דע"כ במקדש איירי דכתיב שם הבו לה' משפחות עמים וגו' שאו מנחה וגו' השתחוו לה' בהדרת קודש וגו' דגוים בני קרבן נינהו אבל האי קרא דכתיב במזמור הבו לה' בני אלים וגו' דאיירי בתפלה כמ"ש התוס' לא שייך ביה כ"כ בהדרת קודש בבית הכנסת ולהכי קאמר אל תקרי בהדרת אלא בחרדת דבעי כובד ראש בבית הכנסת בשעת תפלה שזכר באותו מזמור ומקשה דבבית הכנסת נמי שייך בהדרת שיהא המתפלל מהדר עצמו בבגדיו כי הא כו' ודו"ק: עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה. פירש רש"י תפלה שהיא לנו במקום עבודה וכו' ע"ש תפלה גופה קרויה עבודה כמ"ש בתוספות ועבדתם בכל לבבכם איזו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה אלא דהכא עבודה סתם אינו במשמע אלא עבודת קרבנות וזהו נוסח תיקון בברכת העבודה ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים כו' ר"ל עתה בגלות אין לנו עבודה ביראה רק בתפלה אבל כשתחזיר שכינתך לירושלים נעבדך שם ביראה כימי עולם בימי משה בעבודת קרבן וכן כשנים קדמוניות בימי שלמה כדאיתא ברבה ודו"ק: אמר ליה בכל עצב יהיה מותר כו'. עיין פירש"י ועי"ל כי הוא מבואר כי האדם מובדל

הכותב

חזי' דהוה [קא] בדח טובא וכו'. ואפשר שרמז באמרו תפלין קא מנחנא והוא כי כל הולך בדרך תמים צריך שיהא שמח בחלקו הטוב במה שרודף אחר השלמות. ולא יקרא שלם בתכלית עד שיגיע לזה רוצה לומר שיפעול כל פעולה טובה בששון ובשמחה כמו שאמר המשורר נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה. יאמר אימתי יהיו עדותיך לי בנחלה עולמית כאשר ששון לבי המה ר"ל שלבי שש ומתעלס מאד בקיום עדותיך. ולכוונה זאת השיב תפלין

הרי"ף

אל תקרי בהדרת קודש וכו'. נראה דהוקשה לו כי הדר הוא יופיו של אדם וא"כ מי שאין לו הדרת פנים לא ישתחוה לה'. ואי הוה כתיב להדרת קודש שהוא כלפי שכינה ניחא לכך אמר אל תקרי בהדרת קודש אלא בחרדת קודש שיהיה חרד האדם אל דבר ה' ומשתחוה בכובד ראש: **מאי** וגילו ברעדה וכו'. וקשה איך נתחדשה שאלה זו סמוך לדרשה זו ונראה דלמאי דס"ד דעבדו כפשוטו ביראה ורעדה ניחא הא דאמר וגילו ברעדה אבל השתא דאמרן שביראה הוא כובד ראש יקשה דהא כתיב ברעדה והרעדה גדולה מכובד ראש לזה תירצו במקום גילה תהא רעדה כלומר לענין תפלה סגי כובד ראש שהיא יראה אבל במקום גילה צריך זירוז יותר שתהיה רעדה הגדולה. ובתוס' אמרו במקום גילה ופו' וקשה להבין כוונת דברי התוספות. ונ"ל דהקשו התוס' להאי דרשה דבמקום גילה שם תהא רעדה אם כן האזהרה היא להיות נרעד ברעדה וא"כ הכי הוה לו לומר ורעדו בגילה ומהו ז"ש וגילו שנראה שהזהיר שיגילו לז"א פשוטו של מקרא כלומר אע"פ שכפי הדרשה הזאת כך ראוי לומר ורעדו בגילה אבל כיון שפשוטו של כתוב הוא לומר שכרו של העובד ביראה שיגיל בזמן שתבא רעדה להכי נקט וגילו ברעדה שאין מקרא יוצא מידי פשוטו ומה שלא ביארוהו בגמרא כפשוטו הוא לפי שכפי פשוטו היה לו לומר ותגילו ברעדה כיון שהוא מדבר בהבנות הסבר. ומה שכתבו עוד והכי מפורש בירושלמי עבדו את ה' זו תפלה דאקרי עבודה וקשה שקודם היה להם לבאר תחלת הכתוב שהוא עבדו את ה' זו תפלה ואח"כ יבארו סופו של כתוב וגילו ברעדה כפי פשוטו. אמנם נ"ל שרצו להכריח פי' זה שהוא פשוטו של מקרא אע"פ שכפי פירוש זה יקשה דהול"ל ותגילו ברעדה וגילו משמע ציווי. לז"א על כרחך אתה צ"ל כך שזהו פשוטו של מקרא מכח רישיה דקרא דכתיב עבדו את ה' והכי מפורש בירושלמי שעבודה זו היא תפלה ולפי דרשת הגמ' במקום גילה וכו' לא רישיה דקרא סיפיה דמיירי בתפלה בריאה ויצא מדבר במקום גילה שם תהא רעדה אבל לפי פשוטו ניחא שמדבר כל הכתוב בתפלה עבדו זו תפלה ובשכר זאת תגילו כשיבא יום רעדה ואין לדקדק עוד במאי דכתיב וגילו ולא כתיב ותגילו דאתי נמי לדרשת הגמרא במקום גילה וכו' ואע"פ שגם בגמרתנו אייתי ליה לענין תפלה מ"מ אפשר לומר בגמרא דקרא איירי בכל מיני עבודה שיעבוד לה' בין במצות ובין בתורה ובין בתפלה אמר עבדו את ה' ביראה ובכובד ראש ולא בקלות ראש ולפי זה צריכין אנו לדרוש בסופו של כתוב במקום גילה שם תהא רעדה לפי שכאן הוא אומר שכל עבודת ה' יהיה ביראה ובמקום אחר הוא אומר עבדו את ה' בשמחה וכי היכי דלא ליקשי קראי אהדדי צריכין אנו לדרוש במקום גילה שם תהא רעדה כלומר אע"פ שצויתיך לעבוד את ה' בשמחה מ"מ לא תהא שמחה של קלות ראש אלא במקום אותה שמחה וגילה שם תהא רעדה להתנהג באימה ובכובד ראש. וגם יש לפרש הכתוב כן עבדו את ה' ביראה וגילו ג"כ בשעת העבודה עכ"פ עבדו את ה' בשמחה אבל צריך שבגילה הזאת תהיה עמה רעדה בכובד ראש ולא בקלות ראש ונמצא לפי גמרתנו שאין הכרח לדרוש הכתוב שבא להבטיח שבשעת רעדה תגילו כיון דלא נאמר תגילו וגם מתיישב שפיר דרשת הגמרא אבל כפי הירושלמי שפירש הכתוב בענין התפלה דוקא כדכתיב ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה הו לית לן לדרוש במקום גילה על מ"ש הכתוב עבדו את ה' בשמחה לפי דהתם איירי בשאר עבודות כגון תורה ומצות שיהיו בשמחה וכאן מדבר בעבודת התפלה שתהיה ביראה ואם באנו לומר שבא על האדם שבשעת שמחתו יהיה נרעד מ"מ יקשה דאזהרה זו אינה שייכא עם אזהרת התפלה לכך אנו צריכין לדרוש לפי הירושלמי שהיא הבטחה שהבטיח אל העובד עבודת התפלה ביראה שבעת רעדה יהיה שמח אף גילת ורנן. ועי"ל שהביאו התוספות והכי מפורש בירושלמי לתרץ כפי הפשט אמאי לא כתיב ותגילו כיון שהיא הבטחה לז"א והכי מפורש בירושלמי כלומר כיון שעבודת התפלה צריכה להיות בכל לבבכם זו יצר הרע ויצר הטוב ליצר הרע צריך יראה כדי להכניעו וליצר הטוב שם ושמח לעבוד לקונו ולכך אמר עבדו את ה' ביראה כנגד יצר הרע שהוא הלב האחד וגילו כנגד יצר הטוב שהוא לב הימין ומ"מ יהיה ברעדה זה אפשר לפלפל בתוספות אך אמנם חפשתי בירושלמי ולא מצאתי כתוב שם אלא בלשון הזה וגילו ברעדה אמר ר' אחא לכשיבא יום רעדה תגילו אשר על כן הנכון הוא דהתוס' הביאו ראיה לפירוש כפשוטו ביום רעדה תגילו והכי מפורש בירושלמי. וכאן הוא סוף הדבור הזה ומ"ש אח"כ עבדו את ה' זו תפלה הוא דבור אחר והו לא מידי: **א"ל** וגילו ברעדה כתיב. נראה שדקדק מה שכתוב וגילו ברעדה ואם כפשוטו הול"ל וגילו ביום רעדה ועוד כיון שהוא מתן שכרו של העובד ביראה הול"ל ותגילו ביום רעדה ומדכתיב וגילו ברעדה נראה שהיא אזהרה לבני אדם שכאשר יגילו יהיה להם רעדה מקונם ולא יהיו כפורקי עול שמים ועוד י"ל שבא לומר עבדו והתפללו ביראה וכובד ראש וכ"ת והא כתיב עבדו את ה' בשמחה לז"א וגילו ברעדה כלומר אותה גילה ושמחה אינו סותר לזה אלא שישו ושמחו וגילו ברעדה כי במקום גילה בעבודתכם בשמחה שם תהא רעדה להיות בכובד ראש ויראה שתשמחו בלב על שזכיתם לעבוד את ה' גשא ורם עם היות האדם שפל ערך נבזה ונמאס אין לך שמחה וגילה גדולה מזה ועם כל השמחה הזאת צריך שתהיה שם רעדה בכובד ראש ויראה ולא לנהוג קלות ראש: **א"ל** בכל עצב יהיה מותר וכו'. הא דלא

עין יעקב

ותדוה במקומו שם תהא רעדה וק"ל: **א"ל** בכל עצב יהיה מותר. עיין בע"י שיש כאן קצת חילופי גרסאות ונראה דמש"ה מייתי מפסוק זה בכל עצב יהיה מותר דמתיבת כל היה סבור דאתא לרבויי אפילו היכא דמנח תפילין ג"כ לא יהיה בדח טובא ולהכי לא מייתי מגילו ברעדה והוא השיב דאעפ"כ שרי היכי דמניח תפילין וזהו כוונת הש"ס בב"מ דף כ"ע: אין

עין יוסף

(מעין הברכות): א"ת בהדרת אלא בחרדת. נראה שהרגיש מהא דאמר (משלי כ"ה) אל תתהדר לפני מלך. פרש"י להראות כבודך ולהתגאות כו'. ע"כ אמר א"ת בהדרת אלא בחרדת קודש. כלומר שכל עוד שהאדם מתגאה לפניו ואין פחד אלהים לנגד עיניו. הוא מתועב כד"א תועבת ה' כל גבה לב. ואינו הדר. אבל בשיחרד ולבו נשבר. והדר הוא לכל חסידיו. אז יאמר עליו בהדרת קודש. כלומר ולא בהדרת חולין החומריי (אוי היס). וכוונת הגמרא אל תקרי בהדרת פי' אל תוכל לקרות בהדרת. אלא כשאתה קורא בחרדת. ר"ל כשהוא בחרדה ולבו נשבר אז תוכל לקרות בהדרת קודש: דלמא לעולם אימא לך הדר ממש. שיהא המתפלל מהדר עצמו בבגדיו. כי הא כו': **מהכא** עבדו את ה' ביראה. תפלה שהיא לנו במקום עבודה. יעשו אותה ביראה (רש"י). ולפי שעל זה קשה הא איכא קרא להיפך עבדו את ה' בשמחה וגו'. לזה דרשו סיפא דקרא וגילו ברעדה ליישב שני המקראות שלא יהיו סותרים. וקאמר מאי וגילו ברעדה כו' במקום גילה שם תהא רעדה. והיינו הצטרפות שניהם שמחה ברעדה ולא שמחה של קלות ראש. וז"ש עבדו את ה' בשמחה. ואמר עבדו את ה' ביראה (מעין הברכות): בבכל עצב יהיה מותר כתיב. שכשאדם מראה את עצמו עצב יהיה לו שכר (רש"י). דקדק רש"י ז"ל וכתב שכשאדם מראה את עצמו עצב. ולא כתב שכשאדם בעצב יהיה לו שכר. משום שבאמת העצבות הוא מדה מגונה

ענף יוסף

אם לענוש בהם עוברי רצונו ולייסרם בתוכחות על עון. או ע"ד שאמרתי לעיל שהמה המעריכים והמכינים הטוב המקווה. על בחינת אשה הרה. וזהו שכתב רש"י בכל עניני פריסת העבור (ר"ל בכל פירוש שיש למלת עברה) כגון עברה (לשון רוגז) הוא הפך הא'. ועוברה (לשון עיבור) הוא הפך הב' (ולפי שהיא תפלה קצרה לקצר יסדו כן) וכלומר שאמנם אנחנו לא ידענו על מה ולמה הם באים. אם להכאיב ע"ד העונש. או להצמיח הטוב העתיד. הנה בשניהם יהיה צרכיהם לפניך. ע"כ:

יד יוסף

א יומא פ"ק דף ד' ע"ב:

חדושי גאונים

בריות. ואין החסרון מחמת מיעוט הממון כ"א מסבת גודל המקום. כי ישיבת כרכים קשה. כן הדבר בענין היראה. כי כלום קטנה ופחותה היראה שיראים מב"א לא כן הדבר כי היראה מבני אדם גדולה עד מאד. רק המקום גורם שיראתו אינו פועלת שימנע א"ע מעשות מה שהזהיר אותו ממנו. וישמור א"ע רק שלא יראהו האדם. לא כן אם היתה היראה שהיא מהקב"ה שאין בזה לומר שלא יראני כי עיניו משוטטות בכל. א"כ היתה היראה פועלת הרבה מאד. וזה כוונת מאמרו הנכבד תדעו שבשעה שאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. וזה אי אפשר אצל הקב"ה כמאמר (ירמיה כ"ג) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו וגו'. וא"כ היתה ברכתו אליהם ברכה שלמה: (שיורי המדות): **אביי** הוה יתיב קמי' דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא אמר וגילו ברעדה כתיב רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא חזייה דהוה קא בדח טובא א"ל בכל עצב יהיה מותר כתיב. ויש לדקדק מדוע היה שאלת רבה מפסוק וגילו ברעדה ושאלת רבי זירא מבכל עצב וכו'. וי"ל דאזלי

אהבת איתן

תרוי ולא תחטי בעריות וגזל כדאי' ביומא (ריש דף ע"ה) ותנחומא שמיני. וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך דבזה ינצל משפיכת דמים שהשכינה תהיה עמו: **אל** תקרי בהדרת אלא בחרדת. ותמהו התוס' דאמאי לא מוכח בהדיא מדכתיב בתריה חילו מלפניו כל הארץ. ותי' אינו מספיק. ונראה די"ל עפ"י הא דאי' בתנחומא פ' נח דשם מחלק בין ישראל לפושעי ישראל דישראל עובדים את ה' בשמחה ופושעי ישראל עובדים אותו ברעדה. והשתא ניח'

תפלין מנחנא • (דף לא) א תנו רבנן אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים ב אלא מתוך שמחה של מצוה וכן לא יפטר אדם מחבירו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים. ג וכן תני מרי [בר] בריה דרב הונא בריה דרבי ירמיה בר אבא אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו ד כי הא דרב כהנא אלוייה לרב שימי בר אשי מפום נהרא עד בי ציניתא דבבל כי מטא להתם א"ל מר ה ודאי דאמרי אינשי הני ציניתא דבבל איתנהו מאדם הראשון ועד השתא. אמר ליה אדכרתן מלתא דרבי יוסי ברבי חנינא דאמר ר' יוסי ברבי חנינא מ"ד (ירמיה ב) בארץ [אשר] לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם וכי מאחר דלא עבר היאך ישב אלא לומר לך כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה:

רש"י

שיחה. ליצנות: מתוך קלות ראש. הלוף של כובד ראש [מתוך זחות לב ועתק]: אלא מתוך שמחה (של מצוה). כגון דברי תנחומין של תורה כגון סמוך לגאולת מצרים או סמוך לתהלה לדוד שהוא של שבח ותנחומין כגון רצון יראיו יעשה שומר ה' את כל אוהביו וכגון מקראות הסדורות בתפלת ערבית כי לא יטוש ה' את עמו וכיוצא בהן: אלוייה. ליוהו בדרך: ציניתא. דקלים: אדכרתן מלתא וכו'. וזהו שאומרים מימות אדם הראשון הם שהוא גזר על אותו מקום ליטוב דקלים

מהרש"א

מהבהמה בנשמה שבו כח הדבור כמ"ש נשמת רוח חיים וגו' ות"א לרוח ממללא וזש"ה ומותר האדם מן הבהמה אין וגו' ומי יודע רוח בני האדם העולה וגו' היא העולה למעלה ועומדת בדין משא"כ הבהמה וכפירש רש"י שם וז"ש בכל עצב יראה מיום הדין יהיה לו מותר מן הבהמה ודבר שפתים שמרבה במילי דבדיחותא יהיה לו למחסור מן הבהמה כי עתיד הוא ליתן הדין ע"כ ודו"ק: שכן מצינו בנביאים הראשונים כו'. ליכא לפרושי נביאים ראשונים דהיינו שאנו קורין נביאים ראשונים דהיינו יהושע שופטים שמואל מלכים דמאי דברי שבח ותנחומין איכא בסיומן דספר יהושע מסיים בקבורת אלעזר וספר שופטים מסיים איש הישר בעיניו יעשה ועוד דמאי מקשה בירוש' מספר קינות כמ"ש התוספות אלא דודאי לא איירי כלל בהנהו נביאים שאינן אלא סיפור הקורות שבאותן הדורות אלא דאיירי באותן שאר נביאים שנתנבאו בפורענות של שונאי ישראל שבסיומן דברו בשבח ותנחומין ונביאים הראשונים דקאמר ליכא לפרושי לפי זה לאפוקי האחרונים ומאן ניניהו חגי זכריה ומלאכי כדאמרי' בפ"ב דסוטה מאן ניניהו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי דא"כ מאי הקשו התוספות מתרי עשר דהיינו מספר מלאכי ועוד דחגי זכריה נמי סיימו בדברי שבח ותנחומין כמו שאר נביאים של תרי עשר אלא נביאים ראשונים לאו דווקא אלא שהם ראשונים לדורות הללו וכתבו התוס' דבירושלמי מקשה מכי מאוס מאסתנו וגו' מיהו אההוא קרא דסוף תרי עשר וקהלת כו' ולא מיירי בפורענו' דישראל עכ"ל לא ידענא אמאי לא הזכירו דבירושלמי פריך לעיל מיניה והיו דראון לכל בשר ומשני בעובדי כוכבי' עסקינן דהיינו בעלמו הירושלמי שכתבו גבי תרי עשר וקהלת דלא מיירי בפורענות ישראל אלא בשל עובדי כוכבים ודע דאהך דכי מאוס מאסתנו וגו' משני בירושלמי השיבנו תחת כי מאוס וגו' והיינו דהדר קרינן השיבנו וגו' כמו שפירש ביפה מראה ולפי מה דאיתא בכל הספרים דבישעיה נמי הדר קרינן והיה מדי חודש גו' ובתרי עשר הדר קרינן הנני שולח לכם וגו' ובקהלת הדר קרינן סוף דבר וגו' וסימן יתק"ק ה"מ לשנויי בהו כדמשני התם גבי כי מאוס וגו' אלא דעדיפא משני בהו דלא איירי כלל בפורענות דישראל אלא בפורענות דעובדי כוכבים והוי ספיר שבח ותנחומין של ישראל ועיין בתר"י ודו"ק: שמתוך כך זוכרהו כו'. ר"ל שמתוך שבא הנפטר לומר דבר הלכה נזכר גם חברו בדבר ששמע כבר כי הא דאמר הוא הני ציניתא דבבל איתנהו מאדם הראשון נזכר גם חברו ואמר אדכרתן מלתא דריב"ח: מ"ד בארץ אשר וגו' מפורש בפרק שני דסוטה:

הכותב

תפלין קא מנחנא לומר שאע"פ שהשמחה הוא פועל מגונה במילי דעלמא אין כן במי שמקיים מצוה בשמחה רבה כי מעלה גדולה תחשב לו שהיא שמחה נפשיית וכמ"ש בפ"ק יומא חדא סמכי גאולה לתפלה ולא פסק חוכה מפומי וזה פירוש וגילו ברעדה אחר שתהיה קבוע בלבבכם יראת הש"י ברעדה רבה תגילו בהש"י על שזכיתם להמנות עם יראיו וחושבי שמו:

הרשב"א

שבן מצינו בנביאים וכו'. כתב בירושלמי א"ר אלעזר חוץ מירמיה שחתם בדברי תוכחות אמר ליה רבי יוחנן עוד הוא בדברי נחמות חתם ואמר ככה תשקע בבל ולא תקום לפי שהיה ירמיה חוזר ומתנבא בחורבן בית המקדש יכול בחורבן בית המקדש חתם תלמוד לומר עד הנה דברי ירמיהו במפלה של מחריבו חתם ולא חתם בדברי תוכחות והכתיב והיו דראון לכל בשר בעובדי כוכבים הוא עסוק והא כתיב כי אם מאוס מאסתנו השיבנו תחת כי מאוס מאסתנו ע"כ. וכתבו בתוספות על ירושלמי זה ומיהו מהנהו קראי דסוף תרי עשר וקהלת לא פריך מידי שחושבו בטוב דברי תנחומין ולא מיירי בפורענותם דישראל:

עין יעקב

אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות. הטעם דע"י כל אלו יבא להרהר תוך תפלתו בהרהורים רעים ולא יכוין לבו לתפלתו משא"כ בשמחה של מצוה ופסוקי תורה וכן מהלכה פסוקה דאינו חוששין לזה ואף אם מהרהר בדבר הלכה או מצוה: אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו. כל הסוכה דבר אחד ממשנתו חייב מיתה וכיון שאם על לבו שלא לשכח ד"ת ששמע ממנו עי"כ זוכרהו אותו ג"כ לומר דבר בשם אמרו (ועיין בחידושינו בסוטה דף ל"ו ע"ב) משא"כ אם זוכרו לשבח כפשוטו לבסוף בא לידי גנותו: כי הא דרב כהנא. מייתי ראיה שלא רצה להסתלק ממנו עד שבא לציניתא דבבל שעי"כ בא לספר עמו בד"ת ואח"כ נסתלק ממנו ואדכיר מלתא לומר כן משמיה דריב"ח וכה"ג אידכר נפשיה לומר כן בשמו. ואפשר דזהו ג"כ מענין הלויה שלא תימא דעכשיו אין מצוה כל כך בלויה לפי שעולם נעשה מיושב יותר מימי קדם ואין צורך עוד ללויה לכך אמר דהני ציניתא איתנהו מימי אדה"ר ומה שלא נגזר מאדה"ר לישוב עדיין לא נתיישבו וצריכין עוד ללויה: ותבר

הרי"ף

קאמר מקרא דגילו ברעדה יש לומר דכפי גרסתינו דאביי הוה יתיב קמיה דרבא ולעיל יתיב רבי ירמיה קמיה דרב ולכך אמר לעיל וגילו ברעדה כתיב לפי דרב הוא דריש במקום גילה שם תהא רעדה אבל רבא לא דריש במקום גילה שם תהא רעדה להכי אמר מדכתיב בכל עצב יהיה מותר: אמר ליה תפילין מנחנא. אפשר דדריש ברעדה שהם התפילין דכתיב בהוא וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך וא"כ מהתפילין ירעדו ויראו כל בני האדם וזה שאמר במקום גילה אם באת לשמוח בגילה שם תהיה רעדה שהם התפילין: ובן תני מרי בריה דרב הונא וכו'. וקשה דכיון שהביא הברייתא הראשונה למה הוצרך להביא להא דתני רב מרי ולא עוד אלא כי בברייתא הביא טעם לדבר שכן נביאים הראשונים חתמו בדברי שבח ובהא דתני רב מרי לא הביא הטעם הזה וכן הטעם שהביא רב מרי שמתוך כך זוכרהו לא הזכירו בברייתא וכן מהו ענין זכירה זו ומאי נפקא לן אם זכור יזכרנו עוד. והנלע"ד הוא דהברייתא קתני שלא יפטר אדם המדבר עם חברו בעסקיו או בדבר אחר ובא להפטר ממנו לא יפטר מתוך דבר של שיחה אלא ישתדל לדבר עמו דברי תורה כדי שיפטר ממנו מתוך דברי תורה שכן נביאים הראשונים שהתנבאו דברים רבים של פורענות ושל נחמות ומ"מ כשסיימו דבריהם לא סיימו אלא בדברי נחמות ומ"מ לא למדנו אלא לאדם המדבר עם חברו דברי שיחה וכיוצא שלא יפטר ממנו מתוך אותם דברים אלא מתוך ד"ת אבל לא שמענו במי שיפטר מחברו ולא היה ביניהם לא דברי שיחה ולא דבור אחר מנין לנו להצריכנו שידבר בד"ת כשבא להפטר ממנו והלא הנביאים שחתמו בדברי נחמות היה לפי שכבר היו עוסקים עמם בדברי נבואתם אבל אם לא עסוקים בדברי נביאות מנין שהיו אומרים דברי הנחמות ולכך בא רב מרי ואמר אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך ד"ת. ודוק דלא קאמר רבי מרי אל יפטר אדם מתוך דברי שיחה כמו שאמרו בברייתא לפי שרב מרי בא להזהיר לאדם שהוא נפטר מחבירו ולא היו מדברים בשום דבר שצריך לפתוח עמו בד"ת ויפטר מתוך ד"ת ולזה נתן טעם שמתוך כך זוכרהו והכוונה שלהיות הדרכים בחזקת סכנה והיוצא לדרך צריך לתפלת עצמו וזכות אחרים וכשנפטר ממנו מתוך ד"ת כשאותו אדם הוא זוכר אותו דבר של תורה ששמע ממנו הרי כאלו אותו

עין יוסף

בעבודת הבורא. לכן פרש"י בכל עצב שמראה את עצמו עצב מפני הרואים. שלא יאמרו שמותר למלאות שחוק פיו בכל מקום והוא פריקת עול מלכות שמים ממש. ועל זה השיבו תפילין מנחנא ור"ל שאין חשש מפני הרואים. שהרי הם רואים תפילין עלי והם עדות שממשלת קוני ומוראו עלי. והא דלא אמר רבי זירא לרבי ירמיה מקרא וגילו ברעדה. אפשר דלא דריש רבי זירא האי קרא וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה: לא מתוך עצבות. שהעצבון חולי הגוף. וכשהאדם חולה אינו יכול לעבוד הבורא ית' כראוי (תר"י): ולא מתוך עצלות. שעצלות הוא ביטול גדול לעבודת הבורא: ולא מתוך שחוק. ששחוק מרגיל את האדם לעבירה: דברים בטלים. אף שאינו ליצנות: אלא מתוך שמחה של מצוה. שמי שמקיים המצוה בשמחה רבה היא מעלתה. שהיא שמחה נפשיית.

יד יוסף

א תוספתא: ב שבת דף ל' ע"ב • פסחים דף קי"ז ע"א: ג עירובין דף ס"ד ע"א: ד סוטה פ"ט דף מ"ו ע"ב: ה קשה נהי דהושיבו ד"ת אבל השואל לא שאלו ד"ת וי"ל דשאלו אי אתנהו מזמן אד"ה חייבין לברך עליהן ברוך עושה מעשה בראשית (ספר ת"ל).

חדושי גאונים

לטעמייהו דאיתא (שבת ל':) רבה מקמא דפתח כו' אמר מלתא דבדיחותא כו' לסוף יתיב באימתא כו' ע"ש. ולכן כשראה לאביי דהוה בדה טובא א"ל וגילו ברעדה כתיב ר"ל אף דהותר לאדם לשמוח מעט אמנם אח"כ צ"ל באימה אבל ר' זירא מצינו בנדה פ"ג ע"א בעי רבי ירמיה מר' זירא לר"מ כו' אמר ר' אחא עד כאן הביא ר' ירמיה לר"ז לידי גיחוך ולא גחיך עי"ש בפירש"י דכתב ר"ז מחמיר טפי ר"ל דבאמת אינו אסור רק למלאות פיו שחוק ועוד דבדברי תורה אמרינן ושבחתי אני את השמחה זו שמחה של מצוה וא"י וכן לדבר הלכה כו' רק שר' זירא מחמיר טפי לכן גם כאן אזיל לשיטתיה בכל עצב יהיה מותר וכפירש"י כאן ודו"ק. (מהגאון מהור"ר שאול קאצינעלענבויגען מווילנא):

אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה כי הא דר"כ אלויה לרב שימי מפום נהרא עד כו'. לכאורה קשיא מאי מייתי ראיה מהכא דלמא מעשה שהיה כך היה דכי מטא לציניתא דבבל

אהבת איתן

דמייתי מהא תקרי בהדרת אלא כחרדת ולא מייתי מדכתיב בתריה בהדית תילו מלפניו כל הארץ. דאיתא במפרשים דפושעי ישראל נקראו כל הארץ וא"כ אכתי לא הוי מנ"ל מיניה רק דתילו ורעדה לפושעי ישראל שנקראים כל הארץ אבל אכתי לא שמעינן חרדה לישראל וע"כ מייתי מבהדרת כו':

מהרש"א

כסא דמוקרא וכו'. פירשו בו הרמז שהוא כלי חשוב מאד ועיקר יצירתו ועשייתו מעפר ושבירתו זהו מיתתו כן האדם נולד מעפר ועומד למיתה תמיד לשוב להיות עפר וק"ל: ווי לן דמיתנן ווי לן וכו'. לפי שמשני לדדים יש לאדם לזכור מיתתו תמיד הא' כמ"ש בפ"ק לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר אם נצחו מוטב וכו' ואם לאו יזכור לו יום המיתה והב' ע"פ מ"ש שוב יום א' לפני מיתתך שיזכור תמיד בכל יום שלמחר ימות ואז יהיו כל ימיו בתשוב' ולכך כפלו כאן לזכור ווי לן דמיתנן הא' לבטל מחשבות היצה"ר והב' לשוב היום על העתיד פן ימות למחר וא"ל אנן כו' א"ל הי תורה כו' לגבי יצה"ר אמר הי תורה כו' לנצחו בה כדאמר נמי התם אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה ואם לאו יזכור לו יום המיתה ולגבי תשובה בכל יום אמר הי תורה והי מצות דמגני עלן ממיתת יום מחר כדכתיב בה כי הוא חייך ואורך ימיך: אז ימלא שחוק פינו וגו'. בפסוק דלעיל מיניה בשוב ה' את שיבת ציון וגו' יותר מפורש לכאורה דעליה קאי אז ימלא שחוק וגו' ואפשר דסיפיה דהוא קרא כתיב היינו כחולמים דהיינו כשעלו מבבל שהיה הגלות ע' שנה כמ"ש במסכת תעני' פ"ג ולא היה אז גאולה שלימה שעדיין היינו תחת יד מלך פרס ואח"כ תחת יד מלכות יון ואח"כ תחת מלכות רומי ולהכי מייתי מסיפיה מהאי קרא אז יאמרו בגוים הגדיל וגו' דאיירי בגאולה העתידה שתהיה שלימה שיאמרו הגדיל ה' לעשות וגו' יותר מבגאולות הראשונות כמה שכתוב אל תזכרו ראשונות וגו' הנני עושה חדשה וגו' כמפורש פ"ק:

רש"י

דקלים: כסא דמוקרא. כוס של זכוכית לבנה: לישרי לן מר. שיר: הי תורה והי מצוה דמגנו עלן. איזה תורה עסקנו והיכן מצות שאנו מקיימים שיגינו עלינו מדינה

גמרא

פב דף ל ע"ב **מר** בריה דרבינא עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא. [דף לא] אייתי כסא דמוקרא בת ת' זוזי א ותבר קמייהו ואיעציבו. רב אשי עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא אייתי כסא דזוגיתא חיורתא ותבר קמייהו ואיעציבו. אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי בהלולא דמר בריה דרבינא לישרי לן מר. אמר להו ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן. אמרי ליה אנן מה נעני בתרך אמר להו (אי תורה ואי מצוה דבטלי מינן. א"ד הכי קאמר להו) הי תורה והי מצוה דמגנו עלן: א"ר יוחנן משום רשב"י אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז שנאמר (תהלים קכו) אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אימתי בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה. אמרו עליו על ר"ל שמימיו לא מלא שחוק פיו [בעוה"ז] מכי שמעה מרבי יוחנן רביה:

הכותב

[**לישרי** לן מר א"ל ווי לן דמיתנן. [כוונת רב המנונא לשורר לפניהם שיר קצר שיש בו נגלה ונסתר. הנגלה הוא לזכור הדבר שיעציב אל לבם דהוו בדחי טובא ולא יצטרך לשבר כלי חשוב לפניהם כאשר עשו הראשונים רק בפיו ובשפתיו הגיע אל כוונתו זאת כשהזכיר להם יום המיתה בזה יתבטלו משמחתם כי אע"פ שהם שמחים ביום החופה להיות תכליתם לפרות ולרבות לקיום המין ראוי ומחויב אצל הכל לזכור יום המיתה באשר הוא סוף כל האדם. וכאשר שאלו ממנו אנן מה נענה בתרך פירש להם סתר דבריו ואמר להם אי תורה וכו' לרמוז להם כי אין כל אדם בוכה על יום המיתה כמו שאז"ל שהצדיקים שואלים מיתה בפיהם והם ששים ושמחים בה כיון שבחייהם הגיעו לקנות כל שלמות אפשרי בחקם ולמי נאה לבכות על יום המיתה לאיש אשר לא השתדל כל ימי חייו ללמוד תורה ולקיים מצות. ובביאור זה איכא תרי לישני בגמ' א"ד אי תורה וכו' כוונתם למ"ש במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מהמצות ואין בו כח עוד לרדוף אחריהם כי מי שטרח בע"ש יאכל בשבת. וא"ד הי תורה והי מצות דמגני עלן כפי פירש"י שעיקר הבכי על יום המיתה הוא על שלא עסקו בתורה ובמצות בהיותם בחיים. ומאומה אין בידם להצילם מדינה של גיהנם אבל הצדיקים הם עצמם שואלים בפיהם המיתה וכיון שהרבו תורה ומצות בעולם הזה הנה שכרם אתם להיות חיים וקיימים הדבקים בהש"י]:

הרי"ף

אדם מהלך עמו וכאלו הוא מדבר אותו ד"ת וזה ק"ו מהמתים שאומרים דבר הלכה מפיהם ששפתותיהם דובבות בקבר ונמצא כי מתוך ד"ת שזכר בנסיעתו זוכרהו אותו אדם שנפטר כאן ויהיה זכרונו לרצון להולך בדרך ולטובה מתוך ד"ת שאמר מפיו. עוד ירצה אלא מתוך דבר הלכה של חדוש שמתוך כך זוכרהו כלומר שיהיה דבר של תוכיות וחדוש שמתוך אותו חדוש זוכרהו שאם אינו דבר של חדוש אע"פ שיהיה דבר של הלכה לא יזכרהו כי הא דרב כהנא אלויה וכו' ואמר לו דבר של חדוש ונמצא בידו זכות מה שאמר הוא וזכות מה שנזכר חבירו בשכתו כי הא דרב שימי דאמר אדכרתן הא דרבי יוסי בר חנינא הרי שגרס בדבריו להזכירו השמועה ששמע מרבי יוסי בר חנינא:

אסור לאדם שימלא שחוק פיו וכו'. וקשה להבין מ"ש אימתי בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' דהא משתמע מרישיה דקרא בשוב ה' את שיבת ציון אז ימלא שחוק. ונראה עם מה שאמרו בספר הזוהר פרשת אחרי מות דבמילי דעלמא אסור למלאות פיו שחוק אבל בד"ת עבדו את ה' בשמחה כתיב וכפי זה י"ל דמרישה הוה משמע אפילו בד"ת אסור בעוה"ז אבל מסיפיה דקרא דכתיב אז ימלא שחוק פינו בזמן שיאמרו הגדיל ה' לעשות עמנו דמשמע דכיון דאיכא קידוש ה' יש למלאות שחוק ומינה אנו לומדים לעוסקים בתורה שמקדשים שם ה' בתלמוד תורתם שיש למלאות פיהם שחוק. ועי"ל והוא הנכון שכתוב זה של בשוב ה' את שיבת ציון מדבר בבית ראשון שנחרב ובשוב ה' בנינו בבית שני היינו כחולמים שעברו ע' שנים דניים אינים כשוכבת דחוני המעגל וכפי זה הותר בבנין שני למלאות שחוק פינו והוא סבר דבעוה"ז אסור למלא פיו שחוק ואפי' בבנין שני לפי שהיו משועבדים תחת עמים שונים ולא הותר למלאות שחוק אלא בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה וידעו כל הגוים כי מלך ה' על גוים ויבחר בעמו ישראל אז ימלא שחוק פינו ומיהו קשה דאימא הכי נמי שבבית שני אז ימלא שחוק פינו ונראה דהי הכי לא היה לו לומר אז כי אם בשוב ה' את שיבת ציון ימלא שחוק פינו אלא ודאי ה"ק זה שאמרתי אז ימלא שחוק הוא אז יאמרו בגוים כשיאמרו הגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה שהוא לעולם הבא:

עין יעקב

ותבר קמייהו ואיעציבו. ואפשר דזה כוונת הש"ס הרוצה לאבד מעותיו דהיינו שרוצה לעצוב עצמו שלא יהיה בדח טובא יעשה בענין זה שיפסיד ממונו ויעצוב וק"ל: ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן. אמר כפל נגד מיתת עולם הזה ונגד מיתה נצחית לעולם הבא והא דמדקדק בתיבת לן היינו משום דאמרינן והנה טוב מאד זה המות אך זה נאמר על שני אלפים תהו שאז המות היה טוב לפי שעדיין לא ניתן להם התורה והמצות להתעסק בהם אבל לאחר קבלת התורה שניתן לנו לטובתנו להיות חירות ממלאך המות אך מכח החטא נאמר אכן כאדם תמותון שפיר קאמר ווי לן בדורות הללו דמיתנא כי אי תורה ואי מצות דבטלו מינן או דמגנו עלן: **אסור** לאדם שימלא שחוק פיו. אע"ג דמותר לשמח עצמו בשמחה של מצוה מ"מ גילו ברעדה ואסור להיות בשמחה שלימה עד לעתיד שיהיה גאולה שלימה אז ימלא שחוק פינו בשמחה שלימה ולעולם ילמד אדם מדעת קונו כדאיתא פ"ק דע"ז דף ג' ע"ב מיום שחרב בהמ"ק אין שחוק לפני הקב"ה: **מכי** שמעה מר' יוחנן רביה. ואלו

עין יוסף

וכמ"ש לעיל בפ"ק. יומא חדא סמכי גאולה לתפלה ולא פסק חוכא מפומיה: **פב** **כסא** דמוקרא. כוס של זכוכית לבנה (רש"י). ורמז להם שהאדם דומה בכל דבר לכלי זכוכית שיצירתו מן העפר כמוהו. וכי נשתברו יש להם תקנה גם האדם כי נשתבר ע"י פשעיו שיש לו תקנה בתשובה. וגם שאין להם שום טהרה אם נטמאו רק בשבירה שבירתן היא טהרתן שאין להם טהרה במקוה. עיין ברמב"ם פ"א מהלכות כלים הלכה י"ג. כך האדם אין לו טהרה אם נטמא בעונותיו אין לו שום טהרה רק שבירת רוחו כמ"ש לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (צל"ח). גם יש לומר שרמז כמו שהכלי זכוכית הלזה שהוא כלי חשוב ועיקר יצירתו ועשייתו מעפר ושבירתו זהו מיתתו. כן האדם הוא מבחר היצורים ונולד מעפר ועומד למיתה תמיד להיות עפר. וכמו שהכלי זכוכית יש לה תקנה להיות חוזר ונעשה כלי. כן האדם אם ייטיב מעשיו יש לו תקנה בתחיית המתים להיות חוזר ונעשה אדם. והם אעציבו על יום המיתה. וגם על העדר המצות ומע"מ שבהם יזכו לתחיית המתים: אנן מה נענה בתרך כו'. כי במשתה היין רצו לזמר ולהחריד עצמם שלא יתגאו. ורצו שגם הם יגעימו השיר כדרך המסייעין. והוא כוון שסר ענין מיתה שהוא המדרגה המבהיל ביותר מכל דבר אמרו מה נענה להבעים יותר. אמר יש יותר חרדה כי מיתה עם תורה ומע"מ אין כל כך חרדה ובשרו ישכון לבטח. אבל הי תורה כו' (פרי מגדים על א"ח מהקדמה בשם יד יוסף) ועי' בענף: אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז. אפי' בזמן בהמ"ק. משום שהשמחה מרגילה את האדם שישכח המצות אבל בזמן שיעשה עמנו נסים ויושיענו נשמח כדי

ענף יוסף

פב **כסא** דמוקרא. פרש"י כוס של זכוכית לבנה. לבי אומר לי שהוא ט"ס ורש"י פירש זה על זוגיתא חיורתא שהוא כוס של זכוכית לבנה. וכן פירשו תוס' שבת דף כ' ע"ב ד"ה אגן. אבל כסא דמוקרא פרש"י לעיל בדף כ"ח ע"א כוס זכוכית יקרה שקורין לה בלשון ישמעאל ערקי"א: ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן. הכפל מרמז ע"ד שאמרו במדרש רות רבה פסוק וימת אלימלך איש נעמי. תניא הכל למות והכל למיתה. ואשריו לאדם שיוצא בשם טוב ע"כ. וכתב הרשב"א הלוי ר"ל דסוף סוף אפילו שיאריך ימים כימי מתושלח סופו למות. וזהו הכל למות. ועוד רעה חולה מזו כי לא ידע האדם מה יולד יום כי בכל שעה ושעה הוא מעותד ועומד אל המיתה. וזהו והכל למיתה כלומר מעותד אל המיתה אף אם לא ימות מעותד אליה לכן צריך שישוב היום שמא ימות למחר. ולכן סיים המדרש דבריו ואשריו לאדם שיוצא בשם טוב מן העולם ע"כ. וזהו שאמר להם כפל ווי לן דמיתנן אחת דסוף סוף שימות אף אם יאריך ימים כימי מתושלח. ואחת שמעותד בכל יום ויום למיתה. לכן צריך להיות כל ימיו בתשובה: ווי לן דמיתנן כו'. אנן מה נעני בתרך כו'. יבואר ע"פ מה דאי' לעיל דף ה' ע"א אמר רבי לוי בר חמא לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר כו' אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה. נצחו מוטב לא נצחו יקרא ק"ש. נצחו מוטב לא נצחו יזכיר לו יום המיתה. נמצינו לגלות

יד יוסף

א אף על גב דקי"ל שמשבר כלים עובר בבל תשחית ויש לומר כיון דעשה משום סיבה כדי שיהו עצבים לא שייך בבל תשחית:

חדושי גאונים

ורא"ו אותם שאלו ודאי דאמרי איכפי כו'. ואה"נ אי לא הוי התם ציניתא היו נפטרים זמ"ז בלא"ה. גם מה חסר לו מהראיה דמייתי מנביאים הראשונים שהיו מוי דבריהם בדברי שבח ותנחומים. ומה צריך עוד ראיה לזה. לכן נ"ל דאין כוונתו בזה לאתויי ראיה. אלא דהמשך הסוגיא כך הוא אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה של חידוש עד שיזכירהו תמיד מתוך כך. כמו מעשה דר"כ שכל שעה שילך בדרך ציניתא דבבל יזכירהו על הדבר הלכה. (וזהו דקאמר אלויה מפום נהרא עד בי ציניתא ומסתמא לא עסקו בכל הדרך בשיחה בטילה עד בי ציניתא ומ"מ לא רצו למיפטר א' מחבירו עד שהזכירו דבר הלכה של חידוש שעי"ז יזכירהו ואז פטרו זה מזה). (דרך הישר):

מר בריה דרבינא עביד הילולא כו' לישרא לן מר כו' ווי לן דמיתנן כו'. הכוונה בשיר זמר הלזה ע"פ דעת הרב בעקידה על פסוק טוב ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשת' באשר הוא סוף כל האדם והדקדוק בו מבואר דאין שייך לומר זה טוב מזה אלא בב' דברים אשר הם מסוג א' כאלו תאמר בשר גדי יותר טוב מבשר בהמה או זהב טוב מכסף אבל לא על דבר שהוא היפוך מן השניה ואין כלל מסוגו ומה לבית האבל איזה הדמות לבית המשתה. אבל הענין כי להמשכיל בעין יפה ולהכם הרואה את הנולד יראה עין בעין מבית המשתה אותה עצמו הכוונה הנראה מבית האבל כי עיקר סיבת בית המשתה הנעשה לחתונת ריעים הוא רק למין האנושי אשר כלה ונעדר הגופים עלי ארץ וא"כ במה יחליף גזעו. ע"כ

פג שם א תנו רבנן המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים אבא שאול אומר סימן לדבר (תהלים י) תכין לבם תקשיב אזנך. תניא אמר רבי יהודה כך היה מנהגו של רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת. וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות. [א"ר חייא בר אבא ב לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות שנאמר (דניאל ו) וכוין פתיחן ליה וגו': ג יכול יתפלל אדם כל היום כלו כבר מפורש ע"י דניאל (שם) וזמנין תלתא וגו' יכול משבא לגולה הוחלה כבר נאמר (שם) די הוא עבד מן קדמת דנא יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה ת"ל (לקבל) [נגד] ירושלים יכול יהא כוללן בבת אחת כבר מפורש ע"י דוד דכתיב (תהלים נה) ערב ובקר וצהרים וגו' יכול ישמיע קולו בתפלתו כבר מפורש ע"י חנה שנאמר (ש"א א) וקולה לא ישמע יכול ג ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל כבר מפורש ע"י שלמה שנאמר (מ"א ח) לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תפלה תפלה זו בקשה אין אומר דבר ד (בקשה) אחר אמת ויציב אבל אחר התפלה אפילו כסדר וידוי של יוה"כ אומר איתמר נמי אמר רב חייא בר אשי אמר רב ה אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר אחר תפלתו אפי' כסדר של יוה"כ אומר] אמר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא ו איכא למשמע מהני קראי דחנה

רש"י

מדינה של גיהנם: תכין. אם תכין לבם אז תקשיב אזנך: [זמנין תלתא. שחרית מנחה וערבית: יכול משבא לגולה הוחלה. התפלה הזאת הוחלה כמו נתחלה אבל קודם לכן לא היה רגיל בכך: יכול יהא כוללן. לשלש תפלות הללו בשעה אחת: יכול ישאל צרכיו. כגון ברכות דאתה חונן עד ש"ת ואח"כ יתפלל ג' ברכות ראשונות שהן של שבח: רנה זו תפלה. של שבח: בקשה. שאלת צרכיו: אחר אמת ויציב.

מהרש"א

שנאמר תכין לבם תקשיב וגו'. פרק מלות חלילה מייתי ליה דלבא למעלה מדכתיב נשא לבבנו אל כפים וי"ל דהכא לא נחית לאתויי אלא דבעי כוונת הלב ועיין בתר"י בזה באורך הכא ובמשנה גבי חסידים הראשונים וכו': (בגמ') יכול יתפלל אדם כל היום וכו'. ודאי תפלה הקבועה לכל אדם נגד תמידין תקנום דלא הוי רק ג' תפלות כנגדם וכן למ"ד אבות תקנום כדאמרינן ר"פ ת"ה אלא דה"ק יכול שרשות הוא לאדם להתפלל כל היום ופירש תר"י בלא חידוש ומייתי מדניאל דהוה מפיש ברחמי טובא על הגלות ואפ"ה לא היה מתפלל רק תלתא זימנין ביומא וק"ל: (שם) יכול יתפלל לכל רוח שירצה ת"ל וכו'. יש לדקדק דהא אמרינן ס"פ ת"ה היה עומד בחו"ל יכוין את לבו כנגד א"י כו' והעומד בא"י יכוין לבו נגד ירושלים כו' וכיון דדניאל היה עומד בבבל שהוא ח"ל הל"ל לקבל א"י ויש לייסב דבבל היה קרוב לא"י והיה יכול לכוין בה נגד ירושלים כמו העומד בא"י גופה וק"ל: (שם) יכול משבא לגולה כו'. לפי פשוטו מקדמת דנא קודם הגזירה כל די יבעי מן אלהא ואינש עד וגו' יתרמא לגוב אריותא אלא דלא אצטריך ליה לקרא למימר הכי דודאי קודם הגזירה היה מתפלל דעיקר הגזירה היה בשביל שראו בו שהיה מתפלל למלוה בו עלילה בזה וע"כ דרשו מקדמת דנא קודם שגלה גם שבה"ה היה קיים והקריבו בו קרבנות היה הוא מתפלל תפלות אלו וק"ל: (שם) יכול יהא כוללן בב"א כו'. מהא דתקנו ג' תפלות למר נגד קרבנות ולמר נגד אבות נמי מוכח אלו ג' זמנים אלא דבהאי קרא ערב ובקר ולהרים וגו' מפורש טפי: (שם) יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל כו'. בפ"ק דע"ז איכא תנאי דפליגי בהכי ולמ"ד נמי דיתפלל ואח"כ ישאל צרכיו מייתי ליה מקרא אחרינא דכתיב אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד והכא דמייתי ליה מקרא לשמוע אל הרנה וגו' זו תפלה ואל התפלה זו בקשה ר"ל דודאי מלת תפלה בלשון הכתוב ובלישנא דתלמודא על הרוב הוא מורה אלשון שבח ותחנה בכ"מ מורה אלשון בקשה ורישא דהאי קרא ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו לשמוע וגו' דהיינו תפלה שהוא שבח ואחר כך תחנה שהוא שאלת צרכיו ואמר שאל תטעה בסיפא דקרא לשמוע אל הרנה ואח"כ אל התפלה דע"כ האי אל הרנה הוא אל התפלה דרישא דקרא ואל התפלה דנקט הכא ע"כ הוא פירוש דקרא ואל תחנתו שהוא בקשה ותו לא מידי ודו"ק: מהני קראי דחנה כו'. הא ודאי דכמה דברים דחשיב הכא כגון שצריך שיכוין את לבו ואסור להשמיע קולו שמעינן להו נמי ממקומות אחרים כדלעיל אלא דקאמר דמהני קראי

עין יעקב

ואלו לא שמעה מר' יוחנן רק מפשטא דקרא אין שום משמעות שיש איסור לשמח בזמן הזה רק דהכי קאמר שאז בזמן הגאולה בודאי ישמחו הכל משא"כ עכשיו בזמן הזה טוב לב משתה תמיד ורשות הוא לעשות כרצונו אבל כיון ששמע מר' יוחנן רבו שיש איסור בדבר ולשון אז הכי משמע אז יש היתר משא"כ מקודם גם ריש לקיש עשה כן שלא מילא שחוק פיו: צריך שיכוין את לבו לשמים. דהיינו שיסיר כל מחשבות הטורדות אותו ויכוין בלבו פירוש המלות וכן הוא בטורח חיים סי' צ"ח ורמב"ם פ"ד מהלכות תפלה ע"ש: כך היה מנהגו של רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה. כי בלאו הכי תפלת צבור נשמע ביותר אף שאינם מכוונין לגם כל כך מה שאין כן ביחיד צריך לכוין את לבו דאז נשמע תפלתו מכלל שן אתה שומע לאו ולהכי מייתי האי דמנהגו של ר' עקיבא בתר האי ברייתא דקתני המתפלל צריך שיכוין את לבו דקאי אתפלת יחיד והא דקאמר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך דמשמע דקאי ארבים יש לומר דקאי אלבם דעלמא

הרי"ף

צריך שיכוין את לבו לשמים וכו'. י"ל מה קשר יש במנהגו של רבי עקיבא וכו' למה שאמר קודם לזה. וי"ל שמתחלה דרשו המתפלל צריך שיכוין לבו לשמים ולא איכפת לן באריכות התפלה או בקיצורה כי אחד המאריך והמרבה בתפלה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים וסימן לדבר זה תכין לבם תקשיב אזנך שתחלת הכתוב הוא אומר תאות ענוים שמעת ה' תכין לבם וה"ק אם ראית ענוים המקצרים בתפלה כגון רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור לא היה מאריך בתפלתו מפני שלא להטריח הצבור והוא היה עניו הקב"ה שומע כאלו התפלל כל צרכיו באורך ותאות אותם ענוים המתפללים בקצרה ולא האריכו לבקש כל צרכיהם תאותם שומע ה' כיון שיש להם כוונת הלב תכין לבם תקשיב אזנך כאלו התפללו בפרטות לכל צרכיהם ולכך סמך מנהגו של רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור לרוב ענותנותו היה מקצר ועולה מפני טורח הצבור והקב"ה שומע מפני כוונת לבו וכשהיה עומד בינו לבין עצמו כיון שלא היה שם טורח צבור לא היה שם מדת ענוה לקצר והיה מאריך: כמה הלכתא גברוותא וכו'. קשה כיון דמהני קראי למדנו כמה הלכתא גברוותא א"כ מה הוא הדבר שאינו הגון שראה בה עלי עד שחשבה לשכורה ואין לומר שהשכרות היה דבר שאינו הגון שהוא לפי האמת לא שתתה יין ושכר ואיך למדנו מכאן לרואה דבר שאינו הגון. ואם בא ללמוד מכאן הול"ל לחושד לחברו בדבר שאינו הגון צריך להוכיחו ועוד נבאר תשובת חנה שאמרה לו לא אדון כו' שחשדתני כו' שסרי אם ראה בה דבר שאינו הגון לא שייך כאן תשדא. וכ"ל שלהיות שחנה הטיחה דברים כלפי מעלה כדכתיב ותתפלל על ה' וביאור הדברים הוא שאמרה ה' צבאות ולא היה אדם שקראו להקב"ה ה' צבאות עד שבאת חנה ואמרה מכל צבאי צבאות אשר בראת בעולמך קשה ליתן לי בן וזהו הדבר שאינו הגון וכן דרשו וחנה מדברת על לבה על עסקי לבה אמרה לפניו רבש"ע כל מה שבראת באשה וכו' וכל זה הוא דבר שאינו הגון שכמה עקרות יש בעולם ולא הטיחו דברים לומר כך שדים הללו למה נבראו. ועלי שומר את

ענף יוסף

נמצינו למדין ג' דברים לנלא בהן מילה"ר. אחד הוא התורה. ב' הוא ק"ש אשר יש בה קבלת עול מלכות שמים ועול מלות כדאמרינן למה קדמה שמע כו' כדי לקבל עליו עול מלכות שמים ואח"כ יקבל עליו עול מלות. ג' הוא יום המיתה. והם צריכין להיות בהדרגה זה אח"ז. וזה כוונת רב המנונא זוטא שאמרו לו רבנן בהלולא כו' לישרי לן מר. אמר להם ווי לן דמיתנן· ותפס הדרך השלישי לכבוש היצה"ר בעת המשתה והשמחה. ואמרו לו אנן מה נעני בתרך אחרי שגם מר מזכיר הדרך הג' שהוא יום המיתה. אמר להם כה תענו אחרי הי תורה והי מלות. שהם ב' דרכים הראשונים. דמגנו עלן לנלא בהם מילה"ר. כי בעונותינו הרבים צריכין אנו לנלא מילה"ר בזכירת יום המיתה כי איה איפה הם התורה והמלות שלנו (מהגאון מו"ה שאול קאצינעלינבויגין מווילנא):

עץ יוסף

לגלות נפלאות וגבורותיו ויאמרו העמים הגדיל וגו' ויראו בשמחתנו ויבושו·ושמחה כזו שהוא שמחת הבורא היא מלוה גדולה משום פרסומא ניסא· וזהו שקאמ' אימתי ימלא שחוק פינו בזמן שיאמרו בעמים הגדיל ה' לעשות עם אלה (תר"י) אבל הטור באו"ח ס"ס תק"ס כתב אסור לאדם כו' בגלות הזה וכתב ב"י שכן פי' הרמב"ן בספר תורת האדם:

פג צריך שיכוין את לבו· לפירוש המלות שמוציא בשפתיו (תר"י ומחבר): סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך· פי' אם תכין לבם אז תקשיב אזנך (רש"י)· ולא אמר שהיא ראיה גמורה· מפני שעיקר הכוונה שהזכירה בפסוק זה איכה על כוונת אמירות המלות. אלא על כוונת טהרת הלב מעבירות ומתענוגי העוה"ז שהיא צריכה סיוע מהמקום כענין שנאמר ותוכן לבות ה'·וכתיב והפך לבבם אליך·וע"ז אמר תסייע אותם ותכין לבם שיהיה טהור כדי שתקשיב תפלתם (תהר"י): היה מקצר ועולה· לא שהיה מקצר מנוסח התפלה· אלא שלא היה מאריך הרבה בתחנונים שהיה אומר· וגם לא היה מאריך כל כך שאמירת המלות מפני טורח הצבור (תהר"י): מפני כריעות והשתחואות· שהם השתחוויה הוא פישוט ידים ורגלים· וכשאדם

יד יוסף

א תוספתא פ"ד: ב ברכות ל"ד: ג עבוד' כוכבים פ"א ז': ד רי"ף ורא"ש ל"ג: העבודת כוכבים ח': ו ילקוט ש"א רמז ע"ח:

חדושי גאונים

פועל חכם חק·נתן ליווי לישא אשה ולהוליד בדומה למען יהיה קיום העולם ואלו לא היה מיתה בגופים לא היה נצרכים כלל לתאות ריעים ולעשות משתה ובית הזיווג א"כ הסברא נוטה החכם הרואה את הנולד מה לו לילך לבית האבל לזכרון יום המות אותה הזכרון יעלה לו מבית המשתה כי יבין בטעם התאוה והסיבה הנלרך לזה הוא מטעם כי סוף האדם למות ע"כ בא החכם והזהיר כי טוב יותר ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשתה וביאר הטעם באשר הוא סוף כל אדם· ר"ל כי בבית האבל שם הוא רואה הסוף של בנין האדם ואיך הוא לקברות יובל לא"כ בבית המשתה הוא רואה רק התחלה ותחילת הבנה אשר נעשה עבור יום המות לזאת בהילולא דרבינא אשר ראו החכמים ואמרו לישרי לן מר וישמח בשמחת ריעים השיבם איך נשיר שלא ווי לן דמיתנא כו' כי החכם הרואה את הנולד ישכיל ויבין עיקר צורך לעשות תאוה עבור יום המות וא"כ איך יהיה שמחה בשיר בזכרון יום המות. (אלשיך קהלת פרשה ז'):

אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת מפני הכרעות והשתחואות. פירש ולא בתפלה של י"ח ברכות דבהנהו אינו רשאי לשחות אלא באבות והודאה ועוד שאינו רשאי לזוז ממקומו אלא בתחנונים שלאחר תפלה קאמר. (חדושי הרשב"א):

אמר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא איכ' למשמע מהני קראי דחנה וחנה היא מדברת על לבה מכאן שהתפלה צריכה כוונה רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו וקולה לא ישמע מכאן למתפלל

רש"י

קודם ג' ראשונות]: שצריך להודיעו. הנחשד צריך לנקות עצמו מן החשד ולהודיעו את חושדו שאין בו אותו דבר מגונה: לפני בת בליעל. אל תתנני כבת

(ש"א א) וחנה היא מדברת על לבה מכאן למתפלל צריך שיכוין (את) לבו. רק שפתיה נעות מכאן למתפלל (צריך) שיחתוך בשפתיו. וקולה לא ישמע מכאן (למתפלל שלא ישמיע [שאסור להגביה] קולו בתפלתו. ויחשבה עלי לשכורה א מכאן שהשכור אסור להתפלל. (שם) ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין וגו' [א"ר אלעזר] ב מכאן לרואה [בחברו] [שם ע"ב] דבר שאינו הגון (בחברו שחייב) [צריך] להוכיחו. (שם) ותען חנה ותאמר לא אדני אמר עולא [ואיתימא רבי יוסי ברבי חנינא] אמרה ליה לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש שורה עליך שאתה חושדני בדבר הזה. איכא דאמרי הכי אמרה ליה לא אדון אתה (בדבר זה) לא איכא שכינה ורוח הקודש גבך שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות מי לא ידעת דאשה קשת רוח אנכי. ויין ושכר לא שתיתי [א"ר אלעזר] מכאן (לחושדין אותו) [לנחשד] בדבר [שאין] (ואין) [בו] שצריך להודיעו. (שם) אל תתן את אמתך לפני בת בליעל אמר רבי אלעזר מכאן לשכור שמתפלל כאילו עובד עבודת כוכבים כתיב הכא לפני בת בליעל וכתיב התם (דברים יג) יצאו אנשים בני בליעל [מקרבך] מה להלן עבודת כוכבים אף כאן עבודת כוכבים. (שם) ויען עלי ויאמר לכי לשלום. [אר"א] מכאן לחושד בחבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו (בדברים) ולא עוד אלא שצריך לברכו שנאמר (שם) ואלהי ישראל יתן את שלתך:

מהרש"א

דחנה נמי איכא למשמע להו: מכאן שאסור להתפלל כו'. ראה בתפלתה שהיו שפתיה נעות ומה שחשבה לשכורה פרש"י שם שלא היו רגילין להתפלל בלחש עכ"ל ואין נראה כן מתוך הסוגיא דקאמר מכאן שאסור להגביה קולו וכי היו רגילים לעשות שלא כדין ולמה חשבה לשכורה כיון שכדין עשתה אלא די"ל שחשבה לשכורה משום דהרבתה להתפלל וכמ"ש לה עד מתי תשתכרין וגו' וכ"ה במדרש ע"י שהרבת' בתפלה קלרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם כו' וע"ז השיבה קשת רוח אנכי ובעי אפושי ברחמים כדאמרינן בר"פ דהוה מרירא לבא טובא וק"ל: לא אדון אתה בדבר הזה איכא דאמרי. כל זה בילקוט איתו וכן נראה מפרש"י בספר שמואל דלשון אחד הוא ודרשו כן משום דמלת לא כמיותר וק"ל: מכאן לשכור כו' כאלו עובד ע"ז כו'. וכמ"ש פ' בן סורר אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין מה לך למלכים ששותין יין ומשתכרין ואומרים מה לנו אל ועי' ברשב"א:

הרשב"א

כתב הרשב"א ז"ל בפירוש האגדות וז"ל מן המפורסם שהשכרות מבלבל את הדעת עד שמביא לידי כפירה באמת ובהודאה בשקר. ועל דרך המשל כמו שאמרו שאיני מכיר בין ברוך מרדכי לארור המן ויראה דמיונות כוזבים וזו היא עבודת כוכבים באמת ומי שעומד בתפלה והוא שכור שמא מתוך בלבול דעתו יבא לדמיונות כוזבים וזו היא עבודת כוכבים:

הרי"ף

פיג שאע"פ שספתיה נעות וקולה לא ישמע בפרהסיא מ"מ כוונת לבו של עלי שהיה שומר את פיה ידע מה שהטיתה דברים ודברה שפת יתר כנגדו ית' ולכן חשבה עלי לשכורה כלומר שהוא היה יודעה ומכירה שאשת חיל ויראת ה' היא ואין לדונה אלא שהיא שכורה ומתוך שכרות שגגה בלשונה ולזה אמר לה עד מתי תשתכרין לדבר שלא כהוגן לפניו ית' והיא אמרה לו לא אדוני אתה בדבר הזה שחשדתני שמתוך שכרות יצאתי מהמחילה להטית דברים כלפי מעלה כי אשה קשת רוח אנכי מתקשה בדברים מסבת רה"ק שיש בי וזהו לא רוה"ק שורה עליך שאני איני עקרה כי אם ראויה לילד כדכתיב וה' סגר רחמה דמשמע שהיה פתוח וסגרו ה' מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים וע"ז אני מרבה להתפלל לפניו ובזה ידוקדק מ"ש מלאת דדים הניק וכו' והרי כל הנשים העקרות יאמרו כן אמנם להיות שהרה עליה רה"ק שעתידה לילד בן כי חנה היא מהנביאות שעמדו להם לישראל לכך אמרה כיון שאני עתידה לילד איני רוצה שיהיה לעת זקנתי שאע"פ שאלד לא יהיה לי חלב להניק הבן ואבקש מינקת להניקהו לי כי א"כ דדים שבראת בי להניק למה נבראו כיון שאני עתידה לילד ואיני עקרה ולכך שאלה ואמרה מכל צבאי צבאות שבראת קשה בעיניך למסר נתינת הבן שלי וזהו משל העני העומד על הפתח ולא השגיחו בו שכוונתם לתת גמר סעודה אל המסובים ואח"כ יפרנו לחם אל העני והוא שאל מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פת ביניהם שמלת ביניהם היא בדקדוק שהיה רוצה לאכול עכשיו ביניהם ולא יאחרוהו עד לאחר זמן הסעודה וכן היתה רוצה חנה שהשי"ת יחיש מפלט לה לתת לה הבן הזה בכלל כל הנבראות שה' יוצר משרתים בכל יום וגם היום תפקד חנה זהו הנ"ל: מכאן למתפלל שצריך שיכוין את לבו. וקשה דהא דרשי' מהכא מדברת על עסקי לבה ואפשר דהא והא איכא למדרש שאם הוא לענין הכוונה הול"ל והנה היא מדברת בלבה או אל לבה מאי על לבה אלא לדרוש על עסקי לבה ואם לא בא הכתוב לומר אלא אותה דרשה הול"ל ותדבר חנה על לבה כי פעם אחד בלבד דברה כדברים האלה מדכתיב והנה היא מדברת על לבה משמע שבא לומר על הכוונה שבכל פעם שהיתה מדברת בתפלה היה בכוונת הלב:

עיון יעקב

דעלמא או סימנא בעלמא נקט ולעולם דבתפלת יחיד מיירי: מכאן שהשכור אסור להתפלל. כבר הוצריכו המפרשים לדחוק בסוגיא א ולענ"ד נראה פשוט כיון דעלי חשבה לשכורה לפי שהרבתה להתפלל מאד מאד ולא עלה על דעתו שהאריכה בתפלתה כל כך כי היה אחר זמן אכילה ושתיה והיה עת שכרות ושכור אסור להתפלל אלא ודאי שריבוי הדברים הוא רק מחמת שכרות שדרך השכורים לדבר דברים של מה בכך וריבוי הדברים משתכרים ומשתגעין האדם יותר וזה שאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין כלומר בריבוי הדברים תשתכר יותר על כן הסירי ייך מעליך כשתשתוק זמן מה ולא להרבות דברים יפיג ייך מאתך. ולכן כדי להוציא כן מלב עלי אמרה אשה קשת רוח אנכי והדברים שדברתי הוא מתוך מרירות לבי הרביתי להתפלל ומה שקשה לך שלא עת שכרות הוא על זה אמרה ויין ושכר לא שתיתי וגו': מכאן שחושד לחבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו בדברים. לכאורה קשה דלמא דוקא היכא שחושדו חשד חמור כדאמרינן בסמוך שכור המתפלל כאלו עע"ז אבל שאר חשד מנ"ל אך לפמ"ש לעיל דבאמת עלי לא חשדה שהתפללה מתוך

עץ יוסף

וכשאדם משתחוה בזה הענין ועוקר רגליו בשעה שעומד נמצא מרחיק עצמו ממקום שהיה עומד תחלה. וכריעה היא שכורעה בראשו (תהר"י): צריך שיחתוך בשפתיו כו' שלא ישמיע קולו בתפלתו. וז"ל המחבר בסימן ק"א לא יתפלל בלבו לבד אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש ולא ישמע קולו: שהשכור אסור להתפלל. שאינו יכול לכוין: לא אדון אתה בדבר זה. שחז"ל אמרו החושד בכשרים לוקה בגופו. ופירשו המפרשים היינו שנמצא בגופו אותו דבר. וכענין שאמרו כל הפוסל במומו פוסל. ומעתה לאשר חשבה חנה בנפשה שאין בה דבר שחשדה. גלל כן חשבה על עלי שיש בו אותו דבר שחשדה. ואין לו ליקח עטרה זו להיות מוכיח בדבר הזה. כמאמרם קשוט עצמך. וז"ש לא אדון אתה בדבר הזה שאתה חושדני דייקא. היינו אין אתה נקי בדבר הזה (מעין הברכות): ולא רוה"ק שורה עליך שאתה חושדני כו'. שאם היה רוה"ק שורה עליך בדבר זה לא היית חושדני: א"ד הכי אמרה ליה כו' לא איכא שכינה ורוה"ק גבך כו' מי לא ידעת דאשה קשת רוח אנכי. יש לפרש ע"פ הכתוב נאם ה' לאדוני. ואמרו שם אדני זה אברהם. והענין כי מי שמתדבק בשכינה ונופה ברוה"ק נקרא בשם אדני. וזו הרואה. והחפרש בין הרואה ובין הנביא כי הנביא ידע רק מה שנתגלה לו בנבואה. גלל כן לא ידע רע ח"ו וכמאמרם שאמר הקב"ה ליהושע וכי דלטורין אני כו'. משא"כ הרואה צופה נסתרות. וז"ש אלישע הרפה לה כו' כי נפשה מרה לה וה' העלים ממני ולא הגיד לי השיג כי דבר מקרה בלתי טהור הוא ע"י שלא הוגד לו. ובזה יובן המאמר שלפנינו. לאשר לא ידע עלי מרירות לבה כי קשת רוח היא. אמרה לו לא אדוני. ואמרו ז"ל לא אדון אתה לא שכינה ורוה"ק גבך כו' מי לא ידעת כי אשה קשת רוח אנכי. ולאשר לא ידעת לא אדוני (מעין הברכות):

ענף יוסף

פג לרואה דבר שאינו הגון בחברו כו'. כתב התוס' אע"ג דליכא איסורא דאורייתא דאי איכא איסורא דאורייתא פשיטא הוכח תוכיח כתיב. וקצת קשה דילמא הכא הוה כמו איסור דאורייתא כדאמר רבי אלעזר כאלו עובד עבודת כוכבים. ויש לייבז (אור חכמים) ולא ידענא מאי קשה ליה. דהא קשה באמת על עלי למה הוכיחה על השכרות ואמר לה עד מתי תשתכרין. שזהו אינו איסור רק שהוא מגונה ודבר שאינו הגון. ולא הוכיחה על התפלה שהתפללה בשכרות שזהו איסורא דאורייתא כדיליף ר' אלעזר מגז"ש שהוא כאלו עובד עבודת כוכבים. אע"כ שעל שהתפללה בשכרות בוודאי הוכיחה. והכתוב לא צריך להודיענו זאת דהא הוכח תוכיח כתיב. אבל זה שהוכיחה על השכרות סתם אף בלא תפלה אם לא הודיענו זאת הכתוב שהוכיחה עד מתי תשתכרין. הייתי אומר שלא הוכיחה על זה כלל כיון שאינו איסור רק שהוא מגונה. לכן צריך זאת הכתוב להשמיענו שאף על זה הוכיחה משום שהרואה בחבירו דבר שאינו הגון אף שאינו איסור ג"כ צריך לאוכיחו. ושפיר כתבו תוס' דבריהם:

יד יוסף

א ערובין פ"ו דס"ד ע"א: ב ערכין פ"ג דף ט"ז ע"ב:

חדושי גאונים

שאסור להגביה קולו בתפלתו ויחשבה עלי לשכורה מכאן לשיכור שאסור להתפלל ע"כ: ולעד"נ שחז"ל דקדקו לשון על לבה שלא אמר מדברת בלבה משמע שהיתה מעוררת את קולה לכוין ומדברת על לבה כי צריך כונת הלב בתפלה. ומדקאמ' רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע מיותר על כן דרשו וקולה לא ישמע שאסור להשמיע קולה בתפלה אלא שצריך לחתוך בשפתי' וזהו רק שפתיה נעות אבל וקולה לא ישמע שהוא אסור נמצא שדקדקו ג"כ לשון רק לחתוך המלו'. ואפש' שדקדקו ג"כ לשון לא ישמע דהיל"ל לא נשמע אבל אמר לא ישמע שלא היה זה בקרי והזדמן שלא נשמע קולה אלא מצד הדין המחייב כן שקולה לא ישמע שאסור להשמיע ולהגביה קול בתפלה. וחנה היא מדברת על לבה אמר ר' אלעזר בן ר' יוסי בן זמרא על עסקי לבה רבש"ע כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה עינים לראות אזנים לשמוע חוטם להריח פה לדבר ידים לעשות מלאכה רגלים להלוך שדים להניק דדים אלו שנתת על לבי למה לא להניק בהם תן לי בן ואניק בהם. ולעד"נ שלפי דבריהם וחנה מדברת דברים על עסקי לבה היינו שהיתה מדברת על עסק דדים העומדים על לבה שלמה הם הדדים אם לא תניק בהם. עוד אפשר שדקדקו בפסוק תיבת היא כי די שיאמר וחנה מדברת על לבה לזה אמרו שאמרה חנה כל מה שבראת באשה לא בראת דבר א' לבטלה כו' שזה רמז באומר וחנה היא מדברת שדבריה הם שחנה היא כלומר שהיא בכל מה שנבראה בה היא לצורך עיניים כו' כל זה נכלל בתיבת היא אבל דדים שהם על לבה אין בהם צורך שהרי אין לה בן להניק ועל כן מדברת על הדדים שעל לבה שהם מיותרים בה. וממ"ש הכתוב על לבה לרמוז על הדדים כנ' מוכרח הוא שגם בכלל התרעומות הזה על היות הדדים לבטלה ותרעומה גלאות שא"כ למה זה דדיה היו על לבה ולא למטה כבהמות שהרי חז"ל אמרו שדוד ינק מבדי אמו ואמר על זה שירה על שעשה לה דדים במקום בינה למעלה על לבה כדי שלא יסתכל בערוה ושלא יינק ממקום הטנופת אבל מי שהיא עקרה כמוה לא היה להיות הדדים במעלות כיון שאין בהם תועלת

יד יוסף

א ילקוט שמואל א' רמז ע"א : ב סוטה פ"ד דף כ"ו . [והם מוחלפת הסיטה וע"ש בתוס' ובתוס' מנחות דף י"ז ולע"ק :] ג כ"א נפסדת : ד יבמות דף ע"א ע"א כתובות דף ס"ז ע"ב קידושין דף י"ז ע"ב גיטין דף מ"א ע"ב נדרים ג' ע"א ב"מ דף ל"א ע"ב ודף נ"ד ע"ב ע"ז דף כ"ז ע"א סנהדרין ד' נ"ו ע"א ודף ס"ד ע"ב ודף פ"ה ע"ב ודף נ' ע"ב מכות דף י"ב ע"א זבחים דף ק"ח ע"א כריתות דף י"א ע"א ערכין דף ג' ע"א נדה דף ל"ב ע"ב ודף מ"ד ע"א

חדושי גאונים

הסנקה גם אין מקומם על לבה כיון שאין לה בן לא שמא יסתכל איכא ולא שמא ינק איכא באופן שהן שתי קושיות האחת מגיאות נתינת דדים והשנית על לבה ועל שתיהן רמזה באומרה דדים אלו שנתת על לבי למהכו'. ומ"ש ויחשבה עלי לשכורה מהרי"א ז"ל שמהיות עלי שומר את פיה ומעיין בכמות התפלה ואריכותה גם באיכותה שקולה לא ישמע ומכל הגדדין האלה ויחשבה עלי לשכורה ע"כ . ורש"י ז"ל עלי לשכורה שלא היו רגילים להתפלל בלחש ע"כ . והרד"ק ז"ל מדברת על לבה מכוונת את לבה בתפלתה כתרגומו כד מללא על לבה . והוא בכלל דחז"ל הנז"ל בסמוך . ולעד"ן לדקדק כפי הפשט או' וחנה היא שתיבת היא מיותרת אבל הכוונה לפי שכמה פעמים שהשפתים נעות מאליהם לבד לזה אמר כאן שחנה היא היא המדברת עיקר הדבור השכליי והכונה באופן שהשפתים לא היו עושים כל התפלה רק תנועות שפתים ז"ש רק שפתיה נעות אבל חנה היא המתפללת בכונה מצטרפת אל השפתים וז"ש רק שפתיה נעות בלבד והעיקר היא חנה מדברת על לבה שהוא הכונה . עוד אפשר שאמר רק שפתיה נעות שלשון רק למעט הוא בא שלא היה נשמע קולה רק שפתיה נעות לבד לא משמיעו'

מהרש"א

שקראו להקב"ה לצבאות כו' . מקודם זה מלינו שקראו הכתוב כן דכתיב ועלה האיש וגו' לזבוח לה' לצבאות בשילה וגו' אלא דאדם שקראו כן לא מלינו עד שבאת חנה : ואסתתר בפני כו' . סתירה בעדים בעי אחר שקינא לה בעלה אלא דה"ק אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי ויקנא לי ואח"כ אסתתר בפני עדים וכיון דמסתתרנא בעדים משקו לי כו' וכן יש לפרש הא דלקמן דקאמר ר"ע א"כ ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו כו' היינו אחר שיקנאו להן וק"ל : (בגמ') ויסתתרו כו' . בסוטה פ' ארוסה הקשו התוספת דלימא לנפשיה יסתתרו כל יולדות בצער וילדו בריוח כו' ע"ש ויש ליישב דמשום דיולדת בצער לא תעשה את עצמה נחשדת ע"י סתירה לקנא לה בעלה אבל בעקרה משום בנים שיהיו לה תעשה כל מה שתוכל לעשות גם שתדע שיקנא לה בעלה וק"ל : שלש אמהות כו' . פרש"י דרים להו מלשון מיתה עכ"ל ונראה דיש לקיים כפשטיה מלשון אמה שע"כ נאמר ג"פ אמה שבג' דברים ומלות המיוחדים לאשה הנני אמתך קיימתים ולא עברתי עליהם להיות נענש עליהם וג' בדקי מיתה כו' ודבקי מיתה דנקט ע"פ הגמ' דפרק ב"מ דפליגי ביה תנאי והם יפורש : מאי זרע אנשים וכו' . אם לאפוקי נקבות קאמרה הל"ל זרע זכרים ועוד מאי אנשי' בלשון רבים אם על שני בנים בקשה הרי לא נתמלאה שאלתה ועלי בשרה יתן את שאלתך וגו' מיהו איכא מ"ד במדרש שהי' לה ז' בנים ודו"ק : ששקול כב' אנשים כו' שנא' ואהרן בכהניו וגו' . לפי פשט המקרא דבכהניו לשון יחיד לא קאי רק אאהרן שהיה כהן וקאמר קרא דמשה וכן אהרן בכהניו וכן שמואל בקוראי שמו כשהיו הם קוראים אל ה' והוא יענם ור"ל ששקול שמואל כמשה ואהרן כאחד מהם בהך מילתא דהיו קוראים אל ה' וגו' אבל במדרש ילקוט מפורש דבכהניו קאי נמי אמשה שהיה כהן בז' ימי המלואים ור"ל כהניו של כ"א מהן ולפי זה נראה דקוראים אל ה' קאי אישראל שהיו בימי שמואל כמפורש בקרא שאמר שמואל ואתפלל בעדכם וגו' ויקבצו וגו' וישפכו לפני ה' ויצומו וגו' כת"י ושפיכו לבהון בתיובתא וגו' והוא פי' הכתוב שהיה שמואל בקוראי שמו להתפלל עליהם וגם הם קוראים אל ה' והוא יענם לישראל ויהיה שמואל שקול כמשה ואהרן דכמו שהם נענו ע"י כהונתם כן הוא נענה ע"י תפלתו ודו"ק : שימשה ב' אנשים וכו'. לפי זה יהיו דבריה אלו כמתנבאה לעתיד דחנה אחת מז' נביאות היתה כדאמרינן פ"ק דמגילה

גמרא

[ותדר נדר ותאמר ה' צבאות]

פד שם א אמר ר"א מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות עד שבאת חנה וקראתו צבאות . אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד (מהם) משל [למה"ד] למלך ב"ו שעשה סעודה (גדולה וזימן כל בני עירו) [לעבדיו] בא עני אחד ועמד על הפתח אמר להם תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו . [דחק ונכנס אצל המלך א"ל] אדני המלך מכל סעודה (גדולה) שעשית קשה בעיניך ליתן לי (פת) [פרוסה] אחת ביניהם. (ש"א א) אם ראה תראה . א"ר אלעזר אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע אם ראה מוטב . ואם לאו תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי ויקנא בי וישקני מי סוטה ואין אתה עושה תורתך פלסתר שנאמר (במדבר ה) ונקתה ונזרעה זרע . הניחא למ"ד אם היתה עקרה נפקדת שפיר . אלא למ"ד [אם היתה] יולדת (בנחת) [בריוח] נקבות יולדת זכרים קצרים יולדת ארוכים שחורים יולדת לבנים [מאי איכא למימר דתניא ב ונקתה ונזרעה זרע מלמד שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר' ישמעאל א"ל רבי עקיבא א"כ ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו וזו שלא קלקלה ג נפקדת אלא מלמד שאם היתה יולדת בצער יולדות בריוח קצרים יולדת ארוכים שחורים יולדת לבנים אחד יולדת שנים] מאי אם ראה תראה . ד דברה תורה כלשון בני אדם . בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך . (אר"א) [אמר ריב"ח] ג' אמתות הללו למה אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע שלשה בדקי מיתה בראת באשה ואמרי לה ג' דבקי מיתה בראת באשה ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר. כלום עברתי על אחת מהן . ונתתה לאמתך זרע אנשים · מאי זרע אנשים אמר רב גברא בגוברין ושמואל אמר זרע שימשח שני אנשים · ומאן נינהו שאול ודוד. ורבי יוחנן אמר זרע ששקול כשני אנשים ומאן נינהו משה ואהרן שנא' (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו . ורבנן אמרי זרע [אנשים זרע] שמובלע בין אנשים כי אתא רב דימי אמר לא ארוך ולא גוץ

רש"י

בליעל לחשדני בשכרות : ואסתתר . אתייחד עם אחרים ויחשדני בעלי : פלסתר . שקר : שלש אמהות. דריש להו לשון מיתה . בדקי מיתה . שהאשה נבדקת בהם בשעת סכנה שאם ימצא בה אחד מהן תמות: נדה וחלה והדלקת נר. של שבת על ג' עבירות הללו נשים מתות וטעמא יליף במסכת שבת (דף ל"א) : שמובלע בין אנשים· ורב דימי מפרש

עין יעקב

מתוך שכרות אלא שהתרעם עליה על שרבות דברים בלבד לק"מ : כלום עברתי על אחת מהן . וכיון שהאשה נבדקת בהן בשעת לידתן לכן לטובתי נמנע ממני סכנת הלידה אבל באמת לא עברתי עליהן ואין לי לחוש לסכנת הלידה לכן התפללה ליתן לה זרע : כי אתא רב דימי אמר לא ארוך ולא גוץ . עיין פירש"י ועוד יש לומר דלעולם מדת בינוני הוא דבר המתקיים כדאיתא ברמב"ם פ"ב מהל' דעה ומס"ע אמרינן בסוטה דף י' שמשון בכחו שאול בצוארו וכו' ובספר חסד לאברהם חלק עין יעקב נהר י"א כתב שקודם שנברא אדם שואלין אותו אם רצונו להיות ארוך או קצר חלש או גבור וכו' ובאותו ענין שהוא מבקש הוא נברא · ואי תקשה איך יכחר הגרוע כי הענין הוא מי שהוא ארוך בזה העולם וכן איך יהיה היפך אחר התחיה והבחירה ניתנה ביד האדם יש שבוחר במוקדם ויש

הרי"ף

שלשה בדקי מיתה כו' . וקשה דג' בדקי מיתה אלה הם לנשים המתות בשעת לידתן ואיך מתיחסת שאלה זו לפקידה שיפקדנה ה' בבנים . ונראה שכך אמרה חנה . אם ראה שתתן לי בנים אתלי יכונו לפניך שתראה בעני אמתך שהם ג' בדקי מיתה המיוחדות ליולדות על הנדה וחלה והדלקת הנר אנא ה' זכרני והצילני בשעת הלידה ויהיה הריון

עין יוסף

פד לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות כו' . קשה הא כתיב לעיל מיניה להשתחות ולזבוח לה' צבאות והוי קודם זה . וי"ל דודאי אפשר דיש כמה אנשים שקראו צבאות קודם באה חנה · אבל קראוהו מילתא בלא טעמא · אבל חנה הזכירה שם צבאות מענין תפלתה והצטרכות שלה שאמרה מכל צבאי צבאות כו' . ולכן קאמר שפיר שלא היה אדם כו' אלא חנה שקראתו צבאות מילתא בטעמא שייך גבה קריאת השם צבאות . ולכן פירש ר"א מיד דבריו שאמר אמרה חנה מכל צבאי צבאות כו' למימר שלכן רק אצלה שייך לומר שקראתו צבאות (סמיכות חכמים) : פלסתר · פי' כזב . כן פירש רש"י במס' עבודת כוכבים דף י"א ע"ב. ובמסכת סוכה דכ"ט ע"א פרש"י כותבי פלסתר שטרות מזוייפים: דברה תורה כלשון ב"א · ועיין משנה למלך פ"ו הלכות דעות הלכה ז' : ג' בדקי מיתה כו'. דע שבמסכת שבת דף ל"ב ע"ב הכי אי' ת"ר על שלש עבירות נשים מתות יולדות (פרש"י בשעת לידתן) רבי אלעזר אומר נשים מתות ילדות (פרש"י בחורות · ואפילו שלא בשעת לידה) תניא רבי יוסי אומר שלשה בדקי מיתה נבראו באשה (פרש"י בדקי · עונות שבודקים אותן בהן בשעת סכנה כרבנן דאמרי יולדות) ואמרי לה ג' דבקי מיתה (פרש"י שמדבקין ומקרבין מיתה לפני זמנה כרבי אלעזר דתני ילדות) נדה וחלה והדלקת הנר. הדא כרבי אלעזר והדא כרבנן ע"כ . ונראה דמאן דאמר מתות ילדות ס"ל שמתות כשעברו על נדה כו' בפועל ממש במרד ובמעל לכן מתדבקת בהן המיתה אף שלא בשעת הסכנה ומתות ילדות. ומ"ד יולדות ס"ל שאף שלא עברו בפועל ממש ובמרד ובמעל . כי אם אינם זהירים בהן מה שלא היו ראוין לעונש בעת אחר . עתה בשעת הסכנה השטן מקטרג ומתות . וק"ל: זרע שמובלע בין אנשים. וכדמפרש לה רב דימי לא ארוך ולא גוץ כו': גוץ. פי' קצר . ובגמרא סוף פרק הזהב אי' איתתך גוצא

[ולא קטן ולא אלם] לא צחור ולא גיחור ולא חכם ולא טפש. אני האשה הנצבת עמכה בזה. אמר ריב"ל מכאן שאסור לישב בתוך ד"א של תפלה (עיין בתוס' וטור פי' בע"א). אל הנער הזה התפללתי אמר רבי אלעזר שמואל מורה הלכה בפני רבו היה שנאמר (ש"א ב') וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי. משום דוישחטו את הפר הביאו את הנער אל עלי. אלא אמר להם עלי קראו כהן ליתי ולשחוט חזנהו שמואל דהוו מהדרי בתר כהן למשחט אמר להו למה לכו לאהדורי בתר כהן למשחט שחיטה בזר כשרה. אייתוהו לקמיה דעלי א"ל מנא לך הא. א"ל א מי כתיב ושחט הכהן (את בן הבקר אלא ושחט את בן הבקר והדר) והקריבו הכהנים כתיב מקבלה ואילך מצות כהונה מכאן לשחיטה שכשרה בזר. א"ל מימר שפיר קא אמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את. ב וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. אתיא חנה וקא צווחה קמי' אני האשה הנצבת עמכה בזה וגו' אמר לה שבקי לי דאענישיה ובעינא רחמי ויהיב לך רבה מיניה אמרה ליה [לא] אל הנער הזה התפללתי. וחנה היא מדברת על לבה אר"א משום רבי יוסי בן זמרא על עסקי לבה. אמרה לפניו רבש"ע כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה עינים לראות ואזנים לשמוע חוטם להריח פה לדבר ידים לעשות בהם מלאכה רגלים להלוך בהם דדים להניק בהם. דדים הללו שנתת על לבי למה. לא להניק בהם. תן לי בן ואניק בהן:

רש"י

[לם] לא ארוך ולא גוץ וכו': אלם. פי' עב: צחור. רו"ש בלע"ז: גיחור. שהוא לבן יותר מדאי: ולא חכם. יותר מדאי שלא יהיה תימה בעיני הבריו' ומתוך שמדברי' בו ישלוט בו עין הרע (ואולי יאמר שאפשר שלרוב חכמתו יבעט באמונה כאלישע אחר): הנצבת עמכה. משמע אף הוא עמה בעמידה: אל הנער הזה. ע"ז ולא על אחר מכאן שחטא לעלי ורצה להענישו ולהתפלל שיתן לה בן אחר: והקריבו הכהנים · אמרי' בפרק קמא דחגיגה (ד' י"א.) והקריבו זו

מהרש"א

וק"ל: מיהו מורה הלכה כו'. אע"ג דקטן מב' שנים היה אז שמואל כמ"ש וישב שם עד עולם דהיינו עולם של לויים נ' שנים וכל שנותיו לא היו רק נ"ב שנים היינו בדיני אדם אבל בדיני שמים היה רוצה לענשו דכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה בדיני שמים כדמוכח במס' עירובין והא דקראו הכתוב נמי נער ע"ש מעשיו שהיו כנער ולא כקטן כמ"ש כה"ג גבי משה והנה נער בוכה וגו': א"ל אל הנער הזה וגו'. ר"ל דזה חביב לי שנולד לי ע"י תפלתי משיולד לי אחר על ידי תפלתך וק"ל: על עסקי לבה כו'. משום דהאי לישנא על לב מליצו במדבר לנוכח כמו וידבר על לבם וגו' דברו על לב ירושלים וגו' אבל במדבר ללב עצמו לא מליצו לשון על אלא בלבו או אל לבו ולכך דרשו הכא במדברת לעצמה על עסקי לבה כו': לא בראת דבר אחד לבטלה עינים כו'

יד יוסף

א זבחים ד' ל"ב ע"א: ב עירובין דף ס"ג ע"א ויקרא רבה פ' כ' תנחומ' סדר אחרי:

חדושי גאונים

קול וכמו שמסיים ואומר וקולה לא ישמע כי אסור להגביה קול בתפלה. (כלי יקר): אני האשה הנצבת עמכה בזה אריב"ל מכאן שאסור לישב בתוך ד' אמות של תפלה. ואמרו הגאונים ז"ל לא שנו אלא ביושב ודומם אבל אם הוא עסוק בתפלה או קורא את שמע שפיר דמי ושמעתי שכך אמרי' בירושלמי. (חדושי הרשב"א): • כי אתיא ר"א ב"ח לא ארוך כו' לא צחור ולא גיחור כו' פי' רש"י צחור רו"ש בלע"ז. גיחור שהוא לבן יותר מדאי. נראה דנפל טעות בדפוס ברש"י וצריך להיות בהיפך צחור הוא לבן. וכן הוא אומר רוכבי אתונות צחורות. וגיחור הוא אדום. וכן לקמן דף נ"ט והאי דגחורי וכו' ושם פירש"י לפיכך בניהם אדומים רו"ש בלע"ז. ועי' עוד לקמן נ"ח. הרואה את הכושי ואת הגיחור. גם שם פירש רש"י גיחור אדום. (פנים מסבירות): אתיא חנה וקא צווחה קמי'. אמר לה שבקי ליה דאענשי' וכו'. לכאור' קשה איך אמר דאענשי' הלא גם ענוש לצדיק לא טוב אלא רע וכתיב לא יגור במגורך רע דאין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה. אבל נראה כי המורה הלכה בפני רבו שהוא חייב מיתה היינו כשאין רבו מחיל ליקריה אבל אם רבו מחיל ליקריה אינו נענש והכי איתא הסברא בתוס' פ' אף על פי. ואל תשיבני מה שהיו נו"א חייבין מיתה על שהורו בפני משה הלא ודאי מחיל ליקריה כיארנו שם במקומו בעירובין. אם כן לזה אמר עלי שבקי דאיענשיה. ור"ל שלא היה רוצה למחול יקריה לגביה. וממילא נענש בידי שמים אבל אינו ר"ל שהוא יענשו. (פנים מסבירות):

הרי"ף

הריון זה לי לטובה וחיים: מכאן שאסור לישב בתוך ד' אמות וכו'. פירשו התוס' דיליף לה מדכתיב עמכה בה"א משמע דבתוך האמה החמישית היה יושב אצלה. וקשה כיון דכתיב נצבת ולא כתיב יושבת א"כ במשמע שהיתה עומדת אצלו דהיינו שניהם עומדים ולא קפדינן אלא שלא לישב בתוך ד"א. אבל לעמוד בתוך ד"א שרי. וי"ל דכיון דעלי היה יושב על הכסא והיא נצבת ועומדת בתפלה לכך אמרה חנה אנכי הנצבת עמכה באמה החמישית לפי שבתוך ד' אמותיה לא היה יושב עלי. אבל עדיין קשה כיון שעלי היה יושב בתחלה קודם שהתפללה חנה א"כ אין כאן איסור לישב בתוך ד' אמותיה דהא לא אסרינן אלא לישב לאחר שעמד להתפלל אבל אם ישב בתחלה וא"כ בא זה ועמד להתפלל בתוך ד' אמותיו לית לן בה ושמא איכי החמירה על עצמה במדת חסידות להתרחק חוץ לד' אמות מהיושב ומכאן אתה למד ודן לכל אדם שכבר עמד להתפלל שאסור לישב א"כ אדם אחר בתוך ארבע אמותיו:
אל

עין יעקב

במאוחר לימות המשיח לזה התפללה שיהיה לה בן שיהא עומד במילוע לעולם: קראו כהן. היינו כהן מומחה מצוי אבל שחיטה שיודע לאמן ידיו ושלא יתעלף כי שאר הכהנים היה מצוי להם שהרי הוא ובניו כהנים היו: אמר להו למה לכו לאהדורי בתר כהן. אע"ג דהיה אז רק בן ב' שנים וכפרש"י בפסוק מ"מ אין זה תמיה כיון ששקול כמשה והיה לו פתחון פה בשעה שנולד מיד כדאיתא ברבה פ' וילך ע"ש וכן בשמואל ששקול כמשה: מימר שפיר קאמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את. אע"ג שראה שטעה בדין ואם רואה שרבו טועה בדין מותר לומר שטעה כדאיתא בסנהדרין מ"מ כיון שטעה לתומרא מה בכך שיחמירו להצריך כהן ולא ה"ל להורות בפשיטות להיפך אלא הוי ליה לשאול לו כדאמרינן בסנהדרין דף פ"א ע"א מקרא כתוב בתורה כך הוא ע"ש והא דאמר מימר שפיר קאמרת בזה הארכתי בדרוש בכמה אנפין ולפי פשוטו י"ל ע"ד דאי' בסנהדרין פ' הנחנקין תלמיד שלא הגיע להוראה אינו בכלל זקן ממרא וא"כ ה"נ י"ל דבשביל זה לא הוי ג"כ בכלל מורה הלכה בפני רבו אך כיון דאמר שפיר קאמרת הוי כהגיע להוראה כיון שחכם ביותר והוא בכלל מורה הלכה בפני רבו ע"ש: אני האשה הנצבת עמכה בזה אמר רבי יהושע בן לוי מכאן שאסור לישב תוך ד' אמות של תפלה. נ"ל דלכך אמרה חנה כן לפי שראתה שמואל הורה הלכה בפני רבו והיתה יודעת חנה שאלמלא רוצה עלי למחול לו יכול למחול אבל למ"ד רב שמחל על כבודו אין כבודו מחול אי אפשר להנצל ולכך באתה חנה וצווחה קמיה להראות שמותר למחול לו על כבודו רק נבין תחלה הפסוקים וענין זה של עלי דכתיב בשמואל א' ועלי יושב על הכסא על מזוזת היכל ה' והיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובכה תבכה והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה' ועלי שומר את פיה פירש"י שומר לשון המתנה ומצפה שתפסוק וכך תרגומו ועלי אוריך לה עד שתפסוק ויחשבה עלי לשכורה ותאמר לא אדוני אשה קשת רוח אנכי וגו' כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה ויען עלי לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו עד כאן. לכאורה יש לדקדק מפני מה היה עלי שומר ומצפה מתי תפסוק ומאי נפקא ליה בזה ומה עבירה עשתה חנה בזה שהרבתה להתפלל שחשבה עלי לשכורה והדרבה המרבה להתפלל הרי זה משובח ולמה הקפיד עליה עלי וגם מה היה צורך לעלי לברך אותה שישמע תפלתה. מהיכי תיתי לא ישמע תפלתה. אלא ודאי מדאמר ריב"ל שאסור לישב תוך ד' אמות של תפלה והכי נמי קי"ל שאסור לעבור נגד המתפללים מה"ע. ומה"ע נהגו המדקדקים כשהקהל עומדים בבהכ"נ להתפלל י"ח להמתין חוצה עד גמר התפלה כדי שלא יעברו נגד פניהם וזה היה כוונת עלי שהיה שומר את פיה עד שתגמור תפלתה שלא יעבור נגדה בשעת תפלה על כן היה מדרך ארץ שהאשה חנה מקצרת בתפלתה כדי שלא ימתין עליה עלי זמן ארוך כל כך לחוס על כבוד הזקן והרב והיא לא עשתה כן והרבתה להתפלל מאד לכך ויחשבה עלי לשכורה כיון שלא חסה על כבודו וכאשר אמרה חנה שהיא מרת נפש מחל לה עלי על כבודו. ואיתא בצפנת פענח דלכך אמר משה אצל מחלוקת קרח ועדתו אל תפן אל מנחתם דקי"ל כ"ד דברים מעכבין את התשובה והפלה וא' מהם הוא המזלזל בכבוד ת"ח והוא מודה לשמים לכך כששמע עלי שהיא מרת נפש מחל לה על כבודו ואמר אלהים יתן את שלתך אע"פ שזלזלת בכבוד ת"ח אני מוחל לך ותקובל תפלתך וא"כ מוכח מזה שעלי סובר רב שמחל על כבודו מחול להכי צווחה קמיה ואמרה אני האשה הנצבת עמכה בזה שאסור לך לעבור תוך ד' אמות של תפלה ואפ"ה הארכתי בתפלתי וזלזלתי בכבודך ואל הנער הזה התפללתי מוכח שרב המוחל על כבודו כבודו מחול וראיה לזה שנשמע תפלתי אף שמן הראוי היה שלא תשמע א"כ גם לבני תמחול ויחיה וק"ל: א"ל אל הנער הזה התפללתי. כדאיתא במדרש בשם אגדות שמואל בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בכל העולם כולו ואומר עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל וכיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל וכיון שנולד זה ורואין את מעשיו אומרין כמדומין אנו שזה הוא עכ"ל להכי אמרה אל הנער הזה התפללתי הזה דייקא שזה הוא שיצא עליו הקול ואשר יאמר עליו כי הוא זה: תן לי בן ואניק

עין יוסף

גולא גחין ולחיש לה: צחור. פי' לבן. כמו צמר צחור (ערוך): גיחור. פי' סומק כדאמרי אינשי סומקא גחיא. פי' אדום ביותר (ערוך): שאסור לישב בתוך ד"א של תפלה. בין מלפניו ובין מלאחריו בין מהצדדים צריך להרחיק ד"א עמכה בזה בגימטריא תריסר היינו ארבע אמות לכל הרוח (הרא"ש) ואע"ג דארבע אמות מלפניו וד"א מלאחריו ושמונה אמות משני הצדדים עולה בין הכל ט"ז אמות. תירץ הב"ח דמלאחריו הוא בכלל הצדדים. ובא"ז תירץ דשני צדדים בחדא נחשבין ע"כ. והתוס' כתבו עמכה משמע בתוך ארבע אמות. משום דכתיב עמכה מלא בה"א. כלומר שלא היה יושב בתוך ד"א שלה כי אם בחמישית ע"כ: אלא אמר להן עלי קראו כהן ליתי ולשחוט. י"ל שגם עלי ידע ששחיטה כשרה בזר. אלא שהכהנים היו נוהגים סלסול בעצמם לשחוט בעצמם במקום שאין שהוי מצוה. כגון שיש כאן מוכן כהנים וישראלים הכהנים קודמים לישראל. וכאן בשחיטת הפר דסוגיא זו אמר עלי קראו כהן ליתי ולשחוט. כי לא כ"ע המה מומחים ומוחזקים לשחוט. והיה צריך לקרוא את מי שהוא בקי לשחוט. והיה עלי מצוה לקרוא לכהן. כי היה סבור מסתמא שכיחי כהנים הבקיאים כמו דשכיחי ישראל. ואז עדיף הכהן מישראל. אבל שמואל ראה שהיו מהדרין בתר כהן. שלא היה כהן מזומן לפניהם. והיו מהדרים אחר כהן דוקא. והיה בזה שהוי מצוה. ואז אמר להם למה להדורי בתר כהן למשחט שחיטה בזר כשרה. ור"ל אם היה הכהן מזומן לפניכם יפה וטוב הוא ליתן לכהן לשחוט. אבל להדורי לחפש אחריו אין צורך · וגם עלי סובר כן. ומה ששאל עלי לשמואל מנא לך הא. לא בשביל שעלי לא ידע דרוש זה. רק רצה להבחין חכמתו של שמואל. כי לפי חכמתו ראוי להענישו. אף שקטן אינו בר עונשים. זה שחכים טובא בר עונשין הוא לפי חכמתו (צל"ח): והקריבו הכהנים כתיב. ומדכתיב בקבלה כהונה ובשחיטה לא כתיב לימד על השחיטה שכשרה בזר: מורה הלכה בפני רבו כו'. והא דלא הענישו עלי אחר בקשת חנה. ואם היה חייב ע"פ הדין מיתה איך ויתר

[ע"י ח"א] ט זיין ומחלו

פה שם **אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא כל היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה ואעפ"כ חוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת. מאי תקנתיה אמר רב נחמן בר יצחק** א **ליתיב תעניתא לתעניתא:**

פו שם **ואמר ר"א חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנא'** (ש"א א) **ותתפלל על ה' מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה. ואמר ר"א** ב **אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר** (מ"א יח) **ואתה הסבות את לבם אחורנית. א"ר ישמעאל בר רב יצחק מנין שחזר הקב"ה והודה לו לאליהו** [דף לב] **דכתיב** (מיכה ד) **ואשר הרעותי.** ג **ואר"ח בר"ח אלמלא ג' מקראות הללו נתמוטטו רגליהם [של שונאי ישראל]. חד דכתיב ואשר הרעותי. וחד דכתיב** (ירמיה יח) **הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל. וחד דכתיב** (יחזקאל לו) **והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. רב פפא אמר מהכא** (שם) **ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו. וא"ר אלעזר משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר** (במדבר יא) **ויתפלל משה אל ה' אל תקרי אל ה' אלא על ה' שכן דבי רבי אליעזר בן יעקב** ד **קורין לאלפין עיינין**

רש"י

קבלת הדם: של ע' שנה. כלומר אפי' נגזר עליו מנעוריו. לפי שתענית קשה בשבת לפי שהכל מתענגי' בו והוא מתענה: תעניתא לתעניתא. יתענה למחר: [ותתפלל על ה'. כך כתוב הוא במקרא ול"ג הכי אל תקרי]: שחזר והודה לאליהו. לדבריו הודה לאחר זמן בנבואת נביאי' אחרי': [דכתיב] ואשר הרעותי ריש' דקרא אוספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי. אני גרמתי להם שבראתי יצה"ר: אלמלא שלשה מקראות הללו. שמעידים שיש ביד הקב"ה לתקן יצרנו ולהסיר יצה"ר ממנו: נתמוטטו. רגלינו במשפט אבל עכשיו יש לנו פתחון פה שהוא גרם [לנו] שהוא ברא יצה"ר: הטיח. זרק

מהרש"א

כו'. חשיב הני אברים שהם כלים שמשתמשים לחמשה חושים: **שהטיחה** כו'. כמ"ש לעיל אם ראה מוטב ואם לאו הראה כו' א"כ הא דאמרה דדים הללו למה כו' ולשון הטיח בשמעתי' ר"ל מי שאומר דבר גלוי כלפי שמיא: דכתיב ואשר הרעותי כו'. לפי פשטיה ואשר הרעותי להם בגלות וכפרש"י בספר מיכה אלא דא"כ לא ה"ל לתלות הרעה בהקב"ה דמפי עליון לא תצא הרעות וגו' וע"כ דרשו ואשר הרעותי שבראתי להם יצר הרע כפרש"י הכא ובפרק החליל: נתמוטטו כו'. פרש"י נתמוטטו רגלינו במשפט אבל עכשיו יש לנו פתחון פה כו' ע"ש הוא מבואר דודאי אין זה טענה אמיתית במשפט שהרי נתנה הבחירה לאדם וכמ"ש בראתי יצה"ר בראתי תבלין שהיא התורה שאל"כ הרי הותרה הרצועה ואין כאן שכר ועונש אבל כדי לזכותו נתנה הבחירה לאדם שיגלה היצה"ר ויזכה ליום הדין אלא דה"ק דיש לנו פתחון פה וטענה קצת במשפט שלא נתמוטטו לגמרי במשפט על שברא לנו יצה"ר שגורם לנו עונות וחטאים וראוי להיות זוכין בדין אחר שיענשו על חטאם ולא יתמוטטו לגמרי והיינו שהודה והסכים בזה לדברי אליהו שלא יתמוטטו לגמרי ע"י טענה זו ומ"מ קאמר שהטיח דברים כלפי מעלה שהרי טענה זו אינה אמיתית שיהיו פטורין לגמרי ביום הדין דכיון דניתן להם הבחירה היה להם לכוף יצרם ומייתי ג' קראי בג' ענינים ואשר הרעותי וגו' על שבראתי היצה"ר והנה כחומר ביד היוצר וגו' שיש ביד הקב"ה גם עתה שניתן הבחירה בו להסיר היצה"ר ממנו והסירותי לב האבן וגו' שכן יעשה הקב"ה לנו לעתיד להסירו מאתנו ודב"י: שנאמר ויתפלל אל ה' וגו'. יש לעיין בזה דזה הלשון ויתפלל אל ה'

הרשב"א

אר"י ב"ר יצחק מנין שחזר הקב"ה והודה לו כו'. מה שאמרו ז"ל שחזר הקב"ה והודה לאליהו וכן מה שאמרו שחזר הקב"ה והודה למשה כתב רבינו

עיון יעקב

בהם. לכאורה משמע דרצתה להוכיח בזה שתוליד בן וזה אינו דא"כ כל העקרות יאמרו כן ותו מי יכריח ליתן לה בן דלמא בת אלא נ"ל דחנה אמרה כן דרך תפלה לפי שאשר נשים יקרות שבעלה עשיר והשוב כמו אלקנה קי"ל עולות עמו ואינה יורדת עמו ובעלה שוכר לה מינקת ואינה מניקה בעצמה אף שיש לה דדים להניק בהם מפני חשיבתה וגאותה אך היא אמרה כיון שנדרה לתת את בנה לה' כל ימי חייו שאם תהיה לה בן תניקה אותו בעצמה לעשות עם דדיה רצון הקב"ה כדי שיעבוד אח"כ להקב"ה:

ואעפ"כ חוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת. אע"פ שעשה כמצות חכמים להתענות על החלום וכמ"ש תוס' וכן הסכמת כל הפוסקים כדאיתא בפ"ק דשבת מ"מ יש לומר דמסתמא כיון שהקב"ה אנה לידו שבא לו הסיבה בחלום מן השמים לבטל עונג שבת מסתמא לא היה דרכו ליזהר מאד בכבוד עונג שבת וכדאמרינן בכמה דוכתא דבר שנלטער בו יכשל בו בתמים. וכדאמרינן כל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני א"כ זה ג"כ בודאי ביטל פעם אחת ולא היה נזהר בכבוד עונג שבת לכך אירע לו מקרה זה מן השמים שהוצרך להתענות בו ולבטלה לגמרי לכך צריך למיתב תענית לתעניתא ועי"ז יהיה אל לבו מכאן ולהבא שיהא נזהר מאד מאד בכבוד עונג שבת: **חנה** הטיחה דברים כלפי מעלה. והא דלא מצינו שנענשה על כך יש לומר שהכתוב עצמו מתרץ זה והיא מרת נפש ותתפלל אל ה' ואין אדם נתפס על צערו וכן השיב הקב"ה לחבריה דאיוב כי לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל כדאיתא בש"ס דב"ב דף ט"ז ע"א ע"ש ובזה מתורץ דלכאורה קשה למה דן את חנה לכף חובה שהטיחה דברים כלפי מעלה ולא אמרינן דקרינן אל ה' דהא קרינן כמי לעיינין אלפין אלא ודאי דרישא דקרא והיא מרת נפש מוכיח על זה שדברה כלפי מעלה בשביל צערה:

מנין שחזר הקב"ה והודה לאליהו. כלומר מדלא מצינו שנענש אליהו על שהטיח דברים אלא שבאמת הקב"ה הודה לו כדכתיב ואשר הרעותי: **משה** הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ויתפלל משה אל ה' אל תקרי וכו'. עיין במהרש"א שהשיג וצ"ל ויתפלל אל ה' דפ' עקב אך קשה לכל הגירסות למה לא הוזכר כאן מה היו ההטחת דברים גבי

הרי"ף

אל תקרי אל ה' אלא על וכו'. יש לבאר מנא ליה לומר אל תקרי אל ה'. ואפשר לומר דכיון

ענף יוסף

פו משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ויתפלל משה אל ה' אל תקרי אל ה' אלא על ה'. ותמהו המהרש"א והרי"ף דבאותה תפלה אין אנו רואים כלל טיחת דברים ועיין מה שכתבתי בעץ יוסף. ובספר ערכי נחל תירץ בשם המפרשים משום דבאותה תפלה אמר משה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי יכולת ה' להביאם אל הארץ וישחטם במדבר. ולכאורה יפלא מדוע יתלו בחסרון יכולת ולא כפי האמת שבעבור שחטאו ישראל עשה להם זאת. אכן הוא ע"פ המבואר בח"מ דמי שמבטיח לאוהבו מתנה ונעשה שונאו יוכל לחזור. אכן אם זה כבר קנה המתנה בדרכי הקנאה אף שנעשה שונאו אינו יכול לחזור בו. וטען משה רבינו להשי"ת שכיון שארץ ישראל מוחזקת היא וכבר זכו בדרכי הקנאה אינו רשאי ליטלה מהם וא"כ לא יוכלו העובדי כוכבים לתלות בחטאם. ויתלו בחסרון יכולת. וזה טיחת דברים שטען מרע"ה שאינו רשאי לבטל המתנה ע"כ: ויתפלל משה אל ה' אל תקרי אל ה' אלא על ה'. יש לבאר מה הכריחם לדרוש כן. ויש לומר משום דקשה להם

עץ יוסף

ומחלו. הוא משום שע"פ דין מותר לתלמיד לחלוק על רבו אם יש לו ראיה מפורשת כמ"ש בפסקי מהרא"י הובא ברמ"א בי"ד סי' רמ"ב ס"ג. ומה דהקפיד עלי. על כבודו הוא דקפיד. ואינו חייב כלל. ולכך היה יכול למחול (מע"ה):

פה כל היושב בתענית בשבת. וכתב הרא"ש פר"ח ז"ל בתענית חלום. ועיין בא"ח סימן רפ"ח על איזה חלומות צריך להתענות בשבת: **קורעין** לו ג"ד של שבעים שנה. מרעה לטובה (הרא"ש): **ליתיב** תענית לתעניתא. פי' יתענה למחר (רש"י). ומפרש"י אין הכרע אי חיובא להתענות ביום ראשון דוקא. או הוא על צד היותר טוב. ובש"ע סימן רפ"ח איתא. וצריך להתענות ביום ראשון. אבל בלבוש כתב וטוב להתענות כו' שלא יתאחר מבקשת רחמים והסליחה ע"כ. ובפסקי רקאנטי סימן קע"ח כתב דמצוה מן המובחר ביום א' שאז נראה וניכר שלכבוד שבת יושב בתענית ע"כ. וכתב הב"ח וז"ל ואף דבש"ע כתב לשון דצריך. מ"מ כתב הלבוש וטוב כו' משום דהרשב"א בפרק אין עומדין כתב דלאו חיובא הוא. ולכן כתב אם תשש כחו ואין יכול להתענות שני ימים רצופים לא יתענה ביום ראשון ויתענה אח"כ. ולשון תשש כחו משמע אף שרק תש כחו קצת כנ"ל עכ"ל: **פו** חנה הטיחה דברים כלפי מעלה. אפשר לומר באמרה על ה' רצונה בזה כי בני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא. ובודאי אין הפירוש שאין ח"ו יכולת ביד ה' לשדד המזל. רק הפירוש כי לזה צריך זכות גדול. כמו אברהם אבינו שאמר לו הקב"ה צא מאיצטגניגנות שלך. וכיוצא בזה ע"י זכות גדול. וחנה אמרה שאם ח"ו לא תענני בתפלתי יאמרו ח"ו מבלי יכולת וכאלו מסרת דבר זה לחלוטין ביד המזל וכאלו דבר זה ח"ו הלא הוא למעלה מיכלתך. וזהו שהטיחה דברים כלפי מעלה (גל"ח): שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית. וכפרש"י שם נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין לבבם אליך ע"כ. או הכוונה שאמר כאלו השי"ת גרם. בתת להם רבוי הטובה. ע"ד וישמן ישורון ויבעט: הנה כחומר ביד היוצר כו'. ור"ל שיש ביד הקב"ה גם עתה שניתן הבחירה בו להסיר היצה"ר ממנו: והסירתי את לב האבן כו'. כן יעשה הקב"ה לנו לעתיד להסירו מאתנו: משה הטיח. זרק. לשון כמטחוי קשת (רש"י). קשה למה פירש"י כאן כן. ולעיל גבי חנה ואליהו שהטיחו דברים לא פירש כלום. ויתורץ לקמן בסמוך אי"ה: אל תקרי אל ה' אלא על ה' הכוונה שפסוק זה קאי על מה שלמעלה ממנו. דכתיב ויצעק העם אל משה. שהם כאשר בערה בהם אש ה' צעקו אל משה שיעזרם בתפלתו. לאשר כי היה נפשו ודעתו מרומם

א תענית דף י"ב ע"ב: ב ילקוט שמעוני מלכים א' רמז רע"ז: ג סוכה נ"ב ע"ב: ד מגילה דכ"ד ע"ב:

חדושי גאונים

מאי תקנתיה אמר ר"נ בר יצחק ליתיב תעניתא על תעניתא. ר"ה גאון ז"ל וכן רוב המפרשי' פירשוה בתענית חלום ומשום דאף תעניתו הרי זה עונג לו יותר מאכילתו מפני שהוא נבהל ולבו דוה על חלומותיו וכשיושב עליהם בתענית ומקוה שתעניתו יפה לחלומו לבטלו וכדאמרי' יפה תענית לחלום כאש לנעורת הרי זה מתענג בתעניתו. ומ"מ כיון שלא ענג שבתו באכילה כדין הענוג שאר בני אדם לפי' הוא צריך שישב תענית על תענית. ויש אומרים דבשאר תעניות קא מיירי דאי בתענית חלום דבפ"ק דשבת דמסיק יפה תענית לחלום ואמר רב יוסף אפי' בשבת התם הוי ליה למימר וליתיב תענית' על תעניתיה כדמסיק הכא ומ"מ רוב המפרשים כן הסכימו שבתעני' חלום דוקא קא איירי. וכן הוא במדרש תהלים. ומסתברא דהא דאמרי' ליתיב תענית' על תעניתא לאו חיובא היא להתענות יום ראשון שלאחר השבת מיד אלא שראוי לעשות כן בשאי אפשר לו משום שלא יתאחר ויתעכב מבקשת הרחמים והסליחה ומי שאי אפשר לו או שהוא חשש וירא להתענות שני ימים בזה אחר זה יכול הוא להתעכב עד יום אחר וישב בתענית על תעניתו. (חדושי הרשב"א): כל היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דין של שבעים שנה. פירוש בתענית

אהבת איתן

אר"ח בר"ח אלמלא ג' מקראות הללו נתמוטטו רגליהן וכו' עי' פרש"י. וקשה דהכתי אין זו טענה לפטור מן הדין דהא איתא בפ"ק דב"ב בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין. וכן

נמלא בכמה נביאים והמקרא מלא מהם ומי הכריח לר"א לומר לגבי משה אל תקרי אל אלא על והטיח דברים כו' וגם לא מלינו שום קרא ויתפלל אל ה' וגו' גבי משה ואם נגיה ויתפלל משה אל ה' וגו' והיינו קרא דפרשת מתאוננים לא ידענו מאי הטחת דברים איכא שם ונראה להגיה ואתפלל אל ה' וגו' והיינו קרא דפרשת עקב דשם איכא הטחת דברים דכתיב מבלתי יכולת ה' וגו' וכדלקמן בשמעתין ומשום דבהאי קרא אל ה' נראה כמיותר דהוה סגי למימר ואתנפל לפני ה' וגו' ואתפלל ואומר ה' אלהים וגו' וע"כ דרשו אל ה' אל תקרי אל אלא על שא"ל לישראל שהולרך בשבילם להטיח דברים כלפי שמיא ודו"ק: מאי ודי זהב כו'.

ולעיינין אלפין. דבי רבי ינאי אמרי מהכא (דברים א) ודי זהב מאי ודי זהב אמרי דבי רבי ינאי א כך אמר משה לפני הקדוש ב"ה רבש"ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די. הוא גרם שעשו את העגל. אמרי דבי רבי ינאי אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר. אמר רבי אושעיא משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו ואמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך. אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן משל לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צוארו והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא. אמר רב אחא בריה דר"ה אמר רב ששת היינו דאמרי אינשי מלי כריסיה זני בישי שנאמר (הושע יג) כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני. רב נחמן (בר יצחק) אמר מהכא (דברים ח) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ורבנן אמרי מהכא [(שם לא) ואכל ושבע ודשן ופנה. ואיב"א מהכא] (שם לב) וישמן ישורון ויבעט. א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה שנא' (הושע ב) וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל:

לשון כמטחוי קשת (בראשית כ"א): אין ארי נוהם (מתוך קופה של תבן). שמח ומשתגע ומזיק: מלי כריסיה זני ביסי. מלוי הכרס היא ממיני החטאים הרעים. זני מיני. למינהו מתרגמי' לזנוהי (שם א'). ע"כ

ר"ל דלפי הענין שזה הפסוק אלה הדברי' וגו' משתעי בתוכחות שדבר עם כל ישראל ברמז לא ה"ל למכתב רק זהב שהוא רמז על העגל שעשו מזהב ומאי ודי זהב שהוא אדרבה התגלגלותם דמתוך רבוי זהב שנתן להם עשו את העגל וע"כ דרשו שכך אמר משה לפני הקב"ה כו' ואתה גרמת להם ורש"י בחומש הביא דרשה זו אויסב משה אל ה' גו' ויעשו להם אלהי זהב ע"ש: שנאמר כמרעיתם כו'. מייתי כל הני קראי דומים לג' המשלים שזכר שבעו וירם לבם וגו' וכן פן תאכל ושבעת ורם וגו' הוא המשל לארי נוהם מתוך קופה של בשר. ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים וגו' הוא המשל לבן שהרחיצו כו' והושיבו על פתח זונות כו'. וישמן ישורון ויבעט וגו' הוא המשל לפרה כו' והיתה מבעטת בו כו': והודה למשה כו'. גם בכאן יש לפרש דודאי אין זו טענה לפוטרם מעונש על מעשה העגל כיון שניתן להם הבחירה וכמ"ש וביום פקדי ופקדתי וגו' אבל הודה והסכים עם משה שלא יתמוטטו לגמרי כמ"ש בתחלה ויחר אפי בהם ואכלם וגו' ומייתי דהודה מדכתיב וכסף הרביתי לה וזהב וגו' מלת וזהב קאי גם אהרביתי וכפירוש רש"י בספר הושע ועיין לעיל דהאי קרא לאו בעגל שעשו במדבר איירי אלא בבעל שעבדו ישראל בזמן הושע וקאמר קרא דכסף הרביתי להם והם הוסיפו לעשות זהב לבעל ומייתי תלמודא דכל שכן כשהרבה להם זהב בעגל כדכתיב ודי זהב שהודה והסכים הקדוש ברוך הוא למשה:

הרשב"א

האי גאון ז"ל הודאה הסכמה היא ודקאמר כביכול תפשו משה להקב"ה התקפת רחמים ותביעה [הכין פירשו רבנן אלין מלין] והכין איתפרש כל כיוצא בזה כדרך הזה וכסדר הזה דלא ליקשו קראי ולא שקול הדעת. ע"כ לשון הגאון ז"ל ויפה פירש. ויש להוסיף על פירושו כדי לישב (הדבר כי מה אמר אליהו) [הדבר כי הם אמרו אליהו] הטיח דברים כלפי מעלה ואח"כ אמר חזר הקב"ה והודה לדבריהם ואם הודאה זו היא הסכמה כדברי הגאון ז"ל והיא אמת שאין הודאה זו אלא לרמז וסמך שהסכים שכן האמת כמו שאמרו הם א"כ מהו אמרם שהטיח דברים אדרבה היה להם לשבח משה ואליהו שהסכים הקב"ה עמהם והודה להם כמו שאמרו למטה מבלתי יכולת ה' וגו' אר"א אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו או"ה תשש כחו של הקב"ה כנקבה וכו' א"ר יוחנן מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך תנא דבי ר' ישמעאל כדבריך עתידין או"ה לומר כן אשרי תלמיד שרבו מודה לו. ולפיכך אני אומר שהם ז"ל גלו כאן שאפי' הדברים שאמתתם כן אינו מן הראוי שיעלה העבד על שפתיו לומר אותם לפניו ית' כמתרעם ר"ל שאליהו הטיח דברים ואמר ואתה הסיבות את לבם אחורנית כאלו השי"ת גרם בתת להם רבוי הטובה וזו היא הטחת דברים שאמרנו. ע"כ:

הרי"ף

דכיון שמקרא זה כתוב במתאוננים דכתיב שם ויצעק העם אל משה וסמיך ליה ויתפלל משה מה צורך עוד לומר אל ה' דפשוט הוא ובשלמא היכא דכתיב ויצעק משה כתוב אל ה' לומר שצעק אל רחמי ה' אבל הכא דכתיב ויתפלל משה מה צורך לומר אל ה'. לזה אמרו אל תקרי ובתפלתו העיז דברים על ה' שבערה בם אש ה' ואין כדאי חטא זה אל העונש הגדול הזה. אבל קשה שהרי כתיב בפ' עקב ואתפלל אל ה' ולא דרשי נמי התם אל תקרי על ה'. וצ"ל לומר דהקשו חז"ל כאן שאם ויתפלל אל ה' הוא שבקש רחמים עליהם וזהו אל ה' מדת הרחמים איך קרא אח"כ תגר ואמר האנכי הריתי את כל העם הזה שנראה

עיון יעקב

משה ומנ"ל לדונו לכף חובה ולדרוש על ה' כיון שלא הוזכר בפי' שום הטחת דברים והא דמבלתי יכולת ה' דפ' עקב זה הוזכר לקמן בדברי ר"א ולא כאן ואין כאן שום הטחת דברים במשה רק המצרים יאמרו כן ועוד דא"כ הל"ל כן בפ' שלח לך פ' י"ד ויאמר משה אל ה' וגו' מבלתי יכולת ה'. ויותר היה נ"ל להגיה ויאמר משה אל ה' למה הרעות לעבדך שהוא ודאי הטחת דברים נגד הקב"ה וכן הוא לפי גירסת הילקוט ביהושע מגמ' דסנהדרין דף מ"ד ע"א משה נמי אמר הכי למה הרעות לעבדך ע"ש בחידושינו והקב"ה הסכים עמו שנא' אספה לי שבעים איש ובחדושי הרי"ף משמע ג"כ דהמקרא זה קאי ע"ש:

אמרו דבי ר' ינאי כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם עד שאמרו די גרס להם. נראה דהאי דבי רבי ינאי אזיל לשיטתו דאמר בפ"ק דמכילתין דף ע' דבר נא אין נא אלא לשון בקשה וכו' ושאילום בע"כ דישראל לפיכך אמר שהקב"ה בעצמו הוא הגורם לכל זה כיון שצוה הקב"ה לבקש מהם שישאילו כסף וזהב לכך מרדו בו והיינו דאמרינן יאי עניותא לישראל:

ענף יוסף

להם שאם ויתפלל אל ה' שביקש רחמים עליהם. וזהו אל ה' מדת הרחמים. איך קרא אח"כ תגר ואמר האנכי הריתי את כל העם הזה שנראה כמתרעם. לזה דרשו אל תקרי אל ה' אלא על ה' שהטיח על ה' יהבם וכמו שמפרש הדבר בפסוקים שאחריו האנכי הריתי את כל העם הזה. ועיין בעץ יוסף ותבין:

עץ יוסף

ומנושא מכל המלאכים התחתונים. ונפשו ודעתו יותר מכל נפשות שהיה רבוא. ולכן צעקו אליו להושיעם בתפלתו לאשר הוא רועה ומנהיג שלהם. אבל משה מרוב ענוותנותו היה ערכו בדמיונותיו כשאר ערכי אדם הנמלאים. ולא היה חושב בנפשו שיוכל לסבלם ושיהא שקול דעתו נגד כל נפשות ודעות ישראל. ושיהא רוחו שקול כנגד כל הרוחות שיוכל להנהיגם. ואין ליחס הנהגות ששים רבוא רק אליו יתברך הבורא כולם. ולכן אותן הדברים שהמה צעקו אל משה הטיח משה הדברים כלפי מעלה. היינו פרק העול מעל עצמו. ואמר שאין הוא כדאי ואין ערכו לסבלם. והטיח וזרק על הבורא יתברך. וזה דפרש"י הטיח לשון זריקה ולא פירש כן לעיל גבי חנה ואליהו שהטיחו דברים כו'. משום כי שם אפשר לפרש שדברו קשות. אבל כאן לא דבר משה מאומה. רק דבריהם של ישראל השליך מעליו וזרקו על ה'. ר"ל שהשליך על ה' יהבם. וכמו שמפרש הדבר בפסוקים שאחריו האנכי הריתי וגו' (מעין הברכות). וכזה מתורץ שלפי פשוטו שפירושו שדבר קשות. קשה. מי הכריחם לחז"ל לדרוש אל תקרי ולומר שהטיח ודבר קשות כלפי מעלה. אך לפי הנ"ל למעליותא הוא דדרשו הכי: כרשינין. פי' הרמב"ם כוסות. ועיין בתוס' י"ט ד"ה וכרשינין שבת פרק א' משנה ה': שחזר הקב"ה והודה לו למשה שנאמר וכסף כו'. הנה מהכתוב וכסף הרביתי להם וגו' אינו ראי' שהודה לו למשה אלא לפי דברי רבי ינאי דאמרי שהטחת משה היה ודי זהב כו'. אבל לדברי רבי אלעזר שאמר אל תקרי אל ה' כו' לא מביא נגד זה שהודה לו הקב"ה למשה. ואפשר שלזה אין צריך הגמרא לפרש שהודה לו שהרי כתיב מפורש במקומו שאמר לו הקב"ה אספה לי שבעים איש וגו'. ואין צריך לבאר זה (מעין הברכות): וכסף הרביתי להם וזהב. מלת וזהב קאי גם אהרביתי. וכפרש"י בספר הושע:

א יומא דף פ"ו ע"ב. סנהדרין דק"ב ע"א:

חדושי גאונים

תשובה מיירי כלומר כשאדם חטא ורוצה לשוב לה' בכל לבו ומתחרט מפשעיו ומתענה אפי' בשבת כשהאחרים מתענגים ודאי זו תשובה שלימה וראוי לקרוע לגזר דינו מפני כך ואף על פי שאסרו להתענות בשבת. תענית תשובה או תענית חלום התירו לו שתענוג הוא לו שיתכפרו פשעיו ויתבטל חלומו הרע ומוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת דמ"מ חייב הוא לענג שבת. (שיטה מקובלת):

וכסף וזהב הרביתי להם א"ר יוחנן משל לאחד שהיה לו בן והאכילו והשקהו והלבישו וסכו ותלה לו כיס בצוארו והושיבו על פתח זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא כו' ויש לדקדק בשלמא האכילה והמלבוש והכיס מצינו לו דוגמא בצאת ישראל ממצרי'. כלי כסף וזהב שאלו הרי הכיס. ושמלות הרי המלבוש. וינצלו את מצרים רב אמר כמצודה שאין בה דגן ור"ל אמר כמצולה שאין בה דגים בין כך ובין כך יש בזה רמז למיני מאכל שלקחו משלהם לידה לדרך. אך מה שאמר והושיבו על פתח זונות היכן מצינו דוגמא לזה שהושיבם הקב"ה על פתח זונות חלילה. אלא רצו בזה כי במה שנתן האב לבן שלש אילו בזה הושיבו על פתח זונות ר"ל פתח לו פתח לזנות אחרי מראה עיניו ואי אפשר שלא יחטא מגד שלש אלו ולפיכך לא חשבו ישראל בקיניהם אלו משום משוי הנשמה כאמור שלא יבואו לידי חטא על ידם וסופם יוכיח. (עוללות אפרים):

אהבת איתן

קשה אהא דתלק (דף קה) א"ל נביא לישראל חזרו בתשובה א"ל אין אנו יכולים. ילפ"ר שולט בנו ופרש"י דהיינו תשובה נצחת. וי"ל ע"פ הגמ' דיומא (דף י"ט סע"ב)

מהרש"א

רד מגדולתך כו'. אין לפרש דילא להם זה הדרש משום דלך רד הוא לשון כפול דהוה סגי למכתב חד מנייהו או לך או רד דהא מלינו האי ליפנא גופיה דכתיב לך רד ועלית וגו' ומאי תדרוש ביה ונראה דלך רד כאן אין לו מקום לפי פשטיה. דמה א"ל הקב"ה לך רד כיון דלא הוזכר בקרא כאן מה יעשה משה בירידתו משא"כ בלך רד ועלית וגו' שא"ל הקב"ה למשה שירד ויביא עמו אהרן והכהנים בעלייתו כמפורש בקרא וע"כ דריש הכא דמאמר לך רד היא גופא דמלתא לך רד מגדולתך כו' וק"ל: אמר משה דבר זה תלוי בי כו'. לפום ריהטא זה המאמר סותר מימרא דבסמוך שאמרו ועתה הניחה לי וגו' מלמד שתפסו משה להקב"ה כו' וא"כ ה"ל הכא שנאמר הרף ממני ואשמידם גו' עש"ז קאמר שתפסו משה להקב"ה כו' ולא שהראהו שיש בידו כח למחול על ידי תפלה כפרש"י דהיינו הרף ממני וגו' דמשנה תורה והיינו ועתה הניחה לי וגו' דפרשת כי תשא ויותר קשה לפרש"י בחומש בפרשת כי תשא שפירש ועתה הניחה לי עדיין לא שמענו שהתפלל והוא אמר ועתה הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו כו' ע"ש והיינו כמאמרם הכא אקרא דמשנה תורה הרף ממני ואשמידם אבל אקרא דהניחה לי קאמר הכא מלמד שתפסו כו' ואפשר דמשמע ליה דהני אמוראי דהכא פליגי ומאן דמפרש ליה בקרא דהרף ממני ואשמידם שהודיעו שהדבר תלוי בו ה"נ מפרש לה בקרא דהניחה לי וכמו שפי' רש"י בחומש ומאן דמפרש ליה הכא אקרא דהניחה לי מלמד שתפסו כו' ה"נ דמפרש ליה אקרא דהרף ממני. ע"ק לדבריו דה"ל לתלמודא למימר ופליגא וע"ק מאן דמפרש ליה שהדבר תלוי בו אקרא דהרף ממני וגו' דמשנה תורה אמאי לא מפרש ליה הכי אקרא דפרשת כי תשא ועתה הניחה לי וכפרש"י בחומש ולולי פירושו בחומש נראה דלא פליגי ומשינוי הלשונות דפרשת כי תשא הניחה לי ודמשנה תורה הרף ממני משמע להו לפרש בב' ענינים דמתחלה תשש כחו של משה ולא ידע להתפלל עד שא"ל הרף ממני וגו' שהודיעו שהדבר תלוי בו ושוב אחר שהתחיל להתפלל תפסו להקב"ה כביכול בתפלתו ולא הניחו עד שימחול ויסלח להם ודו"ק: ומה כסא של ג' רגלים כו'. תשובה זו למדו ממה שאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל וגו' וכפרש"י בחומש דרשה זו אקרא דזכור לאברהם וגו' וכן יש לפרש שאמרו הכא ולא עוד אלא שיש לי בושת פנים מאבותי כו' אההוא קרא דזכור לאברהם וגו' הוא סמיך ובש"ר איכא כמה דרשות מזכירת ג' אבות ע"ש וכסא של רגל א' עאכ"ו לאו דוקא דהא אותן ג' רגלים איתנהו נמי בבני משה אלא דה"ק כיון דכסא של ג' רגלים לא היה יכול לעמוד שפיר מפני כעסך אין לו קיום בהעמדה מה יועיל לו

פז שם **וידבר ה' אל משה לך רד** (שמות לב). [מאי לך רד א"ר אלעזר] א"ל הקב"ה למשה [משה] (לך) רד מגדולתך. כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל עכשיו שישראל חטאו למה (לך גדולה) [לי] מיד תשש כחו של משה ולא היה בו כח לדבר. כיון שא"ל (דברים ט) הרף ממני ואשמידם אמר משה דבר זה תלוי בי. מיד [עמדו] נתחזק בתפלה ובקש רחמים (עליהם) משל למלך ב"ו (שהכה את בנו) [שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה] והיה אוהבו יושב לפניו והיה מתירא להצילו. כיון שאמר אלמלא פלוני אוהבי היושב לפני הרגתיך. אמר דבר זה תלוי בי מיד עמד והצילו. (שמות לב) ועתה הניחה לי [וגו'] (אר"א) [א"ר אבהו] אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו מלמד שתפסו משה להקב"ה כביכול כאדם שתופס לחברו בבגדו ואמר (ליה איני) [לפניו רבש"ע אין אני] מניחך עד שתמחול ותסלח (לעונותיהן של ישראל) [להם]. (שמות לב) ואעשה אותך לגוי גדול וגו' (עקידה שער כג) א"ר אלעזר אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד (בפני) [לפניך בשעת] כעסך. כסא של רגל אחד (האיך יכול לעמוד בפני כעסך) [עאכו"כ]. ולא עוד אלא שיש לי בושת

רש"י

(ע"כ): הרף ממני וכו'. הראהו שיש בו כח למחות בידו ע"י תפלה: הניחה לי. משמע שהיה אוחז בו: (של) ג' רגלים.

עיון יעקב

אמר הקב"ה למשה לך רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל. נ"ל לומר דלכך זכה משה לכל אותה גדולה לפי שעל ידו נטלו ישראל רכוש גדול כדכתיב בפ' בא ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים וגו' גם האיש משה גדול מאד בעיני המצרים הרי שעל ידו נטלו הרכוש ומשה בעצמו לא נטל חלק בביזה כדכתיב חכם לב יקח מצות כדאיתא בסוטה דף ק"א לכן ניתן התורה על ידו לקיים בו מקרא שכתוב אם יתן איש את כל הון ביתו באהבת התורה בוז יבוזו לו ועכשיו שישראל חטאו ע"י רכוש גדול א"כ אין זה זכות למשה ולישראל לכך נאמר לו רד מגדולתך לפיכך עשה ספיר שתשש כחו של משה לפי שהיה הוא הגורם במקצת שהרבה להם כסף וזהב לפיכך תשש כחו לדבר כי אין קטיגור נעשה סניגור ולפי המדרש י"ל שלכך קצף הקב"ה על משה לפי שקיבל הערב רב והם היו גרם בניזקין להחטיא את ישראל וזה כי שחת עמך זו ערב רב ואני נתתי לך גדולה כדי שתהא מצדיק את ישראל ולא לגרום ח"ו שיחטאו לכך תשש כחו:

הרי"ף

שנראה כמתרעם. לז"א אל תקרי אל ה' אלא על ה' שנתרעם והטיח דברים ח"ו על ה' ואמר למה הרעות לעבדך לשום את משא כל העם הזה עלי ונמצא מה שמפרש אח"כ למה הרעות וכו' הכל היה מהתרעומות שהטיח דברים על ה' ויש ספרים דגרסי הטיח דברים דכתיב ותתפלל אל ה' אל תקרי אל ה' אלא על ה':

לך רד אמר הקב"ה למשה כו'. וקשה כי מי גבר כמשה אדוננו יהיה נכשל על שהורידוהו מגדולתו עד שתשש כחו ולא היה בו כח לדבר. וע"ק שמשמע זה שאמר הקב"ה כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל עכשיו שישראל חטאו גדולה למה לך. אין עוד לומר לו הניחה לי ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול שהרי לא נתנה הגדולה למשה אלא בשביל ישראל ואם אין ישראל למה לו גדולה. ונלענ"ד שמה שתשש כחו של משה הוא לפי שהיה פ"פ לומר שאם יתפלל משה יאמרו איננו מתפלל על ישראל אלא בשביל עצמו לפי שאם אין ישראל

כיון שאמר לו הרף ממני ואשמידם. וברבה פ' כי תשא סוף פ' מ"ב דרש כן על פסוק ועתה הניחה לי ובסוגיא דידן דרש מכאן שתפסו משה להקב"ה ואפשר מדסני קרא דכפ' כי תשא כתיב ועתה הניחה לי ובפרשת עקב כתיב הרף ממני על כן דרשינן תרווייהו ועיין במהרש"א: דבר זה תלוי בי. כלומר דעכשיו הבין משה כוונת הקב"ה דלכך אמר לו תחלה לך רד מגדולתך שיהיה הוא עצמו בצרה ג"כ על כן יתפלל משה על ישראל כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה אך שמשה לא הבין תחלה כוונת הקב"ה עד שאמר לו הרף ממני ואשמידם: כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך. ואפשר דדרש כן מהפסוק למה יחרה וגו' ומכ"ש שיחרה ברגל אחד ומה שכתב ולא עוד נלמד מהפסוק זכור לאברהם ליצחק וליעקב ואין להקשות למה היה משה מתירא כל לבניו יהיה זכות של ד' רגלים דהיינו זכות ג' אבות וזכות משה אביהם י"ל כיון שיהיה לאבות תרעומות

ענף יוסף

פז כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל כו'. הענין ע"פ דברי עקדה כי אין אדם זוכה לגמול הגדול אין סוף רק בצירוף עבודת זרעו עד סוף כל הדורות. והיינו ע"י שהנחילם חכמה ומוסר. וכמ"ש הספ"ת לא"א ע"ה כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' וסיים למען הביא ה' על אברהם וגו' היינו בשביל שמצוה ומנחיל בניו והם שומרים דרך ה' יזכה אברהם אבינו לגמול אין סוף אשר דבר עליו. וכן חכמי הדור ושופטיו זוכים בשביל שמנחילים תורתם ומוסרם לדורם. ואם אין הדור נוחלים חכמתו ויראתו נתקטן גדולתו ח"ו. וזהו שאמר הספ"ת למרע"ה כשקלקלו הדור בעגל רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל הנוחלים חכמתך ויראתך ואם אין נוחלים רד מגדולתך (מעין הברכות): מלמד שתפסו משה להקב"ה כאדם שתופס חבירו בבגדו ואמר ליה כו'. הנה דברים הללו הם רק לשבר את האוזן. ואעפ"כ ראה חכמת לשונם איך דקדקו אפילו בדברים שהם לשבר האוזן דברו להרחיק הגשמית בכל מה דאפשר. ולא אמרו כאדם שתופס את חבירו סתם. אבל כשתופס חבירו בבגדו. ורצונם בזה כי הבגדים שאדם לובש. מורים על מה שבלבו. כי אם הוא שעת חדוה ושמחה לובש בגדי חופש. ואם הוא שעת צער

עץ יוסף

פז וידבר ה' אל משה לך רד מאי לך רד. הוקשה להם דקאמר וידבר שהוא לשון קושי ולא מלינו כאן שום דבר קשה. לכך דרשו רד מגדולתך (גל"ח): מיד תשש כחו של משה. זה שתשש כחו הוא לפי שיש פתחון פה לאמר שאם יתפלל משה יאמרו איננו מתפלל על ישראל אלא בשביל עצמו. לפי שאם אין ישראל אין משה עומד בגדלותו. שלא נתגדל משה אלא בשביל ישראל. והוא היה רוצה להתפלל בשביל ישראל. ומתוך דברי השם יתברך תשש כחו שלא ידינוהו למשה רבינו ע"ה בתפלתו לכף זכות אלא שמתפלל לצורך עצמו. וכיון שאמר לו הקב"ה אח"כ הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו. א"כ לא יהיה נחשד שמתפלל לצורך עצמו. שאדרבה אם לא יתפלל עליהם יעשה הקב"ה אותו לגוי גדול ועצום. וגם שמע מהקב"ה שאמר הרף ממני אמר משה דבר זה תלוי בי. עמד ונתחזק בתפלה. ובזה מתישב

מה דהביא קרא זה דמשנה תורה ולא הביא קרא דועתה הניחה לי וגו'. משום דשם לא כתיב רב ועצום ממנו (מעין הברכות): מלמד שתפסו משה להקב"ה כו'. הנה דברים האלה הם רק לשבר את האוזן. ועיין מ"ש בענף יוסף: כסא של רגל אחד עאכ"ו. קשה הא גם משה מזרעם של אבות. וא"כ יהיה לפניו כסא של ד' רגלים. וי"ל שמשה כך אמר. שהאבות יהיה להם כעס עליו על שלא התחזק בתפלה עבור זרעם. ולא ירצו שיגין זכותם על זרעו. וממילא לא ישאר לזרעו רק כסא של רגל אחד. ובזה ג"כ ניחא גם סיום דברי משה שאמר ולא עוד אלא שיש בי בושת פנים מאבות. ורצונו בזה ממ"נ אם יחר להאבות עליו ממילא לא ישאר

חדושי גאונים

אמר לו הקב"ה רד מגדולתך כלום נתת לך גדולה אלא בשביל ישראל עכשיו שישראל חטאו אתה למה לי. הנה ביארו בפירוש כי הגיע (ר"ל מה שהגיע) משה אל המדרגה ההיא לא היה אלא בשביל ישראל כדי שיקבלו התורה ויקיימוה וכן אמרו בתורת כהנים כתיב אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל (ויקרא כ"ז ל' ד') זכות ישראל גרמה לו. ובעבור זה אמרו קצת החכמים שהתחלת הגעת הנבואה למשה לא היה על המדרגות שכתבנו בפ"י אבל היה ענין נסיי אל עליו פתאום ברצון אלהי עם היותו בלתי מוכן ולא ראוי אל המדרגה הגדולה ההיא כדי להגיע המין האנושי או האומה בכללה אל התכלית האנושי ולזה אמר לו השם עכשיו שישראל חטאו אתה למה לי כלומר אם אין התכלית הזה מגיע אינצורך בהגעת הנבואה לנביא. ולזה תמצא כי כשאמרו רז"ל במס' סנהדרין (דף ע' ושבת נ"ב ע"ב) אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה הוכיחו אותו ממשה כי למה שהגעת הנבוא' לנביא אינו אלא בהשלמת האומה (ר"ל בעבור שיגיע האומה אל השלמות) לכן ראוי שימצא בו התוארים שנמצאו במשה שהיתה נבואתו לזה התכלית ולזה היה אחד מהם בעל קומה כדי שיהיה מקובל ומהודר בעיני האומה ואם לא ימצאו בנביא אלו התוארי' שהשלתועלת האומה אין תועלת בהגעת הנבוא' אליו. (ספר עיקרים מאמר שלישי פרק י"ג):

ועתה הניחה לי אמר רבי אבהו אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו כביכול כאדם כו' יתכן פירוש עדס"ג

אהבת איתן

הקב"ה מאי אמר לפתח חטאת רובץ פירש רש"י היצה"ר מחטיאו בעה"ב ושטן מאי אמר שטן לית

פנים מאבותי שלא יאמרו ראו מה פרנס העמיד להם בקש גדולה לעצמו ולא בקש רחמים עליהם (שמות לב) ויחל משה א"ר אלעזר מלמד שהתפלל משה עד שהוחלה (אביי אמר עד שהחלהו להקב"ה) [א]ורבא אמר עד שהתיר לו נדרו כתיב הכא ויחל משה וכתיב התם (במדבר ל) לא יחל דברו ואמר מר הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו ושמואל אמר עד שמסר עצמו למיתה עליהם שנאמר (שמות לב) ואם אין מחני נא [אמר רבא אמר] רבי יצחק (אמר) [ב]עד שהוחל עליהם מדת רחמים רבנן אמרי חולין הוא לך לעשות כדבר הזה. תניא ר"א הגדול אומר מלמד שהתפלל משה עד שאחזתו אחילו. [ג]מאי אחילו אמר רבי אלעזר אש של עצמות מאי אש של עצמות אשתא דגרמי (שם) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך מאי בך אמר רבי (אליעזר) [אלעזר] אמר לפניו רבש"ע אלמלי בשמים וארץ נשבעת להם הייתי אומר מה שמים וארץ בטלים אף שבועתך בטלה עכשיו שבשמך הגדול נשבעת מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אשר אמרת מבעי ליה אמר רבי אלעזר עד כאן דברי תלמיד מכאן ואילך דברי הרב רבי שמואל בר נחמני אמר אלו ואלו דברי תלמיד הן והכי קאמר דברים שאמרת לי לך אמור להם לישראל בשמי הלכתי ואמרתי להם לישראל משמך עכשיו מה אומר להם :

רש"י

אברהם יצחק ויעקב : שהחלהו. הפליג בו : נדרו. דבורו שאמר אכלם : התיר עצמו למיתה. ויחל לשון חלל : עד שהוחל עליהם מדת רחמים. כמו יחולו על ראש יואב לשון הניה : שאחזתו אחילו גרסינן : נשבעת להם בך. שנאמר בעקידת יצחק ויאמר בי נשבעתי : ע"כ. עד כוכבי השמים : מכאן ואילך דברי הרב. אם לא אעשה כדבריך : דברים שאמרת לי. בסנה אמרת אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו' ע"כ :

מהרש"א

רגל א' הנוסף להעמידו מפני כעסך וק"ל : עד שהחלה כו'. רש"י גרס שהחלהו הפליג בו כו' ע"ש ולא ידענא משמעו וע"פ ס"ר יש לפרש שעשה עצמו חולין והכי איתא שם ויחל משה וגו' שעמד בקלות ראש לפני הקב"ה כו' הוי ויחל משה והיינו כדלעיל שהטיח דברים כלפי שמיא בשביל ישראל ולא היה מתפלל כדרך המתפללים בכובד ראש ועוד יש כמה דרשות בש"ר בזה ע"ש וכולן נדרשו מלשון ויחל דלא כתיב ויתפלל: עד שהפר לו נדרו כו'. מפורש בש"ר כבר נשבעתי זובח לאלהים יחרם כו' אמר משה רבש"ע ולא נתת לי הפרה כו' הוא אינו מוחל כו' ע"ש באורך ומכאן נמי מוכח הא דקאמרינן בחגיגה באפי נשבעתי וחוזרני בי לא כמו שהבינו התוספות בפ' הספינה שהוא מיפר בעצמו אלא שחוזרני בי ויש לי פתח או חרטה להפר על ידי אחרים כדאמרינן בהדיא הכא בהקב"ה הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו והכי מפורש בש"ר אמר הקב"ה למשה תוהא אני על הרעה כו' אמר משה מותר לך כו' ועיין בחידושינו פ' הספינה : חולין הוא לך כו'. וכה"ג דרשו בפ"ק דעבודת כוכבים חלילה לך וגו' חולין הוא לך להמית צדיק עם רשע וגו' דה"נ הכא כמה צדיקים היו שלא עשו את העגל ותשא לכל העדה בשביל זכות הצדיקים וע"ש בפ"ק דעבודת כוכבים בחידושינו : אשר אמרת מבעי ליה. לכאורה ניחא אשר אמרתי דקאי אותדבר אליהם וגו' שכן דברת אליהם כבר וכל הארץ אשר אמרתי וגו' אלא דלא מצינו שדבר לאבות כבר בהבטחת ארץ בהאי לישנא אשר אמרתי אתן וגו' ולמאי דקאמר מכאן ואילך דברי הרב היינו שעכשיו דבר לישראל כך וכל הארץ הזאת אשר אמרתי כבר לאבות אתן וגו' והודה לדברי משה שלא לכלותם ומ"ד אלו ואלו דברי תלמיד כו' בדרך ויכוח להקב"ה ותדבר אליהם וגו' וגם אני אמרתי להם בשמך בהבטחת הארץ עכשיו מה כו' וק"ל :

יד יוסף

אגולי נ"ל ורב:ב ע"י עבודת כוכבים דף ד' ע"א : ג גיטין דף ע ע"א :

חדושי גאונים

ירושלמי שקלים · רשב"ג אמר הלוחות היו ו' טפחים והיה משה תופס בטפחיי' והקב"ה בטפחיים וטפחיי' ריוח באמצע וכיון שעשו את העגל בקש הקב"ה לחטפן מידו של משה גברה ידו של משה וחטפן מיד הקב"ה כו' · לכאורה קשה הדבר לאומרו כלפי מעלה. והיה לרשב"ג לומר כמו שאמר כאן שאלמלא מקרא וכו' א"א לאומרו כביכול וכו' אבל נראה פי' דהאי דקאמר גברה ידו של משה · ר"ל שגברה דעתו של משה שמלאו לבו לעשות כן לחטוף מידו של הקב"ה ולא לענין גבור' שא"א לאומרה· אלא ר"ל אחר שאמר הקב"ה למשה ועתה הניחה לי ור"ל על הלוחות שהיה ב' טפחים ביד הקב"ה וב' טפחים ביד משה על זה אמר הקב"ה הניחה לי שהיה רוצה הקב"ה לחוטפן וליקח הלוחות שלא ישברן משה כאשר עשה לבסוף ואז היו נדונין כא"א ולזה אמר הקב"ה הניחה לי ואכלה אותם כרגע ואחר שהיה הקב"ה אמר למשה הניחה לי הבין משה שרצונו של הקב"ה שיחטפן משה לעשותן כפנוי' לזה אמר שגברה ידו של משה ונשא את לבו לחטפן כי אם לא היה רוצה שרצון הקב"ה לחטפן לא היה מלאו לבו לעשות כן וז"ש בקש הקב"ה לחטפן וכו' קשה אם בקש הקב"ה לחטפן מאן מוחה בידו וממאן בקש אם לא ממשה שהודיע לו שביקש לחטפן כדי שיתן משה דעתו לחטפן והיינו באמרו ועתה הניחה לי (פנים מסבירות):

אהבת איתן

ליה רשות לאסטוני ביוה"כ·משמע דאילו נתנה לו רשות להשטין יש להשטין עליה'והוא מה שברא קור' תבלין יולפ"ו אגל

הכותב

והרשב"א כתב בפי' מ"ש שהתיר לו נדרו . שזה נאמר בדרך משל לומר שרמז לנו הכתוב שבזכותו ואהבתו של משה הותר העונש ונסתלק הכעס ונתרצה להם והוא כענין היתר נדרים שאומר שמחמת כעס נדר ועכשיו מתפיים בעבור עשרה אנשים שפייסוהו ואילו היו שם מתחלה לא הייתי מבלתי

הרי"ף

ישראל אין משה עומד בגדולתו שלא נתגדל משה אלא בשביל ישראל והוא היה רוצה להתפלל בשביל ישראל ומתוך דברי הש"י חשש כחו שלא ידינוהו למרע"ה בתפלתו לכף זכות אלא שמתפלל לצורך עצמו וכיון שא"ל הקב"ה אחר כך הרף ממני ראה שהדבר תלוי בו וגם הבין כוונת דברי הקב"ה שאמר כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל שהכונה היא נתתי לך תורה כדי שתלמדם תורה ומצות וכיון שחטאו למה לך גדולה על אנשים חוטאים ופושעים כי אני רוצה שתהיה גדול על אנשי חיל ויראי אלהים וזהו ועתה אותך לגוי גדול ממני שיהיה גדול בתורה ובמצות ותהיה גדולתך על עם ה' הכשרים אז אמר משה א"כ הדבר תלוי בי כדי שלא תהיה גדולתי על חוטאים ופושעים ולכך אמר הקב"ה הניחה לי כי מפני כבודי הוא דורש מיד נתחזק בתפלה והצילם :

עיון יעקב

על משה לא ירצו להגין בזכותם על משה ובניו ולא יהיה להם רק זכות משה לבד : מה שמך הגדול חי וקיים לעולם. ואפשר לומר שזה כוונת הפסוק אני ה' לא שניתי וגו' כלומר ששמי קיים לעולם לכך ואתם בני יעקב לא כליתם בעגל וק"ל :

עץ יוסף

רק כסא של רגל אחד. ואם המה יעברו על מדותם ויתפללו על זרעו יהיה לו בושת פנים שהמה מגינין על זרעו והוא לא הגין על זרעם (נל"ח) : ראו פרנס שהעמיד עליהם בקש גדולה לעצמו כו' · לשון שהעמיד עליהם אינו מובן . ויש לומר כי אותו לדיק לא חס על בושתו וכדאי' במ"ר ומשה היה רועה וגו' כיון שראה הקב"ה שהיה משה סובל משא הצאן לנהלם בחמלה אמר הגון משה להיות רועה כו' · ואם כן הלופה לבבות מראש . בחר במרע"ה מצד שהוא סבלן וחומל על המרעה יותר מעל עצמו כמפורש שם שהיה נושא הצאן על שכמו יעו"ש · וזו אמרו ענין בושתו מאבותיו לא על כבוד עצמו · רק מה שיאמרו ראו פרנס שהעמיד עליהם בקש גדולה לעצמו והיינו כביכול העמידו ממדת הטוב . והיפך בחירתו לרע ח"ו (מעין הברכות) : עד שהחלה · הנה דרש זה וכן כל הדרשות שדרשו לקמן מתיבת ויחל · הוא מדכתיב ויחל משה ולא כתיב ויתפלל משה ש"מ דאתא נמי לדרשא : עד שהוחלה · פי' עד שנעשה חולה · וכן אי' בש"ר פ' מ"ג וכתב היפ"ת שדרש ויחל לשון חולי : עד שהחלהו להקב"ה · ע"פ מ"ש המקובלים בלשונם דינא קשיא ר"ל . ודינא רפיא · ומלת רפיא לשון חלישה ע"י המיתוק שממתיקין בתחנונים נחלש הדין · וזו מאמרם עד שהחלהו להקב"ה והיינו החלים דינא קשיא ונעלה דינא רפיא במיתוק רחמים · ונודע כי השם הוי"ה רחמים · וגם השם אלהי חסר מ"ס רחמים וחסד כמו שם אל דכתיב חסד אל וז"ש ויחל משה את פני ה' אלהיו והבין (מעין הברכות) : עד שהתיר לו נדרו · וכדאי' בש"ר פרשה מ"ג עיין שם באריכות :

ענף יוסף

ואבל ח"ו לובש שחורים בגדי אבל וחוגר שק · ואם הוא שעת מלחמה לובש בגדי נקם חרב וחנית · כך הקב"ה בו אין שום שינוי · אבל השינוי הוא כביכול במדותיו שהוא משתמש בהם· הכל לפי המקבלים משתנים המדות · ואם הוא שעת רצון שבריותיו עושים רצונו ומעשיהם עולים לריח ניחוח לפניו · לובש בגדי רצון וחסד לבושא כתלג חיור · ואם ח"ו הבריות מכעיסים לפניו במעשים רעים והוא שעת הזעם · לובש כביכול בגדים המורים על מדת הדין ועל הרוגז מדוע אדום ללבושיך · וכל זה לשבר האוזן ומדותיו מכונים בשם לבושיו · ואין לך שעת זעם כשעת העגל · ואז כביכול נשתמש במס"ד לבגדי נקם · ומשה רבינו לא הניח האף והחימה שהמה שלוחי מדה"ד לצאת פן ח"ו יהיה כליון ישראל · וזהו שאמרו שתפסו משה להקב"ה כאדם שתופס חבירו בבגדו כך משה תפס בבגדי נקם והיינו מדה"ד הקשה ואמר איני מניחך עד שתמחול להם(נל"ח): דברים שאמרת לי וכו' הלכתי ואמרתי להם וכו'· הכוונה בזה למ"ש רבינו הגדול בהקדמתו לפירוש המשנה · שמדה טובה שמבטיח הקב"ה ע"י נביא לעולם א"א שלא תתקיים ואין החטא גורם לבטלה · ומה שאמרו ויירא יעקב שנתיירא שמא גרם החטא · היינו הבטחה שמבטיח הקב"ה להאדם בעצמו כמו יעקב שהבטיחו הקב"ה והנה אנכי עמך בזה נתיירא שיגרום החטא לבטל ההבטחה · אבל מה שמבטיח ע"י נביא לעולם אינה מתבטלת · וזה היה טענתו של משה דברים שאמרת לי לך ואמור להם הלכתי ואמרתי בשמך לכך אי אפשר שתתבטל על ידי שום חטא (נל"ח) :

יכול מבעי ליה כו'. בחומש פרש"י לפי פשוטו יכולת שם דבר הוא והדרש דהכא ימאן זה דא"כ הוה ליה למכתב מבלתי יכולת לה' וגו' בלמ"ד כמ"ש הרא"ם: **תשש כחו כנקבה כו'**. הוא מבואר כמ"ש כי הקב"ה יחיד בעליונים ואדם יחיד בתחתונים הוא מושל על כל הברואים למטה וכמ"ש במין האדם וירדו בדגת הים וגו' ועיקר הממשלה במין האדם בזכר כי הנקבה יש לה מושל אחר עליה כמ"ש והוא ימשול בך וגו' וז"ש משה להקב"ה גם כי ראו במצרים כי יש לך ממשלה בעליונים כזכר הזה וכמ"ש ה' איש מלחמה וגו' עכשיו שתכלה אותם יאמרו אומות העולם כי אין זה אלא דוגמת ממשלת הנקבה על הברואים בתחתונים שיש לה עוד מושל אחר עליה שהוא הזכר וע"כ אין לו יכולת נגד ל"א מלכים כי יש מושל עליו בעליונים: **שחזר הקב"ה כו'**. דהיינו שהודה לדברי ויכוח זה מבלתי יכולת וגו' שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך מיותר לומר שסלחתי להם כדברי ויכוח שלך וכפרש"י בחומש כדברך שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה' עכ"ל ופי' הרא"ם לא כדברך שאתה אומר ועתה יגדל נא כח וגו' הסמוך לו דא"כ כדברך ל"ל מאחר שא"ל סלחתי למדנו שהוא כדבריו עכ"ל ותנא דבי ר' ישמעאל הוסיף לומר מיתורא דכדברך לומר מעלת משה שעתידים אומות העולם לומר כן אשרי כו' נקט אומות העולם משום דבשביל פן יאמרו הגוים מבלתי יכולת וגו' חזר הקב"ה והודה למשה מלכלות ישראל וע"ז גם יאמרו אומות העולם אשרי תלמיד כו' ודו"ק:

פה שם **מבלתי יכולת ה'** (במדבר יד) יכול ה' מבעי ליה אמר ר"א אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו העובדי כוכבים תשש כחו כנקבה ואינו יכול להצילן אמר לו הקב"ה (בן עמרם) [למשה] והלא ראו כבר נסים [וגבורות] שעשיתי להם על הים אמר לפניו רבש"ע עכשיו יאמרו לפני מלך אחד יכול לעמוד לפני שלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד. א"ר יוחנן מנין שחזר הקב"ה והודה לו [למשה] שנא' (שם) ויאמר ה' סלחתי כדברך תנא דבי

הכותב

נודר ועי"ד משל חלה משה פניו ר"ל כעס שכעס על מעשיהם שיתפייס ויוסר הכעס ההוא שכן הורה לברואיו לעשות והסתכל שברח רבא מלומר שהתיר לו נדרו אלא אמר ויחל עד שהתיר נדרו. כלומר הוא ית' התיר את הדבר שאמר להשמידם לולי משה בחירו. ולא תטעה במה שהזכיר אבל אחרים מוחלים לו דמשמע שהש"י צריך לאחרים שיתירו לו כאדם שאינו יכול להתיר את עצמו שאין זה לדמיון מעשה אלא לדמיון לשון בלבד הביאו כי מלשון ויחל לא יובן היתר עד שהביאו ראיה מלא יחל דברו ואף לא יחל אין משמעו לשון התרת חכם רק שלא יחלל מוצא שפתיו וע"כ הוצרכנו להביא ראיה כאן כמו שמפרשי התורה קבלוה כן מסיני שלא בא הכתוב לומר אלא שלא יתיר הוא לעצמו אבל אחרים מוחלין. א"כ ע"כ מכאן ראיה שויחל המיון לשון הוא ומ"מ הכל בדרך דמיון ומשל:

הרשב"א ז"ל האריך וז"ל [א"ר אלעזר אמר משה וכו'].דע שלא עלה על דעת ר' אלעזר לומר שתיבת יכולת נקבה שהרי הוא שם נופל לזכר ולנקבה רק חולק בין פעל לשם. והענין כי משה רבינו ע"ה היה מאמת לפרעה ועמו שיש סבה העליונה סבת הכל ושליט בכל והוא הבדיל העם הזה לחלקו כאמרו בני בכורי ישראל ופרעה אמר לא ידעתי את ה' שהיו חושבים הוא ועמו שישראל נתונים תחת ממשלת שרים ומזלות כשאר אומות עובדי כוכבים ושיקרום המקרים שיחוייב מצד המזל ופעמים ישבו בשפל כפי מצב המזל כענין בשר יון ושר פרס וכן הודו פרעה ועמו אח"כ כשגברה יד השם עליהם באמרם ה' הצדיק העתירו אל ה' וביחוד על הים ואמרו כי ה' נלחם להם ועתה אמר משה לפניו ית' שאם יכלם ח"ו יהיה פתח לאומות החולקים האומרים שאין העם הזה תחת ממשלת סבת הסבות ית' ושמנהיגם אין יכלתו יכולת ה' ואלו אמר מבלתי יכול ה' היה במשמע שהם מודים במציאותו רק מכחישים ביכלתו וזה א"א שעם ההודאה בשהוא ה' לא תבא כפירה ביכלתו שאם הם יורו שהוא סבת הסבות ג"כ הוא מן ההכרח להודות שאין שום מניעה לו ית' אבל באמרו מבלתי יכולת ה' תהיה הכפירה בשאין היכולת שלו שאחר שהוציאם ממצרים בכחו ועכשיו אירע להם כך זה יורה שאין היכולת יכולת ה' רק יכולת אחר ממנהיגי השפלים שאין ביכלתו לעמוד לפני שרי ומנהיגי ארצות ל"א מלכים. ואמר תשש כחו כנקבה. דע שהפועל יקרא זכר ומקבל הפעולה ממנו יקרא נקבה כדמיון כל זכר ונקבה. והמשל בזה חמה ולבנה שהחמה מחלקת אורה ללבנה ואין אורה מצד עצמה רק היא ככלי מזהיר ובהגיע אליה אור החמה מזהיר כמראה הזכוכית שמזהרת בהגיע עליה אור השמש. ע"כ קראו השמש זכר והלבנה נקבה בכמה מקומות. וגם תמצא בחלומו של יוסף שנדמה בו יעקב לשמש ורחל לירח באמרו הנה השמש והירח וגו' והשיב יעקב על זה הבוא נבוא וגו' ואל זה כונו באומר תשש כחו כנקבה שיאמרו שאיננו סבה עליונה לכל הסבות רק כשאר הכחות שמקבלים מסבה אחרת ויגברו פעם וישפלו פעם וזהו תשישת הכח וע"ז הודה לו ית' ואמר סלחתי כדברך ומ"ש שא"ל הקב"ה החייתני בדברך הכוונה שהוא ית' החיים כאמרו חי אנכי לעולם ר"ל אנכי החיים שחיי הכל תלוי בי וע"כ נאמר וישבע בחי העולם. ומפני שכלוי אומה זו מביא לידי כפירה בו ית' ובאדנות אצל הגוים אשר שמעו את שמעו ולפי דעתם זה הנפסד אינו חי העולם ובהמנע עונש כליון ישראל תשאר על עמדה האמונה שהוא אדון וחי העולם וקיומם. ונמצא שמשה בתפלתו קיים בה האמונה שהוא ית' חי העולם. ולז"א החייתני בדברך ע"כ. ועוד האריך הרשב"א בפירוש דרש ר' שמלאי וז"ל כבר נחלקו בזה ר"א ור' יהושע בפ"א של עבודת כוכבים דתניא ר"א אומר לעולם ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל שנאמר תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו רבי יהושע אומר יתפלל ואח"כ ישאל צרכיו שנאמר אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד ולבסוף העמידו מחלוקתם בהא דר' שמלאי דר' יהושע סבר ילפינן ממשה ור"א סבר לא ילפינן ממשה דאמר לך שאני משה דרב גובריה. ודע כי לא נחלקו בזה אבות העולם אלא מפני שיש בזה פנות גדולות לעניני התפלה וצריך שידע כל הבא להתפלל לשאול ממנו ית' צרכיו כדי שידע על איזה צד תתקן לו התפלה ודיזכירת השבחים והוא שר"י ראה כי כל השואלים אמנם ישאלו על אחד מג' פנים. הפן הא' שישאל השואל על צד החסד המוחלט לבד והב' שישאל כמסתפק ביכולת מי שישאל ממנו בשאלתו או שנתאמת אצלו שיש ביכלתו למלאות שאלתו. והג' שהוא מסתפק אם לא ישלים שאלתו מי ששואלה ממנו אם ימצא שאלתו אצל אחרים או שנתאמת אצלו שאם לא ירצה להשלים שאלתו מי ששואל ממנו שא"א לו למצוא שאלתו אצל אחרים ושלשת חלקי ג' הכוונות האלה מרוחקות בחק הבורא יתעלה ר"ל שאין להעלות על דעת כל נברא שיש לו אצל הבורא יתברך גמול קודם שעליו יבטח לשאול ממנו שהוא יתברך יחויב למלאות שאלתו רק מצד החסד המוחלט וכן לא ישאל כמסתפק ביכלתו שלא ימנענו דבר עם רצונו יתברך וכן לא יעלה בדעתו שיש לו תחבולה למצוא בקשתו אצל אחר גשמי גלגל או רוחני בלתי אם ימציא לו הוא יתברך בקשתו וע"כ הסכים רבי יהושע שלא ישאל אדם צרכיו עד שיסדר שבחיו של הקדוש ב"ה ליראתו פן יטעה באחת מהכוונות האלה וישאל על א' מג' חלקי הרחוק בחקו ית' שאמרנו ולא ישאל צרכיו עד שיקדים לנפשו תכונות שבחיו ית' ויכיר ויתבונן שהוא אדון הכל אין לאחד מן הנבראים אצלו גמול ושאין לו מעצור ולא מניעה בדבר ושאין תחבולה להגיע לדבר נאות ולא לברוח מהפכו בלתי אם יגיע לרצונו יתברך ואחר שיקבע בנפשו תכונות הכוונות אלו יהיה ראוי לשאלת הצרכים וכדרך שעשה משה רבינו ע"ה שאמר שלשת הדברים קודם שאלת צרכיו והוא אמרו ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך וגו' שהוא ית' המתחיל בטובה והחסד אצלו לא שהקדים הוא לעשות דבר שעליו יחויב הגמול הזה עליו וחיזק עוד באמרו את עבדך ר"ל שהטיב עמו טובה

עיון יעקב

מבלתי יכולת ה' וכו' תשש כחו כנקבה. הא דהוצרכו לומר תשש כחו כנקבה הלא אפי' אם יהיה בכחו הראשון מ"מ יוכלו לומר דלפני ל"א מלכים אינו יכול לעמוד אלא לפי שהנהיג בהם מדת אכזריות וסתם אבא חיים ורחים על ברא כדכתיב כרחם אב על בנים לכן יאמרו שהוא כמדת נקבה שאינה מרחמת כל כך על בניה אם פושעים בה: **עכשיו** יאמרו לפני מלך א' יכול לעמוד וכו'. ואין להקשות לפ"ז היאך כתיב בפ' עקב וכי תאמרו רבים הגוים האלה איך אוכל להורישם זכור את אשר עשה ה' לפרעה הלא יוכלו לומר פרעה הי' רק מלך אחד משא"כ לפני ל"א מלכים יש לומר דא"א לומר כן דא"כ ה"ל לכלות את ישראל במעשה מרגלים כמו שהיה מכלה פרעה מלך מצרים וכדי שלא יראו בודאי שלא יוכל לכלות ל"א מלכים אלא ודאי שיש כח וממשלה להקב"ה לכלות אפילו רבים כאשר נעשה באמת: **לפני** שלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד. ואפשר דזה נרמז במה דכתיב בקרא מבלתי יכולת וגו' אל הארץ תיבת אל מיותר דהוי מצי למיכתב לארץ אלא ודאי דבא לרמוז בתיבת אל ל"א מלכים ואע"ג דהאי קרא כתיב במרגלים מ"מ בעגל ג"כ התפלל משה כן ונכלל בכלל למה יאמרו מצרים ברעה וגו' וכן מבואר במשנה תורה בפרשת עקב להדיא לסכי מביא הני דרשות כאן:

הרי"ף

מבלתי יכולת ה' וכו'. יש לפרש כפי הפשט שאמר משה גם שיכירו כל הגוים כי גדול כבוד ה' וכל יכול. מ"מ עכשיו יפקפקו ביכולת ה' דהיינו שישראל התישו כח של מעלה במעשיהם הרעים והוא על דרך שרמז ז"ל צור ילדך תשי בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום מתישים כח של מעלה ועכשיו יאמרו תשש כח יכולת ה' שהיה עומד להם שאע"פ שהעלית את העם הזה מקרבו כלומר שהיו גוי מקרב גוי מה הללו עובדי עבודת כוכבים וכו' ולא תשש כח יכולת ה' להצילם עכשיו יאמרו לפני ל"א מלכים אינו יכול לעמוד לתת יכולת לישראל החוטאים כנגדו וזה הרמז בכתוב ואמרו אל יושב הארץ הזאת שמלת אל הוא רומז מספר ל"א. ולדבר הזה הודה האל ית' ויאמר ה' סלחתי כדברך עתידים או"ה לומר וכו'. ומ"ש החייתני בדברך הוא ע"ד מש"ה באלהים נעשה חיל כביכול מוסיפים כח בגבורה של מעלה והבן. ועוד אני מפרש בדקדוק המאמר למה לא הזכיר נסים של מצרים ומנין להם לדרוש כדברך עתידים או"ה לומר כו' וכן דרשת החייתני בדברך. אמנם כך אמר משה עכשיו יאמרו מבלתי יכולת ה' שלא רצה ה' להראות יכולת עוד כי תשש כחו כנקבה שילדה פעם אחת כך הראהו ה' גדולת יכולתו ומבלתי הראות עוד יכלתו הרגם. אז אמר הש"י אם כן היה מספיק להראות יכלתי במצרים ולמה עוד חזרתי להראות יכלתי על הים אלא ודאי מכאן שרצונו יתברך להראות תמיד יכלתו אלא שאין ישראל זכאים. אמר משה עדיין יאמרו כי כנגד ל"א מלכים שיש להם ל"א שרים אינו רוצה הקב"ה להשפיל כבודם בשביל ישראל כשאינם זכאים ובמצרים ובים היה נגד שר אחד של מצרים או של ים הראה יכלתו. וז"ש ואמרו אל יושב הארץ שנרמזו ל"א מלכים במלת אל יושב שהוא ל"א מלכים וכי תאמר שמפני שאינם זכאים ול"א מלכים שמעו כי ענך עומד עליהם ולאחר שעשו העגל וה' הולך לפניהם יומם וגו' ואע"פ שלא היו זכאין ובודאי שיתלו הדבר בסיבת היות כאן ל"א מלכים ושרים של מעלה עליהם מיעט הקב"ה להראות גדולת יכלתו ויאמר ה' סלחתי שכדברך עתידים עובדי כוכבים לומר ודקדקו בכתוב דהיל"ל סלחתי בדברך מאי כדברך אלא שהודה הקב"ה למשה ואמר לו

מבלתי יכולת ה' יכול ה' מבעי ליה אמר ר"א אמר משה לפני הקב"ה כו'. ולכאורה קשה כי כפי הנרא' מה שאמר משה ע"ה שיאמרו תשש כחו כנקבה היינו לומר שהכח אשר לו ית' מקדם לעשות נסים וגבורות עכשיו תשש כחו ונחלש. ואין ככחו אז כחו עתה. וא"כ מה תשובה השיבו יתברך והלא ראו נסים שעשיתי על הים וכו'. ומי מכחיש זה הרי הם יאמרו שמאז מקדם עשה נסים וגבורות על הים. כי היה בתוקף כחו אלא שמן זה והלאה נחלש ועכשיו תשש כחו. ועוד למה יחד ה' לפרט נסים שעל הים ולא אמר בכולל כל הנסים שעשה במצרי'. אשר בלי ספק היו רבים ועצומים. וגם קושייתו יכול מבעי ליה מבואר הקושי. כיון דמלת יכולת הוא שם מטעם כל המפרשים. ונראה בעיני ביסוד קושיית' כי זהיה הפרש בהבנת מלת בלתי למלת בלי. כי בלי יאמר על מי שיש לו העדר וחסרון התואר איזה דבר. כמו המבלי אין קברים שיש שם חסרון הקברי' בני בלי שם שיעדר מהם השם ולא תאמר מעולם על המתואר. אבל מלת בלתי שייכא על המתואר עצמו כאשר אנו אומרים עליו ית' שהוא בלתי בעל תכלית דהיינו שהוא אינו בעל תכלית. ועל האיש חסר השלמות נאמר שהוא בלתי שלם שהכוונה איננו שלם.

אהבת איתן

הקב"ה הוי שפיר טענה מעלייתא דיצר הרע גורם לחטוא. רק אצל השטן לא הוי טענה משום בראתי תורה תבלין. וכ"מ דביוה"כ שאין לשטן רשות לאסטוני הם זוכין בטענה זו. ובזה איירי כאן ובחלק שם דאצל הקב"ה הוי טענה. וי"ל בזה הא דאי' בשבת (דקל"ט) רשעים היו אלא שתלו בטחונם בהקב"ה דהיינו מה שאמר אשר הריעותי שברא להם יצה"ר והוא גורם לחטוא. ובן י"ל הא דאי' בחגיגה (דט"ז) אל תבטחו באלוף וכו':

החייתני. פירוש רש"י בפני האומות עכ"ל ומוסב אקרא דלעיל כדברך שיאמרו הגוים מבלתי יכולת ה' להפך כתי' כנקפה החייתני לתת כח וגדולה לי כמ"ש ועתה יגדל נא כח ה' וגו' ולפי פשוטו פירש רש"י בחומש מלשון שבועה וכהאי גוונא בפ' זו אמור אליהם חי אני נאם ה' ורבים כמוהו בנביאים מלשון שבועה אבל הדרש ימאן זה בכאן דאם כן הוה מקרא מסורס כפירוש רש"י ורמב"ן בחומש ועל כרחך דרשוהו שהוא סמוך לכדברך הנאמר למעלה גם בכלם נאמר חי אני נאם ה' דקאי אשבועה דבתרי וכאן לא כתיב ביה נאם ה' דקאי אדלעיל וק"ל:

א עבודת כוכבים פ"ק דף ז' ע"ב:

רבי ישמעאל כדברך עתידין העובדי כוכבים שיאמרו. אשרי תלמיד שרבו מודה לו. (במדבר יד) ואולם חי אני אמר רבא אמר רב יצחק מלמד שאמר לו הקב"ה למשה משה החייתני בדבריך: פמ שם דרש רבי שמלאי א לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל. מנא לן ממשה דכתיב (דברים ג) ואתחנן אל ה' בעת ההיא וכתיב (שם) ה' אלהים אתה החלות וגו' וכתיב בתריה (שם) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו'. [שם ע"ב] אמר רבי אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אף על פי כן לא נענה אלא בתפלה שנאמר (שם) אל תוסף דבר אלי וגו' וסמיך ליה עלה ראש הפסגה. ואמר רבי אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנאמר (ישעיה א) למה לי רוב זבחיכם

החייתני. בפני העובדי כוכבים: עלה ראש הפסגה. בדבר תפלה זו נתרציתי

תוספות

גדולה תפלה [יותר] ממעשים טובים. בלא תפלה שהרי משה רבינו אף על פי שהיו בידו מעשים טובים הוצרך לתפלה:

שנאמר אל תוסף וגו'. וה"ק אל תוסף דבר אלי בדבר הזה דהיינו לבקש אעברה נא אבל בדבר אחר שבקשת ואראה את הארץ וגו' אעשה כדברך גו' ועלה ראש גו' וראה בעיניך וגו' וכן מפורש בילקוט ומדתלה הדבר בתפלתו שבקש ואראה ולא במע"ט שהיו לו הרי גדולה תפלה יותר ממע"ט שהתפלה הכריעה להיות נענה ולא המע"ט והתו' נדחקו לפרש גדולה תפלה היינו ממע"ט בלא תפלה וכו' וק"ל: למה לי רוב וגו'. עיין פירש"י ולי נראה דמסיפא דקרא קדייק שנא' גם כי תרבו תפלה וגו' דגבי רוב קרבנות קאמר למה לי כאלו מואס בהם וגבי רבוי תפלה לא קאמר רק אינני שומע וק"ל:

הכותב

האדון לעבד שאין במעשה העבד דבר שיחויב האדון בתגמולו שהוא עבד ומחויב לעבוד את אדוניו לפי שהוא עבדו וקנינו ואמר את גדלך ואת ידך החזקה לומר שלא ימנענו דבר ואמר אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך לומר שאם לא יעשה הוא אי אפשר לזולתו לא בגשמיים ולא בשכליים הנפרדים והוא אמרו בשמים ובארץ ור"א ראה שיש ענין אחר גדול בהקדמת השבח לפי שהוא עיות העבד להסדיר שבח ארון הכל בארעי ובלא כוונה ונמיכות הלב ויראה ורתת ולזה ראה שהוא מן החוב לשאול תחלה צרכיו ומתוך כך ידע וירגיש בשפלותו ונמיכותו וחלישת כחו וידע ויתבונן שאין לו תחבולה להשיג אחד מחפציו בצרכי מזונותיו ורפואת גופו ולהמלט מן האויב ומשאר הפגעים בלתי אם יעזרנו הוא ית' ואחר שיקדים לו זה ימצא לבבו שבור ונדכה ויכיר בשפלותו ואז יהיה ראוי לכוין בשבחי האדון יתברך אשר הוא מבקש ויהיה ראוי להתפלל לפניו וכשהביא ר' יהושע ראיה ממשה השיב ר"א כי אין ללמוד ממשה דמשה רב גובריה ר"ל גדול כחו שבכל עת היו דעותיו כן וראוי ומוכן לומר בשבחיו וכבר נקבעה התפלה על דעת ר' יהושע לזכור השבחים ראשונה וקבעו ג' ברכות הראשונות לשבח כנגד הג' כוונות שאמרנו. הראשונה אבות להקדים שאינו שואל על צד הגמול רק על צד החסד המוחלט והוא אמרם וזוכר חסדי אבות. והב' גבורות להקדים שהוא יכול על כל דבר אף להמית ולהחיות. והג' קדושת השם שמקדישו וממליכו על הכל ומעיד שכל הקדושים שהוא רומז אף לשכליים הנפרדים שהם נפש לגלגלים שפועלים בעולם בהנהגתם הטבעית מהללים בכל יום לשמו ית' ומודים כי כחם מן השפע הנשפע עליהם ממנו ית' ואינם פועלים אלא ברצונו ית' ואין קבע תפלה זו ר"ל של י"ח ברכות קושיא על ר"א אע"פ שבתפלת י"ח קבועה כן מחכמי כנה"ג הקודמים כמה דורות לר"א ומודה ר"א בכך לפי שתפלת י"ח תפלת צבור הוא ר"ל תפלה כוללת כל הצרכים ומתוקנת לכל ואף למי שאין לו חולה בתוך ביתו אומר ברכת רפואה ומי שא"צ למזונות אומר ברכת השנים וכן כולם ודומה הענין לענין משה דרב גובריא שהצבור מתפללין ומשבחין בה ואל יקשה בעיניך מה שאמרו שם בפ"א של עבודת כוכבים וחכמים אומרים אין הלכה כדברי זה ולא כדברי זה אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפלה ותחשוב כי חכמים דחו דברי ר' יהושע שאומר שמסדר שבחים ואח"כ יתפלל שלא על צד

הרי"ף

כדברך עתידים לומר או"ה: **ואולם** חי אני אמר רבא כו' החייתני בדבריך. הכוונה לפי ששנו חכמים בברייתא פרק חלק שבתפלתו של משה שאמר ארך אפים נענה ויאמר ה' סלחתי כדברך להיות ארך אפים אף לרשעים וכפי אותה דרשה מתיישב בסמיכות הכתוב ואולם חי אני כלומר אע"פ שסלחתי כדברך להיות ארך אפים אף לרשעים מ"מ לא אאריך אפי עד סעוה"ב לדונם בגיהנם אלא אולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ וכל האנשים הרואים את כבודי ימותו בעוד מ' שנה ויהיה אריכות אפים עד מ' שנה אבל כפי מאמרינו זה שמה שאמר הקב"ה סלחתי לא היה בטענת ארך אפים אלא מפני חלול שם שמים שלא יאמרו עובדי כוכבים מבלתי יכולת ה' ואמר הקב"ה סלחתי כי כדברך עתידים עובדי כוכבים לומר אם כן אינו צדק לומר ואולם חי אני ואם כמאמר חי אני מהו ואולם חי אני לזה דרש החייתני כדברך שחוזר אל סלחתי שכדבריך עתידים לומר ואולם עכשיו החייתני בדבריך שנתת כח בגבורה כדכתיב באלהים נעשה חיל:

גדולה תפלה יותר ממעשים טובים וכו'. נ"ל אם כוונתו לומר גדולה תפלה ומעשים ממעשים טובים לבד הא פשיטא דטובים השנים מן האחד ואם גדולה תפלה לבד ממעשים טובים לבד לא יליף מידי ממשה ושאני התם לפי שהיתה שאלה קשה ולהיותו נענה בשאלתו לא הועילו המעשים לבד והוצרך ג"כ לתפלה. ולא מפני שהתפלה גדולה דכ"ש אם התפלל קודם המעשים לא היה נענה עד שיעשה ג"כ מעשים לפי שהיה צריך לשתי ענינים תפלה ומעשים שיצטרפו באותה שאלה כדי להענות והדרבה נימא דגדולים מעשים או לפחות שקולים הם שניהם. וע"ק הניח הראיה העקרית דכתיב ואתחנן אל ה' וכתיב עלה ראש הפסגה וגו'. והביא ראיה מפסוק שהוא מורה הפך כי שם נאמר אל תוסף דבר אלי משמע שלא שמע בקול תפלתו. ועוד קשה מאי וסמיך ליה דנקט. ונלע"ד לבאר קושיא הראשונה עם מה שכתבו התוס' וז"ל גדולה תפלה וכו'. וקשה בדברי התוס' מה חדשו ממעשים בלא תפלה וכי ס"ד לומר ממעשים בתפלה והלא טובים השנים מן הא'. ועוד דקדוק אחר שכמו שביארו פי' ממעשים שהוא בלא תפלה היה להם לבאר ג"כ פי' גדולה תפלה שהיא תפלה בלא מעשים ואמאי פירשו זה ולא זה. וע"ק סוף דבריהם שהביאו לשון בשנוי לשון שבגמרא כתיב ולא נענה אלא בתפלה והם שינו לשונם לומר אע"פ שהיו בידו מעשים הוצרך לתפלה ומאי שני. אמנם י"ל לפי דעתי שהתוס' הקשו מה שהקשיתי דהיכי יליף ממשה דהא אמינא דהוי טעמא משום דהוצרך לב' דברים יחד התפלה והמעשים לזה פי' דה"ק רבי אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים בלא תפלה כלומר אם יש לבאר דר"א מיירי בדבר אחד בלבד הוא בסוף דבריו שאמר ממ"ע והתם הוא דאיירי במעשים לחוד בלא תפלה אבל בתחלת דבריו שאמר גדולה תפלה אין הכוונה תפלה לבדה בלא מעשים דהא פשיטא לן דמעשים לחודייהו גדולים מהתפלה בלא כשרון המעשים שהם שפתים דולקים ולב בוער בשפתיו והלב רע. ובודאי דגדולה תפלה הוא עם צרוף כשרון המעשים אבל מאי דקאמר יותר ממעשים ר"ל יותר ממעשים בלא תפלה ובאו לשלול שלא לפרש גדולה תפלה לחודה ממעשים לחודייהו ולכך ביארו סוף דברי ר' אלעזר לומר אי תימא דמיירי בדבר אחד לבד היינו במאי דקאמר יותר מהמעשים שהם לבדם בלא תפלה ומינה דמה דקאמר גדולה תפלה אינה בלא מעשים כי אם במעשים. וכ"ת דא"כ פשיטא דגדולה תפלה ומע"ט ביחד מתפלה ומ"ט בלחודייהו כל אחד בפני עצמו דטובים השנים. ביאור הענין הוא זה. למשל אדם שיש לו עשרה מעשים טובים והוצרך לשאלה אחת ולא הספיקו לו זכיותיו שעשה לשיענה על שאלתו ועדיין צריך דבר אחר להכריע והנתנו לא נדע מה יעשה האדם אם טוב לו להכריע הענין בתפלה מאחר

עיון יעקב

דרש ר' שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל מנ"ל ממשה. לכאורה האי דרשא אין לה שייכות כלל להפסיק תוך דברי ר"א שאמר כמה דברים זה אחר זה ומפסיק בדרשות דר' שמלאי ונ"ל לומר דאי לאו הא דאמרינן לעיל ליכא למילף ממשה כלום דהייתי אומר דשאני משה שהתפלל ליכנס לארץ ויאמרו שונאי ישראל היאך מתפלל זה לפני המקום שיכניסו לארץ הלא הארץ היא ביד מלכי כנען ומי יש יכולת בידו ליטול הארץ מיד אדירים האלה לכך אמר שבחו של מקום שהראה את גדלו ואת ידו החזקה שעשה במצרים שיכולת בידו אבל עכשיו שסיים לעיל שהקב"ה הודה לו שעתידין או"ה לומר כן לפני מלך א' יכול לעמוד אבל לא לפני ל"א מלכים אם כן לא מהני ג"כ לפניהם מה שהראה את ידו החזקה במצרים אם כן למה אמר כן משה אלא ודאי שכך הוא סדר התפלה: **גדולה** תפלה יותר ממעשים טובים. פי' תוספות ממע"ט בלא תפלה כלומר שלא תימא הקב"ה רצון יראיו יעשה וטרם יקראו אני אענה קמ"ל דאפ"ה תפלה לבד בלא מעשים טובים כמו שהתפלל משה מתנת חנם עדיף ממע"ט לבד שהרי לא נענה רק בתפלה לחוד לראות את הארץ ואם היה מתפלל יותר היה מועיל אף הכניסה לארץ שהרי לכך הוצרך הקב"ה לומר אל תוסף דבר ומעשיו הטובים בלא תפלה לא הועיל לו ובחנם

עץ יוסף

פמ אעפ"כ לא נענה אלא בתפלה כו'. הקשו תוס' מנ"ל דתפלה לחודא גרמה הא יש לומר צירוף שניהם גרמו. דמרע"ה גדול במעשים היה. ויש לומר דהדבר מוכרח דבע"כ דתפלה לחודא הוא דמהני ליה. ע"פ דאיתא בילקוט שמעוני ז"ל בעת ההיא לאמר. לאמר לדורות שיהו מתפללים בעת צרה. שהרי משה אע"פ שנאמר לו לכן לא תביאו כו' ע"ש. ואם נאמר דגם מעשים טובים דמשה גרמו. עדיין לא נלמד לדורות שאינם גדולים במעשים כמשה שתועיל תפלתם לבטל גזירות הנורא. אלא ודאי דגם במרע"ה תפלתו לחודא הוא דאהני ליה. ואתא שפיר דגדולה תפלה כו': שנאמר אל תוסף דבר אלי כו'. הכוונה שכל השתוקקות של משה רבינו ליכנס לארץ אמרו ז"ל מפאת שני ענינים. מפאת עצמו לראות אוירא דארץ ישראל. ומפאת ישראל כדי שלא ישלטו

חדושי גאונים

ולא יתכן לומר בלי שלם או בלי בעל תכלית. כי בלי הוא העדר הקנין כמו אין לו או אין בו או אין שם וכיוצא. ובלתי הוא איננו בעצמו שלא ידבק אלא על המתואר כמו בלתי טהור הוא וכיוצא. וא"כ כאן שאמר משה ע"ה ואמרו מבלתי יכולת וגו' כוונתו היא שהוא יתברך עצמו איננו מתואר בתאר זה. ולפיכך היה לו לומר מבלתי יכול שהוא המתואר. והיתה הכנתו שאינו יכול. ואם יכולת הוא התואר' לא היה אומר בלתי אלא בלי יכולת ה'. כמו וילכו בלא כח. שאז היה מובן בחסר ונעדר היכולת ממנו. אבל אחר שאמר בלתי היה צריך בהכרח לומ' בלתי יכול כמו בלתי שלם בלתי חכם וכיוצא. לכן פירשו יאמרו תשש כחו כנקבה. ולדעתו לא כוונו לפרש מלת יכולת לשון נקבה מתוארת אבל רצו לרמוז פירש מבלתי יכולת על הדרך שאמרו בפ"ק דברכו'. מאי כי אין בלתך אמר ר"י בר מנסיא אל תקרי כי אין בלתך אלא אין לבלותך שלא כמדת הקב"ה מדת בו"ד בו"ד מעשה ידיו מבלין אותו והקב"ה מבלה מעשה ידיו וכו'. וכבר ידעת פירושו בו שאין בכאן שום פועל מוחלט שלא יהיה ג"כ מתפעל מפעולתו ע ל ת ס בהיותו פועל בה: כי הברזל כשיחתוך הוא פועל בעץ שחותך אותו. ובהיות בעתה הוא עצמו מתפעל מהעץ שהברזל מתמעט ומתאכל מ ת מ ת התחיל' עד שבהתמד' ההיתוך יתאכל הסכין הרבה ויפאר צר וקצר מאד וכיוצא בזה בשאר הפועלים כלם. ונמצא שאדם כשהוא עושה איזו פעולה הנה מעשי ידיו הם מבלים אותו ופועלים בו הכליון ותשות כח. מה שאין כן אלו ית' כי הוא פועל גמור ומוחלט בפעולתו ואינו מתפעל כלום ממנה שאין מעשה ידיו מבלים אותו או

תוספות

כל המאריך בתפלתו ומעיין בה פי' שמצפה בבקשתו לפי שכוון בתפלתו . תימה דהכא משמע דעיון תפלה לאו מעליותא היא וכן משמע פרק הרואה ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם וקאמר עיון תפלה ולא משמע כן בפרק מפנין דקאמר אדם אוכל פירותיהם בעה"ז וקחשיב עיון תפלה אלמא מעליותא היא וכן משמע בגט פשוט דקאמר מג' דברים אין אדם ניצול בכל יום וקאמר עיון תפלה פי' שאין אדם מעיין בה א"כ משמע שהוא טוב וי"ל דתרי עיון תפלה יש עיון תפלה דהכא המצפה שתבא בקשתו ועיון תפלה דהתם שמכוון את לבו לתפלה :

רש"י

להראותך אותה : ובפרשכם [כפיכם]. אי לאו דגדולה תפלה כיון דאמר למה לי רוב זבחיכם למה לי תו למימר ובפרשכם כפיכם הא אפילו זבחיכם לא ניחא ליה : אל תחרש . מדלא כתיב את דמעתי תראה ש"מ נראית היא לפניו ואין צריך להתפלל אלא שתתקבל לפניו: [ונתת אותה] קיר ברזל . סימן למחילת ברזל שמפסקת בינו לבינם: ומעיין בה . מצפה שתעשה בקשתו ע"י הארכתו וסוף שאינה נעשית ונמצאת תוחלת ממושכה חנם והיא כאב לב כשאדם

גמרא

וכתיב (ישעיה א') ובפרשכם כפיכם . [א"ר יוחנן כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנא' (שם) ידיכם דמים מלאו].(פ' הזהב וע"ש במהרש"א) ואמר רבי אלעזר א מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנא' (איכה ג) גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי. ואע"פ ששערי תפלה ננעלו ב שערי דמעה לא ננעלו שנא' (תהלים לט) שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש . ואמר רבי אלעזר מיום שחרב בהמ"ק נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שנא' (יחזקאל ד) ואתה בן אדם קח לך מחבת ברזל ונתת אותה קיר ברזל בינך ובין העיר . א"ר חנין א"ר חנינא כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם מנא לן ממשה רבינו שנא' (דברים ט) ואתפלל אל ה' וכתיב בתריה (שם) וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא. איני והא א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המאריך בתפלתו ומעיין

מהרש"א

(בגמרא) כל כהן שהרג כו'. קאי ארישא דקרא שאמר ובפרשכם כפיכם גם ביום כי תרבו תפלה דהיינו ביוה"כ שמרבין בתפלת נעילה כדאמרינן בילקוט שאז בתענית ביוה"כ מרבין נשיאות כפים בכל התפלות אינני שומע כי ידיכם דמים מלאו דהיינו בהריגת זכרי' ביוה"כ כמ"ש פ' הניזקין וק"ל: ונתת אותה קיר ברזל בינך וגו'. הוא דבורו של הקב"ה ליחזקאל וכינוי דבינך על יחזקאל קאי והוא במקום ביני ובין העיר ולענין תפלה דרחמי קאמר דאינה נשמעת כ"כ מיום שחרב ביהמ"ק אבל לענין שבחו ית' ב"ה לקדושה וברכו הא אמרי' דאפי' מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים וק"ל : כל המאריך כו'. לעיל מיני' בהך פרשתא כתיב כה"ג וישמע ה' אלי וגו' אבל אינו מפורש שם התפלה אבל כאן כתיב ואתפלל אל ה' וגו' והאריך בתפלתו עד לבסוף כתיב ואנכי עמדתי בהר וגו' ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם וגו' דמשמע בכל אותן מ' יום האריך בתפלה והכי אמרי' לקמן כלום

יד יוסף

א הזהב דנ"ט ע"א : ב קשה אם לעולם אין ננעלים למה להו השערים שהלא משמעות שערים הוא שלפעמים נעולות ופעמים פתוחות וי"ל שאם יבכה בכיה שאינה ראויה יסגרו הדלתות (אור כשלמה בשם גדול אחד) :

חדושי גאונים

גורמים לו שום השמעטות. וא"כ כאן ג"כ רצו לפרש מבלתי יכולת מלשון כלוי . והכוונה שיאמרו האומות להפך. שמפני היות בלוי תשוש ונחלש היכולת האלהי חלילה . מחמת מה שעשה עד עתה . לשיוכל להביאם אל הארץ אשר נשבע להם לפיכך הרגם . כי עם היות מעיקרא היה לו יכולת . כבר בלה ותשש . כי קרה לו כמקרה הגבור האנושי שהוא הולך ורפה . ובהתמיד לעשות גבורו' ישיגהו הליאות והשיב לו ה' כי איך יוכלו לומר כן. היות ליאות ותשות כח בו יתברך מפני ההתמדה . הרי ראו נסים שעשיתי על הים והלא נסים אלו היו אחר שכבר קדמתי לעשות נסים רבים במצרים ואחריהם עשיתי הנסים שבים אשר אין ספק היותם יותר גדולים ועצומי' מהראשונים כי בשל מצרים נאמר אצבע אלהים היא . ובשל הים כתיב היד הגדול' כדברי המגיד ע"ה . זה יורה שאין בי ליאות ואין יכולתי כלה ותשש מחמת ההתמדה אלא אדרבא הוא הולך וגובר וחוזר משה ע"ה לומר כי יאמרו מלך אחר מחמת המקבלים שלפני מלך אחד יכול לעמוד ולא לפני ל"א והועילה לו תפלתו שהודה ה' לדבריו ואמר סלחתי כדבריך ונתקבלו מפני גדולת כחה של תפלה כמאמרו ית' שלעולם יענה אפילו יהיה על צד החנינה . (בינה לעתים עת הזמיר דרוש נה) : ואמר ר"א גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחיכם כו' ובפרישכם כפיכ' כו' הדקדוק מבואר מאינלנו לומ' שגדול' תפלה דלמא שקולים

הכותב

זה נאמרו דברי חכמים ותדע לך שהכרח לומר כן שכבר דחו דברי שניהם ש ואם אין מקדימים שבחים לצרכים כדברי ר' יהושע ולא צרכים לשבחים כדברי ר"א היאך יסדר ואין בין ב' דעות אלו דעת ג' אמצעי ועוד שהרי תפלת י"ח כך נתקנה וכשהוא שואל צרכיו בשומע תפלה כבר הקדים שבחיו בג' ראשונות אלא שדברי ר"א ודברי ר"י לא נאמרו רק על היחיד הבא לבקש צרכיו הצריכין לו לשעתו אם יש לו חולה בתוך ביתו או שצריך למזונות או שצריך לבקש מחילה על חטא שבא לידו וביוצא בזה נחלקו ר"י ור"א ומכלל דבריהם

אין אותו היחיד יכול לשאול אותם צרכים באמצע תפלת י"ח ולא להוסיף כלל לא בסוף הברכה ולא בשומע תפלה לפי שכבר לא נתקנה אלא לצבור ולשאלת צרכים כוללים וזה היוצא מכלל דברי ר"א ור' יהושע הוא שאומר וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא ישאל אדם צרכיו בשומע תפלה וזה שהוצרכו עוד לומר שם שאף בסוף כל ברכה יכול להוסיף מעין כל ברכה כאומרם אמר רב יהודה אמר רב שואל אדם צרכיו בשומע תפלה ואם בא להוסיף לומר בסוף כל ברכה מעין ברכה אומר עכ"ל :

עיון יעקב

וכתנס ערכו אחרונים בזה ור"א אזיל לשיטתו דתלמוד גדול ממעשה דאי מעשה גדול מתלמוד דגדול מתפלה כ"ש מעשה עדיף מתפלה : וכתיב ובפרשכם כפיכם . אסיפא דקרא סמך דכתיב גם כי תרבו תפלה ומ"מ הפשט הפרש"י מדכתב גם כי תרבו תפלה משמע שהוא בדרך לא זו אף זו דאפי' תפלה שהוא עדיף מקרבנות ג"כ אינו שומע : כל כהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו שנאמר ידיכם דמים מלאו . כתב מהרש"א בהריגת זכריה וכן הוא ברבה בפתיחתא דאיכה דף כ"ד ע"ב ע"ש ולפ"ז משמע דוקא במזיד כמו בזכריה ולא בשוגג אכן בטא"ח סי' קכ"ח מבואר דאפילו הרג בשוגג לא ישא כפיו וצ"ע : ננעלו שערי תפלה. הטעם עיין בחידושינו דב"מ דף נ"ט : נפסקה חומת ברזל היינו לאחר החורבן שכבר ננעלו שערי תפלה אבל מקודם החורבן אפי' חומת ברזל

הרי"ף

שהוא מיוסד כבר במעשים ולא הועילוהו . או אם יעשה עוד מע"ט שאם היו בידו עשרה מ"ט יוסיף לעשות עוד ה' אחרים והמעשים שיעשה נוספים על האחרים יכריעו לעשות יותר מהתפלה כי אולי ממעשים שהיו בידו לא היו כדי צורך השאלה ואם מעט ויוסיף כהנה וכהנה ולזה בא ר"א ואמר גדולה תפלה למי שקדמו לו מעשים כבר וצריך עדיין עזר וסיוע לבקשתו גדולה תפלה יותר ממ"ט בלא תפלה כלומר שישב בלא תפלה כלל ויבחר וירצה לגמור המבוקש ע"י תוספות מעשים שיעשה במקום התפלה ולא יפנה לתפלה . לא זו הדרך אלא יתפלל כי התפלה תכריע יותר לעשות שאלתו ובקשתו בכח המעשים המוקדמים שבידו . והביא ראיה ממרע"ה שקדמו לו מעשים ולא נענה והוצרכו התוס' לשנות לשון הגמרא ולבאר דהכי קאמר הוצרך לתפלה משום דהוקשה להם דהאכתי לא ילפינן ממשה דלעולם אפשר דהכרעת תוספות מעשים על המעשים טובים שבידו הם גדולים מהתפלה ואם ראית משה אדוננו ע"ה שלא נענה אלא בתפלה הוא מפני שאותה שאלה ששאל היתה קשה שכבר נגזר דינו כמה שכתבנו למעלה ולא הספיקו המעשים שהיו בידו והיה צריך להכריע הכף בתוספות מעשים או תפלה ותדא מינייהו נקט והתפלל וה"ה שאם היה משה מכריע לעשות עוד מעשים טובים נוסף על הראשונים שהיו בידו היה הש"י עונה אותו ועושה בקשתו אבל לא עשה אלא תפלה וענהו הש"י אמנם מג"ל שאם היה מוסיף מעשים טובים לא נענה מפני שאין כח במעשים בלא תפלה להכריע . לז"א שעיקר הראיה של רבי אלעזר אינה מפני שלא נענה אלא בתפלה דהא אפשר שאם הגדיל עוד מעשים לעשות יענהו ה' . אבל העיקר היא ממשה רבינו ע"ה אדון הנביאים שלא נעלם ממנו אפילו דבר אחד . ואם גם המעשים היה בהם כח להכריע הכף ולגמור שאלת האדם בתוספות מצות ומעשים טובים . א"כ למה הוצרך משה לתפלה כמנין ואתחנן ומתנת חנם . היה לו לעשות ולהוסיף מעשים המצטרפים להכריע המבוקש עד שיענהו ה' יתברך ולא היה לו ליקח במתנת חנם כי אם מכח מעשיו ובשכר מצותיו . ואם כן פי' ולא נענה הוא שהוצרך אל התפלה לפי שידע שלא היה נענה אע"פ שיוסיף מעשים אלא בכח התפלה אם כן הראיה היא אמיתית שגדולה היא הכרעת התפלה על המעשים יותר ממעשים על המעשים שבידו בלא תפלה וזהו הנראה לדעת התוספות ז"ל . וכפי פשוטו אפשר לי לבאר עוד עם הקושיא השנית שהקשינו דשבקת קרא דואתחנן ונקט האי קרא דאל תוסף משום דהאי קרא דואתחנן יש לדחות מה שדחינו דלמא גדולים מעשים לבדם מתפלה לבדם והתם במשה תרתי איצטריכו ליה תפלה ומעשים וכל אחת לבדה לא היתה מועילה ומנא לן דגדולה תפלה להכי נקט האי קרא דאל תוסף דקשה מה שהאריך לשון ואמר אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה מאי בדבר הזה שהוא מיותר אלא כוונת רבי אלעזר לדרוש סמוכים והאי בדבר הזה קאי אקרא דעלה ראש הפסגה מדכתיב בדבר הזה מיותר ושיעור הכתוב כך הוא אל תוסף דבר אלי עוד ולשאול שאלות ומ"מ תפלתך שהתפללת אינה חוזרת ריקם כי בדבר הזה כלומר על דבר התפלה הזאת שהתפללת עלה ראש הפסגה א"כ הרי גלה הקדוש ברוך הוא ואמר בדבר הזה עלה ראש הפסגה שמה שענהו הוא בשביל התפלה . שכן כתיב בדבר הזה וסמיך ליה עלה ראש הפסגה כלומר דקאי אמאי דסמיך ליה . והרי מבואר דגדולה תפלה שלא אמר לו הקב"ה עלה ראש הפסגה שהם כי היכי דנימא בזכות השני דברים מעשים טובים ותפלה אלא בדבר הזה של התפלה עלה ראש הפסגה וגו' . עוד אפשר כפי מה שדרשתי ביאור מש"ה אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה שהוא נדרש לפניו ולאחריו אל תוסף דבר עוד בדבר הזה שהוא ליכנס לארץ אבל אם תרצה דבר אחר ותגזר אומר ויקם לך וכשחזר והתפלל אמר הקב"ה בדבר הזה שהתפללת עלה ראש הפסגה וראה את הארץ . ויש לומר שדקדקו שנענה בתפלה מדכתיב אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה דהיה לו לומר אל תוסף דבר עוד מלבד שהוא לגמרי מיותר כיון שאמר אל תוסף מאי עוד דקאמר . אבל מכל מקום אם בא לכתוב כך היה ראוי לומר אל תוסף דבר בדבר הזה עוד ומדכתיב אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה

ענף יוסף

פט ונתת אותה קיר ברזל בינך ובין העיר . הא דלא אמר ביני ובינך כיון דהתפלה קאי מאי ובין העיר . ונראה לפרש לפי שהמתפלל ועומד בחוצה לארץ צריך לכוין פניו נגד ירושלים כדכתיב והתפללו אל העיר הזאת כדאי' לעיל בגמרא . לזה אמר שיהיה קיר ברזל בינך ובין העיר אף שתכוין יהיה הפסק נגד העיר (סמיכות חכמים) :
בתי

עץ יוסף

ישלטו זרים אח"כ . ובאמת דבר זה שיכנים הוא ולא ישלטו ידי זרים · לא היה טוב לישראל ·כי היו נענשים אח"כ כליה ח"ו כנודע ממאמרם . אבל מפאת חפצו לראות אוירא דא"י האזין הש"י תפלתו והראה לו · ואם היה הרבה והפציר בתפלה יותר היה נתקבל תפלתו גם לדבר זה שיכנים שלא ישלטו ידי זרים .

וזהו שאמר לו הקב"ה אל תוסף דבר אלי היינו שלא תרבה להתפלל · פן יתקבל תפלתך ולא טוב יהיה לישראל · אך בזה שתפלת לראות אורה דארץ ישראל בזה נתקבלה תפלתך עלה ראש הפסגה · א"כ ממילא מוכח תפלה גדולה ממע"ט ממה שנאמר אל תוסף וגו' והיינו שאם היה מתפלל עוד היתה מקובלת (מעין הברכות): שערי דמעה לא ננעלו · וז"ל ספר דרך משה הפתח אשר נכנסים שם התפלות אשר המה בדמעות · אינו פותח אותו שום מלאך או ממונה · כי אם הקב"ה בעצמו ובכבודו · וכשהתפלה היא עולה למעלה אז יוצא לקראתה אופן אחד ושמו ירחמאל · והוא ממונה על שלש מאות חיות של מעלה · ונוטל הוא אותה התפלה עם הדמעות ומעלה אותן והוא עולה ומתקשרות למעלה למקום גבוה מאד · והקב"ה ברחמיו יעתר לו וימלא משאלותיו לטובה עכ"ל :

מאריך יותר ממשה דכתיב ביה מ' יום ומ' לילה וק"ל: דמאריך ומעיין וכו'. ק"ק ודקארי ליה מאי קארי ליה דהא בהדיא קאמר ומעיין בה וי"ל דהוה ס"ד דלרבותא קאמר ומעיין בה והמהרך הטיב דמאריך ומעיין גרע טפי כמ"ש התוס' דהיינו שמצפה שתבא בקשתו: תוחלת. פירש"י לשון חילוי ותחנה עכ"ל ואין צורך אלא כפשטיה הוא מלשון מקוה ומצפה שתבוא בקשתו כמ"ש התוס' ואי משום דאין מפורש בקרא דאיירי בתפלה פי' כן הא כה"ג דרשו בסמוך וקוה אל ה' דאינו מפורש שם דאיירי בתפלה ויש ליישב דההוא מזמור איירי כולו בלשון תפלה שנאמר אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש וגו': יעסוק בתורה וכו' שנאמר ועץ וגו'. שביטול תורה הוא המונע מלקבל תפלתו כמו שכתוב מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה: ואמץ במעשים טובים כו'. לשמור היינו למוד תורה כמ"ש בפרק קמא דקדושין ושמרת זו משנה ולעשות היינו מע"ט ולגבי תפלה נמי כתיב לשון כפול חזק ואמץ וגו' ויש למדרש ביה דבעי ביה אימוץ וכוונת הלב בתפלה והכפיל לגבי ד"א חזק ונתחזק וגו' דעם אבישי אחיו ידבר יואב כן חזק אתה ונתחזק גם אני כמ"ש אם תחזק ארם והיתה לי לישועה ואם וגו' והלכתי להושיע לך וק"ל: שנא' סכות בענן וגו'. כמ"ש בזה דיש מלאכים המקטרגים המפסיקין בין ישראל לאביהם שבשמים וז"ש לעיל מיניה דהאי קרא סכותה באף שהוא אחד ממלאכים המשחיתים כדאמרינן בנדרים להפסיק בינך ובינינו ותרדפנו הרגת וגו' כאלו לא תשגיח בנו והוסיף בזה דגם בענן שדרכו להיות ממלאכי הרחמים כמ"ש בקריעת ים סוף ובמתן תורה סכותה לך להיות מהפך הרחמים למדת דין להפסיק בינך מעבור תפלה:

מצפה ואין תאותו באה: תוחלת. לשון חלוי ותחנה: ועץ חיים תאוה. סופו של מקרא הוא: קוה. והתחזק ואל תמשוך ידיך אלא חזור וקוה: צריכין חזוק. שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו: דרך ארץ. אם אומן הוא לאומנתו. אם סוחר הוא לסחורתו. אם איש מלחמה

בה סוף בא לידי כאב לב שנאמר (משלי יג) תוחלת ממושכה מחלה לב. מאי תקנתיה יעסוק בתורה שנא' (שם) ועץ חיים תאוה באה ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר (שם ג) עץ חיים היא למחזיקים בה. ל"ק הא דמאריך ומעיין [בה] הא דמאריך ולא מעיין [בה]. אמר רבי חמא בר חנינא א אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנא' (תהלים כז) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'. תנו רבנן ד' צריכין חזוק אלו הן. תורה. ומעשים טובים. תפלה. ודרך ארץ. תורה ומעשים טובים מנין שנאמר (יהושע א) רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה. חזק בתורה ואמץ במעשים טובים. תפלה מנין שנאמר (תהלים כז) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'. דרך ארץ מנין שנאמר (ש"ב י) חזק ונתחזק בעד עמנו וגו':

צ שם ואמר רבי אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה מה טעם זה בגופו וזה בממונו רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום שנאמר (איכה ג) סכות בענן לך מעבור תפלה:

צא שם ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני (ישעיה מט) היינו עזובה היינו שכוחה. אמר ר"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני. (התשכח אשה עולה) אמר לה הקב"ה בתי שתים עשרה מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל

מ"ט זה בגופו וכו'. וכה"ג אמרי' במס' סוכה דגדולה ג"ח מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו ושאמרו ברפ"ק אגרא דתעניתא צדקה לא שתהא הצדקה עיקר אלא שע"י הצדקה הוה תענית גמור כמ"ש שם: עזבתני ושכחתני וכו'. עזובה כאלו נשאת אשה על הראשונה ושכוחה שלא זכרת מעשי הראשונה ואמר התשכח אשה עולה א"ל הקב"ה בתי י"ב מזלות וכו'. לא ידענא מולאו דהך מלתא מהאי קרא ולקמן דריש מיניה כלום אשכח

הרי"ף

וסמיך עלה ראש הפסגה למלת בדבר הזה הוא לדור שלאחריו בדבר הזה ועלה ראש הפסגה ואלו הפסיק בנתים במלת עוד לא מצינו לדרוש הכי עוד עלה ראש הפסגה. אבל השתא דכתיב אל תוסף דבר אלי עוד ואחר כך כתיב בדבר הזה וסמיך ליה עלה ראש הפסגה איכא למדרש שפיר בדבר הזה עלה ראש הפסגה. וקשה לי עם מאמר חז"ל שדרשו ואתחנן דכך הצדיקים אע"פ שיש בידם מעשים טובים אינם שואלים אלא במתנת חנם דאם כן איך דרשו כאן בגמרא גדולה תפלה ממעשים טובים שהרי משה רבינו עליו השלום אע"פ שהיה בידו מעשים טובים הוצרך לתפלה. ודילמא מעשים טובים עדיפי מהתפלה אלא שדרך הצדיקים לשאול במתנת חנם ולא מכח מעשיהם לכך התחנן משה ולא סמך על מעשיו הטובים. ויש לתרץ שאע"פ שמשה לא סמך על מעשיו ורצה לשאול במתנת חנם מ"מ הקב"ה יענהו בזכות מעשיו ולא מכח התפלה ומצינו שלא נענה אלא בתפלה דכתיב בדבר הזה של התפלה עלה ראש הפסגה:

היינו עזובה היינו שכוחה וכו'. וקשה כי דבר ברור הוא שיש לחלק בין עזובה לשכוחה. ועוד דכך היה לו לתרץ עזובה לחוד ושכוחה לחוד ולמה האריך בענין אדם נושא אשה וכו'. ועוד נדקדק אמאי נקט שבמדבר ולא עולות התמידין שבמקדש ועוד קשה איך נמשכה שאלת שמא לא תשכח מעשה העגל מתוך דברי הקב"ה שאמר כלום אשכח עולות וכו' וכן איך נמשכת שאלת שמא תשכח מעשה סיני מתוך דברי הקב"ה שאמר גם אלה תשכחנה וכי בשביל ששוכח דבר אחד הוא מוכרח לשכוח דבר אחר עוד קשה מה תוספת יש בדברי ר' אלעזר על מה שאמר בתחלה כי הם הם הדברים עצמם. ונ"ל שעיקר קושית הגמ' דאמר

עיון יעקב

ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים: מאי תקנתיה יעסוק בתורה. כי פקודי ה' ישרים משמחי לב לפי שבאה לידי כאב לב ואולי נענש על שהאריך בתפלתו שהוא חיי שעה ולא עסק בתורה הלכך יעסוק בתורה שיחזור וישמח את לבבו: יחזור ויתפלל. משום שמא היה מתפלה שעתא דריתחא ואולי עכשיו הוא עת רצון כדכתיב חבי כמעט רגע עד יעבר זעם וכתיב בעת רצון עניתיך:

אמר ר"א גדולה תענית יותר מן הצדקה. הא דלא נקט דברי ר"א גדולה תפלה וכו' זה אחר זה ולמה מפסיק ואמר הא דגדולה תענית יש לומר כי היכי דלא תיקשי אמאי דאמר ר"א מקודם דגדולה תפלה יותר ממע"ט ממשה דלמא שאני משה אף שנקט במתנת חנם מ"מ התפלל מתוך התענית וסיגוף אבל תפלה בלא תענית י"ל דמע"ט עדיף לזה קאמר ואמר ר"א גדולה תענית יותר מן הצדקה וכיון שמצינו שהכתוב משבח למשה לצדקותיו ומשפטיו עם ישראל ואינו משבח אותו בתענית שהיה יותר מן הצדקה אלא לפי שגבי משה מלתא זוטרתא היא התעניות ואינו נחשב לו לכלום שהיה דומה למלאך כדכתיב ומשה איש האלהים לכך היה מ' יום בלי אכילה ושתיה א"כ מוכח דתפלה לבד עדיף ממע"ט: מ"ט זה בגופו וזה בממונו. ואת כל אשר לאיש יתן בעד נפשו היינו דוקא בשכר עוה"ב אבל מ"מ בעוה"ז צדקה עדיף כי זה טוב לשמים ולבריות כי פרי מעלליו יאכל בעוה"ז והיינו דאמרי' לעיל דף ו' אגרא דתעניתא צדקתא היינו בעוה"ז קאמר וכדאמרי' פ"ק דקדושין אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו ע"ש: לא גזר תענית ביומא דעיבא. ולא קאמר ביומא דמיטרא לפי שאז ודאי עת רצון ובעת רחמים הוא אלא יומא דעיבא קאמר דליכא מטר כהדא דכתיב נשיאים ורוח וגשם אין ועיין במהרש"א:

אמר ר"ל לקיש אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אדם נושא אשה על אשתו ראשונה וזוכר מעשה הראשונה. כי לעולם מעשה ראשונה הוא חביב וזוכר ומה"ט אמרינן אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה וכה"ג אמרינן כל המגרש אשתו ראשונה וכל מי שמתה אשתו ראשונה מזבח מוריד עליו דמעות וכן אני שאני קבלתי תורתך תחלה ואני עמך ראשונה ראוי שלא תשכח אותי לגמרי ואתה עזבתני מלהשרות שכינתך עלי ושכחתני מליתן השגחה עלי רק נתת אותי ביד מזלות הרעים לכך השיב הקב"ה שכל המזלות הכל נבראו בשבילך וכו': התשכח אשה עולה

עץ יוסף

צ גדולה תענית יותר מן הצדקה. קשה הא אמרו אגרא דתעניתא צדקתא. וי"ל דהכי קאמר גדולה תענית כו' מ"ט שזה בגופו וזה בממונו היינו סיגוף עדיף להתנדב לה'. אך באמת אדם המתענה עדיין אינו מראה בעצמו שעובד ה' בטוב ונבחר בעיניו. כי יש הרבה אנשים שחביב ממונם ומתענים ומסגפים עצמן הרבה בשביל ממון ויוכל להיות אדם זה כיוצא בהן. אמנם אם מפזר לצדקה אחר התענית אז תעניתו מקובלת ושכר תענית משלם אחרי שמראה שאין הממון חביב בעיניו. וז"ש אגרא דתעניתא צדקתא ר"ל שכר התענית היא הצדקה כי בזה נשלם שכר התענית (מעין הברכות):

צא אדם נושא אשה על אשתו ראשונה. כוונת ישראל הוא לפי שסלק הקב"ה שכינתו למרום כדכתיב רומה על השמים וגו'. ועל המלאכים אמרו דבר זה שהשרה שכינתו בעליונים. וזהו כמו שנושא אשה על אשתו. לפי שמתחלה היו ישראל כמו אשה על חיבור השכינה בתוכם. כן הוא עכשיו עם המלאכים בדוגמא זאת. זהו שאמרו מהראוי שתזכור מעשה ראשונים אף שסלקת שכינתך מאתנו והשרת בעליונים. דזהו כמו שנושא אשה על אשתו (סמיכות חכמים):

ענף יוסף

צא בתי י"ב מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל כו'. תליתי בה שס"ה רבוא אלפי כוכבים. הנה מלפנים לגלגו המתחכמים על זה. ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים האלה. גם היסרים בלבותם חפו ראשם שמו יד לפה. כי לא מלאו מענה. יען התוכנים הראשונים מנו לכוכבים מספר אלף ועוד כתוב על ספר יסוד

א דברים רבה פ"ב ס"ז:

חדושי גאונים

שם. אבל ר"א דייק שאצל הקרבנות נאמר למה לי רוב זבחיכם שבעתי עולות כו' לא חפצתי ואצל תפלה נאמר ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. ולמה משנה הלשון ולא אמר בתפלה ג"כ לא חפצתי אבל הנביא אמר בדיוק כי ענין הקרבנות אינו עושה אצלו ית' רושם כלל ואין בהם כח לעורר רחמים אפי' אם הוא ית' משגיח עליהם כי לא יחפוץ באלה כלל ע"כ אמר לא חפצתי אפילו אם אני רואה את קרבנותיהם אבל אצל תפלה נאמר ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם כי אם הוא ית' אחר כי כח התפלה גדול לעורר הרחמים פן ואולי בשמוע התפלה מהם תגבר מדת רחמיו עליהם ע"כ אמר אעלים עיני מכם כאלו הוא ית' פונה מהם לבלתי שמוע תפלתם למען לא יגברו רחמיו עליהם כי הוא חפץ יקר מאד יותר מן הקרבנות ואם ישמע אליהם ע"כ יגברו רחמיו עליהם לכן הוא מעלים עין. (גאון יעקב בשם רע"פ): ותאמר ציון עזבני כו' ובסוף המאמר אמרה לפניו רבש"ע כו'. להבין מאי קס"ד דכנסת ישראל בטענתם וכי בשביל שהוא ית' טוב ומטיב ושוכח מעשי העגל חלילה וחלילה ישכח מעשי הטוב שאמרו אנכי בסיני עד שהוצרך הקב"ה

אהבת איתן

א"ר אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה מ"ט זה בגופו וזה בממונו. נראה דר"א לטעמיה אזיל דאמר בתענית (דף י"א) היושב בתענית נקרא קדוש במצי לצעורי נפשיה אבל לשמואל דאמר התם דנקרא חוטא לית לי' הא דר' אלעזר הכא ואדרבה אית ליה הא דאמר מר זוטרא בפ"ק (דף ו) אגרא דתעניתא צדקתא. ובזה נסתלק מ"ש

עולות אילים כו' ואפשר דסמך בזה הדרוש אכתוב דבתריה הן על כפים חקותיך וגו' ר"ל ואיך אשכחך הלא על כפים דהיינו שמי השמים וכל צבאם שהם למעלה מעננים וכפים חקותיך שאתה סבת חקותם כמ"ש אם לא בריתי וגו' חקות שמים וארץ לא שמתי כדמסיק וכלן לא בראתי אלא בשבילך והיינו אשה העולה למעלה מכל המזלות בצורת יעקב שחקוקה תחת כסא כבוד : שלשים וכו' . בכולן נקט מספר של שלשים דהיינו נגד ל' ימי חדש דבכל יום מהחודש ממונה א' מהם ונקט ז' מיני שררה זה למעלה מזה מזל וחיל ולגיון רהטון וקרטון וגסטרא וכוכבים נגד ז' כוכבי לכת אשר בז' רקיעים זה למעלה מזה :

עולה . פרש"י כמו עולה וקרבנות עכ"ל ואמלת אשה לא פירש כלום נראה מפירושו שהניחו כפשוטו והוא מחובר אדלעיל ואין נראה כן מתוך הדרש אלא אשה עולה לפי דרש זה כמו אשה עולה לריח ניחוח וגו' ופטרי רחמים היינו מרחם בן בטנה ואמר שהקרבת לפני במדבר היינו זוכר מעשים ראשונים דקאמר . ואמר שמא לא תשכח מעשה עגל . כשם שלא תשכח ישראל בצורתו החקוקה תחת כסא הכבוד כך לא תשכח לי מעשה עגל כי צורת שור חקוקה נ"כ שם : וא"ל גם אלה כו' . ודקאמר וביום פקדי ופקדתי וגו' ואין לך פקידה שאין בה ממעשה עגל היינו כל זמן שישראל בגלות אבל לעתיד קאמר הכא גם אלה דהיינו שגם מעשה עגל תשכחנה ואמר שמא תשכח לי גם לעתיד לבא מעשה סיני . א"ל ואנכי לא אשכחך . דהיינו קבלת הלוחות בסיני

ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי [לו] שלשים לגיון . ועל כל לגיון ולגיון בראתי [לו] שלשים רהטון . ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון. ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים א גסטרא . ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי (בה) [בו] שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה וכלן לא בראתי אלא בשבילך ואת אמרת עזבתני ושכחתני . התשכח אשה עולה (ישעיה מט) . אמר הקב"ה כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר. אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר לה (שם) גם אלה תשכחנה . אמרה לפניו רבש"ע הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני אמר לה (שם) ואנכי לא אשכחך . והיינו דאמר רבי אלעזר א"ר אושעיא מאידכתיב גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל . ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני :

[הוא] למלחמתו. (ע"כ): שלשים חיל . ראשי גייסות וחבורות חלוקות : לגיון וקרטון וגסטרא׳ שמות של שררה. כגון שלטון והגמון ודוכוס ופחה : עולה . כמו עולות וקרבנות: גם אלה . מעשה העגל שנאמר בו אלה אלהיך ישראל (שמות ל"ב) : ואנכי זה מעשה סיני . שנאמר בו אנכי ה' אלהיך (שם כ') :

וע"ז הכוונה אמר אנכי הוא מנחמכם דהיינו לוחות שניות שנתנו לישראל אחר שנתכפר להן מעשה עגל הוא מנחמכם לעתיד שתשכח לכם אותו מעשה עגל וע"כ נאמר בהן טוב כמ"ש פרק הכונס ע"ש:

הרשב"א

אמר הקב"ה כלום אשכח עולות וכו' . יש משתבשים וחושבים שהם ז"ל מפרשים הכתובים הבאים בהגדותיהם כיוצא בזה על צד האמת כמו שפירשוהו בהגדות וכאלו עשו כאן עולה בשורק כמו עולה בחולם וכן בן בטנה פטר רחם הבא מן הבטן וכן אלה ואנכי ובזה ישתבשו רבים . ונחלקו לב' כתות כת מהם מצד נטותן לדברי רז"ל וסומכן על מה שאמרוהו חושבים כי כן פירוש המקראות באמת אחר שבא בדבריהם ז"ל כך . וכת מהם משתבשים יותר ונוטים אל צד הכפירה שחושבים כי כן היתה דעתם בפירוש המקראות ההם וחוזרים וגוזרים שזה שבוש מהם ולזה יצאו לשבוש גדול ממנו ותולים השבוש בכל מה שאמרוהו גם בפירושי התורה ובמצות ואלו סכלים באמת ונגד פניהם גבונים וכדי לסלק שני השבושים האלה צריך אני להעיר ולפרש כוונתם וכל כיוצא בזה . דע שעיקר הכתוב הזה לומר שישראל ראשית המחשבה בבריאת עולם השפל מפני שהם מקבלי התורה שבה ובמצותיה עמדו על ידיעתו ית' ועל מה שרצונו ית' מן העבודה והוא אומרו בני בכורי ישראל ואמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ואז"ל מחשבתן של ישראל קדמה לכל והוא שדימה כאן לאשה עם עולה שהוא פרי בטנה ואמרו עוד שאהבתו ית' עליהם חזקה מאהבת האם לבן לומר שלא ישכחם לעולם על שום חטא כאמרו ולא ישכח את ברית אבותיך והוא אמרו כאן ואנכי לא אשכחך ומן הידוע שא"א לאשה להמיר את בנה או להסתפק בו אם הוא בנה או לא אחר שהוא פרי בטנה מה שאין כן באב ע"כ דימה הכתוב ענין ישראל לאביהם שבשמים לאשה עם הבן לומר שלא ימירם באומה אחרת . ומפני שקיום ישראל בעשיית מצותיו ית' ובתשובה בעת נטותם מהם והתשובה תשלם להם עם עשיית הקרבנות וקבע להם עוד עולות בבקר ובערב והם התמידים שמכפרים על הכל ואף על הרהורי הלב וקבע להם קרבן אחר מחויב והוא פטרי הרחם לזכור נפלאותיו ית' שפדאנו מכל נזק ביום הכיתו כל בכור בארץ מצרים לפיכך יאמרו כאן כלום אשכח עולות ופטרי רחמים כאלו נקוד עולה בחולם ובן בטנה פטר רחם ואין הכוונה להם רק להכניס ביאור הענין בלשון הפסיק לרמז וזכר וכן מלת אלה ואנכי והכוונה להם לרמז וזכר שנתכפר להם עון העגל שהיה מחייב שיהו נשכחים בו מן העולם כאמור הרף ממני ואשמידם וגו' . ועכ"ז נתרצה להם הקב"ה עם התשובה אחר שקבלו בסיני את התורה ושמו מלות אלה ואנכי לרמז ולזכר וזה מנהג חז"ל במקומות אחרים כמו במ"ש פרק הספינה על פסוק וגירם אבד חשבון אמר רשע אין רם וכו' ובודאי אין כוונתם להוציא פסוקים מידי פשוטן אלא כל זה מחכמתם לקבוע דברים הצריכים ונכבדי הענין גדולי התועלת בלשונות לא תשכח זכירתם ע"כ:

עין יעקב

אמר הקב"ה כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר . לפי שהם נעשו ג"כ בפעם הראשון שנלטוו עליו וכן איתא במדרש פ' נו וערבה לה' מנחת וגו' כימי עולם וכשנים קדמוניות זו דור המדבר אך בפ"ק דחגיגה דף ו' אי' חד מ"ד שלא הקריבו ישראל במדבר לפי שהיו נזופים וזבח רשעים תועבה ועל זה יאמרו כא ישראל שמא לא תשכח לי מעשה העגל שהיה ג"כ בפעם ראשונה שזינתה ישראל תוך ימי חופתה א"כ גם הקרבנות אינן חשובין לכלום כי זבח רשעים תועבה ועל זה השיב הקב"ה גם אלה תשכחנה לפי שלבם היה לשמים ועשה רק להורות תשובה כדאי' פ"ק דע"ז ועכשיו דומא תשכח ג"כ מעשה סיני לפי שלבם לא נכון עמם כי בלשונם יכזבו לו כדאיתא במדרש על זה השיב הקב"ה ואנכי לא אשכחך כי מחשבה טובה מצטרף למעשה משא"כ מחשבה רעה וק"ל :

תורתן

הרי"ף

דאמר היינו עזובה היינו שכוחה אינה שבכלל עזובה יש שכוחה . שהרי אפשר לעזוב ולא לשכוח מהלב אבל הקושיא היא למה עשאה שתי חלוקות עזבני ה' . וה' שכחני . דבחדא מינייהו סגי כי היינו עזובה יש להתלונן על העזיבה וגם על השכוחה יש בה כדי התלונותיו למה אמר השתים . ועוד ולערבינהו אהדדי עזבני ושכחני ה' . לזה אמר ר"ל אמרה כ"י לפני הקב"ה עזבני ה' והגלנו ביד שונאים ונשכחנו שם ביד שונא שלא יפקדנו ה' . ועוד מדת הדין מתוחה עלינו וה' שכחני שהוא ובית דינו דנני ה' ושכחני שלא לזכור מעשים טובים שעשיתי בהיותי עמו שאע"פ ששכחני שלא לפקוד אותי כדבר ישועה ורחמים לגאול אותי . לפחות יזכור מעשים הראשונים הטובים אשר עבדתיו להטיב לי בגלות כמו שזוכר האדם שנשא אשה על אשתו שאע"פ שלא יזכרנה ושכוחה היא שלא להחזירה אליו מ"מ הוא זוכר מעשים הראשונים הטובים שעשתה בהיותה עמו כדי לעשות לה טובה וה' שכחני מכל וכל כאלו מעולם לא עשיתי אפילו דבר טוב בהיות שכינתו אצלי . ודוק ליגנא דקאמר זוכר מעשה ראשונה ולא אמר זוכר לראשונה לפי שאע"פ שאינו זוכר לראשונה להחזירה אליו מכל מקום זוכר מעשה הראשונה שעשתה עמו בהיותה אצלו . והשיב לה הקב"ה התשכח אשה הקרבנות דכתיב בהם אשה ריח ניחוח וגם עולות אילים שהיו עולת נדבה שהקרבת לפני במדבר שאע"פ שהתמידין שבמקדש באו לכפר על חטאים שביום ובלילה . מ"מ אלו שבמדבר הן הם זכורים בלב . ואע"פ שעזבתיך גם שכחתיך מהגאולה מעשיך הטובים הם זכורים לפני עד עת בא הגאולה . חזרה ואמרה כיון שמעשה הקרבנות אתה זוכר הרי הקרבנות לא ניתנו אלא לקרב את ישראל מתה שנתרחקו במעשה העגל ושם קרבן הוא לקרב את הרחוקים ונמצא שוכרי בלידו בזכירות הקרבנות שם נזכרים עונותי במעשה העגל . א"ל הקב"ה אזכור הקרבן שנתקרבתם וגם אלה אלהיך שהוא העגל שנתרחקתם בו תשכחנה . אמרה כ"י כיון שברחמיך תשכח העגל שמא תשכח מעשה סיני שאם זכור תזכור ממעשה סיני תזכור כל מה שאירע בסיני כי בשעת קבלת התורה בסיני לבם לא נכון עמו וראו המרכבה וגנבו שור ועשו תבנית שור את העגל ולכך צריך שלא לזכור מעשה סיני כדי שלא יעלה מתוכו זכרון העגל לז"א ואנכי לא אשכחך שהוא אנכי ה' אלהיך

ענף יוסף

יסוד עולם להחכם הישראלי . ועתה יבושו המתחכמים האלה ויכלמו כי בפרוץ החכמה המציאו החכמים כלים מכלים שונים מגדלי הראות . ובעזרם ראו בעין פקוחה לדקת חז"ל . ומה יאמרו עתה בדעת חכמי ישראל בענין גלגל קבוע ומזל חוזר . אשר נלאום חכמי האומות הראשונים . ולה הלכו חשכים כאלפים שנה מימות בטלמיוס עד אשר סר עורת עיניהם . ויראו כי דבר ה' בפי הכמינו ז"ל אמת ויציב כמבואר בספר תורת העולה עיין שם : עולות אילים. לא ראיתי לשום אחד מהמפרשים שהרגיש איזה עולות אילים כיון בכאן. וכפרט שבקרא לא נזכר אילים דהכי כתיב התשכח אשה עולה ודי שדרשו לשון עולה אשה ריח ניחוח . אבל למה קאמר אילים . ועל איזה אילים שבמדבר כוונו כאן . ונראה שעל שבעת ימי המילואים כיוונו שהיה בכל יום איל אחד עולה וזה היה שבעת ימים . ולפי שאלו העולות הקריב משה רבינו שהוא שימש בכל ימי המילואים . לכן הם יותר לזכרון מאחר כל הקרבנות (צל"ח) :

גדולה

עץ יוסף

עולות אילים · צריך למחוק תיבת אילים וצריך להיות עולות אישים (הגר"א) . ועיין בענף יוסף : הואיל ויש שכחה כו' שמא תשכח לי מעשה סיני · כיון שבשעת העגל נשברו הלוחות ואף שמחל חטא העגל מכל מקום כבר פסק מעשה סיני בשבירת הלוחות · והבטיחם ואנכי לא אשכחך (צל"ח) :

א עיין רש"י סוטה די"ד ריש עמוד א'

חדושי גאונים

להשיב עליהם ואנכי לא אשכחך. אבל ידוע כי עיקר עשיית העגל לא עשו כרצון רק

אהבת איתן

המפרשים ע"ש . וכן א"ש לפ"ז מה שכתב הראב"ד אהא דאמר שמואל שם בפ' קמא דתענית (דף י"ב) גבי לוה אדם תעניתו ופורע . לא יהא אלא נדר מי לא משלים למחר וליומא אחרינא וז"ל דאלו אמר סלע זו לצדקה עד שלא באה לידי גבאי יכול לשנותה כדאי' בפ"ק דערכין והאי נמי כל מה דלא עבד תעניתו כו' בידו הוא וקבלת העניות אינה אלא לצדקה כו' ותמורת חלבו ודמו יתן לעניים ע"כ . ונסתלק מה שהקשה עליו הרא"ש שם מהא דאמר הכא גדולה העניות יותר מן הצדקה כו' נמצא שאין התשלום שוה ע"ש.ולק"מ דהא ר"א הוא דאמר הכי ואיהו ליה ליה הא דאמר שמואל התם דנקרא חוטא. אבל הראב"ד אליבא דשמואל פי' שפיר. אך קשה דר"א אדר"א דאיהו גופיה אמר בסוטה (די"ג) ותקח לו תבת גומא מ"ש גומא מכאן לצדיקים שממונן חביב עליהם יותר מגופן לפי שאין פושטין ידיהם בגזל.והכי א"ר אלעזר נמי בחולין (דף צ"א) ויותר יעקב לבדו שנשתייר על פכין קטנים מכאן לצדיקים שממונם חביב עליהן מגופן . וא"כ דמדת צדיקים היא שממון חביב מגוף אמאי אמר הכא דגדולה תעניות יותר מן הצדקה משום שהוא בגופו . הא אדרבה לדידיה ממון עדיף וחביב מגוף. וכן קשה אהא דאי' במכילתא ס"פ יתרו דיסורים מרצין יותר מקרבנות מפני שהן בממון ויסורין בגוף . וי"ל ע"פ מ"ש בתור' חיים בסנהדרין דכל היכא דאיכא למיחש איבוד ממונו לאיבוד שפיר דמי לשום נפשו בכפו להציל הממון. אבל כל היכא דליכא למיחש לאיבוד ממון לאו

שנאמר אשרי יושבי ביתך וגו'. ויושבי מלשון שיהוי ועכבה כמו ותשבו בקדש ימים וגו' ומלת עוד נאמר על דבר הנוסף מהשיעור וז"ש אשרי יושבי ושוהין בביתך עוד ויותר משיעור התפלה קודם התפלה דהיינו שיהללוך סלה אח"כ וקאמר לאחר התפלה שנאמר אך צדיקים יודו וגו' שאחר שיודו ויתפללו לשמך ישבו וישהו הישרים בראיית פניך לחוד בלא תפלה וק"ל: תורתן היאך משתמרת כו'. שמירת התורה היא שאינה משתכחת ע"י שחוזר עליה תמיד בהרבה פעמים כמ"ש רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים וגו' וזה החסיד ששוהה ביום ט' שעות בתפלה אין לו זמן לחזור על התורה לזה אמר אעפ"כ תורתם משתמרת ולפי שאמרו כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה ואלו אין להם שהות לעשות מלאכתן במלואה וע"כ קאמר דמלאכתן המועטת מתברכת כאלו עשאו כולה וע"ז יש לכוין שאמר הכתוב ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך וגו' שפתח בל' רבים וסיים בלשון יחיד שאמר לכלל ישראל ועבדתם את ה' דהיינו תפלה שהיא מיועדת לכל בר ישראל במקום עבודת קרבן ולפי שרוב הצבור אין יכולין לעמוד בה להיות עבודתן שלימה כל היום לה' וליבטל עבודתן ומלאכתן סיים בלשון יחיד בחסידים ויחידי סגולה ששוהין בעבודת ה' כמעט כל היום ואינן מבקשין המותרות רק לחם ומים וה' ברך את לחמך ואת וגו' כמ"ש דמלאכתן המועטת כדי סיפוק לחם ומים מתברכת וק"ל: **כתיב** בתורתכם רק וגו'. האי קרא בשכחת התורה קמיירי כמ"ש פן תשכח את הדברים וגו' ובפ"ג דאבות שנינו כל השוכח דבר אחד ממשנתו וכו' כאלו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך וגו' ולא איירו הכי קראי כלל בשמירת נפש אדם עצמו מסכנה ... האי קרא ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו' איירי שלא נאמין בשום תבנית פסל וגו' ולא איירו הכי קראי כלל בשמירת נפש אדם עצמו מסכנה ומיהו במסכת שבועות דרים ליה תלמודא כמי למלתא אחריתי דהיינו אזהרה למקלל עצמו מנין שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך וגו' ע"ש וחסיד הזה גם

יושבי ביתך. והדר יהללוך (סלה): יודו לשמך. ואח"כ ישבו ישרים את פניך: תשעה שעות. לג' תפלות: תורתן משתמרת. בתוך לבם שאין

צב שם **חסידים** הראשונים היו שוהין שעה אחת וכו'. מנה"מ אמר ריב"ל דאמר קרא (תהלים פד) אשרי יושבי ביתך (עוד יהללוך סלה). ואמר ריב"ל המתפלל צריך שישהה שעה אחת לאחר תפלתו שנאמר (שם קמ) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. תנ"ה המתפלל צריך שישהה שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו. (שעה אחת) קודם תפלתו מנין שנא' אשרי יושבי ביתך. לאחר תפלתו מנין דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים וגו'. ת"ר חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין וחוזרין ושוהין שעה אחת וכי מאחר ששוהין ט' שעות ביום לתפלה. תורתן היאך משתמרת ומלאכתן אימתי נעשית. אלא מתוך שחסידים הן תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת: **צג** שם תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך ובא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו ריקא והלא כתיב בתורתכם (דברים ד) רק השמר לך ושמור נפשך מאד. וכתיב (שם) ונשמרתם מאד לנפשותיכם. כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום אם (חתכתי את) [הייתי חותך] ראשך בסייף מי [היה] תובע [את] דמך מידי. אמר לו המתין לי עד שאפייסך בדברים א"ל אילו לפני מלך ב"ו היית עומד ובא אחד ונתן לך שלום היית [דף לג] מחזיר לו שלום אמר לו

עיון יעקב

תורתן היאך משתמרת. הא דלא מקשה תורתן אימתי נעשית משום דמשמע אלו שהיו חסידים ולא ע"ה חסיד ולא בור ירא חטא ממילא ודאי היו מיגעין עצמן בלימוד תורתן קודם שהגיעו למעלת החסידות לכך שאל היכן משתמר תורתן בתוך לבם כיון שלא היו מתמידין לחזור על לימודם מחמת חסידותם מכאן יש ללמוד שאין לאדם לנהוג עצמו במדת חסידות יותר מדאי עד שמילא כריסו מתגלה בלימוד התורה ואח"כ ע"י מדת חסידות משתמר תורתו ומה דקאמר ומלאכתו מתברכת הייט ללמוד שאין לעשות מתורה ומדת חסידות קרדום לאכול ממנו כי אין זה מגנת חסידים כלל רק לעשות מלאכתו כדי פרנסתו והיא מתברכת מאליו:

מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך. הא מעשה דמי לגא דלעיל דאמרינן מתוך שחסידים היו סומכין על הנס שתורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת אף גם כה"ג סמך החסיד זה על הנס כיון שראה שהמתין לו עד שסיים כל תפלתו ולא רצה להזיק לו מיד ידע בו שאינו רוצה רק פיוס להשיב על שאלתו לכך המתין לו עד שסיים כל תפלתו אע"ג דהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה מ"מ חסידים אלו שהיו יודעים בנפשם שהם חסידים גמורים וכל כוונתם לשמים ע"כ שומר מצוה לא ידע דבר רע ומ"מ עשו רק על ידי פיוס שיראה שהוא רק דרך הטבעי ולא דרך נסי כדי שלא יטעה מוכיחותיו:

ובגית

הרי"ף

בקבלתם בסיני. עוד י"ל בדקדוק אמר כיון שהתחיל בענין הקרבנות שתשכח אשה ריית ניחות ועולות הקרבנות היה לו לסיים בהם כשאמרו שמא לא תשכח מעשה עגל הול"ל גם אלה תשכחנה והקרבנות לא אשכח או היה לו לפתוח במעשה סיני האשכח אנכי ואלה תשכחנה והיאך פתח בקרבנות וסיים באנכי. אמנם נראה שלא בא לומר על הקרבנות שבזה אמר המשכן דכתיב בהו אדם כי יקריב מכם כיון שלא הוזכרו בהם אלא מגד מעשה העגל אבל אמר על העולות שנתקרבו במעמד הר סיני נערי בני ישראל שהיו הבכורות לדעת חז"ל. ובזה יובן שהזכיר כאן פטרי רחם יותר מכמה דברים שהיו בישראל אמנם בא לרמוז על קרבנות עולה שהקריבו הבכורות פטר כל רחם ואמר הש"י שלא ישכחם כיון שעדיין לא היה בהם חטא ולא באו על ידי חטא וחזרו לומר שמא לא תשכח מעשה העגל שהבכורות חטאו בו ומתוך כך נפסלו הבכורות לעבוד העבודה ונתנה לכהנים בני לוי תחת כל בכור פטר רחם אמר הקב"ה גם אלה תשכחנה אע"פ שאשכח מעשה העגל שקלקלו בו הבכורות מ"מ לא אשכח העולות שהקריבו פטרי רחמים שבהם כדכתיב וישלח נערי בני ישראל והם היו פטרי רחמים הבכורות. אמרה שמא תשכח מעשה סיני כדי לשכוח מה שגנגו פני שור מהמרכבה ועשו עגל מסכה לז"א ואנכי לא אשכחך. ולפי שיקשה לדרשה זו מ"מ גם אלה תשכחנה כיון שיש כאן ג' דברים הקרבנות והעגל והר סיני והכ' לא שכחם והעגל בלבד הוא שוכחו א"כ לא שייך לומר גם אלה תשכחנה כיון שהשכחה לא יש זולת דבר אחד והול"ל גם אנכי לא אשכחך דהיינו ענין הקרבנות וגם אנכי שהוא סיני לז"א והיינו דאמר רבי אלעזר שדקדק מאי גם אלה דכתיב דהול"ל ואלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך כמ"ש ולמעלה ביארתי הכוונה שאע"פ שהשני דברים הללו קשורים זה בזה שאם ישכח מעשה העגל צריך לשכוח מעשה סיני שמתוכו באו לעשות העגל שנסתכלו במרכבה וראו פני שור אמר הקב"ה גם אלה תשכחנה אע"פ שאלה אלהיך אשכחנה מ"מ אנכי ה' שהוא מעשה סיני לא אשכחך. ומ"מ יקשה לפירוש זה דהול"ל גם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך אע"פ שאלה תשכחנה אנכי ה' לא אשכחך מאי ואנכי בוי"ו לז"א ר"א גם אלה זה מעשה העגל ויתבאר בדקדוק הלשון שאמר מעשה העגל שהיו ב' דברים הא' מ"ש אלה אלהיך ישראל ולא מיחו בידם והב' שהביאו נזמים למעשה העגל כמאמר חז"ל בנזמים חטאו ובנזמים נתכפרו איש אשר מצא כלי זהב אח ונזם וזה נקרא מעשה העגל ולזה אמר גם אלה לרבות על מעשה העגל שנתנו הנזמים לעשותו וזולת זה שלא מיחו באלה אלהיך ישראל:

חסידים הראשונים וכו'. וקשה כיון דקרא כתיב הכי לשהות קודם התפלה ולאחר התפלה ואמר ריב"ל המתפלל צריך שישהה א"כ מה הוסיפו החסידים שהיו שוהין ושלא כל בני אדם חייבים בזה. וי"ל דכל אדם חייב לשהות אבל לא שעה אחת והחסידים היו שוהין שעה אחת ואכתי קשה דמסיקא יליף ריב"ל דכל אדם המתפלל צריך שישהה שעה א' דהא קאמר קרא ישבו ישרים את פניך לא נתן שיעור לשהייה וזו מצות חסידים לשהות שעה אחת ואינו חובת שאדם המתפלל. וי"ל דדייק קרא דקאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך כלומר כשיעור זמן ההודאה והתפלה שהיא שעה א' אח"כ ישבו ישרים אחר התפלה ומה שהוסיפו החסידים הוא לשהות גם קודם התפלה שעה א' דלא מצינו רמז בכתוב אלא אשרי יושבי ביתך והדר יהללוך סלה ולא נרמז שיעור השהייה קודם התפלה שהוא שעה א' והחסידים היו שוהין שעה א' ומתפללין ואע"ג דבברייתא הזכיר החסידים היו שוהין שעה אחת אחר התפלה וזהו מדת כל אדם לריב"ל שאמר המתפלל צריך שישהה שעה א'. י"ל דלא הזכיר הברייתא מדת החסידים אלא בבחינת שעה קודם התפלה שאינו בכל אדם כי אם שהייה מועטת ולעולם שהשהייה שלאחר התפלה היא שוה בכל אדם:

עץ יוסף

צב אלא מתוך שחסידים הן תורתן משתמרת כו'. ולאי אנו אין לנו להחזיק עצמנו בגדר זה שתהא תורתנו משתמרת ולבטל זמן ט' שעות ביום לתפלה. רק די לנו ללמוד לשהות מעט קודם תפלה ואחר תפלה. ועיין ברמב"ם בפ"ד מה"ת הלכה ט"ז ובלחם משנה שם. ובמ"א סי' צ"ג סק"א: ומלאכתן מתברכת. לפי שאמרו כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. ואלו אין להם שהות לעשות מלאכתן במלואה. ועל כן קאמר דמלאכתן המועטת מתברכת כאלו עשאו כולה:

צג א"ל ריקא כו' אם היית כו' מי היה תובע את דמך מידי. יש לומר אף לשר זה לא היה כופר כנראה. שאלו אחרי שמלך הדין יש להפסיק ושלא להסתכן נחשב כמאבד עצמו ולא יתבע דמו מידו כלל כי דמו בראשו. והא שהכניס החסיד עצמו בסכנה. יש לומר כיון שראה החסיד שהשר הקדים לו שלום. כבר ידע שיש בשר הזה מדת ענוה. ולכך בטח בו שלא ימהר להרגו עד שישמע טענתו. ובטח באמתלא זו שאמר לו אח"כ (ס"ז בסימן ס"ו ס"ק

חדושי גאונים

הערב רב ויתר הכנעים כולם עבדו העגל כאונס אחר שהרגו לחור אשר לא רצה לשמוע בקולם היו יראו לנפשם רק שבט לוי קדשו ש"ם ואפי' כאונס לא עבדו וידוע דבקבלת התורה היה גם כן כאונס מחמת כפיית הסר כגיגית עד שאלרכו לקבלה מחדש בימי אחשורוש כמבואר במס' מגילה והנה אם נאמר דמעשה הנעשה באונס קרוי מעשה וראוים הם לקבלת שכר עבור מעשה סיני א"כ ראוים הם ג"כ לעונש על מעשה העגל הגם דהיתה באונס אבל אם מעשה אונס לאו מעשה היא כלל ואין במעשה העגל עונש גם שכר אין להם בקבלת התורה בסיני אחר דהיתה באונס וזאת אשר טענה כנסת ישראל רבש"ע הואיל דיש שכחה לפניך במעשה העגל ע"כ דמעשה אונס לאו מעשה כלל שמא תשכח לי מעשה סיני דהם היה ג"כ באונס השיב הוא ית' תלילה ואנכי לא אשכחך דמדה טובה מרובה ממדת פורעניות ולא אשכח מעשה סיני. (הגאון רי"פ וחכמי ספרדים):

ת"ר מעשה בחסיד א' כו' בא הגמון א' כו' ולא

אהבת איתן

שפיר דמי שיהא הממון חביב יותר מגוף. ולפ"ז אין סתירה בדברי ר"א דהכי איירי גבי מצות צדקה דאין הממון הולך לאיבוד. וכן גבי קרבנות שבמכילתא ובכה"ג אינו בדין שיהא ממון עדיף מגוף ולכך גדולה תענית שהיא בגוף מצדקה שהיא בממון וכן ביסורין וקרבנות ולא דמי להאי דסוטה ותולין דאיירי שהממון הולך לאיבוד ואפשר להצילו בגופו ובכה"ג הוא עדיף כדי להצילו שלא יאבד מאח"כ כשהממון הולך למצוה כדהכא ובמכילתא. (עוד י"ל בסתירת דברי ר"א מכאן לגך דסוטה ותולין. דס"ל כמר זוטרא לעיל (דף ו) ד"א ג"ר א דתעניתא צדקתא. וכיון דבתעניתא איכא נמי צדקה ולכך

שפיר קאמר דגדולה תענית שיש בו גם צדקה מן הצדקה לבד דזה בממונו וגם בגופו וזה בממונו (לבד). ומ"ש דאכתי תקשי מסוגיא דסוטה ותולין אהא דאמר ר"א בב"מ(דף נט ע"ב)גדולה אונאת דברים מאונאת ממון

א ברכות כ"ח ע"ב
ב חלק דף צ"ב ע"א

לאו. ואם היית מחזיר לו מה היו עושים לך א"ל היו חותכין את ראשי בסייף א"ל והלא דברים קל וחומר מה אתה שהיית עומד לפני מלך ב"ו א שהיום כאן ומחר בקבר (היו חותכין את ראשך בסייף) [כך] אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים עאכו"כ · מיד נתפייס אותו הגמון ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום. ת"ר מעשה במקום אחד שהיה בו ערוד והיה מזיק את הבריות. באו והודיעו לר' חנינא ב"ד. אמר להם הראוני את חורו הלכו והראוהו חורו והניח עקבו על פתחו יצא ונשכו ומת אותו ערוד נטלו על כתיפו והוליכו לבה"מ אמר להם בני ראו שאין ערוד ממית אלא חטא ממית. באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רחב"ד:[הבדלה בחונן הדעת מאי טעמא כו' מתוך שהוא חול לפיכך קבעוה בברכת חול]:
צד שם א"ר (אלעזר) [אמי] גדולה דעה שנאמרה בתחלת ברכות של חול.
וא"ר (אלעזר) [אמי] ב גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר (ש"א ב) כי אל דעות ה' וכל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו שנאמר

תוספות

שלא ידע אם יתפייס ההגמון מ"מ לא פסק להשיב לו שלום שלא היה חושש לסכנה כמו במלך א"ה ואנס שאמרו להפסיק וכ"ש דשרי להשיב מפני סכנה וק"ל: נתן עקבו ע"פ החור כו'. וק"ק דהיאך עמד במקום סכנה כזו וסמך עצמו על הנס ובירושלמי מפורש בע"א שעמד ר"ח בן דוסא בתפלה ובא חברבר והכישו ולא הפסיק תפלתו ומצאו אותו חברבר מת כו' ע"ש וכמ"ש ברש"י בשם ה"ג ותו לא מידי והחברבר היינו ערוד כפי' הערוך: אלא החטא כו'. זה הערוד הוא בא בחטא בכחו של נחש כשנזקק עם הצב כמפורש בירושלמי וע"כ הוא מזומן ליסוך החוטאים וכמ"ש בנחש ואתה תשופנו עקב וזה שאמר ברבי חנינא בן דוסא שנתן עקבו על פי החור ונשכו ומת אותו ערוד היפך בחוטאים שמתים בנשיכתו בעקב וק"ל: (בגמ') מתוך שהוא חול כו'. ר"ל מתוך שבו מבקשים שיחולו ימי החול לטובה ולברכה לפיכך קבעוה בתחלת הברכות של ימי חול שהיא חונן הדעת כאלו היא כוללת כולן כדמסיק גדולה דעה שנתנה וגו' וע"פ שאמרו דעת קנית הכל קנית דעת חסרת הכל חסרת וק"ל: גדולה דעה כו'. מבואר כי הדעת היא המדה העליונה שבג' מדות שהם חכמה ובינה ודעת כפרש"י בחומש פרשת כי תשא ע"ש והוא רוח הקודש ואמר שהיא נתונה בין שתי אותיות ולא בין שתי תיבות השם לפי שהאותיות השם אינן כמו תיבה אחרת המחוברת מאותיות מורה על דבר מה אבל מי שיודע לצרף צרופה של שמותיו

רש"י

למודים משתכחת: ערוד. מן הנחש והצב הוא בא כשהן נזקקין זה לזה ויוצא משניהם ערוד (והוא מין נחש): את חורו. שהוא יוצא משם: ומת הערוד. מצאתי בהלכות גדולות אמרי במערבא כשהערוד נושך את האדם אם הערוד קדם את האדם למים מת האדם ואם האדם קדם את הערוד למים מת הערוד ונעשה נס לר' חנינא ונבקע לו מעין מתחת עקביו: בין שתי אותיות. בין שתי אזכרות:

הכותב

אר"א גדולה דעה וכו'. [זה המאמר כתוב ג"כ בפרק חלק ושם הוסיף רש"י ז"ל בפירושו וזה לשונו שתי אותיות של שם כך שמעתי ל"א של שמות ע"ש דאמרי' בעלמא צבאות אות הוא בצבא שלו קא קרי להו אותיות לשון מופלא. הופעיות דכתיב אל נקמות ה' אל נקמות הופיע ואיכא תרי נקמות וחדא הופעה בתרווייהו ודמו כמאן דאיכא אבל נקמה ונקמה חדא הופעה. חדא לטובה לישראל שסלק שכינתו מאומות העולם ובא על ישראל וקרי ליה נקמות משום דתגמול טוב הוא שזכו לשכינה על שאמרו נעשה ונשמע ונקמה היינו טובה ואחד לפורעניות לעובדי כוכבים שנפרע מהם ליום הדין כדאמר בפ"ק דעבודת כוכבים נוקם ה' ובעל חמה לעובדי כוכבים שהוא בעצמו ובכבודו נפרע מהם והיינו הופעה ע"כ] מעלת הדעה גלויה מעצמה כאמרם ז"ל דעת קנית מה חסרת דעת חסרת מה קנית. א"כ איפוא אין צורך לספר בשבחה. וגדולה מזו שכפי הנראה התחיל לספר גודל מעלתה בשיחס ותלה אותה בדבר הנראה גנות כפי העיון הראשון והיא במ"ש גדולה דעה שנאמרה בתחלת ברכות של חול. וזה הוזכר בגמרא לגנאי ולא לשבח. שעל מה ששנינו מזכירין הבדלה בחונן הדעת שאלו בגמרא מ"ט אמר רב יוסף הואיל והיא חכמה קבועה בברכת חכמה · רבנן אמרי מתוך שהיא חול קבועה בתחלת ברכה של חול אמר ר' אלעזר גדולה דעה שנאמרה כו'. עוד ראוי להבין קבוץ מאמרים הללו במקום הזה וגם בפרק חלק. ואפשר לומר ע"ד הפשט שבא לרמוז גודל מעלת השכל עיוני והשכל מעשי כאשר שניהם מוסכמים לעבודתו ית' באשר נשמע מחלוקת רב יוסף ורבנן שכפי הנראה רב יוסף נתן טעם לשבח בזכירת ההבדלה בברכת חכמה. ורבנן חולקין על דבריו ונותנין

הרשב"א

אמר ר' אלעזר גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות. יש בזה סוד וכבר ידעת שבא להם ז"ל בכ"מ שאל"ף למ"ד הוא מדת הדין ויו"ד ה"א מדת הרחמים והם כוללים מן העולם ועד העולם שא"א לעולם להתקיים רק בב' מדות הללו אבל לא בדין בלבד ולא ברחמים לבד וע"כ לא נזכרו ב' שמות הללו ביחד בתורה בבריאת העולם עד שנבראו שמים וארץ וכל צבאם נאמר ביום עשות ה'

עיון יעקב

ודניח עקבו על פתחו. מה שמקשה מהרש"א איך סמך עצמו על הנס י"ל שאני ר' חנינא ב"ד שהיה מובטח בעצמו שהגלה מצויה על ידו שהרי יצאה בת קול ואמרה כל עולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין וכן התפלל על החולים כדלקמן וה"נ סיכן בעצמו כדי להציל אחר הצבור מסכנה והיזק וזכות רבים תלוי בו ולהציל מסכנה דרבים שאני והיה שעמדה לו שהוא ניצל ג"כ והמית את הערוד שנושך בלא לחם: גדולה דעה שנאמרה בתחלת ברכה של חול. כלומר שיהנן ג' מעלות בענין החכמה כדכתיב בפ' כי תשא אמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ופירש"י שם שהדעת הוא המעלה עליונה שבכולן לכך אומרין ג"כ בברכה זו וחננו מאתך דעה בינה והשכל הרי שהדעת נאמרה תחלה ומתפלל תחלה שיתן לו דעה ובאם לאו יתן לו בינה ולכל הפחות השכל ולכך אומרין אותה בתחלת ברכה של חול שהוא יום ראשון למעשה בראשית שהעולם נברא בג' מעלות אלו. וכדאי' פ"ב דחגיגה והדעת גדולה מכלם דדא קנה מה חסר. ודלא כחדשים מקרוב באו לשנות סדר התפלה ומנהג הקדמונים וכן הסימן ע"ז דב"ש דעה בינה שכל: גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות שנאמר כי אל דעות ה'. כלומר מי שהגיע לידי מעלה זו שיש בו דעה יכול להפך מדת אל שהוא דין לרחמים ועיין מ"ש בזה בחידושינו בסנהדרין פ' חלק דף צ"ב משא"כ אם אין בו דעה לא ירחמהו עושהו ועי"ל דמי שיש לו בינה זוכה להשתלשלות רוח הקדש מלמעלה כפירש"י שם פ' כי תשא לכך נכתב בין שני שמות וכן המקדש שלמטה מכוון נגד מקדש שלמעלה ויש לו השתלשלות מלמעלה למטה לכך קאמר כאלו נבנה בית המקדש בימיו:

הרי"ף

גדולה דעה וכו'. וקשה מה גדולה יש לדעה להיות בתחלת הברכות. וע"ק מה גדולה יש לדעה שהיא בין ב' אותיות כי מאי נ"מ. ונראה סמיכות דבריו שאמר וכל מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו דהא אנן קיימים במעלת הדעת ולא אתיכן לומר חסרון למי שאין בו. וכן קשה בענין הנקמה מה היא גדולתה להיותה בין ב' אותיות כי אע"פ שלא היתה בין ב' אותיות יש לדרוש גדולה נקמה למילתיה מיהא כדכתיב אל נקמות הופיע ואין נקמה זו בין ב' שמות. וי"ל דר"א בא לשבח מעלת הדעת שאע"פ שלא נאמרה בשבת היה מקום לטעות שאינה בגדר הג' ברכות הראשונות לז"א גדולה דעה שהרי התקינוה בתחלת ברכות של חול לומר שהיא יסוד לכל הברכות וכמ"ש שם במסכת מגילה מה ראו לומר בינה אחר קדושה שנאמר והקדישו את קדוש יעקב וסמיך ליה וידעו תועי רוח בינה ותשובה אחר בינה ולבבו יבין ושב הרי שעיקר הקדושה הוא מתוך הבינה וממנה נמשכת התשובה והרפואה: ואר"א גדולה דעה שניתנה בין ב' אותיות. והכוונה כי אל דעות ה' שאל הוא דין כדכתיב ואל זועם בכל יום וה' הוא מדת רחמים והדעת ניתנה בין ב' שמות אלו לומר שמתוך הדעת שידע את בוראו כדכתיב דע את אלהי אביך ועבדהו יגרום שמדת אל שהוא הדין יהיה רחמים וזהו אל שהוא דין מתוך הדעת יהיה ה' שהוא רחמים והוא מסכים למחז"ל גדולים צדיקים שמהפכים הדין לרחמים וכל מי שאין בו דעת לא יחול עליו שם הרחמים כי אם דין גמור ואסור לרחם עליו במדת הרחמים שנאמר כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו ותמיד יהיה הדין מתוח עליו ומי גורם לסלק הדין והזעם הנרמז בשם אל הוא הדעת שמתוך היותו איש דעות ובינות יתול

ענף יוסף

צד גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות. בדעת התורה מיירי. וקאמר גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות הם שתי ספירות חכמה ובינה שנקראים השם שתי אותיות. הם שתי אותיות שם יה חכמה ובינה ולכן אמר שתי אותיות ולא אמר שתי שמות כדי שידעו

עץ יוסף

א'): מה אתה שהיית עומד לפני מלך ב"ו · לכאורה לשון אתה אך למותר ואינו מענין הק"ו · ויש לומר דכל זה הצריך לפיים להשר · והיינו שהגדיל השר בערכו כי אין הפרש גדול בינו לבין מלך ב"ו ועכ"ז היה משפטו משפט מות · ומכ"ש הוא לפי שפלות ערכו נגד רוממות הבורא ית"ש ממ"ה הקב"ה · וזה שאמר ומה אתה דייקא שר גדול שהיית עומד לפני מלך ב"ו שזה הפרש מעט · משפטך כך · אני שהייתי עומד לפני ממ"ה · והיינו אני השפל לפני מלך רם ונשא עאכ"ו (מעין הברכות):

צד בין שתי אותיות · כתב הרשב"א כי השם אל"ף למ"ד לא כאחרונים שאומרים שרומז על מדת הדין · למ"ד הוא מדת חסד · ונשענים בזה על מאמר חסד אל כל היום · ויו"ד ה"א מדת רחמים ע"כ · וזהו שאמר גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות · והכוונה כי אשר חננו הש"ת דעה ללולא היא נתונה בין שתי אותיות כלומר ב' שמות אל הויה · ר"ל כי בדעה זו יודע כי גם הדינים הנמשכים מאתו יתברך · המה ממשיכים על העולם החסדים והרחמים ·

חדושי גאונים

התזיר לו שלום כו'. הדקדוקים רבו בזה המאמר (א) למה תפס ההגמון טענה מב' כתובים ודי היה בכתוב א'. (ב) אריכות לשון ההגמון אלו הייתי חותך ראשך כו' מי היה תובע דמך כו' והוא אך למותר כי אפילו אם היה נמצא גואל לבקש דמו ג"כ איסור יש על החסיד לסכן את נפשו ותשובת החסיד הממון עד שאפייסך בדברים לא ידענו מה בא ללמד. אבל כבר נודע דעת הפוסקים (הוא הרמב"ם וסייעתו) בשאר העבירות שאמרו עליהן יעבור ואל יהרג אם נהרג ולא עבר מתחייב בנפשו אם לא כשהוא בפרהסיא צריך לקדש השם אבל לא בצינעה והתוספות והרא"ש חולקים דהיכא קדושת מצוה בהריגתו אז מדת חסידות רשאי וכאן דהחסיד לא רצה להפסיק מקדושת תפלתו והיה סכנת נפש בא ההגמון בטענה דאפי' הכא דאיכא קדושת מצוה ג"כ אסור לסכן את נפשו והוכיח משני כתובי' הבאים בתורה על שמירת נפש כתיב רק השמר וגו' ושמור נפשך מאד וכתיב ונשמרתם מאד לנפשותיכם ובחד הוה סגי אלא חד מוקמינן לדבר הרשות ואייתר אידך לאסור ההסתכן אפי' לדבר מצוה וחזר ההגמון ובא בטענה אם תאמר שבפרהסיא כ"ע מודים דאפי' בשאר עבירות יהרג ואל יעבור. וכאן לדעתך הוא בפרהסי' ע"ז אמר אם הייתי חותך ראשך מי הי' תובע את דמך כי לא נמצא כאן שום יהודי אחד מאחיך אנשי גאולתך שיבקש את דמך מידי ואין לך בצנעה גדול מזה ואיך הותר לך להסתכן בנפשך ואחר הראה החסיד כי ההגמון מתחכם ובקי בדינים

אהבת איתן

מ"ע זה בגופו וזה בממונו והתם הולך

כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו (ישעיה כז) עושהו . ואמר ר' אלעזר גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות שנאמר (שמות טו) פעלת ה' מקדש ה' (כוננו ידיך) . וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בהמ"ק בימיו . דעה ניתנה בין שתי אותיות · בית המקדש ניתן בין שתי אותיות . מתקיף לה רב אחא קרחינאה אלא מעתה גדולה נקמה שניתנה בין שתי אותיות דכתיב (תהלים צד) אל נקמות ה' אמר ליה אין במילתה מיהא גדולה היא . (כדעולא) [והיינו] דאמר עולא שתי נקמות הללו למה . אחד לטובה ואחד (לפורענות) [לרעה] . לטובה כדכתיב (דברים לג) הופיע מהר פארן . (לפורענות) [לרעה] דכתיב (תהלים צד) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע:

[תני ר' א אחא אריכא קמיה דרב חיננא המבדיל בתפלה משובח יותר ממי שיבדיל על הכוס ואם הבדיל בזו ובזו ב ינוחו לו ברכות על ראשו וכו':

[שם ע"ב] ר' זירא הוה רכיב חמרא הוה קא שקול ואזיל ר' חייא בר אבין בתריה א"ל ודאי דאמריתו משמיה דר' יוחנן הלכה כר' אליעזר בי"ט שחל להיות אחר השבת וכו' . א"ל לאו הלכה אתמר אלא מטין אתמר דאתמר ג רב יצחק בר אבדימי אמר משום רבינו הלכה ואמרי לה מטין ר' יוחנן אמר מודים ורבי חייא בר אבא אמר

רש"י

במילתה מיהא גדולה היא . במקום שצריכה נקמה דבר גדול הוא : [שתי נקמות הללו למה . אחת לטובה ואחת לרעה]: [ביום טוב שחל להיות אחר השבת. שאין מתפללין אתה חונן: הלכה. מ"ד הלכה דרשינן לה בפרקין ומ"ד מטין מדרש לא דרשינן ברבים אבל אורויי מורינן ליחיד לעשות כרבי אליעזר בי"ט שחל להיות באחד בשבת ומ"ד נראין אורויי נמי לא מורינן ואי עביד לא מהדרינן עובדא : מודים חכמים לרבי אליעזר ביו"ט שחל להיות

מהרש"א

יתברך ב"ה הוא הדעת ורה"ק בעצמו אשר ע"ז אמרו פרק הרואה יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ כתיב הכא וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת וכתיב התם ה' בחכמה וגו' וע"ז הכוונה הוסיף ר"א ואמר גדול מקדש שניתן בין ב' אותיות היינו שנעשה ע"י בצלאל שהיה בו הדעת ורה"ק שהיה יודע לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ וכתב הרמב"ן והטעם כי המשכן ירמוז לאלו והוא היודע ומבין סודו עכ"ל והוא מבואר ב' אותיות ושמות אלו שהם עומדין מימין ומשמאל של מלת דעת ומקדש שהן שני שמות הרחמי' והגבורה והיודע לצרפו הוא יודע לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ שהם רחמים והדין כמ"ש ביום ברוא ה' אלהים וגו' כמו שהארכנו בזה בחידושינו דפ"ק דכתובות ע"ש ומזה הוסיף ר"א עוד לומר כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה ב"ה כו' . כמ"ש שהמקדש נבנה ע"י ב' אותיות דימין ושמאל שהיה יודע בצלאל לצרפן ע"י הדעת ורה"ק שניתן ג"כ בין שתי אותיות ומי שיש בו דעת כמו בצלאל הרי הוא ראוי להיות המקדש נבנה בימיו ע"י הדעת : ופריך אלא מעתה גדולה נקמה כו' . דגבי נקמה מה שייך לצרף ב' שמות שהם הרחמים והגבורה שמימין ושמאל של נקמה כמ"ש אל נקמות ה' וגו' דהא אין בנקמה רק מדת הדין והגבורה ומשני אין למלתיה מיהא גדולה כו' שיש בנקמה בעבודת כוכבים ג"כ רחמים והיינו לישראל כדקאמר עולא: ב' נקמות הללו א' לטובה כו' . דיש בנקמה בעבודת כוכבים ג"כ טובה לישראל והיינו לצרף ב' שמות הרחמים והגבורה דמתוך הנקמה בעבודת כוכבים שהוא גבורתו ית' ב"ה תבא הרחמים לישראל. ורש"י פירש הכא לרעה בעובדת כוכבים שלא קבלו התורה ואחד לטובה לישראל כדאמרינן בב"ק כו' ע"ש ויותר נראה לפרש הכא על נקמה שתהיה בעבודת כוכבים לעתיד כמ"ש בנקמת אדום כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון וכתיב יום נקם בלבי שנת גאולי באה והרבה כמוהו דהיינו לצרף ב' אותיות הרחמים לישראל והגבורה לעובדי כוכבים וק"ל : (בגמ') המבדיל בזו ובזו ינוחו ברכות על ראשו כו' . לפי שברכת המבדיל הוא כבוד שבת ויום המנוחה וכו נאמר ויברך אלהים את יום השביעי וע"כ המכבד יום המנוחה בברכת המבדיל ב'

יד יוסף

א עי' שבת קי"א. קי"ג: ב שבת ל"א. מגילה כ"ה: ע"ו ס: ג עירובין מ"ו ע"ב :

חדושי גאונים

השיבו המתן כו' עד שאפייסך בדברים ר"ל איני צריך להמצאות עמוקות ולפלפל בהלכות אבל אפייסך בדברים בעלמא ממשל ההמוני אשר בלא דעת תורה ופלפול השכל אנושי מחייב כך . (גאון יעקב בשם רע"פ) : ואמר ר"א גדולה דעה שניתנה בין ב' אותיות שנא'

אהבת איתן

ממון לאיבוד וכהס"ג אמר דממון עדיף . וי"ל דהכי דגדול איבוד ממון מצער הגוף מ"מ אונאת דברים גדול ממנו . דהא מסקינן בסוגיא דסנהדרין (דף מה) דגדול בזיון הגוף מצער הגוף וה"ה גדול בזיון מאיבוד ממון ובאונא' דברים יש בזיון לגופו: כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר . לכאורה קך דרשא לא אתיא רק אליבא דרבי יהודה דס"ל בזבחים (דף קיז) שבבמה גדולה הקריבו חובות אף ליחיד. ושם (דף קיט) מבואר דאף חובות שאין קבוע להם זמן כמו מעשר בהמה קרב ואם כן ה"ה לבכורות . אבל לרבנן ושאר תנאי התם לא קרבו תובות שאין קבוע להם זמן בבמה כלל לא קרבו בכורות ומעשר בהמה אלא היו ממתינין עד שיוממו וכמ"ש תוס' שם . אלא שמפרש"י (דקי"ז ע"ב) משמע דבמדבר לכולי עלמא קרבו : רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה עגל כו' . ויש להבין מאי תלו זה בזה דמשום שישכח מעשה העגל ישכח גם כן מעשה סיני . והמחברים כתבו בזה . ולי יתכן בדרך פשוט עפ"י מאי דאי' במדרש רבה שמות פמ"ג ובס"פ חוקת בענין העגל שלמד משה סנגוריא על ישראל וז"ל אמר משה רבון העולם כך

הרשב"א

ה' אלהים ארץ ושמים ואמרו ז"ל שהזכיר שם מלא על עולם מלא ומי שחננו הש"י דעה ידע וישכיל אמיתת מה שהוא בכח השכל האנושי להשיג באמיתתו ית' ובמדותיו וידע אז להתהלך בדרכי העבודה ובמצות התורה כתקנה ולשם פועלן ית' באמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי ואח"כ אמר כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' ר"ל מי שישכיל וידע אותי ידע אז וישכיל כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה ואז תתכן כל ענייניהם בדעה והשכל והכלל להודיע כי בחכמה יבנה בית ובתבונה יתבונן . אח"כ בא ר"א לשבח מעלת הדעה למעלה מן הכל באמרו שניתנה בין ב' שמות . והנני מזכיר לתלמיד להבין ההבדל שיש בפרש"י בפרק חלק בין ב' הפירושים לב' אותיות . וכפי עניות דעתי הנתינה בין שני שמותיו ית' היא הוראה על גדולת מעלת המעיין או העושה מעשה הטוב והוא כי ראשית חכמה יראת ה' והיא היתה קודמת לחכמה כמו שיורה זכירת הש"י בראשונה וגם אחרי

הכותב

טעם לפגם כפי הנראה באמרם מתוך שהיא חול קבועה בתחלת ברכה של חול . בא ר' אלעזר לסלק שבוש מלב המעיין אולי יחשוב שנקבעת בברכה של חול להיותה דבר קל ושיחת חולין ר"ל ידיעת בקשת צרכי הגוף לבטל זה אמר ר' אלעזר שמעלת הדעה גדולה ממטה למעלה ומלמעלה למטה . והקדים ואמר כי גם הנהגת הבית והמדינה אין בה שלמות כלל אם לא תקדים אליה הדעה והמון העם המשתדלים להכנות ובקשות ברכות של חול ר"ל רפואה ושובע ושאר ענינים גופניים צריכין לתת ראשים עליהם אנשים חכמים ונבונים יסדרו

הרי"ף

עליו שם הטוי"ה שהוא רחמים גמורים : מתקיף לה רב אחא אלא מעתה גדולה נקמה שכתובה בין שתי שמות . אחד של דין ואחד של רחמים וכי הנקמה מהפכת הדין לרחמים והרי במקום שיש נקמה אין רחמים . והשיב לו למילתיה מיהא גדולה היא שהרי מתוך הנקמה שינקום הקב"ה מהעובדי כוכבים שלא קבלו התורה כדכתיב וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן שהחזיר הקב"ה לעובדי כוכבים שיקבלוה ולא רצו לקבלה ועתיד להנקם מהם ואותה נקמה של העובדי כוכבים היא גורמת ישועה ורחמים לישראל דהייע

עין יוסף

לא כן מי שאין בו דעה · וכאמרו יתברך (הושע ז') ואני יסרתי חזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע (אי' הים) · ועיין בפרש"י חלק דף ל"ב ע"א : אסור לרחם עליו · זה ודאי דיש לרחם על כל מעשיו שלא בשלו צורתן כפי הבריאה · אבל האדם כיון שנברא בדעתו ובשכלו · אם אין לו דעת הרי הוא מאבד צורתו · ואין זה בכלל כל מעשיו לרחמו · כי האלהים עשאו ישר בדעתו (מהרש"א בפרק חלק) : פעלת ה' מקדש ה' · כי תיבת מקדש איננו סמוך אל השם שאחריו עד שיתבאר המקדש של השי"ת · והיינו כמ"ש רש"י בחומש שהטעם עליו זקף גדול : באלו נבנה בית המקדש בימיו· הכוונה דאמרינן בגמרא כל מי שלא נבנה בית המקדש בימיו מעלה עליו הכתוב כאלו החריבו · ואין לך עונש גדול מזה · וא"כ זה שיש בו דעה שמעלה עליו הכתוב כאלו נבנה בהמ"ק בימיו ושוב אין עליו זה העונש שיהיה נחשב כאלו החריבו · והוא שכר וענין גדול (סמיכות חכמים) :

ענף יוסף

ויבינו כלם שעל שתי ספירות אלו תכמה ובינה קאי ודעת ניתנת בין שתיהם קו האמצעי תכמה בינה דעת ומייתי ראיה מהאי קרא כי אל דעות ה' ששתי שמות אלו אל הויה רומזים לחכמה ובינה וכתב דעת בין שתי שמות אלו לרמז ג"כ דעת עליון שיונק מחכמה ובינה (סמיכות חכמים) ואפשר שזהו כוונת רש"י בסנהדרין דף ל"ב ע"א שכתב גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות של שם . הייני שם יה כנ"ל : ואמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה בית המקדש בימיו . יבואר מה שאחז"ל שהעוסק בתורת הקרבנות כאלו הקריב הקרבנות . ובודאי שלא לבד בקריאת פרשת התמיד או שאר דיני קרבנות כוונו חז"ל . אלא שצופה ומביט בטעמם . משום שצריך ומחויב כל אדם לתור ולבקש כדי שישיג שמן דבר מסודי הקרבנות ועניני המקדש וטעמם כדי שידע במה יתכפר. כי אז אע"פ שמחוסר המעשה . מ"מ הגיון לבו יהיה לרצון והקב"ה מצרף מחשבתו למעשה מאחר שהשיג התכלית הנרצה במעשה הקרבן . וזהו שאמר כל מי שיש בו דעה כו' ר"ל במה שמתכוין להשיג תכלית והמכוון במקדש ורחמנא לבא בעי . לכן הוי כאלו נבנה המקדש בימיו לפי שהשיג התכלית המכוון (ספר תורת העולה) :

למילתה מיהא גדולה היא · במקום שצריכה נקמה דבר גדול הוא : שתי נקמות הללו למה אחד לטובה ואחד לפורענות · רישי' דקרא דכתיב אל נקמות ה' היינו לרעה נקמה ממש נקמה מעובדי כוכבים · וסיפא דקרא אל נקמות הופיע הוא לטובה · והיינו מאותה נקמה של העובדי כוכבים הופיע טובה לישראל · ומביא תחלה אחת לטובה מהאי קרא מפארן הופיע · שתיבת הופיע היא הטובה עצמה שהופיע ממונם לישראל כדאמרינן בב"ק דף ל"ח ע"ש · ואח"כ מביא ראיה שטובה ע תלוי' בנקמות העובדי כוכבים שלא קבלו התורה עשה בהם נקמה והתיר כו' · והנקמה היא הטובה לישראל · ונפקא ליה מתיבת הופיע דכתיב גבי נקמה לרמוז על מפארן הופיע · והוא כמו גזרה שוה הופיע הופיע · ודו"ק (סמיכות חכמים) :

נראין א"ר זירא נקוט דר' חייא בר אבא בידך
אדדייק וגמר שמעתא מפומא דמרא שפיר כרחבה
דפומבדיתא דאמר רחבה ב א"ר יהודה הר הבית
סטיו כפול היה והיה סטיו לפנים מסטיו אמר
רב יוסף אנא לא האי ידענא ולא האי ידענא
אלא מדרב ושמואל ידענא דתקינו לן מרגניתא
בבבל ותודיענו ה' אלהינו את משפטי צדקך
ותלמדנו לעשות חקי רצונך ותנחילנו זמני ששון
וחגי נדבה ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד
וחגיגת הרגל בין קדושת שבת לקדושת י"ט
הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה
קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל
בקדושתך ותתן לנו וכו'] :

צה שם **משנה** ג האומר על קן צפור יגיעו
רחמיך ועל טוב יזכר שמך

מהרש"א

פעמים יעותו עליו ברכות שבת על ראשון גם בימים הבאים ו' ימי חול וק"ל : (שם) תקינו לן מרגניתא בבבל כו'. דקדק לומר בבבל דאפשר משום דבני א"י לא הוו מתקני ליה כיון דאין עושין רק יום אחד יו"ט ברוב השנים לא יבא יו"ט במו"ש דאם חל פסח ביום ג' או ביום ה' לא יבא כלל אחד מהיו"ט במו"ש רק אם חל פסח ביום ז' או ביום א' יבא יום א' מהיו"ט במו"ש אבל משום בני בבל שהוא ח"ל ונוהגין שני יו"ט קודם יבא ברוב השנים או יו"ט ראשון או יו"ט שני במו"ש תקינו ליה שפיר ודו"ק : (שם) ותני נדבה כו'. יש לעיין מאי ותני נדבה אם ר"ל קרבנות נדבה שמביאין בחג הא מסיק במסכת ביצה דלכ"ע אין מקריבין נדרים ונדבות בי"ט וי"ל דתני נדבה רמז על י"ט שני שעושין בח"ל ממנהג אבותינו דקרי ליה תני נדבה כיון שאין חייבין בה מן התורה ומזה יתיישב נמי דקאמר דתקינו ליה בבבל דזה הנוסח ותני נדבה לא נתקן אלא בבבל ולא בא"י וק"ל : (שם) קדשת והבדלת ותתן כו'. בנוסח סידורים שלפנינו הוסיף בו הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך ובפי' הסידורים הבדלת שנא' ואבדיל אתכם מן העמים וגו' אבל א"כ דסדר הבדלות הוא מוכח הל"ל כמי המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך כמ"ש בכל שאר מו"ש ועוד למה שינה נוסחו כאן לומר הבדלת וקדשת את עמך וגו' ובשאר מו"ש אומר בין ישראל לעמים וע"כ נראה כמ"ש התו' בפ' ע"פ בשם ר"ח ששאל לר"ת למה נהגו להוסיף ולומר בהבדלה בי"ט שחל להיות במו"ש הבדלת וקדשת את עמך כו' והשיב לו ר"ת משום חיבת כו' הבדלת וקדשת את עמך ישראל שתי הבדלות בין כהנים לוים וישראלים דהוי מעין חתימה בין קודש לקודש עד כאן לשונו והאריך ע"ש ותו לא מידי גם הכא ודו"ק היטב :

רש"י

אחר השבת : נקוט דר' חייא בר אבא בידך . שהוא מדקדק בלשון רבו וקובע בו סימנים שלא יתחלף לו מטין במודים או בנראין : כרחבה . שהיה מדקדק בלשון רבו ואומר סטיו כפול היה ואף על פי שבלשון משנה קורהו אצטבא בפסחים ובסוכה על גב האצטבא הוא דקדק בלשון רבו ולא אמר אצטבא כפולה היתה יש פותרין הא דרחבה מדאמר ר' יהודה דדייק ספיקי דרבוותיה אי מדרבי יהודה אי מדרב יהודה וקשיא לי בגוה טובא חדא דרחבה לא ראה ר' יהודה מימיו לא ר' יהודה בר' אלעאי ולא ר' יהודה נשיאה (א) ועוד כולהו אמוראי נמי דייקי לומר דבר בשם אומרו ועוד ליכא למימר מהא דדייק ליכנא דשמעתא אלא ספיקי דרבוותא : סטיו כפול . אצטבאות זו לפנים מזו בהיקף עגול ליסב שם : לא האי ידענא כו'. לא נראין ולא מודים ולא מטין : ותודיענו . לומר במקום ותתן לנו ולכשיגיע בין קדושת שבת לקדושת יו"ט וכו' הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך יאמר ותתן לנו ה' אלהינו מועדים לשמחה וכו' ומסיים מקדש ישראל והזמנים] : האומר . [בתפלתו על קן צפור יגיעו רחמיך אנשים שמראין עצמן כמתכוונים להעמיק בלשון תחנונים ואומרים רחום וחנון אתה ועל קן צפור יגיע רחמיך שאמרת לשלח האם . או שאומר ועל טוב שאתה עושה לנו יזכר שמך או שאומר מודים מודים

משתקין

(א) נ"ל הנשיא

הכותב

כן ר"ל אחר למוד החכמה לא היתה כוונתו לאהבת הכבוד או המועיל רק לשום תמיד עטרה לראשו עבודת הש"י וזאת היתה לו בקודם ובמתאחר והוא באמצע מתהלך בתומו צדיק . עוד רמז במאמר ג' גדולת בהמ"ק והוא מעלת בעל מע"ט שזה נרמז בבנין בהמ"ק ובעבודת קרבנותיו שגם הוא ניתן בין ב' שמות ולהיות אדם שלם בהחלט צריך שיהיה בעל עיון ובעל מעשה לעבודתו ית' . ועתה שחרב מקדש והוא נמנע אצלנו לעשות מעשה הקרבנות נשלמה פרים שפתינו ובכוונה רצויה בחכמה בתבונה ובדעת תחשב אצלנו זאת כאלו נבנה בהמ"ק בזמננו ונתן טעם לזה כי שניהם ניתנו בין ב' אותיות . וראוי להזהר מן הטעות ואל יתהפך המאמר לומר כל העובד בבהמ"ק כאלו הוא בעל דעה מטעם היותם בין ב' שמות דרחמנא ליצלן מלחשוב כן כי גודל מעלת העיון ממי שמביא תמורתו שאע"פ שיבנה בימיו בהמ"ק וירצה בקרבנות לעולם צריך להשתדל בכל עוז להשגת העיון ולפחות שיחשוב ויאמין בלבו כוונות אמיתיות רצויות לפניו ית' אמנם המעשים הנרצים במקדש יש להם תשלומין בזמן חרבנו בעשיית כל המעשים טובים אפשריים כפי הזמן וגם המקנא בחטאים וילבש בגדי נקם תלבושת לתת להם כפעלם זוכה למעלה עליונה הנזכרת כי גם הנקמה ניתנה בין ב' שמות . כלל המאמר כי השלמות יושג בעיון ובמעשה וכל אחד מכל אלה נחלק לב' . העיון בידיעת העיקרים תוריים אמתיים . וגם העיון בענינים עולמיים שהם צרכי הגוף ע"י הנהגת הבית והמדינה . וגם המעשה נחלק לב' . הא' עשיית כל מעשה נאות לעבודתו ית' אפשרי כפי זמנו . הב' לנהוג אכזריות להנקם מעושי רשעה כי גם בזה בחר הש"י כמו שאמר אל קנא ונוקם וכו' :

האומר על קן צפור וכו'. עי' פירש"י והרמב"ם ז"ל פירש בענין זה בעצמו והאריך קצת וז"ל משתקין אותו מפני שהוא תולה טעם המצוה הזאת בחמלת הקב"ה על העוף ואין הדבר כן שאלו היה מדרך הרחמנות לא צוה לשחוט חיה או עוף כלל אבל היא מצוה מקובלת אין לה טעם וכן אם יאמר על טוב יזכר יוכל אדם להבין מדבר זה שעל הרעה לא יזכר וזה הדבר כנגד הדת כי הקב"ה ראוי להודות לו על הטוב ועל הרע עכ"ל . וכתב בפירוש יברכוך טובים לפי

הרשב"א

תתכן לו העבודה והעסק במצותו כי יעסוק בהם לכוונת אמיתית כי באלה חפצתי . ומי שאין בו דעה לא תתכן לו מצוה או עבודה והוא אמרם ז"ל למעלה מזה גדולה דעה שנאמרה בתחלת ברכות של חול לפי שהיא כוללת כל הברכות ואיך ישוב ויתחרט על מעלו ויבקש המחילה או יתחנן על צרכיו ומי שאינו יודע לא יכוין באמת כלום ע"כ אמרו שאינו ראוי לרחם עליו וע"כ אמר כאן שגדולה הדעה שהיא נתונה בין שתי אותיות הללו לומר שעם הדעת נשיג לאמתת המצות כפי מה שיש בשכל האנושי להשיג מפני שהיא נתונה בתוכם ר"ל שהיא משגת אותן שהניתן בתוך הדבר יודעו ומשיגו ומי שהוא משיג האמיתות ראוי לרחם עליו ולחונן ומפני שבהמ"ק מכון לשבתו ית' והוא כינוי לכבוד ולתפארת וכליו ועניניו רומזים לענינים שכלים כאמרו במשכן וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר ושם מורי התורה ומביני המדע ומשם שואבים רוח הקודש אומר שהוא גדול שניתן בין שתי האותיות הללו ומי שיש לו דעה ידע וישכיל מבינתו כל מה שישיג מציורי בהמ"ק וכל מה שיורוהו מורי התורה אשר שם ע"כ אמרו כל מי שיש לו דעה כאלו נבנה בהמ"ק בימיו לומר שישיג מדעתו מה שישיג ממורי התורה ומציורי בהמ"ק בהיות בהמ"ק בנוי וכענין שאמרו באברהם אבינו ע"ה שתי כליותיו נעשו לו כשני מלמדים ויועצים שהם נובעות ומנביעות לו חכמה :

האומר על קן וכו' · זאת המשנה כתובה פעם אחרת בפ' אחרון במס' מגילה ויש בה תוספת שמתחיל האומר יברכוך טובים ה"ז דרך המינות על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' . והרשב"א ז"ל כתב במסכת מגילה וז"ל ירושלמי האומר יברכוך טובים ב' רשויות ונראה פירושו כאלו אומר יברכוך הטובים

אבל

הרי"ף

הופיע והשפיע טובה לישראל מסיבת פארן ושעיר שלא קבלו התורה וינקום ה' מהם וזהו אל שזהו זועם הדין לעובדי כוכבים ונקמות של העובדי כוכבים יהיה גרמא לרחמים שנרמז בשם הוי"ה שיהיה רחמים לישראל ולכך חזר לומר אל נקמות לעובדי כוכבים להופיע לישראל בהופעת הרחמים . ועי"ל הופעה לטובה היא אל נקמות ה' שמתוך הנקמה שינקום מהעובדי כוכבים הם רחמים לישראל שקבלו התורה ומ"ש אל נקמות הופיע היא הופעה לרעה לישראל שמתוך הנקמה שינקום מהעובדי כוכבים יופיע על ישראל לרעה כשאין ישראל עוסקין בתורה :

(במשנה מס' מגילה) **האומר** יברכוך טובים ה"ז דרך המינות . וי"מ לפי שהש"י מברכים אותו טובים ורעים דכתיב מי לא ייראך מלך הגוים ובירושלמי דמחוי כב' רשויות כאלו אמר יברכוך הטובים אבל הרעים יש להם רשות אחר . ויש מפרשים

ענף יוסף

צה **על** קן צפור יגיעו רחמיך . עיין מ"ש בעץ יוסף בשם הרמב"ם . ולכאורה נראה שהוכרח הרמב"ם לפרש שכשם שאתה מרחם על קן צפור כן ירחם הקב"ה עלינו . דאי כפרש"י קשה דהא איתא במדרש רבה ריש סדר כי תצא וז"ל ולמה התינוק נימול

עץ יוסף

צה **על** קן צפור יגיעו רחמיך · אנשים שהיו מראים עצמם כמתכוונים להעמיק בלשון תחנונים ואומרים רחום וחנון אתה ועל קן צפור יגיעו רחמיך שאמרת לשלח את האם · או שאומר על טוב שאתה עושה לנו יזכר שמך · או שאומר מודים מודים משתקין אותו (רש"י) · ולשון הרמב"ם בפי' המשנה ענין מה שאמרו על קן צפור כו' שיאמר כמו שחמלת על קן צפור כו' כן רחם עלינו · וכן פירש הברטנורא · וכבר ראיתי מי שתמה הלא סיום דבר זה לא נזכר במשנה · אבל טעות הוא בידם שהתנא קמ"ל שאין מניחין אותו לסיים

דבריו

יד יוסף

א לקמן דל"ח ע"ב . פסחים נ"ב ע"ב . ב סוכה דף מ"ה . פסחים דף י"ג ע"ב ודף כ"ב ע"ב : ג מגילה כ"ה ע"ב :

חדושי גאונים

אל כו'. הכוונה בזה כי דעת מהותו ית' נעלמה מעין כל חי

אהבת איתן

אמרת בסיני אנכי ה' אלהיך אלהיכם לא נאמר לא לי אמרת שמא להם אמרת אתמהה ע"כ. וכן הוא בפסיקתא פי' כ"א . ועפ"ז יש לכוון הך דהכא דלאו שבחא ממש קאמר שישבח מעשה עגל כי אין שבחה לפני הקב"ה אלא כלומר נעשה כשוכח לענין שאין מעניש עליו לכלותם מטעם הסנגוריא הנ"ל שלא נאמר אנכי ה' אלהיך רק למשה לבדו ולא לישראל. אבל א"כ היו ישראל אינם מצווי' ועושים . וז"ש א"כ מטעם זה גופי' שמא תשכח לי מעשה סיני. וכי היכי שאין אתם מעונשם בעברה על הצווי של אנכי משום דלאו להם נאמר ה"נ אין להם שכר כל כך בקיומו כיון שלא נצטוו עליו . וז"ש ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני לשלם שכר כמצווים ועושים :

חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין. מנא ה"מ אמר ריב"ל אמר קרא אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה ועיין מהרש"א דמפרש קרא הכי יושבים ושוהין בביתך עוד ויותר משיעור התפלה קודם התפלה דהיינו שיהללוך סלה אח"כ . ויש להקשות אהא דריב"ל כאן ממימרא דריב"ל גופי' בפ' חלק דקאמר שם מנין לתחיית המתים מן התורה שנא' אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה . הללוך לא נאמר אלא יהללוך מכאן לתחה"מ . והשתא היכי יליף תחיית המתים מלשון יהללוך לעתיד הא איצטריך לכדהכא למימר דקודם התפלה צריך לשהות . והיינו משום דיהללוך משמע אח"כ. וא"כ ע"כ לא הוה מצ"ל הללוך בלשון עבר והיכי יליף מיני' לתחה"מ :

מודים מודים משתקין אותו: גמ' בשלמא מודים מודים משתקין אותו משום דמיחזי כב' רשויות ועל טוב יזכר שמך נמי משמע על הטובה ולא על הרעה ותנן א חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה אלא על קן צפור יגיעו רחמיך מאי טעמא (לא . אמר עולא) פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית ב וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות . ההוא דנחית קמיה דרבה ואמר אתה חסת על (הקן) [קן צפור] חוס ורחם עלינו אמר רבה כמה ידע האי צורבא מרבנן לרצויי למריה . אמר ליה אביי והא משתקין אותו תנן . ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי :

צ' שם ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והאמיץ והעזוז האמתי והיראוי החזק [והודאי] והנכבד (מורה ח"א פ' כ"ח יומא פ' בא לו ע"ש במהרש"א) . המתין לו עד דסיים . כי סיים אמר ליה סיימתינהו (לשבחי) [לכולהי שבחי] דמרך למה לך כולי האי (השתא ומה) [אנן] הני תלת [דאמרינן] (הגדול הגבור והנורא) אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה אנן לא הוה אמרינן ואת שבחתיה כולי האי משל למלך שהיו משבחין אותו באלף אלפים דנרי כסף והיו לו אלף אלפים דינרי זהב והלא גנאי הוא לו ג :

רש"י

משתקין] אותו : שמטיל קנאה . לומר על אלה חס ועל שאר בריותיו לא חס : מדותיו . מצותיו (עושה רחמים) והוא לא לרחמים עשה אלא להטיל על ישראל חקי גזירותיו להודיע שהם עבדיו ושומרי מצותיו וגזרות חקותיו אף בדברים שיש לשטן ולעובדי כוכבים להשיב עליהם ולומר מה צורך במצוה זו: ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי · רבה שקלסו נתכוין לחדודי לאביי שישיב לו מה שישיב . (ע"כ) : אי לאו דאמרינהו משה . האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים [ולא יקח שחד (דברים י')] : ותקנינהו בתפלה · כשהתפלל עזרא על מעל הגולה בספר עזרא (נחמיה ט') ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא (עכ"ל רש"י) .

מהרש"א

שמטיל קנאה כו' . למאן דס"ל הכי אפשר דמצוה זו מצד הרחמים הוא כמו צדקה וכמה מצות אלא כיון שמזכיר כן בתפלה הרי הוא מטיל קנאה במעשה כו' כאלו אלו העופות נבראו כן ברחמים ולא שאר נבראים ואינו כן אלא שכולם נבראו ברחמים כמ"ש ביום ברוא ה' אלהים וגו': ומ"ד מפני שעושה מדותיו כו' רחמים ואינן אלא גזירות . ר"ל במצות שאין מפורש טעמם כמו בשלוח הקן כיון דאינו מפורש בה טעם המצוה אין בידינו שהיא מצד הרחמים אלא שיש לנו לקיים אותם מצד גזירותיו שקבול השכר על גזירותיו הם ודאי ביותר דבר שאו"ה והשטן מונין בו כדאי' במדרשות ומה שיש לדקדק בזה בדברי התוספות פרק הקורא עומד ע"ש בחדושי הלכות : ורבה נמי לחדודי כו' . הא דלא היו משתקין אותו בתפלתו לא רבה ולא אביי י"ל דלאחר תפלתו קאמר דמשתקין אותו שלא יעשה כן פעם אחרת וכן לקמן גבי המרבה בשבחות קאמר המתין לו עד דסיים כו' וק"ל : משל כו' שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב כו' בשל כסף . לכאורה לפי הנמשל הל"ל ומקלסין אותו באלף דינרי זהב כמו שכתוב בע"י שהקשה הריטב"א ע"ש ונראה לפרש דאלו הג' שבחות הגדול הגבור והנורא הם עיקר שבחו ית' ב"ה כמפורש פ' בא לו ומדמה להו לדינרי זהב שמקלסין בו מלך ב"ו והאדיר והעזוז כו' הם שבחות הנוספים מדמה להו לדינרי כסף במלך ב"ו והשתא ה"ק מלך ב"ו שמקלסין אותו בתחלה באלף אלפי דינרי זהב ושוב אם מקלסין אותו אח"כ בדינרי כסף אין זה קלוסו לגבי קלוס הראשון כן הדבר הזה אחר שקלסתו הכותב

הרשב"א

אבל הרעים יש להם אלוה אחר . וא"ת והלא כתיב וחסידיך יברכוכה וכתיב אך צדיקים יודו לשמך יש מתרצים דלא אסרו אלא באומר כן בתפלתו שאומר במקום וכל החיים יודו לשמך סלה וכל הטובים יברכוך סלה וי"מ יברכוך טובים מפני שיש לכלול בתפלה הרשעים עם הצדיקים דגמרינן משחלת וחלבנה ע"כ :

שהש"י מברכין אותו טובים ורעים כמ"ש מי לא ייראך מלך הגוים ע"כ [והתלמיד מעיין יראה בפירוש הרמב"ן ז"ל בפרשה הנזכרת שמביא סברת הרמב"ם ז"ל והקשה כנגדה וכתב דעתו ענין נאות כולל בטעם המצות יעוי"ש] : ההוא דנחית וכו' . מאמר זה נשנה במגילה ושם כתב הריטב"א וז"ל . אלפי

הרי"ף

יש לכלול בתפלה לרשעים עם הצדיקים כמו שמצינו בקטורת שהיה בו החלבנה שריחה רע והוא סימן לכלול פושעי ישראל בתפלה :

עיון יעקב

ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי . כבר גוותו בה קמאי דקמאי מאי חדודי איכא בזה לידע מה דמפורש במתני' . ותו דהא הוכה עליו לשתק אותו ומשום חדודי לא די שלא מיחה אלא שבינת אותו ואולי יטעה השומע . ולי נראה דודאי האי דאמר חסת על קן צפור חוס ורחם עלינו דקדוק לומר חסת ולא רחמת על קן צפור לפי שידע

ההוא דנחית קמיה וכו' משל למלך וכו' . נראה שהבינו המשל לפי שי"ל דהא קי"ל אומרין

האי מתני' דאסור לומר כן אבל לשון חסת מותר לומר דלאו מכח רחמנות על עוף יותר מבריות אחרות כי רחמיו על כל מעשיו רק שהקדוש ברוך הוא חס על עוף זה מכח גזירה שהיא מלפניו ורבה דאמר כמה ידע האי מרבנן לרצויי למריה היינו כיון שאמר חסת ולא לשון רחמנות על כן אמר כמה ידע וכו' . א"ל אביי והא משתקין אותו תנן וא"כ מאי רבותא דהאי גברא שלא אמר לשון רחמנות הלא אסור לומר כן וא"כ מה שבחיה דהאי שלא אמר מה דתנא במתני' להדיא דאסור על זה שפיר קאמר ורבה לחדודי לאביי הוא דבעי שירגיש בכל זה וק"ל ומ"ש בעל כגוף הכבה בזה במסכת מגילה דף כ"ה נסתר מכח סוגיא דכאן ע"ש : ומה הני תלת . אפשר דהני תלת אמר משה נגד ג' תפלות שנתקנו נגד ג' אבות והאי דנחית אמר עשרה תוארים נגד עשר ספירות לזה א"ל סיימתינהו לכולים שבחיה בתמים : והלא גנאי הוא לו . פי' למקלס כי למלך אין גנאי שהוא מפורסם והכל יודעין שיש לו יותר אלא למקלס הוא גנאי שלא ידע לקלס על נכון וכן משמע מלשון הריטב"א שהובא בע"י :

עין יוסף

דבריו ומשתקין אותו תיכף בתחלת דבריו (צל"ח) ועיין בענף יוסף : ההוא דנחית קמיה דרבה ואמר אתה חסת על הקן חוס ורחם עלינו · קשה למה לא היו משתקין אותו בתפלתו לא רבה ולא אביי · ולפירש"י שבמתני' י"ל דלאחר תפלתו קאמר דמשתקין אותו שלא יעשה כן פעם אחרת · וכן לקמן גבי המרבה בשבחות קאמר המתין לו עד דסיים כו' · אבל לפי מה שכתבתי לעיל בשם הצל"ח לתרץ דברי הרמב"ם שהתנא קמ"ל דאין מניחין אותו לסיים דבריו ומשתקין אותו תיכף בתחלת דבריו · קשה למה לא השתיקו אותו רבה או אביי : צ' המתין לו עד דסיים · המתין לו שלא רצה שיתבלבל בתפלתו על ידי שיגער בו · דאלת"ה א"כ מיד ששמע ממנו תואר א' נוסף על השלשה היה לו שיאמר לו סיימתינהו כו' (מעי"ט) : הני תלת הגדול הגבור והנורא · כתב רד"א הכוונה הגדול כנגד עולם המלאכים לפי שהשם הוא הגדול שבכולם . הגבור נגד עולם הגלגלים לפי שהשם מסבב הגלגל בגבורה · הנורא כנגד עולם המעשים שע"י נוראותיו שעושה עם שוכני בתי חומר ניכר שהוא נורא (א"ר) : שהיו משבחין אותו באלף אלפין דנרי כסף · לא אמר שהיו משבחין אותו במאה דנרי זהב והיה לו אלף אלפין דנרי זהב · משום שאם יאמר כן היה דבר חשוב ומבוכת מכל מקום אינו ממין הזהב ובעבור זה יאמר הרב שכל התוארים שיובאו או יתואר בהם הוא ית' שאינן מצד פעולותיו ראוי שיובנו שוללים לא חיובים בשום צד כמו שביארנו בפ"י מזה המאמר בתואר האחד ובעבור זה ראוי לנו שנשתוק מלתאר אותו מעצמנו בשום תואר אלא מה שנמצא למרע"ה או לנביאים שיתארוהו בהם ואף הם ראוי נבין שאמנם אמרום שהיובם על צד ההרחבה בלשונות

ענף יוסף

לשמונה ימים שנתן הקב"ה רחמים עליו להמתין לו עד שיהא בו כח . וכשם שרחמיו של הקב"ה על האדם . כך רחמיו על הבהמה מנין שנאמר ומיום השמיני והלאה וגו' . ולא עוד אלא שאמר אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד . וכשם שנתן הקב"ה רחמים על הבהמה כך נתמלא רחמים על העופות מנין שנאמר כי יקרא קן צפור לפניך ע"כ הרי דמצד רחמנות הוא (ואפשר שזהו שהרמב"ם בספר המורה כתב טעם קן צפור ואותו ואת בנו משום רחמנות) לכן פירש הרמב"ם כפי' המשנה שאומר כמו שאתה מרחם על קן צפור כן תרחם עלינו . לכן משתקין אותו משום דמשמע רחמנות של הקב"ה הוא על הבהמה לכן הוא מבקש כשם שהוא מרחם על הבהמה ועל קן צפור כן ירחם עלינו . ובאמת הוא להיפך שעיקר רחמנות של הקב"ה הוא על האדם כדאי' במדרש הנ"ל . אבל זה אינו לפי הטעמים דאי' בגמרא וברמב"ם . לכן צ"ע . אחר זה ראיתי בתוס' י"ט שכתב דוקא בתפלה . שכשאומר התפלה מחליט הדבר ולהכי משתקין אותו . משא"כ דרך דרש או פשט . וכן בגמרא ההוא דנחית וכו' ואמר כו' כלומר שהיה יורד לפני התיבה ע"כ . א"כ לפ"ז מתורץ קושיא הנ"ל . אבל מה שכתב התוס' י"ט שם בד"ה משתקין בשם הרמב"ם שאלו היה דרך רחמנות לא צוה לשחוט חיה או עוף כלל . אבל היא מצוה מקובלת אין לה טעם עכ"ל . קשה ממדרש הנ"ל וממה שכתב הרמב"ם במורה הנזכר לעיל : ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי . וקשה מה

יד יוסף

א לקמן דף כ"ד :
ב עיין נביאור הגר"א משלי ל' ע"ז:
ג ובגמרא הוספה משל למלך ב"ו שהיה לו אלף אלפים דנרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו :

חדושי גאונים

ואין מי שיכיר מהותו ית' רק הוא יתברך בעצמו. (ע"ד שכתב הרב בעל ח"ה שהשיב חכם א' לשואלו על מהות הבורא והשיב אלו ידעתיו הייתיו) ע"ז אמר ר"א גדולה דעה ר"ל דעת מהותו ית' הוא גדולה כהשג' עד שניתן רק לב' אותיות והם ב' שמות ר"ל שהוא ית' מצד אלוהותו ומצד הוייתו והוא משיג את עצמו. (האלגבידי והלרפסי) מפני שמטיל קנאה במע"ב . פי' שאומר שחס על אלו יותר משאר מעשיו . והיכא דאמרי מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות וכמו שהמלך גוזר ויש על העבדים לעשות כך יש לנו לעשות כל מה שצוה עלינו ואפילו המצות שהם גזירות ולא ידעינן טעמייהו כגון כלאים ופרה אדומה וכיוצא בהן ועוד דטעמא דקן צפור לאו משום חמלה הוא דמאי שנא מבהמ' שמותרת בהן ולאכול בהן הילכך האומר כן טועה הוא. (שיטה מקובצת) : ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא אמר האל הגדול וכו'. ובתפלה איירי שאין להוסיף על מה שתקנו אנשי כנה"ג אבל ביני לבין עצמו לית לן בה. (תוספות הרא"ש) : משל למלך שהיו לו אלף אלפי דינרי זהב ומקלסין אותו באלף אלפי דינרין כסף והלא גנאי הוא לו (עיין מגילה דכ"ה ע"א) הנה אחר שלא אמר ומקלסין אותו באלף דנרי זהב שהיה מורה שהגנות היא מצד הפחות והיותר אבל אמרו מקלסין אותו בשל כסף יראה שהגנות הוא מצד שהקילוס אינו ממין הסגלה שיש בו כמו שהכסף אם שהוא

א נדה דף"ז ע"ב . מגילה דכ"ה : ב פי' אותן שהיו לגבי משה ונספלים אליו אצליהם יראה מילתא זוטרתא הוא (במ"ח) :

חדושי גאונים

וכדי לשכך את האוזן אבל על דרך האמת ראוי שיובנו שוללים ויהיו לפי זה התארים שיתואר בהם הוא ית' על ב' פנים אם שיתואר בהם מגד עצמו וזה הגד הוא נעלם תכלית העלם אף אל החכמים וע"כ א"א לדבר בהם דרך חיובי וכ"ש להאריך בהם ואם שיתואר מגד הפעולות הנמשכות תמיד ממנו ובזה הגד ניכר לכל ואפילו לסכלים אמר המשורר בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט וגו' (תהלים צ"ד ח') וכן הדרכים שבהם הוא מנהיג בריותיו ואלו הצדדים ראוי אדם להאריך בהם : ואל ב' מיני השבח הללו רמז דוד במזמור (תהלים ק"ג א') כי אמר ב' פעמים ברכי נפשי את ה' כנגד ב' מיני השבח שאמרנו כנגד השבח שהוא מגד עצמו אמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו ר"ל ברכי נפשי את ה' בקצור השבח הראוי לו כפי מעלת טבעו ובחינת שם קדשו שזהו בבחינת עצמו שאין ראוי לאדם להאריך בו ואף לבטא בשפתיו לא יוכל אם לא יובנו התארים בהם שוללים ולזה לא האריך בו ולא פירש בו דבר אבל אמר וכל קרבי את שם קדשו כלומר השבח הראוי לו כפי מעלת שם קדשו מה שאין הפה יכול לדבר . וכנגד השבח הב' אשר בבחינת פעולותיו והטוב

אהבת איתן

הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים . והוא תמוה דכלפי ישראל קאמר מה ה"א שואל מעמך כי אם ליראה . וי"ל ע"פ מ"ש המהרש"א סוף מ"ק וסוף קידושין דאף על גב דיראת שמים לאו בידי שמים הוא

בגדול הגבור והנורא שדומין לדינרי זהב אין קלוסו באדיר ועזוז כו' הדומין לדינרי כסף והיינו סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך דכל שאתה מוסיף בשבחו אין זה קלוס לגבי שבחות הראשונים וכן יש לפרש עד"ז לך דומיה תהלה כי הגוספים אינן שבח לגבי הראשונים וק"ל :

אטו יראה מלתא זוטרתי כו'. לכאורה אגופא דקרא ה"ל לדקדק כן דכי אם ליראה משמע שאינו מבקש ושואל ממך רק דבר קטן שהיא היראה ועוד יש שמקשים במשל דמייתי לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול כו' דאין זה דומה דהכא משה א"ל לישראל כן כ"א ליראה ולגביהם ודאי דומה ככלי גדול ונראה ע"פ מ"ש כי היראה נחלקת לשני מיני' האחד היראה הטבעית ירא מעונש הפורענות והוא דומה לכלי קטן והב' יראה שכלית ירא מדבר הגדול ונורא כמ"ש ויירא ויאמר מה נורא וגו' והיא יראה שלימה דומה לכלי גדול והשתא אגופיה דקרא כי אם ליראה ודאי דהוה ידע לפרש דהיינו יראת עונש דהיא יראה טבעית ומלתא זוטרתי היא במעלה אבל רבי חנינא דקאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים משמע ליה טפי דהיינו יראה השכלית דאינה בידי שמים כי היא תלויה בבחירה אבל יראה הטבעית היא קלת בידי שמ"ש ליראו בעונש אחרים כמ"ש פרק הבע"י אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל לייראם כדי שיחזרו בתשובה שנאמר אך תיראו אותי תקחו מוסר והשתא אפילו ביראה השכלית קאמר רבי חנינא דמלתא זוטרתי היא מדמייתי ליה מכי אם ליראה והאי פריך מהא דאין לו להקדוש ברוך הוא בבית גנזיו כו' דודאי מיירי נמי ביראה השלימה השכלית שהיא ודאי דבר סגולי ראוי להניח באוצר ה' שהיא תלויה בבחירת האדם ולאו מלתא זוטרתי היא וכמ"ש ראשית חכמה יראת ה' וגו' ומשני אין כדקאמרי' דהיראה השכלית קאמר כי אם ליראה ולא משום דזוטרתי היא במעלה אלא דלגבי משה נמי היתה אותה היראה השכלית על ישראל כי ראו בו פלא ונורא כדכתיב כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו כי יראת עונש לא היה עליהם ממשה שלא היה בידו לענשם בלי רשותו יתברך ב"ה וכיון דביראה השכלית השוה יראתם לגבי משה כמו גבי הקב"ה קאמר שפיר מה ה' אלהיך שואל ממך כ"א ליראה אותו כמו שיראתם אותי ביראה שכלית וע"ד שאמר ריב"ז י"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו דהיינו ביראה השכלית וז"ש במשל כלי גדול ויש לו

צז שם **אמר** רבי חנינא א הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנא' (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' אטו (יראה) [יראת שמים] מלתא זוטרתי היא והאמר רבי חנינא משום רשב"י אין להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר (ישעיה לג) יראת ה' היא אוצרו . אין ב לגבי משה מלתא זוטרתי היא [דאמר ר' חנינא] משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן . קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול :

הכל וכו'. כל הבא על האדם בידי שמים הוא בא כגון ארוך וקצר עני עשיר חכם שוטה לבן שחור הכל בידי שמים אבל צדיק ורשע אין בא ע"י שמים את זו מסר הקדוש ברוך הוא בידו של אדם ונתן לו ב' דרכים והוא יבחר לו ביראת שמים · (ובמסכת מגילה פרק אחרון הביאו מאמר זה. ושם כתב רש"י לשון זה חוץ מיראת שמים אותה מסר ביד האדם שיהא מכוין את לבו לכך ואע"פ שיכולת בידו להכין לבבינו אליו שנאמר הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל ואומר והסירותי

תוספות

הכל בידי שמים . פי' כל מדותיו של אדם הקבועות אם יהיה חלש או גבור עשיר או עני ארוך או קצר נאה או כעור ולא דמי להכל בידי שמים חוץ מצנים ופחים דההיא מאורעות ומקרה הנגזר על האדם מדי יום ביומו :

מלמדין

הכותב

דינרי זהב כו' . זה ראיה שאין גנותו של ש"צ זה לפי שלא סיים כל שבחיו של בורא שא"כ היה לומר לו למלך שהיו לו אלף אלפים דנרי זהב והיו משבחים אותו בת"ק אלא הגנות שאין שבחות אלו של בשר ודם שהם ענינים גופניים ממין שבחו של הקב"ה כמלך שיש לו דנרי זהב ומקלסין אותו בשל כסף וכמו שפירש הרמב"ם :

אטו יראה מלתא זוטרתי היא. הר"ן בדרשותיו הקשה על זה וגם חכמים דורשים הבאים אחריו . וע"ד הפשט ראוי ליישב לשון המאמר ולא ישאר בקושיא כי כיון שהכיר משה בעצמו דמלתא זוטרתא היא א"כ יכול היה לומר להם שאלה קטנה אני שואל מכם כי הלא מחומר קורצתי גם אני כי להיותו ילוד אשה ג"כ היתה היראה דבר קשה עליו בתחלה ואח"כ גבר שכלו על הכחות גופניות

עיון יעקב

הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים . פי' אף שהכל בידי שמים ואנחנו כחומר ביד היוצר מ"מ הקב"ה מסר זה הבחירה בידינו והבא לטהר מסייעין לו וכן פירש"י במגילה פ' אחרון וכזה מיושב מה שמקשה מהרש"א פ"ק דע"ז דף ו' ע"ב בהא דאמרינן כפוי טובה ע"ש ולפ"ז נק"מ : **אטו** יראה מלתא זוטרתא היא . הא דלא מקשה בל"ז על הפסוק קושיא זו די"ל דה"פ דקרא לפי שישנן עוד הרבה דברים שהם ביד האדם לעשות כמו שירצה ואפ"ה אינו תפץ הקב"ה רק בזו בלבד לפי שהוא דבר גדול אבל עכשיו דקאמר הכל בידי שמים וכו' א"כ ל"ל הא דקאמר כי אם ליראה דיראה מלתא זוטרתא היא מקשה שפיר : **בבית** גנזיו כו' יראת שמים . כמו שהאדם מניח בבית גנזיו מעולים מכל בני האדם כן מי שיראת ה' נוגע בלבבו אין אדם יודע כי אדם יראה לעינים וה' יראה ללבב לכך קאמר בבית גנזיו שגנוז וצפון מכל ועיין בחידושינו דשבת דף ל"א : **אין** לגבי משה מלתא זוטרתא היא משל לאדם שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו . כדאמרינן פ"ק דע"ז דף כ' דאמר ריב"ל ענוה גדולה מכולן מכ"ש מעלת היראה שהיא למטה מכמה מעלות לגבי משה מלתא זוטרתא היא :

הרי"ף

אומרים מקצת שבחו בפניו ולכן ליכא למטעי ולומר סיימתינהו שאף על פי שיש כמה שבחים רבים אחרים אמר מקצתם לזה הביא המשל שאפי' מקצת לא אמרנו כאותו המשבח למלך באלפי דנרי כסף בהיותם אלפי זהב שיש פגם באותו שבח כי השבחים שאומרים בני אדם להקב"ה הם שבחים למטה מערכו ית' כי לא יוכל פה לדבר שבחיו הרוחניים ואיך ישבחוהו בשבחים גופניים האמיץ העזוז כי זהו פגם בשבחו ית' ואפי' הגבור והנורא לפי שאמרם משה ועזרא קבעום בתפלה ומ"מ קשה למה אמרם משה ואפשר לומר שר"ל שאעפ"י שתורה הוא על כל סביביו ומי יאמר לו מה תעשה אפ"ה לא ישא פנים ולא יקח שוחד :
הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכו'. וקשה דמאי השמיענו ר' חנינא דזיל קרי בי רב הוא . ועוד קשה למה לא הקשה ב' כתובים הבאים כאחד כתוב אחד אומר כי אם ליראה וכתוב אחד אומר יראת ה' היא אוצרו . וע"ק שמא כך היא הכוונה של הדברים

ענף יוסף

מה חידוד שייך בזה להתיר איסור הנאמר בהדיא במשנה . כי זה אין שייך לומר אלא בדבר מה שתלה מתוך הפלפול . אך מי שאינו יודע המשנה אזי הוא טעה בדבר המשנה ומה צריך לחידוד . ועיין תירוץ ע"ז בספר עמק ברכה בליקוטים דף ל"ט ע"ב :

צז **אין** לגבי משה מלתא זוטרתי הוי · וקשה דכשא דמתרץ דלגבי משה הוי מלתא זוטרתא אין בו מועיל לתרץ הקושיא שהרי עם ישראל דיבר . ועיין מ"ש בעץ יוסף . עוד י"ל בדרך הפשוט . דהנה כח יראת ב"ו היא טבעית באדם . שהאדם בטבעו הוא ירא ממלך ושרים שהוא עומד לפניהם . ואחר שהורגל משה רבינו בגיבורים מתמידים

עץ יוסף

מורה שהשלמיות האלו הם בו אלא שיש לו יותר · ואין הענין כן שא"כ יש בו הריבוי · אבל חכמת זה המשל הוא אמרו דנרי זהב ומשבחין אותו בשל כסף להורות שאלו שהם אצלנו שלמיות אין אצלו יתברך ממינן דבר אלא כולן חסרון בחקו יתברך כמו שאמר וביאור זה המשל והלא גנאי הוא לו (הרמב"ם במורה ח"א פנ"ט) · ועיין בסמיכות חכמים ביאור ע"ז המאמר וביאורו הוא לפי נוסחת הגמרא שהעתקתיו לך ביד יוסף :

צז **הכל** בידי שמים כו' · כל הבא על האדם בידי שמים הוא בא · כגון ארוך וקצר · עני עשיר · חכם שוטה · לבן שחור · הכל בידי שמים · אבל צדיק ורשע אין בא ע"י שמים · את זו מסר הקב"ה בידו של אדם · והוא יבחר לו ביראת שמים · ונתן לו שני דרכים (רש"י)· ויש להפליא מה דמנה רש"י ז"ל ד' ענינים אלו דוקא · והלא כל חפצי העולם ותנועתו קשור בחפץ הבורא יתברך זולת הבחירה כמ"ש הרמב"ם בהלכות תשובה וכן כתב החוה"ל · אך נראה ע"פ מאמרם ז"ל ולדיק מושל וגו' אמר הקב"ה מי מושל בי לדיק מושל בי · ושמחת הכתוב ולדיק מושל ביראת אלהים בשביל יראת אלהים הוא מושל בכל · בכל חפצי העולם ותנועתם · א"כ יש לומר לכך מנה רש"י ז"ל ענינים הללו שאינם משתנים ע"י בחירת היראה · כמו ארוך וקצר לבן שחור חכם שוטה עשיר עני כי מי לנו גדול מר"א בן פדת שאמרו במסכת תענית שהשיבו הקב"ה ניחא לך דאחריב עלמא כו'· וא"כ ד' ענינים הללו לחוד אין ביד אדם לשנות מעשה ידי יוצר ית"ש · אולם שאר ענינים אם בוחר ביראת ה' להיות לדיק · מושל בכל (מעין הברכות) : אין להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים · כי דרך המלך לעשות אוצר ממה שאין לו במדינתו · אבל מה שיש מצוי לו אינו נחשב אצלו לעשות ממנו אוצר · והקב"ה שברא הכל · אינו נחשב אצלו לעשות אוצר · כי הכל שלו · זולת היראה אין לו ולזה אוצרו · וזה שאה"כ יראת ה' היא אוצרו (בשם הגר"א) : אין לגבי משה מלתא זוטרתי היא · יבואר ע"פ דאי' בערכי הכנויים אות א' בשם תוספות ע"א דלא שגי לענוה בלא יראה ע"כ · והוא מבואר בילקוט ובשה"ש רבה מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשה ענוה סנדל לעקבה · וא"כ אצל ענין היראה דבר קטן · ועיין מחקרים כל המדות יוכל לידע אדם בעצמו אם יש בו זולת ענוה נמנע שידע אדם מזה · כי מי שחושב שהוא עניו הוא הפכו · ועיקר ענוה שיחשב שהוא

דהיינו יראה השכלית שהיא גדולה במעלה ויש לו דהיינו בבחירה דומה לו ככלי קטן משום דמלויה נ"כ לגבי ב"ו וקטן דהיינו יראה הטבעית דאין לו שהוא קלת ברשות הקב"ה כמ"ש לעיל דומה עליו ככלי גדול ודו"ק: חברותא כלפי שמיא כו'. עיין פרש"י ועי"ל כלפי שאמרו לעיל דמחזי כב' רשויות קאמר נמי הכא חברותא כלפי שמיא שעושה שיתוף וחיבור כלפי שמיא וק"ל: ג' רובן קשה ומיעוטן יפה כו'. ובירושלמי לא קאמר הכי אלא דרובן ומיעוטן רע ובינוניתן יפה כו' והוי דומיא דקחשיב ג' תנוקות בשירוב וק"ל ע"ש: כלום מאריך יותר ממשה כו'. דלפי הענין וגודל החטא כמו במעשה עגל שהיה חטא הרבים ודאי צריך להאריך עד שיהיה נענה בתפלתו כדאמרי' לעיל כל המאריך בתפלתו אין חוזרת ריקם מנלן ממשה כו' ע"ש. ובהיפך קאמר ר"א כלום מקצר יותר ממשה כו' דהיינו בחטא יחיד של מרים שלא היה קשה כ"כ ואין צריך להאריך ומייתי אל נא רפא נא לה דאפילו בשם לא היה מאריך רק באל משא"כ במעשה עגל דבכמה שמות וכינוין שהיה מתפלל וכן במרגלים ומייתי ע"ז [בגמ'] א"ר יעקב כל המבקש רחמים על חברו אין צריך להזכיר שמו כו' כ"ל להגיה דא"ר יעקב כו' וגופא דהך מימרא הוא לקמן בסוף פירקין ולא מייתי ליה הכא אלא דכ"כ היה מקצר דאפילו שמה דמרים לא היה מדכר והוא שהקב"ה יראה ללבב ויודע כוונתו לרפא

את לב האבן מבשרכם (ע"כ): חברותא כלפי שמיא. מנהג שנוהג אדם בחבירו ינהג אצל המקום ולא יזהר בתפלתו: מחינן ליה. כלומר מלמדין אותו שיכוין ומכין אותו אם ירגיל בכך: מרזפתא. קורנס ותפס את המקבת [בידה] מתרגמינן מרזפתא (שופטים ד'):

שם **מיתיבי** הקורא שמע וכופלה הרי זה מגונה וכו' אמר ליה רב פפא לאביי ודלמא מעיקרא לא כוון דעתיה [ובסוף כוון דעתיה] א"ל [דף לד] חברותא כלפי שמיא מי איכא אי לא כוון דעתיה מעיקרא מחינן ליה במרזפתא דנפחא עד דמכוין דעתיה:

שם **ת"ר** א שלשה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור מלח וסרבנות. ת"ר ב מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה לפני ר"א והיה מאריך יותר מדאי א"ל תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה א"ל כלום מאריך יותר ממשה רבינו דכתיב ביה (דברים ט) את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה וגו'. שוב מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה לפני ר"א והיה מקצר יותר מדאי א"ל תלמידיו כמה קצרן הוא זה א"ל כלום מקצר יותר ממשה רבינו דכתיב ביה (במדבר יב) אל נא רפא נא לה:

הכותב

והכניעם עד שנשארת היראה חקוקה בלבו והתמדתה היא מלתא זוטרתא אצלו שגם ישראל יוכלו לעשות כן כי אם יגבר החומר עליהם יכניעהו וישפילהו הכח השכלי ולכן שתק המקשה בשמעו זה התירוץ להיות מספיק לבטל קושיתו מצד מאמר רשב"י אין להקב"ה בבית גנזיו וכו' שהאמת אתו שהיראה היא אוצר חביב לפניו ית' ועכ"ז הוא דבר קל ואפשר קרוב לישרים בלבותם להגיע אליה ולהיות ירא ה' כמשה אע"פ ענוה גדולה היתה למשה בזה שהיה אומר להם ועתה ישראל למה לא תהיו כמוני כי הנה כלכם בני ישראל ואברהם ויצחק והרשות נתונה לכם להיות שוים אלי בדבר זה כי גם אני אחיכם:

הרי"ף

הדברים הם בידי שמים חוץ מהיראה שהיא ביד האדם ולעולם שהיא מלתא רבה ויקירא. וע"ק לכלום מה שתירץ אין לגבי משה מלתא זוטרתא דלגבי ישראל אשר פיו המדבר אליהם גדולה היא ואיך שואל מהם בלשון מה ה' שואל דבר שהוא גדול הערך ועוד המשל למה לא ומה גם שאין להביא אלא לד מי שיש לו הכלי גדול דומה עליו לקטן שהוא מהם שהיראה היתה אצלו כדבר הקטן אבל הלא אחר שמי שאין לו כלי קטן דומה עליו ככלי גדול אינו ענין לנמשל. וי"ל דכתובים עצמם ליכא למירמי אהדדי משום שהיראה היא דבר גדול וחביב בעיניו יתברך והוא אוצרו הטוב וסגולתו אלא שמצינו שהקב"ה משפיע במדת חסדו וטובו לכל ברואיו וכלם שואלים ממנו והקב"ה לא הוצרך ח"ו לשאול כלום מאת ברואיו כי מה שנוה על התורה והמצוה היא לטובתן של ישראל ברואיו מה ה' שואל מעמך שכביכול הוזקק לשאול מהנבראים הקרובים אליו אלו ישראל ענין היראה לבד ומהיראה עושה אוצר חביב לסגולתו ואם כן לעולם אימא לך שהיראה היא מלתא רבה ויקירא ולא אמר ומה ה' שואל על מיעוט ערך היראה אלא בערך שכל ברואי ה' הם נזקקים לשאול מאדון הכל והקב"ה בכחו הגדול הוזקק לשאול מברואיו היראה ואע"פ שתהיה דבר יקר הערך וגדול היה נחשב לאין כיון שבורא עולם ה' שואל מאתם ליראה להיות לו לאוצר סגולה ולא קשי קראי אהדדי. אבל רבי חנינא כיון שאמר הכל בידי שמים חוץ מהיראה ראה שלא מסר ביד האדם דבר קל ממה שראינו שהיא בלבו ולא אמר היראה אינה בידי שמים אלא ביד האדם ומדקאמר הכל בידי שמים וכו' חוץ מיראת שמים נראה שעיקר וכללות כל הדברים הם בידי שמים חוץ מהיראה וכפי זה יהיה פירוש הפסוק ומה ה' שואל מעמך מדברים שהם מסורים בידך אלא ליראה שאר הדברים כלם המסורים בידך הם להנאת גופך ותועלתך חוץ מהיראה שהיא דבר הנוגע אליו יתברך ומסרה בידך מכאן נראה שהיא מלתא זוטרתא. ומי אמר רבי חנינא הכי והאמר רבי חנינא אין להקב"ה בעולמו וכו'. שכל מה שברא הקב"ה הוא לצרכן של ישראל וכביכול אין להקב"ה לעצמו בעולמו אלא אוצר היראה ואם כן איך הוא אומר הכל בידי שמים שאדרבה בבחינה מה שבחר הקב"ה בעולמו הוא הכל בידי אדם. ותירץ לגבי משה מלתא זוטרתא היא דלעולם היראה היא דבר גדול וחשוב לפני ית' ומ"ש הכתוב מה ה' שואל כי אם ליראה הוא בערך משה המדבר אליהם שכיון שהיראה היתה מסורה בידו להשיג וביד כל אדם ואדם גם כן והוא השיג דברים עליונים יותר מכל האדם לכך אמר מה ה' אלהיך שואל דלגבי משה מלתא זוטרתא היא ולעולם שאלו היה פי הקב"ה המדבר אליהם לא היה אומר ומה אני שואל כי אם ליראה וכו' לפי שאין להקב"ה בעולמו אלא אוצר היראה ומלתא רבה ויקירא היא בעיניו ית' ולכך אמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כיון שהיא מסורה ביד האדם בבחירתם ורצונם וישיגוה בדבר קל לז"א הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שקלה היא להשיג אותה מאחר שהיא מסורה בידי אדם וכמ"ש משה לישראל מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה וגו' כיון שהוא דבר שעמך ובידך מסור לעשותו מילתא זוטרתא היא והוא המשל שמי שיש לו כלי גדול דומה בעיניו לקטן שהוא ברשותו ומי שאין לו דומה עליו כגדול דגדול הוא לגבי הקב"ה שמסר היראה בידי אדם ואינה ברשותו כביכול דלדיק ורשע לא קאמר הוא דומה בעיניו יתברך לדבר גדול וחשוב מאחר שאינו ברשותו ונמצא לפי זה שמשה שהיראה מסורה בידו היה דומה לו למילתא זוטרתי. והקב"ה שמסר היראה שיהיו יראים ממנו ביד האדם הוא דומה בעיניו כמו שעושה דבר גדול הרבה מאד ולקחה לו לאוצר סגולה כמו שאומר יראת ה' היא אוצרו. וכפי זה שביארתי מתבאר שמצינו בגמרא מסכת שבת שדרשו אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים דכתיב מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ואם באמת קשו קראי אהדדי היכי מוכח מכאן שאין להקב"ה בעולמו אלא היראה דאדרבה משתמע שהיא מילתא זוטרתי דכתיב מה ה' שואל אלא ודאי שגם ממקרא זה יש לדרוש שהיראה היא רבה ויקירא כמו שכתבתי למעלה ולא נמשכה הקושיא אלא מדברי רבי חנינא כמו שכתבתי

עיון יעקב

חברותא כלפי שמיא. פירש"י מנהג שנוהג אדם בחבירו. וי"ל ע"ד דאמרינן בעלמא דברה תורה כלשון בני אדם שכופל הדברים אולי לא כיון היטב בפעם אחת לכך כופל הדברים משא"כ כלפי שמיא צריך לכוין בפעם אחת:

עץ יוסף

שהוא שפל בעצמו · ומצד זה מחזיק זולתו לפי מעלתו לעניו ועצמו לשפל ערך ולא עניו כנודע · ומשה רבינו ע"ה שהעיד התורה והאיש משה עניו מאד וגו'· ודאי החזיק עצמו לשפל בעם · ולא לעניו · וזולתו החזיק לענוים · ולאשר שהיה באמת עניו מכל האדם · היה היראה דבר קטן אצלו · וגשא ק"ו בעצמו אם כי אצלו היה יראה דבר קטן לאשר לא החזיק לעניו · ואף כי לזולתו · ולזה הקטין הדבר לכל ישראל · וזו דמשני אין לגבי משה מילתא זוטרתי היא · והיינו לפי ראותו שהיה יראה קטן בעיניו · הקטין בק"ו לכל ישראל · אולם כל זה לדעתו · אבל לפי האמת שהיה עניו מכל האדם · אין היראה לזולתו דבר קטן · ולכך אר"ח משום רשב"י אין לו להקב"ה כו' שנאמר יראת ה' היא אוצרו · ויובן המשל כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן · והיינו מרבע"ה לפי ענותנותו אמר כן לכל ישראל · ואולם למי שלא זכה לענוה כזו דומה ככלי גדול (מעין הברכות): מיתיבי הקורא את שמע כו' הכוונה דאי' במתני' האומר מודים מודים משתקין אותו · ואי' בגמרא א"ר זירא כל האומר שמע שמע כאומר מודים מודים · וקאמר הגמרא מיתיבי הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה · מגונה הוא דהוה שתוקי לא משתקינן ליה · אמר ליה רב פפא לאביי ודלמא כו': שאור מלח וסרבנות · יש לומר ענין הדמיון · כי השאור והמלח מיעוטן מחזיק כח · והרבוי מפסיד ומחליש · כמו כן סרבנות הריבוי מפסיד · כי על ידי שמרבה לסרב מורה שסכל ערכו · כי ערך זה יש לו לסרב · ובהשלמת ערך סירובו הוא כלאי · ואין גסות גדול יותר מזה (מעין הברכות): כלום מאריך יותר כו'. כלום מקצר יותר כו'. יש לומר כל אחד נלמד מעניינו · והיינו בצרכי הנפש וקיומה יש לו לאדם

ענף יוסף

מגדולתו יתברך היה ערך גדולת ותמונת ה' עומד לנגדו תמיד ונעשה לו ממש טבע קנוי לירא מפני פחד ה' והדר גאונו. כמו שאדם ירא בטבע ממלך ושרים שהוא עומד לפניהם. והיה נראה בעיניו שגם עם בני ישראל אשר ברגלו אחר שנגלה עליהם ממה"מ במורא גדול זו גלוי שכינה וראו בעיניהם מעשה תקפו וגבורתו וכל האותות והמופתים שנעשו לפניהם. ראוי ומחויב שתהיה יראת גדולתו גם אצלם טבעית קנויה בהרגל כמו שהוא טבעית אצלו. וחשב שיראת ה' שהשם שואל מאתם. גם אצלם דבר קל הוא. ככל הכחות הטבעיות המסתתרות ומתעלמות בתחלה. ומתגלים אח"כ בהגיע תור התגלותם (ספר על אורות): **אין** לגבי משה יראה מילתא זוטרתא. התירוץ הזה יפלא בעיני כל. אם בעיני משה היה דבר קטן. איך בשביל זה אמר כן לכל ישראל ועתה מה וגו' אמנם הנה כל מצות התורה היא ליראה את ה' יראת הרוממות. ומשה רבינו ראה שהיו כל ישראל יראים אותו כמש"ה וייראו מגשת אליו והיראה הזאת בוודאי לא היתה יראת העונש. כי אם יראה הרוממות. ויאמר משה בלבו אחרי כי היה עניו מכל האדם אשר על פני האדמה אם מפני ייראו. ומי אני הנה לפ"ז יראת הרוממות מילתא זוטרתא היא. לכך אמר ועתה ישראל מה ה' וגו' כי אם ליראה וגו' (אור כשלמה):

א ירושלמי ברכות פ"ה:ב מכילתא דר"י פרשת בשלח:

הדושי גאונים

המקובל ממנו והדרכים שהוא מנהיג בהם בריותיו אמר פעם שני ברכי נפשי את ה' וביאור שזה השבח הוא מצד פעולותיו ולזה סיים ואל תשכחי כל גמוליו והאריך בזה לספר הטובות המקובלות ממנו ואמר הסולח לכל עוניכי וגו' הגואל וגו' ויתר הטובות שספר במזמור ההוא ובכללם זכר יודיע דרכיו למשה לרמוז אל המדות שהוא מנהיג בהם הבריות. שהי"ג מדות שנאמרו למשה הם תוארים מצד הפעולות הנמשכות מהשם להנהיג בהן בריותיו כמו שנזכר בפ' כ"ב והם מדות רחמים. וכן נמצא שמרע"ה יתאר ה' בשני מיני התארים הללו שאמרנו וישבחוהו בהן על דרך שכתבנו ועל התארים אשר מצד עצמו אמר שהיה ירא מלהללו בהם אבל בתארים שהם מצד פעולותיו הרחיב הדבור בהן והאריך לדבר בצד ההוא ובעבור זה אמר שתי פעמים מי כמוך באלים כנגד ב' מיני השבח הללו ועל הראשון אמר נורא תהלות ועל השני אמר עושה פלא והאריך במין השני ואמר נטית ימינך וגו' נהלת בעזך וגו': (עיקרים מאמר שני פ' כ"ג):

(שייך לדף שלפניו)

ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלהיך בכל

אהבת איתן

מ"מ הבא לטהר ולהתפלל שיהיה י"ש מסייעין אותו. ואי' בגמ' דסוטה דמשה התפלל בעד ישראל שיחזרו בתשובה. וז"ש לגבי משה פי' משום שהתפלל על ישראל והועיל בתפלתו דגם גבי ישראל נמי הי' מילתא זוטרתא דמסייעין להם מן השמים:

מלמדין אותו שלא ישחה. וא"ת וישחה ומה בכך. וי"ל שלא יבא לעקור דברי חכמים שלא יאמרו כל אחד מחמיר כמו שהוא רוצה ואין כאן תקנת חכמים וחיישינן ליוהרא: קידה על אפים. מייתי קרא אע"ג דאשכחן נמי בענין אחר וי"ל דקים ליה בקבלה דקידה על אפים ומייתי קרא דמסייע: [יכוין לבו באחד מהן. והא דאמרינן בסוף פרק ת"ה (דף ל:) לעולם ימוד אדם דעתו אם יכול לכוין יתפלל אם לאו לא יתפלל יש לפרש התם כמי באחת מהן]:

מהרש"א

את מריס וא"ל להזכיר שמה בפיו וק"ל: **שהוא** מטורף כו'. עיין פרש"י ובערוך פי' מל' טריפה ממש כמו י"ח טרפות. דבאותה שעה כשהיה מתפלל על זה שמת כבר היה טרפה ובודאי סימות כמ"ד טרפה אינה חיה וק"ל: (בגמ') אהייא כו' באבות כו'. והיינו מטעם דמתחלת בברוך ומסיים בברוך וכמה שמות נזכרו בו אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם כו' ונסמכה ממש לגאולה וק"ל: בורא ניב שפתים שלום וגו'. עיין פרש"י ועי"ל בורא ניב שפתים שלום כשיש שלום לניב שפתים שהוא שגורה וסדורה בפיו באין קלקול וטעות אז שלום לחולי הרחוק והקרוב ורפאתיו כההיא דלקמן בבן ר"ג שכוונו באותה שעה שנתרפא וק"ל: כיון שראה אותם עלה כו'. משמע מיד כשראה אותם קודם שא"ל לבקש עלה לעלי' ובקש כו' ואפשר שידע כבר שהיה בן ר"ג חולה וכשראה ב' תלמידיו שבאו אליו הרגיש שלכך באו לשאול ממנו לבקש רחמים ועלה כו' וק"ל: וכי נביא אתה וכו' עד"ז יש לפרש באברהם שנא' כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ר"ל שהוא נביא ויודע שע"י תפלתו תחיה וז"ש לו הכא וכי נביא אתה כאברהם כו' וק"ל:

תחלה וסוף. במודים ולך נאה להודות: כהן גדול בסוף כל ברכה. כל מה שהוא גדול ביותר צריך להכניע ולהשפיל עצמו: אינו זוקף. עד שיגמור: קם מלפני מזבח ה' מכרוע. רישיה דקרא ויהי ככלות שלמה להתפלל והדר קם מכרוע: ארצה. לשון משתטח משמע: אם שגורה. אם סדורה תפלתי בפי במרוצה ואיני נכשל ותחנתי נובעת מלבי אל פי כל מה שאני חפץ להאריך בתחנונים: שהוא מטורף. החולה [לשון אחר] ל' טורפין לו תפלתו בפניו כלומר התפלה שהתפללו עליו מטורפת וטרודה ממנו ואינה מקובלת: [אהייא. בהיכא ובאיזו מן הברכות הוי טעות בסי' רע: באבות. שהוא תחלת התפלה רמז הוא שאין חפץ בה]: בורא ניב שפתים. כשהניב בריא על האדם אז מובטח לו על השלום: חלצתו חמה. שלפתו ונטלה מגופו. חמה. היא החולי שקודחו: חלצתו. לשון חלץ מהם (הושע ה'): לא חסרתם.

שם **תנו רבנן** א **אלו** ברכות שאדם שוחה בהם. באבות תחלה וסוף. בהודאה תחלה וסוף. ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה. אר"ש [בן פזי] אריב"ל משום בר קפרא הדיוט כמו שאמרנו. [שם ע"ב] כהן גדול בסוף כל ברכה [וברכה] והמלך תחלת כל ברכה [וברכה] וסוף כל ברכה [וברכה]. א"ר יצחק בר נחמני לדידי מפרשא לי מיניה דריב"ל הדיוט כמו שאמרנו. כה"ג בתחלת כל ברכה [וברכה]. המלך כיון שכרע שוב אינו זוקף שנא' (מ"א ח) ויהי ככלות שלמה להתפלל וגו' קם מלפני מזבח ה' מכרוע על ברכיו (וכפיו פרושות): שם ת"ר ב קדה על אפים שנא' (שם א) ותקוד בת שבע אפים (ארצה) [ארץ] כריעה על ברכים שנא' (שם ח) מכרוע על ברכיו. השתחואה זו פשוט ידים ורגלים שנאמר (בראשית לז) הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה:

צה שם **משנה** אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף: גמ' [אהייא א"ר חייא א"ר ספרא משום חד דבי רבי באבות איכא דמתני' לה אברייתא המתפלל צריך שיכוין את לבו בכולן ואם אינו יכול לכוין בכולן יכוין את לבו באחת א"ר חייא א"ר ספרא משום חד דבי רבי באבות] אמרו עליו על ר"ח וכו' מה"מ. (א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן) [אמר ריב"ל] ג אמר קרא (ישעיה נז) בורא ניב שפתים שלום שלום [לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו]. תנו רבנן ד מעשה וחלה בנו של רבן גמליאל ושגר שני ת"ח אצל רבי חנינא בן דוסא לבקש רחמים עליו כיון שראה אותם עלה לעליה וביקש רחמים עליו. בירידתו אמר להם לכו שכבר חלצתו חמה. אמרו לו וכי נביא אתה אמר להם לא נביא אני ולא בן נביא אני אלא כך מקובלני (מבית אבי אבא) ה אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף. [ישבו ו] כתבו וכוונו אותה שעה וכשבאו אצל ר"ג אמר להם העבודה לא חסרתם ולא הותרתם [אלא כך היה מעשה] באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות.

א תוספתא פ"א ב"ר פרשה ל"ט ירושלמי פ"ק דברכות ב מגיל' דף כ"ה ע"ב שבועות דף י"ו ע"ב ג ויקרא רבה פ' ט"ז ד ירוש' פ"ה דברכו' ה ועד"ז פירש מהר"ש שיף הכתוב כחוט השני שפתותיך כדכך שחוט השני היה מודיע הנגזר מלמעלה ליבון העונות כן שפתותיך שבשפתיו הודיע שאם

חדושי גאונים

לבבך ובכל נפשך לשמור את מצות ה' וגו'. וביארו על זה הדרך כי משה היה אומר לישראל גודל הפלגת חסדי ה' כי מן הדין היה ראוי אל האדם ליראה את הש"י וללכת בדרכיו ולאהבה אותו ולעבדו בכל לב ובכל נפש כדי שישיג שלמותו הנפשיי ולפי שזה ענין קשה מאד שיגיע האדם אל המדרגה הראוים מן היראה והאהבה והעבודה בכל לב ובכל נפש הקל עליו הש"י כי תחת כל זה צוהו לשמור חקות השם ומצותיו בלבד ובזה תושג מדרגת התכונה המגעת לו מצד העבודה בכל לב ובכל נפש. ויהיה פירוש הפסוק כן ועתה ישראל הסתכל גודל הפלגת חסדי השם מה הוא שואל מעמך כי אינו שואל מעמך כי אם תחת יראת השם יתברך ותחת ללכת בדרכיו ולאהבה אותו ותחת עבודתו בכל לבבך ובכל נפשך שהיית מחוייב לעשות אינו שואל כי אם לשמור מצות ה' ואת חקותיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך כלומר וכל זה לטוב לך כי באמצעות שמירת מצות התורה יושג התכלית האנושי שהיה ראוי שישיגהו האדם בעמל גדול ובטורח מופלג באמצעות היראה והאהבה והעבודה אל הש"י בכל לבו ובכל נפשו. והבנזה הפירוש בזה הפסוק כי הוא מופלג מאד תוסר בו הקושיא שהקשו עליו כשאמרו אטו יראה מילתא זוטרתי היא ותירצו אין לגבי משה מילתא זוטרתי היא (ע' מגילה דף כ"ה ע"א) ואין תירוץ זה מספיק כי יש לבעל הדין לחלוק ולומר

עיון יעקב

אמרו לו מנין אתה יודע. נ"ל דס"פ לפי שר' חנינא היה גדול בדורו ורגיל להתפלל על אחרים מסתמא שתפלל בכוונה ולא היה טועה בתפלתו שיהיה א"ו סימן רע לשולחיו על כן שאלו לו מנין אתה יודע מדייק בלשון אתה שאתה רגיל להתפלל ואיך טועה והשיב להם שפיר אע"פ שאין אני טועה בתפלתי מ"מ יש לי סימן אחר אם תפלתי שגורה בפי או לא: ושגר שני תלמידי חכמים אצל ר"ח בן דוסא. אפשר דמש"ה שגר לו שני ת"ח כדי שיתמכו ידיו בתפלה כמ"ש תוס' בב"ק גבי רבי חייא ובניו כדכתיב אהרן וחור תמכו ידיו: **אמר** לו וכי נביא אתה אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא. אע"פ ששם שאלו רק וכי נביא אתה אפ"ה השיב להם כלשון המקרא בעמוס ז' ע"ש: **אמר** ליה חנינא בני בקש עליו רחמים ויחיה. כי ראה סימנא מלתא הוא ואתרמי שבשעת הליו של בנו נזדמן ובא ר' חנינא לשם שהיה רגיל להתפלל על החולים וצלותו מצויה כמ"ש לעיל דף ל"ג ע"ש:

הרי"ף

למעלה זה נ"ל. ובפשט הכתוב נלע"ד ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך להיות האדם צריך לעבוד להקב"ה מאהבה וגם מיראה לפי שהעובד מאהבה אינו חושש אם ימנע מאחת מכל מצות וכו' כי האוהב לא יקפיד לכן צריך להיות ירא שלא לעבור אפילו על מצוה אחת וכן היראה בלבד אע"פ שמקיים מצות רבות עכ"ז הוא מבעט בקרבו ועושה בעל כרחו והקב"ה רצה לזכות את ישראל שיעבדוהו מאהבת הלב וזה שאמר ה' שואל מעמך ליראה שזה גורם ללכת בכל מצותיו ולא ישייר אחת מהנה וגם צריך לאהבה כדי שיהיה בכל לבבך מלב ומנפש מה שאינו בעובד מחמת יראה לכך צוה על היראה ועל האהבה:

עין יוסף

להרבות בכל יכלתו. ובצרכי הגוף יש לו לקצר. ולזה בחטא העגל נגזר אבוד נפשות ר"ל האריך משה רבינו בתפלה כל כך. ובהתפלל על רפואות הגוף אחותו קיצר (מעין הברכות): מלמדין אותו שלא ישחה דחיישינן ליוהרא (יפ"ת): אר"ש אריב"ל. עי' בב"ר פ' ל"ט שיש שם שנוי בשמות: קידה על אפים. לא מכח הקרא הוא מפיק לה. דהא כתיב נמי (ישעיה מ"ט) אפים ארץ ישתחוו לך. וכתיב (בראשית מ"ח) ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה. אלא הכי גמיר לה מרביה דגביה לשון קידה שייך אפים. ומייתי דאשכחן נמי בקרא הכי (תוס' כאן ובמגילה ובשבועות):

צה כיון שראה אותם עלה לעליה כו'. א"ל וכי נביא אתה כו' אם שגורה כו'. הלשון כיון שראה אותם משמע דידע מעצמו ענין ביאתם בלי הגדתם. קשה היה להם לשאול ע"ז וכי נביא אתה. ועל זה לא היה לו מה להשיב כלל ויש לומר כי יש שני ענינים נביא ורואה. ומדרגת נביא פעמים למעלה שיודע כל ענינים הנעשים מרחוק מצד שמגלין לו. ולמטה מזה רואה דמיון רוח הקודש. ואף אחר כלות הנבואה היו משתמשין כל ת"ח בזמן תנאים והמוראים וגם ת"ח וצדיקים עתה. מצד הסתכלות בפני זולתם ומצחם רואים ענינים ומה שבלבם. אולם אינם יודעים ענינים מרחוק שאינו למראה עיניהם. ולזה למה שאמרו כיון שראה אותם כו' לא היו מתמיהים על זה. דדבר זה מושג לת"ח וצדיקים להשתמש במראה. רק אח"כ כשאמר להם לכו לבתיכם כבר הצלתו חמה

אמר הבונה ת"ר קידה וכו'. לדעת מה היא קידה ומה היא כריעה ומה היא השתחויה יועיל במקומות התורה שנזכרו שם ההכנעות האלה לדון כפי האנשים וכפי המאורע:

וכי הוא גדול ממך וכו' . לפי מ"ש בפ' הבע"י דלפעמים תפלת אחרים לאדם מועיל לו יותר מתפלת עצמו וע"ד שאמרו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין שע"כ היה יצחק מתפלל על רבקה שנא' ויעתר לו ה' לו ולא לה ואפשר שהוא עיקר טעמא של ריב"ז ור"ג דלעי' ששלחו לר"ח לבקש רחמים שהיו נענין בתפלתו ומעטותגותיה דריב"ז שאמר אלמלי הטיח בן זכאי כו' וע"ז א"ל אשתו וכי חנינא גדול כו' שלא ידעה בעיקר טעמו והשיב לפי דעתה במשל שזה הוא דומה כעבד כו' כפרש"י כעבד הרגיל תמיד להיות קרוב לו בביתו כן היה ר"ח רגיל תמיד בבית ה' להתפלל לפניו על

שעה : כעבד . בן בית נכנס ויוצא בלא רשות : כשר לפני המלך . שאינו רגיל לבא לפניו . ע"כ : לא נתנבאו . הטובות והנחמות : עין לא ראתה . לא נראית ולא נגלית לשום נביא : רחוק . שהיה

ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי וחלה בנו של ריב"ז א"ל חנינא בני בקש עליו רחמים ויחיה. הניח ראשו בין ברכיו וביקש עליו רחמים וחיה. א"ר יוחנן בן זכאי אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום [כלו] לא השגיחו עליו א"ל אשתו וכי (הוא) [חנינא] גדול ממך אמר לה לאו אלא הוא א דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך: צט שם אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך. ופליגא דרבי אבהו דאמר ר' אבהו ב במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים עומדין שנא' (שם נז) שלום שלום לרחוק ולקרוב לרחוק ברישא והדר לקרוב. (ואידך) [ור' יוחנן אמר לך] מאי רחוק [שהיה] רחוק מעבירה מעיקרא. [מאי] קרוב [שהיה] קרוב לעבירה (מעיקרא) ונתרחק ממנה השתא.

המאורעות של הבריות משא"כ ריב"ז הוא כשר לפני המלך שאינו רגיל בבית המלך גם כשצריך לילך לפני המלך לבקש דבר מה צריך לעבדיו להביאו לפני המלך לבקש עליו כן היה ריב"ז שהיה עוסק בעסקי צבור והיו צריכין לו רבים לת"ת שהיה באותו דור אב"ד ולא היה לו פנאי להתפלל תמיד על הבריות וק"ל : כל הנביאים כו' אלא לבעלי תשובה כו' . שכח הגשמי וגופני גבר בהן ולא יהיה להם רק שכר גופני וגשמי משא"כ לצדיקים גמורים שיזכו לשכר גדול רוחני עין לא ראתה וגו' והני תלתא מילי כל הנביאים כו' אלא למשיא בתו וכו' ולימו' המשיח וכו' ולבע"ת וכו' כולם ר"ח ב"א משמיה דר' יוחנן אמרם וצ"ל דאינן סותרים ולמשיאבתו כו' אף לעוה"ב ולת"ח לימות המשיח כו' ולבע"ת גם לעוה"ב קאמר ודו"ק : שבע"ת עומדין כו' . גם שלפי הנראה דבר זה רחוק מהשכל שיהיה לבעלי תשובה מעלה יתירה על הצדיקים גמורים כבר כתבו המפרשים טעמים ונימוקים בזה ע"ש ואענה חלקי גם אני לפי דקדוק לשונו שאר"י ומאי קרוב שהיה קרוב לדבר עבירה ונתרחק ממנו דלא איירי בחטא ועבר עבירה בפועל דא"כ לא הוה קרי ליה קרוב לדבר עבירה אלא דר"ל שהיה קרוב לפי מחשבתו לעבור עבירה וגבר על יצרו ולא עבר והיינו בעלי תשובה ממחשבתו שחשב לעבור עבירה דודאי בזה שגבר על יצרו ולא עשה העבירה סבר רבי אבהו דיש לו מעלה יתירה על הצדיקים גמורים

הכותב

וחלה בנו של ר"ג כו' . המאמר הזה אומר דורשני ביחוד מ"ש אלא הוא דומה כעבד כו' . והה"ר חסדאי הביאו בספר אור ה' וז"ל והנה נתבאר בקבלה בפי' שקבלת התפלה תהיה ביחוד לדבקות העובד ואם אין מדרגתו גדולה בחכמה ר"ל בחכמת התורה יותר מהגדול בחכמה אלא שאיננו באותה מדרגה מהעבודה ויורה על זה מה שאמר ריב"ז אמרה ליה אשתו וכו' אמר לה הוא דומה כעבד וכו' וראוי שיובן שהשררה ההיא היתה עוצם מדרגתו בחכמה יותר מרבי חנינא אלא שהיה רבי חנינא פרוש ועובד בהתמדה ולזה היתה תפלתו נשמעת עכ"ל . ואנכי תולעת תלמיד תלמידיו חשבתי להעיר על ספק אחד שהוא יותר כולל לכל מתפלל בעד אחר כאשר אזכיר בדרך קצרה איך הקב"ה שומע תפלה, וזה ענין כולל שראוי להזהיר לכל מתפלל המוני שלא יעלה על לבו שהקב"ה שומע תפלתו כדרך מלך ב"ו שלא היה בלבו להיטיב לאיש פלוני כי אם להרע לו אח"כ בא האיש ההוא או אחר בעדו לפני המלך במענה רךהתחנן לפניו ישוב ממחשבתו כנגדו ויחפוץ להיטיב לו ובראות זה המלך ב"ו כמוהו חזר בו לרוב הפצרתו ונתרצה לתת את שאלתו . אבל הקב"ה אינו כן כי לא

הרי"ף

אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים וכו' . וקשה שכיון שכל בעלי תשובה הובטחו בכל הנחמות איך הוא אומר א"כ כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח וכו' והרי גם מי שאינו משיא בתו לת"ח יזכה לנחמות שאמרו הנביאים אם הוא מבעלי תשובה ואם הוא מהצדיקים שלא טעמו טעם חטא עין לא ראתה אע"פ שלא יהיה ת"ח עמו ואע"פ שלא השיא בתו לת"ח ולא יהנה ת"ח מנכסיו ושמא י"ל דמיירי בבני אדם שאינם בעלי תשובה ולא צדיקים והשיאו בתם לת"ח או הסנו ת"ח מנכסיהם ואז יזכו לנחמות של הנביאים . אבל קשה בדרשה האחרת שאמר לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה דכפי זה גם הבעלי תשובה יזכו לעין לא ראתה לעוה"ב ואין

עיון יעקב

אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים וכו' ופליגא דרבי אבהו דא"ר אבהו במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. אפשר משום דס"ל כמ"ד גדולה תשובה שזדונות נעשים לו כזכיות ותשובה עושה כולה וא"נ עוד לגלגול לתקן את

עין יוסף

חמה והגיד להם דבר מרחוק היאות לנביא · על זה שאלו וכי נביא אתה כו' · והשיבם שזה מקובל אם שגורה תפלתו כו' וזו מופתי כי הנבואה היא שלילה גם בזמנם (מעין הברכות):אלמלא הטיח ב"ז את ראשו כו' · קשה מזה נראה שהוא למטה במדרגה מר"ח ב"ד· ואח"ז אמר שזה מגדילתו· וגם מה שאמר הוא כעבד כו' ואני כשר כו' צריך ביאור · ויש לומר ע"פ שדרשו חז"ל וסביביו נשערה וגו' שמדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. שלפי חשיבותם מדקדק עמהם ועניין דקדוק עם צדיקיו אמרו ז"ל בעיון תפלה · וכמ"ש שלשה דברים מזכירים כו' · היינו בעיון תפלה מחפשין אחריו אם הוא ראוי שימלא משאלותיו · וכל מי שהוא יותר גדול במדרגה מדקדק עמו יותר ואינו כדאי שימלא משאלותיו וז"ש אלמלי הטיח בן זכאי כו' לא היו משגיחין עליו · ואח"ז פירש דבריו שאין זה כפי המובן שזה משפלותו שהוא למטה במדרגה והפוך הוא · הוא כעבד כו' ואין מדקדק עמו כל כך בעת עיון תפלה · ואני כשר כו' · והדבר מובן אם הטיח ב"ז היינו עיון תפלה ומאריך היה גורם לבדוק אחריו · וכמאמרם עיון תפלה וקיר נטוי · והמעיין יבין שאמר בפני השומע לשון המשתמע לתרי אפי שלא להחזיק טיבותא לנפשיה · ולאשתו ששאלתו וכי חנינא גדול כו' פירש לה אמיתת הדבר (מעין הברכות) :

צט במקום שבעלי תשובה עומדים כו' · פירוש שהבעל תשובה אין צריך שימור כל כך מן חטא · שכבר הומת התאוות וכח היצר · כי זולת שהומת תאוות גופניות לא היה בידיו לשוב ולפרוש מחטא · וא"כ בטוח מהכל ויכול לעמוד בכל מקום · משא"כ הצדיק צריך שימור וכמו שאמרו אל תאמין בעצמך כו' · ועיין בחוה"ל : שלום שלום לרחוק ולקרוב ברישא כו'· קשה מנלן דבע"ת עדיפי · דלמא שתיהן שקולים וממילא דצריך להקדים אחד להשני. דודאי אי אפשר לכותבן כהדדי רק זה אחר זה ואי הוי כתב קרוב ברישא ה"א צדיקים עדיפי ואימא שתיהם שקולים · ויש ליישב על פי מה שסיים הכתוב אמר ה' ורפאתיו והיינו שמרפא על ידי תשובה וכפרש"י ז"ל בכתובים וקאי על בע"ת שמרפאו ע"י תשובה · א"כ קשה מה האי דהפסיק מלת קרוב בין רחוק ובין סיום אמר ה' ורפאתיו דקאי על רחוק היינו בע"ת לרבי אבהו · וה"ל להקדים קרוב בכדי להסמיך רחוק לסיום דורפאתיו · לכן נראה דבאמת קאי ורפאתיו אקרוב דסמיך ליה·ופי' ורפאתיו היינו העזר מהקב"ה שאמרו רז"ל לולא הקב"ה עוזרו כו' להצילו מרשת היצר וכאמרם ז"ל במשנה אל תאמין בעצמך כו'· וכבר כתבתי בשם החוה"ל שבע"ת בטוח מהכשל ואין צריך לעזר הזה היות לבלתי אפשר שהפרד מאיסור המוטבע בה עד אחר שהמית היצר ולבו חלל בקרבו · וזה ענין הכתוב שלום שלום לרחוק היינו לבע"ת שבטוח ממכשול ואין צריך לעזר הזה· ולקרוב אמר ה' ורפאתיו היינו שיהא בעזרו להצילו מרשת היצר · וקאי מלת ורפאתיו על הקרוב שיצה"ר אורב לו כל יום כמ"ש כל הגדול מחברו כו' והוא צריך לרפואה בתוספת כל יום היינו העזר מהבורא ית"ש להכניע היצר תחתיו · וכמקרא דרגלי חסידיו ישמור וגו' לפי דרש חז"ל · וזהו שאמר רבי אבהו במקום שבע"ת עומדין שם אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב לרחוק ברישא והדר לקרוב סמוך לסיום ורפאתיו · ולפי פשוטו דרפאתיו תשובה וקאי על רחוק ה"ל למימר בהיפך א"ו הדבר מוכרח כנ"ל · וא"כ מוכח דס"ל לרבי אבהו דשכר בע"ת מרובה וכמ"ש הרמב"ם ז"ל פ"ט מה"ת טעם שכר בע"ת מרובה בשביל גודל התפעלותו ולהפרים מאיסור המוטבע בו יעו"ש באורך · והיינו כדברי הנ"ל שכבר הומת היצר ולבו חלל בקרבו · ומעלתו גדולה ממעלות הצדיקים הצריכים עזר · וא"כ פליג אדרבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן שאמר כל הנביאים כלם לא נתנבאו כו' (מעין הברכות) : רחוק לעבירה מעבירה כל ימיו · דהיינו

יד יוסף

שגורה כו' : א תמוה מה השיב לה על מה ששאלתו ואמר הגר"א שהשר הוא המושל בתורה והעבד הוא העוסק תמיד ביחודי' ותפלות והם החסידים הראשונים שהיו מתפללים בכוונה גדולה וז"ש כלום חנינא גדול ממך פירוש בתורה . וע"ז השיב לה לאו אלא שאני דומה כשר שאני בקי בכל חדרי התורה יותר ממנו . אך הוא כעבד לפני המלך שיכול לבא אל המלך בכל עת והמלך עושה לו בקשתו : ב הוא משום שהצדיק גמור נקל לו להתנהג ע"פ התורה והמצוה כי עדיין לא טעם טעמא דאיסורא לא כן הרשע שנתפשט באיסור שקשה עליו לפרוש

במקום שבע"ת עומדין כו' כי הצדיק גמור לא יוכל לידע כלל אם יש תאוה וחשק וכלות הנפש כזה בעולם כמו הרשע שעבר עבירה ונפשו יודעת איך השתדל עליה ולבו בערה בו וכמה מחשבות חשב וכמה פעולו' פעל עד הגיעו למעשה העבירה .

חדושי גאונים

שאין ראוי שיאמר העשיר המופלג לעני שאין לו כלום מה אני שואל מעמך כי אם אלף זהובים לפי שאלף זהובים לעני דבר גדול הוא וקשה ההשגה ואין העשיר מדבר בזה נכונה . ולפי דרכנו מתפרש יפה כי אין הש"י מבקש דבר שהוא קשה ההשגה אל קיום מצות התורה כי תכונת היראה שעל ידה יושג השלמות האנושי תמשך אל

אהבת איתן

אמר ר' אבהו מקום שבע"ת עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד. ונראה דלא קאמר ר' אבהו דבע"ת עדיף אלא בעושה תשובה מאהבה' דקי"ל בשלהי יומא (דף פ"ו) דזדונות נעשו לו כזכיות אבל בשב מיראה אמר התם דזדונות נעשו לו כשגגות וא"כ אין סברא לומר שיהא בע"ת כזה עדיף מצדיק גמור ובכה"

שלא היה בהן הסתת היצר הרע כלל ולא קרבו לעבירה ור"י סבר דאעפ"כ לדיקים גמורים יש להן מעלה יתירה שלא חטאו כלל גם במחשבה משא"כ זה הקרוב לדבר עבירה עבר מיהת במחשבה ותו לא מידי ודו"ק : אלא למשיא את בתו כו׳ . כל הנהו דקחשיב הם שאמר עליהם ספ"ב דכתובות ואתם הדבקים בה׳ וגו׳ וכי אפשר לידבק בשכינה אלא זה המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא כו׳ כמפורש שם בחידושינו שדבקות שלהן מביאין לידי שכר הנאמר בנביאים שכח ביד אדם הגשמי להשיגו אבל שכר הת"ח בעוה"ב הוא שכר רוחני ממש בב"ת שאין שכל ועין אדם משיגו רק אלהים שהוא בב"ת וסיינו יעשה למחכה לו שהוא הת"ח או למחכה לו באותיות לחכמה לו וכן הא דקאמר כל הנביאים כו׳ אלא לימות המשיח שאז יחיו ויקומו בגוף ונפש לקבל שכר הגשמי שהשיגו הנביאי׳ אבל לעוה"ב שהוא עולם הנשמות והרוחני אותו שכר רוחני שלהם אין שכל וכח הנביאים להשיגן ועין לא ראתה וגו׳ : זה יין המשומר כו׳ . מלת יין מורה על סו"ד בגימ׳ ומשומר בענביו מששת כו׳ הוא רמז שאותו יין הוא דבר רוחני יש מאין דומה לאותן ענבים דימי בראשית שנבראו יש מאין משא"כ הענבים שנטעו אח"כ שהם יש מיש והיינו עין לא ראתה קודם הבריאה שהיה אין זולת אלהים ומ"ד זה עדן שלא שלטה כו׳ שהוא מקום רוחני דאפי׳ אדם קודם שחטא שנאמר בו אני אמרתי אלהים אתם וגו׳ לא זכה לראותו והוא העוה"ב שאמרו בפ׳ היה קורא דלדיקים יושבין כו׳ ונהנין ומתעדנין מזיו השכינה ודו"ק : שיש בו חלונות וכו׳ . הטעם עיין בפרש"י ובתר"י ועי"ל דבאין חלונות ה"ל מקום סתום כאלו

וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד גליות בלבד שנא׳ (דברים טו) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים [כלן] לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם ולמהנה לתלמיד חכם מנכסיו אבל תלמידי חכמים עצמן עין לא ראתה אלהים זולתך [יעשה למחכה לו]. מאי עין לא ראתה אמר רבי יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. (ר"ל) [רבי שמואל בר נחמני] אמר זו עדן שלא ראתה עין מעולם · וא"ת אדם [הראשון] היכן היה דר (בגן). ושמא תאמר גן זה עדן ת"ל (בראשית ג) ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. (תענית פ"ק וע"ש מהרש"א) גן לחוד ועדן לחוד:

ק שם ואמר ר׳ (חנינא) [חייא בר אבא אמר רבי יוחנן] אל יתפלל אדם אלא בבית שיש (בה) [שם] חלונות · שנאמר (דניאל ו) וכוין פתיחן ליה

שהיה רחוק כל ימיו מן העבירה דהיינו לדיק מעיקרא : חלונות. שגורמין לו שיכוין לבו שהוא מסתכל כנגד השמים

הכותב

מחשבותיו מחשבותינו כי איננו בעל שנוי לחזור ממחשבתו כמו אדם שהוא בטבעו נמצא משתנה ובעל הפעלות . ואם אמר הכתוב וינחם ה׳ על הרעה כבר קדם לנו השרש אמתי דברה תורה כלשון בני אדם . והדרך ישכון אור באמונתו שהקב"ה שומע תפלת כל פה הוא כשהמתפלל שינה את עצמו במחשבה בדבור ובמעשה כמו שנהפך לאיש אחר גזרה מדת רחמיו ית׳ שהוא ראוי להיות מושגח ממנו ית׳ כי בבואו לדבר בפיו ובשפתיו השיבנו לתורתך סלח לנו וכו׳ גומר במחשבתו שאין מי שיוכל לתת את שאלתו זולתו ית׳ וגם ימשך לו מזה תיקון מעשיו ר"ל שיעשה מעשים טובים ויתחרט על פשעיו באמצעות שלש אלה הקב"ה שומע תפלתו וכן לכל מתפלל תפלה מיוחדת אחרת . ומתפלת שלמה אפשר להביא ראיה לזה וגם מקום לחלוק עליו ואין כאן מקום להאריך ומהחלוק הזה שהזכרתי בין המתפלל לפניו ית׳ לשואל ממלך ב"ו יצא לי ספק חזק בכל מתפלל בעד אחר כשיהיה רשע איך תקובל תפלת המתפלל לפניו ית׳ והלא לא אדם הוא להנחם כב"ו אשר להפצרת השואל מטיב למי שנשאל עליו אע"פ שאינו ראוי · ומהיתר ספק זה מצאתי תשובה לספק הראשון על רבי חנינא ויובן מאמר ריב"ז לאשתו הוא דומה כעבד וכו׳ כוונה ראשונה

הרשב"א

יין המשומר בענביו וג"ע ונהר יש בזה סוד · ולפי פשטן של דברים מפני שהיין משמח את הלב ומשכח דאגות המקרים כאמרו ויין ישמח לבב אנוש ואמר ישתה וישכח רישו על כן רמז השמחה והתענוג של העוה"ב שלא יתערבו עמהם צער ודאגה ביין ואמרו שהיין הוא גנוז לת"ח מפני שהתורה גם היא רמוזה ביין כאמרו לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב ואמר ושתו ביין מסכתי ע"כ אמרו שהיין הוא גנוז למתעסקים בדבר הנרמז ליין מדה כנגד מדה . ואמרו המשומר בענביו מששת ימי בראשית . רמז שהוא תענוג מתוקן משעת היצירה מצורף עוד לזה כן מפני שטובות העוה"ז שמששת ימי בראשית והלאה אינם שלימות כי יש עמהם פגעים ומדוים והמיתה אמר שאותו יין ר"ל השמחה ההיא תהיה שמחה לא יוסיף עצב עמה והיא המשומרת מפגעים נוהגים מששת ימי בראשית והלאה ומ"ש ר"ל זה גן עדן דע שג"ע שבו עמד אדה"ר היו אילניו ומעיניו וכל ענייניו ציורין אלו לדברים דקים מאד יראה בהם ויתבונן בהם בענינים רוחנים וכענין שנתן לנו יתברך ציורי המשכן והמקדש וכל כליהם המנורה והשלחן והמזבחות לציורים שכליים ולהתבונן מהם האמיתות העליונות ואולם שבגן עדן שדר בו אדם יותר נגלים מבוארים לפי מה שהיה הוא יותר מקודש ויציר כפיו של הקב"ה ומלאך האלהים ובאילני הגן ומעייניו רמז לו סודות מופלאים ועדן הוא רמז למקום מוצא המעין כאמרו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן והוא לא נודע לאדם ולא השיגו כי לא עמד רק בגן וע"כ אמרו כי אף העדן ותענוגיו שנעלמו מעיני כל חי ולא נודע אף לאדם הראשון גם הוא מתוקן לת"ח ע"כ:

אל יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות . הכוונה להם ז"ל בזה שהדבר המונח לעיני האדם מכוון אליו יותר כדרך שעשה דניאל שפתח חלונות בבית תפלתו נגד ירושלים שעליה היה מתפלל [וכדי שתהיה כוונתו יותר קשורה בה ודבקה במי ששכן שמו בה שאליו ית׳ היה מתפלל] וככה המתפלל וחלונות פתוחות לו במקום תפלתו לראות משם השמים יתבונן מגדולתם בגדולת האדון ית׳ כאמרו השמים מספרים כבוד אל [ואז יכוון יותר בשבחיו ית׳ ותהיה תפלתו ושבחיו יותר מכוונים] וכמ"ש כי אראה שמיך וגו׳:

עיון יעקב

את אשר עוות ולא כמ"ד תשובה עושה מחצה : ואמר ר׳ חייא בר אבא אר"י כל הנביאים וכו׳ . כתב מהרש"א דהכי תלתא בבי כולהו רבי חייא בשם ר׳ יוחנן אמרם וי"ל דאין סותרין עכ"ל וי"ל דהכי קאמר לפי שישנן פסוקים הרבה טובות ונחמות ואפשר לפרש מקלת מהם לפי משמעות המקרא למשיא בתו לת"ח וכו׳ ויש מקראות דמשמע דקאי על בעלי תשובה ויש מקראות דקאי על ימות המשיח אבל לעולם הבא שכר לכולם עין לא ראתה וכן לדיק גמור ות"ח אפילו לימות המשיח עין לא ראתה נמלא דהכל הוא דעה חדא ולא פליגי: זה יין המשומר בענביו. עיין בחידושינו בכתובות דף קי"א: בבית שיש בה חלונות.

הרי"ף

ספרם לבעלי תשובה עם הלדיקים גמורים אלא לימות המשיח ואיך אפשר שעין לא ראתה לימות המשיח שזהו אינו אלא לעולם הבא וצ"ע וכן קשה לרבי חייא דדריש לקרוב לעבירה ונתרחק ממנה שהוא בעל תשובה והרי לא הוזכר בכתוב לקרוב לעבירה שנתרחק . ועוד קשה היכי אמר רבי אבהו של לדיקים גמורים עין לא ראתה והרי שקלן הכתוב שניהם בשלום שהובטחו בנחמות הנביאים . ויש לתרץ לזה בדוחק שהבטחות שלום היא הרחקת הנזק שהוא לצדיקים ולבעלי תשובה והטובות והנחמות שהן מתן שכר הם לבעלי תשובה אבל שכר הלדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים זולתך:

עץ יוסף

לדיק מעיקרא · ולזה שלום שלום תרתי זימני · וקרוב קרוב לעבירה מעיקרא ונתרחק ממנה השתא אמר ה׳ ורפאתיו לבע"ת : זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית · הכוונה יין הוא התורה כלשון הכתוב ושתו ביין מסכתי והיינו סודות התורה כי יין בגימטריא סוד׳ וז"ל רבינו סעדי׳ גאון ז"ל בפירושו על שה"ש · כבר המשילו הקדמונים ענין זה משל למלך אחד ששלח לבנו אבן יקרה · והיה ירא אולי בעבור גודל ערך האבן יגזלו אותם אנשים בדרך · ונתחכם וחיפהו מבית ומחוץ בכסף ובזהב להסתיר בהירות האבן ויקר תפארתו מעין הרואים · ולבנו לבד הודיע אותו הדבר במגילת ספר כתוב עליו כי לפנים מקיר חומת הכסף אבן יקרה יושבת ע"ש · כן עשה הקב"ה והסתיר פנימיות התורה בשביל רשעי׳. ארץ שלא יקחו ענין הסודותיה וכחה הפנימיות על ענין רע·ונודע ענין הגמול בעולם הבא הייגו ידיעות רזי התורה השמור ונעלם מעינינו בעוה"ז מטעם הנ"ל · וז"ש כאן עוה"ב זה יין המשומר בענביו דייקא יין היינו סוד שהוא משומר בענביו מחופה בחומת נקלה לשמרו מרשעי הדור זו יתגלה אז(מעיןהברכו׳):

ק אלא בבית שיש בו חלונות . שגורמין לו שיכוין לבו שהוא מסתכל כלפי שמיא ולבו נכנע (רש"י)·והקשה ב"י סי׳ נ"ה והא אמרינן בפרק מצות חליצה ומייתי לה הרא"ש בברכות פ"ה סי׳ ג׳ שצריך שיתן עיניו למטה· ותירץ שרש"י אינו ר"ל שיהיו עיניו תלויות למעלה כל זמן התפלה · אלא שעל דרך העברה אם יסתכל כלפי שמיא יהיה לבו נכנע : חציף עלי מאן דמפרש חטאיה כו׳. בפ׳ ח׳ דיומא א׳ רב רמי כתיב מכסה פשעיו לא יצליח · וכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. ומשני כאן בחטא מפורסם מכסה פשעיו לא יצליח · כאן בחטא שאינו מפורסם אשרי נשוי פשע וגו׳ · איבעית אימא כאן בעבירות שבין אדם למקום אשרי נשוי פשע וגו׳ כאן בעבירות שבין אדם לחברו מכסה פשעיו לא יצליח :

ובעת עוברי העבירה הנה בודאי נעשה מקושר ומדובק בכל כוחו חושיו ושכלו ולבו להעבירה עד שבעת שהיא אם יקראנו אדם לא יעננו ואם ישאלנו אדם לא ישיבנו ובשעת מעשה הוא בטל ממציאות ממש וע"כ הוא יוכל לידע איך לעשות המצוה ברב התאוה והחשק באש להבה ממש (במ"ח):(ע"א) במקום שבעלי תשובה עומדין כו׳. והמפרשי׳ כתבו ג׳ טעמים בזה א׳ כי הבע"ת יעשה מזדונו׳ זכיות והלדיק גמור לא יעשה מצות רבות כמו שהבע"ת עשה עבירות ברשעתו וכולן נהפכו לזכיות ב׳ כי הלדיק גמור יחסור מצות תשובה שהיא אחת מתרי"ג מצות לשיטות הרמב"ם . ג׳ כי הבע"ת מתגבר א"ע על יצרו מה שאין כן הלדיק גמור שהולך תמיד בדרכי השם יתברך שהוא לדיק וטוב לו להיות לדיק שאין לו התנגדות היצר כמו הבע"ת . (סמא דחייא) : מאי עין לא ראתה אריב"ל זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית ביאור זה כי כמו שהאוכל ענבים הוא מתענג באכילתן ואם לא ראה יין מימיו לא

חדושי גאונים

קיום מצות התורה וכן ביאר דוד ע"ה ואמר ראשית חכמה יראת ה׳ (תהלים קי"א)כי מבהר ועיקר החכמה היא להשיג יראת ה׳ כי ראשית כמו וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו׳ ה׳) וביארו רז"ל (ברכות דף י"ז ע"א) ואמרו ללומדיהם לא נאמר

אהבת איתן

מודה ר׳ אבהו וראיה לזה דר׳ אבהו גופי׳ אמר במדרש רבה בראשית פ"ב מתחלת ברייתו של עולם לפה הקב"ה מעשיהן של לדיקים ומעשיהן של רשעים שנאמ׳ והארץ היתה תהו ובהו כו׳ אבל אינו יודע באיזו מהן חפץ כין דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב הוי במעשיהן של לדיקים חפץ . ופי׳ היפ"ת דכוונת

ולבו נכנע : דמצלי בבקתא. בבקעה שכשהוא במקום לניעות חלה עליו אימת המלך ולבו נשבר : קדש הלולים. בנטע רבעי כתיב ומשמע ב' הלולים טעון באכילתו כשהאכלנו בשנה הרביעית שהוא מותר באכילה : [שאין אומרים. הלוים : שיר. של קרבן במקדש : אלא על היין. כשמנסכין נסכי מזבח] : מעל. כמו שנהנה מן ההקדש דכתיב לה' הארץ ומלואה כדאמרינן לקמן :

תוספות

שאין אומרים שירה אלא על היין. פי' אין אומרים שירה על שום אכילת מזבח כגון זריקת דמים ונסוך המים כי אם על היין אבל ודאי מצינו שירה בלא יין כגון הלל שבשחיטת פסחי' :

אין מסה מקום להפלתו לעלות דמה"ט קאמר לעיל רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום דכתיב סכות בענן לך מעבור וגו' ואמר ע"ז וא"ת ביותר פרוץ כגון בבקעה הוא מעולה ביותר לעלות משם תפלתו מכל לד באין מפסיקו ע"כ סמך לו המאמר דאיתו כן אלא חציף עלי מאן דמצלי בבקעה וכפרש"י : [מאן דמפרש חטאי'. היינו בעבירות שבין אדם למקום דהכי מוקמינן ליה בפיוה"כ ועניינו דחציף עלי שאין זה כבוד המקום שמגלה לרבים שחטא כנגדו] : אצל חכם מעיקרא וילמדנו וכו'. לא קאמר הכי אלא בברכות הנהנין דבשאר ברכות הקבועות אם למדו פ"א שפיר אין מקום לטעות אבל בברכות הנהנין דיש כמה שינויים בברכות ראשונות ובאחרונות לפי המין וכמה ספקות שנפלו בהן דאם שינה לא יצא וכאלו לא בירך כלל וה"ז מעל גם הברכה שבירך היא לבטלה וע"כ ילך אצל חכם וילמדנו פעם אחר פעם עד שיהיה בקי בהן לברך מעין הברכה וק"ל :

בעליתה (לקבל) [נגד] ירושלם. [שם ע"א] אמר ר' יעקב (בר אידי) אמר (ר' יוחנן) [רב חסדא] כל המבקש רחמי' על חברו א"צ להזכיר שמו. (מנ"ל ממשה רבינו) שנא' (במדבר יב) אל נא רפא נא לה. ולא קא מדכר שמה דמרים. [שם ע"ב] אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא. ואמר רב כהנא א חציף עלי מאן דמפרש חטאיה שנאמר (תהלים לב) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה :

ביצד מברכין פרק ששי

דף לה **כיצד** מברכין על הפירות וכו' מנא הני מילי דת"ר (ויקרא יט) קדש הלולים לה' מלמד שטעונין ברכה לפניהם ולאחריהם · מכאן אמר רבי עקיבא אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך :

שם **אמר** ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן ב מנין שאין אומרים שירה אלא על היין שנא' (שופטים ט) [ותאמר להם הגפן] החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים במה משמח מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין :

קא שם ת"ר ג אסור לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה וכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל. מאי תקנתיה ילך אצל ת"ח. [ילך אצל] ת"ח מאי ג עביד ליה הא עבד לאיסוריה. אלא אמר רבא ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה. אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העולם הזה

הרשב"א

אסור לאדם שיהנה וכו'. יש בזה סוד נסתר והוא סוד הברכות ונגלהו שהמברך על הפירות או על אחד מהנאות העולם כבר הסכים דעתו שהש"י הוא המשגיח ומנהיג הכל וסבת הכל שאע"פ שהגלגלים בסבותם והארץ בטבעה מצמיחים ומגדלים אין כחם מצדם רק מצד השפע הנשפע עליהם מן הסבה העליונה המשגיח הכל יתברך היפך מאמר האומרים אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי שהיו נותנים כל הכחות לגלגלים הפועלים בארץ בטבעם ושוללים הכל ממנו ית' וע"כ נקרא מי שאינו מברך גוזל אביו שהקב"ה סבה הראשונה כמו שהאב סבה לבן וגוזל אותו ששולל ממנו ההשגחה והנהגה ממעשה התחתונים ומי שנהג כן גורם למניעת הטוב מן האומה כמאמר הנביא לנותני הכחות לרוחנים לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו מדה כנגד מדה מי שאינו מודה בטובות המטיב ראוי שימנע ממנו המטיב את טובתו ונמצא כענין שהשחית ירבעם טובתן של ישראל כי השתחוו אליו לאביהם שבשמים אשר קצץ בנטיעות לבדו והשחית האומה ומנע הטובה מהן ע"כ. ובחדושי הרשב"א כתב ירושלמי על מאמר זה וז"ל כתיב לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה הנהנה כלום מן העולם מעל עד שיתירו לו המצות רבי חזקיה רבי ירמיה רבי אבין בשם ר"ל כתיב אמרת לה' אדני אתה טובתי בל עליך אם אכלת וברכת כביכול כאלו משלך אכלת ע"כ :

הכותב

ראשונה לרבי חנינא בהיותו מתפלל בעד החולה ואינו מבחין בין צדיק לרשע היתה בתשוקה נכבדת כי לא יחפוץ בהשחתת עולם ע"כ בראותו הבא לפניו שיתפלל על חליו בין ראוי בין בלתי ראוי היה מתפלל בעדו כדי שיכיר וידע האיש ההוא כי יש אלהים שומע תפלה כמו שאמר אלישע יבא נא אלי וידע כי יש אלהים בישראל ותגדל זאת הכוונה הגונה בעיני ר"ח עד שלא היה חושש ללחם ביתו ולאכול פירות כל זכיותיו בעוה"ז בצרכי עצמו אלא בצרכי אחרים ר"ל שהש"י ברחמיו יעשה רצון כל איש שר' חנינא יתפלל עליו. ויסכים לזה מ"ש ס"פ היה קורא על פסוק אבירי לב הרחוקים מצדקה אלו הם הצדיקים שכל העולם ניזונים בזכותן והם אפי' בזכותן אינם ניזונים כדאמר רב בת קול וכו'. ועל יסוד זה יתפרש מאמר ריב"ז לאשתו הוא דומה כעבד וכו' ואמשול לך משל למה"ד אשר ראינו בעינינו ענין מלכי האומות רבים וגדולים אוהבי הכבוד ולהגדיל מעלתם כורעים ומשתחוים אנשי מלכותם לפניהם בב' מינים שונים המין האחד עבדים בחורים לעבודת המלך בשכבו ובקומו וכל עניני מצבו וגם לרוץ ברגלים לפני המלך ואלה נקראים עבדים ממש. המין הב' גדולים בני גדולים משרי המלך ויהיו נקראים משרתי המלך להיות באים אל היכלו ואנשי עצתו רק הכסא יגדל מהם ואין כבוד הגדולים האלה לבקש מלפניו על דברים קלים וכל כבודם הוא להתמיד ישיבתם עם המלך בהיכלו להיות כדמות משנים בכל עניני המלכות רבי המעלה. כן הדבר הזה בעניני הצדיקים עובדי המלך מלכו של עולם כי מלבד השכר הגדול הצפון להם להמנות עם היושבים ועטרותיהם בראשיהם וכו' וכל צדיק יש לו מדור לפי כבודו עוד אוכלין פירות בעוה"ז ולענין זה יש חילוק בין העבדים והשרים כפי המשל שהנחתי. כי השר הגדול כמו ריב"ז אינו משפיל עצמו להתפלל בעד החולים כדי שלא להטריד עיונו מלהתבודד בידיעת סתרי תורה אמנם העבד נאמן בית כר"ח בן דוסא כדי לגמור מחשבתו הטובה לזכות את הרבים רוב עבודתו היתה להתפלל בעד החולים ולהוציא לאור משפטם לא היה חפץ לאכול פירות זכיותיו בעולם הזה אפילו לצורך עצמו רק כל מעייניו להרבות תפלה בעד אחרים ולרוב התמדתו בעבודה זאת כעבד המלך הוא ית' שומע תפלתו פעמים רבות ולפעמים אינו שומע לאיזו סבה צודקת ומיד היה מכיר זה רבי חנינא בהיות תפלתו שגורה בפיו או לאו ודי בזה הערה :

עיון יעקב

הטעם ע"ד דאמרינן בפ מצות חליצה המתפלל צריך שיהא עיניו למטה ולבו למעלה כדכתיב נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים : **אין** צריך להזכיר שמו. כי אולי השם גרם החולי שכבר בכביל כן הדרך לשנות שם החולי וכדאיתא בי"ד סוף סי' של"ה : **חציף** עלי מאן דמצלי בבקתא. אע"ג דלא שפיר עבד מ"מ אין צריך לחזור ולהתפלל כי תוצפא כלפי שמיא מהכי כדאי' בסנהדרין דף ק"ה :

אם אנשים משמח. עיין בחידושינו ריש פרק ערבי פסחים דף ק"ח : **וכל** הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל. נ"ל הטעם לפי שעיקר כוונת הבריאה לא משום הנאת בני אדם אלא שהכל ברא לכבודו כדכתיב יצרתיו אף עשיתיו אך ורק כשבני אדם מברכין ומשבחין להקב"ה על הבריאה א"כ זה הוא כבודו ועל כן אח"כ מותר ליהנות ממנו : **כאילו** גוזל להקב"ה וכנסת ישראל. נקט לשון גזל ולא מעל לפי שרצה לומר וכנסת ישראל דלא שייך גבייהו מעילה להכי נקט לשון גזל דשייך בתרווייהו ולענין זה מיקרי גזל לכנסת ישראל דאם הוא היה מברך אחרים עונים אמן וגדול העונה אמן יותר מן המברך

עין יוסף

מנא ה"מ · דטעון ברכה : **מכאן** א"ר עקיבא אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך · וקשה למה לא אמר מכאן שיברך קודם שיטעום ואחר שיטעום · דהא הלולים תרתי משמע · ויש לומר דמשום דקאמר ר"ע אסור לטעום וטעימה היינו אפילו כל שהוא · ומשום הכי נקט ברכה שלפניו · מה שאין כן ברכה שלאחריו טעון שיעור (ועיין בגל"ח) : מנין שאין אומרים שירה כו' משמח כו'. משום דקשה ליה הא דכתיב המשמח אלהים ואנשים משמע דמיירי בשמחה דשייכי בתרווייהו · ואי בניסוך במאי משכחת שמחה בתרווייהו להכי פריך אם אנשים משכחת דמשמח. אלהים בהאי שמחה לאנשים במאי משמח עד דשייכא חד שמחה בתרווייהו. אלא מהכא שמעינן דאין אומרים שירה אלא על היין דהשתא בחד מלתא משמח אלהים ואנשים והיא מילתא דשייכא בתרווייהו : **קא** **אלא** אמר רבא ילך אצל חכם מעיקרא כו' · ר"ל שזה שאמר הברייתא מאי תקנתיה אין הכוונה מאי תקנתיה על העבירה שעבר שאכל בלא ברכה· שזה אין לו תקנה · אלא פי' מאי תקנתיה של האדם הזה שיהיה יוכל להנות וקאמר שילך מקודם שאוכל אצל ת"ח וילמדנו הברכות ויהיה יוכל להנות אח"כ ע"י הברכה שיברך : **אמר** רב יהודה אמר שמואל כל כו' כאלו נהנה מקדשי שמים· יש לדקדק מה חידש לנו שמואל יותר מהברייתא דתני הנהנה בלא ברכה

יוכל לשער שיצאו מהענבים דבר יותר ערב ומענג ומועיל יותר מהן ומי שיאמר לו שישיג בעבודת הגפן התענוג יותר נפלא מאכילת הענבים לא יאמין שיהיה כן אבל כשישקוהו מן היין יכיר וידע שהיין שיוצא מהענבים יותר משובח ויותר ערב ויותר מועיל מן הענבים ויפלא איך דבר מופלג התענוג כזה יוצא מן הענבים וכן הנפש לא תוכל לשער שבעשיית המצו' תשיג התענוג הרוחני המושג עד שתפרד מן הגוף ואז תכיר ותדע איך התענוג ההוא יושג בעשיית המצות כמו שיושג היין בעבודת הכרם וההוא כנוס באוצר עשיית המצוה כיין הכנוס בענבים והמושגים בעבודת הכרם. ולזה נקרא יין המשומר בענביו לומר כי כמו שאין דמיון בין תענוג הענבים לתענוג היין כן אין דמיון בין תענוגי עולם הזה לתענוגי עוה"ב ולזה שכר ההוא מעותד לעוה"ב לתלמיד חכם כי כל ת"ח מסלק עצמו מכל תענוגי עוה"ז כי זולת זה א"א להתקיים התורה בידו ואין ניכר אצלו שום תועלת בעוה"ז כלל. ואדרבה הוא גרוע מאשר בני אדם כמו שאין היין ניכר בענבים. אבל השכר הוא כמוס באוצר באוצר המלך' לגאות וכמוס אצלו כיין הזה הכמוס בענבים. ולכן נמשלות ת"ח לאשכול של ענבים כדאי' בחולין פרק גיד הנשה אמר רשב"ל אומה זו כגפן נמשלה זמורות שבה. אלו בעלי הבתים. אשכולות שבה אלו ת"ח כו'. רצו בזה כמו שהאשכול היין כנוס בתוכה. כן הת"ח השכר העוה"ב שהוא יין המשומר בענביו כנוס אצלו ולא יושג עד שתפרד הנפש מהגוף כמו שתכלית האשכול לא יושג עד שתפרד היין ממנה כנזכר. ולזה ג"כ התורה נמשלת ליין כמו שהיין כנוס בענביו כן שכר התורה כנוס בלמודי ה' והוא יין המשומר בענביו : (מטה משה)

א סוטה פ"ה דף ז' ע"ב:ב ערכין ד' י"א ע"ב ודף י"ב ע"א ילקוט רמז ס"ה : ג תוספתא פ"ד :

בלא ברכה כאלו נהנה מקדשי שמים שנאמר (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה. רבי לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב (שם קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. לא קשיא כאן קודם ברכה [שם ע"ב] כאן לאחר ברכה. אמר רבי חנינא בר פפא כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל שנאמר (משלי כח) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית. אביו זה הקב"ה שנאמר (דברים לב) הלא הוא אביך קנך ואין אמו אלא כנסת ישראל שנא' (משלי א) [שמע בני מוסר אביך] ואל תטוש תורת אמך. מאי חבר הוא לאיש משחית אמר רבי חנינא בר פפא חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים:

קב שם רבי חנינא בר פפא רמי כתיב (הושע ב) (לכן אשוב) ולקחתי דגני בעתו [וגו'] וכתיב (דברים יא) ואספת דגנך ותירושך ויצהרך. לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום. כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. ת"ר ואספת דגנך וגו' מה ת"ל לפי שנאמר (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך (נהוג) [הנהג] בהם מנהג דרך ארץ דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון ב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח תורה מה תהא עליה. אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנא' (ישעיה סא) ועמדו זרים ורעו צאנכם [וגו'] ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר (דברים יא) ואספת דגנך ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם שנא' (שם כח) ועבדת

רש"י

לאחר ברכה. הרי היא לבני אדם: גוזל להקב"ה. את ברכתו: ולכנסת ישראל. שבחטאו הפירות לוקין: ואומר אין פשע. ולפי שהוא מיקל רואין האחרים ולומדין ממנו לעשות כן ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה לכך נקרא זה המיקל חבר הוא לאיש משחית: לירבעם בן נבט. שחטא והחטיא את ישראל כך הוא חוטא ומחטיא: בזמן שעושין רצונו של מקום. הדגן שלהם וכשאין עושין רצונו נוטלו ומראה להם שהוא שלו: דברים ככתבן. שלא יעסוק בדרך ארץ: הנהג בהם. עם דברי תורה דרך ארץ שאם תבא לידי צורך הבריות סופך ליבטל מד"ת: אפשר. בתמיה אפשר כדבריך:

תוספות

כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום שנאמר ואספת דגנך. ואם תאמר והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מוקמינן ליה ויש לומר דמיירי ודאי שעושין רצונו אבל אין עושין רצונו כל כך דאינם צדיקים גמורים ועוד יש לומר דפליג ליה אהא דלקמן שבא לפרש מה בין כשעושין ואין עושין והכא בעושין ואין עושין כי הדדי נינהו:

מהרש"א

ל"ק כאן קודם ברכה וכו'. ועניינו כי הכל ברא לכבודו ליתן לו כבוד מעין ברכותיו אבל ליהנות בלא ברכה אין כאן כבודו ועדיין שלו הוא ומה שפרש"י גבי כאלו גוזל להקב"ה את ברכותיו כו' אין צורך אלא גוזל ממש להקב"ה אותו דבר שאוכל ונהנה ממנו דקודם הברכה שלו הוא ולגבי כנסת ישראל צריך לפרש כן שגוזל ברכתן שהפירות לוקים כדפי' רש"י וכה"ג אמרי' בספ"ב דמס' סוטה משחרב ב"ה לא ירד הטל לברכה וניטל טעם הפירות וכו' כי הברכות מורידין שפע הברכה מלמעלה על הפירות שמברכים עליהן ומייתי ליה מקרא גוזל אביו ואמו וגו' לפי פשוטו גוזל אביו ואמו ממש שאומר אין פשע בגזילה זו כיון שלסוף הוא יורשם חבר הוא לאיש משחית לבן סורר ומורה המשחית ומכלה ממון של אביו ואמו אבל לשון גוזל לא משמע ליה דאינו דומה שגוזל אביו בפניו אלא גונב משל אביו כדתנן בפ' בן סורר דאינו חייב עד שיגנוב משל אביו ועוד דהכא כתיב אמו ות"ק דמתני' דהתם ס"ל דלא בעי משל אמו אלא משל אביו ולכך דרשו גוזל אביו הקב"ה דגוזלו ממש דקודם הברכה היה של הקב"ה כדכתיב לה' הארץ וגו' ואמו כ"י שגוזל מהם שלא ירד טל לברכה על אותו מין שאוכל בלא ברכה כדלעיל ומייתי ליה מאל תטוש תורת אמך דלא שייך תורה באמו שאינה חייבת בת"ת והרמז אמך זו כ"י כמספר ישרא"ל שהכ' פשוטה היא ת"ק במנצפ"ך ואמר חבר וגו' לירבעם בן נבט שהשחית כו' שמלינו בבשורת המלוכה לירבעם בעבירת בל תשחית שקרע אחיה השלוני שמלה לקרעים ויאמר לירבעם קח לך עשרה קרעים וגו' שהוא רמז שקלך בנטיעות בעשרה קדושות להפרידן ולהשחית ישראל לאביהם שבשמים וכמו כן באינו מברך על דבר הנהנה הוא מפריד ומשחית שפע הקדושה והברכה לכ"י מאביהם שבשמים שע"כ יש בברכת הלחם י' תיבות נגד עשרה קדושות וק"ל:

ולקחתי את דגני וגו'. ענינו כמ"ש לעיל דהכל ברא לכבודו וכשאין עושין רצונו אין זה כבודו ליתן את שלו להם וכתבו התוס' כאן בזמן שעושין כו' נאמר ואספת דגנך וא"ת והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין כו' ועי"ל דפליג כו' ע"ש ועמ"ש בזה בח"ה: שנא' ואספת דגנך וגו'. יש לעיין בזה דהיאך מתוקם האי קרא ואספת דגנך וגו' באין עושין רצונו של מקום הא מפורש ביה והיה אם שמוע וגו' לאהבה את ה' וגו' ועלה קאי ונתתי מטר

הרי"ף

אמר ר"ח בר פפא כל הנהנה כו'. וקשה דכיון דקרא כתיב חבר הוא לאיש משחית שהוא ירבעם א"כ היל"ל רבי חנינא כאלו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל ונעשה חבר לירבעם ועוד נבאר היאך גוזל להקב"ה בשביל שלא בירך ורש"י פי' דגוזל להקב"ה את ברכתו ולכ"י שבחטאו הפירות לוקין. ונראה שכיון שמניעת הברכות גורם מיעוט הפירות הרי הוא גוזל להקב"ה שברבוי הפירות רבו אוכליהם והם מברכים על כל אכילה ואכילה וכשנתמעטו הפירות נתמעטו האוכלים ואם אין אוכלים אין מברכין נמצא זה שלא בירך גוזל להקב"ה כל אותן הברכות שהיה מתברך מפי כל האוכלים והנה אין בזה מחטיא לרבים כירבעם אבל אם אותו שגוזל אומר לרבים אין פשע שאינו פושע בביטול הברכה הוא מחטיא לאחרים שלא יברכו גם הם כי הם למדים ממנו וחבר הוא לירבעם שהחטיא הרבים וזה יהיה חטאתם מניעת ברכתם כנזכר:

כתיב לכן אשוב ולקחתי דגני וכו' וכתיב ואספת דגנך וכו'. לא קשיא כאן בזמן וכו'. וקשה דמה זו שאלה דפשיטא שפסוק ואספת דגנך מדבר בפרשת והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ואספת דגנך ופסוק ולקחתי דגני מדבר בפסוקים כי זנתה אמם הובישם הורתם וכתיב התם לכן אשוב ולקחתי דגני וגו' ואין כאן מקום לקושיא ותירוץ כי הדבר מובן מאליו. ונראה דלא רמי מדכתיב הכא ואספת דגנך והתם כתיב ולקחתי דגני אלא דהכא אקרי דגנך ולא כתיב ואספת דגני או יאמר התם ולקחתי דגנך כדכתיב הכא ואספת דגנך ולהכי רמי דפעם אקרי דגנך של בני אדם ופעם נקרא דגני דגן של הקב"ה ותירץ כאן כשעושים רצונו של מקום נקרא הדגן על שם בני האדם וכשאין עושים רצונו של הקב"ה נקרא דגני שהוא דגן של הקב"ה. ואפשר לנו לפרש כי הקב"ה אפילו בשעת זעמו ורגע באפו חיים ברצונו שאע"פ שירצה הקב"ה לרחם ולתת להם מקצת הדגן מ"מ אינו נקרא

עיון יעקב

ועוד דמה שהוא נהנה בלא ברכה היה אחר מברך עליו והיה מותר ליהנות ממנו כמ"ש לעיל. ועוד י"ל כדאיתא במדרש רבה פ' בראשית דשבת היה מתרעם לכל הימים נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג אמר הקב"ה כנסת ישראל יהיו בן זוגך וחייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות ובשבת למלאות הברכות בפירות לכן הוי כגוזל כנסת ישראל אם אינו מברך ועיין בחידושינו בסנהדרין דף ק"ב:

כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום. הדגן שלהם אע"ג דעדיין הוא קודם ברכה ואמרינן לעיל דקודם ברכה לה' הארץ ומלואה מ"מ כיון שעושין רצונו בודאי יברכו ונקרא הדגן על שמם ועוד דגם בשעת הלבלוב צריך לברך כדאי' בא"ח סימן רכ"ו ולקמן דף מ"ג ע"ב: **ובזמן** שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן שנא' ואספת דגנך. ואע"ג דכתיב והיה אם שמוע וגו' כבר כתבו תוספות דמיירי באינן צדיקים כ"כ ודברי תוס' בזה מגומגמים קצת ועיין במפרשים בזה ועי"ל דאע"ג דמיירי בעושין רצונו

עץ יוסף

מעל וא"כ הרי הוא קדשי שמים. ונראה משום דקיי"ל בנדרים דף ל"ה יש מעילה בקונמות. וא"כ מצינו מעילה אף בדבר שאינו קדשי שמים ממש. וקמ"ל שמואל שבזה הוא כנהנה מקדשי שמים ממש (כל"ח):

קב ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן. קשה הא הפרשה מתחלת והיה אם שמוע תשמעו וגו' וא"כ איך אמר דקאי אאין עושין רצונו של מקום (מהרש"א) אך מצאתי בספר נפש החיים דף ט' שכתב וז"ל. הענין כי ודאי שאין דעת רבי ישמעאל שיהא הרשות נתונה לאדם לפרוש ח"ו אף זמן מועט מעסק התורה. ולעסוק בפרנסה ויהיה בטל אותו העת מעסק התורה לגמרי ח"ו. אמנם רמזו רבי ישמעאל בלשונו הקדוש הנהג בהן מנהג דרך ארץ. ר"ל עמהן עם הד"ת. היינו שגם באותו העת ושעה

חדושי גאונים

אלא לעושיהם וכו' לומר כי המעשה המצות מביא אל התכלית המושג מצד ההשכלה שהכל מודים עליו שהוא עיקר תכלית האדם וכן נמצא איוב אומר הן יראת השם היא חכמה (איוב כ"ח כ"ח) כלומר תכלית החכמה להשיג יראת השם. (עיקרים מאמר ג' פרק ל"א):

רשב"י אומר אפשר אדם חור כו' ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשה ע"י כו'. עי' תוס' בד"ה כאן בזמן שעושין רצונו של מקום כו' הקשו וא"ת הלא מאמר ואספת דגנך מדבר בעושין רצונו של מקום. כי כן הוא התחלת הפ' והיה אםשמוע תשמעו אל מצותי כו'. ויש להתעורר עוד במאמ' ולא עוד אלא שמלאכת אחרים כו'. זה מיותר בדברי התרצן. כי כבר עשה פשר בין הכתובים. כי מאמר ועמדו זרים כו' מדבר מעושין רצונו של מקום. ומאמר ואספת דגנך

אהבת איתן

המדרש לומר דצדיק גמור עדיף מבע"ת וזהו דעת ר' יוחנן אבל ר' אבהו פליג הכא וס"ל דבע"ת עדיף אלא דהתם במדרש בשב מיראה איירי ותדע דהרי מייתי שם מקרא דואכן היתה הטו ובספר הזוהר פי' הך קרא על העובדין מיראת עונש ע"ש:

בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כו'. והקשה בח"א דהא קרא ודאי איירי בעושין רצונו ש"מ דהא כתיב אם שמוע תשמעו לאהבה את ה' וגו' ועלה קאי ונתתי מטר וגו' ואספת דגנך וה"ק בגמ' בסמוך לעיל. ותירץ דאיירי בעושין ואין עושין כל כך דאינן צדיקים גמורי' דהיינו שאינם צדיקי' בממון וכדברי התוס' כאן. ולכן לא כתיב כאן בכל מאדכם כדכתיב בפ' שמע ובכל מאדך. ולא זכר שהוא מבואר בתנחומא פ' נח דאיירי שעושין מצות אבל אינעוסקין בתורה שבע"פ כראוי:

וגו' ואספת דגנך וגו' ובהיפך באין עושין רצונו של מקום השמרו לכם פן וגו' ולא יהיה מטר וגו' וי"ל בזה כדברי התוס' דודאי איירי קרא בעושין רצונו של מקום אבל אין עושין רצונו כל כך דאינן צדיקים גמורים דאף על גב דכתיב ביה והיה אם שמוע וגו' לאהבה וגו' מכל מקום מדכתיב בהך פרשה בכל לבבכם ובכל נפשכם ולא כתיב נמי ובכל מאודכם כדכתיב בפ' שמע ובכל מאדך משמע ליה דאיירי הכא באינן צדיקים גמורים דהיינו שאינן צדיקים במאד כדאמרי' דיש לך אדם שחביב לו ממונו יותר מגופו וע"כ עונשן בדבר שבממון שאין מלאכתן נעשית ע"י אחרים ודקאמר ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית ע"י כו' היינו הכא אחרת דאין עושין רצונו של מקום כלל דכתיב ועבדת את אויביך וכתיב לעיל מיניה תחת אשר לא עבדת את ה' וגו' ואלו נענשין גם בגופן שמלאכת אחרים נעשית על ידן : הרבה עשו כר"י וכו' . נראה לפרש דודאי יש לדיקים גמורים דמקיים בהו שמלאכת עצמן נעשית ע"י אחרים אלא דמעטים המה כדאמר ר"ש בן יוחאי גופיה בפ' לולב וערבה ראיתי בני עלייה והם מועטים אם אלף כו' אם שנים הם אני ובני וכיון דמועטין הם כ"כ אין לכל אדם לסמוך על זה לומר שאיני עושה מלאכה כלל לפי שמלאכתי נעשית ע"י אחרים שצדיק גמור אני ושמא הוא טועה ואינו צדיק גמור וז"ש הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידן דרוב עולם אינן צדיקים גמורים והרבה עשו כרשב"י ולא כו' לפי שרובם אינן צדיקים גמורים כרשב"י וכמו ששנינו יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ כו' וכל תורה שאין עמה מלאכה כו' אבל לעתיד שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו' יקוים בנו ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו': ביומי ניסן ותשרי כו' . מכאן קצת ראיה לפרש"י בפ' הגוזל בתרא דלא יהבינא זימנא לא בימי ניסן ולא בימי תשרי לפי שהן זמן קציר ובציר וק"ל :

ביומי ניסן . ימי הקציר : ביומי תשרי . דריכת הגתות והבדים: דרך טרקסמון. (לשון טרוקי גלי טרק שער וסימון בית כלומר מקמי סימון) דרך שערי החצר והבית: פני הבית · פתח כניסה ויציאה: אין הטבל מתחייב . במעשר מן התורה אבל אכילת קבע אסור לאכול מדרבנן :

את אויביך. אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידם (והרבה עשו) כרשב"י ולא עלתה בידם . אמר להו רבא לרבנן במטותא (בעינא) מינייכו דלא תיתו קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי (ואף לבי רב לא תיתו) כי היכי דלא תטרדו במזוניכו כולה שתא . *) אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום ר' יהודה בר אלעאי בא וראה מה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים דורות ראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתקיים בידם . דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זה וזה לא נתקיים בידם . ואמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן משום רבי יהודה בר אלעאי בא וראה מה בין דורות האחרונים לדורות הראשונים. א דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסימון כדי לחייבן במעשר דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות כדי לפטרן מן המעשר (לפיכך לא נתברכו פירותיהן). דאמר רבי ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנאמר (דברים כו) בערתי הקדש מן הבית (וגם נתתיו ללוי) . ורבי יוחנן אמר אפילו חצר קובעת שנאמר (שם) ואכלו בשעריך ושבעו :

*) עי' פ' אין עומדין אלא דחסידים הראשונים היו שוהין כו' :

הרי"ף

דגן שלהם אלא דגן של הקב"ה דגני . שהוא נותן דגנו בתורת חסד להם ולכך הוא מניחו עד עתו שאינו מייבשו בתחלתו אלא מבשלו עד עתו שהוא גמר בשולו ואז כתיב ולקחתי דגני בעתו שכיון שהגיע לגמר בשולו כמה בני אדם יתפרנסו ממנו קודם לקיחתו ונמצא שבשעת הקללה ואפו של הקב"ה חיים ברצונו ולכך קראו דגני לעשות בו כרצונו . ובזה אנו יכולים לפרש מ"ש והצלתי צמרי ופשתי לכסות את ערותה שגם הם רחמים בשעת זעמו שיציל מקצת צמרו כדי לכסות את ערותה שגם הם רחמים אע"פ שפשוטו של מקרא האמר שהיית רגיל לכסות בו ערותך אטלנו ואסלקנו מ"מ יש לדרוש כך כי הקב"ה רגע באפו חיים ברצונו . ובדבור תוספות זה (בד"ה כאן) נתחבטו בו המעיינים ואענה אף אני חלקי שבתירוץ הב' רצו לומר דשאני הא דר"א מההיא דתניא שבא לפרש מה בין כשעושין לאין עושין שלעושין עומדין זרים ועושין מלאכתם ולאין עושים מלאכתן נעשה ע"י עצמן והכא מדבר בדור שיש בו עושים ואין עושים דדוקא כשכל הדור אינם עושים רצונו של מקום כתיב לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ואין דגן בעולם אבל כשיש ג"כ עושין אע"פ שיש שאין עושין מ"מ שולח הדגן בשביל העושים ואותן שאינם עושים הם אוספים דגנם וא"כ שפיר אית למימר ואספת דגנך בזמן שיש עושים רצונו של מקום כי בשבילם יש דגן בעולם אמנם כשאין גם אחד עושה רצונו של מקום כתיב ולקחתי דגני ומ"מ כשיש עושים ואין עושים כי הדדי שיש דגן בעולם לאותם שעושים עומדים זרים ועושים מלאכתן ואותם שאין עושים הם אוספים דגנם כי לא לקח ה' הדגן בשביל העושים רצונו וכו' . והנראה לי נכון בדברי התוספות והוא צודק למ"ש

עיון יעקב

רצונו מ"מ איירי בבעלי בתים שאינן עוסקים בתורה תמיד רק שעוסקים בישובו של עולם וקובעין רק עתים לתורה אבל בעלי תורה תמיד וצדיקים גמורים מלאכתן נעשית ע"י אחרים : ועלתה בידם . דהיינו שזה וזה נתקיים בידם לפי שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי כדבסמוך : דלא תיתו קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי . וזה מיקרי תורתן קבע כל השנה ומלאכתן עראי באלו שני חדשים ועי"כ זה וזה נתקיים בידכם וקאמר יומי ניסן ותשרי ולא הזכיר חדש לפי שאין כל החדש ראוי למלאכה מפני החגים שבהם :
ואמר

עין יוסף

מועטת שאתה עוסק בפרנסה כדי הצורך וההכרח לחיות נפש עכ"פ ברעיוני מחשבתך תהא מהרהר רק בד"ת · וכן רבא אמר לתלמידיו ביומי ניסן ותשרי לא תתחזו קמאי דייקא · שלא לבא לבית מדרשו · אבל ודאי שתלמידי רבא לא היו בטלים ח"ו לגמרי מעסק התורה גם בביתם באלו הימים · ואמרו הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידם · והרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם · היינו רבים דוקא · כי ודאי שלכלל ההמון כמעט בלתי אפשר שיתמידו כל ימיהם רק בעסק התורה · שלא לפנות אף שעה מועטת לשום עסק פרנסת מזונות כלל · וע"ז אמרו באבות כל תורה שאין עמה מלאכה וכו' · אבל יחיד לעצמו שאפשר לו להיות אך עסוק כל ימיו בתורתו ועבודתו יתברך · ודאי שחובה מוטלת עליו שלא לפרוש אף זמן מועט מתורה ועבודה לעסק פרנסה ח"ו וכדעת רשב"י · ובזה יובן דברי רשב"י · שאמר בזמן שישראל עושין כו' מלאכתן נעשית ע"י אחרים כו' ובזמן שאין עושין כו' שנאמר ואספת דגנך . והקשינו לעיל הא הפרשה מתחלת והיה אם שמוע תשמעו וגו' וא"כ איך אמר דקאי אאין עושין רצונו של מקום · אבל לפי הנ"ל ניחא · כי פרשת והיה היא כולה בלשון רבים · ופרשת שמע היא כולה בלשון יחיד · ובפרשת שמע כתיב ובכל מאדך · ובפרשת והיה אם שמוע כתיב בכל לבבכם ובכל נפשכם ואלו בכל מאדכם לא כתיב · ובזה ניחא כי פירוש מאדך הוא ממון כמו שאחז"ל · לכן פרשת שמע שמדברת ביחיד אמר ובכל מאדך ר"ל הפקר כל עסקי הפרנסה ותעסוק רק בדברי תורה לבד אם אפשר לך · אבל פרשת והיה שנאמרה בלשון רבים · לרבים כמעט מוכרחים להתעסק עכ"פ מעט גם בריות ממון לחיי נפש· לכן לא כתיב בה ובכל מאדכם (והגם שעדיין לא זו הדרך והמדרגה הגבוהה שבגבוהות לפי אמיתת רצונו יתברך לדעת רשב"י· על כל זה גם לא מקרי ח"ו בזה אין עושין רצונו של מקום כשמפנין עצמן מעט גם לעסק פרנסה ובעת עסקם בפרנסה לבם נוהג בחכמה ומהרהרים בד"ת ויראת ה' · ולרבי ישמעאל זו היא עיקר רצונו יתברך בהנהגת כלל ההמון · ופלוגתתם מה היא עיקר רצונו יתברך והמדרגה היותר גבוהה בהנהגת כלל ההמון) אבל פסוק ואספת דגנך מדבר בלשון יחיד · והוא מוצא מכלל פרשת והיה שכולה נאמרה בלשון רבים ופסוק זה נאמר בלשון יחיד · לכן קרי ליה אין עושה רצונו של מקום כשמפנה עצמו אף מעט לעסק פרנסה עכ"ל · ובזה מתורץ ג"כ שכאן אמר שפסוק ואספת דגנך מיירי באין עושה רצונו של מקום · ולעיל אמר רבי חנינא בר פפא שפסוק ואספת דגנך בעושין רצונו ש"מ· דבודאי עושה רצונו ש"מ הוא· אלא שאין עושה רצונו על דרך מדרגה הגבוהה · כמו שכתב התוס' בתירוץ ראשון : דרך טרקסמון · לשון טרוקי גלי· טרק שער · וסמון בית · כלומר מקמי סימון דרך שערי החצר והבית (רש"י) ולכאורה יפלא הרי מסיים כאן שבדורות

ענף יוסף

קב דורות ראשונים עשו תורתן עיקר ומלאכתן עראי זה וזה נתקיים בידן . כי האוהב את השי"ת אהבה הראויה הנה זאת הוא העיקר בעיניו . כי יודע אשר רק לזה נברא בעולם . ובזה יבא לעולם אשר נשלח משם לעבוד את ה' עבודה תמה תמיד . ולזאת עיקרי מחשבתו וטרדתו הלא המה רק בעסק העבודה איך לעבוד לו בזה ובזה . ולחפש צדדים וצדדי צדדים לעשות מצוה זו או זו . וכאשר בבקר יעמוד . בזאת יקים אשר צריך לעבוד את ה' היום . וזאת היא הראשית והעיקר . ועל כן תיכף יעשה לפי ערכו מתורה ומצות ה' . והכל באופן היותר נאות והיא וכל מחשבתו ולבו טרוד שם ואין בא לו על מחשבתו שום עסק אחר כי אם זה הוא העיקר עשייתו בעולם . ויוציא על זה רוב היום . ואח"ז יעסוק ג"כ מעט מעט כשעה ושתים בעסק פרנסתו ואין מעצור לה' להושיע ברוב היום או במעט . ולפי אשר נגזר עליו מן השמים שירויח ביום הזה כן ודאי ירויח ולא יוסיף אם יעבוד כל היום ביגיעה רבה . ולא יגרע אם לא יעסוק כי אם בשעה או בשתים ותיכף אחר זה חוזר לעשות את העיקר לעבוד את ה' הטוב אשר לזה שלחו בארץ לעבדו בלבב שלם . כי אותו אהב מכל חפציו ומחמדי תענוגיו . ובאוהבי ה' שלנו אף בעשותם דבר מחפצי העולם המוכרחים בהם . העיקר בעיניהם מצות ה' אשר בחפץ הוא . ותפן עצמו ממילא בא לו לטפל ולעראי (במ"ת) :

א גיטין ד' פ"א ע"א:

חדושי גאונים

מדבר מאין עושין רצונו ש"מ . אבל לכן מסיים במאמר ולא עוד למען לא יקשה קושית התוס' . דע כי ב' מיני עבודות הן . א' שעובד בלבבו ונפשו . וא' שעובד גם במאדו . לכן פ' שמע שמדבר ליחיד הזהירו שיעבוד בשלשתם . אבל בוהי' אם שמוע שמדבר לרבים . וברבים לא שכיחא הא . כמ"ש הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם. לכן לא אמר רק בכל לבבכם ובכל נפשכם ולא אמר מאד . לכך הוא מדה כנגד מדה שהם בעצמם צריכים לעבוד עבודתם. שאם היו עובדים גם במאדם. הי' מלאכתן

אהבת איתן

אמר להו רבא לרבנן במטותא מנייכו לא תיתו קמאי לא ביומי ניסן ולא בימי תשרי וכו' . ופרש"י ביומי ניסן ימי הקציר וכ"מ מפירושו בחומש פ' בהר דזמן הקציר הוא בניסן ומשמע דהיינו אף קודם הפסח וכ"מ בפירושו לס' יהושע · ובשו"ת שב יעקב סי' ס"א כתב שזה תמוה דהלא עיקר ימי קציר לא הוי עד שבועות דכתיב ב' וחג הקציר מצא"ב פסח לא נקרא רק חג האביב דתבואה נתמלאה בו אבל עדיין לא הגיע זמן קציר . ויש ליתרץ ע"פ מ"ש בס' תו"ת ברפ"ד דבכורות דיש חילוק בין זמן קציר חטים לזמן קציר שעורים דבשל חטים הוא דהוי בשבועו' דאז מקריבין ב' לחם מחטים של חדש . אבל קציר שעורים זמנו קודם מניסן . אמנם אכתי תקשי סוגיא דשמעתין דאמר רבא לרבנן דלא תיתו קמאי ביומא ניסן שהן ימי קציר . והשתא אמאי נקט ביומי ניסן בלחוד הא לא הוה עדיין זמן קציר של חטים רק של שעורים . וא"כ ע"כ הוצרכו להשהות בביתם גם אחר ימי ניסן עד כלות קציר החטים . וי"ל דימי ניסן דקאמר לאו חודש ניסן בלחוד קאמר אלא כלומר בתקופת ניסן שבו

תוספות

נתן ר״ג רשות לרבי עקיבא לברך. סבור היה שיברך שלש ברכות כמו שהוא סובר: (בגמ׳) והלכתא המוציא. ואע״ג דהמוציא כ״ע ל״פ דאפיק משמע בירושלמי מפרש טעמא כדי שלא לערב האותיות כגון העולם מוציא ואע״ג דבלחם מן נמי איכא עירוב שאני התם דקרא כתיב מצמיח חציר וגו׳ להוציא לחם מן הארץ ועוד יש לבלוע בב׳ ידיו בי׳ אצבעות כנגד עשרה תיבות שבמקרא זה:

רש״י

כותבות. תמרים והן דבש האמור בז׳ המינין שהדבש זב מן התמרים: [קפץ וברך. לאחריהן]: דאפיק משמע. שהוציא כבר והא ודאי ברכה הגונה דלשעבר בעינן שהרי כבר הוציא הלחם הזה מן הארץ שהוא בא ליהנות הימנו: דכתיב אל מוציאם ממצרים. וכשנאמרה פרשת בלעם כבר יצאו: המוציא לך מים. וכבר הוציא: ורבי נחמיה סבר דמפיק משמע. שעתיד להוציא דכתיב המוציא אתכם וכשנאמר פסוק זה למשה עדיין לא יצאו והמוציא לך מים עדיין היה מוציא כל ימי היותם במדבר: דאפיקית יתכון. שאני הוא שהוצאתי אתכם: [אשמעינן טעמא. פירושא דקרא כמו שפירשנוהו ולמדנו פירושו: ואשמועי׳ הלכה כרבנן. דהמוציא דאפיק הוא: מאי קמשמע לן. הכל מודים בזו]: דורמסקין. (מיני עשבים שמברכים עליהם בפה״א והן והכרוב היו שלוקות. ואיכא מ״ד בגמרא שמפני שהן שלוקות אין מברכין עליהם אלא שהכל כיון שנשתנו) [אף הן שלקות מעשב שקורין אקדלשי״ט בלע״ז כך ראיתי בפי׳ בב״ק של רבי׳ יצחק ב״ר יהודה אבל כאן פי׳ פרוכ״ש וכן שמעתי אני כאן ובב״ק (פ״י דף קט״ז) פרונש וא״א להעמידה דא״כ הרי ברכתו בורא פרי העץ והאיך קדם וברך על הפרגיות שברכתן שהכל ואינם כדברים השובין כדמפרש ואזיל]: פרגיות. בשר עוף שקורין פרדי״ץ ומברכין עליו

גמרא

[דף לו ע״ב] **היה** ר״מ אומר א ממשמע שנ׳ (ויקרא יט) וערלתם ערלתו את פריו איני יודע שעץ מאכל הוא אלא מה ת״ל עץ מאכל להביא עץ שטעם עצו ופריו שוה ואיזה זה הפלפלין ללמדך שהפלפלין חייבין בערלה וללמדך שאין א״י חסרה כלום שנא׳ (דברים ח) ב ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה:

[דף לז] **מעשה** בר״ג והזקנים שהיו מסובין בעלייה ביריחו והביאו לפניהם כותבות ואכלו ונתן ר״ג רשות לר״ע לברך קפץ וברך ר״ע ברכה אחת מעין ג׳ א״ל ר״ג [עקיבא] עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת א״ל רבינו אף על פי שאתה אומר כן וחביריך אומרים כן למדתנו רבינו ג יחיד ורבים הלכה כרבים:

[דף לח] **ת״ר** ד מהו אומר המוציא לחם מן הארץ רבי נחמיה אומר מוציא [לחם מן הארץ]. אמר רבא במוציא כ״ע לא פליגי דאפיק משמע דכתיב (במדבר כג) אל מוציאם ממצרים כי פליגי בהמוציא רבנן סברי המוציא דאפיק משמע דכתיב (דברים ח) המוציא לך מים מצור החלמיש ורבי נחמיה סבר המוציא דמפיק משמע שנאמר (שמות ו) המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים ורבנן ההוא הכי קאמר להו קב״ה [לישראל] כד מפיקנא לכו עבידנא לכו מלתא כי היכי דידעיתו דאנא הוא דאפיקית יתכון ממצרים דכתיב (שם) וידעתם כי אני ה׳ אלהיכם המוציא אתכם וגו׳. [משתבחין ליה רבנן לר׳ זירא [את] בר רב זביד אהוה דר״ש בר רב זביד דאדם גדול הוא ובקי בברכות הוא אמר להם לכשיבא לידכם הביאוהו לידי זמנא חדא אקלע לגביה אפיקו ליה רפתא פתח ואמר מוציא אמר זה הוא שאומרים עליו דאדם גדול הוא ובקי בברכות הוא בשלמא אי אמר המוציא [שם ע״ב] אשמועינן טעמא ואשמעינן דהלכתא כרבנן אלא דאמר מוציא מאי קמ״ל ואיהו דעבד לאפוקי נפשי׳ מפלוגתא והלכתא המוציא לחם מן הארץ דקי״ל כרבנן דאמרי דאפיק משמע]:

קג [דף לט] **הנהו** תרי תלמידי דהוו יתבי קמי׳ דבר קפרא הביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיו׳ נתןבר קפרא רשות

הרי״ף

שדבר הכתוב לשון יחיד ואספת דגנך לפי שלמעלה דבר כשישראל עושין רצונו של מקום ונתתי מטר ארצכם שהעולם נדון אחר רובו ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל ויקרא אל הדגן לברכותו ואם יש יחיד שלא עשה רצונו של מקום הלמעני תעזב ארץ ולא יהיה דגן בעתו זה לא יתכן אבל אותו היחיד אף על פי שיזכה לדגן בכלל המרובים מ״מ יאסוף הוא על ידי עצמו דגנו והיינו ואספת דגנך אבל לשאר ישראל המרובים יעמדו זרים לאסוף דגנם ודו״ק. ומ״ש לקמן תנו רבנן ואספת דגנך וכו׳. וקשה דלא שייך מה תלמוד לומר אלא במקום שאינו צריך לומר אותו דבר וכאן איצטריך למילתיה לברכו אם ישמע בקול ה׳. ועוד קשה האיך אפשר לומר דואספת דגנך הוא כשאין עושים רצונו של מקום והרי נאמר בפרשת והיה אם שמוע תשמעו שהם עושים רצונו של מקום. וע״ק לת״ק מאי עביד ליה להאי קרא דלא ימוש ספר התורה יומם ולילה. ונראה שהוקשה להם מ״ש ואספת דגנך שהרי בפרשת בחקותי כתיב ונתתי גשמכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ולא הזכיר האסיפה לומר ואספת דגנך דפשוט הוא שבהיות הארץ נותנת יבולה ודגנה שיאספוהו ומאספיו יאכלוהו לזה אמרו לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה והגית בו יומם ולילה יכול דברים ככתבן שלא ינהוג דרך ארץ לבקש פרנסתו עם ת״ת תלמוד לומר ואספת דגנך נהוג בהם דרך ארץ שלא תצטרך לבריות כי יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ ומאי דכתיב לא ימוש אינה חובה אלא ברכה או כמאן דאמר אפילו לא למד אלא פרק שחרית ופרק ערבית קיים לא ימוש וכפי זה מדבר בעושין רצונו של מקום כדכתיב והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם ויש לך רשות לאסוף דגנך ורשב״י אומר שכתוב זה מדבר בזמן שאין עושין רצונו ואע״פ שכתוב בפרשה והיה אם שמוע תשמעו דייק לישנא דקרא דשני לומר ואספת לשון יחיד וכיון שהפרשה מדברת בלשון רבים והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם היל״ל ואספתם דגנכם וע״ק שכיון שמדבר בעושין רצונו של מקום איך הוא אומר השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים כי הוא יוצא מן הקצה אל הקצה מעובדי אלהים ועושי רצונו לעובדי עבודת כוכבים וזה תימה לכך דרשו שע״כ מדבר בעושי רצונו ונתתי מטר ארצכם בעתו ומדבר בלשון רבים ואם יש יחיד שישמע לקול ה׳ אבל אינו עושה רצונו הגמור בלבב שלם כנגדו הוא אומר ואספת דגנך שכיון שעובד אלהים ומכל מקום אינו עושה רצונו לגמרי יתן ה׳ דגנו אמנם הוא יאספנו ולא יעמדו זרים לאסוף דגנו ונתתי עשב בשדך בזכות בהמתך. ובא להזהיר לזה כיון שאינו עושה רצונו ית׳ לגמרי שהוא יאסוף דגנו אמר השמרו לכם פן יפתה לבבכם להוסיף עוד סרה ולעבוד עבודת כוכבים כי אז יחרה אף ה׳ ועצר את השמים ולא יהיה מטר כלל ואז לא יהיה דגן לא לאדם ולא לבהמה:

עין יוסף

אחרונים היו מכניסין דרך הצירות לפוטרן מן המעשר. ואיך כתב רש״י על דרך טרקסמון דרך שערי החצר והבית הרי דאפילו דרך שער חייב לפירושו. ואפשר שכוונת רש״י על חצר המשתמרת חצר דומיא דבית. אבל דורות האחרונים הכניסו דרך חצר שאינה משתמרת. ועיין בצל״ח: ממשמע שנאמר וערלתם ערלתו את פריו כו׳. במסכת סוכה דף ל״ה ע״א היה רבי מאיר אומר ממשמע שנאמר ונטעתם כל עץ איני יודע שהוא עץ מאכל (ופירש רש״י ממשמע שנאמר ונטעתם וכתיב בסופיה לא יאכל איני יודע דבעץ מאכל משתעי קרא) ומה ת״ל עץ מאכל. עץ שטעם עצו ופריו שוה כו׳. ונראה דגם כאן הכוונה כך ממשמע שנאמר וערלתם ערלתו את פריו וכתיב בסופיה לא יאכל. איני יודע שעץ מאכל הוא. אלא מה ת״ל עץ מאכל ר״ל למה לי תיבת מאכל. לכתוב וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ וערלתם כו׳ לא יאכל. אלא להביא עץ שטעם עצו ופריו שוה. כלומר עץ שהוא בעצמו מאכל כמו הפרי: המוציא לחם מן הארץ. כתב בהלכות מהר״ן הנותן ריוח בין לחם למן הארץ מובטח הוא שאינו ניזוק באותה סעודה כתב רד״א המוציא לחם ר״ל מזון כמו עביד לחם רב. שהלחם אינו יוצא מן הארץ אלא התבואה שעושים ממנה לחם. וכן תמצא במן הנני ממטיר לכם לחם. וידוע שלא ירד לחם ע״כ. ועיין מ״ש עוד ביקרא דחיי על מסכת ברכות:

קג נתן בר קפרא רשות לאחד מהם לברך. וכתבו תוס׳ ונראה דמיירי

מסורת הש״ס

א סוכה דף ל״ה ע״א יומא דף פ״א ע״ב: בעי׳ קהלת רבה פ״ב פסוק כנסתי לי גם כסף וזהב: ג ברכות ד׳ ט׳ ע״א וש״נ נסמן: ד ירושלמי ברכות פ״ו ב״ר פרשה ע״ו. שוח״ט ק״ד. ויקרא רבה פי״ב:

חדושי גאונים

נעשית ע״י אחרים. וא״כ קשה מאי שכר טוב הוא על מאמר והיה אם שמוע תשמעו. ע״ז אמר ולא עוד שו׳ פי׳ כי הלא יש עוד גרוע מזה. שמלאכת אחרים נעשה על ידן. והאיש הזה הלא עכ״פ נאמר לו ואספת דגנך. שיאסוף דגנו של עצמו ולא של אחרים. והדברים מאירים ושמחים. (שיורי המדות בשם הגר״א): נתן בר קפרא רשות לא׳ מהן לברך. פירוש שאפי׳ פירות שאין זימון בשופן אם מתחלה הוקבעו לאכול כדרך בני אדם המתחברים בתחלת ישיבתן לאכול בחבור׳ אחת א׳ מברך לכולן ואע״ג דלקמן פליגי ביין בפירות דהוא ענין אכילה מודו. קפץ (אחד מהם) ובירך על הפרגיות שהוא מין בשר והוא מין עוף ששמו פרדי״ן ומשום שהיה חביב עליו בשר. (שיטה מקובצת):

אהבת איתן

זמן קציר של תבואה והכי איתא בברייתא דפרקי ר״א פרק ח׳. בפסוק זרע וקציר וגו׳ זרע זה תקופת תשרי קציר זה תקופת ניסן. וכן בגמ׳ פ׳ המקבל (דף קז) מתבאר דזמן זרע וקציר נמשך לא פחות משני חדשים. ואע״ג דלר׳ יהודה התם מונה זמן זרע מחשון וזמן קציר מאייר נראה דקיי״ל כר״ש התם דמונה מחצי תשרי זרע ומחצי ניסן קציר ואע״ג דר״י ור״ש קיי״ל כר״י שאני הכא דבתוספתא דתענית איתא דכמה תנאי סברי כר״ש. ומ״ש רש״י כאן ביומי תשרי דריכת הגתות והבדים. לולי פרש״י י״ל ע״פ הברייתא דפרקי ר״א שזכרתי דתקופת תשרי הוא זמן זרע ולכך אמר להן רבא דלא תיתו: דורות אחרונים מכניסין פירותיהן

אמר הבונה אע״פ שאתה אומר כן. מאמר קדוש ואמיתי הוא השקר לא יסכימו עליו רבים ולזה אמרה תורה אחרי רבים להטות כי כבר אפשר שיטעה היחיד או המועטים מאיזה פרט מהסברא אף אם יהיה נכון בשאר העיונים לזה אמר רבי עקיבא לר״ג אע״פ שאתה אומר כן כלומר אתה גדול ונשיא ישראל כיון שבנגדון זה חביריך אומרים בהפך יש לנו לעמוד על הכלל אשר לא יזוב יחיד ורבים הלכה כרבים: ת״ר מהו אומר וכו׳. השבח שאנו נותנים לה׳ יתברך על כל מה שברא בעולמו אינו נגד על מה שכבר עשה

עליו שהכל: שלא טעם טעם בשר. ונעשה הבשר חביב עליו: זקנה אין כאן. בתמיה הלא זקן אני וה"ל לשאול ממני על איזה מהן יברך לפטור את שאר המינין. דברים הללו לא באו ללפת את הפת אלא שלא מחמת סעודה הן באין [ואמרינן לקמן (דף מ"א:) דטעונין ברכה לפניהם] ואין הפת פוטרתן (ובגמרא האריכו לפרש במאי קא מפלגי הנהו תרי תלמידי): מניח פרוסה וכו'. ונמלאו שתיהן בידיו ובולע [או] משתיהן או מן השלימה: ריפתא דערובא. שערבו בו אתמול עירובי חצירות: המקפה

לאחד מהם לברך קפץ ובירך על הפרגיות לגלג עליו חברו. כעס בר קפרא אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס. אם חברך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה לגלגת עליו. חזר ואמר לא על המלגלג אני כועס אלא על המברך אני כועס ואמר אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן. תנא ושניהם לא הוציאו שנתם:

שם ע"ב תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק מניח הפרוסה בתוך השלמה [ובוצע] ומברך. אמר ליה מה שמך אמר ליה שלמון אמר ליה שלום אתה ושלמה משנתך ששמת שלום בין התלמידים:

שם רב אמי ורב אסי כי הוה מתרמי להו ריפתא דערובא מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ א אמרי הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי:

[דף מ] אמר רב יהודה אמר רב ב אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו שנא' (דברים יא) ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת:

שם אמר (רבה) [רבא] בר שמואל משמיה דרבי חייא אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה ניזוק. תנ"ה אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה ניזוק. תניא אידך

מהרש"א: זקנה אין כאן כו'. פרש"י וה"ל לשואלני על איזה מהם יברך וכו' האי לישנא על איזה מהן יברך לפטור שאר מינים לא שייך למאי דס"ד בעי למימר דאיכא מ"ד בשלקות בפה"א וה"ל לשואלו על כך דהא אם יברך על שלקות בפה"א ודאי דאינו יוצא על הפרגיות וגם אם נאמר דלפי דעת המברך דשלקות שה"ב קאמר וה"ל לשואלו על איזה מהן יברך לפטור את שאר המינים הוא דחוק דכיון דפרגיות היה חביב לו למברך מה היה לשאול לו על דעתו דאינו דומה שיברך לפי חביבות השומע ויוציא בברכתו ולמסקנא ניחא דה"ל לשאול אם מברכין על החביב או על מידי דזיין דאחד מהן יפטור שאר מינין. ויש לדקדק בהאי עובדא דב"ק דמתחלה אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג ואחר כך חזר ואמר בהפך לא על כו' דמעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר וי"ל דמעיקרא וודאי דכעס נמי על המברך שלא שאלו אלא דה"ק לא על המברך כעסתי כ"כ שלא שאל לי על איזה יברך כמו על המלגלג שהוא מורה ממש הלכה בפני רבו לומר שלא כדין בירך על הפרגיות אבל המברך כיון שניתן לו רשות לברך אין זה כמורה הלכה ובא זה התלמיד המלגלג והתגלל עצמו שלא לגלג עליו על שלא כדין בירך אלא לגלג עליו שלא היה חש על כבוד הרב לשאול ממנו על איזה מהן יברך חזר ב"ק ואמר לא על המלגלג אני כועס שלגלג עליו על שלא שאל ממני וכעסי בזה כשאר על המברך ודו"ק:

הכותב

[לא על המברך אני כועס כו' חזר ואמר לא על המלגלג כו'. אע"פ שעיקר מעשה זה לענין דינא כתבתיו כאן ללמוד ממנו תועלת אמוניי וגם במדות טובות והוא חדא דאית בה תרתי שראוי לכל תלמיד להזהר בכבוד חכמה או זקנה וישים אל לבו אמונה תוריית שאם ח"ו יזלזל בכבודם עקיצתם עקיצת עקרב והוא ית' ממהר להפרע ולהעניש לכבוד חכם זקן כמו שהיה בכאן כדתנא בתוספתא ושניהם לא הוציאו שנתם ועוד למדנו מדברי בר קפרא מדה מעולה ושניהם והוא שהודיע כעסו לכבוד התלמיד קודם שהודיע כעסו לכבודו ומן ההכרח לחוש לדקדוק זה לתקן סתירה נראית לכאורה בלשון בר קפרא והיא כי מה שאמר בלשון חיוב במאמרו הראשון הוזכר בו לשון שלילה במאמרו הב' ומה שחייב בב' אמר בלשון שולל במאמרו האחד כי ראשונה אמר שלא כעס על המברך רק על המלגלג ואח"כ אמר בהיפך והיה ראוי שיאמר על שניהם אני כועס מטעמים מחולפים על המברך שאם חכמה אין כאן כו' ועל המלגלג שאם חבירך דומה וכו' ותיקון סתירה זאת יתבאר במה שאמרתי שכוונת בר קפרא להודיענו שאע"פ שמי שקפץ לברך זלזל בכבוד זקנתו במה שלא שאל ממנו קודם היאך יברך לא עליו תלונתו וכעסו גדול יותר מאד רק על המלעיג על דברי חברו ואחר הודיעו זה חזר ופירש עוד כוונתו ואמר לא על המלגלג אני כועס כלומר אל יעלה לבבכם שבמה שכעסתי על המלגלג היה בו שתוף מה לחוש לכבודי היאך התלמיד המלגלג היה מלעיג על חברו בפני ב"ק רבו כי גנאי הוא לו לבטל זה אמר לא כעסתי על המלגלג לכבודי כי איני מקפיד כ"כ אלא על דבר הנראה לעינים שהוא זלזול גמור כמו המברך שברך מעצמו ולא שאל ממנו כדת מה לעשות וזאת היא קפידה המגעת כנגד כבודו ממש. ונתקררה דעתו של ב"ק במה שהודיע צערו וכעסו אבל לא חשש להענישם כ"כ ואלהי אמת החושש לכבוד התורה נפרע משניהם תוך שנתם]:

עיון יעקב

ואמר לא על המברך אני כועס וכו'. הא דאמר להיפך אח"כ עיין במהרש"א ול"נ דנעשה כן דרך מוסר לכל א' בפני עצמו שלא לביים זה בפני זה למלגלג אמר שכעס עליו

עין יוסף

בברכה ראשונה. דאי בשל אחריו הא אמרינן (חולין ק"ל.) אין מזמנין על הפירות. ומיירי בהסבו. ואנו אין לנו שום הסבה אלא על הפת. ולכך צריך לברך לכל אחד על כל דבר הן בפירות הן ביין עכ"ל: מניח הפרוסה בתוך השלמה ובולע ומברך. כן הוא בגמרא. ור"ל דאי' שם בגמרא איתמר הביאו לפניו פתיתין ושלמין. אמר רב הונא מברך על הפתיתין (פירש"י אם ירצה מברך על הפתיתין. ואם הפתיתין גדולים מן השלמין צריך לברך עליהן) ורבי יוחנן אמר שלמין מצוה מן המובחר. והא תני תנא קמיה דר"נ בר יצחק מניח הפרוסה בתוך השלמה ובולע ומברך. ויהיה יוצא ידי מחלוקת של רב הונא ורבי יוחנן. שבשתניח הפרוסה בתוך השלמה נמלאו שתיהן בידיו. ופרש"י ובולע או משתיהן או מן השלמה. ועיין שם בתוס' ד"ה מניח: ריפתא דערובא. שערבו בו אתמול ערובי חצרות. ומזה ראיה דלענין ברכת הנהנין אין קפידא משום מצות חבילות חבילות: אמר רב יהודה אמר רב. וכן הוא בגיטין דף ס"ב סוף ע"א. וברב אלפס איתא א"ר יהודה אמר שמואל. ובהרא"ש אי' אמר רב הונא אמר רב: אסור לאדם שיאכל. ובגיטין שם איתא אסור לאדם שיטעום. וכן הוא ברא"ש וברב אלפס: אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כו'. כתב רמ"א סוף סימן ק"ע וז"ל ונראה דוקא שלא היה מלח בפת או במאכלים שאכל. וכן שלא שתה משקה שיש בו מים. אבל בלאו הכי ליכא למיחש. וכן נוהגין שלא ליזהר באכילת מלח ושתיית מים אחר הסעודה מטעם שנתבאר עכ"ל. וכתב המחבר בסי' קע"ט סעיף ו' והאוכל מלח אחר אכילתו לא יאכל בגודל דקשה לקבור בניס. ולא בזרת דקשה לעניות. ולא באצבע דקשה לשחין רע

הבונה בשעת הבריאה אלא שעדיין הולך ומקיים הכל באותו הסדר כמו שאנו מברכין בכל בוקר על צאת השמש באמרנו המאיר לארץ ולדרים עליה ונותנים טעם לזה המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית כי קיום סדר העולם היא בריאה חדשה בכל עת ורגע ולכן כשאנו אוכלים לחם אע"פ שסדרו של עולם מעת הבריאה שתוציא לחם למזון האדם תקנו להודות לה' בברכה על כל פעם ופעם שנאכל ממנו ונתלקו לדייק דהמוציא משמע לשעבר היינו על אותו הלחם שהוציא לנו דוקא שאנו אוכלים אותו ולא על הסדר מאז מקדם: שלום אתה ושלמה משנתך. מצינו דבר והפכו בדברי חז"ל שהם קוראים לעסק התורה מלחמה כאמרם מסיבי מלחמה שערה אלו ת"ח מלומדי מלחמתה של תורה וגם מכנים לה שם שלום כמה פעמים באמרם ת"ח מרבים שלום בעולם אלא שתכלית המלחמה להגיע אל השלום ומגמת פני המתוכחים בתורה לבא לידי פסק הלכה וזה ששבח רנב"י לתנא הזה שכשמו כן הוא ששם שלום בין התלמידים השם במשנה שלמה ופשרה נכונה: אמר רבא בר שמואל וכו'. ראוי לו לאדם להשתדל בכל דרכיו לעמוד חזק ובריא כדי לעבוד ה' ולשמור מצותיו וחי בהם אמרה תורה ושמור נפשך מאד. מכל משמר נצור לבך. ואמרו חמירא סכנתא מאיסורא כדפירשו חז"ל בגמרא ולכן באו אזהרות רבות לתכלית זה כתוב לשון חכמים מרפא וכמו שאמרו שהרפואה תתחלק להעמדת הבריאות ולהחזירו אם נאבד כחולי כן תמצא לשם כמה למודים לשתים אלה. כי א"א לכחד שהגם ששום מין משמרת ורפואה לא תשוה ולא תספיק לנוס מן המות להיות לעולם עכ"ז תועיל מאד להאריך בחיים ולהשמט זמן מה מן ההפסד ולדעתי לכן נקראו בכתוב מיני הרפואה בלשון מרפא תעלה וארוכה אומר שהרפואה תועיל קצת להאריך החיים ולהרפות ממנו המות אך לא להיות חי לעד וקיים לנצח. ולהיות רוב החלאים באים מכמות או איכות המאכל בלתי נאות הודיענו הרבה מזה רב פעמים ועוד בס' זה ובמקומות אחרים לרוב יבואו דברים כיוצא באלו וכן כמה רפואות להחזרת הבריאות וזה יספיק לך הערה לכל מקום אשר תמצא שם כדומה דבר מתיחס לאחד משני חלקי הרפואה כאמור בבלי שאשנהו לך שם:

א שבת דף קי"ז ע"ב: ב גיטין דף ס"ב ע"א:

חדושי גאונים

כעס ב"ק כו' נראה שעשה כן שלא רצה הוא שיהא שוגג ע"י כי זה היה כמורה הלכה בפני רבו וכמ"ש אח"ז אם חכמה כו' ועכ"א מתחלה לא על המברך כו' פי' אחרי שנתתי לו רשות היה סבר שא"צ לשאול עוד כי מחלתי על כבודי והרב שמחל ע"כ כבודו מחול ועכ"א אח"כ אם חכמה אין כאן פי' שכבוד תורה מחול משום שתורה דיליה כדאי' מס' קידושין ומ"מ היה לו לחוש לכבוד זקנה ואמר כן נגד המלגלג שע"כ עשה ג"כ כהוגן שהי' מלגלג בשביל שלא שאל ואף שנתתי לו רשות ועשה כן כדי שלא יחול הכעס עליהן רק מכל מקום הקב"ה תבע בכבוד רבה באמת משום זקנה כי זה א"א למחול על כבודו ות"ח המופלג בזקנה שאני שצריך לחוש לכבודו. (כבוד הבית):

נתן בר קפרא לאחד רשות לברך. מהכא משמע דאפילו פירות אע"פ שאין מזמנין עליהן בסופן א' מברך לכלן בתחלתן ואע"פ שאין אנו נוהגין כן בפירות אלא כל אחד מברך לעצמו שמא הם היו רגילין לקבוע מקום לאכול פירות ולשתות יין ומתוך כך היה אחד מברך לכולן.

חזר ואמר לא על המלגלג אני כועס אלא על המברך אם חכמה אין כאן זקנה יש כאן תנא לא הוציאו שניהם שנתן. ירושלמי א"ר יוסה

אהבת איתן

וכו'. ונראה דו"ש בשלהי סוטה המעשרות בטלו שומן הפירות. היינו בשביל שעושין תחבולה כדי לפוטרן מן המעשר ועל כן לא נתברכו הפירות ובטל שומן שלהן. אבל אין לפרש דאין מעשרין מאי דמחוייב לעשר דא"כ לא סגי בביטול שומן הפירות דהרי הגמ' נעקרים והיקר הווה כדאיתא בשבת (דף ל"ג ע"ב) וא"כ ודאי דהפירות בעצמן נתבטלו ונתמעטו:

אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מריח הפה ובלילה מפני אסכרה . ת"ר המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעיים וכמה אמר רב חסדא קיתון לפת. אמר רב מרי אמר רבי יוחנן הרגיל בעדשים אחד לשלשים יום מונע אסכרה מביתו אבל כל יומא לא מ"ט משום דקשה לריח הפה . ואמר רב מרי אמר רבי יוחנן הרגיל בחרדל אחד לל' יום מונע חלאים מביתו אבל כל יומא לא מ"ט משום דקשה לחולשא דליבא . אמר רב חייא בר אשי אמר רב הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעיים א ולא עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומרבין ומברין גופו של אדם . אמר רבי חמא בר חנינא הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב ב מיתיבי רשב"ג אומר קצח אחד מס' סמני מות [הוא] והישן במזרח גרנו דמו בראשו . לא קשיא הא בריחו הא בטעמו :

שם [משנה בירך וכו' ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא: גמ' פשיטא אמר רב נחמן בר יצחק לא נצרכה אלא לרבי יהודה דאמר חטה מין אילן היא דתניא ג אילן שאכל ממנו אדם הראשון ר"מ אומר ד גפן היה שאין לך דבר שמביא יללה על אדם אלא יין שנא' (בראשית ט) וישת מן היין וישכר. רבי נחמיה אומר תאנה היתה שבדבר שנתקלקלו בה נתקנו שנאמר (שם ג) ויתפרו עלה תאנה . רבי יהודה אומר חטה היתה שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן . [סד"א הואיל ואמר רבי יהודה חטה מין אילן היא ליבריך עליה בורא פרי העץ קמ"ל וכו'] :

קד שם ע"ב אמר רב ה כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ורבי יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה · אמר אביי כותיה דרב מסתברא דתניא (דברים כו) לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. לא עברתי מלברכך ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו . ואלו (שמך ומלכותך עליו) [מלכות] לא קתני:

רש"י

המקפה אכילתו במים . שותה מים הרבה אחר אכילתו עד (שלפה) [שאכילתו לפה] במים ויליף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא (מ"ב ו') : מונע אסכרה . שחולי בא מחמת עיפור בני מעים והעדשים משלשלים : קצה . רבותינו מפרשים ניל"א בלע"ז אבל אני שמעתי מין זרעים שזורעים [אותו] בארץ ישמעאל : למזרח גרנו . של קלא שרוח מערבי רוח לחה ומתוכתא היא ומכניס הריח בתוך הגוף : הא בריחו הא בטעמו . שהריח קשה והטעם טוב : שמביא יללה . וזה הביא מיתה: שאין התנוק יודע לקרות אבא ואמא . וזה נקרא עץ הדעת : [מלברכך . ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להפרים תרומה

מהרש"א

מלהזכיר שמך כו' . ובסוף מסכת מע"ש איתא קלא בע"א לא עברתי ממצותיך לא הפרשתי כו' ולא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו ופרש"י בחומש מלברכך על הפרשת המעשרות עכ"ל וכתב הרא"ש פירש על שכחתי מלברכך בעת הפרשת המעשרות לא מלברך ברכת הפרשת המעשרות שהוא נוסח הברכה שתקנו אנשי כה"ג כו' שברכת כל המצות אינן אלא מדבריהם כו' ע"ש ואולי נעלם ממנו סוגיא דהכא דמוכח בהדיא דאנוסח ברכת הפרשת מעשרות קאי דאברכת כל המצות מייתי ליה הכא דבעי שם וגם שנוסח' תקנו אנשי כה"ג מ"מ עיקר הברכות סמכוה אהאי קרא ועניינו דבעי בכל ברכה שם לייחד שמו על כל מין ומין מעין ברכותיו ומ"ד דבעי נמי מלך הוא מה"ט דמלך הוא מורה על אחדותו שהוא מלך מלכי המלכים ולכך בעשרה מלכיות בר"ה מסיים ה' אחד וק"ל :

הרשב"א

כל ברכה שאין בה וכו' . יש בזה נסתר וכשתבין דבריהם תדע סוד הברכות ותבין למה נוסח הברכות כמדבר לנגלה ונסתר גם תבין למה מלכות בפתיחה ולא בחתימה ודעתו של רב לא שכחתי ולא עברתי כו' ואמנם יש טעם נגלה וגדול התועלת במה שתקנו נוסח הברכה כן ר"ל בנסתר ובנגלה לפי שכבר ידעת שב' יסודות עצומות ועליהן נבנה הכל . האחד לדעת שהוא ית' מחויב המציאות ושאין ספק בזה כלל כמו שנתבאר ונתפרסם המופת עליו בביאור רב . והב' שאין אמתתו ית' מושגת כ"א לעצמו ית' לבד והוא במציאותו נגלה ובאמת מהותו נסתר ונעלם מן הכל וכדי לקבוע שתי הפנות האלה

עיון יעקב

ולא על המברך ולמברך אמר להיפך כדי שהניה' לא ישנו באולתם לא יתקוטטו ויתקנאו זה בזה וק"ל. ומשו' הכי מותר הי' לו לשנות בדבר השלום כי באמת היה כועס על שניה' לכך לא אוציאו שנהם:

עין יוסף

רע (במחבר כתב לש"ר וכתב הא"ר שהוא ר"ת לשחין רע) אלא באמה ובקמילה : ובלילה מפני אסכרה · פי' ובלילה מפני ריח הפה ומפני אסכרה · כן אית' בהדיא במחבר שם · אסכרה פי' חולי החונק : דמו בראשו · בגלה דף י"ז אי' ארשב"י ה' דברים הן שהעושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו האוכל שום קלוף כו' והמקיז דם ומשמש מטתו · ופרש"י דמו בראשו נענש על עצמו וחובת דמו נדרשת ממנו לאחר מיתתו · וראיה לדבר ודמו בראשנו דמרגלים ביהושע חובת דמו יהא מוטל בראשנו · ומתחייב בנפשו כלומר הוא גורם לעצמו ע"כ : הא בריחו והא בטעמו· הריח קשה והטעם טוב : שאין לך דבר כו' אלא יין · הלכך מסתברא דעל ידו נקנסה מיתה ובכיה לעולם (רש"י) · ובב"ר פ' ט"ו אי' ענבים היו שנאמר (דברים ל"ב) ענבמו ענבי רוש אשכלות מרורות למו · אותן האשכלות הביאו מרורות לעולם · כלומר המות הנקרא מר כדכתיב מר ממות · ולכן אמר ענבמו ענבי רוש זה אדה"ר שהיה ראש לכל הדורות (נזה"ק) : תאנה היתה כו' · וכדאיתא בב"ר שם תאנים היו דבר למד מענינו משל לבן מלכים שקלקל עם אחת מן השפחות · כיון ששמע המלך טרדו והוציאו חוץ מפלטין · והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו · אבל אותה שקלקלה עמו פתחה דלתיה וקבלתו · כך בשעה שאכל אדם הראשון מאותו האילן טרדו הקב"ה והוציאו חוץ לג"ע · והיה מחזר על כל האילנות ולא היו מקבלין אותו (אע"פ שהאילנות הם לומח הנעדר מדעת ודבור ממאן או מונע בדבר · יש לומר הכוונה שאדם הבין בחטאו והבין ברוע מעשהו שהיה ראוי שכל האילנות יתרחקו ממנו · כי אינו ראוי ליהנות מהם כמו שהורשה מקודם · אבל התאנה אחר שקרב דעתו אליה ונהנה ממנה לא היה זר אצלו לחזור ולהשתמש ממנה · יפ"ת) ומה היו אומרים לו · אמר רבי ברכיה הא גנבא דגנב דעתיה דבריה (שסבר שהשי"ת לא ידע ממנו שחטא) אבל תאנה שאכל מפירותיה פתחה דלתיה וקבלתו · הה"ד ויתפרו עלה תאנה ור"ל ומינה שמעינן דשאר האילנות לא קבלוהו דאם לא כן עלה תאנה למה לי לאשמועינן (יפ"ת) ועיין ברש"י ותוס' בסנהדרין דף ע' ע"ב : חטה היתה כו'). לכך נקרא עץ הדעת לפי שמקנה דעת לאדם · וזה ודאי שקודם החטא היה לו לאדם יותר דעת ותבונה. אלא קודם החטא היה חכמתו בחכמה העליונה אבל היה משולל דעת בעניני עוה"ז התלוי בבחירת היצה"ר הנקרא דעת טוב ורע · אבל משאכלו מעץ הדעת שלט בהם כח היצה"ר ונתגלה להם דעת בעניני עולם הזה שהוא דעת טוב ורע · ונגד זה נעלם ממנו חכמה העליונה כי נתעבה חומרו בזוהמת היצה"ר (נזה"ק) :

קד כל ברכה כו' · אבאר לך כאן פירוש כל ברכה · ומה שבכל ברכה תחלה מדבר כלפי השם כאלו הוא נגדו · ובסופן כאלו אינו נגדו : ברוך אתה ה' · ע"ש ברוך אתה ה' למדני חקיך · וברוך אינו לשון פעול · אלא כמו רחום וחנון שהוא עצמו מקור הברכות ואינו מקבל מאחרים : אלהינו · ע"ש אנכי ה' אלהיך שאמר הקב"ה · וע"ש שמע ישראל ה' אלהינו שאומרים ישראל : מלך העולם · ע"ש ומלך עולם : אשר קדשנו במצותיו · הוא לשון אירוסין וקדושין · שקדשו הקב"ה לישראל במצות שנאמר וארשתיך לי באמונה · והמצות נקראו אמונה שנאמר כל מצותיך אמונה : וצונו · ע"ש תורה צוה לנו משה (אבודרהם) · ובספר הבהיר דף כ"ב איתא מאי טעמא אמרינן אשר קדשנו במצותיו וצונו · ולא אמרינן אשר קדשתנו וציותנו · מלמד שחי העולמים כלולים בו כל המצות כולו· וברחמיו עלינו נתנו לנו כדי לקדשנו בהם ואולי נזכה עכ"ל· וז"ל ר"ח ועל כן אנו אומרים אשר קדשנו במצותיו כי עשיית המצוה תקדש הנשמה ותלבישה באור חדש . שבאותו הלבוש מתלבש בג"ע התחתון שע"י המצות נעשים לבושים רוחניים אל הנשמה . ומה שכל הברכות בתחלתן מדבר כלפי השם

יד יוסף

א ברכות דנ"ז ע"ב: ב מס' כלה: ג סנה' דף ע' פסיקתא רבתי פסקא מ"ב ילקוט סדר בראשית ב"ר פרשה ט"ו : ד זוהר סדר נשא דף קכ"ז וב"ר פ' י"ט ויקרא רבה פי"ב במדבר רבה פ"כ זוהר סדר פקודי דף רמ"ז : ה ברכות ד' מ"ט ע"א :

חדושי גאונים

הא אזלינן תרי עמא ולא שמעינה מינה כלום מאי כדון מסתברא מברך על הקפליט שהכל טפלה לירק משמע דהדין לישנא דירושלמי אזיל כלישנא דגמרין דדתי אידי ואידי שהכל ובהא קא מיפלגי מר סבר חביב עדיף ומר סבר כרוב עדיף דזיין וליתא להאי לישנא דקי"ל דשלקות במלתייהו קימי ומברכין עליה ב"פ האדמה והילכך אפילו בלא האי טעמא מברך אכרוב משום דב"פ האדמה עדיף וא"נ איכא למימר דהא דירושלמי לאו משום דס"ל דשלקות לאו במילתייהו קימי אלא משום דס"ל דאי לאו משום דהכל טפל לירק אע"ג דכרוב ב"פ האדמה אפילו הכי חביב עדיף וכדאמרי' לקמן כאין ברכותיהן שוות כגון פרי העץ ופרי האדמה דמברך על איזה מהם שירצה . וכר קפרא דאיקפד משום דהכל טפלה לירק מיזן זייני ובהא פליגא גמרין דבגמרין משמע דלעולם ב"פ האדמה עדיף משהכל אף ע"ג דאיכא חביבותא מדקאמר דרך פשיטותא מאן דלגלג סבר בשר שהכל שלקות ב"פ האדמה הילכך חשוב עדיף . (חדושי הרשב"א) :

אמר רב כל ברכה שאינבה הזכרת השם כו' ור"י אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה . הכוונה בו מבואר

אהבת איתן

רשב"ג אומר קצח כו' והישן למזרח גרנו דמו בראשו . פירש"י למזרח גרנו של קלא כו'. ועפ"ז י"ל כוונת המדרש פר' מצורע ר' יוחנן אמר אסור ליגך במזרחו של

ד"א אם שמוע בישן כו'. מלשון כפול דריש ורש"י הביא זה הדרש מקרא דפר' עקב והיה אם שמוע תשמעו וגו' וכה"ג דרשו אם שכח תשכח ואפי' למ"ד פ' אלו מציאות גבי השבע תשביענו והענק תעניק דברה תורה כלשון ב"א הכא דאיכא למדרש דרשי' כמ"ש התוספות שם ועניינו במשל הכלי הוא ממש האוזן דלגבי דברים בטלים אמר קהלת כל הדברים יגיעים וגו' לא תמלא אוזן משמוע דלעולם הוא מחזיק לשמוע בריקן דוקא כי הדברים בטלים הם דברים גשמיים יש להם גדר במקום שמקום הריק מגשמי מחזיק והמלא מדבר גשמי א"א להחזיק עוד יותר וזו היא מדת ב"ו אבל מדת הקב"ה שאין לו גדר במקום כי מלא כל הארץ כבודו כי הוא מקומו של עולם ואין עולם מקומו ועל כן מקום מלא מרוחני אין לו למקומו גדר ויוכל להחזיק עוד יותר להוסיף דבר רוחני אבל הריק מהרוחני אינו מחזיק דבר רוחני ולזה בשמיעת המושכלות שהם דברים רוחנים המלא מהם אין לו גדר במקום ומחזיק עוד יותר דהיינו אם שמוע תשמע ואם לאו הרי רולה בריקן מהרוחני ואינו מחזיק עוד רוחני ודו"ק:

ובלילה אין מברכין אותו כו'. בכל מקום הלילה בכלל היום כמו ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד וכן כולם אבל עיקר הקושיא מכפול יום יום משמע ליה למעט לילה קאמר וכי ביום כו' אלא שאמר דוד תן לו ברכה ושבח על כל יום ויום ממין שיעמוס לנו בכל יום ויום לפי שינוי הישועה ה"נ בכל מין וכו' וק"ל: הוי אומר זה הריח כו'. הריח הוא אחד מה' החושים המורגשים והם נמצאים בכל ב"ח גם שאין להם נשמה ונראה לפרש שחוש הריח הוא קרוב יותר לרוחני מכל שאר הד' חושים והיינו נשמה דקאמר דחוש הריח בא על ידי נשימת הרוח שמחוץ לגוף לתוך הגוף מקום שהנשמה נהנה ממנו ולא הגוף ואפשר שהבהמה שאין לה נשמה רק רוח חיים אף שיש לה חוש הריח אינה נהנית ממנו אחרי שאין לה נשמה ודו"ק:

ומעשר] : מלא מחזיק. אדם חכם: אם שמוע. פעם אחת סופך שתטה אוזן פעם אחרת: אם תשמע בישן. שנית ושלשת [מה] ששמעת אשתקד: בורא מיני דשאים. לפי שבכלל פה"א יש דשאים וזרעים כגון קטניות ור' יהודה בעי היכר ברכה לכל מין ומין: כל יום ויום. שבת מעין שבת ויום טוב מעין יום טוב:

קה שם ע"א א"ר זירא ואי תימא רבי (חנינא) [חיננא] בר פפא א בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בו"ד. מדת בו"ד כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק. (ומדת הקב"ה) [אבל הקב"ה אינו כן] מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר (שמות טו) ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך. אם שמוע תשמע ואם לאו לא תשמע. דבר אחר אם שמוע בישן תשמע בחדש ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע: קו שם ועל הירקות הוא אומר בפה"א. רבי יהודה אומר בורא מיני דשאים. אמר רבי זירא ואיתימא ר' חנינא בר פפא מאי קראה (תהלים סח) ברוך ה' יום יום וכי ביום מברכין אותו ובלילה אין מברכין אותו. אלא לומר לך בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו הכא נמי כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו. [דף מ"ג ע"ב] א"ר זוטרא בר טוביה אמר רב מנין שמברכין על (כל ריח טוב) [הריח] שנא' (שם קנ) כל הנשמה תהלל יה הללויה אי זהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח:

הרשב"א

בנפשותינו קבעו נוסח הברכות בנגלה ובנסתר ברוך אתה כמדבר עם מי שהוא נמצא מפורסם אצלו עד שהוא מדבר פנים אל פנים וכדי שלא תשתבש המחשבה שהוא ית' נמצא כמציאות שאר הנמצאים ושיש יחס בין מציאותו למציאותם קבעו לומר מיד אשר קדשנו במצותיו ולקבוע בנפשותינו שאע"פ שהוא נמצא מפורסם מהות מציאותו נסתר ונעלם שא"א לדבר בו רק בנסתר ב"ה ע"כ:

עלינו בכל יום משא רבה במצות וברכות משונות כפי ענין כל יום ויום וכל מין ומין שאנו מברכין עליו ואין עלינו זה לטורח ולמשא אלא ערבות ותענוג גדול כשאנו זוכרים כי האל ישועתנו סלה ר"ל כי בזה נזכה לתשועת נפשנו הנצחית כי זה פירוש ישועתנו סלה [ועל זאת הכוונה יתפרשו על אופניהם

הכותב

א"ר זירא כו' מאי קרא ב"ה יום יום וגו'. (בפירוש יעמס לנו פרש"י) [מה שפירש ר"ז בפסוק ב"ה יום יום אינו בדרך דרש או אסמכתא אלא פשט צח מתוק לנפש ומרפא לעצם ומתיישב על הלב בפירוש יעמס לנו יותר מפרש"י] והרד"ק וז"ל יעמס לנו ישועה רבה מלא עומס ככל אשר נוכל שאת יום יום יעמוס כל הימים כן נוהג לכל צרה ישועה ע"כ ולדעת ר"ז יהיה פירוש יעמוס מחולף לפירושם מלשון ויעמוס איש שר"ל הב"ה עומס אותנו ומטיל

הרי"ף

בא וראה שלא כמדת הקב"ה וכו'. וקשה דהיל"ל שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה. ואם נכנס באמרו שלא כמדת הקב"ה היל"ל מלא מחזיק שנאמר אם שמוע תשמע וכו'. וע"ק שאין זו מדת ב"ו אלא מדת הכלי שכלי מלא אינו מחזיק יותר שאלו היה יכול להחזיק לא היה ב"ו מונע המילוי ועוד קשה איך הוא אומר שמדת הקב"ה הוא שהריקן אינו מחזיק והלא כל בני אדם שלמדו תורה היו בתחלתן כלי ריקן והחזיקו. וא"כ אין הפרש למדת ב"ו אל מדת הקב"ה אלא במלא שהקב"ה יהיב חכמתא לחכימין וכלי מלא מחזיק מאח"כ כמדת ב"ו. ועוד קשה שמי יאמר שכלי מלא מחזיק ושמא אותו כלי הוא גדול שעדיין לא נתמלא וכל מה שהוא מחזיק הוא לפי שהוא כלי מחזיק עד מילואו ואילו ידענו כמה הוא שיעורו של אותו כלי ושכבר נתמלא שיעורו ואחר מילואו מחזיק יותר היה אפשר לומר כלי מלא מחזיק אבל אני אומר שאע"פ שנראה לנו שכבר הוא מלא על האמת עדיין לא נתמלא ולכך הוא מחזיק ונראה בדקדוק אחר שאמר מדת ב"ו כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק ומדת הקב"ה מלא מחזיק ולא במקרה היה שינוי זה דהיל"ל ומדת הקב"ה כלי ריקן אינו מחזיק וכלי מלא מחזיק כמו שנכנס בתחלה. אלא ללמדנו שלעולם הריקן מחזיק גם למדתו של הקב"ה שהרי כל הלומדים תורה הם כלי ריקן ומחזיקין אבל אם היה כלי מלא שמחזיק ואחר כך נעשה כלי ריקן דהיינו שכח תלמודו ונתרוקן שוב אינו מחזיק והיינו מה שדרשו כאן ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע דהיינו אם אחר שלמדת יפנה לבבך מהתורה ופירש מן התורה אותו כלי שנתרוקן מתורתו שוב אינו מחזיק עוד תורה ולכך אמר שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו לומר שאע"פ שלא ראינו הפרש אלא בכלי ריקן שב"ו אם נתרוקן כלי שהיה מלא יכול אותו אדם לחזור למלאו ומדת הקב"ה אם נתרוקן האדם שנתמלא בתורה אם יפנה לבבו שוב לא ישמע אמנם בכלי מלא לא ראינו שכלי מלא מדת הקב"ה למלאו עוד והוא מחזיק דשמא עדיין הוא חסר ולא הגיע לכדי מילואו ולכך הוא מחזיק ומ"ש אם שמוע תשמע הוא בשמע ועדיין לא נתמלא שיעורו לז"א ר' חנינא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם בכמה מקומות ראינו שלא דרכיו יתברך הם דרכינו ודבר זה הוא פשוט וגם ראינו בעינינו שמדת ב"ו ריקן מחזיק אע"פ שהיה מקודם מלא אם נתרוקן והיה עכשיו ריקן הוא מתמלא והקב"ה אם יפנה לבב שוב לא ישמע ומכאן תדע שגם בכלי מלא שאינו מחזיק בבשר ודם יש לנו להאמין שמדת הקב"ה שכלי מלא הוא מחזיק לפי שדבר זה הוא שגור בפי כל הבריות שלא כמדת הקב"ה בשר ודם וז"ש הכתוב אם שמוע שאינך פונה מהשמיעה אז תשמע יותר לאפוקי שאם פרקת עול השמיעה דהיינו שנתרוקן הכלי ממילואו לא תזכה עוד לשמיעה. ד"א אם שמוע בישן. דישן הוא משל אשתקד ואתה חוזר לימודך של אשתקד תוכל לשמוע עוד ואם יפנה לבבך דהיינו שנתרוקן תלמודך הישן גם לא תשמע וזהו אם יפנה לבבך שוב לא תשמע: וכי ביום מברכין אותו וכו'. וקשה מה זו שאלה והא קיימא לן דיום סתם הוא יום ולילה כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ונראה מדכתיב יום יום הוי ריבוי אחר ריבוי למעט הלילה שעל היום בלבד הוא מדבר. ולכך הקשה וכי ביום מברכין ולא בלילה. (וכן פירש מהרש"א): אמר אביי תכף לריח טוב ברכה שנאמר כל הנשמה וכו'.

עין יעקב

בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו. אפשר דלכך קאמר בא וראה וכו' כי מדרש המקרא לבד ליכא למילף כולי האי דאיכא למימר ד"ת כלשון בני אדם אלא לפי שראינו שבאמת כן הוא לפנינו להכי דרשינן הכי אם שמוע תשמע: בלי ריקן מחזיק. עיין פירש"י ומהרש"א. ועי"ל דה"ק כלי ריקן מחזיק במשמורות וכה"ג כדי שיהיה חזק לקבל בתוכו אבל אם הכלי הוא מלא אינו מחזיק אותו דמתירא ע"י החזוק ישפוך מה שבתוכו אלא מניח אותו על מושבו אבל מדת הקב"ה אינו כן אלא מלא מחזיק אותו ולכן כדי שיוכל לקבל עוד יותר ע"ד הבא לטהר מסייעין לו וריקן אין מחזיק אותו:

וכי ביום מברכין. כתב מהרש"א דעיקר הקושיא מדכתיב כפל יום יום ובאמת משום הא לא אריא למ"ד ד"ת כלשון בני אדם אלא דתיבת יום לגמרי מיותר דהמ"ל ברוך ה' יעמס לנו וגו': מנין שמברכין על הריח. לפי שהברכה נעשה ע"י תנועת הגוף ועקימת שפתיו והוא אמינא דעל דבר שאין הגוף נהנה לא יברך לכן הולרך ראיה וסמך שיברך: וה"י

עין יוסף

הכלו הוא כנגדו. ובסופן כאלו אינו כנגדו. כתב הריב"א הטעם מפני שהקב"ה נגלה ונסתר. נגלה מלד מעשיו. ונסתר מלד אלהותו כו' ע"ש. ועיין בספר נפש החיים שער ב' פ"ג. ואם תאמר מה יועילו להקב"ה ברכותיו. ויש לומר אין ברכותינו אלא כדי לזכות בברכותיו. כאמרם ז"ל כל המברך מתברך וכן כתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה' יברכך ה' מציון. והטעם בכל הברכות שנלטוינו לברך את השם על כל המלות. לפי שבחר בנו וקדשנו במלותיו. וגם על המזון ושאר ההנאות להודות לו על הספקו לנו את לרכנו להיות גופותינו בריאות שישארו נפשותנו נחים להתבונן חסדי ה' ונודה לשמו (אבודרהם):

קו מנין שמברכין על הריח כו'. הא ודאי שזה אסמכתא בעלמא. ואין שום ברכה מברכת הנהנין דאורייתא. חוץ מברכת המזון. ולקצת פוסקים גם ברכה

ענף יוסף

קה מדת ב"ו כלי ריקן כו' ומדת הקב"ה כו'. ולכאורה יש לתמוה כדר"ז שנתכוון לומר דבר והיפוכו שלא כמדת כו' ובב"ו מלא אינו מחזיק דבר נמנע בהחלט ע"פ

א סוכה דף מ"ו ע"א

חדושי גאונים

כי העיקר אשר הנלחת האדם וטובו תלוי עליו הוא כביכו' לו לייר חוק ואמונה קבועה שכל הנלחת עליונות ותחתונות הבאות על העולם וכוחותיו הם מאת הסיבה הראשונה יתעלה לא מלד המקרי וההזדמן ולא בכח ועולם יד האדם ולא משום כוכב ומזל קבוע וע"ז הכוונה קבעו חכמינו ז"ל ברכת הנהנין על כל דבר ודבר לא מפני שהוא לריך לברכתם רק כדי שיזכר ויפקד שם הבורא ית' והמשפיע הטוב על דבר המושפע וכל הנהנה בלא ברכה מעל כי אחר שאינו מכיר במשפיע ואינו מחזיק לו טובה הוא מועל בקדשים וודאי ונהנה מהם שלא ברשות אמנם אחר כי לא תספיק הודעה זו להביא אל הנלחה הנפשיות אם לא יצורף עמה הדעת בזאת הסיבה הראשונה ית' הוא בעל הרלון המוחלט להמציא המציאות כולם ולא היכולת להנהיג הטול' כולו ברלונו אם בטבע ואם כנגד הטבע אשר מזה נמשך סיבת שכר ועונש להמשכים אחר רלונו או בהפכם לזאת ראוי שיורשם כל זאת במטבע הברכות להזכיר שם ומלכות כי השם הוא ענין מליאת הסיבה הראשו' ית'. אמנם המלכות הוא ענין הרלון והיכולת המוחלט כי המלך הוא אשר ימשול במלכותו ועשה כרלונו הוא אשר אמר החסיד בתהלותיו יודוך ה' כל מעשיך כו' כבוד מלכותך כו' וגבורתך

אהבת איתן

מלורע ד' אמות. ונדחקו המפרשים בכוונתו ע"ש. אך מבואר הוא ע"פ מ"ש כאן דרוח מערבי מכניס הריח לנד מזרח ומכניס למי שהוא במזרחו של מלורע. וכן י"ל בזה הא דאי' במ"ר איכה בפסוק טובים היו חללי חרב מחללי רעב שהיו מתים מריח מה היו עושים להם היו מביאים גדיים ומלין אותן במערכה של עיר והיה הריח מפעפע בהם והיו מתים ע"כ:

רש"י

אייתו לקמייהו תמרי ורמוני. ולא ללפת בהן את הפת דא"כ הוו להו פת עיקר והם טפלה ותנן מברך על הפת ופוטר את הטפלה: זה שני לארץ · מכל מקום היכא דאיכא חטה וזית או שעורים ותמרים אף על גב דשוין לארץ [מ"מ מוקדם בפסוק דהיינו לארץ] ראשון יקדים לברכה: זה שני לארץ. ארץ זית שמן ודבש דכתיב בסיפיה דקרא הפסיק ארץ את הסדר וחזר לעשות זיתים ותמרים חשובים (מרמונים) [מתאנים ורמונים] שהרמון חמישי לארץ הכתובה בראש המקרא ודבש שני לארץ הכתובה בסופו: מאן יהיב לן נגרא דפרזלא. [רגלים של ברזל]: ונשמעינך. ונשמשך ונלך אחריך תמיד: לנטילת ידים. דמים אחרונים ברכת המזון ולא יאכל כלום עד שיברך על מזונו: תיכף לת"ח. המקריבו אליו ומארחו בביתו: ברכה. בביתו: אלו

גמרא

דף מ"א ע"ב **רב** חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא אייתו לקמייהו תמרי ורמוני שקל רב המנונא בריך אתמרי ברישא אמר ליה [רב חסדא] לא סבר ליה מר להא דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק כל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה. א"ל זה שני לארץ וזה חמישי לארץ. א"ל מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך:

קז דף מ"ב [**אמר** רב חייא בר אשי אמר רב שלש תכיפות הן תיכף לסמיכה שחיטה תיכף לגאולה תפלה תיכף לנטילת ידים ברכה]. אמר אביי אף (אנן נמי תנינא) [אנו נאמר] תיכף לתלמידי חכמים ברכה (במעשה ידיהם) שנאמר (בראשית ל) ויברכני ה' בגללך. ואי בעית אימא מהכא (שם לט) ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף:

מהרש"א

שנאמר ויברכני וגו'. רש"י בחומש פירש שע"י באו לי ברכה כשבאת לכאן לא היו לי בנים כו' ופי' הרא"ם כו' ע"ש ואין להאריך בדחוקיו דמתוך סוגיין דשמעתין לא משמע כן אלא על לאנו שהיה מעט ונתרבה אמר שנתברך תכף מיד בביאתו כמפורש בענין שנאמר כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב ויברך ה' אותך לרגלי כפי' הראב"ע שנתברכת משעה שבאה רגלי בביתך ודומיא דהכי מייתי ויברך ה' את בית המצרי שמפורש בענין שתכף

חדושי גאונים

כו' להודיע לבני האדם גבורותיו ר"ל כי כוונת ההודאות והברכות שתיקנו אותם חסידיו לברך בשם ובכבוד מלכותו הוא שם ומלכות הוא הטעם להודיע לבני האדם גבורותיו שהוא פועל ברצון המוחלט ולו הגבורה האמיתית וכבוד סדר מלכותו וע"ז מקבלים מלכותו ברצון. (העקדה שער נ"ד):

שלש תכיפות הן תכף וכו'. תימא אמאי לא חשיב הכא דברים אלו דברים דאמרי ב"ה תכף לנטילת ידים סעודה. י"ל דמתניתין היא ולא חש למנותה. ואע"פ שזה הלשון של תכף לנטילת ידים תנא הוא ששונה הברייתא מ"מ מתניתין הוא דמפרש. ועוד שבאלו ג' דברים יש פסוקים בירוש' תכף לסמיכה שחיטה דכתיב וסמך ושחט גאולה לתפלה דכתיב יהיו לרצון אמרי פי ובתר הכי כתיב יענך ה' ביום צרה ונטילת ידים לברכה דכתיב שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. והלכתא הואיל ונטל ידיו באחרונה אסו' לאכול עד שיברך ואי אמר הב לן ונברך כנטילת ידים דמי. כדאמרי' בפ' ערבי פסחים כיון דאמריתו הב לן ונברך אסור לכו למשתי עד דברכיתו. ומפרש רבינו שמואל ברכת המזון וכן פירשו בתוספת ודלא כפירוש המפרשי' ברכת בורא פרי הגפן. כדפירשנו התם. (תוספות ר' יהודה חסיד):

שלש תכיפות הן וכו' תיכף לנטילת ידים ברכה. כלומר לאו לחיוביה שיברך לאלתר אלא ה"ק תיכף מים אחרונים ברכה ומכי נטל ידיו אסור לאכול ואפי' בברכת המוציא דכיון שנטל ידיו לברכה הא קביל עלי' לברוכי ברכת המזון. הא כל היכא דליכא נטילת ידים שרי ואי משום נמלך סגי ליה בברכה שלפניו · והא דאמרינן בפסחים דאמר להו רב ייבא סבא לתלמידי דרב משמיה דרב כיון דאמריתו הב לן ונברך איתסר לכו למשתי דאפילו משום אמירה לחוד אתא לעכובינהו ולאו משום נטילת ידים והני תרווייהו משמיה דרב. הא פירש לה רבינו אלפסי ז"ל התם דאיתסר לכו למשתי בלא ברכת היין קאמר וכיון דכן מוטב הוא שיברך ברכת המזון ויברך על הכוס ברכת היין והדר שותה כרצונו יותר משישתה עכשיו ויברך ברכת היין והדר הן צריכין לברך ברכת היין על הכוס של ברכת המזון. וא"ת אמאי לא חשיב ארבע כהא דהא איכא אחריתי דהיינו תיכף לנטילה סעודה כב"ה · ויש לומר דלא מני אלא הני דילפינן להו מקראי בירושלמי. תכף לסמיכה שחיטה דכתיב וסמך ידו וסמיך ליה ושחט תכף לגאולה

הכותב

[**אף** אנן נמי תנינא תיכף לת"ח ברכה. מלשון אף אנן נמי תנינא יתחייב לתת שום יחס בין ענין זה לברכת הריח. ואפשר לומר שכמו שהריח הוא דבר דק לביי וכמעט אינו נרגש תועלתו עד שיכנס הרוחניות למקום הכחות פנימיות כן המתחבר עם תלמיד חכם או עם איש שלם כיעקב ויוסף אינו מרגיש בראשונה התועלת הגדול שיגיע לו מחברתו עד אחר התמדתו עמו וזה פירוש בגלל מלשון גלגול וסבוב שאינו בא מיד רק בסבת גלגולים דקים בלתי נרגשים ראשונה]:

הפסוקים סמוכים הראשונים והאחרונים ואין כאן מקום להאריך]:

עיון יעקב

ואי בעית אימא מהכא ויברך ה'. אע"ג דהאי קרא נסתתי ויברכני כתיב קודם מ"מ י"ל כל המנחש לו נחש כדאיתא בנדרים דף ל"ב ע"א:

הרי"ף

וקשה מה חידש אביי על דברי רב שאמר שמברכין על הריח ואם בא לומר שתהיה הברכה תכף ומיד פשוט הוא דלרב נמי צריכה הברכה שתהיה תכף ומיד. ועוד קשה כיון שברכת הריח ילפינן לה מכל הנשמה וזהו בין לרב ובין לאביי א"כ למה לא הביא הדרשה על פסוק של כל הנשמה איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו אלא כדברי אביי ולא כדברי מר זוטרא אמר רב. ונראה שבא אביי לומר שאע"פ שכל הברכות מברך עובר לעשייתן ואם אכל איזה דבר ולא בירך שוב אינו מברך וא"כ כשיש לפניו דבר של ריח צריך לברך ולהריח אבל אם עבר במקום ריח שכבר הריח אותו ונמלאת הברכה לאחר הריח לא נודע דינו לזה בא אביי ואמר תכף לריח טוב ברכה שאע"פ שהריח כבר יכול לומר הברכה תכף ומיד לריח שכבר הריח ולכך הביא כאן פסוק של כל הנשמה כי מהכא ילפינן שגם לאחר הריח מברכין תכף ומיד דהא כתיב כל הנשמה שנרמז בו הריח ואח"כ כתיב תהלל יה בא לרמוז לנו שגם לאחר שנהנית הנשמה מהריח תהלל יה ובוודאי שצריך להיות תכף לריח הברכה וטעם הדבר הוא שמאכל אם כבר נאכל שוב אין מברכין לשעבר אבל הריח אע"פ שכבר הריח מ"מ הנשמה היא מקבלת הנאה ותהלל יה על הריח של עבר:

ענף יוסף

טבע לפי חוש השכל. ובע"כ ג"כ הסיפוק אלא הקב"ה ריקן אינו מחזיק דמיון זה נמנע בהחלט וזה תמוה. דודאי אף אם אינו מקיים מצוה הבאה לידו ואינו שומע ואפי' עובר עבירה ממש אינו מוכרח לעבור שוב שלא ישמע לעולם ויתבטל בחירתו ח"ו. ואפילו למאמרם ז"ל עבירה גוררת עבירה אינו הכרח שיהיה זה הכי ואם לאו לא תשמע כמו בב"ו מלא אינו מחזיק. וי"ל כי יש לפרש הקרא אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך ע"פ מה שכתב בעל כלי יקר לפרש הכתוב את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום היינו ענין גמול עוה"ב לשמוע מלין דאורייתא מפי הגבורה מה שמענו בעוה"ז מפי מרע"ה שלוחו נאמן ביתו ולא היה כחנו לשמוע מפי הגבורה כמ"ש דבר אתה עמנו וגו' כי לא היה כח לסבול המתיקות הגדול לשמוע מפי הקב"ה נזכה לעוה"ב. וזה את הברכה היינו הגמול אשר תשמעו אל מצות ה' דייקא אשר אנכי מצוה אתכם היום וגו' מה שאנכי מצוה כעת תשמעו מאת ה' ותטעמו המתיקות יעו"ש באריכות. וטרם קיום המצות לא היינו יכולין לשמוע דבר ה'. ובזה פירשנו תשובת כלל ישראל נעשה ונשמע. תחלה הכרתי לעשות ואח"כ לשמוע ואפילו מלאכי השרת עושים דברו לשמוע בקול דברו. וזו פי' הכתוב אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך דוקא. אולם טרם השמיעה מפי מרע"ה לא היינו יכולים לשמוע מפי הקב"ה. וזו דברי ר"ז שלא כמדת כו' מלא מחזיק אם שמוע תשמע. ואם לאו לא תשמע בהחלט ונמנע שלא תשמע. והיינו ממש דבר והיפוכו. כמו בב"ו מלא אינו מחזיק נמנע בהחלט כמו כן בהקב"ה ריקן אינו מחזיק ונמנע בהחלט טרם שהוסיף אור בעצמו לשמוע מפי ה' וכנודע למשכילים. וכמ"ש הרמב"ן בכתוב כי לא יראני האדם וחי. כי האדם חי כל זמן שלא קיים מצותיו וכל זמן שלא שמע הכל לא יוכל לראות פני המלך או לשמוע. ואחר ששמע וקיים הכל זמנו למות (מעין הברכות): שנאמר

עץ יוסף

מעין שלם · אבל שאר ברכות הם מדרבנן · וכבר אמרו בריש פרקין שסברא הוא שאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה · וא"כ כיון שגם הריח נהנה ממנו · מהי תיתי ישתנה משאר הנאות ששואל מנין שמברכין על הריח · ונראה משום דבריש פרקין שנינו תנו רבנן אסור לאדם שיהנה מעולם הזה בלא ברכה וכל הנהנה מעולם הזה בלא ברכה מעל ע"ש· והרי קיי"ל דקול ומראה וריח אין בהם משום מעילה · לכך שאל מנין שמברכין על הריח · שהיה מקום לומר כיון שאפילו בקדשי שמים ממש אין בהם מעילה מן התורה רק איסורא דרבנן· לא תקנו ברכה על זה · וקמ"ל אסמכתא מקרא דכל הנשמה וגו' שגם בזה תיקנו ברכה (צל"ח) : זה שני לארץ · ארץ זית שמן ודבש כדכתיב בסיפא דקרא הפסיק ארץ את הסדר וחזר לעשות זיתים ותמרים חשובים מתאנים ורמונים שהרימן חמישי לארץ הכתוב בראש המקרא · ודבש שני לארץ הכתוב בסופה (רש"י) וכתב המהרש"א בחידושי הלכות לרבותא נקט תאנים · דאפילו מתאנים חשובים הם · מדלא הוי אלא רביעי לארץ · אבל א"כ ה"מ למנקט לרבותא אפילו גפן דהוי ג' לארץ ותמרים הוי שני לארץ עכ"ל · ועיין בסמיכות חכמים: זה שני לארץ. מקשים המשכילים היה ליה לערבינהו בקרא · והיה לו לכתוב ארץ חטה וזית שמן ושעורה דבש וגפן וכו' ולמאי נפקא מינה כתב ארץ שני דלפי פירוש התוס' חטה קודם לזית ושעורה לדבש לפי שהסמוך לארץ ראשון חשיב ספי · א"כ למה לי בפסוק ארץ שני . וי"ל דודאי לפום ריהטא לא קשיא מידי דהכתוב אינו רוצה לערב פרי העץ בין פרי האדמה דלא רצה לכתוב זית שמן בין חטה ושעורה · וכן דבש אחר שעורה · רק לישנא מעלי' נקט (סמיכות חכמים):

קז אף אנן נמי נאמר כו' · דהוי' לעיל מינה שלש תכיפות הן · תיכף לסמיכה שחיטה · תיכף לגאולה תפלה · תיכף לנטילת ידים (דמים אחרונים) ברכה (ברכת המזון · ולא יאכל כלום עד שיברך על מזונו) ואמר אביי אף אנו נאמר תיכף לת"ח (המקריבו אליו ומארחו בביתו) ברכה (בביתו): **שנאמר** ויברכני ה' בגללך · הקשו המפרשים איך נפקא ליה מהאי קרא שהוא תיכף · וי"ל מדשינה קרא וכתב בגללך ולא כתיב בעבורך לישנא דקרא כדכתיב למען ייטב לי בעבורך · ע"כ דלשון בגללך מורה על התכיפות כי הוא לשון גלגל · כדאמרינן בגלל הדבר הזה גלגל החוזר · ופירושו כאן מיד שנתגלגל בואו לכאן מיד נתברך ולא אחר ששהה איזה זמן · כי לשון נתגלגל אתחלת ביאתו קאי (סמיכות חכמים) : **את** בית המצרי בגלל יוסף · גם כאן תיכף מתיבת בגלל כנ"ל

אמר הבונה זה שני לארץ וזה חמישי לארץ. מייתור ארץ שני הבא בפסוק ארץ חטה וגו' הבין רב המנונא דכיון דבשבח א"י משתעי קרא המוציאה אלו הז' פירות יען לא היה אפשר להבדיל ביניהם בקדימת מעלה להזכיר כלם אחר אומרו ארץ לכן חזר לומר אלא השבי והשביעי ארץ וכיון שיש לברך על היותר מעולה תחלה לימד איזהו היותר חשוב והנאהו דבר זה מאד לרב חסדא וא"ל מאן יהיב לן וכו' כי בזה תירץ לו קושיא בפסוק ארץ שני למה לי והודיעו דרך חשיבות הפירות לברך עליהם תחלה:

רש"י

אזלו תלמידיו בתריה . דקברוהו בעיר אחרת : נהר דנק · כך שמו : רישא דוקא דקתני היו יושבין בלא הזמנת מקום הוא דלא הוי קביעות אבל אנו שהזמנוהו לכך הוי קביעות ואחד מברך לכלן : אהדר קרעיה לאחוריה . קרע שקרע בהספד רבו החזיר החלוק לאחוריו ומה שלאחוריו לפניו כדי לקרוע קרע אחר להראות אבל עכשיו כיום המיתה על שהיו צריכין להוראה ואין יודעין להורות : רמי להו וכו'. כדרמינן לעיל וע"כ מבעיא ליה לאוקמי ברייתא בהכי וקתני אחד מברך לכולם דקביעות הוא : הנוטל ידיו תחלה . במים אחרונים הוא מזומן לברכת המזון : חזייה . ר' חייא לרב דהוה מרתת שמא ראה ידיו מלוכלכות או שמא האריך באכילה יותר מדאי: עיין בברכת מזונא קאמר לך. כאן נתן לך רשות לברך ברכת המזון שהנוטל ידיו תחלה הוא מברך : כלבנון . שמריחין עליו ופרחיו: יפה לו אומנותו בפניו · ואפילו בורסקי נאה בעיניו ועשה הקב"ה כן כדי שלא יחסר אומנות מן העולם : קורא · כך הגדל בדקל : תלי ליה וכו' · אם תולין הקורא לחזיר בצוארו כדי לאכלו נקי הוא יתגלגלו באשפה כ"כ יפה לו אומנותו : דבר אחר · חזיר שאינו טהור : היא מוצאת והיא שלחה וגו'· ואלו בהדיא לא אמרה אלו הסימנים של יהודה הם ולו אני הרה אלא לאיש אשר אלה לו אנכי הרה אם יודה יודה ואם לאו אשרף ולא

גמרא

שם ע"ב כי נח נפשיה דרב אזלו תלמידיה בתריה כי הדרי אמרי ניזול וניכול לחמא אנהר דנק בתר דכריכו יתבי וקא מבעיא להו הסבו דוקא תנן אבל ישבו לא . או דלמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלניתא כי הסבו דמי . לא הוו בידייהו קם רב אדא בר אהבה [דף מג] אהדר קרעיה לאחוריה וקרע קריעה אחרינא . אמר נח נפשיה דרב וברכת מזונא לא גמרינן עד דאתא ההוא סבא רמי להו מתניתא אברייתא ושני להו כיון דאמרי ניזול וניכול לחמא בדוכתא פלן כהסבו דמי :

שם [אמר רב חייא בר אשי אמר רב] א הנוטל ידיו תחלה באחרונה הוא מזומן לברכה. רב ורבי חייא הוו יתבי קמיה דרבי בסעודתא אמר ליה רבי לרב קום משי ידיך · חזייה דהוה מרתת . אמר ליה רבי חייא בר פחתי עיין בברכת מזונא קאמר לך :

קה שם ע"ב ואמר רב (חסדא) [זוטרא בר טוביה] אמר רב עתידין כל בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שיתנו ריח כלבנון שנא' (הושע יד) ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון . א"ר (חסדא) [זוטרא בר טוביה] אמר רב מאי דכתיב (קהלת ג) את הכל עשה יפה בעתו . מלמד שכל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנותו בפניו . אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי תלי [ליה] קורא לדבר אחר ואיהו דידיה עביד . וא"ר זוטרא [בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנן בר ביזנא א"ר שמעון חסידא ואמרי לה א"ר יוחנן] משום רשב"י (סוטה פ"ק וע"ש מהרש"א) ב נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים מנ"ל מתמר שנאמר (בראשית לח) היא מוצאת וגו' :

קט שם תנו רבנן ג ששה דברים גנאי לו לת"ח . אל יצא כשהוא מבושם לשוק. ואל יצא במנעלים המטולאים.

מהרש"א

היה כדכתיב ויהי מאז הפקיד אותו בביתו וגו' ויברך ה' וגו' וק"ל : שנאמר ילכו יונקותיו וגו' · מלשון יניק וחכים וכן ת"י יסגו בנין ובנתן כו' וריחהון כריח קטורת בוסמיא עכ"ל ופי' רש"י שם כלבנון הוא בית המקדש וכדאמרי' בעלמא שמלבין עונותיהם של ישראל ורש"י פי' הכא ריחו ממש כלבנון עליו ופרחיו . ועי"ל שיזכו למעלות הרוחנים בחכמה כמ"ש במשיח והריחו ביראת ה' וגו' ודו"ק : יפה לו הקדוש ב"ה אומנותו בפניו כו'. ור"ל בעתו בעת הגזירה שנגזר עליו מה יהיה מעשהו נגזר לו שיפה לו אומנותו פי' גם שהיא בזויה ושפלה כדאמרינן ספ"ב דקידושין א"א לעולם בלא בוסם ובלא בורסקי כו' ומסיים בהאי קרא גם את העולם נתן בלבם וגו' שנתן בלב כל אומן שאומנותו יפה לו מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה וגו' דהיינו מעשה ואומנות אחרת כי אשר עשה האלהים שיעמוד באומנותו מראש ועד סוף ודו"ק :

יד יוסף

א ברכות דמ"ו ע"ב : ב ב"מ דף נ"ט ע"ב כתובות ד' ס"ז ע"ב סוטה דף י' ע"ב : ג מס' ד"א זוטא פ"ו

חדושי גאונים

תפלה דכתיב ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה שהוא תפלה תכף לנטילת ידים ברכה דכתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה' . אי נמי משום דלא דמיא לסמך תלת משום שאינו רשאי להפסיק כלל. אבל בין נטילת ידים לסעודה אם רצה לשתות ישתה . (שיטה מקובצת) :

נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין כו' . שכך אמרה תמר אם יודה מוטב ואם לאו הריני מטיל עצמי לכבשן האש ולא אלבין פניו . ואע"פ שמלת מוצאת כתובה באל"ף יש לפרשו לפי הדרש הזה מלשון (איכה ד') ויצת אש בציון. (רבינו בחיי):

ת"ר ששה דברים גנאי לת"ח נראה פירושו לסתם בני אדם פשיטא כי חיישי' לחשדא והרחק ממך לזות שפתים כתיב אלא קמ"ל אפי' בת"ח שראוי יותר לו לדון לזכות וכן הוא האמת דמיירי בכולם שעושה כדין כי יוצא יחידי בלילה ללמוד ואין בזה חשש מזיקים וכדאי' במס' פסחים וכן פסיעה גסה פי' שהולך לדבר מצוה שראוי לרוץ לדבר מצוה ומ"מ אם הוא דבר שאינו מפורסם כמו בלא קביע עדניה או שאחרים יסברו שהולך לצורך עצמו וזה הוא גנאי שיאמרו שחביב עליו ממונו יותר מגופו שאינו חס על מה שנוטל ממאור עיניו א' מת"ק ומ"מ לסדרי בקדושא דבי שמשא נראה כפשטיה כדאיתא מס' פסחים יין ישן מאיר עינים ומשמשא כל ימו' השבוע לא שכיח שיהיה לו

אהבת איתן

ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב עתידין בחורי כו'. והקשה הרי"ף דמה תועלת ותוספת טובה להם להיות נותנין ריח כלבנון . ועוד צריך להבין דמאי

הרי"ף

שנאמר ילכו יונקותיו וכו'. צריך למצא טעם היכן נרמז בכתוב הזה שמדבר בבחורים שלא טעמו טעם חטא וכן לבאר מה תועלת ותוספת טובה להם להיות נותנים ריח כלבנון . ונראה עם מאחז"ל בפסוק בניך כשתילי זיתים מה זיתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהא בהם פסולת וה"ק אם יונקותיו שהם הבחורים הדומים ליניקות הרכות ילכו בדרך טובה ויהי כזית הודו שבחו הוא להיות דומה לזית ולא יהיה בו פסולת דהיינו שלא טעמו טעם חטא אז ריח לו כלבנון שמריחין עליו ופרחיו גם יהיו כמה וכמה נפשות של צדיקים נהנים ממנו וישובו יושבי בצלו כי עתיד להיות צל לחופה לצדיקים וכן יעשה צל וחופה לבחורים הללו ובו יחסו כמה וכמה ויתחסו לריח הטוב :

עיון יעקב

ששה דברים גנאי לו לת"ח . יש שפירשו דכ"ש לשאר העם דיש תגדל יותר ובאמת טעו

ששה דברים גנאי לו לת"ח כו' . וקשה מ"ש ת"ח משאר כל אדם כיון שעושה רושם במאור עיניו ולא שייך מגונה בדבר שיש בו היזק וסכנה ועוד כיון שיש לו תקנה בקידושא דבי

עין יוסף

כנ"ל · עוד יש לומר דלייק משום דתיבת בית מיותר על כרחך להורות אתי דמיד שבא לביתו נתברך (סמיכות חכמים) : וקא מבעיא להו הסבו דוקא כו'· הנה מה שנסתפקו תלמידי דרב אם אמירה דניזול וניכול בדוכתא פלניתא חשוב כהסבו · אי הסבו דוקא· והוא סבא פשיט להו דהסבו לאו דוקא ואמירה דניזול וניכול חשיב הסבו · מכח רומי' דמתני' אברייתא · א"כ בעל כרחו תלמידי דרב שנסתפקו בזה לא ידעו מברייתא · א"כ קשה לדידהו מה"ת להסתפק דהסבו לאו דוקא · וצריך לומר דעיקר ספיקתם בגוף המשנה בין רישא לסיפא (דזהו לשון המשנה היו יושבין כל אחד מברך לעצמו · הסבו אחד מברך לכולן) מדקתני רישא היו יושבין לאכול כו' משמע דוקא ביושבין · אבל אם הזמינו עצמן לאכול חשב קביעות כמו הסבו · ובע"כ הסבו דסיפא לאו דוקא · ומסיפא יש לומר דהסבו דוקא · ויושבין דרישא לאו דוקא · ועיין רש"י ותראה שכך כוונתו : חזייה רבי חייא לרב דהיה מרתת · שמא ראה ידיו מלוכלכות או שמא האריך באכילה יותר מדאי · וקאמר ליה ר"ח עיין בברכת מזוני קאמר לך · כאן נתן לך רשות לברך ברכת המזון שהנוטל ידיו תחלה מברך (רש"י) ויש סותרין פרש"י ומפרשי הכי משום שמי שמזומן לברך בה"מ צריך לסדר בינו לבין עצמו בה"מ ושיערו הכמים שבשיעור נטילת ד' בני אדם יוכל לסדרן · ובהאי שיעורא נמי לא הוה הפסק בין נטילה לברכה · והנה בההוא מעשה לא היה רק רבי ור"ח ורב ונמצא אחר נטילת רב לא נשאר רק ב' אדם ולא היה שיעור לרב לסדר בה"מ · לכן היה מרתת שלא יטעה בברכת המזון · וא"ל רבי חייא בר פחתי פי' בן גדולים מה אתה מירתת שאין כוונת רבי שתברך תיכף אחר נטילתנו אלא עיין בברכת מזונא קאמר לך שאין בזה הפסק :

ענף יוסף

קט שנאמר ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון . מלבד שמאמר יש לדקדק בכתוב ילכו יונקותיו לשון רבים . ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון לשון יחיד . ונראה לפרש ע"פ שבארנו דברי מ"ד במסכת סנהדרין פרק חלק כי כולם יתוקנו ויזכו לעוה"ב ע"פ הקדמת עקידה כי כל דורות המקולקלים יתוקן נשמתם ואלולי מעיהם בדור אחרון שיהיו שלמים וצדיקים כמ"ש ועמך כולם צדיקים וגו' ואמר לא ירעו ולא ישחיתו וגו' שלא טעמו טעם חטא והמה נצר מטעיו ומעשי ידיו להתפאר . וזהו שאמר הכתוב כל הנשמה תהלל יה פי' כל הדורות בנשמתן . ויובן הכתוב ילכו יונקותיו ואמר ויהי כזית הודו וריח לו היינו אביהם המקולקל יתוקן ויהי כזית הודו וריח לו . ונקראים יונקותיו כמ"ש בן שנה שאול במלכו . ואחז"ל כבן שנה שלא טעם טעם חטא . וזו מאמרם עתידין בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שיתנו ריח טוב כו' והיינו הריח בהם ובאביהם . ומדויק לשון רש"י עלים ופרחים כמו לבנון (מעין הברכות) :

קה תלי קורא כו' · ובערוך גרס והוא לדידיה אזיל · ע"ש ערך קר : מנלן מתמר שנאמר היא מוצאת וגו' · וז"ל רש"י בחומש היא מוצאת לישרף · והיא שלחה

אמר הבונה הנוטל ידיו תחלה וכו'. לכל דבר שבקדושה צריך הכנה והזמנה כמו שבא בספר הזוהר כמה פעמים ובפרט ברכת המזון בג' נקראת זמון לפי שצריך ליישב דעתו מקלות דעת שבאכילה ושתיה גורמים כדי לברך את ה' וכן אמרה חנה ויין ושכר לא שתיתי ואשפוך את נפשי לפני ה'. וזה היה להם סמנהג לתת אות וסימן לנוטל תחלה שידע שיש לו לברך ויכון את לבו :

א ואל יצא יחידי בלילה. ואל יספר עם אשה בשוק. ואל יכנס באחרונה לבית המדרש. ואל יסב (במסיבה) [בחבורה] של עמי הארץ· וי"א אף אל יפסיע פסיעה גסה. ואל יהלך בקומה זקופה. אל יצא כשהוא מבושם לשוק א"ר [אבא בריה דרבי] חייא בר אבא אמר רבי יוחנן במקום שחשודין על משכב זכור. אמר רב ששת לא אמרן אלא בבגדו אבל בגופו זיעה מעברא ליה. אמר רב פפא ב ושערו (נמי) כבגדו דמי ואמרי ליה כגופו דמי. ג ואל יצא במנעלים המטולאים [מסייע ליה לרב חייא בר אבא דאמר רב חייא בר אבא גנאי הוא לת"ח שיצא במנעלים המטולאים] איני והא רבי חייא בר אבא נפיק. אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן בטלאי על גבי טלאי. ולא אמרן אלא בפנתא אבל בגילדא לית לן בה. ובפנתא לא אמרן אלא באורחא אבל בביתא לית לן בה. ולא אמרן אלא בימות החמה אבל בימות הגשמים לית לן בה. ואל יצא יחידי בלילה משום חשדא. ולא אמרן אלא דלא קבע ליה עדנא אבל קבע ליה עדנא (אמרי) [מידע ידיע] לעדניה קאזיל. ואל יספר עם אשה בשוק אמר רב חסדא אפילו היא אשתו: תנ"ה (אל יספר אדם עם אשה בשוק ו) אפילו היא אשתו ואפילו היא בתו ואפילו היא אחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו. ואל יכנס באחרונה לבית המדרש [משום] דקרו ליה ד פושע. ואל יסב במסיבה של עמי הארץ (דאתי) [מ"ט דלמא אתי] לאמשוכי בתרייהו. ואל יפסיע פסיעה גסה דאמר מר ה פסיעה גסה נוטלת א' מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. ומאי תקנתיה להדר ליה בקידושא דבי שמשי ואל יהלך בקומה זקופה (דלאו אורח ארעא) דאמר מר ו כל ההולך בקומה זקופה אפי' ארבע אמות כאלו דוחק רגלי השכינה דכתיב (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו:

דף מד [אמר רבה ב"ב חנה זכי הוה אזלי' בתרי' דרבי יוחנן למיכל פירו' גנוסר כי הוינן בי מאה מנקטינן ליה לכל חד וחד עשרה וכי הוינן בי עשרה מנקטינן ליה כל חד וחד מאה מאה וכל מאה מינייהו ח הוה מחזיק להו צנא בר תלתא סאוי ט ואכיל להו ומשתבע דלא טעם זיונא ס"ד אלא אימא מזונא ר' אבהו אכיל עד דהו' שריק ליה דודבא מאפותי' ורב אמי ורב אסי הוו אכלי עד דנתור מזייהו רשב"ל הוה אכיל עד דמריד ואמר להו רבי יוחנן לדבי נשיאה והוה משדר ליה ר' יהודה נשיאה באלושי אבתריה ומייתי ליה לביתיה]:

אלבין פניו : שחשודים על משכב זכור · שמבשמין עצמן כדי שיתאוו להם: שערו כבגדו דמי· דלא שכיחא בה זיעה : [ואמרי לה כגופו · דשכיח ביה זיעה] : בפנתא · אופניא בלע"ז שע"ג הרגל : גילדא · עקב שקורין סול"ה : בימות הגשמים · הטיט מכסהו : משום חשדא · של זנות : דלא קבע ליה עדנא · שלא קבע לו רבו קביעות ללמדו בלילה : ואפי' היא אשתו · שאין הכל מכירין בה וחושדין אותו : דקרי ליה פושע · מתעצל : בקדושא דבי שמשי . ששותה כוס של קדוש בשבת בלילה : [פירות גנוסר · פירות ארץ ים כנרת הטובים מן הפת : זיונא · משמע מידי דבר אכילה: מזונא. דבר הסועד: דשריק דודבא מאפותי' · שהזבוב מחליק ממצחו מתוך צלצלת פניס בשרו מחליק: עד דמריד · דעתו מטרפת : באלושי · אוכלוסי

משום חשדא כו'. ק"ק דל"ל גנאי משום חשדא הא מפני סכנת המזיקין נמי איסורא איכא כדמוכח בפרק ג"ה ויש לחלק דהכא בעיר דלא שכיחי מזיקין קאמר וע"ש בחידושינו וק"ל: דקרי ליה פושע כו'. עיין פרש"י ויותר נראה לפרש פושע בסמ"ך דקרי ליה פושע על ראשי עם קודש דע"י שבא באחרונה צריך לפסוע עליהם כההיא דפ' מצות חליצה בר' ישמעאל בר"י דאגב יוקרי הוה אזיל לאט ובא באחרונה וא"ל אבדן מי הוא זה שמפסע על ראשי עם קודש ודו"ק: להדר ליה בקידושא דבי שמשי כו'. מפרש"י הכא ובפרק אלו קשרים ע"י ששותה יין קידוש מהדר ליה וכתבו תר"י אבל לא שיתן אותו בתוך עיניו דהא אמרינן במסכת שבת שאפי' ע"ג עין אסור כו' ע"ש וליתא דבהדיא פ' שמונה שרצים אמרי' יין בתוך עין אסור ע"ג עין מותר [ב"י] א"ח סי' רס"ט וכ"כ בטור בשם רב נטרונאי זה שמקדשין בב"ה ונותנין לצבור לשום רפואה ליתן על עיניהם כדאמרינן פסיעה כו' ע"ש ומיהו אין נוהגין כן ליתן מקידוש אפילו ע"ג עין ובהבדלה עושין כן משום חיבוב מצוה והכא ה"כ דקאמר דמיהדר ליה היינו ע"י ששותה ממנו כפרש"י ולא ע"י שנותן ע"ג עין ואיך שיהיה אין טעם מבורר בדבר שיהיה מהדר ליה מאור עין ע"י נתינת יין קידוש על העין כפירוש הטור או ע"י שתיית כוס של קידוש ועוד נראה לפרש דה"ק דמהדר ליה בקידושא דבי שימשי דהיינו משנכנס שבת מהדר ליה דאז ודאי לא יפסיע פסיעה גסה ואיסורא נמי איכא לפסוע בשבת פסיעה גסה כדאמר בפרק אלו קשרים דכתיב משבת רגלך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול ודו"ק: המהלך בקומה כו'. כי האדם הוא המרכבה והשכינה למעלה על ראשו וההולך בקומה זקופה הרי הוא זוקף ראשו למעלה ודוחק רגלי השכינה אשר על ראשו ובהפך בשפלים ונמוכים אמר אני אשכון את דכא וגו' להוריד השכינה למטה לארץ כדכתיב מלא כל הארץ וגו' ועיין בפ"ק דקידושין ד"א בזה: (בגמ') דלא טעים מזונא כו'. הפירות מתוקין ואינן סועדין כפרש"י ועד"ז יש לפרש תלונת המרגלים בא"י שהביאו פירות טובים ממנה ע"פ מ"ש בחידושינו במסכת סוטה פרק א"כ שהיה תלונתם

א חולין נ"א ע"א פסחים דף קי"ב ע"ב: ב זבחים ד' י"ט ע"א: ג שבת דף קי"ד ע"א: ד גירסא רש"ל עכל : ה שבת דף קי"ג ע"ב ו קידושין דף ל"א ע"א : ז עירובין ל' ע"א : ח נ"ל לא הוה רש"ל: ט ואכיל להו לכלהו כנ"ל רש"ל :

חדושי גאונים

יין כמו בשבת וגם שצריך יין המובחר לקידוש ונראה דלאו דוקא קידושא לבד אלא נקט משנכנס שבת וכל שבת ג"כ בכלל שראוי לאכול בשר שמן ולמלאות ק' ברכות באספרמקי ומגדי וכל אלו אמרי' שם שהם מאירי עינים עמ"ש מסכת יומא פ' יה"כ וגם ודאי שמצות עונג שבת וקידוש מסייעים עוד להטבע שיועיל יותר בשבת וז"ש פקודי ה' ישרי' גו' כי יין משמח הלב ושבת נתברך ג"כ בשמחה מצות ה' ברה מאירת עינים . (כבוד שבית) :

פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאו' ממאור עיניו כו' ומהדר ליה בקדושא דבי שמשא . כי כבר ידוע מארז"ל כל

אהבת איתן

מדה במדה היא זו דבשביל שלא טעמו טעם חטא יתנו ריח טוב · וי"ל ע"פ מ"ש בשלהי סוטה הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח . ואיתא שם דמי שיש לו ריח הוא סימן שיש בו טהרה וא"כ שפיר הוא מדה במדה . דכיון שלא טעמו טעם חטא הרי יש בהם טהרה ומש"ה עתידין שיתנו ריח טוב כלבנון שהוא סימן לטהרתן וז"ש כלבנון דאי' אין לבנון אלא ביהמ"ק והוא מקום טהרתן של ישראל. ועוד יש לתת טעם במאי דמדמה לי' לבהמ"ק . ע"ד שאמרו בפסחים על בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא כאלו נבנה בהמ"ק בימיהם. ומדה במדה יתנו ריח כבהמ"ק : **אל** יצא יחידי בלילה משום חשדא . וקשה דבפסחים (דף קי"ב) וחולין (דף נ"א) משמע שהוא

עיון יעקב

טעו דדוקא בת"ח הוא גנאי וגם משום חשדא דכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו וכן מוכח בש"ס דקאמר ואם שמש ת"ח הוא משמע דשאר העם מותר והוא ברור מ"מ כל הרוצה להחמיר בענין זה יכול לעשות עצמו ת"ח :

הרי"ף

שמשי א"כ נסתלקה הסכנה ואין עוד גנאי. ואפשר לומר דלכל העם איכא סכנה של מאור עיניו אבל גנאי ליכא אבל לת"ח גנאי נמי איכא . ועי"ל דהיא גופה הגנאי שאיש חכם אין לו לבא לידי נזק בתוחלת הרפואה כי למה לו להכניס עצמו בסכנה ולבקש אחר כך רפואה החכם עיניו בראשו שלא להביא עצמו לדבר שצריך רפואה ובדבר הזה הוא גנאי לת"ח ועוד שהקידוש צריך להיות לש"ש לקדש את יום השבת ולא לשום פניה אחרת והת"ח שהלך ופסע פסיעה גסה הנה הוא יורה שמקדש קידושא דבי שמשי בשביל הנאת עצמו ורפואת עיניו :

עץ יוסף

שלחה אל חמיה· לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת· אלא לאיש אשר אלה לו · אמרה אם מעצמו יודה מוטב· ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו· מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים · והטעם בזה משום שאש של עוה"ז הוא רק אחד מששים שבאש גיהנם · והמלבין יורד לגיהנם . ועוד כי המאבד עצמו ומקצר מעשים טובים שהיה יכול לעשות עוד · יש בידו עכ"פ מעשים שעשה עד הנה · והמלבין מאבד כל זכיותיו · כי זולתו יורש כל חלקו (מעין הברכות) :

קמ ושערו נמי כבגדו דמי· דלא שכיחא בה זיעה· והרי"ף והרא"ש לא גרסי הא דאמר רב פפא ושערו נמי כבגדו דמי · וכתב המעי"ט שכן עיקר דלא גרסינן ליה : ואל יפסיע פסיעה גסה דאמר מר כו' · קשה דהא משמע דהיש אומרים שאל יפסיע פסיעה גסה קאי על השטה דברים שגנאי לת"ח · והטעם שנותן הש"ס משום דנוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו אינו משום גנאי אלא משום סכנה · וגם אינו תלוי בת"ח אלא גם לכל אדם הוא סכנה · ואפשר לומר דהש"ס גופא בא לתרץ דבר זה · והכי קאמרי דהא דאמר מר שנוטלת מאור עיניו יש לכל אדם תקנה · והיינו דלהדרי בקידושי דבי שמשא ויכול לעלות על דעתו שיפסיע פסיעה גסה ויתקן בקידושי דבי שמשא· אבל ת"ח אע"פ שיכול לבטוח שיתקן אעפ"כ לא יפסיע פסיעה גסה מפני שעכ"פ גנאי הוא לו לפסוע פסיעה גסה (עטרת ראש) : בקידושא דבי שמשא · ששותה כוס של קידוש בשבת בלילה (רש"י)·והטור בסימן רס"ט כתב דפי' שנותנין יין קידוש על העין · ועל ידי זה מהדר ליה מאור עין : ואל יהלך בקומה זקופה דלאו אורח ארעא

שם כי אתא רב דימי אמר א עיר אחת היה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מוציאין ממנה ס' רבוא ספלי טרית לקוצצי תאנים מע"ש לע"ש. כי אתא רבין אמר אילן אחד היה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מורידין ממנו מ' סאה גוזלות מג' בריכות בחדשי. כי אתא רבי יצחק אמר עיר אחת היתה בארץ ישראל וגופנית שמה שהיו בה שמונים זוגות אחים כהנים נשואין לשמונים זוגות אחיות כהנות ובדקו רבנן מסורא ועד נהרדעא ולא אשכחו בר (מברתיה) [מבנתיה] דרב חסדא דהוו נסיבן לרמי בר חמא ולמר עוקבא בר חמא ואע"ג דאינהי הוו כהנתא אינהו לא הוו כהני:

שם ע"ב א"ר ינאי [א"ר] כל שהוא כביצה ביצה טובה ממנו כי אתא רבין אמר טבא ביעתא מגולגלתא משיתא קייסי סולתא כי אתא רב דימי אמר טבא ביעתא מגולגלתא משיתא מטויתא מד' מבושלתא· כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו לבר מבשרא:

שם תנו רבנן טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים ויפים לבני מעים כל ירק חי מוריק וכל קטן מקטין וכל נפש משיב [את] הנפש וכל קרוב לנפש משיב [את] הנפש כרוב למזון ותרדים לרפואה אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו. [אמר מר טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים מאי תקנתיה נלעסיה ונשדייה. כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים מאי תקנתיה לשלקינהו ונבלעינהו כל ירק חי מוריק א"ר יצחק בסעודה ראשונה של אחר הקזה וא"ר יצחק כל האוכל ירק קודם ארבעה שעות אסור לספר הימנו מאי טעמא משום ריחא וא"ר יצחק אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי אייתו קמייהו ירק חי קודם ארבע שעות אמימר ורב אשי אכול ומר זוטרא לא אכל אמרי ליה מאי דעתך דא"ר יצחק כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו משום ריחא והא אנן דקא אכלינן וקא משתעית בהדן אמר להו אנא כאידך דר' יצחק סבירא לי דאמר ר' יצחק אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות·כל קטן מקטין אמר רב חסדא אפי' גדיא בר זוזא ולא אמרן אלא דלית ביה רבעא אבל אית ביה רבעא לית לן בה·כל נפש משיב נפש א"ר פפא אפילו גילדני דבי גילי.כל הקרוב לנפש משיב את הנפש אמר רב אחא בר יעקב עונקא א"ל רבא לשמעיה כי מייתית לי אומצא דבישר' טרח ואייתי לי מהיכא דמקרב לבי ברוך. כרוב למזון ותרדין לרפואה כרוב למזון אין ולרפואה לא והא תני ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין ב דבש וקיבה והרת ויותרת הכבד אלא אימא כרוב אף למזון·אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו איני והא אמר לי' רבא לשמעיה כי חזית לפתא בשוקא לא תימא לי במאי כרכת ריפתא

רש"י

אוכלוסי בני אדם]: ספלי טרית. ספלים מלאים חתיכות דג חתוך שקורין טוניג"א: לקוצצי תאנים. למאכל פועלים שקוצצים תאנים והיו מרובין עד שכל אלה צריכין להם למאכל: בריכות· קובייא"ש בלע"ז: מג' בריכות בחדש· ג' פעמים בחדש מורידין ממנו כך: פ' זוגות אחים· שנים שנים אחים היו כולן וכן נשותיהם: כל שהוא כביצה (ביצה טובה הימנו)· אין לך מין מאכל שיעור כביצה שלא תהא ביצה טובה לגוף ממנו: מגולגלתא· צלויה לחה ורכה שסורפין אותה: קייסי· מדות מחזיקות לוג: מגולגלתא משיתא. טובה משיתא קייסי: מטויתא· צלויה קשה טובה מד' קייסי: מבושלתא· במים עלה אמר רבי ינאי כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו: כרישין· כרתי: כל ירק חי מוריק· נוטל תואר הפנים: וכל קטן. שלא גדל כל צרכו ולקמן מפרש כמה כל צרכו: וכל נפש· דבר חי הנאכל שלם כגון דגים קטנים שנדלו כל צרכן: הקרוב לנפש· האוכל מן הבהמה במקום חיות שלה [ולקמן מפרש לה]: אוי לבית· לכרס האוכל לפת: [נלעסיה. כוססו ומשליכו: לשלקינהו. בקדרה הרבה שלא יצטרך לכוססו בשיניו: קודם ארבע שעות. שאינו זמן סעודה והריח קשה לבני אדם המספרים עמו קודם אכילה שהגוף ריקן: כאידך דר' יצחק סבירא לי. אבל אסור לספר לא סבירא לי: בר זוזא. כלומר שמן וטוב ששוה זוז: דלית בה רבעא. שלא גדל עד רביעית שלו כגון טלה רביעית של איל גדי כדי רביעית של שעיר גדול וכן כל דבר: גילדני דבי גילי. דגים קטנים מאד ומצוין בין הקנים באגם ואין דרכן לגדל יותר אבל דג קטן ממין דג גדול ולא גדל רובע זה הוא קטן מקטין: עונקא. צואר מקום בית השחיטה וסמוך ללב ולמעים: לבי ברוך. למקום שברכו שם על השחיטה: ומי סיסין. תבשיל של פולי"אול: והרת. ולדי"רא שהולד נוצר בו: ויותרת הכבד. טרפשא דכבדא שקורין אייב"רש:

מהרש"א

שאין בא"י רק פירות מתוקין ואין בהם חיי נפש וז"ש זבת חלב ודבש היא וזה פריה ר"ל שהן מתוקין כדבש הזה אבל אין בהן חיי נפש שאין סועדין ואדרבה מחליאין מחמת המתיקות ובעי מלח להשיב לב כמ"ש התוספות וק"ל: (שם) מאי דעתיך דא"ר י' כל האוכל ירק כו'. אינו דומה שלא חשו לדר"י והני מימרות דר"י פליגי אהדדי כנראה מפרש"י אלא שהם אכלו ירק חי וס"ל דלא אר"י אסור לספר משום ריחא בירק חי אלא בירק מבושל ולזה א"ל למר זוטרא והא אנן דקאכלי' ירק חי וקא משתעית בהדן וליכא משום ריחא וקא"ל אנא כאידך דר"י ס"ל דגם בירק חי דלית ביה משום ריחא איסורא מיהא איכא מאיזה טעם שיהיה ודו"ק: ספלי טרית לקוצצי תאני' כו'. שייך לדלעיל דטרית זה הוא דבר המלוח להשיב לב הקוצצים תאנים שנחלש לבם מתוך מתיקות הפירות כן נראה מדברי הערוך בערך ספל ע"ש: שהיו בה פ' זוגות כהנים כו'. שהיו מדקדקים כ"כ ביחוס שכהן ישא כהנת כדאמרינן פרק אלו עוברין בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה ואפשר שלכך נקרא העיר גופנית ע"ש אשתך כגפן פוריה וגו' כענבי הגפן בענבי הגפן: ביצה מגולגלתא כו'· דבילה חיה אינה מגלגלת עד שתהא צלויה קלת מפרש"י פרק כירה: כל הקרוב לנפש כו'. עונקא פרש"י צואר מקום כו' סמוך ללב ולמעים עכ"ל וסוא דחוק דרוב בשר הגוף הוא יותר סמוך ללב ולמעים מבשר הצואר וע"כ נראה לפרש כל הקרוב לנפש כו' היינו שקרוב למקום בית השחיטה שמשם יצא הדם שהוא הנפש כמ"ש כי הדם הוא הנפש וזה שאמר רבא מהיכא דמקרב לבי ברוך שהוא יותר קרוב ליציאת נפש גם שהוא יותר רחוק מלב וממעים ודו"ק:

יד יוסף

א ירושלמי פרק ד' דתעניות איכה רבתי פסוק בלע ה': ב נ"ל יבש וכ"ה לקמן נ"ז ע"ב וכ"א בעבוד' כוכבים כ"ט ע"א ע"ש פירש"י:

הדושי גאונים

השתיכר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו נמלא מאור עין השכלי כהה אגלו זה"ש פסיעה שהיא דרך גסות נוטלת א' מתמש מאות ממאור עיניו רמז לנר ה' נשמת אדם ונר מצוה ותורה אור ב' פעמים נר עולה ת"ק ואחד מהם עין שכלו כהה או אור השכלי ואז הנעדר כרוך בו מקוצר דעת המשיג כן אור התורה ואז הנעדר כרוך בו מתוך עומק המושג והעדר זה כרוך בו מצד היותו פוסע פסיעות דרך גסות הרוח שחכמתו מסתלקת כאמור ומהדר ליה בקידושא דבי שמשא כי כאשר יכנס היום הקדוש הזה לקבלו עליו על הכוס ואז מתוך יום השבת יצא לשכרית מליאותו ית' מתוך אמונת חידוש העולם ויכיר וידע כי ראוי להכנע מפניו יתברך שלא לפסוע עוד פסיעות דרך גסות ושב ורפא לו ויחזור אור עין שכלו לאיתנו. (עוללות אפרים): ו' דברים מרפאים וכו'. הנה בכללן הוא אומר ו' ובפרטן אתה מוצא שבעה ונראה דדבש הוא טעות ולא גרסינן ליה וכן לקמן דף נ"ז ע"ב ובמס' עבוד' כוכבים דף כ"ט ע"א שנוי כן ברייתא דששה דברים מרפאין וכו' ולא קתיב דבש וגם כאן הוא לדעתי טעות סופר ואמנם

אהבת איתן

משום מזיקין. ונראה דתליא בפלוגתא דלקמן (דף כ"ד ע"ב) אי ת"ח צריך שימור. א"נ דהכא איירי דיוצא לדבר מצוה וקיי"ל דשלוחי מצוה אינן ניזקין וע"כ דאינו אלא משום חשדא. וזה דלא כמ"ש הפ"י ריש פסחים דגבי ת"ח לא מהני עוסק במצוה כיון שמתקנאין בהן ה"ל כשכיח מזיקין:

עין יוסף

כבר כתבתי לעיל שיש אומרים הזה שאומרים אף אל יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה קאי על הששה דברים שגנאי לת"ח · לכן ע"כ הא דאמר ואל יהלך בקומה זקופה פירושו פחות מד"א · דאי ד"א איסורא איכא כדמסיים הגמרא: ועוד מאי קאמר ואל יהלך בקומה זקופה דלאו אורח ארעא דאמר מר כו'· פתח בלאו אורח ארעא ומסיים באיסור· אלא ודאי דהיש אומרים מיירי בפחות מד' אמות· וזהו שקאמר הגמרא ואל יהלך בקומה זקופה פי' אפילו בפחות מד"א משום דלאו אורח ארעא אפילו בפחות מד' אמות משום דאמר מר כל ההולך בקומה זקופה אפי' ד"א כאלו דוחק רגלי השכינה ואיסור יש בדבר לכן בפחות מד"א אף שאין איסור מ"מ לאו אורח ארעא הוא וגנאי הוא לת"ח · וזהו שכתב הרמב"ם הלכות דעות ה"ח לא ילך ת"ח בקומה זקופה · וקשה הא בגמרא אמר אסור

אמר אביי מבלי בשר ורבא אמר מבלי יין איתמר רב אמר מבלי בשר ושמואל אמר מבלי עצים ורבי יוחנן אמר מבלי יין א"ל רבא לרב פפא א סודני אנן תברינן לה בבשרא וחמרא אתון דלא נפיש לכו חמרא במאי תבריתו לה א"ל בציבי כי הא דביתהו דרב פפא בתר דמבשלא לה תברא לה בתמנן אופי פרסייתא ת"ר דג קטן מליח פעמי' שהוא ממית בז' בי"ז ובכ"ז ואמרי לה בעשרים ושלשה ולא אמרן אלא במטוי ולא מטוי אבל מטוי שפיר לית לן בה ודלא מטוי שפיר לא אמרן אלא דלא שתה בתריה שכרא אבל שתה בתריה שכרא לית לן בה] :

שלשה שאכלו פרק שביעי

דף מה **משנה** שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן וכו' : **גמ'** מנא הני מילי אמר רב אסי דאמר קרא (תהלים לד) גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו . רבי אבהו אמר מהכא (דברים לב) כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו . אמר רב חנן בר (רבא) [אבא] מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך שנא' (תהלים לד) גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו . אמר ר"ש בן (לקיש) [פזי] מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר (שמות יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול [שאין ת"ל בקול] מה ת"ל בקול בקולו של משה. תנ"ה אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו (עם) [כנגד] הקורא ימעך הקורא קולו ויקרא :

דף מו רבי זירא חלש על לגביה רבי אבהו קביל עליה אי מיתפח קטינא חריך שקי עבידנא יומא טבא לרבנן . איתפח עביד סעודתא לכולהו רבנן. כי מטא למשרי ב א"ל לרבי זירא לישרי לן מר. א"ל לא סבירא לי' מר להא דאמר רבי יוחנן בעה"ב בוצע שרא להוי כי מטא לברוכי א"ל נבריך לן מר א"ל לא סבירא ליה מר להא דרב הונא דמן בבל [דאמר] בוצע מברך · ואיהו כמאן סבירא ליה כי הא דאמר רבי יוחנן משום רשב"י בעה"ב בוצע ואורח מברך. בעה"ב בוצע כדי שיבצע בעין יפה. ואורח מברך כדי שיברך לבעה"ה מאי מברך יהי רצון שלא יבוש בעה"ב בעוה"ז ולא יכלם לעוה"ב. ורבי מוסיף בה דברי' ויצלח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו [מוצלחים ו]

רש"י

מבלי בשר. הוא קשה אבל כשמבשלה עם בשר שמן מתיש כחה : מבלי יין . כשאין שותה אחריה יין : מבלי עצים . שאינו שולקה הרבה : סודני. בעל שכר תמרים ור' פפא מוכר שכר הי' כדאמר באיזהו נשך (ד' ס"ה.) טרשא דרב פפא שכראי לא פסיד ואמר רב פפא אי לאו דרמאי שכרא לא אעתרי (פסחים קיג.) והוא נקרא סודני כדאמרי' תמרי בחלוזך לבי סודנא רהוט (שם): דלא נפיש לכו חמרא. שסותה שכר אתה: במאי תבריתו להו . לכחו של לפת : אופי פרסייתא. בקעיו' של עצים גדולות היתה שורפ' תחת קדרות הלפת: פעמים שהוא ממית . ואלו הן ביום שבעה ימים למליחתו או ביום שבעה עשר או ביום שבעה ועשרים]:

[**שלשה** שאכלו וכו' · להזדמן יחד לצרוף ברכה בלשון רבים כגון נברך] : מה"מ·דג'(צריכין) [ראוין] לברכת צרוף : גדלו לה' אתי · הרי ג' וכן אקרא הבו גודל היחיד אומר לב' : קטינא חריך שקי · כך היו קורין לרבי זירא [וטעמא מפרש בב"מ בהשוכר את הפועלים (דף פ"ה·)] : כי מטא למשרי · ליטנא דשירותא כלומר לפרוס ברכת המוציא ולאכול : רב הונא דמבבל · היינו ר"ה סתמא ולפי שעכשיו היה רבי זירא בא"י במקום רבי אבהו והוא עלה מבבל קאמר הכי : קרובים לעיר . שיכול לראותן בעל הבית תמיד ולדעת מה הם צריכין : נכסיו · קרקעות.

תוספות

בקולו של משה · וא"ת היכי מייתי ראיה ממשה והא צריך לאתויי דמשה היה מתרגם ולא היה מרים קולו יותר מהקב"ה שהיה קורא והוא מביא שהקב"ה היה קורא ומשה היה מתרגם · ופי' רב אלפס בקולו של משה ומסתמא משה בכל כחו היה עונה כדי להשמיע קולו לכל העם אבל הקב"ה לא היה צריך להרים קולו שהרי לא היה מדבר אלא למשה לבד ואפ"ה היה מגביה קולו כדי שלא יהיה קולו של משה המתרגם רם יותר מקולו של הקב"ה שהיה קורא :

מהרש"א

שנאמר משה ידבר כו' · וכתבו התוספות וא"ת כו' עיין שם וכל דבריהם על פי מה שהבינו דהקב"ה הוא הקורא ומשה היה המתרגם כמ"ש בחידושי הלכות ואולי דבריהם היה נראה לפרש דס"ל משה היה הקורא והקב"ה הוא המתרגם דמשה לא היה קורא רק בלה"ק שאין הכל מבינים בו אבל דבורו של הקב"ה היו בו ע' לשון כדאמרינן פרק רע"ק כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה היה נחלק לע' לשונות והיינו שהיה מתרגם לכל אחד כפי הלשון

יד יוסף

א ערוך פירש סודני ירא שמים כדכתיב סוד ה' ליראיו ועי' ברש"י מנחות פ"א וכדה י"ב ע"ב :

ב וא"ל לר' זירא לישרי לן מר כו' . הקשה הרשב"א כיון דרבי אבהו ידע להא דרבי יוחנן למה אמר מתחלה לרבי זירא לבצוע ע"ש שתירוצו דחוק . עוד קשה מה דא"ל רב זירא לרב אבהו לא סבר מר להא דרב הונא דמן בבל דאמר בוצע מברך . דלמא באמת לא סבר . ועוד דמעיקר' משמע שס"ל ר' זירא כרבי יוחנן מדאמר ליה לרבי אבהו לא סבר לה מר להא דרבי יוחנן כו' ואח"כ משמע שס"ל כרב הונא מדא"ל לרבי אבהו לא סבר מר להא דרב הונא . ונראה דרבי אבהו היה מחזיק לר' זירא גדול וצדיק יותר ממנו ורצה שרבי זירא יברך כדי שיברך לו שיקוים ברכתו. והיה רבי אבהו חושב כדעתו אם אני אבלע כרבי יוחנן דאמר בעל הבית בוצע דלמא אח"ז כשאתן ברכת המזון לרבי זירא יאמר ר"ז אני סובר כרב הונא בוצע מברך . לכך אני אומר לו שיבלע הוא וממ"נ אם יבלע בודאי הוא יברך ברכת המזון שבין לרב הונא ובין לרבי

חדושי גאונים

בעל מסורת הש"ס ראיתי שכאן לא ציין שום מראה מקום ולקמן דף נ"ז ציין המראה מקום עבודת כוכבים דף כ"ט ובמס' עבוד' כוכבי' ציין המראה מקום ברכות דף נ"ז מזה נראה דכאן גרים גם דבש ולכן הבדיל ברייתא דכאן ולא עירבה עם הני תרי אבל לדעתי טעות הוא כאן והכלל יוכיח על הפרט ואולי לבעל מסורת הש"ס נתחלף וי"ו בזיי"ן והיה גרסתו זיי"ן דברים מרפאין וראיתי בערוך ערך הרת ציין כל הג' מקומות דהיינו כאן פ' כיצד מברכין ולקמן פרק הרואה ועבודת כוכבים פרק אין מעמידין ת"ר ששה דברים וכו' ולא קחשיב דבש וזה ראיה למה שכתבתי (נל"ת):

עיון יעקב

שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול . עיין בתוס' בשם הרי"ף מ"ש בזה ומהרש"א כתב וז"ל ולולי דבריהם היה נראה לפרש דס"ל דמשה היה הקורא והקב"ה הוא המתרגם דמשה קרא רק בלשון הקדש שאין הכל מבינים בו אבל דבורו של הקב"ה היה בע' לשון כדאיתא פ' רע"ק כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נחלק לע' לשון עכ"ל מהרש"א ולע"ד נראה דזה אינו דודאי הקב"ה הוא הקורא דבר למשה והוא המתרגם כדכתיב דבר אתה עמנו ונשמעה ודבורו של משה מפי הקב"ה נחלק לע' לשון וכפירש"י בחומש על הואל משה באר את התורה וכן על פסוק באר היטב וכן הוא בסוטה דף ל"ה שמשה ביאר את התורה בע' לשון פשטיה דש"ס נ"ל כפשוטו דכמו שהמתרגם אין רשאי להגביה קולו

עין יוסף

אסור ומשמע אפילו כל אדם · ולפי מ"ש ניחא דהא דקאמר בגמרא אסור הוא בד"א וזה אסור אפילו לכל אדם וכמו שכתב הר"ן ז"ל הטעם דנראה כאלו אין לו אדון . אבל פחות מד"א לכל אדם אין איסור · אבל לת"ח הוא גנאי לאו אורח ארעא אפילו בפחות מד"א כדקאמר הגמרא כאן · ואפשר שמשום הכי לא פרש"י כאן כמו שפירש רש"י בקדושין דף ל"א ע"א מלא כל הארץ כבודו משמע משתרבב ויורד למטה והזוקף קומתו נראה כדוחק עכ"ל משום דהכא אי אפשר לפרש כן · דא"כ אפילו פחות מד' אמות אסור · וכאן משמע דבפחות מד"א ליכא איסורא · ואפשר שאפילו לטעם רש"י אין איסור אלא בד"א ודוק · ועיין בש"ע סימן ב' סעיף ו' בט"ז ול"ע :

דאמר קרא גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו · קשה למה ליה לסיים סיפא דקרא ונרוממה שמו יחדו · דמרישא דקרא גדלו לה' אתי סגי למילף זימון בג' . ונראה ע"פ שנתקשו הפוסקים על מה דפסקינן בברכת זימון נברך ולא ברכו · שלא להוציא את עצמו מן הכלל · ועיין מ"א החילוק שבין ברכת זימון לברכו דק"ש יעו"ש· ונתקשה הפ"מ כיון דברכת זימון סמכו על קרא דגדלו והיינו כמו ברכו יעו"ש · ולענ"ד לא קשה מידי דבאמת ברישא דקרא דגדלו לא סמכו נוסח הברכה של זימון · רק דין זימון דצריך ג' · ולכך לא אמר נגדלה . דלא הוי רמז לג' ולא ב' · רק מלשון גדלו אתי ועיין רש"י · ונוסח ברכה סמכו על סיפא דקרא ונרוממה שמו היינו לשון נברך שלא להוציא עצמו מן הכלל · וזהו שסיים רב אסי סוף הפסוק ונרוממה שמו יחדו (מעין הברכות) : רבי אבהו אמר מהכא כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו · גם לרבי אבהו אין להוציא עצמו מן הכלל דכיון דאמר משה רבינו ע"ה מקודם כי שם ה' אקרא הרי לא הוציא את עצמו מן הכלל (מעין הברכות) : **לעונה** אמן שלא להגביה קולו יותר מן המברך · פשוטו של דבר בלשון לא יגביה קולו היינו שיהא קול שניהם שוים לא גבוה זה מזה ולא נמוך זה מזה·וע"ז ניחא דמביא כל המקרא גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו · היינו דדייק סיפא דנרוממה שמו יחדו משמע בשוה · שהקורא והעונה ירימו קול בשוה לא גבוה זה מזה ולא נמוך זה מזה : מנין שאין המתרגם רשאי להגביה כו' · וה"ה איפכא שאין הקורא רשאי להגביה כו' · וע"ז מביא הלימוד ומה ת"ל בקול בקולו של משה (ועיין בש"ע א"ח סימן קמ"ה ס"א דמפורש שם דגם הקורא אינו רשאי להגביה קולו כו') ור"ש בן לקיש נקט חדא וממילא ידעינן אידך . והא דלא נקט להיפך דאין הקורא רשאי ויהיה הראיה מקרא כפשוטו· זה אינו דאי הוי נקט כן הוי אמינא דמתרגם רשאי להגביה דעל זה אין ראיה מקרא כלל · גלל כן השמיענו רבותא דגם המתרגם אינו רשאי ולהיפך ידעינן מקרא מפורש·ובזה נתיישב מה דמביא הש"ס בתנ"ה אין המתרגם כו' ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא ימיך הקורא קולו ויקרא· ומוכח מברייתא זו שגם הקורא לא יגביה קולו שיהא קול המתרגם נמוך ממנו · רק שיהא קול שניהם בשוה· והטעם הקול הקורא והמתרגם בשוה שישתמע

קרובים (ומוצלחים) לעיר ואל ישלוט שטן במעשה ידיו ובמעשה ידינו ואל יזדקר [לא] לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם:

שם ת"ר אין מכבדין לא בדרכים ולא בגשרים (ויף מ"ז) ולא בידים מזוהמות׳ רבין ואביי הוו קאזלי באורחא קדמיה חמריה דרבין לדאביי ולא אמר ליה ניזיל מר. אמר מדסליק האי מרבנן ממערבא גס ליה דעתי׳. כי מטא לפתחא דבי כנישתא אמר ליה ניעול מר. אמר ליה ועד השתא לאו מר אנא׳ אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אין מכבדין אלא בפתח שיש בה מזוזה. דאית בה מזוזה אין דלית בה מזוזה לא אלא מעתה בהכנ"ס ובה"מ דלית בהו מזוזה ה"נ דאין מכבדין. אלא אימא בפתח הראוי למזוזה:

שם [רבה בב"ח הוה עסיק ליה לבריה בי רב שמואל בר רב קטינא קדים ויתיב וקמתני ליה לבריה אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי העונים רב חסדא אמר מפי רוב העונים א"ל רמי בר חמא מאי שנא רובא דאכתי לא כליא ברכה מיעוטא נמי לא כליא ברכה א"ל שאני אומר כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה]:

שם תנו רבנן אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו. בן עזאי אומר כל העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים חטופה יתחטפו ימיו קטופה יתקטפו ימיו ושנותיו וכל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו:

שם ע"ב תניא א איזהו עם הארץ כל שאינו אוכל חוליו בטהרה דברי ר"מ וחכמים אומרים כל שאינו מעשר פירותיו כראוי. והני כותאי עשורי מעשרי כדחזי דבמאי דכתיב באורייתא מזהר זהירי דאמר מר כל מצוה שהחזיקו בה ב כותיים הרבה מדקדקים בה יותר מישראל:

קי שם תנו רבנן ג איזהו עם הארץ כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית דברי רבי אליעזר׳ רבי יהושע אומר כל שאין מניח תפילין. בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו. רבי נתן אומר כל שאין לו מזוזה על פתחו. רבי יונתן בן יוסף אומר כל מי שיש לו בנים ואינו מגדלן לת"ת. אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא

רש"י

אין מכבדין. לומר היה אתה קודם: לא בדרכים. הולכי דרכים לומר לגדול הימנו לך לפני: ולא בידים מזוהמות. (במים) [בנטילת מים] אחרונים: ממערבא׳ לפי שהיה רבין רגיל לעלות מבבל לא"י ולומר הוא דבריו משמו של רבי יוחנן: בפתח הראוי למזוזה׳ כלומר בכניסת כל פתחים למעוטי דרכים ופרצות: [קדים׳ רבה בר בר חנה ליסב על השולחן ולשנות לבנו הלכות סעודה לפי שהחתן רגיל לבלוע והיה מלמדו האיך יעשה: לבצוע. לפרוס הפרוסה מן הפת: עד שיכלה אמן מפי העונים. אמן אחר ברכת המוציא דאף עניית אמן מן הברכה היא ואמרי' בפרק כילד מברכין (דף ל"ט:) צריך שתכלה ברכה קודם בליעה]: חטופה. שקורין את האל"ף בחטף ולא בפתח ואומר אמן והוא צריך לומר אמן: קטופה׳ שמחסר קריאת הנו"ן שאינו מוציאה בפה שתהא ניכרת: יתומה׳ שלא שמע הברכה אלא שמע שעונין אמן [והא דאמר בהחליל (דף נ"א:) שבאלכסנדריא של מצרים היו מניפים בסודרים כשהגיע עת לענות אמן אלמא לא שמעי וקא ענו הכהו מידע ידעי שהם עונים אחר ברכה ועל איזו ברכה הם עונים אלא שלא היו שומעים את הקול]: ולא יזרוק ברכה מפיו׳ במהירות שדומה עליו כמשוי אלא שחוק קבוע הוא לו: איזהו׳ ע"ה שדברו בו חכמים בכל מקום: שלא שמש ת"ח. הוא התלמוד התלוי בסברא שהיו נותנין לדברי משנה טעם והיו מתאספים יחד ועוסקי' בכך והוא דוגמת

תוספות

אין מכבדין כו'׳ וא"ת הא אמרינן בשבת פרק במה בהמה לוי ור"ה בר חייא הוו קאזלי באורחא קדמיה חמריה דרב הונא לחמריה דלוי בעא רב הונא לאפוקי מדעתיה דלוי כו' אלמא מכבדין בדרכים וי"ל כשיצאו לדרך כאחד מכבדין אבל אם כל אחד הולך לדרכו ופגעו זה בזה ואירע להם דרך למקום אחד אין מכבדין: כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובלבד שלא יאריך יותר מדאי וטעמא לפי שאין קריאת התיבה כמשמעה כשהיא מאריך יותר מדאי:

מהרש"א

שמבין ותו לא מידי וק"ל: (בגמ') כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה כו'. שהוא סבור שעל ידי שיאריך באמן יאריך ימים ושנים כדאמרינן בסמוך כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו והוא טועה דאריכות ימים ושנים יותר מדאי נמי אינן טובים כמ"ש והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ וגו' וק"ל:

יד יוסף

א גיטין דף ס"א ע"א תוספתא ע"ז פ"ג: ב קידושין דף ע"ו ע"א גיטין דף י' ע"א חולין דף ד' ע"א: ג סוטה דף כ"ב ע"א

יוחנן מחויב הוא לברך. ואם יאמר לי שסובר כרבי יוחנן שבעל הבית בוצע ג"כ יהיה הוא המברך דהא ס"ל ר"י שהאורח מברך. ולכן כשאמר ליה רבי זירא לרבי אבהו לא סבר לה מר להא דרבי יוחנן דאמר בעל הבית בוצע. בצע רבי אבהו ולא אמר אנא ס"ל כרב הונא. משום שחשב דהא אף לרבי יוחנן יהיה רבי זירא המברך וזה היה עיקר מגמתו. ולכן אחר שאכלו אמר ליה רבי אבהו לרבי זירא נבריך לן מר כרבי יוחנן. אך רבי זירא מרוב לדקו החזיק לרבי אבהו גדול ממנו והרב רבינו יונה כתב הא דאמר רבי יוחנן אורח מברך זהו כשהאורח הוא בן תורה וירא שמים. אבל אם בעה"ב הוא גדול ממנו בתורה. הרשות ביד בעה"ב אם ירלה לתת לאורח לברך יברך. ואם לאו יכול הוא לברך ע"כ. נמלא לפי הרב רבינו יונה אם בעל הבית הוא גדול יותר. מזה לא מיירי רבי יוחנן. א"כ ראוי שלא לבטל דברי רב הונא שס"ל בוצע מברך כיון שרבי יוחנן לא פליג עליו בהדיא בזה. וזהו שא"ל רבי

חדושי גאונים

אין עונין לא אמן חטופה. פירוש שעונה קודם שיכלים המברך ונחפז לענות אמן קודם שיתתום הברכה. קטופה פי' חצי המלה. קצרה שמחסר קריאתה׳ ולא יזרוק ברכה מפיו פירוש על המברך הוא אומר שיעשה היכר בחתימת הברכה ולא כזורק אותה מפיו כשאר פיוט שבאמלע אי נמי שלא ימהר להתחיל בברכה אחרת אלא בכדי שיכא שהות לענות אמן. (שיטה מקובלת): אחרים אומרים אפי' קרא ושנה כו'. הך אחרים אין זה ר"מ והכי נמי איכא טובא יש אומרים שאינו ר' נתן ויש

עיון יעקב

יותר מהקורא וכן הקורא אין להגביה קולו יותר מהמתרגם כמו דמייתי תניא נמי הכי וכו' וכן פסק הרמב"ם בפרק י"ב מהלכות תפלה וטא"ח סי' קמ"ה וא"כ שפיר מייתי ראיה שיהו קולם שוים וכן פי' הכ"מ בפרק י"ב מהלכות תפלה בפשיטות ע"ש והוא נכון: כל העונה אמן יותר מדאי וכו'. אלא יענה אמן בינונים וכן מבואר ברמב"ם פ"א מהל' ברכות ע"ש ועיין במהרש"א

איזהו עם הארץ כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית. אפשר דלכך נקרא ע"ה כי אדם לעמל יולד או לעמל תורה או לעמל מלאכה להיות עובד אדמה כדאיתא בחלק דף צ"ט ולהכי אמרינן בפרקי אבות אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בת"ת וע"ש זה נקרא אדם וזה שאינו יכול ללמוד וגם אינו קורא ק"ש דמקיים בזה והגית בו יומם ולילה כדאי' במנחות נקרא ע"ה שאינו ראוי רק לעבודת הארץ וקחשיב ששה דברים שנקרא ע"ה נגד זה נאמרו

עץ יוסף

שפיר (מעין הברכות): יהי רצון שלא יבוש בעה"ב בעוה"ז ולא נכלם לעוה"ב׳ יבואר ע"פ הכתוב יש עושר שמור לבעליו לרעתו. והיינו לטרדו בעוה"ב ח"ו׳ מעושר זה טוב העוני אף דכתיב כרום זולות לבני אדם ואמרו נשתנו פניהם ככרום׳ כי טוב בושה זמן מועט ולא כלמה נלחי ח"ו׳ ויש טוב מזה עושר המשפיע זוכה לשתי שלחנות. וזהו נוסח הברכה יהי רצון מלפניך שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה שיהיה עשיר׳ ולא יכלם לעוה"ב היינו שלא יהיה תם ושלום עשרו סיבת הכלמו לעולם הבא׳ רק עשרו מלמיח גדולתו לעולם הבא כברכת העושר לאבותינו׳ וזה נוסח שלנו כמו שנתברכו אברהם יצחק ויעקב שהיה ברכה שלימה שתי שלחנות׳ כן יברך אותנו בברכה שלמה (מעין הברכות): בפתח הראוי למזוזה׳ כלומר בכניסת כל פתחים למעוטי דרכים ופרלות (רש"י)׳ דקדק רש"י בלשונו הלחה בכניסת כל פתחים׳ היינו לאפוקי ביליאה דאין מכבדין׳ וכ"כ הרמב"ם בפ"ז מה"ב וז"ל אלא בפתח הראוי

למזוזה ובשעת כניסה׳ ע"ש בכ"מ לאפוקי ביליאה דאין מכבדין (מעין הברכות): אמן חטופה׳ שקורין את האל"ף בחטף ולא בפת"ח ואומר אמן והוא צריך לומר אמן (רש"י)׳ וה"ה שלא יאמר אמן באחד משאר הנקודות שאין משמעות פירושו לשון האמנות דברי׳ כגון בשורק או בחול"ם או במלאופ"ם וכה"ג (רמ"י) והערוך פי' חטופה שחטף ואמר אמן קודם שתכלה הברכה מפי המברך (דברי חמודות): קטופה׳ הערוך פי' קטופה שפסק אמן לשנים: אמן יתומה׳ שלא שמע הברכה׳ אלא שמע שעונין אמן: ולא יזרוק ברכה מפיו׳ במהירות שדומה עליו כמשאוי׳ אלא שחוק קבוע לו: וכל המאריך באמן כו'׳ ובלבד שלא יאריך יותר מדאי׳ אלא אריכה קצת כדי שיוכל לומר אל מלך נאמן (ש"ע סימן קכ"ד): איזהו עם הארץ שדברו בו חכמים בכל מקום׳ ועיין בסוטה דף כ"ב ע"א תוס' ד"ה כל שאינו קורא קריאת שמע כו':

קי כל שאינו קורא ק"ש כו'׳ יבואר ע"פ מה דאי' בגמרא הקורא ק"ש שחרית

אמר הבונה תניא איזהו עם הארץ. להכיר מי הוא עם הארץ נתנו בו חכמים סימנים אלו אע"פ שאינן מן המשכלות לפי שהמדקדק בכך מורה שיש לו ידיעה קצת בטעם הדברים ואינו א"כ ע"ה וכן נראה מכמה דברים בגמרא אחר זה כל שאינו מניח תפילין וציצית ולא מזוזה ואינו מגדל בניו לת"ת שלא שמש ת"ח וכו' הכיאם בעל ע"י שאע"פ שהם מעשה לבד ולא ידיעה אמרו שהוסיר גם אינו ע"ה ועוד אמרו שהכותיים נזהרים במצות התורה יותר מישראל ומחייבים עונש לישראל שלהם נתנה תורה ואינם נזהרים גם כל כך ועל דרך זה יש מי שפירש אמרם ז"ל קשים להם גרים לישראל כספחת:

שמש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ. רב מנשיא בר תחליפא תנא הלכתא ספרא וספרי ולא אזמין עליה רמי בר חמא שכיב רמי בר חמא אמר רבא האי דאיעניש רמי בר חמא דלא אזמין עליה דרב מנשיא בר תחליפא. והתניא אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש ת"ח זה הוא עם הארץ. שאני רב מנשיא דמשמע להו לרבנן ורמי בר חמא הוא דלא דק אבתריה. ל"א כיון דשמע שמעתתא מפומייהו דרבנן וגריס להו כצורבא מרבנן דמי:

שם **אמר** רבי יהושע בן לוי תשעה ועבד מצטרפין מיתיבי א מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה שחרר אין לא שחרר לא. תרי איצטריכו שחרר חד ונפיק בחד. והיכי עביד הכי והאמר רב יהודה המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר (ויקרא כה) לעולם בהם תעבודו. לדבר מצוה שאני · ב מצוה הבאה בעבירה היא. מצוה דרבים שאני:

שם **ואמר** רבי יהושע בן לוי לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים שאפילו מאה באים אחריו קבל (עליו) שכר כולם. שכר כולם ס"ד אלא אימא נותנים לו שכר כנגד כולם:

קיא דף מח **אמר** רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו. אביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה אמר להו רבה למי מברכין אמרו ליה לרחמנא. ורחמנא היכא יתיב רבא אחוי לשמי טללא אביי נפק לברא אחוי כלפי שמיא. אמר להו רבה תרווייכו רבנן הויתו ג היינו דאמרי אינשי בוצין בוצין מקטפיה ידיע:

קיב שם ד ינאי מלכא ומלכתא כריכו ריפתא בהדי הדדי ומדקטל להו לרבנן לא הוה ליה איניש לברוכי להו. אמר לה לדביתהו מאן יהב לן גברא דמברך לן. אמרה ליה (דביתהו) אישתבע לי דאי מייתינא לך גברא דלא מצערת ליה. אשתבע לה· אייתיתיה (לרבי) [ל] שמעון בן שטח אחוה אותביה בין דידיה לדידה אמר ליה חזי כמה יקרא עבידנא לך. א"ל לאו את [קא] מוקרית לי אלא אורייתא היא דמוקרא לי

תוספות

מצוה דרבים שאני · מכאן קשה לה"ג דפירש דמי שמת לו מת בי"ט האחרון דאבלות נוהג ולא אתי יום טוב האחרון דרבנן ודחי אבלות דאורייתא דכתיב ואחריתה כיום מר דהכא חזינן דאתיא תפלה דרבנן ודחיא קרא דלעולם בהם תעבודו וכן משמע נמי בריש כתובות גבי חתן נוהג ז' ימי המשתה ואחר כך ז' ימי אבלות ומדשבעת ימי המשתה מבטלים אבלות דאורייתא כ"ש יו"ט שני:

רש"י

הגמרא שסדרוה אמוראים: ספרא · ת"כ: הלכתא· משניות: **לא אזמין** עליה. לא רצה לצרפו לג' לזימון: דמשמע· משמש: [ורמא בר חמא הוא] דלא דק · לא בדק לשאול מדת רב מנשיא: מצוה דרבים שאני · להוציא רבים ידי חובתם לקדושה: **טללא** · גג: **מקיניה** · מקן שלו מקטנותו: **בוצין** · דלעת ואית דגרסי' מקטפיה וקטף הוא שרף האילן כלומר משעה שהוא חונט ויוצא מתוך השרף הוא ניכר אם יהי' טוב :(בוצין·קרא קטנה: מקיניה ידיע· כלומר כשהיא קטנה נכרת אם נגדלת לשבח: מקיניה · כמו קן לפור): **ינאי מלכא** · ממלכי בית חשמונאי היה והרג חכמי ישראל שבאו לפסלו מן הכהונה במסכת קדושין (דף ס"ו·):

מהרש"א

לעולם ישכים אדם לב"ה כדי שיזכה וימנה עם י' כו'. דכל בי עשרה שכינתא שריא והם י' הראשונים שהביאו השכינה לב"ה והבאים אח"כ אינן עושין כלום בזה רק מה שמתפללין עם העשרה שהביאו השכינה לשם וק"ל: **ורחמנא** היכא יתיב כו'. דמה שא"ל לרחמנא אפשר דאכתי לא ידעי למי מברכין דאינן יודעין מי הוא רחמנא אלא דכך למדו מפי אביהם ורבם לומר כן ולכך לא הוה סגי ליה נמי שיאמרו כן בפה בשמי טללא ובשמיא דשמא למדו לומר כן ואינן יודעין מה הוא

יד יוסף

זירא לרבי אבהו לא סבר מר להא דרב הונא כיון שר"י לא פליג עליו בהדיא בזה. וזה שסיים הגמרא ואיהו כמאן ס"ל כי הא דאמר רבי יוחנן כו' אין כוונתם לומר שרבי אבהו ס"ל כרבי יוחנן אבל רבי זירא לא ס"ל כרבי יוחנן. הא לפי דאמרינן השתא גם רבי זירא ס"ל כרבי יוחנן היכא דהאורח הוא גדול יותר מבעה"ב. אלא דהכא כיון שגם ר"י לא אמר בזה כשהבעל הבית הוא גדול יותר שיברך האורח דוקא להכי מהראוי שלא לעבור על דברי רב הונא שס"ל בולע מברך. אלא כוונת הגמרא להסביר לנשלא שמענו מרבי זירא כאן שאמר בשם רבי יוחנן רק בעל הבית בולע ולא סיים מה שאמר רבי יוחנן ואורח מברך. וגם שמענו שאמר רבי זירא בשם רב הונא בולע מברך א"כ יקשה על רבי אבהו הגם שהי' מחזיק לרבי זירא יותר גדול ממנו מ"מ היכן מצינו שס"ל מי שהאורח מברך שא"ל רבי אבהו לר' זירא שיברך. ע"ז קאמר הגמרא שס"ל לרבי אבהו כי הא דאמר רבי יוחנן כשהאורח הוא הגדול יברך האורח. ודוק כי נכון הוא:

א גיטין דל"ח ע"ב: ב סוכה דף ל' ע"א ב"ק דף צ"ד ע"א: ג עי' סוכה דף כ"ו ע"ב ד"ה בוצינא: ד עיין בירושלמי ברכות פ"ז ונזיר פ"ה וב"ר פ' צ"א וקהלת רבה בפסוק כי בצל החכמה:

חדושי גאונים

דגרסי' בהו אמר רב הונא הלכה כאחרים. והאידנא אין אנו נזהרין מלזמן על ע"ה גמור·וכר' יוסי שלא ילך כל אחד ויבנה במה לעצמו והכי נמי אמרי' בפרק בתרא דחגיגה (דף כ"ב

עין יעקב

שהם דברים בעם הארץ כדאיתא בפסחים פרק אלו עוברין ולהכי אמרינן שם דאין מוסרין לו עדות כיון שאינו רוצה להעיד על הקב"ה בק"ש שהוא אחד וכן אם אינו מניח תפילין וציצית דהוי כאלו מעיד עדות שקר לכך אין מקבלין ממנו ואין מגלין לו סוד כי סוד ה' ליראיו וכן איך ע"ש בחידושינו בפסחים: **רבא** אחוי לשמי טללא אביי נפק לברא אחוי כלפי שמיא· שאלמלא אחוי אביי ג"כ לשמי טללא הייתי יכול לומר שאף"י שסיכן הקב"ה יושב רק שמרהא ומרמז

כדרך שהבאה הראשון דהיינו רבא אע"פ שאינו יודע לכך הלך לחוץ להראות שמבין הדבר בטוב וק"ל: **דאי** מייתינא לך גברא. דקדק לומר לך גברא כי לדידה אין נפקותא כולי האי בברכת המזון דהשה אינה חייבת רק מדרבנן כדאיתא לעיל פרק מי שמתו ע"ש: **א"ל** חזי כמה יקרא עבידנא לך. א"ל כן כדי שיהיה לו הנאה בכבוד שנעשה לו לכן השיב אורייתא הוא דמוקרית לי וא"כ אסור ליהנות מכבוד תורה אבל לא לשום גאוה דבר כן:

עין יוסף

וערבית מקיים והגית בו יומם ולילה · ודבר זה אסור לגלות בפני עם הארץ· וזהו כוונת הגמרא כשאינו קורא ק"ש וקשה וכי לא נח לי לקיים בדבר קל והגית בו יומם ולילה · אע"כ שאינו יודע מזה · וצריך להיות בודאי שהוא ע"ה לפיכך אינו יודע זה · שאסור לגלות לו דבר זה כנ"ל (סמיכות חכמים בשם אביו)·עוד יש לפרש ע"פ מה דאיתא בגמרא אין מתלווין עם ע"ה לפי שעל חייו לא חס על חיי חבירו לא כ"ש · ופירוש על חייו לא חס שהתורה נקרא חייך וכו'· ולכאורה דבר זה תמוה · כי מה לו לעשות כשלא למד בילדותו · אע"כ צריך לומר דהא יכול עדיין לקיים והגית בק"ש וכדומה · ואז יקויים בו כי הוא חייך · ובזה יתפרש כוונת כל המ"ד · ר"א אומר איזהו ע"ה דאמרינן בעלמא דנקרא לא חס על חייו·הרי מה לו לעשות שאינו יכול ללמוד·ולשון שאינו חס משמע שיכול לתקן אלא שאינו חס על חייו ואינו רוצה לתקן· ומי הוא זה · וקאמר שזהו שאינו קורא ק"ש א"כ זה אינו חס על חייו שיכול לתקן והגית בקל ואינו חס על חייו· ורבי יהושע אומר כל שאינו מניח תפילין וכוונתו ע"פ דאי' במדרש כל המניח תפילין כאלו מקיים והגית וכו' ומפקי ליה מקרא דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך · ובן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו· וכוונתו ע"פ מאי דאיתא בגמרא שמצות ציצית שקולה ככל התורה כולה כמנין ציצית ובכלל המצות הוא תלמוד תורה· ורבי נתן אומר כל שאין לו מזוזה דכתיב גביה למען ירבו ימיכם כדאי' בגמרא שנשים חייבות במזוזה מטעם וכי גברא בעי חיי וכו' הרי כשאין לו מזוזה אינו חס על חייו'· ורבי יונתן בן יוסף אומר כל מי שיש לו בנים ואינם מגדלן לתורה · דמצינו בגמרא שבדבר זה בא אריכות ימים כדכתיב ובדבר זה תאריכו ימים·וכן וידעת כי שלום אהלך זה המגדל בניו לתורה וכו' ואחרים סברי אף שקרא ושנה ולא שימש כו' אף זה אינו חס על חייו · כי הרי יש בידו לשמש ת"ח ג"כ ואינו עושה הרי שאינו חס על חייו (סמיכות חכמים): תשעה ועבד מצטרפין·להתפלל בעשרה · ולזימון בשם: **מצוה** דרבים שאני · להוציא רבים י"ח לקדושה· ומזה אתה רואה כמה גדול ונחשב המזכה את הרבים · דאתיא תפלה דרבנן שהיא מצות רבים ודחיא קרא דלעולם בהם תעבודו שהיא מצות יחיד לבד: קיב **לא** הו"ל איניש לברוכי להו· הדבר יפלא ינאי מלך וכה"ג לא ידע לברוכי ברכת מזונא·וכן בכל יושבי שלחנו אף דלא הוה בהו רבנן מיהו על כל פנים לא

אהבת איתן

אמר רבא לא נח נפשי' דרמי ב"ח אלא דלא אזמין אדרב מנשיא בר תחליפא. וקשה דאימא דנח רמי ב"ח משום הך דאי' בפ"ק דב"ב (די"ב) דרבא גופי' ניבא ביומקתי' על בת רב חסדא שתנשא תחילה לרמי ב"ח ואחר מותו תנשא לדידי'. וא"כ דילמא מש"ה נח נפשיה דרמי בר חמא כדי שתנשא אשתו לרבא. וי"ל ע"פ מ"ש התוספות ביבמות (דף ל"ד ע"ב) שבשעה שמת רמי ב"ח היה לרבא אשה אחרת ולא נשא לבת רב חסדא עד זמן הרבה אחר מיתתו של רמי ב"ח. וא"כ לא ה"ל למות כל כך מהרה. ורבא אפשר שידע מזה שלא תנשא לו מיד וע"כ אמר שלא נח נפשיה דרמי ב"ח אלא דלא אזמין עליה דרב מנשיא בר תחליפא. א"נ י"ל דקושטא דרבא לא אמר זה מיד כשמת רמי ב"ח אלא לאחר זמן כשראה סופו של דבר שלא נשאת לו אשתו רק לאחר זמן מרובה:

אמר הבונה מצוה דרבים שאני. כמה גדול ונחשב המזכה את הרבים שאין ערך למצוה שיעשה האדם לעצמו לבד אפילו שתהיה רבה לאשר ימשך ממנה זכות לרבים גם שתהיה קטנה ממנה. כי נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שלא ברא העולם לצורך עצמו ח"ו כי אם להשפיע מטובו לברואיו ואם כן המטיב ומזכה חברו מדעת קונו יש בו

רש"י

סלסלה ותרוממך · סיפיה דקרא תכבדך כי תחבקנה : (אמר לה · למלכתא חזי דלא מקבלי מרותא שאין מכירין רבנן שום טובה שאדם עושה להם) : היכי אבריך · הואיל ולא נהנתי אומר נברך שאכל ינאי וחבריו משלו בתמיה : שמעון בן שטח דעבד. [שברך] להוציאם ידי חובתן בשביל כוס א' ששתה : לגרמיה הוא דעבד · אין אדם מודה לו (ר"ל לדעתו עשה):[כשהוא שבע· מצוה לברך ולהודות על שבעו : כשהוא רעב · והוא בא להפיק את רעבו על ידי ברייתו של הקדוש ברוך הוא לא כל שכן שזה צריך לברך להקדוש ברוך הוא יותר : אינו צריך·לקל וחומר זה ולא גרסינן בדרבי אשר נתן לך זה הטוב והמטיב : אלא וברך את לחמך· ברך על לחמך]:

גמרא

דכתיב (משלי ד) סלסלה ותרוממך (ובין נדיבים תושיבך)[תכבדך כי תחבקנה].אמר לה קא חזית דלא מקבלי מרות יהבי ליה כסא לברוכי אמר היכי אבריך ברוך שאכל ינאי וחביריו משלו. שתייה לההוא כסא יהבו ליה כסא אחריתי ובריך. א"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא א"ר יוחנן שמעון בן שטח דעבד לגרמיה הוא דעביד דהכי א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן לעולם אינו מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן :

שם ע"ב אמר ר"נ משה תקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן. יהושע תקן ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים. דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך. ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש. הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר דאמר רב מתנא א אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה :

קיג שם ב תנו רבנן מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר (דברים ח) ואכלת ושבעת [זו ברכת הזן את ה' אלהיך זו ברכת הזימון על הארץ זו ברכת הארץ.הטובה זו בונה ירושלים וכן הוא אומר (שם ג) ההר הטוב הזה והלבנון אשר נתן לך זו הטוב והמטיב אין לי אלא לאחריו לפניו מנין אמרת ק"ו ג כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כ"ש ר' אומר [אינו צריך] ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן אבל ברכת הזימון מגדלו לה' אתי (תהלים ל"ד) נפקא על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו בונה ירושלים וכה"א ההר הטוב הזה והלבנון הטוב והמטיב ביבנה תקנוה אין לי אלא לאחריו לפניו מנין ת"ל אשר נתן לך משנתן לך ר' יצחק אומר אינו צריך הרי הוא אומר (שמות כג) וברך את לחמך ואת מימך אל תקרי ובירך אלא

מהרש"א

עללא ושמיא עד שהראו לו כלפי מעלה מה הוא ושפיר יודעין למי מברכין וק"ל: סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך . כן הוא בכל ספרים שלנו ופסוק הוא בספר בן סירא כמ"ש התוס' ס"פ החובל אבל מפרש"י נראה דלא הוה גרס אלא סלסלה ותרוממך וגו' וע"ז כתב דסיפיה דקרא תכבדך כי תחבקנה ופסוק הוא בספר משלי סי' ד' והוה סגי ליה הכא לאתויי סלסלה ותרוממך אלא שרש"י הביא סיפיה דקרא להוציא מדברי התוס' האומרים שהוא פסוק בבן סירא ועדיפא ליה לאתויי קרא דספר משלי מלאתויי קרא דבספר בן סירא אבל התוס' ס"ל דקרא דבספר בן סירא ובין נגידים תושיבך ניחא טפי דדומה להך עובדא דאותביה בין דידיה לדידה וק"ל: (בגמ') זו ברכת הזן וכו'. דהיינו אכל דבר שסבע ממנו ומיזן כדאמר לעיל שמשה תקנו אירידת המן שהיו ג"כ שבעים ממנו : (שם) את ה' אלהיך זו ברכת הזימון . שאין אומרים בה דברים רק נברך שאכלנו משלו ועיקר הזימון בעשרה אומרים אלהינו וקצת דחוק שהקדים בקרא ברכת הזן לברכת הזימון והתוס' לעיל הביאו ברייתא זו בהפך זה וברכת זו ברכת הזימון את ה' אלהיך זו ברכת הזן ולא ידעתי משמעה : (שם) אמרת ק"ו כשהוא כו'. יש לדקדק מהאי ק"ו תבעי נמי שלש ברכות לפניו וכן יש לדקדק לקמן דקאמר ברכת התורה מנין ק"ו על חיי שעה כו' מה"ט תבעי נמי ג' ברכות אחרונות וי"ל דלאו ק"ו גמור הוא דאיכא למימר אדרבה היכא שכבר נהנה יש לו לברך אבל לפניו שעדיין לא נהנה לא יברך וכ"כ התוס' בר"פ כילד מברכין דלאו ק"ו הוא דא"כ תהא ברכה לפניו נמי מדאורייתא כו' עכ"ל ע"ש אלא דסמך עצמו בברכה דלפניו משום דאסור להנות בעה"ז בלא ברכה דה"ל כאלו מעל כדמסיק פ' כילד מברכין וכן י"ל בברכת התורה דלאו ק"ו הוא משום דלחיי שעה דנהנה בעוה"ז יש לו לברך מה שאין כן בחיי עולם הבא דעדיין לא נהנה בו ודו"ק: (שם) על הארץ זו ברכת הארץ. ומשה רמז לה שיהושע תקנה כשנכנס לארץ ואמר הטובה זו בונה ירושלים שהוסיפו לתקן דוד ושלמה כדאמר לעיל ואמר אשר נתן לך זו הטוב ומטיב דהיינו כדרך הנותן שנותן בעין יפה וטובה כדאמרינן במסכת ב"ב וק"ל: (שם) אל תקרי ובירך כו'. דריש כן דלפי פשוטו ה"ל למכתב ויברך את לחמך

עץ יוסף

לא היו בהם בורים כל כך שלא נמצא בהו חד שיהיה יודע ברכות המזון · עיין בגל"ח שמתרץ בארוכה · ולי לא קשה דודאי הוה בהו מי שיודע לזמן · רק לא היה שם אדם גדול ולדיק שיחול ויקויים ברכתו אשר יברך להמלך · וכדאיתא לעיל אורח מברך כדי שיברך לבעל הבית מאי מברך י"ר שלא יבוש בעה"ב בעולם הזה כו' · וזהו שרצה רבי אבהו לעיל שיברך ר' זירא · וע"ש בענף יוסף מה שכתבתי · וזהו שקאמר ומדקטל להו לרבנן לא הוה ליה אינים לברוכי להו · ולא קאמר לא הוה ליה אינים לזמן להו: ובין נדיבים תושיבך · הני תיבות ליתא שם בפסוק · אבל בב"ר פ' צ"א אי' א"ל בספר בן סירא כתיב סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך·ומפרש"י נראה שלא היה גורס בגמ' הני תיבות ובין נדיבים תושיבך·וזהו שכתב רש"י סלסלה ותרוממך סיפיה דקרא תכבדך כי תחבקנה: דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ושלמה תקן על הבית הגדול כו' · לאו למימרא שלא ברכו אותה עד שבא דוד ושלמה · דהא דריש להו מקרא · אלא הם תקנו המטבע לפי מה שניתוסף טובה לישראל · דודאי קודם הכיבוש ובנין הבית לא אמרו כמו אחר הכיבוש והבנין ·כמו שאין אנו אומרים מטבע שטבעו דוד ושלמה · שאנו מבקשים להחזיר המלכות ולבנות הבית · והם היו מבקשים להמשיך שלות הארץ והמלכות והבית (טור) : הטוב והמטיב ביבנה תקנוה· פי' ב"ד של ר"ג הזקן שביבנה תקנוהו על הרוגי ביתר שהיתה עיר גדולה לאלפים והיו בה אלפים ורבבות מישראל · ואח"כ גברה מלכות רומי עליהם ולכדום ונהרגו כולם ואז נגדעה לגמרי קרן ישראל ונשארה נבלתם מאכל לעוף השמים זמן רב והיתה חרפה גדולה לישראל בדבר זה · עד שישבו ר"ג ובית דינו כמה ימים בתעניות ובזבזו אוצרות אבותינו עד שניתנה להם רשות לקברם · ואז תקן להם ברכת הטוב

ענף יוסף

קיב הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר כו' הטוב שלא כו'. כתב הגל"ח נראה שתיקנו הטוב והמטיב שלא תאמר כיון שלא הסריחו אין כאן צורך לקבורה. שהרי גם בלי קבורה לא יתבזו. אבל באמת הקבורה אינו צורך הגוף לבד. רק ג"כ צורך נפש. כי כל זמן שלא ישוב העפר אל הארץ לא תשוב הרוח אל האלהים כמ"ש בקהלת וישוב העפר וגו' והרוח תשוב וגו' ע"כ. אך עדיין צריך תיקון מה שתיקנו לשון הטוב על שלא הסריחו ענין הגוף. ולשון המטיב שניתנו לקבורה צורך הנפש. אך יבואר ע"פ מ"ש עקידה בפ' ואתחנן שמצינו בתורתנו הקדושה שבפגם נפש אחת מישראל נפגמו כולם. ולהפך בהשלמת נפש אחת בשלמות השלם לתכלית נשלמו כולם. והמקובלים שמתיקו זה שיות אין ענין הנפשות לענין הגופים. הגופים פרודות זה מזה. וטובות ורעות. הגופים כל אחד לעצמו מרגיש לערו ושמחתו והנאתו. אבל הנפשות אחודים שרשי אחד חלק אלהי ממעל. וגלל כן בפגם אחד מרגישים כולם. ובשלמות אחד כולם יתוקנו. וידוע ההפרש בין הטוב ובין המטיב שדרשו חז"ל בברכת הטוב לדידיה. והמטיב לדידיה ולאחריני. וזה שתקנו חז"ל הטוב שלא הסריחו הייני עניני הגוף זה רק טוב למת שלא יתבזה. ותקנו המטיב שניתנו לקבורה והיינו עניני צורך הנפש כאשר הובא לעיל והרוח תשוב אל האלהים וזהו טובה כללית לכלל ישראל. כי בטובת הנפשות כולם אחודים ונלמדים ונופל שפיר לשון המטיב טוב למת ולאחריני בטובת נפש המת שתשוב למחלבה אשר הוא תכלית השלמות הנפשות כלל ישראל. שטובת נפש אחד טובה לכל הנפשות עד עולם (מעין הברכות) :

הבונה בנ וכן אמר הכתוב על מרע"ה לדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל והוא שאמר הנביא על עבד ה' בדעתו יצדיק לדיק עבדי לרבים ואמר התכם לא לעצמו נולדנו . לכן אמרו כאן מצוה דרבים שאני וכמו שאמרו התוספות הכא תאין דאתיא תפלה דרבנן שהיא מצות רבים ודחיא קרא דלעולם בהם תעבודו שהיא מצות יחיד לבד :

עין משפט

א תענית ד"ל"א ע"א ב"ב דף קכ"א ע"ב
ב תוספתא פ"ו :
ג לעיל ל"ה ע"ב :

הדושי גאונים

ע"א) כמאן מקבלין סהדותא מעם הארץ כר' יוסי ואף על גב דאמרינן בפרק אלו עוברין (דף מט:) דאין מוסרין עדות לעם הארץ גמור גסר"ת כת' דהאידנא לא רגילי רבנן (בהכי) דמזמני אפילו על עם הארץ גמור וה"ר שמעיה פירוש דלית הלכתא ככל הני דקיי"ל לקמן שיודע למי מברכין מזמנין עליו משמע דאפילו עם הארץ ולא נהירא דהתם לא קאי אהך שמעתתא כלל דעם הארץ פשט במה שלא למד. (תוספות הרא"ש) :

אמר רב נחמן משה תקן להם לישראל ברכת הזן יהושע ברכת הארץ דוד ושלמה בונה ירושלים ונוסח שלהם היה על קיום הבית ולהעמיד המלכות ולהמשיך שלות הארץ ונוסח שלנו הוא שאנו מבקשים על מלכות בית דוד ובנינה הבית. הטוב והמטיב ביבנה תקנוה. ותקנוה בברכת הזן מפני שכולה הודאה. וא"ת היכי אמרינן הכא דמשה ויהושע תקנו ברכות הללו והא אמרי' בסמוך דברכו' אלו מדאורייתא נינהו

אהבת איתן

מנין לברכת המזון כו' ר' נתן אומר א"ל הרי הוא אומר כו' כי הוא יברך הזבח. עיין פרש"י ולפירושו קשה דמניין לברכת הנהנין דהתם ברכת הזבח של שלמים הוי ברכת המצוה. ונראה די"ל לפי מ"ש הרדב"ז בתשובה ח"ב סימן תרע"ע דאיכא מ"ד דהזבח דקרא דשמואל לא היה שלמים והני אמוראי דפ"ב דעבוד' כוכבים דפליגי בפי' הפסוק וירם הטבח השוק והאליה בהא פליגי דר' יוחנן שם סבר דהיה חולין ור"א ורשב"נ ס"ל דהיו שלמים · וא"כ י"ל דר' נתן נמי ס"ל דהיה חולין ומש"ה יליף מיניה לברכת הנהנין :

א שבת ל' מו"ק כ"ח יומא ל"ח . תענית דף כ' ע"ב :
ב ברכות דף כ"ד ע"א
ג לעיל ס' ע"ב :

וברך ואימתי קרוי לחם קודם שיאכלנו] רבי נתן אומר א"צ הרי הוא אומר (ש"א ט) כבאכם העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה לאכול כי לא יאכל העם עד בואו כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקרואים. וכל כך למה · לפי שהנשים דברניות הן . ושמואל אמר כדי להסתכל ביפיו של שאול דכתיב (שם) משכמו ומעלה גבוה מכל העם . ורבי יוחנן אמר לפי א שאין מלכות נוגעת בחברת' אפילו כמלא נימא . ואין לי אלא ברכת המזון ברכת התורה מנין אמר רבי ישמעאל ק"ו על חיי שעה מברך על חיי עולם הבא לא כ"ש : שם ר"מ אומר מנין ב שכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה ת"ל (דברים ח) אשר נתן [לך] ה' אלהיך דיינך בכל דין שדנך בין מדה טובה ובין מדה פורעניות : רבי יהודה בן בתירא אומר אינו צריך הרי הוא אומר טובה הטובה ג טובה זו תורה וכן הוא אומר (משלי ב) כי לקח טוב נתתי לכם הטובה זו בנין ירושלים וכן הוא אומר (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון :

דף מט ע"ב **משנה** כיצד מזמנין בג' אומר נברך בג' והוא אומר ברכו [בעשרה אומר נברך אלהינו בעשרה והוא אומר ברכו אחד עשרה ואחד עשרה רבוא במאה הוא אומר נברך ה' אלהינו במאה והוא אומר ברכו באלף הוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל באלף והוא אומר ברכו ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו ברבוא והוא אומר ברכו כענין שהוא מברך כך עונים אחריו ברוך ה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו ר' יוסי הגלילי אומר לפי רוב הקהל הם מברכים שנא' (תהלים סח) במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל אמר ר"ע מה מצינו בבהכ"נ אחד מרובים וא' מועטים אומר

רש"י

כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקרואים · למדת שטעון לברך לפני אכילה על הזבח הוא אומר בא"י אקב"ו לאכול [את] הזבח והיכן צונו והבשר תאכל (דברים י"ב) : וכ"כ למה · היו מאריכות כדבריהם : שאין מלכות נוגעת · לפי ששמואל היה מנהיג את ישראל ושאול היה נוטל את השררה משדבר שמואל אליו ואורך דברים עכב לפי שעה : [בג' והוא אומר ברכו · דהא בלאו דידיה איכא זימון וכן כולם : א' עשרה וא' עשרה רבוא. כלומר הכל שוה משראויים להזכיר את השם אין צריכין לשנות ובגמרא פריך הא קתני סיפא במאה והוא אומר כו' : לפי רוב הקהל הם מברכים · כמו שאמר שיש חילוק בין מאה לעשרה ובין מאה לאלף ובין אלף לרבוא והא דקתני אחד עשרה ואחד עשרה רבוא ר"ע היא דאמר מה מצינו בבית הכנסת משהגיע לעשרה אין חילוק בין רבים בין מועטים אף כאן אין חילוק הכי מוקי לה בגמ'] :

מהרש"א

וגו' ועוד דמסיים בהאי קרא והסירותי מחלה וגו' וא"כ ה"ל למכתב כמי בריםא דקרא וברכתי את לחמך וגו' בלשון מדבר בעדו וע"כ דרש דכינוי ויברך קאי על האדם שתעשה ברכה על הלחם שתאכל ומים שתתה שותה ולכך כתיב לחמך ומימך דאחר שתברך נעשה לחמך ומימך כדדרשינן לעיל גבי דגנך וק"ל :

כי הוא יברך הזבח וגו' . פירש"י שטעון לברך כו' בא"י אקב"ו לאכול את הזבח כו' עכ"ל וקצת קשה דאין זה ראיה אלא לברכת המצות אבל לברכת אכילת רשות והנהנה דקיימינן ביה השתא מנין דבעי ברכה לפניו ובמכילתי' דקאמר בהאי לישנא כי הוא יברך הזבח ר"ל אומר מכאן לברכה לפני המזון מזה נראה דלאו ברכת המצוה קאמר אלא ברכת הנהנה שעל המזון לפניו דהייט בבשר שנ"ב בלאו ברכת המצוה של זבח ותו לא מידי וק"ל : וכ"כ למה לפי כו' . ר"ל שהוא לא שאל אלא היש בזה הרואה והם השיבו לו הרבה דברים שלא שאל עליהם כלל שלא היה להם להשיב רק יש הנה גם מה שאמרו לו עוד ועתה עלו כי אותו כהיום תמצאון וגו' הוא כפול שכבר א"ל כבואכם העיר כן תמצאון אותו וק"ל : כדי להסתכל כו' . באגדת שמואל איכא דפליגי ביה תנאי כל האורך הזה למה מביטות היו בנוי של שאול כו' דברי ר"י א"ל ר' יוסי א"כ עשית בנות ישראל כזונות כו' אלא שלא הגיע עדיין השעה שאמר הקב"ה כעת מחר אשלח לך וגו' ונ"ל דלאו במתכוין לכך האריכו הנערות בדבריהם דהא ודאי לאו נביאות היו אלא שהקב"ה שם אריכות דברים אלו בפיהם כדי שישהה שם עד שתגיע השעה כו' וכל"ל ברבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם וגו' כמפורש פ"ק דסוטה וק"ל : בין מדה טובה כו' · פירש"י והתורה מדה טובה היא עכ"ל מפירושו נראה דר"מ בעי נמי לאתויי ראיה דמברכין על התורה ולא משמע כן דהא לא קאמר אין צריך כדקאמרי הני תנאי בכל הנהו דרשות דלעיל דדרשי ראיה אברכת התורה ועוד דמברך על הטובה פסיקא ליה כדקאמר שכשם שמברך על הטובה ולא בעי לאתויי הכא אלא דכן מברכין על הרעה והיא מלתא באנפי נפשיה אהאי קרא דלכך כתיבי הכא גבי ברכה ב' השמות ה' אלהיך שהם הרחמים והדין לומר לך שכשם שמברכין על מדה טובה כדמפורש בקרא על הארץ הטובה כך מברכין כו' ודו"ק : (בגמ') ר"י ב"ב כו' טובה הטובה טובה זו תורה כו' הטובה זו כו' . נראה לפרש דה"ק מדכתיב כבר לעיל מיניה על ארץ טובה וגו' לא ה"ל למכתב כאן הטובה דודאי על אותה ארץ טובה דלעיל קאי אלא האי הטובה יתורא הוא למדרש מיניה בה' הידיעה דמקרי טובה במקום אחר אי תורה קאמר דכתיב כי לקח טוב וגו' ואי בנין ירושלים דכתיב ההר הטוב וגו' וק"ל : (שם) אחד י' רבוא כו' . כבר ידעת כי כל העשיריות קודש והוא מקור ותכלית לכל המספרים ובמעלת האחד דהיינו פ"א עשרה והעשרים הוא מעלת הב' ב"פ עשרה וכן כלם עד ק' שקונה לו שם אחר שהוא חוזר למעלת הא' והיה כי פ"א ק' הוא י"פ י' והב' מאות הוא מעלת הב' והכ' וכן כלם עד אלף שהוא חוזר למעלת הא' והיו"ד והק' כי פ"א אלף הוא עשרה מאות ובדמיון הזה ברבוא א' שהוא עשרה פעמים אלף והשתא לת"ק דהיינו רע"ק ס"ל כיון דהעשרה הוא המקור לכל המספרים אין חילוק בין עשרה ובין עשרה רבוא שי"ל נברך אלהינו שהוא למעלה מכל עשר קדושות ור"י הגלילי יליף מקרא מדכתיב במקהלות ברכו בלשון רבים ולא כתיב בקהל ברכו וגו' דכל בי עשרה שכינתא שריא וקהל ועדה מקרי אלא ללמדך דלפי רוב הקהל מברכים דהיינו לפי מה שנתוסף העשיריות וקונה לו שם חדש דהיינו מאה ואלף ורבוא שהם כלם כח מספר העשרה כמ"ש עי"ז נתוסף בו קדושה להוסיף בדבר שבקדושה כדמסיק בק' נברך ה' אלהינו כו' וכן כלם ויש לדקדק דפליגי הני תנאי בברכו שבברכת המזון ולא פליגי בברכו ובקדושה שבבית הכנסת וקרא כדבמקהלות ברכו וגו' אינו מפורש דאיירי בבהמ"ז וי"ל דפליגי בבהמ"ז שהיא ברכה המפורשת בתורה ואכלת ושבעת וברכת ובהכי איירי ודאי קרא :

חדושי גאונים · וכי תימא ממטבע שלהן קאמרינן דתקון הכי תפלה דעיקרס מדאורייתא מדכתיב ולעבדו בכל לבבכם ואיזו היא עבודה שבלב זו תפלה ומשום דמטבע שלה מדרבנן אמרינן בכל דוכתא בכולהו דינא דתפלה דרבנן . יש לומר דתפלה לית לה עיקר במטבע שלה מן התורה אלא כל שהוא מודה ומתחנן סגי ליה ולית לה שום נוסח מדאורייתא הילכך האי תפלה בהאי נוסחא דרבנן היא אבל ברכת המזון יש לה קצת נוסח מן התורה שהוא צריך לברך על מזונו ולהזכירו ולהזכיר הארץ וירושלים דדרשינן הטוב זו בונה ירושלים אתכתא דכולהו בקרא בהדיא ואין צריך לומר בית המקדש שיבנה במהרה בימינו הילכך ברה"מ כולה מדאורייתא שהרי נוסחה ומטבעה דברים אלו אבל ודאי אי אמרינהו באנפא אחריתא נפיק וכדמוכח לעיל גבי מנימין רעיא . (שיטה מקובצת) : **רש"י** ד"ה כי הוא יברך וגו' . והיכן צונו והבשר תאכל. לכאורה יפלא למה שביק רש"י קרא דפ' צו ביום קרבנו יאכל דכתיב בתודה או קרא דבתרים ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת דכתיב בשלמים ואתו קרא דמשנה תורה דכתיב ודם זבחך ישפך והבשר תאכל ונראיתי לומר דקרא דפ' צו לא בא למ"ע לאכול הבשר אבל לקבוע לו זמן לאסור האכילה אחר הזמן בלאו הבא מכלל עשה ושיעבור האוכל אחר זמנו גם בלאו הבא מכלל עשה והדרגא בי דהרי גם קרא דמשנה תורה ג"כ בא לאיסור עשה לאוכל קודם זריקה וכמפורש ברש"י במס' מכות דף י"ז ע"א בד"ה לפני זריקה וכו' שאין בו אזהרה מפורשת במקום אחר אלא עשה בלבד ודם

עיון יעקב

וכל כך למה לפי שנשים דברניות הם ושמואל אמר כדי להסתכל ביופיו של שאול . דייק דבריו מדקאמרי רק לשאול לבד יש הנה לפניך משמע דלשאול לבד היה עיקר הדבור שלהם להסתכל ביופיו אף שנייהם שאלו להם והם השיבו לשניהם . ורבי יוחנן דאמר אין מלכות נוגעת בחברתה דייק ליה מדהקרה ה' הנשים האלה להרחיב הדבור עמהם אף שהיה

ענף יוסף

קיג **כי** הוא יברך הזבח . הנה ברכה זו איננה ברכת הנהנין דעסיק בה בשמעתין אבל הוא ברכת המצות וכמו שפרש רש"י כאן · . ואם כן קשה איך יליף מכאן ברכת הנהנין . ונראה מדדייקו ואמרו כי הוא יברך הזבח מכלל דאיכא ברכה אחרת שאינה ברכת הזבח . דאל"כ היה די באמרם כי הוא יברך ואח"כ יאכלו . ואף שנשים דברניות היינו שדברו מה שאינו נוגע לשאלת שאול · אבל לא דברו דבר בטל לגמרי . ומדאמרו כי הוא יברך הזבח מכלל דאיכא ברכה אחרת . והא דבאמת בירך שמואל רק ברכת הזבח ולא בירך ג"כ ברכת המוציא על הלחם . נראה לפי המבואר שם בכתוב האי זבח לאו זבחו של

עץ יוסף

המוב והמטיב על רוב הטובה הזאת · ותקנוה בסעודה לפי שהוא מקום השמחה · ולכן תקנוהו גם כן על שנוי יין ועל שמועות טובות ועל הגשמים (אבודרהם) :

קיג רבי נתן אומר אינו צריך · בגמרא הכי אי' אין לי אלא לאחריו לפניו מנין

אל יוציא עצמו · אע"פ שבד' הוא רשאי לומר נג' ברכו טוב לו שיאמר נברך ואל יוציא עצמו מכלל המברכים : ומטובו הרי זה בור · (נראה כממעט [שממעט] בתגמוליו של מקום דמשמע דבר מועט כדי חייס : בשאלה שאני · שהשואל שואל כעני על הפתח שאינו מריס ראש לשאול שאלה גדולה : הרחב פיך · לשאול כל תאותך : אין מעבירין כוס מלא על הפת · שלא ישפך על הפת ותהא הפת בזויה : פתק · זרק : דיסתנא · מנה של בשר מבושל : מידי דממאיס. שמתמעך בזריקתו כגון תאנים שבשלו כל צרכן : דלא ממאיס· רמון ואגוז וכל דבר קשה : ממשיכין יין בצנורות . משום סימן טוב ואין כאן משום בזיון והפסד לפי שמקבלין [אותו] ברמה פי הצנור בכלי : בימות החמה · שאין טיט בדרכים: אבל לא גלוסקאות· שהרי אף בימות החמה הן נמאסין בזריקתן : איספרגוס· כוס שהיו שותין

לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל · ופריך בירושלמי מן הקורא בתורה ומן החזן שאומר ברכו ומפרש כיון שאומר המברך אין זה מוציא עצמו מן הכלל : אין זורקין את האוכלים · בהני שלשה מודה שמואל(ר"ל הגם שאמר שמואל עושה אדם כל צרכיו בפת) אין מעבירין כוס מלא על הפת וגם אין חותכין עליו בשר חי ואין זורקין את הפת אפילו לא ממאים וכן שאר אוכלין אסור לזרוק במידי דממאים :

מהרש"א

ובטובו ה"ז בור כו'· פרש"י שממעט בתגמוליו של מקום כו' עכ"ל ועוד י"ל שמחסר טובו של מקום כאלו כביכול מה שהוא נותן מטובו לאדם הוא מחסר מעצמו כמדת ב"ו מה שהוא נותן לאחר הוא מחסר מעצמו משא"כ מדת הקב"ה דמדת טובו לעולם לא יחסר וע"כ נימא ובטובו דמשמע שלא יחסר טובו גם כשהוא מטיב לאחרים · ודקאמר בשאלה שאני ר"ל בשאלה ודאי לא משמע שהוא מחסר מטובו אלא כשואל דבר מועט וק"ל:בשאלה נמי הכתיב הרחב פיך וגו' ההוא בד"ת כו'· וסמיך ליה לאנכי ה' וגו' המעלך מארץ מצרים שאל תחשוב שלא אוכל למלא כל שאלתך הרי אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים אשר ראית שם היכולת בידי למלא כל שאלתך בד"ת : כל המברך על כוס מלא כו'· במדה זו קאמר דנותנין לו נחלה מלאה דהיינו בלי מצרים ומייתי לה שנאמר ומלא וגו' ים ודרום וגו' דהיינו עד הים שאין משם עוד ישוב עולם וכן עד דרום שגם משם אין עוד ישוב מחמת חום גדול כמ"ש התוכנים ואמר דזוכה ונוחל ב' כו' כתבו התוס' פי' הר"י וי"מ

ברכו את ה' ר' ישמעאל אומר ברכו את ה' המבורך] : גמ' אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל :

קיד דף נ א מברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם לאו . כיצד רבי אומר ובטובו הרי זה תלמיד חכם ומטובו הרי זה בור . אמר ליה אביי לרב דימי והא כתיב (ש"ב ז) ומברכתך יברך (את) בית עבדך לעולם . בשאלה שאני. בשאלה נמי הכתיב (תהלים פא) הרחב פיך ואמלאהו . ההוא בדברי תורה כתיב :

עם ע"ב ת"ר ב ד' דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ואין זורקין את הפת ואין סומכין את הקערה בפת . אמימר ומר זוטרא ורב אשי כריכו ריפתא בהדי הדדי אייתו לקמייהו תמרי ורמוני שקל מר זוטרא פתק לקמיה דרב אשי דסתנא א"ל לא ס"ל מר להא דתניא אין מזרקין את האוכלים. ההיא בפת תניא. והתניא כשם שאין מזרקין את הפת ג כך אין מזרקין את האוכלים . א"ל והתניא אע"פ שאין מזרקין את הפת מזרקין את האוכלי' [אלא] לא קשיא הא במידי דממאים הא במידי דלא ממאים. ת"ר ממשיכין יין בצנורות לפני חתן וכלה וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים :

דף נא ת"ר איספרגוס יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעים והרגיל בו יפה לכל גופו והמשתכר הימנו קשה לכל גופו :

שם אמר רבי יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמר (דברים לג) ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה . רבי יוסי בר חנינא אומר זוכה ונוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא :

דס"ל למכתב רש וכתיב ירשה הרי י"ה יתירה כי בי"ה נבראו ב' עולמות ט' ע"ש ועי"ל ים ודרום כי עסקי עוה"ז מיוחסים ע"ש היס כדאמרינן פרק

הכותב

ההיא בד"ת כתיב . ראוי לבקש היכן נרמז בפסוק זה שהשאלה היא בד"ת וראוי לתלותו על אומרו המעלך מארץ מצרים כי הכוונה ראשונה שעליה העלנו הוא יתברך ממצרים היתה לקבל התורה כמ"ש בתחלת שליחות משה ע"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ואותה

עיון יעקב

הלוכו נותן שלא ידאג אביו עליהם אלא משום שאין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא ולפ"ז י"ל דלא פליגי אהדדי כלל : האי בד"ת כתיב . אף דלא הוזכר שם מידי מד"ת מ"מ כיון דהאדם נברא לעמל פה דהיינו תורה כדכתיב כי אכף עליו פיהו וכדאי' בחלק דף צ"ט על כן הרחב פיך קאי על ד"ת :

ע"ן יוסף

מנין · אמרת ק"ו כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כ"ש כו' · רבי נתן אומר אינו צריך כו' ר"ל לימוד שיברך לפניה · הרי הוא אומר כו' כי הוא יברך הזבח ואחר כן יאכלו הקרואים :

קיד והא כתיב ומברכתך יבורך כו' ·כוונת המקשה בזה להוכיח דגם כשאומר מטובו נ"כ אין משמעו דבר מועט שהרי ביקש ומברכתך וגו' ומה תיתי נימא שדוד מיעט בתגמוליו של הקב"ה וביקש דבר מועט · אלא ודאי שגם ומברכתך משמעו לדבר גדול·ומשני בשאלה שאני שהשואל שואל כעני על הפתח שאינו מריס ראש לשאול שאלה גדולה·וכן דוד שאל באמת רק דבר מועט·ועל זה הקשה לו והא כתיב הרחב פיך ואמלאהו לשאול כל תאותך·והכל להוכיח דגם מטובו משמעו גם לדבר גדול כמו ומברכתך. ולכן קראי לא סוו קשיין ליה אהדדי כלל אי לא דברי רבי שאמר מטובו הרי זה בור (צל"ח): במידי דממאים·ר"ל דפת אין זורקין אפילו לא ממאים כגון שזורקו במקום נקי·דזריקה הוה ביזוי שפי (בית יוסף)·אבל שאר אוכלין אם ממאים ע"י זריקה אסור·כגון תאנים שבישלו כל צרכן דממאים ע"י זריקה שמתמעך בזריקתו אבל כגון רמון ואגוז וכל דבר קשה דלא ממאים בזריקתו שרי:איספרגוס·וכו' הערוך פי' רב האי גאון ז"ל אספרגוס גופו ממיני כרוב·והיו שורין אותו ביין וקורין אשפרגוס. ובלשון יון אספרגוס יין של בוקר כלומר ששותה בבוקר·ועי"ש עוד:זוכה ונוחל שני עולמים העוה"ז והעוה"ב·ברבינו הרא"ש מסיים שנא' ים ודרום ירשה·הרי שגם מ"ד זה למד דבריו מפסוק ים ודרום ירשה.ור"ל דים

ענף יוסף

שמואל היה אבל בני העיר היה להם או זבח בבמה וזימנו את שמואל שיבוא להעיר להיות עמהם באכילת הזבח דכן כתיב כי היום בא לעיר כי זבח היום לעם בבמה וגו' . וברכת שמואל בעל הבית בוצע כדלעיל בגמרא דף מ"ו ומי שהיה או עקר הזבח היה נחשב בעל הבית ובירך שמואל . ושמואל בירך ברכת הזבח (צל"ח) :

קיד הא במידי דממאים . אבל אם עושה לרפואה שרי אפילו במידי דממאים . מותר לזלף הקרקע ביין ולעשות ממנו משרה וכבושה . ולסוך הגוף ביין ושמן אפילו שלא לרפוא' כיון שהוא צורך אדם. ומה"ט נוטלין לידים במשקין אי ליתא מים(מ"א ריש סי' קע"א):

אמר הבונה לעולם אל יוציא אדם עצמו מן הכלל . דבין ברע בין בטוב מיחזי יוהרא אם ברע לומר שהוא טוב וישר מהאחרים הלא מרע"ה אמר לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום וגו' וישעיה כסדום היינו לעמורה דמינו . ואם בטוב כדהכא שאם יאמר ברכו נראה כמצוה לאחרים שיברכו את ה' והוא מחזיק עצמו גדול המעלה מלפניו בברכה . ודוד אמר זכרני ה' ברצון עמך וגו' : ת"ר ד' דברים נאמרו בפת וכו' . דוד המלך ע"ה אמר נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו וחז"ל דרשו בו כשם שאי אפשר

ואסור לאדם לאחזוקי נפשי' כצדיק לפני ה' לכך אמר דהמע"ה ומברכתך גו' דזה היה שאלה ולאחזוקי נפשי' לצדיק בשאלה אסור . אבל בהודאה כמו ברכת המזון מותר לומר שנתן לו הש"י הרבה כמו לצדיק . והנה על שני הטעמים הנ"ל קשה דלטעם א' קשה דהאיך נאמר דבשאלה בינו לבין המקום הוא דאסור לשאול הרבה . הלא כתיב הרחב פיך גו' וסתם כתיב דמשמע אף בשאלה .ועל טעם הב' קשה דהאיך נאמר דהא דאמר דוד ומברכתך גו' . הוא שלא רצה להחזיק נפשי' כצדיק לפני ה' הלא מצינו בדוד שקרא לנפשי' חסיד לפני הש"י כמ"ש לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני . אלא דעל קושיא זו י"ל ע"פ מ"ש בילקוט ראובני בשם

א תוספתא ברכות פ"ה:ב מסכת דרך ארץ ושם קחשיב חמשה דברים ואין יושבין על האוכלין ג מסכת סופרים פ"ג

חדושי גאונים

זבחך ישפך והדר והבשר תאכל וכנלע"ד דלכך לא אתו רש"י הני קראי דפ' נו שלא נאמרו בלשון צווי על האדם כ"א על הבשר יאכל שאם הי' בלשון מדבר עם האד' לנוכח היה כתיב תאכל ואף אם היה מדבר בלשון נסתר היה נקוד יאכל בחולם היו"ד אבל מדקרינן יאָכֵל אינו מדבר רק על הבשר שהוא מותר באכילה אבל בקרא דמשנה תורה כתיב והבשר תאכל מדבר לנוכח עם האדם שתאכל הבשר ובחידושינו במסכת ביצה דף י"ט הארכתי אם יש מצות עשה באכילת קדשים קלים וביארתי דעת הרמב"ם בזה דרשהו משם . (צל"ח) : מברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם לאו כו'. וזל"ב דמנ"ל לר' דימי לחלק ולומר דקרא הרחב פיך בד"ת הוא דכתיב ולא בדברים אחרים הלא סתם כתיב הרחב פיך . וביותר קשה למה שפי' רש"י ז"ל על האי קרא הרחב פיך ואמלאהו אם תשמע לי ולא יהי' בך אל זר כו' אזי הרחב פיך לבקש ולשאול ממני כל תאוות לבך ואמלאהו עכ"ל. נמצא פירש"י על כל תאות לב ור' דימי לא אמר כן · ונלע"ד דהנה יש לפרש על האי בשאלה שאני ב' טעמים . חדא דהא דאמרינן האומר ומטובו ה"ז בור.היינו בדברים כמו ברכת המזון שהוא בשבח להחזיק נפשי' כמו בור. אבל בשאלה בינו לבין המקום לא איכפת אם עושה אדם א"ע כבור ושואל מעט. דהקב"ה יודע לב ת"ח זה. ועוד י"ל דבשאלה שאני הטעם הוא דבשאלה אסור לאדם להחזיק א"ע כצדיק ולשאול הרבה מה' דהקב"ה אמר אם תהיה צדיק אזי הרחב פיך וגו' .

קטז שם ע"ב תניא רבי נתן אומר מנין שאין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש שנאמר (דברים ז) וברך פרי בטנך פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך. עולא איקלע לבי רב נחמן כרוך ריפתא וברך ברכת מזונא יהב ליה כסא דברכתא [לרב נחמן]. א"ל ר"נ לשדר מר כסא דברכתא לילתא. א"ל הכי א"ר יוחנן אין פרי בטנה של אשה [מתברך אלא מפרי בטנו של איש שנא' (שם) וברך פרי בטנך פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך] (ולא שדר לילתא דביתהו דר"נ מטעם ברייתא זאת) אדהכי שמעת ילתא קמא בזיהרא ועלתה לבי חמרא ותברא ד' מאה דני דחמרא. אמר ליה רב נחמן נשדר לה מר כסא אחרינא שלח לה כל כי האי נבגא דברכתא היא. שלחה ליה ממהדורי מילי ומסמרטוטי כלמי:

קטז דף נ ע"א היה רבי מאיר אומר א מנין שאפי' עוברין שבמעי אמן אמרו שירה על הים שנאמר (תהלים סח) במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל. [דף נ"א ע"א] (תניא) א"ר ישמעאל בן אלישע ג' דברים סח לי ב סוריאל שר הפנים אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש. ואל תטול ידך ממי שלא נטל ידיו. ואל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנתנו לך. מפני שתכסיפת ואמרי לה איסתלגנית של מלאכי חבלה (יושבין ו) מצפין לו לאדם. ואומרים אימתי יבא אדם לידי אחד מהדברים הללו וילכד. אמר רבי יהושע בן לוי ג' דברים סח לי מלאך המות אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש· ואל תטול ידך ממי שלא נטל ידיו. ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת. מפני שאני מרקד ובא לפניהם והרבי בידי ויש לי רשות לחבל. ואי פגע מאי תקנתיה לינשוף מדוכתיה ארבע אמות אי איכא נהרא ליעבריה ואי איכא דרכא אחרינא ליזיל בה ואי איכא גודא ליקום אחורה ואי לא ליהדר אפיה ולימא (זכריה ג) ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן וגו' עד דחלפי מיניה: (כתוב למעלה בפרק כיצד מברכין ענין שדים וז"ל) [דף מג ע"ב] אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב אבוקה כב' וירח כג' איבעיא להו אבוקה כב' בהדי דידיה או דילמא אבוקה כב' לבר מדידיה. ת"ש וירח כג' אי אמרת בשלמא בהדי דידיה שפיר אלא אי אמרת לבר מדידיה ד' למה לי והאמר מר לא' נראה ומזיק לב' נראה ואינו מזיק לג' אין נראה כל עיקר. אלא לאו שמע מינה אבוקה כב' בהדי דידיה שמע מינה:

רש"י

בכל בקר אליבא ריקנא לרפואה : שמעה ילתא · שלא ישגור לה כוס של ברכה : קמא בזיהרא · עמדה בכעס : כל כי האי נבגא דברכתא היא · כל יין שבחבית ככוס ברכה היא שתי ממנו : נבגא · כוס [כמו ליפתי מר אנבגא (קדושין ע'·)] : ממהדורי מילי · ממחזירין בעיירות ירבו תמיד דברים : מסמרטוטי כלמי · מסחקי בגדים בלוים וממורטים ילבו כנים. כנים מתרגמינן כלמהא· (כוונתה לרמוז במשל זה כי כל דרכיו לא יועילו ולא ילילו דמילי ממהדורי הם דומין לכלמי מסמרטוטי) : סוריאל · מלאך חשוב לבא לפני המלך : אל תטול חלוקך [שחרית מיד השמש] · אלא אתה בעצמך טלהו ממקום שהוא שם והלבשנו : תכסיפת · שם חבורת שדים : איסתלגנית · שם חבורת מלאכי חבלה : אימתי יבא אדם לידי אחד מן הדברים הללו וילכד · ורבי ישמעאל עלה לרקיע על ידי שם בברייתא דמעשה מרכבה : גודא · כותל : אבוקא · כשני בני אדם לענין היולא בלילה דאמר מר אל ילא אדם יחידי בלילה : וירח כג' · ויש חילוק בין ב' לג' כדלקמן : לאחד נראה·

מהרש"א

כילד מעברין לא מעבר ליס וגו' לא המלא אותה בסחרנין ובתגרנין ודרוס רמז על עסקי עוה"ב שהיא התורה כמ"ש הרוצה להחכים ידרים וקאמר שזה המברך זוכה שאפשר שיתקיימו שני הפסוקים אלו בו וק"ל :

פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך כו'·הולד הוא פרי הבטן כתרגומו בגיך ולדא דמעך והוא פרי של האשה ולא ניחא ליה למימר דעם האשה לחוד ידבר הכתוב וכמו לזכר ולנקבה שוה גם הא דאמרי' שכל התורה נאמרה בלשון זכר היינו בדבר השייך גם לזכר ונראה דעולא דס"ל הכי פליג אדלעיל דאמרי ליה דתנא משגרו לאנשי ביתו ופליג נמי אהא דפרק הפועלים מה שאמרו המלאכים איה שרה אשתך היה כדי לשגר לה כוס של ברכה דמסתמא אברהם שתה עמהם כוס של ברכה כרב נחמן ועי"ל דסבר כר"י דאנו אין לנו אלא ד' ומיהו רב נחמן נהג כן וכמ"ש התוספות דמשמע שכמה דברים היו נוהגין ולכך כעסה ילתא ותברה ד' מאה דני דחמרא להורות שאין כעסה בשביל כוס יין שלא שלח לה שהרי אינו נחשב בעיניה אלא על כוס הברכה שלא שלח לה כעסה. ורב נחמן דקאמר נשדר לה כסא אחרינא ושלח לה כו' גם שלא היה כסא דברכתא לא קאמר הכי אלא לפייסה קלא בכך והיא לא נתפייסה · וא"ל ממהדורי מילי כו' · דהיינו שאינן רק דברים בעלמא וק"ל : סח לי סוריאל שר הפנים כו'·פרש"י מלאך חשוב כו' עכ"ל. ומלינו שגם למטה דברה עמו השכינה לפני ולפנים וא"ל ישמעאל בני ברכני כו' ואפשר דגם למטה דבר עמו מלאך זה ומסתמא למטה שמע שהמלאך עניני הרוחות רעות אלו שהם כחות הטומאה המלפים לאדם להזיקו ולהמיתו כמ"ש לופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו גו' : לשנים נראה ואינו מזיק וכו' · ומשמע דכ"ש דלאור יום אינו נראה ואינו מזיק והא דכתיב מחץ יעוף יומם וגו' ומקטב ישוד לֳהרים וגו' היינו בעידן ריתחא שניתן רשות למשחית כדאמרינן

יד יוסף

א כתובות דף ז' ע"ב סוטה דף ל' ע"ב תנחומא סדר בשלח ב כתב בספר אמרות טהורות מאמר אם כל חי סי' כ"ע שיש

חדושי גאונים

הזוהר ז"ל לדוד שמרה גו' האיך קרא לנפשיה חסיד והא כתיב יהללך זר גו'. אגא על שהיה עוסק בתורה דכל העוסק בתורה מיקרי חסיד כו'. ולפ"ז י"ל לעולם כטעם ב' הנ"ל דהא דאמר דוד ומברכתך הוא על שלא רצה להחזיק נפשי' כצדיק. והא דקרא לנפשיה חסיד הוא על שעסק בתורה. אבל במצות לא רצה להחזיק לנפשיה כצדיק לפני ה'. ובזה א"ש דכשתיקן לו רב דימי בשאלה שאני. סבר אביי דודאי טעמו אינו משום דבשאלה בימו לבין המקום אסור לאחזוקי נפשי' כצדיק. דהא מלינו שקרא דוד לנפשיה חסיד· ועכ"פ הטעם הוא בשאלה שאני שבשאלה בינו לבין המקום לא איכפת לן אם אדם עושה א"ע כצור ושואל מטעם דיודע ה' דין ת"ח זה שהוא לאו בור הוא. והקשה אותו דבשאלה נמי כתיב הרחב פיך גו' והיינו דהלא שתם כתיב הרחב פיך גו'. ואף בשאלה. והשיב לו רב דימי דטעמא דידי דאמרתי בשאלה שאני הוא דבשאלה אסור לאדם להחזיק כצדיק לפני ה'. והא דקשה ממה שמלינו שקרא דוד לנפשיה חסיד. ע"ז משני הטוא בדברי תורה. פי' שבשביל שעסק בתורה הוה חסיד כמ"ש הזוהר כו' · אבל במצות לא רצה לאחזוקי לנפשיה כצדיק וא"ש ודו"ק. (עולת אהרן) : אר"י כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר ומלא ברכת

אהבת איתן

ואמר רב זוטרא ב"ע אמר רב אבוקה כשנים וירח כשלשה וכו'. ולכאורה קשה מזה אהך דאי' בפ"ק דקידושין (דף כ"ט ע"ב) דהוה הוא מזיק בי רבנן דאביי דכי הוו ע ילי

הכותב

עבודה היא קבלת התורה.וגם אפשר שתיבה ראשונה שבפסוק זה אנכי ה' אלהיך המעלך וגו' נרמז דבור אנכי ה' אשר הוצאתיך וגו'ועל יסוד זה הרחב פיך ואמלאהו:

עיון יעקב

א"ל הכי אמר רבי יוחנן אין פרי בטנה של אשה מתברך וכו'. והטור וש"ע בא"ח סימן קפ"ג פסקו דשולחין כוס של ברכה לאשתו ז"ל שראו שנהגו כן ועי"ל דנפקא להו מהא דאמרינן בפ' הפועלים גבי שרה כדי לשגר לה כוס של ברכה וע"ש בחידושינו : שמעת ילתא קמא בזיהרא ועלתה לבי חמרא ותברא ארבע מאה דני דחמרא. אפשר שכוונה למספר הזה שהוא רע עין לפי שהיה עולא עינו רעה בשל אחרים שלא הניח לר"נ לשלוח לאשתו כוס של ברכה ומה יפסיד או יזיק אם ישלח אף שלא לצורך והפריד בין הדבקים ויפה היה שתיקנו כדי שיהיה שלום בין איש לאשתו ולא להפריד ביניהם ע"י שפת יתר וזה שאמרה ממהדורי מילי. גם מה שהיה תם על היין של רב נחמן ע"ז אמרה מסמרטוטי כלמי כלומר מי שלובש מחמת קמצנות סמרטוטין זה גורם לו שיש לו כנים שנושכים אותו ומצערים אותו כן זה שהוא מקמץ לשלוח לבני ביתו כוס של ברכה גורם מריבה ומונע השלום מבני ביתו וגורם היזק יותר שתברא הדני דחמרא וק"ל :

ממקור ישראל. עיין בחידושינו בסוטה דף ל' :

עין יוסף

דים הוא מעריב ודרום הוא יום שנאמר הולך אל דרום ופרש"י לעולם ביום · ועוה"ז נמשל ללילה ועוה"ב ליום (מעי"ם)·עוד י"ל דים ודרום קאי על עוה"ז לבד אבל שכר עוה"ב לא צריך קרא דממילא ידעינן שזוכה לעוה"ב (רבני צרפת) :

קטז במקהלות · כשנקהלו על הים : ממקור ישראל · אף אותם שבמקור (רש"י)· דבשירה איירי קרא דלפניו קדמו שרים אחר נוגנים · דהיינו שקדמו על הים ישראל לומר שירה ואח"כ נוגנים המלאכים · בתוך עלמות תופפות שירת מרים שנאמר ותקח מרים וגו' התוף בידה וגו' · וקרא דלאחריו שם בנימין לעיר רודם שרי וגו' דרשוהו בפרק אלו נאמרים אל תקרי רודם אלא רד ים והיו שרי יהודה רוגמים כו' : אספרגוס · פי' רב האי גאון אספרגוס גופו ממיני כרוב והיו שורין אותו ביין וקורין אותו אספרגוס ובלשון יון אספרגוס

הבונה

אפשר לעולם בלא פרנסה כך אי אפשר לעולם בלא פלאים וקשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף ובכמה מדבריהם רמזו לנו כמה יש לנו להכיר לחסד גדול ונס רשום מה' יתברך הכנת מזונינו ומאכלנו. ועל זה דקדקו הם שלא לבזות האוכלין מידי דממאים שנראה כמבזה מתנתו ית' המכין מזון לכל בריותיו : אבוקה כב' וירח כג'. האור

דף נא [א"ר זירא א"ר אבהו ואמרי ליה במתניתא תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטוף נוטלו בשתי ידיו ונותנו בימין ומגביהו מן הקרקע טפח ונותן עיניו בו וי"א אף משגרו במתנה לאנשי ביתו א"ר יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד *) הדחה שטיפה חי ומלא תנא הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ] :

שם ע"ב אמר רב אסי אין מסיחין על כוס של ברכה ואמר רב אסי אין מברכין על כוס של פורענות, מאי כוס של פורענות . ארנב"י כוס שני . (תני תנא) [תנ"ה] השותה כפלים לא יברך משום שנאמר (עמוס ד) הכון לקראת אלהיך ישראל והאי לא מתוקן :

אלו דברים פרק שמיני

שם **משנה** בית שמאי אומרים שברא מאור האש ובית הלל אומרים בורא מאורי האש : [דף נב ע"ב] **גמ׳** אמר רבא *) בברא כ"ע לא פליגי דברא משמע כי פליגי בבורא ב"ש (אומרים) [סברי] בורא דעתיד למיברא וב"ה סברי בורא נמי דברא משמע. מתיב רב יוסף (ישעיה מה) יוצר אור ובורא חושך (עמוס ד) יוצר הרים ובורא רוח (ישעיה מב) בורא השמים ונוטיהם. אלא אמר רב יוסף בברא ובורא כולי עלמא לא פליגי הברא משמע כי פליגי במאור ומאורי ב"ש סברי חד נהורא איכא בנורא וב"ה סברי טובא נהורי איכא בנורא. תניא נמי הכי א"ל בית הלל לב"ש הרבה מאורות יש באור :

דף נג ת"ר היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפניהם ב"ש א"כ אחד ואחד מברך לעצמו וב"ה אומרים אחד מברך לכולם משום שנאמר (משלי יד) ברב עם הדרת מלך. בשלמא ב"ה מפרשי טעמא אלא ב"ש מ"ט. סברי מפני בטול בית המדרש . תנ"ה של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני בטול בית המדרש :

הסב ומזיקו: [כוס של ברכה. ברכת המזון : הדחה ושטיפה וכו׳ · כולהו מפרש להו (בגמ׳) ואזיל: מן הקרקע· אם על גב קרקע הסב ואם ע"ג שולחן מגביהו מן השולחן: במתנה· דרך דורון וחשיבות : לאנשי ביתו · לאשתו: חי · שמוזגו במים לאחר שנתנו בכוס חי אבל לברך עליו חי הא אמרן במתניתין אין מברכין או כמי חי בלע"ז פריש"ק להביאו מן החבית לשמו]: אין מסיחין . משאחזו עד שיברך : כוס שני. שהוא של זוגות והעומד על שלחנו ושותה זוגות ניזוק מן שדים : כפלים · זוגות : הכון לקראת · בדברים נאים ולא בדברי פורענות : דברא משמע · לשעבר ויפה לאומרו שעל בריית האש שברא בשבת ימי בראשית משבחין אותו לפי שבמוצאי שבת נברא כדאמרינן בפסחים [דף נ"ד]: בורא. דבר שהוא בורא תמיד והא לא שייכא הכא שהרי כבר נברא : [הרבה מאורות · שלהבת אדומה לבנה וירקרקת] : מפני בטול ב"ה · שבזמן שאחד מברך לכלם הם צריכין לשתוק מגרסתם כדי שיתכוונו וישמעו אליו ויענו אמן : מרפא· לאדם המתעטש שרגילין לומר אסותא :

אין מסיחין על כוס של ברכה . פירש"י שלא יסיח דעת המברך משנתנו לו כוס של ברכה וה"ה המסובים שאין רשאים להסיח דבעינן כוונת שומע ומשמיע וגם אין להפסיק השומעין בשיחת חולין כמו שאין המברך רשאי להסיח : בברא כ"ע ל"פ . ואם תאמר הואיל ולא פליגי בלשון ברא אמאי אמרינן בורא ויש לומר דלשון ברא עדיף :

מהרש"א

פ׳ הכונס ע"ש : (בגמ׳) עשרה דברים נאמרו בכוס כו׳· והם כלם עשרה דברים אשר מלד הקדושה והטהרה כי הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ שיהא הכלי נקי וטהור מכל לד· חי ע"ש החיים האמתים אשר בברכתו · ומלא ע"ש שאין שום חסרון ח"ו בחקו · עיטור ע"ש העטרה היא שלו . ועיטוף כדאמרינן לעיל ע"ש הכון לקראת אלהיך וגו׳ · ופרים סודרי׳ כו׳ דתהוי אימתא דשמיא על המברך כדאמרינן ברב נחמן ב"י בסוף מסכת שבת.ונוטל בב׳ ידיו ע"ש הימין והשמאל שהם הדין והרחמים והיינו שאו ידיכם קודש וגו׳ · ונותנו לימין שיהיו הרחמים גוברים על הדין· ומגביה מן הקרקע כו׳ מגביהו כלפי מעלה עש"ה כוס ישועות אשא וגו׳ כי כמה כוסות דכתיבי בקראי בכוס פורענות כמו גם עליך תעבר כוס וגו׳ וכוס התרעלה וגו׳ ומלת כוס גימטריא אלהים שהוא מדת הדין ע"כ אמר שזה הכוס ב"ה הוא כוס של ישועות ולא פורענות כדלקמן דאין מברכין ב"ה על כוס של פורענות אבל אמר כי זה הכוס אשא אותו ובשם ה׳ שהוא הרחמים אקרא להפך מדת הדין למדת הרחמים ובפ׳ ע"פ מפורש כי דוד יאמר כן בכוס של בהמ"ז לעתיד ע"ש·ואמר ונותן עיניו בו דהיינו שלא יסיח דעתו ממנו אלא יכוין דעתו לזאת הטובה ואמר משגרו לאנשי ביתו במתנה כו׳ דרך נתינה

יד יוסף

שלשה שר הפנים סנדלפון מטטרון אכתריאל סנדלפון בעולם העשיה שהם הקליפות רעות מטטרון בעולם היצירה שטוב ורע שם הוא מחצ"כ אכתריאל בעולם הבריאה שאם אין רע כלל . וכתב שם בסי׳ ל"א והא דמלינו גם כן שרי הפנים בשמות אחרים כמו סוריאל שר הפנים פ"ז דברכות לא שהם יותר מג׳ הנזכרים אלא שמתלפים שמותם ע"ש שליחותם :

חדושי גאונים

ה׳ ים ודרום ירשה . ר"י ב"ת אומר נוחל ב׳ עולמות העולם הזה והעולם הבא . ושם בתוספות זוכה לב׳ עולמים פירוש מדהוה למכתב ים ודרום רש ט׳. וכתב ירשה הרי י"ה יתירה וכתיב בי"ה ה׳ צור עולמים יתכן שלזה כוון דוד באמרו כוסי רויה שהוא שם של יה . כי ר"ל ע"י כוסו ברכת המזון זוכה לב׳ עולמות· ואפשר שלזה רמז ישעיה לחזקיה שאמר לו כי מת אתה ולא תחיה ומפרש שם בש"ס משום דלא עסק בפריה ורביה ע"כ א"ל כפל מיתה בעולם הזה ובבא והוא מזה הטעם גופא משום דבשם של י"ה נברא ב׳ עולמות ולזה רמז באמרו לא תוכו בראה אלא לשבת יצרה א׳ ביו"ד הא׳ לרמז שכל המקיים בפו"ר כאלו הוא מקיים ב׳ עולמות שנבראו בשם של יה וכן להיפך מי שאינו עוסק בפו"ר מאבד את עלמו משני עולמו׳ ולז"א לו ישעי׳ מות תמות משום דלא עסק בפו"ר (פנים מסבירות) : (שייך לעמוד שלפ"ז) א"ר זוטרא בר טוביה אבוקה כב׳ וירח כב׳ כו׳. וא"ל דס"ל להמקשה

אהבת איתן

בתרי אפי׳ ביממא הוו מתזקי ושם (דף ל"ע ע"ב) ההוא בי בני דכי הוו עיילי בי תרין אפי׳ ביממא הוו מיתזקי . והשתא הא אמר הכא דלשנים נראה ואינו מזיק . אמנם א"ש ע"פ הא

*) וסימנך תמס"ס

*) אולי צ"ל רבה

עין יוסף

אספרגוס יין של בוקר כלומר שסותהו בבוקר (ערוך): בורא· דבר שהוא בורא תמיד והא לא שייכא הכא שהרי כבר נברא (רש"י)·כוונת רש"י לדברי הירושלמי דמקשה לב"ש מבפה"ג ומשני יין מתחדש בכל שנה ואין האש כו׳ · ובזה יובן לשון רש"י בפשיטות דלא תקשי מבפה"ג :

שם ב"ש אומרים יחזור כו׳ ובה"א יברך כו׳ · בגמרא שם אי׳ אמר רב כו׳ מחלוקת בשכח·אבל במזיד ד"ה יחזור למקומו ויברך: חד עבד בשוגג כב"ש· ובסדר רב עמרם פסק בזה כב"ש . משום דאפילו ב"ה מודו הכא שטוב לעשות

ענף יוסף

ב"ש אומרים שברא מאור האש וב"ה אומרים בורא מאורי האש . וכן חולקין בקידוש אם מברכין על היום תחילה או על היין . וכן בהבדלה אם צריך לסדר נר ובשמים ויין והבדלה או נר ויין ובשמים והבדלה וקשה וכי לא ראו ולא שמעו איך היו מקדשים אבותם ורבותם בשבת ויו"ט . היאמן כי יסופר ששכחו דברים כאלו שהם תמידים . אבל אין מקום לקושיא זו . משום דקיימא לן סדר ברכות אינו מעכב כדמוכח בפ"ק דברכות (דף י"ב ע"א) והרמב"ם פ"ו מהלכות תמידין ומוספין . ומהרי"פ פ"ה דתמיד דאמר להם הממונה ברכו ברכה אחת דהיינו אהבת עולם לבדה בלא יוצר אור . ולכן בראשונה כל אחד ואחד היה מקדים או מאחר הברכה שהיה רוצה עד שבאו ב"ש וב"ה ועמדו למנין על סדר הברכות ונפסקה ההלכה . ואעפ"כ אם הקדים המאוחרת או איחר המוקדמת יצא .

וכן יש לומר בכל המחלוקות שתמצא מזה המין (ספר מעשה דן הנקרא כוזרי שני חלק ג׳): **בברא** ובורא כ"ע לא פליגי כו׳. קשה הא ב"ש אמרו ברא וב"ה אומרים בורא . והאיך אמרו שלא פליגי . ועוד היאך אפשר שיהיו פליגי אי טובא נהורא איכא בנורא אי חדא נהורא הא עינינו רואות שטובא נהורא איכא בנורא . ונראה דברא הוא לשון עבר ובורא לשון עבר והוה . אך שאמרינן כ"ע לא פליגי בברא ובורא . משום דהא שייך הני תרי לישני משום שהקב"ה ברא יסוד האש . וגם אנו מוציאין בכל יום אש מחדש . יהכל בא מיסוד האש . אך דמחלוקת שביניהם דיסוד האש גוון אחד ובאש שלנו יש הרבה גוונים וזהו שאמרו כי פליגי במאור ומאורי . דהיינו ב"ש וב"ה פליגי אם מברכין על מאור אחד דהיינו על יסוד האש . הוא על מאורי האש שלנו שיש בו הרבה גוונים . דב"ש סברי חדא נהורא איכא בנורא פי׳ דביסוד האש הוא גוון אחד ועל כרחך צריך לומר בורא מאור שביסוד האש שייך לשון עבר מבורא . וב"ה סברי שאנו מברכין נמי על שלנו ואנו מוציאין תמיד והרבה גוונים יש בו . וגם על יסוד האש שהוא גוון אחד ע"כ צריך לומר בורא דשייך בו לשון הוה נמי שאנו מוציאין תמיד מחדש (שמות אליהו) : **קסברי** מפני בטול בית המדרש. עיין מה שכתוב רש"י וכוונת רש"י דלכאורה קשה מאי ביטול בהמ"ד יש באחד מברך יותר מן כשמברכין כל אחד לעצמו . דב"ם צריכין לבטל מגירסתם כשיעור שהיות אמירת הברכה . וכ"כ באחד מברך שותקין שהיות אמירת ברכה כמו אם היו מברכין כל אחד לעצמו . וצריך לומר דיש ביטול יותר באחד מברך שיעור שהיות תיבת אמן שעונין זו יותר ממה שהיו מברכין כל אחד לעצמו . וזה ברור . ולפי פשוטו זו דבר תימה לחוש על ביטול שהיות תיבה אחת . לזה מביאים ספיר תנ"ה של בית ר"ג כו׳ שהיו נזהרים שלא לומר תיבת אסותא גם כן תיבה אחת מפני ביטול בהמ"ד . ומוכח דחששו ג"כ למעט רגע כזה ופשוט (מעין הברכות):

ויאמר

הבונה כי טוב ראה האלהים לא לבד אור השמש כי גם אור הלבנה והנר ולכן אנו מברכין בא"י יוצר המאורות בורא מאורי האש והודיענו שהם ספק סלילה והמזיקים המשכילים אז : בברא ובורא עיין לעיל מה שכתבתי על מחלוקת רבנן ור"כ המוציא ומוציא . ומאי דפליגי הכא בית שמאי ובית הלל אי חד נהורא איכא בנורא או נהורא נהורא דסי׳ יתבי׳ נמשל באש כמ"ש כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא. וב"ש סברי שאין לומר שיהיה בו אלא אור אחד כי הוא יחיד ומיוחד וב"ה סברי שעם היותו בתכלית האחדות אפשר לומר שיש בו הרבה מאורות בלתי נחלקים כמו באש . ואילו ידעתי ספר בחכמת הקבלה כמדומה לי שהייתי רומז כזה איזה דבר יכשר ליודעי חן יבינו המבין :

קיז שם ע"ב [משנה] מי שאכל ושכח ולא בירך בית שמאי אומרים יחזור למקומו ויברך. ובית הלל אומרים יברך במקום שנזכר: גמ' הנהו תרי תלמידי חד עבד בשוגג כבית שמאי ואשכח ארנקא דדהבא וחד עבד במזיד כבית הלל ואכליה אריא. רבה בר בר חנה הוה אזיל (באורחא) בשיירא אכל ואישתלי ולא בריך אמר היכי אעביד אי אמינא להו דאנשאי לברוכי אמרי לי בריך (הכא) דכל היכא דמברכת לרחמנא קא מברכת מוטב דאמינא להו אנשאי יונה דדהבא. אמר להו אנטרו לי דאנשאי יונה דדהבא (הדרו) אזיל ובריך ואשכח יונה דדהבא. ומאי שנא יונה (דנקט משום) א דאמתלא כנסת ישראל כיונה שנאמר (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף. מה יונה אינה נצולת אלא בכנפיה אף ישראל אינן נצולין אלא במצות. (לישנא אחרינא מה יונה זו כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהם):

שם [אמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא (ויקרא יא) והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש זה שמן אני ה' אלהיכם זו ברכה]:

הרואה פרק תשיעי

דף נד [מתני' הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו וכו']: גמ' מנא הני מילי א"ר יוחנן דאמר קרא (שמות יח) ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו'. אניסא דרבים מברכינן אניסא דיחיד לא מברכינן והא ההוא גברא דהוה קאזיל בעבר ימינא נפל עליה אריא איתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה אתא לקמיה דרבא וא"ל כל אימת דמטית להתם בריך ברוך (המקום) שעשה לי נס במקום הזה. ומר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא דערבות וצחא למיא איתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי. ותו זמנא חדא הוה קאזיל בריסתקא דמחוזא ונפל עליה גמלא פריצא איתפרקא ליה אשיתא על לגבה כי מטא לערבות בריך ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל כי מטא לריסתקא דמחוזא בריך ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות. אמרי אניסא דרבים כ"ע מברכי אניסא דיחיד איהו חייב לברוכי:

רש"י

עבד בשוגג כב"ש · אף על פי ששגג ונעקר מן המקום ע"י שכחה החמיר על עצמו כב"ש וחזר למקום שאכל ובריך: חד עביד במזיד · נעקר ממקום שאכל במזיד כדי לברך במקום אחר שהולך לילך: אנשאי יונה דדהבא · שכחתי יונה של זהב: אלא בכנפיה · או בורחת או נלחמה בראשי גפיה: [שמן טוב · שיש בו בשמים מעכב את הברכה למי שרגיל בו]: ה"ג מנ"ל דמברכין אניסא א"ר יוחנן אמר קרא ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו': בעבר ימינא · שם מדינה בדרומו של פרת: בפקתא · בקעה: [ערבות · שם מקום]: וצחא למיא · צמא למים: [ברסתקא · בשוק]: גמלא פריצא · גמל משוגע [שעסקיו רעים]: איתפרקא ליה אשיתא · נפלה חומת בית שהיה סמוך לו ונכנס לתוך הבית מפני

מהרש"א

שהנותן בעין יפה נותן כי היכי דתתברך וק"ל: חד עביד כב"ש ואשכח ארנקי כו' · לקיים דברי ב"ש מי ששכח ארנקי בראש וכו' וע"ד ותגזור אומר ויקם לך וגו' וק"ל: דכתיב כנפי יונה וגו' הכא לא איצטריך ליה לאתויי אלא דמתילא ליונה בכמה קראי וע"ש שהיונה אינה מזדקקת אלא לבן זוגה כן כנ"י אינן מזדווגין אלא לאביהם שבשמים אלא דאגב דמייתי לה בפ' במה טומנין אעובדא דאלישע בעל כנפים דאמר התם ומ"ש כנפי יונה כו' מייתי ליה נמי הכא וע"ש גם בתוס' וק"ל: (בגמ') והתקדשתם אלו מים ראשונים · דבאו מצד הקדושה והטהרה משום סרך תרומה: (שם) והייתם קדושי' אלו מים אחרוני'. גם הם באו מצד הקדושה כדאמר לעיל דכשם שמזוהם פסול לעבודה כך מזוהם פסול לברכה והא דאמרינן פרק כל הבשר מים אחרונים משום סכנה היינו לאחרים אבל למברך פסול נמי איכא כמ"ש המפרשים: (שם) כי קדוש זה שמן ערבי· גם זה מצד הקדושה להעביר הזוהמא קודם ברכה כפרש"י: (שם) אני ה' אלהיכם זו ברכה · דכל ברכה שאין בה שם אינה ברכה ולכאורה זה המקרא הוא דפ' שמיני דנאמר גבי איסורי מאכלות וטומאתם שפיר נדרש האי קרא לענין קדושה וטהרה התלוי' בסעודה אבל סיפא דקרא אני ה' אלהיכם לאו היינו קרא דפרשת שמיני אלא דהוא קרא דפרשת קדושים דכתיב גבי עונש דאוב וידעוני וי"ל דאזהרה דידהו משום קדושה וטהרה כמי נגעו בה ודו"ק: ברוך ה' אשר הציל וגו' אניסא דרבים כו' · וא"ת הא אניסא דרבים נמי לא מברכינן אלא במקום הנס כדקתני הרואה מקום כו' ויתרו לא בא אליהם אלא במדבר סיני שאין כאן נסים דמצרים ולא דקריעת ים סוף וי"ל דלכתם במדבר בכלל נס הצלתם ממצרים הוא וראה שם עמהם נסי המן והבאר וענני כבוד וא"ת למ"ד דבעי שם ומלכות בכל הברכות הרי כאן שאמר יתרו ברוך ה' אשר וגו' אין כאן מלכות וי"ל אשר הציל אתכם וגו' מתחת יד מצרים הוא במקום מלכות שממשלתו בכל וק"ל:

יד יוסף

א שבת ד' מ"ט גיטין מ"ה סנהדרין נ"ה:

חדושי גאונים

להוכיח דע"כ כו' לבר מדידיה קאמר. דאי ס"ד בהדי דידי' א"כ הל"ל אבוקה כא' דאזי בע"כ היינו מפרשינן לבר מדידי' דאל"כ יוקשה מאי למימרא הלא הוא בל"ז אחד הוא וי"ל דלעולם דהשיה אומר אבוקה כאחד היינו אומרים בהדי דידיה. והא דאמרת מאי למימרא שמא אתא לאשמעי' דאבוקה לא ניתנה להציל כלל סד"א דתהא נירה הניתנה להציל ולחשוב כא' בלא דידיה לכך אמר אבוקה כא' היינו כמו שלא היה שם אבוקה כלל אלא הוא האחד ואין שני ולא תפשוט מידי. מיהו למ"ש ירא כג' ודאי יש לפשוט דע"כ לבר מדידי' קאמר דאל"כ יוקשה כנ"ל ושם אין לתרץ כזה וק"ל. (עולת אהרן):

(שייך לדף שלפ"ז) אמר רבי יוחנן אנו אין לנו אלא וכו'. ונראה שאנו דוקא מעכבין ולא האחרים ורבי יוחנן לעיכובא אבל מ"מ לכתחלה ולמצוה מן המובחר בעי' כלהו כדחזינן להו לרב יהודה ולרב חסדא דמעטרי ליה חד בתלמידי וחד בנטלי ואבעיא לן נמי שמאל מהו שתסייע לימין ואמר רב אשי הואיל וראשונים לא איפשיט אנן נעביד לחומרא ואף מדברי הראב"ד ז"ל נראה כן. (חדושי הרשב"א):

חי ומלא. וא"ת והא אמרינן לעיל א"ר יוסי בר רבי חנינא מודים חכמים לר"א בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים ע"כ פרש"י ז"ל שנותנו חי בכוס וא"כ מוזגו

אהבת איתן

דאמר בריש מכילתין דבמקום שרגילין מזקי אפי' לתרי. ובהשוא בי רבנן ובי בני היו רגילין: הרואה מקו' שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. וק"ל מדתניא לעיל (דף ס"ז ע"ב) אין קורין

עיון יעקב

חד עביד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקי דדהבא. אפשר לומר שזה שעבד כב"ש דאע"ג דלעיל דף י"א אמרינן כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה מ"מ כאן הוא היה סובר כמ"ש הרא"ש בשם רב עמרם דהכא אפילו ב"ה מודה שטוב לעשות כב"ש אלא שלא הטריחוהו לכך. והאי תלמיד היה בכלל הבאת שלום בין ב"ש וב"ה לכך זכה לא' מאלו דברים שאוכלין פירותיהן בעה"ז והקרן קיימת לעה"ב ומשא"כ אידך עשה להיפך מחלוקת ופלוגתא רחוקה ביניהם דאפילו במזיד ס"ל לב"ה דיברך במקום שהוא לכך נענש כ"כ כי באמת במזיד אף ב"ה מודו דיחזור למקומו וכיון שהכניס את עצמו ושיקר במחלוקת של הנך אריותא לכך נענש ע"י אריה: שנאמר כנפי יונה. עיין במהרש"א שכתב שלא הוצרך הכא לאתויי אלא דמתיל כיונה. ול"נ כפשוטו דמש"ה מייתי הכא לומר שלא שיקר בזה שאמר שכחת יונה דדהבא שכוונתו היה על המצוה ששכח מלברך ב"ה שמגינים על ישראל ככנפי יונה ודדהבא כוונתו על התורה והמצות שנחמדות כזהב ויקרים מאד: שנאמר ויאמר יתרו ברוך ה'. מהרש"א מקשה הא לא מברכינן אלא במקום הנס דוקא כדקתני במתני' הרואה מקום וכו' ויתרו לא בא אליהם אלא במדבר סיני ע"ש מה שתירץ ולענ"ד מעיקרא לק"מ דהא כתיב שבא אל הר האלהים וענן משוה שאר כל ההרים נמצא שמשם היה יכול לראות ארץ מצרים ושפיר בירך: אניסא דרבים מברכינן. הא דלא מקשה מיד על המתני' די"ל על המתני' לא היה אפשר להקשות דהייתי

ענף יוסף

ויאמר יתרו ברוך ה' אשר כו'. עיין מה שכתב המהרש"א ואני אסביר לך דבריו. דהנה ענין מלכות להמליך להקדוש ברוך הוא על כל העולם דשליט בכל ואין זולתו. והשכל נעשה ע"פ הבנתו לטובה. ואין שום כח בס"א ח"ו. וזה ידוע שמצרים היה שרשי הטומאה אשר אין מלאך יכול ליכנס זולת הקב"ה כאמור אני ולא מלאך ולא שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו וכשעבר הקב"ה בלילה ההוא בכבודו נכנעו כל הס"א ושרשי הטומאה ולא טהר מהם ממש. והיה נראה בעליל אשר לו הכח והממשלה בכל. וז"ש יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים דייקא היינו הגלה מיד הס"ת בעצמו ממצרים שרשי הטומאה. ואין מלכות גדול מזה שמרומז כי לו הכח והממשלה בכל ואין מלבדו: ומר בריה דרבינא הוה קאזיל כו'. לפי פשוטו מאי דמייתי המקשה עובדא

עץ יוסף

כב"ש אלא שלא הטריחוהו לכך · וכמ"ש רבינו הרא"ש: חד עבד במזיד · נעקר ממקום שאכל במזיד כדי לברך במקום אחר שהולך לילך (רש"י): ואכליה אריא. וקשה הא זה האיש עבר גם על ב"ה וכמו שאמר הגמרא אבל במזיד ד"ה יחזור למקומו ויברך · ואפשר שמשום קושיא זו כתב רש"י חד עבד במזיד כו' לברך במקום אחר שהולך לילך · שהני תיבות שהולך לילך מיותרים לכאורה· אע"כ כתב כן לתרץ קושיא הנ"ל ולומר שמה שאמר הגמרא אבל במזיד ד"ה יחזור למקומו ויברך היינו בשאין לו שום צורך באותו מקום אחר אבל אם יש לו צורך ס"ל לב"ה דהוה כשוגג ולא הטריחוהו לחזור: דאנשאי יונה דדהבא· הא דלא אמר איזה דבר אחר חשוב· כמו ארנקי עם זהב וכדומה· וי"ל משום דסתם שיירא היינו כולו עובדי כוכבים או רובו· ובוודאי היה בסכנה כששמעו אותם ואפשר דסורגים

מפני הגמל: מעברות הים · מקום שעברו ישראל בים סוף: ומעברות הירדן. בימי יהושע: ומעברות נחלי ארנון. לקמן מפרש מאי ניסא: במורד בית חורון · בימי יהושע היה בספר יהושע (י'): ואבן שזרק עוג · לקמן מפרש: עבדו להו נקירתא· מערות: מעברות נחלי ארנון · עמק עמוק בין שני הרים (גדולים) [גבוהים]: והיו ישראל צריכין לעבור באותו עמק ועשו אמוריים מערות בצדי ההרים ונחבאו בהם: וטשו. נחבאו: מסגי · עובר: מאיך טורי · משפיל ההרים ומתפשטים זה לצד זה עד שהעמק שוה: חזו דמא. כשחזרו ההרים למקומם: ואשד · מתרגמינן ושפוך · אשר נטה לשבת ער · ההר שבעבר העמק נטה ונתפשט לצד חבירו ההר אשר לצד עבר מואב ושם ארץ מואב ער: שעמדו · באויר: לא נתך · לא הגיע לארץ אלא

קיח שם **תנו רבנן** הרואה מעברות הים ומעברות הירדן מעברות נחלי ארנון אבני אלגביש במורד בית חורון ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק ואשתו של לוט וחומת יריחו שנבלעה במקומה (כל הרואה אותם) [על כולן] צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום. בשלמא מעברות הים דכתיב (שמות יד) ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה מעברות הירדן דכתיב (יהושע ג) ויעמדו הכהנים וגו' וכל ישראל עוברים בחרבה אלא מעברות נחלי ארנון מנ"ל דכתיב (במדבר כא) על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה וגו' תנא את והב בסופה שני מצורעין היו והיו מהלכין בסוף מחנה ישראל וכי הוו חלפי ישראל אתו אמוראי (טשו להו בנחלי ארנון) [שם ע"ב] עבדי להו נקירותא (ויתבי) [וטשו] בהון אמרי כי חלפי ישראל [הכא] (חלפינן עלייהו) וקטלינן להו ולא הוו ידעי דארון קא מסגי קמייהו דישראל והוה (קא מאכי) [ממיך להו] טורי מקמייהו. כיון דאתא ארון אדביקו טורי בהדי הדדי וקטלינון ונחת דמייהו לנחלי ארנון. כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק מביני טורי אתו אמרו להו לישראל ואמרו שירה והיינו דכתיב (שם) ואשד הנחלים וגו'. אבני אלגביש [מאי אבני אלגביש] תנא א אבנים שעמדו על גב איש וירדו על גב איש. עמדו על גב איש [זה משה] דכתיב (שם יב) והאיש משה [עניו מאד] וכתיב (שמות ט) ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה. ירדו על גב איש זה יהושע דכתיב (במדבר כז) [קח לך את יהושע בן נון] איש אשר רוח בו. (בית חורון דכתיב)

מהרש"א

את והב בסופה ב' מצורעים כו' · רש"י בחומש הביא דרשה זו ופירש והב כמו יהב שפי' נתן ופי' בסופה כמו בים סוף ע"ש והוא ע"פ ת"א אבל התלמוד הכא מפרש בסופה כמו בסוף דבסוף המחנה היו אלו ב' המצורעים דהיינו מחוץ לג' מחנות שהוא מחוץ לענני כבוד ואת והב משמע להו שם מקום כדאמר כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק כו'. דכל ישראל שבתוך המחנה לא חזו ליה משום דאדבקו שם טורי עד שחזרו ההרי' למקומן כפרש"י אז ראו המצורעי' שהלכו אחריהם בנחלי ארנון דמא דקא נפיק כו' ומייתי דכתיב אשר נטה לשבת ער ונשען וגו' דהיינו שנזדעזע ההר של א"י כשפחה היוצאת להקביל פני גברתה ונתקרב לצד הר מואב כו' כן פרש"י בחומש וכן משמע הכא מפירושו: מאי אבני אלגביש כו' · אבני אלגביש קרא הוא ביחזקאל במלחמת גוג ומגוג והכא באבנים במורד בית חורון דבימי יהושע קמיירי והא קפריך אמאי קרי אבנים דמורד בית חורון אבני אלגביש ומפרש דיחזקאל נמי דקרי להו אבני אלגביש הוא על שם זה דעמדו על גב איש וירדו על גב איש וכ"א בש"ר ובתנחומא ומטר לא נתך ארצה ואימתי ירדו בימי יהושע כו' והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג ונראה מה שדרשו שמאותן שעמדו על גב איש משה ירדו בימי איש יהושע מדכתיב ביהושע וה' השליך עליהם אבנים גדולות וגו' וסיים בהאי קרא רבים אשר מתו באבני הברד וגו' שלא הוזכר כלל בתחלה שהיו שם אבני ברד וכתב אחר כך הברד בה"א הידיעה וע"כ אמרו הוא הברד שהי' כבר בימי משה ועמד על ידו עכשיו ירד בימי יהושע והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג מדקרי להו שם אלגביש וק"ק שדרשו כן במלת אלגביש דגוג ומגוג ומה ידרשו במלת אלגביש דכתיב

עיון יעקב

אומר דקמ"ל מתני' דאפילו בניסא דרבים מברכינן בלא שם ומלכות אבל אניסא דיחיד דלא נפישא זכותיה א"כ הנס יותר גדול צריך לברך בשם ומלכות אבל עכשיו דמייתי מיתרו מוכח דאפילו אניסא דרבים צריך לברך בשם ומלכות וכמ"ש תוספות מקשה שפיר: **הרואה** מעברות הים וכו'. כי המקום גורם כמו דאמרינן מקום מוכן לפורענות וכן לענין הטובה להיפך מקום מוכן לטובה ומש"ה דקדק התנא במתני' ותנא לשון הרואה מקום וכו': **נחלי** ארנון. שהאמוריים עשו לפי שרצו לעכבם מלבאת ממצרים לפי שהיה קודם זמנם לכך הארון מאך להם להראות שיצאו בזכות התורה כדכתיב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה: **אבני** אלגביש שעמדו על גב איש וירדו

עץ יוסף

דהורגים אותו אם יחזור ולא הביא הדבר שאמר להם ששכח · שהשיירא גדולה כזה ימתינו עליו בשביל דבר קל · לכן אמר להם ששכח יונה דדהבא דמתילו ביה כנסת ישראל כדי שיגין עליו המלוה· וזהו שהביא הגמרא קרא דכנפי יונה ללמוד מכאן דישראל אינן נצולין אלא בזכות מצות: מנה"מ · ה"ג מנלן דמברכין אניסא א"ר יוחנן אמר קרא ויאמר יתרו ברוך אשר הציל אתכם וגו' (רש"י) · כוונת רש"י לתרץ דהא לשון הני מילי משמע דאכולהו ברכות שבמשנה הוא שואל מנה"מ · ולפי זה לא תספיק תשובת רבי יוחנן · דהרי מיתרו לא שמענו אלא דמברך אניסא· לכן כתב רש"י ה"ג מנ"ל דמברכין אניסא כו' (צל"ח):

קיח והיו מהלכין בסוף מחנה ישראל· כי לא היו רשאים לילך תוך מחנה ישראל שמצורע משולח חוץ לשלש מחנות·ועיין מ"ש בענף יוסף: **בנחלי** ארנון· וז"ל המדרש רבה ומה הם נסים של נחלי ארנון · אדם עומד על הר זה ומדבר עם חבירו בהר זה · והדרך יורד לתוך הנחל ועולה · ודרכן של ישראל לעבור בתוך הנחל· נתכנסו כל האומות לשם אוכלסין שאין להם סוף· ישבו מקצתן בתוך הנחל · והנחל מלמעלן עשוי מערות וכנגד המערות הר שכנגדו עשוי סלעים סלעים כגון שדים שנאמר ואשד הנחלים· נכנסו האוכלסין לתוך המערות· ואמרו כשירדו ישראל לתוך הנחל אלו עומדים לפניהם שבתוך הנחל ואלו למעלה מן המערות ונהרוג את כולם · כיון שהגיעו ישראל לאותו מקום לא היו צריכין לירד למטה מן הנחל אלא רמז להרים ונכנסו שדים של הר זה לתוך מערות ומתו כולם וסקיפו ההרים ראשיהם זה לזה ונעשה דרך כבושה כו' והבאר ירדה לתוך הנחל ומתגברת שם ואבדה כל האוכלסין והוציאה גולגליות וזרועות ורגלים שאין להם חקר · וישראל חזרו לבקש את הבאר וראו אותה שהיא יוצאה מלאה מתוך הנחל ומוציאה אברים אברים כו': כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק כו' · פי' השני מצורעים את והב שהלכו אחורי המחנה כאשר באו למקום שהלכו ישראל משם ראו דם יוצא מבין ההרים באו ואמרו להם לישראל · והמהרש"א לא כוון כאן יפה: **אבני** אלגביש תנא כו' · קרא הוא ביחזקאל (ל"ח כ"ב) ונשפטתי אתו (ר"ל עם גוג ומגוג) בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש · והכא באבנים במורד בית חורון דבימי יהושע קמיירי · וקשה אמאי קרי אבנים דמורד בית חורון אבני אלגביש · ומפרש דיחזקאל נמי דקרי להו אבני אלגביש הוא ע"ש זה דעמדו על גב איש וירדו על גב איש · וכדאיתא ברבה ובתנחומא ומטר לא נתך ארצה ואימתי ירדו בימי יהושע כו' והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג: **והברד** והמטר לא נתך ארצה · ומסיים במדרש תלאן ברפיון · פי' באויר · ודייק מדכתיב

ענף יוסף

דמר בריה דרבינא אך למותר. ויש לומר דבלא זה לא הוה מצי למפרך. דהיה מקום לדחות בנס דרבים צריך לכלול כל הנסים. וכן מורה לשון מתניתין ברוך שעשה נסים. משא"כ בנס דיחיד היה מקום לומר דאין צריך לכלול כל נסיו. ולכך מייתי ממר בריה דרבינא כי מטא לערבות בריך ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל כו' וא"כ גם בנס דיחיד הדין דצריך לכלול נסיו. ופריך שפיר ופשוט (מעין הברכות):

קיח תנא את והב בסופה כו' תני שני מצורעים כו'. וכן הוא בתרגום יונתן שהיו מהלכין בסוף מחנה ישראל. כי לא היו רשאים לילך תוך מחנה ישראל שמצורע משולח חוץ לשלש מחנות. ואמנם האונקלוס תרגם בפ' חקת כדאי' במדרש רבה. וז"ל על כן יתאמר בספרא קרבין דעבד ה' על ימא דסוף וגבורן דעל נחלי ארנון. וכן הוא בתרגום ירושלמי. וטעם האונקלוס הוא משום דאונקלוס מפי ר"א ור"י תרגם התורה. ולרבי אליעזר ודאי לית הך דרשה דגמרא. דאיהו סבר הוגללו הפרוכת הותרו הזבים ומצורעים לכנוס לשם כדאמרינן במנחות דף ל"ה דקאמר רב אשי לא קשיא הא ר"א וכו' ומוקי הך דהותרו זבים ומצורעים לכנוס כרבי אליעזר. וא"כ לדידיה לא היו המצורעין הולכין בסוף המחנה בשעת הסילוק. ולכך תרגם ע"פ המדרש ונתבאר לך מכל הנ"ל שהתרגום אונקלוס והירושלמי והמדרש רבה כולהו ס"ל כרבי אליעזר. אבל הגמרא דילן והיונתן לא ס"ל כרבי אליעזר: **אבני** אלגביש תנא אבנים שעמדו על גב איש כו'. וכתב הרז"ה אחרי שהכלל בידינו שכל תיבה מלשון הקודש השורש שלה היא שלש אותיות ולא יותר. א"כ קשה מאי אלגביש אשר ימצא בו כ"כ אותיות. לכן אמרו שהיא מלה מורכבת

מדכתיב

א ש"ר סוף פ' י"ב זוסר בשלא:

חדושי גאונים

בתוך הכוס וא"נ במוציאו מן החבית לשתו ובתוס' פירשו חי על הכוס ממש כלומר שיתן בכוס שלם ושלם קרוי חי וכדאמרינן במכות (ט"ז ב') ריסק תשעה נמלים ואחד חי כלומר ואחד שלם והנכון שבכלם מה שכתב רבינו תם ז"ל דלא חי ממש קאמר אלא מזיג ולא מזיג קרי חי וכדאמרינן בסנהדרין (ע' א') ולאפוקי שלא ימזגנו לגמרי והא דאמרינן בשבת (ע"ו · ב') המוציא כוס של ברכה צריך שיהא בו רובע רביעית כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית דאלמא משמע דמזגי' ליה לגמרי יש לומר דחי דהיינו מזיג ולא מזיג עד בברכת הארץ ומשם ואילך מזיג ליה לגמרי כדאמרי' בסמוך לפי גירסת קצת הספרים חי אמר רב ששת עד ברכת הארץ ויש ספרים נמי דגרסי מוסיף בברכת הארץ כלומר מוסיף מים בברכת הארץ וכתב הראב"ד ז"ל חי עד ברכת הגרן ולא ידענא מאי מעליותא היא וכל היו"ד דברים למעליותא נינהו ואפשר שהוא מעין שובע והמזוגם שהיא באה אחרי כן היא תוספת על הברכה והכשירה לברכה והאידנא נהוג עלמא דלא למיתב לחי עד ברכת הארץ לפי שאין שותין אותו חי כל עיקר ולפי מנהגם אמרו כן בגמרין. (חדושי הרשב"א):

(שייך לעיל)

תניא נמי הכי השותה כפלי' לא יברך משום שנא' הכון לקראת אלהיך ישראל. פירוש וכיון שכוס זה הוא כוס שני או רביעי אין זה הכנה בדברים נאים אלא דברי פורעניות.

אהבת איתן

אבות אלא לשלשה פרש"י לאברהם ליצחק וליעקב ולאפוקי שבטים דלא חשיבי ואיך קורא כאן אבותינו לכל אבות של ישראל. וכן ק"ל הא דתניא ביבמות

א מדרש תמורה תמורה כ':

[וכתיב] (יהושע י) ויהי בנוסם מפני ישראל הם במורד בית חורון וה' השליך עליהם אבנים גדולות. אבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל גמרא גמירי לה. אמר מחנה ישראל כמה הוה תלתא פרסי (אמר) איזיל ואיעקר טורא בר תלתא פרסי ואשדי עלייהו [ואיקטלינהו] אזל א עקר טורא בר תלתא:פרסי ואותביה ארישיה אייתיה הקב"ה עליה קומצי ונקבוה ונחית ליה אצואריה בעא למשלפיה משכוה שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא ולא

רש"י

עמדו באויר: אמר. עוג בלבו: מחנה ישראל כמה הוה תלתא פרסי. דכתיב ויחנו מבית הישימות עד אבל השטים ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא דוכתא והוה תלתא פרסי אורכה ותלתא פרסי פותיה (ערובין פרק ה' דף נ"ה:): קמצי· נמלים:

מהרש"א

כמי ביחזקאל גבי נביאי שקר והענין מבואר כי שלוחי השם משתוקקין לעשות שליחותן לתכלית מה שנשתלחו לתת נקמת ה' באויביו כענין שאמרו בנחל קישון גרפס שנעשה ערב ליס וה"נ אותן אבנים שנשתלחו בימי משה לעשות שליחותן ושוב ע"י תפלת משה בטל שליחותן לא לבטלה לגמרי אלא שעמדו שם לעשות שליחותן באויבי ה' בימי יהושע ובימי גוג ומגוג ודו"ק: אבן שבקש עוג כו'. כבר האריך הרשב"א בפי' סוד המאמר זה שפשוטו ודאי הוא זר מאד ובנה הוא ועשה יסודו ע"פ מ"ש פרק האשה שמשה היה מתירא מעוג ולא מסיחון לפי שהיה ירא שתעמוד לו זכות אברהם כו' ונמשך האבות להריס כו' והאריך בזה ע"ש אבל הוא דחוק דאם משה נתיירא מפני זכות זה עוג ודאי לא סמך על זה שתעמוד לו זכות אבותיו של משה יותר שתעמוד למשה ואם נקראו האבות הרים ע"ש הורים לגבי משה אבל לגבי עוג לא מיקרי אברהם הר שיאמר עוג על אברהם איעקר טורא כו' ונראה לפרש לפי אותה הסוגיא דפרק האשה ויאמר ה' אל משה אל תירא מכדי סיחון ועוג אחי הוו דאמר מר סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי היו מאי שנא מעוג דקמסתפי ומ"ש מסיחון דלא קמסתפי כו' אמר שמא תעמוד לו זכות אברהם כו' ר"ל דודאי היה להם כח וגבורה מפמליא של מעלה מאבותם שהיו מן בני המלאכים שירדו בדור אנוש כפירוש רש"י שם אבל נעשה כח שלהם מצד הטומאה כמפורש בקרא הנפילים וגו' אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגבורים וגו' כמבואר בפרקי ר"א ובכמה מדרשות ולהכי קאמר אם היה משה ירא מעוג מפני כחות הטומאה שהיו לו מצד אבותיו המלאכים א"כ גם מסיחון היה לו לירא שהרי אחיו היה וה"ל כחות אבותיו כמו עוג ומשני דודאי מכחות הטומאה שהיה להם לא היה משה ירא אלא היה ירא שמא יש בעוג נמי כח מה מצד הטהרה זכות של אברהם שנאמר ויבא הפליט וגו' והשתא בשמעתין קאמר שבא עוג מתחלה מכח הטומאה מאבותיו המלאכים· וז"ש מחנה ישראל כמה הוי תלתי פרסי כו' יש כאן דברים בנו על פי ספר היצירה בסוד י"ב גבולים בשם הוי"ה וסוד י"ב חדשים בשנה וי"ב מזלות וי"ב שעות ביום וכן בלילה כמ"ש בספר הפרדס שער פרטי השמות וזה כוונת הכתוב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כי חלק וגו' ר"ל כי זה לעומת זה עשה אלהים דכמו שהעמיד גבולות קדושים בשם הוי"ה למספר ב"י שהם שבטי יה י"ב שבטים והם חלק ה' עמו יעקב וגו' כן הציב גבולות עמים עובדי עבודת כוכבים בכחות הטומאה י"ב שהם כחות המזלות י"ב כמ"ש כי אותם חלק ה' לכל העמים וז"ש כמה מחנה ישראל ג' פרסי שהם י"ב תחומין וגבולין תחום לכל שבט ושבט מצד הקדושה איעקר טורא בר ג' פרסי שהם כחות הטומאה מי"ב המזלות וי"ב גבולין של כח אבותיו שהיו מלאכים ואשדי עלייהו כי אמר עוג כי כחות אלו הטומאה בו יגברו על ישראל לפי שהיה בו ג"כ קצת מצד הטהרה זכות דאברהם והיינו דמייתי ליה על רישיה לזורקו על משה. ואמר· אייתי עליה הקב"ה קמצי כו'. דהיינו זכותו של יעקב כו' שנאמר בו אל תיראי תולעת יעקב וגו' וע"פ מ"ש כתולעת זו שאין לה גבורה אלא בפיה דהיינו בתפלתן ונקבוה לאותו הר לבטל כח אבותיו של עוג ונחית בצואריה דהיינו דנחית מרישיה על צואריה להחליש כח טומאתו מאבותיו שלא יוכל להזיק בהן את ישראל ואמר דבעי למשלפיה כו' כשראה שלא יכול להם לישראל להזיקם בהר הזה שהוא כח טומאת אבותיו בעי למשלפי' מיהת להציל א"ע בזכות אברהם ואמר שמשכוה שיניה כו' שיני רשעים הם כחותיו תמיד לגזול את הצדיקים כמ"ש אשר לא נתננו טרף לשיניהם או שיני מלשון הר שנון כמו שן סלע והם נמשכו להיות נדבקות בכח הטומאה שהיה לו מאבותיו שהמשילן גם כבר להר ושלא יכול להציל גם א"ע כי לא היה לכחו ולכח טומאת אבותיו יכולת נגד כח הטהרה של אבות ישראל והיינו דדריש שרבבת שהרבית כח טומאתו להיות דבוק בכח טומאת אבותיו ובא זה ואבד זה להיות משה מחיה בקרסוליה

הרשב"א

עקר טורא וכו'. תחלה אעירך על ענין האגדות שבאו בתלמוד ובמדרשים דע כי באו מהם בלשון עמוק לסבות רבות כי לעתים תמצאם ז"ל רומזים ענין פשוט מאד או שאין צורך בו כלל ועכ"ז יוציאו אותו בלשון זר ועמוק מאד עד שיחשוב המסתכל שיש בענין ההוא איזה ענין צריך להסתירו ואינו רק כי לעתים יוציאו אותם בלשון זר מאד כדי לחדד לבות התלמידים ועוד כדי לעורר עיני הכסילים המטילים שבוש בדברי החכמים בתחלת המחשבה בצאת פשוטי הדברים מגדר השגתם ושכלם המועט כענין שכתוב כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם וכבר ביאר הר"ר משה ז"ל שתי הכונות האלה בהגדות הנעלמות בפתיחת פירוש המשנה שלו. ועוד יש להם סבה אחרת גלו אותם הם בקצת המדרשים והוא כי לעתים היו החכמים דורשים ברבים ומאריכים בדברי תועלת והיו העם ישנים וכדי לעוררם היו אומרים להם דברים זרים לבהלם כדי שיתעוררו משנתם וזו הסבה מפורשת להם ז"ל במדרש שיר השירים בפסוק הנך יפה רעיתי אמרו שם רבי היה דורש ומתנמנם הצבור בקש לעוררם ואמר ילדה אשה אחת במצרים ס' רבוא בכרס א' והיה שם תלמיד אחד ור' ישמעאל ברבי יוסי שמו אמר מאן הות כן אמר ליה זה יוכבד שילדה משה ששקול כנגד ס' רבוא שנא' אז ישיר משה ובני ישראל על כן כשתמצאני מפרש דברי הגדה ותחשוב כי ממנה יוצא ענין דק לדקות לשון ההגדה וזרות דבריה ואני מפרש אותה שבא לענינים פשוטים מאד אל תגזור שא"א שהעלימו הענין הפשוט ההוא בלשון אחר כי כבר הראיתיך בעיניך דרכם בהגדות על הצד הזה לצורך· ומעתה שמע כונתם ז"ל בהגדה זו ר"ל בעקירת ההר שרצה עוג לזרוק עליהם דע כי באה להם ז"ל הגדה זו מפורשת בהגדה אמרו בנדה פרק האשה שהיא עושה צרכיה ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו כי בידך נתתי וגו' מכדי סיחון ועוג אחי הוו מפני מה נתירא משה מעוג ולא נתירא מסיחון מתשובה של אותו צדיק תהא מכיר מה בלבו של אותו רשע מלמד שנתירא משה שמא תעמוד לו זכות אברהם שנאמר ויבא הפליט ויגד לאברם העברי ואמר מר זה עוג שפלט מן המבול א"ל הקב"ה אל תירא אותו וגו' ע"כ דברי אגדה שם. וכבר ידעת שנמשלו האבות בדברי הנביאים להרים כאמרו קום ריב את ההרים ומבואר מזה הביטו אל צור חוצבתם ומבואר אחריו הביטו אל אברהם אביכם וכשבאו ישראל להוריש גוים גדולים ועצומים מהם לא בצדקתם רק מצד זכות האבות ומשמרו ית' את השבועה אשר נשבע להם כמו שהעיד הכתוב לא בצדקתך וביושר לבבך וכתיב בתריה ולמען הקים את השבועה אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב וגו' שהיתה מקטרגת מה"ד כמו שבא במדרש לבא לקחת לו גוי מקרב גוי על כן נתירא משה שמא תעמוד זכות אברהם לעוג והיא המחשבה שחשב עוג. ואמר אחרי שאין כח האומה הזו עם רבוי העם שמחניהם בג' פרסאות רק מצד זכות אבותם ואני כבר קדמתי להם בזכות אברהם א"כ הריני עוקר ההר ההוא מהם ואעאר בו להפכו עליהם והקומצים שבאו ונקבו ההר משל לישראל שהם החגבים שכחם בלשונם וכמו שבא במדרש כלחוך השור את ירק השדה מה השור כחו בלשונו אף ישראל כחם בלשונם ר"ל שבתפלותיהם ותחנתם עמדה להם זכות אברהם ולא סייעה את עוג רק נתהפכה עליו והיא שירדה על צוארו והקהתה את שניו ומפני שהיה עוג מלך חזק ומצד הטבע וכח הזרוע לא היה להם מעמד בפניו· ועוד שזכות אברהם היה מן הראוי שלא היתה פוגעת בו ע"כ הוצרך משה בתפלתו לזכותו ולזכות השבטים ולזכות האבות כולם. ר"ל אברהם יצחק ויעקב והוא אמרם משה כמה הוי עשר שקל נרגא בת עשר ושוור עשר. ר"ל משה עשר שעמדה לו זכותו והנרגא שלקח רמז לזכות העם בכללו שהיו שם עמו ומפני שהיו שם המשילם לכלי המושם בידו שהיה פועל בו ושוור עשר ר"ל זכות האבות עליהם השלום ועל כן המשיל

עיון יעקב

על גב איש. נראה דהוצרך לומר שירדו דאל"כ מאי שבח והודאה יש ליתן על זה שעמדו על גב איש דבזה לא נעשה טובה לישראל רק למצרים אלא עיקר הטובה לישראל היה במה

ענף יוסף

מדכתיב לא נתך ארצה אלמא באויר נשארו· וה"פ דקרא ויחדלו הקולות והברד מלירד. ואף מטר לא נתך ארצה כי לא נמוגו והותכו הברד לירד אפילו דרך מטר· אלא נשאר כאשר הוא תלוי באויר: וה' השליך עליהם אבנים גדולות·סיפיה דקרא

עץ יוסף

מן כמה מלות בנות ג' אותיות עכ"ל: אמר מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי כו'. הגם שיש כאן רמזים עמוקים מאד לא מנענו עצמנו לפרש גם פי' קל לפנינו. הנה במשנה פרק משוח מלחמה איתא להושיע אתכם זה מחנה הארון. ושם בגמרא דף מ"ג ע"א וכל כך למה מפני שהשם וכל כנוייו מונחים בארון. וכן הוא אומר וישלח אותם משה וגו' וכלי הקודש זה הארון והלוחות שבו כו'. הרי שעיקר הגבורת נצחונם של ישראל במלחמה ע"י מחנה הארון. והנה קדושת מחנה הארון כאשר הוא במקומו נחלק לענין פרסת הרגל לג' מדרגות. קדשי הקדשים ששם הארון לא תדרוך בו פרסת רק הכהן גדול ביום הכפורים. מדרגה שניה ההיכל לא תדרוך בו פרסה ביאה רקנית רק הכהנים בכל יום בעת הקטרת קטורת או הטבת נרות או כ"ג להשתחוות. ומדרגה שלישית העזרה שהוא חצר המשכן. וכן בשעת המסעות היה שלש מדרגות משא בני קהת ובני גרשון ובני מררי. ועוג שאמר מכדי מחנה ישראל כמה הוי רצונו בזה גבורת מחנה ישראל כמה הוי תלתא

חדושי גאונים

ואע"ג דאמרינן בפסחים כוס של ברכה מצטרף לטובה ולא לרעה התם הוא שהוא שלישי וקאמר שאעפ"י ששותה אחריו אין כוס של ברכה מצטרף לעשותו רביעי אלא לטובה אבל כאן שהוא בעצמו שני יש ליזהר. (שיטה מקובצת): אבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל גמרא גמירי לה אמר מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי כו'. זה המאמר הוא זר ורחוק קשה הציור רב המבוכה וכבר ראיתי שדברו בו הראשונים דברי חכמים כדרבונות וכמסמרים נטועים דברי אלהים חיים ועתה הט אזנך לי שמע אמרתי. כבר

אהבת איתן

(דף מ"ו) שכן מצינו באבותינו שמלו ולא טבלו וקאי איוצאי מצרים וקרי להו אבות ומצאתי דבסוגיא דיבמות הרגיש שם בח"ר בזה ותירץ דהא דאין קורין אבות אלא לשלשה היינו בתפלה דוקא· ואכתי אינו מיושב הך דהכא דכי היכי דאין קורין בתפלה ה"נ ה"ל להקפיד בברכה של הודאה· ועוד ק"ל מדתנן רפ"ב דתענית (דף ט"ו) בברכות דתפלות של תענית שאומרים מי שענה לאבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם· הרי דקורא אבות בתפל' ליוצאי מצרים. ונראה לי דהא דאין קורין אבות אלא לשלשה לא ממעט אלא דאין קורין אבות ליחידים שאינן אבות של כל ישראל כגון השבטים דכל שבט אב רק לשבטו וכיוצא בהן. אבל לאבות של כל ישראל שהן רבים חשיבי ושפיר קרין להן אבותינו כיון דכאמת אנו בני בניהם והן אבות לכל ישראל ביחד:

הרואה מעברות

נחלי ארנון מנלן דכתיב על כן יאמר בספר מלחמות ה' וגו' אתו אמוראי

רש"י

שרבבת · לשון איסתרבובי [אסתרבוב] ידרו וגדלו למטה : משה כמה הוי עשר אמין · שהרי הוא הקים המשכן שנאמר ויקם משה את המשכן ודרשינן הקים את עצמו לקומת המשכן וכתיב ביה עשר אמות אורך הקרש : שוור · קפץ למעלה : ומחייה בקרסוליה · קביל"א בלע"ז : וידי משה כבדים · ואינו יכול לפושטן כל היום אלא א"כ תומכן בזרועותיו ויקחו אבן וישימו תחתיו וגו': תחתיה · משמע במקומה ואי אפשר זה אלא ע"י בליעה : דאמר ברוך דיין האמת · תירוצא הוא: [זוכר את] הצדיקים · שזכר את אברהם : כיון דפותיה ורומיה כי הדדי הוו · אין נפילה נכרת בה אם לא נבלעה מש"ה נבלעה

גמרא

מצי למישלפה והיינו דכתיב (תהלים ג) שני רשעים שברת (ואמר ר"ל) [וכדרשב"ל דאמר רשב"ל] אל תקרי שברת א אלא שרבבת. משה כמה הואי עשר אמין שקל נרגא בת עשר אמין ושוור עשר אמין ומחייה בקרסוליה וקטליה. ואבן שישב עליה משה דכתיב (שמות יז) וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה. ואשתו של לוט דכתיב (בראשית יט) ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח. חומת יריחו שנבלעה במקומה דכתיב (יהושע ו) ותפול החומה תחתיה. בשלמא כולהו ניסא אלא אשתו של לוט פורענותא היא. דאמר ברוך דיין האמת. והא הודאה ושבח קתני. תני על לוט ועל אשתו מברכין שתים. על אשתו אומר ברוך דיין האמת ועל לוט אומר ברוך זוכר הצדיקים. א"ר יוחנן אפילו בשעת כעסו של הקב"ה הוא זוכר הצדיקים דכתיב (בראשית יט) ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וגו'. וחומת יריחו שנבלעה. [וחומת יריחו] נבלעה והא נפלה. דכתיב (יהושע ו') ותפול החומה תחתיה. כיון דפותיה ורומה כי הדדי נינהו מש"ה אבלעה בלועי :

מהרש"א

ט' לבטל ממנו זכות הליכתו בקרסוליו להגיד לאברהם· ואמר משה כמה הוי עשר וכו' פרש"י שהרי הוא הקים את המשכן ודרשינן הקים את עצמו לקומת המשכן ט' ע"ש זה הדרש אינו מבורר לי בתלמוד אלא דבפרק מומין אלו ובפרק אין בין המודר מפורש משה רבינו עשר אמות היה מדכתיב ויפרוש את האהל מי פירשו משה רבינו פירשו וכתיב עשר אמות אורך הקרש וגו' ואמר שקל נרגא בר י' כו' מהא שמעינן דגבהו של עוג כמה וכמה אמות היה ועד ל' אמות לא הגיעו רק עד קרסוליו וליכא לאקשויי הא כתיב ערשו ערש ברזל תו'תשע אמות ארכה גו' כבר הרגיש רש"י בזה בחומש [ופירוש] באמת איש באמת עוג · וענין דשקל נרגא בת י' אמות ושוור כו' ר"ל דשקל נרגא כו' היינו זכות הלוחות שהיו בידו שבהן י' דברות ושוור י' אמות היינו עד מקום גבהות המשכן שהוא י' אמות שנעשה והוקם ע"י משה רבינו ובזכות זה קטליה וירמז בזה שמשה הרגו דכתיב בפרשת דברים אחרי הכותו את וגו' ואת עוג מלך הבשן אשר בעשתרות באדרעי עשתרות הוא מלשון הר ולוק קשה שהוא כח הטומאה שלו מאבותיו ומלך עלמו ומכוון כפירוש הרמב"ן שהוא כח עבודת כוכבים כמו לבעלים ולעשתרות ועשויה כלורת לאן כמו ועשתרות לאנך ע"כ ונראה דע"כ קראו במקום אחר עשתרות קרנים שהיה לו ב' כחות א' מלד הימין קרן ימין זכות אברהם שה"ל במקלת וא' משמאל מלד טומאת אבותיו ודוגמא זו בדניאל שראה מלכות פרס דומה לאיל בעל קרנים והאחד גבוה מן השניה דהיינו שראה בו ב' כחות הא' מלד הימין מכח הטהרה בזכות שבנה ב"ה והאחד משמאל כח מלכות פרס מלמעל' כמ"ש בפי"ה בדוביאל שר מלכות פרס אבל לפיר העזים ראה בקרן א' שהוא מלכות יון שלא היה בו רק כח הטומאה משר שלו שלמעלה ודו"ק: ואבן שישב עליה משה כו' · לפי מה שמבואר לעיל שבמקום הנס מברכין ה"נ מקום ראש הגבעה אשר שם האבן הזה הוא מקום הנס בנלחון המלחמה שע"י הרים משה ידיו וגבר ישראל : ועל לוט אומר ברוך זוכר כו' · דברכה זו נשתנה משאר ברכות של נסי הלדיקים דמברכין ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה משא"כ בנס הללת לוט שלא היה ראוי לכך שרשע היה ולא היה נילול אלא בשביל זכות אברהם יפול בו השבח והודאה שאף לאחרים שאינן לדיקים עושה הקב"ה נס אפי' בשעת כעסו בשביל שזוכר הלדיקים ומייתי ליה מדכתיב ויהי בשחת וגו' ויזכור אלהים וגו' דמשמעו שבשעת כעסו והשחתת סדום היה זכירת אברהם להליל את לוט והענין שמהפך הקב"ה מדה"ד למדה"ר בשביל הלדיקים והרמז בזה ויזכור אלהים וגו' את לוט מתוך ההפכה בהפוך וגו' דהיינו מתוך שהפך מדת הדין על הרשעים למדה"ר בשביל לדיקים שזוכר ולא דרשו כן גבי נח דכתיב כה"ג ויגברו המים וגו' ויזכור אלהים את נח וגו' אלא דהתם סדרא נקט ואזיל שאחר תגבורת המים זכר את נח ודו"ק: חומת יריחו שנבלעה · עיין בפרש"י מדכתב תחתיה כו' והמקשה דפריך והא נפלה דכתיב ותפול החומה תחתיה ר"ל דע"כ מדכתיב לשון נפילה ע"כ דלא נבלעה ותחתיה לאו ממש במקומה משמע ועי"ל דמשמע ליה דנבלעה מדכתי' ויעל העם איש נגדו דמשמע נגדו בלי בוס מעכב שהוא בדרך נפילה שיש בו מכשול מאבנים שנפלו והמתרץ כיון דפותיה ורומיה כהדדי כו' לאו משום דפסיקי ליה הכי בשום דוכתא אלא דמהכא קיליף ליה כיון דקרא הכתוב בליעה נפילה ע"כ היינו משום דכהדדי נינהו ולא היה מועיל נפילתה אי לא דנבלעה ודו"ק:

הרשב"א

הענין למדלג שמדלג למעלה שהוצרך לדלג אצל זכות שכבר קדמו והיו בזמן למעלה ממנו . ואחר ביאר למה הוצרך לכל זה להכות אותו בקרסוליו . ר"ל לבטל ממנו זכות שלשה פסיעות שפסע בקרסוליו בשביל אברהם ואמרו משה כמה הוי עשר כי כן היתה מדתו של מרע"ה כמו שנזכר בשבת וע"י כן לקח כל השיעורים בעשר ולא שיהא צריך כאן לכל השיעורים האלו אלא מפני סדור המשל כי הוא ממשל עוג בגדול קומה מאד עד שעקר הר של ג' פרסאות ושמו על ראשו על כן המשיל שיעור גובה קרסוליו לשלשים אמה כי כן דרך המשלים להפש פרטים נאותים למשל ההוא שרצה בו הכתוב או החכמים וכן עיקר · ואייתי ברישיה ובעא למשלפיה כל הדברים נאותים לסדור המשלים לא לזולת זה ואמרו בברייתא הרואה אבן שרצה עוג לזרוק על ישראל שיראה מנגלהו בביאור שהיתה אבן ממש שרצה לזרוק עליהם . דע כי מפני שהיה עוג גדול כח וחסון כאלונים עם היותו בא עם זכות אברהם לדעתו לא מנע עצמו מהיותו מתעסק לבוא עליהם בכחו הגדול . והיה מכין אבן או אבנים גדולות לזרוק עליהם מה שלא היה כן בכח א' משאר אנשי המין האנושי ואמנם עיקר בטחונו בנצחונו היה בזכות אברהם לפי שכבר ראה שנצחו עמים שלא בטבע ואשר נעשו להם נסים בקריעת ים סוף ושאר האותות והמופתים אלא בעקרו ההר ההוא מהם חזר להיות נלחם עמהם בכח הזרוע והרואה אותן אבנים הגדולים יכיר מהם שאיש חזק ואמיץ להיות בכחו כאלו לא היה מן הראוי להנצל העם

עיון יעקב

שידרו על גב איש זה יהושע ולפי מה דאי' במדרש שמה שנשאר עוד עתיד לירד בימי גוג ומגוג אתי שפיר טפי דקתני במתני' שבח והודאה דהיינו הודאה על העבר בימי יהושע ובנה לעתיד בימי גוג ומגוג : וחומת יריחו שנבלעה . ק"ק לפי מה דאי' בש"ס דסנהדרין שמיום שפתחה הארץ את פיה וקיבלה דמו של הבל שוב לא פתחה לטובת ישראל והיאך אמר כאן שנבלעה ויש לייש' בדוחק ולומר לא שנבלעה ממש אלא שנעשה עמק תחתיו עד שהחומה נפלה לתוכה והלכו איש נגדו ולכך כתיב ותפול החומה שע"י חוזק הנפילה נעשה עומק תחתיה שלא היה ניכר מכשול אבנים אבל לא נבלעים ממש לכסות החומה כדרך שכיסה דמו של הבל :

עץ יוסף

דקרא אשר מתו באבני הברד · ומדכתיב הברד בה"א הידיעה על כן אמרו הוא הברד שהיה כבר בימי משה ועמד על ידו · עכשיו ירד בימי יהושע · והשאר עתידין ליפול בימי גוג · וזהו דכתיב (איוב ל"ח) אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה· ומדכפל קרב ומלחמה דרשינן בתרווייהו· היינו מלחמות האמורים וגוג ומגוג: תני על לוט ועל אשתו מברכין שתים · בהרא"ש מבואר לדינא וז"ל והרואה אשתו של לוט מברך שתים על אשתו כו' ועל לוט כו' · וכן הוא בש"ע סימן רי"ח יעו"ש · ועיין בב"י דלא איירי ברואה קבר לוט · ולענ"ד אפשר ברא[ייה] קבר לוט לא ניכר נס (מעין הברכות) : על אשתו אומר כו' ועל לוט אומר ברוך זוכר הצדיקים · משום שכשרואה אשת לוט שלא נילולת נראה דלוט לא נילל בזכות עלמו· ולכך לא נילולו רק הוא ובנותיו קרובי הלדיק אברהם גלל כן לא היה ביכולת לוט להליל

ענף יוסף

פרסי דהיינו קדושת הארון שהוא עיקר גבורת נאמנים במלחמה . והנה רלה להרוג את נושאי הארון . והארון היה אמתים ותלי ארכו ואמה ותלי רחבו ועם אנשים שנשאו היה ארכו ארבע אמות ותלי . והבן כזה אפשר שהיה בכחו של עוג לעקור ולהפיל עליהם (נל"ח): אל תקרי שברת אלא שרבבת . הגמרא מפרש להאי קרא שיני רשעים שברת דקאי על האי מעשה דעוג . ויש לו שני פירושים . או על השר שנקרא ג"כ שן סלע כדאי' בחידושי אגדות ג"כ כן . ונקט שיני לשון רבים להורות על שניהם . והשברון יהיה קאי על ההר כמאי דשברוהו קמאי ונחית לנואריה דעוג . ושרבבת קאי על השינים .

גליון הש"ס

א מגילה ד' ז"ו ע"ב סוטה דף י"ב ע"ב :

חדושי גאונים

ידעת שהילא"ר הוא הנקרא בלשונם אבן כמו שידוע מאמרם בסוכה פרק החליל שבעה שמות נקראו לו וכו'. והכתוב אומר והסירותי לב האבן מבשרם וגו'. ואומר סולו סולו המסלה סקלו מאבן . ולזה אמר אבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל. ירלה ממה שהתחבל עוג מלך הבשן בידעו כי ה' נלחם להם לישראל ואין בדרך הטבע להעזר במלחמה זולתי להכשילם להדיחם מעל ה' אלהי ישראל ואז ינלחם וכמו שהיתה זאת עלת בלעם למואב ומדין כדאיתא בחלק. ובזה האופן היה רלונו גם הוא לזרוק על ישראל אותו האבן שזכרנו . וזה אומרו מתגה ישראל כמה הוה . ירלה כמה כחן של ישראל תלתא פרסי ר"ל מגולשין באבות. מגולשין בתורה תורה נביאים וכתובים וכדאיתא בשבת פרק רבי עקיבא בריך רחמנא דיהב אוריית' תליתאי. לעם תליתאי וכו'. מגולשין במלות תשובה תפלה לדקה.

אהבת איתן

עבדי נקירותא וטשו. פי' נחבאו במערות אמרי כי חלפי ישראל הכא נקטלינון ולא הוו ידעי דארון הוה מסגי קמייהו דישראל והוה ממיך להו טורי מקמייהו.והקשה בס' לדס לדרך דהא בספרי בהעלותך איתא דהענן שהיה הולך לפני מחנה ישראל היה מנמיך הגבוה והנמוך מגביהו וא"כ אמאי אמר כאן דהארון הוה ממיך להו טורי.וי"ל דמעשה זה של נחלי ארנון היה לאחר שמת אהרן ואז נסתלקו ענני כבוד ועל כן היה הארון הולך קמייהו וממיך וכו' . ואע"ג דבפ"ק דתענית איתא שחזרו בזכות משה אפשר שלא חזרו מיד אלא לאחר זמן ובשעת מלחמות ארנון עדיין לא חזרו. וכ"מ ברבה ותנחומא בריש סדר במדבר :

קיט שם אמר רב יהודה אמר רב ארבעה צריכין להודות ואלו הן. יורדי הים והולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. יורדי הים מנלן דכתיב (תהלים קז) יורדי הים באניות וגו'. המה ראו מעשי ה' וגו' ויאמר ויעמד רוח סערה וגו' יעלו שמים ירדו תהומות וגו' יחוגו וינועו וגו' ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם. וישמחו כי ישתוקו וגו' יודו לה' חסדו וגו'. הולכי מדברות מנלן דכתיב (שם) תעו במדבר וגו' רעבים גם צמאים וגו' ויצעקו אל ה' וגו' וידריכם בדרך ישרה וגו' יודו לה' חסדו וגו'. מי שהיה חולה ונתרפא מנלן דכתיב (שם) אוילים מדרך פשעם וגו' כל אוכל תתעב נפשם וגו' ויזעקו אל ה' וגו' ישלח דברו וירפאם וגו' יודו לה' חסדו וגו'. ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא מנלן דכתיב יושבי חשך וצלמות וגו' כי המרו אמרי אל וגו' ויכנע

נבלאה והיא דרך נפילה לחומה כזו: ארבעה צריכין להודות · כשיוצאין מן

ארבעה צריכין להודות כו' · הקושיות שהתחיל בזה המזמור לומר אשר גאלם מיד צר וגו' וחשיב במדבר וחולה ויורדי הים דלא שייך בהו מיד צר אלא דהל"ל אשר גאלם מצרה ועוד כיון דקרבן תודה הוא בכולן למה לא כתבו רק בחולה ומה ענין ד' אלו לצרות וכל שינוי הענינים אין להאריך בהן הוא המבואר כי ארבע סבות הכוללים והם המונעים לאדם מהגיע אל שלימותו ותכליתו הא' שאין לו במה להתפרנס וצריך לרדוף אחר פרנסתו הב' שיש עליו יד עובדי כוכבים הצרים לו וא"א לו לעבוד עבודת ה' שלמה מפניהם הג' מי שבטבע חולה וחלש מלעסוק בתורה ומצותיה הד' ריבוי עושר וטרדה המבטלו מתורה ומצות ולפי שד' מעיקים וצרות האלו הם חולאים שבישראל בגלות כמפורש בתוכחות ע"כ כשישראל נגאלו מגלות ומד' מעיקים אלו אמרו בב"ר שע"כ נאמרו ד' כוסות בחלום שר המשקים דעל שם זה תקנו ד' כוסות של פסח בגאולת מצרים וע"כ נאמר בו ד' לשונות של גאולה וגאלתי והוצאתי והצלתי ולקחתי לפי שנגאלו מד' צרות אלו וע"ש זה אמרו שם שהקב"ה מביא ד' כוסות של הרעלה על עובדי כוכבים ומשקה לישראל ארבע כוסות של ישועה כמפורש בארוך שם דהיינו ע"ש ישועה מד' צרות ומעיקים המתהוים בגלות והוא ענין שמספר בו ד' הצריכין להודות שהם בעצמם מצירים הכוללים ומונעים האדם מהשיג שלימותו שמשולם נצלו בגאולתן והתחיל ואמר הודו לה' כי טוב וגו' ע"פ מ"ש פ"ק דמגילה בצאת לפני החלוץ אומרים הודו לה' כל"ח ולא אומרים כי טוב לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים ע"כ אמר שישראל בגאולתן אומרים כי טוב לא על מפלתן של רשעים לעתיד אלא ע"ש גאולי ה' שנגאלו מיד צר ומכל ד' מעיקים וצרות שהיה עליהם בגלות ביד צר ואמר מארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים היינו משאר ד' גליות מד' מלכיות כמפורש בב"ר וז"ש ממזרח הוא מלכות מדי שהוא במזרחו של א"י מצפון הוא מלכות בבל שהוא בצפונו של א"י ממערב ומים הוא מלכות יון ומלכות רומי שהם במערבו של א"י ולכך נקט מערב ב' פעמים ולא נקט כלל רוח דרום שאין באותו רוח מד' מלכיות אבל התחיל בגאולת מצרים שהיא גאולה ראשונה והיא בדרומה של א"י שאז נצלו ג"כ מד' המעיקים המונעים השלימות והיו ראוים לקבל התורה וז"ש בגאולת מצרים עד שלא באו לא"י שהוא עיקר גאולתן שהיה להם מניעה מצד פרנסה תעו במדבר בישימון דרך שאין שם דרך כלל ועיר מושב לא מצאו שעקמו וסבבו כמה ארצות עד שהגיעו לעיר מושב בא"י ואמר שהיו במדבר רעבים גם צמאים וגו' כמ"ש ב' פעמים חטאו במים וב' פעמים בשליו וב' פעמים במן ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם וגו' היינו שנתן להם המן והשליו והבאר ועל שתעו במדבר וידריכם דרך ישרה וגו' היינו שנכנסו לא"י ועל זה יודו לה' חסדו וגו' שלא היה מדרך החיוב לפי חטאם במדבר אבל מצד חסדו הוא וע"ז תקנו בכל הולכי מדבר לברך ברוך גומל חסדים טובים לחייבים ואמר ונפלאותיו לבני אדם

חדושי גאונים

איזיל ואיעקור וכו' ירצה אלך ואעקור אותו ההר כלומר אותו הענין הגדול הרס והעצום ואשדי עלייהו כלומר אשליך ההר והאבן הנזכר והוא הילה"ר באמת עליהם להדיחם מעל ה' וכן הלך במועצות לבו לעוקרו והעלה זה במחשבתו ובמוחו ובראשו. וזהו ואותביה ארישיה אייתי עליה הקדוש ברוך הוא קומצי ונקבוהו להורות שישראל נקבו השמים בתפלתם עד שעלתה השמים מכון שבתו ונתהרה תפלתם לפני כסא כבודו עד שנתנו לעוג גמולו בראשו וירד לו גמולו בראש על הראש ואח"כ ירד לו על ידיו ועל חלקת צואריו. ואז כשראה עוג כן רצה להסירו רצוני לומר לישב בשב ואל תעשה ושלא רצה לצאת לקראתם למלחמה להיותו יודע כי נלחוגם אינו בדרך הטבע וכמו שביארנו ואמנם שיניו משכוהו לכל צד מזה אחד ומזה א' רוצה לומר חזקו ותקפו נקרא בלשון שן כמו עשת שן. וכן מלתעות כפירים שן סלע מזה וגו'. ואותו החוזק ואת כל מעשה תקפו וגבורתו להיותו נשאר מיתר הרפאים ועמו עם גדול ורם והמון הוא כאלונים הם אשר משכוהו להלחם באופן שלא היה יכול להסיר מעליו פני המלחמה לבלתי הלחם עם ישראל. וזה ודאי אומרו הה"ד שיני רשעים שברת אל תקרא שברת אלא שרבבת. ירצה שאלולי שעשה האל שהיה כראה גבהותו בעיניו ועלה על רוחו חזקו ואת כל תוקף הגה לא היו שיניו נשברים כי כבר היה יודע שאינו מגלא. אבל האל ברוך הוא הקשה את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו ביד ישראל כדרך שעשה לסיחון ונלחם עמהם והכוהו עד בלי השאיר לו שריד ופליט ובזה נתבאר כונת זה הדרש ודברי חכמי' וחידות' ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם מהסברה שהכריחם לזאת הדרשה. ואמנם אמרו כמה משה הוי עשר אמין וכו' הוא כפי סדור המשל והנמשל כידוע. ואמנם יתכן לנו שנאמר שאמרו

הרשב"א

במלחמה ממנו לולי שנעשה להם נס ועל כן הטעינו בראייתו ברכת הנס ואשר יגלה לך זהו שתמצא להם בברייתא אבן שרצה לזרוק עוג ובספור הענין קראוהו הר ואלו היתה האבן וההר דבר אחד היה להם לומר כאן וכאן אבן או כאן וכאן הר אלא שהם שני ענינים האבן השנויה בברייתא היא היתה אבן גדולה ממש וההר רמז לאברהם אבינו עליו השלום כמו שאמרתי:

עיון יעקב

ארבעה צריכין להודות. הנה מהרש"א והרי"ף ושאר מפרשים כתבו והרבו להקשות למה משנה התנא מסדר הקרא ואף שהתוס' כתבו לתרץ דקרא כתב סדר המסוכנים ביותר וש"ס נקט המצויין יותר תחלה ע"ש מ"מ הקשו למה משנה התנא מסדר המקרא. ונ"ל כפשוטו דכוונת התנא להפך סדר המקרא ע"ד דאמרינן לפעמים מקדים משה לאהרן ופעמים אהרן למשה מלמד ששניהם שקולים וה"נ כוונת הש"ס להראות שכולם שקולים הם ואין להודות על א' יותר מחבירו אף שאחד מסוכן או מצוי יותר אפ"ה חייב להודות עליהם בשוה וז"כ המקשן מאי מברך שיהא ברכה אחת לכולן: חולה ונתרפא חבוש ויצא וכו'. בהני שנים הראשונים לא נקט הכי דה"ל למיתני יורדי הים והגיעו לישוב וכן במדבר כ"ל דבב' הראשונים נקט יורדי הים משמע שדרכו בכך אף שחוזר לישוב מ"מ

הרי"ף

ארבעה צריכין להודות וכו' וצריך לדקדק כיון שפתח בהודאה ואמר ד' צריכין להודות מאי זה ששאל מאי מברך הל"ל מאי מודה ואלו פתח בברכה ואמר ד' צריכין לברך הוה אתי שפיר למימר מאי מברך. ועוד מה זו שאלה מאי מברך מה שלא שאל הגמרא בכל מיני הברכות אלא אמרה משנה הרואה מקום שנעשו נסים אומר ברוך שעשה נסים וכאן אם לא תפך בברכה זו לומר ברוך שעשה לי נס ה"ל לפרש ולומר צריך לברך ברוך הגומל לחייבים כו' ולא לעשותו שאלה ותשובה וכן קשה במסכת פסחים שאמר הבודק צריך שיברך מאי מברך רב פפי אמר על ביעור ר"פ אמר לבער וקשה מה זו שאלה ששאלו מאי מברך דהיל"ל אמר רב פפי מברך על ביעור ורב פפא אמר לבער ולא לאומרו דרך שאלה וע"ק כיון דפתח בענין ההודאה ואמר ד' צריכין להודות ה"ל לגמור בענין ההודאה ולומר סמוך לזה וצריך לאודויי קמי י' ואח"כ יפתח בברכה לומר מאי מברך. וגם נדקדק מ"ש צריכים להודות ולא אמר חייבים להודות. ונלע"ד שבא רב יהודה לומר שאע"פ שמצינו כמה מיני הודאות וברכות על הנסים כגון הרואה מקום שנעשו בו נסים לאבותינו וכגון הרואה מקום שנעשו לו נסים וכגון על הזיקין ועל הזועות וברקים והימים והנהרות ומעברות הים והירדן שכ"א נקבעה לו ברכת הודאה כפי הענין ונמצא כמה ב"א חייבים להודות אבל ד' אלו צריכין להודות שיש לעצמן צורך בהודאתם שהם גורמים שיטיב ה' לשוב עליהם לטוב כיון שהם מכירים חסדי ה' ואינם כפויי טובה וכמו שביארתי פסוק זובח תודה גו' ושם דרך אראנו בישע אלהים שהוא משים לו דרך שיטיב הש"י לעשות עמו גם אחר ויראה עוד ישע אלהים כיון שאינו כפוי טובה וא"כ נדק

ענף יוסף

ואי לאו שרבוב השינים לא היה שום רבותא והתפארות במה ששבר את ההר. כי אם היה יכול לעקור בגבורתו טורא בר תלת פרסי ממקומו ממילא שהיה יכול למשלפיה מצואריה. מה שאין כן שרבוב השינים גרם השבה. ויהיו שנים כאחד טובים. וזהו הפירוש אל תוכל לקרות שברת כי מאי רבותא הלא יכול למשלפיה אלא שרבבת גם השינים אז יש שבח גם בשברון ההר (סמיכות חכמים):

קיט ארבעה צריכין להודות יורדי הים כו'. ובתהלים לא חשיב כזה הסדר אלא חשיב הולכי מדבר ראשון. דקרא נקט סדר המסוכנים יותר תחלה. וגמרא נקט המצויין תחלה (תוספות) ועיין תוס' ד"ה יצילות. שבת דף ב' ריש עמוד א'. ובערוך ערך ארבע כתב וז"ל שאלו לפני רב האי ז"ל הא דאמר רב יהודה ד' צריכין להודות מאי טעמא לא אמרינן רבנן כסידורא דקראי והשיב הכי אית לפרושי דקראי סדירין לפום דשכיח טפי. דהולכי דרכים ומדברות הרבה מצויין הולכין מעיר לעיר. ואחריהן מי שהיה חבוש בבית האסורין דמעיטי מנהון והרבה מצויין אפילו על אגגרא ועסקא. ובתריהון מי שהיה חולה ונתרפא דמעיטין מן מאן דמיתכשין לשלטוני. ושכיחי נמי טובא ובתריהון יורדי הים דמעיטין מן כולהון. ובשמעתא סדירין לפום סקודים לסכנה יורדי הים טפי קרובין לסכנה. דבחד ריגעא אובדין. ובתריהון הולכי מדברות טועים ולא משכח מאכל ולא משקה וקרובין למיתה יותר מן החיים. ובתריהון מי שהיה חולה ונתרפא אפילו חושש בראשו ואפילו חושש בגרונו. ובתריהון מי שהיה חבוש בבית האסורין דמרחיק מן סכנה טפי מכולהון. וכל חד מן הני עדיף נסיה מדבתריה עכ"ל וזה היפך מדברי התוס'. וברמב"ם פ"י מה"ב חבוש חולה ונתרפא תחלה ואח"כ יורדי הים והולכי מדברות. ועיין באלשיך על התורה סדר לו. ובאלשיך תהלים;

עץ יוסף

להציל המקורבים לו שאינן קרובי הצדיק· ומש"ה מברך שפיר ברוך זוכר הצדיקים ג"כ זולת ברכת דיין האמת שמברך עליה מברך על הצלת בעלה שניצל בזכות אברהם· כדכתיב ויהי בשחת וגו' ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה (מעין הברכות):

קיט ואלו הן יורדי הים כו'. וז"ל המחבר בסי' רי"ט ד' צריכין להודות יורדי הים כשיעלו ממנו · והולכי מדברות כשיגיעו לישוב · וכתב בע"ת כשיעלו ממנו כלומר אפילו איתרחיש ליה ניסא במקום אחד אין צריך לברך מיד · אלא ממתין עד שיעלה מן הים· וה"ה אם הלך בספינה ולפעמי' באים לנמל ומתעכבים שם יום או יומים אין צריך לברך · מיהו אם מעכב הרבה צריך עיון עכ"ל והא"ר כתב וז"ל ומצאתי כתוב שאין לברך עד שילא מהצרה לגמרי דלכך לא נאמרה כי טוב בשני שלא נגמרה מלאכת המים · הרי שהלשון טוב מורה על טובה שנגמר' בטובה ובמלואה· ובחולה עד שילך על בוריו ע"כ ·ועיין בענף יוסף : ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא · מלשון הר"י משמע אפילו משום ממון· מיי"ם ודלא כמ"א

דלגבי הקב"ה מלתא זוטרתי היא כדאמ' ומי יכלת לסיים כולי שבחיה אבל יספר נפלאותיו שהם לבני אדם ואמר כי השביע וגו' היינו שמלא אותם כל טוב בא"י כמ"ש ובתים מלאים כל טוב והוא כוס ראשון ואמר יושבי חשך וגו' היא מניעה מלרת יד עובדי כוכבים כמו שהיו משועבדים במצרים שהיו שם בחושך ע"י עבודת פרך ולמות השלכת בנים ליאור אסירי עני וברזל כמ"ש ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים וגו' כי המרו אמרי אל וגו' שהיו בהם רבים חוטאים גם פסל מיכה ויכנע בעמל וגו' היא עבודת פרך שעמלו בו וע"י כשלו ואין עוזר דגם מושיעם משה הולך לברוח מפני פרעה אך ויזעקו אל ה' וגו' כמ"ש ויזעקו ותעל שועתם וגו' ואמר שעל זה יודו וגו' כמש"ל ואמר מהו הפלא כי שבר דלתות וגו' כמו שאמרו שמעולם לא היה עבד יכול לברוח ממצרים והוא כוס ב' ואמר אוילים מדרך פשעם וגו' היא הצרה שמחמת חולי והיה להם בגלות מצרים כמו שהבטיח להם בגאולתן כל המחלה אשר שמתי במצרי' וגו' שבא מחמת עון וע"פ מ"ש פשע הוא המרד שאין היסורין ממרקין אלא המיתה ממרקת במרד כדאמרינן פי"ה אבל העון הוא המזיד היסורין ממרקין וז"ש שזה האויל שנכנס בו רוח שטות כשהלך בדרך פשע ולא נחשב לו כמרד אלא כעון דיסורין ממרקין דהיינו מעונותיהם יתענו ביסורין ואמר דאף בחליו דכל אוכל תתעב נפשו ולא יכול לאכול מ"מ נחשב לו להענית ויסורין שממרקין העון והמזיד ואמר ויגיעו עד שערי מות ר"ל דגבי רשעים גמורי' אמרינן אפילו בפתחו של גיהנם אין חוזרין אבל זה כשהגיע עד שערי מות ופתח גיהנם מתחרטין ויזעקו אל ה' וגו' כמ"ש במסכת ר"ה דזעקה מועלת אפי' לאחר גזר דין שהגיע לשערי מות ואמר ישלח דברו וירפאם וגו' דרפואת ב"ו צריך התבושת וסממנין ושאר פעולות אבל רפואתו ית' ב"ה בדבור בעלמא שמשלח ואמר יודו לה' וגו' כדלעיל ואמר ויזבחו זבחי תודה וגו' דלולי שנתכפר מעונו ביסורי היה ראוי להביא קרבן אשם או חטאת לכפרה אבל כיון שנתכפר כבר בחליו ע"י יסורין א"ל לו להביא רק קרבן תודה ומייתי גם לאחרים שזכר שנלולו מהצרה שמביאין תודה ע"ש יודו לה' חסדו וגו' והוא כוס ג' ואמר יורדי הים באניות וגו' היא הטרדה הבאה מנגהל לעושר כיורדי הים באניות כו' כמ"ש במס' עירובין ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרנים ואמר המה ראו מעשי ה' וגו' כמו שראו במצרים בקריעת ים סוף כן יורדי הים באניות רואים מעשי ה' שהם לבא השמים כמ"ש כי אראה שמיך מעשה וגו' ירח וכוכבים וגו' ונפלאותיו במצולה דהיינו למטה מתחת לארץ ואמר שזה בא ע"י רוח סערה שתרומם גליו ויעלו שמים וגו' כמפורש פ' הספינה רומא דגלא ס' פרסי כו' ודלינן עד דחזינן כוכב זוטא כו' ושוב ירדו תהומות ומתוך ראייה זו חשב לידע מה למעלה ומה למטה אבל נפשם ברעה תתמוגג וגו' וכל חכמתם בזה תתבלע דא"א לידע מה למעלה ומה למטה כמפורש פ' אין דורשין ואמר ויצעקו אל ה' וגו' שע"כ אמרו ספ"ב דקדושין הספנים רובן חסידי' ואמר יקם סערה וגו' כי הסערה גופיה שאמר שתרומם גליו הרי הוא מקים לעשו' דממה של רוח סערה שיחשו גליהם שאמר וע"ד שאמרו בדבר שמוחץ הוא רופא ואמר יודו לה' חסדו וגו' כדלעיל והוא כוס ד' · ועל זאת הכוונה שינה התלמוד סידרן של הד' צריכין להודות מסדר הכתוב שהם מדבר וחבוש וחולה וים והתלמוד סדרן ים ומדבר וחולה וחבוש ושינה הלשון בים ומדבר אמר בלשון הוה יורדי הים והולכי מדבר ובחולה ובחבוש אמר בל' עבר ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש כו' לרמוז בזה הכוונה שאמרנו בסוד ד' כוסות כמ"ש ע"פ ב"ר שנגאלו בגאולת מצרים מכל ד' המעיקים ומתחיל מיורדי הים שע"י שירדו לים ונגאלו בקריעת ים סוף שם נתעשרו מביזת הים וע"ז יודו לה' וגו' היא השירה שאמרו בים וע"ז נתקן כוס של קידוש זכר ליציאת מצרים שהוא קריעת ים סוף המורה על חידוש עולם. ושני לו הולכי מדברות שבמדבר היה להם עינוי עד שזכו לכמה טובות כגון שליו ומן וע"ז נתקן כוס שני שקודם הסעודה וע"ז יודו לה' וגו' והיא שירת הבאר· והג' חולה שזכו ביליאת מצרים בנתינת התורה שנתרפאו כל החולים מחולי שהיה להם כבר בלאתם מצרים וע"ז נתקן כוס ג' שאחר הסעודה הפך שאמר בחולה כל אוכל וגו'· והד' מי שהיה חבוש כו' שלא באו ישראל לידי חירות גמור עד אחר שכבשו א"י שביטל יד עובדי כוכבים לגמרי מעליהו וע"ז נתקן כוס רביעי: וצריך עשרה דכתי' וירוממוהו בקהל עם וגו' ותרי מנייהו רבנן כו'· הוא מבואר כי שיעור י' אנשים לכל דבר שבקדושה לתפלה ולבה"ה לברך נברך אלהינו ולברכת חתנים דמלינו בהו דאקרו קהל ועדה וגם מנין של ג' אנשים מלינו בבהמ"ז לזימון ולזה בעי לאודויי נמי הכא בפני עשר' המון עם וקהל ומנייהו ב' רבנן יחידי סגולה כשיעור הזימון עמו דבעי רבנן כדאמרינן פ' ג' שאכלו דאין מזמנין על ע"ה ושינה לשון גבי קהל עם ירוממוך וגבי זקנים יהללוך לפי שההתרוממות גם ההמון וגם הקטנים יבינו בו כמ"ש בפ' ג' שאכלו באביי ורבא כשהיו קטנים דחד אחוי לשמי טללא וחד אחוי כלפי שמיא אבל ההלול שהוא דבר שכלי אין ההמון משכילים בו רק רבנן ויחידי סגולה ולמאי דבעי למימר דבעי י' שאר עמא וב' רבנן הטעם בו כשיעור העדה וקהל שנאמר במרגלים שהיו מתחלה א' לשבט ותרי מנייהו היו

הסכנה : וירוממוהו בקהל עם · בסוף פרשה (אחרונה) [המזמור] כתיב :

בעמל לבם וגו' ויזעקו אל ה' וגו' יוציאם מחשך וצלמות וגו' יודו לה' חסדו וגו'. מאי מברך אמר רב יהודה ברוך גומל (לחייבים טובות שגמלני כל טוב) [חסדים טובים] ואמר אביי צריך לאודויי קמי עשרה דכתיב (תהלים קז) וירוממוהו בקהל עם. מר זוטרא אמר ותרין מינייהו רבנן דכתיב ובמושב זקנים יהללוהו. מתקיף לה רב אשי ואימא (בעשרה) [כולהו] רבנן מי כתיב בקהל זקנים בקהל עם כתיב. ואימא בעשרה

הרי"ף

מאמר החכם שאמר ד' צריכין להודות שזולת היובם הם מלד עלמם צריכין להודות מפני התועלת שמגיע עליהם מתוך הודאתן והביא כל הפסוקים אחד לאחד ואומר יודו לה' חסדו ומאי ואומר שרלה לדקדק מה שלא כללם המשורר כל הד' דברים גם יחד ויאמר בסוף כולם יודו לה' חסדו פ"א שהוא לומר שכ"א מהם צריך להודות על נסו ויכלול בספור נסו גם נפלאות שעושה הש"י עם שאר ב"א כגון יורדי הים יספר נסו ויודה גם על הנס העושה עם הולכי מדברות והחולים ומי שהיה בבית האסורים ולכך לא אמר אחר כל הד' דברים פעם אחד יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם משום דהוה משמע ונפלאותיו שכל אחד יגיד הפלא שלו אבל עכשיו שכתב בכל דבר מהם ונפלאותיו הוא לומר שכל אחד יגיד הפלא שלו וגם יגיד נפלאות האחרים שעשה עם אותם בני אדם וז"ש יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם שהכוונה יודו לה' חסדו הפרטי שעשה עמו וגם יודה על הנפלאות שעשה לבני אדם ולכך שאל סמוך לזה ואמר מאי מברך כי כן ידוע הוא שחייב האדם לברך על נסו ברוך שעשה לי נס אבל עכשיו שנתחדש בענין ההודאה שילרף בהודאת ניסו גם הודאה על נפלאותיו של הקב"ה עם שאר בני האדם . א"כ בענין הברכה היכי מברכינן על נס עלמו בלבד או ילרף בברכה גם על נסים שעשה הקב"ה עם אחרים והשיב שמברך ברוך הגומל לחייבים טובות דהיינו להזכיר נפלאותיו שעשה עם בני אדם ויברך ג"כ על נסי עלמו ברוך אשר גמלני כל טוב ונמלאת הברכה לודקת עם ההודאה שבכלם לריך להזכיר נסי עלמו וגם נפלאותו שעשה לבני אדם והשתא דדריש קרא דנפלאותיו לבני אדם שהוא אומר ההודאה על חסדו שעשה עמו ועל נפלאותיו שעושה לבני אדם א"כ אנו מדייקים שההודאה לריכה להיות בפני עשרה מדכתיב וירוממוהו בקהל עם אבל מקמי הכי לא הויינו דורשים שתהיה ההודאה בפני עשרה מדכתיב וירוממוהו בקהל עם וגומר לפי דמהאי קרא דנפלאותיו לבני אדם משמע שדי להודאה להיות בפני שני בני אדם דאדדייקי' קרא דבקהל עם נידוק אנן קרא דנפלאותיו לבני אדם דהכי קאמר יודו לה' חסדו והודאת נפלאותיו תהיה לעיני בני אדם ומיעוט בני אדם הם שנים . ומה שאמר וירוממוהו בקהל עם אינו מיותר כי היכי דלא ליקשי קראי אהדדי אבל השתא דדרשינן ונפלאותיו לבני אדם שאינו מדבר על ספור הנס. לפני בני אדם כי אם על המודה שיודה בנסי עלמו על החסד שעשה עמו וגם נפלאותיו שעשה לבני אדם א"כ איכא לן למדרש שצריך לאודויי קמי עשרה מדכתיב וירוממוהו בקהל עם דהא לית לן קרא דמכחיש האי דרשה וזהו נכון לע"ד . ובענין מה ששאלו במסכת פסחים מאי מברך הוא עם מה שהקשה הר"ן שם שהסובר צריך שיברך כשם שהוא מברך על המצות כלן י"ל דקמ"ל דאע"ג דביעור חמץ עיקר המצוה אפ"ה משעה שהוא מתחיל בה דהיינו בשעת בדיקה מברך עליה ובזה א"ש מה שאלו מאי מברך כיון שהקביעות של הברכה היא בשעת בדיקה ולא בשעת ביעור א"כ הברכה תהיה לבדוק או יברכו על הביעור ותירצו שהברכה היא על הביעור שהוא עיקר כוונת הבדיקה. עוד יש לדרוש כאן ששאל בעל שמאמר מאי מברך ולא אמר מאי

עין יעקב

מ"מ בשביל משאו ומתנו או שום צורך חוזר להיות מיורדי הים וכן דרכו להיות מהולכי מדבר וקמשמע לן דאפ"ה חייב לברך על כל פעם כשחוזר מאח"כ בזה שחולה ונתרפא מחולי זה וכן חבוש בזה ודאי אין דעתו לחזור לחליו או להיות חבוש להכי נקט באלו ונתרפא ויצא כדי שלא יאמר לשון פורענות. אנלם מאח"כ בשנים הראשונים אין כאן פורענות כלל רק דרכם בכך לצורכם : הגומל לחייבים טובות . ואין זה בכלל מה שאמרו חז"ל בפ' ה' דב"ק כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו וע"פ בים של שלמה כי יש לומר דמ"מ מ:ח הכבלה שהיה עליו בשעת הסכנה עליבותא מסייע ליה גם מסתמא הרהר תשובה בלבו על כן גומל לו הקב"ה הטוב אף שהיה מחוייב וכ"ש ביסורי חולה שהם ממרקין כל

גופו

עץ יוסף

כמ"א (א"ר ועיין במחלית השקל) : ברוך גומל לחייבים כו' · וכתב הב"י פי' הברכה הגומל לחייבים כלומר אפילו לאותם שהם חייבים. דהיינו שהם רשעים דתרגום רשע חייבא. על כל זה גומל להם טובות · ואני ג"כ כאחד מהם שאע"פ שאיני הגון גמלני כל טוב : שגמלני כל טוב · והשומעים אומרים מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה (רמב"ם וטור ומחבר): צריך לאודויי קמי עשרה. וכתב הטור דלישנא משמע דוקא לכתחלה · והב"י השיג עליו דלריך משמע שהם

עיכוב

ושקל נרגא בר פשר אמין ושור עשר אמין הוא רמז לעשרה לשונות של תפלה כמו שידוע ופירשם רש"י בסדר ואתחנן בראשו. גם הוא רמז לעשרה לשונות של תשובה הנאמרים בישעיה רחצו הזכו וגו'. ובזאת הכה לעוג בקרסוליה שזה רמז לתוקפו ותוקפו ומעמדו וכמו שהוא מבואר בתפלת דוד אדוניו לא מעדו קרסולי כלומר תוקפי ומעמד מלב מלחמתי וזה ברור ופשוט. (דרש משה) : שייך לעיל

אמר רב יהודה אמר רב ד' צריכין להודות כו' · זה המאמר מזולת מה שבא כפי פסקי הדינין כדת מה לעשות לאלו הארבעה הנה עוד ירמז לאיזו ענין נכבד. והוא כמעט מוכרח לנו להודות על זה אחרי נשאל בהגדתו זאת שום חידוש נוסף כפי הנראה ממה שבאותן הארבעה מפורש ובשם שכל במקרא נקובים כשמו במספר נבא במזמור הודו לה' וגו'. ועוד יש מקום לתלמיד לדקדק אמרו ד' צריכין להודות ולא אמרו חייבין. אשר על כן יאמר היום שהורה לנו כי

אהבת איתן

ואמר אביי וצריך לאודויי קמיה עשרה שנאמר וירוממוהו בקהל עם. מר זוטרא אמר ותרי מינייהו רבנן שנאמר ובמושב זקנים. ואע"ג דזקנים משמע נמי זקני השוק והדיוטים וכדשוכה בפרק קמא דסנהדרין (דף י"ד) וכ"כ תוס' שם והכי אי' להדיא בפ' חלק (דף ק"ב ע"ב) אהא דכתיב וישר הדבר בעיני אבשלו' והזקני' א"ר יוסף שבי דכפתא וע"ש בסוגיא י"ל דשאני הכא דמושב זקנים משמע המיוחדים לישיבה דהא"ג כתבו התוס' בריש"ב דיבמות (דף ק"א סע"א) גבי ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים דמשמע סנהדרין מדכתיב השערה ולאחורה קש' אההיא דסנהדרין מהא דקידושין (דף ל"ג ע"ב) דקאמר אין זקן אלא חכם

א ברכות ס"ס דף ל"ב ע"ב: ב ר"ס דף ט"ז: ג חגיגה דף כ"ז ע"א מנחות דף צ"ז ע"א: ד שבת פ"א ע"ב ע"ש: ה נדרים מ"ט ע"ב ע"ש:

חדושי גאונים

מלבד האלו הארבעה שנעשה להם אלו המקרים אלא אף זו שבעוד היות האדם בריא ושלם טוב להודות לה' וצריך כל אדם להתפלל ליוצרו לבלתי יאכל קצתו את קצתו. רצוני לומר אדם מורכב מד' יסודות אש מים רוח עפר. והנה כנגד רמז יסוד המים אמר יורדי הים באניות ולרמז על יסוד העפר אמר והולכי מדברות כי שם העפר והחול הרב כידוע ולרמז על יסוד האש אמר חולה ונתרפא כי ידוע שרוב חולי הגוף מתגבורת החום הטבעי והוא האש היסודי שבאדם הם באים. וכנגד יסוד הרוח והאויר אמר ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא שכבר ידוע שהחבוש והאסור בבית האסורין הוא נמנע האויר והרוח המצויים להיותו חבוש · ולזה רמז בזה שהאדם צריך להודות לה' ולזמר בשמו בהיותו בריא ושלם בגופו עומד על הבריאות תחת השווי היושר לבלתי ידח ממנו נדח רצוני לומר שלא יגבר יסוד האחד על חבירו ויבא לידי חולי ח"ו כי כל דאלים גבר ולזה סמכו זאת הדרשה על וכל החיים יודוך סלה להורות במפאת שהוא ית' מכלכל חיים בחסד לאדם יודוך סלה. ויראה ויראה לי לפרש עוד שרמז בזה שעוד מזולת אלו הארבעה

אהבת איתן

שנא' אספו לי שבעים איש מזקני ישראל. מיהו התוס' כתבו שם דלא ממעט אלא זקן אשמאי:

פתח במזבח וסיים בשלחן ר' יוחנן ור"א דאמרי תרווייהו בזמן שבית המקדש קיים כו'. וצריך טעם דאמאי הוה שלחן כמזבח דמאי דמיון יש ביניהם. ואף שכתבו

רבנן יהושע וכלב ודו"ק: (בגמ') ומוריגי בהמה כו' · פרש"י דומה למורג חרוץ שאינו חלק כמו החיך והלשון כו' ע"ש ואינו דומה שיהיה הכתוב מספר בשבחו של אברהם שהיה מאכיל למלאכים לשונות הקשים לתחתוניות ובפרק המוציא יין יתיישב שפי' שם רש"י כגון קליפת הלשון ובערוך בערך מירג פירש שהוא תרגומו של חיך דבק לשון יונק אל חכו תרגום אידבק לשון עולמיה למוריגיה

שאר עמא ובתרין רבנן קשיא. רב יהודה חלש ואתפח על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא. אמר להו פטרתון יתי מאודויי. והא [אמר אביי] בעי אודויי באפי עשרה [דהוו בי עשרה. והא איהו לא קא מודה לא צריך] דעני בתרייהו אמן. אמר רב יהודה ג' צריכין שמור אלו הן חולה חתן וכלה. במתניתא תנא חולה חיה חתן וכלה. וי"א אף אבל ויש אומרים אף ת"ח בלילה: קב שם ואמר רב יהודה שלשה דברים מאריכין ימיו [ושנותיו] של אדם ואלו הן המאריך בתפלתו והמאריך בשלחנו והמאריך בבית הכסא. המאריך בתפלתו מעליותא היא א והא א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן [דף נה] כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנא' (משלי יג) תוחלת ממשכה מחלה לב ב ואמר רבי יצחק שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חברו לשמים. הא לא קשיא התם דמאריך ומעיין הכא דמאריך ולא מעיין. והיכי עביד מפיש ברחמי. ומאריך על שלחנו דלמא אתי עניא ויהיב ליה מידי דכתיב (יחזקאל מא) המזבח עץ ג' אמות גבוה וכתיב (שם) וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' ג פתח במזבח ומסיים בשלחן. רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרוייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו. [והמאריך בבית הכסא מעליותא הוא והתניא ד עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים ומוריגי בהמה ושדרו של דג ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו והשותה שמרי יין והמקנח בסיד ובחרסית והמקנח בצרור שקנח בו חבירו ויש אומרים אף התולה עצמו בבית הכסא יותר מדאי ל"ק הא דמאריך ותלי הא דמאריך ולא תלי כי הא דאמרה ליה ההיא מטרוניתא לרבי יהודה ברבי אלעאי ה פניך דומים למגדלי חזרים ולמלוי ברבית אמר לה הימנותא לדידי תרווייהו אסירן אלא עשרים

ואיתפח · נתרפא: בגדתאה · שם עירו בגדד והיא העיר החשובה שבבבל מסתרבה בבל: שמור · מן המזיקים: חולה · שהורע מזלו · [לפיכך] השד מתגרה בו וכן חיה אשה שילדה וכן אבל: והתן וכלה ותלמיד חכם. מקנאתן מתגרה בהם: והמאריך על השלחן · שמתוך כך עניים באים ומתפרנסין: המאריך בבית הכסא. רפואה היא לו: ומעיין בה · אומר בלבו שיעשה בקשתו לפי שהתפלל בכוונה: כאב לב. שאין נעשית בקשתו: תוחלת. לשון תפלה כמו ויחל משה (שמות ל"ב): מזכירין עונותיו של אדם · שעל ידו מפשפשין למעלה במעשיו לומר בוטח זה בזכיותיו נראה מה הן: קיר נטוי · מקום סכנה: מוסר דין · בוטח הוא בזכיותיו שחברו יהיה נענש על ידו: ה"ג הא דמעיין בה הא דלא מעיין בה: [לולבי גפנים · וידילי"ש בלע"ז: מוריגי בהמה · כל בשר שבבהמה שאינו חלק אלא דומה למורג חרוץ שאינו חלוק כמו החיך והלשון והכרס הפנימי ובית הכוסות: התולה · שאינו יושב אלא על ברכיו שמתוך כך נקביו נפתחין יותר מדאי: ה"ג הא דמאריך ותלי הא דמאריך ולא תלי: למגדלי חזרים ומלוי ברבית. שהרן מרובה בלא טורח ושמחים בחלקם לכך פניהם להובים: הימנותא · לשון שבועה כלומר באמונה · שתיהן אסורות לי

עיון יעקב

גופו של אדם: **על** לגביה רב חנן בגדתאה ורבנן א"ל בריך רחמנא. אפשר דפטרו ליה מלאודויי בכוונה כדי שלא יטא צ"ל בגנור הגומל לחייבים טובים כי גנאי הוא לת"ח כמותו לומר כן: **צריכין** שימור. דהיינו שלא יניחנו לבדו כדאי' לעיל דף מ"ג לאחד נראה ומזיק או יקרא ק"ש וכמ"ש לעיל דף ה' בחידושינו ע"ש: **אף** ת"ח בלילה. וכדאיתא בחולין דף צ"א אלא דהתם איירי בדרך לית מאן דחולק דאסור לת"ח לצאת בלילה ביחידי וכדמביא מכמה מקראות משא"כ בישוב פליגי כאן:

שלשה דברים מאריכין ימיו ושנותיו של אדם. לא איירי בת"ח שאין להאריך בתפלתו כ"כ כדאי' בשבת דף י' שמניחין חיי העולם ועוסקין בחיי שעה או י"ל דחולק:

והאמר ר' חייא א"ר יוחנן כל המאריך בתפלתו סוף בא לידי כאב לב. וליכא למימר דמ"מ איכא אריכת ימים אך לבסוף כאב לבו דהכי מייתי הא דר' יצחק שמעיון תפלה מזכירין עונותיו וזה ודאי מקצר השנים כמו מוסר דין על חבירו והולך אחר קיר נטוי וא"כ מקשה שפיר: **לא** קשיא הא דמאריך ומעיין הא דמאריך ולא מעיין היכי עביד מפיש ברחמי. וק"ק לפמ"ש תוס' לעיל דף ל"ב ע"ב ד"ה כל המאריך וי"ל דתרי עיון תפלה עיון תפלה דהכא המצפה שתבא בקשתו ועיון תפלה דהתם שמכוין את לבו לתפלה וא"כ קשה אמאי לא מתרץ דה"כ איירי דמעיין בה היינו בכוון לבו וצ"ע. ואולי דאם כוון לבו אינו תלוי במאריך דהא א' המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוון וכן אמרו טוב מעט בכוונה וק"ל: **ועכשיו** שלחנו של אדם מכפר עליו. עיין בחידושינו דמנחות דף צ"ז:

ענף יוסף

קב **כל** המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא כו'. לעיל פרק אין עומדין דף ל"ב (ובעין יעקב הוא בסימן פ"ט) פריך מהא מימרא לחוד. והכא איצטריך למימרא דג' דברים מזכירין כו'. והיינו מימרא קמא לחוד י"ל אף דמביא לידי כאב לב אם לא נעשה בקשתו כמ"ש רש"י אפ"ה מאריכין ימיו ושנותיו. ופריך רק מאידך דג' דברים מזכירין עונותיו כו'. אבל לעיל אהא דקאמר שם המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם דמשמע דמקובלת בודאי פריך שפיר מזה לחוד דקאמר סופו בא לידי כאב לב דמשמע עכ"פ לפעמים אינה מקובלת ופשוט (מעין הברכות):

הרי"ף

מודה לפי שההודאה אין לה נוסח קבוע כי כל אדם חייב להודות כפי כחו ולחות לשונו הכל לפי מה שהוא אדם אבל הברכה הוא מטבע שוה לכל נפש: **רב** יהודה חלש ואיתפח על לגביה וכו' אמר להו פטרתון יתי מאודויי דהא בעי אודויי באפי עשרה דעני בתרייהו אמן. וקשה דכיון שהקושיא הוא והא בעי אודויי באפי עשרה מה תירץ להם דעני בתרייהו אמן והרי אנן בעינן באפי עשרה וליכא. ואם הקושיא היא על שהודו הם ולא הודה הוא קשה למה הזכיר בקושיא אודויי באפי עשרה והיה להם להקשות והא בעי לאודויי דאמר רב יהודה ד' צריכין להודות וכפי זה ילדק התירוץ דעני בתרייהו אמן. ונראה דהקושיא היא משום דס"ד שרב יהודה יצא בהודאתם שאמרו בריך רחמנא כו' ולכך הקשה שאע"פ שנאמר שמועיל הודאתם בפניו כהודאתו איך אמר פטרתון יתי מאודויי שהרי צריך להודויי קמי עשרה וכיון שרב חנא ורבנן הם כולם שמודים במקומו היו צריכין לומר אותה הודאה של בריך רחמנא דיהבך לן קמי עשרה ושם לא היו י' זולתם אלא עם רב חנא ורבנן המודים ותירצו דעני אבתרייהו אמן דלא יצא רב יהודה בהודאת החכמים ההם אלא בהודאת עצמו שענה אחריהם והעונה אמן הוא כמברך וכשענה אמן שהוא הודאת עצמו היה בפני עשרה עם רב חנא ורבנן. ובתוספות פטרתון יתי מלאודויי וא"ת והא אמרינן ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה וי"ל דרב יהודה היה מתלמידי דרב ורב סבר לעיל בפרק כילד מברכין דלא בעי' מלכות ותירצו דסבר דלא בעינן אלא או הזכרת השם או מלכות וק' א"כ מה צורך לומר ורחמנא היינו מלכות שאע"פ שלא תהיה מלכות אלא שם די בהזכרת השם לרב. וע"ק

עץ יוסף

עיכוב בדבר · ושכן דעת הר"ר יונה · ותימה על הטור שבטור יורה דעה סימן רע"ד בתגין דשעטנ"ז ג"ץ פסק להיפך דלשון צריך הוא בדיעבד: **קשיא** · וכתב הרא"ש וכיון דלא איפשטא לן עבדינן לחומרא ובעינן תרווייהו ע"כ · וצריך להדר אחר ב' רבנן מלבד העשרה והוא תריסר (רוקח ע"ת א"ר א"ז): **בגדתאה** · שם עירו בגדד · והיא העיר החשובה שבבבל מסתרבה בבל (רש"י)· או פי' בגדתאה בעל אגדה (רש"י יבמות דף ס"ז ע"א): **אמר** להו פטרתון יתי מלאודויי · וכתב הרא"ש כגון שהיה באותה הברכה שם ומלכות · כגון דאמרי בריך רחמנא מלכא דעלמא: **דהוי** בי עשרה · ועל רבנן לא הוצרך לשאול ולהשיב · דהא רב חנא ורבנן הוו התם · ואע"ג דכתבנו לעיל בשם הרא"ש דבעינן י' ותרי רבנן. אפ"ה לא חש המקשה אלא להקשות ממימרא דאביי · וגם המשיב לא הוצרך להשיב לו יותר (מעי"ם): **דעני** בתרייהו אמן. וכתב הב"י דה"ה בעינן שהמברך יכוין להוציאו: **ת"ח** בלילה · כשעומד יחידי באישון לילה ואפילה · דבלאו הכי תורתו משמרתו כדאמרינן בפ"ק דף ד' גבי קריאת שמע שעל מטתו (כן כתבו תהר"י שם):

קב **התם** דמאריך ומעיין בה כו'. כתב רש"י ה"ג הא דמעיין בה הא דלא מעיין בה · ור"ל כשאינו מעיין הוא טוב · והיינו שיחשוב שהקב"ה יעשה בקשתו בחסדו ויאמר בלבו מי אני דל ונבזה בא לבקש מאת ממ"ה הקב"ה אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו (טור סי' צ"ח) וזהו שסיים והיכי עביד מפיש ברחמי: **דלמא** אתי עני ויהיב ליה כו'. היינו דזה דמיון חזה ושוק ושאר מתנות שהיו בקרבנות שניתן לכהן. לכך נקרא שולחנו של מקום השולחן אשר

כו' עיין שם : שלשה דברים מקצרין כו' מי שנותנין לו ס"ת כו' · דה"ל כאלו נותנים לו חיים דכתיב כי הוא חייך וגו' והוא לא בעי וכן כשנותנין לו ברכה כו' שהאורח מתברך בברכתו של בעה"ב הוא לא בעי ביה מש"ה מקצרין לו מחייו שנותיו הקצובין : והמנהיג עצמו ברבנות כו' · ובכמה דוכתין אמרינן דצריך הרב לנהוג ברבנות כההיא נהוג נשיאותך ברמה ורב יודא גופא מרא דשמעתא א"ל לרב נחמן שאסור לו לעשות מלאכה בפני שלשה ומצאתי בזה בשם ר"ח אההיא דהכא דדוקא בצנעא אסור אבל בפרהסיא שרי והוא דוחק ונראה לפי דקדוק הלשון שאמר המנהיג עצמו ברבנות ולא קאמר הנוהג רבנות דההוא לישנא משמע שקבלוהו עליהם דבההוא ודאי שרי לנהוג רבנות אבל המנהיג עצמו כו' היינו שאין אחרי' מנהיגים אותו אבל מנהיג עצמו בשררה ורבנות היינו בע"כ אע"פ שאינו מרוצה להם ובפה"ג קאמרי' כמי דשררה מקברת בעליה ומיהו יוסף הצדיק ודאי דלא עביד הכי אלא דילפינן ליה הכי מהאי קרא דאי לא לדרשה זו ל"ל למכתב דמת יוסף ואח"כ כל אחיו וכה"ג דייק תלמודא פרק הבע"י גבי א"ה אברהם נמי עקר היה כו' ודו"ק : ג' צריכין רחמים כו' · לכאורה קשה דודאי הכל בידו ית' ב"ה וצריכין לבקש רחמים עליהם ובכמה דוכתין אמרינן דבעי לאפושי רחמים· ואפשר דג' צריכין רחמים דקאמר ר"ל מתחלת השנה והיינו דחשיב שנה טובה וקאמר נמי מלך טוב לפי שיום זה מיוחד להודות להקב"ה מלך מלכי המלכי' שע"כ אנו אומרים בו המלך הקדוש והמלך המשפט וגזירת המלכיות בו ביום דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ובעי רחמי בו ביום להעמיד לנו מלך טוב וחלום טוב דההוא חלום דר"ה הוא היותר אמיתי כדאמרינן המתענה תענית חלום בר"ה פ"א יתענה אותו כל ימיו ומייתי ליה מקראי פלגי מים כמו המים שמתפלגין ומתחלקין לשני נהרות א' לימין וא' לשמאל כן לב מלך ביד ה' להטותו לטוב לנו או לרע ח"ו כפי הזכות וחובה שלנו ושנה טובה דכתיב תמיד וגו' מרשית השנה עד וגו' חסר כתיב דהיינו מתסרי השנה עיני ה' לטובה עליה וחלום טוב מדכתיב ותחלימני והחייני פירשוהו מלשון חלום וכן לקמן גבי ו' דברים יפים לחולה : ג' דברים מכריז כו' · דכתיב כי קרא ה' לרעב וגו' דלשון קריאה ממש כמו ויקרא ה' אל משה וגו' לא יפול בדבר שאין בו שמיעה כמו הרעב והדגן ובצלאל נמי כיון דלא מצינו בו שהיה נביא ולא היה מדבר עמו הקב"ה לא שייך ביה לומר ראה קראתי וגו'. וע"כ פירשוהו מלשון הכרזה כמו קול אומר קרא וגו' קול

לי] : ואברכה מברכיך · והמברך ברכת המזון מברך לבעל הבית : יוסף מת קודם לאחיו . דכתיב וימת יוסף וכל אחיו : צריכין רחמים . צריכין לבקש רחמים שיבואו לפי שהן בידיו של הקב"ה ואין להם רשות לבא אלא ברשותו :
רעב

וארבעה בית הכסא איכא מאושפיזאי לבי מדרשא דכי אזילנא בדיקנא נפשאי בכולהו] . ואמר רב יהודה ג' דברים מקצרין ימיו ושנותיו של אדם מי שנותנין לו ס"ת לקרוא ואינו קורא וכוס של ברכה לברך ואינו מברך והמנהיג עצמו ברבנות . מי שנותנין לו ספר תורה לקרוא ואינו קורא דכתיב (דברים ל) כי הוא חייך ואורך ימיך . וכוס של ברכה לברך ואינו מברך דכתיב (בראשית יב) ואברכה מברכיך ומקללך אאור . והמנהיג עצמו ברבנות . דאמר רב חמא בר חנינא א מפני מה מת יוסף קודם אחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות :
קבא שם ואמר רב יהודה [אמר רב] ג' צריכין רחמים ואלו הן חלום טוב ושנה טובה ומלך טוב . חלום טוב דכתיב (ישעיה לח) ותחלימני והחייני . שנה טובה דכתיב (דברים יא) תמיד עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה . מלך טוב דכתיב (משלי כא) פלגי מים לב מלך ביד ה' . אמר רבי יוחנן שלשה [דברים] הקב"ה מכריז עליהם בעצמו ב ואלו הן רעב ושבע ופרנס טוב. רעב דכתיב (מ"ב ח) כי קרא ה' לרעב [וגו'] . שבע דכתיב (יחזקאל לו) וקראתי אל הדגן והרביתי

הרי"ף

שאם רחמנא הוא מלכות למה להו לתרוצי דרב יהודה סבר כרב ונימא דסבר כר' יוחנן דבעי מלכות ורחמנא הוי מלכות . וע"ק דהכא אמרו דרב בעי או שם או מלכות ולעיל פרק כיצד מברכין אשכחן דלא בעי רב מלכות אלא שם ואם אמר מלכות ולא אמר שם לא מהני דהא אמרינן התם כוותיה דרב מסתברא דתניא לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי לא עברתי מלברכך ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ואלו מלכותך עליו לא קתני . הרי דרב מצריך הזכרת שם ולא בעי הזכרת מלכות ואיך אמרו כאן ורב סבר דלא בעינן אלא הזכרת השם או מלכות וע"ק שאם רחמנא היינו מלכות נמצא שיש מלכות ואין הזכרת השם ולרב לא מהני והדבור הזה כולו מוקשה הוא . לכן אני אומר שיש טעות בספרים והכי גרסינן בלשון התוס' ורב סבר דלא בעי' אלא הזכרת השם א"נ דרחמנא הוא מלכות והם שני תירוצים הא' דסבר כרב דסגי בהזכרת השם ורחמנא הוי הזכרת השם א"נ דאתי כר' יוחנן דבעי מלכות וכפי זה נפל הטעות בהדפסה שהיה כתוב אי נמי כר"ת א"נ וטעה המדפיס וכתב או במקום א"נ . וגם אפשר לקיים גרסת או שהוא תירוץ אחר וה"ק סבר כרב דלא בעינן אלא הזכרת השם או אפשר דבעי' מלכות ורחמנא הוי מלכות ומ"מ עדיין קשה לי דרבי יוחנן לא אמר דסגי מלכות לחוד אלא דבעי גם מלכות עם השם וא"כ מ"מ אינה ברכה כתקנה שאם רחמנא הוא מלכות אין כאן שם ואם רחמנא הוא שם אין כאן מלכות . וע"ק דהתם אמרו התוס' בשם ר"י דלרבי יוחנן דבעי מלכות צריך לומר מלך העולם ואם דלג תיבת העולם ואמר מלך בלבד אינו מלכות ואם כן אע"פ שנאמר דרחמנא הוי מלכות לא סגי כיון שאין שם תיבת העולם ודוחק לומר דאין תירוץ זה עולה לסברת ר"י . וי"ל בדוחק דעדיף תיבת רחמנא מתיבת מלך כמ"ש שם דאלהי אברהם עדיף כאלו אמר מלך העולם לפי שאברהם המליך להקב"ה על כל העולם וכן נאמר דרחמנא הוא המרחם על כל העולם וגם רחמנא אינו זז ממשמעות האל הרחמן וכנאמו שם ומלכות כלולים במלת רחמנא :

עיון יעקב

והמנהיג עצמו ברבנות . וכדאמרינן אוי לרבנות שמקברת את בעליה עיין בחידושי מהרש"א והגיה בג"ע דיוסף הצדיק ודאי לא עבד הכי ע"ש ול"נ דגם יוסף עבד הכי כדאי' במדרש ויחי דלכך אחר מיתת אביו לא זימן את אחיו כדי שלא ישב אחר ראובן שהוא הבכור ויהודה שהוא המלך לכך קאמר שנענש ומת קודם לאחיו :

שלשה צריכין רחמים חלום טוב ומלך טוב ושנה טובה . פי' אף שאלו ג' הם טובים לפי ראות עינינו אפ"ה צריכין להתפלל עליהם שיעמדו במלואם בטובם משא"כ בשאר דברים : שלשה דברים הקב"ה מכריז עליהם בעצמו רעב ושובע ופרנס טוב . לה"ק יוסף לפרעה את אשר אלהים עושה הגיד לפרעה דהיינו רעב ושובע ולהעמיד
פרנס

עין יוסף

לפני ה' דומה למזבח כדמסיק מה מזבח כו' : וכוס של ברכה לברך ואינו מברך· ולא עוד אלא שצריך לחזור אחריו כדא"ל רב הונא לרבה בריה הטוף וברוך · בסוף פרק דלעיל (טור ומחבר סוף סימן ר"א) : והמנהיג עצמו ברבנות· מצאתי בשלטי גבורים שכתב וז"ל כד"א בצנעא אבל בפרהסיא כגון נשיא שנוהג נשיאות ברבים מותר כמו שביאר ר"ח עכ"ל · והקשה הדברי חמודות דש"ס ערוך הוא בפרק הגוזל סוף ד' ק"ג ע"ש · ויש לומר שבא לתרץ זה שקאמר ר"י והמנהיג עצמו ברבנות שלכאורה תיבת עצמו מיותר כמו שהקשה המהרש"א · אבל לפי דברי השלטי גבורים ניחא שלשון עצמו מורה היינו בינו לבין עצמו שזה אסור · שצריך שיהיה לבו נשבר ונכנע ושפל רוח מאד ולא יגבה לבו ח"ו כענין שמצינו במשה ואהרן שאמרו ונחנו מה · ובאברהם אבינו ע"ה אחר כל גדולתו אמר ואנכי עפר ואפר · אבל בפרהסיא היינו בפני הבריות זו חובה ונשכר כדי להטיל אימה על הצבור שיהיו דבריו מתקבלים אצלם · וזהו שלא קאמר המנהיג ברבנות דהיה משמע דאסור לנהוג נשיאות · ואדרבה זו חובה ונשכר : ס"ת דכתיב כי הוא חייך כו' · ומכלל הן אתה שומע לאו : דכתיב ואברכה מברכיך · והמברך ברכת המזון מברך לבעל הבית (רש"י) · ואם כן דוקא באורח הדברים אמורים ובכוס ברכת המזון (מ"א סי' ר"א ס"ק ה') דאז החיוב לברך בעה"ב · והא"ר הקשה וז"ל ומנלן דמקצרין· דלמא דוקא במקללך כתיב אאור· אבל באינו מברך גם קוב לא תקבנו · גם ברך לא תברכנו · ויש לומר דא"כ ואברכה מברכיך למה לי הא נלמד ממקללך אאור ומדה טובה מרובה כו' עכ"ל · ולפי דבריו לכאורה קרא בעצמו סותר דאמר מקללך אאור · ואי הקללה חל אף כשאינו מברך לא היה לו למכתב כלל · ונראה שכוונתו שכך אמר הכתוב ומקללך היינו כשלא יחפוץ בברכה · אאור . והא ע"ד שאמר יעקב לרבקה והבאת עלי קללה ולא ברכה · דבודאי יצחק לא יקלל ליעקב · אלא בשלא יתן שום ברכה אף הברכה אחת שישתייר · חשיב קללה · וזהו שאמר והבאת עלי קללה ר"ל שיהיה נחשב לי לקללה . ולא ברכה בזה שלא יתן לי אף ברכה שישתייר : קבא ותחלימני והחייני·שמשמע שתי פעולות הן·דהיה לו לכתוב ותחלימני להחייני דהיינו שהקב"ה עשה החלום טוב והחלום הוא גורם החיות . והכתוב אמר שלא כן הוא רק ותחלימני שאתה שלחת החלום מ"מ ותחייני אתה גורם החיות שתמיד הוא בידך שיתקיים ולא תהא בדיחותי' מפכחא ליה (עי' בענף) ולא החלום הוא הגורם מלד עצמו : תמיד עיני ה' אלהיך בה כו'· פי' שהוא תמיד ביד הקב"ה להפכו כרצונו

ענף יוסף

קבא שלשה צריכין רחמים כו' . הא ודאי שכל דבר צריך רחמים . ואמנם הכוונה באלו השלשה דברים שצריכין תמיד רחמים אף שכבר זכינו להשיגם אכתי תמיד צריכין רחמים . והטוב מלך טוב אף שכבר הוקם מלך איש טוב וחסד מכל מקום צריך רחמים . כיון שפלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו . וא"כ תמיד צריך
רחמים

א סוטה דף י"ג ע"ב:
ב ילקוט סדר כי תשא:

חדושי גאונים

שהם כפי פשיטות המאמר עוד נרמזים ארבעה אחרים והם צריכין להודות לה' על טוב חלקם ומנת חבלם וכוסם וגורלם והם לראשונים ישעו יורדי הים באניות שהם הת"ח יורדי ימה של תורה הנמשלת לים ולאניה. לים כדבר שנאמר רחבה מני ים. ולאניה כדבר שנאמר היתה כאניות סוחר וגו'. והם יורדי הים באניות עושה מלאכה במים רבים המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולת התורה כדבר שנאמר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ולזה הם צריכין להודות לה' שחלק מחכמתו להם וכמו שזכרנו. והולכי מדבריות הן הנה היו לבני ישראל וללומדי התורה שבכן לעזור ולסעד מהנין ת"ח מנכסיהן ועושין פרגמטיא לת"ח והולכים במדבריות בסחורתן ומטילין מלאי לכיסן כדאיתא בשבת והן הם הולכי מדבריות ושכרם הנה אתו ופעולתם לפניו ית' כמו שביארו ז"ל שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך . או ירצה אומר במאמרו הולכי מדברות לסוחרי' על השרידים אשר ה' קורא ירא ה' וחושבי שמו שעושים עצמם וביתם וקניינם הפקר כמדברות לעוברים ושבים הולכי מדברות וכמו שדרשו ז"ל בחלק על

אהבת איתן

התוס' במנחות אכך דשולחן מכפר דגדולה לגימה. מ"מ אין כוס טעם למה דמדמה ליה לכפרת מזבח בזמן שביהמ"ק קיים. ואמנם הענין מבואר ע"פ מאי דאיתא בכתבי האריז"ל בסוד כוונת ברכות הנהנין ואכילה שהוא לתקן ניצוצי קדושה שנפלו בדומם צומח חי מדבר בחטא אדם הראשון . וגם לתקן נשמו' ג"א המגולגלי' בדצח"מ מחמת עונם ולהעלותם כסוד מאמרם ז"ל סופר מברך וכור יואה .

רש"י

ראה קראתי בשם בצלאל. ראה משמע הבן את לבבך ותן עיניך בדברי: לך אמור לו לבצלאל עשה משכן ארון וכלים. שכן הם סדורין בכי תשא ראה קראתי בשם וגו' ואתו אהליאב בן אחיסמך וגו' את אהל מועד ואת הארון לעדות וגומר וכל הפרשה ומשה א"ל עשה ארון וכלים כגון שלחן ומנורה ואח"כ משכן דסבירא לר' (יוחנן) [יונתן] שבסדר שהם סדורין בויקחו לי

מהרש"א

קורא במדבר וגו' שהקב"ה בעצמו מכריז להיות קיים הדבר בלי שינוי וק"ל: אין מעמידין פרנס כו'. מבואר ע"פ מ"ש פ"ק דסנהדרין כתיב ואצוה את שופטיכם וגו' וכתיב ואצוה אתכם וגו' אזהרה לצבור שתהא אימת דיין עליהם ואזהרה לדיין שיסבול עול צבור ור"ל שתהא אימתו עליהן כאלו הוא ראש עליהן ואזהרה לדיין שלא יטיל אימה יתירה עליהן אבל יסבול טרחתן כאלו הוא נושא אותן עליו ע"ד שאחז"ל עבדות אני נותן לכם ולא שררה וכמ"ש כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת כו' כמפורש פרק חלק והשתא הך מלתא סמך לה ר"י אהאי קרא ראה קראתי בשם וגו' הגון עליך דהיינו ראה אתה אם הגון עליך בצלאל להזהר בכבודו לקבלו ולהנהיגו עליכם וא"ל אם לפניך הגון שלא ישתרר ולא יגיס דעתו לפני לא כל שכן ולפי שבאמירת ויקהל אמר משה לישראל ראו קרא ה' וגו' למדו לומר שא"ל הקב"ה שיאמר כן לישראל ראו דהיינו אם הגון למנותו ולהנהיגו עליכם באימה והשיבו ג"כ אם הגון בעיני הקב"ה שלא ישתרר עלינו גם לפנינו הגון שתהא אימתו עלינו לקבלו ועד"ז אמר הקב"ה ראה. קראתי בשם בצלאל וגו' שהוא מגדולי השבטים שינהיגו אותו עליו לראש ונתתי אתו אהליאב שהוא מירודים שבשבטים להשוותו שלא ישתרר ויגיס דעתו עליהן הגדול שבשבטים ובהפך השוה הירוד לגדול שהם ינהיגו גם אותו עליו לראש ולפרנס: עשה לי משכן כו'. פרש"י שכן סדורים בכי תשא כו' ע"ש וכ"כ התוס'. אבל לפי זה אינו מפורש שבצלאל נתכוין לכך גם מנין להם שם בצלאל ע"ש חכמתו בצל אל ואפשר משום דבתחלת זאת הפרשה בכי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל וגו' ר"ל דע"ש זה קראתיו בצלאל על שנתכוון

גמרא

אותו. פרנס טוב דכתיב (שמות לא) [ויאמר ה' אל משה] ראה קראתי בשם בצלאל [וגו']. אמר ר' (יוחנן) [יצחק] אין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ נמלכין בצבור שנאמר (שם לה) ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל אמר לו הקב"ה למשה. משה הגון עליך בצלאל אמר ליה רבש"ע אם לפניך הגון לפני לא כל שכן אמר לו אעפ"כ לך אמור להם לישראל הלך ואמר להם לישראל הגון עליכם בצלאל אמרו לו (משה רבינו) אם לפני הקב"ה ולפניך הגון לפנינו לא כל שכן. אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן בצלאל על שם חכמתו נקרא בשעה שאמר לו הקב"ה למשה לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים הלך משה (ואמר להפך) [והפך ואמר לו] עשה (כלים ארון) [ארון וכלים] ומשכן. אמר

תוספות

לך אמור לבצלאל עשה משכן ארון וכלים. וא"ת היכא אשכחן שלוה הקדוש ברוך הוא לעשות משכן תחלה הרי בפרשת תרומה כתיב ארון תחלה. וי"ל דבפרשת כי תשא כתיב את אהל מועד ואת הארון לעדות:

עיון יעקב

פרנס טוב כמו שאמר ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וק"ל: אין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ נמלכין בצבור. אע"ג דאפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמי מ"מ צריך לאמלוכי בצבור כמו בצלאל: אמר רבי יונתן בצלאל על שם חכמתו נקרא. אפשר דתליא דבר זו עכשיו כי בלא זה הייתי אומר דנקרא כן על שם שנעשה פרנס מהש"י לבדו לזה נקרא בצלאל בצל אל נעשה פרנס ולא כשאר נתמנות שנעשה על ידי המלכה עם הצבור אבל עכשיו שאמר שגם הוא נעשה ע"י המלכת הצבור לכך קאמר שפיר על שם חכמתו נקרא: לך אמור לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים. עיין בתוס' ומהרש"א והרי"ף ול"נ עיקר דאיתא שם בש"ס דנדרים דף כ' ובתוס' ר"פ במה מדליקין על מתני' ד"ה במה מדליקין ובמה אין מדליקין ומפרש הגמרא אין מדליקין ברישא פי' תוספות פעמים מפרש מאי דסליק מינה ופעמים במה דפתח וא"כ נמי הכי בודאי הקב"ה צוה למשה שיעשה משכן תחלה ואח"כ ארון וכלים אך ורק משה נתירא שאם יאמר ג"כ לבצלאל כמו שאמר הקב"ה משכן תחלה שמא ילך בצלאל ויהפך ויעשה תחלה ארון וכלים ואח"כ משכן כי שמא ס"ל במה דסיים ראוי לפתוח לכך פתח משה במה דסיים הקב"ה וא"כ יחזור בצלאל לפתוח במה דסיימתי ויהא סדר עשייתו כסדר צווי של הקב"ה ובצלאל היה מסופק בכך אם יפתח במה דסיים או ג"כ במה שהתחיל לכך אמר לו מנהגו של עולם וכו' ולכך אמר לך הקב"ה משכן תחלה ואח"כ ארון וכלים כדי שתפתח במה דסיים ואני אפתח במה דסיימת ולעשות תחלה משכן ואח"כ ארון וכלים כציווי של הקב"ה או שמא פתחת ג"כ כמה שהתחיל הקב"ה א"ל שמא בצל אל היית וידעת. כן נ"ל לפי פשוטו. ובדרך דרש אמרתי לתרץ עוד ע"פ גמרא דמנחות דף כ"ט ע"א תניא ר' יוסי בר' יהודה אומר ארון של אש ושלחן של אש ומנורה של אש ירדו מן השמים וראה משה ועשה כמותן שנאמר וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר אלא מעתה והקימות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר ה"נ (פירש"י ה"נ דמשכן של אש ירד מן השמים בתמיה עכ"ל רש"י) התם כתיב כמשפטו משמע הלכותיו נאמרו לו הכא כתיב כתבניתם ע"כ. ול"ע בפירש"י שפי' דמשכן של אש ירד מן השמים בתמיה ומה תמיה יש בזה דלמא ה"נ כמו שלחן ומנורה וארון. אלא ודאי נ"ל כדאיתא בזוהר בראשית דפוס זולצבאך דף ט' והובא ג"כ בילקוט ראובני פ' תרומה דף ק"ט ע"ג. כתיב והקימות את המשכן אולפנא כל תיקונן ודיוקנא דלעילא ואי תימא דהא לא מתוקמא משכנא דלעילא עד יומא דאיתוקם משכנא לתתא וכו' הרי שזוהר מקשה היאך אפשר דהראה לו משכן של מעלה עד דלא איתוקם למטה וא"כ שפיר פירש"י בתמיה. כלל יוצא מדברינו לפי סוגיות ש"ס שלנו לא הראה למשה שום דבר של אש רק ארון וכלים ולא המשכן עצמו משום דלא מיתוקם משכן של מעלה עד דאיתוקם משכן של מטה. ואיתא במפרשים מה שאמר בצלאל כלים שאני עושה להיכן אכניסם היינו משום שהם כלי שרת צריכין להיות במקום קדוש ובזה מתורץ כי משה רבינו ראה שהראה לו הארון ושלחן ומנורה של אש ולא הראה לו כל המשכן כולו אלא ודאי שמשכן של מעלה לא נעשה עדיין למעלה רק כליה ומעשה רב. להכי היפך ג"כ ואמר לעשות ארון וכלים ואחר כך המשכן אבל בצלאל אמר כי אין לדמות להקב"ה מנהגו של עולם אדם בונה בית אבל מנהגו של הקב"ה אינו כן כי לא מחשבת ב"ו מחשבותיו שמא כך אמר לך הקב"ה משכן תחלה ואח"כ ארון וכלים אך שאתה הסבת בשביל שראית למעלה כלים קודם שנעשה המשכן אבל באמת למטה אינו כן כלים

הרי"ף

אין מעמידין פרנס על הצבור וכו'. עיין פי' רש"י וקשה דמעיקרא משמע שלא הזכיר לו הודעת הדבר לישראל רק במשה דבר ומשה אמר אם לפניך הגון וכו' וכיון שכן מה הוא לך והודיע את ישראל ואם מתחלה רצה הקב"ה להודיע את ישראל אם הגון בצלאל בעיניהם מה השיב משה אם לפניך הגון לפני לא כ"ש והרי עיקר התשובה היא לפניהם לכ"ש. וע"ק למה שאל הקב"ה ממשה ומישראל כיון שרצה בו הקב"ה מי יאמר לו מה תעשה. ועוד צריך לבקש רמז מנא לן שאמר הקב"ה למשה לך הודיע את ישראל והלך משה והודיעם ואפשר שמתחלה לא אמר הקב"ה לראות אם הגון בצלאל אלא למשה בלבד כדי שלא לזלזל בכבודו למנות אחר זולתו וכיון שהוא בהסכמתו מינהו לבצלאל שוב אין לו זלזול בדבר. והיה בדעתו של הקב"ה שישאל לישראל אם הגון בצלאל בעיניהם. וכדי שלא יהיה רע בעיני משה לשאול רשות מאחרים בפניו. לזה שאל ממנו הקב"ה אם הגון בצלאל לפניו וכשהשיב אם לפניך הגון לפני לכ"ש אז א"ל אעפ"כ רוצה אני שתראה אם הוא הגון כדי שבזה תודיע לישראל אם הוא הגון ולא תקפיד כי כשם שלפני הגון ותלקתי לך כבוד כך אע"פ שיהיה בעיניך הגון תחלוק להם כבוד לשאול מהם אם לפניהם הגון. ויש להרחיב עוד הענין שידקדקו חז"ל משה"כ ראה קראתי בשם בצלאל דלא שייך לשון ראיה אלא לשון הודעה דע קראתי בשם בצלאל וגם קשה כן בדברי משה לישראל ראו קרא ה' בשם מאי ראו דבשלמא בדברי הקב"ה למשה דרשו חז"ל שהראה לו הקב"ה ספר תולדות אדם וא"ל ראה בספר הזה שמאז קראתי בשם בצלאל לעשות המשכן אבל בדברי משה לא הראה להם ספר תולדות אדם לומר להם ראו קרא ה' לכך דרשו כאן שאמר הקב"ה למשה ראה והבט שבצלאל הוא קרוב אליך לפי שהוא בן אורי בן חור שהוא בנה של מרים אחותך. ולכך סוף הכבוד הוא חוזר לך והגון עליך בצלאל שלא תקנא בו והשיב משה אם לפניך הגון לפני לא כ"ש אז אמר ה' גם הודיע לישראל שלא יקנאו על שבחרתי בו מכל שבטי ישראל כי לענין תיקון כפרתם ממה שקלקלו בעגל צריך שיהיה עוסק במעשה המשכן בצלאל לפי שהוא בן אורי בן חור שהרגוהו כשעשו את העגל וצריך מיוצאי חלציו של חור שיתקן הריגתו ומבחינה זו לך אמור אם הגון עליהם בצלאל יותר מאדם אחר וז"ש הקב"ה למשה סמוך לדבורו של ראה קראתי בשם בצלאל כתוב שם ואתה דבר אל בני ישראל אך את שבתותי גו' שאע"פ שהוא נדרש לפי ענינו לומר להם פרשה שבת אפשר שרמז לומר ואתה דבר אל בני ישראל שהוא נדרש לשלפניו ראה קראתי בשם בצלאל ואתה דבר ג"כ אל בני ישראל אם הגון עליהם בצלאל ולכך דבר משה אל ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל ראו בעיניכם שהגון הוא בצלאל להיותו בן אורי בן חור שנהרג על ידיכם במעשה העגל ויבא בצלאל בן בנו ויכפר עליו: א"ל הקב"ה אמור לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים הלך משה

ענף יוסף

ברחמים שהקב"ה יפה לבבו לטוב. וכן שנה טובה אף שנכתבו בר"ה לטובה צריך רחמי כל השנה שתשאר הטובה בשלימות וע"ד שאמרו בר"ה דף י"ז ע"ב עתים לטובה כו' הרי שהיו ישראל וכו' הקב"ה מורידן שלא בזמנן וכו' ויליף לה מהך קרא דמייתי כאן תמיד עיני וגו'. וכן חלום טוב אף שכבר חלם חלום טוב צריך רחמים שיתקיים ולא תהא בדיעותא מפכחא ליה כדלקמן. וכן שימסר בהם לקיימו כי לפעמים יש תוחלת ממושכה כ"ב שנים כדמסיק לקמן שילפה עד כ"ב שנין (נל"ח):

עץ יוסף

עד סוף השנה: אין מעמידים פרנס על הצבור אא"כ נמלכין בצבור. הטעם אם הצבור מסכימים על בחירתו למנותו שופט עליהם. דבריו מקובלים אצלם ולייתים דינו ומשפטו ויש סעד לזה ממס' סנהד' ריש פ' זה בורר דכ"ג אמרו במערכא מתוך שזה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד כו' ועיין רש"י ז"ל דלייתו בע"ד דסבר החייב הרי אני בעצמי בררתי כו'. וכ"כ תוס' שם קושטא דיינו כו' (מעין הברכות): משה הגון עליך בצלאל. דייק שכן אמר הקב"ה למשה מדכתיב וידבר ה' אל משה לאמר ראה קראתי בשם בצלאל. דקשה דלא שייך לשון ראיה אלא לשון הודעה דע קראתי בשם בצלאל. לכן דרשו שכך אמר לו הקב"ה למשה. משה הגון עליך בצלאל. משום דראה משמע היא בלבך תן עיניך בדבר. כמו שפרש"י בגמ'. וזה שא"ל משה לישראל הגון עליכם בצלאל למדו מכתוב ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל. ראו כלומר היא בלבכם תנו עיניכם בדבר:
אלא

חדושי גאונים

ויקבר יואב בביתו במדבר אי ביתו לאו מדבר אי מדבר לאו ביתו אלא שעשה ביתו הפקר לכל כמדבר וכן הנה סולבי מדברות שזכר כאן שעושים ביתם כמדבר לעוברים ושבים ארחי ופרחי לערוך שלחן כמדבר והם צריכים להודות לה' ולברך בשמו על טוב חלקם וזכר טוב פריעת שכרם לעה"ב וגם מזה בעול לבלתי ידח מהם נדח רצוני לומר שהאל ברוך הוא יחזיק במעוזם ויתן להם כח לעשות חיל ושנים ישעו. ומי שהיה חולה ונתרפא רמז על אותן שהיו חולים חולי הנפשות במעשים' הרעי' בכלל וכפי מה שנבארם בא"י"ה במגיעא פ' המקבל ועם זה יתבאר המדרש רבה ויקרא פי"ו ומי שהיה חולה אותו החולי שזכרנו ונתרפא על פי רופאי הנפשות המובהקים כפי מה שביאר הרמב"ם בהל' דעות ובהלכות תשובה במדע וברביעי לשמונת פרקיו הם גם הם צריכים להודות לה' על טוב מנינם ועל השבת מעשיהם מרע לטוב ויזכו לרב טוב הצפון כמאמר רבי אבהו למעלה ובהרבה מקומות בתלמוד במקו' שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינן עומדין ושליש' ישעו. ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא רמז לאותן בני אדם התבושים בידי התאוות ותענוגות בני האדם ויצא מהם אשר בזה האופן תצא הנשמה שהיא שבויה ותבושה בגוף כמו שיתבאר בחולין באגדה פ' קמא רבי פנחס בן יאיר הוה קאזיל לפדיון שבוים וכו' הנה אותו התבוש

אהבת איתן

ומבואר בליקוטי תורה פ' ויקרא בסוד הקרבן שבא להעלות ולברר הניצוצי' שנפלו בדצח"מ. וכן לתקן המגולגלים שבהם. ולכוונה זו דומה סוד השלחן למזבח. ועוד יתכן לפרש השוואת שלחן למזבח ע"פ דברי הזוהר בפ' פנחס דף רכ"ד ע"ב בסוד הקרבן כבד נעי"ל

ליה. משה רבינו מנהגו של עולם אדם בונה בית ואחר כך מכנים לתוכו כלים ואתה אומר (לי) עשה כלים ארון ומשכן כלים שאני עושה להיכן אכניסם שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן ארון וכלים. אמר ליה [שמא] בצל אל היית וידעת. אמר רב יהודה אמר רב יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ. כתיב הכא (שמות לה *) וימלא אותו רוח אלהים [בחכמה ובתבונה ובדעת] וכתיב התם (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וכתיב (שם ד) בדעתו תהומות נבקעו. אמר רבי יוחנן אין הקב"ה א נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנאמר (דניאל ב) יהב חכמתא לחכימין [ומנדעא לידעי בינה]. שמע רב תחליפא בר מערבא אזל אמרה קמיה דרבי אבהו אמר ליה אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה [דכתיב] (שמות לא) ובלב כל חכם לב נתתי חכמה:

קבב שם אמר רב חסדא כל חלום (בלא) [ולא] טוות. ואמר רב חסדא חלמא בישא עציבותיה מסתייה חלמא טבא חדויה מסתייה. אמר רב יוסף חלמא טבא אפי' לדידי בדיחותיה מפכחא ליה. ואמר רב חסדא חלמא בישא עדיף (מטבא) [מחלמא טבא]. ואמר רב חסדא לא חלמא טבא מתקיים כוליה ולא חלמא בישא מתקיים כוליה. ואמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מיקריא. ואמר רב (יהודה) [חסדא] חלמא בישא קשה מנגדא שנא' (קהלת ג) והאלהים עשה שיראו מלפניו ואמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן זה חלום רע. (ירמיה כג) הנביא אשר אתו חלום יספר חלום [ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם ה'] וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי ב כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים. אמר רבי ברכיה חלום אף על פי (שרובו) [שמקצתו] מתקיים כולו אין מתקיים:

תרומה נאמרו לו: אותיות שנבראו בהן שמים וארץ. ע"י צירופן ובס' יצירה הני להו: כל חלום ולא טוות. כל החלומות יראה אדם ולא יראה [אחד] מאותם שהוא שרוי בתענית שאינו טוב · טוות לשון תענית כמו ובת טוות האמור בדריוש (דניאל ו'): עציבותיה מסתייה · די לו עצבונו מה שאדם מתעצב עליו מבטל את החלום: אפילו לדידי · שאני מאור עינים: בדיחותיה מפכחא ליה · טבותיה מבטלתו דלא מתקיים עליו כלל: עדיף מחלמא טבא · שמביא את האדם לידי תשובה: דלא מפשר · שלא פתרונו: כאגרתא דלא מיקריא · לא טוב ולא רע הוא שכל החלומות הולכין אחר הפתרון: מנגדא · ממלקות [קשה לגוף האדם יותר ממלקות] לפי שדואג ממנו: זה חלום רע ·

לדעתי ובצלאל אל היה ויותר נראה לפרש דהפרשת ויקהל קסמיך גבי עשיה דהקדים המשכן לארון וכלים ולא הזכיר שם בעשיית המשכן בצלאל רק גבי ארון דכתיב ויעש בצלאל את הארון וגו' למדרש מיניה דבצלאל היה יודע לעשות המשכן ואח"כ הארון וכלים ודו"ק: אין הקב"ה נותן חכמה כו' שנאמר יהב חכמתא לחכימין וגו' דלפי פשוטו שהוא חכם עכשיו לא ה"ל למכתב אלא יהב חכמתא ומנדעא אלא ר"ל לחכימין כבר וליודעי בינה כבר: בלא טוות · עיין פירש"י אבל בערוך פי' כל חלום יש בו שום ממשות אבל חלום שרואה כשהוא צם אין בו ממשות: עציבותיה מסתייה כו'. עיין פרש"י וכן י"ל סיפא דמילתא חלמא טבא כו' והוא דחוק דהל"ל האי לישנא דלקמן עליבותיה מפכחא ליה ונראה דהכא ה"פ חלמא בישא עליבותיה מסתייה שזה הוא פתרונו וקיומו של חלום בישא דחזא שהוא מצטער וכן בהפך חדוה מסתייה שחלום הטוב דחזא הוא פתרונו ומתקיים בהך חדוה שהוא משמח וק"ל: שנאמר והאלהים עשה שייראו וגו'. ולקמן מייתי ליה כמי לגבי רעמים דהכל בכלל שעשה כדי שייראו וכדאמרי' לא ברא הקב"ה עולמו אלא כדי שייראו שנאמר והאלהים עשה שייראו גו': וכי מה ענין תבן כו' · לפי פשטיה לתבן מדמה ליה החלום ולבר מדמה המתנבא דברי אמת אבל א"כ ה"ל למכתב מה לתבן אצל הבר אבל תבן את הבר כמו תבן עם הבר דמשמע שניהם בנושא א' והרווייהו אחלום דרישא דקרא קאי דא"א גם לחלום אמיתי שדומה לבר בלא דברים בטלים דהיינו תבן:

א תנחומא סדר ויקהל סי' ב' קהלת רבה פ"א פסוק כל הנחלים : ב נדרים דף ח' ע"ב:

חדושי גאונים

כ: ילא מבית האסורי' לחפשי הנה ממאסר הגוף האפל השפל תתענג על ה' לראות יה בארץ החיים לזה צריכה להודות בזה העולם שביום לאתה תלא בקדושה ובטהרה ושם תורה הודאה שלימה נכונה כדבר שנאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. ורביעים ישעו. כפי מה שביארנוהו. תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו. (דרש משה):

אמר ר' יהודה ג' צריכין שמור אלו הן חתן חולה וכלה כו'. כונתו לידע ולהודיע כפי מה שידוע אמרם שהחתן ביום חתונתו מוחלין לו כל עונותיו. ולזה ירמוז במ"ז והלאה צריכין החתן והכלה שמירה מעולה לבלתי יחטאו כי מן היום ההוא ולמעלה ראשון הוא להם לחשבון עונו' וקהחולה בקומו כי יקום והתהלך על משענתו ורפא ירפא ותהי מחליו שגם לו מוחלין עונותיו כאמרם אין החולה מתרפא מחליו עד שמוחלין לו כל עונותיו ואמרו עוד ג' מוחלין להם עונותם הנה הוא גם הוא צריך שמירה מעולה לבלתי יחטא וכמו שביארנו וכמה הפליג להתנהג בחכמ' בסידור דבריו ולאחוז בשכלות בנועם אמריו שקבע את החולה בין החתן וכלה ונתן ריוח בין הדבקים לרמוז כאלו הורה באצבע שלא יחטאו ותוקף ההשגחה בחוזק השמירה יהיה להם על זה כי פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב עליהם אפו באופן שהחולה יפריד ביניהם למות"ו וזה ביאור יפה אף נעים מאד הי השם בעיני נוכח פני ה'. (דרש משה):

שמא בצל אל היית כו'. המאמר

*) נ"ל ואמלא והוא הפסוק בשמות ל"א וטוב יותר ללמוד מפסוק המוקדם:

הרי"ף

משה והפך כו'. וקשה היאך הפך משה מה שאמר הקב"ה. וע"ק שמהיכן למדנו שא"ל הקב"ה עשה משכן ארון וכלים ופרש"י שכך הם סדורים בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם וגו' את אהל מועד ואת הארון ומשה א"ל עשה ארון וכלים כגון שלחן ומנורה דס"ל לר' יוחנן דכסדר שהם סדורים בויקהו לי תרומה א"ל וכפי זה יקשה כיון שבפרשת תרומה אמר הקב"ה למשה סדר ארון וכלים ומשכן וכסדר כי תשא סדר לו סדר אחר משכן וארון וכלים מנא ידעינן הי מנייהו עיקר ודלמא סדר של פרשת תרומה שהוא ראשון הוא העיקר וכך אנו מוכרחים לומר לדעת מדרש רבה פרשת ויקהל שאמר משה לעשות משכן תחלה ואמר בצלאל אין כבודה של תורה להיות באתרוגה וא"ל משה בצל אל היית והיכן אמר הקב"ה שיעשה הארון תחלה אלא בפרשת תרומה שהזכיר הארון תחלה ואח"כ הכלים ואח"כ המשכן וע"ק שהרי מצינו בדברי משה כשדבר לישראל פרשת ויקהל הזכיר תחלה את המשכן את אהלו ואח"כ הזכיר את הארון ואח"כ הזכיר את השלחן שהם הכלים ובודאי שמכאן ראיה למדרש רבה שאמר משה לעשות המשכן תחלה ובצלאל אמר שהסדר שהוזכר בסדר תרומה הוא העיקר שהוא ארון תחלה ואח"כ כלים ואח"כ משכן. ועם מאמר זה של מדרש רבה ביארתי בס' כסף נבחר פרשת פקודי שלכך תמצא כתוב ויעש בצלאל הארון ובכל שאר הכלים והמשכן לא הזכיר ויעש בצלאל אלא ויעש השלחן ויעש המנורה וגו' ובארון כתיב ויעש

עיון יעקב

שאני עושה להיכן אכניסם בשלמא למעלה הכל קדוש וכל מקום שהם שמה בקדושתן משא"כ למטה ע"ז אמר לו שפיר בצל אל היית וידעת ודו"ק היטב: אנן מהכא מתנינן לה דכתיב ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. זה הוא בכי תשא והא דלא מביא מפסוק בפ' תצוה דכתיב ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה נ"ל דמשם אין ראיה די"ל דה"פ דלכך הם חכמי לב אשר שמלאתיו רוח חכמה ואפשר דגם הפסוק יש לפרש בדרך זה גם לפי מה שפירש"י בחומש אין ראיה ממקרא זה מוכרחת כולי האי ולכך הביא רבי יוחנן ראיה מדניאל:

אמר ר"ח כל חלום ולא טוות. פירש"י כל חלומות יראה אדם ולא יראה אותן שהוא שרוי בתענית ולא ניחא גרש"י לפרש דר"ח קאמר שלא יתענה על שום חלום דהא רב חסדא עצמו קאמר בפ"ק דשבת דף י"א יפה תענית לחלום ובו ביום להכי פירש"י כל חלומות יראה אדם וכוונתו כדאמרינן בסמוך כל הלן ז' ימים בלא חלום נקרא רע על זה קאמר דכל החלומות יראה אדם חוץ מזה שצריך להתענות עליו. ועי"ל דה"ק לפי שרב חסדא אמר זה אחר זה כמה דברים בענין החלומות חלמא דלא מפשר וכו' ולא חלמא טבא וכו' וחלמא בישא וכו' וכן כל היכי על זה אמר שכלל דבריו שמה על כל חלום חוץ מאותן חלומות שצריכין להתענות עליהם לא מהני כלל זה וק"ל: חלמא בישא עציבותיה מסתיי' חלמא טבא חדויה מסתייה. נראה דכל זה קאי בחלומות שהם עצמן טבין או רעין ואין צריכין לפתרון כלל עציבותא מסתייה ותדותא מסתייה שלא יקויים החלום ועל זה קאמר ג"כ: רב הונא בסמיך לאדם טוב מראין לו חלום רע לאדם רע מראין לו חלום טוב דהיינו חלומות

עין יוסף

אלא למי שיש בו חכמה · קשה הרי ה' הוא הבורא והחכמה הראשונה על כרחך מה' היא והיכי מצי מימר שאין ה' נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה · ויש לומר שהחכמה הראשונה היא חכמה ופקחות לענין דרך ארץ ומוסר · כי זו איננה מיד ה' שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · וכשתקדם באדם חכמה זו יתן לו חכמת התורה (יפ"ת) · וכן כ' ע"ד זה בס' נפש החיים: אנן מהכא מתנינן לה ובלב כל חכם לב כו' · והא דלא יליף רבי יוחנן מפסוק זה שהוא דברי תורה · היינו משום שבפסוק זה כתיב נתתי חכמה בלשון עבר · וא"כ יש מקום לפרש כי בלב האיש אשר הוא מתואר עכשיו חכם לב · נתתי קודם לכן חכמה · עד שנתהווה חכם לב · אבל בדניאל שמדבר בלשון בינוני יהיב חכמה לחכימין משמעותו שהוא נותן חכמה למי שהוא מתואר חכם מאז (אוי היס):

קבב כל חלום ולא טוות · פי' כל חלום יש בו שום ממשות · אבל מה שהוא רואה כשהוא צם אין בו ממשות (ערוך בערך טוות) · טוות לשון תענית כמו ובת טוות האמור בדריוש: עדיף מחלמא טבא · שמביא את האדם לידי תשובה (רש"י). וכדי שלא יקשה שזה לא יתכן אם החלום הכרחי להתקיים והרעתו אינו מועיל לבטלו · לכן אמר עוד רב חסדא חלמא בישא עציבותיה מסתייה פי' די עצבונו מה שאדם מתעצב עליו מבטל את החלום · ולזה חלמא בישא עדיף שמתעצב ומבטלו · אבל חלמא טבא חדוה מסתייה שא"א שלא יהנה וישמח פורתא והדוותא מסתייה וא"כ מחלמא בישא סופו טוב יותר מחלמא טבא · וזהו שאמר

רב

אהבת איתן

בקדמיתא הוא ויותרת דילי' שמא"ל ובת

מנ"ל מיוסף דכתיב (בראשית לז) [והנה השמש והירח וגו'] הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחוות לך ארצה (ואלו) [שם ע"ב] [וההיא שעתא] ואמיה לא הויא. א"ר לוי לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה מנ"ל מיוסף שנא' (שם) [אלה תולדות יעקב] יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' וכתיב (שם מא) ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה וגו' מי"ז ועד ל' כמה הואי תליסר ז' דשבעא ותרתין דכפנא הוו כ"ב אמר רב הונא (בר לוואי) לאדם טוב [אין] מראין לו חלום (רע) [טוב] ולאדם רע [אין] מראין לו חלום (טוב) [רע] תניא נמי הכי א כל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב וכל שנותיו של אחיתופל ב לא ראה חלום רע. (איני) והכתיב (תהלים צא) לא תאונה אליך רעה וא"ר חסדא אמר רב ירמיה בר אבא שלא יבהלוך חלומות רעים והרהורים רעים ונגע לא יקרב באהלך שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שאתה בא מן הדרך.[אלא] איהו לא חזי [ליה] (אבל) אחריני חזו ליה. וכי לא חזא איהו מעליותא הוא והא(א"ר ינאי) אמר רבי (זירא)[זעירא] ג כל הלן ז' ימים בלא חלום נקרא רע שנא' (משלי יט) ושבע ילין בל יפקד רע אל תקרי שבע אלא שבע.

רש"י

מיראתו ישוב ויכנע: והחיא שעתא· דחלם אמיה לא הות: יצפה· שיתקיים: מיוסף· שלא נתקיימו השתחואות [הללו] עד כ"ב שנה כשירד יעקב למצרים שכבר היה רעב שתי שנים דכתיב כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ (בראשית מ"ה): לאדם טוב מראין לו חלום רע · כדי שידאג ולא יחטא ושיכפר לו עלבונו: לאדם רע מראין לו חלום טוב · כדי לשמחו שיאכל עולמו: ודוד לא ראה חלום טוב והכתיב לא תאונה אליך רעה וגו' ל"ג הכי אלא גרסי' והכתיב לא תאונה אליך רעה וגו' קשיא לרב הונא דאמר לאדם טוב מראין לו חלום רע ומשני איהו לא חזי אחריני חזו ליה חלום רע: וכי לא חזא איהו מעליותא הוא· כיון דלא חזי חלום רע כדקאמר שלא יבהילוהו וחלום טוב [לא] כל שכן דלא חזי דהא קתני כל ימיו של דוד לא ראה חלום טוב א"כ לא חזי ליה חלום כלל: והאר"י כו' אלא שבע · שבע לילות ילין שלא יפקד בשום חלום הרי הוא רע ושונאין (לו) [אותו] ואין מראין לו כלום·

מהרש"א

מנלן מיוסף דכתיב והנה השמש וגו' · ובגירסת ילקוט הבוא נבוא אני ואמך גו' ופרש"י בחומש והלא אמך כבר מתה כו' ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוין להוציא הדבר מלב בניו כו' כשם שא"א באמך כך השאר בטל עכ"ל ופי' הרא"ם וא"א לומר שלא היה יודע שאין חלום בלא דבר בטל ולכך הכזיב את החלום כולו עם הכזבת אמו כו' ולא שנתכוין להוציא הדבר מלב בניו כו' מפני שכיון שרבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דבר בטל א"א שהיה יעקב טועה בזה כו' עכ"ל ואין זה מחוור דגם שלמדו רבותינו מכאן דאין חלום בלא דבר בטל היינו אחר שנתקיים החלום לבד מאמו שלא נתקיים ואם נאמר מסברא שלא היה יעקב טועה בזה במ"ש רבותינו א"כ מהסברא נמי שלא יטעו גם בניו בזה וא"כ לא יוכל בזה להוציא מלבן שלא יקנאוהו וע"כ נראה לומר דע"כ יעקב אבינו לא הכזיב את החלום כלו דהא כתיב ואביו שמר את הדבר שפירושו שהיה ממתין מתי יתקיים וא"כ ע"כ לפי דעתו שיתקיים החלום מה שאמר הבוא נבוא וגו' להכזיב בזה כל החלום אינו אלא להוציא הדבר מלב בניו כו' אבל לפי דעתו ודאי יתקיים החלום כלו חוץ מאמו ואם כן ע"כ ראה יעקב שאין חלום בלא דבר בטל ולהכי לא ניחא להתלמודא למימר דהחלום זה נתקיים כלו והדברים מגיעין לבלהה וע"כ הכזיב את כל החלום כלו והכי אמרינן בב"ר דהא כתיב ואביו שמר את הדבר דמשמע שיתקיים ומיהו היכא למימר שבדעתו היה חלום אמיתי להתקיים והדברים מגיעים לבלהה אלא שאמר הבוא נבוא אני ואמך וגו' להוציא הדברים מלבן של בניו כו' וכן הקשה הרא"ם לדברי הב"ר וע"כ הנראה דתלמודא ימאן מלפרש דהדברים מגיעין לבלהה דאמך משמע אמך ממש ועוד דנראה מתוך הכתובים שמתה בלהה קודם שירד יעקב למצרים כמ"ש הרמב"ן ודו"ק: לעולם יצפה אדם לחלום טוב כו' · נראה ע"פ מאי דאמרינן לקמן בחלומות המתקיימים וי"א אף חלום שנשנה שנאמר ועל השנות החלום כו' ולזה מבואר שגם חלום יוסף כיון שנשנה בחלומות ובכוכבים א"א שיתבטל אף אם יתעכב בקיומו עד כ"ב שנין ומה שלא נתקיים מיד כמו חלום פרעה דכתיב ועל השנות החלום וגו' וממהר האלהים לעשותו הוא בשוגם יעקב שביטל כ"ב שנים כבוד אב כדאמרינן ספ"ק דמגילה ולפי' הראב"ע יתיישב בע"א דבלילה א' ב' חלומות מורה כי ממהר האלהים וגו' וחלומו' יוסף משמע שהיו בב' לילות ולזה חלום שעל אמו לא נתקיים לפי שלא נשנה שהרי לא הוזכר בחלומו רמז לאמו אלא בחלום שני רמז גם לאמו השמש וירח וגו' וכיון שלא נשנה אפשר שיבטל היינו דאין חלום בלא דבר בטל כיון שלא נשנה ודו"ק: ולאדם טוב כו' · יש להקשות מחלום של יוסף הצדיק וכן לקמן שמואל כי הוי חזי חלמא טבא

יד יוסף

א אמרו הטעם לפי שהיה דוד טרוד במלחמות ע"כ בלילה רעיונים על משכבו סליקו ואחיתופל לא ראה חלום רע כדי שיקבלם שכרו משלם בעוה"ז (מלא העומר) ב סנהדרין ק"ג ע"א: ג פרק היה קורא דף י"ד ע"א :

חדושי גאונים

מוקשה (א) משה מאי קסבר להפך דברי השם ית' ולהפך הסדר לעשות מתחלה ארון וכלים ואח"כ משכן. ולבסוף הודה לבצלאל שכך אמר הקדוש ברוך הוא כסדר בצלאל. (ב) שאלת בצלאל כלים שאני עושה להיכן אכניסם התינח אם תיקף כשנגמר הכלים היה הוקם המשכן והעמידם במשכן. היה מקום לשאלת בצלאל אבל באמת המשכן וכל הכלים נגמרו בכסליו ולא הוקם עד ר"ח ניסן ומכסליו עד ניסן עמדו הכלים והיריעות הכל באהלו של משה. עד עת שהוקם על הסדר א"כ אין מקום לשאלת בצלאל כלים שאני עושה להיכן אכניסם כו' הכל יעמדו באהלו של משה עד זמן הקמתו. (ג) מחלוקת משה ובצלאל במאי קמפלגי. ואנכי תרגלתי לפרש ענין סברת בצלאל ומשה ואשר דייק בצלאל בשאלתו כלים

אהבת איתן

זוגי' וכו' וכדין קריב כולא לגבי לב (שהוא המלכות) ולב קריב לגבי מוחא וכו' (שהוא סוד הו"ב) מוחא קריב לגבי טמיר מכולא דלא אתידע כלל וכולא איתקשר דא בדא ע"כ. הרי דסוד הקרבן הוא גורם יחוד והתקשרות בעולמות ממטה למעלה מסוד הכבד ללב ומלב למוח. וכעין זה ההשפעה של אברי האדם שמקבלין ע"י אכילה הוא גם כן ממטה למעלה וכדאיתא בפ' תרומה (דף קנ"ג) כבדא נטיל ברישא ולבתר איהו מקרב כולא ללבא ונטיל לבא שפירו דמיכלא וכו' ואיתער לגבי מוחא וכו' וע"ש :

עיון יעקב

שא"ל לפתרון מש"ה כתיב ביוסף ויבאו אותו על חלומותיו ועל דבריו כיון שסיפר החלום להם שיפתרו אותו לו מכלל שרוצה שיקויים החלום ולא שיהא חדוותא מסתייה: ואלו אמיה לא הוי. ומה שפירש"י בחומש שהדברים מגיעין לבלהה כלומר שאפשר להתקיים בבלהה שגדלתו כאמו אבל על רחל ודאי לא כיון שכבר מתה קודם החלום אבל בלהה אע"פ שמתה קודם שנעשה יוסף מלך כמשמעות הכתובים וכן הוא ברמב"ן מ"מ גם זה בכלל דברים בטלים אבל דברים בטלים כי האי שכבר מתה זה הוא דבר הנמנע וכדאמרינן מעולם לא ראה אדם פילא בקופא דמחטא: כל הלן ז' ימים בלא חלום נקרא רע. עיין בחידושינו על זה בפרק היה קורא דף ע"ז :

הרי"ף

ויעש בצלאל לומר שבעשיית הארון היה בצלאל בצל אל שכיוון לדעת המקום לעשות הארון תחלה. ונלע"ד לדעת הגמרא שסובר' שגם בפרשת תרומה שהוזכר הארון תחלה נתן הקב"ה רמז למשה שיהיה מעשה משכן תחלה וז"ש שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו כלומר כשם שבשעה שהראה לו התבנית הראה לו קודם תבנית המשכן ואח"כ תבנית כל כליו שהם הארון והשלחן כן תעשו סדר זה בעשייתן להקדים המשכן ואח"כ הארון עם שאר הכלים ודבר זה לא דקדק משה. וכיון שראה כתוב ועשו ארון בתחלה חשב שהוא הקודם במעשה ובצלאל חדש לו שהמשכן נעשה תחלה ולכך א"ל בצל אל היית כשרמזו הקב"ה בפ' ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן והדר ואת תבנית כל כליו וכן תעשו בסדר העשייה הרי שצווי פ' כי תשא שכתוב את המשכן ואח"כ את הארון הוא העיקר שהוא מסכים לסדר תרומה בפ' וכן תעשו כמו שכתבתי ואע"פ שמצינו בפרשת ויקהל כשדבר משה עם ישראל אמר תחלה את המשכן ואח"כ את הארון מ"מ מצינו שינוי בדבריו של משה מדבריו של הקב"ה שאמר בפרשת כי תשא את אהל מועד ואת הארון לעדות ואת השלחן ואת כליו אבל בדברי משה כתוב לאמר את המשכן את אהלו את הארון ולא אמר ואת הארון בוא"ו לומר שאין סדר זה של הארון אחר המשכן אלא את הארון שהוא קודש. וכן את השלחן שהם הכלים שקדמו גם הם למשכן ולכך אמר אם אין משכן להיכן אכניסם וא"ל משה בצל אל היית לדקדק פירוש וכן תעשו שאמר הקדוש ברוך הוא שהוא לרמוז שיהיה המשכן תחלה :

ענף יוסף

קכב לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה מנלן מיוסף שנאמר יוסף בן שבע עשרה כו'. משום שהוקשה לו בקרא דכתיב יוסף בן שבע עשרה שנה מאי נפקא לן למידע אי הוה בן י"ז אי טפי או בציר להכי קאמר הא קמ"ל דלעולם יצפה אדם לחלום טוב אם לא נתקיים עד כ"ב שנה. כמו שמצינו ביוסף שלא נתקיימו ההשתחויות עד כ"ב שנה. ואם לאו דכתב לן קרא יוסף בן שבע עשרה מנין היו יודעין לכמה שנים מצפים לחלום טוב (תוקת הספסח): לאדם טוב מראין לו חלום רע ולאדם רע כו'. עיין פירש"י. ויתכן כי יהיו דבריהם נמשכים למה שאמרו לעיל חלמא טבא הדוותי' מסתעי' חלמא בישא עצבותי' מסתעי' והוא כי בשיחלום לאדם חלום טוב שהוא נהנה ושמח מידיעת הטובה. מאז כבר נתבטלה הטובה מבוא בפועל וכן להיפך. אשר על כן לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב אחר שהוא יתברך רוצה שישיג הטובה בפועל. ועוד מראין לו חלום רע כדי שיענש בידיעה ולא תשיגו הרעה בפועל. לא כן אדם רע. אין מראין לו חלום רע. למען לא יהיה נפטר בעונש שידיעה. אך ישיג ענשו בפועל. והיפך בהטובה. למען לא תבוא אליו בפועל. מראין לו אותו בחלומו למען ישמח מידיעתו. והטעם בזה הוא עם מה שאמר החכם (קהלת ח') כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ואם מידי עבירה יצא מידי הרהור לא יצא. וכמו כן הרשע באין מנוס היה לו הרהור טוב באיזה זמן. על כן הוא יתברך כמעשה ידיהם ישיב גמולם להם. לאדם טוב שלא חטא זולת ברעיון לבו. מראין לו חלום רע. למען יענש ברעיוניו. וכן לאדם רע שכל הגמול הטוב הראוי אליו הוא אך עבור ההרהור הטוב שהיה לו מראין לו חלום טוב. וזהו שרצו ז"ל במאמר המזכר חלמא טבא חדוותי' מסתעי' חלמא בישא עציבותיה מסתעי'. כלומר לא שהחלום הטוב לאדם רע. והרע לאדם טוב. הוא להורות מה שיהיה ומה שיעשה עמהם. רק החלום בעצמו הוא הוא הפעולה התכליתית. שאין עוד אחריו מאומה שיהיה החלום רומז עליו. וזהו חלמא טבא חדוותא מסתעי' וכו' (אהל יעקב פ' לך לך):

עץ יוסף

רב יוסף חלמא טבא אפילו לדידי שאיני רגיל בחדוה ושחוק בעוה"ז אפילו הכי בדיחותא היינו קלת בדיחות דעתי מפכחא ליה פי' מבטלא ליה. ולזה חלמא בישא עדיף מחלום טוב. כי אחריות חלום טוב רב שא"א שלא יהיה בדיחה דעתו (מעין הברכות): מיוסף. שלא נתקיימו השתחואות עד כ"ב שנה כשירד יעקב למצרים שכבר

בו' וי"ל דחלום טוב המתקיים כעין נבואה וע"י מלאך כדלקמן ודאי דמראין גם לאדם טוב אבל חלום טוב שאין מתקיים דהיינו שע"י שד ולא בא אלא משום דחדויה מסתייה אין מראין לאדם טוב וכן חלום הרע דקאמר הכא לא מיירי במתקיים אלא דבא משום דעליבותיה מסתייה וכדי שלא יחטא כו' כפרש"י הכא ודו"ק: אימא יטיבנו כו' ולימא להו חלמא טבא חזאי כו' · בכל חלום אפילו בחלום רע קאמר דיטיבנו באמירתו חלמא טבא חזאי ובאמירת ג' דלימרו ליה טבא הוא לפי ראותך וטבא להוי בקיומו ולפי שהחלומות יש מהן מלמעלה ע"י מלאך והוא חלום אמיתי חלום של שחרית במשמר האחרון ויש מהם ע"י מערכת השמים ובכללו ע"י שד כדלקמן והוא במשמר שני ויש מהן מלמטה כדלקמן שאדם רואה מהרהורי לבו שביום כהנהו חלומות דקיסר ודשבור מלכא וכן החלומות שבמשמר ראשון כמפורש כל זה ברפ"ק גבי ג' משמרות כו' וע"כ אמר אם הוא החלום מלמעלה ע"י מלאך רחמנא לשויה לטב ואם החלום הוא ממערכת שמים שבע זימנין כו' דהיינו מלד ז' כוכבי לכת ליגזרו עליך ממערכת השמים דלהוי טבא ואם החלום הוא מלמטה ע"י שד ליהוי טבא ועד"ז קאמר ג' הפכות וג' פדיות וג' שלומות דהיינו הפכות שיהפך הקב"ה ממה דחזא ע"י הרהור שביום מרעה לטובה ופדיות שיפדהו הקב"ה ממה דחזא ע"י מערכת השמים ושד ושלומות שיתן הקב"ה שלום במאי דחזא ע"י מלאך פמליא שלו שהיא שלום ולפי שיש חלומו' שהוא רואה לעצמו ויש חלומות שרואה על בניו ועל קרוביו ויש שרואה על אחרים וכן שקרוביו ואחרים רואים עליו וע"כ קאמר בכ"א מהם שלשה פסוקים ג' הפכיות הפכת מספדי למחול לי וגו' היינו בחלמתי לעצמי אז תשמח בתולה במחול ובחורים וגו' והפכתי אבלם וגו' נגד חלום בניו וקרוביו ולא אבה ה' וגו' ויהפוך ה' וגו' נגד חלום אחרים כלל ישראל וכן בג' פדיות פדה בשלום נפשי נגד חלום עצמו ויאמר העם וגו' ויפדו וגו' נגד חלום קרוביו ופדויי ה' ישובון נגד חלום אחרים כלל ישראל וכן ג' שלומות שלום לרחוק וגו' נגד חלום עצמו ורוח לבשה וגו' ושלום לעוזרך וגו' נגד חלום קרוביו ומסיים בהאי קרא הכולל אתה שלום דהיינו חלום עצמו וביתך שלום היינו חלום קרוביו וכל אשר לך שלום דהיינו כלל ישראל שהם תחת ממשלתך *) ודו"ק: מאן דחזא חלמא ולא ידע כו'. היינו שמשתכח הימנו כדלעיל אבל הזוכר החלום וידע ביה הא קאמר ביה דיטיבנו בפני ג' ואמר דלימא הכי כו' אם טובים הם כו' לפי שהחלומות גם אם הוא מראה לטוב אפשר שיתהפך ע"י פתרון וכן במראה רע יתהפך לטוב ע"י הפתרון כהנהו חלומות דפתר בר הדיא לאביי ורבא ולזה יאמר אם מראה החלום שאיני יודע אותו הוא טוב חזקם ואמצם שיתקיימו בי לטובה ולא יתהפכו לרעה כחלומותיו של יוסף הצדיק שנשתהו כ"ב שנין ונתקיימו לטובה ולא נתהפכו לרעה כפי מחשבת אחיו לפותרו לרעה ואם הם חלומות שמראים לרעה וצריכין רפואה שהוא פתרון לטובה רפאם כמי מרה כו' שנתהפכו מי מרה למתוקים ע"י עץ מר כמ"ש ויורהו ה' עץ זה הרדופני וכן מי יריחו ריפא אלישע במלח וכמ"ש במכילתא וישלך שם מלח מלך ב"ו במתוק מרפא את המר אבל מי שאמר והיה העולם לא כן אלא במר מתקן המר וכמרים מצרעתה דהיינו שנתהפכה רפואתה לטובה שנעשית נערה כדאמרינן פ"ק דסוטה וכחזקיה מחליו שנגזר עליו מיתות קודם זמנו ונתהפך רפואתו לטובה להוסיף לו ע"ו שנים כמפורש בקרא ומסיים כשם שהפכת קללת כו' כן הפוך כל חלומותי המראים לרעה שיהיו פתרונם לטובה ומסיים בהדי כהני כו' היינו בסוף כל פסוק שמסיימין והיינו שאומרים ג' פעמים כן וע"פ הכוונה דלעיל דאחר שמסיימין פסוק ראשון וישמרך דהיינו

*) ע"פ דבריו מתורץ הקושיא למה באו הכתובים שלא כסדר (ועי' ר"ס ל"ב ע"ב) כתובים נביאים תורה. כי השלום עצמו קודם ואח"ז חלום קרוביו ובאחרונה חלום אחרים:

(כי קאמרינן כגון) [אלא ה"ק] דחזא ולא ידע מאי (קא) חזא. אמר רב (חנן) [הונא] בר אמי א"ר פדת א"ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה (עליו) ילך ויפתרנו בפני ג'. יפתרנו והא א"ר חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא. אלא אימא יטיבנו בפני ג' ליתי תלתא (דמרחמי ליה) ולימא להו חלמא טבא חזאי [ולימרו ליה הנך טבא הוא וטבא ליהוי רחמנא לישוייה לטב שבע זמנין לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא ויהוי טבא ולימרו ג' הפכות וג' פדויות ושלש שלומות. שלש הפכות (תהלים ל) הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה (ירמיה לא) אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון וגו' (דברים כג) ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך וגו' שלש פדויות דכתיב (תהלים נה) פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו' (ישעיה לה) ופדויי ה' ישובון וגו' (שמואל א יד) ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה וגו' שלש שלומות דכתיב (ישעיה נז) בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו (ד"ה א יב) ורוח לבשה את עמשי וגו' (שמואל א כג) ואמרת כה לחי אתה שלום וביתך שלום וגו':

קבג שם אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בהדי הדדי אמרי כל חד וחד מינן לימא מילתא דלא שמיע ליה לחבריה. פתח חד מינייהו ואמר האי מאן דחזי חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעדנא דפרסי ידייהו ולימא הכי רבונו של עולם אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין שחלמתי אני לעצמי [ובין שחלמו לי חברי ובין שחלמתי על אחרים אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף[הצדיק] ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו וכמרים מצרעתה וכחזקיהו מחליו וכמי יריחו ע"י אלישע וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה] (עד לשמחה ולשלום) וליסיים בהדי כהני דעני צבורא אמן ואי לא לימא הכי אדיר במרום שוכן בגבורה [אתה שלום ושמך שלום יה"ר מלפניך שתשים עלינו שלום]. פתח אידך ואמר האי מאן (דסליק) [דעייל] למתא ודחיל מעינא בישא לינקוט זקפא דידא דימיניה בידא דשמאליה וזקפא דידא דשמאליה

ומשני: דחזי ולא ידע מאי חזי. אדם טוב (רואה) [מראין לו] חלום טוב ועד שלא יקיץ משתכח ממנו כדי שלא ישמח: זקפא·

תוספות

שבע זימנין ליגזרו עלך. כך הוא הלחש שבע זימנין ליגזרו עלך ויש מפרש דשבע זימנין צריך לומר חלמא טבא חזאי וכן לענות אחריו . אבל ר"י לא היה רגיל לאומרו אלא שלשה פעמים :

עין יוסף

שכבר היה רעב שתי שנים דכתיב כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ · ואין כוונת הגמ' דהא דילפה נלמד מיוסף שיוסף ג"כ לפה שיתקיים דהא זה לא מוכח דיוסף היה מלפה שיתקיים חלומו דדלמא בא לו בהיסח הדעת · אלא כוונת הגמרא כיון שמצינו שנתקיים חלומו של יוסף אחר כ"ב שנה לכן כל אדם שחלם לו חלום טוב ואינו מתקיים מיד מ"מ לא יתייאש אלא יצפה שיתקיים אח"כ עד כ"ב שנה: ויפתרנו והא אמר ר"ח חלמא דלא כו' · משום דלשון יפתרנו משמע שילך לפני שלשה ויספר להם החלום והם יפתרנו לפי הוראת החלום · ויכול להיות שיפתרנו לרעה · וא"כ קשה הלא טוב לו שלא יפתרנו וחלמא דלא מפשר הוא כאגרת דלא מקריא ור"ל שאינו לא טוב ולא רע · ומתרץ אלא אימא יטיבנו כו' דיטיבנו באמירתו חלמא טבא חזאי · ובאמירת ג' דלימרו ליה טבא הוא לפי ראותך וטבא להוי בקיומו :

קבג מאן דחזי חלמא ולא ידע כו'· היינו דמשתכח הימנו· אבל הזוכר החלום וידע ביה הא קאמר ביה דיטיבנו בפני ג' (מהרש"א). אבל הא"ר בשי' ק"ל כתב ולא ידע מאי חזא כו' אי טבא הוא או בישא הוא עכ"ל וצ"ע : וליסיים בהדי כהני . היינו בסוף כל פסוק שמסיימין · והם ג"פ · וכתב מהרש"א א' מן חלום הבא על ידי מזיקין · וא' מחלום הבא מן המערכת השמים · וא' מחלום הבא ע"י מלאכי מעלה (א"ר) : ואי לא · פי' שלא סיימו עדיין הכהנים יאמר ג"כ אדיר כו' · ובמעדני יו"ט פי' וז"ל וכ"ל דהכי פי' ואי לא שסיימו

חדושי גאונים

שאני עושה ולא אמר בפתח להיכן אכניס הכלים והלא ידוע שהוא יעשה ולא אחר בדרך דרושי ושוא כי ידוע כי כל הכלים הנעשים במלאכת המשכן וכן הבגדים ושארי עניניס הכל היו בערך נשמה וגוף רצוני היה אור פנימי ורוחניי' אלוקות ושכל נבדל לא ומצואנא לכוונה עליונ' כמבוא' בזוהר תרומה ומלבוש חיצוני נשא בשם כליס גשמיי' למלאכת הגשמיים ושניהם נעשו על ידי בצלאל ועליהם נאמר מעשה חר"ש ואח"כ כי חר"ש הוא על מעשה גשמיי מעשה אומן ואח"כ הוא על כוונה פנימיות מחשבה דקה אור אלוקות אשר בם וזאת ידועה כי בעולם הגשמיי כשאנו רואים דבר מורכב מגשם ורוחני מרגישים אנו בתחלה הגשם ואח"כ הרוחניי לדוגמא אם אנו רואים ראובן עומד מרגישים אנחנו בתחלה הגשם שבו עור ועצם ובשר אח"כ כשאנו רואים ממנו תנועה מרגישים אנחנו שהוא חי ואח"כ כשאנו עוסקים עמו בדברים מרגישים אנחנו שהוא חכם צדיק ישר ולהיפך בעולם רוחני נרגש תחלה הרוחני ואח"כ המגושם כי מקורב אצלם הרוחני ויותר מגושם יותר מרוחק והנה הכלים היו יותר דקים ברוחניות מגוף המשכן שהם הקרשים והיריעות והעד ע"ז קדושתם כי המנורה והשולחן קדושתם יותר מהיריעות והקרשים והארון יותר מכולם ומשה להיותו בהר מ' יום וכלה ממנו הגשם עד כי נזדכך להיות רוחני כאחד מגבה מרום ובהר הי' מסודרים המשכן והכלים ונאמר לו מפיו ית' כמראה אשר הראית בהר וכן העשו הלא נצטוה שיעשו כסדר הראיה שלו ולהיות הוא היה בעולם הרוחני נראה לו מתחלה הארון שהוא רוחני יותר ואח"כ הכלים ואח"כ המשכן כסדר הזה צוה לבצלאל לעשות סידורן כסדר ראותו אותם בהר מתחלה הארון ואח"כ המשכן ולהיות אשר למראה עין משה היו הכלים רוחניים אין מקום לשאלת בצלאל כניס

בידא דימיניה ולימא הכי אנא פלוני בר פלניתא א מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב (בראשית מט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין וגו'.ב ואמר רב א"ת עלי עין אלא עולי עין. ור"י בר חנינא אמר מהכא (שם מח) וידגו לרוב בקרב הארץ ג מה דגים שבים מים מכסין (אותם) [עליהם] ואין (העין)[עין רעה] שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין עין רעה שולטת בהם. ואי דחיל מעינא בישא דיליה ליחזיה אטרפיה דנחיריה דשמאלא. פתח אידך ואמר האי מאן דחליש יומא קמא לא (לימא מידי) [לגלי] כי היכי דלא ליתרע מזליה מכאן ואילך ליגלי. ד כי הא דרבא כי הוה חליש יומא קמא [לא מגלי מכאן ואילך] א"ל לשמעיה (טרוקו גלי ולא תגלו למחר א"ל) פוקו ואכריזו (עלי בשוקא) רבא חלש מאן דרחים לי ליבעי עלי רחמי. ומאן דסני לי לחדי לי וכתיב (משלי כד) בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו. שמואל כי הוה חזא חלמא בישא אמר (זכריה י) והלומות השוא ידברו. וכי הוה חזא חלמא טבא (הוה מתמה ו) אמר וכי החלומות שוא ידברו והא כתיב (במדבר יב) בחלום אדבר בו. רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו וכתיב והלומות השוא ידברו. לא קשיא כאן על ידי מלאך וכאן על ידי שד. א"ר ביזנא בר זבדא אמר רבי עקיבא א"ר פנדא אמר רבי (תנחום) [נחום] א"ר בירים משום זקן אחד ומנו רבי בנאה עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם מה שפתר לי זה לא פתר לי זה וכלם נתקיימו בי לקיים מה שנא' כל החלומות הולכין אחר הפה. אטו כל החלומות הולכין אחר הפה קרא הוא. אין וכדרבי אלעזר דאמר רבי אלעזר מנין

רש"י

גודל : אטרפא דנחיריה דשמאלא · דופן השמאלי של חוטמו : עולי עין · שולטין על העין ולא העין עולה (עליהם) [בהן] : האי מאן דחליש · מי שחלה (לא יגלה יום ראשון שמא יתרע מזליה) : דסני לי לחדי לי · ומתוך כך ישוב חרון אף (ה') מעלי :

תוספות

פותרי חלומו'·פי' ר"י דמזל שעת הלידה גרים ואין הדבר תלוי בחכמה :

מהרש"א

מן המזיקין הוא נגד חלום הבא ע"י מזיקין ובפסוק שני יאר ה' וגו' ויחנך היינו נגד חלום הבא מן המערכת השמים ובפסוק שלישי ישא ה' וגו' וישם לך שלום מחלום הבא ע"י מלאכי מעלה כדלעיל : [אנא פלוני בר פלוני מזרעא דיוסף כו' · בפרק אלו נאמרין דמייתי ליה אבני יוסף קאי ובפרק מי שמתו ובפרק הפועלים גבי דר' יוחנן קאמר לה אנא מזרעא דיוסף קאתינא איכא למימר דהוה ידע דמשפחתו הוה מזרע יוסף אבל הכא איכו דומה דמיירי דוקא במאן דאתי מיוסף וי"ל דהלאה הוא כן . ועי"ל דכל ישראל נקראו על שם יוסף כדכתיב נוהג כצאן יוסף וגו' וק"ל]: יומא קמא לא ליגלי כי היכי דלא לתרע כו'· נראה שהוא ע"פ מ"ש אל יפתח אדם פיו לשטן וע"כ יומא קמא דעדיין לא נתחזק החולי בו לא ליגלי כי היכי דלא יפתח פיו לשטן להזיקו בדבורו : וכי החלומות שוא וגו' · ונראה דמשמע ליה כמי קרא זה בלשון תמיהא משום דה"א השוא יתורא הוא לפי פשטיה כדכתיב בהאי ענינא כו' התרפים דברו און ולא כתיב דברו האון וכן והקוסמים חזו שקר ולא כתיב חזו השקר ולהכי מפרש ליה כפשטיה דיש חלומות שהן שוא שהן ע"י שד ומפרש ליה נמי בה"א התמיה וחלומות השוא

יד יוסף

א ברכות דף כ' ע"א ולעיל בע"י פ"ג סי' ע"ב:ב ב"ב ד' קי"ח ע"ב סוטה ד' ל"ו ע"ב ב"מ דף פ"ד ע"א : ג ב"ר פרשה צ"ג תנחומ' אג"ב פ' פ"ב: ד נדרים מ' ע"א :

חדושי גאונים

כו' להיכן אכניסס כי הדבר הרוחני אין צריך למקום להגבילו כי אינו בעל הקצוות כדרך מגושם אבל בצלאל שנבחר להיות פועל אומן על הכלים במלאכת הר"ש והש"ב והוא בגשמיות ורוחניות והוא בהרגשה יותר להמגושם מתחלה ואחר כך להרוחניות אשר בקרבו בהיות הוא בעולם המגושם שאל כהוגן כלי"ס שאני עושה להיכן אכניסם ר"ל בוודאי הכלים שראית בהר הטבת לראו' הרוחניו' מתחלה ומתחלה הכלים ואח"כ המשכן ואיכם צריך למדור מקום כי הכלים הרוחניים לא יוגרעו אם לא יהיו בלתי מקום מגבילם אבל הכלים שאני עושה הלא הם גשמיים להיכן אכניסם והשיב לו משה בצ"ל א"ל היית ר"ל יפה דברת כי לא היית במדור שלי אשר הוא מקום רוחני והרגשתי הרוחניות מתחלה אבל אתה בעולם הגשמיי שהוא צל של עולם העליון כידוע לי"ח ובסדר עשייתך צריך הגשמיות תחלה ולעשות הכנת מקום לכלים · אבל הגאון רי"פ ביאר בדרך אחר והוא כי הקב"ה הראה למשה בהר תבנית המשכן והכלים ואין ספק שבפעם א' הראה לו סדר כולם ומשה היה עומד מול השכינה ואצל השכינה היה הקרוב הוא המשכן ומעט משוך היו הכלים ומרחוק יותר אצל משה היה הארון כמנהגו של עולם ואצל משה היה להיפך הקרוב לו הארון וכו' ואח"כ המשכן ומשה ע"ה

הכותב

רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו וכו' · ראוי ומחויב לכל מעיין קטן וגדול לדרוש ולתור על כוונה כוללת בהבנת מאמרים האלו שהם בנויים על יסוד חלוש ובלתי מתקיים כפי השכל באמרם כל החלומות הולכים אחר הפה ולכן כ"ד פתרי חלומות מה שפתר זה לא פתר זה וכלם נתקיימו שכל החלומות הולכים אחר הפה . וראוי להפלא ולומר א"כ איפה איך אמרו למעלה לאדם טוב מראין לו חלום רע ולאדם רע מראין לו חלום טוב אם הדבר תלוי ברצון הפותר מה יוסיף ומה יגרע בכשיהיה החלום טוב או רע . ועוד קושיא חזקה כפי זאת ההנחה מכל בעלי החלומות הכתובים בתורה שבכתב כיוסף ופרעה ונבוכדנצר ואחרים . הלא ראיתי ספר חדש מכונה לחכם פלוסוף הר' יצחק בר' ידעיה לפרש אגדות בקצת מסכתות . והראשונה שבהם מס' ברכות ורוב מה שכתב בפירושן הוא בדרך המשל לחומר וצורה . ובמקומות רבים אינו חושש אם סוגית הגמרא היא סותרת דבריו לגמרי . ובמאמרים הלציים הם ענינים ערבים אבל אינם מסכימים כלל דברי בעלי המאמרים להיות מבואר נגלה שלא כוונו כלל לפירושו · והנני בא לכתוב כאן פירושו במאמרים האלה אולי יראה וירצה לפני המעיינים והחכמים ואח"כ אחוה דעי גם אני . וז"ל רבא רמי כתיב החלומות השוא ידברו וכתיב בחלום אדבר בו לא קשיא כאן ע"י מלאך כאן ע"י שד . הורו ז"ל על האדם השלם המדבר כל היום בדברי תורה ולא ישיח שיחה בטלה ומגונה ממנו אם לא בחכמתו ביום בהקיץ ידוע עליו שיראה ברעיונו בלילה דברים טובים ומעולים דברים ניחומים דברי אלהים חיים אשר יגיעו אליו ע"י מלאכו ית' אשר הוא שולח לו להתראות אליו פנים ולגלות לו סודו על חלומותיו הצודקים אשר לא יכזבו והורו על המתנהג בהפך זה שמדבר כל היום שיחה בטלה ומגונה ממנו ויהרהר רע בכל עניניו אם לחבק חיק נכריה אשר ראה והסתכל בה והטריד שכלו עליה או לענין רע אחר ידוע עליו שיראה ברעיונו בלילה ההוא דברים קשים המבהילים אותו תחת היותו מהרהר רע ביום בהקיץ או יהיה מתעסק בעריות כאלו הוא ער ושוכב עמהב וזה יראה האיש ההוא על ידי שד והשטן המבהילו אז כמו שהיה מטריד שכלו ע"ז בהקיץ כי השד ההוא אחזו בחלום ובהקיץ ומקטרג עמו יום יום להחטיא את בשרו והוא השד האמתי האוחז האדם בשינה וביקיצה לא זולתו . ובאו ז"ל להורות על שניהם על האיש הטוב והרע כי לפי מה שיחשוב עליו ביום בהקיץ יראה בלילה לפי הענין הטוב טוב ואם רע רע כמו שהורו ז"ל אחר מכן ואמרו אמר רבי יוחנן אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנא' רעיונך על משכבך סליקו הורו ז"ל כל מה שיראה אדם בחלום הלילה שיראה לפי מה שיהרהר בלבו ביום אל האיש הרע לפי רשעו ואל החכם כחכמתו ולפי שכלו ואשר יהולל בו . א"ר יוחנן מנין שכל החלומות הולכים אחר הפה שנא' ויהי כאשר פתר לנו כן היה . זאת נקשרת עם האחרת ובאו להורות על החלומות שהאדם חולם כל הלילות שזה יקרהו ויראה לפי מה שיראה ביום בהקיצו ולקחו ז"ל הפה במקום הדבור כמו שאמרו פה גומר רוצה לומר על כל מחשבות לב האדם שהם יוצאות לפועל על ידי הפה שידבר ויורה על מה שחשב ואמר יתברך לרבן של נביאים מי שם פה לאדם ר"ל מי נתן למין האדם סגולת הדבור על שאר בעלי חיים ובדרך זה אמר כל החלומות שהולכין אחר הפה אחר מה שדבר ביום להיטיב או להרע . או נוכל לומר כל החלומות הולכים אחר הפה שבאו להורות כי הם הולכים אחר המאכל אשר אכל אם אכל מאכלים גסים ומעופשים יעפשו דעותיו ויבלבלו שכלו אם היה זך ויראה ברעיונו דברים משונים מבהילים אותו עד יקוץ משנתו ויכלה המאכל הגס ההוא אשר אכל ושבע ממנו ואם אכל ושבע מן המאכלים הדקים הערבים אל חכו ממתקים יראה ברעיונו חלומות צודקים וערבים לנפשו לפי שהמאכל הוא סבת השינה

עיון יעקב

בענין החלומות שהולכין אחר הפה האריכו המפרשים ואף אני אענה חלקי אמרה נפשי דהיינו החלומות הולכין אחר הפה אם הנחלם שומע דברים מהפותר ונכנסו דבריו באזניו דדבריו נשמעים ליה בודאי כוון אל פתרון החלום ונתאמתו דבריו בעיניו מן השמים . לפי שכוון אל האמת שיהיה כן לכך כ"ד פותרי חלומות וכולם נתקיימו לפי שנכנסו ונשמע דבריו להחולם וזה כוונת המקרא ואין פותר אותם לפרעה . פותרים היו אותו אלא שלא נכנסו דבריהם באזני פרעה . מבא"כ יוסף שהיה ירא אלהים דכתיב את האלהים אני

עין יוסף

הכהנים ומחזירים פניהם יאמר זה הנוסח הקצר אדיר כו' ע"כ · וכ"כ באגודה ז"ל ואם אינו יכול להאריך לימא הכי אדיר כו' עכ"ל · ור"ל שהוא מפרש דאם משער שאי אפשר לומר רבון קודם שיסיימו הכהנים אלא רואה שיהיו מהדרי אפייהו מכח שמקצרים יאמר אדיר כו' שהוא קצרה במקום רבון · ופי' כן הש"ס ואם לא ר"ל שאין מאריכין · ועיין ברי"ף ובהרא"ש ששם הגירסא נשתנה : וידגו לרוב בקרב הארץ · דקשה מ"ע ללשון דגים בארץ · שלענין הרבוי מחול ירבון או כעפר ה"ל לומר · אע"כ כך אמר מה דגים כו' (יפ"ת) : יומא קמא לא לימא מידי . פי' יום ראשון לא יגלה אפילו בפני קרוביו ואוהביו · לפי שנראה כמסתפק בדבר · מיד איתרע מזליה · לכן ביום ראשון צריך שלא יחשבו לכלום· עד יום שני שרואה שמתגבר עליו החולי (סמיכות חכמים): כל החלומות הולכין אחר הפה · יש לדקדק א"כ למה לא נתקיימו פתרון החרטומים לפרעה כיון שכולם הולכים אחר הפה אף שאינו אמת · ולא מלינו בשום מקום שנתקיים שום פתרון מהחרטומים · ויש לומר דלא פתרו מעין החלום כלל · כי הם פתרו החלום על עלמו . והחלום לא היה מתחלה על עלמו . רק על כל העולם וכדאמר רבא בסמוך והוא דמיפשר מעין חלמא (סמיכות חכמים) : לקיים מה שנאמר כל החלומות הולכים כו' · עיין תוס' שבת דף קכ"ח ע"א ד"ה

אהבת איתן

כל החלומות הולכין אחר הפה.וכתבו התוס' פי' ר"י דמזל שעת הלידה גרם ואין הדבר תלוי בחכמה

שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר (בראשית מב) ויהי כאשר פתר לנו כן היה. ואמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלמיה שנא' (שם) איש כחלומו פתר. (שם) וירא שר האופים כי טוב פתר מנא ידע. אמר רבי אלעזר מלמד שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חברו. א אמר רבי יוחנן השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה. ואמר רבי יוחנן שלשה

מהרש"א

הסוף ידברו ע"י מלאך שהרי כתיב בחלום אדבר בו וק"ל: שבל שהלומות כו'. כבר האריך בעל העקידה בקושיות בדבר זה וז"ל כי איך תתחלף הוראות חלום כפי חילוף הפותר אותו כרצונו כו' לא טוב ולא רע כעובדא דבר הדיא כו' ופלא גדול מזה כו' כ"ד פותרי חלומות כו' והאריך בקושיותיו ובתירוצו לייסב כל זה ע"ש אבל אין כל הסוגיא מתיישבת לדבריו ואין להאריך כי הוא מובן מעצמו אבל הנראה דהדברים כפשטן וכמשמען כי יש לפעמים להלום אופנים הרבה לרעה ולטובה מעין החלום כדאמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלמא ובזולת הפתרון אפשר שהוא לא טוב ולא רע כמ"ש רב חסדא חלמא דלא מפשר כו' ופי' רש"י דלא מקרי לא טוב ולא רע שכל החלומות הולכין אחר הפתרון עכ"ל ויותר מזה שגם החלומות שפתרונם הקרוב לאמיתי לטובה אפשר שיתהפך לרעה על ידי הפתרון כדמוכח מההיא דהרואה באר בחלום ישכים כו' ע"ש ואין זה דבר זר לקבל כי כמו שמצינו שיש כח בנפש האדם לפעול בעינו לטוב כדכתיב טוב עין הוא יבורך וכן להפך ברע עין בבלעם ובכמה מקומות וכיוצא בזה בדבורו הקל כדאמרינן אל תהא ברכת הדיוט כו' ואל תהא קללת הדיוט קלה בעיניך וכן הוא הדבר הזה שניתן כח לפה להוליך את החלום כפי פתרונו אם הוא מעין החלום וקרוב לזה כתב בע"י ולפי הסוגיא דשמעתין דשלשה מיני חלומות הן הא' שהולך כולו אחר הפה ובלא פתרון אינו טוב ולא רע ומזה המין אמר רב חסדא כל חלמא דלא מפשר וכו' כפרש"י והך דרבי בנאה בכ"ד פותרי חלומות וכל הנהו עובדי דבר הדיא וזה החלק מהחלומות שע"י שד שהוא שוא בזולת הפתרון והמין הב' שיש לו פתרון קרוב לאמיתו ויתקיים בלי פתרון אמנם ישתנה ע"י פתרון אפי' מטוב לרע ומרע לטוב כההיא דהרואה באר בחלום כו' כמ"ש במקומו לקמן ומזה המין הם חלומות של ב' סריסי פרעה אשר חלומם האמיתי היה על העתידות כמפורש פ' ג"ה אפסוק ובגפן שלשה שריגים וגו' וזה החלק נחלום שע"י מערכת השמים והג' החלום אשר אין לו פתרון כ"א האחד האמיתי ואינו משתנה כלל כחלום של יוסף הצדיק והוא ע"י מלאך דכתיב בחלום אדבר בו ומזה שמתענין על קצת חלומות לפי שאפשר שהוא ע"י מלאך ולא ישתנה בפתרון אחר כ"א בתשובה ומע"ט ודו"ק: הראוהו חלומו ופתרון כו'. דלפי פשוטו שראה כי לטוב פתר לו להוסיפו על כנו הוא דחוק וכי פתרון כל החלומות שוות דאפשר

הכותב

בעת עלות העשן מן המאכל אל הראש יקרר המות ויפול עליו תרדמה ואם העשן ההוא גס יהיו חלומותיו גסים הבאים בסבת המאכל הגס ואם יהיו מאכלים דקים יראה דברים דקים אלהיים כאלו בנבואה באו אליו כמו שהורו אחר מכן ואמרו על חלום של שחרית שהוא מתקיים שאז באשמורת הבוקר נתעכל המאכל וכלה העשן והענן העולה למעלה הלך ואז מוחו צלול ובלתי עפוש ולא יבא החלום ההוא בסבה מן הסבות אם לא שבא אליו במראה הנבואה: ענין בר הדיא ושאר הפותרים חלומות הם שואלים לחולמים במה סעדו לבם היום ההוא אם היה מאכל דק או גס ויאמרו לו האמת מזה והם פותרין לו לפי מה שיראה לעיניהם ובמקרה גמור כי הם הולכים אחר הפה ולפי מה שיאכל ואם יקרנו לפי פתרונו יהיה נביא בעיניהם נביא אמת עכ"ל. והנני בא לחקור ולבדוק עד מקום שידי מגעת באם אוכל להשיג אמתת כוונת חז"ל מרי דתלמודא בעלי המאמרים הכתובים בפרק זה בענין החלומות ופתרונם ועם היות שהעיון הראוי בענין זה נחלק לשנים. הא' בידיעת סבה אמתית מתיישבת על הלב למציאות החלום והשגת הפתרון. הב' להבין מה היתה כונת רבותינו זכרונם לברכה בזאת הידיעה כפי דבריהם אשר סדרו וכתבו רבינא ורב אשי בתוך התלמוד ערוך אשר בידינו גם בכל זה אודיע בפתח דברי שאינני הולך בדרך הראשון כי הלא אנכי מכיר ערכי וידעתי [שלא ידעתי] אלה החכמות בידיעת טבעי הדברים וזו היא דרך ישרה שבררתי לעצמי ללכת בדרך השני ולהשתדל בחזקת היד להבין אמרי בינה הכתובים בדברי חז"ל. ועל דרך הלצה אומר אע"פ שלא למדתי חכמה דעת קדושים אדע. רצוני

עיון יעקב

ירא וכל הירא את ה' דבריו נשמעין כדאיתא לעיל בפרק קמא דף ו' ובר הדיא ושאר פותרי חלומות אף שאינם יראי אלהים מכל מקום לפעמים מגד החכמה או מגד כהן או מגד המזל נכנסו דבריהם באזני העולם וידעו לפתור החלומות ועפ"ז יתורצו כמה ספיקות שנפלו בזה וק"ל:

עץ יוסף

ד"ה ונתן: בפי' המאמר כל החלומות הולכים אחר הפה. שוטטו רבים וכן שלמים. עיין בכותב ומהרי"ע. ומהרש"א בח"א. כולם לא מצאו בזה פי' מספיק. יכלול כל הנאמר בזה בלשון הש"ס בדברי הפותרים. וכבר הומלץ גם על דברי המפרשים. איש כחלומו פתר. אולם ראה זה מצאתי להחכם המקובל מוהרמ"ע מפאנ"ו ז"ל. במאמר חקור דין חלק ד' פ"ט זה לשונו. וגם הדברות מסייעות הכח ההוא ומוציאות אותו לפועל דמיון לעזור אותנו בהשלמתו כדרך הפתרון לחלום. ובלבד דמפשר לפום אדמוי כו'. ע"כ. ואני אבא אחריו ומצאתי את דבריו. ע"פ מ"ש הרמב"ן ז"ל והנמשכים אחריו. שכל גזירת עירין שעוד לא יצא מכחניותו אל הפועל באיזה דוגמא וסימן. עדיין אין קיומו מוחלט שיהיה. ואפשריי הוא להתבטל. אמנם אחר שיצא לאיזה פועל ודמיון. שוב אינו מתבטל (עיין רא"ם במאמר הארץ אשר אתה שוכב עליה. ואריז"ל קפלה כו'). ולכך צוה הש"י אל הנביאים שיעשו איזה פועל להתלבש בו דברי נבואתם. כדי להחליט קיומם בהפעולה הזאת וכך עשה אלישע באמרו אל מלך יואש. (מ"ב י"ג) קח קשת וחצים גו'. הרכב ידך וגו'. ויאמר אלישע ירה ויור גו' והכית את ארם גו' ע"ש. אף אנו בחלומותינו נאמר. אף כי החלום מורה לחולמו איזה גדולה וטובה עדיין אפשריי הוא לשיתבטל. עד בא הפותר האמתי ופותר את המכוון האמתי אשר בו ומוציאו בשפתיו. עקימות שפתיו בזה הוי מעשה להחליט קיומו. וזה היה דעת יוסף בספרו חלומותיו לאחיו מדעתו. כי המה חכמים מחוכמים. לדעת על מה אדני החלום הטבעו. ויבטאו בשפתיהם את הנרמז בו בחלומו. אז תתחזק הכוונה בפתרונם. וכן יקום הנרמז. והנה אחיו בהחפזם. וקנאת איש מרעהו. גערו בו ויאמרו המלוך תמלוך עלינו גו'. ויהי כשמוע יוסף כי טוב פתרו. נתן שמחה בלבו ולא חש אל קנאתם גם שנאתם. ויחלום שנית והנה השמש והירח גו'. ויספר גם אותו לאחיו גו'. עדי יגערו בו עוד הפעם בהוציאם בפה הכוונה הנרמזת בזה החלום. אולם אחיו נתיישבו אז ושתקו ולא ענו דבר בהתבוננם כי בגערתם אותו כן יחזקו פתרון חלומו. במסמרים בל ימוט. וכראותו כי החרישו בפתרונם ויספר את חלומו לאביו ואל אחיו גו'. כלומר בהיותם במעמד משותף האב והבנים כולם. וידע יוסף נאמנה. כי יעקב אביהם בשירצה למעט הקנאה מאחיו עליו. בלי ספק יגער בו אביו. לאמר הבוא נבוא אני ואמך גו' להשתחוות לך. וזהו תורף כוונתו וגערת אביו שמח שמתחהו. על הוציאו בפה את אשר נרמז בכח חלומו. וכאז"ל כל החלומות הולכים אחר הפה. לביאורנו. ויקנאו בו אחיו. (אֹיי היס). וכבר קדמהו בזה היפ"ת על מ"ר בראשית פ' פ"ט: אמר ר' יוחנן השכים ונפל פסוק לתוך פיו וכו'. כבר נאמר מאמר זה דר' יוחנן לעיל דף נ"ה ע"ב ולא ידעתי טעם על השנות הדבר כאן ואולי בשביל דאמר ר' יוחנן לתנא לתלמיד חכם לעולם טוב לו הסמיך לו גם מאמר זה של ר' יוחנן ואמנם יותר תמהני על רש"י שכאן פירש השכים העומד ממטתו ונפל לו פסוק בפיו ומלבד שדברי רש"י הם ללא צורך דהרי לא חידש לנו רש"י בפירושו שום דבר מפשטן של דברי ר' יוחנן תמוה עוד ולמה נתעורר רש"י כאן לפרש ולעיל דף נ"ה ע"ב לא פירש רש"י כלום וסמיך על פשטן של דברי ר' יוחנן שאינן צריכין פירוש. והנה על גוף הדבר שפירש רש"י כאן מאי בעי רש"י בפירושו ראיתי שנתעורר ג"כ הגאון מוהררנ"ך בספרו וכתב שהיה מקום לומר לפי שלעיל איירי בכמה מיני חלומות שהזהירו שישכים ויאמר פסוק מיוחד קודם שיזדמן לו פסוק המורה לרעה ועל זה אמר ר' יוחנן שהמשכים כדי לומר איזה פסוק טוב ונפל לו ממילא אותו פסוק הוא נבואה קטנה ובודאי יתקיים החלום כפי הפסוק שנפל לו בפיו ולזה כיון רש"י שלא כן הוא כוונת ר' יוחנן אלא כוונת ר' יוחנן על כל העומד ממטתו אפילו לא ראה שום דבר בחלומו ונפל פסוק בפיו ג"כ הוא נבואה קטנה. אלו הם שורש דברי הגאון מוהררנ"ך ואני מוסיף על דבריו שהיה מקום לומר דקאי על מאמר הסמוך דתני תנא קמיה דר' יוחנן דיין יש שותהו בחלום וטוב לו דכתיב ויין ישמח ויש שותהו ורע לו דכתיב ויין למרי נפש ופירש רש"י לפיכך אין לעמוד על פתרונו ועל זה בא ר' יוחנן שאם זה ששתה יין בחלומו השכים ונפל פסוק לתוך פיו דהיינו אחד משני פסוקים הנ"ל הוא נבואה קטנה כי הפסוק שנפל לפניו הוא פתרונו ולזה בא רש"י לפרש דר' יוחנן על כל המשכים לעמוד ממטתו קאי לא על חולם חלום הנ"ל. ועל פי זה זכינו ג"כ להבין כוונת רש"י דלעיל בדף נ"ה ע"ב לא נזכר ר' יוחנן קודם למאמר הזה כלל ואפי' משאר אמוראים המאמר הקודם לדברי ר' יוחנן הוא וירא שר האופים וכו' שכל א' חלם חלומו ופתרון חבירו וממילא אין שום מקום לטעות בדברי ר' יוחנן לומר דקאי אדלעיל לא הוצרך רש"י לפרש כלל כי דברי ר' יוחנן מבוארים ואין צריכין פירוש (צל"ח): שנא' איש כחלומו פתר. לפי החלום וקרוב לענינו (רש"י בחומש):

יד יוסף

א שבת דף נו ע"ב :

חדושי גאונים

שפט בבבלו אחר כי הוא נגנוס כאשר הראית בשר היה סובר מה שהוא קרוב לו לו משפט הקדימה אבל בגלאל העמידו על האמת שראוי לילך אחר הקרוב אל השכינה והגל השכינה המשכן קודם והוא מנהגו של עולם לעשות מתהלה ביתכו' וא"ל משה בצ"ל א"ל הייח ר"ל נשמתך היה בצד השכינה למולי ויפה דברת. אמנם להעמיק יותר סברת שניהם איך כל א' וא' צודק לדעתו הוא כי הטעם שמשכן קודם לארון הוא שתמיד קליפה קודמת לפרי ובכולם החיצוניות קודמת לפנימיות והטעם להגן שבל יתערב זר לכך כל שקדושתו יותר הוא נעשה לבסוף ובש"ס נקרא הקליפה בשם שומר לפרי ומבואר בזוהר כי זהו דווקא בזמן הזה שיש מגור ופחד מהחיצוני' צריך הקליפה קודם לפרי להיות שומר אבל לעתיד כי יבוטל הרע ויבולע רוח טומאה מן הארץ אז יהיה הפרי קודם לקליפה ולכך כתיב היטיבה ברצונך את ציון ואח"כ תבנה חומות ירושלים והנה משה סבר בדמיונו כי כבר הגיע עת התיקון ובאמת אלו משה היה בא לארץ כבר היה ימי התיקון כמבואר במג"ע ולכך רצה משה לעשות הפרי קודם לקליפה פנימיו' קודם לחיצוניות ולכך ציוה מתחלה הארון ואח"כ המשכן אבל בצלאל השיג שמשה ימות והעונות יגרום שלא יהיה עדיין ימי התיקון עד כי בא מועד ולכך הקדים השומר לפרי מתחלה המשכן ואח"כ הארון

אהבת איתן

ודע שהתוס' קצרו ומבואר הוא בספר קונטרס תשובה מן השמים המיוחס לרבינו יעקב מקורבייל בסי' כ"ב שתמה ושאל בשאלת חלום איך אפשר שתשתנה גזירת הבורא בעבור פתרון הפותר והשיבו גזירה הוא ודוק

דזה יהיה לטוב וזה לרע וע"כ פירשו כי טוב לשון טוב ואמיתי הוא שהוא ראה פתרון של זה בחלומו ומיהו יש לשאול בזה דמהאי קרא ויראה שר האופים כי טוב וגו' אינו מוכח רק שסר האופים ראה פתרון של סר המשקים אבל מנין לומר שסר המשקים ראה גם כן פתרון של סר האופים וי"ל דסמיך אקרא דלעיל מיניה דכתיב ויחלמו חלום שניהם שפירושו שכל אחד חלם מחלום של שניהם דהיינו חלומו ופתרון חלומו של חבירו כפרש"י בחומש ע"ש והא דא"ל חלום חלמנו ופותר אין אותו י"ל דלא ידע כל אחד שהוא פתרונו של חלום חברו עד אשר שמע חלום חברו ופתר אותו כמו שראה הוא ועיין ברא"ם ואין כאן להאריך : חלום של שחרית כו' · ר"ל שאלו החלומות הם אמיתיות ומתקיימין בלי ספק אפי' בלא פתרון והוא מבואר כדלקמן דאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנא' כו' ולזה חלומות שבתחלת הלילה הולכין אחר הרהורי לב שביום גם עשן המאכל יטרדהו ומערבב שכלו בדברים בטלים והם בעצמם החלומות אשר ע"י שד שוא ידברו אבל חלום

חלומות מתקיימין (ואלו הם) חלום של שחרית וחלום שחלם לו חברו וחלום שנפתר בתוך חלומו. וי"א אף חלום שנשנה שנא' (בראשית מב) ועל השנות החלום וגו'. אמר (רבא) [ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן] (מנין ש)אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנא' (דניאל ב) אנת מלכא רעיונך על משכבך סליקו. ואי בעית אימא מהכא (שם)

הרהורי לבו· מה שהוא מהרהר ביום : רעיונך· מחשבותיך · וכן כל לשון רעיון שבמקרא אינו לשון רצון אלא לשון מחשבה וזה יוכיח ורעיונוהי יבהלוני' (דניאל ד') וכי רצון של אדם מבהילו אלא מחשבותיו מבהילין

של שחרית שכבר נח האדם מהרהורין שביום יבואו החלומות האמיתיים אשר ע"י מלאך וכן חלום שחלם לו חברו כו' דאינו הולך כ"כ אחרי הרהוריו שהאדם מהרהר בעיניו ומטעם זה אמרו בדוד דאחריני חזו ביה שיהיה חלום אמיתי וחלום שנפתר כו' ראוי הוא להתקיים באותו הפתרון ולא אחר פתרון אחר כמין החלומות שהולכין אחר הפה ואין זה במקרה כחלום שע"י שד · וי"א אף חלום שנשתנה שנאמר ועל השנות וגו' והוא ג"כ מטעם דבר שנתחזק ב' פעמים אין זה מקרה אלא אמיתי הוא והוא הענין בחלום פרעה שאמר שאין חלומו מהכוזבים הבאים מהרהורי הלב שהרי לא ראיתי כהנה לרוע בכל ארץ מצרים שכולם טובות כמ"ש פרק זה בורר אין פרה וחזירה יוצאת ממצרים עד שניטל אם שלה ואמר והנה חלום שהיו בעיניו ב' החלומות כחלום אחד להורות על ענין אחד ונשנה כדי שיתקיים וזה שנאמר ויהי בבוקר וגו' שהיה זה חלום של שחרית שראוי להתקיים ויקרא פרעה לחרטומים ויספר להם את חלומו שהיו בעיניו ב' החלומות בפרות ובשבלים כחלום אחד שנשנה דודאי מתקיים ואין פותר אותם לפרעה כמ"ש אח"ל ז' פרות הטובות הם ז' בנות אתה מוליד והרעות ז' אתה קובר וז' השבלים הטובות ז' אפרכיות אתה כובש והרעות ז' אפרכיות מורדות בך שהם עשו ממנו ב' חלומות ואין אלו מהחלומות הנשנה על ענין אחד וע"כ אמר כאן ואין פותר אותם בלשון רבים לפי הבנתם שהם ב' חלומות וז"ש אל החרטומים ואין מגיד לי שלא קבל פתרונם שעשו ממנו חלום שלא נשנה ואפשר שאינו מתקיים וע"כ א"ל יוסף חלום אחד הוא דהפרות והשבלים מענין אחד הם על ז' שני שובע ורעב וחלום שנשנה הוא ואשר אלהים עושה הגיד לפרעה דהיינו שחלום זה אמיתי הוא להתקיים על ידי מלאך הוא ומעתה הונחה קושית בעל עקידה אהא דאמרינן כל החלומות הולכים אחר הפה הרי יוסף אמר כי לאלהים פתרונים דאין כאן מקום קושיא דודאי זה החלום פרעה כיון שנשנה פעמים בלילה אחד הוא מחלומות שהפתרון לאלהים ומתקיימין וק"ל : אלא מהרהורי כו' · בחלומות הכוזבות ניחא כפשטיה כמ"ש בהנך עובדי דקיסר ודשבור

הכותב

לומר כי חכמינו הקדושים היו לנו לעינים והאירו עינינו כמכסה טפח וכמגלה טפחיים במאמרים האלה. ורבינא ורב אשי מסדרי התלמוד אשר מפיהם אנו חיים כתבום בתוך חבור התלמוד · ומהבנת דבריהם ודקדוק לשונם תגיע אלינו ידיעה מספקת להשיג כל האפשר גם כפי חכמת הטבע כיון שבחבור הקדוש הנזכר נכללו כל החכמות כמו שהעיד על זה הרב הגדול כרכא דכלא ביה הלא הוא הרמב"ם ז"ל. ואען ואומר גם אם נניח בהקדמה מושלמת שדברי זה החכם המפרש הם הגונים ומקובלים להודיע סבת החלומות ופתרונם עדיין יצטרך אלינו להבין ולדקדק לשון מאמרי חז"ל אם סובלים פירושו. ואם יתברר באמת שדבריהם סותרים דבריו לא נחוש כלל לדבריו לענין פירוש מאמרי חז"ל ויהיו דבריו אצל כל מעין כדברי פי חכם חוקר בחכמת הטבע וכל תלמיד קורא ושונה בכל סוגיא זו יראה בעיניו ולבבו יבין כי דברי המפרש הזה סותרים ממש מאמר חז"ל. והנני מזכיר כאן שנים או שלשה עדים נאמנים הא' בתחלת הסוגיא אר"ח חלמא דלא מיפשר כאגרתא דלא מקריא ופירש"י לא טוב ולא רע הוא שכל החלומות הולכין אחר הפה נראה מזה מבורר שכוונת אמרם אחר הפה הוא על לשון פותר החלום ולא על חולם החלום כדברי המפרש. הב' ממאי דאיתמר בסמוך א"ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך ויפתרנו בפני שלשה יפתרנו ס"ד והאמר רב חסדא חלמא דלא מיפשר כאגרתא דלא מקריא אלא אימא יטיבנו בפני ג' ליתי תלתא דמרחמי ליה וכו'. הג' ממאי דאתמר משום זקן א' ומנו רבי בנאה כ"ד פותרי חלומות היו בירושלים כו' עד שכל החלומות הולכים אחר הפה. הנה נתבאר מכל אותה סוגיא שפירוש הולכים אחר הפה הוא על דבור היוצא מפי פותר החלום ולא כדברי המפרש הזה להיות בלתי אפשר שיתיישב פירושו על דברי חז"ל. ויותר טוב היה לו אם ירצה להודיענו סברתו במציאות החלומות שיאמר אותם משמו ולא כמפרש דברי חז"ל. ואם יקשה עליו מאמרם כל החלומות הולכים אחר הפה יתרץ קושיא זאת כדברי הר"א בן עזרא שדרכו לפרש הפסוקים על דרך הפשט ממש מתיישב על הלשון · וכ"כ פי' נאה בפסוק הלא לאלהים פתרונים וכלל כוונתו כי פתרון החלומות לה' כי הוא יודע העתיד ומראה אותו בחלום וכאשר הוקשה לו מאמר הולכים אחר הפה אמר שהם דברי יחיד. וכאשר עיינתי כל הסוגיא מראשה ועד סופה יראה מתוכה שהמאמר ההוא נאמר בסתמא דתלמודא בלי שום מחלוקת וקולר תלוי על צואר כל מעיין לתקן כל הסוגיא באופן שתתבטל הקושיא חזקה שזכרתי למעלה שכפי הנראה מאמרי התלמוד סותרים זה לזה וכל אחד מהם כתוב כמאמר מושלם לדברי הכל. ומה שחשבתי בזה הוא שהמאמרים ראשונים הם צודקים אמתיים כפי פשוטם ואינם צריכין לשום פירוש. אבל כל המאמרים אחרים הנמשכין אל מאמר כל החלומות הולכים אחר הפה נאמרו על דרך השלוח וצריך לפרשם בפנים [שניים] כפי שאר אגדות נאמרו בדרך גוזמא או בדרך קרוב לזה. הכוונה אמתית לחז"ל במציאות החלומות הוא שרצה הקב"ה לזכות את יראיו ולהתרות בהם שיחזרו מדרכם הרעה. ועל הכוונה זאת מביא עצות מרחוק לשיראו חלומות מבהילים כדי שייראו מלפניו ולהנצל שלא יבואו עליהם המקרים רעים אשר ראו בחלומותיהם יצטרך לכל אחד מהם לשוב בתשובה שלימה להתחרט ממעשיהם הרעים שעשו בימים הראשונים ולעשות מעשים טובים מכאן והלאה וכן אמר בפי' רב יהודה חלמא בישא קשי מנגדא וה' עשה שייראו מלפניו ואמר רבי יוחנן זה חלום רע. ופרש"י מנגדא ממלקות לפי שידאג ממנו. שייראו מלפניו שישוב ויכנע ע"י חלום רע וכן אמר אליהוא אז יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתום להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה. והמפרשים האריכו בפי' המענה ופרש"י בדרך קצרה מתוק לחכי אז יגלה אזן אנשים כמו שעשה לאבימלך בחלום הלילה ובמוסרם יחתום [חותם] ליסרם ביסורים על עונם להסיר אדם ממעשה שהיה בדעתו לעשות וגוה מגבר יכסה ביסורין למען הכניעו ולהשפילו כדי שיחשוך נפשו ממיתה גמורה. ואפשר לפרש שהקב"ה מביא עליו יסורין וראשונה מבהילו בחלומות כדי להסיר מלבו גאוה שקועה שהיא מכוסה ממנו ר"ל שאינו מכיר בה וחוטא בשוגג וע"י החלומות יפשפש במעשיו וירגיש חטאו בשגגה בגאוה ויסתלק ממנו. ולפי דרך זו הוסיפו עוד לומר לאדם טוב מראין לו חלום רע כי הוא יתברך מטיב לטובים ולישרים בלבותם ועל ידי החלום מבהיל ישוב מחטאו ולאדם רע מראין לו חלום טוב לחזק את לבו כמנהגו יתברך עם רשעים בתכלית וכן כתב רש"י כדי לשמחו שיאכל עולמו ולכן כל שנותיו של אחיתופל לא ראה חלום רע ולזאת הכוונה אמרו חלמא בישא עציבותיה מסתייה כדי שיתעורר לשוב בתשובה בסבת עצבונו. וכיון שזאת כוונתו ית' בשהאיש הטוב יחלום ענינים מבהילים אין ראוי לחשוב על החלומות ההם שהם גזר דין קיים דלא למיהדר מיניה אבל האמת שיש כנגדם ב' בטולים הא' שרוב דברי החלום ועניניו הם בטלים וכוזבים ר"ל שלא היה להם שום מציאות ואע"פ שכן ראה בחלומו נדמו לו בדמיון כוזב לגמרי ולזה אמרו כמו שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים · הב' שגם החלק שראה באמת רצוני לומר שנגזר עליו לשיהיה כן יש בו כח לבטלו על ידי תשובה ומעשים טובים ורב חסדא רמז על ב' הבטולים לרמוז לראשון אמר חלמא בישא עדיף מטבא. לא חלמא טבא מתקיים כוליה ולא חלמא בישא ולרמוז לשני אמר חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא ר"ל שכמו שהאגרת שלא קראוה כלל לא יתקיים שום דבר מהכתוב בה כן אפשר שיהיה חלום זה בלא קיום כלל שיהא בטל כלו ע"י תשובה. וזה צריך לבאר יותר ולסלק המבוכה הנראית בהבנת המאמרים השניים שכפי הנראה הם רחוקים מן השכל אם נאמר שיתבטל לגמרי החלום רע בסבת פתרון טוב היוצא מפי הפותר. ולא זו בלבד אלא שהוסיף רש"י לפרש ולומר כאגרתא דלא מקריא לא טוב ולא רע הוא שכל החלומות הולכין אחר הפהי וכפי קוצר דעתי ראוי לפרש המאמרים האלה בדרך אחרת ע"ד השלוח כמו שרמזתי ואזכיר בקוצר יסוד המונח בגמ' ועליו אבנה בנין חשוב והוא זה עם היות שאמר רב הונא לאדם טוב מראין לו חלום רע כבר הוצרכו בגמ' להוציאו מפשוטו מטעם מה שהקשו

עיון יעקב

אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו. והא דאמרינן לקמן והוא דלא הרהר בה מאורתא היינו מאורתא לא הרהר בה אבל מ"מ הרהר בה מעולם והרהור עבירה אין אדם ניזל ממנו בכל יום וכן מדקדק לשון רש"י דבר שלא הרהר בה מעולם אינו רואה בחלום וק"ל ועיין בתשובת שבות יעקב חלק ב' סי' ל"ד :

ענף יוסף

קבג וחלום שנפתר בתוך חלום. משום שכל החלומות אינם מתבטלים לגמרי רק מתהפכים לענין שבה מקרוב לרחוק לפמ"ש המהרש"א שהרבה אופנים יש בחלום שיש לפותרם. ולזה הולכין אחר הפתרון. ואם כן בחלום שנפתר בתוך חלום בפירוש ליכא ענין אחר בחלום רק אותו הפתרון גלל כן הכרחי להתקיים ואינו מתבטל (מעין הברכות) :

חדושי גאונים

כי המשכן צריך להגן על הארון שהוא עיקר הפרי שלא יאחזו בו חיצונים וא"ל מהם בצ"ל א"ל היית אתה ויודע אתה כדעת אל כי אין עדיין ימי התיקון ויפה דברת (רי"פ) אבל הרלב"ח ביאר בפשוט כי בכל מעשה שעושה לתכלית אז התכלית הוא קודם במחשבה אבל בסדר העשיה אז התכלית לבסוף ולהיו' כי תכלית המשכן הוא רק עבור הארון והתורה והוא הנכבד בכל הכלים א"כ משה תפס התכלית קודם וסידר בדבריו הארון תחלה ואח"כ המשכן ובצלאל תפס סדר המעשה לכך אמר כלים שאני עושה כי הוא בסדר המעשה משכן קודם.ובקושיות קמאי שהקשו שהש"ס שלנו סותר לדברי המדרש רבה על פסוק תן לחכם ויחכם. שמשה רצה לעשות משכן תחלה ואח"כ הארון ובצלאל השיבו אין כבודו של תורה בכך אלא מתחלה הארון ואח"כ הכלים והוא סותר להסוגיא דילן ולהמעיין בתוס' דעירובין ד' ס"ג ע"ב ד"ה כל זמן שהארון ושכינה שלא במקומן כו' כתבו שם שהיו ב' ארונות ארון א' של עץ שעשה משה ושם היה הלוחות מונחים עד שעשה המשכן וזה נעשה קודם המשכן והארון שעשה בצלאל של זהב הנעשה אחר עשיות המשכן אשר נאמר בש"ס כאן ניחא ודו"ק. (גאון יעקב כ"י) :

רבא רמי כתיב והחלומות שוא ידברו וכתיב בחלום כו' ל"ק כאן ע"י מלאך כאן ע"י שד. ביאורו כי יש מן האנשים שיגבר כח הדברי והשכלי על כח הדמיוני אז יראה האדם חלומות צודקים אבל כשיגבר כח

אהבת איתן

ותשכח · ושאל שנית ולא ענו לו רק כברא"שונה · ונצטער על זה והוסיף לשאול והשיבו בזה"ל הלא ידעת וגם שמעת שיש אנשים שמזל תולדתם להיות עיניהם ולשונם רעה וגם יש עליהם שר רע. והרבה אלפים באין בעבור עין הרע והרבה

מבהילין אותו : (לא) דקלא דדהבא · דבר שלא הורגל לראות ולא הרהר בו מעולם : בקופא דמחטא · נקב המחט : קיסר · מלך רומי והיה לו תגר עם הפרסיים : מאי חזינא · מה אראה הלילה בחלום : משחרי לך · פרסיים עושין בך עבודת המלך כמו (במדבר ע"ז בתרגום) לא חמרא דחד מנהון שחרית ולשון חכמים (ספרי פ' דברים) הדבק לשחור ויסתחוו לך : ושבו לך · ישללוך בשבי : וטחני בך קשייתא · יכופו אותך לטחון גרעיני תמרים : שבור מלכא · מלך פרס : פסיד עסקך · תתקלקל פרקמטיא שלך : ולא אהני לך למיכל · מתוך לערך לא

ורעיוני לבבך תנדע. אמר (רב יוסף) [רבא] תדע דלא חזי איניש (בחלמיה) לא דקלא דדהבא ולא פילא דעייל בקופא דמחטא. [דף נו] אמר ליה קיסר לרבי יהושע בן חנניא אמריתו חכמיתו טובא אימא לי מאי חזינא בחלמאי. אמר ליה חזית דאתו פרסאי דמשחרי לך ורעו בך שקצי בחוטרא דדהבא. הרהר כוליה יומא ולאורתא חזא. א"ל שבור מלכא לשמואל אמריתו חכמיתו טובא אימא לי מאי חזינא בחלמאי. א"ל חזית דאתו רומאי ושבו לך ומטחנו בך קשיאתה בריחיא דדהבא הרהר (והזא) [כוליה יומא ולאורתא חזא]. א בר הדיא מפשר חלמין הוה מאן דהוה יהיב ליה אגרא מפשר ליה למעליותא ולמאן דלא (הוה) יהיב ליה אגרא מפשר ליה לגריעותא. אביי ורבא חזו חלמא אביי יהיב ליה (אגרא) [זוזא] רבא לא (הוה) יהיב ליה (אגרא) [זוזא]. אמרי ליה אקרינן בחלמין (דברים כח) שורך טבוח לעיניך וגו'. לרבא א"ל פסיד עסקך ולא אהני לך למיכל מעוצבא דלבך. לאביי אמר ליה נפיש עסקך וטבחת ולא אכלת ושתית

מהרש"א

מלכא דאייתי לקמן אלא דגם חלום אמיתי כהאי דמייתי הכא מנ"ל אין מראין לו אלא בדבר דאפשר להיות שאדם מהרהר וקאמר רבא עלה תדע דלא מחזו וכו' וק"ק מחלום שני של נ"נ שהיה אמיתי וכתיב רבה אילנא ותקף ורומא ימטי לשמיא וחזותיה לסוף ארעא דדבר זה א"א להיות ובודאי לא הרהר בו מעולם וי"ל דלאו דוקא נקט ימטי לשמיא וגו' כמו ערים גדולות ובצורות בשמים דאמרי' ביה דדבר הכתוב לשון הבאי וק"ל: פסיד עסקך וכו' · דעסקי אדם להרויח מקרי עס"ז כמ"ש ורב תבואות בכח שור לרבא מפרש ליה שורך טבוח שפסיד עסקך ולא תאכל מחמת עלב ולער ולאביי הוה מפרש ליה שורך טבוח מוכן לאכול מתוך הרווחות עסקך ולא תאכל ממנו מכח חדוה וק"ל:

א הנה לעדות חז"ל במדרש ויקרא רבה העוף בר הדיא צופה למרחוק עד מאוד ועפ"ז אפשר כי כנו חז"ל את הפותר הלזה בשם העוף ההוא ע"ד מליצה. כי גם פותר חלומות הוא צופה למרחוק ומגיד האותיות אשר תבאנה באחרית הימים. (מנאתי) :

חדושי גאונים

הדמיוני ויתלש כח הדברי אז החלומות בלתי צודקים וכן מזה הנביאים היו הנביאי' אשר מסתכלים באספקלריא שאינה מאירה עבור שגבר בהם כח הדמיוני וראה מראות בלתי צודקות הוא אשר הי' התמרמר ישעי' הנביא ואמר אוי לי כי נדמתי כי איש טמא שפתים אנכי כו' ואת המלך ה' צבאות ראו עיני (ישעיה ו') ר"ל כי הנביא שחזק בכח נבואתו ולא גבר בו כח הדמיון הוא ישיג הדבר על בוריו היינו שישיג שאי אפשר לראות כבודו יתברך אבל הנביא שחזק כח הדמיון עליו ויפעול בכח המדמה רואה במראה כבודו יתברך איזה גוון ותמונה והוא כמו עוור העיני' והלום הראות ורואה בשמש הלא יראה סביב השמש כדורים והוא מחמת חולשת הראות. ראה כי קצת מהנביאים כינוהו מראה כבודו יתברך למראה הקשת כד"א כמראה הקשת אשר יהיה בתוך הענן כן מראה כו' (יחזקאל א' כ"ז) לרמוז שהתוארים הנראים במראה כבודו יתברך

אהבת איתן

מתים בעין הרע כמ"ש · וגם לפעמים ניתן רשות לשטן לתגל כמ"ש במרים מגדלא. גם יש אנשים שרגליהם טובה כמ"ש ויברך ה' אותך לרגלי. ואף אתה אל תתמה כי יש אנשים שמזל לידתם להיות פותרי חלומות ושיתקיים פתרונם בין לרעה ובין לטובה. ובלבד שיהיו לפי ענין החלום. ובר הדיא היה מהם ולא נתקיימו הפתרונים בזכותו רק במזלו ולכך כעס עליו רבא

הכותב

עליו ובמסקנא העלו שאדם טוב אינו רואה לעולם חלום רע אלא איהו לא חזי אחריני חזו ליה אבל הוא עצמו רואה חלום טוב ועד שלא יקיץ משתכח ממנו כדי שלא ישמח ועל יסוד זה אמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא וגופא דעובדא הכי הוא . ראובן הוא אדם טוב על הרוב ויש בידו חטא מיוחד בזדון או בשגגה והקדוש ברוך הוא חפץ להבהילו על ידי חלום כדי שיתעורר לשוב מחטאו · ולקיים מאמר אחר לרב חסדא אמר רבי ירמיה מאי דכתיב לא תאונה אליך רעה שלא יבהלוך חלומות רעות אין ראוי שראובן שהוא אדם טוב יראה הוא עצמו החלום אלא על ידי שליח כמו שמעון אוהבו הוא יהיה חולם החלום ההוא הרע על ראובן דאיהו לא חזי אבל אחריני חזו ליה . ויבא שמעון מהרה חושה ויודיע לראובן בכלל שחלם לו ענין מבהיל ואין ראוי שיפרש לו יותר כי די לו הערה בהודעה כללית הזאת לבוא מיד אצל חכם ובפני ג' יפתרנו ויטיבנו בסבת אמרם חלמא טבא וכו' ופסוקי דרחמי וגם על ידי זה ישית אל לבו לשוב מחטאו שתים הנה סבות עצמיות וסגולה אמוניות לבטל החלום רע שחלם לו שמעון אוהבו ולא ישאר לו שום שארית מהרע המזומן לבא עליו . וכיון שראובן לא ידע פרטיות החלום אין ראוי להודיעו בכלל כדי שלא יהא משתומם ונבהל בשמעו רעת החלום שאולי יתעצב אל לבו ויתיאש מן הרחמים ולא ישוב בתשובה שלמה וידמה זה בודאי כאגרתא דלא מקריא וכל המאמרים שהזכרתי במקום הזה אמרם רב חסדא והם נקשרים זה עם זה כפי היסוד שהנחתי . ועם היות שזה מספיק לתקן כל מאמרי רב חסדא עדיין לא יצאתי ידי חובתי עד שאפרש גם כן מאמר רבי יוחנן הסמוך להם הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך בפני ג' וכו' עד אלא אימא ישיבנו ובמה שכתבתי יש תשובה לזה כי הרואה חלום ונפשו עגומה עליו איננו אדם טוב לגמרי כדוד וכיוצא בו רק יהיה כאדם אמצעי שיש בו הכנה קצת להתרות בו בחלום על ידי עצמו ולא ע"י אחר ועליו לבקש רפואת תעלה למחלתו וללכת לפני אוהבים וחכם עמהם ויודיע להם צערו בכלל כי חלם חלום מכאיב ומבהיל ואין ראוי שיפרש להם פרטי החלום כדי שלא ישבר לבו שיראה בעיניו כאלו כבר נגמר הדין ועל ידי ספורו הוא ככתוב והתום. וכיון שהאיש הזה איננו אדם טוב לגמרי רק אמצעי רך הלבב ואיננו גדול שיתיאש יתייאש מן הרחמים וכוונתנו לחזק את לבו ושישמע דברי חכמים יאמרו פסוקי דרחמי נלזה ראוי שלא יספר החלום בפרט רק שיהא לעולם כאגרתא דלא מיקריא ודי בזה לבטל חלומו לגמרי . ולפי שיטה זאת יתוקנו כל המאמרים הראשונים אבל עדיין אנו צריכין למודעי בתקון המאמרים האחרונים והדבר הקשה הזה מאמר קצר והוא כל החלומות הולכים אחר הפה וזאת היתה כוונתי במה שרמזתי למעלה שהוא מן ההכרח לפרשם על דרך השלום קצת בדרך הפלגה כמנהג במקומות רבים במדרשי הגדה ואפרש בהם שני פירושים והוצרכנו לשניהם כאשר אבאר . כבר הנחתי שתקון חלום רע ובטולו תלוי בעצת החכם הפותר שאם יפתור חלומו באופן שיפשפש במעשיו ויעשה תשובה וילוו אליו שנים שלשה דמרחמי ליה וכלם יאמרו חלמא טבא וכו' ופסוקי דרחמי בוודאי תתבטל רעת החלום בסבת הפותר ומטיבי החלום שכלם כאחד יעידון ויגידון אמונה שלימה שהקב"ה טוב ומטיב ייטיב לטובים ומהפך גזר דינו אשר ראה בחלומו מרעה לטובה ואם לא יעשו כן רק אמור מינה' כל דנא פשר חלמא שנגזר הדין לרעה על פלוני החולם דלא למיהדר מינה' כל פה דובר נבלה כזה הוא סבת קיום החלום לרעה כי החולם החלום ההוא לא יעשה תשובה כראוי וכפי זאת ההנחה יצדק מאמר כל גבון וחכם שיאמר קיום כל החלומות ובטולם הכל תלוי במה שיאמר הפותר בפיו ובשפתיו וכן כל שאר מטיבי החלום עמו. וזאת היתה כוונת האומר כל החלומות הולכים אחר הפה כי כשנדקדק לשון זה באומרו הולכים הכוונה בו שכמו שהדרך הוא גבול אמצעי ללכת בו אל מחוז החפץ ואיננו הוא לבדו תכלית אחרון כן דברי הפותרים ומטיבי החלום הם גבול אמצעי להגעת התכלית ובאמצעותם וגם באמצעות סבות אחרות תלויות בחולם החלום נגיע אל התכלית. ואין ראוי שנפרש שהרשות נתונה לפותר יעשה כרצונו ועל פיו לבדו יהיה מציאות החלום או ביטולו ודי בזה לתקן מאמר כל החלומות הולכים אחר הפה אבל מה אעשה כי כל זה איננו שוה לתקן ה"י עובדי דבר הדיא . והדרך ישכון אור לתקן הכל שנסמוך ונשען בצד מה על דברי הר"א ן' עזרא שאמר שהם דברי יחיד רצוני לומר שבראשונה היה הולק רבא כנגד אותה סברא והיתה דברי יחיד ולא היה חושש לכל פתרוני הפסוקים שהיה פותר בר הדיא כנגדו עד דנפל ספרא מיניה וחזא רבא דהוה כתיב ביה כל החלומות הולכים אחר הפה אמר רשע בדידך קיימא מראה שרבא עצמו הודה לו . ומה שראוי לחשוב כפי קוצר דעתי להבנת כוונת בר הדיא הוא זה . גם עתה אחרי שהסכמנו בצד מה לדברי הר"א שהמאמר הנזכר הוא דברי יחיד ואין הלכה כמותו עדיין נשאר עלינו לחקור ולידע מה ראה היחיד לומר כן ועל מה סמך לומר דבר הנראה כנגד השכל שמציאות החלום אשר חלם ראובן ר"ל קיומו או בטולו יהיה תלוי ברצון עובר בשוק יהיה מי שיהיה שיפתור החלום כפי רצונו ודברי פיו יהיו קיימים . והמעט אשר השיגה ידי להשיב תשובה לזה הוא כי כחות האנשים מחולפים לעשות טוב ורע וכמו שגדול כח החכמים חסידים ואנשי מעשה להטיב לטובים ולשים עיניהם עליהם לטובה כן הרשות נתונה ע"י סטרא דשמאלא לאנשים רעים וחטאים לעשות רעה במחשבה ובדבור ובמעשה למי שירצו ובעת שירצו ע"י [השקפת] חושיהם הנגלים והפנימיים . ואף כי לא למדתי חכמה זכורני מה שראיתי בימי בחרותי בספר כוונות בשרשי הפליאות אמר שיש סגולה בכח הנפש ועצמותם לפעול בהיולי העולם בהסרת צורה והמצאת צורה וכו' ואמר עוד וז"ל וכבר יעבור פעל קצת הנפשות אל גוף אחר עד תפסיד הרוח במחשבה ותהרוג האדם במחשבה ויולץ מזה כשהוא מרעי העין וכתב גרבונג בפירושו בתואר פעל העין איך יהיה שיעיין בטובותיו ויפלא מהם ויקנא בו ויחשוב רע בו ושאי אפשר שיטה כי אם אל הרע וימציאהו בו ויעזור לזה כשיהיה האיש מחלק מאדים כאמרם ז"ל מר נמי עניש וקטיל ע"כ . הלא כתבתי דבריו אלה ע"ד כדהוה גמיר רבי מאיר מפומיה דאחר דתוכו אכל קליפתו זרק. ואל זה כוונתי באמרי שע"י סטרא דשמאלא פועלים החטאים האלה בנפשותם . וגם רז"ל הודיעונו גנות בעלי העין והתירו מדידת אזור בשבת להנצל מעין הרע וגם בנדון זה ניתן רשות למשחית כמו בר הדיא שע"י דבורו ומחשבתו הטובה היא אם רעה יתן מציאות לחלום כפי רצונו הן לטוב הן לרע וכפי פירוש זה יהיה מאמר כל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד אבל הדעת האמתי ונכון לדעת רוב דברי רז"ל בענין החלומות ופתרונם מה שכתבתי למעלה כי ה' עשה שייראו מלפניו ואח"כ עצת מלאכיו ישלים הם שלשה עבדיו וחכם פותר מטיבי החלום ע"י תשובה ותפלה :

בר הדיא מפשר חלמין הוה כו'. הנה הגיע אלי תועלת גדול ודעת אמתי ונכון מזה הספור מעניני רבא עם בר הדיא . והוא שיאות לכל חכם ונבון תורני להיות קיים בדעותיו אומניות תורניות מבלי היות נפתה אל ההרגל והמנהג ושלא יהיה כפתי יאמין לכל דבר המפורסם אצל ההמון . כי הלא ראינו איך רבא היה קיים בלתי משתנה מאמונתו התמימה בענין החלומות ופתרונם שכלם הם הערה מאתו יתברך ולו לבדו פתרונים ואע"פ שנתפרסם לרוב אנשי דורו ולאביי עמהם שהדבר תלוי ברצון הפותר לא חשש לזה כלל רבא ולא האמין לשמועתו כי תורת ה' בקרבו לא ימעד אשוריו מאמונתו

עין יוסף

אמריתו חכמיתו טובא · הכוונה על פי דאמרינן חכם עדיף מנביא · וזהו אמריתו חכמיתו טובא היינו דחכמתכם היא גדולה מהנבואה.ותוכלו לידע יותר מהנביא · א"כ הרי דניאל ידע החלום העבר · ואתם מצד החכמה שהוא עדיף טובא דקאמר · אימא לי מאי חזינא להבא בחלומי (סמיכות חכמים) :

ענף יוסף

תדע דלא מחזי לאינש לא דקלא דדהבא כו' . עי' במהרש"א מה שהקשה ובספר סמיכות חכמים תירץ דאף דלא הרהר בדקל מכל מקום הרהר כבענין זה שהרי אמר אעלה על במתי עב לא די שהרהר אלא שאמר בפירוש אעלה לשמים ודקל הוא רק משל . והוי מעין אמריתו חכמיתו כו' . לכאורה תמוה הוא דהיכן מצינו זה . וכי רבי יהושע

מחדותא דלבך. אמרי ליה אקרינן. (דברים כח) בנים ובנות תוליד וגו'. לרבא א"ל כבישתי'. לאביי א"ל בנך ובנתך נפישין ומנסבן בנתך לעלמא ודמיין באפךכדקא אזלן בשביה. אקרינן(שם) בניך ובנותיך נתונים לעם אחר. לאביי א"ל בנך ובנתך נפישין א ואת אמרת לקריבי יהיבנא להון והיא אמרה לקריבה ואכפה לך ויהבת להון לקריבה והוות לך כעם אחר. לרבא אמר ליה דביתהו שכיבא ואתו בניה ובנתיה לידי אתתא אחריתא ב דאמר [רבא אמר] רב ירמיה בר אבא אמר רב מאי דכתיב (שם) בניך ובנותיך נתונים לעם אחר (ועיניך רואות) זו אשת האב. אקרינן [בחלמין] (קהלת ט) לך אכול בשמחה לחמך (ושתה בלב טוב יינך). לאביי אמר ליה מרווח עסקך (וטבחת) ואכלת ושתית וקרית פסוקא מחדוא דלבך. לרבא אמר פסיד עסקך טבחת ולא אכלת ושתית וקרית (פסוקא) לפכוחי פחדך. אקרינן (דברים כח) זרע רב תוציא השדה. לאביי אמר ליה מרישיה לרבא א"ל מסופיה. אקרינן (שם) זיתים יהיו לך בכל גבולך וגו'. לאביי אמר ליה מרישיה לרבא אמר ליה מסופיה. אקרינן (שם) וראו כל עמי הארץ (כי שם ה' נקרא עליך). לאביי א"ל נפיק לך שמא דריש מתיבתא הוית (ודחיל כולי עלמא מינך) [אימתך נפלית בעלמא]. לרבא א"ל [בדיינא דמלכא אתבר ו] מיתפסת כגנבי (בי זינא דמלכא) ודאין כ"ע ק"ו מינך. למחר איתבר (בי זינא) [בדיינא] דמלכא ואתו ותפשוה ליה לרבא (דחיל כ"ע ואמרי רבא אתפס אנן לא כ"ש). אמרי ליה חזן חסא על פום דני. לאביי א"ל עייף עסקך כחסא. לרבא א"ל מריר עסקך כחסא. (ועוד רבות כאלה) [אמרי ליה חזן בשרא על פום דני. לאביי א"ל בסים חמרך ואתו כולי עלמא למזבן בשרא וחמרא מינך. לרבא א"ל תקיף חמרך ואתו כולי עלמא למזבן בשרא למיכל ביה. אמרי ליה חזן חביתא דתלי בדיקלא. לאביי א"ל מדלי עסקך כדיקלא לרבא א"ל חלי עסקך כתמרי. אמרי ליה חזן רומנא דקדחי אפום דני לאביי א"ל עשיק עסקך כרומנא לרבא א"ל קאוי עסקך כרומנא. אמרי ליה חזן חביתא דנפל לבירא לאביי א"ל מתבעי עסקך כדאמר ג נפל פתא בבירא ולא אשתכח לרבא א"ל פסיד עסקך ושדי' ליה לבירא] אמרי ליה חזינן בר חמרא דקאי אאיסדן ונוער. לאביי א"ל מלכא הוית וקאי אמוראה עלך. לרבא א"ל פטר חמור גהיט בתפילך. א"ל לדידי חזאי לי ואיתיה. א"ל וא"ו דפטר חמור ודאי גהיט מתפילך. (עיין רבא ואשכח וא"ו דפטר חמור גהיט בתפיליה) לסוף אזל רבא לחודיה לגביה. א"ל חזאי דשא ברייתא דנפל א"ל אתתך שכבא. א"ל חזאי ככי ושיני דנתור. א"ל בנך ובנתך שכבן. א"ל חזאי תרי יוני דפרחן. א"ל תרתי נשי מגרשת. א"ל חזאי תרתי גרגלידי דלפתא. א"ל תרין קולפי בלעת. אזל רבא ההוא יומא ויתיב בי מדרשא כולי יומא אשכח הנהו תרי סגי נהורי דהוו קא מנצי בהדי הדדי. אזל רבא לפרוקינהו ומחוה לרבא תרי. דלו למחוייה אחריתי אמר מסתייה תרין חזאי. לסוף אתא רבא ויהיב ליה אגרא א"ל חזאי אשיתא דנפל. א"ל נכסים בלא מצרים קנית. א"ל חזאי אפדנא דאביי דנפל וכסיין אבקיה. א"ל אביי שכיב מתיבתיה אתיא לגבך. א"ל חזאי אפדנא דידי דנפל ואתו כ"ע ושקול לבינתא לבינתא. א"ל שמעתתך מבדרן בעלמא. א"ל חזאי דאבקע רישי ונתר מוקרי'. א"ל אודרא מבי סדיא

רש"י

יטעוס לך טוס מאכל : מרוות עסקך · ומתוך שמחתך לא (תחום) [תאוה] לאכול (כי תשבע) [שתהיה שבע] בשמחתך : והיא · אשתך : לפכוחי פחדך · להפיג דאגתך : מרישיה דקרא · זרע רב וגו' : (בי זינא) [בדיינא] דמלכא. אוצר שתכשיטי המלך שם ישבר ע"י גנבים ויעלילו עליך לאמר שאתה גנבתם : ק"ו מינך · אם רבא נחשד כ"ש אני שיחשדוני וזהו וייראו ממך: חסא · חזרת : עייף עסקך · כפול בריוח (כחסא) [כחזרת] שהיא רחבה וכפולה : מריר עסקך · שנוי לכל ומרה תהיה הסחורה שלך : [חביתא · הם היו משתכרים ביין : חלי עסקך · מתוק כלומר שתתן סחורתך בזול : דקדחי · גדלה : עשיק עסקך · ביוקר תמכרנה כמו עשיק לגבך (ב"מ דף כ"ב:) : לרבא א"ל קאוי עסקך · לשון קהוי הכל ישנאוהו: מתבעי עסקך . יתבקש עסקך ויחזרו אחריו לקנות]: דקאי אאיסדן · מראשותיו כדמתרגמינן מראשותיו (בראשית כ"ח) איסדוהי : מלכא הוית · ראש ישיבה הדורש ברשות והמתורגמן עומד עליו באמורא להשמיע בקול רם לרבים כקול חמור הנוער : וא"ו דפטר חמור גהיט בתפילך · בפרשת והיה כי יביאך כתיב וכל פטר חמור כו' והוא חסר וא"ו ובתפילין של רבא כתבו הכותב מלא ואח"כ מחקו והיינו גהיט מתפילך מחוק: דשא ברייתא · דלת חיצון שבבית : אתתך מתה · השומרת את הבית: ככי · שינים הפנימיות : תרתי נשי מגרשת · שאשתו של אדם קרויה יונה דכתיב יונתי תמתי : תרי קולפי בלעת · מכות מקל עב בראשו כראשי לפתות : נכסים בלא מצרים · כלומר קרקעות רחבים ורבים : וכסיין אבקיה · כסוני עפר הפורח ממפולת החומה : ונתר מוקריה · נשר מוחו : אודרא מבי סדיא . המוכין יוצאין

מהרש"א

לרבא א"ל כבישתיה כו' דהיינו כפשטיה ולעיל גבי שורך טבוח וגו' לא א"ל כבישתיה לפי פשטיה דלא שייך אלא באויב הבא לביתו של אדם וכר הדיא שהיה שם לא רצה בכך שיבא אויב לעיר וכן הנך דמייתי לקמן מקראי דתוכחה אינן שייכים כפשטיה לרבא : בנך ובנתך נפישין ומנסבן כו' · כדרכן על הרוב להכנים הבנים לביתן בנשואין ובנותן ליצא לחוץ ויש שמכניסין גם בנותן בנשואין לביתן וקאמר ליה דמתוך דנפישין בניך לא תוכל לכנוס גם בנתך לביתך אלא תינסבן לעלמא כו' וק"ל: [בניך ובנותיך נתונים וגו' · מפורש בפרק הבא על יבמתו ע"ש] : לך אכול בשמחה כו' · פתרון זה בין לאביי ובין לרבא אינו יוצא מתוך משמעות מקרא זה דלך אכול וגו' ככל אינך פסוקים דמייתי בסוגין אלא דנראה דס"ק להו דעיקר החלום שכתבם ולאביי דראה חלום דמרווח עיסקא קרא זה הפסוק בחלומו על שמחתו ולרבא דחזא חלום דפסיד עיסקא קרא זה הפסוק בחלומו לפכוחי פחדו ולערו דכך דרך למצערים לנחמו ולקרוא לפניו דבר של שמחה ור"ת לך אכול בשמחה לחמך לאבל דכן קרינן לאבל דברי תנחומין ושמחה לנחמו ודו"ק: א"ל וי"ו דפטר חמור כו' · גם כי מפורש בחלומות דבר הדיא דכל פתרוני החלומות הלכו בו אחרי הפה זה המראה בחלום ע"ד שנעש' כבר דמחק הסופר ו' דחמור לא שייך ביה הולך אחר הפה אלא פתרון אמיתי הוה וק"ל :

אנדרים פ"ג דף כ"ג ע"א:ב קידושין פ"ב דף מ"ה ע"ב : ג שבת ס"ו ע"ב :

חדושי גאונים

אינם בעלם וכמו שנראה גוונים במהות הקשת אשר להכמי הטבע הוא רק לחולש' הראות (הרמב"ן ועקדה בפ' הקשת) . וע"ד לחות המליצו חכמנו ז"ל באמרם המסתכל בקשת עיניו כהות ר"ל שהמסתכל בגווני הקשת אשר לדעתו הגוונים הם בעלם תדעו נאמנה שרק עיניו כהות והוא חלש הראות אחר שהוא רואה מה שאינו באמת . ולזאת ישעי' הנביא אחר שהיה נבואתו באספקלריא שאינה מאירה והביאו זעות כח הדמיוני אשר גבר עליו עד כי ראה ה' לבאות וראה הדמות כבודו אשר באמת נאמר כי לא יראני האדם כו' ע"ז היה הנביא מתמרמר ומאונן אוי לי כי נדמתי ר"ל איך נתפעלתי מכח הדמיון והביאני הדמיון כי את המלך ה' לבאות ראו עיני אשר נמנע מהראות א"כ אין נבואתי שלימה כי גבר כח הדמיון על כח השכלי כאשר פסק הש"ס ביבמות דנבואתו הי' באספקלריא שאינה מאירה והוא הנראה ממאמרם ז"ל כאן ע"י מלאך ר"ל הוא שכל הפועל והחלומות צודקים כאן ע"י שד והוא כח הדמיון כדעת הר"מ במורה. (המושקאטו והאלבו)

(שייך לעיל)

אביי ורבא חזו חלמא. תימה הוא שהרי שניהם היו חולמים פסוק אחד היאך היה פותר לאביי לטובה ולרבא לרעה זה בפני זה . ואיפשר שלא היו שומעין זה פתרונו של זה ואע"ג דאמר בסמוך לבסוף אזל רבא לחודיה לאו

אהבת איתן

וז"ש הולכין אחר הפה היינו על אותן ב"א שמזל תולדתם כן . כל זה השיבו אליו בפעם ג'. ואחר שעה השיבו אל ההרהר אחר דברינו אלה כי האמת הודענוך והסוד עמוק עכ"ד :

הכותב
ועם היותו רואה בעיניו כי פעמים רבות הלכו לפני בר הדיא הוא ואביי בחלום אחד ויפתר לאביי לטובה ולרבא לרעה ויהי כאשר פתר כן היה לעולם היה

ענף יוסף ·
הרהור שלו אף שהוא ענין אחר: בניך ובנותיך נתונים לעם אחר כו' זו אשת האב. לכאורה היה לו לומר אל תקרי לעם אלא לאם אחר . ואפשר שהיה ע"ד שאחז"ל נשים עם בפני עלמן . וזהו לעם אחר . ולכן דרש לעם אחר זו אשת האב שהיא שונא לבני בעלה שהם

עץ יוסף
ברבי חנינא ושמואל היו מתפארים עצמם על חכמתם הגדולה. ונראה דאמריתו קאי על הכלל דאמרו בגמ' חכם עדיף מנביא (סמיכות חכמים) : ככי ושיני דנתור · במסכת עבודת כוכבים דף כ"ח ע"א פירש"י כיכי מקום מושב השינים

זינל"ב"ש · ותוס' שם סתר פרש"י ומפרש כיכי הם שינים גדולות מישאלי"ש בלע"ז · ושיני הם האחרות · ועיין תוס' חולין דף כ"ט ע"א ד"ה נתיר · וכאן פרש"י כיכי שינים הפנימיות ; אשיתא· יסוד לחומת ביתו · כך פרש"י בב"ק דף כ' ע"א · ובערוך סירש כותל : אידרא מבי סדיא · המוכין יוצאין מן הכר

רש"י

יולאין מן הכר שבמראשותיו: הללא מצראה · הלל שאנו קורין בפסח לפי שהלל אחר קרוי הלל הגדול קורין לזה הלל המצרי: ניסי מתרחשי לך · שעל ידי נסים נקרא ניסן על כל צרה הבאה לישראל אומרים אותו על גאולתן: הוה קא אזיל · בר הדיא: בהדיה · דרבא: בארבא · בספינה: ואמר בהדי [גברא] דמתרחיש ליה ניסא למה לי · שמא כאן יארע לו הנס שתטבע הספינה והוא ינצל: בדידך קיימא · בך היה תלוי הפתרון אם לטובה אם לרעה והפכתם לי לרעה: אשתו של רבא בת רב חסדא היתה: טורזינא דמלכא · שומר אוצר המלך: נפל תכלא · תולע: שיראי דמלכא · מעילים של מלך: דאסתליק · נחלק לשנים: [יעצו עליך רעה · והם הלחיים פה שיען עליך רעה: חרון אף · ניכר בחוטם שמתחמם ומוציא הבל על כן הוא קרוי חרון אף: לא תצטרך למעשה ידיך · שתתעשר: באדרותא מיתת · בכבוד ובהדר תמות: אמו בעלי · דומיא דשמן שהוא בתוך הזית הפקה את אמו: קטיף לי כוכבא · עקרתי כוכב בחלום: גנבתי שנמשלו לכוכבים: נערה המאורסה · היו רגילין לעשות לה חופה של הדס בכניסתה לחופה וקורין לה היטומא כדאמרינן בכתובות (דף ע"ז.) שילהה בהיטומא והאסה פרוע: טונא דאסא · טולא דאסא: סכבי

נפיק. אמר ליה אקריון הללא מצראה בחלמא אמר ליה ניסי מתרחשי לך. הוה קא אזיל בהדיה בארבא אמר בהדי גברא דמתרחיש ליה ניסא למה לי. בהדי דקא סליק נפל ספרא מיניה אשכחיה רבא וחזא דהוה כתיב ביה כל החלומות הולכין אחר הפה. אמר רשע בדידך קיימא וצערתן כולי האי כולהו מחילנא לך בר מברתיה דרב חסדא יהא רעוא דלימסר ההוא גברא לידי דמלכותא דלא מרחמו עליה. אמר מאי אעביד גמירי א דקללת חכם אפילו בחנם היא באה וכל שכן רבא דבדינא קא לייט. אמר איקום ואיגלי דאמר מר ב גלות מכפרת עון. קם גלה לבי רומאי אזל יתיב אפתחא דריש טורזינא דמלכא. ריש טורזינא חזא חלמא אמר ליה חזאי חלמא דעייל מחטא באצבעתי. אמר ליה הב לי זוזא ולא יהב ליה לא אמר ליה ולא מידי. אמר ליה חזאי דנפל תכלא בתרתין אצבעותי. אמר ליה הב לי זוזא ולא יהב ליה לא אמר ליה. חזאי דנפל תיכלא בכולא ידא. (אמר ליה עילוי מאי אפקדוך אמר ליה עילוי שיראי דמלכא) א"ל נפל תיכלא בכולה שיראי. שמעי בי מלכא ואתיוה לריש טורזינא קא קטלו ליה. אמר ליה אנא אמאי אתיוה להאי דהוה ידע ולא אמר. אתיוה לבר הדיא אמר ליה אמטו זוזא דידך חרבו [שם ע"ב] שיראי דמלכא. כפתו תרי ארזא בחבלא אסרו חד כרעיה לחד ארזא וחד כרעיה לחד ארזא ושרו לחבלא עד דאסתליק *) (אמר רבא לא מחילנא ליה) עד דאסתליק רישיה אזל כל חד וחד וקם ארוכתיה ואסתליק (רישיה) ונפל בתרין:

שם [שאל בן דמא בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל ראיתי שני לחיי שנשרו אמר שני גדודי רומי יעצו עליך רעה ומתו א"ל בר קפרא לר' ראיתי חוטמי שנשר א"ל חרון אף נסתלק ממך א"ל ראיתי ב' ידי שנתחכו א"ל לא תצטרך למעשה ידיך א"ל ראיתי ב' רגלי שנקטעו א"ל על סוס אתה רוכב חזאי דאמרי לי באדר מיתת וניסן לא חזית א"ל באדרותא מיתת ולא אתית לידי נסיון וא"ל ההוא מינא לרבי ישמעאל ראיתי שאני משקה שמן לזיתים א"ל בא על אמו א"ל חזאי דקטיף לי כוכבא א"ל בר ישראל גנבת א"ל חזאי דבלעתיה לכוכבא א"ל בר ישראל זבנתיה ואכלת לדמי א"ל חזאי עיני דנשקן אהדדי א"ל בא על אחותו א"ל חזאי דנשקי סיהרא א"ל בא על אשת ישראל א"ל חזאי דדריכנא בטונא דאסא א"ל בא על נערה המאורסה א"ל חזאי טונא מעילאי והוא

*) בגמרא הגי' דאסתליק בכל"י וטי"ת וכן לקמן:

הכותב

קיים באמונתו הישרה. גדולה מזאת שנתברר לעיני הכל ולעיניו אמתת פתרונו בוא"ו דפטר חמור ועכ"ז לא שמע אליו כי חשב אולי היה כן בתחבולה שקרה מקרה לבד הדיא שראה כתיבת תפיליו ונזכר לו עתה לפתרון החלום. וראוי לחשוב אם יש הבר סתר בזה ואולי נאמר שכוון לרמוז לו בדרך חידה שהיה נעדר ההשכלה דומה לחמור במה שלא היה מאמין שהיה לו ידיעה מחודשת לפתור החלומות וטי"ת פטר תתחלף בתי"ו ע"ד ההשאלה ויהי פירושו ברמז פתרון וטעם הסופר שכתב חמור מלא לרמוז לו שהיה נעדר ההבנה בסברתו ואע"פ שתקנה אחר כך ומחק הוא"ו עדיין נשאר בה רושם מהטעות. ועוד רמז לו שגם הוא יחזור בו ויודה לדברי בר הדיא וידמה זה למחיקת הוא"ו שנכתבה בטעות ורבא לא שת לבו גם לזאת. ועכ"ז השתדל לחקור ולידע האמת ועשה ב' נסיונות. הא' שהוא לבדו שאל על חלומות מיוחדים אליו ולא הלך בחברת אביי שאולי מרוב אהבת בר הדיא לאביי כשהיו באים שניהם לא ינבא על רבא טוב כי אם רע. עוד נסהו באופן ב' דיהיב ליה אגרא כמו שהיה רגיל אביי ופתר לו לטוב ונתגלגל הענין כדי להעמידו על האמת דנפל ספרא ואשכחיה רבא. וכפי דעתי אין הכוונה בזה שלא היה כתוב בספר דבר חדש זולת המאמר מופשט כל החלומות הולכים אחר הפה כי זה היה שגור בפי הכל לכן ראוי לומר שנמצא כתוב בספר כל סתרי חכמתו מסטרא דשמאלא כספרי המעוננים והקוסמים כמו שהיה בזמן בלעם וקסמים בידם וכאשר עיין רבא כל

פירוש אברבנאל

בענין החלומות ראיתי להעיר בזה שאלות כוללות

השאלה הא' אם החלומות כולם הם משפע העליון והודעתו אם לא. ואם תאמר שהחלומות כולם שיחלמו בני אדם הפועל בהם הוא השכל הפועל או הגרמים השמימיים המשפיעים על הכח המדמה בלבד כמו שביארו החוקרים הנה יפלו על זה ספקות. מהם מה שיורה עליו הנסיון בכל יום שיחלום אדם פעמים רבות חלומות שאין להם ענין כלל והם מהרכבות הדמיון מהיותו מתהפך בתחבולותיו פעם מפני המזג כי כשתגבר האדומה יחלום כאלו ישליכוהו בגו אתון נורא יקידתא וכשתגבר עליו הלבנה יחלום שנפל במים אדירים וכדומה לזה עד שבעבורו יקחו הרופאים פעמים אותות בחלאים מפאת החלומות. ופעמים שממה שיתעסק האדם ביום יחלום בלילה וכמו שאמז"ל בפרק הרואה אין מראין לאדם אלא מהרהורי לבו אמר רבא תדע לך לא מחזי לאיניש לא דקלא דדהבא ולא פילא דעייל בקופא דמחטא אמר ליה קיסר לרבי יהושע אמריתו דחכמיתו טובא אמור לי מה דחזינא בחלמאי. אמר ליה חזית דאתו פרסאי ושבו לך ורעו בך שקצי בחוטרא דדהבא הרהר כוליה יומא ולאורתא חזא. וכן אמר (שם) שמואל לשבור מלכא מה יחלום והרהר בו כל היום וחלם כן בלילה וכל זה מורה שהחלומות אינם משפע עליון כי אם מהרכבות הדמיון עצמו כפי הליחות והמחשבות עד שמפני זה אמר שלמה כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים ששם החלום עם נרדף לכסיל. ואמר כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה. וישעיהו אמר (ישעיה כ"ט) כי כאשר יחלום הרעב והנה אוכל והקיץ

סתרי הספר נתגלה אליו איך היה בר הדיא חכם להרע וכחו להזיק בפיו ובשפתיו והחזיק אותו ברשע גמור וקיים. בו מאמר דוד הלא משנאיך ה' אשנא ויקללהו קללת חכם ובר הדיא עצמו נתירא ממנו. והשי"ת מקיים דבר עבדו ועצת מלאכיו השלים עד דאסתליק רישיה דבר הדיא. ונפל בתרין וגם אחרי כן האמונה אמתית הנשארה קבועה בלב יראי ה' וחושבי שמו היתה שאין עזרה כי אם מאתו ית' והוא סבת החלומות ופתרונם ואין לבקש תרופה למחלת החלום רק להתפלל לפניו ולשוב מדרך רע וללכת לפני ג' שיזכירו פסוקי דרחמי. ולכן האריכו אחר כך בגמרא במאמרים רבים הרואה כך וכך יקדים ויאמר וכולי כמו הרואה באר ישכים ויאמר ויחפרו עבדי יצחק וגו' קודם שיקדמנו פסוק אחר וכו' ורבים כאלה לקבוע בנפשותינו שיש סגולה נפלאה בפסוקי תורת ה' תמימה משיבת נפש והנם כתובים כל הפסוקים ההם בספרים וגם בסדורים לכן לא הארכתי לכתבן כלן:

עין יוסף

שבמראשותיו. והערוך גרס אודלא· ופי' גולה: טורזינא דמלכא. שומר אוצר המלך· והערוך גרס פרדי"ס · ופי' שומר המעילים: דאיצטליק. נחלק לשנים. ודוגמתו בסעור והרוטב (דף קכ"ד ע"א) דלקי מלק:

ענף יוסף

מאשה אחרת: נפל ספרא מיניה אשכחיה רבא וחזא דהוה כתיב ביה כל החלומות כו'. וא"ת וכי רבא לא ידע עד הנה קודם שראה בספרו שכל החלומות הולכין אחר הפה. והלא רבי אלעזר מביא זה מקרא ויהי כאשר פתר וגו' ורבא בעצמו מפרש דבריו לעיל ואמר והוא דמיפשר מעין חלמא. וי"ל דודאי ידע רבא זה שכל החלומות הולכין אחר הפה. אך קודם שראה בספרו לא רצה לקללו כי שמא בר הדיא לא ידע הא דכל החלומות הולכין אחר הפה. רק פתר כסומא בארובה לטובה או לרעה. ולא ידע שיקויימו. ואין בדין לקללו קללת חנם. אבל כשראה שכתוב זה בספרו כל החלומות הולכין אחר הפה א"כ ידע בר הדיא את זה ג"כ. ולרעה נתכוין בפתרונו. אם כן בדין קללו (סמיכות חכמים):

יד יוסף

א מכות דף י"א ע"א: ב סנהדרין דף ל"ז ע"ב:

חדושי גאונים

למימרא דמעיקר' היו שומעין כאחד עוד אפשר שהיו חושבים דהדבר תלוי לפי טבע האדם ומזגו והנולד [במזל כזה] והם שלא היו יודעים בחכמה הזאת כלום היו חושבים זה עד דאשכחיה ספר שנפל מאתו דהוי כתיב וכו' (שיטה מקובצת): להשלים הדברים אמרנו להעתיק פה את פתרון חלומות להחכם הקדמון ר' שלמה אלמולי זצ"ל והשמטנו רק המאמרים אשר הביא מרז"ל כי רק להוסיף באנו והם הלא לנגד עינינו. וז"ל אכתוב כל פתרוני החלומות הנמצאים בספרים. והם ראשונה דברי רבינו האי גאון ז"ל שחבר שערים בפתרון החלומות. שנית פתרון חלומות שמצאתי מיוחסים לרש"י ז"ל. שלישית ליוסף הצדיק. רביעית פתרונות מיוחסים לדניאל איש חמודות. ועוד מצאתי פתרונות נעתקות מספרי אומות ועוד מצאתי פתרונות רבים לא ידעו מי כתבם. ונראה לי שאלה ואלה דברי חכמים הם אלא שיחסו אותן לאנשים רשומים ומפורסמים בחכמת הפתרון. האמנם ראוי להודיעך מה שעלה על דעתי בענין הזה והוא. שנראה לי שכל אלו הפתרונות הם תלוין ובנויין על עקר גדול מהמדות והספירות על דרך הקבל'. וחכמי התלמו' היו חכמים גדולים ומקובלים. וכן רבינו

אהבת איתן

א"ל בר קפרא לרבי חזאי דאמרי לי באדר מיתת וניסן לא חזית א"ל באדרותא מיתת ולא אתית לידי נסיון ופירש רש"י באדרותא בכבוד והדר תמות. וכ"מ בתנחומא סוף פרשה בראשית. ובאיכה רבתי. בהידורה של תורה את מתרומם. והם כתבתי לפרש הסמיכות דמה ענין שלא יבוא לידי נסיון לכך דיתרומם וע"ש:

מתתאי א"ל משכבך הפוך א"ל חזאי עורבי דהדרי לפורייה א"ל אשתך זנתה מאנשים הרבה א"ל חזיא יוני דהדרי לפורייה א"ל נשים הרבה טמאת א"ל חזאי דנקיט תרי יוני ופרחן א"ל תרתי נשי נסבת ופטרתינון בלא גט א"ל חזאי דקליפנא ביעי אמר ליה שכבי קא משלחת אמר ליה כולהו איתנהו בי בר מהא דליתיה אדהכי והכי אתיא האי איתתא ואמרה ליה האי גלימא דמכס' דגברא פלוני הוא דמית ואשלחתיה א"ל חזאי דאמרי לי שבק לך אבוך נכסי בקפודקי' אמר ליה אית לך נכסי בקפודקיא אמר ליה לאו אזל אבוך לקפודקיא אמר ליה לאו אם כן קפא כשורא דיקא עשרה זיל חזי קפא דריש עשרה שהיא מלאה זוז, אזיל אשכח שהיא מלאה זוזי א"ר חנינא הרואה באר בחלום רואה שלום שנאמר (בראשית כו) ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים רבי נתן אומר מצא תורה שנאמר (משלי ח) כי מוצאי מצא חיים וכתיב הכא באר מים חיים רבא אמר חיים ממש אמר רבי חנן שלש שלומות הן נהר צפור וקדרה נהר דכתיב (ישעיה סו) הנני נוטה אליה כנהר שלום צפור דכתיב (שם לא) כצפרים עפות כן יגן (עליהם) ה' צבאות וגו' קדרה דכתי' (שם כו) ה' תשפות שלום לנו*) אמר ר' חנינא ובקדר' שאין בה בשר א שנינו (מיכה ג) ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך (הקלחת) [קלחת] א"ר יהושע

רש"י

שכבי משלחת · מתים הפשטת: אם כן · דלית לך התם נכסי ואבוך לא שכיב התם: קפא · דאמרי לך היא כשורא שבלשון פרס ויון קורין לכשורא קפא: דיקא · הוא עשרה שבלשון יוני קורין לעשרה דיקא והכי אמרי לך יש לך ממון בקורה עשירית: בריש עשרה · קורה שבראש עשרה: שלש שלומות הם · ג' חלומות המבשרים שלום: ופרשו כאשר בסיר · אלמא פורענות'

מהרש"א

(בגמ') הרואה באר בחלום כו' ·שנא' ויחפרו וגו' ולא נתקיים ביד ילחק עד שהיה לו שלום ולא רבו עליה עוד ומ"ד מצא תורה כי היא נמשלת למים כמ"ש הוי כל צמא לכו למים ושמצינו גם בשאר דברים נמשלו למים כמו מים רבים לא יוכלו וגו' ומים הזידונים אבל לא מצינו בהם מים חיים כמו התורה שנאמר בה חיים· ורבא שאמר מים ממש כי טבע האנושי תולים במים חיים ממקור החיים וכמו שאמרו אי אפשר לעולם בלא מים ועניינו במין החלום הזה שפתרונו האמיתי הוא טוב כפי הדבור של תורה המראה פתרונו האמיתי לטובה אבל אפשר שישתנה פתרונו כמ"ש דרוב החלומות הולכים אחר הפה ולהכי קאמר ריב"ל בסמוך הרואה נהר בחלום ישכים ויאמר באר מים חיים קודם שיקדימנו פסוק אחר כהקיר ביר מימיה דמסתמא לא פליג ריב"ל אכל הני אמוראי דאמרי הכא דהוא חלום טוב אלא דריב"ל אשמעי' גם אם זה החלום דבאר הוא מראה לחלום טוב אפשר שישתנה חלום הטוב הזה להתהפך לרעה אם יקדמנו בהסכמה פסוק אחר המראה לרעה כי הוא כמו פתרון על חלומו כנבואה קטנה כמש"ל השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זה נבואה קטנה והוא כענין שאמרו ליניקא פסוק לי פסוקיך כו' שהיה בעיניהם כנבואה קטנה ועד"ז תפרש כל הסוגיא דבסמוך דקא"ר חנן ג' שלומות הן נהר לפור כו' והריב"ל עלה הרואה נהר בחלום ישכים כו' וכן בלפור וכן בקדרה דגם אם פתרונ' לטובה כפי הדבור ופסוק של תורה כמ"ש ר"ח אפשר שישתנה פתרונם להתהפך לרע כשישכים ויפול פסוק בפיו המראה לרעה כנבואה קטנה וע"כ אריב"ל יקדימנו בפסוק המראה פתרונו האמיתי לטובה וק"ל:

יד יוסף

א שנאמר פנ"ל וכן איתא בילקוט ישעיה סוף רמז רנ"ו:

חדושי גאונים

הא"י ז"ל היה מקובל גדול מאד ועל פי חכמתו בקבלה כתב אלו הפתרונות. וכן שאר החכמים ונביאי' כלם היו מקובלים ועל פי חכמת הקבלה הוציאו אלו הפתרונות וכבר מצאתי און לי בענין הזה במדרש הזוהר שפירשו קצת פתרוני' מאלו שהזכירו בגמרא על דרך זו שאמרתי. אמרו בפר' תרומה תנינן מאן דחמא ענבים בחלמיה אי חוורן טבין אוכמי בזמנא טבין דלא בזמנן צריכים רחמים. מה שנא חוורי ומה שנא אוכמי מה שנא בזמנן ומה שנא שלא בזמנן ותו תנינן אכלן לאינון אוכמי מובטח לו שהוא בן עוה"ב. אלא תנינן אילנא דחטא ביה אדם קדמאה ענבים הוו דכתיב ענבמו ענבי רוש. ואילין אינון ענבים אוכמי וענבים חוורים טבין דהא מסטרא דחייא אינון אבל ענבים אוכמי צריכים רחמים דהא מסטרא דמותא אינון. בזמנן טבין בגין דבזמנא דחוורי שלטן כלא אתכסם דהא בכסוא זמנא כלא אצטריך לתקונא וכלא איהו שפיר ובלא תקונא חדא אוכמא וחוורא. ובזמני דחוורי לא שלטן ואוכמי איתחזון לינדע דהא בדינא דמותא סליק ואצטריך רחמי דהא אילנא דחטא ביה אדם קדמאה וגרים מותא ליה ולכולי עלמא עד כאן. וכן רבים כאלה בספר הזוה. ואם כן נראה שעל פי החכמה הזאת הוציאו אלו הפתרונו'. ומעתה אבא אל עקרן.

השער הראשון בדומם

(הפרק הא') ביסוד העפר. ונכלל בו הארצות והגבולים והמדינות והמקומות. העומד על ההר והמזה עצמו עולה להר יעלה לגדולה ואם ירד ממנו רע לו. הרואה שההר מזדעזע רעה תבא לו באותה שנה. הרואה עצמו במקום גבוה אהבת שרים יגיד. הרואה עצמו עולה למעלה טוב

*) אפשר לפרש משום דהקדרה עושה שלום בין אש ומים שהם הפכיים ומתנגדים זל"ז לכן ירמוז על השלום. מהגאון מוהר"ר מרדכי באנעט ז"ל:

פירוש אברבנאל

והקיץ ורקה נפשו וכאשר יחלום הצמא והנה שותה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה כן יהיה המון כל הגוים. וירמיה אמר (ירמיה כ"ג) הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר וגו' ואמר אל תשמעו אל חלומותיכם וזכריה אמר (זכריה י' ד') כי התרפים דברו און וחלומות השוא ידברו הבל ינחמון. והפסוקים האלו כולם מורים כי החלומות הבל המה ודבר שאין בו ממש. וכן בדברי חז"ל דברי חלומות אינן מעלין ואינן מורידין ובפרק הרואה אמרו שכל החלומות הולכים אחר הפה. ואם היו משפע עליון איך יהפך אותם פה הפותר כרצונו אלא שהחלומות עצמם אין בהם דבר אמת ואם אמרנו הצד המנגד ר"ל שהחלומות השוא ידברו ושקר המה ודברים דמיוניים כוזבים ג"כ יפלו על זה ספקות. מהם הנסיון שעינינו הרואות בכל יום אנשים יחלמו דברים עתידין ויצאו כולם לפועל ויתקיימו ומפני זה כתב הפלוסוף בחוש והמוחש שהיה דעת הקדמונים שהנבואה תבא מהאל והחלומות מהמלאכים והקסם מהשדים. והנה התורה העידה שבאה הודעה אלהית לאבימלך בחלום הלילה על דבר שרה וכן ללבן על דבר יעקב. והשוה הכתוב ענין החלומות לנבואה באמרו (דברים י"ג א') כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וגדעון עשה לנצחון מלחמתו אות בחלום אשר שמע שהיה מספר אדם לחברו במחנה האויבים וכן נתקיים החלום ההוא. וענין שאול שאמר שלא ענהו ה' בחלומות גם באורים גם בנביאים ואליהוא שאמר כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה בחלום בחזיון לילה וגו' ויואל אמר מיעוד טוב זקניכם חלומות יחלומון וזה ממה שיורה שהחלומות הם מהשפע העליון וההודעה האלהית וכמו שנראה מחלומות שר המשקים ושר האופים ומחלום פרעה ומחלומות נבוכדנצר שכלם נתקיימו להיותם הודעות אלהיות וכמאמר יוסף את אשר האלהים עושה הראה את פרעה. ודניאל אמר לנבוכדנצר (דניאל ב') ברם אית אלהא בשמיא גלי רזין והודע למלכא מה די להוי באחרית יומיא. ומפני זה אחז"ל שהחלום אחד מששים בנבואה ובב"ר אמרו שנובלת הנבואה חלום שהורו בזה שהיו החלומות השפע ממין הנבואה עם היות שיתחלפו בפחות ויתר וכמו שכתב הרב המורה בפל"ו ח"ב. ולהיות דעתם זה הרבו החכמה בפתרונם ובמה שיורו וכמו שבא באותו פרק הרואה אמרו הרואה באר בחלום יצפה לשלום הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה אין מראין דלועין אלא למי שהוא ירא שמים בכל כחו. וכן דרשו על מה שיורו דברים אחרים הרבה. ומה ישכים ויאמר החולם אותם והוא ביאור ארוך מאד אבל יורה בכלל היות החלומות הודעה אלהית על העתיד הנה א"כ יש לנו בדרוש הזה מערכה מול מערכה מהספקות מהנסיון כפי דברי הפלוסוף ודברי חז"ל:

השאלה הב' כשנודה שיש בחלומות הודעה אלהית מי הוא הפועל אותה באמת האם הוא השכל הפועל שישפע על הכח המדמה וכמו שהוא דעת אבותמ"ד ונמשך אחריו הרב המורה באותו פרק הנזכר למעלה או אם יודע זה באמצעות הגרמים השמימיים שהם הפועלים הקרובים בזאת ההודעה והוא דעת הרלב"ג פמ"ב ממלחמותיו. ואם אמרנו שהשכל הפועל להיותו מקנה המושכלות באדם ומשגיח בשמירתו הנה המשפיע בחלומות ההודעה שבהם מצד הסידור הכולל אשר בו ושבזה תבדל הנבואה מהחלום ר"ל שהנבואה יחול שפע הנבדל עם השכל ההיולאני והכח המדמה יחד אבל בחלום יחול על הכח הדמיוני בלבד. וכדברי הרב נל"ח ח"ב. הנה כשנניח זה יתחייבו עליו ספקות עצומים. מהם שאיך יודיע השכל הנבדל הדבר הפרטי במה שהוא פרטי עם היות שאין אצלו כי אם הסידור הכולל. ומהם שאיך יודיע הנבדל מתי יהיה הדבר לכמה ימים או חדשים או שנים כמו שנראה בחלומות בהיות שהנבדל אינו נופל תחת הזמן ובין בסדר הכולל הנמצא אצלו הגבלה זמנית ואיך יתן אותה אם כן. ומהם שאיך יודיע השכל הנבדל הדברים המקריים שיראה האדם בחלומו כי הנה מהצד שהם מקריים אין להם סדור ולא הגבלה ואמרנו שתהיה הודעה מוגבלת בדברים המקריים הוא מאמר סותר נפשו לפי שמה שהוא בקרי ובהזדמן אין לו סבות יסודר מהם וידוע שרוב מה שיודה בחלומות הם הדברים הפרטיים והדברים המתחדשים על צד הקרי והזדמן בהגבלה זמנית. והנה אב"ר להתיר הספקות האלה כתב אם לענין הפרטים שכמו שהשכל הנבדל יתן הצורות כוללות ויקבלם החומר קבול פרטי כן הענין בזה רוצה לומר שהוא יתן בחלומות הסדור הכולל אבל הדמיון יקבלהו פרטי. ולענין הדברים המקריים החליט המאמר שלא יתכן שתהיה זאת ההודעה שבחלום ובנבואה בדברים שהם בקרי ובהזדמן. ומשם לקח רבי משה הנרבוני מה שכתב שבכח המשער וע"ל האומד אמר שמואל לשאול שנמצאו האתונות לאביו כי הדברים ההם להיותם מקריים לא יודעו בנבואה אבל הדברים האלה אין להם מקום ולא טענה לפי שהמציאות הפרטי יושפע מהסדור הכולל מצד טבע החומר אשר ימצא לו מקרים נתיחד בהם איש איש כפי המזג הפרטי ובהיות הענין כן הנה יהיה מציאות אלו המקרים אשר היה בהם האיש פרטי מהמזג המיוחד ואולם בזאת ההודעה שבחלום מי יתן ואדע ממי נתחדשו בכח הדמיוני אלו המשיגים והמקרים הפרטים האם תהיה למדמה השגה לא יקנה אותם לא מהחוש ולא מהשכל. ועוד שאלו הדברים אשר תהיה בהם זאת ההודעה הם בעינם משיגי לזה האיש וכמהו זה האיש ואם היה הציור בהם בכח הדמיוני מעצמותו היתה ההודעה הזאת מגעת מזולת סבה פועלת וזה שקר. ואמנם מה שאמר בענין המקרים שלא תתכן בהם זאת ההודעה הנה החוש מעיד על הפוך זה וכל א' ממנו עד בדבר ואין ראוי שנכחיש המוחש בהחלט מספקותיו. ולמה שהעיז פניו הנרבוני לומר שבכח המשער הגיד שמואל לשאול נמצאו האתונות מי יתן איפה ואשאלהו ומה יאמר במה שנזכר שם בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול בנימין בצלצח ואמרו אליך נמצאו האתונות וגו' וחלפת משם והלאה ובאת עד אלון תבור ומצאוך שם שלשה אנשים עולים אל האלהים בית אל אחד נושא שלשה גדיים ואחד נושא שלשת ככרות לחם ואחד נושא נבל יין ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם אחר כן תבא אל גבעת האלהים אשר שם נציבי פלשתים ויהי כבואך שם העיר ופגעת חבל נביאים יורדים מהבמה ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור והמה מתנבאים וצלחה עליך רוח ה' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר והיה כי תבאנה האותות האלה לך וגו' ואמר שם ויבואו כל האותות האלה ביום ההוא. האם אפשר שבכח המשער היה מגיד כל הפרטים האלה שמואל הנביא זה מכח הנמנע בלי ספק אלא שהגיעוהו בנבואה וכן יגיעו דברים ממין זה בחלום. הנה אם כן מצד הפרטיות והזמן והקרי והזדמן אין ראוי שנאמר שהשכל הפועל הוא פועל ההודעה הזאת בחלומות כפי הסדור הכולל אשר בו. ואין ג"כ שנאמרו שהפועל הקרוב בהודעה הזאת הם הגרמים השמימיים שעם היות שיודיען הדברים הפרטים העתידים להיות לאיש כפי המצב שנולד בו שמפני זה יהיו פעולותיו ומחשבותיו מסודרות מהם עדיין יקשה איך יודיעו הדברים הנופלים במקרה גמור ובדרך הזדמן. וכבר השתדל הרלב"ג לבאר איך ידעו הגרמים השמימיים הדברים המקריים שהוא מצד שהם כלים משתתפים בשמירת האדם והנהגתו עד שמחשבותיו ופעולותיו מסודרות מהם והם יורו שיהיה האיש ההוא מוצלח וטוב המזל ויתחדשו לו מקרים טובים ולאיש אחר יהיה בהפך זה כפי המצב שהיו הגרמים השמימיים כשנולד זה הפרטי. אבל מאמרו בזה בלתי מספיק לפי שעם היות שהמערכה השמימיית תורה על זה האיש שיקרו לו מקרים טובים ומצליחים או בהפך אין ספק שלא תורה על פרטיות המקרים ההם כאלו תאמר שישתדל האיש ההוא לחפור חפירה למצא מים וימצא זהב וכסף ונחושת כי פרטיות המקרים א"א שתקיף ולא תורה עליהם המערכה בשום צד ואלה הם רוב דברים שיודעים בחלומות. ואלו היו הדברים

רש"י

סיא : ובבל קינך · לשון מרובה הוא אף קנים הרבה קנה של בינה הוא : קרא קורא קירא קניא · קרא דלעת כדאמרינן לקמן הרואה דלועין בחלום ירא שמים הוא לשון דלו עיני למרום (ישעיה ל"ח) : קורא · כך הגדל בענפי הדקל בכל שנה כדרך שאר אילנות ולשנה שניה הוא מתקשה ונעשה עץ : קירא · שעוה : קניא · קנה : האוכל מבשרו · בחלום :

גמרא

בן לוי הרואה נהר בחלום ישכים ויאמר הנני נוטה אליה כנהר שלום קודם שיקדמנו פסוק אחר (ישעיה נט) כי יבא כנהר צר הרואה צפור בחלום ישכים ויאמר כצפרים עפות כן יגן וגו' קודם שיקדמנו פסוק אחר (משלי כז) כצפור נודדת (מקינה) [מן קנה] וגו' הרואה קדירה בחלום ישכים ויאמר (ישעיה כו) ה' תשפות שלום לנו קודם שיקדמנו פסוק אחר (יחזקאל כד) שפות הסיר שפות הרואה ענבים בחלום ישכים ויאמר (הושע ט) כענבים במדבר קודם שיקדמנו פסוק אחר (דברים לב) ענבימו ענבי רוש הרואה הר בחלום ישכים ויאמר (ישעיה נב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר קודם שיקדמנו פסוק אחר (ירמיה ט) על ההרים אשא בכי ונהי הרואה שופר בחלום ישכים ויאמר (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול קודם שיקדמנו פסוק אחר (הושע ה) תקעו שופר בגבעה הרואה כלב בחלום ישכים ויאמר (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו קודם שיקדמנו פסוק אחר (ישעיה נו) והכלבים עזי נפש הרואה ארי בחלום ישכים ויאמר (עמוס ג) אריה שאג מי לא יירא קודם שיקדמנו פסוק אחר (ירמיה ד) עלה אריה מסבכו הרואה תגלחת בחלום ישכי' ויאמר (בראשית מא) ויגלח ויחלף שמלותיו קודם שיקדמנו פסוק אחר (שופטים יז) (כי) אם גולחתי וסר ממני כחי הרואה באר בחלום ישכים ויאמר (שיר ד) באר מים חיים קודם שיקדמנו פסוק אחר (ירמיה ו) כהקר בור מימיה הרואה קנה בחלום ישכים ויאמר (ישעיה מב) קנה רצוץ לא ישבר קודם שיקדמנו פסוק אחר (מלכים ב יח) הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ תנו רבנן הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה שנאמר (משלי ד) קנה חכמה קנים יצפה לבינה שנאמר (שם) ובכל קנינך קנה בינה אמר ר' זירא קרא קורא קירא קניא כולהו מעלו לחלמא תניא אין מראין דלועין אלא למי שהוא ירא שמים בכל כחו הרואה שור בחלום ישכים ויאמר (דברים לג) בכור שורו הדר לו קודם שיקדמנו פסוק אחר (שמות כא) כי יגח שור את איש ת"ר חמשה דברים נאמרו בשור האוכל מבשרו מתעשר נגחו הויין ליה בנים שמנגחים בתורה נשכו יסורין באים עליו בעטו דרך רחוקה נזדמנה לו רכבו עולה לגדולה והתניא רכבו מת לא קשיא הא דרכיב הוא לתורא הא דרכיב תורא לדידיה הרואה חמור בחלום יצפה לישועה שנאמר (זכריה ט) הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור הרואה חתול בחלום באתרא דקרו ליה שונרא נעשית לו שירה נאה שינרא נעשה לו שינוי רע הרואה ענבים בחלום לבנות בין בזמנן בין שלא בזמנן יפות שחורות בזמנן

מהרש"א

(שם) הרואה קדרה כו' · לכאורה הא דלא מייתי לרעה קרא דלעיל שנאמר ופרשו כאשר בסיר וכבשר וגו' משום דאיירי בקדרה שיש בו בשר והכא (היינו) ברואה קדרה שאין בו בשר איירי מדקאמר שישכים לומר ה' תשפות שלום לנו דמוקי לה לעיל בקדרה שאין בו בשר אבל האי קרא דמייתי אחר שפות הסיר וגו' ביש בו בשר נמי איירי כדמוכחי קראי · וי"ל דהכא ברואה בחלום קדרה ואינו יודע אם היה בו בשר אם לאו מיירי ולאו דוקא נקט הכא האי קרא דה"ה דהני מילי לאתויי קרא דלעיל ודו"ק : (שם) הרואה קנה יצפה לחכמה כו' · לכאורה שרואה קנה של עץ אבל הוא דחוק וכי משום שרואה קנה עץ יצפה לחכמה שנא' בו קנה שמשמע קנין ועוד שהוא סותר קצת מ"ש לעיל דהוראת קנה של עץ בחלום מראה אמקראות ממש של עץ אי לטובה שלא ישבר ואי לרעה הנה בטחת וגו' והנראה לפרש דהכא הרואה קנה בחלום בכתב קאמר כדלקמן גבי הספד וספיר מראה אקנה חכמה וגו' ודו"ק : הרואה

חדושי גאונים

לו ולבניו. הרואה עצמו עולה בסולם טוב לו. הרואה שהוא מקיף ומביט ממקום גבוה חיים ארוכים יגיד. החופר בארץ לא יירא. הרואה עצמו בביתו או במדינתו מצרה ינצל. הנתפס לסרדיוט שמירה נעשית לו. נתנוהו בקולר הוסיפו לו שמירה על שמירתו והני מילי בקולר אבל חבלא בעלמא לא. הרואה שעומד במקום צר פתאום ירויח וטוב לו. ולא ידעתי למה אדרבה אני שמעתי דבת רבים וגם אני נסיתי כי החולם שרואה עצמו סגור במקום א' ואינו יכול לצאת או שהוא יוצא מחורי' צרים עליונים או תחתונים יורה לצער צרה וצוקה על החולם. הרואה עצמו בבית מרוקם ומצויר שמחה והשקט יגיד. המעמיד דלת על פתח ביתו ישא אשה במהרה :

(הפרק הב') ביסוד המים. הרואה נהר הולך בנחת שלום יהיה לו ואם בחזק יירא מבנאיו וישתמר מהם. השותה מי מטר שמחה יגיד. הרואה ששתה מים חמים טוב לו. ואם קרים כך יהיה לו. וא"א מים קרים ירבה ממונו. הרואה מרחץ ינצל מצרה וא"א טוב לו. הטובל בים השקט. נופל בנהר ריות · הרוחץ במים קרים נתמעטה צרתו ובשורות טובות יבאו לו הנכנס למרחץ ינצל מאנשי' רעי' :

(הפרק הג') ברוחות. הרואה שהרוח נשאתו למעלה ברכה יהיה לו :

(הפ' הד') במתכות. הרואה מטבע שלם עושר יהיה לו. הרואה בדולח נקי הקב"ה יאהבנו. הרואה מרגליות כבוד ושולטנות יהיה לו. הרואה חותם או טבעת בלא מרגליות מעשה יעשה שישובח בו. הרואה טבעת בחותם של כסף יעלה לגדולה עד שיקנאוהו זרים. הרואה שמוצא כלי כסף וזהב כבוד יהיה לו. הרואה שמצא זהב או מרגליות יעלה לגדולה. המוצא כסף או כלי כסף טוב לו. וי"ם אומר דרך כלל המוצא מציאה אם הוא עשיר יעני ואם הוא עני יעשר. הרואה שנפלו

פירוש

ממקרים בפרטיותם מסודרים ומוגבלים. מהמערכה לא ימצא כאן א"כ דבר אפשרי מגד עצמו אבל יהיה כל הדברים אשר אצלנו מחויבים לגמרי ואיך נכחיש טבע האפשר או טבע החלומות והנה כל אדם עד לעצמו שיחלום דברים פרטיים במותם וזמניהם וגם שכפי דעת הפלוסוף כמו שנתבאר לא יחלום אדם חלומות כוללים לעמים ומלכיות וארצות אחרות כי אם פרטים מגיעים לחולם או לקרוביו אוהביו ועמו. וגם יאמר שלא יחלום אדם דבר לזמן רחוק ושנים רבות כי אם לזמן קרוב. וכבר כתב הרלב"ג עצמו שהסגולה העצמית בחלומות היא שיהיו כולם בדברים העתידים להיות תיכף וכל זה ממה שיוכיח שאין המודיע בהם הגרמים השמימיים ולא ג"כ השכל הפועל בכלל ובהחלט :

השאלה הג' בפתרון החלומות בכלל והיא אם ייוחס פתרון החלומות אל הכח המשער והאומד בלבד כמו שחשבו הפלוסופים אם הוא מדרכי הנבואה ומין ממיניה או אם ע"ד הקרי והזדמן בלבד. ואם אמרנו שהוא בכח המשער בלבד שהפותר יחשוב מה שהיה אפשר שתהיה נפש החולם מצערת אותו כאשר נעתק הדמיון ממנו ושיהיה זה כמו שיחשוב בדבר אחר ויעתק בדמיונו אל זולתו עוד ממנו אל זולתו עד שישכח מה שהיה חושב בראשונה שהנה יהיה דרכו בזכירתו אל ההתכה כשיעיין בדמיון אחרון ויזכור הסבה שהביאתהו וכן מזה לזה עד שיגיע אל הדמיון הראשון ושכן הוא ענין הפותר הנה כשנניחנו כן יקשה על זה מאד קיום דברי הפותר כי הנה בהיותו על זה הדרך יתחייב שעל המעט יתקיימו דבריו וכבר הודה זה הפלוסוף. וכתב אבוהמ"ד בטבעיות וז"ל ובעבור שהיו העתקות הדמיונות בלתי נתלות במין מיוחד נרתבו אופני הבחינה והפתרון והיתה מתחלפת בענינים והאשים והמלאכות ופרקי השנה ובריאות הישן וחליו ולא יודע זה אלא במין מהשכרה ולכן יגבר בו השבוש עכ"ל. ואיך לא כי הנה הרכבות המדמה כמעט שהם בב"ת ואיך יוכל הפותר לשער הדמיון כשנעתק לדמיון אחר בתוך השנה אם ע"ל הקרי וכבר כתב ב"ר במ"ב מתוש ומותם שמתנאי הפותר שיהיה יודע בתקיים אשר יכללו האומות והתקים שיהיו לכל אומה כי האומות יתחלפו בזה כפי טבעם והרגל ואמונתם ואם הדבר כן איך ידע דניאל לפתור חלום הצלם אשר חלם נבוכדנצר ממלכיות האדמה האם היה יודע כל תקיהם ומנהגיהם וטבעיהם של פרס ושל יון ושל רומי ושל מלכות החמישית שנכלל כל זה בחלום הצלם. וכן ר' ישמעאל שזכרו בפרק הרואה שא"ל בן דמה שנשרו לו שני לחייו ופתר לו שני גדולי רומי יעצו עליך רעה ומתו והבוא שא"ל שהיה משקה שמן זית לזיתים ופתר לו אמו בעל א"ל דתטיף ליה כוכבא אמר ליה בר ישראל גנבת וכאלה רבים מהפתרונים שנזכרו שם שפתר ר' ישמעאל שא"א שיגיע הכח המשער עליהם. וכן רבינו הקדוש שהגיד לו בר קפרא שהתלים שנשר חוטמו ואמר לו חרון אף נסתלק ממך אמר ראיתי שתי ידי שנחתכו ופתר לו לא תצטרך למעשה ידיך אמר ראיתי שתי רגלי

אברבנאל

שנקטעו ופתר לו על סוס אתה רוכב אמר ליה חזיתי דאמרינן לי באדר מיתת וניסן לא חזית ופתר לו באדרא מיתת ולא אתית לידי נסיון. האם יעלה על לב שבהשערה ואומד ע"ד ההתכה היו כופלים אותם השלמים בדברים הנפלאים האלה מן הפתרונים והיו כולם מתקיימים והנה המראות והמשלים ההם היה אפשר שיורה ג"כ על ענינים אחרים ומי הביאם להחזיק בפתרון אשר עשו מזולתו. ואם היו הפתרונים מהכח המשער איך אמר יוסף הלא לאלהים פתרונים אלהים יענה את שלום פרעה ודניאל יחס פתרונו גם כן אל האלהים. ואיך יאמרו חז"ל הרואה זה יורה על זה ואולי שנעתק מענין אחר ולא יורה עליו. וקשה מזה מה שהעיד רבי בנאה שהיו בירושלים כ"ד פותרי חלומות והלך אצל כולם על חלום אחד ומה שאמר לו זה לא אמר לו זה וכולם נתקיימו. ואם היו כולם פותרים כפי כח המשער והתחלפה השערתם זה מזה איך נתקיימו כולם. ויותר זר מזה מה שאמרו שם שבר הדיא הוה מפשר חלמי ומאן דיהב ליה אגרא מפשר ליה לטב ולמאן דלא יהב ליה מפשר לגריעותא. ושאביי ורבא חלמו שניהם חלום אחד ואביי נתן לו שכר ופתר לו לטב ונתקיים ורבא שלא נתן לו כלל פתר לו לרעה אותו חלום עצמו ונתקיים עד שמפני זה אמרו שהחלומות הולכים אחר הפה. והיה ראוי שיהיה בהפך שהפתרון ילך אחר החלום כיון שרוח ה' נוססה בו. הנה מכל הצדדים האלה יראה שאין פתרון החלומות נתלה בכח המשער ואם נאמר שרוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם ושהפתרון הוא מין ממיני הנבואה הנה נצטרך להודות שיוסף ודניאל ורבי ישמעאל ורבינו הקדוש ובר הדיא וכל הכ"ד פותרי חלומות שהיו בירושלים היו כל עם ה' נביאים והוא בהפך שרשי חז"ל ודבריהם ועוד שאם בדרך נבואה ידעו הפותרים אותם העתידות מה להם עם החלומות והיה להם להגיד נבואותיהם כנביאים לא כפותרים וכמאמר ירמיה הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת כ"ש שהפותרים לא יתבטלו חוביהם בעת שיפתרו החלומות כנביאים בעת נבואותיהם ואלו היה הפתרון כפי הנבואה המגעת אל הפותר לא היה חז"ל מחליטין מאמריהן מי שיחלום כך מורה על כך כי הנה ידיעתו תהיה בנבואה לא לזולת ואם אמרנו שהפתרון הוא כפי הרצון וחפץ הפותר לומר מה שירצה למי שירצה כבר הדיא שיוציאהו לפועל הוא במקרה וע"ל ההזדמן יקשה מאד היאך יהיו מתקיימים הפתרונים ההם כולם כי הנה מה שבמקרה לא יתמיד וידוע שיוסף ודניאל וכן אותם חכמי משנה בפתרוניהם לא נפל מכל דבריהם ארצה הוא המוכיח שאין זה במקרה ובהזדמן :

ואומר שהחלומות אין ראוי שנחשוב שהם ממין אחד ומפועל אחד אבל נאמר שהם ממין או מסוג נבדלים ומתחלפים בעצמם כי הנה יש מין מהחלומות שהם כלם דמיוניים ומפועל הכח המדמה שהוא מעצמו מרכיב הרכבות ומדמה דימויים ובמין הזה אין בו שפע מחוץ כלל ומאלה הם החלומות הבאים מהמזונות והיינות ופרקי השנה ומזגי החולמים

יפות שלא בזמנן רעות הרואה סוס א לבן בחלום בין בנחת בין ברדוף יפה לו אדום בנחת יפה ברדוף קשה הרואה ישמעאל בחלום תפלתו נשמעת ודוקא ישמעאל בן אברהם אבל טייעא בעלמא לא הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוהו ממנה א"ר חמא ברבי חנינא מאי קראה (בראשית מו) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (שמואל ב יב) גם ה' העביר חטאתך לא תמות הרואה פינחס בחלום פלא נעשה לו ב הרואה פיל בחלום פלאות נעשו לו פילים פלאי פלאות נעשו לו והתניא כל מיני חיות יפין לחלום חוץ מן הפיל ומן הקוף לא קשיא [דף נז] הא דמסרג הא דלא מסרג הרואה הונא בחלום נס נעשה לו חנינא חנניא יוחנן נסי נסים נעשו לו הרואה ג הספד בחלום מן השמים חסו עליו ופדאוהו וה"מ בכתבא העונה יהא שמיה רבא מברך מובטח לו שהוא בן העולם הבא הקורא ק"ש ד ראוי שתשרה עליו שכינה אלא שאין דורו זכאי לכך המניח תפילין בחלום יצפה

רש"י

בין ברדוף · כששוא רץ : גם עלה · קרוב לנוטריקון של גמל : פלא נעשה לו · כמו שנעשה לפינחס כדאמרינן בסנהדרין (דף פ"ב): דמסרג . שיש לו אוכף על גביו יפה : נס נעשה לו · נו"ן כנגד נו"ן וכגון שראה השם כתוב: חנינא · נוני"ן הרבה נסים רבים : והני מילי בכתבא · אכולהו קאי שראה הונא או חנינא או תיבה ע של הספד כתובה דמשמע חסו עליו ופדאוהו :

מהרש"א

(שם) הרואה גמל כו' · כאן יש לפרש כפירש"י גם עלה קרוב לנוטריקון של גמל עכ"ל דהיינו שהעי"ן עלה נבלעת בקריאה אחר המ"ם כמו שדקדקו בק"ש באל"ף שאחר המ"ם והעי"ן והאל"ף קרובים במוצאם וה"ל כאלו אותיות גמ"ל כתובים רצופים אבל מ"ש מהכא גם ה' העביר חטאתך וגו' קשה הענין שיהיה מלת גם בלא למ"ד נוטריקון של גמל וי"ל ע"פ מ"ש בכמה מקומות בתלמוד כמין גם שהוא ג' יונית והוי גם כמו גמל ודו"ק: (שם) הרואה הונא כו'. פירש"י נס נעשה לו נו"ן כנגד נו"ן וכגון שראה השם כתוב חנינא נוני"ן הרבה כו' עכ"ל וק"ק דאי משום הנו"ן דאית ביה אמאי לא נקט אהרן ונח ומיהו בחנינא וחנן יש ליישב משום דהשם גופיה מורה על החנות וטובה והנוני"ן מראין שיהיה בנס

א סנהדרין צ"ג ע"א: ב לקמן נ"ז ע"ב : ג ב"ק דף נ"ה ע"א ע"ש : ד סנהדרין י"א ע"א :

חדושי גאונים

לפניו כלי כסף או זהב נטלו ממנו כל דברים רעים שאמרו עליו וכל שחשבו שונאיו עליו . וכן אגוזים וקשואים וכלי זכוכית הנשברים :

השער השני בצמחים

(הפ' הא') בזרעים. הרואה עצמו בשדה נטוע זמן טוב יגיד. הרואה עשב יורה שמולי' מזונות וטוב לו הרואה חטים ריוח וכסף וזהב יגיד פירוש דכתיב חלב חטים ישביעך . ומדברי דניאל הרואה שתופס בידו קמח ריוח יגיד . ומרש"י הרואה שאוכל לנון או חזרת או שאר ירקות הנאכלים בשולחן ריוח טוב וחיים טובים יהיו לו . הרואה שאוכל כרוב או שאר ירקות של תבשיל טובה יהיה לו. האוכל איספינ"ק טובה ועושר וכבוד יהיה לו מאלהיו . כל מיני ירקות יפים בר מראשי לפתות בצלים ושומים.הקוצר שבלים ריוח יגיד : (הפ' הב') באילנות. הרואה שנטע אילנות מעשה טוב עשה . וא"א הרואה עצמו נוטע כרם או הרואה אילנות נאנים טוב יגיד . וגם"ה הגפן והתמר יורו נשים כי הם פרים ורבים מאד עם זריזות תקונם אבל התמר יורה אשה נכבדת ע"כ . הרואה אילן מלא פירות ריוח יגיד . הרואה פירות באילן יסמוך לאדם גדול ויהנה ממנו . אילן התפוח אשר לו תפוחים מתוקים יורה על אדם טוב ועשיר . הישן תחת האילנות בנים יהיה לו. הרואה שישן תחת האילן הקב"ה יהיה בעזרו רבינו האי . העולה לאילן כבוד יגיד . הרואה עצמו מסובב באילנות בנים יהיה לו.הרואה שנעתק אילן ממקומו ילך למקום אחר . הרואה עלים ארוכים שובע ושלום יגיד . הרואה שהוא נשען על המטה טוב יגיד:

פירוש

החולמים ובריאותם או חליים כמו שזכרתי הם כלם חלומות שאין בהם ממש כחלומות שהולמים הב"ח בעת שנתם ומזה המין מהחלומות (קהלת ה"ב) אמר שלמה כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים כי ברוב חלומות והבלים.וכן ישעיה אמר כי כאשר יחלום החולם.וירמיה אמר ואל תשמעו אל חלומותיכם וגו'(ירמיה כ"ט)כי כלם ודומיהם על החלומות הדמיוניים שאינבהם שפע כלל ידברו.ולכן אמר זכריה כי התרפים דברו און וחלומות השוא ידברו והתבונן כי לא אמרו החלומות שוא ידברו כגזור על החלומות בכלל שהם שקר וכזב אלא שהחלומות השוא והם הדמיוניים היו מדברים ומספרים אותם ובאמרו וחלומות שוא הבדילם מחלומות הצדק ועל החלומות הדמיונים הריקים ההם אחז"ל (ב"ר פ"ט) שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין ורחוי שיאמרו גם כן שהולכים אחר הפה עם היות בזה המאמר כוונה אחרת באמת תתבאר אחר זה . ויש מין אחר שונים מהחלומות שהם צודקים והפועל בהם הם הגרמים השמימיים כי בהיות הנפש בשנה פנויה מעסקי החושים בהסתלק ממנה המונע שהוא המחשבה במה שהביאו החושים אליה הוכנה להתדבק בעצמים העליונים ויוטבעו בנפש מה שבאותם העצמים השמימיים מצורות הדברים כ"ש מה שנתייחס לתשוקת הנפש ושוטטות מחשבתה ותהיה הטבעת אותה הצורה מהם בנפש האדם באותו דבקות בהטבעת צורה ממראה אחת למראה אחרת תקבל אותה בהסתלק המסך מבין שתיהן . שכל מה שתהיה באחת משתי מראות יגיע באחרת בשוה והחלומות אשר כאלה שהם מפועל הגרמים השמימיים והודעתם אינם מהדברים המקריים כי אם מהדברים העתידין לבא כפי מה שסודרו מהגרמים השמימיים על האדם כפי מצבם בעת מולדתו וגם על עם ועם כפי מזלם . והחלומות כאלה ימצא הצדק בהם כפי מה שתגזור המערכה העליונה ולהיות החלומות צודקים נזכרו בתורה ובדברי הנביאים ושען גדעון על מה ששמע מהחלום שהיה מספר האיש לרועה במחנה אויביו אם היה מזה המין החלום השוא . והתרעם שאול במה שלא ענהו השם בחלומות וגם אפשר שעל זה אמר אליהוא כי באחת ידבר אל בחלום חזיון לילה וגו' כי הנה הגרמים השמימיים לשמירת האדם והנהגתו ישפיעו ההודאות האלה בחלומות ואחשוב שעל זה המין ארז"ל שהחלום אחד מששים לנבואה ושהיה נובלת הנבואה חלום לפי שההודאה המגעת מהגרמים השמימיים בחלום יש לה ערך מעט עם הנבואה כאלו היא בטילה בששים ולהיותה הודאה בלתי נשלמת בערך הנבואה האלהית קראוה נובלת הנבואה ויש הנה מין שלישי מהחלומות והם המגיעים לאדם מפאת ההשגחה האלהית ע"י שכל נבדל יהיה השכל הפועל אם מניאתו כאשר אמרו הפילוסופים או שכל אחר ולכן יודעו במין הזה מן החלומות והדברים המקריים מקרה גמור והדברים הפרטיים ובהגבלת זמן לפי שהידיעה האלהית מקפת בפרטים וההשגחה תהיה כפי הידיעה והדברים שהם מקריים אצלנו כפי עצמם הן לטוב הן לרע הם נמשכים מהשגחתו יתברך כי בערכנו המקבלים הם דברים מקריים מפני שבאו אלינו בלי כוונה אבל בערך הפועל אותם הם דברים מושגים ע"ד שכר לעבדיו או עונש לעוברי רצונו ומזה המין מהחלומות הצודקים אמרה התורה ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה וכן ללבן על השגחתו יתברך על אברהם ושרה ועל יעקב השפיע אל אבימלך ועל לבן בחלומותיהם מה שהשפיע ואחשוב שהחלום ששמע גדעון מזה המין היה שהשפיע השם יתברך על האיש הזה שיחלום כך וגם על הפותר שיפתר לו כך כדי להיישיר את גדעון בה ללכת מלחמתו . וגם מה שאמר שאול שלא ענהו השם בחלומות לא באורים ולא בנביאים היה מזה המין שכולם היו השפעות נבואיות אלהית ובפירוש אמרו בפרק הרואה רבה רמי כתיב בחלום אדבר בו וכתיב וחלומות השוא ידברו לא קשיא כאן על ידי מלאך כאן ע"י שד · רוצה לומר שמה שכתוב בחלום אדבר בו הוא החלום המושגת שהוא ע"י מלאך ושחלומות השוא הם מפועל כח המדמה הרכבותיו וכזביו והוא אשר כינה רבה בשם שד ולא תחשוב שהחלומות הצודקים האלה אם המושפעים מהגרמים השמימיים ואם המושפעים מההשגחה האלהית יהיו כלם קב ונקי שלא יתערב בהם דבר ממותרי הדמיון כי עכ"פ כשהמדמה יגשים השפע הנשפע עליו אין המלט משיתערבו בו דברים דמיוניים שאינם מכלל השפע כבר זכרו (שם) חז"ל זה במקום הנזכר אמרו לא חלמא טבא מתקיים כולה ולא חלמא בישא מתקיים כוליה אמר ר' שמעון בן יוחאי כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלי דברים בטלים אמר ר' ברכיה חלום אע"פ שמקצתו מתקיים כלו אינו מתקיים . הנה התבאר מזה שאין החלומות כולם ממין אחד ולא מפועל א' אבל שיש מהם חלומות השוא שקורא הפלוסוף חלומות מסובבים שהפועל בהם הוא הכח המדמה בלבד ולא יחול בהם שפע כלל מחוץ . ושיש מחלומות הצודקים מין אחד שהפועל בהם הם הגרמים השמימיים לפי שהמערכה השמימיית אשר תחייב באיש אחד טוב או רע כפי מצב מולדתו היא אשר תשפיע בחולם החלום הודעה מדרכה ומיישרת לשתתקיים הגזרה השמימיית ההיא והפועל הזה לא יודיע דברים מקריים כי אם המסודרים ומוגבלים מפאת המערכה

אברבנאל

ושיש ג"כ מין שלישי מהחלומות שהפועל והמודיע בהם הוא ההשגחה האלהית כי בהיותו יתברך יודע דרכי בני אדם בפרטיותם ומשגיח בהם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו יהיה מהשגחתו להודיע מה שיעשה אם לעבדיו הנביאים בנבואה ואם למטה מהם בחלומות צודקים ובמין הזה מהחלומות יודעו הדברים הפרטיים והדברים המקריים מקרה גמור בהגבלה זמנית בימים ובשנים כפי ידיעתו המקפת על כל זאת והיה תכלית ההודעה הזאת ההשגחיית ליישר בני אדם שיקבלו מתת אלהים ויכירו וידעו מה הם הדברים המושגחים ממנו יתברך על צד השכר או העונש ועל המין הזה אמר באמת אליהוא כי באחת ידבר אל וגו' בחלום בחזיון לילה אז יגלה אוזן אנשים וגו' להסיר אדם מעשה וגו' יחשוך נפשו מני שחת וגו' והנה נמצאו החלומות הצודקים אשר מפאת המערכה שמימיית או ההשגחה האלהית בנערים ובפתאים יותר מבחכמים לפי שהדמיון בנערים ובפתאים בלתי טרוד ולכן יקבל השפע ההוא מבלי ערבות והרכבת הצורות אשר יעשה הכח המדמה באנשים המשכילים לטרדתם כל היום בדברים שיתעסקו בהם . ואם יקשה בעיניך ליחס השפע המגיע בחלומות הצודקים לגרמים השמימיים מפני פרטיותם אמור מעתה שהחלומות הם שני מינים בלבד מין החלומות השוא המסובבים שהפועל בהם הוא מכח המדמה בלבד . ומין החלומות הצודקים שהפועל בהם הוא ההשגחה האלהית וזהו דעת ארסט"ו במ"ב מחוש ומוחש שהחלומות הצודקים הם מהשכל והכוזבים הם משבוש הכח המדמה והרכבות ולכן נתייחסו חלומות יוסף וחלומות פרעה הצודקים לאל ית' באמרו אשר האלהים עושה הראה את פרעה . וכן דניאל יחס חלומות נבוכדנצר לאלוה ית' כמ"ש ברם אית אלהא בשמיא גלי רזין והודע למלכא נבוכדנצר מה די ליהוי וחלומות הסריסים וחלום פרעה מורים על היות ההודעה ההיא כלה השגחיית מאתו יתברך מכוונת לעניני יוסף והצלחתו ורדת אבותינו מצרים ומפני זה ייחסו חז"ל כל דברי החלומות להשגחת השם יתברך (שם) ואמר רב הונא לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב ולאדם רע אין מראין לו חלום רע . ופרש"י שאין מראין לאדם טוב חלום טוב כדי שידאג ולא יחטא ושיכפר לו עונותיו . ולאדם רע אין מראין לו חלום רע כדי שיאכל עולמו בחייו ע"כ . וכן אמרו באותו פרק אם יחלום חלום רע ישכים יאמר פסוק כך וסדרו תפלת הטבת החלום הכל מיוסד על הדעת האמיתי הזה שהחלומות הצודקים הם מהשגחת השם יתברך וכמה מאמריהם ז"ל נמצא מסכימים לזה . וכי תאמר בלבבך במה יבדלו חלומות השוא המסובבים מהחלומות הצודקים המושפעים אל החולם אותם אני אשיבך מלין שכבר ימצאו על זה שני אותות עצמיים האחד הוא שהחלום הצודק יבוא מסודר ונכון להיותו מושפע עם היות שהכח המדמה יגשים השפע ההוא ויתקהו במשלים ודמיונים אחרים אין ספק שיבא תמיד בסדר נכון ומוכן יורה על מה שיורה . אמנם חלומות השוא יבואו מבלי סדור מבולבלים עם ערוב דברי זרים ממנו וכמאמר שלמה כי בא החלום ברוב ענין והאות הב' הוא שהחולם החלומות הצודקים ירגיש בעצמו התפעלות גדולה מה שלא יתפעל מהדמיונים הכוזבים כי כמו שהחלום הנבואיי יעשה רושם והתפעלות עצום בנפש הנביא וכמ"ש ותהי בלבי כאש בוערת וגו' מה שלא יעשה כ"כ רושם החלום הצודק הבלתי נבואיי וכמו שביאר הרב המורה במה שכתב פמ"ה ח"ב שהנבואה תודיע לנביא שהיא נבואה ככה בחלומות הבלתי נבואיי יעשה החלום הצודק מהם רושם והתפעלות בנפש החולם אותו מה שלא יעשה בו החלום הדמיוני המשובש כי שוא תהיה תמורתו וכבר זכר זה ג"כ הפילוסוף בחוש ומוחש . ולכן התפעלו אבימלך ולבן ממה שחלמו מעניני אברהם ויעקב והכירו בעצמם שהיה דבר מושפע מאת האלהים ומפני זה נאמר בחלומות פרעה כשחלם ענין הפרות ויקץ קודם ענין השבלים להודיע שהתפעל כ"כ מאותו חלום של הפרות להוראתו על חוזק השפע המגיע בו שהקיץ ונפסקה שינתו מאותו התפעלות והרגש גדול שהרגיש וכן בנבוכדנצר נאמר ותתפעם רוחו כי ההתפעמות הוא הוראה גדולה באמתת החלום וזהו אמרו שם ג"כ ושנתו נהייתה עליו כלומר נשברה ונפסקה ממנו מלשון נהייתי ונחלתי ואין כן בחלומות השוא כי הנה החולם בשכרותו ורוב מאכליו לא יתן לב לדבר במה שיחלום . הנה הותרו בזה לדעתי שתי השאלות הראשונות מענין החלומות בעצמם ומי הוא המשפיע ההודעה בהם :

ואמנם הפתרונים אחשוב אני שענין הפותר בכלל הוא כענין הרופא מרפא התחלואים כי כמו שהרופא ירפא אותם בהיותם נעלמים ממנו בגוף האדם באמצעות האותות אשר יראה מהדפק והשתן ושאר הדברים כן הפותר יפתור ויגיד מה שראתה נפש החולה בשפע שהושפע עליה שהוא דבר נעלם ממנו באמצעות האותות אשר יראה וישמע מספור חלומו . והנה הרופא אב"ס כתב בספרו בכוללייי שירפא בשתי הקדמות אחת מושכלת כוללת כאלו תאמר מטבע היסודות והליחות והמזגים ומיני החליים ואחת מוחשת פרטית ממזג החולה וטבעו ושניו ומלאכתו ארצו וביתו ומהפרק שבו חלה וכפי רוב החכמה שיקנה הרופא בהתלמדות וכח השערתו בעניני החולה פרטים שהוא האומד ברפואיי שבהקדמה

לגדולה שנאמר (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו' א ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש המתפלל בחלום סימן יפה לו וה"מ דלא סיים הבא על אמו בחלום יצפה לבינה שנא' (משלי ב) כי אם לבינה תקרא הבא על נערה מאורסה יצפה לתורה שנאמר (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ב אל תקרי מורשה אלא ג מאורשה הבא על אחותו בחלום יצפה לחכמה שנאמר (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את הבא על אשת איש בחלום מובטח לו שהוא בן העולם הבא וה"מ דלא ידע לה ולא הרהר בה מאורתא א"ר חייא בר אבא הרואה חטים בחלום ראה שלום שנא' (תהלים קמז) השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך הרואה שעורים בחלום סרו עונותיו שנא' (ישעיה ו) וסר עונך וחטאתך תכפר א"ר זירא אנא לא סלקי מבבל לא"י עד דחזאי שערי בחלמא הרואה גפן טעונה בחלום אין אשתו מפלת נפלים שנאמר (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה. שורקה יצפה למשיח שנאמר (בראשית מט) אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתונו הרואה תאנה בחלום תורתו משתמרת בקרבו שנאמר (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה הרואה רמונים בחלום זוטרי פרי עסקיה כרמוני רברבי רבי עסקיה כרמונא. פלגי אם ת"ח הוא יצפה לתורה שנאמר (שיר ח) אשקך מיין הרקח מעסיס רמוני ואם עם הארץ הוא יצפה למצוה שנאמר (שם ד) כפלח הרמון רקתך מאי רקתך ד אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון הרואה זיתים בחלום זוטרי פרי ורבי וקאי עסקיה כזיתי' וה"מ פרי אבל אילני הויין ליה בנים מרובים שנא' (תהלים קכח) בניך כשתלי זיתים וגו' איכא דאמרי הרואה זית בחלום שם טוב יוצא לו שנא' (ירמיה יא) זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה שנא' (שמות כז) ויקחו אליך שמן זית זך הרואה תמרים בחלום תמו עונותיו שנא' (איכה ד) תם עונך בת ציון אמר רב יוסף הרואה עז בחלום שנה מתברכת לו עזים שנים מתברכות לו שנא' (משלי כז) ודי חלב עזים ללחמך הרואה הדס בחלום נכסיו מצליחין לו ואם אין לו נכסים ירושה נופלת לו ממקום אחר אמר עולא ואמרי לה במתניתא תנא והוא דחזא בבנייהו. הרואה אתרוג בחלום הדור הוא לפני קונו שנאמר (ויקרא כג) פרי עץ הדר כפת תמרים הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר (משלי א) חכמות בחוץ תרונה והבא עליה הוי ראש ישיבה אמר רב אשי אני ראיתיה ובאתי עליה וסלקית לגדולה הרואה תרנגול בחלום יצפה לבן זכר

רש"י

דלא סיים · שנעור משנתו קודם שנסתלק סימן הוא שסמוך אצל הקב"ה : מובטח לו שהוא בן העולם הבא . ונוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן דדמי לאשת איש : פלגי · רמונים שנחלקו : יצפה לתורה שנאמר אשקך מיין הרקח · היינו תורה: מעסיס רמוני· שנמלך מן הרמונים: נכסיו מצליחין· כהדס זה שעליו משולשים זה על זה כמין קליעה : בבנייהו · על כנס במקומם במחובר : הוי ראש ישיבה · שמכריז ומלוה לרבים: אני ראיתיה וכו'· ועל כן נעשיתי ראש ישיבה במתא מחסיא:

תרבילה

מהרש"א

בהם וק"ל : (שם) שנאמר וראו כל עמי הארץ כו' אלו תפילין . מפורש בפרק קמא] : שנאמר כי אם לבינה תקרא כו' · בכל הספרים כתיב אם בחירק והוא מלשון אי והדרש דהכא הוציאו ממשמעו דלא ה"ל למכתב גביה כי וכדכתיב לעיל מיניה בני אם תקח וגו' ובתריה כתיב אם תבקשנה וגו' ה"נ ה"ל למכתב אם לבינה תקרא וע"כ דרשוהו אם בציר"ה והוא טעם אדלעיל אם תקח אמרי וגו' והטה לבך לתבונה כי אז אם לבינה תקרא ע"ד דדיה ירווך בכל עת להבין דבר מתוך דבר ודו"ק : אל תקרי מורשה כו' · הוציאו אותו מלשון ירושה כתרגומו משום דהתורה לא נתנה בירושה אלא במתנה כדכתיב ויתן אל משה וגו' וממתנה נחליאל וגו' וענין שהתורה דומה לארוסה מפורש פ' ד' מיתות : (שם) [שנאמר אמור לחכמה אחותי את וכו'. מפורש במס'סנהדרין פ"ה] : הרואה שעורים כו' שנאמר וסר וגו' · סר עונך קרוב לנוטריקון של שעורים כמו שפרש"י לעיל בגמל וא"ר זירא עלה אנא לא סלקי מבבל לא"י כו' על פי מ"ש כל הדר בא"י שרוי בלא עון כו' ע"ש וק"ל : (שם) [כפלח הרמון רקתך ט' אפי' ריקנין כו'. מפורש סנהדרין פ"ד]:(שם) תמרים בחלום תמו עונותיו כו'.והמרי' נוטריקון תמו מורים מלשון שמעו נא המורים וגו'

מסורת הש"ס

א לעיל דף ו' ע"א: מנחות דף ל"ה ע"ב . חגיגה ט"ז ע"ב . סוטה י"ז ע"א. חולין פ"ט ע"א : ב פסחים מ"ט ע"ב: ג סנהדרין נ"ט ע"א: ד עירובין י"ט ע"א. חגיגה כ"ז ע"א. מגילה ו' ע"א· סנהדרין ל"ז ע"א :

חדושי גאונים

(ספ' סג') בפירות. הרואה ביכורי פירות גדולה תהיה לו . הרואה תמרים טוב לו. האוכל גודגדניות יחלה וירפא פי' לפי שהן אחד מהדברים שנכנסים לגוף ואין בגוף נהנה מהן . האוכל אגסים או פריסים חיים טובים יחיה . ורה"א הרואה למוקים ריות יגיד פי' לפי שכשהם לחים הם מתעפשים ופעמי' מפסיד כהם אבל כשהם למוקים הם מתקיימים ולא יפסיד אבל ירויח . ורה"א האוכל תאנים לחים ממון ימצא במסתר. יבשים ריות יגיד . הרואה שאוכל אגוזים חיים טובים יהיו לו וד"א. הרואה שקיבל אגוזים כנוד עם קנה . הרואה שאוכל תפוחים רה"א חיים טובי' יהיו לו ומעלה וגדולה יבאו לו . האוכל פלפלים טובה ומעלה יהיה לו לפני המלך. האוכל זנגבילי הקב"ה רוצה אותו ר"ה . ובס"א הרואה זנגביל או עוף שמו הולך בכל המדינות פי' לפי שהכל צריכים אותו ואוהבים אותו . ומי שהוא אהוב מהבריות הוא אהוב מהמקום ושמו הולך כמו שמוליכים אותו ממקום למקום אחר אל כל העולם: (הפרק הד') בתמצית היוצא מהם . הרואה שסוחט ענבים בטח וטובה יהיה לו . ורש"י כתב הרוא' שיסחוט ענבים וישתה מן היין טובה יהיה לו. וא"א עושר יהיה לו.הרואה חבית של יין שמחה גדולה יבא לו בקרוב.הרואה ששותה שכר חטין

אהבת איתן

המניח תפילין בחלום עולה לגדולה וכו'.הענין ע"פ מ"ש בכתבי הרב הרי"י ז"ל בסוד התפילין ברומז למוחין דגדלות.ולכך המניחן בחלום מורה עלייה לגדולה :

פירוש

שבהקדמה המשתשת הפרעית תהיה הצלחת הרופא ברפואתו . אך אמנם להיות יסוד המלאכה הזאת ידיעת החליים ואמתתם מפאת האותות והיו האותות משותפים כמו שהתבאר מספריהם היה מהטעות והשגיאה הרבה עד שרבים חללים הפילה והרופא הסכל תברו של מה"מ כמו שאמרו הראשונים . וכן נאמר אנחנו בענין הפתרון שהנה יוצאים בב' דברים ג"כ . הא' בחכמה והוא שידע הפותר המשלים הנראים בחלומות ועל מי יורו בכלל והרכבות הדמיון ואופני העתקותיו והחכמה הזאת היתה מקובלת ביד האבות הראשונים שלא תראה כאשר ספר יוסף לאחיו החלום אשר חלם מהאלומות שהיבינו המלוך תמלוך עלינו להיות מפורסם אליהם בקימת אלומתו תורה על המלכות והממשלה וכאלו גזרו שם אלומה מלשון כל מאן דלאיש גבר . ולכך אמרו התשוב להיות אלם וגובר עלינו וכאשר ספר אל אביו ולאחיו חלום השמש והירח ואחד עשר כוכבים גער בו אביו ואמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הנה הוא אני ואמך ואחיך להשתחוות לך ארצה כי מיד שפט הזקן שהשמש היה רמז לאביו להיות השמש אב ומוליד בהוית וכמאמר הפלוסוף האדם יולידהו האדם והשמש . ושהיה הירח רמז לאמו כי היא לקבלת האור מהשמש והולכת נכחו תדמה לנקבה אצל בעלה ולכן שהדי עובדת כוכבים היו קורין לשמש בעל ולירח אשרה . הנה כל הפתרונים האלה היו כפי החכמה הכוללת וע"ד זה אמרו בפרק הרואה מי שיחלום כך מורה על כך וכמה מהתכמה זכרו שם בזה . והתנאי הב' ההכרחי בפתרון הוא אומד וההשערה בענין החולם דומה להקדמה הפרעות המוחשת שברפואה כי לא כל החלומות ראוי שיפתרו בשוה אצל כל אנשים כי הלסטים מזוין שחלם שנתלה על הדקל לא יהיה פתרונו כלורבא מרבנן שחלם כן כי כל אחד פתרונו עמו כפי מעשהו ומלאכתו זה פתרונו לצליבה וזה למעלה ושררה וכבר בסוף יומא ומפני זה פתר רבינו הקדוש לבר קפרא כל חלומותיו לטוב מגבירת חוטמו ונכרתו ידיו ונקטעו רגליו ושימות באדר וזה כי בעבור שהיה ירא אלהים וסר מרע שיער שהקב"ה לא יעשה עמו רק טוב וביאור אמרו שם כל המשקים יפים לחלום חוץ מן היין יש שותה וטוב לו ויש שותה ורע לו תלמיד חכם שותה וטוב לו עם הארץ שותה ורע לו שר"ל שהיין אין ראוי שיפתרו אותו כפי עצמו אלא בצירוף אל נושא החלום אותו . והנה ההשערה הזאת תתחלף באנשים בפחות יותר חלוף רב כבר זכה זה הרב המורה בפל"ת ח"ב באמרו דע כי לכל בני אדם כח גבורה בהכרח ולולי זה לא יתנועע האדם במחשבתו לדחות מה שיתיקנו ויתחלף הכח הזה בחוזק וחולשה כאשר הכחות הטבעיות עד שאתה תמצא מן האנשים מי שיתגבר על האריה ומהם שיברח מהעכבר ותמצא מי שיתגבר על המחנה

אברבנאל

וילחם עמו ותמצא אחר שתצעק אשה עליו וירעד ויפחד וא"א מהיות שם לזה הכנה מזגי' בעיקר היצירה וכו' וכן תמצא הכח המשער בכל האנשים ויתחלף במעט וברוב וכ"ש בעניני אשר לאדם בהם השגחה גדולה ומחשבתו משוטטת בהם וכו' שביאר הרב בזה שההשערה ההיא היא כח והכנה באדם מתחלת יצירתו בגבורה עד שימצא איש יגיד עתידות גדולות בכחו המשער ואיש אחר פחות ממנו וכן בחלופים רבים . וזה באמת מה שאמר רבי בנאה שהיו ארבעה ועשרים פותרי חלומות בירושלים ושהלך אצל כולם לפתור חלום אחד ושמה שפתר לו זה לא פתר לו זה ונתקיימו כולם כי הנה כבר היה אפשר זה לפי שכבר היו בחלום הוראות רבות וישיג הפותר האחד הוראה אחת מהנה ויתחשב שיהיה הנשאר מאותו החלום עצמו כולו לבטלה ממותרי הדמיון והפותר האחר ישער בו הוראה אחרת ויתחשב השאר כולו לבטלה ובזה הדרך היו כל הכ"ד פותרים מתחלפים בהוראותיהם וכלם מתקיימות וכפי מה שהתחלפו בהשערותיהן . ואולם מה שאמרו שם שכל החלומות הולכים אחר הפה אין הכוונה שכפי מה שידבר הפותר לרצונו יתקיים במציאותו אלא שכאשר הפותר יפתור החולם החלום כפי אמתתו והנודק שבו אז החולם יתן אל לבו אותו פתרון וידע ויכיר בקיומו אמנם שאר ההוראות שבאותו חלום שלא נפתרו עם היות שיתקיימו בהכרח הנה לא ירגיש ולא יכיר בהם החולם לפי שלא קדמה לו ידיעה בפתרונם . ומזה הצד ר"ל מהכרת הקיום והיציאה לפועל הולכים החלומות אחר הפה לא שהפה יהפוך אותם כפי הרצון . ולכן אמרו שם אמר ר' אליעזר מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר ויהי כאשר פתר לנו כן היה אמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלמא שנאמר איש כחלומו פתר ואמנם בר הדיא דהוה מפשר חלמא ומאן דיהיב ליה אגרא היה פותר אותו לטוב ולמי שלא היה נותן לו שכר היה פותר אותו לרע הנה ענינו של רוב בקיאותו בחכמה ההיא היה מכיר בחלומות ההוא עניינים מתחלפים וכאשר היו נותנים לו שכר היה מבשר לו הטובה שבהוראותיו והיה מסתיר ושותק מההוראה הרעה שהיה בחלום ההוא . ולמי שלא היה נותן לו שכר עושה בהפך והיה זו התבולה להגדיל שכרו ועל זה היה מעשהו זר עם אביי ורבא מגורף שהכיר מרבא שהיה רע המזל וכמו שהוא אמר בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא ולהיותו קשי יום היה פותר חלומותיו כפי ענינו . וגם זה מכח ההשערה הוא ומה שכעס רבא על בר הדיא כשמצא ספרו שכתוב בו כל החלומות הולכים אחר הפה היה לפי שכבר היה יכול לפתור לו מגדים אהרים בלתי מבהילים ולזרזו על הרעות העתידות לבא כאדם שהיה לבו דואג עליו והוא לא היה עושה כן כי היה מגיד כל הרעות ההנה כאויב ומתנקם מפני שלא

תרביצא • גינה א"נ בית המדרש תרביצה נאה וגילה נוטריקון של תרנגול: תלויה בקשתו • בספק כבלים הללו שהאוכל סתום בם: נשתברו. נתגלה האוכל: וינחם אל מחוז • היינו כרך: חפצם • סימן הוא להיות חפציו נעשים: המגלח • סימן גדולה ותפארת היא לו כמו ויגלח ויחלף וגו' (בראשית מ"א): בעריבה. בספינה: דמדלי' • שהולכת בגובה של ים: הנפנה • סימן הוא שסרחונו וגנותו נפרש ויוצא מעליו: והוא דלא קנח. שלא המאיס ידיו: בבבל עומד בלא חטא • לפי שח"ל אין לה זכיות אלא עון יש בישיבתה וזה עומד ערום בלא אותם עונות: בא"י • שהרבה מצות תלויות בה וזה העומד ערום סימן שהוא ערום ממצותיה • הנתפש לסרדיוט. שומרין אותו שלא יברח אלמא סימן שמירה הוא ששומרים אותו מידי היזק: אגם • שיש בו קנים גדולים וקטנים וסמוכים זה לזה סימן לראש ישיבה שהגדולים והקטנים מתקבלים יחד קבוץ גדול ובאים לשמוע דרשה מפיו: יער • אילנות גדולים ואינן סמוכין זה לזה אף זה סימן לראש לתלמידי הרב והוא ראש לבני כלה שמפרש לתלמידים שמועה אחר שעמד הרב והם מחזרין על שמועתם ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב ככל הצורך וזה מבינה להם: תלי טבלא • נראה לו שהיה זוג ועינבל תלוי בצוארו ומשמיע קול והוא סימן לראש ישיבה שמשמיע קול לרבים: ונבחי בה נבוחי • קשקשתי בה בקול: עונותיו מחולין לו • לפי שהעונות קרוין אדומים שנאמר אם יאדימו כתולע (ישעיה א') ואומר נכתם עונך (ירמיה ב') וסימן הוא שפורשין ממנו: פרנסתו מזומנת • כנחש שהעפר לחמו ומצוי לו בכל מקום: הרגו • לנחש:

כ"ש

תרנגולים יצפה לבנים זכרים תרנגולת יצפה לתרביצה נאה וגילה הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו נשתברו נעשת בקשתו וכן אגוזים וכן קשואין וכן כל כלי זכוכית וכן כל הנשברים כאלו. הנכנס לכרך נעשו לו חפציו שנאמר (תהלים קז) וינחם אל מחוז חפצם המגלח ראשו בחלום סימן יפה לו ראשו וזקנו לו ולכל משפחתו היושב בעריבה קטנה שם טוב יוצא לו בעריבה גדולה לו ולכל משפחתו וה"מ דמדלייה דלויי' הנפנה בחלום סימן יפה לו שנא' (ישעיה נא) מהר צעה להפתח וה"מ דלא קנח. העולה לגג בחלום עולה לגדולה ירד יורד מגדולתו אביי ורבא דאמרי תרוייהו כיון שעלה עלה הקורע בגדיו בחלום קורעין לו גזר דינו. העומד ערום בחלום בבבל עומד בלא חטא בא"י ערום בלא מצות. הנתפש לסרדיוט[א] שמירה נעשה לו נתנוהו בקולר[ב] הוסיפו לו שמירה על שמירתו וה"מ בקולר אבל חבלא בעלמא לא. הנכנס לאגם בחלום נעשה ראש ישיבה ליער נעשה ראש לבני כלה רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע חזו חלמא רב פפא דעייל לאגמא נעשה ראש ישיבה רב הונא בריה דרב יהושע דעייל ליער נעשה ראש לבני כלה א"ד תרוייהו לאגמא עיילי אלא רב פפא דתלי טבלא נעשה ראש ישיבה רב הונא בריה דרב יהושע דלא תלי טבלא נעשה ראש לבני כלה אמר רב אשי אנא עיילית לאגמא ותלאי טבלא[ג] ונבחי בהנבוחי תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק המקיז דם בחלום עונותיו מחולין לו והתניא עונותיו סדורין לו א מאי סדורין סדורין לימחל תני תנא קמיה דרב ששת הרואה נחש בחלום פרנסתו מזומנת לו נשכו נכפלה לו הרגו אבדה פרנסתו א"ל רב ששת

וק"ל: (שם) הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו כו' • כי תרגומו של ביצים ושל בקשה הוא שוה ביעי וכשנשתברה נפיק שם ביעי ממנו והיינו נעשה בקשתו ודקאמר וכן אגוזים כו' וכן כל הנשברים לאו לענין בקשה קאמר אלא דשכיחן בחלום כמי מורה דנתבטל בהו

א יומא פ"ח ע"א.

חדושי גאונים

רפואה וממון טוב יבא לו. הרואה שותה שכר תבואות שכר טוב יהיה לו ועושר. השותה משקה של תמרים וכל מיני שכר עובה יהיה לו ועושר ר"ה: (הפרק הב') בספינות בשם גם כן מענ. הרואה ספינות שובע ואדנות ושררה יורה ס"ה. הרואה ספינה עם תורן בים הגדול או הרואה שנפל לתוך הספינה ינצל מכל צרה וצוקה. הרואה שהוא יושב בתורן הספינה והיא הולכת בנס אותו האיש תרבה גדולתו ועשרו מאד • הרואה שהוא עומד בספינה עומד' במחוז יקוה לטוב הרבה מאד ר"ה. הרואה שיושב בספינה קטנה טוב לו ונעשה אב לבני עירו. הרואה ספינה שטבעה ינצל מכל עונותיו וחטאתיו שלכו להם במצולו' ים וינצל מדינה של גיהנם ר"ה וד"א. הרואה עצמו בספינה גדולה מובטח לו שהוא בן העו"ה ואם הספינה טובעת והוא נצול מוחלין לו על כל עונותיו ע"כ. וגם"א הוסיף עוד יבטלו כל מחשבות רעו' שחשבו עליו. הרואה שנפל מן הספינה לתוך המדינה טוב לו ר"ה וד"א.

השער הג' בבעלי חיים:

(פרק הא') בבהמות ויש בו ב' נתיבות. הא' בבהמות טהורו'. הב' בטמאות: (נתיב הא') בטהורו' הרואה שור או כבשים טוב לו. הרואה שור שם טוב יהיה לו ר"ה. וא"א יעלה לגדולה. הרואה שרוכב על שור שחור גדולה יהיה לו. הרואה שורים או פרות יראה מפלת אויביו. הרואה פרים רועים בשדה שמחה וריוח יגיד. הרואה שנשך לו השור יחיה שנים רבות. ומר"ה הרואה צאן או עזים והוא רועה אותן או יקנה מהם בניו ובנותיו ירבו. ובמקום אחר הרואה שהוא רועה צאן שם גדול יהיה על משפחתו ועל מדינתו. הרואה תישי' גשמים ירבו ויבאו ויהיו מברכים לו. הרואה שנגחוהו עולה

פירוש

יהיב ליה אגרא. והיה דעת בר הדיא שקללת חכם אפי' בחנם היא באה וכ"ש שלא היתה כוונתו אלא לצער בלבד לרבא וכמו שנזכר שם. הנה התבאר שחכמת הפתרון במלאכת הרפואה שתשלם בחכמה כוללת ובהשערה פרטית. האמנם ראוי שנדע שחכמת הפתרון וכח ההשערה בו לא יספיקו לפתור החלום כולו על פי אמתתו וזה מפנים ד'. הא' כפי מה שבארתי למעלה אין המלט משיבוא בחלום הצודק דברים רבים ממותרי הכח המדמה ושמושיו כי כמו שא"א לבר בלא תבן כך א"א לחלום בלא דברים בטלים ויבא מעורב האמת עם השקר והנה הפותר לו בחכמה דאית ביה ולא בהשערתו יוכל להבדיל התבן מן הבר. ומה הוא חלק החלום שמורה על השפעה שנשפע בו ומהו שאין הוראה בו כלל. ומפני זה פעמים יחשוב הפותר בדברים מהחלום שאין להם ענין ולא הוראה כלל בהודעה ושהם מכלל התבן ואין הדבר כן ויקצר בעבור זה פתרונו מאמתת ההודעה שנשפעה בחלום ההוא. ופעמים הפותר יבקש ענין לכל פרטי החלום גם למה שאין לו ענין והוראה ע"ד האמת כי הוא ממותרי הדמיון ויבוא עם זה לנטות מן הענין המכוון בהוראת החלום ההוא בכלל ולפרש הדברים הדמיוניים שאין בהם שפע ממין הדברים המושפעים וכבר זכר הרב המורה כיוצא בזה בהקדמת ספרו אצל נואתו שנקח מהמשלים הענין הכולל ולא נחוש לפרטים שבהם. והב' שגם בדברי החלום שהם כפי האמת משלים מורים על ענינים מושפעים יקשה מאד על הפותר השגתם לפי שכמו שכתב הרב המורה במקום הנזכר פעמים יבואו משלים מתחלפים במין וגם בסוגו והושם הענין המכוון בראש המשל או באמצעיתו או בסופו ופעמים יהיה ענין אחר מפוזר במשלים מרוחקים ויותר עמוק מזה היות המשל האחד בעצמו משל לענינים רבים ישוה ראש המשל ענין אחד וישוה אחריתו ענין אחר. ופעם יהיה כלם משל לשני ענינים. ובהיות הענין כן במה ישיג איפה הפותר ואיך יספיק כחו המשער לדעת ענין המשל ההוא ועל מה יורה. הג' שכבר יבואו בחלומות דברים כפי השפע הנשפע בהם שישמרם המדמה כמו שקבלם מבלי העתקה ולא משל כלל ודברים אחרים שהם משל ואיך יוכל הפותר להבדיל בין המשל והנמשל מחויב הוא שיטעה בזה פעמים רבים מפני שאת המשל במקום הנמשל או שאת הנמשל במקום המשל. והד' שהנה השערת הפותר לא תפול אלא בעניני החולם קרוביו ואוהביו שבהם תשוטט מחשבתו וגם זה לזמן קרוב או תכף כדברי הרלב"ג ומפני זה חשב הפלוסוף שלא יודעו בחלומות רק מה שהוא מיוחד לחולם בגופו וקרוביו בזמנו ומקומות ועמו בחלומות הסריסים לא שאר הדברים הרחוקים ממנו במקום ובמדרגה או זמן והכתובים מעידים שאין הדבר כן שכבר יבואו בחלומות ענינים כוללים לארצות רבות ולשנים רחוקות כמו שראינו בחלום פרעה וכמו שיתבאר וכן בחלום הצלם שראה נבוכדנצר בו ענין הד' מלכיות שימליכו בכל הכפה התחת ישובי הארץ וכן המלכות החמישית העתידה להיות והיה זה לשנים רחוקות יותר מג' אלפים שנה ואיך יוכל הפותר בחכמתו והשערתו לפתור מה די ליהוי אחרי אלפים שנה בכל העולם. הנה א"כ פתרון החלומות כפי המנהג הטבע עם היות שישלם בידיעת חכמת הפתרונים והרכבות הדמיונות ובכח המשער של הפותר ועניני החולם בפרטים כמו שביארתי ועם היות שפעמים בקצת החלומות יגיד הפותר בדרך הטבע. קצת מהוראותיהם אין ספק שרחוק וקרוב לנמנע היה שיספיק בחכמתו והשערתו להשיג מהחלום אמתת השפע כלו כפי

אברבנאל

מה שנשפע עליו מאת ה' מן השמים. ולכן כשמצאנו בעדות ה' נאמנה שנמצאו פותרי חלומות יגידו ענינים אמתיים בשלמות רב בפתרונים כאלו תאמר יוסף הצדיק ודניאל ורבי ישמעאל ורבינו הקדוש ודומיהם כפי מה שהעידו רז"ל בעניינם אין ראוי שנחשוב שהיה פתרונם כפי ההשערה והתבונות הרמאין כי הנה הגדותיהן מורים על כחם אבל היה עניינם באמת רוח הקדש שהיה מלוה אותם ומאיר עיני שכלם לראות ולהשיג אמתיות הכן כי הרוח ההוא כאשר ילוה אל פותר ישימהו להבין בחלומות מהו הדבר המושפע שבהם הצריך לפתרון ומה הם הדמיונות שבו שאין להם ענין בהודעה ובאותו רוח ישיג הפותר מאיזה מין מהמשלים החלום ההוא ועל מה יורה ואם הענין המכוון הוא בראשו או באמצעיתו או בסופו והרוח ההוא יבין הפותר מהו מדברי החלום משל ומהו נמשל וג"כ אם החלום ההוא ענין פרטי מגיע לעצם החולם קרוביו וארצו ועצמו לזמן קרוב או תכף או אם הוא כולל למלכיות ולארצות אחרות ולזמנים רחוקים. כי כמו שההודעה הצודקת המגעת בחלום היא מאת ה' כפי ידיעתו המקפת כן פתרונה כשתגיע ממנו יהיה בשלמות גדול ותמיד פעם אחר פעם בלי טעות ושגיאה כלל. ומפני זה אמר יוסף לסריסים הלא לאלהים פתרונים ולפרעה אלהים יענה את שלום פרעה לפי שהיו הפתרונים כמו החלומות רוצה לומר שהיו כולם כפי השפע האלהי שהגיע לזה לחלום חלומו ולזה לפותר אותו פתרון לא שהי' בכח המשער' ובהתבונות הפותרים ולפי שהכיר זה פרעה בפתרוני יוסף אמר הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. וכן דניאל יחס פתרונו לאל יתברך שהיה מגלה רזים לפי שהיה פתרונו ברוח הקודש. וגם נבוכדנצר הודה לו בזה ולהיות ירושלים מקום הנבואה והשפע האלהים וארון ברית ה' או מקום מושבו בתוכם לכן היו נמצאים שמה פותרי חלומות רבים וצודקים בפתרונם ולהיות פתרון שני הקדושים האלה בפרט יוסף ודניאל במדרגה עליונה מרוח הקודש לא בכח המשער ורוח טבעי דרשו חז"ל יהב חכמתא לחכימין זה יוסף הצדיק שנא' אחרי הודע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. ומנדעא לידעי בינה זה דניאל שנאמר באדין לדניאל בחזו ליליא רזא גלא והרוח הקודש אשר חל עליהם בילדותם אינה נבואה גמורה שתצטרך בבטול החושים בהגעתה לכן לא נמנו הם בכלל הנביאים אבל הוא שפע אלהי יחול כמו כן על הראוי אליו ישימהו לדבר דברי חכמה ולהשיג אמתיות הדברים מפי ספרים ומפי חולמים וכמ"ש הרב המורה בפ' מ"ה ח"ב ועל כיוצא בזה אמר דוד ע"ה רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני ובדניאל כתיב והילדים האלה ארבעתם נתן להם האלהים מדע והשכל בכל ספר וחכמה ודניאל הבין בכל חזון וחלומות כי יחס הכל לאל יתב' להיות ממנו למעלה מהמנהג הטבעי. וכמו שבהכנס האדם בבית אפל בחשך ילך לא יוכל לראות ולהשיג מה בבית כי אם מעט מזער בהגלתו ומשמוש ידיו אבל בזרוח עליו השמש יראה את כל אשר בבית וכל דבר לא יכחד ממנו כן פותר החלומות כשיעיין בהם כפי כחו המשער לא יראה וישיג מהם כי אם מעט בהשערתו וירבה בדברים הטעות והשגיאות. אבל כשעליו יזרח ה' ורוחו אז יראה אמתת הדברים מבלי עמל ומבלי טעות כלל הלא כתבתי לך דעתי באמתת הפתרונים כפי המנהג הטבעי ושמלאכתן מתיחסת למלאכת הרפואה ומכמה צדדים יפול בהם הטעות והשגיאה ושהפותר אשר רוח אלהים דבר בו ידבר דברי אמת כאיש אשר עמד בסוד ה' וזהו אצלי היתר השאלה השלישית. (אברבנאל פ' מקץ):

המתורגמן. א) ריבטער, ולד"א מיליטער, זאלדאט. ב) האלז קעטטע, וזה הנחושתים אשר ישימו על צוארי אסירי בית הסוהר שלא ינוסו. ג) איין ברעט, נסר מאשר יכו עליו בגלגל בבואם לפרסם איזה דבר בשוקים.

רש"י

כל שכן שנכפלה לו · שהרי נתגבר עליו : ולא היא · אלא רב ששת דורש להנאתו לפתור חלומו לטובה : יש שותהו כו' · לפיכך אין לעמוד על פתרונו : השכים · שעומד ממטתו ונפל לו פסוק בפיו : שיר השירים . כולו יראת שמים ואהבת המקום בלב כל ישראל : רבי ישמעאל בן אלישע . מהרוגי מלכות היה והפשיטו עור קרקפתו בחייו :

חוץ מן הפיל והקוף והקפוד · שמשונין במראיהן קפוד חיה שדומה לקוף ויש לה זנב ארוך ושמה מרטיצא : דמסרג · אוכף על גביו וי"א נתון באפסר : חוץ ממר · פשו"ר בלע"ז : פסל · דולויי"ר : דחזנהו בקתייהו · שראויין למלאכתן לחבל ולהשחית : פגי תמרה · שלא בשלו כל צרכן : בבנייהו · במחובר אבל בתלוש סימן הוא למכות כדפשר ליה בר הדיא (לעיל נו:) לרבא קולפי בלעת : תכלת · ירוק הוא ומי שפניו ירוקים חולה הוא : קריא · ייבכ"ך : קפופא · לוליט"א בלע"ז ויש לה לשתות כלחיי אדם לפיכך הם מגונים : קורפראי · עלפ"א : גודגדניות · לירתי"ש : כפניות · מין תמרים רעים : שמש · חמה זורחת : קול · של מיני זמר או קול ערב של אשה : עטוש · אשטר"נודר : מהר צועה · מי שצריך להריק מעיו הרקת כלי נקראת צעיה שנאמר (ירמיה מ"ח) ושלחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו במואב כתיב : ותחלימני והחייני · בחזקיה כתיב : תרדין · בלי"ן : מי סיסין · בשול פוליאו"ל : והרת · וידליי"ר שהשליל בתוכה : יותרת הכבד · אייב ר"ש של בהמה : ומברין · לשון בריאות : ותגלחת · אם

מהרש"א

מראה החלום : (שם) ג' ת"ח כו' בן עזאי כו' · לעיל נקט ג' חכמים שזכו לסמיכות ונקראו רבי אבל הני ג' בן עזאי ובן זומא ואחר לא זכו לסמיכות ולא חכמים מקרו אלא ת"ח ודו"ק : (שם) ששה דברים סימן יפה כו' זיעה דכתיב בזעת אפך וגו' . לפי פשטיה קללה הוא שיאכל לחמו בטורח אלא לסימן בעלמא נקטיה הכא וכן מיהר צועה וגו' בע' לאו היינו צואה בא' וכן ותחלימני מלשון בריאות הוא לפי פשטיה אלא לסימן בעלמא נקטו הכי קראי וק"ל : שלשה אין נכנסין לגוף כו' והגוף נהנה כו' · וכתבו בזה דמה"ט דאין נכנסין לגוף אין מברכין על הנהנן ונראה דהש"ג יש לפרש בהך דלעיל מיניה ג' נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה כו' (דנהנה כו') נמי דמה"ט אין לברך עליהן דהברכה משום הנאה היא כדאמרינן בפרק כילד מברכין וק"ל : ג' מעין עוה"ב שבת כו' · לכאורה משום שהוא יום מנוחה אבל לא הוי דומיא דאינך שמש ותשמיש דמשום הנאה נגעו בה והיינו טעימת מאכל כדאמרי' פ' ד' מיתות תבלין יש בה ושבת שמה וק"ל : ג' משיבין דעתו כו' וג' מרחיבין כו' · ר"ל משיבין דעתו אם הוא דואג וביגון משיבין ומסירין האנחה ממנו ומרחיבין כו' היינו שיהיה דעתו ונפשו רחבה למיהדר אחר תענוגי עוה"ז כמ"ש בבלעם ונפש רחבה וק"ל : ה' אחד מס' ואלו הן כו' · ל"ד נקט אחד מס' כמ"ש

גמרא

כ"ש שנכפלה פרנסתו ולא היא רב ששת הוא דחזא חויא בחלמיה וקטליה תני תנא קמיה דר"י כל מיני משקין יפין לחלום חוץ מן היין יש שותהו וטוב לו ויש שותהו ורע לו יש שותהו וטוב לו שנאמ' (תהלים קד) ויין ישמח לבב אנוש ויש שותהו ורע לו שנאמר (משלי לא) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש א"ל רבי יוחנן לתנא תני תלמיד חכם לעולם טוב לו שנאמר (שם ט) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי [שם ע"ב] אר"י השכי' ונפל פסוק לתוך פיו [א] הרי זה נבואה קטנה ת"ר [ב] שלשה מלכים הם הרואה דוד בחלום יצפה לחסידות שלמה יצפה לחכמה אחאב ידאג מן הפורענות ג' נביאים הם הרואה ספר מלכים יצפה לגדולה [ג] יחזקאל יצפה לחכמה ישעיה יצפ' לנחמה ירמי' ידאג מן הפורענות שלשה כתובים גדולים הם הרואה ספר תהלים יצפה לחסידות משלי יצפה לחכמה איוב ידאג מן הפורענות ג' כתובים קטנים הם הרואה שיר השירים בחלום יצפה לחסידות קהלת יצפה לחכמה קינות ידאג מן הפורענות והרואה מגלת אסתר נס נעשה לו ג' חכמים הם הרואה רבי בחלום יצפה לחכמה ראב"ע יצפה לעשירו' ר' ישמעאל בן אלישע ידאג מן הפורענו' ג' תלמידי חכמים הם הרואה בן עזאי בחלום יצפה לחסידו' בן זומא יצפה לחכמה אחר ידאג מן הפורענות כל מיני חיות יפות לחלום חוץ מן הפיל [א] והקוף [ב] והקפוד [ג] והאמר מר הרואה [ד] פיל בחלום פלא נעשה לו ל"ק הא דמסרג הא דלא מסרג כל מיני מתכת יפין לחלום חוץ ממר [ד] פסל [ה] וקרדום [ו] והני מילי דחזנהו בקתייהו כל מיני פירות יפין לחלום חוץ מפגי תמרה [ז] כל מיני ירקות יפין לחלום חוץ מראשי לפתות [ח] והאמר רב לא איעתרי עד דחזאי ראשי לפתות כי חזא בכנייהו חזא כל מיני צבעונין יפין לחלום חוץ מן התכלת כל מיני עופות יפין לחלום חוץ מן קרי [ט] וקפופא [י] וקורפראי] [כ] :

שם שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן · גרגדניות [ל] וכפניות [מ] ופגי תמרה · ג' אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהם · [אלו הן] סיכה רחיצה ותשמיש . ג' מעין העוה"ב אלו הן שבת שמש ותשמיש . תשמיש דמאי אילימא תשמיש המטה והלא מכחיש כחיש . אלא תשמיש נקבים . ג' משיבין דעתו של אדם [אלו הן] קול ומראה וריח . ג' מרחיבין דעתו של אדם [אלו הן] דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים · חמשה אחד מששים ואלו הן אש דבש *) שבת ושינה וחלום· אש א' מששים לגיהנם · דבש א' מששים למן. שבת א' מששים לעוה"ב. שינה א' מששים למיתה. חלום אחד מששים לנבואה: [ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש [נ] זיעה שלשול קרי ושינה וחלום עטוש דכתיב (איוב מא) עטישותיו תהל אור זיעה דכתיב (בראשית ג) בזעת אפך תאכל לחם שלשול דכתיב (ישעיה נא) מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת קרי דכתיב (שם נג) יראה זרע יאריך ימי' שינה דכתיב (איוב ג) ישנתי אז ינוח לי חלום דכתיב (ישעיה לח) ותחלימני [והחייני] [ה] ו' דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה אלו הן כרוב [ס] ותרדין [ע] וסיסין יבשין [פ] וקיבה והרת [צ] ויותרת הכבד וי"א אף דגים קטנים ולא עוד [ו] אלא שדגים קטנים מפרין ומברין כל גופו של אדם י' דברי' מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה אלו הן האוכל בשר שור בשר שמן בשר צלי בשר צפרים וביצה צלויה ותגלחת ושחלים [ק] והחלב והגבינה והמרחץ וי"א

*) עיין בביאור הגר"א בהקדמה לאו"ח

יד יוסף

א לעיל נ"ה ע"ב : ב אדר"נ פ"מ וע"ש : ג באדר"נ ליתא ובזה א"ש ג' נביאים : ד לעיל נ"ו ע"ב : ה לעיל מ"ד ע"ב ע"ז כ"ט : ו לעיל מ' ע"ב :

הדושי גאונים

לגדולה ויועיל לאנשי' הרבה מגדולתו הרוא' שנגחוהו או שאהם מחלבם מזונותיו מרובים שנאמר ודי חלב עזים ללחמך ע"כ : (הנתה הב') בבהמו' טמאות . הרואה גמל ריוח בשותפות יגיד . הרואה שמושך א' מהם יתגבר מזלו לטובה י"ה ורש"י . הרואה גמל יכבש אויביו . ורבינו האי אומר הרוכב עליו בין זכר ובין נקבה ילך למרחוק . וכן כתב רש"י . הרואה שהרג גמל יהרוג אויביו . האוכל מבשרו או שתה מחלבם יעביר עושר גדול . ואחר אומר האוכל ממנו ריוח יגיד . הרואה שרודף אחר הסוס והשיגהו והכה את הסוס יגלה אויביו ויכול להם ר"ה . הרואה שמושך סוס אחריו עלת אנשים גדולים ישמע ור"ה אומר אם במתג איש גדול יהיה וישמע עלתו. הרוכב על סוס ונגנב ממנו יפסיד סחורתו ע"כ. הרואה עצמו רוכב על סוס גדולה יהיה לו ר"ה. ורש"י הוסיף טובה . הרואה שאוכל בשר הסוס יתקן השם מזונותיו וממונו יהיה שמור . כל הסוסים טובים בחלום חוץ מן האדום ע"כ . הרואה שאוכל בשר פרד או פרדה יקח ממון אסור . הרוכב על חמור לבן טובה יבא לו במהרה פי' מלך אשתו או מלך ירושה . הרוכב חמור או פרד של מלך גדולה תהיה לו . במרדעת ברכה תהיה לו. הרואה שרוכב על חמור באוכף יצפה למשיח . הרואה שחמור בעטו או רפסו תבא לו מתנה מאדם גדול . הרואה חזיר פרנסה טובה מזומנת לו והאוכל מבשרו מוסיף עושר על עשרו :

(הפרק הב') בחיות. ויחלק לב' נתחים . הא' במזיקות . והב' בשאינן מזיקות ;

עין יעקב

שנתן אלך אפים לעוברי רצונו . כדי להאבידם מעה"ב ואם לעוברי רצונו כך לעושין רצונו

ענף יוסף

שלשה דברים מרחיבין דעתו של אדם דירה נאה כלים נאים ואשה נאה . כוונתם דירה נאה גוף נאה

המתורגמן . א) עלעפהאנט , מין חיה גדולה . ב) אפפע , מין חיה ידועה . ג) איגעל , מין חיה אשר גופה יתכנס ככדור ושערותיה דוקרים כמחט . ד) יעטהאקע , מעדר לחפור האדמה או מרא וחציגא . ה) שטיינמייסעל , מין קרדום לנקר בו אבנים . ו) האקקע , גרזן לחטוב עצים ז) אונרייפע פייגען , פי' שלא בשל כל צרכן . ח) ריבען , מין שורש נאכל . ט) רעבהון , והוא מין עוף טהור . י) מין עוף הימים . כ) פלעדער מויז , ובערוך גרס קורפדאי . ל) קירשען , ולד"ק הוא מין פרח . מ) אונרייפע טייטלען . נ) ניססען . ס) איין ארט קרויט , מין ירק . ע) זענף , צמח הנאכל . פ) שרשי מין צמח . צ) מיטטער , לד"ק הוא האם והמטרפחת של תרנגולת שבו היא שרה את הולד והביצה . ק) ארט פפלאנצע , מין ירק הם ויבש וטעמו חד ומועיל לרפות את בני מעים .

אף אגוזים וי"א אף קשואין [א] תנא דבי רבי ישמעאל א למה נקרא שמן קשואין מפני שהן קשים לגוף כחרבות איני והכתיב (בראשית כה) ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך אל תקרי גוים אלא גיים ב ואמר רב יהודה אמר רב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסק משולחנם לא צנון ולא חזרת [ב] ולא קשואין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים ל"ק הא ברברבי הא בזוטרי תנו רבנן מת בבית שלום בבית אכל ושתה בבית סימן יפה לבית נטל כלי מן הבית סימן רע לבית תרגמה רב פפא במסאנא וסנדלא [ג]. כל דשקיל שכבא מעלי בר ממסאנא וסנדלא וכל דיהיב שכבא מעלי בר מעפרא וחרדלא] :

קכד שם תנו רבנן הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו. מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים אומר ברוך שעקר עבודת כוכבים (מן המקום הזה) [מארצנו] וכשם שעקר מן מקום הזה כך יעקור מכל מקומות ישראל והשב לב עובדיהן לעבדך. ובחוצה לארץ אין צריך לומר (כן) [והשב לב עובדיהן לעבדך] מפני שרובן עובדי כוכבים. רבי שמעון בן אלעזר אומר אף בחוצה לארץ צריך לומר כן מפני שעתידין להתגייר שנאמר (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה (לקרוא כולם בשם ה'). [דרש רב המנונא הרואה בבל הרשעה צריך לברך חמש ברכות ראה בבל אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה ראה ביתו של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע ראה גוב של אריות או כבשן האש אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה ראה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו ראה מקום שנוטלין ממנו עפר אומר ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים רבא כי הוה חזי חמרי דשקלי עפרא טריף להו ידא על גבייהו ואמר רהוטו צדיקי למעבד רעותא דמרייכו מר רביה דרבינא כי הוה מטי לבבל הוה שקיל עפרא בסודריה ושדי לברא לקיים מה שנא' (ישעיה י) וטאטאתיה במטאטא השמד אמר רב אשי אנא הא דרב המנונא לא שמיע לי אלא מדעתאי בריכתינהו לכולהו] אמר רבי ירמיה [בן אלעזר] נתקללה בבל נתקללו שכני' [נתקללה שומרון נתברכו שכיניה. נתקללה בבל נתקללו שכיניה] דכתיב (ישעיה יד) ושמתיה למורש קפוד ואגמי מים. נתקללה שומרון נתברכו שכיניה דכתיב (מיכה א) ושמתי שומרון לעי השדה למטעי כרם :

דנ"ח ע"ב [ת"ר הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה בחורבנן אומר ברוך דיין האמת בתי עבוד' כוכבי' בישובן אומר (משלי טו) בית גאים יסח ה' בחורבנן אומר (תהלים צד) אל נקמו' ה' אל נקמו' הופיע]:

קכה שם עולא ורב חסדא הוו קאזלי באורחא כי מטו אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי נגד רב חסדא ואתנח א"ל עולא אמאי קא מתנחת והאמר רב ג אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנא' (יחזקאל כא) ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים וגו' ורבי יוחנן אמר אף כל גופו של אדם שנא' (שם) והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח וגו' ונמסה כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וגו'. א"ל היכי לא אתנח ביתא דהוו בה שיתין אפייתא ביממא ושיתין אפייתא בליליא ואפיין לכל מאן דצריך ולא שקול ידא מן כיסא דסבר דילמא אתא עניא בר טובי' ואדמטו לי' לכיסא קא מכסיף ותו הוו פתיחין ליה ד' בבי לד' רוחתא דעלמא וכל דהוה עייל כפין נפיק כי שבע והוה שדי לי' חטי ושערי בשני בצורת אבראי דכל מאן דכסיפא לי' מילתא למשקל ביממא אתי ושקיל בליליא השתא נפל בתלא ולא אתנח. א"ל הכי

מהרש"א

התוספות בכמה דוכתין ועי"ל לפי מה שמלינו לענין בטול דאחד מס' אינו בטל ויש בו קלת ממשות כדילפינן מזרוע בשלה ה"נ בדוגמא קאמר בכל הני ששה דקחשיב דיש בהו קלת ממשות מדוגמתו וק"ל : (בגמ') שני גוים כו' אלא גיים כו'· מפורש בפ' קמא דעבודת כוכבים] :

הרואה מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים כו'· היינו ברואה דנעוקר עבודת כוכבים בארץ ישראל ודאי דלריך לברך בע"א דהיינו בא"י כו' אקב"ו לעקור עבודת כוכבים מארלנו כברכת כל המלות וק"ל : (שם) ראה בבל אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה· קראה הרשעה ע"ש שהחריבה את ארלנו וע"כ בעי ברכה על הרואה חורבן בבל כמו שנבאו בה הנביאים וכן נקרא רומי מלכות הרשעה ע"ש חורבן בית שני ולעתיד שיתקיימו דברי הנביאים על חורבן ושוממות רומי ודאי דנברך כן ובכן בב"י א"ם : לקיים מה שנאמר וטאטאתיה במטאטא כו'· לפי' ראשון שפרש"י יהיה מטאטא מכבד שמכבדין בו הבית כמפורש פ' ראוהו ב"ד ולפי' שני יהיה מטאטא מלשון טיט ודו"ק: נתקללה שומרון נתברכו שכניה כו'·וקללה היא לגבי ישראל יושבי שומרון· ועוד דישוב א"י עדיף משדות וכרמים כדאמרינן בעלמא : (בגמ') ברוך מליב פרש"י כגון בישוב בית שני עכ"ל· דקדק לפרש כן הכא משום דבחורבן בית ראשון נמשלו ישראל לאלמנה כמ"ש היתה כאלמנה וכשנגאלו בבנין בית שני מקרי מליב גבול אלמנה דהיינו בנין בהמ"ק ולאפוקי בגלות השתא אין זה מקרי בתי ישראל בישובן כיון דבה"מ חרב לא שייך ביה מליב גבול אלמנה אבל בית גאים ודאי דשייך השתא וק"ל: [אנחה שוברת חלי גופו כו'. מפורש במסכת כתובות

רש"י

מגלת: זוטרי׳ יפין : מסאנא וסנדלא׳ סימן יולאי חוץ הוא שמוליא אחריס מן הבית : עפרא · סימן הוא שרמז להם קבורה] : לב עובדיהם . על פושעי ישראל מתפלל: [כבשן של אש · חפירה שהוסק בה כבשנס של חנניא מישאל ועזריה : מקום שנוטלין ממנו עפר · מקום יש בבבל שאין בהמה יולאה משם אם אין נותנין עליה עפר מעפר המקום והוא סימן השמד ומקללותיה של בבל היא וביסוד מהר"ר ילחק ראיתי שנוטלים משם עפר לטיט לבניני המקום וסוף סוף אותו מקום אין בו ישוב ולא זרע ולא נטיעה : גוזר ומקיים · שגזר להשמידם וקיים] : נתקללו שכיניה · אוי לרשע ואוי לשכנו שאין בה אלא חיות רעות ועופות רעים ומזיקין אין בהם הנאה לשכנים: נתקללה שומרון נתברכו שכיניה · אבל לעי השדה ומטעי כרם אע"פ שנתקללו בהם ערי ישראל הנאה הוא לשכני': [ברוך מליב גבול אלמנה· כגון בישוב בבית שני]: בתלא.

מסורת

א. ע"ז כ"ט ע"ב י"ד ע"א: ב בכל הספרים כתיב גיים וקרי גוים ומלוה להסביר: ג כתובות ס"ב ע"א:

חדושי גאונים

(הגהת הא')במזיקו'. בספרי האומות אמרו שהחיות המזיקות יורו על האויבי' והשונאי'. הרוכב על הפיל יעלה לגדולה הרואה מדורו של אריה שנה טובה יהיה לו רבינו האי. הרואה שהוא נלחם עם לביא ויכול לו ינלח אויביו. הרואה ארים רודף אחריו אויבים יארבו לו ומבקשים אותו. הרואה שנתחבר עם אחד מהם ישלים עם אויביו. הרואה שמושך אחד מהם ינלח אויביו. ואחר אומר אויביו ישמעו לו. הרוכב עליו ינלח אויביו הרואה ראש דוב בידו ממון אסור יהיה לו וכן האוכל מבשרו ר"ה. הרואה נחש טוב יהיה לו. הרואה נחש ישן או כפוף בגרונו פרנסה יבא לו. הרואה נחש עם בת זוגו עובר יבא לו. הרואה נחש בחיקו פרנסתו מזדמנת לו ר"ה. הרואה נחש עוברת מלפניו פרנסתו בורחת ממנו ההורגו טובה יהיה לו והאויבים נופלים מלפניו ר"ה. (הגהת הב') בחיות שאינן מזיקות הרואה שהוא שותק עם כלבי' יתאהב מאויביו. ואם נובחים לפניו תקום עלת אויביו. הרואה כלב נובח אחריו אויבים יארבו לו ואם

אהבת איתן

ר"ש בן אלעזר אומר אף בח"ל לריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך אעפ"י שרובה עובדי כוכבי' מפני שעתידי' להתגייר שנא' כי אז אהפוך אל העמים שפה ברורה. והקשה בספר קמח סלת הא קיי"ל דאין מקבלים גרים לימות המשיח ולק"מ דכבר פירש"י בעבודת כוכבים (דף כ"ד) דאעפ"י שלא יקבלו אותן מ"מ יתגיירו מעלמן ומה"ט קרי להו התם גרים גרורים. וכה"ג כתבו התוס' ביבמות (דף כ"ד) גבי גרים שנתגיירו בימי דוד ושלמה ובימי מרדכי ואסתר וע"ש :

עיון יעקב

רעמו על אחת כמה וכמה כדאיתא סוף מכות : **ביתא** דהוי בה שיתין אפייתא בימאא. נראה משום דכתיב הוי בונה ביתו בלא לדק וזה שבנה ביתו בלדקה כולי האי ואולי :

ענף יוסף

קכה בשברון מתנים · מתנים באמלע הגוף (רש"י בכתובות דף ס"ב ע"א): נאה ממוזג במזג השוה וכל אבריו מתייחסים ונערכים אלו עם אלו בערך ייחס נכון. ואשה נאה היא נפש המשכלת שתהיה נלולה וזכה ובעלת סברא ישרה. וכלים נאים הם החושים הנראים והנסתרים שהם כלים ומשרתים אל הגוף ואל הנפש המשכלת שלשה אלה כשהם נאים ושלמים על מתכונתם כפי הראוי הם מרחיבין דעתו של אדם ויוכל עליו מאד להשיג המעלות המדותיות והשכליות (מהר"י מינ"ץ דרוש כ') :

עץ יוסף

קכד נתקללה בבל נתקללו שכיניה כו'. דידוע ומפורסם שרעת ועונש בבל ודומיה הוא רעה עלמיית כיון שנתמלא סאתם נגזר עליהם

המתורגמן. א) קירבים. ב) גארטען זאלאט, ג) מיני נעלים.

א"ר יוחנן מיום שחרב בהמ"ק נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו שנא' (ישעיה ה) באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב. וא"ר יוחנן עתיד הקב"ה להחזירן לישובן שנא' (תהלים קכה) הבוטחים בה' כהר ציון וגו' מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו לישובו אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן לישובן. חזייה דלא מיתבא דעתיה אמר ליה דיו לעבד שיהא כרבו:

שם [ת"ר הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין ועתיד להקימכם בדין מר בריה דרבינא מסיים בה משמיה דרב נחמן ויודע מספר כולכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם ברוך מחיה המתים קברי עובדי כוכבים אומר (ירמיה נ) בושה אמכם וגו']:

שם אריב"ל הרואה את חבירו לאחר ל' יום אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. לאחר שנים עשר חודש אומר ברוך מחיה המתים. אמר רב א אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש שנאמר (תהלים לא) נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד. רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הוו קא אזלי באורחא פגעו ביה ברב חנינא בריה דרב איקא א"ל בהדי דחזינך ברכינן עלך תרתי ברוך שחלק מחכמתו ליראיו ושהחיינו א"ל אנא נמי כיון דחזיתינכו חשבתון עילווא כס' רבוון ישראל ובריכנא עלייכו ג' הנך וב' וברוך חכם הרזים. ב אמרו ליה חכימת כולי האי ג יהבי ביה עינייהו ושכיב:

שם [אמר ריב"ל הרואה את הבהקנים א) אומר ברוך משנה הבריות מיתיבי ד ראה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הקפח ואת הננס ב) ואת הדרניקוס ג) אומר ברוך משנה את הבריות את הקטע ואת הסומא ואת פתויי הראש ואת החגר ואת המוכה שחין ואת הבהקנים אומר ברוך דיין אמת ל"ק הא ממעי אמו הא בתר דאתיליד דיקא נמי דקתני דומיא דקטע שמע מינה ת"ר הרואה פיל קוף וקפוף ד) אומר ברוך משנה את הבריות ראה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו]:

קכו שם **משנה** על הזיקים ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים אומר ברוך שכחו מלא עולם: **גמ'**. מאי זיקים אמר שמואל כוכבא דשביט ואמר שמואל ה נהירי לי שבילי

רש"י

שנעשה תל: דיו לעבד כו'· שהרי בהמ"ק חרב שהוא ביתו של הקב"ה: ככלי אובד. ושם כלי לאחר י"ב חדש משתכח מן הלב דיאוש בעלים לאחר י"ב חדש כדאמרי' בפ' אלו מציאות: אשר חלק ושהחיינו. דלאחר שלשים יום הוה: מחכמתו ליראיו· כרב חנינא דחכים טפי: [בהקנים · לינטיי"ליוש כעדשים: כושי· שחור הרבה: גיחור. אדום הרבה *) רו"ש בלעז: לווקן · לבן יותר מדאי: קפח. בטן גדול מתוך עוביו נראית קומתו מקופחת לשון אחר קפח ארוך הרבה ופרצופו שמוט ובולט דמכוער הוי: דרניקוס · רודא"ש לשון אחר פיו עקום: פתויי ראש · שערו כנמטא כל שערו דבוק זה בזה פלטדי"ר בלע"ז: אומר ברוך משנה את הבריות · דממעי אמן הוו: קטע · שנקטעו ידיו הכא הוא דקטע משמע דידים הוא משום דקתני תרתי קטע וחגר אבל היכא דקתני קטע לחוד משמע דרגלים כדתנן (שבת פ"ו דף ס"ה) הקטע יוצא בקב שלו: היכא דאיתרע ליה בתר דאתיליד · לאחר שנולד נולדו בו אומר ברוך דיין האמת: דומיא דקטע · וקטע בתר דאתיליד הוא: קפוף · עוף שקורין וולטי"ר ויש לו לסתות ולחיים כאדם]: כוכבא דשביט · כוכב היורה כחץ ברקיע ממקום למקום וארוך כשבט

*) עי' רש"י לעיל דף נ"ח א' ד"ה גיחור.

תוספות

הרואה את חבירו אחר ל' יום אומר ברוך שהחיינו · אומר ר"י דוקא חבירו החביב עליו אבל בענין אחר לא:

מהרש"א

פ"ה ע"ש]: על בתיהן של צדיקים כו' גדולים וטובים וגו'· משמע ליה שלגדולים ושל טובים דהיינו של צדיקים דאי גדולים וטובים ממש לא איצטריך דה"ל בכלל בתים רבים וגו' וק"ל: הבוטחים בה' כהר וגו' מה הר ציון כו'. דלפי פשוטו לא יתכן שיתלה העיקר בטפל שיהיה הבטחון לישראל בה' כבטחון שלהם בהר ציון וע"כ דרשו כאלו כתיב דבית הבוטחים בה' שהוא חרב בגלות יהיה עתיד לחזור כמו הר ציון שודאי עתיד לחזור כפי הנביאי' וק"ל: א"ל דיו לעבד כו'. דמעיקרא שהביא לו מיום שחרב ב"ה נגזרה כו' לא נתכוין לאתוביה דעתיה בכך אלא בהא דמסיק דכמו שנגזר עליהן בחורבן מיום שחרב ב"ה כך עתידין להחזיר לישובן בבנין ב"ה ובהכי לא מייתבא דעתיה כיון דהשתא מיהת בתים של צדיקים חרבין ולזה אמר דיו לעבד כו' ואין לך להצטער עליהן ביותר מעל חורבן ב"ה ואבילו' ישנה היא ודו"ק: (בגמ') ברוך אשר יצר אתכם בדין כו'· לגבי יצירה כתיב וייצר ה' אלהים את האדם וגו' שצרף הקב"ה מדה"ד עם מדת הרחמים וכן זן אתכם בדין כו' מצינו שהוא ג"כ בחסד כמ"ש נותן לחם לכל בשר כל"ח ולא נקט בכולם אלא דין משום ואסף אתכם בדין וצ"ל גבי זן וכלכל שהוא בדין היינו הרווחת מזונות כמ"ש כל מזונותיו של אדם קצובים מר"ה דהיינו אם בריוח אם בצמצום וק"ל: לאחר י"ב חדש כו'· לפי שבכל שנה האדם נידון בר"ה וי"כ אם למו' אם להיות חי ואם רואהו אחר ר"ה וי"כ זה ואח"כ אין רואה אותו עד אחר ראש השנה ויום הכפור הבא הרי עבר עליו דין אם למות אם לאו וע"כ אומר ברוך מחיה מתים שניצול מדין מיתה בר"ה וי"כ והשתא ניחא דמייתי עלה הכא מילתיה דרב דמיירי נמי בדוד שהיה חי ואמר שאחר שעבר עליו שנה הוא נשכח כמת וצריך לברך עליו ברוך מחיה

יד יוסף

א מו"ק ח' ע"ב: ב אמרו לו חכימת כולי האי. לכאורה מה חכמה יתירה ראו בו. אך נראה דהא דמברכין על שיתין רבוא ברכת חכם הרזים. היינו שמסתמ' בכלל כולם נכללו כל מיני מחשבות חכמה. ואמנם לפעמים נמצא חכם גדול שהוא בדעתו הרחבה כולל הכל. אלא שבששים רבוא הוא מסתמא כן אבל בפחות ממספר זה אין זה מן הסתם. אבל הוא בגדר האפשר. ואמנם להכיר את זה צריך זה הרוא' המכיר להיות ג"כ חכם גדול להכיר זה ע"פ ראות עיניו בפרצוף פנים בחכמת הפרצוף. ולכן אמרו לעיל גבי אוכלוסא שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומה זה לזה. ולכאור' מה ענין פרצופיהן לברכת חכם הרזים. ולפי מ"ש נכון הוא שכל אחד פרצוף פניו מעיד על מה שבלבו ודעתו במחשבתו למי שהוא חכם להכיר בחכמת הפרצוף. ולכן אמרו הם לרבי חנינא חכימת כולי האי להכיר בפרצוף שלהם (הרמב"ן במלחמות ובל"ת): ג ב"ב י"ד ע"א: ד תוספתא פ"ו: ה ירושלמי פ"ט דברכות:

חדושי גאונים

נשכו ינצחוהו. הרואה שמשך את הכלב יוכל עם אויביו ואם עלה עליו כ"ש שינצח הוא לאויביו ואם הכלב יעלה עליו ינצחוהו אויבו ואם הכל מבשרם יעתיק ממקום להצלה ולטובה ולשלום ואם הרג לכלב אויבו נעתק ר"ה. הרואה שועל או תולדה שנה טובה יהיה לו. הרואה שאוכל א' מהם ריות יהיה לו ר"ה. הרואה חתול יזכה למלבושים נאים או כדברי האחר שאמר מיתה נקנסת עליו מן השמים וניצל ממנה. הרואה חיה מתה אויבו ימות: (הפרק הב') בעופות. ויש בו ב' נתחים. הא' בטהורות. והב' בטמאות:

(הנתח הא') בטהורו' הוא זה. הרואה תור אחד או עוף מעופף גדולה יהיה לו. הרואה

עיון יעקב

א"ל די לעבד שיהא כרבו. עיין פירש"י וה"ל די בית עבד שיהיה כבית רבו. ואפשר לומר דחזא דלא מייתבא דעתו אמר די לעבד שיהא כרבו דמיום שחרב בית המקדש אין שחוק לפני הקב"ה והקב"ה מתאנח בעצמו כדאמר רבי יוחנן בסמוך וזה די לעבד: **לאחר שנים** עשר חדש אומר ברוך מחיה מתים. מדקאמר שנים עשר חדש ולא קאמר לאחר שנה משמע דאפי' שנה מעוברת שלא עבר עליו יום הדין ג"כ צריך לברך א"כ מוכח דאין הטעם כמהרש"א אלא עיקר הטעם דלאחר י"ב חדש. נתייאש ממנו כדבסמוך: **בכלי אובד**.

עץ יוסף

דיו לעבד כו'· פי' אין לך להצטער עליהן ביותר מעל חורבן בית המקדש· ואבילות ישנה היא: **הרואה** את חברו כו' ברוך שהחיינו כו'· כתבו התוספות והרא"ש דוקא חברו החביב עליו· אבל בענין אחר לא ע"כ· ואין חילוק בין זכרים לנקבות אם חביב עליו יברך ובאינו חביב לא יברך (הרשב"א בתשובה): **לאחר** י"ב חדש אומר ברוך מחיה המתים· ואז אינו מברך שהחיינו (רש"ל וב"ח וא"ר): ככלי אובד· ושם כלי לאחר י"ב חדש נשתכח מן הלב· דיאוש בעלים לאחר י"ב חדש כדאמרינן בפרק אלו מציאות: שחלק מכבודו ליראיו ושהחיינו· דלאחר שלשים יום הוה· דכך הדין הוא דאם רואה חכם בישראל בין ראה אותו לאחר שלשים למברך שהחיינו· ובין לאחר י"ב חדש למברך מחיה מתים. מברך נמי ברוך שחלק מחכמתו ליראיו: יהבו ביה עינייהו ושכיב· הקשה בספר זהב שיבה ובסמיכות חכמים זו תורה וזו שכרה
משום

ענף יוסף

עליהם הרעה בלי שיעור. כיון שכבר קיבלו עולמם. משא"כ בישראל הרעה ועונש שלהם אינו רעה עצמית· כי אם טובה גדולה להם שנוטלין אפופסין על עונותיהם כדכתיב תם עונך בת ציון. וכל הרעו' הן טובו' להם למרק חטאם ומיד אחר שקיבלו עונשם הם נקראים חסידים כדכתיב בשר חסידיך לחייתו ארץ. וזהו שחידש רבי ירמיה ואמר נתקללה בבל נתקללה שכיניה. וכמו שפרש"י כלומר אוי לרשע אוי לשכינו. ר"ל שקללת בבל הוא מטעם אוי לרשע. שהרעה שלהם הוא
הוי

המתורגמן· א) געפלעקט, מל' בהק הוא. ב) קארליג, גמד קצר קומה מאד. ג) לפי' א' שברש"י הוא כמראה עץ אדמדם. ד) מתורגמן לעיל ס"ס קכ"ג.

א לעיל דף ג' ע"ב ובע"י בסי' ו' :
ב חגיגה י"ג ב' ר"ס כ"ו א' קדושין ס' א':

חדושי גאונים

אווזים בביתו ירבה כבוד ביתו . הרואה תרנגולות הרבה שהולכות בביתו או לפניו עושר גדול וכבוד יהיה לו רש"י. ואחר אומר הרואה תרנגולות דירה נאה יהיה לו . ואחר אומר הרוא' תרנגולי' בנים יולדו לו. הרואה שפח' שמוכרת תרנגולים זוכה לבנים . הרואה תורים או בני יונה ולד אחד מהם זכרים יהיה לו. הרואה שקשר אחד מהם ירושה נופלת לו ובספרי האומות עושה מעשה טוב . האוכל מבשרם יתקיים מזלו . הרואה בידו צפור בשורה טובה יבא לו. הרואה צפור טוב לו וא"א שלום יהיה . הרואה שתפס צפור וברח מידו צריך להתענות שנאמר כצפור נודדת מקנה . הרואה שאכל אחד מהם טוב לו .

אהבת איתן

אמר רב נחמן ועתיד הקב"ה להחזיר לעיש ב' כוכבי' שנטל ממנה ונתן לכימה בשעת המבול שנאמר ועיש על בניה תנחם· וכתב מהרש"א בח"א דאין בזה משום אין כל חדש תחת השמש דהיינו בעוה"ז אבל לעתיד כתיב כי כאשר השמים החדשי' וגו' אשר אני עושה ע"כ . ואני אומר דמקרא זה דהשמים החדשים אין ראיה כלל לומר דלעתיד יבראו דברים חדשים שהרי בבראשית רבה אמר רב הונא בשם ר"א בנו של ריה"ג אפי' אותן שכתב בהן כי הנני בורא שמים חדשים כבר הן ברואין מששת ימי בראשית ודייק לה מדכתיב השמים החדשים ולא כתיב חדשים . אמנם יש ראי' מדאי' ברבה שמות פט"ו כמה דברים שעתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבוא : ועל הזועות כו' משמע שהוא מחמת הגלות. ועיין מ"ש בשם ר"ן גאון כי בזמן המקדש שהיו עושין רצונו של מקום לא היו הזועות והקולות אבל כתרגן

מהרש"א

מתים ומדמה ליה לכלי אובד כפרש"י דבעבר לו שנה הוא אבוד לגמרי וא"צ להכריז ומ"מ אם בעל אבידה מצאה אח"כ הרי מחזיר לו ה"נ באדם בעבר לו שנה ואין רואהו הרי הוא כאבוד ומת ואם כמצא חי יש לברך עליו ברוך מחיה מתים שזיכהו לחיים בדין ר"ה ויו"כ ודו"ק: וילון הוא דמקרע כו' · והוא אחד מז' רקיעים כדאמרינן פרק אין דורשין ז' רקיעים הם ואלו הן וילון רקיע שחקים כו' וילון אינו משמש כלום כו' רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים כו' וז"ש הכא דמקרע וילון שהוא התחתון מתחזי הרקיע שהוא למעלה ממנו ומחזי נהורא ברקיע מחמה ולבנה וכוכבים הקבועים בו ודו"ק : אי לאו עוקצא דעקרבא כו' · עקרב הוא צונן הרבה כדאמרינן פרק אין מעמידין חמימי לעקרבי וקרירי לזיבורי וחלופא סכנתא· ולזה אמר דנהר דינור שכולו אש מתשת כחו אך מה שפרש"י בשמעתין דעקרב היינו כימה וממזל טלה הוא עכ"ל יש בזה מקום עיון דודאי כימה משמע שהוא ממזל טלה כדמוכח לקמן דעש שהוא זנב טלה אזל בתר כימה וכדמוכח ההוא דפ' המקבל דקאמרינן התם דקיימא כימה אריסייהו וכמ"ש רש"י והתוס' פ"ק דר"ה ע"ש אך ממאי דמשמע מדבריו דעקרב היינו ממזל טלה ואינו מזל מיוחד בי"ב מזלות ובכולי תלמודא משמע דעקרב הוי מזל מיוחד לחדש חשון כפי סדר המזלות טש"ת סא"ב מע"ק גד"ד ולולי פרש"י הי' נראה דודאי עקרב הוא מזל מיוחד בחודש חשון ולאו היינו כימה שהוא מכוכבי טלה ולא מייתי ליה הכא אלא משום דנקט קרירותא דכימה מייתי נמי קרירותא דעקרבא ודקאמר היינו דקאמר רחמנא לאיוב כו' קאי אדלעיל מיניה אליבא דכימה ולא אקרירותיה דעקרבא ועוד נראה כפי הגירסות בפ"ק דר"ה יש לפרש דכימה נמי לאו ממזל טלה הוא אלא ממזל עקרב המיוחד לחדש חשון וע"כ שניהם צוננים שעלייתם בחשון שהוא תחלת ימי הקור ולא קאמר דזנב טלה הוא אלא בעש ושם יפורש ואין להאריך כאן ודו"ק : מאי כימה כו' · משום דשם כסיל מלינו מפורש מלשון מזל כמו כי כוכבי השמים וכסיליהם אבל בשם כימה לא ידענו ע"ש מה וקאמר על שם כמאה כוכבי דהיינו נוטריקון כי מאה כמ"ש במקום אחר אל תקרי מה אלא מאה וקאמר א"ל דמכנפי והיינו התקשר מעדנות אם תוכל להתקשר אותם כמו שקשרם הבורא ית' ב"ה וא"ל דמבדרן וה"ק הבורא ברא בפיזור אם תוכל אתה לשנות בריאתן ולקשרן וק"ל : והיינו דאזלא בתרה דא"ל כו' . ר"ל דאזלא בתר טלה בזנבו דא"ל לראש מזלו שהוא טלה הב לי בני החסרים כדכתיב ועיש על בניה וגו' · אבל אם יהיה רישא דעגלא לית ביה טעם ורש"י פירש דאזל בתר כימה ולשיטתו דכימה נמי ממזל טלה הוא: והביא מבול כו' . והיינו וארובות השמים נפתחו דרוב מיעוט שנים ובפ"ק דר"ה קאמר לר"א דבחשון התחיל המבול דאית ביה טעמא שנטלן מכימה לפי ששינה עליהן מעשה בראשית דכימה צונן ביותר והם נדונו ברותחין וק"ל : [אין הבור מתמלא מחוליתו · מפורש בפרק קמא ובפ"ק דסנהדרין ע"ש] : עתיד הקב"ה להחזירן כו' · דבעוה"ז אמר דאין חדש וגו' אבל לעתיד כתיב השמים החדשים והארץ החדשה וק"ל :

גמרא

דרקיעא כשבילי דנהרדעא לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו וגמירי דלא עבר כסלא ואי עבר כסלא חרב עלמא . והא קא חזינא דעבר . (זיהרא) [זיויה]הוא דעבר ומתחזי כדעבר איהו. רב הונא בריה דרב יהושע אמר וילון הוא דמיקרע (דמגלגל)ומחזי נהורא דרקיעא. רב אשי אמ' כוכבא (דשביט) הוא דעקר מהאי גיסא דכסלא וחזי ליה חבריה מהך גיסא ומיבעית [א] ומחזי כמאן דעבר. שמואל רמי כתיב (איוב ט) עושה עש כסיל וכימה. וכתיב (עמוס ה) עושה כימה וכסיל הא כיצד . אלמלא חמתה של כסיל לא מתקיים עלמא מפני צנה של כימה ואלמלא צנה של כימה לא מתקיים עלמא מפני חמתה של כסיל וגמירי אי לאו עוקצא דעקרבא דמנח בנהר דינור כל מאן דהוה טרקא [ב] ליה עקרבא לא הוה חיי והיינו דקא א"ל רחמנא לאיוב (איוב לח) התקשר מעדנות כימה [ומושכות כסיל תפתח] . מאי כימה אמר שמואל כמאה כוכבי אמרי לה דמיכנפן [ג] ואמרי לה דמיבדרן [ד] . מאי עש אמר רב יהודה יותא . מאי יותא אמרי לה זנב טלה ואמרי לה רישא דעגלא ומיסתברא כמ"ד זנב טלה דכתיב (שם) ועיש על בניה תנחם אלמא חסרא ומתחזי (כמטרף) [דף נט] [כטרפא] דטריף והא דקא אזלא אבתרה דאמרה לה הב לי בני (הב לי בני) שבשעה שבקש הקב"ה להביא מבול לעולם נטל ב' כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשביקש לסתמה נטל ב' כוכבים מן עש וסתמה . ולהדרינהו לה (מדיליה) א אין הבור מתמלא מחוליתו אי נמי ב אין קטיגור [ה] נעשה סניגור [ו].וליברי ליה תרי כוכבי אחריני (קהלת א) אין כל חדש תחת השמש . אר"נ (בר יצחק) עתיד הקב"ה להחזירן לה דכתיב (איוב לח) ועיש על בניה תנחם :

קבז שם ועל הזועות מאי זועות אמר רב קטינא גוהא . רב קטינא הוה קא אזיל

רש"י

שהוא יורה ונראה כמי שפותח רקיע : וגמירי דלא עבר כסלא · שאינו מעביר מזל כסיל כשהוא שביט : כסלא · כסיל : רב הונא אמר · מאי זיקין : וילון הוא דמקרע · ומתחזי רקיע דרך הקריעה כרומח : כתיב עושה עש כסיל וכימה · דקדמה ליה כסיל לכימה : הא כילד · מלמד ששניהן שוין : שאלמלא חמה של כסיל וכו' · כסיל שולט בימות החמה להכי אקדמיה קרא כימה שולט בימות הגשמי' ולהכי אקדמי' קרא: עקרב · היינו כימה ומזל טלה הוא : עוקצא דעקרבא · זנב העקרב : נהר דינור · מתשת כחה של עקרב : מעדנות כימה · קשרים של כימה : כמאה ככבי · יש בין הכוכבים של כימה שכן כחה של כימה : א"ל דמכנפי · אותן שכן כחה של כימה וא"ל דמיבדרן : יותא מאי יותא א"ל דקיימא בזנב טלה וא"ל דקיימא לה בריש עגלא · רישא דעגלא ראשה של עגל והיינו מזל שור והוא נמשך אחר מזל טלה ראש השור סמוך לזנב טלה שכן הסדר טלה שור תאומים : ומסתברא כמ"ד . (עש [זנב] היינו כוכבים העשוים כזנב כדכתיב ועיש על בניה תנחם : אלמא חסרא· והאי זנב מתחזי כטרפא דטריף: כטרפא דטריף · דבר שהוא חסר וסתמוהו מגופו שעשאוהו כנוס ומתחזי כמכה בקורנס (על הברזל להרחיב ולהשוות) · טירפא דטריף מכה בהכאות כמו בילה טרופה · ל"א דמתחזי כטירפא מיטרף נדבק יחד ועשאו סניפין כמין חבור : והאי דאזלא . עיש אחרי כימה : דאמרה לה הב לי בני · שני כוכבים שלי : וליהדר · לכימה אותן כוכבים עצמן שנטל ממנה : גוהא · בלשונם

עיון יעקב

פרש"י דשם כלי לאחר יב"ח נתייאשו הבעלים וזה כוונת רש"י בב"מ כ"ד ע"ב ד"ה לבתר תריסר ירחא שתא ובתוס השיגו תוס' שם על רש"י בזה דסוגיא דש"ס כאן משמע כפירש"י שם וק"ל:

ענף יוסף

אוי להם אף לאחר שקיבלו עונשם שנקראים רשעים אף אחר קבלת העונש . א"כ אוי לרשע אוי לשכינו ושפיר נתקללו שכיניהם. משא"כ שומרון שהקללה היא טובה להם למרק עונותיהם ואחר שקבלו עונשם נקראים חסידים . וא"כ נתברכו שכיניהם מטעם טוב לצדיק טוב לשכינו (סמיכות חכמים) :

עץ יוסף

משום דחכים כולי האי יהבו ביה עינא · וע"ש מה שתירצו באריכות : (וכתבו התוס' וילון הוא דמקרע ומחזי נהורא ברקיע · לפי הענין משמע שהא רב הונא לתרץ דלא עבר כסלא ולא קאי אמתני' לפרושי מאי זיקין דהא רב אשי דבתריה קאי אשנויא דלא עבר כסלא ודלא כפרש"י) :

קבו אין הבור מתמלא מחוליתו · מכאן ראיה לפי' הערוך דף ג' ע"ב (הובא לעיל בעין יעקב סימן ו') ד"ה אין הבור כו' וז"ל מעפר שחופרין מן הבור אינו מתמלא עד שתוסיף בו עפר אחר עכ"ל וכן אמרו הכא לא היה מתמלא מזל כימה בהחזרות ב' כוכבים שניטל ונחסר ממנה : עתיד הקב"ה להחזירן דבעוה"ז אמר דאין כל חדש וגו' . אבל לעתיד כתיב השמים החדשים והארץ החדשה (מהרש"א) · ולכאורה קשה הא זה שיחזירם לה אין זה חדש. ונראה פירוש

המתורגמן. א) ערשרעקקען,ליטטערן. ב) שלאגען. ג) פערזאממעלט. ד) צערשטרייט. ה) אנקלאגער,מרשיע. ו) פערטהיידיגער,בעשיטצער,מצדיק.

באורחא כי מטא אפתחא דבי אובא טמיא גנח גוהא אמר מי ידע אובא טמיא האי גוהא (דגנח) מהו. רמא ליה קלא קטינא קטינא אמאי לא ידענא בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין עובדי כוכבים כביכול[א] מוריד ב' דמעות לים הגדול וקולם נשמע מסוף העולם ועד סופו והיינו גוהא. א"ר קטינא אובא טמיא כדיב[ב] הוא ומיליה כדיבין אי הכי גוהא גוהא מבעי ליה (אין) [ולא היא] גוהא גוהא עביד והאי דלא אודי ליה כי היכי דלא לטעו כ"ע אבתריה. רב קטינא דידיה אמר כפיו סופק זו על גב זו שנא' (יחזקאל כא) וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי. רבי (יונתן) [נתן] אומר אנחה מתאנח שנאמר (שם ה) והניחותי חמתי בם והנחמתי. ורבנן אמרי בועט ברקיע שנאמר (ירמיה כה) הידד כדורכים יענה אל כל יושבי הארץ. רב אחא בר יעקב אמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד שנאמר (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ווי"א שואג בקולו ומרעיש עולמות שנאמר (שם כה) ה' ממרום ישאג וגו'):

שם ועל הרעמים מאי רעמים אמר שמואל ענני (דאתיא) בגלגלא שנא' (תהלים עז) קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ ורבנן אמרי ענני דשפכי מיא להדדי שנא' (ירמיה י) לקול תתו המון מים בשמים. רב אחא בר יעקב אמר ברקא תקיפא דבריק בענניא ומתבר גזיזי דברזא. רב (אסי) [אשי] אמר ענני חלחולי מחלחלי[ג] ואתי זיקא ומנשב אפומייהו ודמי כזיקא על פום דני[ד]. ומסתברא כרב אחא בר יעקב דבריק ברקא ומנהמי ענני ואתי מטרא:

רש"י

קורין רעידת הארץ גוהא: אובא טמיא · בעל אוב של עצמות שעושה כשוף בעצמות המת · טמיא עצמות [ודומה לו במסכת כלים בית מלא טמיא ופירש רב האי מלא טמיא בית שהוא מלא עצמות והביא ראיה על זה מברייתא רבה דקתני אנדריאנוס שחיק טמיא דהיינו שחיק עצמות ואין לפרש אוב טמא שאין זה הלשון]: גנח גוהא · ונגעש ונרעש כלומר נזדעזעה הארץ מאד מאד · גנח גוהא. חדא מלתא הוא וכן הלשון: גוהא גוהא מיבעי ליה · ב' פעמים הי"ל להזדעזע כנגד שתי דמעו': סופק כפיו · ומאותו קול נזדעזעה הארץ שמצינו שכפיו סופק שנאמר וגם אני אכה כפי אל כפי: אנחה מתאנח · ומאותה אנחה מרעיד (הרקיע) [הקרקע] ומצינו שמתאנח: שנאמר והניחותי חמתי בם· כביכול כאדם שיש לו חמה ומתאנח ומתנחם דעתו ועושה לו נחת רוח: והנחמתי · אנחם על הרעה אשר עשיתי להם: הידד כדורכים יענה · שדורך ובועט ברקיע: והארץ הדום רגלי. כיון שדוחק רגליו תחת כסא הכבוד ומגיע ביעותן עד לארץ שהוא הדום רגליו: ענני בגלגלא · עננים מתחופפים ומתחככים ונשמע הקול · [ל"א העננים פוגעין בגלגל ומתגלגלות עם הגלגל בע"כ ואותו הקול היינו רעמים]: ברקא. ברקים של אש: ומתבר גזיזי דברזא · ואותו הקול היינו רעמים וגזיזי חתיכות של ברד: חלחולי מחלחלי · עננים ומנשב זיקא עלייהו והיינו רעמי': ומנהמי ענני ·

מהרש"א

בשעה שהקב"ה זוכר את בניו כו' מפורש בערוך [ערך גהא] בעת שרואה הקב"ה לצער לישראל שמלעגין אותם האומות ביותר מחשב להביא מבול זוכר הברית ומוריד כמין שתי טיפין מעין דמעות וח"ו דמעה ממש ומתנחם הקב"ה שלא לאבד עולמו ע"ש בארוך לכולהו אמוראי לפרש שעושה הקדוש ב"ה כן ע"י מלאך]: דבריק ברקא כו' · ר"ל דאנן חזינן דמתחלה בא הברק ואחר כך הרעש ואחר כך המטר והיינו משום דהברק שהוא להב אש בא מתחלה ושובר הגזרנא דברד והוא הרעש ועל ידי שבירה זו נולדו המים ואחית מיטרא לארץ והיינו

חדושי גאונים

הרואה שנשכו אחד מהם אין צריך לאדם. הרואה שלד יונה בת תהיה לו: (שנתה הכ') בעופות טמאות. הרואה נשר מעופף עושר גדול יהיה לו. ורש"י כתב לגדולה יעלה. הרואה שילוד הנשר יעשה ויפיל אויביו לפניו. הרואה שיש בידו נשר טוב לו. הרוא' שבוחע נשר ימשול בבני אדם. הרואה עורבים עפים לעומתו טוב לו. וא"ה מולא מזונות. הרואה שתופש נץ טוב וכבוד יהיה לו. הרואה בשחט חיה או חיה טובה יהיה לו. הרואה שאוכל מבשרם טובות יהיו לו. הרואה ששחט אחד מהם או שמע קולם ולא ראם טוב לו. הרואה שנשכו אחד מהם או שאכד אחד מהם טובה וגדולה תבא לו. הרואה שרדף אחר ביענה ולא השיגה אוהו שאים ירדוף אחר העושר ולא ישיג. רכב עליה יעלה לגדולה. ובס"ה כי עוף הנקרא ביוג"י יורה על חכם וצדיק וזה לפי שהוא לבן וטהור ומבקש טרפו במעמקי המים ואינו גונב משל אחרי' ובסוף ימיו שר בנעימות קול ומת. כן החכם חייו טהור ולבן מכל חטא ומהפש החכמות ודורש במעמקים ובסוף ימיו מלמד חכמתו וסודותיו לאחרים ומת. העוף הנקרא בולטו"ר יורה על רופא וזה שהעוף הזה כשרואה בעל חי נגוע ישתדל לעזרו בכל כחו ויותר יעשה זה אם יראהו אדמדם ולזה הרואה לנודם יקחם בנקלה כשילבש עור איזה בעל חי אשר יראה בו מכה. והרופא גם כן זה דרכו ביעזור לחולים:

אהבת איתן

גרמו העונות ונתוסף יגון על הגלות אין לך זמן שאין הקולות נראי'. ועיין בחולין (דפ"ו) כשעלה ר"ח מבבל לא"י פסקו הזועות והרעמים משמע דגם עכשיו מהני זכות לדיקים שלא יהיו כמו בזמן הבית. ומיהו ירידת גשמים ודאי לא הוי בזמן הגלות מאוצר טוב כדאי' בב"ב (דף כ"ה):

הכותב

מצאתי כתוב מה שפירש הרב רבינו נסים גאון ז"ל בפי' בפרק הרואה על מאמר זה [בשעה שהקב"ה זוכר את בניו וכו' ר' קטינא אמר כפיו סופק וכו' רבי יונתן אמר אנחה מתאנח כו'] וז"ל האי מלתא אגדתא היא ובה ובכל דדמי לה אמרי רבנן אין סומכין על דברי אגדה. ואורחא דפירושא לברורי תחלה דבין משקול הדעת ובין מדברי חכמים לית ספק שהקב"ה אין לדמותו לשום בריה ואין לפניו לא שחוק ולא בכי ולא אנחה ולא דמעות ולא דוחק. וכד מבררא הא מתידע דכל מלתא אמרוה רבנן הכין לאו על פשטא אמרוה אלא בתורת משל ודמוי למשל את המשל בדברים שנודעים בינותינו למראית העין כי היכי דדברה תורה בלשון בני אדם דהא נביאים הכי ממתלין ואמרין הנה עין ה' הנה יד ה' ויחר אף ה' עלה עשן באפו ואש מפיו ולאו על פשטיה אלא בתורת משל ולשון בני אדם. ואף הכין אתיין דברי הגדה והכין אסתבירא ליה לרב קטינא דישראל עדיפין וחשיבין קמיה קב"ה וכל דמייתי לעלמא בשביל ישראל הוא לפום דכתיב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וגו' ורבנן אמרו אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל ואלין מידאכי דמחזי להון קב"ה בשמיא ובארעא מופתי וסימנין אינון לישראל על דברים שבינו לבינם כגון הקשת שנראית בענן אותה אות ברית למבול. ולפום הכין כיון דקשיא קמיה שמיא חרבן בהמ"ק ופזור ישראל וצער ששרוין בו בין עובדי כוכבי' וכמו ששכינה שרויה עמהן בצער כבמדרש עמו אנכי בצרה ובמדרש בכל צרתם לו צר אמר רב קטינא ומחוי להון סימנא על הדין קושיא. וכזאת ב"ק ששמע ר"י בן אלישע אוי שחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי. וגוהא סבר גמי רב קטינא דבהדי ענניא ניהו סימן הוא דמחוי להון קב"ה לישראל ברומא על קושיא דצרתם בין העובדי כוכבי' דמשתפכן מיא מרקיע' לים הגדול וארים קול בהדייהו כבן אדם דבכי וארים קול בבכייתיה ולא ח"ו שמוריד דמעות מעין ואין לדמות יוצרנו לשום מדעם מיהו כל מיא דכיבין דמעות מיתקריין כדכתיב ברובא מהמקרא מלאתך ודמעך וגשמים כלהון אית למיקרינהו דמעות דהא עיבא דמי לעפעפי עין ומטרא דמו לדמעות ובאתרי טובא קרי לה למטרא דמעות והקב"ה מורידן בגבורתו כדכתיב והורדתי הגשם בעתו והכין מוריד מים דמתקרי דמעות בגבורתו ולא ח"ו דמעות מעין דאדם אלא כי היכין דמפרש פה אל פה אדבר בו דלאו דמשתעי מתוך פה אלא שבורא קול דבור שדומה כאלו יצא מפה והכין בורא דמעה שדומה כאלו יצא מעינים וכן האי דקאמר משה אשר עין בעין נראה אתה ה' וכל מאי דדמי לאלין מילי דרך אחרת הוא ולא נפיש למימר דעל חרבן מקדש וצער ישראל מיתחזי ברומא כגון בכיות ואנחה דהא על האי דאמרי רבנן כי נח נפשיה דר' אבהו אחיתו עמודי דקסרי דמעי אפשר עמודים בוכים אלא כן שמיא אחזו בהון הכי כי נח נפשיה דר"י שפכו מרזבי דצפורי דמא כי נח נפשיה דרבי יעקב אתחמיאו כוכבי ביממא עאכ"ו אית למימר בצרת צבור וחרבן בית המקדש דהא קא אמרי רבנן דההוא יומא חשך השמש בצאתו ורעשו שמים וארץ ולא נפיש למהוי הכין. לפיכך סבר רב קטינא דגוהא מחמת דמעות שמוריד עליו כדאמר אובא טמיא ורב קטינא דיליה אמר כפיו סופק זה על זה והוא קול גוהא וקרא בהדיא כתיב וגם אני אכה כפי אל כפי. וכי הכין דמפרש קרא מפרש מימרא דרב קטינא והם הכי קאמר שאין מקרא יוצא מדי פשוטו אע"פ שנדרש לכמה טעמים שהקב"ה בורא כמין ב' כפים ברקיע ונספקין זה בזה ויוצא מביניהם קול גוהא ורבנן

עין יוסף

לפרושו או שירחיב אלו כוכבים מעט שאין הבור מתמלא מחולייתו · ויעשה סתימה מעליא · וזה הוי חידוש ממש סיגלס · או פירושו דכשיחזיר לעם כוכבים שלה אזי יברא לכימה שני כוכבים חדשים · כי לא יספיק שני כוכבים מעט דאין הבור מתמלא מחולייתו · והחידוש שיחדש הוא בכוכבי כימה · זה הוא כוונת המהרש"א (סמיכות חכמים):

קכז אובא טמיא כדיב הוא ומיליה כדיבין · ר"ל הדברים עלמן המה שקרים · גם הוא עלמו כוזב · כלומר אינו מסכים לאמת מה שהוא עלמו אומר · והוא כי מה שאומר שהקב"ה שרוי בלער על שישראל שרויים בלער (אף שבאמת הוא כן) עכ"ז הוא אינו מאמין אל מה שאומר · ואיננו אומר כן רק להחניף אותנו · וגם מלי כדיבין וכמו ששאל דא"כ גוהא גוהא מיבעי ליה (איי סיס):

ענף יוסף

קכז רב קטינא דידיה אמר כפיו סופק זו ע"ג זו כו'. יש לדקדק כיון דרב קטינא ידע האמת דעביד גוהא גוהא פעמים. א"כ ה"ל למימר שסופק כפיו פעמים. ונראה כשנדקדק עוד במה שדחה רב קטינא דברי אוביא טמיא. מגד דלא עביד גוהא גוהא. דעדיין לא הוה ליה לדחות דבריו מכל וכל. אבל ה"ל להסכים כביכול מוריד דמע כשזוכר את בניו כו' והיינו גוהא פעם אחת. ונראה דהכי קאמר רב קטינא לפי שישראל שרוים בין העובדי כוכבים ומזלות בצרת הגוף. גם בצרת הנפש. ובזה יומלך שהשי"ת שרוי בצער. על כי קמה הצרה פעמים. ולז ה"ל לעשות גוהא גוהא משני הצדדים הנזכר. אלא ודאי מליה כדיבין. ורב קטינא דידיה אמר כפיו סופק זו על גב זו. כלומר הימין והשמאל מכה זה על זה להורות כי השי"ת כביכול מתעצב על לבו. על צער

אמר הבונה ועל הרעמים. מאי רעמים וכו'. הדברים המתהוים באויר כמו רעמים ברקים ורוחות וזעף שדברו בם חז"ל פה ובמקומות אחרים הראו איך נגלו להם סבותיהם ואופן הוייתם ככל פלוסופים מהאומות. ולפי שהיה עולה על הדעת שיותר טוב היה שירד המטר בנחת באופן אחד תמיד ומה תועלת בדברים אלו גלו אזנינו שהם לעורר הנרדם בשינת עצלותו מלהבין בגדולת היוצר כמ"ש והאלהים עשה שייראו מלפניו לא נבראו רעמים אלא כדי לפשט עקמומיות שבלב. ותקנו עליהם ברכה ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם:

המתורגמן. א) אלס קאן מאן זאגען, פי' דאין הדברים כפשוטן רק להסביר את האזן. ב) איין ליגנער. ג) דרעהן זיך. ד) איין פאס.

שם **ועל הרוחות** מאי רוחות אמר אביי זעפא (א). ואמר אביי גמירי דזעפא בליליא לא הוי והא קא חזינן דהוי ההוא דאתחולי בימּמא. ואמר אביי גמירי דזעפא ב' שעי לא קאי לקיים מה שנאמר (נחום א) לא תקום פעמים צרה והא קא חזינן דקאי דמפסיק ביני ביני :

שם **ועל הברקים** אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם מאי ברקים אמר רבא ברקא ואמר רבא ברקא יחידאה וברקא חיורא וברקא ירוקתא ועֲנני דסלקן בקרן מערבית ואתיין מקרן דרומית וב' ענני דסלקן חדא לאפי חבירתה כולהו קשיין. למאי נ"מ למיבעי רחמי וה"מ בליליא אבל בצפרא לית בהו משמשא. אמר רבי שמואל בר יצחק הני ענני דצפרא לית בהו משמשא דכתיב (הושע ז) וחסדכם כענן בקר וגו'. א"ל רב פפא לאביי הא אמרי אינשי כדמפתח בבי מטרא בר חמרא מוך שקיך וגני. לא קשיא הא דקטר בעיבא הא דקטר בעננא :

קכח שם **אמר** רבי אלכסנדרי אמר רבי יהושע בן לוי לא נבראו רעמים אלא (כדי) לפשוט עקמומיות שבלב שנא' (קהלת ג) והאלהים עשה שייראו מלפניו. ואמר רבי אלכסנדרי א"ר יהושע בן לוי הרואה [את ה]קשת בענן צריך שיפול על פניו שנא' (יחזקאל א) כמראה הקשת אשר יהיה בענן [וגומר] ואראה ואפול על פני. לייטי עלה במערבא משום דמחזי כמאן דקא סגיד (ג) לקשתא אבל ברוכי ודאי מבריך. מאי מברך אומר ברוך זוכר הברית. במתניתא תנא רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר נאמן בבריתו וקיים במאמרו. ואמר רב פפא א הלכך נמרינהו להו לתרוייהו ברוך זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו. [על ההרים ועל הגבעות וכו'. אטו כל הני דאמרן עד השתא לאו מעשה בראשית נינהו והכתיב (תהלים קלה) ברקים למטר עשה אמר אביי כרוך ותני רבא אמר התם מברך תרתי ברוך שכחו מלא עולם ועושה מעשה בראשית הכא עושה מעשה בראשית איכא שכחו מלא עולם ליכא] :

רש"י

הומות העננים: זעפא· סופטוריי"ג בלע"ז: [ברקא· איסלוזיר"א ל' מבריק נהר] : ברקא יחידאה· שלא הבריק אלא פעם אחת : כולהו קשיין · שאינם של ברכה : דסלקן אחת לגבי חברתה · שב' עננים פוגעים זו את זו : [ענן בוקר · לא קבוע] : כדמפתח בבי מטרא בר חמרא מוך שקיך וגני. אם כשתפתח דלתיך בבקר ירד לך מטר · לך אני אומר חמר ההולך ממקו' למקו' להביא תבואה מוך שקיך וגני כפול שקיך תחתיך ותישן עליו ולא תלך אנה ואנה להביא תבואה לפי שיהיו החטין בזול מפני הגשם : ה"ג הא דקטר בעיבא. נתקשרו (המים) [השמים] בעב עבה אז טוב כי ירד הגשם רב : הא דקטר בעננא · ענן קלים הוא ענן בוקר שאין בו ממש : צריך שיפול על פניו · לפי שהוא מראה כבוד ה' : [כרוך ותני · בכולהו ברוך עושה בראשית וברוך שכחו מלא עולם כרוך וקתני לכולהו בחדא בבא ועל כלם שתי ברכות הללו : על ההרים. לא מלי לברוכי מלא עולם שאינן במקום א' אלא כאו"א

תוספות

על הרוחות אומר ברוך שכחו וגברתו מלא עולם · כשבאים בזעם אבל בנחת אומר ברוך עושה בראשית :

מהרש"א

ממש כרב אחא בר יעקב : זעפא · ר"ל שבאו הרוחות בזעף ובכעס ומלינו כהאי לישנא במים שנאמר וישתוק הים מזעפו ואמר דמחסד אלהים שלא בא בלילה שהוא עת שינה ואין מקום להשמר מהזיקו ואמר עוד דתרתי שעי לא קאי הוא ג"כ מחסד אלהים כמפורש בהאי קרא דרישא דקרא דמייתי מה תחשבון אל ה' כלה וגו' לא תקום פעמים צרה משמע מיניה הא אם תקום פעמים כלה הוא עושה ולכאורה דהכי משמע מהאי קרא לא תקום פעמים דהיינו ב' שעות דכל שעה ושעה מקרי פעם אחד דכל שעה יש לו מזל בפני עצמו אבל א"כ מכ"ש דב' שעות בהפסק ביני וביני מקרי ב' פעמים וע"כ נראה דה"פ דקרא כשלא תקום פעמים דהיינו בהפסק ביני וביני אלא ב' שעות רצופים אז היא צרה אבל בשתקום פעמים דהיינו בהפסק אין כאן צרה ודו"ק : אמר רבא ברקא כו' · לעיל גבי זיקין וזועות דקאמר מאי הן ניחא דלא ידע כלל מאי הם וכן גבי רעמים גם שהמקרא מלא מלשון רעם קבעי מאי הוא עניינו דבעי לברך עליה וכן גבי רוחות מאי הן רוחות דבעי לברך עליהם דמסתמא לאו אסתם רוחות קאמר אבל הכא גבי ברקים שהמקרא מלא ממנו מאי בעי מאי ברקים ומאי הוסיף רבא לומר שהוא ברקא וי"ל משום דכל הנהו דלעיל דאמרן בלשון רבים משום דאין דרכן לבא יחידי משא"כ ברק דדרכו לבא נמי יחידי מש"ה בא רבא לומר דלאו דוקא קתני ברקים דה"ה ברקא יחידאה ודו"ק: **לפשוט** עקמומיות כו' · משום דהרעם הוא דבר המחריד ביותר ואין ידוע בו תועלת לעולם מש"ה קאמר דלא נבראו אלא לפשוט כו' דהיינו להחריד הלבבות של המינין שישובו כמפורש פרק ת"ה גבי ברכת המינין תקנוה כנגד אל הכבוד הרעים ומייתי ליה שנאמר והאלהים עשה שייראו כמפורש לעיל לגבי חלומות ע"ש וק"ל : ברוכי ודאי מברך כו' · דלא תימא כיון דמחזי כסגיד לקשתא דהיינו שמחשב שיהיה שם מראה שכינה בעצמה לא יברך נמי מה"ט ברואה הקשת משום דמחזי כמברך לקשת שהוא חושב שיהיה זה השכינה עצמה וקאמר דא"כ מאי מברך שלא יהיה נאמר כן וקאמר דמברך זוכר הברית דהשתא לא מחשיב הקשת אלא שהוא זכירת הברית בעלמא כדכתיב ונראתה הקשת בענן וזכרתי את בריתי וגו' וקאמר דמסיים נאמן בבריתו כו' דהיינו שע"י הקשת זוכר הברית ונאמן הוא לעשות כן שלא להביא מבול לעולם ולפי שאין כל חדש וגו' ולא נברא הקשת השתא לזכור הברית קאמר שהוא קיים במאמרו שכבר נברא במאמר כו'

הכותב

דאמרי בועט ברקיע שבורא נעיצה ברקיע ונשמע קולה כדאמר פורה דרכתי לבדי ור' יונתן דאמר מתאנח בקול שבורא קול שנשמעת כאנחה ולאו ח"ו שאנחה באה עליו כדרך שבאה בלב בני אדם והכין נמי חפץ דכתיב נמי לא שחפץ בא עליו כדרך שהוא בא בלב בני אדם אלא שבורא חפץ שלא בגוף ונקרא חפצו כך משמיע קול שבורא אותו בקול אנחה ונקראת אנחתו ורב אחא בר יעקב דאמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד ופירושא דקא מפרש לה לקרא דכתיב כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אפשר גוף שיושב על השמים כמו שיושב על כסאו ורגליו על הארץ כשרפרף אלא משל בעלמא הוא

עיון יעקב

לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומיות שבלב. וי"ל דמש"ה אמרינן בסוכה בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מאותות השמים אל תחתו וגו' ולא ישראל תחתו כי ישראל נקראים על שם שהם ישר עם אל וליכא בהם עקמומית כלל משא"כ אותם שיש להם עקמומית בלב תחתו מאותות השמים שהרי בשביל כך נבראו כדי לפשט עקמומית שבלב :

ענף יוסף

הנפש הנבראת בימין ע"ד וימיני טפחה שמים. גם על נער הגוף הנברא בשמאל כד"א אף ידי יסדה ארץ. וא"כ גוסא אחת. אחת נעקם שתים זו שמענו (אוי היה) :

עץ יוסף

קכח ברוך זוכר הברית · שנאמר והיה לאות ברית וזוכר שנשבע שלא יביא עוד מבול לעולם וכשרואה את הרשעים רוצה להחריב את העולם ורואה הקשת וזוכר הברית ונמנע. ואין לומר שצריך הקב"ה זכירה· שהרי אין שכחה לפניו. אלא מראה לעולם כשהם רואי' את הקשת שרבו רשעי' מישראל. ואלמלא השבועה היה מחריבו (הרד"א): נאמן בבריתו · שלא יעבירנו אף על פי שרבו הרשעים. וקיים במאמרו אפילו לא היה הברית· כיון שאמר בדבור בעלמא ולא יהיה עוד

אמר **הבונה** גמירי דזעפא בליליא **לא הוי** כו' ב' **שעי לא קאי** וכו'. שמדת החסד מרובה אפי' במדת פורענות ולא יעלה על האדם פתאום בשעת פחד לילה אם לא שודע אליו והתחיל ונתגלה קודם ולא ימשך כי לא לעולם יריב ולא לנצח יקצוף :

המתורגמן. א) שטורעם. ג) ביקקען.

א מגילה דף כ"א ע"ב. תענית ז' ע"ב:

חדושי גאונים

(הפרק הד') בדגים. פדגים יורו מעות עם עמל. הרואה שלכד דגים ברשתו בנים יוליד. הרואה שלד דגים בחכה או ברשת חיים טובים יתן לו הש"י. הרואה שלד שרצים ורמשים ביה רע לו חוץ ממה שקורין בלעז דולפי"ן ושאר הדגים יפים בין ביה בין ביבשה ר"ה. וכתב רש"י הרואה דגים קטנים הקב"ה יתן לו ריוח ואם גדולים יתן לו ריוח גדול. הרואה שהוא לד דגים בשורה טובה יבא לו ממקום אחר. ואחר אומר הלד דגים קטנים הקב"ה יתן לו מתנה מעוטה. גדולים ה' יתן לו ריוח וגדולה : הרי נשלמו כאן ראיית הב"ח עלמן ועתה נביא ראיית היוצא מהן והוא :

(הפרק הה') ויש בו ג' נתחים. הא' בח"ב וגבינה. הב' בבילים. הג' בדבש :

(הנתח הא') הרואה שדים מלאים ויונק מהם ריוח יגיד. ראה יונק שדי אשה ריוח גדול. הרואה שהוא חולב צאן או עזים עושר יהי' לו. הרואה חלב עושר וגדולה יהיה לו ומזלו יתקן. השותה חלב צבי ואיל בן זכר יהיה לו וטובה גדולה. הרואה ששתה חלב צאן ריוח גדול יגיד. ואחר אומר מחשבה קטנה תהיה לו. שתה חלב סוסיא ממון ימצא. הרואה ששתה חלבים מבהמו' חמוץ רע לו מתוק טוב לו רבינו האי. הרואה שאוכל גבינה לחה ריוח יגיד. הרואה שאוכל חמאת עזים גדולה יבא לו חמאה אחרת בשורה טובה יבא לו. הרואה שמוכר גבינה או חלב גדולה יהיה לו :

(הנתח הב' בבילים). הרואה שמבקש בילים עבדים ושפחות יקנה. האוכל בילים מבושלים ינצל מחולי שמוכן לבא עליו. שלוקים או שבורים ידע כי נתקבלה תפלתו רבינו האי. הרואה בילים בקשתו נתמלאה וחיים יוסיפו לו וזכות יש על ידו ואם צלויים או שלוקים או שבורים

גמרא

שם אריב"ל הרואה רקיע בטהרתה אומר ברוך עושה בראשית. אימתי אמר אביי כי אתא מטרא כולי ליליא ובצפרא אתי אסתנא ומגליא להו לשמיא. ופליגא דרפרם בר פפא [אמר רב חסדא] דאמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא מיום שחרב בה"מ לא נראית רקיע בטהרתה שנאמר (ישעיה נ) אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם:

שם. ע"ב ת"ר הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית. ואימת הוי אמר אביי כל כ"ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ד':

שם [משנה רבי יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שרואהו לפרקים: גמ'] לפרקים עד כמה אמר רמי בר אבא אמר רבי יצחק עד ל' יום. ואמר רמי בר אבא אמר רבי יצחק הרואה פרת אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית. והאידנא דשניוה פרסאי מבי שבור ולעיל [רב יוסף אמר מאיהי דקירא ולעיל] ואמר רמי בר אבא הרואה דיגלת אגשרא דשביסתנא אומר ברוך עושה בראשית. אמאי חדקל אמר רב אשי שמימיו

רש"י

כאו"א במקומו]: אומר ברוך עושה בראשית· שכך היתה ברייתו ואח"כ כסוהו עננים : אסתנא · רוח לפונית : בתקופתה · מקום שהיא חוזרת שם לתחלת היקפה היא שעת תליית המאורות ומאז התחילה להקיף ולשמש : ואימת הוי · אחמה בתקופתה קאי : כל כ"ח שנים · של תקופת ניסן (שבסוף) [שבתחלת] כ"ח כשחוזר מחזור גדול של חמה להיות תקופה נופלת בשעת תליית המאורות בשבתאי היא [שעה] תחלת ליל ד' : [באורתא דתלת נגהי ד' · שהעריב שמשו של ג' בשבת ויתחיל ליל ד'] : נגהי · ליל כדאמר בפסחים בשמעתא קמייתא (דף ג:) דאיכא דוכתא דקרו לליליא נגהי : שבתאי · שם שעה ראשונה של ליל רביעי שבאותה שעה נתלו המאורות וז' שעות הן וחוזרות חלילה של"מ חנכ"ל תמלא בהיקף סדרן שלעולם סימני שעות תחלת הלילות כלכ"ם חל"ס מולאי שבת כוכב · תחלת ליל ב' לדק · תחלת ליל ג' נוגה · תחלת ליל ד' שבתאי · תחלת ליל ה' חמה· תחלת ליל ו' לבנה · תחלת ליל שבת מאדים · וסדר תחלת הימים בעלות השחר חל"ס כלכ"ם ותקופה מושכת מחברתה ז' שעו' ומחצה (כלומר מתאחרת אחר היום והשעה שנפלה בה חברתה ז' שעות ומחצה) הרי ל' שעות לד' תקופות הרי יום ורביע לשנה · לד' שנים ה' ימים למדת שאין תקופה נופלת בתחלת הלילה אלא לסוף ד' שנים שהוא מחזור קטן וז' מחזורים קטנים למחזור גדול וסימנך דב"ז הגא"ו הרי שאינה באה לתחלת ליל ד' אלא מכ"ח שנים לכ"ח שנים בראש כל מחזור קטן באה לתחלת הלילה ובראש כל מחזור גדול באה לתקופה הראשונה שהיא תחלת ליל ארבע : [אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית· קים להו שלא נשתנה פרת מהלוכו על ידי אדם משם ולמעלה אבל משם ולמטה הסיבוהו בני אדם דרך אחרת : והאידנא דשניוה פרסאי.

מהרש"א

ימי בראשית כמו ששנינו בעשרה דברים שנבראו בערב שבת והקשת וק"ל : [אמר אביי כי אתא מטרא כו'. משום דלפעמים] הרקיע עומד בטהרתו כמה ימים וכמה שבועות וכי בכל פעם שרואה בו יברך וקאמר אביי דאינו מברך אלא כי אתא מטרא כולא ליליא ובצפרא כו' דהיינו שנתחדש ברקיע מעשה בראשית שנברא בלא עננים והיינו מצפרא שאז נראה טהרתו ביותר וע"י אסתנא שהוא רוח צפונית כדכתיב רוח צפון תחולל גשם והוא שולט מחצי לילה עד צפרא כמפורש פ"ק: לא נראה רקיע בטהרתה . והיינו ע"י עננים כמ"ש סכותה בענן לך וגו' וכמפורש פ' אין עומדין וק"ל: שמימיו חדין וקלין כו' · פרש"י וקלין לשקול במאזנים כו' ע"ש ועי"ל וקלין מלשון קול שהוא משמיע קול במרוצתו וכ"ה בב"ר אומרים לחדקל מפני מה קולך הולך כו' ע"ש : [פרת שמימיו פרין· מפורש במס' בכורות פ"ט]:

הכותב

כשם שהמלך גופו על הכסא שהוא יושב עליו ושרפרף מונח אימתי שירצה פושט עליו את רגליו כן השכינה שרויה בשמים כבכסא שהגוף עליו והארץ אין מבילה אלא מעט ממנה כשרפרף שלא הוכן אלא לרגלים . והכין א"ר אחא בר יעקב שאותן המלאכים שהם קרובים לארץ שדומין מן השכינה כרגלים מן הגוף נדחקים זה בזה ויוצא מביניהם קול וזהו גוהא ולא חכמי ישראל בלבד אמרו כן אלא הרבה מחכמי יונים וזולתם אמרו שהם עם העננים מלאכים ושרים מהן קול רעמים וקול דמעות ומהם בורקי ברקים ואף מקרא כתוב במלאכים ונוגה לאש ומן האש יוצא ברק. אלו דעותן של חכמים האלו בגוהא ויש בו דעות אחרות ודברים אחרים אלא שפתרון דברים אלו כמו שפירשנו ולאו ח"ו דבר שיש בו דמוי ליוצרנו יתברך וישתבח ויתפאר ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתקלס שמו . עד פה דברי הגאון ובאורו כך מצאתיהו שהעתיקה הרב רבי שמואל בר אברהם ז"ל לרבני צרפת ולהשיב בעד ספרי הרמב"ם ז"ל . וגם הרשב"א בפי' קצת אגדות כתב על זאת וז"ל . דע שכל מה שביארוהו בהגדה זו מהורדת דמעות וסיפוק ידים ודחיקת הרגלים ושאיגת הקול משלים הם כולם להוראות צער והדאגה על חורבן הבית על גלות העם ומפרשים אנו אותן כדרך המקראות שהביאו בהגדה גם אני אכה כפי אל כפי . השמים כסאי והארץ הדום רגלי · והניחותי חמתי . שאוג ישאג על נוהו . שכל אלו משלים ודמיונים לשכך האזן וע"ד זה באו כמה כתובים ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי . בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו . רוכב על עב קל . המו מעי לו . כי אש קדחה באפי . ישיש ה' עליך וכאלה רבים . וגם החכמים אחזו דרך המקראות וכן פי' רבינו האי גאון ז"ל . וכן האריך בביאור ענינים אלו הגאון רבינו נסים ז"ל . ואל יקשה בעיניך אמרם שהוא על חרבן הבית ותחשוב כי הם ז"ל חושבים שקודם חרבן הבית לא היתה גוהא ובחרבן הבית נתחדש ענין זה בעולם והלא בשמואל כתיב ויתן קולות ומטר ובמכותיו של פרעה הקולות יחדלון כי עולם כמנהגו נוהג מימות בראשית רק כונתם ז"ל כי בזמן שהבית קיים והיו ישראל עושין רצונו של מקום היו גשמים יורדין בעתם בנחת בלא זעף ובלי קולות וברקים המבהילים הלבבות כמ"ש ריב"ל לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמימות שבלב שנאמר והאלהים עשה שייראו מלפניו . וכענין שהיה בימי שמואל בשאלתם מלך להורות להם כי רעתם רבה כי שאלו להם מלך . וכשנחרב הבית ואפי' בזמן הבית כשאין עושין רצונו ית' הגשמים באים בזעף כדי להיות להם סימן החימה והקצף וכענין שאמרו בקשת בזמן [צ"ל כי מן] הידוע הקשת בענן דבר טבעי יתילד באויר הלח בסבת אור השמש אבל מפני שהש"י שמהו לאות בענן אע"פ שיחטאו בני האדם עד שיגיע עונשם לאבדן מן העולם ולמחות' במבול כאשר הגיע להם בימי נח לולי שהוא יתברך זוכר הברית אמרו כי בזמן שיש אנשים צדיקים ראוים להגן על דורם שלא היתה הקשת נראית בימיהם כמ"ש בימי ר' פלוני לא נראתה הקשת מעולם כך בזמן

עין יוסף

מבול לשחת הארץ · ברור הוא שיקיים מאמרו (הרד"א): לבנה בגבורתה כו' · ובהרא"ש גרס לבנה בטהרתה כוכבים במשמרותם מזלות בעתם: לבנה בגבורתה· ר"ל וכן מברך ג"כ כשרואה לבנה בגבורתה וכוכבים כו'· וכן אי' בהדיא בש"ע · וז"ל הרמב"ם כשתחזור הלבנה לתחלת מזל טלה בתחלת החדש ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום ע"כ וא"ת דה"ל למימר מזל בעתו· ולמה אמר מזלות בעתם· וי"ל דמזל טלה נחשב לראשון שבמזלות וכשהוא עולה בקלת המזרח נמלא כל המזלות עולים בעתם זה אחר זה (א"ר): כל כ"ח שנין · עי' פירש"י שכתב של תקופת ניסן שבסוף כ"ח כשחוזר מחזור גדול של חמה להיות תקופה נופלת בשעת תליית המאורות בשבתאי היא בשעה תחלת ליל ד' (רש"י) · וא"ת א"כ איך רואה החמה בתחלת הלילה · וי"ל כמו שכתבו תהר"י דלמחר בבקר כשרואה החמה מברך עושה בראשית · וכ"כ הרמב"ם (מעי"ט) · והלבוש הוסיף שהוא כמו ג' שעות על היום · ולא ידעתי זו מנין לו (דברי חמודות)· וכתב הא"ר שבהלכות ראש חדש בחשבון התקופות כתב הלבוש שביום ד' ג' שעות על היום נתלו המאורות · ועיין בערוך ערך חמה ב' פרושים על חמה בתקופתה : הרואה את הים הגדול כו' · שלפי שהוא חשוב וגדול מכולם קבע ליה רבי יהודה ברכה לעצמו (רש"י במתניתין) : הים הגדול · הנה המחבר בסי' רכ"ח כתב שהוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים · אבל הדברי חמודות האריך והעלה דאין זה ים הגדול · ומברכין עליו כמו על שאר נהרות · וים הגדול הוא ים אוקיאנוס שמקיף העולם· ובסה"ת סי' רמ"ב כתב שהוא הסובב ארץ אנגלטרי"א כדאי' בתחלת ספר יוסיפון (מ"א) :

אמר הבונה הרואה חמה בתקופתה כו' הרואה את הים הגדול. דבר גדול דבר לנו הנביא שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא וגו' בבראות הגרמיים השמימיים ותנועותיהם נבחין גדולת בוראם והאריך דסע"ה בנועם מזמרו השמים מספרים על ככה. וז"ש כל היודע לחשב תקופות ומזלות וכו' . אמנם גם מקולות מים רבים בים ידו ובנכרות ימינו תתראה גבורתו ית' כאומר האותי לא תיראו אשר שמתי חול גבול לים . נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם :

יד יוסף

א בכורות נ"ה ע"ב . ב"ר פ' ע"ז :

חדושי גאונים

בקשתו נעשית ואחר אומר האוכל ביצים חיים טובתו הרבה מבושלים ינצל מחולי שעתיד לבא עליו . האוכל ביצים שלוקות חיים טוב יהיו לו. וכתב רש"י כל הביצים טובים חוץ מביצי יענה :

(הנהת הג') נדבש . הרואה שיעקור קנה של עץ ורדה ממנו הדבש ושתה המים ינצל מצרה רבינו האי. הרואה שאוכל דבש טובה טוב לו. האוכל לפיתית וכל שאר דברים עשוים בדבש טוב יהיה לו :

השער הד' באדם:

(הפרק הא') באדם עצמו ובמאורעים שבגופו. כתוב בספרי האומות כללי כל אבר מה יורה כל אחד מהם. הראש והכליות והאמה יורה על כולם . הכתפים לנשים ולאחיות כי דברים רבים נשא אנחנו בעד הנשים והאחיות כמו שנשא בכתפים המשא . האצילות יורו לבנים ולבנות לפי שהם תחת ממשלתו . הזרועות יורו לחברים ובני בית ולעבדים כי כמו שהזרועות עוזרים כך אלו עוזרים. היד יורה אל המשרתים החכמי' כי נקבל מהם העבודה שלמה כמו מהיד . האשכים יורו אל הבנים . העגבות והרגלים והשוקים יורה אל כל קיום החיים. הירכים אל הקרובים . המעים יורו על אוהבים עצמיים או על עושר כי כל זה סודיי ונסתר כמו המעים . והכבד והדם יורו אולר כי הדם יורה זהב כי בעד הזהב פעמים רבות נחסר דמנו. והמצרים אמרו כי הכבד יורה על כל התאוות והדם על הכעס. הלב יורה על החיים · והנגעים עם דם או עם מוגלא יורה לעצמות או לזהב. השער מהזקן יורה יופי ותשות. מהאצילי' יורה על נשים כי הם תחת ממשלתו . ושאר השערות על עושר וכלים נאים מזהב . הסתעופפות יורה שנוי מקום שנוי מצב כפי הענינים הנראים בגבול הסתעופפות עד כאן . הרואה שיגדל קומתו שנים רבות יחיה . ישן טוב גם כן . הרואה שהוא רך טוב לו . הרואה שהוא חולה ימות באותה שנה. הרוכב על נושא אדם ירכב על נושא

חדרין וקלין מאי פרת שמימיו פרין ורבין. ואמר רבא האי דהריפי בני מחוזא משום דשתו מיא דדגלת: ןהאי דגיחורי משום דמשמשי ביממא והאי דניידי עינייהו משום דדיירו בבית אפל: על הגשמים כו': ועל הגשמים הטוב והמטיב מברך א והא"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא מאימתי מברכין על הגשמי' משיצא חתן לקראת כלה מאי מברכין אמר רב יהודה מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו ורבי יוחנן מסיים בה הכי אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו עד תשתחוה בא"י רוב ההודאות רוב ההודאות ולא כל ההודאות אמר רבא אימא האל ההודאות א"ר פפא הלכך נימרינהו לתרוייהו רוב ההודאותוהאל ההודאו']:

דף ס מברך על הרעה מעין על הטובה היכי דמי כגון דשקיל בידקא א) בארעיה אע"ג דטבא הוא לדידיה דמסקא ארעא שירטון ג) ושבחא השתא מיהא רעה היא. ועל הטובה מעין על הרעה ה"ד כגון דאשכח מציאה אף ע"ג דרעה היא לדידיה דאי שמע בה מלכא שקיל לה מיניה השתא מיהא טובה היא:

קכט שם משנה הצועק על מה שעבר הרי זו תפלת שוא. כיצד היתה אשתו מעוברת ואומר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא היה בא בדרך ושמע קול צווחה בעיר ואומר יהי רצון שלא יהא בתוך ביתי הרי זו תפלת שוא: גמ' ולא מהנו רחמי והא מותיב (רבי אבא) [רב יוסף] אמאי דכתיב (בראשית ל) ואחר ילדה בת [ותקרא שמה דינה] מאי ואחר אמר רב לאחר שדנה לאה דין בעצמה אמרה (לפני הקב"ה רבש"ע) י"ב שבטים עתידין לצאת מיעקב שיתא דידי וד' דבני שפחות הא עשרה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת (מן) השפחות מיד נהפכה והיתה לבת שנא' ותקרא את שמה דינה (שדנה דינה לעצמה).ב אין מזכירין מעשה נסים.ואי בעית אימא (התם) [מעשה דלאה] בתוך מ' [יום] הוה כדתניא שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח מג' ועד מ' [יבקש רחמים] שיהא זכר ממ' [יום] ועד ג' חדשים [יבקש רחמים] שלא יהא סנדל מג' ועד ו' [יבקש רחמים] שלא יהא נפל מו' ועד ט' [יבקש רחמים] שיצא בשלום. ומי מהנו רחמי והאמר רבי יצחק (דבי ר') [בריה דרב] אמי אשה מזרעת תחלה יולדת זכר ג איש מזריע תחלה יולדת נקבה שנא' (ויקרא יב) אשה כי תזריע וילדה זכר. הכא במאי עסקינן שהזריעו שניהם בבת אחת:

קל שם ת"ר מעשה בהלל הזקן שהי' בא בדרך ושמע קול צווחה [בעיר] ואמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי עליו הכתוב אומר (תהלים קיב) משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה'. אמר רבא כל היכי דדרשת להאי קרא ד מרישי' הכותב

רש"י

מלמעלה לגשר אין מברך עליו עושה בראשית אלא מאיהי דקירא ולעיל. איהי דקירא שם מחוז שהוא על הפרת]: חדרין. חריפין מיא וקלין לשקול במאזנים וטובים לשתות שאין מכבידין את הגוף: [ה"ג והאי דגיחורי משום דמשמשי ביממא. לפיכך בניהן אדומין כאדמומית היוס רו"ש בלעז: דניידי עינייהו. עיניהם נדים ונעים: משיצא חתן לקראת כלה. שהמים קבולין על הארץ וכשהטפה נופלת עליהן טפה תחתונה בולט' לקראתם]: דמסקא ארעא שירטון. לימו"ן מחמת המים וה"ל לזבל: השתא מיהא רעה היא. שמחבלת תבואה של שנה זו ומברך ברוך דיין האמת. ועל הטובה שהיא מעין הרעה יברך הטוב והמטיב מאי הוא כגון דאשכח מציאה: שלא יסריח. אלא יקלוט ויהא ולד ולאחר שלשה ימים אם לא קלט כבר הסריח ואין תפלתו מועלת: שלא יהא סנדל. שלא תתעבר אשתו ולד אחר ויהא פוחת צורתו של ראשון ודומה לדג של ים (שדומה לסנדל) [ששמו סנדל] והכי אמרינן במסכת נדה (דף כ"ה:) סנדל שדומה לסנדל של ים ומתחלתו ולד היה אלא שנרצף משל לאדם שסטר את חברו והחזיר את צורתו לאחוריו: ומי מהניא תפלתו. לזכר אפי' בתוך מ' יום והלא הדבר תלוי בהזרעה תחלה: ה"ג מסכחת לה דמהניא כגון שהזריעו שניהם בבת אחת: מרישיה לסיפיה. כל היכי דדרשת ליה

מהרש"א

(בגמ') רוב ההודאות ואל כו'. עיין טעם לזה בתר"י בדחוקים ועוד נראה לדקדק למאי דפריך רוב ההודאות ולא כל הודאות ומשני רבא אימא אל ההודאות לכאורה ולפום ריהטא ה"ל לשנויי טפי אלא אימא כל ההודאות וע"כ נראה דודאי כבר הזכיר כל הודאות במה שאומר בתחלת הברכה אנחנו מודים לך על כל טפה וטפה כו' אלא דהוה משמע על כל הודאה מברך ועל רוב הודאה לא היה מברך מש"ה קאמר דמסיים ברוך על רוב הודאות ופריך השתא אי מסיים בכך הוה משמע בהיפך דחזר מדבריו וה"ק רוב הודאות הם שאני מברך ולא כל הודאות כמו שאמרתי בתחלה על כל טפה כו' ומשני דאומר כמי בחתימה אל הודאות דמשמע רוב ומשמע כמי כל וקאמר הלכך נמרינהו לתרוייהו דאי לא הוה אמר רק רוב הוה ממעטינן כל וחוזר מדבריו הראשונים ואי לא הוה אמר רק אל הודאות לא הוה משמע דקאי רק אכל הודאות שזכר בתחלת ברכה וע"כ מסיים נמי רוב הודאות שיהיה אל ההודאות כולל את רוב ואת כל וק"ל: לאחר שדנה לאה כו'. בתנחומא מפרש מדכתיב ואחר בלשון זכר ולא כתיב ואחרת בלשון נקבה דרשו שהיתה לאה הרה ללדת עוד בן אחר אלא שע"י שדנה כו' ילדה בת שעל כן ותקרא שמה דינה וברמז על יוסף דכתיב ביה יוסף ה' לי בן אחר וגו' אבל ממה שאמר הכא לאחר שדנה לאה כו' לא משמע דנתכוון למדרש תנחומא אלא דה"פ מאי ואחר דבכל לידת בניה לא כתיב ואחר אלא ותהר עוד וע"כ דרשו ביה לאחר שדנה כו' ילדה בת ולזה לא הוזכר טעם לקריאת שמה כמו בשאר בניה שאחר שילדה בת הוא טעם לקריאת שמה דינה ודו"ק: י"ב שבטים עתידין כו'. לאו כמתנבאה מדעת אמרה כן דלאו נביאה היתה כדמוכח פ"ק דמגילה [וכה"ג כתבנו בחידושינו סוף פ"ק דסוטה גבי רבקה ע"ש]: [מיד נתהפכה לבת׃ מה שיש לדקדק בזה אהך דפ' המפלת תלה הזכרים בנקבות כו' ע"ש בחידושינו: איש מזריע תחלה׃ מפורש בפ' המפלת]: כל היכא דדרשת להאי קרא מרישיה כו'

א תענית דף ו': ע"ש: ב יבמות קכ"א ע"ב. חולין דף ע"ג ע"א: ג נדה פ"ג דף כ"ח ודף ל"א ועיין ויק"ר סוף פ' י"ד: ד סנהדרין ע' ע"א הובא לקמן בע"י סי' קל"ט:

חדושי גאונים

אויביו. הרוחץ ראשו נגול מכל צרה. הרואה עצמו שמת טוב לו. נתלה יעלה לגדולה ואם יורד מראשו אל יפחד כי השעה מתאחרת לו ויעשה תשוב'. הרואה שנחתך חוטמו חרון אף נסתלק ממנו. ורס"א הרואה שיצא דם מנחיריו יתלה ויתרפ' ואם נתלכלך בדם הפסיד ממונו פי' דדם הוא סימן למעות ולכן כשרואה שיצא דם מנחיריו הוא סימן שיוציא ממונו' שהרויח בזיעת אפו בחולאים ואמרו יתרפא לפי שהדם יוצא מנחירי החולה הוא סימן רפואה ואם נתלכלך בדם הפסיד ממונו להורות כי זולת אלו ההוצאות היה יכול להתרפאות. הרואה שגדלו שיניו טוב לו ורש"י אומר ישועה גדולה יבא. הרואה זקנו גוזזה בתער טוב לו. הרואה מבתית בשערו ואין גראשו שער אלא קטנים כקוצים טוב לו. הרואה שהקיז דם הרבה טוב לו. הרואה שיצא דם מגופו ולא התגולל בו מעאתיו מזכירים ואחרים אומ' מעבירי'. הרואה זרועותיו נאות ולבנות יאהב מאנשים גדולים ואם מכוערים או מלוכלכים אוהביו מדברים עליו שקרים. נקצצו ידיו אינו צריך למעשה ידיו רבינו האי. הרואה צפורן מחוסר ורע חכמה יגיד רש"י. (ספרק הכ') במלך ושרים וגדולים. הרואה מלך יעלה לגדולה. הרואה שמדבר עמו אם נותן לו שלום אוהב אותו ואם כעס עליו שונא אותו. כל השרים טובים הם מאד רבינו האי. הרואה עבד רע לו שפחה טוב לו ובזוכר פרשת וישלח אמר רבי יסא אנא שמענא דכל מאן דאסתכלבחלמי' ותמה ליעקב מקסטר בקופפוי חייניתוספון ניב ע"כ ודרך כלל

הכותב

המקדש בהעשות שם רצונו יתברך לא היו הזועות והקולות המבהילים נשמעים אבל בחורבן הבית שנוספו יגונות על גרמת העוגות אבדה כל

עיון יעקב

התם בתוך מ'. ואע"ג דמתניתין סתמא קתני היתה אשתו מעוברת משמע אפילו תוך מ' הוי נמי תפלת שוא י"ל דלשון סתם מעוברת משמע שהוכר עוברה דהיינו אחר ג' חדשים: הכא במאי עסקינן שהזריעו שניהם בבת א'. עיין בחידושינו פ' המפלת: אמר רבא כל היכי דדרשת להאי קרא מרישא לסיפא מדרים. ונראה דנפקא מיניה דאי

הרי"ף

מרישיה לסיפיה מדרים ומסיפיה וכו'. וקשה מאי איכא בין דרשה דמרישיה לסיפיה לדרשה

ענף יוסף

קכט ולא מהני רחמי כו' ומי מהני רחמי כו'. נראה דמתחלה היה סבר מהכיא דלאה דרחמי מהני אפילו לשנות הטבע ולכך לא פריך ממראות אהדדי הכיא דלאה אהכיא דאשה מזרעת כו' דהיא נ"כ רק ע"פ הטבע ועתה ס"ד דע"י בקשות רחמים יכול לשנות הטבע. ולכך פריך שפיר ולא מהני רחמי כו'. אבל לבתר דשני מעשה נסים שאני ואיבעית אימא תוך מ' יום היה וא"כ אין רחמים מועיל לשנות הטבע כלל. פריך שפיר מהכיא דאשה מזרעת תחלה כו' א"כ גם תוך מ' יום מי מהני רחמי נגד הטבע. כיון דע"פ הטבע כבר נעשה ע"י הזריעה תחלה אם זכר או נקבה. ולזה פריך השתא ומי מהני רחמי כיון דגם זה נגד הטבע (צל"ה ומעון הברכות):

קל ת"ר מעשה בהלל הזקן כו' אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי ועליו הכתוב אומר משמועה כו'. כבר צווחו עלים קמאי ז"ל איך היה משתבח על זה כאלו היה נשען

עץ יוסף

שמימיו פרין ורבין. הזרעין (נזה"ק ומ"כ כדאיתא שם במדרש מפורש

המתורגמן. א) איין וואסער שטראם, פי' שטף מים. ג) זאנד. מיסט.

להאי קרא מדרים לחדא משמועתא: מסיפיה לרישיה מדרים. מי שנכון לבו בטוח בה' משמועה רעה לא יירא: בדברי תורה כתיב. אשרי אדם מפחד תמיד שמא תשתכח ממנו שמתוך כך הוא מחזיר לשנותה תמיד: [תנו רבנן. בן עזאי אמרה דאמר שתים בכניסתו ושתים ביציאתו: לית לן בה. יזהר בעצמו שלא יפשע או אם פשע כבר אל יכנס במקום סכנה]: בי בני. בית המרחץ: מתותיה. חפירה שהמים נופלים לתוכה ובני אדם רוחצים ע"ג תקרה שעל גבה: בחד אבריה. בזרועו החזיק א' או שנים וזה בזה החזיקו עד מאה ואחד: היינו דרבי אחא. דבעי

כו'· כפרש"י דמדרש לחדא משמעות כו' ע"כ והכוונה בו שהענין כפול מכל הצדדין להחזיקו ועי"ל דר"ל דהסבה והמסובב בכאן ענין אחד וק"ל: א"ל ההוא בד"ת כתיב כו'· וכפרש"י וה"ה היכא דאיכא למיחש מן הפורענות ולא אתיא אלא לאפוקי מהמתפחד בחנם כמ"ש התוספות בפרק הניזקין ע"ש וכן הא דמייתי מדכתיב פחד פחדתי ויאתיני וגו' היינו נמי שפחד איוב בחנם אבל רש"י פירש בספר איוב דהיינו שאמר אולי חטאו בני וגו' ואין זה פחד בחנם ודו"ק: ואל יארע בי דבר קלקלה ועון וכו'. משום דבבית המרחץ אדם ערום ממש וערום מן המצות כעובדא דדוד בפרק התכלת וגם קלקלה מן האור מצוי שם ועי"כ יש לאדם להתפלל על כך שבמקום סכנה זו מן האור לא יבא לידי הזכרת עון ואביי שאמר לא לימא הכי לא על זה קאמר שהוא ממש תפלה אלא אסיפא דמלתא קאמר דלא לימא ואם יארע כו' דהיינו פותח פיו לשטן כו' והוא מבואר

לסיפיה מדריש ומסיפיה לרישיה מדריש. מרישיה לסיפיה מדריש משמועה רעה לא יירא. מאי טעמא משום דנכון לבו בטוח בה'. מסיפיה לרישיה מדריש נכון לבו בטוח בה' משמועה רעה לא יירא. ההוא תלמידא דהוה שקיל ואזיל אבתריה דרבי ישמעאל בר' יוסי [בשוקא דציון] חזייה דקא מפחיד א"ל חטאה את דכתיב (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים. א"ל והא כתיב (משלי כח) אשרי אדם מפחד תמיד [א"ל] ההוא בדברי תורה כתיב. יהודה בר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא (חזייה דקא מיתנח) [אתנח] א). א"ל יסורי קא בעי ההוא גברא לאתויי אנפשיה דכתיב (איוב ג) כי פחד פחדתי ויאתיני [ואשר יגורתי יבא לי]. (א"ל) והא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד. ההוא בדברי תורה כתיב: [הנכנס לכרך: תנו רבנן בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה לשלום בקש לצאת אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום יצא אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך אמר רב מתנא ל"ש אלא בכרך שאין דנין והורגין בו אבל בכרך שדנין והורגין בו לית לן בה א"ד אמר רב מתנא אפילו בכרך שדנין והורגין בו זימנין דלא מתרמי ליה איניש דיליף ליה זכותא]:

שם ת"ר הנכנס לבית המרחץ אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתצילני מזה וכיוצא בו ואל יארע בי דבר קלקלה [ועון] ואם יארע בי דבר קלקלה ועון תהא מיתתי כפרה (על) [לכל] עונותי. אמר אביי לא לימא איניש הכי דלא ליפתח פומיה לשטן. א דאמר ר"ל וכן תנא משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. א"ר (יוסי) [יוסף] מאי קרא דכתיב (ישעיה א) [כמעט] כסדום היינו לעמורה דמינו מאי אהדר להו נביא (שם) שמעו דבר ה' קציני סדום וגו'. כי נפיק מאי אומר א"ר אחא מודה אני לפניך ה' אלהי שהצלתני מן האור. רבי אבהו על לבי בני אפחית בי בני מתותיה איתרחיש ליה ניסא קם על עמודא שזיב מאה וחד גברי בחד אבריה אמר היינו [דר' אחא] (דאמר) [אמר] רב אחא אמר רב הנכנס להקיז דם אומר יה"ר מלפניך ה' אלהי שיהא עסק זה לי

הכותב

חמדה [וגלוי] השכינה אין לך זמן שהגשמים יורדים שאין הקולות והברקים נשמעים ונראין וזו היא כונתם ז"ל לא זולת זה. בשוב הש"י שבות עמו ויבנה הבית ישובו הדברים להויתן וירדו הגשמים לרגל המלאכה. טל אורות וגשמי ברכה:

הרי"ף

לדרשה דמסיפיה לרישיה שהכל הוא דבר אחד ובשלמא לקמן בפסוק עת לעשות לה' שאמרו כן איכא טובא בין האי להאי. ונראה דהכא נמי איכא טובא דאי דרשינן מרישיה לסיפיה הוא מסכים לדברי הלל שאמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי והכי קאמר קרא משמועה רעה לא יירא הירא את ה' מה טעם משום דנכון לבו ביראת ה' וכיון שהוא ירא את ה' הוא בטוח בה' שלא תבואהו רעה ומתוך שהוא בטוח לכך כששומע שמועה רעה אינגו ירא. מ"מ לא למדנו מהכתוב הזה אלא שהנכון לבו ביראת ה' הוא בטוח אבל מי שאינו נכון לבו ביראה אפשר להיות בטוח מהרעה ואפשר שלא יהיה בטוח וכשאנו דורשים מסיפיה לרישיה נכון לבו בטוח בה' צריך לפרש למי שנכון לבו ביראה וגם הוא בטוח בה' שיש לו בטחון אותו אדם משמועה רעה לא יירא ומינה שמי שאינו נכון לבו בטוח בה' משמועה רעה יירא דאין לפרש הכא מי שנכון לבו ביראה הוא בטוח בה' שלא תבואהו רעה לפי שעדיין לא הוזכרה הרעה בכתוב עד אחר כך שאמר משמועה רעה ובודאי שכך הוא אומר הנכון לבו וגם בטוח בבטחון משמועה רעה לא יירא ומינה שמי שאינו נכון ביראה או אין לו מעלת הבטחון הוא ירא משמועה רעה וזהו שסמך להביא מעשה דההוא תלמידא דהוה מפחיד ואמר ליה רבי ישמעאל חטאה את כי החוטא שאין נכון לבו ביראת ה' יתב' בודאי שמשמועה רעה יירא שנאמר פחדו בציון חטאים:

עין יעקב

דרשינן מסיפא לרישא משמועה רעה לא יירא מ"ט משום דנכון לבו בטוח בה' אבל יש אנשים שאף על פי שבטוחים בה' אפילו הכי יראים משמועה רעה אבל לסיפך הוא ודאי מי שלא יירא משמועה רעה בודאי בטוח לבו בה' ומאן דדריש מסיפא לרישא נכון לבו בטוח בה' בודאי לא יירא משמועה רעה אבל בודאי יש אנשים שאינם יראים משמועה רעה

עץ יוסף

קל א"ל יסורין בעי האי גברא לאתויי אנפשיה כו'· והא דלא אמר ליה ג"כ חטאה את כדאמר לעיל · משום דס"ל דקרא דפחדו בציון וגו' דוקא בציון מיירי משא"כ במקום אחר דאין שייך לומר חטאה את · לכן אמר ליה יסורין הוא דבעי וכו':

ענף יוסף

על רובי זכיותיו שלא יקנו המשחית לבא אל ביתו. ואין זה מעמעותו של הלל הזקן ע"ה והם ז"ל פירשו הוא מצד הסבלנות שהשיג את בני ביתו כמוהו לבלתי הרים קול על היסורין אלא לקבלה בסבר פנים יפות. ועם שהענין עצמו אמתי ונכון לא ידעתי האיך יצדק עליו על נכון פסוק משמועה רעה לא יירא וגו'. אבל אני אומר כי נתכוין לזה שכבר ידעתו היות שלב האדם כעין נביא נאמן ואמתי להודיע ולהגיד לו מה שיקרהו מן הטוב או הפכו כי אם חרד ויירא או מתעצב. הוא הוראה איזה רע שצרה מעותדת לבוא עליו. ואם הוא שמח ועלז הרי כמבשרת בשורות טובות. לכן הלל כששמע קול צוחה לא הרגיש בעצמו שום התפעלות מעצבון או מורך לבב. רק היה נח ושקט ושאנן. מזה נתאמת לו שזה ודאי אינו בתוך ביתו. שאלו היה כן. לא יבצר לבו מהורות זה ע"י איזו התפעלות של מורא ודאגה והיא ממש מה שאמר הכתוב משמועה רעה לא יירא כשיגיע לאזניו איזה שמועה של רעה לא יירא ולא יפחד שמא יורה על דבר נוגע אליו. וזה כי נכון לבו בטוח בה'. לפי שהלב שלו אינו מצטער ולא דואג על כלום אלא הוא נכון ובטוח בה' בהשקט ובבטחה זו הוראה עצומה על כי תמיס רעה מביתו ולא תקרב באהלו. ובהפך זה אם לבו בקרבו המס ימס ויאחזהו רעד. הלא דבר הוא דאע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי (ספר בינה לעתים): מרישא לסיפא מדרש ומסיפא לרישא מדריש. עיין פירוש רש"י. וז"ל רשב"א בחידושיו ואינו נכון דלכאורה משמע דבב' פנים נדרש. כשאם תאמר מרישא לסיפא מדרש שפיר לענין אחד. וכי מדריש מסיפא לרישא שפיר לדרשה אחרינא. ותרווייהו איתנייהו. ע"כ נראה מה שפי' הרא"ב"ד כו' יעו"ש. ולענד"נ פשוט ג"כ בב' פנים ותרווייהו איתנייהו. כשנדקדק לשון הש"ס גבי מרישא לסיפא משמועה רעה לא יירא מ"ט משום דנכון לבו בטוח בה'. וגבי מסיפא לרישא נכון לבו בטוח בה' משמועה רעה לא יירא לא קאמר מ"ט. ונראה דמדרישא לסיפא כפשוטו משמועה רעה לא יירא משום דנכון לבו בטוח בה' ומחמת בטחונו אינו ירא לנפשו. וגביה מסיפא לרישא על פנים אחר. ע"פ שאחז"ל אע"ג דאיהו לא חזי מזלי' חזי. וזה הפי' נכון לבו בטוח בה' משמועה רעה לא יירא והיינו מי שלבו נכון בטוח בה' ואין לבו נוקפו. זה אות ומופת שאין לו לפחוד משמועה רעה. כי לא תבא עליו. לאשר מזלו לא חזי. וז"ש נכון לבו וגו' משמועה רעה לא יירא כי בוודאי ינצל מכל פגע אחרי שלבו נכון ואינו נוקפו (מעון הברכות): הנכנס להקיז דם אומר כו' לפי שאין דרכן של ב"א כו'. כתב הט"ז ביו"ד סימן קט"ז נראה פי' שגמרא בדרך הזה. דרב אחא הצריך לומר האי לישנא שכן אין דרכם של בני אדם בנוסח התפלה

המתורגמן. א) זיפצעט.

א לעיל דף י"ט ולעיל בע"י סי' ע'. כתובות ח' ע"ב:

הרואה אדם שיש בו סי"ן בשמו רע לו חוץ משאול שהיה נשיא. יש בשמו נו"ן כאלו רואה פני שכינה וא"א זה בב' נוני"ן כיהונתן יוחנן (הפרק הד') במתים. הרואה עצמו שמת מעשה עשה שיקריבהו הקב"ה וכן הרואה תכריכי מת. הרואה עצמו מת נתוספו לו חיים. הרואה מתים בחלום אם הוא בריא לא יתירא כלום. המדבר עם המת ידבק עם אנשים טובים ויעשה כמותם. הרואה קרובו שמת שבא אליו לראותו עושר יהיה לו ואם חנקו או נשקו יותר. הרואה מת שנתן לו שום דבר ריות יבא לו. הרואה אביו ואמו במתו אם אחר מיתתם שמחה יהיה לו ואם נתנו לו שום דבר יותר ויותר. הרואה שרחץ מת או כלביו או נשא אותו ירד מגדולתו ואם הלך אחר המטה או נחם אבלים מעשה יעשה שיקריבהו הקב"ה אליו כ"ס. הרואה שהרג אדם גם יעשה לו. הרואה קברות מעשיו מטוהרים: (הפרקס"ו) במלבושי האדם. המלבושים בכלל יורו יופי וכבוד ותועלת. ספרי האומות. הרואה שהוא תופר בגד יורה סורלה ואחר אומר בנין בית יגיד. פ' שכמו שהוא מחבר חתיכה עם חתיכה כך הת"ח מחבר סורלה מחבר ומקשר המאמרים והדינים להוציא הדין לאמתו והאחר סובר שהמחבר הוא סורלה אל תחבר האבנים זו עם זו לעשות הבנין. הרואה שמוצא מלבושים מוזהבים טוב לו מאד. הרואה שלובש טלית חדשה ישא אשה. ואחר אומר האשה שלבשה לבוש בעלה יורשת אותו. הרואה שהוא חגור אזור משי גדול' תפיס לו. הרואה עצמו לבוש כסף וזהב יעלה לגדולה שלא תבנו מעולם ע"כ מרבותי האי. ואחר הרואה שלובש אומר מלבושי סיקרים גדול' תפיס לו ואם הפשיטו ירד מגדולתו. הלובש בגדי משי יקבלוהו

לרפואה ותרפאני כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו. אמר אביי לא לימא איניש הכי דתנא דבי רבי ישמעאל (שמות כא) ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות. כי קאי מאי אומר. אמר רב אחא ברוך רופא חנם:

שם [הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל הרפו ממני עד שאכנס ואעשה רצוני ואבא אליכם אמר אביי לא לימא איניש הכי דילמא שבקי ליה ואזלי אלא לימא שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני סמכוני סמכוני המתינו לי המתינו לי עד שאכנס ואצא שכן דרכן של בני אדם כי נפיק אומר ברוך אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חללים חללים *) גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או אם יסתם אחד מהם אי אפשר לעמוד לפניך מאי חתים אמר רב רופא חולים אמר שמואל קא שוינהו אבא לכולי עלמא קצירי אלא רופא כל בשר רב ששת אמר מפליא לעשות אמר רב פפא הלכך נמרינהו לתרוייהו רופא כל בשר ומפליא לעשות הנכנס לישן על מטתו אומר משמע ישראל עד והיה אם שמוע ואומר ברוך המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין יר"מ ה' אלהי שתשכיבני לשלום ותן חלקי בתורתך ותרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לידי עבירה ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע ותצילני מפגע רע ומחלאים רעים ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים ותהא מטתי שלמה לפניך והאר עיני פן אישן המות בא"י המאיר לעולם כולו בכבודו כי מתער [א] אומר אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה בי אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי רבון כל העולמים אדון כל הנשמות ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים כי שמע קול תרנגולא לימא ברוך אשר *) נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה כי פתח עיניה לימא ברוך פוקח עורים כי תריץ [ב] ויתיב לימא ברוך מתיר אסורים כי לביש לימא ברוך מלביש ערומים כי זקיף לימא ברוך זוקף כפופים כי נחית לארעא לימא ברוך רוקע הארץ על המים כי מסגי [ג] לימא ברוך המכין מצעדי גבר כי סיים מסאניה [ד] לימא ברוך שעשה לי כל צרכי כי אסר המייניה [ה] לימא ברוך אוזר ישראל בגבורה כי פריס סודרא על רישיה לימא ברוך עוטר ישראל בתפארה כי מעטף בציצית לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית א כי מנח תפילין אדרעיה [ו] לימא ברוך

רש"י

אודויי שהולאתני לשלום : שאין דרכן של בני אדם כו'. כלומר לא היה (לי) [להם] לעסוק ברפואות אלא לבקש רחמים : [התכבדו וכו'. אל המלאכים המלוים אותו הוא אומר שנאמר כי מלאכיו יצוה לך (תהלים צ"א): שאם יפתח אחד מהם . מן החללים כגון הלב או הכרס או המעים : או אם יסתם אחד מהם . מן הנקבים הפתוחים כגון הפה או החוטם או פי הטבעת . יפתח קאי אחללים יסתם קאי אנקבים : קצירי . חולים : רופא כל בשר . כנגד היציאה שהיא רפואת כל הגוף : ומפליא לעשות · כנגד שהגוף חלול כמו נאד והנאד הזה אם יש בו נקב אין הרוח עומד בתוכו והקב"ה ברא את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים הרבה ואעפ"כ הרוח בתוכו כל ימי חייו וזו פליאה וחכמה : ותהא מטתי שלמה. שלא יהא פסול ורשע בזרעי : לשכוי . תרנגול דאיכא דוכתא דקרו לתרנגול

תוספות

אשר יצר את האדם בחכמה · בתנחומא ויברא אלהים את האדם א"ר בון בחכמה שהתקין מזונותיו ואח"כ בראו היינו דאמר בסנהדרין בס"פ אחד דיני ממונות (דף ל"ח) לכך נברא בע"ש כדי שיכנס לסעודה מיד ועל כן יסדו אשר יצר את האדם בחכמה: מפליא. לעשות משום דאמרי' בב"ר כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך אדם עושה נאד אפילו יש בו נקב אחד מלא מחט סדקית הרוח יוצא ואינו יכול לשמור בו יין והקב"ה ברא נקבים נקבים באדם ושומר הרוח שאינו יוצא ממנו : כי שמע קל תרנגולא אומר ברוך שנתן לשכוי בינה להבחין . והוא הדין אפילו כי לא שמע דאין ברכה זו אלא להבחנה על הנאת האורה שתרנגול מבחין והוא נהנה מן האור : כי פריס סודרא על רישיה · וה"ה לכל כובע ולכל כסוי ודוקא כשנהנה אבל אם אינו נהנה כגון שהוא שוכב על מטתו לא יברך לא זו ולא מלביש ערומים ולא ברכו' כיוצא בהן כיון שלא נהנה כדמשמע בפרק שלישי דמגילה (דף כ"ד:) גבי מי שלא ראה מאורות מימיו דכולי עלמא בעי שיהנה מן האורה :

מהרש"א

בפ"ק דכתובות ע"ש : ורפא ירפא מכאן שניתן רשות כו'· מכפל ורפא ירפא דריש לה כדאיתא בהדיא פרק החובל ואי לאו הכפול לא הוה גמרינן מיניה שניתן רשות אלא שאם ריפא עצמו על ידי רופא שצריך לשלם החובל שכר הרופא וק"ל : (בגמ') התכבדו מכובדים כו' · ר"ל דאין זה כבודכם לילך עמי במקום מבוזה כזה ואביי דקאמר לא לימא הכי דהרפו ממני משמע שיסלקו עצמם ממנו אלא יאמר שמרוני שמרוני בין בהוה בין בעתיד והמתינו לי עד כו' שכן דרכן כו' שלא ירע בעיניכם להמתין לי כי כן דרכן של בני אדם וק"ל : (שם) אשר יצר את האדם בחכמה כו' · לפירש"י בחכמה מוסב אדלמטה דהיינו בחכמה שברא בו נקבים כו' ע"ש והתוס' פירשו שהוא מלתא באנפיה נפשיה שבראו בחכמה דהיינו שהתקין מזונותיו מקודם שבראו ע"ש ועי"ל דבחכמה קאי על האדם שנתן לו הקב"ה חכמה בבריאותו ולא כן כל שאר ב"ח שלא ניתן להם חכמה וק"ל : (שם) והאר עיני פן אישן המות כו' · ע"פ מ"ש לעיל דשינה אחד מס' במיתה ולפי שאין הנאה במאור עינים בחושך לילה מסיים ביה בא"י המאיר לעולם כו' וק"ל : (שם) אלהי נשמה כו' אתה בראתה בי ואתה יצרתה בי ואתה נפחתה בי כו' · הנשמה בלשנא דקרא כוללת כל חלקי הנפש שהם שלשה נפש רוח נשמה כמ"ש המקובלים גם הפילסופים ועד"ז אמר בה ג' לשונות אלו אתה בראתה בי על הנפש הטבעית שנאמר ויברא אלהים את האדם וגו' ואתה יצרתה בי על רוח החיוני שנאמר בו וייצר ה' אלהים את האדם וגו' ואתה נפחתה בי על הנשמה השכלית כמ"ש ויפח באפיו נשמת וגו' :

*) גי' הרי"ף והרא"ש חלולים וע"י ב"י וד"מ.

*) עי' ברא"ש פירושו

עיון יעקב

רעה אע"פ שאין נכון לבו בטוח בה' . ונראה דרבא בא לתרץ דלא תקשה לך על הלל שהיה עניו מאד איך אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי כאלו מתפאר בעצמו שהוא נכון לבו בטוח בה' על זה קאמר דכיון דאפשר למדרש מרישא לסיפא ומסיפא לרישא א"כ אין זה התפארות כלל וק"ל :

עץ יוסף

שאומר המקיז דם דהיינו שהוא מתגלגל למה מבקש רפואה ע"י הסקוה שהוא לפי הטבע אף שאינו מן הראוי לעשות כן אלא לבקש רחמים להנצל על ידי רחמים של מעלה . מ"מ מאחר שכבר נהגו לעשות רפואה ע"י הטבע גם אני עושה כן . ועכ"פ אני מודה שהכל בא על ידך. כי אל רופא נאמן אתה. וע"ז חולק אביי דלא לימא שכן נהגו. דגם התורה הסכימה ע"ז שיהא רפואה ע"פ הטבע. שירדה תורה לסוף דעת האדם שלא יהיה זכאי כל כך שתבוא רפואתו ע"י נס מן השמים. וע"כ אין שייך לומר דהאי קרא דרפא ירפא קמ"ל מצוה . דאלו האדם זכאי אינו צריך לכך. ואדרבה היה צריךדוקא רפואה ע"י שמים אלא דלפי דרכו של אדם רשות הוא לו. וע"כ הוה האידנא חיוב בדבר ומצוה היא כיון דלפי מעשה האדם תיותו תלוי בכך . כן נ"ל נכון עכ"ל :

אמר הבונה לפי שאין דרכן של ב"א לרפאות אלא שנהגו . מכל זה נראה תולשת תכונת האדם המעותד לכל מקרה ולהפסד בכל דבר . ואף מן הדברים שעושה לרפואתו ואין

המתורגמן. א) אויף וואכען. ב) אויסגלייכען. ג) טרעטען, פי' צועד ברגל. ד) די שוהע אנציהען, פי' לובש מנעלים. ה) גירטעל, זיך אומגירטען. ו) ארעם פי' זרוע.

יד יוסף

א מנחות ל"ו ע"א ומ"ב ע"ב :

חדושי גאונים

בני אדם . הרואה בגדי לבנים סימן למעשים טובים שנא' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו· (פתרון חלומות) :

אומר משמע ישראל עד והיה אם שמוע. ויש לדקדק וכי שמע והיה סמוכים בתורה שיאמר משמע ועד והיה והלא כמה פרשיות ביניהם ומה חסר אם היה אומר שיאמר פ' שמע ופ' והיה אם שמוע ובאמת הרא"ש בשם ר"ת כתב שהגירסא אומ' שמע והיה אם שמוע שיאמ' תרווייהו אבל גירסא שלנו היא משמע עד והיה ונראה דכוונתו שיאמר גם ברוך שם כבוד מלכותו לכן מרמז על שמע שאנו אומרים בק"ש שחרית וערבית יחד עם והי' אם שמוע ואם היה אומר שיאמר פ' שמע היינו אומרים דהיינו ככתיבת הפ' בתורה שלא נאמר בשכמל"ו :

שתשכיבני לשלום ותן חלקי בתורתך . בסידורים שלנו לא נזכר ותן חלקנו וכו' גם ברא"ש וברמב"ם לא נזכר דבר זה ואמנם הגרסא כאן היא ברי"ף והטור בסי' רל"ט כתב שרב עמרם הוסיף בה וכו' ותמהני שלא כתב שהיא גרסת הרי"ף ואמנם לתת טעם על בקשה זו בשעת הליכה לשינה נראה משום דכתיב והגית בו יומם ולילה והחיוב על האדם לעסוק בתורה ובמצות תמיד בכל עת ובשעת שינה האדם בטל מתורה ומצות אלא שהוא דבר הכרחי להאדם מצד שהוא אדם ולכן שלא יותשב כאלו הוא פורק מרצונו עול התורה מעליו ולכן מתפלל אז בהותה שעה ותן חלקנו בתורתך וכו' : (צל"ח) :

אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין · כיון דתחלת הנחתו בזרועו יש לו לברר להניח אבל בשל ראש מברך על מצות ולא להניח שכבר התחיל והניח אחד מהם ובפ' הקומץ (דף ל"ו ושם) אמר לא שח מברך אחת שח מברך שתים פ"ה דעל שתי התפילין קאמר דמברך ברכה אחת על שתיהן בלא שח בנתים ודוחק לומר דלא הוצרכו שתי ברכות דלהניח ועל מצות אלא כששח ועבר עבירה לכן פר"ת דעל של ראש שהיא גמר מצוה ועיקר דיש בה ד' בתים וסי"ן מברך על מצות אבל שח חוזר ומברך שתים על של ראש וכן בשימושא רבא דגאונים ולפר"ת גבי שח מברך שתים אם יניח של ראש לבד דאין מעכבין זה את זה מברך שתים על של ראש בלבד ומה שלא הזכיר הגמרא על של ראש בלבד מברך שתים לפי שאין כלל רגילות להניח זה בלא זה דתפילין בי בר חבו שכיחין (ב"מ דף כ"ט) וכן פירש ר"ת בתשובותיו וכן רבינו אלחנן בסדר תקון תפלה שלו כתב כן :

שהוי כדאמרי' בר"ה (דף כ"ו)] : **דבר** אחר בכל מאודך . לשון מדות המדודות לך בין מדה טובה בין מדת פורענות : **הכי** גרסינן אילימא כשם שמברך על הטובה הטוב והמטיב כך מברך על הרעה הטוב והמטיב והתנן על בשורות טובות אומר הטוב והמטיב ועל שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת :

אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין . ארישיה לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין כי משי ידיה לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים כי משי אפיה לימא ברוך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי ויהי רצון מלפניך ה' אלהי שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך ואל תביאני לא לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וכוף את יצרי להשתעבד לך ורחקני מאדם רע ומחבר רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמלני חסדים טובים ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל]:

קלא שם א **משנה** חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנאמר (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו' בכל לבבך ב בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע . ובכל נפשך ואפילו הוא נוטל את נפשך ובכל מאדך בכל ממונך. ד"א בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו ג מאד מאד : [גמ' חייב אדם לברך וכו']. מאי חייב אילימא דמברך על הרעה הטוב והמטיב ועל הטובה הטוב והמטיב והתנן (על הגשמים) ועל

מהרש"א

כום וגו' ובשם ה' וגו' לרה [וגו'] ובשם ה' וגו' בתרוייהו כתיב שם ה' שהוא הרחמים דבמדת פורענות נמי שאדם חושב כן אפשר דעביד רחמנא לטב כדלקמן בעובדא דרבי עקיבא דמייתי עליה והך דפרק סדר תעניות בעובדא דנחום איש גם זו לטובה הוה נמי שייך לאתויי הכא ואפשר דניחא ליה לאתויי האי ליטנא כל דעביד רחמנא כו'

עין יוסף

קלא בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע. הכוונה בזה כי יש שני מיני עובדי ה' · אחד העובד את ה' בטבע . ואחד שעובד ה' למעלה מן הטבע · והוא כי נמצאים בעובדי ה' אף שהוא צדיק גמור בכל דרכיו ואינו עובר לעולם על שום מ"ע ול"ת וגדר וסייג מדברי קבלה ודברי סופרים ומ"מ כל זה הוא הכל בכח השכל אשר עליו אשר לו ניתן מכח הממשלה על תאות הלב· כי והליך תשוקתו ואתה תמשל בו · אבל בחינת היצה"ר ותאות כחי מורשי לבבו חזקים בו · ומתאוה מאד אליהם ורוצה בקיומו בלבבו · ועל כזה אמרו חז"ל (ברכות ס"א ע"א הובא לקמן בסמוך בסימן קל"ב) אוי לי מיצרי ואוי לי מיוצרי כו' · כי תאות לבבו קשים אללו מאד ונפשו מרה לו לעבור על מחמדי תאותיו · אפס כי עז כח השכל אשר עליו ומתירא לעבור את פי ה' · ותמיד הוא עומד בקשרי המלחמה עם היצה"ר להגביר עצמו על תאותיו החזקות ולבבו הקשה ויכבוש יצרו הרע · וידוע אשר מלחמה כזו היא כבדה יותר מכל המלחמות שבעולם · כי כל המלחמות כאשר ישא גוי אל גוי חרב ויגבור אחד על השני ויכניעו וישפילו אז ינוח ממלחמתו ולא יירא עוד מהערכת מלחמה · כי מאד השני לא יערוך עוד אתו שוב מלחמה אחר הכנעו · ולא כן מלחמת היצר כי הוא יומם ולילה לא ינוח ולא ישקוט מלהסית את האדם ולהגביר תאותו בלבו להעריך מלחמה אתו · ואף אם אלף פעמים יגביר האדם עצמו עליו· לא יוכנע בשביל זה מלהסיתו כפעם בפעם · וע"כ אדם שהוא במדרגה זו ודאי כמה וכמה פעמים מבטל עבודתו ע"י התגברות יצרו · כי אין אדם שליט ברוחו שלא ינוח אף רגע להעריך מלחמה וקרב על אויביו ומיד כאשר ישקוט ילכד חלילה · ולכן בחינה זו נקראת עובד בטבע העולם · כי עוד טבע העוה"ז ומחמדיו קבועים בקרבו כמסמרות נטועים ואין עבודתו שלימה · ואמנם מי שזכה להיות עובד את ה' מאהבה גמורה עזה וחזקה · וכל כך הגדיל בלבו לאהבה את ה' באהבה עזה בוערת כרשפי אש שלהבת יה · עד שכל תשוקת לבבו ומחמדיו וחפציו אינם כי אם לעבוד את ה' לא זולת · ולא יצוייר כלל בקרבו אם יש דבר בכל העולם שיתאוה ויחמוד האדם לו חוץ מאהבת בוראו · כי הלא כל הבלי עולם הזה הם הבל והבאי · וכמאמר דוד ע"ה סעפים שנאתי ותורתך אהבתי (תהלים קי"ט) וכבר שיבר והכניע כל תאות תשוקת לבבו שלא להתאוות לשום דבר בעולם · בלתי לה' לבדו · וכל בחינת התאוות והכחות וחמדת לבבו שהיה בו מושרש היצה"ר להתאוות לדברי העולם·נתהפך אללו להתלהב ולהתאוות בכח הזה לאלהי עולם ה' · ולעבדו בזה עבודה תמה תמידית שאין לה הפסק וביטול עולמית · ואין רגע בטל אללו מעבודתו . זה נקרא למעלה מן הטבע · כי כבר שיבר טבע גופו וכחי תאות מורשי לבבו והפכם לה' ותבער בו אש ה' יומם ולילה גם עם בחינת היצה"ר אשר בקרבו · וע"ז אמר הכתוב ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי י"ז) ואחז"ל (ב"ר פ' נ"ד) זה יצה"ר כי אף היצה"ר שבקרבו עושה שלום אתו ומסייעו ומחזקו לעשות את אשר לבו חפץ גם בכחו כאמור · וכבר הוא יוצא מבחינת אוי לי מיצרי · שלא די שיצרו אינו מקטרגו לרעה אלא אף מסייעו לטובה · וזהו שאמרו בכל לבבך (דקשה דהל"ל בכל לבך · אלא לומר בשני לבבות) ביצ"ט וביצה"ר (במ"ח סדר נשא) : **אפילו** הוא נוטל את נפשך· לכאורה יותר היה צודק יאמרו אפילו נוטלין את נפשך · ויחזור על המעבירים · באומרם עבור ואל תהרג או תהרג · אך ע"פ דרכם המתיקו בפיהם נועם שיח לשון למודים · להשכיל להיטיב את אשר יבקשו נפשו ליהרג ואל יעבור · כי לא ישית לבו שהם נוטלים את נפשו · כי אדרבה הוא ית' נוטל את נפשו להעלותה גם עלה על כל כבוד חופה · כנודע מגדולות המקדשים את ה' באופן כי הן הוא משום דרכו ואז טוב לו · ועל כן ישמח ויגל וישים בשמחה (אלשיך) : **בכל** ממונך· שמחויב אדם ליתן כל אשר לו ולא לעבור על לאו דאורייתא · אבל לקיים מ"ע אינו מחויב לפזר רק חומש נכסיו · וע' בח"א כלל כ"א סימן י"ג : **בכל** מדה ומדה שהוא מודד לך כו' · ולכאורה איך נרמז זה במלת מאדך · ונראה דאשכחן שכל הצרות נקראות מאד כמ"ש דבר כבד מאד · מכה רבה מאד · חרדה גדולה עד מאד · החלתי מאד · נוסו נוסו מאד · וידל ישראל מאד מפני מדין· והרבה דומיהם · וכן מצינו שכל הטובות נקראים ג"כ מאד · כמ"ש ואברם כבד מאד במקנה · וה' ברך את אדני מאד · והאיש משה גדול מאד · יפה הוא מאד · זקן מאד · והטעם שהרעות נקראות מאד משום כי מאד הוא מסטרא דשמאלא · והטובות נקראות מאד לפי שגם הטובות נמשך ג"כ מסטרא דשמאלא · כמ"ש מצפון זהב יאתה · משמאלה עושר וכבוד · וכתיב מצפון תפתח הרעה· מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · וזהו פי' בכל מאדך בכל המאדות הנ"ל הן לטוב שנקרא מאד · והן לרעה ח"ו שנקרא ג"כ מאד · על כולם הוי מודה לו במאד מאד · כי הקב"ה נקרא ג"כ מאד · כמ"ש גדול ה' ומהלל מאד (מהגאון מ' אברהם אחיו של הגר"א בספרו מעלת התורה)· והכוונה בזה שצריך לברך על הרעה דיין האמת בשמחה ובטוב לב כשם שמברך בשמחה הטוב והמטיב על הטובה . לפי שיש דברים רבים נראים בתחלתן טובה ויהיה אחריתן רעה וכן להיפך יש דברים נראים בתחלתן רעה ואחריתן טובה על כן אין ראוי למשכיל להשתומם כשתבוא עליו צרה גדולה מפני שאינו יודע סופה (רמב"ם) · והערוך כתב טעם וז"ל הרעות שמביא הקב"ה על האדם לטובתו הן שהן כפרה לעונותיו . כאדם שמצער עצמו בהקזת הדם ורפואתו היא עכ"ל. וכ"כ הר"י:אילימא דמברך על הרעה הטוב והמטיב כו'.ר"ל אחר שנתאמת

א ברכות ל"ג ע"ב וכ"ד ע"א ודף מ"ח ע"ב. מגילה דף כ"ה ע"א : ב ספרי סדר ואתחנן פסקא ל"ב : ג תיבת מאד מאד ליתא במשנה בגמ' אבל במשניות איתא:

חדושי גאונים

חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה כו'. בהיות שברור לנו שכל הרעות הם לטובתינו או להטיב אחריתנו בעולם הנצחי או למרק חטאתנו ומטעם זה נאמר לאדם הראשון מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל כינה הששגם

אהבת איתן

חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה כו'. ולכאורה לא שייכה דרשה זו לכן דחייב אדם לברך על הרעה. אבל יתכן לפרש ע"פ דברי הזוהר בפ' תרומה (דף קע"ד) אודה ה' בכל לבב ביצ"ט וביצה"ר אית לאודאה לקב"ה דהא מסטרא דיצ"ט אתי טוב לבר נש ומסטרא דיצה"ר אתי קטרוגא לבר נש ואית לאודאה לקב"ה בכל מה דאתי על בר נש מסטרא דא ומסטרא דא הרי דמדרשה זו דבכל לבבך בשני יצריך מוכח דיברך ג"כ על הרעה שבאה לאדם מצד היצה"ר . וז"ש לקמן בסוף פרקין (דף ס"א ע"ב) צדיקים יצ"ט שופטן רשעים יצה"ר שופטן. כי מהן באין הטובות והרעות כדברי הזוהר הנזכר . ועוד מבואר הענין בזוהר וארא (דף כ"ו) חייבא עבדין פגימותא לעילא דשמאלא לא איתכליל בימינא דיצה"ר לא איתכליל ביצ"ט . ופי' הרמ"ו ז"ל דיצ"ט מושרש בחסד ויצה"ר מושרש בגבורות . ומדה במדה כיון שהרשעים נמשכין אחר יצה"ר שמצד הגבורות ואין נכללין בחסדים ועל כן באות להם רעות מצד הדין . אך כשמודה ומברך לה' על כל מדה ומדה שמודד לו ממתיק ומכניס כח מדה"ד.

הבונה לבקש רפואה כי אם מאת ה' יתברך כמו שגלה הכתוב לאסא באמרו וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים. הגם שלדעתי ספר הכתוב להפליג בגנות אסא ביותר כי אמר שחלה ברגליו מחולי שקורין אותו פודגר"ה או גוט"ה והוא חולי שנלאו הרופאים למצוא לו תרופה וז"ש וגם בחליו שהיה חולי שאין רופא ב"ו כדאי לרפאותו וא"כ לא היה לו כי אם להתפלל לה' שירפאנו אפילו הכי לא דרש את ה' כי אם ברופאים :

רש"י

לקבילנהו בשמחה . ולברך על מדת פורענות בלב שלם : אלהים . לשון דיין (שנאמר) [כמו] עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב) : ובת בדברא · לן בשדה : הוה בהדיה תרנגולא . להקיצו משנתו : הכל לטובה . אלו היה הנר דולק היה הגייס רואה אותי ואלו היה החמור נוער או התרנגול קורא היה הגייס בא ובוזז אותי :

דמזקא . שמזקת : אוי לי מיוצרי . אם אלך אחר יצרי . ואם לא אלך אחריו . אוי לי מיצרי . המיגעני בהרהורים : פרצוף . שני פרצופין נבראו תחלה אחד מלפניו ואחד מלאחריו (וחלקו) [וחלקו] לשנים

מהרש"א

דתולה הכל בהקדוש ברוך הוא וק"ל : לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין כו'· משמיכות מאמר זה להא דלעיל יש ללמוד מה הוסיף ר"מ אקרא דמייתי על כן יהיו דבריך מעטים ועפ"מ מ"ש לקמן קבלה דיסורי שתיקותא ובעי רחמי דהיינו שלא ידבר בו הרבה פן יכשל להרהר במדת הדין אבל יבקש רחמים וה"נ הכא בא לומר דגם אם יבא על האדם מדת פורענות יהיו דבריו לפני הקב"ה מעטים בבקשת רחמים ולא ידבר בו הרבה ולא יהרהר אחריו וז"ש אל תבהל וגו' ולבך אל ימהר להוציא דבר והרהור רע לפני האלהים שהוא מדת הדין שהביא עליך פורענות כפרש"י לעיל כי האלהים בשמים ואתה על הארץ והוא רואה מלמעלה ביותר שאפשר דעביד לך דבר זה לטובה וק"ל : אלא מעתה גבי בהמה דלא כתיב בה וייצר כו' · אע"ג דבהמה ודאי לית לה יצ"ט ולא ה"מ למכתב וייצר בב' יודי"ן מ"מ וילר ביו"ד אחת ה"ל למכתב גבי בהמה לרמוז שיש לה יצה"ר וק"ל : אוי לי מיוצרו ואוי כו' · דב' יודי"ן אחר הוי"ו של וייצר כאלו נכתב ב"פ וי' כמ"ש גבי ויהי בפ"ק דמגילה ובדרך לחות נימא באותיות של וייצר נוטריקון כאלו נכתב וי לצדיק וי רשע וי מצדיק שהוא יוצרו שנאמר ה' הוא הצדיק וגו' כי צדיק ה' וגו' וי מרשע שהוא יצה"ר שנאמר בו צופה

גמרא

בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל שמועות רעות *) אומר ברוך דיין האמת. אמר רבא לא נצרכה אלא לקבלינהו בשמחה. מנה"מ (אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן) [רבי שמואל בר נחמני אמר] א דאמר קרא (תהלים נו) בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר . בה' אהלל דבר זו מדה טובה באלהים אהלל דבר זו מדת פורענות . (ר' אבהו) [רב אחא משום ר' לוי] אמר מהכא (שם קא) חסד ומשפט אשירה לך ה' אזמרה . אם לחסד אשירה . אם למשפט אשירה . רבי תנחום אמר ב מהכא (שם קיז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא . רבנן אמרי אמר קרא (איוב א) ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך· אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר וכן תנא משמיה דר"ע לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעבדין ג מן שמיא לטב . כי הא דרבי עקיבא הוה אזיל באורחא והוה בהדיה חמרא ותרנגולא ושרגא א) מטא האי דוכתא בעא אושפיזא ב) ולא יהבו ליה אמר כל דעבדין מן שמיא לטב אזל בת בדברא אתא אריה אכליה לחמריה אתא שונרא אכלה לתרנגולא אתא זיקא ג) כביה לשרגא אמר כל דעבדין מן שמיא לטב [ביה] בלילה אתא גייסא ד) שבייה למתא אמר להו היינו דאמרי כל דעבדין מן שמיא לטב. [דף ס"א] ואמר רב הונא אמר רב משום ר"מ לעולם יהיו דבריו של אדם מועטים לפני הקב"ה שנא' (קהלת ה) אל תבהל על פיך וגו' עד יהיו דבריך מעטים:

קלב שם **פיסקא** בכל לבבך בשני יצריך· דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב (בראשית ב) וייצר ה' בשני יודין (ב' יצירות הללו למה אחד לטובה ואחד לפורענות [ד שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע] מתקיף לה רב נחמן [בר יצחק] אלא מעתה (גבי) בהמה דלא כתיב בה וייצר (ה"נ דלא שליט בה יצר הרע) [לית לה יצרא] והא קא חזינן דמזקא ונשכא ובעטא . ה אלא כדרבי שמעון בן פזי דאמר אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי. [אי נמי כדר' ירמיה בן אלעזר דאמר רבי ירמיה ו בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדה"ר שנא' (תהלים קלט) אחור וקדם צרתני]. (בראשית ב) ויבן ה' אלהים את הצלע רב ושמואל חד אמר פרצוף ה) וחד אמר זנב.

*) מה שאמר אגל טובות בשורות ואגל רעות שמועות · מפני שהשמועה טובה מצוה לבשרו לכך אמר בשורות · אבל רעות בודאי לא יאמר לו איש כי מוציא דיבה הוא כסיל אלא ישמע · אבל אין מי שיבשר לו לכך אמר שמועות . (שטות אליהו) :

מסורת הש"ס / יד יוסף

א ירושלמי ברכות פ"ט . ויק"ר פכ"ד : ב תנחומא סוף סדר יתרו ספרי סדר ואתחנן פסקא ל"ב : ג תענית כ"א ע"א : ד ב"ר פי"ד קס"ר פסוק אין אדם שליט זוהר סדר תזריע אותיות דר"ע יונתן בן עוזיאל:ה עירובין דף י"ח ע"ב: ו ב"ר פ"ח וברפי"ז זוהר ב הקדמה וסדר בראשית דף כ"ד ע"ב וסדר תזריע וריש סדר במדבר שוח"ט מזמור קל"ט :

חדושי גאונים

בלשון אבילה כמו שמצינו במסכת חגיגה הציץ ונפגע ועליו נאמר אכול דבש דייך וגו' וביאר כאן שכל ההשגות והחקירות שמסרו לאדם הראשון . חוץ מידיעת צדיק ורע לו רשע וטוב לו השגה זו לא תשיג כלל כמ"ש אין בידינו לא

אהבת איתן

וע"ד שפירש זקני הגאון בעל אור ישראל בספרו תפארת ישראל מי ימלל גבורות ה' פי' שמכרית ומבטל הדינים ישמיע כל תהלתו . שמודה ומהלל לה' על גבורותיו ודיניו . ולדעתי י"ל בזה מ"ש אודך כי עניתני ותהי לי לישועה ולא קאמר והיית לי לישועה . דהכוונה דמלת ותהי איננה נוכח ה' רק קאי על ההודאה ור"ל שההודאה שהודיתי לה' כשעונה אותי ביסורין זאת היתה לי לישועה. וע"ד שאמרו רז"ל בתענית (ד"ח) אמר ריב"ל כל השמח ביסורין שבאין עליו מביא ישועה לעולם :

אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית לה יצרא והא קחזינן דמזקא . עי' במהרש"א שפי' דוייצר ביו"ד אחת ה"ל למכתב נמי גבי בהמה לומר שיש לה יצה"ר · ולכאורה תמוהין דבריו דהרי באמת כתיב ויצר בחד יו"ד גבי חיה ועוף וקיי"ל דבהמה בכלל חיה וא"כ הוה כאלו כתיב יצירה גבי בהמה מיהת בחד יו"ד . ומצאתי שתמה כן בס' חיי היים אמנם יש לקיים פי' מהרש"א דאזיל

עיון יעקב

לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעבדין מן שמיא לטב. נ"ל דתיבת לעולם כלומר בין על הטובה ובין על הרעה יאמר כן ולפרש כן המתני' דחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה מס"ט ועל זה קאמר ג"כ לעולם יהיו דבריו מעטים לפני הקב"ה כלומר בין שמברך על הרעה בין על הטובה יהיה הברכה במטבע קצר ועי' בחידושינו בתענית דף כ"א:

דו פרצופין נבראו . כי כל מי שאין לו אשה אינו אדם וגם מס"ע מי שאין לו אשה

הרי"ף

מאי חייב אדם לברך על הרעה וכו' . וקשה מה זו שאלה ששאלו מאי חייב לברך על הרעה דהא דבר הנשמע הוא שגם את הרעה נקבל מאת האלהים ונברך על הרעה כשם שאנו מברכין על הטובה ואל יאמר אדם שאין לברך על הרעה ומי הכניסנו לומר שמברך על הרעה הטוב והמטיב כדי להקשות מדתנן שעל הרעה מברך דיין האמת . וע"ק דהיכי סלקא דעתין לברך על הרעה הטוב והמטיב . ועוד קשה מה שתירץ רבא לא נצרכה דלא שייך לומר לא נצרכה אלא בקושיית פשיטא למה נצרכה איכא לתרוצי לא נצרכה אבל

כאן הקושיא היא דתנן איפכא שאין מברכין על הרעה הטוב והמטיב אלא ברוך דיין האמת ונראה דמעיקרא כשהקשה מאי חייב אדם לא נעלם ממנו מה שאפשר לומר שחייב אדם לברך על הרעה ברכת דיין האמת כשם שמברך על הטובה ברוך הטוב והמטיב כי גם את הרעה נקבל מאת האלהים ותייבים אנו לברכו על הרעה אבל פירוש זה דחוי הוא שלמה נצרכה משנה זו כיון שכבר שנינו במשנה על בשורות טובות מברך הטוב וה"טיב ועל שמועות רעות מברך דיין האמת שוב ליכא למהדר ולמתני חייב אדם לברך על הרעה דיין האמת כשם שמברך על הטובה ומכח זה יש לנו לומר דחייב אדם לברך הטוב והמטיב על הרעה וטעמא הוי דקיימא לן דכל מאי דעבדין מן שמיא לטב ודקדקו לומר לטב לומר שאע"פ שמשמיא עבדו דבר רע האמת הוא התכלית לטוב להציל נפשו ממות או דבר אחר יותר רע ומר כאופן שבבחינה זו אותו רע נקרא טוב ולכך ילדך לומר ברעה ברוך הטוב והמטיב לפי שתכלית אותו רע הוא לטובה ולהכי סלקא דעתין לומר כשם שמברכין על הטובה הטוב והמטיב כך מברכין על הרעה הטוב והמטיב ונדחה פירוש זה מדתנן על בשורות רעות אומר דיין האמת הרי שיש לרעה ברכה מיוחדת בפני עצמה ולכך תירץ רבא לא נצרכה כלומר דלעולם דלא קאמר אלא לברך דיין האמת כשם שמברכין על הטובה הטוב והמטיב וכי תימא משנה יתירה היא זו דהא תנן חדא זמנא על בשורות רעות מברך ועל בשורות טובות לזה אמר לא נצרכה לשנותה פעם שנית אלא לומר שחייב לקבולינהו בשמחה שיברך על הרעה בלב שמח ושלם לקבל גזרתו יתברך מאהבה ולזה שאל מאי קרא דבעי לקבולי הרעה ולברך בשמחה והביא מהאי קרא באלהים אהלל דבר וכן מקרא דחסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה ופו' . וקשה מנא לן דבעינן בשמחה דילמא משפט אשירה ואינו בשמחה וכן קשה בקרא דבאלהים אהלל דבר דלמא אהלל ולא בשמחה . וכן קשה לרבי תנחום ולרבנן . אבל נראה לי דיליף מכפל הכתוב דכתיב חסד ומשפט אשירה וגו' וחזר לומר לך ה' אזמרה ולמה כפל ולא עוד אלא שעשאם ב' חלוקות והיה לו לומר חסד ומשפט

עץ יוסף

אצלנו כי אמתו לא תלא רעות כלל רק לצורך התהפכות לטוב וכמ"ש והפכתי אבלם לששון וגו' · ושמו ית' בשלחו יסורים אין הרצון וחפץ בהם רק בטוב שילמח ממנה . וזה דברי הנביא ע"ה כי בקצפי הכתיך וברצוני רחמתיך והיינו מה שהכיתך בקצפי · היה אז רצון לרחמך ולכך יצדק לומר ברעה ברוך הטוב והמטיב כשם שמברך ברכה זו על הטובה · וקאמר דזה אי אפשר לומר דהא תנן על בשורות רעות אומר דיין אמת · הרי שיש לרעה ברכה מיוחדת בפני עצמה · ולכך תירץ רבא לא נצרכה כו' כלומר דלעולם יברך על הרעה דיין האמת אלא דיברכנה בשמחה כמו שמברך הטוב והמטיב בשמחה על הטובה : כוס ישועות אשא כו' · ואע"ג דכוס ישועות וצרה ויגון אמצא לאו בהדי הדדי כתיבי · מכיון דבתרווייהו כתיב ובשם ה' אקרא · ה"ל כהיקשא (יפ"מ)· ואע"ג דהקרא של פורעניות כתב ברישא · מ"מ מקדים המדרש קרא של מדה טובה · דאקדומי פורעניות לא מקדמינן :

קלב שני יצרים ברא כו' · ואע"ג דכשנברא לא היה יודע טוב ורע עד שחטא מ"מ היו בו שני יצרים אלא שקודם שחטא לא היה נוטה רק אל הטוב

המתורגמן. א) איין ליכט, נר. ב) נאכט לאגער, מקום ללון. ג) ווינד. ד) רעגימענט, אנשי צבא. ה) געזיכט, צורת פנים.

ונוסף רשע לצדיק וגו' : אחור למעשה בראשית כו' : ויהיה למלת צרתני ב' משמעות לאחור יהיה פי' מלשון יצירה ולקדם יהיה פי' מלשון צרה ומה שהביא ר' אמי לדרשה זו להוציא מלת צרתני ממשמעות אחד שהוא מלשון צורה לב' משמעות מלשון יצירה ולשון צרה דמסתמא לא פליג אמ"ד פרצוף נראה משום דא"כ לפי משמעות צורה ה"ל להקדים קדם לאחור ודו"ק : אחור למעשה בראשית כו' · והיינו טעמא כמפורש פ' אחד ד"מ לכך נברא בע"ש כדי שיכנס לסעודה מיד ועוד טעמים אחרים שם וקדם לפורענות דמבול כדמסיק משום דעיקר חטא היה באדם כמפורש פ' חלק ע"ש : אילימא פורענות דנחש כו' · יש לדקדק ל"ל לאתויי מהא דתנא רבי כו' דהא בגופיה דקרא כתיב פורענות דנחש בתחלה והדר דאשה והדר דאדם וי"ל משום דבקרא איכא למימר אין מוקדם ומאוחר בתורה ולכך הוצרך לאתויי מברייתא: בגדולה מתחילין כו' שנאמר ויאמר משה אל אהרן וגו' · מה שהקדים אהרן שהוא אב לבניו ודאי דאין ראיה וכן מה שהקדים אלעזר שהוא הגדול לאיתמר שהוא קטן ממנו אין ראיה דבכמה מקומות כתיב כן אלא מדכתיב בניו הנותרים לשתוק מאלעזר ואיתמר ולא הל"ל אלא אל אהרן ובניו הנותרים קחו וגו' דודאי הם הנותרים אלא לאשמועינן דבגדולה כו' וק"ל : מאדם ועד בהמה ברישא אדם כו' · אע"ג דה"א לכתוב שני שמות כאחד מ"מ דרשו כן כיון דכבר כתוב וימח את כל

לשנים ועשה מן האחד (את) חוה: שנא' אחור וקדם צרתני. לשון צורה דהיינו שני

בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב (תהלים קלט) אחור וקדם צרתני אלא למ"ד זנב מאי אחור וקדם צרתני. כדרבי אמי דא"ר אמי א אחור למעשה בראשית וקדם לפורענות. בשלמא אחור למעשה בראשית (היינו) דלא איבראי עד מעלי שבתא אלא וקדם לפורענות פורענות דמאי ב אילימא פורענות (דקללה) [דנחש] והתניא ר' (מאיר) אומר בגדולה מתחילין מן הגדול ובקלקלה מן הקטן . בגדולה מתחילין מן הגדול דכתיב (ויקרא י) ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו הנותרים קחו גו' ובקלקלה מתחילין מן הקטן שהרי בתחלה נתקלל נחש ולבסוף נתקללה חוה ולבסוף נתקלל אדם אלא פורענות דמבול דכתיב (בראשית ז) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם ועד בהמה ברישא אדם והדר בהמה. בשלמא למאן

א ב"ר פ"ח: ב תענית ט"ו ע"ב ב"ר פ"כ תו"כ סדר שמיני ילקוט סדר בראשית שוח"ט מזמור קל"ט:

חדושי גאונים

משלות רשעים כר גם הרעות והטובות בכלל נעלמים מנהאד' כי אין האדם יודע לא בטובתו ולא ברעתו כי לפעמים נזדמן לאדם איזו טובה ויוכל להיות שהוא לרעתו כמ"ש עושר שמור לבעליו לרעתו וכן לפעמים נזדמן לו איזו ענין רע ויכול להיות שהוא לטובתו כמ"ש רז"ל אפילו בעל הנס אינו מכיר בניסו שנא' לעושה נפלאות גדולות לבדו משל

הרי"ף

...והזמרה אלא רמז קודם ענין השירה והברכה על החסד שהוא מדת הטוב ועל ...ש שהוא מדת הרע וחזר ואמר לך ה' אזמרה בכל השני דברים בזמרה בחדוה ושמחה . ...אמר) מסכת בה' אהלל דבר וגומר וכי תימא מנין לנו שיהיה בשמחה נראה לי ...כפל דבר דבר דמספיק לומר באלהים ובה' אהלל דבר אלא כאן רמז בה' שהוא ...טובה ורחמים אהלל דבר ובאותו אופן עצמו באלהים אהלל דבר בשמחה . וגם רבי ...יליף שכי דהיה לו לומר כוס ישועות אשא וצרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא ולמה ...שתי חלוקות אלא להשוותם שיקבלום בשמחה ורבנן ילפי מדכתיב ה' נתן וה' לקח ...ם ה' מבורך והיה לו לומר יהי שמו מבורך ומדחזר לומר יהי שם ה' לומר שגד השוה ...לכך שם ה' בהשואה ובשמחה : והתניא כבי מאיר אומר בקלקלה וכו' . קשה ...הביא הברייתא דבקלקלה מתחילין מהקטן כיון דבברייתא יליף לה מדנתקלל נחש ...ואח"כ נתקללה חוה ולבסוף אדם א"כ הוה ליה לאקשויי מיד כשאמר פורעניות ...והא בתחלה נתקלל נחש ואח"כ חוה ולבסוף אדם וכן תמצא במסכת עירובין פ"ב שהביא הסוגיא הזאת ולא הביא הברייתא אלא בלשון הזה נאמר שם אילימא פורענות דקללה ...בתחלה נתקלל נחש וכו' ולבסוף נתקלל אדם . ונלע"ד שהביא הברייתא לפי שהיה אפשר לדחות דלעולם אמרינן שהאדם היה קדם לפורענות בקללה שמצינו תחלת דבר פי ה' היה אל ...ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה והוכיחו על פניו המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת ולא דבר הקב"ה עם האשה ולא עם הנחש אלא לאחר שהשיב אדם האשה ...אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל ויאמר לאשה מה זאת עשית ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל ואז קלל הקב"ה למי שהיה גורם ראשון שהיה הנחש ואח"כ לאשה שנתנה ...לאכלה אבל לעולם שבתחלת הדבור לא הפך פניו הקב"ה לדבר אלא עם אדם תחלה ומה גם לדרשת חז"ל שדרשו ויאמר לו איכה מלשון איכה וקינה שקונן עליו איכה הרי שהיה ...קודם לקללה לכך הביא את הברייתא שאומרת בפירוש בקללה מתחילין מן הקטן שהרי בתחלה נתקלל נחש דמשמע ולא חשיבא קללה מה שדבר פי ה' תחלה בתוכחתו אל האדם . ...ן אנו צריכין לפרש מנ"ל לברייתא לומר שהתחיל מהקטן ממה שנתקלל נחש תחלה שהרי הכל הולך אחר העיקר שהוא מה שהוכיח ה' ודבר תחלה עם האדם ומה שנתקלל בתחלה ...הוא לפי שהאדם תלה באשה והיא תלתה בנחש וקלל הקב"ה הגורם הראשון ולעולם שאלו שלשתן חטאו כאחד ולא היה האחד גרמא לחבירו שאפשר שהיה הקב"ה מתחיל ...ם ומנ"ל לומר בקללה מתחילין מן הקטן ואפשר לע"ד לומר עם מחז"ל בפסוק ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר מהו לאמר להזהיר את החיה והבהמה והעופות ולא די שלא ...ת אותם אלא שנתנה להם ואכלו ונמצא לפי זה שבעון זה אין לנחש ולאוה שום דבר בו כי הם לא גרמו לו שלא להזהיר ואם היה הקב"ה בא אל האדם תחלה בטענה זו שאמר לו ...ולהזהיר ולא הזהיר והדרכה נתן להם לאכול לא היה לאדם פתחון פה לאמר האשה אשר נתת עמדי וכו' והיה נתקלל מיד אדם בתחלה על הדבר הזה ומצינו שבתחלת דברי הקב"ה ...לא הזכיר לו כלום מזה אלא המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול אכלת כי בזה מצא פתחון פה אדם לומר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי ואוכל כי מתוך כך נתקלל הנחש תחלה וכל ...זה אלא להתחיל בקלקלה מהקטן וכו' : ובקלקלה מתחילין מן הקטן וכו' . יל"ד למה לא הוכיח הקלקלה ממקום שלמד שמתחילין בגדולה מהגדול דהיינו מדכתיב ויאמר משה אל אהרן ...זר כו' ושם נאמר ויקצוף משה על אלעזר ואיתמר ולא הזכיר לאהרן לפי שהיה קלקלה והתחיל בקטן ושמא לא יליף מהתם משום דלא הזכיר אהרן כלל וצריך להביא ראיה ממקום ...רו שם הגדול והקטן ולא התחיל אלא בקטן וסיים בגדול ולכך הביא מענין קללת הנחש והאדם: אלא פורענות דמבול. וקשה דהתם נמי דהוי דבר קלקלה למה התחיל באדם ולא התחיל ...מן הקטן (סמיכות חכמים) וזה מתורץ למה ליה לאתויי מהא דתני רבי וכו' דהא בגופא דקרא כתיב פורענות דנחש תחלה והדר דאשה והדר דאדם . משום דהוה למימר דכסדר ...החטאים היה העונש לכך הביא מדברי רבי : אלא פורענות דמבול דכתיב וימח וגו' מאדם ועד בהמה בריבא אדם והדר בהמה . ויש לדקדק הלא כתיב שם מקודם ויגוע כל בשר ...הרומש וגו' בעוף בבהמה ובחיה ובכל השרץ וגו' וכל האדם . הרי האדם מאוחר להגויעה . ונראה דהמהרש"א בח"א כתב ולפי הדרש אחור למעשה בראשית וכו' יהיה צרתני לענין אחור ...לשון יצירה . ולענין קדם לפורענות יהיה צרתני לשון צרה . ולענ"ד נראה דהכל לשון צורה . ולענין הויות הצורה היה אחור לכל מעשה בראשית . ולענין מחיית ...הצורה היה קודם לכל מעשה בראשית . דהרמב"ן בפירושו על התורה בפסוק וימח את כל היקום זה לשון אחר שאמר ויגוע כל בשר וגו' הוסיף לומר וימח שנמחו הגופות ויהיו ...למים כפנין ומשה אל מי המרים וגו' עיין ברמב"ן שם . וא"כ אני אומר אף שלענין הגויעה היה האדם אחרון . אבל לענין מחיית הצורה לגמרי היה האדם ראשון (נל"ת) :

עיון יעקב

נקרא סלג גופא וק"ל . ומ"ש מהרש"א דלא כתיב ויצר בתד יו"ד גבי בהמה שגג הו נ"ל דאזיל לשיטת המדרש דהאי ויצר לשון רידוי הוא ודו"ק : אילימא פורענות דנחש והתניא הקשו המפרשים למה מייתי הברייתא והלא מפורש בקרא להדיא דנתקלל הנחש תחלה . ולע"ד דלא קשה מידי דהמקשן ס"ד דקללת נחש הוא ג"כ קללת אדם תחלה כדאיתא בסנהדרין דף נ"ט חבל על שמש גדול שנאבד מן העולם שאלמלא לא נתקלל נחש כל א' וא' מישראל היה מזומנין לו שני נחשים טובים וכו' א"כ קללת נחש על גחונך תלך הוא קללת אדם לכך מביא הברייתא שקללת נחש היה קדם לפורענות וק"ל . והא דלא אמר הטעם שהנחש התחיל בעבירה י"ל שאשה התחלה במה שהוסיפה הנגיעה לכך אינו מוכרח טעם זה ועיין במדרש שתטא השמוש בפרהסיא גרם כל זה : אלא פורענות דמבול . והטעם כדרך שאמרו נכנס ראשון יצא אחרון וכן הדין לענין תפילין דמניח של יד תחלה ואח"כ של ראש וכשמסירין מסיר

עין יוסף

והמושכלות · וכשחטא נעשה לדעת טוב ורע (יפ"ת) : אחור וקדם צרתני · לשון צורה דהיינו שני פרצופין: חד אמר פרצוף. מפרש ויקח אחת מצלעותיו אחת מן סטרוהי היך מה דאת אמר ולצלע המשכן כדאי' בב"ר פ' י"ז. שס"ל דו פרצופין ברא ונסרו לשנים · וא"כ זה דכתיב ויבן ה' אלהים את הצלע היינו הפרצוף של האשה : וחד אמר זנב · ס"ל הא דכתיב ויקח אחת מצלעותיו . עילעא חדא מבין שתי צלעותיו נטל כדס"ל חד מ"ד בב"ר פ' הנ"ל ופירושו צלע יתירה לקח מבין שתי צלעותיו · וזהו שקראו כאן זנב · שכל דבר מותר נקרא זנב · כמו שכתב הרשב"א בפ"ק דמגילה על הא דאי' שם תנא בא גבריאל ועשה לה זנב וי"ל שמלת זנב הושאל לכל דבר יולד באדם שאין בו צורך כיבלת המתגדלת באדם ונעשית כיתדות·ובעירובין בפרק עושין פסין ויבן ה' אלהים את הצלע חד אמר זנב רוצה בו דבר אחד שאין בו פרצוף ולא צורך· וזו נתיילד עליה לעונש כיבלת גדול והוא דבר של כיעור ושל גנאי תחת יופי והוא הזנב שאמר כאן גבי ושתי עכ"ל : אלא פורענות דמבול כו' . וא"ת דלפי האמת דבעונש מתחילין מן הקטן למה נשתנה גבי מבול דהתחיל מאדם . וי"ל מתוך שהיננו את מעשיהם שינה הקב"ה עליהם העונש כדמצינו בכמה דוכתי (סמיכות חכמים) ועי' בענף יוסף :

ענף יוסף

קלב אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר כו' . וז"ל המהרש"א אע"ג דבהמה ודאי לית לה יצ"ט ולא הוה מצי למכתב וייצר בב' יודי"ן . מ"מ ויצר ביו"ד אחת ה"ל למכתב גבי בהמה לרמוז שיש לה יצה"ר וק"ל עכ"ל ודבריו תמוהים דהא גבי בהמה כתיב ויצר ביו"ד אחת דכתיב (בראשית ב' י"ט) ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וגו' . והקב"ה הביא לאדם גם הבהמות לקרא להם שמות כדאי' בב"ר פ' י"ז . משום שחיה בכלל בהמה ובהמה בכלל חיה כמו שאמרו בחולין דף ע' ע"ב . וזהו שכתב רש"י (בראשית ב' ז') וייצר שתי יצירות כו' אבל בבהמה כו' לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן עכ"ל משמע אבל יו"ד אחד נכתב ביצירתה והוא הפסוק הנ"ל . דאל"כ יכתוב רש"י אבל בבהמה לא כתיב בה יצירה כלל . ודו"ק . ומה שהקשה המהרש"א דבהמה ודאי לית לה יצ"ט כו' ג"כ לא קשה שכבר כתב היפ"ת שאלו השני יצרים בבהמה הם טבעיים שנולדו מצד הטבע בבהמה וחיה . ויצ"ט היינו הטוב שבה שמטה שכמה לסבול עול האדם לעבודה ושאר דברים . ויצה"ר היינו צד הרע שבה דמזקא ונשכא ובעטא . אבל השני יצרים שבאדם הם מלאכים נצח מרום . היצ"ט נקרא איש מסכן וחכם והיצה"ר נקרא מלך זקן וכסיל . והוא סמאל בעצמו הוא שטן הוא יצה"ר ע"כ . אחר זה מצאתי מזה בחיי חיים : בקללה מתחילין מן הקטן . וא"ת דלמא כסדר החטאים היה העונש שהנחש היה תחלה לעבירה שהשיא את האשה . והאשה היתה שניה שהשיאה את האדם . והאדם היה שלישי . וכסדר הזה נתקללו . ויש לומר דמ"מ היה אדם ראוי לעונש תחלה . לפי שהוא נצטוה והיא לא נצטוית מפי הקב"ה . והיא ראויה לקללה יותר מהנחש כי היא עכ"פ נצטוית מפי אדם והנחש לא נצטוה כלל . ומדהפך העונש ש"מ דמתחילין

אהבת איתן

לטעמי' שכתב בחולין ר"פ כסוי הדם דמוכח בסוגיא דהתם דרבנן דר"מ דפ"ג דנדה לית להו דבהמה בכלל חיה לצירה · ולפ"ז שפיר פריך כאן דגבי בהמה לא כתיב בה ויצר כו' דהיינו לרבנן דנדה כנ"ל . ועוד י"ל ע"פ מאי דאי' במדרש תהלים שמפרש ויצר דגבי חית השדה שהוא לשון כינוס שכנס כל החיות והעופו' והביא אל האדם לראות מה יקרא לו כמו שמסיים הכתוב . ולא דמי לקרא דוייצר דכתיב גבי אדם דהוי יצירה ממש ואיכא למימר שמרמז על בריאת יצה"ר . משא"כ גבי בהמה דאינו לשון יצירה רק לשון כניסה כנ"ל : אילימא פורענות דנחש והתניא ר' אומר כו' בקללה מתחילין מן הקטן בתחלה נתקלל נחש ולבסוף נתקללה חוה ולבסוף נתקלל אדם . והקשה המהרש"א בח"א דל"ל לאתויי מהא דרבי דהא בגופי' דקרא כתיב פורעניו' דנחש תחלה והדר דאשה והדר באדם . ותי' דבקרא איכא למימר דאין מוקדם ומאוחר בתור' ולכך הוצרך לאתויי מדרבי . ותמה עליו בספר זהב שיבה שנעלם ממנו הסוגיא דפסחים (דף ו' ע"ב) דאמר רב פפא דלא אמרי' אין מוקדם ומאות' בתור' אלא בב'

דאמר פרצוף היינו דכתיב וייצר בשני יודין אלא
למ"ד זנב מאי וייצר. כדר' שמעון בן פזי דא"ר
שמעון בן פזי אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי·
בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתי' (בראשית ג)
זכר ונקבה בראם. אלא למ"ד זנב מאי זכר
ונקבה בראם. כדר' אבהו דר' אבהו רמי כתיב
א הכא זכר ונקבה בראם וכתיב (שם ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם הא כיצד
בתחלה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף נברא (יחידי) [אלא אחד].
בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב (שם ב) ויסגור בשר תחתנה. אלא למ"ד זנב
מאי ויסגור בשר תחתנה. אמר [רבי ירמיה ואיתימא] רב זביד ואיתימא ר"נ בר
יצחק לא נצרכה אלא למקום חתך. בשלמא למאן דאמר זנב היינו דכתיב ויבן.
אלא למ"ד פרצוף מאי ויבן. (מיבעי לי') לכדרבי שמעון בן מנסיא (דאמר)
[דדרש] ב רבי שמעון בן מנסיא מאי דכתיב ויבן ה' אלהים את הצלע מלמד
שקלעה[א] הקב"ה לחוה והביאה אל האדם שכן בכרכי הים קורין לקליעתא
בניתא. דבר אחר ויבן אמר רב חסדא ואמרי לה במתניתא תנא מלמד (שברא)
[שבנאה] הקב"ה לחוה כבנין אוצר מה אוצר זה רחב מלמטה וקצר מלמעלה
כדי לקבל את הפירות ג אף אשה רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה כדי לקבל את
הולד. (שם) ויביאה אל האדם [אמר רבי ירמיה בן אלעזר] ד מלמד שעשה הקב"ה
לאדם הראשון שושבינות מכאן למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן
בשושבינות ואל ירע לו. למאן דאמר פרצוף הי מינייהו סגי ברישא א"ר נחמן
בר יצחק מסתברא דזכר סגי ברישא דתניא לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך
ואפילו היא אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין וכל העובר אחורי אשה
בנהר אין לו חלק לעולם הבא:

רש"י

פרצופים: זכר ונקבה בראם. משמע תחלת בריאתם ב' היו: היינו דכתיב ויבן. שהיה צריך בנין: מאי ויבן. והלא כבר נבנה: כדי לקבל פירות. שאם יהיה קצר מלמטה ורחב מלמעלה תהא התבואה דוחפת את הכתלים מלמעלה לכאן ולכאן שהמשא מכביד עליהן: שושבין. משתדל בחופתו ובזווגו: למ"ד פרצוף. ומתחלתו היה מצד אחד זכר ונקבה מצד אחר: הי מינייהו סגי ברישא. אי זה פרצוף היה מהלך לפנים: אפי' היא אשתו. גנאי הוא הדבר: נזדמנה לו על הגשר. אשת איש והיא לפניו: יסלקנה לצדדין. עד שיעבור לפניה: אחורי אשה בנהר. אחורי אשת איש היא מגבהת את בגדיה מפני המים

מהרש"א

היקום וגו' לא הל"ל כלל מאדם ועד בהמה וגו' אי לא לאשמועינן דבפורענות מתחילין כו' וק"ל: [בתחלה עלה במחשבה לברוא ב' ולבסוף כו'· מפורש באורך פ"ק דכתובות ע"ש: מ"ד ויבן וגו' מלמד שקלעה הקב"ה כו'·מפורש בפרק יוצא דופן ע"ש]: ויביאה כו' שעשה שושבינות כו'· שושבן הוא תרגומו של ריע ולאמנון ריע תרגומו שושבין ולמדך שאל ירע כו' דדבר זה מכלל ג"ח הוא ולא אצטריך קרא שהביאה אל האדם אלא ללמדך כו': ואפילו היא אשתו. פרש"י דגנאי הדבר עכ"ל נראה דר"ל משום דבאשתו איסורא ודאי ליכא אלא משום גנאי דאין ד"א שילך הקטן בראש והגדול אחריו אבל לפירוש הרמב"ם בהך שסינו לא ירבה אדם שיחה כו' ואפילו באשתו אמרו כו' דמשום איסורא נגעו בה שלא ירגיל עצמו במשגל ה"נ איכא למימר מה"ט שלא ילך אחריה להסתכל בה ואפשר שדקדק לומר דהכא משום איסורא לא שייך דמשמע ליה דב' הפרצופין היו כ"א מהם פניו הפך של פניו השני דמ"ה פריך למ"ד פרצוף הי מנייהו מסגי ברישא כיון דכ"א מהם היה פניו הפך השני מי יכריע ביניהם שילך בראש וא"כ זה הולך למזרח וזה למערב וה"ל חמר גמל שא"א להם לזוז ממקומם וא"כ הוא גם אם תלך הנקבה בראש לא יסתכל בה שהרי פניו לצד השני אבל משום גנאי ניחא דיש לזכר לילך בראש ובהכי ניחא שפרש"י בסמוך נזדמנה לו על הגשר אשת איש והיא לפניו עכ"ל שהכריחו לפרש דקאי על א"א ולא אפילו על אשתו דבסמוך לו דבאשתו כיון דאינו אלא משום גנאי אין סברא להטריחו ולסלקא לצדדין ולעבור לפניה אלא דאיירי בא"א דאיסורא נמי אית ביה: וכל העובר כו' אין לו חלק כו'. כתבו התוס' פי' אסרגיל בקלפי כו' עכ"ל דה"נ גבי שיחה אמרו כל המרבה שיחה עם האשה ט' דהיינו ברגיל בכך:

יד יוסף

א כתובות ח' ע"א: ב שבת ל"ה ע"א עירובין י"ח ע"א נדה מ"ה ע"ב ב"ר פ"ח ופי"ח וקה"ר פסוק טוב ללכת וילקוט סדר בראשית ואדר"נ פ"ד וזוהר סדר תזריע דף מ"ד אותיות דר"ע:ג ב"ר פי"ח: ד שם:

חדושי גאונים

לשנים שפרשו בספינה ישב לא' קוץ ברגלו היה יושב ומצטער שלא הלך בספינה לסוף שמע שהספינות נטבעו בים היה יושב ומשבח להקב"ה הה"ד לעושה נפלאות לבדו. לכך נאמר לאדם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל שלא תדע בטיב הרעות והטובות הטובה היא אם רעה וזה"ש רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנהו ויש לדקדק הלא אנו

אהבת איתן

ענינא אבל בחד ענינא מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר והכא הרי חד ענינא הוא. ובכה"ג יש מוקדם ומאוחר בתורה. ונראה לי בכוונת המהרש"א עפמ"ש בחידושי לסוטה (דף י"ח) דמוכח בירושלמי שם ובמדרש רבה נשא דרב לית ליה הכיא דרב פפא דפסחים אלא ס"ל דאמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה אף בחד ענינא. ואע"ג דקאמר התם ר"פ דאי לא תימא הכי כלל ופרט כו' דילמא פרט וכלל הוא כו'. י"ל דזה אינה הוכחה רק למ"ד דס"ל דכלל ופרט המרוחקין זה מזה דנין אותו בכלל ופרט אבל למ"ד דכלל ופרט המרוחקין זה מזה אין דנין אותו בכלל ופרט ולדידיה אין דנין בכלל ופרט אא"כ שהן בחד קרא אבל אי הוו בתרי קראי לא מצטרפי למהוי כלל ופרט וכמ"ש התוס' בריש מ"ק (דף ג') וא"כ שפיר איכא למימר דאף בחד ענינא אין מו"מ בתורה כיון שהוא בתרי קראי. ולפ"ז א"ש דברי מהרש"א כאן דהוצרך להוייי מברייתא דרבי למ"ד דאין מו"מ בתורה

עיון יעקב

מסיר של ראש תחלה וכן שאדם נברא לבסוף ונאבד במבול מקדם: בתחלה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף נברא יחידי. כדי שלא יהיו המינים אומרים ב' רשויות בעולם מי שברא זכר לא ברא נקיבה וכתירוץ זה איתא בש"ס בסנהדרין דף ל"ח אבל שארי תירוצים דאיתנהו שם לא שייכים כלל באיש ואשתו. וע"י שגלוי וידוע שעתידה האשה לחטוא את האדם ויתקללה ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך שאין האשה תובעת כי האיש מחזיר על אבידתו כפירש"י ריש קידושין משא"כ אם תהא הנקיבה נבראת כמו הזכר: הי מינייהו סגי ברישא. פי' כיון דזה היה קודם קללה שהוא ימשול בה והיו שניהם שוים במעלה ומתרץ

הרי"ף

בקטן וז"ל דתקנתו הוא שאם יתחיל בבהמות ועופות ואח"כ האדם יהיה האדם באותו הזמן בחוסר כל ורצה הקב"ה שכל ימי היות האדם על הארץ לא יחסר לחמו וכל טרף מזונותיו מוכנים לפניו: מלמד שברא הקב"ה לחוה כבנין אוצר וכו'. יש לדקדק מאי דקאמר מלמד מהיכן למדנו כן דלמא ויבן הוא מלשון קליעה שקלעה לחוה קליעת שער והביאה אל האדם כמו שפירשו למעלה וכן דרשו בב"ר מלשון בינה שהתבונן מהיכן לבראתה ועוד דרשו מלשון בינה יתירה שיש לאשה יותר מהאיש כדתנן בת י"א שנה נדריה נבדקין ובת י"ב שנה נדריה קיימין והבן בן י"ב שנה נדריו נבדקין ובן י"ג שנה נדריו קיימין וכן מ"ש ויביאה מלמד מהיכן למדנו כן. ונראה שדקדקו בפ' דכתיב ויבן את הצלע שאם הוא מלשון בינה אין הבינה בצלע כ"א באשה שהיתה אשה והל"ל ויבן את האשה וכן דרשת נתבונן מהיכן לבראתה הוא חוזר אל הקב"ה ולא בינה בצלע וכן דרשת קליעה הוא בשער ולא בצלע. לכך דרשו מלמד שעשה הצלע כבנין אוצר: ויביאה מלמד וכו'. שהקשה בפסוק שכיון שהאדם היה ישן ויפל ה' אלהים תרדמה וגו' ויבן אותה כבנין אוצר מאי ויביאה

ענף יוסף

בתחלה עלה במחשבה לברא שנים כו'. ודאי אליביה דמ"ד זנב מוכרחין לומר כן דבתחלה עלה במחשבה כו' דאל"ה תקשה מאי זכר ונקבה בראם. ואליביה דמ"ד פרצוף ניחא האי קרא. מ"מ למאי דאתינן לרמיות קראי אהדדי. גם למ"ד פרצוף מוכרחין לומר דמתחלה עלה במחשבה לבראות ב' כו' פי' דמתחלה עלה במחשבה לבראות ב' ממש בלי חיבור כלל כשאר כל הנבראים. ולבסוף ברא אחד דהיינו ב' פרצופין מחוברין (מהרש"א בכתובות פ"ק וע"ש):

עין יוסף

דרבי אבהו רמי כתיב הכא זכר ונקבה בראם וכתיב כי בצלם כו'. קשה למה ליה למירמיה מקרא (בראשית ה') זכר ונקבה בראם. הא בהאי קרא גופא (בראשית א' כ"ז) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו זכר ונקבה ברא אותם הוי ליה למירמי כתיב בצלם אלהים ברא אותו (משמע שלא ברא אלא אחד) וכתיב (תיכף אחר זה) זכר ונקבה ברא אותם (הרי כאן שנים).

וי"ל דאי מהאי קרא ה"א שזה שאמר זכר ונקבה ברא אותם היינו בזה אחר זה שמתחלה ברא אדם ואח"כ לקח אילעא (פי' צלע יחידה) ממנו וברא לחוה. אבל התם כתיב זכר ונקבה בראם משמע בבריאה אחת בראם: בשלמא למ"ד פרצוף· שהיה שני פרצופים ונסרו· היינו דכתיב ויסגור בשר תחתנה. שהיה צריך להסגיר בשר במקום הנסירה. אלא למ"ד זנב שר"ל שנטל ממנו החתיכה היתירה שהיה בו· מאי ויסגור בשר תחתנה· ומשנה שהיה צריך להסגיר בשר מקום החתך: היינו דכתיב ויבן· שהיה צריך בנין: מאי ויבן· והלא כבר נבנה: מאי דכתיב ויבן כו' מלמד שקלעה כו' שכן בכרכי הים שקורין לקליעתא בניתא· דרש כן משום דקליעה חשיב ממש כבנין וכדגרסינן בפרק המצניע גודלת ופוקסת משום בונה· וכי דרך בנין בכך. אין כלדרש רבי שמעון בן מנסיא ויבן ה' אלהים את הצלע מלמד שקלעה הקב"ה לחוה: כדי לקבל פירות· שאם יהיה קצר מלמטה ורחב מלמעלה תהא התבואה דוחפת את הכתלים מלמעלה לכאן ולכאן שהמשא מכביד עליהן: כדי לקבל את הולד. ולכן אמר לשון בנין שבנאה כבנין של אוצר· ולפי שיש בה מלאכת בנין שפי מן האיש אמר לשון בנין: ויביאה אל האדם מלמד שעשה כו'· משום דקשה למה הביאה הקב"ה בכבודו ובעצמו אל האדם. וכן מאי קמ"ל קרא בהא· לכן אמר מדכתב זה מלמד שבא להודיענו שהקב"ה בכבודו ובעצמו הביא האשה אל האדם דרך שושבינות להיות לו לכבוד ולתפארת· ולהיות הזווג מבורך מברכת ה' בהיותו שושבינו (יפ"ת)· ולאמנון ריע תרגומו שושבין: מסתברא דזכר כו' ואפילו היא אשתו· הכא ודאי לא משום איסורא הוא דהא אף אם תלך פרצוף הנקבה בראש לא יסתכל בה שהרי פניו לצד השני

המתורגמן. א) געפלאָכטען, קליעת השער.

רש"י

וזה מסתכל בה : יד ליד . אפי' כמרע"ה שקבל את התורה מסיני מיד הקב"ה לא ינקה רע וקרא באשה מסתעי : עם הארץ (היה) . דלא שמש ת"ח שלא למד משנה זו ששנינו לא יהלך אדם אחורי אשה ואפילו היא אשתו : ולמאי דקאמר רב נחמן. שהלך מנוח (אחרי אשתו) אחריה ממש (לא תימא דלא גמיר הלכה אלא) [א"כ] . אפי' בי רב. עם תנוקות של בית רבן [נמי] לא קרא (דכתיב ותלכנה אחרי האיש) : בשעה שהצבור מתפללין . דכיון דאינו נכנס נראה כפורק עול מצות ומבזה בית הכנסת : ואי דרי מידי . אין כאן גנאי דמוכחא מילתא דהאי דלא נכנס לבית הכנסת מפני המשא : דרי טונא . זהו משאוי : ואי איכא פתחא אחרינא · אין כאן בזוי דמאן דחזי סבר בפתחא אחרינא ליעול . (כל חוץ לבית הכנסת קרי להו אחורי): (המאמרים האלה מויבן ה' את הלבלב עד פה חזרו ונשנו בפרק עושין פסין בעירובין ושם הוסיפו בתוס' על פסוק יד ליד וז"ל יד ליד לא ינקה רע. לאו היינו קרא דוריש בסוטה לענין גסות הרוח דהתם דריש מקרא דתועבת ה' כל גבה לב יד ליד לא ינקה. וקרא דהכא היינו יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט) :

גמרא

קלג שם תנו רבנן א המרצה[א] מעות לאשה מידו לידה (או מידה לידו) כדי להסתכל בה אפילו (קבל תורה מסיני) [יש בו בידו תורה ומע"ט] כמשה רבינו (עליו השלום דכתיב ביה (דברים לג) מימינו אש דת למו) לא (ינצל) [ינקה] מדינה של גיהנם . שנא' (משלי יא) יד ליד לא ינקה רע מאי לא ינקה רע מדינה של גיהנם [שנקרא רע] . אמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה שנא' (שופטים יג) וילך מנוח אחרי אשתו מתקיף לה ר"נ בר יצחק אלא מעתה גבי [אלקנה דכתיב *) וילך אלקנה אחרי אשתו וגבי] אלישע דכתיב (מ"ב ד) ויקם וילך אחריה הכי נמי אחריה ממש אלא אחר דבריה ואחר עצתה הכא נמי אחר דבריה ואחר עצתה. א"ר אשי למאי דקאמר ר"נ מנוח עם הארץ היה אפי' בי רב נמי לא קרא דכתיב (בראשית כד) ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ולא לפני האיש . א"ר יוחנן אחורי ארי ולא אחורי אשה . אחורי אשה ולא אחורי עבודת כוכבים אחורי עבודת כוכבים ולא אחורי בית הכנסת ב בשעה שהצבור מתפללין . ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא אבל איכא פתחא אחרינא לא ולא אמרן אלא דלא רכיב חמרא ודלא דארי טונא[ג] ודלא מנח תפילין אבל איכא חד מהני לא :

*) שבוש הוא כי אין זה בכל המקרא ולא גרסינן ליה כלל . (תוס' ר"י החסיד) :

מהרש"א

[אפילו יש בידו תורה וכו' לא ינקה · מפורש פ"ק דסוטה ע"ש] : אפילו בי רב כו' ותלכנה אחרי וגו'. וק"ק ואימא דשפיר קאמר רב נחמן לעיל ובי רב ודאי קרא מנוח וידע לומר אחרי האיש ולא לפני האיש והיינו דוקא באשת אחר דמשום איסורא דא"א הוא דכבר נתקדשה ליצחק ולא היה מנוח עם הארץ אלא משום דלא ידע דרך ארץ דברייתא דלעיל דקתני ואפי' אחר אשתו לא ילך ומשום גנאי ודו"ק: אחורי ארי ולא כו'. יש לפרש כולה מלתא באי אפשר להמלט מלילך בא' מהם כי ההיא דפ"ק דעבודת כוכבים מטא להנהו ב' שבילי חד פני אפתחא דעבודת כוכבים וחד פני אפתחא דבי זונות כו' וכיוצא בזה אמרו הכא באם א"א להנצל אלא שילך באחד מהם ילך לו אחר ארי ולא אחרי האשה עבודת כוכבים ואשה ילך אחר אשה ולא אחר עבודת כוכבים כדמסיק התם שהלכו בפתחא דבי זונות ולא דעבודת כוכבים. אחורי ב"ה ועבודת כוכבים ילך כו' משום דאחורי עבודת כוכבים גם אם יחשדוהו אפשר שעובד עבודת כוכבים בשיתוף כההיא דפ"ק במתפלל אחורי ב"ה כו' ולא מהדר אפיה כו' דא"ל כדו בר קיימת כו' משא"כ בעובר אחורי ב"ה ולא נכנס גרע טפי דנראה ככפירה גמורה במליאות השם כיון דאין נכנס בה להתפלל עם הצבור ודו"ק:

יה"ר

יד יוסף

א עירובין דף י"ח ע"ב מסכת כלה . ב לעיל דף ח' ע"ב :

חדושי גאונים

רואין לפעמים בספק זה אלא כך פירושו שהרשע אף אם יהיו בידו כל הצלחות הזמניות אי אפשר שלא יבא לידו לפעמים איזו מכה בממונו או בגופו או בבניו וכשהמכות באות עליו או בשרו עליו יאב כי אינו סובל בדעתו המכה היא ונחשבת לו למכאוב כי גדל הכאב בעיניו אך הבוטח בה' ויודע שכל היסורים הם לטובתו להטיב אחריתו ולנכות מעונו או חסד יסובבנהו תמיד שחושב שעושה חסד עמו ביסורין אלו לגבות חובו מעט כנזכר במעשה העגל וכמו שדרשו רז"ל פסוק רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם עונותיכם משל לנושה בחבירו כו' . וע"ד שנאמר משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה' וגו' לא יירא ר"ל לא יכאיב לו כאמור . וזה"ש לא ראיתי צדיק נעזב והרי אנו רואין לדיקים עזובים אלא שאינן מרגישין הדבר וכמ"ש לא יבושו בעת רעה וק"ל. וא"כ כל היסורין הם לטובתו לפיכך הוא חייב לברך על הרעה כמו על הטובה· לפי שהרעות אינן באין מאתו יתברך כי הקב"ה טוב לכל רק הוא בחטאו גורם הסתרת פניו ית' ואז הוא נעזב למקרים וכפי אשר תחייבנו

אהבת איתן

אף בחד עיולא . והא ליכא למימר דרבי ס"ל כר"פ דבחד עיולא יש מו"מ . דרבי לשיטתו ע"כ לא ס"ל להוכחה דרב פפא לפמ"ש דלא אתיא רק למ"ד דכלל ופרט סמרוחקין דנין אותו ואלו רבי ס"ל דאין דנין וכדאמר בב"ק (דף פ"ה) וא"כ מסתמא אמר בכל מקום אין מו"מ ואפי' הכי אמר דנחם תחלה לפורענו' ושפיר מייתי מיניה כנ"ל : בקללה מתחילין כו' וק"ל אימא גבי נחב ס"ע שנתקלל

עיון יעקב

ומתרץ דזכר סגי בריאה שהוא גנאי לילך אחריה כאלו הולך תמיד אחר תאות האשה . ודלא כמהרש"א שפי' הגנאי משום המעלה דהלא קודם קללה שנישא שוים בממשלה : דכתיב מימינו אש דת למו . ומה"ט אין אור של גיהנם שולט בת"ח כדאיתא סוף חגיגה וגם אין טוב אלא תורה אפ"ה אינו ניצל מכח חטא זה מדינה של גיהנם כי עבירה של הסתכלות גוררת עבירה שנכשל בזנות ממש וזה שאמר הכתוב אח"כ וזרע לדיקים נמלט כמו שמצינו ביוסף ויבא הביתה לעשות מלאכתו באתה דמות דיוקנו של אביו כדאיתא בסוטה ועיין בהרי"ף מ"ש בזה בישוב פירש"י והתוספות : מנוח עם הארץ היה . עיין בחידושינו בב"ב דף נ"א : אלא מעתה גבי אלישע דכתיב ויקם וילך אחריה . אע"ג דהיה צריך לילך אחריה שלא היה יודע הדרך כמו היא מ"מ מיתורא דקרא קדריש דהו"ל לכתוב וילך עמה וכן בסמוך גבי רבקה הל"ל ותלכנה עמו אלא ודאי לדרוש ולא לפני האיש : אפילו בי רב נמי לא קרא . אע"ג דהתם אינו מבואר דאפילו אחר אשתו לא ילך והוא הלך אחר אשתו ומנ"ל דאפילו בי רב לא קרא מ"מ י"ל כיון דאסור לילך אחר אשה אחרת גם אחר אשתו הוא מהלך דרך ארץ שלא ילך כי אין הכל יודעין שהיא אשתו וכה"ג אמרו אל תרבה שיחה עם אשה באשתו אמרו ק"ו באשת חבירו ועוד דתיבת האיש מיותר דהא עלה קאי והל"ל ותלך אחריו אלא ללמוד דאפילו אים אחר אשתו אסור לילך : אחורי ארי ולא אחורי אשה . שהרי דוד הכה את ארי ונלכד בבת שבע והא דקאמר אחורי אשה

הרי"ף

אל האדם כי כבר היתה אצלו שהיה ישן וגעור ותהי לפני האדם מיבעי ליה למימר לזה דרש מלמד שעשה הקב"ה שושבינות להביאה ממקום למקום אל האדם ולמה עשה אלא ללמוד לבני אדם ובאגדת ב"ר אמרו קשטה בכ"ד מיני קישוטין ונרמזו במלת ויבאה שהוא חסר יו"ד ובגי' עולה כ"ד רמז לכ"ד קישוטי כלה : יד ליד לא ינקה רע וכו' . עיין בתוספת וקשה בדברי התוס' מנא להו שאין זה המקרא של תועבת ה' כל גבה לב . וכ"ת משום שהפסוק ההוא נדרש בגסות הרוח ואיך נדרוש אותו במרצה מעות לאשה והרי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים לפי שגם פסוק וזרע לדיקים נמלט אינו ענין לדרשת מרצה מעות לאשה ואדרבה דרשוהו חז"ל באגדת רבה פ' תשא וז"ל זכור לאברהם הה"ד יד ליד לא ינקה רע אם עשית מצוה אל תבקש מתן שכרה מיד ליד למה שלא ינקה ואין אתה מתנקה מעונותיך והייך שרע אתה נקרא שלא בקשת להנחיל לבניך כלום שאלו בקשו אברהם יצחק ויעקב מתן שכרן של מצות שעשו היאך היה זרע לדיקים נמלט . היאך היה מזכיר זכור לאברהם ליצחק וליעקב מיד ויגחם ה' על הרעה הוי יד ליד לא ינקה רע הנך רואה בעיניך מה שדרשו בפסוק זה ואע"פ כן יש לדרוש ממנה דרשה זו של מרצה מעות לאשה וכו' . ועוד נבאר כוונת התוס' בזה דמאי נפקא לן אי הוי האי קרא או האי קרא הדרשה תדרש ויבא משניהם . ונראה דהתוס' הוקשה להם מה שנדרש כאן הכתוב על משה שקבל תורה מהר סיני . והרי מלינו בסוטה שרצו לדרוש כן על גסות הרוח אפי' קבל תורה כמשה לא ינקה וכו' וקשיא ליה לרבי יוחנן האי יד ליד יד מיד מיבעי ליה ופרש"י יד מיד מיבעי ליה דהא קרא במקבל תורה מוקמת ליה ולא בנותן וה"ל למכתב יד מיד יד שקבלה מיד אף הוא לא ינקה אלא א"ר יוחנן אפילו עשה צדקה בסתר וכו' והשתא כיון דאדחי האי דרשה דאפי' קבל תורה כמשה היכי דריש האי מיניה אפילו קבל תורה כמשה דהדרן לקושיין יד מיד מבעי ליה לזה פירשו התוס' לאו הוא קרא דדריש בסוטה לענין גסות הרוח שכיון שאתה דורש בו כל גבה לב אפי' שקבל התורה כמשה איכא לאקשויי דהיה לו לומר זה הגבה לב יד מיד לא ינקה אפי' שקבל התורה יד מיד לא ינקה אבל הכא דרשינן קרא אחרינא דכתיב יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט . וכיון דלא קאי קרא אגבה לב שאע"פ שקבל התורה יד מיד אלא מדבר במרצה מעות לאשה יד ליד . השתא ליכא למימר יד מיד אלא המרצה מידו לידה או מידה לידו דהיינו יד הנותנת ליד המקבלת . ולדברי התוספות מ"ש בגמרא ועליו הוא אומר יד ליד אינו לומר אע"פ שהיה זה כמשה שקבל יד ליד אלא עליו המרצה יד ליד הכתוב אומר יד ליד שאע"פ שבמשה לא שייך יד ליד אלא מיד מכל מקום כיון שבמרצה שייך יד ליד אמר הכתוב יד ליד ולא אמר מיד אע"פ שלענין משה צודק יותר לומר יד מיד מ"מ כיון שבמרצה צודק לומר יד ליד לכך אמר יד ליד ואנו דורשין זה שנתן לאשה מעות מיד ליד אע"פ שהיה כמשה רבינו שקבל תורה מיד ליד לא ינקה ולא תקשי לן מידי בהאי כיון דשפיר אמר נמי יד ליד בבחינת המרצה לאשה יד ליד. מש"כ בפסוק גבה לב דלא שייך יד ליד לא בגבה לב ולא במשה שקבל תורה יד מיד . ובזה נתיישבו יפה דברי התוס' וכן פרש"י ז"ל וקרא מסתעי באשה רצה לרמוז מה שכתבנו דלא תיקשי לן דלא כתב יד מיד לפי דקרא מיירי באשה ושפיר קאמר יד ליד המרצה לאשה יד ליד . וכפי הפשט אפשר לבאר סוף הפסוק שאמר וזרע צדיקים נמלט עם הדרשה הזאת של המרצה מעות לאשה יד ליד לא ינקה אע"פ שהיה גדול כמשה שקבל התורה יד מיד ומ"מ אם יש לגדול הזה זכות אבות שהוא זרע צדיקים נמלט מגיהנם בזכות אבותיו : וילך מנוח אחרי אשתו . עיין פירש"י ותימה דהא שאני מנוח דהלך אחרי אשתו ולא אחר אשה אחרת ונהי דקרא דותרכבנה אחרי האיש ולא לפני האיש הוא שלא הלך אליעזר

עץ יוסף

אע"כ משום גנאי · דיש לזכר לילך בראש · וזהו שאמר אפילו היא אשתו דבאשתו ודאי משום איסורא ליכא · אלא משום גנאי כמו שפרש"י דאין דרך ארץ שילך הקטן בראש והגדול אחריו :

קלג המרצה · פי' מונה (רש"י עירובין דף י"ח) : שנאמר יד ליד · אפילו כמשה רבינו שקבל תורה מימינו של הקב"ה · לא ינקה רע מדינו של גיהנם שנקרא רע כדאי' בנדרים דף כ"ב ואין רעה אלא גיהנם · שנאמר כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רע ע"כ : ולמאי דקאמר רב נחמן שהלך מנוח אחרי אשתו אחריה ממש · לא תימא דלא גמיר הלכה · אלא אפילו בי רב עם התינוקות של בית רבן לא קרא דכתיב ותקם רבקה (שהיתה אשת איש דהיתה מקודשת ליצחק) ונערותיה (שהיו פנויות כסתם נערות דקרא) ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש · אחרי האיש ולא לפני האיש. הרי שלא הלך אליעזר אף אחר פנויות . וה"ה שאין לילך אחר אשתו · דאשתו ופנויה דין אחד להן משום גנאי . דאיסור יחוד פנויה אח"כ נגזר (סמיכות חכמים) : אבל אי איכא חד מהני לא · דברכיב חמרא רואין שמחמת שירא להניח החמור במקום שאינו משתמר

המתורגמן. א) ווער עס צעהלט. ג) טראגען איין לאסט.

קלד שם אמר רב יצר הרע דומה לזבוב ויושב על שני מפתחי הלב שנא' (קהלת י) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. ושמואל אמר דומה לחטה שנא' (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ. ת"ר שתי כליות [יש בו באדם] אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה ומסתברא דטובה מימין ורעה משמאל שנא' (קהלת י) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו. ת"ר לב מבין. א כליו' יועצו'. קנה מוציא קול. ושט מכנים כל מיני מאכל. (שם ע"ב) ריאה שואבת כל מיני משקין. לשון מחתך. פה גומר. כבד כועס. מרה זורקת בו טפה ומניחתו. טחול שוחק. קורקבן טוחן. קיבה ישנה. אף ניעור. ננער הישן וישן הנעור נימוק והולך לו [א]. תנא אם שניהם ישנים או שניהם נעורים מיד מת:

קלה שם תניא רבי יוסי הגלילי אומר צדיקים יצר הטוב שופטן שנא' (תהלים קט) לבי חלל בקרבי. רשעים יצר הרע שופטן שנא' (שם לו) נאם פשע לרשע בקרב לבי [וגו'] ובינונים זה וזה שופטן. שנאמר (שם קט) כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו. אמר (רבה)[רבא] כגון אנו בינונים א"ל אביי לא שבק מר חיי לכל בריה

רש"י

(זבובי מות. היינו יצה"ר יבאיש יביע כשהשמן מבאיש מסריח ונותן קול כשהוא מביע כמו יביע אומר כך שמעתי. פי' אחר) יביע לשון אבעבועות כל משקה סרוח מעלה רתיחה ואבעבועות: חטאת. לשון חטה דריש ליה: כליות יועצות. את הלב עשה כן והלב מבין מה שיש לו לעשות אם ישמע עצת הכליות אם לאו ומנין שהכליות יועצות שנאמר (תהלים ט"ז) אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי. ומנין שהלב מבין שנאמר (ישעיה י') ולבבו יבין: לשון מחתך. (את) הדבור להוציא מפיו. והפה עם השפתים גומר הדבור ומוציאו: שואבת כל מיני משקין. אע"פ שהם נכנסין בכרס דרך הוושט הריאה מוצצתן ושואבתן מבעד לדופני הכרס: זורקת בו טפה. מרה: ומניחתו. מן הכעס: שוחק. שחוק: קורקבן. בעוף הוא בבהמה המסס טוחן המאכל: אף. החוטם: נעור. מקיצו משינתו: ננער הישן וישן הנעור. שנתחלפו ובאה השינה מן האף והקיצה נעורה: נימוק והולך לו. שמתנונה ונמשך למיתה לשון אחר ניעור הישן הקיבה וכמלאו קיבה ואף נעורים שאינו ישן כלל או ישן (האף) הנעור וכמלאו שניהם ישינים ואינו נוער כי אם בקושי: לבי חלל בקרבי. יצה"ר הרי הוא כמת בקרבי שיש בידי לכופו (ואין שולט בי אלא יצ"ט והוא שופטו. חלל כמו ימלא חלל): נאם פשע וגו'. אמר דוד בקרב לבי יש ואומר אני שהפשע נאם לרשע כלומר שהיצה"ר אומר לרשע אל תהי פחד אלהים לנגד עיניך אלמא יצה"ר שופטו עד שמרחיקו שאין מתפחד מיוצרו: כי יעמוד [הקב"ה]. לימין אביון להושיע משופטי נפשו. ש"מ יש לך אדם שיש לו ב' שופטים: לא שבק מר חיי לכל בריה. (אי אנן מבינונים משוינן לכולי עלמא רשעים) אם אתה מן הבינונים

מהרש"א

יצה"ר דומה לזבוב כו'. שהוא בריה קטנה וחלש ומבאיש דבר חשוב שמן רוקח כן הוא היצה"ר כמ"ש בתחלה דומה לחוט כו' וקאמר דיושב בין ב' מפתחי הלב כדלקמן לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו ושמואל מדמה ליה לחטה שהוא נ"כ דבר קטן ואולי דס"ל כמ"ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה וע"י בא יצה"ר וק"ל: ב' כליות כו'. משום דכל אברים הפנימיים דחשיב בסמוך אין בהם אלא אחד בגוף אדם חוץ מב' כליות וע"כ אמר שנבראו להיות יועצי הלב אם לטוב אם לרע וע"כ הם שנים אחד יועץ לטובה וא' לרעה. וקאמר. ומסתברא כו' דכתיב לב חכם לימינו וגו'. דלא על הלב גופיה קאמר אלא על ב' יועצי הלב ובזה שייכא ברייתא זו אמתני' דהכא דקתני בכל לבבך בשני יצריך דלא על הלב גופיה קאמר דאין לאדם ב' לבבות אלא על ב' יועצי הלב שהן ב' כליות קאמר ודו"ק: שנאמר לבי חלל בקרבי. עיין פרש"י ולשון שופטן לא משמע כן וזה אין צריך ראיה שהיצ"ט מפתה את האדם לטובה ובהפך היצה"ר מסיתו לרעה גם לפירושו יצ"ט שופטן לא הוזכר כלל בהני קרא דמייתי וע"כ נראה לפרש דשופטן ממש קאמר לפסוק דינו שהוא חייב אם צדיק חוטא יצ"ט שופטן שנאמר לבי חלל בקרבי זה הכתוב איירי בצדיק שאמר דוד ברישא דקרא כי עני ואביון אנכי ולבי וגו' דהיינו היצ"ט שבלב צדיק שופטו לחייבו בדין והיינו כי חללתי וחטאתי בקרבי וכן ברשעים היצר הרע שופטן לחייבן בדין שנא' נאם פשע וגו' ר"ל דאומר לרשע שהוא פשע וחייב בדין ומי אומר לו כן בקרב לבי היינו היצה"ר שהוא בלב רשע ומסיק דבינונים זה וזה דהיינו הב' לבבות שופטן לחייבן בדין אבל הקב"ה עומד לימין אביון להושיע לו משופטי נפשו ולזכות אותו

עיון יעקב

אשה ולא אחורי עבודת כוכבים כי תשובתו קשה כדאיתא בע"א דף י"ז וכשהולך אחורי בהכ"נ כשהצבור מתפללין מראה שכופר ביכולת והשגחת הקב"ה לגמרי על כן הוא גרוע מכולם וכ"ש אותם שהולכים לבהכ"נ ומספרים שיחה בטילה תוך התפלה: דומה לזבוב כו' ושמואל אמר דומה לחטה. אפשר דלא פליגי דרב איירי ברשעים דדומין לזבוב שהוא מאוס ומשוקץ ומתועב ושמואל דאמר כמין חטה היינו צדיקים גמורים שאין היצה"ר שולט אלא רק מה שהוא מן הצורך לקיים פ"ו כמו החטה שמוציאין את הפסולת ואוכלין הקמח וסולת ולכך קאמר דוקא חטה שאין שום שר ומזל שולט עליו כי אם הקב"ה בעצמו וכדאמרינן הכל צריכין למזרי חיטי כן אלמלא הקב"ה בעזרו אינו יכול לו כדאיתא בקידושין בכל יום מבקש המיתו והאי דחטה הוא תחת יד הקב"ה בעצמו עיין לקמן בכלאים פ"א ובב"ב דף קמ"ה: טחול שוחק. עיין בתשובת באר שבע סי' ע': יצר טוב שופטן. מלשון שופט ומושל כפירש"י בינונים זה וזה שופטן פי' שניהם נלחמים זה

הרי"ף

אחר אשה משום למדנו שלא ילך אדם אחר אשה אבל מנ"ל מהכא דאפי' היא אשתו לא ילך אחריה וזה לא למדנו אלא ממתניתא ולכך אמר ע"ה היה שלא למד ד"א ממתניתא אבל הא דבי רב לא קרא מנ"ל. ואפשר לתרץ דכיון שמדבר באליעזר שקורא אותו הכתוב עבד ויקח העבד את רבקה איך הזכיר אותו בפ' שהוא בלשון איש ותרכבנה אחרי האיש ויקח העבד למה קראו עבד וקראו איש אלא ספרה לנו התורה שגם לאחר שיצא יצחק ותלכנה אחרי האיש שהוא יצחק כדכתיב ותאמר מי האיש הלזה וגם באותו פעם היתה אחריו של יצחק ולא לפניו והרי מבואר במקרא שרבקה היתה אשתו של יצחק ולא הלך אחריה אלא לפניה: צדיקים יצ"ט שופטן וכו'. וקשה בשלמא יצה"ר שופטן איכא למימר שהוא שטן הוא יצה"ר הוא מ"ה שעולה ומסטין ויורד ומטית אבל יצ"ט שופטן היכי משכחת ליה. ונראה דכיון שהצדיק המית ליצה"ר עד שנעשה לבו לב היצה"ר חלל בקרבו שוב אין לו קיום לקטרגו לצדיק ואם יהיה איזה קטרוג על הצדיק הוא מצד יצ"ט על איזה דבר של מצוה ועשה טוב שנתעלל ולא עשהו יצ"ט הוא שופטו לומר כיון שאני הייתי בעזרך למה התעללת מלעשות אותה טובה ויצה"ר שופט לרשע על שאמר בלבו אין אלהים הוא השטן שנפרע ממנו. והבינונים זה וזה שופטן יצה"ר שופטו כשחטא באיזה דבר רע ויצ"ט שופטו על מניעת איזה דבר טוב שנאמר כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו משני שופטים שיש בו האחד יצ"ט על מניעת מעשה הטוב ויצה"ר על מעשיו הרעים:

עץ יוסף

משתמר עובר. ואם נושא משא רואין שמחמת טירדא עובר ואינו מבזה התפלה. ואי מנח תפילין רואין שהוא ירא שמים (רש"י באלפס):

קלד יצה"ר דומה לזבוב ויושב על ב' מפתחי הלב. כי ידוע שמשכן היצ"ט בחלל הימיני של הלב. ומשכן יצה"ר בחלל השמאלי. כמ"ש (קהלת י') לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו. וזה אמרם שהיצ"ט שומר ומכיר את מקומו לימין תמיד. שאינו מייעץ לאדם לעולם רק לטוב אמיתי לבד. אבל היצה"ר אינו שומר את מקומו המיוחד לו בחלל השמאלי להסית לעין וחטא נגלה. אלא הוא מדלג ממקומו לפעמים גם לחלל הימין. להתדמות להאדם כיצר טוב להנהיגו בתוספת קדושה. ואינו מרגיש שתוכה טמון עוון רע ומר ח"ו. וכשהאדם אינו מתבונן זה נופל ברשתו ח"ו (נפש החיים). ולכן מדמה אותו לזבוב. כי דמיון הזבוב לו לפי שדרך הזבוב ומדתו הוא לעוף ביעף גם הוא ממקום למקום. כן נ"כ דרכו של היצה"ר להעתיק א"ע ממקום למקום. והיינו ממפתח לבו של אדם האחד. אל מפתח לבו השני. לאמר אולי יפותה ונכלה לו משם לצוד את נפשו ודעתו (חיי היים):

קלה צדיקים יצר הטוב שופטן כו' רשעים יצה"ר שופטן כו' ובינונים זה וזה שופטן. צריך להבין משפטים הללו מאי הוא הלא המשפט לאלהים הוא וכתב הגאון מו"ה אברהם אחיו של הגר"א בספרו הקטן מעלות התורה וז"ל ושמעתי מאחי הגאון ז"ל דמשפט הוא לשון הנהגה ולכן נקרא הדיין השופט אלהים כי הוא מנהיג ומשגיח על בני דורו. והכי פירושו צדיקים יצ"ט שופטן ר"ל מנהיגם. רשעים יצה"ר שופטן ר"ל מנהיגם. בינונים זה וזה שופטן ר"ל מנהיגן. לכך צריך להתבונן ולשקול דעתו על כל מה שחפץ לעשות אם הוא מצד היצ"ט או מצד היצה"ר. ואם יבין שהוא מצד יצה"ר ירגיז עליו ויעשה נגד רצונו ועצתו עכ"ל.

יד יוסף

א חולין י"ח ע"א. קה"ר פ"ז פסוק מעשרה שליטים:

חדושי גאונים

המערכה כן יקום כן טובות כן רעות וזהו שאמר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב ר"ל כ"א הכל טוב לפיכך אח"ז יתאונן אדם חי גבר על חטאיו אינלו להתאונן כ"א על עונותיו שהטו לו כל זה לפיכך יברך גם על הרעה מאחר שהוא גרם לעצמו ולפי הדרך הראשון יאמר מפי עליון לא הצא הרעות ר"ל רעה בעה"ס כ"א כדי להטיב אחריתו כאמור וזהו שאמר גם חושך לא יחשיך ממך ר"ל שכל חושך ענן וערפל של פורענות לא יחשיך ממנו ית' וכן אמר דוד לה' הישועה כי אליו ית' גלוי איזו דבר שהוא לתשועה או להפכה ועל כזה אמר המשורר אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו ישועתי ר"ל שלא תפרוש בתפלה דרך בקשתך אלא דומי ותשקוט מלפרש ונתן טעם לדבר כי ממנו ישועתי ר"ל הוא היודע הדבר שיהיה לי לישועה ולא אני כי לפעמים אבקש העושר ויהיה שמור לבעליו לרעתו וכן ענינים רבים שימשך מהם ההפך ממנו שביקש לכך יתפלל בדרך כלל שהשי"ת יבחר לו הדרך שנראה טוב בעיניו ית' כמ"ש גול על ה' דרכך ובטח עליו והוא יעשה להטיב או להרע כי לפעמים הרעה היא לתכלית הטובה ע"ד לטובתו נשברה רגל פרתו. (עוללות אפרים): כליות יועצות כו'. דהיינו שהכליות שואבין מן הדם המים המעופשי' ועי"ז הדם נצול והאדים העולים מדם נצול המה נצולים

אהבת איתן

בתחלה מבו' דהתחיל בעלה התחלה ומטעם זה בדין הוא שילקה תחלה אף אם היה גדול כדאמרי' בפ"ק דסוטה (דף י"א) פרעה התחיל בעלה תחלה לפיכך לקה תחלה. אלמא דהמתחיל בעבירה

המתורגמן. א) צו געהט ער אונד פערשווינדעט, פי' בריאותו תתמוטט עד כי ימות.

אין לך צדיק גמור בעולם: (ידע איניש בנפשיה אי צדיק גמור הוא. כלומר אם רואה שיצה"ר אינו שולט בו כלל צריך שיהא מקרבו כדי שיעסוק בפריה ורביה שלעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת כך שמעתי · ל"א ידע איניש בנפשיה כו'. דאם שולט בו יצר הרע וכשמושכו לבית המדרש מתפוצץ או נימוח הוי צדיק גמור ואם לאו דאינו מתפוצץ ונימוח הוי רשע גמור): לרשעים גמורים. העולם הזה שאין להם חלק לעולם הבא וצריכין ליטול שכרן כאן כגון אחאב שהיה עשיר מאד דקאמר ליה בן הדד כספך וזהבך לי הוא (מלכים א' כ'): לצדיקים גמורים. העולם הבא שאין להם חלק בעולם הזה כגון רבי חנינא בן דוסא שדי לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת (תענית כ"ד:): לכך נאמר בכל מאודך. מן החביב עליך: והיה

בריה ואמר (רבה) [רבא] ידע איניש בנפשיה אי צדיק הוא או רשע הוא ואמר (רבה) [רבא] לא איבראי עלמא אלא לצדיקים גמורים ולרשעים גמורים. ואמר (רבה) [רבא] לא נברא העולם אלא בשביל אחאב בן עמרי ורבי חנינא בן דוסא אחאב העה"ז ורבי חנינא בן דוסא העולם הבא:

[ואהבת את ה' אלהיך וגו']

קלו שם תניא ר' אליעזר הגדול אומר א אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך. לומר לך אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך. ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך. [ר"ע אומר בכל נפשך אפי' הוא נוטל את נפשך ת"ר] ב מעשה וגזרה מלכות גזרה על ישראל שלא יעסקו בתורה *) מה עשה רבי עקיבא הלך והקהיל קהלות ברבים ויושב ודרש מצאו פפוס בן יהודה א"ל [עקיבא] אי אתה מתירא מפני אומה זו. א"ל (אתה פפוס שאומרים עליך חכם אתה אי אתה אלא טפש). אמשול לך משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך על (שפת)[גב] הנהר ראה דגים שהיו רצים לכאן ולכאן. אמר להם מפני מה אתם רצים. אמרו לו מפני הרשתות והמכמורות א) הבאות עלינו אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כדרך שדרו אבותי ואבותיכם. אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות (אי) [לא פקח] אתה אלא טפש [אתה] ומה במקום חיותנו אנו מתיראים במקום מיתתנו לא כל שכן. ואף אנו כך בזמן שאנו עוסקים בתורה דכתיב בה (דברים ל) כי הוא חייך ואורך ימיך אנו מתיראים כשאנו פוסקין מדברי תורה על אחת כמה וכמה. [אמרו] לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו. אמר לו [פפוס] מי הביאך כאן. אמר לו אשריך

*) עי' הגירסא בגמרא

מהרש"א

לפי מדתו בבינונים ורב חסד מטה כלפי חסד וק"ל: ואמר רבא לא איברי עלמא אלא לרשיעי כו' · בגירסת הילקוט (גם בע"י) ליתא וכן נראה דהיינו דלקמן לא איברי עלמא אלא לאחאב כו' ולפי זה הא דקאמר רבה ידע איניש בנפשי' כו' הוא תשובה למאי דקא"ל אביי לא שביק מר חיי כו' והשיב לו ידע איניש בנפשיה כו' וידעתי שאינני מצדיקים אלא מבינונים ומתוך ענותו קא"ל הכי שלא היה רוצה להחזיק עצמו צדיק ודו"ק: [לא איברי עלמא אלא לאחאב כו' · ר"ל הטובות והענוגי עוה"ז ויותר בעוה"ב לא נבראו אלא לשלם שכר משלם לרשע גמור בעוה"ז ולצדיק גמור בעוה"ב ואותה טובה יתירה לא נבראה בשביל בינונים]: יש לך אדם כו' · ר"א נמי לענין נטילת נפש קאמר כדמוכח בפרק בן סורר ורע"ק דאמר בכל נפשך אפילו נוטל כו' לפרושי לדברי ר"א קאתי דלא תימא דלאו לענין נטילת ומסירת נפש קאמר ר"א אלא שיטריח עצמו בכל גופו כמו ושב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו דלא יתכן שם מסירת נפש כמ"ש הרא"ם ומשום דהכא נופל שפיר לפרש כמשמעו נטילת נפש מפרשינן ליה הכי דהיינו בכל נפשך · ודע דעיקר קרא בעבודת כוכבים איירי כפירוש רש"י בהדיא פרק בן סורר וז"ל ואהבת את ה' וגו' שלא תמירנו בעבודת כוכבים דהא דאמרינן התם בג' עבירות יהרג אדם ואל יעבור חשיב עבודת כוכבים ויליף ליה מהאי קרא דבכל נפשך וש"ד וגלוי עריות יליף מכי כאשר יקום גו' ע"ש ובעובדא דרע"ק דשמעתין דמסר נפשו על ביטול תורה היינו בשעת הגזירה כדאמרינן התם דבשעת הגזירה אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ועוד דרע"ק בפרהסיא הוה כדאמר מקהיל קהילות ברבים ובפרהסיא אמרינן התם דאפי' על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ובזה יפול קושית הרא"ש על פירש"י בפ' בן סורר שפירש דבכל נפשך מיירי בעבודת כוכבים בלבד היינו שלא תמירנו בעבודת כוכבים ובחומש פירש שהם דכן הוא בכל המצות דלא קושיא היא דהתם בגמרא אפי' בצנעא ואפי' שלא בשעת גזירה איירי ודוקא בעבודת כוכבים אבל בפרהסיא א"כ בשעת הגזירה בשאר מצות נמי איירי האי קרא דבכל נפשך דיהרג ואל יעבור כדקאמר נמי התם וכדמסיק הכא בעובדא דרע"ק שאמר ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו ולפי דברי התוס' שכתבו בפרק אין מעמידין ע"פ הירושלמי דאם רצה אדם להחמיר על עצמו אפי' בשאר מצות שרי איכא למימר דרע"ק נמי מחמי' על עצמו היה ואפשר שזהו שאמרו ליה תלמידיו רבי עד כאן דהיינו וכי עד כאן חייב אדם למסור עצמו גם בשאר מצות והשיב להם כל ימי הייתי מצטער כו' ורצוני בכך להחמיר על עצמי אפי' בשאר מצות והו"ק: מלה"ד לשועל כו' · פירוש המשל לנמשל השועל הם העובדי כוכבים שנמשלו לחיות בכל מקום וראה דגים הם כלל ישראל כמו שאמרו מזרעא דיוסף קאתינא שנמשלו לדגים ואכל ישראל קאמר הכי כמפורש לעיל ושהיו מתקבצים ממקום למקום היינו מקהיל קהלות ברבים והרשתות הם הגזירות שמביאים עלינו בני אדם אל תקרי בני אדם אלא בני אדום ורצונכם שתעלו ליבשה היינו מתוך המים שהם משל לתורה כמ"ש הוי כל צמא לכו למים ורצונכם לבטל תורת משה ונדור אני ואתם כדרך שדרו כו' דהיינו שהיינו לעם אחד כמ"ש הקיסר לריב"ח בפ' אחד ד"מ

יד יוסף

א פסחים כ"ה ע"א. יומא פ"ב ע"א. סנהדרין ע"ד ע"א. ספרי סדר ואתחנן: ב מדרש תמורה תמורת כ"ג. מדרש משלי פ"ט:

חדושי גאונים

ועי"ז תתחבר הנפש המשכלת לנפש החיוני ביותר והא הגלה נכונה וכן פי' ג"כ הטחול שוחק כי הטחול שואב יסוד העפר מן הדם והוא מסכן המרה שחורה וע"י הגדל המרה שחורה מן הדם נוטה האדם לשחוק. ונראה כי זה ג"כ פי' קיבה ישינה ע"י פעולות הקיבה מייגע עמו עצבו ועורקי המוח והמה עייפים וע"י זה באה השינה. וגם הכליות עיקר פעולת' בעת השינה בלילה. לזה אמר הכתוב אף לילות יסרוני כליותי (נפלאות יהודה): ב' כליות יש באדם. אחת יועצתו לטובה כו' דטובה בימין כו'. שנא' לב חכם לימינו גו'. בהשקפה ראשונה יש

אהבת איתן

לוקה תחלה אעפ"י שהוא הגדול. וכן הא דקאמר בסמוך דגבי פורעניות דמבול היה תחלה מאדם קודם לבהמה כו' היה ג"כ מטעם זה משום דהתחיל בעבירה תחלה כדאי' בהדיא במדרש תנחומא ובמכילתא בשלח (ועי' ברי"ף שנדחק בזה ונעלם ממנו המכילתא והמדרש הנ"ל). ויש ליישב ע"פ מ"ש התוספות בסנהדרין (דף כ"ט) דנחש קיל מאחר מסית שנצטוה שלא להסית אבל הנחש לא נצטוה על זה. וא"כ לא דמי הא דנחש להכא דמבול וש"ד שנצטוו ועברו תחלה ולכך התחיל מהם הפורענות· וא"ת הא פרעה נמי לא נצטוה שלא ליעץ וא"כ אמאי לקה תחלה משום שהתחיל בעצה. וי"ל דמ"מ הוא גרם מעבדיו שהם לא התחילו בעצה והם ג"כ לא נצטוו משא"כ גבי נחש שהוא לא נצטוה שלא להסית והן אדם והוה נצטוו שלא לאכול ועברו לא היה כדין שהתחיל ממנו הפורענות מפני

עיון יעקב

זה עם זה וכדאמרי' לעיל אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי: אלא בשביל אחאב בן עמרי. שהיה עשיר גדול כדאי' בילקוט מלכים דף ל"ב ע"ב אמרו לא היה עשיר כאחאב ודף ל"ו ע"ב שהיו לו שבעים בנים בשומרון ושבעים בנים ביזרעאל וכל א' וא' היה לו פלטין של קיץ ופלטין של חורף וכנגדן רבי חנינא בן דוסא שהיה די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש: אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך. דאם אפי' נפשך אתה חייב למסור וכ"ש הממון אלא צריך לומר דבכל מאדך הפי' בכל מדה ומדה א"כ למה נאמר בכל נפשך ועי"ל דפליגי בפ' בן סורר ומורה דאין למסור נפשו כי אם בפרהסיא אבל בצנעא וחי בהם ולא שימות בהם וא"כ מקשה בממ"נ אי הפסוק מיירי בפרהסיא א"כ למה כתיב בכל מאדך דהא נלמד במכ"ש אלא מדכתיב בכל מאדך צ"ל דמיירי בצנעא א"כ למה נאמר בכל נפשך הא כתיב וחי בהם ולא שימות בהם: מעשה שגזרה מלכות גזרה. לפי ענין

עין יוסף

אמר רבה כגון אנו בינונים כו'·בגמרא הגי' רבא אבל בילקוט איתא רבה כמו כאן וכתב הגאון ר' ישעיה ברלין שגירסת הע"י והילקוט הוא נכון לפמ"ש התוספות בעירובין ה' ע"א ד"ה והא שלא אמר אביי מר לרבא חבירו: לצדיקים גמורים העוה"ב. שאין להם חלק בעוה"ז כגון רבי חנינא בן דוסא שדי לו בקב חרובין מע"ש לע"ש (רש"י) וקשה א"כ תרי מימרי דרבה אחת היא. וכתב במעין הברכות שלולי פרש"י י"ל ע"פ דברי התנא בעשרה מאמרות כו' אלא להפרע מן הרשעים כו' וליתן שכר טוב לצדיקים כו' שבשביל חפץ ב' דברים הללו ברא העולם. וטעם הדבר י"ל לפי מאמרם ז"ל יורש חלקו וחלק חבירו ועיין מהרש"א ז"ל חגיגה בח"א כי זו חפץ השי"ת מראש ליתן לצדיק חלקו וחלק חבירו בג"ע וכמו כן להיפך. וזו היא שאמרו להפרע מן הרשעים כו' וליתן שכר טוב כו' והיינו שכר כפול חלק הרשעים וחלקי הצדיקים לעוה"ב. וזהו ג"כ דברי רבה כאן על סדר זה לרשעים גמורים ולצדיקים גמורים לכפול שכר הצדיקים עכ"ל:

קלו אם נאמר בכל נפשך כו'. פי' יאמר החביב משניהם ודיו ומפרש לפי שפעמים שזה חביב ופעמים שזה חביב. לכך הוצרכו שניהם לומר אהוב את

ענף יוסף

קלה לא אברי כו' עלמא אלא לאחאב בן עמרי כו'. וא"ת מאי שנא אחאב דנקט והלא ג' מלכים אין להם חלק לעולם הבא וירבעם היה קודם אחאב. ויש לומר דאפשר דתענוגות העולם הזה לא היה למלכים ההם כמו לאחאב. והם אבדו שני עולמים משא"כ אחאב (סמיכות חכמים):

המתורגמן. א) אַרט נעטצען, מין רשת.

אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה אוי לי שנתפסתי על דברים בטלים. (אמרו) [בשעה] כשהוציאוהו לר"ע להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקין את בשרו במסרקאות[א] של ברזל והיה מתכוין לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה. אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה בכל נפשך ואפי' הוא נוטל את נפשך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו · היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד. יצתה בת קול ואמרה אשריך ר"ע שיצתה נשמתך באחד. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע א זו תורה וזו שכרה אמרו (תהלים יז) ממתים ידך ה' ממתים מחלד. אמר להם חלקם בחיים. יצתה בת קול ואמרה לו אשריך רבי עקיבא (שיצתה נשמתך באחד ואתה) [שאתה] מזומן לחיי העולם הבא:

[דף סב] תניא אמר ר"ע פעם אחת נכנסתי אחר רבי יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו שלשה דברים. למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין [ב] מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל. אמר לו בן עזאי כל כך העזת פניך ברבך. א"ל תורה היא וללמוד אני ב צריך:

רש"י

והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. קורא ק"ש: ע"כ. (כלומר עדיין אין אתה מניח כונתך: ממתים ידך ה'. אותם העוסקים בתורה מימין ידך עכשיו הם ממתים כמו מומתין: אמר להם. הקב"ה חלקם בחיים ענין אחר): ממתים ידך ה'. מידך היה ראוי למות ולא מיד בשר ודם:

אחר רבי יהושע. וביהודה הוה:

כל כך. כלומר כל זה העזת פניך בפני רבך שנסתכלת בכל אלו:

מהרש"א

כמו שדרו אבותי עם אבותיכם בביטול תורה כמו שהיה בחורבן בית ראשון שנאמר על עזבם את תורתי וגו'. ומה במקום חיותנו וגו' היא התורה שנמשלה למים אם אנו הולכים ומבטלים כו' היינו במשל הליכתם ליבשה וק"ל: אשריך רע"ק כו' · שהוא ודאי קבלת עול מלכות שמים שלמה כמ"ש זו תורה וזו שכרה: אמרו ממתים ידך ה' וגו' · זו תורה שע"י למוד תורה נהרג להיות זה שכרו ופרש"י ממתים מידך היה לו למות ולא מידי ב"ו עכ"ל רישא דקרא שפיר מתפרש וסיפא דקרא ממתים מחלד ר"ל שהיה לו למות כדרך כל העולם וחלד הוא לשון עולם כמו האזינו כל יושבי חלד וק"ל: א"ל חלקם בחיים כו' · אמר חלקם בלשון רבים ר"ל חלק של כל הצדיקים ושכרם לא יהיה בעוה"ז רק בארץ החיים או שיהיה פירושו ע"פ מ"ש בחגיגה שהצדיק נוטל חלקו וחלק הרשע בג"ע שנאמר בארצם משנה יירשו והרשע נוטל חלקו וחלק הצדיק בגיהנם כמ"ש משנה שברון שברם והשתא על מה שאמרו מ"ה וזו שכרה השיב להם הקדוש ברוך הוא חלקם של רשעים שהמיתו אותו שיש להם בגן עדן שהוא ארץ החיים יהיה שכרו וק"ל: ולמדתי ממנו שאין נפנין מזרח כו'. נ"ל דראה בו שהיה לו מקום לפנות מזרח ומערב יותר בקל מלפון ודרום אי לאו דאין נפנין מזרח ומערב וכן נ"ל בהא דאין נפרעין מעומד כו' דיותר בנקל לאדם לפרוע מעומד אי לאו דבעי מיושב וכן שאין מקנחין בימין כו' דאי לאו הכי ודאי הוה מקנח בימין שהוא עיקר תשמישו של אדם בכל מילי כדלקמן וק"ל: העזת כו' א"ל תורה היא כו'. ואין להקשות דאכתי מי הכריחו להעיז פניו היה לו לשאול על דברים אלו מרבו וי"ל דלא אסיק אדעתיה בהני מילי דאית בהו חשש איסור לשאול עליהם ותורה היא וללמוד כו' דקאמר היינו לידע מה שיש שם ללמוד ממנו דודאי יהיה שם ללמוד דבר מה בדיני בית הכסא וכן נ"ל בהך דרב כהנא דגנא

עיון יעקב

המשל נראה שהיה המלכות באותו שעה גוזר עליהם גזירות רעות ועלילות הרבה וכדי שלא ינצלו מעלילותיהם בזכות התורה גזרו שלא יעסקו בתורה א"כ שפיר דומה המשל לנמשל שגם השועל היה רוצה לצוד הדגים שלא יצולו תוך המים וכבר נמשלו ישראל לדגי הים בענין זה כדאיתא פ"ק דעבודת כוכבים דף ד' על פסוק ותעשה אדם כדגי הים ע"ש לכך קרי ליה טפש מתא"כ בפ"ק דע"א דאמר שהם דברים של טעם וק"ל: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך. אע"ג דאין לאדם להביא עצמו לידי נסיון מ"מ י"ל רע"ק שהיה מבני בניו של סיסרא מיעל ומצינו בסיסרא והוא לחץ את ישראל בחזקה במדרש ר' תנחומא בחרופין וגידופין וכן פירש"י בשופטים והוא היה רוצה לתקן אבותיו ע"ד ברא מזכה אבא אע"ג דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי מ"מ רצה לתקן אותו ע"י קידוש השם כיון שנתחלל השם ע"י ועל זה אמר הייתי מצטער כל ימי כדי לקדש שם המיוחד וזה שהשיב הקב"ה למלאכי השרת חלקם בחיים דהיינו חלקם לשון רבים שאף אבותיו יהיו חלקם בחיים עי"ז ומשום כבודו לא הזכירו בפי' וכן במזומן להעה"ב. או י"ל חלקם בחיים שבחיים שאל כן לכך נעשה רצונו וחפצו ובמנחות דף כ"ט השיב הקב"ה למשה כך עלתה לפני במחשבה י"ל ג"כ ע"ד זה כי בודאי מה שאמר כל ימי הייתי מצטער לא שהיה רגיל כן לומר כל פעם בחייו דא"כ לא הוצרכו התלמידים לשאול לו על כך אל"ל שכל ימיו היה מהרהר ומחשב כן בדעתו וזה השיב הקב"ה כך עלתה לפני מה שהיה חפצו במחשבה וק"ל וע"ש וז"ש יצאה נשמתו באחד ואפשר עוד לומר כדי לתקן מה שדרש את ה' אלסיך לרבות ת"ח ששגג בזה שדימה הת"ח לאלהותו לכך נענש במקום השכינה כמ"ש בחידושינו בסנהדרין דף ל"ח ע"ב:

ענף יוסף

קלו אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן כו'. שאלת התלמידים הוא דבר תמוה וכי רצו שח"ו לא ימסור נפשו. וגם לשון עד כאן אין לו הבנה. וגם תשובת הרב שהשיב כל ימי וכו' והטו אם לא היה מצטער על זה כל ימיו לא היה ראוי למסור נפש. והיה לו להשיב כתיב בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך. ונראה כאשר נדקדק עוד דאמר שהיו סורקין וכו' והיה מקבל עליו עול מלכות שמים ופרש"י קורא קריאת שמע. והנה כיון שיצאה נשמתו באחד א"כ היה כל הויכוח הזה של ר"ע עם תלמידיו באמצע הפסוק של שמע והדבר תמוה שהתלמידים ידברו עמו להפסיקו באמצע הפסוק של שמע. וגם תמוה על ר"ע שיפסוק באמצע פסוק ראשון. ולכן אני אומר שהגיע זמן ק"ש והנה היו מיסרים אותו ביסורים כאלה שהמה בלי ספק תמורים ממיתה. ובמסכת כתובות דף ל"ג ע"ב אמרו אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזריה כו' דהכאה שאין לה קצבה תמירא ממיתה. והתוס' שם הקשו מהך דר"ע שסרקו בשרו והיה מוסר עצמו על קידוש השם. ומעתה אני אומר שכהגיע זמן קבלת עול מלכות שמים דהיינו זמן ק"ש התפלל רבי עקיבא וביקש רחמים שתצא נשמתו בשעת ק"ש. והוא היה כוונתו כדי לקיים קרא כדכתיב בכל נפשך שנוטל את נפשך. ואף שבאמת ע"י היסורין מתרבה שכרו בעוה"ב יותר משכרו על המיתה. כי לפום צערא אגרא. מ"מ היה ניחא לו לקיים המצוה כמפורש בתורה הואיל וכך נפיק מפומיה דקודשא בריך הוא יותר מריבוי השכר. ותלמידיו כאשר שמעו שהוא מתפלל על קירוב מיתתו היו סבורים שכוונתו שקשה עליו מאד כאב היסורין האלה. ולכן שאלו אותו רבינו עד כאן וכי עד כאן דהיינו עד המיתה האדם מחויב למסור על קידוש השם · והלא גם כל יסורים שבעולם חייב לסבול על קידוש השם. וע"ז השיב להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה וכו' ועכשיו שהגיע לידי וכו' שרוצה לקיים המצוה כמו שיצא מפי הקב"ה יותר מריבוי השכר של היסורין. והקב"ה רצון יראיו יעשה ומילא בקשתו ויצאה נשמתו באחד. ואף שהיה יהיה מתרבה שכרו יותר ויותר. וזהו כוונת דברי משרתי עליון שאמרו זו תורה וזו שכרה ממתים ידך ה' שמיתתו היה על ידך שקרבת מיתתו ועל ידי זה מעיטתו שכרו. והיה ראוי להיות ממתים מחלד להיות מיתתו ע"פ הטבע שהיה יכול עוד לקבל יסורין יותר והיה מתרבה שכרו יותר. ועל זה השיב הקב"ה חלקו בחיים שחלקו לעוה"ב הוא כאלו עדיין הוא בחיים וסובל עוד היסורין ולא נתמעט שכרו ע"י מהירת יציאת נשמתו באחד כלל והוא נוטל שכרו משלם. ובזה ניחא שלא שאלו מלאכי עליון שאלה זו על כמה צדיקים שקדמו לר"ע ונהרגו על קדושת השם כמו רבי ישמעאל כהן גדול ורשב"ג ולפי מ"ש ניחא (נל"ח): אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו. כתב השל"ה הראה ר"ע לנו במליצות לשונו דין אחד בענין

עץ יוסף

בורלאך יותר מן החביב עליך כפרש"י בפסחים דף כ"ה ע"א: א"ל תלמידיו רבינו ע"כ. שכיון שהם ראו גודל דביקות רבי עקיבא באלוהיו עד שכמעט נדבק נפשו בו ית' כאלו מפני הדבקות ההוא איננו מרגיש ביסורים שיסרו אותו. נתקנאו בו תלמידיו ושאלוהו רבינו עד כאן ר"ל למד אותנו איך נגיע עד כאן לאותה מדרגה שאתה בה עתה. אמר להם מה שהגעתי למדרגה זו הוא מפני שכל ימי הייתי מצטער לקיים הפסוק הזה בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך. ותמיד הייתי מצטייר בנפשי מסירת הנפש. אך שהיה במחשבה לבד ולא בפועל והייתי מצטער ומצפה מתי יבוא לידי לקיים מצוה זו גם בפועל. ולכן לא קשה עלי עתה לקיימה בפועל כי איןמעכב בעדי עד שלא אקיימנה. אבל מי שבא פתאום לידי נסיון הזה ולא עלתה על לבו מקודם ולא קבל על עצמו להיות מנוסה בו ולקיימה. ודאי קשה הוא על האדם לעמוד בנסיון לעת הרעה כשתפול עליו פתאום (תולדות נח): ואין נפנין מזרח ומערב כו'. כתב השל"ה שלא יקנח באצבע אמצעי שכורך עליה רצועה של תפילין · וכתב הא"ר וכל זה לקנח. אבל לשפשף ניצולית מבואר בב"י סימן מ"ג דשרי אפילו בימין. ואפשר דה"ה דשרי להרוג כנה בימין עכ"ל:

יד יוסף

א מנחות כ"ט ע"ב:
ב מגילה כ"ח ע"א:

חדושי גאונים

מזה סתירה למ"ש הרא"ע ז"ל. כי הכליות המה מקור התאוה והתשוקה. ושלכן נקראים כליות מלשון כלתה נפשי גו' ומה זה א"כ שאמרו רז"ל בשם יועצות ועוד כי הראיה מ"ש לב חכם לימינו כו' ל"ב כי התחיל בכליות ומסיים בלב (עיין מוהרש"א בזה שהרגיש אמנם ד"ת כו' עבירים במקום אחר והוא אז"ל (ב"ר פ' ע"ד) אר"י לב חכם לימינו זה יעקב שנא' ויקם יעקב וישא את בניו ואח"כ את נשיו ולב כסיל לשמאלו כו' את נשיו ואח"כ את בניו כו' ע"ש כצ"ל. (וכ"ה בנוסח של המחבר נזר הקודש) עיין מפרשי המדרש הלכו בזה בדרך רחוקה ואנחנו ביארנו הדברים (דרוש יש ליבשה בע"ג ג') דרך משמעותם הפשטיי. והוא כי עניני הגוף ומעשיו ופעולותיו האנושיות אף כי דומים המה ושוים לעובד אלהים ולאשר לא עבדו הבדל גדול יש בינותם בבחינת הכלית הכוונה אשר יתחלף לכל אחד מהם איש איש לפי ענינו ועל פיהן יתחלפו וישתנו ג"כ סדר הנהגותיו בם ובמה שבתוכה ולקחו רז"ל את הדוגמא בזה מעסקי אישות הנהוג בין בני אדם בין איש לאשתו למקטנם ועד גדולם והיינו כי האד' הארציי והמה ההמוניים הגסים המעומסים בתאוות החומריות וזרמת סוסים זרמתם לוקח את נשיו לו לעצמו להשביע נפשו התאוניית והשגל יושבת אצלו לא לכוונת הסולדה לקיום העולם ומצות התורה במאמר ואתם פרו ורבו ומלאו את הארץ גו' אבל ענינו ע"ד שאז"ל בביאור המקרא (איוב. כ"ד) רועה

אהבת איתן

שהתחיל להסיתם אם לא משום דבקללה מתחילין מקטן:

אלא פורענות דמבול היה אדם קודם לפורענות דכתיב וימח את כל היקום מאדם ועד בהמה. וקשה הרי"ף הא התם נמי הוי דבר קלקלה ולמה התחיל באדם ולא התחיל בקטן ונדחק. וכבר כתבתי דנעלם ממנו מ"ש במכילתא ובתנחומא דהתם שאני שהתחיל האדם בעבירה תחלה. ועוד א"ש לפי מאי דאי' בגמרא פרק חלק (דק"ח):

המתורגמן. א) קעממען מיט אייזערנען קאממען. ב) ענטבלעססען, פי' לגלות בשרו.

שם מפני מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל. אמר רבא מפני שהתורה נתנה בימין שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת למו. רבה בר בר חנה אמר מפני שהיא קרובה לפה ורשב"ל אמר מפני שקושר בה תפילין. ר"נ בר יצחק אמר מפני שמראה בה טעמי תורה. כתנאי ר"א אומר מפני שאוכל בה רבי יהושע אומר מפני שכותב בה [רבי עקיבא אומר מפני שמראה בה טעמי תורה]:

שם אמר רבי תנחום בר חנילאי כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקים וי"א אף חלומותיו מיושבין עליו. ההוא בית הכסא דהוה בטבריא כי הוו עיילי בי תרי אפילו ביממא הוו מיתזקי רבי אמי ורבי אסי הוו עיילי ביה חד וחד לחודיה ולא מתזקי אמרו להו רבנן לא מיסתפיתו[א]. אמרי להו אנן קבלה גמירנן קבלה דבית הכסא צניעותא ושתיקותא. קבלה דייסורי שתיקותא ומבעי רחמי. אביי מרביא ליה אימיה אימרא למיעל בהדיה לבית הכסא ולרביא ליה גדיא שעיר בשעיר מיחלף. רבא מקמיה דהוה רישא מקרקשא[ג] ליה בת רב חסדא אמגוזא בלקנא בתר דמלך עבדא ליה כוותא ומנחא ליה ידא ארישיה:

שם ההוא ספרנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר האי צנוע באורחותיו הוה אמר ליה רב נחמן את עיילת בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא דתניא אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא. ור"נ מאי נפקא ליה מיניה

רש"י

שקושר בה תפילין. בזרוע שמאלו: טעמי תורה. נגינות טעמי מקרא של תורה נביאים וכתובים בין בניקוד של ספר בין בהגבהת קול ובצלצול נעימות הנגינה על פשטא ודרגא וסופר מהפך מוליך ידו לפי טעם הנגינה ראיתי בקוראים הבאים מארץ ישראל: מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקים. דמתוך צניעותו מתנהג בנחת ובשתיקה ואין הנחשים מרגישים להתקנאות בו [ואף המזיקין חסין עליו: חלומותיו. מיושבין עליו שאין המזיקין מבהילין (בו) [אותו]: קבלהי. מסורת ומנהג שקבלנו מאבותינו: קבלה דייסורי שתיקותא. שלא יבעט ביסורים הבאים עליו: מרביא ליה אימרא. מגדלת לו שה ומלמדתו שהולך עמו תמיד: [שעיר. שד של בית הכסא דומה לשעיר ועליהם נאמר (ישעיה י"ג) ושעירים ירקדו שם]: אמגוזא בלקנא. נותנת אגוז בספל של נחשת ומקרקשא בו מבית והוא נפנה כנגדה מבחוץ: בתר. דמלך ונעשה ראש ישיבה צריך שימור טפי מפני המזיקין (לעיל נ"ד:) שמתקנאים בשרים ות"ח יותר משאר בני אדם: כוותא. חלון כנגד מקום שהוא נפנה שם אחורי הבית:

תוספות

רבא מקמיה דהוה רישא וכו' בתר דמלך עבדא כוותא ומנחא ליה ידא וכו'. תימה דע"כ לא מלך רבא עד אחר פטירתו של אביי כדמשמע לעיל בעובדא דבר הדיא וכן בכתובות דקאמר תומה דביתהו דאביי אתיא לקמיה דרבא בסוף פ"ה (ועוד) [וזהו] תימה דלעיל משמע דראה בחלום פטירתה קודם פטירתו דאביי ויש לומר מכל מקום לא נפטרה עד אחר אביי:

מהרש"א

תותי פוריא כו' אמר כו' תורה היא כו' וק"ל: מפני שקושר בה תפילין. יש לדקדק דאדרבה מה"ט דתפילין נימא דשמאל חשיבא טפי כדאמרינן פ' במה אשה כתפילין כך מנעלין מה תפילין שמאל תחלה אף מנעלין של שמאל תחלה וי"ל דכ"א במלתיה דהכא מעשה שעושה ביד ימין חשיבא דקושר בה תפילין לכך לא יעשה בה מעשה בזיון דהיינו לא יקנח בה אבל התם מעשה הנעשה ביד שמאל חשיבא דהיינו הנחתן של תפילין תהיה חשובה נמי של שמאל במעשה נעילה הנעשה בה וק"ל: מפני שאוכל בה כו'. רוב תשמישי אדם בימין הם באינו אטר ולא תלה אלא באוכל בה דהיינו דחיותו תלוי בה אי נמי מטעם שאוכל בה ראויה להיות נקיה ביותר שלא ימאס לו המאכל: כל הצנוע בבה"כ כו' מן הנחשים כו'. עיין פרש"י ועי"ל משום דמזיקין שכיחי ומצוים בבה"כ כדאמרינן לקמן ובנחש אמרינן לקמן נמי דאתא דרקונא שמטיה לכרכשיה וע"י שהוא צנוע המלאכים שומרים אותו מכל הני כדמסיק אביי לעיל דאזיל לב"ה נמי א"ל שמרוני עזרוני כו' ובאינו צנוע ודאי דשבקי ליה ואזלי ולית ליה מי שישמור אותו מכל הני מזיקין ומטעם זה נמי אמר חלומותיו מיושבין שאין המזיקין מתדבקים בו ואין מבהילין אותו בחלומות רעים וכפרש"י וק"ל: קבלה דב"ה צניעותא ושתיקותא כו'. ומה"ט אנן ניעול חד וחד דהוו טפי צניעותא ושתיקותא מעיילי בי תרי דשכיחי דאחד רואה את פרועו של חברו ולא הוה צניעות ואתו נ"כ לידי ספור דברים ולא הוי שתיקותא וק"ל: מקרקשא ליה כו'. דהנחש ירא מלבא שם כההיא דעושה טיף טיף אין בו משום גילוי ולגבי מחזיקין נמי אמרינן בכה"ג בפ' ע"פ אי איכא איניש בהדיה נתערי' ואי לא מקרקש נכתמא אחלבא והדר נשתי כו' וע"ש: אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבה"כ כו'. ודשנינו בלשון המשנה והוי צנוע כו' יש לפרש בענין זה וכן ההיא דפרק אע"פ ברע"ק שהיה צנוע ומעלי כו' כמ"ש שם אבל קראי דכתיב ואת צנועים חכמה גו' והצנע לכת עם ה' גו' דוחק לפרש בהכי ואפשר לומר בהא דלישנא דרבנן לחוד ולישנא דתורה לחוד וק"ל:

עין יעקב

אמר רבא מפני שהתורה ניתנה בימין. נראה דנ"מ בין הטעמים לענין אטר וכ"כ במגינים בא"ח סי' ג' ע"ש:

ענף

בענין מסירת נפשו על קידוש השם. והוא זה שלא יחשוב אדם מאחר שהוא מצוה רבה מצות קידוש השם אסדר אחר מצוה זו כדרך שמסדרין אחר כל מצות ואביא את עצמי לידי כך למשל כשרואה עבודת כוכבים ירוק עליו וכיוצא בזה בזיון כדי שיתפסוהו וישרפוהו או אם יכול להמלט יאמר לא אמלט כדי לקדש השם. העושה כן הוא מתחייב בנפשו. רק המצוה היא אם בעל כרחו בא עליו דבר זה אז יקדש את השם יהרג ואל יעבור. וזה שדייק ר"ע מתי יבא לידי. כלומר לא שאני אביא עצמי לדבר זה רק יבא לידי. ובזה מתורץ למה לא הוזכר בתורה בהדיא קידוש השם שעשה אברהם אבינו באור כשדים כמו שנזכר קידוש השם של חמ"ו ודניאל. אלא שהי"ת לא כתב של אברהם כדי שלא ילמדו הדורות ממנו כי הוא היה מביא את עצמו לידי כך דהיינו ששיבר עבודת כוכבים של תרח. וזהו אסור לדורות לעשות כן. אבל דניאל חנניה מישאל ועזריה שהדבר בא להם והוצרכו לקדש השם נכתב להדיא כדי שילמדו מהם הדורות וכן יעשו עכ"ל: אמר רבי יהושע כו'. וכתב רש"י וביהודה הוה. אבל מלשון שאמר למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום. משמע כדברי הרמב"ם והטור שאין חילוק בין מדינה למדינה דאל"כ אלא שמקומו של רבי יהושע היה ביהודה לא

יוסף

הייך לומר שאין נפנין מזרח כו' שלא דבר תלוי במדינה לפי מקומה. וה"ל למימר רק בזה הלשון למדתי שאין נפנין לרוח שכנגד ירושלים או למימר למדתי שביהודה אין כו'. וכפל הלשון בכל הני תלת מילי. ונראה דאמר אין נפנין מזרח ומערב והוסיף לומר אלא צפון ודרום לרמז שבשום מדינה אין נפנין אלא צפון ודרום (וכתב הרא"ש ומפרש בירושלמי ובלבד שאין שם כותל. הלכך בתי כסאות שלנו שיש להם מחיצות אין להקפיד עכ"ל. וכן בתאר כיון דיש לו מחיצות אף שהם רחוקים ממקום שמפנה מ"מ לא נקרא מגולה (ב"י) אבל עיר המוקפת חומה דהמחיצות רחוקות יותר מדאי לא מיקרי מחיצות לענין זה (מ"א). וכתב רמ"א ולהטיל מים בכל ענין שרי. אבל הגר"א מסיק וז"ל והעיקר דלצד מערב אסור שהשכינה במערב. ולפנות הוא דאסור לשני הצדדים משום שני גילויו ע"כ) ואין נפרעין מעומד הוסיף לומר אלא מיושב למעוטי כשהוא סומך עצמו לישב. אעפ"כ לא יפרע עד שהיה יושב ממש. ואמרו אין מקנחין בימין אלא בשמאל הייכו אפילו אטר (צל"ח) ועיין מ"ש בסימן שא"ז: מפני מה אין מקנחין בימין כו'. ולכולהו טעמי אטר יד מקנח בשמאל דידיה שהוא ימין דעלמא. אך רבא דאמר מפני שהתורה ניתנה בימין א"כ לפ"ז אפילו

אמר הבונה מפני מה אין מקנחין בימין. כל החכמים ייחסו הטוב אל הימין והרע אל השמאל כמו שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח ונאמר כי מימיני בל אמוט והכסף לב כסיל לשמאלו וכן סטרא דימינא וסטרא דמסאבא ע"כ על תשובתה כאו הטעמים האלה כל אחד נתון לסדרם לומר שלא לסקל בכן: קבלה דבה"כ צניעותא ושתיקותא קבלה דיסורין שתיקותא. חברו במאמר זה שני מאמרים רחוקים בעניני באומרם קבלה דבה"כ צניעותא ושתיקותא קבלה דיסורים שתיקותא ומבעי רחמי אולי לרמוז שני מלכי האדם או בעמדו על כנו בהנהגת בריאותו כנהוג הנרמז בבית הכסא או בבא עליו חולי או צרה. לאחד אמר שגם בהמלאו בריא אולם כי כל כחות חלק הזן עד הדוחה למותרות יעשו פעולתם ויתנו טעם כל זה מעותד לסכנות ומזיקין תמיד ולזה הביאו כמה מיני שמירות שהיו עושים קצת וע"כ יתנהג בצניעות היינו בשווי כל תאוותיו וימעט בשיחה קלה ויהא נשמר מכל נזק. לב' אם יחלה ויהיו לו יסורין ישתוק ולא יטיח דברים כלפי מעלה אלא יתפלל לה' כי ירחם עליו וישיב שבותו:

חדושי גאונים

עקרה לא תלד גו' כי זו שהיתה לתמים היה משקה אותה כוס של עקרין שלא תלד והיתה יושבת בחיקו מקושטת כו' אמנם בני האלהים נקחתם נשים מכל אשר בחרו עיקר כוונתם לקיום התורה והעולם (כמאמר אם כל חי קניתי איש את ה' עיין רמב"ן) ומעשה האישות עצמו אינו לו לתכלית עקריי. רק לפעולה הכנייה. ולהוציא על ידו את התכלית המכוון מכח אל הפועל. ונדע מזה מאמר. בן חכם ישמח אב. כי בראות האב כי התכלית אשר נמשך לו מפעולתו הכנייית יפה הוא אף נעים. אב לבני' יודיע אמתת התורה והחכמה. ואז בניו כשתילי זיתים סביב לשולחנו זה השולחן אשר לפני ה'. טובים לו מעשרה בנים. לכן לוקח אותם בקרבתם אליו ביותר אפשריי. לא כן הרשעים הכסילים. לא יחפצו בתכלית המעולה. כי אם באהבת הערב. אף כי אינו מועיל. ואת אשר יאהב אהבת התענוג הגשמיי. אותו יקריב אליו. הכלל. יקריב הריק. והמלא יסיע. גם ידעו ביאורם ז"ל במאמר. (משלי ג') אורך ימים בימינ"ה למיימינים. ועושים לשמה. כלומר לתכלית מעולה. ובשמאל"ה. למשמאילים ועושים שלא לשמה (עושר וכבוד. לכך) מבואר מזה כי הכוונה המעולה מגודרת בשם ימין. והבלתי נאותה. בשם שמאל. וזכינו בזה להבין דבריהם ז"ל. לב חכם לימינו. זה יעקב. כלומר כל מעשיו (גם החומריות) היו לכוונ' מעולה. והמופת לזה מה שהעידה התורה עליו מאמר וישא את בניו. ואח"כ את נשיו. הורה בזה. כי מעשה אישות אשר התנהג בה. היה לכוונה הכניית אל התכלית המעולה אשר יומשך ממנה. והוא לקיום המין לעבודתו ית'. לכך קירב את בניו אל עצמו ואל בשרו. יותר מקרבת נשיו אליו. ולב כסיל לשמאלו כו' כלומר אבל ההמוני אשר מעשה אישותו הוא

המתורגמן. א) פירכטען. ג) קלינגען.

משום דתניא כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספדנים ומן העונים אחריהן:
[ת"ר א איזהו צנוע זה הנפנה בלילה במקום שנפנה ביום איני והאמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק ותו רבא בימּמא הוה אזיל עד מיל ובליליא א"ל לשמעיה פני לי דוכתא ברחובא דמתא וכן א"ל ר' זירא לשמעיה חזי מאן דאיכא אחורי בית חבריא דבעינא למפני לא תימא במקום אלא אימא כדרך שנפנה ביום רב אשי אמר אפי תימא במקום לא נצרכה אלא לקרן זוית. גופא אמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק תנ"ה בן עזאי אומר השכם וצא והערב וצא כדי שלא תתרחק משמש ושב ואל תשב ותמשמש שכל היושב וממשמש אפי' עושין כשפים באספמיא באין עליו ואי אנשי[א] ויתיב ואח"כ משמש מאי תקנתיה כי קאי לימא הכי לא לי לא לי לא תחים ולא תחתים לא הני ולא מהני לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא]:

שם ע"ב תניא בן עזאי אומר על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע על כל מושב שב חוץ מן הקורה. אמ' שמואל*) שינה בעמוד השחר ב כאסטמא לפרזלא יציאה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא בר קפרא הוה מיזבן מילי בדינרי עד דכפנת[ב] אכול עד דצחית[ג] שתי עד דרתחא קדרך שפוך קרנא קריא ברומי בר מזבין תאני תאני דאביך זבין:[אמר להו אביי לרבנן כי עייליתו בשבילי דמחוזא למיפק ביה בחקלא[ד] לא תחזו לא להך גיסא ולא להך גיסא דילמא יתבי נשי ולאו אורח ארעא להסתכל בהו ג רב ספרא על לבית הכסא אתא רבי אבא נחר ליה אבבא[ה] א"ל ליעול מר בתר דנפק א"ל עד השתא לא עיילת לשעיר וגמרת לך מילי דשעיר לאו הכי תנן ד מדורה היתה שם ובית הכסא של כבוד וזה היה כבודו מצאו נעול בידוע שיש שם אדם מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם אלמא לאו אורח ארעא הוא והוא סבר מסוכן הוא דתניא ה רשב"ג אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן סלון החוזר מביא את האדם לידי ירקון. רבי אלעזר על לבית הכסא אתא ההוא פרסאה דחקיה קם ר"א ונפק אתא דרקונא שמטיה לכרכשי' קרי עליה ר' אלעזר (ישעיה מג) ואתן אדם תחתיך אל תקרי אדם אלא אדום]: קל"ז שם ואמר להרגך ותחס עליך (ש"א כד) ו ואמר ואמרתי מיבעי ליה ותחס

*) פי' השתנה מלשון מקרא את ביניהם מ"ב י"ט (ערוך ערך שן ו').

רש"י

[במקום שנפנה ביום. מתרחק מבני אדם בלילה כביום: ינהיג אדם עצמו לפנות: שחרית. קודם היום: וערבית. משחשכה: כדי שלא יהא צריך להתרחק. אלמא אין מתרחקין בלילה: פני לי דוכתא. מבני אדם: כדרך שנפנה ביום. לצניעות פרוע טפח וטפחיים כדאמרינן בפרקי קמאי (פ"ג דף כג:) ומיושב כדאמרי' לעיל: לקרן זוית. אם יש קרן זוית סמוך צריך להסתלק שם בלילה כביום ולא יפנה בגלוי: משמש. בצרור או בקיסם לפתוח נקבים כדאמרינן במסכת שבת (דף פב.) לשון אחר משמש המושב שלא יהא מלוכלך ולשון ראשון הגון דא"כ ל"ל משום כשפים תיפוק ליה כיון שישב כבר מלוכלכים בגדיו ומה יועיל משמושו: לא לי לא לי. לא תוכלו לי: לא תחים ולא תחתים. הם שמות הכשפים העשוים ע"י תחתוניות: לא הני ולא מהני. לא כולן ולא מקצתן: לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא. לא מכשפות מכשף זכר ולא מכשפות מכשפה נקבה. לשון אחר לא הני ולא מהני לא יגלה ולא יועיל עוד מכשפות]: על כל מושב שב חוץ מן הקורה. שמא תפול: כאסטמא לפרזלא. אליי"ר בלע"ז שמועיל לברזל כך מועיל לגוף: יציאה. להפנות: אדכפנת אכול. שאם תשהה תעבור ממך תאות המאכל ואין המאכל מועיל: עד דרתחא קדרך שפוך. קודם שתצנן משל הוא זה כשאתה צריך לנקביך שפוך ואל תשהה אותו: קרנא קריא ברומי. אם תשמע קול קרן ברומי הוא סימן למבקשי תאנים לקנות ולהוליך ממקום למקום: בר מזבין תאני תאני דאבוך זבין. אם אין אביך בבית הזהר אתה בנו למכור תאניו בעוד שיש תובעים: [בשבילא. שביל קטן שפונים בו לשדות: נחר ליה אבבא. לידע אם יש שם אדם נחר טוסי"ר בלע"ז: אמר ליה. רבי אבא לרב ספרא: עד כאן לא עיילת לשעיר. שאינך נועץ בבית הכסא: וגמרת לך מילי דשעיר. שאיך נוטע: לאו הכי תנן. במסכת תמיד מדורה היתה שם בעזרה הסק גדול של אור להתחמם שם הכהנים המשיכים רגליהם בבית הכסא שצריכין טבילה כדתנן במסכת יומא (דף כ"ח) כל המסך רגליו טעון טבילה: ובית הכסא של כבוד. אלמא אין מספרים בבית הכסא ואת אמרת ליעול מר: והוא סבר. רב ספרא שמהר לומר ליעול מר סבר מסוכן הוא בעמוד החוזר אם ישוב לאחוריו ויחזור העמוד: הדרוקן. כרסו לבה: דרקונא. נחש: שמטי' לכרכשיה. חלחולת שהריעי יוצא בו שקורין טבחיא]: ואמר להרגך. דוד אמר לשאול כן בלאתו מן המערה שנכנס בה לפנות וכרת את כנף המעיל ואמר להרגך הקדוש

מהרש"א

כשם שנפרעין מן המתים כו'. ר"ל שנפרעין ממנו על דבר מלוה שלא היה בו כך נפרעין מן הספדנין שמספרין עליו דבר טוב שלא היה בו וכן מן העונין כו' שעונין אמן ומודים בדבר ולכך היה רב נחמן מקפיד שלא היה רוצה להיות מן העונין ומודין בדבר וק"ל: שינה בעמוד השחר כאסטמא כו'. ובערוך [ערך אסטמה] לפי ששינה של שחרית נעימה מאד כלנוהו עם דברים שמוציאין את האדם מן העולם כו' שלא ילמד אדם את עצמו בכך אבל בעמוד השחר מותר זה פי' רב האי גאון כו' ע"ש וק"ל: (בגמ') [עד השתא לא עיילת לשעיר כו'. עיין בחי' הלכות ובחי' אגדות במס' תמיד לפי הגי' שם]: ותחס כו'. דלפי פשוטו הוא מקרא חסר ואמר האומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל דוד גו' כפרש"י בס' שמואל ע"ש וע"כ דרשו ואמר קאי אהקב"ה שאמר כן בתורה ותחס קאי על שאול שהיה חס על עצמו ות' ותחס לזכר לנוכח או דקאי אצניעות ות' ותחס

א ע"ז מ"ו פ"ב. ב הוא דבר שבו מלפין את פי הקרדומות ומר ופסל כדי שיהי' חד וחזק ובלע"ז שמו אלדו"י (ערוך).וגר' שהוא שנקרא בל"א שטאה"ל: ג תמיד כ"ז ע"ב: ד תמיד כ"ו ע"א: ה שם ולעיל כ"ה ע"אבכורו' מ"ד ע"ב: ו ילקוט ש"א ר' קל"ג:

חדושי גאונים

רק לאסבת הערב. על כן יקריב את נשיו אל עצמו ואל בשרו. והכוים בניו יוצאי חלציו ירחיקם מעליו למען כמה לו שפלה מקריית. לא עקריית. (עיין השלמת הדברי' דרוש יס ליבשה בע"כ ג'). מעתה אין בדברי חז"ל סתירם לדברי הרא"ע כי גם חז"ל מסכימים אשר פי' תיבת כליות הוא מלשון כלת"ה נפשי כלומר תשוקה גופניית. וגדרוס כענור זה נשם יועצות לפי שהתשוקה יועצה אל המשתוקק. לעשות מעשהו. כמו מעש' אישו' וחברוהי. אמנם אחת יועצת לטובה. כלומר להכלי' מעולם. אשר על זה נאמר. לב חכם לימינו. (ודרשו על זה זה יעקב) ויתפרש גם מלת לב בזה תשוקה תאוניית. כמו המה מטיבים את לבם ועכ"ז זאת התאוה יועצת למתאוה חכם. שיהיה לימינ"ו. כלומרלתכלי' מעולה. ואחת לרעה אשר על זה נאמר ולב כסיל לשמאלו. אשר אמרו עליו כו'. את נשיו ואח"כ בניו:

(איי היס)

יצה"ר דומה לחטה כו'. חטאת רובץ. כלומר החטה היא מזון הגוף וראשון לארץ. ואמר כי הכח התאווני בהתחל' הסתו ופתויו את האדם. דומה לו שהואמזונו ובריאותו. כי כן הוא באמת. אם משתמש בו בהסתפקו' הממוצעיי אמנם אח"כ יוסיף וישאל רזון בנפשו. דומה לו שישביע רעבונו ויפול בתשוקות מותרות. לאמר הב הב. ולא יאמר הו"ן. ויתפרש בזה מאמר ואליך תשוקתו. ר"ל מן הוא והלאה לא יסתפק במזון הממוצעיי. אבל כל היום יוסיף תשוקה

עיון יעקב

בר קפרא זבין מילי בדינרי. אתי לאשמעינן דאע"ג דאין ליטול שכר לימוד התורה אבל דברים כאלו שהם מילי דעלמא מותר ליקח בהם שכר דהוי כשכר שמור:

ענף יוסף

אפילו אטר אין לקנח בימין דעלמא. וצ"ע אי הלכה כמותו דהוא בתרא. או שמא כיון דכולהו תנאי דלא כוותיה לית הלכתא כוותיה וכנ"ל. והט"ז כתב דאטר מקנח בשמאל דידיה דהוא ימין של כל אדם אפילו להטעם שהתורה ניתנה בימין דמ"מ גבי אטר הוה שמאל ימין חשיב שפיר תורה בימין ולא אזלינן בתר ימין דעלמא ועיין פמ"ג במשבצות: אדכפנת אכול. פי' גאון עודך רעב אכול. כשם שהרעב אם אוכל בשעה שהוא רעב או אחרי כן כמעט. הרי הוא אוכל בתאוה ונהנה במאכלו. ואם מעכב הרבה. המרה הירוקה גוברת עליו וכחו כחש. וכשבא לאכול אינו יכול לאכול הרבה. כך בעסקי העוה"ז והעוה"ב. כענין שכתוב כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. ופתרונו בזמן שכחו עליו וכדתניא רבן שמעון בן אלעזר אומר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך. ואם תניח לרכי היום ותובותיו למחר. דיו ליום שני לעמוד בצרכיו ותובותיו. ואיך יעמוד בשל תמול. וכשם שהרעב בערב ודוחה את אכילתו לערב שני. אינו יכול לאכול אפילו אכילה של עת אחד. וכל שכן של כמה עתים. כן פתרון אדכפנת אכול. ואדלתית שתה דברי חכמה יפים במשל שמצוי המיד וידוע לכל. אדרתחא קדרך שפוך. בזמן שיש בידך עושר שאתה יכול לעשות חסדים שנמצא מה שבידך. כמים רותחין בקדירה ונשפכין לחוץ. כי הקדירה לא תכילם. לפיכך מה שנוטל מן הקדירה באותה שעה הרי הוא נשמר ויכולין בעליו לעשות בו חפצם ולהאכיל ממנו עניים. אם נוטלין ממנו ומחסרין את הקדירה כדעת ואם

נסתר לנקבה:גדר לפנים מגדר כו'.מדכתיב גדרות בל' רבים דרשו כן ודקאמר מערה לפנים ממערה אפשר שהיה ידוע להם אותה המערה שהיה לפנים ממערה ודרשו להסך את רגליו מלמד שסכך כו' מדכינה הילואה בלשון להסך דרשו כן אבל לא ידענו מה ידרשו במיסך הוא את רגליו דגבי עגלון ודו"ק : [כל המבזה כו' ויכסוהו בבגדים גו' . דלא הוה ליה למכתב אלא ויכסוהו ולא יחם אבל השתא משמע דבבגדים לא יחם לו אבל בדבר אחר יחם לו והיינו משום שהיה מבזה בגדים וק"ל]: ויעמוד גו' וכתיב ויסת את דוד לאמר וגומר. הני תרי קראי ניניהו חד הוא בד"ה והשני בשמואל ולא סגי ליה בחד מנייהו והיינו משום ההוא קרא דשמואל ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד וגומר משמע ויסת קאי אהא דרישא דקרא לכך הביא קרא דד"ה דמפורש ביה ויעמוד שטן על ישראל ויסת וגומר ואם כן ע"כ ויסת דשמואל נמי קאי אשטן ומדכתיב בשמואל ויחר אף ה' וגומר שהניח לשטן להסית את דוד ולא הוזכר בו מה היה החרון אמרו שהוא כלמד מעניינו דכתיב ויסת כאלו הוא הסית לפי דעת דוד שאמר אם ה' הסיתך גו' וזה שקראו להקב"ה מסית היה חרון ה' שהניח השטן להסית את דוד שימנה אותן בלא כופר להטעותו בדבר שאפילו תשב"ר יודעין דכתיב כי תשא וגו' ונתנו איש כופר וגו' ודו"ק : משעת שחיטת כו' . דשעת זריקתו הוא המועד של גמר עבודת התמיד דזריקה מכפרת הקרבן ומ"ד עד חצות ממש היינו כמי עד גמר זמן הקרבת תמיד של שחר כדתנן פ' ת"ה תמיד של שחר קרב והולך עד חצות : טול הרב שבהם כו' . דמלת רב יתירא הוא דכבר מפורש הרבה השחית שבעים אלף ועוד לפי זה ה"ל למכתב הרבה וע"כ דרשו שא"ל אחר שתטול רב שבהם עתה הרף ידך גו' ודרשו נמי מלשון רב שהוא כמו רוב דהיינו אחד ששקול כרובה של סנהדרין : מאי ראה יעקב אבינו כו' . מבואר כי מחנות המלאכים שראו ליעקב הם באו לשומרו מעשו ומשרו שהוא סמאל והוא השטן שהודה לו על הברכות ובמדרש רבה מחנה אלהים זה אין שכינה שורה על פחות מששים רבוא והכונה בו שהיו מחנה המלאכים כשיעור מחנה ישראל במדבר שהבטיח הקב"ה ליעקב שבזכותו גם בניו כשיצטרכו לשמירה מהשטן כמוהו יהיה מחנה אלהים זה בשמירתם

ברוך הוא התיר לי להרגך : התורה אמרה אם במחתרת וגו' . כבר פירשתי אותו למעלה במעשה דרבי שילא (דף נ"ח) : צניעות . שראיתי בך שנכנסת למערה בשביל הצנע ואף שם נהג לניעות כדמפרש ואזיל : שסכך רגליו . בבגדיו ועשה עצמו כסוכה : שיש לי ליפרע כמה חובות . יש במיתתו כדי לכפר על כמה עונות: ובהשחית ראה ה' וינחם. מקרא הוא (באותה פרשה) בדברי הימים

וחסתי מיבעי ליה. אמר ר"א אמר ליה דוד לשאול מן התורה היה מותר להרגך · מ"ט שהרי רודף אתה א והתורה אמרה בא להרגך השכם להרגו אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך ומאי (צניעות היתה בו בשאול) [היא] דכתיב (ש"א כד) ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו תנא גדר לפנים מגדר ומערה לפנים ממערה . להסך . אר"א מלמד שסיכך עצמו כסוכה (שם) ויקם דוד ויכרות את כנף המעיל אשר לשאול בלט א"ר יוסי בר חנינא ב כל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם שנא' (מ"א א) והמלך דוד זקן וגו' ויכסהו בבגדים ולא יחם לו: קלה שם אם ה' הסיתך בי וגו' (ש"א כו) א"ר אלעזר א"ל הקב"ה לדוד מסית קרית לי (חייך שאני) [הרי אני] מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן מכירין בו שנא' (שמות ל) כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כופר נפשו מיד (דה"א א) ויעמוד שטן על ישראל וכתיב (ש"ב כד) ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל וכיון דמנינהו לא שקל מינייהו כופר וכתיב (שם) ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד ג מאי ועד עת מועד א"ר שמואל סבא חתניה דרבי חנינא [משמיה דרבי חנינא] משעת שחיטת התמיד ועד זריקתו ורבי יוחנן אמר עד חצות ממש (שם) ויאמר למלאך המשחית בעם רב מאי רב [אמר רבי אלעזר] אמר ליה הקב"ה למלאך טול [לי] הרב שבהן שיש (לי) [בו] ליפרע מהן כמה חובות ד באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין (דה"א כא) ובהשחית ראה ה' וינחם על הרעה מאי ראה אמר רב יעקב אבינו ראה שנאמר (בראשית לו) ויאמר יעקב כאשר ראם ושמואל

הרי"ף

טול הרב שבהם וכו' . וצריך להבין מנ"ל לחז"ל לדרוש רב טול הרב שבהם ולא דרשוהו כפשוטו רב מלשון רב לך כלומר די ומספיק . גם נדקדק מ"ש שיש לי לספרע מהם כמה חובות שכשנראה היה לוקחו לכפרה והא אמר שהוא לפרוע כמה חובות . ועוד מ"ש רב ראה יעקב מה ענינו וכי בשביל שכתוב ביעקב ראיה כאשר ראם יש לדרוש שליעקב ראה ויותר טוב לומר שראה זכות כל האבות וכן קשה במ"ש שמואל אפרו של יצחק ראה . ואם בשביל שכתוב בו יראה הי"ל אברהם דכתיב ביה וירא את המקום מרחוק וכן מ"ש רבי יוסף כפורים ראה שאין לו שייכות וקשר לא מהמקרא ולא מהרמז כי שם לא הוזכר ראה כלל . ונלע"ד שחז"ל דקדקו שאם פירוש רב הוא מלשון די הי"ל רב לך עתה הרף ידך

ע"פ מה דאיתא בזוהר וביד יוסף פ' פקודי דרשה ד' דלכך מנה דוד בלא שקלים לפי שסבור היה שדורו דומה יפה והם קדושים ואין עין הרע שולט בם משא"כ ישראל במדבר שהוצרכו לשקלים וכן מוכח שהרי ישראל נמשלו לכוכבים וכתיב גבייהו המונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא הרי שהקב"ה מונה בשמותם ואף שהקב"ה בעצמו מקיים התורה כדכתיב מגיד דבריו ליעקב כדאיתא במדרש פ' משפטים פ"ל אלא ודאי דבדבר שבקדושה יכול למנותם בשמותם כי אין העין הרע שולט בו ובאמת דוד שקרא להקב"ה מסית צריך לומר דסובר שאין הקב"ה בעצמו מקיים התורה וכדעת המין שאין הקב"ה מקיים התורה דאם הוא מקיים התורה איך יסית לאחרים ולהדרכם עונש המסית גדול וכתיב הוכח תוכיח את עמיתך וא"כ ה"ק הקב"ה לדוד מסית קרית לי א"כ אתה סובר שאין אני מקיים התורה הריני מכשילך בדבר שתינוקות של בית רבן יודעין שתמנה בלא שקלים ותצטרך לומר שבדבר שבקדושה א"צ שקלים וקשה מנלן אנ"ל מדמנה הקב"ה הכוכבים בשמותם א"כ מוכח שהקב"ה אומר ועושה גוזר ומקיים המצות :

עין יעקב

צניעותא שהיתה בך היא חסה עליך . כי מצוה בעידנא דעסק ביה אגוני מגני אצולי מצלא וכדאמרינן לעיל כל הצנוע בבית הכסא ניצל מג' דברים ומכ"ש שהצניעות ראוי להגין עליו כי אין אדם נאסף ונהרג שלא בזמנו כל זמן שלא חטא בענין אשר ממנו צלם אלהים והצניעות גורם להשראת שכינה כדאיתא בכ"ב דף ס' מה טובו אוהליך יעקב ראו שאין פתחיהם של אהליהם מכוונים זה לזה אמר ראויים הללו שתשרה עליהם שכינה וכ"כ ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך כי הצניעות גורם השראת שכינה וכדאיתא במדרש : כל המבזה את הבגדים . אף שעשה כן כדי להראות לשאול שלא ירדוף אותו מ"מ ה"ל לחתוך קצת ממנו ולא כל הכנף : אם ה' הסיתך בי אר"א א"ל הקב"ה לדוד מסית קרית לי חייך אני מכשילך בדבר שתינוקות של בית רבן מכירין בו . ע"ד דרש נ"ל

עין יוסף

קלה מסית קרית לי כו' . תורף הדבר הש"י לא ברא היצה"ר בחפץ שיהא אדם ניסת · רק להיפך הקב"ה עוזר לאדם להצילו מהסתת היצה"ר · והרע מיוחס לאדם שנמשך אחר היצר מבחירתו ומואס בהערות הטוב מהש"י כי ביד אדם חפשי למאן בהערות הטוב ולבחור ברע . וזו היה דרך שאול ע"ה אז · והטעה דוד באומרו ה' הסיתך בי · למיון שהטיח אליהו במה שאמר ואתה הסיבות את לבם אחורנית כאלו הקדוש ברוך הוא חפץ להסיתם לרע . וזהו שאמר ליה הקדוש ברוך הוא מסית אתה קרית לי כאלו ממני יצא הדבר שניסת שאול מיצר הרע ואי אתה מודה כי ממני העזר להציל מהסתת היצר . והרע מיוחס לאדם . לזה אמר ליה הריני מכשילך והיינו בסילוק השגחת עזרי ממך הכשל בהסתת יצרך·וכמו שמביאים ראיה מקרא ויעמוד השטן וגו' וכתיב ויסת את דוד וגו' והיינו על ידי סילוק השם יתברך עזרו מעם דוד ע"ה ניסת ע"י יצר הרע (מעין הברכות) : שיש לי ליפרע מהם כמה חובות· שע"י מיתת הצדיק נקטן החמה ונשכך זעמו שכיפר על כמה חובות ולא על כולם שינחם ה' על הרעה לגמרי . עד שראה יעקב אבינו או אפרו של יצחק כו' לכל מר כדאית ליה : יעקב אבינו ראה · היינו זכות התורה שעסק בבית שם ועבר כד"א תתן

ענף יוסף

ואם מעלימין עין הרי הוא נשפך ארצה כי אין שקדירה מכילה אותו ואבד מבעליו . וכך משל של ממון (ערוך ערך כפן).עוד י"ל אדרתאה קדרך שפוך שרמז למ"ש החוקרים בעניני רפואה לכעס המרה שלא תחליא הגוף ועיין הרמב"ם אם נתעורר כעס לא יחזיק בלבבו כי סכנה עצומה . ומנהג חכמים שהיו הולכים במקום צנוע לפלוט כעסם על עצים ואבנים שלא תפליע באברים הפנימיים ויסתכן ח"ו . ע"ז אמרו עד דריתחא קדרך שפוך ולא תבליע ח"ו (מעין הברכות) :

*) ואע"ג דמצינו באיוב דכתיב בו לבלעו חנם א"כ כיון שמצינו שהקב"ה ניסת כמו כן יכולין לומר שהוא מסית . אבל משום דאמר שם בש"ס כביכול כאדם שמסיתין אותו וניסת , ופי' כ"מ כביכול ור"ל התורה יש לה רשות לדבר כך אבל לא ניתן לאדם לומר כך וז"ש הקב"ה לדוד מסית קרית לי . (פנים מסבירות) :

א ברכות נ"ח ע"א . סנהדרין ע"ב ע"א : ב ילקוט ריש מלכים א' : ג ילקוט ש"ב סי' כ"ד : ד וכ"ה בתרג"ש פל"א אבל בתד"א פ"ז איתא שרג גד החוזה ונראה שהוא ע"ס שהרי בס"ר פ' ע"ו איתא כשהי' שלמה מעבר את השנה היה מכנים ז' זקנים וכו' והיה שם שלמה ונתן הנביא וגד החוזה הרי עשרה ע"כ הרי שהיה גד החוזה חי גם בימי שלמה :

חדושי גאונים

על תשוקה . מבלי מה שיביע אם הוא מותר או אסור.(אי' סיס): ואמר להרגך ותחס וכו' . נראה משום דאמרינן אין קורין צנוע כי אם מי שהוא צנוע בבית הכסא ונראה פירושו דר"ל שאם ירצה להרגיל עצמו במדה זו צניעות אז צריך שיהיה מורגל במדת שאפילו בבה"כ יהיה נזהר שיהיה צנוע ובייחון ומי שהוא מורגל במדה זו א"כ בודאי שהוא צנוע ובייחן נגד כל העולם לעשו' דבר שהוא חטא מפורסם נגד ב"א ואף שלפי דעתו אינו חטא ומ"מ הוא צנוע ורוא' שיהיה נקי נגד ב"א ג"כ וע"כ לא היה ברור לו כיוס על שאול שיהרוג אותו וע"כ היה לו ג"כ אסור להורגו וכדאיתא' במס' פסחים ואף שמפורש בפסוק טעם אחר שאמר משום שהוא משיח ה' ע"כ לא שלח יד בו ונראה דפי' על דרך מ"ש מס' ב"ב פרק י"נ בשכר צניעות שהיתה ברחל בא הבכורה ליוסף ולא ליהודה ע"ש ואמרי' מס' מגילה בשכר רחל יצא ממנה שאול שהיה ג"כ צנוע וא"כ אמר דוד בזה אני דן אותך לכף זכות מחמת צניעות שיש בך שזכית מרחל ומס"ע אתה סובר שגם המלכות שהיה ראוי לראובן כמ"ש יתר עז וזה המלכות ג"כ ניתן לבני רחל כמו הבכור' שניתן ליוסף ולכן אני בעיניך כדין מורד במלכות ודינך אינו כדין מי שבא להורגו כי לפי דעתך אני חייב מיתה וא"כ

אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר (בראשית כב) אלהים יראה לו השה ר' יצחק [נפחא] אמר כסף כפורים ראה שנאמר (שמות ל) ולקחת את כסף הכפורים. ורבי יוחנן אמר בית המקדש ראה דכתיב (בראשית כב) בהר ה' יראה. פליגי בה רבי יעקב [בר אידי] ורבי שמואל [בר נחמני] חד אמר כסף כפורים ראה וחד אמר בית המקדש ראה ומסתברא כמ"ד בה"מ ראה שנא' (שם) אשר יאמר היום בהר ה' יראה: [ורקיקה מק"ו: אמר רב ביבי אמר ריב"ל כל הרוקק בהר הבית בזמן הזה כאלו רוקק בבת עינו שנא' (מ"א ט) והיו עיני ולבי שם כל הימים אמר רבא רקיקה בבה"ה שריא מידי דהוה אמנעל מה מנעל בהר הבית אסור בבה"ה מותר אף רקיקה בהר הבית הוא דאסור בבה"ה שרי א"ל רב פפא לרבא ואמרי לה רבינא לרבא ואמרי ליה רב אדא בר מתנא לרבא אדיליף ממנעל נילף מקפנדריא [א] א"ל תנא יליף ממנעל ואת אמרת מקפנדריא מאי היא דתניא לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו שבידו ולא במנעלו שברגלו ולא במעות הצרורים לו בסדינו ובפונדתו מופשלת [ג] לאחוריו ולא יעשנה קפנדריא]:

שם ורקיקה מק"ו ממנעל ומה מנעל שאין בו דרך בזיון אמרה תורה (שמות ג) של נעליך מעל רגליך רקיקה שהיא דרך בזיון לא כל שכן רבי יוסי בר יהודה אומר אינו צריך הרי הוא אומר (אסתר ד) כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק והלא דברים ק"ו ומה שק שאינו מאוס לפני ב"ו כך רקיקה שהיא מאוסה לפני מלך מלכי המלכים לא כ"ש:

מהרש"א

ולזה בדבר שהיה בדוד נתקיימה הבטחה זו וראה הקב"ה ליעקב וינחם: **אפרו של יצחק כו'.** היינו אפר אותו השה שבא תחת אפרו של יצחק כדכתיב אלהים יראה לו השה או אפרו של יצחק לפי מחשבת אברהם כי באותו גורן העלה אברהם את יצחק וכפרש"י בד"ה כי הוא מבואר שבזכות העקידה נאמר לאברהם כי ברך אברכך וגו' וכחול אשר על שפת וגו' ובימי דוד ושלמה נתקיימה כדכתיב יהודה וישראל רבים וגו' ומלאך המשחית בא למעטם או מברכה זו ואמר שראה ה' להבטחה זו וינחם ומ"ד כסף כפורים ראה כפירוש רש"י שע"ש זה נקרא כסף כפורים שנתנו למשכן שהוא מכפר על כופר נפש של מנינם ורבי יוחנן חולק ע"ז כי כסף כפורים שניתן כבר בימי משה למשכן אינו כדאי לכפר על כופר נפש מנינם שהיה בימי דוד אלא בהמ"ק ראה דהיינו כסף כפורים שיתן כ"א מישראל במקדש כל שנה זה ראה וינחם ודייק ליה דמסתברא כמ"ד בהמ"ק ראה מדכתיב אשר יאמר היום בהר ה' וכו' דמלת היום לא דייק ליה אכסף כפורים דמשכן אבל לגבי ב"ה מתפרש היום שפיר דהיינו בכל עת שיתנו כסף כפורים לקרבנו' בבהמ"ק וק"ל: (בגמ') כל הרוקק בהר הבית אפי' בזמן הזה כו'. דכל הימים משמע אפילו בחורבן הבית ונראה דס"ל כמ"ד בפ"ק דמגילה קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד וק"ל: ק"ו ומה שק כו' לפני ממ"ה לא כ"ש כו'. ומהאי קל וחומר אין להתפלל בשק דלפני ב"ו כך לפני ממ"ה לא כ"ש והכי נמי אמרינן אפילו בתפלה דבעי אדם לציין נפשי' כלמלכי

רש"י

הימים: כסף הכפורים ראה. שניתן במנין ראשון של ישראל למשכן והוא כפר על מנין זה שהרי לזכרון ניתן דכתיב והיה לבני ישראל לזכרון לכפר ועכשיו הוצרכו כפרתו (ראה הקב"ה שמנאן דוד לישראל ולא לקח מהם כופר והיה לו ליקח מהם כסף כפורים ומתוך כך נזכר לבסוף כסף כפורים שנתנו קודם לכן וניצולו באותו זכות): [נילף מקפנדריא. לאיסורא דתנן במס' מגילה (דף כ"ח.) אין עושין בית הכנסת קפנדריא: תנא יליף. רקיקה ממנעל: פונדתו. אזור חלול שנותנין בו מעות]: כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם. במס' תעניות (פ"ב דף ט"ז:) אמרי' אין עונין במקדש אמן המברך אומר בסוף כל ברכה בא"י אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך חונן הדעת וכן בכלם והעונים במקום אמן אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וילפינן לה מקראי דתפלת עזרא וסיעתו ואשמעינן הכא דבמקדש ראשון לא היו אומרים אלא ברוך [ה'] אלהי ישראל עד [מן] העולם משקלקלו המינים ואמרו אין עולם אלא זה התקינו עזרא וסייעתו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם לומר שתי עולמות יש להוציא מלב הכופרים בתחיית המתים:

קלט דף סג משנה א כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם משקלקלו המינין ואמרו אין עולם אלא

הכותב

משקלקלו המינין כו'. פי' הרמב"ם ז"ל מינין הם הכופרים בתורה שלא יאמינו בחיי העולם הבא ועוד נבאר ענין העולם הבא במקומו

הרי"ף

ידך מאי רב דקאמר ולא אמר רב לך. ועוד שאם אמר הקב"ה רב למלאך מהכות בעם איך הוא אומר ויאמר דוד אל ה' בראותו המלאך המכה בעם וגו' הנה אנכי חטאתי גו' ואלה הצאן מה עשו ואיך הוא אומר המכה בעם לאחר שאמר ה' למלאך רב לך להכות בעם ואיך יעבור ע"ד ה'. ועוד מדקאמר רב עתה הרף ידך משמע שעתה הוא רב אבל לאחר שעה תשוב להכות בעם. לכך דרשו שאמר הקב"ה טול הרב שבהם שיש לי לספרע מהם מישראל כמה חובות שחייבים אם על שלא תבעו בענין בית המקדש ואם על שלא נתנו איש כופר נפשו בפקוד אותם ובעון בית ישראל טול הרב שבהם ולא היתה כוונתו יתברך ליקח הרב שבהם לכפר על ישראל רק לענשם ברב וגדול שבהם ולכך א"ל עתה הרף ידך בלקיחת הרב הכה תכה ולא בזעף גדול כ"א מעט מעט הרף ידך שמא יחזרו בתשובה מתוך מיתת הצדיק ולכך דוד כשראה שנפל הרב ועדיין היה מכה בעם המלאך אז התפלל אל ה' ואמר תהי ידך בי ובבית אבי ואלה הצאן מה עשו וז"ש חז"ל ובהשחית ראה ה' מה ראה שאם ראה ענין המגפה ועל זה כתיב וינחם ה' על הרע ואמר רב טול הרב בודאי שלא אמר טול הרב אלא שיהיה כפרה על שארית ישראל שאם לא כן איך הוא אומר וינחם ה' על הרעה ויאמר טול הרב ושלא זו רעה כפולה לזה דרש רב שראה יעקב אבינו ושיה אפשר לומר שהתפלל יעקב בענין עשו אע"פ שהיו אלו מלאכי אלהים עכ"ז אמר ורוח תשימו בין עדר ובין עדר ודרז"ל שאמר יעקב לפני הש"י רבש"ע כשאתה מביא צרות על ישראל לא תביא אותם תכופים זו לזו תן להם ריוח בין צרה לצרה ובהשחית שהיה עושה כלה ניחם ה' על הרעה וראה תפלת יעקב שיתן ריוח בין הצרות ולז"א ה' למלאך טול הרב שבהם ותן ריוח הרף שעה אחת שמא יחזרו בתשובה ואם לאו תשוב להשחית מעט ויוכלו לסבול הצרות: **ושמואל** אמר אפרו של יצחק ראה. ורצה לדרוש ענין הכתוב וישלח אלהים מלאך לירושלים לשחתה ובהשחית ראה ה' שמצינו אברהם קרא שם מקום עקידת יצחק יראה ושם בן נח קראו שלם והש"י קראו ירושלים כדברי שניהם ואם כן איך ישחית את ירושלים שנעקד בה יצחק וקרא לה השם יתברך שם. עוד ירצה שאברהם התפלל בשעה שאתה רואה בניו של יצחק באים לידי עבירות ומעשים רעים תהי זוכר להם העקידה ותתמלא עליהם רחמים ועתה בהשחית שנתמלא סאתם ראה ה' אפרו של יצחק שהעלה עליו הש"י כאלו אועלה יצחק עולה ואפרו צבור על המזבח ועמד זכותו לבטל הגזירה ואמר ה' טול הרב שבהם עד שיעשו תשובה. ויש מי שפירש ובהשחית ראה ה' שראה הקב"ה כאלו השחית ושרף אברהם את יצחק וינחם ה' על הרעה וכו' ע"כ. ועוד אפשר לע"ד לפרש מ"ש יעקב ראה שנפש הש"י וראה שעמדו כמה מחנות של מלאכים ללוות ליעקב דכתיב ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים ע"ש ב' מחנות של מלאכים של ארץ ישראל ושל חוצה לארץ וא"כ איך יהיה כח למלאך א' להחריב לירושלים ולחייב לישראל זרע יעקב בחירו. ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר אלהים יראה וכו'. נ"ל פי' מחודש כפ' זה שהתפלל אברהם שיהיה נחשב לפני ה' התמיד שמקריבין ישראל בכל יום בבקר ובערב כאלו נקרב יצחק וז"ש אלהים יראה לו השה של תמיד כאלו הוא בני שנקרב שם וכיון שהמלאך היה מכה בעם מהבקר עד עת מועד ואחז"ל משחיטת התמיד עד זריקתו ובהשחית ראה ה' שבקרבן התמיד הוא נחשב לפניו כאלו אפרו של יצחק עומד באותה שעה וכאלו מקריבין אותה שעה ליצחק שכן התפלל אברהם אלהים יראה בשעת הקרבת התמיד כאלו הוא בני וראה ה' וינחם על הרעה. ורבי יצחק אמר כסף הכפורים ראה שכשם שבעגל נגף ה' את העם ולקח כסף הכפורים של כופר נפש לעשות אדני המשכן ויכפר עון בית ישראל וכן לקח כופר נפש לקנות קרבנות לכפר על עון בית ישראל כך בימי דוד שנענשו על שלא נתנו כופר נפש כשמנה אותם יואב ראה ה' שסופם לגבות חמשים שקלים מכל שבט ויהיה ג"כ כסף כפורים לכפר עליהם כי באותו כסף שגבה מהשבטים קנה הגורן מארונה היבוסי ונבנה בו המקדש לכפר על ישראל וזה נרמז בפ' שאמר ולקחת את כסף הכפורים והיה לבני ישראל לזכרון לכפר על נפשותיכם רמז כאן שבימי דוד יעלה לזכרון מה שעתידים לגבות מכל שבט ולקנות מקום המקדש לכפר על נפשותיהם על מה שטעו ולא נתנו שקלים למנין נפשותיהם ואפשר לי לומר שכך היתה בדעתו של הקב"ה שבמנות את ישראל יתנו כופר נפש בשקלים לקנות בהם מקום המקדש והם לא עשו כן ומ"ש גבה מכל שבט חמשים כסף ועלו הי"ב שבטים ת"ר שקלים וקנה מקום המקדש וכפי זה אמרו כאן כסף הכפורים ראה וה"ק ובהשחית ראה ה' וינחם שרמז שבמעשה העגל כתיב וינחם ה' על הרעה ולקח כסף הכפורים של כופר נפש לעשות המשכן המכפר העגל גם עכשיו אמר למלאך הרף ידך מהשחית כי עתידים לעשות מקדש ולכפר:

כל חותמי ברכות שבמקדש כו'. פי' רש"י ז"ל וכ"ת בועז עבד מדעתיה ולא גמרינן

עץ יוסף

אמת ליעקב: **אפרו של יצחק ראה.** שלא המדרש עיקר אלא המעשה למסור נפשו על קידוש השם. וכמו שאמרו במסכת זו דקמאי מסרי נפשייהו אקדושת השם וכו' וזה רמז אפרו של יצחק שמסר נפשו על קדושת ה': **כסף הכפורים ראה.** פשוט שהענין מתייחס אליו שהקדים ה' רפואה למכה מזמן משה ע"ה: **בהמ"ק ראה.**

יד יוסף

א עיין נעשרה מאמרות מאמר חקור דין חלק ה' פרק ס':

חדושי גאונים

טעמא דקרא מפני שהו' משיח ה' וטעמא דה"כ א הכל הדא טעמא הוא ועיקר טעמא דקרא הוא רק הש"ס מפרש יותר כי לולא שזכה למדה זו ובזה נודע שהוא זכה לשכר רחל א"כ בודאי היה נשאול כדין רודף שהיה לו לחוש בספק נפשות פן ואולי המלכות ליהודה ויהיה דוד מלך ואין לו דין מורד במלכות אבל ע"י מדה זו טעם שהו' וזרעו יהיה להם המלכות לעולם בשכר רחל ג"כ וע"כ אין דינו כדין רודף וגם מסך טעמא מאום שהוא נגוע לא יעשה כן שפיכות דמים בפרהסיא וכמ"ש נמי היה בכלל זה שיהיה לו בושה מבני אדם פן איזה מהם יאמר שהמלכות ראוי ליהודה ואין לדוד דין מורד במלכות. (כבוד הבית):

המבזה בגדי' לסוף אינו נהנה מהם כו'. הבזיון ידובר כשיסולקמאיזה נושא הדבר אשר מתכבד בו. לערך עצמו. ואחר שידענו כי כל פעל ה' למענהו. ובכל המעשי' אשר יעשה אותם האדם. יש בהם מצות אלהיות. (עיין מדרש פ' תצא לכל מקום שתלך. המצות מלוות אותך. כי תבנה בית חדש ועשית מעקה גו'. דלת כו'. מזוזות כו'. כלים חדשים. גדילים תעש' גו'). מבואר מזה. כי המסלק קיום מאיזה מצוה מנושאה. אם בהמה אם איש. לומת או דומם. גדרו בשם בזיון. והנה אמרו במדרש שמואל. (ילקוט). ויכרת את כנף גו'. ויך לב דוד אותו כו'. ר"י אמר. אמר דוד. מה בינקטע רישא לקטע ציציתא. ר"כ אמר שבעלו ממצות ציצית שעה אחת כו'. ע"כ. וזהו שכוון ריב"ת בסוגיין שדוד בזה את הבגדים. והיינו במה שסילק המצות התלויות בהם. אולם מ"ש לסוף אינו נהנה מהם. סגולה זו תתבאר. במ"ש מה בין קטע רישא לקטע

שיהא אדם שואל בשלום חברו בשם. בשמו של הקב״ה ולא אמרינן מזלזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הבריות להוציא שם שמים עליו ולמדו מבועז שאמר ה׳ עמכם ומן המלאך שאמר לגדעון ה׳ עמך גבור החיל: ואומר אל תבוז כי זקנה אמך. למוד מדברי זקני אומתך לעשות מה שראית שעשו הם ובגמ׳ מפרש מאי ואומר: ואומר עת לעשות לה׳ הפרו תורתך. פעמים שמבטלים ד״ת כדי לעשות לה׳ אף זה המתכוין לשאול לשלום חברו זהו רצונו של מקום שנאמר בקש שלום ורדפהו מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור: ויברכו שם כבודך. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד עונין והמברך אומר ברוך ה׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם מפרש בתוספתא שתקנו מן העולם ועד העולם להודיע שאין העולם הזה לפני העולם הבא כלום אלא כפרוזדור לפני הטרקלין כלומר הנהיגו ברכותיו בעה״ז כדי להיות רגילין לעה״ב שכלו ארוך: תהלה אחת. שיענו פעם אחד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: על כל ברכה. בסוף ברכה באחרונה: וכי תימא בועז מדעתיה עבד. ולא גמרינן מיניה: ת״ש. דגמרינן ממלאך שאמר לגדעון: וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון. כלומר לא שאל בשלומו ולא ברכו אלא בשליחות קאמר מאת המקום לבשרו שהשכינה עמו ולא גמרינן מיניה: ת״ש אל תבוז כי זקנה אמך. אל תבוז את בועז לאמר מדעתו עשה אלא למוד

אחד התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם שנאמר (רות ב) והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם ויאמרו לו יברכך ה׳ ואומר (שופטים ו) ה׳ עמך גבור החיל ואומר (משלי כג) אל תבוז כי זקנה אמך ואומר (תהלים קיט) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך רבי נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה׳:

גמ׳ כל כך למה לפי שאין עונין במקדש אמן [א] מנין שאין עונין אמן במקדש שנא׳ (נחמיה ט) קומו ברכו את ה׳ אלהיכם מן העולם ועד העולם ואומר (שם) ויברכו (את) שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה יכול כל הברכות כלן תהא להן תהלה אחת ת״ל ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה. והתקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו וכו׳. [ב] מאי ואומר וכ״ת בועז מדעתיה דנפשיה קאמ׳ ת״ש ה׳ עמך גבור החיל וכ״ת מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון ת״ש אל תבוז כי זקנה אמך ואומר עת לעשות לה׳ הפרו תורתך. אמר רבא האי קרא מרישיה לסיפיה

כדמללי וק״ל: [לפי שאין עונין אמן במקדש וכו׳. מפורש בסוף פרק אלו נאמרין]: וכ״ת בועז מדעתיה דנפשיה כו׳. וה״ה דהמ״ל דבעי לאתויי קרא דגדעון לאשמעינן דהסכימו ב״ד של מעלה ע״י כדאמרי׳ בסוף מסכת מכות אלא דלא נחית הכא להכי ומה שיש לדקדק

במסכת סנהדרין ופירוש קלקלו השחיתו [הדעות] והאמונות וכשאמרו בכלל התקנות שתקנו שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם האל מפני שמלת שלום הוא שם משמות הקב״ה והביאו ראיה לדבר זה מענין בועז שאמר ה׳ עמכם השיבוהו שיברך ה׳ ומה שאמר אחר כן ואומר אל תבוז כי זקנה אמך אינו ראיה על מה שהקדים שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם. אבל ראיה שלא יבוז וילעוג לתקנת חכמים אף על פי שהם ישנות וקדמוניות ועל זה הזהיר שלמה בזה המשל ואח״כ הביא ראיה על כל העוברים על התקנות ההם כי יבא זמן להפרע מהם ולענוש אותם כי הם הפרו תורה וזהו שאמר הפרו תורתך עת לעשות לה׳ אבל מי שיעזוב הפסוק על סדורו ויפרשהו ויאמר עת לעשות לה׳ הפרו תורתך יאמר כי כשיבא העת להפרע מהם ולהנקם יזדמנו סבות לבני אדם להפר התורה כדי שיבא עליהם העונש במשפט וזה הענין ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימצאנו כי נצא מזה לענין הדין הנגזר מהקב״ה על כל אדם וע״כ אל תבקש ממני עתה בענין הזה אשר אנו בו אלא לבאר דברי המדברים בלבד על דרך פי׳ פשוט בכל דבריו כי דברי הכתוב יבטלו קצתם לקצתם בענין ההוא וכן דברי החכמים. אבל היסוד הוא כי הקב״ה יגמול לטובים ויענוש הרעים והכל במשפט כי כן העיד עליו הפסוק כי משפטיו ישרים שנאמר כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול ודרך הצדק בהם אין ביכולת אדם להשיגו כאשר אין בכח שכל אדם להיות שכלו כולל דעת הקב״ה וכבר הודיענו הכתוב כי אין ביכולת רעיונינו להשיג חכמתו וצדק דיניו בכל מה שפעל ויפעל והוא מ״ש כאשר גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם וע״כ יש לך לסמוך על היסוד הזה ואל תשגה נפשך להעמיק אחר הענין הזה כי כל מי שיחקור אחריו יוצדק עליו מ״ש חז״ל בכיוצא בזה צלל במים אדירים והעלה חרס בידו. ועוד כתב קצת בזה והאריך בסיפור שבחי דברי הפלוסופי׳ בקיאים בפלוסופיא ואין צורך לכתוב כאן על הספר הזה אשר סדרתיו כשלחן ערוך לפני המון הלומדים תמימי דרך ההולכים בתורת ה׳. וסיים הרב פירוש משנה זו בלשון זה ואין זה מקום להביא הדבר הזה לולי אשר כונתי כשיבא זכר דבר לענין האמונה לבאר בו מעט לפי שיקר בעיני ללמד עיקר מעקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדהו עכ״ל:

הרי״ף

מיניה תא שמע ממלאך דאמר לגדעון כו׳. ויש לדקדק למה הוצרכו ג׳ קראי דבקרא דבועז וקרא דאל תבוז כי זקנה אמך סגי כיון דעיקר הילפותא היא מבועז וקרא דאל תבוז איצטריך דלא נימא דבועז עשה מדעתו ולהכי אייתי נמי האי קרא דאל תבוז לומר שעשה מדעתו א״כ האי קרא דגדעון תו לא אצטריך. ונראה דגם מתרווייהו לא ילפינן לה משום דאיכא למדחי נמי שמא לא אמר בועז ה׳ עמכם בשביל שאלת שלום בשם כי לא נתכוין לשם אלא רצה לזרזם שלא יהיה בידם עבירה לחלק לזונות מכל גרנות דגן ולכך כשראה בועז הנערה נגבת אמר ה׳ עמכם להזהירם כלומר יהיה ה׳ שוכן עמכם שלא יהיה לכם דבר של עבירה אלא דבר של יראת ה׳. יהיה עמכם ויאמרו לו יברכך ה׳ שיש בידינו דבר של זכות וג״ת שמתוך גמילות חסדים יברכך ה׳ וא״כ אין ללמוד מכאן שאלת שלום בשם ולומר אל תבוז כי זקנה אמך מה שעשה בועז לומר עשה מדעתו כי בדרשה הזאת דחינו את הכל שלא הזכיר בועז כאן את ה׳ אלא לזרז לקוצרים כנזכר ולכך הביא מגדעון דאע״פ שיש לדחות לא לשאלות שלום בשם אלא המלאך בא במלאכות ה׳ לגדעון לומר לו שהשם יהיה עמו להיות עוזר לו להלחם בעדו וז״ש ה׳ עמך בעזרך כיון שאתה גבור החיל ביראת ה׳ מ״מ למדנו ממנו שפירוש ה׳ עמכם האמור בבועז אינו זירוז ואזהרה לפי שמצינו בגדעון שאמר לו המלאך ה׳ עמך והתם ליכא למימר הכי שזרזו והזכירו המלאך לגדעון שיתעסק בדבר מצוה שיש בה שם ה׳ ולא בדבר עבירה כמו שאתה דורש בבועז כי לא שייך לומר כן בענין גדעון וע״כ אתה דורש שם בגדעון ה׳ עמך או בשאלת שלום או לכל הפחות מענין הבטחה שתהיה השכינה עמו וא״כ גם ה׳ עמכם הנאמר בבועז אינו ענין אזהרה דיגיד עליו ריעו אלא שאלת שלום בשם דהא הבטחה ליכא למדרש בבועז דדוקא בגדעון שהיה מדבר עם המלאך יש לדרוש שהמלאך הבטיחו מאת המקום במלאכות ה׳ אבל בועז מנין לו להבטיחם לקוצרים וכיון שכן ודאי דרשינן ליה ששאל להם שלום בשם ולמאי דאיכא למדחי ולומר דנהי דדרשת ליה לשאלת שלום בשם אבל אכתי אית לן למימר דמדעתיה עבד ולא גמרינן מיניה לנ״א ואומר אל תבוז לבועז שהוא מזקני אומתך לומר דמדעתיה עביד ונמצא לפי זה דעיקר הילפותא היא מקרא דבועז וקרא דאל תבוז וקרא דגדעון לא אתא אלא להוכיח דלא נדרוש קרא דבועז מענין אזהרה וזירוז דיגיד עליו ריעו האי קרא דגדעון דכתיב ביה נמי ה׳ עמך ואם כן האי קרא דבועז מדרים לשאלת שלום בשם וכ״ת תינח בדברים שאינם נוגעים לכבוד ה׳ אבל להזכיר לשם לשוא בשביל כבוד בני אדם שאני לנ״א ואומר עת לעשות לה׳ להזכיר שם ה׳ לשוא בזמן שהפרו תורתך דהם החושבים להשכיח שמו והפרו תורתך אז עת לעשות לה׳ ולשאול שלום בשם ועיין במסכת מכות פרק אלו הן הלוקין: אמר רבא האי קרא מרישיה לסיפיה מדרים וכו׳. פירש״י ז״ל מרישיה לסיפיה עת לעשות לה׳ עתים הם לה׳ לעשות משפט פורענות בעוברי רצונו משום דהפרו תורתך. מסיפיה לרישיה הפרו תורתך עושי רצונו יתברך כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת היסור במות משום דעת לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקב״ה. ועוד אפשר לי לומר מרישיה לסיפיה עת לעשות לה׳ שאע״פ שכתוב והגית בו יומם ולילה מ״מ אם א״א לו לעסוק יומם ולילה יקבע עתים לתורה עת לעשות לה׳ מה טעם יקבע עתים ויבטל מווי שכתוב והגית בו יומם ולילה

עין יעקב

וכי תימא מלאך הוא דקאמר. עיין פירש״י ועי״ל דה״ק מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון אבל לא מצינו שגדעון השיב למלאך ברכה בשם כמו שמצינו שהקוצרים אומרים לבועז והשיב לו יברכך ה׳ על זה קאמר אל תבוז כי זקנה אמך לומר שהקוצרים השיבו לבועז שלא כדין זקניך ויאמר לך: האי קרא מסיפא לרישא מדרים ומרישא לסיפא מדרים. עיין פירש״י ומהרש״א ועי״ל ע״ד דאיתא בנזיר דף כ״ג גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה וא״כ מאן דדריש עת לעשות לה׳ הפרו תורתך מיירי במצוה שלא לשמה וזה עת לעשות לה׳ המצוה אף שבעשייתו הפרו תורתך שעשייתו שלא לשמה ומאן דדריש בהיפך הפרו לעשות

עין יוסף

היינו שראה הרפואה שעתידין ישראל לבנות בית המקדש. וז״ש בהר ה׳ יראה שבעד הר וגורן ארונה ה׳ יראה מה שעתידין לבנותו ולכן ריחם ה׳ על ישראל עמו:

קלט והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם. אע״פ שאין כאן הזכרת שם שמים לבטלה. מ״מ לא יכון להזכירו תמיד פן יבואו להוציאו לבטלה. ועוד שראוי שלא להוציאו אלא ביראה וברעדה ע״ד מפני שמי נחת הוא. וכן וזרחה לכם יראי שמי. ואם יורגלו בשאלת שלום בשם יהיה נקל בעיניהם. גם יש לחוש שמא יזכירוהו במקום בלתי טהור. אמנם ראו שבדורותיהם היו מבקשים להשכיח שם שמים. ולכן ראוי להרגילו בפי האנשים בשאלת שלום. ולכן התקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם ולמדו מבועז שאמר ה׳ עמכם. והם אמרו לו יברכך ה׳. ומן המלאך שאמר לגדעון ה׳ עמך גבור החיל: לפי שאין עונין אמן במקדש. הדבר תמוה ומה נתינת טעם הוא זה לדברי משנתינו כאן. שהרי לא נזכר במשנתינו מעניית העונים רק מאריכות חתימות הברכה (נל״ח) וי״ל בפשיטות שיש מלכות שמים באמן. כי אמן ר״ת אל מלך נאמן. וזה מבואר בספרים. ולכך במקדש שלא היו עונים אמן היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד במקום מלכות להמליכו (מעין הברכות): ומנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר. בתפלת עזרא בבית שני קומו וברכו את ה׳ אלהיכם. והיינו [ע״י ח״א]

א תענית ט״ז ע״ב סוטה מ׳ ע״ב: ב מכות כ״ג ע״ב:

חדושי גאונים

ציציתא כו׳. והיינו כי לדעתי פי׳ בזה מאמר. וי״ך ל״כ דוד הותו על אשר כרת כו׳. והיה לו לומר ויגחם דויד אשר כרת גו׳. ע״כ פי׳ שרמז הכתוב למ״ש רז״ל ב״ר (פ׳ ל״ד. פסוק ויאמר ה׳ אל לבו). צדיקים לבם ברשותם. רשעים הם ברשות לבם. אף כאן הרגיש דוד בעצמו. כי בהם שקטע ציציתא. נדמה כאילו קטע רישא ומתואר בזה בתואר רע. עד שנמלך עליו כי לבו הכה אותו. כלומר נעשה מושל עליו. והנה ממשלת הלב ידובר על שפע התאוות המתפשט באדם לשיתמשם בו ושמ״ו השכל אין בו כח לעמוד נגדו. ויומתק עוד בזה בשידענו כי הציצית מסגולתם לשימנעו את האדם המקיימם לתור אחרי לבבו. כמ״ש מעשה באדם אחד ששמע שיש זונה בכרכי הים כו׳. ובאו ציציותיו וטפחו על פניו כו׳. גם אמרו רז״ל גדול המתפילה כו׳. וא״כ אחר שסילק דוד מצות ציצית מבגדי שאול. ובטלו ממצות ציצית הגביר דוד בזה על עצמו הכח התאווני (המתואר לב). אשר נולד בו. וימשל עליו לבו ונשתמש בו בשפע רב. עד שקרם לו כמקרה ברזילי הגלעדי. שקפצה עליו זקנה ממה שהיה שטוף בזמה. (ועיין שבת דף קנ״ב דברי׳ שאדם עושה בילדותו. משחירים פניו בזקנותו כו׳. ע״ש ביאורו). ונרדם בזה מכתותיו הדמיים והאשיים עד אשר לא

אהבת איתן

וכ״ת בועז מדעתי׳ דנפשי׳ קעביד. וקשה דמהי תיתי לומר כן. וי״ל משום דאין להזכי׳ את השם מקודם וא״כ ה״ל עמכם ה׳ וז״ש אל תבוז דאפשר דבאמת הזכיר את״כ רקם כתוב וזכרו מקוד׳ מפני כבוד ה׳. וכמ״ש בפי׳ זרע אברהם ברכה פמ״ג.

א לעיל דף ס' ע"א סוכה בע"י סי' ק"ל. סנהדרין ע' ע"א : ב תוספתא פ"ו :

מהרש"א

עוד בזה ע"ש ודו"ק : ואומר עת לעשות וגו'. הכא לא פריך מאי ואומר משום דמקרא דלא תבוז כי זקנה וגו' דהיינו שיש לנו ללמוד מזקנים הראשוני' אימא דהיינו דווקא בדבר שאין בו שום גמגום לאיסור משא"כ הכא דהוי הזכרת ש"ש לבטלה ת"ש עת לעשות לה' וגו' וק"ל : מסיפיה לרישיה כו'. ר"ל הכא בשני ענינים מדריש ופרש"י מרישיה לסיפיה כו' עת לעשות לה' משום הפרו תורתך עתים הם לה' לעשות משפט פורענות כו' ע"ש והוא קצת דחוק דהיכן הוזכר משפט ונראה לפרש כדבסמוך אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנאמר עת לעשות וגו' דהיינו עת לעשות לה' לכונסה לש"ש משום דהפרו תורתך וק"ל: ואם ראית דור כו'. נראה מפרש"י שהם ב' ענינים בשעת המכנסים פזר ובשעת המפזרים כנס איירי בחכמי הדור ואם ראית דור כו' איירי בתלמידים וקרא דמייתי עת לעשות לה' וגו' קאי אתרוייהו אשעת המפזרים כנס עת לעשות לה' במדת ענוה הפרו תורתך מללמד לתלמידים כיון שיש חכמי הדור אחרים המפזרים וקאי נמי אאם ראית דור וכו' דהיינו שאין התורה חביבה עליהם עת לעשות לה' מללמדם משום בזיון התורה כך נראה מפרש"י אבל בירוש' מוכח דחדא מילתא היא ובשעת המכנסים פזר קאי נמי אתלמידים שחביבה התורה עליהם להכניסה אליהם פזר ללמד להן ובשעה שהתלמידים מפזרים אותה ואינה חביבה להם כנס אתה ללמוד להן ודו"ק : תמן הוי גבר כו'. יש לדקדק מאי אשמועינן בר קפרא הא מתני' היא במקום שאין איש השתדל להיות איש גם אביי דדייק ליה ש"מ באתרא דאית כו' אמאי לא דייק ליה הכי אמתני'. דאבות ש"מ במקום שיש איש כו' וי"ל דהתם לא ב[...] קאמר אלא במקום שאין איש לעסוק בצרכי צבור השתדל את עצמך להיות איש עוסק בצרכי צבור והוא גופא אשמעינן שיהא אדם עוסק בצרכי צבור שהוא קצת ביטול ללמודו אבל הכא נלמד מענינו דלעיל מיניה דבד"ת קמיירי באתרא דלית גבר להיות מורה הוראה הוי גבר להיות מורה להם ולגופיה לא אילטריך דדבר פשוט הוא כדאמרי' ועצומים כל הרוגיה זה שהגיע להוראה ואינו מורה אלא דאתא לדיוקא כדאמר אביי הא באתרא דאית גבר להורות תמן לא תהוי גבר להורות ופריך דהא נמי פשיטא דאסור להורות בפני רבו ומשני בששוין כפרש"י אם באת במקום ת"ח ט' דבכבר תרוייהו בעיר א"כ

עין יעקב

מדריש מסיפיה לרישיה מדריש א מרישיה לסיפי' מדריש עת לעשות לה' מה טעם משום הפרו תורתך מסיפיה לרישיה מדריש הפרו תורתך מה טעם משום עת לעשות לה' ב תניא הלל הזקן אומר בשעת המכנסים פזר א) בשעת המפזרים כנס אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר שנאמר (משלי לא) יש מפזר ונוסף עוד ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך. דרש בר קפרא זלת קפוץ קנה מינה. באתר דלית גבר תמן הוי גבר. אמר אביי ש"מ באתרא דאית גבר תמן לא תהוי גבר. פשיטא לא נצרכה אלא כששניהם שוים. דרש בר קפרא

רש"י

מזקני ישראל כי יש לו על מי להסמך שנא' עת לעשות לה': מסיפיה לרישיה כו'. אם באת לדרשו למקרא זה יש לדרשו יפה בין ככתיבתו בין בהפוך: מרישיה לסיפיה. עת לעשות לה' משום הפרו תורתך עתים הם לה' לעשות משפט פורעניות בעוברי רצונו משום דהפרו תורתך: מסיפיה לרישיה. הפרו תורתו עושי רצונו כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות משום דעת לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקב"ה: בשעת המכנסין. שאין חכמי הדור מרביצים תורה לתלמידים: פזר. אתה לשנות לתלמידים: בשעתא דמפזרים. שהגדולים שבדור מרביצים תורה: כנס. אתה ולא תטול שררה עליהם דאף זו לכבוד שמים הוא לאחוז במדת הענוה וכתיב עת לעשות לה' הפרו תורתך: ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס ואל תטיל דברי תורה לבזיון: הפרו תורתך. מללמדה בשעה שהכנוס לשם שמים: ה"ג זלת קפוץ קנה מינה. אם ראית פרקמטיא בזול קפוץ וקנה מינה ואסוף שסופה להתיקר: פשיטא. הא דאביי למה לי פשיטא שלא יורה אדם הלכה בפני רבו למה ליה לאביי למשמע מכללא: כששניהם שוין. אם באת במקום ת"ח ואיכך גדול ממנו אל תטול עטרה לדרוש

עיון יעקב

תורתך דהיינו לעשות עבירה לשמה משום דעת לעשות לה' וכיון דתרווייהו כא' טובים כדמסיק שם בש"ס לכן דרשינן כאן תרוייהו מחד פרוקא אבל כל זה אינו מתיישב על לשון הש"ס כאן : **שאין** התורה חביב עליו כנס. כי מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין : **זלת** קפוץ קנה מינה. פי' אם ראית שהתורה בזול קפוץ מהר קנה מינה שסופו להתייקר וכן לענין התורה אף שהדור אין התורה חביב עליהם אפ"ה קנה מינה שסופו יהיה דבר ה' יקר : **אמר** אביי ש"מ באתרי דאית גבר. מורה הוראה תמן לא תיהוי גבר הא דלא מדייק כן ממתניתין דפ"ב דאבות במקום שאין איש השתדל להיות איש כמו שמקשה מהרש"א נ"ל דלא קשה מידי דשם אין לדייק רק במקום שיש איש אין להשתדל ע"י פעולות להיות איש אבל בלי השתדלות מותר לקבל עליו להיות איש אף שיש שם ג"כ הראוי להיות איש להכי

הרי"ף

משום דהפרו תורתך שאם לא יקבע עתים יתבטל ממנו ת"ת לגמרי והפרו תורתך [...] תפסת מועט תפסת ומסיפיה לרישיה מדריש הפרו תורתך שהאדם העוסק בתורה [...] רשות לספר ולבטל התורה בזמן שרואה שעת לעשות לה' בפיקוח נפשות. וכיוצא בזה [...] שבת אחת כדי לקיים נפש מישראל: **תניא** הלל אומר בשעת שמפזרים כנס וכו' וכו' [...] לדקדק דאשונה דלא רישיה סיפיה דבתחלה אמר בשעת שמפזרים כנס וכו' ולא תי[...] דור שהתורה חביבה עליו לדור שאין התורה חביבה עליו ואח"כ אמר אם ראית דור שהתורה חביבה עליו וכו' ואם נאמר דתנא והדר מפרש היל"ל כך בד"א כשהתורה חביבה על הדור וכו'. וע"ק דהיה לו להביא ראיה לזמן שאין התורה חביבה כנס מסיפיה דקרא דיש מפזר דכתיב בו וחושך מיושר דהיינו כשאין התורה חביבה דהיינו חושך מיושר התורה אך למחסור. ועוד קשה דאיך מביא ראיה מעת לעשות לה' שאם אין תורה חביבה כנס שהרי זה הפסוק מרישיה לסיפיה מדריש ומסיפיה לרישיה מדריש ולא משמע מידי. ונ"ל דהכי קאמר הלל בשעת המפזרים כנס ובשעת המכנסים פזר וכי תיקשי לך דהא קרא כתיב איפכא יש מפזר ונוסף עוד דמשמע בשעת המפזרים פזר ונוסף עוד וכן על מה שאמר בשעה שמכנסים פזר כתיב איפכא וחושך מיושר אך למחסור לזה תירץ דלא קשיא כלל דקרא הכי קאמר אם ראית דור שהתורה חביבה פזר כלומר לא נהית קרא לחילוק המפזרים והמכנסים כי אם לחלק על המפזרים בין דור שהתורה חביבה לאין התורה חביבה עליו וז"ש אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר אע"פ שיש מפזר דהיינו בשעת המפזרים עכ"ז פזר גם אתה ונוסף עוד ולא חלקו בין שעת המפזרים למכנסים אלא בזמן שאין התורה חביבה עליהם כי אז בשעת המפזרים כנס אתה כיון שאין התורה חביבה עליהם ומ"מ בשעת המכנסים לא תכנוס לפי שתתבטל התורה לגמרי ולפיכך פזר אתה ולזה לא הביא מחושך מיושר והוא סיפא דקרא לדור שאין התורה חביבה כנס משום דהתם משמע שאם אין התורה חביבה שהוא חושך מיושר כנס ואך למחסור בין בשעת המכנסים בין בשעת המפזרים וזה אינו שאם אין התורה חביבה ואין מפזר ד"ת שהם מכנסים צריך לפזר כדי שלא תשתכח תורה מישראל ח"ו ודווקא אם אין תורה חביבה ויש מפזרים כנס ובזמן שהתורה חביבה גם בשעת המפזרים פזר שנאמר יש מפזר ונוסף עוד ולזה הוכרח להביא מפ' עת לעשות לה' לגלות על מה שאמרנו ואם אין התורה חביבה עליו כנס שהוא דוקא בשעה שיש מפזרים אחרים שאם אין מפזרים אחרים אע"פ שאין התורה חביבה פזר שנאמר עת לעשות לה' הכונה כשאחרים הפרו תורתך שאינם מפזרים תורה ובסבתם תופר תורה אז עת לעשות לה' ולדרוש להם תורה וזה ודאי בזמן שאין התורה חביבה דגם בכלל הפרו תורתך יש במשמע דישראל הפרו תורתך הרי שאין התורה חביבה וגם יש במשמע שהוא בשעת המכנסים ולכך צריך לפזר ועת לעשות לה' :

ענף יוסף

קלט מסיפיה לרישיה מדרש הפרו תורתך מ"ט משום עת לעשות לה'. להסביר זה נודע יש שמקיים מצות בהכרח בלי נדיבות נפש ורצון והושבים כי זה נחשב קיים. דמיון אם אדם עושה טובה לזולת אף אם אינו בנדיבות ורצון נחשב טובה לזולתו. אפס זה יתכן בין אדם לחברו. אחרי כי המקבל נצרך לטובה אפילו אם המטיב עושה בהכרח עכ"פ מקבל הטוב. אמנם הבורא יתברך אינו נצרך לשום דבר זולת לעשות רצונו וכמ"ש בכתוב יקריב לרצונו. ואם אין הרצון אין טוב. לזה נצטוינו לעת הכותב לספר מצות התורה לנוכח שעם משום שאין צריך לעיקר המצוה רק ברצון ונדיבות נפש. לכך נדחית המצוה לעתים (מעין הברכות) :

עץ יוסף

והיינו ברוך ה' אלהי ישראל כו'. ויברכו שם כבודך היינו שעונים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד : **אם ראית דור שהתורה כו'**. זהו מאמר אחר מהלל. וכן אי' בהדיא בירושלמי פ"ק דברכות מז"ל שם וכן היה הלל אומר אם ראית כו'. וכן נראה מפרש"י שהם ב' ענינים. בשעת המכנסים פזר ובשעת המפזרים כנס זה איירי בחכמי הדור. ואם ראית דור שהתורה כו' איירי בתלמידים כמו שאפרש לקמן. וקרא דמייתי עת לעשות לה' וגו' קאי אתרווהו אשעת המפזרים כנס עת לעשות לה' במדת ענוה הפרו תורתך מלמד לתלמידים כיון שיש חכמי הדור אחרים המפזרים כמו שכתבתי לעיל. וקאי נמי אאם ראית דור שאין התורה חביבה עליהם עת לעשות לה' מללמדם משום בזיון התורה : **אם ראית דור שהתורה חביבה עליו**. שחביב התורה על התלמידים. פזר להם את התורה ותלמוד להם שעל ידם תתרבה לך ג"כ התורה שנא' יש מפזר ונוסף עוד. והיינו המלמד תורה לתלמיד הגון ניתוסף חכמת הרב יותר וכמאמרם ז"ל ומתלמידי יותר מכולם : **ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו**. והמלמד תורה לתלמיד שאינו הגון נתמעט חכמת הרב וכדאי' בספר הפלאה. לכן כנס ולא תלמד להם שנאמר עת לעשות לה' שלא להטיל דברי תורה לבזיון. הפרו תורתך מלפזרה בשעה שהכנים לש"ש : **באתר דלית גבר**. להיות מורה הוראה הוי גבר להיות מורה להם. אמר אביי ש"מ כו' דלפי דלגופיה לא איצטריך בר

חדושי גאונים

טעם את אשר אכל. גם אדונינו הסמע"ס. פסקו כותניו החמים לזקנותו. וגם אם כסוהו בבגדים לא ייחם לו. והיינו כי באמת הענין. שכסוי בבגדים לא יתן ולא יוסיף חמימות על המכוסה בו. אבל שומר הוא את הכחות השלהביות אשר באדם לבלתי יתפזרו הנה והנה. אמנם אם כבר כלו באדם המכוסה כחותיו החמים הדמיים. מאין יבא החמימות אליו. גם כי ירבה כסויים. ונתבארו בזה א"כ מאמרנו הנוכחיי. כי ממה שביזה דוד את הבגדים כלומר שחילק מבגדי שאול. את הדבר שהתכבד בו והיינו מצות ציצית נמשך לו לדוד שהכה לבו אותו. ונעשה מושל עליו להרבות בפעתו שפעת הילדות. ונתן לנשים חילו. ומזה כבה חמימותו הטבעיי. עד שלעת זקנותו לא היה נהנה מבגדים בכסויים אותו. עד שהוצרכו לבקש בשבילו חמימות מגד חוץ לו. והוא אבישג השונמית ותהי לו סוכנת. (אייה הים) :

והתקינו שיהא אדם שואל כו'. עת לעשות לה' הפרו תורתך כו'. כ"ח עתים נאמרו בקהלת וחשיב להעתים בלמ"ד עת ללדת ועת למות כו' רק חמשה עתים לא כתוב בהן למ"ד עת ספוד ועת רקוד עת כנוס אבנים עת מלחמה ועת שלום. אבל נראה שמעת ללדת עד תשלום העתים עת שלום הוא שבעה פסוקים ובכל פסוק ד' עתים היינו שתים בהן ארבע היינו שיש שבעה כוכבי לכת (וכמדומה לי שאמר ויש ז' ימי שבוע) וכנגד זה הוא שבעה פסוקי' והשבעה כוכבים כו' משמשים כל ימי השבוע. ובכל יום יש יום ולילה. והיום נחלק לשני חלקים היינו חצות היום. והלילה ג"כ נחלק לשני חלקים היינו חצות לילה. וכנגד זה בכל פסוק הוא ד' עתים. ויש ד' דברים היינו דומה

המתורגמן. א) וועו דיא געלעהרטען (ת"ח) ציהען זיך צוריק פֿאן פובליקום ברייטע אויס דיא לעהרע .

לדרוש במקומו : בבל דרכיך . אפי' לעבור עבירה : דעהו . תן לב אם צורך מצוה הוא כגון אליהו בהר הכרמל עבור עליה : מחטא דתלמיותא . ברוסדי"ר של גוביי"ש שהתפירות עשויות שורות שורות כתלמי מענה ר"ל מחרישה : אוכלוסא . חיל גדול של ששים רבוא : חכם הרזים . שיודע מה שבלב כל אלו : לשמשני . שהם חורשים וזורעים ואני מוצא מוכן : כל אומות שוקדות ובאות לפתחי . עשיר היה והכל באים אצלו לסחורה :

קפרא איזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה (משלי ג) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך . אמר (רב פפי) [רבא] אפילו לדבר עבירה . (אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי) . דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה . מאי היא אמר רב יהודה מחטא דתלמיותא [א] :

קמ דף נח [אמר רב המנונא הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים אוכלוסי עובדי כוכבים אומר בושה אמכם וגו'] א תנו רבנן הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים . (לפי) שאין דעתם דומות זו לזו ואין פרצופותיהם דומות זו לזו . בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית אמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלה לשמשני . הוא היה אומר כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול חרש וזרע וקצר ועמר ודש (וזרה) ובירר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח"כ אכל ואני משכים ומוצא כל אלו כשהוא מתוקן לפני . וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ) [ג] וטוה וארג (וצבע ותפר) ואחר כך (לבש) [מצא בגד ללבוש] ואני משכים ומוצא כל אלו כשהוא מתוקן לפני . [כל אומות ב שוקדות ובאות לפתח ביתי ואני משכים ומוצא כל אלו לפני] . הוא היה אומר אורח טוב מה הוא אומר כמה טריחות טרח בעל הבית לפני כמה יין הביא לפני וכמה בשר הביא לפני וכמה גלוסקאות [ג] הביא לפני כל הטורח שטרח לא טרח אלא בשבילי . אבל אורח רע מה הוא אומר מה טריחות טרח בעל הבית זה מה יין הביא מה בשר הביא מה גלוסקאות הביא כל מה שטרח לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו . על אורח טוב

מי יורה כיון דכל אחד מהם לא יורה ודו"ק : [שכל גופי התורה וכו בכל דרכיך דעהו . לא קאמר זכרהו אלא דעהו ידיעה אמתית במציאותו ושהוא יכול ומשגיח בכל דרכיך לתת שכר טוב לצדיקים ולענוש רשעים ומסייע והוא יישר אורחותיך ע"ד שאמרו בדרך שאדם רוצה לילך כו' הבא לטהר כו' וק"ל] : [לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקי' כו' . ברייתא היא נמי בסוף פ"ב דקדושין בשם ר"מ ומפרש לה מחט דתלמיותא שהיא נקי' פי' בערוך שהיא נקי' מגזל וקלה שאין בה חסרון כיס עכ"ל]: חכם הרזים כו' למאי דמסיק דאין אוכלוסא פחות מס' רבוא יש בהן ג"כ ס' רבוא דעות מחולקין והוא כלל כל הדעו' שע"כ נתנה התורה לס' רבוא במדבר להיות התורה כלולה מכל דעה וחכמה ואין להוסיף עליה ומזה שאחז"ל כל מה שמחדש כל חכם בדורו מסיני הוא לפי שזה הדבר כבר היה בדעת אחד מאותן ס' רבוא שהיו בסיני כי א"א שיהיה עוד דעת אחרת על ס' רבוא וק"ל : ואין פרצופיהן דומין כו' . דכשם שהן מחולקין בדעות עד ס' רבוא שהיא צורה הפנימית כך הן מחולקין בצורה החיצונה ויש לברך על שרואה כ"כ צורות ופרצופין משונין זה מזה עד ס' רבוא שהיא קצה האחרון שאין עוד צורה אחרת מכאן ואילך וק"ל : בן זומא ראה כו' . דודאי שאר בני אדם שעוסקין במלאכה לא היו מברכין רק ברוך חכם הרזים על רבוי הדעות ושינוי פרצופין כ"כ כדקתני ברישא אלא בן זומא שהיה ת"ח ולא היה עוסק כלל במלאכה הוסיף בברכה זו על שברא רבים כל כך לשמשני להיות כל מיני המלאכות נעשים על ידם כפי ריבוי הדעות וכדמסיק אדם הראשון יחידי היה וכמה יגיעות יגע עד שמצא פת כו' ואני מוצא כל אלו מתוקנים כו' בלי שום יגיעה והיינו ע"י אוכלוסא זו והוסיף כל אומניות כו' דודאי המדינות צריכות זו לזו דמה שחסר בזו יוכל לימצא באחרת והסוחרים מביאים ממקום המלוי למקום החסר וז"ש גם מה שאני חסר במקומי הם שוקדות ובאות לפתח ביתי כו' להיות לי מלוי לקנות ואמר הוא היה אומר אורח טוב כו' ועוד הוסיף בזה מחסד אלהים באורח בדרך שהוא חסר מדברים הצריכים לו ובעל הבית טרח בשבילו ואורח טוב אינו כפוי בטובה זו ואומר שכל הטרחות בשבילו שהוא חסר מזה בדרך ומייתי ליה מקרא זכור כי תשגיא פעלו וגו' ר"ל שיזכור האורח וישגיא ויגדיל פעלו של ב"ב שכל עשה בשבילו ועליו שררו אנשי ב"ב שעמו והכינו כ"כ עי"ל כפשטיה כי תשגיא פעלו וגו' ר"ל שתזכור

א תוספתא פ"ו :
ב נ"ל אומניות :

חדושי גאונים

צומח חי מדבר . שעת ללדת ועת למות הוא כנגד המדבר עת לטעת ועת כו' הוא כנגד צומח . עת להרוג ועת לרפוא הוא כנגד מדבר . עת לפרוץ ועת לבנות הוא כנגד דומם . עת לבכות ועת לשחוק עת ספוד ועת רקוד . שלפום רהיטא הוא דבר אחד . שבכיה והספד ענין אחד הוא ושחוק וריקוד הוא ג"כ ענין אחד . אבל נראה שבכיה נקרא שבוכה בינו לבין עצמו . והספד נקרא שמספיד ברבים ומודיע צערו לרבים . ושחוק הוא ג"כ בינו לבין עצמו שענין שחוק הוא שמחה . אבל רקוד הוא ברבים . והענין הוא עת לבכות הוא כנגד דומם שנאבד ממנו ממון או שהפסיד נמו"מ ומצטער ע"ז ובוכה בפני עצמו וגם אם מתכבד ממון הרבה ג"כ משמח בינו לבין עצמו . וזהו עת לשחוק ג"כ כנגד הדומם . עת ספוד הוא מי שמת לו מת אז נקרא הספד שמודיע צערו לרבים ורקוד נקרא בעת נשואין ומרקדין לפני הכלה כמאמר כיצד מרקדין כו' לכך לא כתיב למ"ד בספוד ורקוד שאות למ"ד הוא לימוד . ואיתא במתני' מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ואסור ג"כ בת"ת ואתן ג"כ פטור מק"ש (ואיתא במסכת סוכה תנו רבנן חתן כו' פטור מן התפלה ומן התפילין כו') לכך לא כתוב למ"ד בספוד ורקוד . עת להשליך כו' הוא דומם עת לחבוק הוא מדבר עת לבקש כו' הוא ג"כ כנגד מדבר וכנגד דומם . עת לקרוע כו' הוא כנגד דומם עת לחשות כו' הוא כנגד מדבר . והענין שחושב בפסוק אחד שני דברי' ותילופו וכן ענין אחד רק שזהו בדומם . וזהו במדבר או במדבר וצומח . אבל ענין אחד להם וזה פסיק עת לקרוע ועת לתפור . עת לחשות ועת לדבר אינו ענין אחד דמה ענינו תפסי' אלא דבור . אבל נראה שהדבור

עין יעקב

לפני אשמעינן אביי מדיוקא דלשנא דבר קפרא דאף בכה"ג יש למנוע עצמו אא"כ שאין כאן דומה לו : בבל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך . פי' שיהיה אל לבו שכל הדברים המתנהגים בעה"ז הכל נעשה ומצליח ע"י השגחת הקב"ה ומבלעדו לא נעשה שום דבר וע"י זה אם ירצה לעשות עבירה כגון לגנוב או לגזול ישים אל לבו אם לא יהיה מאת ה' לא יצליח ועי"ז ישוב מעבירה כי מאתו לא תצא הרעות ועי"ז וזה והוא יישר אורחותיך להשיב בתשובה : דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה . עיין בחידושיו סוף קידושין ותמצא נחת : בושה אמכם . עיין במהרש"א עי"ל לפי שאבותם שלא עמדו על הר סיני אין להם בושה כדאיתא בנדרים דף כ' וגם אמרינן ג' סימנים יש באומה זו מאח"כ הגשים הבושה אצלם דרך הטבעי :

חכם הרזים . כי אין אוכלוסא פחות מס' רבוא ואז הוא מרכבה שלימה לשכינה כמו המלאכים וכמ"ש האלשיך פ' במדבר וכלולים כל חכמות התורה בנגלה ונסתר . ונ"ל הטעם לפי מ"ש בחידושי ביבמות דף ס"ד כי אדם א' מאלף מצאתי נמצא תוך ס' רבוא מישראל הם עכ"פ ת"ר לדיקים וישרים ודביקות השכינה שעמהם שהוא אחד בגימטריא י"ג כפי י"ג מדות שבו שעולה יחד תרי"ג נמצא שהם כלולים כל המצות והתורה בנגלה ונסתר

ענף יוסף

קמ אורח טוב מהו אומר כו' אבל אורח רע מהו אומר כו' . הענין בזה כמו שאחז"ל לעולם יראה אדם את עצמו כאלו עולם חצי זכאי וחצי חייב . ובידו להכריע כל העולם אם לחוב אם לזכות . והיינו שהוא יסוד עולם . ועליו העולם מתקיים . וזה דבר גדול לתקן מעשיו ושיתפחד מחטא וקלקול . ואחז"ל כי זה כל האדם כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לאדם היינו כל העולמות אפילו הגרמיים הרוחניים נבראו לשמשו . ותכלית ומבחר כל הבריאה הוא האדם . והבורא ית"ש מתפאר באדם ואשרי לאדם שמקיים כל העולם ואוי למי שמחריב כל העולם ח"ו . והסכנה יותר עצומה בדעות הכוזבות של הילה"ר שמפסדו לאדם שמסיתו שאינו נחשב כלום בין יצורי הבורא ואין תועלת וקלקול ממעשיו מה אנוש כי יצדק ומה יזכה ילוד אשה . ונבוא לביאור המאמר שלפנינו אורח טוב כו' כאשר נודע מאמרי חז"ל יצ"ט ויצה"ר נקראו אורחים . וזהו אורח טוב כו' כמה טרחות טרח בעה"ב כו' כל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי כו' והיינו כמאמרם ז"ל כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לאדם וזה גורם שיתפחד במעשיו שלא יחריב העולם רק שיקיים העולם . ואורח רע אומר בהיפך (מעין הברכות) ומביא ראיה לאורח טוב דכתיב זכור כי תשגיא כע"ו וגו' ר"ל שתזכור חסד אלהים שהגדיל חסדו ופעלו עמך אשר הזמין לך אשר שוררו עליך אנשים להכין לך כל צרכך . אבל אורח רע הוא כפוי טובה בכל זה דלאו בשבילו טרח ב"ב :

עין יוסף

קפרא לאשמועינן זה דדבר פשוט הוא כדאמרינן ועצומים כל הרוגיה זה שהגיע להוראה ואינו מורה . לכן אמר אביי דאתא לדיוקא הא באתרא דאית גבר להורות תמן לא תהוי גבר להורות . ופריך דהא נמי פשיטא דאסור להורות בפני רבו . ומשני בשוין . פי' אם באת במקום תלמיד חכם ואיך גדול ממנו אל תטול עטרה לדרוש במקומו או להורות : איזוהי פרשה קטנה שכל גופיה התורה תלוין בה בכל דרכיך דעהו . היות גופי תורה להגות בה יומם ולילה ולפי פשוטו זו דבר שאי אפשר . כי האדם צריך לנוח מיגיעה ושינה ואכילה ושתיה . ועיין בש"ע א"ח סימן רל"א אם עושה זו שיתחזק כחו לעבודת בוראו . נחשב לעסק גופיה תורה . וע"ש פי' הכתוב בדברי המחבר בכל דרכיך דייקא דעהו . והוא מיישר אורחותיך גם אורחותיך ייסר וע"ש באורך . וזו מאמרם הכא פרשה קטנה שכל גופי' התורה תלויה בה כו' :

קמ חכם הרזים . היודע מה שבלב כל אלו (רש"י) וענין ברכה זו . אם כי החכמה במקורה המתלבשת אחת מפאת הנותן כמ"ש כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה יחיד אמתי ית"ש . אפס מתחלקת החכמה בברואים מפאת המקבלים . וכמו"ש הו"ל דמיון מראות השמש על הספרים במראה שנראית

המתורגמן א) איינע קליינע נאדעל, פי' שיוכל לתפור קריעת הבגדים במחט קטן. ג) אויסשטעלן דיא אונריינליכקייט. ג) רונדע קוכען, ככר עגול.

א יבמות ע"ו ע"ב וגם הנוסחא אמר רב ואיתימא רבי אבא ילקוט שמואל א' רמז קכ"ו : ב ברכות ט' ע"ב וי"ט ע"ב: ג שבת ל"ד ע"א. ב"ב ע"ה ע"א. סנהדרין ק' ע"א :

חסד אלהים שהגדיל חסדו ופעלו עמך אשר הזמין לך אשר שורדו עליך אנשים להכין לך כל צורכך אבל אורח רע הוא כפוי טובה בכל זה דלאו בשבילו טרח ב"ב : והאיש בימי שאול זקן בא וכו'. משום דהאי קרא כולא יתורא הוא ואין לו מקום ומשמעות כאן וע"כ דרשו והאיש ע"ש איש מלחמה בנערותו וזקן זה קנה חכמה בזקנתו ומסיים אהנך תרתי מילי שבא באנשים דהיינו בין למלחמה ובין למדרשו נכנס ויצא באוכלוסא ולפי שלא פירש בכמה אנשים מסתמא כאנשים דדור המדבר קאמר לפי חלוקי הדעות המשתנים באנשים שהן ס' רבוא וק"ל: ברוך שחלק מחכמתו כו'. לגבי חכמי ישראל אמר שחלק מחכמתו לפי שהם חבל נחלתו וחלקו וכאלו הוא חולק עמהם חכמתו שהיא חכמת התורה וקראם ליראיו ע"פ מ"ש כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת כו' אבל לגבי חכמי עובדי כוכבים אינו חולק להם מחכמת התורה אלא נותן להם חכמה דעלמא וכן לענין כבוד לגבי מלכי ישראל אמר חולק מכבודו שהוא כבוד האמיתי דאין כבוד אלא תורה והיינו שחלק ליראיו משא"כ למלכי עובדי כוכבים שהוא נותן להם כבוד המדומה. וק"ל : שאם יזכה יבחין בין מלכי כו'. דמשום הברכה אין אדם צריך לכך דהא אינו חייב לברך כ"א ברואה ואם אינו רואה אינו חייב להשתדל כדי לברך : חזי דידענא טפי מינך כו'. י"ל כדמסיק דאתה לא ידעת אלא בחוש הראיה אבל אני אדע בחוש השמיעה שהיא יותר שכלית מחוש הראיה : בעין מלכותא דרקיעא. והן ג' חיילות כת"י ורוח גדולה משריית מלאכי רוחא רעם משריית מלאכי זועה ואש משריית מלאכי אישא : פתח רב ששת וקמברך כו'. דקי"ל סומא חייב בכל המצות וכל הברכות ואפי' לרבי יודא דאמר סומא אינו מברך יוצר המאורות כתבו התוס' בפרק החובל דמדרבנן חייב ע"ש וק"ל : כחלינהו לעיניה כו'. פרש"י נקרו לעיניה עכ"ל ובכולי תלמודא משמע דכחול לעין לשון יפוי ורפואה לעין הוא ואפשר דלישנא מעליא נקט שאמרו ליה לרפאותו בכחול וכוונתם לנקרו והו"ק : נתן עיניו בו ונעשה כו'. נ"ל דגם נעשר לו לרב ששת ונתפקח כדי לתת בו עיניו לעונשו בכך ועי"ל דבכ"מ שאמרו נתן בו עיניו לאו ממש קאמר אלא דקללו בכך שיעשה גל של עצמות ועניינו כ"ל שנעשה עצמות כאלו כבר מת ונרקב הבשר שכבר היה ראוי למות וע"ד רשעים בחייהם קרוי' מתים וק"ל : א"ל אית לך סהדי כו'. לאו דוקא שני עדים אלא עד אחד נמי הוי סגי להו דהא אעדות אליהו לחוד קאמרי אי הכי בר קטלא הוא וה"נ אמרינן פרק הגוזל דהם דנין ע"פ עד אחד ומפקי ממונא ועי"ל דבד"נ נמי בדיניהם שני סהדי מצרכי אלא שצרפו עדות דרבי שילא עם אליהו וק"ל : א"ל אי הכי בר קטלא כו'. יש לפרש

מהו אומר (איוב לו) זכור כי תשגיא פעלו וגו' על אורח רע כתיב (שם לז) לכן יראוהו אנשים וגו' : (ש"א יז) והאיש בימי שאול זקן בא באנשים וגו' אמ' (רב)[רבא] אואיתימא (ר' אבהו) [ר' זביד ואיתימא רב אושעיא] זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא ודרש באוכלוסא. אמר עולא [נקטינן] אין אוכלוסא בבבל. תנא אין אוכלוסא פחותה מס' רבוא. תנו רבנן הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו. מלכי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם. חכמי ישראל אומר ברוך שחלק*) מחכמתו ליראיו. חכמי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם. באמר רבי יוחנן לעולם ישתדל אדם לצאת לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד (אמרו) אלא אפילו לקראת מלכי עובדי כוכבים שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים. רב ששת סגי נהור הוה הוו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא וקם אזל בהדייהו רב ששת. אשכחיה ההוא מינאה אמר ליה חצבי לנהרא כגני לייא. א"ל תא חזי דידענא טפי מינך. חלף גונדא קמייתא כי קא אוושא[א] א"ל חליף מלכא א"ל לאו. חליף אחריתי א"ל חליף מלכא א"ל לאו. אתאי תליתאה דהוה שתקא. א"ל אתא מלכא. א"ל אין. א"ל מנא ידעת. א"ל מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא דכתיב (מ"א יט) ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה. כי אתא מלכא פתח רב ששת וקאמר ברוך. א"ל וכי לא חזית היכי מברכת. ומאי הוה עליה דההוא מינאה. איכא דאמרי חברוהי כחלינהו לעיניה. ואיכא דאמרי רב ששת גנתן עיניו בו. ונעשה גל של עצמות :

קמא שם רבי שילא נגדיה[ב] להוא גברא דבעל זונה אזל אכל [ביה] קורציה בי מלכא[ג] אמר איכא גברא חד ביהודאי דדאין דינא בלא הורמנא[ד] דמלכא. שדר עליה פרוסתקא[ה]. כי אתא א"ל מ"ט נגדתיה להוא גברא. אמר לה משום דבעל חמרא. אמרו ליה אית לך סהדי. אמר להו אין. אתא אליהו ז"ל אתדמי להו כאיניש ואסהיד. אמרו ליה אי הכי בר קטלא הוא. אמר [להו] אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשותא למקטל אתון מאי דבעיתון עבידו

(אין אוכלוסא בבבל. לא היתה זוכה להיות בה אוכלוסא) : שאם יזכה. לעולם הבא ויראה בכבוד מלך המשיח יבחין כמה גדול יותר כבוד (בעלי) [נוטלי] שכר מצות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעולם הזה: חצבי לנהרא. הכדים שלמים הולכים לנהר לשאוב מים: כגני לייא. כדים השבורים להיכן [כלומר] למה הם הולכים ואחר שסומא אתה ולא תראה היכן תלך : גונדא. כת: כחלינהו לעיניה. נקרו את עיניו :

ורחמי

*) הרמב"ם גרס שנתן ועיין בב"י סימן רכ"ד.

עיון יעקב

ורזים וזה כוונת הש"ס פ' ר' עקיבא דף פ"ז מי גילה לבני רז זה שמ"ה משתמשין בה ע"ש : אין אוכלוסא בבבל. כי אין השכינה שורה שם ואוירא דא"י דוקא מחכים : ליראיו. אלו ישראל שקבלו תורה מהר סיני שנאמר בהם בעבור תהיה יראתו על פניהם וראשית חכמה יראת ה' וקאמר לשון שחלק כי חלק ה' עמו ועיין בב"י בא"ח סימן רכ"ד ועי"ל לכך יאמר בישראל חלק כי מכבודם מכבדים להקב"ה בתורה ומצות : דידענא טפי מינך. עיין במהרש"א ועי"ל דבהא מלתא ידענא טפי שאת סובר שסומא אין לו ידיעה מתי יבא המלך ואני יודע שיש לו ידיעה כי מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ואת לא ידעת את זאת ע"ז אמר שפיר ידענא טפי מינך : נתן עיניו בו. אע"פ שרב ששת היה

עץ יוסף

עליהן יעו"ש. והיינו אם הפרחים אדומים או ירוקים או לבנים. גם השמש נראית בנילולה עליהן במראיהן ובגווניהן. ובעצמותה מראות השמש אחת. וזה ענין הברכה להרבה חכמי ישראל ברוך חכם הרזים היינו מקורם הבורא ית"ש הנותן חכמה. ואמר שאין דעתן דומין זה לזה. דעתן דייקא היינו התחלקות הדעות מפאת קיבולם. אולם מפאת הנותן יחידי. וזה ענין שאין פרצופיהן דומין זה לזה. דייקא פרצופיהן. והיינו ג"כ עד"ז כי מפאת צלמם אחת כמ"ש כי בצלם אלהים וגו' ואין לייר כאלהינו כמאמרם ז"ל. וזה דוקא באוכלוסי ישראל כמו שאמרו חביבים ישראל שנבראו בצלם אלהים כו' (מעין הברכות) : חכמי א"ה. שחכמים בחכמות העולם (מחבר) ור"ל בשבע חכמות וסב"י : כי אתא מלכא פתח רב ששת וקאמר ברוך א"ל כו'. דקי"ל סומא חייב בכל המצות וכל הברכות (מהרש"א) ודבריו עולים לפי גירסת הע"י. אבל בגמ' אי' פתח רב ששת וקא מברך ליה משמע שהי' מברך למלך כעין שאילת שלום ולא בירך הברכה להקב"ה. וכן מסתבר דהש"ס הרואה מלכי ישראל כו' קאמר. וכן כל ברכות ראייה אין הסומא מברך ובא"ח ריש ג"ס שאני שנהנה ע"ש: נתן עיניו בו. וגירסת הערוך אמר מלתא רב ששת ונפקי בוטיטא דנורא וכביגה לעיני ערקבסה: קמא אבל קורציה מלשינות. שלקיים דבריהם אוכלים חנפים לעני משוג : הורמנא דמלכא. ויצא השטן מאת פני ה' תרגום ונפק שטנא בהרמנא מן קדם ה' : פרוסתקא. פי' כתב (ערוך) : מה דבעיתון. מה שרציתם :

חדושי גאונים

מחבר אנשים יחד שאם לא היה סדור בעולם לא היה התחברו' כלל. והסדור הוא כמו שפירש שמחבר הבגד מכמה דברים ועושה אחד אבל אם לא מדברים יחד הוא כמו קריעת בגדים שכל אחד בפני עצמו הוא. עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים כנגד דומם עת לחבוק כו' הוא כנגד מדבר. ואיתא שהתור' לא נמצא לא בתגרנים ולא בסחרנים ולא במי שנוסעים מעבר לים אחר אבנים טובות לכך לא כתיב למ"ד אבל כנוס אבנים. עת מלחמה לא נאמר בה למ"ד שבשעת מלחמה אינו צריך ללמוד. דאיתא במגיל' אמש בטלתם כו' רש"י שם בד"ה אמש בטלתם כו' ועכשיו שהוא לילה היה לכם לעסוק בתורה שהרי אינכם נלחמין בלילה אלמא בשעת מלחמה אינו צריך ללמוד. עת שלום לא נאמר בהן למ"ד שאמר מנין שיהא שואל בשם כו' עת לעשות לה' הפרו תורתך משום שלום מותר להפר את התורה היינו שיהא שואל בשם לכך לא כתיב למ"ד. (שמות אליהו) :

לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה. מאי היא א"ר יהודה מחטא דתלמיותא. זה המאמר מזולת מה שכוון בו בר קפרא כפי פשיטות דרשתו ללמוד בנו אומנות נקיה וקלה כלומר נקיה מגזל וקלה לפי שאין בה חסרון כיס כמו שפירש הערוך. עוד כוון בזולת מזה לתועלת יותר גדול הערך והוא כפי מה שידוע צורת זו המחט שהיא דקה ביותר ואינה נתפירה כי אם מאחין בה את הקרעים ונקב שלה צר ביותר כמו שפירש רב נתן בעל הערוך. בנה רמז בזה בר קפרא שילמד אדם

ביה. עד דמעייני ביה בדינא פתח רבי שילא ואמר (דה"א כט) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ. אמרו ליה מאי קאמרת. אמר להו הכי קאמינא בריך רחמנא דיהב מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ויהב לכו שולטנא ורחמי דינא. אמרו ליה הואיל וחשבינן עלייכו יקרא דמלכותא לידון האי לכולי דינא יהב ליה קולפא (דפרזלא) א"ל (תיב אפיתחא דרומי) ודון דינא. כי הוה נפק א"ל ההוא גברא עבד רחמנא ניסא לשקרי הכי. א"ל רשע ולאו חמרא איקרו דכתיב (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם. חזייה דהוה קא אזיל למימר להו דקרינהו חמרא. אמר האי רודף הוא והתורה אמרה [א] הבא להורגך השכם להרגו. מחייה [א] בקולפא וקטליה. אמר הואיל ואיתעביד לי ניסא בהאי קרא דרשינן ליה. נפק לבי מדרשא ודרש לך ה' הגדולה זה מעשה בראשית וכה"א (איוב ט) עושה גדולות עד אין חקר. והגבורה זו יציאת מצרים וכה"א (שמות יד) וירא ישראל את היד הגדולה. והתפארת זו חמה ולבנה שעמדו לו ליהושע שנאמר (יהושע י) וידום השמש וירח עמד. והנצח זו מפלתה [של בבל] וכה"א (ישעיה סג) ויז נצחם על בגדי וגו'. וההוד זו מלחמת נחלי ארנון שנאמר (במדבר כא) על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה וגו'. כי כל בשמים ובארץ זו מלחמת סיסרא וכה"א (שופטים ה) מן השמים נלחמו. לך ה' הממלכה זו מלחמת עמלק שנאמר (שמות יז) ויאמר כי יד על כס יה. והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג וכה"א (יחזקאל לח) הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל. לכל לראש [ב] אמר רב חנן בר אבא אפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמי. במתניתא תנא משמיה דר"ע לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף והגבורה זו מכת בכורות והתפארת זו מתן תורה והנצח זו ירושלים וההוד זו בנין בה"מ. (יהי רצון שיבנה במהרה בימינו):

רש"י

ורחמי דינא. אוהבי משפט: קולפא. מקל לרדות: התורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו. שנאמר (שמות כ"ב) אם במחתרת ימצא הגנב וגו' לפי שבא על עסקי נפשות שיודע שאם תמצאו חותר לא תעמיד עצמך מהציל ממונך והוא בא לדעת כן שיקום עליך ויהרגך השכם אתה להרגו: הממלכה זו מלחמת יהושע ועמלק. דכתיב ביה כסא מלכות כי יד על כס יה (שם י"ז) כלומר ע"י שמלחמה לה' בעמלק תעלה כסאו: המתנשא. מדכתיב לשון נשיאות משמע על נשיא ראש משך ותובל: לכל לראש. לכל הקמים להיות ראש הוא מתנשא [כלומר] שהוא גוזר ומעמידך: ריש גרגותא. בור. הממונה על אותם החופרים חפירות למלאתן מים כדי

מהרש"א

דאמרי ליה אי הכי דבעל חמרתא בר קטלא הוא ולא בר מלקות ולמה לא קטלת אותו אע"ג דעיקר מלתא דמסרו על שדן דינא בלא הורמנא דמלכא מ"מ כיון דדנת עליו נגדא אמאי לא דנת עליו קטלא כדינו א"כ היה לך ליטול הורמנא ולהמית אותו וע"ז השיב מיומא דגלינן מארעא לית לן רשות למקטל אפי' בהורמנא דמלכא דאין אנו דנין דיני נפשות והמלקות שהייתי דן עליו כיון שאין זה דינו האמיתי לא מקרי דן דינא בלא הורמנא אלא תוכחה בעלמא ודו"ק: פתח רבי שילא ואמר לך ה' הגדולה כו'. יש לפרש משמעו דהאי קרא לך ה' הגדולה והגבורה וגו' כי כל בשמים ובארץ וגו' ר"ל אלו מדות הם שלך בשמים במלכות דרקיעא ובארץ במלכות דארעא ולך הממלכה בשתיהן כי כעין מלכותא דשמיא הוא מלכותא דארעא ולפי שהיה ירא שמא ע"י דבריו ועדותו של אליהו ידונו אותו למיתה כדין בעל חמרתא והוא לא חייב מיתה ע"כ סיים בדבריו ויהיב לכון שולטנא ורחמי דינא דבכלל המדות שזכר כי הגדולה והגבורה הוא שולטנא והתפארת היא הרחמים בדין וכעין זה במלכותא דארעא שתרחמו עליו בדיני' ולא תדונו עליו דין קטלא ודו"ק: עביד רחמנא ניסא לשקרי כו'. הא דיהבו ליה קולפא לדון דינא מקרי ניסא לקמן כדקאמר הואיל ואתעביד לי ניסא בהאי קרא כו' אבל הכא ע"כ לא נתכוין לכך כמ"ש לעיל דלאו שקר קאמר ועוד מה השיב לו רשע ולאו חמרא מקרי כו' אלא היינו ניסא דאתא אליהו ואסהיד ביה דבעל חמרתא דהוא שקר וקא"ל שפיר רשע לאו חמרי אקרי כו' ודו"ק: זו מעשה בראשית כו'. לפי הדרש אינן כסדרן שהקדים מפלתה של רומי למלחמת נחלי ארנון וסיסרא וכן בדרש דר"ע לקמן הקדים קריעת ים סוף למכת בכורות משום דהכתוב סדרן כמדתן שהם ז' ספירות האחרונות כסדרן כמ"ש בזה חכמי הקבלה ור"ש בא לדרוש אצילתן של ז' הספירות שבכל אחד מהן פעל לפי מדתו ואמר הגדולה היא מדת חסד שבמדה זו נתהוה מעשה בראשית כמ"ש עולם חסד יבנה ומייתי ליה דהיא הגדולה כמ"ש עושה גדולות וגו' ובמדת הגבורה פעל יציאת מצרים ע"י המכות שהביא על המצריים שנאמר את היד הגדולה וגו' גם כי מלת גדולה מורה על מדת חסד כדלעיל מדכתיב הכא גבי יד מורה ממש על הגבורה שעושה ביד ובמדת תפארת פעל שעמדה חמה ולבנה כו' שהיה לו ליהושע לשם ולתפארת בכל העולם והנצח זו מפלתה של רומי שנאמר ויז נצחם וגו' דבמדתו ית' שנקראת נצח יגלה את ממשלת רומי דהיינו ויז מהם נצחם וגבורתם שהיה להם בעה"ז ובמדת הוד נסים של נחלי ארנון שנאמר ע"כ יאמר גומר את והב וגו' מפורש בר"פ כי כל בשמים ובארץ שהיא מדת יסוד כדעת המקובלים היתה מלחמת סיסרא שנא' מן השמים וגו' ובמדת מלכות דהיינו לך ה' הממלכה היתה מלחמת עמלק שנאמר על כס יה וגו' הכסא מורה על המלכות ולא יהיה שלם עד שיכרית זרעו של עמלק לעתיד ואמר והמתנשא כו' כי לעתיד יתברך ב"ה יתנשא בכל מדותיו הללו במלחמת גוג ומגוג כמ"ש שם והתגדלתי והתקדשתי לעיני וגו' וק"ל: [לכל לראש כו' אפי' ריש גרגותא כו'. מפורש פרק הספינה ע"ש]: לך ה' הגדולה זו קריעת כו'. שבמדת חסד עברו ישראל ונצלו בקריעת ים סוף כדאיתא במדרשות והגבורה זו מכת בכורות דהיינו במדת הדין נדונו במכת בכורות והתפארת זו מתן תורה שהיה לישראל לשם ולתפארת כמ"ש כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו' והנצח זו ירושלים שהוא נצחון של ישראל כמ"ש ירושלים הרים סביב לה וגו' וההוד זו ב"ה שהוא ההדר והודן

עיון יעקב

סומא מ"מ המלאך שמלוה אותו לשמרו הוא נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות וכן כל מקום שמצינו שמענים הצדיק את האדם ע"י המלאך שלווהו: פתח רבי שילא ואמר לך ה' הגדולה וגו'. ועיין ברבה פ' במדבר דף ר"י ע"א כוונת רב שילא היה לפי שראה שנגלה להאי גברא על כן נתן השבח להקב"ה שממנו הנצחון וכדדרים האי קרא בילקוט דף שי"ב ע"ד ע"ש וכאשר שאלו לו מה קאמר הביאם לדבר אחר: והמתנשא לכל לראש אפילו ריש גרגותי וכו'. עיין בחידושינו דב"ב דנ"א ע"ב:

עץ יוסף

דיהב מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. וזהו דכתיב כי כל בשמים ובארץ וגו' ר"ל אלו מדות הם שלך בשמים במלכות דרקיעא. ובארץ במלכות דארעא. ולך הממלכה בשתיהן כי כעין מלכותא דשמיא הוי מלכותא דארעא: קולפא. מקל לרדות (רש"י) והערוך פי' שבט שמכין בו בני אדם וראשו עב: וירא ישראל את היד הגדולה. ותרגום אונקלוס וחזא ישראל ית גבורת ידא רבתא: והתפארת זו חמה ולבנה שעמדה ליהושע. ולפי שנס הזה נראה בכל העולם כולו. נתפאר הקב"ה: והנצח זו מפלה של בצרה. כצ"ל (צל"ח) דהך קרא ויז נצחם וגו' קאי על תחלת הענין דכתיב חמוץ בגדים מבצרה ולכן נקרא בשם נצח. כי אז ה"ג נצחית (שם): וההוד זו מלחמת נחלי ארנון. כי הוד למפרע דוה. ובנחלי ארנון היה הוד לישראל שנתקרבו ההרים זה לזה ולא הוצרכו ישראל להסריח עצמם בעלייה וירידת הרים. וע"י קריבת ההרים זה לזה נהרגו האמוריים ונהפך להם הוד לדוה: במתניתא תני כו' הגדולה זו קריעת ים סוף. והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה: והגבורה זו מכת בכורות. דכתיב וה' הכה כל בכור. ופרש"י שכל מקום שנאמר וה' היינו הוא ובית דינו של מעלה היינו מדת הגבורה: והתפארת זו מתן תורה. דכתיב וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה וגו' לתהלה לשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש וגו' כאשר דבר. ובמ"ת כתיב והייתם לי סגולה: והנצח זו ירושלים. שהיא נצחונו של ישראל כמ"ש ירושלים הרים סביב לה וגו': וההוד זו בנין בהמ"ק דבחורבן בהמ"ק כתיב על זה היה דוה לבנו וגו' על הר ציון ששמם. ובשעת הגאולה ויבנה המקדש יהיה דוה נהפך להוד כמ"ש לעיל. ולכן נקרא הבהמ"ק הדום רגלי:

המתורגמן. א) געשלאגען.

יד יוסף

א לקמן ס"ב ע"ב סנהדרין ע"ב ע"א: ב ב"ב נא ושם אתיא א"ר חנן ב"ר אמר רב וכו' והתם מייתי ליה בהדי שאר מימרות שאמר בשם רב ע"ש:

חדושי גאונים

כנו התורה שהיא אומנות נקיה וקלה כפשט פירושם כי היא נקיה מגזל וקלה למי שירגיל עצמו ויתמיד עינינו עמה. ובזה האופן הת"ח דומה לחייט המאחה את הקרעים זה לזה וחורז ותופר כן הת"ח תוקף וחורז מתורה לנביאי' ומנביאים לכתובים וכמו שנזכר בבנעזלי. ורמז בזה המחט שיאח' בה את הקרעי' כמו שביארנו ויתמיד וירגיל לימודו עד שיהיה עינינו כענין המחט שהיא דקה ביותר ונקב שלה צר כן יכנום עצמו בהתמד' לימודו עד שידע להבין דקות הענינים דרכי התור' דקה מן הדקה ועם היות שתחילת כניסתו בזה האופן ועד זה המקום יהיה הנקב שיכנום בו צר מאד ודרכי החכמ' ועניניה דקה אמנם בהגדלו יהיה אומן זהו כמו שביארנו זה מה שנרא' לי היות זה המאמר ברור ופשוט כן בלי שום ספק לכל משכיל כי ה א י ש הלבב הנלבב אשר לא ימשך אחר אהבת ההרגל ידע וישכיל ולבבו יבין שלא היה ענין כונת בר קפר' ודרשתו כפי נגלהו בלבד כי מה לו לדרוש ברבים דבר זה אבל מה שביארנו דרוש דרש ודבריו יתבררו ויתלבנו (דרש משה):

ת"ר הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו הרואה חכמי א"ה אומר ברוך שנתן מחכמתו לב"ו. הטעם ברוך למבין דברי חכמי' וחידות'. ברוך שנאמר בשם ובמשנתם. וזה כי חכמת ישראל נחלקה מהחכמה האמיתית שאין עליה ספק כלל כי פנים בפנים דבר האל ברוך הוא עם ישראל והנחילם חכמת תורתו לא כן חכמי הרומים שאין חכמתן אמיתית כלל. לזה הברכה המתיחסת לחכמי ישראל היא

קמב דף סג **תניא** רבי אומר לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו שנאמר (משלי יח) איש רעים להתרועע. תניא רבי אומר אל ימנה אדם אפטרופוס בתוך ביתו שאלמלא לא מינה פוטיפר את יוסף אפטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר. תניא רבי אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. אמר חזקיה בריה דרבי פרנך א"ר יוחנן למה א נסמכה פרשת סוטה לפרשת תרומות ומעשרות לומר לך שכל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותנן לכהן סוף נצרך לכהן על ידי אשתו שנאמר (במדבר ה) ואיש את קדשיו לו יהיו וסמיך ליה איש איש כי תשטה אשתו וכתיב והביא האיש את אשתו וגו' ולא עוד אלא סוף שנצרך להן שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו. אמר רב נחמן בר יצחק ואם נותנן סוף מתעשר שנאמר (שם) איש אשר יתן לכהן לו יהיה לו יהיה ממון הרבה. אמר רב הונא בר ברכיה משום ר"א הקפר כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו שנאמר (איוב כב) והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך. רבי שמואל בר נחמני אמר פרנסתו מעופפת לו כצפור שנא' וכסף תועפות לך. א"ר טוביא א"ר יאשיה כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה שנאמר (משלי כד) התרפית ביום צרה צר כחכה. א"ר אמי בר מתנה אמר שמואל אפי' מצוה אחת שנאמר התרפית מכל מקום:

קמג שם **אמר** רב ספרא רבי אבהו הוה משתעי א) כשירד חנניא בן אחי ר' יהושע לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בח"ל. שגרו אחריו ת"ח רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של ב זכריה בן קבוטל כיון שראה אותם אמר להם למה באתם. אמרו לו ללמוד תורה באנו הכריז עליהם אנשים הללו גדולי הדור הם

רש"י

להסקות בהן השדות: **להתרועע**. להתרוצץ: **אפטרופוס**. מכניס ומוליא נכסיו: **כל שיש לו תרומות ומעשרות** ואינו נותנן לכהן סוף שנצרך לו ע"י אשתו. שנעשית סוטה: ה"ג ואיש את קדשיו לו יהיו וסמיך ליה איש איש כי תשטה אשתו וכתיב והביא האיש את אשתו. **איש את קדשיו לו יהיו** שמעכב קדשיו אצלו ואינן נותנן לכהנים וללוים סוף שנצרך להם שנעשה עני וצריך ליטול מעשר עני: **לו יהיו**. לעצמו יצטרכו: **המשתף ש"ש בצערו**. שמברך על הרעה דיין האמת א"נ שמבקש רחמים מלפניו: **בצריך**. בצרתך: **תועפות**. לשון כפילה כדמתרגמינן וכפלת ותעיף: **התרפית**. מד"ת ביום צרה צר כחכה: **אפי' מצוה אחת**. אם נתרפה ממנה כשבאת לידו ולא חש להתעסק בה כפי כחו: **התרפית מכל מקום**. אף במצוה אחת משמע: **היה מעבר שנים וכו'**. ותנן אין מעברין את השנה אלא ביהודה דכתיב לשכנו תדרשו כל דרישות שאתה דורש לא יהו אלא בשכנו של מקום בפרק קמא דסנהדרין (דף י"א): **שגרו אחריו**. למחות

מהרש"א

של ישראל: [לא ירבה אדם רעים כו'. וכמ"ש בפ' חלק לא הכל תביא אל ביתך כו' והוא מפורש שם ומייתי ליה הכא מקרא מאיש רעים להתרועע בב' עיינין מלשון כותל רעוע וק"ל: ולא ימנה אדם אפטרופוס כו'. ויפקד פקידים על הארץ וגו' תרגום ירושלמי אפטרופוס]: [כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר כו'· מפרש"י בחומש שהיין מביא לידי ניאוף וכמ"ש זנות יין וגו']: **לפרשת תרומות כו'**. דכתיב לעיל מיניה וכל תרומה לכל קדשי וגו' ולא עוד אלא סוף שנצרך להם שנא' ואיש את קדשיו וגו' לכאורה אינו מובן כיון דלפי זה את קדשיו לו יהיו מתפרש שיהיה נעשה עני עכשיו ולו יהיו היינו שנצרך להם א"כ לא הוזכר בקרא את מעשיו מכבר שהיה מעכב קדשיו לו ודוחק לומר בכהאי גוונא שמושכת עצמו ואחרת עמו כמו שכתבו המפרשים במלה אחת וי"ל דסמך בהך דרשה אקרא דלעיל מיניה וכל תרומה גו' אשר יקריבו לכהן לו יהיה דההוא קרא מתפרש דכל תרומה וגו' אשר דרך להקריב לכהן והוא מעכבו שלו יהיה וקאמר בקרא דבתריה ואיש אשר יעשה כן סופו את קדשיו לו יהיו שיהיה נצרך להם כשיהיה נעשה עני ודו"ק: **סוף מתעשר כו'**. כמ"ש עשר בשביל שתתעשר ומייתי ליה דכתיב אשר יתן את קדשיו לכהן לו יהיה מדלא כתיב נמי הכא לו יהיו בוי"ו כדלעיל דכינוי דיהיו קאי אקדשיו שזכר אבל הכא כתיב לו יהיה בה' דלא משמע דקאי אקדשיו וע"כ דרשו ביה יהיה לו ממון הרבה וק"ל: **כל המשתף כו'**. עיין פרש"י ואין לשון המשתף משמע כן וי"ל ע"פ מ"ש אנכי עמו בצרה והיינו שמתפלל שיעשה למען שמו שהוא עמנו בצרה והשתא הוי ממש משתף שם שמים והיינו ממש והיה שדי בצריך וגו'. ואמר פרנסתו כפולה שנאמר וכסף תועפות וגו'. דהיינו שיש בידו כסף פרנסתו מלויה לו בכל עת בהרוחה לכל דבר לקנות לו ומ"ד פרנסתו מעופפת לו כצפור שע"י עפיפתו מזונותיו מלוים לו בכל עת ומשמע להו תועפות מלשון עוף יעופף ממש וכפרש"י בחומש גם לפי פשוטו ע"ש: **כל המרפה עצמו מד"ת כו'**. גם שלומד ומקיימה אם הוא

יד יוסף

א כמ"ר פ' י'. נזיר ב' ע"א. סוטה ב' ע"א: ב יומא י"ח ע"ב:

חדושי גאונים

ברוך שחלק כי מהידוע שה חלק מהחלקים יעיד אמנם על שני דברים. שהאחד ממנו מה שיורה על מציאות חלק הבלתי נראה שלסיבת היותו חלק הנה כבר לא נשאר ספק על מציאות החלק הבלתי נראה בעין וזה מבואר. ואולם יורה עוד על מהות ענין אותו החלק אם טוב אם רע כחוק הרפה. לפיכך יאמר על חכמי ישראל ברוך שחלק כי הם מגיד ומפאת תורתם חלק ממנו ית' וית' שנא' כי חלק ה' עמו ירצה שמפאת תורתם הם חלק ממנו כמו שיתבאר. ואחר שהם חלקו ית' כמו שזכרנו הנה הוא ית' גם הוא חלקם כדבר שנאמר פני ה' חלקם. וזה שמפאת תורתם הם חלק ממנו כי הם מפאת הוראת סודם ועניינם מורים באמת על יחודו שתי הוראות עצומות נכבדות. אחת מהנה שהואיל שהם נקראים חלקי ית' כבר יתחייב מציאותו היותו בנמצא ית' מחויב המציאה' באמיתת המצאו. אמנם ההוראה השנית מה שיורה על מהות מציאותו ית' באשר הם חלק מחלקיו מעידים מגד תורתם האמיתית שכמו שהם אמת ותורתם אמת יתחייב היותו ית' שהוא החלק הבלתי נראה כי יראנו האדם וחי בעל האמת האמיתי האמת התכלית ותותמו אמת כי נשיגהו מגד חלקו

אהבת איתן

א"ר יאשיה כל המרפה עצמו מד"ת אין בו כח לעמוד ביום צרה שנא' התרפית ביום צרה צר כחכה רא"ב"מ אמר שמואל אפי' מצוה אחת שנאמר התרפית מ"מ. וי"ל עפ"י הא דאמר מלאכי לרב קטינא במנחות בעידן ריתחא עגשינן אעשה וז"ש ביום צרה היינו בעידן ריתחא צר כחך גם על בטול מצות עשה אחת:

עיון יעקב

שאלמלא לא מינה פוטיפר את יוסף אפטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר. אף שמתחלה היה נמכר לו לעבד מ"מ היתה ממאסת בו כל זמן שהיה עבד משא"כ כשנעשה אפטרופוס. ועי"ל ע"ד שפירש"י בחומש כשראה עצמו מושל בכל אשר לו התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו וע"י כן בא לידי כך: **שבכל** הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. לפי שכשם שהמים בודקין אותה כך בודקין אותו לפיכך גם אנשים יזירו עצמן מן היין וכל שכן הנשים דבלא"ה אין ראוי להם לשתות יין ביותר כדאיתא בש"ס דכתובות אין פוסקין יינות לאשה: **ואינו** נותנן לכהן סוף נצרך לכהן ע"י אשתו. כי הנותן תרומותיו ומעשרות כראוי נעשה עשיר וא' מהם שנקרא עשיר זה שיש לו אשה נאה במעשים כדאיתא בשבת דף כ"ה וזה הוא ההיפך שצריך להביא אשתו אל הכהן וגם איסו בי קרי ואתתא בי בוצינא ובעד אשה זונה עד ככר לחם. וגם ע"י כך יזיר עצמו מן היין ונזיר צריך להביא עולה ומנחה להקטיר לכהן וזו מעשר לכהן כדכתיב ברוך ה'

אילו כדאיתא ביומא דף פ"ו וזה הכל על שגזל לכהן ולא נתן לו תרומות ומעשרות כראוי: **כל** המשתף שם שמים בצערו · עיין פירש"י ומהרש"א ואולי כוונתו שמשתף שם שמים בצערו אף שיש לו דוחק בפרנסתו אפ"ה נותן צדקה לעניים אחרים וכדאיתא בגיטין דף ז' ע"ש בחידושינו או ע"ד דאיתא בפ"ה דפיאה משנה אחרונה מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל על זה נאמר אשרי אדם בוטח בה':

היה מעבר השנים וקובע חדשים בח"ל. ומחמת אונס לא עיבר בא"י וכמ"ש תוספות ביבמות דף קט"ו ע"א ד"ה אמר רע"ק ועיין בסנהדרין דף י"א ע"ב:

אמר להם למה באתם. השאלה היה שלא אסור לצאת מארץ לח"ל והשיבו שפיר ללמוד באו ומותר לצאת לח"ל כדאיתא בש"ס דעבודת כוכבים פ"ק ובסנהדרין דף ל"ב צדק צדק תרדוף הלך אחר ר' חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה וכן הוא בספר יוחסין. ואף לא באו בשביל כן מכל מקום שינה משום דרך שלום שלא להתחיל עמו במריבה מיד:

ענף יוסף

קמב **ואם** נתנה סוף מתעשר שנאמר ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה לו יהיה ממון הרבה. יש לפרש ע"פ מאמרם מי שאינו מפריש תרומות ומעשרות סוף שאינו מצמיח אדמתו רק כשיעור תרומות ומעשרות. ולהפך אמרו שמתברך עד שעולה תרומות ומעשרות לכהן כפי שיש לו (ועיין אלשיך ועקדה פי' הכתוב היוצא השדה שנה שנה יעו"ש) וי"ל זהו פי' הכתוב לרב נחמן בר יצחק ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה היינו שיהיה לו לכהן כשיעור אשר נותן הימנו לכהן. וממילא יליף שפיר יהיה לו ממון הרבה אם הנתינה לכהן כפי אשר יתן לו ממנו כעת. ומלות אשר יתן לו היינו הרכוש הנותן עתה התרומה ומעשר לו יהיה ומלות לו יהיה קאי על הכהן (מעין הברכות): **למה** נסמך פ' סוטה לפ' נזיר. לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקלה יזיר עצמו מן היין. לפי שבהשים האדם תכליתו בתענוגי הגוף בכל אשר ירבה יתפוץ יותר. ועיניו ובטנו לא תשבענה. ובזה יעור רוחו יותר למשגל כמ"ש הרמב"ם בפי"ב מה"ג. וירומם חלקי הגוף וימעטו חלקי הנפש המשכלת. לכן לא יהנה האדם מן העוה"ז רק כפי ההכרחי לחיות האדם: **כל** המשתף שם שמים

בצערו כופלין לו פרנסתו כו'. הכוונה בזה כי אף דהלכתא גמירא לה בש"ס שהיחיד להדש דבר בתפלתו על צרכי עצמו וצערו. בכל ברכה לפי ענינה. מ"מ צריך שלא תכלית כוונתו על צערו. כי באמת יפלא איך שייך לבקש להתחנן כלל לפניו יתברך להסיר מעליו צערו ויסוריו כמו בענין רפואות הגוף. הרופא משקהו סמנים חריפים. הרופא מוכרח אף גם לחתוך אבר אחד לגמרי שלא יתפשט ארס החולי יותר. שלא יתחנן אליו החולה שלא ישקהו הסמנים או שלא יחתוך האבר. שלא החולה עצמו גורם לכך. כן איך ישפוך שיח לפניו יתברך להסיר מעליו היסורים. שלא שמה רעיה דחיי לכפר עונותיו. כמאמרם ז"ל (שבת דף נ"ה ע"א) אין יסורין בלי עון. אפוא. נפש החוטאת במה תתכפר. אמנם תכלית הכוונה צריכה שתהיה רק לורך לבקש לפניו יתברך על גודל הצער של מעלה בזמן שהאדם שרוי בצער למטה. כמאמרם במשנה פ"ו דסנהדרין אר"מ בזמן שהאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי. ועוד כי מלבד זה הצער שנעשה למעלה כשמקבל עונשו ביסורים. אין

למחות בידו : כבר בנית. שהגדלת שמנו לומר גדולי הדור הם : והלא עקיבא בן יוסף עשה כן. דתנן ביבמות א"ר עקיבא כשירדתי לנהרדעא לעבר שנים בפרק האשה שהלכה בעלה וצרתה (דף קכ"ב) : ואמרו לאחינו שבגולה. שלא ישמעו לו שאם ישמעו יעלו אל ההרים להתנהג כחקות הגוים לבמות במות : אחיה יבנה מזבח · אדם גדול היה ורלאם לבני הגולה : חנניה. הוא חנניה *) אחי רבי יהושע : ינגן בכנור. לפני הבמה לפי שחנניה לוי היה כדתנן בערכין (דף י"א:) מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לסייע את ר' יוחנן בן גודגדא בהגפת דלתות אמר לו חזור בך שאתה מן המשוררים ואני מהשוערים : לכרם. ע"ש שהיו יושבים שורות שורות ככרם זה הנטוע שורות שורות : בכבוד אכסניא. מכניסי אורחים בבתיהם : ראש המדברים. במסכת שבת מפרש לה בבמה מדליקין

*) נ"ל בן אחי.

ואבותיהם שמשו בבית המקדש כאותה ששנינו זכריה בן קבוטל אומר הרבה פעמים קריתי לפניו בספר דניאל. התחיל הוא מטמא והם מטהרים הוא אוסר והם מתירין הכריז עליהם אנשים הללו של שוא הן של תוהו הם. אמרו לו כבר בנית ואי אתה יכול לסתור כבר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ. אמר להם מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים אני אוסר ואתם מתירין אמרו לו מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ אמר להם והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בח"ל. אמרו לו הנח רבי עקיבא שלא הניח כמותו בא"י. אמר להם אף אני לא הנחתי כמותי בא"י. אמרו לו גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים והם שגרוני [א] אצלך. וכך אמרו לנו לכו ואמרו לו בשמנו. אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי. [שם ע"ב] ואמרו לאחינו שבגולה אם שומעים מוטב ואם לאו יעלו להר. אחיה יבנה מזבח חנניה ינגן בכנור ויכפרו כלם ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל. מיד געו כל העם בבכיה. ואמרו חס ושלום יש לנו חלק באלהי ישראל. וכל כך למה משום שנאמר (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. בשלמא הוא מטהר והם מטמאין לחומרא אלא הוא מטמא והן מטהרים היכי הוה והתניא חכם שטמא אין חברו רשאי לטהר אסר אין חברו רשאי להתיר. קא סברי כי היכי דלא נגררו [ב] בתריה :

קמד שם תנו רבנן א כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ורבי יוסי ורבי נחמיה ורבי אלעזר בנו של ריה"ג פתחו כלם בכבוד אכסניא ודרשו. פתח רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום בכבוד תורה ודרש (שמות לא) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה והלא דברים ק"ו ומה ארון ה' שלא

מהרש"א

ברפוי ובדרך ערלי קאמר דאין בו כח לעמוד ביום כו' כמ"ש פרק אין עומדין באלו לריכין חיזוק תורה ומעשים טובים כו' ע"ש : [כאותה ששנינו זכריה בן קבוטל כו'. במס' יומא שהיה קורא בליל יוה"כ לפני כ"ג בספר דניאל] : מפני שאתה מעבר שנים בח"ל כו'. ומעיקרא דהתחיל הוא מטהר והם מטמאין כו' ולא א"ל כן היינו משום דהראו לו מעיקרא אם לא ישגיח בדבריהם יוכלו הם לסתור דבריו אף בדבר שאינו אמת כדמשמע שלא היו הם מטהרין אלא כדי לסתור דבריו : הנח רע"ק כו'. ומקרא יליף ליה לקמן ובפ"ק דסנהדרין דאין מעברין אלא בא"י מ"מ היכא דלא הניח כמותו בא"י שרי אף בח"ל דזיל בתר טעמיה דקרא כי מציון תצא תורה וגו' משום דהם היכא מופלא שבב"ד מסנהדרי גדולה כמפורש בפרק זקן ממרא וכיון דר"ע אחר החורבן היה שבטלה סנהדרין והוא היה המופלא שבדור שהרי לא הניח כמותו בא"י הותר לו לעבר בח"ל : [נעשו תישים בעלי קרנים כו'. ר"ל שיש להן כח לנגחך בשמתא כדקאמרי ואם לאו יהא בנדוי וק"ל] : משום שנאמר כי מציון תצא תורה כו'. ובתוספות פ"ק דסנהדרין הקשו דהתם מייתי ליה מקרא אחרינא דכתיב לשכנו תדרשו ובאת וגו' ונראה ליישב דמשכנו תדרשו ובאת שמה גו' לא אימעוט ח"ל אלא בזמן שב"ה קיים דהיינו לשכנו בזמן שהשכינה שורה שם אבל בזמן שאין ב"ה קיים לא אימעוט מהאי קרא והכא בזמן שאין ב"ה קיים קיימינן ולכך אילטריך לי' למעוטי מהאי קרא כי מציון תצא תורה וגו' וק"ל : ומשה יקח את האהל גו' ומה ארון ה' כו'. בקרא לא הוזכר אלא שנטה משה אהל שלו ואפשר דגם ארון ה' נטה שם כמ"ש הרב בכעס אבל לא ידענא לפי זה מאי קאמר אמרה תורה כל מבקש ה' דהא שפיר כתיב מנהם מבקש ה' שהיה גם שם ארון ה' ונראה דזה הארון אינו הארון שהיה במשכן דב' ארונות היו כפרש"י בפרשת עקב גבי ועשית לך ארון וגו' ואמר שהיה מרוחק י"ב מיל דהיינו למי שהיה עומד בקצה המחנה מצד שכנגדו היה משה נטה אהלו מחוץ למחנה

הרי"ף

והלא דברים ק"ו ומה ארון ה' כו'. וקשה דהתם לא הוה ארון אלא אהלו של משה שעדיין לא נצטוו בעשיית ארון עד עשיית המשכן ומיהו י"ל שקודם צווי הארון שבמעשה המשכן היה ארון אחר שעשה משה כדכתיב בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך וגו' ועשה ארון גו' והרי כשירד משה עם הלוחות אחרונות היה ביום הכפורים וככר היה הארון שהניח בו הלוחות ולמחרת יום הכפורים נצטוו על מעשה המשכן וכשנטה משה האהל מחוץ

עיון יעקב

ואבותיהם שמשו בבית המקדש. כי גם ר' יוסי כהן היה : וכל כך למה משום שנא' כי מציון תצא תורה. כי אוירה דארעא דישראל מחכי' ובעיבור קפדינן יותר כדכתיב כי היא חכמתכם ובינתכם וגו' :

לכרם ביבנה. אפשר שהלכו ללמוד תורה ביבנה דוקא כדאיתא בסנהדרין דף ל"ב הלך אחר ר"ג ביבנה וכדי שלא תתמה למה לאטרוחי רבנן כולם ליזך ליבנה הלא אחד היה יכול ללמוד מר"ג וללמוד אח"כ עם שאר רבנים בזה למד ממשה דהיה כל מבקש ה' יצא לאהל מועד ולא הלכו לאהרן או לבניו שלמדו מפי משה אלא אינו דומה שומע מפי רב עצמו לשומע מפי התלמיד כדאיתא בעירובין וכדי שלא תימא דשאני משה שלמד מפי הגבורה בהר סיני לכן הוא תכיב הלימוד ממנו משא"כ באחר לזה דרש ג"כ שחביב התורה על לומדיה כיום שניתנה מהר סיני :

עץ יוסף

קמג שנאמר כי מציון תצא תורה כו'. ואם תאמר זה הפסוק אינו על הגבלת קביעת החדשים בלבד אלא הוא כולל כל התורה כלה. והתשובה על זה אע"פ שפשט הכתוב מורה על כל התורה. יועיל לנו בזה הענין שהרי מכלל התורה הוא. והואיל וכל התורה יוצא מירושלים גם זה יוצא מירושלים (מהמפרש בהלכות קידוש החודש) ועיין בצל"ח תירוץ ע"ז באריכות :

קמד ומה ארון ה' כו'. מה שהיה זה לכבוד אכסניא נראה לפי שהם סיימו תלמידי חכמים ההולכים מעיר לעיר ומדינה למדינה ללמוד תורה.

ענף יוסף

ודמיון כלל זה הצער של מעלה נגד עולם הצער שגרם למעלה בעת עשותו העון ר"ל. שבעת שהאדם עושהו הוא גורם למעלה צער גדול ועצום לאין ערך. והאדם עצמו אינו מרגיש אז בזה כלל. ולא ידע כי בנפשו הוא. כי הוא נחשב אז כמת ח"ו כמאמרם ז"ל (בר"פ מי שמתו) רשעים בחייהם קרוים מתים. ויש עונות שעל ידיהם נפשו נכרתה ח"ו לגמרי מהתקשרות חבל הקדושה. אבל הוא יתברך אב הרחמים כביכול בצרתו לו צער ומרוב רחמיו וחסדיו ית"ש שולח לו יסורין אשר המה רעים ותחבושת למרק עונותיו ואז האדם מרגיש כאב יסוריו ומצטער. ובזה מתעורר ג"כ צער למעלה כנ"ל. אמנם אין ערוך כלל זה הצער נגד הצער שגרם למעלה בעת עשותו העון ח"ו. ולכן כשכל תכלית תפלת האדם לפניו ית"ש להסיר מעליו צערו. הוא רק על הצער של מעלה המשתתף עמו בצערו. ושב ומתחרט באמת על עונו שגרם על ידו הצער של מעלה. אז היסורין מסתלקין מעליו. ולא עוד אלא שמודדין לו כמדתו וכופלין לו פרנסתו. נגד השני מיני צער שגרם למעלה ועתה מתחרט על שתיהם. וזדונות מתהפכין לו לזכיות (ספר נפש החיים) וכן כתב ע"ד זה בספר מעין הברכות ובספר במ"ח סדר בשלח ע"ש באורך :

קמג כי היכי דלא נגררו אבתריה. פירוש כי לעולם נגררים אחר המיתר והקולות כי כח דהיתרא עדיף. ואם הם היו האוסרין והוא המתיר היו נגררין אבתריה ולא היו שומעין להם. לכך עשו להיפך שהתירו האיסור כדי שלא ישמעו לו (סמיכות חכמים) :

קמד ומה ארון ה' שלא היה מרוחק כו'. עיין מ"ש בעץ יוסף ומאד נפלאתי שהרי הארון הראשון לא היה רק אחר שנתרצה הקב"ה לישראל לאחר שהחזיר משה את האהל אל המחנה ואמר לו הקב"ה פסל לך שני לוחות אבנים ועיין ברש"י סדר עקב ובסדר הכתובים פרשה כי תשא. לכן לבי אומר לי שצ"ל ומה אהל ה' שלא מרוחק כו'. גם י"ל שהשברי לוחות הניח משה באהל שלמד תורה וכמו שכתב היונתן כ"ע שהניח את העדים של ישראל שהתגלגלו בתוך האהל (עיין יונתן פסוק ומשה יקח את האהל) ולכן קרא להאהל ארון

א שם"ש פ' כ' :

חדושי גאונים

הנראה כמו שביארנו היותו האמת הכללי המקיף התכליתי מורא מאד. לזה נאה לברך על חכמי ישראל ברוך שחלק. מי ככל חכמי הרומיים וכל חכמתם כן שחכמתם אינה אמיתית כלל לזה חלילה לבתיהם להם זאת הברכה כי אם ברוך שנתן כי הם אינו חלקו ולא הוא ית' חלקם אך שנתן להיות כי מתנת חכמתם מתנשאו בדלת מופרשת מבלתי היותה עדות עליו מפא' ענינה והורתה. זה שהכתוב אומר ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. ירצה ה' יתן חכמה מתנה מובדלת מופרשת לכל חכמי העולם בכללם. האמנם מפיו דעת ותבונה לומר החכמה והדעת האמיתית היא הנתונה מפיו לחכמי ישראל. ומה שיתוק ויאמת דברי אלה הוא מה שנמצא בחכמה המלאכיית עם היותה במעשה המשכן ועל דעת קצת המכימו היה זה בשפע מאתו ית'. עם כל זה נאמר בה וכל חכם לב אשר נתן ה' חכמה ולא אמ' חלק ה' חכמה כי החכמה המלאכיית עם היותה מושפע מאתו ית' עם כל זה אינה מיוחסת היותה חלק מאתו ית' בלתי כי אם מתנה מובדלת כמו שביארנו וזה ברור בלי שום ספק כלל וכלל לכל מבין ויותר לרואי השמש (דרש משה) :

למה נסמכה פ' תרומות לפ' סוטה. כתב הגאון מהר"י אייבשיץ כי מי שאינו נותן תו"מ ממונו חסר והולך כמו שדרשו על פסוק ואיש את קדשיו לו יהיה איש אשר יתן לכהן לו יהיה. כלומר לא יהי' לו יותר מהמעשר

נימוקי ריב"ב

ואמרו לאחינו שבגולה אם שומעין מוטב ואם לאו יעלו להר כו' משום שנאמר כי מציון תצא תורה. להבין מהו יעלו להר וע' רש"י לאחד ההרים כו'. וצריך טעם. עיין תוס' סנהדרין

היה מרוחק אלא י"ב מיל אמרה תורה (שמות לא) והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד ת"ח שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה עאכ"ו. (שם) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים א"ר יצחק א"ל הקב"ה למשה משה אני ואתה נסביר א) פנים בהלכה. איכא דאמרי כך א"ל [הקב"ה למשה] (משה) כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל והחזר האהל למקומו. ושב אל המחנה וגו' אמר רבי אבהו א"ל הקב"ה למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם אם אתה מחזיר האהל למקומו מוטב א ואם לאו יהושע בן נון תלמידך משרת תחתיך והיינו דכתיב ושב אל המחנה. אמר רבא אעפ"כ לא יצא הדבר לבטלה שנא' (שם) ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל:

רש"י

(דף ל"ג): י"ב מיל ג' פרסאות מחנה ישראל מבית הישימון עד אבל השיטים תלתא פרסי: אמרה תורה כו'. כלומר קראו הכתוב מבקש ה': כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים. והיינו דכתיב פנים בפנים: הרב בכעס. עליהם משום מעשה העגל: ותלמיד בכעס. וגם אתה מראה להם כעס שהרחקת אהלך ממחניהם: אם אתה מחזיר האהל למקומו. [גרסי'] והיינו דכתיב ושב אל המחנה השב האהל למחנה. ואם לאו משרתך יהושע בן נון נער לא ימיש מתוכם שישמש תחתיך: ואע"פ. שהשיבו לאחר שנתרצה הקב"ה לישראל והוקם המשכן לא יצא דבר לבטלה. ל"ג שנאמר ומשרתו יהושע וגו':

מהרש"א

היה לו לילך ג' פרסאות והיינו ק"ו שהרי זה אפילו שהוא בקצה המחנה אינו הולך רק ג' פרסאות ללמוד תורה מפי משה קראו מבקש ה' ת"ח שהולכים ביותר מרחוק ללמוד תורה מעיר כו' וכבוד אכסניא דקאמר בזה שאלו ת"ח ההולכים מעיר לעיר ללמוד תורה והם באכסניא אבל אנשי עיר זכות אותן ת"ח תלוי בהם: אני ואתה נסביר פנים כו'. דלפי משמעו פנים של משה כנגד פני ה' אין לפרש דהא כתיב ופני לא יראו וגו' וע"כ דרשו דזה גופו היה הדבור פנים אל פנים אני ואתה נסביר פנים: וא"ד כך א"ל כו'. כך אתה הסבר להם פנים ולא תכעוס עליהם אלא החזר האהל כו' וזה דסמך ליה ושב אל המחנה דגם זה בכלל דבורו של הקב"ה שישוב אל המחנה ויחזיר לאהלו לשם וקאמר דכיון דשב אל המחנה עם אהלו כאשר א"ל הקב"ה א"כ מאי קאמר ומשרתו יהושע בן נון וגו' דלפי פשוטו שמשה בעצמו שב אל המחנה והניח אהלו שם מחוץ למחנה קאמר שפיר דיהושע בן נון משרתו נשאר שם באהל ולא ימיש ממנו לכך קאמר השתא דהוזכר כאן משום דא"ל הקב"ה שישוב אל המחנה ואם לאו יהושע כו' ולא יצא דבר זה לבטלה כדאמרינן בפ' במה בהמה מעולם לא יצאה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר כו' ודו"ק:

הרי"ף

מחוץ למחנה היה גם הארון שם והיה רחוק מסוף המחנה י"ב מיל לפי שמחנה ישראל היה ג' פרסאות ובשביל אותו מהלך קרי ליה מבקש ה'. אבל מ"מ עדיין קשה שכיון שהיה שם הארון שפיר קאמר מבקש ה' ואין מכאן ק"ו להולכים לבקש תורה מפי סופרים וחכמים שיהיו נקראים מבקשי ה' וגם שנאמר שהארון והת"ח שוים הם היינו לדרוש בבנין אב ולא בק"ו ואם הק"ו הוא לומר שאם כשיעור המהלך של השיעור מועט של י"ב מיל אמר מבקש ה' ק"ו במהלך מהלך רחוק מעיר לעיר יש להיות הק"ו דמה להתם משום דהיה שם הארון עומד וגם האיש משה גדול מאד ולנ"א מבקש ה' תאמר הכא דליכא ארון וגם לא היה משה ואע"פ דכל ת"ח גדול בדורו נקרא משה כמ"ש בגמרא משה שפיר קאמרת כו' ופי' רש"י שכל ת"ח נקרא משה מ"מ שאני התם שהיו באהלו של משה הארון עם הלוחות במכתב אלהים ומשה עמהם. וע"ק דכפי זה הק"ו לא נקרא מבקש ה' אלא ההולך י"ב מיל וכ"ש יותר אבל פחות מזה לא איקרי מבקש ה' והוא דוחק גדול למעט שכר הולכים ללמוד תורה בפחות מי"ב מיל שיתמעט מעלתם מן השאר והנה דרשה זו הובאה במדרש חזית בפ' סמכוני באשישות והיא בסיגנון אחר וז"ל בשלפי הגזרה נכנסו רבותינו לאושא כו' כיון שהגיע זמנם ליפטר אמרו מקום שנתקבלנו בתוכו אין אנו מניחין אותו ריקם חלקו כבוד לר' יהודה שהיה בן עירם נכנס רבי יהודה ודרש ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה נאמר כאן הרחק ונאמר להלן אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה מה רחוק האמור להלן אלפים אף הרחק האמור כאן אלפים. והיה כל מבקש משה אין כתיב כאן אלא כל מבקש ה' מכאן למדנו שכל מי שמקבל פני חבירים כאלו מקבל פני השכינה ואתם אחינו רבותינו גדולי התורה מי שנצטער מכם י' מיל או כ' כדי לשמוע ד"ת עאכו"כ. והנה במדרש הזה אמר בדרשתו הרחק מיל וכאן הוא אומר י"ב מיל וזה מעשה א' והדבר צריך ביאור. ועוד נבאר למה הוצרך ר' יהודה לדרוש ג"ש דהרחק הרחק שהרי עיקר דרשתו הוא מדכתיב מבקש ה' ולא מבקש משה למדנו שהמקבל פני חברים כמקבל פני שכינה. ונלע"ד דבין לגירסת הגמרא שאמר י"ב מיל ובין לגירסת המדרש שאמר מיל שקולים הם בענין הדרשה והא והא איתנהו שהרי משה נטה האהל בנגד אחד רחוק מהמחנה מיל מג"ש דהרחק הרחק וזה השיעור הוא לבני אדם היושבים בקצה המחנה כנגד אהלו של משה אשר נטה שם אבל בני אדם מן הקצה האחר של מחנה ישראל שהיו מחנה ישראל ג' פרסאות שהם י"ב מיל אותו אדם הבא מקצהו לאהל משה היה רחוק י"ב מיל עד סוף המחנה. ומיהו עדיין קשה לי שלבני אדם היושבים בקצה האחר של המחנה היה רחוק שלשה עשר מיל דהיינו שנים עשר מיל שהוא שיעור מחנה ישראל וגם מיל שהיה האהל רחוק מקצה האחרון ויש לומר בדוחק שמ"ש שהיה הארון מרוחק שנים עשר מיל הוא כנגד שיעור המחנה שהיה מרוחק מצד הראשון ולא נחית לומר שיעור ריחוק האהל מן הצד האחר. ונחזור לענינינו דזה וזה אמת ובהכי דיינינן קל וחומר מכל מבקש ה' מאי כל מבקש אלא לרבות גם לאותם היושבים בקצה המחנה שאצל האהל שאינם מרוחקים אלא מיל ובין המרוחקים יותר הם היושבים בקצה המחנה הראשון כל אחד מהם מבקש ה' איקרי וכיון שאפילו על שיעור מיל איקרי מבקש ה' כ"ש למצטערים עשרה או כ' מיל ואלו לא דרשנו דרשה זו של הרחק הרחק לא היינו דורשים שנקרא מבקש ה' אלא על המצטערים י"ב מיל או יותר אבל עשרה מיל לא מצינו ובדרשת הג"ש של הרחק הרחק אנו דורשים שעל ריחוק מיל איקרי מבקש ה' ק"ו למצטערים י' מיל או יותר ואע"פ שהיה שם הארון מ"מ לא היו באים לבקש פני הארון כי אם מבקשים פני האדון משה ומבקש משה אין כתיב כאן אלא מבקש ה' לומר שהמקבל פני זקן כמקבל פני שכינה. ומה שהקדים המדרש לומר נאמר כאן הרחק כו' י"ל לפי שיש מדרש חכמים ז"ל במדרש רבה סדר כי תשא רבי יהודה ב"ר אומר ראה כבוד שחלק הקב"ה למשה שהניח את העליונים ובא אצל משה והיו מלאכי השרת באין לומר הימנון לפניו והוא נתון אצל משה וכן השמש והירח והכוכבים באים להשתחוות לפניו וליטול רשות לצאת להאיר לעולם שאילולי שהם נוטלים רשות לא היו יוצאים שנאמר וצבא השמים לך משתחוים שאלו לחיות איפה כסא הכבוד א"ל לכו אצל משה מנין שכך הוא שנא' והיה כל מבקש ה' מבקש משה אין כתיב כאן אלא מבקש ה'. והנה לפי המדרש הזה לית לן למילף שהמקבל פני זקן כמקבל פני שכינה מדלא כתיב מבקש משה דאיצטריך לומר מבקש ה' הוא כנגד צבא השמים והמלאכים שלא היו מבקשים פני משה אלא מבקש ה'. ודייק קרא בהאי דרשה שמדבר על המלאכים וצבא השמים כדכתיב כל מבקש ה' מאי כל אלא לרבות המלאכים. וגם לרבות צבא השמים כדכתיב בהו ברכו ה' כל צבאיו. ואלו לא היו מבקשים פני משה אלא מבקשי ה' המה. לזה הקדים דרשה זו של נאמר כאן הרחק כו' ודרשה זו אינה צודקת בענין המלאכים וצבא השמים דהא אין קירוב וריחוק במלאכים שהמלאך הוא שלישו של עולם ותמה והלבנה גדולים מגוף הארץ וכן יש כוכב גדול מהעולם כמה פעמים ולאותה דרשה למה אמר הכתוב הרחק מן המחנה אלא ללמוד בג"ש שהיה האהל רחוק מיל והיה כל מבקש ה' מאותו מקום הרחוק ואין זה אלא בבני אדם היושבים במחנה שהיה אהלו של משה הרחק מהם מיל וסמיך ליה כל מבקש ה' ולא כתיב כל מבקש

ענף יוסף

ארון ה'. ולפי שפרת הכתב מהם כדאי' ביונתן פסוק ויהי כאשר קרב אל המחנה. וברבה ובתנחומא. לכן לא היה קורא מבקש ה' מי שהלך לשם. אם לא שנקרא כן בשביל שטרח עצמו י"ב מיל לילך למשה ללמוד תורה לכן קאמר שפיר ק"ו מי שהולך יותר מי"ב מיל ללמוד תורה שנקרא מבקש ה': ודבר ה' אל משה פא"פ כו' א"ל הקב"ה למשה כו'. לכאורה לענין מאי הביא דרש זה של רבי יצחק עד סוף הסימן כאן בענין כבוד אכסניא. ואפשר שג"כ נלמד כבוד אכסניא מדברי רבי יצחק שאמר הקב"ה למשה שלא יצטרכו ישראל לצאת חוץ ללמוד רק הוא יבא תוך המחנה לכבוד ישראל ללמוד עמהם. והם ג"כ משום שבאו לעיר ההוא ללמוד אתם שלא יצטרכו לילך אצלם. והיינו כבוד אכסניא ממש:

עין יוסף

ובאמת הם היו המלמדים ולא היו צריכים ללמוד ואמרו שהם באים ללמוד אצל הת"ח שבעיר ההוא. א"כ אין לך כבוד אכסניא גדול מזה שעשו את עצמם לתלמידים נגד חכמים ההם (סמיכות חכמים): נסביר פנים כו'. דליכא לפרש כמשמעו פנים של משה כנגד פני ה'. דהא כתיב ופני לא יראו וגו' ע"כ דרשו דקאי אדבור. שהדבור היה פנים אל פנים וזהו שאמר אני ואתה נסביר פנים בהלכה. ויבואר ע"פ מאמרם ז"ל חזיתי לר"מ מאחוריו ואילו חזית לר"מ מקמא כו' שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך וגו' והיינו אם הרב והתלמיד פנים בפנים יש הסברת פנים והשגה בתורה: משה כשם שאני הסברתי לך פנים כו'. ולפי דרש זה הכי פי' ודבר ה' אל משה בלמדו תורה לישראל שתהיה פנים אל פנים. וזו מאמרם כשם שאני כו'. והסברת פנים בהלכה הוא המתקה להמתיק להם הלכות. עוד יש לומר דהסברות פנים היינו שלא יכעוס בלמדו אותם. ובזה מובן סמיכות המאמר והחזר האהל ושב כו' דגם ושב אל המחנה וגו' בכלל דבורו של הקב"ה שישוב אל המחנה ויחזיר אהלו לשם: והיינו דכתי' ושב אל המחנה. וכדאי' במדרש איכה קרי ביה ושוב אל המחנה. ור"ל שבקרא כתיב ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ושב אל המחנה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל. ופרש"י ושב אל המחנה לאחר שנדבר עמו היה משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד. ולפי פי' זה קשה דמשרתו יהושע בן נון נער אין לו קשר להקודם. לכן דרשו המדרש ושב כמו ושוב. וה"ק קרא ודבר ה' אל משה פנים אל פנים תרין אפין מזגין רותחין כדאי' בב"ר פ' מ"ה. הסבר פנים לישראל ושוב אל המחנה. ואם לאו ומשרתו יהושע בן נון. הרי יהושע בן נון משרת תחתיך שלא ימיש מתוך האהל וישמש תחתיך:

יד יוסף

א איכה רבתי פ"ב פסוק בכה תבכה:

חדושי גאונים

יכן הביאו תוס' פ"ק דמס' תענית. ואמנם כשממונו חסר הושדהו אשתו כי הוא רועה זונות כדכתיב ורועה זונות יאבד הון. ועי"ז לא תפחד ממים המאררים כ"א אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין אותם. ותאמר איהו בוזינא ואנא בקרא ועל ידי זה סופו להביא אצלו מנחת סוטה: ובשם הגאון מוהר"ר משה פערלס שהיה אב"ד בעיר בהאלאט שמעתי עד"ז אחרי כי ידע אשר ע"י מניעת התו"מ בנקל יבא לידי עוני יעשה תחבולה ויקיים ד' רבא במסכת ב"מ דאמרי' דרש רבא לבני מחוזא אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו ותמור שיתן תו"מ כדי שיתעשר יקנה תכשיטין לאשתו ועי"ז סופו להביא אצלו מנחת סוטה כי התכשיטין האלו יהיו לה למוקש וירבו עליה ריעים (ליקוטי חבר בן חיים):

מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל. כתב מרן ח"ס זצוק"ל בשו"ת דאין הפירוש מפני שעשה שלא כהוגן נחלקו עליו שלא כדין כ"א הרבה או"ה טומאה וטהרה תלויה בעבור שנים וקביעות חדשים וכיון שעיבור שנים וקביעות חדשים שלו בטלה גם מה שאסר מותר ומה שהתיר אסור וכן כיו"ב. ול"ע מהא דפריך הש"ס והתניא אכם שאסור וכו' הלא הכא האיסור ממילא מותר היה (ליקוטי חבר בן חיים):

נימוקי רי"ב

י"א ב' סד"ה אין מעברין דהקשודברכו' נפקא לן מדכתיב כי מציון תצא תורה גו'. והכי מייתי מלשכנו תדרשו עכ"ל ולכאורה הלא ר"י ברי דר"ש בן פזי מפרש לה לטעמא דתנני' איש אוני דהמ' אם עברוה בגליל אינה מעוברת משום דכתיב לשכנו תדרשו. אבל ת"ק דס"ל אם עברוה מעוברת יכול להיות

המתורגמן א) ערקלערען, צו פערשטיין געבען.

קמה שם ועוד פתח רבי יהודה בכבוד תורה ודרש (דברים כז) הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם וכי אותו היום נתנה תורה לישראל והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני. אמר רבי תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו תדע שהרי אדם קורא ק"ש שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא דומה כמי שלא קרא ק"ש מעולם. הסכת עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה כדרבי יוסי בר חנינא דאמר רבי יוסי בר חנינא א מאי דכתיב (ירמיה נ) חרב אל הבדים ונואלו חרב על שונאיהם של ת"ח שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה ולא עוד אלא שמטפשין כתיב הכא ונואלו וכתי' התם (במדבר יב) אשר נואלנו ולא עוד אלא שחוטאין שנא' ואשר חטאנו. ואי בעית אימא מהכא (ישעיה יט) נואלו שרי צוען. דבר אחר הסכת ושמע ישראל כתתו עצמכם על דברי תורה. כדריש לקיש דאמר ריש לקיש ב מנין שאין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה שנא' (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באהל. ד"א הסכת ושמע ישראל הס ואח"כ כתת כדרבא דאמר רבא לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה. אמרי דבי רבי ינאי מאי דכתיב (משלי ל) כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב. במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה. ומיץ אף יוציא דם כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור. ומיץ אפים יוציא ריב כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות דתנן רבי ישמעאל אומר הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע[א] בתורה יותר מהן שהן כמעין נובע. אמר רבי

רש"י

והסכת עשו כתות. דריש הס כמו עשו: כתתו עצמכם. ודרשי נמי הס כמו עשו עשו עצמכם כתותים להצטער על דברי תורה: זאת התורה. היכן מצויה באדם שימות באהלי תורה: הס ואח"כ כתת. שתוק כמו (במדבר א') ויהס כלב את העם שתוק והאזן לשמועתך עד שתהא שגורה בפיך ואע"פ שאינה מיושבת לך ואח"כ כתתנה והקשה עליה מה שיש לך להקשות והרץ תרוצין עד שתתישב לך: יהגה. יעיין: מיץ חלב יוציא חמאה. המוציא את החלב שמולך משדי אמו על ד"ת חמאה היא לו: ומיץ אף. המולך כעס רבו וסובלו יוציא הלכות דם לאמתתם שיבחין בין דם טמא לדם טהור ומיץ אפים שדוחה שני כעסים ראשונה ושני'. אפים תרי משמע: יוציא ריב. שיבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות. כי יהיה ריב מתרגמינן דין: דתנן. שדיני ממונות עמוקים הם והרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין מקצוע בתורה גדול מהם:

מהרש"א

אותו יום סוף ארבעים כו'. דכל משנה תורה סוף מ' שנה נאמרה כו'. ללמדך שחביבה תורה על לומדיה כו' דמשה והכהנים והלוים אמרו זה שהם ודאי לומדים שנאמר בהם יורו משפטיך וגו' ואמר שחביבה עליהם כיום שנתנה וכמ"ש יהיו ד"ת בעיניך כדיוטגמא חדשה וקאמר עלה שהרי אדם קורא ק"ש כו' דהיינו דכתיב בו גם כן אנכי מצוך היום וגו' שאמר לקרות ק"ש כדיוטגמא חדשה כפרש"י בחומש והרי ערב אחת אינו קורא אותה כאלו לא קרא ק"ש מעולם דהיינו שלא קיים להיות לו בכל ערב חדשה אלא דמחשיב לו כישנה שאין צריך לקרותה בכל יום ודו"ק: [מ"ד חרב אל הבדים וכו'. מפורש פ"ב דמכות ע"ש]: [דכתיב זאת התורה אדם כי ימות באהל כו'. משום דלעיל מיני' גבי מטמא בנגיעת המת לא כתיב זאת התורה וכאן באהל המת כתיב זאת התורה לדרשה זו במי שממית עליה באהל של תורה]: [לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה. בפ"ק דע"ז מייתי ליה מקרא והם מפורש]: מ"ד כי מיץ וכו'. היינו שמקיא תענוגי הילדות ממנו כמ"ש כי הילדות והשחרות הבל ע"י זה מוציא חמאה של תורה שהוא הוראה כמו החמאה שהוא המובחר מן החלב ואמר. ומיץ אף וגו' שכועס עליו רבו פעם אחד כו' ומיץ אפים וגו' שכועס עליו פעם ראשונה ושניה כו'. דגבי דינים צריך האדם להיות סובל יותר מלגבי טומאה וטהרה שע"כ גבי דם כתיב אף דמשמע כעס פעם אחד וגבי ריב כתיב אפים דמשמע שתי פעמים כעס וקאמר מה טעם דבעי עפי טורח וכעס לאדם בדינים מבטומאה משום דשנינו הרוצה שיתחכם יעסוק כו' הוא מפורש בס"פ גט

הרי"ף

משה כיון שמדבר בבני אדם העומדים הרחק מאהל ואמר מבקש ה' ללמד שהמקבל פני זקן כמקבל פני שכינה ומדכתיב כל דרשינן בין על העומדים בקצה המחנה החיצון שהם מרוחקים י"ב מיל ובין העומדים בקצה האחרון שהוא הרחק מיל הא והא מבקש ה' אקרו כיון שבאו לקביל פני משה הוו כמקבלים פני שכינה :

ועוד פתח רבי יהודה בכבוד תורה וכו'. וקשה בדרשה זאת שאיך נדרשת מכאן כבוד התורה והרי זה חיוב לבני אדם שיהיו ד"ת חביבין עליהם בכל יום כיום א' וכן הראיה שהביא משמע שאם לא קרא יום אחד דומה כמי שלא קרא מעולם צריך לבאר שתהיה ראיה מתייחסת למ"ש קודם לה. ונבאר קשר כל אלו הדרשות. ונראה שר' יהודה בא להפיס דעת חז"ל שנתבטלו מת"ת כל זמן הגזרה שלא היו מניחים אותם ללמוד תורה ועכשיו שהיה להם רשות נתקבצו כלם ביבנה ולמדו ואיש לדרכו הפנו ללכת ובעת נסיעתם דרש להם רבי יהודה בכבוד תורה שחשוב לפני הקב"ה יום הלימוד שלמדו כאלו אותו יום קבלוה מהר סיני וכשם שכשקבלו התורה נתרצו לרצון לפני הקב"ה אע"פ שמקודם לכן לא היה בידם תורה כך ביום הזה נתרצו לפני הקב"ה ולא יזכרו ויפקדו הימים הראשונים שנתבטלו מת"ת כי היום הזה נהיית לעם כאלו יום זה קבלוה מהר סיני וכשם שחביבה על לומדיה בכל יום כך חביבה על לומדיה בפני הש"י ותן וכבוד ימצאו כיום שנתנה בו התורה בסיני וכן מצינו כתוב בפרשת שמע אשר אנכי מצוה אתכם היום שיהיו בעיניו

עיון יעקב

שאין התורה ניקנית אלא בחבורה. וזה שאמרו קנה לך חבר: חרב על שונאיהם של ת"ח שיושבין בד בבד. כי הסייף והספר נתנו כרוכים מן השמים שאם אינו עוסק בתורה כראוי נדון בחרב: ולא עוד אלא שמטפשין וכו' ולא עוד אלא שחוטאין. והיא היא כי אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות וכיון שאינו לומד תורה כראוי אינה מגנת ומצלת כלל: שכועס עליו פעם ראשונה ושותק. נמצא שמתביים והזיל סומקא ואתי חוורי לכך פירש"י לעומתם יוציא הלכות דם וזה ששותק פעם ראשונה ושניה נמצא דומה לבוראו כדכתיב הן פעמים ושלש עם גבר לכן נעשה שותף להקב"ה שיודע לדון דין אמת

עץ יוסף

קמה שאין התורה נקנית אלא בחבורה. להוציא דברים מחודשים מתוך הפלפול וסברא ברבים. ואז יהיה נחשב כאלו היום קבלוה: חרב על שונאיהם של ת"ח כו'. חרבו של עשו על אלו שעוסקים בתורה ביחידי: אלא שמטפשים. הוא היפך ממה שהתורה מחכימת פתי. וזה שאינו לומד כהוגן נעשה טפש: ולא עוד אלא שחוטאין. יבואר עפ"י מה דאי' בגמרא כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו מטעם שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן. והובא בתוי"ט דרבים דייקא. דדוקא אם לומד ברבים אז אין חטא בא על ידו. לכך אמר כאן כשעוסק יחידי אז אינו בכלל המזכה את הרבים שאין חטא בא על ידו ולכן חוטאים: מיץ חלב יוציא חמאה. המוציא את החלב שמלך משדי אמו על דברי תורה. ע"י זה מוציא חמאה של תורה שהוא הוראה. כמו החמאה שהוא המובחר מן החלב. ומיץ אף המולך כעס רבו וסובלו יוציא הלכות דם לאמתתה שיבחין בין דם לדם בין דם טהור לדם טמא. ומיץ אפים שתי פעמים כעס שכועס עליו רבו פעם ראשונה

ענף יוסף

קמה חרב על שונאיהם כו' אלא שמטפשים כו' אלא שחוטאים כו'. כתב בעל סמיכות חכמים שכל אלו לאו בהכרח קאמר שבחיוב להענש בעונש חרב או שבודאי מטפשין וכן בודאי חוטאין. אלא יכול להיות שיכול לשלוט עליו החרב כדכתיב הקול קול יעקב וגו' ודרשו חז"ל בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו שולטת בו. ונרמז במלות הקול קול שהוא כפל. שדוקא צריך ללמוד לא פחות משנים. או מגופא דקרא נשמע שאומר הקול ואם לומד יחידי מה לו לקול. ואף דמצינו בגמרא ההיא תלמידא דהוה גריס בלחישא בטשה ביה וכו' היינו דצריך להוציא בשפתיו בחוזק דוקא. אבל קול משמע הרמת קול אינו שייך בלומד יחידי כי אם בשנים צריכין להשמיע קולם זה לזה וא"כ אז אין הידים ידי עשו שולטת בו. דמשמע שהיפוך כשאינו עושים כן אף שלומד יחידי אז הידים ידי עשו שולטת. וכן יכול להיות שמטפש כיון שאינה מחכמת אותו. וכן יכול לבא לידי חטא כשאינו מזכה את הרבים :

ואתה

הממ"ז מהרגמן א) ווינקעל, ופי' אבן פנה.

יד יוסף

א תענית י' ע"ב. מכות י' ע"א: בשבת פ"ג ע"ב גיטין כ"ז ע"ב :

חדושי גאונים

ועוד פתח ר"י בכבוד התור' ודרש הסכת ושמעכו' היום הזה נהיית לעם כו' אלא מלמד שחביבה תורה על לומדי' כשעה ראשו'. הדקדוק בו מבואר. מאי כבוד תורה יש בדרש זה. ויותר הל"ל פתח בחביבות התורה ודרש. אבל במכות אמרו חז"ל הני טפשאי דקיימי מקמי אורייתא ולא קיימי מקמא גברא רבא. דהאלו באורייתא' כו' ואתו רבנן ובצרי כו' ולכאורה לשון טפשאי אינו מדוקדק. הלא עבריינים הם שעוברים על עשה שבתורה מפני שיבה כו' אבל ניחא כי באמת הכן אינשי לא היו עבריינים דאיתא בש"ס ופוסקים דאין האומנים רשאי' לעמוד בשעה שעוסקים במלאכתם. (ועיין בחולין פ' א"ט ד' כ"ד ע"ב בתוס' ד"ה אין רשאין דפי' דאין חייבים) והיו בשעה שעוסקים במלאכתם ולא היו עומדים מפני ת"ח וע"פ הדין הם פטורים. לכך לא הוו עבריינים אבל כיון דקיימי מקמא ס"ת שפיר הוה טפשאי דלא קיימי מקמי גברא רבא. ובמס' בכורים פ"ג איתא כל בעלי אומנות שבירושלים עומדים לפני המביאים בכורים. ופירשו שם הר"ש והרע"ב הגם כי בעלי אומנות אין רשאין לעמוד. אבל חביבה מצוה בשעתה לזאת היו עומ[illegible] וזהו כי ר"י [illegible]

נימוקי רי"ב

דלכתחילה דלא נפקא לן מן כי מציון וגו'. גרס עיין בתוספתא הגי' כך. אין מעברין את השנים אלא ביהודה ועיד חנניא איש כו' אם עברוהו בגליל מעוברת וע"ז מייתי ר"י הכתוב לשכנו. וכ"מ ברמב"ם וכמ"ש הת"ח. וכזה ניחא דברי רש"י ברכות ס"ג א' בד"ה מעבר שנים ותנן אין מעברין את השנים אלא ביהודה. דכתיב לשכנו תדרשו כל הרישות כו' לא יהיו אלא בשכנו של מקום. ע"ש ותגדל התימא דהא שם אסיק הגמ' מפסוק כי מציון תצא וגו'. אבל האמת כזה דודאי הא דאין

שמואל בר נחמני אמ"ד (משלי ל) אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא ואם זמם יד לפה :

קמו שם פתח רבי נחמיה בכבוד אכסניא ודרש מ"ד (ש"א טו) ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל והלא דברים קל וחומר ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו כך המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו עאכ"ו. פתח רבי יוסי בכבוד אכסניא ודרש (דברים כג) לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו והלא דברים ק"ו ומה מצריים שלא קרבו את ישראל אלא לצורך עצמן שנאמר (בראשית מז) ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי כך המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו עאכ"ו. פתח ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש (ש"ב ו) (ויברך) [וברך] ה' את בית עובד אדום (הגתי) [וגו'] בעבור ארון האלהים והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ [א] לפניו כך המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו עאכ"ו. מאי היא ברכה שברכו אמר רב יהודה בר זבידא זו חמות ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחת שנאמר (דה"א כו) פעלתי השמיני כי ברכו אלהים וכתיב (שם) כל אלה מבני עובד אדום המה ובניהם ואחיהם איש חיל בכח לעבודה ששים ושנים לעובד אדום :

מהרש"א

פסוק ע"ש : [אם נבלת בהתנשא כל המנבל עלמו וכו'. מייתי הך דרשה הכא אהאי קרא שהוא סמוך לקרא דמייתי לעיל : ומה יתרו כו'. מפורש בח"ה ע"ש] : פתח ר"י בכבוד אכסניא כו' כי גר היית בארלו כו'. היינו שהיו להם אכסניא בשעת הדחק כשבא יעקב עם בניו למלרים בזמן רעב שהיה בא"י והיינו כי גר וגו' כדכתיב לגור בארץ באנו וגו' : ומה היא הברכה שברכו כו' שילדו ו' בכרס וכו'. דבתר דחשב ח' בניו אמר כי ברכו אלהים כל אלה מבני עובד וגו' דמשמע שהברכה נוסף על ח' בניו שהיו לו כבר והיינו באשתו וכלותיה שהם ט' ילדו כל אחת ששה בכרס אחת כי כן מלינו הברכה לישראל במלרים וכמלא דהוו ס"ב בניו עם ח' בניו הראשונים וק"ל :

רש"י

המנבל עלמו. שהואל לרבו כל ספקותיו ואע"פ שיש בהם שחבריו מלעיגים עליו : ואם זמות. שסתמת פיך מלשאול לשון זמם סתימת פה מלשון טבעת של רלועה שתוחבים בחוטם בהמה שעסקיה רעים ונותנין אותו בשפתיה לתופרן יחד ולסותמן : סופך. שתתן יד לפה כשישאלוך ולא תדע להשיב : עשית חסד. שהאכילם שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם וגו' (שמות י"ח) : חמות. אשתו של עובד אדום : ושמונה כלותיה. שהיו לה משמונה בניה : שנאמר פעלתי השמיני. בני עובד אדום קא חשיב בדברי הימים וקא חשיב תמניא והיא תשיעית כל אחת ואחת ילדה ו' הן נ"ד הוסיף עליהן ח' בנים הראשונים הרי ס"ב לעובד אדום :

עיון יעקב

אמת לאמתו שהוא כאלו נעשה שותף להקב"ה : והלא דברים ק"ו ומה מלרים שלא קרבו את ישראל אלא ללורך עלמן שנאמר ואם ידעת ויש בם אנשי חיל. והא דמייתי הא דלא תתעב אדומי י"ל משום דבלאו לא תתעב אדומי אין ראייה ממלרים דהייתי אומר אע"ג דפרעה לא קרבם אלא ללורך עלמו מה בכך דהלא שאר המלרים לא קרבו ישראל בשביל לורך עלמן רק לטובת ישראל. משא"כ עכשיו דקאמר לא תתעב אדומי כי אחיך הוא אע"פ שעשו היה אחיו ולא כל האומות שאין להם חיים אבות אז"ל הולכין אחר ראש האומות שהוא עשו כי בתר רישא גופא גריר א"כ ה"ה בפרעה א"כ מייתי שפיר :

הרי"ף

כחדשים. ולנ"א רבי תנחום תדע שהרי אדם קורא ק"ש שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא הינוייר שבשביל שביטל ערב אחד לא יקרא עוד ק"ש ולא תקובל בפני הקב"ה הא ודאי שתקובל ותרלה וא"כ כיון שמסכת ביטולו דומה כמי שלא קרא ק"ש מעולם כיון שברלון נפשו בלי אונס ביטלה ועכ"ז כשחוזר לקריאתה דומה כאלו קבלה מחדש כן המבטל ת"ת כיון שחוזר ללמוד דומה כאלו היום הזה קבלה מחדש. ואפשר שנרמז זה בכתוב הסכת ושמע כלומר תן לבך לשמע שאנו אומרים בכל יום שאע"פ שביטל ערב אחד לא נאבדה ממנו תקוה טובה לקריאת שמע כאלו קבלה מחדש כך הסכת לד"ת אע"פ שביטלת אותה כי היום הזה שאתה בא לקראתה הוא חביב לפני ה' כיום נתינתה מסיני ומ"מ מלת הסכת לדרשה זו איננה מכוונת לנ"א הסכת עשו כתות כתות ועסקו בתורה כלומר לאחר זמן הביטול כשתחזרו לקריאתה יהיה בקבוץ כתות כדי שתהיה נקנית בחבורה תמורת מה שנתבטלה לפי שאם יעסקו לבדם יהיה ח"ו חרב אל העוסקים בד בבד ולא עוד אלא שמטפשים. וזה נרמז בפ' הסכת עשו כתות ושמע ישראל שמתוך עסק התורה בחבורה היום הזה נהיית לעם ואין עם אלא עם חכם, שנאמר אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה וכי תאמרו מאין נבקש החברים לנ"א הסכת כתתו עלמכם על ד"ת ללכת ממקום למקום ולכתת רגליכם עד שתמלאו חברים כמ"ש התנא הוי גולה למקום תורה וכ"ת שלריך אתה לחזור לביתך ולא אפשר להיות קביעות דירתך אלל מקום החברים לזה דרש הסכת הס ואח"כ כתת כלומר למוד התורה ואח"כ תהגה לחזור עליה במקומך ונמלא שורש הלימוד נקנה בחבורה ואח"כ חזור עליה ביניך לבין עלמך במקומך :

ענף יוסף

קמו ואתה עשית חסד עם כל ישראל. פרש"י שהאכילום שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם וגו'. וכתב המהרש"א אבל ממ"ש ומה יתרו שלא קרב את משה אלא כו' לא משמע כפירושו. ואדרבה בהך אכילה דויבא אהרן וגו' לפי הענין הוה יתרו האורח כדלקמן והלא לפני משה אכלו וכפרש"י בחומש ומשה היה עומד ומשמש עליהם. אבל מ"ש ומה יתרו שלא קרב את משה אלא כו' היינו שקרבו ואמר לבנותיו קראן לו ויאכל לחם וקרבו אח"כ לתת לו בתו. ומ"ש שעשה חסד עם כל ישראל היינו שעשה חסד עם מושיען לקרבו בביתו להלילו מחרב פרעה עכ"ל בחידושי הלכות. ולענ"ד נראה ממה דאמר בגמרא ומה יתרו שלא קירב את משה אלא לכבוד עלמו מוכח כפרש"י. דאי הכוונה על קראן לו ויאכל לחם לא שייך לכבוד עלמו. אבל ה"ל למימר שלא קירב את משה אלא להנאת עלמו שירעה לאנו : אבל לכבוד עלמו היינו במדבר שכבר היה משה רבינו בגדולתו והיה נחשב ליתרו כבוד גדול שמשה יבא לסעודתו שייך שעשה לכבוד עלמו (צל"ח). ועוד דפרש"י מוכרח מלישנא דקרא דכתיב ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל. משא"כ קרא דקראן לו ויאכל לחם היה רק למשה ולא שייך לומר עם כל בני ישראל. ולכך פרש"י על סעודות יתרו שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל וגו'. ולהמהרש"א ז"ל לריך לומר דמשה חשיב כל ישראל. והיינו במה שקירבו עשה חסד עם כל ישראל. וגם לפי הדרש האי דקראן לו ויאכל לחם לא קאי על סעודה כלל ופשוט (מעין הברכות) :

עץ יוסף

ראשונה ושניה. יוליא ריב שיבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות. כי יהיה ריב מתרגמינן דין. דגבי דינים לריך האדם להיות סובל יותר מלגבי טומאה וטהרה. וקאמר מה טעם דבעי סורח טפי וכעס לאדם בדינים מבטומאה. משום דשנינו הרולה שיתחכם יעסוק כו' שדיני ממונות עמוקים מאד והרולה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין מקלוע בתורה גדול מהם :

קמו ואתה עשית חסד. שהאכילום שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם וגו' (רש"י) ור"ל שמשמע שאהרן וזקני ישראל באו למקום אחר והיינו לאהל יתרו לאכל לחם. והיינו כבוד אכסניא שמאכיל ת"ח ומשקהו : ומה יתרו שלא קירב את משה. ואע"פ דבאותו קרא דויזבח יתרו וגו' משמע דאת כולם קירב. מ"מ קאמר שלא קירב את משה כו' הוא לפי דהסעודה הזאת לא היתה סעודת מריעות רק היתה בשביל הקירוב שנתקרבו עתה שהביא את אשתו ובניו אחר שילוחיה והקירוב הזה לא היה שייך רק למשה לבד ולא לאהרן ובניו וזקני ישראל כדכתיב ויבא יתרו וגו' אל משה וגו' אני חותנך יתרו בא אליך וגו' הרי שלא בא אלא למשה ולא חש לשארי מכובדים. ואותו קירוב שנתקרב למשה אז בודאי היה לכבוד עלמו שמשע את כל הכבוד של משה שהיה מלך ואיש אלהים ונתפרסם שמו בעולם בעשותו נוראות במלרים וקריעת ים סוף וכל הנסים ואין לך כבוד גדול מזה שהוא חותן למלך. וא"כ כשהקירוב היה לכבוד עלמו אינו שייך להחשב לו האכילה שהאכילם לחסד כיון שהאכילה היה בשביל הקירוב והקירוב היה לכבוד עלמו. ומ"מ נחשב לו לחסד. המהרש"א ת"ח וכו' : שלא קירב את משה אלא לכבוד עלמו. ואע"ג דמשה לא נזכר כלל בפסוק זה. כבר כתב רש"י בחומש שמשה שימש : וזהו שמקשה רש"י בחומש ומשה להיכן הלך שלא בא על סעודת חמיו. ואם בשביל שהיה נבזה בעיניו הלא הוא שילא לקראתו וגרם לו כל הכבוד הזה ואיך לא יכבד אותו לפני זקני העם לבא עמהם על סעודתו של יתרו. ותירץ אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם לפי שחייב אדם בכבוד חמיו והשימוש שהיה שייך ליתרו היה הוא משמש לפניהם עבורו. וגדול היה כבוד זה האחרון יותר מן הראשון שהיה עומד ומשמש ועם כל זה נמנה עם הקרואים לאכול על שאכל מסעודת יתרו :

המתורגמן [א]) קערין · אוים שפריטצען , ופירושו להרבין את האבק .

יד יוסף

* נדה כ"ז ע"א :

חדושי גאונים

להמלין כעד הסוני עם אשר לא חסו על כבוד חכמים לעמוד מפניהם בשעה שעוסקים במלאכתם מפני שהם פטורים אבל יפה עשו שחסו על כבוד התורה לעמוד מפניהם אפי' בשעה שעוסקים במלאכתם. ע"כ פתח ר"י בכבוד התורה ודרש הסכת ושמע ישראל היום הזה כו' ללמדך שחביבה תורה על לומדיה. וא"כ חביבה מלוה בשעתה ע"כ נמשך מזה כבוד התור' לעמוד מפניה' אפי' בשעה שעוסקי' במלאכתם (הגאון רי"פ והאלגזי) :

כי מיץ חלב יוליא חמאה. פי' מרן ח"ס זצוק"ל כי על הרוב האם מפנקת את הבנים כמורגל בפי העולם ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן כלומר מפנקים אותן והרולה ללמוד תורה לריך לחיות חיי לער וע"כ יסיר אותו הפינוק וזה כמי אתה מולא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו (ליקוטי חבר בן חיים) :

ששה בכרס אחד. בלדה לדרך פרשת שמות כתב בשם המפרשים דבבטנה חדרים יש באשה שלשה מימין ושלשה משמאל ואחד באמלע אם תתעבר מימין יהיו זכרים ובשמאל נקבות ובאמלע טומטום או אנדרוגינוס ונתעברו מכל החדרים רק לא מאמלע דטומטום הוי סימן קללה (גליון הש"ס) :

נימוקי רי"ב

מעברין נפקא מלשכנו. רק שם קאי על הא דאמר ואם לאו יעלו להר. וכמו שפירש רש"י שם. ועל זה קאמר וכל כך למה. ר"ל למה יגדל הענין הזאת. ועל זה קאמר משום שנאמר כי מציון וגו'. ורלונם. משום דכתב ילת ישעי' ב' כתיב ופי' באחרית הימים יהי' הר בית ה' וגו' והלכו עמים רבים וגו' ונלכה באורחותיו כי מציון תלא וגו'. וא"כ מי שאינו שומע לכבד הר בית ה' להורות מדרכי ה' שמה. לעומת זה אמר יעלו להר. כלומר לאחד ההרים וכמו שפרש"י ז"ל וזה היפוך מן הר בית ה'. ודו"ק :

רש"י

הדוחק את השעה · כגון אבשלום שבקש למלוך בחזקה בחיי אביו ולא רצה להמתין עד מיתת אביו : שעה עומדת . נדחית מפניו : אצטריכא להו שעתא . להיות אחד מהם ראש ישיבה . איצטריכא להו גרסי' הוצרכו להם חכמים : סיני . היו קורין לרב יוסף שהיה בקי בברייתות הרבה (ובמשניות סדורות מפיו כנתינתם מהר סיני ששמען מרבו אבל לא היה מפולפל כרבה): עוקר הרים . לרבה בר נחמני שהיה מחודד יותר בפלפול: למרי חטיא . למי שקבץ תבואה למכור כלומר למי שקבץ שמועות : דאמרי ליה כלדאי . לרב יוסף : מלכת תרתין שנין . אמר אם אמלוך תחלה אמות לסוף שנתים ונדחה מפני השעה ולא אבה למלוך והשעה עמדה לו שלא הפסיד שנותיו בכך : אומנא לביתיה לא קרא . לא נהג כל אותן השנים שום צד שררה וכשהיה צריך להקיז דם [היה] הולך לבית הרופא ולא היה שולח לבא אליו : שיאחז בעובי הקורה . אם בא לטלטלה ממקום למקום או לתתה בבנין שישא נושא רוב משוי הקורה הכי נמי יעקב אבינו הוא בעל הקורה שסבל עול גידול בנים והרבה בתפלות ואמטול הכי כתיב ישגבך שם אלהי יעקב בזכות יעקב שעליו הדבר תלוי לזכות את ישראל: הנפטר מן המת . כשהיו מוליכין ארונות ממקום למקום

מהרש"א

כל הדוחק את השעה כו' . הייני דמזל שעה גורם וא"א לאדם לדחוק את המזל בכח ובחזקה אי לאו בסייעתא דשמיא וכל הנדחה מפני השעה כמו שעשה רב יוסף הרי השעה נדחית מפניו וכפירש"י ויתר כל סוגיא זו מפורש בספ"ב דהוריות ע"ש: שיאחז בעובי הקורה כו' . פרש"י כלומר יעקב שכל כו' יבקש עליהם רחמים עכ"ל והוא דחוק דהא אלהי יעקב כתיב ולא שייך ביה בקשת רחמים ונראה לפרש דאלהי יעקב ר"ל מדתו של יעקב ישגבך ביום צרה דהיינו בעובי הקורה שהוא מקום כובד משא וק"ל : והלא לפני משה אכלו כו' . משמע ליה שהיה משה משמש עליהם ולא אכל עמהם והיינו לפני משה אכלו וכ"ה בהדיא במכילתא גם נראה מהאי לישנא דאכלו לפני משה והוא הת"ח שהיה שרוי בתוכם וכיון דלפניו אכלו אמר כאלו אכלו לפני אלהים אבל בחומש פרש"י מכאן שכל הנהנה מסעודה שת"ח מסובין בה כו' ע"ש דלפי זה יהיה הת"ח אהרן וזקני ישראל המסובין שם דמשה אינו בכלל המסובין שהיה משמש עליהם ועניננו שהסעודה שהת"ח בתוכה ודאי דאמרו שם ד"ת הוא הדבר שנהנין מזיו השכינה כמ"ש במסכת אבות ג' שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום כו' ע"ש : אל יאמר לו לך לשלום אלא כו' . עיין בזה בדברי הכותב

קמז דף סד **אמר** רבי אבין הלוי כל הדוחק את השע' שעה דוחקתו מאבשלום. וכל הנדחה מפני השעה שעה עומדת לו,מדרבה ורב יוסף דרב יוסף סיני ורבה עוקר הרים אצטריכא להו שעתא שלחו להתם סיני ועוקר הרים איזה מהם קודם . שלחו להו סיני קודם שהכל צריכין למרי חטיא . אע"פ כן לא קבל עליו רב יוסף דאמרי ליה כלדאי [א] מלכת תרתין שנין . מלך רבה עשרין ותרתין שנין מלך רב יוסף תרתין שנין ופלגא כל הנך שני דמלך רבה אפילו אומנא לביתיה לא קרא . וא"ר אבין הלוי מ"ד (תהלים כ) יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב . אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק מכאן לבעל הקורה שיכנס בעוביה של קורה . וא"ר אבין הלוי כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאלו נהנה מזיו שכינה שנא' (שמות יח) ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים וכי לפני האלהים אכלו והלא לפני משה אכלו אלא לומר לך כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאלו נהנה מזיו שכינה:

קמח שם **ואמר** רבי אבין הלוי [א] הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום . שהרי יתרו שאמר לו למשה (שמות ד) לך לשלום עלה והצליח דוד שאמר לו לאבשלום (ש"ב טו) לך בשלום הלך ונתלה . וא"ר אבין הלוי [א] הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שנא' (בראשית טז) ואתה תבוא אל אבותיך

הכותב

הוספה מהכותב כפי אשר נמצא בדפוס ווינציא שנת שכ"ו לפ"ק

ראוי לכתוב במקום זה זכרון ענין המפורסם בפי הדורשים בביאור הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום וכפי הפשט הוא טעם אמתי ונכון בנוי על שורש אמתי הקדום אצלנו והוא כי כל איש ישראל חייב להשתדל בהיותו בחיים לעשות רצון אבינו שבשמים בעיון ובמעשה ועולם הבא הוא עולם הגמול כמו שאחז"ל היום לעשותם ומחר ליטול שכרם . וא"כ יתחייב לכל נפטר מן המת שלא יאמר לו לך לשלום שהכונה בו להשתדל איך ישיג השלום אלא לך בשלום שר"ל לך עם השלום אשר יגעת בו בהיותך בחיים . ומטעם זה הנפטר מן החי יאמר לו בהפך לך לשלום שר"ל להוסיף על שלמותך כל ימי חייך . ואל יאמר לו לך בשלום שזה יורה שילך בשלום שכבר דרש עד היום ולא יוסיף עוד ח"ו :

עיון יעקב

כל הדוחק את השעה . הטעם לפי שהוא רוצה לדחוק את השעה להיות לו גדולה קודם זמן הנקבע לו לכך נאסף קודם זמנו וכדאי' בתענית דף כ"ד אתה הסרחת את קונך להמציא תאנה שלא בזמנו ונראה דזה כוונת הפסוק במשלי כ"א וכל אץ אך למחסור דהיינו חיסור שנותיו ולפי שמדה טובה מרובה ממדת פורענות ונדחה מפני השעה מחמת ענוה שבו לא די שאין השעה נדחית מפניו אלא שקאמר שהשעה עומדת לו ביותר שהרי כלדאי אמרו לרב יוסף שימלך רק תרתי שנין והוא מלך תרתי שנין ופלגא ואף גם כל אותן שנים שמלך רבה לא חלה רב יוסף כלל כפי מה שפי' הכאר שבע סוף הוריות וע"ש בחידושינו כהא דסיני עדיף ובסוטה בחידושינו דף ס' והא דסיני עדיף עיין לעיל בחידושינו דף ח' ד"ה מיום שחרב בית המקדש : **הכל** צריכין למרי חטיא . עיין לעיל בחידושינו דף ס"א ובב"ב דף קמ"ה בחידושינו ע"ש : **מכאן** לבעל הקורה שיכנס בעובי הקורה . כי השבטים אבותן דכולהון נמשלו לקורה כדאיתא במדרש רבה ריש פ' שמות על פסוק ישראל מקוראי לפי נקרא יעקב בעל הקורה כמו שבעל הקורה נושא על כתפיו עובי של הקורה כן יעקב ביום הצרה הוא נכנס להתפלל ולהגן עליהם יותר מכל האבות :

הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום . עיין ביפ"ת פ' שמות פ' ה' שמאריך בזה כי מצינו כמה פעמים בפסוק שאמרו בשלום ולא אירע לכן מקרה רעה וגם היאך יאמר דוד לבנו לך בשלום אם יהיה דבור רע ח"ו . ואפשר דבאמת אין חילוק רע או טוב בין לשלום או בשלום אך שהוא לא יאמר לחבירו כן כיון שמצינו פעם אחת שאירע מקרה רעה לאבשלום אף שאביו ברכו ואמר לך בשלום מוכח שתיבת בשלום סובל ג"כ רעה שילך מן העולם הזה לעה"ב וזה בשלום שעה"ב אין בהם לא שנאה ולא קנאה ולא תחרות וכדכתיב ואתה תבא אל אבותיך בשלום לכן אם יאמר לו כן יסבור שמקללו כמו שנעשה לאבשלום לכן יאמר לשלום וכדאמר בסמוך ת"ח מרבים שלום לכן קאמר לשלום כלומר לעשות שלום בין איש ובין רעהו ובין איש לאשתו וממילא הוא שלית מגוס ואינו ניזוק לא בהליכתו ולא

עץ יוסף

קמז דאמרי ליה כלדאי · פי' חוזים בכוכבים· ערוך : **מכאן** לבעל הקורה שיכנס כו' · יובן עם מאמרם במסכת תענית יעקב אבינו לא מת כו' מקרא אני דורש כי הנני מושיעך וגו' מה זרעו בחיים אף הוא בחיים . והיינו יעקב מרגיש כל הצער כמוני וגלל כן הוא מכנים עצמו להוציאנו מצרה ולחצנו. וזו מאמרם כאן מכאן לבעל הקורה כו' וז"ש יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב והיינו זכות יעקב המשותף בצרה כנ"ל . וי"ל עוד לפמ"ש כי בנין בית האחרון יבנה בזכות יעקב והוא בעל הקורה כו' (מעין הברכות) :

קמח הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום כו'· הכוונה כי תיבת בשלום מורה לבד על המקום שנעתק ממנו וההליכה בדרך שילך בשלום · אבל

ענף יוסף

קמז והלא לפני משה אכלו . אין לדייק מכאן שע"כ יתרו היה האורח מדאמרינן והלא לפני משה אכלו דאדרבה מהתירוץ מוכח שמשה לא היה בעל הסעודה מדאמר כל הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בתוכה ולא אמר כל הנהנה מסעודת ת"ח . שהרי סעודת משה היה לפי הס"א דהשתא . אלא ע"כ לאו סעודת משה היה . כי אם יתרו היה הבעל סעודה ורק שמשה היה שרוי בתוכה שהיה ג"כ בין הקרואים . נחשב כאלו אכלו לפני אלהים והא דקאמר הלא לפני משה אכלו שהיה הוא עומד ומשמש ואח"כ אכל באותו מושב עצמו :

קמח הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום כו' . הטעם נראה לפי השלום נקראים זכיותיו של אדם שמשימין שלום בינו ובין אביו שבשמים . ועיין במהרש"א והנה כתי אין שייך לומר לך בשלום דפירושו בשלום של עתה כאלו זכיות שבידו שסיגל כבר . וזה אינו נכון דהא בכל עת צריך לסגל עוד ולהוסיף כל מה שאפשר והאדם לעמל יולד לעמל תורה ומצות . לכן אומרים לך לשלום להבא ופירושו לסגל עוד שלומים וזכיות כל ימי חייו אבל במת הוא להיפך דאי אפשר לומר לו לך לשלום שיסגל עוד . דהוא לועג לרש דכתיב במתים חפשי ודרשינן כיון שמת נעשה חפשי ממצות אלא אומרים לו לך בשלום באותן זכיות שסיגל בעוה"ז ולא יותר ואע"ג שאמרו ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב שנאמר ילכו מחיל אל חיל מ"מ מעשה אין שם (סמיכות חכמים) :

יד יוסף

[א] תנחומא סדר שמו' סי' כ"א. שמ"ר פ"ג. מ"ק כ"ט ע"א :

חדושי גאונים

ואמר ר' אבין הלוי מ"ד ישגבך שם אלהי יעקב כו' ולא אלהי אברהם כו' מכאן כו' שיכנס בעובי הקורה . ז"ל מהרש"א . פירש"י כלומר יעקב שכל כו' ובקש רחמים עליהם עכ"ל . והוא דחוק . דהא אלהי יעקב כתיב ולא שייך ביה בקשת רחמים כו' כלומר וידענו כי שם אלהים הוא דין ולא רחמים ונראה שלכוונה זו שינה הכתוב להעתיק לשון רש"י שכש"ם וכ' בשמו · והרבה בתפלו"ת כו'. כלומר מ"ש רש"י ובקש רחמי"ם. ר"ל תפלות כי כן לשון הש"ס . תענית (מגוין י"ח). יתגברו ברחמים . שנאמ' ותיילים יגבר. ופירש"י שמתגבירים חיילים ו ע ו מ ד י ן בתפלה . ע"ש. והנה שם כתוב לאמר . ויחל משה את פני ה' אלהי"ו . אלמא כי שייך תפלה מאת אלהים.(אמנם עדיין לא נתפרש לפירש"י ענינת עוב"י הקורה. המיוחס ליעקב יותר מאברהם ויצחק) . ובדרוש אמרנו כי זה כוונת הפייטן בסליחות אמרו. זכור לנו ברית אבות כאשר אמרת . וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק וגו'. ר"ל לא כאשר אמר משה זכור לאברהם ליצחק וליעקב שהעיר את אברהם לזכירה ראשונה. ואח"כ כו'. רק כאשר אמר"ת אתה . וזכרתי את בריתי יעקב וגו' . ובזה נכנס בעובי הקורה . והדברים נמשכים למ"ש ש"ר פ' מ"ד. זכור לאברהם

אהבת איתן

רב יוסף סיני פרש"י היו קורין לרב יוסף סיני שהיה בקי בברייתות. י"ל דנרמז בזה הא דאמר רב יוסף גופי' בסוטה דף ה' דממה שהשרה הקב"ה שכינתו בסיני יש ללמוד ענוה ורב יוסף היה עניו כדאי' בסוטה (דף מט ע"ב) וענוה אהני לזכרון :

המתורגמן א) שטערין זעהר , חוזה בכוכבים מלמון כשדים .

בשלום. א"ר לוי בר חייא היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש (ומבית המדרש לבית הכנסת) ועוסק בתור' א זוכה להקביל פני השכינה שנאמר (תהלים פד) ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון. אמר רב חייא בר אשי אמר רב ב תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעולם הבא שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה

רש"י

למקום לקבורה היו מלוין אותו מעיר לעיר וחוזרין אלו ואחרים מלוין אותו משם והלאה והחוזרים קרי נפטרין נוטלין רשות להפטר ממנו: אין להם מנוחה. מישיבה לישיבה ממדרש למדרש. ע"כ. (ילכו מחיל אל חיל דמשמע משום דילכו מבית הכנסת אל חיל דבית המדרש לפיכך זוכין שיראה אל אלהים בציון):

מהרש"א

הכותב בעי"י אבל הכתובים שמביא אין מורים על זאת הכוונה ואין להאריך ונראין הדברים כפשטן כי כל ימי האדם על האדמה צריך לו אל השלום דהיינו שילוה במעשיו בכל מקום אשר מגמתו וחפצו לילך שם אבל אחרי המות בקבר אין שם מעשה שיליח בו אלא לחבירו בחיים שהולך למקום חפצו יאמר לו לך לשלום שהרצון בו שתצלח חפציך כפי רצונך במקום אשר תלך ויהיה פי' לשלום שתמצא באותו מקום שתלך לשם שלום אבל לא יאמר לו לך בשלום שמשמעו שבהליכתו תהיה לך שלום עמך ולא במקום אשר הפצך לילך שם אבל הנפטר מן המת לא יאמר לך לשלום שילוה חפצו במקומו כי אין שם בקבר חפץ ורצון אלא יאמר לך בשלום דהיינו שבדרך הליכתך לקבר יהיה לך שלום באין מעכב עד שיבא אל אבותיו בקבר ודברי הר"ן בזה מטין לדברינו ע"ש: ילכו מחיל וגו'. מלת חיל נאמר על ריבוי עם והיינו מחיל שהוא תפלת רבים המקובלת יותר כדאמרינן פ"ק אל חיל שהוא לימוד תורה ברבים כדאמרי' לעיל שאין התורה נקנית אלא בחבורה ואמר יראה אל אלהים בציון דהיינו שזוכה למצות יראה כל זכורך את פני ה' וגו' שהיא קבלת פני שכינה: ת"ח אין להם מנוחה כו'. יש לדקדק בזה דהא עה"ב שזוכין לו הת"ח הכותב

יד יוסף

א מ"ק כ"ט ע"א
ב יבמות קכ"ב ע"ב נזיר ס"ו ע"ב. תמיד ל"ב ע"ב. כריתות כ"ח ע"ב. קה"ר פ"ה:

חדושי גאונים

גו'. מה ראה להזכיר ג' אבות (ר"ל בפרוטרוט) אמר ר"א כיון שעשו אותו מעשה יצאו חמשה מלאכי חבלה לכלותן. אף. וחימה. וקצף. השמד. והשחת כו'. אמר רבון העולם. אתה עומד באף. שנאמר קומה ה' באפך. ואני אעמוד בחימה. שנאמר לולי משה בחירו וגו' להשיב חמתו מהשחית. א"ל הקב"ה כו'. לשלשה מה תעשה. א"ל משה. הרי ג' אבות עומדין לשלשתן כו'. וביארנוהו כי ר"ל חטאו בשני חלקי האדם. הנפש והגוף. הנפש חטאה במה שלא האמינו בה' ובמשה עבדו. והגוף שלשה פשעיו הכוללים המה. רוכן בגזל. ומיעוטן בעריות. וכולן בלשון הרע. והנה על השתים הנפשיות בקש משה מהש"י. אתה עמוד באף וכפר להם. על בלתי האמינם בה'. ואני אעמוד בחימה. למחול על בלתי האמינם במשה עבדו. ובשלשה הגופניות. נמשך להם זכות יעקב לכפר להם על לה"ר ממה שלא אמר לה"ר. כמ"ש רז"ל סוף מכות לא רגל על לשונו זה יעקב (עיין אפיקי יהודה דרוש עין רוגל). אולם על מ"ש רוכן בגזל ביארנוהו. כמה שקבע"ו המעשר והתרומה וכאמר (מלאכי ג) היקב"ע אדם אלהים וגו'. וזאת המליצה נאמרה ג"כ (משלי כ"ב) אל תגזול ד"ל וגו' כי ה' וגו'. וקבע את קובעי"ה נפש. ונגד זה תעמוד לנו זכותו של יצחק אשר הועד עליו: וימצא בשנה ההיא מאה שערים. ואז"ל אומד זה היה למעשרות כו'. אולם על מיעוטן בעריות נמשך עלינו זכות אברהם אשר אמר הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. ואז"ל עד הנה לא הכיר בה כו' ואם באשתו אמרו ק"ו באשת חבירו והנה

גם בפי' מאמר רב ת"ח אין להם מנוחה צריך להזכיר שמלת מנוחה במקום הזה ר"ל ביטול ממה שעוסקים בו תמיד אשר הוא אצלם מנוחה ותענוג גדול והוא לחקור ולידע בסתרי תורה בעולם הזה ובעה"ב ובסוף מ"ק נכתב מאמר [זה] ג"כ. ורש"י הוסיף לפרש שם וז"ל אין להם מנוחה לשבח קאמר והולכין מג"ע לרקיע ומרקיע לג"ע לטיול ולשמוח ופסוק ילכו מחיל אל חיל הוא ראיה נכונה כפי המשך המזמור שבתחלתו הוא משבח ליושבי בית ה' וכפי המדרש בפסוק עוברי בעמק הבכא רמז לרשעים הנדונין בגיהנם ומעין ישיתוהו גם ברכות יעטה כל אחד מהחכמים המורה להם הדרך ועל הצדיקים נאמר ילכו מחיל אל חיל וגו'. ויתישב על נכון מדרשם ז"ל בכאן. ושם במועד קטן מצאתי [פירוש הר"ן וזה לשונו: ת"ח אין להם מנוחה כו' כלומר אפי' לאחר מיתה יעסקו בתורה לפני השכינה כדאמר במעשה יהודה דלא הוה ידע למשקל ולמטרי בהדי רבנן. דכתיב ילכו מחיל אל חיל וגו' וזהו בשעת פטירתן שנהגין מזיו השכינה. וזהו ציון של מעלה שהוא כנגד ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו עד כאן:

הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי ואתנה ביד יהודה מחוקקי כל מה שראיתי כי טוב לכתוב וללקוט שושנים ממדרשים ואגדות אשר במס' ברכות. ולא נעלם ממני שנתתי מקום למי שיחפוץ לדבר כנגדי ולומר שהארכתי יותר מדאי. ויעיד על זה החוש הנגלה כי בעל הדפוס אשר קדמני הדפיס כל מס' ברכות בפחות מה' פליגו"ש נייר ובדפוס הזה שהוא כל כך מצומצם ויותר כבר נכתבו כ"ד פליגו"ש מלבד קונדרס ההקדמה וידעתי מה אשיבנו כי לא מחשבותי מחשבותיו כי הנני עומד יושב ודואג על אשר ידעתי שלא ידעתי להאריך יותר כי מה שכתבתי אינו א' מס' מה שהיה ראוי לכתוב בפי' המדרשים ההם. אך אמנם בוחן לבות הוא יודע תום לבבי במלאכה הזאת ומה שחשבתי שהיה אפשר אצלי כפי המעט אשר השיגה ידי כבר הגעתי עד תכונתי כי הלא על לבי שומה לחפש לאור הנר כל דברי החכמים התורניים אשר דברו ענין מה בפירוש המדרשים ההם כמו תלמידי הרמב"ן והנמשכים אחריו ובפרט פירושי הרשב"א שמלבד מה שכתב בחדושי מסכת זאת כתב ספר קצר בפירוש אגדות ורובו רובא דמנכר הוא במס' זאת וגם ראיתי פירושי גאונים קדומים למען יהיו לי לעינים מכל איש יהודי מאמין בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ כתבתים בספר זה. ונתגלגל זכות ע"י זכאי כי הלא אנכי תולעת יעקב תלמיד תלמידי תלמידיהם כתבתי בקצת מאמרים פשטים מיוחדים ע"פ דרכם ז"ל: ע"כ הוספה במסכתא זו ראיתי פירוש נאה וערב בענין מדת הפרישות מה שכתב הרב רבי יצחק ברבי ידעיה וראיתי לכתבו בסוף מסכתא זאת כי לא ראיתיו עד הנה וז"ל:

רבי יוחנן הוה אזיל ויתיב בשערי טבילה עד בן פורת עלי עין. [סי' ע"ב] החסיד הזה הי' מה שהיה עושה לכונה טובה כפולה ומכופלת לשם שמים שהיה עומד במקום שיסתכלו בו הנשים העולות מן הרחצה ויסתכלו בו לרוב יופיו ותתחקה צורתו על שרשי לבם ובלילה ההוא כאשר תזדווגנה עם הבעלים יהיו הבנים דומים לו כדמותו כצלמו ונבונים כמוהו לעבוד עבודתו איש בשם אלהיו והיו מביטות בצורתו ותוארו ובזכות החומר שלו להיות הבנים טובים ונכוחים בעיני אלהים כי כן חייב טבע מציאות האדם אם תסתכל האשה בדמות האיש השלם יפה עינים וטוב רואי ואחר תזדווג עם בעלה ותתעבר ידוע היא שיסתכלו בעיון לבם בעת ההיא באיש היפה צח ואדום והוא יעמוד לפניהם עת ההריון ויוליד בנים כצלמו כדמותו ועל זה תמצא המלכים והשרים ואילי הארץ כי הם מציירים צורות נאות בחדר משכבם ושכיות החמדה יפות מראה והטבע חכם יצייר הולד בצורות נאה בצורות המדומות בחדר אשר בם מסתכלין בעת הזדווגם יחד ועל זה הבנים הם יפי תואר משאר הבנים הנולדים בבית מנוול ודירה סרוחה כי בני המלכים הם מתהוים בחדרי משכיתם על מטות שן ורצפת בהט ושש וכל אבן יקרה והטבע חכם יתארהו בשרד לפי הצורות היפות אשר יראה לעיניו. והחכם הזה עושה לכונה טובה המכוונת ממנו להיות דומים לו הבנים הנולדים מן הנשים ההם לכל דבר ולכל ענין והשיגו חברו על זה מצד עצמו איך היה עומד במקום גדודי חיות ולסטים לצוד את נפשו לקחתה ואיך לא היה ירא אלהים לבלתי יסתכל בנשים היפות שלא יבא בסבתם ומצד יופים לידי הרהור רע או להתאוות אליהן או לידי מעשה ללכת אחריהם עד ימלא תאותו מהם ויטריד שכלו לדבר הרע ההוא ומגונה ממנו ולא ירא לנפשו לבלתי השחיתה פן יראה ה' ורע בעיניו ולו יעיר כל חמתו. וקרא עינא בישא ההבטה בנשים וההסתכלות בהן כי זה ישוב לרע עליו באחרית הימים אם יטריד שכלו עליהם הנתון לו לתועלתו והשיגו על זה מי הכריחו לבא אל הנסיון הגדול ההוא ומה התועלת המגיע אליו ואיך יחמול על נפשות שאר בני אדם יותר מנפשו המביאה לידי נסיון. והשיב לו ואמר אנא מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטה ביה עינא בישא ר"ל כי הוא היה מזרעו והדומה לו אשר נודע עליו מה שקרהו מאשת אדוניו שחשקה לו מצד יפיו והתחזק והיה לבן חיל וכבש את יצרו ולא יכלה לו ולא הזיקו העין הרע אשר הסתכלה בו יום יום כי הוא שמר את הדבר ולא הסתה אותו כמו כן היה מכריח את יצרו החסיד ההוא ולא ישלוט בו העין הרע אשר יסתכלו בו הנשים ולא יכלו לו כיוסף הצדיק השליט והגבור בארץ כנגד יצרו כמפורסם עליו מאשת אדוניו וכל הדומה לו בדבר ההוא יקרא על שמו כי הוא התחיל בנצוח ההוא ואחריו כל אדם ימשוך ללכת לדרכו וזו היא הכוונה על עין הרע שארז"ל כי היא שולטת באדם לרעתו אם לא ישמור עצמו כמו יוסף לא שהיה בדעתם שראיית העין מזקת וכו'. ועוד האריך בלשון הלציי. והתועלת המושג אצלי [מפי' זה על מאמר זה הוא מעט הכמות והאיכות עם היות] שכפי העיון הראשון הוא ענין ערב מה שפירש בענין יוסף להשיב לשאלת לא מסתפי מר מעינא בישא אבל איננו מסכים אל אמתת כונת המאמר שהרי כבר אמר בתחלת המאמר לא מסתפי מר מיצר הרע והשיב להם דמיין באפאי כקאקי חוורי ועכ"ז הוא ענין הלציי מסכים עם ענין יוסף. ועוד היתה לי כונה שנית בכתיבתי פה דבריו למען יראו איך הוא מאריך בדברים ובודאי שמעיד על גודל כחו בלשון הלציי כי אולי הוא בנו של הרבי ידעיה שסדר מאמר בחינת העולם אבל אין בו ממש כל כך כי רוב מה שכתב בהתחלת פירוש המאמר הוא אריכות דברים בבלתי צורך. עוד היתה לי כונה ג' להראות איך כונתו לחלוק כנגד הכללים המאומתים לחז"ל כמו היזק עין הרע המאומת בדבריהם והחכם הזה חולק עליו בסוף פירוש מאמר זה. וכן עשה למעלה בפרק הרואה בפי' מאמרם ז"ל כאן ע"י מלאך כאן ע"י שד. ופירשו שלא כדרך הפשט המורגל בדברי חז"ל וכונתו לסתור סברת מציאות השדים המפורסם בתורה שבכתב וגם בדברי חז"ל. ואין רצוני להאריך עתה באותו דרוש כיון שהוא נזכר פעמים רבות במסכתות שאחר זאת ובה"י אשגיח אם אוכל להאריך בדרוש ההוא במאמרים שאחר זה:

עוד ראיתי לכתוב בסוף מסכת זאת בריש מילין ביאור המלות בענין יצה"ר ויצר הטוב כיון שנזכר פעמים רבות בפרק זה באמרו בכל לבבך בב' יצריך ביצר טוב וביצר רע. עוד אמרו צדיקים יצר טוב שופטן. רשעים יצר רע וכו'. מצינו בפרשת בראשית וכל יצר מחשבות לבו רק רע ובפרשת נח כי יצר לב האדם רע מנעוריו ודרשו רבותינו זכרונם לברכה משננער לצאת וכו'. עוד בסוף התורה כי ידעתי את יצרו וכתב הרד"ק נקראת תאות לב האדם ורעיוניו יצר ואמר שפירוש יצר סמוך הוא על יצר הטוב ונקרא כן לפי שהוא יצר ופועל ענינים בלב שהלב מתאוה אליהם ויש יצר טוב ויצר רע ופי' הפסוק יצר סמוך שהוא היצר טוב מהאיש הצדיק הסמוך ונשען עליך תצרהו מרע לתת לו שלום כי בך בטוח. ולקרב אל השכל הבנת ב' יצרים ראוי לומר שכמו שהאדם מורכב מגוף ונפש ובעבור שיתקיימו שניהם הושמו לו כחות להשלמת מציאותו כמו הכח הזן ובפרט הכח המתעורר נמשך מהנפש המרגשת ואם יגדל כח המתעורר הזה בעניני גופיים כמו רוב המאכל ומשתה והנאות גופיות אחרות נקרא זה הכח יצר הרע ועליו יצדק מאמרם ז"ל שהוא מלך זקן וכסיל שבא לאדם בצאתו מרחם אמו כי מיד הוא מתאוה לינק ועל זה נאמר לפתח חטאת רובץ ובהיותו

עיון יעקב

בחזירתו ולהכי לא מצינו בגדול שאמר לחברו לך לשלום שאירע לו מקרה רעה ולה"ק נמי הנפטר מן המת לא יאמר לך לשלום דמשמע לעשות שלום בין איש לחברו ובאמת הוי כלועג לרש שהמתים חפשים מן המצות. ועי"ל דהיאך יאמר למת לך לשלום הא ת"ח אין לו מנוחה בעה"ב כדאמר בסמוך אלא לך בשלום מן העה"ז וק"ל: אין להם מנוחה לא בעה"ז ולא בעה"ב. אף שעה"ב כולו מנוחה מ"מ בענין הלימוד קאמר במלחמה של תורה בישיבה של מעלה צריך לילך ללמוד וכ"ש מי שלא למד הנסתרות בעה"ז שצריך ללמוד בעה"ב אבל

עץ יוסף

אינו מורה על המקום שיגיע אליו שיהיה בשלום. ולכן אבשלום הלך ונתלה ולא חזר עוד. אבל תיבת לשלום מורה על המקום ההוא שימצא בו השלום. והוא מאמר יתרו למשה שבלכתו למצרים אל פרעה שלא יקראנו אסון מפרעה אלא יהיה עמו בשלום ולפיכך הלך וחזר (כלי יקר על כ"ר) ועיין עוד בענף:

הוא טולו מנוחה כמ"ש ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי כו' וי"ל ע"פ מ"ש ויכל אלהים ביום השביעי מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה מלאכה כפרש"י בחומש דהמנוחה שם היא כילוי וסילוק מלאכה ופעולה וקאמר הכא בת"ח שהוא פעולת השכל ועיון בעוה"ז ובעוה"ב דאין לו מנוחה וכילוי מזאת הפעולה של עיון השכלי אלא שתמיד פועל בה והיא בעצמה פעולת המנוחה דלעוה"ב שהצדיקים יושבין ונהנין מזיו השכינה בעיון השכלי ודו"ק: ת"ח מרבים שלום בעולם כו'. כבר כתבנו בסוף יבמות טעם מסיים שם בזה המאמר ע"ש גם בכאן שכבר סיים בדברי אגדה לעיל והוסיף זה המאמר נראה קרוב לזה לפי שכל מסכת זו התפלות והברכות הנזכרים בה הם תיקון דרבנן וטעמם להרבות בזה שלום בעולם דהיינו בין ישראל לאביהם שבשמים וא"ת בניך אלא בוניך כו' כי אלו התפלות והברכו' הם קיומו של עולם תחת העבודה וכל הפסוקים מורים על טובה זו ובכן אל השלום ישים שלום אמן סלה:

אל אלהים בציון. א"ר אלעזר א"ר חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנא' (ישעיה נד) וכל

הכותב

הולך וגדל כנתגדל אותה תשוקה גופיית עד שמגיע לי"ג שנה בקרוב ואז יתעורר בו כח השכלי משם והלאה כאשר יאמר אל לבו הלא טוב לנו להשתמש מאותו כח המתעורר למה שלא יהיה כליון לנפש כמו ליקח המזון הראוי והמשגל בעתו כפי הראוי ויהיה נשמר מן העריות שאסרה תורה וגם אם יקדש עצמו במותר לו ובתנאי שלא יהא פרוש לגמרי אלא יקח אשה ראויה להוליד בנים עובדי השם בתורה ובמצות זה הכח השכלי מחובר עם המתעורר נקרא יצר טוב ויצר סמוך. וכשאמר סתם אוי לי מיצרי הוא כינוי ליצר רע וכוונת התנא במה שפירש בכל לבבך בב' יצריך שאזהרת הכתוב היא לומר שיכניע יצר הרע לאהבתו יתברך אבל לא יסגף עצמו לבטל יצר הרע לגמרי אלא יהיו שניהם מחוברים ויעשה מהעיקר עיקר והטפל טפל. ולכונה זאת דרש רבי יוסי הגלילי צדיקים יצר טוב שופטן רוצה לומר שהוא שופט כל כחות הגוף אבל לא להמיתן לגמרי אלא כל תאוות הנכללות בלשון יצר הן הנה כעבדים נכנעים אל מצות השופט שהוא היצר טוב והרשעים בהפך שאדון הבית הוא יצר רע ואם לפעמים הולך בדרך יצר טוב הוא במקרה להשלים רצון הגוף כמעשה הצבועים וכיוצא בזה ודי בזה עם מה שפירש רש"י. וכונתי רצויה בשורותים אלה שכתבתי בפי' ב' יצריך להוציא מלב ההמון וקצת התלמידים שלא יחשבו שיהו ב' נבראים מחודשים באדם ויהיה יצר טוב מלאך טוב ויצר רע שד וכיוצא בו פשט מאמר הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות ומדוע לא נשתדל בכל כחנו לקרב ענינים כאלה אל דרך הפשט כפי האפשר. ונשית לראשנו עטרת פז כל ענין אמוניי מובן אצלנו מהחכמים התורניים כי מפיהם אנו חיים. אבינו שבשמים ברוב רחמיו ילמדנו להועיל וימהר יחישה הבטחת מרע"ה ומל ה' את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את השם וגו' ובזה סלקתי עצמי עתה מלכתוב במסכת ברכות מתלמוד שלנו. רוב ההודאות לפניו יתברך:

ראיתי פירוש מפרש המכונה רבי יצחק בר ידעיה שהאריך בפירוש מדרש מסכתא זאת לא ראיתי לכתוב בספר זה ממנו זולתי חלק מה קטן הכמות והאיכות והביאני לזה סבה צודקת כפי ענ"ד והיא כי המובן אצלי ממנו שהוא נחלק לב' מינים. המין הראשון דרושים פילוסופיים בלתי צריכים לשרשי אמונתנו האמיתית. המין הב' דרושים אפשריים שהם אמתיים אולם הוא מבואר לעיני כל [מעיין קטן וגדול שבעל המאמר לא כוון כלל למה שכתב המפרש ההוא כמו שכתבתי בפי' כל החלומות הולכין אחר הפה. ושם יעדתי על דרוש אחר כולל]. והנני בא לכתבו במקום הזה אולי יישר בעיני הרואה ואל אמנע טוב מבעליו. וגם שמח לבי במה שכתב בחלק מה מדבריו בהשארות הנפש עם היות ברור אצלי כפי הבנת הלשון שלא כוון בעל המאמר אל מה שהוא כתב בפירושו בפרק מי שמתו בפי' מעשה בחסיד א' וכו' ושמע ב' רוחות מספרות וכו' וז"ל באו להורות ז"ל על השארות נפש האדם אחרי החומר בכל דבריהם אלו אשר האריכו בזה והורו על נפש הצדיק כי היא לא תמות במות החומר אך היא נשארת אחריו אל המתים ושטה ברומו של עולם מופשטת מחומר כמלאכי השרת ועל זה אמרו שהיו מספרות זו עם זו להורות על השארות כל נפשות הצדיקים והנצחית ממנה ואינה נפסדת וכלה עם גופה והאריכו בזה אם המתים יודעים שבאו להורות על הנפשות ההם שאינם נפסדות במות החומר אך הנם קיימות נצחיות ורואות אז יותר ממה שהיו רואות עם החומר כי החומר היה מונע אותם להשיג מה שבכחם להשיג ומחיצה גדולה עליהם ועתה במיתת החומר אור גדול נגה עליהם ובאומרם בבית הקברות ר"ל להדמות המשל כי שם קובר החומר ושמע החסיד מה ששמע מה שמספרות כל נפשו' מת אשר נקברו שם נפשות כל חסיד והישרים בלבותם לא שיעלה על לב אדם כי הם ז"ל אשר היו חכמים מחוכמים יודעי הטבעיים ומשיגי האמיתות מהם שהם חשבו על המתים שכבר מתו מצד החומר כי הם מרגישים עוד ויודעים בעניני העולם אחר אשר מתו והנם טמונים בארץ ושוכני בתי חומר נמנע הוא בטבעם להרגיש עוד מצד החומר שמת ונעדרה ההרגשה ממנו הנה הוא אז כאבן דומם לא ימיש ממקומו כמו שהורה אחד מהם על זה אחר מכן ואמר כל המספר אחורי המת כאלו מספר אחורי האבן ר"ל שהוא בא לפקוח עינים עורות ולהוציא מלב ההמון כי כל מה שדברו רז"ל לא דברו על החומר חלילה כי זהו נמנע אז בטבעו אחר אשר יצאת חיתו ממנו מי יאמר לו הקיצה אם לא שבאו לרמוז על הנפשות כי חיות הנה בהפרדם מן החומר ולא ימותו במות החומר לא זולת זה. אמת ויציב שזכירת אמונת השארות הנפש הוא ענין הגון כשיהיה נכתב במקומו הראוי כמו במסכת כתובות בספור פטירת רבינו הקדוש ע"ה ובמקומות אחרים בתלמוד אבל מה ענין זה לכאן. וכבר כתבתי פירוש כל אותה סוגיא במקומה והבאתי קצת ראיה לדברי מדברי הריטב"א ז"ל וכלל כוונתי לומר הריני מודה שהוא טעות גמורה אם נפרש כל אותה סוגיא בדרך הפשט ממש בכלליה ובפרטיה ועם כל זה אין ראוי לילך אל קצה האחרון לעשות בה צורות נבדלות כאלה אשר לשון הגמרא צווח ככרוכיא שלא כוונו כלל אליהן החכמים בעלי המאמרים ההם. ולא על החכם הנזכר תלונתי בלבד כי אם על חכם פילוסוף מופלג שהיה בדורנו הר"ר אברהם ביבאג מחבר ספר ויקרא שמו דרך אמונה ובו הביא המעשה הנזכר וכתב בפירושו דרושים פילוסופיים אשר הוא עצמו יודה שלא כוון להם בעל המאמר. אך אמנם בראותו חסרון קצת תלמידי זמנו כי לא היו שומעים רק דרשות הלציות אע"פ שלא תהיין מסכימות לאמת בכל חלקיהן ראה כי טוב לתת את שאלתם ועשה כרצונם והגדיל לכתוב על הספר ההוא ענינים נכללים בדרך אמונה כפי הוראת שם ספרו והוא עצמו לא האמין להם ויהיו בעיניו כל הלומדים בספרי המשנה והתלמוד ככל המון ישראל ההולכים לתומם ומידיעת סתרי תורה קצתם נעדרים ויגדל נא כחו לדחותם בדברים. ואפשר לפרש כפי כונה זאת דברי ישעיהו הנביא ע"ה. באמרו אשר אמרו לרואים לא תראו ולחוזים לא תחזו לנו נכוחות דברו לנו חלקות חזו מהתלות אמר לרואים על נביאי האמת שהיו רואים האמת בראיה מוחלטת וכיון שאין מקום לומר להם שיתנבאו שקר שאינו כפי טבעם מה שהיה אפשר לומר להם לא תראו ר"ל שיבחרו בשתיקה ולא ינבאו כלל לא רע ולא טוב. ולחוזים הם החוזים בכוכבים שפעמים רבות מדברים כזבים ולהם אפשר לומר אל תחזו לנו נכוחות וכדי להמשיך לב ההמון אליהם דברו לנו חלקות ולא זו בלבד היו אומרים להם אלא חזו מהתלות והכונה להם בזה שאם יראו ההמון העם אדוקים בדעות תורניים כפי פשוטם שיסכימו לדעתם כפי הנראה ויאמרו להם מהתלות מצד נבואתם. ר"ל שאע"פ שהיו מהתלות כפי

הרי"ף

מרבים שלום בעולם וכו'. וקשה מהו זה הלשון שמרבים שלום בעולם שאם הוא על שהם עוסקים בתורה הרי זה מרבין שלום לעצמן איקרי ואם הוא שמקיימין העולם בת"ת אין כאן ריבוי שלום כי אם עושים קיום העולם או עושים שלום בעולם וכן נראה מנ"ל לומר אל תקרי בניך וכו' וכן נראה קשרי הפסוקים שהביא זה אחר זה. ונראה שרבי אלעזר בא ללמדנו שת"ח העוסקים בתורה שהיא בנינו של עולם שמלבד שמקיימים העולם הם מרבים שלום שהבטיח הקב"ה אם בחקותי תלכו ונתתי שלום בארץ שהרי מלבד התורה שנתן הקב"ה הוא עוז לישראל שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ומאותו שלום נמשך לאוהבי התורה שנאמר שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול להיות נכוים מתופת תבריהם שלמדו בתורה ואם לא למדו רק אהבו אותם הקב"ה ישפות שלום להם שלא יבושו ויכלמו מתופת הלומדים רק יהיו שוים בענין התופות כי בגלל התכמה בגלל הכסף הם העשירים המחזיקים ביד לומדי התורה מאהבתם את התורה ונמצא שהת"ח הם הגורמים השלום לאוהבי התורה מלבד שגורמים שלומם וטובת עצמם וז"ש מרבים שלום בעולם שלום להם שלום למחזיקים בידם שלום לאוהבי תורתם. עוד ירצה מרבים שלום כי הקב"ה אומר אין שלום לרשעים ומתוך התורה שלומדים הת"ח מרבים שלום גם לרשעים ואולי ישובו אל ה' באחרית הימים שנאמר וכל בניך למודי ה' שלמדו מקונם שהוא מברך לעמו בשלום גם הם בתורתם מברכים את העולם ומרבים שלום. ולפירוש זה יקשה שאמר ורב שלום בניך דמשמע בניך דוקא ולא לכל העולם והרי אמרנו מרבים שלום לכל העולם לזה אמר אל תקרי בניך כלומר לא ודקדק דקדוק אחר בכתוב שמכיון שאמר וכל בניך למודי ה' למה חזר לומר ורב שלום בניך דהיל"ל ורב שלומם למה כפל לומר בניך פעם שנית אלא על כרחך אתה אומר אל תקרי בניך אלא בוניך מלשון בינה וה"ק כל בניך למודי ה' הלומדים בתורה הם למודי ה' לברך עמו בשלום אבל בוניך המתבוננים בינה בתורה שהם הת"ח מרבים השלום גם על הרשעים וכיוצא בהם שאינם ראוים לשלום רב שלום בוניך שמביאים וגומרים השלום על כל בני העולם. וזה נרמז בכתובים הבאים כאחד יהי שלום בחילך שהוא בכללות ירושלים רעים וטובים ואם תאמר למה זכו הרשעים לשלום אמר למען אחי ורעי שהם הת"ח אדברה נא שלום בך אע"פ שאין מדרכיו יתברך לדבר שלום לרשעים מ"מ עכשיו אדברה נא לפי שעה שלום בך למען אחי ורעי שהם הת"ח המרבים שלום בעולם. ועוד יש לדרוש וכל בניך למודי ה' שלעתיד לבא אינם לומדים מפי בשר ודם שלכך תורתם משתכחת אבל ילמדו מפי הקב"ה ותורתם אינה משתכחת וכ"ת מה תועלת יש לאותו שלמד בעולם הזה כיון שלעתיד עתידים ללמוד מפי הקב"ה ויהיו למודי ה' לז"א ורב שלום בניך הם בוניך המתבוננים בינה בעולם הזה רב שלום בניך שיערה עליהם רוח יתירה ממרום כפי השיעור שלמדו בעולם הזה על דרך מה שאמר הכתוב ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים כל אחד משיג כפי השיעור שלמד בעולם הזה כן תרבה הדעת כמו מי הים שמכסים כל המקומות כפי עומקם אם מעט ואם הרבה:

עיון יעקב

באמת את והב בסופה והוא יום שכולו מנוחה לחיי העוה"ב: **ת"ח** מרבים שלום. שע"י הלימוד עושין משפט ושלום בין איש לאשתו בין אחיו ובין גרו ואף גם במחלוקת תנאים ואמוראים בישיבה של מטה ובישיבה של מעלה כמו דפליגי תרי אמוראי כך פליגי תרי מלאכים ברקיע וזה שאמרו אלו ואלו דברי אלקים חיים וכדמסקו שמעתא אליבא דהלכתא בזה עושין שלום בפמליא של מעלה ושל מטה כדאי' פ' חלק. וגבי רבה בר נחמני מאן מוכח דהוא יחיד בנגעים ואהלות ע"ש וכן כל מיני פירות וגידולים יש לו מזל למעלה וכן עושין שלום ביניהם על איזה מהם יברך תחלה וזה את וזה בסופה ואין כלי מחזיק ברכה אלא השלום וה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום אמן:

עין יוסף

ת"ח מרבים שלום בעולם. שהבטיח הקב"ה אם בחוקותי תלכו ונתתי שלום בארץ ואמר מרבים שלום היינו שלום להם שלום למחזיקים בידם שלום לאוהבי תורתך

חדושי גאונים

דמיון. אלה שלשה פשעי ישראל כמו קורה רחבה ועבה מ ל ד ה האחד וקצרה מאדה השני. ובינונית באמצעיתה. והרוצה להטיל על עצמו את משאה. נכנס הוא בעובי הקורה אשר עליה כובד משאה ואחרו נמשך אחריו. אף כאן א ו ת ה אנו מבקשים זכור לנו ברית אבות כאשר אמרת וזכרתי את בריתי יעקב וגו' והוא משא כפרת לה"ר אשר רובן של ישראל בלה"ר והוא העבירה הכוללת החודרת בכל אחד ואחד מבני ישראל אח"כ הרובייה והוא זכות יצחק. ואח"כ מיעוטן בעריות והוא כ פ ו ר זכות אברהם. ונתבארו בזה גם דברי אגדה הנוכחית ודו"ק: **ואמר רבי א ב י ן** הנפטר מחבירו כו' יאמר לך לשלום כו'. הנפטר מן המת כו' יאמר לך בשלום כו'. עיין מ ה ר ש " א שהאריך. אולם תורף הכוונה לדעתי. כי האדם החי עדיין לא נשלם לפי כוונת הבריאה. עד יומו יבא. כמ"ש ותשחק ליום אחרון. אימתי התורה משחקת ליום אחרון. כלומר כי אז נשלם מאמר תורת ה' תמימה משיבת נפ"ש. אל המקום אשר היה בתחלה בין בית אל. לזה המברך את חבירו ילוה את ברכתו אליו שילך וגדול אל השלימות באושר הנפשיי כאמרו לכ"ו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם. כלומר אל תעמדו על מעמד אחד. אבל לכו והשיבו רגליכם אל עדותיו ית'. במה שיראת ה' אלמדכם. אבל הנפטר מן המת אשר כבר נשלם את אשר בכחו לעשות ולהשלים עצמו יאמר לו לך בזה השלמות אשר הכנת לנפשך ובזה יבוא שלום ינוח על משכבו. (וכ"מ להיפ"ת בפירוש זה המאמר ב"ר פ' ס"ו) (איי סים):

אהבת איתן

אר"א א"ר ח תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם כו'. עיין מ"ש סוף מיר:

בניך למודי ה׳ ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך (תהלים קיט) שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול (שם קכב) יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך (שם) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך (שם) למען בית ה׳ אלהינו אבקשה טוב לך (שם כט) ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום : [בסוף מועד קטן הביאוה ופרשוה רש״י והתוספות] :

הדרן עלך מסכתא ברכות

הכותב

האמת יודו לדבריהם כפי הנראה למען יאמינו דעותיהם הנפסדות . קרוב לענין זה ודומה לו רוב פירושי המאמרים תלמודיים אשר כתב בספרו החכם הפילוסוף הנזכר ובפרט בפירוש מעשה בחסיד א׳ כו׳ עייל פילא בקופא דמחטא וחשב לתלות ולסמוך עליו דרושיים פילוסופיים והלך ג״כ בדרך הר׳ יצחק הנזכר ופירש והקניטתו אשתו שרומז אל החומר שמנעהו מהמשך אחר השכל ואחר שראה מלחמת חומרו השתדל וקבר את עצמו בבית הקברות והחליש חומרו עד שכמעט היה כמת. ולא די להחכם הפילוסוף הנזכר שבמאמר התלמוד כתב צורה ופירוש שאי אפשר לסבלו כפי לשון התלמוד אלא שעירב עמו סם המות לעשות צורה בפלא הגדול כתוב בקבורת משה רבינו ע״ה שכתב וזהו סוד ולא ידע איש את קבורתו כי לא ידע שום אדם באיזה אופן משה רבינו ע״ה גבר על חומרו עד שהתיכו וקברו והאריך בזה . וכלל כונתו בזה לספק באמונת זה הפלא המאומת אצל כל מאמין הולך בישרו ירא ה׳ ובדרך אחיזת עינים חשב החכם הזה לסתום עיני קצת התלמידים למען יאמינו לדרשותיו והלצותיו אע״פ שתמשך מהם סתירה מה אל הענינים האמוניים ודי במה שקרא שם ספרו דרך אמונה ולהודות על האמת אומר כי נמצאו בו קצת פשטי פסוקים ערבים והגונים וגם פירוש קצת מאמרי חכמינו ז״ל שיש בהם ערבות מה ואפשר שיסכימו אל האמת אבל הם בטלים בס׳ . כתבתי זה להשיב תשובה לשואל שישאל ממני מדוע לא כתבת בספר זה שום דבר ממה שכתוב בספר ההוא בפירושי קצת הגדות כמו שכתבתי ואכתוב בעזרת האל פירושי שאר מפרשים גדולים וקטנים אשר יבואו לידי · ואשימה עיני על פי׳ המפרש הרב יצחק ברבי ידעיה הנזכר בקצת מסכתות הבאות ואם אמצא בו דבר הגון מסכים אל האמת אכתוב זכרונו בספר *) :

*) ויש להעיר כי המאמר היקר והנחמד הזה יצא מידי הכותב בסדר אחר . וזה הוא סדר המאמרים בהכותב מדפוס וויניציא שכ״ו . התחלת המאמרים הוא ר׳ יוחנן הוה אזיל כו׳ . ואחריו עוד ראיתי לכתוב . המה הביאורים האחרונים במאמר הזה . ולפנינו באו באמצע . אבל בענין שוים המה ואין הבדל ביניהם כלל .

עין יוסף

תורתך : אל תקרי בניך · שמכיון שאמר וכל בניך למודי ה׳ למה חזר לומר ורב שלום בניך דהו״ל למימר ורב שלומם. לכן אמר אל תקרי בניך אלא בוניך הבונים אותך והם המחזיקים בידם ואוהבי תורתם : ואין למו מכשול · שלא יטעו ח״ו בהלכה : סליקא לה מסכת ברכות

דרושי גאונים

שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול . במסכת גיטין דף מ״ג ע״א והמכשלה הזאת תחת ידך אין אדם עומד על ד״ת אלא א״כ נכשל בהם והנה המכשול הבא בד״ת הוא מאחת משתי סיבות או שלא ירד לעומק הכוונה ולא השכיל הדבר או מפאת השכחה ששכח מה שלמד והנה מיעוט השכלה בא מפאת שלומד יחידי וכדאמרינן לעיל דאמר ר״י ב״ח מ״ד חרב על הבדים וכו׳ שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמטפשים כתיב הכא ונואלו והנה דבר זה גופא שישב גלמוד וילמוד הוא מטעם שנאה שבין הלומדים זה את זה ואמנם ע״י ברכת התורה אין השכחה שולטת ומתוך כך אין התורה נעשית כשתי תורות ויש שלום ואהבה בין הלומדים ומתוך כך לומדים בתורה וניצולים מן הטפשות וכיון שאינם מיטפשים ואינם שוכחים ממילא ניצולים מן המכשלה וזהו כוונת התלמוד שהביא סמוך לדברי ר״א א״ר חנינא הך קרא שלום רב לאוהבי תורתך ומתוך כך אין למו מכשול : יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך . הנה לעיל אר״ח בר אשי אמר רב ת״ח אין להם מנוחה בעוה״ז ובעוה״ב שנאמר ילכו מחיל אל חיל דהיינו מישיבה לישיבה ומהרש״א בח״א כתב דיש לדקדק דהא העוה״ב שזוכין בו הצדיקים הוא יום שכולו שבת ומנוחה ואיך קאמר כאן שאין להם מנוחה בעוה״ב וכתב ליישב דזה שאין להם מנוחה היינו מנוחת השגת השכל שמשיגים תמיד השגת השכינה יותר ויותר וזהו עיקר המנוחה שנהנין בכל עת יותר מזיו השכינה בשכלם הרוחני ואני אומר שאף בעוה״ז שאמר שאין להם מנוחה הוא כן שמשיגים עומק התורה יותר ויותר וזהו ממש מעין עוה״ב ועל זה אמרו עולמך תראה בחייך ולכן כאן שאמר במאמר הקדוש שת״ח מרבים שלום שלא יקשה לך איך הם מרבים שלום והלא הם עצמם אין להם מנוחה ולכן הביא קרא יהי שלום בחילך לומר שאפילו אתה הולך מחיל אל חיל הוא שלום ומנוחה כי זהו הכנת של ת״ח שלוה בארמנותיך הנה הארמון של ת״ח הוא הבית המדרש ובקידושין דף ל׳ ע״ב מאי את אויבים בשער אר״חב״א אפילו האב ובנו והרב ותלמידו העוסקים בתורה בשער אחד נעשו אויבים זא״ז ואינם זזים משם עד שנעשו אוהבים זא״ז שנאמר את והב בסופה וזהו דקאמר כאן ושלוה בארמנותיך שגם בארמון שלהם שנראה מתחלה כאלו הם אויבים סופם שלוה ואהבה. למען אחי וגו׳ הואיל והביא הפסוק יהי שלום בחילך הביא הפסוקים שאחריו בסיום המזמור : וחתם המסכתא בפסוק ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום והוא ע״פ דברינו לעיל ה׳ עוז לעמו יתן עוז הוא התורה וכאשר יתן התורה במתנה טוב אין שכחה מצויה ואין מחלוקת בין החכמים ואז ה׳ יברך את עמו בשלום כי הת״ח כשיש שלום ביניהם הם מרבים בעולם שלום (גל״ת) :

מסכת פאה

פ"א א משנה א **אלו דברים** א שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא. כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם:

פ"ה ב משנה ו **מי שאינו מניח את העניים ללקוט או שהוא מניח את אחד ואחד לא או שהוא מסייע את אחד מהם הרי זה גוזל את העניים. על זה נאמר (משלי כב) אל תסג גבול עולים. דומה לדין זה שנינו בפ"ז [משנה ג] וזהו המניח כלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר הרי זה גוזל את העניים. על זה נאמר אל תסג גבול עולם גבול עולים:

פ"ח משנה ד [מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופיאה ומעשר עני היו לו ר' חסר דינר אפילו אלף נותנין לו כאחת הרי זה יטול היו ממושכני' לבעל חובו או לכתובת אשתו הרי זה יטול אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו]: משנה אחרונה מי שיש לו נ' זוז ב והוא נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול ג וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל (אינו מת מן הזקנה) [אינו נפטר מן העולם] עד שיצטרך לבריות. וכל מי שהוא צריך ליטול ואינו

יד יוסף א שבת דף קכ"ז ע"א קדושין דף ל"ט ע"ב: ב סוטה דף כ"א ע"ב: ג ירושלמי סוף מסכת פיאה:

רמב"ם

א הרמב"ם ז"ל. ענין מה שאמר אוכל פירותיהן והקרן קיימת לו מה שאומר לך. כי המצות כלם נחלקים בתחלה על ב' חלקים. החלק הא' במצות המיוחדות לאדם בנפשו במה שיש בינו ובין הקב"ה כגון ציצית ותפלין ושבת ועבודת כוכבים וחלק הב' במצות התלויות בתועלת בני אדם קצתם עם קצתם כגון אזהרה על הגניבה והאונאה והאיבה והנטירה וכגון הצווי באהבת איש את חבירו ושלא יוכל אדם להזיק לחבירו ולא יעמוד על דם רעהו וכבוד אבות והחכמים שהם אבות הכל וכשיעשה האדם המצות המיוחדות לנפשו במה שיש בינו ובין בוראו תחשב לו לצדקה ויגמלהו הקב"ה עליהם לעולם הבא כמו שנבאר בפרק חלק וכשיעשה האדם המצות התלויות בתועלת בני אדם זה עם זה כמו כן תחשב לו לצדקה לעוה"ב לפי שעשה המצוה וימצא טובה בעוה"ז בעבור שנהג מנהג הטוב בין בני אדם כי כשינהג מנהג הזה ינהגו אחרים כמנהגו ויקבל כמו כן שכר מהענין ההוא וכל המצות שבין אדם לחברו נכנסות בגמילות חסדים ושים לבך עליהם כי כן המצאם שהרי הלל הזקן כשא"ל העובד כוכבים למדני תורה על רגל אחד אמר ליה דעלך סני לחברך לא תעביד. וכשתחקור על הענין הזה תמצא תלמוד תורה שקול כנגד הכל כי בתלמוד תורה יזכה האדם לכל זה כמו שביארנו בתחלת דברינו שהתלמוד מביא לידי מעשה: ב מה שאמר עולים והפסוק אמר עולם אל יקשה בעיניך כי זה על דרך דרש ומעיקר לשון הקדש כי אותיות המשך והנוח יתחלפו קצתם עם קצתם והם נופלות מן הכתיבה להקל ור"ל בעולים עולי מצרים כלומר המצות והחקים אשר צוה האל ליוצאי מצרים: ח [ממושכנין ידוע ואפי' אם יש לו כלי כסף וכלי זהב כגון כוסות וקערות אינו חייב למוכרם עד שיקח מתנות עניים ויכתוב בכללם אז יאמרו לו מכור אותם הכלים וקנה אחרים ואל תמעיט מתנות העניים]: מי שיש לו כו'. נ' זוז אשר יסחרו בהם ישוו מאתים שלא יסחרו בהם כי במה שאמר בהלכה הקודמת לזו מי שיש לו מאתים זוז לא יטול כשיהיו בטלות שאינו יודע לסחור בהם אבל אם יודע לסחור בהם אפי' לא יתעסק אלא בנ' זוזים מהם אסור לו ליקח מתנות העניים:

פירוש הרא"ש

א בפ"ק דקדושין בעי למילף להו מקרא בכבוד אב ואם כתי' למען יאריכון ימיך. בגמ"ח כתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. בהבאת שלום כתיב בקש שלום ורדפהו ואתיא רדיפה רדיפה מרודף צדקה וגו'. ת"ת כתיב כי הוא חייך ואורך ימיך. וחיים המפורש בהם מה שא"כ בשאר מצות הן הפירות שאדם אוכל בעולם הזה. אבל שאר כל המצות היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם אלא לעוה"ב. ופריך בשלוח הקן כתיב נמי למען ייטב לך והארכת ימי' ומסיק מהאי קרא אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים ולבריות זה צדיק טוב ועל זה נאמר כי פרי מעלליהם יאכלו כי הקב"ה חפץ במצות יותר שיעשה גם בהם רצון הבריות מבמצות שבין אדם לקונו. בריש מפנין חשיב רבי יוחנן ו' דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ואלו הן הכנסת אורחים ובקור חולים ועיון תפלה והשכמת ביהמ"ד והמגדל את בניו לת"ת והדן את חברו לכף זכות ופריך מהא מתני' ומשני הני נמי גמ"ח נינהו הכנסת אורחים ובקור חולים בכלל גמ"ח וכן עיון תפלה דכתיב גומל נפשו איש חסיד ונפש היינו תפלה דכתיב ואשפוך את נפשי לפני ה' גבי חנה (א"א וכן לעיל בסי' ט"ו על פסוק טורף נפשו באפו ע"ש) והשכמת ביהמ"ד והמגדל בניו לת"ת היינו ת"ת ודן את חברו לכף זכות היינו הבאת שלום שמתוך שדן אותו לכף זכות יש שלום ביניהם: ות"ת כנגד כולם. ירושלמי רבי ברכיה ורבי חייא דכפר תחומים חד אמר אפי' כל העולם אינו שוה לדבר א' של תורה. וחד אמר אפי' כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד של תורה. ודריש ליה [ר' אבא אבוי דר' אבא בר מרי בשם ר' אחא] כתוב א' אומר כל חפציך לא ישוו בה וכתוב א' אומר כל חפצים לא ישוו בה. חפציך אלו אבני' טובות ומרגליו' חפצים אלו מצות דכתיב כי באלה חפצתי ע"כ: ב גבול עולים. [ירוש'] רב ירמיה ורב יוסף חד אמר אלו עולי מצרים וחד אמר אלו שירדו מנכסיהם לשמיא צוחין סגיא נהור ודרשו עולים בלשון עליה וליורד מנכסיו קרי ליה עולה כנוי דרך כבוד ע"כ:

מהרש"א

אלו דברים שאדם כו'. יפורש בפ' מפנין ובפ"ק דקדושין: (במשנה ח) היו לו מאתים חסר דינר כו'. ואמרו הרמז בזה מלת צדקה שמספרו כן הוא מאתים חסר אחד וק"ל: וכל מי שצריך ואינו נוטל כו'. וכתבו הר"ש והרע"ב דהיינו בשאפשר לו להסתפק בדוחק קצת ע"י מלאכה אבל באי אפשר

עיון יעקב

ותלמוד תורה כנגד כולם. דהיינו נגד כל המצות שבעולם כדאיתא בירושלמי כדכתיב כל חפצים לא ישוו בה חפצים אלו המצות אינם שווים לדבר א' מן התורה והא דמצינו כמה גדולי תורה שאינם נהנים מפירותיהם בעוה"ז ויש להם דוחק היינו אלו שאינם חפצים השכר בעוה"ז כלל כמו ר' חנינא בן דוסא שכל עולם ניזון בזכותו והוא די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש או צדיק ורע לו זה צדיק בן רשע או שגלוי לפניו שאם יתעשר יבטל את התורה או. שביטל פעם אחת התורה מעושר ואין בידינו לא מצות רשעים ולא ביסורי צדיקים וגם אמרינן דצורבא מרבנן לא מעני לסדורי אפתחא לא מהדר: **הרי** זה גוזל את העניים. לאו גזל ממש הוא כיון שעדיין לא זכה בו שום עני ואי ממון שאין לו תובעים אלא גזל מדבריהם ואסמכו אקרא דאל תסיג גבול עולים וגזלן מדבריהם פסול לעדות כדאי' בח"מ סימן ל"ד אלא שלא הזכירו הפוסקים שאינו נוהג בינינו כמבואר בי"ד סימן של"ב ע"ש: מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם. אבל אם יש לו שדה שוה חמשים זוז ויש לו ממנו הפירות וכדומה מותר ליטול דהפוכי בעסקא טב מינה וגם כיון שאין לו חמשים זהובים כסף או סחורה מטלטלין מיקרי עני לפי שעה וכן הדין באומן שמשתכר באומנתו כדי פרנסתו ועיין בי"ד סימן רנ"ג כילד הדין בזמן הזה: **וכל** מי שאינו צריך ליטול ונוטל. כי יש מתרושש והון רב נמצא לא די שאינו נותן משלו אלא אף גם שגוזל שאר עניים ומלא ממון חסר לכך ממונו יורד לטמיון עד שיצטרך לבריות:

עץ יוסף

א והקרן קיימת לו. כתב הערוך והשיב את אשמו בראשו (במדבר ה') תרגום ירושלמי אשם קרן. והרמב"ן בפי' החומש בפרשת אמור בפסוק בעצם היום הזה (ויקרא כג) כתב בעבור שהכח בקרנים יקרא גוף הדבר קרנו: כבוד אב ואם. בגמרא דסוף פ"ק דקדושין דף מ' בכבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך (דברים ה) חד בעוה"ז וחד בעוה"ב: וגמילות חסדים. שבגמ"ח כתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד (משלי כא). וכל המצות שבין אדם לחבירו נכנסות בגמ"ח: והבאת שלום כו'. שבהבאת שלום כתיב בקש שלום ורדפהו (תהלים לד) ואמר רבי אבהו אתיא רדיפה רדיפה מגמ"ח: ות"ת דכתיב כי הוא חייך ואורך ימיך (דברים ל) ועיין בתוי"ט: כנגד כולם. פי' שקול כנגד כולם. כי בתלמוד תורה יזכה האדם בכל זה שהתלמוד מביא לידי מעשה. לשון הרמב"ם: ב אל תסג גבול עולים. כלומר אל תקרי עולם אלא עולים. אית דמפרשי אלו עולי מצרים שלא תשנה האזהרות שבתורה שניתנה ליוצאי מצרים. ואית דמפרשי עולין אלו בני אדם שירדו מנכסיהם. וקרי להו עולין לשון כבוד כדרך שקורין לעור סגי נהור. והוא פלוגתת אמוראי בירושל'. ונראה פלוגתייהו משום דתרי קראי כתיבי במשלי. חד בסימן כ"ב. וחד בסימן כ"ג. מאן דדריש פירוש קמא נסיב לקרא קמא דסיומיה אשר עשו אבותיך והיינו עולי מצרים. ומאן דדריש פירוש תניין נסיב לקרא תניין דסיומיה ובשדי יתומים אל תבא. ויתומים עניים קרויין בכתוב כדכתיב לגר וליתום: ג המניח את הכלכלה כו'. פי' נותן סל תחת הענבים שיפול הפרט לתוכו: הרי זה גוזל את העניים. דפרט בנשירתו זכו בו העניים קודם שיגיע לארץ: אל תסיג כו'. פירשתי לעיל: ד מי שיש לו חמשים זוז. לחמשין דעבדין שוין כמאתים דלא עבדין:

נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס לאחרים משלו ועל זה נאמר (ירמיה יז) ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. וכן דיין שדן דין אמת לאמתו: וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהא כאחד מהם שנא' (דברים טז) צדק צדק תרדוף. וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות שנאמר (שמות כג) ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים וגו':

מסכת דמאי פרק שני

ג משנה ג **המקבל** עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש ואינו לוקח ממנו לח ואינו מתארח אצל עם הארץ ואינו מארחו אצלו בכסותו רבי יהודה אומר אף לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא למתים ומשמש בבית המדרש. אמרו לו לא באו אלו לכלל:

מסכת כלאים פרק א

ד משנה א **החטים** והזונין אינן כלאים זה בזה • השעורי' ושבולת שועל הכוסמין והשיפון אינן כלאים זה בזה:

מהרש"א

לו להספק ואינו נוטל אמרינן בירושלמי דהרי זה שופך דמים ועי"ל דהכא מיירי ביש לו בית למכור או כלי תשמיש ומקרי צריך ליטול כיון דאין מחייבין אותו למכור כדקתני לעיל אם הוא מוכר ביתו וכלי תשמישו ואינו נוטל אינו מת כו' עד שיפרנס אחרים ועליו הכתוב אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו וגו' דלעיל מיניה כתיב ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו' ומן ה' יסור לבו והיינו מי שא"צ לו ליטול והוא נוטל משל אדם ובהפך קאמר במי שצריך ליטול ואינו נוטל אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' ומה כתיב ביה והיה כעץ שתול על מים שיהיו מזונותיו בריוח ועל יובל ישלח וגו' היינו שמפרנס גם אחרים על שם שלח לחמך על פני המים ולא יראה כי יבא חום והיה עלהו וגו' היינו שימות מתוך הזקנה: וכן דיין שדן דין אמת לאמתו וכו'. פירוש אמת כתבנו בפ"ק דב"ב דכדברי התוס' מוכח דבדין מרומה אין לדיין לדון לפי שנראה אמת אלא שיחתוך את האמת לפי אמיתת הענין ע"ש באורך וע"ז קאמר הכא דמי שדן דין אמת לאמתו הוא נעשה שותף להקב"ה כדאמרי' התם והוא בכלל ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו והפך שאין דן דין אמת לאמתו הוא הנוטל שכר לדון יותר מכדי בטלה דהוה בכלל מקבל שחד והוי בכלל ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו': כל מי שאינו לא חגר כו' ועושה עצמו כו'. נראה דמיירי גם בצריך ליטול והיו נותנין לו אלא שעושה עצמו חגר שפירושו בלשון תרגום לאו דוקא פסח אלא כל בעל מום כמו שפי' הערוך בערך חגר כבד פה וגו' ת"י חגר פומא וכן ערל שפתים ת"י חגר ממלל עכ"ל שעל כן הוא עושה עצמו בעל מום ופרט סומא ופסח שהן מומין גדולים כאלו א"א לו לרדוף אחר הצדקה שהוא סומא או פסח ועושה כן כדי שיהו הבריות מרחמין עליו ביותר ויתנו לו יותר מכדי צרכו עכשיו וע"כ אמר שעונשו כן שיהיה כאחד מהם שאז יתנו לו יותר מכדי צרכו עכשיו ומייתי מקרא שנאמר צדק צדק תרדוף וגו' נראה דה"פ צדק כשאתה צריך ליטול צדקה טול אותה בצדק וביושר דהיינו שאם אתה בריא ולא סומא ולא פסח ותוכל למצוא צדקה כדי צורך ברדיפה אחריה תרדוף ולא תעשה עצמך סומא או פסח כאלו לא תוכל לרדוף אחר הצדקה כדי שירחמו עליך ביותר ליתן לך יותר מכדי צרכך שלא בצדק וביושר. ואמר למען תחיה שלא תבקש ליטול צדקה רק למען תחיה דהיינו כדי חיותך וצרכך ולא ביותר מכדי חיותך וצרכך. ומדמי ליה נמי כל דיין שלוקח שוחד ומטה כו' דמותר לדיין ליטול שכר בטלה אבל ביותר מכדי צורך בטלה אפילו לדון דין אמת ולדק אסור דהוה בכלל מקבל שוחד כדאמרי' פרק שני דייני גזירות: ואמר שגם זה אינו מת מן הזקנה כו' בהני תרתי בבי בעושה עצמו סומא כדי לקבל צדקה יותר מכדי צרכו ובנוטל שכר לדון יותר מכדי צרכו קאמר שעונשן שוה דהיינו שאינו מת מן הזקנה גם כשיזכה לזקנה אינו מת עד שיבא לידי כך שיהיה סומא ובעל מום אבל לעיל באינו צריך ליטול כלל לא קאמר האי לישנא דאינו מת מן הזקנה כו' אלא אינו נפטר

רמב"ם

ג. חבר נקרא ת"ח וכן יקראו לתלמידי חכמים חברים ואולם נקראו בזה השם כי חברתם זה לזה חברה נאמנת כי היא חברה לשם שמים ומה שאמר בכאן להיות חבר ר"ל שיהיה נאמן על הטומאה ועל הטהרה ואמר בגמרא בכורות הבא לקבל עליו דברי חברות צריך לקבל בפני ג' חברים ות"ח אינו צריך בפני ג' ולא עוד אלא שאחרים מקבלים לפניו ויעמוד ל' יום כדי שנבחנהו תמיד ואז יהיה נאמן על טהרת משקין וכסותו כמו שיהיה נאמן ת"ח ואמר כי הוא לא ימכור לעם הארץ לא פירות לחים ולא פירות יבשים שהרי הוא גורם להם טומאה מפני שפירות עם הארץ בחזקת טמאים וזה סובר אסור לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל: ואינו לוקח ממנו דבר לח מפני שהוא בחזקת טמא. ולוקח ממנו כל דבר יבש כי האוכלים לא יטמאוהו אלא אחר הכשר באחד משבע משקים כמו שיתבאר במקום אחר והוא מה שאמר הכתוב וכי יותן מים על זרע והעיקר שיש אצלנו שנאמן ע"ה לומר פירות אלו לא הוכשרו ובשביל זה הותר לקנות מהם הדבר היבש: ולא מארחו בכסותו• שלא יטמא בה כמו שיתבאר בחגיגה: ואסור לנו לרעות המקנה בארץ ישראל מפני שישלחו על השדות לרעות והוא גזל ועל כן רועי בהמה דקה אצלנו פסולין לעדות: וענין פרוץ בנדרים מרבה בשבועות ואפילו נשבע באמת כי ברוב השבועות אי אפשר שלא יחלל ואין הלכה כרבי יהודה. (והרא"ש האריך ומה שיש בו חדוש הוא זה. ואמר בבכורות פרק עד כמה דאף תלמיד חכם צריך לקבל עליו דברי חברות חוץ מזקן ויושב בישיבה. בנדרים ובשחוק כדתנן במסכת אבות שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה. משמש בבית המדרש לומד לפני תלמיד חכם. לא באו אלו לכלל דאין ענינם נוגע לטהרות. ע"כ):

ד (והזונין. אמר הכותב. העתקתי זאת המשנה בעבור מה שכתבו בפירושה כי הוא מענין כוונתנו. הרא"ש. זונין מין חטין הן ונקראין זונין על שם שבדור המבול כשהשחיתו דרכם היתה הארץ מזנה להם והיו זורעין חטין והוציאה זונין כדכתיב לא הזנה הארץ מכאן שהפירות מזנין הלכך לא הוו כלאים עם החטים אבל עם איזך מיני תבואה הוו כלאים אע"פ שאינו מאכל אדם כדתנן בפרק ב' דמאי')

עיון יעקב

עד שיפרנס אחרים משלו. ומקויים בו והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד: **שנאמר** צדק צדק תרדוף למען תחיה. עיין במהרש"א ולענין דין עיין ריש פרק שני דייני גזירות ובחידושינו שם ודו"ק: **המקבל** עליו להיות חבר. פי' הרמב"ם מלשון חברותא כי אין התורה ניקנית אלא בחבורה כדאיתא בש"ס דברכות דף ס"ג ואמרינן אל תתחבר לרשע וכה"ג כתב הרמב"ם פ"ב מהלכות סנהדרין והובא בעת"מ ותברתן טובה שהוא מן המעלות שמנו חכמים:

החטים והזונין אינן כלאים זה בזה. כתב הרא"ש זונין מין חיטין ונקרא זונין ע"ש דור המבול כשהשחיתו דרכן היה הארץ מזנה להם והיו זורעין חיטין והוליאה זונין הטעם כי החטה כתב הש"ך פרשת עקב שהחטה אינה מסורה לבוש שר ומזל כי אם עצמו ובדור המבול כשהשחיתו כולם נסתלק מהם השכינה ע"כ עשתה זונין וק"ל ועיין בברכות דף ס"א ובב"ב דף קמ"ה גבי הכל צריכין למרי חיטי:

עץ יוסף

להיות חבר. לשון הרמב"ם חבר נקרא ת"ח. וכן יקראו לת"ח חבריא. ונקראו בזה השם כי חברתם זה לזה חברה נאמנת כי חברה לשם שמים ע"כ: **להיות** חבר לענין טהרות. דהיינו פרוש. ויהיו בגדיו ומשקים שלו טהורים. ואפילו ת"ח אינו נאמן לענין טהרות עד שיקבל עליו דברי חברות. אלא א"כ היה זקן ויושב בישיבה. והמקבל עליו דברי חברות צריך להרגיל עצמו שלשים יום. ואח"כ יהיו בגדיו ומשקים שלו טהורים. ואין קבלת דברי חברות בפחות משלשה חברים. אא"כ היה המקבל ת"ח שאין צריך לפני שלשה. ולא עוד אלא שאחרים מקבלים לפניו: **לח** ויבש. דאין מוסרים טהרות לעם הארץ. שאסור לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל: **ואינו** לוקח ממנו לח. אבל יבש לוקח ממנו שלא הוכשר לקבל טומאה כל זמן שלא בא עליו משקה. ונאמן עם הארץ לומר הפירות הללו לא הוכשרו. אבל אינו נאמן לומר הוכשרו אבל לא נטמאו: **ואינו** מתארח אצל עם הארץ. שלא יטמא ויבא ויטמא טהרות: **ואינו** מארחו לעם הארץ אצלו בכסותו. דכסות עם הארץ טומאתו חמורה מטומאת עם הארץ עצמו. דחיישינן שמא ישבה עליהן אשתו נדה. ובגדי עם הארץ מדרס לפרושים. אי נמי לכך אמרו לא מארחו אצלו בכסותו דממגע עצמו יכול ליזהר טפי ממגע כסותו: **אף** לא יגדל בהמה דקה. שאסור לגדל בהמה דקה בארץ ישראל שלא ירעו בשדות אחרים: **ולא** יהא פרוץ בנדרים. שסופו לבא לידי חילול: **ולא** יהא פרוץ בשחוק. דשחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה: **ומשמש**. ת"ח בבית המדרש: **לא** באו אלו לכלל. דאין ענינם נוגע לטהרות. ואין הלכה כר"י:

החטין והזונין אינן כלאים זה בזה. לפי כשהשחיתו דור המבול את דרכם היתה הארץ גם היא מזנה את פירותיה. והיו זורעים חטים ומוליאה זונין הלכך לא הוי כלאים עם החטים. אבל עם שאר מיני תבואה הוי כלאים. ואע"ג דלא חזי למאכל אדם מ"מ כיון שמוליכין אותו ממקום למקום למאכל יונים הוו כלאים: **ושבולת** שועל מדברים. ושבולת שלה עשוי כזנב שועל (רש"י פרק כל שעה דף ל"ה): **הכוסמין**. בלשון לעז אספילט"א: **והשיפון** בלע"ז סיגל"א:

מסכת שביעית פרק י

ה משנה ח **המחזיר** א חוב בשביעית יאמר לו משמט אני א"ל אעפ"כ יקבל ממנו שנא' (דברים טו) וזה דבר השמטה כיוצא בו ב רוצח שגלה לעיר מקלטו ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אעפ"כ יקבל מהם שנא' (שם יט) וזה דבר הרוצח.[משנה אחרונה] המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו:

מסכת מעשר שני פרק ה

ו משנה א **כרם רבעי** ג מציינין אותו בקוזזות אדמה. ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד וממחה ושופך. אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בשביעית וכו':

ז משנה י **במנחה** ביום טוב האחרון היו מתודים כיצד היה הוידוי (דברים כו) בערתי הקדש מן הבית. ד זה מעשר שני ונטע רבעי. נתתיו ללוי זה מעשר לוי· וגם נתתיו זו תרומה ותרומת מעשר. לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני הלקט והשכחה והפאה אע"פ שאינם מעכבים את הוידוי· מן הבית זו חלה:

משנה יא ככל מצותך אשר צויתני הא אם הקדים מעשר שני לראשון אינו יכול להתודות. לא עברתי ממצותיך לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ולא מןהתלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש. ולא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש· ולא שכחתי ה לא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו:

יד יוסף א שבת קמ"ח ע"ב גיטין ל"ז ע"ב: ב מכות י"ב ע"ב: ג ב"ק דף ס"ט ע"א: ד ספרי סדר כי תבא פיסקא ש"ג: ה ברכות דף מ' ע"ב:

דמסכת תרומות אם תרם מן הרע על היפה תרומתו תרומה חוץ מן הזונין על החטים שאינו אוכל מ"מ כיון שמביאין אותו ממקום למקום למאכל יונים הוי כלאים. השעורים ושבולת שועל מפרש בירושלמי דכולי פרקין זוגי זוגי קתני כמו שהם שוויות זוגות זוגות אינם כלאים זה בזה אבל אחד מזוג זה ואחד מזוג זה כלאים וקשה דא"כ כוסמין עם חטים הוי כלאים וכו' והאריך לענין דינא. וכאן כתבתי זה בעבור המדרש מחודש הכתוב בפירוש הרא"ש ז"ל):

ו מציינין. מגזרת ציון והוא כמו סימן ואמר כי כרם רבעי עושין לו תלוליות מן האדמה כדי שידעו בני אדם שהוא כרם רבעי ולא יאכלו ממנה כלל לפי שהוא קודש כמו שאמר הש"י ובשנה הרביעית יהיה כל פריו וגו' ודינו שיאכלוהו בעליו בירושלים כמו מעשר שני: ושל ערלה בחרסית. הוא הטיט השרוף לפי שאיסור הערלה יותר חמור מאיסור כרם רבעי לפי שכרם רבעי ניתן לאכילה וערלה אסורה בהנאה ולפיכך אין רושמין אותו בקוזזות אדמה שמא יתפרך ויתפזר ויאבד אותו הציון ולא ימצאו אותם בני אדם שום רושם ויאכלו ממנה ויבאו לידי מכשול: ושל קברות בסיד. ענינו כי ציון הקברות צריך שיהיה בסיד. היו ממחין הסיד במים כלומר מערבין הכל ושופכין אותו אל מקום הקבר כדי שידעו שאותו המקום טמא ויפרשו ממנו הכהנים וזה ענין אמרם ממחה ושופך: ואמר רבן שמעון בן גמליאל שאינו צריך לבני אדם לציין ולרשום כרם רבעי ושל ערלה שלא יאכלו מהם בני אדם אלא בשנת השמטה שהוא הפקר ויד כל אדם שוה בגנות ובכרמים אבל שלא בשנת השמטה אין צריך לרשום לפי שאין רשות לבני אדם לשלוח ידם ולאכול מה שאינו שלהם ואם עבר אדם ואכל הרי זה גזלן ואין לנו לעשות תקנה לגזלן שלא יבא לידי מכשול לפי שעון הגזלנות יותר גדול וכל זה דבר אמיתי: (אמר הכותב. למדנו מזה ב' תועליות גדולים לכל הבא להזהיר ולזכות את הרבים. הא' שראוי לעשות סימנים כדי להזהיר את הרבים שלא יבאו לידי חטא. הב' שמי שנפתה לבו לגזול אין לו שום תקנה כי כיון שהתיר לעצמו גזלת חברו הרי הוא מוכן לכל חטא ועון אחר ואין תקנה להסירו מדרכו הרעה והרא"ש ז"ל נתן טעם אחר על פי הירושלמי והוא כתוב להלן בסוף הסדר: קזוזות אדמה. רגבי אדמה ובערוך פירש עפר אדום):

ז ביום טוב האחרון. של פסח של רביעית ושל שביעית שנאמר כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר וגו': מלברכך ומלהזכיר שמך. שמברכין ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומה וכן להפריש מעשר ראשון וכן להפריש את מעשר שני ומעשר עני ולפדיון

ה בשביעית לאו דוקא דשביעית אינה משמטת אלא ברגע האחרון של שביעית אלא הכי פירושה המחזיר חוב בשביעית כלומר באיסור שביעית לאחר שעברה עליו שביעית יאמר ליה המלוה משמט אני התורה לותה עלי להשמיט. ואם אמר ליה הלוה אעפ"כ אני רוצה ליתנם לך מותר לקבל ממנו. בפ' השולח קאמר דתלי ליה עד דאמר הכי. ירושלמי אומר לו משמט אני בשפה רפה והימין פשוטה לקבל: וזה דבר כלומר דבור בעלמא ומדכתיב זה דריש אין צריך אלא דבור אחד כדמוכח בתוספתא דמכות גבי רוצח דקתני לא יאמר את הדבר וישנה שנאמר וזה דבר הרוצח אין לך אלא דבור אחד· ירושלמי רוצח אני אמר ר' יוסי הדא אמרה בר נש דתני חדא מכילתא (פי' מסכת א') והוא אזיל לאתר ואינון מוקרין ליה בגין תרתין צריך למימר בחדא מכילתא אנא חכים: המחזיר חוב בשביעית. שאומר אעפ"כ ומחזיר אחר שאמר ליה משמט אני ואם החזיר רוח חכמים נוחה הימנו:

מהרש"א

מן העולם כו' שזה שאינו צריך כלל ונוטל ודאי דעונש שלו מרובה ולא בא לידי זקנה כלל עד שילטרך לבריות והוסיף על הלוקח שוחד ומטה את הדין דהיינו כמ"ש דאף בנוטל שוחד ושכר יותר מכדי בטלה כדי לשפוט לדק כי השחד יעור מסקבל שחד א"א שלא יטה כו' כפרש"י בחומש ע"ש.ומשום איקרובי דעתא כדאמרי' פרק שני דייני גזירות ופשטיה דקרא ודאי לענין סימוי עיני השכל הוא גם שנטלו לשפוט לדק השחד מסמא עין השכל ודעתו ומטה את לבו להפך בזכות הנותן ודומיא דיסלף דברי לדיקים מ"מ משמע ליה כמי סימוי ועורון ממש דאינו מת מהזקנה עד שעיניו כהות והיינו מדכתיב בהאי ליסנא יעור עיני חכמים וגו' והכי אמרי' בהדיא פרק שני דייני גזרות כמה סמיות עיניהם של מקבלי שחד שנוטלין שוה פרוטה ומסמין עיניהם כו' שנאמר יעור פקחים דיולא לשנים שמסמא עיני השכל שלהם מבלי הבין ומסמא עיניו ממש ודו"ק:

עיון יעקב

המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו. כדי שלא תנעול דלת בפני לווין: **של ערלה** בחרסית עיין בפי' הרמב"ם ובהלכותיו פ"ט דמעשר שני שכתב טעם אחר שמפורש בש"ס דב"ק להדיא דף ס"ט וע"ש בחידושינו: **היו** מתודים. עיין בתי"ט למה נקרא בלשון וידוי. ועי"ל לפי שאמר אף אתה עשה עמנו מה שהבטחתנו נמצא כי עשייתו היה שלא לשמה ובאמת מותר לעשות כן במעשר כדכתיב ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם וגומר אף שבשאר כל הדברים אין לנסות את ה' מ"מ מקרי ע"ש זה לשון ווידוי שמתודה שעשה הדבר כדי שיתברך וק"ל:

עין יוסף

המחזיר חוב בשביעית· בסוף שביעית· דהיינו בשמיטתה· שאין שביעית משמטת אלא בסופה שנאמר (דברים טו) מקץ שבע שנים: **אמר לו** אעפ"כ· ז"ל הגמרא בברייתא כשהוא נותן לו אל יאמר לו בחובי אני נותן לך אלא יאמר לו כן במתנה אני נותן לך· ופסקוה הפוסקים· עיין בח"מ סוף סימן ס"ז: **יקבל** ממנו· ולא עוד אלא שמותר לו שתהא ידו פשוטה לקבל בשעה שאומר לו משמט אני: **שנאמר** וזה דבר השמטה. כלומר דבור בעלמא שמוציא מפיו שהוא משמט דיו· ובדבור ראשון שאמר משמט אני סגי· ואין צריך שיאמר וישנה שנאמר וזה דבר אין לך אלא דבור ראשון· וכן וזה דבר הרוצח: **המחזיר** חוב בשביעית· לוה שאמר למלוה אעפ"כ ומחזיר לו מעותיו. רוח חכמים נוחה הימנו:

מציינין· בונים אלו ציון וסימן שיכירו שהוא כרם רבעי וטעון פדיון: **בקוזזות**· גבשושית ורגבי אדמה סימנא כאדמה· מה אדמה דאיכא הנאה מינה שהיא עושה פירות· אף האי נמי כי מפרקי שרי לאתהנויי מיניה: **בחרסית**. באדמה שעושים ממנו כלי חרס סימנא כחרסית זו דלית בה הנאה· דכשזורעים בה אינה מוציאה כדי נפילה אף זו אין בה הנאה: **בסיד**· סימנא שהסיד לבן כעצמות: **וממחה** ושופך· ממחה את הסיד במים כדי שיתלבן יותר ושופך על הקבר: **בד"א**· דעבדא הכירא לכרם רבעי ולערלה. בשביעית שהכל הפקר ונוטלין בהיתרא· אבל בשאר שני שבוע שבאים לגזול הלעיטהו לרשע וימות ויקחוס לאכול באיסור:

במנחה בי"ט האחרון היו מתודין ולא היו מתודין בי"ט ראשון מיד אחר הביעור. כדי שיהיה לו מה יאכל ברגל. הלכך ערב י"ט ראשון היה מבער ומסיים עד יום אחרון: **זה** מעשר שני ונטע רבעי· שנקראו קדש: **זה** מעשר לוי. כלומר מעשר ראשון: **וגם** נתתיו זו תרומה גדולה· וגם תוספות הוא משמע וגם נתתיו ללוי חוץ ממה שנתתי לכהן: **אע"פ** שאין מעכבין את הוידוי. פי' אע"פ שאין לקט שכחה ופאה מעכבין: **מן** הבית זו חלה. שהיא נתרמה מן העיסה בתוך הבית: **ולא** מן התלוש על המחובר ולא כו'. דהיינו מן החיוב על הפטור ומן הפטור על החיוב: **ולא** מן החדש על הישן. דכתיב (דברים יד) היוצא השדה שנה שנה ולא משנה זו על של חברתה: **ולא** שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו. לפי שמברכים להפריש תרומה· וכן על מעשר ראשון ושני ומעשר

משנה יב **לא אכלתי באוני ממנו הא אם אכל באנינות אינו יכול להתודות. ולא בערתי ממנו בטמא. הא אם הפרישה בטומאה אינו יכול להתודות. ולא נתתי ממנו למת לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת ולא נתתיו לאוננים אחרים. שמעתי בקול ה' אלהי הביאותיו לבית הבחירה. עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושימחתי בו :**

משנה יג **השקיפה ממעון קדשך מן השמים עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה מה שהבטחתנו השקיפה וגו' וברך את עמך את ישראל בבנים ובנות ואת האדמה אשר נתת לנו בטל ובמטר ובולדות בהמה כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש כדי שתתן טעם בפירות :**

מסכת בכורים פרק א

משנה ד **[אלו מביאין ולא קורין גר עובד כוכבים מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר** (דברים כו) **אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו ואם היתה אמו מישראל מביא וקורא וכשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלהי אבות ישראל וכשהוא בבה"כ אומר אלהי אבותיכם ואם היתה אמו מישראל אומר אלהי אבותינו :**

פ"ג ח משנה ב **כיצד מעלין את הבכורים כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעירו של מעמד ולנין ברחובה של עיר ולא היו נכנסין לבתים ולמשכים היה הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלהינו :**

משנה ג **הקרובים היו מביאים תאני' וענבים והרחוקי' מביאים גרוגרות וצמוקים והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו והחליל מכה לפניהם**

ח שבמעמד . מפרש בירוש' כגון יהויריב ומכיריו ידעיה ומכיריו : ברחובה של עיר. מפרש בירושלמי מפני אהל הטומאה והיינו דתנן בפרק בתרא דמגלה בני העיר שמכרו רחובה של עיר ומפרש בגמ' דיש בו משום קדושה שמתפללים בו בתעניות ומעמדות ומוחקין מן הספרים מעמדות דהיכן מצינו מעמדות ברחובה ושפיר גרסי' ליה ומיירי בשעת הבאת הבכורי' כי הכא : ולמשכים . בבקר : הממונה . ראש המעמד אומר קומו ונעלה ציון : והשור הולך עמהם. ירושלמי רבי אמי אמר מקריבו שלמים. רב אסי אמר מקילין בו את המזבח . רבי זירא בעי יחיד שנתעצל ולא בא מביא גדי : ועטרה של זית. מפרש בירוש' שהוא מין

מהרש"א

(בפ"א מ"ד) שאינו יכול לומר אשר נשבע לאבותינו וגו' . לפי שהבכורים נקראו ראשית כי היא מצוה ראשונה התלויה במתנת הארץ אשר נתנה לנו בהבטחה לאבותינו בשבועה וע"כ מצות הקריאה בה ליתן להקדוש ב"ה הודאה ושבח על מתנה זו לאבותינו וכיון שהגר אינו בכלל מקבל מתנה זו אינלו לקרו' ולהודו' על כך שהרי לא נשבע כן לאבותיו. ובירושלמי פריך בהיתה אמו מישראל מביא וקורא וכלום נשבע לנקבות ולא משני מידי וכתב הר"ש דשמא לא חש לשנויי דלאו פירכא היא עכ"ל . ונראה דר"ל דשפיר נשבע לאבותינו דהם אבי האם דבני בנים הרי הם כבנים כדאמרינן פרק הבא על יבמתו וק"ל : כיצד מעלין הבכורים כו' השור הולך כו' החליל מכה כו' הגוזלות כו' . כל הני מילי דקחשיב דרכי שמחה הן ונראה דמפקי ליה דבעי במצוה זו שמחה מדכתיב בה ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך וגו' והכי אמרינן בפ' אין נערכין מנין לבכורים שטעונין שירה אתיא טוב טוב כתיב הכא בכל הטוב וכתיב בשירה בשמחה ובטוב לבב וע"ש פרש"י ותוספות וכמ"ש לעיל דהו המצוה ראשונה ממתנת א"י לאבותינו ויש ליתן בה שבח ושירה להקב"ה על קיום לנו שבועתו לאבותינו ואמר שתחלת הליכתה יהיה בשמחה ובשירה קומו ונעלה ציון אל בית ה' דא"י מקודש בעשר קדושות וציון שהיא ירושלים מקודש בעשר קדושות יותר מא"י ובית המקדש שהוא בית ה' מקודש בי' קדושות יותר מירושלים כדאמרי' בעלמא ולכך אמרו בתלמוד ירושלמי דבדרך שהיו עדיין בא"י אמרו שירה מעגינו שמחתי באומרים לי בית ה' נלך וגו' ובבואם לירושלים למקום קדוש יותר הוסיפו בשירה עומדות היו רגלינו וגו' ובבואם להר הבית למקום קדוש יותר הוסיפו בשירות הללו אל בקדשו וגו' שיש בו עשרה הללוהו . ובהגיעם לעזרה שהוא מקום עבודה ושירה דברו הלוים בשיר ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת וגו' האי קרא נמי אמרוהו בשיר על בנין ותוספת העזרה כדאמרינן פרק ידיעת הטומאה . ועניינו מפורש שם · והכא נראה לפרש ליתן שבח והודאה להקב"ה שהביאנו לשלום עד הלום שהוא המקום הגבוה יותר מכל העולם והיינו ארוממך ה' כי דליתני וגו' כדאמרינן פרק איזהו מקומן מקום דמדלי טפי והוא מקום העזרה עיין שם וק"ל : הקרובים כו' והשור הולך לפניהם כו' ועטרה של זית כו' . המכוון בזה לשמוח במלות בכורים שהוא ראשית למתנת א"י בדבר הדומה לו דהיינו השור

מעשר שני ולחלה על כולם מברכין : לא אכלתי באוני . אנינות נקרא כל זמן שמתו מוטל לפניו אבל אין לוקין עליו אלא יום ראשון של קבורה : שתתן טעם בפירות . עניינו שיהו שמנות וטובות . ומסכים עם זה משנה ראשונה ממסכת כלאים הכתובה למעלה שבזמן המבול גרמו עונות עם הארץ שהארץ היתה מזנה פירותיה . ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום מברך הארץ ופירותיה שיהו שמנות וטובות : כתב הרמב"ם בסוף פירוש משניות אלו . וזה הדרש שהוא דורש בכאן זאת הפרשה מלה במלה אין רצונו שיאמר אדם זה בשעת הוידוי אבל יודיענו בכאן ע"ד הפי' עניני זאת הפרשה אבל בשעת הקריאה אינו קורא אלא הפרשה בלשונו כמו שנכתבה על ידי הנביא וזה מבואר מאד :[כל זה מבואר אלא שפסק הלכה מביא הגר עצמו בכורים וקורא וסמכו זה למה שאמר הש"י לאברהם (בראשית יז) כי אב המון גוים נתתיך אמרו לשעבר היית אב לארם עכשיו אתה אב לכל העולם כולו ומפני זה יכול כל גר לומר אשר נשבעת לאבותינו לפי שאברהם היה אב לכל העולם לפי שהוא למדם אמונה] :

ח הרמב"ם כתב וז"ל ענין המעמדות עוד יתבאר ביאור גמור במסכת תענית ומה שצריך לדעת בזה המקום כי בכל שבוע היו עושים מעמד אנשים ידועים מישראל ומתקבלים במקומותם להתפלל ולהתענות ולקרות בתורה וכשכלה מעמד ראשון מחזיר השני ועל זה הסדר כ"ד מעמדות כחשבון המשמרות וכשמשלימים כולם חוזרים חלילה ועוד יתבאר כל זה שם וטעמו ומה שאמר שהיו מתקבלים ולא היה הולך כל אחד ואחד בפני עצמו היה להדור כמו שכתוב ברב עם הדרת מלך ע"כ . (ומה שכתב עוד נכלל בפירוש הרא"ש) :

עיון יעקב

והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב . עיין במהרש"א ועי"ל כיון שהבכורים הם מצוה ראשונה שבזכותו נכנסו לארץ שנכבש ע"י יהושע דכתיב עליו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח לכך לזכר זה השור הולך לפניו ומצופה זהב :

עץ יוסף

עני · ולפדיון מעשר שני ולחלה · על כלן מברכים : לא אכלתי באוני. כל יום המיתה הויא אנינות דאורייתא · ואפילו לאחר קבורה · ולילה שלאחר יום המיתה הויא אנינות דרבנן . וכן יום הקבורה שאינו יום המיתה הויא אנינות דרבנן : ושמחתי. מבנין הדגוש הפי"ן בחיר"ק · והמ"ם לנוסה : שתתן טעם בפירות. עניינו שיהו שמנות וטובות· וכתב הרמב"ם בסוף פי' משניות אלו וזה הדרש שהוא דורש בכאן זאת הפרשה מלה במלה אין רצונו שיאמר אדם זה בשעת הוידוי · אבל יודיענו בכאן ע"ד הפירוש עניני זאת הפרשה · אבל בשעת הקריאה אינו קורא אלא הפרשה בלשונו כמו שנכתבה ע"י הנביא · וזה מבואר מאד :

כל העיירות שבמעמד . כ"ד מעמדות היו בישראל כנגד כ"ד משמרות כהונה · ואנשי המעמד ישראלים היו · שלוחים מכל ישראל לעמוד על הקרבן עם הכהנים והלוים שבאותו משמר · כל אחד בשבת הקבוע לו . והן נקראים אנשי מעמד : מתכנסות לעירו · של ראש המעמד · ולא היו מביאין בכוריהם כל אחד מפני עצמו משום דברוב עם הדרת מלך : ולא היו נכנסין לבתים· מפני אהל הטומאה : ולמשכים. בבקר כשהם משכימים : הממונה. ראש המעמד : קומו ונעלה ציון . ובדרך היו אומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך · כשהגיעו לירושלים היו אומרים עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים · בהר הבית היו אומרים הללויה הללו אל בקדשו . בעזרה היו אומרים כל הנשמה תהלל יה : תאנים וענבים. כשהם לחים : והרחוקים. מירושלים ואין בכוריהם יכולים להתקיים כל כך : מביאין גרוגרות וצמוקים . תאנים וענבים יבשים : השור הולך לפניהם. ומקריבין אותו שלמים : ועטרה של זית בראשו . אית דאמרי לפי שהוא קרוב לארץ יותר מכל שאר אילנות שבשבעת המינים דכתיב (דברים ח) ארץ זית שמן · ואית דאמרי לפי שאין בכל

עד שהם מגיעים קרוב לירושלם. הגיעו קרוב לירושלם שלחו לפניהם ועטרו את הבכורים · הפחות והסגנים והגזברים יוצאים לקראתם. ולפי כבוד הנכנסים היו יוצאים וכל בעלי אומניות שבירושלם עומדים [לפניהם] ושואלים בשלומם אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום :

ט משנה ד **החליל** מכה לפניהם עד שמגיעים להר הבית הגיעו להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה הג"ע לעזרה ודברו הלוים בשיר (תהלים ל) ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי :

משנה ה **הגוזלות** שעל גבי הסלים היו עולות ומה שבידם נותנים לכהנים :

משנה ו **עודהו** הסל על כתפו קורא מהגדתי היום לה' אלהיך עד (שנגמר) [שגומר] כל הפרשה רבי יהודה אומר עד ארמי אובד אבי הגיע לארמי אובד אבי מוריד הסל מעל כתפו ואוחזו בשפתיו מניח ידו תחתיו ומניפו וקורא מארמי אובד אבי עד שהוא גומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח והשתחוה ויצא :

י משנה ז **בראשונה** כל מי שיודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות מקרין אותו . נמנעו מלהביא התקינו שיהו מקרין את מי שהוא יודע ואת מי שאינו

רמב"ם

ט לשון התורה הוא שיהיה אדם בעצמו נושא הבכורים ונותנן ביד הכהן אמר הש"י ולקח הכהן הטנא מידך : ואגריפס המלך ממלכי בית שני בעל נפש גדולה ושררה רבה. היו מעלין עם הבכורים להדור תורים ובני יונה מהם שהיו מביאים אותם תלוים בסלי הבכורים מהם שהיו מביאים אותם בידיהם ואותם שעל גב הסלים בארו בתלמוד שהיו תלוים מן הסלים ולא היו מניחין אותם על הסלים כדי שלא יטנפו אותם ואותם שהיו תלוים בו היו מקריבין אותן עולות ואותם שהיו מביאין בידיהן היו נותנין לכהנים :

י מקרין אותו . אמר השם יתברך בבכורים וענית ואמרת ועוד אמר השם יתברך

פירוש הרא"ש

שבע פי' מן המובחר שבשבע שהוא קרוב לארץ : ועטרו את הבכורים. ירושלמי תני מי שהיו בכוריו גרוגרות מעטרם בתאנים. צמוקין מעטרם בענבים. (אה"כ ובפירוש הרמב"ם עטרה בראשו להודיעו שאלו הבכורים משבעת המינין ולפי שאין באילנות נאה כמו הזית היו עושין העטרה מענפי הזית בלבד : החליל. הוא הכלי שידוע מכלי הנגון אין צריך לפרשו מפני שהוא מפורסם ע"כ . ומה שכתב יותר כלול בפירוש הרא"ם) :

מהרש"א

שהוא ראשית לכל הקרבנות שנאמר שור או כשב או עז ואין בבהמה גסה כשרה לקרבן כ"א השור וברמז בכור שורו הדר לו שהשור הדר לו במצות בכורים שהוא גם כן בכור וראש לכל קרבן כדאיתא במדרשות ואמר שקרניו מצופות בזהב הוא רמז לפי שישראל עשו את העגל הזהב שהוא מין שור כמ"ש בתבנית שור אוכל עשב דר"ל שלא עשו להם שור שהוא בקרניו אלא שעשו להם עגל היונק מאמו שאינו אלא כתבנית שור הגדול האוכל עשב דהיינו שהוא מינו וע"כ אמר ששור זה בקרניו עדיין בטהרתו להיות ראשית לכל קרבנות וע"כ קרניו מצופות בזהב למלוה זו שהרי כן לא היו של זהב במעשה עגל שלא היו לו עדיין קרנות . ואמר שהיה לו עטרה של זית בראשו עיין ברמב"ם וע"פ דרכנו נראה כי הזית הוא רמז לב' כתרים שהם כהונה ומלכות כמ"ש בזכריה ושני זיתים עליה וגו' אלה שני בני היצהר וגו' ופרש"י שם קרן כהונה ומלכות שהם נמשחים בשמן המשחה עכ"ל וגם הזית רמז על כתר מאור התורה כדאי' במדרשות ולפיכך כשנשתברו הלוחות במעשה העגל ניטל מהם ב' כתרים שהם כהונה ומלכות שהרי לא ניתן להם אלא בשביל קבלת התורה כדכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' שהם תלוים בכתר תורה ושוב כשנתכפר להם בלוחות השניות חזרו להם גם השני כתרים דהיינו כהונה ומלכות ולזה רמז להם בעטרה של זית שהוא רמז על כתרים הללו שתהא מונחת על ראש השור שנשאר בטהרתו כמ"ש לעיל דהיינו על קרנותיו שהם קרן כהונה ומלכות שזכו שוב שנית ע"י כתר התורה בלוחות האחרונות ונראה כמי מה שהביאו גוזלות שעל הסלים כו' באו לעולות על הבכורים על כוונה זו שהם ראשית לכל קרבן עוף וישראל נמשלו ליונה כי הם נקראים ג"כ ראשית וק"ל :

הכותב

גם היום כי על רוב עונינו אין לנו לא מקדש ולא כהנים ולא הבאת בכורים יגיעו אלינו תועלות מזכירות משניות הללו והנני בא לזכור קצתם . האחד להודיע מעלת ספור שבחיו יתברך בכל בית הכנסת מיוחד להתפלל לפניו הנקרא מקדש מעט וכל תפלה וכל תחנה שמתפלל שם כל איש ישראל היא שקולה כמעלה קרבנות ומתנות כהונה בעבור זה היה צריך כל מקריב בכורים להקהיל קהלות מכל העיירות הקרובות שבמעמד וכולם נאספים לעירו ולנין ברחובה של עיר שהיה מקום מיוחד לתפלה לאנשי המעמד ובמסכת תענית נזכר ענין המעמדות כי ד' ימים בשבוע היו נקהלים אנשים חסידים בבית הכנסת והיו מתענין וקורין בתורה ומתפללין ומפרישין עצמם מעניני העולם וכל זה לכבוד הקרבנות שהיו קרבים במקדש ומכאן הוראה חזקה אצלנו כי אף על פי שהאריכה התורה במצות הקרבנות לא הם לבדם הסיבה תכליתית בעבודתו אם לא בהצטרף עמם שיר הלוים ותפלות אנשי מעמד כי הלא המה ג"כ תכלית אחרון בעבודתו יתברך ולזה נקראת התפלה עבודה שבלב ולזה היו כל מביאי בכורים מאריכין בזמירות ושירים במקומות מיוחדים קודם הגעת בכורים ליד הכהן ובחתימת הענין היתה קריאת פרשת הגדתי היום כתקנה ונתאמת אלינו מכל זה כי לא הקרבן הוא עיקר אלא התפלה בכל מקום אשר יזכיר את שמו כי כל בית הכנסת נקרא מקדש מעט . ובמסכת ברכות פ"א כתבתי דומה לענין זה במאמר המתחיל תנן התם אמר להם הממונה . הב' כי נאות לכל עושה מצוה להיות שש ושמח מתענג בעשייתה ויקיים בעצמו מאמר דוד המלך עליו השלום נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה כי זה יורה שהתכלית האמיתי בעשיית אותה מצוה נשאר לו בקנין מחוקה ומסובך בתוך לבו . ולכן מביאי הבכורים היו עושים כל הענינים הנזכרים במשנה והיו משוררים ואומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך . הג' שראוי לכל עושה מצוה אשר כסף לא יחשוב בערך אל עשייתו את המצוה בשמחה ובטוב לבב וימשך מזה שמצוה גוררת מצוה כמו שהיו עושים מביאי הבכורים שהשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ואולי שהבכורים לא היו שוים דינר והשור ההולך לפניהם לעשות שלמים כמפורש בירושלמי היה שוה יותר ויותר ולמעלת שמחת המצוה צפו קרניו בזהב · ועל כל זאת עטרה של זית בראשו והיה של זית מהטעמים הנזכרים למעלה . ואפשר שהיה גם כן לרמוז למה שדרשו חז"ל בפסוק והנה עלה זית טרף בפיה שאמרה היונה יהא מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקים כדבש ביד בשר ודם . ומכאן רמז לבכורים הנתונים לכהן כי מה שהוא זוכה בהם הוא מידו של הקב"ה ולא מיד בעל השדה בעבור זה צוה הכתוב ולקח הכהן הטנא מידך כמו שלוקח דבר שהוא שלו וגם מביא הבכורים בעל השדה הוא עצמו מודה ומסכים בזה ולזה אמר וענית ואמרת וגו' ויהיה לשון וענית לשון תשובה כפשוטו כלומר שהוא משיב תשובה על מעשה הכהן שלקח מידו הבכורים כאלו היו פירות שלו ומביא הבכורים עצמו עונה ואומר כן ראוי לך לעשות שהרי ארמי אובד אבי והיינו גולים במצרים והש"י הב־יאני אל המקום הזה והארץ ופירותיה הכל שלו ומידו יתברך ניתנו הבכורים האלה אליך הכהן . הד' כי על כל כבוד עולה כבוד העושה מצוה ומלך ביפיו יתרומם ויתנשא בעשותו המצוה הוא בעצמו ותהי המשרה על שכמו כי עבודת הקודש עליו בכתף ישא . כמו שהוזכר במשנה זו שאפילו אגריפס המלך [שהיה בעל שררה רבה היה מתכבד בהגיעו להר הבית] שהיה נוטל סל הבכורים על כתפו ומכניסו לבית המקדש ועודהו הסל על כתפו קורא הגדתי היום עד שגומר כל הפרשה . וכל ישראל יודעים ובלתי יודעים היו שוים בקריאת הפרשה ושהיו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע . הה' כי ברב עם הדרת מלך ואינו דומה מועטים העושים את המצוה למרובים העושים את המצוה לזה היו מתקבצים כל מביאי הבכורים לבא יחדיו ולא היה מביא כל אחד ואחד בפני עצמו אלא היו מעוררים זה את זה לאמר קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלהינו וכן היוצאים להקביל פניהם ולכבדם היו לפי כבוד הנכנסים והיה נראה בתחלת העיון שהכוונה בכבוד הנכנסים שישגיחו לכל איש ואיש כפי מעלתו ולבטל זה הקשו בירושלמי וכי יש קטן וגדול בישראל ותירצו כי אין זאת הכוונה רק שלפי מנין האוכלוסין הנכנסין יהיו היוצאין אם מרובים מרובים ואם מעטים מעטים והלא זה מוסר גדול אלינו כפי דורינו . הו' שכל ישראל חייבים להדר ולכבד לכל עושה מצוה ולקום מפניו שהרי אפילו בעלי אומניות שאינם חייבים ליבטל ממלאכתם לקום מפני זקן הם חייבים לקום לפני מביאי בכורים למעלת המצוה שהם עושים . ומלבד אלה ידע כל מזהיר ומיישר להזכיר ולהזהיר הועלות ומוסרים כלולים באלה המשניות כי דברי חכמים כדרבונות :

עץ יוסף

בכל שאר אילנות של שבעת המינים אילן יפה ועלהו רענן כמו הזית: ועטרו את בכוריהם. וכילד מעטרין מי שהיו בכוריו גרוגרות מעטרן בתאנים לחים . ומי שהיו בכוריו צמוקים מעטרן בענבים לחים . ואם מביאים ענבים היה מראה הטובים והיפים שבכולם מלמעלה : הפחות. סגני כהונה : והגזברים. הממונים על ההקדש : ולפי כבוד הנכנסים . לפי רוב הנכנסים היו יוצאים . אם מרובים מרובים· ואם מועטים מועטים : כל בעלי אומניות שבירושלים עומדים מפניהם · אע"ג דאין בעלי אומניות חייבים לעמוד מפני ת"ח בשעה שעוסקים מלאכתם כדי שלא יתבטלו ממלאכתם · מ"מ היו חייבים לעמוד מפני מביאי בכורים לחביבה מצוה בשעתה · ומטעם זה עומדים מפני נושאי המטה שהמת בה · ומפני נושאי התינוק לברית מילה : החליל· מין כלי זמר וקולו נשמע למרחוק : היה נוטל הסל על כתפו. לפי שהיה צריך ליתנו מידו ליד כהן דכתיב (דברים כו) ולקח הכהן הטנא מידך : הגוזלות שע"ג הסלים . שהיו תולים מאחורי הסל של בכורים תורים ובני יונה . ולא ע"ג הסלים ממש שלא יטנפם . וכן קריבין עולות : ומה שבידם . הבכורים שהביאו בידם : ואוחזו בשפתיו וכהן מניח ידיו תחתיו . מכאן משמע שהסל היה על ידו של כהן אלא שהבעלים אוחזים הסל בשפתותיו למעלה בשעת התנופה · ושלא כדברי האומר כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף : בצד המזבח. בקרן דרומית מערבית : נמנעו מלהביא. מפני הבושה שאינו יודע לקרות : התקינו שיהיו מקרין . ואסמכוה אקרא דכתיב (שם) וענית

ועני הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם ואמרו בספרי מה ענייה האמורה כאן בלשון הקודש אף ענייה האמורה להלן בלשון הקודש . ומפני שכל בני אדם לא היו יודעין לשון הקודש כמו שנתבאר בעזרא חזרו להקרות כל העם כדי שלא יתביישו אותם שלא היו יודעים לקרות וסמכו זה למה שנאמר וענית ואמרת אמרו אין ענייה אלא מפי אחרים: קלתות . סלים ועשוין אמרם של כסף מחושקים ומצופים כסף או זהב : ונצרים .

הם ענפים או שבטים כמו ונצר משרשיו יפרה ופי' קלופה שמסירין קליפתה תרגום מחשוף הלבן קלוף חיור : הסלים והבכורים ניתנים לכהנים. הם סלי הערבה קלופה לא של כסף ולא של זהב [עכ"ל . והרא"ש ז"ל האריך בקושיות מחוץ ומה שנאות לכוונתנו הוא שהזכיר בסיום דבריו דבסוף] פרק החובל הביאו משנה זו ואמרו מנא הא מילתא דאמרי אינשי בתר עניא עניותא אזלא דתנן הסלים והבכורים ניתנים לכהנים :

יודע . העשירים היו מביאים בכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב והעניים מביאים אותם בסלי נצרים של ערבה קלופה הסלים והבכורים ניתנים לכהנים :

עץ יוסף

וענית ואמרת . ואין ענייה אלא מפי אחר : בקלתות. קופות מצופות כסף וזהב : סליק סדר זרעים

עץ יוסף מדרשים נלקטים מהירושלמי ברכות פירוש הכותב

מאימתי פרק ראשון

א א"ר לוי א **כנור היה תלוי כנגד חלונו של דוד והיתה רוח צפונית יוצאת בחצי הלילה ומנפנפת בו והיה מנגן מאליו הה"ד** (מ"ב ג) **והיה כנגן המנגן . כנגן במנגן אין כתיב כאן אלא כנגן המנגן הכנור היה מנגן מאליו :**

ב רבי שמואל בר נחמני כד הוה נחית לעיבורא הוה מתקבל גבי רבי יעקב גרוסא והוה רבי זעירא מיטמר ביני קופייא משמענה היך הוה קרי שמע והוה קרי וחזור וקרי עד דהוה שקע מיניה גו שינתיה ומאי טעמא [רבי אחא ורבי תחליפא חמוי בשם רבי שמואל בר נחמני (תהלים ד) **רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה . מילתיה דריב"ל פליגא . דריב"ל קרי מזמורים בתרה] :**

יד יוסף א בבלי ברכות פ"ק. במדבר רבה פרשה ט"ו . רות רבה ריש פ"ו איכה רבתי פסוק קומי . תד"א ח"א פרק י"ח . זוהר חדש דף י"ז :

א כנור היה תלוי כנגד חלונו של דוד . שהיה הכנור מכוון כנגד החלון ממש אשר היה בצד רוח צפונית . ונקביו של הכנור לצד רוח צפוני . כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו . דאמר מר ד' רוחות מנשבות בכל יום . שש שעות של יום ראשונות מנשבת רוח מזרחית בהלוך החמה . ושש שעות אחרונות רוח דרומית . ובתחלת הלילה רוח מערבית. ובחצות הלילה רוח צפונית (רש"י). וכתבו התוס' רוח צפונית מנשבת פי' לבדה . דהא אמרינן בפרק לא יחפור שהיא מנשבת עם כל אחת ואחת : **אלא כנגן המנגן** . ר"ל כיון דכתיב המנגן ע"כ פירושו המנגן הידוע שמנגן מעצמו . והוא כנורו של דוד (יפ"מ ופני משה) : **ב לעיבורה**. לעבר שנים. והיינו לחשוב חשבון העיבור . א"כ לעבר ממש . ואיירי שלא הניח בא"י כמותו. כך מבואר בסנהדרין(קרבן העדה) א"כ לעבורה שם עיר (יפ"מ): **הוה מתקבל** . היה מתארח אצל רבי יעקב גרוסה . והיה רבי זעירא בנו נחבא בין הקופות כדי לשמוע ממנו היאך היה קורא ק"ש על מטתו : **וחזר וקרי** . ר"ל שהיה קורא כל הפרשה וחזר וקרא כל הפרשה שזה שרי : **עד דהוה שקע מיניה גו** שינתיה . פי' עד שנשתקע בשינה מתוך הקריאה ולא מתוך מחשבות בדברים בטלים : **חמוי**. חמיו : **אמרו בלבבכם** . היינו ק"ש דכתיב בה על לבבך . על משכבכם כשבאים אתם לישכב על מטתכם . ודומו שמתוך כך תדמו בשינה.ופירוש סלה כן תעשו לעולם : **קרי מזמורים** . כגון שיר של פגעים להגן עליו מן המזיקין . ומודה ריב"ל בדרשת אמרו בלבבכם על משכבכם דמיניה יליף דמצוה לקרות ק"ש על מטתו . אלא דלדומו סלה לא דריש כרשב"ן ומאי לפרש לה לשון תקוה כמו דום לה' (יפ"מ) :

אמר הכותב בקשתיהו ולא מצאתיהו פירוש ירושלמי קטן או גדול ולמען אמלא חן בעיני תמימי דרך ההולכים בתורת ה' הלא המה יקרים ומעולים בעלי בתים המחזיקים במלאכת הקדש בקניית הספרים האלה הנני בא לכתוב את אשר תשיג ידי בפירוש כונת רז"ל ע"ד הפשט כדמות הספרי לועזים נשענתי על מאי דמתלי מתליא עלית בקרתא הלך בנימוסה ומנהג הפשוט בארץ הלזו שהדרשות נתונה גם למי שאינו יודע לשאול להיות שואל ומשיב תורגמן ומליץ לפני הגדולים אשר בארץ . והריני מתנה מהיום ומעכשיו כי על מה שלא אדע אומר לא ידעתי . ואדברה נגד מלכים ולא אבוש לומר לא שמעתי :

א כנור היה תלוי כנגד חלונו . כאן הוסיף לנו ר' לוי ביאור על הכתוב בגמרא שלנו בשם ר"ש חסידא שהוא אמר למעלה ממטתו ור' לוי אמר כנגד חלונו ובאמרו למעלה ממטתו אינו מפרש אם היה הכנור תלוי בתוך הבית או חוצה לה ולא ידענו סבת הנגון מאליו אולם בכאן פירש כנגד חלונו וזה יורה שהיה מכוון כנגד החלון ממש אשר היה בצד רוח צפונית בכוון ותיכף ומיד שהיתה מנשבת רוח צפונית בהגיע רגע חצות לילה כמנהג היתה פוגשת אל מיתרי הכנור וזה פי' מרפרפת מנשבת והיו מתנועעים מיתרי הכנור בסבת הרוח והיה מנגן מאליו ר"ל משמיע קול וגם הראיה שהביא היא יותר מבוררת מהראיה שהביא בתלמוד שלנו.ולכאורה יראה בהסך לפי שהיה כנגן המנגן נאמר לענין נבואת אלישע ואין משם שום ראיה לכנור של דוד אמנם בתלמוד שלנו הוכיח ר"ש חסידא מכנור דוד ממה שאמר בזמירותיו עורה הנבל וכנור ובא להודיענו שהכנור עצמו היה מעוררו קודם השחר . ועכ"ז חשבתי כפי העיון האמתי שמפסוק והיה כנגן ראיה מוכחת יותר מפסוק עורה כבודי לפי שהקדים עורה כבודי לעורה הנבל ואפשר לפרש שהיה מדבר עם הכבוד שיעור את עצמו ואח"כ יעורר את הכנור מבלי שיתעורר הכנור מעצמו אולם והיה כנגן יורה בהכרח שהתחלת הנגון לא היה על ידי אדם כיון שלא אמר והיה כמנגן שהוא פועל כמו כותב תופר . אבל כנגן נפרש אותו שם דבר כלומר כנגון המנגן ואף ע"פ שחזר ואמר המנגן שהוא לשון פועל אין לפרש אותו כנוי לאדם אלא לכלי עצמו ופירושו והיה כנגון היוצא מהכלי המנגן ותהי עליו רוח ה' וזה תלוי בקדימה ואיחור הפעולה אל הפועל . והשכל מחייב לפרש כן יען תשוקת הנביא היתה כדי שיחול עליו שפע נבואה לשמח קודם כחותיו הנפשיות ואין ראוי שיהיה זה על ידי אדם שבהשגחתו או חבורו עמו יתבטל מהתבודדותו מה שאין כן אם הכלי מעצמו ינגן כי זה יהיה להוסיף דבקות והתבודדות והכנה לנבואה ומכאן ראיה חשובה לכל הנביאים וגם למדברים ברוח הקודש כדוד ע"ה :

ב כד הוה נחית לעיבורא.כשהיה יורד מא"י לבבל לעבר השנה ואף על פי ששנינו אין מעברין את השנה אלא ביהודה דכתיב לשכנו תדרשו וגו' היה מנהג חכמים מיוחדים לעבר שנים ולקבוע חדשים בחו"ל ככתוב לעיל בגמרא שלנו בסוף המסכתא סימן קמ"ג כשירד חנניה בן אחי רבי יהושע לגולה הוה מעבר שנים וכו' : **הוה מתקבל** גבי ר' יעקב גרוסא . הוה מתארח בביתו ורבי זעירא היה נחבא בין הכלים לראות ולשמוע המנהגים חשובים לרבי שמואל בר נחמני וללמוד ממעשיו למדנו מכאן ענותנותו של רבי זעירא שהיה נוהג כבוד עם חכם גדול ממנו והיה לו אימה ופחד להתראות לפניו ומצד אחר חשקה נפשו לשמוע ולהבין ממנו איך היה קורא ק"ש על מטתו משום הכי הוה מיטמר ביני קופי משמענה ר"ל לשמוע ממנו היאך קרא את שמע ושמע ממנו שהיה קורא וחוזר וקורא עד שהיה משתקע בשינה לקיים מה שנאמר אמרו בלבבכם וגו' ודומו סלה . ולכאורה יש להפלא על רבי שמואל היאך היה רשאי לומר שמע שמע והלא הדין פסוק דכי אמר פסוק וכפליה משתקין אותו כפי פרש"י או הרי זה מגונה-וי"ל היינו דוקא כשאין מפסיק כלל שאומר הפסוק פעם א' ותיכף ומיד חוזר לקרותו פעם ב' שאז נראה כב' רשויות או כמתלוצץ. אבל רבי שמואל לא היה עושה כן אלא כל כוונתו היתה שהתחלת שנתו תהיה תיכף לקריאתו בתורה ולא יפסיק בינתיים במחשבות מילי דעלמא לכן היה קורא ק"ש ושוהה מעט לראות אולי תבוא לו השינה מיד ואם תתעכב זמן מה חוזר וקורא וכן פעם אחרת עד שיקיים לעולם אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה . ואפשר לפרש והוה קרי וחוזר וקרי שלא היה שונה לקרות ק"ש פעמים אלא חזר וקרי פסוקים אחרים כגון בידך אפקיד רוחי וכיוצא בו ככתוב בתלמוד שלנו. ואמר חזר בערך אל הקריאה בתורה ולא שהיה חוזר לקרות הפסוק עצמו שקרא כבר. ויצא לנו תועלת גדול מזה והוא לקבוע בנפשותינו מדת אמוניי שאחז"ל וכל מעשיך בספר נכתבים ובעת השינה בלילה עולה למעלה נשמת כל חי איש יהודי לכתוב ולחתום את כל מעשי היום שנאמר וביד כל אדם יחתום . ואין צורך להאמין שיש כתיבה וחתימה ממש אלא שיש זכרון לכל מעשיו . כי השכחה באה מיד החומר ובהפרד ממנו הנפש אין לפניה שכחה כלל . ולזאת הכוונה היה מכוין רבי שמואל בר נחמני לקרות ולחזור ולקרות עד שתספר נפשו

מתוך

ג חברייא בשם ר' יוחנן דודים דברי סופרים לדברי תורה א וחביבין כד"ת (שיר ז) וחכך כיין הטוב. שמעון בר ווה בשם ר' יוחנן דודים ד"ס לדברי תורה. וחביבין לישראל יותר מד"ת (שם א) כי טובים דודיך מיין.(רבי בא אמר) [רבא בר כהן משם ר' יוחנן בן פזי] תדע לך שחביבין לישראל ד"ס מד"ת ב שהרי ר' טרפון אילו לא קרא לא היה עובר אלא בעשה ועל ידי שעבר על דברי בית הלל נתחייב מיתה על שם (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש. תני רבי ישמעאל דברי תורה יש בהם איסור ויש בהם היתר יש בהם קולין ויש בהם חמורים. אבל ד"ס לישראל כלם חמורים הן תדע לך שהוא כדתנינן תמן ג האומר אין תפילין לעבור על ד"ת פטור. חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב. רבי חניה בריה דרבי אדא בשם רבי תנחום ברבי חייא חמורים דברי זקנים מדברי נביאים דכתיב (מיכה ב) אל תטיפו יטיפון(אל) [לא] יטיפו לאלה לא יסג כלמות וכתיב (שם) אטיף לך ליין ולשכר. נביא וזקן למה הם דומים למלך ששולח ב' פאלמטרין שלו למדינה על אחד מהם כתב אם אינו מראה לכם (כתב ו) חותם שלי וסמנטירין שלי אל תאמינו לו ועל א' מהם כתב ואף על פי שאינו מראה לכם חותם שלי וסמנטירי האמינוהו בלי חותם וסמנטירין. כך בנביא כתיב (דברים יג) ונתן אליך אות או מופת (ובזקן כתיב) [ברם הבא] (שם יז) על פי התורה אשר יורוך:

ד מפני מה קורין ב' פרשיות הללו בכל יום רבי לוי ורבי סימון [ר"ש אמר] מפני שכתוב בהן שכיבה וקימה. ור' לוי אמר ד מפני שעשרת הדברות כלולים בהם. (שמות כ) אנכי ה' אלהיך (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו. (שמות כ) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (דברים ו) ה' אחד. (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך. מאן דרחים מלכא לא לישתבע בשמיה ומשקר. (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו (במדבר טו) למען תזכרו. רבי אומר זו מצות שבת שהיא שקולה כנגד כל מצותיה של תורה דכתיב (נחמיה ט) ואת שבת קדשך הודעת להם ומצות וחקים ותורה צוית וגו' להודיעך שהיא שקולה כנגד כל מצותיה של תורה. (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך (דברים יא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. (שמות כ) לא תרצח (דברים יא) ואבדתם מהרה מאן דקטיל מתקטיל. (שמות כ) לא תנאף

יד יוסף א חזית פסוק כי טובים. ירושלמי פרק אלו הן הנחנקין וירושלמי פרק אין מעמידין. ב ברכות דף י' ע"ב. ג סוף פרק הנחנקין. ד ילקוט תורה רמז תתל"ו.

פירוש הכותב

מתוך ד"ת ולא מתוך מחשבות בדברים בטלים. וקולר תלוי על צוארנו לנהוג כן:
ג תדע לך וכו'. זה המאמר לרבי בא נאמר סמוך למחלוקת ב"ש וב"ה בק"ש שב"ש אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו ובבוקר יעמדו וכו' ואמר ר' טרפון פעם אחת הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כב"ש וסכנתי וכו' וא"ל כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה. ויעלה בידינו מזה תועלת אמוניי גדול הערקוהוא שאנו חייבין לשמוע פירוש התורה והמצות מפי חכם ישר ונאמן ולענין זה חכם עדיף מנביא ולקיים זה הביאו ב' מיני ראיות ר' בא ור' חנינא רבי בא הביא ראיה מדרש הדין במופת מבואר נגלה בחוש. ורבי חנינא הוכיח כן ממופת שכלי. ראיית רבי בא היא ממה שראה רבי טרפון בעיניו שהיה בסכנה גדולה ע"י הלסטים בשביל מה שנתעכב ואמרו לו שהיה כדאי להסתכן מפני שעבר על דברי ב"ה. יראה מזה שגדול עונש הבלתי שומע לחכם בפי' המצוה מהבלתי שומע למצוה עצמה. ורבי חנינא הביא ראייה שכלית ע"י משל ערב אמתי. וזאת כוונתו באמרו חביבין דברי זקנים פי' חכמים יותר מדברי נביאים לפי שהנביאים יש ספק אם מתנבאים מעצמם כמו שהיה אומר הנביא בשם הקב"ה בעד נביאי השקר אטיף לך ליין ולשכר לכן צריך שיתן אות או מופת להוכיח שהוא נביא אמת וזה משל לכתב המלך שזה פי' פלמנטורין ובמקום אחר נקרא פרוטגמא וכתוב בו אם אינו מראה לכם וכו' אבל דברי חכמים יש להם מעלה גדולה שבשכלם הזך וגם על יד קבלתם האמתית עד רבינו הקדוש ועד משה רבינו אומרים זה פירוש מצוה זאת כמו עין תחת עין וכדומה לזה בכל ספק שיסתפק בהבנת איזו מצוה אנחנו חייבין לשמוע ולהאמין אל הפירוש ההוא שנאמר ועשית על פי התורה אשר יורוך וגו' ועובר בלא תסור מי שאינו שומע לו:
ד מפני שעשרת הדברות כלולים בהם. זה מסכים עם מ"ש בגמרא שלנו בפ"א סי' כ"ה שבקשו בגבולים לקרות עשרת הדברות עם קריאת שמע כמו שהיו עושים במקדש ומפני המינים בטלוה:

עץ יוסף

ג דודים דברי סופרים כו'. כלומר סמוכים וקרובים. שדברי סופרים מלמדים על דברי תורה. וחביבים כדברי תורה שסכרן ועונשם כעוסק בד"ת וכעובר על ד"ת. ומייתי ראיה מחכך כיין הטוב. דחכך היינו דברי סופרים שהם בעל פה. ויין הטוב היינו דברי תורה דכתיב ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. הרי דאקשינהו אהדדי ומדכתיב הולך לדודי אלמא שהם דודים זה לזה(יפ"מ): דודים ד"ס כו' וחביבין לישראל יותר מד"ת כי טובים דודיך מיין. ודודיך הם דברי סופרים שהם דודים לדברי תורה. ויין הוא ד"ת. וקאמר כי טובים דודיך מיין. לפי שדברי חכמים הם משמרת התורה בסייגים והתקנות שעשו לכן בזה הם חביבין מדברי תורה(אברבנאל בספר נחלת אבות) ובספר יפה עינים כתב הטעם משום שתורה שבעל פה אצל תורה שבכתב מדרגת הצורה אצל החומר. ע"ד שפירשו קצת על מ"ש חז"ל התורה היתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. שתורה שבכתב היא כהיולי המקבל כל הצורות. ותורה שבע"פ היא הצורה שתחול עליה ומסלקת היולניותה. ולכן אמרו שבעים פנים לתורה. שהפירושים במדרגת הפנים והצורות: שהרי ר' טרפון כו'. ר"ל דאי' בברכות אמר רבי טרפון אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות(ק"ש)כדברי בית שמאי שסברי בערב כל אדם יטה ויקרא. ובבקר יעמוד שנאמר בשכבך (דרך שכיבה) ובקומך וסכנתי בעצמי מפני הלסטים: ע"ש ופורץ גדר ישכנו נחש. משום שהלכה כדברי בית הילל דאמרי כל אדם קורא כדרכו: יש בהן איסור. פי' יש לנטות בהן מפשוטן פעמים לאיסור ופעמים להתיר. כגון לא תבשל גדי בחלב אמו דמשמע דוקא בכה"ג. ואינו כן דה"ה כל בהמה וחיה בכל חלב. הרי שמשנים משמעות הכתוב לאיסור. ובגיד הנשה דכתיב סתם משמע אפי' בעוף ואינו כן אלא בעוף שרי מדקדוק לשון כף. הרי שמשנים להיתר. אבל בד"ס אין לשנות כלל מדבריהם כמשמען: יש בהם קולין. מ"ע ול"ת שאין בהם כרת. יש בהם חמורים חייבי כריתות ומיתות. אבל ד"ס כולן חמורים שהעובר על א' מהן חייב מיתה: תד"ע לך שהיא כן. סתמא דגמ' הוא דמייתי ראיה לדאמרינן לעיל דחביבין ד"ס מד"ת. מכיון דזקן ממרא אם המרה בד"ת ואמר אין תפילין לעבור בד"ת אע"פ שהוא אפיקורוס. מ"מ פטור ממיתת ב"ד. כי אין דין זקן ממרא בכיוצא בזה. ואם המרה בד"ס דאמר ה' טוטפות חייב מיתה והטעם בזה דאם אמר לעבור על ד"ת פטור משום דאין כאן הוראה דזיל קרי הוא ולא חייבה תורה בזקן ממרא אלא במידי דהוראה דכתיב ע"פ התורה אשר יורוך. אבל ה'טוטפות מדרש חכמים הוא מן לטטפות דאינן אלא ד' פרשיות והוא אמר ה' ה"ל הוראה וחייב מיתה: יזקנים. חכמים: אל תטיפו יטיפון. שפירושו שהקב"ה אמר לנביאים שלא ינבאו לדור הרע ההוא ולא ישיגו כלמות מהם ומדמנע הקב"ה דברי נבואה ולא מנע דברי סופרים לבל יורו משפטים לדור ההוא. ש"מ דברי סופרים חמורים ספי שאין להמנעם בשום לד. וכדי דלא תימא דלא תטיפו אפילו לחכמים אזהר. מייתי מדכתיב התם אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה דכי היכי דהתם ודאי בנביאים משתעי דהיינו נביאי השקר המתנבאים כדי שיתנו להם יין ושכר ה"נ לא תטיפו מנבואה איירי (יפ"מ): נביא וזקן למה הן דומין. מילתא אחריתי הוא קאמר לאכוחי דחמורים ד"ס: פלמטרין. בחזית גרס פלמנטורין. וכתב המוסיף הערוך מלה זו חציה יונית וחציה רומיית. פי' פולמו בלשון יוני צבא. ופי' טורין בלשון רומיי סופר. כלומר סופר ממונה על אנשי הצבא: וסמנטרין. פי' מגלפת (ערוך) או פי' סימן כתב ואות מהמלך (פני משה) אבל המוסיף הערוך פי' סמנטרין חותם. והביא סעד לדבריו ממדרש ש"ר פ' י"ט דאי' שם אמר המלך אם אין סמנטרי על כל המסובין אל יכנס אחד מהם לכאן כך האלהים עשה משתה להם לגלי אם על מצות ומרורים מפני שגאלנן מן הצרה. אמר להם אם אין חותמו של אברהם בבשרכם לא תטעמו ממנו ע"כ. הרי שסמנטרין הוא חותם. ולפ"ז צריך לומר שתיבת חותמו שכתוב כאן בפנים. היה כתוב על הגליון. והוא פירוש על תיבת סמנטרין והכניסוהו המדפיסים בפנים ושלא במקומו שהיה להם להכניסו אחר תיבת סמנטרין והם הגיהוהו קודם והוסיפו אות וא"ו לתיבת סמנטרין: על פי התורה אשר יורוך. אשר הם אומרים כך צוותה התורה מבלתי אות וסימן תאמין להם:
ד מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום. שמע והיה אם שמוע שאומרין אותן בבקר ובערב. דאלו פרשת ויאמר פלוגתא היא לקמן בפרקין אם מזכירין יציאת מצרים בלילות (פני משה): מפני שכתוב בהן שכיבה וקימה. ומצות ק"ש בשכבך ובקומך: רבי לוי אמר. רבי לוי יהיב נמי טעמא לפרשת ציצית. וס"ל דשלשתן על כוונה אחת נתקנו (יפ"מ): שעשרת הדברות כלולין בהן. והן עיקר התורה. וה"ה דהיה נ"כ ראוי לומר עשרת הדברות. אלא שבטלום מפני תרעומות הצדוקים כדאי' לקמן בפרקין: לא משתבע בשמיה ומשקר. שהנשבע בשמו תולה חיי המלך בשבועתו כמתכבד חייו. ואי נשבע לשקר נראה שאינו חושש לחייו: למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי. וזו היא מצות השבת כדדריש רבי (פני משה): למען ירבו ימיכם. אלמא מצות כבוד אב ואם שסכרה אריכות ימים איתא בכלל מצות דקאמר והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי(יפ"מ): מאן דקטיל·

מי

(במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו'. א"ר לוי ליבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נינהו כתיב (משלי כג) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה אמר הקב"ה אי יהבת לי לבך ועיניך אנא ידע דאת לי. (שמות כ) לא תגנוב (דברים יא) ואספת דגנך ולא דגנו של חברך. (שמות כ) לא תענה ברעך עד שקר (דברים טו) אני ה' אלהיכם וכתיב (ירמיה י) וה' אלהים אמת א מהו אמת א"ר אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם אמר ר' לוי אמר הקב"ה אם העדת עדות שקר על חברך מעלה אני עליך כאילו העדת עלי שלא בראתי שמים וארץ. (שמות כ) לא תחמוד בית רעך (דברים יא) וכתבתם על מזוזות ביתך ולא בית חברך:

ה וכפיו פרושות השמים. (מ"א ח) א"ר איבו כגון הדין נקדים היה עומד א"ר אלעזר בר אבינא ככפים הללו שלא חטפו מבנין בית המקדש כלום. רבי סימון בשם ריב"ל אמר ב לא הזכיר תורה בארץ מחזירין אותו מה טעם (תהלים קה) ויתן להם ארצות גוים וגו' מפני מה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו:

יד יוסף א ויק"ר פ"ו פסיקתא רבתי פ' י"ד: ב ברכות בבלי דף מ"ח ע"ב ודף מ"ט ע"א:

מי שהורג אחר הוא נהרג: לבא ועינא תרין סרסורי דחטאה. שהעין רואה ולב חומד. ואז עושה העבירה. ואע"פ שזה ילדק בכמה עבירות עיקר התעוררות הלב ממראה העין בענין הזנות: כתיב תנה בני לבך לי ועיניך. דרים ועיניך אדלעיל. שאם תתן לי לבך ועיניך. אז דרכי תצרנה. כדמסיים אמר הקב"ה וכו' (פני משה): ולא דגנו של חברך. משום דקשה דהא הדגן של הקב"ה הוא וה"ל למימר ואספת הדגן. לכן אמר שבא לרמוז ואספת דגנך ולא דגן של חברך ר"ל שלא תגנוב משל חברך: וכתיב וה' אלהים אמת. כלומר אחר שיאמר אלהיכם צריך לומר אמת ולא יפסיק כדכתיב וה' אלהים אמת. ובכאן נרמז שלא יעיד שקר כי אם אמת כמו שהקב"ה הוא אמת וכדמסיים רבי לוי לקמן. ואיידי דדריש מלת אמת מייתי נמי להאי דרבי בון דדריש בפ"ק דסנהדרין הלכה א' על הא דאמר התם חותמו של הקב"ה אמת ומהו אמת פירש ולמה חותמו אמת. אמר רבי בון שהוא אלהים חיים ומלך עולם. ונוטריקון של אמת אלהים מלך תמיד (פני משה): כאלו העדת עלי שלא בראתי שמים וארץ. משום שהמודה בחדוש העולם יודע שנותן לכל אחד פרנסתו. וזה שבא להוציא ממון מחברו לזולתו ככופר בזה: אמר רבי לוי. פירוש לפי שראינו שאמר הכתוב אלהים אמת נגד לא תענה ברעך ש"מ דהכי אמר הקב"ה אם העדת לחברך כו' (קרבן העדה): ביתך ולא בית חברך. מכיון דהקדוש ברוך הוא נתן לו הבית הוה ליה למימר על מזוזת הבית ולא על מזוזות ביתך. אלא שבא לרמוז ביתך ולא של חברך. וכן נרמוז בזה כל הדבור לא תחמוד שאם חומד לבית חברו סוף שיחמוד אשתו וכל אשר לו (פני משה):

ה הדין נקדים. ובים ספרים הגירסא נקדים. ולפי השני הגרסאות פי' כעין המנוקד ומצוייר על הכותל. כך היה עומד מבלתי תנועה אנה ואנה כי אם באימה וביראה וזהו כפיו פרושות השמים (פני משה) ובעל עין יעקב גרס כהדין נקרים. ופי' הכותב כאדם שיש לו חולי פודאגר"א שאינו יכול לפשוט ידיו כל כך. וזה יורה גודל עגותנותו לפניו יתברך וגם שידיו אסורות שלא לעבור על מצותיו. והיפ"מ סותר פירושו. וגירסתו הוא מקיים. וכתב שכוונת רבי איבו דהא דכתיב מכרוע על ברכיו לאו כריעה ממש הואי אלא עומד היה אלא שלא היה זקוף ממש אלא כבעל הפדאגרה דהוא כשוחה מעט כי לא יכול להשען יפה על רגליו והוא כורע קצת. ולהכי היה כפיו פרושות כעומד. שבעל הפדאגרה על פי הרוב יכול לפשוט ידיו. רק הרגלים אינו יכול לפשוט יפה: בכפים הללו שלא חטפו כו'. פי' רבי אלעזר סבירא ליה שאין נשיאות כפים זה לענין תפלה. אלא להראות לישראל שכשם שהכפים הללו שלו שהן עכשיו פרושות שאין בהם כלום כך לא נהנה מכל האוצרות שהקדיש דוד אביו לבנין בית המקדש כלום. ומהשתא אין פירוש כפיו פרושות בעודו כורע בתפלה ולא בעודו מברך את ישראל. אלא ה"ק קם מכרוע על ברכיו וכשסיים תפלתו פירש כפיו השמים להראות לכל

ה בעין הדין נקרים-שמעתי כי בלשון ערב קורין כן לחולי הנקרא פודאגרא ומי שיש לו החולי ההוא אינו יכול לפשוט ידיו כל כך וזה יורה גודל ענותנותו לפניו יתברך וגם שידיו אסורות שלא לעבור על מצותיו ור"א אמר (שפירש) כפיו לרמוז שלא נהנו מבית המקדש כלום: מחזירין אותו. יהושע תקן ברכת הארץ להודות לה' אשר הנחילה לאבותינו וכאשר מפני חטאינו גלינו ממנה אנחנו חייבים להודות אותה הודאה עצמה כפי דין התלמוד: והנה יש פתחון פה לבעל הדין לחלוק ולומר כי כיון שאנחנו גרושים מן הארץ הקדושה איך ולמה נתחייב להודות על שהנחילה לאבותינו ולומר הברכה שתקן יהושע בכניסתו אליה בסגנון שהוא סדרה בלי תוספת כלל דבשלמא ברכת הזן שתקן משה בעת ירידת המן ילדק גם היום לאמרה מתחלה ועד סוף בלי תוספת כלל כיון שקשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף ותמיד כל היום עושה השם יתברך עמנו נסים נסתרים להכין מזון לכל בריותיו ראוי לברך ולהודות כמו על ירידת המן ולכן היא ברכה ארוכה באמרו בחן ובחסד וברחמים אחר שנזכר בה הזן את העולם כולו בטובו: (והר' יוסף אלב"ו דרש ענין נאות בפי' ג' תיבות הללו בפל"ה ממאמר רביעי יעו"ש) וגם ברכה שלישית שתקנו דוד ושלמה על הארץ ועל המקדש יאות גם עתה לאמרה עם התוספת שהוסיפו בה מסדרי התפלות להתפלל על הגלה והרוחה מכל צרותינו ושיחזיר השם יתברך מלכות בית דוד למקומה. אך אמנם ברכת הארץ לא היה ראוי לאומרה עתה כמו שנתקנה בלשון הודאה לבד. והיה ראוי להוסיף בה תפלה על חזרתנו לתוכה. ותשובת שאלה זאת תתברר אצלנו מדברי רבי יהושע בן לוי שאמר אם לא הזכיר תורה בארץ מחזירין אותו מה טעם ויתן להם ארצות גוים מפני מה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו. והכונה בזה לומר שתכלית אחרון לפניו יתברך בתת לנו הארץ הטובה היה לשמור תורה ומצות ואם כן הארץ היא במדרגת מה שקודם התכלית והתורה היא תכלית אחרון וכיון שגם היום הזה בהיותנו בארץ אויבינו הנה אנחנו מחזיקים בתורה ובמצות כמו שהבטיחנו הש"י כי לא תשכח מפי זרעו ראוי ומחויב אצלנו להודות על הארץ כיון שהיתה כדמות גבול אמצעי להגיע אל התכלית אחרון שהוא לשמור ולעשות תורה ומצות. וברכת הודאה זו כוללת שתיהן ואם לא הזכיר תורה מחזירין אותו.[ואע"פ שגלינו מארצנו והיא נעזבת ממנו ראוי ומחויב אצלנו להודות עליה ועל התורה בברכת הודאה קושרת לשתיהן כיון שהתורה שהיא התכלית אחרון מורשה לקהלת יעקב עד עולם ועד]: וראוי לעיין בחילוף הנמצא בענין זה בין מה שנזכר בגמרא שלנו ללשון רבי יהושע בן לוי בכאן בירושלמי דגרסינן בגמרא פרק שלשה שאכלו נחום הזקן אומר צריך שיזכור בה ברית ר' יוסי אומר צריך שיזכור בה תורה. עוד שם כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו. וז"ל רש"י צריך שיזכור ברית בברכת הארץ שעל ידי ברית נתנה לאברהם בפרשת מילה ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך וצריך שיזכור בה תורה שאף בזכות התורה והמצות ירשו את הארץ שנאמר למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ ע"כ. ויש לידע מה טעם בירושלמי לא הזכיר ריב"ל אלא תורה בלבד ולא הזכיר עמה זכירת ברית כמו שנאמרו שתיהן בגמרא שלנו. עוד ראוי לדקדק בלשון רש"י אם יש איזה הבדל בין ראייתו שהביא מפסוק כל המצוה למען תחיון וגו' לראיה שהביאו בירושל' מפסוק ויתן להם ארצות וגו' בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ומבואר נגלה לכל מעיין כי ההבדל ביניהן גדול. וראיית ירושל' הלא היא רבת המעלה כפי היסוד שהנחתי שהתורה היא תכלית אחרון אבל ראיית פסוק כל המצוה וגו' תשמרון למען תחיון וגו' היא בהפך שיראה מתוכה כפי הפשט וביחוד כפי לשון רש"י הכתוב למעלה שנחלת הארץ היא במדרגת התכלית אחרון ושמירת המצות במדרגת מה שקודם התכלית ואיך תהיה זאת ראיה מכרחת לפסוק הדין שאם לא אמר תורה מחזירין אותו כיון שהתכלית הנמשך מנתינת התורה כבר נפקד ממנו שהוא נחלת הארץ מה תועיל ההודאה על הקודם אליו. אמנם ראיית הירושל' היא ראיה חזקה לסדור ברכת הודאה זו על הארץ ועל התורה ושתהיינה חוברות אשה אל אחותה במדרגת עלה ועלול כי מיום שכבש יהושע את הארץ זכו אבותינו לידיעת סתרי תורה ומצותיה. ולפי רוב השנים שהיו ממשה עד בא השופטים לדיקים כשמואל הנביא וכיוצא בו וכל שכן כשמלך דוד ושלמה בנו אחריו תורת אלהינו ומצותיו הן הנה חקוקות נרשמות בנפש אבותינו וכל שכן בבנין בית המקדש והקרבת קרבנות בתוכו ואף כי קמו אחריהם מלכי ישראל עובדי עבודת כוכבים וגם קצת מלכי יהודה לעולם נמצא בתוכם מלך לדיק וחסיד כמו חזקיהו שלמד תורה ומצות לכל ישראל מדן ועד באר שבע ואחריו בא יאשיהו וגם לדקיהו אמרז"ל עליו שהיה לדיק וישר ובסבת ישיבתם בארץ נשארה בקנין חזק התורה רשומה ביד כל זרע ישראל הבאים אחריהם כאשר היא עתה בדורותינו באופן שעם היות שמפני חטאינו גלינו מארצנו ברית כרותה כי לא תשכח התורה מפי זרענו והתכלית אחרון הזה מהיום ולעולם חזק ומסובך אצלנו. לפיכך אנחנו חייבים להודות עליו ועל הענין הקודם אליו ואם לא הזכיר בהודאתו זאת התורה שהיא התכלית אחרון מחזירין אותו. ומכאן תשובה גם כן למה ששאלתי בראשונה כי מדוע לא הזכיר רבי יהושע בן לוי ברית עם תורה כמוזכר בגמרא שלנו שכיון שנתינת הברית היתה קודם לנתינת הארץ בלי ספק אין בה טעם מספיק מחייב זכירתה כמו בנתינת התורה שהיא תכלית אחרון ובהיותנו מחזיקים בה ובמצותיה זכינו וגם נזכה לטובת הארץ שקדמה לה ולכל הטובות המדומות קודמות אליה כולם נבראו בעבורה ולה משפט הבכורה. ולא נעלם ממני שיש טענה מה כנגד דברי אלה גם בכל זה בלדקתי החזקתי ולא ארפה כי יש סבה חזקה הביאתני לומר כן והיא להנצל מסברא שאין להעלותה על לב אפילו על דרך מחשבה עוברת שהתורה והמצות ניתנו אל עם השם יתברך כדי שבסבתם יזכו לחיים ארוכים וירושת הארץ דאדרבה איפכא מסתברא והאמונה אמתית קבועה בנפשותינו היא שהארץ וכל אשר עליה הן הנה הצעות קודמות לידיעת התורה וקיום מצותיה וכפי כונה זאת ראוי ומחויב אצלנו לפרש פסוק כל המצוה למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ וגו' ואע"פ שראינו בלשון הרב רבינו מאור הגולה רש"י ז"ל שכתב בפירושו בגמרא מה שכתבתי למעלה היה על דרך הצלוח כדי להשוות פירוש תורה לברית כמו שנזכרים ביחד בגמרא שלנו והשכל יחייב שפירוש הפסוק באמרו למען תחיון הוא כמו פירוש למען ירבו ימיכם שאין הכונה בו שטעם מצות ושמתם את דברי אלה וגו' וקשרתם וגו' וכתבתם וגו' היא כדי שירבו ימיכם וגו' רק להודיע שימשך להם מקיום המצות ירבו ימיכם וימי בניכם. אבל אין זה הטעם עצמי

לגווי

היה קורא פרק שני

ו [א] רבי יוחנן הוה מסתמיך על רבי יעקב בר אידי והוה רבי אלעזר חמי ליה ומטמר מן קודמוי אמר הא תרתין מילין עביד בי הדין בבלאי. חדא דלא שאל בשלומי וחדא דלא אמר שמועתא משמי. אמר ליה כך אינון נהגין גביהון. זעירא לא שאול בשלמא דרבה דאינון מקיימין (איוב כט) ראוני נערים ונחבאו וגו':

ז [ב] אין דור שאין בו ליצנים [כדורו של דוד]. מה היו פריצי הדור עושין היו הולכין אצל חלונותיו של דוד ואומרים לו דוד מתי יבנה בית המקדש אימתי (תהלים קכב) בית ה' נלך. והוא אומר אע"פ שמתכוונים להכעיסני יבא עלי שאני שמח בלבי (שם) שמחתי באומרים לי בית ה' נלך:

ח [ג] כד דמך רבי בון בר חייא על לגביה ר' זעירא ואפטר עילוי (קהלת ה) מתוקה שנת העובד וגו' יישן אין כתיב כאן אלא אם מעט ואם הרבה יאכל. למה היה רבי בון ב"ר חייא דומה למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד והיה מתכשר במלאכתו יותר מדאי. מה עשה המלך נטלו והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות ולעתותי ערב באו אותם פועלים ליטול שכרן. ונתן לו שכרו עמהם משלם. והיו הפועלים מתרעמים ואומרים אנו יגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתי שעות ביום ונתן לו שכרו עמנו משלם. אמר להם המלך יגע זה לב' שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו. כך יגע רבי בון בתורה לעשרים ושמנה שנה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד למאה שנה:

לגווי המצות ההם רק יש להם תכלית אחרון יותר מעולה ומשובח ואין ערוך אליו שהוא נצחיות הנפש ולזכות לחיי עוה"ב. וכן ראוי לפרש למען תחיון וגו' שבא להודיענו שבודאי מסך משמירת המצות תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ עם היות שהתכלית אחרון עצמי לשמירת המצות הוא יותר מעולה ונערך ואפילו במצות התלויות בארץ אין להאמין דעת נפסד שהטעם שנצטווינו בהן כדי שעל ידיהם נזכה תמיד לירושת הארץ · רק הארץ במדרגת מה שקודם התכלית ובאמצעות קיום תורה ומצות התלויות בה נזכה לחיי העולם הבא. והרש"י עצמו רמז לזה בפירוש למען ירבו ימיכם וזה לשונו אם עשיתם זה ירבו ימיכם וימי בניכם ואם לאו יתקצרו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו אתה שומע הן ומכלל הן אתה שומע לאו עד כאן. הנה גלה הרב בזה כוונת הפסוק שבא להודיע שכר ועונש המצות בעוה"ז שמקיומם יומשך שירבו ימיהם ומבטולם קצורם. אבל התכלית אחרון אמתי להם הוא בעולם הגמול ואין ספק שבפרשת כל המצוה נרמזו שתי הכוונות הנזכרות ולזה פירש באמצעיתה ושמרת את מצות ה' אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו ולא חשש הרב בפירושו בגמרא להזכיר אלא האחד להיותה מספקת בצד מה כיון שמסכמת עם הנאמר בברית שבזכותו ירשו ארץ. אבל תלמידי רבינו יונה בפירושם להלכות הרי"ף לא נתקררה דעתם עד שהזכירו שתיהן כשכתבו שתי הראיות והיותר עיקרית עולה באחרונה דכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו · ובקשתי ומצאתי סעד לדברי בפירוש הר"א ן' עזרא שכתב בפירוש פסוק כל המצוה הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיון זכרו את הדרך ובפירוש פסוק למען ירבו כתב ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים על הארץ. ואחשוב שכוונתו עצמית בשתי לשונות אלו לרמוז אל מה שאמרתי וכאשר היה אחד מגדולי המדברים בעלי הלשון גלוי לפניו כי במקומות רבים תתפרש כן תיבת למען. רצוני לומר שיודיע המדבר שימשך זה מזה כמו כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת שפירושו שנמשך מעשיית העצבים שיכרת אבל לא שנאמר שנעשו לבעבור יכרת וזה פשוט: ומלבד דקדוק כוונת לשון הירושלמי יצא לי תועלת גדול ממה שהארכתי בזה והוא לחזק ידים רפות אל עם השם ית' אלה אשר ארצות גוים היו ארץ מולדתנו ואבותינו ואבות אבותינו שם נקברו וגם הם גם אנחנו לא השתדלנו בחזקת היד לגור בארץ הקדושה ותהי זאת נחמתנו שקיום תורה ומצות בכל ארצות מגורינו כפי כחנו היא שעמדה לאבותינו ולנו בהיות עיקר תלמודינו בעיון ובמעשה בכל המצות שהם חובת הגוף ובאמונת חובת הלבבות במצות עשה ובמצות לא תעשה ועל הכל בצפיתנו צפינו לישועת נפשנו באמצעות משיח צדקנו כפי מאמרם ז"ל צפית לישועה אבינו אב הרחמן ימהר יחישה נבואת נביאיו ע"ה אשר עין בעין נראה בשוב ה' ציון:

ו רבי יוחנן הוי מסתמיך. פי' נשען ומתאכסן בבית ר' יעקב. והיה ר' אלעזר רואהו ומתחבא מפניו ולא היה מדבר עמו כלל אפי' לשאול בשלומו וירע בעיני ר' יוחנן [ויאמר כי שני דברים בלתי הגונים היה עושה כנגדו הנער הזה והוא ר' אלעזר הא' שאינו שואל בשלומו] וחשב שמגאוה היה עושה כן והשיב לו ר' יעקב [שאין הדבר כן אלא מנהגם הוא זה בדרך ענוה שהקטן אינו שואל בשלום הגדול ע"ד מה שהי' מספר איוב רבוי הכבוד שהיו נוהגים עמו ראוני נערים ונחבאו] והנני מסופק בדקדוק הלשון אם אומר בצליא ויהא פירוש נער או אם אומר הדין בבלאה ופירושו שהיה בבלי אע"פ שנקרא רבי ולא רב:

ז מכאן למדנו תועלת גדול והוא שראוי לכל איש תם וישר שיהיה נכסף ומשתוקק אל הטוב הכללי עם היות שימשך ממנו לו לבדו הפסד וצער כמו ענין בנין הבית שאמר הש"י לדוד רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך [וכל מי שיחפוץ להכעיסו היה אומר בפניו טוב הוא שיבנה הבית שנראה מזה שהיה חפץ במיתתו והיה ראוי שיכעוס כנגד האומר ולא היה עושה כן אלא היה שמח היינו דכתיב שמחתי באומרים לי וגו']:

ח כד דמך רבי בון. דרך חכמי התלמוד שלא להזכיר לשון מיתה בחכמים לדיקים אלא היו מדברים בלשון כבוד כד דמך ר"ל כשישן שאין המיתה אצלם אלא כדמות שינה ונהנה מזיו השכינה: ישן אין כתיב כאן אלא יאכל · ראוי לידע איך יתפרש הפסוק יפה אם יאמר יישן ועתה שאמר יאכל איך יסכים עם ענין המשל שהמשיל למלך ששכר פועלים · והנ"ל כי אם יאמר יישן יצא מכוון עם סיפיה דקרא בשיאמר כי העשיר לרוב השובע שיש לו בממון ובנכסים אינו יכול לישן בלילה כי אם מעט כשינת הסוס לעמוד כשומר מה מלילה שלא יבואו גנבים ושודדי לילה לגנוב ולגזול כל אשר לו ואם שנתו תהיה ארוכה אחריתה מרה כלענה · אבל העובד הוא בהפך ר"ל הגזון ומתפרנס מיגיע כפיו מתוקה שנתו אע"פ שתהיה מתחלת הלילה עד הנץ החמה ויותר כי אין לו מאומה לשמור מן ההולכים בלילה · אבל עתה שאמר יאכל אין פירושו כן אלא אם מעט ואם הרבה יהיה יגע במלאכתו כדי לאכול כלומר בין שיעשה השתדלות הרבה או מעט כדי לבקש מאכלו תתענג בדשן נפשו וערבה שנתו שהוא כנוי לפטירתו מן העולם הזה גם אם מת בחצי ימיו והשתדל מעט להשיג מאכלו · וראיתי בפרש"י לקהלת שהביא מדרש זה ופירש תיבת יאכל כאילו יש הפסק בינה ובין תיבת הרבה וז"ל מתוקה שנת העובד אם מעט ימי שניו ואם הרבה יאכל שכרו המועט כמרובה משה פרנס את ישראל ארבעים שנה ושמואל מעט ונאמר ושמואל בקוראי שמו כך נדרש בתנחומא ע"כ: נטלו והיה מהלך עמו וכו'. כאן נרמז ענין גמול הנפש בב' פנים. האחד כי מיד בשעת פטירת הצדיק תתענג בדשן נפשו בג"ע · הב' שאחרי ימים יעלה לישיבה עליונה אל מעלה יותר עלמה · הראשונה היא רמוזה במהלך עמו ארוכות וקצרות · השנית היא רמוזה במ"ש לערב נכנסו הפועלים ליטול שכרם וכו':

לכל נקיון כפיו והטוב ברך את ישראל (יפ"מ): לא הזכיר תורה בארץ · בברכת הארץ ועל המזון: מפני מה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו · הרי שבזכות התורה זכו לארץ · לכן ראוי להזכירה ואף שעת אנחנו בגלות. מכל מקום מחוייבים אנחנו להודות על תחלת ירושתה שמאז זכינו בה לדורות. אלא שהתפא גרס להפסיק איזה זמן. ומה שלא תיקנו חז"ל בה בקשה לחזרתה. אפשר שסמכו על מה שתיקנו בבונה ירושלים (יפ"מ):

ו רבי יוחנן הוה מסתמיך. פי' נשען ומתאכסן בבית רבי יעקב (הכותב בע"י) והיפ"מ פי' לפי שרבי יוחנן בעל בשר היה כשהיה הולך היה נשען על רבי יעקב בר אידי. והיה ר' אלעזר רואה בשוק כשהולך ונטמן בפניו ולא היה שואל בשלומו · ונתרעם ר' יוחנן עליו ואמר ב' דברים עושה לי זה הבבלי. האחד שאינו שואל בשלומי· והשני שאיני אומר ההלכות משמי. ולפייסו אמר לו רבי יעקב כך הם נוהגים אצלם הבבלים שהקטן אינו שואל בשלום הגדול שמקיימים מה שאמר הכתוב ראוני נערים ונחבאו מדרך המוסר:

ז אין דור שאין בו ליצנים. משום דבעי מימר דבדורו של דוד היו ליצנים קאמר כי לא יפלא זה. כי אין דור שאין בו ליצנים: אימתי יבנה· משום דהקב"ה אמר רק אתה לא תבנה הבית · ונמצאו חיי דוד מעכבים בנין בית המקדש · היו אומרים כך להכעיסו · כלומר מתי ימות כדי שיבנה בית המקדש. וכתב בעל עין יעקב שלמדנו מכאן שראוי לכל איש תם וישר שישתוקק אל הטוב הכללי עם שימשך אליו הפסד וצער מזה: יבא עלי. לשון שבועה יבא עלי כך וכך כו':

ח כד דמך-הלשון הזה מורגל לחז"ל על המיתה· דכי האי לישנא אשכחן בב"ר פ' ס"ה גבי רשע אחד: ישן אין כתיב כאן. דלפי פשוטי' דקרא דקאי על שינה של העובד ויגע במלאכה א"כ היה צריך לסיים כן אם מעט ואם הרבה ישן ומאי יאכל. לפיכך דריש ליה על ענין השינה ולומד ויגע במשנתו בזריזות ואם מעט ואם הרבה יאכל הוא בשכרו כמו אלו שהיו יגעים בכל יום וימים הרבה. שלפי זריזות והתאמצות שלו הוא משתלם כמו שסיים במשל שהביא:

יד יוסף א ירושל' שקלים פ"ב ומו"ק פ"ג הי' י"ג אגדת שמואל פ' י"ט ועי' בבלי פ' האשה רבה דף נ"ו: ב ירושל' שקלים פ"ג ירושל' מו"ק פ"ג הי' י"ד דברים רבה פ' ה' בבלי מכות דף י' ילקוט תהלים רמז תתע"ד: ג חזית פ"ו סי' ח'. קהלת רבה פסוק מתוקה:

פי'

ט רבי זעירא כד סליק להכא אקיז דם אזיל בעי מיזבין חדא ליטרא דקופרי מן טבחא א"ל בכמה הדין ליטרתא. א"ל בחמישין מני וחד קורסם. א"ל סב לך שיתין ולא קביל עילוי סב לך שבעין ולא קביל עילוי. סב לך תמנין ולא קביל סב לך תשעין עד מטי מאהי א"ל עביד כמנהגך ברומשא נחית לבית ווערא אמר לון לרבנן מה ביש מנהגא דהכא דלא אכיל בר נש ליטרא דקופר עד דמחו ליה חד קורסם אמרין ליה ומה הוא דין אמר לון פלן טבחא. שלחון בעי מייתיה ואשכחון ארוניה נפקא. אמרין ליה רבי כל הכין אמר לון וייתי עלי דלא כעסית עלוי מסברת דמנהגא כן. כתיב (ישעיה כח) ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם. רבי פנחס ר' ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק קשה היא הליצנות שתחלה יסורין וסופן כליה. תחלתה יסורין דכתיב ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם וסופן כליה דכתיב (שם) כי כלה ונחרצה שמעתי מאת ה' צבאות וגו':

אין עומדין פרק חמישי

י א תני לא יעמוד אדם ויתפלל לא מתוך שיח' ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר של תורה. שכן מצינו בנביאים הראשוני' שהיו חותמין את דבריהם בדברי שבח ודברי נחמות. אמר רבי אלעזר חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות א"ל רבי יוחנן עוד הוא בדברי נחמות חתם ואמר (ירמיה נא) ככה תשקע בבל. לפי שהיה ירמיהו חוזר ומתנבא על בית המקדש יכול בחרבן בהמ"ק חתם. ת"ל (שם) עד הנה דברי ירמיהו במפולת של מחריביו חתם לא חתם בדברי תוכחות. והכתיב (ישעיה סו) והיו דראון לכל בשר. בחיילותיו של גוג ומגוג היא עסיקינן והכתיב (איכה ה) כי אם מאוס מאסתנו (שם) השיבנו תחת כי אם מאוס מאסתנו. אף אליהו לא נפטר מאלישע אלא מתוך דבר של תורה (מלכים ב א) ויהי המה הולכים הלוך ודבר ובמה היו עסוקין ב רבי אחווא ברבי זעירא אמר בק"ש היו עסוקין היך מה דאת אמר (דברים ו) ודברת בם רבי יודה בן פזי אמר בבריאת עולם היו עסוקין היך מה דאת אמר (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו ר' יודן בריה דר' אייבו אמר בנחמות ירושלים היו עסוקין כמה דאת אמר (ישעיה מ) דברו על לב ירושלים. ורבנן אמרי במרכבה היו עסוקין היך מה דאת אמר (מלכים ב א) והנה רכב אש וסוסי אש וגו': ר' חזקיה רבי יעקב אמר רב אחא רבי יסא בשם רבי יוחנן ג לעולם אל יהא הפסוק הזה זז מתוך פיך (תהלים מו) ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. רבי יוסי בי רבי

עץ יוסף

ט רבי זעירא כו'. ר"ז כשעלה לכאן דהיינו לארץ ישראל. הלך והקיז דם. והלך לקנות ליטרא אחד בשר מהטבח כדי לאכול ביום הקזתו שראוי לאכול אז בשר כדאי' במסכת שבת בשרא חלף בשרא. אמר לו להטבח בכמה תתן ליטרא זו אמר לו הטבח בחמשין מנין ומכה אחת. אמר לו קח לך ששים מנים ולא תלקני. ולא קיבל עליו הטבח. אמר לו קח לך שבעים ולא קיבל עליו הטבח. עד כשהעלוהו למאה ולא רצה. אמר לו עשה כמנהגך. והלקהו ונתן לו הבשר. ובערב ירד לבית הועד אמר להם לחכמים כמה רע המנהג שבכאן שאין אדם אוכל ליטרא של בשר עד שיכוהו מלקות אחד. אמרו לו היכן ראית את זה. אמר להם פלוני הטבח עשה לי כן. שלחו ורצו להביאו ליסרו. ומצאו ארונו יוצא להקבר. כי מת ביום ההוא בעון ליצנותו. אמרו לו רבי כל כך חרה אפך שענשת אותו במיתה. אמר להם יבא עלי כך וכך אם אני ענשתיהו כי לא כעסתי עליו שחשבתי שכן הוא מנהג המקום ובעל עין יעקב נזדמנה לו נוסחא משובשת ונתקשה בהבנת המעשה (יפ"מ):

י שחתם בדברי תוכחות. דהיינו ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה עד הנה דברי ירמיהו. משמע כי זה סיום ספור דברי נבואתו והפסוקים שאח"כ עד סוף הספר מספר מלכים הם. וישעיה לא חשיב לרבי אלעזר מסיים בתוכחות. דבתר והיו דראון לכל בשר קרינן תו והיה מדי חדש בחדשו: עוד הוא בדברי נחמה חתם. גם הוא בדברי נחמה חתם ואמר ככה תשקע בבל והא נחמה היא לישראל כי נקמת ה' היא נקמת היכלו: חוזר ומתנבא. כלומר שהיה מתנבא וחוזר תמיד על בית המקדש שיחרב: והכתיב. בחתימת ספר ישעיה והיו דראון לכל בשר. ומשני בעובדי כוכבים הוא עסקינן ולא בישראל. וה"ה דהוה מצי לשנויי דהא קרינן והיה מדי חדש בחדשו אחר מקרא והיו דראון כדמשני לסיום מגלת קינות. אלא דעדיפא מינה משני דהיא לא מיקרי פורענות כלל דבעובדי טלמסאות מיירי: והכתיב. בסוף מגילת איכה כי אם מאוס מאסתנו. ומשני השיבנו הוא אחר פסוק זה שחוזר וכפלו לסיים בדברי נחמות: היך מה דאת אמר. והנה רכב אש וגו'. ודריש והנה רכב ארישיה ולסיפא הלוך ודבר והנה רכב אש וגו' שהיו הולכים ומדברים בעניני המרכבה אשר ראו בעיניהם והנה רכב אש: לעולם אל יהא הפסוק הזה כו'. מעלת הכתוב הזה משום שהוא כולל לכל ההצלחות הדמיוניות והנפשיות. דה' צבאות עמנו משמע השגחתו להיטיב כפשט ויהי ה' את יוסף ומשמע נמי היותו שומרנו מן החטא כמ"ש בב"ר גבי ויהי ה' את יוסף. ומשמע נמי הצלחתנו בחכמה כמו שאמרו בפרק חלק גבי וה' עמו שהלכה כמותו. ומשגב לנו כולל הצלחתנו מיד עליונים ותחתונים כענין יעקב שהצילו הקב"ה מעשו ומלבן ומהמלאך. ולזה אמר אלהי יעקב. ועוד שצרף לזה התמדה בהצלחותו הסלה באומר

פירוש הכותב

ט פי' קופר בשרגבל' ארמי: קורסם. פי' בערוך ענין מלקות וזה פירוש לשון המאמר מועתק ללשון הקדש: ר' זעירא היה בבלי והיה עולה לארץ ישראל כשעלה לשם הלך לקנות ליטרא אחת בשר מהטבח א"ל כמה אתן לך בעד ליטרא זאת א"ל בנ' מנה ומכה אחת. א"ל קח לך ס' מנה ולא תלקני כלל ולא רצה חזר וא"ל קח לך ע' ואל תלקני ולא רצה חזר וא"ל כפעם בפעם עד מאה דינרין ולא רצה א"ל עשה כמנהגך ונתן לו הכל כמו שאל הטבח. בערב ירד רבי זעירא לבית הועד. אמר להם לאנשי הועד רבותינו מה טעם למנהג הרע הזה שהוא ביניכם. אמרו לו מה זאת שאמרת. א"ל שאם אינו מקבל מלקות אינו אוכל בשר. אמרו לו למה. ספר להם המעשה. שלחו להביא הטבח ויבוא לפניהם לידע מה היה זה. אמר להם יבא עלי כך וכך שלא כעסתי עליו כי היה חושב וסובר שכן המנהג. אינו כן שהרי הנביא מזהיר ואומר אל תתלוצצו וגו'. והריני מסופק אם הלשון הוא מוטעה כי כפי הנראה הטבח היה הליצן ושלא היה מוכר הבשר אם לא יקבל הקונה מלקות אחת והיאך היה הוא עצמו מזכיר אזהרת הנביא עליו השלום. בעבור זה חשבתי אולי טעות סופר מה שכתב אלא ועתה אל תתלוצצו. אבל הלשון אמתי הוא אמרו ליה ויבא הענין כפשוטו שהטבח התגלגל באמרו שחק ושלום שהיה מנהגו כן. ומה שאמר לו כ' מנה וחד קורסין היה שחוק ולעג כדרך המשחקים זה עם זה. לזה אמרו לו שהיה ראוי ליענש על ליצנות שכן אמר הנביא ועתה אל תתלוצצו וגו' זהו המתישב בעיני כפי הפשט אע"פ שאני אומר שהספר מוטעה וכדי לקיים לשון הספר שנאמר שהוא כתוב כראוי אלא ועתה אל תתלוצצו וא"כ הטבח עצמו היה מזהיר בדברי הנביא הלכת דרך אחרת והוא לומר שהטבח חשב לרבי זעירא כליצן במה ששאל ממנו כמה שוה זאת הליטרא כי לא היה לו לומר רק תן לי בדינר אחד או דינרין בשר וזה יורה שהיה בדרך שחוק ועוד מפני שאמר הדין ליטרא כי היה ראוי לשאול על סתם ליטרא ולא על זאת הרמוזה שאולי היתה מבשר שמן ע"ד מה שאמרו בפסחים מאן דאכיל אליתא פירוש בשר האליה שמן טשי בעיליתא וכל מבקש בשר שמן ותענוגי בני אדם ראוי לקרותו ליצן כי כן פי' הפסוק כנגד האומרים כרתנו ברית את מות וגו' שיורה היות כוונתם כמלעיגים על יום המיתה ושאין טוב באדם רק שיאכל ושתה ולבטל סברא זאת גזם הטבח וא"ל שיתן דינרים רבים בליטרא ועוד חד קורסין אולי על ידי זה ישוב ממחשבתו הרעה ולא יחוש אל התענוג והוא לא כן עשה אלא היה מוסיף לו עשרה בכל עת ועל זה הזהירו בהזכירו אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כאומר לו שלעולם ייסרהו במלקות אע"פ שיוסיף על הממון. ויותר פשוט בעיני הדרך הראשון ושניהם עולים אל כוונה אחת להזהיר הליצנות אבל יש הבדל ביניהם. לפירוש האחד רצה לומר שלא לדבר דברי ליצנות. ולפירוש הב' הכוונה בו כנגד המתלוצץ מהמדות הטובות ובוחר בתענוגי העולם כי זאת היתה כוונת הנביא באמרו בתחלת נבואתו זאת שמעו דבר ה' אנשי לצון (בספר יפה מראה כתב שנזדמן להרב הכותב גירסא משובשת ויש ליישב שסתם תלמודא אמר מפני מה מת הטבח שר' זעירא לא ענים אותו אלא ועתה וגו' או רבי זעירא דאמר טעם זה למיתת הטבח):

י הטעם במ"ש החכמים שהיו עוסקים בק"ש או בבריאת עולם שנראה להם תיבת ודבר מיותרת כי מה לנו שנדע אם היו מדברים או לא אבל בא לרמוז שהיו מדברים בעניינים עליונים שנזכר בהם לשון דבור כמו קריאת שמע או בריאת עולם. וחכם אחד הוסיף שהיו משיגים בנבואתם הגאולה העתידה אחר החרבן שנאמר בה ג"כ לשון דבור דברו על לב ירושלים ורבנן אמרי שפי' הפסוק נמשך שהיו הולכים ומדברים בעניני המרכבה אשר מיד ראו בעיניהם והנה רכב אש וסוסי אש וגו':

יד יוסף א בבלי ברכות פרק חמישי תוספתא ברכות פ"ג : ב עיין ילקוט מלכים ב' רמז רכ"ד : ג ילקוט תהלים רמז תשנ"ב :

אבין ר' אבהו בשם ר' יוחנן אמר וחבריא (תהלים פד) ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך . רבי חזקיה בשם רבי אבהו יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות החצופות הקשות הרעות היוצאות המתרגשות לבא לעולם :

יא א"ר פנחס בש"ר הושעיא המתפלל בבהכ"נ כאילו מקריב מנחה טהורה מ"ט (ישעיה סו) כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה' . ר' אבהו בשם ר' אבהו (שם נה) דרשו ה' בהמצאו א איכן הוא מצוי בבכ"נ ובב"מ. (שם) קראוהו בהיותו קרוב היכן הוא קרוב בבכ"נ ובב"מ . אמר רבי יצחק בי רבי אלעזר ולא עוד אלא שאלהיהם עומד על גבם מאי טעמא (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט . רב חסדא אמר ב זה שנכנס לבהכ"נ צריך להכנס לפנים משני דלתות מה טעם (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום . דלתותי ולא דלתי . מזוזות ולא מזוזת אם עשה כן מה כתיב תמן (שם) כי מוצאי מצא חיים . רב הונא אמר זה שהוא הולך לבהכ"נ צריך להקל את רגליו מה טעם (הושע ו) ונדעה נרדפה לדעת את ה' וכשהוא יוצא צריך להלך קימעא ומה טעם (איוב יד) כי עתה צעדי תספור :

יב אמרין ג עליו על ר"ח בן דוסא שהיה עומד ומתפלל ובא חברבר והכישו ולא הפסיק את תפלתו. והלכו ומצאו אותו חברבר מת ומוטל על פי חורו אמרו אוי לו לאדם שנשכו חברבר ואוי לו לחברבר שנשך את ר"ח בן דוסא . ומה עסקיה דהדין חברברא כד הוות נבית לבר נשא אין בר נשא קדים למיא חברברא מיית ואין חברברא קדים למיא בר נשא מיית . אמרו ליה תלמידיו רבי לא הרגשת אמר להן יבא עלי אם ממה שהיה לבי מתכוון בתפלה אם הרגשתי אמר ר' יצחק בר אליעזר ברא הקב"ה מעיין תחת כפות רגליו לקיים מה שנאמר (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם :

יג כשם שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם רבי חייא בר אבא שמע לה מן הדא (הושע ו) יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו (שם) ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו : כתיב (מ"א יז) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד אל אחאב חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ר' ברכיה אמר ר' יסא ורבנן חד אמר בין על הטל ובין על המטר נשמע לו וחרנא אמר על המטר נשמע לו ועל הטל לא נשמע לו. מ"ד על המטר נשמע לו ועל הטל לא נשמע לו מן הדא (שם יח) לך והראה אל אחאב ואתנה מטר וגו' ומ"ד בין על הטל ובין על המטר נשמע לו איכן הותר נדרו של טל אמר ר' תנחומא אדרעיה סברין מימר נדר שהותר מכללו הותר כולו . אית דבעי מימר בבנה של צרפית (שם יז) ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי וגו' א"ר יודה בן פזי לאחד שגנב נרתקו של רופא עם כשהוא יוצא נפצע בנו חזר אצלו ואמר לו אדוני הרופא רפא

יא כפי הנראה קרבן מנחה הוא ענין קל שהוא מעט קמח ושמן בערך אל קרבן כבשים ואילים ועתודים ופרים ורחמנא לבא בעי והמנחה הנקרבה לפניו ית' בכוונה רצויה היא חביבה עליו שנאמר ונפש כי תקריב קרבן מנחה ודרשו רז"ל למה אמר ונפש לרמוז שחביבה לפני הקב"ה זאת המנחה שהוא קרבן עני כאילו הקריב נפשו דומה לזה ההבדל ומעלה גדולה שיש בין המתפלל בבהמ"ק למתפלל בבית הכנסת והש"י ברחמיו שומע ג"כ התפלה הנאמרת בבהכ"נ ופי' הפסוק כפי דרשה זאת כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור כן הוא בית ה' שהוא בהכ"נ כלומר שתפלת בהכ"נ והמנחה הבאה בכלי טהור הם ב' דברים שוים זה לזה . ורבי ירמיה דרש פסוק בהמצאו על המקום ור"ל בכל המקום שהוא נמצא שהוא בתי כנסיות ובתי מדרשות והפי' הזה נוסף על פי' מדרש אחר שנאמר על הזמן ופירושו בזמן שהוא נמצא בעשרה ימים שבין ר"ה ליה"כ וכו': צעדי תספור·הנה זה דקדוק נכבד כי כשאדם יוצא מבהכ"נ לעסוק בעניני העולם ראוי לו לכוין כל דרכיו בכלל ובפרט לעבודת הש"י ואל יתפתה לעניני הבלי עולם אבל בהליכתו לבהכ"נ הלואי שלא יתעכב בדרך בשום עסק מעניני עולמים רק שיכנים גופו ונפשו מהרה בבית התפלה :

יב מעשה ר"ח בן דוסא נזכר ג"כ בגמ' שלנו וכתוב למעלה ושם נקרא ערוד וכאן חברבר פירושו בעל חי ארסיי הנולד מן הנחש והצב שנזקקין זה לזה: לקיים מה שנאמר רצון יראיו וגו'. הלא זה פי' לא בדרך הלצה שלא בדרך הפשט ור"ל את שועתם ישמע ויושיעם מכל סכנה הבאה עליהם בעת היותם מתפללין כמו שקרה לרבי חנינא שבהיותו מתפלל על דבר מה נשכו חברבר ומיד הושיעו הש"י מאותה סכנה שנזדמן לו מעיין:

יג רבי ברכיה ורבנן חולקין על ענין אם הודה הקב"ה לכל שבועתו ואפי' של לא ירד כי אם לפי דברו ולדעת האומר על הכל שאל השואל כיון שלא אמר הש"י אח"כ רק ואתנה מטר ולא הזכיר של היכן הותר נדר הטל וזה פירוש איכן שנזכר בירושלמי : נרתק · בלע"ז אישטוג"ו שהרופאים בעלי מלאכת היד מביאין בחגורה ושם כל כליהם וגם כל המשיחות לכל החליים ומכות . ומה שאחשוב בפשט זה הענין שהקב"ה

סלה (יפ"מ) : ה' צבאות אשרי אדם כו' · מעלת הכתוב הזה משום דתלה האושר הכולל כל ההצלחות בבטחון לומר שזה יספיק לזכות אפי' מי שאין לו זכות·לכן ראוי לכל אדם לזכור זה הפסוק תמיד כדי שיתעורר האדם להיות מהבוטחים בהקב"ה ולא יראה רע:החצופות הקשות·זו אף זו נקט.דחצופות הן משוגות מאד לרע וקשות קל מזה· ורעות קל מקשות· ויוצאות אינן רק שיוצאות ממנהג הנוהג תמיד · והמתרגשות לבוא בעולם היינו אפילו מה שנוהגות לבוא בעולם כגון רוב קור וחום ומקריהם והוא החלאים הנמשכים מהם דגם מזה ינילנו ה' (יפ"מ) :

יא כאלו מקריב מנחה טהורה · ר"ל דכי היכי דמנחה חשובה טפי כשהיא בכלי טהור כלומר חשוב ע"ד זהב טהור· הכי נמי התפלה בבהכ"נ שהיא כמו כלי לתפלה חשובה טפי · מכשהוא מתפלל במקום אחר . כדלעיל בירושלמי פ"ד : מה טעם כאשר יביאו . פי' דקרא לפי דרשה זו כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור כן הוא בית ה' שהוא בית הכנסת . כלומר שתפלת בהכ"נ והמנחה הבאה בכלי טהור הם דברים שוים זה לזה (בעלי עין יעקב) ומ"מ אסמכתא בעלמא היא (יפ"מ) : איכן הוא מצוי. דכיון דבכל מקום עיני ה' ומלא כל הארץ כבודו . היאך מיחד מקום למציאותו · אלא היינו בכ"נ וב"מ כי שם שורה שכינתו יתברך טפי : איכן הוא קרוב בבכ"נ ובב"מ · כצ"ל וכן הוא בילקוט (יפ"מ) ואם תאמר הא תו למה לי ויש לומר שמלבד שה' נמצא שם ונעתר לקוראיו· ממהר לענותם : ולא עוד · ששם הוא כאלו אלהיהן עומד על גבן שנאמר אלהים נצב בעדת אל במקום שיש עדה המתאספין להתפלל· בקרב אלהים ישפוט דריש ביה הכי בקרב ישפוט והוא בבתי מדרשות שעוסקין בתורה ובמשפט שם הוא אלהים · אי נמי כמשמעו במקום התורה והמשפט שם הוא בקרב אלהים (פני משה) : לפנים משני דלתות· כלומר כשיעור שני דלתות ולא יעמוד אצל הפתח דכתיב דלתותי · וכן מזוזות לשון רבים (פני משה) . ובאמת שכן פירש רבינו הרא"ש · אבל היפ"מ כתב דהכא בדאיכא ב' דלתות איירי · אחת דלת העזרה · ואחת של בית הכנסת · וקאמר שלא יעמוד ויתפלל בעזרה אלא שיכנוס תוך שתיהן ממש ר"ל שיכנוס תוך בית הכנסת להתפלל וכן איתא בדברים רבה פ"ז בהדיא אל תעמוד על פתח החיצון להתפלל שם אלא הוי מתכוין להכנס דלת לפנים מדלת : מזוזות ולא מזוזת · וא"ת בתר דדייק מדלתותי הא תו למה לי ויש לומר לבתי מדרשות נמי שבבית המדרש איכא מזוזה . דקרא בב"מ נמי מוקי ליה בדברים רבה : מה כתיב תמן כי מוצאי מצא חיים·והיינו שימצא שם שכינה כמ"ש בדברים רבה אמר הקב"ה מי זה שבא לבהכ"נ ולא מצא את כבודו שם : צריך להקל את רגליו · כלומר שיהא קל ברגליו וירוץ לבהכ"נ: מה טעם ונדעה נרדפה.פרש"י נרדפה לשון מרוצה משמע שהרודף רץ: להלך קימעא. לאט לאט כמו אם היה עושה מספר לצעדיו משום שאם ירוץ יהיה מראה בעצמו שעמידת בהכ"נ היה דומה לו כמשא : כך ירידת גשמים חיים לעולם · ולהכי קבעו גבורת גשמים בתחיית המתים : שמע לה מן הדא· כלומר מן המקרא הזה שמענו שהוקשו זה לזה דכתיב יחיינו מיומים וגו' וכתיב בתריה ונדעה נרדפה וגו' כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו : נשמע לו · נתקבל דבריו ונתקיים שלא יהיה באותן השנים מטר וטל : ועל הטל לא נשמע לו · בפ"ק דתענית פריך וכי מאחר דלא מעצר אליהו אשתבוע למה ליה · ומשני ה"ק ליה אפילו טל דברכה נמי לא אתי · ופריך וליהדריה לטל דברכה ומשני משום דלא מינכרא מילתא : ואתנה מטר . ולא הזכיר ג"כ טל · אלא ש"מ טל לא מיעצר אפילו באותן שנים : איכן הותר נדרו· מקמי הכי שלא הוצרך אח"כ רק ואתנה מטר : אדרעיה·שם מקום : סברין מימר. דלא היה צריך לומר לו של דנדר שהותר קצתו מכללו הותר כולו · וכיון שהותר למטר הותר נמי לטל : בבנה של צרפת.שהחיה אליהו אז הותר טל וכדמסיק ר"י בן פזי : עם כשהוא יוצא נפצע בנו · לאו דוקא מיד אלא כשיוצא והולך · לימים נפצע בנו · ודומה לנמשל שלא

יד יוסף א ילקוט ישעיה רמז שמ"ב .: ב ברכות בבלי פ' קמא ודברים רבה פרשה ז' וזהר סדר ויקרא דף ח' ע"ב ילקוט משלי רמז תתקמ"ג :
ג ילקוט תהלים רמז תתפ"ח :

את בני א"ל לך והחזר את הנרתק שכל מיני רפואות נתונין בו ואני מרפא את בנך כך אמר הקב"ה לאליהו לך והתר נדרו של טל שאין המתים חיים אלא בטללין ואני מחיה את בנה של צרפית. ומנין שאין המתים חיים אלא בטללין דכתיב (ישעיה כו) יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל. א"ר תנחום אדרעייא וארעא תפקדיה תפליט. רבי יעקב דכפר חנין בשם ריש לקיש בשעה שעשה אברהם זקנך רצוני נשבעתי לו שאיני זז טל מבניו לעולם מ"ט (תהלים קי) לך טל ילדותך וכתיב בתריה (שם) נשבע ה' ולא ינחם. (ואין ילדותך אלא עולם של הבל כמד"א (קהלת יא) כי הילדות והשחרות הבל ואעפ"כ לך טל ילדותך) יאמר ר' יהודה בן פזי בדייתיקי נתתיו (לאברהם)[לאביהם] במתנה נתתיו לו (בראשית כז) ויתן לך האלהים מטל השמים וגו'. א"ר שמואל בר נחמני בשעה שישראל באין לידי עבירות ומעשים רעים הגשמים נעצרים והם מביאין להן זקן אחד כגון רבי יוסי הגלילי והוא מפגיע בעדם והגשמים יורדים אבל הטל אינו יורד בזכות בריה מה טעם (מיכה ה) כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם:

א"ר יוחנן ברית כרותה היא היגע למודו בבהכ"נ לא במהרה הוא משכח. אמר רבי יוחנן ענתנייתא ברית כרותה היא היגע למודו בצינעא לא במהרה הוא משכח מה טעם (משלי יא) ואת צנועים חכמה. אמר ר' יוחנן ברית כרותה הלומד הגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח. אמר ר' תנחומא הסובר תלמודו לא במהרה הוא משכח ומאי טעמא (דברים ד) פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך: ר"ל א מנהגי באורייתא סגין הוי נפיק ליה לבר מתחומא דשבתא והוא לא ידע. לקיים מה שנאמר (משלי ה) באהבתה תשגה תמיד. רבי יודן בי רבי ישמעאל הוי מנהגי באוריי' סגין הות גולתי' שרעת מיניה וחבינא מזדהרא לה אמרו ליה תלמידיו רבי הא גולתך שריעה אמר להם ולית ההיא רשיעתא זהירא לה: ב אמר ריב"ל אם עשו שפתותיו של אדם תנובה יהא מבושר שנשמעה תפלתו מה טעם שנאמר (ישעיה נז) בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו:

ביצד מברכין פרק ששי

יד כתיב (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה הנהנה ג כלום מן העולם מעל עד שיתירו לו המצוה. א"ר אבהו ד כתיב (דברים כב) פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם העולם כולו ומלואו עשוי ככרם ומהו פדיונו ברכה. רבי חזקיה רבי ירמיה רבי אבון בשם ר' שמעון בן לקיש (תהלים טז) אמרת לה' אדני אתה טובתי בל עליך אם אכלת וברכת כביכול כאילו משלך אכלת. ד"א טובתי בל עליך מבלה אני טובתי

יד יוסף א ילקוט משלי רמז תתקל"ח: ב עיין ברכות דף ל"ד: ג שוח"ט מזמור ט"ז ברכות דף ל"ו תוספתא ברכות ריש פ"ד: ד ילקוט פסו"ס רמז תרס"ז:

היה המעשה זו מיד אחר שנשבע אליהו חי ה' אם יהיה טל ומטר וגו': וארעא תפקדיה תפליט. לפרש סיפיה דקרא וארץ רפאים תפיל המתים שהן קרויין רפאים ומופקדים הם בארץ תפלט אותם: לך טל ילדותך. שפירושו בעבורך יהיה לעולם טל להולדתך. והאי קרא באברהם משתעי כדדרש בב"ר פ' נ"ט אלא שהם דרשו לך טל ילדותך בענין אחר: וכתיב בתריה נשבע ה'. דאף על גב דשבועה אתה כהן לעולם קיימא אדלעיל נמי קיימא כיון דכתיבא ביניהו: בדייתיקי כו'. דייתיקי הוא מתנת שכיב מרע. נוטריקין דא תהי למיקם. ומתנה היא מתנת בריא כלומר בכל זכות ויפוי כח נתן לו הטל שלא יעצור ליטנא אחרינא בדייתיקי נתתיו לאברהם בתמיה וכי בדייתיקי נתתי לו הטל לא נתתי לו אלא במתנת בריא שלא יוכל לחזור בו (קרבן העדה): ומפגיע. ומתפלל: אשר לא יקוה. לתפלת איש. דאל"כ מאי קמ"ל פשיטא שאין הדבר ביד איש: היגע בלמודו בבהכ"נ. שמסגולת המקום לקיים הלמוד שבו. או מפני שהשכינה שם כדלעיל ועוזרת לעוסקים בתורה שם (יפ"מ): בצנעא. לאו למימר ביחיד דהא אין התורה נקנית אלא בחבורה. אלא שלא יהיה במקום מפורסם לכל (יפ"מ): ואת צנועים חכמה. לעולם (פ"מ): הסובר למודו. שמסביר תלמודו להבינו על בוריו: פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. אתרווייהו קאי. אלומד מתוך הספר והיינו ראו עיניך. וגם לשון ראיית השכל והבנת הלב יש במשמע לרבי תנחום כי הדבור א"א לראות בעיניו אלא בעין השכל קאמר (קרבן העדה). וקרא ה"ק ולווי לעתיד הוא השמר לך פן תבא לידי שכחת הדברים. כי אם כה תעשה אשר ראו עיניך פי' שתראה מתוך הספר ותראה בעין השכל לעיין ולהבין בהם ואז לא תשכח (פני משה): מהגו באורייתא סגין היה הוגה בתורה עד שמתוך טרדתו היה יוצא חוץ לתחום בשבת באין מבין שלא ידע מזה. לקיים מה שנאמר באהבתה תשגה תמיד שפי' שע"י אהבת התורה לבו טרוד בה עד שיטעה בעסקי העולם ולא יתן אל לבו: הות גולתיה. היתה כסותו נופלת מעליו והנחש שומרה שלא יגנבוה עוברי דרכים: ולית ההיא רשעתא כו'. וכי אין הנחש הרשעה שומרת אותו. ואמר כן אחר שהבין בדבר: תנובה. שמרגיש בעצמו שאומרה סדורה ותיבה אחר תיבה כהוגן ובכוונה: בורא ניב שפתים. כשיש ניב שפתים אז מבושר לו שלום:

יד מעל. כנהנה מן ההקדש כיון דלה' הארץ ומלואה: עד שיתירו לו המצות. המצות הם תרומות ומעשרות והברכות השייכים לכל מין ומין הם המתירים את המאכל מבריות שברא ה' בארץ לאכול. וכדאמרינן בסוף פרק כל הבשר דאין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו (יפ"מ וקרבן העדה): העולם כלו ומלואו כו'. דריש המלאה העולם ומלואה דאתא לאקושי לתבואת הכרם לענין חילול מה כרם צריך פדיון וחילול בשנה הרביעית קודם שיאכל ממנו. כן העולם ומלואו תקדש הזרע אשר תזריע בה ככרם וצריך פדיון. ומהו פדיונה המצות כדלעיל (י"מ וקה"ע). אבל הפני משה כתב שתיבת הכרם קדריש דתבואת כרם מיבעי ליה. אלא לרבות העולם ומלואה שעשוי עליו ככרם לאסרו עליו כמו כרם רבעי שצריך פדיון. ומהו פדיונו של העולם ומלואו המצות והברכה. וכתב הי"מ הטעם לפי שהודאת הטובה מהמקבל במקום פרעון למטיב.

משגיח ב' מיני השגחות ועושה ב' מיני נסים. המין האחד ההשגחה נסיית מפורסמת נמשלת לירידת המטר הנראה לעיני הכל. המין הב' ההשגחה נסיית נסתרת הנמשלת לירידת הטל בלתי נודעת אצלנו מאין תבא עם היותה כנגד התולדה וגם כנגד השגתנו שזה רמז באמרו על ידי טל הקב"ה מחיה מתים שהוא דבר נעלם מידיעתנו ובלתי מורגש וחכם א' סובר שאע"פ שבדבר אליהו נפסקה ההשגחה המפורסמת לעולם נשארה הנסתרת שתמיד אינה נעדרת מבניו של אברהם ככתוב במאמר סמוך לזה. וזה פירוש לך טל ילדותך לרמוז שאע"פ שעניני העוה"ז הבל המה כמ"ש שלמה כי הילדות והשחרות הבל והכל נמסר ביד כוכבי' ומזלות וגבוהים עליהם עכ"ז זרע אברהם מושגח השגחה נסיית מאתו ית'. והיסוד שהנחתי ללמוד זה הוא מה שכתב הר"א ן' עזרא בתחלת פרשת וארא והביאו הרמב"ן ואמר שהם דברים צודקים ודי בזה כפי השגתי הקצרה להעיר לב התלמידים: וגולתיה שרעא מיניה. לבושו שהוא מתגולל בו וזה פי' גולתיה שהיה מתפשט ממנו ונופל לארץ ולא היה משגיח בו לפי דבקותו בגרסתו. ופי' שרעא כמו שרוע וקלוט תרגום אונקלוס יתיר. ושמעתי שאל זה כוונת רש"י בפסוק אל תרגזו בדרך אל תתעסקו בדבר הלכה כדי שלא תרגז עליכם הדרך שמרוב עסקם בעומק הלכה יהיו תועים במדבר בישימון דרך:

יד ראוי לייסב כוונת כל הפירושים האלה על לשון הפסוק ולדעת כולם הכרח שנפרש ראש הפסוק שהם דברי דוד עם נפשו כמו שיורה לשון אמרת בלשון נקבה שידבר הכח החיוני אל הנפש המשכלת אמרת לה' ובפי' סוף הפסוק יש חילוף בפירושם כי לפי פירוש ר' חזקיה כל הפסוק מקושר בדבור אחד שאומר דוד לנפשו אמרי לה' אדני אתה רוצה לומר שברכתי קודם שאכילה להכיר ולהודות כי הוא אדון הכל ועוד תוכל לומר לפניו ית' טובתי בל עליך איננה צריכה עוד להתפלל ולשאול מלפניך על טובתי כי כבר זכיתי ע"י מה שהקדמתי לברך וכביכול משלי אכלתי ולא משלך. ולכל אחד מהג' פירושים אחרונים טובתי בל עליך הם דברי הקב"ה שאומר

לכן מה שאנו עושים רצוי המקום ומה שאנו מודים לו בהברכה חשובה פדיון ופרעון: כביכול כאלו משלך אכלת. ולא ה' פעל כל זאת. ופי' אמרת לה' דבור דוד עם נפשו או עם כנסת ישראל. וה"ק אם אמרת לה' אדני אתה והיינו שברכת על הנאתך תוכל לומר לו טובתי בל עליך לומר אין טובתי עליך להחזיק לו טובה שהרי הוא כאלו משלי אכלתי. גם יש לפרש למאמר אמרת לה' הוא דברי הקב"ה לכנסת ישראל וה"ק כשאמרת לה' אדני אתה מעתה הוה ליה כאלו אין טובתי עליך להחזיק לי טובה אלא מה שיש לך מהטובה משלך הוא: מבלה אני טובתי בגופך. ולפי דרש זה אמרת לה' הוא דבור הקב"ה לכנסת ישראל. וה"ק אם אמרת לה' אדני אתה דהיינו שברכת על הטובה. טובתי בל עליך ומפרש בל מלשון

בגופך . דבר אחר טובתי בל עליך יבללו כל הטובות ויבואו עליך . אמר רב אחא מהו בל עליך שאיני מביא טובה על העולם מבלעדיך כמד"א (בראשית מא) ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגו' :

יח תני א מצה גזולה אסור לברך עליה א"ר אושעיא על שם (תהלים י) ובוצע ברך נאץ ה' א"ר יונה הדא דתימא בתחלה אבל בסוף דמים הוא חייב לו ר' יונה אמר אין עבירה מצוה . רבי יוסי אומר אין מצוה עבירה . אמר רבי אילא (ויקרא כז ובמדבר לו) אלה המצות אם עשיתן כמצותן הן מצות ואם לאו אינן מצות:

הרואה פרק תשיעי

יט רבי יוחנן ורבי יונתן אזלין מיעבד שלמא באלין קרייתא דדרומא . עלון לחד אתר ואשכחון לחזנא דאמר האל הגדול הגבור והנורא האביר והאמיץ ושיתקו אותו . אמרו לו אין לך רשות להוסיף על מטבע שטבעו חכמים בברכות . רב הונא בשם רב (איוב לז) שדי לא מצאנוהו שגיא כח לא מצינו כחו וגבורתו של הקב"ה. רבי אבהו בשם ר"י (שם) היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע אם בא אדם לספר גבורותיו של הקב"ה מתבלע מןהעולם.אמ' רשב"נ (תלים קו) מי ימלל גבורות ה' כגון אני וחברי א"ר אבין מי ימלל גבורות ה' תרגם יעקב כפר נבוריא בצור (שם סה) לך דומיה תהלה אלהים בציון סמא דכולא בי' משתוקא. למרגלית דלית לה טימי כל שמשבח בה פגמה :

כ שאלו ג הטועין את ר' שמלאי כמה אלוהות בראו את העולם א"ל ולי אתם שואלין לכו ושאלו את אדה"ר שנא' (דברים ד) כי שאל נא לימים ראשונים וגו' . אשר בראו אלהים אדם על הארץ אין כתיב כאן אלא למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ· א"ל והכתיב (בראשית א) בראשית ברא אלהים. אמר להן וכי בראו כתיב אין כתיב אלא ברא . אמר ר' שמלאי כ"מ שפקרו הטועין תשובתן בצידן . חזרו ושאלו אותו מה אהן דכתי' (שם) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו א"ל ויבראו אלהים את האדם. בצלמם אין כתיב כאן . אלא ויברא

פירוש הכותב

לנפש אחרי שנתנה ברכה לה' באמרה ה' אתה · ושיעור הפסוק כן שאומר דוד לנפשו אם אמרת לה' אדני אתה הוא יאמר לך טובתי וגו' כלומר כל טובתי יבללו ויבאו עליך מלשון בלול בשמן וכן בב' פרושים אחרונים ואין הפרש בין שלשתם אלא בפי' מלת בל · יבללו בשוחר טוב גרס יובלו עליך כל הטובות :

יח [מאמר זה כתוב בירושלמי מס' חלה פ"א וכתבתיו כאן לפי שהוא מענין פרק שלנו וגם בפסקי הרא"ש הביא פסק זה בגמרא שלנו פרק ג' שאכלו] וטעם ההבדל בין בתחלה לבסוף הוא מתיישב על הלב שכיון שהוא ית' צוה שלא יגזול ויאכל אם כן האכילה היא אסורה עליו לעולם ואם יברך כדי לאכול הוא מנאץ ה' שעובר על מצות לא תגזול אבל אם כבר עבר על מצות לא תגזול ואכל כבר הרי נתחייב לברך לפניו ית' ולהודות שהוא ברא אותו הפרי שנהנה ממנו כבר ורבי יוסי חולק על זה ואומר אין מצוה עבירה ואפי' קודם אכילה חייב לברך כי אע"פ שעבר עבירה במה שגזל אבל במה שברך קודם אכילה מקיים מצוה וזה החלק איננו ראוי להקרא עבירה האמת שהוא בעל עבירה על הגזלה ועושה מצוה בברכתו שברך על האכילה · ורבי אילא הולך בקבלה אחרון ואומר שאפי' בסוף לא יברך שנאמר אלה המצות בלשון רבים להורות שבתחלה ובסוף תהיה בהם מצוה ולא עבירה כלל · ומכאן פסק הרמב"ם שאין מברכין על דבר איסור כיין נסך ונבלה לא בתחלה ולא בסוף · והראב"ד השיג עליו והרא"ש הסכים לדבריו · והאוסרין ומתירין כל אחד מהם הביא ראיה לדבריו מפסוק זה ובוצע ברך · יעוין במקומו בפסקי הרא"ש ובספר הרמב"ם מהדפוס אחרון :

יט לא מצינו כחו וכו' . היה אפשר לטעות ולפרש לא מצאנוהו שיהא שגיא כח ושהיה הספק אם הוא שגיא כח ח"ו לכך בא רב הונא לומר הפי' אמתי לא מצינו כחו כלומר ידענו ודאי שהוא שגיא כח אבל לא ידענו ולא נדע כחו וגבורתו עד היכן מגעת · ועוד כוון לומר שמלת השג.ה תהיה בערך אל כחו וגבורתו ולא שיהא פי' מצאנוהו כפשוטו בערך אל מהות עצמותו כי זה פשוט ואין צריך להזכירו : דלית בה טימי·פי' בערוך דמים [לרוב חשיבות וערך שלה] וזה פי' המלות שם הגון וטוב הוא בספור שבחיו ית' השתיקה [משל למרגלית שאין בה שומת דמים וכל דינרי זהב שבעולם אינם מספיקין לקנותה כל מה שיחשוב אדם לשבחה הוא פוגמה כיון שהם נותנין בה שומא והיא אינה נערכת בכל דבר שבעולם כן הוא המאריך בשבחיו ית'] . ופי' כגון אני וחברי שאולי היו מלומדים בנסים · וגם רבי שמואל מודה שלא יוכל לספר הכל אבל הודיע כי הש"י הפליא חסדו עמו ועם חבריו פעמים רבות הצילם מצרות :

כ ראוי לידע טעם לרבוי כל השאלות הללו כיון שכפי הנראה דרך אחד לכולן וכן השיב ר' שמלאי למינין תשובה אחת לכולן אך מה טעם הוצרך להשיב לתלמידיו תשובה מיוחדת לכל אחת מהנה · ומה שחשבתי בתקון זה הוא שיש חלוק מורגש בין כל אחד ואחד מהן כי השאלה שניה יותר חמורה מהראשונה כפי חלוף נושאה שהיא

עין יוסף

מלשון בלה כלומר טובתי בלה בגופך שאתה אוכל ומבלה טובתי בגופך . ובספר אי היה פי' מבלה אני טובתי בגופך · משום שבכל המאכלים יש בו פסולת הנשאר במעי האוכל אחר העכול והוא יוצא חוצה · והיוצא איננו נותן כח ועצמה אל האוכלו · רק המאכל הדק והמסולת נבלע באברים · וזהו שאמר מבלה אני טובתי בגופך ור"ל שלא יהיה במאכלך שום פסולת עדי יוצרך לצאת חוצה מן הגוף רק אברך אני לחמך עדי יהיה כולו מזוני . ויובלע כולו בגופך ואבריך כמו המן שלא היה בו שום פסולת והיה נבלע כולו באברים . ויוסיף לך שנות חיים: יבללו כל הטובות כו' יבללו . יתערבו כל הטובות יחדיו מלשון מנחה בלולה·וכתב היפ"מ שיותר נכונה גירסת שוח"ט דגרס יובלו עליך כל הטובות ויבואו עליך·ולפ"ז דריש בל מל' יובל ש: שאינו מביא כו'· כלומר שלא תמצא תשובה לאחרים שלא תהיה לו· שבכולם הוא יהיה ראשוב' זוכה. או פי' שלא תבא הטובה לעולם בלי רשותו ותפלתו כענין הגשמים בעת שהעולם צריך להם וזה כדי שיכירו העולם במעלתו (יפ"מ) :

יח תני מצה גזולה כו' · זה איתא בירושלמי פ"א דחלה · והובא כאן לפי שדומה קצת להמאמר הקודם : על שם ובוצע ברך נאץ ה' . שפירושו גוזל ומברך נאץ ה' . כמו כל בוצע בצע · והא דנקט הכא מצה ולא קאמר סתם פת גזולה אסור לברך עליה · רבותא נקט · דלא מבעיא ידי ברכת הנהנין · דהוי בוצע ברך . שהוא מברך על הנאתו שהיא בגזל וכשנהנה גומר גזלתו · אלא אפילו ברכת מצה שאינה על הנאתו אלא על קיום מצות ה' הויא ניאוץ כיון דבאה המצוה על ידי גזל : בתחלה · ברכת המוציא ואכילת מצה · אבל ברכת המזון חייב לברך שהר, כבר אכלה ודמים הוא שחייב לו שקנאה בגזילה ותו איננו בכלל בוצע ברך : אין עבירה מצוה · ואפי' ידי חיוב מצה לא יצא : אין מצוה עבירה· וידי חיוב מצה יצא : אלה המצות כו' · וכרבי יונה ס"ל שאמר אין עבירה מצוה :

יט אזלין מיעבד שלמא · הלכו לעשות שלום באלו עיירות שבדרום ונכנסו לעיר אחת ומצאו להחזן דאמר האל הגדול כו' : ושיתקו אותו· לאו דהפסיקו אותו באמצע התפלה · אלא דלאחר התפלה למדו אותו שישתוק עוד מלהרבות בתוארים (פ"מ): רב הונא בשם רב כו' · כלהו אתו למימר מהיכי ילפינן שאין לנו רשות להוסיף על מטבע שטבעו חכמים:לא מצינו כחו וגבורתו של הקב"ה· שהוא בלתי מושג· וא"כ איך נשבחנו מעצמנו במה שאין אנו יודעים מה אנו אומרים ודוקא במטבע שטבעו חכמים לפי שלמדו אותו ממאמר משה רבינו נוכל לשבח אע"פ שאין יורדים לעומק הדברים · אבל לחדש מעצמנו דברים בלתי מובנים לנו לא יכון (יפ"מ) : היסופר לו כי אדבר כו'· פרש"י הכי דריש ליה היסופר שבחו כלו כי ארבה לו דברי שבח אם אמר איש לעשות כן · כי יבולע פי' יהיה נעקר מן העולם: מי ימלל גבורות ה' · שפי' למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו · ואין מי שיכול לספר את כלו לפיכך אין ראוי לספר מדעתו אלא מה שתיקנו חכמים·ומ"ש אני וחברי אין הכוונה ששמואל וחביריו יוכלו למלל גבורות ה'.אלא פי' שסיפור שבחו ית' הוא בהשמעת כל תהלתו דהיינו בעסוק בתורה כל הצורך כי זו היא תהלתו ית' והוא הודו וסיפור גבורותיו כי בה ידעו שמץ מגבורותיו (יפ"מ וקה"ע): א"ר רבי אבין מי ימלל גבורות ה'· ר"ל ר' אבין מפרש קרא מי ימלל גבורות ה' הקב"ה בעצמו הוא שיכול למלל גבורותיו כי הוא יכול להשמיע כל תהלתו לא זולת (יפ"מ) : תרגם יעקב כו' · פי' ר' יעקב למד שאין לנו רשות להוסיף על תואריו של הקב"ה מפסוק לך דומיה תהלה ותרגם הכתוב בצור שר"ל סמא דכולא משתוקא · פי' מבחר כל הסממנים היא השתיקה שלא להרבות דברים · והיינו לך דומיה תהלה לך השתיקה מההלול היא תהלתך שמאחר שבחיך בלתי בעלי תכלית כשיהללוך בשבחים יתירים · יראה שנותנים לשבחיך גבול · ולכן תהלתך תהיה יותר בשתיקה · וז"ש למרגליות שאין לה ערך דמים למעלתה בכל שישבחנה לומר ששוה כך וכך יהיה פגם בערכה שנותנים קצבה לערכה ואינו כן (יפ"מ) :

כ כמה אלוהות בראו את העולם· באו לפקחו במקראות דבסמוך דאית להו פ"פ מינייהו דאיכא ב' רשויות : לכו ושאלו את אדם הראשון· כלומר כי לו ראוי לשאול זה שהוא היודע כמה היו בוראיו (יפ"מ) או פי' מפסוק המדבר באדם הראשון לכו ולמדו (פ"מ) : והכתיב בראשית ברא אלהים · וכתיב אלהים לשון רבים · והשיב להם דלפי הטעות שלכם היה צריך לכתוב בראו האל"ף במלאפו"ם · וכתיב ברא לשון יחיד ש"מ שאל אחד ברא העולם· ולשון אלהים בכ"מ לשון רבים כמו אדוני יוסף בעליו אין עמו (מת"כ) : אלא ויברא אלהים

יד יוסף א ירושלמי חלה פרק א ועיין בבלי ב"ק צ"ד ע"א סנהדרין דף ו' ע"ב ילקוט תהלים רמז תרמ"ת: ב ילקוט תהלים רמז תשפ"ת. מגילה דף יח : ג ב"ר פ' ח'. דברים רבה פ"ב . ילקוט סדר בראשית :

אלהים את האדם בצלמו . אמרו לו תלמידיו לאלו
דחית בקנה לנו מה אתה משיב . אמר להן לשעבר
אדם נברא מן העפר. וחוה נבראת מן האדם . מאדם
ואילך בצלמנו כדמותנו אי אפשר לאיש בלא אשה
ואי אפשר לאשה בלא איש ואי אפשר לשניהם בלא
שכינה. וחזרו ושאלו אותו מהו אהן דכתיב (יהושע כב)
אל אלהים ה' אל אלהים ה' הוא יודע א"ל הם יודעים
אין כתיב כאן אלא הוא יודע כתיב אמרו לו תלמידיו
רבי לאלו דחית בקנה לנו מה אתה משיב אמר להם
שלשתן שם אחד הם כאיניש דאמר בסיליוס קיסר
אגוסטוס . חזרו ושאלו אותו מהו דכתיב (תהלים נ) אל
אלהים ה' דבר ויקרא ארץ א"ל וכי דברו ויקראו כתיב
כאן אין כתיב אלא דבר ויקרא ארץ. א"ל תלמידיו רבי
לאלו דחית בקנה ולנו מה אתה משיב א"ל שלשתן שם
אחד הם כאיניש דאמר אומנין בניין ארכיטקטין. חזרו
ושאלו אותו מהו דכתיב (יהושע כד) כי אלהים קדושים
הוא א"ל קדושים המה אין כתיב כאן אלא הוא אל קנא הוא. אמרו ליה תלמידיו רבי לאלו
דחית בקנה ולנו מה אתה משיב . אמר רבי יצחק קדוש הוא בכל מיני קדושות . דאמר
רבי יודן בשם רבי אחא הקב"ה א דרכו בקדושה דבורו בקדושה ויישובו בקדושה.חשיפת
זרועו בקדושה . אלהים נורא ואדיר בקדושה דרכו בקדושה דכתיב (תהלים עז) אלהים
בקדש דרכך.הילוכו בקדושה(שם סח)הליכות אלי מלכי בקדש.מושבו בקדושה(שם מז)אלהים
ישב על כסא קדשו . דבורו בקדושה (שם קח) אלהים דבר בקדשו. חשיפת זרועו בקדושה
(ישעיה נב) חשף ה' את זרוע קדשו . נורא ואדיר בקדושה (שמות טו) מי כמוכה נאדר בקדש .
חזרו ושאלו אותו מהו אהן דכתיב (דברים ד) מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו א"ל כה'
אלהינו בכל קראנו אליהם אין כתיב כאן אלא בכל קראנו אליו . א"ל תלמידיו רבי לאלו
דחית בקנה לנו מה אתה משיב. א"ל קרוב בכל מיני קריבות דא"ר פנחס בשם רב יהודה
בר סימון עבודת כוכבים ב נראית קרובה ואינה אלא רחוקה מ"ט(ישעיה מו) ישאוהו על כתף
יסבלוהו וגו' סוף דבר אלוהו עמו בבית והוא צועק עד שימות ולא ישמע ולא יושיעו מצרתו.
אבל הקב"ה נראה רחוק ואין קרוב ממנו דא"ר לוי מן הארץ ועד לרקיע מהלך ת"ק שנה .
ומרקיע לרקיע מהלך ת"ק שנה ועביו של רקיע ת"ק שנה וכן לכל רקיע ורקיע.וא"ר ברכיה
ור' חלבו בשם ר' אבא סמוקה אף טלפי החיות מהלך ת"ק שנה וט"ו מנין ישרה.ראה כמה
הוא גבוה מעולמו ואדם נכנס לבהכ"נ ועומד אחרי העמוד ומתפלל בלחישה והקב"ה
מאזין את תפלתו שנא' (ש"א א) וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע.
והאזין הקב"ה את תפלתה . וכן כל בריותיו שנא' (תהלים קב) תפלה לעני כי יעטוף כאדם
המסיח באזן חבירו והוא שומע . וכי יש לך אלוה קרוב שהוא קרוב לבריותיו כמפה לאזן:
כא רבי יודן בשם ר' יצחק אמר בה ד' שיטין ב"ו יש לו פטרון. אמרו לו נתפס בן ביתך.
אמר להם אני מקיים עליו א"ל הרי הוא יוצא לדון אמר להם אני מקיים עליו . אמרו
לו הרי הוא יוצא לתלות היכן הוא ואיכן פטרונו אבל הקב"ה הציל את משה מחרב פרעה
הה"ד (שמות יח) ויצילני מחרב פרעה . אמר רבי ינאי כתיב (שם ב) ויברח משה מפני פרעה
אפשר ג לב"ו לברוח מן המלכות . אלא בשעה שתפס פרעה את משה חייבו להתיז את
ראשו וקהת החרב מעל צוארו של משה ונשבר הה"ד (שיר ז) צוארך כמגדל השן זה צוארו
של משה . רבי אמר רבי אביתר ולא עוד אלא שנתז החרב מעל צוארו של משה על
צוארו של קוסנתירו והרגתו הה"ד (שמות יח) ויצילני מחרב פרעה לי הציל וקוסנתיר נהרג .

אלהים את האדם בצלמו · פ"ל לכינוי הוי"ו של בצלמו מוסב על הקב"ה · ולא כמו שפרש"י
ז"ל בחותם שחוזר על האדם (מת"כ): דחית בקנה. שמ"מ למה לו לומר לשון רבים נעשה
בצלמנו וגו' דה"ל לומר ויאמר אעשה בצלמי ודמותי (מת"כ) : וחוה נבראת מן אדם ·
דכתיב ויקח אחת מצלעותיו· וכמ"ד צלע אחת ודלא כמ"ד דו פרצופין נבראו תחלה: א"א
לאיש · להוציא הולדות בלא אשה כמו שנולדה
חוה מאדם וא"א לאשה להוציא תולדות בלא איש·
ואי אפשר לשניהם בלי שתוף שכינה · אלא הולד
נעשה ע"י שלשתן : מה אהן דכתיב אל אלהים
כו' · ר"ל מדכפל ואמר אל אלהים ה' הוה ליה
פ"פ שהם ח"ו ב' רשויות כל אחד בשמו : לאלו
דחית בקנה כו' · שמ"מ למה לו לומר ג' שמות
יאמר אחד מהן ולא יתן מכשול לפני העור בדבר
(מת"כ) : א"ל שלשתן · ר"ל שהשיב להם שהוא
על הוראת גדולה כאומר השר האדון הדוכוס
שכל תוארי גדולה באחד(יפ"ת)·ור"ל שכל תואר
גדולה מורה על מדרגת ממשלה מיוחדת
במדינה זו כך ובמדינה זו כך · וכן הוא
בשמותיו ית'וכדמפורש בזוהר דשם אל הוא ממשלת
דגל החסד · ואלהים הוא ממשלת דגל הגבורה ·
וה' הוא ממשלת דגל הרחמים · ובהם מנהיג
הקב"ה עולמו כל אחד לפי שעתו וזמנו (נזה"ק):
חזרו ושאלו כו' אל אלהים ה' דבר · והאי קרא
בבריאה משתעי · ולפיכך אמר לתלמידיו כאינש
דקאמר אומנון בנין ארכיטקטין פי' הוא הגדול
שבחרשים כי שם אל ואלהים וה' יורה על אלהות
ומרות ויורו ג"כ על היכולת לעשות הכל · כי אל
ואלהים מלשון תקיף ואמיץ . וה' לשון מהוה
ההויות : קדוש בכל מיני קדושות.פי' דקדושים
כמו קדושות שהוא אלהי כל הקדושות · שבכל
דרכיו נוהג בקדושה : מי כמוך נאדר בקודש ·
והכי נמי כתיב נורא · ואלהים לא הוצרך לפרש
דאקרא דאלהים קדושים הוא קיימינן (יפ"מ) :
קרוב בכל מיני קרובות.דהיינו קורבת השמיעה
שאינה נמצאת בעבודת המזלות ע"ד קרוב ה' לכל
קוראיו.וג"כ קורבה מקומית שאע"פ שנראה רחוק
שכינת עוזו בגבהי מרומים · עכ"ז נשמע לתפלת
הלוחש כאלו הוא קרוב אצלו כאדם המסיח באזן
חבירו.וזה מפני שהשכינה בכ"מ ונמצא אצל קוראיו
כאומר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא
אליך : באדם המסיח באזן · דכתיב התם הטה
אלי אזנך : כמפה לאזן · פי' כגון הפה לאוזן :
בא אמר בה ד' שיטין· בהא דאשר לו אלהים
קרובים אליו שה' קרוב לקוראיו בכל מיני
קריבות קאמר ד' שיטין כלומר ד' דברים שבהם
היה קרוב והציל · דהיינו מן החרב כמשה ומן
המים כיונה · ומן האש כחמו"ע · ומן החיות
כדניאל· כדמפרש ואזיל : פטרון · פי' בלשון
רומי מגין בעד אדם הן בדברי דין כמו
פרקליט · הן בענין אחר (מוסף הערוך) :
נתפס בן ביתך א"ל אני מקיים עליו · אני עומד
לו להצילו מיד התופסו בעל כרחו · הרי יוצא
לידון ואין בידו להצילו בכחו מיד הדיינים ·
אומר לו אני עומד לו שעדיין יוכל להצילו ע"י
פיוסין או מליצי זכות שיזכוהו בדין.אבל כי יצא
לתלות שכבר נגמר דינו ועומד למיתה אין בידו
להצילו : אפשר לב"ו לברוח מן המלכות · ר"ל
שאחר שכבר נתפס משה והיו מכין בצוארו כדאמר
הכא וזה מסתמא היה בשער המלך איך ברח מפניה':
בשעה שתפס פרעה את משה כו'·דמדה"ל למימר
ויבקש את משה להרגו · וכתיב ויבקש להרוג את
משה · משמע דמשה היה מצוי בידו והיה מבקש
להרגו .לזה אמרו שהכוהו בסייפכו':וקהת·מלשון
אם קהה הברזל: וקהת החרב כו'· ועי"כ נבהלו
נחפזו כל הרואים וברח משה מפניהם : וקהת
החרב· ועכ"ז הוצרך לברוח דלאו כל שעתא ושעתא מתרחים ניסא:זה צוארו של משה·ואע"ג דקרא בכלל כנ"י קמיירי. עניינו שנמצא בהם מי שצוארו כמגדל השן:על צוארו של קוסנתירו·

שהיא בענין בריאת העולם ויש מקום לחשוב לעת נפסד שרבוי הבריות שניין דא מן דא
יחייב שיהא הבורא לכולן יותר מאחד אבל דבור בני גד ובני ראובן הוא קל יותר כמה
מעלות להיות בידיעת פרטי מחשבות לבם ולכן חלק רבי שמלאי בתשובתו ברבוי השמות ·
ולראשונה נתן חלוק בשמות כפי מנהג השררה והמלכות · ולב' נתן חלוק כפי אומנות
הבריאה באומרו אומנן פי' אומן בנין בונה
וכן השמות אחרים כפולים כפי מנהג לשונם ·
והשאלה הג' היא יותר חזקה בענין רוממותו ית'
שהוא פרוש ונבדל מכל שלשה עולמות והרבוי
בענין גדול כזה מביא קושי גדול . והוצרך
להשיב תשובה מחודשת שאין הרבוי בערך אל
עצמותו ית' כי הוא אחד פשוט אבל בערך אל
הקדושות אפשר לומר ע"ד השלוח לשון רבוי
כאומר שיש פרישות והבדלות רבות לכל עילות
ועלולים הנבראים ומתהוים במאמרו ית' בכל
הג' עולמות וגם יש חילוק דק מורגש בין שאלה
שלישית לד' · וכן תשובתה היא מיוחדת באמרם
בכל מיני קריבות ר"ל שרבוי הקורבה היא בערך
אל עצמנו שאנו צריכין להתפלל על ענינים חלוקים
כמו שובע ורפואה וחיים ארוכים ודברים אחרי'
רבים · ועל כל אחד מהן עומד החזן ומלחש
בשפתיו והקב"ה מאזין וכו' ומצאתי בס"א ואדם
נכנס לבהכ"נ ועומד לאחר העמוד ומלחש
בתפלתו והקב"ה מאזין וכו' והוצרך ר' שמלאי
לתשובות חלוקות להשיב לתלמידים אבל למינין
די בתשובה אחת אע"פ שהשאלות חלוקות וזה
מבואר בעיני ואין צריך להאריך :

יד יוסף א שוח"ט מזמור כ' : ב דברים רבה פ"ב שוח"ט מזמור ד' : ג שמות רבה פ"א דברים רבה פ"ב תוית פ' ז' :

ר' ברכיה קרא עליו (משלי כא) כופר לצדיק רשע. ר' אבין קרא עליו (שם יא) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. תני בר קפרא מלאך ירד ונדמה להו בדמות משה ותפסו את המלאך וברח משה. אמר רבי יהושע ב"ל בשעה שבא משה לפני פרעה נעשו כל אוכלוסין שלו אילמין ומהן חרשין ומהן סומין. אמר לאילמין היכן הוא משה ולא היו מדברים. אמר לחרשין ולא היו שומעין. אמר לסומין ולא היו רואין. הוא שהקב"ה אמר למשה (שמות ד) מי שם פה לאדם או מי ישום אלם וגו' תמן קמת לך והכא לית אנא קאים. הה"ד (דברים ד) כה' אלהינו בכל קראנו אליו. ר' יודן בשם ר' יצחק שיטה אוחרי ב"ו יש לו פטרון אומרים לו הרי נתפס בן ביתך אמר הרי אני מתקיים עליו. א"ל הרי הוא יוצא לידון. אמר להם הרי אני מתקיים עליו. אומרים לו הרי הוא מושלך למים היכן הוא והיכן פטרונו. אבל הקב"ה הציל את יונה ממעי הדגה. הרי הוא אומר (יונה ב) ויאמר ה' לדג ויקא את יונה. רבי יודן בשם רבי יצחק אמר בשיטה אוחרי הרי ב"ו יש לו פטרון אומרים לו נתפס בן ביתך. א"ל הריני מתקיים תחתיו. א"ל הרי הוא יוצא לידון אמר הריני מתקיים עליו. א"ל הרי הוא מושלך לאש היכן הוא והיכן פטרונו. אבל הקב"ה אינו כן הציל לחמו"ע מכבשן האש הה"ד (דניאל ג) ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו וגו'. ר' יודן בשם ר' יצחק אמר בה שיטה אוחרי הרי ב"ו יש לו פטרון וכו' עד הרי הוא מושלך לחיות אבל הקב"ה הציל את דניאל מגוב אריות הה"ד (שם ו) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא וגו': כב רבי יודן אמר משום דידיה ב"ו יש לו פטרון אם באת לו צרה אינו נכנס אצלו פתאום אלא בא ועומד לו על פתחו של פטרונו וקורא לעבדו או לבן ביתו והוא אומר איש פלוני עומד על פתח חצירך שמא מכניסו ושמא מניחו. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אם באת על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח ואני עונה לו מיד הה"ד (יואל ג) כל אשר יקרא בשם ה' ימלט. אמר רבי פנחס עובדא הוה ברב דהוה עייל מחמתא דטבריא. פגעין ביה רומאי אמרין ליה מן דמאן את אמר לון מן דסופיינוס ופנינא ברמשא אתו לגביה אמרין ליה עד אימתי את מקיים עם אלין יהודאי אמר לון למה. אמרין ליה פגעינן בחד יהודאי ואמרינן ליה מן דמאן את. אמר לן דסופיינוס. אמר לון ומה עבדתין ליה. אמרו לו דיו ליה פנינן יתיה. אמר לון יאות עבדתון. ומה מי שהוא נתלה בב"ו ניצול מי שהוא נתלה בהקב"ה לא כ"ש הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט. א"ר אלכסנדרי עובדא הוה בחד ארכון דהוה שמיה אלכסנדרוס והוה קאים דיין חד לסטים א"ל מה שמך אלכסנדרוס א"ל אלכסנדרוס פנה אלכסנדריאה. ומה אם מי ששמו כשמו של ב"ו הוא ניצול. מי ששמו כשמו של הקדוש ברוך הוא עאכ"ו הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט:

כג רבי פנחס אמר בה תרתי. חדא בשם רבי זעירא וחדא בשם ר' תנחום בר חנילאי. רבי פנחס בשם ר' זעירא אמר בשר ודם יש לו פטרון אם הטריח עליו ביותר הוא אומר אשכח פלן דקא מטרחא לי. אבל הקב"ה אינו כן אלא כל מה שאת מטריח עליו הוא מקבלך הה"ד (תהלים נה) השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך. רבי פנחס בשם רבי תנחום בר חנילאי אמר ב"ו יש לו פטרון ובאו שונאים ותפסו אותו על פתח חצרו של פטרונו. עד דצווח ליה עד דהוא נפק עברת חרבא על קדליה וקטלת יתיה אבל הקב"ה הציל את יהושפט מחרב ארם דכתיב (דה"ב יח) ויזעק יהושפט וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו מלמד שלא היה חסר אלא חתוך הראש ויסיתם אלהים ממנו: כד ר' זעירא בריה דר' אבהו ורבי אבהו בשם ר' אלעזר (תהלים קמו) אשרי שאל יעקב בעזרו וגו' מה כתיב בתריה (שם) עושה שמים וארץ וגו' וכי מה ענין זה לזה אלא ב"ו

והרואים שנקטע ראשו חשבו שהוא של משה. ומשה ברח מפניהם כי לא שתו לב עליו: קוסנתירו. פי' בלשון רומי דיין החוקר ושוטר החוקר ביסורים את המחויבים (מוסף הערוך): הה"ד ויזילני. יתורא דקרא דריש דאלהי אבי בעזרי מחרב פרעה הוה סגי. ויצילני למה לי. אלא לדיוקא: קרא עליו כופר לצדיק רשע. משום דק"ל מה פשעו של קוסנטינר שנהרג כי מצוה מפרעה הוא. לכן משני משום כופר לצדיק רשע. כי כך היא המדה של הצלת הצדיק הכרח שיתן הרשע כופר תחתיו. לפי שאחרי שיצאת מדת הדין צריך שתחול על איזה אדם תמורת הצדיק כי לא תשוב ריקם. או מפני השטן המשחית שכבר זכה בו צריך לפייסו באחר: רבי אבון קרא עליו צדיק כו'. פי' ר' אבון אמר דטעמא מפני שידע ה' שהקוסטינר חפץ ברעת משה. וזה כענין צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו שמיצר לו במקומו: אלמין ומהן חרשין כו'. ועשה ה' כן כדי להראות למשה רבינו ע"ה מי ישום אלם או חרש או עור כדקאמר לה בתר הכא. דאי לענין הצלתו בהיות כולם אלמין או כולם חרשין או סומין הוה סגי: הוא שהקב"ה אמר למשה. בשעה שהיה הקב"ה רוצה שיחזור למצרים והיה משה ירא מפרעה ומן המבקשים את נפשו אמר לו הקב"ה כי מתו כל האנשים. אח"כ אמר משה כי כבד פה וכבד לשון אנכי. והשיב לו הקב"ה הלא כבר ידעת שאני הוא השם פה לאדם וגם אלם וגו' כמו שעשיתי באוכלסי פרעה כשברחת משם והתם עמדתי אצלך להצילך והשתא אין אני עומד אצלך בתמיה: שדרך מישך ועבד נגו. כך קרא נבוכדנצר לחנניה מישאל ועזריה: כב משמיה דידיה. לפי שלעיל ריש סימן כ"א אמר בשם ר' יצחק. קאמר דהשתא אמר שיטה אחת בפסוק מי כה' אלהינו וגו' בשביל עצמו. והוא שמעינן קורבתו שהוא בעצמו עונה מיד לשוחר פניו מבלי שיתמצע ביניהם אחד מהמלאכים להביא תפלתו אליו. או להליץ בעדו שלא כדרך ב"ו: לא למיכאל ולא לגבריאל. אע"פ שהם גדולי המלאכים דאי' בב"ר פ' ע"ח. וכ"ש מלאכים אחרים: מחמתה. מחמין של טבריא ופגעו בו הרומיים: מן דמאן את. של מי אתה. אמר להם של סופיינוס שהיה מושל הרומיים ופטרונו. בערב באו אלו אמרו לו עד מתי אתה עומד עם אלו היהודים לעזרם. א"ל למה א"ל פגענו ביהודי אחד ואמרנו לו למי אתה אמר לנו

לסופיינוס. א"ל ומה עשיתם לו א"ל פטרנוהו מהמכם. א"ל יפה עשיתם. דיו ליה לשון מכם כמו דיילא דפ"ק דיומא. או פי' די לו כי פטרנוהו אע"פ שלא עשינו עמו טובה: מי שהוא נתלה בהקב"ה. שנקרא בשמו שאומר לה' אני ע"ד כל הנקרא בשמי: עובדא בחד כו'. מעשה במושל אחד שהיה שמו אלכסנדרוס והיה עומד ודן ביסורים לסטים אחד. א"ל מה שמך. א"ל אלכסנדרוס. א"ל אלכסנדרוס לעבדו המכה בו פטור אותו שלא יאמרו אלכסנדרוס לקה. והלשון קצרה כאן ובילקוט איתא כהוגן: מי ששמו כשמו של הקב"ה. לאו דוקא אלא היינו שהולכין בדרכיו ונקראים רחום וחנון צדיק כו' או פירוש שנקראים בשם ה' שהם עמו ונחלתו:

כג אמר בה. בהא דאשר לו אלהים קרובים דאמרינן בכל מיני קריבות קאמר ב' פרושים האחד שהוא בבחינת רבוי הקריאות שאף על פי שיקראוהו פעם אחר פעם כמה פעמים לא יקוץ בם אלא קרוב להם תמיד. והשנית שהוא בבחינת זמן הקריאה שאע"פ שכבר בא החרב על צוארו שלא היה יכול לקוראו מתחלה כי פתע פתאום בא הסכנה עליו ואין לו פנאי לקרוא רק ברגע הזה מכל מקום ה' קרוב ונמצא לו ברגע ההוא. ואין זה בכלל מ"ש לעיל סי' כ"א שהקב"ה קרוב להציל מן החרב ומן האש. דהתם איירי ביכולת ה' להציל מהכל ומ"מ היה פנאי לקראו מתחלה. והכא איירי בבחינת הזמן שאע"פ שאין פנאי לקרות רק ברגע אפ"ה קרוב לענות: אשכח פלן. המצאתם בפלוני שהוא מטריח אותי ביותר: עד דצווח ליה כו'. בעוד שהוא צווח להפטרון שיושיענו ואם שהוא על פתח חצירו עד שהוא יוצא. החרב עוברת על צוארו של זה והורגתו: שלא היה חסר אלא חיתוך הראש. דאי למימר שהרחיק ה' שרי הרכב מאצלו שלא יכוהו כמ"ש אח"כ ויהי בראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל וישובו מאחריו היה סגי. אלא משמע שתחלה עזרו ה' במה שהבדילם ה' ממנו אע"פ שכבר היה חרבם על צוארו באופן שלא שלטה חרבם בצוארו. ושוב הכירו בו כי לא היה מלך ישראל ונפרדו ממנו לגמרי. כי לולי זה היו חוזרים ומתמרמרים לו (יפה מראה):

כד וכי מה ענין זה לזה. כי לענין העזר והתוחלת שזכר לא הי"ל למימר אלא מה שעזר ליעקב בכל דרכיו ומה שנמצא לקוויו וכיוצא. דבריאת שמים מה ענינה לכאן. ומשני דמשום

ב"ו יש לו פטרון שולט באפרכיא אחד ואינו שולט בארפכיא אחרת אפי' תימא קוזמוקלוטור שולט ביבשה שמא שולט בים. אבל הקב"ה שולט בים ושולט ביבשה ומציל בים מן המים וביבשה מן האש הוא שהציל את משה מחרב פרעה. הציל את יונה ממעי הדגה. חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש. ודניאל מגוב אריות הה"ד (תהלים קמו) עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם וגו':

כה א ר' שמעון בן לקיש אמר ב"ו יש לו קרוב אם הוא עשיר הוא מודה בו. ואם הוא עני כופר בו. אבל הקב"ה אינו כן אלא אפילו ישראל נתונין בירידה התחתונה הוא קורא אותן אחי ורעי ומה טעם (שם קכב) למען אחי ורעי. ר' אבון ור' אחא ורשב"ל בשר ודם יש לו קרוב אם היה פולוסופוס הוא אומר ההן פלן מתקרב לן. אבל הקב"ה קורא לכל ישראל קרובים הה"ד (שם קמח) וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו:

כו אל תבוז כי זקנה אמך (משלי כג) אמר רבי יוסי בר בון אם נתישנו דברי תורה בפיך אל תבזה עליהן מה טעם אל תבוז כי זקנה אמך א"ר זעירא אם נזדקנה אומתך עמוד וגודרה כשם שעשה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לפעמי רגלים הה"ד (שמואל א א) ועלה האיש ההוא מעירו וגו':

כז עת לעשות לה' הפרו תורתך (תהלים קיט) ב ר' נתן מסרס קראי הפרו תורתך עת לעשות. ר' חלקיה בשם ר' סימון העושה תורתו עתים ה"ז מפר ברית מ"ט הפרו תורתך עת לעשות לה'. תני רשב"י אומר אם ראית את הבריות שנתיאשו ידיהן מן התורה (מאד) עמוד והתחזק בה (מאד) ואתה מקבל שכר כולם מ"ט הפרו תורתך עת לעשות לה'. הלל הזקן היה אומר בשעה דמכנשין בדר. ובשעה דמבדרין כנוש. וכן היה הלל אומר אם ראית את התורה שהיא חביבה על ישראל והכל שמחין בה בדר. ואם לאו כנוש. א"ר אלעזר מה התינוק הזה צריך לינק בכל שעה שביום כך כל אדם שבישראל צריך ליגע בתורה בכל שעות שביום. רבי יונה בשם רבי יוסי בן גזורה כל פטטייא בישין ופטטייא

יד יוסף א ש"ר פ' ל"א. תנחומא ספר משפטים סי' ט' דברים רבה פרשה ב' שוח"ט מזמור ד': ב ריש אגדת שמואל:

עץ יוסף

דבעי למימר שעוזר ומציל מכל הדברים הנזכר הוזקק לומר עושה שמים וארץ כי הוא לבדו שברא שמים וארץ ואשר בם יוכל להציל מהנמצאים בארץ ובים ואשר בהם. מה שאין כן מלך ב"ו (יפ"מ): באפרכיא. בני יפת גומר ומגוג וגו' תרגום ירושלמי ושום אפרכיותהון: קוזמוקלטור. מולך בכיפה והמלה יונית קוזמו עולם. קלטור תופס: וביבשה מן האש. ה"ה מכל מיני פורענות הוא מציל. ונקט אש כלפי מים. כלומר בכל מקום ששייך שם הפורענות ההוא הוא מציל בים מן המים שאין שם פורענות האש. ביבשה אף מן האש (יפ"מ וקה"ע):

כה ב"ו יש לו קרוב כו'. לפי שכמו שהעשיר מתבזה כשקרובו עני. ולכן יכפר בו. כן להיות ישראל בירידה אין כבודו לומר שהם עמו שיראה שקצרה ידו מהושיע וה"ל לכפור בהם. עכ"ז מודה בקורבתם ולא חש לכבודו. וזה מאהבתו אותם: מודה בו. כלומר מקבלו בקרוב: פולוסופוס. חכם: פלן מתקרב לן. ר"ל שתולה הגדולה לעצמו שאומר פלוני החכם מתקרב לן דהיינו שהוא משתדל ומבקש להיות ניכר וידוע היותו קרוב לן:

כו אם נתישנו ד"ת. ר' יוסי דריש אמך זו תורה עד"ש כי אם לבינה תקרא. ופירוש דקרא לדידיה שאף שנתישנו ד"ת בפיך שהם שגורים בפיך אל תהי מיקל בגרסתו לומר שאינך צריך לחזר עליהן. אלא לעולם הפוך בהן. משום התעיף עיניך בו ואיננו: אם נזדקנה אומתך כו'. רבי זעירא דריש אמך אומתך ע"ד שכתוב ואל תטוש תורת אמך. ופי' לדידיה אם נחלשה כנסת ישראל במצות כזקנה החלושה לא תהא נקל שלא לחוש לדבר אלא שים לבך לגדרה. שאל"כ אפשר תשחת לגמרי (יפ"מ): שהיה מדריך כו'. כדפי' באגדת שמואל לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת. אלא כל שנה ושנה היה עולה בדרך אחרת בשביל לשמוע את ישראל לשילה לפיכך הכתוב מיחסו ויהי איש אחד מן הרמתים וגו': הה"ד ועלה האיש ההוא מעירו. דריש מעירו שהעליה מעירו דוקא הוא שהיתה תמיד. אבל דרך עלייתו לא היתה אחת תמיד שבכל שנה היה עליה בדרך חדשה כדלעיל (יפ"מ):

כז רבי נתן מסרס קראי כו'. לדעת ר' נתן פירושו הפרו תורתך אליהו הפר דין התורה והקריב בחוץ בהר הכרמל משום עת לעשות לה' (בעל עין יעקב). עוד יש לומר דרבי נתן סתמא קאמר דבריו. ור"ס ורשב"י לפרושי דבריו של רבי נתן קמייתי להו (יפ"מ): הרי זה מפר ברית. אלא שצריך ליגע בה בכל שעות שביום כדלקמן. ואתיי' כדעת רשב"י בפרק כילד מברכין דס"ל כן שלא יעסוק אדם בשום מלאכה ומלאכתו תהא נעשית על ידי אחרים. וכתב היפ"מ דאנן כרבי ישמעאל נקטינן שצריך אדם לנהוג מנהג דרך ארץ כדתנן כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. ובפ"ב דשבת אמרו שליום הדין אומרים לו קבעת עתים לתורה אלמא בקביעות עתים סגי: ה"ז מפר ברית. שכתוב אלא התורה אם לא בריתי יומם ולילה וגו' דעל התורה הכתוב מדבר (פ"מ): ואתה מקבל שכר כולם. שלפי שהכל מבזים המצות ועכ"ז אינו נפתה אחריהם ומקיימם ואף כי יהיה לבוז מפניהם. ראוי שירבה שכרו מאד כנגדם: מה טעמא הפרו תורתך. ומ"ש מקבל שכר כולם נפקא ליה מדכתיב בתריה על כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז. שפי' לפי שהריוח גדול כזה אהבתיה יותר מזהב ומפז. שאי אפשר להרויח בהם כנגד כל הדור: בשעה דמכנשין. בשעה שמכניסין דברי תורה שאין חכמי הדור מרבילין תורה לתלמידים. פזר אתה לשנות התורה לתלמידים. ובשעה דמבדרין שהגדולים שבדור מרבילים תורה. כנס אתה ולא תטול שררה עליהם דאף זו לכבוד שמים הוא לאחוז במדת הענוה (רש"י): בדר. פי' פזר: ואם לאו כנוש. כנס ואל תטיל ד"ת לבזיון: מה התינוק. זה נותן טעם למה שאמר רבי סימון העושה תורתו עתים הרי זה מפר ברית: כל פטפייא. כל דבור מרובה בהשמעת קול הוא נקרא פטיש. וקאמר שכל רבוי דברים והשמעת קול במילי דעלמא רעים כדתנן ולא מצאתי לגוף (ר"ל בעניני הגוף) טוב משתיקה. אבל רבוי דברים והשמעת קול בד"ת

פירוש הכותב

כה ראוי לחפש איך יהיה פסוק למען אחי ורעי ראיה לדבריו כי הלא פסוק וירם קרן לעמו מבואר שנאמר על הקב"ה מקושר עם מה שלמעלה ממנו יהללו את שם ה' הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו והוא פי' לא כפי מדרש זה שהזכיר ראשונה מלכים ולאומים ושרים ושופטים כולם בכלל וגם לא קראם עמו או עבדיו אבל ישראל הם כולם במעלה עליונה לקרותם עמו ולהם ירם קרן המלכות. ועוד חלקם לב' מדרגות. ראשונה חסידים שבהם להם נאוה תהלה וקראם חסידיו של הקב"ה ר"ל יושבים ראשונה ליהנות מזיו השכינה ולכל העם הנשאר הוסיף כינוי אחר יותר משובח מכינוי עם במה שקראם ישראל ועם קרובו אך אמנם פסוק למען אחי ורעי לא יתכן כפי הנראה מראש המזמור וסופו שיהא מאמר הש"י. ומה שחשבתי בתיקון זה כי יסוד פי' זה הוא מה שדרשו בפסוק ראשון שמחתי באומרים לי שאמרו דוד כנגד ליצני הדור החושבים להכעיסו ככתוב למעלה בתחלת מדרש ירושלמי והכשרים שבדור היו משיבים לאהבת האמת ולכבוד דוד עומדות היו רגלינו וגו' כלומר מה לכם ליצני הדור להזכיר בנין הבית כיון שרגלינו עומדות בתוך ירושלים העיר הבנויה ומכוונת כנגד ירושלים של מעלה וגם היום קודם בנין הבית שם עלו שבטים להתפלל במקום הנודע מקבלת אברהם אבינו ושם עקד את בנו ויקרא שמו ה' יראה וגם שמה כסאות משפט בית דוד ואם אתם חפלים בטוב במה שהוא טוב שאלו שלום ירושלים ר"ל שאלו מה' והתפללו לפניו על שלום ירושלים כי בנין הבית יומו יבא והש"י שומע דברים טובים רצוים מפי אלו השלמים ומבשר להם בשורה טובה ובברכתו ברך אותם ויאמר יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך והריני מבטיחכם כי למען כלל ישראל שהם אחי ורעי אדברה נא שלום בך ומחבר המזמור ומסדרו אמר בחתימתו למען בית ה' וגו' ר"ל האמת שראוי שיהיה כל איש ישראל מתאוה ונכסף לבנין הבית אבל לא יהיה בכוונה רעה כמו שהיתה כוונת ליצני הדור רק למען שהיא מוכנת להיות בית השם אבקשה טוב לך רמז כנגד ירושלים אבל דברי הליצנים אין ראוי לחוש להם ועל דרך זה יתקיים איך למען אחי ורעי יהיו דברי הש"י. ואע"פ שאמר בתחלה שיר המעלות לדוד לא יתחייב מזה שדוד היה מחבר כל המזמור רק משורר אחר סדרו על יסוד דברי דוד שמחתי באומרים לי. והפסוקים הנמשכים היו דברי אחרים כמו שאמרתי:

כו אל תבוז כי זקנה אמך. אע"פ שד"ת הם מורגלים בפיך ובלבבך זה ימים רבים אל תאמר בלבבך כבר למדתי בשלימות ולא אצטרך לחזור ולעיין בהם אלא יהיו בעיניך חדשים להוסיף עיון בהם בכלל ובפרט. ובפי' מלת אמך נחלקו רבי יוסי ורבי זעירא רבי יוסי דרש שרומז על התורה שהיא ילדתנו כאם ואנחנו בניה ור' זעירא דורשו על כלל האומה הנקראת כנסת ישראל. ופי' אם נתרוקנה אומתך אם ראית הדור פרוץ שאינם מקיימים מנהגים הטובים אשר נהגו הראשונים לעשות סייג להורה עמוד וגדרה ר"ל קום ועשה תקנו' והסכמו' וגדרי' לצורך השעה למיגדר מילתא כמו שהיה עושה אלקנה שאמרו עליו חז"ל במסכת מגילה שהיה אחד מד' צופים שנתנבאו לישראל והיה מדריך לכל אנשי עירו שיעלו לג' רגלים. ולהודיענו זה האריך הכתוב לומר מעירו דפשיטא שמעירו היה עולה אלא שבא להגיד שהיה מזהיר לכל אנשי עירו מימים רבים קודם ועושה להם תקנה איך יעלו להשתחוות וגו': רבי נתן מסרס וכו'. פי' הפסוק לדעת ר' נתן כאשר הפרו תורתך רשעים שבדור עת לעשות בהם נקמה כדין ושלא כדין לצורך השעה וזה פי' עת לעשות לה' שיעשו כפי העת שאנחנו בו כדי לעשות לה'. פי' אחר הפרו תורתך אליהו הפר דין התורה והקריב בחוץ בהר הכרמל משום עת לעשות לה' ועוד האריכו בגמ' שלנו: כל פטטייא וכו'

דאורייתא טבין . כל כדבייא טבין וכדבייא דאורייתא בישין . אמר ריש לקיש במגלת סתרים *) מצאו כתוב יום תעזבני יומים אעזבך לב' שיצאו אחד מטבריא ואחד מצפורי ופגעו זה בזה בחדא משכנא לא הספיקו לפרוש זה מזה עד שהלך זה מיל וזה מיל נמצאו רחוקין זה מזה שתי מילין . לאשה שהיתה יושבת וממתנת לאיש כל זמן שהיה בדעתו להנשא לה היתה יושבת וממתנת לו כיון שהפליג דעתו ממנה היא הלכה ונשאת לאחר :

*ס"א במגלת חסידים

מסכת פאה פרק ראשון

א משנה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן וכו' כבוד אב ואם וגמילות חסדים וכו' : צדקה וגמילות חסדים שוקלת כנגד כל מצותיה של תורה א רבי יוחנן ב"ר מריא בשם ר' יוחנן אין אנו יודעים איזה מהן חביב או צדקה או ג"ח כשהוא אומר (תהלים קג) וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים הדא אמרה שג"ח חביבה יותר מן הצדקה :

ב ות"ת ב שאלו את ר' יהושע מהו שילמד אדם את בנו חכמת יונית אמר להם ילמדנו בשעה שאינה לא יום ולא לילה דכתיב (יהושע א) והגית בו יומם ולילה. מעתה אסור לאדם ללמד את בנו אומנות בגין דכתיב והגית בו יומם ולילה והתני ר' ישמעאל (דברים ל) ובחרת בחיים ג זו אומנות . רבי בא בריה דר' חייא בר ווא רבי חייא בשם ר' יוחנן אמר מפני המסורת :

ג כיבוד אב ואם ד ר' אבהו בשם רבי יוחנן שאלו את ר' אלעזר עד היכן הוא כבוד או"א א"ל ולי אתם שואלים לכו ושאלו את דמא בן נתינה. דמא בן נתינה ראש פטרכולי היה פעם אחת היתה אמו מסטרתו בפני כל בולי שלו ונפל קורדקין שלה מידה והושיט לה שלא תצטער. [א"ר חזקיה נכרי אשקלוני היה וראש פרטבולי היה ואבן שישב עליה אביו לא ישב עליה מימיו וכיון שמת עשה אותו יראה שלו] פעם א' ה אבדה ישפה של בנימין . אמרו מאן דאית ליה טבא דכוותה . אמרו אית לדמא בן נתינה . אזלון לגביה ופסקו עמיה במאה דינר . סליק בעי מייתה להו ואשכח אבוה דמיך. ואית דאמרי מפתחא דתיבותא הוה יתיב גו אצבעתיה דאבוי. ואית דאמרין רגלוי דאבוה הוות פשיטא על תיבותא. נחת לגבהון אמר לון לא יכילית מיתותה לכון אמרין דילמא הוא בעי פריטיה טובן אסקוניה למאתים אסקוניה לאלף כיון דאיתער אבוה משנתיה סלק ואייתותיה לון בעון מייתון ליה כפיסקו ליה אחרייא . ולא קביל עלוי אמר מה אנא מזבן לכון יקרא דאבהתי בפריטי איני נהנה מכבוד אבותי כלום . מה פרע לו הקב"ה שכר . א"ר יוסי ב"ר בון בו בלילה ילדה פרתו פרה אדומה ושקלו כל ישראל משקלה זהב ונטלוה . א"ר שבתי כתיב (איוב לז) ומשפט ורוב צדקה לא יענה אין הקב"ה משהה מתן שכרן של עושי מצות בוזרים : ד י אמו של ר' טרפון ירדה לטייל לתוך חצרה בשבת [ונפסק קורדקיוסין שלה] הלך רבי טרפון והניח ב' ידיו תחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהן עד שהגיעה למטתה . פעם אחד חלה ונכנסו חכמים

פירוש הכותב

וכו' · כל הדבורים רעים במילי דעלמא כמו שמינו ולא מלאתי לגוף טוב משתיקה אבל בדברי תורה טובים כך פי' בערוך שהזכיר זה המאמר מירושל' סוף ברכות ולא הזכיר אלא ראש המאמר וסופו לא מלאתי בו פירושו · והנ"ל בו ברכייא פירושו ברכים מלשון כריעה על ברכים ויהיה פירושו כל הכריעות שאדם עושה במילי דעלמא להיות נכנע לכל אדם הם טובים. אבל לדברי תורה הם רעים שאין ראוי לאדם להכניע עלמו בד"ת כלל רק יתקיים לגמרי מה שאמרה תורה [בס' יפ"מ כתב בזה"ל יראה שהגי' כאן הפוכה וכן צ"ל כל כדבייא בישין וכדבייא דאורייתא טבין וכן איתא בריש אגדת שמואל ופירושה בכל הדברים הכזבים רעים זולת בדברי תורה כדאמר בפרק אלו מציאות בג' מילי משני רבנן בדבורייהו בפוריא ואושפיזא ובמסכתא · ופוריא ואושפיזא נמי קרי הכא כזבים דאורייתא כי מדרך התורה שיכזבו בהן דפוריא משום לניעות ואושפיזא כדי שלא להזיק את חבירו כדפירש רש"י שם . ולישב גירסתנו יש לפרש כדבייא לשון הפסק מענין לא יכזבו מימיו וירלה בכל הדברים ההפסק טוב בהגעת גבולו משא"כ התורה שאין לתת בה גבול והפסק אלא להוסיף תמיד וכו' יעו"ש] : יום תעזבני משל לב' שילאו וכו' · הנמשל אמתי ונכון כי השם יתברך לרוב שלמותו חפץ תמיד להשפיע ולהיטיב יהיב חכמתא לחכימין ר"ל לאוהבי התורה אם הם מלד תשוקתם אבל אם הם מלד עלמם מואסין בטוב גם הוא ית' מרחיק השפעתו מהם · ויתחייבו מזה ב' מיני ריחוק האחד מלד המקבל·הב' מלדו ית' שאינו רולה להשפיע עליו דומה ממש לב' ב"א הנפרדים זה מזה בדרך זה הולך למערב וזה הולך למזרח שכל אחד מהם הולך פרסה ובעת היא יש ב' פרסאות ריחוק בינו ובין חבירו וכן אשה הנפרדת מבעלה ובזה ילדק יום תעזבני יומים אעזבך מבלי היות שום עול בחוקו ית' :

ג פריטין טבון·פרוטות רבות ר"ל להוסיף על סכום המקח · כד הוא אתי מבי ועדא כשבא בני מבית הועד עם החכמים אני רולה לרחוץ רגליו במים ולשתותם אחר הרחילה

עץ יוסף

טובים : כל כדביא בישין וכדביא דאורייתא טבין · כל"ל וכן הוא בריש אגדת שמואל (יפ"מ ופני משה) ופי' בכל דברים הכזבים רעים· זולת בד"ת כדאמר בפ' אלו מציאות בג' מילי משנו רבנן בדבורייהו · בפוריא ואושפיזא ובמסכת· ופוריא ואושפיזא נמי קרי הכא כזבים דאוריי' כי מדרך התורה שיכזבו בהן· בפוריא משום לניעות · ואושפיזא כדי שלא להזיק את חברו כדפרש"י שם : משכנא . חנייה כמו פונדק : ואשה כו' · גם זה למשל אמרו : כיון שהפליג דעתו ממנה כו' · וכך הם דברי תורה כיון שמסיח דעתו מהתורה הולכת לאיש אחר שמחזיק בה ומתהכם יותר מזה שעזבה:

א צדקה וג"ח · כל אחת מהן שקולות כנגד כל המלות · ולדקה יליף לה בפרק קמא דב"ב מדכתיב והעמדנו עלינו מלות · מלוה אין כתיב כאן אלא מלות · וא"כ כ"ש ג"ח דחביבה מלדקה כדאמר בסמוך והא דאמר לדקה וג"ח שוקלת כנגד כל מלותיה של תורה היינו במלות המעשיות לחוד איירי · אבל ת"ת כנגד כולם : אין אנו יודעים · דאע"ג דלדקה נוהגת בחיים לבד · וג"ח בחיים ובמתים וכו' · אפשר דאפ"ה שכר הלדקה גדול שיותר קשה לאדם הולאת ממונו מכל זה: כשהיא אומר וחסד ה' מעולם ועד עולם · שפי' שכר החסד שאדם עושה מן העולם ועד העולם · אבל שכר הלדקה עד ג' דורות כדפירש בשוח"ט · ופי' חסד ה' · חסד שלוה ה' · וכן לדקתו הרי דחסד גדול :

ב ותלמוד תורה · פסקא דמתני' היא דתני לה בכלל הדברים שאין להם שיעור ופירש רבינו שמשון ות"ת אין לה שיעור כדכתיב והגית בו יומם ולילה . ולפ"ז מסכים לזה מייתי הא דשאלו את רבי יהושע והשיבם בשעה שאינה כו' דמשמע דכוליה יומא לריך להגות בתורה : מהו שילמד אדם את בנו יונית המקדוני · כן הוא הגוסחא בירושלמי . ופי' בעל קה"ע לשון יונית המקדוני . והיפ"מ פי' חכמת יונית המקדוני : והתני ר' ישמעאל ובחרת בחיים זו אומנות · אשר בו יחיה האדם · וא"כ ע"כ והגית בו יומם ולילה לאו כל היום וכל הלילה· וכדאמר בפרק שתי הלחם : מה"מ . הוא שאסרו שע"כ היו יכולין להלשין באין מבין · ועוד שעי"ז יש לו קירוב דעתו עמהם ואתי לידי הלשנה :

ג כיבוד אב ואם . פיסקא דמתני' היא : לכו ושאלו את דמא . קשה איך נלמוד מעובד כוכבים אשר לא ראה אור תורה ומסברא דנפשיה עביד· יש לומר דר' אלעזר גמרא גמיר מרבותיו דעד פה כבוד אב ואם · ולא מייתי מדמא בן נתינה אלא שלא יקשה איך החמירה תורה כל כך דהא דמא שהוא עובד כוכבים מסברא דנפשיה עבד וא"כ אין זה רחוק מהדעת: פטרכולי · ראש שרי החיל : מסטרתו· מכהו על הלחי בפני חילו ונפל המנעל שהיתה מכהו בו מידה . קורדיקין הוא הנעל שאין לו עור סביב העקב ונקרא פנטופלי בלע"ז · ובערוך הביא הגוסחא ראש פטרבולי היה פעם אחד היתה מסטרתו לפני כל בולי שלו · וכתב המוסיף הערוך פי' בלשון רומי מגין בעד אדם הן בדברי דין כמו פרקליט הן בענין אחר · ופי' פטרבולי בלשון יוני אבות העלה עכ"ל: ישפה של בנימן· שבאפוד היה בנימין חקוק על אבן ישפה:אמרו. מי הוא שיש לו ישפה טובה כמו שהיתה אותה שנאבדה : דמיך. ישן : מפתחא דתיבותא כו' . מפתח שפותחין בה התיבה שהאבן טוב מונח בתוכה · היה מונח על אלבעותיו של אביו : רגלוהי . רגלוי של אביו היו פשוטות על התיבה: לא יכלית כו' . איני יכול להביא לכם· ולא גילה להם מפני שאביו ישן והמפתח בידו . שלא להחזיק טובה לעלמו . ולפי שלא אמר טעם עיכובו חשבו החכמים דלחויי הוא מדחי להו שאינו רולה ליתנה בערך זה ודחה אותם בשעה זו כדי שילכו מעליו : אמרי דילמא כו' . אמרו שמא שהוא מבקש מעות הרבה. העלוה לאלף ואפ"ה לא הביאה והלכו להם: כפיסקו ליה אחרייא · כפיסקא האחרונה שהעלוה לאלף : מה אנא מזבן כו' . מה אני מוכר כיבוד אבי בעד מעות : אין ה' משהה כו' · דפירוש לא יענה מענין עינוי הדין · ומוקי לה בזריזים · דאלו בישרים שכר מלוה בהאי עלמא ליכא . ולכך בלילה ההוא נולדה לו פרה אדומה לשכרו :

ד ירדה לטייל לתוך חצרה בשבת · ונפסק מנעלה כדאמר בפ"ק דקדושי

יד יוסף **א** בבלי סוכה מ"ט ובב"ב י"א שמה נמלאו המאמרים אשר לפנינו פה בירושלמי: **ב** ירושלמי סוטה פרק עגלה ערופה:**ג** עי' בתוספתא פ"א דקידושין פי' ט' : **ד** פסיקתא רבתי פרשה כ"ג קדושין פ"ק ירושלמי ובבלי : **ה** קידושין פ"ק : **ו** פסיקתא רבתי פרשה כ"ג :

לבקרו אמרה להן התפללו על רבי טרפון בני שהוא נוהג בי כבוד יותר מדאי. אמרו לה מאי הוא עביד ליך ותניית להון עובדא אמרו לה אפילו עושה כן אלף אלפים עדיין לחצי כבוד שאמרה תורה לא הגיעי אמו של רבי ישמעאל באה וקבל' עליו לרבותינו אמרה להם גערו בישמעאל בני שאינו נוהג בי בכבוד באותה שעה נתכרכמו פניהם של רבותינו אמרו אפשר לית ר' ישמעאל נוהג בכבוד אבותיו אמרו לה מה עביד ליך אמרה כדו נפק מבי וועדא אנא בעי מסחנא רגלוי ומשתי מהן ולא שבק לי. אמרו לו הואיל והיא רצונה הוא כבודה. א"ר מנא יאות אלין טחונייא אמרין כל בר נש ובר נש זכותיה גו קופתיה. אמיה דרבי טרפון אמרה להון אכין ואניבוניה אכין. אמיה דרבי ישמעאל אמרה לון אכין ואניבוניה אכין. רבי זעירא הוה מצטער ואמר הלואי היה לי אבא ואמא דאקרינהון דנירש גן עדן כד שמע אילין תרתין אולפניה אמר בריך רחמנא דלית לי אבא ואמא לא כרבי טרפון הוה יכילנא עביד. ולא כרבי ישמעאל הוינא מקבלה עלי. א"ר אבין פטור אני מכבוד אב ואם. אמרו כד עברת ליה אמיה מית אבוי כד ילדתיה מיתת:

ה יש א שהוא מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם. ויש שהוא כודנו ברחיים ויורש ג"ע. כיצד מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם חד בר נש הוי מייכיל לאבוי תרנגולין פטימין. חד זמן א"ל אבוי ברי מנן לך א"ל סבא סבא אכול ואדיש דכלבייא אכלין ומדשין. נמצא מאכיל את אביו פטומות ויורש גיהנם. כיצד כודנו ברחיים ויורש ג"ע חד בר נש הוה אטחין ברחייא אתת צמית לטחונייא. א"ל אבא עול טחון תחתי אין מטית מבזייא טב לי אנא ולא את אין מטית מילקי טב לי אנא ולא את נמצא כודנו ברחיים ויורש גן עדן:

ו תני רשב"י אומר גדול הוא כבוד או"א שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו נאמר (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך ונאמר (משלי ג) כבד את ה' מהונך ממה את מכבדו משיחננך מפריש לקט שכחה ופאה מפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני וחלה ועושה סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית (ומזוזה) ומאכיל את העניים ואת הרעבים ומשקה את הצמאים (ומלביש ערומים) אם יש לך את חייב בכל אלו ואם אין לך אין את חייב באחת מהן. אבל כשהוא בא אצל כבוד אב ואם בין שיש לך הון בין שאין לך הון כבד את אביך ואת אמך ואפילו את מסבב על הפתחים:

ז תני רשב"י כשם שמתן שכרן שוה כך פורענותן שוה מ"ט (משלי ל) עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם. עין שהלעיגה על כבוד אב ואם. וביזת על (דברים כב) לא תקח האם על הבנים. (משלי ל) יקרוה עורבי נחל. יבא עורב שהוא אכזרי ויקרנה ואל יהנה ממנה. ויאכלוה בני נשר יבא נשר שהוא רחמן ויאכלנה ויהנה ממנה:

ח רבי אחא בשם רבי אבא בר כהנא כתיב (שם ט) אורח חיים פן תפלס ב נעו מעגלותיה לא תדע טלטל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצות כדי שיהיו עושין אותן באמונה. רבי אחא בשם ר' יצחק כתיב (שם ד) מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים מכל מה שאמרו לך בתורה השמר שאין אתה יודע מאיזה מהן יוצא לך חיים. א"ר בא בר כהנא

יד יוסף א קדושין דף ל"א: ב פסיקתא רבתי פרשה כ"ג ושוח"ט מזמור ט':

ומתוך דשבת היה לא יכלה לקשרה: ותנייה · וספרה להם המעשה: וקבל· לשון קובלנא ולעקה: נתכרכמו. שנתביישו ונעשו פניהם ככרום: כדו נפק מבי וועדיה · כשיולא מבית המדרש אני רולה לרחוץ לרגליו ולשתות מהם: יאות אילין טחנייא אמרין · יפה הטוחנים אומרים כל אחד זכותו בתוך קופתו · כי כפי החטים שזכה להביא בקופתו יוליא קמח ברחים אם מעט ואם הרבה · כלומר שכל אחד זוכה כפי מזלו פעמים זה הרבה מאד וזה מעט מזער שהכל תלוי במזל כי כן אמו של רבי טרפון אמרה לחכמים כן והשיבוה כן שעדיין לריך יותר להרבות בכבודה · ואמו של רבי ישמעאל אמר להם כן והשיבוה כן שהודו למעט בכבודה כשיעור הזה שתרחץ רגלי בנה ותשתה המים לפי שבקשה כן: כדעברת ליה. כשנתעברה אמו ממנו מת אביו. כשילדתו אמו מתה. וקמ"ל רבי אבון שפטור מכבוד אב ואם היינו מכבוד אבי אביו ומכבוד אם אמו קאמר שאינו חייב בכבודם כאב ואם:

ה ויורש גיהנם · לפי שמבזהו בדבריו ומראה שעינו רעה בו · ויש משעבדו ברחים שהיא מלאכה קשה ויורש גן עדן לפי שכוונתו לטובה להצילו מלער גדול מזה ומפייסו בדברים כעובדי דמייתי: כודנו · כלומר מטחנו לשון שפחה מכודנת: מייכיל · מאכיל: אבול ואדיש · אכול ושתוק · שהכלבים אוכלין ושותקין: אתת צומות לטחונייא · באה אסיפה וקיבוץ שהיו מקבלים טוחנים לילך לעשות מלאכה למלכות מכל בית איש אחד (יפ"מ) · והקה"ע גרס אתת מלוות לטיחנייא ומפרש בא ליווי המלך שיתנו הטוחנים איש אחד לעבודת המלך · ואמר לאביו שיכנוס תחתיו לטחון בביתו והוא ילך במקומו לעבודת המלך שאם יגיע איזה בזיון או מלקות מהמלך טוב לי לסובלו ולא אתה:

ו ממה שחננך · דרש מהונך מחונך ממה שחנן לך וכמו שמפרש ואזיל (קה"ע): ואת הרעבים. אפי' עשירים כשהן לריכין כגון הכנסת אורחים (יפ"מ): ואפילו את מסבב על הפתחים · פירש הרא"ש ז"ל ורבינו שמשון ז"ל לא שיכבדוהו משלו ויחזר הוא על הפתחים · דהא קמ"ל משל אב. אלא בגופו מכבדו ובטל ממלאכתו ומתוך כך לריך לחזר על הפתחים · אבל היפ"מ מסיק שפירושו שהיכא דלית ליה חייב לחזר על הפתחים לזון את אביו ואת אמו לפי דעת הירושלמי:

ז כשם שמתן שכרן · של כבוד אב ואם ושילוח הקן שוין דבתרווייהו כתיב למען ייטב לך והאריכות ימים: עין שהלעיגה על כיבוד אב ואם · שעל ידי שמבזה המלוה עלם עיניו כשראה אביו מרחוק כדי שלא יצטרך לקום מפניו כשיבא לפניו כההיא דתניא בפ"ק דקדושין יכול יעלים עיניו כשראה אביו כמי שלא ראהו: וביזת על לא תקח האם על הבנים · דהיכא דאפרוחים מפורחים או האם מעופפת או יושבת ביניהם פטור מלשלח · וזה שמבזה המלוה עולם עיניו כשבא ליטלן שלא יראה אם היא יושבת עליהן ויתחייב · ופוטר עלמו באומר שלא היתה יושבת האם על הבנים: שהוא אכזרי כו' שהוא רחמן כו' · מפורש בתנחומא שעורב אכזרי על בניו שנאמר מי יכין לעורב לידו ואומר לבני עורב אשר יקראו כשהעורב מוליד ילדיו לבנים. ואומר הזכר לנקבה עוף אחר בא עליך ומואסים אותן ומניחין אותם · מה הקדוש ב"ה עושה מוליא מלאתם יתושים ופורחים עליהם ואוכלים ומהם מתחיים · והנשר רחמן על בניו שנאמר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף ואין מאמין בהם · מהו עושה יפרוש כנפיו יקחהו ובספרי אמרו שמניח גוזליו עליו שאם יזרקו בו חלים מלמעלה יכה בו ולא בבניו. וכתב הגר"א משלי ל' י"ז וז"ל והענין כי הקב"ה נתן לנו ב' מלות · כבוד אב ואם · ושלוח הקן · ובשניהם כתיב למען ייטב לך והארכת ימים · ומלות כיבוד או"א הוא רחמים גדולים וחסד גדול שירחם על אב ואם בעת זקנתם כמ"ש בגמרא. ומלות שלוח הקן הוא אכזריות גדולה כמ"ש בזוהר שהלפור לועקת בקול מר ומפילה עלמה ליס · וז"ש בגמרא שעושה מדות הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות אין פירושו שמדותיו של הקב"ה גזירות ח"ו שהוא מלא רחמים · אלא שמלוה זו שליונו לא משום רחמנות כי הוא אינו אלא גזירה מפני שהוא אכזריות · ולכן מי שמלעיג על כבוד אב ואם שהוא רחמנות · ועל שלוח הקן שהוא אכזריות · יקרוה עורבי נחל שהם אכזרים והוא עונש על שמלעיג על שלוח הקן · ויאכלוה בני נשר שהם רחמנים והוא עונש על שמלעיג על כבוד או"א:

ח טלטל הקב"ה · פי' הסיע ה' שכר המלות מן העולם שאינו נותן שכר המלות בעוה"ז כדי שיהיו עושין אותן באמונה שמאמינים בה' שיפרע שכרן ובוטחין בו מה שאין כן אלו היה השכר נראה לעין ונמלא משתכרין עכשיו שירבה שכרן יותר וכמו שאמר בשוח"ט מזמור ט' וז"ל וכשיבא הקב"ה ליתן שכרם יתן שכר אמנה ושכר עשיה · וה"פ דקרא · אורח חיים פן תפלס · כדי שלא יהא שוקל הפסד מלוה כנגד שכרה המותח ויעשנה לכן נעו מעגל השכר מן העולם כדי שלא יעשנה אלא מפני האמונה (יפ"מ): מכל מה שאמרו לך בתורה · וה"פ מכל משמר מכל מה שנלטוית בתורה לשמור מהמלות נלור לבך מלזלזל ומלהתעלל בו לומר זו מלוה קלה ומה בלע בה כי לא תדע מאיזה מהדברים שנלטוית לשמור ילא

באהבה רבה: יאות אלין טחנייא· משל יפה אומרים הטוחנים ברחיים כל איש ואיש זכותו בסלו ר"ל שיש להם זכיות חלוקים זה מזה בתכלית המרחק כפי חלוק טבעם ולכן אמרו לאמו של ר' טרפון שחייב לעשות יותר בכבודה ולאמו של ר' ישמעאל אמרו רצונה הוא כבודה ושיניחנה לעשות חפלה: ה הוה יליף מאכיל· היה מלומד להאכיל לאביו תרנגולים שמנים: אבול ואדיש. אכול ולעוס· [בערוך ערך דש פי' לשון שתיקה ר"ל אכול ושתוק] שכן עושין הכלבים וזה בזיון גדול ולכן יורש גיהנם: אתא צומות לטחנייא. צוה המלך לטוחנים שיתנו לו בדרך מס איש אחד מבית כל טוחן מהם והיה לו לשלוח לאביו ולא רצה רק בחר בטוב שיהא טוחן במקומו כדי שלא ילקוהו ולא יבזוהו בבית המלך:

השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה שבחמורות. מצוה קלות שבקלות זה שילוח הקן. ומצוה חמורה שבחמורות זה כבוד אב ואם וכו' ככתוב בתלמוד שלנו:

ט פיסקא והבאת שלום בין אדם לחבירו כתיב (תהלים לד) סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו א בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר. א"ר טביומי נאמר רדיפה רדיפה. מה רדיפה שנאמר להלן כבוד בעוה"ז וחיים לעוה"ב אף רדיפה שנאמר כאן כבוד בעוה"ז וחיים לעולם הבא:

י ותלמוד תורה. ר' ברכיה ור' חייא דכפר תחומין ח"א אפי' כל העולם כולו אינו שוה אפי' לדבר אחד מן התורה וחד אמר אפילו כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה. רבי תנחומא ורבי יוסי בן זמרא ח"א כהדא וח"א כהדא רבי אבא אבוי דר' אבא בר מרי בשם רבי אחא ב כתוב אחד אומר (משלי ח) וכל חפצים לא ישוו בה וכתוב אחד אומר (שם ג) וכל חפציך לא ישוו בה. חפצים אלו אבנים טובות ומרגליות. חפציך אלו דברי תורה דכתיב (ירמיה ט) כי באלה חפצתי נאום ה'. ארטבן שלח לרבינו הקדוש חד מרגלי טבא אטימיטון א"ל שלח לי מלה דטבא דכוותה שלח ליה חד מזוזה. א"ל מה אנא שלחית לך מלה דלית לה טימי ואת שלחית לי מלה דטבא חד פולר. א"ל חפציך וחפצי לא ישוו בהולא עוד אלא דאת שלחת לי מלה דאנא (צריך) מנטר לה ואנא שלחית לך מלה דאת דמך לך והיא מנטרא לך דכתיב (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך וגו'. רבי מנא שמע כולהון מן הדין קרייה (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכם זה תלמוד תורה. כי הוא חייכם זו כבוד אב ואם. ובדבר הזה תאריכו ימים זו ג"ח. על האדמה זה הבאת שלום בין אדם לחבירו. וכנגדן ארבעה דברים שהן נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולם. עבודת כוכבים מנין (במדבר טו) הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה מלמד שהנפש נכרתה ועונה עמה. וכתיב (שמות לב) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב. ג"ע מנין (בראשית לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים. ש"ד מנין (שם ד) ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא. כשהוא בא אצל לשה"ר מהו אומר לא גדול ולא גדולה ולא הגדולה אלא גדולות (תהלים יב) יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות:

פירוש הכותב

ט כי ירבה ריב בין אנשים יתחיל הוא מעצמו להביא שלום ביניהם ואע"פ שאחר שהתחיל לעשות שלום הוסיפו להתקוטט זה עם זה ויראה כאילו השלום הוא בורח אינו רשאי להסתלק אלא ילך למקום אחר ר"ל ירדוף הוא כדי להשיג את הבורח שהוא השלום וזה פי' ורדפהו כי שניהם מן המצטרף שאין רודף בזולת בורח על דרך מאמר רז"ל כל הרודף אחר השררה שררה בורחת ממנו. ולז"א בספר הברית בדרך קלה שהיא כנגד הטבע ונסתם ואין רודף: מה רדיפה וכו'. הכוונה בזה להשוות הבאת שלום לג"ח הנזכרת במשנה. כתיב בג"ח רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. וכתיב בשלום ורדפהו מה רדיפה וכו':

י אפילו כל מצות אין שוות. בא להודיענו שידיעת התורה והרגל הלמוד בה היא עולה למעלה על קיום כל המצות ובלבד שיהיה ירא שמים ולא יעשה עבירה על דרך מה שאמרו בסוטה כי נר מצוה ותורה אור תורה מאירה לעולם מצוה אינה מאירה אלא לפי שעה וכו'. וכ"ל טעות בספר שמצאתי בו אלו דברי תורה דכתיב כי באלה חפצתי שראוי לומר כפי כוונתו חפצים אלו המצות דכתיב כי באלה חפצתי שאמר עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה המצות שהם חסד משפט וצדקה חפצתי וזה היא ראיה ברורה לאומר אפי' כל מצות התורה אינן שוות:

עץ יוסף

לך ממנו תוצאות חיים. ואע"פ שמכל המצות תוצאות חיים פעמים שלא יזכה לחיי העוה"ב אלא במקצתן וכמ"ש בילקוט שאין אתה יודע באיזו מצוה אתה נוטל חיים יש מצוה שמתן שכרה בצדה ויש מצוה שמתן שכרה לעתיד ויש לשעבר. ופי' שפעמים ישלם ה' שכר המצוה מיד כפי צורך השעה. ופעמים שכבר הקדים ה' לתת לו שכר המצוה שיעשה כמ"ש במכילתא גבי לחם משנה ולכן לא יזכה בצלה לעוה"ב אלא במצוה קלה ששכרה שמור לו לעוה"ב: השוה הכתוב מצוה קלה כו'. וטעמא כדי שיעשו כל המצות בתום ולא יאמר אדם הואיל ומצוה זו גדולה אני עושה ששכרה מרובה. וזו שהיא קלה איני עושה אותה כמפורש בדברים רבה פ"ו ודריש התם אורח חיים פן תפלס בהכי. ופליג רבי אבא בדרשה זו להא דאמר לעיל דטעמא כדי שיהו עושין אותן באמונה. ואינה קושיא שידרוש רבי אבא הכתוב בתרי אנפי או אמוראי נינהו אליביה:

ט והבאת שלום בין אדם לחבירו. דתנן לה במתני'. בכלל הדברים שהעושה אותם אוכל פירותיה בעולם הזה והקרן קיימת לו לעוה"ב: בקשהו במקומך כו'. פירוש אם אפשר במקומך בקש השלום. ואם לא תוכל טרח ללכת למקום אחר למוצאו כגון להתרפס לפני רעיך ולהרבות אוהבים. פי' אחר בקשהו עם אנשי מקומך. ורדפהו אפילו עם בני עיר אחרת: בקשהו ממקומך. מייתי הכא פי' דקרא לומר דאע"ג דאתא רדפהו לכך דרשא מ"מ ילפינן ג"ש מדנקט רדפהו ולא בקשהו כלישנא דרישא: נאמר רדיפה רדיפה. נ"ל אתיא רדיפה רדיפה: מה רדיפה שנא' להלן. (משלי כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד:

י ותלמוד תורה. דתנן לה במתני' שהיא כנגד כולם איפלגו בזה ר' ברכיה ור' חייא. חד אמר שכנגד כולם פירש כנגד כל הנמצאים שבעולם. משום שהכל בא ע"י התורה דכתיב בשמאלה עושר וכבוד. וחד אמר שפי' כנגד כל המצות שבתורה דהתורה עדיפא מכלהו כמאמרם ז"ל שהלמוד מביא לידי מעשה והיא סיבת כל המצות: כתוב אחד אומר וכל חפצים לא ישוו בה כו'. דקס"ד דבין לשון חפציך ובין לשון חפצים תרוייהו מיירי בחפצי ממון. ולהכי קשיא ליה משנוי דלישנא דאמאי פעם קרי ליה חפצים ופעם קרי ליה חפציך. לכך מסיק דחפצך ודאי היינו חפצי ממון. אבל חפצים היינו אפילו חפצי שמים מצות ומעשים טובים. וכך צ"ל חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות חפצים אלו דברי תורה דכתיב כי באלה חפצתי. ופי' ד"ת מצות ומע"ט: ארטבן. מלך פרס היה כדאי' ביוחסין. והיתה דעתו שהעושר הוא שלימות האנושי. ולפי שרבי היה ג"כ מופלג בעשירות חשב ארטבן שגם הוא סובר שהעושר שלימות. והיה מתפאר עצמו בהמרגליות לוטימטין פי' במרגלית חשובה מאד שאין לה ערך שלא תשיג ידו של רבי לתת תמורת המרגליות: א"ל שלח לי. פי' שלח לי דבר שהוא טובה כמותה: שלח ליה חד מזוזה. שרבי בא לרמוז לו שאין עיקר שלימות האנושי תלוי בעושר ממון אלא בחכמת התורה אשר יקרה היא מפנינים. ומלד זה הוא מאושר ממנו בשלימות התורה. ולזה שלח לו מזוזה שהיא חלק מן התורה. כי לא רצה לשלוח לו ס"ת שלם. וגם במזוזה רצה להורות לו מעלת השמירה וכדלקמן. וארטבן לא הבין כוונתו. לכן שלח ליה לרבי אני שלחתי לך דבר שאין לו שומא וערך. ואתה שלחת לי דבר דלא שוה אלא חד פולר הוא שם מטבע. לכן שוב פירש לו רבי שיחתו באומרו חפציך וחפצי לא ישוו בה (ונראה שצ"ל א"ל חפציך וחפצים לא ישוו בה) כלומר הכתוב מעיד לנו שכל חפצים לא ישוו בה. וחפציך לא ישוו בה. כי חכמת התורה חשובה אף מכל המצות ומע"ט הנקראים חפצים. וכ"ש חפציך דהיינו אבנים טובות ומרגליות כדלעיל כי אין ערך וקץ לשכרה לעולם הבא. ובא לברר לו שאף גם בעוה"ז ניכר שלימותה בתועלת השמירה ועל זה אמר ולא עוד כו' (נזה"ק): דאנא מנטרא לה. שאני צריך לשמרו מן הגניבה. ואנכי שלחתי לך דבר שאתה ישן והיא תשמור אותך. כי המזוזה מלבד הטעם הכמוס שיש בסוף מצותה נמשך ממנה ג"כ תועלת מפורסם שהיא על פתח הבית לשמור את האדם אף בשעת שינה מכל שטן ופגע רע. ובהיות המזוזה רק חלק מן התורה משמרת את האדם מכל רע כ"ש העוסק בכל התורה. והיינו דמסיק ומייתי עלה הא דכתיב בהתהלכך תנחה אותך וגו' דמיירי בכל התורה. והוא שלח ליה מזוזה לדוגמא להיות החלק מעיד על הכל (נזה"ק): בהתהלכך תנחה אותך. ועיין בזוהר סדר וישלח דף קע"ה וסדר וישב דף קפ"ה וסדר פינחס דף רכ"ב. ותד"א ח"ב פ' י"ז. ושוח"ט מזמור א'. ובב"ר סוף פרשה ל"ה: שמע כלהון. כל הנזכר במשנה כבוד או"א וג"ח והבאת שלום ות"ת דהאדם עושה אותן אוכל פירותיהן. מזה הכתוב דרמיזי כלהו. וכתיב ביה כי הוא חייכם דהיינו לעולם הבא ותאריכו ימים על האדמה בעולם הזה. ואף על גב דדרשינן כי חייכם ותאריכו ימים בענין אחר. מ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו: זה ת"ת. כדאמרינן אם רק הוא מכם למה שאין אתם יגעים בו בתורה: זה כבוד אב ואם. דכתיב בה למען יאריכון ימיך: זו גמילות חסדים. דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים. א"נ דאיקרי דבר כדכתיב כאשר דברתי לאמר ה' ארך אפים ורב חסד ואמת: זהבאת שלום. שעל ידי זה יחיו על האדמה ובחלוק לבם עתה יאשמו: ולשה"ר כנגד כולם. שהוא חמור מכלן. משום דעל ידה יבואו כלן דהוא כופר בה' כדלקמן והיינו עבודת כוכבים. וגורם להריגת ג' כדלקמן. וגלוי עריות נמי כשאול שהתיר גלוי עריות על ידי לשה"ר שקבל מדואג כדאי' בב"ר: מנין הכרת תכרת. ובעבודת כוכבים מיירי התם דכי תשגו ולא תעשו את כל המצות דהיינו עבודת כוכבים ששקולה כנגד כל המצות כדאי' בגמרא. והדר כתיב והנפש אשר תעשה ביד רמה דהיינו העושה במזיד: ועונה עמה. דבק בה ליפרע בעוה"ב כענין כי תולעתם לא תמות: ועונה בה. ג"ע מנין ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים וכתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה כצ"ל (יפ"מ) כלומר דילפינן ג"ע דכתיב ביה גדול מעבודת כוכבים דכתיב ביה גדולה: אלא גדולות. בפרק ים בערכין בבלי פריך

יד יוסף א ויקרא רבה פ"ט מסכת דרך ארץ פרק השלום פרק י"א: ב שם פרשה ל"ה ילקוט משלי רמז תתל"ד:

יא רבי יסא א בשם רבי יוחנן זה שהוא אומר לשה"ר אינו אומרו עד שהוא כופר בעיקר ומ"ט(תהלים יב) אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. כל העבירות אדם חוטא בארץ ואלו חוטאין בשמים ובארץ מ"ט(שם עג) שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. אמר ר' יצחק (שם נ) בינו נא זאת שוכחי אלוה פן אטרוף ואין מציל א"ר יהושע ב"ל (שם) תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי מה כתיב תמן (שם) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך. אזהרה ללשה"ר מנין (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע תני א"ר לא תני ר' ישמעאל (ויקרא יט) לא תלך רכיל בעמך זו רכילות ולשה"ר תני ר' נחמיה שלא תהא כרוכל הזה מטעין דבריו של זה לזה ודבריו של זה לזה:

יב א"ר חנינא ב בוא וראה כמה קשה הוא אבק לשה"ר שדברו הכתובים דברי בדאי בשביל להטיל ג שלום בין אברהם לשרה (בראשית יח) ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדני זקן. ולאברהם אינו אומר כן אלא (שם) למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי (שם) ואדני זקן אין כתיב כאן אלא ואני זקנתי. ארשב"ג בוא וראה כמה הוא קשה אבק לשה"ר שדברו הכתובים דברי הבאי כדי להטיל שלום בין יוסף לאחיו הדא הוא דכתיב (שם נ) ויצוו את יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרון ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וגו' ולא אשכחן דפקיד כלום:

יג רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן אומר מותר לומר ד לשה"ר על בעלי המחלוקת מ"ט (מ"א א) ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך:

יד בעון קומי ר' יוחנן איזהו לשה"ר האומרו והיודעו. חנוותא דכיתנאי הוה לון צומות והוה תמן חד מתקרי בר חובץ ולא סלק. אמרי מה אנן אכלין יומא דין אמר חד חובצין. אמר ייתי בר חובץ א"ר יוחנן זה אמר לשה"ר בהצנע. בולווטין דצפורין הוה להון צומות. והוה תמן חד דמתקרי יוחנן ולא סלק. אמר חד לחד לית אנן סלקין מבקרה לרבי יוחנן יומא דין. אמרין ייתי יוחנן אמר רשב"ל זה אומר לשה"ר בצדק:

טו א"ר אבא בר כהנא דורו של דוד ה כולן צדיקים היו וע"י שהיו בהם דילטורין היו יוצאין למלחמה והיו נופלין והוא שדוד אומר (תהלים נז) נפשי בתוך לבאים אשכבה לוהטים בני אדם. נפשי בתוך לבאים זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה. אשכבה לוהטים זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשה"ר. בני אדם שיניהם חנית וחצים אלו בעלי קעילה כדכתיב (שמואל א כג) היסגרוני בעלי קעילה בידו הירד שאול וגו'. ולשונם חרב חדה אלו הזיפים שנאמר (תהלים נד) בבא הזיפים ויאמרו לשאול וגו'. באותה שעה אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים מה שכינתך לירד בארץ סלק שכינתך מביניהון הה"ד (שם נז) רומה על השמים אלהים על כל הארץ כבודך. אבל דורו של אחאב עובדי

יד יוסף א דברים רבה פ"ו בבלי ערכין דף ט"ו שוח"ט מזמור י"ב: ב ב"ר פ' מ"ח ויק"ר פ' ט' במדבר רבה פ' י"א תנחומא סדר צו תנחומא סדר שופטים מסכת דרך ארץ פרק י"א ילקוט סדר וירא: ג ויקרא רבה פ"ט דברים רבה פ"ה תנחומא סדר תולדות וסדר ויחי וסדר שופטים יבמות דף ס"ה ילקוט סדר ויחי: ד ילקוט מלכים א' רמז קס"ו: ה ויקרא רבה פ' כ"ו במדבר רבה פ' י"ט דברים רבה פ"ה תנחומא סדר חקת שוח"ט מזמור י' ומזמור י"ב:

עץ יוסף

ואימא תרתי. ומשני הי מנייהו מפקת. ופרש"י גדולות תרתי משמע ואימא כנגד ב' עבירות לחוד. אין ה"נ אלא כיון דאשכחן בכלהו גדולה הי מנייהו מפקת. הלכך כלהו אתו:

יא מי אדון לנו. דלסוף כופר בעיקר ואומר כן. לישנא אחריני האומרים כן ללשוננו נגביר כאלו אומרים אין אדון לנו (רש"י): כל העבירות אדם חוטא בארץ. אע"פ שכולם חוטאים לה'. אין גוף העבירות כזו שהיא עלמה בשמים ע"י שכופר בעיקר וידבר באלהים. ומגדף נמי מכלל לשה"ר הוא (יפ"מ): שוכחי אלוה. ולמה הם שוכחים אלוה מה כתיב למעלה מן הענין פיך שלחת ברעה וגו' הרי בשביל לשה"ר נקראים שוכחי אלוה: מה כתיב תמן. פי' מה כתיב שם למעלה ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וגו' פיך שלחת ברעה וגו': אזהרה ללשה"ר מנין. דלא ענש אלא א"כ הזהיר. וס"ל דזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים אינו אזהרה להמנע מכל ספור לה"ר. אלא עלה טובה כדי להנלל מצרעת בהזהר מלשה"ר. ואפילו תימא שהיא מצות עשה שיזכירו בפה ענין מרים כדי שיבואו לימנע מלשה"ר כשטת הרמב"ן. מ"מ לא חשיבה אזהרה לנש"ה כל שאינו מזהיר עליו ממש אע"פ שמזכיר עונשו. כמו שבכל העבירות אע"פ שמזכיר ענשן לא ענש אלא א"כ הזהיר: ונשמרת מכל דבר רע. דאע"ג דמיירי בעבודת כוכבים וג"ע וש"ד. מ"מ מדכתיב דבר ולא קאמר מכל רע. אף על לשה"ר אזהר כדאי' בספרי. ודרים דבר רע דיבור רע: זו רכילות ולשה"ר. דרכיל מענין רוכל כדמפרש ר' נחמיה שלא תהא כרוכל הזה שמחזר בעיירות להוליך בשמים ממקום למקום. כן זה נושא דבריו של זה אצל זה להרחר ריב. ואע"ג דלשה"ר סתם אינו רכילות אלא שמספר שעה על חבירו בביתו. הכל הולך אל מקום אחד שכוונתו להזיק לחבירו או לבזותו:

יב כמה קשה אבק לשה"ר. דמלהו לרכו הכתובים לשקר כדי להטיל שלום בין אברהם לשרה נראה שהיתה מחלוקת נמשכת ביניהם על דבורה ואדוני זקן. ואע"פ שאין זה לשה"ר ממש כאשר יקראנו זקן כמות שהוא. מ"מ אבק לשה"ר הוי שמחזקת עלמה בחורה ותולה בו לבדו הזקנה: בדאי. כמו החדש אשר בדה מלבו: ארשב"ג בוא וראה כו'. קשה לא הוזקקו לזה מפני לשה"ר אלא מפני שיראו לנפשם שמא במות אביהם יזכור להם מה שעשו לו. לכן נראה דט"ס הוא דאיידי דכתב בדר' חנינא כמה קשה אבק לשה"ר כתבים נמי הכא. ולא גרסינן אלא בוא וראה כמה גדול השלום כו' שאיידי דמייתי דרבי חנינא דאמר שדברו הכתובים דברי בדאי באברהם מפני השלום מייתי נמי דרשב"ג (יפ"מ): דפקיד כלום. שלוה כלום:

יג ומה טעם ואני אבוא אחריך. שתיבת אחריך מיותר. כי די שיאמר ואני אבא ומלאתי את דבריך. אע"כ שכך אמר לה ואני אבא אחריך אחרי כל דבר ודבר מלשה"ר שאת תדברי אותן בקילור ומלאתי אותם בשלימות להוסיף על כל דבר ודבר. וז"ש ומלאתי את דבריך לשון רבים כי הוא ביו"ד (כלי יקר על כ"ר) ונראה דלשה"ר שאמר נתן הנביא היינו מה שאמר שאמרו יחי המלך אדניהו עם שלא נזכר זה בגוף המעשה כנראה דנתן הנביא המציא זה כדי שיקצוף דוד ויתחזק לבטל מחשבתו (יפ"מ):

יד בעון קומי ר' יוחנן. אין זו בעיא ממש ששאלו. אלא שאמרו לפניו דבר זה בלשון שאלה ותשובה איזהו לש"ה האומרו והיודעו. ופי' לאו דוקא האומרו בפירוש אלא אפי' היודעו היינו הרומז בהן ומודיע אותו ברמז. כלמפרש והולך בהכך עובדא דמייתי: חנותא דכיתנאי. חנות המוכרים בתוכו פשתן: הוי לון צמית. צמית הוא לשון קיבוץ ואסיפת בני אדם לעבודת המלך: והוה תמן חד כו'. והיה שם אחד הנקרא בר חובץ ולא עלה עמהן לעבודת המלך. והיו מגלין אותו ברמז. היינו שאמרו זה לזה מה נאכל היום. והשיב אחד חובלין פי' גבינות. ועי"ז נזכר האיש חובץ שלא בא. ואמר השר יבא גם בר חובץ לאנגריא של מלך: בולווטין דצפורין. חכמי עצה של ציפורי: צומות. קבוץ שהמלך מקבץ בעלי אומנות לאנגריא: בצדק. שהזכיר מדה חשובה שהיא ביקור אדם גדול כרבי יוחנן. והקפ"ע גרס בלנעה:

טו דילטורין. בעלי לשה"ר ורכילות: היו יוצאין במלחמה והיו נופלין. הטעם בזה מפני שהמלשינות הוי אומנתו של נחש ונחש הביאה להט החרב המתהפכת לעולם. וענש לשה"ר הוא שנופל בחרב כי החרב מתהפך: והיו נופלים. ולא יקשה בעיניך שבימי דוד בכל מלחמותיו היו נולחים. דהכא בימי שאול מיירי כדאמר בהדיא בדברים רבה פרשה ה': לבאים. שם משמות הארי: אלו בעלי קעילה. אע"פ שמסירתם את דוד ביד שאול נראה שמתוך האונס היה ששאול קבץ העם למלחמה לרדת קעילה לצור אל דוד. מ"מ קרי בהו שיהם חנית וחצים דמן הדין אף שהם בסכנה אין למסרו מכיון דאינו חייב מיתה: מה שכינתך לירד לארץ. דלשה"ר מסלק השכינה כדאי' בדברים רבה פ"ה: סלק שכינתך כו'. ומ"ש על כל

פירוש הכותב

יד חנוותא דכתנאי. בעלי חנויות מוכרי פשתן הוטל עליהם מס מאת המלך שכלם ילכו הם בעצמם לעבודת המלך היה א' מהם ששמו בר חובץ ולא בא ואחד מהעומדים שם רצה להזכירו בהצנע ועשה עצמו כשואל מה נאכל היום והשיב לו חבירו הסמוך לו חובצין פי' גבינה בלשון ירושלמי וע"י דבריהם אלו הזכירו ואמרו יבא בר חובץ לעבוד במס הזה ג"כ ואמר רבי יוחנן זה לשון הרע בהצנע. וזה קשור גם כן עם מה שא"ר יוחנן בתשובת שאלה איזה לשון הרע האומרו והיודעו כמו במעשה זה שאחד שאל מה נאכל היום ואחד השיב חובצין והראשון ידע הלשה"ר והשני אמרו בהזכירו חובצין. וכן בשוק או מקום מיוחד של צפורי הוטל עליהם מס והיה חסר איש ששמו יוחנן ואמר אחד ענין טוב וראוי איך לא עלינו היום לבקר לר' יוחנן שהיה חולה ובזה נזכרו מיוחנן ואמר ר"ל זה לשון הרע בצדק ר"ל שאמרו בהזכירו מדה חשובה שהיא ביקור אדם גדול כר' יוחנן:

כל הארץ כבודך ס"ק אף בסלקך שכינתך לרקיע כבודך נודע על כל הארץ: ונוצחין. שהרי אחאב מלך כיפה כדאי' בפ"ק דמגילה: למה מים. דלעולם אומרים הקל תחלה ואחר כך הקשה אלא כך פירושו דכיון דהיה מפרנסם באכילה ודאי שהשקם מים דלא יחיו בזולתם : שהיו המים קשים כו'. משום שבימי אחאב נעצרו הגשמים. וקאמר לה הכא לומר דכיון דמים קשים יותר מסתמא מפרסמא מלתא כשיבקש גם לכל כך נביאים מים וירגישו בדבר וילפינן דכ"ע ידעי ולא מפרסמא למלכא : **טז** כל כלי זיין. כלומר דחצי גבור שנונים בלשון הרע מיירי דאיקרי חץ כדיליף בפרק יש בערכין מחץ שחוט לשונם . וקאמר שנמשל לחץ שפי מזיין אחר משום דמכה מרחוק. וכן לשון הרע כדאמר לקמן שהוא אומר כאן והורג ברומי וקאמר שנמשל לגחלי רתמים שפי מגחלים אחרים מפני אף שכבו מבחוץ בוערות מבפנים . וכן האומר לשה"ר מזה לזה לבו בוער בקרבו ואע"פ שהולך ומפייסו עדיין נוטר לו בלבו שנכנס לשון הרע בלבו ולא יצא לגמרי ופעם גבור מפני קושי לשון הרע כדאמר בשוחר טוב ברעה הגבור בא וראה כמה הוא קשה לשון הרע כי כמה אברים יש באדם יש מהם זקופים ויש מהם מוטים ויש מהם עומדים והלשון הזה בבית האסורים והלחיים מקיפות אותו וכמה מגנאות יש עליו ואין אדם יכול בו ואלו היה זקוף ונראה על אחת כמה וכמה : ואלו . גחלים של עץ רוחס : שהניח גחלים . של עץ רותם היה : **יח** הזכות. מלבד שכר גוף המצוה יש לו ג"כ שכר על מכשיריה . כגון לולב שגוף המצוה נטילתו בי"ש איך שיהיה אם יזדרז האדם בקנייתו מהאילן ובקשירתו ותיקונו וכיוצא יהיה לו עוד שכר על זריזותו . וזה יקרא פרי . כי הוא מזולת שכר גוף המצוה . אמנם בעבירה אין עונש רק על גוף העבירה לא על מכשיריה : שעשת פרי . פרש"י כגון חלול השם שאדם חשוב עובר עבירה ואחרים למדין ממנו לעשות כן . וכתב הס"מ דעבודת כוכבים וג"ע וש"ד ולשה"ר מהעושות פירות הן : דכתיב אז נדברו וגו' . ולחושבי שמו ואמר בפ"ק דקדושין מאי ולחושבי שמו . אמר רבי אסי אפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה : לא ישמע ה'. לא יקבל ה' המחשבת און

עבודת כוכבים היו ועל ידי שלא היו להן דלטוריא היו יורדין למלחמה ונוצחין . הוא שעובדיהו אמר לאליהו (מ"א יח) הלא הוגד לאדני [את] אשר עשיתי בהרוג איזבל את נביאי ה' וגו' ואכלכלם לחם ומים. אם לחם למה מים ואם מים למה לחם. אלא מלמד שהיו המים קשין לו להביא יותר מן הלחם . ואליהו מכריז בראש הכרמל (שם) אני נותרתי נביא לה' וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלכא: **טז** חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (תהלים קכ) א כל כלי זיין מכין במקומן וזה מכה מרחוק כל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים . ואלו אע"פ שכבו מבחוץ לא כבו מבפנים מעשה באחד שהניח גחלים בוערות בחג ובא ומצא בוערות בפסח :

יז אמר ב רבי שמואל בר נחמן אומרים לנחש מפני מה אתה מהלך ולשונך שותת. אמר לון דו גרם לי. מה הנייה לך שאת נושך. אריה טורף ואוכל . זאב טורף ואוכל. את מה הנייה יש לך. אמר [להם] אם ישך הנחש בלא לחש . אלו לא איתמר לי מן שמיא נכית לא הוינא נכית . ג מפני מה אתה נושך אבר אחד וכל האברים מרגישין . אמר להם ולי אתם שואלים אמרו לבעל הלשון שהוא אומר כאן והורג ברומי אומר ברומי והורג בסוריא . ד ומפני מה אתה מצוי בין הגדרות . אמר להן אני פרצתי גדרו של עולם :

יח ה הזכות יש לה קרן ויש לה פירות שנא' (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. עבירה יש לה קרן ואין לה פירות שנא' (שם) אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו. מה אני מקיים (משלי א) ויאכלו מפרי דרכם . אלא כל עבירה שעשת פרי יש לה פרי ושלא עשת פרי אין לה פרי . מחשבה טובה המקום מצרפה למעשה . מחשבה רעה אין המקום מצרפה למעשה . מחשבה טובה המקום מצרפה למעשה דכתיב (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו' . מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה (תהלים סו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' . הדא דתימא בישראל . אבל בעובדי כוכבים חילופים מחשבה טובה אין הקב"ה מצרפה למעשה. מחשבה רעה הקב"ה מצרפה . מחשבה טובה אין הקב"ה מצרפה דכתיב (דניאל ו) ועד מיעלי שמשא הוה משתדר להצלותיה . ולא כתיב לשיזביה . מחשבה רעה הקב"ה מצרפה דכתיב (עובדיה א) מקטל מחמס אחיך יעקב. וכי הרגו . אלא מלמד שחשב עליו להרגו והעלה עליו הכתוב כאלו הרגו :

יט ו רובו זכיות ומיעוטו עבירות נפרעין ממנו מיעוט עבירות קלות שעשה בעוה"ז בשביל ליתן לו שכרו משלם לע"ל . אבל רובו עבירות ומיעוטו זכיות נותנין לו שכר מצות קלות שעשה בעוה"ז בשביל להפרע ממנו משלם לע"ל . אבל הפורק עול והמפר ברית והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה אע"פ שיש בידו תורה ומע"ט נפרעין ממנו בעוה"ז והקרן קיימת לו לע"ל . רובו זכיות יורש ג"ע . ורובו עבירות יורש גיהנם . הוא מעויין*) אמר רבי יוסי בן חנינא (שמות לד) נושא עונות אין כתיב כאן אלא נושא עון הקב"ה חוטף שטר אחד מעבירות והזכיות מכריעות :

שבלבי ליענש עליה: אבל בעובדי כוכבים חילופים. דישראל בחזקת כשרות ולא חשיד שיעשה הרעה עד שיעשנה ממש . אבל הטובה אנן סהדי שהיה עושה לולי שנאנס. ועובדי כוכבים בחזקה הפכית ולא יאמן שיעשה הטובה אלא אם כן עשאה ממש. אבל הרעה מסתמא יעשנה לולי שנאנס: ולא כתיב ושיזביה. כצ"ל ופי' תוס' בקידושין שהיה דריוש עושה כל כחו להציל דניאל מגוב אריות אלמא אע"ג שהשתדל להצילו עד הערב קאמר קרא שלא להצילו אלא מבקש להצילו מדכתיב לשיזבותיה ולא כתיב ושיזביה : מקטל מחמס אחיך יעקב . דע שבקרא שם כך כתיב וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל . וקשה דתיבת מקטל מיותר דפשיטא דלמען יכרת איש מהר עשו ע"י קטלא הוא. דבתר הכי כתיב להכרית את פליטיו . לכן מפרש מקטל בשביל קטל בשביל שהרג ליעקב אחיו כדכתיב תיכף בתר הכי מחמס אחיך יעקב וגו' . וקשה וכי הרגו ליעקב . אלא שחשב להרגו וצירף לו הקדוש ברוך הוא המחשבה למעשה: **יט** רובו זכיות כו' . קמ"ל בזה שאין הקב"ה מחליף זכות בחוב . ולצדיקים גמורים שמעשיהם מחול ירבון ומ"מ אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא יפרע הקב"ה מעט העונות שבידו בעוה"ז . וזהו שאמרו. צדיק ורע לו (כבוד חכמים): הפורק עול כו'. לקמן מפרש לה: אע"פ שיש בידו תומע"ט. כלומר אע"פ שרובו זכיות כיון שיש במיעוט עבירות שעשה אחד מהני אין מטהרין אותו בעוה"ז אלא הוא מקבל עונשו בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב : נפרעין ממנו בעוה"ז . יש לתמוה שעינינו רואות כמה רשעים פורקי עול ומינים מצליחין בעוה"ז. ויש לתרץ שהם מוצלחים מפאת מזלם . או כדי להיות שבט אפו ית' . או משום יכין רשע וצדיק ילבש . והכא לא מיירי אלא מצד גמול מעשיו . כי לא יועילוהו מעשיו הטובים לזכות בהן אפילו בעוה"ז אם הוא פורק עול (יפ"מ) : נושא עונות אין כתיב כאן . שאלו היה כתוב כן הוה משמע על סליחות עונות רבות . והיינו כשרובו זכיות או בתשובה . אבל השתא דכתיב עון דמשמע אחד בלבד היינו במחלה על מחלה שבנסילת אחד מהעבירות בלבד מזכהו שנמלאו הזכיות מכריעות :

כ מה זיתים אין בהם הרכבה . שאם מרכיבין אותן כשאר אילנות אין מתאחדים יחד ויוצא מהן פרי משונה כיוצא מהרכבת שאר אילנות .

*) פירוש מחצה זכיות ומחצה עונות :

מסכת כלאים פרק החטים והזונים

כ אמר ר' לוי (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך מה זיתים אין בהן הרכבה אף בניך לא יהא בהן פסולת :

פרק אינו אוסר

כא תבריכי המת אין בהם משום כלאים . דכתיב (תהלים פח) במתים חפשי . כיון שאדם מת נעשה חפשי מן המצות :

יד יוסף א ב"ר פ' נ"ח שוח"ט מזמור ק"ח : ב במדבר רבה פ"ס : ג ויקרא רבה פ' י"ט ודברים רבה פ"ה כ"ו דברים רבה פ"ה קהלת רבה פ"י : ד בראשית רבה פ"ס : ה תוספתא דפאה פ"א קידושין פ"ק דף מ' אדר"נ פ"מ : ו ירושלמי פרק חלק סי' ה' :

כב תני בשם ר' נתן כסות היורדת עם אדם לשאול היא באה עמו . מ"ט (איוב לח) תתהפך כחמר חותם ויתיצבו כמו לבוש . אנטונינוס שאל לרבי מהו תתהפך כחומר חותם . א"ל מי שהוא מביא את הדור הוא מלבישו . ארבי יוחנן מפקד אלבושוני בורידיקא לא חיוורין ולא אוכמין . אין קמית ביני צדיקיא לא נבהת. ואין קמית ביני רשיעיא לא גבהת. רבי יאשיה מפקד אלבושוני חיוורין חפיתין. אמרין ליה ומה את טב מן רבך . אמר לון ומה אנא בהית בעובדאי . ר' ירמיה מפקד אלבושוני חיוורין חפיתין אלבושוני כנרסיי יהבון מסנאי ברגלי וחוטרא בידי ויהבוני על סטרא אין אתי משיחא אנא מעתד :

כג בצפריא אמרין מאן דאמר לן רבי דמך אנן קטלינן ליה אדיק לון בר קפרא רישי מיכסי מאנוי מבזעין . אמר לון מצוקים ואראלים תפוסין בלוחות הברית וגברה ידן של אראלים וחטפו את הלוחות . אמרין ליה דמך רבי. אמר לון אתון אמריתון וקרעון ואזל קלא דקרעון לגופפתא מהלך תלתא מילין . רב נחמן בשם רבי מנא מעשה נסים נעשו באותו היום . ערב שבת היתה . ונתכנסו כל העיירות להספידו . ואשירוניה תמני עשרה כנישן. ואחתוניה לבית שעריי. ותלה לון יומא עד שהיה כל אחד מגיע לביתו וממלא לו חבית של מים ומדליק לו את הנר . כיון ששקעה החמה קרא הגבר . שרון מציקין אמרין דילמא

יד יוסף א ב"ר פרשה צ"ו תנחומא סדר ויחי : ב קהלת רבה פ"י סי' כ"ו ופ"ע ס"י :

עץ יוסף

אלא לעולם אינו מוציא אלא זיתים כדרכו וכן בניך לא יהיה בהן פסולת ממזרות · וה"פ כשאשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך שהיא צנועה אז בניך כשתילי זיתים כדמפרש בילמדנו :

כב כסות היורדת עם אדם לשאול היא באה עמו · שכמו שנעשה נס בגוף שחוזר ונבנה הגוף הראשון בעצמו . כן יעשה ה' במלבושיו שהמלבושים הראשונים שנקברו עמו ונרקבו יוחזר לאיתנו כמו שהיה מתחלה : מ"ט תתהפך כחומר חותם · שפירש לאחר מיתתו של אדם תתהפך חותם שלו לחומר ויתילבו כמו לבוש בתחיית המתים · וחותם הוא על דרך דאיתא בפרק אד"מ שהקב"ה טובע כל אדם בחותמו של אדה"ר : מי שהוא מביא את הדור · שמחיה אותם לאחר שתתהפך כחומר חותם הוא עושה להם מלבושים קודם שיעמדו והיינו ויתילבו כמו לבוש · כמו שפרשתי לעיל : בורידיקא · צבע תכלת · לא לבנים ולא שחורים · וכן כתב הערוך בורידקא פי' לשון רומי בגדים צבועים כגוון ירוק ככרתי . ובב"ר פרשת ויחי גרים דבריקא עכ"ל : אין קמית כו' · שהיה דרכם לקבור את המוחזקים לצדיקים בלבנים כמו שמעשיהם נקיים.והרשעים בשחורים· ורבי יוחנן בהסתפקו אם יעמוד בתחיה עם הצדיקים או עם הרשעים. לא רצה בשחורים שמא יעמוד עם הצדיקים ויבוש במלבושיו שהם שחורים ומגונים · ולא בלבנים פן יעמוד עם הרשעים ויראה כמתגאה עליהם: חפיתין. מגוהצין · או פירוש מצומצמים כסדר לבושו בחייו לא משולשים ולא מסולקין : ומה אנא בהית בעובדי · וכי אני בוש במעשי · ולא מיחזי כיוהרא · דאשכחן ויגבה לבו בדרכי ה' . גם אפשר שלעורר לב התלמידים ליראת ה' אמר כן : כורסוי . בגדים חשובים שלי : יהבין מסנאי כו' · תתנו מנעלי ברגלי ומקלי בידי והשכיבני על צדי ולא על גבי כדי שאם יבא משיח יהיה אני מוכן לעמוד · וזה כפי דעת האומר שתחית המתים תהיה בביאת המשיח :

כג צפריא כו' · אנשי ציפורין אמרו כל מי שיבא ויאמר רבי מת אנו הורגים אותו · מרוב צערם במיתתו אמרו כן : אדיק להון כו' · הציץ עליהם בר קפרא וראשו מכוסה כאבל ובגדיו קרועים · אמר להם מצוקי ארץ ומלאכי מעלה תפוסים היו בלוחות הברית וכלם מבקשים להביאם אצלם·וגברה יד המלאכים וחטפו את הלוחות·וזה רמז שרבי נתבקש בישיבה של מעלה ונטלוהו העליונים אצלם אע"פ שהתחתוני' היו מבקשים אותו:אמרין ליה דמיך רבי כו'·אמרו לו רצונך לומר שמת רבי · אמר להם אתם האומרים ולא יצא הדבר מפי שתזיקוני . וקרעו בגדיהם בקול מר ונשמעה קול הקריעה לתוך צפתא שהוא מקום רחוק ג' מילין: ואשירוניה תמני עשרה כנישן · והניחוהו י"ח קבוצים · כי דרכם היה לעשות מושבות למת מבית עד בית הקברות ומתאספים שם העם להספידו כל אחד לפי כבודו · ולרבי עשו י"ח מושבות· או פירוש בתי כנסיות שהיה בדרך י"ח בתי כנסיות ובכל אחד הורידוהו להספידו שם. וטעם לחשבון זה לרמוז כי חי הוא . לחי בגימטריא י"ח: ואחתוניה כו'· הורידוהו לבית שערים כי שם נקבר : ותלה לון כו' . ונתארך להם היום עד כו' : קרא הגבר

פירוש הכותב

כב מ"ד תתהפך וכו' · חותם צורת האדם שכולם נטבעו בחותם אדם הראשון יתהפכו לחומר ויתילבו כמו לבוש בתחיית המתים · או יאמר תתהפך החומר לאחר התחיה לחותם · ומדכתיב כמו לבוש ש"מ שיעמדו בלבושיהם שנקברו עמם · א"ל מי שהוא מביא את הדור הוא מלבישו (דעת רבי שלא יעמדו בלבושיהם ממש אלא הקב"ה יעשה להם בגדים לכבוד ולתפארת כמו שיעשה בגופות הנרקבים ולדעתו יהיה כמו לבוש שלא יעמדו ערומים או כמו כלבוש החטה ר"ל יעמדו מלובשים כמו לבוש החטה שנקברה ערומה וכדומה לזה כתב בספר י"מ ע"ש) :

רבי יוחנן צוה בזמן פטירתו הלבישוני תכריכין שלא יהיו לבנים לגמרי וגם לא שחורים לגמרי אלא אמצעים בין השחרות והלובן והטעם לציווי זה אין קמית וכו' אם אעמוד בין הצדיקים לא אתבייש מהם ולשון נבהת מלשון והחזיקה במבושיו תרגום בבית בהתתיה ואם יהיה לבוש שחורים ממש והצדיקים לבושים לבנים יתבייש מהם שנראה במלבושיו שהוא בתכלית הגנות . וגם לא יהיו לבנים לגמרי כדי שאם אעמוד בין הרשעים אל יראה כמתגאה עליהם רק ילבישוהו תכריכין שיהיו אמצעיים בין הלובן והשחרות להיותו מעורב עם כל אחד מב' כתות. ולשון בסריקה לא ידעתי גזרתו ומצאתי בספר אחר כורדיקא והכוונה מובנת באמרו לא חורין ולא אוכמין · ור' יאשיה תלמידו של רבי יוחנן צוה שילבישוהו לבנים ממש מגוהצין [ובס' י"מ פי' מצומצמות למדתו לא גדולים ולא קטנים · א"נ שתהיה לו שפה ואימרא או בית יד ע' בערוך דהיינו שילבשוהו כהוגן] · ואולי זה פירוש חפיתין מלשון חפיפה · ואמרו לו תלמידיו וכי טוב אתה מר"י רבך אמר להו ולמה אתבייש ממעשי . כמה ששנינו ואל תהי רשע בפני עצמך ורבי יוחנן רבו אע"פ שהיה יודע בעצמו שאיננו רשע היה ירא לנפשו אולי יעמוד בדרך העברה בין הרשעים ולא שהיה ראוי להתעכב במעמדם רק שהאמת והצדק מחייבים העיון לכל אחד מהקצוות ואין לחשוב שהיתה כוונת רבי יאשיה לחלוק על סברת רבו רבי יוחנן אלא שלכל אחד מב' סברות הללו יש לה מציאות אפשרי אמתי כפי השכל · וכוונת כל אחד מהם רצויה · ור' ירמיה כוון להסרים בלב השומעים היושבים לפניו אמונת תחה"מ ושהוא היה מובטח לקום עמהם להקביל פני משיח ולכן היה חפץ שילבישוהו לבנים מגוהצים וגם המלבוש עליון ונעליו ברגליו ומקלו בידו וגם שיהא מושכב על צדו כדי שיהא מוכן ומעותד לקום עם המשיח כשיבא·וראוי שנאמר שהדברים כאלו יצאו מפי קדוש לעת כזאת לכונה אמתית כוללת והיא לקבוע בלבנו אמונת תחיית המתים ושהיא עתידה להיות בלי שום ספק וכאשר נצטוינו בצאת ישראל ממצרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם להורות שיהיו מוכנים ומוכרחים להחזיק בדרך יציאתם משם גם אנחנו מאומתים בפנה זאת מתחה"מ ולזה היה מצוה רבי ירמיה לעשות לו כל הדברים להיותו מוכן ללכת בדרך ההוא · וקוצר תלוי בצוארינו להשגית בפרטי צוואות החכמים הקדושים האלה על ענין מלבושיהם כי מעלת זאת האמונה הרמה איננה תלויה בשנאמין כל הדברים פרטיים כפשטן ממש והלא ראינו כי גאוני עולם נתחבטו בפירוש האמונה הזאת ונחלקו לשני כתות הכת האחד הרמב"ם ז"ל והנמשכים אחריו דברי כולם לקיים אמתת זאת הפנה · אך אמנם לא העמידו דברי חז"ל כפשטן והוצרכו לפרש קצתם בדרך חידה · הכת הב' הרמב"ן ז"ל האריך קצת בשער הגמול בפירוש ענין זה קרוב לפשט מאמרי חז"ל וחכמים תורניים הבאים אחריו הסכימו לדבריו ובפרט הר"ר אהרן הלוי ז"ל א' מחשובי תלמידיו כתב לנו ענין חדש בפירושו להלכות הרי"ף ז"ל ממסכת ברכות ואגב גררא פירש שם מה שתקנו לנו בברכת הלבנה עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידין להתחדש כמותה ושם הודיענו בפרט היאך תהיה זאת התחיה וכבר כתבתי לשונו זה למעלה במסכת הנזכרת בסוף פרק היה קורא . והרב ר' חסדאי ז"ל הלך לדרכו בספרו אור ה' ואין צורך להאריך לכתוב כאן פרטיות לשונם אבל רש מלין אומר כי אע"פ שהשתדלו החכמים תורניים תלמידי הרמב"ן ז"ל הנזכרים להתקרב כפי האפשר אל פשט מאמרי חז"ל בזאת הפנה בכל מה גם בכל זה עניני המלבושים הנזכרים במאמרים האלה לא האמינו כפשטן ממש·ולקיים זה בלבד אכתוב בכאן לשון קצר להרב חסדאי וזה נסחו אחרי הודיע אמונתו באיכות התחיה:וכבר יראה ממה שקבלו רבותינו ז"ל ואמרו עתידים צדיקים שיעמדו בלבושיהם ק"ו מחטה · הכוונה במאמר זה למה שגלוי הערוה מגונה מאד עד שכבר גזר הש"י באדם טוב ורע ויעש להם כתנות עור וילבישם אין ראוי שיעמדו ערומים ולקחו ק"ו מחטה להורות בה שהש"י ימציא הדברים באופן היותר משובח וכמו שהחטה יוצאת בלבושיה לשמירתה מהפגעים כן הצדיקים עומדים בלבושיהם לשמירתם מהגנות והבאנו זה המאמר לומר שכאשר אין קפידא בלבוש אם הוא מהחלקים עצמם שנקבר בו ובלבד שיהיו מלבושים כאלו היה יתן עם מלבושיו שבזה הוראה ביחוד האיש כן בגוף אין קפידא בשיהיו חלקים שנפרדו ממנו ובלבד שיהיו באותו יחוס עצמו עכ"ל:

*) [ומזה נלמוד כוונת החכמים חסידים בצוואתם לתלמידיהם על מלבושיהם להודיעם סוד הענין שזה היות האפשר קרוב שבמעט זמן יהיו נקברים אותם המלבושים . גדול כחו ית' וכאשר יחפוץ בעת התחיה לחדש גופותם באופן שיהיו ממש כראשונים במזגים ובמקרים . כן יהי רצון לפניו ית' להזמין להם כרגע מלבושים כראשונים בלי שום חלוף בכמותם ולא בכל המקרים הנמשכים אליהם ולזה היו מצוים ילבישום לבנים או בגוון אחר להיות ענין מקויים אצלם כי כל רואיהם בעת הקבורה יכירום בזמן התחיה · ואז יעידון יגידון התלמידים אלה הבגדים אשר הלבשנו לרבינו החסיד הזה:] כג יושבי צפורי היו אומרים כל מי שיאמר לנו שנפטר רבינו הקדוש נהרגנו אחר שנפטר בא לפניהם בר קפרא בראש חפוי ובגדיו קרועים והודיעם פטירתו בדרך חידה נצחו עליונים לתחתונים וחטפו מהם לוחות הברית והם השיבו לו אם כן נפטר רבי א"ל אתם האומרים וקרעו בגדים כלם . והקריעות היו רבות וחזקות שנשמעו עד ג' מילין: ואשרוניה י"ח כנישן. עשו עמו י"ח מושבות להספידו ככבודו . והטעם לחשבון זה אולי כוונו להודיע שהוא חי כמנין י"ח :

*) הוספה מדפוס וויניציא שנת שכ"ו

קצרה

דחללינן שבתא . יצתה בת קול ואמרה להן כל מי שלא נתעצל בהספדו של רבי יהא מבושר מחיי העוה"ב . בר מן קצרא . כיון דשמעין כן סלק ליה לאיגרא וטלק גרמיה ומית. נפקת בת קלא ואמר ואפילו קצרא :

כג א רבי הוה יתיב ליה בצפורין שבע עשרה שנין · וקרא על גרמיה (בראשית מז) ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה . ויחי יהודה בציפורין י"ז שנה.ומן גו בעין עבד תלת עשרה שנין חשש בשינוי. ב אמר רבי יוסי בי רבי בון כל אותן י"ג שנה לא מתה חיה בארץ ישראל ולא הפילה עוברה בא"י. ולמה חש שינוי . חד זמן עבר . חמא חד עגל מנכס · געה ואמרה ליה רבי שיזבי. אמר לה לכך נוצרת · ובסופה איך אינשמת . חמתין מקטלין חד קן דעכברין . אמר ארפונון (תהלים קמה) ורחמיו על כל מעשיו כתיב :

כד ג רבי הוה ענוון סגין . והוה אמר כל מה דיימר לי בר נש אנא עביד . חוץ ממה שעשו זקני בתירה לזקני דשרון גרמון מנשיאותיה ומנוניה . אין סליק רב הונא ריש גלותא להכא אנא מותיב ליה לעיל מניי . דהוא מן יהודה ואנא מבנימין . דהוא מן דכריא ואנא מן נוקבתא . חד זמן עאל רבי חייא רובה לגביה אמר ליה הא רב הונא לבר . נתכרכמו פניו של רבי . אמר ליה ארונו בא . אמר ליה פוק וחמי מאן בעי לך לבר . ונפק ולא אשכח בר נש . וידע דהוא כעים עלוי . עבד דלא עליל לגביה תלתין יומין . א"ר יוסי בר בון כל אינון תלתין יומיא יליף רב מיניה כללא דאורייתא · לסוף תלת עשרתי שנין ותלתין יומא עאל אליהו לגבי בדמות רבי חייא רובה . א"ל מה מר עביד . א"ל חד שיניי מעיקה לי. א"ל חמי לה לי. וחמי לה ליה. ויהב אצבעתיה עליה ואינשמת . למחר עאל רבי חייא רובה לגביה א"ל מה עביד רבי האי שינך מה היא עבידה . א"ל מן ההיא שעתה דיהבת אצבעתך עליה אינשמת . באותה שעה אמר אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבא"י . א"ל אנא לא הוינא . מן ההיי שעתא הוה נהיג ביה ביקר . כד הוה עליל לבית וועדא הוה אמר יכנס רבי חייא רובה לפנים . אמר לו רבי ישמעאל בי רבי יוסי לפנים ממני . א"ל ח"ו . אלא רבי חייא רובה לפנים ורבי ישמעאל בי רבי יוסי לפני ולפנים :

כה ד רבי הוה מתני שבחיה דרבי חייא רובה קומי ר' ישמעאל בי רבי יוסי . חד זמן חמי בגו בני ולא איתכנע מן קומי. א"ל אהנו דאת מתני שבחיה. אמר ליה מה עבד

יד יוסף א ב"ר פ' ל"ו : ב ב"ר פ' ל"ג ופרשה ל"ו : ג ב"ר פרשה ל"ג : ד שם :

פירוש הכותב

קצרא· פי' כובס · וענין זה מבואר יותר באורך בגמרא שלנו בכתובות: כג ומן גו בעין עבר וכו' · ר"ל ומתוכם עברו י"ג שנים שבכלם היה חושש וכואב מחולי השינים והיה מרים קולות בתמידות מרוב הכאב והש"י עשה נס גדול בזכות רבי שאע"פ ששמיעת קולות הוא סבת מיתת היולדות בעת לידתן ולהפיל עוברות · עכ"ז בכל שני משך חליו לא מתה שום חיה ולא הפילה שום עוברה שאם תמות או תפיל יאמרו ששמיעת קולות רבי היתה הסבה · בעבור זה רצה הש"י שאפי' בסבה אחרת לא תמות שום חיה ולא תפיל אשה פרי בטנה : ולמה חש בשיניה וכו'·באו עליו יסורין על שלא ריחם על העגל וכו' ענין זה מבואר יותר בגמרא שלנו בפ' הפועלים . ושם אפרש יותר בע"ה אם יצטרך: איך אינשמת· איך נרפא : כד ענוותן סגיא· ר"ל עניו מאד ואעפ"כ היה אומר שלא היה נוהג הענוה שנהגו בני בתירא עם הלל זקנו שנסתלקו מן הנשיאות ומנו אותו כמוזכר אותו מעשה במסכת פסחים ואם רב הונא ראש הגולה יבא לכאן יושיבנו למעלה ממנו שהוא מבני זכרים משבט יהודה ורבי מבני הנקבות פעם אחת נכנס רבי חייא רבה אצל רבי ואמר לו שרב הונא יושב בחוץ ויחר לו לרבי א"ל אדוני הוא פי' או בדרך תימה כאומר וכי ר"ה הוא אדוני שאמרת לי שיושב בחוץ או בניחותא אדוני הוא באמת הוא אדוני (בס' י"מ גרס ארונו הוא פי' מת ונכון הוא וע"ש)ועכ"ז מחמת כעסו דבר נזיפה כנגד ר' חייא בלשון נסתר באמרו לא וראה מי קורא לך בחוץ ויצא ולא מצא שום אדם וידע שכעס עליו ונהג נזיפה ל' יום: חדא שינא מעיקא· ר"ל א"ל רבי לאליהו שהיה נדמה לו כאילו הוא ר' חייא איך מעיקו כאב שן א' ויתן אצבעו עליה ונתרפא· אי לכם חיות ועוברות וכו' · זה מסכים עם פירוש מאמר שלמעלה מזה · ור' חייא הודיע לרבי האמת שלא היה הוא הנכנס אצלו אתמול ומן אז והלאה התחיל לנהוג בו כבוד כשהיה

עץ יוסף

הגבר· קרא התרנגול . שכבר הגיעה השעה שראוי לקרות הגבר בחצי הלילה · התחילו להצטער אמרו שמא חללנו שבת : בר מן קצרא· חוץ מן הכובס שהיה דרכו לבוא לפני רבי ובאותו היום לא בא והפסיד שכר זה שלא נמצא בכלל השמחה זו · וכששמע כן מרוב צערו עלה לו לגג והפיל עצמו ומת · יצתה ב"ק ואמרה אף ההוא כובס מזומן לחיי העוה"ב :

כג הוה יתיב בצפורין כו' · בפרק הנושא אי' שהיה רבי דר בבית שערים·רק כאשר חלה העלוהו לצפורי דמדלי ובסימי אוירא : וקרא על עצמו . פי' בעת מיתתו קרא על עצמו · כי ראה שכבר בא קצו.ושעסקריאתו על עצמו כמשום שרבי היה במעלה של יעקב לכן רצה להודיע להם קודם מותו שהוא כמו יעקב · וכמו שיעקב לא מת כן הוא לא יהיה נקרא כלל מת (כבוד חכמים) : ומן גובאין · ומתוך אותן י"ז שנים היה עושה י"ג שנים בצער כאב השינים: חיה· יולדת · לפי שיסורי הצדיקים מגינים על הדור מלבוא עליהם פורענות ולהשפיע ברכה בעולם. כי חטא הרבים הן סובלין אותו ביסוריהם ע"ד והוא מחולל מפשעינו · ואין ספק שבאותן י"ג שנה נתברך הדור ונסתלקו ממנו כמה פורענות · אלא דנקט הכא ב' אלו שהם יותר מפורסמים (יפ"מ) : חמא חד עגל מנכס . ראה עגל אחד שרוצים לשוחטו וצעק העגל להצילה משחיטה . ובמסכת ב"מ אמרו שנכנס העגל תחת כנפיו · ואמר לה רבי לכך נוצרת · לכן אמרו ברקיע הואיל ולא קא מרחם ליתו עליו יסורין · ומה שהיה הכאב בשינים · היינו לפי שאין בזה חולי אלא צער מכאיב ודי בזה כנגד האכזריות: דכתיב ורחמיו על כל מעשיו· ומ"מ בעגל לא קאמר הכי · דכיון דלכך נוצר סבר שאין לרחם עליו בשום צד :

כד רבי היה ענוותן סגיא. איידי דמייתי שחשש בשיניו.הביא תשלום ספור תרופתו שהיה ע"י ר' חייא · ופי' רבי היה עניו גדול · ואמר כל מה שיאמר לי אדם אני עושה · חוץ ממה שעשו זקני בתירה לזקני שלי שהסירו עצמן מן הנשיאות והיו ממנין לזקני הלל במקומן כדאי' בפסחים · שכיון שכבר זכו בני בתירה בנשיאות היה להם לעמוד בנשיאותם ולמדין(?)מהלל את הדבר הקשה: אין סליק כו'·אמר רבי אם יעלה רב הונא מבבל לכאן אני מושיב אותו למעלה ממני מפני שהוא חשוב ממני מצד יחוסו: דהוא מן דכריא· מפרש להא דקאמר דהוא מן יהודה ואנא מבנימין דלאו לגמרי מבנימין.דרבי נמי מבני יהודה הוה· אלא דהוה מהנקבות ורב הונא הוה מהזכרים : נתכרכמו פניו של רבי . שיהא צריך להושיבו למעלה ממנו . ופי' נתכרכמו · ופני כולם קבלו פארור דנחום תרגומו ואפי כולהון אתחפיאו אכרום אוכמין כקידרא. שמה החזיקתני תרגומו איתחפיאו אפי אכרום אוכמין כקידרא : ארונו בא. שמת: מאן בעי לך לבר. מי שצריך לך בחוץ. וכוונתו שילך מלפניו שכעס עליו על שצערו תחלה כשאמר שבא שהם . דה"ל לעיוני שרבי יצטער בדבר שאע"פ שאמר שאלו יבא יושיבנו בראש . מ"מ לא היה רוצה רבי שיבא · דמ"מ הוה ליה

לד בזיון להושיבו בראש: וידע. ר"ח שרבי כעים עליו ורבי אמר כן שילא מלפניו ולא יראה פניו שנזוף ממנו ואין נזיפה פחות ל' יום : יליף רבי מיניה . יליף רב מרבי (קרבן העדה) ובמחילת כבודו נעלם ממנו מה דאיתא מפורש בב"ר פ' ל"ג כל אותן ל' יום שהיה ר"ח רבה נזוף מרבינו אוליף לרב בר אחתיה כל כלליא דאורייתא· פי' למד ר' חייא עם רב בן אחותו כל כללות של כל התורה כולה.הרי שפירש יליף רב מיניה ר"ל מר' חייא· ואשמועינן זה למימר שגם נזיפתו היתה לטובה כי באותן הימים שלא עמד בפני רבי ללמוד היה לו פנאי ללמד לרב כללי התורה· וא"כ לסיבה זו נתגלגלו הדברים. כי לא יאונה לצדיק כל און: לסוף תלת כו'. לסוף י"ג שנה ושלשים יום נכנס אליהו לגבי דרבי בדמות ר"ח רבה וא"ל מה אדני עבדית בשינך . א"ל שן אחד כאב לי · א"ל אליהו הראה אותו לי · והראה לו . ונתן אליהו אצבעתיה על השן ונתרפא · ואע"ג דאמר לעיל סוף סימן כ"ג שע"י שריחם נסתלקו ממנו היסורין · י"ל שהא והא גרמה : למחר עאל ר"ח· והא דלא נכנס ביום השלשים יש לומר ע"פ מה שאמרו בפרק אלו מגלחין באידך עובדא דרבי דמעיקרא סבר מקצת היום ככולו והדר סבר דלא · ולכך אליהו בא ביום שלשים כיון דלא מצי לתפוס עליו שלא נהג נזיפותו משלם . שגם הוא היה מסופק בדין . ויחשוב דר"ח קים ליה דעולה . אבל ר"ח גופא לא אתי עד יום ל"א דאיהו סבר דמקצת היום אינו ככולו . או דמספקא לה ואחמיר : מן ההיא שעתא כו' · מן אותו העת שנתת ידיך עליה נתרפאת : אנא לא הוינא · אני לא הייתי שיהב אצבעותי על שינך : מן ההיא שעתא כו'. מן העת שראה רבי שאליהו נתלבש בדמותו ידע שהוא במדרגה גבוהה ונפלאה התחיל לנהוג בו בר"ח כבוד : לפנים ממני · דרך שאלה אמר לרבי אם יכנים לר"ח גם לפנים ממנו: אמר לו ח"ו· משום דר' ישמעאל ברבי יוסי זקן וגדול הוא : כה מתני שבחיה · מספר שבחו: חד זמן חמי גו כו'.פעם אחת ראה ר'ישמעאל לר' חייא בבית המרחץ ור"ח לא היה נע מלפני ר' ישמעאל.כלומר לא עמד מפניו·והמעשה היה בבית החילון שעומדים בו לבושים שיש שם שאלת שלום וד"ת וקימה והידור:אהנו דאת מתני

עץ יוסף

מתני שבחיה · וכי זה הוא שאתה מספר שבחיה: ייעול עלי כו'· יבא עלי אם אני יודע אם רחצת בבית המרחץ שהייתי טרוד באותו זמן עיינתי באגדת ספר תהלים : מן ההיא שעתא כו'. מן אותה העת היה רבי מוסר לו לר' חייא ב' תלמידים שיכנסו עמו לחסיכה כדי שלא יבא לידי סכנה מהמזיקים שמקנאים בצורבא דרבנן כדאיתא בברכות פרק הרואה : רבי יוסי לם כו' · ר' יוסי התענה שמונים יום כדי לראות את רבי חייא הגדול . ובסוף ראהו ורעדו ידיו וכהו עיניו לפי שהאש לוהט מקיפין כסאו : ואין תימר כו' . ואם תאמר דהוה רבי יוסי אדם קטן ובשביל זה לא היה כדאי לראות את רבי חייא . הא ליתא דהא אורג בא לפני רבי יוחנן אמר לו ראיתי בחלומי שהרקיע נופל ואחד מתלמידך סומכו . אמר לו ומכיר אתה אותו . אמר לו אם אני רואה אותו אני מכירו · העביר כל תלמידיו לפניו והכיר לר' יוסי · הרי נראה שהיה אדם גדול . ועל כל זה לא היה כדאי להביט ברבי חייא לגודל מעלתו : צם מאון כו' . התענה מאתים תעניות לראות לר"ח הגדול ולא ראהו · ולבסוף התחיל להצטער אמר מה היה עוסק בתורה יותר ממני · אמרו לו ריבץ תורה בישראל שלימד לאחרים יותר ממך· ולא עוד אלא שהיה גולה ממקום למקום . אמר להם וכי אני לא הייתי גולה ג"כ·א"ל אתה היית גולה ללמוד . והוא היה גולה ללמד לאחרים . וכמ"ש בפרק הפועלים שהיה כותב ה' חומשי תורה ושתא סדרי משנה , והולך למקומות שאין שם מלמדי תינוקות ומלמדם ועושה תורה שלא תשתכח מישראל :

כן כל הן דהוא כו'. פי' כל מקום שהוא נקבר מה יפסיד · שבקש ליקבר בארץ · ודוקא על יעקב קשה ליה שהיה צדיק גמור · דאלו באחר פשיטא דמפסיד דכשנקבר בא"י עונותיו מתכפרין כדלקמן : דברים בגו . יש דבר נסתר בדבר זה : אלא צור וחברותיה כו' · כדמסיק שהתם זול גדול ושובע גדול שהם מקומות של ים ופירות ותבואה עוברים שמה : נותן נשמה לעם עליה . היינו מתי א"י · וקרי לשל א"י עם עליה דא"י גבוה מכל הארץ ונמצאו יושביה על כל העולם · ואחר כך ורוח להולכים בה היינו לכל העולם בכללה : אלא מעתה רבותינו שבגולה הפסידו · הכוונה לפי דאי' שמתי א"י חיים ארבעים שנה קודם מתי ח"ל · גם מצינו סברת חז"ל שימות משיחנו ארבעים שנה נמצא שמתי א"י החיים תחלה ארבעים שנה אוכלים שנות משיחנו שהם ארבעים שנה · ורבותינו הצדיקים שבגולה הפסידו שכר של ימות משיחנו : מחליד. נוקב ועושה להם מחילות תחת הקרקע · ויש גורסין מחליל . פי' שעושה אותם חלולים חלולים והן מתגלגלין כו' לפי שא"י קדושה ושם מקום ירידת הנשמה הטהורה מהמקום העליון המכוון כנגדה לא בח"ל שהוא מקום בלתי טהור : אני פותח את קברותיכם כו' . והפתיחה והעליה · הוא המחילות שתעשינה בצדי הקברות . עד יעלו דרך שם לא"י · לא פתיחת הקבר עצמו ועלייתן

ירושלמי

לך . אמר ליה חמתי גו בני ולא איתכנע מן קומי . א"ל למה עבדת כן . אמר ייעול עלי דאין סחית לא ידעית . בההיא שעתא אשקרית עיניי בכל ספר תילים אגדה . מן ההיא שעתא מסר ליה ב' תלמידים דיהלכין עימיה בגין סכנתא . א ר' יוסי צם תמנין יומין למיחמי רבי חייא רובה ולבסוף חמא ורגזן ידיה וכהו עינוי. ואין תימר דהוה רבי יוסי בר נש זעיר. חד גרדיי אתא לקמיה ר' יוחנן אמר ליה חמית בחלמא דרקיע נפל וחד מן תלמידך סמך ליה . א"ל וחכים את ליה . אמר ליה אין אנא חמי ליה אנא חכים ליה. עבר כל תלמידוי קומי וחכים לר' יוסי . ר' שמעון בן לקיש צם מאוון צומים*) למיחמי רבי חייא רובה ולא חמיתיה . ולבסוף שרא מצטער אמר מה הוה לעי באורייתא סגיין מיניי. א"ל ריבץ תורה בישראל יותר ממך . ולא עוד אלא דהוה גלי . אמר לון ולא הוינא גלי . א"ל את הוית גלי מיליף והוא הוה גלי מילפא :

כו כתיב (בראשית מז) ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם. יעקב כל הן דהוא מהו מנכי . ב ר"א אמר דברים בגב . ר' חנינא אמר דברים בגב . ריב"ל אמר דברים בגב. מהו דברים בגבי רבי שמעון בן לקיש אמר (תהלים קטז) אתהלך לפני ה' בארצות החיים והלא אין ארצות החיים אלא צור וחברותיה וקיסרין וחברותיה תמן זולא תמן שובעא · רשב"ל בשם בר קפרא ארץ שמתיה חיין תחלה לימות המשיח ומ"ט (ישעיה מב) נותן נשמה לעם עליה . אלא מעתה רבותינו שבגולה הפסידו . א"ר סימאי מחליד הקב"ה לפניהן את הארץ והן מתגלגלין כנודות וכיון שהן מגיעין לארץ ישראל נפשן חוזרות עליהן ומ"ט (יחזקאל לז) הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיהם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל ואח"כ ונתתי בכם רוחי וחייתם :

יד יוסף א קהלת רבה פ"ט סי' ח' : ב ב"ר פ' צ"ו תנחומא סדר ויחי פסיקתא רבתי פ"א ילקוט סדר ויחי ב"ר פרשה ע"ד מדרש הנעלם בזוהר סדר חיי שרה דף קכ"ח וזוהר סדר הנ"ל דף קל"א ומדרש הנעלם בזוהר סדר וירא דף קי"ג . וזוהר סדר נח דף כ"ט . וזוהר סדר וישב דף קפ"א ומדרש משלי פסוק טוב פת . אותיות דר"ע אות ט'. ירושלמי כתובות פרק י"ב : *) נ"א תלת מאה צומין :

פירוש הכותב

נכנס לבית הוועד וכו' ושאר מלות המאמר מבוארות : **כה** ייתי עלי דאתנוחית ולא ידעית וכו' . אמר בדרך התנצלות כך וכך יבא עלי אם בכונה לא חששתי בכבודו אבל האמת שבעת ההיא הייתי מחושב וטרוד בעיוני לבקש אגדה בכל ספר תהלים ולא הכרתיו ומאז והלאה נתן לו ב' תלמידים ללוותו · (מפני המזיקים או מטעם הארץ או שלא יפול בגומא והקשה בספר יפ"מ דשפיר עביד דאין קימה והדור במרחץ ועוד היכי הוה מהרהר בדברי תורה ותי' שבבית החיצון היה · ול"נ שזה ג"כ מאהבתה תשגה תמיד כמו שר"ל יצא חוץ לתחום בשבת לכך נתן לו ב' אנשים לשמרו): ורגזון ידיה·והיו ידיו רועשות ועיניו כהות אחרי ראותו לר' חייא· ושאלו בעלי התלמוד מה טעם בא עליו העונש החזק ההוא אם תאמר שהיה ר' ייסא איש קטן הערך והלא אורג אחד בא לפני רבי יוחנן וא"ל ראיתי בחלומי שהרקיע נפל ואחד מתלמידיך היה סומכו א"ל ר"י ותכיר את ליה ר"ל ואתה מכירו · א"ל אם אני רואהו אני אכירנו והעביר כל תלמידיו לפניו והכיר לרבי ייסא · הנה נראה מזה שהיה ר' ייסא אדם גדול וא"כ נשארה השאלה במקומה ולא מצאתי עוד בספר אולי משגה הוא או שנאמר שזה היה למעלת ר' חייא כי רבה היא: וראוי לחוש למה הודיענו שחולם ההוא היה אורג ולמדנו תשובה לזה ממה שכתב רש"י בפ' יציאות השבת בפי' מה שהביאו שם אגב גררא משנת מסכת עדיות הלל אומר מלא הין מים שאובים פוסלים את המקוה שמאי אומר תשעה קבין וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה עד שבאו שני גרדיים משער האשפות שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון וכו' וקיימו חכמים את דבריהם וז"ל רש"י למה הוזכר שם אומנותם ושם מקומם לומר שלא ימנע אדם עצמו מבית המדרש שאין לך אומנות פחותה מגרדי שאין מעמידין ממנו לא כהן גדול ולא מלך ואין שער בירושלים פחות משער האשפות והכריעו בעדותם כל חכמי ישראל ע"כ . ומטעם זה הזכירו כאן בירושלמי כי חולם החלום ההוא היה גרדי אולי היה מאלה הנזכרים במשנה או כיוצא בו שהיה נזון מיגיע כפיו ולא מנע עצמו מבית המדרש והיה שלם במדותיו ראוי לראות בחלומו מעלת רבי ייסא והחלום חלק מהנבואה וכ"ש באיש חכם ירא וסר מרע : ריש לקיש התענה ש' תעניות כדי לראות פני ר' חייא רבה ולא ראהו בסוף התחיל להצטער ויאמר בדרך תימה על מה שלא נתקבלו תעניותיו לראותו וכי היה קורא בתורה יותר ממני ויאמרו לו שבודאי רבן ולמד תורה יותר ממנו ולא עוד אלא שהיה גולה · אמר להו וגם אני לא הייתי גולה אמרו לו אתה היית גולה ללמוד תורה ולא ללמד לאחרים אבל רבי חייא גלה ללמד לאחרים שהיא מעלה גדולה· וזה הבדל שיש בין מילף ומילפא מילף לעצמו מילפא ללמד לאחרים : **כן** (כל הן דהוי מיחת מנגי· בספר יפ"מ גרס כל הן דהוה מהו מנכי פירוש מה מפסיד אם נקבר במצרים) : [א"ה לפי הגי' שלפנינו כך פירושו יעקב אבינו אשר ירד למצרים לגור שם יהיה מבזה להארץ ההוא . תרגום של אנכי ארד עמך מצרים אנא איחות עמך]: דברים בגב כמו לדברים בגו כלומר אין הכונה בלווי יעקב כנגלה מן הכתוב אלא דברים פנימיים יש בו לרמוז למ"ש דוד אתהלך לפני ה' בארצות החיים . ושאל השואל ואמר והלא ארץ החיים היא המלאה לה מכל הפירות ובזול כצור וחברותיה והשיב ר"ל שאין הכוונה אלא לדבר נעלם והיא אמונת תחה"מ בראשונה · ואמרו בפרק חלק ובמקומות אחרים שתחה"מ מן התורה . וכוונתם על ענין אמתת אמונה זאת בדרך כלל רצונו לומר שודאי יחיו המתים בגוף ונפש כאשר היו בחיים אבל איכות פרטי פנה זאת היה נודע אצל החכמים בצנעא ובדרך קבלה מפי חכמיה הראשונים שהיו מביאים ראיה לדבריהם מדברי קבלה שהם דברי הנביאים כן היה בענין הפרטי הזה שאמר שמתי ארץ ישראל חיים תחלה · ואני בתומי דברתי עם לבי כי לבעבור שההשגה שכלית תהיה מסכמת כפי האפשר עם זאת האמונה אמתית ראוי להזכיר כאן ענין אמוניי אחד קרוב לענין זה והוא יהיה לו כחומה נשגבה ויסוד חזק כראי מוצק · והוא מה שאז"ל שא"י היתה ראשונה בבריאת העולם כמו שאמרו במסכת יומא מציון נברא העולם שנאמר מציון מכלל יופי וג"כ בענין השגחתו ית' בעולם השפל היא קודמת לכל שנאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה וגו' ולזה נצטוינו לקיים בה מצות השומות . ימשך מזה שראוי שתהיה ג"כ ראשון בנס הנפלא הזה שהוא תחה"מ · וראוי שגם מתי ח"ל יזכו בנס הזה אחריה ר"ל שיחיו אחריה מתי חוץ לארץ · אך אמנם יקשה לזה מהפסוק שהביא ר"ל ראיה לדבריו נותן נשמה לעם עליה שיראה ממנו דדוקא לעם עליה ולא יושבי שאר ארצות בעבור זה הקשה בעל התלמוד ואמר מעתה רבותינו שבגולה מה יהא עליהם והשיב לו רבי סימאי הקב"ה מרעיד לפניהם את הארץ וכו' · וגם רש"י ז"ל כתב ענין זה בלשון אחר שאמר בפירוש פסוק זה ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם שאין מתי ח"ל חיים אלא בצער גלגול מחילות מלשון ובמחלות עפר הלמ"ד דגושה · ואין שבח זאת האמונה רמה להאמינה כפשטה ממש · וראוי לומר שיש בפירושה ענין מקובל בלתי נודע לדורינו זה · ומה שבררתי לעצמי

כז רבי ברכיה שאל לר' חלבו. א רבי חלבו שאל לר' אימי . רבי אימי שאל לר' אלעזר . ר' אלעזר שאל לרבי חנינה . ואית דאמרין רבי חנינה שאל לריב"ל אפילו כגון ירבעם בן נבט וחביריו . אמר ליה (דברים כט) גפרית ומלח שרפה כל ארצה . א"ר ברכיה מה הן שאל להן והן שאל להן לא שמעינן מינה כלום. מיי כדון כיון שנשרפה א"י נעשה בהן מדה"ד. תני בש"ר יהודה ז' שנים עשת ארץ ישראל נשרפת הה"ד (דניאל ט) והגביר ברית לרבי' שבוע א'. כותים שבה מה היו עושין מטליות מטליות והיתה נשרפת:

כח עולא נחותא הוה אידמיך תמן שרי בכי . אמרי ליה מה לך בכי אנן מסקין לך לארעא דישראל. אמר לון ומה הנייה לי אנא מובד מרגליתי גו ארעא מסאבותא . לא דומה הפולטה בחיק אמו לפולטה בחיק נכריה :

כט רבי מאיר הוה אידמיך ליה באוסיא . אמר אימורין לבני ארעא דישראל הא משיחכון דידכון · אפילו כן אמר לון יהב ערסי על חוף ימא דכתיב (תהלים כד) כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה . ב שבעה ימים סובבין את ארץ ישראל · ימא רבא . ימא דטבריא . ימא דסמכי . ימא דמילחא. ימא דחילתא . ימא דשלייתי ימא דאספמיא. והאיכא ימא דחמין . דיקליטינוס הקוה נהרות ועשאו :

ל כתיב (במדבר כא) הנשקפה על פני הישימון . ג א"ר חייא בר בא כל מי שהוא עולה להר ישימון ומצא כמין כברא בים טבריא זו היא בורה של מרים. א"ר יוחנן שערונה רבנן והא היא מכוונה כל קבל תרעא מציעיא דכנישתא עתיקתא דסרונגין :

יד יוסף א פסיקתא רבתי פ"א : ב עיין ירושלמי פ"ו דשקלים : ג ב"ר פרשה ס'. במדבר רבה פ' י"ט תנחומא סדר חקת בבלי שבת פ' במה מדליקין :

פירוש הכותב

לעצמי בדרך הפשט נקשר עם מה שהבאתי כי כאשר רצה הקב"ה לזכות את ישראל היושבים בחייהם ובמותם בארץ הקדושה שאחרי כן יהיו לתכלית נערך ומשובח שאיננו כדאי להאריך בו כן תחייב מדת רחמיו יתברך שרצותינו שבגולה יזכו לאותה מעלה כיון שהיתה זאת האמונה קבועה בלבבם גם בהיותם בארץ אויביהם · וזאת כוונת מאמר גלגול מחילות שאותה תחייה תהיה סבתה ארץ ישראל והמחשבה שהורה ללכת אליה לעבוד הש"י ולשון גלגול בכאן נגזר מלשון וגללו את האבן וכן בגלל הדבר הזה וכן ראוי לפרש לשון מאמר זה מתגלגלים כנאדות שהוא דרך משל לרמוז שכמו שהנאד ימלא רוח כן גוף האדם שנתחבר עם הנפש המדברת אשר חלקוה החכמים ז"ל לנפש רוח נשמה יש בו חלק המכונה ברוח ואמר הנביא במתי א"י נותן נשמה לעם עליה שהיא החלק היותר משובח עוד אמר רוח להולכים בה לרמוז כפי מדרש זה אל מתי חוצה לארץ שאין בהם רק החלק האמצעי המכונה ברוח וכן אמר שלמה ומי יודע רוח בני אדם ובהגיעם להיות נמנים עם מתי ארץ קדושה יזכו אל קדושת נשמה · וכאשר יהיה רצון מלפני אבינו שבשמים אשר עין בעין נראה הנס הנפלא הזה אז נבין מהותו על השלמות: ועוד היתה לי כוונה שנית במה שהבאתי למעלה בפי' המאמר כדי שיצדק על כל בעלי אמונה שנקברו בארץ גלותנו פסוק והנחתי אתכם על אדמתכם ונתתי רוחי בכם וחייתם שיראה לשון זר להזכיר אדמתכם על מי שלא ראה אותה ולא ישב בה מעולם וממה שכתבתי יש תשובה לזה כי האמונה הקדושה הקבועה בלבבנו בראייתה ובקיום מצות התלויות בה ע"י ביאת משיח צדקנו היא שעמדה לנו ולכנות לה שם אדמתנו ובה תהיה תחייתנו ותחיית כל עדת המאמינים בהיותם בחיים חייתם . והיה אפשר לחשוב שמעלת הארץ תספיק להחיות רוח ירבעם וחביריו שעם היותם עובדי עבודת כוכבים נמצא בהם דבר טוב מצד ישיבתם בארץ ובעבור זה יזכו זכיה מה בנס התחיה אע"פ שלא ישוו לצדיקים אשר בתוכה ולבטל זה השיב רבי ברכיה כיון שנשרפה ארץ ישראל רמז בזה שבעת פקודתה נשרף ונשחת כל זכות הארץ מצד עצמה אך אמנם זכות הצדיקים הנקברים בתוכה קיים קיום נצחי לעד ואין בו הפסד ושרפה בשום צד. (כתב בעל יפ"מ והנחתי אתכם וגו' פ"ש הוא אלא הכי הוא ונתתי רוחי וחייתם והנחתי אתכם וראייתו מדכתיב ונתתי בתר והבאתי אתכם וע"ש: ירבעם בן נבט וחביריו שהיו רשעים גמורים ולא יתכן שיועיל להם קבורת ארץ ישראל והשיב לו גפרית כו' וע"י בזיון זה נמחל להם והקשה י"מ מה יהיה מאותן רשעים שנקברו לאחר דין גפרית ותי' שהקב"ה ינער אותם מן הארץ ע"ש: שבוע אחת מ"ש אתיא ברית ברית כתיב הכא והגביר ברית וכתיב התם על אשר עזבו את ברית וגו' מה התם שבוע אחת אף כאן שבוע אחת) :

כח פי' עולא נחותא הוה . אחר שישב בארץ חזר לירד לבבל וזה פי' נחותא הוה שירד משם לבבל ואידמיך תמן שנפטר שם וכבר כתבתי זה הלשון המורגל לומר על הצדיקים שאין המיתה בהם אלא שינה: שרי בכי · התחיל לבכות ואמרו לו למה אתה בוכה אם מפני שאתה בח"ל אנחנו מעלין אותך להקבר שם· אמר להם ומה הנאה לי כיון שנאבדה מרגליתי בתוך ארץ טמאה כנוי מרגלית אל הנשמה הנפטרת מגופו בארץ טמאה אשר קראה חיק נכריה : **כט** ר"מ נפטר ג"כ באסיא שהיא חוצה לארץ וקרוב לה וכאשר ארץ מולדתו היה ארץ ישראל וישב בתוכה היה אהוב אל יושביה ואמר האומר שיאמרו לבני הארץ הנה משיחכם בא להקבר בארצכם · ואף גם זאת בהיותו נקבר בארץ ישראל לא נתקררה דעתו עד שצוה שיקברוהו בארץ סמוך לים לזכור אמונה אמתית נפלאה כי היא ראיה גמורה על חדוש העולם ובדבר ה' נקוו המים ונראית היבשה הפך חיוב הטבע ולזה הזכיר סמוך לזה שם ז' ימים הסובבים לארץ ישראל . ואם יש עוד ים ח' לפי האמת הוא מקוה נהרות לקיים ועל נהרות יכוננה :

ל עוד הזכיר גודל ענין האמונה בנס בארה של מרים שהוא נראה בחוש לעולם על הר הישימון ואמר ר' יוחנן קבלה היתה בידו שהיא מכוונת כנגד פתח אמצעי של בהכ"נ הישן שהיה בסגונין וראוי להאמין שהם הכירו ענינים נפלאים ומקודשים באותו ב"ה שראוי שיהיה מכוון כנגד קדושת בארה של מרים ודי בזה הערה עם מה שכתבתי למעלה ולמטה :

עץ יוסף

ועלייתן מתן כפשטיה . ואע"ג דבמתים שהחיה יחזקאל בבקעת דורא מיירי האי קרא והאי הוו בחו"ל . יש לומר דסבר דלא החיה יחזקאל מתים ממש אלא ראה כן בנבואה רמז לעתיד כמ"ד בפרק חלק באמת משל היה:

כז אפילו כגון ירבעם . דכיון דאמרן נותן נשמה לעם עליה שמתי א"י חיין לעתיד · א"כ כולל אפי' כגון ירבעם וחביריו שמתו בא"י· והא לא מסתבר שתועיל זכות א"י לכיוצא באלו: מה הן שאל להן כו' . כלומר ממה שזה שאל לזה וזה לזה עדיין לא שמענו כלום · דלא ידע מאי קאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה לתשובת שאלתו. והשתא בעי הגמרא מאי כדון מה עכשיו אנו מושיבין על זה · ומתרץ כיון שנשרפה א"י נעשה בהן הדין ע"י שנשרפו בהיותם קבורים בה ועל ידי זה יזכו לתחיה . ולזה נתכוון המשיב גפרית ומלח שרפה כל ארצה · וקשה מה יהיה מאותן רשעים שנקברו לאחר דין גפרית וגו' · וי"ל שהקב"ה ינער אותם מן הארץ (י"מ) : הה"ד והגביר ברית לרבים · בפרק הוציאו לו אר"י מאי טעמא דאתיא ברית ברית כתיב הכא והגביר ברית לרבים שבוע אחד . וכתיב התם ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם· מה התם (בדניאל) שבוע אחד אף הכא נמי (אותו ברית האמור בגפרית ומלח) שבוע אחד· שבוע פי' שמיטה : מטליות מטליות כו'. בסוף פתיחתא דאיכה רבתי אי' זורעין אותה מטליות מטליות זורעין כאן והיא נשרפת· ופי' בערוך זורעין אותה בערוגות שאין בהן שלשה על שלשה כמטליות שאין בהן שלש על שלש שאינם נחשבים לכלום והדר נשרפו :

כח עולא נחותא הוה·שהיה מא"י וירד לבבל: אידמיך כו'. בא הזמן למות שם · התחיל ובכי על מותו בח"ל · אמרו לו מה לך לבכות אנו מעלין אותך להקבר בא"י · אמר להם ומה הנאה לי בזה · מאחר שאני מאבד מרגליתי בתוך ארץ שאינה טהורה . אינו דומה הפולטה בחיק אמו לפולטה בארץ נכריה והיינו נפשו · כי א"י אצלה כאם מפני קדושתה וכשיוצאה מן הגוף שם עולה מיד למקומה הראוי לה כי א"י שער השמים · משא"כ הפולטה בח"ל . ואע"ג דאיכא הנאה מהקבורה בא"י לענין גלגול המחילות ולענין כפרה · אמר מה הנאה לי לענין צערו והוא עליית נפשו למקומה בצאתה מן הגוף בדרך ישרה :

כט ר"מ הוה אידמיך כו' · ר"מ היה נפטר באסיא שהיא מחו"ל אמר בעת מותו שיאמרו לבני א"י הא משיחכון דידכון · כלומר שישגיחו על רבם שמת בחו"ל כדי להעלותו לקברו בא"י . ועם כל זה צוה שבעוד ארונו באסיא יתנוהו על חוף הים לפי שא"י מיוסדת על הימים וא"כ חוף הים בכל מקום יש לו צד שייכות לא"י · והביא ראיה דא"י מיוסדת על ימים מדכתיב כי הוא על ימים יסדה ומפרש דימים אלו הן ז' ימים שסובבים א"י · ומפרש יסדה לא"י . ומפרש נמי על נהרות יכוננה אלו ד' נהרות שמקיפין א"י וכדאי' בפרק הספינה : והאיכא ימא דחמין · שסובבת א"י וא"כ ח' איכון · ומשני דהוא לאו ים ממש הוא אלא קבוץ נהרות ודיקליטינוס עשאו ולא מעצמה הוא :

ל כתיב הנשקפה על פני כו' · מעין מה שאמר דים טבריא סביב א"י מייתי נמי מה שנראה מישימון בארה של מרים בתוך ים טבריא ומה ששערוה חכמים וראו שהיא מכוונת כנגד הפתח האמצעי של בית הכנסת הישן מעיר סרונגין שהיא מא"י: כמין כברה· פרש"י סלע עגול· ועשוי ככברה. ובמדבר רבה קאמר כמלא תנור: זו היא בארה של מרים· שניתנה לישראל בזכותה. ועליה כתיב ונשקפה על פני הישימון דהבאר זה דמשתעי ביה קרא קאי דקאמר שנתגלגל עמהם מסיתן להם במתנה לנחליאל עד הגיא ששם מת משה ושם בטלה הבאר כדפרש"י בחומש· ואשמעינן שנכנס לים טבריא ומשם נראה למי שעומד על פני הישימון: שערונה כו'· שיערוה רבנן לבארה של מרים והיא מכוונת נגד שער אמצעי של ביהכ"נ ישנה דסרונגין שם מקום :

לא אכתיב (ירמיה כ) ואתה פשחור וכל יושבי ביתך תלכו בשבי ובבל תבא ושם תמות ושם תקבר. רבי אבא בר זמינא א"ר חלבו ור' חמא בר חנינא . ח"א מת שם ונקבר שם יש בידו שתים . מת שם ונקבר כאן יש בידו אחת . וחרינא אמר קבורה שבכאן מכפרת על מיתה שלהן . רביוונה בשם רבי חמא בר חנינא ב ריגליי דבר נש ערבתיה למיקמתיה כל הן דהוא מתבע . כתיב (מ"א כב) ויאמר מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמות גלעד וימות בתוך ביתו לא תמן :

לב רבי בר קיריא ור' אליעזר הוו מטיילין באיסטרין. ראו ארונות שהיו באין מחו"ל לארץ. אמר ר' בר קיריא לרבי אליעזר מה הועילו אילו אני קורא עליהם (ירמיה ב) ונחלתי שמתם לתועבה בחייכם ותבואו ותטמאו את ארצי במיתתכם . אמר ליה כיון שהן מגיעין לארץ ישראל הן נוטלין גוש עפר ומניחין על ארונם מתכפרין דכתיב (דברים לב) וכפר אדמתו עמו :

מסכת שביעית פרק ששי

לג אמר ר' שמואל בר נחמן ג שלש פרסטיגיות שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ . מי שהוא רוצה להפנות יפנה . להשלים ישלים . לעשות מלחמה יעשה . גרגשי פינה והאמין לו להקב"ה והלך לו לאפריקי (ישעיה לו) עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם זו אפריקי . גבעונים השלימו (יהושע י) וכי השלימו יושבי גבעון את ישראל . שלשים ואחד מלכים עשו מלחמה ונפלו :

לד אמר ר' יוסטיא בר שונם ד לכשיגיעו הגליות לטורי אמנה הן עתידות לומר שירה מ"ט (שיר ד) תשורי מראש אמנה לטורי אמנה :

מסכת תרומות פרק רביעי

לה כתוב (יחזקאל מה) ששית האיפה מחמר החטים וגו' עין יפה תורם אחד מארבעים . בינונית אחד מחמשים . אמר ר' לוי כתיב (במדבר לא) וממחצית בני ישראל תקח אחד אחוז מן החמשים . כל מה שאתה אוחז ממקום אחר הרי הוא כזה . מה זה אחד מחמשים אף כל מה שאתה אוחז אחד מחמשים . והרעה אחד מששים דכתיב (יחזקאל מה) וששיתם את האיפה מחמר החטים וגו' :

לו אמר רבי לוי בר חינא כל המוציא מעשרותיו כתיקונן אינו מפסיד כלום . מ"ט (יחזקאל מה) ועשירית החומר האיפה אל החומר יהיה מתכונתו :

פרק שמיני

לז כתיב (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו . ר' מאיר אומר זה הכלב . רבי יהושע ב"ל אומר ה זה הנחש :

יד יוסף א פסיקתא רבתי פ' א ב"ר פרשה ל"ו : ב בבלי פרק החליל : ג דברים רבה פ"ה : ד שמות רבה פרשה כ"ג שה"ש רבה פ"ד סי' י"ח ירושלמי פ"א מסכת חלה : ה ב"ר פרשה נ"ד :

לא מת שם ונקבר שם . פי' בחו"ל יש בידו ב' מיתות. לפי שמלבד עיקר המיתה בסילוק הרוח מן הגוף עוד מת שנית בקבר מלד עלמותיו שנשאר עוד בהם כח חיוני מעט הנקרא הבלא דגרמי . שיורד תמיד שפע של עליון הנמשך מנלחות העליונים על עלמות הלדיקים להשביע בלחלחות כח נפשם הכלול עוד בתוך עלמותם בקבר . שאין שפע של זה יורד כראוי אלא בא"י המכוונת כלפי ארץ החיים העליונה אשר משם יורד זיו של העליון מקור החיים . אבל בחו"ל גם כח חיוני זה מתמעט והולך והעלמות מתייבשין כפגרים מתים בהיות נמנע להם שפע של החיים העליונים (גזר הקדש) ודייק זה שיש בידו שתי מיתות מדכתיב ושם תמות ושם תקבר . דה"ל לכתוב שם תמות ותקבר . וקאמר ושם תקבר . להקיש אל המיתה בתיבת ושם (כלי חמדה) : וחרינא אמר קבורה כו' . לדידיה קרא דשם תקבר לא אתא למימר דקבורה דהתם כמיתה אלא משום דהיכא דנקבר בארץ מכפר על מיתת חו"ל קאמר דפשחור לא יזכה שיתכפר בקבורה כי גם שם יקבר : ריגליי דבר נש כו' . הוא כדאמרן בפרק החליל רגלוהי דאיניש אינון ערבין ביה לאתרא דמתבעי לתמן מובילין יתיה. ופרש"י למקום שנגזר עליו למות משם הוא מתבקש ליטול נשמתו . תמן מובילין יתיה לשם רגליו מוליכות אותו . ובספר קול יעקב פי' לאתר דמתבעי כו' כי לפעמים אנו רואים אחד בא ממקומו לעיר אחרת ומת שם ואין זה כי אם שאנשי העיר לריכין לפעולת מיתתו שיכפר עליהם . ועל כן אמרו לאתר דמתבעי בלשון התפעל כלומר שהמקום לריך אליו ולפעולתו . תמן מובילין יתיה : וימות בתוך ביתו לא תמן . במלחמה . אלא ודאי דלריך הוא למות במקום שנגזר עליו . ודע שכן הוא הנוסחא באגדת הירושלמי שעם היפ"מ . אבל נוסחת אגדת ירושל' שהעתיק הכותב הוא כך וימת לא בתוך ביתו אלא תמן . ונראה שכן הוא הגירסא הנכונה שכן משמע במקרא שמת תמן במלחמה וקברוהו בשומרון :

לג פרסטיגיות . פי' איגרות . ובלשון יוני דת וגזרה (מוסף הערוך) : שלשה פרסטיגיות . קשה שלשה למה לי באיגרת אחת היה יכול לכתוב כל החלוקות . ובדברים רבה לא קאמר אלא היה פורש דטגמא בכל מקום כו' . ואולי הכא לאו דוקא ועל שם דכתוב בה ג' ענינים קרי לה ג' איגרות : עד שלא יכנסו לארץ . מהאי לישנא משמע דדוקא אז היו יכולים להשלים . אבל משעברו הירדן לא משום לא תחיה כל נשמה . אבל מהא דאמרינן בדברים רבה פ"ה יהושע היה פורש דיוטגמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש כו' משמע ודאי לאחר שנכנסו בארץ שהיה הולך ביחוד לכבוש לשום אחד מערי א"י היה פורש הדיוטגמא . ולכן צ"ל דההיא דנקט הכא קודם שנכנסו לא"י לאו דוקא . אי נמי דתרי אמוראי ואליבא דרשב"נ : גרגשי פנה . אין ספק דהכי גמירי לה . ועמ"ש בדברים רבה :

לד לכשיגיעו הגליות כו' . ענין זה מפורש בש"ר פ' כ"ג דדריש התם אתי מלבנון כלה וגו' על גלות השכינה עם ישראל מבית המקדש והחזרתם עמה מהגליות . ועלה קאמר תשורי מראש אמנה כי הר הוא ושמו אמנה עד אותו הר ארץ ישראל ממנו ולהלן חוצה לארץ . וכשיגיעו הגליות לשם שהוא תחלת בואם לארץ יהיו אומרים שירה . ודריש תשורי לשון שירה כי שניהם משורש אחד . ועל שמחתם בא"י יתרועעו אף ישירו בהגעתם אליה :

לה כל מה שאתה אוחז כו' . ר"ל כמו שמלינו תרומת מכס אחד מחמשים אף כל תרומה תורם אחד מחמשים . וזו מדה בינונית : וששיתם האיפה מחומר השעורים . חומר הוי שלשים סאין ואיפה שלש סאין נמלא ששית האיפה עולה חלי סאה . וכשתורם מששית האיפה מחומר נמלא דהיינו אחד מששים . והיינו עין רעה . ועין יפה אחד מארבעים נפקא ליה נמי מהאי קרא דכתיב ששית האיפה וכתיב נמי בהא קרא וששיתם כלומר וששיתם קאי אחומר חטים וחומר שעורים דבכל חד וחד איכא ששתות דהיינו סאה לשני חומרים ותן ששית האיפה דכתיב בהאי קרא על חלי סאה ותלי לששים סאין דהיינו חומר חטים וחומר שעורים (תוספות קידושין דף מ"א ד"ה תורם כדעת בעל הבית) . ועיין תוס' ד"ה פיתת עשרה כתובות דף ל"ט ע"ב : **לו** אינו מפסיד כלום . שהקב"ה שולח ברכה בכרי שאפילו שיפרים מעשרותיו ישאר כמו שהיה אפילו לא היו מוליאין המעשרות . שנאמר ועשירית החומר האיפה והיינו המעשר מן החומר שהיא ג' סאין . ואמר קרא מן החומר עלמו יהיה מתכונתה לומר שלא יחסר החומר מן חשבונו בשביל המעשר שהפרשתם ממנו : **לז** זה הכלב . דהתם כלב אויב לאדם וחורץ לשונו לנגדו ונושכו . וכן הנחש דכתיב ואיבה אשית בינך ובין האשה . ורלייה לרבי מאיר מייתי

לא פי' יש בידו שתים זוכה לב' מעלות אחת על המיתה בארץ ושנית על הקבורה שם . וחכם אחר סובר שהקבורה היא הכל . וכיון שנקבר בארץ זכה במעלת התחייה : רגלוי דבר נש. רגלי כל איש ואיש הם ערבים להקימו בכ"מ שהוא נתבע מן השמים כאשר קרא באחאב שכדי שתתקיים הנבואה שהכלבים ילקקו את דמו בחלק יזרעאל היה לריך שילך למקום שימיתוהו וז"א מי יפתה את אחאב שילך למלחמת רמות גלעד שימיתוהו שם ועונותיו ילכדונו ויפתוהו ללכת שם ואם ימיתוהו שם לגמרי ויקבר שם לא תתקיים הנבואה שילקקו את דמו בחלק יזרעאל וסבב הש"י שלא מת מיד אלא אחר שהוכה מכת מות עלה על המרכבה וישב אל ביתו אשר בשומרון וימת שם ונתקיימה הנבואה כי היא קרובה אל יזרעאל וכמו שכתבו המפרשים :

לב פי' סברת רבי בר קוריא שמעלת הישיבה היא לאותם שהם חיים בה ומקיימים מלות התלויות בה וגם כי אוירא דארעא מחכים . ועוד אמרו הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה . אבל אחרי המיתה מה תועיל הבאת הגוף הנגוף אל ארץ הקדושה ורבי אלעזר השיב לו כי לעולם יש תועלת גדול גם בבואם אחר מיתתם שעפר הארץ מכפרת עליהם אפשר שכוונו לומר שזאת התשוקה טובה שהיה להם בחיים לבא אל ארץ הקדושה היא מכפרת עליהם כמו שכתבתי ברמז במאמרים שלמעלה ובמקומות אחרים :

לד כאן רמז מעלת אמונתנו בה' ובתורתו הלא היא תהיה סבת יציאתנו מהגליות וגם ההרים הגבוהים שהם רמז למלכים ושרים יפלו לפני עדת המאמינים ויהיו ששים ושמחים בהם וזאת כוונת מה שאמר עתידין לומר שירה :

לח רבי ינאי הוה מידחיל מיניה סגין . והוה יהיב ערסיה על ארבעה מרושין דמיין · חד זמן פשט ידיה ואשכחיה גביה. אמר ארימון מיניה (תהלים קטז) שומר פתאים ה':

לט א מעשה בטבח אחד בציפורי שהי' מאכיל ישראל נבלות וטרפות. פעם אחת שתה יין בע"ש ועלה לגג ונפל ומת. והיו כלבים מלקקים בדמו. אתון ושאלין לר' חנינא מהו מירמיתיה מן קומיהון. אמר לון כתיב (שמות כב) ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו. וזה היה גוזל את הכלבים ומאכיל את ישראל אמר לון ארפונון דמדידהון אינון אכלין:

מסכת מעשרות פרק שלישי

מ דלמא ר' זעירא ור' אבא בר כהנא ור' לוי הוון יתבין והוה ר' זעירא מקנתר לאילין דאגדתא וצווח להון ספרי קיסמי . א"ל רבי בא בר כהנא למה את מקנתר לון שאל ואינון מגיבין לך . אמר לו מהו דין דכתיב (תהלים עו) כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור. אמר ליה כי חמת אדם תודך בעוה"ז. שארית חמות תחגור לעוה"ב . אמר לו או נימר כי חמת אדם תודך בעוה"ב שארית חמות תחגור בעוה"ז . א"ר לוי כשתעורר חמתך על הרשעים צדיקים רואים מה את עושה להן והן מודים לשמך · אמר רבי זעירא היא איפכא והיא מהפכה לא שמעינן מינה כלום . ירמיה בני אזל צור צור דוקניתך דהיא טבא מן כולם:

מסכת בכורים פרק שלישי

מא שמעון בר בא היה בקי במרגליתא ובכל מלאי ולא הוה לי' עגול לאכול והוה רבי יוחנן קרי עלוי (קהלת ט) וגם לא לחכמים לחם . אמר כל מי שאינו מכיר מעשיו של אברהם יכיר מעשה אבותיו של זה:

מב משנה ביצד מפרישין את הבכורים כו' לפי כבוד הנכנסין היו יוצאין . ולא כן תני (ויקרא יט) תקום והדרת. מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הדור שאין בו חסרון כיס. שניא היא הכא שהיה אחד לקיצין. תני ר' שמעון בן אלעזר מנין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת מאלהיך אני ה'.ר' חנינא בריה דר' אבהו לזקן ארבע אמות עבר ישב לו.גדול משהוא רואהו עד שיכסה ממנו. מ"ט (שמות לג) והיה בצאת משה וגו' והביטו אחרי משה עד באו האהלה . והביטו אחרי משה ב מלמד שחשדוהו באשת איש אמר רבי סימון אמר הקב"ה מפני שיבה תקום ויראת

פירוש הכותב

לח רבי ינאי היה ירא מהנחש ולהנצל ממנו היה נותן מטתו על ד' ספלים של מים. פעם אחת הושיט ידו וימצאהו סמוך לו אמר הסירוהו מכאן וכו':

לט אתון שיילין · באו לשאול לר' חנינא מהו להרימו מלפניהם אמר להם התורה אמרה לתת הטרפה לכלבים והטבח רשע הזה היה גוזל חלקם שהיא הטרפה ונתנה לישראל א"כ עתה שהש"י אנה לידו שנפל מן הגג לפני הכלבים הדין נותן שהם יגבו ממנו חובותם ויאכלו בשרו ודמו וזה פירוש ארפונון מלשון רפיון הניחום והתרפו מהם ואל תקברו את רשע כי הכלבים אוכלים משלהם:

מ פי' זה שיעור הפסוק לדעת ר' לוי כי חמת אדם כאשר אתה מעורר חמתך על אדם החוטא וכינה בלשון אדם שהלך בדרך אדם"ר לעבור מצות הש"י אז תודך ר"ל האיש הצדיק מודה לך בראותו ששפכת חמתך על הרשע·ולשון תודך נאמר בשתם על מי שדרכו להודות לה' שהוא הצדיק והודאתו זאת תהיה סבה שתחגור ותאסור שארית חמתך ויסכים עם זה סוף המזמור נדרו ושלמו וגו' כיון שהודאת הצדיק היא סבה שהש"י לא יעיר חמתו ראוי ללמוד ממנו להודות לפניו ית' כל סביביו וידרו נדרים וישלמו יבצור רוח נגידים וגו' כאשר הקב"ה יקטוף וישפיל רוח השרים אז גם מלכי ארץ שהם גבוהים עליהם ר"ל על השרים ייראו מלפניו והקב"ה יהיה נורא עליהם: [ואנן מגיבין · פי' אנו משיבין לך]:

מא פי' היה בקי בהכרת מרגליו שהיא חכמה נסתרת שהסוחרים מרויחין בה הרבה וגם היה בקי בכל דברים אחרים ולא היה לו מה לאכול והיה קורא ר' יוחנן עליו וגם לא לחכמים לחם· ועוד היה מזכיר עליו תמיהם אחרת שהיה בן אנשים חכמים צדיקים במעשיהם נדיבי עמים כמו אברהם אבינו וכל זה לא הועיל שיהיו מזונותיו בריות כי גלגל הוא שחוזר בעולם כמו שאמרו בתלמוד שלנו על חכם שראה עני מחזר על פתחו ואמר לאשתו שתקדים ליה כי היכי דליקדמו לבנך ר"ל שתתן לו צדקה כדי שיתנו גם כן לבניך אם יצטרכו לבריות וירע בעיניה על זה והוא השיב לה גלגל הוא שחוזר בעולם שנאמר כי בגלל הדבר הזה ואין זה פשט הפסוק אבל רמז יש כן לזה ומעשים רבים בתלמוד דומים לזה וביחוד במסכת תעניות:

מב לפי כבוד וכו' · כפי מנין האוכלוסין הנכנסים בהבאת הבכורים כן היו מנין האוכלוסין היוצאים להקביל פניהם לכבוד המצות אם רבים אם מועטים במנינם כמו שכתבתי למעלה בסוף מסכת זאת: א' לקיצין פעם אחת בעתים רחוקים . ת"ל זקן ויראת נסמך זקן ליראת כאומר לזקן עצמו ויראת מאלהיך ואל תטריח · וזה ע"ד ע' פנים לתורה: שחשדוהו באשת איש . ראוי לפרש שחשדוהו במה שהיה פורש מהם ויקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה שהיה כדי שיוכל ליפנות בצרכי הגוף המכונה

עץ יוסף

עובדא דרעייא ודרב. ורא' לריב"ל מייתי עובדא דתוס שחיק כדאי' בירושל' ע"ש:

לח רבי ינאי · היה ירא מהנחש הרבה . והיה נותן מטתו על ד' עוגיות של מים כדי שלא יעלה עליה הנחש · פעם אחת פשט ידו ומצאו אצלו שעם כל זה עלה · אמר הרימו מטתו מכאן ואסמוך על ה' שיסמרני שהוא שומר פתאים שהרי אפילו בכאן עלה ולא הועילני אלא שמירת ה' ששומר למי שאינו יודע ליזהר עצמו:

לט מהו מירמתי מן קומיהון . מהו להוציאו מן הכלבים · וכתב היפ"מ ונראה דבשבת הוה ונסתפקו אם מותר לטלטלו מפני הכלבים דפלוגתא דאמוראי הוא בפרק כירה אם מצילין את המת מפני הדליקה · ואפילו תימא דידעי דהלכתא כמאן דשרי אפשר דקמיבעיא להו אי שרינן טלטול גמור או דוקא טלטול מן הצד שבזה נחלקו הפוסקים אי נמי אם אפשר ע"י ככר או תינוק לא מטלטלין ליה אלא ע"י ידיהם כמ"ש קצת מהפוסקים · והשיב רבי חנינא שאין לדחות שום איסור שבת מפני הכלבים בנידון זה כיון דמדידהו אכלי : ארבינון · הניחום שמשלהם הם אוכלים שגזל אותם בטריפות הניתן להן בשכרן משום ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו כשנוי במכילתא:

מ דילמא · מעשה: מקנתר כו' . מקנתר לבעלי אגדה וקורא להו ספרי קוסמין כאילו ח"ו אמרו דבר שקר פירוש הכתובים מה שלא קבלו מרבותם: מגיבין · משיבין· כלומר דברים הגונים ישיבו לך : א"ל כי חמת אדם תודך בעוה"ז · פי' כשתעורר חימה ונקם על האדם בעוה"ז ויודך על הפורענות וישוב בתשובה· אז שארית חימה כלומר מה שנשאר עוד בחמתך לפרוע לו על עונותיו בעולם הבא תעכבם . ותחגור הוא לשון חגירת הצפורן דפ"ק דחולין : או נימר כו' · או נוכל לומר איפכא דרישא דקרא לעוה"ב וסיפא לעוה"ז · והכי פירושו שבעולם הבא יודך על מה שנענש בעולם הזה ונמצא נקי לעולם הבא . ולכן שארית חמות תחגור בעוה"ז כלומר שתאזור בחימות לגמרי בעוה"ז להענישו על כל מעשיו · ופי' שארית שלא תניח שארית עונש לעוה"ב : כשתעורר חמתך · וה"פ מכיון דחמה שאתה מביא על אדם רשע תודך כלומר שהיא סיבה שיודוך הצדיקים והרי הוא כאילו היא הנותנת הודאה ע"ד יהללו את ה' מן הארץ · לכן שארית חמות תחגור ותאזור מתניך להביאה על הרשעים כי כל שאתה מביאן עליהן יוסיפו הצדיקים בהודאתך : היא הפכה והיא מהפכה · פי' האגדה כשתהפך בה כך או כך אין לומדים ממנה שום דבר לענין הדין · ולכן אמר לבנו ירמיה בני צור צור דוקניתך כלומר שמור והזהר בענין שאלת דוקניתך והיינו מה ששאל אמתניתין היתה ניטלת בדוקני כדאי' בפירקין דהיא שבח מכלים כי עסק זה טוב מהכל:

מא היה בקי · בהכרת מרגליות שהיא חכמה נסתרת שהסוחרים מרויחין בה הרבה . וגם היה בקי בכל דברים אחרים · ולא היה לו מה יאכל · והיה רבי יוחנן קורא עליו וגם לא לחכמים לחם·ועוד היה מזכיר עליו תמי' אחרת שהיה בין אנשים חכמים צדיקים במעשיהם נדיבי עמי' כמו אברהם אבינו וכל זה לא הועיל שיהיו מזונותיו בריות . כי גלגל הוא שחוזר בעולם·

מב לפי כבוד כו' · כפי מנין האוכלוסין הנכנסין בהבאת הבכורים · כן היה מנין האוכלוסין היוצאין להקביל פניהם לכבוד המצוה . אם רבים אם מועטים במנינם : אחד לקיצין · פעם אחת בעתים רחוקים : ת"ל זקן ויראת . נסמך זקן ליראת כאומר לזקן עצמו ויראת מאלהיך ואל תטריח : מלמד שחשדוהו בא"א . לפי שפירש מן האשה ע"פ הדיבור . והיו ליצני הדור אומרים שאי אפשר ליזוד אשה לפרוש מן האשה כל ימיו. ודרשו כן מדכתיב ויקנאו למשה במחנה . דמשמע כל זמן שהיה במחנה קנאו לנשותיהם עד שנטה אהלו מחוץ למחנה · וזהו ויפול על פניו מחמת כיסופא כמו שת"י (מהרש"א) ועי'

יד יוסף א ויק"ר פ"ס ב בבלי חלק דף ק"ח ע"ב רבה ותנחומא סדר קרח יונתן בן עוזיאל פסוק וישמע משה ויפול וגו'.

מאלהיך אני ה' אני הוא שקיימתי מצות עמידת זקן תחלה :

מג רבי זעירא הוון בעיין ממניתיה ולא בעי מקבל עלוי · כד שמע ההן תנייא תני חכם חתן נשיא גדולה מכפרת קביל עלוי ממניתיה · חכם (ויקרא יט) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן מה כתיב בתריה (שם) וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו . מה הגר מוחלין לו על כל עונותיו. אף חכם כשנתמנה מוחלין לו על כל עונותיו . חתן (בראשית כח) וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל. וכי מחלת היה שמה והלא בשמת שמה . אלא שנמחל לו לו כל עונותיו . נשיא (שמואל א יג) בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא שנמחל לו על כל עונותיו כתינוק בן שנה :

מד רבי מנא מקל לאילין דמתמני בכספא. רבי אימי קרי עליהון (שמות כ) אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם . א"ר יאשיה וטלית שעליו כמרדעת של חמור . א"ר דיין זה שהוא מתמני בכסף אין עומדין מפניו ואין קורין אותו רבי והטלית שעליו כמרדעת של חמור . רבי זעירא וחד מן רבנן הוון יתיבין . עבר חד מן אילין דמתמני בכסף אמר ההוא דמן רבנן לר' זעירא נעביד נפשן תניי ולא ניקום לון מקומוי . תרגם יעקב איש כפר נבוריא (חבקוק ב) הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה ויודע הוא להורות הנה הוא תפוש זהב וכסף לא בכספייא איתמני (שם) וכל רוח אין בקרבו לא חבים כלום . הוי (אומר) בעיתון ממנייה . (שם) וה' בהיכל קדשו הא ריב"ל בכנישתא מדרתא דקיסרין :

(עוד מענין זה במסכת פאה פרק מאימתי)

מה רבי חגיי כד הוה מקים פרנסין הוה מטעין לון אורייתא לומר שכל שררה שניתנה מתורה ניתנה שנאמר (משלי ח) בי מלכים ימלוכו בי שרים ישורו :

מו רבי אמי שלח שאל לרבי סימון שמעת שממנין זקנים בחוצה לארץ. אמר ליה שמעתי שאין ממנים זקנים בחו"ל א"ל רבי לוי ולא מקרא מלא הוא

ועיין מ"ש בתנחומא סדר קרח סי' י' ובודאי שחסד זה לא יצאתה רק מפי אנשים רקים כמו ערב רב שהיו חלק קטן מהעם : אני הוא שקיימתי · דכתיב ואברהם עודנו עומד לפני ה' ואמרו בב"ר תקון סופרים הוא זה · וגבי יושב פתח האהל אמרו שהיה יושב ושכינה עומדת . ועיין בירושלמי פ"ק דר"ה :

מג הוון בעיין כו' · היו רוצים למנותו חכם . ולא רצה לקבל עליו מענותנותו · כששמע זה התנא שונה חכם חתן נשיא גדולה מכפרת · קבל עליו להתמנות : מה כתיב בתריה וכי יגור כו' · ואין כאן מקומו אלא לעיל גבי לא תגנובו ולא תכחשו ה"ל למימר כמי אונאת הגר : אלא שנמחלו לו עונותיו · ובנשואי נשותיו הראשונות לא היה כן לפי שלא היו הגונות לו שהיו כנעניות והאי תנא פליג אדאמרי בב"ר פ' ס"ז שנתכוין בנשואי בת ישמעאל להרוג את יעקב . ופליג נמי אדאמרינן התם שלפי שנתן דעתו להתגייר נמחלו עונותיו :

מד רבי מנא מקל . היה מבזה לאלו המתמנים לחכמי' ע"י ממון שהיו נותנין למלכו' או לנשיא ואינם ראוים להוראה : קרא עליהן אלהי כסף . וכדאמרינן בפ"ק דסנהדרין אלהי כסף ואלהי זהב הוא דלא עבדי הא דעץ ואבן שרי · אמר רב אשי אלוה הבא בשביל כסף ואלוה הבא בשביל זהב · ופרש"י דיין שהעמידוהו ע"י שנתן ממון לנשיא על כך : והטלית שעליו כמרדעת · דלא תימא אע"פ שאין עומדין מפניו הידור מיהת עבדינן ליה מפני הטלית שעליו ולפני ההמון נראה חכם כדי שלא יקלו בכבוד ת"ח · אלא חשבינן ליה כמרדעת של חמור ולא חיישינן דאתו למטעי עמי הארץ בת"ח שלא לכבדם · דמסתמא מידע ידיע שזה אינו ת"ח : נעביד נפשן תניי . נעשה עצמנו כאלו לומדים בתורה ואין אנו רואין אותו . ומפני כבוד המלכות שמינה אותו הוזקקו לבקש תואנות שלא לעמוד מפניו ולא העיזו בו: תרגם יעקב כו' · הוא היה מתורגמן לאחד מאותן שנמנו בכסף להשמיע הדרשה לצבור . כמנהגם דהיה אמורא קאי על הרב והיה מלחש לאמורא והאמורא משמיע דבריו לצבור . ולא ידע ללחוש שום דרשה למתורגמן . ועל כן תרגם עליו הוי אומר לעץ הקיצה: הוא יורה · וכי יודע הוא להורות . והדר קאמר לא חכים כלום דאפילו בדברי אגדה לא ידע : הוי אומר בעיתון ממנייה · כלומר אם אתם רוצים למנות דיין הגון הרי רבי יצחק בן אלעזר שהוא בביהכ"נ בקיסרין שהוא הגון לכך · ורמז עליו באומר שם וה' בהיכל קדשו · כי הצדיקים נקראים על שמו של הקב"ה כמ"ש בפ' הספינה. בית הכנסת דקיסרין שהיה מקום מקודש קרי היכל קדשו :

מה רבי חגי כד הוה מקים פרנסין · לקח ספר תורה ונתן להם לטעון אותה בזרועם· לומר לך שאין ראוי להיות מנהיג אלא מי שהוא בן תורה ומצידה כל השררה והכבוד שנאמר בי מלכים וגו' :

מד פי' רבי מונא היה מזלזל לאלו הדיינים או ממונים על הצבור שממנין אותם מפני היותם עשירים בעלי כסף וזהב היה קורא עליהם אלהי כסף וגו' . וכן פירש יעקב איש כפר נבוריא פסוק הוי אומר לעץ הקיצה שהוא נאמר על הממונה ואין תבונה בו שכל הממנה אותו הרי הוא כאילו אומר לעץ הקיצה וכן לאבן דומם עורי : הוא יורה . בתמיה וכי יודע הוא להורות בעבור שהוא תפוש זהב וכסף וכו' : הוי אין בעיתון · אם רציתם למנותו ע"ד דעו כי ה' בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ והוא עתיד ליפרע מעוברי רצונו והממנה והמקיימו · ויסכים עם זה מעשה רבי חגי כי כשהיה ממנה פרנסים היה משים ס"ת בזרועם למען ידעו ויבינו כי אין שררה ראויה אלא הכתובה מאת התורה · (ובס' יפ"ת פי' וה' בהיכל ר"ל ימנו צדיקים הנקראים בשם ה' והם בהיכלי מלך וכדמסיק שם הא ר"י בא לגור בכנישתא דקסרין) :

באשת איש כמו אכילה ושתיה כי אחרי שישב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ובדלתו מן ההר ראוי שיחשב בעיניהם כמלאך ה' מבלי לחוש לצרכי הגוף כלל · ולזה חשבו מחשבה רעה שאם היה פורש מאתם היה לזאת הכוונה כדי שיוכל לאכול ולשתות בינו לבין עצמו כדי להעמיד קיום גופו וראוי שנאמר שאפילו חשדא כזאת לא יצתה רק מפי אנשים רקים כמו ערב רב שהיו חלק קטן מהעם וכפי מעלת משה רבינו ראוי לכנות שם חשד באשת איש לחשד כזה וסמכו חז"ל על פסוק ויקנאו למשה שהוא מלשון וקנא את אשתו אמנם פסוק והבינו יותר מורה מה שפירשתי : אני הוא שקיימתי מצות עמידת זקן . אחשוב שזה נאמר על אברהם אבינו שקיים מצות המילה לעת זקנתו וירא אליו ה' לבקרו והוא יושב והש"י נצב עליו · וכתיב בסוף הענין ואברהם עודנו עומד לפני ה' וארז"ל תקון סופרים הוא זה וכו' :

מג רבי זירא היו רוצים למנותו מנהיג על הצבור כיון שהוא חכם ומרוב ענותנותו לא היה מקבל המנוי והיה בורח מן השררה אבל כששמע זאת המשנה ששנינו חכם וכו' קבל עליו להיות ממונה וראוי לידע טעם למחילת עונות כל אחד מג' אלה והאחשוב בזה אחד מב' טעמים וגם שניהם כאחד טובים· האחד כי מי שהשתדל בחזקת היד לעסוק בתורה עד שהצבור בחרו בטוב למנותו עליהם למנהיג שר ושופט הרי מעשיו מעידים עליו כי תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא במעשיו · ולאיש אשר אלה לו שורת הדין נותן שיהיו נמחלין לו כל חטאות נעוריו כיון שהוא צדיק גמור עתה · ודומה לזה נשיא שנתמנה וכ"ש אם נתמנה ע"פ נביא כשאול כי המנוי ההוא מורה על שלמותו . וגם חתן הנושא אשה כדי להשמר מן העריות ולקיים מצות פריה ורביה. מורה שיש בו שלמות הפעולות שיתחייב ממנו שמוחלין לו כל עונותיו וזה ילדק בראייה שהביאו מעשו כפי דברי חז"ל שעשה תשובה וכן יורה הפסוק שנאמר וירא עשו שנתעורר לקיים רצון אביו · הטעם הב' שכל אחד מג' אלו נשתנה ממה שהיה וכמעט נהפך עתה לאיש אחר כיון שקודם שנתחדש על כל אחד מהם הדבר הנוסף היה לו להשתדל להשגת שלמותו עם עצמו לבד ולא היה לו לחוש לדבר זולת חוץ ממנו אבל עתה נתחדש ונוסף על כל אחד מהם שלמות יותר כולל כי החתן בשעה שנושא אשה נתחייב להשתדל איך ישיג שלמות הנהגת הבית· וחכם ונשיא נתחייב כל אחד מהם להשתדל בעד שלמות יותר כולל שהיא הנהגת הכללים והמדינות שהם תחת מנויים · אבל יש הבדל ביניהם כי הנשיא הוטל עליו ענין ההנהגה בדברים הגופיים והחכם גם בדברים הנפשיים וא"כ ראוי ומחויב שטרם יכנס כל אחד מהם אל ההנהגה היותר מעולה הנוספת עליו יהיו נמחלין לו על כל עונותיו הפרטים הקודמים אליו וא"כ יתחייב לתת דין וחשבון על ההנהגה כוללת הנוסף שהרי הוא כבריה חדשה :

אודה ה' בכל לבב כי הוא הנותן כח לעשות חיל וברחמיו וברוב חסדיו שלח לי עזרו מקודש לצרף למעשה מחשבתי הטובה ולהוסיף על הטוב וגם עתה ראיתי בעיני כי הבא ליטהר מסייעין אותו ואעידה לי עדים נאמנים משני ענינים נתחדשו אצלי במלאכת עבודת הקודש אשר לא דמיתי ולא עלה על לבי לעשותו כאשר כתבתי בהקדמת ספר זה : הראשון כי עם היות זה לי ימים רבים כתבתי על פנקסי המעט אשר השיגה ידי בפירוש מאמרים רבים מפוזרים בתלמוד לא היתה מחשבתי לכתבם בספר זה כי אני יודע בעצמי דאכתי לא קשאי לחוות דעי הקצרה על דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים סמוך לפירושי המפרשים הראשונים והאחרונים אשר מפיהם אנו חיים כי הנה לא ידעתי יהיו דברי בטלים בששים וכן הודעתי בפתיחת הספר וכאשר הראיתיה לפני שנים או שלשה חכמים מיוחדים גבירי אוהבי ורעי הם הרהיבוני ובחכמתם וגובה לבם חזקו ידים רפות ויאמרו לי חזק ונתחזק וכתוב זאת זכרון בספר ובדברם עמי התחזקתי ועל עמדי עמדתי ואכתוב בסדר זרעים בפירוש דברי חכמים וחידותם במקומות מיוחדים

עד מקום שידי מגעת כי מעט אשר היה לפני ומי יקום יעקב כי קטן הוא: השני כי על אשר לא שמעתי ולא ראיתי בעיר הזאת שום ספר מתלמוד ירושלמי ופירושיו זולת ממסכתא אחת לא נתתי אל לבי לכתוב בספר זה שום דבר מן הירושלמי עד ששמעתי מפי רבים ברי לבב תמימי דרך ההולכים בדרך ה' שהיה ראוי ומחויב אצלי לכתוב מאמרים מיוחדים ג"כ מתלמוד ירושלמי ויורוני ויאמרו לי כי בעיר הזאת נמצא ביד חכם מסוים רב מוסמך מוכתר בכתר תורה ובכהונה ספר ארוך אשר נכתבו בו בלי פי' מדרשים רבים משיתא סדרי תלמוד בבלי וגם ירושלמי ולזאת את שאלתם התחננתי לפני החכם הרב הנזכר וישאילני הספר ההוא. וראה כל הנמצא כתוב בספר מתלמוד ירושלמי שהוא רב הכמות והאיכות ויראה מתוכו שהיתה כונת מחברו ללכת בדרך בעל הילקוט לחבר כל הנדרש על איזה פסוק מתורה נביאים וכתובים מבלי לחלק בין הדרש שהוא בפירוש דין איסור והיתר או טומאה וטהרה ובין הדרש שהוא ממש בדרך אזהרה לרבים על ענין מדותיי או אמוניי וכפי השערתי הקצרה ראיתי כי טוב לקצר ואחשוך פי וגם קסת הסופר אשר במתני מלכתוב על ספר זה רק הענינים שהם מהמין השני הזה שזכרתי כיון שפירושי כל הדינים הלא הם כתובים על ספרי התלמוד עם ראיותיהם מהפסוקים ואין צורך לזכרם בספר הזה:

(יחזקאל לו) בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם. הא כל ישיבה שלך לא תהא אלא על אדמתך:

מז תני המוכר ס"ת של אביו אינו רואה סימן ברכה לעולם. אבל המקיים ספר תורה של אביו בביתו עליו הכתוב אומר (תהלים קיב) הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד:

מז המוכר ספר תורה של אביו כו'. דלא מיבעי דידיה שלצרכו כתבו. אלא אפילו שאינו צריך אלא שהניחו אביו אין לו למכרו: אינו רואה סימן ברכה. קשה הלא איסורא נמי איכא דתניא בפ' בני העיר לא ימכור אדם ס"ת אע"פ שאינו צריך לו. ויש לומר דהכא במוכר מפני חייו. או לישא אשה. או ללמוד תורה דשרי. כדאי' בפרקין. ואפילו הכי אינו רואה סימן ברכה וכדתני בפרק בני העיר יתר על כן אמר רבי שמעון בן גמליאל אפילו אין לו מה יאכל ומכר ספר תורה או בתו אינו רואה סימן ברכה לעולם (יפ"מ): עליו הכתוב אומר הון ועושר בביתו. שעל ידי מה שינהוג בה כבוד יצליח בהון ועושר. כעובד אדום שנתברך על ידי שכיבד את הארון. וצדקתו עומדת לעד שיזכה אחרים תמיד שילמדו בה. וכמ"ש בפרק נערה אהאי קרא זה הכותב תנ"ך ומשאילן לאחרים:

סליק סדר זרעים. הללויה כי טוב ה' זמרו לשמו כי נעים. ובחסדו אשען. ואסעד אשר אועד. להתחיל ולהשלים סדר מועד:

ישתבח העוזר האמתי אשר עד הנה עזרנו ללקוט שושנים הנמצאים בסדר זרעים במשנה ותלמוד בבלי וירושלמי:

הוספה מהע"י דפוס ויניציא ודפוס פרוסטיץ

חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כי עם היותי נחבא אל הכלים והייתי חפץ לסלק עצמי מלכתוב שום פירוש כמו שכתבתי עתה ראיתי ושמעתי בשם רבים אשר התחילו לקנות הקונטרסים הללו כי רע בעיניהם כאשר סלקתי עצמי בסדר מועד מלכתוב על מאמרים מיוחדים דבר מה כפי קוצר דעתי כאשר עשיתי בסדר זרעים. והביאם לזה לדקתם ויושר לבבם לראות ולהגות בפירושי המדרשים קרובים אל דרך הפשט כפי האפשר ונמשך מטוב תשוקתם שאינם רוצים לקנות הספר אם לא אלך בדרך אשר הלכתי בסדר זרעים. ועוד שנית העד העידו בי שאכתוב עכ"פ ממדרשים תלמוד ירושלמי והאמת תעיד לעצמה כי אע"פ שהנחתי מקום אחר קונטרס ט' להכנים שם קונטרס עשירי ממדרשי ירושלמי נלקטים מסדר זרעים. הנה כבר היו נדפסים ט"ו קונטרסים והייתי מסופק בסדור וכתיבת הירושלמי על אשר לא נמצאו אתי כל הספרים הצריכים להעתיק מהם כל הצריך אלי לשלימות המלאכה. אך אמנם על זכות הרבים נשענתי ולשאלתם נדרשתי וקוצר תלוי בצוארי לעשות תפלם תפלי שמים ואנשים מתני וכליותי לקיים מה שנאמר כי צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם ואשים על לבי שלא לעכב כתיבת מדרשי הירושלמי וכן עשיתי בסדר זרעים שכתבתי קונטרס עשירי זה מהמשובחים אשר לקטתי והארכתי קצת בפירושם וכן אעשה בסוף כל סדר וסדר משיתא סדרא כאשר יורוני מן השמים ויען כי הנני מוכרח להיותי נלב על המלאכה לצורך שלמות ההגה ודברים אחרים הוא נמנע אצלי לקיים על השלמות המלוה השנית תכף ומיד והיא כתיבת המעט אשר תשיג ידי בפי' מאמרים מיוחדים אע"פ שכבר כתבתי על פנקסי קצתם אקרא להש"י עליון גומר עלי יגמור בעדי ואף כי הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי הוא למען רחמיו יזכני לצרף למעשה מחשבתי הטובה על השלמות כי תכף ומיד שיהיה נגמר הספר הזה אשר קראתי שמו **עין יעקב** עם כל הפירושים הנמצאים והמה בכתובים אחבר ספר שאזכור בו קוצר הבנתי בפי' קצת מאמרים על דרך שכתבתי בסדר זרעים. ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני לחשוב על עצמי כי אני הוא אשר אוכל לפרש כל מדרשי התלמוד. ידעתי שלא ידעתי ואם יעדתי לכתוב פירושים יהיו אחד מאלף מהצריך. אך אמנם אשתדל בכל כחי בה"י לבקש סבה צודקת מוכרחת לדבר בפרטיות על פי' מאמרים מיוחדים. ואם הלא על לבי שומה כבר אין ראוי לזכרה עתה. מכאן והלאה אפיל אני תחנתי לפני נדיבי עמי אשר נדבה רוחם אותם להיות בעוזרי לזאת המלאכה וכבר התחילו לפרוע קונטרסים יחזיקו בדרכם הטובה. ועוד אני מדבר בתחנה לפני כל ירא ה' וחושב שמו אשר לא שמעו ואשר לא ראו שאלתי ובקשתי ולא התנדבו עדיין למצוה רבה הזאת. הם יקחו חלקם להחזיק ולהתנדב למלאכת עבודת הקדש הזאת. ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אומץ. והנני בא להודיע צערי לרבים כי קצור קצרה ידי מפדות ואין בי כח וגם לא ביד החברים אשר בקשתי לזאת המלאכה לפרוע ריבוי ההוצאות הצריכות להשלמת כל הספר שיגיע יותר ממאתים ניירים. ואם אין עזרתי בי תושיה נדחה ממני ולמי אנוס לעזרה. ואם לא למעני יהי רצון מלפני אבינו שבשמים לשלוח בלב הנדיבים שלמים וכן רבים להחזיק תורת אמת הכתובה במדרשים האלה. ע"כ בשכר זאת הש"י ברחמיו מעוז לדל ומעוז לאביון יחזיק במעוזנו. יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל אמן:

חדושי גאונים על ירושלמי ברכות

אמר רבי חייא סבא מיומי לא אכוונית אלא חד זמן בעית כונית והרהרית בלבי ואמרי' מאן לעול קמאי מלכא קדמאי אלקפטא או ר' גמליאל. שמואל אמר אנא מנית אפרוחיא (פי' עופות הפורחים). רבי בון אמר אני מניתי דומסי (פי' שורות אבני הכותל). זה המאמר אין ראוי בשיספק עליו כל בעל אלהי תורני רבני להיותו כפי נגלהו זר מאד. ואיככה אוכל וראיתי גדולי חכמי ישראל הללו שלא יכונו בתפלה ויותר זר שהמה יתפארו עוד בזה הגידו לא כחדו. והוא פלא שר' יוחנן מחבר הירושלמי יסדר כזה בתלמוד. ומה שראוי שנחקור עוד הוא בעיקר בלבולי עניני כונתם עד אשר זה בא לו הבלבול מי ילך ראשונה לפני המלך ולזה בלבלו עופות הפורחים ולזה שורות הבנין לא ראי זה כראי זה. הלא השוה שבהם נראה זר ורחוק ומכוער בשיסבו פני מחשבתם בתפלתם על אלו הענינים. האמנם הנ"ל להבין מדבריהם היקרים המסולאים בפז הוא בשאנית הקדמה אחת קטנה כפי הנ"ל וכפי מה שנתבאר מפסקי הדינין בדרכי כוונת התפלה היא נקנית בשלשה דרכים ר"ל שאין כוונת התפלה הישרה והנכונה אם שלא אלה לא יעשה לה: **הדרך הראשון** שצריך שיכוין בתפלתו מלה במלה וישמיע לאזניו מה שהוא מוציא מפיו כל דבור ודבור ויתבונן אילו היה מדבר לפני מלך ב"ו שהיום כאן ומחר בקבר רמה ותולעה היה מסדר דבריו תכלית הסידור האפשרי והלא דברים ק"ו אם לפני מלך ב"ו כך לפני מלך מ"ה הקב"ה עאכ"ו שבקל נמצא מחרף ומגדף ונמצא מחריב העולם כולו ח"ו: **הדרך השני** הוא שלא יפיח בשעת התפלה אפי' בד"ת כי זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד ולזה יהיה כל עיקר כונתו בשעת התפלה עליה בלבד. בלתי כי אם הוא בעל תורה מה טוב ומה נעים שיעסוק קודם תפלתו בתורה ואח"כ יתפלל וכמו שביארו בסוף ברכות ובמו"ק ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון. ויראה לי היות פירוש המקרא כן לקיים מה שנאמר על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא וביארו בברכות ר' נתן אומר זו תורה ירצה על התורה שנקראת זאת שנאמר וזאת התורה וגו' יתפלל כל חסיד: **הדרך השלישי** הוא להיותו מעוטף בציצית ומוכתר בתפילין בשעת התפלה כי ע"י העיטוף שלא יטה פניו לצדדין ולדי לצדדין הנה כבר יהיה מורא שמים עליו וכ"ש על ידי התפילין בזכרו השם ומוראו כפי מה שביארנוהו בברכות יכוין בתפלתו ביותר מה שהכתוב אומר תפלה לעני כי יעטוף וגו' ירצה ע"י העיטוף אז לפני ה' ישפוך שיחו כי אז יתפלל בדעת ובכוונה נכונה בהתעטף נפשו וכדבר שנא' בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי. ואחרי שהקדמנו כל זה נאמר שהנה שלשה אלה גדולי חכמי ישראל כל אחד מאלו השלשה הוליד והצמיח תנאי ודרך אחד מאלו השלשה להגיד כי ישרה הכוונה ודעה הנכונה בתפלה הוא על פי שלשה דברים שזכרנו ואולם נפש כי תשגה ותסרה אחת מהנה אינה מן התפלות הנכונות הנאמנות הכהוגות וחסרון לא יוכל להמנות הכי קלת מן השלשה נכבד ועד השלשה לא בא. וזהו מאמר רבי חייא שאמר שמימיו לא כוון אל הכוונה השלימה כראוי ולא זכה להבין הכוונה הישרה הברורה עד שפעם אחת רצה לעמוד על אמיתת זה הענין ר"ל על דרכי הכוונה האמיתית והנה לקראתו במחשבתו וחכמתו כי רבה היא שהדרך דרך ה' כוונת התפלה היא להזהר ולחשוב במעלת האנשים הממונים תחת ממשלת המלך כמו מעלת אלקפטא הממונה על ריש גלותא ויצטרך לדבר רק אך בפני אלו הממונים שהם תחת ממשלת המלך כמה מעלות איך יסדר דבריו תכלית הסידור האפשר ויזהר לדקדק בדבריו בסדר המעלה וחוק הממשלה וסידור היחוס בשררה מי הוא הקודם לחבירו להקדימו בזכרון השררה והממשלת ומבלי שיכשל בדבריו זולתי אלה הנה על אחת כמה וכמה מעלות טובות כפולה ומכופלת למקום עלינו לדקדק ולהזהר כשנדבר בפניו ית' שמו וית' זכרו על בלי כי לא נכשל ח"ו בדברינו לפניו ית' וכל שכן שנשאל מאתו ית' צרכינו ודי מחסורנו ונתבאר בדברי ר' חייא הדרך האחד שזכרנו. ואולם שמואל ביאר הדרך הב' באמרו

באמרו שמנה העופות הפורחים מה שהוא רמז והוראה בודאי לדיבור היוצא ופורח מפיו כלומר שלא ישית דעתו בשעת התפלה אפי' בד"ת כ"ש בדברים בטלים חלילה להסיח דעתו לדבר אחר ולומר עורבא פרח כפרש"י שהסיחו לדבר אחר וזה ודאי אמרו אני מניתי אפרוחיא סתם מה שהוא המורה על הת"ת רבנן ותלמידיהון שמוציאין ד"ת מפיהם עד שכל עוף הפורח באויר מיד הוא נשרף כמו שאמרו עליו על יונתן בן עוזיאל בסוכה וביאר זה הרב המורה בהקדמתו למאמר הנכבד הזה ונתבאר בדברי שמואל הדרך הב' שזכרנו ואולם ר' בון ביאר הדרך הג' באמרו שמנה שורות אבנים שודאי רמז אל שורות סידור פרשיות של תפילין ומנין סידור חוטי הציצית לקשריהם לחוטיהם להוליותיהם ודימה אותם לשורות אבנים כי הם כמה אבני נזר ואבני מלואים אבני חפץ אבני קודש אבנים יקרות שצריך האדם להיות מוכתר בהם כמו שביארנו ונתבאר הירושלמי הזה יקר אף נעים על משכנות הרועים . וכמסמרות נטועים . קרוב על פי פשוטו טוב ויפה . אמרת אלוה צרופה :

ר' זעירא כד סליק להבא אזל בעי מזבן חד ליטרא דקופר מטבחא כו' . פירוש זה המאמר רבי זעירא כשעלה מבבל לארץ ישראל היה רוצה לקנות בשר מן הטבח ושאלו בכמה ליטרא בשר זה והשיבהו הטבח בחמשי' מנה ומכה אחת והשיבו רבי זעירא שיקח לו ס' מנה ולא ילקנו וכן שבעים עד שהעלהו עד מאה מנה שיקח ולא ילקנו ולא רצה הטבח ואז ענהו רבי זירא שיעשה כמנהגו וכן עשה הטבח ולערב בבואו לבית הועד והוא בית מדרש חכמים שאל לרבנן מה המנהג הרע הזה שיש ביניכם ושאלו מה זה וענה ואמר להם שאם לא ילקה לא יאכל בשר והשיבוהו למה זה ועל מה זה עד שסיפר להם המעשה ושלחו אחרי הטבח ושאלוהו מה כל זאת שעשית וענה ואמר להם יבא עלי כך וכך אם מתוך כעס עשיתי זה אלא שנראה כליצן לשאל לו ולבחור ליטרא בשר שמן מיוחדת ונראה כאצבע עליה. וזה ענין ומעשה בלתי הגון ומשום ועתה אל תתלוננו עשיתי כל זה. והנה זה המאמר אומר מעצמו דרשני כי הוא קשה הציור רב המבוכה מאד וזה שנראה דבר זר ורחוק שאיש גדול כזה ירמוז על ליטרא בשר שמינה ותתיכה הראויים להתכבד שאין זה אלא פועל הגרגרנים וכפי שנראה מתשובת הטבח ושתיקת רבי זעירא כהודאה דמיא אין זה כי אם ענין מכוער שנראה שבעבור רעבתנותו חלילה הכה עצמו ללקות בעבור הבשר השמן ודברי חז"ל ידוע כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' . וממה שאין השכל רוצה בקיומו שליטרא בשר היה בחמשים מנה יהיה איזו מטבע שיהיה וכל שכן אם הוא כפשט דברי חכמים שמנה הנאמרת בכל מקום אין השכל ולא הדעת מקיים זה וכן כל דברי המאמר זרים מאד כפי נגלהו אשר על כן יראה ביאור זה המאמר כפי מה שיראה לי ליתן זר זהב סביב לעומת מחברתו על פניו . ואומר שיש בו דבר תוכיי פנימי נסתרי והועלת גדול לדור אחרון לכל אשר יבא . והוא שרבי זעירא זה כשעלה מבבל לארץ ישראל רצה למשוך את בשרו בדרכי התורה והמצוה ומעלות המדות להיות לכל בשרו מרפא ולאכול בשר אבירים ובשר קדש וזה ודאי מה שרמז על בשר שמינה מה שזה מאמר כל דברינו יען היות זה הלשון מיוחד בדברי חז"ל על האופן שזכרנו וכאמרם ביצרא שמינה אפתורא דדהבא . והנה זה הבשר שזכרנו רצהו ר' זעירא לקנות מטבח והוא ת"ח מובהק ומומחה שבדור ההוא הוא הכין לתלמידיו ולבניו מטבח טבוח טבח והכן ובהיותו עומד שם לפני ה' ובראותו דרכי ה' שאלו לאותו החכם המופלג בכמה מעלות טובות יזכה האדם לקנות בשר השמינה שזכרנו ומה הנה אשר על ידיהם ועל לבאם יגיע לחשקו הנזכר . והגדול השיבו כהוגן לפי רוב המעשה את כל מעשה תקפו וגבורת חכמתו וענה ואמר לו בחמשים דינרין רצה בזה שלא ישלם זה לו בלתי כי אם כמו שדרשו בחגיגה פ' אין דורשין שר חמשים זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה ד"א כדר' אבהו דאמר אין מעמידין וכו' על הצבור פחות מחמשים ורמז הגדול ההוא לר' זעירא שדרכי התורה ומעלותיה לא יושלמו לו לאדם בלתי כי אם בהשלמת השנים ורוב ימים יודיעו חכמה-ונוסף גם הוא על זה של בהצטרף אל זה מכה אחת רמז אליו שהעולם כמנהגו נוהג ומכות תלאות חלי הזמן כשיעברו על האדם וימררוהו ורובו וישטמוהו יכתרוהו ויכניעוהו וישפילוהו עד שעם זה כשיכניעוהו השנים ומקרי הזמן בפגעם בו הוא יהיה נכון אל השלימות האמיתי הכולל ורמזו בזה המכה לבאר לו לידע ולהודיעו שאם יעלה ויבא ויגיע לעלות במעלות הנה מפאת הקנאה ותגבורת התאוה והכבוד יתן למכהו לחי ישבע בחרפה וכדי בזיון וקצף מאנשים רעים וחטאים ומושב לצים קנאים פוגעין בו אשר מזולת זה אי אפשר לו וכמו שביארו ז"ל על מנת שיקללו אתכם ע"מ שיתרפו אתכם ע"מ שיסקלו אתכם באבנים. כשמוע ר' זעירא רמזו הגדול ההוא לכל דבריו נבהל וירע בעיניו והוא משתאה לו מחריש לדעת ולומר לו כי התנאי הראשון אשר השית והוא שלא יושלם לו כתרה של תורה וכבודה בלתי כי אם היות לו חמשים שנים וכמו שביארנו יקבלו עליו . האמנם התנאי השני שביארנו ברמזי המכה שאמר החכם היטב חרה לו עד מות על הדבר הזה ואמר לו שמוטב שלא יקבל עליו שום צרה או כבוד עד ששים ושבעים ועד מאה שנה ולא יעבור עליו אופני התנאי השני שנזכר בזו המכה מכת בלתי סרה . ולא קבל עליו דבריו זה החכם הנזכר להיות יודע בחכמתו כי מבלעדי זה אי אפשר ואז ענהו ר' זעירא שיקבל עליו שיעשה כמנהגו כפי הדרך שזכר הוא וכמו שפירשנו שרמז על היות העולם כמנהגו נוהג וכו' אשר מטעם הזה אמר לו עשה כמנהגך על פי דרכיו . והנה ר' זעירא כאשר הרע בעיניו הדבר הזה ומבלתי יכולת שכלו להבין די זה מכל וכל לסבת היותו רך בשנים ולא נשתלם לו השלמת המדות וידיעת העולם ועניני הזמן כי תהפוכות הוא אשר לסבה זו יגיעהו מאמר הרב הנזכר בפגוע פגעות בו מאנשים רעים וחטאים ליצני הדור הנה לזה שאל בבית הועד מה המנהג הרע הזה כפי מה שהבינו הגדול ההוא שזולת מזה לא יושלמו לו דרכי התורה וכבודה ומעלותיה וזה ודאי אמרו דאי לא לקי לא אכל ביסרא וזה מובן וסיפר להם דברי הגדול . עד אשר שלחו בעדו לבית הועד להבין להם דבריו החמודות דברי חכמים וחידותם או אם אולי ענה ואמר כן לר' זעירא מתוך איזו כעס או אם הם כפי האמת וענה ואמר להם שדבריו אלו לא היו משל ומליצה גם לא דברי כעס וזה ודאי אמרו תיתי עלי דלא כעסית ושדבריו הם על פי האמת . ולא מפני שמנהג כן הוא אצל כל אדם חלילה אלא ועתה אל תתלוננו רצה שבזה יעלה ויבא ויגיע לכל ת"ח מליצני הדור שבכל דור ודור . ולאמת דבריו אמר זה המקרא הרי המדה הרעה הזאת מצויה ביניהם עד שהוכרח הנביא ע"ה להוכיחם על זה וכן תמיד עדנה נויה ביניהם לרדפם הקנאה והתאוה והכבוד וזהו מה שברא להוליד ולהצמיח מזה המאמר שרמז גדול ההוא לר' זעירא ללמוד הימנה תועלת גדול לכל אשר יבא שאל יתפלא בפגעו בו כזה מאנשים רעים וחטאים המיל אשר נגע האלהים בלבם ויחשוב באם אולי לומר הימים הראשונים היו טובים אלה רצוני לומר שזה לו דבר חדש מהבזיון לזה הויה כי לא מחכמה שאל ודרש וחשב על זה כי לא לחכמים מנוחה וכבוד ושלום מרבים המתפרצים שבכל דור ודור עומדים . אך עלה מזבה . קמ"ל טוב תוכחת מגולה לכל יראה את דבר ה' כפגעו בו הדבר הזה אם פגע בו מנוול הנה בעבור אהבת כבוד שמו ואהבת תורתו יקבל כל זה באהבה בשובה ונחת . וה' ישיב לו ברכה תחתיו וכל ביזאת באלו יבושו ידונו בלואה רותחת . ונשמתם ברח"ת תהום רובצת תחת :

ואף אלישע לא נפטר מאליהו אלא מתוך ד"ת כו'. המאמר הזה כפי הנגלה תמוה ומתמיה כי למה זה ועל מה זה להם לחקור במה היו עסוקין וכל אחד אומר דבר מיוחד והניחו מה שעינינו הרואות מפורש ושום שכל במקרא אליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך וגו' ויאמר אלישע וגו' ויאמר הקשית לשאול אם תראה אותי לקח מאתך יהי לך כן ואם אין לא יהיה ויהי המה הולכים הלוך ודבר וגו' והרי עינינו הרואות שהכתוב יספר במה היו מדברים והמה בקשו להם ענינים רחוקים מכפי הנראה . האמנם כשנבין דבריהם הנחמדים מזהב ומפז רב יודע לנו עמוק דבריהם . וזה שהנה חכמי ישראל הללו רוצים לפרש מה שהוקשה להם מה שהכתוב יספר ויאמר אם תראה אותי לקח מאתך יהי לך כן ואם אין לא יהיה למה זה ועל מה זה ומה ראה על ככה אליהו . ולזה יפרש רב אחא שמלת ראה מזולת מה שהוא כפי פשוטו עוד הוא מושאל להבנת הלב והשכל כמו ולבי ראה וכמו שזכרנו למעלה דעת הרב המורה בחלק הראשון וזה ודאי מאמר אליהו אם תראה לקח אותי ירצה שזולת מה שיראהו ראיה גשמית הנה יראהו בהסתכלות השכל והבנת הלב במה שיהיו עסוקין בו ואז יכוין הראיה הגשמית אל מול פני האור הראיה השכלית במה שיהיה עסוקין בענינים האלהיים הנוראים הגדולים הנה לזה יהיה לו פי שנים ברוחו אליו עם היות שהכח הזה לא היה לאליהו בעצמו האמנם אמר שיהיה לו בכח השפע אשר יגיע לו ממנו בראותו נהפך לאש מבשר באמצעות ומפאת הדבקות האלהי אשר יגיעו בהתעסקו בדברים האלהיים המדעים הגדולים בעת ראותו בראיה הגשמית לקח מאתו וזה לא היה לו בכח לאליהו לראות איש נהפך לאש מבשר לזה יהיה לו כפי שנים ברוחו . ולזה הנה מה שהוא מהידוע כי כפי הדברים שהתעסקו בם באותה שעה והרגע הנה על פי הדברים ההם ימשך לו הדבקות האלהי גדול ונורא מאד לזה הוקשה להם במה היו עסוקים ולזה יאמר רב אחא בק"ש היו עסוקין אם כפשט מאמרו במה שהיו עסוקין בק"ש וסוד היחוד המיוחד וסודו ולזה היה נשפע עליו השפע הקדוש ההוא או ירצה בדברי תורה היו עסוקין מה שעל זה בא הצווי בק"ש ודברת בם וגו' כמו שבא על זה האופן מהדרשה בסנהדרין ובפסיקתא ועתה כתבו לכם את השירה ר"ל ס"ת שיש בה שירה ומכאן הוציאו הדין שחייב כל איש ישראל לכתוב לו ס"ת לעצמו כמו שנאמר בפ' כהן גדול מפורש והנה ירצה רב אחא שבזה היה נפטר אליהו מאלישע מתוך ד"ת ולזה היה נשפע עליו ונמשך אליו הדיבוק מהכח האלהי הנבואי כמו שזכרנו . האמנם ר' יודן אומר שזה לא יספיק אל שימשך אליו הדבקות הקדוש והנורא מפאת זה בלבד אלא שהיה ענין דבריהם וכח השגתם השעה ההיא בדברים יותר עמוקים והם בריאת עולם . ירצה שהיו מחשבים ומשיגים העת ההיא מה רבו מעשי ה' מה עמקו מחשבותיו ית' ברצונו הקדוש יברא אדם יה חכם הרזים בחכמתו הקדומה באופן וציור נפלא עד שלהפלגת ציורו וכחו ית' בבריאה יברא האדם באופן שיכול ליהפך מבשר לאש ע"י הזדככותו וטהרתו וזה מן הסוד הקדוש העליון שאין הפה יכול לדבר והלב לחשוב כמו ששמו פני השגתם שיעשה כן לאליהו השעה או הרגע ההיא ובזה האופן באמצעי השגת בגודל קדושת זה הענין מה רבו מעשי ה' כלם בחכמה כמו שביארנו נתלהב אלישע בקדושת עטרת הנפש והדיבוק הקדוש עד שנשפע עליו כח השפע הנבואי עד שהיה פי שנים ברוחו אליו . ואמנם דעת רב יודן בריה דרב אבוי הוא שהיו עם זה עסוקים בדברים יותר עמוקים ונוראים והוא בנחמות ירושלם ירצה שהיה אליהו ז"ל מודיעו ענין בואו לפני בוא יום ה' הגדול והנורא כדבר שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים וגו' והוא סוד הענין והיום האחרון התכליתי והשגות אלו הדברים הם נוראים נפלאים מאד ואת כל תוקף תכלית העולם כולו ובאמצעות הדבקות של אלו הדברים הנוראים נשפע השפע הקדוש על אלישע ואולם רבנן אמרין שמלבד דברים יותר נוראים היו עסוקים והם דברי מרכבה במרכבת יה חי העולמים וזה שסוד המרכבה נעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה והם הם הדברים הקדושים היותר כלולים הדבקים בה' אלהים חיים כידוע ומזה הצד היה נשפע עליו השפע הקדוש ומביאים ראיה ברורה לדבריהם ממה שהכתוב אומר ושם נאמר ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם כלומר שהפירוד ברגע האחרון בין שניהם היה כענין רכב אש וסוסי אש והם עניני המרכבה ועל רגע ההוא נאמר ויעל אליהו בסערה השמי' ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו כלו' שכל עניני צעקתו היו ברגע ההוא מענין רכב ישראל ופרשיו ודברים אלו הם הדברים הברורים בחכמה ונפלאים באמיתת המדעים האלהיים ואמת בלי שום ספק לכל מבין אשר לזה יסברו רבנן שלסיבת השגתו הגדולה שראהו בראיית הלב במה שהיו עסוקים בסוד המרכבה ראוה גם בראיה הגשמית בציור רכב אש וסוסי אש ולזה כל צעקתו היה אבי אבי רכב ישראל לפי שאז נתדבקו הראיה הגשמית עם השכלית יחדו ידובקו ומזה נמשך אליו השפע הקדוש הכח האלהי והיה לו פי שנים ברוחו אליו :

ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ר"מ אומר זה הכלב ריב"ל אומר זה הנחש. כוונת אלו החכמים לבאר שזה המקרא יש לו נגלה ונסתר ויפרש אמנם ר"מ הנגלה ממנו שיורה כפי פשיטות ענינו שהקב"ה יסיר מאתו ומעליו אויביו המתגרים ברעה וקמים למולו אל פניו להאבידו ככלב יחרץ לשונו . וכמו שהכניס אותם דוד אדונינו ע"ה בשם כלב כמ"ש כי סבבוני כלבים וגו' הצילה וגו' מיד כלב יחידתי ויסבור ר"מ שהכתוב כפשוטו שישלים אתו אויביו . ואמנם ריב"ל יפרש שאמנם יש לזה המקרא ענין פנימי נסתרי והוא מה שיורה על האויב הנסתרי והוא היצה"ר באמת וכביאור אמרו נקרא אויב נקרא שונא וכו' וזהו אמרו זה הנחש כידוע עניינו לכל מבין כי הוא הנחש הקדמוני ואשר קולו כנחש ילך ואחריתו כנחש ישוך והזכירו זה בירושל' דפיאה ובראשית ובויקרא ובבמדבר רבה א"ר שמואל בר נחמן אומרים לנחש וכו' עיין עליו. ויתכן שיאמר ריב"ל שאף שונאיו שונאי נפשו ואויביו הנסתרים שהוא כדמות חמת נחש אשר שננו לשונם כמו נחש וקולו כנחש ילך בלאט בנסתר מכוסה שהוא השונא יותר גדול מהאויב המפורסם שיכול האדם להשמר מפניו גם אותו ישלים אתו נוסף על מה שאמר ר' מאיר שישלים אתו האויבים המוסכים ויתרצו לשונם בפניו מפורסם ככלב ויתכן גם שרבי מאיר רמז למה שביארנו בדברי ריב"ל כי היצר הרע הוא הנקרא כלב כמו שנבאר אי"ה במקום אחר (דרש משה) :

הקדמה לסדר מועד

מבעל המחבר עץ יוסף . ענף יוסף . יד יוסף .

הנה ראשית האמונה . שהקב"ה הוא אחד ומיוחד . והוא ברא לכל העולמות עליונים ותחתונים . שמים וארץ וכל צבאם . ימים ונהרות וכל אשר בהם . הכל במאמרו יש מאין . ויש טועים שאומרים . אמת שיש ה' אשר ברא העולם וחידשו מאין ליש . ואולם עזב ה' את הארץ ואינו משגיח על הארץ . כי עזבה ביד הכוכבים ומערכת השמים . כי אין כבודו להשגיח בארץ התחתונה הלזו . וכבודו רק בשמים ממעל . אבל שקר בפיהם . שאם אנחנו רואים שהיות העולם הזה השפל נטרד ובעל תכלית . ועלה במחשבתו יתברך לברא אותה . בלי ספק היה זה על צד החסד והחנינה כדי להיטיב את בריותיו . כאומרו עולם חסד יבנה . וא"כ מזה יתחייב שתהיה השגחתו יותר בתחתונים מבעליונים . משני צדדים . האחד כי אף אם העליונים והתחתונים כולם צריכים אל השגחתו יתברך . כי אין קיומם בלתו . כאומר אתה עשית את השמים וגו' ואתה מחיה את כלם . והרצון בזה כי אין מעשה שמים וארץ כמעשה ב"ו . כי מלך שבנה מדינה . אחרי הבנותה תתכונן ותתקיים על תלה זולת המלך . אמנם מעשה שמים וארץ אינו כן . כי במאמרו ובהשגחתו חיים כולם . וזהו ואתה מחיה את כלם . וכמו שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה בתפלה . המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית כו' . שפירושו תמיד ממש בכל עת ורגע . שאילו היה הוא יתברך מסלק מהם כח השפעתו אף רגע אחת . כרגע היו כולם לאפס ותוהו . וראייתם מפורשת כאמור לעושה אורים גדולים . שלא אמר עשה אלא עושה . הרי שכל מעשה שמים צריכים להשגחתו . מ"מ התחתונים צריכין יותר להשגחתו יתברך . להיותם בעלי שינוי ותמורה . על כן למעשה ידיו יכסוף להעמידם ולחיותם . משל לאב שיחמול וירחם על החולה והנכאב מבניו . אף כי כולם בניו . וזהו הצד הראשון אשר ממנה יתחייב היות ההשגחה בתחתונים יותר מבעליונים . והצד השני אשר ממנה יתחייב זה . כי אחרי שכוונת הש"ת להיטיב יותר יתבאר טובו וחסדו להיטיב בעולם השפל החסר הזה . ממה שיתבאר בעולם הקיים . כאומן המובהק אשר תתפרסם חכמת אומנתו כאשר יפעל בכלים בלתי נאותים . ובחומר בלתי מוכן . ולא כדברי הטועים שאומרים מרוממותו לא ישגיח בשפלים . והדבר להיפך . כי מגאונו ורוממותו אשר אין לו קץ תתחייב ההשגחה כאשר בארתי :

ואבאר עוד כי בטוב התבוננות הטועים חשבו שרוממו את הש"ת בדבריהם אלו ולפי האמת הוא להיפך . כי יחסו לו ליאות וחסרון . וזה כי אם נאמר במלך שהוא מנהיג ומשגיח בגדולים ולא בקטנים . הוא לפי שיכלתו פרטי בעל תכלית . ובשעה שהוא רואה ומשגיח בקטנים אינו משגיח בגדולים . לפיכך גנאי לו כשהוא משגיח בקטנים ואינו משגיח בגדולים . אבל הש"ת שיכלתו בלתי בעל תכלית ואין השגחתו בקטנים מעכבת השגחתו בגדולים . אם אתה אומר שפסקה השגחתו בגלגל הירח כמו שאומרים אלו . הרי אתה מיחס לו ליאות וקיצור : **אך** האמת כי מלך אשר שלמותו תלוי בעמו . בהיותו מנהיג השרים יעזר מהם יותר מהשפלים . לכן כיון שאינו יכול להשגיח בגדולים ובקטנים מחמת שיכלתו פרטי ובעל תכלית . לכן הוא בוחר להשגיח על הגדולים ולא על הקטנים . אמנם הש"ת הוא להיפך . כי הוא שלם בתכלית השלימות ולא ברא עולמו כי אם להיטיב לזולתו . ולא ירד ולא יעלה מגדולתו יותר מלהשגיח באלה מבאלה אדרבה כי בהטיבו לאלה השפלים יורה יותר על שלימותו . שהוא אינו משתלם מבריותיו . רק הם נשלמים מצד חסדו וטובו : כללו של דבר שבודאי הכל נעשה בעולם השפל בהשגחה מפורשת מאתו יתברך לטוב או למוטב . הגם שהוא נעלם ונסתר בטבע העולם . בכדי שלא יבוטל הבחירה אם יהיה מתנהג בהשגחה לבד . כי אם יהיה מתנהג בהשגחה מפורשת לבדה שלטובים יהיה טוב לעולם . ולרעים יהיה רע לעולם . מי הוא אשר יתנהג בשגעון לבחור דרך הרעה אם יהיה תיכף רע לו על ידי זה . ועל כן נסתרת ההשגחה בטבע העולם שלא יהיה נראית כל כך ולא יבוטל הבחירה . אבל מי שקלת עיני שכל לו מבין ויודע כי הכל בהשגחה מפורשת מאתו יתברך : **וגם** זה נודע אשר כל התנהגות הקב"ה עם עולמו הן לדין הן לחסד ולרחמים הכל תלוי בהתנהגות ישראל עם הקב"ה . כנודע מאמרם ז"ל (זה"ק שמות דף קיט) שהם עלו במחשבה תחלה כו' . כי כל עיקר התחלת מחשבת הבריאה של כל העולמות הכל היה בשביל ישראל שיעבדו את ה' ויעשו לו נחת רוח במה שייטיב להם בשכר חלף עבודתם . והמה העיקר והשורש לכל העולם והכל לא נברא אלא לצוות להם . ולפי שהם השורש אשר מהם יצאו ונמשכו כל העולמות הנאצלים והנבראים והיצורים והנעשים וכל אשר בהם . על כן גם מלאכי מעלה אין אומרים שירה למעלה עד שיאמרו הם שירה למטה . כאשר אחז"ל (בחולין דף צא ע"ב) כי המה רק ענפים היוצאים מן השורש . שהמה כולם נכללו בשורש נשמת ישראל . ועל כן אין בפרט אלא מה שבכלל . ועי"כ כאשר ישראל עומדים לשבח ולפאר למלך הכבוד . המה המצווים ומעוררים לכל העולמות אבי"ע ואשר בהם . ולהארץ וכל אשר בה לארבע יסודות אש מים רוח עפר . וארבעה מינים כוללים כל צבא הארץ . שהם דומם צומח חי מדבר . שכולם נכללו בישראל . צבא השמים בנשמותיהם . וצבא הארץ בגופם . ועל כן הם מפקדים ומעוררים לכולם לבוא להתקרב ולהתקשר למלך יוצר כל ב"ה וב"ש הנכבד והנורא . וכולם בכלל ישבחו ויפארו ויקדישו וימליכו ליוצר בראשית אשר לו הגדולה והתפארת וגו' כי כל בשמים ובארץ . והכל ע"י ישראל שהמה כסולם מוצב ארצה וראשם מגיע השמימה ר"ל כסולם מוצב ארצה ע"י הגופים . וראשם מגיע השמימה ע"י נשמתם . והכל תלוי בהנהגתם עם הקב"ה . כי אין טובה בא לעולם אלא בשבילם ואין פורענות בא לעולם אלא בשבילם (יבמות סג) . כי אם הם מטיבים את מעשיהם או גורמים נחת רוח למי שאמר והיה העולם . והקב"ה ברחמיו משפיע ומוריד לעולמו כל מיני ברכות וישועות ושפע החיים והשלום וכל טוב . ולהיפך ח"ו כשישראל אינם עושים רצונו של מקום אז נאמר צור ילדך תשי וגו' ואחז"ל (בילקוט האזינו רמז תתקמ"ה) שמתישין כח של מעלה מלהיטב להם וכו' . כי כבודו ב"ה וב"ש הנה חפץ חסד הוא ורוצה להשפיע לעולמו כל מיני טובות ואינו יכול עבור רעתם . ולא העולמות התחתונים בלבד מתנהגים ע"פ הנהגת ישראל . כי גם כל העולמות שלמעלה בהטיבו ישראל מעשיהם נמשך להם השפעה וחיות הקודש מתקור עליון מקומו של עולם ב"ה וח"ו להיפך ימעט אורם והשפעתם כדכתיב אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם שהוא משל על מיעוט אור השפעתם : **ואחרי** שתי הקדמות אלו שהקב"ה משגיח גם על עולם השפל בכל פרטיו בהשגחה מפורשת . וגם כל התנהגות העולמות העליונים ותחתונים הכל תלוי במעשה ישראל . ואם אנחנו חוטאים אנו מקלקלים כל העולמות . איך לא יפול לב האדם עליו בזכרו במרידתו במלך הגדול והנורא מלך מלכי המלכים הקב"ה אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש . וכל דיירי ארעא כלא חשובין נגדו וכמצבייה עביד בחיל שמיא . והוא נבזה בשר ורמה . מרד בו לעשות אשר לא צוה לעשות : ובזכרו בפגמים הגדולים אשר עשה בשמותיו ב"ה וב"ש . ובשם הגדול והנורא הוי"ה ב"ה אשר אילו אלף שנים יחיה ויקבל עליו כל מיתות וגזרות קשות אינם כדאי על אחת מיני אלף על הפגם הזה . גם הפגמים שעשה בכל העולמות עליונים

ותחתונים והחסיר אורם והשפעתם וברכתם: **וגם** אם ישים האדם אל לבו אשר צדקה וחסד גדול וחיבה יתירה נודעת לו ממה"מ הקב"ה במה שבחר אותו להיות עומד ומשרת לפניו כל הימים. ולהכתיר אותו בכתר המלוכה כביכול ע"י תפלתו ותורתו ומעשיו הטובים. ולא נתן כביכול ב"ה העבודה הזאת לשום מלאך ושרף ואופנים וחיות הקודש כי אם אותו שבחר בו לעמוד לפניו לשרתו ולברך בשמו. ודאי יפול על פניו מרוב השמחה והאהבה והאימה והיראה: **עוד** זאת אם ישים האדם אל לבו איך שמעלתו גדולה ממלאכי השרת. דאיתא בספר תולדות יצחק בזמן שנבראו בעלי חיים נתגאו המלאכים. מפני שראו מעלתן יתירה על בעלי חיים. והקב"ה השפילם באמרו אליהם נעשה אדם. כלומר כל אחד מאתנו נעשה אדם. ולא יכלו לעשות אדם. אבל הקב"ה בראו וזהו ויברא אלהים את האדם. והם לא יכלו עכ"ל. נמצא לפ"ז מעלת האדם יתירה על מעלת המלאכים. שהרי המלאכים לא יוכלו לבראת אדם. ואדם יכול לבראת במעשיו הטובים מלאכים. שהרי מכל מצוה ומצוה שאדם עושה בורא מלאך כידוע. ואם ישים האדם את לבו לזאת. איך יתכן לו לעסוק בהבלי עולם ולילך בתר תאות היצה"ר. הלא יבוש מעצמו ויאמר כי נשגב אנכי ממלאך. ואני מגואל במעשי. ומלאכי השרת הם כולם אהובים וברורים זכאים: **וזאת** בשומי אל לבי. אזעק במרה ואבכה במר נפשי ואמרתי מה צדקי כי אתהלך לפניו. ובמה יתרצה עבד אל אדוניו. לבקש על גלויו ונסתריו ומצפוניו. כי הנה נא זקנתי. ותשש כחי. וכלו ביגון חיי ולא ראו עיני טובה. ומה אעשה להנצל מלהט יום הבא. כי יקום וכי יפקוד אל משפטי תהום רבה וסליקו על רעיוני לזכות את הרבים באיזה חבור וגם אותי לזכני: **וכבר** אמר החכם טוב שם משמן טוב. הכוונה כי שם העושר אינו נמשך לאדם לאחר מותו. שכשימות נפסק שם העושר שהיה לו. אבל השם שיש לו לאדם מתורה ומצות ומכ"ש כשמחבר ספר לזכות את הרבים זה נמשך אף לאחר המות כמו השמן הטוב שנמשך אחר הפתילה. וכמו שנאמר הון ועושר נשאר בביתו ואינו נמשך אחריו. אבל וצדקתו עומדת לו לעד אף לאחר המיתה. וזהו שאמר טוב שם שהוא מדמיון שמן הטוב שנמשך אחר הפתילה · שמנו חכמים בפרק ב' דשבת · דהיינו שם שהוא מתורה ומצות. ולא שם שהוא מעושר. וכבר הארכתי בזה בדרוש להספד:

וראיתי כי כל האגדות שליקט הבעל ע"י מש"ס בבלי וירושלמי. אף כי נתלבשו בכמה פירושים מגאונים קדמאי ובתראי. דבריהם די לגדולי תורה. אבל מה יעשו שאר עמא דברא כמוני. ובפרט שדבריהם באים בארוכה ונלאה האדם לבא אל תוכן הכוונה ובפרט שצריך האדם לחפש לרוות צמאונו פעם ברש"י ופעם בתוספות. ובהכותב. ובחדושים. וברשב"א ובמהרש"א ובري"ף. ולכן הרבה אנשים מושכים ידיהם מלימוד הע"י. ואף מי שלומד אינו נותן עיניו אלא רק בדברי רש"י ז"ל. ואינו משגיח על שום פירוש מהמפרשים הגאונים הנ"ל:

לכן יעצוני כליותי ללקט כל דברי המפרשים הנ"ל אחת אל אחת וגם משארי מפרשי הש"ס קדמאי ובתראי. וגם מהרבה מחברי דרוש אשר נמצא בדבריהם דברים השייכים אל הפשט הפשוט. ולסדר אותם אחת אל אחת כדי להבין מצוה הפשט על נכון: **וכבר** עשיתי כעין זה על המדרשים ות"ל שמצאו חן בעיני כל רואיהם. והנה מעלת לימוד מדרש ואגדה כבר ביארתי באריכות בהקדמת המדרש תנחומא אשר יצא לאור בשנת תקנ"ג לפ"ק. וכוונת חז"ל במדרשים ואגדות מסתעף לכמה ענינים ולתועליות שונות הן במדות והן בדעות והן במוסרים נעימים. לעורר ולגלות אוזן השומעים למוסר ותוכחה. ויש אשר הוציאו מפשטיות הכתובים. או ע"ד רמז והסוד כבר ביארתי בחלק זרעים ובחלק נזיקין. ואני מתפלל ואומר אתה ה' צורי מחסי ומצודתי. חזק ואמץ ברכים כושלות וגופי אשר נחלתי כי הרבה יגיעות יגעתי בספרי זה. ות"ל יגעתי ומצאתי ותהי זאת נחמתי לתקן בזה אשר עויתי ואת פני ה' חליתי אליו פי קראתי חוקני ואמצני נא לעת זקנתי ולא אשמע בכי וזעקה בביתי ויזכני להוציא לאור האגדות של עין יעקב בבלי וירושלמי. וגם המ"ר עם הביאורים שלי ומדרש שמואל רבתי. ומדרש אגדת בראשית ועוד כמה חיבורים נפלאים שיש תחת ידי. והמה בכתובים:

כ"ד הצעיר **חנוך זונדיל** בהמנוח מוה' **יוסף** ז"ל בעל המחבר עץ יוסף וענף יוסף על התנחומא וחמש מגילות של מדרש רבה וסדר עולם רבה:

מסכת שבת פרק ראשון

דף ג ע"ב **א"ל** ר' חייא לרב [א]בר פחתי לא אמינא לך כי קאי רבי[א] בהא מסכת לא תשיילי[ב] במסכת אחריתי דלמא לאו אדעתיה דאי לאו דרבי גברא רבה הוא כספתיה[ג] דמשני לך שנויא דלאו שנויא הוא השתא מידת שפיר משני לך:

דף ט ע"ב **מאימתי** התחלת תספורת. אמר רבי אבין משיניח מעפורת של ספרים[ד] על כתפיו. ומאימתי התחלת מרחץ. א"ר אבין משיערה[ה] מעפרתו הימנו. ומאימתי התחלת בורסקי משיקשור בין כתפיו. ומאימתי התחלת אכילה רב אמר משיטול ידיו ור' חנינא אמר משיתיר חגורה. ולא פליגי [ב]הא לן והא להו:

א דף י ע"א **רבא** בר רב הונא רמי פוזמקי[ו] ומצלי אמר (עמוס ד) הכון לקראת אלהיך ישראל. רבא שדי גלימא ופכר[ז] ידיה ומצלי אמר כעבדא קמיה מריה. אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא כי איכא צערא בעלמא שדי גלימיה ופכר ידיה ומצלי. אמר כעבדא קמיה מריה. כי איכא שלמא [ג]לביש ומתכסי ומתעטף ומצלי אמר הכון לקראת אלהיך ישראל. רבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה אמר [ד]מניחין חיי העולם*) ועוסקים בחיי שעה. והוא סבר זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד. ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא והוו עסקי בשמעתא נגה לצלויי והוה קא מסרהב רבי ירמיה. קרי עליה רבי זירא (משלי כח) [ה]מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה:

*) כד"ו וד"פ הג' הבא

רש"י

בר פחתי. בן גדולים: לא תשייליה. כלומר שאין לבו למסכתא זו שמא יתבייש: מאימתי התחלת תספורת. דנימא שוב אינו מפסיק כדתנן אם התחילו וכו': מעפורת. סודר ונותנו על ברכיו שלא יפול השער על בגדיו: משיערה מעפרתו הימנו. סודרו הוא ראשון להפשטת בגדיו: משיקשור בין כתפיו. את בתי זרועותיו שקורין ברא"ייר"ה בלע"ז: הא לן והא להו. בני בבל היו חוגרים את עצמם בחוזק וכשאוכלים צריכים להתירה ובני ארץ ישראל לא היו נוהגים כן בהתרת חגורה קודם נטילת ידים: רמי פוזמקי. נותן אנפילאות חשובות ברגליו ובלע"ז קאלסונין: הכון לקראת אלהיך ישראל. התנאה לפניו: שדי גלימיה. משליך אדרתו מעליו שלא יראה כחשוב: ופכר ידיה. חובק ידיו באצבעותיו כאדם המצטער מאימת רבו: חיי עולם. תורה ותפלה צורך חיי שעה היא לרפואה לשלום למזונות: נגה. איחר: מסרהב. ממהר לעמוד

תוספות

הא לן והא להו. פי' בקונטרס בני בבל היו חוגרים עצמם בחוזק וכן משמע בסמוך מדקאמר הני חברין בבלאי למ"ד תפלת ערבית רשות מכי שרי המייניה לא מטרחינן ליה ורבי חנינא שהיה בא"י היה אומר לתלמידיו שהיו מבבל ורב שהיה מבבל היה אומר לתלמידיו שהיו מא"י לפי שדרכן היה להתרחק שלא היו יכולים לעסוק בת"ת כ"כ בביתם. וקשה דבפרק כיצד מברכין (ברכות מד.) בסופה קאמר רב חסדא אמר על הארץ ועל פירותיה ורבי יוחנן אמר על הארץ ועל הפירות ואמרינן לא פליגי הא לן והא להו מתקיף לה רב נחמן ארב חסדא אינהו אכלו ואנן מברכינן ומאי פריך לימא רב חסדא היה אומר לתלמידיו שהיו מארץ ישראל וי"ל דקים ליה דבאותה שעה לא היו לפניו תלמידים מארץ ישראל: רמי פוזמקי. מכאן יש להוכיח שאין להתפלל יחף אלא בהשעה באב ויו"כ:

מהרש"א

[**מניחין** חיי עולם כו'. שהתורה הוא חיי עולם דהיינו לעולם כמ"ש בה כי הוא חייך ואורך ימיך חייך בעוה"ז ואורך ימיך בעוה"ב שכולו ארוך אבל התפלה אינו רק חיי שעה כפרש"י דהיינו לחיי עוה"ז דניתן לו זמן ושעה]: [קרי עליה מסיר אזנו גו'. והכי משמע ליה גם אם מסיר אזנו משמוע תורה משום תפלתו שרוצה להתפלל כמו שעשית אעפ"כ תועבה היא תפלתך וק"ל]:

הרי"ף

קרי עליה רבי זירא. וקשה דרבי זירא משמע דלא סבר דרב המנונא דזמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד וא"כ למה לא אמר לרבי ירמיה כמו שאמר רבא אתה מניח חיי עוה"ב לעסוק בחיי שעה שהיא תפלה. ונראה דר' זירא סבר נמי דזמן תורה לחוד אבל ה"מ למי שלא בא להפסיק מד"ת להתפלל אלא שהוא מתפלל בשעת התפלה (שאין) [נ"ל שאז] הרשות נתונה לו להתפלל ולהאריך בחיי שעה כי זמן תפלה לחוד אבל לדידהו דהוו עסקי בשמעתא והיה ממהר ר' ירמיה להפסיק מד"ת כדי להתפלל גם תפלתו תועבה. וצריך להבין מה גם תפלתו שהרי אין דבר אחר נתעב עם התפלה כדי לומר גם ולכאורה י"ל דלא מיבעיא המפסיק מד"ת שהוא נתעב אלא גם התפלה עצמה נתעבה היא לפניו ית' ולא תקובל ברצון ונראה שאמר גם תפלתו כלומר כבר התורה נתעבה בעיני זה האדם שבא להפסיקה וגם מה שבחר זה האדם שהיא התפלה גם היא נתעבת לפניו יתברך:

עיון יעקב

ופכר ידיה ומצלי. בטא"ח סי' צ"א מבואר דדוקא במקום צערא עבדינן הכי ולא כי איכא שלמא וכן כתב שם בהגהה בש"ע אכן ברמב"ם פרק ה' מהלכות תפלה משמע דלעולם חובק את ידיו ולא מפליג בין צערא לשלמא ע"ש ונהגו אנשי מעשה להתפלל תמיד בפכר ידים ואפשר הטעם דעכשיו בזמן הזה שאנחנו בגלות לעולם צערא הוא: **מניחין** חיי העולם ועוסקין בחיי שעה. עיין בחידושינו בברכות דף נ"ה: **קרי** עליה מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה. עי' בהרי"ף שהקשה מה גם תפלתו שהרי אין דבר אחר נתעב עמו. ול"נ דה"ק לפי שע"י ביטול תורה נתעב המעשים טובים כדאיתא בפ"ק דברכות אם [...]

עין יוסף

מאימתי התחלת כו'. משום דאיתא שם במתני' לא ישב אדם לפני הספר (להסתפר) סמוך למנחה (פי' קודם למנחה) עד שיתפלל (שמא ישכח ולא יתפלל) ולא יכנוס אדם למרחץ (סמוך למנחה) ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדין (משום שמא ימשוך עד שיעבור זמן תפלה) ואם התחילו (אחת מכל אלה) אין מפסיקין (אלא יגמור ואח"כ מתפלל). ודוקא בדאיכא שהות לגמור קודם שיעבור הזמן. עד כאן מתניתין. ועל זה קאמר הגמרא מאימתי התחלת תספורת דנימא שוב אין מפסיקין כדתנן אם התחילו אין מפסיקין: הא לן והא להו. בני בבל היו חוגרים את עצמם בחוזק מליצו כן ביחזקאל כ"ג ט"ו שאמר על בבל חגורי אזור במתניהם (גליון הש"ס). וכשאוכלים צריכים להתירה ובני א"י לא היו נוהגים כן בהתרת חגורה קודם נטילת ידים (רש"י) א"כ ס"ל לרש"י דבני בבל היו מתירין החגורה קודם נטילת ידים. ומוכרח הוא לפרש כן דאל"כ עדיין אינו מתורץ על רבי חנינא. דאיירי מבבל ואמר עד שיתיר חגורו. הא הנטילה היא קודם התרה ולמה לא אמר כרב משעת נטילה. אע"כ שהיו מתירין קודם הנטילה. והא דבאמת לא התירו אחר הנטילה. יש לומר משום הפסק בין נטילה לאכילה:

א מסיר אזנו משמוע תורה. משום שרוצה להתפלל. אעפ"כ תפלתו תועבה (מהרש"א). כי שני דברים אלו ניתנו לאדם מן השי"ת התורה והנפש.

אמר הבונה כי קאי רבי בהאי מסכתא. אמרו ז"ל במסכתא אבות במדות החכם שואל כענין ומשיב כהלכה והנה זה נקרא שואל שלא כענין כשהרב מעיין במקום אחד מהעיון לשאול לו ממקום אחר שמטריח על שכלו ומטריף דעתו ועוד שאם לא יהיה גברא רבה יסבב שיהיה משיב שלא כהלכה ברצותו להשיב בפתע פתאום דמשני לך שנויא דלאו שנויא הוא וכו' ועל כיוצא בזה ר"ל לאותו משיב או מדבר או דורש ברבים בלי עיון קודם אמר שלמה מחשבות חרוץ אך למותר וכל אץ אך למחסור שאין ספק שבני אדם אלה אך למותר שהל"ל מחשבת חרוץ למותר וכל אץ למחסור אלא שחרוץ ענינו אדם זריז ומכין עצמו קודם ואץ הוא הנמהר ותכף בלי מחשבה קודמת יעשה או ידבר ואמר שבזה ובזה יפול אך ומיעוט אבל בהבדל זה לשבח וזה לגנאי כי האומר או עושה דבר טוב ויפה והוא חרוץ שהכין עצמו לו יאמרו הבריות יפה דבר. אך האמת הוא שזה ימים עיין בכך ונמצא שאך ומיעוט זה הוא למותר ושבח. אמנם אם יפעל או ידבר שלא כהוגן והוא אץ ולא חשב עליו קודם יאמרו כי נסכל הרבה. אך אמת שהיה הדבר פתאומי ולא לקח זמן לחשוב עליו אבל אך ומיעוט זה הוא לגנאי ומחסור אשר ע"כ מחשבות בעצה תכון. וכמו שהליצו על כך או ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם: הא לן והא להו. יש ללמוד מכאן לשפוט בכל תקנות חכמים התלויות במדות או אומנות או הרגל כפי האנשים והמקומות ונמצא זה במקומות הרבה מהגמרא. ולא מצער היא הערה זו אם היו חכמי הדורות רוצים לשום אליה לב:

המתורגמן. א) ווען רבי האלט. ב) זאלסט דוא איהם ניכט פרעגען ג) וואלסט דוא איהן פערשעמט. ד) דיא דעקקע פאן דיא שעערער. ה) וויא ער נעמט הערַאב. ו) האט אנגעטאהן דיא שטרימפפע. ז) צוא זאממען געלעגט.

יד יוסף

א ברכות יג ע"ב וש"נ: ב שם ח ע"ב וש"נ: ג שם ל ע"ב: ד לקמן לג ע"א ביצה טו ע"ב תענית כא ע"א: ה ד"ל ריש סדר האזינו:

חדושי גאונים

רב ירמיה הוה יתיב קמי דר' זירא והוו עסקי בשמעתתא כו' הקשה הרי"ף ז"ל מאי נתעב עוד עם התפלה דאה"כ גם תפלתו תועבה כו' עכ"ל. ולפענ"ד כ"ל ע"פ מ"ש לקמן פט"ו וביומא פ"ו ז"ל ת"ח בני עירו מצוין לעשות לו מלאכתו. וה"מ למיטרח ברי פתיה (פי' במזונות) וביומא שם אה"ז איתא ז"ל מבית ומבחוץ תלפנו אמר רבא כל ת"ח שאינו תוכו כברו אינו ת"ח אביי אמר אף נקרא תועבה כו'. והנה כאן אי' קודם זה ז"ל רבא חזיא לר' המנונא דקא מאריך בצלותא אמר מניחים חיי עולם ועוסקי' בחיי שעה ופרש"י חיי שעה תפלה למזונות עכ"ל. ובזה א"ש דר"י הוה קא מסרהב כדי להתפלל. והוקשה

אהבת איתן

רבא חזיי' לרב המנונא דקמאריך בצלותי' אמר מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה פרש"י תפלה צורך חיי שעה היא לרפואה ומזונות והקשה עליו בעל תב"ש הא"ו תפלה לית בה צורך חיי עולם כגון ברכת אתה חונן והשיבנו. ופי' דפ"ק שמניחין תורה שבכרה בעולם הבא ועוסקין בתפלה שבכרה בעולם הזה כדאמר בפי' הרואה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם. ולדידי גם על פי' זה קשה דאטו תפלה אין בה שכר בעוה"ב הא בברכות (דף כח) תניא דאמר ר"א לתלמידיו כשאתם מתפללין דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כך תזכו לחיי עוה"ב. ושם (דף טז) אמר ר"א מאי דכתיב כן אברכך בחיי זו ק"ש

לרי זירא דלמה מסרהב כדי להתפלל על מזונות. הלא בני העיר מזוין לעשות לו מלאכתו היינו למטרח במזונותיו של ת"ח ולמה מסרהב מלשמוע ד"ת כדי להתפלל על מזונות. וע"כ צ"ל דלאו תוכו כברו ואינו ת"ח ובני עירו אינן טורחים במזונותיו וצריך הוא בעצמו להתפלל עליו. וכיון דאין תוכו כברו גם הוא נקרא תועבה כמ"ש אביי הנ"ל. ולז"א גם תפלתו תועבה דפי' דגם הוא בעצמו אינו תועבה. וגם תפלתו היא תועבה וק"ל: ועיין בערובין פ"ס גבי הא דא"ר הונא מ"ד חייתך ישבו בה כו' ופ"ו גבי סיכור אל יתפלל כו' מ"ש בעהש"י(עולתאהרן): רב חסדא ורבה בר"ה הוו יתבי בדינא כולה יומא הוה קא חליש ליבייהו כו'. ופרש"י ז"ל חלש ליבייהו היו מצטערים על שלא עסקו בתורה. תני להו ר"ח שגדול שכר הדיינים ולא תצטערו כו' עכ"ל. בע"י הובא בשם הגאון מוהר"ר אביגדור ז"ל שהקשה לפירש"י דחלש ליבייהו על שלא עסקו בתורה למה חלש ליבייהו הלא קיי"ל בברכות פ"א שדין היינו תורה כו' עכ"ל. ולפעד"נ דלאו קושיא היא זה והוא דהנה בג"ז

אהבת איתן

בשמך אלא כפי זו תפלה ואם עושה כן אהל ב' עולמים העוה"ז והעוה"ב כו' וכ"מ לקמן ר"פ מפנין (דף קכז). ואע"פ שהתוס' פירשו שם דעיון תפלה דקאמר התם דאוכל פירות בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב היינו שהוא מכוון בתפלתו מסתמא גם רב המנונא היה מכוון ואמאי א"ל רבא שמניח כו'. אלא נראה לפרש הא דהכא ע"פ הא דאיתא בסוטה (דף כא) את זו דרש ר' מנחם בר' יוסי כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב את

תורתו מתי נעשית אלא כו'. ובמכילתא אמרו וכי מן הבוקר עד הערב היה משה דן והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן הסעודה כו' ויש לדקדק כיון דלא היה דן משה מבקר עד ערב אלא עד זמן סעודה ולא כתב קרא מבקר עד ערב אלא לומר כו' כאילו נעשה שותף כו' א"כ היאך קאמר יתרו וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב דדוחק לומר דיתרו אמר כן על טועה זו דכאלו נעשה שותף כו' דהא לא הקפיד אלא על עמידתם לפניו כל היום וכפרש"י בחומש וכמ"ש הרא"ם על דברי הראב"ע וכצ"ל ודאי דעמידת בעלי דינים ילפינן במס' שבועות מהאי קרא אלא דקפיד יתרו אכל היום וי"ל דודאי משה היה יושב כל היום כמשמעות הכתוב אלא שלא היה דן רק עד זמן סעודה ושוב אח"כ היה עוסק בתורה כדקאמרינן דא"כ תורתו מתי נעשית אלא שיתרו חשב שבאו כולם לעמוד לפניו כל היום למשפט ולזה אמר מדוע אתה יושב לבדך לדון כל העם הזה הנצבים לפניך היה לך להושיב דיינים אחרים ולא היה לך לדון בעצמך כל הכותב

ב

רב אמי ורב אסי הוו יתבי וגרסי ביני עמודי וכל שעתא ושעתא הוו טפחי אעיברא דדשא[א] **ואמרי אי איכא דאית ליה דינא ליעול וליתי• רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי בדינא כוליה יומא הוה קא חליש ליבייהו תנא להו רב חייא בר רב מדפתי** (שמות יח) **ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב וכי תעלה על דעתך שמשה יושב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשית אלא לומר לך כל**

לעמוד: עמודי. שעליות בית המדרש נכון [ונשען] עליהם: חליש ליבייהו. מצטערים שלא עסקו אותו היום בתורה: תנא להו חייא בר רב. שגדול שכר הדיינים ולא יצטערו ול"נ דאין זה [משמעות] לשון ליב"יהו אלא לשון חלש דעתייהו ולשון חלש ליבייהו לשון תענית הוא שלא סעדו כל היום תנא להו חייא בר רב שאין צריכין ליסב ולדון כל היום אלא מקצת היום ומה

תוספות

אי איכא דאית ליה דינא. הכא משמע דעדיף דין מתלמוד תורה והא דאמרי' בפרק בתרא דמועד קטן (דף יז.) גבי ההוא דערקיה זיבורא וסכיב עיילוה למערתא דחסידי ולא קבלוהו למערתא דדייני וקבלוהו התם בדיינים שאינם

רב חסדא ורבה וכו' הוו יתבי בדינא כו' חליש ליבייהו, אע"פ שהקשה הרב [רש"י] נגד הפירוש הראשון מצד לשון דחליש ליבייהו נ"ל שכפי הענין הוא פירוש יותר מרווח ולמדנו ממנו בטול סברא נפסדת והיא חשובה בעיני קצת חכמים מתפלספים וכוונתם רעה להוציא דבה נגד דיני התלמוד ובפרט דיני ממונות וירחיבו עלינו פיהם ולשונם מדברת גדולות באמרם מה יוסיף ומה יתן כשנדע על השלמות דיני נזיקין כמו שור שנגח את הפרה ושנים אוחזין בטלית וכיוצא בזה וגם רבה ורב חסדא בתחלת העיון נצטערו בלבם על זה ויאמרו כי הלא טוב להם לעיין במצות שבין אדם למקום ולעמוד על סוד טעם כ"א מהם ולא שיוציאו זמנם לשמוע דברי ריבות בין איש ובין אחיו ולבטל זאת המחשבה בלתי הגונה רמז רבי חייא ואמר כי כל ידיעה גדולה וקטנה במשפטי התורה הלא היא מביאה לכל משתדל בה אל ההצלחה נפשית ונעשה שותף להקב"ה בסבתה וגם בדיני ממון הקלים כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט לשאול תלמוד מה דבר ה' בפסק דינם זה הרי האמינו בתורה מן השמים וגם בעיקרים אמוניים אחרים נמשכים לזה בעבור זה ראוי לכנות לו שם שותף להקב"ה במעשה בראשית. והטעם כי כאשר מציאות העולם הוא בב' פנים. האחד מציאות מחדש רצוני לומר שהקב"ה חדש העולם והמציאו מן האין המוחלט. הב' מציאות מתמיד המעמידו. ולזה תקנו לנו אנשי כנה"ג המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית א"כ הדן דין אמת בין איש ובין אחיו הוא כדמות שותף להקב"ה בקיום מעשה בראשית והתמדתו. וגם על דרך הפשט תתפרש כוונה זאת בפרשת יתרו שהביא רב חייא ממנה ראיה לדבריו כי כתוב קודם זה ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים והיתה כוונתם לחקור ולעיין במעשה הקרבנות וטעמם ולעמוד על סתרי תורה כמו שפירש הרמב"ן ז"ל כי עד עתה יתרו לא ידע את ה' ויבא אהרן וכל זקני ישראל לבדם ר"ל השרידים

עיון יעקב

אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה הרי שאף שיש בידו מעשים טובים שהרי פשפש במעשיו ולא מצא אינו ניצול מיסורין וגדולה תפלה יותר ממעשים טובים כדאיתא בברכות דף ל"ב לא"ק שפיר גם תפלתו תועבה וכ"ש מעשים הטובים שאינם גדולים כמו התפלה וק"ל: הוו טפחי אעיברא דדשא ואמרי אי איכא דאית ליה דינא ליעול. לפי שהיו דיינים קבועים בארץ ישראל כדאיתא סוף פ"ק דסנהדרין רב אמי ורב אסי דייני דא"י וכן אמרינן כגון כי דינא דרב אמי ורב אסי דאלימא לאפוקי ממונא: הוה קא חליש לבייהו. לפי' ראשון שברש"י מצטערים שלא עסקו בתורה על כן צריך לפרש רש"י ג"כ דתנא ליה ר' חייא שגדול שכר הדיינים כדי שלא יצטערו על מה שכבר בטלו אבל לפי פירוש שני שחלש לבייהו על שלא סעדו כל היום א"כ מעצמן ג"כ היו יודעין שגדול שכר הדיינים שעסקו בו שהרי לא ציערו בשביל כן שביטלו התורה אלא בשביל שהתענו ע"ז הוצרך רש"י לפרש שתנא להם רבי חייא שא"צ לעשות כן בפעם אחרת וכד' הרא"מ פרשת שופטים מתקשה בזה שלא פרש"י הכל בדרך אחד ובאמת לק"מ: **וכי** תעלה על דעתך שמשה יושב ודן כל היום כולו תורתו אימתי נעשית. אף שהיה עוסק בתורה בלילה מ"מ הא ודאי קיים והגית בו יומם ולילה ותורת יום אימתי נעשית: דין

הרי"ף

רב אמי ורב אסי הוו גרסי ביני עמודי וכל שעתא הוו טפחי אעיברא דדשא ואמרי אי איכא דאית ליה דינא ליעול וליתי. ובתוספות אי איכא דאית ליה דינא הכא משמע דעדיף דין מת"ת והא דאמרי' במו"ק וכו' התם בדיינים שאינם מומחים שפעמים נוטים אחר השוחד. וקשה דאמאי הקשו התוס' בהאי דקאמרי רבי אמי ור' אסי אי איכא דאית ליה דינא שהוא במשמע דעדיף דין מת"ת והא בהדיא קאמר בסמוך כל דיין שדן דין אמת לאמתו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית הרי שגדול כח הדין מת"ת שלא מצינו שנעשה שותף להקב"ה העוסק בתורה ומכאן י"ל אההיא דמו"ק דעיילוה למערתא דדייני וכו' ומיהו י"ל דהאי דן דין אמת לאמתו ולאפוקי דין מרומה והכי לא קשו מהכא דהתם עיירי בדיינים שדנים דין מרומה אבל אכתי קשה דיש לתרץ ג"כ (קרא) [קושיתם] דהתם דלא עדיפי מת"ת הוא בדיינים שדנין דין מרומה ולמה דחקו עצמם לומר דמערתא דדייני הוא שפעמים נוטים אחר השחד והוא דוחק. וי"ל דכיון דר' אמי ור' אסי הוו טפחי אדשא לקרוא לעוברי דרך אי איכא דאית ליה דינא ליעול וליתי ליכא למימר דלא עדיף מת"ת אלא דין אמת שאינו מרומה דאינהו מי הוו ידעי שהדין שיבא אליהם יהיה דין אמת שאינו מרומה ושמא יהיה דין מרומה והם היו מפסיקין מד"ת לקרוא לבעלי הדין כל עוד שלא היו יודעין שבאים על דין של אמת שאינו מרומה אלא ודאי דסברי דעדיפא דין מת"ת בין דין של אמת לאמתו ובין דין מרומה לכך תירץ דהתם בדיינים שאינם מומחין. ומ"מ י"ל דלעולם דעדיף דין מת"ת ומאי דקאמר התם דעדיף טפי מדיינים הוא החסידים והכי לא קאמר עיילוה למערתא דתלמידי חכמים ולא קבלוה אלא עיילוה למערתא דחסידי ולא קבלוה למערתא דדייני וקבלוה שהדיינים הם למטה מהחסידים וכן פירש"י שם דייני ראשי ב"ד וחסידי מעלי מינייהו ועדיף דין מת"ת וי"ל בדוחק שבודאי אותם הדיינים היו ג"כ ת"ח ואי איתא דמדרגת ת"ח הוא למטה מדין למה קרא שם המערה בשם דיינים כיון שבא לגרוע בשבח ההוא צורבא דרבנן דהכי שומעניה הול"ל עיילוה למערתא דת"ח שהיה גרוע וקבלוה ומדקאמר עיילוה למערתא דדייני משמע שלהיות אלו הת"ח דיינים ממעלתם גרועה מאד היותם דיינים קבלוה שאילו היו ת"ח שאינם דיינים דעדיפי טפי לא קבלוה: **תנא** להו רבי חייא. [עי' פרש"י שפי'] שגדול שכר הדיינים ולא יצטערו. וקשה לפי זה כיון שעיקרן של דברים הוא על הדן דין אמת לאמתו אפי' שעה אחת רב חסדא ורב הונא למה להו ליסב בדין כל היום כי בדין אחד לאמתו מעלה עליהם הקב"ה כאלו נעשו שותפין במעשה בראשית ושאר היום יעסקו בתורה

חדושים

בשם המאור הגדול מהור"ר אביגדור זצוק"ל חתן הגאון בעל קיקיון דיונה זצוק"ל: חלש ליבייהו י"ל לפי' הא' של רש"י למה חלש דעתייהו הא קי"ל בברכות דדין היינו תורה וכן י"ל על ר"ח מדפתי דיליף ממשה וכי אפשר שמשה יושב ודן כל היום תורתו מתי נעשית תאמר באמת שהיה דן כל היום ודין היינו תורה. וכן י"ל אליבנא דקאמר תורתו מתי נעשית איך שייך לשון עשייה אצל לימוד תורה והענין יובן דר"ח ורבה הוו סברי דבאמת משה היה יושב ודן כל היום ולכן עשו גם הם כמוהו אך לזה חלש דעתייהו על ביטול תורה בשלמא משה למד מפי הגבורה והשיגה דעתו מה שהיה לו להשיג לכך היה יכול ליסב ולדון כל היום אבל ר"ח ורבה הוו מצטערי על בטול תורתם תנא להו ר"ח מדפתי שבדעתכם שמשה ישב ודן כל היום לא כן הוא ומוכחא מלתא דהא זה היה למהרתו של יוה"כ כרדתו מן ההר והיה בידו מצות ה' ותורתו ללמוד עם אהרן ועם בניו ועם כל ישראל כפי סדר המשנה וגם לצוות על מלאכת המשכן א"כ איך אפשר שאותו היום היה יושב ודן כל היום תורתו מתי נעשית ודייק לשון תורתו ר"ל מה שנמסר לו לצוות לישראל מתי נעשה זה אלא ודאי מה דכתיב מבקר ועד ערב לג"ש אם כן גם אתם אינכם בחיוב לדון כל היום וק"ל:

עין יוסף

ואם מסיר אזנו משמוע תורה. שלוחה התורה שהיא מן השי"ת לאדם ואינו רוצה בה. גם תפלתו שהאדם שופך נפשו לפני השי"ת היא תועבה. כי אלו שני דברים דהיינו התורה והנפש תלוים זה בזה כדאיתא במדרש: **ב** טפחי. וישפוק את כפיו תרגום טפח בכף ידוי. ספקתי על ירך תרגום טפחנא על ירכנא: חליש ליבייהו. מצטערים שלא עסקו אותו היום בתורה. ואמרו כי הלא טוב להם לעיין במצות שבין אדם למקום ולהעמיד על סוד טעם כל אחד מהם. ולא שיוציאו זמנם לשמוע דברי ריבות בין איש ובין אחיו. ולבטל זאת המחשבה רמז רב חייא ואמר כי כל ידיעה גדולה וקטנה במשפטי התורה הלא מביאה לכל משתדל בה אל ההצלחה נפשית ונעשה שותף להקב"ה בסבתה וגם בדיני ממון הקלים כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט לשאול תלמוד מה דבר ה' בפסק דינם זה. והדיין דן אותם לאמיתו. ראוי לכנות לו שם שותף להקב"ה במעשה בראשית: ויעמד העם על משה כו' וכי תעלה על דעתך כו'. לכאורה קשה איך סברי רב חסדא ורבה בר רב הונא פירוש הקרא. שאם פירשוהו כפשוטו שעמדו אצל משה כל היום א"כ ע"כ

המתורגמן א) האבען זיא אנגעקלאפט אן דיא זייט פֿון דער טהיר.

היום אלא שאתה עושה זאת לעמוד לפניך דכך שררה שיעמדו לפניך כל היום וכמ"ש הרא"ם והשיב משה כי לא באו כולם לדון לפני אלא יש באו ושפטתי בין איש וגו' דהיינו עד זמן סעודה ואח"כ יש באו ללמוד תורה דהיינו והודעתי להם את וגו' וכמו שאמרו במכלתא שהם ב' דברים ועל זה השיב לו יתרו דאעפ"כ לא טוב הדבר כי כבד ממך הב' דברים לא תוכל עשוהו לבדך אלא חדא מהם תעשה והיה אתה לעם וגו' והזהרתה אתהם את החקים וגו' אבל דבר הב' שהוא לדון את העם ואתה תחזה וגו' ולא תדון אתה אותם כלל וכן מפורש בת"י ע"ש ולפי שמשמעות הכתוב וישב משה לשפוט את העם וגו' מן הבקר עד הערב משמע דהיה דן כל היום מש"ה קאמר תורתו מתי כו' שהרי מוכח מתוך תשובתו שלא היה דן כל היום אלא עד זמן סעודה ואח"כ נעשית תורתו וקאמר דודאי כן הוא דתורתו נעשית אחר זמן סעודה אלא שתלה ישיבתו לשפוט מבקר עד ערב לומר לך כאלו נעשה שותף כו'. וענין שנעשה שותף כו' מפורש בטור ח"מ סימן א' ולישנא דאמת לאמיתו מפורש בתוספות ועיין ע"ז בב"י בח"מ סימן א' ובחידושינו פ"ק דסנהדרין כתבנו לדחות פירושם ע"ש: ושריך בעת יאכלו וגו'. היינו זמן סעודה לכל אדם שהיא ברביעית כדלקמן וכ"ה בת"י ורבוניך בתר דמקרבין תמידא אכלין לחמא בזמן ד' שעין כו' ובהיפך גבי שריך בבקר יאכלו ת"י עד דלא יקרבון תמידא כו' והיינו בבקר שהוא זמן קרבן תמיד של שחר דכתיב ביה את הכבש האחד תעשה בבקר וגו'

שאמור מן הבקר עד הערב מדרש הוא שחשוב הדבר כמעשה בראשית שנאמר בו ערב ובקר: שמלכך. דייק שהדיין קרוי מלך שנאמר (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ: לודים. אומה שקורים קוניב"ש ואוכלי אדם הם והם רעבתנים: מאכל יורשים. יורשי הון רב שלא טרחו בו ואין עסוקים ודואגים לשוט אחר

[א]כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית כתיב הכא ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב וכתיב התם (בראשית א) **ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. עד מתי יושבין בדין. אמר רב ששת עד זמן סעודה אמר רב חמא מאי קראה דכתיב** (קהלת י) **אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו אשריך ארץ שמלכך בן חורין ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי בגבורה של תורה ולא בשתיה של יין: [ב]תנו רבנן שעה ראשונה מאכל לודים. שניה מאכל לסטים. שלישית מאכל יורשים. [רביעית מאכל פועלים. חמישית מאכל כל אדם. איני והאמר רב פפא רביעית זמן סעודה לכל אדם אלא] רביעית מאכל כל אדם. חמישית**

תוספות

מומחים שפעמים נוטים אחר השוחד: **דן** דין אמת לאמיתו. לאפוקי דין מרומה (עי' ב"ב ח:):

דמתרגמי

הכותב

אשר ה' קורא לסעודה גדולה כזאת ולא באו לשם קצת מהמון העם. ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם לשמוע דברי ריבות בינותם להדריכם בשלמות האפשרי להם והוכיחו יתרו על זה באמרו מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם רמז לו שאין ראוי להוציא זמנו לשפוט את העם בענין סדור מדיני. ולבטל זאת הטענה השיב לו משה כי יבא אלי העם לדרוש אלהים כלומר הנה צדקו דבריך אם לא יבא אלי העם רק לדרוש דינים נימוסיים מונחים בהנהגת המדינה. אך אמנם העם הזה באים אלי לדרוש אלהים ר"ל לדעת מה דבר ה' ועוד שנית כי בסבת בואם לפני על דבר המשפט והודעתי להם חוקיו ותורותיו ואגב חדא הוי תרתי. ויתרו השיב לו על פי דרכו לא טוב הדבר וגו' כי על מה שהזכרת שם שמים גם בדינים הקלים גם אני מסכים עמך שתמיד תהיה דבוק בהש"י ולכך אמר איעצך ויהי אלהים עמך ושנה ושלש הזכרת הש"י ועכ"ז די לו שיבחר אנשי חיל יראי ה' שונאי בצע אשר ביושר לבם ומזגם ישפטו את העם על פי התורה בדיני ממונות הקלים ומשה הסכים לעצתו כיון שכל דבר הקשה יביאו לפניו אז יודיעם שרשי דין התורה וגם השופטים יהיו אנשי חיל ישפטו על פי התורה וכן אמר משה בפרשת אלה הדברים ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ר"ל חכמים בידיעת התורה. ועם היות פי' הרמב"ן בפסוק כי יבא אלי העם וגו' אמתי ונכון גם אפשר בדרך הפשט להמשיך פסוקים האלה על הדרך שפירשתי. ומה שכתבתי בפי' חליש ליבייהו יסכים עם דברי בעל התלמוד בפרק קמא דברכות מהו דתימא דינא שלמא בעלמא קא עבדי וגם שם רמזתי זה ע"כ: (כל דיין שדן דין אמת כתוב ג"כ בסנהדרין כ"א ובב"כ פ"א):

הרי"ף

כי מי לנו גדול ממשה שלא היה יושב בדין כי אם שעה אחת ושאר כל היום עסק בת"ת. וי"ל דמשה שהיתה רוח הקודש שורה עליו אם יהיה לשם דבר בא אליו הדבר עצמו כמו שאירע ולא היה שם דין מרומה לכך לא היה יושב בדין כי אם שעה אחת לדון דין אחד לאמתו. אבל רב חסדא ורב הונא מנא ידעי אם הוא דין מרומה או דין לאמתו לכך היו יושבים כל היום כי ברוב פעמים שהיו דנים לא יבצר מהם לדון דין אחד לאמתו כי בו יהיו שותפין להקב"ה במעשה בראשית ועדיין היו מצטערים על שלא עסקו בתורה וניחם אותם רבי חייא כי בהזדמן להם דין אחד לאמתו נעשו שותפים להקב"ה במעשה בראשית: **וכתיב** התם ויהי ערב ויהי בקר. וקשה שאם לא נאמר מהבקר ועד הערב אלא לדרשה איך אמר יתרו למשה מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב והלא לא היה יושב בדין כי אם שעה אחת או ב'. ובעל הטורים כתב שחז"ל דקדקו ה"א יתירה דכתיב מהבקר עד הערב ולא כתיב מבקר עד ערב כמ"ש למטה לכך דרש כאן כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנברא בעשרה מאמרות דהיינו ה"א דהבקר וה"א דהערב. וי"מ שאמר כל העם נצב עליך לפי שאע"פ שלא היה עומד משה בדין כי אם שעה אחת כיון שאחר היום היה מלמד לישראל תורה ומצות היו ישראל מתעכבים מהבקר עד הערב כדי ללמוד ממנו תורה ולז"א יתרו כשראה כל אשר הוא עושה לעם דהיינו כל הענינים בין בדבר המשפט ובין בלימוד התורה הוא עושה לעם על ידו א"י מדוע אתה יושב לבדך בדבר המשפט והדין שמתוך זה כל העם הבא ללמוד תורה ממך נצב ומתעכב עליך מבקר עד ערב עד שיזדמן להם שעה אחת ללמוד תורה. ולעד"נ דלמעלה כתיב וישב משה לשפוט את העם ומדכתיב ויעמוד

עיון יעקב

דין אמת לאמתו. עיין בחידושינו פ"ק דסנהדרין ובחגיגה דף ט"ז מש"ש: **אפילו** שעה אחת מעלה עליו הכתוב. כל המפרשים מתמיהים לפ"ז איך אמר יתרו נבול תבול ועי' בכלי יקר פרשת יתרו ול"נ דבאמת משה לא היה דן רק עד זמן שהדיינים יושבין ואח"כ עסק בתורה ורק שאר העם עדיין היו ממתינים אולי כשילמוד משה זמן מה יחזור וידון אותם ומשה היה סובר שהעם עומדין לשמוע ממנו חקי אלהים ותורותיו ולא שיש להם עוד משפט לפניו אך יתרו ידע זה שממתינין אולי ישפוט עדיין. וזה שמדוקדק שאמר יתרו לשון נצב שהוא לשון המתנה כמו וה' נצב עליו לשמרו וכן בשמואל כ"ב הנצבים עליו הממתינים אצלו לזה אמר נבול תבול גם אתה גם העם הזה כלומר דממ"נ אם לא תשפוט העם כל היום א"כ נבול תבול העם שצריכין להמתין כ"כ עד שיבואו לפני המשפט ואם תשב לשפוט כל היום תבול גם אתה גם העם הזה כי א"א לך לבדך לשפוט כל העם וק"ל: **כתיב** הכא כו' מן הבקר עד הערב. עיין במפרשים מיתורא דאות ה' קדרים ועוד דכל תיבת הבקר מיותר מדכתיב וישב ממחרת די היה אם היה כתוב וישב לשפוט עד ערב אלא מופנה לג"ש ועיין ברש"י בחומש דלמידין מכאן היושב בדין שעה א' כאלו דן כל היום כולו וכאלו נעשה שותף הרי דלמידין מפסוק ב' למודים: **מאכל** כל אדם. עיין בחידושינו פ' הפועלים שפי' מאכל כל אדם לפי שאף הת"ח ופועלים ואיך לפעמים אוכלין בשעה זו להכי נקרא מאכל כל אדם ע"ש:

שם

עין יוסף

מוכח דדין היינו תורה דאל"כ תורתו מתי נעשית. ולמה נצטערו. עוד קשה למה לא אמר וכי מן הבקר עד הערב היה משה דן והלא אין הדיינים דנין אלא עד זמן סעודה. ויש לומר משום דבדברי יתרו כתיב וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב בלא ה"א. ולכן סברו ר"ח ורבה שמשה לא דן רק עד זמן סעודה והוא שעה ששית. ואחר שם מתחיל לנטות צללי ערב ונקרא ערב. ומן אז והלאה למד תורה לישראל. ולפי שהם דנו כל היום והם סוברין שדין לאו היינו תורה לכן נצטערו על שלא למדו תורה. ורב חייא בר רב מדפתי הודם להם שע"כ דין היינו תורה. ומוכח זה מקרא זה דכתיב ויעמד העם על משה מן הבקר ועד הערב עם ה"א. ולפי פשטא אתא הה"א להורות על ערב המבורר היינו ערב ממש. וא"כ איך יעלה על הדעת לומר שמשה ישב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשית לפי סברתכם שאתם סוברים שדין לאו היינו תורה. אע"כ שהאמת הוא שמשה לא דן כל היום. שהלא אין הדיינים דנין אלא עד זמן סעודה. ורא"ה לזה מדכתיב בדברי יתרו מן בקר עד ערב וכנ"ל. והא דכתיב הבקר והערב. לרמוז בה"א הידיעה ערב ובקר דכתיב בבריאת עולם לומר שכל דיין שדן דין אמת לאמיתו נעשה כאילו הוא שותף להקב"ה במעשה בראשית. או כמו שכתב הבעל הטורים שהשני הה"ין מרמזים על בריאת העולם שנברא בעשרה מאמרות: דין אמת לאמתו. נראה דמש"ה נקט אמת לאשמועינן דבדין מרומה צריך להקור העדים בטוב עד שיתבאר האמת ואז אותו ידונו לאמתו (תוס' מגילה דף ט"ו ע"ב) ועיין תוס' ב"ב דף ח' ע"ב ד"ה דין. ובספר נתיבות עולם נתיב הדין כתב שהפירוש דין אמת לאמתו שהוא מכוין אל האמת לגמרי שהוא ברור אצלו וזהו דין אמת לאמתו. ואם אמר לאמתו היה משמע היכי שדן דין אמת אף שהדיין לא נתכוין לאמת רק שהוא היה מבקש לזכות את אוהבו ובאמת הדין הוא כך. דבר זה אינו. רק שצריך שיהיה מכוין לאמתת הדין עכ"ל: כאלו נעשה שותף כו'. וא"ת וכי אפשר זה שיעשה שותף להקב"ה. ויש לומר לפי שהעולם קיים על הדין שהרי בשביל זה המבול בא לעולם שלא היה דין ביניהם וגוזלין וחומסין זה את זה כדכתיב

א סנהדרין ז ע"ב מגילה טו ע"ב: ב פסחי' יב ע"ב ע"ש:

חדושי גאונים

קשה דהלא בוודאי ידעו ר"ח ורבה בר"ה מקרא דכתיב ויעמוד העם על משה מבקר ועד ערב ולדידהו דלא ידעי מדרשה דתני להו ר"ח מדיפתי. ע"כ היו צריכין לפרש האי קרא ויעמוד גו' כפשוטו שמשה היה דן כל היום כו'. א"כ למה נצטערו על שדנו כל היום הלא גם משה עבד כן. וע"כ נ"ל דהם סברו דהאי דינא דמשה דבוודאי דינו היה דין אמת (דמי לנו גדול ממשה) לכך היה דן כל היום משא"כ דינם דר"ח ורבה בר"ה דאינו מודע אם הוא דין אמת או לא לכך נצטערו. ולפ"ז לא קשה קושית הגאון נ"ל דהם סברו דהא דאמרי' בברכות דדין הייט תורה היינו דין אמת. אבל הם נתירא שמא דינם לאו דין אמת הוא ולאו היינו תורה. ולכך חלם

אהבת איתן

המצוה בנר ואת התורה באור לומר לך מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה ומה אור מגין לעולם אף תורה מגינה לעולם. ופי' מהרש"א דתורה מגינה ומצלה מפורעניות אף בעוה"ב משא"כ מצוה אינה מגינה מפורעניות בעוה"ב והא דמסיק הגמ' שם דמצוה מגינה אפי' בעידנא דלא עסיק בה היינו רק בעולם הזה. אבל לעוה"ב אין מצוה מגינה רק תורה עכ"ד. וז"ש כאן רבא לרב המנונא דקמאריך בתפלה שהיא מצוה ובטל מה"ת שמנית חיי עולם שמגינה מפורעניות בעולם שכלו ארוך ועוסק בדבר שמגין מפורעניות רק לפי שעה בעוה"ז. והא דאיתא רפ"ב דבילה

מאכל פועלים. ששית מאכל ת"ח מכאן ואילך כזורק [א]אבן לחמת. אמר אביי לא אמרן אלא דלא טעים מידי בצפרא אבל טעים מידי בצפרא לית לן בה:

שם ע"ב מסייע ליה לרב המנונא משמיה דעולא דאמר אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ משום שנאמר (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום אלא מעתה הימנותא נמי אסור למימר בבית הכסא דכתיב (דברים ז) האל הנאמן וכי תימא הכי נמי והאמר רבא בר מחסיא א"ר חמא בר גוריא אמר רב שרי למימר הימנותא בבהכ"ס. התם שם גופיה לא איקרי הכי דמתרגמינן אלהא מהימנא הכא שם גופיה איקרי שלום דכתיב ויקרא לו ה' שלום:

ג שם ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו שנאמר (שמות לא) לדעת כי אני ה' מקדשכם. [ב]תניא נמי הכי לדעת כי אני ה' מקדשכם. אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי [א] ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם מכאן אמר רשב"ג הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו. מאי עביד ליה אמר אביי שאיף ליה משחא[ב] ומלי ליה כוחלא[ג]. והאידנא דחיישינן לכשפים מאי

רש"י

מזוהם ולעסוק במלאכה: כזורק אבן לחמת. וקשה לגוף (בד"ו איתא ול"ג [ול"נ] לא קשה ולא יפה: ויקרא לו. גדעון להקב"ה ה' שלום: הימנותא. להזכיר אמונה בבהכ"ס: צריך להודיעו. מתן פלוני אתן לך וזהו דרך כבוד דשמא יתביים לקבלה ומתוך כך מתרלים בדברים ואינו בוש בדבר וכן אם נתנה בביתו שלא מידיעתו צריך להודיעו שמידו באה לו שמתוך כך יהא אוהבו: לדעת כי אני ה' וגו'. להודיעם אני בא שאני רוצה לקדשם: שאיף ליה משחא. ישפשפו בשמן בין עיניו דבר הנראה שתשאלנו אמו מי עשה כן ויאמר לה התינוק פלוני עשה וגם פת נתן לי: ומלי ליה כוחלא. נותן כחול סביב עינו וכן לשונו בתלמוד: לכשפים.

תוספות

דמתרגמינן אלהא מהימנא. תימה דשלום נמי מתרגמינן דעביד ליה שלם וי"ל דהתם קראו שלום ע"ש שהוא עושה שלום דאי לא קראו שלום אלא בעי למימר ה' שלום ה' העושה לו שלום א"כ הוה ליה למימר ה' שלומו: **הנותן** מתנה לחברו צריך להודיעו. ודוקא במתנה שנותן לו ע"י אהבה שאין המקבל מתביים אבל הנותן צדקה (שחברו) [שהמקבל] מתביים מתן בסתר יכפה אף (משלי כא):

מהרש"א

וגו' והוא קרב עד ד' שעות ביום כדאמרי' בפ' ת"ה [א]וק"ל:[כזורק אבן לחמת. פירשו בו שאין בו תועלת כלל אלא למלא החמת אם הוא חסר]: שם גופיה אקרי שלום כו'. יש לעיין בזה דגם לפי דברי התוספות שיש לחלק דהכא גבי שלום מוכח דקראו לשם שלום [וכמ"ש פי' לדבריהם בחי' הלכות ע"ש] מ"מ מה טעמא איכא בזה כיון דשניהם עושה השם למה אקרי שמו שלום טפי מנאמן ועוד בכל הכינויים כגון רחום וחנון אמאי לא קאמרינן הכי דהכי נמי כתיב אל רחום וחנון וגו' וי"ל בזה ע"פ מ"ש חסד אומר יברא שהוא ג"ח אמת אומר אל יברא שהוא כולו שקר צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות שלום אומר אל יברא שהוא כולו קטטה והשתא בכל כינויין הנמחקין כגון רחום וחנון ורב חסד וארך אפים כדאמרינן במסכת שבועות כיון שהאדם מסותף בו לעשות חסד ורחמנות וחנינות אין שמו של הקב"ה נקרא כן אלא אל רחום וחנון וחסד הוי כמו אלהא המרחם וחונן וכמ"ש בא"ל הנאמן הכא ושרי לאומרם בבהכ"ס כמ"ש הרמב"ם משא"כ שלום שאין מדה זו באדם כלל ושמו יתברך ב"ה מקרי שפיר שלום ע"ש שהוא עושה שלום וכן מדת אמת כיון שאינה באדם חותם של הקב"ה נקרא שמו אמת כמ"ש בכמה דוכתין ע"ש ובתוס' פ"ק דסוטה מוכח דשלום אינו נמחק ומיהו לא הוזכר גבי אמת שיהא אסור לומר בבהכ"ס ושלא נמחק כמו גבי שלום כיון דשמו יתברך ב"ה גופיה לא אקרי אמת רק חותמו וק"ל: יש לי בבית גנזי כו'. למסקנא דמוקי לה במתן שכרה דלא עבידא לאגלויי ניחא דמתנה טובה היא שבת דעולם הבא שכולו טוב ושבת והיינו בבית גנזי ע"ש שהוא רב טוב הצפון לצדיקים לעולם הבא שנאמר בו עין לא ראתה אלהים וגו' אבל השתא דס"ד דשבת דעוה"ז

עיון יעקב

שם גופיה איקרי שלום. עיין במהרש"א הטעם שהשם גופיה לא איקרי אמת. ועי"ל דמש"ה נקרא אמת כיון דמלינו שהקב"ה שינה בשביל השלום כדאיתא בב"מ על פסוק ואדוני זקן ועיין בחידושינו דיבמות דף ק"ט: **מתנה** טובה יש לי. נקרא מתנה טובה לפי שהוא יום מנוחה ועונג ומקבל שכר עליו ומה"ט אשה טובה נמי נקרא מתנה טובה בשביל זה כמו שכתבנו בחידושינו דיבמות דף ס"ג ע"ש: **בבית** גנזי ושבת שמה. כי ע"י שמירת שבת משים אדם על לבו שהש"י ברא הכל בששת ימי המעשה ושבת ביום השביעי ושבת מרמז על עוה"ב

הרי"ף

נראה שהיו עומדין בדבר המשפט כמ"ש ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגו' ולכך הקשו כיון דכתיב ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב נראה שהיה משה שופטן מן הבקר עד הערב והם עומדים עליו כבעלי דינים וזה א"א כי תורתו אימתי נעשית לכן דרשו ויעמוד העם שעה אחת בדבר המשפט והעלה עליו הקב"ה כאלו היה שותף במעשה בראשית דכתיב ביה ויהי ערב ויהי בקר אבל אה"כ לא כתיב וכל העם עומד אלא נצב כלומר מעוכב מבקר עד ערב שהבא ללמוד תורה היה מתעכב עד שיגמור המשפט ומי שהיה בא לדון את דינו ומצאו למשה שהיה לומד תורה היה נצב ומתעכב עד שיגמור אותו פרק והשיבו משה כי יבא אלי העם כי יהיה להם דבר בא הדבר כמו שהוא ונגלה אלי אמתתן של דברים ואין לפני שום דין מרומה וא"ל יתרו ואתה תחזה אנשי חיל ברוח הקדש והיה הדבר הקשה שנראה שהוא דין מרומה יביאו אליך:

צריך להודיעו וכו'. עי' פרש"י וקשה טובא לפירושו שפירש שמתוך שמודיעו מתרצה בדברים ואינו בוש בדבר אבל אם אינו מודיעו מתן פלוני אתן לך שמא יתביים לקבל א"כ מה תירצו הגמרא לקושיית והאמר רב חמא בר חנינא הנותן מתנה לחבירו אין צריך להודיעו שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו לא קשיא הא במילתא דעבידא לאגלויי אינו צריך להודיעו שנאמר ומשה לא ידע וגו' והרי עדיין הקשה עומד במילתא דעבידא לאגלויי שמא יתביים לקבלה ולכך הוא דרך כבוד לומר לו קודם הנתינה מתן פלוני אתן לך ומתוך כך מתרלין בדברים ואינו בוש. וע"ק לפירושו היאך למד מכאן הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו כיון שעיקר ההודעה הוא כדי שיתרלה לקבל לא יתביים והרי בתינוק לא שייך הכי ומה תועלת בהודעת הדבר לאמו לאחר שיקבלנו התינוק ומה גם כי אם התינוק יבוש לא בשביל כך ימנע התינוק לקבלו. ולמה שפרש"י בסוף לשונו וכן אם נתנה בביתו שלא מידיעתו צריך להודיעו שמידו באה לו שמתוך כך יאהבהו אתי שפיר דבמילתא דעבידא לאגלויי אין צריך להודיע כי בודאי ידוע ידעו ויאהבנו. וע"ק מי הכריחו לרש"י לפרש כן צריך להודיעו מתן פלוני אתן לך וזהו דרך כבוד דשמא יתביים לקבלה ומתוך כך מתרלין בדברים ואיני בוש דמשמע שלמתביים צריך להודיע והוא הפך מדברי התוספות דאדרבה למתביים אין צריך להודיעו ולמי שאינו מתביים צריך להודיעו. ונראה שרש"י ז"ל דקדק שכיון שאומר הנותן מתנה לחברו שמשמע שנותן מידו אל ידו מה צריך להודיעו כי הרי הנתינה שנותן לו בידו זה הוא הודעתו לזה אמר צריך להודיעו מתן פלוני אתן לך דהיינו קודם הנתינה אם רוצה לתת לחברו לא ימתין מלהודיעו עד שעת הנתינה שמא בשעת הנתינה יתביים ולא יקבלנה אבל יודיעו קודם אני רוצה לתת לך מתת כי מתוך הדברים מתרלין ואינו בוש. וזהו הודעה קודם הנתינה וכשנתנה בביתו והוא לא היה שם והוא לא ידע צריך להודיעו שהוא נתנה בביתו כדי שמתוך כך יהא אוהבו והביא ראיה מהשבת שקודם נתינתה אמר למשה לך והודיע את ישראל כדי שיקבלוה ברצונם ולא יתביישו ומחמת הבושה יקבלוה שלא ברצונם ומהלד הזה שלאחר נתינה שצריך להודיע לאמו ילמדו לנותן פת לתינוק שאחר הנתינה צריך להודיע לאמו שתדע שמאהבה נתנו. וכשהקשו בגמרא ממשה שלא ידע כי קרן עור פניו הוא בלד האחר כשנתן המתנה בביתו והוא לא ידע שאמרנו שצריך להודיעו והרי משה שנתן לו קירון פנים ולא הודיעו א"כ. ותירצו הא במילתא דעבידא לאגלויי. ועוד קשה לדברי

עץ יוסף

כדכתיב ותמלא הארץ חמס. א"כ מי שדן דין אמת גרם שהעולם מתקיים על ידו והוה כאלו נעשה שותף להקב"ה. שהקב"ה ברא העולם ועל ידו מתקיים. (מנחת יהודה): ומתרגמינן אלהא מהימנא. עמ"ש בתוס'. כוונת התוס' לומר מה שמתרגם דעביד ליה שלום אין הכוונה לפרש לשון הכתוב. רק המתרגם נתן טעם למה קרא להקב"ה שלום ונתן טעם כיון דעבד ליה שלום לכן קרא שמו של הקב"ה שלום סתם. דלאת"ה אלא שהמתרגם מפרש דמה שאמר הכתוב אין הכוונה שנקרא אותו שמו סתם כך אלא שלום פירושו דעביד ליה שלום. א"כ היה לו לכתוב שלומו ואז יהיה שפיר פירושו דעביד ליה שלום. אלא ודאי דנתן לו שם שלום כיון דעביד ליה שלום (מהדורא בתרא) וכתב הב"ח דווקא שלום בלשון הקודש אבל בלשון חול אין בו איסור. עוד כתב אדם שנקרא שמו שלום

[א] מהרש"א ישריך בפרק ת"ה (כ"ז ע"א):

יד יוסף

א כגון חמת יין שהוא חסר וזורק לתוכו אבן שיתמלא וזה לא מעלה ולא מוריד וטוב היה שימלאהו יין. של"ה והביאו המג"א סי' קנז ס"ק ג': ב בילה יז ע"א:

חדושי גאונים

ליבייהו על שלא עסקו בתורה ותני להו ר"ת מדפתי וכי תעלה ע"ד שמשה דן כל היום תורתו מתי נעשית. פי' שלא מלינו מפורש דמשה עסק בתורה בו ביום דכתיב בי האי קרא ויעמוד העם על משה מבוקר גו'. והוא דכריפא דקרא זה כתיב ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ויעמוד גו' והאי ממחרת הוא למחרת יוה"כ כשירד משה מן ההר (כמו שפי' רש"י ז"ל פ' יתרו ע"פ זה) ומלינו בפ' ויקהל שפירש רש"י ז"ל ויקהל למחרת יוה"כ כשירד משה מן ההר לווה להם משה אזהרת שבת ומלאכת המשכן כו'. א"כ מפורש דבו ביום תורה ליוה להם משה והאיך אמר הכתוב

אהבת איתן

(דף טו) גבי ר"א שהיה יושב ודורש כל היום כלו בהלכות יו"ט ויצאה כת ראשונה וכו' ואמר על הללו שיצאו שמניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה ופריך עלה והא שמחת יו"ט מצוה ומשני ר"א לטעמיה דאמר שמחת יו"ט רשות לאו דאי הוה ס"ל שמחת יו"ט מצוה לא הוה שייך למימר שמניחין חיי עולם כו' דודאי אפי' הוי שמחת יו"ט מצוה נמי שייך לומר שמניחין חיי עולם דהיינו תורה ועוסקין בחיי שעה שהיא מצוה שאינה מגינה רק בעוה"ז אלא דאי הוה שמחת יו"ט

המתורגמן. א) אין מיין שאטצקאמער. ב) ער שמירט איהן מיט זאלב ג) פארב.

מתחסדנו שכספו : לאיגלויי . מי נתנו לו : מתן שכרה וכו'. והוא הודיעם על ידי משה בעל פה מה שכרה : רב חסדא . כהן הוה כדאמרינן (ברכות מד) גבי עיר אחת היתה בארץ ישראל ובה פ' זוגות אחים כהנים הנשואים פ' זוגות אחיות כהנות ובדקו מסורא ועד נהרדעא ולא אשכחו אלא תרתי בנתיה דרב חסדא והוו נסיבו לרמי בר חמא ולמר עוקבא בר חמא : הוה נקיט תרתי מתנתא דתורא . זוג של זרוע לחיים וקיבה שנתנו לו ורשאי להאכילן ישראל ואע"ג דרב חסדא בחו"ל הוה לא ילפינן מהכא דמתנות נוהגות בזמן הזה דהאידנא נהוג עלמא כתלתא סבי (ברכות כב.) כרבי יאשיה בכלאים וכרבי יהודה בטבילת בעלי קריין לתלמוד תורה וכרבי אלעאי בראשית הגז שהיה אומר אינו נוהג אלא בארץ וכן מתנות גם בימי רב חסדא אכתי לא נהוג כרבי אלעאי ובימי רב נחמן [בר יצחק] נהוג כוותיה בראשית הגז ולא במתנות והשתא קא חזינא דנהוג אף במתנות וכי היכי דאחזו במנהג ראשית הגז בימי רב נחמן ולא מחינן בהו ונהגו כולם כוותיה השתא דנהוג אף במתנות לא משנינן מנהגא : חדתא . חדשה שלא שמעתיה : מילתא אלבישייהו יקירא . מעיל דמיו יקרים למי שרגיל ללובשו כלומר לפי שאתה תלמידו של רב ורגיל בשמועותיו אתה מחזר אחריהם : משקל ב' סלעים . לאו דוקא נקט בתלמידי רבינו יצחק הלוי מצאתי כתונת פסים סביב פס ידו כמו מילת ולא
כל

מאי . אמר רב פפא שאיף ליה מאותו המין . איני והאמר רב חמא בר חנינא הנותן מתנה לחבירו אין צריך להודיעו שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו לא קשיא הא במילתא דעבידא לאיגלויי[א] הא במילתא דלא עבידא לאיגלויי . והא שבת דעבידא לאיגלויי מתן שכרה לא עבידא לאיגלויי :
ד שם רב חסדא הוה נקיט בידיה תרתי מתנתא דתורא אמר כל מאן דאתי ואמר לי שמעתתא חדתא משמיה דרב יהיבנא להו ניהליה א"ל רבא בר מחסיא הכי אמר רב הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו שנאמר (שם לא) לדעת כי אני ה' מקדשכם . יהבה ניהליה אמר חביבין עלך שמעתתא דרב כולי האי א"ל אין א"ל היינו דאמר רב מילתא אלבישייהו יקירא . אמר ליה אמר רב הכי בתרייתא עדיפא לי מקמייתא ואי הוה נקיטנא אחריתא יהיבנא לך . [א]ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל ב' סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים . ואמר רבא בר מחסיא א"ר
חמא

נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים . ואע"ג דבלאו הכי נגזר דכתיב (בראשית טו) ועבדום וענו אותם שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כל כך אלא

מהרש"א

גופיה קאמר הכא דהיינו דעבידא לאגלויי נראה לפרש דהיינו מתנה טובה שניתן למנוחה דמלאכת ו' ימים הוא מכלל קללת אדם הראשון דכתיב בעצבון תאכלנה וגו' בזעת אפיך תאכל וגו' וע"כ העובד כוכבים אסור בו דאמרי' בפ"ד מיתות [א] עובד כוכבים ששבת חייב מיתה והיינו בבית גנזי כמו קודם שחטא אדם שהיה לו מנוחה בכל הימים וע"ע בזה במס' ביצה וק"ל : נקיט תרתי מתנתא כו'. פרש"י זוג של זרוע לחיים וקיבה כו' ע"ש ועי"ל תרתי מהנהו ג' מתנות שהיו בידיה קאמר ואי הוה נקיטנא אחריתי כו' דקאמר היינו השלישית וק"ל : הכי אמר רב הנותן מתנה כו'. מכל הנך מימרות דבשמעתין דידע רבא בר מחסיא משמיה דרב לא קא"ל אלא הך ואפשר משום דהך הוא קלת מעניינו שהודיע לחבירו מקודם שנותן מתנה וק"ל : [בתרייתא עדיפא לי כו'. אע"ג דקמייתא מייתי לה מקרא ובתרייתא אינו אלא מדאמרי אינשי י"ל דהכי קאמר דהבתרייתא לי עדיפא שהוא דבר הנוגע בי דחביבין עלי שמעתתא דרב משא"כ קמייתא שהוא דבר הראוי לכל אדם לעשות כן ללמוד מהאי קרא שהרי כן עשה הקב"ה ודו"ק] : משקל ב' סלעים כו'. עיין פירש"י ר"ל דכולה מלתא ודאי דהוה משקלו טפי מב' סלעים אבל אין לפרש דר"ל דמסתמא לא ידע רב דכך היה משקלו בצמצום שני סלעים דא"כ לא תיקן כלום בפי' ר"י הלוי וק"ל . (ועוד דאין סברא דכל הבגד לא היה רק משקל ב' סלעים אע"ג שיש בגדים דקים מאד כדאיתא בהניזקין מ"מ סתם כתונת לא הוי כך וק"ל) : [ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו כו'. וכתבו התוס' ואע"ג דבלאו הכי נגזר וכו' עי"ש ועי"ל דה"ק דאי לאו משקל ב' סלעים כו'
הכותב

ראיתי לכתוב כאן מה שכתוב בספר האורה בפירוש מאמר מתן שכרה לא עבידא לאיגלויי וז"ל . ולפי שהשבת היא סוד המשכת הכח מהספירות העליונות בשם ה' והוא התאחדות כל הספירות כי אל חי נ"ח בשם אדני בסוד וינ"ח ביום השביעי ובסוד ויכל אלהים ביום השביעי אחז"ל אמר הקב"ה למשה אמור לישראל מתנה א' טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני רוצה ליתנה לישראל לך והודיעם. ובית גנזיו הוא אדני . לפיכך כל השומר שבת כהלכתה מקרב אלו ב' השמות ומאחדם זה בזה ובהתקרב אלו ב' השמות נמצאו כל הספירות כולם מתאחדות. עוד כתב ואם ח"ו אדם מחלל את השבת הרי הוא רחוק מן החיים ומחלליה מות יומת

הרי"ף

התוספות דפירשו צריך להודיעו דוקא במתנה שנותן לו מאהבה שאין המקבל מתבייש אבל הנותן צדקה שחברו מתבייש מתן בסתר יכפה אף דא"כ כשהקשו בגמרא והא"ר חמא הנותן מתנה אין צריך להודיעו ליסני כאן במתנה שנותן מאהבה שאין המקבל מתבייש כאן בנותן צדקה שהמקבל מתבייש ולמה הוצרך לחלק בין מלתא דעבידא לאגלויי וכו'. ויש לתרץ בזה דאף על גב דלענין הנותן מתנה א"צ להודיעו מתרצא בהאי חילוקא דכאן במתנה שנותן מאהבה אבל מ"מ עדיין יקשה לתירוץ זה מ"ד במשה ולא ידע כי קרן [עור] פני משה והרי מתנה זו היתה מהקב"ה למשה מאהבה שאין המקבל מתבייש ולמה לא הודיעו הקב"ה למשה לכך הוכרחו לחלק בין מתנה דעבידא לגלויי שאין צריך להודיעו וכו' ובמתנה דלא עבידא לגלויי חילקו התוס' בין כשהמקבל מתבייש וכו' ועוד קשה בפשט ההלכה אדמתקיף לרב חמא דאמר צריך להודיעו מרבי חמא בר חנינא דאמר אין צריך להודיעו לרמי קראי אהדדי כתיב ומשה לא ידע כי קרן עור פניו וכתיב לדעת כי אני ה' שאמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי ושבת שמה לך והודיע לישראל וליסני כאן במתנה דעבידא לגלויי כאן דלא עבידא וכו'. וי"ל דלא קשו קראי אהדדי לפי שפסוק לדעת כי אני ה' מדבר במתנה דשבת שיש בה כמה חומרות ועונשים אם לא ישמרו שבת כהלכתו לכך אמר הקב"ה לך והודיעם אם יקבלוה ברצונם כי על האמת מתנה טובה היא ויש בה שבת ומעלה ופסוק ומשה לא ידע כי קרן עור פניו מתנה היתה שכבר ניתנה לו בנקרת הצור ומשה זכה לקירון פניו ולכך לא הודיעו בדבר שכבר ניתנה לו אבל הקשה לרב חמא שאמר הנותן מתנה צריך להודיעו דמשמע דכך היא המדה בכל המתנות להצריך להודיע כמו שמצינו במתנת השבת וברבי חמא בר חנינא למד כלל אחר שאין צריך להודיעו ולמד ממתנת קירון פנים למשה וקשו אהדדי ומשני כאן במתנה דעבידא לגלויי :

עיון יעקב

עוה"ב שהוא יום שכולו שבת על ידי כן נכנס יראת אלהים בלבו מפני הבורא שהוא בעל יכולת כולם וכתיב יראת ה' היא אוצרו לה"ק שהוא בבית גנזי : מתן שכרה לא עבידה לגלויי . לכך הודיע להם ששכרה גדול מאד עד שאמר לו כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת וגו' ושכר שאר כל המצות אין צריך להודיע משא"כ שבת שהוא יום מנוחה ועונג בעוה"ז הוצרך להודיע שעם כל זה שכרה צפון לעוה"ב :
אמר חביבין עליך שמעתתא דרב כולי האי . הא דלא אמר לו כן מיד כיון שאמר כל מאן דאתי וא"ל שמעתא חדתא משמיה דרב וכו' י"ל דמתחלה סבר שלא אמר כן בשביל שחביבין עליו שמעתתא דרב רק להראות הרלתו שהוא יודע כל שמעתתא דרב שאין מי שיודע לומר לו דבר חדש שאינו יודע משמו ולהראות כל זה אמר כן שיהיב ליה מתנתא אם יאמר לו דבר חדש אבל אחר שא"ל משמו דבר חדש שהוא הודה לדבריו שהוא דבר חדש א"כ מוכח שא"ל כן משום חביבותא א"כ אמר ליה שפיר חביבין עליך וק"ל : בתרייתא עדיפא לי מקמייתא . עי' במהרש"א ועי"ל דקמייתא אמר ע"מ לקבל פרס המתנה משא"כ בתרייתא שאמר כן ע"מ שלא לקבל פרס : ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים . עיין בתוס' ומהרש"א ול"נ דאף שהיה נגזר עליהם השעבוד מ"מ לא היה צריך להיות השעבוד

עין יוסף

שלום אסור לקרות בשמו בבית המרחץ. ודעת הב"ל נוטה להתיר . וכן פסק הט"ז :
ג מתן שכרה לא עבידה לאיגלויי . יבואר ע"פ מדרש רבה פרשה עקב ושמא תאמר לרעתך נתתי לך השבת לא נתתי אלא לטובתך כיצד אתה יושב ואוכל ושותה ומהנה עצמך ואני נותן לך שכר כו' ממילא אמר מתן שכרה של שבת לא עביד לאגלויי כי הוא דבר רחוק מן השכל להיות לו מתן שכר על מצוה זאת של שבת . ולכך צריך להודיע מתנה כזו . משא"כ שאר מצות שהשכל נותן להיות לו מתן שכר (מהדורא בתרא) :
ד נתקנאו בו אחיו כו' . והא דיוסף שינה שלכל אחד מאחיו נתן חליפות שמלות ולבנימין

[א] מהרש"א ד"ה בבית כו' . בפד"מ (סנהדרין נט ע"א) :

יד יוסף

א מגילה יז ע"ב :

חדושי גאונים

ויסב משה לשפוט גו' ויעמוד העם מן הבוקר עד הערב דמשמע שיושב ודן כל היום . א"כ תורתו אימתי נעשית היינו תורה שצוה להם משה בו ביום זו היא אזהרת שבת ומלאכת המשכן שהוא ג"כ בו ביום אימתי נעשית. וע"כ נ"ל דבאמת משה לאו כל היום היה יושב ודן . אלא מקצת היום היה דן . וא"כ קשה למאה"כ ויעמוד העם מבוקר ועד ערב . וע"כ צ"ל דבא הכתוב להורות לנא דכל דיין שדן דין אמת כו' והשתא ע"כ מוכח דאף דין שאינו נודע אם הוא אמת או לא אפ"ה הוי כתורה . ומותר לשב בדין ואף אם אינו עוסק בתורה בשביל זה . דאלת"ה אלא הא דאמרי' דין היינו תורה דוקא דין הנודע שהוא אמת לאמתו אבל אם אינו נודע אזי תורה עדיף ומוטב להו לעסוק בתורה מלישב ולדון כי האי דינא . א"כ למנ"מ אה"כ להאי ויעמוד גו' . דא"ל דבא להורות דכל דיין שדן דין אמת כו'. למנ"מ בא האי הוראה הלא דיין שאינו יודע אם דינו הוא אמת או לא . אזי מוטב לו לעסוק בתורה מלישב בדין (דזהו וודאי א"ל

אהבת איתן

יו"ט מצו' וכדס"ל לר' יהושע חציו לכם לא ה"ל לר"א לכעוס על היוצאים דנהי דתורה חיי עולם ומצוה הוי חיי שעה מ"מ צריכין לקיים מצות דהא הוי מצוה שא"א ע"י אחרים וקיי"ל שדוחה ת"ת כדאיתא בפ"ק דמ"ק (דף ט) רק שאין להאריך בהם יותר מחיובם וכעובדא דרב המנונא דהכא :
רב חסדא הוה נקיט תרתי מתנתא דתורא ואמר כל

המתורגמן . א) צו פערעפּפּענטליכען .

חמא בר גוריא אמר רב לעולם יחזור אדם וישב בעיר שישיבתה קרובה שמתוך שישיבתה קרובה עונותיה מועטים שנאמר (בראשית יט) הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה והיא מצער מאי קרובה אילימא דמיקרבא וזוטא והא קא חזו לה (למה ליה למימר הכי) אלא מתוך שישיבתה קרובה עונותיה מוצערין אמר רבי [א] אבין מאי קראה דכתיב (שם) אמלטה נא שמה נא בגימטריא חמשין וחד הוו ושל סדום נ"ב ושלותה [דף יא ע"א] כ"ו דכתיב (שם יד) שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעומר ושלש עשרה שנה מרדו ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר וגו' :

שם ואמר רבא בר מחסיא א"ר חמא בר גוריא אמר רב כל עיר שגגותיה גבוהים מבהכ"נ לסוף חרבה שנאמר (עזרא ט) לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבותיו וה"מ בבתי אבל בקשקושי[א] ואברורי[ב] לית לן בה. אמר רב אשי אנא עבדא למתא מחסיא דלא חרבה והא חרבה מאותו עון לא חרבה :

ה שם ואמר רבא בר מחסיא א"ר חמא בר גוריא אמר רב תחת ישמעאל ולא תחת עכו"ם. תחת עכו"ם ולא תחת חבר. תחת חבר ולא תחת ת"ח. תחת ת"ח ולא תחת יתום ואלמנה :

תוספות

ע"י זה שהרי ארבע מאות שנה התחילו בקודם שנולד יצחק שלשים שנה : **ושל** סדום חמשים ושנים. כמו שמוכיח בקונטרס שהיה אברהם בן ארבעים ושמנה שנה כשנבנית סדום ושלותה עשרים ושש שנים משמע שהיה אברהם בן שבעים ושלש כשהרג את המלכים ובסדר עולם משמע שהיה בן ע"ה שנה כשהכה את המלכים דקאמר התם אברהם אבינו כשנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה היה שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וגו' וחזר לחרן ושהה שם ה' שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן וגו' ואותה שנה שיצא מחרן שנת רעב היתה ירד למצרים ושהה שם ג' חדשים בא וישב לו באלוני ממרא היא שנה שכבש את המלכים. ולפי זה לא היתה שלותה עשרים ושש אלא כ"ד וצריך לומר שהיתה בשלוה שתי שנים בתחלה. (עוד בתוס' מענין זה במס' ברכות פ"א במאמר לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד אברהם וכו') : [ולא תחת חבר. פירש בקונטרס חבר פרסיים ול"נ דפרסיים היו בבבל מימות כורש כדפירש"י בפ"ב דגיטין (דף יז.) וחברים בימי רבי יוחנן אתו לבבל כדאמר בהבא על יבמתו (יבמות דף סג:) ועוד דאמרינן בקדושין (דף עב.) הראני פרסיים דומין לחיילות בית

מהרש"א

לא היה נתגלגל ירידתם בעבירה זו במכירת אחיהם אלא בדרך אחר שלא בעבירה ומה שיש לדקדק עוד בדבריהם עי' במהרש"ל ובחי' הלכות] : אילימא דמיקרבא וזוטא כו'. מתחלת דבריו משמע דל"ק ליה רק אמלת קרובה ובסוף הקושיא נקט גם וזוטא שהוא פירושו של מצער והיינו משום דמצער מתפרש שפיר כפרש"י הכא ובחומש לפי שהיא זוטא והגשים בה מעט אין לך להקפיד עליה אבל כיון דכתיב קרובה דהיינו דמקרבא קשיא ליה נמי וזוטא הא קא חזו לה אלא מתוך שישיבתה קרובה עונותיה מוצערים דעדיין לא נתמלא סאתה כפרש"י בחומש : ושל סדום כ"ב שנה כו'. עי' בפרש"י הכא ובחומש ובתוס' הכא ובפ"ק דברכות ולפי דבריהם היה הפיכת סדום שנה אחת קודם ללידת יצחק ומזה הוצרכו התוספות הכא לדחוק דל"ל שהיתה סדום ב' שנים בשלוה מתחלה עכ"ל אבל לפי שיטת התוספות בפ"ק דר"ה דבתשרי באו המלאכים ובפסח נולד יצחק נמצא שהפיכת סדום ולידת יצחק היה בשנה אחת דהיינו בשנת ק' לאברהם יש לפרש דשנת מ"ח לאברהם שבה מת פלג אינו נמנין כ"ב שנה שאחר שמת נפלגה הארץ והיא שנת מ"ט ומשנת מ"ט עד שנת ע"ד הרי כ"ה שנים שאין בהם שלוה ובשנת ע"ה שאז הכה המלכים מתחילין שנות שלוה עד שנת ק' לאברהם והויין כ"ו והו"ק : [כל עיר כו' שנא' לרומם וגו'. עי' הפי' בדברי הרב אלפסי] : [תחת ישמעאל ולא תחת עובד כוכבים ט'. עי' פרש"י ובערוך פי' ולא תחת סתם עובד כוכבים ולא תחת חבר

הכותב

רש"י

כל הכתונת : שישיבתה קרובה. שנתיישבה מקרוב כלומר עיר חדשה : דמיקרבא. לנוס שם : וזוטא. ולא נריכים אתם להקפיד על קיומה : הא קא חזו לה למה ליה למימר לאו אלא מתוך שישיבתה קרובה. שנה אחת קדמה לה סדום כדמפרש : ושל סדום כ"ב. דעל כרחך בוני מגדל בארץ שנער היו ולא היה ישוב בעולם אלא באותה בקעה כדכתיב (בראשית יא) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים ויהי בנסעם מקדם ומשם נפוצו למקומות אחרים כשנתפלגו ובנו להם עיירות ומשנתפלגו עד שחרבה סדום אינו אלא נ"ב שנה שהרי בסוף ימי פלג נתפלגו הארצות כדתניא בסדר עולם*) [א"ר יוסי נביא גדול היה עבר שקרא בנו פלג כי בימיו נפלגה הארץ ואם תאמר בתחלת ימיו והלא יקטן אחיו קטן ממנו והוליד משפחות ונתפלגו וא"ת באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש נתן לך סימן ולא תדע באיזה משנותיו אלא בסוף ימיו לא ותחשוב שנותיו של פלג ונמצא שנה שמת בה היא שנת מ"ח לאברהם וכשחרב סדום שנת צ"ט לאברהם שהרי בו ביום נתבשרה שרה ולשנה אחרת ילדה ואברהם בן מאת שנה וגו' (בראשית כא)] : ושלותה. האמורה בה גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה וגו' (יחזקאל טז) וכתיב נתיב לא ידעו עיט ולא הדריכוהו וגו' (איוב כח) : כ"ו. דכתיב שתים עשרה שנה עבדו ואין זו שלוה : וי"ג מרדו. אין זו שלוה שהיו בהן מלחמות הרי כ"ה שנים ושנת כ"ו נהרג כדרלעומר והיתה בשלוה כ"ו הנותרים מנ"ב : לרומם את בית אלהינו. ועל ידי כן זכינו לתת לנו גדר ביהודה : קשקושי ואברורי. בירניות ומגדלים (פירוש בניינים העשוים לנוי) : רב אשי ראש ישיבה היה במתא מחסיא ומנעס מלהגביה ביתם יותר מבהכ"נ : תחת ישמעאל. מארמיים שהיו רשעים יותר : חבר. אומה מבני פרסיים : תלמיד חכם. אם יקניטנו יעניסנו וכן יתום ואלמנה

מפני

*) עי' בפירש"י על התורה

יד יוסף

א ס"א א"ר יצחק ישיבתה של צוער נ"א שנה דכתיב : ב גי' רש"ל משנולד יצחק והשאר נמחק ועי' בשל"ה דף קסא במצה שמורה ד"ה ברוך שומר כו' ביאור יפה בדברי התוס' הללו :

חדושי גאונים

דכא הכתוב לבשר לדיין שדן דין אמת הוא נעשה שותף כו' למנ"מ ה"ל האי בשורה). אלא ודאי דכא הכתוב להורות לכל דיין (אף אם אינו יודע לו אם דינו הוא אמת או לא אפ"ה) אם רוצה לישב בדין ושלא לעסוק בתורה מותר דאף דין כזה היינו תורה. והשתא אף גם אתם לא תצטערו על שלא עסקתם בתורה. דדין שלכם היינו תורה וא"ש ודו"ק. (עולות אהרן) : **רב** חסדא הוה נקיט בידי' תרתי מתנתא דתורא כו'. הנה במאמר קצר הלז יש לדקדק טובא. א) מה שהקשה מהרש"א ז"ל מדוע מכל המימרות שאמר רבא בר מהסיא שם בגמרא משמי' דרב לא הזכיר בפני רב חסדא כי אם

אהבת איתן

מאן דאתי ואמר לי מילתא חדתא משמיה דרב יהיבנא לי' א"ל רבא בר מהסיא הכי אמר רב הנותן מתנה לחבירו כו' א"ל חביבין עלך שמעתתא דרב כולי האי היינו דאמר רב מילתא אלבישייהו יקירא א"ל ר"ח בתרייתא עדיפא לי מקמייתא. וצריך להבין דמאי עדיפא בתרייתא שאינה אלא מילתא בעלמא מה שא"כ קמייתא מילתא

גאון יעקב

אמר רבא בר מחסיא כו' כל עיר שגגותיה גבוהים לסוף חרבה שנאמר כו' ולהעמיד חרבותיו אמר ר"ח אנא עבידנא כו' ע"ש : המאמר הזה הוא באין מובן א) מה התפאר ר' אשי דאנא עביד דלא חרבה. הא סוף

הכותב

שהרי נסגר לפניו הפתח להכנס לחיי העולם הבא. ולפיכך אחז"ל בענין שבת אף על גב דאיהי עבידא לאיגלויי מתן שכרה לא עבידא לאיגלויי לפי ששכר העולם הבא גנוז הוא וטובו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ע"כ. הנה כתבתי מה שלא הבנתי כדי לערוך השלחן לפני המבין אם אפשר שימצא בדורנו זה ומה שאחשוב לעצמי בהבנת כוונת המאמר ע"ד הפשט הוא כי השכל יחייב שכל מתנה הנראית בפרסום אין ראוי להודיע הנותן למקבל כדי שלא יבוש ממנו על החסד שעשה עמו כמו קירון עור פני משה הנראה לכל ברדתו מן ההר אין ראוי להקב"ה להודיעו שנתן לו אותה מתנה אבל אם יש שכר נסתר בלתי נודע

עיון יעקב

השעבוד דוקא במצרים שהיו משניאים ומתעיבים מאד לישראל כדכתיב כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים להם כי תועבה היא למצרים וכ"כ ויקוצו מפני בני ישראל אבל בשביל משקל שני סלעים שסנאו אחיו את יוסף והתעיבו אותו ומכרו אותו נתגלגל הדבר שירדו לגלות מצרים דוקא שהוא מקום שסונאים אותם ומתעיבים אותם מדה כנגד מדה :

עין יוסף

ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות. כבר הקשו על זה בפ"ק דמגילה ותירצו שרמז לו שיצא ממנו מרדכי. והא דכתיב ותרב משאת בנימין ואמר במדרש שנתן לו יוסף ואשתו ובניו כו'. י"ל שגלה להם יוסף כי הוא אחיו בן אמו ומשמחתם בו נתנו לו מנותיהם. ובנימין ואחיו חשבו שלפי שליערו יוסף להביאו מחיק אביו היה מפייסו. וג"כ אשתו ובניו שידעו בחטא יוסף רצו לפייסו וא"כ אינו דרך חבה אלא דרך פיוס. ואע"ג דאיגלאי מילתא למפרע דאחיו הוא יאמרו כי לא היה משום חבה אלא כמפייסו לפי דרכו שהיה מתנכר אליהם. והא דכתיב ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. תירץ בעל מנחת יהודה שמאחר שאם היה מלך לא יתקנאו אחיו בזה שראוי לחלוק כבוד למלכות אבל ממה שהוסיף כשהיה הדיוט נתקנאו בו. ולי יראה דמהתם לא קשה כי זה לו חלף עבודתו בקבורת אביו כי הוא העיקר שספק בידו לעשות. ועוד שאחר שמכרוהו והוא שלם להם טובה תחת רעה טוב בעיניהם שתהיה לו יתר שאת ועוד שניתנה לו בכורת ראובן (יפ"ת בב"ר פ' פ"ד סי' ח') : ד' לית לן בה. אמר רבינו יעקב דהני נגין דידן כקשקושי דמיין לפי שאין משתמשין עליהן כמו שהיו רגילין להשתמש על גגותיהן בימי חכמים. ולפ"ז אין צריכין להגביה בהכ"נ יותר משאר נגין (תוס' ישנים) : ולא תחת

חבר

המתורגמן א) פעכטונגגען. ב) מויערן.

שם ואמר רבא בר מחסיא א"ר חמא בר גוריא אמר רב כל חולי ולא חולי מעיים . כל כאב ולא כאב לב . כל מיחוש[א] ולא מיחוש ראש . כל רעה ולא אשה רעה :

ו שם ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב אם יהיו כל הימים דיו ואגמים[ב] קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין[ג] אין מספיקין לכתוב חללה *של רשות . מאי קראה אמר רב משרשיא (משלי כה) שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר :

שם [ג]רב יהושע בריה דרב אידי איקלע[ד] לבי רב אשי עבדו ליה עגלא תלתא אמרו ליה ליטעום מר מידי אמר להו בתעניתא יתיבנא א"ל ולא סבר ליה מר להא דרב יהודה דאר"י לוה אדם תעניתו ופורע אמר להו תענית חלום הוא [ד]ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת[ה] וא"ר חסדא ובו ביום ואמר רב יוסף ואפילו בשבת :

דף יב ע"א [תנא דבי רבי ישמעאל יוצא אדם בתפילין ערב שבת עם חשכה מ"ט כיון] [ה]דאמר (רבא) [רבה] בר רב הונא חייב אדם למשמש בתפילין כל שעה ושעה ק"ו מציץ מה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה (שמות כח) והיה על מצחו תמיד שלא יסיח[ו] דעתו ממנו תפילין שיש בהם אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה הלכך מידכר דכיר להו . תניא חנניא אומר חייב אדם למשמש בבגדו ערב שבת [ו]עם חשכה א"ר יוסף הלכתא רבתי לשבת :

ז שם ת"ר הנכנס לבקר את החולה בשבת אומר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה

רש"י

מפני שדמעתם מצויה : חולי . הוא חולי ארוך המנוונה והולך ומתיש כח כגון אשתא וחולי הראש : כאב . הוא הולך ובא כגון כאב שן כאב מכה : מיחוש . חששא בעלמא לפי שעה [וקל] : חללה של רשות . עומק לבם שהוא צריך להיות לו לב לכמה מדינות למס הקצוב ולכמה מלחמות ולכמה משפטים והכל ביום אחד : עגלא תלתא . שלישי לבטן שהוא משובח מפני שהבהמה בקטנותה אינה עדיין בכחה והולד ראשון ושני אינו בריא : והיה על מצחו תמיד . קרא יתירא הוא להך דרשה דהא כבר קבע להו מקום והיה על מצח אהרן : למשמש בבגדו . שלא יהא כרוך בשום דבר פן יוציאנו : הלכתא רבתי . דבר גדול יש כאן להפרישו מאיסור שבת : שבת היא מלזעוק . צריך להניח דעתם בתנחומים

תוספות

דוד הראני חברין דומין למלאכי חבלה משמע דחברי אומה אחרת היא והא דאמר בפרק ב' דגיטין (דף יז.) אתא חברא שקל שרגא מקמייהו אמר רחמנא או בטולך או בטולא דעכו"ס למימרא דבני עכו"ס מעלי מפרסיים והתניא אלהים הבין דרכה וגו' ידע הקב"ה שאין ישראל יכולים לקבל רוב גזרותיו של עכו"ס עמד והגלה אותם לבבל לאו משום דחברים היו פרסאי אלא עיקר היו הפרסיים והחברי שביניהם היו כפופים להן ומשני הא מקמי דאתו חברי לבבל היו פרסאי מעלו מעכו"ס והא דקאמר או בטולך או בטולא דעכו"ס בתר דאתו חברי לבבל בימי רבי יוחנן כדמוכח בהבא על יבמתו (יבמות דף סג:) והרשיעו את הפרסיים דעכו"ס מעלי מפרסאי ורש"י פירש שם דאתו חברי לבבל פרסיים בימי כורש ול"נ כדפרים' דהא בימי רבי יוחנן אתו חברי ופרסיים בימי כורש וכדמוכח בקדושין (דף עב.) דלאו אומה אחת הן והר' יעקב מקורביל*) מפרש דחברי היו משרתים מפרסיים דומים למלאכי חבלה לפי שלובשים בגדים שחורים ורחבים והייתו דשקל המשרת שרגא להביא

מהרש"א

שהיו פרסיים קורין לכומרין חברין כו' ולא תחת ת"ח לפי שת"ח אין לו אימה וממשלה כו' ויש לו אימה טפי מיתום ואלמנה כן פי' בערך חבר ובערך אסי והאריך ע"ש] : כאש לנעורת כו' . הדמיון כמו שהנעורת שהוא דבר הגרוע מן הפשתן נשרף בקל ע"י האש כן הרע מן החלום נתבטל מיד ע"י תענית בו ביום : אומר שבת היא מלזעוק כו' . דלא התירו לזעוק בשבת על חולה וכדאמר לקמן דבקושי התירו

*) [וכך מפרש הערוך בערך חבר]

הכותב

לרואים ראוי לנותן להודיעו איך הוא נותן לו מתנה חשובה נעלמת. וכן מצות שבת היא עצמה נחשבת מתנה מצד מנוחת היום אבל עדיין נשאר מקום לטעות בטעם מנוחה זאת אם היא בעבור שבכל ז' ימים ינוח יום אחד כי אין טבע האדם סובל להיות עמל לעולם וגם אפשר לחשוב דעת נפסד כי להיות כוכב שבתאי לפורענות מוכן וכל כלי יוצר בו לא יצלח שיתבטל ממלאכתו ביומו ורחמנא ליצלן מכל אחד מב' דעות נפסדות כאלה לכן רצה הקב"ה להעמידנו על אמתת שכר שמירת שבת ואמר כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם . ואיך היא זאת הקדושה בשנהיה מקיימים בב' טעמים אמתיים בשמירת שבת שהם אמונת חדוש העולם בששת ימים וישבות ביום השביעי ועוד טעם שני נמשך מזה שהוא יתברך משנה טבע העולם באותות ומופתים להושיע עם ישראל ושתי אמונות הללו כתובות בעשרת הדברות בטעם השבת ועליהם אחז"ל זכור ושמור בדבור אחד נאמרו ואין כאן מקום להאריך . וידיעת כל אחד מהם על השלמות הוא שכר גדול ותענוג נפלא להיות נמנה עם אותן שאחז"ל ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה ע"כ :

עיין יעקב

שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא . י"ל ע"ד דאמרינן כל השומר שבת כהלכתו מוחלין לו על כל עונותיו כדכתיב שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחל לו וכתיב הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי ומה"ט סדרו כן בברכות י"ח כדאיתא במגילה פ"ב דף י"ז ע"ש וא"כ שפיר קאמר שבת היא מלזעוק וא"כ אתה משמר שבת כהלכתו

עין יוסף

חבר . ובערוך פי' שהיו פרסיים קורין לכהני בתי מזלות שלהן חברין והיו אותן חברין רעים מאד ומצירין לישראל . והמוסיף הערוך כתב מדינה קרובה לארמניא נקראת בלשון העמים חבריא ואנשיה חברים . ובפ"א דביצה דף ו' ע"א פרש"י אומה רשעה שהיה בימי פרסיים ע"כ . וכתב בעל ערכי הכנויים שאולי ט"ס הוא ברש"י ביצה הנ"ל וצריך להיות שהיו מבני פרסיים . דהא קשה למה תלה אותם שהיו בימי פרסיים וכי שלטו פרסיים בכל עולם שלא היה לתלות אותם אלא בפרסיים . ועוד וכי אז נולדו ומקודם לא היו לעם וגם עכשיו נאבד זכרם . אלא ודאי שהיו וגם עתה הם . והם מבני פרסיים ועודנו שלטי בבבל עכ"ל : מה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת . תימה לי ליפרך מה לציץ שכן השם הוא בגלוי . תאמר בתפילין שהן מחופין עור כו' . ונראה דאינו ק"ו גמור דאורייתא . אלא מדרבנן . וה"ק נהי נמי דאיכא חומרא טפי בציץ כדמפרש לעיל . מ"מ כיון דאיכא בתפילין צד חשיבות זה טפי שיש בהם אזכרות הרבה סברא הוא שמן הדין יש לחכמים לתקן למשמש בהן כל שעה (יומא דף ח' ע"א תוס' ד"ה ומה ציץ): תפילין כו' עאכ"ו. וא"ת למה לי טעמא דלא ישן בהן שמא יפיח בהן בשבת פרק במה טומנין . תיפוק ליה משום היסח הדעת דהכא . וי"ל דטעמא דהיסח הדעת לא שייך אלא כשהוא ניעור (תוס' ישנים יומא דף ח' ע"א) :

ענף יוסף

ו עגלא תלתא . עיין רש"י שבכאן . ובעירובין דף ס"ג ע"א פרש"י עגלא תלתא גדול שליש ואז הוא עומד בעיקר טעם בשרו כדתנן (ב"מ דף ס"ח) ומגדלין אותן עד שיהו משולשין ואמרינן נמי (שם דף ס"ט) מותר שליש בשכרך אלמא אורחיה עד שליש . לישנא אחרינא שלישי לבטן . וקשה לי הא דאמר בעלמא (סנהדרין דף סה) רב חנינא ורב אושעי' הוו עסקי בספר יצירה וכל מעלי שבתא איברי להן עגלא תלתא . דהתם מאי שלישי לבטן איכא הא לא היה בבטן מעולם ע"כ . ולא ידענא מאי קשה ליה הא יש לפרש רך וטוב כמו עגלא שלישי לבטן . וכן מצאתי שם ברש"י ותוס' גיטין דף נ"ו ע"א סותר פרש"י שבעירובין וז"ל ולא כמו שמפרש שגדל שליש דהא בסוף פרק רבי אליעזר דמילה (דף קל"ו) אמר עבד להו עגלא תלתא ביומא דשבע פי' יום שביעי ללידתו . ותוס' פירשו שם עגלא תלתא כמו ושלישים על כולו (שמות יד) . וכמו עגלה משולשת ואיל משולש (בראשית טו) פי' בריא וטוב ע"כ . ועיין תוס' בכורות י"ט ד"ה דהך שלא כו' :

אמר הבונה כל חולי וכו' . אלו הם המקומות והאברים ראשיים שבאדם ר"ל בני מעים הלב והראש ואמר בשביל זה שכל חולי שיארע בהם קשה מכל שאר חלקי הגוף . ומכת האשה דהיינו מי שיש לו אשה רעה טרדה קשה בנפש יותר מכל שאר הרעות, וכן אמר הנביא עמי נוגשיו מעולל ונשים משלו בו הנוגשים עם שהם מעיקים הרבה לעמי עכ"ז דבר שחוק הוא בערך הנשים שמשלו בו כמ"ש ומוצא אני מר ממות א' האשה :

המתורגמן . א) שמערצען . ב) אונד דיא ראהרען פעדערן בטעקעלך וועלכע וואכסען אין מעער . ג) שרייבער . ד) האט זיך איינגעטראפפען . ה) ווערג . דער [illegible] . ו) ער זאל ניכט אבציהען .

יד יוסף

א היא כינוי לתבל חלל גלגל הירח ועסקים צרכי גשמי וזה נקרא אצלם רשות היא הפך המצוה צורך הנפש ודבר רוחני :
ב תענית יב ע"ב :
ג קהלת רבה פ"ה סי' ד :
ד יומא ז ע"ב מנחות לו ע"ב :
ה עי' תוס' מנחות לו ע"ב ד"ה אי קסבר

חדושי גאונים

מימרא זו דוקא . עיין מה שמתרץ בזה. הנה באמת קושיא זו לכאורה אין לה שחר כי על כל מימרא שהיה מביא יתכן כמו כן להקשות למה דוקא מימרא זו . ובאופן הלז לא היה יכול להזכיר לפניו שום מימרא דרב . והנלע"ד בכונת הרב מהרש"א דהוה ליה להזכיר לפני' מה שאמר רב לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים . ועניין זה נלמד מיעקב . ומעשה רב כמבואר בגמרא ונחזור לענייננו במה שיש לדקדק עוד במאמר הלז . ב) מי הגיד לרבא בר

אהבת איתן

דדינא ויליף לה מקרא . ועוד דקדק מהרש"א אהא דאמר עדיפא לי דתיבה זו כמיותרת . ויתכן ליישב כל זה בהקדים מה שיש עוד להבין בעובדא זו דרב חסדא דהיכי עביד הכי דיהיב תרתי מתנתא בשביל שאמרו לו מילתא חדתא משמי' דרב הא קיי"ל דאסור ליקח שכר למוד מדרש הלכות ואגדות

גאון יעקב

סוף חרבה . ומה לו אם מאותו עון אי מעון אחר . ב) רבא דאמר כל עיר שגגותיה כו' לסוף חרבה . הוא שפת יתר . לימא סתם כל עיר שגגותיה כו' חרבה . ומאי דייק לסוף חרבה . ג) הרא"י מלהעמיד חרבותיו אינו מובן . רש"י דמפרש להעמיד

לבא. ור"מ אומר יכולה היא שתרחם [שם ע"ב] ר' יהודה אומר[המקום ירחם עליך ועל חולי ישראל. רבי יוסי אומר] המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל. [א]שבנא איש ירושלים בכניסתו אומר שלום וביציאתו אומר [ב]שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא ורחמיו מרובים ושבתו בשלום כמאן אזלא הא דאמר ר' חנינא מי שיש לו חולה בתוך ביתו צריך שיערבנו[א] בתוך חולי ישראל כמאן כרבי (יהודה) [יוסי]. וא"ר חנינא בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת. אמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינן בתריה דרבי אליעזר לשיולי בתפיחא זמנין אמר ליה המקום יפקדך לשלום וזימנין אמר ליה רחמנא ידכרינך לשלם היכי עביד הכי [ג]והאמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי ואמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין[ב] לו שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. שאני חולה דשכינה עמו [ד]דאמר רב ענן אמר רב מנין ששכינה סועד את החולה שנאמר (תהלים מא) ה' יסעדנו על ערש דוי. תניא נמי הכי הנכנס לבקר את החולה לא ישב על גבי המטה ולא על גבי [ה]כסא אלא מתעטף ויושב לפניו מפני שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי:

שם [לא יקרא לאור הנר אמר רבא אם אדם חשוב הוא מותר] [ו]מיתיבי לא יקרא

רש"י

בתנחומים שלא יצטערו: יכולה היא שתרחם. אם תכבדוה מלהצטער בה: בתוך חולי ישראל. שמתוך שכוללו עם האחרים תפלתו נשמעת בזכותן של רבים: שבנא. אדם גדול היה בירושלים ושמו שבנא: רחמיו.של הקב"ה מרובין: שבתו בשלום. נוחו בשבתכם לשלום: בקושי התירו. מפני שמצטער: בתפיחא. בחולה: זמנין אמר ליה. בלשון הקדש וזמנין אמר ליה בלשון ארמי והא לאו לענין שבת נקט: דשכינה עמו. ואין המתפלל צריך שיזדקקו לו מלאכי השרת להכניס תפלתו לפנים מן הפרגוד: סועד. סומך תשות כחו ומשום רבינו יעקב סוער תרגום של פוקד כלומר מבקר כמו ואת אחיך תפקוד לשלום (ש"א יז) ומתרגמינן תסער לשלם ולהך לישנא גרסינן אל תקרי יסעדנו אלא יסערנו: מתעטף. מאימת שכינה כאדם היושב

תוספות

לעכו"ם שלהן]: רבי יהודה אומר המקום ירחם עליך. קשה לר"ת מה מועלת תפלה לר"מ ורבי יהודה דקאמרי בפ"ק דר"ה (דף טז.) הכל נדונין בר"ה וגזר דין שלהם נחתם ביוה"כ דברי ר' מאיר רבי יהודה אומר הכל נדונין בר"ה וגזר דין של כל אחד ואחד נחתם בזמנו בפסח על התבואה ואדם ביוה"כ רבי יוסי אומר אדם נידון בכל יום ואמרינן התם אמר רב יוסף כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי כרבי יוסי משמע דלר"מ ולרבי יהודה לא מהני צלותא. וי"ל דהכא בשבת שבין ר"ה ובין יוה"כ איירי ולפי מאי דמשני התם אי בעית אימא כרבנן וכדרבי יצחק דאמר יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין אתי הכא שפיר: [שבנא איש ירושלים. ר"ת לא גרים שבנא דשבנא רשע הוא ולא מסקינן בשמיה דשם רשעים ירקב כדאמר בפרק אמר להם הממונה (יומא דף לח:) אלא גרס שכנא דהוי נמי שם אדם כדאמר בסוטה (דף כא.) אלא כשכנא אחי הלל ונראה לר"י דשפיר גרס שבנא דלאו אם אחד רשע ושמו אברהם לא נקרא בשם זה אחר ואשכחן דתרי שבנא הוו כמו שמוכיח בישעיה (כב) דכתיב שבנא אשר על הבית וכתיב וקראתי לעבדי לאליקים וגו' וממשלתך אתן בידו וכתיב בתר הכי (שם לו) ויבא אליו אליקים אשר על הבית ושבנא הסופר משמע דשבנא אשר על הבית כבר מת והיה אליקים במקומו ושבנא הסופר היה אחר*)]:

שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. לבד מגבריאל כדאמרינן בסוטה פרק אלו נאמרין (דף לג.) דאמר מר בא גבריאל ולמדו ליוסף ע' לשון. ותימה דאפילו מחשבה שבלב כל אדם הם יודעים ולשון ארמי אין יודעים:

לא ישב על גבי מטה. נראה דדוקא כשהחולה שוכב בגמוך שלא ישב גבוה

*) [ועתוס' יומא לח ותוס' כתובות קד: ד"ה שני]

מהרש"א

אפילו לבקר משום דשמא יזעוק כפירוש הרי"ף ואמר דא"כ יהיה לו מניעה בשבת שלא יבא לידי רפואה כמו בחול שיכול להתפלל על רפואה ע"כ אמר רפואה קרובה לבא בשבת בלא תפלה כמו בתפלת חול ור"מ אמר על דרך זה גם כי לא הותר לו להתפלל על כך בשבת יכולה היא שתרחם בלא תפלה ופירש הרי"ף יכולה היא שבת שבזכותה תרחם ור"י אומר המקום ירחם כו' רבי יודא ורבי יוסי בשבת נמי איירי ומסתמא דלא פליגי אהני תנאי דס"ל דלא הותר לזעוק בשבת אלא דס"ל דלשון זה המקום ירחם עליך דעם החולה מדבר לא משמע ליה לשון תפלה אלא דגם שלא הותר לזעוק בשבת המקום ירחם עליך כו' בלא תפלה מותר בשבת ושבנא הוסיף על דברי ת"ק שיאמר לחולה כי רחמיו של הקב"ה מרובים להביא רפואה בלא זעקה אך שבתו ונוחו בשבת לשלום כפרש"י ונראה דכן יאמר לך לשלום בלמ"ד ולא בשלום בבי"ת וכ"ה בגירסת הרי"ף וכדאמרינן בסוף ברכות הנפטר מחבירו יאמר לו לך לשלום ולא בשלום שהרי יתרו כו' ויש לקיים גירסת הספרים דיש לחלק דהתם שחברו הולך ממנו לא יאמר לו אלא לך לשלום אבל הכא שהוא הולך מחברו יש לו לומר לך בשלום וטעמא רבה איכא בהך מלתא כמ"ש בסוף מסכת ברכות ע"ש ועוד הוסיף שבנא דבכניסתו יפתח במלת שלום וביציאתו יסיים במלת שלום דגם כי אסור לזעוק שאלת שלום שהוא בשמו של הקב"ה כדאמרינן לעיל הותר לו וק"ל: [מנין שהשכינה סועד כו'. ופירש"י סועד סומך ומשום רבינו יעקב סוער וכו' ע"ש ולא הוה הולך

הכותב

לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי. כיון שהוזהרנו שלא להכנים שום אמצעי בתפלתנו יש להפלא על מה שאסרו תפלה בלשון ארמי מטעם שאין מלאכי השרת נזקקין לו ועוד יקשה זה כאשר נביט לפרש"י שאמר מלאכי השרת הם מכניסים התפלה לפנים מן הפרגוד. ועוד יראה ענין זר מה שכתב שאין מכירין מלאכי השרת בלשון ארמי זולתי גבריאל. ומה שראוי לומר ע"ד פשט ולא בדרך צורה כי דברי חז"ל כאן נאמרו ע"ד השלוח בערך אל המתפלל כדי להוסיף לו אזהרה שתהיה תפלתו בכונה ולא כמצות אנשים מלומדה. והכונה היותר עצמית צריכה אל המתפלל הוא שיאמין אמונה שלמה כי על ידי תפלתו זאת הקדוש ברוך הוא משדד כל מערכה או מזל או כוכב המנגדים אליו וגם מלאכי השרת הממונים על אותו מזל או כוכב יהיו נכנעים על בטולם לעשות רצון קונם. ורחמנא ליצלן מלחשוב שצריך המתפלל לבקש מלפני מלאכי השרת שיכניסו תפלתו לפנים אלא הקב"ה שומע תפלה ומצוה אל המלאך הממונה על מזל המנגדו יתבטל חיוב מצבו ורצון יראיו יעשה שהם המתפללים לפניו בכוונה ראויה ואם תהיה תפלתו בלשון ארמי כמנהגו אין זאת כוונה מספקת להיות נכנעים מלאכי השרת לשתתבטל המערכה ותתקיים שאלתו אבל כאשר יתפלל בלשון הקדש שבו נברא העולם ומלאכי השרת משתמשין בו ראויה תפלתו להתקבל ומלאכי השרת עצמם מיישרים ומכניסין אותה תפלה לפנים מן הפרגוד ר"ל שבמאמרו ית' תהיה המערכה בטלה ולפי זה יהיה פי' אין מלאכי השרת נזקקין לו שאינם

עיון יעקב

ומוחלין לו על עוונותיו על כן רפואה קרובה לבא. ור"מ דקאמר יכולה היא שתרחם כי בשבת ממתיק כל הדינים ויולד חסד ורחמים לעולם ועיין לקמן דף קי"ט ד"ה וסר עונך וגם ע"י מצות שבת בשמור וזכור נבראים ב' מלאכים מליצי יושר שאומרין וסר עונך וחטאתך תכופר ועי"כ קאמר יכולה היא שתרחם. ור"י אמר המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל לפי שבלשה מעידין זה על זה הקב"ה וישראל ושבת שמעיד מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ לכך יכוללום עם כל חולי ישראל: **ושבתו** בשלום. לפי מ"ש הטעם לעיל סוף ברכות הטעם דהנפטר מן המי לא יאמר לך בשלום כאן ליכא חשש זה דהא קאמר רפואה קרובה לבא דמוכח דהשלום בעוה"ז קאמר: **שאין** מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. עי' בחידושינו בסוטה דף ל"ג:

עץ יוסף

ז שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. עיין מ"ש התוס'. ויש שפירשו אין מכירין היינו דאין אהוב להם לשון ארמי. כמו דאמרינן במכירו כהונה היינו דאהוב להן ונתן להם מתנותיו. ועיין מ"ש בכתובות: מיתיבי לא יקרא כו'. דבמתני' איתא ולא יקרא לאור הנר בספר שמא יטה הנר להביא השמן לפי הפתילה שידליק יפה וגמלא מבעיר בשבת. ואמר רבא בגמרא אם אדם חשוב הוא מותר לקרות לאור הנר. שאינו רגיל להטות

המתורגמן. א) הערייען מישען. ב) נעטהיגען זיך ניכט צו זיין געבעם.

יד יוסף

א שבנא אדם גדול היה בירושלים ושבנה בש"א שמו: ב ס"א שלום: ג סוטה דף לג ע"א ושם איתא דאמר ר' יוחנן כל השואל: ד עי' בתמים דעים להראב"ד סי' קפד: ה נדרים מ ע"א ע"ש: ו גירסת הרי"ף והרא"ש ולא ע"ג שרפרף ולא על גבי מקום גבוה: ז תוספתא פ"א:

חדושי גאונים

מתסיא שענין זה מה שאמר לו הוא מלתא הדתא לגבי רב חסדא כי על הספק בודאי לא יכנים שום אדם בעולם א"ע בענין כזה כי אין לדבר סוף בפרט בנדון זה שרב חסדא היה תלמיד מובהק מרב ושמע ממנו הלכות אין מספר. ומאן מפיס מה ששמע או מה שלא שמע עדיין ג) תיבת הכי הוא מיותר ולא הוה ליה למימר רק אמר רב וכו': ד) מה שהקשה הרב המחבר עיין יעקב במה שאמר רבא בר מחסיא חביבין עליך שמעתתא דרב למה לא אמר לו זאת מיד כשאמר ליה רב חסדא כל

אהבת איתן

כדאיתא בנדרים (דף לו). אבל הענין דבאמת לא היה כונת ר"ת ליתן השכר בעד השמעתתא גופא רק מחמת שיאמר לו משמי' דרב. ועל זה ודאי מותר ליקח שכר שהרי אינו מחמת הלימוד עצמו רק מחמת חביבות החכם שנאמר בשמו וכן מסתבר דהא איסור זה דלקיחת שכר לימוד נפקא לן מדכתיב ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני

גאון יעקב

כו' פי' שלא תחרב אינו מדוקדק אמאי קרי חורבותיו כי מדלא נחרב ובלבוש נדחק בזה יהר"י אלפסי מפרש כשם שהמרומם בית אלהינו מעמיד

רש"י

באימה ואין פונה לצדדין: שמש ת"ח. להסבירו סתימות המשנה וטעמים והוא נקרא תלמוד: בימי נדותיך. כל שבעה של ראיה ראשונה: לבונך. כגון זבה שסופרת ז' נקיים מספקה וצריכה להיות לובשת לבנים לבדיקה שמא תראה ותסתור ספירתה: בנדת טומאתה. ועד שתבא במים לטבילה היא בנדתה דמרבינן מתסיס בנדתה בהוייתה תהא עד שתבא במים. בתורת כהנים: מטה חדא הויא. רחבה ולא קירוב בשר הוא וסבר דשרי בהכי. סינר. פורלייכ"ע שהיא חוגרת בו ומגיע ממתנים ולמטה: מגלת תענית. לפי שאר כל משנה וברייתא לא היו כתובים דאסור לכתבן וזו נכתבה לזכרון לדעת ימים שאסורים בתענית לכך נקראת מגלה שכתוב כמגלת ספר: מחבבין את הצרות. שנגאלין מהן והנס חביב עליהם להזכירו לשבחו של הקב"ה וכותבין ימי הנס לעשותם י"ט כגון אילין יומיא דלא

מהרש"א

להגך ראיות דגמרא ערוכה היא פ' אין בין המודר לא ליסעור אינים קצירא לא כו' ומייתי לה נמי שם מנין לבקר חולים מן התורה שנאמר ופקודת כל אדם וגו' ותרגמינן וסעורא וק"ל: [ווזיתה אשתו נוטלת תפילין כו'. לעגמת נפש נטלה תפילין להראותם בבתי כנסיות ומדרשות שיתעוררו במיתת זה התלמיד בחצי ימיו וק"ל]: בתי בימי נדותיך מהו כו'. התחיל לשאלה בעבירה התלויה בה שהיא מרגילתו בכך וע"כ מת קודם זמנו במיתת כרת כדין בועל נדה וכן בימי לבוניך דהוי בכלל בנדת טומאתה מריבויא דקרא דתהיה בנדתה כפירוש רש"י והייני שלא נשא פנים לתורה לדרוש מריבויא איסורא דבימי ליבון ודו"ק: שהיו מחבבין את הצרות כו'. פרש"י שנגאלין מהם והנס חביב כו' ולשון את הצרות לא משמע כך אלא שמחבבין הצרות ממש כדאמרי' [א] ביסורין חביבין עליך יסורין ולכך עושין בו ביום שנגאלו

גמרא

לאור הנר שמא יטה (א) אמר רבי ישמעאל בן אלישע אני אקרא ולא אטה פעם אחת קרא ובקש להטות אמר כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר רבי נתן אומר קרא והטה וכתב על פנקסו (ב) אני [ישמעאל בן אלישע] קריתי והטיתי נר בשבת לכשיבנה בהמ"ק אביא חטאת שמנה א"ר אבא שאני ר"י בן אלישע הואיל ומשים עצמו על ד"ת כהדיוט:
ח דף יג ע"א תנא דבי אליהו מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וקרא הרבה ושמש ת"ח הרבה ומת בחצי ימיו והיתה אשתו נוטלת תפיליו ומחזרת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואומרת להם כתוב בתורה (דברים ל) כי הוא חייך ואורך ימיך בעלי ששנה הרבה וקרא הרבה [שם ע"ב] ושמש ת"ח הרבה מפני מה מת בחצי ימיו ולא היה אדם מחזירה דבר. פעם אחת נתארחתי אצלה והיתה מסיחה כל אותו מאורע ואמרתי לה בתי בימי נדותיך מה הוא אצליך אמרה לי ח"ו ואפילו באצבע קטנה לא נגע בי. בימי לבוניך מהו אצליך אבל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר ולא עלתה דעתו על דבר אחר. ואמרתי לה ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה שהרי התורה אמרה (ויקרא יח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. כי אתא רב דימי אמר מטה חדא הויא במערבא אמרי א"ר יצחק בר יוסף סינר (ג) מפסיק בינו לבינה:
ט שם תנו רבנן מי כתב מגילת תענית אמרו חנניה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות אמר רבן שמעון בן גמליאל אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה

תוספות

ממראשותיו של חולה: רבי נתן אומר קרא והטה. הכא ובמכות (דף ה:) גבי יהודה בן טבאי שהרג עד זומם ובהאשה רבה (דף צו:) גבי הא שנקרע ספר תורה בחמתו לא פריך ומה בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה וכו' אומר ר"ת דלא פריך בשום מקום אלא גבי אכילת איסור שגנאי הוא לצדיק ביותר והוא דערבי פסחים (דף קז:) דרב ירמיה אישתלי וטעים קודם הבדלה והגהו דמסכת ר"ה (דף כא.) דקא בסים הבבלאי בצומא רבא דמערבא התם לא הוי מאכל איסור אלא השעה אסורה ובב"ר פ' חיי שרה אמרינן רבי ירמיה שלח לר' זירא חד טרסקל דתאנים ומסיק בין דין לדין מתאכל אהגתא בטבלא וקאמר עלה רבי אבא בר זמרא בשם רבי אליעזר זעירא אם הראשונים מלאכים אנו בני אינש ואם הם בני אינש אנו כחמורים ולא כחמורו של רבי פנחס בן יאיר: בימי לבונך מהו אצלך. לא משום שיש לחלק בין נדות לליבון דהא אמר ר"ע בפרק במה אשה יוצאה (דף סד:) הרי היא בנדתה עד שתבא במים אלא לפי שידע אליהו שכך היה המעשה ור"ח ורש"י פירשו בפרק אע"פ (דף סא: ושם) גבי שמואל מחלפא ליה דביתהו בידא דשמאלא היינו בימי ליבונה אין נראה כדפירשתי ור"ת פי' שהיו רגילים לטבול שתי טבילות אחת לסוף שבעה לראייתה שהיא טהורה מדאורייתא בהך טבילה ואחת לסוף ימי ליבון לכך היה מיקל אותו האיש ורש"י היה נוהג איסור להושיט מפתח מידו לידה בימי נדותה ונראה לר"י שיש סמך מסדר אליהו דקתני אמר לה שמא הבאת לו את השמן שמא הבאת לו את הפך ומיהו התם מסיים ונגע ביך באצבע קטנה ומפרק אע"פ (שם) דאמר אביי מנחה ליה אבי סדיא אין ראיה כי שמא דוקא במזיגת הכוס שיש חיבה יותר כדאמר התם אבל שאר דברים לא ומהכא דקאמר אכל עמי ושתה עמי יכול להיות שלא הקפיד אלא על השכיבה: מטה חדא הויא. ופלטי בן ליש

הכותב

משגיחין על דבורו הקל המסודר בלשון ארמי שהם אינם מכירים בו ר"ל שאינם חוששים לו כיון שיצא מפי המתפלל כפי הרגל מוצא שפתיו ואם האמת שיודעים מחשבות בני אדם הלא הוא בכונה חרותה על לוח לבם ולא לכל הדברים אשר ידבר המדבר כפי לשונו המורגל וכבר רמזתי שדברי חז"ל בענין זה הם ע"ד הדרש להעיר כונת התפלה ומ"ש שגבריאל מכיר ע' לשון יותר משאר המלאכים אפשר לפרש בו שגבריאל הוא כנוי אל שכל הפועל המשפיע במאמרו יתברך בעולם

עיון יעקב

מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה. עיין באבות דר"נ פ"ב שהגרסא הוא להיפך בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה וכו' וכן הוא סדר המשנה: ואמרה בעלי ששנה הרבה וקרא הרבה ושימש ת"ח הרבה. והחוט המשולש לא במהרה ינתק ואפשר דמה"ט ג"כ נטלתה התפילין ע"ד דאיתא במנחות דף מ"ג כל שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחזוק שלא יחטא שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק לכך נטלתה תפילין כי ציצית נקברין עמו ומזוזה בבית קבוע ובזה מתורץ קושיות תוספות בחגיגה דף ה' דדלמא הוי מהן בקדושיו לא יאמין ולפמ"ש לק"מ כיון שהיה בו חוט המשולש בודאי לא תמצא ועי"ל דלכך נטלתה תפיליו כדי שלא יתבדו אותה שעשתה כן לשחוק וללעוג על ת"ח וחכמים כיון שמת בעלה בענין רע לכך נטלה תפיליו וכדוגמא דאמרינן פרק אין עומדין אגא תפילין מנהגא להראות שכוונתה רק שיתעוררו על הספדו ונשמתו כמ"ש מהרש"א וע"ד דרש אמרתי הטעם ע"ד דאמרינן רשעים לא יחצו ימיהם לפי שרשעים כל עשייתם ומגמתם בעוה"ז רק למלאות תאותם ואין אדם מת וחצי תאותו בידו לכך לא יחצו ימיהם כי מן הראוי להיות חציו לה' וחציו לכם ולצדיקים להיפך כולו לה' אפילו אכילה ושתיה כדי שיהיה להם כח לעבוד את ה' לא כן הרשעים ימיהם כחגים לרעות את עצמן לכך התמיה אשה זאת בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת"ח הרבה והיה כולו לה' ימות בחצי ימים: שלא נשא פנים לתורה. עיין בהשגת הרמב"ן על הרמב"ם במנין הלאוין סימן שנ"ג שפירש שלא נשא פנים לתורה קאי על התלמיד שהיה לו לישא פנים לתורה לעשות סייג לד"ת ובעל מגלת אסתר השיג עליו שקאי על הקב"ה שלא נשא פנים לתורתו והרגו כאחד משאר העם וע"ש: שהיו מחבבין

עין יוסף

לעשות נר בחול מפני חשיבותו. וע"ז מקשה הא רבי ישמעאל בן אלישע היה אדם חשוב והטה:
ט שהיו מחבבין את הצרות. ומקבלין עליהם יסורין באהבה כדאמרינן ביסורין חביבין

ענף יוסף

ז אמר כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר. קשה דודאי אסור לעבור על דבריהם דהעובר על ד"ת היה חייב מיתה. וי"ל דהנה כתיב במשלי נעו מעגלותיה לא תדע. דהתורה העלימה בכוון טעמי המצות כדי שלא יכשלו בהם בני אדם. והראיה מהתכם שהע"ה שאמר אני ארבה נשים ולא יטו את לבבי. והנה התנא במשנה אחז לשון קצרה כדרכו תמיד ואמר לא יקרא לאור הנר. ותו לא. אבל בברייתא הוסיף טעם הדבר ואמר שמא יטה. ע"כ כשראה רבי ישמעאל טעמו של דבר אמר אני אקרא ולא אטה. ונכשל. וז"ש כמה גדולים דברי חכמים במשנה שאמרו לא יקרא לאור הנר ותו לא ולא הייתי נכשל בזה. כי אם לא ידעתי טעם הדבר לא עברתי על דברי חכמים דהיה חייב מיתה רק ע"י לשון הברייתא שהוסיף טעם נכשלתי (שבילי אמונה):
ח ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה. ויש לדקדק הלשון שאמר אליהו שלא נשא פנים לתורה. ה"ל למימר בקיצור שעבר על מה שהזהירה התורה. גם קשה שלא לא מצינו

המתורגמן. א) פיליישט בייגט ער דיא לאמפע. ב) זיין בוך. ג) איין גירטעל.

[א] מהרש"א

ד"ה שהיו. כדאמרינן (ברכות ס ע"ב).

יד יוסף

א אדר"נ פ"ב:
ב שם איתא שקרא הרבה ושנה הרבה וכו' וכן איתא ברי"ף ורא"ש:

חדושי גאונים

מאן דאתי ואמר לי שמעתתא חדתא משמיה דרב כו' ע"ש מה שמתרץ בזה:
(ה) תיבת כולי האי מיותרים שם:
(ו) במה שאמר מלתא אלבישייהו יקירא פי' רש"י ז"ל מעיל דמיה יקרים למי שרגיל ללבשו. כלומר לפי

אהבת איתן

ה' ודרשינן מה אני בחנם כו' והיינו דוקא חוקים ומשפטים ממש אבל בשביל שם החכם שחביב לנאמר לא הוי בכלל חוקים ומשפטים ולא עדיף מסבר פסוק טעמים דשרי למ"ד דלא הוי דאורייתא כדאיתא בנדרים שם (דף ז) וכן בעד חידושי סופרים כמ"ש. וא"כ לא עשה ר"ח בזה שום איסור רק דמ"מ

גאון יעקב

חרבותיו כך מי שאינו מרומם כו' מחריב העומד. וזה דוחק: אבל בברכות נ"ח. אמרינן מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתי צדיקים שיחרבו ודיו לעבד להיות כרבו. ואמר ר' יוחנן שם ועתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לישובן שנאמר הבוטחים בה' כהר ציון. מה הר ציון כו' ובזה יובן דלזאת לא בעי רבא למימר דכל עיר שגגותיה גבוהים מבה"כ יהיה חריבה משמע דאם הבה"כ גבוה מבתי העיר. אזי יהיו הבתי עיר קיימים. דהלא ע"כ יהיו חרבים דאפילו על בתי צדיקים גמורים נגזרה גזירה

נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין ד"א אין שוטה נפגע. דבר אחר אין בשר המת מרגיש באיזמל[א]. איני והאמר רב יצחק קשה רמה למת [א]כמחט בבשר החי שנאמר (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב. אימא אין בשר המת שבחי מרגיש באיזמל. אמר רב יהודה אמר רב [ב]ברם זכור האיש ההוא לטוב וחנניה בן [א] חלקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה מה עשה העלו לו שלש מאות גרבי[ג] שמן וישב בעלייה ודרשן :

י דף טו ע"א אמר [ג]רב כהנא כשחלה ר' ישמעאל בר' יוסי שלחו לו רבי אמור לנו שנים או ג' דברים שאמרת לנו משום אביך שלח להם כך אמר אבא ק"פ שנה עד שלא חרב הבית פשטה (מלכות אדום) [המלכות] על ישראל שמונים שנה עד שלא חרב הבית גזרו טומאה על ארץ העמים ועל כלי זכוכית. ארבעים שנה עד שלא חרב הבית גלתה לה סנהדרין וישבה לה בחנויות. למאי הלכתא א"ר יצחק בר אבדימי לומר שלא דנו דיני קנסות. דיני קנסות ס"ד אלא אימא שלא דנו דיני נפשות. (ואגב מאמר זה הזכירו ברייתא דתניא הלל

מהרש"א

י"ט דמתוך זה יזכור יום הצרה דחביבה לו וכמ"ש [ב]כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה ולזה נקרא ספר מגילת תענית דהי"ט הנזכרים בו עיקרן לא נתייסדו אלא ע"ש התענית שהיה להם בעת צרה והשתא ניחא דהמשלים שהביא הוו מן הדומה דאין שוטה נפגע ואין מרגיש בפגעיו לפי שהורגל בהן כך הורגלו בצרות עד שאין מרגישין בהן לעשות ביום שנגאלו ממנו י"ט וכן אין בשר המת שבחי כו' היינו מתוך שהוא בצרה ביותר אינו מרגיש בחיתוך איזמל בו כך מתוך שהורגלו בצרה אינו מרגיש בו לעשות י"ט ביום שנגאלו מהצרה וק"ל : [קשה רמה כו'. מפורש לקמן פרק שואל : ג' מאות גרבי שמן כו'. בהאי ליתא איתא כמי ש"פ מקום שנהגו ושותה ג' מאות גרבי יין וכתב הערוך היאך יתכן לאדם שישתה ג' מאות חביות כו' והוא גוזמא כו' ע"ש] : [אמור לנו ב' או ג' דברים כו'. אינו דומה שאמרן להו כבר והם שכחו אותן אלא דר"ל שאמרת לנו שיש בידך מאביך ולא אמרן לנו עדיין וק"ל : ק"פ שנה כו' דיני קנסות ס"ד כו'. הכל מפורש באורך בגמ' בפ"ק דע"ז ע"ש] : אלא אימא שלא דנו דיני נפשות כו'. וכתבו התוס' תימה דקרא ועלית אל המקום דדרשינן מיניה מלמד שהמקום גורם לא כתיב אלא בזקן ממרא כו' ע"ש באורך אבל בפ"ק דע"ז קמייתי תלמודא בהדיא מהאי קרא מלמד שמקום גורם אהך שלא דנו ד"נ ומה שהקשו התוס' הכא

רש"י

להתענאה בהון וכו' : אין אנו מספיקין. לפי שהן תדירות. נ"א אין אנו מספיקין מלעשות י"ט בכל יום : אין שוטה נפגע. אין פגע רע בא עליו כלומר אינו מכיר בפגעיו כך כמה נסים באים לנו ואין אנו מכירים בהם : בשר המת שבחי הגדל באדם החי מחמת מכה או מחמת כויה : אינו מרגיש באיזמל. כשחותכין אותו : דברי תורה. כגון נבלה וטרפה וגו' לא יאכלו הכהנים הא ישראל אוכלין וכגון וכן תעשה בשבעה בחדש היכן נרמז קרבן זה בתורה : גרבי. למאור ולמזונות : ודרשן. כדדרשינן להני קראי במנחות דמשום דאישתרי מליקה בחטאת העוף גבייהו הוצרך להזהירן על מליקת חולין שהיא נבלה : מלכות אדום פשטה.

תוספות

ליה שנעץ חרב בינו לבינה (סנהדרין יט:) איכא למימר שרחוק ממנה היה ביותר והיה פתוח לרשות הרבים שלא היה בו משום יחוד או שמא סבור כשאול שלא היתה מקודשת לדוד ומחמיר על עצמו היה מלבא עליה :

אלא [אימא] שלא דנו דיני נפשות. תימה דוקמת ועלית אל המקום דדרשינן מיניה (סנהדרין יד: פז.) מלמד שהמקום גורם לא כתיב אלא בזקן ממרא ובזקן ממרא גופיה לא כתיב אלא בהמראתו שצריך שימרה עליהם במקומן אבל לדונו יכול אע"פ שאין ב"ד הגדול בלשכת הגזית ואין נראה לומר דבעינן שיהיו במקומן בשעת עבירה כמו בזקן ממרא דהא בזקן

הגהות

[א] גמ' וחנניה בן חזקיה כצ"ל : [ב] מהרש"א ד"ה שהיו וכמ"ש. (ברכות נ"ד ע"א) :

יד יוסף

א לקמן קנב ע"א ברכות יח ע"א : ב חגיגה יג ע"ב מנחות מה ע"א : ג ע"ז ח ע"ב :

חדושי גאונים

שאתה תלמידו של רב ורגיל בשמועותיו אתה מחזיר אחריהם עכ"ל. ולבי מסופק אם דברים כאלה יצאו מפה הקדוש הקדוש רש"י ז"ל לפרש כן בדברי רבא בר מחסיא. כי זה גנאי גדול לגבי רב כאלו דבריו אינם ראוי' בפני עצמם רק בבחינת רב חסדא תלמידו. ודברים כאלה בוודאי לא עלו על דעת רבא בר מחסיא שהיה ג"כ מתלמידי רב [ולפע"ד הדברים האלה הם מאיזה תלמיד שכתב כן על הגליון והמדפיסים הכניסו אח"כ הדברים

אהבת איתן

היה מקום לבע"ד לחלוק ולומר דלא ה"ל לר"ח ליתן שכר גדול דנראה כנותן בשביל לימוד השמעתא גופה. והיינו כוונת רבא שאמר לר"ח חביבין עליך שמעתתא דרב כולי האי פי' דראוי לך ליתן שכר גדול לאומר משמיה איזה דבר ולא יהא נראה כנותן בשביל הלימוד וא"ל ר"ח אין והביא לן רבא סיוע מהא דאמר רב מילתא אלבישייהו יקירא וח"ש ר"ח לרבא בתרייתא עדיפא לי' מקמייתא

גאון יעקב

שיחרבו. רק זאת נ"מ אם יהיו חרבים מצד הגזירה של בתי הצדיקים. אלא לבסוף עתיד הקב"ה להחזירן ליישובן כמאמר ר"י אבל

הכותב

השפל כפי הוראת שמו גבריאל. אבל מיכאל הוא יותר גדול המעלה כמו שיראה מדניאל וכיון שכן ראוי לומר על גבריאל שיודע ע' לשון להיותו שכל הפועל על ע' אומות ראוי לומר שכל שבעים לשון הם שוים אצלו. ובפ' אלו נאמרים הוזכר מאמר זה ועוד אמרו שהיה בכל לשון גם בת קול מן השמים ומה שכתבתי במקום זה נ"ל הצעת להבנת אותו ענין באמת ע"ד הפשט :

עיון יעקב

את הצרות. עיין במהרש"א ז"ל ע"ד דאיתא בערכין דף י"ז כל מי שעברו עליו מ' יום בלא יסורין קיבל עולמו : קשה רמה למת. עי' בחידושינו פ"ג דברכות דף י"ח ע"ש : שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל. מזה יש ללמוד שספר שנמצא בו איזה דברים שלא כהוגן שסותרין לד"ת שראוי לגנוז כל הספר אף שימצא בו גם דברים נכונים וישרים למוצאי דעת וגם הוא מוחזק לנביא אכן מ"מ קודם גניזה צריכין להיות מתון בדברים כאלו אולי המחברים לכתוב על דברי הראשונים לא יכדתי לסוף דעתו וכיוצא בו לשונות בדרך ענוה ולא בלשון מדברת גדולות כאשר חדשים מקרוב באו וגאוה ובוז ידברו להתכבד עצמם בקלון חבירו רק מוטל עלינו לברר דברי ראשונים במזרה וברחת אף שנראה עליהם תשובה נצחת כאשר עשה חנניה בן חזקיה לברר דברי יחזקאל אף שלפום ריהטא היה נראה שדבריו סותרין לד"ת ועיין לקמן דף ל' בחידושינו ומה שכתב שם מהרש"א גבי ביקש לגנוז ספר קהלת : וישב בעלייה ודרשן. דקדק לומר וישב כי קשות ראוי ללמוד בישיבה כדאיתא במגילה מקולו שמושג אינו מובן הדבר על בוריו לכן נהגו גדולי

ענף יוסף

מצינו חיוב כרת על הנגיעה. ונראה דהר"ן ז"ל הקשה למה לא אמר אליהו בקיצור איך אפשר שבימי הכמים אם לא ידע איסור נגיעה בימי ליבונה. דימי ליבון וימי נדה שוים לכל דבר. ומשני דהיה מקיל כחומרא דרבי זירא דאמר בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליו שבעה נקיים. והנה במס' נדה מסיים הגמרא תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב וכתב המהרש"א ז"ל טעם מה ענין זה למסכת נדה וז"ל דלפי חומרא דרבי זירא אין נפקותא מיניה לדינא ללמוד מסכת נדה. לכך מסיים בזה כל השונה הלכות מובטח שהוא בן עוה"ב. והלכות פרש"י משניות. דאע"ג דאין מורין הלכה מן המשנה אעפ"כ הוא בן עוה"ב. וה"ה למס' נדה מצוה לשנותה. דמעלת התורה היא גדולה מאד אף מה דלא נפקא מיניה לדינא זוכה לעוה"ב. ממילא זה התלמיד דלא נהג חומרא דרבי זירא הוא שהוקשה לו למה אנו שונים מסכת נדה. ממילא מכח זה יצא ביזה לתורה דסבר דאין לשנות בתורה רק מה דנפקא מיניה

עץ יוסף

חביבין עליך יסורים ומצדיקים עליהם שראויין לכך ומתוך זה כשהשי"ת עושה נס ומוותר להם חביב עליהם הנס (לאפוקי מי שבועט ביסורין) להזכירו לשבחו של הקב"ה וכותבין ימי הנס לעשותם י"ט כגון אלין יומיא דלא להתענאה בהון וכו' (רש"ל) : והאמר ר"י קשה רמה למת. פי' לגוף המת כמחט בבשר החי. והא דלא אמר כמחט בחי. לפי שיש בגוף חלקים שאין המחט מרגיש בהם גם בחי כמו בעצמות והשחוסים. על כן הוצרך לדייק ולומר בפרט בבשר החי גם למעט בשר המת שבחי. על כן פרט ואמר בבשר החי כלומר בבשר אשר הוא חי ולא שהוא מת. ועי' באיי היש : העלו לו ג' מאות גרבי שמן. בכל מקום נקט ג' מאות כגון ש' כהנים מטבילין. ג' מאות פרדות לבנות. עוד אפשר לומר דהעלו ג' מאות גרבי שמן לאכילה ולמזונות לשנה דיודעין דכל יום יספיק לה גרב שמן אחד חוץ משבת דדרך להספיק על שנה משעת מסיקת הזיתים עד שעת מסיקה ב' לשנה הב' (רמת שמואל) :

י בחנויות. מקום בהר הבית וחנויות שמו (רש"י במס' עבודת כוכבים) : שלא דנו דיני נפשות. מ"ט כיון דחזו דנפישי להו רוצחין ולא יכלי למידן אמרו מוטב נגלי ממקום למקום כי היכי דלא ליחייב דכתיב (דברים יז) ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא מלמד שהמקום גורם (גמרא במסכת ע"ז דף ח ע"ב) ופרש"י כי היכי דלא ליחייבו רוצחים קטלא דאין דנין דיני נפשות אפילו בסנהדרין קטנה שבכל עיר אלא בזמן שהיתה סנהדרין גדולה בישיבתה ובמקום המיוחד לה והוא לשכת הגזית המקום גורם לחייב הנידון ואם אינם שם לא ידונו. והאי קרא בדיני נפשות קאי כי יפלא ממך דבר בפרשת שופטים ושוטרים בזקן ממרא. והתוס' שם הקשו וא"ת מנלן קפידא במקום שאר חייבי מיתות שלא בזקן ממרא דקרא לא כתיב אלא בזקן ממרא. ותירצו דדרשינן

המתורגמן. א) מעססער. ג) שלויבע.

הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן מאה שנה בפני הבית :

יא דף יד ע"ב אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שתקן שלמה עירובין [א]ונטילת ידים יצתה בת קול ואמרה (משלי כב) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני (שם כז) חכם בני ושמח לי ואשיבה חורפי דבר. [יד ע"א] א"ר [ב]פרנך א"ר יוחנן האוחז ס"ת ערום נקבר ערום ערום ס"ד אלא אמר רבי זירא ערום בלא מצות בלא מצות סלקא דעתך אלא [אימא] ערום בלא אותה מצוה :

דף טז ע"ב שמעון [ג]בן שטח תקן כתובה לאשה וגזר טומאה על כלי מתכות.

כלי מתכות דאורייתא נינהו דכתיב (במדבר לא) אך את הזהב ואת הכסף וגו' לא נצרכה אלא לטומאה ישנה דאמר רב יהודה אמר רב מעשה בשלציון המלכה שעשתה משתה לבנה ונטמאו כל כליה ושברתן ונתנתן לצורף וריתכן[א] ועשה מהם כלים חדשים ואמרו חכמים יחזרו לטומאתן ישנה מ"ט משום גדר מי חטאת נגעו בה :

דף יז ע"א א"ל הלל לשמאי מפני*) מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין[ב] בטהרה אמר ליה אם תקניטני[ג] גוזרני טומאה אף על המסיקה נעצו חרב בבה"מ אמרו הנכנס יכנס והיוצא אל יצא ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים [ד]והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל וגזור שמאי והלל ולא קבלו מהם ואתו תלמידייהו וגזור וקבלו מינייהו :

דף יט ע"א תניא [ה]אמר רבי צדוק כך היה מנהגו של בית ר"ג שהיו נותנין כלי לבן לכובס שלשה ימים קודם לשבת וצבועין אפילו בערב שבת ומדבריהם למדנו שהלבנים קשים לכבסן יותר מן הצבועין. אביי הוה יהיב ליה ההוא מנא דצביעא לקצרא א"ל כמה בעית עלויה אמר ליה כדחוורא א"ל [ו]כבר קדמוך רבנן. אמר אביי האי מאן דיהיב מנא לקצרא במשחא ניתיב ליה ובמשחא לישקול מיניה דאי טפי

*) כלומר היה לך לגזור אף במסיקה מטום דאי לא הא לא קיימא הא. ת"י :

רש"י

התחילו לכבסם: הלל ושמעון. ר"ש בנו של הלל היה ור"ג הוא ר"ג הזקן ושמעון הוא ר' שמעון הנהרג עם הרוגי מלכות והוא היה אביו של ר"ג דלעריה לרבי יהושע בן חנניה (ברכות כז ע"ב) ושעשה מחלוקת עם רבי אליעזר בן הורקנוס (ב"מ נט ע"ב): בפני הבית. בעוד הבית קיים: מאה שנה. האחרונים שלפני החרבן התחיל נשיאותו של הלל ופרנסו (את) אלו ד' דורות ק' שנה אלמא הלל קודם לחרבן ק' שנה: שלמה תקן וכו'. דכתיב (קהלת יב) אזן וחקר שעשה אזנים לתורה כלומר סייג והרחקה ככפיפה זו שנוטלין אותה באזניה ואין נוגעין בה עירובין אזנים להוצאת שבת שאסור להוציא מרשותו לרשות חברו ואע"פ ששניהם רה"י: ס"ת ערום. אלא ע"י מטפחת: בשלציון. בימי שמעון בן שטח היתה: כל כליה. במת שהיתה צריכה להמתין הזאת שלישי ושביעי לפיכך שברתן למהר טהרתן לבו ביום: וריתכן. שולדי"ר בלע"ז שמחבר כסף במקום שבר: גדר מי חטאת. כשלאו מי חטאת בטלים שאין לך אדם ממתין ז' ימים אלא שוברן והשתכח תורת מי חטאת: מפני מה בוצרין בטהרה. מפני מה אתה מצריך לבצור בכלים טהורים דקאמרת (הבוצר לגת) [הוכשר] ואין אתה מצריך למסוק זיתים בכלים טהורים: יכנס. לבה"מ: והיוצא אל יצא. לפי שהיו רוצים שיעמוד במנין: קשה. לפי שהלל נשיא ונעכותן וגזור שמאי והלל ולא קבלו מינייהו ואתו תלמידייהו [וגזור] וקבלו מינייהו: ומדבריהם למדנו כו'. וכ"ש לשכר הכובס: לקצרא. כובס: כמה בעית עלויה. בשכר כבוס: כבר קדמוך רבנן. שלמדוני שהלבנים קשים לכבסן יותר מן הצבועים: במשחא. ימדדנו

תוספות

ממרא לא על הוראתו לבד מיחייב אלא עד שיחזור לעירו ועשה כהוראתו ואהא לא כתיב מקום ועוד דלא מליט בשום מקום שהיו בודקין אם היה ב"ד בלשכת הגזית בשעת עבירה אם לאו*) :

דאמר רב יהודה מעשה בשלציון המלכה. ומייתי ראיה דבימי שמעון בן שטח גזרו טומאה על כלי מתכות דיחזרו לטומאתן ישנה דהוא היה בימי שלציון המלכה כדמוכח בפרק שלישי דתענית (דף כג ע"ב) דאמר מעשה בימי ר' שמעון בן שטח ושלציון המלכה שהיו גשמים יורדים מע"ש לע"ש וכו' :

*) וע"ע תוס' ע"ז ח. ד"ה מלמד כו' ותוס' סנהדרין יד: ד"ה מלמד

מהרש"א

דהא לא כתיב אלא בזקן ממרא כבר תרלו בו שם בתוס' ע"ש : יצתה בת קול ואמרה וכו' חכם בני וגו'. וברפ"ק דברכות מייתי נמי הני קראי על כלאב בן דוד שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה ושם פירשנו דדוד אמר כן ע"ש אבל הכא ליכא לפרושי הכי אלא ב"ק אמרה בשם הקב"ה על שלמה על שתקן עירובין דהיינו בני אם חכם לבך לעשות גדר לאיסור הוצאה בשבת ישמח לבי גם אני שיתקיים מצות שבת באיסור הוצאה דאורייתא ובענין נטילת ידים אמר חכם בני ושמח לבי על תקון נ"י שהוא גדר לסרך תרומה ולפי שיש המזלזלין בנ"י כמ"ש בכמה דוכתי ע"כ אמר ואשיבה חורפי דבר : [האוחז ס"ת ערום. מפורש במס' מגילה פ"ד ע"ש] :

יד יוסף

א עירובין דף כא ע"ב רש"י מותק ונטילת ידים (גליון הש"ס) : ב מגילה לב ע"א מ"ס פ"ג : ג שבת יד ע"ב כתובות פב ע"ב : ד תוספתא פ"א : ה שם : ו ב"ב קסז ע"א חולין קס ע"א:

חדושי גאונים

בפי' רש"י כאשר אירע ענין זה בכמה מקומות בפי' רש"י בש"ס ובפירושו על תנ"ך כאשר העיר בלדק על ענין זה הרב המחבר בא"ש בכמה מקומות מספרו. גם בספר לדה לדרך שחיבר על פי' רש"י על התורה בפ' וירא דף י"ג ע"ד ובפ' משפטים דף ע"ב ע"א יע"ש] : ז) מפני מה אמר בתחלה הכי אמר רב אח"כ שינה בלשונו לומר היינו דאמר רב כו': ח) דמה שאמר רב מלתא אלבשייהו

אהבת איתן

בתרייתא דוקא דמינה מוכח שעשית כהוגן מה שנתתי שכר גדול בעד מה שאמרת לי שמעתתא משמי' דרב: וא"ר יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מה"ש מכירין בלשון ארמי. עי' בתוס' ורא"ש שכתבו דמה"ש יודעים מחשבות בני האדם. והקשה בס' מעדני יו"ט והרי שלמה אמר כי אתה לבדך ידעת את לבב האדם וירמיה אמר אני ה' חוקר לב ויש לי ליישב ע"פ דאיתא בב"ר ובסדר בשלח והובא בילקוט ירמיה בפסוק גדול העצה וז"ל ר' חגאי בש"ר יצחק כתיב כי כל לבבות דורש ד' וכל יצר מחשבות עד שלא נגמרה המחשבה בלבו של אדם כבר היא גלויה לפניו.

גאון יעקב

כל עיר שגגותיה גבוהים מב"ה אפילו לבסוף ג"כ יהיה חריבה. ר"ל בשעה שהקב"ה יחזירן לישובן. אבל זאת העיר ג"כ לבסוף

עין יעקב

ריש פ' הקורא עומד ומה"ט ישב ג"כ בעלייה שהוא מקום גבוה דבסיס אוירא ומחכים ועיין בחידושינו דכתובות דף קי"א ע"ב: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונט"י. כתב בספר יוחסין דף י"א וז"ל ודעת בעל סמ"ג כי שלמה תיקן אלו ב' דברים לפי שאלו ב' דברים פטורין במלחמה כדאיתא בעירובין דף י"ז ד' דברים פטרו במחנה וכו' ולפי שבזמנו לא היה מלחמה רק שלום תיקן ב' דברים אלו ועפ"ז רמזתי ג"כ בפסוק ויבא יעקב שלם ויחן את פני העיר תיקן עירוב תחומין והיינו למ"ד עירוב תחומין דרבנן ואבותינו קיימו אפילו מצות דרבנן אבל למ"ד עירוב תחומין דאורייתא קאי האי לערב רק חצרות עיין בתוי"ט ספ"ק דעירובין: בני אם חכם לבך. עמ"ש לעיל פ"ק דברכות

דף ד : האוחז ס"ת ערום נקבר ערום. הטעם דגוף האדם נמשל לס"ת דמס"ת איתא לקמן פ' האורג ובפרק אלו מגלחין העומד בשעת יציאת הנפש חייב לקרוע הא למה זה דומה לס"ת שנשרף ופירש"י דאין לך ריק בישראל שאין בו תורה ומצות וק"ל : ערום ס"ד. פי' כי לעולם לא מצינו שקברו לאחד מישראל אפי' רשע גמור ערום : אלא ערום בלא אותו מצוה. נ"ל מטעם דאמרינן אלו דברים שאוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ות"ת כנגד כולם והיינו אם מקיים המצוה כתיקונה ובכבודה משא"כ בזה שמצות התורה בזויה עליו שאוחזה ערום לכך נקבר ערום ואין לו שכר רק בעוה"ז כמו שאמרו למשמאילים בה עושר וכבוד איכא ותו אין לו שכר בעוה"ב וזה נקבר ערום בלא אותו מצוה וק"ל :

עין יוסף

דדרשינן כל זמן שסנהדרי גדולה במקומה כדין אצל המזבח אז שופטים תתן לך בכל שעריך לשפוט דיני נפשות נסתלקו הם בטלו כל דיני נפשות ע"כ. ודברי גמרא זו היה נעלם מהפני יהושע כאן עיין בו :

ענף יוסף

מיניה לדינא. ואין לתורה מעלה בעצמה. וכתיב כי דבר ה' בזה הכרת תכרת. ממילא זה אמר התנא דבי אליהו לאשה זו ברוך המקום שהרגו שהיה חייב כרת במה שלא נשא פנים לתורה (ספר בית לוי) :

יא א"ל הלל לשמאי מפני מה בוצרין כו'. דאי' שם הבוצר לגת (פי' הבוצר ענבים לדרכן בגת). שמאי אומר הוכשר (פי' המשקה היוצא מהן בשעת

אמר הבונה לא נצרכה אלא לטומאה ישנה וכו'. טהרת וטומאת הבגדים והכלים אין ספק שאותה על זה התורה לדמות בהם טהרת אדם בנפשו מדותיו כמו שאמרו אל תטמאו בכל אלה וגו' וישראל נבחר לכלי שרת לשכינה ושתשרה בהן ויהיה להן בית קבול לקבלה ונחלקו לכהנים לוים וישראלים ר"ת כל"י. והנה ראה שמעון בן שטח שהכלים שנטמאו במת נקבעה בהם הטומאה עד שאף אם ישברו ויחזרו לרתכן לא יועיל ולא תסור ותפקע הטומאה מהן רק במי חטאת שמטהר בסגולה ממצות ה' וכן ישראל נטמאו בגלותיהם ועברה טומאת מת בתוכם עד שעם כל הגלות והשבר המדוכאים בצרות רבות לא יספיק דבוק שבריהם ולהרתיכן ולעשות מהן כחדשים עד אשר יטהרם ה' במי הסדיו הרבים וגו' ואז יקוים כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה'. כמה קשה המחלוקת בישראל שאמרו שאפילו עובדים עבודת כוכבים כשאין ביניהם פרוד אין פורענות בא עליהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו. וז"ש במחלוקת זה של הלל ושמאי שאע"פ שהיה לשם שמים והלל עניו מכל האדם כפוף ויושב כאחד מן התלמידים עכ"ז לפי שנתעלה שמאי מאד ונעצו חרב בבה"מ היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל שעבדו בו ישראל עבודת כוכבים ונענשו: אמר אביי האי מאן דיהיב כו'. מכאן תשובה לעמי הארץ אשר בכלל

המתורגמן. א) איינגעלייטעט. צו לאזען. ב) איילבערן זאמלען. ג) ערצירנען.

א עי' יומא עו ע"ב רוס' ד"ה ואמת : ב לקמן קיד ע"א עירובין קג ע"א פסחים נט ע"א סה ע"א פ"ה ע"א ביצה יח ע"א ל ע"א חולין קכג ע"א זבחים לה ע"א : ג ערוך פירש אילן סרק : ד נ"ל כריחי עי' ערוך ערך כרח ובמתורגמן : ה קשה אמאי נקיט שמנים הא במקדש אין מדליקים אלא בשמן זית זך . (גליון הש"ס) : ו יומא כג ע"א סוכה נא : ז נרכו' כא ע"א וש"נ:

חדושי גאונים

יקירא אינו שמעתתא. ורב חסדא התנה כפי' כל מאן דאתי ואמר לי שמעתתא הדתא כו' : ט) מה שאמר רב חסדא אמר רב הכי כאלו היה מסופק בדבר הוא לכאורה דבר שאין לו שחר . כי אם היה מסופק בדבר מ"מ לא אמר כמו כן כאשר אמר לו רבא נר מתסיא בשם רב הונתן מתנה לחברו וכו' : י) מה שאמר לי' בתרייתא עדיפא מקמייתא מה אולמא דהאי מהאי .

אהבת איתן

רב יודן בש"ר יצחק. עד שלא נוצר יצר כבר מחשבתו גלויה לפניו ולפ"ז יש לומר דגם הכך קראי דשלמה וירמיה היינו שהקב"ה לבדו הוא יודע וחוקר לב אפי' קודם שנגמרה המחשבה ואפי' קודם

גאון יעקב

חרבה . ולזאת התפאר ר' אסי דעביד למתא מ ח ס י א דלא חרבה מאותן עוון . אף כי חרבה עכ"פ יש תקוה לבסוף שיחזיר הקב"ה לישובן . ו ש פ י ר מדוייק הלימוד לרומם בית אלהינו ולהעמיד חורבותיו . ר"ל אם בה"כ גבוהה מהבתים אע"ג דסוף סוף יחרבו מחמת הגזירה אבל לבסוף בשעה שהקב"ה יושיע ציון ויבנה ערי יהודה אזי יעמיד ג"כ התורבה הסיא. (בשם החסיד ר' אלכסנדר סור) :

תוספות

שמחת בית השואבה שאני . תימה היכא שרי להדליק והא לא צורך קרבן הוא ואמר פ"ב דקדושין (דף נד.) בגדי כהונה שבלו מועלין בהם . ודוחק לומר דב"ד מתנה עליהם דמה צורך יש להם להתנות בשביל זה ונראה לר"י דהואיל ולכבוד הקרבן היו עושין דכתיב ושאבתם מים בששון (ישעי' יב) צורך קרבן חשיבי ליה : והמהדרין מן המהדרין . נראה לר"י דב"ש ובית הלל לא קיימי אלא אנר איש וביתו שיש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר [שהוא] כנגד ימים הנכנסים או היוצאים אבל אם עושה נר לכל אחד ואחד אפילו יוסיף [מכאן ואילך] ליכא

מהרש"א

טעמא [דב"ש] כנגד פרי החג כו' . יש לעיין דודאי לא פליג ב"ש בהא דמעלין בקדש דילפינן מקרא כפרש"י ובפרי החג ודאי דאיכא טעמא כדאמרי' לפי שהם נגד ע' אומות עובדי כוכבים שיהיו פוחתין והולכין וי"ל דה"נ איכא טעמא כמ"ש הב"י והרא"ש בתירוץ א' שהיה הנס גם בליל ראשון לפי שהיה מעיקרא מתחלק לח' חלקים נמלא ח' חלקי שמן היו פוחתין והולכים מלילה ללילה וה"ק ב"ש כנגד פרי החג כיון דאיכא טעמא לית לן למיחש להא דמעלין בקודש כו' הכא נמי הכא איכא

גמרא

אפסדיה דמתחיה[א] ואי בציר אפסדיה דכווצי[ב] :

שם ע"ב **ההוא** תלמידא דאורי בחרתא דארגיז כר"ש שמתיה רב המנונא והא כר"ש סבירא לן באתריה דרב הוה ולא איבעי ליה (למימר) [למעבד] הכי :

דף כ ע"א **ומאחיזין** את האור במדורת בית המוקד. מה"מ אמר רב הונא (שמות לה) לא תבערו אש בכל מושבותיכם אי אתה מבעיר [א]אבל אתה מבעיר במדורת בית המוקד . מתקיף לה רב חסדא א"ה אפילו בשבת נמי . אלא אמר רב חסדא קרא כי אתא למישרי אברים ופדרים הוא דאתא [ב]וכהנים זריזין[ג] הם :

במה מדליקין פרק שני

דף כא ע"א **ולא** בשמן קיק . מאי שמן קיק אמר שמואל שאילתינהו לכל נחותי ימא ואמרו לי עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו . רב יצחק בריה דרב יהודה אמר משחא דקאזא . ר"ל אמר קיקיון דיונה . אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה [ג]לצלוליבא דמי ומדפשקי רבי[ד] ועל פום חנוותא מדלן[ה] יתיה ומפרצידוהי עבדי משחא ובענפוהי נייחן כל יבריחי דמערבא :

שם **תני** רמי בר חמא פתילות [ה]ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן במקדש משום שנאמר (שם כז) להעלות נר תמיד . הוא תני לה והוא אמר לה כדי שתהא שלהבת עולה מאליה ולא שתהא עולה ע"י ד"א. תנן [ו]מבלאי מכנסי כהנים ומהמיינידהם[ו] היו מפקיעין ומהן מדליקין . שמחת בית השואבה שאני :

יב שם ע"ב **כשבאו** בגמרא לפרש שמנים ופתילות דמתניתין הזכירום לענין חנוכה*) ואמר רב מדליקין בהן א"ר ירמיה מ"ט דרב קסבר כבתה אין זקוק לה וכו' . אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דר' ירמיה ולא קבלה כי אתא רבין אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דר' יוחנן וקבלה אמר אי זכאי גמירתה לשמעתא מעיקרא והא גמרה נפקא מיניה לגרסא דינקותא[ז] :

שם **תנו** רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד . והמהדרין מן המהדרין ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך . ובה"א יום ראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך אמר עולא פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא חד אמר טעמא דב"ש כנגד ימים הנכנסין וטעמא דבית הלל כנגד ימים היוצאין וחד אמר טעמא דבית שמאי כנגד פרי החג וטעמא דב"ה [ז]דמעלין בקדש ואין מורידין . אמר רבה

*) עי' בחולין פ"ג ענין חנוכה בשם רש"א.

רש"י

בנתינתו ובחזירתו : דכווצי . ברותחים : חרתא . שם מקום : ארגיז . אדם אחד היה אמגושי שבנאה לאותה העיר ורב המנונא דר בה ועדיין [מערת] קבורתו קיימת שם כך מצאתי בתשובה : והא כרבי שמעון סבירא לן . השתא כדלקמן ואמאי שמתיה : אברים ופדרים הוא דאתא . להתיר את הקטרן כל הלילה אבל מדורת בית המוקד שאינה צורך גבוה אלא צורך כהנים לא הותרה וסמוך לחשכה היינו טעמא דלא גזור משום דכהנים זריזים הם שכולם היו בני תורה וחרדין ונזכרים ולא אתו לחתויי משתחשך : בשמן קיק . שמן של עוף אחד נותנין בנר ודולק : משחא דקאזא . שמן שעושים מגרעיני למר גפן שקורים קוטו"ן : קיקיון . כעין אותה של יונה : לדידי חזי לי . מין קיקיון של יונה : ומדפשקי רבי . בבלעי המים הוא גדל : ועל פום חנותא מדלין יתיה . ועל פי החנויות מדלין אותו לצל ולריח טוב : מפרצידוהי . מגרעיניו : נייחן . שוכבין : בריחי . חולין : והוא אמר לה . מפרש מאי תלמודא והיכי משמע מהאי קרא : ולא שתהא עולה . ולא שתהא צריכה תיקון והטייה : מבלאי מכנסי הכהנים . ממכנסי הכהגים הבלויין : היו מפקיעין. קורעין ועושין פתילות בשמחת בית השואבה שהיא בעזרת נשים והמייניהם של כלאים הם דכתיב (שמות לט) ואת האבנט שש משזר ותכלת וארגמן וקי"ל תכלת עמרא הוא והניא לעיל לענין סבת הוסיפו עליהן של למר לפסול וקתני מדליקין בהן במקדש : שמחת בית השואבה. דלא כתיב בהן להעלות ולאו דאורייתא היא : ולא קבלה . שלא חשבה לסמוך על דבריו : אי זכאי . אילו הייתי זוכה ללמדה הייתי גורסה כששמעתיה ראשונה : גרסא דינקותא . מתקיים יותר משל זקנה: נר איש וביתו. נר אחד בכל לילה ואיש וכל בני ביתו סגי [להו] בנר אחד : והמהדרין. (המצוה) [אחר המצות] עושין נר אחד בכל לילה לכאו"א מבני הבית : כנגד ימים הנכנסים. העתידין לבא: ימים היוצאים . שיצאו כבר וזה שהוא עומד בו נמנה עם היוצאים : פרי החג .מתמעטים והולכים בקרבנות [דפרשת] פינחס : דמעלין בקדש ואין מורידין. מקרא ילפינן

עיון יעקב

ג"מ לגרסא דינקותא . פרש"י מתקיימת יותר נ"ל לפי שהוא הכל שאין בו חטא ואפילו הגיע לכלל חטא נמחל נו יותר משאם חטא בזקנותו כדכתיב חטאת נעורי ופשעי אל תזכור :

עין יוסף

בלירה מכשירין לקבל טומאה . אע"פ שהולך לאבוד ולא ניחא ליה במשקה היוצא מהן קאמר בגמ' הטעם גזרה שמא יבצור בקופות מזופפות דאז ניחא ליה במשקה היוצא מהן שהרי אינו הולך לאבוד ומכשיר מן התורה) הלל אומר לא הוכשר ועל זה א"ל הלל לשמאי מפני מה בוצרין בטהרה:

אמר הבונה בכלל דבריהם מהבזוי פועלים פיהם נגד הת"ח שלא ידעו בטיב משא ומתן ולא יבינו במילי דעלמא ודרך לעג יאמרו להם ילמדנו רבינו מקרא ומשנה כי בעסקי העולם אאלף חכמה כי אין בפיהם נכונה כי אני חכמה שכנתי ערמה והלא חכמים יגידו כל הנכסף לדעת בסחורה ובכל הצריך לקנות המדיני שמע נא דברי אביי לכוהם הלז כבר קדמון רבנן ומה שלימדנו למדוד הבגד בהנתנו לכביסה והלא אין מספר באו בגמרא גם במאמריהם מן הדבר הזה יבאו הרבה מהם לא אכפיל הדיבור עליהם בכל מקום ויספיק זה לכלם: כדי שתהא שלהבת עולה מאליה.

המתורגמן. א) אויסגעצאָגען . ב) איינגעצאָגען, איינגעשרומפּפט . ג) געשיקטע . ד) אין זומפּפען וואכסט עס . ה) הייננט מאן . ו) איהרע גירטלען . ז) דיא לעהרע פֿאן דער יוגענד .

רש"י

לה במנחות פרק שתי הלחם (דף לט ע"א): מאי חנוכה. על איזה נס קבעוה: בחותמו של כה"ג. בהצנעו וחתום בטבעתו והכירו שלא נגעו בו: ה"ג ועשאום ימים טובים בהלל והודאה לא שאסורים במלאכה שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הנסים בהודאה:

בר בר חנה א"ר יוחנן שני זקנים היו בצידן אחד עשה כב"ש ואחד עשה כב"ה זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקדש ואין מורידין:

שם **מאי** חנוכה דת"ר בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהן שכשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים [א]שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך[א] אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כה"ג ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמנה ימים לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה:

דף כב ע"א **אמר** [ב]רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום מאי דכתיב (בראשית לז) [ג]והבור רק אין בו מים ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים אלא מה ת"ל אין בו מים. מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו:

תוספות

הכירא שיש לומר שכך יש בני אדם בביתו: שהיה מונח בחותם של כה"ג. ואם כבר גזרו עליהם להיות כזבים צ"ל שהיו מונחים בחותם בקרקע שלא הסיטו הכלי:

וכי

מהרש"א

האי טעמא וק"ל: מאי חנוכה כו'. ופי' הר"ן כלומר חנו בכ"ה כו' ע"ש וק"ק מאי תנייה שייך הכא כיון דהותר בהן מלאכה ולא נתנו לי"ט אלא להלל ולהודות ונראה לפרש דנקרא חנוכה על שם חנוכת המזבח כדאמרינן פרק רבי ישמעאל דבית חשמונאי גנזו אבני מזבח ששקצו אנשי עובדי כוכבים לעבודת כוכבים והוצרכו לבנות מזבח חדש ולכך נקרא חנוכה ולא קאמר הכא מאי חנוכה אלא מאיזה נס קבעו אותו להדליק בו נרות גם לפי מדרש ב"ר שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסליו ולא חנכוהו עד ראש חדש ניסן ושבו נולדו האבות והקב"ה שילם לו בימי מתתיהו כו' היינו נמי שהיה כמ"ש שנשלם לו להיות בו ביום חינוך המזבח ע"י מתתיהו ששקצו אנשי עובדי כוכבים מזבח הישן: טמאו כל השמנים כו'. ולא היה אפשר לתקן שמן טהור עד ח' ימים לפי שהיו טמאי מתים כמ"ש הב"י והרא"ם בביאוריו לסמ"ג וע"ש ברא"ם במה היו עובדי כוכבים מטמאין גם כתב שם כיון דהיו כולן טמאי מתים היאך הדליקו המנורה והרי טמאו את השמן בהדלקתן ותירץ שהדליקו אותן על ידי פשוטי כלי עץ עכ"ל ואין זה מספיק דמכל מקום כיון דכולן טמאי מתים היו היאך נכנס המדליק במקדש בטומאה וע"כ נראה דלא היו כולן טמאי מתים אלא מאיזו סיבה היה שלא היה להם שמן טהור וכמ"ש הר"ן שהיה להם שמן רחוק ד' ימים כו' ע"ש ובזה יתיישב נמי מה שהקשה הרא"ם היאך הדליקו במנורה טמאה וכו' ע"ש דהשתא כיון דלא היו כולן טמאי מתים היו יכולין לעשות מנורה חדשה והרא"ם כתב לפי דרכו שהיו כולן טמאי מתים י"ל שהיו עושין מנורה של עץ כדתניא פ' כל הצלמים ר"י אומר של עץ לא יעשה כדרך שעשו בית חשמונאי כו' ע"ש ולא ידעתי מה תיקן בזה דהא נטמאה המנורה בנגיעה בעשייתה גם בשל עץ שהרי היה למנורה בית קבול ור"י נמי לא קאמר דהיה של עץ אלא משום דהיו בית חשמונאי עניים אז ויש ליישב לפי דרכו שהיה מנורה של עץ עשויה כבר ביד מי שהוא במקום אחר ולא נטמאה שם ונטלוה ע"י פשוטי כלי עץ והכניסוה למקדש וצ"ל דאותו האיש שעשאה כבר כתבנית המנורה גם בשל עץ עשאה באיסור לר"י דשל עץ נמי אסור מריבויא דקרא ודו"ק: [בתוס' ד"ה שהיה מונח כו' גזרו עליהם כו' ע"ש ועי' ע"ז בחי' הלכות גם עיין בר"ן וברא"ם

עיון יעקב

מאי חנוכה. כתב הר"ן חנו בכ"ה. וכתב מהרש"א וק"ק מאי שייך לשון חנו כיון דמותר במלאכה אלא דנקרא כן ע"ש חנוכת המזבח ע"ש דבריו באורך וצ"ל דהר"ן ס"ל כיון דנוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות לכן נקרא חנו בכ"ה ועוי"ל דחנו ר"ת ח' נרות ומוסיפין לדעת בית הלל או ופוחתין לדעת בית שמאי בכ"ה בכסלו:

מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. ואין להקשות לכתוב והבור אין בו מים וממילא ידענו דנחשים ועקרבים יש בו דאל"כ לכתוב והבור רק ותו לא י"ל דאי לא כתיב אלא אין בו מים הייתי אומר דהיה בו שאר דבר כגון עפר או צרורות וטיט ורפש לכך כתיב והבור רק משמע שריקן מכל אלא שנחשים ועקרבים מצויין בחורים וסדקים כדאיתא בפ"ק

עין יוסף

יב **מאי** חנוכה. מאיזה נס קבעו אותו להדליק בו נרות: **אלא** פך אחד של שמן. שהיה מוצנע בקרקע באופן שהכירו בו שלא יכלו החיילות להסיטו. (או שהיה מונח בתוך שידה קבוע בכותל והוא פתחה סגור וחתום (א"ר) והב"ח תירץ שהיה פיה צר דאז אינו מטמא בהיסט כיון שאי אפשר בנגיעה) והיה חתום בחותמו של כ"ג והיה ניכר בו שלא נגעו בו החיילות בשמן כגון שנאמר שמא שפכו לתוכו שמן טמא או שמא שפכו ממנו קצת וטמאוהו וחזרו ונתנו בתוכו (לבוש): **קבעום** ועשאום יו"ט בהלל והודאה. לא שאסורים במלאכה שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הנסים בהודאה שמנה ימים. שהרי בנס היה דולק כל השמנה ימים שאפילו ביום ראשון הכירו הנס ג"כ שהשמינית השמן דלק כל הלילה וכמו שכתבתי לעיל בשם הב"י ועי' מ"ש עוד בענ"ף יוסף. הקשה הב"ח למה לא קבעום למשתה ולשמחה כמו בפורים. ותירץ דבפורים עיקר הגזירה היתה לפי שנהנו מסעודתו של אחשורוש על כן נגזר עליהם להרוג ולאבד את הגופים שנהנו מאכילה ושתיה של איסור ושמחה של איסור. וכשעשו תשובה עינו נפשותם וכמ"ש אסתר לך כנוס את כל היהודים וגו' ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים וגו'. ולפיכך קבעום למשתה ויו"ט לזכור עיקר הנס אבל בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה ועל כן היתה הגזירה לבטל מהם העבודה כדתניא בברייתא שגזר עליהם אנטיוכוס לבטל התמיד. ועוד אמר להם לחיילותיו מצוה אחת יש בידם אם אתם מבטלין אותן מידם כבר הם אבודים. ואיזה זה הדלקת מנורה שכתוב בה להעלות נר תמיד כל זמן שמדליקין אותן תמיד הן עומדים וכו' ועמדו וטמאו כל השמנים. וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה הושיעם ה' ע"י הכהנים עובדי העבודה בבית ה'. על כן נעשה הנס ג"כ בנרות תחת אשר הערו למות נפשם על קיום העבודה. ולפיכך לא קבעום אלא להלל ולהודות שהיא העבודה שבלב עכ"ל. והט"ז מחלק דבימי המן הנס מפורסם להצלות נפשות לכך יש שמחה בעולם הזה. משא"כ בחנוכה אף שהישועה היתה במלחמה מ"מ לא היה מפורסם ע"ל הנס רק בנרות. ועיין מ"ש עוד בענף: מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. וא"ת מנא ליה דנחשים

ענף יוסף

יב **ולא** היה בו אלא להדליק יום אחד כו'. הקשו המפרשים א"כ שבעה לילות ה"ל להדליק שכך היה הנס. ועי' מ"ש בעין יוסף. ויש מתרצים שאחר שנתנו שמן בנרות המנורה נשאר הפך מלא כבתחילה וניכר הנס אף בלילה הראשון ועוד תירצו שבליל א' נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה ובבקר מצאו הנרות מלאים שמן. ועוד תירצו דבהפך היה להדליק יום אחד שם. אבל כששפכו מהפך למנורה נחסר מהשמן מה שנשאר על דופני הפך ונמצא שלא היה אפילו להדליק יום אחד שלם. והיה נס גם ביום ראשון. ובעל העתים תירץ שאף שלפי טעם נס השמן לא היה ראוי לתקן להדליק אלא ז' ימים. מ"מ תיקנו להדליק ח' ימים לפי שבטלה המילה שהיא לשמונה ימים. ובס"ג מתרץ שתיקנו ח' ימים לפי שאז תנכו הבית מעבודה שבטלו החיילות כדאיתא בספר המכבי ובפיוט דשבת שני של חנוכה ובמגילת תענית שחנכום באלו ח' ימים שהחיילות של אנטיוכוס שקצו וסתרו המזבח ובנאוהו מחדש ותנכוה. ובכ"ג תירץ דראשון קבעוה על שמצאו פך טהור. והטעם שהוצרכו להדליק שמנה ימים לא פחות ולא יותר הוא שהיו טמאים לנפש אדם והיו צריכין להמתין ז' ימי טומאתם ויום אחד לכתוש הזיתים להוציא מהן שמן טהור ובין כך ובין כך היתה נשארה המנורה בלתי דולקת לולי שעשה להם הקב"ה נס שהדליקו באותו פך שמצאו כל השמנה ימים. והר"ן כתב שהיה להם שמן טהור רחוק ד' ימים והוצרכו שמנה ימים בין הליכה וחזרה עכ"ל. והטעם שלא קבעו תשעה ימים משום ספיקא דיומא. הוא דכיון דהוי מידי דרבנן לא אטרחום הכמים. אי נמי רצו ג"כ לרמוז ביטול מצות מילה. אי נמי רצו ג"כ עפי שידעו בכיון כמה היה הנס לא פחות ולא יותר. ועיין בב"י ובלבוש ופ"ח וא"כ: **ועשאום** ימים טובים בהלל והודאה. הקשו המפרשים למה לא קבעום למשתה

אמר הבונה הרמז בזה כי נר אלהים נשמת אדם צריך שתהא עולה מאליה בנדבה ורצון טוב לשרת בוראה ולא על ידי דבר אחר בקושי והכרח ובעת שמחה של מצוה דמוכחא מילתא שלפני ה' הוא שמח כבשמחת בית השואבה הכל עולה לאות וסימן שלימות לבו לאל חי:

המתורגמן. א) קרוג.

יד יוסף

א עיין ברמב"ם פ"ה הלכה ח מהלכות בית הבחירה: ב ב"ר פרשה כד: ג יומא דף יא ע"ב: חגיגה דף ג' ע"א:

חדושי גאונים

(עיין במה שמתרץ הרב המחבר עיון יעקב בזה: יא) במה שאמר רבא בר מחסי' חביבין עלך שמעתתא דרב יקשה מה התימה אשר הגדיל הפלא הזה וכי ס"ד שלא יהיה דברי תורה בכלל חביבין עלי' דרב חסדא. ובפרט אותן שיצאו מפי רבו מובהק רב ואם מפני המתנות שהפריז נגדו הלא יקרה היא מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה: יב) והאחרון הכביד איך התרצה רבא בר מחסיא ליקח המתנות. הלא הלכה מרווחת בישראל

אהבת איתן

שנוצר אבל בשעה שחוטב גם המלאכים יודעים וכמ"ש תוס' והרא"ש. ויש לה"ר מדאיתא בפסחים (דף נד) ז' דברים מכוסין מבני אדם וקחשיב שאין אדם יודע מה בלבו של חבירו משמע דדוקא אדם אינו יודע אבל המלאכים יודעים: ר' נתן אומר קרא והטה. הקשו התוס' דאיך קרא ר"י הא אין הקב"ה מביא תקלה כו' ומה שתירצו דלא פריך בשום מקום ומה בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה כו' אלא גבי אכילת איסור שגנאי הוא לצדיק ביותר. קשה ע"ז מנדרים (דף י) דמשמע דשום תקלה אינו מביא שיחויבו חטאת. עוד ק"ל דאיך בא תקלה בשעת קריאה בתורה הא איתא בסוטה (דף כא) דתורה בעידנא דעסק בה מגלא מחטא. ול"נ דפ"ה דר' ישמעאל בשקרא עבר ע"ד חכמים שאסרו לקרות ולכך לא הגינה עליו ג"כ התורה שעסק בה כיון שהיתה מתחילה באיסור. וכן י"ל גבי ר' ירמיה

שם **אמר** רב יהודה א"ר (אשי) [אסי] אמר רב אסור להרצות[א] מעות כנגד נר חנוכה כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי וכי נר קדושה יש בה מתקיף לה רב יוסף וכי דם קדושה יש בו דתניא (ויקרא יז) [א]ושפך וכסה במה ששפך יכסה שלא יכסנו ברגל שלא יהו מצות בזויות עליו ה"נ שלא יהו מצות בזויות עליו:

שם ע"ב **מתיב** רב ששת (שמות כז) מחוץ לפרוכת העדות יערוך וכי [ב]לאורה הוא צריך והלא כל ארבעים שנה שהלכו בני ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו אלא עדות הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדות אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה [ג]מדליק ובה היה מסיים:

דף כג ע"א **אמר** ריב"ל כל השמנים יפים לדיו ושמן זית מן המובחר. [ד]איבעיא להו לגבל[ג] או לעשן ת"ש דתני רב שמואל בר זוטרא כל השמנים יפים לדיו [ושמן זית מן המובחר] בין לגבל בין לעשן (ושמן זית מן המובחר). רב שמואל בר זוטרא מתני לה הכי כל (השמנים) [העשנים] יפים לדיו ושמן זית מן המובחר אמר רב הונא כל השרפים[ג] יפים לדיו ושרף קטף[ד] יפה מבולם:

רש"י

להרצות. למנות: במה ששפך. בידו ששפך בה ולא ברגלו: נר מערבי. למ"ד במנחות (דף נח ע"ב) מזרח ומערב מונחים סדר הקנים קרי מערבי נר שני שבצד החילון שהוא במזרח ולמ"ד לפון ודרום מונחים אמצעי קרי מערבי על שם שהיה פיו כנגד מערב וכל שאר הנרות כלפי האמצעי דכתי' אל מול פני המנורה דהיינו אמצעי יאירו וגו' של צפון היו פונות לדרום ושל דרום היו פונות לצפון נרות אלו שהן של זהב שנותנים לתוכה שמן ופתילה: כמדת חברותיה וממנה היה מדליק. חצי לוג שיערו בה ללילי תקופת טבת הגדולים ואם ידלק ביום ובלילה בלילות הקצרים ידלק אבל פחות לא שלא יכבה בטבת בלילה והתורה אמרה מערב עד בקר: וממנה היה מדליק. את הנרות בין הערבים: ובה היה מסיים. הטבת הנרות שדלקו כל היום ואינו מטיבו עד הערב ומשנה זו בת"כ שנויה וס"ל דמזרח ומערב מונחים והכי תניא לעיל מיניה להעלות נר תמיד שתהא נר מערבי תמיד שממנו יהא מתחיל ובו יהא מסיים ומדלא כתיב להעלות נרות שמע מינה הוקבע נר אחד להתחיל בו בכל יום וזהו נר מערבי השני של מזרח והכי תנן (תמיד ל"ג) נכנס ומצא נרות מזרחיים דולקות מדשן המזרחי ומניח [את] המערבי דולק שממנו מדליק את המנורה בין הערבים. מצאו שכבה כגון משמת שמעון הצדיק מדליקו ממזבח העולה. ונראה בעיני דאמור רבנן קביעותא בנר שני משום דאין מעבירין על המצות וכי עייל בהיכל בקמא פגע ברישא וביה לא מצי לאתחולי דכתיב יערוך אותו לפני ה' צריך שיהא אחד חוצה לה דהאי לא קרינן ביה לפני ה' והכי אמרינן במנחות (דף נח ע"ב) דכתיב בנר מערבי לפני ה' מכלל דכולהו לאו לפני ה' וכו' ובה היה מסיים ההטבה לפי שהשאר היה מטיב שחרית וזו מטיב בין הערבים ואוחז הישנה בידו או מניחה בכלי עד שנותן שמן ופתילה ומדליקה ומדליק ממנה את השאר והא דאמרינן בסדר יומא (דף לג) הטבת ה' נרות קודמת להטבת שתי נרות משמע כולהו היה מטיב שחרית ויליף לה מקראי היינו כשלא היה הנס מתקיים והיה מוצאו שכבה דלא סמך קרא אניסא וכל זמן שהיו ישראל חביבין היה דולק כל היום והיינו עדותה: לגבל. מצאתי בתשובת הגאונים שמעשנים כלי זכוכית בעשן שמן זית עד שמשחיר וגורר אותו השחרורית ונותן בו שמן קימעא ומגבל בו ומייבשו בחמה וממחה אותו לתוך הדיו: לעשן. נמי כדפרישית: שרף. גומ"א: קטף. פרוניי"ל של יער כמו שאנו עושים משל שרף:

תוספות

וכי לאורה הוא צריך והלא כל אותם מ' שנה וכו'. תימה אמאי נקט מ' שנה לעולם כל העולם לאורו הולכין ויש מפרשים וכי אהרן כשהיה נכנס לפנים לאורה היה צריך והלא מ' שנה היה מאיר להם עמוד ענן בכל המקומות כדאמרינן בברייתא דמלאכת המשכן היה מסתכל בטפיח ורואה בו ויודע מה בתוכו [בחבית ויודע מה בתוכו] וכן משמע בת"כ דאכהנים קאי דגרסינן התם וכי צריכין לנר והלא כל אותם מ' שנה לא הוצרכו לנר שנאמר כי ענן ה' על המשכן וגו' ומיהו בשילהי כל הקרבנות משמע דאשכינה קאי דמייתי לה גבי הא דאמר רבי אליעזר לא לאכילה אני צריך ולא לאורה אני צריך וקאמר נמי התם לפרוכת העדות עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל ואם תאמר לאורה אני צריך והלא כל אותן וכו':

כל השרפים יפים לדיו. פירש בקונטרס שרף גומ"א ואין נראה לר"ת דהא דיו אין זה גומ"א וכו':

מהרש"א

תירוצים אחרים בזה]: **אלא עדות כו'**. כה"ג כתיב גבי מזבח הקטורת ונתתה אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות וגו' ולא שייך למדרש הכי וי"ל דפרוכת לא היה על העדות שהן הלוחות שבארון אלא על הארון שבו היה העדות קאמר קרא היה הפרוכת משא"כ הכא דלא כתיב ארון אלא על העדות ולכך דרשו בו מאי עדות שייך הכא ועי"ל דהכא סמיך אקושיא וכי לאורה הוא צריך כו' ולפירוש התוספות שכתבו דקאי אאהרן ניחא בפשיטות דגבי מזבח הקטורת לאו לצורך אהרן שייך ביה ולפירוש שני דקאי אשכינה וכי לאורה הוא צריך כו' י"ל דגבי קטורת ושאר קרבנות דשייך בהו ריח ניחוח אע"ג דכל העולם ומלואו שלו ואין צורך לו בהם שייך נחת רוח שעושה רצונו

עיון יעקב

דפסחים ועיין במהרש"א ריש פ"ק דחגיגה: **וכי לאורה הוא צריך**. עיין בתוספות שהגיה בקושיא זו וכן במנחות דף פ"ו ע"ב ויש לתרץ קושיות התוספות דה"ק וכי לאורה אע"ג דכ"ע הולכין לאורה מ"מ כיון דבבית אפל צריך נר הדיוט תעלה על דעתך דגם בבהמ"ק היה בו חדרים שיש בו אפל והיו צריכין לאור הנר לזה קאמר דהרי כל מ' שנה וכו' וכדאי' במדרש הובא בילקוט פרשת בהעלותך דף רי"ח ע"ד וז"ל רשב"א אומר מנין שכל מ' שנה שהיו במדבר לא נצרך לאור הנר אלא אדם נכנס לפנים מחדר כמין פנס נכנס עמו תלמוד לומר לעיני כל ישראל בכל מסעיהם עמוד האש מאיר להם עכ"ל עי"ל לפי גרסת הש"ס שם במנחות

י"ל דקאי על מה דקאמר התם מתחלה עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל כיון שנעשה בה נס שבה היה מדליק ובה היה מסיים על זה קאמר דלמא לא משום הכי נעשה נס זה אלא משום שהיה צריך לאורה דגלאי היה הדבר להדליקו מנר א' אם לא אחר שמת שמעון הצדיק נתבטל הנס והיו מוכרחין להדליק ממזבח החיצון וכדאיתא ברמב"ם פ"ג מהלכות תמידין דין י"ג וי"ד על זה קאמר שזה אינו דהלא כל מ' שנה שהלכו ישראל במדבר היה שורה עליהם. ענן האש להאיר להם וממנו היה יכול להדליק בענין שלא היה שום ביזוי אלא ודאי עדות הוא שהשכינה שורה בישראל ודו"ק:

ענף יוסף

ולשמחה כמו בפורים. ועיין מ"ש בעץ יוסף. והלבוש מתרץ וז"ל ומפני שלא נמסרו ישראל באותו זמן ביד מושל אחד שהיה מושל עליהם להריגה כמו שהיה בימי המן אלא שבאו האויבים עליהם למלחמה ולא בקשו מהם אלא ההכנעה ולהיות ידם תקיפה על ישראל ולהעבירם על דתם כידוע ממעשה אנטיוכוס שלא גזר עליהם להרוג ולהשמיד רק גזרות ושמדות כדי להמיר דתם. ואם היו ישראל מכניעים להם להיות כבושים תחת ידם ולהעלות להם מס והוזרים לאמונתם חלילה לא היו מבקשים יותר. אלא שנתן השי"ת וגברה יד ישראל וכבשום ונצחום לכך לא קבעום אלא להלל ולהודות ולא למשתה ושמחה. כלומר

עץ יוסף

דנחשים ועקרבים יש בו דלמא טיט ואבנים יש בו. וי"ל דדייק מדכתיב והבור רק ואי הוה בו טיט ואבנים אין זה נקרא רק. דבשלמא אי היו בו נחשים ועקרבים אתי שפיר דכתיב רק דנחשים ועקרבים דרכן לכנוס בחורין ובסדקים והוה כאילו רק אבל מ"מ היו בו. ואין להקשות כיון דנחשים ועקרבים יש בו א"כ הצלת ראובן אינה הצלה שימיתוהו הנחשים והעקרבים. וי"ל שהם לא ידעו מזה אלא שהיו סבורים שאין בו אפילו נחשים ועקרבים. דאל"כ איך רצו למכרו אותו כיון שראו הנס שנעשה לו שלא הזיקו ולא המיתו אותו (מנחת יהודה):

אמר רב אסי אמר רב. ברבינו הרא"ש ליתא הני תיבות אמר רב וכן משמע מלשון רש"י ד"ה תלי. סוכה ע"ש (מהגאון ר' ישעיה ברלין): ה"נ שלא יהו

אמר הבונה כל השמנים יפים לדיו. מאחר שנצטווינו לכתוב ס"ת תפילין ומזוזות אין להפלא אם הבינו חז"ל על הדיו איך יעשוהו ואמר שמן זית מן המובחר כי כשם שנבחר שמן זה להאיר במנורה שבמקדש ונרות של מצוה כן הוא המשובח מכולם להאיר עיני ישראל באורה של תורה בכתבי הקדש כי נר מצוה ותורה אור:

המתורגמן. א) צעהלען. ב) צו מישען. ג) זעפטע. ד) באלזאם.

יד יוסף

א חולין פז ע"א: ב מנחות דף כו ע"ב: ג עיין חגיגה דף כ"ו ע"ב. תוס' ד"ה מנורה: ד עיין שבת דף יח ע"א. תוס' ד"ה אבל דיו:

חרושי גאונים

שאסור ליקח שכר בעד תורה שבע"פ והמלך החכם הזהיר במאמרו אמת קנה ואל תמכור. ירצה שאף אם אתה הפרזת מעות הרבה על לימודך. אף על פי כן תלמוד אתה עם אחרים בחינם. ולא

אהבת איתן

שאכל תאני דטבל דס"ל לשיטא. וא"כ א"ש ולק"מ מהשיא דנדרים דבלא עבירה כלל ודאי אינו מביא תקלה בשום איסור אף שאינו של אכילה, הא דא"ר ישמעאל דיביא חטאת לכפורה לא אתיא רק למ"ד דמחייב בטעה בדבר מצוה דלמ"ד דפטור ה"נ ליכא חיוב חטאת ומיהו לפמ"ש דעבר אדרבנן א"ש לכ"ע דלא מקרי טרוד בד"מ רק היכא דעבד ברשות ולא עבר אף אדרבנן: (שייך לעיל)

מעשה בתלמיד אחד שמת בחצי ימיו כו'. ולא היה אדם מחזירם דבר. לכאורה הל"ל דלא היה ממיימינין ובזה אין אריכות ימים כדאי' לקמן (דף סג ופח) וי"ל דה"מ שלא בעידנא דעסיק בה והכא הוי כמו בעידנא כיון שלמד תורה כל כך וכה"ג כתבו התוס' בסוטה (דף כא). והנה התוס' בחגיגה (דף ה) כתבו דהוו מצו להשיבה שהיה התלמיד מאותן שנאמר בהן הן בקדושיו לא יאמין ולא השיבום משום שלא היתה תשובה נאחת. והטורי אבן דחה דברי התוס' דבאמת לא היתה תשובה כלל לומר שהיה מהני דבקדושיו לא יאמין דמסתמא לאו דוקא קאמר שמת בחצי ימיו ממש בצמצום אלא מעט יותר מחציו ואמרינן ביומא דכיון שעברו

שם מאי מברך מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה*) והיכן צונו רב אויא אמר (דברים יז) מלא תסור רב נחמיה אמר (שם לב) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך:
שם תניא א"ר שמעון בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני בטול עניים ומפני החשד ומשום בל תכלה. מפני גזל עניים שלא יראה בעה"ב שעה פנויה ויאמר לקרובו עני הרי זו פאה. [שם ע"ב] ומפני בטול עניים שלא יהיו עניים יושבין ומשמרין עכשיו מניח בע"ה פאה. ומפני החשד שלא יהיו עוברים ושבים אומרים תבא מארה[א] על אדם שלא הניח פאה בשדהו ומשום בל תכלה. אטו כולהו לאו משום בל תכלה נינהו אמר רבא מפני הרמאין:
יג שם אמר רב הונא הרגיל בנר (חנוכה) הויין ליה בנים ת"ח הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה הזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין. רב הונא הוה רגיל דהוה חליף ותני אפיתחא דרבי אבין נגרא חזי דהוה רגיל בשרגא טובא אמר תרי גברי רברבי נפקי מהכא נפקי מינייהו רב אידי בר אבין ורב חייא בר אבין. רב חסדא הוה רגיל דהוה חליף ותנא אפיתחא דבי נשא[ב] דרב שיזבי. חזא דהוה רגיל בשרגא טובא אמר גברא רבה נפק מהכא נפק מינייהו רב שיזבי. דביתהו[ג] דרב יוסף הות מאחרה ומדלקת לה. אמר לה רב יוסף תנינא[ב] (שמות יג) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מלמד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן**) סברה לאקדומה אמר לה ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר אמר רבא [ג]דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן. דמוקיר רבנן הוו ליה חתנוותא רבנן. דדחיל[ג] מרבנן הוא גופיה הוי צורבא[ד] מרבנן ואי לאו בר הכי הוא משתמען מיליה כצורבא מרבנן:

*) נ"ל בא"י אמ"ה שעשה נסים וכו' ושהחינו וכו' וכ"ה ברי"ף ובראש. **) בע"י דו"ו וד"ס סגי' סבר לאקדומה אמר ליה ההוא סבא.

רש"י

והיכן צונו. הא לאו דאורייתא היא אלא מדבריהם מלא תסור מן הדבר אשר יגידו לך [וגו']: לסוף שדהו. לגמר קצירו כדכתיב לא תכלה משמע בשעת כלוי ולא שיקצר אותה קודם לכן: מפני בטול עניים. וכולהו מפרש להו: שעה פנויה. שאין עניים אלו ויאמר לקרובו עני מהר וטול כאן עד שלא יבואו אחרים אבל עכשיו שמניחה בגמר קציר השדה העניים רואים ובאים: מפני בטול עניים. שלא היו יודעים מתי יקצור אותה: מפני החשד. שהעוברים רואים בגמר קצירו שהוא מכלה את הכל ולא ידעו שנתנה כבר: ומשום בל תכלה. דמשמע בשעת כלוי: אטו כולהו. (הא) [הני] דאמרן לא טעמא דלא תכלה קא מפרשי ומאי שנא שעת כלוי: אמר רבא מפני הרמאין. העוברים על לא תכלה ואומרים כבר נתנוה: בנים ת"ח. דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה: נגרא. חרש עצים: בשרגא. דשבת: חליף ותני. עובר ושונה כלומר עובר תמיד: דבי נשא. אביו וא"ד חמוה: נפק מינייהו. דחתנו כבנו: מאחרה ומדלקה. נר של שבת סמוך לחשכה: לא ימיש. קרא יתירא הוא להך דרשה [דהא כתיב וה' הולך לפניהם יומם]: עמוד הענן. של יום: משלים. אורו: לעמוד האש. שהיה עמוד האש בא קודם שיסתלק [עמוד] הענן אלמא אורח ארעא בהכי: לאקדומה. בעוד היום גדול: תנינא. שונה אני: שלא יקדים. דלא מנכרא (מילתא) שהוא של שבת: דרחים. אוהב: הוו ליה בנין רבנן. ואהבתו עליהם כאב על בן: ואי לאו בר הכי

תוספות

ה"ג דהוו רגילי בשרגא. פי' הבעל והאשה לכך אמר תרי גברי רברבי נפקי ולקמן חזיא דהות רגילה האשה לבדה לכך קאמר דנפיק חד גברא רבה בזכותה:

מהרש"א

רצונו משא"כ באורו דלא שייך לומר כן כיון דלאורו הלכו במדבר וק"ל: הרגיל בנר הויין כו'. בכל איתך אמר לשון הזהיר במזוזה בטלית בקידוש משום דבכל הנך האיש מוזהר עליהן ביותר משא"כ בנר דעיקר המצוה באשה לא קאמר גבי איש רק הרגיל דהיינו מרגיל את אשתו להיות רגילה בנר ולגבי האשה הא תנן לקמן במתני' לשון זהירות על ג' דברים נשים כו' על שאינן זהירות כו' ודו"ק: הזהיר בקידוש כו'. זה השכר נמי הוה מן הדומה דעיקר קידוש היום הוא ביין כדאמרינן זכור את יום השבת וגו' זכרהו על היין דכתיב ביה זכרו כיין לבנון כמ"ש התוספות בפרק ע"פ ודו"ק: אמר תרי גברי כו'. כתבו התוספות דה"ג חזא דהוו רגילים כו' פי' הבעל והאשה כו' ולקמן גרסינן חזא דהוה רגילה האשה לבדה כו' עכ"ל. והוא דחוק דמשמע בעברם שם באמש בליל שבת ראו הרבה נרות דולקים אבל אינו דומה דבעברם שם ברחוב ראו מי שהדליקם וע"כ נראה לפרש ולקיים גירסת כל הספרים אלא דרב הונא ראה שהיו רגילים בבית רבי אבין בשרגי טובא בין בליל שבת ובין בחנוכה אפילו בחול אמר תרי גברי כו' אבל רב חסדא לא ראה דהוו רגילי אלא באחד מהם או בשבת או בחנוכה לא אמר אלא גברא רבה כו' וק"ל: שעמוד ענן משלים כו'. פי' עמוד ענן בא ביום לנחותם הדרך ועמוד אש בא בלילה להאיר להם ומייתי כיון דעמוד אש מקדים לבא ביום בעוד ענן קיים כן יש להקדים בעוד יום נר שבת גם שלא בא רק להאיר בלילה: דדחיל [מרבנן] הוה איהו גופיה כו'. מעלת מדת האהבה בכ"מ ודאי דהיא יותר גדולה מן היראה אלא כיון דכבר הוא רחים רבנן הרי הוא ודאי כבר ת"ח דאל"כ לא היה אוהב את הרבנן כדאמרינן פ' אלו עוברין [א] גדולה שנאה ששונאין ע"ה לת"ח כו' וקאמר שם דארע"ק כשהייתי ע"ה אמרתי אנשכנו לת"ח כחמור כו' וקאמר דזוכה כמי דרחים

הרי"ף

הרגיל בנר חנוכה וכו'. אפשר לתת טעם לזה לפי שמלכות עובדי כוכבים הרשעה בקשה לשכח תורה מישראל והצילנו ה' והזרם עטרת התורה ליושנה הדלקנו הנרות שללו על הנסים והרגיל וזריז בנרות חנוכה הוא יורש שחביבה עליו התורה ולכך יאכל מפרי דרכו והויין ליה בנים ת"ח דהיינו אור תורה יהיה זורח מזרעו: הוה רגיל בשרגא. יש גורסין רגיל בשרגי בכך דלעיל דהיינו מדליק ב' נרות ונפקי מיניה תרי גברי רברבי והכא רגיל בשרגא שהוא נר אחד לכך אמר דנפיק חד גברא רבה: לא ימיש וכו' מלמד שעמוד הענן וכו'. פרש"י קרא יתירא הוא להך דרשה ועוד י"ל דדייק דהל"ל לא ימיש מלפני העם ומדקאמר לפני העם הוא ללמדנו שעמוד הענן משלים לעמוד האש וה"ק לא ימיש עמוד הענן ובעודנו עומד כבר הקדים ובא עמוד האש לפני העם:

עין יעקב

הרגיל בנר ס"ל בנים ת"ח. עיין פירש"י דפי' ע"י נר חנוכה ושבת דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ועיין בחידושי הרי"ף ובח"א מקשה למה נקט כאן הרגיל ובאינך נקט הזהיר במזוזה וכו' ועוד דעכשיו בזמן הזה דכ"ע רגילים במצות נר חנוכה ונר של שבת יהיו לכולם ת"ח ואי לא דמסתפינא הייתי אומר דקאי הרגיל בנר כדי שבני ביתו יכולין ללמוד בלילה אבל הנר ה"ל בנים ת"ה וכיון דאין זה מצוה פרטית מחויבת נקט לשון רגיל משא"כ באינך מצות מחויבות כמו מזוזה וציצית על כל אדם הוא שחיוב רק הזהיר בהו לעשותם כתיקונם ולבדוק אותם שכרו שיש לו דירה נאה וטלית נאה: דרחים רבנן וכו'. דכיון שהוא אוהב רבנן ורחים להו כרחם אב על בן לכך מדה כנגד מדה ה"ל בנין רבנן ודמוקיר רבנן ה"ל חתני רבנן דכיון שהוא מוקיר רבנן ה"ל חתני רבנן נמצא שזוכה מדה כנגד מדה

עין יוסף

מצות בזויות עליו. הטור בשם אביו הרא"ש כתב שאפילו תשמיש של קדושה אסור כגון ללמוד תורה. והטעם כתב הר"ן והלבוש כיון שע"י נס שנעשה במנורה תקנוה עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל שהרי לפנים היתה עומדת בהיכל מקום שלא ראו בני אדם את אורה:

ענף יוסף

כלומר כיון שהם רצו למחא אותם מזה לכפור ח"ו בד"ת. ובעזרתו יתברך לא הפיקו זממם וגברה ידנו. לכך קבעו אותם לחזור ולשבח ולהודות לו על שהיה לנו לאלהים ולא עזבנו מעבודתו. אבל בימי המן שהיתה הגזירה להרוג ולהשמיד את הגופות שהוא ביטל משתה ושמחה ולא את הנפשות שאפילו המירו דתם חלילה לא היה מקבל אותם. לכך כשנצלנו ממנו קבעו להללו ולשבחו יתברך ג"כ ע"י משתה ושמחה ע"כ:

יג הרגיל בנר חנוכה הויין ליה בנים ת"ח. בגמרא ליתא תיבת חנוכה. וכתב הפר"ח ונראה האי דנקיט הויין ליה בנים ת"ח ולא קאמר דאיהו גופיה הוי צורבא מרבנן משום דמיירי אם הוא כבר ת"ח. או דלאו בר הכי הוא אי נמי נקט משום נר חנוכה דכיון

[א] מהרש"א ד"ה דדחיל פ' אלו עוברין (מ"ט ע"א):

יד יוסף

א עיין שבת דף קיו ראש ע"ב מבואר דבי נשא פירוש אביו. (הגהות הב"ח): ב מכילתא סוף פרשת ויהי בשלח תוספתא סוטה פ"ד: ג עיין מכות י ע"א:

חדושי גאונים

תעשה מן התורה קדוש: אלה מועדי ה' ספקות אשר הפירותי במאמר קצר הלז. והנני מפרש המאמר הלז ע"ד עומק הפשט. באופן שיותרו הספקות כלן: הנה במה דנקיט רב חסדא בידי' תרתי מתנתא ואמר כל מאן דאתי

אהבת איתן

רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב לא יחטא וא"כ אין לומר שהיה מאלה דבקדושיו לא יאמין דהא טעמא דאין מאמין בקדושיו הוא משום שמא יחטא לסבה. וזה כיון שעברו רוב שנותיו ולא חטא היה בטוח שלא יחטא והקדימו בזה בסי' נפתלי שבע רצון פ' ת"ש. ואני אומר דהא דיומא דאם עברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא היינו כשוגג שישמרהו ה' שלא יבוא לידי מכשול. אבל במזיד ודאי דהבחירה בידו ולא ניטלה הימנו כל זמן שהוא חי. ולפ"ז אף אם עברו רוב שנותיו בלי חטא אפ"ה איכא למימר שהיה מקדושיו לא יאמין כדברי התוס' וכן מוכח בברכות (דף כט) דאמר רבא הכא דתנן אל תאמין בעצמך עד יום מותך דאפי' לדיק מעיקרו דילמא הדר בי' שהרי יוחנן כה"ג

גאון יעקב

אמר רבא דרחים רבנן כו' ע"ש. שהראשונים נתקשו בזה שלא בהקב"ה מלינו

[א] מהרש"א ד"ה כיון. בנדה (ס"א ע"ב): [ב] שם ד"ה ואמר. פ"ק דברכות (י"ד ע"ב):

יד יוסף

א עיין לקמן פר"ש דף פ"ח פירש"י דרך אחר (כ"ח): ב שבת דף קנ"א ע"ב ע"ש. נדה דף ס"א ע"ב: ג עיין מדרש רות פרשה ג' סי' א':

חדושי גאונים

ואמר לי שמעתתא חדתא משמיה דרב כו' הבין רבא בר מחסיא שלא נעלם מן ר"ח הדין שכל הנותן מתנה לחבירו צריך להודיע לו המתנה. דא"כ לא היה נקיט בידיה המתנות. רק היה אומר בסתם מאן

אהבת איתן

שהימש בכהונה גדולה פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי ש"מ דאע"פ שעברו רוב שנותיו בלא חטא אפשר שיעשה רע בבחירתו בכוונה. ושוב מצאתי להתוס' ישני' ביומא שהרגישו להקשות כן מההיא דיוחנן כה"ג בברכות ותירצו דודאי אם בא ליטמא אין נועלין בפניו לגמרי אלא הרבה מכריעין אותו מכאן ואילך בלי עמל לטהר ולהתקדש עכ"ל

גאון יעקב

שמדת אהבה שכרו מרובה ממדת יראה (ובסוטה ל"א אמרי' שבכר האהבה הוא לאלפים דורות ושכר יראה לאלף דור ומקרא מלא הוא ועושה חסד לאלפים לאוהבי. (ואתחנן) ובסוף סדרא כתוב ולשומרי מצותיו לאלף דור. ופי' רש"י שומרי מצותיו אלו העושים מיראה. ומפרש הסמ"ק הטעם. כי יראה הוא רק זהירות להיות זהיר כשתבא עבירה לידו אל יעשנה. אבל האהבה היא זריזות מקודם לכהן שלא יבא לידי עבירה. הרי בעיניך כי אגלו יתי'

יד דף ל ע"א **שאול שאלתא** זו [א]לעילא מרבי תנחום דמן נוי מהו לכבויי בוצינא דנורא[א)] מקמיה באישא בשבתא. פתח ואמר אנת שלמה מלכא אן חכמתך אן סוכלתנותך לא דייך שדבריך סותרים דברי דוד אביך אלא שדבריך סותרין זה את זה. דוד אביך אמר (תהלים קטו) לא המתים יהללו יה ואת אמרת (קהלת ד) ושבח אני את המתים שכבר מתו וחזרת ואמרת (שם ט) כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. לא קשיא הא דקאמר דוד לא המתים יהללו יה הכי קאמר לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות קודם שימות שכיון שמת בטל מן התורה ומן המצות ואין להקב"ה שבח בו והיינו דאמר רבי יוחנן מאי דכתיב (תהלים פח) במתים חפשי [ב]כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצות. ודקאמר שלמה ושבח אני את המתים שכבר מתו שכשחטאו ישראל במדבר עמד משה לפני הקב"ה ואמר כמה תפלות ותחנונים לפניו ולא נענה וכשאמר (שמות לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך מיד נענה ולא יפה אמר שלמה ושבח אני את המתים שכבר מתו. ד"א [ג]מנהגו של עולם שר בשר ודם גוזר גזירה ספק מקיימין אותה ספק אין מקיימין אותה. ואת"ל מקיימין אותה. בחייו מקיימין

רש"י

הוא. שאינו רגיל לעסוק בתורה: **שאול שאלתא**. שאלו שאלה: **לעילא** מרבי תנחום. לפניו וכן לשון התלמוד והמקרא שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו) על שם שיראים להתקרב לפניו ועומדים ברחוק: **דמן נוי**. מקום: **באישא**. חולה תרגום של רעה בישתא: **פתח ואמר**. כך היו רגילין לפתוח באגדה תחלה והיא דומה לשאלה. ודרש כי לכלב חי כשמר גדולים החיים ופיקוח נפש: **אן היא**. אנה הלכה: **וחזרת ואמרת**. לסתור דברי עצמך: **לא קשיא**. איהו גופיה הוה מפרש להו: **דאמר ר' יוחנן**. קרא קא דריש במתים חפשי ושבח אני את המתים שעסקו בחייהם בתורה ובמצות ומתו ראוים לשבחם אפילו מצדיקים חיים שגדולים הן במיתתן מבחייהם: **עמד משה**. ואין לך לדיק

מהרש"א

רבנן לבנין רבנן ודו"ק: אן סוכלתנותך כו'. סוכלתנותך כמו תבונתך דתרגומו של תבונה סוכלתנו א"כ סכלות ושטות ממש קאמר עש"ה שאמר שלמה ופניתי אני לראות חכמה הוללות וסכלות וגו' וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות וגו' ולבי נוהג בחכמה ולאחוז בסכלות וגו' ודו"ק: כיון שמת אדם בטל מן התורה והמצות כו' והיינו כו'. לכאורה קשה אין זה צריך ראיה דמה עשיית מצות שייך בקבר וי"ל דאפילו מצוה דאפשר לקיים בקבר כגון שלא לקוברו בכלאים אינו צריך והכי קאמרינן בהדיא בנדה[א]בפ' האשה לר"י דדרש חפשי מהמצות ואפילו למ"ד התם דאסור לקוברו בכלאים היינו משום דלעתיד מצות אינן בטלות וציצית דרמינן להו אינו אלא משום לועג לרש ועיין בתוס' שם ודו"ק: **ואמר** כמה תפלות ותחנונים כו'. הכי משמע מתוך המקראות בפ' עקב [דכתיב ואתנפל לפני ה' את ארבעים יום ואת ארבעים הלילה וגו' דהיינו כמה תפלות ותחנונים] ולא נענה עד דבתר הכי כתיב זכור לאברהם וגו' וכתיב בעת ההיא וגו' לסוף מ' יום כתרצה להם ויש לדקדק בזה דקאמר עמד משה כו' ולא נענה דהיינו בזכותו כפרש"י וזה סותר לכאורה מ"ש פ"ק דברכות [ב] משה תלה בזכות אחרים זכור לאברהם וגו' ותלו לו בזכות עצמו חזקיהו כו' הא משה נמי תלה בזכות עצמו בכמה תפלות

עיון יעקב

דתתני הרבנן מוקרין ליה כי חייב אדם בכבוד חמיו אבל אי ה"ל בנין רבנן כשעולין לגדולה אינן מוקרין לאביהם כדאיתא בי"ד סימן ר"מ שיש להם להרחיק זה מזה כאשר עשה מהר"מ כשעלה לגדולה ודדחיל מרבנן שמורא רבו עליו כמורא שמים גם הוא גופא יהיה צורבא מרבנן וידחלו מיניה ג"כ וישתמען מיליה ועיין בחידושינו בברכות דף ז' גבי גדולה שימושה יותר מלימודה, ועיין בהקדמה לספרי שבות יעקב חלק ראשון מ"ש א"מ ו הרב מהור"ר יוסף נר"ו בזה: **שאול** שאילתא לעילא מר' תנחום דמן נוי. נראה דלא על מעשה שאלו מדקאמר בשבתא משמע ששאלו בחול אם יארע דבר כזה בשבת כילד יעשו ואם על מעשה שאלו לא היה מתעצל להשיב כן ע"י לפתוח תחלה באגדה ולהמשיך בדברים כל כך דהא מקדימין בזריזות ולא באיחור משום פיקוח נפש כדאיתא בא"ח סימן שכ"ח: **מאי לכבויי בוצינא** דנורא מקמי באישא בשבתא. אף דמשנה שלימה שנינו אם בשביל החולה שיישן פטור וקי"ל פטור ומותר עיין בחידושי הרי"ף ועי"ל שעיקר השאלה היה אם הנר הודלק בשביל בני בית המרובים בשביל כבוד שבת ושלום בית ואירע שם איזה חולה אם יש לכבות הנר בשבילו אף שהוא צורך שאר בני בית כי במתניתין י"ל דמיירי שאין צורך לשאר בני בית שיש להם נר של שבת בבית אחר ולהכי שפיר השיב מוטב תכבה נר של בשר ודם דהיינו שהוא צורך שאר בני אדם מפני נרו של הקב"ה: **לא** די שדבריך סותרין דברי דוד אביך. אף שבשלמה כתיב ויחכם מכל האדם מ"מ תהלים נאמר ברוח הקדש אין לסתור דבריו: **שכיון** שמת בטל מן התורה ומן המצות. והא דאמרינן בסוף ברכות צדיקים אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב דכתיב ילכו מחיל אל חיל היינו נשמתן של צדיקים שעולה למעלה כמלאכי השרת בישיבה של מעלה אבל גוף האדם הגשמי שבו בטל מן התורה ומן המצות וכדמייתי מהא דרבי יוחנן דקאי אלקוברו הגוף בציצית כדאיתא בנדה פרק האשה ואע"ג דרבי יוחנן קאמר חפשי מן התורה ומן המצות משמע דאם רוצה לקיים הוי עכ"פ כאינו מצווה ועושה מ"מ י"ל דזה כוונת רש"י ר"י קרא קדריש כלומר הא דקאמר רבי יוחנן חפשי הוא לאו דוקא דבטל מכל וכל מהתורה והמצות והא דנקט לשון חפשי נקט ליסנא דקרא דפשטיה דקרא לאו אהאי קאי וק"ל: **ואמר** כמה תפלות ותחנונים לפניו לא נענה. פירש"י עמד משה ואין לך לדיק ממנו ולא נענה בזכותו וצ"ע דהא להדיא איתא בש"ס דברכות דף י' ע"ב משה תלה בזכות אחרים שנאמר זכור לאברהם ונענה בזכות עצמו שנאמר לולי משה בחירו. ואי לאו פירש"י הייתי אומר דודאי משה לא רצה לתלות בזכות עצמו מפני ענוה שבו כדאיתא שם אלא מ"מ היה באותו דור שאר צדיקים שהרי שבט לוי וזקנים שבדור שלא חטאו ולא נענה בהזכיר זכותם עד שהזכיר זכות אבות ראשונים וזהו ושבח אני את המתים אבל במשה דלא קם כמותו ודאי זכותו גדול מהם. אך ק"ק דלמא לאו משום שזכותם גדול אלא משום שנשבע הקב"ה להם כדכתיב אשר נשבעת להם בך מ"מ עכ"פ מזה מוכח ששבח להם יותר מן החיים שלא נשבע אלא להם: ד"א

הרי"ף

שאול שאילתא וכו' מהו לכבויי בוצינא וכו'. וקשה דמשנה שלימה היא אם בשביל החולה שיישן פטור ואמרינן בגמ' דפטור ומותר. ויש מי שתירץ דשאלו על המסוכן למיתה ע"פ רופאים אם מותר לכבות הנר מפניו. וגם זה איננו שוה לי דפשיטא דמותר מפני חיי שעה. ונלע"ד שהשאלה היא היכא דאפשר לסלוקי בוצינא מקמיה אי אמרינן דניחא לטלטל הנר שהוא שבות מלכבות שהיא מלאכה ויש צד אחר שלא לטלטל כדי שלא יצטער החולה בעוד שמוליכה מהבית חולה ויותר טוב לו לכבותה מיד ומסקינן שהנשמה נקראת נר ומוטב שיכבה נרו של ב"ו מנרו של הקב"ה ולא יצער החולה אפילו שעה אחת: **אביך** אמר לא המתים יהללו יה וכו'. ואין לומר דלמא על העובדי כוכבים שהם חשובים כמתים הוא אומר לפי שכבר כתיב ולא כל יורדי דומה והם רשעים שראוים לירד בגיהנם ומאי דאמר לא המתים הוא מתי ישראל: **דאמר** ר' יוחנן. פרש"י קרא קדריש במתים חפשי וכו' [יל"ד] דרש"י פי' בקרא מה שלא אמרו בגמ' דהא בסמוך דרשוה על שלא נענה משה במדבר אלא בזכות האבות שכבר מתו. אי נמי במשה שגזר כמה גזרות והם קיימות לעד א"כ בשלמה שלא נענה עד שהזכיר לדוד אביו שכבר מת ומתוך הדוחק יש לפרש לשון רש"י בדקדוק לשונו דאמר קדריש במתים חפשי והכונה שדקדק רש"י מ"ש והיינו דר' יוחנן דאמר במתים הפשי דמעיקרא קאמר לעולם יעסוק אדם בתורה קודם שימות דכיון שהוא מת בטל מהתורה ואין להקב"ה שבח בו ור' יוחנן לא איירי בשבח הלומד תורה בחיים אלא אמר שכיון שמת נעשה חפשי כלומר שניצול מהשעבוד כי בעודנו חי הוא עבד אבל אם יש בו שבח כשהוא חי לא אמר. וא"כ רבי יוחנן לא דיבר בשבח הלמד תורה מחיים וא"כ איך הוא אומר והיינו דר' יוחנן. לזה פרש"י קרא קדריש במתים חפשי ושבח אני וגו' כלומר שבדרש ר' יוחנן מדריש קרא דושבח אני את המתים שעשו שליחותם בעוה"ז ועסקו בתורה וא"כ מתו ונעשו חפשים לפי שעסקו בחייהם כראוי. ובזה הם חפשים שאלמלא כן אינם נקראים חפשים אחר מיתתם כיון שסופם לידון בגיהנם ועל אותם שעסקו בחייהם כראוי כתיב ושבח אני את המתים החפשים דהיינו שעסקו בחיים בתורה שהם גדולים במיתתם יותר מבחייהם וז"ש כאן והיינו דר' יוחנן: **ואתה** אמרת ושבח אני את המתים. כלומר אתה סותר דברי אביך מהקנה לקנה שאביך שלל תהלת המתים ואתה שבחת למתים יותר מחיים וכ"ת דלענין התהלה אמר לא המתים יהללו יה אבל בענין המעלה שיבח את המתים לז"א דבריך סותרים זה את זה שאמרת כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת וכיון שמעלת המת גדולה מן החי איך הוא אומר שהכלב חי הוא טוב מן האריה המת וכן אין לומר שתהלת החי גדולה מהמתים שלא המתים יהללו יה שא"כ איך אמר לכלב חי טוב מהאריה המת והלא אין לכלבים ענין מעלה של תהלה. ומשני הא דאמר לא המתים יהללו יה הוא לומר שיעסוק בתורה בעודנו חי כי בזה יש שבח להקב"ה בו שהוא מהלל שם ה' בתורה שלומד בתורה ובמצות שעושה. ומ"ש ושבח אני את המתים דייק דקרא דכתיב שכבר מתו שאינו מדבר בכללות המתים אלא על האבות שכבר מתו בחייהם אברהם שנשרף בכבשן וכן יצחק פרחה נשמתו בשעה שנעקד וכן יעקב נתפגש במלאך שכולו אש ואותם המתים שכבר מתו בעודם חיים והשוו עצמם כמתים כדכתיב באברהם ואנכי עפר ואפר יש לשבחם

ענף יוסף

דכיון דזריז בה והשמנה ימים רומזים ג"כ למצות מילה שבטלו מהם זוכה לתרתי שיהיה לו בנים למולם ושיהיו ת"ח. והא"ז וא"ר תירצו שמשום הכי לא קאמר דאיהו גופיה הוי צורבא מרבנן משום דקרא ע"כ עיקרו לנר שבת אתא שהוא דאורייתא וקי"ל דעיקר מצות הדלקת שבת הוא בנשים. ובנשים לא שייך איהו גופיה הוי צורבא מרבנן דכל המלמד בתו תורה כו':

יד מהו לכבויי בוצינא דנורא מקמיה באישא בשבתא. ועיין בסוף הסימן התשובה שהשיב דנר קרוי נר והנשמה קרויה נר מוטב תכבה נר של ב"ו כו'. שקשה מאד וכי השאלה הוא מפני מעלת הנר שהשיב שנרו של הקב"ה חשוב יותר מנר של ב"ו. הלא השאלה היה בשביל חילול שבת. והיה לו להשיב שחשוב יותר משבת. לכן נראה דהשאלה לא היה אם לכבות בשבת גופיה רק היה אם לכבות נר שהודלק לשם שבת. בשביל חולה. מקמיה שבת. ביעבור

המתורגמן. א) אין ברענענדעם ליכט.

לדייק ממנו ולא נענה בזכותו: ד"א ושבח אני את המתים. הראשונים מן החיים של עכשיו שהראשונים טובים מאלה תדע שמתקיימות גזרותיו של משה ואין מתקיימות גזירות מלכים של עכשיו: ותקן כמה תקנות. כי היא דתניא במגילה (דף ד ולב) משה תקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענינו של יום: על אותו עון. דבק טבע: דבקו שערים. של בית קדשי הקדשים: כ"ד רננות. רנה תפלה תחנה כתובים בתפלת שלמה עד כ"ד וי"א כ"ד ברכות דתענית ולא נהירא*): רהטו. שערים: בתריה למבלעיה. סברי דעל עצמו אמר מלך הכבוד אמרי ליה שערים מי הוא זה מלך הכבוד אמר איהו ה' עזוז וגבור (תהלים כד): שונאי דוד. ממשפחת

*) משום דבברכות כט. איתא להיפך ב"כ בכתובות אור פ' שמיני.

תפלות ותחנונים עד שראה שלא היה נענה בזכות ותלה לו בזכות אחרים ויש ליישב ודו"ק: ואילו משה רבינו גזר כו' ותקן כמה תקנות כו'. פירש"י דתקן להם שיהו שואלין ודורשין כו' ע"ש אם דקדק ודחק לפרש כן משום דשאר התורה אמרה משה מפי הקב"ה א"כ מה יאמר שגזר כמה גזירות ולשון כמה תקנות נמי משמע הרבה תקנות ולולא פירושו נראה דאכל התורה קאמר ולפי שיש בה חוקים דהיינו גזירות ויש בה מושכלות דהיינו תקנות קאמר דכל גזירותיו ותקנותיו מתקיימין לפי שאמרן מפי הקב"ה והרי אני משבח את המתים בגזירתן ותקנתן שגזרו ותקנו מפי הקב"ה יותר מגזירת מלך ב"ו שעדיין חיים לפי שגוזר מעצמו ואין מתקיים: [מחול לי על אותו עון כו'. מפורש בפ' חלק ע"ש: שמחים שמצאו וכו'. מפורש בפ"ק

מקיימין אותה במותו אין מקיימין אותה ואילו משה רבינו גזר כמה גזירות ותקן כמה תקנות וקיימות הן לעולם ולעולמי עולמים ולא יפה אמר שלמה ושבח אני את המתים שכבר מתו. דבר אחר ושבח אני וגו' כדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (תהלים פו) עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו. אמר דוד לפני הקב"ה [א]רבש"ע מחול לי על אותו עון אמר לו מחול לך אמר לו עשה עמי אות בחיי אמר ליה בחייך איני מודיע בחיי שלמה בנך אני מודיע כשבנה שלמה את בית המקדש בקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים [ב]דבקו שערים זה בזה אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה פתח ואמר (שם כד) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד רהטו בתריה למבלעיה אמרו מי (הוא) זה מלך הכבוד אמר להו ה' עזוז וגבור חזר ואמר שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה ולא נענה כיון שאמר (דה"ב ו) ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך מיד נענה. באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדרה[א]) וידעו כל העם וכל ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו עון ולא יפה אמר שלמה ושבח אני את המתים שכבר מתו. והיינו דכתיב (מלכים א ח) ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו וילכו לאהליהם (שמחים) [ג]שמצאו נשותיהם בטהרה. (ד"א) שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שנתעברו נשותיהן של כל

הרי"ף

בהם עמדו במעשה העגל והגינו על ישראל כשהתפלל משה זכור לאברהם ליצחק וליעקב ומ"ש כי לכלב חי דייק קרא דלא אמר כי הכלב חי טוב מהאריה המת אלא הכי קאמר טלטול הנבלה לכלב חי בשביל הכלב חי עשו לו תיקון בהיתר הטלטול יותר מלטלטל האריה המת שלא התירו לטלטל לדוד אלא ע"י ככר או תינוק: עשה עמי אות לטובה וכו' אמר דוד מחול לי כו'. ויש להבין על מה זה לא רצה הקב"ה להודיעו האות בחייו. וי"א שלהיות עון תלוי הכל שתלוי עד לאחר מיתה כדכתיב אם יכופר העון עד תמותון לכך הודיעו לאחר מיתה. זה אינו שוה לי דאם כן המחילה היתה ראויה להיות לאחר מיתה

עיון יעקב

ד"א ושבח אני את המתים. הא דלא קאמר פירוש הקרא כפשוטו דכל צדיק גדול במיתתו יותר מבחייו כדאיתא פ"ק דחולין י"ל מדכתיב שכבר מתו משמע דאצדיקים הקודמין קאי ולא אצדיקים דהשתא שהצדיקים דהשתא אף לאחר מיתתם אין בהם שבח כ"כ כמו דורות הראשונים: עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו. התפלל כן לפי שהמה ג"כ נתכוונו לבייש פני דוד באמרם לו דוד סבא על א"א מיתתו כמה כדאיתא בב"מ וגם היו באים לחלונו של דוד ואמרו מתי יבנה בית המקדש וכו' כדאיתא במדרש וירושלמי דברכות לכך התפלל דוד עשה עמי אות בחיי דהיינו שהיה רוצה שיבנה בית המקדש על ידו ועי"כ יראו שהשכינה שורה על ידי מעשה ידיו והשיב הקב"ה שבחייו לא יבנה המקדש מטעם שכתבתי לעיל ועוד לפי שהספק

דס כדאיתא שם בשמואל ב' י"ז או משום שהיה חטאתו נגדו תמיד רק שלמה בנו יבנה וכיון שלא יכנס ארון ולא ישרה שכינה עד שיתפלל שלמה ואמר זכרה לחסדי דויד אין לך אות גדול מזה לכך נקרא מקדש על שמו כדאיתא בילקוט שמואל ב' י"ז ועיין ברבה שמות פ' ח' ופ' מ"ד ולכך אמר זכרה לחסדי דויד שעשה חסד אף למי שגמל לו רעה כמו שאול והמעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו: מחול לי על אותו עון. אפשר לומר דלהכי בקש כן כדאיתא פרק חלק דף ק"ז שאמר דוד גלוי וידוע לפניך דאי בעי למכפיה ליצרי הוי כפינא ליה אלא אמינא כי היכי דלא לימרו עבדא דנצח למריה א"כ שפיר קאמר שלמה זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה וידעו שמחל לו על אותו עון וזה שאמר אשר עשה ה' לדוד דייקא שמחל לו על אותו עון לפי שהוא עבדו ומ"מ בחייו לא רצה למחול לו ועשה לו אות באולי יחטא עוד ויגלגל עליו גם הראשונות כי הן בקדושיו לא יאמין אך אחר מיתתו עשה לי אות ע"י שלמה בנו וז"כ הפסוק בתהלים קמ"ג אל תבא במשפט את עבדך עבדך דייקא אך קשה הלא כבר מחל לו. על זה קאמר כי לא יצדק לפניך כל חי כיון שלא שודעת לי האות בחיי ש"מ שאין כאן מחילה גמורה בחיי ועיין בחידושינו בחלק דף ק"ז: שמחים שמצאו נשותיהם בטהרה. וכיון שאמרו ימי נדתן לכך זוכין שיולדין זכרים

עין יוסף

יד דבקו שערים. של בית קדשי הקדשים (רש"י). ומוכרח רש"י לזה מדקאמר בקשו להכניס ארון לבית ק"ק דבקו שערים. משמע דבהיכל הכניסוהו רק כשבאו להכניסו לק"ק דבקו השערים של ק"ק. דאל"כ אלא שפי' שדבקו השערים של היכל ה"ל למימר בקשו להכניס ארון להיכל דבקו כו' ומדרש זה פליג על מדרש ש"ר פ"ח ותנחומא סדר וארא ע"ש: פתח ואמר שאו שערים ראשיכם והנשאו פ"ע ויבא מלך הכבוד. וכפל הענין במלות שונות שאו וגו' והנשאו ע"פ מ"ש שיש מקדש למעלה כנגד מקדש של מטה. ולזה שיתנשאו ויתעלו ראשי שערים במקדש דלמטה ע"י זה יתנשאו ויתעלו ע"י שיבא בם מלך הכבוד על הארון שכבודו יתברך שם (מהרש"א בפ' חלק): רהיטי בתריה למיבלעיה. רצו שערים בתריה למיבלעיה. סברי דעל עצמו אמר מלך הכבוד. ואע"ג דשלמה לא מצי עייל למקום הקודש. יש לומר כמו שטעו שעל עצמו אומר כן טעו ג"כ בו שרוצה לעבור: אמרו מי הוא זה מלך הכבוד. דשלמה היה מכיר בכל לשונות חיות ועופות ושיחת דקלים והיה מכיר בתנועות השערים שאמרו מי הוא זה מלך הכבוד. אי נמי מאחר שהשערים רהטו בתריה למיבלעיה היה מכיר שהם חשבו שעל עצמו אמר ולכך הוצרך לומר ה' צבאות כו' כיון שאמר להם כן שכנו (תולדות נח): מיד נענה. דייק כן מאחר שנאמר זכרה לחסדי דויד עבדך וככלותו שלמה והאש ירדה משמע שלא ירדה רק בזכות דוד: שונאי דוד. ממשפחת שאול שמעי וכיוצא בו (רש"י). וקשה הא שמעי נהרג קודם שנשא שלמה את בת פרעה כמו שאמרו חז"ל שכ"ז ששמעי קיים לא לקח שלמה את בת פרעה כי התלמיד בוש מרבו. ובת פרעה לקח קודם בנין בית המקדש כדכתיב מלכים א' ג' פסוק א' ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד עד כלותו לבנות את ביתו ואת בית ה'. לכן נראה שט"ס הוא ברש"י וצריך להיות ממשפחת שאול ושמעי: ולא יפה אמר שלמה ושבח אני את המתים כו'. שמה שנעשה זה אחרי מותו ולא מתחלה בחייו הוא על שגדלה שלימותו במותו מאשר בחייו. הרי דיש שבח למתים מהחיים: שמצאו נשותיהם בטהרה. דאהליהם דרים מציאת הנשים בטהרה דאין אהל אלא אשה ע"ד וידעת כי שלום אהלך. דאל"כ לאהליהם למה לי. ולפי' הראשון דרים שמחים בעגינה דלאהליהם. ולהדבר אחר פי' תיבת לאהליהם שמצאו נשותיהם בטהרה. ותיבת שמחים דרים שנהנו מזיו השכינה שהיא שמחה חשובה דשובע שמחות את פניו: וטובי לב שנתעברו נשותיהן של כל אחד ואחד וילדה זכר. דרש מטובי לב בנים זכרים ע"ד אשריך וטוב לך וגו' בניך כשתילי זיתים:

דאמיל

ענף יוסף

שיעבור על מצות הדלקת הנר. וע"ז השיב שפיר דמעלת הנר שהוא למצוה בשביל שלום בית ראוי שידחה בשביל נרו של הקב"ה. והמתעסק בשביל חולה פטור מן המצוה. דהא חולין

המתורגמן. א) וויא איין דעק פאן איין טאפף.

א סנהדרין קז ע"א: ב במדבר רבה פ' יד: ג ב"ר ל"ס מו"ק פ"ק ט:

חדושי גאונים

דאמר לי וכו' אתן לו מתנה ומדקעט המתנות בידי' ש"מ שהיה עושה כך מפני הדין שהנותן מתנה לחברו צריך להודיע לו מתן פלוני אני אתן לך כפי' רש"י הנ"ל. אמנם מה שלא הזכיר ר"ח דין זה בשם רב מזה סוברת רבא בר מחסיא שבודאי לא שמע דין זה ממנו דאלו שמע ר"ח דין זה מרב אזי בודאי היה מזכירו בשמו כי הם היה מקפידים על ענין זה מאד. כמבואר בתלמוד

אהבת איתן

ונתכוין למ"ש. ועוד דגם ממקומו הוא מוכרע דהא דאם עברו רוב שנותיו ולא חטא כו' יליף לה ביומא מדכתיב רגלי חסידיו ישמור. ומהאי קרא גופי' יליף עוד שם דאם בא ליד אדם דבר עבירה פעם ראשון ושני ולא חטא שוב אינו חוטא והא מילתא ודאי אינו אלא בשוגג וכדאיתא להדיא בירושלמי דפ"ק דפאה. וכן ה"נ הך דעברו רוב שנותיו כו' דיליף מקרא זה ג"כ לא איירי רק בשוגג אבל במזיד אפשר שיחטא ולפמ"ש נדחין דברי בעל אור הדש בחידושיו לפסחים בסוף ספרו במה שהקשה דלמה הוצרך משה להתפלל על יהושע שלא יהיה בעלת המרגלים דהכבר היה יותר ממ' שנה. ולפמ"ש לק"מ דמ"מ

גאון יעקב

שכר האהבה גדול מיראה. ואגב מדת ת"ח הואי להיפך. כי דחיל מדרבנן שכרו גדול כי הוא גופי' נעשה יורא מרבנן. ורחים רבנן הוא מאהבה. שכרו רק בנין רבנן. והגאון מווילנא ז"ל בהגהות הש"ס מהפך הגירסא באופן דלא יקשה. לבד זה מצאתי דברי הדש

כל אחד וא' וילדה זכר. על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו שמחל לו על אותו עון ולישראל עמו "דאחיל להו עון יום כפורים. ודקאמר שלמה כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת כדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (תהלים לט) הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני ב"אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע הודיעני ה' קצי א"ל גזרה היא מלפני שאין מודיעין קצו של בשר ודם. ומדת ימי מה היא. גזרה היא מלפני שאין מודיעין מדת ימיו של אדם. ואדעה מה חדל אני א"ל ג"בשבת תמות. אמות באחד בשבת אמר ליה כבר הגיע מלכות שלמה בנך ד"ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא[א]. אמות בע"ש ה"אמר ליה (שם פד) כי טוב יום בחצריך מאלף. טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח. [שם ע"ב] כל יומא דשבתא הוה יתיב וגריס כוליה יומא. ההוא יומא דבעי למינח נפשיה[ב] קם מלאך המות קמיה ולא יכיל ליה דלא הוה פסיק פומיה מגירסא. אמר מה אעביד ליה הוה ליה בוסתנא[ג] אחורי ביתיה אתא מלאך המות [סליק] ובחיש באילני נפק למיחזי הוה סליק בדרגא איפחית[ד] דרגא מתותיה אישתיק ונח נפשיה. שלח שלמה לבי מדרשא אבא מת ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים מה אעשה. שלחו ליה ו"חתוך נבלה והנח לפני הכלבים ואביך

רש"י

ממשפחת שאול שמעי וכיוצא בו: דיום הכפורים. שאכלו ושתו בחנוכת הבית כדכתיב את חג שבעת ימים ושבעת ימים כדאמרינן במו"ק (דף ט): ודקאמר שלמה כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. לאו לענין חשיבותא אמרה אלא לענין הלכות שבת ויו"ט: קצי. העתידות לבא עלי [ל"א קצי מנין שנותי. מדת ימי באיזה יום בשנה לדעת מנין ימי שאני מתקיים בשנה אחרונה]: מדת ימי. כמה ימי חיי: מה חדל אני. באיזה יום אני חדל ובטל מן העולם: אמות באחד בשבת. שיוכלו להתעסק בי ובהספדי: כי טוב יום בחצריך. כלומר כבר אמרת לפני טוב יום שאתה עומד בחצרי ועוסק בתורה מאלף עולות שעתיד [להקריב] בנך שלמה כדכתיב (מ"א ג) אלף עולות יעלה שלמה וגו': כל יומא דשבתא. של כל שבתות השנה: הוה יתיב וגריס. שלא יקרב מלאך המות אליו שהתורה מגינה ממות כדאמרי' בסוטה (דף כא): סליק בחיש באילנא. מנענע המלאך באילנות להשמיע קול תימה: וכלבים של בית אבא

מהרש"א

פ"ק דמו"ק]: ודקאמר שלמה כי לכלב חי כו'. לכאורה דכלב לאו דוקא קאמר למאי דמסיק אדעתיה לעיל דדבריו סותרין זה את זה אלא דטוב לשפל החי מחשוב המת וא"כ המ"ל דהיינו טעמא דחי חשוב יותר מהמת מטעמא דקאמר לעיל כיון שהמת בטל מן המצות ואין להקב"ה שבח בו וצ"ל דניחא ליה לפרש כלב כמשמעו וכן אריה ע"ש המלוכה מיהודה גור אריה ודו"ק: הודיעני ה' קצי כו'. ר"ל קצו של אדם ממש שנגזר עליו מיום הולדו כמה שנים יחיה ובאיזה חדש ויום שימות באותה שנה וא"ל גזירה היא מלפני שאין מודיעין כו' מטעמא שיהיה כל ימיו בתשובה שכל שעה וכל יום וכל שנה הוא זמן מיתתו ואילו היה יודע זמן מיתתו ממש לא היה שב עד קרוב לאותו זמן ושוב בקש גם שלא הודעתני קצי ממש איזה שנה וחדש ויום הודיעני מיהת מדת ימי דהיינו באיזה זמן מהשנה כי יש ימים ארוכים בשנה ויש קצרים דהיינו מדת הימים שיהיו באותו זמן שאמות דהשתא מיהת כל שנה ושנה יהיה בתשובה באותן מדת הימים שהודיעו וא"ל שגם זה גזירה היא מלפני מטעמא דלעיל דלא יהיה זה כל ימיו בתשובה רק בכל שנה באותן מדת הימים וכמו שאמר שלמה כי[גם]לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים וגו' ושוב בקש דלכל הפחות אדע מה חדל אני דהיינו שלא אדע איזו שנה וחדש ויום לפני הגזירה מהלידה גם באיזה מדת הימים שיהיו באותו זמן אבל אדע באיזה יום מהשבוע דהשתא מיהת כל שבוע יהיה בתשובה באותו יום וקרוב לו וזה הודיע לו כי בשבת תמות כו'.

אמר

הרי"ף

מיתה. והקב"ה אמר לו מחול לך בחייו. והכודעה אמר עד לאחר מיתם. ונלע"ד לפי שצפה הקב"ה שעתיד שלמה לבנות בית המקדש ונגמר בחדש בול הוא חדש חשון ולא ירדה בו שכינה עד חדש תשרי ירח האיתנים שנולד בו אברהם ועתידים להליז ולומר וכי אינו בנה של בת שבע ואיך תשרה השכינה במעשה ידיו כלומר אע"פ שנמחל עון של דוד הוא לפי שאמר לך לבדך חטאתי גלוי לפניך דאי בעינא למכפייה ליצר הוה מציגא אלא דלא לימרא עבדא נצח למריה אבל לבת שבע שהטאת אין התנצלות ומלד שלמה הוא בנה של בת שבע לכך [לא] ירדה השכינה לכך עשה האות לאחר מיתת דוד שדבקו השערים ואמר זכרה לחסדי דוד אבי ונפתחו השערים וירד האש וידעו כל ישראל שנמחל העון ומה שלא ירדה אז השכינה הוא לחלק כבוד לאברהם שנולד בירח תשרי. ועיין בכסף נבחר פרשת וילך ושם תמצא

עיון יעקב

כדאיתא במדרש ריש פרשת תזריע ועיין בחידושינו בשבועות דף י"ח ולכך היו שמחין וטוב לב כי זכר הכל שמחין בו כדאיתא בנדה דף ל': ולישראל עמו דמחל להו עון יום כפורים. אפשר לומר דהך דרש דלכך ג"כ היו שמחים על הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו שמחל לו על אותו עון לפי שהיה עבירה לשמה כמ"ש לעיל שלא יאמרו עבדא דנצח למריה א"כ ע"י זה גם עבירה זו נמחל להם עון יום כפורים כיון שעשוהו לכבוד השם בחנוכת המזבח: **אמות** באחד בשבת. פירש"י כדי שיוכלו להתעסק בי ובהספדי אך קצת קשה למה לא קחשיב בכתובות דף ק"ג גבי ימים דסימן יפה לו ורע לו ע"ש ועוד י"ל משום דקשה כשצריך להלין המת בלי קבורה ועוד י"ל משום דקשה לגוף מאד ביציאת נשמתו ובשבת שיש להם נשמה יתירה נמצא צריך ליציאת שתי נשמות בפעם אחת שקשה יותר: **אבא** מת ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים. אפשר דלכך נזדמן אלו שתי שאלות יחד דכיון כשמלאך המות בא לעיר הכלבים בוכים וסבר אולי בוכים ג"כ בשביל שהם רעבים וגם לא היה אז המזונות של הכלבים מצויים דכשהיה דוד חי מסעודת מלכים היו נשלך המזונות הנותרים והעצמות לכלבים משא"כ עכשיו כשמת היו רעבים והוא נהג כבוד ושאל על אביו מקדם והם השיבו לו כמה דפיים ומשום צער בעלי חיים הקדימו להשיב חתוך נבלה והוא

עץ יוסף

דאחיל להו עון יוה"כ. וכדאי' בב"ר פרשה נ"ה א"ר לוי כתיב (דה"ב ו) כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים ואין לך ז' לפני החג שאין בהם שבת ויוה"כ ואותן ז' ימים היו ישראל אוכלים ושותים ושמחי' ומדליקין נרות ובסוף חזרו ונצטערו על הדבר אמרו תאמר שיש בידינו עון שחללנו שבת ולא התענינו ביום הכפורים. וכדי לפייסן שרצה הקב"ה מעשיהם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מבני העולם הבא: שאין מודיעין קצו של אדם. שאילו ידע האדם מתי ימות יהיה מצטער בכל יום ויתעצל מלבנות ולנטוע ויחרב העולם: ומדת ימי מה היא. קשה הא זה כעין בקשה ראשונה הודיעני ה' קצי. ונראה דמדת ימי פי' הימים שנקצבה לאדם בעת לידתו. אך לפעמים הקב"ה מוסיף ימים לצדיק שמעביר על מדותיו ודוד היה מעביר על מדותיו כמו שמצינו שכמה פעמים היה שאול בידו ולא הרגו. וכן לא הרג לשמעי. לכן סבר שיוסיף לו הקב"ה ימים. ולכן מתחלה בקש הודיעני ה' קצי היינו קצי אחר כל ההוספות. ואמר לו שאין מודיעין קצו של אדם מטעם הנ"ל. וחזר ובקש ומדת ימי שנקצבו לי מה היא שאתה יכול להודיע לי שמ"מ לא אחדול מלבנות ולנטוע שיכול להיות שיוסיפו לי ימים והשיב לו הקב"ה אין מודיעים מדת ימיו של אדם. משום שיתעצל מעשות תשובה שיאמר יש לי פנאי עכ"פ עד סוף תשלום ימים שנקצבו לי. אבל עכשיו כל ימיו בתשובה יהיה שמא ימות למחר: ואדעה מה חדל אני. באיזה יום אני חדל ובטל מן העולם. או פי' באיזה יום אהיה חדל מן התורה ומן המצות. שכיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות: כי טוב יום בחצריך כו'.

כלומר

ענף יוסף

חולין ומשמשיהן פטורים מן הסוכה (נחלת יעקב): **שלח** שלמה לבי מדרשא אבא מת ומוטל בחמה וכלבים של בית כו' ולא יפה אמר שלמה כי לכלב חי הוא טוב וכו'. והוא תמוה מאד דמה ענין להסמיך אלו השתי שאלות אהדדי. לכן נראה דודאי האי שלחו לבי מדרשא הוא דרך מליצה. כלומר מה שאמר כי לכלב חי וגו' יצא לו זה מהדין הנשנה בבית המדרש דכמת אפילו הוא דוד המלך לא הותר לטלטלו בשבת לכבודו אפילו הוא מוטל בבזיון גדול. ולצורך כלבים הותר לטלטל מוקצה להשליך נבילה לפניהם. הרי גוף האדם כמת יהיה איזה שיהיה הוא חשוב כלל. וכל מי שיש בו חיות אפילו הוא בעל חי הגרוע חשוב הוא לפני המקום עד שהותר לטלטל מוקצה עבורם (שם): **אבא** מת ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים מה אעשה. סמיכות השתי שאלות אלו יש לתרץ דהרי"ף מקשה הא מותר לטלטלו אגב בגדים שעליו וי"ל דהיו שורפים על המלכים ואסור בהנאה כו'. ובתוס' דב"מ דף ל"ב איתא וא"כ למ"ד צער בעלי חיים דאורייתא האיך היו עוקרין על המלכים דכתיב ואת סוסיהם תעקר. וי"ל דכבוד המלך עדיף כמו דהיו שורפין על המלכים ועובר על בל תשחית. משום דכבוד המלך עדיף כו' והא"ש דשאל לשתי השאלות

יד יוסף

א במדבר רבה פי"ז: ב רות רבה פ"ג סי' א: ג ברכות מח ע"ב מו"ק כח ע"א יומא לח ע"ב תענית ה ע"א: ד עי' תוס' חגיגה י"ז ע"א ד"ה אף עצרת כו': ה מכות י ע"ב: עבודת כוכבים דף י ועיין בירושל' דברכות פ"ז: ו לקמן קנו ע"ב:

חדושי גאונים

בכמה דוכתי. ומה שאמר רב חסדא כל מאן דאתי ואמר לי שמעתתא חדתא משמיה דרב כו' ולא אמר ומשמי' בוין הנוסף. נולד מזה ספק לרבא בר מחסיא בדעת ר"ח אם שדעתו שתהיה שמעתתא חדתא וג"כ משמי' דרב. או אם שתהיה רק משמי' דרב אף שלא תהיה אגלו שמעתתא חדתא. וזה מפני שלא דקדק ר"ח

אהבת איתן

אפשר שהיה מזיד. ומ"ש התוס' בחגיגה דלא היתה תשובה נאחת י"ל בכוונתן ע"פ מ"ש בסוטה (דף כא) אהא דפריש רב זוטרא הא דתניא כיון שעלה עה"ש ניצל מכולן פירש מן היסורין ומהיצר הרע זה ת"ת דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא. ותמהו התוס' דאיך ניצל

גאון יעקב

הד מן קמאי הגאון ר"י מקורבל מקיים הגרסא. ותי' לפי שאהבת חכמים מוזהרים אנחנו לאהוב. לא מצד חכמה. כי הלא נאמר בתורה ואהבת לרעך כמוך הרי לכל אדם מישראל צריך לאהוב ואם אוהב את החכם אין שכרו כ"כ מרובה כי לכל א' מישראל צריך לאהוב. אבל ביראה אין אדם מוזהר לירא כי אם מפני ת"ח לכך שכרו מרובה: **אמר** ר"י א"ר מאי דכתיב הודיעני ה' קצי כו' אמות בערב שבת. ע"ש המאמר באין מובן למה היה חפץ דוד לידע אימתי ימות

רש"י

רעבים . לב' שאלות הללו הוצרך : ולא יפה אמר כו'. שלתקנת הכלבים לא הצריכוהו לשנות טלטול נבלה ואת האריה המת אסרו לטלטל אלא ע"י ככר או תינוק . ל"א שהקדימו תשובת הכלב לתשובת האריה לשון רבותי : ולענין שאילתא . דמהו לכבות : דשאילנא קדמיכון . דרך ענוה אמר דהל"ל דשאילתין (קמן) [קדמי] : קרויה נר . נר (אלהים) [ה'] נשמת אדם (משלי כ) : מוטב תכבה נרו וכו'. לא מהכא יליף חלול שבת דפקוח נפש נפקא לן (יומא פה:) מוחי בהם ולא שימות בהם אלא להטעימן הדבר באגדה המושכת את הלב לפי שהיו באים לשמוע את הדרשה נשים ועמי הארץ והיו צריכים הדרשנים למשוך את לבם : הדלקת נר בשבת. שלא היה לו ממה להדליק ובמקום שאין נר אין שלום שהולך ונכשל ואוכל באפילה : בסדינין המצוייצין. סדינין של פשתן ובהם ציצית תכלת והוא כלאים אלא שמותר מן התורה דדרשינן סמוכים [לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך (מנחות דף לט.)] : איזהו עשיר . כ"מ למיטרח להדורי אמילתא : נחת רוח בעושרו . שמח בחלקו אם מעט ואם הרבה : שעובדין בהן . בשדות עבודה הצריכה להם : חמתא . חמותה : איתלי שרגא .

גמרא

ואביך [א]הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו . ולא יפה אמר שלמה (קהלת ט) כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת . ולענין שאלה דשאילנא קדמיכון נר קרויה נר ונשמתו של אדם קרויה נר מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקדוש ברוך הוא :

טו דף כה ע"ב כתיב (איכה ג) ותזנח משלום נפשי אמר רבי אבהו זו הדלקת נר בשבת . נשיתי טובה אמר רבי ירמיה זו בית המרחץ . רבי יוחנן אמר זו רחיצת ידים ורגלים בחמין . ר' יצחק נפחא אמר זו מטה [נאה וכלים נאים שעליה . רבי אבא אמר זו מטה] מוצעת ואשה מקושטת לת"ח . אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת מביאין לו עריבה[א] מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין[ב] המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות . תנו רבנן איזהו עשיר כל שיש לו נחת רוח בעושרו דברי ר"מ. ר"ט אומר כל שיש לו ק' כרמים וק' שדות וק' עבדים שעובדין בהן . ר"ע אומר כל שיש לו אשה נאה במעשיה . רבי יוסי אומר כל שיש לו בית הכסא סמוך לשלחנו :

דף כו ע"א **ההיא** חמתא דהוה סניאה[ג] לה לכלתה אמרה לה זיל איקשיט במשחא דאפרסמא אזלא איקשיט כי אתאי אמרה לה זיל איתלי שרגא אזלא איתלי שרגא אינפח בה נורא ואכלתה :

מהרש"א

אמר לו כי טוב יום בחצריך מפורש פ"ק דמכות [א] ע"ש : ולענין שאלה כו'. פרש"י לעיל והוא דומה לשאלה כו' כלומר גדולים החיים כו' עכ"ל ובפרק שואל מפורש שהוא ממש דומה לשאלה דלעיל בדרשת במתים חפשי כו' דקאמרינן נמי התם תינוק בן יומו חי מחללין עליו השבת אמרה תורה חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו השבת כיון שמת אדם בטל מן המצות כו' דכתיב במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות והתם נמי צ"ל דסמך אדרשה דוחי בהם ולא שימות בהם כפרש"י דהוא טעמא כדי שישמור שבתות הרבה אידחי בפ' יוה"כ ע"ש ודו"ק : מאי ותזנח משלום וגו'. משום דכל הפ' דאני הגבר וגו' קובל בו על הצרות שנתחדשו להו בחורבן הבית אבל האי ליסנא ותזנח ונשיתי לא משמע אלא שקובל על דבר העדר טובה שנתהוה לו עכשיו וקאמר דמדסתם קרא מהו אית לן למימר דסמך עלמו אדבר תמיד ותדיר שהיה לו בכל שבת שלום בית וטובת מרחץ וק"ל : ודומה למלאך כו'. אמר כן משום דמלאכים מקפידים אהא כדאמרינן פ' התכלת [ג] דמלאכא אשכחיה לרב קטינא ואמר קטינא קטינא סדינא בקייטא כו' דס"ל למלאך דהלכה כב"ה ולא גזור משום כסות לילה ע"ש : כל שיש לו נחת כו'. עיין פרש"י ויותר נראה לפרש דמיירי בעושר שיש לו רב וכמו שאמר קהלת כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו וגו' וזה שאמר שיש לו נחת רוח בעושרו דהיינו שנהנה מעושרו זה מקרי עשיר כמ"ש בהאי קרא זה מתת אלהים הוא ובהפך אמר איש אשר יתן לו האלהים עושר וגו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו וגו' זה הבל וגו' ואינו מקרי עושר וק"ל : כל שיש לו ק' כו'. נראה לפרש דעות וסברות דהני תנאי משום דיש עשיר שמאספו לכבוד שיהיה לו שם בגדולים ולהיות נקרא עשיר ויש שמאסף עושר משום שחושב שצריך הרבה לפרנסת אשתו בשאר וכסות שחייב לה ויש שמאסף שחושב שיהיה צריך לו באם יבא עליו חולי שלא יצטרך לבריות וקאמר ר"ט כלפי מי שמאסף לכבוד להיות נקרא עשיר ודרך גוזמא קאמר שאינו נקרא עשיר אלא מי שיש לו ק' כרמים

הרי"ף

המלה שטעם שנמשל לו לדוד כחיין : הנח עליו ככר או תינוק וכו'. וא"ת למה לא טלטלוהו אגב לבושו י"ל דלבושי המלך אסורין בהנאה ונשרפין ולכך הוצרכו לככר או תינוק :

עין יעקב

מענין השאלה ועל זה אמר שלמה ושבח אני את המתים וכתיב כי לכלב חי הוא טוב וגו' : **אמר** רבי אבהו זו הדלקת נר בשבת . אפשר לפי שגזרו שלא ידליקו שום נר רק בבית ע"ז שלהם כדאיתא בגיטין דף י"ז : נשיתי טובה זו בית המרחץ . שהוא מן הדברים שאין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן כדאיתא פרק הרואה דף נ"ז ע"ב ומ"ד אשה מקושטת לת"ח שהוא א' מן הדברים שמרחיבין דעתו של אדם : איזהו עשיר . עיין פרש"י ועי"ל ע"ד דאיתא בערובין דף פ"ו שיש לכבד עשירים הואיל ויש להם כבוד והצלחה מאת ה' ומהנס עניים ות"ח לכך מכבדין אותם וע"ז מקשה איזהו עשיר שמחויבין לכבד אותו בשביל עשרו על זה קאמר מי שיש לו נחת רוח בעשרו כדאיתא באבות איזהו עשיר השמח בחלקו ואין עינו צרה באחרים ומ"ד כל שיש לו ק' כרמים כיון שיש לו מספר מכוון למעשר שמעשרת את העשירין ועשירי יהיה קדש ומ"ד אשה נאה במעשים כלומר שאין עינה צרה בעניים ומקרבת הנאייתה דאז גורמת עשירות לבעלה ומ"ד מי שיש לו בהכ"ס סמוך לשלחנו דאז נשמר מחולי הטבעי ואין לך דל יותר מן החולה כדאיתא בנדרים דף מ' על פסוק אשרי משכיל אל דל וכיון שזה ניצול מחולי הטבעי מקרי עשיר ועיין במהרש"א :

עץ יוסף

כלומר ככר אמרת לפני טוב יום שאתה עומד בחצרי ועוסק בתורה מאלף עולות שעתיד להקריב בנך שלמה כדכתיב אלף עולות יעלה שלמה וגו'. והכוונה שדוד בקש שימות בע"ש לפי שאמרו חז"ל מת בע"ש סימן טוב שיכנס מיד למנוחה והקב"ה השיב כי טוב יום וגו' ע"ד שאמרו יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב :

ענף יוסף

הללו דממ"כ אין לו היתר על אחד מהם . ולא ידע מה לעשות . דאי נימא דמותר לטלטל לאביו משום בגדים . ע"כ מוכח דאין שורפין את הבגדים משום בל תשחית עדיף מכבוד המלך . א"כ יש לו לשאול על הכלבים מה יעשה . דאין לומר דאיסור מוקצה דרבנן נדחה מפני צער ב"ח דאורייתא . דהא הי' אמרינן דכבוד המלך אינו דוחה בל תשחית קשה תו האיך עוקרין על המלכים כקושית תוס'. וע"כ צ"ל דצער ב"ח דרבנן . א"כ אינו יודע מה לעשות עם הכלבים . ואם יפשוט לו על הכלבים דנדחה איסור מוקצה משום צער ב"ח דאורייתא יקשה קושית התוס' הנ"ל וצריך לתרץ דכבוד המלך דוחה עשה דאורייתא וכדין היו שורפין על המלכים . א"כ אינו יודע מה לעשות עם אביו . שלחו ליה תחות כו' ולאביך יש תקנה אחרת ע"י ככר או תינוק (מנאתי) :

טו כך היה מנהגו כו' ורוחץ פניו כו'. בתחילת פניו הורה והעיר א"ע כי הראש כולו עם כלל אבריו שבו יתטהרו ויתלבנו לשיעבדו את ה'. אשר הוא טהור ומשרתיו טהורים . ורחיצת ידיו ורגליו כלומר יקדשו ידי"י לעופיהם גם אשיב משבת רגלי"י . בל ישתמשו דרך חול ואבק מעשה הגוף . והתעטפו בציצית הזכירו את כל מצות ה'. ולא יתור אחרי לבב ואחרי העינים ובכל אלה המעשים נתקדש בטהרה . עד שבטל ממנו נטיה אל הרע . ונדמה בזה למלאך ה' אשר אין לו נטיה רק לטובה (אי' היס) : **כך** היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי כו'. צריך שתדע שכל מקום שתמצא רבי יהודה סתם הוא רב יהודה בר אלעאי שהיה מתעטף בסדינין מצויינין כמלאך ה' בכל עש"ק . והוא היה ראש המדברים בכל מקום כמאמר הקיסר כדאי' בפרק ב"מ דף כ"ס . בכל מקום שתמצא בתלמוד מעשה בחסיד אחד נאמר עליו . או על רבי יהודה בן בבא החסיד כמוהו שהוא סמכו וכדאיתא בב"ק דף ק"ג ע"ש . ומשנולד עד מותו לא נמצא שחטא . אלא כמעשה שמביא שם בב"ק שהיה גונח ונתנו לו חלב עז והיה העז קשור לו בכרעי המטה ועבר על דעת חבריו בשוגג שאין מגדלין בהמה דקה כו' והוא העיד שכל ימיו לא חטא אלא בזה וכדאיתא בתמורה דף ט"ו וכב"ק פרק הגוזל קמא . ולא נקרא חסיד אלא שהיה מעיקרו כל ימיו . וזה רבי יהודה היה הולך עם רבי שמעון חברו (ספר דרכי הלימוד ליסוד הלימוד) : **איזהו** עשיר כל שיש לו נחת רוח בעשרו . לשון נחת רוח רומז למ"ש החסיד בח"ה האלהים יצילנו מפיזור הנפש ובאלוהו מהו פיזור הנפש . והשיב שלא יהיו לו נכסיו במדינות חלוקות מרוחקות . ע"ש לשונו . ונראה שלמד זה ממאמר שלמה ע"ה (קהלת ז) טוב מראה עינים מהלך נפש . כאורו

אוצר בלום

מהרש"א [א] סר"ה הודיעני . פ"ק דמכות (י"ד ע"ב) : [ג] שם ד"ה ודומה . פרק התכלת . (מ"א ע"א)

יד יוסף
א לקמן מג ע"ב וקמב ע"ב :

חדושי גאונים
בלשונו לאמר ומשמי' דרב כנ"ל. ומפני ספק הזה השיב לו רבא בר מחסיא הכי אמר רב כו' ודייק בלשונו בתיבת הכי ר"ל כמו שאתה עושה כפי הדין בנותן מתנה לחברו זהו עצמו הדין שאמר רב הנותן מתנה לחברו כו'. וכאשר ראה רבא בר מחסיא שרב חסדא היה נותן לו מתנות אזי מחשבתו

אהבת איתן
מיצה"ר בעידנא דאיהו עוסק בתורה ותירצו דהתם ת"ח תורתו אומנתו ועוסק ומהרהר בה כל שעה ע"כ . וא"כ משמע דאף מלחטוא במזיד ניצול ת"ח כזה והיינו שכתבו בחגיגה שלא היתה תשובה נלחת לומר שהיה מגן בקדושיו לא יאמין משום דכיון שלמד תורה כל כך הרבה כמו שאמרה אשתו מסתמא היתה תורתו אומנתו בכל שעה וניצול מיצה"ר ובטוח הוא שלא יחטא כלל ובזה א"ש שהתרעמה על מיתתו כיון שהיה

גאון יעקב
הלא הוא הגבר אשר הקים עולו של תשובה ובזה הלא מתים כח התשובה ביודע את קצו יאמר עוד היום גדול יש לי זמן. עוד מה חפץ דווקא שימות בע"ש או באחד בשבת ולא בשבת . אבל אמרו ז"ל בשבת לא היה דוד ראוי לאותו מעשה רק להורות תשובה ולהורה מגלן לומר כך . ומי הכריחם לזה . ואם כי היה אדם גדול ואיך בא לזה . הלא אמרו ז"ל כל הגדול מחברו כו' ומי לנו גדול מאדה"ר יציר

המתורגמן . א) מוטער . ב) פיינע ליינוואנד . ג) געפיינדערט .

כו' וה"ה ביותר דאוהב כסף לא ישבע כסף וא"כ לא הגיע לתאותו להיות נקרא עשיר לעולם וכלפי שמאסף לצורך אשתו שצריכה הרבה להיות נאה בקישוטיה קאמר רע"ק דאין זה עשיר דלעולם לא תסתפק דהיא מבקשת לימודה ביותר אבל זה נקרא עשיר שיש לו אשה נאה במעשיה ואינה מבקשת מבעלה קישוטים ודי לו במועט ונקרא עשיר כאמרם השמח בחלקו ונתכוין רע"ק על אשתו בת כלבא שבוע שהיתה מסתפקת במועט ואמרה להון יודע לדיק נפש בהמתו כשאמרו לה שאלי מאני לבוש בפ' אע"פ [א] וכלפי מי שחושב שיהיה צריך לעשירות בעת שלא יהיה בריא קאמר ר"י דדבר זה גם כן אין לו שיעור אבל אמר שיהיה נקרא עשיר ויסמור בריאותו ושיהיה לו בהכ"ס סמוך לשולחנו ולא יבא לידי חולי כמ"ש בר"י בר אלעאי בפרק הנודר מן המבושל [ב] דאמר ליה מינא לר"י פניך דומין או כמלוי רבית כו' וקא"ל כ"ד בה"כ אית לי מביתא כו' עכ"ל: תחש שהיה בימי משה כו'. האי בריה בפני עצמה לא הוי ממש כמו במקומות אחרים אלא דהיינו ספק כדקאמר ולא הכריעו בו כו' וכה"ג כתבו התוס' פ' הערל [ג] גבי אנדרוגינוס בריה בפני עצמה ולא הכריעו בו אם זכר כו' ע"ש: לפי שעה כו'. ומ"ש ואנעלך תחש היינו כמי בדור המדבר לפי אותה שעה: [קרן אחת היתה לו במלחו. מפורש בפ' א"ע ע"ש]: שתחלתו ד"ת כו'. הכא גבי קהלת הוצרך לומר טעמא דלא גנזוהו מפני שמלאו בו תחילתו ד"ת כו' אבל בפ"ק גבי ספר יחזקאל שדרשוהו שלא יהא סותר ד"ת ולא קאמרי התם טעמא היינו משום דיחזקאל מוחזק לנביא היה ודבריו כולם נבואה משא"כ קהלת כדאמרי' פ"ק דמגילה דאינו מטמא את הידים מפני שחכמתו של שלמה היא מש"ה אי לאו דתחלתו ד"ת כו' לא היה דרשוהו לתרץ סתירת דבריו זה על זה ומה"ע כמי לקמן בספר משלי דהוה גנזוהו ולא הוה דרשוהו אי לאו דעיינן בספר קהלת ואשכחינן טעמא כו' דבספר משלי כמי בעי למימר התם דמשלים בעלמא הן ולא נאמרו ברוח הקדש מיהו לא קאי התם הכי ודו"ק: קודם השמש יש כו'. עיין פירש"י ולפי זה תחת השמש קאי על העמל ועוד נראה לפרש דקאי על היתרון והשכר של העמל דבדבר שנברא בעוה"ז תחת השמש אין לו יתרון ושכר בכל עמלו אבל בדבר שנברא קודם השמש דהיינו בג"ע שנברא קודם השמש יש לו יתרון ושכר בעמלו בתורה ורש"י בספר קהלת לקח לעצמו דרך אחרת בדרש זה שפירש תחת

שם (ירמיה נב) **ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכורמים וליוגבים.** כורמים תני רב יוסף אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמתא יוגבים אלו ציידי חלזון מסולמות של צור עד חיפה:

שם **רבי טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד עמד רבי יוחנן בן נורי על רגליו ואמר מה יעשו אנשי בבל שאין להם אלא שמן שומשמין ומה יעשו אנשי מדי שאין להם אלא שמן אגוזים ומה יעשו אנשי אלכסנדריא שאין להם אלא שמן צנונות א) ומה יעשו אנשי קפוטקיא שאין להם לא כך ולא כך אלא נפט ב) אלא אין לך אלא מה שאמרו חכמים אין מדליקין:**

טז דף כח ע"ב **מאי הוי עלה דתחש שהיה בימי משה אמר ר' אלעא אמר ר' שמעון בן לקיש אומר היה ר' מאיר תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בו חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא וקרן אחת היתה לו במצחו ולפי שעה נזדמן לו למשה ועשה ממנו משכן ונגנז. [א]מדקאמר קרן [אחת היתה לו] במצחו ש"מ טהור היה [ב]דאמר רב יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו שנאמר** (תהלים סט) **ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים. מקרין תרתי משמע. אמר ר"נ [בר יצחק] מקרן כתיב. וליפשוט מינה דמין בהמה הוא. כיון דאיכא קרש ג) דמין חיה הוא ולית ליה אלא חד קרנא איכא למימר מין חיה הוא:**

יז דף ל ע"ב **אמר רב יהודה בריה דרבי שמואל בר (שילא) [שילת] משמיה דרב בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחלתו דברי תורה וסופו ד"ת. תחלתו ד"ת דכתיב** (קהלת א) **מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש ואמרי דבי רבי ינאי תחת השמש הוא דאין לו קודם השמש יש לו. סופו ד"ת דכתיב** (שם יב) **סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם** מאי

הדלק את הנר: עד רמתא. שם מקום: לכורמים. [לשון] מאספים כמו כורמים עליו את הכלים לקמן בפ' ר"ע (דף פח:): וליוגבים. [לשון יקבים] שעולין ופולעין את החלזון להוציא דמו כדאמרינן בפרק כלל גדול (דף עה.) והכניסם נבוזראדן ללבושי המלך: סולמא דצור. מעלה הר וקלרה המסלה וגבוהה וקורין אותה פוייאו"ה: אין לך אלא מה שאמרו חכמים אין מדליקין בהם. כגון פסולי שמנים דמתניתין: מאי הוה עלה דתחש. הואיל ולרב יוסף לאו לענין מלאכת המשכן איתמר לא איפשיט בעיין: מקרין תרתי משמע. דשתס מקרין כל קרניו: תחלתו וסופו. וכ"ש שיש לו עוד בינתים: קודם השמש. אם יעמול

עיון יעקב

תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמו וכו' ש"מ טהור הוא. משמע דאלאר תחשים דכתיב ביחזקאל הוי מין תחש אחר ואפשר שטמא היה וכ"כ הרא"ם בפ' תרומה אכן מהרש"א כתב דגם תחש דיחזקאל ג"כ אמין תחש דמשה קאי וכן משמעות התוס' ביבמות דף קב ע"ב ע"ש: קרן אחת היתה לו במצחו. עיין בחידושינו דע"ז דף ח: **בקשו** חכמים לגנוז ספר קהלת. לכאורה קשה אי ראוי לגנוז מפני שדבריו סותרין זא"ז א"כ מה מהני שתחלתו ד"ת וסופו ד"ת ואם אפשר לתרץ דבריו א"כ למה בקשו לגנוז כיון שיש לתרץ דבריו אפילו אם לא יהיה תחלתו ד"ת ותו מקשה מהרש"א הא דלא קאמר שדבריו סותרין כהא דלעיל ושבח אני את המתים וכתיב כי לכלב חי הוא טוב וכ"ל דודאי משום סתירת דברים אין לגנוז כל שאינו נגד תורתנו ומוסר יראת ה' אלא דהיכא שמכח סתירת פסוקים אלו יש מקום לטעות וליתן יד לפושעים להפך דברי אלהים חיים חלילה כגון טוב כעס לומר טוב כעס ה' על הרשעים בעוה"ב משחוק שמשחק עם הצדיקים בעוה"ב ולשחוק אמרתי מהולל זו שחוק שמשחק עם הרשעים בעוה"ז ועי"ז עושה עיקר מעוה"ז ח"ו וכן ושבח אני את השמחה זו שמחה של רשות ולשמחה מה זו עושה זו שמחה של מצוה ובשביל טעות כזה היה מן הראוי לגנוז אך כשראו תחלתו ד"ת וסופו ד"ת ומוסר מוכח מתחלתו ועד

ענף יוסף

באורו טוב שיהיה לאדם קניינים לבורים ומונחים נוכח פניו והשגחתו עליהם. ממה שיהיו מפוזרים במקומות מחולפים. עד שעי"ז תהיה נפשו מתהלכת אנה ואנה ורוח החיה באופנים שונים בפיזור. וא"כ המפזר כחות נפשו אין לו נחת רוח. והפוכו מגודר בנחת רוח (ספר אי' היה):

א"ל

עץ יוסף

טז ולפי שעה נזדמן לו למשה. אין לפרש לפי שעה נזדמן למשה שנברא תחש דהרי אין כל חדש תחת השמש. וצריך לומר שישנו במדברות ולפי שעה נזדמן למשה מן המדבר גם לשון נגנז משמע שישנו בעולם כמו דאמר גבי הארון שנגנז יאשיהו וישנו בעולם כדאי' במסכת יומא וזה פליג על מה דאיתא בתנחומא סדר תרומה סימן ו' רבי נחמיה אומר מעשה נסים היתה ולשעה שנבראת בו בשעה נגנזה: שור שהקריב אדה"ר קרן אחת היתה לו

אמר הבונה ומדלות הארץ כו'. כתר ה' מאז להשכין שם עמו ונתן מרעיתו ארץ טובה ורחבה לא לבד זבת חלב ודבש כי גם כלילת יופי על כל הארצות בדברים יקרים וחשובים מאד כאפרסמון העולה על כל ריח עצי בשמים וצבע דם חלזון ולבוש מלכות כי כן רצה שיהיו ישראל במעשיהם מלבד היותם מוציאי פירות וצורך אוכל נפש ג"כ נותנים ריח טוב ונודף לכל ובמדותיהם לבושי מכלול אך כאשר הבאישו ריחם בחטאיהם ופשטו כתנותיהם הטובות ולבשו בגדים הצואים גורשו משם ולזכר ולראיית הדבר השאירו האויבים מדלת הארץ עניים שבהם בעלי אומניות אלה: עמד ר"י בן נורי על רגליו. עיקר גדול לדעת כי בשעת הדחק מוטב לו לאדם כל עוד שלא יעבור על דברי חכמים לקיים המצוה כפי שאפשר לו מלהניח מלקיים המצוה לגמרי ויקבל ה' הלב הטוב לכן אמר שעמד ר"י בן נורי על רגליו כלומר בזירוז רב להתנגד לר"ט ללמד על הכלל הזה כולו וכיוצא בו בכל מצוה ומצוה:

המתורגמן. א) רעטיך. ב) שטיין עהל. ג) איינהארן.

[א] מהרש"א ד"ה כל שיש לו. בפ' אע"פ (ס"ג ע"א): [ב] שם בא"ד בפ' הנודר מן המבושל. (מ"ט ע"ב גם ברכות נ"ה ע"ב): [ג] שם ד"ה תחש. פ' הערל (פג ע"א):

יד יוסף

א [עי' תוס' חולין נט ע"ב ד"ה והרש]: ב ע"ז ח ע"א ע"ש חולין ס ע"ב:

חדושי גאונים

נכרת מתוך מעשיו שדעתו מעיקרא היתה שאף אמנם שהדין לא יהיה אצלו מלתא הדתא. רק אם יצא הדבר מפי רב יתן לו המתנות. גלל כן אמר לי' רבא בר מחסיא חביבין עלך מלתא דרב כולי האי ר"ל שתתן מתנות בדבר שנודע לך כבר. רק מפני ששמעת שהדבר יצא מפי רב. ועל זה השיב לו ר"ח אין.

אהבת איתן

עוסק בה דאי בשעה שאינו עוסק בה כתב המהרש"א דאין תורתו מגנת רק מיסורים ולא ממיתה או י"ל בכונת התוס' דחגיגה שלא היתה תשובה נאות שאפשר לומר כדאמר אביי בברכות שם (דף כט) דלדיק מעיקרא אינו חוטא כלל אף במזיד:

(סייך לעיל)

ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד כו'. והקשה

גאון יעקב

כפיו של הקב"ה וחטא. אבל כבר הוסכם בש"ס כל מי שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב לא יחטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור. כי מן השמים מונעים אותו מלחטוא ודוד כל שנותיו היה שבעים שנה ושלשים ושלש שנה מלך בירושלים ואותו מעשה דב"ש היה בירושלים א"כ היה אחר רוב שנותיו ולכך יפה אמרו לא היה דוד ראוי לאותו מעשה. כי היה לו

אמאי כי זה כל האדם אמר ר' אלעזר כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. רבי אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו. שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה שמעון בן זומא אומר לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות[א] לזה. ומאי דבריו סותרין זה את זה כתיב (קהלת ז) טוב כעס משחוק וכתיב (שם ב) לשחוק אמרתי מהולל כתיב (שם ח) ושבחתי אני את השמחה וכתיב (שם ב) ולשמחה מה זו עושה. לא קשיא טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז משחוק שמשחק הקב"ה על הרשעים בעוה"ז ולשחוק אמרתי מהולל זה שחוק שמשחק הקב"ה עם הצדיקים בעולם הבא. ושבחתי אני את השמחה זו שמחה של מצוה ולשמחה מה זו עושה זו שמחה שאינה של מצוה ללמדך בשאין שכינה שורה [לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך גשיחה ולא מתוך דברים בטלים אלא] מתוך דבר שמחה של מצוה שנאמר (מלכים ב ג) ועתה קחו לי וגו'. אמר רב יהודה וכן לדבר הלכה. אמר רבא וכן לחלום טוב איני והאמר רב גידל אמר רב כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה שנאמר (שה"ש ה) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי מור עובר אלא מר עובר דאל תקרי שושנים אלא ששונים לא קשיא הא ברבה הא בתלמידא ואי בעית אימא הא והא ברבה ולא קשיא הא מקמי דליפתח

יעמול בתורה שקדמה לשמש*) יש יתרון : לצוות. [צוותא] שלא"ן : מהולל. משובח : משחוק שמשחק עם הרשעים. שנותן להם שעה משחקת כדי להאכילן חלקם ולטורדן מן העוה"ב : שמחה של מצוה. כגון הכנסת כלה : שחוק. שחוק ממש שאין דעת שוחק מיושבת ואפילו אינה של לצון מ"מ אין בו ישוב : קלות ראש. לצון : קחו לי מנגן. מצוה היא להשרות עליו שכינה : לדבר הלכה. צריך לפתוח במילי דבדיחותא ברישא : לחלום טוב. אם בא לישן מתוך שמחה מראין לו חלום טוב : נוטפות מר. מרירות מחמת אימה

*) כדאיתא פסחים כד ע"א נדרים לט ע"ב.

השמש תמורת התורה שקרויה אור כו' ע"ש ולא ידעתי למה הגיה דברי התלמוד דשמעתין וק"ל : [מאי כי זה כל האדם כו'. מפורש פ"ק דברכות ע"ש] : ומאי דבריו סותרין כו' טוב כעס כו'. הא דלא קאמר הא דלעיל דכתיב ושבח אני את המתים וגו' וכתיב כי לכלב חי הוא טוב וגו' ואי משום דאיכא תירוצא ה"נ הכא איכא תירוצא לסתירתו אלא י"ל דע"כ רב לא אכוון להך סתירה דלעיל דא"כ הל"ל נמי דדבריו סותרין דברי אביו שאמר לא המתים יהללו יה וק"ל : לשחוק אמרתי מהולל כו'. יש לעיין בזה מי הכריחו לומר שהוא מלשון הלול ושבח ואימא שהוא מלשון הוללות וערבוב ושטות כפירוש התרגום ופרש"י שם וכמה מקראות יש בזה הלשון ולא הוה שתרן קראי ואפשר לומר דתלמודא משמע ליה דאי הוה מלשון ערבוב ושטות הוה מלת מהולל יתירא דה"ל למכתב לשחוק ולשמחה אמרתי מה צ עושה דהיינו שסופה תוגה וערבוב וק"ל : שבועס הקב"ה כו'. וסיפא דקרא כי ברוע פנים ייטב לב יתפרש כתרגומו שם ויש ליישב בזה אמאי לא מתרץ קראי כפשטיה ע"פ מ"ש בפרק אין עומדין [א] דאסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז שנאמר אז ימלא שחוק פינו וגו' דהשתא לשחוק אמרתי מהולל בעוה"ב וטוב כעס משחוק וגו' היינו בעוה"ז משום דסיפא דהאי קרא כי ברוע פנים וגו' לא יתפרש שפיר לפי זה ועי"ל דטוב כעס לא משמע ליה כפשטיה דהכעס ממדה הרעה ביותר כמ"ש בפסחים [ב] כל הכועס נבואתו וחכמתו מסתלקת ממנו ובנדרים דה"ל כל הכועס כאילו עובד עבודת כוכבים וכל מיני גיהנם שולטין בו : זו שמחה של מצוה כו'. והכי מפרשי קראי ושבחתי אני את השמחה ואשר אין השמחה טוב לאדם היא השמחה שתחת השמש אבל השמחה שקודם השמש כדלעיל דהיינו השמחה של מצוה על פי התורה שהיא קודם השמש היא שאני משבח דהיינו כי אם לאכול ולשתות ולשמוח כפרש"י דאכילה ושתיה דבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כו' ע"ש ושאינה של שמחה דהיינו ולשמחה מה זו עושה מלדה אם היא אינה של מצוה וקאמר ללמדך שאין השכינה כו' דהרי המצוה היא משרה שכינה על העושה ובעי שמחה והיינו לא מתוך עצבות אלא מתוך דבר שמחה שנאמר ועתה וגו' שהיה צריך לנגן לפניו להסיר ממנו התוגה והכעס שעל ידי הכעס היתה נביאותו מסתלקת ממנו כדאמרינן פרק א"ד וכל השאר דנקט לא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק כו' לא מקרא אימעוט אלא מתוך סברא קאמר להו כן וכן קאמר להו בר"פ אין עומדין [ג] לענין תפלה מסברא וגרסינן התם בסיפא דמלתא אלא מתוך שמחה של מצוה היינו לגבי תפלה אבל הכא לגבי שריית שכינה ל"ג ליה דהא מקרא לא מייתי אלא דבעי שמחה כמו באלישע שאמר ועתה קחו לי מנגן וגו' ושריית שכינה גופה היא המצוה ומיהו בפרק ע"פ גרסינן ליה ע"ש : אל תקרי שושנים אלא ששונים ואל תקרי מור אלא מר כו'. כצ"ל וכ"ה הגירסא בפ'

עיון יעקב

סופו שכוונתו היה הכל להוכיח את בני האדם לתורת ה' וליראה כל הימים וק"ל ובזה מיושב הכל : כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. עי' בחידושינו דברכות דף ו :

והיה כנגן המנגן. ושם היה ג"כ שמחה של מצוה כדאיתא ברבה על איכה תניינא דף ע"ד ע"ג שהיה הכנור מנגן מאליו לעורר בני אדם אל התורה ושירות ותושבחות ע"ש ועי'

ענף יוסף

במלחו. לפי שאדה"ר כופר בעיקר היה (כדאי' בפרק אחד דיני ממונות רב נחמן אמר כפר בעיקר היה) כלומר העל' במחשבתו שהוא יתברך איננו עיקר היסוד חלילה אלא העולם קדמון ומן העץ אכל וברא את העולם כמו שאמר הנחש וידוע כי קרבנו של אדם תמורת נפשו הוא בא נפש תחת נפש לפיכך אדם הראשון כשחזר בו והודה על כפירתו ומחשבתו הרעה ובא להקריב קרבן הודאה בחר לו שור שהיתה לו קרן אחת במצחו כי בזה תיקן את אשר חטא שכנגד מה שכפר ביחידו של עולם הקריב שור שהיה לו קרן אחת במצחו עומד זקוף למעלה רמז לו יתברך שהוא יחיד ויושב למעלה ברומו של עולם ולפי שכפירתו של אדם היתה במחשבתו הבאה מן המוח לכך בחר לו שור שיצא לו קרן אחת באמצע הראש ממצחו מקום משכן המוח אשר המחשבה באה משם לתקן בזה מחשבתו הרעה (תורת חיים) :

יך זו שמחה של מצוה. כדמסיים שם אשר אין טוב לאדם תחת השמש כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש וכדאמרו במדרש קהלת על פסוק זה כל אכילה ושתיה שנאמר במגלה הזאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר. אמר רבי יונה בנין אב שבכלן שנאמר והוא ילונו בעמלו בעולמו בעוה"ז ימי חייו לקבר וכי יש מאכל ומשתה בקבר שמלוין את האדם לקברו אלא אלו דברי תורה ומעשים טובים שעושה האדם ופירוש הכתוב כך הוא ושבחתי אני את השמחה שאין טוב בה תחת השמש ירצה כאילו אמר ושבחתי אני את השמחה ולא כל שמחה רק השמחה שאין טוב בה לאדם תחת השמש רק בעולם הרוחני ותחסר מלת בה אחר מלת טוב כמו שהוא בהרבה מקומות וביאר איזו שמחה היא ואמר כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו וגו' ר"ל רק לאכול אכילה ולשתות שתיה אשר תתערב בו השמחה הרוחנית והיינו האכילה של מעשים טובים והשתיה של תורה (כי השתיה כנוי לתורה והאכילה למע"ט בכל ספר קהלת) כי זה הטוב אינו תחת השמש רק למעלה מהשמש בעולם הנשמות וזה הטוב הוא אשר ילונו לאדם בעמלו ימי חייו אשר נתן לו האלהים תחת השמש : ללמדך שאין השכינה שורה כו'. ר"ל מדלא כתיב ושבח אני את המצוה אלא כתיב ושבח אני את השמחה ודרשינן זו שמחה של מצוה ע"כ ללמדך שהעיקר הוא השמחה שיש לו בעת עשיית המצוה משום שאין השכינה שורה אלא על ידי שמחה שיש לו בעשיית המצוה אבל אם עושה המצוה בעצלות או בעצבות וכו' לא שורה עליו השכינה : לא מתוך עצלות · שהעצלות הוא ביטול גדול לעבודת הבורא : ולא מתוך עצבות. שהעצבון חולי הגוף וכשאדם חולה אינו יכול לעבוד הבורא יתברך כראוי (תר"י) : אלא מתוך שמחה של מצוה. שמי שמקיים המצוה בשמחה רבה היא מעלתה שהיא שמחה נפשיית וכמ"ש בפ"ק דברכות יומא חדא סמכי גאולה לתפלה ולא פסק חוכא מפומיה : אל תקרי שושנים אלא ששונים ואל תקרי מור אלא מר כו' כצ"ל וכן הוא הגירסא בפרק ע"פ

המתורגמן. א) זיך פֿעראייניגען . זיך פֿערבינדען .

[א] מהרש"א ד"ה שבועס. בפ' אין עומדין (דף לא ע"א) : [ב] שם בפסחים (סו ע"ב) : [ג] שם ד"ה זו. בר"פ אין עומדין. (ל' ע"ב) :

יד יוסף

א ברכות דף ו ע"ב : ב פסחים דף קי"ז ע"א ברכות דף לא : ג ס"א שמחה : ד שבת דף פ"ח ע"ב. פסחים דף קי"ז ע"א :

חדושי גאונים

ומפני שרבא בר מחסיא ראה המעשה נזכר ג"כ ההלכה ר"ל שהבין מתוך מעשה הלז של ר"ח שכל ישעו וכל חפצו הוא לאמר דבר בשם אמרו. וזה לבד היתה תכלית כונתו בענין. כי זולת זה אין בו הספקה אחרת כי באמת הדין בעצמו היה נודע לו מאז. מפני כך התעורר רבא בר מחסיא לאמר היינו דאמר רב מלתא אלבישייהו יקירא. ר"ל ע"י מעשה הלז אני מבין על אמתתו כונת רב במה שאמר

אהבת איתן

בס' פ"י דמשמע שיש איסור דאורייתא באחיזת האור בגבולין מדאיצט' קרא להתיר במקדש ומאי איסור דאורייתא שייך כאן כיון שמתחיל מבעו"י והמלאכה נגמרת מאליה בשבת והא דאסור בגבולין פרש"י במתני' שאינה אלא שמא יחתה והיינו מדרבנן. וע"כ פי' דלר"ש באמת אף בשבת גופי' מותר לעשות מדורה בבית המוקד מה"ת אם נאנס ולא עשאה מבעו"י והוא כפי'

גאון יעקב

מן השמים למונעו מן החטא כי הי' אחר רוב שנותיו. אבל הי' להורות תשובה ע"כ הניחו לו מן השמים לחטא ואין ספק שאם החטא הוא ע"ז שאופן תשובתו היה קלה. אבל אם היה החטא

הא לבתר דפתח כי הא דרבה מקמיה דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא[א] ובדחי רבנן לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא:

יח שם ואף ספר משלי בקשו לגנוז שהיו דבריו סותרין זה את זה ומפני מה לא גנזוהו אמרי ספר קהלת [לאו] עיינן ואשכחינן טעמא הכא נמי ליעיינן. ומאי דבריו סותרין זה את זה כתיב (משלי כו) אל תען כסיל כאולתו וכתיב (שם) ענה כסיל כאולתו ל"ק הא בד"ת הא במילי דעלמא כי הא דההוא דאתא לקמיה דרבי אמר ליה אשתךאשתי ובניך בני אמר ליה רצונך שתשתה כוס של יין שתה ופקע[ג]. ההוא דאתא לקמיה דרבי [חייא] א"ל אמך אשתי ואתה בני אמר ליה רצונך שתשתה כוס של יין שתה ופקע. אמר ר' חייא אהניא ליה צלותיה לרבי דלא לישוייה [בני] ממזרא. דרבי כי הוה מצלי אמר [א]יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתצילני היום מעזי פנים ומעזות פנים. בדברי תורה מאי היא כי הא דיתיב ר"ג וקדריש [ב]עתידה אשה שתלד בכל יום שנאמר (ירמיה לא) הרה ויולדת יחדו. לגלג[ג] עליו אותו תלמיד אמר (קהלת א) אין כל חדש תחת השמש. א"ל בא ואראך דוגמתו בעוה"ז נפק אחוי ליה תרנגולת. ותו יתיב ר"ג וקדריש עתידין אילנות שמוציאין פירות בכל יום שנאמר (יחזקאל יז) ונשא ענף ועשה פרי מה ענף בכל יום אף פרי בכל יום. לגלג עליו אותו תלמיד אמר והכתיב אין כל חדש תחת השמש. א"ל בא ואראך דוגמתן בעוה"ז נפק אחוי ליה צלף[ד]. ותו יתיב רבן גמליאל וקדריש

אימה: ובדחי רבנן. נפתח לבם מחמת השמחה: מעזי פנים. שלא יזיקוני: ומעזות פנים. שלא יצא עלי שם ממזרות דהוא עז פנים: בד"ת. [מותר] (כד"ו וד"פ מהו) לענות כאולתו: הרה ויולדת יחדיו. ביום שהרה זו יולדת ולד אחר כמו תרנגולת וכיון שמשמשות בכל יום כמלאות יולדות בכל יום דהכי משמע קרא בכל עת שהיא מתעברת יולדת שממהרת לגמור צורת הולד לזמן מועט: בא ואראך. טרח לענותו כאולתו כדי להעמיד דברי תורה על מכונה: לגלג. זו אולת: צלף. מין אילן הטוען ג' מיני פירות אביונות וקפריסין ועולבין וכי איתא להאי

ע"פ ושונים מלשון משנה וכ"ה בתרגום ושפותיה חכימוי דעסיקין באורייתא כו' וק"ק לפי זה למה נקט התלמוד דיוקא דקרא במלתיה כל שיושב כו' ואין ספתותיו נוטפות כו' דגופיה דקרא ה"ל למנקט שישב אדם לפני רבו ושפתותיו נוטפות מר וע"כ נראה לפרש אל תקרי שושנים אלא ששונים מלשון ששון ושמחה וה"ק קרא שפתותיו ששונים ושמחים בפני רבו ה"ז מר עובר שהוא מעביר המרירות והאימה ממנו בפני רבו וראוי שתכוינה שפתותיו והשתא ניחא דמגופיה פריך מששון ושמחה דאסר הכא בת"ת בפני רבו וק"ל: הא בד"ת הא כו'. הנהו תרי קראי דסמיכי אהדדי נינהו וכל חד נלמד מעניינו דבההוא קרא דאל תען כסיל כאולתו מסיים ביה פן תשוה לו גם אתה דהיינו כהך דרבי שבא לעשות בני רבי ממזרים והרי הוא ממזר כדאמרינן כל הפוסל במומו פוסל ואם אתה תענה לו כן שאתה ממזר הרי יאמרו גם עליך כן דכל הפוסל כו' ותשוה לו אתה ועד"ז אמרו יחוסתא דבבל שתיקותא כמ"ש במקומו פ' י' יוחסין [א] ובהאי קרא דענה כסיל כאולתו מסיים ביה פן יהיה חכם בעיניו דהיינו כהך תלמידא דר"ג דאם לא היה ר"ג משיב לו היה זה התלמיד נחשב בעיני עצמו כחכם ולא כתלמיד שהיה חושב דר"ג לא יוכל להשיב לו וק"ל: ההוא דאתא לקמיה דרבי חייא אמר ליה אמך כו'. בע"י גרס בהאי עובדא כמי רבי וכן משמע מדאמר ר"ח אהניא ליה צלותיה דרבי דלא לשויה ממזרא ויש לקיים כאן גיר' כל הספרים ולקמן גרסינן דלא לשויה בני ממזרא ומאי דאהני ליה לר' חייא דלא לשויה ממזרא ר"ל דסמך אמה שאמרו פ' הפועלים [ב] גדולים מעשה חייא ודו"ק: אחוי ליה תרנגולת כו'. עיין פרש"י אבל לא שיהיה הריון והלידה לולד אחד ביום אחד זה בתרנגולים נמי אינו כדאמרינן פ"ק דבכורות תרנגולת לכ"א יום ופרש"י שם לאחר שנתעברה מן התרנגול שוהה ביצתה ליגמר עד אחר כ"א יום עכ"ל ע"ש: אחוי ליה צלף כו'.

[א] מהרש"א ד"ה הא. אמרו (פרק עשרה יוחסין ע' ע"א): [ב] שם בסד"ה ההוא. פ' הפועלים. (פ"ה ע"ב):

יד יוסף

א ברכות דף טז ע"ב ושם איתא שתלילנו וכו': ב עיין ע"ז דף ה ע"א תוס' ד"ה אין בן דוד כו':

חדושי גאונים

מלתא אלבישייהו יקירא. שהמכוון בו שצריך כל אדם לומר דבר בשם אמרו. כמו שהבגד אינו מוקיר רק לאיש המיוחס לו (לא למי שגנב אותו ומתלבש בטלית שאינו שלו). כמו כן הדברים אינם מוקירים אלא למיוחסים אליה נמשך מזה שחוב מוטל על כל אדם לומר דבר בשם אמרו. וענין זה הוא באמת שמעתתא והדין דין אמת: ומזה תבין ג"כ מה שסיכה לשונו כאן לומר היינו דאמר רב.

אהבת איתן

הרמב"ם בפי' המשנה דמדורת ביהמ"ק היה כדי להבעיר ממנה עלי המערכה שע"ג המזבח דלפרש"י שהי' לצורך כהנים א"א לומר דמותר בשבת אלא מע"ש ומקשה כנ"ל. ונעלם ממנו דכבר הרגישו בזה התוס' ביומא (דף טו ע"ב) וכתבו דמ"ד בכ"מ אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר במדורת בהמ"ק יכול

גאון יעקב

בבחירתו וברצון מוחלט כשאר החוטאים תשובתו קשה. והנה זה הצדיק דוד אשר הוקם עולו של תשובה. היה כמסתפק בעצמו אם הוא קודם רוב שנותיו ולא חטא בבחירתו מעצמו אז תשובתו קשה. אבל אם הוא אחר רוב שנותיו ובבחירתו לא היה חוטא כלל. רק מן השמים הסכימו שיחטא. והוה כמו סיוע מן השמים נחטא ותשובתו קלה.

הכותב

עתידין אילנות שמוציאין פירות בכל יום. מכאן למדנו אמיתת כונת הדרשות הללו שאינן כפשטן ממש כמו שחשב התלמיד. ומה שהשיב לו רבן גמליאל כפי מחשבתו היה ע"ד ענה כסיל כאולתו. אבל הכונה אמיתית בהן וביוצא בהן שבזמן המשיח תהיה הצלחה ברבוי ובשפע גדול ויהיו קלים להשיג לחמם לאכול ובגד ללבוש עד שיראה כאלו הארץ מוציאה גלוסקאות אפויות ממש לאכול וכלי מילת ללבוש ובטורח מעט ישיג אדם כל אחד מהן אבל לא שישתנו סדרי בראשית ממצבם רק שישיג האדם כל צרכיו בנחת ולא יצטרך ליגיעה רבה הצריכה בזמנים האלה:

עיון יעקב

אשתך אשתי ובניך בני. ואלו השיב לו מה שכתוב בחידושינו ריש פ' אין עומדין: אשתך אשתי ובניך בני. ואלו השיב לו שקר דיבר היה מכחיש לו ומי מפיס כי אין התי יכול להכחיש את התי וזה פי' הפסוק פן תשוה לו גם אתה לשקרן לכן אמר כאלו הוא מחזיק טובה שמגלה לו דבר זה ונתן לו כוס של בשורה וכפי מה שפירש מהרש"א כל הפוסל במומו פוסל שהוא עצמו היה ממזר וממזר לא חי לכך פקע ומית:

עתידה אשה שתלד בכל יום וכו' לגלג עליו אותו תלמיד וכו'. הא דהולרך להביא ראיה מביצת התרנגולת ולא הביא ראיה מקין והבל שנתעברו ונולדו ביום ראשון י"ל דהתם נולדו מאדם והוה שהיו יציר כפיו של הקב"ה משא"כ בשאר הנולדים ולהכי ג"כ באינך שמוציאין האילנות פירות בכל יום לא מייתי ממעשה בראשית שביום ג' הוציאו פירותיהן לפי שלא נטעו ונזרעו ע"י אדם ועיין בחידושינו סוף כתובות:

ענף יוסף

יח דיתיב ר"ג וקדריש עתידה אשה שתלד בכל יום. והוא תמוה. הגאון רבי יהונתן בספר אהבת יונתן כתב דהנה לפי הטבע ידוע שאין הולד נגמר בבטן עד שיעברו עליו שש מזלות י"ב ימים. ובתשעה מזלות יצא הולד מלובן ומזורז. וידוע שהחמה מקיף בגלגלה בשס"ה יום כל העולם. אך קשה שלא החמה הולכת בכל יום ממזרח

עץ יוסף

ע"פ (מהרש"א) והכוונה דקושיא לו דה"ל למימר שפתותיו כשושנים כדכתיב לחייו כערוגת הבושם לזה אמר אל תקרי שושנים אלא ששונים ולפי שקשה שהמור אינו צודק לומר בו נוטף שהמור אינו נוטף ממנו טיפין שהוא דבר של ריח עומד ומתבשמים מריחו לזה אמר אל תקרי מור אלא מר וה"ק קרא שפתותיו ששונים יהיו נוטפות מר מרירות מחמת אימה ואם לאו עובר מן העולם ויהיה נידון באש של גיהנם שפתותיו:

יח הא בד"ת הא במילי דעלמא. ולכאורה אינו מובן והלא בפסוקים אין שינוי ומנין לחלק ונראה שתירוץ הגמרא מפורש בפסוק והגמרא אינו רק מפרש דברי הפסוק דכתיב אל תען כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה וכתיב ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו ומפרש הגמרא היינו במקום שאם תענה לו תשוה לו גם אתה והיינו במילי דעלמא שאמר לך דבר שלא כהוגן ואם תענה לו ותריב עמו תשוה לו (דהיינו כהך דרבי שבא לעשות לרבי ובניו ממזרים והרי הוא ממזר כדאמרינן כל הפוסל במומו פוסל ואם אתה תענה לו כן שאתה ממזר הרי יאמרו גם עליך כן דכל הפוסל כו' ותשוה לו גם אתה) אל תענה אותו אבל במקום שאם תענה אותו תסתיר את דבריו ואם לא תענה אותו יהיה חכם בעיניו שיהיה סובר שנלח אותך אז ענה כסיל כאולתו והיינו ע"כ בדברי תורה ולכך אמרו כאן בדברי תורה כאן במילי דעלמא ואמר אל תען כסיל כאולתו כי אפי' בתלמידי חכמים אין להשיב יותר ממה שאמר הוא כמ"ש בגמרא האי מאן דאמר ליה חבריה מלתא לא נהדר ליה טפי ממה דאמר ליה חבריה ולכסיל אפי' כאולתו אל תען כי פן תשוה לו אם באת להתקוטט עמו וקאמר ענה כסיל כאולתו פי' אפילו בדברי תורה אל תענה לפי שכלך כי יבוז לשכל מליך אלא תענה כפי שאלתו פן יהיה חכם בעיניו שיאמר שלא יכולת להשיב אותו אבל לא תהא משיב רק כפי אולתו ולא לפי שכלך (כמו ר"ג כשלא הבין תלמידו דבריו וחשב שהוא על פשוטן השיבו כפי השגתו ולא היתה אותה התשובה תשובה האמתית והראיה שלא השיב לו על אמיתתו ממה שהביא ראיה על ענה כסיל כאולתו). הגר"א משלי כ"ו ומהרש"א ובפי' המשניות להרמב"ם סנהדרין: א"ל רצונך שתשתה כו'. ע"ד הפסוק אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו ועיין רש"ל: מעזי פנים. שלא יזיקוני ומעזות פנים שלא יצא עלי

המתורגמן. א) צו בעלוסטיגען. ב) צו שפרונגען געווארען. ג) געשפאטעט. ד) קאפפער בוים.

[א]עתידה א"י שתוציא גלוסקאות[א] וכלי מילת שנאמר (תהלים עב) יהי פסת בר בארץ. לגלג עליו אותו תלמיד ואמר אין כל חדש תחת השמש [א"ל בא ואראך דוגמתן בעוה"ז] נפק אחוי ליה כמהין ופטריות[ב] ואבלי מילת נברא בר קורא: יט שם [ב]תנו רבנן לעולם יהא אדם ענותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי. מעשה בב' בני אדם [דף לא ע"א] שהמרו[ג] זה עם זה אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ת' זוז אמר אחד מהם אני אקניטנו. אותו היום ערב שבת היה והלל חופף[ד] את ראשו הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו א"ל בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול א"ל שאל בני שאל. מפני מה ראשיהם של בבליים סגלגלות א"ל בני שאלה גדולה שאלת מפני שאין להם חיות פקחות. הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו א"ל בני מה אתה מבקש א"ל שאלה יש לי לשאול א"ל שאל בני שאל. מפני מה עיניהן של תרמודיין טרוטות. א"ל בני שאלה גדולה שאלת. מפני שדרין בין החולות. הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו. אמר ליה בני מה אתה מבקש. אמר ליה שאלה יש לי לשאול. א"ל שאל בני שאל. מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות. אמר ליה בני שאלה גדולה שאלת מפני שדרין בין בצעי המים[ה]. א"ל שאלות הרבה יש לי לשאול ומתירא אני שמא תכעוס. נתעטף וישב לפניו אמר ליה כל שאלות שיש לך לשאול שאל. א"ל אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל א"ל הן א"ל אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל. אמר ליה בני מפני מה. אמר ליה מפני שאבדתי על ידך ארבע מאות זוז א"ל הוי זהיר ברוחך כדאי הוא הלל שתאבד על ידו ת' זוז ות' זוז והלל לא יקפיד: תנו רבנן מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי א"ל כמה תורות יש לכם א"ל שתים תורה שבכתב ותורה שבע"פ. א"ל שבכתב אני מאמינך ושבע"פ איני מאמינך

רש"י

ליתיה לאלי כדאמר בריש חזקת הבתים (ב"ב דף כח:): פסת בר. משמע גלוסקאות שרחבין כמין פס יד ומשמע כלי מילת כמו כתונת פסים. בר כמו לשבור בר ולענין כלי מילת בר נקי כמו ברה כחמה (שיר ו): כמהין ופטריות. שיוצאין כמות שהן בלילה אחד ורחבין ועגולין כגלוסקאות: נברא בר קורא. היא כמין לבוש מלוייר גדל סביבות הקור של דקל כשהוא רך. קור ענף האילן כשהוא רך יוצא בכל שנה קודם שיתקשה קרוי קור: שהמרו. נתערבו כמו שממרין את היונים דסנהדרין (דף כה:): מי כאן הלל. כלום כאן הלל ולשון גנאי לנשיא ישראל: מפני מה ראשן של בבליים סגלגלות. בילוצ"ה בלע"ז שאינה עגול. ל"א ראשן של בבליים סגלגל עגול: טרוטות. רכות: שדרים בין החולות. והרוח מנשבת ונכנס בתוך עיניהם ובמקום אחר (בכורות מד.) מפרש טרוטות לשון עגולות בית מושב שלהן ואף כאן אני אומר כן ומפני שדרים בין החולות שינה אותם המקום שלא יהא סדק של עיניהם ארוך כשלנו ויכנס בו החול וכן רגליהם של אפרקיים רחבות שלא ישקעו בין בלעי המים. ורבותי' פי' שדרים בין בלעי המים והולכין יחפים ומתפשטים רגליהם לפי שהמנעל דוחק הרגל ומעמידו על דפוס שלו: כדאי הוא הלל. ראוי לכך:

מהרש"א

עי' פרש"י והיינו שטוען פירות בכל יום דאחר שנלקט זה גדל פרי אחר ועי' בתוספות פ' ח"ה: [עתידה א"י שתוציא כו'. מפורש סוף מס' כתובות]: אותו היום ע"ש היה והלל חופף כו'. כל זה עשה בזמן שיקניטנו מהר שלא יהיה לו פנאי אז להשיב וע"כ עבר ג"פ על פתח ביתו ולא נכנס לביתו כדי שילא לקראתו אולי בזה יקניטנו ביותר וכן מה שכתוב מי כאן הלל כו' כאילו לא הכיר אותו והוא היה נשיא בישראל מפורסם וניכר לכל שבאלו דברים יקניטנו שמחשיבו לשפל שאינו ניכר: מפני מה ראשיהם כו' אמר ליה בני שאלה כו'. יש שאלה בזה כיון דשאלה זו לאו בד"ת הויא רק במילי דעלמא גם אם היה הלל ענותן לא היה לו להשיב על שאלות אלו כמ"ש שלמה בזה אל תען כסיל כאולתו ונראה בזה לומר דמתוך ענותנותו חשב הלל דודאי זה בא להקניטו באלו שאלות אלא שרמז לו בשאלות הנוגעים בדברי תורה ובג' השאלות נתכוין לג' מדות הרעות הללו שהם רוח גבוהה ועין רעה ונפש רחבה שנזכרו בתלמידי בלעם דהיינו מה ששאל מפני מה ראשיהם כו' נתכוין למדה הרעה דרות גבוה ע"פ מ"ש סוף פרק היש [א] מפני ד' דברים נכסי בעלי־בתים יוצאין לטמיון כו' ועל גסות הרוח ופרש"י שמשתררים ומתגאים על אחיהם כו' ע"ש וז"ש דבבבל יש ראשיהם העשירים סגלגלים שגלגל החוזר בהם לירד מנכסיהם מפני מה הוא באיזה עון והשיב לו ע"ז בדרך רמז מפני שאין להם חיות פקחות דהיינו בעון שאינן פקחות דהיינו שגסות הרוח גברה בהן דכל מי שמתגאה הוא שוטה וזו המדה רעה איכא בבבל כדאמרינן פרק זה בורר [ג] דחנופה וגסות הרוח ירדו לבבל וזה הביאם שראשיהם סגלגלים לירד מנכסיהם כהך דפרק היש: מפני מה עיניהן של תרמודין כו'. חשב הלל שנתכוין למדת הרעה הב' דעין רע ע"פ מ"ש פ' חלק [ג] דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין כו' ופרש"י שהיו גובהין עיניהן ומנאפים אחר עיניהם עכ"ל ובכמה מקומות כינה את הזנות ע"ש העין וכמ"ש [ד] גבי שמשון הלך אחר עיניו לפיכך כו' וז"ש דבתרמוד האנשים רעים במדה זו והיינו עיניהם טרוטות ע"ש שהם רעים כפירוש רש"י או כמו כפירוש רש"י במקומות אחרים טרוטות כמו עגולות וכמ"ש פרק חלק [ה] גלגל העין כו' והשיב לו מפני שדרות בין החולות ע"פ מ"ש סוף פרק קמא דיבמות פסולי דתרמוד משום עבדי שלמה והיינו בין החולות מלשון חול שאין בהן קדושה וגדר ערוה כמו שיש במיוחסים שבישראל: ואמר שהלך כו' מפני מה רגליהם של אפרקיים כו'. חשב הלל שנתכוין למדה הרעה הג' שהיא נפש רחבה לאסוף ממון הרבה ורגליהם רחבה דקאמרינן ע"פ מ"ש [ו] את כל היקום אשר ברגליהם זה הממון שמעמיד את האדם על רגליו והשיב מפני שדרים בין בלעי מים רמז ע"ש שדרים שם בין עובדי אלילים אוהבים הבלע והממון דבני אפריקי הם מבני כנען שפנה מא"י כדאיתא בר"פ חלק [ז] ומליצו בע"פ [ח] שאמרו בכנען שלוה לבניו אהבו הגזל והבלע ודו"ק: מתיירא אני שמא תכעוס כו'. נתן לו מקום שראוי לכעוס אולי יקניטנו בזה אם אתה הוא לא ירבו כמותך כו' כאילו לא היה מכירו כבר ושא"ל מפני שאבדתי כו' ר"ל דע"כ אני אומר לא ירבו כמותך בענוה בישראל שאין לאדם להיות עניו

עיון יעקב

א"ל בני שאלה גדולה שאלת. יש ללמוד מזה כששואל אדם אפילו דברים של מה בכך לא ידחה אותו בשחוק והיתול רק ישיב לו כאלו שואל דבר גדול כדי שלא יכשילו אותו לעתיד שיתביישו מלשאול אפילו דבר גדול ממש וזה היתה כונת הלל: כדאי הוא הלל שתאבד ע"י ת' זוז ות' זוז והלל לא יקפיד. כי אות ת"ו מרמז אל תיו תחיה תיו תמות כי

עין יוסף

עלי שם ממזרות דהוא עז פנים (רש"י) כדאמרי' פ' י' יוחסין דכל עז פנים אינו מיוחס או פי' מעזי פנים מתגבים עזי פנים שלא יעמדו כנגדי ויוציאו עלי לעז של פסול ומעזות פנים שלא תעיז גם אני נגד אחרים כי עז פנים לגיהנם (אבודרהם) ויש מפרשים ומעזות פנים שלא יצא ממנו שום ממזר שהוא עזות פנים: יט טרוטות. רכות (רש"י) וכן פרש"י בנדרים דף סו ע"ב אבל הר"ן והרא"ש פירשו שם טרוטות עגולות וכן פרש"י בסוטה מ"ז ובסנהדרין ק"ז ובכורות דף

ענף יוסף

ממזרח למערב ומקפת את הגלגל. אכן באמת סילוק החמה שבכל יום היא בסכרת. ואין הכרה עושה פעולה בשפלים. מבא"כ מהלכה בשם"ם ימים היא מרצונה. ומה שמהלכת החמה בכל יום בהכרח הוא מחמת רשעי ישראל ואינה רוצה להאיר להם. אבל לעתיד יהיו כולם צדיקים ותלך בכל יום בלי הכרח. ולכך עתידה אשה שתלד בכל יום עכ"ל:

דעלך

המתורגמן. א) קוכען. ב) גאמטונגען שוואממען. ג) געוועטעט. ד) געוואשען. ה) זומפען.

מהרש"א

[א] ד"ה מפני. ס"פ היישן. (כ"ט ע"ב): [ב] שם בא"ד פ' ז"ב. (כ"ד ע"א): וכן בקדושין (מ"ט ע"ב): [ג] שם ד"ה מפני מה עיניהם. פ' חלק (ק"ח ע"ב): [ד] שם בא"ד וכמ"ש (סוטה ט' ע"ב): [ה] שם בא"ד פ' חלק (ק"ח ע"א): [ו] שם בד"ה ואמר ע"פ מ"ש (פסחים קי"ט ע"א): [ז] שם בא"ד בר"פ חלק (נ"א ע"א): [ח] שם בא"ד בע"פ (קי"ג ע"ב):

יד יוסף

א כתובות דף יא ע"ב: ב אדר"נ פט"ו ע"ש:

חדושי גאונים

וברא"שונה אמר הכי אמר רב. מפני שענין הראשון אמר רב כפי' כנ"ל משא"כ הענין השני לא אמר רב כפי' שצריך כל אדם לומר דבר בשם אמרו. רק הלבש אותו במשל לא. ומתוך המעשה של ר"ח הבין רבא בר מחסיא כונת המשל שאמר רב כנ"ל. לכך

אהבת איתן

להבעיר אף בשבת. אלא דלפי' ר"ת הטעם מפני שהי' האש לצורך המזבח ליטול ממנו אש ולפרש"י אע"ג דהיה לצורך הכהנים ולא לצורך מזבח מותר כיון דבעזרה הוא ולא קרינן ביה בכל מושבותיכם. ובתוס' ישנים שם כתבו דאע"פ שלא היה אלא לחמם לכהנים מ"מ צורך עבודה קרינן ביה: (סייך לסי' יב) מאי חנוכה כו' בענין חנוכת המזבח שהיה בכ"ה בכסליו עיין בתוי"ט פ' בני העיר. וכס' קול הרמז שם שכתב

גאון יעקב

ע"כ ביקש מהש"י הודיעני מתי אמות והודיעני קיצי. כי הא תינח אם לא יחיה רק שבעים שנה אז התטא היה אחר רוב שנותיו אבל שמא יחי' יותר קרוב לשמונים ואז הוא קודם רוב שנותיו

דף

מאמינך גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב. גער בו והוציאו בנזיפה[א] בא לפני הלל גייריה. יומא קמא א"ל א"ב ג"ד למחר אפיך ליה. א"ל והא אתמול לא אמרת לי הכי. א"ל לאו עלי דידי קא סמכת דעל פה נמי סמוך עלי. שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי. א"ל גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל [א]גייריה. אמר ליה דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושא הוא זיל גמור. שוב מעשה בעכו"ם אחד שהיה עובר אחורי בהכ"נ ושמע קול סופר שהיה אומר (שמות כח) ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד אמר הללו למי א"ל לכהן גדול אמר אותו עכו"ם בעצמו אלך ואתגייר בשביל שישימוני כה"ג בא לפני שמאי אמר ליה גיירני על מנת שתשימוני כה"ג דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל גייריה א"ל כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות הלך וקרא כיון שהגיע (במדבר ג) לוהזר הקרב יומת. א"ל מקרא זה על מי נאמר א"ל אפילו על דוד מלך ישראל. נשא אותו גר ק"ו בעצמו ומה ישראל שנקראו בנים למקום ומתוך אהבה שאהבם קרא להם (שמות ד) בני בכורי ישראל כתיב עליהם והזר הקרב יומת גר הקל שבא במקלו ובתרמילו[ב] עאכ"ו. בא לפני שמאי א"ל כלום ראוי אני להיות כה"ג והלא כתיב בתורה והזר הקרב יומת. בא לפני הלל אמר לו ענוותן הלל [ב]ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה. לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד אמרו קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענותנותו של הלל קירבנו תחת כנפי השכינה:

ב שם [ג]אמר ריש לקיש מ"ד (ישעיה לג) והיה אמונת עתך חוסן ישועות חכמת ודעת וגו' אמונת זה סדר זרעים. עתך זה סדר מועד. חוסן זה סדר נשים

רש"י

הוציאו בנזיפה. הבא לקבל דברי חברות חוץ מדבר אחד וכן גר הבא להתגייר וקבל עליו ד"ת חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו במס' בכורות (דף ל:): גייריה. וסמך על חכמתו שסופו שירגילנו לקבל עליו דלא דמיא הא לחוץ מדבר אחד שלא היה כופר בתורה שבעל פה אלא שלא היה מאמין שהיא מפי הגבורה והלל הובטח שאחר שילמדנו יסמוך עליו: אפיך ליה. כגון תשר"ק: לאו עלי קא סמכת. מנין אתה יודע שזו אל"ף וזו בי"ת אלא שלמדתיך וסמכת עלי דעל פה נמי סמוך על דברי: אמת הבנין. מקל שהוא אמה ארוך ומודדין בו אורך הבנין שהיו קוצצים עם האומנים כך וכך אמות בכך וכך דמים: דעלך סני לחברך לא תעביד. רעך ורע אביך אל תעזוב (משלי כז) זה הקב"ה אל תעבור על דבריו שהרי עליך שנאוי שיעבור חברך על דבריך. ל"א חברך ממש כגון גזלה גנבה ניאוף ורוב המצות: ואידך. שאר דברי תורה: פירושא. דהא מילתא הוא לדעת איזה דבר שנוי: זיל גמור. ותדע: סופר. מלמד תינוקות: טכסיסי. תיקוני צרכי המלך לפי הכבוד: שלשתן. הגרים הללו: סדר זרעים. שעל אמונת האדם סומכין להפרים מעשרותיו כראוי: חוסן. לשון יורשין ועל ידי אשה נולדו יורשין: סדר נזיקין. מושיען מזהיר לפרוש מהיזק ומהתחייב ממון: (אמונת זה סדר זרעים. מפרש בירושלמי שמאמין

מהרש"א

כ"כ ואמר ליה הוי זהיר ברוחך כו' ר"ל שטעית בדבורך לומר שאבדת ד' מאות זוז אלא כדאי הוא הלל בענוותו שתאבד ד' מאות זוז ועוד ד' מאות והיינו ד' מאות זוז שאבדת שהיית מרויח אלו תקניטני ועוד ד' מאות והוא שאבדת מכיסך על שלא הקנטתני וק"ל: יומא קמא א"ל אבג"ד כו'. דהא ודאי יש טעם לסדר האותיות מאל"ף ועד תי"ו כגון לענין מספר ולשאר דברים ועי"כ א"ל אתמול לא אמרת לי סדר האותיות הכי וא"כ לא ידעתי איזה הסדר הוא עיקר ואמר ליה כיון דע"כ עלי דידי סמכת להודיע לך איזה עיקר הסדר דע"פ נמי כו' וק"ל: על רגל אחת כו'. נראה שגם הוא נתכוין לפי התשובה דהלל דהיינו שילמדנו שכל התורה תהיה לה רגל ויסוד אחד ואמר שדחפו שמאי באמת הבנין ולעיל לא אמר אלא שגערו בנזיפה והיינו משום דהכא רמז לו כמו שהבנין א"א לו לעמוד ביסוד אחד כן התורה רחבה במצותיה א"א ליתן לה יסוד אחד וכן רמז לו לקמן באמת הבנין גבי בע"מ שיעשוני כהן גדול דאין התורה עומדת על יסוד הכהונה לבד ואמר דהלל למדו דעלך סני לחברך לא כו' והיינו דכתיב בתורה ואהבת לרעך כמוך וגו' ויש לעיין בזה גם שאמר ליה בלשון תרגום שכן היה לשונם אז בירושלים מ"מ אמאי שינה לומר לו בלשון שלילה דעלך סני כו' דתרגום מליצא דקרא הל"ל ותרחמיה לחברך כוותך כת"א וי"ל דמשמע ליה דקרא לא איירי אלא בכה"ג בל"ת דגבי לא תקום ולא תטור כתיב ועלה קאי ואהבת לרעך וגו' שלא תעשה לו רעה מכל דסני לך כו' אבל לגבי לעשות לו טובה לא קאמר ואהבת לרעך כמוך כדאמרינן [א] חייך קודמין לחיי אחיך וכן מוכיחין דברי ת"י ע"ש ודו"ק: אמר ליה מקרא כו'. ומעיקרא לא הוי בעי הלל למימר הכי משום דלא הוה מקבל עליו לגייר ומיהו ק"ק הא אין מקבלין גרים [ב] משום שלחן מלכים ולא משום אישות ולא עדיף זה שגייר עצמו משום כהונה שילבש בגדי כבוד וי"ל הא דקאמר בא לפני הלל וגייריה כו' לאו דוקא אלא דלא גייריה עד לבתר הכי שידע דגר אסור בכהונה ולא קאמר לעיל דגייריה אלא שקבל עליו לגייר ומתוך שלא לשמה בא לשמה ואין להקשות דא"כ היאך למדו תורה קודם שנתגייר הא אמרינן בפרק ד' מיתות [ג] דכנעני אסור ללמוד תורה די"ל דהכא כיון שבא לגייר שרי ללמוד תורה: א"ל כלום ראוי אני להיות כה"ג כו'. ר"ל דבכך הוה לך לדחוני מעיקרא שלא אתגייר ולא בכעס באמת הבנין: אמונת זה סדר זרעים כו'. עיין פרש"י ותוספות ועי"ל דעל מסכת ברכות שהיא הראשונה בסדר זרעים קאמר אמונת ע"ש מאה ברכות שנזכרים בה וגדול העונה אמן עליהם: ועתך זה סדר מועד. שבאו לעתים כמ"ש יודעי בינה לעתים: וחוסן זה סדר

[א] מהרש"א סד"ה על רגל כדאמרינן. (ב"מ ס"ב ע"א): [ב] שם ד"ה א"ל הא אין מקבלין גרים (כדאי' יבמות כ"ד ע"ב): [ג] שם בא"ד בפ' ד"מ (סנהדרין נ"ט ע"א):

יד יוסף

א עיין תוספת יבמות דף ק"ט ע"ב ד"ה רעה כו' ודף כ"ד ע"ב בתוס' ד"ה לא בימי: ב ברכות נ"ג ע"א: ג עיין במדבר רבה פ' י"ג סי' ט"ו שוח"ט מזמור י"ט:

חדושי גאונים

אמר היינו דאמר רב: ובאשר שמע רב חסדא מרנא בר מהסיא פי' הכונה בדברי המשל שאמר. פתח גם הוא את פיו בחכמה באמרו אמר רב הכי. ר"ל אם כונת רב במשל זה כאשר אמרת. בתריית' עדיפא לי מקמייתא.

אהבת איתן

דלאו למימרא שנטמא המזבח דאינו מקבל טומאה כדאיתא סוף חגיגה גבי מזבח הזהב ונחשת וכ"ש מזבח אבנים הקבוע בקרקע אלא שמקום במה שהקריבן על אבני המזבח לע"ז: (שייך לסי' יח) לגלג עליו אותו תלמיד אמר אין כל חדש תחת השמש. ועי"כ לא ס"ל כמ"ד במ"ר פ' נח שכך היה בדור המבול דא"כ כבר היה לעולמים: עתידין אילנות שמוציאין פירות בכל יום כו' מיהו בירושלמי דשקלים פליגי תנאי עליה דאיכא ס"ל לחודש א' ואיכא דס"ל לב' חדשים

גאון יעקב

ובבחירתו מעלמו חטאו וא"כ תשובתו קשה. והשיב גזירה היא מלפני שאין מודיעין. את"כ נתאווה לדעת אם נמחל מאותו עון מבחינה אחרת כי ידוע כי הקב"ה ממלא בנותיהן של צדיקים

עיון יעקב

שכעס גורם מיתה ולהפך מדת ענוה תחיה בעוה"ז ותחיה לעוה"ב: כשאני עומד על רגל א'. על דרך דאמרינן ריש פ' הקורא עומד דקשות יש ללמוד בישיבה ורכות בעמידה דהיינו על שתי רגליו ובשעה שעומד על רגל א' אי אפשר ללמוד רק דבר מועט רך שברכות וזה לא רצה להטריח עצמו בעול תורה הקשה: דעלך סני לחברך לא תעביד. ולא רצה ללמוד עמו כדכתיב ואהבת לרעך כמוך שזה הוא שורש של גמילות חסדים ואמרינן שלשה סימנים יש באומה זו ביישנים רחמנים גומלי חסדים והם אינם בעלי גומלי חסדים וימנע מלגייר בשביל זה להכי למד עמו רק השב ואל תעשה מה דסני לך לחברך לא תעביד והוא קל יותר: ומתוך אהבה שאהב אתכם קרא להם בני בכורי ישראל.

ענף יוסף

ימ דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושא זיל גמור. והוא תמוה האי גברא דבעי להתגייר ולחסות תחת כנפי השכינה מה ראה לשטות כזה לבקש שילמוד עמו כל התורה על רגל אחת ולא דבר ריק הוא. וגם מ"ש לו הלל ואידך זיל גמור א"כ עדיין לא נתקיים התנאי שהתנה ללמוד כל התורה על רגל אחת. ויבואר משום דלא

עץ יוסף

דף מ"ד ע"א ורק שם הגירסא תרומות בתי"ו ועי' תוס' שם: לחברך לא תעביד. עי' רש"י והקשה בס' אי' היה דלפירוש זה אין שאר דברי תורה פירושא דהא מלתא עכ"ל · ולבי אומר לי שמה שכתב רש"י כגון גזלה גנבה ניאוף ורוב המצות אין זה פירוש על דלחברך לא תעביד אלא הוא פי' על ואידך פירושא הוא כגון גזלה גנבה כו' ור"ל דלישנא אחרינא דמפרש לחברך חברך ממש א"כ הא דמסיים ואידך פירושא הוא כגון גנבה כו' ורוב מצות:

ב חוסן זה סדר נשים. חוסן לשון יורשין ועל ידי אשה נולדו יורשין (רש"י) או רמז למש"כ יבמות דף ס"ג השרוי בלא אשה שרוי בלא חומה וידעתו כי

המתורגמן. א) מיט שימפפונג. ב) מיט זיין זאק.

רש"י

בחי העולמים וזורע): **דעת**. עדיף מחכמה: **היא אוצרו**. הוא עיקר החשוב בעיניו לאצור ולעשות סגולה לזכרון: **קבעת עתים**. לפי שאדם צריך להתעסק בדרך ארץ שאם אין דרך ארץ אין תורה הולך לקבוע עתים לתורה דבר קצוב שלא ימשך כל היום לדרך ארץ: **בפריה ורביה**. היינו חוסן: **צפית לישועה**. לדברי הנביאים: **הבנת דבר מתוך דבר**. היינו דעת: **קב חומטין**. ארץ מלחה ומשמרת את הפירות מהתליע: **ואינו חושש**. למוכרה בדמי חטין דלאו אונאה היא שהרי שמירתן בכך: **יראת שמים** דומה לפתחים חיצונים שדרך להם נכנסין לפנימיים כך אם יראת שמים [הוא] נעשה חרד לשמור ולעשות (מוטב) ואם לאו אינו חס לתורתו: **בהי עייל**. באיזה פתח נכנס

גמרא

נשים. ישועות זה סדר נזיקין. חכמת זה סדר קדשים. ודעת זה סדר טהרות ואפ"ה יראת ה' היא אוצרו. אמר (רב) [רבא] בשעה שמכניסין אדם לדין (אומר) [אומרים] לו נשאת [א]ונתת באמונה. קבעת[א] עתים לתורה. עסקת בפריה ורביה. צפית לישועה. פלפלת בחכמה. הבנת דבר מתוך דבר. ואפ"ה אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא. משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי [כור] חטין לעלייה הלך והעלה לו אמר ליה עירבת[ב] [לי] בהן קב חומטין אמר ליה לאו א"ל מוטב אם לא העלית. תנא דבי רבי ישמעאל מערב אדם קב חומטין בכור של תבואה ואינו חושש. אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו [שם ע"ב] יראת שמים דומה לגזבר[ג] שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עייל. [ב]מכריז ר' ינאי חבל על דלית ליה (ביתא) [דרתא][ד] ותרעא[ה] לדרתא עביד. אמר רב יהודה לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו שנאמר (קהלת ג) והאלהים עשה שייראו מלפניו. רבי סימון ור"א [א] הוו יתבי חליף ואזיל רבי

מהרש"א

נשים. כפירש"י גם נוטריקון מאותיות דחסן חלק סדר נשים וכה"ג דרשו נוטריקון: וישועות זה סדר נזיקין. ע"פ מ"ש ברים פ"ק דב"ק דנזקי דארבעה ד' אבות רומזים על נזקי שמיא ד' דבעי רחמי להושיע אותנו ולהצילנו מהם: וחכמה זה סדר קדשים ודעת זו כו'. פרש"י דעת עדיף מחכמה עכ"ל כ"ה ודאי כדמוכח קרא דפרשת כי תשא בחכמה ובתבונה ובדעת שהיא רוח הקודש כפירש"י שם אבל א"כ הל"ל בהפך חכמה זו סדר טהרות ודעת זו סדר קדשים דהא קדושה עדיף מטהרה בכמה מעלות כדמוכח הסוגיא ספ"ק דע"ז [ב] וי"ל דקושטא דהכי הוא אלא דנקט להו כסדרן שסדר קדשים קודם סדר טהרות ואמר ואפ"ה יראת ה' היא אוצרו כו' מפורש פ' אין עומדין ע"ש: **בשעה** שמכניסין אדם לדין כו'. דלעיל מהאי קרא אמונת עתך גו' כתיב כשגב ה' גו' מלא ציון משפט ולדקה דהיינו במשפט לעתיד אומרים לו אלו דברים: **נשאת** ונתת באמונה כו'. מה שיש לדקדק מכאן אהא דאמרי' פ"ק דסנהדרין [ג] תחלת דינו של אדם על ד"ת כו' מפורש שם: ואמר **קבעת עתים**. שני עתים אחד ביום ואחד בלילה כהא דאמרינן [ד] יזיף ביום ופרע בלילה: **עסקת בפ"ו**. לא אמר קיימת פ"ו אלא עסקת דהיינו להשיא יתום ויתומה. ואמר **צפית לישועה**. דהיינו ישועות בלשון רבים לפי שהמלפה ומקוה לישועה בכל שעה הם רבים. ואמר **פלפלת** בחכמה דהיינו שלא יהא אדם מפלפל פלפול של הבל אלא שיהא כוונתך לפלפל בשכל וחכמה ודעת. ואמר **הבנת** דבר מתוך דבר. כפרש"י בחומש בפרשת כי תשא גבי בחכמה ובתבונה ובדעת פרש"י דתבונה היינו מבין דבר מתוך דבר אבל דעת הוא רה"ק היינו כיון דכתיב גבייהו ותבונה שפי' מבין דבר כו' ע"כ דדעת הוא מעלה יתירה שהיא רוח הקדש אבל הכא דלא כתיב ותבונה בתר חכמה אית לן לפרושי דעת שהוא מבין דבר כו'. ואמר ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו כו' משל כו' העלה לי חטין כו'. דהיינו להעלותן לאוצר אין להם קיום אי לאו חומטון ה"נ ביראת ה' נתקיימו כולן באוצר הזה ודו"ק: **דומה** לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות כו'. דהיראה קודמת לחכמה כמו ששנינו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ודומה לדלעיל דיראה היא מקיימת מה שבפנים באוצר כחומטין הזה ומייתי עלה נמי. חבל על דל"ל דרתא כו'. שהתורה אינה רק שער ליכנס ליראת שמים לכך צריך שתקדים לו יראת שמים כן פרש"י בפרק בא לו [ה] ע"ש: **שנאמר** והאלהים עשה גו' היינו שעשה את עולמו ובפרק הרואה [ו] דריש ליה בכה"ג לענין חלום ולענין רעמים ושם

הרי"ף

כל אדם שיש בידו תורה וכו'. ויש לדקדק דמשמע דהיראה היא מפתח החיצון והכתוב אומר יראת ה' היא אוצרו. וע"ק שמכריז רבי ינאי היפך מזה דאמר חבל על מאן דלית ליה ביתא ותרעא לביתא עביד דהיראה היא בית וקרא לחכמה פתח ודוחק לומר דפליגי. ונראה דבתורה יש חכמה שגזרו על הטפה הכם או טפש. וזו היא החכמה שאדם למד מרבותיו ויש שמתבונן האדם מדעתו ועל הבינה אמר שנמסרו לו מפתחות פנימיות שהבינה נמשלה לספר תורה ולא החיצונות שהיא היראה שהולה לם ונקראת דרתא כמו החצר שהוא חוץ לבית אבל מה שלמד מרבותיו הוא פתח וחוץ ליראה באופן שיש פתח חיצון לחצר שהיא החכמה שלמד מרבותיו ויש חצר שהיא היראה שלפנים מהפתח ויש בית לפנים מהחצר שהיא הבינה שהיא פנימית מהיראה. ועיין בכסף נבחר סדר תזריע כי שם הרחבתי הענין: בעון

עיון יעקב

ואפ"ה יראת ה' היא אוצרו. פי' וקודם מתן תורה היה העבודה בבכורים ואפילו הכי כתיב והזר הקרב יומת: ואפשר דמש"ה עשה המנורה של ז' קנים דהיינו ששת קנים רמז נגד ששה סדרים וכולם יאירו אל מול פני המנורה שהוא נר אמצעי שהוא נגד יראת ה' שבלבבו וזה כי נר מצוה ותורה אור והוא ג"כ נגד ששת ימי בראשית ויום השביעי שהוא שבת לה'. וזה שכתב בראשית אותיות ירא שבת ששבת הוא נגד היראה וכן ירא בשת שהבושה מביאו לידי יראה פנימית כדאיתא בשל"ה בעשרה מאמרות מאמר ג דף כ וכ"א ע"ש: **יראת** ה' היא אוצרו. עיין בהרי"ף שמקשה דמשמע שהיראה היא בחדר הפנימי שהוא האוצר ובסמוך קאמר שהוא פתח החיצון עיין בו ובאמת כפי מה שמבואר בספרי מוסר והובא דבריהם באורך בשל"ה בעשרה מאמרות מאמר ג' מדף מ"ו וכו' שישנן ד' מיני יראה דהיינו יראה חיצונית שבחיצוניות יראת העונש עוה"ז ועוה"ב ויראה יותר פנימי קצת יראת מניעת קיבול שכר לעוה"ב ויראה פנימית ממש יראה מהקב"ה רוממותו וגדולתו איך לא ישמע לו ויראה יותר לפני ולפנים שהוא יראת פגם העולמות והתרחקות מקדושת העליון שזה מדקדק בדקדוקי מצות ומהחיצון יבא אל הפנימי ממדרגה למדרגה ע"ש באורך א"כ לק"מ ודו"ק: **אמר** רב בשעה שמכניסין אדם לדין. נראה דרב פליג ארים לקיש וס"ל דקרא והיה אמונת נדרש על השאלות בשעה שמכניסין אדם לדין ועיין בתוס' פ"ק דסנהדרין מה שמקשים מהא דאמרינן תחלת דינו על ד"ת ועיין בחידושינו פ"ק דקידושין מה שתרצתי על זה: **תנא** דבי ר' ישמעאל מערב אדם קב חומטין. נראה דאתי לאשמועינן כמו שמותר לערב קב חומטין בכור תבואה ואינו חושש כן מותר לאדם להתבונן מעט בכל יום בדברים

עץ יוסף

כי החומה הוא חוסן וחוזק אל המוקף בה והיינו כמ"ש שם במה אשה עוזרתו אדם מביא חטין הטין כוסס פשתן לובש לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו ע"כ וכל זה מגודר בתוקף ועוז (אי הים): **חכמת** זה סדר קדשים ודעת זה סדר טהרות. דעת עדיף מחכמה (רש"י) יראה שס"ל לרש"י כי טהרות עדיף מקדשים וכן כתב הגאון המקובל בעל נ"א בספרו ת"י וז"ל הדברים בקדשים נקרא חכמה כו' ואמר דעת. זה סדר טהרות שהוא עוד יותר במדרגה ע"ש: **בשעה** שמכניסין אדם לדין א"ל נשאת ונתת באמונה כו'. והא דאמרו בסנהדרין דף ז' ע"א אין תחלת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה שנאמר פוטר מים ראשית מדון הכא מיירי באדם שעוסק בתורה אלא שלא קבע עתים והתם מיירי כשלא עסק כלל ואי נמי שואלין לו תחלה על משא ומתן באמונה ומ"מ יקבל דינו תחלה על דברי תורה (תוס' ד"ה אלא סנהדרין דף ז ע"א) ובספר תפארת ישראל מתרץ קושית התוס' הנ"ל דבאמת אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה והא דקאמר הכא ששואלין תחלה על מו"מ אין הכוונה על מו"מ בעסקי עוה"ז רק זה קאי אדלעיל שדרשו והיה אמונת עתך חוסן וגו' אמונת זה סדר זרעים עתך זה סדר מועד כו' וקאמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה ר"ל אם למדת סדר זרעים (כי לשון מו"מ שייך ג"כ גבי ד"ת כדאמרינן בגמרא לא צריכא אלא בשעת מו"מ) שאלה ב' קבעת עתים לתורה עתך זה סדר מועד. שאלה ג' עסקת בפו"ר חוסן זה

ענף יוסף

דלא יצוייר לאחד שיקיים כל תרי"ג מצות אם לא שכל אחד נהנה משל חבירו. ואולם יש עוד תקנה דהנה אחז"ל העוסק בפרשת עולה כאלו הקריבה. וכן כל המצות יכול לקיים ע"י עסק התורה כשעוסק בהלכה של אותו מצוה. וכתבו עוד ז"ל דהן יפעל אל פעמים ושלש עם גבר וכל דבר לגולגולתם עד שיקיים כל המצות. בדרך משל אם היה בגלגול א' ישראל ויהיו עוד מצות כהונה עליו אזי בגלגול שני יהיה כהן. וז"ש הגר למדיני כל התורה על רגל אחד ר"ל שיוכל לקיים כל התורה בפעם אחד שלא יצטרך לסבול צער גלגול. ואמר לו ואהבת לרעך. וכיון שיהיה אהבה בינו ובין כל ישראל. הרי חזי לאצטרופי ונחשב כגוף אחד בקיום המצות. ואידך ר"ל עוד תקנה זיל גמור. וע"י עסק התורה תוכל לקיים כל תרי"ג מצות (שמח דחיי):

אוצר בלום

[א] גמ' רבי סימון ורבי אלעזר (בר"ש כ"ה גירסת הילקוט): [ב] **כדרש"א** ד"ה וחכמת. ספ"ק דע"ז (כ' ע"ב): [ג] **שם** ד"ה בשעה פ"ק דסנהדרין (ז ע"א): [ד] **שם** ד"ה קבעת. דאמרינן (עירובין סה ע"א): [ה] **שם** סד"ה חבל בפ' בא לו (עב ע"ב): [ו] **שם** ד"ה שנאמר ובפ' הרואה (נט ע"א):

יד יוסף

א ועיין תוספות סנהדרין דף ז ע"א ד"ה אלא ותוספות קדושין דף מ ע"ב ד"ה אין: ב יומא דף עב ע"ב:

חדושי גאונים

תורה בזה שבאמת כונתו היתה רק לומר דבר כשם אמרו. ובאשר שענין זה רז ג"כ בעצמו אמר. א"כ הטבתי לראות סדרן שיבור לו האדם. ומפני כך בתרייתא עדיפא לי מקמייתא: זהו הנלע"ד לפרש בכונת המאמר. וכפי אשר התבאר יתפשטו כל הקמטים במאמר הלז. גם מה שהקשו המפרשים מהרש"א והרב המחבר עיון יעקב מתורץ בפיר בדבריגו דוק ותשכח כי אריכות שנאה נפשי: עיין בספר של"ה בחלק תורה שבע"פ באות ט' ד"ה טוב טעם וכו' ותמצא איך שראוים לדקדק בדברי חז"ל: (דברי חכמים וחידותם) **אמר** רב בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה כו'. אשל"ה במקומות

גאון יעקב

מיום ליום. כאשר פי' המהרש"א בשבת על מה שאמרו שם מאן דנולד בשבת ימות בשבת וקדישא רבא יתקרי ופי' קדישא רבא יתקרי והם הצדיקים. ואז ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ודוד ידע שנולד בשבת. ע"כ ביקש לידע היום שימות וא"כ יהיה סימן שהוא צדיק ומחול ...

המתורגמן. א) האסט דו בעשטימט. ב) הערייגנעמישט. ג) קאססירער. ד) פארהאף. ה) איין טהיר.

יעקב בר אחא אמר ליה חד לחבריה ניקום מקמיה דגבר דחיל[א] חטאין הוא. אמר ליה אידך ניקום מקמיה דגבר [א]בר אוריין[ב] הוא אמר ליה אמינא לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא ואמרת לי את (דגבר) בר אוריין הוא. תסתיים דר"א הוא דאמר דגבר דחיל חטאין הוא דאמר רבי יוחנן משום ר"א [ב]אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' וכתיב (איוב כח) ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וגו'. [ג]שכן בלשון יוני קורין לאחת הן [ד]תסתיים:

כא שם [ה]דרש רב עולא מאי דכתיב (קהלת ז) אל תרשע הרבה וגו' הרבה הוא דלא לירשע הא מעט לירשע. אלא מי שאכל שום וריחו נודף[ג] יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף. דרש רבא בר רב עולא מאי דכתיב (תהלים עג) כי אין חרצובות למותם ובריא אולם אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה. אלא שלבם בריא להן כאולם[ד]. והיינו דאמר רבה מ"ד (שם מט) זה דרכם כסל למו יודעין רשעים שדרכם למיתה ויש להם חלב על כסלם שמא תאמר שכוחה היא מהן ת"ל (שם) ואחריהם בפיהם ירצו סלה:

מתני'

רש"י

נכנס לפתוח את הפנימיים: אמינא לך אגא. כלומר אתה מיעטת בשבחו: הן יראת ה'. יחידה היא היראה בעולם: מי שאכל שום וריחו נודף וכו'. פירוקא הוא כלומר ה"ק קרא אם רשעת מעט אל תוסיף על רשעך דמי שאכל שום וריחו נודף כבר לחביריו כלום יחזור ויאכל עוד אחר ויהיה נודף יותר לזמן ארוך: חרדין ועצבין. טטריקין דחרצובות: כאולם. שפתחו פתוח ורחב: זה דרכם. לעיל מיניה כתיב קרבם בתימו לעולם דהיינו קבורה והדר כתיב זה דרכם כסל למו [כלומר יודעים הם שזו דרכם אבל כסל למו] כליותיהם מחופים בחלבם מהשיב אל כליותיהם מחשבת סופם ושמא תאמר מחמת החלב שכחו והכרי הם שוגגין ת"ל ואחריהם את הטעיד [לבא] לנפשם אחרי אובדם בפיהם ירצו סלה ויספרו תמיד ואעפ"כ אינם חוזרין:

ה"ג

מהרש"א

מפורש: גברא דדחיל כו'. בקרא דמלות הקמה לא איירי רק בגברא דבר אוריין דהיינו זקן זה שקנה חכמה אלא דודאי באם אין לו יראת שמים דאין עומדין מפניו דאפילו בגברא דבר אוריין הוא אם הוא פלגאה לא ניקום מקמיה כדאמרינן פ"ק דגיטין [ב] גבי גניבא וגברא דדחיל חטאין נמי דלא הוה בר אוריין ודאי דלא משכחת כמ"ש דאין בור ירא חטא אלא דה"ק דיותר יש לנו לתלות בירא חטאו מלתלות בחכמתו כדמסיק אין לו להקב"ה בעולמו כו' וק"ל: אלא יראת שמים כו'. יש לפרשו ע"פ מ"ש במסכת ברכות [ג] מהאי קרא גופיה דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר מה ה' גו' דהיינו שאין להקב"ה בעולמו מן האדם אלא יראת שמים דהיא בבחירתו של אדם והאי קרא דאיוב מפורש נמי הכי ויאמר לאדם הן ואחת ממנו ע"י בחירתו והיא יראת ה' ואמר דבלשון יון קורין לאחת הן והוא מפורש בערוך בערך הן וז"ל הן עם לבדד ישכון גו' הן בלשון יון א' אינן מתחשבין עם אומה אחרת תדע שכן הוא חשוב כל האותיות ואתה מולא כלן יש להם זוג וה' וכ' אין להם זוג כמ"ש בערך אטב"ח עכ"ל: הרבה הוא כו'. מייתי לה הכא משום דלפום ריהטא מהאי קרא נמי הוה ראוי לגונזו דדבריו סותרין ד"ת דמשמע מעט הוא דלירשע והא דאל תהי לדיק הרבה וגו' ידע לפרושי שאל תהי לדיק ביותר מאשר לוך ה' כגון שאול שחמל על אגג כפרש"י בספר קהלת אבל אל תרשע הרבה וגו' ליכא לפרושי הכי א"כ דאל תהי לדיק הרבה וגו' יש לפרש על פי מ"ש דלעולם יחשוב אדם את עצמו בינוני והיינו אל תהי לדיק הרבה בעיניך דהיינו רובך זכאי אבל גבי אל תרשע ליכא לפרושי הכי דא"כ הל"ל נמי בהאי לישנא אל תהי רשע הרבה דהיינו רובך חייב וכמו שפירשו הרמב"ם והרע"ב בהא דאל תהי רשע בפני עלמך אבל אל תרשע משמע דלא תוסיף לעשות רשע עוד ולכך פריך עליה הא מעט לירשע ומשני אלא מי שאכל שום וריחו נודף יחזור כו' כפרש"י אבל בגי' הילקוט מי שאכל שום ואין ריחו נודף יחזור כו' דהיינו מי שאכל שום מעט ואין ריחו נודף עדיין וכי יחזור כו' ה"נ מי שהרשיע מעט ועדיין אינו רובו חייב וכי יוסיף רשע להיות רובו חייב ודו"ק: שאינן חרדין ועלבין כו'. דהיינו שאין עלבין על העבר שהרשיעו מעט ואין חרדין מיום המיתה על להבא מלהרשיע עוד אבל רלונם להיות בעולם הזה בטובתן כבריא אולם והיינו דשייך האי

עיון יעקב

המביאין לידי יראה אע"פ שמבטל באותו פעם בעסק התורה שעי"ז נשמר תורתו כמו תומטין המשמר התבואה: אין להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים. עיין בחידושינו ברכות דף ל"ג:

דרש רב עולא מאי דכתיב אל תרשע הרבה וגו' הרבה הוא דלא לירשע. עיין במהרש"א שמקשה למה לא מקשה אדישא דקרא אל תהי לדיק הרבה ולי נראה דעולא אזיל לשטתו דאמר בנזיר דף כ"ג ע"ב תמר זינתה לשמה יצאו ממנה מלכים זה דוד א"כ י"ל זה כוונת הפסוק אל תהי לדיק הרבה שלא לעשות עבירה לשמה ובאמת יש לעשות עבירה לשמה. וכ"ל דזה כוונת הפסוק בשמואל ט"ו כאשר חמל שאול על עמלק ויאמר אליו שמואל קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך וקשה מה זו מדה כנגד מדה ולפמ"ש ניחא דאי' ביומא דף כ"ב וירב בנחל וכו' אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו יצא בת קול אל תהי לדיק הרבה ואפ"ה חמל שאול עליהם מוכח דס"ל הפי' כמ"ש אל תהי לדיק הרבה דמותר לעשות עבירה לשמה וראיה מתמר שזינתה לשמה יצאו ממנה מלכים לכך ונתנה לרעך זה דוד שבא מיהודה ותמר: שאינם חרדין ועלבין מיום המיתה. נראה דקאמר שני לשונות כי במות אדם גדול ראוי להיות חרד אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר וכן במות א' מבניו או אשתו או שאר קרוביו ראוי להיות עצב בשביל שגם עליו יעבור כוס הזה אפ"ה אינם חרדין ועלבין מזה ומזה: ויש להם חלב על כסלם. אף שכל גופם שמן ועב מ"מ מזכיר כסל שהוא ג"כ מלשון כסיל כי רשעים מכונים בשם זה כי מחמת כסילות שבם אינם מרגישים בכל זה כדאמרינן אין שוטה נפגע:

ענף יוסף

כא מאי דכתיב כי אין חרצובות למותם כו'. הנה ממאמר זה מבואר שגם הזכרת יום המיתה אינו מועיל לרשעים לנצח את יצרם ובברכות דף ד' אמרו לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר נצחו מוטב כו' ואם לאו יזכור לו יום המיתה. וי"ל ונקדים מ"ש בברכות דף ס"א ע"ב לדיקים יצ"ט שופטן רשעים יצה"ר שופטן בינונים זה וזה שופטן. והענין הוא ע"ד מ"ש באברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך שעשה מן יצה"ר טוב. ובדוד ע"ה נאמר ולבי חלל בקרבי שעמד על היצה"ר והרגו בסגופים ולא נשאר בהם רק יצ"ט לבדו. ואת זה לעומת זה הרשעים שהפליגו ברשע מסתלק מהם היצ"ט ולא נשאר להם רק היצה"ר לבדו אמנם בבינונים נמצאים שני יצרים ובבחירתן יטו לאחד מהם והנה בברכות לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר משמע דאיירי בבינונים שיש להם שני יצרים. ולהם מועיל הזכרת יום המיתה להגביר היצ"ט לנצח את היצה"ר. אבל מאמר דגמרא דילן מיירי ברשעים גמורים כמ"ש לא דיין לרשעים וכו' יודעים הרשעים שימותו וכו' ולהם אין הזכרת יום המיתה מועיל כלום ונשתוו שני המאמרים הכל ואין כאן סתירה או פלוגתא (ספר קול יעקב דף ע' ע"א): **לא** דיין לרשעים שאינן חרדין ועלבין מיום המיתה אלא כו'. ביאורו כי חז"ל אמרו (ברכות ה') לעולם ירגיז האדם יצ"ט על יצה"ר אי אזיל מוטב כו' ואם לאו יזכור לו יום המיתה. הרי דהזכרת יום המיתה תסבב אל האדם הבינוני לשידוד עצמו הגברת היצה"ר בפיתוס החומר אבל זה הוא רק לבינונים. אבל הרשעים לא דיין שאינם חרדין מיום המיתה להרחיק מעל עצמם פתויי היצר. עוד נוסף זכרון יום המיתה מפתמהו ומבריאהו באמור לו אכול ושתה כי מחר נמות. שדעת הרשעים שאין לתחתונים ראיה מהעליונים העוסקים בחכמה משום כי העליונים אינן בני תמותה והמה קיימים באיש עלמו תחיה את בעליה לא כן האדם המביט אל אחר מות. כי שם ביתו לזה אין לו לאדם כי אם לאכול ולשתות וזהו דעת הרשעים הבוערים בעם. וא"כ יום המיתה לא דיין שאינן מנו למעט על ידו עסקי החומר אבל עוד לא נוסף זה יום המיתה עושה אותם בריא אולם. ומסיים הגמרא והיינו דאמר רבה כו' יודעין רשעים שדרכן למיתה ויש להם חלב על כסלם כד"א זה דרכם כסל למו. כלומר זה הדרך שלהם אשר יודעים שימותו פועל בהם שיהיה חלב על כסלם כי אומרים אכול ושתה כי מחר נמות. שמא תאמר שכוחה היא מהם ת"ל ואחריהם בפיהם ירצו ר"ל שהם מרצים ומפייסים את אחריתם וכליונם בפיהם כלומר במה שבפיהם אר"ל במאכל ובמשתה אשר בפיהם מרצים ומפייסים את אחריתם כי המה אומרים אכול ושתה כי מחר נמות (אוי הים):

עץ יוסף

סדר נשים ושייך השתא לשון עסקת ועיין פרש"י חוסן היינו פ"ו. שאלה ד' לפית לישועה ישועות זה סדר נזיקין. שאלה ה' פלפלת בחכמה זה סדר קדשים. שאלה ו' הבנת דבר מתוך דבר זה סדר טהרות ועיין פרש"י שפי' הבנת דבר מתוך דבר היינו דעת וליתן טעם על שתי השאלות עסקת בפו"ר לפית לישועה כי אין משיח בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וזה עסקת בפו"ר לפית לישועה עכ"ל:

על

[א] גמ' דאר"י משום רבי אלעזר (בר"ש כ"ה גירסת הילקוט): [ב] מהרש"א ד"ה גמרא. פ"ק דגיטין (לא ע"ב): [ג] שם ד"ה אלא במס' ברכות (לג ע"ב):

יד יוסף

א בגיטין סב ע"א פירש"י בן תורה: ב עי' ברכות לג ע"ב: ג מו"ק כח ע"א סנהדרין עו ע"ב: ד במגילה כז ע"א פירש"י ד"ה תסתיים יש סימן: ה הקה"ר פ"ז סי' ל"ה:

חדושי גאונים

רבים פירשתי מאמר זה יע"ש ועכשיו אומר כי בהיות כל כונת הרב המורה להאיר ולהישיר את הנבון בתורה ובחכמה אשר בעבור שלמד את שניהם לכן לא ידע אם יפנה על ימין התורה או על שמאל החכמה כי ימצאם צרות זו לזו. לכן בכל החלק הא' בא לדבר עמו מגד התורה שלא תהיה חולקת עם מה שבא עליו מופת בחכמה וירחיק מאתו ית' כל היחסים הגשמיים באופן שנוכל להאמינו אחד מכל צד באחדות אמיתי. ובחלק הב' מדבר עמו כלו כפי החכמה כדי לבאר ממנה ג"כ מבוקשו ושלא תחלוק לתורה ובחלק הג' מדבר בדרושים מורכבים משניהם מהתורה והחכמה בהשגחה וידיעה וטעמי המצות וכאלו מפשר ביניהם

גאון יעקב

אותו עון. והשיבו הקב"ה שבשבת ימות ומזה הוכחש שמחל לו אותו עון. אח"כ פנה דוד לדרך אחר אדרבא טוב לו שלא ימות בשבת. כי טעמא מאי דמאן דנולד בשבת ימות בשבת משום דהיו מחללין עליו שבת בעת הוולדו ולכך מת בשבת. ואז יכפר על חילול שבת הקדוש בשעת הלידה אבל פן ואולי גם ביום המיתה יצטרכו

המתורגמן. א) פירכטעט. ב) איין תורה געלעהרטער. ג) אויסברייטען. ד) שטארק אויך איינע האַללע.

כב שם מתני' [א]על שלש עבירות נשים מתות בשעת לדתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר: גמ'. (על שלש עבירות וכו') נדה מאי טעמא אמר רבי יצחק היא קלקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה תינח נדה חלה והדלקת הנר מאי איכא למימר. כדדרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא אמר הקב"ה [ב]רביעית דם נתתי בכם על עסקי דם הזהרתי אתכם [דף לב ע"א] ראשית קראתי אתכם על עסקי ראשית הזהרתי אתכם נשמה שנתתי בכם קרויה נר [ג]על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (מכם). [ד]מאי שנא בשעת לידתן אמר רבא*) נפל תורא חדד לסכינא. אביי אמר תפוש תירוס אמתא בחד מחטרא ליהוי[א]. רב חסדא אמר שבקיה לרויא דמנפשיה נפיל. מר עוקבא אמר רעיא חגרא ועיזי רהטן אבב חוטרא מילי ואבי דרי חושבנא. רב פפא אמר אבב חנוואתא נפישי אחי ומרחמי אבב בזיוני לא אחי ולא מרחמי. וגברי היכא מיבדקי אמר ריש לקיש בשעה שעוברים על הגשר. גשר ותו לא. אימא כעין גשר. רב לא עבר במברא דיתיב ביה עובד כוכבים אמר דילמא מיפקיד ליה דינא עליה ומתפיסנא בהדיה. שמואל לא עבר אלא במברא דאית ביה עובדי כוכבים אומר שטנא בתרי אומי לא שליט. רבי ינאי בדיק ועבר ר' ינאי לטעמיה [ה]דאמר לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס שמא אין עושין לו [נס] ואם עושין

*) נ"ל רבה

רש"י

ה"ג בנדה מאי טעמא: בחדרי בטנה. מקור דמה: קלקלה. מרדה: רביעית דם. חיי אדם תלוין בה: ראשית קראתי אתכם. ראשית תבואתה (ירמיה ב): עסקי ראשית. ראשית עריסותיכם (במדבר טו): הריני נוטל נשמתכם. ותאבד רביעית דמכם ויכבה נרכם ויבטל שם ראשיתכם ונשים נלטוו על כך כדאמרינן בבראשית רבה היא איבדה חלתו של עולם שעל ידה נטרד אדם הראשון שנתרם כחלה וכבתה נרו של עולם ושפכה דמו ועוד שצרכי הבית תלוין בה: נפל תורא. לארעא שהוא עומד לשחיטה הכל אומרים חדדו לסכינא עד שלא יקום ויהא טורח להשליטו כך הואיל ואיתרע מזלה מזומנת פורענותה לבא: תפוש תירוס אמתא. הרבה פשעים השפחה וכולן תלקה בחבטה אחת: תפוש. תרבה: תירוס. פשע והתרסה: מחטרא. בטד"ור בלע"ז כלומר אשה עומדת לייסורי לידה על עונשה של חוה ומצרפין לה עונשין הרבה לאותו מלקות: שבקיה לרויא. לשכור אינך צריך להפילו שהוא יפול מאליו כך האשה עומדת לילד משנתעברה והיא צריכה לבקש להקב"ה לפתוח רחמה והוא נמנע והיא מתה מאליה. כל הני משל הדיוט נינהו: רעיא חגרא ועיזי רהיטן. קלה לרוץ ואינו יכול להגיעה ולהלקותה על סרחונה: אבב חוטרא מילי. כשהיא באה לפני גדרות לאן שם הוא מדבר עמה להלקותה על פשעה: ואבי דרי. לבית הדיר של צאן באין לחשבון. גדרות צאן מתרגמינן חוטרין דען (במדבר לב). כלומר האשה כשהיא בבריאותה פעמים שזכיותיה תולין ואין כח במקטרג להזכיר עונה אבל משהגיעה לפתח הסכנה וצריכה לנכנס שם מזכירין עונותיה ומעשיה אם ראויה היא לנס אם לאו: אבב חנואתא נפישי אחי ומרחמי. לפתח החנות שמחלקים בו מזונות ויש שם עושר הרבה אחים והרבה אוהבים יש הכל נעשים אוהבים: רחמי. אוהבים: אבב בזיוני. במקום שיש הפסד ועוני: לא אחי ולא מרחמי. כך בשעת הסכנה הורע מזלה וחשיבותה וחדל פרקליטון שלה: וגברי היכא מבדקי. מעשים שלהם להזכיר עונם וזכיותם: בעין גשר. כל מקום סכנה כגון קיר נטוי ויוצא לדרך: דילמא מיפקיד. עכו"ם דינא על חטאיו ומתפיסנא בהדיה: מברא. ספינה שעוברין בה את הנהר: בדיק.

מהרש"א

דרשה לדעיל וקאמר זה דרכם לדעיל מיניה כתיב קרבם בתימו וגו' כפירש"י והיינו דקאי אקרא דלפני פניו ויותר נראה לפרש דקאי אקרא דלפניו דכתיב ואדם ביקר בל ילין וגו' שיודעין שזו דרכם שלא ילין ביקר וגו' אבל חלב הכסל מעכבן דהיינו טובות שהיה להם בעוה"ז ושמא תאמר שכוחה כו' ת"ל ואחריהם בפיהם וגו' כפרש"י הכא ועיין פירש"י בס' תהלים ודו"ק: ראשית קראתי אתכם כו'. בירושלמי קאמר כל הנהו אאדם הראשון ולפי שהאשה גרמה לו המיתה מסרו אלו המצות לאשה שהיא נענשת עליהם אם אינן זהירות בהן ולפי תלמודינו נ"ל בנדה ודאי הוא דבר התולה בה ובחלה ובנר נמי מצוה המוטלת עליה טפי שהם צרכי בית והאשה מצויה שם כדאמרינן גבי צדקה וקרוב לזה פרש"י והכוונה באלו הג' דברים ע"פ הירושלמי גם ע"פ תלמודינו כי האדם נברא בשלש נפשות חלוקות שהם טבעית רוחנית שכלית וע"פ המקובלים נפש רוח נשמה שהנפש מתדבק ברוח ורוח בנשמה וז"ש רביעית דם כו' כי הדם הוא הנפש וראשית קראתי כו' ע"ש הרוח שניתן באדם כמפורש בירושלמי אדם הראשון חלה טהורה היה דכתיב וייצר גו' אדם עפר מן האדמה דהיינו הרוח טהורה שניתן בו מש"כ בשאר בע"ח וכמ"ש מי יודע רוח האדם העולה הוא למעלה גו' דהיינו שמתדבק בנשמה שלמעלה ושוב הנפש מתדבק בהם דהיינו כחלת עיסה הטהורה הנקראת ראשית. ואמר נשמה שנתתי בכם כו'. כמשמעו ואמר אם אתם מקיימין ג' מצות אלו שכנגד ג' נפשות אלו מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם כו'. שהיא עיקר וחלק אלוה וב' נפשות האחרים לא יהיו דבקים בנשמה ויהיו מוטלות לפניך ודו"ק: [שטנא בתרי אומי לא שליט כו'. וההוא דיונה לא תקשי דקושטא הוא דלא הוה שליט אלא ביונה ולא חשבה האניה להשבר אלא מחמת יונה וכדי שיטילוהו לים כמוזכר בקרא וק"ל]: ואם עושין לו מנכין כו' מאי קרא קטנתי מכל וגו'. [ומה שיש לדקדק בזה אההוא דבפ"ק

א קה"ר פ"ג סי' ג': ב סוטה דף ה ע"ב ע"ש רש"י ותוס' ד"ה אדם: ג כדכתיב נר ה' נשמת אדם תנחומא ריש פ' נח: ד תנחומא ריש סדר ויגש: ה תענית דף כ ע"ב:

חדושי גאונים

וירכיבם זה לזה. ואל אלה ג' חלקים רמזו חז"ל לדעתי באומרם שהאדם נשאל עליהם קבעת עתים לתורה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר. כי הנה דרך כלל שואלים לו אם נשא ונתן להעמיד ולקיים אמונתו שתהא מאומנת אצלו כמו שביאר הרב בפר' אמונה ח"א יע"ש. וביארו שזה צריך שיהיה כשיקבע עתותיו הראשונות שהם הילדות והנערות והבחרות בקבע על ספרי התור' עוד אחר זה ישא אשה ויעסוק בפריה ורביה ואל ימנעהו מזה היותו בגלות כחושבו מה שהיה אומר עמהם על הראשונים אם מצטערים כי הוא יצפה לישועה ואח"כ יפלפל בחכמה כאמור ואח"כ ירכיבם זה על זה ויבין בתורה דבר מתוך החכמה ובכל אלה החלקים העיקר הוא יראת שמים: ומאי שנא בשעת לדתן אמר רבא נפל

גאון יעקב

לחלל עליו שבת כאשר באמת היה שאלה עליו אבא מת ומוטל בחמה כו' וזה החילול של יום המיתה הוא יותר חמור מהחילול של יום הלידה. כי שם בשעת הלידה התורה התירה מפני פיקוח נפש. ויחלל שבת א' כדי שישמור שבתות הרבה. אבל החילול של יום המיתה ישאר שמץ עון עליו. והקב"ה השיבו. כי טוב יום בחצריך כו': (שייך לסימן יד) שלח שלמה לבי מדרשא אבא מת כו' וכלבים כו' רעבים ע"ש עד ולא יפה אמר שלמה כי לכלב

הכותב

דילמא מיפקיד גוי כו'. ראוי לפרש שחוטא בשלא קיים אחד מז' מצות בני נח שנצטוו עליהם ע"כ:

עיון יעקב

על שלש עבירות. עיין במהרש"א. ועוד נראה לענ"ד ע"ד דאמרינן ג' שותפים יש באדם הדם הוא נגד חלק האשה שממנה האודם וחלה הוא נגד חלק הזכר אדה"ר שהיה חלתו של עולם והדלקת הנר הוא נגד הנשמה חלק הקב"ה כדכתיב נר ה' נשמת אדם: ראשית קראתי אתכם. כדכתיב קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו וכדאי' במדבר רבה פ' ב' לכך כל הנוגע בהם מתחייב מיתה כאוכל קדש וזה לא נזהר להפריש ראשית לכך מתחייב מיתה ג"כ:

ומאי שנא בשעת לידתן א"ר נפל תורא חדד לסכינא. ומ"מ צריכין להאי דרשה דדרש האי גלילאי דאל"כ קשה מ"ש אלו ג' עבירות מאשר עבירות שעברו על מצות עשה שלא הזמן גרמא שנשים חייבות ליסתכן עליהם בשעת לידתן משום האי טעמא נפל תורא וכו' אלא ודאי דעיקר הטעם הוא משום דדריש האי גלילאי: רב לא עבר במברא דאית ביה מאומה אחרת. נראה דרב אזיל לטעמו כדאי' בחולין דף נ"ס ע"ב דרב בדק נפשיה במברא אם היתה

עץ יוסף

כב על ג' עבירות כו' נדה חלה הדלקת הנר. פי' שח"ו אינם עוברים על העבירה בפועל ממש במרד ובמעל כי אם אינן זהירין בהן מה שלא היו ראוין לעונש בעת אחר עתה בעת הסכנה השטן מקטרג (מפרשים ועי' בענף): הריני נוטל כו'. עי' רש"י מ"ש בשם ב"ר וכבתה נרו של עולם ובתנחומא ריש סדר נח איתא נרו של אדם. ואע"פ שאין הנשמה מתה עם הגוף יש לומר דכיון דתכלית האדם ביצירתו שתהיה הנשמה חיה עם הגוף א"כ במותו שינה מתכליתו

ענף יוסף

כב על שלש עבירות כו' נדה חלה הדלקת הנר. והטעם שדוקא על שלש עבירות אלו משום כי שלשה מצות אלו ניתן מהש"י לאשה להשלים חסרון שלה מה שאינה בשלימות כמו הזכר. וזה כי האדם יש בו ג' דברים והם חלקי האדם. השכל והנפש והגוף ואצל האשה כל אלו ג' חלקים אינם אצלה בשלימות כערך הזכר. ולכך נתן הש"י אלו מצות לאשה להשלים חסרון האשה כי הדלקת הנר מצוה הזאת שהיא הדלקת הנר תקן השכל שבאדם כי ידוע כי השכל דומה לנר המאיר לאדם. וכאשר האשה מקיימת מצוה הדלקת הנירות לשבת שהוא מצוה אלקית דבר זה תקון השכל. וטהרת האשה מדם נדתה דבר זה ג"כ טהרת הנפש כי הדם הוא הנפש. וכאשר האשה מטהרת עצמה מן הדם הזה שהוא דם טמא מתועב והוא מצוה אלקית אז נפשה טהורה. וחלה הוא דומה לגוף האדם. כי גוף האדם הוא כמו עיסה מעורבת. וכן אמרו במדרש על אדה"ר בשעה רביעית מן היום גבלו הקב"ה

המתורגמן. א) זיא מעהרט פערברעכען דיא דינסט אונד מיט איין שטעקען ווירד זיא געשלאגען.

לו נס מנכין לו מזכיותיו. א"ר חנין מאי קראה (בראשית לב) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך. רבי זירא ביומא דשותא[א] לא נפיק לביני דיקלי. ת"ר על שלש עבירות נשים מתות יולדות ר' אליעזר אומר נשים מתות ילדות. רבי אחא אומר בעון שמכבסות צואת בניהן בשבת. וי"א על שקורין לארון הקודש ארנא. תניא ר' ישמעאל בן אלעזר אומר בעון שני דברים עמי הארץ מתים על שקורין לארון הקודש ארנא ועל שקורין לבית הכנסת בית עם. תניא ר' יוסי אומר [א]שלשה בדקי מיתה נבראו באשה ואמרי לה שלשה דבקי מיתה נדה חלה והדלקת הנר. חדא כרבי אליעזר וחדא כרבנן:

כג שם אמר רב יצחק בריה דרב יהודה לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר. אמר מר עוקבא מאי קרא (דברים כב) כי יפול הנופל ממנו. ממנו להביא ראיה. תניא דבי רבי ישמעאל כי יפול הנופל ממנו. ממנו ראוי

רש"י

ספינה שלא יהא בה נקב: מנכין. פוחתין: קטנתי. הוקטנו ונתמעטו זכיותי בשביל החסדים אשר עשית וגו': יומא דשותא. שמנשבת בו הרוח דרומית חזקה המפלת חומות ועוקרה אילנות: לביני דיקלי. שלא יפיל הרוח דקל עליו: יולדות. בשעת לידתן: שלש עבירות. הנך דמתניתין: ילדות. בחורות ואפילו שלא בשעת לידה: רבי אחא אומר. הילדות מתות על עון שמכבסות: ארנא. כך היו קורין מגדלות שלהן: בית עם. לשון ביזוי שמתקבלין בו הכל ולארון הקדש ארנא [ואין קורין אותו ארון הקודש]: בדקי. עונות שבודקין אותן בהן בשעת סכנה כרבנן דאמרי יולדות: דבקי. שמדבקין ומקרבין מיתתה לפני זמנה כמאן דאמר דתני ילדות: ממנו להביא ראיה. מאחר שהוא נופל צריך למצוא ממנו וממעשיו ראיה לזכות:

תוספות

על שקורין לארון הקודש ארנא. לא ארון שעשה בצלאל קאמר דמסתמא לא היו מזכירות ארון שהיה בפני כמה שנים שנגנז בבית ראשון אלא לארון שבבית הכנסת אע"ג דבכל דוכתא קרי ליה תיבה כדתנן העובר לפני התיבה אור"י אשכחן נמי דקרי ליה ארון כדאמרינן תשעה וארון מצטרפין:

מהרש"א

דפ"ק דברכות ויירא יעקב שמא יגרום החטא מפורש באורך שם] ועי' פרש"י בחומש וטענת הרמב"ן ונראה ליישב טענותיו מה שטען ואינו נכון בלשון הכתוב ור"ל שמלת קטנתי הוא מאמר הכמות בכל מקום אבל נתמעטו זכיותיו הוא באיכות ועוד שמקרא קצר הוא שחסר מן הכתוב זכיות שלא נזכר במקרא מדבר מה נתמעט י"ל בזה דגם לפי הדרש דהכא מלת קטנתי אינו יוצא ממשמעו ופירושו שנעשיתי קטן ושפל כמו כי קטן יעקב ודל על ידי שנתמעטו זכיותי כי בהיות זכיותי מרובים הייתי גדול וחשוב בעיניו ונתמעטו זכיותי דקאמר אין זה פירוש של מלת קטנתי אלא שהוא בכח המאמר דע"י שנתמעטו זכיותי נעשיתי קטן ושפל וכן משמע הנוסחא של ע"י במסכת תענית שאמרו כל נס שאתה עושה לי אתה מנכה מזכיותי ונמצאתי קטן ועוד דמלינו בכה"ג בהפך שדרשו כי אתם המעט גו' הממעטין עצמכם כו' דהוי כמו המקטינים עצמכם ומה שטען עוד כי אמר אח"כ ואתה אמרת היטב איטיב גו' מה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא אח"כ כו' ע"ש י"ל דמ"מ אם לא יגרום החטא יועיל הבטחון שיכלל מעשו דמיעוט זכיותיו לחוד לא יבטלו ההבטחה כמ"ש בזה בפ"ק דברכות ותדע דלפי מאי דמוקי בפ"ק דברכות הא דכתיב ויירא ויצר גו' משום שמא יגרום החטא ואמר אח"כ ה' האומר אלי שוב וגו' ואיטיבה עמך וגו' א"כ תקשי ליה נמי מה יועיל הבטחון ההוא אם יגרום החטא אלא ע"כ צ"ל דמ"מ יעקב התפלל שלא יגרום לו החטא ותועיל לו ההבטחה ולא תבטל במיעוט זכיותיו שנתמעטו ע"י החסדים כמ"ש אח"כ קטנתי גו' ומה שטען עוד כי הזכיר גם הבטחה שהיה בחרן כו' והנה אח"כ לא הטיב כלום בכל החסדים שיתמעטו הזכיות ע"י כו' עכ"ל התימה ממנו למה לא נחשב זה לו לחסד גדול שעשה הש"י עמו שהצילו מיד לבן אחר ההבטחה זו שהיתה בחרן שבקש להרע לו לולי שא"ל הש"י השמר לך מדבר עם יעקב וגו' ודו"ק: נשים מתות ילדות כו'. קאי נמי על ג' עבירות דמתניתין כדמוכח לקמן ומ"ט דאלו הג' כדלעיל אמר הקב"ה רביעית דם כו' ולכך נענשו הנשים בילדותן קודם זמנן עפי מאנשים ופירש"י דרבי אחא דקאמר משום עון דמכבסות כו' קאי אהא דילדות מתות ולכאורה אין זה מוכרח אלא דמלי ס"ל נמי דבשעת לידתן מתות בעון זה ומשום דהשטן מקטרג בשעת סכנת לידתן כדלעיל גבי ג' עבירות וי"ל דמשמע ליה דקאי אילדות דיש להם בנים קטנים שמלכלכים אותם בצואה ולכך בהך על שקורין לארון כו' לא פירש כלום דההוא ודאי מלי נמי קאי איולדות וק"ל: שקורין לבית הכנסת בית עם כו'. נראה דבשם דבית הכנסת אינו מוזכר של מי היא אלא של כנסיה וכולל עם ישראל את הקב"ה כמו כל כנסיה שהיא לש"ש כו' וכמ"ש פ"ק דברכות [א] מנין שהקב"ה מצוי בב"ה שנאמר אלהים נצב וגו' משא"כ בית עם כאילו היא מיוחדת לעם לצרכם ואין חלק אלהים בה וק"ל: שלשה בדקי מיתה כו'. עיין פרש"י ועי"ל מלשון מקרא בדק הבית שהוא לשון שבר דהיינו בעת לידתן ולמ"ד דבקי מיתה ע"ד שאמרו לעיל בדבוק ג' נפשות זה לזה שאלו ג' עבירות הן מיתתן להתפרד זה מזה קודם זמנן וק"ל: ממנו להביא ראיה כו'. דרשו כן שיהיה כינוי דממנו קאי

[א] מהרש"א ד"ה שקורין פ"ק דברכות (ו ע"א):

יד יוסף

א תוספתא פ"ב ברכות לא ע"ב:

חדושי גאונים

תורא חדד לסכינא כו'. אשל"ה רבא יחס זה למזל והמערכת כי בנופלו בעתו שולטים בו שאר סבות. ואביי יחס זה להשגחה שה' ממתין עד שתתמלא הסאה ותלקה הכל ביחד. ורב חסדא

אהבת איתן

אמר מר עוקבא מאי קרא כי יפול הנופל ממנו ממנו להביא ראיה. כתב מהרש"א שדרשו כן שיהא כנוי דממנו קאי אנופל דסמיך ליה וכן לתנא דבר"י דדרים שמגלגלין זכות כו' וחוב ע"י חייב קאי כנוי דממנו על בעה"ב שהוזכר בסמו' ולא תשים דמים בביתך ולא קאי אגג דכתיב לפני פניו. ואין זה נכון דודאי דרשינן ממנו דקאי נמי אגג כדאי' בב"ק (דף נא) דתניא כי יפול הנופל ממנו ולא לתוכו כיצד היתה ר"ה גבוה מן הגג יו"ד טפחים ונפל מרה"ר לתוך הגג פטור עמוקה מן הגג י"ט ונפל מתוך הגג לתוך רה"ר חייב אלמא דדרשי' ממנו אגג:

גאון יעקב

חי הוא טוב מן הארי' המת. המאמר הזה הוא כאין מובנמה היה לשלמה לאסוף בהפניו שאלת כלבים. עם שאלת אביו הצדיק שמת ומה ענין זה לזה. והגאון רי"פ ביאר בדרך חידוד ואחות משום דאמרינן בע"ז טיפה של מרה תלויה בחרבו של מלאך המות ממנו מסריח כו' אבל אם מת בנשיקה כאבות העולם אין סרחון למת ועוד אמרו בב"ק מלאך המות בעיר כלבים צועקים. א"כ זהו הדבר אשר שאל

עין יעקב

מזומנת לו חשב אותו לסימן טוב לכן לא הלך עם אומה אחרת במברא דדלמא בשבילם ישתנה הסימן של המברא משא"כ שמואל שלא חש לזה רק שבדק נפשיה בספרא לכן הלך עמהם ולא חש לזה:

לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה. אף על גב דחביבים יסורים היינו אם כבר באו יסורים על האדם יקבלנו מאהבה ואל יבעט בהם או מי שמקבל עליו יסורין לכפרת עונותיו כההיא דר"א בר"ש בב"מ פ' הפועלים אבל מי שאין צריך לזה יתפלל שלא יחלה ונראה דתלוי ג"כ במאי דאמרינן לעיל אל יעמוד אדם עצמו במקום סכנה שמא לא יעשה לו נס ואם עושין לו נס מנכין מזכיותיו ואמרינן בנדרים דף מ' גדול נס שנעשה לחולה מנס שנעשו לחנו"ע והא דאיצטריך להביא קרא אחריני על זה היינו כדי שלא תימא מ"מ חביבין יסורים שבגופו שממרקין כל עונותיו כדאי' בברכות ושם בנדרים אפ"ה קמ"ל דלא יכניס עצמו לספק סכנה והא דקאמר תיבת לעולם י"ל דאתי לאשמעינן דאפילו בנערותו שהוא בעל כח שיכול לסבול יותר יסורין מבזקנותו אפ"ה יתפלל שלא יחלה: ממנו להביא ראיה. כלומר זכות עצמו לכך דקדק לומר ממנו אבל זכות אחרים אין יכול להצילו כיון שכבר איתרע מזלו ונחלה לכך חזקיה הוצרך לתלות בזכות עצמו ואמר והטוב בעיניך עשיתי לכך

ענף יוסף

הקב"ה הרי כי בריאת גופו של אדם כאלו מגביל את העיסה והרי בודאי גוף האדם הוא דומה אל העיסה וכאשר האדם מפריש חלה והחלה היא מצוה אלקית קדושה אז החלה הוא תיקון האשה בגופה עד שיש קדושה עליה ג"כ ובכל אלו שלש מצות אם נזכרת יש בה סכנה אל רוח הקודש כמו הזכר. וזהו שאמרו במדרש שוח"ט שני פעמים כתיב אלי אלי אמרה אסתר לפני הקב"ה רבש"ע שלש מצות הזכרתה לאשה נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן למה עזבתני. ר"ל כיון שקיימתי אלו שלש מצות יש בי סכנה אל רוח הקדש כמו הזכר א"כ למה עזבתני ונסתלקה ממני רוה"ק (אור חדש):

כג לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה וכו'. ראוי להבין א"כ טרם יחלה האדם איך יהיה אם אין בידו זכות. ואמאי בעת שנפל למשכב צריך להביא זכות ולפטור ולבאר ולהמתיק ענין זה נאמר דידוע דלפעמים אף אם אין האדם כדאי מצד מעשיו הטובים שספא כו' (ב"מ סז) אף כאן ר"ל נהרות שוטפין וידענו כי הנהרות השוטפים אינן ממיתים בהחלט רק למי שאין לו כח לעלות מתוכם כמ"ש (חולין ט) האי דכפתי' לחבריה ושקיל עליה בדקא דמיא. אף שלש עבירות הנז' אינן ממיתין רק לאשה אשר כבר כחה רפה ומזלה נחלש והיינו כמ"ד מתות יולדות (אי הים):

עץ יוסף

הוה ליה ככבוי נרו ועי' מש"ש: ארנא. כך היו קורין מגדלות שלהם (רש"י) ואע"ג דאין חילוק בין ארון לארנא אלא דארון הוא לשון הקדש וארנא הוא תרגום מ"מ כיון דשם ארנא היה מיוחד דוקא למגדלים איכא בזיון אם קורין לארון הקודש ארנא אבל ארון אינו מיוחד למגדלים לבד (מהרש"ם) והמג"א בא"ח סי' קנ"ד ס"ק י"ד פי' שקורין לארון הקודש ארנא משום שצריכין לקרוא ארון הקודש והן קורין רק ארנא לבד (ולפי פירושו אין חילוק בין ארון לארנא) ומיהו נמצא כמה פעמים בגמרא ובפוסקים ארון וצריך לומר דכשעוסק בלימוד שאני שהכל דבר שבקדושה עכ"ל. ועיין בספר איי הים: בדקי. הוא מלשון שקיל בדקא בארעא (ב"ב מא) בבבל שכיחי בדקי דמיא (עירובין כא) אתא בדקא ע"י

המתורגמן. א) פאַן שטורעם.

רש"י

מששת ימי בראשית. דכתיב קורא הדורות מראש (ישעיה מא) שנגלות לפניו הדורות ומעשיהם וזמן פורענותם שהרי כשניתנה תורה עדיין לא נפל זה והכתוב קראו נופל: ע"י חייב. בעל הבית זה שלא קיים מצות מעקה: אומרים. העומדים שם: שכן דרך כל המומתים מתודין. כדתנן בסנהדרין (דף מ) שכל המתודה יש לו חלק לעוה"ב שכן מלינו בעכן שאמר לו יהושע וכו' בפרק נגמר הדין (דף מד:): לשוק. מצויין שם בעלי מריבה ובעלי דין נכרים וישראלים: כמי שנמסר לסרדיוט. להוליכו לפני השופט: חש בראשו. חששא בעלמא מיחוש קל: שנתנוהו בקולר. הוי יותר ממי שנמסר לסרדיוט וגרוע מעולה לגרדו' שאין דנין שם אלא להריגה ועל סרחון חמור וצריך לפרקליטין גדולים: עלה למטה. שחלה הרבה שצריך להעלותו ליפול למשכב: ואלו הן פרקליטין. שבהן רצוי לבית דין של מעלה תשובה ומעשים טובים: באותו מלאך. שמליץ עליו זכות והוא אחד מני אלף אפילו הוא עצמו מעיד עליו חובה ניצול באחד של זכות שנאמר מליץ אחד מני אלף במליצתו של מלאך אין אלא אחד מני אלף להגיד יושרו ומשמע נמי שהמלאך המליץ הוא אחד מני אלף דהא מלאך כתיב מכלל דהשאר מעידים עליו חובה מדלא כתיב אם יש עליו מליץ מלאך אחד מני אלף איכא למדרשיה אמלאך ואמליצה: ונמסרו לעמי הארץ. שלא נמסרו לב"ד למנות שומרים לדבר והאמינה תורה את כל אדם עליהן: והן הן גופי תורה. שחברים אוכלין פתן וסומכין שניטלה ממנו חלה תרומה ומעשרות והקדש נמי מסור לכל אדם להקדיש וחל הקדש על פי כל אדם והן גופי תורה שהיינו צריכים לחוש במטלטלין שמא הקדישם וחזר

גמרא

ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל אלא א שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: תנו רבנן מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן כל המומתין מתודין. אדם יוצא לשוק יהי דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט חש בראשו יהי דומה בעיניו כמי שנתנוהו בקולר[א] עלה למטה ונפל יהי דומה בעיניו כמי שהעלוהו לגרדום[ב] לידון שכל העולה לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין[ג] גדולים נצול אם לאו אינו נצול. ואלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומעשים טובים ואפי' תתקצ"ט מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות נצול שנאמר (איוב לג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת וגו'. ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה באותו מלאך לחובה ואחד לזכות נצול שנאמר מליץ אחד מני אלף: כד שם תניא רבן שמעון בן גמליאל אומר הלכות הקדש תרומות ומעשרות הן הן גופי תורה [שם ע"ב] ונמסרו לעמי הארץ. תניא רבי נתן אומר בעון נדרים מתה אשתו של אדם

מהרש"א

אדסמיך ליה אנופל ולא אגג כפשטיה דכתיב ברישיה דקרא וכן לדרש שמגלגלין כו' וחובה ע"י חייב דקאי כינוי ממנו אבעל הבית שהוזכר בסמוך ולא תשים דמים וגו' ולא אגג דכתיב לפני פניו ודו"ק: והכתוב קראו נופל וכו'. עיין פרש"י גם שמלינו בכמה מקומות שהכתוב מדבר על העתיד היכא דאיכא למדרש דרשינן ועי"ל דהכא ה"פ דמשמע בקרא כי יפול הנופל זה שכבר נפל הוא יפול והיאך קראו נופל כיון שעדיין לא נפל וקאמר דע"ש שכבר ראוי ליפול קראו נופל קודם שנפל ודו"ק: א"ל התודה כו'. עיין פרש"י ולשון המומתין ודאי הכי משמע דאיירי בחייבי מיתה בב"ד כדאמרינן פרק נ"ה ומסברא קאמר הכא דה"ה בכל הנוטה למות דמ"מ ועיין בחידושינו פ' נ"ה: אלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומע"ט. ומייתי לה שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ וגו'. מזה נראה מפורש כדעת חכמי האמת שכל מצוה שעושה אדם בורא לו הקב"ה מלאך מליץ ופרקליט טוב וכן בהפך בעושה מעשה רע בורא לו מלאך רע וקטיגור ומיהו קצת דחוק לפי זה לר"א דאפילו תתקצ"ט באותו מלאך לחובה היאך אפשר דבמעשה אחד יהיה תתקצ"ט פנים לחובה ואחד לזכות ויש ליישב: הלכות הקדש כו'. נראה דשייך הכא לומר דמחמת זה ע"ה מתים שהחברים סומכין עליהם ונכשלין על ידיהם בגופי תורה ופרש"י בהקדש שמא הקדיש וחזר בו כו' ע"ש והיינו נמי והחברים מועלין בהקדש ע"י ולכך לא בעי לפרש כגון שאומר בקרבן שהקריב והוא לא הקדיש ונמצא שמביא חולין לעזרה דאין בזה מכשול לחברים ודו"ק: בעון נדרים כו'. משמע ליה דאי משכבך ממש קאמר למה נקט ליה טפי משאר כלי הבית

א סנהדרין ח ע"א ב"ב קיט ע"ב תוספתא יומא פ"ד:

חדושי גאונים

יחס זה לענין טבעי כי השכור מעצמו נופל וכן האשה החוטאת הלידה בודקת אותה. ומר עוקבא חזר על חלוקת ההשגחה שאמר אביי כי לדברי אביי השי"ת יש לו מועד לכל חי שהוא ביום המות ואז ממתין לדון לכל אדם ונראה לכל שהוא חגר שאינו יכול להשיג הרצים לפניו ובורחים ממנו ואינו אלא שממתין אותם למקום הפחה ששם יעברו לפניו. ורב פפא חזר ג"כ על ענין ההשגחה ואמר דרך אחר והוא כי לעולם אימא לך שתמיד האדם הוא נדון וכשהוא נצול יש לו סניגורין ופרקליטין ולפי שכשהוא חולה הו מסוכן צריך שיהיו לו סניגורין ופרקליטים יותר חזקי' מכשהוא בריא לכן אזי הוא נתפס כי לא יספיקו לו הסניגורין שהיו מספיקים לו מקודם לכן (לחם שלמה):

גאון יעקב

שלמה ועיקר שאלתו היה על אביו אם לטלטל המת עבור חשש סרחון. מפני שמוטל בחמה. אבל היה מסופק אולי מת בנשיקה. ואז אין סרחון שולט בו ורצה לעשות ניסיון מכלבים הצועקים ואז בוודאי מלאך המות בעיר. אבל חזר ונסתפק כי כלבים רעבים ולכך צועקים לטרף למו. וזו ששאל אבא מת ואיני יודע אם מת בנשיקה ואין לטלטלו מחשש סרחון. או שמת מחמת מלאך המות. ומצעקת כלבים אין ראי' כי כלבים של בית אבא רעבים. ושלחו לו חתוך נבלה והנח לפני הכלבים ולהשביע רעבונם. ואז אח"כ תבין אם מת בנשיקה או לא. ובכור שבתינה אם יצעקו אחר כך או לא. ולהמקובלים בפי' המאמר. כי דוד המלך ע"ה היה מזמר עריצים ומכרית הקליפות. וכל בנועם זמירותיו אשר היה תגות לילך לקוס.

הרי"ף

בעון נדרים וכו'. וקשה מנ"ל דבנדרים משתעי והא קרא קאמר אל תהי בתוקעי כף בעורבים משאות שמדבר בערבות שגורם רעה לעצמו שיקחו משכבו מתחתיו כדכתיב לקח בגדו כי ערב זר. ונראה שדקדק שאם מדבר בערב מה זה שאמר למה יקח משכבך דכך היה

עיון יעקב

נשמע תפלתו ומ"מ תלה לו הקב"ה בזכות אחרים אבל זהו נגד משמעות הש"ס דברכות דף י' ע"ש: **אלא** שמגלגלין זכות ע"י זכאי. לכאורה דבר זה מיותר דלא הל"ל רק מגלגלין חוב ע"י חייב אלא דאתי לאשמועינן נמי דאם עשה מעקה לגגו וע"י ניצול חבירו שנפל עליו תולה לומר שזה לא יהיה נחשב לו לזכות שהרי בלא"ה לא היה נופל ממיו כיון שלא היה ראוי ליפול מששת ימי בראשית להכי קאמר מגלגלין זכות ע"י זכאי: **אדם** יוצא לשוק. עיין פירש"י ועי"ל דקאי על מי שמרגיש בעצמו קצת חולשא והולך לטייל בשוק כדי שע"י אויר וטיול יתחזק לבריאתו כבראשונה לכך יהיה בעיניו כאלו נמסר לסרדיוט וכו' ואם אעפ"כ חש בראשו וכו': **ואלו** הן פרקליטין של אדם תשובה ומע"ט. דהיינו של עצמו כמו שכתבתי לעיל וכן כתוב בפרישה בי"ד סי' של"ח משא"כ של אחרים ע"ש: **בעון** נדרים נתה אשתו של אדם. פירש"י עולות והקדשות שנדר נראה דמש"ה הוי מדה כנגד מדה

עין יוסף

יג ע"י חייב. בעל הבית זה שלא קיים מצות מעקה וזה גנאי לבעל הבית שכל העם מרננים אחריו שאדם חייב הוא הואיל ונפל זה מן הגג שלו והא דלא מפרש תני דבי רבי ישמעאל תיבת ממנו כמו מר עוקבא משום דקשה ליה למה לי' למיכתב הנופל ודאי אדם אחר לא יפול אלא הנופל יפול ומתרץ דהנופל ר"ל ראוי זה ליפול ומפרש והולך כיון שראוי זה ליפול למה עובר זה בלאו אם לא עשה מעקה ונפל אדם ממנו ומפרש ואעפ"כ אין מגלגלין חוב אלא ע"י חייב (מנחת יהודה): סרדיוט. מלה זו היא כמו סטרטיוט ופירושם בלשון יווני איש מלחמה. (מוסף הערוך): לגרדום. פי' בלשון רומי מעלות וזה שם מקום מיוחד בעיר רומי אשר ממנו היו דוחפין שנהרגין והם נעשים אברים אברים (שם): אם יש לו פרקליטין. פי' בלשון יוני מליצין מלמדין זכות. מליצי רעי תרגום פרקליטיי חבריי: פרקליטין גדולים. משום דכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך שהקב"ה נותן לכל אדם שני מלאכים בתורת חסד לשמרו והם מסיתים את האדם למצות ומזהירים אותו שלא לעשות עבירה כדאי' בזוהר והם אוהבי האדם ומליצים עליו. אבל פרקליטים גדולים מהם היינו המלאכים שנבראו ממעשה מצות של אדם וזהו שאמר אם יש לו פרקליטין גדולים וכדמסיים ואלו הן פרקליטין של אדם ר"ל שהאדם בעצמו ברא אותם ע"י תשובה ומע"ט (מצאתי): **כד** ונמסרו לעמי הארץ. עי' רש"י והא דלא מפרש כגון שאומר בקרבן שהקריב

ענף יוסף

הטובים. על כל זה הקב"ה צופה ומביט בפחיתות מעשה הדור אשר הוא יושב בקרבם בכדי שיהיו מעשיו ראוים ונכונים ויהא נחשב לצדיק נגד אנשי דורו. ומעתה שפיר אמרם ממנו להביא ראייה. והיינו דבטרם שיחלה האדם או אף אם אין מעשיו ראוים כי אם מצד פחיתות אנשי זולתו. עכ"ז הקב"ה מטיב עמו וכדאמרן. לא כן בעת שיפול למשכב ומדת הדין מתוחה עליו. אז מהשכרח להביא ממנו ראיה. והיינו מסבת מעשה עצמו ולא מסבת פחיתות אנשי זולתו (זכרון יצחק): **אם** יש לו פרקליטין גדולים ניצול כו'. ראוי להבין אומר פרקליטין גדולים מכלל דאיכא קטנים. ומאן נינהו קטנים. ונראה בהבנתו כי דבר מוסכם הוא היות במלאכי מעלה יש מליצי יושר ומטיבים לדבר לפניו יתברך לבקש רצון על עם ישראל אם בכללות ואם בפרטות. ואלו שעושין כן על צד החסד מטוב מדתם. אמנם יש עוד מליצים אחרים טובים מאלה בערך היותם מועילים יותר אל האדם והם מה שאמר התנא באבות רבי יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד כו' כי הישראלי בעשותו מצות ומע"ט נבראים מהם מלאכים אשר הם שלו וקנינו ממש והם הפרקליטין האמתים שיוכלו להליץ בכח ובחזקה בעדו כי כל עצמם אינם נבראים אלא לתכלית זה והם מעשה ידיו. והוא המכוון במאמר אשר אנחנו בו. כי להנצל האדם שיצא צדיק בדינו צריך שיהיו לו פרקליטין ולא מהקטנים אשר יקראו קטנים אלו שהם הפרקליטין שמבחוץ ממלאכי מעלה שהוא לא בראם. אלא פרקליטין גדולים. ואלו הם אשר יקראו גדולים. הם אותם שיקראו פרקליטין של אדם שהם מהאדם שהוא עצמו הכינם ונקראו שלו. דהיינו תשובה ומעשים טובים שמהם נבראו מלאכים מליצים בעדו. ואפילו יהיו נגדו כלה קטגורים. אם יהיה עליו מלאך מליץ אחד מאלה הוא ניצול בעבורו. והוסיף ר"י הגלילי כי אפילו בעשות אדם מצוה שאינה כלה בתכלית השלימות כי ימצאו בה חלקים הרבה אשר לא לרצון יהיו ויש בה חלק אחד מכוון אל השלימות יספיק החלק ההוא להכריע את כל המצוה לכף זכות. ונמצא א"כ התשובה והמעשים טובים הם הם הסנגורים פרקליטין מליצים שצריך האדם להזמין שיליצו בעדו (בינה לעתים): **אפילו** תתקצ"ט באותה מלאך לחובה כו'. וכתב המהרש"א שמזה שאמר הגמרא ואלו הן פרקליטין של אדם וכו'. ויש ליישב

המתורגמן. א) אין קעטטען. ב) צום ריכטער באנק. ג) פערטהיידיגער

אדם שנאמר (משלי כב) אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך. רבי אומר [א]בעון נדרים בנים מתים כשהן קטנים שנאמר (קהלת ה) [ב]אל תתן את פיך לחטיא את בשרך וגו' למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך אי זה הן מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו של אדם: תנו רבנן בעון נדרים בנים מתים דברי ר"א ברבי שמעון. רבי יהודה הנשיא אומר בעון ביטול תורה. בשלמא למאן דאמר בעון נדרים כדאמרן אלא למ"ד בעון ביטול תורה מאי קראה [ג]דכתיב (ירמיה ב) לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו. רב נחמן בר יצחק אמר למאן דאמר בעון נדרים נמי מהכא לשוא הכיתי את בניכם על עסקי שוא. מבדי [ד]רבי יהודה הנשיא היינו רבי ורבי בעון נדרים קאמר. בתר דשמעה מר"א ברבי שמעון. פליגי בה רבי חייא בר אבא ורבי [ה]יוסי חד אמר בעון מזוזה וחד אמר בעון בטול תורה. למאן דאמר בעון מזוזה מקרא נדריש לפניו ולא לפני פניו ולמאן דאמר בעון בטול תורה [ו]מקרא נדרש לפניו ולפני פניו. פליגי בה רבי יהודה ורבי מאיר חד אמר בעון מזוזה וחד אמר בעון ציצית בשלמא למאן דאמר בעון מזוזה דכתיב (דברים יא) וכתבתם על מזוזות ביתך וכתיב בתריה (שם) למען ירבו ימיכם וימי בניכם אלא למ"ד בעון ציצית מאי טעמא א"ר כהנא [ואיתימא שילא מרי] דכתיב (ירמיה ב) גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים (לא במחתרת מצאתים) רב נחמן בר יצחק אמר למ"ד בעון מזוזה נמי מהכא [דכתיב (שם) לא במחתרת מצאתים] שעשו פתחים (במחתרת) [כמחתרת]: אמר

ריש

רש"י

בו ואע"ג דתיקון רבנן דמאי מ"מ תורה האמינתו*): אם אין לך לשלם. עולות והקדשות שתדור: משכבך. אשתך: אל תתן את פיך (לחטיא). בנדר: לחטיא את בשרך. לחייב את בניך: לפני המלאך. גזבר של הקדש: כי שגגה. בשוגג קפלתי לנדור ולא אשלם: על קולך. בשביל קול נדריך: לשוא הכיתי. בתמיה וכי בחנם הכיתים אינו אלא בשביל המוסר דהיינו תורה: לא לקחו. לא למדו לשון לקח: על עסקי שוא. שנקרו בנדריהם דדמי לשבועה: והא בעון נדרים. אמר בברייתא קמייתא ומשני ההיא קמייתא בתר הך איתמר דמעיקרא אמר בעון ביטול תורה ובתר דשמע מר"א דשמע מרבי שמעון אבוה דהוה רביה דרבי בעון נדרים אמר איהו נמי הכי: מקרא נדרש. למען ירבו ימיכם וימי בניכם נדרש לפניו קאי אקרא דלקמיה דמשתעי במזוזה: ולא לפני פניו. ולמדתם אותם את בניכם: ולפני פניו. ואף בעון ביטול תורה קאמר: גם בכנפיך. בשביל כנפיך שבטלת מצותם נמצאו עליך חובת נפשות דם אביונים נקיים. בנים קטנים שלא חטאו: לא במחתרת. שאין לה פלימין וה"ק קרא לא במחתרת פלימהון מצאתים שלמים במצותי כי על כל אלה

*) ע' רש"י בגמ'

מהרש"א

אלא על אשתו קאמר וא"כ אי כפשטיה דמיירי לעיל מיניה בערב בעד חברו שלוקח משל הערב בעד התשלומין הא ודאי דאינו לוקח את אשתו בתשלומין אלא ואין לו לשלם אנדרים קאי שאשתו מתה גם אם אין לו לשלם והיינו משום דלא ה"ל לנדור כמ"ש טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם דהיינו אפילו באין לו לשלם ודו"ק: [בעון נדרים בנים כו' שנאמר אל תתן את פיך וגו'. מפורש מסכת כתובות פרק המדיר]: אלא למ"ד בעון בטול תורה מאי קרא כו'. וק"ק אמאי לא קאמר דמקרא נדרש לפני פניו כדלקמן ונ"ל דא"כ ה"ל למנקט במלתיה נמי מזוזה כיון דדריש לפני פניו מכ"ש דדריש לפניו כדמוכח לקמן דקאמר למ"ד בעון בטול תורה מקרא נדרש לפניו ולפני פניו וקאי אאמורא קמא דקאמר בעון מזוזה וקאמר איהו אף בעון בטול תורה אבל הכא כיון דת"ק דר"א לא הזכיר אלא בעון נדרים ה"ל איהו למנקט מזוזה בהדי בטול תורה וק"ל: בעון נדרים נמי מהכא כו'. וק"ק דהא ר"י הנשיא דהוא רבי לבתר דקבלה נמי מר"א ב"ש דבעון נדרים הוא לא מייתי לה מהאי קרא דלשוא הכיתי וגו' אלא מקרא דאל תתן את פיך וגו' כדקתני בהדיא לעיל וי"ל דמשמע ליה לר"נ ב"י דאי מההוא קרא דאל תתן את פיך וגו' ה"ל לר"א ב"ש למנקטיה להאי קרא במילתיה כדנקט ליה רבי לעיל במילתיה אלא דהאי קרא לשוא הכיתי וגו' תרוייהו תנאי סמכי וכן נ"ל לקמן לר"נ בר יצחק למ"ד בעון מזוזה נמי מהכא כו' כיון דאחד קרא סמכי לא נקטוהו במלתייהו וק"ל: למ"ד בעון מזוזה נמי מהכא כו'. ויש לדקדק מי הכריחו לזו הדרשה דהא מקרא מלא הוא בתורה לאומרו בכל יום ב"פ וכתבתם על מזוזות וגו' למען ירבו ימיכם וגו' וי"ל דמההוא קרא לא משמע ליה דמשום מצוה זו לא ימותו הבנים בקטנותם אלא דמשום מצוה זו יאריכון ימים על האדמה הפך שאמר לעיל ואבדתם מהרה מעל האדמה וגו' וק"ל: אביונים נקיים. עי' פרש"י ונראה דדרש

עיון יעקב

כיון שהוא נדר להקריב עולות והקדש ואינו מקריב כאלו נחרב בית המקדש שאין יכול להקריב לכן מתה אשתו דאשה דהוי כאלו נחרב בית המקדש בימיו: בעון נדרים בנים מתים. עיין בחדושינו פרק המדיר דף ע"ב טעם הדבר: רבי יהודה הנשיא אומר בעון ביטול תורה. הטעם שהיו ערבים על התורה כדאיתא באורך ברבה שיר השירים על פסוק משכני אחריך נרוצה ע"ש וכדכתיב ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני ועוד כיון שראוי ללמוד תורה שהיא הנחלה שהנחיל הקב"ה לעמו ישראל בחמדה ושמחה ובאהבה והוא ממאס בה שלא ללמדה לכך ניטל ממנו עיקר השמחה וחמדת בניו שהיא נחלת ה' כדכתיב נחלת ה' בנים וכו': בעון מזוזה. שהוא השמירה שלא יבא המשחית בתוך ביתו ובהסתלק השומר יבא המשחית לביתו ולפ"ז מקרא נדרש רק לפניו דלמען ירבו ימיכם וימי בניכם לא קאי רק אמזוזה משא"כ למ"ד השני שסובר מקרא נדרש לפניו דהיינו למען ירבו ימיכם קאי אמזוזה

הרי"ף

היה לו לומר אם אין לך לשלם יקח משכבך וכו' לכך דרשוהו שיש כאן אסמכתא לנודר נדרים שנרמזו בבל תהיה בתוקעי כף שהם שבועות ונדרים ונתן טעם לפי שאם אין לך לשלם תהיה נענש וטוב שלא תדור משתדור ולא תשלם. ואם תאמר למה תמנעני מלדור ואע"פ שעכשיו אין לי מי יודע יחנני ה' ואשלמה את נדרי לזה אמר למה יקח משכבך יש לחוש שבעמוד שאין לך לשלם יקח משכבך שהיא אשתך אשר תשכב עמה והיא כפופה לך להיות תחתיך נשמעת לדיבורך

ענף יוסף

ליישב עכ"ל. ולי נראה ליישב דכאמת המלאך הזה נברא מהמצוה שעשה הרשע. אך אי אפשר לו למלאך הלזה להמליץ טוב בעדו. אם לא יגדילו עליו חובות הרבה. משום שבודאי רשע אינו עושה מצוה כזו שהיה נחשב זה למצוה אם היה צדיק עושה אותה. אך לרשע שהוא עושה כל העבירות שבעולם נחשב זה למצוה. משום ששוקלין הזכיות לרשעים לפי רשעתם כמאמר חז"ל אצל הרשעים שאין שוקלין בשר המת במקולין ואין כותבין כתובה לזכרים ונחשב להם לשבח ולזכות. אשר בלי ספק לא נחשב זכיות כאלו בישראל הצדיקים. אך לפי רשעתם שהם פרוצים בעריות ושטופים בזימה גם זה לזכות יחשב. ולפיכך אם רוצה המלאך להגדיל הזכות והמצוה של הרשע. בעל כרחך מוכרח הוא מתחילה לספר בגנותו לומר שאין קץ לרשעתו שהוא עשה עבירה פלוני ופלוני ואעפ"כ נמצא בו דבר טוב. א"כ לצדקה תחשב לו:

עץ יוסף

שהקריב שהקדים והוא לא הקדים ונמצא שהביא חולין לעזרה דא"כ לא היה התנא קורא אותו בשם הלכות הקדש כו' דהא לא הקדים ועיקר החשש יהיה מצד שהוא חולין וזה היפך הכוונה ע"כ פרש"י שמא הקדים מטלטלין כו' וא"כ שפיר נקרא הלכות הקדש (אי היס): למה יקח משכבך מתחתיך. וה"ק קרא אל תהי בתוקעי כף לנדור נדר על עצמו לעשות איזה דבר להקריב קרבן או סיגוף על עצמו וגם בעורבי משאות שתדור ללמוד כמה מסכתות אל תהי רגיל בזה כי אם לא תקיים הנדר אפילו מצד שאין לך במה לקיים למה יקח משכבך מתחתיך היינו שתמות אשתך (הגר"א): איזה הן מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו של אדם. ואע"ג דמרישא דקרא לחטיא את בשרך נמי בנים משמע כמו שכתבתי לעיל בשם רש"י אלא שלא הוזכר בו עונש מיתה כמו בסיפא דקרא וחבל את מעשה ידיך (הדא"ג בפרק המדיר) וקאמר ואל תאמר לפני המלאך פי' לפני גזבר של הקדש כי שגגה היא פי' בשוגג קפלתי לנדור ולא אשלם (רש"י) ולפי התרגום נראה לפרש לפני המלאך הוא מלאך ממש הבא לעונשו על כך ואל תאמר בשגגה עברתי על הנדר דלמה יקצוף האלהים על קולך שנדרת ועברת על מ"ש טוב אשר לא תדור וגו' (מהרש"א שם): גם בכנפיך. בשביל כנפיך שבטלת מצותם נמצאו עליך חובת נפשות דם אביונים נקיים בנים קטנים שלא חטאו (רש"י) דרים האל"ף והיו"ד וי"ו המה אותיות [illegible]

יד יוסף

א נדרים עב ע"א ע"ש: ב עי' שבועות לט ע"א תוס' ד"ה ואין בשרך: ג במס' כלה איתא דכתיב ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני: ד יבמות מה ע"א קדושין סג ע"א: ה נ"ל ורבי אסי או רבי אמי (סדר הדורות הקדמה אות ד): ו ר"ה ט ע"א קדושין טו ע"ב ב"מ לה ע"א זבחים כ"ד ע"ב מנחות יט ע"א חולין קיח ע"ב:

גאון יעקב

והוא מאמר שניה שכלבים צועקים והוא אמרו כי שבבוני כלבים. כי הקליפות מכונים בשם כלבא חציפא. ובזוהר פ' פנחס וההוא סנטרא דאיהו מקטרגא קיימא ככלבא חציפא. לכך ביום מות דוד ע"ה שלח שלמה לבי מדרשא לחכמי הדור. אבא מת ואין מי להגן וכלבים של בית אבא המה הקליפות והמקטרגים רעבים. ר"ל תאבים לעורר דינין. עתה עוצו עצה מה לעשות. ומסיים הש"ס ולא יפה אמר שלמה כי לכלב חי טוב כו' ר"ל שנמשך טוב להוא סנטרא דאיהו מקטרגא מחמת כי אריה המת. שדוד המלך הוא מת ואין מי להגן ולסתום את פיו ולעמוד בפרץ (מג"ע ומקובלים): (עייך לסימן כא) דרש רבא מאי דכתיב כי אין חרצובות למותם ובריא כו'. לא דיין לרשעים שאינם חרדים ועצבים מיום המיתה כו' ע"ש. דהמאמר הזה רבו בדקדוקים. א) אומר לא דיין כו' שאינם חרדים ועצבים אלא שלבם בריא כו' כאלו הם ב' ענינים הלא א' היא. מי שאינו חרד אז לבו בריא ב) כפל הענין במלות שונות. חרדים. ועצבים. ג) מהו ענין אלב על כשלם. אבל כי מבואר. הפחד והמורא. הוא ענין מתחלף מעצב וצער. והוא כי המורא והפחד לא יפול על הדבר אשר הוא מוכרח להיות ואינו באפשרות שלא להיות

רש"י

הכיתים דהאי קרא בתר לשוא הכיתי את בניכם כתיב : בכנף איש יהודי . בשכר הכנף יחזיקו (בכס) [בכנף] עשרה אנשים מכל לשון הרי שבע מאות לשבעים לשון וארבע כנפות יש לו הרי אלפים ושמנה מאות : שנאת חנם . שלא ראה בו דבר עבירה שיהא מותר לשנאותו ושנאו : מריבה רבה . מדה כנגד מדה : ובניו קטנים מתים . אהבתו ניטלת ממנו הייתו נמי במדה : במכונס . באוצרות יין ושמן ומתוך [כך באה] מארה שמוכרין ביוקר : בחלה . בעון חלה : והפקדתי . כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר לא) אמעט את מה שעליכם שכנסתם כבר : השמים נעצרים . ומתוך שאין גשמים היוקר הווה : והשכר אבד . שכר ריוח : ציה גם חום . ליה כמו לווי דברים שצויתי אתכם בשעת החום היינו תרומות ומעשרות : דאכלן ולא עבדן . ונמצאת שגוזלות את בעליהן ועוד מתוך שמלומדות במאכל ובמשתה גורמות לבעלים לגזול : וכתיב . בההוא פרשה בנבואת עמוס הכיתי אתכם בשדפון וסיפא דקרא כרמיכם וזיתיכם יאכל הגזם וכתיב ביואל יתר הגזם דמשמע שהגזם אינו אלא תחלת מכה ואחריה באים ארבה וחסיל אלמא גובאי עולה בעון גזל וכיון דמיני גובאי עולים רעב הוה וכיון

גמרא

ריש לקיש כל הזהיר בציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים ות"ת עבדים שנאמר (זכריה ח) כה אמר ה' [צבאות] בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים [והחזיקו] בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם וגו'. תניא ר' נחמיה אומר בעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם ואשתו מפלת נפלים ובניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים. רבי אלעזר בר יהודה אומר בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה[א] משתלחת בשערים[ב] וזורעין זרעים ואחרים אוכלין שנאמר (ויקרא כו) אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבות נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם אל תקרי בהלה אלא בחלה ואם נותנין מתברכין שנאמר (יחזקאל מד) וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך. בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרים מלהוריד טל ומטר והיוקר הווה והשכר אבד ובני אדם רצין אחר פרנסתן ואין מגיעים שנאמר (איוב כד) ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו. מאי משמע *תנא דבי רבי ישמעאל בשביל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם יגזלו מכם מימי שלג בימות הגשמים. ואם נותנין מתברכין שנאמר (מלאכי ג) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והרקותי לכם ברכה עד בלי די. [ג]מאי עד בלי די. אמר רמי בר (רב) [חמא] אמר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. בעון גזל הגובאי[ג] עולה והרעב הווה ובני אדם אוכלין בשר בניהם ובנותיהם שנאמר (עמוס ד) שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהרי שומרון העושקות דלים הרוצצות אביונים אמר רבא כגון [ד]הני נשי דמחוזא [דף לג ע"א] דאכלן ולא עבדן. וכתיב (שם) הכיתי אתכם בשדפון ובירקון [וגו'] תאניכם וזיתיכם יאכל הגזם. וכתיב (יואל א)

מהרש"א

מטריקון אביונים אב ובנים ר"ל שנמצאו דם נפשות על האב משום בנים שמתו לו בעון ציצית : בכנף איש וגו'. דאי ממש שיחזיקו בכנף איש יהודי לאמר גו' הוא דבר שא"א שיחזיקו ת"ש אנשים בכנף איש אחד וע"כ דרשו בכנף כמו בשביל כנף אחד של ציצית שהיו בו יחזיקו בו באיש יהודי להיות לו כולם משמשיו ומעלת מצוה זו לפי שהיא זכר לכל המצות ולהגין מעבירה כההיא עובדא דפרק התכלת ועיין בכ"י וק"ל : במכונס כו'. היינו באוצרות כו' כפרש"י דדרכו לבא הברכה לשם כדאמרי' פרק המפקיד[א] אין ברכה מצויה אלא הסמוי בדבר מן העין ובשביל עון חלה יהיה המכונס בכלל מכלות עינים דקאמר קרא ומארה משתלחת בשערים הוי בכלל מדיבות נפש ורש"י פירש שילא להם זה מלשון והפקדתי עליכם כמו לא נפקד ממנו כו' ע"ש אך ק"ק דהאי לא קאמר נמי דבשביל עון חלה השחפת והקדחת בא"ה כדכתיב בהאי קרא ואי משום דמפורש ביה לא הוצרך להזכיר ה"נ וזורעין זרעין ואחרים כו' מפורש ביה ואפשר דשייך שחפת וקדחת כמי בכליון של תבואה ובכללו אין ברכה במכונס כו' ודו"ק : אלא בחלה כו'. משום דלפי פשוטו ה"ל למכתב את הבהלה כמו את השחפת ואת הקדחת וגו' וע"כ דרשו ב' בהלה כמו בשביל חלה וה' מתחלף בח' באותיות אחה"ע וק"ל : להניח ברכה אל ביתך כו'. ובפ' הבע"י מפורש דהאי ביתך היינו האשה לפי שמצות חלה מוטלת עליה ביותר כדאמרינן לעיל וק"ל : והשכר אבד כו'. פרש"י שכר הריוח עכ"ל ויותר נראה לפרש ששכר פועלים אבד שלא יהיה להם שום מלאכה בשדות כיון שהארץ לא תתן יבולה ובני אדם רצין אחר פרנסתן כו' היינו כמי שהעניים לא ימצאו בשדות לקט שכחה ופאה והשתא ניחא דנפקא להו כולהו מיגזלו מימי שלג דשכר ריוח כפרש"י אינו מפורש בקרא ודו"ק : בימות החמה לא עשיתם כו'. יש לעיין היכא כתיב לא עשיתם וי"ל דמלת יגזלו מושכת עצמה ואחרת עמה וכאילו כתיב ליה גם חום יגזלו יגזלו מימי שלג דהיינו מה שצויתי לכם בימות החמה יגזלו מליתן ע"כ יגזלו מכם מימי שלג ודו"ק : [עד שיבלו שפתותיכם כו'. מפורש פ"ב דמכות] : בעון גזל הגובאי כו' [שנאמר שמעו וגו' וכתיב הכיתי וגו' וכתיב יתר הגזם וגו' וכתיב ויגזור וגו'] הני קראי מג' נביאים הוא מעמוס ויואל וישעיה ולא הוזכר בקראי דיואל וישעיה כלל עון גזל באותו ענין ואפשר משום כיון דאלו נביאים בחד זמן הוו כדמוכחי קראי משמע להו דבא עמוס וגילה דהגובאי בא בשביל הגזל כדכתיב העושקות דלים וגו' וכתיב בתר הכי בסמוך לו הכיתי אתכם בשדפון וגו' וזיתיכם יאכל הגזם ובא יואל והוסיף על דבריו דיתר הגזם אכל הארבה וגו' ולא פירש מה עלתה ביה

[א] מהרש"א ד"ה במכונס. פ' המפקיד (מב ע"א):

יד יוסף

א תענית ז ע"ב : ב מכות כג ע"ב תענית ט ע"ב כב ע"ב במ"ר פי"ב סוף אסתר רבה ירושלמי פ' כרואה : ג פסחים נ ע"ב :

אהבת איתן

בשביל דברים שצויתי אתכם כו'. לכאורה לשון גזילה אינו מכוון אבל יתכן ע"ד הגמ' דר"ה (דף יז ע"ב) וכ"מ בירושלמי שם דאף אם נגזר גשמים מורידין על הארץ שאינה צריכה וכ"ה בספרי עקב. ועד"ז י"ל ג"כ הא דאיתא בתענית (דף ז) אפי' בשעה שהרקיע נעשה כהורי' כהורין פי' מנומר בעבים כות עברה ותטהרם והיינו משום דאמר כר"ה דהקב"ה

גאון יעקב

כמו המהלך בדרך יחידי לא יתכן לומר שהוא ירא וחרד שמא יבא הלילה. כי הלא הלילה מוכרח לבא. אבל יצטדק לומר שהוא מתעצב ומצטער. איך יהיה יחידי בלילה. אבל על הדבר אשר באפשרות יהיה או לא יהיה שייך יראה וחרדה. כי הגנב ירא מעונשו לפי שהוא דבר אפשריות שיבא עונשו. או אפשר ינצל ממנו לכך ירא וחרד שמא יבא ולא שייך לצר ועצב. כי שמא ינצל ממנו. (ועיין בעקרים ספי' כי עמך הסליחה למען תורא. כי אם לא יהיה סליחה כלל על העון או לא יהיה שייך כלל יראה רק עצב אחר כי האדם מוכרח לחטא) והנה ענין המיתה יש ב' בחי' א) המיתה עצמית אשר היא מוכרחת על כל חי ואין שייך עלי' לומר יראה ופחד רק לשון עצב וצער. (ב) יום המנגבל של זמן במיתה יהוא דבר

הרי"ף

לדיבורך ובעון נדריך תמות ותסיה נענש במיתתה : אל תקרי בהלה אלא בחלה וכו'. נראה דדייק דהיה לו לומר והפקדתי עליכם בבהלה את השחפת או יאמר והפקדתי עליכם בהלה ואת השחפת כיון שהם שני דברים הא' בהלה והשניה השחפת לכך דרשו והפקדתי בעון החלה את השחפת וכו' ועדיין קשה שלא אמר רבי אלעזר בעון חלה יסורין באים בגופו השחפת והקדחת וכו' ואין ברכה במכונס וצ"ע : מאי עד בלי די. הכוונה שלא מצינו מי שיאמר די בברכה אמנם כאן רמז על רבוי הגשמים דסמוך ליה אפתח לכם ארובות השמים בגשמים

עין יעקב

שלפניו לבד וימי בניכם קאי אלפני פניו אתלמוד תורה לכך לא קאמר אף שתלמוד תורה ובזה מיושב ומתורץ שפיר קושיות תוס' שם מה שמקשים מסוגיות ש"ס דקדושין דף ל"ד ע"א גברי בעי חיי וכו' די"ל דקאי אליבא דכ"ע : בעון שנאת חנם מריבה רבה וכו'. כי ואהבת לרעך כמוך הוא כלל גדול בתורה ולפי ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות ע"ז וג"ע וש"ד כדאיתא ביומא דף ט' ע"ב לכך גם היחיד נענש בג' עונשים אלו : עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. כי מרבה נכסים מרבה דאגה כדכתיב רש ועושר אל תתן לי :

עץ יוסף

שאמנתי"ו המקטינים השמות (שמואל ב יג) שאמינו"ן אחיך ושארית האותיות משמעותן בני"ס. ועוד כי למה שהקטנים אין מקחן מקח וממכרן ממכר ובזה יגודלו ויתוארו אביונים כיון שאינם בעלי קנין (איי סים) : שיבלו שפתותיכם מלומר די. ולכאורה שלא אותיות די אינם כלל ממולא שפתים ואף אם יהיה פיו פתוח כל היום ולא ינוע שפתיו כלל יוכל לומר תיבת די כל היום ואיך יצייר שילאו שפתותיו מלומר די אך יבואר ע"פ מה דאיתא בירושלמי ברכות פרק הרואה וז"ל עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר דייני ברכות דיינו ברכות ע"כ והשתא אתי שפיר כי אות בי"ת מתיבת ברכות הוא ממולא שפתים וכן הוא כוונת הגמרא שלפנינו שאמר עד שיבלו שפתותיכם מלומר די כוונתם על תיבת ברכה הנאמר בפסוק זה אלא שהגמרא שלנו קיצר (נגדי ישע) : הגובאי.

המתורגמן, * א) איין פלוך. ב) אין דיא פרייזען . מערקטע. ג) דער היישרעק.

יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל. וכתיב (ישעיה ט) ויגזור על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו איש בשר זרועו יאכלו אל תקרי בשר זרועו אלא בשר זרעו. בעון עינוי הדין ועוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא ובני אדם אוכלין ואינן שבעים ואוכלין לחמם במשקל. דכתיב (ויקרא כו) והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית [וגו'] וכתיב (שם) בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים וגו'. ואין ברית אלא תורה אשנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. וכתיב (שם) יען וביען במשפטי מאסו. בעון שבועת שוא ושבועת שקר וחלול השם וחלול שבת חיה רעה רבה ובהמה כלה ובני אדם מתמעטין והדרכים משתוממין(א). שנאמר (שם) ואם באלה לא תוסרו לי אל תיקרי באלה אלא באלה וכתיב (שם) והשלכתי בכם את חית השדה וגו'. וכתיב בשבועת שקר (שם יט) ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך ובחלול השם כתיב (שם כב) ולא תחללו את שם קדשי ובחלול שבת כתיב (שמות לא) מחלליה מות יומת ויליף חלול חלול משבועת שקר. בעון בשפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלקת מישראל שנאמר (במדבר לה) ולא תחניפו וגו' ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה הא אם אתם מטמאין אותה אינכם יושבים בה ואיני שוכן בתוכה: בעון גלוי עריות ועבודת כוכבים והשמטת שמיטין ויובלות גלות בא לעולם ומגלין אותם ובאין אחרים ויושבין במקומן שנא' (ויקרא יח) כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וגו' וכתיב ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה וגו'. וכתיב (שם) ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה ובעבודת כוכבים כתיב (שם כו) ונתתי [את] פגריכם וגו' וכתיב (שם) והשימותי את מקדשיכם וגו' ואתכם אזרה בגוים ובשמטין וביובלות כתיב (שם) אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם וגו' וכתיב (שם) כל ימי השמה תשבות:

בעון

רש"י

דרעב הוה כתיב בישעיה ויגזור על ימין ורעב וגו' וסיפיה דקרא איש בשר זרועו יאכלו: עינוי הדין. שמאחרין הדיינין לדונו ולא לשם שמים אלא לאחר שהוברר להם הדין מעינין אותו: עוות הדין. שמעוותים אותו מזידין: קלקול הדין. שלא היו מתונין בדין לעיין כל צרכן ונתקלקל מאליו: חרב וביזה רבה כו'. דכתיב נקם ברית ואין ברית אלא תורה דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי וכתיב והגית בו יומם ולילה וכתיב חרב ועל ידי חרב דהיינו משלחת גירוי מלחמה הביזה באה וכתיב ושלחתי דבר בתוככם הרי דבר וכתיב שם בשברי לכם (את משען) [מטה] לחם הרי בצורת וכתיב בסוף כל הקללות יען וביען במשפטי מאסו הרי עינוי וקלקול ועוות בכלל: שבועת שוא. כל המשנה את הידוע כגון על איש שהוא אשה: שבועת שקר. שאין בדאותו ניכר (ומאזין) [ומאמין] שקר לבריות: והדרכים משתוממין. מאין עובר: אלא באלה. ויש במשמעה בין שוא בין שקר וכתיב בשבועת שקר וחללת ובשבת ובחילול השם כתיב חלול וגמרינן משבועה: חלול השם. אדם גדול שבני אדם למדין הימנו ואינו נזהר במעשיו כשאלו הקטנים מזלזלים התורה על ידו ואומרים זה מבין שאין ממש בתורה ובמצות ונמצא השם מתחלל ונעשה דברו חולין: אין אני שוכן. חורבן הבית במשמע שאין משכני בתוכם: כי את כל התועבות. בפרשת עריות כתיב: ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. דהיינו עבודה זרה וכתיב בתריה ואתכם אזרה בגוים וכתיב ושממו עליה אויביכם היושבים בה [הרי שהם גולין ואויביהם יושבים במקומם: שבתותיה. שמיטין: ואתם בארץ אויביכם. ולעיל מיניה

מהרש"א

ובא ישעיה ופירשו ויגזור על ימין ורעב וגו' בשר זרועו וגו' ועיין ס"פ לא יחפור בפי' הפסוק הזה: עוות הדין וקלקול הדין כו'. עיין פירש"י ועוד נראה לפרש עוות הדין על שהדיין מעוות הדין וקלקול הדין גם שהדיין פוסק דין אמת יש קלקול הדין ע"י הסופרים והשוטרים שהם השמשים שבדור הזה ויש לדיין להזהירם ולזרזם על כך וק"ל:

חרב וביזה ושבי כו'. כ"ה בגירסת ילקוט ונראה שהם שבע על חטאתיכם דקאמר בענייניא א' החרב דכתיב והבאתי עליכם חרב ב' ביזה דכתיב ונאספתם אל עריכם משום ביזה דמחוץ לעיר ג' שבי דכתיב ונתתם ביד אויב וגו' ד' דבר דכתיב ושלחתי דבר וגו' ה' ובצורת באה דכתיב בשברי לכם מטה לחם ו' ובני אדם אוכלים ואינם שבעין דכתיב ואכלתם ולא תשבעו ז' ואוכלים לחם במשקל דכתיב והשיבו לחמכם במשקל והא דואפו עשר נשים גו' בכלל בצורת הוא ולמאי דל"ג ושבי איכא למימר דאפו עשר נשים דהיינו חוסר עצים כפרש"י בחומש וחשיב ליה מלתא אחריתי ודו"ק: במשפטי מאסו וגו'. התימה בזה [מהיכן יצא להם] דהאי ובמשפטי מאסו דבסוף הפרשה כפרש"י אהכי ז' פורעניות וקללות קאי ולא אאחריני דכתיבי בהאי פרשתא דתוכחות דהא מ"ה קללות ותוכחות כתיבי בה וי"ל דאתחלת פרשה קסמיך דכתיב ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות כל מצותי להפרכם את בריתי משמע מזה דגיעול המשפט הוי בכלל הפרת הברית שהיא התורה והרי כתיב הכא נקם ברית ודו"ק: ואם באלה לא תוסרו לי כו'. משום דגבי שאר פורעניות לא כתיב האי לישנא אלא ואם עד אלה וגו' ואם תלכו עמי וגו' ואם בזאת וגו' וכאן שינה לכתוב באלה מלשון אלה ושבועה דהיינו אם בעונש אלה ושבועה דלעיל דכתיב והשלחתי בכם וגו' לא תוסרו לי וגו' והכי כמי כתיב שבע כחטאתיכם והכא לא חשיב רק ארבע ועיין פרש"י בחומש: ושכינה מסתלקת מישראל כו'. [בהא דמייתי אשר אני שוכן בתוכה הא אם אתם מטמאין כו' אין אני שוכן בתוכה לא משמע אלא חורבן בהמ"ק כפירש"י אבל שכינה מסתלקת מישראל לא משתמע מיניה] ויש ליישב דסמיך אסיפא דקרא אשר אני שוכן בתוך בני ישראל הא אם אתם מטמאין אותה אין אני שוכן בתוכה: ובאין אחרים ויושבין כו'. ונראה דבאין אחרים כו' נפקא להו מסיפא דקרא ולא תקיא וגו' כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם דהיינו כשקאה את הגוי אשר לפניכם באתם אתם לישב במקומן כן כשתקיא אתכם יבואו אחרים לישב במקומכם ודו"ק: ובע"ז כתיב ונתתי וגו' והשימותי וגו'. ולא קאמר כמי הכא בע"ז דבהמ"ק חרב כדאמר לעיל גבי ש"ד משום דהכא ודאי איכא שבע פורעניות כדכתיב ויסרתי אתכם אף אני שבע וגו' כפרש"י בחומש אלא דלא נקט הכא רק הקשה בכולם שהוא הגלות דהכל בכלל והא דקאמר נמי באין אחרים ויושבין במקומן כמי פורענות הוא ונפקא ליה מדכתיב ושממו עליה אויביכם היושבים בה כפרש"י וגם

הרי"ף

עד שתאמרו די הגשמים כמו שאמרו לחוני המעגל כשם שהתפללת שירדו גשמים כך התפלל שילכו להם כי דיינו הגשמים: אל תקרי בשר זרועו אלא זרעו. נראה דדייק שאם זרועו כפשוטו הל"ל איש בשרו יאכלו ומה בין בשר הזרוע לבשר שאר הגוף לכך דרשו בשר זרעו שהם בניו כדכתיב ואכלתם בשר בניכם וגו': אל תקרי באלה אלא באלה. וקשה טובא דקרא דוהשלכתי

חדושים

איש בשר זרועו יאכלו אל תקרי וכו' וקשה מאי אל תקרי דקאמר ונ"ל דה"פ דלא תוכל לקרות זרועו אלא כשתקרא זרעו דאיתא בפ"ק דתענית בהנך ז' שנים מאי אכלו וכו' שבית צבר בניהם ובנותיהם שביעית בשר זרועותיהם לקיים מה שנאמר איש בשר זרועו יאכלו א"כ מתחלה אוכלין בשר בניהם ואח"כ בשר זרועותיהם ולז"א אל תקרי בשר זרועו יאכלו אלא כשכבר אכלו בשר זרעו והא דאמר שבעון גזל אוכלין בשר בניהם ולא אמר שאוכלין ג"כ בשר זרועותיהן זה אינו כי הקב"ה הכל דן מכ"מ ובעון גזל כתיב הרוצצות אביונים ולכך נענשו שאוכלין בשר בניהם שנקראים אביונים דכתיב דם נפשות אביונים וגו' ע' לעיל גבי עון ציצית וכו שם פי' רש"י דם אביונים בנים קטנים וכו' וע"ש במהרש"א וק"ל:

המתורגמן. א) ווערדען וויסט.

יד יוסף

א נדרים לב ע"א: ב יומא פה ע"א:

אהבת איתן

מוריד סגשמים על הארץ שא"צ: בעון ענוי הדין כו' ביזה רבה. י"ל ע"פ הא דאיתא בפ' חלק אוכלי עמי אכלו לחם כל האוכל מלחמן של ישראל טועמין טעם לחם כו' ה' לא קראו רב אמר אלו הדיינין: חלול חלול משבועת שקר. קשה דנילף נמי כל הני דמייתי בס"פ סנהדרין דכתיב בהו חלול וכה"ג הקשו התוס' ס"פ בן סורר (דף עג ע"ב) עוד ק"ל מכאן אהא דאמר שמואל לקמן (דף ע) אקרא דמחלליה מות יומת דאינו ענין למזיד דכתיב כל העושה בו מלאכה יומת והשתא הא אצטריך קרא דמחלליה למזיד למגמר גז"ש דחלול כדהכא. ע"כ נראה דלאו דרשא גמורה היא אלא אסמכתא. ומיהו י"ל דשמואל ס"ל דלא איצטריך להכי דודאי היה רעה באה על חלול שבת משום דקי"ל דהנתחייב סקילה היה דורשתו:

גאון יעקב

אפשרות. יבא ביום זה או ביום אחר. וע"ז שייך לשון חרד ויראה אשר הזהיר הכם ע"ז בכל עת יהיה בגדיך לבנים והנה הצדיקים אצלם אפילו יום המיתה אשר הוא בעצם דבר המסופק שמא יום זה או יום אחר. ג"כ להם מחשיבים כוודאי והם עושים תשובה היום כי לדעתם ימותו למחר וכמאמר ר"א שוב יום א' לפני מיתתך כאלו למחר הוא יום שמיתה כוודאי ולא זו בלבד שהם חרדים ויראים כדכך ליראה מדבר המסופק אבל גם הם עצבים כאלו הוא דבר וודאי ועתה אומר בעל המאמר שאצל הרשעי' הוא בהיפך. כי לא דיין לרשעים שאינם מגדר הצדיקים להיות עצבים. אבל בראוי להם להיות

רש"י

כתיב ושממו עליה אויביכם] : לא ישמח. הרי צרות וגזרות : ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם. הרי צועקין ואינן נענין בעון מה כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה. עוד לשון ועד כל שנותיו של אדם שהן ע' שנה יד הדין נטויה עליו לבטל זכיותיו בעון זה : הכל יודעין כו'. ולא הוצרך לאדם לפרש למה נכנסה והמנבל פיו בכך אפילו וכו' : שוחה עמוקה. מוכנת לפי זרות. (לפי) [למי] שפיו זרה : זעום ה' יפול שם. זעום של הקב"ה הוא שוכן שם אצל פי זרות שיושב אצלו ושומע קרוי זעומו של הקב"ה : הממרק עצמו. מפנה לבו לכך ממרק עצמו משאר עסקים להתעסק בעבירות : תמרוק ברע. הממרק ברע : הדרוקן. חולי הוא : של עבירה. הבאה בשביל עבירה : עבה. בשרו מתקשה ועב ונפוח בעובי : תפוח. שיינ"ש נופח עורו על בשרו ומים בינתיים ונראים כזכוכית : דק. בשרו דק וכחוש : מי מפים. מי מטיל גורל להבחין ולהודיע שאינו של עבירה עכשיו יאמרו עלי שעברתי על דת ואין הכל יודעים בשלשה סימנים שאמרנו ופעמים שמשתנין : ידענא ביה. שמחמת רעב בא לו ואין צריך לחשדו : והא רבא דאמר. כלומר למה חש בו (הוא) [הא] לא הרעיב את עצמו מדקאמר ידענא ביה בנחמני מכלל דהמרעיב עצמו רע בעיניו ואי משום שהיה משהה נקביו ואמרינן [בבכורו' דף מד:] צואה רבה הדרוקן רבה שעל שהיית נקבים הוא בא : הא איהו אמר נפישי קטילי קדר. רבים הרוגי נקבים ממותי הדרוקן של רעב : קדר. לשון קדרה על שם שסופך כקדרה : דאנסי ליה רבנן בעדניה. התלמידים הקובעים להם עת לפניו אונסים אותו להשהות נקביו : סימן לגסות הרוח עניות. בפרק האיש מקדש (קדושין מט:) מפרש מאי עניות עניות דתורה : אסכרה. [חולי] המתחיל במעיים

גמרא

כה שם **בעון** נבלות הפה צרות רבות וגזרות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים. יתומים ואלמנות צועקים ואינם נענים שנאמר (ישעיה ט) על כן על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה. מאי [א]ועוד ידו נטויה אמר רב חנין בר רבא הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל את פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה. אמר רבה בר שילא אמר רב חסדא כל המנבל [את] פיו מעמיקין לו גיהנם שנאמר (משלי כב) שוחה עמוקה פי זרות. רב נחמן בר יצחק אמר אף שומע ושותק שנאמר (שם) זעום ה' יפול שם. אמר רבי אושעיא כל הממרק את עצמו[א] לעבירה חבורות ופצעים יוצאין בו שנאמר (שם כ) חבורות פצע תמרוק ברע ולא עוד אלא שנדון בהדרוקן שנאמר (שם) ומכות חדרי בטן. אמר ר"נ בר יצחק [ב]סימן לעבירה הדרוקן: כו שם תנו רבנן ג' מיני הדרוקן הן של עבירה עבה ושל רעב תפוח[ב] ושל כשפים דק שמואל הקטן חש ביה אמר רבונו של עולם מי מפים איתסי[ג] אביי חש ביה אמר (רבה) [רבא] ידענא ביה [ג]בנחמני דמכפין נפשיה[ד]. רבא חש ביה והא רבא הוא דאמר נפישי קטילי קדר מנפיחי כפן. שאני רבא דאנסי ליה רבנן בעידניה בעל כרחו: ת"ר ארבעה סימנים הן סימן לעבירה הדרוקן סימן לשנאת חנם ירקון[ה] [ד]סימן לגסות הרוח עניות סימן ללשון הרע אסכרה. ת"ר אסכרה באה לעולם

מהרש"א

דאשמועינן מהאי קרא דזו מדה טובה לישראל שלא יהיה לאויבים נחת רוח עליה כפרש"י בחומש וכת"י ע"ש מ"מ יותר היה טובה להם לישראל שלא היו יושבין במקומן כלל ודו"ק : בעון נבלות פה כו' שנאמר על כן כו'. יש לדקדק אמאי תלה הכל בנבול פה דהא חנופה ומרע נמי כתיבי בהאי קרא והל"ל בעון חנופה ומרע ונבלות פה וי"ל דמשמע ליה סיפא דקרא ובכל זאת לא שב וגו' ועוד ידו נטויה לא קאי רק אנבול פה [ויתר הדברים בזה עי' בחידושינו פ"ק דכתובות] : שנאמר שוחה עמוקה פי זרות כו'. לפי פשוטו בע"ז קמשתעי קרא אבל מדכתיב זרות בלשון רבים משמע ליה דבאשה זרה ממש שהוזכר שם נמי קמיירי וק"ל : אף שומע כו' יפול שם. ויהיה יפול שם כמו שוכן שם וכן על פני כל אחיו נפל כפרש"י וצ"ל דיפול שם מושכת עצמה ואחרת עמה דמשמע נמי כפשטיה יפול שם בגיהנם וק"ל : כל הממרק עצמו לעבירה כו'. כל עבירה סתם דקאמר בכ"מ היא עבירת זנות ואמר שנדון בהדרוקן שהיא מכת חדרי בטן ע"פ מ"ש לעיל הוא קלקל בחדרי בטן ילקה בחדרי בטן : שלשה מיני הדרוקן הן של כו'. ולא קחשיב מין רביעי דאמרינן פרק הרואה [א] עמוד החוזר מביא לידי הדרוקן אפשר דההוא לית ביה סימן מיוחד כי הני ג' דקחשיב וק"ל : והא רבא כו'. עי' פירוש רש"י ונראה דחוקה היא דנימא מדקאמר ידענא ביה בנחמני משמע שהיה זה רע בעיניו ונראה דמהך גופיה דקאמר נפישי קטילי קדר כו' דמוכח מיניה ששהיית נקבים רע בעיניו כפירש"י מוכח נמי דנפיחי כפן רע בעיניו דמשמע דזה רע יותר מזה שהוא גם כן רע וק"ל : ירקון כו'. גם שיש לתלות בסילון החוזר שמביא לידי ירקון כדאמרינן פ' הרואה[א] אפשר

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה שלשה וד"ה ירקון. פ' הרואה (סב ע"ב) :

יד יוסף

א כתובות ח ע"ב ע"ש : ב יבמות ס ע"ב : ג עי' רש"י גיטין לד: ד"ה והלכתא והר"ן נדרים נד: ד"ה אתמר טעם דנקרא נחמני : ד קדושין מט ע"ב :

גאון יעקב

חרדים מיום המיתה והם אינם חרדים ולא עצבים. כי אצלם אפילו בגדר הספק אינו רק לגם בריא להם כאולם שאצלם אפילו לספק לא יחשובו יום המיתה. כאלו לא יגיע להם יום המיתה. ועוד ביאר כי יש להם חלב על כסלם ור"ל כי המצטער ומתעצב או ירא וחרד נתמוקק החלב מעל הלב עד כי דבקה עצמם לבשרם אע"פ שיודעים שדרכם למיתה. והיה ראוי במקום שומן הלב. תמם ימם. עכ"ז אינם מתפעלים כלל מזה והחלב בשלימות על כסלם. ע"כ (הביהג' ורע"פ) : (סייך לסי' יז) אמר ר"י א"ר. ביקשו חכמים לגנוז ס' קהלת. כו' מאי כי זה כל האדם כו' כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה כל העולם כולו כו' לא נברא אלא לצוות לזה כו' חכמי התלמודיים גילו בכאן דבר יקר. והוא כי החוקר שתכם. שם כל הצלחת הזמן. אף כי הם אפס ואופס. עם זה הם נחשבים כאמצעים אל התכלית. ואומר. אף כי הם אינם נדרשים עבור עצמן. אבל הם נדרשים בעבור המגיע באמצעותם אל אל התכלית. וכמו שהמספר אשר בלשונם נקרא (נו"ל) אם כי הוא בעצמו אין בו סכום מספר כלל. ואילו היה נכתב(נו"ל) בפ"ע אין בו כלל במספר. אבל בהצטרף אל המספ׳ שלאחריו יתרבה המספר. כי המספר שלאחריו יחשב לעשירית או למאות. וכל עוד

הרי"ף

דוהשלחתי בכם את חית השדה אשר כתיב גבי ואם באלה לא תשמעו כדי לדרוש בעון אלה ושבועה היה רעה וכו' התם לא כתיב אלא ואם באלה לא תוסרו לי והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית ולמעלה נדרש פסוק זה על עון ביטול ת"ת ובהני קראי דוהשלחתי את חית השדה כתיב ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי והשלחתי את חית השדה ואפשר בדוחק דדייק הא דכתיב הכא ואם באלה לא תוסרו ולא כתיב ואם לא תשמעו כדכתיב בכולהו אחריני דמשמע דקאי על העונשים הכתובים למעלה שהם והשלחתי את חית השדה וסמיך ואם באלה לא תוסרו דהיינו באו העונשים ולא קבלתם מוסר ומדכתיב ואם באלה כלומר בעון אלה והשבועה יסרתי אתכם כל הנזכר בחיה רעה ובני אדם מתמעטים ועדיין לא תוסרו לי והלכתי גם אני בקרי והכיתי וגו'. ומ"ש אל תקרי באלה אלא בעלה אפשר שדקדקו שלא אמר ואם עד אלה כמו שאמר למעלה ואמר ואם באלה לרמוז ואם בעון האלה והשבועה אשר יסרתי אתכם בעונשים הכתובים למעלה והשלחתי חית השדה ואתם לא תוסרו לי והלכתי גם אני בקרי ומכאן בעונש המיוחד לשבועה ולאלה הוא חיה רעה ובני אדם מתמעטים זה אפשר לומר מתוך הדוחק :

בעון נבלות הפה וכו'. יש לדקדק כיון דכתיב כי כולו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה למה לא אמר בעון חנופה ונבלות הפה ונראה לי דאע"ג דבחורי ישראל מתים ויתומים צועקים בין בעון נבלות הפה ובין בעון חנופה מכל מקום צרות רבות וגזרות רעות מתחדשות אינו אלא על נבלות הפה בלבד ולא על חנופה דהכי דייק קרא על כן על בחוריו לא ישמח ה' זו מיתת הבחורים ואת אלמנותיו לא ירחם זו היא אלמנות ויתומים צועקים על עון חנף ומרע ופה דובר נבלות ומ"ש ועוד ידו נטויה אפילו גזרה של ע' שנה לטובה נהפכים לרעה שזהו גזירות קשות מתחדשות דהיינו נהפכות לרעה וזהו בעון נבלות הפה דסמיך ליה וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה וכן דרשו חז"ל על זה הכל יודעים כלה למה נכנסה לחופה והמנבל פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של ע' שנה לטובה שהוא ועד כימי שנותינו הם שבעים שנה ידו נטויה להפך לרעה ורש"י פי' לא ישמח היינו צרות רבות וגזירות ולא באתי עד תכונתו שאיך יפרש לא ישמח על הצרות דאם כן היכי מדייק על בחוריו על מיתת בחורים ויש ליישב פרש"י דה"ק אע"פ שמתו הבחורים לא נתרצו דהא לקיחתם כפרה על הדור להציל את ישראל כי בזה היתה שמחה להקב"ה בהצלתן של ישראל אלא צרות רבות מה מתחדשות עליהם שאין מכפר מיתת הבחורים אף על פי שקשה לפניו כחרבן בית המקדש לא צמח להיות מכפר על עון בית ישראל : **שנאמר** זעום ה' יפול שם וגו'. נראה דדרים יפול שם כמו על פני כל אחיו נפל שהוא לשון שכן וה"נ קאמר זעום ה' ישכון שם אצל פי זרות :

עיון יעקב

בעון נבלות הפה צרות רבות וגזירות קשות וכו'. וזה שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו : **אף** שומע ושותק. וכ"ש מי ששותק ומשמח בשומע דברים כאלו מפי הליצן שמתלוצץ על שמחת מצוה ועליהם נאמר לשמחה מה זו עושה שמחה לתוגה נהפכה ועיין בחידושינו פ"ק דכתובות : **כל** הממרק עצמו לעבירה חבורות ופצעים יוצאין בו. כי כל העובר עבירה בסתר נפרעין ממנו בגלוי :

שלשה מיני הדרוקן הן. אף דאיכא עוד מין הדרוקן המשהה את נקביו וכפירש"י בסמוך כדאיתא בבכורות צואה רבה הדרוקן רבה מ"מ י"ל דזה הדרוקן אין לו סימן

עין יוסף

מין חגבים והוא בלע"ז ברוכי והוא ארבה כשר (ערוך) : הכל יודעין כלה כו'. ולא הוצרך אדם לפרש למה נכנסה והמנבל פיו בכך אפי' כו' (רש"י) או פי' הכל יודעים שהכלה נכנסת לחופה ליחדה לשם אישות אלא כל המנבל פיו לשם זנות כמו כי נבלה עשה בישראל והיינו דובר נבלה (מהרש"א בחד"א כתובות דף ח) : הדרוקן. ובעל מוסיף הערוך כתב פי' בלשון יוני בעל חולי המעיים אשר בטנו צבה הנקרא גם כן אידרופיקוס ובעל

המתורגמן. א) ער לערערט זיך אוים. ב) געשוואלסט. ג) איזט ער געזונד געווארדען. ד) ער הונגערט זיך. ה) געלבזוכט.

[שם ע"ב] על המעשר ר' אלעזר ברבי יוסי אומר על לשון הרע אמר (רבה) [רבא] ואי תימא ר' יהושע בן לוי מאי קרא (תהלים סג) והמלך ישמח באלהים יתהלל כל הנשבע בו כי יסכר פי דוברי שקר. איבעיא להו ר"א ברבי יוסי על לשון הרע קאמר או דילמא אף על לשון הרע נמי קאמר. תא שמע כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם ר' יהודה ור' אלעזר ברבי יוסי ור"ש נשאלה שאלה זו בפניהם מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעים וגומרת בפה נענה ר' יהודה בר' אלעאי[א] ראש המדברים בכל מקום ואמר אע"פ[ב] שכליות יועצות ולב מבין ולשון מחתך פה גומר נענה ר"א ברבי יוסי ואמר מפני שאוכלין בה דברים טמאים [דברים] טמאים ס"ד אלא שאוכלין בה דברים שאינן מתוקנים. נענה רבי שמעון ואמר בעון בטול תורה. אמרו לו נשים יוכיחו שמבטלות את בעליהן. כותים יוכיחו שמבטלין את ישראל. תינוקות יוכיחו שמבטלים את אביהם. תינוקות של בית רבן יוכיחו. התם כדרבי גוריון דאמר רבי גוריון ואיתימא רב יוסף בר' שמעיה בזמן שהצדיקים בדור צדיקים נתפסים[א] על הדור [ג]אין צדיקים בדור תינוקות של בית רבן נתפסים על הדור. אמר ר' יצחק בר זעירי ואמרי לה אמר רבי שמעון בן נזירא מאי קרא (שה"ש א) אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן וגו' ואמרינן גדיים הממושכנים על הרועים שמע מינה אף על לשון הרע [נמי] קאמר שמע מינה. ואמאי קרו ליה ראש המדברים בכל מקום דיתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ויתיב יהודה בן גרים גבייהו פתח רבי יהודה ואמר כמה נאים מעשיהם של אומה זו תקנו שווקים תקנו גשרים תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון [בן יוחאי] ואמר כל מה שתקנו [ד]לא תקנו אלא לצורך עצמן תקנו שווקים להושיב בהם זונות מרחצאות לעדן בהם עצמן[ב] גשרים ליטול

רש"י

במעיים וגומר בגרון הנקרא בוגמל"אן: על המעשר. האוכל פירותיו טבלים והוא במיתה בידי שמים וזהו מיתתו מדה במדה שדרך גרונו נכנס במעיו: יסכר. אסכרה: לכרם. זה בית המדרש שיושבין שורות שורות ככרם כך מפורש בירושלמי [בברכות]: מכה זו. אסכרה: ראש המדברים. במלות מלך רומי שלוה עליו לדבר תחלה בכל מקום כדלקמן: פה גומר. לשון הרע והוא בא על כך לפיכך מתחיל במעיים ומסיים בפה שהלב מבין לספר לשון הרע ובודה דברים מלבו: פה גומר. הקול יוצא מן הגרון: דברים טמאים ס"ד. וכי עונשן מיתה דבשלמא לשון הרע עונשו מיתה דכתיב (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית: מתוקנין. מעושרים שהטבל במיתה בידי שמים כדיליף באלו הן הנשרפים (סנהדרין פג.): בעון בטול תורה. דענוש נמי מיתה כדאמרינן מקרא נדרש לפני פניו למען ירבו ימיכם הא אם לא תלמדו יתמעטו: נשים יוכיחו. שאינם מצוות על דברי תורה דכתיב ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם ומתות באסכרה. אמר להם אף הן מבטלות את בעליהן: תינוקות יוכיחו. שאינם בני לימוד. אמר להם. אף הם בעון שמבטלים את אביהם להוליכם לחנה ולגונן ולפייסם באגוזים: של בית רבן. לא בטלים ולא מבטלים: אם לא תדעי לך. לשמור מצותי לאי לך ובקשי רחמים בזכות עקבי הצאן אבות הראשונים שהיו רגלי הצאן וחזוקן ורעי בזכותן את גדיותיך תינוקות שלך שלא יתפסו על משכנות הרועים רועי הדור ופרנסיו: ש"מ אף על לשון הרע. ולא פליג במעשר דהא קאמר הכא שהם אוכלים דברים שאינם מתוקנים: בן גרים. בן גר וגיורת היה: של אומה זו. רומיים: שווקים. סדר מושב שווקי עיירות וחוצותיהם

מהרש"א

אפשר שיש סימן בין זה לזה כמו שיש סימן ביני הדרוקן וק"ל: והמלך ישמח וגו' כי יסכר וגו'. לשון הרע נופל בין אומר אמת ובין אומר שקר אבל האי קרא אדובר לשון הרע שקר קאי כהך דאמרינן פ' הערל[א] בדואג שא"ל לשאול על דוד עד שאתה שואל עליו אם הגון הוא למלכות שאל עליו אם הוא ראוי לבא בקהל דמרות קאתי כו' וזה שבקש דוד על עצמו והמלך ישמח באלהים שיברר שהוא כשר וראוי למלכות ויתהלל כל הנשבע בו דהיינו במי שנשבע במלך חי אדוני המלך יתהלל בו כי שפיר נשבע דכן היה דרכן לישבע בחי המלך כמפורש בכמה מקראות ואמר וזה יבורר כי יסכר וגו' דהיינו שימות דואג במיתת אסכרה שהיא מיתת בעלי לשון הרע וק"ל: [אע"פ שכליות יועצות כו'. מפורש פרק הרואה ע"ש]: בעון בטול תורה כו'. עיין בפרש"י וק"ק דא"כ תקשה מר"ש אההוא אמורא דס"ל לעיל דאין מקרא זה נדרש לפני פניו ע"כ נראה דהכא לא אצטריך לו להך דרשה דלפני פניו אלא במיתת המבטל עצמו דקיימינן הכא נפקא לן שפיר מכי הוא חייך ואורך וגו' הא אם לא תלמוד יתמעט וק"ל: כותים יוכיחו וכו'. וא"ת תקשי נמי לנפשייהו בין למר משום לשון הרע ובין למר משום דברים שאינן מתוקנין הא הכותים אינן מצוין על כך וי"ל דלדידהו ניחא דהע"ג דכותים לא נצטוו על ל"ה ועל שאינו מתוקן מ"מ שייך בהו לקיים אותן מצות"כ בת"ת דהכותי אסור בה וחייב בנפשו עליה אם הוא לומד אותה כדאמרינן פרק ארבע מיתות [ב] ומאשה נמי דפריך בנפשו משום דאסורה בת"ת כדאמרינן בסוטה [ג] הלומד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלו' ומתינוקות דפריך נמי משום דלא שייכי כלל בתלמוד תורה דאינן בני לימוד כלל ודו"ק: צאי לך בעקבי וגו'. עיין פרש"י והוא דחוק ונראה לפרש הדרש זה לפי שאמרו כ"י לעיל מיניה שלמה אהיה כעוטיה גו' דהיינו בגלות כאבילה זו והשיב להם רוח הקדש אם לא תדעי לך וגו' למה הוא הנני מודיעך שזה תיקונך לאי לך בעקבי הצאן דהיינו בעקבי דור המדבר דכתיב בהו נחית כצאן עמך וגו' לאי לך בעקביהן שלמדו תורה במדבר ואז רעי לך גדיותיך שהן תנוקות של בית רבן ע"ד שאמרו [ד] גדיים נעשו תיישים ואותן גדיים הן הן משכנות על הרועים ר"ל במקום הרועים שהם הצדיקים והמנהיגים שאם אין בדור יהיו הגדיים שהם תשב"ר נתפסים תחתם על הדור וק"ל: תקנו שווקים כו'. לכאורה דברים אלו הם בעצמם התגלות של עובדי כוכבים לעתיד ביום הדין ודברי ר"ש הם

[א] מהרש"א ד"ה והמלך. פ' הערל. (עו ע"ב): [ב] שם ד"ה נכרים פ' ארבע מיתות (נט ע"א): [ג] שם בא"ד. בסוטה (כא ע"א): [ד] שם ד"ה צאי לך. ע"ד שאמרו (ברכות סג ע"א):

יד יוסף

א ברכות סג ע"ב מנחות קג ע"ב: ב ברכות סא ע"א: ג שנאמר וממקדשי תחלו (יחזקאל ט) כ"כ רש"י כתובות ח ע"א ד"ה חביב את: ד ע"ז ב ע"ב:

גאון יעקב

שיתרבה הגליון ויתחבר להמספר שלאחריו כן ירבה וכן יפרוץ המספר שלאחריו למאות ולאלפים. כמו כן כל הצלחות הזמן. אף שהם בעצמם אפס ואופס. אמנם בהצטרף לכוונת תכלית התורה והמצוה ובהיישר מעשיו הכל להגיע באמצעותם לשלימות האמיתי יש יתרון לכולם כי באמצעותם יגיע להצלחת אמיתי וכל הבלי הזמן נחשבים לשלימות והנה החכם קהלת בפתיחת ספרו. ובסיומו תקע זאת ליתד חזק. אומר בפתיחת ספרו. הבל הבלים כו' הבל הבלים הכל הבל. ר"ל שאמת שכל הצלחת עוה"ז הם בערך עצמם הבל הבלים. אבל תנאי יש בדבר. זאת שאמרתי לך שהמה הבל הבלים הוא בתנאי אם הכל הבל. ר"ל כשהם באופן שאינם נצטרפים ונתחברים לשום תכלית אמיתי אבל תחלה וסוף הוא רק עבור הזמן. אז נשארים המה בהבלם ובסיום הספר חזר מענינו עוד וביאר. סוף דבר הכל נשמע את אלהים כו' כי זה כל האדם ר"ל הנה שבכל הספר עשיתי כל הצלחות הזמן להבל. אבל אם תרצה שהכל יהי' נשמע וכל הצלחות הזמן יהיו נדרשים. הוא בתנאי את אלקים ירא ואת מצותיו שמור. ר"ל כשתצרף כל הצלחות

עיון יעקב

סימן בפני עצמו ונשתנה לכל סימני הדרוקן להכי קאמר שמואל שפיר מי מפים ואין צורך לפירש"י: נענה ר' שמעון ואמר בעון ביטול תורה. כי עץ חיים מרפא לשון ומה יעשה אדם ויגצל מלשון הרע יעסוק בתורה נמצא דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי: בזמן שהצדיקים בדור צדיקים נתפסין. הטעם שהחוטא נקרא מזיק ודין נזקין בעדיות ולא מעידי עדיות כי הצדיקים הם רק עדיות ולא עידי עדיות כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אבל תנוקות של בית רבן שהוא הבל שאין בה חטא נקראים עידי עדיות והיכא דליכא עדיות גובין מעידי עדיות. ועי"ל לפי שתינוקות הם ערבים על התורה כמ"ש לעיל בבית המדרש ואין נפרעין מן הערב תחלה: ראש המדברים בכל מקום. כלומר דקי"ל

עץ יוסף

ובעל הערוך כתב הדרוקן ניפוח בטן וחלי מעים עד שימות: בן צדיקים נתפסים על הדור. כתב בשערי אורה ענין מיתת הצדיק בעון הדור אף דמצד הדין לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות מכ"ש איש רחוק. אמנם אחר העיון הוא חסד גדול דאם ניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע. ואם יותן רשות לפגוע ברשעים יפגע בשניהם ולזה שופט החסד לפגוע בצדיקים לחוד וישארו הרשעים עכ"פ אולי ישובו ויזכו על ידו ע"ש. ודע שאם לא ישובו אזי הצדיק יטול חלק הרשע בג"ע כי הדין שנים שלוו בשטר אם נעשו ערבים קבלנים זה לזה המלוה יוכל לגבות חובו מאיזה שירצה. והנה אנחנו כלווים אצל הקב"ה והתורה היא השט"ח ואנחנו ערבים זה לזה לכן הקב"ה גובה מהצדיק מהטעם הנ"ל. והדין שערב חוזר וגובה מהלוה נמצא אם חוזרין בתשובה ע"י מיתתו בזה משלמין לו שזיכו אותו אבל אם אינם חוזרים בתשובה חוזר הצדיק וגובה מהרשע היינו שהצדיק נוטל חלקו וחלק הרשע דהיינו שכר מצותיו בג"ע: צאי לך בעקבי הצאן. על שקבלו ערבות עליהם במ"ת כדאי' בתנחומא סדר ויגש ע"ש שמסיים לפיכך

המתורגמן. א) ווערדען ערגריפפען. ב) פערגניגען זיך צו מאכען.

וחולותיהם : וסיפר דבריהם . לתלמידיהם או לאביו ואמו ולא להשמיעם למלכות ונשמעו על ידו למלכות : יתעלה . להיות ראש המדברים : איברי להו חרובא . לאכול פירותיו : ועינא דמיא . לשתות : בחלא . בחול שהיו פושטין בגדיהם שלא יבלו ומכסין ערותן בחול : כרבי . חורשים : ועוסקין בחיי שעה . דאפשר על ידי כותים והקב״ה מחלק מזון וריוח לעושי רצונו : משפט רשעים בגיהנם י״ב חודש . שנא׳ (ישעיה סו) והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר אף הנידונין בו במשמע ומה שבתות למיטוי שלהם אף חדשים למיטוי שלהם והאי ודאי בפושעי גיהנם משתעי דכתיב לעיל מיניה ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי הכי תני לה בסדר עולם : די לעולם . בעוסקי תורה אני ואתה: תרי מדאני. חבילות של הדס להריח בשבת : מדאני . כמו מעדנות כימה (איוב לח): אריך . מתקן ומחליק : פילי . בקעים וסדקים מחמת החול : וקמצווחו ליה . לר״ש שהדמעות מלוחין ומכאיבין את המכה בתחלתן: אתקין מלתא . כדרך שעשה יעקב כשניצול מיד עשו: שלם בגופו.

מהם מכסים . הלך יהודה בן גרים וספר (דברים) [דבריהם] ונשמעו למלכות אמרו יהודה שעילה[א] יתעלה יוסי ששתק יגלה לצפורי . שמעון שגינה[ב] יהרג . אזל הוא ובריה טשו[ג] בי מדרשא . כל יומא הוות מייתי להו דביתהו ריפתא וכוזא[ד] דמיא וכרכי[ה] . כי תקיף גזירתא א״ל לבריה נשים דעתן קלה עליהן דילמא מצערי לה ומגליא לן אזלו טשו במערתא אתרחיש ניסא איברי להו חרובא ועינא דמיא (והוו יתבי) והוו משלחי מנייהו והוו יתבי עד צואריהו בחלא כולי יומא גרסי בעידן צלויי לבשו מיכסו ומצלו והדר משלחי מנייהו כי היכי דלא ליבלו . איתיבו תריסר שני במערתא . אתא אליהו וקם אפתחא דמערתא אמר מאן לודעיה לבר(יוחאי) [יוחי] דמית קיסר ובטיל גזירתיה נפקו חזו אינשי דקא כרבי וזרעי אמר מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה כ״מ שנותנין עיניהם מיד נשרף יצתה בת קול ואמרה להם להחריב עולמי יצאתם חזרו למערתכם . הדור אזול איתיבו תריסר ירחא שתא אמרי משפט רשעים בגיהנם י״ב חדש יצתה בת קול ואמרה צאו ממערתכם נפקו כל היכא דהוה מחי[ו] ר׳ אלעזר הוה מסי[ז] ר״ש א״ל בני די לעולם אני ואתה . בהדי פניא דמעלי שבתא חזו ההוא סבא דהוה נקיט תרי מדאני אסא ורהיט בין השמשות אמרו ליה הני למה לך אמר להו לכבוד שבת ותסגי לך בחד חד כנגד זכור וחד כנגד שמור . אמר ליה לבריה חזי כמה חביבין מצות על ישראל יתיב דעתייהו . שמע רבי פנחס בן יאיר חתניה ונפק לאפיה עייליה לבי בני הוה קא אריך ליה לבישריה חזא דהוו ביה פילי בגופיה הוה קא בכי קא נתרן דמעת עיניה וקמצווח ליה . אמר ליה אוי לי שראיתיך בכך אמר ליה אשריך שראיתני בכך שאלמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך . דמעיקרא כי הוה מקשי רבי שמעון בן יוחאי קושיא הוה מפרק ליה רבי פנחס בן יאיר תריסר פירוקי לסוף כי [הוה] מקשי רבי פנחס בן יאיר קושיא הוה מפרק ליה רשב״י כ״ד פירוקי . אמר הואיל ואתרחיש ניסא איזיל אתקין מילתא . דכתיב (בראשית לג) ויבא יעקב שלם ואמר רב שלם בגופו שלם בממונו

ה״ג ר״ת הלך רבי יהודה בן גרים וספר דברים ונשמעו למלכות ויש ספרים שכתוב בהם יהודה ואין נראה לרבינו תם דאמרינן פרק קמא דמו״ק (ט.) כי הוו מיפטרי רבי יהודה בן גרים ורבי שמעון בן חלפתא מר׳ שמעון בן יוחאי אמר ליה לבריה אנשים הללו אנשי צורה הם זיל גבייהו וליברכוך מכלל דגברא רבה הוה . ובסוף שמעתין לא גרסינן גל של עצמות בלשון גנאי אלא נח נפשיה ע״כ . (ובב״ר פ׳ ע״ט על ויבא יעקב שלם כתוב ענין זה בסגנון אחר יעויין שם):

מהרש״א

בעצמם דברי הקב״ה לאו״ה ביום הדין לעתיד כדאיתא בהדיא ברפ״ק דע״ז [א] וצריך לומר דודאי ר״י נמי מודה כמ״ש בסוגין דהתם שהשיב להם הקב״ה מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם כו׳ וכדאמר ר״ש הכא שהרי לא קאמר ר״י דתקנו שווקים כו׳ כלום לא עשו אלא בשביל ישראל כו׳ כמו שאמרו שם שכן יאמרו עובדי כוכבים לעתיד אלא ר״י סתם דבריו מפני יראת מלכות ואמר כמה נאים כו׳ תקנו שווקים כו׳ מיהו שפיר מצינן למימר שלצורך עצמם עשו כתשובת הקב״ה דהתם ודו״ק : ואיברו להו חרובא כו׳ . אפשר דנקט חרובא דהוי נס בתוך נס דאינו טוען פירות עד שבעים שנה מנטיעתו וכאן טען פירות מיד וק״ל : לביש ומכסי כו׳ . לאו משום שלא יהא לבו רואה את הערוה דהא מכסי בחול הוו כפרש״י אלא משום הכון לקראת אלהיך וגו׳ כדאמרינן בפ״ק וק״ל : [משפט רשעים בגיהנם כו׳ . מפורש במס׳ עדיות ע״ש] : א״ל בני די לעולם אני ואתה כו׳ . עיין פרש״י ויותר נראה לפרש על פי מ״ש פ׳ לולב וערבה [ב] שאמר רבי שמעון בן יוחאי ראיתי בני עלייה והנם מועטין כו׳ אם שנים הם אני ובני כו׳ ומסקי שם דהיינו דעיילי בבר ע״ש וק״ל : וחד כנגד שמור כו׳ . דאע״ג דזכור ושמור בדבור אחד נאמרו כדאמרי׳ פ׳ שבועות שתים [ג] מכל מקום הוו תרי מילי זכור הוא עשה ושמור הוא ל״ת כמפורש בדברי הרמב״ן וכבר הארכנו בזה פרק שבועות שתים ע״ש ומטעם זה דאחד כנגד זכור וא׳ כנגד שמור נהגו נמי בנר של שבת ליטול ב׳ נרות וכמו שבנרות זוכין לבנים חכמים כמ״ש לעיל הכי נמי הדסים ע״ש בנים לדיקים שנקראו הדסים: שלם בגופו .

[א] מהרש״א ר״ה תיקנו . ברפ״ק דע״ז (ב ע״א) : [ב] שם ד״ה א״ל. פ׳ לולב וערבה . (מה ע״ב) : [ג] שם ד״ה וחד פ׳ שבועות שתים (כ ע״ב) :

יד יוסף

א קדושין פ ע״ב ועמ״א ס״ס קכו : ב תרגום של ויפשיטו וישלחו ועי׳ רש״י כתובות סה ע״ב ד״ה האי תנא וכו׳ ורש״י סוטה ח ע״ב ד״ה בשבי אית לה : ג לעיל יוד ע״א ב״לה טו ע״ב תענית כה ע״א : ד עדיות פ״ב מ״י ר״ה יז ע״א סדר עולם רבא פ״ג ירושלמי סנהדרין פי״א מדרש משלי יז ולא תד״א ח״א פ״ג זוהר בא ל״ג ע״ב : ה עי׳ סוכה יג ע״ב וברש״י שם ד״ה ראשי מעדנים וכו׳ ולכאורה טוב לגרוס הכא בגמ׳ וברש״י מעדני אסא : ו צ״ל חותנו ועי׳ בזוהר בלק דף ר ע״ב : ז כלומר עורך בשר גופו ומתקנו ערוך ע״ש בערוך ערך א:

גאון יעקב

הזמן לתכלית האמת ליראת אלהים ולקיום המצות . אז הכל יהיה נדרש . כי זה כל האדם . ר״ל בעבור זה הקוטב . כל עסקי ענינים המשותף לו בעבור שהוא אדם כמו אכילה ושתיה ושינה הכל לשלימות ולמעלה יחשב . ובאו התלמודיים וגילו זאת יותר . כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה . ר״ל שכל ההבלים אינם נדרשים בעבור עצמם אבל נדרשים בעבור התכלית אשר יגיע באמצעותם . וזה התנה שמעון בן עזאי ביאר עוד ביותר . אומר . לא נברא אלא לצאת לזה . ר״ל שכל עסקי ההצלחות בפעולת הזמן יצורף ויחובר בעת עשותם רק לכוונת הגעת התכלית האמיתי ובאופן שבאמצעות שעסקים נעשה סולם לקיום התורה והמצוה ועל זה האופן יהיה כל הבלי הזמן בתכלית המעלה והיתרון . (ר״ס גאון . והובא בתוספות המאסף) :

עיון יעקב

בישיבה הלך אחר החכמה ובמסיבה אחר הזקנה אבל לזה ניתנה רשות מאת המלך להיות ראש המדברים בכל מקום :

אמר הואיל ואיתרחיש ניסא איתקן מלתא . כי כשעושין נס לאדם מנכין לו מזכיותיו לכך ראוי לו לתקן מלתא כדי שיהא זכות רבים תלוי בו או דעשה לו הקב״ה הנס כדי שיוכל לזכות הרבים : שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו . כלומר בכולן היה שלם עם הקב״ה כמו בכל נפשך ובכל מאודך גם תורתו היתה בשלימות ולא היתה עינא בלבו או י״ל

עץ יוסף

כשישראל מבטלין את התורה הקב״ה פורע מן הערבין שנאמר ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני מהו גם אני אמר הקב״ה אף אני בצער עליהם שאני מפסידן שהן אומרים בכל יום ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד : משפט רשעים בגיהנם י״ב חדש . פי׳ לאחר שסבלו כל עונשם חוץ לגיהנם אזי מכניסין אותם בגיהנם ושם עומדים י״ב חדש ומלבנין ומכבסין אותם כדי להוציא מהם כל כתמי הנשמה כדי שיהיו מזומנים ומוכנים ליכנס לג״ע והוא משל לרופא מומחה שנותן בתחלה סממנים קשים וחריפים על גבי המכה האוכלים בשר החי ואח״כ כשאכלו הבשר החי שבמכה הוא נותן על המכה משיחות ואיספלנית הטובות המקררים והמגדלים הבשר כבראשונה . כך הוא ענין הגיהנם כי לער של גיהנם אינו חלק אחד מששים חלקים שסובלת הנפש החוטאת קודם כניסתה לגיהנם (נשמת חיים וספר עמק המלך) : שלם בגופו שלם כו׳ . משמע ליה שלם בכל מיני השלימות שהם ג׳ גוף וממון ונשמה דהי מנייהו מפקת : שלם בגופו . שנתרפא מצלעתו ואע״ג

ענף יוסף

כו הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות עי׳ בתוס׳ ותמהני כי בכל זה לא יתורץ איך נמסר ר״ש להריגה ע״י גברא רבה כריב״ג . ואיך נח נפשיה גברא רבה דכוותיה ע״י שנתן רשב״י עיניו בו . אף אם לא נעשה גל של עצמות . הכזה מות לדיק וגברא רבה . אע״כ יהודה בן גרים זה שמסר את ר״ש ע״כ לא היה התנא הנכבד רבי יהודה בן גרים הנזכר במ״ק . ואיש יהודה הזה היה ראוי למות בדרך גנאי ובזיון כאשר באמת המיתהו ר״ש מיד בצאתו מן המערה כמפורש בגמרא . וזה נקרא באמת יהודה ולא רבי יהודה ככתוב בגמרא . אבל שם מועד קטן דף ט כתב רבי יהודה ב״ג תני פרשת נדרים ביה רשב״י אפטיר מיניה א״ל לבריה כו׳ . ראיו דרבי יהודה ב״ג זה למד אצל רשב״י . וזה היה אחרי צאתו מהמערה . ואת האיש יהודה ב״ג כבר המית ר״ש מיד בצאתו מהמערה כי נפיק לשוקא וחזייה כנ״ל (ספר בן יוחאי) וע״ש שמביא ראי׳ לדבריו הנ״ל : איתרחיש להו ניסא איברי להו חרובא ועינא דמיא . ע״פ פי׳ המהרש״א היה נס בתוך נס

שלם בתורתו (בראשית לג) ויחן את פני העיר אמר רב מטבע תקן להם ושמואל אמר שווקים תקן להם ורבי יוחנן אמר מרחצאות תקן להם. אמר איכא מילתא דבעי לתקוני אמרו ליה איכא דוכתא[א] דאית ביה ספק טומאה [דף לד ע"א] ואית להו צערא לכהנים לאקופי אמר איכא איניש דידע דאתחזק הכא טהרה. אמר ליה ההוא סבא כאן קיצץ [א]בן זכאי תורמוסי[ג] תרומה עבד איהו נמי הכי כל היכא דהוה קשי טהריה וכל היכא דהוה רפי צייניה[ג]. אמר ההוא סבא טיהר בן יוחאי בית הקברות. אמר ליה [ב](אלמלא)[אלמלי](לא) היית עמנו ואפילו היית עמנו ולא נמנית עמנו יפה אתה אומר עכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו יאמרו זונות מפרכסות[ד] זו את זו תלמידי חכמים לא כל שכן יהב ביה עיניה ונח נפשיה נפק לשוקא חזייה ליהודה בן גרים אמר עדיין יש לזה בעולם [ג]נתן בו עיניו ועשהו גל [של] עצמות:

שם שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה וכו' מה"מ אריב"ל [אמר קרא] (איוב ה) וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא:

שם אמר רבה בר רב הונא [ד]אע"ג דאמור רבנן שלשה דברים צריך אדם לומר וכו' צריך למימרינהו בניחותא[ה] כי היכי דליקבלינהו מיניה א"ר אשי אנא לא

רש"י

שנתרפא מצלעתו: שלם בתורתו. שלא שכח תלמודו מפני טורח הדרך: תקן להם. דבר חן וחנייה ולי נראה מויקן את חלקת השדה לשון תיקון: ואית להו צערא לאקופי. שהיה אותו שוק שהספק בו מקום מעבר העיר לרבים והכהנים לא היו יכולים ליכנס שם מפני טומאה וצריך להקיף דרך אחר ארוך: איכא דידע דאתחזק טהרה. בהאי שוק מימיו שלא היה בית הקברות גמור ולא ניתן לפנותו: כאן קיצץ בן זכאי. שתלן ועקרן לאחר גידולן: תורמוסי תרומה. הצריכות לשומרם בטהרה וגם הוא היה כהן: עבד איהו נמי הכי. היה מקצץ תורמוסים ומשליכן שם ונעשה נס וצף המת במקום שהוא שם וציינו למקום הקבר הכי מפרש בפסיקתא דפרשת העומר ובסדר זרעים ירושלמי: היית. במעמד: ונמנית. הסכמת לדעתינו להיות מן המנין: מפרכסות זו את זו. את שער חברתה להיות נאה: גל עצמות. כמת שנרקב בשרו ונפל מזמן הרבה: עם חשיכה. שאם ימהר להזכירם מבעוד יום

מהרש"א

שלם כו'. משמע ליה שלם בכל מיני השלימות שהם שלשה גוף וממון ונשמה דהי מינייהו מפקת עיין פרש"י הכא ובחומש הוסיף וז"ל שלם בגופו שנתרפא מצלעתו ושלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון ושלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן עכ"ל והיינו דאתרחיש ליעקב ניסא בכל אלו ג' השלימות: מטבע תקן להם כו'. נראה שדרשו כן כיון דכבר כתיב ויבא יעקב שלם עיר שכם דמשמע שבא לעיר ואחר כך כתיב ויחן את פני העיר דמשמע שלא בא עדיין ובבראשית רבה דרשו מזה שנכנס עם דמדומי חמה וקבע לו תחומין מבעוד יום כו' ע"ש והכא דרשו מיניה שחנן את הפנים שבעיר דדרך הוא לעשות על המטבע צורה ופנים של עיר וכן נמי בשווקים ונמי במרחצאות שחנן פנים של עיר ורש"י פירש דריש ויקן את חלקת וגו' מלשון תיקון עד כאן לשונו והוא דחוק דלא מליצו לשון תיקון רק בקהלת ולא נמצא בזולת תי"ו השורש ודו"ק: [וכל היכא כו'. עי' בחידושי הלכות: ונעשה גל של עצמות. התוס' בשם ר"ת ל"ג ליה ע"ש והוא מפורש במקום אחר]: וידעת כי שלום וגו'. מדברי הרא"ש ומפי' הר"ן דהכל ג' דברים דמתניתין קאמר מה"מ כו' אבל רש"י לא פי' כלום בזה ונראה דמשמע ליה דלא קאי אעשרתם וערבתם כלל כיון דידוע דבעי עישור ובעי עירוב בשבת ידע שפיר דמשום זה צריך לומר כן בביתו אבל הדליקו את הנר דצריך לומר כן מה"מ דצריך כלל נר בשבת ומייתי כולה מהאי קרא וידעת כי שלום אהלך היינו נר של שבת וקאמר ופקדת נוך דהיינו בני ביתך עד"ז דהיינו לומר

דלכך קאמר לבסוף שלם בתורתו לפי שהיה שלם בתורתו שאגוגי מגנא ואגונא מצלא ותלמוד תורה כנגד כולם שאוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא. לכך היה שלם בגופו ובממונו. ובדרך דרש אמרתי לתרץ המדרש ילקוט ויבא יעקב שלם אמר רב שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו ויחן את פני העיר שקבע תחומין לשבת הדא אמר שמשמר יעקב את השבת קודם שניתנה ע"ד דאמרינן ג' כתרים הם כתר תורה כתר מלכות וכתר כהונה וכתר שם טוב עולה על גביהן. ומצינו ביעקב בשעה שהיה צולע על ירכו אמר הקב"ה למיכאל יפה עשית שעשית לכהן שלי בעל מום מיד קרא מיכאל לרפאל וריפא אותו ש"מ שיעקב היה כהן ואיתא ברש"י פרשת תרומה ועשית זר זהב סביב סימן לכתר מלכות שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים. ואיתא במדרש ילקוט סימן ו' טוב שם טוב משמן טוב שמן טוב כלה שם טוב אינו כלה שנאמר שם עולם אתן לו אשר לא יכרת ובפסוק שם נאמר כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו' שם עולם אתן לו אשר לא יכרת ש"מ מי ששומר שבת זוכה לכתר שם טוב א"כ שפיר קאמר ויבא יעקב שלם שלם בגופו שלא היה בעל מום וזכה לכתר כהונה ושלם בממונו הוא כתר מלכות ושלם בתורתו כתר תורה אך שלא זכה עדיין לכתר שם טוב שעולה על גביהן לכך ויחן את פני העיר שקבע תחומין לשבת הדא אמר ששמר שבת קודם שניתנה וזכה ג"כ עי"ז לשם עולם אתן לו אשר לא יכרת ודו"ק ועיין בסוכה בחידושינו דף מ"ט ונון: **זונות** מפרכסות זו את זו ת"ח עאמן לכ"ש. כלומר אע"ג דאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה הפ"ה מקשטות זו את זו כדי שגם היא תתקשט על יד חברתה ותהא ג"כ נראית

נס כו'. ע"ש אבל במדרש איתא פסוק גס ושתי דאיברי להו תמרים ועיני דמיא. וגם לפי דברי המדרש היה גס בתוך גס כדאיתא בזוהר ויקרא דף עז ע"א א"ר שמעון כתיב לדיק כתמר יפרח מאי כתמר דהא בכל אילני עלמא לית דמתעכב לאפרחא כתמר דסליק לשבעין שנין וכו'. ולכאורה דברי הזוהר סותרים דברי הגמרא בכורות הנ"ל (ספר בן יוחאי): **זונות** מפרכסות זא"ז ת"ח לא כ"ש. הכוונה דוודאי כל זונה מתאווה שילכו כל הזונים אחריה

שכבר נרפא מאז כשזרחה לו חמה היינו שמאז התחיל להתרפאות. אבל מ"מ לא נתרפא לגמרי אלא עד בואו לארצו בגבול שכם (נזה"ק ע"ש): **שלם בממונו**. שלא חיסר כלום מכל אותו דורון שס' מילא חסרונו ממקום אחר בבואו לארצו (נזה"ק): **שלם בתורתו**. שלא שכח תלמודו מפני טורח הדרך ובחומש פרש"י שלא שכח תלמודו בבית לבן. ונזה"ק כתב שלם בתורתו שכל זמן שהיה בצער הדרך ופחד עשו היה מתבטל קצת מתלמודו ועכשיו בבואו לידי הרווחה בבואו לארצו שוב חזר לאיתנו להיות שלם בתלמודו: **תורמוסי** תרומה. הצריכות לישמר בטהרה וגם הוא היה כהן כדאמרינן בתוספתא דפרה פ"ג (ועי' תוס' מנחות ד"ה שהכהנים): **גל** של עצמות. כמת שנרקב בשרו ונפל מזמן הרבה. ובזה מתפרש הכתוב רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה (מפרשים): **עם** חשיכה. כשהוא סמוך לחשיכה ויש עדיין שהות ביום לעשר ולערב אבל קודם לחשיכה הרבה לא דלמא פשעי ואמרי עדיין יש שהות ביום: **ע"ש** עם חשיכה. עשרתם ערבתם הדליקו את הנר ופרש"י עשרתם פירות האילן לסעודת שבת שאף אכילת עראי של שבת קובעת למעשר כדאמרינן במסכת ביצה דף לד ע"ב. ערבתם עירובי תחומין וחצרות והני תרי שייכי למימרינהו בלשון שאלה דשמא כבר עשו אבל בנר לא שייך הדלקתם דדבר הנראה לעין הוא עכ"ל: **וידעת** כי שלום אהלך זו הדלקת נר שלום בית. ופקדת נוך זו עירובי חצירות תיקון הנוה ולא תחטא זה תיקון המעשרות שלא יחסר המזון (רבינו הרא"ש). וכתב בספר ק"נ וז"ל וקשה לדברי רבינו סותרים זה את זה דהא כתב בסמוך דאוקמינהו להא דעם חשיכה שנ"ל ערבתם שבעירובי תחומין דעירובי חצרות לא צריך פיקוד דאפילו ספק חשיכה מערבין על כן נראה להגיה וצריך להיות זה עירובי תחומין ותיקון הנוה היינו שעוקר דירתו וקובע נוהו במקום עירובו דהא אין דר אלא במקום עירובו עכ"ל. ובחנם איבד דיו וקולמוס ונעלם ממנו מה שכתב הטור דצריך לשאול ג"כ ערבתם עירובי חצרות דאע"ג דמותר לערב ג"כ בבין השמשות היינו דמשום מצוה או משום שהוא טרוד ונחפז עליה התירו שבות זה וא"כ עכ"פ יותר טוב לעשות זה קודם בין השמשות וליכא לאקשויי על הא דפריך בש"ס הא גופא קשיא דברישא תני דצריך לומר קודם חשיכה ערבתם משמע דבספק חשיכה אין מערבין והדר תני ספק חשיכה מערבין כו' דהוי ליה לשנויי דהא לכתחלה והא דיעבד כמ"ש הרא"ש והטור דיש לומר דמשום דתני ערבתם הדליקו את הנר ומשמע דערבתם הוא דומיא דהדליקו את הנר דלאסור אפילו דיעבד ופריך שפיר (ת"ש) וכן רש"י פי' במתני' ערבתם עירובי תחומים וחצרות ולדברי הק"נ למה לא מקשה על רש"י כן ורש"י בגיטין ד' ו' סוף ע"ב פרש"י ערבתם עירובי חצרות ע"כ וקשה למה פי' שלא כמסקנא עכ"פ היה לו לפרש כמו שפירש כאן עירובי תחומין ועירובי חצירות ועיין בתוס' שם ועי' בשאילתות סדר בהעלותך: **צריך** למימרינהו בניחותא. פי' בלשון רכה דלאסור לאדם שיטיל אימה

יד יוסף

א עי' בערוך ערך עבד נוסחאות שונות וגרס בן עזאי וע"ע חולין ו ע"א תוד"ה אשכחיה: ב עי' תוס' מגילה כא ע"א ד"ה אלמלא: ג ב"ב עה ע"א סנהדרין ק ע"א ברכות נח ע"א: ד גיטין ו ע"ב:

גאון יעקב

(שייך לסימן יט) ת"ר מעשה בעכו"ם א' שבא לפני שמאי א"ל גיירני כו' שוב מעשה כו' גיירני כו' כל התורה על רגל א' דחפו באמת הבנין שוב מעשה כו' גיירני ע"מ להיות כ"ג כו'. להתבונן באלה שאלת הג' גרים. הש"ס חיברן כאחת. כאלו ענין א' לכולם. עוד על שאלת העכו"ם למדני כל התורה כולה על רגל אחת. ודחפו שמאי באמת הבנין. ובשאלת הגר קודם אשר בא לגייר ע"מ שילמדהו רק תורה שבכתב לא דחפו רק גער בנזיפה. אבל כל הגרים הלכו על קוטב א'. והוא כי כבר דרשו חז"ל על פסוק ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. דרשו חז"ל לחם זו תורה. ושמלה הוא בגדי כהונה. יראה מזה המאמר כי הוא ית' מסעיי' להגר בזה להגיעו לאלה מדרגות בנקל. ואשר הוא קשה להנולד ישראלי להשיגו אבל להגר הקב"ה בעזרו לזאת נתקבצו כל הג' הגרים ביחד ולהעמיד על הכור הנסיון והבחינה זו הדרש שדרשו חז"ל על הפסוק ואוהב גר כו'. בא הראשון ואמר גיירני אבל שתורה שבע"פ אינו מאמינך ואם הם דרשו בתורה שבע"פ כי הקב"ה אוהב הגר ומסעיין ליתן לו לחם זו תורה. ושמלה זו בגדי כהונה כדרשתם אבל מי האמין לשמועתם כי הוא אמיתי. שמאי גער בו. אבל הלל הראה לו במופת ונסיון ממשל שהניח לו. ולמד מתחילה א"ב כסדר ולמחר אפיך לי' הרי הראהו במופת השכל כי מצווים אנחנו [לשמוע] דברי חז"ל שקבלו איש מפי איש עד מפי

המתורגמן. א) איין ארט. ב) פייגענבאהנען (אדער) איינע ארט ערבסען. ג) האט ער בעז נעט. ד) רייניגען. ה) ואנפט.

יום יפסעו ויאמרו עדיין יש שהות: מאדימין . של אש אדמומית חמה בעבים: הכסיף . השחיר: התחתון . תחתון של כיפת הרקיע הסמוכה לארץ: עליון . גובהה של כיפה אינה ממהרת להכסיף ולקמן פריך [מאי קאמר] דקשיא סיפא ארישא: חצי מיל . זהו שיעור אורך בין השמשות ולאחר חצי מיל הוי לילה: כהרף עין . כשיעור קריצת עין ברפיון ולא בחוזקה: זה נכנס . הלילה נכנס והיום יוצא יציאת זה עם כניסת זה כשהן מתפרשין קרי בין השמשות וכל דמקמי הכי הוי יום מעליא: כמין כברה . סלע עגול ועשוי ככברה: זהו בארה של מרים . שהיה מתגלגל עם ישראל [במדבר] בזכותה של מרים דכתיב ותמת

שמיע לי הא דאמר רבה בר רב הונא וקיימתי מסברא :

שם ע"ב **איזהו** בין השמשות משתשקע החמה וכל זמן שפני מזרח מאדימין . הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות. הכסיף העליון והשוה לתחתון זהו לילה דברי רבי יהודה רבי נחמיה אומר כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל [א]רבי יוסי אומר בין השמשות כהרף עין [ב]זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו :

[דף לה ע"א] **אמר** רבי חייא הרוצה לראות בארה של מרים יעלה לראש הכרמל ויצפה ויראה כמין כברה בים וזו היא בארה של מרים . אמר רב מעין המיטלטל טהור וזו היא בארה של מרים :

שם ע"ב **אמר** רבי יוסי (בן) [בר'] זבידא העושה מלאכה בשני בין השמשות חייב חטאת ממה נפשך . א"ל רבא לשמעיה אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדשימשא אריש דיקלי אתלו שרגא . ביום המעונן [מאי]. במתא חזי תרנגולא בדברא חזי עורבא אי נמי אדאני :

כירה פרק שלישי

כז דף מא ע"א [א"ר זירא אנא חזיתיה לרבי אבהו שהניח ידיו כנגד פניו של מטה ולא ידענא אי נגע אי לא נגע פשיטא דלא נגע דתניא [ג]רבי אליעזר אומר כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם אמר אביי עשאוה כבולשת דתנן [ד]בולשת שנכנסה לעיר בשעת שלום חביות פתוחות אסורות סתומות מותרות בשעת מלחמה אלו ואלו מותרות לפי שאין פנאי לנסך אלמא כיון דבעיתי לא מנסכי ה"נ כיון דבעית לא אתי להרהורי והכא מאי ביעתותא ביעתותא דנהרא איני והאמר ר' אבא אמר רב הונא א"ר כל המניח ידיו כנגד פניו של מטה כאילו כופר בבריתו של אברהם אבינו לא קשיא הא כי נחית הא כי סליק כי הא דרבא שחי ר' זירא זקיף רבנן דבי רב אשי כי

שם מרים וסמיך ליה ולא היה מים לעדה: טהור . מלקבל טומאה וטובלין בו ולאו ככלי דמי להיות המים הנובעים ממנו כשאובין ואין לך מעיין מטלטל אלא בארה של מרים: בשני בין השמשות . ע"ש ומוצאי שבת בהעלם א' ואין כאן עוד אשם תלוי אלא חטאת: ממה נפשך . אי ליליא הוא חייב על ע"ש ושל מוצאי שבת אינו כלום ואי יממא הוא חייב על מו"ש ואין של ע"ש כלום וכגון דעבד ליה כל בין השמשות דליכא לספוקי להאי בתחלתו ולהאי בסופו : בשיעורא דרבנן . בין השמשות: אתלו . הדליקו את הנר מבע"י : חזי תרנגולים . היושבים על הקורות מבע"י וכן העורבים [בשדה] : אדאני . עשב הקרוי מאלוו"ה ועלין שלו נוטין לצד החמה שחרית כפופין למזרח ובחצי היום זקופין ולערב כפופין מאד למערב:

[**שהניח** ידיו.כשהי' רוחץ משום צניעו': אי נגע . באמה: כאילו מביא מבול לעולם . שמתחמם ובא לידי קרי וזה קלקולו של דור המבול מוציאים שכבת זרע לבטלה דכתיב כי השחית כל בשר וגו' (בראשית ו) : כבולשת. עשאוה להא דר' אבהו בולשת חיילות גיים הבא לעיר על שם שמחפשין ובולשים את העיר קרי לה בולשת : בשעת שלום . כגון שהוא של אותה מלכות : כאילו כופר . דנראה שהוא בוש בדבר : כי נחית . לנהר פניו כלפי הנהר ואין כאן משום צניעות אסור לכסותו: כי סליק . ופניו כלפי העם מותר משום צניעות : רבי זירא זקיף . דחייש

ורבי יוסי אומר בין השמשות כהרף עין. פי' רשב"א דאין להסתפק בו אלא כשהוא כהרף עין ולא בזמן גדול כמו שמסתפק בו ת"ק אבל אין לפרש ר' יוסי אין מסתפק בבין השמשות כלל והכי קאמר כהרף עין אני מכיר ובקי בו מתי זה נכנס וזה יוצא ומתי הוא יום ומתי

מהרש"א

הדליקו את הנר ואז לא תחטא ולענין נר לא הוצרך רש"י לפרש דסמך עלמו אדרשה דלעיל ותזכה משלום נפשי זו נר של שבת ודו"ק: [וקיימתיה מסברא . מה שיש לדקדק בזה עיין פ"ק דגיטין]: [**כל** האוחז באמה כו' כאילו מביא מבול כו' . מפורש פרק כל היד] : כל המניח ידיו כו' כאלו כופר בבריתו של אברהם אבינו כו'. לא הל"ל אלא כאילו כופר בברית מילה אבל נקט אברהם משום דלגה ובניו שהיה

א ברכות ב ע"ב נדה נג : ב עי' תוס' פסחים ב ע"א ב"ק ס ע"ב ד"ה לעול' יכנס: ג נדה יג ע"א מ"ג ע"א: ד ע"ז ע ע"ב כתובות כז ע"א נדה יג ע"א :

גאון יעקב

הגבורה. לזאת כשנתאמת זה היסוד מתורה שבע"פ בא תיכף הגר השני . וביקש שילמדהו כל התורה כולה על רגל א' וברגע אחת . בנחיצה ומהירות . ובא בטענה אחר שהתורה שבע"פ הוא אמיתי והם דרשו בתורה שבע"פ ואוהב גר לתת לו לחם זו תורה . א"כ הקב"ה הוא בעזרו ע"כ רוצה אני ללמוד כל התורה ברגע אחת הגם כי קשה ונמנע מכל איש הישראלי אבל גר באני ושמאי לא רצה לגעור בו בנזיפה. דא"כ יראה ממנו דהדרש ההוא אינו אמיתי . ויפול בפירה היסוד תורה שבע"פ . אבל דחפו באמת הבנין . ר"ל ראה כי אפילו בבנין גשמי וחומרי אי אפשר לעשות הכל בנחיצה ובלי סדר אלא ע"י שיעור ומדידה . היום אמה אחת ולמחר אמה אחרת . ומתחילה היסודות ואחר כך הבנין . כ"ש בנין הרוחני תורתינו הקדושה . אין מקום ללמדה במהירות אלא בהדרגה. היום הלכה אחת ולמחר אחרת . ומתחילה השרשים והעקרים ואח"כ הענפים. אבל הילל תפס השורש כי הכל נכלל בפסוק ואהבת לריעך כו' שוב בא הגר השלישי ג"כ בטענה הזאת לדבריכם שנתאמת שתורה שבע"פ הוא אמת . א"כ הדרש של ואוהב גר כו' לחם ושמלה. שדרשו שמלה אלו בגדי כהונה הוא ג"כ אמיתי . א"כ למדני ע"מ שאהיה כ"ג כו' (רא"ת ורע"פ בביאור שמאסף) :

עיון יעקב

יפה ועוד יש לומר דאע"ג דשונאות זו את זו כדאיתא בפסחים דף קיג מ"מ כיון שהם בזויים ושפלים בעיני נשים אחרות לכך מקשטות זו את זו וכן גדולה שנאה שעונאין עמי הארצים לת"ח ג"כ ראוי בפשיטות שישבחו הת"ח זה את זה בפני עמי הארצים על כן ראוי לקחת מוסר שלא יהיה בהם קנאה ושנאה בענין זה לדבר סרה זה על זה רק קנאת סופרים תרבה חכמה להתאמץ בלמודו שיהא גם כן עולה יפה ולשבח זה את זה: **כל** המניח ידיו כנגד פניו של מטה כאילו כופר בבריתו של אברהם אבינו . לפי שמליגו באברהם שמל עצמו לעיני כל כדכתיב

ענף יוסף

אחריה ויתמלא תאוותה הן מהזנות הן בממון שיפסקו לה כולם . ומ"מ מפרכסות זא"ז כתשבם כי ע"י הרבות הזנות בעולם יתרבה התאוות הזנות בעולם . וא"כ מכ"ש ת"ח שראוי שיפרכסו זא"ז למען הרבות חמדת התורה והיראה בעולם וק"ו טוב הוא . דאם כחות הטומאה ישתאוו להרבות טומאה בעולם . כ"ש שכחות הקדושה ירצו להרבות קדושה בעולם (נחלת יעקב): ארוך

עין יוסף

אימה יתירה בתוך ביתו שמתוך היראה מחללין השבת דלפעמים מדליקין בשבת ומבשלין ואינו יודע ולפעמים מאכילין דבר אסור מפני יראה ולפעמים משמש עם אשתו נדה כי יראה לומר שלא טבלה מפני צנה כדאי' בגמרא פרק קמא דגיטין (א"ר) : זהו בארה של מרים . שהיה מתגלגל עם ישראל בזכותה של מרים דכתי' ותמת שם מרים וסמיך ליה ולא היה מים לעדה רבים מקשים כיון שהיה להם למשה ולאהרן זכות שיחזור בשבילם כדאי' בש"ע רבה פ"י א"כ למה נסתלק מתחלה. וי"ל שנסתלק להראות שהיה בזכותה . וכן כשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד כדי להראות שהיו בזכות אהרן אך קשה כיון שהיה זכות למשה ולאהרן שיחזור הבאר והענני כבוד בזכות משה לבדו א"כ למה לא ניתן מתחלה בשבילו ותירץ השל"ה שיש חילוק בין מה דהוה ונתעלם להיות חוזר ובין מה דלא הוה ועתה נתהוה כי לזה צריך זכות גדול יותר ולכן אף שחזר הבאר בזכות משה ואהרן מ"מ לא המציא הקב"ה יש מאין לגמרי אם לא מכח זכות מרים וכן בענני כבוד : אדאני . עי' רש"י . והערוך גרס הרני וכתב פירוש עשב הוא ועלה שלו עגול ומגד אחד הוא פתוח ובלילה כפופה בקרקע וכשהחמה זורחת היא עומדת ופתחה למעלה וכשהחמה מסבבת פניה למעלה היא מתגלגלת עמה עד ששוקעת החמה ואותו החריץ שהוא פתוח כנגד החמה לעולם

אמר הבונה בין השמשות כהרף עין . עיין ריש מסכת ברכות :

קא נחתי זקפי כי קא סלקי שחי]א"ר' זירא הוה קא משתמיט מדרב יהודה דבעי למיסק לארעא דישראל דא"ר יהודה כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה שנאמר (ירמיה כז) בבלה יובאו ושמה יהיו אמר איזיל ואשמע מיניה מילתא ואיתי ואיסק אזל אשכחיה דקאי בי באניא) וקאמר ליה לשמעיה הביאו לי נתר הביאו לי מסרק פתחו פומייכו ואפיקו הבלא ואשתו ממיא דבי באני אמר אלמלא ב(לא) באתי אלא לשמוע דבר זה דיי בשלמא הביאו נתר והביאו מסרק קמ"ל דברים של חול מותר לאומרם בלשון קדש פתחו פומייכו ואפיקו הבלא נמי כדשמואל דאמר שמואל הבלא מפיק הבלא אלא אשתו מיא דבי באני מאי מעליותא דתניא אכל ולא שתה אכילתו דם וזהו תחילת חולי מעיים גאכל ולא הלך ד' אמות אכילתו מרקבת וזהו תחילת ריח רע דהנצרך לנקביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו וזהו תחילת ריח זוהמאג) רחץ בחמין ולא שתה מהן דומה לתנור שהסיקוהו מבחוץ ולא הסיקוהו מבפנים רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן רחץ ולא סך דומה למים על גבי חבית :

במה טומנין פרק רביעי

כח דף מט ע"א האמר רבי ינאי ותפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים [מאי היא אביי אמר שלא יפיח בהן רבא אמר שלא ישן בהן] ואמאי קרי ליה בעל כנפים שפעם אחת גזרה [מלכות אדום גזרה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק ראוהו קסדור אחד רץ מפניו ורץ אחריו וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו אמר לו מה זה בידך אמר לו כנפי יונה פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה לפיכך קורין אותו אלישע בעל כנפים זומאי שנא כנפי יונה משאר עופות משום דאמתיל כנסת ישראל ליונה שנאמר (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף וגו' מה

רש"י

לדרב שלא יראה ככופר : משתמיט. היה ירא ליראות לו משום דהוה בעי ר' זירא למיסק לארעא דישראל ורב יהודה לא סבירא ליה וירא פן יגזור עליו מלילך : בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי וגו'. ור' זירא אמר לך האי קרא בכלי שרת כתיב כדאמרינן בשני דייני גזירות (דף קיא.) : הביאו לי נתר. לחוף את ראשי וקאמר להו בלשון הקדש : פתחו פומייכו. ויכנס הבל בית המרחץ לתוך הגוף ויוליא הבל של זיעה : ואשתו. מן מים חמין ואפילו לא הוחמו אלא לרחילה : מותר לאומרן. בבית המרחץ ואפילו בלשון קודש : הבלא. דמרחץ הנכנס דרך הפה : מפיק הבלא. דזיעה : ולא הלך ד' אמות. קודם שישן : מרקבת. אינה מתעכלת לעשות זבל : ריח רע. ריח הפה : ריח זוהמא. כל גופו מזוהם בזיעה תמיד : ולא הסיקוהו מבפנים. שאינו מטיב לכלום : ולא הכניסוהו לצונן. שהן מחזקין את הברזל : למים ע"ג חבית. על שוליו ולדדיו שאינם נכנסים לתוכו] : [שלא יפיח. שיכול להעמיד עלמו בשעת הרוח : שלא ישן בהן. שמא יפיח או יראה קרי אבל אם יכול להזהר שלא ישן בהן כל הגופים נקיים בהפחה שיכולין להעמיד עלמן : ינקרו את מוחו. שהוא תחת התפילין ינקרו לשון ניקור עינים: קסדור. מניסטרא"ל שהיה ממונה על כך : כנפי יונה. כדמפרש לקמיה מפני שהם מלות והם מגינין לישראל והויא להם ככנפים ליונה שהיא נמשלת ליונה והמלות ככנפים:

תוספות

הוא לילה וכו': רחץ ולא סך. ולא גרס מעיקרא דהא בכולא תלמודא רחילה קודם סיכה כדאמרינן בפ"ק דקדושין (דף כב:) רחלו וסכו וקרא כתיב (רות ג) ורחצת וסכת מיהו קרא איכא לאוקמא בסיכה שהיתה מתקשטת עצמה לריח טוב לכן לא היתה סכה בתחלה שע"י רחילה היתה מעברת הסיכה מעליה :

[כאלישע בעל כנפים. להכי נקט אלישע דמסתמא כיון שנעשה לו נס בתפילין היה זהיר בהן והיה לו גוף נקי ומזה הטעם אין אנו יכולין ליפטר שהרי בזה אנו יכולין להזהר ואין תימה על מה שמצוה זאת רפויה בידינו שגם בימי חכמים היתה רפויה כדתניא בפ' רבי אליעזר דמילה (דף קל.) ר"ש בן אלעזר אומר כל מצוה שלא מסרו עצמן ישראל עלי' בשעת גזירת המלכות כגון תפילין עדיין היא רפויה בידם והא דאמרינן בפ"ק דר"ה השנה (דף יז.) פושעי ישראל בגופן קרקפתא דלא מנח תפילין אומר ר"ת דמיירי באותן שעושין מחמת מרד ומבזין המצות ושוחקין ברצועה שבידם ובראשם כדאמר ביומא (דף לו:) פשעים אלו המרדין והא דאמר במדרש תפילין מפני מה לא החזיקו בהן מפני הרמאים אין נראה לר"י דמשום רמאין נמנעו מלעשות מצוה אלא ה"פ מפני מה לא החזיקו באמנות באדם המניח תפילין *) וקאמר מפני הרמאין שהיו מניחין תפילין לרמות בני אדם כדמפרש התם מעשה בתלמיד אחד שהפקיד מעותיו אצל אחד שהיה מניח תפילין כשתבע בו אמר להד"ם אמר ליה אותו תלמיד לא לך הפקדתי אלא לתפילין שעל ראשך. ול"ע שם : אביי אמר שלא יפיח בהן. שיוכל לשמור עצמו מלהפיח עד שיסיר תפילין כדפי' בקונטרס אבל לא חיים שמא יישן דאע"ג דפעמים לא יוכל ליזהר משינה ורבא מצריך גם שיכול להעמיד עצמו בשעה שתאחזנו השינה שלא ישן פתאום ומיהו אביי נמי מודה דאסור לישן בהן כדתניא בפ' הישן (סוכה כו. ושם) דאסור לישן בתפילין בין שינת קבע בין שינת עראי : שלא ישן בהן. משום שלא יפיח בהן בשעת שינה או משום היסח הדעת אבל משום קרי אין לחוש כדאמר בפרק הישן (דף כו:) דאמר רבי יוסי ילדים לעולם חולין מפני שרגילין בטומאה ופריך לימא קסבר ר' יוסי בעל קרי אסור להניח תפילין ומשני הכא בילדים ונשותיהם עמהם עסקינן שמא יבאו לידי הרגל דבר אבל משום קרי לא בעי למיסר : נטלם מראשו. ואע"ג דאמר בסנהדרין (דף עד: ושם) בשעת גזרת המלכות אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ואפילו לשנויי ערקתא דמסאנא

*) ועי' ירושלמי פרק היה קורא ה"ד :

עין משפט / מסורת הש"ס

א כתובות קי ע"ב ברכות כד ע"ב:ב עי' תוס' מגילה כא ע"א ד"ה אלמלא ; ג עי' ב"מ קיג ע"ב : ד לקמן פב ע"א ע"ש: ה לקמן קל ע"א : ו עי' תוס' ב"ב י ע"ב ד"ה אלא : ז ברכות נג ע"ב ע"ש גיטין מה ע"א סנהדרין נה ע"א לקמן קל ע"א :

חדושי גאונים

מה יונה זו כנפיה מגינות עליה. כתבו התוס' והר"ן בשם ר"י דאמרו במדרש כל העופות כשהן יגעים נחים על גבי הסלע והיונה כשהיא יגעה פורחת באחת ונחה באחת עכ"ד. ואפשר לרמוז כמ"ש כל העוסק במצוה פטור מן המצוה ודעת התוס' דמיירי שאם יקיים האחת תתבטל האחרת. ודעת הר"ן דכל דעסיק במצוה לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים אחרת כמבואר בדברי קדשם פ' הישן ובבית יוסף א"ח סי' לח. וידוע דע"י קיום המצות מתקרב האדם להקב"ה הוא ההולך קדמת הלו"ר ברוך הוא ובאמצעות המצות פורח ועולה למעלה מעל ריכה ונמשל ליונה דכאשר יגעה בעודה פורחת נחה באחת וגם ישראל בעודם מקיימים מצות ועופפים למעלה אם הם יגעים בקיום המצוה דאתרמי להו ויש להם טורח לקיימם שתיהם הם פורחים באחת שמקיימים המצוה שעוסקים בה ונחים באחרת שהאחרת אין מקיימים אותה אמנם אם בנקל יכולים לקיים שתיהם גם לדעת הר"ן בשתים עלתה להן לקיימם וגם היונה כשאינה יגעה פורחת בשתיהן ועל דרך זה יש לרמוז לדעת התוס' וק"ל :

(פתח עינים)

מהרש"א

להם זוהמת ערלה וכמ"ש מגונה הערלה כו' וע"כ היה אסור להם לגלות ערותם בפני הבריות כמפורש ביה וילכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם וגו' אבל אברהם בא ותקן זה מכל דורות שהיו לפניו להסיר זוהמת ערלה מעליו במצות הש"י על המילה וע"כ המכסה ברית מילתו הוא עושה מעשה נח ובניו ובהפך הוא מראה מעשה אברהם אבינו וק"ל: [כל העולה מבבל לא"י עובר כו'. מפורש פרק ב' דייני גזרות ע"ש: תפילין צריכין גוף נקי

עיון יעקב

בעלם היום נימול אברהם כדאי' במדרש וזה שמכסה מילתו בסתר אף במקום שאין איש הוי ככופר בבריתו של אברהם ועיין במהרש"א : רבי זירא הוי משתמיט. ועיין בחדושינו דכתובות קיא :

ען יוסף

לעולם וכשחמה שוקעת היא נכפפת בקרקע ובלע"ז שמה מלב"א עכ"ל : כן משתמיט. היה ירא לירא"ות לו משום דהוה בעי רבי זירא למיסק לארעא דישראל ורב יהודה לא ס"ל והיה ירא פן יגזור עליו מלילך ור' זירא ס"ל דהאי קרא בכלי שרת כתיב כדאמרינן בכתובות דף ק"י וע"ש מ"ש בשם המהרש"א : מבבל לא"י עובר בעשה. הקשה הרי"ף בכתובות דף הנ"ל שלא כל הדר בחוץ לארץ כו' ואיך גזר הקב"ה בבלה יובאו ושמה יהיו וע"ש מה שתי'

אמר הבונה רחץ ולא סך כו'. עיין מסכת כרכות (סי' קג) :

המתורגמן. א) באדע . ב) שמוטץ . ג) געשווינקט

יונה כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן]:

שם יתיב ר' יונתן בן עכינאי ור' יונתן בר"א וכו' [שם ע"ב] וקמבעיא להו הא דתנן [א]אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מי א"ל רבי חנינא בר חמא כנגד עבודות המשכן. א"ל רבי יונתן ברבי אלעזר כך אמר רבי שמעון ברבי יוסי בן לקוניא כנגד [ב]מלאכה מלאכתו ומלאכת*) שבתורה ארבעים חסר אחת בעי רב יוסף (בראשית לט) ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא או לא א"ל אביי וליתי ס"ת ולמני מי לא [אמר רבה בר בר חנה] א"ר יוחנן [ג]לא זזו משם עד שהביאו ס"ת ומנאום. א"ל כי קא מספקא לי משום דכתיב (שמות לו) והמלאכה היתה דים ממנינא הוא והא [ד]כמ"ד לעשות צרכיו נכנס או דלמא ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא והאי והמלאכה היתה דים ה"ק דשלים ליה(א) עבידתא תיקו:

כט דף נ ע"ב אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודה אייתו לקמייהו (בדרא) [ברדא] אמימר ורב אשי משו(ב) ידייהו מר זוטרא לא משי ידיה אמרי ליה לא סבר לה מר להא דאמר רב ששת (בדרא) [ברדא] שרי אמר (ליה) [להו] רב מרדכי בר מיניה דמר דאפילו בחול נמי לא ס"ל דסבר לה כי האי תנא דתניא מגרד אדם גלדי צואה וגלדי מכה מעל בשרו בשביל צערו ואם בשביל ליפות עצמו אסור. ואינהו כמאן סברוה כי הא דתניא [ה]רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל כבוד קונהו משום שנאמר (משלי טז) כל פעל ה' למענהו: [דף נא ע"א] אמר רב הונא א"ר אסור להטמין את הצונן (והתנן) [והתניא] רבי התיר להטמין את הצונן לא קשיא הא מקמי דלשמעיה מרבי ישמעאל ברבי יוסי הא לבתר דלשמעיה [ו]כי הא (דרבי אמר) [דיתיב רבי ואמר] אסור להטמין את הצונן אמר לפניו רבי ישמעאל ברבי יוסי אבא התיר להטמין את הצונן אמר [ז]כבר הורה

*) כד"ו וכד"פ הגי' מלאכה מלאכתן ומלאכות.

רש"י

כנפיה מגינות עליה. מן הצנה ומכל עוף ואדם הבא עליה היא נלחמת ומכה בראש גפיה מה שאין כן בשאר עופות]: כנגד מי. דהרבה מלאכות יש דדמיין להדדי והוה לן למחשבינהו כולן כאחד כדפריך [בפרק כלל גדול] היינו זורה היינו בורר וכו' ומשום חלוק מועט שביניהם לא הוו מחלקים להו אי לאו דקים להו דל"ט מלאכות כנגד שום דבר לכך בעי כנגד מי: [כנגד עבודות המשכן. אותן המנויות שם בפרק כלל גדול היו צריכין למשכן ופ' שבת נסמכה לפ' מלאכת המשכן ללמוד הימנה]: שבתורה. שכתובים בכל התורה וה"ק קרא (שמות כ) לא תעשה כל מלאכה כמנין כל מלאכה שבתורה: לא זזו משם. [לא ידענא היכא איתמר ומיהו [אפשר] לענין וי"ו דגחון איתמר מדפרכינן לה נמי בקידושין (דף ל.) גבי וי"ו דגחון ומתרצינן אינהו הוו בקיאי בחסרות ויתרות ש"מ לענין אותיות איתמר והכא ליכא לשנויי הכי]: והמלאכה היתה דים ממנינא הוא. ואי מנינן לתרוייהו הוו ארבעין ומדתנן אבות מלאכות מ' חסר אחת איכא חד דלא למנינא ובהני תרי חד דאיכא למימר דלאו מלאכה נינהו ולא ידענא הי מינייהו נפקא והכי קא מיבעיא ליה והמלאכה היתה דים ממנינא היא ומלאכה ממש היא כגון רדודי טסין לצפוי היו מרדדין אותם כפי דים לא פחות מן הצורך ולא יותר והאי לעשות מלאכתו הוא דמפיק ומסייע למאן דאמר במסכת סוטה לעשות צרכיו נכנס לשכב עמה אלא שנראתה לו דמות [דיוקנו של אביו ואמר לו עתידין אחיך ליכתב על אבני אפוד רצונך שימחה שמך מביניהן כו' או דלמא האי לעשות] מלאכתו מלאכה ממש הוא ומסייע לה לאידך. והאי והמלאכה היתה דים לאו מלאכה היא אלא כדמשמע קרא בהבאת נדבה: דשלים עבידתא. וכל מידי דרמי עליה דאינש קרי ליה עבידתא כדאמרינן בסוטה (דף לג.) בטילת עבידתא דאמר שנאה לאיתויי להיכלא ואינו אלא לבא מלחמה להחריב: בדרא. לרחוץ פניו והוא תלתא אהלא שם עשב ותלתא אסא הדס ותלתא סיגלי ויש בו ג' עלין וקורין לה ויאול"ה: משו. רחצו: ליפות עצמו אסור. משום לא ילבש גבר שמלת אשה (דברים כב): בשביל כבוד קונהו. דכתיב (בראשית ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם ועוד דהרואה בריות נאות אומר ברוך שככה לו בעולמו: כל פעל. הכל ברא לכבודו: מותר להטמין את הצונן. מפני החמה שלא יחמו ולא

תוספות

אסור היינו משום דבשינוי ערקתא מתנהג ככנעני ודומה שמוציא עצמו מכלל ישראל אבל הכא אינו עושה כלום אלא שאין לו תפילין בראשו שעה אחת והרבה ישראל שאין להם תפילין כמותו: כנפיה מגינות עליה. אור"י דאמרינן במדרש *) כל העופות כשהן יגעין ניוחין ע"ג סלע והיונה בשעה שהיא יגעה פורחת באחת וניוחת באחת]:

*) רבה סדר לך פל"ט.

מהרש"א

כאלישע כו'. מפורש פ' ר"א דמילה]: [כנגד כל מלאכה שבתורה. עי' בחדושי הלכות ע"ד התוס': והא כמ"ד לעשות צרכיו נכנס כו'. מפורש במס' סוטה פ' א"נ][א]: והמלאכה היתה דים ה"ק כו'. [עי' פירש"י וכן פירש רש"י בחומש לפי פשוטו ועי' ברא"ם] ונראה למאי דמספקו בקרא דויבא הביתה לעשות מלאכתו אי הוה ממנינא אי לא ה"נ ע"כ דהוה מספקא ליה בקרא דוהמלאכה היתה דים אי הוה ממנינא אי לאו ולא נקט בבעייתו קרא דויבא הביתה וגו' אלא משום שהוא מוקדם בתורה ונראה נמי ליישב בזה הא דקתני במתני' אבות מלאכות ארבעים חסר אחת ולא קתני אבות מלאכות ל"ט דרמז לנו דודאי כתיבי בתורה מלאכות ארבעים אלא דחסר אחת מהן דלא משמע מלאכה ממש אי הך דויבא הביתה לעשות מלאכתו אי הך דוהמלאכה היתה דים וגו' כדמספקא ליה לרב יוסף ודו"ק: שנאמר כל פעל ה' למענהו. פרש"י בשביל כבוד קונו דכתיב כי בצלם אלהים וגו' ועוד דהרואה כו' ע"ש לכאורה בפניו ניחא דוקא דשייך ביה בצלם ואיכא למימר דגם בידיו ורגליו נברא האדם דוגמא של מעלה בעשר אצבעות ידיו ורגליו כדעת המקובלים ועוד יפורש פרק א"ל הממונה: כבר הורה זקן. פירש"י גדלו ונשאו עליו

הכותב

אבות מלאכות כו' כנגד מי כו'. כתבתי ענין זה על אשר ראיתי בו ענינים דומים אל כונתינו. הא' פירוש הפסוקים וביחוד פסוק לעשות מלאכתו עם האגדה שבמס' סוטה ביוסף שראה דמות דיוקנו של אביו. הב' למרתי ממנו תועלת גדול כי הוא זה דרך ישרה בעיני חז"ל לסדר הלימוד ליתן סימנים שעל ידיהם הענין יזכר ויפקד תמיד ולכן יקרה פעם או פעמים כשיצטרכו לזכור שום מנין שיכוונו כוונה ראשונה כפי איכות הענין. ועוד כוונה שנית כפי הלשון כמו

עיון יעקב

כנגד מלאכה ומלאכתו שבתורה. עיין בתוי"ט פ"ז מה שמתמיה בזה וכתב עיין בקונקרדאנציס ערך לאך שהם יותר וע"ש מה שתירץ ועיין בסוף תשובת שער אפרים שכתב דעיקר הגרסא כנגד מלאכה ומלאכתו שבתורה ע"ש ולפי גרסא זו ניחא שהם ארבעים בשלימות עם ויבא הביתה לעשות מלאכתו ועם המלאכה היתה דים ע"ש וכוונתו נ"ל דהיינו לאפוקי היכי דכתיב בתורה מלאכות או מלאכתך ודכוותיה ונ"ל הטעם כדאיתא ברש"י בחומש לא תעשה כל מלאכה בשבת כמנין מלאכה שבתורה וכן כי בו שבת מכל מלאכתו כמנין מלאכתו שבתורה משא"כ מלאכות ומלאכתך לא כתב כן: בשביל כבוד קונהו. עיין ברבה פ' בהר פ' ל"ד על פסוק גומל נפשו וגו':

עץ יוסף

ולי לא קשה דהמפרשים כתבו דבבל מלך עלמה קרובה לקדושת א"י כדאיתא סוף כתובות ולכן לשונם קרוב ללשון של תורה כדאי' בפרק האשה רק מחמת שנגערו שם מתי מבול נדבק ונקלט שם כל זוהמתם ע"כ וא"כ י"ל שדוקא סדר בחו"ל אבל לא הדר בבבל:

[א] מהרש"א ד"ה והא כמ"ד סוטה פרק א"נ (לו ע"ב):

יד יוסף

א ב"ק ג ע"א לקמן עג ע"א וש"נ: ב עי' תוי"ט שבת פ"ז מ"ב סד"ה אבות: ג קדושין ל ע"א ע"ש: ד סוטה לו ע"ב ב"ר פכ"ז: ה תוספתא ברכות פ"ד ע"ש: ו סנהדרין כד ע"א: ז שם ע"א ודף כט ע"ב:

חדושי גאונים

בעי רב יוסף ויבא הבית לעשות מלאכתו ממני' הוא או לא כו'. וקשה למה דוקא הני תרי בספיקא ונ"ל הפי' דאחד סותר לחבירו אם א' הוא ממנייא אז השני בע"כ אינו ממנייא ונקדים דאי' במדרש והנשיאים הביאו את אבני שוהם גו' כתיב חסר יו"ד משום הנשיאים נתעצלו בנדבת משכן שאמרו מה שיחסר אנו משלימין וכתיב והמלאכה היתה דים היינו שקאי על הבאת נדבת המשכן שהיה די והותר כתיב חסר והנשיאים להורות שפגמו בזה שנתעצלו להביא והקדימו והביאו את אבני שוהם גו' וכמ' יומא איתא הנשיאים היינו עננים לכן כתיב חסר וכו' ונ"ל דפליגי בזה דאיתא שני טעמים גבי חנוכת מזבח שהקריבו הנשיאים כ"א יומו בפני עצמו איתא במסכת הוריות (דף ו) הטעם כדי לחלוק כבוד לנשיאים וכו'. וקשה למה היה צריכים חלוקה כבוד לנשיאים בזה. ונ"ל באשר שנטלו מהם כבוד דכתיב והנשיאי' חסר שנתעצלו להביא נדבת המשכן משום הכא התנדבו כאן להקרי' חנוכת המזבח ועשו להם כבוד כנגדו להקריב כ"א יומו בפני עצמו אבל איתא טעם אחר במדרש שהקריב כ"א יומו בפני עצמו משום לחלוק כבוד ליוסף ששמר השבת ומעש' אשת פוטיפרע היה בשבת ונתן לו הקב"ה שכרו שיהיה אפרים בנו יקריב בשבת דכתיב ויהי ביום השביעי וגו'

המתורגמן. א) עם האט זיך געענדיגט. ב) האבען געוואשען.

[א] מהרש"א ד"ה שנשתנו . פ' ב"מ (לעיל לב ע"א):

יד יוסף

א מו"ק יב ע"ב : ב ע"ז לח ע"א ודף נט ע"א יבמות מו ע"א מו"ק יב ע"א : ג לקמן קמב ע"ב וש"נ : ד ברכות מב ע"א לקמן סג ע"ב עירובין לב ע"ב פסחים נג ע"ב וש"נ: ה חולין עו ע"ב : ו ובחולין עו ע"ב פירש"י ע"ש אריוך מלך אלסר כמ"ש תוס' כאן ובמנחות דף לח ע"ב פרש"י כמו גור ארי' יהודה ולהכי קרי לשמואל אריוך דקי"ל הלכתא כשמואל בדיני ובקדושין לט ע"א לא פירש"י כלום ומצאתי כתוב טעם אחר דאריוך מלך היינו דהלכה כוותיה בדינא כמו דינא דמלכותא אלסר נוטריקון אל אסר כלומר חוץ מלענין איסורא דאין הלכה כוותי' אלא כרב :

תוספות

היה כפוף ויושב לפני רבי . פי' רבינו שלמה מחמת נשיאותו דהא רבי יוסי היה גדול מרבי כדמוכח בפ"ב דנדה (דף יד:) דא"ל ר' ישמעאל בר' יוסי לר' חמא [בר ביסנא כדברי רבי אומר לך או כדברי אבא אמר ליה כדברי רבי אמור לי אמר לו זהו שאומרים עליו דאדם גדול הוא שמניח דברי הרב ושומע דברי התלמיד] ור"ת מפרש דודאי מתחלה היה רבי תלמידו של רבי יוסי אבל אחר כך נתחכם רבי כדקאמר התם ורבי חמא סבר [רבי] ריש מתיבתא שכיחי רבנן גביה ומחדדן שמעתיה : אריוך . שם מלך כדכתיב אריוך מלך אלסר (בראשית יד) ונקטיה טפי משאר מלכים לפי שמובלע בו לשון ארי :

מהרש"א

עכ"ל ממה שחזר רבי מדבריו הראשונים אין ראיה שגדלו ונשאו אלא משום דת"ח שהתיר אי אתה רשאי לאוסרו אלא מלשון זה דכבר הורה זקן משמע כן דגדלו ונשאו עליו ודו"ק : שנשתנו כו'. עיין פירש"י גם כי בודאי היה לו זכות שנעשה לו נס כזה מ"מ גרוע הוא שמנכין לו מזכיותיו כדאמרינן בפרק ב"מ [א] בעושין לו נס דמנכין לו מזכיותיו ונראה דלא שייך בזה לומר הא אין כל חדש תחת השמש כדהשיב ההוא תלמיד לר"ג דאיכא למימר כיון דדדים יש באיש כמו באשה הרי זה אין חדש דהוה מיהת בכח אלא שהפעולה נתחדשה וז"ש דלא איברי מזוני כפרש"י שימלאו חטים גדלים באוצרותיהם עכ"ל היינו משום דאין זה בכח ושייך ביה אין

רש"י

גזרינן אטו הטמנה כדי שיחמו : זקן . רבי יוסי : ממלא מקום אבותיו . גדול כאביו : היה כפוף ויושב לפני רבי. מפני כבוד הנשיאות ולא היה מורה לפניו ואע"פ שגדול הימנו : כבר הורה זקן . גדלו ונשאו עליו : אטמין לי צונן . בשבת : ואייתי לי מיא וכו'. שהחים נחתום נכרי ובחול ואשמעינן דאין בהם משום בישולי נכרים:כרבוותא. כרבותיו : אדם חשוב שאני . שהרואה אותו שהוא מיקל עומד ומיקל יותר : שמואל קרי אריוך ע"ש שהיה בקי בדינים ושופט כמלך השופט על הארץ לשון ריכא [ו]מלך (ב"ב דף ד.) : והא רב נמי אמרה . דכיון דשרי בטרסקל כ"ש (נמי) מרדעת : שנשתנו עליו . ולא זכה ליפתח לו שערי שכר : תדע . דקשין : דמתרחיש ניסא . מן השמים לכמה הצלות לנפשות אדם : ולא איברו מזוני . ואין נס זה רגיל שיבראו מזונות לצדיקים בביתם שימלאו חטין גדלים באוצרותיהם: גדמת. ידה קטועה : דרכה בכך .

זקן. אמר רב פפא בא וראה כמה מחבבין זה את זה שאילו רבי יוסי קיים היה כפוף ויושב לפני רבי דהא רבי ישמעאל ברבי יוסי ממלא מקום אבותיו הוה וכפוף ויושב לפני רבי וקאמר כבר הורה זקן. א"ל רב נחמן לדרו עבדיה אטמין לי צונן ואייתי לי מיא דאחים קפילא[א] ארמאה. [א]שמע רבי אמי איקפד א"ר יוסף מאי טעמא איקפד כרבוותא עבד חדא כרב וחדא כשמואל [כשמואל] דאמר[רב יהודה אמר] שמואל מותר להטמין את הצונן וכרב [ב]דאמר[רב שמואל בר רב יצחק אמר רב] כל שהוא נאכל כמות שהוא חי[ב] אין בו משום בשולי נכרים והוא סבר [ג]אדם חשוב שאני :

במה בהמה פרק חמישי

דף נג ע"א **כי** סליק רבי זירא אשכחיה לרבי בנימין בר יפת דיתיב וקאמר ליה משמיה דרבי יוחנן נותנים מרדעת[ג] ע"ג חמור בשבת אמר ליה [ד]יישר וכן תרגמה [ה]אריוך בבבל אריוך מנו שמואל והא רב נמי אמרה אלא שמעיה דהוה מסיים ביה ואין תולין טרסקל[ד] בשבת אמר ליה יישר וכן תרגמה אריוך בבבל :

[ו] שם ע"ב **תנו** רבנן מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ליתן ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כב' דדי אשה והניק את בנו א"ר יוסף בא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה. אמר ליה אביי אדרבה כמה גרוע[ה] אדם זה שנשתנו לו סדרי (מעשה) בראשית אמר רב יהודה בא וראה כמה קשין מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית. אמר רב נחמן תדע דמתרחיש ניסא ולא איברו מזוני. ת"ר מעשה באדם אחד שנשא אשה גדמת ולא הכיר בה עד יום מותה אמר *רב (יוסף) בא וראה כמה צנועה אשה זו שלא הכיר בה בעלה א"ל רבי חייא זו דרכה בכך אלא כמה צנוע אדם זה שלא הכיר באשתו :

*נ"ל רבי

חדושי גאונים

נשיא אפרים וז"ל לפי טעם זה הפי' והנשיאים היינו ענגים ולא נשיאים ממש ולא נטלו מהם כבוד כלל באשר שלא פגמו כלל בהבאת נדבת המשכן רק טעם הקרבות נשיאים כ"א יומו היה בשביל יוסף כנ"ל ואז מוכח הפי' ויבא הבית לעשות מלאכתו לעשו' צרכיו הוא נכנס ולא חטא בה אבל א"ל מלאכתו ממש א"כ עשה יוסף מלאכה בשבת אם היה מעשה זה בשבת קשה למה הקריב אפרים בשבת ועשה לו כבוד שיקריב כ"א יומו בשביל יוסף שכיבד את השבת והלא יוסף עצמו

גאון יעקב

ת"ר מעשה באחד שמתה אשתו ולא הי' לו שכר מינקת כו' נפתחו לו דדין כו' אר"י כמה גדול אדם זה כו' א"ל אביי אדרבה כמה גרוע כו' תדע כו' ולא איברו מזוני וע"ש: להתבונן מה רלה אביי בזה . ליתן

הכותב

בכאן במנין אבות מלאכות שהכונה ראשונה שראוי למעיין שישגיח אליה בעצם הוא כפי חלוק אבות מלאכות כפי איכותם וטבעם. ומלבד זאת הכונה ראשונה ראו חז"ל כי טוב למנותם כפי טבע הלשון וזה יועיל לזכירת הענין. ומכאן הערה לדורש לעשות כן במקומות רבים בכוונה רצויה אמוגיית. ולא הארכתי לכתוב כאן דבור התוספות והמעיין ימצאנו שם :

עיון יעקב

אדם חשוב שאני . עיין בספרי מנחת יעקב כלל ע"ה ס"ק ל' דבזמן הזה לא חיישינן להא : **כמה** גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה. כדי להראות גדולתו שבזכותו נשתנו סדרי בראשית משא"כ אילו נתן לו עושר שהיה סיפק בידו ליתן שכר לא היה נס ניכר לעין כל. ואביי סבר אדרבה כמה גרוע אדם זה דאילו ניתן לו עושר היה לו הרווחה בכל הדברים משא"כ עכשיו שלא ניתן לו עושר רק ע"פ הנס ובהכרח: **ולא** הכיר בה עד יום מותה. אפשר משום שאז ניחמה אותו בזה שלא יצטער עליה

ענף יוסף

כט אריוך מני שמואל. ע' עץ יוסף. והוא היה בריה דאבא בר אבא. ולשמואל היו ד' שמות. האחד היו קורין לו שמואל ירחינאה כדאי' בב"מ דף פ"ה והיו קורין לו ירחינאה ע"ש שהיה בקי בסוד העיבור. וכדאמרינן במס' ר"ה אמר שמואל יכילנא לתקוני כולה גלותא. הב' היו קורין לו שקוד כדאיתא בכתובות דף מ"ג וז"ל שקוד מני שמואל. פי' זה שנקרא שמואל שקוד לפי שהיה שוקד על דלתי תורה. והשם הג' הוא אריוך מהטעם שכתבתי בעץ. והשם הד' הוא שבור מלכא. ועיין ב"ב דף קיד ובפסחים דף לד. ופי' על שהיה חשוב שמואל בין ישראל כשבור מלכא בין האומות. ועיין ב"מ דף קיט ובפרש"י שם ובתוס' שם. ובספר משמרת כהונה השיג בהגס על רש"י (יסוד הלימוד):

עץ יוסף

כט מרדעת בשפי"ל ומניחין אותו כל היום על החמור לחממו דאמרי אינשי חמור אפילו בתקופת תמוז קריר ליה וכתבו התוס' ואין לאסור משום דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל דבהמה חשיבא כדבר הניטול כיון דיכול למושכה ולהוליכה בכל מקום : א"ל יישר . יפה אמרת : אריוך . עי' רש"י ובחולין פרש"י ע"ש אריוך מלך אלסר כמו שכתבו תוס' כאן ונקטיה טפי משאר מלכים לפי שמובלע בו לשון ארי ובמנחות דף לח ע"ב פרש"י כמו גור אריה יהודה ולהכי קרי לשמואל אריוך דקיי"ל הלכתא כשמואל בדיני :

ל שנשתנו עליו כו'. ולא זכה ליפתח לו שערי שכר (רש"י) ובב"ר פ' למ"ד סי' ח' אי' על פסוק ויהי אומן את הדסה שנפתחו למרדכי שני דדים כדדי אשה

אמר הבונה וכן תרגמה אריוך . הן לשתים ימלוך מלך . א' לשפוט עמו בצדק בכל דת ודין . והב' להלחם בעדם ולהושיעם בגבורות ישע ימינו וכן שאלו ישראל ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו וילחם את מלחמותינו ושתיהן בת"ח ובשלימות רב מן המלך ולכן אמרו מאן מלכי רבנן כי הוא ישפוט את העם בכל עת ויודיעם את חוקי האלהים ואת תורותיו ויגן עליהם בזכותו ותורתו ובגבורות צדקותיו גבור כארי לעשות רצון אביו שבשמים על כן קראו לשמואל אריוך יען נמצאו בו שני דברים האלה. הא' נלמד מדברי רש"י ז"ל כאומרו ע"ש שהיה בקי בדינים ושופט כמלך וכו'. והב' מדברי תוס' באומרם ונקטיה טפי משאר מלכים לפי שמובלע בו לשון ארי על גבורת זכותו :

המתורגמן. א) איין שפייז קרעמער . ב) ראָה . ג) זאטעל . ד) איין קארב . ה) נידעריג , געמיין .

דף נד ע"א **הרחלים** יוצאות כבולות מאי כבולות
שמכבלים אליה שלהן למטה
כדי שלא יעלו הזכרים על הנקבות . מאי משמע
דהאי כבול לישנא דלא עביד פרי הוא . דכתיב
(מלכים א ט) מה הערים האלה אשר נתת לי אחי
ויקרא להם ארץ כבול עד היום הזה . מאי ארץ
כבול [אמר רב הונא] שהיו בה בני אדם
שמכובלין בכסף ובזהב א"ל רבא א"ה היינו
דכתיב (שם) ולא ישרו בעיניו מפני שמכובלים
בכסף וזהב לא ישרו בעיניו. א"ל אין כיון דעתירי
[ומפנקי] לא עבדי עבידתא . ר"נ בר יצחק אמר
ארץ חומטין היתה אמאי קרו לה כבול דמשתרגא בה כרעא עד כבלא ואמרי
אינשי ארעא מכבלא דלא עביד פירי :
[שם **פיסקא** לא עקוד ולא רגול אמר רב יהודה [א]עקוד עקידת יד ורגל
כיצחק בן אברהם. רגול שלא יכוף ידו על גבי זרועו ויקשור] :
לא שם ע"ב **משנה** [ב]פרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאת ברצועה שבין
קרניה שלא ברצון חכמים :
גמ' וחדא פרה הויא ליה והא אמר רב ואמרי לה אמר רב יהודה אמר רב
תריסר אלפי עגלי הוה מעשר רבי אלעזר בן עזריה מעדריה כל שתא
ושתא תנא לא שלו היתה אלא של שכנתו היתה ומתוך שלא מיחה בה
נקראת על שמו . [ג]רב ור' חנינא רבי יוחנן ורב חביבא מתנו בבוליה סדר מועד
כל כי האי זוגא חלופי רבי יוחנן ומעייל ר' יונתן [ד]כל [מי] שאפשר למחות[א)] באנשי
ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו באנשי עירו נתפס על אנשי עירו בבל
העולם [כולו] נתפס על כל העולם כולו . אמר רב פפא והני דבי ריש גלותא
נתפסים על כולי עלמא . (אמר) [כי הא דאמר] רבי חנינא [ה]מ"ד (ישעיה ג) ה'
במשפט יבא עם זקני עמו ושריו אם שרים חטאו [דף נה ע"א] זקנים מה חטאו
אלא אימא על זקנים שלא מיחו בשרים . רב יהודה הוה יתיב קמיה דשמואל
אתאי ההיא אתתא קא צווחת קמיה ולא הוה משגח בה . אמר ליה לא סבר
ליה מר (משלי כא) אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה . אמר ליה
[ו]שיננא רישך בקרירי רישא דרישך בחמימי הא יתיב מר עוקבא אב בית
דין

רש"י

לכסות כל אשה עלמה וכ"ש זו שהיתה לריכה לכך : **שמכבלין**. לשון כבלי ברזל סקוסרין : **ויקרא להם**. בכ"ב עיר שנתן שלמה לחירם משתעי קרא : **שמכובלין** . מעוטפין ומקושרין : **עבידתא** . אנגריא של מלך : **חומטין** . מלאה ומתבקעת : **דמשתרגא בה כרעא** . טובעת בה הרגל : **עד כבלא** . פרק התחתון שקורין קיל"א : [**לא עקוד ולא רגול** . פי' שעוקדים ידיהם עם רגליהם בכבליים שלא יברחו : **יד ורגל** . אחד מן הידים ואחד מן הרגלים כובל ביחד] : **מתנו בבוליה** סדר מועד כל כי האי זוגא. ארבעתן יחד : **חלופי רבי יוחנן** . יש שמחליפים רבי יוחנן ומעיילי רבי יונתן : **נתפס** . נענש על עבירות שבידו : **בכל העולם** . בכל ישראל כגון מלך ונשיא שאפשר לו למחות שיראין מפניו ומקיימין דבריו : **זקנים** . סנהדרין : **רישך בקרירי** . אני שאני רבך איני נכוה אבל מר עוקבא שהוא ראש לי ולך ואב

תוספות

עד כבלא . מפרש ר"י עד השוק כדאמרינן בפ' במה אשה (דף סג.) בירית בא' כבלים בב' שמניחין הכבלים בשוק : **הוה מעשר** רבי אלעזר וכו' . הקשה ר"ת דאמר בפרק בתרא דבכורות (דף נג.) דאין מעשר בהמה נוהג אחר החורבן מפני התקלה אם כן בזמן הבית הוה מעשר ומסתמא בן י"ג שנה היה כשעישר ואם כן מאי קאמר הוה מעשר כל שתא ושתא דע"כ לא היה בשעת החרבן הבית [לכל היותר] כי אם בן י"ד או ט"ו שהרי ר' יוחנן בן זכאי משכה נשיאותו אחר החורבן שנה או שנתים דכמה תקנות תיקן אחר החורבן כדתנן [בר"ה (כט.)] משחרב בית המקדש התקין רבי יוחנן בן זכאי ואחריו היה רבן גמליאל נשיא שנתים או שלש קודם שמנו לראב"ע [כדאמרינן בפרק תפלת השחר ברכות כז:) אסתקף לצעריה לר' צדוק וקודם לכן צעריה לרבי יהושע על תקנת המועדות] וכשהעמידוהו נשיא הוה בן י"ח שנה הרי בשעת החרבן היה בן י"ד או ט"ו לכל היותר וי"ל דקודם גזרה הוה מעשר אי נמי דאפטרופוס היה מעשר בקטנותו והרבי אלחנן מפרש הוה מעשר אחר חורבן בהמת ארנונא למלך*):

*) ועי' תוס' בכורות נג. ד"ה אלא וכו' שם דחו פירוש זה וגם לתירוץ דאפוטרופוס ע"ש אבל בבילה כג. ד"ה תליתר וכו' כתבו כמה הכא וע"ע תוס' ע"ז יג. ד"ה אין מקדישין ותוס' יומא סו ע"ב :

מהרש"א

כל[ן] חדש וגו' ודו"ק : **כיצחק בן אברהם** וכו' . וכן תני לקמן בברייתא ולפום ריהטא כיון דלא קאמר הכי להאי תנא דס"ל דעקוד שתי ידים ורגלים דהוי כיצחק כו' דפסיקא להו בשום דוכתא דויעקוד דיצחק דלא הוי רק יד ורגל אחד אבל לא ידענא מהיכא גם רש"י בפירוש החומש כתב גבי ויעקוד דיצחק דהוי הידים ורגלים ביחד כו' ע"ש ע"כ נראה דלא קאמר הכא כיצחק כו' אלא לראיה דעקוד מלשון קשר הוא וק"ל : **זקנים מה כו'** . זקנים הם החכמים על שם זה קנה חכמה ומלינו חטאים בזקנים דכתיב זקני בית ישראל עושין וגו' אלא משום דהכא לעיל בההוא ענינא גבי ספור חטאים כתיב שריך סוררים וגו' כלו אוהב וגו' ולא הוזכרו זקנים שם ולזה קאמר אם שרים חטאו כדכתיב שריך סוררים וגו' זקנים שלא הוזכרו שם מה חטאו שיבא ה' במשפט עמם ואמר מפני שלא מיחו בשרים וק"ל : **אוטם אזנו וגו'** . נכאורה האי לישנא מגומגם דהל"ל הא כתיב אוטם אזנו וגו' אלא משום דפשטיה דהאי קרא איירי לענין לדקה לעני והל קא"ל לא סבר ליה מר דלענין משפט נמי נאמר האי קרא דהכי משמע דההיא איתתא דקצווחא על דינא הוא כדמייתי דינו לבקר משפט וגו' וק"ל : **ורישא דרישך כו'** . נראה דנקט האי לישנא ע"פ המקרא דמייתי דינו לבקר משפט וגו' פן תצא כאש חמתי

הרי"ף

מ"ד ה' במשפט יבא וגו' . יל"ד דמאי הקשה רבי חנינא אם שרים חטאו זקנים מה חטאו ודלמא גם הזקנים חטאו . ונראה שדקדק בכתוב מ"ש עם זקני עמו ושריו דהיל"ל עם זקני ושרי עמו ועוד דהיל"ל עם זקניו ושריו ומכח זה אנו לריכין לומר שהזקנים הם אנשים לדיקים שראוים לשפוט את העם אבל השרים אינם הגונים ולפך לא כינה אותם לקראם שרי עמו לפי שאינם ישרים והגונים וא"כ אם השרים חטאו זקנים מה חטאו וז"ש מ"ד ותזר לומר אם שרים חטאו לפי שהם ב' דקדוקים הא' בלישנא דקרא מ"ד ה' במשפט יבא עם זקני עמו ולא

עיון יעקב

כל כך על מיתתה : **וחדא** פרה הוי ליה . מקשים העולם לפי פירוש רש"י בויצלא על פסוק ויהי לי שור דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור אם כן מה מקשה המקשן ואפשר לומר דדוקא אם אומר אדם על עצמו הוא מהלכות דרך ארץ שלא להתגאות בעשרו משא"כ אם מדבר על חבירו אמר כפי מה שהוא . ועוד יש לומר על דרך דאמרינן לעולם ידבר אדם בלשון קצרה ושור נמי פירושו שוורים הרבה והוא לשון קצר אבל מתניתין דקתני פרתו שהוא ארבע אותיות אלמלא היה רוצה לדבר בלשון קצרה הוי ליה למיתני פרה או אם רוצה לכתוב ד' אותיות ה"ל לכתוב פרות דליכא למטעי אלא ודאי דלא

ביתה שלו אלא של שכנו היתה ודו"ק . זה התירוץ כיון ג"כ האלוף המרומם מוהר"ר מאיר בון דיין זצלה"ה : **כל** שאפשר למחות באנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו . וכ"ש להיפך אם מיחה יש לו שכר כמזכה רבים כי מדה טובה מרובה ממדת פורענות וגם י"ל דקאמר אלו ג' דברים לומר שאם מיחה באנשי ביתו זוכה שאפשר לו למחות באנשי עירו ואח"כ בכל עולם כולו כי מלוה גוררת מלוה וכן להיפך כשלא מיחה באנשי ביתו לסוף נתגדל הפרלה בכל העיר ולבסוף בכל עולם וכה"ג איתא ברבה איכה הובא בילקוט

עץ יוסף

אשה ליכא למיפרך הכי דהכי קאמר נשתנו דלא ה"ל שכר מינקת ומרדכי ה"ל שכר אך לא היה מולא מינקת (תוס' ישנים וגזה"ק) :

המתורגמן. א) אבהאלטען, הינדערען.

יד יוסף

א תמיד לא ע"ב : ב בילה כג ע"א עדיות פ"ג מי"ב . ג סוכה ד ע"ב . מגילה ז ע"א : ד תנהומא סדר משפטים סימן ז : ה ילקוט ישעיה ג : ו לקמן קנב ע"א וש"נ :

חדושי גאונים

עשה מלאכה בשבת אלא ויבא הבית גו' פי' לעשות לרכיו נכנס ולא חטא והשתא מיושב הגמ' הכ"ל אם ויבא הבית גו' ממניחא הוא היינו מלאכתו ממש או א"א לומר הנשיאים הקריבו כ"א יומו בפני עלמו בשביל לחלוק כבוד ליוסף שיקריבו בנו אפרים בשבת והלא הוא עלמו עשה מלאכה בשבת ולא שמר השבת אלא שהקריבו כ"א יומו בשביל לחלוק כבוד לנשיאים מוכח הפי' והנשיאים ממש שפגמו שנתעללו

גאון יעקב

גרעון לאיש אשר השם הפליא נסו עמו ולומר כמה גרוע אדם זה . ועד שאתה דורש לגנאי . יותר ראוי לדרוש לשבח . לומר כמה גדול . ובגלדקס תשפוט עמיתך חובה עליו אבל במעט תבונה יראה כי ר"י ואביי שניהם לדבר א' נתכוונו וענין א' להם . והוא כי עם שהוא ית' פותח יד ומשביע לכל חי . פרנסה ומזוני לכל ברי' והיא אשר לא נמסר לשליח כלל רק בידו ית'. עם זה יש לזה ב' בחי' א' פרנסה בדרך הטבעי הולך לסחור ומרויח ומפרנס א"ע או שאר סיבה טבעיית אשר מגיע באמלשותו אל מזונותיו . ובזה אין שייך לומר שמנכים לו מזכיותיו כי עליו הוא ית' מוטל לפרנס לכל העולם . ומאן דיהיב חייא יהיב מזוני'. ויונתן בן עמרם אמר לרבי פרנסני ככלב וכעורב בחינה (ב) שהקב"ה שולח פרנסה בדרך ניסי חוץ לטבע ואז ינוכה לו מזכיותיו . וכל

דין דכתיב (ירמיה כא) בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו וגו'. אמר ליה רבי זירא לרבי סימון לוכחינהו מר[א] להני דבי ריש גלותא אמר ליה לא מקבלי מינאי. אמר ליה אע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר דאמר ר' אחא ברבי חנינא *מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה דכתיב (יחזקאל ט) ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר [בתוך ירושלם] והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות וגו' אמר לו הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהם מלאכי חבלה. אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבונו של עולם מה נשתנו אלו מאלו. אמר לה הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים אמרה לפניו רבונו של עולם היה בידם למחות ולא מיחו. אמר לה גלוי וידוע לפני שאם ימחו בהם לא יקבלו מהם אמרה לפניו רבש"ע אם לפניך גלוי להם מי גלוי. והיינו דכתיב (שם) זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו. וכתיב (שם) ויחלו באנשים

רש"י

ב"ד יכוה בחמין: דכתיב בית דוד וגו'. לא ענש אלא מי שבידו לשפוט: חוץ מדבר זה. שנאמר במקרא זה שהוציא דבור לטובה ומפני עונש תוכחה חזר בו: והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה. אלו צדיקים: שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. שאני רוצה לשלוח בעיר: היינו דכתיב. מעיקרא ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ולבסוף וממקדשי תחלו: ממקודשי. שהודה לקטרוג מדת

תוספות

לוכחינהו מר. היינו היכא דספק אי מקבלין כדאמרינן בסמוך לפניהם מי גלוי אבל היכא דודאי לא מקבלי הנח להם מוטב שיהו שוגגין ואל יהיו מזידין כדאמרינן בפרק שואל (דף קמח:) תוספת יוה"כ ובפרק המביא כדי יין (דף ל:): ועל הרשעים תי"ו של דם. לאו מקרא קאמר הכי אלא מסברא דהא דכתיב והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים וגו' היינו בצדיקים גמורים:

מהרש"א

ובערה וגו' דהיינו רישא דריסך מר עוקבא שהוא מבית דוד כווה בהנקחמימי דנקט בקרא וק"ל: [מעולם לא יצתה מדה טובה כו' וחזר כו'. מה שיש לדקדק בזה אההוא דפ"ק דברכות שאמרו שם שמא יגרום החטא כו' מפורש שם ע"ש]: תי"ו של דם כו'. כתבו התוספות מסברא קאמר הכי דהא כו' ע"ש ולא ידענא מאי סברא כיון דהצדיקים היה עליהם תיו של דיו שלא יגשו בהם כמפורש בקרא ממילא אלו שלא היו להם תיו רשעים הם ונתנו למשחית ואפשר משום בינונים דלא היו ראוים להנצל ולא להשחית וכן משמע לישנא דהללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים ועוד נראה בזה דמשמע לתלמודא שהיה על הרשעים תיו של דם דתי"ו גופיה לא הוי סימן כדלקמן דתי"ו תחיה ואיכא תי"ו תמות וכן לאינך אמוראי אבל אי הוה בשניהם התי"ו בצדיקים בדיו רמז על תחיה וברשעים בדם רמז על תמות ובקרא נמי איירי בשניהם מדכתיב לשון כפול נאנחים ונאנקים משמע ליה נאנחים היינו צדיקים שמתאנחים ומצטערים על כל התועבות ונאנקים היינו רשעים שיהיו נאנקים אחרי הריגתם כמ"ש יאנק חלל בירמיה ובאנק חלל ביחזקאל וגבי דם גופיה כתיב ביחזקאל האנק דם שהיה על הרשעים תי"ו של דם על שיהיו עתידים בהריגתם נאנקים כחלל הזה על תועבות שעשו ודו"ק: אמרה מדת הדין כו'. בפרש"י נראה דכל זה מוכח מדכתיב אח"כ

יד יוסף

א איכ"ר פרשה ב סי' ג תנחומא סדר משפטים זוהר סדר ויגש דף ר"ה ומשפטים דף פ"ב וסדר נח דף סח:

חדושי גאונים

להביא נדבת המשכן ונטלו מהם כבוד כתיב והנשיאם חסר לכן כנגדו חלקו להם כבוד שהקריב כ"א יומו ואז הפי' והמלאכה היתה דים מלאכת הבאה ולא מלאכה ממש או והמלאכה היתה דים לאו ממניאה הוא או להיפך והמלאכה דים ממניא היינו מלאכה ממש ואז לא פגמו הנשיאים בהבאות המשכן והנשיאם חסר היינו ענוים ואז הטעם שהקריבו הנשיאים כ"א יומו בשביל יוסף כנ"ל ואז מוכח ויבא הבית גו' לאו ממניא אלא לעשות צרכיו כו': (ראש יוסף)

גאון יעקב

שהנס יותר גדול לנכות. כאמרם ז"ל לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה כו' ואם עושין לו נס מנכין כו'. והנה לזה אדם שמת לו אשתו. והוצרך למזונות הנקה להולד ונס גדול עשו מן השמים. לפתח לו דדין כדדי אשה. אמר ר' יוסף עליו שאדם גדול הוא שעשו לו נס כזה. ובא אביי ואמר האמת כדבריך שאדם גדול הוא שהשגיחו לו מן השמים לעשות לו נס. אבל אחר שנעשה לו הנס אז מנכין מזכיותיו. ואז ישאר האדם גרוע ערום ועריי' מזכיות כי כפי גודל הנס כן גודל הנכיון. ואר"כ תדע דלא איברע מזוני כו' ר"ל שלא בא לו המזונות בדרך הטבע ואז לא היה ניכיון. אבל אחר שע"פ הנס בא לו מזונות עד כי נשתנו עליו סדרי בראשית נשאר ערום וגרוע מן הזכיות. (המושקאטי ורא"ם): (שייך לע"א)

פרתו של ראב"ע היתה כו' ותדא פרה הוה לי' כו' תנא לא שלו היתה אלא של

עיון יעקב

יחזקאל דף ס"ט ע"ד ע"ש: **לך** ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו. עיין במהרש"א ועיקר נ"ל דאי הוי כתב רק סימן על מצחן של צדיקים הייתי אומר שהוא סימן תמות לכפר על הרשעים כי צדיקים נתפסין בעון הדור וכן אי הוי סימן על מצחן של רשעים התיו הוי אמינא התיו מרמז תחיה בזכות הצדיקים לכך עשה הסימן בשניהם בזה בדיו וברשעים בדם שעי"כ יראה הכוונה ברשעים לרעה ולצדיקים לטובה וק"ל: **מה** נשתנו אלו מאלו. נלע"ד דאיתא בש"ס דע"ז דף ד' רבש"ע חולין הוא מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע ולא והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע בצדיק שאינו גמור עכ"ל ולפ"ז ה"ה איפכא רשע שאינו גמור ניצל בזכות צדיק גמור וא"כ י"ל שזה ששאל מה נשתנו אלו מאלו והשיב הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים ולא צדיקים שאינם גמורים ולא רשעים שאינם גמורים לכך נשתנו אלו מאלו ועכשיו שפיר קטרג מדה"ד שהיה לו למחות בשלמא אי איירי ברשעים שאינם גמורים י"ל דלכך לא מיחה בהם דאולי לא יצייתו ומוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים כדאיתא בש"ס דביצה פ' המביא ובא"ח סי' תר"ח משא"כ ברשעים גמורים אמרי' להיפך הלעיטהו לרשע וימות וכן אי איירי בצדיקים שאינם גמורים הייתי אומר מש"ה אין סיפק בידם למחות כדאיתא *בברכות דף ז' תמה אני אם יש מי שיכול להוכיח ויהי בימי שפוט השופטים דור ששופט את שופטיו ובשוטה אל תקנא בעושי עולה משא"כ עכשיו שמיירי מצדיקים גמורים ורשעים גמורים שפיר קטרג שהיה להם למחות: **וממקדשי** תחלו ואף על גב דגבריאל אמר עשיתי ככל אשר צויתני והתיו תיו על מצחן של צדיקים תי"ו של דיו היינו שתחיו לעוה"ב ויקבלו דינם על שלא מיחו בעוה"ז משא"כ רשעים גמורים ימותו מעוה"ז ומעוה"ב. וששה אנשים אלו הם כנגד ששת ימי השבוע וגבריאל הוא נגד יום השבת שהוא יום מנוחה ורחמים לישראל:

* אולי צ"ל בבא בתרא טו ע"ב ע"ש.

אין באנשים למה הביא פסוק זה דהיל"ל וממקדשי תחלו ותני רב יוסף אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי וע"ק מנא לנו לומר אל תקרי דלמא כפשטיה שאמר ממקדשי על המקדש או הכונה על אותם רשעים העומדים פתח היכל ה' אחוריהם אל ההיכל ומשתחוים קדמה לשמש ואמר מהותם המכעיסים אותי במקדשי תחלו וכן פירשו המפרשים כולם כפשוטו של כתוב וע"ק טובא שאמר ומיד והנה ששה אנשים באים וגו' ויעמדו אצל מזבח הנחושת אמר הקב"ה התחילו ממקום שאומרים לפני שירה בכלי נחושת והלא כתוב זה הוא קודם מ"ש הקב"ה והתוית תו על מצחות הנאנחים וגו' וקודם קטרוג מ"ה כשהיה ברצונו של הקב"ה להציל הצדיקים הנאנחים והנאנקים. הביאור נראה דמ"ש לא מקבלי מינאי הוא לומר אני מסופק דלמא לא מקבלי מינאי כמו שפירשו התוספות ולכך אמר לו שדבר זה קשה לפניו יתברך שהרי קטרגה מדת הדין לומר אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי הרי שאם הוא מסופק אם יקבלו התוכחה הוא מחויב להוכיחם כיון שאינו גלוי וברור לפניו שלא יקבלו ומכל מקום לא הביאו מכאן ראיה התוספות לפי' זה משום דאיכא למידחי דלמא שאע"פ שברור לו שלא יקבלו הוא מחויב להוכיחם משום שאע"פ שלא קבלו עכשיו יקבלו אחר כך פעם אחר פעם יקבלו ויקחו מוסר לנפשם ולכך נענשו הנאנחים והנאנקים אע"פ שהוכיחו אותם ולא קבלו מהם לפי שקטרגה מדת הדין על שלא הוכיחו אותם עד מאה פעמים כדכתיב הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים שאע"פ שהיה גלוי לפניו ית' שאינם מקבלים לעולם מ"מ לפניהם מי גלוי והיה להם לחזור ולהוכיחם שמא יחזרו למוטב ויקבלו אח"כ התוכחה ונפקא מינה לפי זה דאע"פ שידוע שלא יקבלו תוכחתו מחויב לחזור ולהוכיחם שמא יתחדש בקרבם רוח חדשה ולב

הרי"ף

ולא אמר זקני ושרי עמו והב' הוא אם שרים חטאו וכו' ומשני וכו': **לוכחינהו** מר לדבי ריש גלותא וכו'. יש לדקדק והרי אין הנדון דומה לראייה דהתם נענשו מפני שקטרגה מה"ד ואמרה אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי אבל הכא דהיה גלוי דלא מקבלי לא נשאר עליו שום עונש הן אמת שפי' התוספות דמאי דאמר הכא אע"ג דלא מקבלי לוכחינהו היינו היכא דספק אי מקבלי כדקאמר בסמוך לפניהם מי גלוי אבל היכא דודאי לא מקבלי הנח להם מוטב להם שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין כדאמרינן בהמביא וכפי זה הנדון דומה לראיה דה"נ היה מסופק אי מקבלי אי לא ולזה הביא ראיה מהם שקטרגה מדת הדין על שלא הוכיחו ומיחו בהם כי אם לפניו יתברך גלוי לפניהם מי גלוי אבל קשה למה הוצרכו התוס' להביא ראיה במאי דקאמר הכא אע"ג דלא מקבלי היינו ספק דאי ודאי לא מקבלי לא והביאו ראיה מהמביא והרי ממקומו הוא נלמד שאמרה מ"ה לפניהם מי גלוי משמע שאם גלוי לפניהם שלא יקבלו אינם מחויבים להוכיחם וע"ק מ"ש לך ורשום רושם על מצחות האנשים הנאנחים ותי"ו על מצחות הרשעים היכא רמיזי בקרא דהא לא כתיב בקרא שתי תוי"ן והתוס' כתבו אות דם על הרשעים לאו מקרא קאמר אלא מסברא וקשה טובא דמסתברא איפכא כיון דע"י הצדיקים נרשמת התי"ו ממילא הוא דכל מי שלא היה בו רושם זה שישלטו בו מלאכי חבלה וא"כ תי"ו של דם לא אתי מסברא ולמה הוצרכו שתיקן ירשמו על הצדיקים בלבד או על הרשעים לבדם ומי שלא נתנה בו אותו רושם יוצא מכללו. ועוד יש לדקדק מ"ש אמרה מ"ה לפני הקב"ה אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי וכו' והיינו דכתיב זקן ובחור וגו' למה הביא פסוק זה עיקר הראיה שהוכיח ממנה איך עשתה רושם קטרוג מ"ה אבל תחלת הפסוק שהוא על כל איש אשר עליו התי"ו אל תגשו אין כאן מקומו ומה גם שהביא זקן ובחור תהרוגו כל זה מיותר ללא צורך כלל ומהו זה שאומר והיינו דכתיב זקן ובחור וכו' דמשמע שמדקדק בזה חידוש בכתוב וע"ק קטרוג מ"ה היכא רמיזא ועוד נבאר מ"ש וממקדשי תחלו וכתיב ויחלו

ענף יוסף

לא אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו כו'. ולכאורה שאלת מדת הדין ששאלה מה נשתנו אלו מאלו תמוה מאד. דהרי אמר הקדוש ברוך הוא לך ורשום על מצחן של צדיקים כו' הרי הודיע הקדוש ברוך הוא כי הללו צדיקים והללו רשעים. ואם כן אין מקום לשאלתה הנזכרת. ואם כוונתם היה כמו שאמרה אחר כך היה בידם למחות כו' א"כ מיד ה"ל לפרש ולא לשאול. אך יש לומר דידוע לפעמים אף אם אין האדם כדאי מצד מעשיו הטובים. על כל זה הקב"ה צופה ומביט הפתיחות מעשה הדור אשר הוא יושב בקרבם. בכדי שיהיו מעשיו ראוים ונכונים ויהא נחשב לצדיק נגד אנשי דורו. ועפ"ז יש לומר דמתחלה כשאמר הקב"ה לך ורשום על מצחן

המתורגמן. א) מוסט איהר זיא שטראפען.

ממקדשי תחלו דהיינו ממקודשי שקיימו התורה כו' כדלקמן אבל א"כ לא הו"ל לאתויי כלל בתר הכי הא דכתיב ויחלו באנשים הזקנים וגו' דאדרבה מההוא קרא מוכח שהתחילו להשחית בזקנים כדכתיב ברישא דקרא זקן בחור ובתולה וגו' וכאן כתיב וממקודשי תחלו וא"כ סתרי קראי אהדדי וי"ל דזקנים משמע ליה ת"ח זה קנה חכמה ור"ל אשר לפני הבית שהם זקני סנהדרין שהיו יושבין בלשכת הגזית אשר לפני בהמ"ק וק"ל: מא' ועד תי"ו כו'. דמ"ה שקטרגה שיחזור הקב"ה אמר שסימן התי"ו ירמוז גם שהם צדיקים מא' ועד תי"ו יהיו בכלל הגזירה כיון שלא מיחו בהם ורמז בקרא וממקודשי ת' דהיינו שקיימו עד ת' חלו להשחית וק"ל:

באנשים הזקנים אשר לפני הבית [א]תני רב יוסף אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי. [ב]אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו ומיד (יחזקאל ט) והנה ששה אנשים באים מדרך [שער] העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו[א] בידו ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים וקסת הסופר במתניו ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת. מזבח נחשת מי הוה אמר להו הקב"ה התחילו ממקום שאומרים שירה לפני. ומאן נינהו ששה אנשים. אמר רב חסדא קצף אף וחמה ומשחית ומשבר ומכלה. ומאי שנא תיו [אמר רב] תיו תחיה תיו תמות.

הדין וחזר בו מן הטוב: מי הוה. מזבח הנחשת בימי יחזקאל והלא שלמה גנזו ועשה מזבח אבנים של כ"ב אמה דכתיב (מ"א ח) כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטון מהכיל כאדם האומר לחברו ננס פלוני ופסול לעבודה: ממקום שאומרים שירה. מן הלוים שאומרים שיר בכלי נחשת: תי"ו

תוספות

[קצף] אף וחימה. קשה לרשב"א דאמר בפ"ק דע"ז (דף ד'. ושם) כתיב חימה אין לי וכתיב נוקם ה' ובעל חימה ומשני כאן לישראל כאן לעובד כוכבים אלמא דאין להקב"ה חימה על ישראל והאיך דעבודת כוכבים קשה דבס"פ ד' דנדרים (דף לב.) אמר חימה משה הרגו דכתיב חימה אין לי ופריך והא כתיב כי יגורתי מפני האף והחימה ומשני

ומיד והנה ששה אנשים באים וגו'. האי קרא לעיל מיניה כתיב אלא דר"ל דלכך הקדים האי קרא לומר שהיו כבר אלו ששה אנשים מוכנים לקיים מיד הגזירה שנאמרה אחריה וק"ל: מזבח הנחשת מי הוה כו'. כתבו התוס' וא"ת והכתיב בד"ה ויעש מזבח הנחשת וי"ל דדרשינן ליה כי הכא שאמרו לפניו שירה בכלי נחשת עכ"ל והוא דחוק דלמה לו להזכיר זה התם בקרא דהכא נקט ליה לרמוז על הלוים שנתנו לפני המשחית להתחיל בהם ולולא דבריהם נראה דלק"מ דהתם ה"ק דתחת המזבח של נחושת שנעשה בימי משה עשה שלמה מזבח אבנים אבל הכא ל"ל להזכיר כלל שעמד בפני מזבח שהיה תחת מזבח של נחשת שהיה כבר בימי משה וק"ל: [קצף אף וחימה וכו'. כתבו התוס' קשה לרשב"א כו' ע"ש וכתבנו בזה פ"ק דע"ז ופ"ק דב"ב ע"ש]: תי"ו תחיה. פירוש תי"ו בדיו תחיה לצדיקים

ותי"ו דם תמות לרשעים ולמ"ד תמה זכות אבות הוא רמז לשניהם לצדיקים שתמה זכות אבות ובצדקתם וזכותם יצילו ולרשעים שאין להם זכות עצמם והרי גם זכות אבות תמה וכן למ"ד תחון זכות אבות לצדיקים שמעשה אבותיהם בידיהם משא"כ לרשעים ולמ"ד תי"ו סוף חותמו כו' אמת דהיינו רמז שהוא סוף וגזר דין חותם של הגזירה לצדיקים ולרשעים ומ"ד אלו בני אדם שקיימו כו' היינו תי"ו של דיו לצדיקים ותי"ו של דם לרשעים הוא בהפך אלו שלא קיימו מא' ועד תי"ו דהשתא לא פליגי הני אמוראי אלא בפירוש רמז התי"ו בין לצדיקים בין לרשעים אבל מדברי התוספות נראה בשם ר"י דלשמואל דאמר תמה היינו לרשעים

הרי"ף

נכון לקבל התוכחות לכך הוכיחו התוספות ז"ל מההוא דפרק המביא ואם כן אם ידע בהם שאינם מקבלים התוכחה שוב אינו מחויב לחזור ולהוכיחם כדי שלא יהיו מזידים. עוד אפשר לפרש דמהכא לא משמע אלא שבזמן שהוא מסופק אם יקבלו תוכחתו ולא הוכיחם הוא נענש עליהם כיון שלפני בני האדם אינו גלוי ומינה דייקינן שבזמן שגלוי לאדם בודאי שאינם מקבלים תוכחתו אינו מחויב להוכיחם ואינו נענש עליהם רק הרשות נתנה בידו להוכיחם או שלא להוכיחם לכך באו התוס' לומר שהיכא דודאי לא מקבלי הנח להם מוטב שיהיו שוגגים וזהו חדוש גדול שאין לו רשות להוכיחם דלא ילפינן הכי אלא מההוא דפ' המביא וזהו נכון לע"ד בשבת התוספות. ומ"ש הקב"ה לגבריאל לך רשום על מצחן של צדיקים ועל מצחן של רשעים שמעתי בזה בשם החכם השלם מהר"ם אלשיך זלה"ה שהיו בישראל שלש כתות רשעים גמורים וצדיקים גמורים שהיו להם למחות בידם ועוד היתה כת אחרת מהמון עם צדיקים שאין דבריהם נשמעים לאחרים ואינם ראוים להוכיח לאחרים. וא"כ כשקטרגה מ"ה היה על אותם שהיה ספוק בידם למחות ולא מיחו כי היו שרים ונכבדים וכל העם סרים אל משמעתם אבל על הכת שאינם מטפלים עצמם בצרכי רבים אלא הם חסידים ואנשי מעשה הולכים בתום לבבם בקרב ביתם ותורתם אומנותם לא היה שום קטרוג עליהם ולא פגעה בהם מ"ה דאלת"ה א"כ נעשית כלה בישראל ח"ו אלא לא פגעה כי אם ברשעים וגם בצדיקים שהיה סיפוק בידם למחות כי דבריהם נשמעים לרבים ולכך הוצרכו שני תוין אחד לכת של צדיקים שקטרגה מ"ה עליהם וע"כ נפגעו אמר הקב"ה לך רשום עליהם תי"ו כדי שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה על שלא מיחו באחרים וכיון שיראו את תי"ו של דיו לא יגעו בהם וגם תרשום על הרשעים תי"ו של דם כדי שיכירו אותם מלאכי חבלה ויפגעו בם וכל שארית ישראל הבינונים שהיו צדיקים הם ניצולים בלי סימן כי לא הוצרך הסימן אלא למי שיש לו קצת קטרוג ועל התמימים בדרכיהם לא הוצרך זהו מנימוקו של הרב הנזכר ז"ל והוא נכון. ואפשר לומר והתוית על מצחות וגו' או יאמר ועשית תי"ו על מצחות האנשים וגו' ועוד קשה בכתוב שהיל"ל על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים מהתועבות הנעשות בתוכה מאי על כל התועבות וגו'. וכוונתם לדרוש הכתוב כך והתוית תי"ו היינו שני תוין הא' על מצחות הנאנחים והנאנקים והתי"ו האחרת על כל התועבות הנעשות בתוכה כלומר על הרשעים העושים תועבות בתוכה אמרה מדת הדין מה נשתנו אלו מאלו אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי והיינו דכתיב זקן בחור ובתולה וגו' ועל כל איש אשר עליו התי"ו אל תגשו כ"ל שדקדק לשון הכתוב לרמוז קטרוג מ"ה. דקשה מאי כל איש דקאמר דהיל"ל ועל אשר עליו התי"ו אל תגשו אלא הם הדברים שקטרגה מדת הדין לומר מה נשתנו אלו מאלו ודאי שעל כל איש אשר עליו התי"ו בין הצדיקים שנרשמו בתי"ו של דיו בין הרשעים שנרשמו בתי"ו של דם אל תגשו כדי ליגע באלו ובאלו כי מה נשתנו אלו מאלו ואם אתה בא להעניש את אלו ראוי להעניש לכולם באופן שפתחה בזכות לומר אל תגשו כדי לבא לקטרג על כולם אז השיב הקב"ה ואמר וממקדשי תחלו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי והכונה שדקדק רב יוסף שאם פי' ממקדשי הוא כפשוטו א"כ איך עברו על דברי ה' אשר לוה ממקדשי תחלו והם החלו באנשים הזקנים וזה שהביאו בגמ' והיינו דכתיב זקן ובחור וממקדשי תחלו וכתיב ויחלו באנשים הזקנים תני רב יוסף כו' מכח מאי דכתיב ויחלו באנשים הזקנים וכו' שהוא הפך מה שלוה הקב"ה ממקדשי תחלו אנו צריכין לדרוש אל תקרי ממקדשי והשתא ניחא דכתיב ויחלו באנשים הזקנים שהם המקודשים שבישראל כאשר לוה ה'. ועוד אפשר שדקדק רב יוסף שכיון שהתחיל לומר ענין ההשחתה היה ראוי לומר ענין סמוך לזה וממקדשי תחלו ואח"כ יאמר ענין ההצלה ועל כל איש אשר עליו התי"ו אל תגשו ולמה הפסיק בין שניהם לכך הכריח שמ"ש וממקדשי הוא ממקודשי ומקודם אמר הקב"ה בזקן ובחור תשחיתו ועל אשר עליו התי"ו אל תגשו ולא גזר עוד ומ"ש אח"כ ממקדשי תחלו הוא מה שחזר בו הקב"ה ממה שאמר אל תגשו חזר בו ואמר וממקודשי תחלו. וכפי מה שביארתי למעלה שנרמזה קטרוג מ"ה באומרו ועל כל איש אשר עליו התי"ו אל תגשו כי מה נשתנו אלו מאלו מתבאר ג"כ מה שאמרו בגמרא היינו דכתיב זקן ובחור גו' כי בא לרמוז היכן מצינו שה' לוה שלא ליגע באנשים צדיקים כי מ"ש וכל איש אשר עליו התי"ו הם דברי מ"ה לז"א היינו דכתיב זקן בחור ובתולה טף ונשים ויתבאר זה עם מחז"ל במדרש ילקוט והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון ולא חמש גזירות הן זקן בחור ובתולה טף ונשים וגו' א"ר יוחנן למלאך רחמים שבהם אמר זה מיכאל וזהו שרמזו בגמרא היינו דכתיב זקן ובחור כלומר בא וראה שחמש גזירות כתובות כאן והם היו ששה אנשים ובהכרח יש לנו לומר שלאחד שבהם א"ל שיהיה מלאך רחמים להציל הנאנחים הנרשמים בתי"ו של דיו ומ"ש אח"כ ועל כל איש אשר עליו התי"ו הוא קטרוג של מ"ה והקב"ה קבל הקטרוג ואמר ממקודשי תחלו ומיד והנה ששה אנשים באים משער העליון וכ"ל שמ"ש בגמרא ומיד והנה ששה אנשים באים אע"פ שפסוק זה נאמר קודם והתוית תי"ו הוא לומר שתכף ומיד סמוך לחזרה שחזר בו הקב"ה ואמר ממקודשי באו הששה אנשים שעד עכשיו לא היו באים אלא חמשה שאחד היה להציל עכשיו שחזר בו הקב"ה באו הששה אנשים כלם להשחית ומ"ש ויבואו ויעמדו אצל המזבח הנחשת אמר הקב"ה התחילו ממקום שאומרים שירה לפני הכוונה שהם מתחלה באו הששה אנשים ועמדו אצל המזבח הנחשת כלומר שעמדו אצלם לומר שזכותם שהיו צדיקים הם מעכבים

*

ענף יוסף

מצחן של צדיקים כו' ולא אמר צדיקים גמורים עלה על דעת מדת הדין כי הצדיקים אין ראוים להצלה מסבותם. כי אם בעבור פחיתות מעשה אנשי זולתם. על כן קטרגה מדה"ד על גוף הענין הזה ואמרה מה נשתנו אלו מאלו. הרצון מדוע הגדלת חסדך שנשתנו אלו להנצל לא מסיבת עצמם כי אם מאלו. והיינו מסיבות פחיתות מעשה הרשעים המה בעוזרם להנצל. אז השיב הקב"ה ואמר הללו צדיקים גמורים כו' הרצון לא כעולה על רוחך שהצדיקים אין ראוים מסבת עצמם. כי לא כן הוא כי המה צדיקים גמורים וראוים להנצל מצד עצמם אף זולת פחיתות מעשה הרשעים. אז אמרה מדת הדין היה בידם למחות כו' והיינו דאין מקום

עין יוסף

[לא] שקיימו את התורה מאל"ף ועד תי"ו. כתב בספר כבוד חכמים לקיים התורה מאל"ף עד תי"ו זה דבר נמנע אלא שפירושו שקיימו מה שאפשר

א ע"ז ד ע"א ע"ש: ב איכ"ר פ"ב סי' ג ילקוט יחזקאל רמז שמ"ט:

אהבת איתן

אמר רב חסדא קצף אף וחמה כו'. עיי' בתוס' שהקשה הרשב"א דבפ"ק דע"ז קאמר דאין להקב"ה חמה על ישראל כו' וי"ל דרב חסדא דהכא ס"ל כדאיתא בתנחומא בשלח כשעושין רצוני חמה אין לי אין עושין רצונו וחרה אף ה'. משמע דכשאין עושין ישראל רצונו שולט בהן גם חימה:

גאון יעקב

שכנתו. ובירושלמי סוף האי פרקא מתרץ הך קושי' לא פרתו היתה אלא אשתו. כד"א לולי חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי. ור"ל כי אשתו היה יוצאת ברצועות שברא שה באיסור וכבר סמכתי לזה סניף במפתח התלמוד. אשר מלשון פשטא דמשנה משמע כירושלמי. והוא דפ' במה אשה הסמוך להאי פרקא שם מסדר התנא הכל בסדר נכון. מתחילה בבות דפטור אבל אסור באשה ובאיש. ואח"כ חיוב חטאת באשה ובאיש ומותר לכתחלה באשה ואח"כ באיש. ראה כי בכל הבבות הכל מקדים דיני האשה ואח"כ האיש. אבל התנא סמך וקאי אפרתו של ראב"ע היתה יוצאת והיא אשתו היתה יוצאת באיסור ע"ז סמך התנא תיכף במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה. אח"כ חשיב הכל אח"כ כסדר:

*) אמר ר' חנינא מאי דכתיב ה' במשפט יבא כו' אם שרים חטאו זקנים מה חטאו כל שלא מיחו בשרים. הראשוני' דקדקו בזה הלשון. שבא כפול בלשון ר"ח בתחילה מאי דכתיב כו' ואח"כ אם שרים חטאו כאלו הם שני קושית שלא אין כאן שום קושי' רק אם שרים חטאו והוא

*) שייך לדף כב ע"א

ושמואל אמר תמה זכות אבות. ור' יוחנן אמר תחון זכות אבות. ור"ל אמר תיו סוף חותמו של הקב"ה [א]דא"ר חנינא חותמו של הקב"ה אמת. (אמר) רבי שמואל בר נחמני [אמר] אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו. [ב]מאימתי תמה זכות אבות [ג]אמר רב מימות הושע בן בארי שנאמר (הושע ב) אגלה את נבלותה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי. ושמואל אמר מימי חזאל שנאמר (מלכים ב יג) וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז וכתיב (שם) ויחן ה' אותם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה. ור"י בן לוי אמר מימי אליהו שנאמר (מלכים א יח) ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע וגו'. ורבי יוחנן אמר מימי חזקיהו שנאמר (ישעיה ט) למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת וגו':

לב שם [ד]אמר רב אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון. אין מיתה בלא חטא דכתיב (יחזקאל יח) הנפש החוטאת היא תמות [וגו']. אין יסורין בלא עון דכתיב (תהלים פט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם. [שם ע"ב] מיתיבי אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ב"ה רבונו של עולם מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון אמר להם מצוה קלה צויתיו ועבר עליה. [אמרו ליה] והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו אמר להם (קהלת ט) מקרה אחד לצדיק

רש"י

תמות. לרשעים: חותמו של הקב"ה אמת. אמצעית לאותיות וראשון ואחרון על שם אני ראשון ואני אחרון ואני הוא: אלו בני אדם וכו'. התי"ו סימן להם שקיימו את התורה מראש ועד סוף: ואיש לא יצילנה. שאין עוד זכות לאבות שאכלום: ויפן אליהם למען בריתו את אברהם וגו' ולא השליכם מעל פניו עד עתה. אבל מכאן ואילך השליכם ולא פנה אל ברית אבות: אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע. שאתה זוכר ברית אברהם יצחק וישראל מדקאמר היום יודע ותו לא מכלל דתמה ועל ידי רחמים הוזכרה להם בימי חזאל: בימי חזקיהו. דכתיב מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת ולא זכות אבות: בלא חטא. וחטאו של אדם גורם לו מיתה: בשבט ובנגעים. היינו יסורין וקאמר שאין באין אלא

תוספות

ומפני תרי חמה הוו]: ושמואל אמר תמה זכות אבות. אומר ר"ת שזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה דהכתיב (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקב אף לאחר גלות ואנו אין מזכירים זכות אבות אלא הברית ומפרש דשמואל דאמר מימי חזאל דייק מדכתיב למען בריתו ולא למען זכותו ואומר ר"י דבויקרא רבה (פל"ו) דייק מעד עתה כדפי' בקונטרס. ולר"י נראה דלא פליגי שמואל ור' יוחנן אלא שמואל קאמר דלרשעים תמה אבל לא לצדיקים. ור' יוחנן בצדיקים איירי תדע דהא רבי יוחנן אמר בסמוך דמימי חזקיה תמה זכות אבות והכא קאמר דאף בשעת חרבן דבתר הכי תחון זכות אבות. ועל זה אנו סומכין להזכיר זכות אבות ובשלהי ויקרא רבה רבי אחא אמר לעולם זכות אבות קיימת ולעולם אנו מזכירין אותה וכה"א ולא ישכח את ברית אבותיך:

אין מיתה בלא חטא. פי' (מיתה) לפי שהגזרה באה אף על השגגות ואין יסורין בלא עון של מזיד כדאמר ביומא (לו.) חטאות אלו השגגות עונות אלו הזדונות ואע"ג דאמר (שבועות ח:) גבי שעיר של יוה"כ להגין עליו מהיסורין משמע דיסורין באין על שוגג הכא איירי

מהרש"א

ולר"י תחון לצדיקים והוא דחוק ודו"ק: שנאמר אגלה וגו'. עיין פרש"י ועוי"ל דנפקא ליה מועתה אגלה וגו' דר"ל עד היום הייתי חס על כבודה מפני כבוד מאהביה שהם האבות ומהיום אגלה נבלותה לעיני מאהביה שהם האבות ולא אחוס עוד על כבודה וק"ל: שנאמר למרבה וגו'. פרש"י קנאת ה' צבאות תעשה זאת ולא זכות אבות עכ"ל ועי"ל דנפקא ליה מדכתיב להכין אותה ולסעדה במשפט ולדקה אבל לא בזכות אבות וק"ל: אין מיתה בלא חטא ואין כו'. לכאורה קשה דהמיתה ודאי קשה מיסורין וא"כ לפי הסברא בהפך יהיה דהיינו דאין מיתה בלא עון שהוא המזיד ואין יסורין בלא חטא

עין משפט / מסורת

א סנהדרין סד ע"א יומא סט ע"ב: ב ויק"ר סוף פ' לו: ג ירושלמי פרק חלק ושם איתא הך לימוד בשם שמואל: ד ויקרא פל"ו קה"ר פ"ה סימן ב:

אהבת איתן

אמר ר' אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון. עיין מ"ש מהרש"א כאן מאיוב שאינו דומה שהיה בו עון מזיד דמפורש בי' איש תם וישר וגו'. ולפ"ד תקשה ג"כ הא דאמר ר' סימאי בסוטה (דף יא) ג' היו באותה עצה של פרעה איוב ששתק נידון ביסורים הרי שהיה בו עון שבשבילו באו עליו יסורים ואיך העיד עליו הכתוב שהיה איש תם וגו'. אך י"ל דגם ר' אמי מודה דעון זה שעליו אדם נידון ביסורין אינו שוה בכל אדם דגבי צדיק הקב"ה מדקדק ומייסרו ביסורים על עון קל שלא היה נחשב כלל לעון אצל אדם אחר ע"ד שאמרו וסביביו נשערה מאד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקי' כחוט השערה. ולפ"ז י"ל דמה ששתק איוב בעצת פרעה לא היה נחשב עון רק אצלו על צד הדקדוק וא"כ אין סותר לכתוב איש תם וישר וגו' שהוא על צד האמת ובזה א"ש ג"כ דלא

גאון יעקב

לר' חנינא לומר. בזה הלשון. כתיב ה' במשפט כו' אם שרים כו': אבל כי בסמוך דהאי מימרא אמריקן. מעולם לא יצאה מדה טובה כו' וחזר לרעה דבתחלה לוה השם לרשום על מצחן של צדיקים תיו תחי' ועל רשעים תיו תמות עד כי קטרגה מדת הדין. מה נתנו כו' כי היה להם למחות כו' עד שחזר הקב"ה ואמר וממקדשי תחלו והכל היה עבור החטא שלא מיחו והנה בסנהדרין (דף לד ע"ב) רמיקן קראי אהדדי כתיב והיה ביום הנחילו.

עיון יעקב

אין מיתה בלא חטא. אפי' צדיקים ג"כ מתו ע"י חטא כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואין זה העונש חמור אצלם כולי האי כי גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן אבל רשע כתיב הוא רשע בעונו ימות שהוא מזיד כמ"ש תוס' וימות בעוה"ז חיה לא יחיה בעוה"ב והא דלא מייתי מהא דכתיב בתורה איש בחטאו יומת וכדאיתא בסנהדרין דף כח ע"ב י"ל דהתם כתיב איש וי"ל קטנים מתו אף בלא חטא לכך מייתי הנפש החוטאת דהכל בכלל נפש וקטנים מתו בחטא אביהם כדאיתא ברש"י בחומש ע"ש: ואין יסורין בלא עון. לכאורה פליג אמ"ד בברכות דיש יסורין של אהבה אך לפמ"ש תוס' דהכא מיירי ביסורין מכוערין לק"מ ואפשר דלאו דוקא בעונו ממש אלא אפי' בעון אבותיו וכדאמרינן בצדיק ורע לו צדיק בן רשע: מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר. נראה דהקושיא לפי שאדה"ר היה יציר כפיו אינו מן הראוי לקנוס עליו מיתה בשביל עבירה קלה גם פעמים ושלש עם גבר וכאן נגזר עליו מיתה על עבירה ראשונה והשיב להם מצוה קלה צויתיו ועבר עליה כלומר שאני בעצמי צויתיו ואינו דומה שומע מפי מלך עצמו לשומע מפי שליח לכך נגזר עליו מיתה וזה אני פי מלך שמור. וכ"ל בזה כוונת הפסוק פ' יתרו ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות כלומר כיון שידבר אלהים בעצמו עמנו תגזר עלינו תיכף מיתה: קנסת מיתה. משמע דהוא קנס בעלמא ודיני קנסות אינן נידונין אלא ע"י מומחה כדאיתא בב"ק. וכ"ל

הרי"ף

פורענות של רשעים ואח"כ כשחזר בו הקב"ה אמר להם התחילו ממקום שאומרים שירה ואותה העמידה שעמדו שם בכונה ראשונה היתה שזכותם מכפרת הפורענות ועכשיו נמצאת עמידתם לשם בכונה אחרת לומר התחילו משם:

אמר רב אמי אין מיתה כו'. וקשה דאיפכא מסתברא לתלות המיתה שהיא חמורה בעון מזיד והיסורין בחטא של שוגג ואיך יתכן שאם יהיה בידו עון של מזיד ולא שוגג לא

ענף יוסף

לומר כי נחשבים לצדיקים גמורים דהרי לא מיתו בעושי עולה (זכרון יצחק): מאימתי תמה זכות אבות כו'. קשה דהכתיב וזכרתי את בריתי יעקב אף לאחר גלות ויתכן דעד כאן לא קאמר תמה זכות אבות. אלא לעשות נס או הגלה שלימה בזכותם לבד. אבל להגלה פורתא לעולם לא תמה. וכן ע"י בקשת רחמים יזכור ה' זכות אבות להושיע. ולפ"ז מ"ש לעיל תחון זכות אבות היינו חנינה קלת. אי נמי כשיבקשו רחמים. והשתא לא קשיא מוזכרתי את בריתי יעקב. דהתם להגלה פורתא הוא דקא מיירי דהא כתיב בתריה והארץ תעזב מהם כו' אלמא לא מהני להגלה גמורה. ועוד אפשר דהתם ע"י בקשת רחמים קא מיירי דכתיב או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם. דמשמע שמודים ומבקשים רחמים (יפ"ת בויק"ר סוף פ' לו). ותוס' כתבו שזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה ואנו אין מזכירין זכות אבות אלא הברית ע"ש ודע שבמדרש ויק"ר סוף פ' ל"ו אמר רב אחא לעולם זכות אבות קיימת ולעולם מזכירין אותה וכה"א כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח ברית אבותיך וגו' ולכאורה קשה מזה על הני מ"ד שתמה זכות אבות אבל לפמ"ש לעיל דלעולם זכות אבות מועילה קצת או ע"י רחמים ניחא דמאי מפרש האי קרא בהכי:

לב אין מיתה בלא חטא ואין כו'. עי' מהרש"א ולי נראה לתרץ דהנה חז"ל אמרו ב"מ דף לג ע"ב על פסוק הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם הגד לעמי פשעם אלו ת"ח שהשגגות נעשה להם כזדונות. ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נעשות להם כשגגות ע"כ. ובזה מבואר אין מיתה בלא חטא שוגג. וליכא למימר דאיירי מת"ח דהא אבל הת"ח ליכא שגגות שהשגגות שלו הם נחשבים למזידים אע"כ דמיירי מעם הארץ שעשה עון הוא מזיד שאצלו נחשב לשוגג וכיון שלא עשה תשובה מת. וכיון שעם הארץ מת מחמת מזיד כ"ש ת"ח. ולא יסורין בלא עון מזיד. וליכא למימר דאיירי מעם הארץ דהא בעם הארץ ליכא מזיד שזדונות שלו נחשבים לשוגג. אע"כ דמיירי בת"ח שעשה שוגג ושוגג שלו נחשב לעון מזיד ואם לא שב באו עליו יסורים. וא"כ י"ל דת"ח שעשה עבירה בשוגג באים עליו יסורים מכוערים. ועם הארץ על שוגג יסורין שאינם מכוערים ולכן איוב שהיה ת"ח וצדיק ובודאי שלא עבר עבירה במזיד אלא בשוגג באו עליו יסורין מכוערים ודו"ק: שאלו מה"ש לפני הקב"ה מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר

עין יוסף

לקיים ע"ש: להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה. אבל לא בזכות אבות (מהרש"א) וגם דמסיים קנאת ה' צבאות תעשה זאת משמע אבל לא זכות אבות (רש"י) ודע שבמדרש ויק"ר סוף פרשה ל"ו מסיים אמר רב אחא לעולם זכות אבות קיימת ולעולם מזכירין אותה וכה"א כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח ברית אבותיך וגו' ולמ"ד תמה זכות אבות אפשר לפרש ברית אבותיך על הברית שכרת עם ישראל ביציאת מצרים ובמדבר:

לב מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר. לכאורה קשה וכי לא ידעו מלאכי השרת מקרא מלא בתורה ביום אכלך ממנו מות תמות ויש לתרץ לפי

כו'

שהוא שוגג ולפמ"ש התוספות דמיירי הכא ביסורין שהם מכוערים י"ל שהם קשים טפי ממיתה ומ"מ יש לעיין בזה דיסורי איוב ודאי מכוערין היו ואינו דומה שהיה בו עון מזיד דמפורש ביה איש תם וישר וירא אלהים וסר מרע ודו"ק: אף משה כו'. ומ"ד שמתו בלא חטא מפרש ליה להאי קרא יען לא האמנתם לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ הזה וגו' הא האמנתם בי זכיתם להכניסם לארץ ישראל אבל אין זה כדאי להיות מתים אי לאו דיש מיתה בלא חטא ודו"ק: [לבד מישי אבי דוד כו'. מפורש ס"פ קמא דב"ב]: בעטיו של נחש כו'. פרש"י מלשון עלה ובערוך פי' עוד פ"א מלשון קולמוס כמו עט סופר וגו' ע"ש וכתבו התוספות ד' מתו כו' והא דכתיב כי אדם אין צדיק וגו' ברוב ב"א קאמר עכ"ל ועי"ל גם שיש בו קצת חטא אינו ראוי למות באותו חטא וכה"ג כתבנו לעיל דמוכח כן מקרא דיען לא האמנתם וגו' למ"ד דיש מיתה בלא חטא ממשה ואהרן מיהו למסקנא מוקי לה כרשב"א דמשה ואהרן מתו בחטאם ואפ"ה ס"ל דיש מיתה בלא חטא כגון הנך ד' שמתו בעטיו כו' וא"ת מי עדיפי ממשה ואהרן וי"ל דלא אלא דלא חשיבי כותייהו ומחטא נמי לא חטאו עכ"ל וק"ל: ראובן חטא כו'. פירש"י במעשה בלהה עכ"ל דקדק לומר דבמעשה בלהה כמשמעו לא חטא אבל ודאי חטא בבלבול יצועי אביו כדקאמר דמעלה עליו כו' וזה שאמר רשב"א לקמן מוצל אותו צדיק מאותו עון כו' דהיינו מאותו עון ממש דמעשה בלהה אבל בחטא דבלבול יצועי לא היה מוצל וכה"ג פירשו התוספות לקמן גבי בני עלי לא חטאו: ויהיו בני יעקב י"ב מלמד כו'. כפרש"י ור"ל כיון דמתחיל ענין אחר והוא נפסק לפרשה אחרת ה"ל נמי לאפסוקי לפסוק אחר אי לאו להאי דרשה דמוסב אדלעיל דגם שהיה בראובן זה הגנות ויסכב וגו' מ"מ י"ב בניו היו סקולים כמו שלא היה באחיו זה הגנות ממש דויסכב קך לא היה בו זה הגנות ממש דויסכב וגו' ולא נכתב בו כן

ולרשע לטוב וגו'. הוא דאמר כי האי תנא דתניא ר"ש בן אלעזר אומר אף משה ואהרן בחטאם מתו שנאמר (במדבר כ) יען לא האמנתם בי וגו' הא [א]האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם. מיתיבי [ב]ד' מתו בעטיו של נחש ואלו הן בנימין בן יעקב ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד וכולהו גמרא לבר מישי אבי דוד דמפרש ביה [קרא] דכתיב (שמואל ב יז) ואת עמשא שם אבשלום תחת יואב על הצבא ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב וכי בת נחש הואי והלא בת ישי הויא דכתיב (ד"ה א ב) ואחיותיהם צרויה ואביגיל אלא בת מי שמת בעטיו של נחש מני אילימא תנא דמלאכי השרת והלא איכא משה ואהרן. אלא לאו רבי שמעון בן אלעזר היא וש"מ יש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ותיובתא דרב אמי תיובתא:

לג שם אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה שנאמר (בראשית לה) ויהיו בני יעקב שנים עשר מלמד ששקולים[א] כאחד אלא מה אני מקיים (שם) וישכב את בלהה פילגש אביו מלמד שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עם בלהה. תני ר' שמעון בן אלעזר אומר מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא בא מעשה זה

אלא משום פקודת עון: בעטיו של נחש. בעלתו של נחש שהסיא לחוה ולא בחטא אחרת שלא חטאו: בעטיו. כמו עטה ועטס (דניאל ב): ואחיותיהם. בבני ישי מסתעי: אלא לאו רבי שמעון בן אלעזר. דאמר משה ואהרן בחטאם מתו ומודה בהני: כל האומר ראובן חטא. במעשה בלהה: דכתיב. בההוא קרא ויהיו בני יעקב וגו' להוציא מלבך שלא

תוספות

ביסורי נגעים שהם מכוערים כדמייתי קרא: ד' מתו בעטיו של נחש. והא דכתיב (קהלת ז) כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ברוב בני אדם קאמר. וא"ת לרשב"א מי עדיפי אלו הד' ממשה ואהרן י"ל דלא הוי חשיבי כותייהו ומחטא נמי לא חטאו [א]: וש"מ יש מיתה בלא חטא ויסורין בלא עון. ואע"ג דמאי דקאמר אין יסורין בלא עון לא איתותב:

אלא ע"ש בלבול יצועו ונראה בזה מה שכינה בלבול יצועו לשכיבתו עם בלהה אשת אביו לפי מ"ש כי רחל היתה עקרת הבית וכל עצמו של יעקב לא עבד אלא ברחל ועל ידה נשא גם לאה והשפחות וע"כ בחיי רחל היתה מטתו תדיר באהל רחל ולכבודה גם אחר מותה העמיד מטתו באהל בלהה שפחת רחל ולפי מה שבארנו במס' יבמות שאמרו שם שהיה אברהם וזרעו אסורים לישא שפחה והוא נשא את הגר שפחת שרה לפי שנשתחררה הגר ממילא כדין הגושא לעבדו בת חורין דיולא לחירות וה"כ נ"ל ביעקב שהותר בשפחות אלו לפי שנשתחררו ממילא כשניתנו לו וראובן טעה בזה וחשב שלא נשתחררו בלהה וזלפה ממילא ולכך אמרו

[א] תוס' סד"ה ד' מתו. ומחטא נמי לא חטאו. (בתוס' שלפנינו לא מצאתי ועי' סוף דברי מהרש"א בזה הענין):

יד יוסף

א יומא פז ע"א. ויש לדקדק ל"ל לתלמודא ליתור לשון זה הא האמנתם בי כו' הלא קרא מפורש הוא יען לא האמנתם בי וי"ל דאי' בברכות כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא וחיותו של משה היה ק"כ שנה ומעשה זה היה בסוף שנותיו וא"כ קשה איך בא לידו חטא זה של מי מריבה לכך סיים הא האמנתם בי עדיין לא הגיע כו' שהיו מוסיפין להם שנים וא"כ עדיין לא עברו רוב שנותיו (גבולת בנימין): ב ב"ב יז ע"א ועי' בזוהר בראשית פסוק וינחם ה':

אהבת איתן

תקשי על רבי אמי ור' סימאי מ"ש ותסיתני בו לבלעו חנם דמשמע דבאמת לא היה באיוב עון שיהיה ראוי ליסורים דהיינו מצד הדין אבל על צד הדקדוק היה בו מחמת צדקתו וגם מחמת הסתה וקטרוג של השטן. אך מ"ש מהרש"א בפירוש לבלעו חנם בפ"ק דב"ב שהוא רק לפי כוונת השטן לא מחוור מהסוגיא דחגיגה כמ"ש שם בחידושי. וכן למאי דמסיק בשמעתין דיש יסורים בלא עון איכא למימר דיסורי איוב נמי היו בלא עון כלל רק מחמת אהבה או בעון הדור דכך היה המדה. והעיקר דר' סימאי דאמר שהיה בו עון ששתק בעצת פרעה ע"כ לאו דכ"ע היא דהא איכא למ"ד בב"ב (דף טו) דאיוב מעולי גולה היה כו' וא"כ לא היה כלל בימי פרעה ואפשר שלא היה בו עון: ד' מתו בעטיו של

גאון יעקב

דמשמע דדנין ביום וכתיב ושפטו את העם בכל עת ומתרצינן כאן בתחלת

הכותב

יש יסורין בלא עון וכו'. ראוי להסכים עם מאמר זה מה שכתוב בברכות פ"א ביסורין של אהבה:

הרי"ף

לא יענש מיתה ונראה דה"ק שהמיתה היא בעון מזיד וגם בחטא של שוגג אבל היסורין אע"פ שאין בידו חטא של שוגג לא יהיה נדון ביסורין אלא על עון של מזיד והכי דייק רש"י שפירש בלא חטא וחטאו של אדם גורם מיתה וכ"ש עון של מזיד וזהו שתפס רש"י בלשונו ואין יסורים בלא עון של מזיד קאמר דאין כאן אלא משום פקודת עון וכיון רש"י לומר שכל עצמו של רב אמי לא בא לשלול שהמיתה אינה בעון מזיד אלא בחטא אלא קאמר שהיסורין אינם באים משום חטא אלא משום פקודת עון וגם התוס' פירשו כן אין מיתה בלא חטא לפי שהגזרה באה אפילו על השגגה ואין יסורין בלא עון של מזיד. ועוד י"ל שמי שיש בידו חטא של שוגג אינו נענש ביסורין לפי שסופו ללקות על חטאו במיתה כי הוא בשביל חטאו ואדם אין צדיק בארץ שלא יחטא אבל כשיש בידו עון מזיד צריך למרק עונו ביסורין כדי שיהיה נקי לעולם הבא לפי שהמיתה אינה ממרקת אלא השוגג ולהיותו הולך זך בלי עון צריך לידון ביסורין בעוה"ז:

עין יעקב

דמה"ט הצדיקים שמתו עיקר ע"י חטא אדה"ר מתו ע"י נשיקה כי בדין של מעלה אין מומחה אלא הקב"ה בעצמו לכך אין דן יחידי אלא אחד ובזה מתורץ קושיות תוס' פ"ק דסנהדרין על הא דאמר רב נחמן כגון אנא דן דיני ממונות ביחידי: ושמע מיניה יש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון. עיין בתוס' שהניח בקושיא דהא אין יסורין בלא עון לא איתותב. ול"נ לתרץ דהיתה מה"ט באין יסורין על אדם כדי שלא יתרעם על אדה"ר לומר שבשבילו מוכרח למות לכך באין עליהם יסורים שמתוך יסורין מבקשין מיתה בפיהם ואין להם להתווכח עם אדה"ר אבל אם אין מיתה בלא חטא בלא"ה אי אפשר לו להתרעם וא"כ כשמסיק יש מיתה בלא חטא א"כ שפיר אפשר להתרעם על אדה"ר לכך קאמר יש יסורים בלא עון רק שלא יתרעם על אדה"ר: כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה. עיין במפרשי תורה ולי נראה לומר שראובן לא חטא במעשה שהרי לא כתיב וישכב עם בלהה פלגש אביו אלא את בלהה וגם מה דכתיב ויהי בשכון ישראל בארץ ההוא וילך ראובן

ענף יוסף

כו'. א"ל מקרה אחד לכולם. והמפרשים כולם ראו כן תמהו וכי לא ידעו מס"ש חטאו של אדם בעץ הדעת. ותירצו שתמיהתם היתה על שלא נתקבלה תשובתו של ק"ל שנה. לכאורה אינו מיושב. ומה השיב הש"י מצוה צויתיו וכו' והרי אין לך דבר שעומד בפני התשובה. גם מ"ש מקרה אחד לכולם אינו מובן. ויש לתרץ ונקדים מ"ש המפרשים בענין שאול ודוד שנמחל לזה ולא לזה עד שאמרו ז"ל כמה לא הלי ולא מרגיש כו' שאול באחת כו' וכי משוא פנים יש בדבר. ותירצו. והוא כי החקירה תחייב אשר לא יפול דבר ה' ארצה להבטל מכל וכל. רצוני שיבוא הצווי ליחידים מועטים מתי מספר אחד או שנים. וכשיבטלו הצווי ההוא היתה א"כ הציווי לריק. אין לך חטא גדול ממנו לבטל דבר ה' בכללו. אך המצוה הבאה לכלל רבים מבני העם. אם יעבור אחד על הצווי לא תבטל המצוה מכל וכל ואפשר שתתקיים ע"י אחרים. לא יגדל העונש כל כך. והנה שאול חטא בצווי שנתיחדה לו לבדו ואין לזרים אתו. וא"כ הפיל דבר השם ארצה שגדיל והכביד ענשו ולא ניתן לימחל. אך דוד חטאו היה במצוה המשותפת לו ולכלל ישראל ולא ביטל דבר

עץ יוסף

שאנשי הטבע ס"ל שהיה האדם מעותד למיתה מתחלת היצירה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה וזולתו שהכוונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם אבל דעת רבותינו אלמלא שחטא לא מת לעולם כי נשמה העליונית נותנת חיים לעד והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד והמלאכים סברי כאנשי הטבע ולכן שאלו מפני מה קנסת מיתה הלא גם בלאו הכי היה נידון במיתה והפסד מפני שהוא מורכב. ועל זה השיב להם הקב"ה מצוה קלה

המתורגמן. [א]) זייא ווארען גלייך.

זה לידו אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר (דברים כז) ארור שוכב עם אשת אביו ויבא חטא זה לידו אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פלגש אביו עלבון[א] אמו תבע אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי. עמד ובלבל את מצעה. אחרים אומרים שתי מצעות בלבל אחת של שכינה ואחת של אביו. והיינו דכתיב (בראשית מט) אז חללת יצועי עלה [א](אל תקרי יצועי אלא יצועיי). כתנאי (שם) פחז כמים אל תותר ר' אלעזר אומר פזת חבת זלת[ב]. ר' יהושע אומר פסעת על דת חטאת זנית. רבן גמליאל אומר פללת חלת זרחה תפלתך. אמר רבי גמליאל עדיין צריכין אנו למודעי רבי אלעזר המודעי אומר הפוך את התיבה ודורשה זעזעתה הרתעת[ג] פרחה חטא ממך. רבא אמר ואמרי לה רבי ירמיה בר אבא זכרת עונשו של דבר חלית עצמך חולי גדול פירשת מלחטוא:

לד שם [ב]אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה שנאמר (ש"א א) ושם שני בני עלי חפני ופנחס

רש"י

תחשדנו : ויבא חטא זה לידו. ויגזור הקב"ה שיהיו בניו מן המקללים. (אמר הכותב כיון הרב לדקדוק ערב אמיתי) : אחת של שכינה. כך היה יעקב עושה בד' אהלי נשיו מעמיד מטה לשכינה ובאותו אהל שהוא רואה בו [שכינה] הוא בא ולן אותה הלילה : חללת. אותו שם שעלה על יצועי דהיינו שכינה (מכלל) מדלא כתיב יצועי עלית. טעם אחר עד שלא נבנה אהל מועד היתה שכינה מצויה באהלי צדיקים : פחז. נוטריקון [הוא] : פזת. לשון עמא פזיזא (לקמן פח.). פיזזת. מהרת בעצמך וחטאת : זלת. זלזלת : פיללת. להנצל מן החטא : חלת. [כמו] ויחל משה (שמות לב) : זעזעת. יראת לחטא לר"א ור' יהושע חטא לרבן גמליאל ולמודעי בקש לחטא ולא חטא : חלית חולי גדול. להתאפק לכבוש יצרך : כל האומר בני עלי חטאו. באשת איש : אינו אלא טועה. ומיהו בבזיון קדשים

מהרש"א

שקראו לבני השפחות עבדים כי ולד שפחה כמותה ולזה לפי דעתו שבלהה היתה שפחת רחל ולא נשתחררה תבע עלבון אמו שתהא שפחת אחות אמי כו' ולזה אמר לפי דעתו שבלהה עדיין שפחה ולא נשתחררה ואינה אשת אביו כלל שאין קדושין תופסין בה ואינה אסורה לו לראובן באשת אביו מעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה דלפי דעתו הותר לו שכיבתו עמה ומטעם זה נראה שאמר הכתוב בד"ה כי בחללו יצועי אביו נתנה הבכורה ליוסף כמפורש פרק י"ג לפי שע"י בלבול יצועי של בלהה פגע בכבוד רחל שהיתה עקרת בית כמ"ש לעיל ע"כ ניטלה הבכורה ממנו וניתנה ליוסף שהוא בכור של רחל ודו"ק : ויבא חטא זה לידו כו'. עיין פרש"י והלשון דחוק ויותר נראה לפרש בהפך וה"פ כיון שנגזר שיהיה עתיד זרעו מן המקללים לא ה"ל להקב"ה להביא חטא זה לידו ואפשר שימאן לפרש כן משום דאמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וק"ל : אלא יצועיי כו'. מפרש"י נראה דל"ג ליה וכן במדרש ילקוט איתו ועיין פרש"י מהיכא יליף דב' מצעות בלבל ועי"ל דדריש ליה מדכתיב משכבי בלשון רבים הא' משכב אביו ממש והב' משכב השכינה אביו שבשמים וק"ל : ר"א אומר פזת חבת כו'. דרשו נוטריקון משום דלפי פשוטו ה"ל למכתב פחזת וע"כ דרשו מיניה פזת שמהרת לעבור בשתים דהיינו חבת באיסור א"א וזלת בכבוד אביך דהיינו באיסור אשת אב וכיולא בזה אמר רבי יהושע פסעת על דת אע"פ שאין בן נח מוזהר על אשת אב מ"מ עברת על דת התורה שעתידה לאסור אשת אב וחטאת בזה נגד אביך וזנית דהיינו באיסור א"א : פללת. פי' רש"י להנצל מן החטא עכ"ל ולאפוקי דלא נפרש שהתפלל אחר החטא דהא לר"ג משמע דבקש לחטוא ולא חטא מדאמר ר"ג צריכין אנו למודעי ור"ל חלת ופללת כו' לשון כפול להנצל מב' עבירות דלעיל ונראה דמש"ה קאמר ר"ג עדיין אנו צריכין למודעי משום דבדרשת ר"ג יש לפרש דחטא והתפלל על חטאו למחול לו וע"כ אמר צריכין אנו למודעי לדרוש בהפך זעזעת כו' דה"א לפרש אלא שלא חטא כלל וא"כ גם דרשת פללת כו' פי' להנצל מן החטא ולא חטא ונראה דהכי תנאי בתראי דסברי נמי דלא חטא היינו דלא חטא במעשה בלהה ממש אבל חטא בבלבול יצועי אביו כדקאמר כתנאי דאתיא הך דתבע עלבון אמו כו' כר"ג ור"א המודעי אבל בפי' האב"א על מדרש רבתי כתוב דג' מחלוקות בדבר כו' ע"ש ולא משמע כן מתוך סוגיא דשמעתין ויתיישב דבריו נמי במה שכינה בלבול יצועו בלשון שכיבה כי באמת בתחילה היה מחשבתו לחטוא ממש בשכיבה עם בלהה וע"י תפלתו ניצול מאותו עון כר"ג וכר"א המודעי ומ"מ מחשבתו זאת נעשית קלת בפועל לבלבל יצועי אביו משום עלבון אמו ע"כ כינה אותו עלבון בלשון שכיבה לפי מחשבתו וק"ל : שנאמר ושם שני בני עלי חפני כו'. דהאי קרא מיותר ואין לו ענין במקומו אי לאו לדרשה זו להשוותו מה פנחס לא חטא כו' וכתבו התוספות דלא חטאו במאי דכתיב אשר ישכבון אבל מבזין קדשים היו כדכתיב בטרם יקטירון וגו' ע"ש וכפרש"י לרב דפנחס לא חטא באשת איש דאשר ישכבון כו' ע"ש דמשמע דבטרם יקטירון נמי

עיון יעקב

אלא נראה כוונת ראובן היה לבלבל יצועי אביו דהיינו לפי שיעקב היה אכסניא שאסור בתשמיש המטה הלך ראובן לחדרה ליחד עם אשת אביו וע"י איסור יחוד זה תהא אסורה ליעקב אף ע"ג דקי"ל אין אוסרין על היחוד מ"מ הא פי' הר"ן סוף נדרים דבעל נפש יחמיר על עצמו לאסור אשתו עליו ע"י יחוד ובודאי גם יעקב יחמיר על עצמו ובזה בלבל יצועי אביו וזה שאמרו המ"ד בסמוך שהולך להתפלל על עצמו שינצל מהחטא כיון שנתיחד עמה : אפשר עתיד לעמוד זרעו על הר עיבל. הא דלא קאמר אפשר יעמוד על אבני אפוד וכדאיתא בסוטה דף לו ע"ש בחידושינו. וי"ל דמאבני אפוד אין ראיה שראובן עשה תשובה לכך נכתב שם אבל ליוסף הזהיר אביו קודם שיחטא ולא יאמר אחטא ואשוב אבל מהר עיבל אילו חטא בזה לא היה נגזר על בניו שיהיו מן המקללים וכפרש"י וק"ל :

הרי"ף

כל האומר ראובן חטא וכו' אל תקרי יצועי אלא יצועיי. מתוך לשון רש"י נראה דלא גרסינן ליה אלא יצועי עלה אותו שעלה על יצועי היינו שכינה ואי גרסינן ליה י"ל שהכוונה אל תקרי יצועי לפי שקודם אמר כי עלית משכבי אביך לשון רבים ואיך הוא אומר חללת יצועי לשון יחיד אלא יצועיי לשון רבים כדכתיב משכבי אביך לשון רבים :

ענף יוסף

המצוה בכללה סוקל עונשו ונסלח לו. ובזה יתבאר המאמר שלפנינו. שהרי כשעבר אדם הראשון על צווי הקב"ה ביטל דבריו לגמרי ולא תועיל התשובה כמו שהקדמנו. וזה שאמר מצוה צויתיו ר"ל בפרטות ואין לאחרים אתו וביטל כל המצוה. ולזה נתגדל ענשו ולא הועילה תשובתו. וכמו כן במשה ואהרן שהצווי קח את המטה וגו' ודברתם אל הסלע וגו' להם לבדם נתנה הפקידה ולא עבר זר בתוכם. ויהיה החטא מה שהיה ביטלו הצווי מכל וכל. ולכך לא נתקבלה תשובתם. וזה שאלו מה"ש והרי משה ואהרן כו' השיבם הש"ת מקרה אחד לכולם. ירצה כולם שוים בחטאם כמות זה כן מות זה (ספר קול נהי) : והא

עץ יוסף

צויתיו והיה בו די להצילו ולהגן עליו בחפצי שיהיה הקיום בו לעד (כדעת רבותינו) ומפני שעבר עליה נשאר על טבעו (עי' במיני תרגימא סדר בראשית) :

לג עלבון אמו תבע. שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה לפי שהיתה שפחת רחל בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכן בלבל וא"ת מ"מ ליעקב ולמה לא נתן באהל לאה וי"ל לפי שיעקב היה סבור שלאה אינה תרלה ליקח משום שלא נתן מטתו בחיי רחל באהלה ג"כ עכשיו אינה תרלה ליקח כדרך שהנשים עושים אבל ראובן שהיה רגיל אצל אמו וידע שתקח מש"ה הלך ובלבל (מהרש"ל) : פזת חבת זלת. דריש פחז נוטריקון דאחד מל"ב מדות שהתורה נדרשת בהם היא נוטריקון (יפ"ת) : פסעת על דת. שתענש כעובר על כל התורה וכמו שאמרו בגמ' רבה ובתנחומא שהנואף כעובר על עשרת הדברות (יפ"ת) : זעזעת. פרש"י יראת לחטא וקשה דהא זהו שקאמר אח"כ הרתעת מלשון רתת ולי נראה שפי' זעזעת שילרך הזיע אותך ורצית לחטא אבל הרתעת וחרדת ופירשת מן העבירה ופרחה החטא ממך וראיה לזה הפירוש דאיתא במדרש שה"ש פ"ד סי' ה' אמר להם משה דבריכם סותרים זה את זה אמרתם ולא נפקד ממנו איש לערוה ולחטא ואמרתם ונקרב את קרבן ה' אלו לא חטאתם קרבן זה למה א"ל כו' אפשר שלא הזיע יצה"ר קימעא ועל אותה הזעה של יצה"ר אנו אומרים להביא קרבן ע"כ :

ששו

יד יוסף

א רש"ל מ"ז וערש"י: ב יומא ט ע"א נ"כ פרשה פ"ס:

חדושי גאונים

פחז כמים גו'. ר"א אומר פזת חבת זלת כו'. האלהי הגזה הרגיש ליישב הקדמת דברי יעקב אבינו. במאמר ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני.

אהבת איתן

נחש. כתבו התוס' והא דכתיב כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ברוב מיני אדם קאמר והוא דחוק ועי' מ"ש מהרש"א בח"א ויש ליישב בטוב ע"פ דברי האר"י זצוק"ל שכתב בפירוש הסבא פ' משפטים דכוונת המתים בעטיו של נחש דאין לומר שלא חטאו כלל אפי' חטא אחד דא"כ לא היה היצה"ר נאחז בהם כלל ולא היה להן למות כלל כי אין המיתה והפסד אלא בגוף הנמשך מצד היצה"ר אך ודאי שחטא אחד חטאו. ואמנם זה היה מחמת זוהמת אדה"ר בעטיו של נחש. וגם צריכים שיבלוע עליהם. היצה"ר פעם א' כדי שיהיו בעלי בחירה ואח"כ לא חטאו עוד כלל עכ"ד. ונסתלקה בזה קושי' התוס'. וכן א"ש עפ"ז הא דאי' בברכות (דמ"ו) ולוקה נפשות במשפט דאף המתים בעטיו של נחש יש להן עכ"פ איזה חטא שעל ידו מתו במשפט לפי מעלתם ע"ד וסביביו נשערה כו'. וש"מ יש מיתה בלא חטא ותיובתא דר' אמי. הקשה בס' לוית חן פ' בחוקותי דמאי קושיא על רב אמי מהנך ד' שמתו בעטיו של

גאון יעקב

דין דווקא ביום אבל גמר דין הוי אפי' בלילה. ופי' רש"י שם דלשון משפט משמע דהוא גמר דין. ויובן המאמר דר"א הרגיש דכתיב בפסוק פ' במשפט יבא

ופנחס כהנים לה'. סבר לה כרב דאמר [רב] פנחס לא חטא מקיש חפני לפנחס מה פנחס לא חטא אף חפני לא חטא אלא מה אני מקיים (שם ב) אשר ישכבון את הנשים [א]מתוך ששהו[א] את קיניהן שלא הלכו אצל בעליהן מעלה עליהם הכתוב כאילו שכבום. גופא אמר רב פנחס לא חטא שנאמר (שם יד) ואחיה בן אחיטוב אחי אי כבוד בן פנחס בן עלי כהן ה' וגו' אפשר חטא בא לידו והכתוב מיחסו והלא כבר נאמר (מלאכי ב) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה (וגו' לא יהיה לו) ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה' צבאות [ב]אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה. אלא לאו ש"מ פנחס לא חטא אלא הא כתיב (שמואל א ב) אשר [ג]ישכבון ישכבן כתיב. והכתיב (שם) אל בני כי לא טובה השמועה. אמר ר"נ בר יצחק בני כתיב. והכתיב מעבירים א"ר הונא בריה דרב יהושע מעבירם [ד]כתיב. והכתיב

רש"י

חטאו: דאמר רב. לקמן בשמעתין פנחס לא חטא ויליף לה מקרא ורבי יונתן יליף לה לחפני מהאי קרא דמקיש חפני לפנחס: ששהו את קיניהן. שהיו משהין להקריב שום קרבן אלא בקושי [דכתיב (ש"א ב) גם בטרם יקטירון את החלב וגו' וכשהיו זבות ויולדות באות ממקום אחר לשלה] (וכשבאות הזבות והיולדות) להקריב את קיניהן ואם היו משהין מלהקריבם והנשים לא היו יכולות לסמוך עליהם שיקריבום והיו שוהות שם ולא היו חוזרות אצל בעליהן עד שיראו קיניהן קרבין והיו טהורות לקדשים וליכנס לעזרה לפיכך מעלה עליהם כאילו שכבום שהיו מונעין אותן מפריה ורביה: פנחס לא חטא. באשת איש דאשר ישכבון את הנשים אינו אלא חפני לבדו: ואחיה בן אחיטוב וגו' כהן ה' בשילה נושא אפוד. הרי שמייחסו לשבח ומזכיר עליו שם פנחס אבי אביו: אפשר בא חטא לידו והכתוב מיחסו. לשבח ואת בן בנו מיחסו אחריו: והכתיב. גבי עבירה דנואפים: יכרת ה' לאיש וגו'. והאי קרא בבא על הגויה ועל הזונה משתעי כדדרשינן ליה באלו הן הנשרפין (סנהדרין פב.) דכתיב לעיל מיניה כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר ודרשינן כי חלל יהודה קודש זה זונה וכן הוא אומר לא תהיה קדשה וגו': ער. חריף להבין ולהורות בין החכמים כדאמרינן בעירובין (דף נג:) אהרנית ערנית: ואם כהן הוא וכו'. וכאן מיחס כהן מגיש מנחה אחר פנחס: והכתיב אל בני כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה'. אביהם היה מוכיחם: והא כתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתיב. קשה בעיני שם החכם הנזכר כאן כי אומר אני שטעות גדול הוא ולא גרס לה להאי מילתא שהרי בספרים מוגהים כתיב מעבירים וגם במסורה גדולה במקום שמנויין שם כל התיבות (שכתוב

תוספות

חטא ולכך לא פריך מיניה לרב אלא מאשר ישכבון ולא פריך מבטרם יקטירון וק"ק דא"כ מאי פריך מאל בני כי לא טובה השמועה וגו' דאימא על שמבזין קדשים היה אומר להם כך וכן לגירסא דפריך ממעבירים מלשון עבירה ואימא על עבירת בזיון קדשים קאמר וי"ל דלפי אותה גירסא סמיך אסיפא דקרא דכתיב מעבירים עם ה' דמשמע שבניו מביאים עם ה' לידי עבירה והיינו עבירה אשר ישכבון את הנשים דהיינו עם ה' אבל עבירת בזיון קדשים לא הוי עבירת עם ה' כלל אלא עבירתם כלפי שמיא ועי"ל דהאי קרא אל בני כי לא טובה וגו' לעיל מיניה כתיב אשר ישכבון וגו' דעלה קאי: [לא יהיה לו ער בחכמים כו'. מפורש פרק הנשרפין ע"ש: והא כתיב מעבירים.

תוספות

מעבירם כתיב. תלמוד שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט את ישראל ארבעים שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה אחר מותו כמו בחייו ובכל ספרים שלנו כתיב עשרים שנה (שופטים טז):

הרי"ף

סבר לה כרב וכו'. אין להקשות בין לרבי יונתן ובין לרב אמאי לא ילפי מדכתיב ושם שני בני עלי כהנים לה' ואם חטאו בעריות היאך היו כהנים לה' והא כתיב לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' הא לא קשיא לפי שהכתוב הזה מדבר קודם לכן כשבא אלקנה ואשתו אל עלי ושם שני בני עלי כהנים לה' אבל אח"כ כתוב אשר ישכבון את הנשים ואפשר שחטאו אח"כ אבל מהאי קרא דכתיב ואחיה בן אחיטוב בן פנחס כהן לה' מוכח שפיר דהאי קרא נאמר כמה שנים: **אפשר** חטא בא לידו והכתוב מיחסו וכו'. ותימה לי דהאי קרא כתיב בבעל בת אל נכר וכאן נאמר ישכבון את הנשים הצובאות שמדבר בבנות ישראל ושמא היינו הכי דכתיב הכא בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל וכתיב בפרשת עריות כי כל התועבות האל עשו אנשי הארץ. וכתיב בתריה יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה וגו'. ועוד יש לדקדק אריכות לשון שאמר אפשר חטא בא לידו כיון שהוא מקשה מכח דכתיב התם לא יהיה בן מגיש מנחה לה' והכא כתיב כהן לה'. מה צורך עוד לומר אפשר חטא בא לידו והכתוב מיחסו. ונראה שרב בא להוכיח שלא חטא פנחס לא בעריות ולא באכילת בשר הקדש קודם הקטרת אימורין. וענין פרישות העריות הוא מדכתיב כהן לה' והכתוב אמר בעריות לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' וענין שלא חטא בהקרבת האימורין הוכיח מדמיחסו הכתוב ואפשר חטא בא לידו אע"פ שהיה חטא קל והכתוב מיחסו אלא ודאי פנחס לא חטא כלל לא בזה ולא בזה ורבי יונתן סבר דפנחס לא חטא בעריות ומקיש חפני לפנחס אבל בהקטרת אימורין שניהם חטאו כמו שאפרש לקמן בס"ד: **ששהו** את קיניהן וכו'. נראה לי דכיון שהיו להוטים אחר גרונם לומר תנה בשר לצלות לכך כשהיו רואים את היולדת שמביאה קן תורים שאין בו חלק לכהן היו משהין אותו עד למחר כדי להקריב קרבן בהמה שיש בו חלק לכהן. ומתוך שהיו משהין קיניהם היו שוכבות פתח אהל מועד עד למחר שיקריבו קיניהן ובזה אני מדקדק דכתיב ישכבון בנו"ן היל"ל ישכבו וכו' אלא כאן רמז שלא חטאו במשכב חס ושלום אלא ששהו קיניהן ומתוך כך ישכבון את הנשים שהיו גורמים ששוכבות ולנות הנשים פתח אהל מועד ואינם חוזרות לביתם עד הקריבו קיניהם והיו העם העוברים שם רואים את הנשים שוכבות שם ומהרהרים בהרהור רע וז"ש מעבירים עם ה' על העוברים

עין יוסף

לד ששהו את קיניהם. עי' רש"י ופי' הקרא הכי הוא (ואת אשר ישכבון את הנשים) ולהורות שאין הדבר כמשמעו חלילה להם משכוב אותם לזה אמר (הצובאות) שלהיות שהנשים הללו הן הן המוסיפות בצבא ישראל וכעת בשיהוי קיניהם ישכבו שם פתח אהל מועד. לכן העלה עליהם הכתוב כאילו שכבום ולפ"ז אומר פתח אהל מועד חוזר אל אשר ישכבון הנשים הצובאות והיכן ישכיבון לישן בפתח אהל מועד ישכבון שמחמת שהיו משהין את קיניהם לא הלכו לביתם ולנו אצל פתח אהל מועד: **אפשר** חטא זנות בא לידו והכתוב מיחסו לשבח ואת בן בנו מיחסו אחריו. והכתיב גבי עבירה דנואפים יכרת ה' לאיש וגו' והאי קרא בבא על הנכרית ועל הזונה משתעי כדדרשינן ליה באלו הן הנשרפין דף פב ע"א דכתיב לעיל מיניה כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר ודרשינן כי חלל יהודה קדש זה זונה וכן הוא אומר לא תהיה קדשה וגו': ואם כהן הוא כו'. וכאן מיחס כהן מגיש מנחה אחר פנחס אלא לאו ש"מ פינחס לא חטא והנה מזה לא מוכח רק שלא חטא בא"א ממש אבל זה לא מוכח שלא חטא אפי' בשהיית קיניהם שמחמת זה העלה הכתוב עליהם כו' שאף שאמרינן שבזה חטא פנחס מ"מ לא יקשה מיכרת ה' לאיש וגו' משום דהתם מיירי בזנות ממש וא"כ קשה מאי מקשה הגמרא אלא הא כתיב אשר ישכבון הא זה דכתיב ישכבון הוא משום ששהו כו' העלה כו' כאילו שכבום. ולמה צריך הגמרא לתרץ ישכבן כתיב ונראה דס"ל להגמ' דרב דאמר פנחס לא חטא פי' לא חטא כלל לא במעשה ממש ולא בשהיית הקנים. אבל חפני חטא ממש בא"א וזהו שסיים רב אלא הא כתיב אשר ישכבן כתיב לשון יחיד שקאי על חפני לבד. וס"ל לרב דאי בפנחס אפי' חטא שהיית הקנים והעלה עליו הכתוב כאילו שכבם לא היה הכתוב מייחסו וזהו שאמר אפשר חטא בא לידו כו' אבל רבי יונתן ס"ל כרב רק בזה שפנחס לא חטא בזנות ממש כיון דהא דכתיב יכרת ה' וגו' מיירי בזנות ממש אבל בשהיית הקנים חטא ג"כ פנחס וס"ל לרבי יוחנן מדמקיש הכתוב חפני לפנחס א"כ מה פנחס לא חטא בזנות ממש אף חפני לא חטא בזנות ממש והא דכתיב אשר ישכבן לשון רבים משום שהעלה על שניהם כאילו שכבום במה ששהו את קיניהם: והכתיב אל בני כו'. מדאמר אל בני במעשיכם זה אל תחד כבודי שתקראו בני הלוים שאל תקראו בני אתם שלא יפגום כבודי עליכם גם אמר אל בני אבדתם

ענף יוסף

לד והא כתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתיב. עי' ברש"י אבל בביאורי באר שבע על אסתר כתב שכן צריך להיות והא כתיב מעבירם חסר. ותירץ מעבירים כתיב מלא כי ס"ד שכל הענין של הפרשה שם כתיב כולם חסרים כמ"ש לו בתחלה בכמה מלות חסר כתיב ומסתמא גם מלה מעבירים כתיב חסר ואם תדרוש הכתוב אם כן כאן שהרי"ש בקמ"ץ והמ"ם לכנוי רבים נסתרים לפי הכתוב ואם כן פירושו שמעביר הקול על שני בני עלי שהם לשון רבים. ותירץ שזה כתיב מלא ואין כאן כנוי רק שהטעם הם מעבירים הקול על בני עלי עכ"ל ועיין שם בארוכה:

יד יוסף

א דרשו כן מדכתיב ישכבון בתוספת נו"ן להקטין הענין שלא שכבום ממש. (בנין שלמה): ב סנהדרין פב ע"א: ג עי' תוס' שם ד ע"א ד"ה ורבנן: ד עי' בגליון הש"ס בשם הגאון ר' עקיבא זצ"ל:

חדושי גאונים

להיותם דרך הפלאה למ"ם את"ז פתז כמים גו' וכל בני ישראל ישמעו תוכחתו וממנו יקח לעבוד את ד'. והנה דעת ר"א שרמז להם. לבל יתפתו מהמסית והמדיח. גם מדבר קל וקטן. כי כן דרכו של יצה"ר.

אהבת איתן

נחש דהא בנימין ועמרם וישי וכלאב בן דוד דכולן היו קודם יחזקאל שאמר הנפש החוטאת היא תמות וביטל פוקד עון אבות על בנים כדאיתא במכות וקודם לכן היו ראוין למות בלא חטא עצמן רק מחמת עטיו של נחש דהיינו בחטא אדה"ר שנקנס על חטאו מיתה לו ולדורותיו כדאיתא במדרש רבה על פסוק מות תמות והיינו משום דכן היא המדה לפקוד עון אבות על בנים. אך לאחר שביטלה יחזקאל ואמר בן לא ישא בעון אב הנפש החוטאת וגו' קאמר רב אמי שפיר דאין מיתה בלא חטא והניח בקושיא ולק"מ דהא מוכח לקמן ס"פ שואל (דף קנב ע"ב) דקללה של אדה"ר כל דורותיו שוין בהן וש"מ דזה לא נתבטל ממאמר יחזקאל. והטעם מובן עפמ"ש בס' הגלגולים שכל נשמות הדורות היו כלולות באדה"ר קודם שחטא וכלם טעמו טעם אכילתו מעץ הדעת: פנחס לא חטא. פרש"י באשת

גאון יעקב

דמשמע דהוא גמר דין. וע"ז שאל ר"ח מאי דכתיב ה' במשפט יבא. משמע גמר דין. וכוה לי

המתורגמן. א) אויפגעהאלטען.

(שם) בני עלי בני בליעל מתוך שהיה לו לפנחס למחות בחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא :

לה שם אא"ר שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל האומר [דף נו ע"א] בני שמואל חטאו אינו אלא טועה שנאמר (שמואל א ח) ויהי כאשר זקן שמואל וגו' ולא הלכו בניו בדרכיו בדרכיו הוא דלא הלכו מחטא נמי לא חטאו אלא מה אני מקיים (שם) ויטו אחרי הבצע שלא עשו כמעשה אביהם שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות ישראל ודן אותם בעריהם שנאמר (שם ז) והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל והם לא עשו כן אלא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לחזניהם[א] ולסופריהם. כתנאי [ב]ויטו אחרי הבצע ר"מ אומר חלקם שאלו בפיהם רבי יהודה אומר מלאי הטילו על בעלי בתים ר"ע אומר קופה יתירה של מעשר נטלו בזרוע רבי יוסי אומר מתנות נטלו בזרוע :

רש"י

בהן יו"ד דלא קרין) [דלא כתוב בהן יו"ד וקורין] ולא נמנה זה והם מנויין על פי החשבון וזו אינה קושיא דהאי מעבירים לאו לשון עבירה היו אלא לשון ויעבירו קול במחנה (שמות לו) והכי קאמר להו לא טובה השמועה אשר אנכי שומע את עם ה' מעבירין ומכריזין וקובלים עליכם והאי מעבירין לשון רבים הוא ואעם ה' קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים : בני שמואל חטאו. במקח שוחד והטיית דין: לחזניהם. שמשיהם שסוכרין אותם לילך ולהזמין את הנקראים לדין : ולסופריהם. לשטרי ברורים ולאגרות שום : מלאי הטילו על בעלי בתים. נותנים להם פרקמטיא לעסוק בה ולתת להם השכר ומתוך כך היה נמשך לבם להטות דין כשבאים לפניהם לדון והיינו חטאם : חלקם שאלו בפיהם. מעשר ראשון הראוי להם [שלויים היו] שואלים בפיהם ומתוך שהיו גדולי הדור ושופטים לא היו מונעים מהם ושאר לויים עניים מלטערים. ולרבי מאיר לא חטאו בהטיית משפט : קופה יתירה. יותר מן הראוי : מתנות. זרוע לחיים וקיבה והם לא היו כהנים. ל"א מתנות לויה כגון מעשר וקרא כתיב ונתן לכהן ודרשינן ולא שיטול מעצמו בשחיטת חולין פרק הזרוע (קלג.) והוא הדין לכל מתנות

תוספות

מתוך שהיה [לו] לפנחס למחות. ופליג אר' יונתן דאמר שניהם לא חטאו:

מהרש"א

עי' פרש"י ובחידושינו בהלכות פי' לפירושו] : והא כתיב בני בליעל כו'. האי קרא אע"ג דגבי בזיון קדשים כתיב מ"מ משום זה לא הוי קרי להו בני בליעל אלא משום דאשר ישכבון וגו' דהיינו אשת איש דאשכחן לשון זה גבי זנות דא"א בני בליעל נסבו את הבית וגו' בני בליעל אשר בגבעה וגו' וק"ל : שלא עשו כמעשה אביהם כו'. והיינו שלא הלכו בדרכיו בדרך שהלך שמואל בכל שנה לסבב העיירות ולשופטן שם אלא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לחזניהן כו' ר"ל לחזניהן ולסופריהן שבעירן דאלו סבבו גם הם עמו אפשר היתה הוצאתם מרובה על שכרן גם בעירן אפשר שאלו יותר מכדי שכרן לומר שאין להם פנאי מפני שיש להם עסקו עירן המוטל עליהם והיינו ויטו אחרי הבצע להרבות להן ממון דרך איסור ואמר על זה ויקחו שוחד דהיינו שע"י שהיו מרבין להן שכר באו השמשים וחזניהם ליקח שוחד דהיינו ליקח מאחד מהם שכר הרבה יותר מלחבירו ועי"ז אמר ויטו משפט שהשמשים והסופרים מסוין להטות משפט כמ"ש בפרק ב"מ שזהו קלקול הדין שאמרו שם וק"ל : רבי יהודה אומר מלאי כו'. עיין כל זה בפרש"י ועי"ל ע"פ מ"ש בר"פ דייני גזירות דאסור לדיין ליטול אגרא דהוי בכלל מקבלי שוחד אם לא שכר בטלה דמוכחא והם שאלו חלקם ושכרם מן הדין בפיהם גם באגרא דלא מוכחא ור"י דאמר מלאי הטילו כו' והיינו ויקחו שוחד ויטו משפט דכתיב בהו כדאמרינן פרק בתרא דסוטה משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים רבה השוחד והוטה המשפט כו' ע"ש : קופה יתירה כו'. פרש"י יותר מן הראוי עכ"ל והוא דחוק דא"כ באוכלי טבלים שהוא במיתה נחשדו ואין זה בכלל ויטו אחרי הבצע וגו' ונראה לפרש ע"פ מ"ש דטובת הנאה בנותן מעשר הוא לבעלים ליתן לאיזה לוי שירצה וקאמר דאותה קופה יתירה דהיינו המעשר שהפרישו ב"ב מגרנס ליתן לאיזה לוי שירצו נטלום הם בזרוע ור' יוסי שאומר מתנות כו' ע"פ מ"ש פ' הזרוע מדכתיב במתנות מאת העם מספקא לן בלוים אי מקרו עם אם לאו ואין נוטלין מהם והם אין נוטלין מאחר וקאמר התם

יד יוסף

א ב"ר פ' פ"ה : ב חולין קלג ע"א תוספתא סוטה פי"ד:

חדושי גאונים

היום אומר לו עשה כך. (לקמן דף פג) ומחר כו'. שהרי ראובן הוא כח"ו. וראשית און"ו. והיה מן הראוי שיהיה לו יתר שאת (ע"ד המאמר אליך ד' נפשי אשא) מהמשכת כחו של יעקב מיראתו הפנימית הכהניית) ויתר עז. וגבורה לכבוש את יצרו. מהמשכת ראשית און"ו. אולם הפחז כמים. אשר יש לו לראובן בטבעו. היה נסבה אל שלילת השאת ושלילת העוז. ועל זה אמר · פחז.

אהבת איתן

היה. והקשה מהרש"א דמשמע דבטרס יקטירון דהיינו בבזיון קדשים חטא וא"כ מאי פריך מאל בני וגו' דאימא דעל שהיו מבזין קדשים היה אומר להן כך. וי"ל דפריך לרב לשיטתו דבקדושין (דף פא) מוכח דמפרש קרא דאל בני על א"א עיי"ש :

גאון יעקב

למכתב ה' בריב יבא עם שריו כדכתיב נצב ה' לריב. והיכן מצינו כאן גמר דין. ואיפו התחלת דין הי' בכאן. ותי' ר"ח זה הדקדוק עם קושי' אחרת דבלא"ה קשה כאן דכתיב עם שריו ועם זקניו אם שרים חטאו כו' אלא ע"כ צ"ל על זקנים שלא מיחו בשרים. וא"כ אחר דהעונש היה שלא מיחו ניחא וכתיב ה' במשפט דלשון משפט הוה גמר דין. כי זה היה גמר דין של הקב"ה כי תחילת דין היה בהצלת צדיקים ובגמר דין גם על צדיקים היה העונש שלא מיחו. שנא' וממקדשי תחילו (הרב ר' קלונימס הזקן ליכטשטיין):

עין יעקב

מעלה עליהם הכתוב כאלו שכבום. וזה מדוקדק בפסוק שם למה תעשון כדברים האלה בכ"ף הדמיון שלא עשו הדברים ממש וכאשר הוכיח איש אלהים את עלי על דבר בניו לא הוכיחם על דבר שכיבת הנשים רק על בזיון קדשים הוכיחם:

כל האומר בני שמואל חטאו אינו אלא טועה. נ"ל דעיקר דיוקא מתיבת בניו דמיותר דהא עליהם קאי אלא ודאי דאתי לאשמועינן דלא חטאו הם ממש כי בניו היו רק בדבר זה שלא הלכו בדרכיו ויטו אחרי הבצע קאי על חזניהם וסופריהם : אפשר

הרי"ף

דרך שם ומעלה עליהם הכתוב כאילו שכבום באותו הרהור : **מתוך** שהיה לו לפנחס למחות ולא מיחה וכו' וכתבו התוס' ופליג אדרבי יונתן דאמר שניהם לא חטאו. וקשה דאמאי לא הוכיחו כן התוס' מלעיל דאמר לרב ישכבן כתיב דהיינו חפני חטא ופנחס לא חטא ורבי יונתן אמר שניהם לא חטאו. ועוד נבאר מה זה היה לרבי יונתן דדריש הקישא שניהם לא חטאו. ורב לא דריש הקישא וחפני חטא ולא פנחס. ונראה דכיון דיליף רב דפנחס לא חטא מדכתיב אחיה בן אחיטוב בן פנחס כהן לה' ומשום הכי ישכבן כתיב על חפני בלבד אם כן יש לומר דסבר כרבי יונתן דשניהם לא חטאו בעריות אבל בהקטרת אימורין רב סבר דפנחס לא חטא וחפני חטא. וכן נראה מדברי רש"י והתוס' ז"ל שבדבר ערוה שהוא ישכבון כפשוטו לא חטא. אבל בהקטרת אימורין שמעלה הכתוב בשיהוי קיניהן כאלו שכבום חפני חטא ולא פנחס ומעלה עליהם הכתוב כאלו שכבום הוא לחפני על שהיה קיניהן והיינו ישכבן כתיב על חפני בלבד והקישא דחפני ופנחס מדריש על עריות כי שניהם לא חטאו אבל הכא דאמר ומתוך שהיה לפנחס למחות משמע דחפני חטא גם בעריות. א"כ פליג אר' יונתן דאמר שניהם לא חטאו :

מה אני מקיים ויטו אחרי הבצע וכו'. וקשה דהאי דלא עשו כמעשה אביהם יליף מלא הלכו בניו בדרכיו דהיינו לחזור בכל מקומות ישראל ודן במקומותם ובניו לא עשו כן אבל היכי שייך עם ויטו אחרי הבצע כך הול"ל מה תלמוד לומר ויטו אחרי הבצע שהיו מרבים לחזניהם וכו'. וי"ל דכיון שהיו מרבים שכר לחזניהם הם השמשים שהולכים להזמין לבעלי הריב להביאם לדין לפניהם העלה עליהם כאילו נטו אחרי הבצע שבשביל חמדת ממונם לא ביטלו מלאכתן להלוך בדרכי אביהם שהיה הולך מעיר לעיר לדונם ומתוך זה מרבים שכר לשמשיהם שילכו להזמין לבעלי דינין ואילו הלכו הם וסבבו העיירות כמעשה אביהם לא היו צריכין להרבות שכר שמשיהם : **כתנאי** ויטו אחרי הבצע וכו'. אין להקשות דרבי יונתן לא אמר כחד מהני תנאי דאיכו אמר מרבים שכר לחזניהם ואינהו אמרי חלקם שאלו בפיהם א"נ מלאי הטילו א"נ קופה יתירה של מעשר נטלו א"נ מתנות נטלו בזרוע די"ל דרבי יונתן סבר דלא חטאו בהטיית דין וכן הני תנאי רבי מאיר ור"י ורבי יוסי סברי שלא חטאו בהטיית משפט. אבל רבי עקיבא דאמר קופה יתירה של מעשר נטלו בזרוע היינו הטיית משפט הישר :

עין יוסף

שמכם הטוב שנקראתם עד עתה בני עלי ועכשיו בני בליעל וגם בזה יש לי העדר כבוד כי אילו קראו לכם אנשי בליעל היה הפגם מגיע לכם לבדכם משא"כ עכשיו שקראו לכם בני בליעל כאילו אתם בנים של איש הבליעל דקורין לרשיעא בן לדיקא רשיעא בן רשיעא. ואלו לא הוי בפנחס אלא בזיון קדשים לבד לא היה אומר כזה :

לה מלאי הטילו על בעלי בתים. זה אתיא כרבי ברכיה שאמר בב"ר פ' פ"ה מברכתא (פי' שיירא) היתה עוברת בבאר שבע (שבס היו שופטים בני שמואל כדכתיב בספר שמואל) והיו מניחים צרכי צבור ועוסקים בצרכי עצמן ומכה אותו מעשה מעלה הכתוב כאילו לקחו שוחד ע"כ. וזהו שאמר רבי יהודה מלאי הטילו כו' פי' הטילו על ב"ב פרקמטיא שלהם לעסוק בה לתת להם שכר. והיה להם היתר בדבר לפי שעסקו בצרכי צבור שפרנסתם מוטל עליהם וכמ"ש בח"מ סי' ט' שחובה על ישראל לפרנס דייניהם וחכמיהם העוסקים בצרכי צבור ואין בזה תורת שוחד אלא שאין זה אלא בעוסקים בצרכי צבור באמונה שמניחים צרכיהם ועוסקים בצרכי צבור אבל אילו הניחו צרכי צבור ועסקו בצרכי עצמן בסחורה עם השיירא הרגילה לעבור בבאר שבע וממילא לקחו חלקם שלא כדין אלא שמ"מ הבעלי בתים הנכבדים מילאו רצונם בהיותם גדולי הדור ושופטים ונתקרב דעתם אצלם והטו דין לפיכך העלה עליהם הכתוב כאילו לקחו שוחד והטו דין (נזה"ק) וזהו דאמרינן פרק בתרא דסוטה משרבו מטילי מלאי על ב"ב רבה השוחד והיטה המשפט :

[א] המתורגמן, אידרע אויפזעהער.

סנס

ההוא ליומא דחטף מתנתא כו' ה"ג הכא קאמר ר"י בבני שמואל דהוו חטפי מתנתא מאחרים בזרוע וק"ל : וכאן כתיב לעשות שביקש כו'. באחאב נמי כתיב כה"ג התמכר לעשות הרע וגו' אלא דהא כתיב ביה נמי ויעש הרע וגו' ולא כתב באחאב לעשות רק גבי התמכר דהיינו שמסר עלמו לעשות הרע וכן גבי מנשה כתיב לעשות הרע הא כתיב ביה נמי ויעש הרע אלא דגבי ויתעס דקאי על ישראל כתיב לעשות משא"כ בדוד דלא כתיב בעשייתו הרע ויעש הרע אלא לעשות הרע וק"ל : שבקש לעשות כו'. עיין פרש"י גם כי לשון כל היולא למלחמת בית דוד כו' משמע קודם שיולא הוא נותן לה גט ומההיא דמייתי עלה ואת ערובתם תקח גו' משמע דמתוך המלחמה דרך לשלוח גט אחר שרואה מקום סכנה שמא יהרג ולולא פירושו נראה בפשיטות שקודם שיולא למלחמה היה נותן גט לאשתו אלא דאחי דוד עברו על הדרך מלתת גט קודם שילאו ושלא אביהם ישי להם שישלחו גט לנשותיהם מתוך המלחמה והא דקאמר הכא שבקש לשכב עמה באיסור היינו לפי מחשבתו שלא ידע אז שימות אוריה ויתקיים התנאי למפרע ושלא חטא לפי האמת שנתקיים התנאי שמת במלחמה והוי גט ולפירוש ר"ת שכתבו התוס' שהיה מגרשה לגמרי בלא שום תנאי היינו נמי שבקש לעשות לפי מחשבתו שלא ידע שהיה

כהונה ולויה : דוד חטא. בבת שבע קודם שקבלה גט וכו'. כתוב הפירוש בכתובות (דף ט) : שבקש. לשכב עמה קודם שקבלה גט שהיה בעלה שולח לה מן המלחמה שאם ימות לא תיזקק ליבום או שמא יהרג ואין מעיד עליו ותתעגן אשתו או שמא יהא שבוי כדאמרינן לקמן כל היולא למלחמת בית דוד וכו' : משונה רעה זו. בכתיבתה ובלשונה : שהיה לך

לו שם [א]אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר (שמואל א יח) ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו [ב]אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו אלא מה אני מקיים (שם ב יב) מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע שביקש לעשות ולא עשה. אמר רב רבי דאתי מדוד מהפך[א] ודריש בזכותיה דדוד מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע רבי אומר משונה רעה זו מכל רעות שבתורה שכל רעות שבתורה כתיב בהו ויעש וכאן כתיב לעשות שביקש לעשות ולא עשה (שם) את אוריה החתי הכית בחרב [ג]שהיה לך לדונו בסנהדרין ולא דנת ואת אשתו לקחת לך לאשה

מגרשה לפי שהיו מגרשין בלגעה דלכך קרי לה ספק אשת איש כמו שכתבו התוספות ודו"ק : היה לך לדונו בסנהדרין כו'. לפרש"י שהיה גט על תנאי אם ימות במלחמה י"ל דנתכוין דוד שלא לדונו בסנהדרין דא"כ לא הוה מתקיים התנאי ולא הוי גט למפרע ולפירוש ר"ת שהיה מגרשה לגמרי בלגעה

הרי"ף

כל האומר דוד חטא וכו'. וקשה והרי זה נאמר בימי שאול ואח"כ היה זה המעשה ומלינו דכתיב הכא וה' עמו ואחז"ל ששה חדשים נלטרע דוד ופירשו ממנו סנהדרין דכתיב ישובו לי יראיך וגו' הרי שנסתלקה ממנו שכינה לאחר שחטא ועוד דהול"ל אינו אלא טועה לפי שהיולא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו וע"ק מ"ש שבקש לעשות ולא עשה ואיך אפשר לומר כיון שכתוב בהדיא ויקחה וישכב עמה ואם התגלות הוא מגד גט כריתות מ"מ עשה ולא חטא וכך היה ראוי לומר אלא מה אני מקיים בזית לעשות הרע הוא על חילול ה' כי באמת לא חטא כיון שהיה שם גט וכן קשה בדברי רב שאמר רבי דאתי מדוד מהפך בזכותיה דדוד דדרשה זו אינה דברי רבי בלבד דהא כ"ע דרשו דלא חטא דוד וכולם צריכים לדרוש כן שבקש לעשות ולא עשה כמו שדרש ר' יונתן ועוד צריך לבאר משונה רעה זו וכו' ומלינו כתוב כן בפרשת עקב ואתנפל לפני ה' על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות ולא שייכא התם הך דרשה דבקשו לעשות ולא עשו שהרי עשו העגל ויש לדחות בזה דכיון שאמר על חטאתכם זהו מעשה העגל וכתיב נמי לעשות שאיוו לאלוהות הרבה ולא עשו. ועוד צריך לבאר לשון רש"י ז"ל שפירש משונה רעה זו בכתיבתה ולשונה ודברים תמוהים הם מהו כתיבתה ומהו לשונה שעל שכתוב לעשות ולא כתיב ויעש זהו כתיבתה או לשונה אבל תרתי לא מלינו כאן וע"ק לרבי דהפך בזכותו של דוד מאי עביד בהאי קרא דועתה לא תסור חרב מביתך כיון דלקוחין יש לו בה וגם אינו נענש בהריגת אוריה. ונראה דרבי יונתן דקדק מש"ה ויהי דוד לכל דרכיו דהול"ל בכל דרכיו משכיל ועוד שקודם הול"ל ויהי ה' עם דוד ובכל דרכיו משכיל ולא לומר תחלה בכל דרכיו משכיל ואח"כ אמר העיקר וה' עמו לכך דרש ויהי דוד לתיקון כל דרכיו שלא ימוט היה משכיל בהשכלה גמורה שה' עמו ומתוך שנתן אל לבו השכלה זו היה נכון בדרכיו ביראת ה' ולא ימוט והוא על דרך שכתוב שויתי ה' לנגדי תמיד וכיון שנתתי כן אל לבי לכך מימיני שהוא יל"ע הנתון בימין בל אמוט בהיות מורא שמים לנגדי ומכח זה הקשה ר' יונתן כיון שהיתה השכינה תמיד מגמת פניו היה תמיד בהשכלה זו שה' עמו ולא ימוט איך חטא דוד חטא של ג"ע התמור אלא ודאי שגט כריתות כתב לה אוריה ולא חטא דוד ומה אני מקיים בזית את דבר ה' לעשות הרע כיון שלא היה שם רעה ופשע שהרי היתה מגורשת. ועכשיו אבא לבאר לשון רש"י וז"ל כל האומר דוד חטא בבת שבע קודם שקבלה גט שבקש לעשות בקש לשכב עמה קודם שקבלה גט שהיה בעלה שולח לה מהמלחמה שאם ימות לא תזקק ליבום או שמא יהרג ואין מעיד עליו ותתעגן אשתו וקשה בדברי רש"י מה לורך לומר חטא בבת שבע קודם שקבלה גט כי קבלת הגט הוא התגלות לדוד שלא חטא ואם ידענו מקבלת הגט אין להזכיר החטא וכן היה ראוי לומר כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה לפי שקבלה גט ועוד קשה בלשון האחר דאמר שבקש לשכב עמה קודם קבלת הגט דמשמע דבקש לשכב היה קודם קבלת הגט והמעשה של המשכב שניהם היו בפרק אחד ולא הוצא לה הגט בינתים כדי לומר כן ולכך אני אומר דרבי יונתן סבר דאע"פ שקבלה בת שבע הגט וניצול מעריות מ"מ לא ניצול דוד מחילול ה' וכן לדברי התוספות שהיה גט כריתות מ"מ היו אומרות הנשים אמונה לחזור לבעליהן בשובם בשלום מהמלחמה ועל זה נסתלקה ממנו שכינה ופירשו ממנו סנהדרין עד שחזר בתשובה והקים עולה של תשובה וז"ש כל האומר דוד חטא קודם הגט דהיינו נכשל בעבירה החמורה שהיא א"א אינו אלא טועה כי על האמת לא היתה א"א בשעת השכיבה שכבר קבלה גטה אבל היה המעשה לאחר שנתגרשה וטעה בזה ומה שפירש רש"י עוד ואמר בקש לשכב עמה קודם קבלת הגט הכונה היא שכשראה דוד אשה רוחלת מעל הגג והאשה טובת מראה וישלח דוד לדרוש לאשה היה בדעתו לשכב עמה אע"פ שתהיה אשת איש בלי שום גט וזהו בקש לעשות באותו ולא עשה כי בשעת השכיבה ידע בקבלת הגט שאמרו לו הלא זאת בת שבע אשת אוריה שהלך למלחמה והיולא למלחמת דוד גט כותב לאשתו ואז וישכב עמה ואע"פ שבמחשבתו היה לפגוע בערוה מ"מ מחשבה רעה אין הקב"ה מלרפה למעשה והכל הולך אחר התום המעשה שהיתה מגורשת ונסתלק החטא החמור של אשת איש ומה שאמר א"ל הקב"ה מדוע בזית את דבר ה' מגד חילול ה' ושאר הלדדין שכתבתי למעלה. ובפשוטו של כתוב זה יגלה בזית את דבר ה' עם מאחז"ל שהפך משכבו של לילה וכו' וכתיב ובוזה דרכיו ימות זה המשמש ביום ואתה בזית דבר ה' לשמש ביום שמתוך כך רלה לעשות הרע בעיניו כי מרעיבו שבע ומשביעו רעב כמאחז"ל : אמר רב רבי דאתי מדוד מהפך בזכותיה דדוד וכו' כ"ל שהפך הזכות וכו' על שאמר משונה רעה זו וכו' את אוריה הכית וגו' וכל דברים אלו היפך זכות לדוד שמה שנראה גנותו של דוד שהיה אשתו לקחת ואותו הרגת בחרב בני עמון שהגדלת כח הטומאה של שקוץ בני עמון גם את הכל הפך לזכות לדוד מה בני עמון איך נענש וכו' ומשום דאתי מדוד מהפך לדרוש בזכותיה וזהו מגד מה שראה שמשונה רעה זו וכו' וז"ש רש"י בכתיבתה שכתוב לעשות וגם שינוי אחר בלשונה לפי שאין הלשון מכוון דכתיב באוריה את אוריה הכית בחרב והפסיק באשתו לקחת וחזר וסיים באוריה ואותו הרגת בחרב בני עמון ולערבינהו למילי דאוריה ולימא את אוריה החתי הכית בחרב ואותו הרגת בחרב בני עמון ואח"כ יאמר ואת אשתו לקחת לך לאשה ולמה שונה בלשונה להפסיק בינתים אלא לדרוש בה לזכות ולשבח של דוד שאת אוריה החתי הכית כפי הדין ואין לך אשם בזה זולת שלא דנתו בסנהדרין ואת אשתו לקחת יש לך בה לקוחין כיון שנתגרשה בגט ולא

עין יעקב

אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו. כי כ"מ שאתה מולא קדושה לריך להיות גדורים מן העריות ובשביל זנות השכינה מסתלקת כדאיתא בסוטה דף ג' ע"ש בחדושינו וכדף ה' ע"ש וע"ש דף כא ע"א הגיע לפרשת דרכים ניגל מכולם זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא וא"כ ה"ק ויהי דוד בכל דרכיו משכיל שהגיע לפרשת דרכים בניגל מכולם שהרי וה' עמו שהלכה כמותו. ועוד י"ל דאלמלא עשה דוד הרע ממש ודוד עלמו אמר לדיק אתה ה' לא יגור במגורך רע ואיך היה השכינה עמו ורע בגמטריא לאל אחר ועיין בחידושינו דחגיגה דף יב ע"ש. ועוד כ"ל לתרץ ע"פ מה דאיתא בחן טוב ריש פ' שופטים לפי מה דאמרינן בש"ס לית מאן דמורה אליבא דהלכתא אלא דאתי משבט לוי או מישסכר א"כ קשה היאך נותה תורה להעמיד שופטים בכל שעריך שלא הוא מן הנמנע למלא שופטים בכל המקומות דוקא משבט לוי ויששכר ותירץ דכל דיין שדעתו לדון דין אמת לאמתו היה ה' עם השופט לכוון המשפטים אליבא דהלכתא ובזה כ"ל לתרץ מה שמקשה בעל הדושי אגדות על הא דאמרינן לית מאן דמורה אלא דאתי משבט יששכר וא"כ היאך אמרינן וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום ותירץ דדוד היה מלך שאני אבל באמת הוא נגד סוגיא דש"ס דיבמות דאמרינן שם וילבש דוד את מדיו התחיל לקנא בו אמר שהוא ראוי למלכות אמאי לא הרגיש בהא דאמר לו דואג שהלכה כמותו בכל מקום לכן כ"ל לפי דעת החן טוב דה"ק וה' עמו וקשה לש"ס מנא ידע שה' עמו על זה מתרץ שהלכה כמותו בכל מקום וא"כ מוכח שה' עמו דהא לית מאן דמורה אלא דאתי משבט יששכר ועיין בחידושינו דיומא דף כ"ג : אפשר חטא בא לידו. ע"ד דאיתא במדרש ריש פ' עקב אמר דוד אין אני מתירא מעבירות חמורות מפני שהן המורות כי אין הקב"ה מביא תקלה גדולה ע"י לדיק וק"ל : את אוריה החתי הכית בחרב שהיה לך לדונו בסנהדרין. התוספות פ"ק דמגלה דף י"ג ע"ב ובסנהדרין דף לח ע"א מקשים מהא דאמרי' שם במגלה מורד במלכות לא לריך למדייניה ע"ש בתוספות ול"נ דבלא"ה לק"מ דהגמרא מדקדק שהיה לך לדונו היינו מטעם דקאמר ואת אשתו לקחת לך לאשה וכו' כדי להוליא אותך מחשד היה לך לדונו בסנהדרין כדי שלא יתחלל שם שמים על ידך לומר שהרגתיו שלא כדין

ענף יוסף

לו כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר ויהי דוד כו' אפשר חטא בא לידו וה' עמו. יש לומר ע"פ מה שאמרו בסוטה פרק ג' הגיע לפרשת דרכים ניגל מכולם. מאי פרשת דרכים זה תלמיד חכם דאסיק שמעתתא אליבא דהלכתא. ופרש"י ז"ל אם זוכה למדריגה זו אין חטא בא על ידו. וזהו כוונת הגמרא אפשר חטא בא לידו וה' עמו שהלכה כמותו. שאחרי שהגיע לפרשת דרכים וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום. כי מי שהגיע לפרשת דרכים ניצול מכולם. וכבר אמרו בסנהדרין פרק חלק

המתורגמן. א) האט ער נאכגעזוכט.

א ילקוט שמואל ב רמז קמה : ב אע"פ שזה נאמר קודם החטא אך ידוע מי שכבר הגיע לגדר היותו מושגח עד שהוא יתברך עמו ודאי אילו היה עתיד לחטוא לא היה הקב"ה משרה שכינתו עליו שהכל גלוי ליה' כ"ה : ג עי' מגילה יד ע"ב תוס' ד"ה מורד במלכות :

חדושי גאונים

תב"ת זל"ת. ר"ל הפחיזה והמהירות היה סבה אל החוב. וממנה אל הזלזול. אשר דבר ד' בזה. (ועי' לקמן קטו ד"ה ר"מ.) ושלשה אלה נרמזים בלשון שכתוב פחז כמים היא הפזיזה והמהירות. עלית משכבי אביך. הוא החוב. או חללת יצועי עלה. הוא הזלזול וכמו שיתבאר. אז"ל ב"ר פ' ע"ב. וילך ראובן בימי קציר חטים. חנוך לנער על פי דרכו. גם כי יזקין לא יסור ממנה. יותן את הארץ הזאת לעבדיך גו'. ופי' הי"מ בשם רש"י ז"ל רמז הכתוב שהלך בימי קציר חטים. מלא דודאים קודם החטים. וחזר לביתו כמו כן עשה ראובן. לסוף שהלך לכבוש את ארץ ישראל. ולקח חלקו מעבר לירדן עכ"ל. כלומר ש מ ד ת המהירות והפחיזות אשר היה לראובן עצמו (ומיהר לקחת דודאים בשדה ולא הלך להלן לקחת הדבר הטוב יותר והוא החטים) הורים מדה זו לבניו אחריו בשבט ראובן שהלך למהר לקחת את עבר הירדן. ולא הלך להלן לרשת את הארץ הקדושה. (עיין במדרש רבה ס"פ מסעי תאהרו את ירושת עבר הירדן בשם נחלה מבוהל"ת גו'. כלומר מ ה ר ה ונתפפת). וזהו אשר גדר יעקב אבינו ע"ה את חטאי ראובן בשלש מדריגות. מלמטה למעלה. והוא כי בתחלת ענינו הסיתו להיות פוחז ונמהר בלתי מתון בדבר חפצו. ולזה מיהר לקחת הדודאים בימי קציר חטים. אמנם עדיין אין

אלקוחין יש לך בה דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד כותב (ספר) [גט] כריתות לאשתו [שנאמר (שמואל א יז) ואת עשרת חריצי החלב האלה תביא לשר האלף ואת אחיך תפקוד לשלום ואת ערובתם תקח מאי ערובתם תני רב יוסף דברים המעורבים בינו לבינה] (שמואל ב יב) ואותו הרגת בחרב בני עמון במה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו אף אוריה החתי אי אתה נענש עליו. מ"ט מורד במלכות הוה דא"ל (שם יא) ואדוני יואב ועבדי אדוני על פני השדה חונים. אמר רב כי מעיינת[א] ביה בדוד לא משכחת ביה בר מדאוריה דכתיב (מלכים א טו) רק בדבר אוריה החתי. אביי קשישא רמי דרב אדרב מי אמר רב הכי דוהאמר רב קבל דוד לשון הרע קשיא. גופא רב אמר קבל דוד לשון הרע דכתיב (שמואל ב ט) ויאמר לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל (בלא) [בלו] דבר וכתיב (שם) וישלח המלך (דוד) ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל (מלא) [מלו] דבר מכדי חזייה דשקרא הוא כי הדר אלשין עליה מ"ט קבלה מיניה דכתיב (שם טז) ויאמר המלך (אל ציבא) ואיה בן אדוניך ויאמר ציבא אל המלך הנה יושב בירושלם וגו'. ומנ"ל דקבל מיניה דכתיב (שם) ויאמר המלך (לציבא) הנה לך כל אשר למפיבושת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא חן בעיניך אדוני המלך. ושמואל אמר לא קבל דוד לשון הרע דברים הניכרים חזא ביה דכתיב (שם יט) ומפיבושת בן

רש"י

לדוו. על שמרד במלכות כדלקמן: לקוחין יש לך בה. קדושין תופסין בה שאינה אשת איש כדשמואל כו': גט כריתות. על תנאי שאם ימות תהא מגורשת מעכשיו ופעמים שהוא שרוד בלאתו ושולחו מן המלחמה: [ואת ערובתם תקח. במלחמת שאול כתיב: דברים המעורבים ביניהם. הייתו קדושין תקח תבטל ע"י גט שתביא להם מן המלחמה]: בחרב בני עמון. כאותם שהורגין בני עמון שלא מדעתך: ואדוני יואב. לאו אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך: רק בדבר אוריה. מקרא כתוב רק בדבר אוריה שגרם לו שיהרג אבל בבת שבע לא חטא: לשון הרע. לקמיה מפרש: בלא דבר. אינו חכם בתורה והוא מלאו מלא דבר וחכם בתורה: חזייה דשקרא הוה. מתחלה מלאו שקרן בכך: כי הדר אלשין עליה. ליבא על מפיבושת כשהיה דוד בורח מפני אבשלום מ"ט קביל מיניה: ואיה בן אדוניך ויאמר הנה יושב בירושלם. כי אמר היום ישיבו לי [בית ישראל] את ממלכת אבי: דברים הניכרים חזא ביה. במפיבושת כשנהרג אבשלום

תוספות

לקוחין יש לך בה. אע"ג דאפילו חטא כמי יש בה לקוחין דהא אנוסה היתה ושריא לבעל והוא הדין לבועל מ"מ לקוחין יש לך בה משמע לא היה לך בה עבירה: גט כריתות כותב לאשתו. פי' רש"י על תנאי שאם ימות במלחמה תהא מגורשת מעכשיו וצ"ל לפירושו דאע"ג דאוריה בא מן המלחמה התנאי היה שאם לא ישוב בסוף המלחמה שיהא גט אך קשה דתנן במי שאחזו (גיטין עג.) מה היא באותן הימים ר' יהודה אומר הרי היא כאשת איש לכל דבריה ואם כן לר"י היתה אשת איש גמורה ונראה לר"ת שהיה מגרשה לגמרי בלי שום תנאי והא דאמרי' בהזהב (ב"מ נט.) מוטב שיבעול אדם ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנ"ל מדוד קרי ליה ספק אשת איש לפי שהיו מגרשין בצנעה והעולם סבורים שהיא א"א: דקא"ל ואדוני יואב. פרש"י דמורד במלכות הוה משום דקאמר ואדוני יואב ואין נראה דאין זה מרד שלא היה בלבו להמליכו ולקרותו מלך אלא כמו שפירש רבינו מאיר דהוי מורד משום דבסיפיה דקרא כתיב ואני אבא אל ביתי לאכול ולשתות ולשכב עם אשתי וגו' שדוד אמר לו לעשות ולא רצה לעשות:

מהרש"א

צריך לומר הא דלא דנו בסנהדרין משום שלא יחשדוהו שבא עליו בעקיפין כדי ליקח אשתו ודו"ק: ליקוחין יש לך בה כו'. עיין בתוספות ועי"ל דלקחת משמע דמתחלת לקיחה היה בה ליקוחין קודם שמת אוריה וא"כ ע"כ משום גט על תנאי כפירש"י או גט גמור בל נעה כפי' ר"ת ודו"ק: ואת ערובתם תקח כו'. האי קרא לאו במלחמת בית דוד כתיב אלא במלחמת בית שאול ולא מייתי מיניה אלא שכן היה דרכן של בני ישי ומסתמא דוד היה נוהג כן במלחמותיו וק"ל: מה חרב בני עמון כו'. דרשו כן דיתורא דקרא הוא דכבר כתיב בהאי קרא את אוריה החתי הכית בחרב וגו' וע"כ דרשו מיניה מה חרב בני עמון אי אתה נענש כו' והיינו דלא נענש אפילו בדינא זוטא כגורם אינו נענש דבדינא רבא ודאי לא איצטריך האי קרא דהא קי"ל [א] כמאן דאמר האומר לשלוחו צא הרוג את הנפש הוא חייב ושולחיו פטור אלא דאיצטריך האי קרא דאפילו בדינא זוטא כגורם לא היה נענש דוד ובעי מ"ט וקאמר משום דמורד כו' וכן מוכחא סוגיא דפרק האיש מקדש ע"ש ודו"ק: ואדוני יואב כו'. עיין פרש"י והתוס' דחו פירושו ע"ש ונראה לקיים פירושו דמ"מ מקרי מרידה במה שהשוה כבוד עבד שהוא יואב לכבוד המלך דוד שקרא שניהם אדונים בפני המלך וק"ל: קבל דוד לשה"ר כו'. פרש"י בלא דבר אינו חכם כו' ובכל הספרים בקרא בלו דבר בוי"ו וכן מלו דבר ונראה לפרש בלו דבר ר"ל שהיה לו דברים עליך דהיינו לישנא בישא והוא מלאו מלו דבר שהיה נקי מזה מדבר עליו וניחא השתא דקאמר מכדי חזייה דשיקרא כי הדר אלשין כו' דלפירוש רש"י קשה מאי כי הדר אלשין כו' וקל להבין: דברים הניכרים חזא ביה. עיין פירוש רש"י וקצת משמע כן דעל תנאי אמר ליה כן אם יראה אמת בדבריו ממה שאמר ליבא אמצא חן בעיניך וגו' בלשון עתיד ולא אמר מצאתי חן בעיניך מיהו קצת

עיון יעקב

כדין בשביל ליטא אשתו: דברים הניכרים חזא ביה דכתיב ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך. נראה דמדייק כן מדכתיב בן שאול והלא בן יהונתן היה ולמה לא מייחס אחריו אלא

הרי"ף

באת אליה במשכב עד שנודע לך מגיטה וגירושיה ואותו הרגת כאשר אותם שנהרגו בחרב בני עמון שאינך נענש במיתתם: עוד אפשר לפרש משונה רעה בלשונה שכתוב הרע בעינו וקרינן הרע בעיניו ולא כתיב בעיניו לומר שמגונה רעה זו בעינו שהוא עין אחת ולא בשתי עינים כלומר בעין שמאל שהוא מדת הדין אבל לא במדת הרחמים שלא הסכימה באותה רעה לפי שבקש לעשות ולא עשה כמו שכתבנו ואילו עשה היה ג"כ רע בעין הרחמים לעשות בו דין ולכך משונה רעה זו בכתיבתה שאמר לעשות ובלשון שכתוב בעינו דהיינו עין השמאל שהיא מדת הדין לבד והרי יש כאן לרבי זכות שלימד על דוד בדרשותיו ומ"מ בזה את דבר ה' בחילול ה' ליקח את אשת רעהו שהיה ביניהם אמנה לחזור עם בעלה וגרם מיתתו והריגתו ומה גם לאומרים שהיה הגט על תנאי אם לא ישוב מהמלחמה ואז תהא מגורשת למפרע והוא בא עליה בעודנו חי לכך הענישו הקב"ה ועתה חרב לא תסור כי בזיתני וכו': רב אמר קבל דוד לשון הרע. הא דהביא הך דכתיב ויאמר איפה הוא ויאמר בית מכיר דהוה ליה למימר דכתיב אמרתי אתה וליבא תחלקו השדה כי היא הראיה לשקבל דוד לשון הרע שאמר ליבא על מפיבושת אמנם כונת רב להחזיק דבריו דלא תימא כשמואל לפי דכיון דחזא ביה דאיהו שקרא דאמר בית מכיר בלא דבר ואשכחי' מלא דבר שוב לא היה לו לקבל דבריו אע"פ שהיו דברים ניכרים אלא שקבל לשון הרע ושמואל סבר דלא קבל לשון הרע ומשום דחזא ביה דברים הניכרים קיבל דבריו: דברים ניכרים חזא ביה וכו'. ותימה למה דנו לחובה דילמא לא עשה רגליו ושפמו להצטער עד שוב המלך לביתו ויש לדחות

ענף יוסף

דף נג וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום א"כ אי אפשר שחטא בא על ידו (עיר בנימין שני): אמר רב כד מעיינת ביה בדוד לא משכחת ביה בר מדאוריה כו' ועלה פריך והאמר רב קיבל דוד לשון הרע קשיא. וע"כ צריך לומר מאן דאמר הא לא אמר הא ולהבין דברי רב הראשונים דאמר כד מעיינת כו' אקדים לך מה ששמעתי אחד קדוש מדבר בשם גדול אחד שמצא בספר טעם על מה שנכתב בד"ה דויד מלא יו"ד. רק שאנחנו כותבין דוד בלא יו"ד לפי שכתוב כן תהלים שאמר דוד בעצמו ועי' בתהו"ד סי' רל"ג הטעם הוא לפי שדוד גימטריה שלו י"ד וגם דואג מספר שמו י"ד וכדי להבדיל בין הקודש וכו' הוסיפו אות יו"ד בד"ה בשמו של דוד. ועל פי זה ענה ואמר אותו החכם כי זה כוונת דוד במס

עין יוסף

לך הנה יושב בירושלם וגו'. כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי. קשה איך יעלה זה על הדעת כי שקר כזה אין לו רגלים ואפי' רגל אחת וא"כ איך קיבל דוד לשון הרע כזה. וי"ל כי סברת הלשון הרע הזה הוא כי אבשלום מרד באביו ויהרוג אותו וישראל ידונו אותו כבן סורר ומורה סורג

[א] מהרש"א ד"ה מה חרב. דהא קי"ל. (קדושין מג ע"א):

יד יוסף

א כתובות' ט ע"ב:
ב קדושין מג ע"א:
ג יומא כב ע"ב:
ד וזהו דכתיב מפיבושת בן שאול ירד לפני המלך ולא כתיב בן יהונתן אלא לומר שהיה אוחז מעש' שאול ושנאתו לדוד ולא כאהבת יהונתן:

חדושי גאונים

בעניני עוןאשר חטא. רק מהירות ושלילות מתיעות. נמשך לו מזה עוד מדרגה רעה אחר רעה. והוא החטא ועון כי עלה משכבי אביו. ולא שם על לבו. איך אעשה הרעה הזאת וחטאתי לאלהים. וזאת הפחיזה היא גדולה יותר מאוד. עד שהיא מתוארת כתוב לא מהירות לבד אמנם לא נאמר עדיין בזה. אשר דבר ד' בזה. רק אשר חטא לאביו. אולם נמשך מזה עוד פשע גדול וכדי בזיון וקצף. והורים מדה זו לשבטו באמרם יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה. ובזה חילל את הארץ הקדושה המתוארת חדר

אהבת איתן

אמר רב כי מעיינת בי' בדוד לא משכחת ביה בר מדאוריה כו'. הקשו התוס' הא איכא מעשה דהסתה למנות את ישראל ותירוצם דחוק והתוס' ישנים בפ"ב דיומא הניחו בקושיא והא פשוט ע"פ דאי' בירושלמי פרק ב דתענית דע"ז שמנה את ישראל התפלל דוד ע"ה וענהו ה' ודרש ע"ז קרא בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי נכנסתי בצרתן של ישראל והרחבת לי שנתת לי על ידי זה שקניתי גורן ארונה למקום ביהמ"ק. הרי דענהו ה' ונעשה לו הרחבה מזה משמע שנמחל לו ולא נענש עליה כלל:

רש"י

אבשלום וחזר דוד למלכותו ובא לפניו : לא עשה רגליו ולא עשה שפמו. כסבור דוד שניכרים דברי ציבא שנצטער על שחזר דוד ולא קשט עצמו ועוד היה מצפה שכשיושיבהו במלכות יתגאה ויספר לכך לא קבל דבריו ואמר לו אתה וציבא תחלקו את השדה והוא השיבו קשה אין לי לצעוק אלא על מי שהביאך הלום הנה שמצטער על טובו ואם לא שראה בו דברים הניכרים היה חוזר בו ממה שאמר הנה לך כל אשר למפיבושת ואע"פ שמיהר ואמר לו מתחלה הנה לך כל אשר למפיבושת אין זו קבלה כי כל זמן שלא היה דוד שב למלכותו יודע היה שאין מתנתו מתנה ולא אמר לו אלא על תנאי אם יראה אמת בדבריו : על עסקי נחל. ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה בנחל נפשות הללו עאכ"ו אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו : ולא עבדו ישראל עבודת כוכבים. שע"י שנחלקה המלכות העמיד ירבעם העגלים שלא יעלו ישראל לירושלים

גמרא

שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס וגו' וכתיב ויהי כי בא ירושלם לקראת המלך ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבושת ויאמר אדוני המלך עבדי רמני כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך כי פסח [שם ע"ב] עבדך וירגל בעבדך אל אדוני המלך ואדוני המלך כמלאך האלהים ועשה הטוב בעיניך וגו' ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה ויאמר מפיבושת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו. א"ל אני אמרתי מתי תבא בשלום ואתה עושה לי כך לא עליך יש לי תרעומת[א] אלא על מי שהביאך בשלום. היינו דכתיב (ד"ה א ט) ובן יהונתן מריב בעל וכי מריב בעל שמו והלא מפיבושת שמו אלא מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצאתה בת קול ואמרה לו נצא[ג] בר נצא. נצא הא דאמרן. בר נצא דכתיב (ש"א טו) ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל. אמר רבי מני על עסקי נחל. [א] אמר רב יהודה אמר (שמואל) [רב] בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה יצאתה בת קול ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה. אמר רב יהודה אמר רב [ב] אילמלי לא קבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל עבודת כוכבים ולא גלינו מארצנו:

אמר

מהרש"א

דחוק כיון דעיקר מלתיה דרב דקבל לשון הרע הוא מהאי קרא דהנה לך כל אשר למפיבושת מאי קא"ל שמואל דחזא ביה דברים ניכרים ממה שנעשה אח"כ וי"ל דרב נמי דמייתי מקרא דהנה לך כל אשר למפיבושת סמיך אדבתר הכי שהאמין לציבא וא"ל שיחלקו השדה והא השיב שמואל שפיר דדברים ניכרים חזא ביה ופרש"י דהיינו דחזא ביה דברים ניכרים שבא לפניו ולא עשה את רגליו ושפמו כסבור כו' אבל ממאי דמייתי תלמודא כל הני קראי בדברים שנפלו ביניהם נראה דדברים ממש ניכרים חזא ביה דממה שלא עשה רגליו וגו' עדיין היה מסתפק בו אם על שנצטער על חזרתו כדברי ציבא אם בהיפך שהיה מצטער על שנטרד דוד ממלכותו עד שבא בשלום וא"ל דוד למה לא הלכת גו' והשיב לו עבדי רמני וגו' לפי פשוטו חסר מן הכתוב הרמאות ונראה לפרש דוירגל אינו מלשון רכילות אלא מלשון הולך רגל שאמר כי עבדו ציבא רמהו שא"ל לחבוש לו החמור כדי לרכוב עליו אחר המלך כי פסח אני וא"א לי להלוך ברגל אבל הוא לא רצה בכך ולקח החמורים עמו כמפורש בקרא ויאמר ציבא החמורים לבית המלך לרכוב וגו' וירגל בי דהיינו שאילך אני ברגלי בדבר שא"א לי כי פסח אני ואדוני המלך כמלאך אלהים לידע שאמת אתי שכן הוא כדברי ולא כדברי עבדי ובכל הדברים אלו בכלל היה דוד מסתפק בדבריהם עם מי האמת וא"ל למה תדבר עוד דבריך וגו' שאין אתה מדמה האמת בדברים אם אין לך עדים בדבר שכן הוא וע"כ אמרתי כמסתפק שאתה וציבא תחלקו את השדה כי ממון המוטל בספק חולקין והיה לו למפיבושת לבקש עוד מן המלך אבל אמר בדרך מריבה אחר שאתה נוטל החצי גם את הכל יקח אחרי אשר בא וגו' שאין ענין זה לזה וכי משום שבא המלך בשלום יקח את הכל וע"כ אמרו שאמר כן בדרך תרעומת ומריבה על מי שהביאך בשלום דהיינו מריבה כלפי שמיא ובאלו דברים ניכרים חזא ביה שלבו בל עמו ודברי העבד אמת הן וע"כ הניח הדבר במוחלט שיחלקו השדה. והיינו דכתיב ובן יונתן מריב בעל וכי כו' כיון דמליכו בקרא בספר שמואל דהיה לו ליהונתן בן נקרא מפיבושת ובד"ה לא חשיב בן ליהונתן רק מריב בעל א"כ ע"כ דהיינו מפיבושת היינו מריב בעל וע"ש שעשה מריבה כו' ועיין בפרש"י בד"ה דמשעה שעבדו ישראל את הבעל נקרא הבעל בשם בושת דכתיב לקטר לבושת וגו' כי בעל ובושת שם אחד הוא עכ"ל וע"ש : [על עסקי נחל כו'. מפורש פרק בראשונה] : רחבעם וירבעם יחלקו כו'. והיינו במדה שאמר שיחלקו השדה האדון והעבד כן יחלקו המלכות המלך והעבד וק"ל : ולא עבדו ישראל עבודת כוכבים כו'. כפירש"י שעל ידי שנחלקה המלכות העמיד ירבעם עגלים כו' ע"ש ואמר ולא

יד יוסף

א יומא כב ע"ב : ב עי' תוס' מגילה כא ע"א ד"ה אלמלא :

חדושי גאונים

המטות אשר השכינה שוכנת עליה. וזהו כוונת המאמר. פחז כמים. רומז על קחתו הדודאים בפחיזה ומהירות. אל תותר. כלומר זאת הפחיזה עשתה לך טבע גרוע. עד שגרם לך שלילות היתר שאת ויתר ע"ז עד כי עלית משכבי אביך. אז. כלומר. מזה נמשך לך. כי חללת. יצועי עלה. כלומר המטה היותר מעולה. והוא תואר לארון הקדוש אשר ד' שוכן עליה. הוא הדבר אשר בא ר"א במליצת חדות. בקוצר הדברים. ואמר. פזת. חבת. זלת. כלומר בתחלה מיהרת. ועדיין לא נתחייבת שום עונש. אמנם אח"כ חב"ת. כי עלית משכבי אביך. ואח"כ זלת כלומר חללת יצועי עלה. (אי' הים) : אמר ר"י כו' בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו כו'. יצאה ב"ק כו'. רחבעם וירבעם התלקו את המלכות. ואמר ר"י א"ר אלמלא לא קבל דוד לה"ר לא נחלקה מב"ד ולא עבדו ישראל עבודת כוכבים ולא גלינו כו'. עי' מהרש"א רוצה להמשיך המאמרים זה לזה וז"ל רחבעם וירבעם יחלקו וגו'. והיינו במדה שאמר שיחלקו את השדה האדון והעבד. כן יחלקו המלכות המלך והעבד ע"כ. וכוונתו בזה הוא שאיננו מספיק לו פירש"י ביומא. (דף כב) ד"ה אפרעו. שכ' שהוא מדה כנגד מדה. הוא הפסידו לחלק נחלתו. והוא הפסיד נחלת מלכות ע"כ. דא"כ לא הול"ל לרב. המדה כנגד מדה בלשון חלוקה. רק בלשון הפסד. והכי הו"ל לרב לומר בשעה שהפסיד דוד את מפיבושת כו'. הפסיד הקב"ה את רחבעם. ע"כ הוסיף מהרש"א ז"ל נופך משלו. במ"ש כי עקר המדה הנגדיית

הרי"ף

ראיות שאחר שבא ירושלים עדיין לא עשה רגליו ושפמו לכך קיבלו לציבא אבל עדיין נדקדק ... דברים ניכרים חזא ביה ואפשר דדוד דנו לחובה מתוך דבריו שאמר ואדוני המלך חכם ... ם כטוב בעיניך נראה שהרגיש בעצמו שנודע מחשבתו הרעה שהיה מצטער על חזרתו ... וד וע"כ אמר ועשה הטוב בעיניך ובזה מתגאה מה שאומר לו דוד למה תדבר עוד ... יך כלומר האמנם כי היה בדעתי לדונך לזכות אבל דברים אלה ניכרים שכוונת לדבר ... ולמה תדבר עוד דבריך כי השתיקה היתה יפה לך ואולי הייתי חוזר ממה שאמרתי ... הנה לך כל אשר למפיבושת ומתוך דבריך איני חוזר מהם בכולם אלא במקצתם אתה ... תחלקו השדה : ויאמר מפיבושת וגו' אני אמרתי מתי תבא בשלום וכו'. אפשר למצוא רמז לדברים אלו לפי דהול"ל ויאמר מפיבושת אחרי אשר בא אדוני המלך לשלום ... את הכל יקח ובזה היה מקום לומר שהיה כמודה ומשבח ושמח על חזרתו אבל מכיון שתחלת דברי פיהו היו גם את הכל יקח נראה כמטיח דברים גם את הכל כיון שחזר לשלום להכעיסני ודייק נמי דקאמר אחרי אשר בא בשלום ולא אמר אשר בא לשלום לרמוז שלא בא לשלום אחרים אלא בשלום עצמו בלבד :

עיון יעקב

אלא לומר שהיה אוחז מעשה שאול בשנאתו לדוד ולא כאהבת יהונתן : ויאמר מפיבושת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו. הנה יש לתמוה מה זה שאמר גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו וכי זו דרך ארץ שימאס במתנת המלך שנתן לו החצי גם מה זו טעם אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו משמע דאלו לא בא בשלום היה לוקח החצי אדרבה הוא התפלל שיבא בשלום ראוי לחזור לו את הכל ובש"ס דשבת דף נ"ו אמרינן קבל דוד לשה"ר ושמואל אמר לא קבל דוד לשה"ר

עץ יוסף

... אביו ויהרגהו ויאמרו אין לנו חלק בדוד שנהרג ולא נחלה בבני אבשלום ... ה ונשובה אל אדונינו המלך הראשון שאול וימליכו את מפיבושת וז"ש יושב ... ושלים ולא הלך אליך ועמך כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל ר"ל כללות ... ס ובית ישראל ישיבו לי ממלכות אבי כאמור (כלי יקר) : רחבעם וירבעם ... קו כו'. והיינו במדה שאמר שיחלקו השדה האדון והעבד כן יחלקו המלכות ... ך והעבד אבל קשה שכאן אמר שבשביל זה נחלק המלכות ובמדרש נשא ... תא שבשביל שחתך דוד כנף מעיל של שאול לפיכך נתחלק המלוכה ועי'

ענף יוסף

שאמר עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו כי ע"י זה האות יו"ד שניתוסף בשמו של דוד יראו שונאיו ויבושו כי חפץ הקב"ה שלא יהיו שמותיהם שוים ולא יהיה טוב כחוטא. וזהו שאמר כד מעיינת בדוד שנמנא בד"ה דויד מלא ביו"ד כדי שלא יהיה שמו במספר אחד עם דואג בעל לשון הרע וזה נודע המספר והמקבל לשון הרע שניהם שוים על כרחך צריך לומר כי מוצל אותו צדיק מאותו עון לשה"ר ולא משכחת ביה רק בדבר אורי' (ספר עיר בנימין שני) : בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו כו'. ועיין רש"י יומא דף כב ד"ה אפרעו שכתב שהוא מדה כנגד מדה. הוא הפסידו לחלק נחלתו. והוא הפסיד נחלת מלכות. ולפי שמקשה על פירושו דא"כ לא ה"ל למימר לר"י המדה כנגד מדה בלשון חלוקה רק בלשון הפסד. והכי ה"ל למימר בשעה שהפסיד דוד את מפיבושת כו' הפסיד הקב"ה את רחבעם. ע"כ הוסיף המהרש"א ז"ל נופך משלו במ"ש כי עקר המדה הנגדיות דזה הוא במה שנושאי החלוקה מתדמים משתווים. ועיין בא"י הים :

א"ר

המתורגמן. א) אונצופרידענהייט. בעזעס. ג) קריגער. צענקער.

לז שם [א]אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה שנאמר (מלכים א יא) ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו כלבב דוד אביו הוא דלא הוה מיחטא נמי לא חטא אלא מה אני מקיים (שם) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו ההיא כרבי נתן דרבי נתן רמי כתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו וגו' והכתיב כלבב דוד אביו כלבב דוד אביו הוא דלא הוה מיחטא נמי לא חטא. הכי קאמר ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו ללכת אחרי אלהים אחרים ולא הלך. והכתיב (שם) אז יבנה שלמה במה לכמוש שקוץ מואב. שבקש לבנות ולא בנה. אלא מעתה (יהושע ח) אז יבנה יהושע מזבח לה' שבקש לבנות ולא בנה אלא דבנה הכא נמי דבנה. [אלא] כדתניא רבי יוסי אומר (מלכים ב כג) ואת הבמות אשר על פני ירושלם אשר מימין להר המשחית *) אשר בנה שלמה מלך ישראל לעשתורת שקוץ צדונים וגו' [ב]אפשר בא אסא ולא ביערם יהושפט ולא ביערם עד שבא יאשיהו וביערם הלא כל עבודת כוכבים שבארץ ישראל אסא ויהושפט ביערום אלא מקיש ראשונים לאחרונים מה אחרונים לא עשו ותלה בהן לשבח אף ראשונים לא עשו ותלה בהן לגנאי. והכתיב (שם א יא) ויעש שלמה הרע בעיני ה' אלא מפני שהיה לו למחות בנשיו ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא. אמר רב יהודה אמר שמואל נוח לו לאותו צדיק שיהא שמש לדבר אחר ואל יכתב בו ויעש הרע בעיני ה'. אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה הכניסה לו [ג]אלף מיני זמר ואמרה לו כך עושין לעבודת כוכבי' פלונית וכך עושין לעבודת כוכבי' פלונית ולא מיחה בה. [ד]א"ר יהודה אמר שמואל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה[א] בים ועלה בה

*) כד"ו וד"פ הגי' להר המשחה ועי' בס' מנחת שי :

רש"י

לממשלתו של רחבעם : שלמה חטא . בעבודת כוכבים : כרבי נתן . דהני קרא הטו ללכת והוא לא הלך : הכא נמי דבנה . קושיא היא: אלא . מהכא תילף דלא בנה כדתניא רבי יוסי אומר כו' : להר המשחה . לשון שמן דמתרגמינן משחא והוא הר הזיתים : מקיש ראשונים . מקיש את בניינו של שלמה לביעורו של יאשיהו מה יאשיהו לא עשה ביעור זה ותלו בו מן השמים לשבח הואיל וביער השאר שנעשו משמת יהושפט אף שלמה לא עשה בנין זה ותלו בו לגנות מתוך שלא מיחה בנשיו : שמש . לחטוב עצים ולשאוב מים בשכר לעבודת כוכבים : ואל יכתב בו דבר זה . ללמדך שקשה התוכחה במי שבידו למחות: מיני זמר . כלי שיר : נעץ קנה . ושרטון מדבק בו עד שנוסף והולך וגדל . שרטון. חול

מהרש"א

גלינו כו' כדאמרינן פרק ב"מ בעון עכו"ס גלות בא לעולם וכו' וק"ל: שלמה חטא אינו כו'. פירש"י בעכו"ם עכ"ל אבל במה שלא מיחה בנשיו חטא כדלקמן א"נ במה שנשא את נשים הנכריות אלו ודאי אע"ג דאמרינן פרק הערל [א] דלא עבר על לאו דויתחתן דלא נסיב מידי אלא בזנות בא עליהן הא אמרינן שם דמעלה עליו הכתוב כאילו נתחתן בהן וק"ל: ללכת אחרי אלהים וגו'. בקרא לא כתיב ללכת אלא דתלמודא קאמר לה דהטו משמע ללכת וגו' ולא הלך : והכתיב אז יבנה שלמה וגו'. האי קרא ויעש שלמה הרע וגו' דפריך מיניה בתר הכי לקמן כתיב מקמיה דהאי קרא דאז יבנה שלמה וגו' וי"ל דמ"ה פריך מהאי קרא דאז יבנה וגו' מקודם משום דמפרש ביה טפי חטא דעכו"ם וק"ל: אלא מעתה אז יבנה יהושע וגו'. ק"ק המקשה דלא ידע ההוא הקושיא דר"י אמאי לא תקשי ליה מגופיה הא כתיב גבי מעשה דיאשיהו אשר בנה שלמה וגו' וי"ל דההוא קרא דאשר יבנה שלמה מוכח אההוא קרא דאשר בנה שלמה דכמי לאו דוקא הוא אלא שבקש לבנות ולא בנה וק"ל : להר המשחה. פרש"י לשון שמן כדמתרגמינן משחא כו' ע"ש אבל בכל הספרים כתיב מימין להר המשחית וגו' מיהו דהיינו כמי הר המשחה ושינה שמו לגנאי כפרש"י שם וק"ל : [אפשר בא אסא ולא ביערם. בריש פ"ק דחולין קאמר נמי כה"ג והוסיף לפרש והלא כל עכו"ם שבעולם אסא ויהושפט בערו כו' דמנינו בהו שבערו כל עכו"ס דכתיב באסא ויעבר הקדשים מן הארץ ויסר כל הגלולים וגו' וביהושפט כתיב ויתר הקדש אשר נשאר וגו' ביער מן הארץ מיהו הכא ה"מ לאתויי נמי שבא יחזקיהו דכתיב ביה הוא הסיר את הבמות וגו' וכתת נחש הנחשת וגו' ודו"ק]: והכתיב ויעש שלמה הרע בעיני ה' וגו'. דלא ניחא לאוקמא בנשא נשים נכריות דבעיני ה' משמע דבענין עכו"ס איירי ומשני דלא מיחה בנשים היינו נמי בעובדי עכו"ס וק"ל : נוח לו לאותו צדיק וכו'. ר"ל שהוא צדיק ולא עבד כלל עכו"ס היה נוח לו שהיה עובד קצת לשימוש עכו"ס ואל יכתב בו ויעש הרע כאילו עבד ממש עכו"ס וק"ל : בשעה שנשא בת פרעה וכו'. יש רמז בענין שאמר הכתוב והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ופרט את בת פרעה ומסיים בענין ויהי לו נשים שרות ז' מאות ופלגשים ג' מאות וגו' ודרים שרות מלשון שיר וזמר כמו בקול שרים ושרות וגו' עשיתי לי שרים ושרות וגו' הרי לך מאלף הנשים אלף כלי שיר וזמר ומסיים ויטו נשיו את לבו דהיינו לעבודת כוכבים כדמפורש בההוא ענינא וק"ל: [ירד גבריאל ונעץ כו'. מפורש באורך במס'

עיון יעקב

לשה"ר דברים הניכרים חוא ביה א"ל אני אמרתי מתי תבוא בשלום ואתה עושה לי כך. וכדי לתרץ נקדים תנחומא והובא בילקוט מלכים רמז רי"ג אפילו תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה במ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין לפי שהיו בהם דלטורין ע"כ ש"מ שעונש לשה"ר גורם שלא יחזור ב שלום ושם בש"ס דידן דקאמר בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו השדה יצאה ב"ק רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה ואלמלא לא קיבל דוד לשה"ר לא נחלקה מלכות בית דוד הרי שישנן ב' עונשים על לשה"ר הא' שנופל במלחמה או שנקרע ממנו המלכות ואלמלא היה דוד נוטל ממנו כל השדה היה ניטל ממנו כל המלכות וזה שאמר מפיבושת גם את הכל יקח תחת אשר בא בשלום ואם כן צריך הוא לעונש אחר שיטול ממנו המלכות ואם כן אם היה לוקח הכל היה ניטל ממנו כל המלכות וזה שהתגלגל דוד במזמור ק"כ על לשה"ר אני שלום וכי אדבר המה למלחמה כלומר אף שבוגאי מדברים שלום כלומר כמו שאמר מפיבושת אני אמרתי מתי תבוא בשלום כוונתו למלחמה שיקרע ממני המלכות :

כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה. נראה דזה תליא במה דקאמר לעיל שבשביל שקבל דוד לשה"ר נחלקה מלכותו לזה קאמר שלא תימא מנא לך הא דדילמא משום חטא שלמה נעשה כל זאת כמשמעות המקרא במלכים י"א וכן מבואר שם ברלב"ג בתועלות הנמשכים מזה וע"ש לה"ק שבאמת שלמה לא חטא ממש בע"ה וק"ל : מגדף

ענף יוסף

לז א"ר שמואל ב"נ אמר ר' יונתן כל האומר יאשיהו חטא אינו אלא טועה כו' ופליגא דרב כו' ע"ש. לפי דברי רב כך פירש הכתוב ויעש הישר וילך בכל דרך דוד אביו מה אביו חטא ושב בתשובה אף יאשיהו כן חטא ושב בתשובה. ולר' שמואל ב"נ ילדק ויעש הישר תמיד והחמיר על עצמו מהדינין שדן כשהוא קטן ופרע משלו וממאודו וזהו וילך בכל דרך דוד ששב בתשובה כן זה. כי גם בדוד אמרו כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה ועכ"ז שב כן יאשיהו לא חטא ועכ"ז שב בתשובה מהדינין שעשה בקטנותו (כלי יקר) :

עץ יוסף

בהקדמה על המדרש רבה דפוס פרנקפורט דאדר התירוץ על זה דרך דרוש באריכות : בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ כו'. שמעשה זה שנשא את בת פרעה היה תחלת עבירה לעבודת כוכבים בירושלים כדאמר לעיל שהכניסה לו אלף כלי זמרים ואמרה לו כו' וזה היה תחלת החורבן כמ"ש פן יפתה לבבכם וגו' ואבדתם מהרה ולכך בו ביום נעץ קנה כו' כי היה תחלת ישובו של רומי כמ"ש שלא נתמלאה צר אלא מחורבנה של ירושלים והיה זה ע"י גבריאל כי בידו ניתן גחלי אש לשרוף ירושלים כדאמרי' פרק יוה"כ ולזה ניתן בידו ג"כ ישוב של כרך גדול של רומי שהיה מחורבנה של ירושלים וכמו שהיה גבריאל הם ולכן הנחלים יש לומר שהיה חם ולא נעץ רק קנה אחד אבל מאליו הטלה היה שרטון שהוא חול ורפש וטיט שהיה היה גורם ונתדבק להקנה והיה נוסף והולך עד שנעשה קרקע גדול ונבנה עלי' כרך גדול של רומי ויש לפרש שנעץ

המתורגמן. א) האט העריין געשטעקט איין שטעקען.

[א] מהרש"א

ד"ה שלמה. פרק הערל (עו ע"ב):

יד יוסף

א ילקוט מלכים א רמז קלו : ב חולין ו ע"ב ועי' תוס' שם ו ע"א ד"ה אלא : ג ובזה בטלה אלף עולת שהקריב שלמה. וירד גבריאל ונעץ קנה בים.(רמת שמואל) : ד סנהדרין כא ע"ב ע"ש :

חדושי גאונים

בזה. הוא במה שכוש"י התלוקה מתדמים משתווים. ככ"ל. אמנם דברי רב השניים במ"ש אלמלא לא קבל דוד לה"ר לא נחלקה מלכות ב"ד. יורו כי לא כוון על לשון חלוקה הנזכרת במאמר אתה וציבא תחלקו גו'. שהרי לא עשהו לסבה תסבב חלוקת מלכי ב"ד. אבל עשה עיקר הסבה בזה קבלתו לה"ר. ועוד

אהבת איתן

כל האומר שלמה חטא כו' פירש"י בעכו"ס : משמע דאלו בנשים נכריות ודאי חטא וכ"כ מהרש"א. ולי נראה די"ל דלא חטא כלל קאמר והוא משום דס"ל לר' יונתן דהאך כר' יוסי בן חלפתא דדרש במ"ר רים שה"ש הא דכתיב והמלך שלמה אהב נשים נכריות וגו' לאהבה לאהיבן ולקרבן ולגיירן להכניסן תחת כנפי השכינה ואפשר שזהו ג"כ כוונת הגמ' ביבמות (דף עו) דאמר התם שלמה לא נסב מידי כו' ודלא כפרש"י דלא נסב אלא בזנות : שבקש לבנות ולא בנה. וקשה דמ"מ כיון שביקש לבנות הרי חטא דגבי עכו"ם עונשין על המחשבה וכדאיתא בסוף פ"א דקידושין וסוף חולין וי"ל ע"פ מ"ש בס' נחלת עזריאל לדעת הרא"ש פ"א דר"ה דדוקא כשמקבלו לעכו"ם לאלוה במחשבתו נענש עלה לבד אבל אם אינו מקבלה עתה רק מחשב לעבוד אח"כ אינו נענש כל זמן שלא עבדה. והשתא א"ש דלא נכתב גבי שלמה לחטא מה שבקש לבנות במה לעכו"ם דלא חשב רק לבנות אח"כ ולא קבלו לאלוה : בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד

בה שרטון[א] ועליו נבנה כרך גדול של רומי. במתניתא תנא אותו היום שהכניס ירבעם שני עגלי זהב אחד בבית אל ואחד בדן נבנה צריף אחד וזהו איטליא של יון. [א]אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר יאשיהו חטא אינו אלא טועה שנאמר (מלכים ב כב) ויעש הישר בעיני ה' וילך בכל דרך דוד אביו. אלא מה אני מקיים (שם כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב וגו' שכל דין שדן מבן שמונה עד שמונה עשרה החזירם להם שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה ת"ל בכל מאדו שנתן להם משלו. ופליגא דרב דאמר רב אין לך גדול בבעלי תשובה יותר מיאשיהו בדורו ואחד בדורנו ומנו אבא אבוה דרבי ירמיה [ב]בר אבא ואמרי לה אחא אחוה דאבא אבוה דרב ירמיה בר אבא דאמר מר רבי אבא ואחא אחי הוו א"ר יוסף ועוד אחר בדורנו ומנו עוקבן בר נחמיה ריש גלותא [ג]והיינו נתן *) צוציתא אמר רב יוסף הוה יתיבנא בפירקא והוה קא מנמנם וחזאי בחלמא דקא פשט ידיה וקבליה:

במה אשה פרק ששי

דף נט ע"א ולא בעיר של זהב. מאי בעיר של זהב רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן [ד]ירושלים דדהבא [שם ע"ב] כדעבד ליה רבי עקיבא לדביתהו:

שם אמרו ליה לרב [ה]אתא גברא רבה אריכא לנהרדעא ומטלע[ג] ודריש כלילא: שרי. אמר מאן גברא רבה אריכא [דאיטלע] לוי ש"מ נח נפשיה דרבי אפס ויתיב רבי חנינא ברישא ולא הוה ליה איניש ללוי למיתב גביה וקאתי להכא. ודילמא נח נפשיה דרבי חנינא ורבי אפס כדקאי קאי ולא הוה ליה איניש ללוי למיתב גביה וקאתי להכא. אם איתא דר"ח שכיב לוי לרבי אפס מיכף הוה כייף ליה ותו דר"ח לא סגי דלא מליך דכי הוה קא ניחא נפשיה דרבי אמר חנינא בר' חמא יתיב בראש וכתיב בהו בצדיקים (איוב כב) ותגזר אומר ויקם לך וגו':

דף ס ע"א סנדל המסומר[ד] מ"ט אמר שמואל שלפי הגזרה היו והיו נחבאים במערות ואמרו הנכנס יכנס והיוצא אל יצא נהפך סנדלו של אחד מהם כסבורים הם אחד (ממנו) [מהם] יצא וראוהו אויבים ועכשיו באין עליהם דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם האויבים. רבי אלעאי בר אלעזר אומר במערה היו יושבין ושמעו קול מעל גבי המערה

רש"י

חול ורפש וטיט שהים גורש: כרך גדול של רומי. שהוא מיצר לישראל והוא איטליא של יון במסכת מגילה (ו:): ביום שהעמיד ירבעם את העגלים. נבנה צריף אחד באותו שרטון שגדל שם בימי שלמה: צריף. כוך קטן מליידין שעושין מן קנים ומן ערבה ומאז נתוספו בתים על בתים: איטליא. שם העיר והוא ממדינת יון וכשנטלה רומי מלכות יונים לכדוהו ונהפך להם: יאשיהו חטא. דכתיב אשר שב אל ה' משמע דחטא מעיקרא: מבן ח'. שישב על כסא מלכותו דכתיב בן ח' וגו': עד בן י"ח. שמצא חלקיהו את הספר ועיין ודקדק בתורה ובדיניה בכתב ובעל פה והבין שמא טעה בדינא: נטל מזה. ממי שנתן לו תחלה: ה"ג ואמרי לה אחא אחוה דאבהו אבוה דרב ירמיה בר אבא: נתן צוציתא. על שם ניצוצים דנור שהמלאך פשט את ידו וקבל תשובתו. ל"א על שאחזו המלאך בציצית ראשו: כדעבד ליה ר"ע לדביתהו. במס' נדרים [דף נ]: גברא רבה אריכא ומטלע. לוי איטלע דמחוי קידה קמיה דרבי (סוכה נג.): נח נפשיה דרבי אפס. במס' כתובות בהנושא (קג:) אמרי' דכי שכיב רבי אמר חנינא בר חמא ישב בראש ולא קבל עליו ר' חנינא שהיה רבי אפס גדול ממנו ב' שנים [ומחצה] ויתיב רבי אפס ברישא ומתוך שהיה רבי חנינא חשיב לא נכנס לבית מדרשו והיה יושב בחוץ ומשום כבודו ישב לוי אצלו: וקאתי להכא. שלא היה רבי חנינא גדול ממנו לא בתורה ולא בשנים ולא מיכף לו לוי ובא לכאן: לוי לרבי אפס מיכף הוה כייף ליה. שהרי זקן ממנו: שלפי השמד היו. בני אדם הנשמטים מן השמד היו: הנכנס יכנס. הרוצה ליכנס יכנס שהנכנס יראה תחלה שאין אדם רואה: והיוצא אל יצא. שמא יש אויבים מבחוץ והוא לא ידע ויראוהו ויבינו שאנו כאן: נהפך סנדלו. שיש לו שתי פיות ויכול לנועלו מב' צדדים אבל ניכר מי הוא לפנים ומי הוא לאחור וכשנעלו זה הפוך נראה הנכנס כאילו הוא יוצא וניכר מקומו בקרקע: והרגו זה את זה. בדחיקתם והיו סנדליהן מסומרים כעין אותם שעושים לרגלי הסוסים ראשיהם

תוספות

נתן צוציתא. ר"ת אומר דאמרינן במדרש שהיה נר דולק על ראשו:

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה אותו יום. דפ' כיצד מעברין. (נס ע"ב):

סנהדרין פ"ב]: אותו יום שהעמיד ירבעם וכו'. כי זה הוא תחלת הגלות כמ"ש ועבדתם אלהים אחרים וגו' ואבדתם מהרה מעל הארץ וגו' והיינו שנבנה צריף א' כי לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים ותחלת בניינו באותו יום לא נבנה בו רק צריף אחד שהוא בית ודירה שפילה כמו יושבי צריפין דפרק כיצד מעברין: עד י"ח החזירן כו'. ומזה המאמר כתב הטור ח"מ סימן ח' די"א שאין הקטן ראוי לדון עד שיהיה בן י"ח שנה כו' ע"ש אבל קשה מהיכא נפקא מקרא דעד בן י"ח שנה היה מחזיר דבן ח' מפורש בקרא שבן ח' מלך יאשיהו אבל עד בן י"ח לא מצינו בו ועוד דלא קאמר הכא אלא עד י"ח ולא קאמר עד בן י"ח כמ"ש מבן ח' וע"כ נראה לפרש דה"ק מבן ח' שמלך כמפורש בקרא עד י"ח שנה למלכותו כמפורש בקרא ויהי בי"ח שנה למלך יאשיהו וגו' וכל הענין שם שמצא חלקיהו את הספר כו' כפרש"י ובההוא ענינא כתיב וכמוהו לא היה מלך אשר שב וגו' והיה אז בן ששה ועשרים וחומרא יתירא נהג בעצמו להחזיר כמ"ש גם הטור ודו"ק: בבל מאודו שנתן כו'. ויש לדקדק דמהיכא משמע ליה דלא קאי אשר שב רק אבכל מאודו הא בההוא קרא כתיב נמי בכל לבבו ובכל נפשו וי"ל דלעיל מיניה כבר כתיב ויכרות את הברית וגו' בכל לב ובכל נפש להקים וגו' ובהאי קרא דאשר שב הוסיף לכתוב בכל מאודו דמשמע מיניה דעליה קאי שהחזיר להם משלו ורב דפליג ואמר אין לך גדול בבעלי תשובה יותר מיאשיהו היינו דמשמע ליה דקאי אשר שב נמי אבכל לבבו ובכל נפשו וק"ל: נתן צוציתא. עי' פרש"י ותוס' ובערוך ערך נתן כתב פי' אחר שהיה לו חלוק של שער עזים שסורט בשרו שיהיה לו כפרה שהיה בעל תשובה ועיין ב ספר יוחסין: [לוי לר' אפס הוה כייף ליה כו'.

יד יוסף

א ילקוט מלכים ב רמז רמז: ב עי' ברכת הזבח כריתות כה ע"ב: ג עי' מ"ש רש"י סנהדרין לא ע"ב ד"ה לדזיו וכו': ד הריס נ ע"א: ה כתובות קג ע"ב:

חדושי גאונים

כי לשון נחלקה מלכות ב"ד כו'. משמע שעיקר ההפסד בזה. הוא החלוקה לשנים (מבלי מה שנגיע אם עבד נטל חלק מהם או אדון אחר גם אם הוא מזרע דוד) ובזאת החלוקה

אהבת איתן

גבריאל ונען קנה בים כו'. א) עיין ביוחסין וצמח דוד ושלשלת הקבלה וסדר הדורות שהקשו דלפי סופרי דברי הימים קראניק כבר היתה עיר הבירה של רומי [שמכנה אותה כרך גדול שברומי] עיר נושבה קודם לכן. ב) גם המלעיגים על דברי חז"ל ימצאו פה מקום להראות כי הנה זרה למו ידיעת גלילת הארץ. כי כאן משמע מדברי רב יהודה א"ש דעיר רומא היא אי בלב ים מוקף במים מכל צד ובאמת איננו כן ונעבור אליה ברגל ביבשה. ג) יש להבין מאי שייכות דנעיצת הקנה ועליית השרטון לנשואי שלמה את בת פרעה איזה התיחסות יש ביניהם ד) גם איזה התיחסות ושייכות עמידת העגלים של ירבעם לבנין הצריף הראשון על השרטון ההוא. ה) למה דוקא גבריאל נען הקנה בים ולא מלאך אחר ו) אם חפץ ה' לבנות העיר החדשה רומי למה היה לו להמציא גם קרקע חדשה שלא היתה עוד לעולמים ומה טעם נדבר. המבלי לא היה מקום פנוי בכל גדול

*) כד"ו וד"פ הגי' דצוציתא

עץ יוסף

קנה לרמוז על אותה שנאמר עליה גער חית קנה פי' שחיותה במקום שנעץ גבריאל קנה (מהרש"א סנהדרין דף כא): לוי לרבי אפס מיכף הוה כייף ליה. שהרי זקן ממנו ואם היה רבי חנינא מת הוה כייף ליה לילך לישיבתו של רבי אפס ולא היה גולה ממקומו רק כשהיו שניהם חיים רבי אפס ורבי חנינא משום כבודו של רבי חנינא דיתיב אבראי לא הוי לוי כייף לרבי אפס ויתיב גבי רבי חנינא וגם בזה לא עשה שפיר ונענש על כך כדאמר בפרק מי שמתו מ"ש לא סלקת למתיבתא דרקיע א"ל דאמרי לי כל כי הכך שני דלא סלקת למתיבתא דרבי אפס ואחלשתיה דעתיה כו' ע"ש (מהרש"א בכתובות): ומסריחין

אמר הבונה לוי לר' אפס מיכף הוה כייף ליה. כמו שנמצא בכל הבריות מדריגות מדריגות ביניהם וגם בכוכבים ובמלאכים כן ראוי שיהיה גם כן בין תופשי התורה כפי החכמה והזקנה כבוד חכמים ינחלו ופני זקנים יהדרו כי בכל מקום שיש סדר המדרגה שמה אורח חיים ובהפך הדבר שם מות סימן לדברים למות ולא סדרים:

המתורגמן. א) איין זאנדבאנק. ב) הינקענד געווארדען. ג) קראנע. ד) מיט נעגעל געשמידט.

[כסבורין היו שבאו עליהם אויבים] דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהן האויבים. רמי בר יחזקאל אמר בבית המדרש היו יושבין ושמעו קול מאחורי בה"מ כסבורים היו שבאו עליהם אויבים דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים באותה שעה אמרו אל יצא אדם בסנדל המסומר אי הכי בחול נמי ליתסר מעשה כי הוה בשבת הוה:

דף סא ע"א ת"ר [א]כשהוא נועל נועל של ימין ואח"כ נועל של שמאל וכשהוא חולץ חולץ של שמאל ואחר כך חולץ של ימין כשהוא רוחץ רוחץ של ימין ואח"כ של שמאל כשהוא סך סך של ימין ואח"כ של שמאל והרוצה לסוך כל גופו סך ראשו תחלה מפני שהוא מלך על כל אבריו:

דף סב ע"א הרי תפילין דמחופה[א] עור ותניא [ב]הנכנס לבית הכסא חולץ תפילין ברחוק ד' אמות ונכנס. התם משום שי"ן דאמר אביי [ג]שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני. ואמר אביי ד' של תפילין הלכה למשה מסיני. ואמר אביי יו"ד של תפילין הלכה למשה מסיני:

לח שם ע"ב [(עמוס ו)ראשית שמנים ימשחו אמר רב יהודה אמר שמואל זה פלייטון[ג]

מתיב רב יוסף [ד]אף על פלייטון גזר רבי יהודה בן בבא ולא הודו לו ואי אמרת משום תענוג אמאי לא הודו לו א"ל אביי ולטעמיך הא דכתיב (שם) השותים במזרקי יין ר' אמי ור' אסי חד אמר קנישקנין וחד אמר שמזרקין כוסותיהן זה לזה הכי נמי דאסיר והא [ה]רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא ושתה בקנישקנין ולא אמר ליה ולא מידי אלא כל מידי דאית ביה תענוג ואית ביה שמחה גזרו רבנן אבל מידי דאית ביה תענוג ולית ביה שמחה לא גזרו רבנן]: (שם) השוכבים על מטות שן וסרוחים על ערשותם [ו]אמר רבי יוסי בר' חנינא מלמד שהיו משתינים מים בפני מטותיהן ערומים. מגדף בה ר' אבהו א"ה היינו דכתיב (שם) לכן עתה יגלו בראש גולים משום דמשתינין מים בפני מטותיהן ערומים יגלו בראש גולים אלא א"ר אבהו אלו בני אדם שהיו אוכלים ושותים זה בזה ודובקין מטותיהן זו בזו [ז]ומחליפים נשותיהן זה עם זה ומסריחין ערסותם בשכבת זרע שאינו שלהם. א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא ג' דברים מביאין את האדם לידי עניות ואלו הן [ח]המשתין מים בפני מטתו ערום [ט]והמזלזל בנטילת ידים ושאשתו מקללתו בפניו. המשתין מים בפני מטתו [ערום] אמר רבא לא אמרן אלא דמהדר אפיה לפוריא אבל לבראי לית לן בה ומהדר אפיה לפוריא נמי לא אמרן אלא לארעא אבל במנא לית לן בה ומזלזל בנטילת ידים [אמר רבא] לא אמרן אלא דלא משא ידיה כלל אבל משא ולא משא לית לן בה. ולאו מילתא היא דאמר רב חסדא אנא משאי מלא חפנאי מיא ויהבו לי

מהרש"א

מפורש פ' הנושא ע"ש]: זה פלייטון. ופרש"י ראשית כמו מובחר ע"ש ועוד נראה ראשית כמשמעו דהיינו ביוצא מן הזית בראשונה ע"י כתישה שאין בו שמרים כו' כפרש"י בר"פ תלוה והוא נקרא פלייטון ע"ש בשמים משובחין המעורבים בו כפי' הערוך: במזרקי יין כו'. לפי פשטיה דקרא הוא כלי גדול שאין דרך לשתות ממנו אבל אינו דרך תענוג כראשית שמנים וגו' דכתיב בהאי עניינא וק"ל: [השוכבים על מטות וגו' מלמד שהיו משתינין כו'. בפרק עשרה יוחסין הסוגיא ע"ש]: בפני מטתו ערום כו'. פרש"י ערום אורחא דמלתא נקט מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ כו' עכ"ל ומה"ט נמי לפני מטתו אורחא דמילתא נקט שדרך אדם לעמוד ממטתו ערום ולהשתין שם וה"ה ומכ"ש במקומות אחרים כגון לפני שלחנו וכיוצא בו דמביא לידי עניות משום מאיסותא וק"ל: אבל משא ולא משא כו'. פרש"י כגון רביעית מלומצם עכ"ל ועי"ל דאפילו בפחות מרביעית וכגון דאתו משירי טהרה והיינו דמשא שיוצא ידי נ"י אבל לא משא ידיו שפיר בפחות מרביעית מלכלוך שעל ידיו והשתא ניחא דקאמר אנא משאי ידי מלא חפני ולא מחפן ידיו של איש אחר דהיינו

רש"י

עבים: לא יצא אדם. בשבת כדמפרש לקמיה דבשבת היה מעשה וכעין המאורע אסרו: חולץ של שמאל. דזהו כבודו של ימין בכולהו גרסינן של ימין ברישא חוץ מחולץ: התם משום שי"ן. שעשויה מעור החיפוי עצמו קומט בו ג' קמטים כעין שי"ן של שדי והדל"ת והיו"ד עשויים בקשר שקושר הרצועה אחת לצפון ואחת למזרח ורצועה קטנה תלויה בה ואין בה אלא כפיפה כמין יו"ד וכופלה בעוד העור לח והיא כפופה לעולם:[ראשית שמנים. מובחר שבשמנים: גזר. משום לצער הורבן: ואי אמרת. זה פלייטון והאי קרא בתענוג משתעי שלא היו נותנים לב לדברי הנביאים הניבאים על הפורענות ועסוקים בתענוגי': ולטעמיך הא דכתיב. בהאי ענינא השותים במזרקי יין ורבי אמי ורבי אסי פי' זהו קנישקנין כלי זכוכית ארוך ולו ב' פיות והיין נזרק מזה לזה: שמזרקין. ע"י אומנות כדאמר בהחליל (סוכה נג.) מטייל בתמני כסי: הכי נמי דאסור. למשתי השתא בקנישקנין]: משתינין. דדייק מסרוחים: לידי עניות. דאמרינן (בכל הבשר) [בע"פ דף קיא] שר העניות נביל שמיה ונביל קרי ליה ואוהב מקום מיאוס ומשתין מים לפני מטתו הייני מיאוס: ערום. אורחא דמילתא נקט מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין דטורח הוא לו ללבוש ולצאת: אבל לבראי לית לן בה. שהקילוח ארוך וניתז למרחוק: משא ולא משא. שאינו רוחץ ומשפשף יפה

יד יוסף

א מסכת ד"א פ"י: ב ברכות כג ע"א: ג לעיל כח ע"ב מנחות לה ע"א: ד תוספתא דסוטה פ"ז: ה ע"ז עב ע"ב ע"ש: ו קדושין עא ע"ב: ז ויק"ר פ"ה במד"ר פ"י: ח נדה יז ע"א: ט עי' סוטה ד ע"ב ד"ה נעקר:

חדושי גאונים

שכנה שעבדו ישראל עבודת כוכבים. וכל זה צ"ב. אמנם אנחנו בארנו זה ההשתלשלות (בד' נהר שלום. ותורף דברינו דלשם.) אחר שידענו שסגולת האומה הישראלית המיוחדת מזולתה יוצא ממה

אהבת איתן

הארץ לבנות עליה העיר הזאת. עד כי היה ההכרח להמציא קרקע מחדש. אבל כל מבקשי אמת החוששים לכבוד חז"ל יודו ויאמרו כי אין כונת בעל המאמר הזה להגיד כי אז הושתה הקרקע שנבנתה עליה עיר רומא. או שהיא אי בלב ים מוקף במים. או שנבנה עליה צריך הראשון בשע' שהעמיד ירבעם ב"ג את העגלים כל הספור הזה אינו כמשמעו כפי תומר המלים. אשר קטני אמנהיעיזו להטילספק בספורו כי אין אלו אלא דברי נביאות. רק מליצה תידות לו כונה אחרת נוטה ומעוטפת בתוך המלים האלה. הספור הוא רק לנוש אל הרעיון המעוטף בו. והוא כי החכם האלהי הזה חשב מחשבות מתי היתה התחלת ירידת האומה הישראלית אשר מן הוא והלאה הלכה הלוך ורדת עד כי סוף דבר הוא מה שהוא בימיו לעיניו כי הרומאים המה אדונים קשים לראשה ובני ישראל תוכו לרגליהם. כי בימי בעל המאמר הזה רב יהודה אמר שמואל היתה אז תכלית שפלות ישראל ת"י הרומאים ודבר החכם בזה. וכאשר העביר לפניו במחזה תולדות עם בנ"י מאז היה

עין יעקב

מגדף בה רבי אבהו. ור' חנינא סובר דהאי יגלו בראש גולים קאי אאכלו כרים מצאן סנהגה מסעודת רשות וכדאיתא בש"ס דפסחים דף מ"ט: א"ר אבהו ואמרי לה במתני' תנא. נראה דר' אבהו אזיל לשיטתו דמוקי וסרוחים על ערסותם בחטא אשת איש ומ"מ כתב בלשון וסרוחים על ערסותם משום דבעונש זה הם שווים כמו דבעד אשה זונה עד ככר לחם כך המשתין מים בפני מטתו לבא לידי עניות: שלשה דברים מביאים לידי עניות. וסימן ורמז לדבר עני ראשי תיבות ערום נטילת יו"ד רמז עשירי יהיה קדש

עץ יוסף

לח ומסריחין ערסותם בשכבת זרע שאינו שלהם. ואע"ג דאמרינן בפרק רע"א דש"ז המסריח אין ראוי להיות ולד נוצר ממנו כתב המהרש"א בפרק עשרה יוחסין שמתוך שלא רצו שיתעברו מזנות מכוין בה שלא תתעבר כמ"ש גבי עדה וצלה. ועל ידי זה הש"ז מסריח אבל כדבריו יכולים לומר כאן אבל לא התם אע"כ שהוא ע"ד מאין באת מטפה סרוחה וע"ש: ערום. אורחא דמלתא נקט שמתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין דטורח הוא ללבוש לצאת (רש"י) ומה"ט נמי לפני מטתו אורחא דמלתא נקט שדרך אדם לעמוד ממטתו ערום ולהשתין שם וה"ה ומכ"ש במקומות אחרים כגון לפני שולחנו וכיוצא בו דמביא לידי עניות משום מאיסותא (מהרש"א וא"ר): אבל לבראי לית לן בה. שהקילוח ארוך וניתז למרחוק (רש"י) ומשמע דבאשה אסור (מ"א וא"ר): כוחלא

אמר הבונה נוטל של ימין כו'. עיין מסכת ברכות (סי' קג):

המתורגמן. א) בצדעקט. ג) ־ילֿענדע אֿעל פֿון בלעטער אויסגעפרעססט.

מלא חפנאי טיבותא. ושאשתו מקללתו בפניו אמר רבא על עסקי תכשיטיה וה"מ הוא דאית ליה ולא עביד:

לט שם דרש (רבה) [רבא] בריה דרב עילאי מאי [א]דכתיב (ישעיה ג) ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון [ב]שהיו מהלכות בקומה זקופה ותלכנה נטויות גרון שהיו מהלכות עקב בצד גודל ומשקרות עינים דהוו מלאן כוחלא[א] לעינייהו ומרמזון (שם) הלוך וטפוף תלכנה שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה (שם) וברגליהם תעכסנה אמר רבי יצחק דבי רבי אמי מלמד שמטילות מור ואפרסמון במנעליהן ומהלכות בשוקי ירושלים וכיון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות[ב] עליהן ומכניסות יצה"ר בהם כארס [ג]בכעוס מאי פורענותיהן כדדריש (רבה) [רבא] בר עולא (שם) והיה תחת בושם מק יהיה. מקום שהיו מתבשמות בו נעשה נמקים ותחת חגורה נקפה מקום שהיו חגורות [ד]בצלצול נעשה נקפים נקפים. (שם) ותחת מעשה מקשה קרחה מקום שהיו מתקשטות בו נעשה קרחים קרחים. (שם) ותחת פתיגיל מחגורת שק פתחים המביאים לידי גילה יהיו למחגורת שק. (שם) כי תחת יופי אמר רבא היינו דאמרי אינשי חלופי שופרא כיבא[ג]. (שם) ושפח ה' קדקד בנות ציון אמר רבי יוסי בר חנינא מלמד שפרחה בהן צרעת כתיב הכא ושפח וכתיב התם (ויקרא יד) ולשאת ולספחת. וה' פתהן יערה רב ושמואל חד אמר שנשפכו כקיתון[ד] וחד אמר שנעשו פתחיהן כיער. אמר רב יהודה אמר רב אנשי ירושלים אנשי שחץ היו אדם אומר לחברו במה סעדת היום וכו':

דף סג ע"א אמר רחבה א"ר יהודה עצי ירושלים של קינמון היה ובשעה שהיו מסיקין מהן ריחן נודף בכל א"י ומשחרבה ירושלם נגנזו ולא נשתייר אלא כשעורה ומשתכח בגזאי[ה] דצמצמאי מלכתא:

מ שם משנה לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת [ולא [ה]בתרים ולא באלה ולא ברומח ואם יצא חייב חטאת] רבי אליעזר אומר תכשיטין הן לו וחכמים אומרים אינו אלא לגנאי שנאמר (ישעיה ב) וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות וגו' ולא ילמדו עוד מלחמה:

גמ' מאי באלה [ו]קולפא. רבי אליעזר אומר תכשיטין הן לו. תניא אמרו לו לר' אליעזר וכי מאחר דתכשיטין הן לו מפני מה הן בטלים לימות המשיח. אמר להם לפי שאינן צריכין שנאמר (שם) לא ישא גוי אל גוי חרב.

רש"י

יפה אלא מעט מים כגון רביעית מלומלם: על עסקי תכשיטיה. שאינו רוצה לקנות לה: גבהו. היינו קומה זקופה: ותלכנה נטויות גרון שהיו הולכות עקב בצד גודל. למעט בהלוכן שיהו מסתכלין בה והיא שוהה בפסיעותיה והדך נוטים גרון לילך בנחת לפי שאינו רואה לרגליו: ומשקרות עינים דמליין כוחלא. לשון סיקרא: ומרמזן. את הבחורים. סיקור לשון הבטה: הלוך וטפוף שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה. שתראה לפה על ראש חברתה והוא נוי לה ונשואות היו לפיכך מספר בנגונן: וטפוף. כמו על דאטפת אטפוך (אבות פ"ב מ"ו) תעכסנה. כמו (משלי ז) וכעכס אל מוסר אויל והוא ארס של נחש וקרי ליה עכס על שם שאינו מטילו אלא ע"י כעס: בכעוס. נחש כעוס: נמקים. כמו (זכריה יד) המק בשרו: צלצול. בנדי"ל נאה: נקפים. [חבורות] לשון המנקף רגליו וניקף סבכי היער (ישעיה י) מתקשטות. היינו שער ששורקות ומפרכסות מתקשטות דומה למקשה כעין טטריקון: פתיגיל. טטריקון פתח גילה אותו מקום: כי תחת יופי. כי כל אלה יבאו לך תחת יופייך: כיבא. קוטו"א ליחה כמו שיחנא וכיבי דקושין דפלימו [דף פא]: פתהן. כמו פתחיהן: שנשפכות כקיתון. שופכות דם זיבה: יערה. כמו ותער כדה (בראשית כד): כיער. נתמלאו שער וכמאסות להשמים: אנשי שחץ. מדברים בלשון גאות ולעני שפה: סעדת. השמים: צמצמאי מלכתא. כך שמה: וכתתו חרבותם. ואי תכשיטין

מהרש"א

משירי טהרה שאין חפני מלא ממנו וק"ל: דאית ליה ולא עביד כו'. הא ודאי דאיירי באית ליה דבדלית ליה והוא עני כבר לא שייך למימר ביה שמביאו לידי עניות אלא כלומר בדאית ליה כל לרכו ויש לו גם כדי לקנות תכשיטיה ולא רלה לקנות לה וק"ל: בקומה זקופה. דכי גבהו משמע שהיו עושין עלמן בגובה והיינו בקומה זקופה: ואמר ותלכנה נטויות כו' שהיו מהלכות עקב כו' הלוך וטפוף שהיו מהלכות ארוכות כו'. בילקוט גרסינן בהפך ותלכנה נטויות גרון שהיו מהלכות ארוכה בלד קלרה דהיינו שהיתה נטוית גרון על חברתה שאללה והלוך וטפוף שהיו מהלכות עקב בלד גודל דהיינו שהיתה מכוונת פסיעותיה במדה ישרה כמו לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות דפרק הוליאו לו [א]: ואמר ומסקרות עינים דהוי מלאין כוחלא לעינייהו ומרמזון כו'. ויהיה לשון מסקרות יולא לשתים מלשון סיקרא ומלשון הבטה ורש"י בס' ישעיה פירשו בשני פירושים ע"ש: ואמר וברגליהם תעכסנה כו' כארס בכעוס. כפרש"י ממלות הפוכות עכס כעס וכן שמלה שלמה כבש כשב וק"ל: חוגרות בצלצול כו'. שדרך נשים זונות חוגרות בו להתנאות כדאמרינן בסוטה [ב] היא חגרה לו בצלצול כו' ובסוף מנחות [ג] חגרו בצלצול כו' ע"ש: ותחת מקשה כו'. עיין רש"י ובקרא כתיב מעשה מקשה דהשתא יש לפרש כמשמעו ותחת שהיה לה תכשיטים מזהב מעשה מקשה להתקשט בו יהיה לה קרחים וכן פרש"י בס' ישעיה ואמר כי תחת יופי פרש"י כי כל אלה יבואו לך תחת יפיך עכ"ל פי' לפי פשוטו אבל לפי הדרש יהיה כי מלה קלרה כמו כיבא וק"ל: ומשתכח בגזאי דצמצמאי מלכתא. פרש"י כך שמה עכ"ל. ובערוך ערך צם הביא לשון הפסיקתא כשעמדו ישראל על הר סיני היו מצמצמין עצמם ככלה כו' והי' מקשטין עכ"ל וה"כי"ל דמשתכח בגזאי דהיינו באוצר המלך ומקשטין בו המלכתא ולא שימוש

[א] מהרש"א סד"ה ותלכנה. דפ' הוציאו לי. (מ"ה ע"א): [ב] שם ד"ה חוגרת. בסוטה (ט ע"א): [ג] שם בא"ד סוף מנחות (קט ע"ב):

יד יוסף

א יומא ט ע"א: ב ויק"ר פי"ז: ג עי' בערוך ערך ארס: ד פי' חגורה ערוך: ה פי' מגן: ו דומה למקל ופי' שמכין בו ורא"ש עב ועי' בערוך:

חדושי גאונים

שהוא דבוקה בהש"י כ"י. וכמאמר מרע"ה ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם גו'. (וכמ"ש רז"ל בשמו יתעלה. מפני שהיא דבוק"ה ב"י) מבואר מזה כי דבקותם בה' הוא

אהבת איתן

לגוי התראה לפניו כי בימי מלכות שלמה עמד ישראל בתכלית העלוי והצלחה היותר גבוה אשר לא נמצא עוד כזה בכל זמן מהזמנים. ומשלמה והלאה הוטעם זהב הצלחתנו וירדנו אחורנית עד כי לאחרונה ראה שהכם בעל המאמר מה שהיה בימיו בהשקפת היומית כי עשוקים ורצוצים המה ת"י הרומאים. וכיון שכן הוא כי התחלת הירידה היתה משלמה והלאה ראוי למצוא סיבת החטא בעת ההיא ובימים ההם כי לא תסיד קוב"ה דעביד דינא בלא דינא. והענין מחייב כי היתה אז הטאה גדולה הנוגעת בלב העם כלו אשר היא שגרמה להתחלת שפלות האומה כלה וממנה היתה תולאות למפלתה. והנה בעל המאמר הזה עצמו רב יהודה אמר שמואל אמר בסמוך מקודם בשעה שנשא שלמה את בת פרעה הכניסה לו אלף כלי זמר ואמרה לו כך עושין לע"ז פלונית וכך עושין לע"ז פלונית אשר זה מלא מפורש בכתוב מלכים א יא ויהי לעת זקנת שלמה

עיון יעקב

מרמז על שם י"ס כדאמרינן בסוטה זכו שכינה ביניהם לא זכו אש אוכלתן וכשיש מריבה ביניהם נסתלק היוד מהם: מאי דכתיב יען כי גבהו בנות ציון. נראה דקשה לי כי אין הגאוה בנשים מדה רעה כולי האי רק אמרינן בפ"ק דמגלה דף י"ד לא יאה יהירות

לנשי משמע דמ"מ אין החטא גדול כל כך דאפשר דעי"כ מונעת את עלמה מחטא הזנות לככי דרש כל המקרא ע"ש הזנות לכך עונשן גדול מאד וק"ל:

מפני מה הם בטלין לימות המשיח. ולא ניחא ליה לתרץ אע"ג דתכשיטין הן מ"מ בטלין

ע"ץ יוסף

לט כוחלא כחול אדום ודומה לאחד ממיני דם ומפסיק הדמע (יפ"ת): טפוף. לשון העדפות ויתרון כמו לטפויי קאתי כלומר כמגדילות עצמן (יפ"ת): מקום שהיו מתקשטות בו. פירוש ותחת שהיה לה תכשיטין מזהב מעשה מקשה להתקשט בו יהיה לה קרחים (רש"י בספר ישעיה):

בגזאי. פי' בלשון יוני אוצר של דברים חשובים. והיא מלה פרסית אשר נלשון יוני (מוסיף הערוך):

מ וחכמים אומרים אינו אלא לגנאי. חכמים היינו ת"ק ולא באו אלא לפרש הטעם שנאמר וכתתו חרבותם לאתים ואי תכשיטין נינהו לא יהיו בטלים לעתיד

אמר הבונה עצי ירושלים כו'. עיין במכלתין סימן טו:

המתורגמן. א) ראטהע פארבע. ב) שפריצט. ג) אנשטאט דיא שענהייט אייטער. ד) קרוג. ה) שאטץ קאממער.

ותהוי לנוי בעלמא אמר אביי מידי דהוה [א]אשרגא בטיהרא. ופליגא דשמואל דאמר שמואל [ב]אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנאמר (דברים טו) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. מסייע ליה לרבי חייא בר אבא דא"ר חייא בר אבא כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעוה"ב (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך. ואיכא דאמרי אמרו ליה לר"א וכי מאחר שתכשיטין הן לו מפני מה הן בטלים לימות המשיח א"ל אף לימות המשיח אינן בטלים היינו דשמואל ופליגא דרבי חייא בר אבא. א"ל אביי לרב דימי ואמרי לה לרב אויא [ואמרי לה רב יוסף לרב דימי ואמרי לה לרב אויא ואמרי לה אביי לרב יוסף] מ"ט דר"א דאמר תכשיטין הן לו. דכתיב (תהלים מה) חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך. א"ל רב כהנא למר בריה דרבינא האי בדברי תורה כתיב. א"ל [ג]אין מקרא יוצא מדי פשוטו (לעולם): מא שם אמר רב כהנא כד הוינא בר תמני סרי שנין והוה גמירנא ליה לכוליה תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מדי פשוטו עד השתא. מאי קמ"ל דליגמר איניש והדר ליסבר. א"ר ירמיה אמר רבי אלעזר שני ת"ח המחדדין זה לזה בהלכה הקב"ה מצליח להם שנאמר (תהלים מה) והדרך [צלח] אל תקרי והדרך אלא וחדדך. ולא עוד אלא שעולין לגדולה שנא' (שם) צלח רכב יכול אפי' שלא לשמה ת"ל (שם) על דבר אמת יכול אם הגיס[א] דעתו תלמוד לומר (שם) וענוה צדק. ואם עושים כן זוכין לתורה שניתנה בימין שנא' (שם) ותורך נוראות ימינך. רב נחמן בר יצחק אמר זוכין לדברים שנאמרו בימינה של תורה (אמר) [דאמר] רבא בר רב שילא ואמרי לה [אמר רב

רש"י

מינהו לא יהו בטלים לעתיד: **שרגא בטיהרא.** נר בצהרים מתוך שאינו צריך אינו נאה אבל בזמן הזה שהוא עת מלחמות תכשיט הוא: **ופליגא.** הא דקתני בטלין לימות המשיח פליג אדשמואל דלשמואל אין בטילין לימות המשיח: **לא יחדל.** משמע לעולם אלמא יש עניות ועשירות ש"מ נחמות שנתנבאו הנביאים ולא יהיה כנעני עוד (זכרי' יד) לא לימות המשיח נתנבאו שהן מן העולם הזה שאם כן חדל לך אביון: **מסייע ליה.** ברייתא דקתני בטלין לימות המשיח לר' חייא בר אבא: **לא נתנבאו.** דברי נחמות שלהן: **עין לא ראתה.** עין של נביאים לא שלטה לראותה: **בדברי תורה כתיב.** הוי זהיר לחזר על משנתך שתהא מזומנת לך בשעת הדין להביא ראיה כחרב על ירך גבור לנצח במלחמה והוא הודך והדרך: **דליגמר איניש.** ליגרוס שמעתא מרביה ואע"ג דלא ידע לכלהו טעמי: **והדר לסבר.** טעמי דהוה קשה לרב כהנא ולא הוה ידע להאי טעמא ותלמודיה הוה קים ליה מדהוה בר תמני סרי: **המחדדים.** שואלין ומשיבין ולא לקפח אלא להתחדד: **והדרך.** כמו וחדדך: **ותורך.** (תלמד

תוספות

אין בין העולם הזה לימות המשיח. אע"ג דהשתא אין ירושלים ואין בית המקדש ואלו לימות המשיח יהיה הכל בנוי נ"ל דהאי אין בין לאו דוקא *):

*) (עי' תוס' תענית יג ב' ד"ה מאי שייך)

מהרש"א

אחר כמו שהיו משתמשין בו בירושלים וק"ל: **אלא שעבוד כו'.** דישראל לא יהיו להם שעבוד גליות אבל גוי אל גוי ישא חרב והאי קרא דלא ישא גוי אל גוי חרב לא איירי לימות המשיח אלא לעוה"ב ואין להקשות דהדרן קושיין לדוכתין מפני מה הן בטלין לעוה"ב דאיכא למימר כדלעיל לפי שאינן צריכין אבל אין לומר דלעולם הבא אין בו שום מעשה אדם כדאמרינן סוף פרק היה קורא [א] עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה כו' אלא צדיקים כו' ונהנין מזיו השכינה כו' דהא ע"כ האי קרא לא איירי בזמן שאין בו מעשה אדם דהא כתיב וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות וע"כ אית לן לפלוגי בין עולם הנשמות לעוה"ב לזמן התחייה וק"ל: [**כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח כו'.** מפורש סוף פ' אין עומדין]: **האי בד"ת כתיב כו'.** דכל המזמור רחש לבי דבר וגו' עט סופר וגו' הכל נדרש בת"ח העוסק בד"ת וא"ל אין מקרא כו' דודאי הנמשל הוא ד"ת אבל המשל שהוא משמעו ופשוטו של קרא איירי בגבור ממש דהדר לו החרב על הירך ופרש"י בד"ת כתיב הוי זהיר לחזר כו' שתהא מזומנת לך כו' כחרב על ירך כו' ע"ש עי"ל ע"פ מ"ש חמוקי ירכיך וגו' מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר וק"ל: **אלא וחדדך כו'.** משום דהאי והדרך הוא יתורא דקרא דכבר כתיב בסיפא דקרא דלעיל מיניה והדרך וע"כ דרשו והדרך דאידך דקרא כמו וחדדך לצלח שהחידוד מצליח התורה בהן והר' מתחלף בד' בצורת הכתב: **ואמר ולא עוד אלא שעולין לגדולה שנאמר ורכב כו'.** דהרכיבה מורה בכ"מ על הגדולה כמ"ש ירכיבהו על במתי ארץ וכמו שמצינו ביוסף ובמרדכי: **ואמר יכול אפילו שלא לשמה.** דהיינו דיש מחדדין עצמן בפלפול של הבל דהיינו שלא לשמה וע"כ אמר בתנאי על דבר אמת שכן יהיה הפלפול והחידוד לבא על אמיתת התורה: **ואמר יכול אפילו הגיס כו'** דהיינו שיחדד עצמו לקפח חברו בהלכות ת"ל וענוה צדק בדרך ענוה ונחת רוח עם חברו כדלקמן: **ואם עושין כן זוכין לתורה כו'.** דעד השתא קרין ת"ח דעדיין לא הגיעו להוראה והשתא זוכין להיות כ"א חכם מורה הוראה דהיינו ותורך נוראות ימינך שכן נתנה שנאמר מימינו אש דת וגו': **ומ"ד זוכין לדברים שנאמרו בימינה וכו'.**

[א] מהרש"א ד"ה אלא. ס"פ היה קורא (ברכות יז ע"א):

יד יוסף

א חולין ס ע"ב: ב לקמן קנא ע"ב ברכות לד ע"ב סנהדרין צא ע"ב וצט ע"א פסחים סח ע"א: ג יבמות יא ע"ב כד ע"א:

חדושי גאונים

עצמות היותם. א"כ אחדות הכתניי שים באומה זו נצמח ג"כ מזאת הדביקה. וכמאמר הנביא הלא אב אחד לכולנו. מדוע נבגד איש באחיו. מבואר מזה

אהבת איתן

נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים וגו' ואם כן הוא כי המלך אבי העם חטא בחטאה רבה כזאת ע"כ הוסיף רב יהודה אמר שמואל עצמו ואמר נמשך אל מאמרו הקודם בשעה שנשא שלמה את בת פרעה [אשר הרבה לחטוא כאמור] ירד גבריאל [ר"ל אז ירד מדת הדין המכונה תמיד גבריאל כנודע] ונעץ קנה בים ועלה עליו שרטון [ר"ל כי עד העת ההיא כשהיה איזה חטא עבר כקצף על פני המים וחלף ועבר. ועתה החטא הזה מתח את הדין ועמד החטא בעונו על מעמדו ועלה עליו שרטון שהתלקטו לו עוד אספות ר"ל עוד חטאים עד כי נעשה שרטון ונתמלאה הסאה] ועליו נבנה כרך גדול שברומי [כלומר על השרטון הזה על כל החטאים האלה יחדיו עלו הרומאים על ראשנו כהיום הזה עוד מצא קרוב בעת ההיא עוד חטא גדול הנוגע אל העם כלו זו עמידת העגלים של ירבעם ב"נ. ע"כ מוסיף ואומר בשעה שהעמיד ירבעם את שני עגלי הזהב נבנה צריף אחד על השרטון ההוא ר"ל גם החטא

עיון יעקב

הם לימות המשיח לפי שהם כלי מחבלים שהרי מה"ט אסרה התורה לא תבנה אותן גזית כי חרבך הנפת עליה זה אינו דהא לימות המשיח ידע שלא יקרא עוד כלי מחבל כדכתיב לא ישא גוי וגו' כי יהיה אז שלום בעולם: **א"ל** אין מקרא יוצא מדי פשוטו. פי' כיון שמדמה התורה לחרב הגבור ש"מ שגם החרב הוא תכשיט לגבור כמו התורה לת"ח ומינה יש ללמוד כמו שהתורה אינה בטילה גם אלו לא יבטלו לימות המשיח וכדעת איכא דאמרי דלעיל מינה. גם י"ל דדעת רבנן דלא יצא בהם בשבת כמו שבטלין לעתיד ושבת מרמז על העתיד יום שכולו שבת: **כד** הוינא בר תמני סרי שני הוי גמירנא ליה לכוליה

גמרא. דהיינו ע"פ החשבון שכתבנו בחדושינו בכתובות דף ס"ב דמה"ט בן י"ח לחופה לפי מה דמבואר לעיל מבר שית תקבל ותריסר שנין להיות בבי רב כי קי"ל ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה ובלמוד תורה קי"ל דחייב ללמוד עם בנו מקרא משנה הלכה ואגדה ולכל א' צריכין ג' שנים הוא יחד תריסר שנין ע"ש:

זוכה לתורה שניתנה בימין שנאמר ותורך וגו'. כלומר שהתורה נקרא על שמו כדאיתא במדרש ונמצא לכל המדות של משה שניתן לו פלפול התורה כדאיתא בנדרים ולפי שמחדדין זה את זה ע"י פלפול נמצא שזוכה ג"כ לכל מדות משה שנקרא תורה על שמו

ענף יוסף

מא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מדי פשוטו עד השתא כו'. כי אחרי שידע שהתורה כולה שמותיו של הקב"ה ואין דבר רק בה בשום אופן. ואם רק הוא מכם כמחז"ל (ב"ר פא) שאין אנו יודעים רזי התורה במקור מקום מחצבתה. אבל היא כולה סודי סודות. סבר שהכוונה הוא דבר אחר כלל מפשטי הכתובים ואין זה לזה נוגע כלל. עד אחר כך שנתוודע לו שאין מקרא יוצא מדי פשוטו וכל כוונות והסודות הכל אחד היא עם הפשט. כי כפי שהיא למעלה כן ברא הקב"ה בחכמתו נילון דק ממנו דוגמתו למטה והכל אחד היא. כי זה למטה נמשך מאשר למעלה בהשתלשלות ובדרגות שונות זה אחר זה ברצון בעל הרצון. ועל כן הפשט והכוונה לעולם אחד הוא כאמור (במ"ת סדר שמות): **אמר** רב כהנא כד הוינא בר תמני סרי שנין וגמירנא לכולי הש"ס. ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מדי פשוטו. ורבים בדורותינו טועים לומר שמחמת שנמשכו מכל אחר

הדרש. לא נתנו לב לפשט הדברים. ובוודאי חלילה לומר שבדורות התנאים והאמוראים לא יהיה ידוע דבר פשוט כזה. אף לתשב"ר. והם לן מלחשוב כואת. אלא כך פירושו, שזה לא ידע שאף במקום שנראה לעין שהכתוב מדבר רק דרך חידה ומשל כמו הכתוב חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך. שנראה לעין כל שאין הכתוב מספר בשבחו של בעל מלחמה. אלא בוודאי שזה הכתוב בד"ת כתיב. כנראה מענין הפרשה. ולכן הקשה על מה שמביא ר' אלעזר ראי' על כלי זין וחרב שהן תכשיטין לאדם מדכתיב חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך. שהוא בד"ת כתיב. וע"ד השיבו שאין מקרא יוצא מדי פשוטו היינו שהכתוב לא יביא למשל. מה שאינו אמיתי כפשטן של דברים. כמו שפי' הרמב"ם הפסוק תפוחי זהב במשכיות כסף. שאף המשכיות שהוא המשל. הוא ג"כ כסף צרוף. ומדוייק הלשון אין מקרא יוצא מדי פשוטו (אלפי מנשה):

אלא

המתורגמן. א) שטאלצירען. האָבמוטה.

יוסף בר חמא אמר רב ששת מאי דכתיב (משלי ג) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד אלא בימינה אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא אלא למיימינים בה אורך ימים איכא וכ"ש עושר וכבוד למשמאילים בה עושר וכבוד איכא אורך ימים ליכא. אמר רבי ירמיה אמר רבי שמעון בן לקיש שני תלמידי חכמים הנוחים זה לזה בהלכה הקב"ה מקשיב להם שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו' אאין דבור אלא נחת שנאמר (תהלים מז) ידבר עמים תחתינו במאי ולחושבי שמו אמר ר' (אסי) [אמי] אפילו חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. אמר רב חיננא [בר אידי] כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר (קהלת ח) שומר מצוה לא ידע דבר רע. אמר רבי אסי ואיתימא ר' חנינא גאפילו הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה שנאמר (שם) באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה וסמיך ליה שומר מצוה לא ידע דבר רע. אמר רבי אבא אמר ר' שמעון בן לקיש שני ת"ח המקשיבים זה לזה בהלכה הקב"ה שומע לקולם שנאמר (שה"ש ח) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני ואם אין עושין כן גורמין לשכינה

רש"י

בה) [תלמדך] : למיימינים. של תורה שמשמשין טעמיהן בדיוקין ובירורין כימין המיומנת למלאכה : עושר וכבוד ליכא. בתמיה כיון דאיכא אורך ימים כ"ש עושר וכבוד : למשמאילים בה. שאין יגיעין בה כל צרכן א"נ מיימינים בה עוסקים לשמה משמאילים שלא לשמה: הנוחין זה לזה . נושאין ונותנין בה בנחת רוח ומתעסקים כדי שילמדו זה מזה: ידבר עמים תחתינו . ישפילם וכל שפלות בנחת. לשון אחר הנוחין מנהיגים זה את זה להבנתה של הלכה כמו לך נחה (שמות לב) ידבר תרגום של ינהג : ומי יאמר לו מה תעשה. שומר מצוה יוכל לאמר לו : המקשיבים. מלמדים זה את זה ומבינים זה מזה ולישנא דקרא נקט : בגנים . בתי מדרשות : חברים מקשיבים . זה לזה אני אומר להם

מהרש"א

כדלקמן אורך ימים בימינה למיימינין בה וק"ל : אורך ימים ליכא כו'. כפי' שני שבפירש"י וכדאמרינן פ' כ"ג [א] וזאת התורה אשר שם וגו' זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות כו' ע"ש וק"ל : [אין דיבור אלא לשון נחת . בפ"ק דמכות מפורש באורך מה שיש לדקדק בזה : אפילו חשב לעשות מצוה ונאנס . מפורש ספ"ק דקדושין] : העושה מצוה כמאמרה וכו'. דהיינו שנאמרה לעשותה לשמה וברמז כמאמרה ממש לש"ם דאותיות מצוה הוא אותיות שם בן ד' דמ' וצ' בא"ת ב"ש י"ה וע"ז כוונו לומר אין המצוה קרויה אלא על מי שגומרה דאותיות ו"ה שהם גמר השם הם במפורש באותיות מצוה משא"כ אותיות י"ה שהם אותיות תחלת השם הם ברמז מ' וצ' שהם י"ה בא"ת ב"ש והיינו דקאמר שומר מצוה דשומר עליה כמאמרה ולא קאמר עושה מצוה דיש עושה שלא לשמה : וקאמר אפילו הקב"ה גוזר כו' שנאמר באשר דבר מלך שלטון וגו'. ר"ל דאותו דבר מלך שלטון וגו' לא ידע אותו דבר מי ששומר מצוה וק"ל : גורמין לשכינה כו'. לכאורה הוא מגומגם דהיכא מפורש בקרא ואם אי אתה עושה כן ונראה לפי תרגום יונתן וכל המדרשות דברח דודי ר"ל מארץ טמאה מח"ל על הרי בשמים במקום המקדש וה"ק נמי הכא דאם אי אתה עושה כן כו' שהרי אם

[א] מהרש"א ד"ה אורך. פ' כ"ג (יומא עב ע"ב):

יד יוסף

א מכות יא ע"א : ב ברכות ו ע"א קדושין מ ע"א ע"ש : ג מו"ק טז ע"א ב"מ פה ע"א :

חדושי גאונים

הסיפך ח"ו. בזמן הפרדס ממנו ית'. תתבטל ג"כ הדביקו' בין פרטי אנשים. וכמ"ש מוהרי"ע בזה שע"ד. וז"ל ולא יאבד ולא יפסד שום איש מהאישים או יותר. כי אם כאשר יפרד מתוך החסד ההוא המתווך ביניהם כמ"ש הנביא אוי להם כי נדדו ממנו ע"כ. והנה אחת מסכתות הנדחים ממחיצתו של הקב"ה הוא כת מספרי לה"ר (כמ"ש ערכין טו) והמקבלו קשה מן האומרו וזה שהשמיענו ר"י כמ"ש בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו כו'. כלומר שקבל דוד לה"ר. עד שגזר אומר אתה וציבא כו'. א"כ נתבטלה הדביקות. אשר היתה בין האומה הישראלי' לבין קונה. (אחר שדוד הוא רא"ש האומה הלזו ואחריו כל אדם ימשוך) לזה נחלקה מלכות בית דוד כלומר נתבטלה גם כן הדביקות והאחדו' אשר באומה זו עצמה בין פרטי אנשים (ועיי' לקמן חגיגה ג'. במאמר אתם עשיתוני חטיבה אחת כו'. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ) :

אמר ר"ח כל העושה מצוה כמאמר' אין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע. עי' מהרש"א נדחק בביאור מלת

אהבת איתן

הגדול הזה הוא ראשית הסיבה לירידת האומה. וזהו אטליא של יון. מה שהרומאים מושלים בנו זהו פרי תוצאות החטא ההוא. ועתה מה נפלא הוא המשל בכל פרטיו. כי

הרי"ף

מ"ד אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד וכו'. עיין פרש"י וקשה טובא כיון שתמיהת הגמרא היא דכיון דאיכא אורך ימים כ"ש עושר וכבוד אם כן התשובה בלדה קט אורך ימים והניח עושר וכבוד בכ"ש ולא עוד אלא שבתירוץ שתירץ למיימינים בה משמאילים בה לא תירץ אלא בענין זה אורך ימים וכ"ש עושר וכבוד ולמה הוצרך לייסב ומר המיימינים והמשמאילים והיא קושיא חזקה ונ"ל לדקדק ג"כ שאמר מ"ד אורך ימים ימינה וכך הול"ל כתיב אורך ימים בימינה וכי אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא ועוד מאי א דנקט הכא. אמנם בפסוק הזה יש לבאר שני דרכים או שמדבר באדם א' שעוסק רה שכרו כפול בעוה"ז ובעוה"ב וז"ש בימינה של התורה יש לעוסק בה אורך ימים שמאלה יש לו עושר וכבוד וכפי זה אין להקשות אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא י הוא אומר שאותו אדם יש לו אורך ימים ועושר וכבוד אבל יקשה לפי זה מ"ד אורך בימינה שלא אמר ג"כ עושר וכבוד בשמאלה כיון שמדבר באדם אחד ואמר שזוכה ך ימים מצד הימין וזוכה לעושר מצד השמאל וע"ק דהול"ל ובשמאלה בוא"ו ולמה אמר אלה ומפני דוחק זה יש לדרשו בב' בני אדם וה"ק רישא דקרא אדם הלמד תורה ה תורתו קבע ועיקר כימין שהיא עיקר זוכה לאורך ימים ושינה לומר בשמאלה עושר וד ולא אמר עושר וכבוד בשמאלה או יאמר ובשמאלה ללמדנו שמדבר באדם אחד ה תורתו עראי כיד השמאל שהיא כהה וקובע בעניני העוה"ז עושר וכבוד ימצא וכפי יקשה אלא בימינה מי שעושה תורתו קבע אין לו עושר וכבוד והרי כ"ש הוא ואין לומר קט אורך ימים וכ"ש עושר וכבוד שהרי עיקר החידוש הוא ללמדנו שיש לו עושר אף ע"פ שעסק מלאכתו עראי ותורתו קבע ואפשר שיבא לידי עוני כיון שמיעט בעסק וסחורה מ"מ ה לו עושר והוא חידוש גדול שאורך ימים פשוט הוא ללומד בקבע ועיקר לזה חזר ואמר אלא למיימינים בה לדחות הב' פירושים שמדבר בב' בני אדם במיימינים שהם המפשפשים יוקין וטעמי התורה או העוסקים בתורה לשמה דס"ד דשכר התורה מזומנת לעוה"ב עולם שכולו ארוך קמ"ל דיש לו אורך ימים ג"כ בעוה"ז ועל בחינת העושר אינו חידוש שאינו בר בממעט בעסק ועוסק בתורה בקביעות אלא הוא מרבה בסחורה ומ"מ הוא לומד אותו המעט לשמה וגם הוא בדקדוק ובירור אם כן להכי נקט החידוש שהוא אורך ימים ית העושר והכבוד שפשוט הוא שהמרבה בסחורה ויש לו זכות התורה שבודאי יש לו עושר וכבוד כי למה יגרע וכי בשביל שהוא לומד לשמה הפסיד ואינו צריך ללמוד אלא על אורך ימים כי גם יאריך ימים בעוה"ז : שני תלמידי חכמים הנוחים זה לזה בהלכה וכו'. עי' פרש"י וקשה דרשב"ל אמרה לתרוייהו למה שינה את טעמו לומר כאן הנוחים זה לזה וכאן המקשיבים זה לזה ומה בין זה לזה ועוד מה שייכא דרשה זו של ולחושבי שמו עם האמור קודם לכן ועוד למה הפסיק בדרשת העושה מצוה כמאמרה בין דרשות של שני

עיון יעקב

כדכתיב וזאת התורה אשר שם משה זכרו תורת משה ומצלית בעושר כמשה שנעשה עשיר מפסולת של לוחות ועניו כמשה וזוכה שעולה לגדולה : אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא. עיין בחידושי הרי"ף מה שנתקשה בזה ולי נראה דהך כוונת המקשה אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא דאם כן יהא משמאילים עדיף שיש לו ב' מעלות עושר וכבוד ומיימינים לא יהיה להם רק מעלה א' אורך ימים לזה מתרץ למיימינים בה אורך ימים וכ"ש עושר וכבוד ולפי שהתורה היא משולשת בתורה נביאים וכתובים וכדאיתא לקמן פ' רע"ק בריך רחמנא דיהב לן אוריין תליתאי וכו' לכך יש לו שכר תליתאי חיים ועושר וכבוד משא"כ אם משמאיל ולומד שלא לשמה דאז נוח לו שלא נברא אין לו רק שכר עושר וכבוד כי אין הקב"ה מקפח שכר כל ברי' והא דעכשיו הם עניים ע"ש במדרש ילקוט משלי ג : הנוחים זה לזה בהלכה. עיין פירש"י כדי שילמדו זה מזה ואפשר שזה כוונת הפסוק בקבלת דברי חכמים בנחת נשמעים ואפי' לא ילמדו זה מזה מ"מ כיון שכונתם שילמוד זה מזה הוי כחושב לעשות מצוה ונאנס ולכך סמיך ליה ולחושבי שמו וכו' : מעלה עליו הכתוב כאלו עשהו. וכדי שלא תימא אפי' עשה המצוה ממש אין שכרו גדול כל כך לזה מסמיך הא דרבי חנינא דהעושה מצוה כמאמרה וכו' : המקשיבין זה לזה בהלכה. שכל א' אינו רוצה לסמוך בפירוש וכוונת הלכה על עצמו עד שמקשיב גם לחבירו הקב"ה שומע לקולם שיכוונו להלכה :

המדגילים

עץ יוסף

לעתיד (תוי"ט) : מאי דכתיב אורך ימים כו'. משום דבב"ר פ' כ"ט סי' ג' מפרש קרא זה שמדבר באדם אחד שעוסק בתורה שיש לו אורך ימים בימינה לעתיד לבא. בשמאלה עושר וכבוד בעה"ז ור"ל שפי' אורך ימים החיים הנצחי' בעוה"ב ופי' בימינה בעקרה שהשכר העיקרי הנמשך מהתורה חיי העה"ב . ובשמאלה עושר וכבוד בעה"ז כי פי' שמאלה השכר שאינו עיקרי הנמשך ממנה הוא עושר וכבוד שהוא טוב מדומה . וע"ז קשה ליה דא"כ הוה לכתוב אורך ימים בימינה ועושר וכבוד בשמאלה כיון שמדבר באדם אחד ועוד קשה דה"ל למימר ובשמאלה בוא"ו ולמה אמר בשמאלה אע"כ דאיירי בשני בני אדם וה"ק קרא מי שלומד תורה לשמה ולעיקר כימין שהיא עיקר זוכה לאורך ימים . ובשמאלה מי שלומד תורה שלא לשמה שלא לשם עיקר כיד שמאל שאינה עקרית אינו זוכה אלא לעושר וכבוד שאינה עקרית תקשה למיימינים בה עושר וכבוד ליכא בתמיה : אלא למיימינים בה שלומדים לשמה כי כמו שימין האדם היא יותר בריאה ברב אונים על שמאלו . כי היא דלת הכח בטבעה ואינה אך לעזרת הימין ולתמוך בה כן העוסק בתורה ומצות לשמה ולעשות בהם נחת רוח ליוצרו הוא הדרך הימיני והעיקרי לכן זוכה לאריכות ימים שהיא עקרית וכ"ש לעושר וכבוד שאינה עקרית אך לעזרת לאורך חיי האדם

ענף יוסף

אלא בימינה אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא. ופרש"י בתמיה כיון דאיכא אורך ימים כ"ש עושר וכבוד. וקשה כיון דכ"ש הוא לכך לא צריך קרא לומר בימינה נמי עושר וכבוד. עוד קשה דילמא האמת כן דלאו כל אדם זוכה לב' שולחנות. וראיתי מתרלים קושיא זו השניה דהנה לכאורה קשה איך יתכן שהעושר והכבוד יהיה תולה בעמוד התורה הא קודם יצירת הולד גוזרים על הטפה מה תהיה עשיר או עני. ואלו צדיק ורשע לא קאמר כמבואר פ"ב דנדה. ובע"כ צ"ל דהא דגוזרין על חכם או טפש היינו אם יהיה ת"ח או ע"ה. אלא דאין גוזרין אם ילמוד לשמה או שלא לשמה. וזהו צדיק ורשע לא קאמר. ולפ"ז שפיר תמה אורך ימים הוא דאיכא עושר וכבוד ליכא בתמי' דהא כבר גזרו בע"כ שיהיה עושר ואם ילמוד לשמה אשר לא נגזר עליו היכן עושר וכבוד של זה. ומשני אורך ימים וכ"ש עושר וכבוד (סמא דחיי) ובזה נכון קושי' הגמרא ודלא כפרש"י :

שתסתלק מישראל שנאמר(שה"ש ח)ברח דודי וגו'. אמר רבי אבא אמר רבי שמעון בן לקיש שני ת"ח ^א^המדגילין זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן שנאמר (שם ב) ודגלו עלי אהבה. אמר רבא והוא דידעי צורתא דשמעתא והוא דלית להו רבה [במתא] למגמר מיניה:

מב שם ואמר רבי אבא אמר ר' שמעון בן לקיש גדול המלוה יותר מן העושה צדקה ^ב^ומטיל בכיס^א)^ יותר מכולם.^ג^אמר ר' אבא אמר ר' שמעון ב"ל אם ת"ח נוקם ונוטר כנחש הוא חגרהו על מתניך אם עם הארץ הוא חסיד אל תדור בשכונתו. אמר רב כהנא [אמר רבי שמעון בן לקיש ואמרי לה אמר רב אסי אמר ר' שמעון בן לקיש] ואמרי לה א"ר אבא אר"ש בן לקיש כל המגדל כלב [רע] בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו שנאמר (איוב ו) למס [שם ע"ב] מרעהו חסד ^ד^שכן בלשון יוונים קורין לכלב למס. רב נחמן בר יצחק אמר אף פורק ממנו יראת שמים שנאמר (שם) ויראת שדי יעזוב. ^ה^ההיא אתתא דעיילא להההוא ביתא למיפא נבח בה כלבא איתעקר ולדה. אמר לה מרא דביתא לא תדחלי דשקילי ניביה ושקילין טופריה. אמרה

רש"י

שישמיעוני קולם ואענם: ברח דודי. בתריה כתיב: המדגילים. מאספין זה את זה [ואומרים בא ונלמוד] בא ונבין בין שניהן הואיל ואין לנו רב ללמדנו: צורתא. שורש הדבר קלא למדו מרבם: גדול המלוה. לפי שאין העני בוש בדבר: ומטיל לכיס. מעות ומלאי להשתכר בהם למחצית השכר ואיידי דאיירי רבי אבא אר"ל נקט כל הני מילי דאגדתא דאמר להו רבי אבא משמיה: חגרהו. הדבק בו שסופך ליהנות מתלמודו: אל תדור בשכונתו. שאינו יודע בדקדוקי מצות ואין חסידותו שלם וסופך ללמוד ממנו: מונע חסד. שאינו מניח העניים לבא לפתחו: למס. דהיינו כלב: מרעהו. מונע חסד ואע"ג דלא כתיב מונע ממילא משמע שכל תיבה שראשה מ"ם משמשת נטילה היא כמו (שמות לב) ויקח מידם אבדו גוים מארצו (תהלים י'): למיפא. לאפית עיסה שהשאיל בעה"ב תנורו: שקילי ניביה. נטולות ד' שיניו שהוא נושך בהם אותם שינים קרי ניבי כדאמרינן באלו טרפות (חולין נט.) גמל ניבי אית ליה: שקילי טופריה. נטולות לפרניו [מלפרוט]: סקילא

תוספות

המדגילין זה לזה בהלכה. פירוש לשון המדגילים כתב ר"ת ז"ל שהוא מלשון לא ימעל פיו דמתרגמינן לא ידגול פומיה ור"ל ב' ת"ח המכחישין זה לזה אע"פ שאינם יודעים עיקר הדבר הקב"ה אוהבן והיינו דקאמר רבא והוא דידעי צורתא דשמעתא כלומר אע"פ שאינם יודעים עיקר הדבר הקב"ה אוהבן. ולפי' רש"י קשה דמלתא דפשיטא היא ולא צריך למימר דהקב"ה אוהבן.(תוספות [א]הרא"ש ז"ל):

מהרש"א

אתם עושים כן ומקשיבים זה לזה קאמר ברח דודי וגו' על הרי בשמים שגורם להסרות השכינה במקום המקדש ומכלל הן אתה שומע לאו שאם אין מקשיבין זה לזה גורמין לשכינה שתסתלק וק"ל: שני ת"ח המדגילין וכו'. רישא דקרא הביאני אל בית היין שהוא מיוחד לתורה כתיב ואמר ודגלו עלי וגו' מלשון אסיפה כפירוש רש"י ואינו יוצא ממשמעו מלשון דגל שע"י הדגל כל אחד מתאסף לדגלו וק"ל: ומטיל בכיס יותר מכולם כו'. לפי שאין דרך להלוות הרבה שאפשר שיסתכר בו רק כדי שיתפרנס בהלוואה ואחר שיוציאם בפרנסה ולא יהיה לו ממה לשלם יתביים ממנו כדאמרינן ס"פ א"כ [ב] שאסור לעבור לפני מי שחייב לו ואין לו לשלם שנאמר לא תהיה לו כנושה אבל מטיל מלאי ודאי דיתן לו בידו הרבה שאפשר להשתכר ולהרויח בהם כדי פרנסתו ותשאר קרן ההלואה קיימת לשלם לו: אם ת"ח כו' כנחש חגרהו כו'. דודאי אדם ירא לחגור נחש על מתניו אבל מנטירת תלמיד חכם שהוא כנחש אל תירא חגרהו והדבק בו ובהיפך קאמר אם ע"ה חסיד כו'. דהכר שינו ולא ע"ה חסיד ואם תראה ממנו חסידות אל תאמין לו והרחק עצמך ממנו וק"ל: המגדל כלב כו'. כבר אמרו בב"ק [ג] אסור לאדם

עיון יעקב

המדגילים זה לזה בהלכה. הכוונה שב' תלמידים שלא שמשו עדיין כל צרכם ומאספין יחד כדי להבין הדבר על בוריו כהלכה ואינן בושין זה מזה לזה הקב"ה אוהבן וזה ודגלו עלי אהבה כדאיתא במדרש ודגלו עלי אהבה ודילוגו וגלוגו עלי אהבה והיינו כדאמר על זה רבא דידע צורתא דשמעתא ולית להו רבה במתא:

ומטיל בכים יותר מכולם. הרמב"ם פ"י מהלכות מתנות עניים קחשיב ח' מעלות בצדקה זו למעלה מזו ומלוה ומטיל בכיס חשיב כחדא וכבר הרגיש בזה הב"י בי"ד סימן רמט ע"ש ונ"ל דשפיר עבד דלא קחשיב זו למעלה גדולה דודאי יותר ניחא ליה לכל אדם להטיל בכיס בתורת שותפות שיש לו ריווח מלהלוות בחנם וכל אדם ירצה לעשות זה יותר מזה כיון שהוא ג"כ תועלתו אף שלא יהיה מעלה גדולה אך שהכל תלוי בדעת המקבל יש מי שרוצה בהלוואה גרידא כי לאו בר הכי שיוכל להתעסק בעסקא ויש מי שאינו רוצה בהלוואה להיות עבד לאיש מלוה רק בשותפות גמור שאינו בוש כלל: אם ת"ח נוקם ונוטר כנחש חגרהו על מתניך. הטעם כדאיתא ביומא דף כב דאם מפייסין לו מתפייס משא"כ בעם הארץ אף על פי שעושה עצמו כחסיד אין תוכו כברו כי לא עם הארץ חסיד וראוי להתרחק משכן רע לכן אל תדור בשכונתו וכדאמרינן בפסחים שאסור להתלוות עמו כי על חייו לא חס על חיי חבירו לכ"ש: שכן קורין לכלב למס. אע"ג דפשטיה דקרא למס לשון מניעה וכדדרים בכתובות דף נו מ"מ מדכתיב בלשון זה לרמוז ג"כ על זה ורב נחמן דאמר אף פורק ממנו יראת שמים היא היא כדכתיב וחסד ה' מעולם על יראיו וזה שמונע החסד אין בו יראת שמים:

הרי"ף

תלמידי חכמים הנוחים או המקשיבים ונבאר מהו מצוה כמאמרם. ונראה דבתחלה אמר שני תלמידי חכמים הנוחים דהיינו הא' מלמד לחברו בנחת כדי שיבין וילמוד וזהו נושאים ונותנים בה בנחת רוח שכיון שהם בנחת רוח יש בו כח ללמדו לחברו וילמדו זה מזה ולא פרש"י כאן מלמדים זה את זה ומבינים זה מזה כמו שפירש במקשיבים דלקמן לפי שכאן אינן מלמדים זה לזה ומבינים זה מזה אלא התלוקה אחד בלבד שהוא ילמדו זה מזה אבל אין המלמד למד מחבירו ולכך אמר כאן הקב"ה מקשיב להם שהקב"ה כששומע חידושי תורה משמיע תלמודו להם כמו שדרשו במדרש רבה פרשת בשלח וישמע ה' וישמע כתיב שהוא כמו וישמיע הקב"ה תלמודו לאותו אדם פה אל פה ידבר בו והיו עיניך רואות את מוריך והגם שהתורה הוא של הא' המלמד מ"מ נקראת תורתו של כל אחד ואחד מהם ומקשיב הקב"ה לקול המלמד כאילו היה תורתו שחדשה מדעתו שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו כלומר לומדים ומלמדים איש לרעהו ויקשב ה' בקול חידושי תורה שאומרים בפיהם ומשמיע להם תלמודו פנים בפנים ואע"פ שהאחד לא חידש כלום מעלה עליו הכתוב כאילו גם הוא חידש שהרי התושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הקב"ה כאילו עשאה גם הלמד מחבירו ונושא ונותן בנחת הרי הוא כאילו לומד להאריס ולכך סמך לזה דרשת ולחושבי שמו ומ"ש אח"כ ת"ח המקשיבים זה לזה שהם מלמדים זה לזה ולומדים זה מזה דהיינו כל אחד לומד מחבירו הקב"ה שומע להם וזהו שכשיתפללו להקב"ה הוא שומע בקולם שנאמר היושבת בגנים שהם בתי מדרשות והם חברים מקשיבים זה לזה ללמד לחבירו וללמוד מחבירו אמר הקב"ה השמיעני קול תפלה ואני אשמע ומ"ש העושה מצוה כמאמרה הוא סמך לדרשת ולחושבי שמו שחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הקב"ה כאילו עשאה ומ"מ אין כחו יפה כעושה מצוה עצמה כמאמר' דהיינו לעשותה בפועל ולא מכח שחשב לעשות מצוה אלא עשה ממש המצוה כמאמרה שצוה הקב"ה ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם אז גדול שכרו שאין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע ושומר מצוה הוא שמצפה המצוה מתי תבא לידו ויקיימנה:

שמא

אמר רבי שמעון בן לקיש שני תלמידי חכמים המדגילים זה את זה. עיין פרש"י ובתוס' לפרש"י ז"ל קשה דמילתא דפשיטא הוא ולא צריך למימר והקב"ה אוהבן ולי נראה לדעת רש"י דפי' כן משום דקאמר רבא והוא דלית להו רבה למגמר מיניה ואם הוא מדבר בת"ח המכחישים זה לזה הא אע"ג דאית להו רבה למגמר מיניה קיימא לן דב' ת"ח המנצחים זה לזה בהלכה ולוחמים מלחמות ה' ואת והב בסופה אהבה בסופה. הכוונה שהקב"ה אוהבם שהרי כל התורה כולה במחלוקת מימות שמאי והלל ואילך שהלל אוסרין והללו מתירין ונמצאו מכחישים זה את זה בהלכה מנין לנו לחלק בתור' כל אחד ואחד אם הם יודעים עיקר הדבר או לאו דהא רשב"ל סתם קאמר המדגילים דהיינו מכחישים והא מלתא איתא בכל הת"ח הלוחמים מלחמות ה' לכך פרש"י שמדבר בת"ח שאין להם רב ללמוד ממנו ואפי' הכי אינם מתבטלים מתלמוד תורתם אלא מאספים עצמם להבין בין שניהם מה שתעלה מצודתם וס"ד שיותר טוב פרידתם כדי שלא יבואו לטעות כיון שאין להם רב ללמדם אמיתות הדברים לזה אמר הקב"ה כי דגלו עלי אהבה אותה אסיפה שמכוונים ללמוד לשם שמים אע"פ שיבואו לטעות כיון שאין להם רב מכל מקום בהאבתה תשגה תמיד והקב"ה אוהבם:

גדול המלוה יותר וכו'. וקשה לרש"י דלא פירש מטיל בכיס של גבאי צדקה דהכי אמרינן בגמ' וצדקה תציל ממות איזו היא צדקה דמצלת ממיתה משונה נותנה

עץ יוסף

האדם אבל למשמאילין בה שעוסק בתורה ומצות שלא לשמה מתקות השכר וכדומה הוא אף שהולך בדרך שמאלי. אך עכ"ז לא יגונה בשכבר החליטו ז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה כי זה הוא הדרך והמביא להמדריגה המעולה לשמה ממש כיד השמאלית שהיא עומדת לעזרת הימין לכן זוכה לעושר וכבוד שאינה עקרית אבל לא לאורך ימים שהיא עקרית וכדאמרינן בפרק כ"ג וזאת התורה אשר שם וגו'. וזכה שלומד

המתורגמן. א) געלד צוא איין געשעפט צוא געבען.

[א] תוס' סד"ה המדגילין. הרא"ש ז"ל. (כל זה איתא בתוספת דע"ז כב ע"ב ד"ה רגלא בשנוי לשון קצת ע"ש): [ב] מהרש"א ד"ה ומטיל. ס"פ א"נ (ב"מ עה ע"ב): [ג] שם ד"ה המגדל. בב"ק (פ ע"ב):

יד יוסף

א עי' תוס' ע"ז כב ע"ב ד"ה רגלא וכו' שהשיגו על פירש"י דהכא: ב פסחים נג ע"ב: ג נ"ל ואמר: ד סוכה לה ע"א: ה ב"ק פ"ג ע"א:

חדושי גאונים

כמאמר"ה. גם מאמר. אין מבשרי"ן כו' נ"ב. דמשמע שלא שלל בהחלט מציאות הרעות מאת שומר מצוה. רק החליט שאין מבשרין אותו בהן טרם בואן. והיינו כי למד זה מלשון. לא יד"ע דבר רע. אולם אין אנו יודעין מה ההבדל אל בעליו אם מבשרין אותו בו. וידע בואו מקדם קדמתה. או אין מבשרין אותו בו. אחר שעכ"פ יש צדיק ורע לו. והנ"ל כי האלהיי הנ'. רצה להסמיך סוף פסוק (ועת ומשפט ידע לב חכם) לראשיתו. אשר לפי הפשט.

אהבת איתן

אחרי אשר התהוות השרטון הוא החטאים שהתלקטו על יד על יד מחטא שלמה והלאה. ובנין עיר רומי הוא עליית וממשלת הרומאים. וע"כ הוכרח להמציא במשלו ובחידתו קרקע חדשה ר"ל חטאים חדשים שלא היו מתחלה. ורצה קורא יקר אמתת הבאור הזה כי הוא ענין אחד עם מאמרו הקודם ואין זה ספור אמתי רק משל ולבוש כי מאז שנשא שלמה את בת פרעה והכניסה אלף מיני כ"ז לע"ז נמתח הדין על ישראל להפילם. ונתעורר התימה. כי כן מצינו

ליה ״שקילא טיבותיך ושדיא אחיזרי כבר נד ולד. אמר רב הונא מאי דכתיב (קהלת יא) שמח בחור בילדותך ויטיבך [לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך ודע כי על כל אלה] יביאך האלהים במשפט עד כאן דברי יצר הרע מכאן ואילך דברי יצר טוב ר"ל אמר עד כאן דברי תורה מכאן ואילך למעשים טובים:

מג שם תניא ״ציץ כמין טס[א] של זהב ורחבו שתי אצבעות ומוקף מאוזן לאוזן וכתוב עליו בב' שיטין יו"ד ה"א מלמעלה ״וקדש למ"ד למטה אמר רבי אליעזר ברבי יוסי אני ראיתיו ברומי וכתוב קדש לה' בשיטה אחת:

מד דף סד ע"א ונקרב את קרבן ה' איש וגו' טבעת עגיל וכומז (במדבר לא) א"ר אלעזר ״עגיל זה דפוס של דדין. כומז זה דפוס של בית הרחם. אמר רב יוסף אי הכי היינו דמתרגמינן מחוך דבר המביא לידי גיחוך א"ל (רבא) [רבה] מגופיה דקרא ש"מ כומז כאן מקום זמה. (שם) ויקצוף משה על פקודי החיל אמר ר"נ אמר רבה בר אבוה אמר להן משה לישראל

שקילא. נטולה טובתך ומוטלת על הקוצים. טיבותך טובת הנאת נחמתך כמו מחזיק טובה גורי"א בלע"ז: ע"כ. עד ודע כי על כל אלה וגו': ע"כ לתורה. שמח בתלמודך למוד משמחה ומטוב לב והלך בדרכי לבך להבין מה בלבך לפי ראות עיניך: מכאן ואילך למעשים טובים. ודע כי על כל אלה על כל מה שלמדת סופך ליתן את הדין אם לא תקיים: יו"ד ה"א מלמעלה קודם למ"ד מלמטה. כלומר השם שלם בשטה עליונה וקדש למ"ד בשטה תחתונה שלא להקדים שאר אותיות מלמעלה מן השם מאחר שב' שיטין היו ורבינו הלוי שונה קדש מלמטה [לה' מלמעלה] והיא היא: אני ראיתיו ברומי. שנכנס לאוצר המלך ליטול מה שירצה במס' מעילה (דף יז:) במעשה בן תלמיון: דפוס של דדין. שמנחת בו דדיה: גיחוך. ליצנות

[א] לגדל כלב רע בתוך ביתו שנאמר לא תשים דמים בביתך אבל הכא הוסיף דאל יגדל כלב אפילו הוא יודע בו שאינו כלב רע ומשום דמונע חסד וגו' דהאורחים ועניים לא ידעו בו שאינו רע וסוברים שהוא רע ויראים ממנו מלבא לביתיה וכדמייתי הך עובדא דלא היה הכלב רע ולא היה יכול להזיק ומתוך שהיתה סבורה שהוא רע הפילה ואמר וירא' שדי יעזוב דפורק ממנו כו' דדרך מגדל הכלב להעמידו על הפתח לשמירת ביתו ויראת שדי שהיא על המזוזה לשמירת פתח ביתו הוא יעזוב ופורק: ע"כ דברי יצה"ר כו'. פרש"י ע"כ עד ודע כי על כל אלה וגו' עכ"ל הכא גבי יצה"ר ויצ"ט ניחא אבל גבי תורה ומע"ט לא יתיישב שפיר וכי על דברי תורה אין ליתן דין והרי אמרו [א] תחלת דינו של אדם על ד"ת ונראה לפרש דס"ק שמח בחור בילדותך וגו' עד והלך בדרכי לבך וגו' זו דברי יצה"ר מכאן ואילך והלך בדרכי לבך וגו' זו דברי יצ"ט וכת"י ואזיל בענוותנותא עם אורחי לבך ותהי זהיר בחזיוני עיניך וגו' כי על כל אלה שהן דרך יצה"ר ודרך יצ"ט תבא במשפט ליתן לך עליהם שכר ועונש ר"ל אמר ע"כ לד"ת דהיינו שמח בחור וגו' עד והלך וגו' שילמוד האדם מנעוריו לשמח בה מטוב לב ומכאן ואילך והלך בדרכי וגו' למעש"ט שילך האדם בדרך טובים ובמראה עיניך וגו' ולא הסתכל

בבים כפי' ת"י ועל כל אלה שהן ד"ת ומע"ט יביאך האלהים במשפט ועל ד"ת קודם שהוא תחלת דינו כמ"ש ואח"כ על המעשים: ומוקף מאזן לאזן וכו'. ובקרא כתיב על מצחו ומתרגם בין עינוהי ויש לפרש דמקום הכתב קדש לה' ודאי היה בין העינים אבל הטס היה משוך יותר דהיינו מאזן לאזן והכוונה בו כי היה מונח הציץ על המצח במקום המוח אשר שם כח הנשמה הטהורה וע"כ היה הציץ בין החושים אלו הרוחניים ביותר שהם הראות והשמע שיהיו קדש לה' וכדכתיב בהו ולא נתן ה' וגו' עינים לראות ואזנים לשמוע עד היום וגו' וק"ל: דפוס של דדין כו'. וקרא כתיב ועגילן על ידיך ואפשר דעגיל הוא מלשון דבר העגול ונופל בין על תכשיט שעל היד ובין על דפוס של דדין שהיהם בצורת עגולים הם וכן בתכשיט נזם מליגו נזם באף נזם באזן וחבירו מוכיח עליו הכא דכתיב גבי כומז שפירושו ג"כ דפוס בית הרחם וניחא בזה שלא פירש גם כומז אקרא דלעיל מיניה בפרשת ויקהל דכתיב חח וכומז גו' משום דהכא בא לפרש שניהם עגיל וכומז דשניהם משתעי בענין אחד ע"ם דפוס וק"ל: ויקצוף משה וגו'. עיין פרש"י ופירושו דחוק דהיכן הוזכר

הרי"ף

לארנקי של צדקה ושפיר איח למימר ומטיל לכיס של צדקה גדול מכולם. ואפשר לומר מ"מ מלוה לעני יותר גדול לפי שנותן לארנקי אע"פ שנוטלה ואינו יודע ממי נוטלה מכ"מ הוא בוש מהגבאי הממונה על כיס של צדקה שהוא נותנה לידו של עני אבל המלוה אינו בוש כלל כי עתיד לפרוע לו אבל המטיל לכיס לעסוק למחצית שכר הוא גדול מהמלוה לפי שאין בו בוש צד בושה כי בא בשכרו שמרויח ונותן לבעלי המעות: אמר רב הונא מ"ד שמח בחור וכו'. וקשה למה הביא שלמה בחכמתו דברי יצר הרע שמתוכם ילמדו הרשעים לפשוע ואם הכוונה להביא דברי יצה"ט המבטל דברי יצה"ר באמור כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט א"כ כך הול"ל אם תשמח בחור בילדותך ותלך בדרכי לבך דע כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט ויהיו כל הדברים אלה בדברי יצה"ט וכן יש להקשות בדברי ר"ל שאמר מכאן ואילך למעשים טובים שכיון שעל כל אלה יביאך אלהים במשפט הוא כמו שפרש"י אם לא תקיים סופך ליתן את הדין למה אוקמיה במע"ט והול"ל דכוליה מיירי בתורה ואם תלמוד הרי טוב ואם לא תלמוד על כל אלה שצויתיך ללמוד ולא עשית יביאך האלהים במשפט ונראה שרב הונא הקשה מ"ד שמח בחור וגו' שמלבד דהאי קרא קשיא רישא לסיפיה שמקודם הותרה לו הרצועה שמח בחור ובסופי' רצעו במרצע כי על כל אלה יביאנו במשפט יש להקשות בהאי קרא איך הוא אומר שמח בחור והלך בדרכי לבך כי גם בכך לא יברכנו גם לא יזיקנו למה לו עצה שאינה הוגנת וכך הול"ל אם תשמח בחור ותהלך בדרכי לבך דע כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט לכך פירש רב הונא עד כאן דברי יצה"ר הכוונה לומר שגם יצה"ר המתעיא אינו בא לומר לאדם חטוא כנגד יוצרך כי לא ישמע האדם לקולו אבל הוא נכנס בדברי פיתויים ומראה עלפיים של חסידות ובקרבו ישים ארבו וזה הוא פיתוייו של יצה"ר שמח בחור בילדותך כי בימי הבחרות אינו גדול עונש החוטא כמו בימי הזקנה שזקן מנאף אין הדעת סובלו ונח לך לשמוח בימי הבחרות כדי שתשוב אל ה'

בימי הזקנה זאת ועוד יפתה היצה"ר לאדם שגדול מדרגת הבעל תשובה מן הצדיק שלא חטא כל ימיו כי במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד ולכך יועצו שמח בחור בילדותך ואח"כ תחזור בתשובה ויטיבך לבך שהוא להטיב בתשובה בימי בחרותך בזמן שעדיין אתה בתוקפך ותהיה תשובתך מעולה והלך בדרכי לבך שהיא הדרך הטובה ובמראה עיניך לעסוק בתורה אלו הם דברי יצה"ר הבא בפיתוי לאדם שמבקש טובתו שיגיע לגדר בעלי תשובה שהוא גדול מהצדיק ויצה"ט משיבו לאדם דע כי על כל אלה יביאך במשפט שאף ע"פ שתשוב בתשובה מ"מ גדול העון דאמר אחטא ואשוב ור"ל אמר ע"כ לד"ת שישמח האדם בשמחת התורה בעודנו באבו בימי הבחרות ואע"פ שלא ימוש ספר התורה מפיו אם עבר על איזה דבר ממצותיה של תורה הוא נענש יותר מהעובר על המצות ולא למד תורה שבגגת תלמוד עולה זדון שאינו דומה מי שחטא בשוגג ואינו יודע תורה למי שלמד וחטא שג"כ על השגיאות הוא נענש וזהו שאמר כי על כל אלה התורות שלמדת יביאך האלהים במשפט על חטאך כשלא תקיים המצות יותר מהחוטא שעבר על ד"ת ולא למד שבגגת תלמוד עולה זדון ודו"ק: ויקצוף משה. וקשה דפסוק ויקצוף משה הוא כתוב קודם שבאו מהמלחמה ופסוק לא נפקד ממנו איש הוא לאחר שחלו המלקות והבז אז נקרבו הפקודים ויאמרו עבדיך וגו' ולא נפקד ממנו איש וקושיא זו גדולה היא לפירוש רש"י ז"ל שפירש לכך אתם צריכין קרבן והרי עדיין כשהיו חוץ למחנה לא הזכירו קרבן ולא אמרו ונקרב את קרבן אלא אחר שחלו המלקות בין תופשי המלחמה ובין העדה ועוד קשה כיון שהם אמרו שמביאים קרבן על שלא יצאו מידי הרהור מה זו שאלה של תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה והלא נתן טעם מפני שלא יצאו מידי הרהור ולמה הוצרך לתת טעם אחר מפני שזנו עיניהם מזנות. וי"ל שמתחלה כשיצאו משה ואהרן חוץ למחנה וראו שמביאים עמהם נשי מדין חרה אפו של משה ויקצוף על פקודי

עץ יוסף

שלומד לשמה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות כו':

מב מאי דכתיב שמח בחור כו'. דהא קשה רישא לסיפיה שמקודם הותרה לו הרצועה שמח בחור ובסיפיה אמר ודע כי על כל אלה וגו' ואם תתרץ דשלמה המלך ע"ה אדעתיה קאמר רישא מ"מ קשה למה נקט בלשון חיוב שמח בחור כו' ולא קאמר בלשון שלילה אל תשמח ומדקאמר שמח ודאי לעשות עיקר משום דבר קאמר לה וא"ת שדרך לדבר כן דרך לעג כלומר עשה כך ולבסוף תתחרט. בשלמה אי הוה הדיוט ניחא אבל חכם כשלמה ע"ה לא ילדק לדבר בכה"ג דלא ליתו למטעי בדבריו כאמרו חכמים ז"ל הזהרו בדבריכם כו' ועל כן

מתרץ עד כאן פי' עד ודע כי על כל אלה וגו' הם דברי היצה"ר ומכאן ואילך דברי היצ"ט והכוונה שגם היצה"ר המתעיא אינו בא לומר לאדם חטוא כי לא ישמע האדם לקולו אבל הוא נכנס בדברי פתויים ומראה עלפים של חסידות ובקרבו ישים ארבו וזהו הוא פתוייו של יצה"ר שמח בחור בילדותך בלשון חיוב שראוי שתשמח במותר לך במאכלים מותרים ובשתיית מותרים וכוונתו שמהיתר יבא לידי איסור ובא היצ"ט ואומר לו גם בדברים המותרים קדש עצמך שדע לך שעל כל אלה אפילו מאכלים מותרים (שמלת כל לרבויי אתא אפילו מאכלים מותרים) יביאך אלהים במשפט ע"ד קדש עצמך במותר לך:

משום

המתורגמן. א) איין בלעך.

[א] מהרש"א ד"ה ע"כ דברי. אמרו (סנהדרין ז ע"א):

יד יוסף

א ביצה כט ע"ב וש"נ:ב סוכה ס ע"א: ג עי' ירושלמי פ' טרף בקלפי וברמב"ם פ"ע מהלכות כה"מ: ד מסכת כלה פ"א:

חדושי גאונים

ההסקסרות ביניהם קשה ונאמר בביאורו כי למ"ש הר"מ ז"ל ספ"ח מהל' מלכים. כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן ה"ז מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעוה"ב. והוא שיקבל אותם ויעשה אותם מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו ע"י משה רבינו. שבני נח נצטוו בהן. אבל אם עשאן מפני הכרת הדעת. אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומ"ה. אבל מחכמיהם ע"ב (כ"ה בס' כבוד אלהים). עיי' ד' מים קדשים י"ע. הבאתי סיום והוספת דברי המחבר כבוד אלהים על זה. אשר זה לשונו. ויתבאר ממנו כי ארסט"ו בשמר ז' מצות כו'. שהם כולם דבריים שכליים. אף גם זאת שהתפלסף ונתחסד במעלותיו. יהיה איש חכם ומעולה אבל לא יזכה בעבור זה לעוה"ב עד שישמור אותם מצד שהם אלהיים נתונים בנבואה. לא שכליות אנושיות כו' עכ"ל. ונ"ל להוסיף נופך ולומר כי לא לבד שיש הבדל. בין עובד אלהים לאשר לא עבדו. כי אם מצד הכרת הדעת. בענין זכות העוה"ב. אבל עוד נוסף יש

אהבת איתן

הדברים מפורשים במדרש רבה פ' נשא בשעה שנשא שלמה את בת פרעה הכניסה לו אלף מיני כ"ז וא"ל כך עושין לע"ז פלונית וכך עושין לע"ז פלונית והוא המאמר הראשון של רב יהודה אמר שמואל כאן ולא

גמרא

לישראל שמא חזרתם לקלקולכם הראשון אמרו [לו] לא נפקד ממנו [א]איש אמר להם א"כ כפרה למה א"ל אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו מיד ונקרב את קרבן ה'. תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה מפני [שם ע"ב] שזנו עיניהם מן הערוה. אמר רב ששת [ב]מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים. לומר לך [כל] המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורפה[א]. א"ר יהודה אמר רב [ג]כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור. תנן [ד]ולא בזוג אע"פ שפקוק ותניא

אידך פוקק לה זוג בצוארה ומטייל עמה בחצר תנאי היא וכו':

שם **אמר** עולא כדי שלא תתגנה על בעלה כדתניא (ויקרא טו) והדוה בנדתה זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול ולא תפקוס[ב] ולא תתקשט בבגדי צבעונין עד שבא רבי עקיבא ולימד אם כן אתה מגנה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה ואלא מת"ל והדוה בנדתה בנדתה תהא עד שתבא במים:

מה דף סו ע"ב] **אמר** אביי אמרה לי אם כל מנייני בשמא דאימא וכל קטרי[ג] בשמאלא ואמר אביי אמרה לי אם כל מנייני דמפרשי כדמפרשי ודלא מפרשי ארבעין וחד זימני ואמר אביי אמרה לי אם לאשתא בת יומא לישקול זוזא חיורא וליזיל למלחתא וליתקול מתיקליה מילחא ולציירה בחללא דבי צואר בנירא[ד] ברקא ואי לא ליתיב אפרשת דרכים וכי חזי שומשמנא גמלא דדרי מידי לישקליה ולישדייה בגובתא דנחשא וליסתמיה באברא וליחתמי בשיתין

רש"י

ניצות: לקלקולכם. של מעשה שטים לזנות אל בנות מואב שמא כך עשיתם במדין לכך אתם צריכין קרבן: לא נפקד. לא נחסר מדת יהודית: שזנו. לשון מזון שנהנו במראית העין: תכשיטין שבחוץ. טבעת: תכשיטין שבפנים. כומז: לומר לך המסתכל באצבע. שהוא מקום טבעת כמסתכל במקום כומז [שהרי כפרה זו על שנסתכלו בה]: ולא בזוג אע"פ שהוא פקוק. ואינו מוליד קול לא תצא בהמה בו וטעמא פרישנא בפ' במה בהמה (דף נד:) משום דמיחזי כאזיל לחינגא: מטייל עמה בחצר. שהוא מכוסה מן הרבים שלא כדברי רב ותירצו תנאי היא: כדי שלא תתגנה. התירו לה קלת קישוטים נאים: כדתניא. דחשו רבנן להכי: בנדתה. היו דורשים הראשונים כמשמעו כדבר המנודה (והרחוקה) [ומרחיקה] מבעלה: שלא תכחול עיניה ולא תפקוס. סרק על פניה טיכפא"ש בלע"ז והוא אדום: תהא בנדתה. בטומאתה: עד שתבא במים. לטבול ואע"פ שעברו ז' שלה ופסק מעיינה: [כל מנייני. כל לחישות ומפני שכופלין אותם יש ג' פעמים ויש יותר קרי להו מנייני: בשמא דאמא. פלוני בן פלונית: דמיפרשי. כל לחשים שמפורש מנין כמה פעמים שיאמרו ויכפלו אותו: כדמפרשי. כופלין אותו כפי מניינו: ודלא מיפרשי. בהם סתם כ[...]ן ארבעין וחד זימנין: בת יומא. שאחזתו בכל יום: זוזא חיורא. צרוף וחדש: למלחתא. למקום שריפת המים שעושין נגרים על שפת הים להמשיך מים לבריכות רחבות העשויות לכך וכשנתמלאו סותם החריצין והשמש שורף את המים שמלוחין הן ונעשה מלח: בחללא דבי צוארו. תחת גרונו כנגד מפתחי חלוקו לשון רבינו הלוי: נירא ברקא. ניצא של שער: פרשת דרכים. מקום שני דרכים מתפרשים: שומשמנא גמלא. נמלה גדולה: דדרי מידי. שטוען כלום: לישקליה. לשומשמנא: בגובתא דנחשא. כמין קנה של נחשת: ולסתמיה באברא.

מהרש"א

כלל גבי ויקצוף משה וגו' ענין הקרבן דלא כתיב ונקרב את קרבן ה' וגו' עד אחר ולא נפקד ממנו וגו' אבל יש לפרש בפשיטות שמא חזרתם לקלקולכם ולכך החייתם כל נקבה כמפורש בקרא וע"ז השיבו לו לא נפקד ממנו וגו' דלא נחסר מאתנו מדת יהודית בזה כפרש"י וגם שזה המקרא הוא רחוק מקרא דויקצוף משה וגו' אין כל זה מפסיק שהוא מעניינו ומדסמך ליה ונקרב את וגו' אמרו שג"ז תשובה שראה משה מהם שבאו להביא קרבן ה' וע"ז שאל אותם דא"כ הוא כאשר אמרתם ולא נפקד וגו' ולא עשיתם עבירה כפרה זו למה וע"ז השיבו לו שהביאו קרבן ה' שהם כולן תכשיטים לאשה דאם מידי כו' מידי הרהור ע"י תכשיטים הללו לא יצאו ולכך הביאו אותם לכפרה שהם הביאו אותם לידי הרהור דהיינו שזנו עיניהם מן הערוה ומדהביאו נמי טבעת לכפרה שהוא תכשיט שמבחוץ קאמר רב ששת דכל המסתכל כו' ולכך בתכשיט טבעת שמחוץ נמי זנו מן הערוה ופרש"י זנו מלשון מזון ואין צורך דיש לפרש מלשון

יד יוסף

א מדרש שה"ש פ"ד סי' ה מסכת כלה פ"א ועי' יונתן וירושלמי (במדבר לא) פסוק ונקרב את קרבן וגו': ב ברכות כד ע"א: ג לקמן קמו ע"ב ביצה ט ע"ב ע"ז יב ע"א: ד [ו]לעיל נד ע"ב:

חדושי גאונים

הבדל ביניהם בעסקי עוה"ז. אם השה מושפעות ומושגות לו משפעת מהוקהטבעיי או מושפעות לו ממקום האלהי אשר הוא למעלה מן הטבע. ויתבארו לי בזה מז"ל פסחים פרק מקום שנהגו רבא רמי כתיב כי גדול מעל שמים חסדך. וכתיב כי גדול עד שמים חסדך הא כיצד כאן בעושין לשמה. כאן בעושין שלא לשמה. כדר"י א"ר כו' לעולם יעסו' אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה כו' ע"כ. נדחקו התוס' והר"ן ז"ל ליישב הרומי' מפ' היה קורא. דאיתא שם כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. ע"ש. אמנם לפי מה שהעירותי נאמר. כי בפסחים מיירי ר"י

אהבת איתן

הוסיף לספר שם במדרש מירידת גבריאל ונעיצת הקנה ולקיטת השרטון וכו' רק מסיים בזה"ל סדא הוא דכתיב כי על אפי ועל חמתי היתה העיר הזאת להסתיתה למן היום אשר בנה אותה. ר"ל כי מאז אשר בנה את ירושלים ומתחלת עלותה על גרם המעלות בימי שלמה כבר היתה חמת ה' ואפו להסתיתה מחמת החטא ההוא ומאז נתעורר הדין עליה. נמצא כי ההת המשל והחדה שבגמרא דידן קאמר שם במדרש הנמשל עצמו מפורש כי ממעשה שלמה הנ"ל נמתח הדין על ישראל והספור שבגמרא דילן עם הדרשה שדרשו במדרש על הכתוב כי על אפי ועל חמתי הכל אחד [מאתי נפתלי בן

עין יעקב

שמא חזרתם לקלקולכם הראשון. והנה באמת נ"ל מה עלה על דעת ישראל שהחיו כל נקבה ועל ידי כן באו לידי חטא. ונראה לענ"ד דבלאו הכי צריך להבין למה שינה משה ממה שאמר לו הקב"ה נקום נקמת בני ישראל ומשה אמר נקום נקמת ה' ונ"ל דלכך אמר הקדוש ברוך הוא נקום נקמת בני ישראל להראות שמחל להם לגמרי על עון הזנות של פעור עם בנות מדין כיון שכבר נענשו על זה במגפה אבל משה לא רצה לומר כן לישראל כדי שיהיה חטאתם נגדם תמיד שלא יבואו עוד לחטא כזה וכאשר ראו ישראל שאמר משה נקום נקמת ה' ולא נקמת ישראל על כן סברו שלא נמחל להם עדיין חטא הזנות לכך היו רוצים לעשות תשובה גמורה שהוא באותו מקום באותו אשה לכן החיו כל נקבה ואפשר שזה כוונת הספרי הובא בילקוט פ' מטות אמר פנחס למשה עשינו כאשר הפקדתנו כלומר כיון שאמרת נקמת ה' ש"מ שלא נמחל עדיין לגמרי חטא הזנות על כן החיינו כל נקבה כדי לעשות תשובה באותו מקום ובאותו אשה וזה שאמרו לא נפקד ממנו איש אמרו למשה לא כמו שעלה על דעתך שעשינו כן לחזור לקלקול הראשון ח"ו אדרבה עשינו כדי לעשות תשובה גמורה ועל זה שאל משה שפיר א"כ כפרה זו למה והשיבו מידי הרהור לא יצאנו אע"ג דאין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה היינו שאין מענים עליו בעוה"ז אבל מ"מ צריכין כפרה וקרבן על חטא זה וכדאיתא במדרש ריש פ' לו העולה בא על ההרהור ועיין בחידושי הרי"ף שתירץ כיון שזנו עיניהם מן הערוה הוי כמעשה והיא קלת נגד משמעות הש"ס פ"ק דקדושין גבי הרי שאמר לו אביו עלה לבירה וכו' דמתרץ הש"ס אין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה וכו' ולפי דעת הרי"ף י"ל שזן עיניו מעבירה אלא ודאי דגם זה רק מחשבה מיקרי כדאמרינן עין רואה והלב חומד והם תרי סרסורי דחטאה והא דלוה משה באמת להרוג כל נקבה היינו לפי שבאה התקלה של המגפה על ידם כהדא דכתיב ואת הבהמה תהרוגו שלא יאמרו זו היא שבאה תקלה על ידם: **מידי** הרהור לא יצאנו. מה שהקשה תוספות הלא אפי' יפ"ת הותר להם ק"ק לכאורה למה לא מקשים תוספות מיד על משה שאמר שמא חזרתם לקלקולכם הראשון ה"ל לתוספות להקשות הא אפי' יפ"ת הותר להם אנ"ל דאף דיפ"ת הותר להם מ"מ כאן אסור לפי שקלקלו עמהם בראשונה א"כ גם על ההרהור לא ק"מ דאפשר לומר שהם תלו אותם במלחמה ועל זה נזהרו שלא יתלגלו במלחמה אבל ההרהור ודאי לא נזהרו דכתיב ותשקת בה ויותר נ"ל עוד לומר דודאי על חזרתם לקלקול ראשון לק"מ דאף דאחר יפ"ת מותר מ"מ אלו שקלקלו עמהם בראשונה נאסר להם אבל ההרהור ס"ל לתוספות דהוא נגד הסברא דיאסר להם אפילו באלו כיון דאחר יפ"ת מותר להם לגמרי ועפ"ז מתורץ מה שהקשו מפרשי רש"י על התוס' דהא יפ"ת לא הותר רק במלחמה [...] הכל ניחא: **כאילו** מסתכל במקום התורפה. פירש רש"י שהרי הביאו כפרה על הסתכלות נשמר רש"י שלא תקשה נימא להיפך ולהתיר הסתכלות [...] פירש רש"י שהרי הביאו כפרה כו' ואם כן א"א לומר שהסתכלות מותר:

הרי"ף

החיל ואמר שמא קלקלתם במעשה שטים והקב"ה שלחני לנקום נקמת מדין שהכשילו בישראל בשטים והם חזרו לקלקל בהם וזהו שאמר ויקצוף משה על פקודי החיל הבאים מצבא המלחמה כלומר עדיין לא הטהרתם ואתם באים מצבא המלחמה להלחם ולנקום נקם מהמכשילים אתכם להחטיאכם וחזרתם לקלקולכם הראשון לזנות את בנות מדין וצוה להעביר המכשלה ועתה הרגו כל זכר וכל אשה יודעת משכב וגו' ויעשו כן ומ"מ לא השיבוהו דבר על מה שחשדם שהביאו הנשים כדי לחזור לקלקולם הראשון ואחר שאלו המלקות כדבר משה אז באו להוציא עצמם מהחשד ויאמרו עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה לידע אם הולך אחד מהם אצל נשי מדין לקלקל בזנות ולא נפקד ממנו איש בעבירה שכולנו היינו יושבים יחד איש באחיו ידובקו ועל הדבר הזה אנחנו באים להקריב קרבן תודה לה' וגם מלבד הקרבן הבאנו איש אשר מצא אצעדה טבעת עגיל וכומז מתכשיטי הנשים לכפר על נפשותינו אז אמר משה כיון שאתם מביאים מקום תכשיטי הנשים במקום זמה כמו הכומז שהוא מקום הזמה גם הטבעות וגם האף שמא חטאתם בהם ולכך אתם באים להתכפר באותו דבר ממש אמרו אם מידי עברה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו כשהיינו לוקחים אלו התכשיטין מעל הנשים לא יצאנו מידי הרהור ולכך ונקרב את קרבן ה' דייק את דכתיב את קרבן ה' ולא כתיב ונקרב קרבן ה' לרבות את התכשיטין מלבד קרבן ה' מהבהמה מהבקר והצאן אז אמר משה אם אתם מקריבים אלו התכשיטין מפני ההרהור הלב הרי זה אינו צריך כפרה לכפר כי מחשבה רעה של זנות אין הקב"ה מצרפה למעשה. וזהו ששאל תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה שהרי לא נצרכה על מחשבת זנות כי לא מצינו מחשבה שקולה למעשה אלא על הרהור עבודת כוכבים בלבד. לזה אמר מפני שזנו עיניהם מהעבירה שנהנו במראית העין. וא"כ יש כאן מעשה כיון שנהנו במראית העין לכך הוצרכו לכפרה וזהו שסמך להביא דברי רב ששת כל המסתכל באצבע קטנה שהוא מקום הטבעת כאילו מסתכל במקום התורף שהוא מקום הכומז. ונמצא הראיה כמעשה כיון שנהנה בכך ואינו הרהור בלבד:

המתורגמן, א) שענדליבע שאמהאפט. ב) קעממען. ג) קניפ. ד) פֿאדען.

בשיתין גושפנקי ולברזוליה ולדריה ולימא ליה טעונך עלי וטעונאי עלך אמר ליה רב אחא בריה דרב הונא לרב אשי ודילמא איניש אשכחיה ואיפסק ביה אלא לימא ליה טעונאי וטעונך עלך ואי לא לישקול כוזא חדתא וליזיל לנהרא ולימא ליה נהרא נהרא אוזפן כוזא דמיא לאורחא דאיקלע לי ולהדר שב זימני על רישיה ולשדין לאחוריה ולימא ליה נהרא נהרא שקול מיא דיהבת לי דאורחא דאיקלע לי ביומיה אתא וביומיה אזל אמר רב הונא [דף סז ע"א] לאשתא תילתא לייתי שבעה סילוי משבעה דיקלי ושבעה ^א^ציבי משבעה כשורי וז' סיכי מז' גשורי וז' קטימי מז' תנורי ושבעה עפרי משבעה ^ב^סנרי וז' כופרי מז' ארבי וז' בוני כמוני וז' ביני מדיקנא דכלבא סבא ולציירינהו בחללא דבי צוארא בנירא ברקא[א]] אמר רבי יוחנן לאישתא צמירתא לשקול סכינא דכולא פרזלא וליזיל להיכא דאיכא וורדינא וליקטר[ב] ביה נירא ברקא יומא קמא ליחדוק[ג] ביה פורתא ולימא (שמות ג) וירא מלאך ה' אליו וגו' למחר ליחדוק ביה פורתא ולימא (שם) ויאמר משה אסורה נא ואראה למחר ליחדוק ביה פורתא ^ג^ולימא (שם) וירא ה' כי סר לראות וגו' א"ל *) רב אחא בריה (דרב אשי) [דרבא לרב אשי] ולימא (שם) ויאמר אל תקרב הלום וגו'. אלא ליומא קמא לימא וירא מלאך ה' וגו' ויאמר משה [וגו'] . ולמחר לימא (ויאמר משה) וירא ה' כי סר לראות. למחר ויאמר (ה') אל תקרב הלום וכי פסק ליה ליתיתיה וליפסקיה ולימא הכי הסנה הסנה לאו משום דגביהת מכל אילני אשרי הקדוש ברוך הוא שכינתיה עליך אלא משום דמייכת מכל אילני אשרי הקדוש ברוך הוא שכינתיה עליך וכי היכי דחמיתיה אישתא לחנניה מישאל ועזריה ועריקת מן קדמוהי כן תחמיניה אישתא לפלוני בר פלונית ותיערוק מן קדמוהי . לסימטא לימא הכי **) בזבזייה מסמסייה כסכסייה שרלאי ואמרלאי אילין מלאכי דאשתלחו מארעא דסדום לאסאה שחיניה כאיבין בזך בזיך בזבזיך מסמסמיך כמון כמין עיינך ביך עינך ביך אתריך ביך זרעיך כקלוט וכפרדה דלא פרה ולא רביא כך לא תפרה ולא תרבה בגופיה דפלוני בר פלונית . [^ד^לכיפה לימא הכי חרב שלופה וקלע נטושה לא שמיה יוכב חולין מכאובין לשידא לימא הכי הוית דפקיק דפקיק הוית ליטא תבור ומשומת בר טיט בר טמא בר טינא כשמגז מריגז ואיסטמאי לשידא דבית הכסא לימא הכי אקרקפי דארי ואאוסי דגורייתא

*) כד"ו וד"פ הגי' רב אחא לרב אשי. **) עי' הגי' בגמ'.

רש"י

יסתום פיה בעופרת: גושפנקי. חותמות ולאו דוקא חותמות של גורה אלא סתימות הרבה זו על זו סעוה על העופרת ושוב זפת ושוב טיט: וליברזוליה. ינענעו: ולידריה. ישאנו: ולימא ליה. לשומשמנא: טעונך עלי. מה שהיית נושא אשאנו: וטעונאי. החולי שלי: איניש אשכחיה ואיפסק ביה. חוליו כזה שזה עושה וכי אמר ליה טעונך עלי זהו חולי של חברו: כוזא חדתא. כלי חרס קטן חדש: אוזפן. הלוני: ולהדריה ז' זימני אריסיה. יקיפנו סביבות ראשו: לאישתא תילתא. שחפת שלישית שבאה מג' ימים לג' ימים: סילוי. עגבים קטנים: ושבעה ציבי. קסמים: כשורי. קורות: ושבע סיכי. יתידות קייבל"ש בלע"ז: משבעה גשורי. גשרים: שבעה סנרי. צנור הדלת חור האסקופה שציר הדלת סובב בו: כופרי. זפת שזופתין הספינות: ארבי. ספינות: ושבעת בוני כמוני. גרעיני כמון ל"א בוני כמון גרסא מלא אגרוף: ושבעה ביני מדיקנא דכלבא סבא. שבעה נימי מזקן כלב זקן]: אישתא צמירתא. חולי שמחממת וקודחת את הגוף: וורדינא. סנה: ליחדוק. איסקרכי"ר כמו דמיבלע חידקייהו דאלו טרפות (חולין נט:): ויאמר משה. משום סיפיה מדוע לא יבער הסנה: כי סר. שיסור החולי: אל תקרב הלום. שלא יקרב זה החולי אליו: ליתתיה ולפסקיה. סמוך לקרקע: ליתתיה. ישפיל: דמייכת. שאתה שפל: דחמיתא אישתא. שראתה האש: לסימטא. שחין קלו"ב בלע"ז: בזבזייה מסמסייה כסכסייה. שמות המלאכים ע"ש שקורעין וממסמסים ומכסכסים אותו: בז. לשון בזעא: מארעא דסדום. כך הוא הלחש ולא מסדום באו: בזך בזיך. אין לו משמעות אלא כך הוא הלחש: עיניך ביך. מראיך ביך שלא תאדים יותר: אתריך ביך. שלא תרחיב: בקלוט. שנקלט זרעו בשרירי בטנו שלא יוליד: [לכיפה. אונפול"ש אבעבועות כך לשון רבי יצחק ברבי מנחם נ"ע ולשון רבותי לכיפה למי שכופהו שד]: לימא הכי. לחש בעלמא הוא: הוית דפקיק דפקיק הוית. לחש הוא: ליט תבר ומשומת. יהא שד זה ששמו בר טיט בר טינא: לשידא דבית הכסא. אם הזיק לימא לחש זה: אקרקפי דארי. בראש הארי זכר: ואאוסי דגורייתא. ובחוטם לביאה

מהרש"א

זנות ממש דהיינו מהרהור עבירה של זנות וק"ל: ולימא וירא מלאך ה' וכו'. יש לכוון בזה שנקטו שלשה פסוקים הללו לרפואת חולי זה הוא מבואר במ"ש הרמב"ם בח"פ דרפואות הנפש הם כענין רפואות הגופות כמ"ש [א] ושמתם נמשלה התורה לסם משל לאדם שיש לו מכה הגיח עליה רטייה כו' בראתי יצה"ר בראתי לו תבלין שהיא התורה וחולי הגופות תולה בחולי הנפש כמ"ש בכמה מקומות בפרט בתוכחה והוא ענין הכתוב והיה אם שמוע תשמע וגו' שהיא התורה רפואת הנפש אז כל המחלה וגו' לא אשים וגו' ומסיים כי אני ה' רופאך דהיינו שנתתי לך רטיה ותבלין שהיא התורה ואף על גב דאסור להתרפאות בד"ת להגן שאני כדאמרינן בפ"ק דשבועות[ב] ריב"ל הוי קרי וגני כו' ומיהו קלא קשה מההוא דהם בראשו יעסוק בתורה כו' חש בכל גופו כו' שנאמר לכל בשרו מרפא הא אמרינן דאסור להתרפאות בד"ת ולפי דרכינו קלא ניחא דודאי אם האדם לומד משום רפואת הנפש שהיא התורה וממילא יתרפא בגוף התולה ברפואת נפש שרי ולא אסרו להתרפאות בד"ת אלא בלוחש על המכה ולא נתכוין לרפואת הנפש כלל וכן משמע בפ' חלק[ג] דלא אסור אלא בלוחש לרפואת הגוף לבד אבל בלימוד לרפואת הנפש מועיל לרפואת הגוף ממילא. ויש לדקדק גם בזה שאמר[ד] חש בראשו יעסוק בתורה ולא קאמר יעסוק בדברי תורה כמו שאנו אומרים בברכה לעסוק בדברי תורה ויש ליישב בזה ע"פ מ"ש במסכת נדרים [ה] שהדבור קשה לכאב עינים ולמיחוש הראש וע"כ אמר גם שא"א לעסוק בדבור של תורה שהדבור קשה לו מ"מ יעסוק בתורה במחשבתו או במעשה הנוגע לתורה ויהיה לי רפואת הנפש ג"כ רפואה לחולי ראשו וע"פ הדברים האלה יתפרשו דברי המאמר ולפי שמראה זו שראה משה באש הסנה בסנה הוא רמז למכות מצרים כמו שיורו ע"ז כמה כתובים והיו אז גם ישראל חולי הנפש שהיו שטופים בתועבות מצרים ולא היו ראוים להנצל מחולי הגופות שבאו על המצרים כ"א למען שמו ובריתו עם האבות וע"כ היה משה מתמה מדוע לא יבער הסנה דבאיזה זכות ינצלו מן חולי ומכות המצרים ויאמר אנכי אלהי אביך וגו' דהיינו בזכות אבות וזכות התורה שיקבלו. ולפי שאלו ג' פסוקים מורים על רפואת הנפש כמ"ש לקחו אותן לרפואת הגוף לאשתא למירתא של ג' ימים שהם ג"כ מראה השכינה על אש החולה כמ"ש ה' יסעדנו על ערש דוי והוא התימה בחולי הגוף זה מדוע לא יבער וגו' כדאמרינן פ' אין בין המודר[ו] גדול נס שנעשה לחולה יותר מנס של חנניה כו' דהתם אש של הדיוט כו' וזה אש של שמים מי יוכל לכבותה והיינו דמסיים ביה הכא כי היכי דחמיתיה אשתא לחנניה כו': ואמר ולימא הכי הסנה לאו משום דגביהת כו'. לפי שעיקר רפואת הנפש שישפיל אדם עצמו ויתרפא כדאמרינן [ז] במצורע ואמרו שע"כ נאמר בבשר ונרפא אם משים אדם

[א] מהרש"א ד"ה ולימא. במ"ש (קדושין ל' ע"ב): [ב] שם בא"ד בפ"ק דשבועות (טו ע"ב): [ג] שם בפ' חלק (ק"א ע"א): [ד] שם בא"ד שאמרו (עירובין נד ע"א): [ה] שם בא"ד במס' נדרים (מ"א ע"א): [ו] שם בא"ד פ' אין בין המו"ר (מ"א ע"א): [ז] שם ד"ה ולימא כדאמרי' (ערכין טו ע"ב):

יד יוסף

א בערוך גרס שיבי פי' חתיכה קטנה: ב ג' הערוך סוכרי פי' קברים ע"ש בע' סכר א': ג עי' תוס' שבועות טו ע"ב ד"ה אסור פסחים קיא תוס' ד"ה נפתח: ד ג' הערוך לכיבא בע' כבנה:

חדושי גאונים

מהעוסקים בתורה ומצות. מפני הכרת הדעת לבד. לא מצד שהמה נתונים בנבואה (גם לא לכוונת הקטגור וגלות או התכבדות) כי אז עכ"פ יושגו לו חסדי הש"י הנמשכים מדרכי הטבע ומנהגו ותארם בשם תחת השמש. והיינו עד שמי"ם חסדך. אבל בעוסים לשמה. ר"ל לפי שהמה אלהיים. אז גם אם דללו והרבו יאורי הטבע והזמן. להשקותו כוס רויה. ולהאכילו פרי תבואה. פיהו יפער למלקוש העננים הנסיים. מאת ה' מן השמים כאמרו ית'. כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי הוא ידע שמי. ועל זה נאמר. כי גדול מעל שמי"ם חסדך: עוד נוסף אמרנו (כד' גשם נדבות)

אהבת איתן

הגאון המחבר ז"ל] (שייך לסימן מא) שני ת"ח המחדדין זה לזה בהלכה הקב"ה מצליח להם כו'. בתמורה (דף טז) ובעירובין (דף נד) דאם מלמד לאחרים תלמודו מתקיים בידו כו': ר"נ בר יצחק אמר זוכין לדברים

המתורגמן. א) איין שנור פון האאר. ב) אנבינדען. ג) איינשניידען.

אשכחתון לשידאי בר שיריקא פנדא במישרא דכרתי חבטיה בלועא דחמרא חטרתיה]. אביי ורבא דאמרי תרוייהו [א]כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי. [ב]הא אין בו משום רפואה יש בו משום דרכי האמורי והתניא אילן שמשיר פירותיו סוקרו (וצובע) אותו בסיקרא[א] וטוענו באבנים בשלמא טוענו באבנים כי היכי דליכחוש חיליה אלא סוקרו בסיקרא מאי רפואה קעביד. כי היכי דליחזייה אינשי וליבעי עליה רחמי. כדתניא (ויקרא יג) וטמא טמא יקרא [ב]צריך להודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים. [אמר רבינא כמאן תלינן כובסי בדיקלא כי האי תנא תני תנא בפרק אמוראי קמיה דרבי חייא בר אבין א"ל כולהו אית בהו משום דרכי האמורי לבר מהני מי שיש לו עצם בגרונו מביא מאותו המין ומניח ליה על קדקדו ולימא הכי חד חד נחית בלע בלע נחית חד חד אין בו משום דרכי האמורי [ג]לאדרא לימא הכי ננעצתא כמחט ננעלתא כתרים [ד]שייא שייא]. [שם ע"ב] האומר גד גדי וסנוק לא אשכי ובושכי יש בו משום דרכי האמורי. רבי יהודה אומר גד אינו אלא לשון עכו"ם שנא' (ישעיה סה) העורכים לגד שלחן. הוא בשמה והיא בשמו יש בו משום דרכי האמורי. [ה]דונו דני יש בו מד"ה. רבי יהודה אומר אין דן אלא לשון עכו"ם שנא' (עמוס ח) הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן. האומר [ו]לעורב (שרק) [צרח] ולעורבת שריקי והחזיר לי זנביך לטובה יש בו מד"ה. האומר שחטו תרנגול זה שקרא ערבית ותרנגולת שקראה גברית יש בו מד"ה. (האומר) אשתה ואותיר אשתה ואותיר יש בו מד"ה [ז]המבקעת ביצים בכותל (והטח) בפני האפרוחים יש בו מד"ה. והמגים בפני האפרוחים יש בו מד"ה. המרקדת והמונה (על גבי) [שבעים ואחד] אפרוחים בשביל שלא ימותו יש בו מד"ה. המרקדת לכותח והמשתקת לעדשים והמצווחת לגריסין יש בו משום דרכי האמורי. המשתנת בפני קדרתה כדי שתתבשל מהרה יש בו משום דרכי האמורי (תנו רבנן) [אבל] נותנים קיסם של תות[ג] ושברי זכוכית בקדרה כדי שתתבשל מהרה וחכמים אוסרים בשברי זכוכית מפני הסכנה. ת"ר [ח]נותנים בול של מלח לתוך הנר בשביל שתאיר ותדליק. ונותנים טיט וחרסית תחת הנר בשביל שתמתין ותדליק. אמר מר זוטרא האי מאן דמכסי שרגא דמשחא ומגלי נפטא קעבר משום בל תשחית: מו"שם [חמרא וחיי לפום רבנן אין בו משום דרכי האמורי] מעשה בר"ע שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס שהביא אמר חמרא וחיי לפום רבנן חיי וחמרא לפום רבנן ולפום תלמידיהון:

רש"י

לביאה נקבה : אשכחתה לשידאי בר שרוקאי פנדאי . קך שמו : במשרא דכרתי חבטיה . בערוגת כרשין הפלתיו : בלועא דחמרא חטרתיה . בלחי החמור הלקיתיו]: שיש בו משום רפואה. שנראית רפואתו כגון שתיית כוס ותחבושת מכה : ופרכינן הא אין בו. כגון לחש שאין ניכר שיהא רפואה : יש בו משום דרכי האמורי. בתמיה : דליכחוש חיליה. שעל ידי שהוא שמן וכחו רב פירותיו נושרין : דליחזייה אינשי. ולסימנא עבדי ליה לאודועי דמשיר פירותיו : טמא טמא. הוא עצמו אומר טמא רחקו מעלי : [כובסי. אשכול תמרים וסימן הוא שמשיר פירותיו : בפרק אמוראי. פרק אחד ששנוי בתוספתא דמסכת שבת בהלכות דרכי האמורי: א"ל. רבי חייא לתנא: כולהו אית בהו. כל השנויות שם אל תטעה לומר באחד מהן אין בו משום דרכי אמורי אלא בכולן אתה שונה יש בו לבר מהני ב' אלו שאפרש לך. מי שיש לו עצם כו' ולחש דנעלתא כמחט אלו ב' לבדם אין בהם: חד חד נחית. לחש הוא: לאדרא. עצם של דג שישב לאדם בושט: שייא שייא. לחש הוא רד רד]: האומר גד גדי. התמזל מזל : וסנוק לא. עייף אל תהי (פסחים ג:) : אושבי ובושכי. יום ולילה יש בו משום דרכי האמורי וכן בכולם עד סוף פרק גרס הרי זה מדרכי האמורי הכי גרס בתוס' : הוא בשמה והיא בשמו. הוא ואשתו מחליפין שמותיהן זה בזה בלילה משום ניחוש : דונו דני. התחזקו חביותי : דן. אינו חק האמוראי אלא ע"ז ממש וחייב משום קורא בשם עבודת כוכבים : האומר לעורב שרק. צרח כשהוא קורא אומר לו כן מפני שהוא מבשר בשורות ולוחש לו לחש זה : שקרא ערבית. איחר יותר משאר חבירו ול"נ שקרא כעורב : (יומא כ:) : שקרא גברית. כתרנגול כמו קרא גברא אשתי ואותיר. כדי שיהיה ברכה מלויה בייתו : המבקעת ביצים בכותל. דואית גרסי (ביצים) מקבעת לאחר שיצאו האפרוחים מחזרת הקליפה במקל וקובעתן בכותל לפניהם וזהו לנחש שלא ימותו : המרקדת לכותח. כשעושה כותח מרקדת לפניו והוא ניחוש שיתחזק : המשתקת לעדשים. כשנותנתם בקדרה משתקת את כל העומדים כדי שיתבשלו ולגריסין מצווחת: הכי גרסינן אבל נותנין קיסם של תות. מוריי"ר שחזק הוא כחומץ ומועיל לבשל ואין זה לניחוש : ה"ג אבל אסרו חכמים בשברי זכוכית אע"פ שמשום דרכי האמורי אין בו אסרו חכמים מפני הסכנה שלא יבלע : בול של מלח. מלא אגרוף מלח בשביל שתאיר ותדליק שאין זה ניחוש אלא מסייע ממש שהמלח נוגל את השמן וימשך אחר הפתילה : טיט וחרסית. (מכבין) [מגגנין] את השמן ואינו דולק מהר : דמכסי שרגא דמשחא. שעושה לו כסוי למעלה ממהר לידלק. דנפט כשמגלין אותו האור נמשך והולך אליו ומבעיר : חמרא וחיי. כשמוזגין ונותנין כוס אומר כן לברכה בעלמא :

מהרש"א

עלמו כבשר כו' ודו"ק : [צריך להודיע צערו כו'. מה שיש לדקדק בזה על פירש"י מפורש פ' אלו נאמרין וק"ל] : גד אינו אלא לשון עכו"ם וכו'. עיין פי' רש"י ולפי זה פליג ר"י את"ק דאמר דאין בו אלא מד"ה דהוא מזל בעלמא אבל מפרש"י בספר ישעיה דר"י לפרש דברי ת"ק אתא שם עכו"ם העשויה על שם המזל וק"ל : [חי אלהיך דן כו'. והוא העגל שעשה והעמיד ירבעם בדן] : אמר חיי וחמרא לפום רבנן חמרא וחיי כו'. ע"פ מ"ש פ' ח"ה [א] ברא"ם כל היין אלא חמרא כו' והיינו אם ישתהו במדה ובשיעורו כפרש"י שם וכמ"ש פי"ה[ג] כתיב ויין ישמח וקרינן ישמח זכה לשתות לפי מדה משמחו לא זכה ששותהו יותר מדאי משממו וה"נ הכא קא"ל ר"ע לרבנן חמרא וחיי אם ישתו אותו לפי מדה שמביא שתיית החמרא את החיים ואמר אם גם ישתו הרבנן אותו יותר מן המדה בא ר' עקיבא לברכם שלא יבאו לידי סכנה ולכך הפך הדבר חיי וחמרא והקדים החיים לחמרא שיהיו חיים וקיימים לעולם כמו קודם שישתו אותו יותר מדאי ומסיים בזו החלוקה גם לפום תלמידיהון

עיון יעקב

וטמא טמא יקרא רבים יבקשו עליו רחמים. כי תפלת מצורע אינו מקובלת כלל כדאי' בזוהר פ' מצורע הובא ג"כ בילקוט ראובני שם ולכך צריך שיתפללו עליו אחרים ומ"ה הולך משה להתפלל על מרים ולא מרים עצמה אע"פ שיפה תפלה לחולה עצמו כמצורע שאני. חמרא וחיי לפום רבנן חיי וחמרא לפום רבנן ותלמידיהון. הא דמהפך הדברים בסוף מבתחלה עיין במהרש"א ואפשר ע"ד דאמרינן שתה רביעית יין אל יורה ובתלמידים מניעו להיפך בסנהדרין דף ל"ח גבי יהודה וחזקיה בני רבי חייא דאמרינן אגברו חמרא לדרדקי כי היכי דלימרו כי נכנס יין יצא סוד להכי מתחלה שאמר הדבר רק על רבנן גמורים שהגיעו להוראה אמר חיי וחמרא כי אלו שתו תחלה לא היו מורין הלכה לכך תחלה צריכין לעסוק בתורה ואח"כ ישתו משא"כ אצל התלמידים אמר להיפך חמרא וחיי שע"י שתיית היין יאמרו ד"ת וק"ל :

המתורגמן. [א]) ראטהע פארבע. [ג]) מוילבערען בוים.

[א] מהרש"א ד"ה אמר. בפ' ח"ה (ב"ב נ"ח ע"ב) : [ג] שם בא"ד פי"ה (יומא ע"ו ע"ב) :

יד יוסף

א חולין עז ע"ב ועי' ב"מ כו ע"ב תוס' ד"ה כיס וארנקי : ב מו"ק ה' ע"א סוטה לב ב חולין ע"ה א נדה סו א : ג הערוך גירס לאדרא: ד גי' הערוך שה שה פי' המס המס: ה תוספתא פ"ח: ו שם: ז בערוך ערך קבע איתא מקבעת ופירושו כפרש"י: ח תוספתא פ"ב :

חדושי גאונים

כי גם הרעות המוצאות את בעליהן יש הבדל בבחינת תוצאותיהם. מאין יצמחו ויוולדו והוא כי הרעות המוצאות את העוסקים בתורה ומצות לשמן. מוצאיהם המה מאת ה' מן השמים לכונה טובה. אם לכפרת עונותיהם המעטים. או לתמורה עודפת. ומתוארים יסורים של אהבה. ואינם יוצאים ממערכות הכוכבים ומצלותיהם. והמופת לזה. כי האצטגנין דנהירין לי' שבילי דרקיע. והשתלשלותם בהוסעת השפעותיה. להרע או להיטיב ידועים לו. ועם כל זה לא ידע את הרעות הבאות על הצדיק. עד בואם ועד יומם יבא. אין זה כי אם יד אלהים עשתה זאת. לזה אים לא ידעה בלתי לה' לבדו נגלו אותן התעלומות. וזהו ביאור המקרא לדעת הדרש הנזכר. שומר מצוה. כלומר שמירתה בקיומה הוא מצד עשותו מצותו ית' (כמאמר. ככל אשר צויתני.

אהבת איתן

שנאמרו בימינה של תורה. וקשה דפשיטא מאי קמ"ל. וי"ל ע"פ מ"ש בחי' לקידושין דפירות בעוה"ז בת"ת היינו אריכות ימים אינו אלא במלמד לאחרים

מונה ששה. מיום שהם אל לבו שכחתו ומשמר הז': משמר יום אחד ומונה ו' ימים. וכל יום שישים אל לבו אינו משמר דשמא עשה מלאכה אבל יום המותרת משמר: כברייתו של עולם. ימי חול כמנו תחלה: כאדם הראשון. שנברא בערב שבת ויום אחד למניעו שבת היה: שבתא דרב ביבי הואי. הגיע יומו להיות עומד ומשמש על התלמידים: ושדא קמייהו. ולא רצה לברור (מתוך) האוכל [מתוך הפסולת] ולתת לפני כל א' ואחד אלא שטחן והם נוטלים והוכלים ובשטח זה כפרד האוכל מאליו: ביתדות אהלים. נועצים יתדות בקרקע כדכתיב יתדות המשכן וקושרים מיריעות בהן במיתריהן: קושר ע"מ להתיר הוא. וכי האי גוונא פטרינן ליה לקמן דתנן כל קשר שאינו של קיימא אין חייבין עליו: בהדי הדדי. בשני חוטין זה אצל זה: שרי חד. לאחר אריגתן מתיר האחד מפני שבולטים ונראים: וקטר חד. כלומר מניח כמו שהוא: השתא וכו' אין עושין. כשמתירו נראה הנקב ביריעה שחוטים היו כפולים שהם והיו גסים ומתחלה היו זריזין בכך וכי מתרמי להו תרי קיטרי קושרין הא' ומתקין החוט הב' מלמטה ולמעלה (ומפסיקין) [ומספקין] בחוט ארוך וקושרין למעלה ולמטה ואין שם שנים קשרים סמוכים: צדי חלזון. לצבוע התכלת בדמו והוא כמין דג קטן ועולה אחד לע' שנה: קושרין ומתירין. שכל רשתות עשוים קשרים קשרים והן קשרים קיימים ופעמים שצריך ליטול חוטין מרשת זו ולהוסיף על זו ומתיר מכאן וקושר מכאן: המותח חוט של תפירה. בגד התפור ועומד והניח החוט ארוך ונתפרדו שתי חתיכות הבגד זו מזו במקצת וחוט התפירות נמשכין ומותח את ראש החוט להדק ולחבר זו היא תפירתו וחייב: והלומד דבר אחד מן האמגוש. מין הממשיכו לע"ז אפילו דבר תורה אסור ללמוד ממנו: והיודע וכו'. הני תלת שמעתתא שמעינהו (מר) [רב] זוטרא מרב כי הדדי וגרסינהו: אמגושא. דאמרינן בכל דוכתא רב ושמואל פליגי ביה: ח"א חרשי. מכשף: וחד אמר גדופי. מן האדוק בעבודת כוכבים ומגדף תמיד את השם ומסית אנשים לעכו"ם: דאי ס"ד חרשי. וטעמא משום דכתיב לא ימצא בך וגו' וקא חשיב מכשף: והא כתיב. לעיל מיניה: לא תלמד לעשות. כדי שתעשה: להבין. שתוכל לעמוד שהם ואם יעשה נביא שקר לפניך שתבין שהוא מכשף: תסתיים. דגדופי הוא הלכך כל דבריו מינות ותסתלק מעליו שלא ימשיך:

תלמידיהון לפי שמדרכם ביותר להיות טפי מתמדה והשיעור ודו"ק: [כל היודע לחשב תקופות ומזלות וכו'. לאו לענין חשבון קביעות המועדים קאמר דזה תלוי ביותר בחשבון מהלך הלבנה אבל לענין שינוי זמנים לפי הילוך החמה והמזלות שזה שנה גשומה וזו שחונה כפרש"י שזה תלוי לפי שינוי ד' התקופות ומזלות אבל חדשי הלבנה לא ישתנו ומייתי לה דכתיב ופועל ה' לא יביטו ואת מעשה ידיו לא ראו כפל הענין כי יבא האדם לחכמה זו בראיית החוש ממש גם בראיה השכלית לפי החשבון כמו שעשו התוכניים שהיו להם כלים מיוחדים לראות ממש על ידם

כלל גדול פרק שביעי

דף סט ע"ב **אמר** רב הונא היה מהלך[א] (בדרך או) במדבר ואינו יודע אימתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד. חייא בר רב אומר משמר יום אחד ומונה ששה (ימים) במאי קמיפלגי מר סבר כברייתו של עולם ומר סבר כאדם הראשון:

דף עד ע"א **כי** אתא רב דימי אמר שבתא דרב ביבי הואי ואיקלעו רבי אמי ורבי אסי שדא קמייהו כלכלה דפירי ולא ידענא אי משום דסבר אוכל מתוך פסולת אסור אי משום עין יפה הוא דמכוין:

שם ע"ב **הקושר** והמתיר קשירה במשכן היכא הואי אמר רבא שכן קושרים ביתדות אהלים [א"ל אביי] קושרים ההוא קשר ע"מ להתיר הוא אלא אמר אביי שכן אורגי יריעות שנפסק להם נימא[א] קושרין אותה א"ל רבא תירצת קושר מתיר מאי איכא למימר [ב]וכי תימא דאי מתרמי ליה תרי חוטי קשרי בהדי הדדי שרי חד וקטר חד [ג]השתא לפני מלך ב"ו אין עושין כן לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה עושים אלא אמר רבא ואיתימא רבי אלעאי שכן צדי חלזון קושרים ומתירים:

דף עה ע"א **אמר** רב זוטרא בר טוביה אמר רב המותח חוט של תפירה בשבת חייב חטאת והלומד דבר אחד מן האמגוש חייב מיתה והיודע לחשב תקופות ומזלות ואינו חושב אסור לספר הימנו. (מגושתא) [אמגושתא] רב ושמואל חד אמר חרשי וחד אמר גדופי. תסתיים דרב אמר גדופי דאמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב הלומד דבר אחד מן האמגוש חייב מיתה דאי סלקא דעתך חרשי והכתיב (דברים יח) [ד]לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות תסתיים:

מז שם **אמר** רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר

תוספות

אמגושא. פי' בערוך דפליגי בהא דא"ר פפא באלו מגלחין (מו"ק יח.) פרעה אמגושי היה דכתיב הנה הוא יוצא המימה חד אמר לעשות כשפים היה יוצא וחד אמר גדופי שהיה עושה עצמו עכו"ם שהיה אומר לי יאורי ואני עשיתיני ואין נראה לר"י דפליגי רב ושמואל במאי דא"ר פפא אלא פליגי אאמגושא שנזכר בשום מקום במשנה או בברייתא:

הרי"ף

כל היודע לחשב תקופות ומזלות וכו'. נראה שלהיותם שכורי יין משכימי בבקר שכר ירדפו ובכשף יין ידליקם צריך לחשבון זה ישוב הדעת ודעתא צילותא כדי שלא לטעות בחשבון. והם מבולבלים בשכרון וכנור והליל לכן גלה עמי מבלי דעת ובזה ניחא שענש הכתוב גלות שהוא עונש חמור על שתיית היין ואין כדאי הבזיון הזה לשתיית היין אבל העונש הוא על מה שנתבטלו מחכמתם לחשוב בתקופות ומזלות מסיבת שתיית היין. לכן גלה עמי ואילו היה בידם חשבון תקופות ומזלות גם בהיותם בגלות היו מכבדים אותם

עיון יעקב

כל היודע לחשב תקופות ומזלות ואינו חושב. הכוונה דע"י חשוב תקופות ומזלות יודע מתי ישתנו אותות השמים כגון ליקוי חמה ולבנה וכה"ג הכל בא ע"י המשכת גלגל חמה ותקופתה והילוך המזלות לכן כתיב מאותות השמים אל תחתו כמה. מבל"ב וז

עין יוסף

מז משום בר קפרא כל כו' עכל"א ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו. יבואר במה שאמר בר קפרא כתובות (דף ה' ע"א) וז"ל דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה (יצירת) שמים וארץ דאלו במעשה שמים וארץ כתיב (ישעיה מח) אף (ידי הדא יד) יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואלו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב (שמות טו) מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' (כוננו ידיך). מיתיבי (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע. הכי קאמר מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר ע"כ. ופרש"י האי ומעשה ידיו במעשה הצדיקים

אמר הבונה ולא ידענא אי משום כו'. מדות הנדיבות יכול האדם להתנהג בה בלימוד ועלם היתרה כמו במתנות של זהב וכסף כמו שאמר ונדיב נדיבות יעץ נקרא נדיב ועושה נדיבות גם מי שיעץ לבד בדברים. כפי' ז"ל על מונע בר יקבוהו לאום כל המונע הלכה מפי תלמיד וכו'. וזהו שאמר רב דימי שמה שנתן רב ביבי לפני התלמידים הפירות באותו אופן כדי לברור לו שעשה זה על דבר נדיבות אך נסתפק אם היה להיות עמהם בפועל ללמדם דין זה של בירור אוכל מתוך פסולת אם אסור או להעירם על מדה זו לתתו להם ברוחב לב שילמדו לתת בעין יפה: קשירה במשכן היכא הואי. דקדוק קישור והתרה במשכן ירמוז על דביקות השכינה בישראל וכמה צריך ליזהר למען תתקיים בהם:

המתורגמן. [א]) איין פארען.

(עי' ח"א מם)

א (בדרך או) ב' תיבות הללו ליתא בהרי"ף וברמב"ם וטור ושו"ע: ב עי' שם עג א' תוס' ד"ה הקושר: ג פסחים ע"ה ע"ב יומא מז ע"א: ד ר"ה כד ע"ב ע"ז יח א' מג ב' סנהדרין סח א:

חדושי גאונים

זה האיש לא יידע דבר רע. כלומר טרם בואו לא נודע לבעליו. אף כי אנחנו רואים. כי עת ומשפט (כלומר מאמר המת"י. והיאך. והכמה) יידע לב חכם. ר"ל גם טרם בואו להתפעלות. יידע זה מהתחכמותו במבטי המזלות. אין זה רק במי שאינו שומר מצוה. ר"ל אף אם יעשה את המצוה. אינו מקיימה רק מסברת הדעת. לא מצד שהיא צווי אלהי. ומאמרו יח' אבל מי שהוא שומר אותה מצד שהמה מצו"ה. כלומר שהיא מצוה ועומדת מהר סיני. מפי משה מפי הגבורה. לא יידע דבר רע. כלומר לא איתא איום על יבשת די מלא מלכא יוכל להשוי'. ולומר לו. כזה וכזה יהיה בזמן העתיד כיון שאינו תחת הזמן מכוח הטבעיי. וזהו אמרו אין מבשרין אותו בבשורות רעות. למי שעושה מצוה כמאמר"ם. כלומר אל המקיים המצוה. ע"ד שנאמרה מפי האומר המצוה יח"ש. בדקדוקים ופרטים לאהיה הלזה. אין מבשרין בשורות רעות אשר תבואנה בעתיד. אחר שמעשה האלהים המה ואינו תחת הזמן. עד שיודיענו האיש הזמניי. האלהיכנין המתואר אינו תכ"ס. ודו"ק: (אי' סים)

היודע לחשב תקופות ומזלות ואינו חושב אסור לספר הימנו. פירש הרב אליה כהן א"ח סי' ש"מ ס"ק יד במ"ש

אהבת איתן

ובהכי אייל מתמיהין ריש פאה דקתני וח"ש כנגד כלם. והיינו דקמ"ל כאו דת"ת

א ג' הערוך כלבית ועי' חולין נז ע"א כלכית בהלכ'ופירש"י כמו הכא ועי' משנה בע"ז לה ע"ב ובברייתא שם לט ע"א מ ע"א איתא כלבית :

חדושי גאונים

בע"ז אמר רבא לא תשתעי בהדי אינו דקאכיל פת כנענים ופירשו הגאונים שלא יאמרו שמועה מפיו כמ"ש הרא"ה בבדק הבית דף פח ריש ע"ב וכ"כ הרשב"א שם בתורת הבית דף פח ע"א . ובמשמרת הבית שם כתב לפי שעובר על גזרת חכמים וב"ד אינו נחשב כחכם לומר דבר שמועה משמו מדה כנגד מדה והיינו דקאמר הכא אסור לספר הימנו פי' לומר שמועה משמו דטעם לחשב תקופות כדי שיקרא חכם ונכון כמ"ש לקמן וזה שאינו חושב אינו רוצה להיות חכם לכן מדה כנגד מדה שלא יאמרו שמועה מפיו . ודפח"ח . ועמ"ש הריטב"א בחידושי ע"ז שם דף ל"ס באורך :

(פתח עינים)

חמשה אימות הן אימת חלש על הגבור וכו'. פירש הרב מהרש"א דמזה אל יסמוך הגבור על גבורתו ותקפו ואל תיאש מן הפורענות וכו' ע"ש. ויש לרמוז דמנין חמשה אימות כנגד חמשה דברים שאדם סומך עליהן ומתגאה בהם החכם בחכמתו והגבו' בגבורתו והעשיר בעשרו ובר רמי ורברבי ביחוסו והמצליח בעניניו במזלו וכנגדן חמשה אימות מדברים

אהבת איתן

המחדדין זה לזה בהלכה הוו כמלמד לאחרים . ומ"ש מהרש"א אהא דקאמר אורך ימים ליכא שהוא כפי' ב' שברש"י דמשמאילים היינו שלומדים שלא לשמה וכדאמרי' בפ' כ"ג לא זכה נעשית לו סם מות ע"כ . ואינו מחוור דהתם איירי באותן שלומדי' לקנטר והנהו נוח

מהרש"א

מהלך החמה והמזלות ואח"כ לחשב הוא מהלך לפי עתי השנה ודו"ק] : שנאמר כי היא חכמתכם וגו' איזו חכמה ובינה כו'. דחכמה ובינה בתורה לא תמלא בעמים אלא דזו חישוב תקופות כו' שהיא חכמה ובינה גם לעיני העמים שידעו בחכמה זו ומליצו בחכמה זו לשון בינה כדכתיב יודעי בינה לעתים וגו' ודו"ק :

כל מה שברא הקב"ה כו'. לא בא כאן לתת טעם על כל הנבראים למה נבראו דא"כ הני גופייהו לרעה וחפפי' ועקרב למה נבראו אלא משום דהני מינים שבלול ויתוש וזבוב וסממית בריות קטנים וחלשים הם נראים שאין צורך להם בעולם הוצרך לומר בהו דגם באלו יש צורך גדול לרפואה מן המזיקין הללו והני לרעה ונחש ועקרב וחפפית שהם מזיקין לא אצטריך לומר בהו טעם דודאי נבראו להזיק ולייסר בהם הבריות והא דמייתי ה' אימות הן מדבר קטן וחלש על הגבור כו' לומר לך דאל יסמוך אדם על גבורתו ומעלתו דהרבה שלוחים למקום דהא ה' מינים קטנים וחלשים מפגיע ויתוש סממית וסנונית וכילבית לא יהיו נראים בעיניך כאלו הם לבטלה אבל הם שלוחי המקום על הגבור דאימת מפגיע כו' וע"כ גם האדם לא יסמוך על מעלתו וגבורתו ואל יתייאש האדם מן הפורענות כי הרבה שלוחים למקום ובהכי איירי האי קרא דמייתי המבליג שוד על עז שלא יסמכו ישראל

(ישעיה ה) **ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו . אמר רבי שמואל בר נחמני [אמר ר' יונתן] מנין שמצוה על אדם לחשב תקופות ומזלות שנאמר** (דברים ד) **ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אי זו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות :**

המוציא פרק שמיני

מח דף עז ע"ב **אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול[א] לכתית[ב] ברא זבוב לצירעה יתוש לנחש ונחש לחפפית וסממית[ג] לעקרב . היכי עביד ליה מייתי חדא אוכמא וחדא חיורא ושלקי ליה ושייפי ליה : ת"ר חמשה אימות הן אימת חלש על גבור. אימת מפגיע על ארי . אימת יתוש על הפיל . אימת סממית על עקרב . אימת סנונית[ד] על הנשר . אימת *כילבית על לויתן . אמר רב יהודה אמר רב מאי קראה** (עמוס ה) **המבליג שוד על עז. רבי זירא אשכח לרב יהודה דהוה קאי אפיתחא דבי חמוה וחזיה דהוה בדיחא דעתיה ואי בעי מיניה כל חללי עלמא**

רש"י

לעיני העמים . שחכמה הניכרת היא שמראה להם סימן לדבריו בהילוך החמה והמזלות שמעידין כדבריו שאומר שנה זו גשומה והיא כן שנה זו שחונה והיא כן שכל העתים לפי [הילוך] החמה במזלותיה ומולדותיה במזל [תלוי] והכל לפי השעה המתחלת לשמש בכניסת החמה באותו מזל : שבלול . לימצ"א : לכתיתא . מניחה לכתית עליו : זבוב לצרעה . למי שעקצו לרעה כותש זבוב ומניחה עליו : לחפפית . מין שרץ : סממית . איירניי"ה בלע"ז : לעקרב . עקיצת עקרב כותש סממית ומניחה עליו: ושייף . ומושח : מפגיע . חיה קטנה וקולה גדול ושומע וירא שתהא בריה גדולה ובורח : יתוש . נכנס לפיל בחוטמו וכן סממת לעקרב נכנס לו באזנו : סנונית . ארונדיי"ל נכנס תחת כנפי הנשר ומעכבו מפריסת כנפיו : כילבית . שרץ קטן ונכנס לדג גדול באזנו : המבליג שוד על עז . המחזיק שדוד על הגבור : כל חללי

עיון יעקב

זה שאינו חושב נראה שעלה על דעתו שעולם כמנהגו נוהג ומש"ה את פועל ה' לא יביטו ומעשי ידיו לא ראו ואם יראה איזו שינוי באותות שמים יתתו כמו התמה וזה כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים :

כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה . אע"ג דרש"י פירש בחומש בפ' בראשית ארורה אדמה בעבורך שיהא מעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ויתושים וכו' לאו למימרא דבאותו פעם נבראו ולא מקודם דזה אינו אלא דאי לא חטא אע"פ שהיו בריאות אלו בעולם לצורך בני אדם מ"מ לא היו מצויין בישוב כ"כ לצער בהם הבריות אבל מכת החטא נתארה אדמה שהיא לצער בני אדם וזה מדוקדק ברש"י שיהא מעלה לך דיקא ואתי לאשמעינן דמותר להמיתם לצורך רפואות אלו אע"פ שאינם מצערים אותך לפי שרפואות אלו בדוקים ומנוסים ואל יחוס עליהם משום צער בעלי חיים כלל : **ת"ר** חמשה אימות הן וכו'. אפשר לרמז ג"כ על ישראל שאם מקיימין חמשה חומשי תורה אף שהם חלשים ומעוטים נגד ע' אומות מכל מקום אימתן מוטל עליהם בזכות התורה והמצות שעושין ובכל חלק מחמשה חומשי תורה נרמז דבר זה שאימת חלש על הגבור כמו בספר בראשית נרמז שאברהם הכה את המלכים ובספר שמות נרמז תפול עליהם אימתה ופחד וגו' וכן נמוגו יושבי כנען ובספר ויקרא נרמז ורדפו מכם חמשה מאה ובספר במדבר נרמז מלחמת סיחון ועוג ובספר דברים נרמז ופחדכם ומוראכם יהיה על כל העמים נמצא חמשה מול חמשה : **רבי** זירא אשכח לר"י וכו' אמר ליה מ"ט עיזי מסגי ברישא וכו'. נראה דאתי לאשמעינן דלעולם ילמד

הרי"ף

כי היא חכמתם ובינתכם לעיני העמים אבל אלו שהיו שטופים ביין בבקר ובערב והיה תוף וכנור ויין משתיהם ושכחו תלמודם ואבדו חכמתם וכשגלו היו מבלי דעת שנאבדה מהם דעת חשבון התקופות ומזלות ולכן כשהם בגולה במקום הכבוד שהיה ראוי לכבדם מחמת שחשבם חכמה זו בעיני העמים עתה יהיו מתי רעב בארץ לא להם ולזה סמך רב נחמן שמצוה לחשב תקופות כי היא חכמתם ובינתכם לעיני כל העמים כי זהו טעם לעונש הגלות למי שאינו יחשב מחמת השכרות שיאבד כבודו בגלות כי יגלה מבלי דעת כאמור :

ענף יוסף

מח אימת יתוש על הפיל . והחכם פערליפא"ל כתב אשר על האי גייטלעי"ן נמצא מין יתוש העולה לתוך השופר של הפיל ומכאיב לו מאד עד אשר ישתגע . ולפעמים גם ימות מזה : **אימת** כילבית על לויתן . הערוך פירש שהוא דג קטן טמא נכנס בפיו של לויתן . והרב רמ"ל כתב שהוא מין עכבר . והקדמונים ספרו כי אימתו על לויתן הנקרא קראקאדיל ע"כ :

עין יוסף

כתיב שקרויין מעשה שלהם מעשה ידיו של הקב"ה וה"ק ומעשה ידיו דהוא מעשה הצדיקים . מגיד שהרקיע מעיד עליהם לבריות שהם צדיקים שמתפללים על הגשמים ומטר יורד ור"ל שהצדיקים שחושבים תקופות ומזלות ויודעים מחשבון המרוץ הגלגלות . שנה זו אם תהיה גשומה אם שחונה · וכשיודעים שתהיה שחונה מתפללים על המטר והקב"ה משדד המערכה והטבע ומטר יורד ובזה נתפרסם פועל ה' שמשדד המערכה וגם מעשה ידיו של הצדיקים היינו שהועיל תפלתם . וזהו כשחושב כל יודע לחשוב תקופות ומזלות ויודע שע"פ חשבון המרוץ הגלגלות תהיה שנה זו שחונה ומ"מ מטר יורד · יודע שזה היה ע"י תפלת הצדיקים אבל מי שיודע לחשוב ואינו חושב כשרואה שמטר יורד סובר שע"פ מרוץ הגלגלות שנה זו גשומה וזה שאמר בר קפרא כאן כל היודע לחשב כו' רק נקדים מה שידענו שהשדוד מתואר בלשון הבטה כד"א ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא וגו' עליו הכתוב אומר ואת פועל ה' לא יביטו ר"ל שאין רואים בשכלם שהקב"ה משדד המערכה ומעשה ידיו של הקב"ה היינו מעשה הצדיקים שנקרא מעשה ידיו של הקב"ה שהם יכולים לפעול בתפלתם שיהיה המטר יורד אף בשנה שחונה לא ראו (בשם הרב הגאון דובער זצ"ל האב"ד דק"ק סלאנים):**לעיני** העמים.שחכמה הנזכרת היא שמראה להם סימן לדבריו בהילוך חמה והמזלות שמעידין כדבריו שאומר שנה זו גשומה והיא כן. שנה זו שחונה והיא כן שכל העתים לפי הילוך החמה במזלותיה ותולדותיה במזל. וזהו מה שמסיים שם הכתוב לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה . כי לשון חוק ידובר על ענין גבוליו וקצבותיו אשר ניתן מאתו יתברך . כל אחד לפי מה שהוא וכמ"ש חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם . ונאמר בגבולי מי שם חק עולם ולא יעברנהו . חקות שמים וארץ וגו' פי' מצבם ומהלכם כפי הזמן הקצוב מאתו יתברך. שבועות חקות קציר ישמר לנו וגו' . וזהו שאמר הכתוב (על פי פירושם ז"ל) אשר חשבון תקופות ומזלות של האומה הישראלית ע"פ המקובל להם בסוד העבור וחקיו וגבוליו היא חכמה ובינה לעיני העמים אשר ישמעון את החקים האלה כלומר חקי החשבונות של צבא השמים עד מתי יהיה מהלכם. הם ושנוייהם נפלאו העמים (היינו העמים הקדמונים איך המה קולעים אל השערה ולא יחטאו מימות עולם (אי' סיס) :

מח שבלול לכתית . מורסא (ערוך) ר"ל שמניח השבלול על המורסא : **לצרעה**. למי שעקצו צרעה כותש זבוב ומניחה עליו צרעה היא ערעיתא וכן תרגם צרעה ערעיתא . ולמה נקראת ערעיתא שעומדת לקראת אדם ומכה אותו כדכתיב אשר קרך בדרך ומתרגמינן דערעך (ערוך) : ונחש לחפפית . חפפית היא אחת ממיני השחין ותמיד צריך בעלה לחכך אותה ולחפף אותה כמו שכתוב ויקח לו חרש להתגרד בו ורפואתה בנחש שמרתיחין אותו בשמן זית ושפין אותה (ערוך) : שממית . בחלק דף קג ע"ב אמון העלה שממית . כלומר ביטל העבודה והיה חרב ועלו עליו שממיות פי' שארגו עכבים קוריהן ע"ג המזבח (ערוך) : ושייפי ליה . ומושח ליה : מפגיע . פי' הערוך חיה קטנה שהיא מהלכת בין רגלי הארי וצועקת בקול גדול וכששומע הארי את קולה מתפחד : כילבית . וכו'

המתורגמן. א) איינע שנעקקע . ב) קוועטשונג (מין חולי) . ג) שם שרץ . ד) נאַכט שוואלבע

הוה אמר ליה. א"ל [א]מאי טעמא עזי מסגן ברישא והדר אמרי א"ל כברייתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא מאי טעמא הני מיכסיין והני מיגליין הני (דמכסיין) [דמכסינן] מינייהו מכסיין והני דלא (מכסיין) [מכסינן] מינייהו מיגליין. מאי טעמא גמלא זוטרא גנובתיה[א] משום דאכל [ב]כיסי. מ"ט תורא אריכא גנובתיה משום דדייר באגמי ובעי לכרכושי בקי. מאי טעמא קרנא דקמצא רכיכא[ב] משום דדיירא בחילפי ואי קשיא נדייא ומתעורא דאמר שמואל האי מאן דבעי דלסמיה לקמצא לשלופינהו לקרנא. מ"ט האי תימרא[ג] דתרנגולתא מדלי לעילא דדיירי אדפיה. ואי עייל קטרא מתעורא. [ג]דשא דרך שם. דרגא דרך גג. מתכוליתא (אימתי) [מתי] תכלה דא. ביתא בא ואיתיב (בהו) [בה]. ביקתא בי עקתא. כופתא כוף ותיב. לבני לבני בני. הוצא חציצא. חצבא

עלמא. פירוש דברים הנעשים בכל חלל העולם: [א]מסגיין בריש עדרא. מהלכות בראש העדר: ברישא חשוכא. שהם עזים שחורות שהם רחלות לבנות: מכסיין. בזנב: והני מגליין. העזים אין להם אליה: הני דמכסינן מינייהו. רחלים שאנחנו מתכסים מצמרן גם הם מכוסות: דאכלה כיסי. קוצים לפיכך זנבו קצר כדי שלא ידבקו בו הקוצים: ובעי לכרכושי בקי. להבריח היתושים: קמצא. ארבה ול"נ קמצא (שבלול) [נמלה]: חילפי. ערבה: ואי קשיא נדייא ומתעורא. ואם היתה קשה תנוד ותעקר כשתכה בעצים. ומתעוורא יסתמו עיניה שמראית עיניה תלויה בה כדשמואל: תימרא דתרנגולא מידלי לעילא. ריס של עין התחתון כשעולם עיניו עולה למעלה מן העליון ובשאר כל בריה העליון שוכב על התחתון: משום דדייר אדפי. שעולה בלילות על הקרשים והקורות לריך שיעלה התחתון על העליון מפני העשן שלא יכנס בעיניו: מתכולתא. דבר שמטבילין בו כגון כותח או שאר ליפתן: מתי תכלה דא. לכשיכלה מה נאכל ול"נ מתי תכלה דא לפי שאינו כלה עד זמן ארוך שאינו נאכל אלא מעט מעט: ביתא בא ואיתיב. שדרך לישב בבית: בקתא. בית צר וקטן: בי עקתא. בית צר: כופתא. מכתשת ל"א מדה לחטין ול"נ כמין גולם עץ עשוי לישיבה כדתניא בפסחים (דף מה:) [כופת שאור שיהדס לישיבה]: כוף תיב. כפוף אותו ושב עליו: לבני לבני בני. מתקיים לדורות הרבה: הוצא. גדר קוצים או לולבים: חציצא. אינו

דבר

על גבורתם וק"ל: ומ"ט הני מכסיין כו'. גם שנתנו חכמי הטבע טעם ליצירה בכל דבר ומצינו כה"ג קצת בתלמוד כההיא דפ"ק דכתובות[א] מפני מה אוזן כולה קשה והאליה רכה כו' ומפני מה אצבעותיו דומות ליתדות כו' מ"מ טעם דעזי מסגן ברישא כו' משום דברישא חושך וכו' וטעם דהני מכסיין כו' משום דמכסינן מנייהו כו' הוא דחוק לפי פשטיה וע"כ נראה דנתכוונו בכל זה לדברים המגיעים לתורה בדרך משל גם בכתוב וז"ש מ"ט עזי מסגן כו' ע"פ מ"ש דמלכות יון נמשל לעז כמ"ש בדניאל וצפיר העזים הגדיל וגו' וישראל נמשלו לשה כמ"ש שה פזורה ישראל וגו' ולפי שבבית שני לא עמדו מלכים לישראל מלכי חשמונאי והורדוס עד שמלכו בזמן הבית מקודם מלכות יון אלכסנדר מוקדן ואחריו מלכים אחרים מיון אמר ע"ז מ"ט עזי שהוא מלכות יון אזלן ברישא למלוך בבית שני ואח"כ אמרי שהוא מלכות ישראל וא"ל שכבר נרמז זה בברייתו של עולם דברישא חשוכא כו' שנאמר וחשך על פני תהום וגו' והדר נהורא כדכתיב יהי אור ואמרו בב"ר וחושך על פני תהום וגו' זו יון שהחשיכה עיניהם כו' ואח"כ מלכות חשמונאי שהוא אור שמלכו בנס נרות של חנוכה: ואמר עוד מ"ט הני מכסיין כו'. ע"פ מ"ש פ"ק דיומא [ב] ראשונים דבית ראשון נתגלה עונם נתגלה קיצם אחרונים שבבית שני לא נתגלה עונם לא נתגלה קיצם וז"ש הני דבבית שני דמכסיין מינייהו עונם מכסיין גם בקיצם והנהו דבבית ראשון דלא מכסיין עונם גם קיצם מגליין לשבעים שנה ואמר: מ"ט גמלא זוטרא גנובתיה כו' ומ"ט תורא כו'. [ע"פ מ"ש פ"ק דע"ז [ג] כשהקב"ה דן את ישראל אינו דן אותם כעובדי כוכבים שנא' עוה עוה וגו' אלא אני נפרע מהם כפיד כו' ועוד אמרו שם מאוהבו נפרע מעט מעט משונאו נפרע בב"א כו'] והאי קאמר הכא גמלא זוטרא גנובתיה כו' מלת זנב מלה מושאלת על השפלות והירידה וגמלא הוא מלכות בבל כדדרשינן בב"ר ואת הגמל זו בבל עש"ה אשרי שישלם לך את גמולך וגו' והיינו דזוטר גנובתיה ושפלותיה דלא ניתן ארכה לירידה ושפלות של בבל כמפורש בקרא בלשצר מלכא עבד לחם רב וגו' וסיים בענין ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא וגו' ודריוש מדאה קביל מלכותא דהיינו דנפרע ממנו בבת אחת וקאמר משום דאכל כיסי עש"ה כי אכל את יעקב וגו' וכמ"ש פרק הכונס [ד] בזמן שהרשעים בעולם הפורענות מתחיל מן הצדיקים שנאמר כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש וגו' וע"י נהרגו כמה צדיקים וע"כ לא ניתן להם ארכה ואמר בהפך זה תורא אמאי זנבא אריכא כו' ותורא היינו מלכות ישראל שנקרא בכ"מ ע"ש יוסף בכור שור וגו' אמאי ניתן להם ארכה ואמר בהפך זה תורא אמאי זנבא אריכא כו' ותורא היינו מלכות ישראל שנקרא בכ"מ ע"ש יוסף בכור שור וגו' אמאי ניתן להם לירידתם ושפלותם ארכה כ"כ ליפרע מהם מעט מעט כמפורש בכמה קראי ולמה ניתן להם ארכה והרי כל מלכי ישראל עובדי עבודת כוכבים היו. והשיב משום דדיירי באגמי ובעי לכרכושי בקי כו'. דהיינו זבובים קטנים הנושכים כפירוש הערוך ועל שם העונות שנאמר בהם זבובי מות וגו' דהיינו שאין הקב"ה מצרף עונותיהם אלא שנפרע מהן במעט מעט כל עון ועון כמו שהוא פוקד עליהן כמ"ש שם: ואמר מ"ט קרנא דקמצא רכיכא כו'. מבואר כי ישראל בגלותן נדמו לקמצי ולתולעת שאין להם כח אלא בפה כמפורש בריש פרק הרואה גבי עוג שסדר הקב"ה קמצי ונקבוה ואף גם זאת בגלותם יש להם קרן שולטנות של מלכות כמ"ש לא יסור שבט מיהודה זו ר"ג שבבבל ונשיא שבא"י וז"ש אמאי יהיה אותו קרן רכיכא דהיינו שיהיו נכנעים בגלותן והשיב ע"ד שאמרו [ה] לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז דע"כ קרנא שלהם רכיכא בגלות להיות נכנע משום: דדיירו ביני חילפי. שהוא ערבה רמז למלכי רשעה ואילו היו קשים ומתגאים היו נדים בגלות ולא היה להם קיום בין הרשעים ומתעורא תם ושלום עיניהם לסתום מאור הגולה: ואמר מ"ש האי תימרא דתרנגולתא מדלי כו'. מדמה להו לישראל לתרנגולתא כדאמרינן פ"ק דע"ז בההיא דמייתינן לעיל דאני נפרע מהן מעט מעט כפיד של תרנגולת וע"פ מ"ש בפ' מצות חליצה [ו] דאיכא למ"ד דעיניו למעלה בשעת תפלה וכבר כתבנו שם דהיינו בהיותנו בגלות דאיכא סילוק שכינה מלמטה למעלה אבל בזמן שבהמ"ק קיים כ"ע מודו דעיניו ולבו למטה שנאמר עיני ולבי שם כל הימים והכי איתא בהדיא בירושלמי והכא ה"ק מ"ט תימרא דתרנגולתא שהם ישראל מדלי לעילא דהיינו דעיניו למעלה והא כתיב עיני ולבי שם וגו' דמיניה ילפינן דעיניו ולבו יהיו למטה וקאמר: משום דדיירי אדפי. במקום סכנת נפילה ח"ו בגלות ובעי רחמי שמיא טפי וע"כ עיניהם למעלה כיון דסילוק שכינה היא למעלה ולולא שתבקש רחמי שמים מלמעלה היה עשן שהוא מורה על הגלות כמ"ש והנה תנור עשן ולפיד וגו' ואמרו בב"ר שהראה לו גיהנם וגלות היה אותו עשן מעוור אותם להחשיך ולסתום ח"ו עיני אור הגולה: דשא דרך שם כו'. לפי שהתרגום הוא קרוב ללשון הקודש בכמה מלות ע"כ בא לומר דגם אלו דברים בלשון תרגום אינן אלא קיצור מלה"ק דשא דרך שם דלפי התרגום אורחים שם וכן דרגא דרך גג לפי התרגום אורח איגרא וכן על הרוב שנגזרו מלשון הקדש בדרך קיצור לשון: [מתכוליתא כו'. עי' פרש"י ובערוך פי' עוד פ"א ע"ש]: כוף ותיב. עי' פרש"י ובערוך

עיון יעקב

אדם מדעת קונו כמו שהקב"ה לא שינה שום דבר בבריאותיו רק הכל בחכמה עשה בטעם וסברא שהיא כין הבריות כן במעשה בני אדם אל ישנה דבר אם לא ע"פ הטעם והסברא

ע"ן יוסף

פרץ קטן ונכנס לדג גדול באזנו והערוך גורס כלכית ופירוש דג קטן נכנס בפיו של לויתן: אימתי תכלה דא. ורב האי פי' כישור כלי מטוה וכן מנהג בני אדם כשמתחילין לעשות מלאכה לומר מתי תכלה זו המלאכה (ערוך): כופתא. פי' המוסיף הערוך בלשון יוני כלי עשוי לשמור דבר מה: גלימא

[א] **מהרש"א** ד"ה ומ"ט הני מכסיין. פ"ק דכתובות (ה ע"ב): [ב] שם ד"ה מ"ט הני. פ"ק דיומא (ט ע"ב): [ג] שם ד"ה מ"ט גמלא. פ"ק דע"ז (ד ע"א): [ד] שם בא"ד פרק הכונס (ס ע"א): [ה] שם ד"ה מ"ט קרנא. ע"ד שאמרו (תענית כ ע"א): [ו] שם ד"ה האי תימרא בפ' מצות חליצה (קה ע"ב):

יד יוסף

א אף שפשוטן נראין לדברים בטלים חלילה וחלילה להרהר כן. אלא הם דברו בתחתון ורמזו בעליון ליחד יחודים נוראים: ב בערוך ערך כס שני גרס משו' דאכלי כיסי פי' עשבים שיש בהם קוצים ביותר ואסהיתה זנבה ארוכה היתה מגעת להם והיו אוחזין אותה ולא היתה יכולה לזוז ממקומה: ג כתובות י ע"ב:

חדושי גאונים

וקטנים ושפלים ובזוים לבריות גדולות ונוראות. וגם האדם אל יתגאה וישתבח בה' מעלותיו כי הכל הבל ופתע ישבר על ידי נבזים ושפלים: (פתח עינים)

א"ל מ"ט עיזי מסגי ברישא והדר אימרא א"ל כברייתא של עולם דמתחלה חשוכא והדר נהורא. וכבר אספו כ"ע לזה לבאר ואבא גם אנכי בדיבור א' כזה ראש ותדש: ולענ"ד ע"פ מ"ש בברכות פ"א ז"ל תניא אבא בנימין אומר אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר כו'. והקשה הכותב דזה יסתר למ"ש לקמן ז"ל. א"ר חסדא מ"ד אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב. אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיו' ומבתי מדרשות

אהבת איתן

לכן שלא נבראו וכ"כ בתוי"ט שם וכאן ודאי לא אמרינן בכן מדקאמר שיש לכן עושר וכבוד אלא איירי באותן שלומדי'

שחוצב מים מן הנהר. כוזא כזה. שוטיתא שטותא. משיכלא מאשי כולא. משיכלתא משיא כלתא. אסיתא א) [א]חסירתא. בוכנא בא ואכנה. לבושא לא בושה. גלימא שנעשה בו כגולם. גולתא גלי ואתיב. פוריא שפרין ורבין עליה. בור זינקא בור זה נקי. סודרא סוד ה' ליראיו. אפדנא אפיתחא דין. ת"ר [ב]שלשה כל זמן שמזקינין מוסיפין גבורה ואלו הן דג ונחש וחזיר:

דף עח ע"א [ג]רבי שמעון בן אלעזר אומר דם כדי לכחול עין אחת שכן כוחלין לברקית ב) ומאי ניהו דמא דתרנגולתא ברא רשב"ג אומר דם כדי לכחול בו עין אחת שכן כוחלין [ד]ליארוד ומאי ניהו דמא דכרושתינא וסימניך גוא לגוא וברא לברא:

דף פ ע"ב סיד כדי לסוד תנא כדי לסוד אצבע קטנה שבבנות אמר רב יהודה אמר רב [ה]בנות ישראל שהגיעו לפרקן ולא הגיעו [לשנים] בנות עניים טופלות אותן בסיד. בנות עשירים טופלות אותן בסולת. בנות מלכים טופלות אותן בשמן המור שנאמר (אסתר ב) ששה חדשים בשמן המור. [ו]מאי שמן המור. רב הונא בר חייא אמר [ז]סטכת רב ירמיה בר אבא אמר שמן זית שלא הביא שליש. תניא רבי יהודה אומר אנפיקנון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר [ח]רב ביבי הוה ליה ברתא טפלה אבר אבר שקיל בה ארבע מאות זוזי הוה ההוא כותי בשבבותיה ג) הויא ליה ברתא טפלה בחד זימנא ומתה אמר קטלה רב ביבי לברתי. אמר רב נחמן רב ביבי דשתי שיכרא בעיין בנתיה טפלא אנן דלא שתינן שיכרא לא בעיין בנתין טפלא:

שם כי הא דההוא גלילא דאמרו ליה קום דרוש לנו במעשה מרכבה אמר להו אידרוש לכו כדדרש רבי נחמיה לחבריה ונפקת ערעיתא מן כותלא מחתי באנדיפי [ומית] אמר ליה מן דיליה דא ליה:

שם אמר ליה מר בריה דרבינא לבריה מי שמיע לך ביצה קלה מאי היא. אמר ליה ביעתא [ט]דצלצלא מאי טעמא משום דזוטרא. אימא דצפירתא אישתיק. א"ל מידי שמיע לך בהא [א"ל הכי] אמר רב ששת ביצת תרנגולת. אמאי

תוספות

שבן כוחלין ליארוד. אין נראה לר"י לפרש דהיינו תבלול דבתוספתא קתני בהך מילתא גופא שכוחלין לחורור ובבכורות (לח:) חשיב תבלול וחורור אלמא תבלול לאו היינו חורור: **שהגיעו** לפירקן ולא הגיעו. פי' בסמוך לפירקן שקרובות ליכנס ועושות כדי ליפות וללבן עצמן כדאמר בפרק אע"פ (כתובות נט:) הרוצה ללבן את בתו ישקנה חלב ויאכילנה אפרוחים סמוך לפירקה:

רש"י

דבר קיימא אלא מליצה בעלמא: **כוזא**. כלי חרס קטן: **כזה**. כלומר דבר מועט וקל כמות זה מהו חשוב למלאותו לי מייך במתנה: **שוטיתא**. בד של הדס שמרקדין בו לפני כלה: **שטותא**. נראה המרקד כשוטה: **משיכלא**. ספל גדול שהכל רוחצים ידיהם ורגליהם ממנו: **משא כולא**. רוחץ את הכל: **משיכלתא**. ספל קטן ונאה: **משיא כלתא**. מיוחד לחשובים כמו כלה ואשה חשובה לרחוץ ממנו: **אסיתא**. מורטייר: **חסירתא**. שחסר החקוקה מבפנים: **בוכנא**. עלי שכותשין בו: **לבושא**. חלוק העליון שקוראין שרוק: **לא בושה**. למנוע הבושה שמתכסה כל החלוקים התחתונים הקרועים ורעים: **כגולם**. שאין לו חתוך אברים: **גולתא**. מקטורין נאה (תרגום של בגד גלתא רוצה לומר בגד חשוב:) **גלי ותיב**. כשהוא יושב מגלה עצמו שלא ישב עליו שלא ילכלכו ולא ישופנו בקרקע ויסיר שערו ויקרע ויכלה: **בור זינקא**. בור שיבשו מימיו קורין כך: **נקי**. חסר מימיו: **סודרא**. דרך תלמיד חכם לעטוף סודר: **אפדנא**. טרקלין של מלכים: **אפיתחא**. אל פתח זה יבאו הכל אם למשפט אם לשרת המלך: **שבן כוחלין לברקית**. מייל"א שבולטת בעין: **ומאי ניהו**. מאיזה דם כוחלין אותו: **ליארוד**. תבלול ובתוספתא ראיתי לחורור והם טיפות דקות של לובן הנולדות בעין דתנן בבכורות (לח:) גבי מומין: **דמא דכרושתינא**. עטלף שקורין טל"פא: **גוא**. כרושתינא מצוי בתוך הישוב שהוא ליארוד שהוא שוקע בתוך העין: **ברא**. דמא דתרנגולתא ברא: **לברא**. לברקית שהיא בולטת: **אצבע קטנה**. דרכן לסוד את כל הגוף להאדים: **שהגיעו לפרקן ולא הגיעו [לשנים]**. שהביאו שתי שערות ולא באו לכלל שנים הראויות לכך ומתביישות בדבר: **טופלות**. מושחות: **אנפיקינון**. דתנן במנחות (פה:) אין מביאין אנפיקינון הוא שמן זית שלא הביא שליש: **ולמה סכין אותו**. היינו שמן המור: **טפלה**. בסיד: **שקל בה ארבע מאות זוזי**. שנתייפתה וקפצו עליה המהוגנין לה ונתנו לו ממון: **שיכרא**. השכר משחיר ומרבה שער: **ערעיתא**. לטאה: **באנדיפי**. פדחתו: **מן דיליה דא ליה**. מידו היתה זאת לו שלא היה לו לדרוש במרכבה: **דצלצלא**. עוף

מהרש"א

פי' כלי שיש לו בית קבול אומרים כוף הפוך הכלי מאחוריו ושב: כוזא כזה כו' פירש"י כ"ח קטן כזה כו' ועוד יש לומר כזה כל פכין קטנים שאמרו בכמה מקומות הוא כזה וק"ל: [אסיתא חסירתא כו'. ברי"ף ובערוך י"ג חסידתא בדל"ת כלי שסובל מכות כחסיד הנעלב ע"ש ועי' בפרק בנות כותים בחידושינו וק"ל]: בגולם כו'. עפרש"י ובערוך פ"א כשיושב עטוף בו נראה כאדם שאינו יודע לעשות כלום כמו וחלופיהן בגולם כו' ע"ש: סודרא סוד ה' ליראיו כו'. בגדי אדם מרמזים על מדותיו של אדם כמ"ש בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו' ובמעלות המדות היא היראה וע"כ שם הסודר המורה על זה הוא מיוחד ליראי ה' וק"ל: [מאי בשמן המור כו'. מבואר

יד יוסף

א חסידתא כן גרס הערוך ערך אסיתא: ב ע"ז ל ע"ב: ג תוספתא שבת פ"ט: ד גי' הערוך לירוד פי' שעלתה קרמיתו על גבי עינו: ה פסחים מג ע"א מו"ק ט ע"ב: ו מגילה יג ע"א מנחות פו ע"א וש"נ: ז פי' שמן מבושם ערוך פי' מירא דכיא: ח מו"ק ט ע"ב ע"ש: ט גי' הערוך דצוצילתא ועי' ב"ב עה א וסנהדרין ק ע"ב והשתא כביעתא דצלצלתא וכו':

חדושי גאונים

והיינו דאמר עולא מיום שחרב בהמ"ק אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד. אמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמענא להא דאמר עולא מיום שחרב בהמ"ק כו' לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא. נמצא משמע דהעיקר הוא להתפלל היכי דגרסי ולא בבית הכנסת כו'. ותירץ הגאון מהרש"א ז"ל ע"ז שם וז"ל דהא דאמר אבא בנימין דאין תפלת אדם נשמעת אלא בבהכ"נ היינו בסתם בני אדם. אבל מי שיש לו מקום קבוע ללמוד תורה יש לו להתפלל שם כדאמרינן כו' עכ"ל: ולכאורה דבריו צריכין תיקון. דמ"ש ת"ח מסתם בני אדם בזה. דאם עדיף להתפלל היכא דגרסי אם כן גם כל אדם ילך לשם להתפלל ולא בבהכ"נ. ואם בבהכ"נ הוא עדיף להתפלל א"כ גם הת"ח ילכו לבהכ"נ

אהבת איתן

להנאתן וא"כ משמע דאורך ימים ליכא אף בלומד להנאה וקשה מדלעיל (דף ל ע"ב) ור"ה (דף יח) דמשמע דאף לומד בשביל שיחיה מהני. וי"ל לפמ"ש הרמב"ן פ' אחרי דבעוה"ז יש אריכות ימים גם ללומד שלא לשמה: וכ"ש עושר וכבוד. וי"ל ע"פ דאיתא ביומא (דף ע"א) ולקמן (דף קס) דלא נאמר אריכות ימים אלא שנים של טובה:

עיון יעקב

וכדכתיב בכל דרכיך דעהו ואפילו בדבורו הקל ידבר בלשון נח ונקי כמו דשא דרך שם וכו' ולזה אמרו אפילו שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד: ת"ר שלשה כל זמן שמזקינין מוסיפין גבורה ואלו הן דג נחש וחזיר. נראה דאתי ללמוד בזה מוסר לבני אדם שלא יהא להוט אחר תאות ריבוי מאכלים הטובים ומובחרים כדי להרבות כחו לעת זקנתו לזה מייתי מאלו ג' שהם אוכלים ושותים ממאכלים הקלים ושפלים שבעולם כמו דג שעיקר כחו וגבורתו מהמים ונחש עפר לחמו וחזיר הנובר באשפה ואפ"ה לעת זקנתו הגבורה מתוסף:

עין יוסף

גלימא שנעשה בו כגולם. פי' כשיושב עטוף נראה כאדם שאינו יודע לעשות כלום. כמו וחילופיהם בגולם שבסוף אבות פירוש אחר נראה כמי שאין לו לא יד ולא רגל כמו גולמי כלי מתכות (ערוך) וכפירוש שני כן פרש"י: אפדנא. טרקלין של מלכות (רש"י) והערוך פי' חצר וכו' המוסיף הערוך שהוא לשון מקרא ויטע אהלי אפדנו: שבן כוחלין לברקית. והערוך פי' ברקית רוח שאוחזת את העינים ואינה רואה: ליארוד. והערוך גרס לירוד פי' שעלתה קרמיתו על גב עינו: דמא דכרושתינא. עטלף שקורין טלפא (רש"י וערוך) וכתב עוד הערוך פי' אחר תרנגולא דביתא שמצוי ביישוב וכוחלין ממנו ליארוד חולי שבעין שאינו בולט וסימנך גואלגוא עכ"ל: סטכת פי' מירא דכיא (ערוך) והמוסיף כתב פי' בלשון יוני ורומי צרי הנוטף מעצי המור וגם שומן המור היוצא מן המכבש. תרגום ששה חדשים בשמן המור שתא ירחי בסטכת והוא טעות שנחלפו האותיות וצ"ל בססכת: ולמה סכין אותו. היינו שמן המור (רש"י) ובמ"ק פרש"י ולמה סכין אותו אבל הכי קא מהדר דקאמר טופלין כו': דשתא שיכרא. שהשכר משחיר ומרבה שער (רש"י) ובמ"ק פרש"י דשכר מגדל השער ומעבה את הבשר: דצלצלתא. עוף קטן והערוך גרס דצוצילתא. ועי' ב"ב דף עה ע"א וסנהדרין דף ק ע"א השתא כביעתא דצוצלתא כו': סתולה

ה מ ת ו ר ג מ ן. א) איין שטעססעל. ב) ליכטיגע שטאר. ג) נאכבארשאפט.

קטן: תחתוניות. פיג"ש: לולבי גפנים. אותם פיצולים הגדלים בגפן וקורין וודילא"ש: מוריגי בהמה. כל בשר שיש בבהמה העשוי כמורג שהוא פגום וחרוקה כמורג חרוץ חדש [כלומר] כל מקום שאין הבשר חלק כגון קליפת הלשון וכגון החיך שיש בו כמין קוצים (ובפגימות בית) [וכפגימות בבית] הכוסות: שקינח בו חבירו. אסיד ואחרסית נמי קאי:התולה. שאינו יושב: מטרוניתא. כותית היתה: אמרה מילתא.דכשפים:ואסרתה לארבא. ולא זזה ממקומה: אמרי איכהו מילתא. על ידי שם טהרה:דלא מקנחיתו בחספא. שאוכל לעשות לכם כשפים: ולא קטיל לכו וכו'. ואין אתם הורגים כנה בבגדיכם: ולא אכיל לכו ירקא מכישא דאסר גינאה. אין אתם מוציאין שום וכרישה ובכל מאגודה שאוגדים הגננים ואוכלים אלא אתם מתירין האגודה תחלה ש"מ כל הני קשה לכשפים: מותיב לי במילי דעלמא. מושיבני לפניו בדברי חנם שאינם של תורה: לא ליתב בהדיא. במהרה בחוזק לפי שנפתח הנקב בחזקה וניתוקין שיני הכרכשתא ויוצאת: ולא ליטרח טפי. פדיימבר"א בלע"ז.[גי' הערוך בערך טחר לא ליטחר פי' לא יעלם עצמו מאד לצאת]: [רוח זוהמא. כל גופו מסריח בזיעה מסרחת שהריח נבלע בבשרו ובאבריו והוה בו לזיעה מזוהמה:ואינו יכול לפנות. שאין הנקב נפתח: יסתלק לצדדין. כשבדק עצמו בזוית זו יסתלק לזוית אחרת ויבדוק: טייעא. ישמעאל: הנכנס לסעודת קבע. ונאי הוא לו אם יצטרך לעמוד מן הסעודה וליפנות: עשר פעמים. ימתין בין פעם לפעם ויבדוק עצמו:ואמרי לה ד' פעמים של עשר עשר. דהכי עדיף טפי שהילוך מרובה מוריד הזבל לנקביו]:

א"ר עקיבא מנין וכו'. משום דבעי למיתני בהדייהו מנין שמרחילין את המילה כייל להו להנך דדמיין לה: במשא. אדם הנושא: תזרם כמו דוה וגו'. בע"ז משתעי: ומחבקה ומנשקה.

מבואר פ"ק דמגלה ע"ש]: [אמרו איכהו מלתא שריוה כו'. מבואר בחדושינו פ' כ"ה]: זה זבוב כו'. פי' בתוספות דמייתי מהכא שהיה קטן כו' מדכתיב בעל ברית משמע שכרתו לו ברית להיות כל שעה אצלם כו' עכ"ל והגני מוסיף על דבריהם מהיכא משמע להו דכרתו לו ברית בדבר זה ונראה משום דפ' דלעיל מיניה סיפר במעשה גדעון כי נתץ את מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרת וגו' וע"כ קראו אותו ירובעל ע"ש ירב בו הבעל וגו' ואחר שכתב וימת גדעון וגו' אמר

אמאי קרו ליה ביצה קלה. שיערו חכמים אין לך ביצה קלה לבשל יותר מביצת תרנגולת:

דף פא ע"א **עשרה** דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות ואלו הן האוכל עלי קנים. ועלי גפנים. ולולבי גפנים. ומוריגי בהמה בלא מלח. ושדרו של דג. ודג מליח שלא בישל כל צרכו. והשותה שמרי יין. והמקנח בסיד ובחרסית. [והמקנח] בצרור שקנח בו חבירו. וי"א אף התולה עצמו בבית הכסא:

מט שם ע"ב **רב** [א]חסדא ורבה בר רב הונא הוו קאזלי בארבא[א] אמרה להו ההיא מטרוניתא אותבן בהדיכו ולא אותבוה אמרה איהי מילתא אסרתה לארבא אמרו אינהו מילתא שריוה. אמרה להו מאי אעביד לכו [דף פב ע"א] דלא מקנח לכו בחספא ולא קטיל לכו כנה אמנייכו ולא שליף לכו ירקא ואכיל לכו מכישא דאסיר גינאה:

א"ל רב הונא (לרבא) [לרבה] בריה מ"ט לא שכיחת קמיה דרב חסדא דמחדדן שמעתיה א"ל מאי איזיל לגביה דכי אזלינא לגביה מותיב לי במילי דעלמא א"ל מאן דעייל לבית הכסא לא ליתיב בהדיא ולא ליטרח טפי דהאי כרכשתא אתלת שיני יתיב דלמא משמטי שיני דכרכשתא ואתי לידי סכנה. א"ל הוא עסיק בחיי דברייתא ואת אמרת במילי דעלמא כ"ש זיל לגביה: [הנצרך [ב]לפנות ואינו נפנה רב חסדא ורבינא חד אמר רוח רעה שולטת בו וחד אמר רוח זוהמא שולטת בו תניא כמאן דאמר רוח זוהמא שולטת בו דתניא [ג]הנצרך לנקביו ואוכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו וזו היא תחילת רוח זוהמא הוצרך ליפנות ואינו יכול ליפנות אמר רב חסדא יעמוד וישב יעמוד וישב רב חנן מנהרדעא אמר יסתלק לצדדין רב המנונא אמר ימשמש בצרור באותו מקום ורבנן אמרי יסיח דעתו אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי כל שכן דכי מסח דעתיה לא מפני אמר ליה יסיח דעתו מדברים אחרים אמר רב ירמיה מדיפתי לדידי חזי לי ההוא טייעא דקם ויתיב וקם ויתיב עד דשפך כקדרה [ד]ת"ר הנכנס לסעודת קבע יהלך עשר פעמים של ד' אמות ואמרי לה ארבעה פעמים של עשר עשר אמות ונפנה ונכנס ויושב במקומו]:

רבי עקיבא פרק תשיעי

שם **מתני'** אמר רבי עקיבא [ה]מנין לעכו"ם שמטמאה במשא [ו]כנדה שנאמר (ישעיה ל) תזרם כמו דוה צא תאמר לו מה נדה מטמאה במשא אף עכו"ם מטמאה במשא: ע"ב [ג"מ'] אמר (רבא) [רבה] תזרם דאמר קרא נכרינהו מינך כזר צא תאמר לו הכנס אל תאמר לו:

נ דף פג ע"ב **תנינן** (שופטים ח) וישימו להם בעל ברית לאלהים זה זבוב בעל עקרון [ז]מלמד שכל אחד ואחד עשה דמות יראתו ומניחה בתוך כיסו כיון שזוכרה מוציאה מתוך כיסו ומחבקה ומנשקה: א"ר חנינא בן

א חולין קה ע"ב: ב ברב אלפס איתא הנצרך להפנות ואכל רב חסדא ורבינא כו' ג לעיל מא ע"א: ד ברכות כג ע"א: ה עי' תעני' שרש מנין: ו ע"ז מז ע"ב: ז סנהדרין סג ע"א סו ע"ב ילקוט שופטים רמז סד:

חדושי גאונים

דוקא. ונלע"ד דמשוםמזונו' בבהכ"נ עדיף להתפלל דשם נשמע תפלתו ונותנין לו משאלות לבו כמ"ש אבא בנימין. וכן איתא כל המאריך בבהכ"נ מאריכין לו ימים כו'. אלא דת"ח אסור לבטל מד"ת בשביל חיי עוה"ז כמ"ש כאן פ"א ז"ל רבא חזיא לר' המנונא דקא מאריך בתפילה אמר מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה (ופירש"י חיי עולם תורה חיי שעה תפילה) ולכך ת"ח צריך להתפלל היכא דגרסי דלחיי עולם עדיף להתפלל היכא דגרסי. משום דאוהב הקב"ה לשערים המצוינים בהלכה יותר מבתי כנסיות וק"ל. והנה הגאון מהרש"א ז"ל הקשה למ"ש אוהב ה' שערי' המצוינים בהלכה יותר מבתי מדרשות כו' היינו שערים המצוינים בהלכה והיינו בתי מדרשות. ותירץ דשערים המצוינים בהלכה היינו הלכה פסוקה כו' עכ"ל. והנה אי' לקמן פט"ו ז"ל ב"מ מר' ישמעאל בר"י עשירים שבא"י במה הם זוכין א"ל בשביל שמעשרין שבבבל במה הן זוכין בשביל שמכבדין את התורה שבשאר ארצות כו'. בשביל שמכבדין את השבת כו': ובזה יובן דר"ז אשכח לר"י דהוה קאי אפתחא דבי חמוה (וזהו בבבל כנודע דר"י הוה בבבל כמ"ש בחידושי' פ"י) והזיא דהוה בדיחא דעתיה ואיבעי מיני כל חללי עלמא הוה א"ל. פי' דהוה בדח על דאי הוה בעי מיניה כל קושי' שבעולם היה מתרץ וביקש ר"ז להוכיח לו דלאו בזה בתר ה' במה שהוא מפולפל ויודע לחשיב על כל

עיון יעקב

רב חסדא ורבה בר רב הונא קאזלי בארבא אמרה להו היא מטרוניתא אותבן בהדייכו ולא אותבוה. הטעם י"ל דס"ל כרב דאמר בפרק במה מדליקין דילמא מיפקיד דינא עלוי' או אפי' אם תמצא לומר דס"ל כשמואל דאמר שטנא בתרי אומא לא שליט אפ"ה החמירו על עצמן משום ייחוד או דחשו לכשפים שלה: **אמרו** איכהו מלתא. פירש"י ע"י שם או י"ל ע"י כשפים ומותר לעשות כישוף להסיר מעליהם כישוף כדאמרינן בש"ס דסנהדרין שהוצרכו לידע כשפים מטעם זה כדי שיוכלו לבטל הכישוף: **מאי** אעבד לכו. אע"ג דאמת הועיל הכישוף לקשור הספינה מ"מ לא היה יכולת בידה לעשות שום כישוף בגופן משום שהיו נזהרין בג' דברים הללו וזה שמדוקדק מאי איעבד לכו דהיינו בגופייכו:

עין יוסף

התולה. שאינו יושב אלא על ברכיו שמתוך כך נקביו נפתחין יותר מדאי (רש"י בברכות):

אמר הבונה עשרה דברים כו'. עי' במס' ברכות (סי' ק"ג): מותיב לי במילי דעלמא. מילי דעלמא היה קורא רבא לכל דבר שאינו לימוד בתורה והודיעו אביו שחיי האדם ובריאותו הוא לימוד ראוי וצריך לכל בן תורה כדי שיוכל להגות בה ואינו מילי דעלמא כדברי משא ומתן והבל בני אדם ואמר לו שתיקון הגוף קודם לתקון הנפש בזמן ובטבע ועיין מסכת ברכות (סימן ק"ג): נכרינהו מנך כזר כו'. יש להתרחק מן הע"ז לא לבד כאחד משאר העברות המגונות כפי הזמן והאדם אלא להיותה דבר מנגד והפכי לכל המצות בכללן. וז"ש רז"ל כל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כלה וזהו מה שהוסיף רבא על דברי ר"ע שר"ע אמר שע"ז מטמאה כנדה כלומר שהוא דבר טמא ומטמאה נושאה וע"כ אינו צריך להתקרב וליגע בה כמו לאשה נדה. אמנם רבא אמר שהנדה סוף יש לה יחס מה עם האדם אלא שבמקרה אז בעת נדותה מתרחק ממנה אבל הע"ז היא בעצמה כזר ונכרי שבשום זמן ואופן אין לה שווי עם המאמין ויש לומר לה תמיד צא ולא הכנס היינו שלא תקובל ולא תוכשר לעולם:

המתורגמן. א) אן איין שיף.

עקביא מפני מה אמרו ספינת הירדן טמאה מפני שטוענין אותה ביבשה ומורידין אותה למים . אמר רב יהודה אמר רב [א]לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש ואפילו שעה אחת שהרי כמה שנים נשנית משנה זו בבית המדרש ולא נתגלה טעמה עד שבא ר' חנינא בן עקביא ופירשה. א"ר יונתן לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש ומדברי תורה ואפילו בשעת מיתה שנאמר (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באהל אפילו בשעת מיתה תהא עוסק בתורה. [ב]אמר ר"ל אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל : (גם בגיטין פ' הניזקין[ג]) :

נא דף פה ע"א אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן מאי דכתיב (דברים יט) לא תסיג גבול רעך [אשר גבלו ראשונים]. גבול שגבלו ראשונים לא תסיג . מאי גבלו ראשונים אמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי (יונתן) [יוחנן (מאי) דכתיב] (בראשית לו) אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ . אטו כולי עלמא יושבי רקיע נינהו אלא שהיו בקיאים בישובה של ארץ שהיו אומרים מלא קנה זה לזית מלא קנה זה לגפנים מלא קנה זה לתאנה . וחורי שמריחין את הארץ . וחוי אמר רב פפא שהיו טועמים את הארץ כחויא . רב אחא בר יעקב אמר חורי שנעשו בני חורין מנכסיהן :

דף פו ע"א מתני' מנין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי (שתהא) [שהיא] טמאה שנאמר (שמות יט) היו נכונים לשלשת ימים . [ד]מנין שמרחיצין את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת שנאמר (בראשית לד) ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים. [ה]מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח שנאמר (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. [ו]מנין לסיכה שהיא כשתייה ביוה"כ אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר [שנאמר] (תהלים קט) ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו :

רש"י

וזהו לשון ברית אהבה וחבה : נשנית משנה זו . של מסכת כלים דתניא בה ספינת הירדן טמאה ולא נתגלה הטעם למה : גבול רעך . ליטע סמוך למיצר להכחיש קרקעו כשיעור אשר גבלו הראשונים ומי הם הראשונים אמוריים וחוים שהיו בקיאים בכך כדאמרינן בבני שעיר : מלא קנה זה . קנה המדה שבו מודדין הקרקע : לזית . ראוי לגדל זיתים וזה לתאנה והיו יודעין להפריש את הארץ בין קנה לקנה בריחה וטעמה היכן לזיתים והיכן היא לתאנים וממילא דבקיאים היו בשיעור יניקה : שמריחין . הרם את התיבה ודורשה : חוי . למה נקרא חוי שטועמים את הארץ לאיזה דבר ידוע ראויה : כחויא . כנחש שמאכלו עפר : שנעשין חורין מנכסיהן . שנטרדו מנחלתם ולא הוצרכו לעבוד אדמתן כדכתיב (דברים ב) ובני עשו יירשום: שהיא טמאה. ביום הג' אכתי לא מסרחה שכבת זרע וראויה לקלוט ולהיות ולד נוצר הימנה וקרינן ש"ז הראויה להזריע: לשלשת ימים . דהקפיד הכתוב על טומאת קרי במתן תורה : מנין שמרחיצין . דאף ביום הג' מסוכן הוא : כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו .

מהרש"א

[[א] מהרש"א ד"ה לעולם . בפ"ק דחגיגה (ג ע"א) :

אמר ויהי כאשר מת גדעון וישובו וגו' ויזנו אחרי הבעלים שביטל גדעון בחייו וכדי שלא יבא עוד איש אחר לבטלו שמו להם ברית עם הבעל שלא יבטלוהו כמו שעשה גדעון שבטל מקומו וכרת אשרתו ומהו הברית שלא יבטלהו עוד איש אחר במקום שהוא עומד ואמר דהיינו שכל אחד עשה לו דמות יראתו בביתו כו' ומסברא שהוא זבוב בעל עקרון כמ"ש התוס' ודו"ק : לעולם אל ימנע אדם כו' . כבר אמרו בפ"ק דחגיגה שאמר רבי יהושע דאין ביהמ"ד בלא חידוש אבל הוסיף רב הכא לומר דגם בדבר שנשנה כבר יש בו לחדש דהיינו טעמו של דבר וכ"מ לספינת הירדן לדלעיל וק"ל : שנאמר אדם כי ימות וגו' . ילא להם זה הדרש דכתיב ברים הפרשה זאת חקת התורה וגו' וחזר לכתוב בטומאת אהל וזאת התורה ולא כתב כן בטומאת מגע ומשא לדרוש מיניה הנך דרשות [ועי' בפ' הניזקין] : ואפילו בשעת מיתה כו' . נראה דהאי אפילו לא קאי אלא על ד"ת דנקט ולא קאי נמי אבית המדרש דלא שייך בשעת מיתה וק"ל : יושבי הארץ כו' . בכמה מקראות מצינו כיולא בו יושבי הארץ היינו כשמזכיר בפירוש ארץ מיוחדת משא"כ הכא דכתיב יושבי הארץ סתם ולא פירש איזו ארץ דמשמע יושבי הארץ עולם התחתון ולכך פריך אטו כ"ע יושבי רקיע כו' וק"ל : והחורי כו' . ממלות הפוכות כמו כשב כבש שמלה שלמה ולכך לא הביא רש"י בחומש דרשה זו אלא כמ"ד הכא חורי מלשון בן חורין שהוא יותר פשוט ודרשו כן מהחורי שהוא שם משום דלא מלינו ה' הידיעה בשמות אלא בשם הייחוס כמו הראובני השמעוני הכנעני החוי בשמות שכבר נזכרו בקרא אבל החורי לא נזכר כבר בקרא ולכך לא נראה להם לפרש שהוא שם היחוס אלא להך דרשות וק"ל : שטועמין הארץ כחוייא כו'.וכתבו התוס' דלאו החוי הנזכר בז' אומות קדרים דהא לא דרים כולם אלא בני שעיר אקרי חוי כדכתיב בת לבעון החוי עכ"ל ונראה שהוציאו הכא החוי מפשוטו שהוא שם היחוס לא' מבני כנען בכמה מקומות לפי שהאליבמה הנזכרת היא יהודית הנזכרת בפרשת תולדות כפרש"י בחומש וכמפורש בדברי הרא"ם ולפי שבפרשת תולדות יחסה למשפחת חתי דכתיב יהודית בת בארי החתי והכא ייחסה למשפחת חוי דכתיב אהליבמה בת ענה בת לבעון החוי ע"כ דרשו הכא דלא נתייחסה הכא למשפחת החוי אלא שהוא שם התואר שהיו טועמין כו' . והרא"ם כתב על פי' רש"י בחומש ונתייחסה לחתי וחוי כמו כו' שבאו חתי וחוי על אשה אחת ונולד ממנה לבעון ואין דבריו מובנים שהרי לבעון בן שעיר היה והחתי והחוי אינן אלא שם הייחוס לו ועוד דא"כ גם לבעון ממזר היה ולא חשיב בב"ר ובתנחומא רק ג' דהיינו ענה ואהליבמה ותמנע וי"א אף קרח כמפורש בפרש"י בחומש גם נעלם מעיני הרב סוגיא דשמעתין דלכך דרשו החוי אבל החתי ודאי שם היחוס הוא כמ"ש ודו"ק : מנין לפולטת ש"ז כו' שנאמר היו נכונים וגו'. כתבו בתוספות אע"פ שבאותה שעה עדיין לא נתנה תורה מ"מ כו' ע"ש באורך ונראה להוסיף על דבריהם דאפילו לרבי יהודה בן בתירא נמי דאמר התם אין ד"ת מקבלין טומאה וגם בעל קרי מותר בה איכא למימר במתן תורה מעלה עשה הקב"ה בקבלתה להיות בעל קרי אסור בתורה משום דבא מקלות ראש ומה שיש לדקדק בהלכה זו תמצא בחידושי הלכות: [מנין שמרחילין את המילה כו'.מבואר בפ' הפועלים ע"ש: מנין לסיכה שהיא כשתייה. פירושו יבואר

יד יוסף

א ביצה כד ע"ב :
ב ברכות סג ע"ב וש"נ: ג עי' גיטין פ' הנזקין נז ע"ב :
ד לקמן קלד ע"ב :
ה יומא מא ע"ב:
ו שם עו ע"א נדה לב ע"א :

חדושי גאונים

הקושית . אלא אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה פסוקה . לכא"ל מ"מ עיזי מסגי ברישא והדר אימרא . פי' דלמה העזי הם העשירים (כמ"ש עשיר יענה עזות) מסגי ברישא והדר אימרא הם ת"ח שהם רכים ונוחים (כמשפירש"י ע"פ כה תאמר לבית יעקב וגו' ויאמר לשון רכה הוא) . והיינו דכיון שהם הולכים קודם הת"ח ואינן מכבדין את התורה למה הם עשירים וקשה ממ"כ (ולזה דקדק לומר דהוה קאי אפתחא דבי חמוה דהוא בבבל הוה. ובבבל אין שייך שאר הטעמים על הא דהעשירים זוכין אלא הא דמכבדים את התורה וכנ"ל : וע"כ נ"ל דהא דהם עשירים הוא על שמתפללין בבה"כ ותפילתן נשמעת ונותנים להם משאלות לבן . וע"ז קשה לפ"ש דר' אמי ור"א לא הוו מצלי אף דהיה להם י"ג בי כנישתא אלא היכא דהוו גרסי . וע"כ נ"ל דת"ח שאני משום דאין להקב"ה בעולמו אלא ד"א של הלכה פסוקה וכנ"ל וא"כ גם אתה לא תוכל דעתיך על שאתה מפולפל . דעיקר הלימוד הוא הלכה פסוקה. ולכ"א ר' זירא דוקא לזה . משום דהוא ס"ל להא דת"ח אסור להפסיק מד"ת בשביל תפלה כמפורש לעיל פ"א שם) . והשיב לו ר' יהודה . דלעולם דניחא ליה לקב"ה אף ליסוד של פלפול . והא דהקשית מ"מ עזי מסגי ברישא והדר אימרא . היינו (עם הם עשירים

עיון יעקב

אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש . הכוונה דאע"פ שיודע בודאי שלומדים שם מה שכבר למד אפ"ה אל ימנע אדם עצמו מלילך לבה"מ משום דאין בה"מ בלא חידוש וכדמייתי ראי' וכו' : ואפילו בשעת מיתה . אע"פ כשמת אדם בטל מן התורה ומן המצות מכל מקום בעודו חי אל ימנע אולי תורתו יעשה לו שם חיים ע"י כך : אר"ח אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה . וכדאמרינן יגעת ומצאת תאמין עוד יש לומר שמתקיימין לעולם דהיינו ירושה לו ולבניו עד עולם ומה"ט אמרינן בב"מ דף פה ע"ב רב יתיב מ' תעניתא ואקרוי' לא ימוש מפיך וכו' ומי שאינו מצער עצמו על דברי תורה ולומד מתוך תענוגי עולם סובר שהתורה היא בירושה אז בניו הם

הרי"ף

לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש . נראה דיליף מהאי קרא תרוייהו שלא ימנע עצמו מבית המדרש אפילו בשעת מיתה וגם לא ימנע עצמו מד"ת אפילו בשעת מיתה מדכתיב זאת התורה אדם כי ימות הרי שבשעת מיתה יעסוק בתורה ולא יתבטל וגם דריש אדם כי ימות באהל כלומר אפילו בשעת מיתה יהיה באהל שהוא בית המדרש כדכתיב מה טובו אהליך שהם בתי מדרשות ונראה לי דדייק האי דרשה מדלא כתיב אדם באהל כי ימות שהוא הסדר הנכון והזכיר מלת באהל סמוך למלת אדם לדרוש אדם כי ימות סמוך לזאת התורה וגם סמך כי ימות למלת באהל ותרתי דרשות איתנהו ביה וגם ר"ל דריש אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל דייק נמי הכי מדלא קאמר זאת התורה אדם באהל וסמך כי ימות למלת אדם לומר זאת התורה נקנית באדם כי ימות שממית עצמו עליה ואינו מבקש תענוגי בני אדם כי זו היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ועל הארץ תישן וכו' :

נב שם **אמר** רב אדא בר אהבה [א]משה בהשכמה עלה ובהשכמה ירד. בהשכמה עלה דכתיב (שמות לד) וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני. בהשכמה ירד דכתיב (שם יט) לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. מקיש ירידה לעלייה מה עלייה בהשכמה אף ירידה בהשכמה [למה ליה למימרא להו [ב]והא אמר רב הונא ישראל קדושים הן ואין משמשין מטותיהן ביום [ג]הא אמר רבא אם היה בית אפל מותר ואמר רבא ואיתימא רב פפא תלמיד חכם מאפיל בטליתו ומותר [שם ע"ב] והא טבולי יום נינהו אביי בר רבין ורב חנינא בר אבין דאמרי תרוייהו ניתנה תורה לטבול יום יתיב מרימר וקאמר לה להא שמעתא אמר ליה רבינא למרימר ניתנה קאמרת או ראויה קאמרת א"ל ראויה קאמינא וליטבלו ביני שימשי [א)] וליקבלו תורה ביני שימשי אמר רבי יצחק (ישעיה מח) לא מראש בסתר דברתי וליטבלו בצפרא דשבתא וליקבלו תורה בצפרא דשבתא אמר רבי יצחק שלא יהא הללו הולכין לקבל תורה והללו הולכין לטבילה]: ת"ר [ד]בששי בחדש ניתנו עשרת הדברות לישראל רבי יוסי אומר בשבעה בו אמר רבא דכ"ע בר"ח אתו למדבר סיני כתיב הכא (שמות יט) ביום הזה באו מדבר סיני וכתיב התם (שם יב) החדש הזה לכם ראש חדשים. [ה]מה להלן ראש חדש אף כאן ראש חדש. ודכ"ע בשבת ניתנה תורה לישראל כתיב הכא (שם) זכור את יום השבת לקדשו וכתיב התם (שם יג) ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה וגו' מה להלן בעצומו של יום אף כאן בעצומו של יום כי פליגי בקביעא דירחא רבי יוסי סבר בחד בשבא איקבע ירחא ובחד בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא בתרי בשבא אמר להו (שם יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים [דף פז ע"א] בתלתא (בשבא) אמר להו מצות הגבלה בד' עבוד פרישה. ורבנן

רש"י

מקום סיכה לשתיה: [ופרכינן למה לי' למימרא להו. שחרית בלאו הכי נמי לא הוו משמשי: דקאמר רב הונא. דאין משמשין ביום דכתיב (משלי יט) בוזה דרכיו ימות דבעי לניעותא שלא יסתכלו: תלמיד חכם. שהוא צנוע ולא יסתכל סגי ליה במאפיל בטליתו: והא טבולי יום הנהו. כיון דלכולהו שמעינן דבלילי שבת טבלו הוו להו טבולי יום כשקבלו תורה שלא היה להם הערב שמש אחר הטבילה וכיון דהכי הוא איכא למימר דמבעוד יום טבלו שם ואפילו הכי פליטתן טהורה ובלאו להו חדא עונה אליבא דכולהו: ראויה קאמינא. ראויה ליתנן לטבולי יום וקסברי הני תנאי לא הקפידה תורה על טבולי יום דלא כתיב הערב שמש אלא לענין קדשים הלכך כל ג' [ו]ימים האמורים לענין פרישה הוזקקו להיות [ז]קודם טבילה ומיהו לא ניתנה לטבולי יום לפי שטבלו מבעוד יום ולא פלטו ואם היו פולטות יחזרו ויטבלו משתחשך אבל לא הוצרכו לכך: וליטבלו בי שמשי וליקבלו תורה בי שמשי. לילי שבת קרי בי שמשא בכל דוכתא מפני שבין השמשות שלו חלוק מכל ימים והוצרך להזכירו בכמה מקומות והכי פריך לרבי עקיבא דאמר הקפידה תורה על מנין העונות ולא הקפידה אלא על חמש למה לא קבלוה בלילה מדהמתין עד הבקר איכא למימר שהקפידה על פליטת הלילה והיכא ו' עונות: [ח]לא בסתר דברתי. במקום ארץ חשך ולילה חשך הוא: ליטבלו בשבתא בצפרא. ולמה הוצרך לירד בהשכמה דיום א' פירשו עם חשכה בד' ויטבלו בשבת שחרית ואם פלטו לאחר טבילה טהורין דהא עברו ה' עונות שלמות ואם פלטו לילי שבת וטמאו לא איכפת לן וטובלין שחרית דהא בעל קרי טובל ביומו ואת אמרת ניתנה תורה לטבולי יום ויש ספרים דגרסינן ביה תרי לישני וגרסינן הכי לרבי אלעזר לישמשו ביממא דחמשה לר' ישמעאל לישמשו בלילה דחמשה לרבי עקיבא לישמשו ביממא דארבעה ואומר אני שהוא שיבוש והגורסו טעה ולא ידע לפרש מהו שאמר רבי ישמעאל פעמים שהן ה' עונות כו']: בששי בחדש. דהא דכתיב ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי סבירא להו כר' יוסי הגלילי דאמר בפרק קמא דיומא זה היה מעשה אחר עשרת הדברות. ורבי יוסי סבירא ליה דמשה וכל ישראל עומדין לקבל עשרת הדברות ולא בא הכתוב אלא לחלק כבוד למשה: כתיב הכא. הזה הזה לגזרה שוה: מה להלן. זכור את היום הזה: בעצומו של יום. הזכירה דיציאת מצרים נאמר להו כדכתיב הזה: אף כאן בעצומו של יום. הזכירה דשבת נאמר להן זכור את יום וגו': בקביעא דירחא. באיזה יום הוקבע החדש: משום חולשא דאורחא. גרסינן: בתרי בשבא אמר להו ואתם תהיו לי. ומשה עלה ויקרא אליו כל הענין עד אלה הדברים אשר תדבר וגו' הדברים האלה נאמרו לו למחרת ביאתם כדאמרינן כל עליותיו בהשכמה היו ואפילו למאן דלית ליה בהשכמה ירד דלא מקיש אית ליה בהשכמה עלה דהא בהדיא כתיב קרא: [בתלתא א"ל מצות הגבלה]. שהדברים שנאמרו לו בב' ירד לערב ואמרן לישראל דכתיב ויבא משה ויקרא וגו' ולמחרת השכים ועלה וישב משה את דברי העם וגו'

תוספות

[**ישראל** קדושין הן כו'. ובלאו הכי היו פורשין דאמר [נדה טז:] בוזה דרכיו ימות זה המשמש מטתו ביום ועוד דקראן קדושים ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש]:

מהרש"א

פ' י"ה]: בהשכמה עלה וכו'. יש לדקדק דאכתי מנין דכל עליותיו היו בהשכמה ונימא דזו העלייה היתה כן משום שכן צוה לו הקב"ה ועלית בבקר אל הר סיני וגו' וי"ל דהשכמה הוא דבר נוסף אבוקר דבוקר משמע עד ד' שעות ביום כדאי' פ' ת"ה (כז.) אבל בהשכמה משמע קודם זה ולפי שלא כתיב בצווי אלא שיעלה בבקר כדכתיב ועלית בבקר וגו' ומשה הוסיף לעלות בהשכמה אית לן למימר שעשה כך לפי שכל עליותיו היו כך בזולת צווי הקב"ה ומשום דזריזין מקדימין למצות כדדרשינן בוישכם אברהם וגו' ומדלא ה"ל למכתב אלא לך ועלית וגו' וכתיב לך רד ועלית וגו' דרשו להקיש ירידה לעלייה כו' ודו"ק: [ישראל קדושים הם כו'. מפורש פ' כל היד ע"ש]: ולקבלו תורה ביני שמשי כו'. מפורש במדרש תנחומא שמעו זאת היא התורה שנאמר וזאת התורה אשר שם משה וגו' כי לא מראש דהיינו בתחלת נתינתה לא דברתי אותה בסתר דהיינו בלילה אלא בגלוי ביום וכמ"ש שלא ליתן לעכו"ם פתחון פה לעתיד אילו נתתיה בפרהסיא קבלנוה ודו"ק: כתיב הכא ביום הזה וגו' דה"ל למכתב ביום ההוא באו וגו' וכה"ג דרשו גבי בניטו זה וגו' לכך דרשו הכא דזה אתי לג"ש והתם ודאי איצטריך הזה לגופיה דאמרינן במדרש שאמר הקב"ה למשה כזה ראה וקדש שהראהו לו באצבע ומה שיש לדקדק ע"ז עיין בתוס' וק"ל: א"ל מצות הגבלה כו'. פירשו בתוס' דתלתא ויאמר כתיבי וסברא כו' ובאמצעי לא כתיב ביה מידי

יד יוסף

א זבחים קא ע"ב: ב נדה יז ע"א כתובות סה ע"ב: ג כתובות נו ע"א: ד תענית כח ע"ב יומא ד ע"ב: ה פסחים ו ע"א: ו כ"ה גירסת רש"ל וי"ג כל ג' האמורים ר"ל דעת ראב"ע או ר"ע או ר"י: ז נ"ל רק קודם טבילה ולא קודם טהרה ת"י: ח ישעי' מה פסוק יט לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך וכך קרא מוקדם דקרא דמייתי בסוגיין ולא מראש בסתר דברתי ע"ש ומצוה ליתן טעם:

חדושי גאונים

מכיון שאינן מכבדין את התורה שהולכין קודם הת"ח לאו על שאינן מכבדין את התורה הוא דהולכין לפני ת"ח אלא הוא כברייתא של עולם דמתחילה הולכין הע"ה שדומין לחושך ואח"כ הת"ח שהם אורו של עולם. ולעולם שהם מכבדין את התורה ולכך הם עשירים ולאו מטעמך וא"ש ודו"ק:

(עולת אהרן)

מ"ט גמלא זוטרא גנובתי' משום דאכלה כיסי ומ"ט תורא אריכא גנובתיה משום דדייר באגמא ובעי לקרקושי בקי והוא תמוה והנה במהרש"א כתב שגמלא הוא בבל והורא הוא ישראל ע"ש יוסף שנקרא שור וכוונתו על בלשאצר שנהרג בלילה אחת ע"ש והוא דחוק ולפענ"ד נראה לפרש הא דכתב דגמלא הוא בבל הוא אמת כמו שאמרו בש"ס. אמנם תורא נ"ל שהוא ע"ש שנאמר בפיוט יוצר של יום שני דר"ה כשתובב הארבעה מלכיות שהראה לאברהם ותשיב מלכות האחרון וזה לשון הפיוט ואת התור זה ישמעאל שנמשל לשור והנה גלות בבל לא היה רק שבעים שנה וגלות האחרון הוא כמה מאו' שנה וכשישראל בגלות נאמר עליהן בתוכחה הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב וזה קושיתו מ"ט גמלא זוטרא גנובתי' דהיינו שגלות בבל היה הגלות והשפלות על זמן מועט והורא שהוא מלכות ישמעאל אריכא גנובתיה

עיון יעקב

משה בהשכמה עלה. הם ע"ס שלא יאמרו התורה בירושה ואין צריך ליגע עליה ומש"ה יתיב רב יוסף בתעניתא: כי זריזין מקדימין למצות כדאיתא ביומא דף כג ואין מקדימין טפי מצפרא ומה"ט נמי ירד בהשכמה כדי ליתן תורה ומצות לישראל: **ודכולי** עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל. הנה לכאורה צריכין ליתן טעם למה באמת כן שניתנה בשבת וליכא למימר משום נשמה יתירה דהא איתא בזוהר דקודם החטא היה לישראל אפי' בחול נשמה יתירה אלא נ"ל הטעם משום דאיתא ג' מעידין זה על זה הקב"ה ושבת וישראל ממילא לכך קבלו התורה בשבת כדי שיכול שבת להעיד מי כעמך ישראל גוי אחד והראיה שכל האומות לא היו רוצים לקבל התורה רק ישראל. עוד יש לומר כדי להראות שסכר

ענף יוסף

נב **ודכולא** עלמא בשבת ניתנה תורה. הטעם שניתנה התורה בשבת. הוא שאם ניתנה התורה בחול היה האדם חושב דכשם שיש שביתה למלאכה בשבת. כך יש שביתה מן התורה. לכך ניתנה התורה בשבת שהיא שביתה מן המלאכה ואינה שביתה לתורה. ועתה ימי החול הם ק"ו. אם השבת שהם ימי השביתה מן המלאכה אינו יום

המתורגמן. א) פאר זאנענאונטערגאנג,

סברי בתרי בשבא איקבע ירחא בתרי בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא ובתלתא אמר להו ואתם תהיו לי בד' א"ל מצות הגבלה בה' עבוד פרישה. מיתיבי (שמות יט) וקדשתם היום ומחר קשיא לר' יוסי. אמר לך ר' יוסי יום אחד הוסיף משה מדעתו דתניא א שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו הוסיף יום אחד מדעתו ופירש מן האשה ושבר את הלוחות. הוסיף יום אחד מדעתו מאי דרש. היום ומחר היום כמחר מה למחר לילו עמו אף היום לילו עמו ולילא דהאידנא נפק ליה. ש"מ תרי יומי לבר מהאידנא ומנא לן דהסכים הקב"ה עמו דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא. ופירש מן האשה מאי [דרש] נשא ק"ו בעצמו אמר ומה ישראל שלא דברה שכינה עמהם אלא שעה אחת וקבע להם זמן אמרה תורה (שם) אל תגשו אל אשה אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי ואינו קובע לי זמן על אחת כמה וכמה. ומנא לן דהסכים הקב"ה על ידו דכתיב (דברים ה) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם וכתיב בתריה ואתה פה עמוד עמדי. ואית דאמרי (במדבר יב) פה אל פה אדבר בו. שבר את הלוחות מאי

רש"י

כדאמרינן כל עליותיו בהשכמה היו ובו ביום נאמר לו הנה אנכי בא אליך וגו' ומצות הגבלה דהשמרו לכם עלות בהר אף על פי שהיא כתובה אחר וקדשתם היום ומחר שהיא מצות פרישה קודם לכן נאמרה דכתיב בההיא עליה שעלה בשלישי להשיב להקב"ה דברי העם דנעשה ונשמע הנה אנכי בא וגו' וסיפא דקרא ויגד משה את דברי העם וכי מה דברי העם יש כאן אלא מצות הגבלה נאמר לו בו ביום ולקמן תניא לה הכי ולערב אמרה לישראל ולמחרת בד' השכים ועלה והגיד שקבלו עליהם [מצות הגבלה] ונאמר לו מצות פרישה וקדשתם היום ומחר ואע"פ שיש עוד שלשה ימים עד יום השבת הא אמרינן לקמן לר' יוסי דמשה הוסיף יום אחד מדעתו: היום ומחר. משמע בה' נאמר לו לפרוש ה' וו': אמר לך רבי יוסי. לעולם בד' נאמר לו לפרוש ד' וה'. והוא הוסיף יום אחד והסכים הקב"ה לדעתו: ופירש מן האשה. לגמרי לאחר מתן תורה מיד משפירש עם חבריו שוב לא חזר לתשמיש: אף היום. צריך להיות לילו עמו והא לא אפשר: וקבע להם זמן. אימתי ידבר עמהם: אמרה תורה והיו נכונים וגו'. פרשו מנשותיהן: ולא קבע לו זמן. לדבורו שאוכל לפרוש קודם לכן: לאהליכם. להתיר נשותיכם לתשמיש

תוספות

ואתה פה עמוד עמדי. וא"ת מנ"ל דפירש משה מדעתו קודם ושוב הסכים הקב"ה ע"י שמא זה הוא צווי גמור שצוה לו לפרוש. ותירץ ר"ת דאם איתא דמחמת צווי הקב"ה פירש ולא מדעתו פירש היאך היה מערער אהרן ומרים דכתיב ותדבר מרים ואהרן וגו' אלא ודאי מתחלה פירש ממנה לגמרי משה מדעתו ואע"ג דהסכים הקב"ה ע"י מ"מ נתרעמו עליו לפי שאילו לא פירש מדעתו [לא] היה הקב"ה מסכים דבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכים אותו שהרי לא צוה לאהרן ומרים לפרוש אע"פ שגם עמהם היה מדבר. ומיהו קשה דמשמע במדרש שלא ידעו זמן גדול שפירש מן האשה עד מעשה אלדד ומידד שהיו מתנבאים שאמרה מרים אשרי נשותיהן של אלו שנתמנו בעליהן פרנסים על הצבור אמרה לפורה אוי להם לנשותיהם של אלו שמיום שנתייחדה שכינה עם אחיך פירש ממני מיד ותדבר מרים ואהרן במשה משמע שלא ידעו קודם לכן. וכי לא ידעו הא דכתיב ואתה פה עמוד עמדי. ואומר ר"ת דודאי ידעו אבל היו סבורין שפירש ע"פ הדבור עד שאמרה לפורה שמדעתו פירש ממנה מתחלה:

מהרש"א

כו' עכ"ל פי' לדבריהם דודאי באמצעית כמי כתיב הנה אנכי בא אליך וגו' אלא דלא כתיב באותה אמירה מידי שיהיה שב עליה ויגד משה וגו' דמה א"ל הקב"ה למשה שיאמר לישראל ושאמרו ישראל שוב למשה על כך שהוצרך משה להגיד למקום ב"ה אלא זו מצות הגבלה והכי מפורש בהדיא לקמן בברייתא ודו"ק: בתרי בשבתא. עיין פרש"י וכתב הרא"ם ואי קשיא א"כ הא דאמר רבא כו' בחד בשבתא לא א"ל ולא מידי משום חולשא דאורחא כו' מאי חולשא דאורחא דקאמר הא בלאו חולשא דאורחא א"א בו ביום משום דכל עליותיו בהשכמה היו אינן אלא בעליות שעלה מעצמו אבל בעליות שע"פ הדבור א"א להעביר כו' עכ"ל ע"ש ואין תירוץ זה מחוור דהא מהאי קרא דיליף דכל עליותיו בהשכמה היו דהיינו וישכם משה בבקר ויעל וגו' מפורש ביה שהיה ע"פ הדבור דכתיב לעיל מיניה ועלית בבקר אל הר סיני וגו' ועוד דלשון כל עליותיו בהשכמה היו לא משמע כן ונראה לפרש משום דסבר רבא דלא פסיקתא לן ואפשר דבהשכמה באו להר סיני דהכי מסתבר דזריזין מקדימין למצות ואתמול חנו ישראל קרוב להר סיני וא"כ בו ביום שבאו היה ג"כ יכול משה לעלות בהשכמה אי לאו משום חולשא דאורחא דאתמול וה"ל למ"ד לעיל דירד נמי בהשכמה ביום ד' נ"ל דעלה ואח"כ ירד הכל היה בהשכמה דהיה שהות בהשכמה לעלות ולהשיב ולירד אח"כ לצוות מצות פרישה הכל בהשכמה ה"כ היה שהות בהשכמה לבא ממקום קרוב ולהעלות להר סיני אי לאו משום חולשא דאורחא ודו"ק: היום כמחר כו'. כתבו בתוס' [אין זה דרשה גמורה אלא משמע היום ממש דאל"כ אין זה מדעתו עכ"ל] ונראה דאף לפי הדרש דהיום כמחר לא זז נמי מהיום ממש דהיינו יום רביעי דאל"כ לא הוה הפרישה רק ארבע עונות ולרע"ק לעיל במשנתין דמסיק דסבר כרבי יוסי ומצריך ה' עונות שלימות ודו"ק: ומה ישראל כו'. כתבו בתוס' ומאי קאמר הוסיף מדעתו דאורייתא כו' וי"ל כו' משום עשרת הדברות עכ"ל ובפרק הבע"י תרצו עוד דאטו משום שלוה לבטל פ"א מפריה ורביה יבטל הוא לעולם וק"ל: וקבע להם זמן. כתבו התוס' תימה לר"י דהיא הנותנת כו' ע"ש באורך ועוד יש לומר דהדא מילתא היא ומה ישראל כו' אלא שעה אחת ולאותה שעה גופה קבע להם זמן אני שכל שעה שכינה מדברת עמי בודאי בלי קביעות זמן על אחת כמה וכמה ותו לא מידי וק"ל: ומנין דהסכים כו'. דאי כפשטיה לא לכתוב רק שובו לכם או שובו לאהליכם וכתיב בתריה ואתה פה עמוד עמדי וגו' דאי כפשטיה לא לכתוב רק פה עמוד ול"ל לכתוב עמדי אי לאו להך דרשה לפרוש מן האשה ובמסכת מגילה דריש נמי מיתורא דעמדי דהרב יהיה עומד עם התלמיד ושקולים הם. וכתבו התוס' ואם תאמר מנלן דפירש מדעתו קודם כו' נימא זה הוא צווי גמור שצוה לפרוש כו' ע"ש גם בתוס' פרק הבע"י בקלות שנוי באורך וק"ל: וא"ד פה אל פה אדבר בו כו'. בסוגיא דפ' הבע"י ל"ג ליה ורש"י בחומש פי' פה אל פה אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמר לו בסיני לך אמור להם שובו לכם לאהליכם וגו' עכ"ל אבל מלשון התלמוד הכא ואית דאמרי כו' משמע שהוא מלתא ורא'ה אחריתא והיינו דמה שא"ל הקב"ה לא כן עבדי משה וגו' פה אל פה אדבר בו וגו' הרי הסכים הקב"ה עם משה על שהתרעמו עליו שפירש מן האשה וק"ל: [שבר הלוחות מאי דרש ומאי פסח כו'. מפורש פרק הבע"י ע"ש]:

הכותב

שלשה דברים עשה משה וכו'. והרשב"א ז"ל כתב קצת דומה לזה [שכתבו התוס'] וכתב אח"כ וז"ל וצ"ע מנ"ל שהסכים הקב"ה עמו אי משום אשר הרי כמה כתובים בתורה שאינן לשון אושר. ושמעתי משום דכתיב אשר שברת ושמתם לוחות ושברי לוחות מונחים בארון ואלמלא היה בשבירתן חטא אין

עיון יעקב

מלוה והתורה בהאי עלמא ליכא אלא לעתיד לעולם שכולו מנוחה ושלום לכך הזהיר התורה לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת דא הוא להזכר מאש המחלוקת לכך ה' עוז לעמו יתן דא התורה ה' יברך את עמו בשלום דא שבת ושבת הוא קדש לכן ניתנה בו תורה הקדושה ועוד י"ל ע"ד דאמרינן שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא וישראל נתרפאו אז ממומין כדאיתא בתנחומא פרשת יתרו וק"ל: **רבי** יוסי סבר משה הוסיף יום א' מדעתו. נ"ל דבזה פליגי שני מ"ד פ"ק דסוטה ת"ח ששה בסיון היה משליכין משה ליאור וזה ס"ל דלא הוסיף יום אחד מדעתו ומ"ד כ"א בניסן היה סבור דהוסיף יום אחד

הרי"ף

ואתה פה עמוד עמדי כתבו בתוס' וא"ת מנ"ל דפירש משה מדעתו וכו'. ותירץ ר"ת וכו'. ועדיין קשה לי דלמא הא דאמר ה' ואתה פה עמוד עמדי הוא לפי שעה לפי

עין יוסף

נב **ואתה** פה עמוד עמדי. ואם תאמר ומנלן שפירש מדעתו והלא משנאסר במתן תורה עם ישראל שוב לא הותר לו כדכתיב ואתה פה עמוד עמדי. וי"ל דאי לאו דפירש מדעתו למה כעסו עליו אהרן ומרים אלא ודאי כששמע מפי הגבורה אל תגשו אל אשה נשא ק"ו בעצמו וגלה לה לצפורה

יד יוסף

א יבמות סב ע"א ועי' אדר"נ פ"ב תשיב עוד א:

חדושי גאונים

שהגליות והשפלות של המלכות הוא זמן רב והוא ארוך מאוד לזה תירץ של גמלא משום דאכלה כיסי פי' דבש"ם אמרו ראשונים שנתגלו עונם נתגלו קיצם אחרונים שלא נתגלו עונם לא נתגלו קיצם ופירשו בו בבית ראשון שהיה בו ע"ז וג"ע וש"ד וזה היה עון מגולה שלא היו יכולין לחפש עליו הוראת היתר לזה כשנענשו ע"ז בגלות היו מרגישין תיכף בחטא ועשו תשובה משא"כ אחרונים שהיה בעון שנאת חנם ולא היה העון מגולה אצלם לשוב על העון ולכך נתארך זמן הגלות וזהו ג"כ כוונתו דמ"ע גמלא זוטר גמובתיה פי' שהגלות בבל היה רק על הזמן קצר הוא משום דאכלי כיסי פי' שעשו עונות גדולים שכמשלו לקוצים והיו מרגישין תיכף לשוב בתשובה משא"כ גלות האחרון שיש עליהן עבירות קטנות שאדם דש בעקביו וזהו אמרו דבעי לקרקושי בקי דכמו שקשה מאוד לגרש הזבובים כי בעוד שמגרשין זה בא אחרת במקומה כן אותן עבירות שאדם דש בעקביו מי שהורגל לגלגל בעבירות קלות אף אם ינקה עצמו מאותן שעבר יוכשל בעבירות אחרות שאדם דש בעקביו מחמת שאינו משמר עצמו מעבירות קלות והעבירות קלות היו מקנין אותנו העכו"ם על ידי העירוב ביניהם וזהו שאמר דיירי באגמא ובעי לקרקושי בקי הכוונה שמחמת שהיו מתערבין בין העכו"ם קוצין הזבובים מהם ואין אנחנו יכולין לצאת מהגלות עד שנהיה נקיים מכל דבר וזהו גורם אריכת הגלות:

(אמת ליעקב)

שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה ע"י. הוסיף יום אחד (ופירש מן האשה ושבר את הלוחות) מאי דרש היום ומחר היום

שאסרתי לכם : בן נכר . מומר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים : התורה כולה. תלויה בלוחות הללו : וישראל מומרים עאכ"ו . שאינם כדיי לה : אשר . איסור שאיסרו ושבחו על שבירתן. ה"ג והיו נכונים ליום השלישי ול"ג היו נכונים לשלשת ימים : הא אמרן יום אחד הוסיף . והאי קרא דוהיו נכונים ליום הג' הקב"ה א"ל ומשה אמר להו היו נכונים לשלשת ימים ולא אמר ליום השלישי אלא פרשו ג' ימים וקרא דכתיב ויהי ביום השלישי בהיות הבקר שלישי לימים שלמים שלינן עמם קאמר : מה אמר הקב"ה למשה . בין וישב משה דנעשה ונשמע לויגד משה שיאמר לכם לישראל ומה אמרו ישראל למשה על כך שהוצרך משה להגיד למקום והלא לא נאמר ביניהם אלא הנה אנכי בא וגו' : זו מצות הגבלה . שאע"פ שכתובה אחר מצות פרישה בג' נאמר לו והוצרך להשיב שקבלו עליהם : עונשה של תורה: משבבין . כמו וילך שובב שמונעים מלקבל שאם יקבלו יענשו הדברים הללו משבבין את לבם מן המקום ואעפ"כ קבלו עליהם

מאי דרש . אמר ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה (שמות יב) כל בן נכר לא יאכל בו . התורה כולה [כאן] וישראל מומרים[א] על אחת כמה וכמה . ומנא לן דהסכים הקב"ה על ידו שנאמר (שם לד) אשר שברת ואמר ר"ל יישר כחך ששברת . ת"ש (שם יט) והיו נכונים ליום השלישי קשיא לרבי יוסי הא אמרינן יום אחד הוסיף משה מדעתו :

נג שם תניא (שמות יט) וישב משה את דברי העם אל ה' וכתיב ויגד משה את דברי העם אל ה' מה אמר ליה הקב"ה למשה ומה אמר להו משה לישראל ומה אמרו ישראל למשה ומה השיב משה לפני הגבורה זו מצות הגבלה דברי ר' יוסי בר' יהודה רבי אומר בתחלה פירש עונשה דכתיב וישב משה דברים שמשבבין דעתו של אדם ולבסוף פירש מתן שכרה דכתיב ויגד

יום אחד הוסיף משה מדעתו . כפרש"י דליום השלישי לר' יוסי נמי לא משמע אלא לפרוש ד' וה' דכך א"ל הקב"ה אלא דמשה הוסיף יום אחד דהיינו גם יום ו' ואמר היו נכונים לשלשת ימים דהיינו ימים שלמים ולרבנן נ"ל דלשלשת ימים נמי לא משמע אלא ד' וה' ולא ג' ימים שלמים וכתב הרא"ם ראיה לזה מקרא דויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים ושם כתיב ויאמר אליהם ביום השלישי וגו' ע"ש ואין ראייתו זו מכרעת דאע"ג דליום השלישי לכ"ע אף לר' יוסי לא משמע ימים שלמים מ"מ ביום הג' משמע שפיר ימים שלמים כדפרש"י בהדיא בשמעתין לר' יוסי אקרא דכתיב ויהי ביום השלישי בהיות הבקר דימים שלמים קאמר ודו"ק : וישב משה וגו' ויגד משה וכו' . עיין פרש"י וכמו שפירשו התוס' לפירושו כיון דלא כתיב ביה מידי כו' אית לן למשדי מצות הגבלה אההיא אמירה כו' ע"ש ולי נראה דבהך אמירה גופה ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' מפורש בה מצות הגבלה כי מצינו בכתוב שמשה לבד נגש אל הערפל שהוא עב הענן והוא על ההר כמ"ש ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ולזה אמר בכאן הנה אנכי בא אליך בעב הענן כי לך ניתן רשות לעלות על ההר תוך עב הענן אבל העם ישמעו תחת ההר בדברו עמך ועי"ז גם בך יאמינו לעולם שנבואתך גדולה שהרי לא ניתן רשות לעלות לשם רק אתה וק"ל : בתחלה פירש עונשן כו' ולבסוף פירש מתן שכרן . נראה דכל זה היה לפי הדין בגרים דאז נכנסו ישראל לברית ונעשו גרים ואמרינן הכותב

א ב"ב יד ע"ב מנחות לט ע"ב יבמות סב ע"א ד"ה אשר כמו יישר . וכא האלף במקום היו"ד (גליון הש"ס) :

חדושי גאונים

כמחר מה למחר לילו עמו אף היום לילו עמו . עי' תוס' שאין דרשה זו מוחלטת . והיינו דאלת"ה . איך אמר הש"ס . הוסיף משה מדעתו . ועד"ז כתב לקמן . דק"ו שנשא משה בעצמו אינו ק"ו גמור . דהא ק"ו ניתן להדרש כו' . וכן במאמר ואתה פה עמוד עמדי . הקשו תוס' מנ"ל דפירש משה מדעתו שמא זה הוא צווי כו' . ע"ש . ולולי דבריהם היה נראה לומר . דקושטא שזה היה דעת הש"י גם בתחלה . בשלשתן ומה שאמרו בלשון הוספה מדעתו לא כוונו בזה שמרע"ה הוסיף על דבריו רק לפי שלא הזכיר הש"י זה הענין בפירוש . אבל סמך אל המשכיל ע"ד ישמע חכם ויוסף לקח קרא ליה הש"ס הוסיף כו' . (עין בנזה"ק דף י"ב א'). כי מ"ש הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב . היינו שכיוון משה מדעתו לדעת הש"י ע"ש . וכ"מ לשון מה דרש היום ומחר כו' . מבואר שחקר מרע"ה מהות דעתו של הקב"ה . בכוונת לשון אמירתו. והשיג שדעת הש"י ג"כ כמו שהוא עושה (ובזה תתישב קושית הפיה"ו שיש שינוי מלשון שמור ללשון זכור ע"ש דלדעתו ה"ק גם דעת הש"י כן. וק"ל) ועכ"ז אין מאמר הש"י מתואר בצווי להדיא . כיון שאין זה רק דרך רמז וסברא . ומצד זה לא תואר גם מאמר פה עמוד עמדי לצווי . כיון שאיננו רק דרך רמז ומליצה חדות . והיינו כי לפשט המקרא שאל הש"י ממשה שיעמוד עמו באותו מעמד. וידבר אליו את התורה והמצות היל"ל ועתה ל"ך אמור להם וגו'. ואתה שוב"ה אלי ועמוד עמדי וגו'. כי איך יאמר . על

קטיגור במקום סניגור אלא מלמד שהיתה שבירתן חביבה לפניו . ומדרש אגדה יהושע ושבעים זקנים תפסו בידיו שלא ישברם ולא יכלו לו אמר הקדוש ברוך הוא תהא שלום באותו היד דכתיב ולכל היד החזקה אשר עשה משה . ואפשר דמש"ה דריש האי אשר לשון אשרי :

הרי"ף

לפי שצריך לעלות אל ה' לקבל לוחות התורה ומכ"ל שלאחר זמן קבלת התורה הסכים הקב"ה שיפרוש משה מן האשה לעולם ואפשר לומר דעיקר הילפותא היא מדכתיב הכא פה עמוד עמדי וכתיב התם פה אל פה אדבר בו שהלין הקב"ה בעד משה שפירש מהאשה ואמר אני אמרתי לו כך ופה אל פה עמוד עמדי אדבר בו א"כ משמע שרצה הש"י שיפרוש משה מהאשה לעולם פה עמוד עמדי ומה שעשה משה מדעתו הוא שאע"פ שדבריו של הקב"ה היו סתומים פה עמוד עמדי ובמשמע כל זמן קבלת התורה ומשה עשה מדעתו להבין פה עמוד עמדי לעולם והסכים הקב"ה עמו כמו שהבין משה מדעתו והיכן פי' במ"ש פה אל פה עמוד עמדי אדבר בו : אשר שברת ואמר ר"ל יישר כחך ששברת . נראה לע"ד שדקדקו דהאי אשר שברת היה ראוי לאומרו בתחלת הפ' פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים אשר שברת וכתבתי וגו' ולמה כתב אשר שברת בענין הכתב ולא נכתב בענין פסל הלוחות לזה דרשו שהכונה לומר וכתבתי על הלוחות מעשים של כל בן נכר ועובד עבודת כוכבים ומצד אשר היו כתובים על הלוחות הראשונים כל העונשים אשר שברת יישר כחך ששברת כדי שלא יהיו נענשים בעונש הכתוב בהם . ועוד אפשר דדייק דהיל"ל על הלוחות השבורים מאי אשר שברת דמאי נפקא לן אם שברם הוא או אחר אלא בא להחזיק לו טובה ואושר על ששברם ולא יהיו נענשים ומשום הכי דריש האי אשר לשון אושר : ת"ש והיו נכונים ליום השלישי . קשיא לרבי יוסי הא אמרינן יום א' הוסיף משה מדעתו .

עיון יעקב

מדעתו וא"כ היאך יכול ללמד עליו זכות אפילו בשביעי דאולי לא יסכים הקב"ה עמו והוא לא יוסיף ובדרוש הארכתי מזה הענין יותר :

רבי אומר בתחלה פירש עונשן דכתיב וישב משה דברים שמשבבין דעתו של אדם ולבסוף פירש מתן שכרן דכתיב ויגד משה דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה . נראה דר' אזיל לשיטתו דסבר קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי כדאיתא בש"ס דב"ב דף קלז ולכך אע"ג דהרבה מצות אוכל אדם מפירותיהן בעוה"ז מ"מ כיון דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי ועיקר השכר הוא לעוה"ב ובעוה"ב אין שכר לאדם אלא לאחר י"ב חדש שכבר קיבל עונשו לכך פירש בתחלה עונשן ואח"כ פירש מתן שכרן ור' יוסי דסבר בתחלה פירש שכרן ואח"כ עונשן סבר קנין פירות כקנין הגוף דמי וכיון דאוכלין פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעוה"ב לכך סבר בתחלה פירש השכר וכו' או יש לומר דפליגי אי אמרינן צריך להשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון או דאמרינן במה דסיים פתח דמצינו שישראל אמרו נעשה ונשמע דהיינו נעשה על מצות עשה ושכר עשייתה ואחר כך נשמע על לא תעשה ועונשה דר' אומר בתחלה פירש עונשה ואחר כך מתן שכרן כי במה דסיים פתח וריב"י סבר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון כך אמרו מתחלה נעשה ואחר כך נשמע :

וקשה כיון דלעיל אותביה לר"י מהאי קרא דכתיב וקדשתם היום ומחר ומשנינן אמר לך רבי יוסי יום א' הוסיף משה מדעתו מאי מותיב השתא מדכתיב והיו נכונים ליום השלישי דהאי קרא הוא סמוך לוקדשתם היום ומחר וחד שנוייא לתרווייהו ויש לתרץ במ"ש רש"י ז"ל הא אמרן יום א' הוסיף משה מדעתו והאי קרא דוהיו נכונים ליום השלישי הקב"ה א"ל ומשה אמר להו היו נכונים לג' ימים עלה אמר ליום השלישי אלא פירשו ג' ימים וצריך לבאר כונת רש"י לפי הגירסא הזאת האמיתית . וביאור הענין הוא דלעיל משני קרא דוקדשתם היום ומחר דה"ק היום כמחר מה למחר לילו עמו אף היום לילו עמו יש עוד שני ימים שהם תמימי ושני שלילן עמהם אבל עדיין י"ל מדכתיב והיו נכונים ליום השלישי ואם הקב"ה לוה ביום הד' על הפרישה והיו נכונים ליום השלישי הוא ג' לדבורו של הקב"ה דהיינו יום ו' תינח דקרא דוקדשתם היום ומחר דאיכא למדרש היום כמחר אבל הכא שדבר פי ה' ביום הד' ואמר והיו נכונים ליום השלישי דהיינו יום ו' קשיא ומשני הא אמרן יום אחד הוסיף משה ולפי שאין תירוץ זה עולה יפה כדאמרינן הוצרך רש"י לפרש והאי קרא דוהיו נכונים ליום השלישי הקב"ה א"ל כלומר כיון שה' היה המדבר והוא יודע שעתיד משה להוסיף יום א' מדעתו גם כשאמר והיו נכונים ליום השלישי הוא על יום השלישי שהוא לחשבון של משה אשר הוסיף יום א'. ועוד אני אומר דהא דהוסיף משה יום א' אינו שהקב"ה אמר ב' ימים והוא הוסיף יום א' אלא שמכח הדרשה שדרש בדעתו הבין שכונתו של הקב"ה בדבריו שאמר היום ומחר הוא ב' ימים שלמים מלבד יום ד' שהיו עומדים בו וא"כ מדבריו של הקב"ה שאמר והיו נכונים ליום השלישי יש במשמע ליום השלישי למנין ימים שלמים וכיון שפי ה' המדבר והיו נכונים ליום השלישי הוא אומר שיום ד' אינו ממנין הג' רק תחלת המנין הוא מיום ה' שלילו עמו אם כן אין לדקדק הא דקאמר והיו נכונים ליום השלישי דמשמע מינה ליום הג' לדבורו של הקב"ה דהיינו יום ד' ויום ה' ויום ו' לפי שהשם יתברך סמך על מה שאמר וקדשתם היום ומחר שכונתו היום כמחר דהיינו ב' ימים שלמים מלבד יום הדבור ומאותם ב' ימים שלמים הוא מונה יום הג' שהוא יום השבת :

עץ יוסף

דעתו ועשה לה אהל בפני עצמה או נתן לה גט ולפיכך כעסו עליו . וא"ת ולמה כעסו עליו מאחר שהסכים לו המקום וי"ל משום דאמרינן (במכות דף י) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו . ואלו לא פירש מדעתו לא היה הקב"ה מסכים עמו שהרי לאהרן ולמרים לא אמר לפרוש אע"ג שגם עמהם היה מדבר וא"ת ולמה המתינו כל כך שלא כעסו עליו אלא בחצרות שהוא זמן גדול אחר מתן תורה וי"ל שלא נתגלה להם אלא באותה שעה כדתניא בספרי שבשעה שאמר הקב"ה למשה ליקח שבעים זקנים מישראל אמרה מרים אשרי נשותיהן של אלו שנתבקשו לגדולה . אמרה צפורה אוי להם לנשותיהם של אלו שמיום שדברה שכינה עם אחיך פירש ממני (תוס' יבמות דף סב ע"א ד"ה דכתיב) ומה שכתב רש"י

ענף יוסף

שביתה מן התורה . ימות החול שאינם ימי שביתה מן המלאכה אינו דין שלא תהא שביתה מן התורה (דרך חיים וע"ש עוד טעמים) : אשר שברת יישר כחך ששברת . הטעם שהוצרך לומר יישר כח . לפי ששבירת משה לכלל כעס בא לכלל טעות . וכאן נאמר ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות שזה אמינא שמן הכעס הזה היתה בטעות ששברם . לכן אמר יישר כח יפה עשית . (ספר פרפראות לחכמה) :

המתורגמן . א) אבגעוויכען פאן גאטט .

א חגיגה יד ע"ב : ב תרגום של הגני מאכילם את העם הזה לענה מרה כגידין צרוך ערך גד : ג סנהדרין נו ע"ב : ד ב"ר פ"ג :

משה דברים "שמושכין לבו של אדם כאגדה ואיכא דאמרי בתחלה פירש מתן שכרה דכתיב וישב משה דברים שמשיבין דעתו של אדם ולבסוף פירש עונשה דכתיב ויגד משה דברים שקשין לאדם ^בכגידין . ת"ש ששי . ששי בחודש ששי בשבת קשיא לרבנן הא נמי ר' יוסי היא . ששי למאי רבא אמר[שם ע"ב]לחנייתן רב אחא בר יעקב אמר למסען וקא מיפלגי בשבת דמרה דכתיב (דברים ה) כאשר צוך ה' אלהיך ואמר רב יהודה א"ר ^גכאשר צוך במרה מר סבר אשבת איפקוד אתחומין לא איפקוד ומר סבר אתחומין נמי איפקוד :

נד שם תא שמע ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים בי"ד שחטו פסחיהם ובט"ו יצאו ולערב לקו בכורות לערב ס"ד אלא מבערב לקו בכורות ואותו היום חמשה בשבת היה מדחמיסר בניסן חמשה בשבת ריש ירחא דאייר שבתא וריש ירחא דסיון חד בשבת קשיא לרבנן . אמרי לך רבנן אייר דההוא שתא עבורי עברוה^א . *) ת"ש (שמות מ) ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן תנא ^דאותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית . ראשון לנשיאים . ראשון לכהונה . ראשון

*) עי' הגי' בגמ'.

עליהם : כגידין . ירק מר : [ששי ששי בחדש וכו'. לקמן בעי ששי קמא למאי דהכא ליכא למימר ששי לאותן דברים דבשלמא שליפי דברייתא דלעיל איכא למימר דאיירי בהו דהא כל ג' ימים היה משה מדבר באותן הדברים דע"כ ויגד משה בד' כתיב דברים שקבלו בג'] : קשיא לרבנן . דמשמע באחד בשבת איקבע ירחא : לחנייתן . שהרי בר"ח חנו וה"ק ששי לחנייתן הוא הששי בחודש הוא ששי בשבת : למסען . אף למסען שביום שבאו למדבר סיני נסעו מרפידים : וקמיפלגי . רב אחא ורבא במצות שבת שנאמר להם במרה אם נצטוו על התחומין בו ביום או לא דכתיב בדברות האחרונות שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ש"מ קודם הדברות נצטוו בה ואמר רב יהודה במרה דכתיב שם שם לו חק ומשפט: אתחומין לא איפקוד . הלכך כשנסעו מרפידים נסעו בשבת ולא הוזהרו לילך יותר מאלפים אמה : לערב . משמע לערב הבא : ריש ירחא דאייר שבתא . שהרי ניסן מלא הוא לעולם וריש ירחא דסיון בחד בשבת : עשר עטרות . ראשון לי' דברים : ראשון לבריאת עולם . שא' בשבת היה : ראשון לנשיאים . להקרבת נשיאים לחנוכת הבית : ראשון לכהונה . אותו היום שמיני למלואים ועבודתם באהרן ובניו ועד עכשיו היה בבכורות :

ראשון

כאשר צוך במרה . ואם תאמר מנא לן דבמרה איפקוד אשבת דילמא כאשר צוך בפרשת המן דאשכחן דיני שבת כתובים שם את אשר תאפו אפו וגו' . וי"ל משום דבכבוד אם ואם נמי כתיב כאשר צוך [ומסתמא] כי היכי דהאי כאשר צוך במרה ה"נ האי וכן מוכח בפ' ד' מיתות דאיתמר מילתא דרב יהודה אתרוייהו: ואותו היום ה' בשבת היה . וא"כ בד' שחטו פסחיהם ונמצא בשבת שעברה לקחו פסחיהם שאז היה בעשור לחודש וע"כ קורין אותו שבת הגדול לפי שנעשה בו נס [גדול] כדאמרינן במדרש כשלקחו פסחיהם באותה שבת נתקבצו בכורות מצרים אצל ישראל ושאלום למה היה עושין כך אמרו להם זבח פסח הוא לה' שיהרוג בכורי מצרים הלכו אצל אבותיהם ואצל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל ולא רצו ועשו בכורות מלחמה והרגו מהם הרבה הה"ד למכה מצרים בבכוריהם: עשר עטרות נטל אותו היום הא דלא חשיב ראשון להקמת המשכן משום דאמרינן במדרש שכל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן ומפרקו אי נמי משום דעליה דהקמת המשכן קאי דה"ק אותו היום של הקמת המשכן נטל עשר עטרות אחרות :

מהרש"א

פ' החולץ גר שבא להתגייר כו' מודיעין אותו ענשן של מצות כו' וכשם כו' כך מודיעין אותו מתן שכרן כו' : [בפירש"י בד"ה לכדתניא כו' וה"ק יום ג' לדברות כו'. עי' בחידושי הלכות : מ"ש אתחומין נמי איפקוד כו'. ומה שיש לדקדק כאן בשמעתין עי' בדברי התוס' ובחי' הלכות]:

ואותו היום ה' בשבת היה כו'. עיין בתוספות אבל בטור א"ח סי' ת"ל הביא המדרש הזה בע"א שהיו שיניהם קהות על ששוחטין אלהיהם ולא היו רשאין לומר דבר כו' ע"ש ואחר הדקדוק במאמר כפי מה שכתבו התוספות כשלקחו פסחיהן נתקבצו בכורות כו' מפני מה נתקבצו הבכורות מעיקרא יותר משאר העם שהרי עדיין לא הגידו להם שיהרוג בכורי מצרים אבל הכוונה כי מזל טלה הוא ראש ובכור לכל המזלות והוא עצמו מזלן ואלהיהן של מצרים והבכורות ועל כן נתקבצו הבכורות טפי כשלקחו פסחיהן שהיה טלה שהוא מזלן ואלהיהן של הבכורות והיו שיניהם קהות כו' והלכו אצל אבותיהם כו' דהשתא ב' המדרשים נתכוונו לדבר אחד וק"ל : עשר עטרות נטל אותו יום כו'. יש לדקדק מאמר הזה למאמר דפרק הניזקין דח' פרשיות נאמרו בו ביום ואמאי לא חשיב נמי הכא ראשון לשילוח טמאין ולאיסור שתויי יין דחשיב התם דנאמרו בו ביום וכן לא חשיב הכא ראשון ללוים ומיהו הא דלא חשיב הכא ראשון להדלקת נרות משום דהוי בכלל ראשון לעבודה גם קשה אמאי לא חשיב בתרתי ראשון לחודש וראשון לחדשים כמו דחשיב ראשון למעשה בראשית ואמאי לא חשיב נמי ראשון להקמת המשכן והתוספות תירצו בזה דאקרא קאי שהזכיר בו הקמת המשכן אבל קשה דא"כ לא יזכיר נמי ראשון לחדשים שהוזכר בקרא בחודש הראשון ובכלל קשה מאי רבותיה דהנך י' עטרות דמפיק ליה מהאי קרא . הוא מבואר ע"פ מ"ש דראשון הנאמר בו יתברך ב"ה כמו שנאמר אני ראשון אינו כלשון ראשון הנאמר בשאר דברים דההוא משמע ראשון משום דיש שני אחריו ואפשר שהראשון פחות במעלה מהב' כמ"ש גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון אבל ראשון הנאמר בו יתברך ב"ה הוא ראשון ואין שני ואחרון לו כמ"ש אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים ר"ל לא כשאר ראשונים שיש להם שניים ואחרונים כי אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים שני ואחרון ועד"ז אמרינן במדרש דלכך נאמר יום אחד ולא יום ראשון להורות שה' אחד ואין שני לו שביום ראשון בבריאה היה ה' אחד וביום שני התחיל השניות ולכך נאמר אחד במקום ראשון שראשון של יתברך ב"ה הוא מורה על אחדותו שאין שני לו וע"ז כיונו בענין דהכא במדרש רבה דהל"ל יום ראשון ושני ושלישי כו' אתמהא פרע להם הקב"ה להלן בהקמת משכן שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון לבריאת עולם כאלו בראתי עולם באותו יום תני י' עטרות כו' דר"ל דלפי הלשון ה"ל למכתב נמי בבריאת עולם יום ראשון כמו שני ושלישי אבל כתב אחד להורות על אחדות שהוא ראשון ואין שני לו אבל פרע להן הקב"ה לכתוב ראשון במקומו בהקמת המשכן שהיה ג"כ יום ראשון לבריאת עולם כאילו כתוב אותו ראשון בבריאת עולם ממש שהיה ראוי לכתוב שם אלא שנכתב שם לשון אחד להורות על ראשון שלו שהוא ממש אחד ואין שני לו והשתא קאמר על אותו יום של יום הקמת המשכן שנכתב בו הראשון שהיה לו עשר עטרות להורות על מדותיו עשר ספירות שהם אחדות הגמור עד כתר העליון וכל הנהו עשרה ראשון דחשיב הכא הם מורים על זה שהוא ראשון ואין שני לו וחשיב תחלה למעשה בראשית. כמ"ש שע"כ נאמר כאן ראשון במקום אחד שנאמר במעשה בראשית להורות על ראשון שלו שאין לו שני : וראשון לנשיאים . מפורש במדרש רבה נשיא אחד ליום וגו' א"ל כו' משה כו' נתנו עיניהם בנחשון שקידש שם שמים על הים כו' כדאמרינן במסכת סוטה ור"ל דנשיא א' ליום שהוא יהיה הראשון ע"ש שקידש וייחד שמו של הקב"ה שאין שני לו : ואמר וראשון לכהונה . שהיה עבודתו בייחוד לה' כמ"ש באהרן להבדילו קודש

עץ יוסף

רש"י בסדר בהעלותך פה אל פה אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ע"כ . ולכאורה קשה הא גם מרים ואהרן ידעו מזה אלא שאמרו שבדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו . אך כוונת רש"י שכך אמר להם הקב"ה שאפילו לא פירש מדעתו ג"כ הייתי אוסר לו וזה שאמרתי לו ואתה פה עמוד עמדי אמרתי לו מצד גזירתי בהסכמתי ולא לפי שפירש מעצמו :

הדושי גאונים

גוף אחד וזמן אחד . לך. עמוד עמדי וגו'. ובכ"פ הי"ל . לך אמור וגו' . ואתה תעמו"ד וגו' . בלשון עתיד . ועל כרחנו שנאמר שמאמר אתה עמוד וגו' . הוא מקביל למאמר . שובו לכם וגו' . כלומר אתם שובו ואני אעמוד עוד וגו'. א"כ הי"ל לך אמור להם שובו ואני אעמוד גו' כיון שמאמר שובו . הוא מוסכפי מרע"ה ראוי שימשך ג"כ המאמר המקביל אותו בלשון המדבר . אולם כשנאמר כי מאמר לך וגו' . שובו . הוא להיתר תשמיש . ומאמר ואתה פה עמוד וגו'. שישאר הוא באיסורו. א"כ העמידה של משה ולכתו בזמן אחד הוא . כי לא על העמידה המצביית רומז בכאן . רק על העמידה האסוריים לתשמיש ודו"ק. ועיין מוהרש"א . פירוש מיתור מלת עמדי . ונדחק לומר כי דרשה דמגילה דהרב יהיה עומד עם התלמיד כו' . ודרשהו שקולים הם . ולמ"ש אנחנו . לא מיתורא דעמדי דרוש כאן . ועיין אברבנאל פ' יתרו ד' קל"ה ג' בסופו . כי מאמר ואתה פה עמוד עמדי . רומז כי נרדמו כחותיו הגשמיות . ומתו תאוותיו החומריות באופן שנשאר מוכן תמיד להדבק בה' ע"ש: מנ"ל דהסכים הקב"ה על ידו שנאמ' אשר שברת . ואר"ל יישר כחך ששברת . נדחק הרשב"א הרי כמה כתובים בתורה. לשון אשר ואינם לשון אושר ע"ש . ול"נ כי מלת אשר הונחה אם להודעה או לטעם (עי' רש"י מאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו'). והנה במקום הזה . אין מקו' לשני המשמעות. והיינו כי להודעה . ככר אמר הש"י את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים .

המתורגמן. א) פאללגעמאכט (ופירושו דהיה מלא ל' יום).

ראשון לעבודה. ראשון לירידת האש. ראשון לאבילת קדשים. ראשון לשכון שבינה. ראשון לברך את ישראל. ראשון לאיסור הבמות. ראשון לחדשים. ומדריש ירחא דניסן דהאי שתא חד בשבא דאשתקד[א] ד' בשבא דתניא "אחרים אומרים אין בין עצרת לעצרת ואין בין ר"ה לר"ה אלא ארבעה ימים בלבד ואם היתה שנה מעוברת ה'. ה"ל ריש ירחא דאייר מעלי שבתא וריש ירחא דסיון שבתא. קשיא בין לר' יוסי בין לרבנן. לר' יוסי ז' חסרין עבוד [דף פח ע"א] לרבנן ח' חסרים עבוד [ת"ש דתניא בסדר עולם ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים בארבעה עשר שחטו פסחיהן בחמשה עשר יצאו ואותו היום ע"ש היה ומדריש ירחא דניסן ערב שבת ריש ירחא דאייר חד בשבא וסיון בתרי בשבא קשיא לר' יוסי אמר לך ר' יוסי הא מני רבנן היא ת"ש ר' יוסי אומר בשני עלה משה וירד בשלישי עלה וירד בד' ירד ושוב לא עלה ומאחר שלא עלה מהיכן ירד אלא ברביעי עלה וירד בחמישי בנה מזבח והקריב עליו קרבן בששי לא היה לו פנאי מאי לאו משום תורה לא משום טורח שבת]:

נה שם דרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי לעם תליתאי על יד תליתאי ביום תליתאי בירחא תליתאי. כמאן כרבנן. (שמות יט) ויתיצבו בתחתית ההר אמר רבי אבדימי בר חמא [בר חסא]

ראשון לעבודה. לסדר עבודת צבור תמידין ושאר קרבנות של תרומת הלשכה: לירידת אש. ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח וגו' (ויקרא ט): לאבילת קדשים. במחילה ועד עכשיו היו נאכלין בכל מקום: לשכון. בישראל שכינה שרתה שם כדכתיב ושכנתי בתוכם מכלל דעד השתא לא שרתה וכן לברך ברכת כהנים כדכתיב וישא אהרן את ידיו וגו': לאיסור הבמות. מעכשו נאסרו שהוא ראוי לפתח אהל מועד כדכתיב ואל פתח אהל מועד לא הביאו: דהאי שתא. שנה הב' לגאולתם הוקם המשכן: ד' ימים. כשאתה קובע כל החדשים כסדרן [אחד מלא ואחד חסר] הוו ד' ימים בין תחילת שנה לתחילת שנה אחרת שמנין חדשי (השנה) [לבנה] כסדרן שנ"ד ימים כלם שבועים חוץ מד' ימים: ואם היתה שנה מעוברת ה'. דקסבר ב' האדרים עבדינן חסרין ופסח דחוי יום אחד לקמיה: ז' חסרין עבוד. ולא היו אלא ג' בין פסח לפסח הלכך דאיסתקד בה' בשבתא ולית ליה לאחרים דאמרי אין מעברין ואין מחסרין שום חודש לצורך אלא לעולם אחד מלא ואחד חסר: לרבנן ח' חסרים עבוד. ולא היו בין פסח דאשתקד לפסח דהאידנא אלא ב' ימים ונמצא דאשתקד בע"ש: [בשני עלה משה. ושמע ואתם תהיו לי וירד והגיד: בג' עלה. ושמע הגבלה וירד והגיד: בד' ירד. להפריסם: ושוב לא עלה. עד קבלת הדברות שעלו כולם: ומאחר שלא עלה מהיכן ירד. דאמרת בד' ירד ולא אמרת עלה וירד אלא אימא בד' עלה וירד ושוב לא עלה: ובחמישי בנה מזבח. כדכתיב ויבן מזבח תחת ההר: מאי לאו משום תורה. לא היה לו פנאי לענין שקבלו כולן יחד את הדברות]: עליה דרב חסדא. לפני רב חסדא לפי שרב חסדא יושב והדרשן עומד קאמר עליה דדומה כמי שעומד למעלה מן היושב: אוריין תליתאי. תורה נביאים וכתובים: לעם תליתאי. כהנים לויים וישראלים: ע"י תליתאי. [משה] תליתאי לבטן מרים אהרן ומשה: ביום תליתאי. לפרישה: תחתית ההר. תחת ההר ממש

קדשים דהיינו מכלל הלוים: ראשון לעבודה. דהיינו קרבן צבור כבש האחד בבקר וגו' שישתתפו בו כל ישראל כאיש א' לעבודת האחד האמיתי שאין שני לו: ראשון לירידת אש. שהוא משגיח בכל העולם ובורא אחד לכולם: ואמר ראשון לאכילת קדשים. שיטהר ויקדש האוכל עצמו לידבק בשכינה להיות האוכל ג"כ מעין דוגמא דלמעלה בקדושה ואין לו שני למטה: ואמר ראשון לשכון בישראל שיהיו כלל ישראל עם אחד למטה דוגמתו דלמעלה שאין שני כמ"ש ונפלינו אני ועמך וגו': וראשון לברך את ישראל. שזה הוא דבר הנוגע באחדותו שאין שני לו לבטל ברכתו יתברך ב"ה כמו שמצינו בענין בלעם: וראשון לאיסור במות. שיהיה מקום מיוחד לעבודת ה' במקום אשר יבחר והוא מורה על אחדות וראשון הגמור שאין שני לו: וראשון לחדשים. שהוא חודש מיוחד לעשות בו נסים ושהוא אחד לבטל כח ראש המזלות שהוא טלה וכמ"ש בש"ר א"ל הקב"ה אין לך חודש גדול מזה לפיכך נקרא ראשון כו' ד"א כביכול הקב"ה שנקרא ראשון שנאמר אני ראשון וגו' וע"פ הכוונה שאמרנו והשתא ניחא דלא חשיב רק י' ראשון והם י' עטרות נגד י' ספירות המורים על שהוא אחד וראשון ואין שני לו ודו"ק: בחמישי בנה מזבח כו'. כיון שלא עלה בה' מסתמא לא הלך בטל באותו יום אלא שבנה מזבח מזבח כו' ובכל הענין בפ' משפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה כפרש"י בחומש ע"ש: בששי לא היה לו פנאי כו'. אין לפרש דלא היה לו פנאי משום טורח שבת דהא"ה היה נותן הקב"ה התורה בו ביום בע"ש דהא לר"י קיימינן הכא דס"ל דמשה הוסיף יום א' מדעתו משום פרישה ודריש היום כמחר דלילו עמו אלא דר"ל דמשום טורח שבת לא עלה בו ביום בע"ש כמו שעלה בג' ימים שלפניו ומיהו אי לאו משום פרישה לא היה מוסיף משה יום א' משום טורח שבת דלא הוה שביק קבלת התורה משום טורח שבת וק"ל: אוריין תליתאי כו'. נתכוין לחשוב כל הני תליתאי בנתינת תורה שהם על כוונה א' דהיינו שהראשון יש לו שום מעלה והשני מוסיף במעלה על הראשון והשלישי עולה במעלה על גביהן וז"ש אוריין תליתאי שהראשון במעלה הם כתובים שניתן ברוח הקדש ולמעלה ממנו דהיינו נביאים שנאמר בנבואה ולמעלה מהם התורה שנתנה ע"י משה רבינו באספקלריא המאירה כמו שנאמר פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות וגו' ולעם תליתאי דהיינו

הרי"ף

דרש ההוא גלילאה כו' בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי וכו'. ויש לדקדק מאי דעתיה דההוא גלילאה בשבח זה ולא נתרצה לשבח אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ולא פרט אם היא תליתאי תורה נביאים וכתובים ועוד נבאר מה שאמר כמאן כרבנן דהא לעיל לכולהו לרבי יוסי ורבנן איכא פרישה שלשה ימים דלא פליגי אלא אימתי עבוד פרישה דלר"י עבוד פרישה בד' ולרבנן עבוד פרישה בה' וא"כ היכי אמר תליתאי לרבנן ופרש"י תליתאי לפרישה והא הוי לכולי עלמא. ועוד קשה היכי שייך לשבח הזה דרשת מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית וכו'. ונבאר מנ"ל הא דכפה ההר וכו'. ודילמא כפשטיה שנתיצבו בשפולי ההר. ועוד למה נצרכה כפיית ההר כיון שקבלוה ברצון ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה. ועוד קשה מאי שאמר מכאן מודעא רבה דיש כאן ביטול מודעא כיון שמתחלה קבלוה ברצונם. ועוד מה שחזרו וקבלוה בימי אחשורוש עדיין יש מודעא רבה לכל הדורות שהיו מימות משה ועד אחשורוש ונראה לע"ד דההוא גלילאה בא לשבח להקב"ה אשר בחר בישראל לתת להם תורה תליתאי. תורה. נביאים. וכתובים. והכוונה אע"פ שצפה הקב"ה שעתידים ישראל לכפור בתורה. ולעשות עגל אחר ארבעים יום והוצרך לכפות עליהם הר כדי שיקבלו התורה

עין יעקב

בריך רחמנא דיהב לן אוריין תליתאי. נ"ל דלכך שבח להקב"ה בזה כי ע"י התורה שניתנה הכל על דרך תליתאי ניצל מהטעון הגדול הזה לשס"ר שהוא לישנא תליתאי כדאיתא בערכין מה יעשה אדם וינצל מלשה"ר וכו' ועוד דע"י התורה זכו לג' כתרים כדאיתא ברבה קהלת דף ק ע"א: אוריין תליתאי. פירש"י תורה נביאים וכתובים עוד י"ל שהיא תורה שבכתב ותורה שבע"פ ונסתר שלהם: לעם תליתאי. פירש"י כהן לוי ישראל ועוד שהם נסמכים על זכות ג' אבות אברהם יצחק ויעקב ועוד שג' סימנים יש באומה זו רחמנים ביישנים גומלי חסדים: ויתיצבו בתחתית ההר אמר רב אדא מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית. הנה האריכו כל המפרשים בתמיהתם על זה חדא קושית תוס' הא מתחלה אמרו נעשה ונשמע ועוד קשה א"כ כל הדורות עד אחשורוש למה איענשו ועיין בתנחומא פ' נח דכפיה היה על תורה שבע"פ ע"ש ול"נ לתרץ דלק"מ דודאי קבלו התורה ברצונם הטוב כאמרם נעשה ונשמע רק שהם סברו כדאיתא פ"ק דע"ז למען ייטב להם ולבניהם עד עולם שלא יהא

עץ יוסף

נה אוריין תליתאי. תורה נביאים כתובים. משנה משולשת תלמוד הלכות ואגדות (תנחומא סדר יתרו סי' י') וקצת טעם שמספר השלשה חביב כתב היפ"ת שהוא על דרך והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ובעל נהר פישון כתב שזה המספר יש בו סגולה טבעית ואלהות ע"ש בדף ס"ד. עוד אמרו בתנחומא שם תורה שאותיותיה משולשים אל"ף בי"ת גימ"ל ועי' שם ביאורו: על יד תליתאי. משה אהרן

א ערכין ט ע"ב תוספתא שם פ"א סוכה נד ע"ב ר"ה ו ע"ב כ ע"א:

חדושי גאונים

ואין זולתם. ועי"ד הפסוק היא נתינת טעם. ור"ל לכך אני מצווה לך לכתוב על הלוחות השניים. לפי שהראשונים שברת ואינם. אמנם הדרש יומאן זה. דאטו עדיין לא ידעינן שנשברו. ועוד אשר נשברו מיבעי ליה. וממה שייחס הש"י את מעשה השבירה למשה. נראה כי משה טוב עשה בעמיו מה ששבר אותם. ויישר כחו: (איי סים)

גאון יעקב

ויתיצבו בתחתית ההר א"ר אבדימא מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית כו' ואם לאו שם תהא קבורתכם. המאמר מוקשה שלא מוכרחים הם לקבל התורה. והיא חובת גברא. ומה לו ית' לרצונם שיסכימו. ואם רצה הוא ית' שעכ"ז יהי' רצון מוחלט. הלא בחמת אנוסים דאם לאו שם הי' קבורתם. ואיך זרע קדש ימאנו מלקבל התורה עד שהוצרך לכפה עליהם ההר כו'. ומהו הענין שכפה ההר כגיגית מה הרמז בזה. אבל הענין בזה כי גדולי הראשונים נתקשו אחר כי יש כח ביד המזל להטות אנוש כפי המזל להרע או להטיב. כמו בסנך כלדאי דאמרי על ר"כ בריך גנבא הוא וכן יתר המדות זנות או רציחה הכל כפי המזל כמו דבמאדים וכו' כדאיתא שם. א"כ הסיבה לחטא הוא המזל א"כ איך שייך עליו קיום התורה. ולמה יענש אם יעבור כי מה יעשה העני לעמוד נגד משטרי השמים ולגבור חיילים מול נגדו. אבל בחמת המוסכם כי אין מזל כלל על ישראל. ואין למזל התגברות על נפש הישראלי ואם יש נטיי' קצת למזל על ישראלי

המתורגמן. א) פערגאנגענעם יאהרע.

אמלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש. דכתיב (אסתר ט) בקימו וקבלו היהודים קימו מה שקבלו כבר:

אמר

ממש: גיגית. קובא שמטיל בה שכר: מודעא רבה. שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס: בימי אחשורוש.

תוספות

כפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית. ואע"פ שכבר הקדימו נעשה לנשמע שמא דהיו חוזרים כשראו האש הגדולה שיצאה נשמתם והא דאמרינן בפ"ק דע"ז [דף ב' ע"ב] כלום כפית עלינו הר כגיגית דמשמע דאם היה כופה עליהם לא היה להם תשובה והכא אמר דמודעא רבה לאורייתא היינו על מה שלא קבלוה אבל מה שלא קיימוה היכא תשובה: מודעא רבה לאורייתא. והא דאמרינן בנדרים [דף כה ע"א] שכרת משה ברית עם ישראל על התורה ומצות והשביעם על כך מפ' אלו נאמרין [סוטה דף לז ע"ב] שקבלו כל התורה בהר גריזים ובהר עיבל אומר ר"ת דעל פי הדבור היה והוי כבעל כרחם אבל בימי אחשורוש קבלו מדעתם מאהבת הנס. ומה שכרת עמהם יהושע ברית לעבוד את הקב"ה התם לא קבלו אלא שלא לעבוד ע"ז כדכתיב (יהושע כד) חלילה לנו מעזוב את ה' וכן משמע כוליה ענינא: [אמר רבא הדר קבלוה בימי אחשורוש. תימה לר"י דבמגילה (ז.) גבי אסתר ברוח הקדש נאמרה אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם ה"א להו דידי עדיפא מדידהו קימו וקבלו היהודים קימו למעלה מה שקבלו למטה ואמר רבא כולהו אית להו פרכא לבר מדשמואל דלית ליה פרכא והשתא דשמואל נמי אית ליה פרכא דרבא גופיה מוקי האי קרא לדרשה אחריתי ובפ"ק דחגיגה (דף י.) גבי היתר נדרים פורחין באויר קאמר כולהו איתא בהו פרכא וחשיב פירכא הא דצריך קרא לדרשה אחריתי ואי גרסינן התם רבה אתא שפיר אי נמי ה"ק במגילה כולהו אית להו פירכא ששאר תנאים מוקשים בסברתם כדאמר התם אבל שמואל אינו מוקשה כל כך אלא דאצטריך קרא לדרשה אחריתי] ועי' תוס' שבועות לט. ד"ה קיימו:

[א] מהרש"א ד"ה קיימו. ב מגילה (ז ע"א): [ג] שם בא"ד ובמס' שבועות (לט ע"א):

ישראל קדושים הם במעלה להבדילם מן העובדי כוכבים ולמעלה מהם הלוים בקדושה כמ"ש והבדלת את הלוים ולמעלה מהניהם כהנים כמ"ש ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים וע"י תליתאי דהיינו שמרים היתה לה מעלה בנבואה אך בדברים שאינן נוגעין במצות התורה ויותר ממנה במעלה אהרן שכמה פרשיות בתורה נאמרו לו מפי הקב"ה ויותר מהם במעלה נבואת משה שלא קם כמוהו וכל התורה נקראת על שמו וביום תליתאי דיום הראשון מהפרישה לא היו פרושים מתשמיש של לילה ולמעלה ממנו כל יום שני של הפרישה שהיה לילו עמו ולמעלה מהם יום ג' שנגמרה הפרישה להיות טובלים אז ועהורים לקבל את התורה ובירחא תליתאי לפי שישראל כשהיו במצרים היו שטופים בעבירות כמעשה מצרים ולא היו ראוים לקבל התורה עד אחר נ' יום כדי שיזדככו באותן ימים ובחדש ראשון שהוא ניסן נתן להם הקב"ה עול שני מצות שהם מילה ופסח כדי שיפרשו עצמן ממעשה מצרים כדאי' במדרשות ובחדש השני היה (לשם) מעלה יתירה להם כמה מצות שנתנו במרה ובמן כדאמרינן לעיל ובחודש השלישי באו למעלה עליונה עד שהיו ראוים לקבל התורה ודו"ק: שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית כו'. מדלא כתיב תחת ההר וכתיב בתחתית משמע בתוך התחתית כגיגית שמוקפת גם מצדדין והיינו נמי שם תהא קבורתכם כקבר המוקף גם בצדדין ועיין עוד בזה פ"ק דע"ז וק"ל: בתוס' ד"ה כפה עליהם כו'. ואע"פ כו' שמא כו' עכ"ל ועי"ל דבדבורם שהקדימו נעשה לנשמע אין זה קבלה גמורה עד שקבלו עליהם אח"כ בכריתות ברית ושבועה וק"ל: [מכאן מודעא רבה כו'. וק"ק דאכתי למה נענשו ישראל בבית ראשון קודם מעשה דימי אחשורוש דעד אותו זמן היה להם מודעא וי"ל לפי מה שכתבו התוס' שלא לעבוד ע"ז ודאי דקבלו שפיר בימי יהושע ניחא דנענשו בבית ראשון על ע"ז שעבדו וק"ל]: קימו מה שקבלו כבר כו'. דלפי פשטיה דקאי אמגילה ה"ל למכתב קבלו וקימו דקבלה ודאי קדמה לקיומה וה"נ מה"ט דרשו מיניה נמי במגילה[א]קימו למעלה מה שקבלו למטה ובמס' שבועות [ג] דריש מיניה עוד אמגילה דדבר שנתחדש כגון מקרא מגילה נאמרה מהר סיני שנאמר קימו וקבלו קימו מה שקבלו כבר

הכותב

קימו מה שקבלו כבר. עיין במגילה גבי אסתר ברוח הקדש נאמרה אמר שמואל קימו וקבלו קימו למעלה מה שקבלו למטה ועליך לתקן ב' הסוגיות: והרשב"א ז"ל כתב בחדושיו הא דאמרינן באגדה מכאן מודעא רבה ומתרץ קבלוה בימי אחשורוש קשיא לי וכי מה קבלה זו עושה מסופו של עולם לתחלתו אם קודם אחשורוש לא היו מצווין למה נענשו. ואם נאמר מפני שעברו על גזירת מלכם אם כן בטלה מודעא זו ועוד למה הצריכם לקבלה וברית ונ"ל דמתחלה אע"פ שהיה להם מודעא מ"מ לא נתן להם את הארץ אלא כדי שיקיימו את התורה כמו שמפורש בתורה בכמה פרשיות וכתיב ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו וגו'. והם עצמן בתחלה לא עכבו בדבר כלל ולא אמרו במודעא כלום כאילו ברצון נפשם מעצמם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ולפיכך כשעברו על התורה עמד והגלם מן הארץ משגלו יש מודעא על הדבר דכתיב והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו' וכדאמרינן באגדת יחזקאל עבד שמכרו רבו כלום יש לו עליו לפיכך כשבאו לארץ בביאה שניה בימי עזרא עמדו מעצמן וקבלוה ברצון שלא יטענו עוד שום תרעומות והיינו בימי אחשורוש שהוציאם ממות והיה זה חביב להם יותר מגאולת מצרים:

עיון יעקב

יהא מלאך המות שולט בהם ות"א שלא יהא אומה ולשון שולטת בהם וכמו דאמרינן לענין שלא יהא מלאך המות שולט בהם אף שחטאו ונגזר מיתה על אדם מ"מ כיון שמת נעשה חפשי מן התורה ומצות כדאמרינן במתים חפשי כך קבלו ישראל התורה לענין שלא יהא אומה ולשון שולטת בהם ואם יגרום החטא שיהיו בגלות ושעבוד מלכיות יהיו פטורים מן התורה ומצות לזה היה כפיית הר כגיגית שיקבלו עליהם עול תורה ומצות אפי' בגלות ושעבוד אך מודעא רבה לאורייתא כי אנוסים היו לכך כשחטאו וגלו לבבל ומשם נעשו עבדי אחשורוש מכח גודל חיבוב נס שנעשה להם בעת ההיא קיבלו עליהם עול תורה ומצות מרצונם הטוב אפילו בגלות:

הרי"ף

מ"מ בקש הקב"ה זכות לישראל שהם עם תליתאי כהנים לוים וישראלים והשנים מן השלשה הכי נכבד שהם הכהנים והלוים שלא חטאו בעגל שנאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי וגם הפליא הקב"ה חסדו לתת התורה ע"י תליתאי משה ואהרן ומרים שמשה היה במרום ולא נמצא אתם כשעשו העגל וגם מרים אין לה עסק בזה כי כל הנשים לא להם חלק בו זולת האנשים וגם אהרן היה לבו לשמים. ונמצא כי שלשה אלה נפלאו לנתינת התורה ע"י תליתאי ואל יעכב להם עון העגל לנתינת התורה. גם בירחא תליתאי לצאת ישראל ממצרים ועברו מתלאת זוהמת גלולי מצרים אשר היו נטמעים בהם. וזהו קצת התגלגלות למעשה העגל להיות שלא עברו עדיין ג' חדשים שלמים ליציאת מצרים שהיו מוחזקים בטלאת דהוי חזקה מעליא וכן אמר משה בתפלתו למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים הטמאה. ונמצא שבהיות ירחא תליתאי הוי קצת התגלגלות לחטאם. וגם יום תליתאי הוא לתת טעם לכפיית ההר כגיגית שלא יהיו כאנוסים שהרי ביום ראש חדש סיון אמרו ישראל כל אשר דבר ה' נעשה ואילו באותו היום היתה כפיית ההר היה מקום לומר כי מחמת אונס קבלוה. אבל כיון דלאחר שלשת ימים לפרישה דמייתבא דעתייהו לאחר שנתרצו ברצון נפשם לשמוע בקול ה' ולא באו לחזור בם אז היו מוכרחים לקבלה ולא לחזור בם כי הם נדונים כמאורסה תורה נוה לנו משה מאורשה וזה הוא הסבה שאנו משבחים להקב"ה שנתן לנו התורה ביום תליתאי ג' לפרישה ולכך כפה ההר כגיגית כדין וכשורה וזהו שרמז קודש אוריין תליתאי תורה נביאים וכתובים ביום תליתאי לפרישה שמן הדין לומר כפה עליהם ההר כגיגית כיון שמקודם שלשת ימים קבלוה ברצון ואמרו כאשר דבר ה' נעשה שוב אין

עין יוסף

אהרן ומרים. משה אותיותיו משולשים משבט לוי שאותיותיו משולשים (שם) וגם היה שלישי לבטן מרים אהרן ומשה (רש"י) וחולק על מה דאי' בילקוט ראובני סדר בהעלותך וז"ל אלדד ומידד היו אחים מן האם משה כי כשגירש עמרם את יוכבד הלכה ונשאה לאליצפן בן פרנך וילדה את אלדד ומידד ואח"כ נשאה עמרם וילדה את משה עי' בתרגום יונתן כו' ע"ש: וא"ל אם אתם מקבלין התורה מוטב כו' ואע"פ שכבר הקדימו נעשה לנשמע. שמא היו חוזרים כשיראו האש הגדול שיצאה נשמתן (תוס') ובתנחומא סדר נח מתרץ שהם אמרו נעשה ונשמע על תורה שבכתב מפני שאין בה יגיעה וצער. אבל על תורה שבע"פ שיש בה יגיעה וצער ודקדוקי מצות קלות והמורות שזה לא רצו לקבל (וכוונת ישראל שלא רצו לקבל תורה שבע"פ לא היתה רק מאהבתם את השם באומרם מי יעצור כח לעמוד בכל דקדוקי תורה שבע"פ ולמה נשגה תמיד. על כן אמרו כי טוב לנו בתורה שבכתב לבדה. אלשיך) וכפה עליהם הר כגיגית עד שהוכרחו לקבלה: מודעא רבה. שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס. והקשה הרשב"א דא"כ קודם אחשורוש דהדור קבלוה למה

יד יוסף

א ע"ז ב ע"ב ע"ש תנחומא סדר נח שס"ש פ"ח סי' ב: ב ע"ז ג ע"א שבועות לט ב:

גאון יעקב

כעובדא דשבת עכ"פ יש נטי' בחלק התורה לגבר חיילים על המזל. והראיה כי המזל הוא בטבע מנגד לישראל וחלילה לקעקע בילתן. ועל אברהם היה המזל שלא יוליד כלל ולזאת כל העכו"ם מאנו לקבל התורה כי הם תחת המזל והמזל גורם להרע או להטיב ואי' איפו שמירת התורה. וכן ישראל מתחלה מאנו לקבל התורה. כי הם חשבו שהם תחת המזל ולא יהיה סיפוק בידם לקיים התורה. והקב"ה אמר להם טועים אתם. וכי אתם למעלה מן המזל כי אלו היו הם תחת המזל ודאי חלילה יהיו נאבדין מן העולם כי המזל הוא נגדם. וזהו אמרו ית' אם תקבלו כו' מוטב. ואם לאו שתחשבו שאתם כפופים תחת המזל א"כ שם תהיה קבורתכם. כי יהי' המזל לרוע נגדיכם ותאבדו מהר חלילה. (קוטב מהרמב"ם ורי"פ):

נו שם אאמר חזקיה מאי דכתיב (תהלים עו) משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה. אם יראה למה שקטה. ואם שקטה למה יראה. אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה. ולמה יראה כדריש לקיש דאמר ר"ל במאי דכתיב (בראשית א) ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי ה"א יתירה למה לי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלין את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו: נז שם דרש ר' סימאי בבשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת. לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שתי כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכיון שחטאו ישראל ירדו מאה ועשרים רבוא מלאכי חבלה ופרקום שנאמר (שמות לג) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. אמר רב חמא בר חנינא בחורב טענו בחורב פרקו.

רש"י

מאהבת הנס הנעשה להם: דין. תורה: בתחלה. קודם שאמרו ישראל נעשה ונשמע: יראה. שמא לא יקבלוה ויחזיר העולם לתוהו ובוהו כדר"ל: ולבסוף. כשקבלוה: יום הששי. מאי שנא דכתיב ה' ביום גמר מעשה בראשית: מלמד שהתנה כו'. הששי משמע הששי המיוחד במקום אחר כדאמרינן בעלמא (חולין לח.) הירך המיומנת אף כאן ויהי ערב ויהי בקר של גמר בראשית תלוי ביום הששי והוא ששי בסיון שנתנה בו תורה מרבויא דה' דריש ביה כמי הא: שני כתרים. מזיו שכינה: מאה ועשרים. כאו"א נטל כתר: טענו. הכתרים והכי משמע את עדים [שהיו להם] מהר חורב: בחורב פרקו. דמשמע כמי

תוספות

שתי כתרים. של הוד היו. לפיכך כשנטלם משה קרן עור פניו: ירדו ק"כ רבוא. מדכתיב ויתנצלו דרש ב' זימני ויש ספרים שכתוב בהם [בהדיא] ויכללו לא נאמר אלא ויתנצלו ואע"פ דגדולה מדה טובה ממדת פורענות ה"נ גדולה היא שמלאך טוב היה קושר ב' כתרים ומלאך חבלה לא היה בו כח כי אם להסיר אחד:

מהרש"א

כבר והדרשות שקולים הם ויבואו כולם וק"ל: [ארץ יראה ושקטה כו'. פרש"י דין תורה עכ"ל ויותר נראה לפרש דין ממש השמעת בשעת מתן תורה לעשות דין בארץ שיחזור לתהו ובהו אם לא יקבלוה ועניינו מפורש פ"ק דע"ז ע"ש: יום הששי ה"א יתירה כו'. מפורש פ"ק דע"ז ע"ש]: קשרו לו ב' כתרים כו'. עיין בתוספות והוא מבואר שע"י כתר תורה זכו עוד לב' כתרים שהם הכהונה והמלכות וז"ש במתן תורה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' דהיינו כתר מלכות וכתר כהונה ומשום שהקדימו נעשה לנשמע דהיינו שקבלו עליהם שני חלקי התורה הא' עשיים שבתורה דהיינו נעשה והב' הלאוין שבתורה דהיינו נשמע והקדימו לקיים העשיים קודם שמיעת הלאוין זכו עוד לב' כתרים הללו דהיינו מלכות וכהונה וכל מלאך מס' רבוא נשא ב' כתרים הא' בימין כנגד הכהונה שהיא מדת חסד וכתר הב' בשמאל היא כתר מלכות ע"ש מדת הדין ובדוגמא זו נגד נעשה שהם העשיים ע"ש מדת הרחמים ונשמע שהם הלאוין ע"ש הדין ואמר כיון שחטאו בעגל ועברו על עשה של אנכי ועל הלאו דלא יהיה לך דמפי הגבורה שמענום כדאמרינן במס' מכות ירדו ק"כ רבוא מלאכי חבלה שאז שלט בהם מלאך המות כדאמרינן פ"ק דע"ז מדכתיב אכן כאדם תמותון וגו' ופרקו מהם הב' כתרים שהם המלכות והכהונה שניתן בזכות שאמרו נעשה ונשמע שהוא עשיים ולאוין והיינו שפרקום כשיגלו ישראל בחטא עגל כמ"ש וביום פקדי ופקדתי וגו' ואמרינן פ' חלק דהיינו בזמן החורבן שנאמר קרבו פקודות העיר וגו' ואז בטל ונכרת מהם הכהונה והמלכות כמ"ש [במאורה לשבת א' דחנוכה] שני זיתים נכרתים וכתיב הסר המצנפת והרם העטרה וגו' שהן כהונה ומלכות כמפורש בפ"ק דגיטין [א] ומייתי ליה מדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב דהיינו בזמן המקדש שנקרא הר, יהיה חרוב ומפרש לה רבי חמא דבחורב טענו

הרי"ף

להם רשות לחזור בהם. ומתוך מדרש תנחומא נראה שהתורה שבכתב קבלו ברצונם ועל תורה שבעל פה כפה עליהם ההר כגיגית וכפי דרכנו אין אנו צריכין לזה. ומה שאמר ביום תליתאי כרבנן הכונה כי לרבי יוסי פירשו שלשה ימים ואחר השלשה ניתנה התורה בד' אבל לרבנן עבוד פרישה בחמישי וששי וניתנה התורה ביום שבת שהוא יום השלישי לפרישה ונמצא השלישי מכלל השלשה כמו על יד תליתאי שהוא מסה מכלל השלשה וכן יום תליתאי מכלל השלשה אבל לרבי יוסי יום תליתאי הוא לאחר השלשה. ומה שאמר ויתיצבו בתחתית ההר נראה שדקדקו דהיה לו לומר ויוצא משה את העם לקראת האלהים בתחתית ההר מאי ויתיצבו בתחתית ההר אלא לרמוז במה שנתיצבו בקימה ועמידה בהקמת ראש מתחלה כשאמרו נעשה ונשמע היה גרמא אח"כ כשחזרו בם שהניחם הקב"ה בתחתית ההר שכפה עליהם ההר ואמר אם אתם מקבלים מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. והוא כמו שכתבתי למעלה שדבש שהתורה היא כמאורשה לקהלת יעקב ומה שאמר רבי אחא מכאן מודעא רבה וכו' הכונה שאם בא לדין עמם על ביטול התורה שלא קיימוה יש להם פתחון פה שאע"פ שמן הדין יש להם לקבלה מ"מ לאחר שקבלוה יהיו פטורים מעונש ביטולה כי באונס קבלוה ולא מרצון קבלו עליהם עונש הביטול רק אמרו נעשה ונשמע ולא קבלו עליהם עונש אם יבטלוה: **אמר** חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין וגו'. וי"ל מה קשיא ליה שאמר מאי דכתיב שאם הקושיא היא אם יראה למה שקטה היה לו לומר כתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה. וע"ק מה שאמר אם יראה למה שקטה דמובן הדבר מעצמו שמקודם יראה ואח"כ שקטה כמו שנאמר נמוגים ארץ וגו' אנכי תכנתי וגו' כמו שרמזו חז"ל. ועוד נדקדק כפל הענין אם יראה למה שקטה וחזר ואמר אם שקטה למה יראה ועוד קשה דלא כתיב יראה לאחר שקטה אלא כתיב שיראה קודם השקיטה אמנם שוקשה לו בכתוב שאמר משמים השמעת דין ארץ יראה ושלא שיראה היתה קודם כשהחזיר התורה לבני עשו וישמעאל נתתה להם ולא רצו לקבלה או היו נמוגים ארץ וכל יושביה אבל לאחר שהשמיע התורה לישראל וקבלוה לא היה עוד מורא ופחד על הארץ ותורת ה' תמימה משיבת נפש והזילה חיים לישראל ונתבסם העולם וכך היה ראוי לומר ארץ יראה ומשמים השמעת דין ושקטה וזהו שאמר מאי דכתיב השמעת דין וגו' וכדי לתרץ זה דקדקו עוד אם יראה למה שקטה והוא קושית הכפל דכיון דכתיב יראה לשון עבר פשוט הוא שלא היתה יראה ומועה אלא (יראה) לשעבר ופשיטא דלאחר כן שקטה וז"ש אם יראה למה הוצרך לומר שקטה כי דבר מובן הוא דלא שייך לומר שקטה אם לא שיראה קודם ואח"כ שקטה מיראה וזה הוא דקדוק אם יראה למה הוצרך לומר שקטה. וגם אם אמר יאמר ארץ שקטה דבר מובן הוא. ואם ר"ל שקטה למה הקדים לומר יראה כי מדכתיב שקטה משמע שקודם לכן יראה אלא בתחלה יראה וכו' והכונה הוא שמדבר בשני זמנים האחד הוא בזמן מתן תורה והב' לעתיד לבא כשיבא הקב"ה לשלם שכר התורה כמפורש במס' ע"ז פרק קמא. ועל זמן מתן תורה אמר השמעת דין בששי בסיון שהוא רמז ליום הששי או ארץ יראה. ומדלא כתיב יראה מניקוד שבא תחת היו"ד. או יכתוב מתיירא דמשמע באותה שעה וכתיב יראה לשון עבר מכלל דלאחר כן שקטה ונסתלקה היראה ומ"ש אח"כ ושקטה מדבר על העתיד כשיבא האל ית' לתת שכר התורה ואומר כל מי שעסק בתורה יבוא ויטול שכרו ויבקשו העובדי כוכבים עדות לישראל שקיימוה ובאותו זמן נוע תנוע הארץ מפחד שלא ימצאו עדים שקיימו ישראל התורה. ובסוף כשיבאו העובדי כוכבים והעידו נמרוד ונבוכדנצר ודריוש ואחשורוש כמו שאמרו בגמרא אז

עיון יעקב

מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא וכו'. נ"ל דלכך מקשה כפל דהכי פירושו משמים השמעת דין דהיינו שהקב"ה עושה דין ברשעים שאינם מקיימים תורה ומצות וא"כ ארץ יראה דאם יעברו על התורה יעשה הקב"ה דין לשחת האדמה וכל בשר אשר עליה וא"כ קשה למה שקטה בקבלת התורה דאף שקבלו אולי לא יקיימו אותם ויבא עונשם גדול יותר אנ"ל שהארץ ידעה עתידות שיקיימו אנשי מעשה התורה והמצות וא"כ למה יראה מתחלה קודם הקבלה הלא כמו שידעה עתידות שיקיימו כמו כן ידעה שיקבלו התורה לזה קאמר לעולם שלא ידעה עתידות וא"כ שפיר מתחלה יראה שמא לא יקבלו ישראל התורה והחזור הארץ לתוהו ובוהו ולבסוף כשקיבלו בנעשה ונשמע שקטה כפירש"י שם כי התנאי היה רק על הקבלה ולא על הקיום כדקדוק לשון רשב"ל מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה מוטב מקבלין דייקא וק"ל:

דרש ר' סימאי כו' קשרו ב' כתרים. עיין בתוס' ומהרש"א ואפשר עוד לומר שתי כתרים דהיינו לענין חירות מן הגלות וחירות מן המלאך המות לכך כשחטאו נגזר עליהם מיתה ושעבוד גלות וזה שאמר בא משה ונעלן כי משה לא מת ע"י מלאך המות וגם לא היה לו כל ימיו שעבוד גלות אדרבה הוא היה כובש והולך מלכי סיחון ועוג ומה שאמר עתיד הקב"ה להחזירו כי לעתיד יהיה בלע המות לנצח ושעבוד גלות יבוטל ג"כ: **ירדו** ק"כ רבוא מלאכי חבלה. עיין בתוס' ומהרש"א ועוד נ"ל דודאי אין חילוק אם יטלו ק"כ רבוא מלאכי חבלה או א' אלא לכך שלח הקב"ה ק"כ רבוא של מלאכי חבלה כדי שלא

ע"ן יוסף

למה נענשו. ותירץ דמתחלה אע"פ שהיה להם מודעא מ"מ לא ניתן להם הארץ אלא כדי שיקיימו את התורה כמו שמפורש בתורה בכמה פרשיות וכתיב ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חוקיו וגו' ולפיכך כשעברו על התורה עמד והגלם מן הארץ אבל משגלו יש מודעא ובספר אי"י היה כתב שאין תירוץ זה מספיק שהרי לא הגלות לבד הוסג להם אמנם עוד נוסף נענשו בארבעה שפטים (יחזקאל יד) חרב ורעב וחיה רעה ודבר וגו' ועל משפטים הללו קושית הרשב"א במקומה עומדת למה נענשו כיון דמודעא רבה לומר אנוסים היינו בקבלת התורה וע"ש מה שכתב הוא ז"ל לתרץ קושי' הרשב"א אבל לפי המדרש תנחומא הנ"ל לא קשיא שהרי עברו גם על תורה שבכתב ע"ז ג"ע וש"ד ושארי עבירות וז' מצות בני נח. ועי' בספר לוית חן שמתרץ ג"כ קושית הרשב"א:

נו מלמד שהתנה כו' עמ"ש רש"י. ולי קשה למה לא פירש כוונת ריש לקיש ה' יתירה למה לי מלמד כו' ושהוא מרמז שכל מעשה בראשית תלוי בתורה

מהרש"א

[א] ד"ה קשרו. בפ"ק דגיטין (ז ע"א):

יד יוסף

א ע"ז ג' ע"א: ב שם, ג' ע"א וה' ע"א תנחומא ריש סדר בראשית: ג עי' תשב"ץ ח"ג ענין ס"ד:

נאון יעקב

(שייך לע"ב)

אמר ר"א בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצאה ב"ק ואמר מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר עושי דברו לשמוע כו' ברישא עושי והדר לשמוע. להתבונן בזה שמאמר אם באמת לאהבתו להאומה הישראלית. הוא ית' שמו בשמעו מהם קול תנועת אמרים באהבה הלא נחשב לו כרז מרזי התורה אבל באמת מה תועלת יש אם מקדימין נעשה לנשמע. אבל עיקר גדול כיוונו האומה בהקדמת נעשה לנשמע. והוא כי אף כי חלק העיון בלימוד סודי יסודי התורה ומחשבת האדם לעמוד על כוונת המצוה בשרשה היא בודאי העולה למעלה לראש. והיא השליבה העליונה במדרגת הסולם השמימי. והעולה למעלה לראש עכ"ז העיקר התקרבות האומה אל כבודו ית' והפקת רצונו הוא רק בחלק המעשה אשר יעשה האדם בקיום המצוה בפועל והתורה פרסמה זאת (דברים ד) ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו גו' ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים גו' ר"ל מעלת האומה הישראלית בקרבתם לפני ה' יותר מאחרי העכו"ם. והוא כי העכו"ם כאשר הם יציירו בשכלם שמזוהם להגיע השלימות קרבת אלוה תופסים רק חלק העיון. וחסרים ונעורים וריק מחלק המעשה ומזה המין היו כל חכמי העכו"ם ודיקיהם כמו ארסט"ו ואפלטון וסוקרא"ט אבל לא

א שה"ש רבה פ"ב סי' י' ופ"ח סי' ב:

ובחורב פרקו כו' ולא הוזכר חורב במפורש אלא גבי פריקה דכתיב ויתנצלו וגו' מהר חורב על כוונה זו דהפריקה מב' כתרים שהם כהונה ומלכות יהיה בחורב דהיינו בשעת חורבן שלא יתקיים וביום פקדי וגו' כמ"ש לעיל וכפל במלאכי חבלה ק"כ רבוא ע"ש שבשני חורבנות יפרקו מישראל הכהונה והמלכות בכל חורבן ס' רבוא ואמר וכולן זכה משה ר"ל דשני כתרים אלו שהם כהונה ומלכות ודאי דתלוים בכתר תורה שאין לך גדול ממשה בתורה שנקראת על שמו ולכך זכה למלכות שהיה מלך וזכה לכהונה בז' ימי מלואים כמפורש במסכת זבחים וזה שנסמך ומשה יקח את האהל דהיינו האהל של תורה ולכך זכה גם לב' כתרים האחרים ולא פירקום ממנו ואמר גם כשנפרקו מישראל אלו ב' כתרים בשעת החורבן עתיד הקב"ה להחזירן להם ולא יפרקו מהן לעולם שנאמר ופדויי ה' וגו' דהיינו בגאולה העתידה שתהיה ע"י הקב"ה ולא ע"י מלאך כמו שהיה גאולת עוה"ז שנאמר בהם ומלאך פניו הושיעם אז שמחה שעל ראשם דהיינו ב' הכתרים יהיו לעולם ועד: מי גילה לבני רז זה שמה"ש כו'. דזהו דבר סודי שהמלאך כולו רוחני ואין לו דעת אחרת כ"א לעשות רצונו יתברך ב"ה והוא מוכן כאילו עשה מאח"כ האדם מחובר בגוף ונפש שיש בו גם דעת היצה"ר ואינו מוכן לעשות רצון אביו שבשמים כי היצה"ר מסיתו לרעה אבל ישראל במתן תורה נגלה להם סוד זה להיות להם דעת אחד להיות מוכנים לעשות רצון אביהם שבשמים כמ"ש מי יתן והיה לבבם זה וגו' דהיינו שב' הלבבות שהם ב' יצריך יהיו להם דעת אחד כמלאכים הללו שהם מוכנים לעשות קודם שמיעה וק"ל: דכתיב כתפוח וגו'. סיפא דקרא כתפוח בעצי היער כן דודי וגו' ולפי הענין הקב"ה נמשל לתפוח כת"י וכפרש"י שם וכל דודי הנזכר בשיר השירים כן הוא דקאי אקב"ה ואפשר לפי הדרש דהכא קאי אסיפא דקרא דלעיל דכתיב כן רעיתי בין הבנות דהיינו ישראל בין העובדי כוכבים ועלה שפיר קאי כתפוח בעצי היער כן ישראל בין העובדי כוכבים וקאמר לומר לך מה תפוח

בחורב טענו כדאמרינן בחורב פרקו דכתיב ויתנצלו בני ישראל וגו'. א"ר יוחנן וכולן זכה משה ונטלן דסמיך ליה (שמות לג) ומשה יקח את האהל. אמר ר"ל ועתיד הקב"ה להחזירן לנו שנאמר (ישעיה לה) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה שמחה שמעולם על ראשם. אמר ר' אלעזר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להם מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו דכתיב (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברישא עושי והדר לשמוע: נח שם אמר רב חמא בר חנינא מאי דכתיב (שה"ש ב) כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך [א]מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע. ההוא צדוקי דחזייה לרבא דקא מעיין

ויתנצלו את עדים מהר חורב: ומשה יקח. אותו עדי. ל"א את האהל לשון בהלו נרו (איוב כט) והוא היה קירון עור פניו: עושי דברו לשמוע. מוכנים לעשות קודם שישמעו ולא כדרך שאר עבדים ששומעין תחלה את הדבר לידע אם יכולין לקבל עליהם אם לא לאו: פריו קודם לעליו. כך דרכו וחלוק משאר אילנות חנטת

תוספות

פריו קודם לעליו. הקשה ר"ת שהרי אנו רואים שגדל כשאר אילנות ומפרש דתפוח היינו אתרוג וריח אפך כתפוחים מתרגמינן כריחא דאתרוגא ואתרוג פריו קודם לעליו שדר באילן משנה לשנה ואחרי שנה נושרין עליו של אשתקד ובאין עלין אחרים הוי פריו קודם לאותן עליו אך תימה שמביא קרא דכתפוח בעצי היער (דנאמר על)[דבהאי קרא לא נמשלו ישראל לתפוח אלא] הקב"ה כדאמר כן דודי בין הבנים וה"ל לאתויי טפי קרא דוריח אפך כתפוחים (שיר ז):

עיון יעקב

שלא יהיה למעלה הרבה מקטריגים וזה הוא מדה טובה להסיר מקטריגים מלמעלה בשעת החטא: מי גילה לבני רז זה. עיין במהרש"א הטעם דמלאכי השרת אין להם יצה"ר וכשאמרו ישראל נעשה ונשמע נעקר יצה"ר מלבם ועוד כ"ל דה"ט דאמרינן בש"ס תלמוד גדול שמביא לידי מעשה ספי' כי יצר לב האדם רע מנעוריו ועי"כ מתבטל האדם ממעשה ומצות ואם רוצה אדם להנצל מיצה"ר מה יעשה יעסוק בתורה כדאמרינן כי התורה הוא תבלין ליצה"ר לכך אמרינן תלמוד גדול שמביאו לידי מעשה אבל מלאכי השרת שאין להם יצה"ר המעשה עיקר לכך ברישא עושין והדר לשמוע הלכך גם ישראל בשעה שאמרו נעשה ונשמע היה לבם שלם עם הקב"ה ונעקר יצה"ר מלבם לא היו צריכין לשמוע תחלה רק אמרו ברישא נעשה והדר נשמע כמו מלאכי השרת וזה שאמרו לעיל בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע זכו לב' כתרים ספי' כי אם לא היו מקדימין עשייה לשמיעה היה לימוד רק תכלית המעשה כי למוד מביא לידי מעשה לא היו זוכים רק לכתר א' כיון שהכל דבר אחד הוא אבל עכשיו שהקדימו עשייה לשמיעה הם עושין ב' דברים לכך זכו לב' כתרים:

כתפוח בעצי היער מה תפוח הפרי קודם לעלין כך ישראל. וכ"ל הכוונה גם כן לדרך זה כי המשל דומה לנמשל כי בשאר אילנות אם אין עלים המגינים על הפרי לא יתגדל הפרי מפני הדברים המעכבים אותו כמו שהיצה"ר מעכב האדם [מלעשות] מצות אבל תפוח מתגדל קודם לעליו כך נמשלו ישראל בשעה שהקדימו נעשה לנשמע והיו דומין

הרי"ף

הארץ שקטה ומדכתיב שקטה משמע שפחדה פחד בתחלה ואחר כך שקטה. ונרמזה דרשה זו בכתוב הסמוך לו דכתיב בקום למשפט אלהים להושיע כל ענוי ארץ סלה כי חמת אדם תודך וגו'. שהכוונה לומר שקטה בזמן קום למשפט אלהים כשבא הקב"ה להעיד בישראל להושיע כל ענוי ארץ שקיימו התורה ולהושיעם מכל קטרוג העובדי כוכבים שאמרו יש אב מעיד לבנו. והביא הקב"ה עדים מהעובדי כוכבים עצמם. כי חמת אדם תודך זה נמרוד שהעלה חמה על אברהם האדם הגדול דאמר להפילו בכבשן הוא עצמו הודה והעיד על שקיים אברהם התורה ולא עבד אברהם עכו"ם וזהו חמת אדם תודך על שהודה ולא בוש וגם שארית חמות שהם כ"ג ודריוש ואחשורוש שהעלו חמות על ישראל שארית חמות תחגור שכולם הודו והעידו שקיימו ישראל התורה ובאותו זמן ארץ שקטה מעצבה ומרגזה:

מאי דכתיב כתפוח בעצי היער וכו'. והקשו התוספות שהכתוב מדבר בהקב"ה והיה לו לומר פסוק וריח אפך כתפוחים. ולעד"נ לדקדק מה הוקשה לרבי חמא שאמר מ"ד כתפוח וכו'. ונראה שדקדק מ"ש כתפוח כן דודי שהם שתי דמיונות דהיל"ל כתפוח דודי מאי כתפוח כן דודי ועוד דאמר יגדל אלהים חי על הברים של מעלה כתפוח בעצי היער שהם אילני סרק הא עם עצי מאכל לא והרי מי בשחק יערוך לה' ידמה לו וכתפוח בין עצי מאכל כן האל ית' וכבודו גדול מאד. ומכח קושיות אלו היה אפשר לפרש שאינו מדבר בהקב"ה אלא בשבחן של ישראל כשם שיש לתפוח תוספת שבח על עצי היער כן התשיבני דודי זה הקב"ה בין הבנים שהם ברואי ה' ויש לי שבח עליהם וא"כ יקשה למה נמשלו ישראל לתפוח ותירץ לפי שפריו קודם לעליו כן [ה]קדימו ישראל נעשה לנשמע ובבחינה זו יש לי תוספת שבח על הבנים שהם שרים של עכו"ם כי אומתם לא רצו לקבל התורה אפילו לאחר השמיעה וישראל הקדימו נעשה לנשמע הרי זה הפרש מן הקצה אל הקצה: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע וכו'. יל"ד מאי בשעה שהקדימו שאע"פ שלא יקדימו היו ראוים לב' כתרים א' כנגד השמיעה ואחד כנגד העשייה. וי"ל שאם היו אומרים נשמע ונעשה לא היו ראוים להתעטר בכתרים כי מחויבים היו לעשות רצון קונם לאחר שמוע בקול ה' אלהיהם אבל כשהקדימו נעשה לנשמע שנתדמו למלאכים שהם גבורי כח עושי דברו לשמוע אז המלאכים עטרום לפי שנתדמו להם ויש להם תוספת מעלה על העשייה שהסכימו לעשות אף ע"פ שלא ישמעו וגם על השמיעה ששמעו אח"כ וכשחטאו במעשה העגל אבדו העשייה ואין להם עוד כתר ועטרה על העשייה אבל מ"מ עטרת השמיעה אם ישמעו אין למלאכים ההם להורידה מהם דכיון דעלו לא ירדו לכן הוצרכו מלאכים אחרים לפרוק מהם כתר השמיעה. ובתוס' דרשו שירדו ק"כ רבוא מלאכי חבלה מדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים וכו':

ענף יוסף

נח למה נמשלו ישראל לתפוח כו'. והקשו תוס' דהא בהאי קרא לא ישראל נמשלו לתפוח אלא הקדוש ברוך הוא כדמסיים כן דודי בין הבנים. ועי' בספר נפש החיים מתרץ וז"ל שבאמת אינו קושיא. כי אחר שישראל השיגוהו והמשילוהו ית"ש בדמיון התפוח ודאי הוא מחמת שישראל נמשלים ומתדמים במעשיהם לענין התפוח. וכדרך שאנחנו מתראים לפניו יתברך. כך הוא ית"ש בא לראות אל העולמות על זה הסדרגה והשיעור ממש. לכן שאל באיזה דבר וענין נמשלו ישראל במעשיהם הרצוים לתפוח אשר על ידי זה השיגוהו ית"ש דמיון התפוח עכ"ל:

עץ יוסף

שיש בה ה' ספרים וכך אמר להם אם ישראל מקבלים התורה שיש בה ה' ספרים אתם מתקיימים כו' וכדמפורש בתנחומא ריש פרשה בראשית ובפירוש זה יתורץ מה שהקשו תוס' במסכת ע"ז דף ג' ע"א ד"ה יום הששי ע"ש:

נז ופדויי ה' כו'. דהיינו בגאולה העתידה שתהיה ע"י הקב"ה ולא ע"י מלאך כמי שהיו גאולות עה"ז שנאמר בהם ומלאך פניו הושיעם. אז ושמחת עולם שמחה שמעולם ר"ל מימי קדם דהיינו השני כתרים יהיה על ראשם או כך הכוונה ושמחת הכתרים עולם יהיה על ראשם וזהו שמחה שמעולם על ראשם יהיה: מי גלה לבני רז זה כו'. מדקדקים העולם מה גלוי רז יש פה ותירץ בספר אור חכמים וז"ל משום דכ"מ בין הקדימות נעשה לנשמע או איפכא בהקדם נעשה הוה שאינו מצוה אבל בהקדם נשמע הוה מצוה ועושה ותוס' כתבו במסכת ע"ז מצוה ועושה עדיף שבדבר מצוה יצרו תקפו ומסיתו לעבור. לפ"ז לאו שפיר עבדו ישראל שהקדימו נעשה דאדרבה טפי היה להם להקדים נשמע לקבל שכר טפי וזאת דוקא בבני אדם אבל בהמלאכים דאין להם יצה"ר ודאי אין מצוה ועושה עדיף. ואמרינן שם כששמעו ישראל עשרת הדברות נעקר יצה"ר מהם א"כ הקדימו

גאון יעקב

כן האומה הישראלית אשר כל עיקר התקרבם אל ה' הוא בחלק המעשה והוא קיום חקים ומשפטים. ולזאת היה מהתחכמות האומה עם ד' בעת קבלת התורה אחר כי עינם ראו וידעו כי מלאכי צבאות ידודון ידודון מתעסקים ותשוקתם לתת להם התורה כדרשת חז"ל תנה הודך על השמים. והדין עמם כי להם חלק ונחלה בתורה מטעם דינא דבר מצרא והם יותר קרבים לקדושת התורה ועם ה' בארץ ראו גם תמהו על נצא מרום כי מה להם חלק המעשה בפועל. האם כבוד אב יש בהם. או יתר מצות המעשיות. וכי מזוזה ומעקה לכל יפול א' מהם נצרכים להם. הבין האומה הישראלית שכל עיקר חפצם לחלק העיון התורה והשגות הסודות והכוונות הפנימיות אשר בכל מצוה ומצוה. זאת רוצים להשיג. והוא החלק הנופל על זה לשון נשמע. שהוא ההשכלה וההבנה. ע"כ תפשו נעשה קודם לנשמע רצונם אנחנו שייכים יותר לקדושת התורה מאד כי אתנו חלק הנעשה שייך בנו. וזה חלק הנעשה הוא קיים מצוה בפועל שייך אצלינו כולם שווים כקטן כגדול. האיש הכפרי עם בעל עיון השכל. ואח"כ נשמע אשר גם יחידי סגולה מאתנו וכי השכל יגיעו ברעיונם כל סודי רזי התורה הגם כי מעט המה בני עלי' היקרים א' בעיר כו'. וכן הוא האמת ובזה נצחו התחתונים לעליונים. ועי"ז כשהקדימו ישראל כך עבור זה הכונה נגלה המלאכים אשר גם הם מתחדלים להגעת התורה יצאה ב"ק ואמר מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין. ר"ל מתעסקים ומעפלים

בשמעתא ויתבא אצבעתא דידיה תותי כרעייה וקא מייץ בהו וקא מבען[א] אצבעתיה דמא א"ל [א]עמא (פחוזא) [פזיזא] דקדמיתו (פומא לאודניה) [פומייכו לאודנייכו] אכתי בפחזותייכו קיימיתו ברישא איבעי לכו למשמע אי מציתו קבליתו ואי לא לא קבליתו. א"ל אנן [שם ע"ב] דסגינן בשלמותא כתיב בן (משלי יא) תומת ישרים תנחם. הנך אינשי דסגן בעלילותא[ג] כתיב בהו (שם) וסלף בוגדים ישדם:

נט שם אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב (שה"ש ד) לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך בתחלה באחת מעיניך לכשתעשי בשתי עיניך. [ב]אמר עולא עלובה כלה מזנה מתוך חופתה. אמר רב מרי ברה דבת שמואל [ג]מאי קרא (שם א) עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו אמר [ד]רב ועדיין חביבותא היא גבן דכתיב נתן ולא כתיב הסריח:

ס שם תנו רבנן [ה]הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר

רש"י

פירותיו קודם לעליו: **אצבעתא** דידיה. אצבעות ידיו: וקא מייץ להו. היה ממעכן ברגליו ואינו מבין מתוך טרדא: **עמא** פזיזא. נמהר: דקדמיתו פומייכו לאודנייכו. קודם ששמעתם אותה היאך היא קשה ואם תוכלו לעמוד בה קבלתם עליכם לקיימה: דסגינן בשלמותא. התהלכנו עמו בתום לב כדרך העושים מאהבה וסמכנו עליו שלא יטעננו בדבר שלא נוכל לעמוד בה: בתחלה. בקבלה שקבלתם אחת היא אצליכם ולבסוף כשקיימתם שתים יש: לבבתני. קרבתני: **עלובה**. חצופה דעולבנא לישנא דחוצפא [היא] והכי אמרי' במסכת גיטין [פרק השולח]: **מזנה** בתוך חופתה. כישראל כשעמדו בסיני עשו העגל: **במסיבו**. בחופתו: נתן. עזב ריחו הטוב לאחרים: **ועדיין** חביבותא היא גבן דכתיב. אע"פ שהמקרא מספר בגנותינו הראה [לנו לשון] (בד"ו גנות בלשון) חבה מדלא כתיב הסריח: **הנעלבים** ואינן עולבים. אחרים באים עליהם בחוצפה ולא הם על אחרים: **עושים** מאהבת. המקום: **ושמחים** ביסורין. על עליבה

תוספות

דכתיב נתן ולא [כתיב] הסריח. לא היה לו לכתוב לשון מגונה אלא [כלומר] לא כתב ולא ערב [נ"א עזב] ריחו דהוה משמע הסריח אלא כתב נתן לשון חביבות:

מהרש"א

זה פריו וכו' מדמה המעשה לפרי והשמיעה לעלין כי המעשה עיקר כמ"ש ולא התלמוד עיקר אלא המעשה וק"ל: **תומת** ישרים וגו'. עיין פרש"י ועי"ל ע"ד בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו והבא לטהר מסייעין אותו[א] והיינו תומת ישרים שרוצים לילך בדרך ישר גם כי קשה עליהם לעשות תנחם לסייעם מן השמים ותהפך סלף בוגדים לילך דרך סלוף ואינו ישר ישדם דהבא ליטמא פותחין לו וק"ל: [בתחלה בא' מעיניך כו'. לפי שיש לאדם ב' ראיות דהיינו א' ראיה השכלית והב' ראיה החושית וכן הב' עינים שאמר כאן שאמר לבבתני שהיה לבך שלם עמי שאמרת נעשה ונשמע ועדיין לא עשית ואין כאן רק א' שהוא בראיה השכלית ולכשתקיים ותעשי יהיה לבך שלם עמי בב' עיניך דהיינו גם בראיה החושית שנופל בו העשיה ממש וק"ל: עלובה כלה כו' ות"ר הנעלבין כו'. מפורש בפ' השולח]:

הרי"ף

ארשב"נ א"ר יונתן מ"ד לבבתני אחותי כלה וכו'. פרש"י בתחלה בקבלה שקבלתם אחת היא אצליכם ולבסוף כשקיימתם שתים יש וצריך לבאר מה הוקשה לו בפ' שאמר מ"ד לבבתני ואיך הוא מיישב א"כ הקושיא שנתקשה בו. ועוד נבאר שכיון שמ"ש באחת מעיניך הוא מדבר בתחלה על הקבלה היכן מפורש השתים שלבסוף כשמקיימים ועוד נבאר סמיכות דברי עולא לדבריו של רשב"נ. ועוד מ"ש רב מרי מאי קרא כי לדבר זה שאמר עלובה כלה שזינתה בחופתה אינו צריך ראיה מהמקרא כי דבר נראה לעינים הוא וגם יתבאר מ"ש רב עדיין חביבותא היא גבן מה ענינו ומה בא ללמדנו. ונלע"ד שהוקשה לרשב"נ מאי דכתיב לבבתני אחותי כלה וחזר לומר לבבתני פעם שנית ומספיק לומר לבבתני אחותי כלה באחת מעיניך. ועוד קשה דכאן הוא אומר לבבתני באחת מעיניך ואח"כ הוא אומר הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבוני הרי שתי עינים לזה אמר בתחלה באחת מעיניך ולכשתעשי בשתי עיניך. והענין הוא שישראל כשעמדו לקבל התורה אמרו נעשה ונשמע שיש שם קבלה ועשייה ועל זה אמר לבבתני שהם שתי לבבות לב לשמוע ולב לעשות בשעת מתן תורה שנקראת אחותי כלה וכשעשו את העגל אחר ארבעים יום בטלו נעשה ולא נשאר בידם אלא נשמע ולבבתני נעשו השני לבבות אחד באחת מעיניך שהוא כנגד נשמע כי העין השני שהוא נעשה ביטלוה במעשה העגל ונשאר ענק אחד מהשני כתרים שנתעטרו בסיני. אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. ולבסוף כשישראל מקיימים מעשה המצות וז"ש לכשתעשי בשתי עיניך ולזה אמר יפה את רעיתי כתרצה שדרשו חז"ל כשתרצי לעשות רצון שמים ותהי נאוה כירושלים אז הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבוני השתי עינים דהיינו בשמיעה ובעשייה. ורשב"נ סבר דבשעת מתן תורה שנקראו כלה היה להם שני לבבות לב לשמוע ולב לעשות אבל אח"כ עשו העגל ולא היה להם זולת אחת מעיניך ועתידים לחזור בתשובה ועושים רצון אביהם שבשמים ויהיו להם ב' עינים והיינו דכתיב הסבי עיניך שהם הרהיבוני ותזקוני ועולא סבר דבשעת קבלת התורה היה לבבם למרע דכתיב ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו שמאותה שעה התבוננו בשור של המרכבה ודימו לעבדו ואם כן עלובה כלה והצופה שזינתה בתוך חופתה כך בשעת קבלת התורה שנקראו כלה באותה שעה חטאו וזנו במחשבת מעשה העגל. א"ר מרי מאי קראה נפקא לן דחטאו בשעת קבלת התורה דלא כמ"ש רבי שמואל בר נחמני שבשעת קבלת התורה היתה נקראת כלה נאה וחסודה ואחר כך לסוף ארבעים יום חטאו במעשה העגל אלא מיד בשעת מתן תורה חטאו ונפקא לן מדכתיב עד שהמלך במסיבו במתן תורה נרדי נתן ריחו שחטאו במעשה העגל וכ"ת איך הוא אומר לבבתני אחותי כלה כיון שבהיותם כלה זינתה א"כ אין לה שתי לבבות לזה אמר רב ועדיין חביבותא היא גבן דכתיב נתן ולא כתיב הסריח לפי שאע"פ שבעודה כלה זינתה היה במחשבה ולכך לא כתיב הסריח שהוא במעשה אלא נתן ריחו כמו עזב שחטאו במחשבה כשהתבוננו בפני שור של המרכבה ונרדי של נעשה ונשמע עזב ריחו שחשבו מחשבת רע ולבם לא נכון עמו ומלת נתן משמשת לשון נתינת ריח שאמרו נעשה ונשמע ולשון עזיבה כמו ולא נתן סיחון עבור בארצו שהוא לשון עזיבה שעזב ריחו ונתנו לאחרים כמו שפרש"י וביאור הענין הוא שאותו ריח הטוב של נעשה ונשמע שנתקשרו בשני כתרים סוף דבר נטלם משה כל אותם הכתרים כמו שדרשו חז"ל ומשה יקח את האהל מלשון האהל כדכתיב הן עד ירח ולא יאהיל כלומר כל אותם האורות של העטרות לקחם משה הרי שריחו נתן לאחרים זה משה: ת"ר הנעלבים ואינם עולבים וכו'. פי' שמבזה לחבירו ואח"כ מבזים אותו הוא גרם לעצמו וכן העולב ומבזה לאחר שבזהו מ"מ אינו משובח אבל אותם שבתחלה הם הנעלבים מקבלים דברי בזיון ושותקים ואינם עולבים אח"כ זהו שבח שבחים וכן השומעים חרפתם שאין חברו מכוין

עיון יעקב

דומין לתפוח: **עמא** פחיזא דקדמיתא פומייכו לאודנייכו. עיין ביד יוסף פרשת יתרו מקשה הל"ל אקדמיתו מעשה לאוזן ע"ש פירוש נכון ועוד נ"ל לומר דרמז לן בזה כדאמרינן חרש מעיקרא מתחלת ברייתו אינו שומע ואינו מדבר כי היאך יכול לדבר כיון שלא שמע מעולם איכות הדיבור כי מתחלה צריך לשמוע איכות הדיבור ומשם יכול לדבר כך ישראל הקדימו נעשה לנשמע ה"ל לכתחלה לשמוע ואח"כ לומר נעשה וזה שאמר דקדמיתו פומייכו לאודנייכו והא דהשיבו אנן דסגינן וכו' כלומר אמרו תחלה נעשה ולא שאלו מה כתיב בה משא"כ עכו"ם שאלו תחלה מה כתיב בה כיון שאין לבם שלם וק"ל: מ"ד לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך. פירש"י לבבתני לשון קריבה נראה דהוציא הקרא מפשוטו דה"א לומר דקאי על לבם ממש דהא לבם לא נכון עמו כדכתיב ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו ובלשונם יכזבו לו ולהכי שפיר סמיך עלובה כלה וכו': **לכשתעשי** בשתי עיניך. דכל כלה שעיניה יפין אין כל גופה צריך בדיקה: ועדיין חביבותיה היא גבן דכתיב נתן ולא כתיב הסריח. כי בהסריח אין לה תקנה כי אם להשליך לאבוד אבל אלו יש להם תקנה בתשובה כדאמרינן לא עשו ישראל אותו מעשה אלא כדי להורות תשובה: **הנעלבים** ואינם עולבין שומעין חרפתן וכו'. נראה שהם שני חלוקות זו למעלה מזו עולבין פירוש שנעלב בפני עצמו ולא בפני אחרים וחרפתן פי' בפני אחרים

עין יוסף

הקדימו שפיר נעשה דגם בהם עדיף שאינו מלוה והשתא אתי שפיר בשעה שהקדימו אמר הקב"ה מי גלה רז זה שעתיד להיות נעקר היצה"ר מלבם שאמרו בלשון שמה"ש משתמשין דלמלאכים ראוי להשתמש בזה הלשון כיון דאין להם יצה"ר עכ"ל:

ענף יוסף

ס ת"ר הנעלבים ואינם עולבים כו'. יש לפרש כוונת המאמר ע"פ מה דאי' (בנדרים וברכה ובתנחומא סדר קרח) א"ר מאי דכתיב שמש ירח עמד זבולה וגו' אם אתה עושה

נט מזנה מתוך חופתה. כישראל כשעמדו בסיני עשו העגל (רש"י) ור"ל כשעדיין היו עסוקים בקבלת הלוחות. שהרי משה היה אז בהר לקבל הלוחות והם עשו את העגל: **במסבו** בחופתו. נרדי נתן ריחו וכדעת ר"מ בשה"ש רבה פסוק זה ר"מ אומר עד שהמלך מה"מ הקב"ה במסבו ברקיע (בחופתו שהקב"ה הרכין כל השבעה רקיעים על הר סיני נתנו ישראל ריח רע ואמרו לעגל אלה אלהיך ישראל היא דעתיה דר"מ למימר סירוי נתן ריחו פי' סירוי סרחון ויבאש ת"א וסרי) ובתרגום יונתן סריכו כנירדא ריחא בים לחדא: **אמר** רב ועדיין חביבותא היא גבן. נראה לי שמדכתיב נתן ע"כ תפרשהו נרדי נתן ועזב ריחה הרע היינו שנתכפר להם במעשה המשכן שכמו שנתנו זהב לעגל כך נתנו זהב למשכן כדאי' בש"ר פ' מ"ח ומ"ש ועיין בשה"ש רבה פסוק הנ"ל וזהו שאמר עדיין חביבותא היא גבן ורמז לן חביבותיה במה שאמר נתן:

[א] **מהרש"א** ד"ה תומת והבא לטהר'. (מכות יו"ד ע"ב שבת קד ע"א):

יד יוסף

א כתובות קיב ע"א: ב גיטין לו ע"ב: ג זוהר שמות טז ב' וסדר אחרי סא שה"ש פסוק עד שהמלך: ד בגיטין לו ע"ב איתא רבא: ה יומא כג ע"א גיטין שם:

נאון יעקב

להשיג התורה אשר ע"כ מתחכמים לקדם נעשה לנשמע לעשות עיקר מחלק המעשה והקרא מסייע לכוונת ישראל עושי דברו לשמוע בקול דברו כרישא עושי וסדר לשמוע ר"ל כי זה הוא האמת מחלק המעשה יבאו לחלק העיון. וזה ישוי כח להם יותר ממלאכים: (ר"א אשכנזי מעל"ג מריבת קדש): **אמר** ר' חמא בר חנינא מאי דכתיב כתפוח בעצי היער למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע. המאמר מוקשה מכל צד. א) שאלת רב חמא מאי דכתיב כתפוח. כאלו יש קושי' אחרת זולת הקושי' למה נמשלו. והל"ל כתיב כתפוח בעצי כו' למה נמשלו ישראל לתפוח ב) מה ענין יחס קדימת נעשה לנשמע לפריו קודם לעליו ג) קושית התוספות שהניחו בתימה. איך נמשלו ישראל לתפוח מקרא דכתפוח בעצי היער. הלא הפסוק קאי אקב"ה כדמסיים כן דודי בין הבנים. ואשר סיימו התוס' בקושייתם. דהוה להש"ס להביא דרשתם על מקרא דורית אפיך כתפוחים דזה הכתוב קאי אכנסת ישראל. גם זה אינו מדוקדק דהלא ריח אפיך כתפוחים לא קאי אאילן המוציא פירות רק אתפוחים גופא שיש להם ריח ובתפוחים גופא לא שייך האי דרשה פריו קודם לעליו. אבל הכתוב כתפוח בעצי היער הוא קאי אעץ

המתורגמן. א) גערא̈ננען. ג) אונגלויבען.

(שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו: א"ר יוחנן מאי דכתיב (תהלים סח) ה' יתן אומר המבשרות צבא רב כל דבור ודבור שיצא מפי הגבורה נחלק לשבעים לשונות. תנא דבי רבי ישמעאל (ירמיה כג) וכפטיש יפוצץ סלע [א]מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות אף כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נחלק לשבעים לשונות. אמר רב חננאל בר פפא מאי דכתיב (משלי ח) שמעו כי נגידים אדבר למה נמשלו דברי תורה כנגיד לומר לך מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות אף דברי תורה יש בו להמית ולהחיות היינו דאמר רבא [ב]למיימינים בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא. דבר אחר נגידים כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה קושרים לו שני כתרים. אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב (שה"ש א) צרור המור דודי לי בין שדי ילין אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אף על פי שמיצר ומימר[א] לי דודי בין שדי ילין (שם) אשכול הכופר דודי לי בכרמי

רש"י

הבאה עליהם: צבא רב. כל האומות: מה פטיש. מתחלק הסלע על ידו לכמה ניצוצות: למיימינים. עסוקים בכל כחם וטרודים לדעת סודה כאדם המשתמש ביד ימינו שהיא עיקר: קושרים לו שני כתרים. לדבור שהיה בו ממש ונראה כדכתיב רואים את הקולות (שמות כ): אע"פ שמיצר ומימר לי דודי. בעגל שאמר הורד עדיך: בין שדי ילין. אמר מיד לעשות לו משכן ולמלא שכינתו בין שני הבדים שנראו במקדש ראשון כב' שדים דוחקין

תוספות

מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות. הקשה רבינו שמואל והא קרא משמע דהפטיש מפוצץ את הסלע מדלא כתיב וכפטיש יפוצצנו הסלע וכן אנו רואים שהפטיש מפוצץ סלעים וליכא למיגרס מה סלע מתחלק לכמה ניצוצות דהאי דבור דהיינו תורה נמשלה לפטיש ולא לסלע ובקונטרס פירש [מה פטיש] מתחלק הסלע על ידו ואינו מתישב שהדבור הוא עצמו מתחלק ואינו דמיון גמור ואומר ר"ת דקרא איירי באבן המפוצץ ברזל דאמרינן במדרש [איכה רבה פסוק זכו נזיריה] מעשה באחד שקנה סנפריטון ובא לבדקה נתנה על הסדן והכה עליה בקורנס נחלק הפטיש ונשבר הסדן וסנפריטון לא זז ממקומו הה"ד וכפטיש יפוצץ סלע ואע"ג דלא כתיב יפוצצנו סלע הרבה פסוקים יש כענין זה אבנים שחקו מים [איוב יד] פי' שחקו אותן מים ואתי שפיר דאמר בפ"ק דקדושין [דף ל ע"ב] תני דבי ר' ישמעאל בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש ואם אבן הוא נמוח שנאמר אבנים שחקו מים פירוש שחקו אותן מים ואם ברזל הוא מתפוצץ פי' אם יצה"ר מתחזק עליך כברזל מתפוצץ שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע ואע"ג דהתם מדמה יצה"ר לפטיש וכאן מדמה דברי תורה לפטיש אין לחוש דמקרא אחד יוצא לכמה טעמים:

מהרש"א

נחלק לע' לשונות כו'. שלא ליתן פתחון פה לעובדי כוכבים לעתיד אלו שמענוה בלשונינו קבלנוה ומייתי ליה מקרא דכתיב ה' יתן אומר דהיינו אמירה אחת מבשרת לצבא רב לכל האומות. ותנא דבי ר"י מייתי ליה מקרא דכתיב כפטיש יפוצץ סלע כו' עיין בזה בדברי התוספות פאד"מ והכא ובחידושיו שם: למיימינים סמא דחייא כו'. עיין פרש"י ועניינו למיימינים בה היינו לשמה ולמשמאילים בה היינו שלא לשמה וכי האי גוונא דרשו בפרק בא לו וזאת התורה אשר שם וגו' זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות כו' וכן הוא בפירוש ריטב"א שם: ד"א נגידים כו'. דנגיד מלשון שררה וכתר מלכות הוא ונגידים בלשון רבים מיעוט רוב שנים ועניינו ב' כתרים לכל דבור שמשמעו שני פנים דהיינו הנגלה והנסתר ולכל אחד משני הפנים קשרו לו כתר אחד דהיינו ב' כתרים לנגלה ונסתר וק"ל: אע"פ שמיצר כו'. עיין פרש"י ועי"ל ע"ש בכל צרתם לו צר שהש"י עמנו בכל

א סנהדרין לד ע"א: ב יומא עב ע"ב:

גאון יעקב

עשה פרי ויש בו ב' דברים העלים והפרי גופא ושייך כן דרשה פריו קודם לעליו שמוציא שניהם. אבל שמע ביאור המאמר כי באמת ענין העלין והפרי. הוא מדרגת השלימו' העיון והמעשה וכמו שעיקר העלין הוא תכליתו להוצאת הפרי. ואלולי הפרי העלין לא יעשה לכל מלאכה. כן הלימוד בלתי המעשה. אמרו חז"ל שלומד תורה ואיננו מקיימה מוטב לו שנהפך שלייתו על פניו ואל יצא לאויר העולם. ובעל חכמה חסר המעשה אין כל מאומה בידו כי אם עלה נדף אבל אם הוא בעל מעשה בלי עיון אינו נעדר השלימות ויאכל פרי מגדיו כפי חלק המגיעו. ולזה הדמיון הקדימו ישראל נעשה לנשמע כמדרגת הפרי קודם לעליו. ותפסו חלק המעשה הוא העיקר ופרי הוא השלמות קודם ללימוד' ושהוא נשמע והוא מדרגת העלין. והנה אלו יתב' ג"כ נמצא זה הדמיון פריו קודם לעליו. כי אם בנוהג שבעולם. העובד עבודה לזולתו יקדים בתחלה מעשה העבודה ואח"כ בא תשלום הפרעון. והוא ית' נוהג בהיפך. כי לעולם הוא מקדים מעשה הטובה ושכר הפעולה למעשה העבודה כאמרם ז"ל על פסוק מי הקדימני ואשלם כו' כלום עשית מעקה אם לא נתתי לך בית. כולם לבשת ציצית אם לא נתתי לך בגד וכו'. ולזה הכוונה בא דרשת רב חמא ע"ה לדרוש על פסוק כתפוח בעצי כו' ושרגים מתחלה קושי' אחרת. ובא ושאל. מאי דכתיב כתפוח בעצי כו' ר"ל היאך המשילו האומה את תשוקת הבורא ית' לתפוח בעצי היער. והלא מצאנו שאדרבה הוא ית' המשיל את ישראל לתפוחים כדכתיב וריח אפיך כתפוחים. ואיך

עיון יעקב

אחרים אפ"ה אינם משיבין ושמחים ביסורים הוא מעלה גדולה מכולם דהוא נערא דגופא ועיין בחידושינו דגיטין דף לו מה שכתבנו מזה: **כל** דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה וכו'. נראה דשפיר דומה המשל לנמשל כי כשרוצה לפתות את האבן מכה אותו כדי להשוותו ולהחליקו. ומכה בפטיש עליו כדי שיהא ניצוצית ניתזין ממנו לכאן ולכאן והגוף נשאר חלק ושוה כמו שרוצה כאבן כיד המסתת כך הכא הניצוצית שנחלק לע' לשון וגוף האבן הוא התורה ניתן לישראל שהכל היה בשביל ישראל ליתן להם התורה כדכתיב כל נפלאותיך ומחשבותיך אלינו: **מה** נגיד זה יש בידו להמית ולהחיות אף ד"ת יש בהם להמית ולהחיות. נראה שאמר מתחלה להמית משום להחיות מתחלה לא שייך בנגיד אבל להמית שייך לומר מתחלה שפוסק לאדם מיתה ואח"כ פוסק החיים לכך יצאה נשמתם כדי להראות שיכול להמית ולהחיות לכך אמרינן בש"ס כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצאה נשמתם גם קאמר להמית ולהחיות כי מתוך שלא לשמה בא לשמה דתחלה למודו של אדם סוף שלא לשמה והוא מיתה ואח"כ לשמה והוא סם חיים לכך קאמר תחלה להמית: **כל** דבור ודבור וכו' קושרין לו ב' כתרים. עיין במהרש"א עוד י"ל ב' כתרים הכוונה על הטעמים של הדברות לכך בעשרת הדברות ישנן ב' מיני טעמים טעם למעלה וטעם למטה וכן הן כתרי אותיות ועוד י"ל דלכך קשרו ב' כתרים להראות דאלו ואלו דברי אלהים חיים המטהרים והמטמאין המחייבין והמזכין האוסרין ומתירין כולם זכו לכתר תורה: **אע"פ** שמיצר ומימר לי בין שדי ילין. עי' מ"ש מהרש"א ול"נ ע"ד דאמרינן אף בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וכו' ולהכי אמר בין שדי ילין כדאמרינן

ביעקב

הרי"ף

לבזותו בפניו אלא מבזה אדם לחברו בדבר חרפה שיש בו באדם זה ואינו משיבו נומר לו למה תבזה חברך וכל זה אינו שהוא שותק מחמת יראה שהוא ירא מחברו ולכך אינו משיבו אלא עושה מאהבה של המקום שלא לבזות ברואי ה' וגם הוא שותק שהוא שמח ביסורים ומקבל על עצמו אותו בזיון ועלבון כפרה על עונותיו עליו הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו שהשמש נעלב היה מהירח שאמרה ירח א"א לשני מלכים להשתמש בכתר אחד והיתה רוצה הירח שתאיר תמיד ויגרע אור השמש והקב"ה נתן מעלה ויתרון לשמש למשול ביום ובלילה ויצא השמש בגבורתו להיותו נעלב כן ישיגו מעלה ויתרון האדם הנעלב. וי"מ שומעים חרפתם שזה המתחרפו יש בו אותה החרפה עצמה שהוא מחרפו לזה ואע"פ שהוא שומע מפי האחר חרפתו שיש בעצמו ואפילו הכי אינו משיבו עליו הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו: **אמר** רבי יוחנן מאי דכתיב ה' יתן אומר וכו'. נראה שהוקשה לר' יוחנן מאי יתן אומר המבשרות דהיה לו לומר יתן אומר המבשר או אמרות המבשרות לזה תירץ כל דבור ודבור נחלק לשבעים קולות והשתא אתי שפיר יתן אומר שהוא דבור אחד שנחלק לשבעים קולות ואותם שבעים קולות הם מבשרות לצבא רב שהם שבעים אומות לכל אומה ואומה כפי לשונה וזהו תנא דבי רבי ישמעאל וכפטיש יפוצץ סלע דכתיב ברישא דקרא הלא כה דברי כאש וכפטיש הרי דבר אחד מהקב"ה מתחלק לכמה לשונות: **אמר** רב חננאל מאי דכתיב שמעו כי נגידים וכו'. נראה שהוקשה לו דהיה לו לומר שמעו כי נגיד אדבר או נגידות אדבר או כנגידים אדבר אבל נגידים אדבר אין לו בבנה לזה חזר וחקר למה נמשלו ד"ת לנגיד לומר שדברי תורה יש בהם להמית ולהחיות כי למיימינים שעושים התורה עיקר כיד הימין סמא דחיי וכשם שהנגיד הוא גוזר להמית לאדם אחד ולהחיות לאדם אחר כך דברי תורה גוזרים להמית לאחד ולהחיות לאחד. ואם כן יפה אמר נגידים אדבר שדברי תורה הם שני נגידים. נגיד האחד להמית לאדם והנגיד השני להחיות אותו הרי בדברי תורה פעולת שני נגידים. האחד פקיד על הלומדים עיקר והאחד פקיד על המשמאילים בה שלאדם העושה תורתו עיקר גוזר להחיות ולאדם שעושה תורתו טפילה גוזר להמית ונמצאו דברי תורה הם שני נגידים על בני אדם אחד להמית ואחד להחיות: **ד"א** נגידים אדבר כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה קושרים לו שני כתרים שהיה בו ממש הנראה כדכתיב וכל העם רואים את הקולות והיינו נגידים שנתעטרו בשני כתרים כשני נגידים שכל נגיד יש לו כתר אחד: **אמר** רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב צרור המור וכו'. נ"ל שדקדק בפסוק זה כיון שלמעלה ממנו אמר נרדי נתן ריחו איך הוא אומר צרור המור דודי לי כיון שנתן ועזב ריחו ומה תועלת יש בצרור המור שעזב ריחו שיהיה שמור בין שדי ואם הם דברי כ"י על הקב"ה שהוא דומה לצרור המור קשה מאי צרור המור דקאמר דהיה לו לומר מור דודי לי וע"ק שאמר דודי לי באמצע הענין בין צרור המור ובין שדי וכך היה ראוי לומר דודי לי צרור המור בין שדי ילין. או יאמר צרור המור בין שדי ילין דודי לי ועוד שמלת לי היא מיותרת בלי הבנה ומספיק לומר צרור המור דודי ילין בין שדי לזה דרשו שהם דברי כנסת ישראל להקב"ה בתחלה כשעשו העגל ואמר הקב"ה הורד עדיך ונתרוקנו ישראל אמרה כנסת ישראל להקב"ה אע"פ שבעוד המלך במסיבו נרדי עזב ריחו במעשה העגל ומיצר ומימר דודי לי שהוא הקב"ה היצר לנו להוריד עדיינו מעלינו עם כל זה כיון שלונו לעשות המשכן כדי למלאות שכינתו בין שני בדי הארון כשם ששם דוחקים ובולטים בפרוכת שכנגד הפתח וכיון שהוא יתברך בין שדי ילין גם יכפר לנו עון שעשינו במעשה העגל אשכול הכופר מי שהכל שלו ואנחנו עמו והוא בראנו לכבודו הוא יכפר לנו ויהיה נעשה דודי לי על עון של העגל שבכרמתי כלומר שאספתי להתאוות אלהות הרבה מעין העגל שהוא עין גדי שהעגל הוא מין קטן של השור וקרא גדי כל דבר קטן או

ענף יוסף

דין לבן עמרם וכו' ובכל יום ויום יורים בהם חצים וחניתות ומאירים שנאמר לאור חציך יהלכו ע"ש. נמצא דכך השמש שמורים בה חצים וחניתות עד שתאיר ועכ"ז מצינו בפסוק לשמש שם אהל בהם והיא כחתן וגו'. ישיש כגבור וגו'. וזהו פירוש המאמר הנ"ל השמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ירצה ישיש כגבור לרוץ אורח עם כל היסורים (אור כשלמה): **אע"פ** שמיצר ומימר לי כו'. כתב הגר"א בפירוש על שה"ש פסוק הנך יפה דודי. וז"ל בברכות ק"ש אנו אומרים אהבה רבה אהבתנו כו' חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו. כלומר בימי האבות. וכשהוצאתנו ממצרים ובמתן תורה היה אהבתך רבה עלינו. ואח"כ כשעשו את העגל ואמרת ואכלה אותם אעפ"כ חמלת עלינו וחמלת לנו. כי החמלה הוא אחר הכעס. ואמר גדולה ויתרה חמלת עלינו פי' עוד יותר טובה חמלת עלינו מכשהיה מתחילה שנתת לנו עוד הלוחות השניות וצויתנו לעשות משכן שתהיה שוכן בינינו. מה שלא

היה

המתורגמן, א) ער דריקט אונד פערבישטערט.

רש"י

ובולטין בפרוכת שכנגד הפתח : עין גדי . עון עגל שהוא מין בהמה לשון אחר לשון אלילים העורכים לגד שולחן (ישעי' סה) : שכרמתי . שאספתי להתאוות אלוהות הרבה כדכתיב (שמות לב) אלה אלהיך ישראל : שכורמין עליו . שמאספין עליו את הבגדים והיא דף ארוכה ומנוקבת נקבים הרבה ומניח המוגמר תחתיה והכלים מתגמרים דרך הנקבים : לישנא דמכבש גרסינן : מעביר ראשון . לגן עדן : מור עובר . על שהעבירו : גשם נדבות . גבי מתן תורה כתיב בספר תהלים : י"ב מיל . זו היא מדת מחניהם והיו הקרובים לדבור חוזרים מפחד הקול עד קצה המחנה : מדדין אותם . מסייעין אותם להתקרב מעט מעט שהיו חלשים כאשה המדדה את בנה בתחלת הלוכו : ידודון . משמע הם עצמם ידודון . ידדון . מדדין אחרים :

גמרא

עין גדי מי שהכל שלו מכפר לי על *) עון גדי שכרמתי לי מאי משמע דהאי כרמי לישנא (דמכבש) [דמכניש] הוא אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן כדתנן א כסא של כובס שכורמין עליו את הכלים . ואמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב (שיר ה) לחייו כערוגת הבשם כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא כל העולם כולו בשמים וכיון שמדבור ראשון נתמלא דבור שני להיכן הלך הוציא הקב"ה רוח מאוצרותיו והיה מעביר ראשון ראשון שנאמר (שם) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר ב אל תקרי שושנים אלא ששונים . ואריב"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצאתה נשמתן של ישראל שנאמר (שם) נפשי יצאה בדברו . ומאחר שמדבור ראשון יצאה נשמתן דבור שני היאך קבלו . ג הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם שנאמר (תהלים סח) גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה . ואריב"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה חזרו ישראל לאחוריהם י"ב מיל והיו מלאכי השרת מדדין[א] אותם שנאמר (שם) מלכי צבאות ידודון ידודון אל תקרי ידודון אלא ידדון :

סא שם ואמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מה לילוד אשה בינינו

*) בד"ו הגי' עין גדי

מהרש"א

גלות וז"ש אע"פ שמיצר ומימר לי בגלות בין שדי ילין ועש"ה בצל שדי יתלונן וק"ל : מי שהכל שלו כו' . ויותר נכון גרסת הילקוט איש שהכל שלו ושייך בהקב"ה איש שנאמר בו ה' איש מלחמה וכה"ג קאמרינן בסוטה פ"ב [א] אשכלות איש שהכל בו ואמר מכפר על עון גדי עפרש"י ולפי מה שפירשו בלא תבשל גדי דאף עגל וכבש במשמע שאין גדי אלא לשון ולד רך ממש כו' וכפרש"י בחומש ניחא כפשטיה דעון גדי משמע שפיר עון עגל וק"ל : שכרמתי לי כו' . פרש"י שאספתי להתאוות כו' ולישנא דמכנש גרסינן בט"ן ומדברי הערוך ערך כרש נראה דגרס לישנא דמכבש הוא בב' מלשון כבישה הוא שכובשין הבגדים עליו כדי שיהיו מקופל ומשים עליו מכבדות מלמעלה וק"ל : לחייו כערוגת וגו' כל דבור ודבור שילא כו' . לחייו מלשון לוחות דהיינו כל דבור ודבור שבלוחות שילא כו' וענין הבשמים להשיב נפשם כי היו חלשים מחרדת הקולות : ואמר והיה מעביר ראשון . פרש"י לג"ע עכ"ל דג"ע ודאי מחזיק את כל הבשמים מכל דבור ודבור שהעולם אינו רק א' מס' בג"ע כדאמרינן במס' תענית [ב] : ואמר אל תקרי שושנים אלא ששונים כו' . נראה לפי דרש הזה הוא מלשון שינוי דהיינו ששינה בכל דבור ודבור להוציא רוח להעביר המור ובפ' ב"מ[ג] דרשוהו בע"א ע"ש וק"ל : יצתה נשמתן כו' . ריב"ל דהוא מרא דהאי דרשות לכאורה הוא סותר דבריו שאמר לקמן שחזרו לאחוריהן י"ב מיל אבל לא מתו ולעיל נמי אמר שנתמלא עולם כולו בשמים כדי להשיב נפשם כדאי' במדרשות משמע דלא מתו וי"ל דכתות כתות היו לפי הטבע יש מהן דמחרדת הקולות נעשו חלשים ולא מתו לאותן הועילו הבשמים ויש מהן יותר חלושים בטבע עד שמתו ויש מהן שחזרו לאחוריהן : דבור שני היאך קבלו כו' . וה"ה דהמ"ל היאך חיו אח"כ אלא דרבותא אשמעינן דעשרה פעמים מתו ושוב חיו דהיינו בין כל דבור ודבור ומייתי ליה מדכתיב גשם נדבות בלשון רבים ולעיל מיניה כתיב ארץ רעשה וגו' דהיינו שע"י זה מתו ואתה גשם נדבות תניף וגו' להחיותם וקרי לטל גשם נדבות שהוא בא בנדבה לעולם שהטל אינו נעצר משא"כ הגשם לא בא אלא בזכות וק"ל : ידודון ידודון אל תקרי כו' . מכפל ידודון דרש לה דהראשון כמשמעו הם עצמם המלאכים ידודון והשני ידדון את האחרים שחזרו לאחור וק"ל : מה לילוד אשה כו' . קיצר בדברי הפסוקים ומדרשם במזמור הזה ה' אדונינו מה אדיר וגו' וע"פ שאמרו שיש לתורה נגלה ונסתר באו המלאכים לקטרג בנתינת התורה לישראל ואמרו מה לילוד אשה

הרי"ף

כפירש"י שהאליל נקרא גדי מלשון העורכים לגד שלחן : ואר"י ב"ל מאי דכתיב לחייו כערוגת הבשם וכו' ואמר ר' יהושע ב"ל כל דבור ודבור וכו' . נ"ל שכיון שדרש ר' יהושע ב"ל שיצאה נשמתן של ישראל בדבורו של הקב"ה והחיה אותם בטל לכך היה ממלא הקב"ה העולם בשמים בכל דבור כי הריח הוא דבר שהנשמה נהנית בו וכיון שיצאה נשמתן כשהוריד הטל והחיה אותם עדיין הנשמה חלושה והיא מתחזקת בריח הבשמים ולכך בכל דבור היה ממלא העולם בשמים ודרך רמז י"ל שלכך אמר לחייו כערוגת הבושם שאע"פ שפשוטו מדבר בדבור היוצא מהלחיים אבל מ"מ קשה שהרי אח"כ תולה הדבור בשפתים שאמר שפתותיו שושנים . וע"ק שקודם אמר כערוגת הבושם שכולל כל מיני בשמים ואח"כ הוא מזכיר שושנים בפרט ואת כל זה דקדק באומרו מאי דכתיב לחייו כערוגת הבושם ורמז שכל דבור ודבור שהיתה יוצאה בו נשמתן של ישראל ובא להחיות אותם בטל מלא ג"כ העולם בשמים שתהיה נהנית נשמתן בריח שהנשמה נהנית בו וכיון שהבשמים היו מכל מיני בשמים אל תקרי שושנים מלשון שושן אלא ששונים לומר שבני אדם ששונים הם שפתותיהם נוטפות מאותו מור שנגנז בג"ע מחמת הריח שהעבירו לריח במתן תורה והוליכו לג"ע והוא גנוז שם ואותם שפתותם ששונים בתורה נוטפות מאותו מור עובר שהעבירו הקב"ה לג"ע כאמור וכל זה הוא דרך רמז כי כן הוא בדרש שיר השירים . ומ"ש ר' יהושע בן לוי הוריד טל והחיה אותם נ"ל שנרמז בפסוק גשם נדבות שמדבר במתן תורה וסמיך ליה חיתך ישבו בה הרי שבגשם נדבות שהניף אלהים חיתך ישבו בה שחיו ישראל ונתקיימו במתן תורה וגם יש לנו לומר שכיון שיצאה נשמתן בכל דבור ודבור אע"פ שחזר והחיה אותם נשארו חלשים והיו חוזרים לאחוריהם י"ב מיל שהוא שיעור המחנה של ישראל והיו נרתעים לאחוריהם מפחד הדבור עד סוף המחנה והוצרכו למלאכים שידדו אותם כתינוק המדדה שאין בו כח לילך ברגליו וזו שאמר הכתוב מלכי צבאות ידודון אל תקרי ידודון לפי שאם הוא ידודון הוא כפול שכבר אמר פעם אחת ידודון למה חזר לומר שנית ידודון אלא האחד ידדון שהיו מדדין לישראל ומסייעין אותם להתקרב להר סיני :

אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מ"ה לפני הקב"ה וכו' . נראה לי דבא ריב"ל ליישב מ"ש שהיו המלאכים מדדים לישראל ומסייעים אותם והדבר קשה שמ"ה דברו שטנה שלא תנתן התורה לישראל ואיך עכשיו היו מסייעים אותם לקבל התורה לכך הביא ריב"ל שאף ע"פ שבתחלה קטרגו ואמרו תנה הודך על השמים מ"מ לבסוף

עין יעקב

ביעקב ואל שדי יתן לכם רחמים מי שאמר לעולמו די הוא יאמר לצרותי די כן יאמר לגלותינו המר די שלא לכלותינו : כל דבור ודבור נתמלא כל העולם כולו בשמים . כיון שישראל נמשלו לכלה שמתבשמת בבשמים כך ישראל נתבשמו ע"י הדברות ולכך נתמלא כל העולם כמו שמתחלק הדבור לע' לשון להראות שלכל דבור ודבור יש שכר מיוחד בפני עצמו בלי סיועת חבירו : כל דבור ודבור שילא מפי הקב"ה ילאה נשמתן של ישראל . ע"ד שאמרו אין אדם עומד על ד"ת עד שממית עצמו עליה ועיין בחידושינו ולהראות שכל העובר על א' ממצות המלך חייב מיתה ועיין לעיל פ' במה אשה מצוה קלה צויתיו ועבר עליה וכו' : כל דבור ודובר שילא מפי הקב"ה חזרו ישראל לאחוריהם י"ב מיל . כדאיתא במפרשים דלכ"ע בשבת נתנה תורה היאך יצאו חוץ לתחום ותירצו דענני כבוד היו מקיפין ממילא י"ל לכך דוקא י"ב מיל כנגד מחנה ישראל עוד יש לומר כיון דע"פ אונס יצאו חוץ לתחום והחזירו הוה כאלו הוציאו גוים וכמבואר בא"ח סי' ת"ה סעיף ה' ע"ש :

בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת וכו' אחוז בכסא כבודי וכו' . נראה דשאלת המלאכים היה כך דודאי ידעו שהתורה שייך לישראל כדכתיב דבר אל בני ישראל צו את בני ישראל אלא שידעו שהשתלשלות הכל הוא מלמעלה למטה על דרך זה שהקב"ה מוריד השפע על המלאכים והם מורידים השפע על ישראל כמו שאמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע וכאשר ראו המלאכים שמשה בא למעלה בודאי ברשות הקב"ה בא לכך שאלו מהו לילוד אשה בינינו כי ירידת השפע מלמעלה למטה ראוי להיות על ידינו ולא

ענף יוסף

היה לנו מקדש . וז"ש הכך יפה הייתו מתחלה קודם מעשה העגל הוצאתנו ממצרים וקרבתנו לפני הר סיני . אף נעים פי' אף כשעשיתי את העגל נעים אתה לנו שמחלת לנו ונתת לנו את הלוחות ועוד יותר אף ערשנו רעננה כלומר שגם משכן עשית לנו עכ"ל : מי שהכל שלו מכפר לי כו' . וצריך ביאור דמאי תליא הכפרה דחטא העגל בזה שהכל שלו . י"ל דריב"ל לשיטתו דאמר בפ"ק דע"ז דלא היו ישראל ראויין לאותו מעשה אלא להורות תשובה ופי' בת"א דכיון דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' דמשמע דצדיקים היו . וא"כ ה"ל להקב"ה לעזור להם כנגד יצה"ר כדכתיב צופה רשע לצדיק וגו' ה' לא יעזבנו בידו . וז"ש דמשום שהכל שלו ובידו לעזור אף נגד יצה"ר ולא עזרם כדי להורות תשובה ולכך מכפר לי (בגמ' אברהם) (וע"ע באהבת איתן) . ודרש דרש זה משום דקשה ליה מ"ש עין גדי דנקט מכל ערי גבולי א"י . לכך דריש דאגב אורחי רמז לדרש הנ"ל :

סא אמר ריב"ל בשעה כו' וקשה א' מה איכפת להו למלאכי השרת שיעלה משה רבינו למרום ושיקבל התורה . האם עינם צרה בטובתו של משה . ב' מהו לשון זה שאמרו מה

המתורגמן . א) בעוואָגען . צוריק שפרינגען מאכען .

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה מי שהכל . בסוטה פרק בתרא . (מז ע"א) : [ב] שם סד"ה והיה מעביר . במס' תענית . (יו"ד ע"א גם בפסחים לד ע"א) : [ג] שם ד"ה אל תקרי . ובפ' ב"מ (לעיל ל ע"ב) :

יד יוסף

א כלים פ' כג מ"ד : ב לעיל ל ע"א פסחים קיז ע"א : ג חגיגה יב ע"ב :

חדושי גאונים

אמר ר' יהושע בן לוי בשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו כו' . אמר לו הקב"ה למשה החזר להן תשובה כו' תמוה מאד וכי תעלה על דעתך המלאכים

אהבת איתן

מי שהכל שלו מכפר לי על עון גדי כו' . וצריך ביאור דמאי תליא הכפרה דחטא העגל בזה שהכל שלו וי"ל דריב"ל לשיטתו בפ"ק דע"ז דלא היו ישראל ראוין לאותו

גאון יעקב

אפשר שישובה הוא יתי' באותו הדבר עצמו שהוא מסבת את ישראל . ע"ז השיב רב חמא אל תתמה . כי הלא ראה גם ראה הטעם שנמשלו ישראל לתפוחים או תמצא באותו הדבר עצמו יתן טעם לשבח אלו יתי' ג"כ להמשילו לתפוח . והוא . כי אלהם הטעם משום דפריו קודם לעליו בתפוח . וישראל סקדימו נעשה לנשמע כן אלו יתי' . ג"כ זה הקדימה נמצא תשלום השכר קודם למעשה העבודה . ג"כ כדוגמא פריו קודם לעליו . ע"כ : (הגאון רע"פ ומושקאטו) : אמר שוגה עונש כלה כו' ועדיין מביכותא דלא כתיב הסרית . ביאורו כי ידוע במקום אשר קדושה שורה אין

[א] מהרש"א ד"ה חמדה גנוזה. כמ"ש מנחות (נג ע"א): [ב] שם בא"ד פ' כל כתבי (קיט ע"א): [ג] שם ד"ה מה אנוש. ובפ' אחד ד"מ. (סנהדרין לח ע"ב):

מהרש"א

ביניהו דמקומו בארץ וא"ל הקב"ה לקבל תורה מן השמים לארץ בא וא"ל חמדה גנוזה כו'. היינו נסתר וגנזי התורה והיינו ממה שאמרו מה אדיר שמך בכל הארץ וגו' ליפרע מן הרשעים כמ"ש [א] יבא אדיר הקב"ה ויפרע מאדירים מפרעה וזהו הסבה אשר תנה הודך שהוא סודות התורה על השמים ולא על הארץ שע"כ לא נתנה תורה בדורות הקודמים תתקע"ד דורות קודם שנברא עולם וכ"ו דורות משנברא לפי שאינן ראוים לכך גם עתה לפי שהם ילוד אשה מוטבעים בחומר ואין ראוי להיות להם עסק בנסתרות והיה התשובה ע"ז מפי עוללים ויונקים וגו' ע"פ מ"ש פ' כל כתבי [ב] אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תשב"ר דאינו דומה הבל שיש בו חטא לאין בו חטא ור"ל גם שהגדולים אינן ראויין ליתן להם התורה הנה מפי עוללים וגו' יסדת עוז שהיא התורה שאין בהן הבל של חטא וא"ל עוד לא די שנתינת התורה לישראל היא קיומה של עולם התחתון אלא שהיא קיומה גם של עולם האמצעי כי אראה שמיך וגו' ירח וכוכבים אשר כוננת כי כן יסוד שלהן הוא התורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי וגו' שוב קטרגו המלאכים: מה אנוש כי תזכרנו וגו'. ובפ' אחד ד"מ [ג] אמרו שאמרו מ"ה מה אנוש כי תזכרנו בשעה שבא הקב"ה לברוא את האדם וי"ל דמדכתיב הענין כפל דהיינו זכירה היינו פקידה דרשו דתרתי הוא דמה אנוש כי תזכרנו אמרו מ"ה קודם שנברא האדם ולא נקרא אדם אלא אחר בריאתו כמ"ש ויקרא את שמם אדם ובן אדם כי תפקדנו אמרו מ"ה במתן תורה שהיו ישראל בני אדם וניחא דאמרינן לקמן בשכר שקראוך אדם כו' דלא קראו אותו אלא בבריאת עולם ואמרו ותחסרהו מעט מאלהים היינו לגלות לו נסתר של התורה כמ"ש מ"ט שערי בינה נגלו לו למשה וכבוד והדר תעטרהו היינו שני עטרות וכתרים שנתנו להם בסיני שהם הכהונה והמלכות כמ"ש לעיל ואין ראוין לזה כי הם באים מילוד אשה ואינן מוכנין לקבל נסתר של התורה שהוא דבר רוחני אבל תנה הודך שהוא נסתרי התורה על השמים לפי שהם מוכנים למ"ה לקבל דברים הרוחניים וא"ל הקב"ה חזור להם תשובה וא"ל מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל כו' ר"ל שילאוני בהבל פיהם שהוא כולו רוחני מוכן יותר להשיג דבר רוחני מבן אדם המוטבע בחומר או ר"ל ינלאוני בהבל פיהם שאינו של חטא משא"כ הבל פיהם של בן אדם שהוא בחטא כמ"ש לעיל ואמר לו הקב"ה אחוז בכסא כבודי ר"ל גם שהאדם מוטבע בחומר הגוף כי הוא בשר ודם מ"מ מצד שהוא אחוז בכסא כבודי שנשמות הצדיקים לדורות בצרור החיים תחת כסא הכבוד מוכן הוא לקבל דברים הרוחניים ומושכלים גם דברים נסתרים וזה שפירש שדי זיו שכינתו עליו דהיינו אצילות רוחני לקבל סודות ונסתרות ומעתה בא משה בטענה מאחר שדרך הנסתר של התורה ראוי

רש"י

תתקע"ד דורות. באלפים שנה שקדמה תורה לעולם היו עתידים דורות הללו להבראות שנא' (תהלים קה) דבר צוה לאלף דור וראה הקב"ה שאין העולם מתקיימים בלא תורה כל כך והעבירן ולא בראן ונתנה לכ"ו דורות הרי שחסרו תתקע"ד מאלף: מה אדיר שמך. אדיר הוא הרבה בארץ ואין ראוי לך ליתן הודך שם כי אם על השמים: פירש שדי מזיו. נוטריקון של פרשז: קנאה יש ביניכם. שאתם באים על

אמר להם לקבל התורה בא אמרו לפניו חמדה גנוזה שגנוזה לך (משישת ימי בראשית) תתקע"ד דורות [א]קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (שם) ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים אמר לו הקב"ה למשה החזר להם תשובה אמר לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם אמר ליה אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה שנאמר (איוב כו) מאחז פני כסא פרשז עליו עננו וא"ר (תנחום) [נחום] [ב]מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה (שמות כ) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. אמר להם למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם. שוב מה כתיב בה (שם) לא יהיה לך אלהים אחרים בין עובדי כוכבים אתם שרויים שעובדין [דף פט ע"א] עבודת כוכבים. שוב מה כתיב בה (שם) זכור את יום השבת לקדשו כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות. שוב מה כתיב בה (שם) לא תשא משא ומתן יש ביניכם. שוב מה כתיב בה (שם) כבד את אביך ואת אמך אב ואם יש לכם. שוב מה כתיב בה (שם) לא תרצח לא תנאף לא תגנוב [ג]קנאה יש ביניכם יצה"ר יש ביניכם מיד הודו לו להקב"ה שנאמר (תהלים ח) ה' אדונינו מה אדיר שמך וגו' ואלו תנה הודך על השמים לא כתיב.

יד יוסף

א חגיגה יד ע"א זבחים קטז ע"ב ועי' ב"ר פ"א: ב סוכה ה ע"ב: ג עי' ברש"י בחומש בראשי' א כו וברא"ם שם:

חדושי גאונים

יעכבו ע"י הפס ליתן את התורה ומי בעליונים או בתחתונים שיאמר לו מה תעשה. ועוד התניא בסוכה ר' יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ולא עלה משה למרום והא דכתיב ומשה עלה אל האלהים. היינו למטה

אהבת איתן

מעשה אלא להורות תשובה. ופי' בתו"ח דכיון דכתוב מי יתן והיה לבבם זה להם כו' משמע הצדיקים היוא"כ ה"ל להקב"ה

גאון יעקב

בנסתלק הקדושה תיכף שורה רוח הטומאה. כי סביב רשעים יתהלכון. ולכך טומאת מת אדם חמיר מטומאת נבלת בהמה. כי בהיות נשמת חי בקרבו. אז רב מהקדושה בם ובהסתלקותה נתגברו כח החיצונים ולזאת במת מסריח תיכף כי אין לך סרחון גדול ומזוהם יותר מהסריות הקליפות מקום טינוף ועיפוש ומוליד סרחון. ולזאת אלו לא היה תביעותא גבן. ר"ל שח"ו קדושת שכינתנו נסתלקת מאתנו מכל וכל בעת חורבן הבית היה הקליפות שורה והיה בתוב הסריח כי היה מעלה לסרחון. אבל בהיות רוה"ק שורה על כותל מערבי אין מקום לטומאה לחול בהדיא. (הרי"פ):

אמר ר' יהושע בן לוי בשעה שעלה משה

עיון יעקב

ולא ע"י ב"ו והשיב לקבל תורה בא לכך הוצרך לעלות לקבל תורה מאתי על זה אמרו חמדה גנוזה וכו' וכיון שהיא גנוזה כי כבוד אלהים הסתר דבר א"כ היאך אתה רוצה ליתן לב"ו אתה דייק למה לא על ידינו א"ל הקב"ה אחוז בכסא כבודי מזה יהא מוכח שגם על ידך ראוי לירד מלמעלה למטה והחזיר להם תשובה מה כתיב בה וא"כ אין אתם יכולין לקיים התורה א"כ א"א נמי להיות שליח לאחר דכתיב אתם גם אתם וכו' ולפי שהשיב להם כהוגן לכך כל א' מסר לו דבר א' להורות שהשתלשלות הוא הכל על ידם רק התורה א"א להנתן על ידם כתירוצו של משה וק"ל:

בשעה

הרי"ף

הודו ונתנו למשה מתנות כמו שבא במאמר באורך. ויש לנו לבאר מה זה שקטרגו המלאכים ולומר חמדה גנוזה תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה בא ליתנה לאדם שהרי אלף דור התורה גנוזה קודם לעולם וכך הול"ל חמדה גנוזה אלף דור קודם שנברא העולם שנאמר דבר צוה לאלף דור אתה מבקש ליתנה ועוד קשה שאלפים שנה קדמה לעולם שנאמר ואהיה שעשועים יום יום ולמה לא אמרו חמדה גנוזה אלפים שנה וכו' ועיין בפרש"י מה שפירש. ולעד"נ לפרש שבכלל קטרוגם שקטרגו שלא ליתן התורה לבני אדם אמרו זה הראה שתתקע"ד דורות נימוחו בזמן המבול מפני שלא היו הגונים כמ"ש במ"ר תתקע"ד דורות נימוחו מ"ש דבר צוה לאלף דור עלו במחשבה ונימוחו מהם תתקע"ד דורות וכיון שנגלית חרפתם של בני אדם שנימוחו מפני רשעתם איך אתה רוצה ליתן תורה לבני אדם כי דבר הלמד מענייננם הם שאר בני האדם שגם להם לבב להרע ולחטוא מה אנוש כי תזכרנו כיון שיש במינו שמצא בתטאתם ולז"א הקב"ה למשה חזור להם תשובה לומר ששקול משה כאלף דור כמו שדרשו חז"ל אדם אחד מאלף מצאתי זה משה וכיון ששקול משה כאלף דור הוא עצמו תשובתם על קטרוגם שיש במין האדם שבר פושעים והטאים כי משה ששקול ככולם הוא מכריע לקבל התורה וזהו חזור להם תשובה ומ"מ חשש משה פן ישרפוהו בהבל פיהם להיות התורה שלומדים המלאכים כולה באחדות ושמותיו של הקב"ה כי אין בהבל פיהם שום גשמות כמו בתחתונים ומצד זה ינלאוני א"ל הקב"ה אחוז בכסא כבודי שאדרבה מצד אחיזת התחתונים שהם גשם ויש להם אחיזה גשמית היא תשובתם שאין ראוי ליתן תורה למי שכולם רוחניים כי איך יתקיים ברוחניים גניבה וניאוף ועבודת אלילים וכיבוד אב ואם וזהו ענין שפירש עליו הקב"ה כלומר לגוש התורה

ענף יוסף

לילוד אשה ביניהו. כי היה להם לתמוה על המקום ולומר מה לילוד אשה כאן. או יאמרו מה לילוד אשה עמנו. אבל אמרם ביניהו מה כוונתם. ג' בלשון שאמר הקב"ה חזור להם תשובה יאמר בקיצור השב להם. ואם על כל פנים ירצה לומר מלת תשובה. יאמר השב להם תשובה. ולא חזור להם: ונראה משום דכתיב ומשה עלה אל האלהים. והכוונה כי כשעלה מיד נגש אל האלהים לפנים ממחנות מלאכי השרת. כי הוא היה קרוב אצל השי"ת. ונשארו המלאכים לצד חוץ וזה למשל כי נתעלה מעלתו על מעלתם. וע"כ אמר כי כשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה ביניהו. איך אפשר למי שהוא ילוד אשה שכוללים בזה כל החסרונות שאפשר שיהיה הוא ממצע ומפסיק במדרגתו ביניהו. דהיינו בין גדולתך יתברך לנו. שהוא באמצע ואנו בקצה האחר השיבם יתברך כי היה זה לו כן מצד בואו קבל התורה כי בזה (נשתלם תכלית הבריאה שהיה בעבור ישראל שיקבלו התורה. וכיון שהכל נבראו ואפילו המלאכים לתכלית זה. מפני כך גדולה מעלתו על מעלתכם. אז אמרו אעיקרא דדינא פירכא כי למה ירצה ליתן התורה למי שהוא ב"ו. שהוא כלה ונפסד ומשועבד לנטות אל החומריות. הלא יותר טוב ליתן התורה לעליונים תנה הודך על השמים.

אמר ה' למשה חזור להם תשובה. שלא תבקש שום טענה ושום תשובה אחרת לנצחם. אלא חזור להם פעם אחרת אותה תשובה עצמה שהם אמרו. כי היא היא הנותנת שלהיותך ב"ו ראוי להנתן לך התורה כמ"ש א"כ מה כתוב בתורה כו'. אלא שעכ"ז נתיירא משה שמא יגולא מהם מתוך הבל פיהם. דהיינו שהם רוחניים והיא הבל טהור שאין בו חטא. וכוף סוף הוא בעל חמר מוכן לחטא על כן אמר לו הקב"ה אחוז בכסא כבודי כאשר פירשו המפרשים ז"ל שיביט וישכיל במהות נשמתו היותה אצולה מכסא כבודו יתברך ובזה ודאי יתעלה על מדרגת המלאכים אז נתאזר כח והשיב תורה שאתה נותן כו' באופן שאדרבה מצד החומר אשר באדם הוא זוכה לקבל שכר יותר מהמלאכים אשר אין להם נטיה אל הרע ושלמותם הוא מוטבע בהם (בינה לעתים): תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם. עיין פרש"י וז"ל התוספות חדשים סוף מסכת מכות ומצאתי בהקדמה של בה"ג שכתב התורה נבראת ב' אלפים שנה קודם העולם וכתיב דבר צוה לאלף דור שהוא תתקע"ד דורות קודם העולם ש"מ כל דור ודור הוא שתי שנים וי"ט יום וי"א שעות וכ' שליש וי"ד חלקים וזה הוא דור עכ"ל

נס כן לבן אדם ראוי ליתן לו התורה יותר מליתנה על השמים מלד הנגלה דמה כתיב בה אנכי וגו' ותשובה זו אפשר שהוא מפורש במזמור זה תמשילהו במעשה ידיך כל שתה וגו' כמ"ש ורדו בדגת הים ובעוף השמים ופרט כל מיני ב"ח לונה ואלפים וגו' וא"כ אם לא תתן להם תורה ומלות לא יהיו ראוים לכך כמ"ש (פסחים מט:) ע"ה אסור לאכול בשר אבל מלד הנשמה שבהם שיקבלו תורה ומלות ה' זכו להיות מושלים על כל ואמר מיד הודו המ"ה שראוי ליתן התורה לישראל יותר מליתן הוד וסוד התורה בשמים משום הנגלה דאינו שייך בשמים שנאמר ה' אדונינו וגו' ואילו תנה הודך וכו' ואמר מיד שראו ושמעו מפי הקב"ה שהאדם מוכן גם לקבל סתרי תורה מלד הנשמה והשכל כל אחד מהמקטרגים נעשה לו אוהב לגלות לו דבר מרזי התורה ומייתי ליה שנאמר עלית למרום שבית שבי דהיינו הנגלה שהוא כמו שבי במרום כי אין שם מקומו אלא מלאכים כטענות משה גם לקחת מתנות דהיינו סוד התורה שנתן לו כ"א מהמלאכים ואמר בשכר שקראוך אדם ואין אתה ראוי לקבל סתרי תורה כמ"ש ובן אדם כי תפקדנו וגו' עתה שראו תשובתך הנלחית נתנו לך סתרי תורה במתנה ואמר שגם מלאך המות שהוא עיקר מהמקטרגים נתן לו מתנה ומסר לו דבר שנאמר ויתן את הקטורת וגו' ופרש"י מנא ידע הלא בתורה לא נכתב עכ"ל ואע"ג דמלינו כמה דברים דלא נכתב לווי שלו בתורה ומתוך הספור ידענו אותו שנלטווה משה על כך מהקב"ה הכא מסברא אית לן למימר דלא נלטווה על כך מפי הקב"ה לכפר עליהם בקטורת דהא לעיל מיניה בסמוך כתיב שאמר הש"י הרומו מתוך העדה ואכלה אותם וגו' אלא ודאי דלא ידע אותו משה אלא מפי מלאך המות גופיה במתנה זו וק"ל: בא שטן ואמר רבש"ע תורה כו'. כתבו התוספות וכי לא היה יודע השטן כו' אבל ריב"ל גופיה אמר לעיל דמלאך המות מסר לו דבר כו' דמשמע דידע שמשה קבל התורה במרום ונראה דהוא השטן והוא היצר הרע הגם שהודו כל המלאכים על נתינת התורה אמר אחר שירד משה בא לקטרג ולהסית שיחזרו מלקבלה מפני עומק המושג וקוצר המשיג של בעלי חומר וא"א להם לקיימה למטה וז"ש תורה היכן היא. איזה מקום למטה שתוכל לקבל התורה שהרי ארוכה מארץ מדה וא"ל הקב"ה. נתתיה לארץ. שהוא כלל עולם התחתון: הלך אצל ארץ. דהיינו לשר הממונה על הארץ וכה"ג כתבו התוס' בפ"ק דחולין [א] גבי גינאי נהרא וא"ל תורה היכן היא. שהרי ארוכה מארץ מדה והמועט אינו מחזיק המרובה וא"א להתקיים בה א"ל אלהים הבין דרכה והוא ידע מקומה דהיינו באיזה מקום בעולם התחתון שתוכל להתקבל ולהחזיק אותה ולהתקיים בה וכן הלך אצל ים שהוא שר של ים: תורה היכן היא. שהרי היא רחבה מני ים ואמר ג"כ אין עמדי. מה"ט שאין העולם מחזיק אותה וכן השיב התהום לא בי היא. כי לא תוכל להחזיק אותה ג"כ התהום: הלך אצל אבדון ומות. שהוא שר ממונה על הגיהנם כי שם אפשר שתנתן התורה מלד מקומו שהוא גדול הרבה כמ"ש [ב] העולם א' מס' בגן וגן א' מס' בעדן ועדן א' מס' בגיהנם: ואמרו באזנינו שמענו שמעה. דהיינו שלא קבלנוה אבל שמענוה בנתינתה כמ"ש בפ"ב [ג] דזבחים וישמע יתרו מתן תורה שמע כשנתן הקב"ה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף עולם ועוד סופו וכו': חזר ואמר כו' חפשתיה בכל הארץ.

אמר כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר שנאמר (תהלים סח) עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות ואף מלאך המות מסר לו דבר שנאמר (במדבר יז) ויתן את הקטרת ויכפר על העם ואומר (שם) ויעמוד בין המתים ובין החיים וגו' אי לאו דאמר ליה מנא הוה ידע:

סב שם ואמר ריב"ל בשעה שירד משה מלפני הקדוש ברוך הוא בא שטן ואמר לפניו רבונו של עולם תורה היכן היא. אמר ליה נתתיה לארץ הלך אצל ארץ אמר לה תורה היכן היא אמרה ליה (איוב כח) אלהים הבין דרכה וגו'. הלך אצל ים ואמר ליה אין עמדי. הלך אצל תהום ואמר ליה אין בי שנאמר (שם) תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה. חזר ואמר לפני הקדוש ב"ה רבש"ע חפשתיה

על ידה לידי רציחה: מסר לו. למדו: באדם. בשכר שחרפוך וקראוך אדם נולד מאדמה לשון שפלות: מסר לו סודו. להקטיר מחתת קטורת בשעת מגפה ולעמוד בין המתים ובין החיים: ואי לאו דאמר ליה. מלאך המות: מנא ידע.

תוספות

תורה היכן היא. וא"ת וכי שטן לא היה יודע מתן תורה וי"ל דאמרינן במדרש לפניו ילך דבר שטרדו הקב"ה לשטן בשעת מתן תורה שלא יקטרג לומר אומה שעתידה לחטוא לסוף מ' יום בעגל אתה נותן להם התורה והוא שטן והוא מלאך המות כדאיתא בפ"ק דב"ב (דף טז ע"א) ואמרינן נמי בסנהדרין (דף כו:) תושיה שניתנה בחשאי מפני השטן:

הרי"ף

שמתייהם לתחתונים אז הודו המלאכים ואמרו מה אדיר שמך בכל הארץ ולא אמרו תנה הודך על השמים וזהו לקחת מתנות באדם ומלבד מה שפרש"י ז"ל בשכר שחרפוך וקראוך אדם נולד מאדמה יש לי לומר עם מה שאמרו בספר הזוהר שהשיב משה, מה כתיב בתורה אדם כי ימות באהל וכי יש מיתה ביניכם ולכך הודו ונתנו לו מתנות בטענה זו שנקרא אדם ומתקיים בו אדם כי ימות באהל מה שאין מתקיים בעליונים ואף מלאך המות מסר לו סוד הקטורת להקטיר בשעת מגפה שכן אמר משה לאהרן קח את המחתה ותן קטורת וכפר ויתן את הקטורת ומנין ידע משה זה אלא דאמר ליה. ויש לרמוז מתנה זו של מלאך המות שם בפסוק לקחת מתנות באדם כתיב ואף סוררים לשכון יה אלהים כלומר ואף המלאך הסורר ומקטרג לישראל שהוא מלאך המות למדו דבר לשכון יה אלהים שהוא ענין הקטורת ששוכן שמו יתברך ביניהם ומתרחק מלאך המות כדכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום. ועדיין קשה לי שהביאו ראיה מויתן הקטורת ויכפר שהוא ע"י אהרן ולא ע"י משה ומלינו שמשה לוה לאהרן קח המחתה ותן קטורת וכפר לעם וא"כ מאי היה לו להביא ראיה מדברי משה שאמר לאהרן תן קטורת וכפר. ומנא ידע אי לא דאמר ליה. וע"ק מאי ואומר ויעמוד בין המתים. ועוד שמשה לא אמר לאהרן לעמוד בין החיים והמתים והיאך עשה כן אהרן אם לא אמר לו משה שהרי מ"ה למשה למדו ולא לאהרן. וי"ל למה שהביא ויעמוד לפי שיש לדחות דלמא עשיית הקטרת לא היה מלימוד מלאך המות אלא ממה שלוה הקב"ה להקטיר בכל יום קטורת לסלק הדינים מעל ישראל עשה משה כן להזהיר לאהרן תן קטורת לכך הביא הפסוק ויעמוד בין המתים שאחזו למלאך המות ומנעו מבא בדמים עוד. ומי מסר לו רז זה שמכח הקטורת יעצור כח מלאך המות מנא הוה ידע אי לא דאמר ליה ולקושיא אחרת עדיין לריך עיון היכן נרמז זה בדברי משה:

עיון יעקב

בשעה שירד משה מלפני הקב"ה בא מלאך המות ואמר תורה היכן היא. דקדק לומר בשעה שירד משה דבודאי השכים עם נתינת התורה למשה כמו כל המלאכים רק שהיה סבר שישאר משה למעלה ברקיע עם התורה ולא שירד למטה לכך שאל תורה היכן היא והשיב הקב"ה נתתי' לארץ כוונתו דאין התורה מתקיים אלא במי שמשפיל עלמו עד לארץ לכך הלך אצל ארץ ולא מלא וכן אצל התהום וכן אצל המים משום שכל א' מאלו אחד נמוך מחבירו עד שאמר הקב"ה שנתן למשה שהיה עניו מכל האדם ולכך הראה משה ענותנותו הגדולה בזה ואמר מי אנכי שתתנן תורה ע"י כי לא רצה להחזיק טובה לעלמו שהוא עניו מכל ומדה כנגד מדה נתן לו הקב"ה מתנה שנקראת התורה על שמו שידעו שלכך נקרא על שמו משום שהוא עניו מכל האדם ואין התורה מתקיים אלא על ידו דוקא: שהיה

ואריב"ל בשעה שירד משה מלפני הקב"ה בא שטן ואמר לפניו רבונו של עולם וכו'. יש לדקדק מה זה היה לשטן לשאול שאלה זו כשירד משה ולא בעודו היה במרום כן אמת כי במקום אחר אמרו שניתנה התורה בחשאי מפני השטן ששלחו הקב"ה מהשמים ועוד שהלך אמר הקב"ה נתתיה בארץ דבר שלא היה בה כמו שאמרה הארץ אלהים הבין דרכה וא"כ אמר הקב"ה לך אצל בן עמרם ומתחלה כך שיל"ל נתתיה לבן עמרם. וי"ל שלא מלא ידיו השטן לקטרג בהיותו משה במרום ושני הלוחות בידו כי ידע השטן דרך המלאכים שקטרגו על מתן התורה לבני אדם וא"כ. הודו לו ואמרו מה אדיר שמך בכל הארץ ולא אמרו תנה הודך על השמים 'אבל בשעה שירד משה וישלך מידיו הלוחות וישבר אותם מלא מקום השטן לקטרג ולומר תורה היכן היא שמתוך שברת אותם לבני אדם נשתברו הלוחות ומזלזלה כבוד התורה א"ל הקב"ה נתתיה לארץ שתתקיים 'שהתהוגים יושבי הארץ ואע"פ שנשתברו הלוחות כבר קבלו בארץ התורה וי' הדברות הלך אצל הארץ ואמרה אלהים הבין דרכה כלומר שכשנשתברו הלוחות פרחה הכתב של הלוחות והיו אותיות פורחות למעלה וזהו הבין דרכה שחזרו האותיות אל אלהים בשמים ממעל: **הלך** אצל ים וכו' א"ל לך אצל בן עמרם שכדאי הוא משה שאין בידו תטא שתנתן לו התורה ולכך לוחות השניות היו באהלו של משה שילא לו מחלב אחת

עין יוסף

סב הלך אצל הים. שהוא שר של ים שגם ים ותהום נוגע ביטול התורה כדאי' במדרש ובילקוט אם בחוקתי תלכו חוקים שבהם חקקתי את החול שנאמר אשר שמתי חול גבול לים חק עולם חוקות שבהם חקקתי את התהום ע"ש והשיב הים אין עמדי ותהום השיב אין בי ר"ל שאינו נוגע לי כלל מה שסרחו במקלת שיש הפרש בין שמירת הנמלא להתאוות הטובר ברחם שהדברים שקבלו הומם באם הנך ישמרו חומם באם שאינו חוק. ואילו לא היו המים לא

[א] מהרש"א ד"ה הלך. בפ"ק דחולין (ז ע"א): [ב] שם ד"ה הלך אצל אבדון. כמ"ש (פסחים לד ע"א): [ג] שם ד"ה באזנינו כמ"ש בפ' בתרא דזבחים (קטז ע"א):

יד יוסף

א עי' בתורת חיים סנהדרין ע ע"א ד"ה ולמה נכתבה:

חדושי גאונים

מעשרה. ע"כ נראה לפרש דמשה רבינו הסתכל באדם וראה כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ועלול מאד לחטא כי לפתח חטאת רובץ. ועלה במחשבתו למרום והסתכל במלאכים שאינן חוטאין. אמר תנה הודך על השמים דהיינו וכי לא היה טוב לאדם להמצא בלא יצר הרע כמלאכי מעלה ע"ז השיב מה כתיב בתורה לא תנאף לא תגנוב כלום יצר הרע יש ביניכם. כי אלוליא החטאת לפתח רובץ. לא היינו צריכים למלחמה למשול בו ולכבוש אותו. וזהו כל האדם ללחום מיום הולדו עד יום מותו כנגד יצר הרע. כאמרם אל תאמין בעצמך עד יום מותך כי מדי יום ביומו הוא צופה לאדם להמיתו. ואשרי לאדם אשר הוא גבור כל כך לכבוש את יצרו. ואז נקרא מהלך. באשר שהמלאך שאין בו יצר הרע אינו אלא עומד. ואלולא כי צרכי בני אדם מרובים כי יקבל שכר אם לא יגנוב ולא יונה את עמיתו

אהבת איתן

לעזור להם כנגד יצה"ר כדכתיב צופה רשע לצדיק וגו' ה' לא יעזבנו בידו. וז"ש דמשום שהכל שלו ובידו לעזור אף נגד היצר הרע ולא עזרם כדי להורות תשובה

גאון יעקב

למרום לקבל התורה כו'. מה לילוד אשה בינינו ע"ש כל המאמר והוא מוקשה. האם נעלם מהמלאכים

בכל הארץ ולא מצאתיה. א"ל לך אצל בן עמרם. הלך אצל משה ואמר ליה תורה שנתן לך הקב"ה היכן היא. א"ל וכי מה אני שנתן לי הקב"ה תורה. א"ל הקב"ה למשה משה בדאי[א] אתה. אמר לפניו רבש"ע חמדה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום אני אחזיק טובה לעצמי. אמר ליה הקב"ה למשה הואיל ומיעטת עצמך תקרא על שמך שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי וגו'. [א]ואמר ר' יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום מצאו להקדוש ברוך הוא שהיה קושר *) כתרים לאותיות. א"ל משה אין שלום בעירך אמר לפניו [ב]כלום יש עבד שנותן שלום לרבו. א"ל היה לך לעזרני. מיד אמר ליה (במדבר יד) ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת: סג שם **) אמר [ג]רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב (שמות לב) וירא העם כי בשש משה אל תקרי בשש אלא באו שש. בשעה שעלה משה למרום אמר להם לישראל לסוף ארבעים יום בתחלת שש אני בא. לסוף ארבעים יום בא שטן וערבב את העולם אמר להם משה רבכם היכן הוא אמרו לו עלה למרום. אמר להם באו שש לא השגיחו עליו מת ולא השגיחו עליו. הראה להם דמות מטתו והיינו דקאמרו ליה לאהרן (שם) כי זה משה האיש וגו':

*) בד"א הגי' קשרים. **) נ"ל ואמר.

רש"י

הלא בתורה לא נכתב: בדאי אתה. בתמיה: קושר כתרים. כגון [הנך] דאמרינן בפרק הבונה (דף קד.) תגא דקו"ף לגבי רי"ש וכן שעטנ"ז ג"ץ שצריכים כל אות ג' זיונין כדאמרינן במנחות (דף כט:) ראש הזי"ן נמתח לימין ולשמאל בגגו מעט וכן ראש השי"ן השמאלי וכן כל ראשי ז' אותיות הללו בכל מקום שהם: אין שלום בעירך. אין דרך ליתן שלום במקומך: לעזרני. [לומר] תצלח מלאכתך: מיד. בעלייה אחרת אמר ליה יגדל נא כח ה': בא שטן. הוא יצה"ר המחטיא את האדם הוא העולה ומסטין (והיא מדת הדין) והאומר דהוא מדת הדין אין הגון בעיני: בשעלה משה להר אמר להם לסוף מ' יום אני בא בתוך ו' שעות. הם סבורים שאותו יום שעלה בו מן המנין הוא והוא אמר להם מ' יום שלמים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה נמצא יום ארבעים בי"ז תמוז היה בט"ז בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה דמות ענן וערפל וערבוביא לומר ודאי מת משה שהרי באו כבר ו' ולא בא ואי אפשר לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת וגו': באו שש. שקבע

תוספות

לסוף מ' יום אני בא. פי' בקונטרס דאותו יום שעלה בו אינו מן המנין [והוא היה אומר להם מ' יום שלימים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי ז' בסיון עלה נמצא יום מ' היה בי"ז בתמוז] ואין נראה לר"י בן רבינו מאיר דבהדיא משמע בפ"ק דיומא (דף ד ע"א) דיום עלייה מן המנין דקאמר התם בשלמא לר' עקיבא משכחת ליה דבי"ז בתמוז נשתברו הלוחות [כ"ד דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו ארבעים יום ובי"ז בתמוז נחת] אלמא חשיב יום עלייה ואיכא מ' יום ומ' לילה כשתחשוב לילה שאחר היום ועוד אם לא תחשוב יום עלייה לא ישלמו מ' ימים אחרונים עד אחר יוה"כ ושלמו ביוה"כ שאז א"ל הקב"ה למשה סלחתי כדברך גם מה שפרש"י בפ' כי תשא שבי"ט בתמוז עלה קשה לרבינו יהודה שאז לא תמלא שנשלמו מ' ימים אחרונים ביום הכפורים:

מהרש"א

דהיינו בכלל כל העולם התחתון ולא מצאתי שתוכל להתקבל שם כי המועט אינו מחזיק המרובה: וא"ל לך אצל בן עמרם כו'. קראו בן עמרם במקום הזה שהורה להשטן שנתנה התורה ליד בן מי שהוא אביו כמלאך ה' שאין מלאך המות שולט בו כמ"ש [א] דעמרם מת בעטיו של נחש ומלאך המות לא השגיח בזה והלך אצל משה כאילו לא היה מיוחס לבן עמרם: וא"ל תורה שנתן הקב"ה לך היכן הוא. שא"א לך לקיימה מעומק המושג וקוצר המשיג דילוד אשה אתה: א"ל וכי מה אני שנתן לי הקב"ה כו'. כאילו הודה לדבריו שאין סוד ונסתר של התורה נתנו לו כ"א הנגלה מעט כי הסוד ונסתר התורה עמוק הוא מי ימצאנו בילוד אשה: וא"ל הקב"ה למשה בדאי אתה כו'. שהרי תוכל לקבל גם הנסתר כדאמרינן לעיל שפירש שדי מזיו שכינתו עליו דהיינו על הנשמה האחוזה בכסא כבוד והשיב משה חמדה גנוזה כו'. דהיינו סתרה וגנוזת התורה שאתה משתעשע בכל יום אני אחזיק טובה לעצמי שהרי מלדי שאני ילוד אשה לא הייתי ראוי לכך אי לאו שפרשת מזיו שכינתך עלי וא"ל הקב"ה הואיל ומיעטת עצמך כו'. ולא החזקת טובה לעצמך אלא תלית בי גם אני תולה התורה בך שתקרא על שמך שנאמר זכרו וגו' ודו"ק: שהיה קושר כו'. והם התגין והזיונין כפרש"י והם רומזין לפי הנסתר גם לפי הנגלה כמ"ש בפ' הקומץ[ב]בר"ע שהיה דורש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות ע"ש: וא"ל משה אין כו' כלום יש עבד שנותן כו'. והתוס' הקשו ע"ז [ג] מהא דאמרינן כדי שאילת תלמיד לרב ע"ש ונראה ליישב דשאילת שלום ונתינת שלום תרתי מילי נינהו דשאילת שלום היינו שבעל הבית שואל את האורח הבא אצלו אם היה שלום לו בדרכו וממקום שבא וזהו שייך ג"כ בתלמיד לרב אבל נתינת שלום הוא שהאורח הבא נותן לבעל הבית שלום וזה אינו בתלמיד לרב. וא"ל הקב"ה היה לך לעזרני. כפרש"י וכן מצינו בבועז שאמר לקוצרים ה' עמכם והצדיקים בדיבורם מוסיפין כח וגבורה בפמליא של מעלה וז"ש ועתה שאתה אומר לעזרך בדיבורי הרי יגדל כח ה' כאשר דברת לי לאמר שאומר אני והאי קרא אינו כתוב לגבי מתן תורה אלא בשילוח מרגלים ואפשר דהיה לו לריב"ל קבלה שהאי קרא נאמר אדהכא דאין מוקדם ומאוחר בתורה וכל דברי המאמר לא מצינו לו רמז בקרא אלא דברי קבלה הם ודו"ק: אלא באו שש כו'. דלפי פשוטו מלשון איחור כמו בושש רכבו לא הזכיר הכתוב במה ראו עכובו בו ביום יותר מבכל הימים שעברו וע"כ דרשו במה שא"ל כי ביום ארבעים בבוא שש אני בא ופרש"י דעיקר טעותם שחשבו שאותו יום שעלה מן המנין כו' ע"ש באורך וכן פי' בחומש אבל התוספות כתבו דע"כ דקושטא הוא דאותו יום מן המנין כדקאמרינן פ"ק דיומא [ד] כו' כ"ד דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו מ' יום ובי"ז בתמוז נחית כו' ע"ש ואין

עיון יעקב

שהיה יושב וקושר כתרים. נ"ל מדמדקדק לומר שהיה יושב ר"ל שהיה קשות שצריך להיות בישיבה כדאיתא במגלה ריש פרק הקורא עומד והנך הן הקשות כדאמרינן היה יושב ודורש כתרי אותיות והיה דורש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות ודקדק לומר בשעה שעלה משה למרום משום שכל עליותיו היו בהשכמה והיו לו לומר שפרא טבא למרא לכך אמר אין שלום בעירך מדלא אמר כן והשיבו משה כלום יש עבד שנותן שלום לרבו פי' דאין עבד נותן שלום לרבו בשעה שרואהו עוסק בעסק גדול וחמור כי אין דרך ארץ ליתן שלום לרבו לבטלו מעסקו כדאמרינן בתענית דף כג גבי אבא חלקיה שלא היה רוצה להשיב לו שלום כיון שהיה עוסק במלאכתו ע"ש והשיב לו הקב"ה כיון שידעת שאני עוסק בדברים קשים וחמורים היה לך לעזרני לכך אמר ועתה יגדל נא כח ה' וכו': וירא העם כי בושש משה מאי בשש בא שש כו' הראה להם דמות מטתו. הנה בודאי לא איש אל ויכזב להראות דמות מטתו של משה והוא עדיין חי אלא נראה ע"פ דאיתא במפרשים ומשה עלה אל האלהים אותן מ' יום שהיה למעלה נזדכך ונתפשט ממנו חומר הגשמיות ונשאר רק הרוחני וזה משה עלה אל אלהים שעלה במדרגת אלהים ממש ועיין במדרש ילקוט על פסוק וזאת הברכה אשר בירך משה איש אלהים וזה שהראה להם דמות מטתו שהראה להם חומר שנתפשט ממנו וזה כוונת הפסוק כי זה משה האיש דהיינו חומר הגשמיות שהוא חלק אישות שבו לא ידענו מה היה לו: יקבלו החום באותו האש. וכן בענין זה אי אפשר להבראות העולם אא"כ יקבלו ישראל את התורה אבל אחר שנברא העולם בשביל שקבלו התורה הוא קיים אע"פ שאינם מקיימים התורה [ראוי] ועי' בב"י ריש טור חה"מ:

הרי"ף

של סנפרינון להראות כי בזכותו ניתנה התורה והלוחות שבהם נכתבה התורה היו באהלו של משה: הלך אצל משה. וא"ל התורה שנתן לך הקב"ה היכן היא. ששברת הלוחות א"ל וכי מה אני שנתן לי הקדוש ב"ה תורה כלומר אם נתן התורה הוא לישראל החביבים עליו: א"ל הקב"ה משה בדאי אתה שעיקר התורה נתתיה לך בזכותך והואיל ומיעטת עצמך תקרא על שמך שנאמר זכרו תורת משה עבדי:

א"ל

עץ יוסף

סג מאי דכתיב כו' כי בשש משה. ר"ל למה נקט לשון בשש ולא איחור כלישנא דקרא בכל מקום (יפ"ת): בתחלת שש אני בא. אל יקשה היכא קאמר לבא בתחלת שש דהא תניא לעיל בפירקין משה בהשכמה עלה ובהשכמה

[א] מהרש"א ד"ה וא"ל לך אצל בן עמרם. כמ"ש (שבת נה ע"ב): [ב] שם ד"ה שהיה בפ' הקומץ (כט ע"א): [ג] שם ד"ה וא"ל. והתוס' הקשו ע"ז. (בתוס' שלפנינו לא מצאתי זה רק בתוס' ב"ק ע"ג ע"ב ד"ה כדי וכו' הקשה זה): [ד] שם ד"ה אלא פ"ק דיומא (ד ע"ב):

יד יוסף

א ממות כט ע"ב: ב עי' תוס' ב"ק עג ע"ב ד"ה כדי: ג שמ"ר פמ"א תנחומא סדר כי תשא סי' יט:

חדושי גאונים

ואלולי כי בני אדם היו קרים בטבע כבהמות ואינם מרגישים אם יבושו ויכלמו. ואם לא יחם לבבו בקרבו להתאוות תאוה. מה שכר יש לו אם שמע חרפתו ואינו משיב ואם אינו חמד לא בית רעהו ולא אשת רעהו אם אין לו תאוה. אבל אם צרכי בני אדם מרובים כי רתיים בלבארו ומטופלים בבנים. ובכל זאת לא יגנוב ולא יונה את עמיתו ויהיה כל משאו ומתנו באמונה. חם לבו בקרבו ולא יקום ולא יטור. ולא יתאוה אלא למה שהתירה לו התורה ותהיה יראת ה' על פניו למען אשר לא יחטא אז מעלת אדם צדיק כזה הוא יותר ממעלת המלאך וזהו דקאמר מיד הודו לו

אהבת איתן

ולכך מכפר לי. ועוד יש רמז בזה לתשובה במ"ש שהכל שלו עפמ"ש המפרשים דכיון דכ"ע דיליה יכול למחול על כבודו ולקבל בתשובה לחוטא

גאון יעקב

תשובת משה שאין למלאכים חלק ונחלה בקיום התורה בגשמיות ואם שאלתם היה על השגת הסודות

המתורגמן. א) איין ליגנער.

כאן קושיא דחשיב מ' יום מכ"ד דסיון עד י"ז דתמוז היינו לפי שטעו היו סבורים שבאותו יום שעלה הוא מן המנין כפרש"י אבל לפי האמת לא היה אותו יום שעלה מן המנין כיון דאין לילו עמו ותדע שהרי משה לא ירד עד שבעה עשר בתמוז ומה שהקשו עוד אם לא תחשוב יום עלייה לא ישלמו מ' יום אחרונים עד אחר יו"כ כו' כבר תירצו בזה התוספות ס"פ מרובה [א] הא דכתיב כימים הראשונים היינו כימים לא כלילות דאחרונים היו חסרים לילה אחת ועוד תירצו בזה דהוא שתא עברה לאלול ע"ש באורך וכתבו שם דבסדר עולם איתא כפרש"י וניחא לפרש"י א"ל באו שם ולא השגיחו עליו משום שגם הם היו מסתפקים שמא מ' יום ולילו עמו קאמר משה עד שהראה להם שהוא מת כמ"ש כי זה משה וגו' דזה משמע שהראוהו להם כמ"ש [ב] גבי החודש הזה וגו' כזה ראה וקדש ושאמרו לא ידענו מה היה לו גם שהראהו להם מת היו מסתפקים בקלת דשמא מעשה שטן הוא וק"ל:

סד שם **אמר** ליה ההוא מרבנן לרב כהנא מי שמיע לך מאי הר סיני. א"ל הר שנעשו בו נסים לישראל. הר ניסאי מיבעי ליה. אלא הר שנעשה בו סימן טוב לישראל. הר סימנאי מיבעי ליה. א"ל מ"ט לא שכיחת קמיה דרב פפא ורב הונא בריה דר' יהושע דמעייני באגדתא דרב חסדא (ורבא) [ורבה] בריה דרב הונא דאמרי תרווייהו מאי הר סיני הר שירדה שנאה לעובדי כוכבים עליו והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא ה' שמות יש לו. מדבר צין. שנצטוו ישראל עליו. מדבר קדש. שנתקדשו ישראל עליו. מדבר קדמות שנתנה קדומה עליו. מדבר פארן. [שם ע"ב] שפרו ורבו עליו ישראל. מדבר סיני שירדה שנאה לעובדי כוכבים עליו ומה שמו חורב שמו ופליגא דרבי אבהו דאמר רבי אבהו הר סיני שמו ולמה נקרא הר חורב שירדה חורבה לעובדי כוכבים עליו:

סה שם **משנה** מנין שקושרין לשון של זהורית[א] בראש שעיר המשתלח שנאמר (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים וגו':

גמ' כשנים כשני מיבעי ליה א"ר יצחק אמר הקב"ה לישראל אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות ובאות מששת ימי בראשית ועד עכשיו כשלג

רש"י — לכם: שנאה לעכו"ם. שלא קבלו בו תורה: שפרו ורבו. דכל אחד נתעברה אשתו זכר במצות שובו לכם לאהליכם ולא ידענא היכא רמיזא: כשני מיבעי ליה. דומיא

תוספות

מדבר צין. קשה לר"י דע"כ מדבר צין לאו היינו מדבר פארן דמדבר צין בתחלת דרומה של א"י כדכתיב באלה מסעי והיה לכם פאת נגב מדבר צין ע"י אדום [וכתיב ונסב לכם הגבול מנגב וגו' והיו תוצאותיו מנגב לקדש ברנע וקדש ברנע היינו פארן דכתיב בשילוח מרגלים וישלח אותם משה ממדבר פארן ובספר (יהושע יד) כתיב שאמר כלב בשלוח אותו משה מקדש ברנע לרגל את הארץ וכן באלה הדברים כתיב ונבא עד קדש ברנע ומפרש מיד שליח מרגלים ועוד דכמה מסעות היו ממדבר פארן עד מדבר צין דבסוף בהעלותך כתיב ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן ובאלה מסעי כתיב ויסעו העם מחצרות ויחנו ברתמה א"כ רתמה היינו פארן וחשיב כמה מסעות עד מדבר צין וכן בין פארן לסיני מהלך י"א יום דכתיב אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע א"כ מדבר צין ופארן וסיני לאו הכל אחד] ואור"י דהכל מדבר אחד וגדול היה דע"כ סיני היינו פארן דכתיב הופיע מהר פארן ובפ' שור שנגח ד' וה' [דף לח:] דרשינן מפארן הופיע ממונן לישראל ול"ג וכו' בריש מסכת ע"ז מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן דהוה משמע דפארן היא אומה אחת כמו שעיר אלא גרס מאי בעי בשעיר ומאי בעי בתימן וסיני נמי היינו מדבר צין דכתיב מדבר צין היא קדש וסיני אקרי קדש דכתיב בספר תהלים (כט) קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש משמע דהיינו בשעת מתן תורה ומיהו קשה לר"י דהא מדבר קדמות היא מזרחה של א"י כדכתיב (דברים ב) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וגו' שהיתה במזרחה של ארץ ישראל [דכתיב (שם יד) בעבר הירדן מזרחה שמש] ומדבר צין ופארן הם בדרומה ואיך יתכן דמדבר קדמות היינו מדבר סיני:

מהרש"א — מאי הר סיני א"ל כו'. כדמסיק דס"ל דחורב הוא עיקר שמו שהוא שם הראשון שנקרא בתורה כמ"ש ומשה היה רועה וגו' ויבא אל הר האלהים חורבה ומ"ד דסיני עיקר שמו היינו משום דעל הרוב נקרא כן בשם סיני בכתוב וקאמר ה' שמות יש לו כו' היינו ה' שמות יתירות לו ע"ש התואר ושם השני אי למ"ד חורב הוא שם העצם לו להר וכתבו התוס' בזה דהכל מדבר אחד וגדול היה כו' ומיהו קשה לר"י דהא מדבר קדמות היה מזרחה של ארץ ישראל וכו' ע"ש באורך וע"פ דבריהם נראה דודאי כל התורה לאו במקום א' ממש נתנה דיש בה מצות מסיני ויש מאהל מועד ויש שנשנו בערבות מואב וע"ז כוונה התורה בשמות הללו מדבר צין שנצטוו ישראל עליו הם המצות שנצטוו בסיני ומדבר קדש הן המצות שנצטוו ממקום שנתקדשו ישראל עליו דהיינו מאהל מועד ומדבר קדמות הוא מזרחה של א"י והוא בערבות מואב וכמ"ש התוס' והיינו דקאמר שנתנה קדומה עליו ר"ל התורה הקדומה כבר בסיני נתנה שנית עליו שהיא משנה התורה: ואמר פארן שפרו ורבו כו' כפרש"י דכל א' נתעברה אשתו זכר במצות כו' ולא ידענא היכא רמיזא עכ"ל וי"ל דלהתירם בתשמיש כדאמרינן לעיל ופ"ק דביצה [ג] ה"ל לפרושי כן אלא שבא לבשרם שובו לכם לאהליכם להנאתכם דהיינו בשורה שיולידו זכרים וק"ל: כשנים הללו שסדורות ובאות כו'. היינו לענין רבוי חטא כשיעור שנים ומסתמא

הרי"ף

א"ל ההוא מרבנן מי שמיע לך מאי הר סיני וכו' ופליגא דרבי אבהו דאמר וכו'. וקשה מאי ביניייהו לדרוש הר סיני שמו ולמה נקרא הר חורב שירדה חורבה לעו"כ או לומר הר חורב שמו ולמה נקרא שמו סיני שבו ירדה שנאה ועוד דנימא תרווייהו הר סיני על שירדה שנאה לעו"כ והר חורב על שירדה חורבה לעו"כ דהכי נמי אמרינן ה' שמות יש לו מדבר סיני שנצטוו ישראל עליו מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו נימא נמי ו' שמות הר סיני שירדה שנאה לעו"כ עליו הר חורב שירדה חורבה לעו"כ עליו ונראה דירדה שנאה הוא שנשנאו עו"כ על שלא קבלו התורה וירדה חורבה הוא שנטלו גזר דין ועונש על זה וזהו נחרבו כדכתיב והגוים חרוב יחרבו שדרשו באגדה מחורב נחרבו כלומר נענשו והשתא אי דרשינן הר סיני שנשנאו עו"כ ליכא למידרש שנחרבו דא"כ בכלל חורבה שנחרבו איכא נמי שנאה שנשנאו וקים ליה דדרשה מיניה לקראו חורב ולא סיני לכך נ"ל סיני שמו ולמה נקרא חורב על שנחרבו עליו עו"כ ונענשו וכ"ש שנשנאו ופליגא דרבי יוסי שאמר חורב שמו ולמה נקרא סיני על שנשנאו ולדבריו כיון שהוא אומר נשנאו משמע שנאה היה אבל עונש נחרב לא היה:

כשנים כשני מיבעי ליה א"ר יצחק וכו'. נ"ל שלדברי ר' יצחק אתי שפיר דהיל"ל אם יהיו חטאיכם אדומים כשני כשלג ילבינו כמ"ש א"כ אם יאדימו כתולע. ועם דקדוק שלא אמר שני כי אם שנים מתישב שאינו מדבר על אודם העונות אלא על ריבויין של החטאות שאפילו יהיו מרובים כשנים הללו שסדורות ובאות מו' ימי בראשית דהיינו יהיו חטאות רבות עד אין מספר כיון שהם שגגות כשלג ילבינו שלא ישאר רושם חטא כלל כיון שתליתם עצמכם בי כמו שדרש רבא א"כ שאמרו ישראל אבל מי נלך יאמר ה' ואמר הקב"ה הואיל ותליתם

עין יעקב

למה נקרא שמו סיני שירדה שנאה לעובדי כוכבים. אין הכוונה שעו"כ נשנאים דא"כ היינו חורבה שירדה חורבה לעו"כ אלא ה"פ שירדה שנאה דהיינו שהם שונאים אותנו כדאיתא במדרש בשביל התורה והמצות שאנו מקיימין הם שונאים אותנו יותר מכל האומות וכן פירש"י באיכה א' בפסוק שמעו כי נאנחה אני כי אתה עשית ע"ש: מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח שנאמר וכו'. נראה משום דקשיא ליה דאיך קושרין הלשון הא הוי כמו ניחוש וכתיב כי לא נחש ביעקב לכך קאמר רמז לזה אם יהיו חטאיכם כשנים כי אדום הוא סימן טומאה כדכתיב מדוע אדום ללבושך והלבן הוא

עץ יוסף

ירד. דהתם היינו במתן תורה ואע"ג דבמכילתא שנו שכל עליותיו של משה בהשכמה היה אפשר שכל ירידותיו לא היו כן ולא מקשינן ירידה לעליה אלא בההיא דלך רד ועלית (יפ"ת):

סה כשנים הללו שסדורות כו'. יבואר כי דרכו של הקב"ה שעון הראשון הנה לתת בכף מאזנים מעבירו ושומטו ואינו מניחו בכף מאזנים וממילא כשבות

ענף יוסף

סה כשנים הללו שסדורות ובאות מששת ימי בראשית כו'. הכוונה דאי' בירושלמי רבנן אמרי אם יהיו חטאיו של אדם כפי שניו כשלג ילבינו. ופירש בקרבן עדה דימי האדם נחלקין לג'. ילדות ובחרות וזקנה ובכל חלק מתאוה לדבר אחר דבבחרות מתאוה למשגל.

המתורגמן. א) קארמעזינפארבע.

[א] מדרש"א שם בא"ד ס"פ מרובה (פ"ב ע"א): [ב] שם בא"ד כמ"ש (ר"ה כ ע"א): [ג] שם ד"ה פארן ופ"ק דביצה (ס ע"א):

חדושי גאונים

כי ע"י זה שהאדם נתן לו הבחירה. לבחור במות או בחיים אשרי לצדיק המשכיל הבוחר בחיים חיי נצחית. וע"י למוד התורה נוכל למשול ביצה"ר כדאמרינן אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש והכי אמרינן בקדושין דף ל' אמר הקב"ה לישראל בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו. ואם לתכן אדם לומר לא יברא יצר הרע. ואינו צריך לתורה. אבל הוא שאמרת הקב"ה רצה לזכות את ישראל לפיכך ברא יצה"ר ונתן לנו תורתו והיא כחרב פיפיות ללחום כנגדו ולמשול בו. (מלחמת חובה): (שייך לדף מב ע"א) **אמר** ריב"ל בשעה שירד משה מלפני הקב"ה בא שטן ואמר לפניו רבש"ע תורה היכן היא. אמר לו נתתיה לארץ כו'. כי הוא מסידוע

אהבת איתן

משא"כ בבשר ודם שאינו יכול למחול וז"ש מי שהכל שלו מכפר לי בתשובה וגם הקב"ה היה רצונו להורות כן וכמ"ש: **עוד** י"ל מאי דתלוי כפרת חטא העגל במה שהכל שלו. גם מאי דיש להבין מ"ש רש"י על עון גדי שכרמתי לי על עון העגל שאספתי להתאות אלהות הרבה

גאון יעקב

בפנימיות ורוחניותם א"כ מה השיב להם משה כלום למצרים ירדתם וכו' כלום יש אב בכם. ומה הענין בטענת המלאכים חמדה גנוזה, ומה נילוד אשה כו'. אבל הענין. כי באמת

כשלג ילבינו. דרש רבא מ"ד (ישעיה א) לכו נא ונוכחה יאמר ה' לכו נא בואו נא מיבעי ליה. יאמר ה' אמר ה' מבעי ליה. לע"ל אמר להם הקדוש ב"ה לישראל לכו נא אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם ויאמרו לפניו רבש"ע אצל מי נלך אצל אברהם שאמרת לו (בראשית טו) ידוע תדע ולא בקש רחמים עלינו אצל יצחק שברך את עשו (שם כז) והיה כאשר תריד ולא בקש רחמים עלינו. אצל יעקב שאמרת לו (שם מו) אנכי ארד עמך מצרימה ולא בקש רחמים עלינו אצל מי נלך עכשיו יאמר ה' אמר להם הקב"ה הואיל ותליתם עצמכם בי אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב (ישעיה סג) כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו וגו' לעתיד לבוא אומר לו הקב"ה לאברהם בניך חטאו [לי] אומר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך אמר אימא ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים אפשר דבעי רחמי עלייהו א"ל בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך אמר *) לא בסבי טעמא[א] ולא בדרדקי עצה[ב] א"ל ליצחק בניך חטאו [לי] אמר לפניו רבש"ע בני ולא בניך בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם (שמות ד) בני בכורי עכשיו בני ולא בניך ועוד כמה חטאו כמה שנותיו של אדם שבעים שנה דל עשרים דלא ענשת עלייהו פשו[ג] להו חמשין דל כ"ה דלילוותא פשו להו כ"ה דל תרתי סרי ופלגא לצלויי

*) כד"ו הגי' לא בסבי עצה ולא בדרדקי טעמא :

רש"י

דכשלג דלא כתיב כשלגים : ארד עמך. אעלך גם עלה כאן רמז ד' גליות גם רבויא הוא : יאמר ה'. אתה אמור התוכחה ובך אנו תולין : ימחו. הואיל שחטאו ויתקדש שמך בעולם כשתעשה דין בעוברין על דבריך : קראת להם בני בכורי ישראל. שהיה גלוי לפניך שהם עתידין לומר לפניך בסיני נעשה ונשמע לקבל עולך מאהבה כבנים : דל כ' דלא ענשת. שכן מצינו בדור המדבר שלא ענש הקב"ה אלא מעשרים שנה ומעלה דכתיב (במדבר יד) במדבר הזה יפלו פגריכם וגו' מבן עשרים

מהרש"א

ומסתמא כשנים הסדורות ובאות משנת ימי בראשית דאין לומר כשני שנים דמיעוט רוב שנים דבתרתי חטאים מאי רבותיה הא אמרינן פ"ק דר"ה [א] ראשון ראשון מעביר ולא בעי כשלג ילבינו וק"ל : לכו נא אל אבותיכם ויוכיחו כו'. מבואר ע"פ מ"ש פ"ק דר"ה [ב] ג' כתות הן ליום הדין אחד של צדיקים נחתמים לאלתר לעוה"ב ואחד של רשעים כו' בינונים יורדין כו' בה"א ורב חסד מטה כלפי חסד והשתא הכא בבינונים מיירי וא"ל הקב"ה אבותיכם יוכיחו אתכם על מחלה עונות ועבירות שבידכם כפי הדין בב"ד של מטה ודקדק לומר אבות כי בודאי רחמי אב על הבן והיתה תשובתם אצל מי נלך אצל אברהם שאמרת לו ידוע תדע וגו'. והוא לא בקש לפי רחמים שלך כי לפי מדת טובך ורחמיך ורב חסד מטה כלפי חסד וראשון ראשון אתה מעביר ולא היינו ראוים לעונש כי גר יהיה זרעך לפי מדת טובך שהיה לך להעביר על אותו חטא אחד שאמר במה אדע וגו' כשתעבדו בניו למצרים כדאמרינן פ"ג דנדרים[ג] והוא לא בקש לפי מדת טובך גם עתה מה לנו לילך אליו ואמר שגם יצחק אמר כאשר תריד וגו' וכן יעקב כו' ולא בקשו רחמים להעביר להם ראשון ראשון והוא שמדרך הצדיקים שלא לבקש לילך עמהם בדרך החסד בעוה"ז כדי למרק עונותיהם בעוה"ז ולזכותם בעוה"ב וע"כ עתה בעוה"ב אליך אנו באים לבקש שתעשה עמנו בדין עוה"ב כפי מדת טובך ורחמיך להעביר ראשון ראשון מטה כלפי חסד ואז יאמר להם הקב"ה לפי שתליתם עצמכם בי לפי מדת טובי ורחמים שלי דמטה כלפי חסד הרי אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' גם לפי זה הדרש יהיה כשנים מלשון שנה אלא דהיינו כמו שני שנים דרוב מיעוט שנים והשמועינן אם יהיו חטאיכם כשנים דהיינו ב' חטאים כשלג ילבינו דאני מעביר ראשון ראשון ודו"ק : אתה ה' אבינו גואלנו וגו'. מדכתיב בסיפא דקרא אתה ה' אבינו וגו' משמע ליה כי אתה אבינו דרישא דקרא דלא כתיב ביה ה' כמ"ש בסיפא דקרא לא קאי אקב"ה אלא על יצחק קאי ולא על אברהם ויעקב דהא עליה קאמר לא ידענו ולא יכירנו ומשום שאמר אברהם ימחו על קדושת שמך ויש במשמעות זה שני פנים הא' לטובה והב' לרעה אם לרעה שימחו ח"ו ישראל בקידוש שמך ואם לטובה שימחו עונותיהם בקידוש שמך כמ"ש וכפר על חטאתינו למען שמך וכן יעקב השיב בלשון הזה ימחו על קדוש שמך שיש להסתפק במשמעו אם לטובה ואם לרעה וע"כ אמרו לא בסבי טעמא כו' דאין להכריע בדבריהם לא טעם ולא עצה אם כוונתם לטובת ישראל ואם לרעה ח"ו והיינו דלא ידענו ולא יכירנו כוונתם אם שימחו ישראל חס ושלום ואם שימחו עונותיהם ואמר ליצחק כו' והקדים לומר ליעקב כן מטעם דקאמר משום דהוי ליה צער גידול בנים אפשר דבעי אפושי ברחמי טפי. ואמר בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי וגו' הוא מגומגם דהכבר קודם מתן תורה שהקדימו נעשה לנשמע בתחילת שליחות משה אל פרעה כתיב כה אמר ה' בני בכורי ישראל ובילקוט כל זה אינו עד ועוד כמה חטאו כו' ויש לקיים גרסת כל הספרים דהכי קאמר דעל כן קראם אז במצרים בני בכורי ע"ש העתיד שידע הקב"ה שיקדימו נעשה לנשמע וכדקאמרינן לעיל שע"י זה זכו לב' כתרים דהיינו הכהונה והמלכות שמצינו הכהונה היה מתחלה בבכורות וכן המלכות כדאמרינן בפ' הנושא [ד] מדכתיב ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור : ואמר כמה חטאו כו' דל עשרין כו' ודל כ"ה כו'. לפי שהאדם נברא לכבודו לעבדו בכל שנה ויום ושעה שאפשר וז"ש דל הני שנין דא"א ולא פשו רק י"ב ופלגא והאדם נידון ע"פ הרוב והרי מיעוט שנים בחטא ותכפר להן אם אתה סובל את כולם דהיינו שחטאם בינם לבין המקום מוטב ואם

עין יעקב

הוא סימן טהרה לליבון עונות : לכו נא ונוכחה. אתם בטחתם בי ובוטח בה' חסד יסובבנהו ומטה כלפי חסד : אמר הקב"ה לאברהם בניך חטאו אמר ימחו על קידוש שמך וכן יעקב יצחק אמר כמה שנותיו של אדם. נראה דכל א' עשה כמדתו כמו דמצינו באברהם שלא חס על בנו ישמעאל וגירש אותו וכן יעקב אמר ארור אפם כי עז אבל יצחק היה חס על עשו כי על כל פשעים תכסה אהבה ונכמרו רחמיו עליו אע"פ שהיה רשע. אך מ"מ זה שלא היו אברהם ויעקב מלמדים

הרי"ף

עצמכם בי אם יהיו חטאיכם וגו' ואם יאדימו כתולע שהם עון של מזיד והוא אדום מסימן דם שראוי ליענש עליו אז לא יתלבן כשלג אלא כצמר שהוא למטה מלובן בשלג זדונות נעשות כשגגות. ובפשט הכתוב יאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כערך השנים דהיינו בחור נואף שיצרו אנסו לאפוקי זקן נואף שאין הדעת סובלתו שינאף זקן שבע שנים. ואם יהיו חטאיכם כפי ערך השנים כשלג ילבינו : דרש רבא מאי דכתיב לכו נא ונוכחה. בכסף נבחר נתבאר : ארשב"נ מאי דכתיב כי אתה אבינו וגו' שם נתבאר עיין שם וקצור הענין הוא שאמר

הקב"ה להם לכו אל האבות ויוכיחו אתכם והשיבו אל מי נלך שאמרת ליעקב ואנכי אעלך קודם השעבוד ולא התפלל על בניו שיעלם ולא ישתעבדו ולא התפלל אז תלו בטחונם בה' ואמרו יאמר ה' והקב"ה ירחמם כרוב חסדיו ואמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וע"ז הקשו בפסוק כי אתה אבינו דלא הזכיר ליצחק והרי ראוי לומר דיצחק לא יכירנו שהרי בירך לעשו והכו ועוד קשה כפל כי אתה אבינו וחזר ואמר אתה ה' אבינו לזה דרשו שלעתיד הקב"ה אומר לאברהם וכו' ולא אמר ליצחק לפי שהוא מדת הדין והגבורה ולכך דלג על ההורים מאברהם שהוא רחמן ליעקב שהיה לו צער גידול בנים וכיון דלא מצא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה הפך עצמו אל אמצעי שלהם והשיב כי בניו של הקב"ה נקראים ולא קראם בני בכורי עד שראה שעתידים לקבל התורה ובנגד זה ראוי לאב לרחם על בנים וגם בקש לישראל מכח עקידתו ואמר הא קריבת נפשי קמך ותראה לפניך עקידתי לרצון להם אז אמרו ישראל ליצחק כי אתה אבינו

ענף יוסף

ובזקנה לכבוד וז"ש אם חטא כפי שניו כשלג ילבינו. משא"כ אם בחור רודף אחר הכבוד וזקן מנאף שאינו לפי טבע השנים. וזהו שאמר כאן אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות כו'

עץ יוסף

כשהוא מחצה על מחצה כיון שחסר הראשון יכריעו הזכיות. ועיין מסכת ראש השנה דף יז ע"א בתוס' ד"ה מעביר ראשון כו' ואמר רבא ועון עצמו אינו

נמחק דלאי איכא רובא עונות מחשב בהדייהו ומעתה לפ"ז אם האדם צדיק שרובו זכיות או אפילו בינוני הרי עונותיו המונחים בכף מאזנים מונחים כסדרן

רק

[א] מהרש"א סד"ה כשנים. פ"ק דר"ה (יז ע"א): [ב] שם ד"ה לכו נא. פ"ק דר"ה (טז ע"ב): [ג] שם ד"ה אצל מי נלך. פ"ג דנדרים (לב ע"א): [ד] שם ד"ה אתה בפ' הנושא. (קג ע"ב):

חדושי גאונים

שארבע כיתות הם שאין התור' מתקיימת בהם כלל. א) כת הטפשים הבהמיים כי האדם מיום הולדו טפש כתלב לבו מהבין ומהשכיל מצד החומר הכרוך בו וחלק הארצי שבו אשר עליו שהפלל המשורר ואמר דבקה לעפר נפשי חייני כדבריך לפי שהנפש המשכלת עוברת בעמק עכור והיא דביקה לכח עפרוריות שהוא מסך מבדיל בינו לבין השגת החכמה לפיכך ביקש ואמר חייני כדבריך בעץ חיים התורני להמית ולבטל כח החומרי עד אשר תשאר הנפש המשכלת חיה וקיימא. אך האדם צריך להיות זהיר וזריז ומשיר מיום בואו בימים להרגיל עצמו בעיון החכמה עד אשר יתגבר שכלו

אהבת איתן

כמ"ש אלה אלהיך ישראל. דלענין מאי מזכיר כאן שאיוו לאלהות הרבה. ויובן ע"פ הא דאיתא בסנהדרין (דף סג) רשב"י אומר וכלא כל המשתף ש"ש וד"א נעקר מן העולם שנ' בלתי לה' לבדו אלא מה ת"ל אשר העלוך שאוו לאלהות הרבה. ופי' מהרש"א שם

גאון יעקב

לישראל שהם בעלי גשם ובעלי בקירית להם העבודה לקיום התורה בעצם בכלליה ופרטי'. אבל המלאכים. הם הנקראים משרתיו עושי רצונו. כי להם העבודה לשליחת המקום. ובעצם קיום התורה גם המה ידעו כי אין להם חלק

המתורגמן. א) אלטע לייט האבען קיין געפיהל. ב) יונגע האבען קיין פערשטאנד. ראטה. ג) בלייבט נאך.

שנה ומעלה אשר הלינותם עלי : כי אתה אבינו . כנגד יצחק אמרו . והוא אומר להם הראו כנגד הקב"ה שהוא אביכם : בשלשלאות של ברזל . כדרך שגולים שהרי על פי גזרת גלות ירד לשם : בחבלי אדם . בשביל (חוב) [חיבת] אדם משכתים למצרים בחבלים ולא בשלשלאות : כמרימי עול על לחייהם . כאדם הסובל ומסייע לבהמתו [להרים] עולה *)מעל צוארה בלחיים ובמקלות : ואט אליו אוכיל . הטיתי להם כח להכיל את עבודת הפרך : הרי עלי ברזל . לבדק הבית : לבליא עורב . טבלאות של אמה היו עושים וכן חדין כסכין סביבותיהם ומסמרין חדין בכותל ומחפים בהם גגו של היכל למנוע את העורבים מלישב :

המוציא משאוי למעלה מי' . מעבירו באויר בידו ואינו על כתפו וגבוה מן הארץ[עשרה] קאמר דאי במונח על כתפו מתני' היא והא דתנן הזורק ד' אמות בכותל למעל' מי' כזורק באויר אלמא אין למעלה מי' רשות הרבים דוקא זורק אבל מעביר חייב דיליף מבני קהת במשכן : אשר על המשכן וגו' . בקלעי החצר משתעי : אף מזבח . גבהו י' אמות וסולך לסובבו בקלעים של י' אמות רוחב ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ומה אני מקיים וקומה ה' אמות דקלעים משפת מזבח ולמעלה כך משורש בזבחים שהיו הקלעים ט"ו אמות : מכאן אתה למד . דקס"ד שאפילו שאר הלוים כמי גביהי כמשה : תלתא מלעיל . וכיון דמזבח י' אמות והוא נושא בכתף כדכתיב ולבני קהת לא נתן (עגלות) וגו' והלוים עשר אמות כי מדלו ליה תילתא למעלה מראשיהן או מכתפיו נמצא גבוה מן הארץ קרוב לשליש של י' אמות דהוי טובא טפי מי' טפחים : ואיבעית אימא. לא גביהי לוים ולאו ממזבח גמרינן דשמא לוים לא גביהי אלא ז' אמות ואין משאן דמזבח גבוה מן הארץ אלא ב' או ג' טפחים ומארון גמר לה רבי אלעזר : אשתכח דלמעלה מי' קאי . טובא אפילו אין גובהן של לוים אלא ג' אמות (ברוס) [כמות] הרי י"ח טפחים וארון אינו תלוי למטה מכתפיהן אלא ו' טפחים וב' שלישי טפח אשתכח דגבוה עשרה ויותר :

*) נ"ל על

לבליא עורב . בערוך בערך כל פי' דבמקדש ראשון מפני רוב קדושה שהיתה בו לא היה צריך כליא עורב וליתא דבפ"ק דמ"ק (דף ט.) מוכח בהדיא שהיה במקדש ראשון כליא עורב :

אישתכח דלמעלה מי' הוי קאי . דמכתף אדם עד הארץ שלשה אמות כדאמרינן בתרגום מגלת אסתר פרשנדתא אילטליב על תלת אמין וכן כולהו ראשיהם היו קטועין כו':

רצלויי ומיכל ודבית הכסא פשו להו תרתי סרי ופלגא אם אתה סובל את כולם מוטב ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך ואם תאמר כולהו עלי הא קריבית נפשי קמך פתחו ואמרו (כי) אתה אבינו אומר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי קלסו להקב"ה ומחוי להו יצחק קוב"ה בעינייהו מיד נושאים עיניהם למרום ואומרים (ישעיה סג) אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך . א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל אלא שזכותו גרמה לו דכתיב (הושע יא) בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם ואט אליו אוכיל :

דף צ ע"א ת"ר [א][האומר] הרי עלי ברזל אחרים אומרים לא יפחות מאמה על אמה. למאי חזיא אמר רב יוסף לבליא עורב[א] ואיכא דאמרי אחרים אומרים לא יפחות מבליא עורב וכמה אמר רב יוסף אמה על אמה :

המצניע פרק עשירי

דף צב ע"א **אמר** רבי אלעזר [ב]המוציא משאוי למעלה מעשרה טפחים חייב שכן משא בני קהת ומשא בני קהת מנ"ל דכתיב (במדבר ג) על המשכן ועל המזבח סביב [ג]מקיש מזבח למשכן מה משכן עשר אמות אף מזבח עשר אמות ומשכן גופיה מנלן דכתיב (שמות כו) עשר אמות אורך הקרש וכתיב (שם מ) ויפרוש את האהל על המשכן [ד]ואמר רב משה רבינו פרשו מכאן אתה למד גבהן של לויים עשר אמות וגמירי דכל טונא דמידלי במוטות[ג] תלתא מלעיל ותרי תלתי מלתחת אישתכח דהוה מידלי טובא. ואיבעית אימא מארון דאמר מר [ה]ארון תשעה [ו]וכפרת טפח הרי כאן עשרה וגמירי דכל טונא דמידלי במוטות תלתא מלעיל ותרי תלתי מלרע אישתכח דלמעלה מעשרה הוה [קאי]:

מהרש"א

לאו שיש להם גם חטאים בינם לבין הבריות ולריכים לפייסם הרי פלגא של בינך לבינם עליך ופלגא דבינם ובין הבריות יהיו עלי ואת"ל כולם עלי דהיינו שכולם בינם לבין הבריות הא קריבת כו' ואני אוכל לסבול כולם וע"ז אמרו כו': אתה אבינו . על יצחק שאתה סובל כל חטאים שלנו בזכות שקרבת נפשך ומחוי להו יצחק הקב"ה דאפשר דכל חטאיכם הם ביניכם לבינו יתברך ב"ה מיד כו' ואמרו כי אתה ה' אבינו וגו' לכפר למען שמך וק"ל : בחבלי אדם וגו' . ר"ל בזכותו של יעקב משכו אותו בחבלי אדם דהיינו ע"י יוסף ולא בשלשלאות ובעבותות אהבה של יוסף כמ"ש וישראל אהב את יוסף מכל בניו ומן הראוי שהיה לו ליוסף לבא אל אביו לארץ כנען אבל בשביל גזירת גלות שירדו למצרים אהי להם כמרימי עול וגו' ר"ל כפרה זו החורשת כשבאים ליתן לה מאכל מרימין ומקילין העול מעל צוארה שתוכל לאכול בנקל ולפעמים המאכל רחוק ממנה ומטה לה הנותן ומראה לה האוכל שתלך לשם אל האוכל כן עשה הקב"ה ליעקב שהראה והטה אליו שם האוכל כדי שיבא לשם וכמ"ש וכלכלתי אותך שם כי עוד חמש שנים רעב פן תורש אתה וביתך וגו' וק"ל:

א מנחות קו ע"א : ב לקמן לז ע"א : ג זבחים נט ע"ב : ד נדרים לח ע"א : בכורות מד ע"א : ה סוכה ד ע"ב סנהדרין ז ע"א : ו נדה כו ע"ב :

חדושי גאונים

על טבעו אמנם כת עללים אשר מאנה ידם לעשות ישארו בטבעם מימי נערותם גם כי יזקין לא יסורו ממנו הג שמיו' ונשאר בטבעו בהמי ואיש אדמה ואין לו חלק ונחלה במושכלות לא ידע ולא יבין. ב) הם הסוחרים הפורשים בספינה מעבר לים ומבלין ימיהם בהבל ושנותם בבהלות ה מ ט ר י ד ו ת את בעליהם מלעסוק

אהבת איתן

דודאי האמינו בנמצא אחד ולכך לא נעקרו אלא שאוו לאלהות הרבה ואמרו שאחד הנמצא נתן כח לאלהות וכחות הרבה ועזב ה' את הארץ למנהיגים שינהגו את הארץ אבל לא כוונו לע"ז ע"כ. וז"ש כאן שאמרה כנ"י להקב"ה מי שסכל שלו מכפר לי על עון ה ע ג ל שאספתי ל ה ת א ו ו ת אלהות הרבה. לומר שזהו טענת כנ"י שיכפר לה הקב"ה על אותו עון כי לא כוונה בו לע"ז רק למנהיג בעלמא אבל עדיין האמינה בהקב"ה שסכל שלו והוא אחד

גאון יעקב

ונחלה . ולזאת כששמלאכי' ראו משה עלה למרום . חשבו כי עיקר ביאתו למרום להיות מסרת וסרסור ליקח התורה ממנו ית' וליתן לישראל . ע"ז טענו . כי העבודה של מסרת וסרסור לשם ראוי והם יפה' מלאכים כי אין להם שלימות אחרת רק בשליחות . אבל מה שילוד אשה אשר יש לו שלימות העולם בקיום התורה . איך בא בינינו . והוא נוגע בחלקם . השיב לשם הש"ית . כי לא

הרי"ף

כי אברהם לא ידענו ויצחק מחוי להו אל הקב"ה שהוא אב העיקרי וזה עשה כדי שיתלו ישראל עיניהם להקב"ה גם מפני קנאת אבותינו אברהם ויעקב מיד נשאו עיניהם למרום ואמרו אתה ה' אבינו גואלנו לפי שאם בפעם הזאת הלין טוב ליצחק הלא חייבם בפעם אחרת שאמר ימחו על קדושת שמך וגם אהב את עשו ובירך אותו אבל אתה ה' אבינו גואלנו מעולם ועד העולם :

עיון יעקב

מלמדים זכות על בניהם מכח כבוד הקב"ה זכות זה יעמוד לבניהם שהקב"ה יחוס וירחם עלינו בשביל זכותם וכבודם כדאמרינן בסוף מכות גבי חזקיה מלך יהודה נבזה בעיניו : **ראוי** היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל. נראה דה"ע דכיציאתם בחוזק יד מכור הברזל כן ראוי היה להיות ביאתם וכדאמרינן כגאולה ראשונה כך גאולה אחרונה ה"ה בגלות

עץ יוסף

רק שראשון נחסר לגמרי ולא עלה בכף והתחילו להניח בכף מעון השני והלאה על סדר שני ועליו השלישי כו' ואם הם נשארים כסדר ודאי אינו מהני שרובם עונות שאם היה מהני שרובם עונות א"כ היו לבסוף מניחים גם עון הראשון לבכף והיה הראשון מונח על האחרון והוא הפך הסדר וזהו שאמר אם יהיו חטאתיכם כשנים הללו שסדורות ובאות משנת ימי בראשית א"כ הוה רובו זכיות כשלג ילבינו ; ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך . ור"ל שאמר יצחק להקב"ה בואו נא נעשה חשבון מי הם הגורמים לחטא האדם הלא המה . האחד הוא היצה"ר

ענף יוסף

דהיינו שהחטא הוא לפי השנים של אדם כנ"ל (באר אברהם) : **פלגא** עלי ופלגא עלך . הוא לפי שהנפש הוא חלק אלוה ממעל . והגוף לא יוכל לחטא בלא נפש . שלכן מרכיבין החיגר על הסומא . ודכין שניהם יחדיו לזה אמר פלגא עלך שהחטאים הם משותפים מן הגוף ונפש א"כ ראוי שתסבול אתה חלק הנפש שהיא שלך . ואני אסבול חלק הגוף שהיא מן עולם השפל . (מלא העומר) :

אמר הבונה לבליא עורב . נאה ומתקבל לקדוש ה' מכובד שיעשה מסך ודבר מגין עד שממנו ברוח יברח כל איש מצוק ורשע וטמא לא יקרב הנה כי כן היו עושים מסמרים חדים בגגו של ההיכל הקדוש ובית האלהים למדנו לא ינוחו עליו עורבים ועופות טמאים וכן אמר דוד כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים :

ה מ ת ו ר ג מ ן . א) צוא פערטרייבען דיא ראבען . ג) איין לאסט וועלכער ווירד געטראגען מיט שטאנגען ,

שהחי נושא את עצמו. תימה לר"י למה פטור דאי משום שהחי מקל עצמו והלא אפילו במשא קל יותר חייב ואי משום דשנים שעשאוה פטורין הא הוי זה יכול וזה אינו יכול שאין הנישא יכול לישא עצמו בלא הנושא והנושא יש בו כח לנשאו אפילו היה מת ואומר ר"י דממשכן גמרינן דלא היו נושאים דבר חי שהתחשים והאילים היו הולכים ברגליהם והחלזון מיד היו פוצעים אותו טרם ימות דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליזליל לבעיה:

גזרה שוה לא גמיר. וא"ת וליגמור מר"ע שהוא קבלה מרבו ואומר ר"ת שהיה להם בקבלה מנין גזרה שוה שבכל התורה וזו היתה יתירה על החשבון לפיכך לא קבלה:

דמשרבטי נפשייהו. משמטין כלפי מטה ומכבידים עצמם להשמיט מיד הנושאם: בכפות. בין עוף בין אדם: כמאן דכפיתי דמו. שרוכבין מעוטפין בבגדים רחבים וגם הם עצמם מעונגים מהלג על הארץ: ואמר רבי יוחנן גרסינן: בן בתירא ורבי נתן אמרו דבר אחד. והא אמרת מודה רבי נתן בכפות ואי משום דאוקימנא בסוס המיוחד לעופות משום רבנן אוקימנא דפליגי עליה ולמימר דאלו באדם שניהם מודים לפטור ואי בכפות מודה רבי נתן היכי מיתוקמא דבן בתירא כרבי נתן משום דהחי נושא את עצמו הא בן בתירא מתיר אפילו למכור לפרסיים דכמאן דכפיתי דמו דכל האומות קרי להו כך דסבר דכפות נושא את עצמו: רמות רוחא. גסות הא דלא מסגו בכרעיהו גסות הוא: פרדשבא. סרדיוט:

ואלא הא גמיר ג"ש. וא"כ לא כסתו התורה דהוה ליה כמפורש ומשני ר' יהודה בן בתירא לא גמרה ואין אדם דן גזרה שוה מעצמו: ואלא. לר' יהודה: מהיכן הוה. באיזה חטא מת דכתיב כי בחטאו מת: מויעפילו. ויעפילו לעלות וגו' שלא הרשיע כל כך בחילול שבת:

סו שם **אין** [א]השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה. (חכם דכתיב (משלי כא) עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה. גבור ובעל קומה דאמר רב מרע"ה עשר אמות היתה קומתו שנאמר (שמות מ) ויפרוש את האהל על המשכן. עשיר דכתיב (שם לד) פסל לך משלך): דף צד ע"א [פסקא את החי במטה פטור אף על המטה: לימא מתניתין ר' נתן היא ולא רבנן דתניא] [ב]המוציא בהמה חיה ועוף לרה"ר בין חיין בין שחוטין חייב. רבי נתן אומר על שחוטין חייב ועל חיין פטור. שהחי נושא את עצמו. אמר (רבה) [רבא] אפילו תימא רבנן עד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי נתן אלא בבהמה חיה ועוף דמשרבטי נפשייהו אבל אדם חי דנושא את עצמו אפילו רבנן מודו:

שם **אמר** רבי יוחנן ומודה רבי נתן בכפות א"ל רב אדא בר מתנא לאביי והא הני פרסאי דכמאן דכפיתי דמו ואמר רבי יוחנן בן בתירא ורבי נתן אמרו דבר אחד התם [ג]רמות רוחא הוא דנקיט להו דההוא פרדשבא דרתח מלכא עלויה ורהיט תלתא פרסי בכרעיה:

דף צה ע"ב **גודלת**[א] ופוקסת משום בונה וכי דרך בנין בכך. אין [ד]כדדרש ר"ש בן מנסיא (בראשית ב) ויבן ה' אלהים את הצלע מלמד שקילעה הקב"ה לחוה והביאה אצל אדם שכן בכרכי הים קורין לקליעתא ביניתא:

הזורק פרק אחד עשר

סז דף צו ע"ב **תנו** רבנן מקושש זה צלפחד וכן הוא אומר (במדבר טו) ויהיו בני ישראל במדבר וגו' ולהלן הוא אומר (שם כז) אבינו מת במדבר מה להלן צלפחד אף כאן צלפחד דברי רבי עקיבא אמר ליה רבי יהודה בן בתירא עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין אם כדבריך התורה כסתו ואתה מגלה אותו ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק. [דף צז ע"א] ואלא הא גמר גזירה שוה. [ה]גזירה שוה לא גמיר. אלא מהיכא הוה (ממדבר דויעפילו) [מויעפילו] הוה. כיוצא בדבר אתה אומר (שם יב) ויחר אף ה' בם

א) פלעכטען.

מהרש"א

[חכם גבור ועשיר כו'. מפורש פ' אין בין המודר ופ"ק דנ"ב]:

[אף כאן צלפחד כו'. מפורש פ' יש נוחלין ע"ש]: אלא מהיכא הוה כו'. עיין פרש"י דמשמע ליה לתלמודא דלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש דהיינו בחטא המפורש בקרא ומשני דממעפילין הוה

עיון יעקב

וגלות אחרון בשלשלאות של ברזל בימי טיטוס הרשע וכן בימי נבוכד נצר כדכתיב והוא אסור באזיקים בירמיה מ' כן היה ראוי להיות בגלות ראשון: **אין** השכינה שורה אלא על גבור חכם ועשיר ובעל קומה. עי' בחידושינו דנדרים דף לח:

מקושש זה צלפחד דגמר ג"ש א"ל עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין. אע"ג דכתיב בחטאו מת מ"מ אי אתה צריך להחמיר עליו ותפשת מועט תפשת כדאמרינן מויעפילו היה ואע"ג דאפשר לומר דר"ע ס"ל כמ"ד מקושש לש"ש נתכוון כדאיתא במדרש והובא בתוס' דב"ב דף קיט ע"ב מ"מ מדחזינן דהתורה מכסה ש"מ דלא ניחא לתורה לגלות שעשה עבירה גדולה כזו אע"פ שהיה לשמה: **ויחר** אף ה' בם

עץ יוסף

שאתה יתברך מעיד עליו כי הוא רע שנאמר כי יצר לב האדם רע וגו' וכמאמרם ז"ל בברכות. והסיבה השנית היא מלדי שברכתי את עשו ואמרתי לו והיה כאשר תריד ופרקת וגו' ואי' בב"ר שם שאמר לו אם ראית אחיך פורק עולה של תורה מעליו גזור עליו שמדים א"כ אלו החטאים של ישראל ראוי לחלוק בינינו כי אנחנו שנינו גרמנו לכל החטאים וזהו שאמר פלגא עלי מלדי ופלגא עלך מלך היצה"ר אשר נטעת בנפש האדם:

סו **אין** השכינה שורה. בקביעות. הרא"ש רפ"ד דנדרי'. אבל קשה מנ"ל עיכובא דאע"פ שנמצא במשה רבינו כל אותם התנאים מנין לנו למי שאין בו כל המדות הללו שלא ישרה הקב"ה שכינתו עליו. וי"ל מדכתיב במשה נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' משמע דצריך להיות כמשה ממש ולפי שאלו המעלות הם המעלות הגדולות בעיני הבריות ראוי שלא יחסר בהם נביא שליח השם.

(מהרש"א ורי"ף במסכת נדרים): **שנאמר** ויפרוש את האהל על המשכן. והקרשים היה גובהן עשרה אמות כדכתי' עשר אמות אורך הקרש אלמא משה גבוה י' אמות היה וכיון שהי' גדול כל כך מסתמא גבור היה. (ר"ן בנדרים שם): **פסל** לך משלך. שם אי' פסל לך פסולתן שלך יהא פי' מה שאתה מחתך מן הגלדים להשוות אותן יהא שלך ועי' שם וצ"ע: **פרדשבא**. סרדיוט והמוסיף הערוך כתב פי' בלשון רומי משנה הדוכוס: **גודלת** ופוקסת משום בונה. ר"ל במתני' אי' גודלת (פרש"י הגודלת שערה) ופוקסת פרש"י יש מרבותי אומרים מתקנת שערה במסרק ויש מפרשים טחה כמין בצק על פניה וכשנוטלו מאדים הבשר רבי אליעזר מחייב חטאת וחכמים אוסרים משום שבות וקא בעי הגמרא משום מאי מחייב וקאמר משום בונה: **שקילעה**. מעשה עבות תרגום עובד קליעה ור"ל שקישטה ככלה בכ"ד מיני תכשיטין וזהו שנאמר ויבאה אל האדם שהביאה

הרי"ף

אין השכינה שורה אלא על חכם וכו'. וקשה שהרי קודם שנתעשר נגלה הקב"ה למשה בסנה ובמצרים וכשנתעשר משה היה בלוחות שניות שאמר לו הקב"ה פסל לך הפסולת של הלוחות של סנפרינון יהיה שלך ומשם נתעשר משה וי"ל דלא קאמר השכינה שורה על דרך קבע שהיתה השכינה שורה באהל מועד בבוא משה לדבר עם הקב"ה ואז כשייחד הקב"ה שכינתו על משה באהל מועד כבר היה עשיר שאלמלא כן לא היתה שכינה שורה עליו בקביעות אבל לעולם דבאקראי אע"פ שלא יהיו בו כל אותן המדות תשרה עליו השכינה באקראי:

ת"ר מקושש זה צלפחד וכו'. וקשה לרבי יהודה בן בתירא שאמר לר' עקיבא דגמר ג"ש

אמר הבונה רמות רוחא כו'. אין דבר מגלה פתיחות האנשים המכוסה בגאה וגאון ודרך רע כמו כאשר יפשיט את בגדי התוך ונשאר עירום ועריה כמו שהוא באמת בבוא כשואה פחדם ואידם כסופה יאתה. הלא תראה הפרש הלז שהיה רוכב מעוטף בבגדו בגסות הרוח ומתראה רך וענוג ויהי כאשר ירא חמת מלך מלאכי מות הוריד לארץ רגליו ורץ כנגדי ג' פרסאות כאחד האדם נבזה וחדל אישים:

א נדרים לח ע"א ע"ש היטב: ב תוספתא פ"ט: ג ע"ז עא ע"א: ד ברכות סא ע"א עירובין יח ע"א נדה מה ע"ב ע"ש. ה ב"ר פי"ח קס"ר פסוק טוב ללכת: המכות יד ע"ב. וז"ל הערוך בערך גזר ב' גז"ש לא גמיר פי' לא גמיר ר"ע גזרה שוה אלא הוא דרש לעצמו עכ"ל ובזה מיושב קושיית התוס' דהכא ד"ה ג"ש:

חדושי גאונים

בתורה גם כי ישב בביתו אין דעתו גלולה לעיין במושכלו' כי תמיד אין לו מנוחה והרי הוא כיס נגרש אשר השקט לא יוכל כי לעולם עינו לא תשבע עושר וכל מגמתו לאסוף ולכנוס לאחרים והוא נשאר ריקםמכל ובטל מעסק התורה כנודע מדרכיהם ומנהגם.

אהבת איתן

הנמלא רק שאותה למנהיגים הרבה. (ומה שהקשה בס' לדם לדרך על פי' זה מגמ' דע"ז (דף נג) וכן דייק מסנהדרין דמשמע שהיה ע"ז ממש. י"ל ע"פ מ"ש האבן עזרא והרמב"ן בחומש). והיינו שמכנה את העגל כאן בשם גדי שהוא לשון מזל כמו גד גדי דלעיל במכילתין (דף סז ע"ב) כלומר שלא עשהם את העגל רק למנהיג ומזל בעלמא. ובזה יובן הא דאיתא במדרש שאמר שעשו ישראל את העגל הוסיכן על השבת

גאון יעקב

בא משה למרום. להיות שליח ומסרת אבל בא לקבל התורה לעצמו ומידו ית' לידו. שוב באו המלאכים בטענה אחרת. נחזי אנן. אם המלך בעצמו נותן להדיוט איזה דבר. הגם כי דבר קטן הוא. עכ"ז אחר כי קיבל מיד המלך בעצמו לדבר גדול יחשב. (וכן בעונש וע"ד כי לקחה מיד ה' נחשב לכפליים בחטאותי' ודו"ק) אבל אם הדבר בעצמו גדול הערך ויקר

א יומא יט ע"ב ע"ש : ב ש"ר פ' ג':

דמפורש בקרא ויעפילו לעלות הר וגו' ויכוס ויכתום וגו' וק"ל : ההוא בנזיפה כו'. ולפי שמרים פתחה בדיבור כדאיתא במדרשות ותדבר מרים ואהרן וגו' מלמד שמרים פתחה שלא היתה רגילה לדבר בפני אהרן וכו' וכדאמרינן שאמרה לפורה למרים אוי להם לנשותיהם של אלו כו' הלכה אזל אהרן ואמרה לו לכך נצטרעה מרים ולא אהרן ולמאן דאמר נמי דגם אהרן נצטרע צריך לומר הא דנתרפא אהרן מיד ולא כן מרים היינו נמי מה"ט לפי שהיא פתחה לדבר במשה ואמר כמ"ד שאף אהרן נצטרע דכתיב ויפן וגו' שפנה מצרעתו משום דה"ל למכתב וירא אהרן והנה היא מצורעת וק"ל: החושד בכשרים כו' דכתיב כו'. ונראה שהוקשה לו בכתיבת אות זה להיות נלקה בגופו וע"כ אמרו בעבור שחשדם משה שלא יאמינו לו ובקש לתת להם אות ניתן לו לתת אות להיות נלקה בו על שחשדם דהחושד כו' אמנם יש לעיין בזה דמה חטא משה בזה דהא גם אם קמיה שמיא גליא דיאמינו לו קמי משה לא גליא וכי כל אדם שבא לדבר נבואה יאמינו לו בלא אות ועוד מאי מייתי ראיה שהם מאמינים מדכתיב ויאמן העם וגו' דכתיב בתר ויעש האותות לעיני העם וגו' הרי משה נמי (לא) אמר דלא יאמינו (אליו) [אלא] בלי אות ובקש ליתן להם אות שיאמינו לו ע"י האות והנראה כלפי שאמרו במדרשות והביאו רש"י בחומש שהקב"ה

שפנה מצרעתו . שקדש ונתרפא : והנה ידו מצורעת . היינו לוקה בגופו :

וילך מלמד שאף אהרן נצטרע דברי רבי עקיבא אמר ליה רבי יהודה [בן בתירא] עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין אם כדבריך התורה כסתו ואתה מגלה אותו ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק ואלא הא כתיב בם. ההוא בנזיפה(א) בעלמא . תניא כמאן דאמר אף אהרן נצטרע דכתיב (במדבר טו) ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת תנא שפנה מצרעתו . אמר ריש לקיש *החושד בכשרים לוקה בגופו דכתיב (שמות ד) והן לא יאמינו לי וגו' וגליא קמיה הקב"ה דמהימני ישראל אמר [ב]אלו הן מאמינים בני מאמינים [ואתה אין סופך להאמין] הם מאמינים דכתיב (שם) ויאמן העם . בני מאמינים (בראשית טו) והאמין בה' אתה אין סופך להאמין שנאמר (במדבר כ) יען לא האמנתם בי וגו' . ממאי דלקה דכתיב (שמות ד) ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך וגו'.אמר רבא ואיתימא רבי יוסי ברבי

אמר למשה ושמעו לקולך וגו' שהיו סימן מסור ביד זקני ישראל שבלשון פקוד פקדתי יהיו נגאלים ולזה אחר שכבר אמר הקב"ה למשה ושמעו לקולך וגו' בדבר אמונתי מקובל מאבותיהם היו דברי משה שלא כהוגן במה שאמר ולא יאמינו לי וקרוב לזה מפורש בש"ר ולזה מבואר נמי שהזכיר כאן שהן בני מאמינים כו' דר"ל שהם בני מאמינים ויש להם דבר מקובל מאבותיהם המאמינים ובש"ר מפורש שעשה לו הקב"ה ג' אותות כנגד אברהם יצחק ויעקב ומייתי שהם מאמינים דכתיב ויאמן העם וגו' דמסיים בהאי קרא וישמעו כי פקד ה' וגו' דמשמע מיניה דבזולת האותות שקדמו האמין העם מטעם ששמעו כי פקד וגו' שהוא לשון שהיה מסור בידם והזכיר כאן אתה אין סופך להאמין ע"פ מ"ש בש"ר דבכל ג' אותות השיבו לו הקב"ה כשיטתו כו' תפס מעשה הנחש כו' כלומר עשית מעשה נחש כו' והנה ידו מצורעת וגו' מכאן אתה למד שהחושד כו' ולקחת ממימי היאור רמז לו שעתידין כו' והוא ילקה על

הרי"ף

אתה עתיד ליתן את הדין שתיבת לנפשיה דלא יליף ג"ש אם יאמר דצלפחד היה עתיד ליתן הדין א"פ שאפשר שהוא היה כיון שהתורה כסתהו אבל אין אמר לר' עקיבא דיליף ג"ש אתה עתיד ליתן הדין ובמדרש תנחומא כתוב באמר רבי יהודה כל האומר שהוא צלפחד עתיד ליתן הדין ולאותה גרסא ניחא שאמר כל האומר צלפחד ולא למד ג"ש דמדבר מדבר עתיד ליתן הדין כיון שהתורה כסתהו אבל לגי' זו שהוא אמר לר' עקיבא אתה עתיד ליתן הדין קשה כיון דר' עקיבא יליף ג"ש וכי בשביל דלא יליף איהו לימא למאן דיליף ג"ש אתה עתיד ליתן הדין . ולכך אני אומר דבכלל קושיית הגמ' דאמר והא גמר ג"ש וכו' דאע"ג דלא גמרה ר"י להאי ג"ש מ"מ לא היה לו לומר לר"ע אתה עתיד ליתן הדין דהוה ליה כמפורש בתורה ותירץ ג"ש לא גמיר כלומר אפי' ר"ע דלא אמרה דרך ג"ש דהא לא גמיר ר"ע ג"ש מרביה אלא כך אמר דרך אסמכתא ודרשה ודייקי דברי רע"ק שלא אמר בדבריו מקושש זה צלפחד נאמר כאן מדבר ונאמר להלן מדבר שכן כל ג"ש אלא אמר מקושש זה צלפחד וכה"א ויהיו בני ישראל במדבר ולהלן הוא אומר אבינו מת במדבר וכו' שנראים דבריו דרך דרשה כמו מה מצינו במדבר הנזכר שם שהיה צלפחד כך במדבר הכתוב כאן הוא צלפחד ולכך אמר לו ר' יהודה כיון שאינך דורש ג"ש שלא קבלת אותה מרבך אתה עתיד ליתן הדין וכפי דרכי זה שביארתי ליכא לאקשויי תו מה שהקשו התוס' ולימא מר"ע שהוא קבלה מרבו דלעולם רע"ק נמי לא קבלה מרבו ולא אמרה דרך ג"ש אלא דרך דרשה ואסמכתא ועוד יש להקשות לדברי ר"ע שאמר שצלפחד היה ובחטאו מת שחלל השבת א"כ קשה מ"ש כל מקום שאתה מוצא מעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים והכתוב מיחסו לגנאי הרי זה צדיק בן צדיק וללמדך שהיו בנות צלפחד זכאות בנות זכאי ואם היה צלפחד היכן צדקתו שחילל השבת ומה גם שדרשו בו המוצאים אותו מקושש שהתרו בו ולא קבל . ואפשר לומר שעל הדבר הזה אמר לו רבי יהודה לר"ע עתיד אתה ליתן את הדין שהתורה כסתהו וסתם מעשיו וייחס בנותיו לשבח ללמדך שהיו זכאות בנות זכאי ואתה מגלה אותו ומ"מ צריך לתת טעם לר"ע ושמא כיון שכל המומתין מתודין והמתודין יש לו חלק לעוה"ב א"כ זכאי אקרי והבנות בנותיו זכאות מבנות זכאי כן . ועוד יש לדקדק לדברי ר' יהודה שאמר שצלפחד היה מהמעפילים והרי התורה כסתהו גם שלא הזכיר שמו של המעפילים ואתה מגלהו והרי גם הוא עתיד ליתן הדין ואין לומר שר' יהודה לא אמר כן אלא סתמא דגמ' מפרש לה לרבי יהודה מהיכן היה באיזה חטא מת דכתיב בחטאו מת מ"מ סתמא דגמ' למה ליה לפרושי לרבי יהודה לגלות מה שכסתה התורה וי"ל דכיון דכתיב בחטאו מת הרי גלתה התורה שצלפחד מת בחטאו ואין כאן התורה כסתהו ויכול לפרש שאותו חטא היה חטא של ויעפילו לעלות אבל לר"ע דדרש שהיה המקושש שחילל השבת הוא מגלה בצלפחד דבר חמור של חילול שבת ששקול כמחלל כל מצות של

עין יעקב

מלמד שאף אהרן נצטרע דברי ר"ע . אע"ג דכתיב בהדיא ותדבר מרים ואהרן הרי שניהם שוין בחטא וכודאי עונשן שוין וכי משוא פנים יש בדבר וליכא למימר משום דמרים התחילה לדבר כמו שפירש"י דמדכתיב מרים ברישא וקשה דלמא משום דהוי זקינה יותר מאהרן לכך חשיב מרים ברישא ולעולם שניהם דיברו בשוה וכדכתיב הלא גם בנו דבר ה' אלא נראה דפליגי בהא דאיתא בערכין דף טו מאי תקנתא של מספרי לשה"ר יעסוק בתורה וחד אמר דבור אין לו תקנה ממילא למ"ד אף אהרן נצטרע ס"ל כמ"ד סיפר אין לו תקנה לכך צריך ג"כ לסבול עונשו כמו מרים כיון שחטאם שוין ולמ"ד אהרן לא נצטרע ס"ל יש תקנה למספר לשה"ר בתורה וכיון שהיה אהרן עוסק בתורה ניצול מעונשו משא"כ מרים כי נשים אסורות בת"ת לכך נענשה מרים ולא אהרן וק"ל : החושד בכשרים לוקה בגופו . הא דקאמר בכשרים ולא קאמר החושד בחבירו ועוד למה קאמר לוקה בגופו הא אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה ועוד אף אם לפניו גלוי דישראל הם מאמינים לפני משה מי גלוי וכ"ל דלכך קאמר החושד בכשרים כלומר הבא מטפה כשרה דהיינו ישראל שהם בני מאמינים מסתמא גם הם מאמינים כי שדי נופו בתר עיקרו וברא כרעא דאבוה משא"כ מי שבא מטפה פסולה כדאמרינן בב"מ תמן אמרינן לית הימנותא בעבדא וזה שמדקדק במדרש אתה מוציא שם רע על בני הם מאמינים בני מאמינים והארכתי בדרוש בזה ומה"ט נמי החושד בכשרים לוקה בגופו דבכר ידוע דאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה דהיינו בישראל דאוקימנא אחזקה שאם ילקה בממונו תחלה ישוב בתשובה כחזקת תולדתו מה שא"כ הנולד מטפה פסולה נלקה מיד בגופו כי חזקתו חזקת פסול ולכך החושד בכשרים ולא מוקים גברא אחזקת כשרות תולדתו נלקה מיד בגופו וזה שאמר ישראל הם מאמינים בני מאמינים דכתיב ויאמן העם אף על גב שלא האמינו אלא מתוך האותות היינו הגרועים שבהם העם אבל זקני וחכמי ישראל האמינו מיד מכח פקד פקדתי : ואתה אין סופך להאמין . נ"ל לומר פי' דממ"נ נתפס משה על דבורו דלכאורה יש תירוץ למשה במה שאמר והן לא יאמינו לי דייק אף שהם מאמינים בהקב"ה מ"מ לא יאמינו לי כי מורא שמים יותר ממורא ב"ו . ועל הכאת סלע לבד נמי יש לומר דלכך הכה שלא דבר אל הסלע כדי שיתקדש שמו של הקב"ה בין הבריות כפירש"י בחומש בפ' חוקת להקדישנו שאלו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום ק"ו אנו כי משה סבר שמ"מ בזה לא יתקדש שמו של הקב"ה דאם יאמר מלך ב"ו לעבור על מצות הקב"ה יעבור כי מורא ב"ו יותר ממורא שמים כדאמרינן הלואי יהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו אך עכשיו שעשה שני דברים שסותרים זה את זה ממ"נ א' עשה שלא כהוגן וק"ל :

מדה

תורה והתורה אמרה כי בחטאו מת שהוא חטא קל וכיסה בו דבר החמור ואתה מגלהו וכך אמר לו אתה עתיד ליתן את הדין : ביוצא בדבר אתה אומר ויחר אף ה' בם וילך מלמד שאף אהרן נצטרע דברי ר"ע וכו'. וקשה מנין לר"ע לדרוש כן דהא קרא דויחר אף ה' בם שפיר מידרש בנזיפה בעלמא וכן דרשו בספרי גזר עליהם נדוי ובברייתא דתניא כוותי' יליף לה מדכתיב ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת מלמד שפנה מצרעתו . ונראה דרבי עקיבא סבר דכיון שמרים נצטרעה ליכא לדרוש במרים שנהג בה ג"כ נזיפותא שהוא נדוי דקים לה בדרבנן מיניה שהוא צרעת ומדכתיב ויחר אף ה' בם דליכא למידרש במרים נזיפותא שהוא נדוי גם באהרן לא דרשינן דהא ויחר אף ה' בם כתיב שהוא חרון אף שוה לשניהם ולכך דרש שנצטרע גם הוא כמרים ויפן אהרן פנה מצרעתו והנה מרים מצורעת וי"ל כפי זה ויפן אהרן אל מרים שהוא התגלות אהרן שפנה אל מרים לומר שהיא גרמה ותדבר מרים ונמשך אהרן אחר דבריה והיא העיקר בזה לכך פנה אהרן מצרעתו ור"י סבר כיון שהתורה כסתהו לאהרן שלא כתב בו צרעת בפירוש יש לנו לומר שהוא נזיפותא בעלמא לאהרן והא כדאיתיה: תניא כמ"ד אהרן נצטרע ולא חסה הברייתא לגלות מה שכסתה התורה לפי שהיה דבר עובר כי מיד ויפן אהרן שפנה מצרעתו [illegible] הוא לגלות מה שנצטרע [illegible] לוקה בגופו [illegible] שהיה במשה [illegible] ולא יאמינו לי וכו'. ולכך הביא סמוך לזה מימרא דר"ל דהחושד בכשרים לוקה בגופו [illegible] לנטרעה מרים תחלה ואח"כ אהרן

עין יוסף

ממקום אחר כי לא ראה לתקנה בפניו לבל תתגנה בעיניו . וכן ויבאה בגימטריא כ"ד וכדמפורש בזוהר והם התכשיטין הנזכרים בספר ישעיה והשבטים העכסים וגו'

המתורגמן . א) אנשרייען .

חדושי גאונים

ג) הם בעלי הגאוה כבר אמרנו שאין להם חלק ונחלה בתורת ה' וכמ"ש רז"ל כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו כו'. ד) הם בעלי התאוה שהורגלו כל ימיהם למשוך ביין ובשר וביתר התענוגים חומד ומתאוה להם וכבר אחז"ל כך היא דרכה של תורה פת

אהבת איתן

כדי לכפר אותו העון וע"פ האמור דכפירתם היתה בהשגחה הוא מדה במדה דאיתא בס' ש"ך על התורה הטעם שאסרה תורה לעשות מלאכה בשבת הוא להורות אמונה בהשגחת ה' שיכול לפרנס בלא אמצעי . ולכך בא צווי שמירת השבת אחר חטא העגל לתקן את אשר עוותו באמונת ההשגחה הפרטית . וכן יש לפרש בזה הא דאמר לקמן בפ' כל כתבי המשמר את השבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו. כי מבואר

גאון יעקב

מאוד מאד אין המלך מקפיד ליתן מידו דווקא . אבל נותן ע"י שליח ועכ"ז הוא דבר גדול . א"כ טענו המלאכים אחר כי חמדה גנוזה התורה ויקר הערך מאד א"כ א"א לפאר הזה שאתה נותן מידך ליד בשר ודם . ואין כבודך בזה ליתן מידך ממש ליד בו"ד אבל קרוצי חומר . אבל טוב תנה הודך על השמים למלאכים ויהיו שלוחים להגיעם לישראל . כי התורה בלאו הכי הוא יקר הערך . ויגדל כבודו ית' לשלוח התורה ע"י מלאכי מרום . השיבם משה הטענה היה יפה אם אתם חשובים יותר מישראל. היה כבודו ית' נתגדל בתת התורה על ידכם . אבל אחר שאתם פחותים במדרגה מישראל . והראי' כלום למצרים ירדתם.

חנינא מדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות דאילו במדת פורענות כתיב (שמות ד) ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג ואילו במדה טובה כתיב (שם) ויוציאה מחיקו והנה שבה כבשרו. מחיקו הוא דשבה כבשרו. (שם ז) ויבלע מטה אהרן את מטותם אמר רבי אלעזר [א]נס בתוך נס:

שם ע"ב **תניא** [ב]רבי אומר דברים הדברים אלה הדברים אלו שלשים ותשעה מלאכות שנאמרו למשה בסיני:

סח כתוב במשנה המושיט חייב והזורק פטור שכך היתה עבודת הלוים וכו' אגב זה מפרש בגמ' מעשה המשכן וכתוב בסוף מאמר זה [ת"ר חרוצים היו קרשים וחלולים היו אדנים] ונראין[דף צט ע"א] קרסין בלולאות ככוכבים ברקיע. ת"ר יריעות התחתונות של תכלת ושל ארגמן ושל תולעת שני ושל שש ועליונות של מעשה עזים וגדולה חכמה שנאמרה בעליונות יותר ממה שנאמרה בתחתונות דאילו בתחתונות כתיב (שמות לה) וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ואילו בעליונות כתיב (שם) וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טוו את העזים ותניא משום רבי נחמיה (שטוו) [ג][שטוף] בעזים וטווי מן העזים:

הבונה פרק שנים עשר

סט דף קג ע"ב **תניא** [ר]' יהודה בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם מים מכאן רמז לניסוך מים מן התורה:

רש"י

ויוציאה והנה ידו. אחר שהוליאה מלורעת כשלג ובמדה טובה כתוב מחיקו והנה שבה: נס בתוך נס. לאחר שחזר ונעשה מטה בלען ולא כשהוא תנין דלא כתיב ויבלע תנין אהרן: דברים הדברים אלה הדברים. גבי שבת כתיב בויקהל אלה הדברים אשר לוה וגו' דברים משמע תרין ה"א מרבי חד הא תלת אלה בגימטריא תלתין ושש אלו ל"ט וכו': ונראין קרסין בלולאות. שתי מחברות היו היריעות כל אחת ואחת ה' יריעות תפורות זו עם זו במחט על פני כל ארכן ובאמלע היה מחבר בקרסים מחברת עם מחברת שהיו לולאות בשפה הילונה של כל מחברת באמלע גג המשכן אלו כנגד אלו כדכתיב מקבילות הלולאות וגו': נשא לבן. יתירות חכמה משמע: מכאן רמז כו'. כלומר מ"ם דונסכיהם דריש ליה בפתוחה דפתוח ועשאו סתום

תוספות

בשביעי כמשפטם גרסינן כדמוכח בפ"ק דתעניות (דף ב:) וכן הוא במסורת הגדולה ודלא כרש"י דגרס בשמיני

מהרש"א

ידם ע"ש באורך וז"ש כאן שרמז לו באות ג' שהמים שנהפך לדם שאתה אין סופך להאמין וילקה על ידי המים כדכתיב יען לא האמנתם וגו' ודו"ק: מדה טובה ממהרת לבא וכו'. תרוייהו בלדיק אמור כמפורש בש"ר מכאן שהפורענות שוהה על הלדיקים לבא ומדת הטוב ממהרת לבא ולא שייך הא דאמרינן מדה טובה מרובה על מדת פורענות ה' מאות דהתם במדת הלדיק לטוב לגבי מדת הרשע לרעה קאמר ונראה שזכר זה כאן לפי שעשה משה אלו האותות לעיני ישראל שיאמינו בו שהוא נביא ה' ואולי יחשבו שעושה כן בלהט וכישוף כמו שחשב פרעה ועבדיו ע"כ אמר שבאות זה ראו שהוא מעשה אלהים שהטובה ממהרת לבא ללדיק ולא כן פורענות ששוהה לבא כי לא כן מדת הלהט והכישוף שהוא ודאי משוה מדותיו לטובה ולפורענות וק"ל: נס בתוך נס. עיין פירש"י נראה מפירושו דנס א' היא הבליעה גופה גס אס היה תנין ועוד נס שני שבלען אחר שנעשה מטה אבל בתנחומא קאמר דאס היה בלען כשהוא תנין לא היה זה נס כלל שאמר נס גדול נעשה במטה שאילו בלע תנין את התנינים כן דרך לבלוע זה את זה אלא נעשה מטה ובלען כו' ואילו היה עושה אדם כל אותן המטות שהשליכו ונעשו תנינים חבילות היו י' עומרים ובלען מטה אהרן ולא עבה יותר כו' ע"ש ויתיישב השתא שפיר לישנא דנס בתוך נס כי בתוך נס הבליעה כשנעשה מטה היה עוד נס אחר בתוכו שלא נתעבה המטה ע"י הבליעה אבל לפרש"י לא הול"ל אלא ב' נסים היו וק"ל: חרוצים היו קרשים כו'. הוא מבואר ע"פ מ"ש המפרשים במעשה המשכן שהיא דוגמת ג' עולמות חלר המשכן נגד עולם התחתון והמשכן עם יריעותיו נגד עולם האמלעי כמ"ש נוטה שמים כיריעה ולפנים מן הפרוכת נגד עולם העליון שעם השכינה שרויה על הכרובים כמו בעולם העליון וז"ש חרולים היו הקרשים וחלולים היו האדנים שהם דמיון לעמודי השמים שעליהם פרושים היריעות זה ע"ג זה כמו השמים שנאמר בהם נוטה שמים כיריעה וז"ש דבדמיון זה היו הקרסים נראין בלולאות של היריעות ככוכבים ברקיע ואמר עוד על כוונה זו שהיו יריעות זו ע"ג זו כמו השמים ושמי השמים וגדולה חכמה כו' כמ"ש בשמים מה רבו מעשיך ה' והם השמים כמ"ש כי אראה שמיך מעשה אלבעותך וגו' ומסיים בהו כולם בחכמה עשית וגו' אלא שאמר גדולה חכמה שנאמר בעליונים כו' דהיינו דומיא דשמי שמים דשם חכמה העליונה דאילו בעליונות כתיב בחכמה טוו את העזים כו' דהיינו מן העזים ע"ש הטהרה גמורה שיהיה טווי בב"ח דלא שייך טומאה כלל בחיים משא"כ יריעות התחתונות של תכלת כו' דהוי שייך במעשיהם בתלוש טומאה וק"ל: [מכאן רמז לנסוך המים וכו'. מפורש פ"ק דתענית]:

עיון יעקב

מדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות. נ"ל הטעם כי הפורענות בא בשביל עונש עבירה ואין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים כי אם בשובו מדרכו הרעה לכך מעכב הפורענות שמא יחזור בתשובה משא"כ מדה טובה ממהרת לבא כדי שלא יבא קטרוג לעכב את הטובה: **ויבלע** מטה אהרן את מטותם לאחר שנעשה מטה בלע את מטותם נס בתוך נס. מקשים העולם תינח מטה אהרן שחזר למטה היה נס מטותם למה חזרו הלא היה נס גדול יותר שמטה יבלע נחשים. ונ"ל לתרץ דאי לא חזרו מטותם רק מטה אהרן היו אומרים חרטומי מלרים א' ממטותם בלע שאר תניניס דליון שנשתנה כמה פעמים מי מפים שהוא מטה של אהרן לכך היה הקב"ה עושה שיחזרו כולם למטות והיה כל א' מכיר מטהו ואחר כך בלע מטה אהרן את מטותם והא דכתיב מטותם ולא כתיב מטיהם לפי שבלע כולם בבת אחת ולא נעשה עבה כדאיתא במדרש: **גדולה** חכמה שנאמרה בעליונות מבתחתונות. נ"ל לומר זכר לדבר חכמות בחוץ תרונה:

ונאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם רמז לניסוך המים מן התורה בחג. הא דכתיב בשני ולא בראשון משום דאי הוי כתיב בראשון הוי אמינא דוקא בראשון

הרי"ף

ומדה טובה מרובה ממהרת שמיד נרפא אהרן קודם למרים וכן היה במדה טובה ממהרת לבא כמ"ש רבא: **ויבלע** מטה אהרן את מטותם א"ר אלעזר נס בתוך נס. וקשה מה שייך כאן מימרא זו של ר"א כיון שלא דבר בסמוך על פ' זה וגם לא דבר ר"א בסמוך. ונראה דאתיא הא כפי מה שלמדנו רבא במדה טובה ממהרת לבא לפי שיש לדקדק באותו ענין שהשליך אהרן מטהו ויהי לתנין א"כ היל"ל אח"כ וישלח אהרן ידו ויחזק בו ויהי למטה כמ"ש כן במטה משה ואיך הוא אומר כאן ויהי לתנין ויבלע מטה אהרן אלא להיות מדה טובה ממהרת לבא יותר ממדת פורענות ולכך בתנין שהוא דבר של פורענות לא נעשה תנין פני שהשליכו אהרן לפני פרעה ובחזירתו למטה שהוא מדה טובה יותר מהתנין לא הולרך עד שיחזור ויקחהו אהרן אלא מיהר להיות נעשה מטה ויבלע מטה אהרן שהוא נס בתוך נס לבלוע המטה יותר משהיה בולע התנין וכדי לעשות הנס הגדול הזה לכך מיהר ונעשה מטה בעודנו מוטל בארץ ולא הספיק אהרן לקחתו עד שנעשה מטה ונעשה נס בתוך נס ויבלע מטה אהרן את מטותם:

תניא רבי יהודה בן בתירא אומר נאמר בשני ונסכיהם כו'. ופירש רש"י מכאן רמז וכו' כלומר מם דונסכיהם דריש לה. כוונת רש"י לומר דמם ונסכיהם דיום שני הוא המכריח הדרשה הזאת שכיון שמדבר בעולת התמיד ומנחתה לא שייך לומר נסכיהם בעולת התמיד ומכח זה דריש מ"ם זה אף על פי שמן הכתוב ונסכיה ביום ששי ומ"ם של

אמר הבונה גדולה חכמה שנאמרה בעליונות כו'. מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש ואחז"ל תחת השמש אין לו למעלה מן השמש יש לו. כן רמזו לנו במאמר הזה כי כמו שמעשה יריעות המשכן התחתונות היה נראה יותר חכמה להיותו בדברים יפים ובגוונים תכלת וארגמן וגו' ובאמת היה נפלא ממנו מעשה העליונות עם היותו נחשב פחות כך הגם שיתרון האדם עושה כאשר היא עמל וקובץ על יד כסף וזהב בעושר בעולם הזה התחתון יחשב חכם ונבון ויהיה חכם ונבון ממנו מאד העוסק במלאכה בעולם העליון ע"ד מאמר מונבז הם גנזו למטה ואני גנזתי למעלה:

מסורת

א פסחים קיח ע"ב חולין קלג ע"א שמ"ל פ"ט: ב לעיל ע ע"ב עד ע"א מכילתא פ' ויקהל: ג לעיל עד ע"ב: ד תענית ו ע"ב:

חדושי גאונים

במלח תאכל וכו'. וכנגד ד' דברים אלו אחז"ל אין הנבוא' שורה אלא על גבור חכם עשיר ועניו וכלם ממשה כו'. הזכירו במאמר זה שמשה זכה לתורה מגד ארבע דברים הללו שהיו בו. א) שלא היה מכת הבהמיים כאמור לזה אמר שהיה חכם בעיון המושכלות.

אהבת איתן

ברמב"ם ה' ע"ז כי דור אנוש היתה עיקר כפירתם בהשגחה. והמשמר את השבת כהלכתו מורה על אמונה בהשגחה כנ"ל ולכך מוחלין לו דודאי ישוב וינחם מדעתו הנפסדת ויתחזק באמונתו בהשגחת ה'. ועפ"ז י"ל המ"ר ר"פ לו דאמר ר' אסי שהיה אהרן אמר לישראל כשעשו העגל דעו שאין בו ממש ואמר לו משה מוטב היה להן שידונו שוגגין ולא מזידין. והק' ביפ"ת הא ע"ז מפורש בתור' ובדבר המפורש חייב להוכיח ולא אמר מוטב כו' ולפמ"ש דלא כוון לע"ז ממש רק למנהיג וכא לק"מ:

גאון יעקב

ר"ל בעת יציאת ישראל הולכך הקב"ה בכבודו ובעצמו לילך במצרים. כמה דאת אמר ועברתי כו' לא ע"י מלאך. כי כך גברה הטומאה וסט"א במצרים שאם מלאך היה בא לשם היה נשקע בטומאת מצרים. וישראל היו רד"ו שנה ויצאו בקדושתן. הרי נראה בעליל שישראל הם במדרגה יותר מהמלאכים. וכן כלום אב יש לכם. ר"ל אלו הייתם בעלי בחירה ואפילו הכי

הנני צריך לכתוב קצת לשון סוגית הגמרא לכתיבת מאמרים רשומים וז"ל

ומדפתוח ועשאו סתום כשר סתום נמי [סתום] ועשאו פתוח כשר. מי דמי פתוח ועשאו סתום [דף קד ע"א] עלויי קא מעלי ליה דאמר רב חסדא [א]מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים אלא סתום ועשאו פתוח גרועי קא מגרע ליה דאמר רבי ירמיה ואי תימא רבי חייא בר אבא מנצפ"ך צופים(א) אמרום. ותסברא והא כתיב (ויקרא כז ובמדבר לו) [ב]אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. [אלא] מהוה הואי מידע לא הוה ידעין הי באמצע תיבה הי בסוף תיבה ואתו צופים תקנינהו. ואכתי אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה אלא שכחום וחזרו ויסדום. גופא אמר רב חסדא מם וסמך [שבלוחות בנס היו עומדים] ואמר רב חסדא כתב שבלוחות נקרא מבפנים ונקרא מבחוץ. כגון נבוב בובן. [ג]רהב בהר. סרו ורס. אמרי ליה רבנן לריב"ל [ד]אתו דרדקי האידנא לבי מדרשא ואמרו מילי דאפילו בימי יהושע בן נון לא איתמר כוותייהו· אלף בית אלף בינה. גימל דלית גמול דלים. מאי טעמא פשוט כרעיה דגימל לגבי דלית שכן דרכו

רש"י

כשר: ומדפתוח ועשאו סתום כשר. הוא הדין נמי סתום ועשאו פתוח. כגון שם משמעון וכשר להתקיים במקום שם וזה הוזכר בגמרא לענין שבת הכותב שם קטן משם גדול כגון שם משמעון: עלויי קא מעלי ליה. שהיה מם סתומה בלוחות אבל מם פתוחה לא היתה בלוחות כדמפרש מנצפ"ך צופים אמרום וכיון דאמר רב חסדא מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים לא אפשר לאוקמיה אלא בסתומה דהואיל ובכתב היה נראה משני עבריהם היה לה ליפול אם לא שבנס היה עומד אבל פתוחה אין בה נס ע"כ מנצפ"ך דרבי ירמיה דאמר צופים אמרום בפתוחות קאמר יש שמקשים קושיא זו על סוגיא דאמרינן במגילה דרמיה הא דרבי ירמיה אהא דרב חסדא אלמא תרוייהו בסתומות. ואין זו קושיא שכן דרך התלמוד המקשה שמהפך כאן הסברא כדי שיקשה ובמקום אחר מהפכו לפי הקושיא ואי הוה בעי' התם לתרולי כי אמתר דרב חסדא בסתומין ודרבי ירמיה בפתוחין הוה מתרץ ליה אלא תירוצא מעליא שני ליה התם וה"נ: מהוה הוה. תרוייהו ולא ידעי הי באמצע תיבה וכו': ונקרא מבחוץ. האותיות הפוכות והתיבה הפוכה ולא אשמעינן אלא שהיה החקק מקיף את כל הלוח ולפיכך היו מם וסמך בנס: נבוב בהר סרו. לא היו בלוחות אלא תיבות בעלמא נקט: אלף בינה. למד תורה: מ"ט פשיט כרעיה דגימל

תוספות

בשמיני בסוף פ' לולב וערבה (סוכה מז:): גרועי קא מגרעי ליה דא"ר חייא מנצפ"ך וכו'. וא"ת דהכא משמע דבפתוחה קאמר דצופים אמרום ובפ"ק דמגילה (ב:) פריך עליה דרבי חייא מאלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר ועוד הא אמר רב חסדא מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים משמע דרבי חייא בסתומה איירי ואומר ר"י דה"ק התם ועוד האמר רב חסדא ועוד אי רבי חייא בסתומה איירי תקשי נמי דרב חסדא אלא בודאי בפתוחה איירי והא דנקט מנצפ"ך ולא אמר להו כסדר אלפא ביתא משום דמנצפ"ך משמע מן צופים: נבוב בובן בהר רהב. תימה אמאי נקט להו כיון דלא הוו בלוחות:

מהרש"א

מנצפ"ך צופים אמרום כו'. מה שיש לדקדק בזה עי' בתוס' הכא וברים פ"ק דמגילה ובחידושי הלכות]: אלה המצות וגו'. האי קרא אלה המצות והמשפטים וגו' בסוף ספר במדבר כתיב ולפי ענינו לא אצטריך האי קרא התם אלא למעט אתא שאין לחדש על המצות ומשפטים שנאמרו בד' ספרי החומש וספר אלה הדברים אינו בא לחדש אלא שהוא משנה תורה ודו"ק: מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס כו'. מדכתיב משני עבריהם משמע ליה שהיה חקוק מעבר ולד זה עד עבר ולד השני וכפרש"י בחומש מב' עבריהם היו האותיות נקראות ומעשה נסים היה עכ"ל ע"ש: נקרא מבפנים ומבחוץ כו'. יש לדקדק בזה מאי קמ"ל דהיא היא דקאמר מ"ס וסמ"ך שבלוחות בנס כו' כפרש"י שהיה החקק נוקב כל הלוחות וא"כ ודאי דנקרא גם מבחוץ וי"ל משום דלא תימא דמבחוץ היא נקרא ג"כ נבוב בהר סרו אלא דמבפנים נקרא מלד ימין לצד שמאל כמו כתב העבריים ומבחוץ נקרא מלד שמאל לצד ימין בהפך אותיות ואשמעינן רב חסדא דאינו כן אלא דמבחוץ נמי היה נקרא מלד ימין לצד שמאל בהפך האותיות והיינו נבוב בובן בהר רהב סרו ורס דאיכא שום כונה ודרש בקריאת התיבה בהפך כדלקמן באותיות הא"ב דדרש בהפך א"ת ב"ש כו' וכן לקמן בס"פ אכי למפרע יתיבה כתיבה נאמנין אמריה ודו"ק: אתו דרדקי וכו'. עיין פרש"י ויש בו כמה דחוקים ואין להאריך בהם אבל המאמר אומר דרשני ונראה כמ"ש [א] כבר בכמה מקומות כי אותיות התורה הן הן שמותיו של הקב"ה ולכך נקראו אותיות כמ"ש מקדש ניתן בין ב' אותיות וכך היתה כתובה לפניו באש שחורה כו' ויש בהן סודות בצורת הכתיבה ובקריאה: ואמר דאפילו בימי יהושע כו'. ע"פ מ"ש לעיל דמנצפ"ך צופים אמרום דשכחום וחזרו כו' דהיינו דשכחום אחרי מות משה בימי יהושע כדאמרינן נמי במסכת תמורה [ב] דג' מאות הלכות נשתכחו בימי יהושע וא"כ הני דרדקי שמצאו לדרוש בכל הכפולים הרי בימי יהושע לא היה אפשר דאתמר כוותייהו שהרי נשתכחו מהם הכפולים מנצפ"ך: ואמר אלף בינה כו'. התחיל בעמוד התורה שהוא נגד כולם משום דהבינה היא מעלה עליונה שמבין דבר מתוך דבר ואין צריך לרב ללמוד קאמר ואל בינתך אל תשען שאפשר שיטעה בהבנתו והיינו אל"ף בינה שתלמוד גם הבינה מרבך ואלף נאמר על הלומד מאחר כמ"ש ואאלפך חכמה וגו': ואמר גמול דלים כו'. שהוא עמוד גמ"ח לפי שגמילות חסדים גדולה יותר מצדקה שהוא בין לעניים ובין לעשירים כדאמרינן ס"פ לולב וערבה ואמר דמ"מ היא גדולה יותר בעניים ודלים שאינו מקוה לתשלום גמול וכמ"ש שם שהוא בין לחיים ובין למתים שהוא חסד של אמת למתים וכן לעני שהוא חסד כמת שאינו מקוה לתשלום גמול רק למצוה לשמה: ואמר מ"ט פשוטה כרעיה דג' וכו' שכן דרכו של גמ"ח כו'. ע"פ מ"ש פרק לולב וערבה [ג] גדולה גמ"ח יותר מן הצדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד דהיינו שהצדקה הוא הנתינה והחסד הוא שמטריח עצמו להביאה לבית העניים כפרש"י שם וכמפורש שם

הרשב"א

גרועי קא מגרע ליה, מהכא משמע דמנצפ"ך אותיות הפתוחות והפשוטות ובריש פ"ק דמגילה משמע בהפך שהם הסתומות והכפופות וכבר ביאר רש"י ז"ל כאן ושם דקאי הכא וקא מקשי וקאי התם וקא מקשי ושטת התלמוד היא ויש לפרש דהתם ע"ד מה נפשך קא מקשה כלומר אי מנצפ"ך סתומות נינהו קשיא דלאו צופים אמרום שבלוחות היו דאמר ר' חייא מם וסמך שבלוחות בנס וכו' ואי פשוטות קשיא מהא שאין נביא רשאי לחדש דבר וכבר כתבתיה שם בארוכה בס"ד ע"כ:

הרי"ף

משפטים אינה מוכרחת לדרוש זה אבל מם דונסכיהם דריש לה: [א"ה הנכון כפירש"י שהכל דיבור אחד מם סתומה דונסכיהם דריש ליה כפתוחה דפתוח ועשאו סתום כשר ואינו צורך לפירוש הרב ז"ל ונראה שגי' מוטעת נזדמנה לפניו]:

עיון יעקב

כראשון שהוא י"ט אבל בחה"מ לא לכך כתיב בשני ואי כתיב בשני ס"א משום דים קודשה לפניה לכך כתיב בשני וליכא למימר משום דים קודשה לאחריה דהא בשני ליכא קודשה לאחריה ואפ"ה מנסכין ובשביעי להראות דבשמיני עצרת אין מנסכין רק ז' ימים: מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין. עיין בחידושינו בריש מגילה וע"ש: כתב שבלוחות נקרא מבפנים ונקרא מבחוץ. להראות שאין מוקדם ומאוחר בתורה וטוב ראשיתו מאחריתו ואחריתו מראשיתו: אתו דרדקי כו' ואמרי מילי דאפילו בימי יהושע לא איתמר כוותיה. קאמר אפילו משום דאע"ג דגבי יהושע כתיב חוק ואמן בתורה לא ימוש התורה הזאת מפיך וכדכתיב ביהושע לא מש מתוך האהל אפ"ה לא איתמר כוותיה והא דלא קאמר אפילו בימי משה משום דמשה ידע הכל אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש: אלף בינה גמול דלים. אלף היינו כדאמרינן לעולם יגרס אניש אף דלא ידע מאי

עין יוסף

וגו' ועיי' בב"ר פ' י"ח: אלף בינה. אלף פי' למוד. כמ"ש ואאלפך חכמה ור"ל למוד התורה שנקראת בינה וקרי לה בינה רמז שלא ילמוד אותה דרך העברה בעלמא דעיקר מצוה היא שיהא עמל בתורה ולהעמיק בה להבין בה דבר מתוך דבר ושמא להכי נקראת בית לשון מבית לפרוכת פירוש שילמוד פנימיות התורה

המתורגמן, א) פראפעטען. (נביאים).

[א] מהרש"א ד"ה אתו. כמ"ש (ברכות ל"ג ע"א): [ב] שם ד"ה דאפילו. במס' תמורה (טז ע"א): [ג] שם ד"ה גמול ס"פ לולב וערבה. (מ"ט ע"ב): [ד] שם ד"ה מ"ט פרק לולב וערבה (שם):

יד יוסף

א מגילה ב ע"ב:
ב יומא פ ע"א תמורה כז ע"ב:
ג ל"ל בהר רהב:
ד עי' ב"ר פ"א:

חדושי גאונים

ב) שלא היה מכת הרודפים אחר חמדת הממון מצד שעינם לא תשבע עושר לזה אמר שהיה עשיר ושמח בחלקו. ג) שלא היה בטוף בתאות יצרו לזה אמר שהיה גבור ע"ד איזהו גבור הכובש את יצרו החומד ומתאוס לתאות הגוף.

אהבת איתן

(שייך לסי' סד) מאי הר סיני הר שירדה שנאה לאוה"ע עליו כו'. פרש"י שלא קבלו בו תורה. ולפירושו הא דקאמר בסמוך גבי חורב שירדה בו חורבה לאוה"ע היינו נמי מש"ע שלא קבלו בו התורה. והקשה בס' אייי הים דאמאי תולה שנאה וחורבה של או"ה עליו על שלא קבלו את התורה בהר סיני הא שם לא נתן להם הקב"ה התורה רק החזירה

גאון יעקב

היה בכם האם לא עברתם על דבר ה'. כאשר באמת היה בהנפילים שנפלו קודם המבול. עתה ראו כי חביבים ישראל יותר ממהש"ר וא"כ ראוי לנו לקבל התורה מידו ית': (המושקאטי והגאון מפראג):

(שייך לסי' סב) א"ר יהושע בן לוי בשעה שירד משה כו' בא שטן ואמר תורה היכן היא כו'. לכאורה מהפלא על השטן. זה דרכו תמיד להתהלך בין אנשים לעשות בהם

של גומל חסדים לרוץ אחרי דלים. ומאי טעמא פשוט כרעיה דדלית לגבי גימל דלמצי ליה נפשיה (ולא לצטערן).ומ"ט מהדר[א] אפיה דדלית מגימל. דליתן ליה בצנעא כי היכי דלא ליכסוף מיניה. ה"ו זה שמו של הקדוש ברוך הוא ז"ח ט"י כ"ל אם אתה עושה כן הקדוש ברוך הוא זן אותך וחן אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה וקושר לך כתר לעולם הבא. מם פתוחה מם סתומה. מאמר פתוח מאמר סתום· נון כפופה נון פשוטה. נאמן כפוף נאמן פשוט. סמך עין סמוך עניים לשון אחר [א]סימנין עשה בתורה וקנה אותה. פא כפופה פא פשוטה.

רש"י

דגימ"ל לגבי דלי"ת. ולא לגבי בי"ת : מ"ט פשיט כרעיה דדלי"ת לגבי גימ"ל. ולא לגבי ה"א שמושכת קלת נגד גימ"ל: דלימציה ליה. עני לנפשיה ולא יטריחנו לבעל הבית לרוץ אחריו : ה"ו. כמו אני והו שמות הם: ומטיב לך. היינו טי"ת: ירושה. היינו יו"ד: כתר. היינו כ"ף: לעולם הבא. היינו למ"ד: מאמר פתוח מאמר סתום. יש דברים שניתן רשות לדורשן ויש שאתה מלווה לסותמן כגון מעשה מרכבה: נאמן כפוף. אדם כשר לריך להיות כפוף ועניו וסופו להיות פשוט וזקוף לעולם הבא: סימנין. של סדר שמועות דתנא או אמורא בגירסא דלא

מהרש"א

פ"ק דע"ז וז"ש שכן דרכו של גמ"ח בעושה לדקה לרוץ אחר העניים להביא להם הלדקה לידם דהיינו ממש כרעיה דג' לגבי ד' : ואמר מ"ט פשוטה כרעיה דד' כו' דלימליה נפשיה כו'. היינו שלא יטריח העני את הנותן ביותר דזה הוא בכלל גמ"ח שגם העני מלווה עליה כיון שהיא בגופו : ואמר מ"ט מהדר אפיה דד' מג' דליתן לו בלנעא כו'. עפמ"ש פ"ק דב"ב [א] לדקה תליל ממות איזו היא שמללת ממיתה משונה הי' נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה והיינו כדי שלא לכסוף מיניה : ואמר ה"ו זה שמו של הקב"ה הן ב' אותיות משם של ד' הרומזים על ב' המדות חסד ואמת והם ב' עמודי עולם תורה וג"ח ואמר ז"ח ט"י כ"ל. כמ"ש ספ"ק דב"ק[ב] כל העוסק בתורה ובג"ח זוכה לנחלת ב' שבטים כו' כמפורש שם זוכה לכילה שהוא חן ואפריון כיוסף וזוכה לתורה כיששכר וז"ש שאם אתה עושה כן בב' עמודי עולם שהם תורה וג"ח שזכר : הריני זן אותך וחן אותך. כיוסף שזכה לזון ולפרנס גם אחרים ומטיב לך בשביל התורה ונותן לך נחלת התורה בירושה כמ"ש מורשה היא וקושר לך כתר לעוה"ב דהיינו כתר תורה: ואמר מם סתומה כו' מאמר סתום כו'. ע"פ מ"ש בי' מאמרות נברא עולם ופריך בספ"ב דר"ה [ג] ט' הוו ומשני לה דבראשית נמי מאמר היא והכוונה בו שמאמר הראשון לא אלטריך לזוכרו דודאי במאמר היה דהיה יש מאין כמפורש שם והיינו מאמר סתום הוא מאמר ראשון דבראשית ומאמר פתוח כל שאר ט' המאמרים: ואמר נון כפופה כו' נאמן כפוף כו'. ע"פ מ"ש פרק ראוהו ב"ד [ד] דאיכא למ"ד שופר של ר"ה בכפופין דכמה דכייף איניש מעלי טפי ופרש"י כבוש בקרקע דכתיב והיו עיני ולבי וגו' ואיכא למ"ד דכמה דפשיט איניש דעתיה מעלי טפי דכתיב נשא לבבנו אל כפים ולא פליגי אלא התם דת"א בתרוייהו מש"ה הכא דאפשר בתרווייהו וכדאמרינן בפרק מלות חלילה [ה] בתפלה דעינו למטה ולבו למעלה והיינו נאמן כפוף עיניו למטה ונאמן פשוט לבו למעלה וכן יתפרש בלדיק כפוף ולדיק פשוט ולכך פריך דהיינו הך ומשני לה הוסיף לך כפיפה על כפיפתו לענין עיניו למטה וע"ד שאמרו מאד מאד הוי שפל רוח בלשון כפול ועד"ז תסמוך לשטיה להוסיף פשיטות על פשיטתו לענין לבו למעלה: ואמר ס"ע סמוך עניים כו'. דהיינו שיסמוך אותם בדברים כדאמרינן פ"ק דב"ב [ו] כל הנותן פרוטה לעני מתברך בו' ברכות והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות דזה בגופו וזה בממונו. ל"א סימנין עשה וקנה כו'. ר"ל שלא יהיו לך הסימנין בעיקר לימודך אלא קנה אותה על ידיהם של הסימנין תבא לקנין התורה : ואמר פא כפופה כו' פא פשוטה כו'. ע"פ מ"ש פרק המפלת [ז] הולד במעי אמו פיו סתום לומד תורה וצופה מסוף עולם ועד סופו כשיולא

עיון יעקב

קאמר לכך אלף תחלה ואח"כ בינה כדאמרינן הם ואח"כ כתת ואע"פ שאתה לומד מ"מ לריך ג"כ לעשות ג"ח וזה גמול דלים דכל הלומד תורה ואינו עושה ג"ח דומה כמי שאין לו אלוה כדאיתא פ"ק דע"ז ואם אתה עושה כן קב"ה זן אותך וחן אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה משום דהוא מדברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ות"ת כנגד כולם: מאמר סתום מאמר פתוח. ע"ד דאמרינן תורה עניה במקום אחד ועשירה במקום אחר וכדאמרינן בא זה ולימד על זה וילמוד סתום מן המפורש:

ענף יוסף

סם שבן דרכן של ג"ח לרוץ בתר דלים. הנה חילוק גדול יש בין מדת ג"ח למדת הרחמים. כי הגומל חסד הוא רך. ורודף תמיד לעשות חסד. ולא יוכל ממש להיות בלא זה בשום אופן. והוא דמיון פרה המניקה שכאשר יבוא לה חלב בדדים. תרדוף ותתפש את העגלה להניקה כי החלב מלערה. וכן אפילו באשה יקרה כן כאשר בא לה חלב בדדיה

עץ יוסף

והיינו בינה שיבין דבר מתוך דבר (תורת חיים) : ה' ו' זה שמו של הקב"ה. הן ב' אותיות משם של ה' הרומזים על ב' המדות חסד ואמת והם ב' עמודי עולם תורה וגמ"ח מהרש"א.וגם שם זה שייך לשכר השני דברים שהזכיר ברישא תורה ולדקה התורה נכלל בשני דברים תורה שבכתב ותורה שבעל פה שבכתב חמשה חומשי תורה ושבעל פה ששה סדרי משנה והיינו ה' ו' נגד הלדקה שם זה מסוגל כדאי' בפ"ק דבתרא הנותן לדקה לעני מתברך בשש ברכות והנותן לדקה ומפייסו מתברך בי"א ברכות. כך גירסת מקלת ספרים נמלא ה' כנגד הפיוס ו' נגד הלדקה הרי ה' ו' לפי שהם נמשכות משם זה ולגירסת הספרים דגרסי הנותן לדקה כו' והמפייסו מבי"א אתי נמי שפיר (תורת חיים) : הקב"ה זן אותך וחן אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה וקושר לך כתר לעה"ב. נקט זן וחן ומטיב רמז למה שיסדו בברכת המזון הזן את העולם כולו בטובו בחן לפי שב"ו שמתחייב לזון את חבירו הוא זן אותו שלא בטובתו במאכלים קלים וגרועים וכל מזונות נותן לו ברע עין שאין מראה לו פנים יפות פנים של חן אבל הקב"ה זן את עולמו בטובו ובחן מן הטוב ובעין יפה והיינו דקאמר ה' ו' דהיינו הוא יתברך זן אותך וחן אותך ומטיב לך שיתן לך מזון בעין יפה ומן הטוב. ועוד נראה לפי שכל טובות זה העולם נכללים בשלש דברים בני חיי ומזוני כמ"ש חז"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא נגד מזוני אמר זן אותך וחן אותך כדאי' במדרש רבה פרשה נשא ויחנך יחון אותך בבנים כמ"ש הילדים אשר חנן אלהים אותי והיינו דקאמר וחן אותך שיתן לך בנים מהוגנים ובזה תמלא חן בעיניו יתברך נגד חיי אמר ומטיב לך כדאי' בפ"ק דעבודה זרה דמפרש רבי יוסי קרא דלמען ייטב להם ולבניהם עד עולם היינו שיחיו ולא ימותו לעולם דקאמר ורבי יוסי אמר לך כיון דליכא מיתה אין לך טובה גדולה מזו. ובספר שערי לדק כתב כי עלם הטוב הוא מקור החיים ומייתי ראיה מדכתיב ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע וכן פרש"י דהא בהא תליא. ועוד נראה לפי שגמ"ח לעני יש בו שלשה חלקים לזונו ולהלבישו וליתן לו דירה ושלש אלה הן כל לרכי אדם ושלשתן כתובים בחד קרא הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו. נגד המזון אמר זן אותך. ונגד המלבושים שמתקשטין ונותנין חן לאדם וכמ"ש לא כחל ולא שרק ויעלת חן פי' אע"ג שאינו מקושט לכן קאמר וחן אותך. ונגד מה שמכניסו בדירה נאה ורחבה אמר ומטיב לך כמ"ש הכתוב ובתים טובים תבנה. ולכן דקדק ואמר גבי זן וחן אותך לפי שהן בגופו ועלמותו של אדם וגבי מטיב נקט לך לפי שאין הדירה דבוקה בו ובברכת המזון יסדו נמי כי הוא אל זן ומפרנס לכל ומטיב לכל זן היינו אכילה ומפרנס היינו לבישה שנקרא פרנסה ומטיב נגד הדירה: ונותן לך ירושה. היינו נחלת התורה בירושה כמ"ש מורשה קהלת יעקב : וקושר לך כתר לעה"ב. דהיינו כתר תורה ומלות כמו שאחז"ל לדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ופרשו המפרשים היינו עטרותיהם של עלמם שעשו מתורה וממלות שלהם : מ"ם פתוחה מ"ם סתומה מאמר סתום ומאמר פתוח. כי יש מאמר פתוח בתורה שיכול כל אדם להתבונן ולדקדק בו ויש מאמר סתום שאין לו רשות להתבונן כמעשה מרכבה שאין הרשות נתונה לכל אדם למתבונן במעשה מרכבה וללמוד קבלה אע"ג שמבין מדעתו אא"כ הוא חסיד גדול וזקן כר"ע שנכנס בשלום ויצא בשלום ואפילו בן זומא הליך ונפגע ומת וכו' כדאיתא בפרק אין דורשין ויש דברים סתומים לגמרי ואסור לשום אדם בעולם להתבונן בהם כגון מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור כדאיתא בפרק הנ"ל (תורת חיים) : נאמן כפוף נאמן פשוט. לומר שכל הרולה ללמוד תורה וכ"ש סתרי תורה בדבר שיש לו רשות להתבונן לריך להיות בו שתי מדות הללו שיהא נאמן רוח מכסה דבר ויהיה כפוף ועניו גדול שאין התורה מתקיימת אלא במי שמשפיל עלמו. ואז יזכה לעוה"ב להיות נאמן פשוט בקומה זקופה כי בעוה"ב מגלין להן ללדיקים רזי תורה וסתרי המרכבה (תורת חיים): סמוך עניים. ארישא קאי דקאמר ג' ד' גמול דלים בא לפרש השתא דהיינו שלריך לסומכן טרם יתמוטטו כמו שנאמר ומטה ידו והחזקת בו כדי שלא יפול שאחר שכבר נפל קשה להקימו (תורת חיים) : ד"א סימנין עשה לתורה. וארישא קאי דקאמר אלף בי"ת אלף בינה וקאמר שסדר הלימוד הוא

אוצר בלום

[א]מהרש"א ד"ה מ"ט פשוטה. פ"ק דב"ב (יו"ד ע"ב): [ב] שם ד"ה ז"ח. ספ"ק דב"ק(יז ע"א): [ג] שם ד"ה מ"ם סתומה בספ"ב דר"ה (לב ע"א): [ד] שם ד"ה נו"ן כפופה. פרק ראוהו ב"ד (כו ע"ב): [ה] שם בא"ד. בפ' מצות חליצה. (קה ע"ב): [ו] שם ד"ה ס"ע. פ"ק דב"ב (ט ע"ב): [ז] שם ד"ה פא כפופה.פרק המפלת (ל' ע"ב):

יד יוסף

א עי' עירובין נד ע"א אין תורה נקנית וכו':

חדושי גאונים

ד) העדר הגסות זה"ש ועניו. הורה שמלד ד' מדות אלו שהיו במשה זכה משה לתורה יותר מזולתו ולפיכך נקראת התורה עץ חיים למחזיקים ע"ד שאמרו במדרש תהלי' בפסוק תודיעני אורח חיים אמר

אהבת איתן

עליהן במקומן שיקבלום כדאיתא ברים ע"ז. ופי' דלאו דוקא לאו"ה קאמר דירדה שנאה והורבה עליו אלא כלומר שירד שנאה והורבה עליו לישראל כשאינם מקיימין מה שקבלו שם. והנה מלבד הלאן זו הדחק לפרש כן אלא שמפורש ברבה ריש סדר במדבר כפרש"י וז"ל הר סיני שבו נשנאו או"ה להקב"ה ונתן להם איפופסים פי' גזר דין שנאמר והגוים הרוב יחרבו. אמר ר' אבא בר

גאון יעקב

איזה שמן קנאה ושנאה ופיגול עון. והנה אך זה היום. אשר עמדו ס' רבוא בכנופיא מדוע בושש מלבא אולי יעשה איזה רושם עון. והיו הזמן נאות לו. בעת אשר השם לבאות כרת ברית התור' והדביקו' האמיתי אזי היה

פי פתוח פי סתום. צדי כפופה וצדי פשוטה. צדיק כפוף צדיק פשוט. היינו נאמן כפוף נאמן פשוט הוסיף לך הכתוב כפיפה על כפיפתו מכאן שנתנה התורה במנוד ראש. קוף קדוש. ריש רשע. מאי טעמא מהדר אפיה דקוף מריש. אמר הקב"ה אין אני יכול להסתכל ברשע. ומאי טעמא מהדר תגיה דקוף לגבי ריש. אמר הקב"ה אם חוזר בו אני קושר לו כתר כמותי. ומ"ט כרעיה דקוף תלויה [א]אי הדר ביה ליעייל (וליזל) [וליעולי] בהך. מסייע ליה לריש לקיש דאמר ר"ל [ב]מאי דכתיב (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו. שין שקר. תיו אמת. מאי טעמא שקר מקרבן מיליה אמת מרחקן מיליה. שיקרא שכיח קושטא לא שכיח. ומ"ט שיקרא אחדא כרעיה קאי ואמת מלבן לבוני. קושטא קאי שיקרא לא קאי. את בש אותי תעב אתאוה לו. בש בי לא

רש"י

תשכח אחת מהן כגון אלו שבתלמוד: פה פתוח. בשעת דמכנסים פזר: פה סתום. בשעה דמפזרין כנס אם יש גדול ממך: במנוד ראש. ברתת ועטוה יתירה: מ"ט מהדר אפיה דקו"ף מרי"ש. לישנא דמעליא הוא שאחוריו של רי"ש לגבי קו"ף שאין הקב"ה רוצה להסתכל בפני רשע: תגא דקוף. כמין זיין שעושין בסופו של גג קו"ף: כרעיה דקוף תלויה. שאינה נדבקת עם גגה: ליעול בהך. יקיף תחת רגלי הקו"ף ויכנס בפתח של ימין: מסייעין אותו. ומכינים לו פתח: הוא יליץ. מעלמו יליץ לא יסייעוהו ולא ימנעוהו ואם לענוים ולמדה טובה הוא נמשך: יתן חן. יסייעוהו מן השמים: מקרבן מיליה. אותיותיו קרובות [שלשתן קרובות] כסדרן של אל"ף בי"ת: אמת מרחקן מיליה. זו בתחלת אל"ף בי"ת וזו באמלע וזו בסוף: אחד כרעא. כל אות ואות שבו עומדת על רגל אחד: אמת מלבן לבוני. מושכבין (אחת [תחתיה]) אותיותיו כמין לבנה ואלף הרי יש לה ב' רגלים ומושבה טוב ורגל השני רחב:

תוספות

אית דגרסי בא ליטמא פתחים לו כלומר יש לו פתחים הרבה ליכנס בא ליטהר מסייעין אותו שפותחין לו פתח ליכנס. והיינו דומיא דלעיל דשביק לו פתח ליכנס ולהנהו דגרסי בא ליטמא פותחין לו נ"ל דמסייעין אותו הוי טפי מפותחין:

מהרש"א

לאויר עולם משכחת התורה ופיו פתוח והיינו דמעי אמו פיו סתום ואינו לומד תורה רק בעיון אבל כשיולא לאויר עולם פיו פתוח ללמדה בפה ולא תתקיים בזולת פה והיינו פיו סתום שלריכה התורה לעיון ולריכה ג"כ לגרוס אותה וללמדה בפה דהיינו פה פתוח: ואמר קוף קדוש והוא בגימטריא מקו"ם שהוא מקומו של עולם: וריש רשע. מפורש באותיות דרבי עקיבא: ואמר מ"ט מהדר אפיה דקו"ף כו'. לישנא מעליא הוא כפירש"י והא דלא מיהדר אפיה דק' מר' דבהכי הוה ניחא טפי כדי שלא להסתכל ברשע י"ל דא"כ היה עומד הק' מלד שמאל של ר' ולאו אורח ארעא וכדאמרינן דימינו פשוטה לקבל שבים והיינו דמסיק הכא: ומ"ט כרעיה דקוף תלויה. היינו לגבי ריש כו' דאי הדר וזה אינו אלא בימין וזה הכוונה במזמור אליך ה' נפשי אשא שיש בו כל הא"ב חוץ מק' וגם הר' כפולה במקום הק' כי הק' שהוא קדוש הוא מימין הרי"ש שהוא רשע לקבלו בתשובה ודוד התפלל נגד אויביו הרשעים שלא יעמוד הקב"ה לימינם וזה שאמר במזמור ק"ט הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו שהשטן גם כן הוא נקרא רשע כמ"ש לופה רשע לצדיק ובקש דוד נגד אויביו הרשעים אל תעמוד הק' שהוא הקב"ה לימינו לקבלו בתשובה אבל הפקד עליו רשע והוא השטן שיעמוד לימינו לשטנו ולזה במזמור אליך ה' נפשי אשא שזכר ברי"ש אויביו שנאמר ראה אויבי כי רבו וגו' דהיינו אויביו הרשעים הקדים הרי"ש במקום הקו"ף על כונה זו שיעמוד הרשע שהוא השטן על ימינו של רשעים אויביו: ואמר מ"ט כרעיה דקוף כו' מסייע ליה לר"ל כו' בא ליטמא פותחין כו'. מייתי ליה הכא לגבי הק' כו' על הכונה זו ובפ' [א] התכלת מייתי ליה ג"כ לענין הה"א דכרעא תלויה והם מפורש: ואמר שי"ן שקר כו'. שעד כאן לא נמלא בא"ב אותיות שקר וכן תי"ו אמת. שבה נשלם אותיות אמת: וקאמר שקר מקרבן כו' שיקרא שכיח וכו'. וכדאמרינן שקר אומר יברא כו' אמת אומר אל יברא שכולו שקר כו' ואמר שיקרא אחדא כרעא כו' עיין פרש"י ויותר נראה לפרש: דאמת מלבן כו'. שכל אותיותיו שוין למטה ואין הא' מאריך על האחרים משא"כ שקר שהקוף בצורתה מאריך למטה יותר מרי"ש והשי"ן והיינו הרגל הא' שהוא פרעא דק' שזכר לעיל: ואמר דקושטא קאי כו'. היינו שיש לו קיום מה שאין כן השקר או על שם שהאמת הוא אחד מעמודי עולם דהיינו דקאי עולם עליה מה שאין כן השקר הוא מהרס עולם בקיומו שע"כ אמת הוא חותם של הקב"ה שהוזכר במעשה בראשית: ואמר א"ת ב"ש כו' אח"ס בט"ע כו' א"ל ב"ס. אלו חלופי אותיות הם בספר יצירה והם סודות נסתרים בחילוף אותיות ואלו ינוקי הוו דרשי להו ברמיזות לשכר הצדיקים ולעונש הרשעים וז"ש א"ת ב"ש אותי תעב כו'. כי הא' רמז על האחד האמיתי דהיינו אותי ותעב ע"ש הת' ואמר

עין יוסף

הוא שיעשה סימנין לתורה ויקנה אותה שלא ישכח דבר ממשנתו שכל השוכח דבר אחד ממשנתו מתחייב מיתה ואין תועלת בלמודו וסימנין דנקט היינו כגון ט"ו נשים פוטרות כו' ד' אבות נזיקין כו' ל"ט אבות מלאכות כו' י"ח טרפות וכיולא בהן שעל ידן יזכור ולא ישכח (תורת חיים): צדיק כפוף צדיק פשוט. שכל הרולה ללמוד תורה וכ"ש מעשה מרכבה לריך להיות בו שתי מדות הללו לדיק וכפוף דהיינו עניו שלא ניתנה תורה ע"י משה אלא מפני שהיו בו מדות הללו יותר מכל ישראל לדיק שנאמר ויתא ראשי עם לדקת ה' עשה וקאי על משה. כפוף דכתיב והאיש משה עניו מאד מכל האדם ואז יהיה לדיק פשוט לעוה"ב ישב שם בקומה זקופה ויתגלו לו שם רזי המרכבה ופריך היינו נאמן כפוף נאמן פשוט. דלדיק ונאמן כי חדא נינהו והא בהא תליא שנאמר ולדיק באמונתו יחיה ואמר הוסיף לו כפיפה על כפיפתו שלריך להיות כפוף מאד כפופה יתירה שלא נתנה התורה על ידי משה אלא לפי שהיה כפוף מאד הרבה מכל אדם לכך אמרו חז"ל מאד מאד הוי שפל רוח כו' ואז יזכה שתשרה עליו שכינה (תורת חיים): מנוד ראש. פי' כפוף הרבה: קוף קדוש. היינו הקב"ה: מאי טעמא כרעיה דקוף תלויה דאי הדר ביה ליעול וליזיל בהך. הרלון כי הקב"ה המליא לבע"ת דרך קרוב עד שבשעה קלה יהיה בוקע ועולה עד כסא הכבוד וזהו דאי הדר ביה ליעול וליזיל בהך כלומר בשביל הקרוב. שאף אם ארכו לו ימי החטא בתנועה קלה יתברר ויהיה נקי: **בא** ליטהר מסייעין אותו. כי ברלותו יתברך את האדם בוחר בטוב לפניו ומואס ברע ומגביר שכלו על ילרו להיישיר דרכו. אז אם היצה"ר מגביר עליו עד כמעט תש כחו של אדם כנגדו אז הקב"ה מסייעו לאדם ויוסיף ויתן לו עוז ועלמה כדי שיוכל לעמוד נגד היצה"ר: אותי תעב אתאוה לו. לפי שהוא יתברך מתאוה תמיד להלדיק את הרשע כל שלא הרשיע כל כך מבקש לו זכות ומסייעו לשוב וכמ"ש הלופה לרשע וחפץ בהלדקו שנאמר ה' חפץ למען לדקו. אבל רשע זה שתיעב אותי עד שכפר בי היאך אתאוה לו להלדיקו ודיינו הא דכתיב לא יאבה ה' סלוח לו. אבה לשון תאוה הוא (תורת חיים): ב"ש בי לא חשק שמי יחול עליו. ידוע כי יש הפרש בין מלת אותי לבין מלת בי. כי אותי היינו יתברך עלמו אבל בי היינו במי שהוא דבוק בו יתברך וכמו שנאמר ולדבקה בו ואחז"ל דהיינו בת"ח הדבוקים בו יתברך

ענף יוסף

בדדים לא תוכל לסבול כלל ותחפש בנה או אפילו תינוק אחר להניק אותה כי החלב מלערה והכל ברא הקב"ה כעין דוגמא של מעלה. כי בחינת המשפיע הוא שלא יכול להיות בלא זה כלל ויש לו תאוה וחמדה גדולה לזו בענין השפעות דו"כ שתענוג המשפיע הוא גדול מהמקבל. וכן זה דבעל חסד לבבו יבער וישקיף ויראה ויביט אולי ימצא איש אשר ילטרך אליו ויעניק לו מטובו. ובבקר יעמוד וילך וירדוף וישאל אחר הדלים והאביונים אולי ימצא להטיב להם. כי חפץ חסד הוא. וע"ז אמר הכתוב (משלי כא) רודף לדקה וחסד ימצא חיים כי הוא רודף ממש לצדקה למען עשות חסד להיטיב לאחרים. אבל הבעל הרחמים אין לו מדה זו לרוץ אחר הדל לשאול עליו אם ימצאהו. רק כשכבר פגע בעני ויביט בצערו והעני יראה לו פנים של צער אז ירחם עליו ולא יוכל לראות בצערו ונותן לו מטובו אבל אם לא יראה את העני כל ימיו לא יזכיר מעצמו לומר אולי יש עני להיטיב לו מחסורו ונודע אשר במדה שאדם מודד מודדין לו. ולבעל החסד גם הקב"ה רודף לעשות לדקה וחסד אף שהוא אינו מתפלל ומבקש מלפניו כלל וגם לפעמים אנו יודע כלל מהדבר והקב"ה מפליא לו נסים ועושה לו חסדים. ולא כן בבעל המרחם כי הקב"ה ירחם עליו בעת צרה כשמלטער ומבקש רחמים מבוראו אז ירחמנו עושהו ולא קודם לראות בצרתו. (במ"ח): **הבא** ליטהר מסייעין לו וכו'. הוא מטעם שאמרו חז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ולולי שהקב"ה עוזרו לא היה יכול לו. וכיון שלריך עזר מהש"י לכך אמרו מסייעין מה שאין כן בבא לטמא דכיון שבקל בא לטומאה לכך אמר בזה פותחין דבפתיחה בעלמא סגי מליפול מן הגג בדחיפה בעלמא סגי. אך לעלות לגג לריך טרחא יתירה כי היצר עומד לנגדו. (נחלת יעקב): **אמת** מלבן לבוני וקרא אחדא כרעא קאי. פירשו המפרשים מלבן לבוני

[א] מהרש"א ד"ה מ"ט כרעיה דקוף. ובפ' התכלת. (כט ע"ב):

יד יוסף

א מנחות כט ע"ב: ב יומא לח ע"ב ע"ז נה ע"א מנחות כט:

חדושי גאונים

הקב"ה לדוד אם חיים אתה מבקש לפה לחכמה שנאמר עץ חיים היא למחזיקי' בה. לפה ליראה שנאמר יראת ה' תוסיף ימים. לפה ליסורין שנאמר ודרך חיים תוכחות מוסר לפה למלות שנאמר

אהבת איתן

כהגא בשם נ"י והגוים מחורב יחרבו והכי איתא בתנחומא שם ובסדר תלוה. הרי בהדיא דהשנאה והחורבה לאו"ה ממש קאמר. אלא י"ל קושיית האיי היה ע"פ דאיתא בריש ע"ז דיש לאו"ה טענה על שלא קבלו את התורה דכלום כפית עלינו את ההר כשם שכפית על ישראל. אך בתנחומא פ' שופטים איתא שהשיב להן הקב"ה דישראל אמרו תחלה נעשה ונשמע. ובפ' נח איתא דהא דכפה

גאון יעקב

להשטן להיות זריז ונזכר אולי יטיל דופי. ולמחר הלך ופשפש תורה היכן היא. ואתמול היכן היה. אבל זאת מהידועה כי בשבת אין רשות לשט"א שהס"ם וחיילותיו להלך על פני חוצות. רק מוטמנים בנוקבא דתהומא רבא. ועיין בפוסקים שאין לומר לבשבת והסר שטן מלפנינו מטעם זה. ומסקינן בש"ס הכל מודים בשבת ניתנה תורה לישראל לכך לא היה באותו פומבי בשעת קבלת התורה. (ר"י אלגו):

(שייך לסי' סה) **בשנים** כשני מיבעי לי' כו' אם יהיו חטאיכם כשנים שסדורות משבת ימי בראשית כו' לכו אלא האבות כו' אלא

חשק שמי יחול עליו. גר גופו טימא ארחם עליו. דק דלתותי נעל קרנוהי לא אגדע. ע"כ מדת רשעים אבל מדת צדיקים את בש אם אתה בוש גר דק אם אתה עושה כן גור בדוק הץ וף חציצה הוי בינך לבין אף. זע חס טן ואין אתה מזדעזע מן השטן. ים כל אמר שר של גיהנם לפני הקב"ה רבש"ע לים כל. אחס בטע גיף אמר הקב"ה אני חס עליהם מפני שבעטו בגיף. דכץ דכים הם כנים הם צדיקים הם. הלק אין לך חלק בהם. ומר זן שת. אמר גיהנם לפניו רבש"ע מרי זנני מזרעו של שת. אל בם גן דם. להיכן אוליכם לגן הדס. הע וף אמר גיהנם לפני הקב"ה רבש"ע עיף אנכי זץ חק הללו זרעו של יצחק. טר יש כת טר יש לי כתות של אומות העולם שאני נותן לך:

רש"י

אתאוה לו. בתמיה וכן כולם: עד כאן מדת הרשעים. כן הוא נדרש אלא רשעים: אם אתה בוש. מלחטוא: גר דק גור בדוק. נפשך תהא צרורה תחת כסאי ודוק שמים: ים כל. גיהנם קרוי ים [כל] לפי שהרוב הולכים שם אמר שר של גיהנם ליס שלי תן את כל העולם ואפילו ישראל: אח"ם בט"ע גי"ף. אלפא ביתא הוא אלא א"ת ב"ש ג"ר ד"ק וכולן סדורות בספר יצירה: אני אחום עליהם על שבעטו בגיף. בניאוף: דכץ. נוטריקון דכים כנים צדיקים: אין לך. גיהנם: חלק בהם. בישראל: ומר זן שת אמר שר של גיהנם זונני מזרעו של שת. כל האומות וישראל: א"ל ב"ס. א"ל הקב"ה לא יהא לך חלק בהם: ג"ן ד"ס. אמר הקב"ה אוליכם לגן הדס לגן עדן: ה"ע ו"ף אמר גיהנם הנני עיף. ברעב: ז"ץ ח"ק הללו זרעו של יצחק הם. ולא אתנם לך: ט"ר י"ש כ"ת. שמור לי והמתן יש לי כתות

מהרש"א

דאעפ"כ אתאוה לו שישוב שהקב"ה מצפה ומתאוה שישוב הרשע מרשעתו ואמר ב"ש הב' כמו שהיא בנקודת חיריק משמעו בי רמז על הקב"ה ולא חשק כמי משמעו מן הב' שהוא מורה על השניות דהיינו שלא חשק אל אחד ובחר בשני אעפ"כ שמי שהוא הוראת השי"ן כמ"ש כי שם ה' נקרא עליך וגו' זו שין של תפילין יחול עליו להיות יראתי עליו לשוב וכמ"ש [א] אע"פ שחטא ישראל הוא כי אפשר שישוב: ואמר ג"ר גופו טימא וכו'. הג' מורה על הגומל נפשו בתאוות המותרות דהיינו שטימא את עצמו אעפ"כ ר' רחום שהוא הקב"ה ארחם עליו אם ישוב: ואמר דלתותי נעל כו'. ר"ל באם אחר כל המעשים שאני מצפה לו לתשובה דלתותי נעל שהם שערי תשובה או ע"ש דלתות ב"ה וב"ה שנעל כמו שעשה אחז המלך קרניו רמז הק' שהוא קרן של אדם לעוה"ב לא אגדע בתמיה וכמ"ש וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות וגו' דהיינו צדיק יורש חלק הקרן של הרשע בעוה"ב כמפורש בפרק אין דורשין [ב] ואמר עד כאן עד ה"ו שהם ממש אותיות שמו של הקב"ה דרשו במדות הרשעים אבל במדות צדיקים יש לדרוש כל האותיות כמשמען דהיינו א"ת ב"ש אם אתה בוש. שאתה ירא אלהים כמ"ש בנדרים [ג] איזו יראה שהוא בפנים הוי אומר זה הבושת תזכה לגור בדוק היינו למעלה בעולם הנשמות כמו שאמר ובושת פנים לג"ע: ואמר ה"ץ ו"ף חציצה כו'. מצינו ה' מתחלף בח' ור"ל שגם בעולם הזה תזכה שה"ו של השם יהיה לך חציצה להציל מן האף וה"ף מורה בכ"מ על האף כמ"ש נגף שלף אנף כמ"ש המפרשים: ואמר ז"ע ח"ס ט"ן כו'. ר"ל אם אתה זע ממנו יתברך ברוך הוא כמ"ש שאתה בוש הרי הקב"ה חס עליך להצילך משטן שלא תהא זע ממנו כמ"ש הבא ליטהר מסייעין אותו: ואמר י"ם כל אמר שר כו'. אותיות י"ס יש לחלק ור"ל אמר שר של גיהנם ליס שהוא שמו של הקב"ה מכל תן לי דהיינו גם מרשעי ישראל אמר הקב"ה אח"ם בט"ע גי"ף. כפרש"י שיש לחוס עליהם להצילם מגיהנם על שבעטו בגי"ף שהוא זנות וכמ"ש [ד] אברהם יושב על פתחו של גיהנם וכל מי שעבר עבירה בזנות נמשך ערלתו ולא מבשקר ליה: ואמר דכ"ץ דכים הם כו'. אמר כן נגד כתות שיהיו לעתיד כדאמרינן פ"ק דר"ה [ה] צדיקים בינונים רשעים נגד רשעים אמר כנים הם באמונתם שלא עברו רק ע"י היצה"ר ונידונים בגיהנם ועולים דכים הם הם הבינונים שיזכו בדין לעתיד כדאמרינן שם ורב חסד מטה כלפי חסד וצדיקים הם כמשמעו וע"כ אמר הקב"ה הל"ק ה' במקום ח' דהיינו שיש לכולם חלק לעולם הבא כמ"ש ועמך כולם צדיקים ואין לך חלק בהם: ואמר ומר ז"ן ש"ת. דהיינו שאמר הגיהנם לה"ו שהוא שמו של הקב"ה מר מלשון רבינו זנני מזרעו של שת דהיינו ז"ן ש"ת והאי לישנא אשכחן בגיהנם שלש הנה לא תשבענה שאול וגו' א"ל הקב"ה א"ל ב"ס ג"ן ד"ס אוליכם לגן כו' הכ' מתחלף בב' בצורתא כדאמרינן לעיל ביתין כפין כפין ביתין ואמר גן הדס ע"ש והוא לג בין ההדסים וגו' ואמר ה"ע ו"ף אמרה גיהנם כו' עיף אנכי כו' דהיינו שאמר הגיהנם להקב"ה שהוא ה' עיף אנכי פרש"י הנני עיף ברעב כמ"ש בעשו כי עיף אנכי ועי"ל ע"ש עיפה נפשי להורגים: וא"ל הקב"ה ז"צ ח"ק הללו זרעו של יצחק כו'. כמפורש לעיל בפרק ר"ע [ו] דאברהם ויעקב לא יבקשו רחמים על ישראל בדין לעתיד רק יצחק ואנו אומרים בדין ר"ה ועקידת יצחק היום לזרעו כו' וכן יהיה לעתיד: ואמר ט"ר י"ש כ"ת. ר"ל כי טר ושמור לישראל י"ש עולמות אבל אני נותן לך כתות של אוה"ע תחתיהן כמ"ש בחגיגה דהרשע נוטל חלק הצדיק בגיהנם כמ"ש משנה שברון שברם ורש"י פי' בכמה

ענף יוסף

המ"ם רחבה מלמטה וכן התי"ו וכן האל"ף וסקרא אחדא כרעא כל אות ואות אחדא כרעי הקו"ף והרי"ש. וקשה הא השין מרובעת בתחתיתה ומלבן לבוני. וי"ל לפי שכל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו לא קאי. א"כ השי"ן מורה על אמת שבתחילת השקר והוא מלבן לבוני. אבל הקו"ף והרי"ש הן השקר גמור לא קאי. אח"ז מצאתי בפירושי הארי"י ז"ל כן. (שפת אמת):

כי

עץ יוסף

יתברך וקאמר בי לא חשק שאין לו חשק בת"ח המדובקים בי שהוא שונא את החכמים וא"כ איך יחול שמי עליו לצאת ממנו זרע כשר ת"ח וכמו שאחז"ל דמאן דרחים רבנן הוה ליה בנין רבנן. עוד נראה לפי שבכל מקום שמו יתברך יש ברכה כמ"ש ושמו שמי על בני ישראל ואני אברכם ואחז"ל לת"ח ברכה שנאמר ויברך ה' אותך לרגלי וכיון דרשע זה אינו חושק בי דהיינו בת"ח היאך יחול שמי עליו להיות בכלל הברכה (תורת חיים): ג"ר גופו טימא ארחם עליו. פי' גופו טימא בעריות אינו ראוי לרחם עליו ולהוציאו מן הגיהנם דלא מבשקר ליה אברהם כיון דנמשך בריתו ועי' בריש פרק עושין פסין (ת"ח): ד"ק דלתותי נעל. דלא הדר בתשובה ולא עייל באותן דלתות שבקו"ף נעל אותן וא"כ היאך אקשור לו כתר כמותי אדרבה קרניו אגדע (ת"ח) · או פי' דלתותי נעל שנועל דלתותיו לפני העניים ולפני ת"ח א"כ אין ראוי להרים קרנו אלא קרנותיו אגדע: א"ת ב"ש אם אתה בוש. מלעשות עבירה לכך תזכה לגור בדוק פי' בשמים דהיינו בג"ע שלמעלה כמו שאחז"ל ובושת פנים לג"ע: חציצה הוי בינך לבין אף. שאין אתה מניח את האף לצאת כמו דמצינו שהקב"ה אמר למשה ועתה הניחה לי ויחר אפי ותפלתו של משה גרמה שלא יצא האף: ליס כל. כינה עתה את הגיהנם בשם ים רמז הוא לבור של גיהנם דהיינו חללה של גיהנם דשם ים נאמר על הבור לא על המים שבתוכו שנאמר כמים לים מכסים משמע דהמים מכסים את הבור דהיינו חללה שנקראים ולמקוה המים קרא ימים ת"א ולבית כניסת מיא קרא כו' וקאמר הגיהנם רבש"ע ליס כל. פי' מכל תתן לי היינו גם מרשעי ישראל אמר הקב"ה אח"ס בט"ע גי"ף אחוס על ישראל בטע גי"ף לפי שהם בועטים בנאוף נואף תרגומו גייפא ולפי שהניאוף נחלק לשלשה חלקים א' מיתת ב"ד כגון אשת איש זכור בהמה וכיוצא בהן ב' כריתות כגון אחותו דודתו וכיוצא בהן ג' חייבי לאוין כגון פנויה שפחה וכיוצא בהן דלית בהו אלא לאו דלא יהיה קדש. והם נקיים מכל שלשה חלקים הנ"ל לכך נקט ג"פ דכים הם כנים הם צדיקים הם ותיבת דכ"ץ דרש נוטריקון דכים כנים צדיקים: הל"ק אין לך חלק בהן. דרש ה' במקום ח' וקאמר אין לך חלק בהן פירוש אפילו חלק אחד מג' חלקים הללו בהן לא תמצא כי נקיים הם משלשתן: ומ"ר ז"ן ש"ת אמר גיהנם כו'. ר"ל שאח"כ קטרג על עבודה זרה ואמר זנני מזרעו של שת שלא היה עבודה זרה בעולם עד שבא אנוש בן שת אשר התחיל בזה ופיתה כל בני דורו כמו שנאמר אז הוחל לקרא בשם ה' ונתפשטה הימנו לאומות וגם לקצת ישראל ואמר שר של גיהנם זונני מזרעו של שת היינו האומות וישראל: אמר ליה אל בס. לא יהיה לך חלק בהם: גן ד"ס. אוליכם לגן הדס לגן עדן. לפי שהם חזרו בתשובה: ה"ע ו"ף כו' עיף אנכי. ר"ל שאח"כ קטרג על שפיכות דמים והיינו דאמר עיף אנכי כמ"ש עיפה נפשי להורגים ורוצה שגם ישראל ירדו לגיהנם על כך. ואומר לו הקב"ה ז"ץ ח"ק הללו זרעו של יצחק דלא מיבעיא שלא נחשדו על ש"ד אלא אפילו מוסרין נפשיהם להריגה על קדושתו כיצחק אביהם דברא כרעא דאבוה הוא

[א] מהרש"א סד"ה א"ת ב"ש. וכמ"ש (סנהדרין מד ע"א): [ב] שם ד"ה דלתותי בפ' אין דורשין (טו ע"א): [ג] שם ד"ה א"ת ב"ש אם אתה בוש בנדרים (כ ע"א): [ד] שם ד"ה אח"ס וכמ"ש (עירובין יט ע"א): [ה] שם ד"ה דכ"ץ. פ"ק דר"ה (טז ע"ב): [ו] שם ד"ה ז"צ בפ' ר"ע (פט ע"ב):

חדושי גאונים

שמור מלומי ותיס ע"כ. ואמר הלמה זו יהיה מפורש לענינו שמאמר שבתחלתו כי יש לדקדק בשינוי לשון הנמצא בתשובתם של אלו ואתוס כו'. ולמה לא אמר לו הקב"ה מיד נתתים לכן שמרם ויתר

אהבת איתן

הכר על ישראל ביותר ממתת תורה שבע"פ שהוא קשה ללמוד ויש בה צער גדול אבל תורה שבכתב קבלו ברצון. ואע"כ אין לאוה"ע חיזוק על שלא קבלו תורה שבכתב ברצון כמו שקבלוה ישראל ורצוין ספיר לעולם. ובזה נתיישבה תמיהת התוס' בסוגיא (דף לה ע"ב) אהא דאמר להם דהתתם גז"ד של אוה"ע על שלא למדו את התורה גמם שבכתוב על האבנים בהר גריזים ובמו להם לאויך נתחתם גז"ד הא יש להן

גאון יעקב

אברהם כו' ולא ביקש רחמים ע"ש להתבונן בזה המאמר. מה תלוי מחילת חטא אם יהיו מתפללי מסודרות מימי בראשית עוד פלא על אבותינו אברהם ויצחק וכו' שלא כדיק את תוקף הגלות. ואיך נתאכזרו מלבקש רחמים. אבל אבותינו הקדושים לגודל הכנעת את ישראל. ודאי לכם כן ואולי יפלו במכמורת היצר סרע ועינא ולבא סרסורי דעבירה ומעכבו להיות זנאי ומחדן ובקשת תחוס

דברים בסוגיא זו בע"א ואתה המעין יראה אשר תבחר לך ודו"ק: כי אב המון כו'. דרשו כן מפני שנראה כי תיבת המון מיותר אשר לזה נתוספה הה"א דסגי ליה בהערה זו לכתוב אב לגוים וגו' דהיינו בתחלה אב לארם ועכשיו אב לגוים ומשום הכי דרשו כן המון לנוטריקון ומדהא לדרשה אב נמי לדרשת נוטריקון וכולהו מפורשים במקרא: א' אב לאומות. דכתיב והיית לאב וגו': ב' בחור דכתיב ובחרת באברם וגו': המון ה' חביב ה' מתחלף בח' בלורתה כדאמרינן ה' בח' ח' בה' ועוד שהם ממולא אחד ומלינו באברהם שהיה אהוב וחביב דכתיב זרע אברהם אוהבי: מ' מלך דכתיב נשיא אלהים אתה וגו': ו' ותיק לשון ותיק פרש"י פ"ק דברכות [א] אים עניו ומחבב מלות עכ"ל ומלינו באברהם שהיה עניו דכתיב ואנכי עפר וגו' ומחבב מלות דכתיב כי ידעתיו למען יצוה וגו' וגם מנהג ותיקון שהיו גומרין ק"ש ותפלה עם הנץ החמה מייתי ליה מאברהם שתיקן תפלת שחרית וישכם אברהם בבוקר: נ' נאמן דכתיב ביה ומצאת וגו' נאמן לפניך ודו"ק: אנא נפשי כו'. דהוה סגי למכתב אני וע"כ דרשו כולה לדרשה: אנא נפשי כו'. ר"ל שהקב"ה בעצמו נתנה כתובה וכדכתיב והלוחות מעשה אלהים וגו' ורבנן אמרי דבר נוסף להרחיק הגשמות דלא נאמר כתובים באלבע אלהים אלא כדי לשבר את האוזן: וז"ש אמירה נעימה כתיבה כו'. שהאמירה הנעימה היולאת מפי הגבורה נכתבה בלוחות מעלמה וכ"ה בת"י ובמדרשות ע"ש: וא"ד למפרע יהיבה כו'. להורות שהתורה נתונה כתובה ולא בע"פ דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה והוא כדי שיהיו נאמנין כי הדבור שבע"פ יפול בו מהשינוי ענין וק"ל: יראה ראתה כו'. משום דלפי פשוטו הוא סותר מה דכתיב לעיל מיניה שהקב"ה הסכים על הליכתו שנאמר קום לך אתם גו' וע"כ דרשו יר"ט נוטריקון שעל האתון קאמר יראה ראתה נטתה גם שראתה ונטתה

כתות אחרות: מלך נתתיך. נשיא אלהים אתה: אנכי. מדלא אמר אני: אנא נפשי. אני בעלמי: אמירה. שהיא נעימה: כרמל. גבי מנחת העומר כתיב גרש כרמל שמביאה כשהיא לחה בעוד שהזרע נפוח והכר של קש מלא הימנו: ערבונא שקלי. קודם שיחטא נטלו משכונו: כעובד עכו"ם. שמלמד ומרגיל את ילרו לבא עליו:

ע דף קה ע"א א"ר (יהודה) [יוחנן] משום ר' יוסי בן זמרא מנין ללשון נוטריקון מן התורה שנאמר (בראשית יז) כי אב המון גוים נתתיך אב נתתיך לאומות בחור נתתיך באומות המון חביב נתתיך באומות מלך נתתיך לאומות ותיק נתתיך באומות נאמן נתתיך לאומות. רבי יוחנן דידיה אמר אנכי נוטריקון אנא נפשי כתבית יהבית רבנן אמרי אמירה נעימה כתיבה יהיבה. איכא דאמרי אנכי למפרע יהיבה כתיבה נאמנין אמריה. דבי רבי נתן אמרי (במדבר כב) כי ירט הדרך לנגדי [א]יראה ראתה נטתה. דבי ר' ישמעאל תנא (ויקרא ב) כרמל כר מלא. רב אחא בר יעקב אמר (מלכים א ב) קללה נמרצת נוטריקון. [ב]נואף הוא. מואבי הוא. רוצח הוא. צורר הוא. [ג]תועבה הוא. רב נחמן בר יצחק אמר (בראשית מד) מה נדבר ומה נצטדק. נכונים אנחנו. צדיקים אנחנו. טהורים אנחנו. דכים אנחנו. קדושים אנחנו:

האורג פרק שלשה עשר

עא שם ע"ב [תניא [ד]מפני מה מתים בניו [ה]ובנותיו של אדם כשהם קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר. כדי שיבכה ערבונא שקלי מיניה אלא מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלים לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה]. תניא [ו]ר' שמעון בן אלעזר אומר משום [חילפא בר אגרא שאמר משום] ר' יוחנן בן (גוריה) [נורי] המקרע בגדיו בחמתו. והמשבר כליו בחמתו. והמפזר מעותיו בחמתו

מפורש בקרא ותרלוי האתון ותט גו' הא דמשום יראה היא אינו מפורש: כר מלא כו'. עיין פרש"י הכא ובס' ישעיה פי' כר נרחב מלשון כמו ככר הירדן וכמו כרמל כר שהוא מלא תבואה עכ"ל וק"ל: נוטריקון נואף כו'. דה"ל למכתב קללה נמרלה בה' אבל התיו מורה על הרבים לדרוש נוטריקון נואף כו' וק"ל: מה נלטדק נכונים כו'. משום דלפי משמעו מה נלטדק שאין לנו מקום להלטדק וזה סותר כל ענין שאח"כ ויגש יהודה וגו' שא"ל שבעלילה בא עליהם כפרש"י בחומש וע"כ דרשו שגם כאן רמז לו על כך כי תואנה הוא מבקש מהם כי נכונים כו' ואולי אלו לשונות לפי מ"ש במדרשות שיוסף הזכיר להם מעשה תמר ומעשה בלהה והריגת שכם עם מעשה הגביע וע"כ ענו ואמרו גם הם ע"ז בהרבה לשונות נכונים כו' וק"ל:

אלא מפני שלא בכה כו'. והייגו במדה זו דמתים בניו כשהם כשרים בקטנותם בלא חטא שיבכה עליהם ואם בוכה כו' מוחלין לו עונותיו שלא ימותו

הרי"ף

תניא מפני מה וכו' וקשה מה זו השאלה שהרי תניא בפרק במה מדליקין בעון נדרים בנים מתים והוזכרו שם כמה עונות גורמים מיתת הבנים. וע"ק דאמר שכל שבוכה מוחלין לו דהול"ל שכל הבוכה אינו בוכה על בניו וע"ק דמשמע שמיתת בניו הוא עונש על שלא הספיד לאדם כשר ואח"כ אמר שכל הבוכה מוחלין עונותיו דמשמע שמי שלא בכה על אדם כשר לא נמחלו עונותיו וזהו עונשו. ואם כן דיו לצרתו שהוא עומד בעונותיו ולמה נענש עוד במיתת בניו וכי תימא שמתים הנה קורלותיו הרקקת התועלת שאינם נמחלים עונותיו והקרבת הנזק שמתים בניו א"כ בתחלה הול"ל כך מי שאינו בוכה על אדם כשר בניו מתים קטנים ואינם נמחלים עונותיו ומהו ז"ש מפני שלא בכה שכל הבוכה עונותיו נמחלין שנראה נתינת טעם למיתת בניו ואין זה נתינת טעם אלא לימוד אחר שכל הבוכה נמחלים עונותיו ולפחות הול"ל וכל הבוכה מוחלים ולא לומר שכל הבוכה. ונראה דכיון דתניא בפרק במה מדליקין בעון נדרים בנים מתים וי"א בעון ביטול תורה וי"א בעון מזוזה וכל שאר עונות הוזכרו שם שבשבילם מתים הבנים. עתה הוקשה לבעל הברייתא מפני מה בניו מתים ולא פקד ה' עליו בעונו יסורים אחרים ולא ימותו בנים על אבות לזה נתנו טעם לפי שלא בכה על אדם כשר שאילו בכה היו מוחלין לו על כל עונותיו ואפילו עון הנדרים וביטול התורה ומזוזה וכל אותן העונות המוזכרים שם ולא יהיה צורך ליענש עוד. אבל כיון שלא בכה הקב"ה מודדו באותה מדה עצמה שיבכה על בניו ובמיתת

עין יוסף

סוא: קללה נמרצת. משום דהוה ליה לכתוב קללה נמרצה בה' אבל התי"ו מורה על הרבים לדרוש נוטריקון נואף כו' נואף מבת שבע רואח מאוריה צורר שהיה צורר את שבע בנימין בשביל שאול תועבה שאחז"ל בגלית שנתן עיניו בדוד למשכב זכור כי היה טוב רואי עם יפה עינים על כן קרי תועבה (כלי יקר):

עיון יעקב

רבי יוחנן דידיה אמר אנכי נוטריקון אנא נפשי כתבית יהבית. נראה משום הכי קאמר ר' יוחנן דידיה דר"י אמר משום רבי בנאה התורה מגילה מגילה ניתנה א"כ מ"ד זה סובר כמאן דאמר אמירה נעימה כתיבה יהיבה וכל אמירה ואמירה בפני עצמו אך ר' יוחנן בעצמו סבר אנכי נוטריקון אנא נפשי כתבית יהבית כי הוא סובר התומה ניתנה כי הקב"ה בכבודו ובעצמו נתן התורה ואל תמיה דרכו ומ"ד אנכי למפרע יהיבה כתיבה נאמנין אמריה ס"ל כמ"ד תורה קדומה היה אלפים שנה לבריאת עולם וה"פ בשעת יהיבה כבר כתיבה נאמנין אמריה היו:

מפני מה מתים בניו ובנותיו של אדם כשהם קטנים. אע"ג דאיתא לעיל בפ' במה מדליקין כמה טעמים למה מתים כשהם קטנים יש לומר לעיל קאמר הטעם אכלל הדור שהבנים מתים כשהם קטנים אבל הכא מקשה איחיד שאירע לו מקרה רעה שבניו ובנותיו מתים כשהם קטנים ועוד י"ל דלעיל מיירי רק שקלת בניו מתים וכאן שואל מפני מה בניו ובנותיו כולם מתים בלי שריד ופליט ותי' כדי שיבכה על אדם כשר לכך מתים בניו ובנותיו כדי שלא יהיה לו מנחמין כי בניו מנחמין לאדם כדכתיב ויקומו כל בניו ובנותיו לנחמו ומקשה ערבונא שקיל מיניה ותירץ בשביל שלא בכה לכך מדה כנגד מדה מתים מנחמיו:

המקרע בגדיו בחמתו וכו' כאלו עובד עכו"ם. נראה דה"ט משום שאדם נברא לעשות נחת רוח ליוצרו ולא לילרו וזה העושה דברים הללו עושה נחת רוח לילרו ומורת רוח ליוצרו

ענף יוסף

ע רבי יוחנן דידיה אמר אנכי נוטריקון אנא נפשי כתיבת יהבית. ורבנן אמרי אמירה נעימה כתיבה יהיבה. יבואר ע"פ דאי' בשהש"ר פ"א סי' י"ג רבי שמעון בן יוחאי ורבנן רשב"י אומר מלמד שהיה הדבור יולא כו' והקב"ה מקבלו מימינו וחוקקו על הלוח כו'. ורבנן אמרי כו' והקב"ה מקבלו מימינו וחוקקו על כו' א"ר ברכיה שנה לי חלבו הדבור עלמו היה נחקק מאליו ולפ"ז מבואר רבי יוחנן ס"ל כרשב"י ורבנן שהקב"ה מקבל הדיבור וחקקו על הלוח וזהו שאמר אנא נפשי כתיבת יהבית ר"ל שהקב"ה אמר אנא נפשי כתיבת יהבית. ורבנן ס"ל כרבי ברכיה שהדבור עלמו היה נחקק ולכן אמרי אמירה נעימה היינו הדבור בעלמו כתיבה יהביה בלוחות (בשם הרב המוה"ג מוהר"ר אלי' ז"ל האבד"ק לידא): אנכי נוטריקון אנא נפשי כתיבה יהבית. כלומר כי ע"י התורה הקדושה שנתתי לבני ישראל אנא נפשי בכתיבה הזה יהבית להון שהם יתנהגו אותי כרלוני אני אלייהם לאשר יאמרו (במ"ח): אלא מפני שלא בכה כו' שכל הבוכה כו' מוחלין כו' מפני הכבוד כו'. קשה למה דוקא בניו ובנותיו של אדם ולא הוא בעלמו גם קשה מאי מדה כנגד מדה הוא עוד קשה וכי בשביל הכבוד שעשה לו

[א] מהרש"א ד"ה ותיק. פ"ק דברכות (ט ע"ב):

יד יוסף

א מנחות סו ע"ב: ב ילקוט מלכים א' רמז קע: ג אפשר ע"י דבקה לעבוד ע"ז גבי חושי הארכי דנקרא ע"י תעוב: ד מו"ק כה ע"א: ה תוספתא ב"ק פ"ט:

חדושי גאונים

סויכות הנופל במאמר זה ע"כ לבי אומר וכו' שהלעת הענין כך הוא שהשטן ביקש לידע במי שהתורה מתקיימת כי בוודאי לא היה נכער מדעת כל כך שלא הרגיש ביום מתן תורה שהיה רעש גדול בכל העולם עד שכל מלכי מזרח ומערב הלכו אגל בלעם כו' והשטן לא ירגיש. זה מן הנמנע. אך שחפץ

אהבת איתן

פתחון פה שיאמרו כלוס כפית עלינו ההר כגיגית כישראל. ולפמ"ש לק"מ דעל תורה שבכתב אין זו טענה שהרי קבלוה ישראל ברלון וכדאמר בתנחומא בסדיא כמ"ש. והכי אי' ג"כ ברבה ס"פ ויקרא ובריש מגילת אסתר שיש עונש לאו"ה על שלא קבלו התורה והיינו מטעם הנזכר. ועפ"ז י"ל כוונת מאמרם כאן ומדרשות הנ"ל שקבלו או"ה עונש מהר סיני על שלא קבלו את התורה דהיינו מחמת שאמרו ישראל נעשה ונשמע ברלון דבל"ז היתה להם טענה כלוס כפית

גאון יעקב

אשר הוא ראש לכל העבירות. וקשה מאד לגבור חיילים נגד יצה"ר וחיילותיו וכותותיו. ע"כ בחרו האבות גלות ויסורים ושפלות. וזהו לרי הנגבחר למעט התאוה ולהכניע היצה"ר לזאת אברהם הוא הי' הבוחר ראשון לגלות. ויצחק הוסיף

הבנים בעון אבותם ואמר בשביל כבוד שעשה לו מיירי באדם כשר גם שאינו בעל תורה דאילו בבעל תורה יש לבכות על התורה שהיה לו והיא חסירה לדורו במותו וק״ל: שבך אומנתו של יצה״ר כו׳. ר״ל באומנות עושה כך להביא את האדם מעבירה קטנה לגדולה כמ״ש אקרא דמושכי עון בחבלי השוא וכעבות העגלה וגו׳ דמקרע בגדיו כו׳ ודאי דכמי עבירה היא דעובר בבל תשחית הוא והנהו רבנן כמי דקא עבדי בחמתם למרמיה אימתא אאינשה ביתייהו הייעו כמי בדבר דלא שייך בל תשחית דשלף מצבייתא ותביר מני תבירי ודו״ק: שנאמר שימה דמעתי בנאדך וגו׳. משמע ליה דלא איירי האי קרא אלא במוריד דמעות על מת דבלאו הכי אסור לאדם להצטער ולבכות דלא הותר בכיה אלא למת וענין שסופרן הקב״ה ומניחן בבית גנזיו כו׳ ר״ל דמחשיב ליה בכלל יראת שמים כדאמרינן [א] דאין לו להקב״ה באוצרו אלא יראת שמים כו׳ וק״ל: לקברו בחייו כו׳. נראה מדה כנגד מדה דקאמר בסמוך קאי נמי אהא דכל זמן שמתעצל בהספד של חכם המת הרי הוא מחשיבו כחי והרי כאילו הוא חי בקבר לפי דעתו אף הוא ראוי לכך לקוברו בחייו ומייתי ליה מקרא שנאמר ויקברו וגו׳ בהר אפרים מצפון להר געש כו׳ דמאי סימנא מצפון להר געש דתלי תניא בדלא תניא דהר אפרים מפורש בכמה מקראות

יהא בעיניך כעובד עכו״ם שכך אומנתו של יצה״ר היום אומר לו עשה כך למחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד עכו״ם והולך ועובד. אמר רבי אבין מאי קראה (תהלים פא) לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר איזהו אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצה״ר. ואי עבד למרמא אימתא אאינשי ביתי שרי כי הא דרב יהודה שליף מצבייתא א) רב אחא בר יעקב תבר מני תבירי רב ששת רמי ליה לאמתיה מוניני ארישא. רבי אבא (מיתבר) [תבר] נכתמא:

עב שם אמר (רבי יהושע) [ר׳ שמעון] בן פזי אמר ריב״ל משום בר קפרא כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב״ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שנאמר (תהלים נו) נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך. אמר רב יהודה אמר רב כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו שנאמר (יהושע כד) ויקבר אותו בגבול נחלתו

רש״י: בך. משמע בקרבך שאם היה בך תשתחוה לאל נכר לבסוף: שליף מצבייתא. מן הבגד בחמתו להראות שהוא כועס ויגורו מפניו: נכתמא. כסוי הכד: מוניני. ציר של דגים קטנים: נודי ספרת אתה. לשון לנוד לו (איוב ב): ויקברו אותו. ביהושע כתיב

עיון יעקב

כדאיתא לעיל לכך כאילו עע״א ממש ועוד שיצה״ר נקרא רע. רע בגימטרי׳ לאל אחר: כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב״ה סופרן ומניחן בבית גנזיו. נראה דכיון שמוריד דמעות נראה שיראת ה׳ נוגעת בלבבו ויראת ה׳ היא אוצרו לכך מניחן בבית גנזיו עוד יש לומר דכתיב במסתרים תבכה נפשי דהיינו בבתי גואי כדאיתא בחגיגה לכך מניח דמעות אלו בבית גנזיו ולכך סופרן כדי שיהיה דבר שבמנין שלא יבטלו תוך שאר הדמעות וכתב הרי״ף שהן הן גנזי גשם וטל של תחייה כדכתיב גשם נדבות תניף שמשם עתיד הקב״ה להחיות מתים: כל המתעצל וכו׳ ראוי לקוברו בחייו. לפמ״ש לקמן סוף דף קח שהמתעצל בהספד הוא מטעם שאי אפשר לגמלם בשבח המת שאם יספר יותר מדי יש לו עונש גם אם ימעט נענש לכן בדעתו להיות שב ואל תעשה אכן אי אמרינן צדיקים במיתתם קרוים חיים ובפניו יוכל לקצר כי מקצת שבחו של אדם בפניו וזה שמתעצל ס״ל שאין הצדיקים במיתתן קרויים חיים לכן הוא נענש מדה כנגד מדה שבחייו קרוי מת לכך ראוי לקברו בחייו וק״ל: ועי״ל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו. האריכתי בדרוש זה ולפי שיטתנו דלעיל אתי שפיר דצריכין ליתן טעם למה דור המדבר נקברו בחייהם ולא כדרך כל הארץ אחר מיתתם ונראה לי לומר הטעם למ״ד דור המדבר לא יעמדו תח״ה כדכתיב במדבר זה יתמו ושם ימותו לעוה״ב כי ידוע מה דאיתא בש״ס ברכות שאול ועוצר רחם וכי מה ענין שאול אצל רחם אלא תשובה לאומרים אין תח״ה מן התורה דק״ו מה רחם שמכניסין בחשאי מוציאין בקולי קולות שאול שמכניסין בקולי קולות לכ״ש לכך דור המדבר שאין להם חלק בתח״ה לכך נקברו בחייהם בחשאי ולא בקולי קולות ואתי נמי שפיר הא דלעיל כי כל הכופר בתח״ה אין לו חלק בתח״ה לכך זה המתעצל בהספדו של חכם ואינו בוכה דודאי סובר שאין תח״ה מן התורה לכך ראוי לקוברו בחייו כמו דור המדבר ובזה יתורץ ג״כ מה שאמר רבי יצחק בסמוך אינו מאריך ימים דאיתא במפרשים האיך נגזר מיתה על אדם הא מחשבת הקב״ה היה שיהיה אדם חי לעולם ומחשבת הקב״ה אינו בטילה ותירץ דמחשבתו מקוים בתח״ה אך לדעת האומרים שאדם מוכרח למות כי הוא מארבע יסודות אך החטא גורם קצור ימים אם כן בלא״ה לק״מ א״כ אתי שפיר המתעצל בהספדו של חכם וכופר בתח״ה וקשה מחשבת הקב״ה אינו בטילה וצ״ל דמתחלת הבריאה היה אדם מוכרח למות והחטא גורם רק קיצור ימים לכך אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה ועיין בחידושינו בסנהדרין דף מ״ד טעם כל המתעצל

הרי״ף

בניו יתכפרו עונותיו תחת שהיו מתכפרים לו בבכיתו על האדם הכשר עתה יתכפרו בבכיתו על בניו. וזהו נתינת טעם שמתים בניו על שלא בכה על אדם כשר. ועדיין עונותיו חקוקים לפי שכל הבוכה נמחלין לו עונותיו וזה שלא בכה עודנו עומד בעונותיו וקטרגוהו להמית בניו ויבכה כנגד מה שלא בכה על מיתת הכשר ויתכפרו עכשיו עונותיו הואיל ולא נתכפרו במיתת הכשר כיון שלא בכה עליו שכל הבוכה נמחלו עונותיו. ובזה אבאר ג״כ מה שאמרו אח״כ המתעצל בהספדו של אדם כשר ראוי לקוברו בחייו שהוא שכיון שלא בכה והספיד על אדם כשר סופו לבכות על בניו וכיון שמתים בניו בחייו הרי הוא כמת שמי שאין לו בנים חשוב כמת בחייו וראוי לקוברו בחייו כמו שקוברים למתים: אריב״ל כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב״ה סופרן וכו׳. וקשה מספר זה למה ולמה מניחן בבית גנזיו. אמנם נ״ל ע״פ מ״ש בתוס׳ דכל מי שבוכה על אדם כשר לא יבכה על בניו ובנותיו ולפי זה מי שיש בידו העון הנזכר די להעניש במיתת בניו ואם הוא מוריד דמעות על אדם כשר אותם דמעות עומדות תחת הדמעות שהיה ראוי להוריד על בניו ובנותיו ולכן סופרן לידע אם הם כנגד אותן דמעות שהיה לו להוריד על בניו ויהיו אלו כנגד אלו ומניחם בבית גנזיו להחיות בהם המתים שהקב״ה מחיה המתים בטל שנאמר יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו וגו׳ כי טל אורות טליך כלומר הדמעות שירדו מאורות שהם העינים ואותם הדמעות הם טל של עינים אורות וזהו טליך להחיות המתים ולכך מניחן בבית גנזיו להחיות בהם המתים שנאמר נודי ספרת אתה וגו׳ מלשון לנוד לו שהוא ענין בכיה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך מל׳ מספר שסופרן ומניחן בבית גנזיו דכתיב שימה דמעתי בנאדך הוא מקום כמוס וגנוז: אמר ר״י א״ר כל המתעצל וכו׳. יש לפרש שעיקר ההספד הוא שאחי יתן אל לבו כי במה נחשב הוא האדם שסופו למות וירוש תולעים ויבאש ומתוך זה ישוב בתשובה שלימה כי יאמר וידון ק״ו אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר וזה שלא הרגיש במות אדם צדיק בודאי לא חזר בתשובה כי לא נכנע ועודנו ברשעו עומד והרשעים בחייהם קרויים מתים והרי הוא מת בעודנו חי וראוי לקוברו בחייו כאילו כבר מת שאין לו אלא קבורה. עוד ירצה שהצדיק הוא מגדל עוז ומחסה על הדור להגין עליו. ובמות אדם צדיק חסרו זכות הצדיק המגין עליהם והם צריכין לבכות על חסרונם וזה שמתעצל בהספדו של צדיק ולא הרגיש

ענף יוסף

לו יהיו נמחלים לו כל עונותיו הא אין הקב״ה מנכה עבירה בעד מצוה שאינו לוקח שוחד הוא ומאי חשיבותו דהאי מצוה יותר מכל המצות. ונראה ע״פ מ״ד כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ואי׳ בשבת פ״ה א״ר אמי אין מיתה בלא חטא כו׳. גם אי׳ בשבת פ״ב דאמר רב גוריון כו׳ בזמן שהצדיקים בדור צדיקים נתפסים על הדור נמצא כשמת צדיק יכולין לתלות באחד משני דברים. א׳ שמת בעון הדור. ב׳ שמת בחטאו כי אדם אין צדיק כו׳ ואין מיתה בלא חטא אבל כשאנו רואים שמתים תינוקות שב״ר אחר מיתת הצדיק. ע״כ הדור חייב ומתתלה מת הצדיק. ואם היו שבים בתשובה שלימה תיכף במות הצדיק שהיו אומרים שמת בעונם והיו בוכים ומתאבלים שמחמת עונם גרמו מיתה לצדיק היה הקב״ה ברחמיו מרחם עליהם ומוחל להם עונותיהם והיו בניהם ובנותיהם הקטנים נשאר בחיים. אבל אם לא שמים על לב לשוב בתשובה שאומרים שלא מת בחטאם רק מחמת חטא עצמו א״כ אינם שבים בתשובה לכן מתים ג״כ התינוקות שלהם שהיו ערבים בעד אבותיהם כדאי׳ בתנחומא וברבה ובשוח״ט ובמדרש עשרת הדברות. וזהו כוונת הגמרא כאן מפני מה בניו ובנותיו כו׳ מפני שלא בכה על מיתת אדם כשר מחמת שתלה שמת הצדיק בחטאו ולכן לא שב בתשובה וע״כ נתפסו התינוקות שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר ומסתמא מחמת שתלה מיתת הצדיק בעון הדור וחוזר בתשובה. מוחלין לו על כל עונותיו בשביל הכבוד שעשה לו ר״ל שעשה לו כבוד שאמר שמת בעון הדור ולא בחטאו ומחמת זה עשה תשובה לכן נמחל לו כל עונותיו כי מודה ועוזב ירוחם. עוד מרומז במה שאמר מפני הכבוד שעשה לו דאי׳ בסוף קהלת רבה בשעה שאדם נפטר מן העולם הקב״ה אומר למלאכי השרת ראו מה הבריות אומרים עליו כשר היה ירא שמים היה פלוני זה מיד מטתו פורחת באויר. והכוונה לזה דאי׳ בתנחומא סוף סדר משפטים א״ר יהודה בר שלום בשם ר׳ לוי אין לך בית רובע בחללו של עולם שאין בו תשעה קבין מזיקים והיאך עשויין א״ר לוי פורמא נתון בפניהם כגון תמורים של עותנים. וכשהשעות גורמין הפורמא (פי׳ המסוה) נגלה והאדם נשטה. וכשהמלאך כורז האדם בשלום שתק מיד נזוק. והמלאך אומר נלכם פלוני שנאמר ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים מתים אינו אומר כאן אלא לממיתים לאותו מלאכי חבלה שהוא נמסר להם. וזהו שאמרו כאן מיד מטתו פורחת באויר שמפנים דרך שילך מטתו לשם בשלום. וזהו מפני הכבוד שעשה לו:

עב כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב״ה סופרן כו׳. הכוונה כי יש שמתאבל על העדר אנשים כשרים כוונות שונות יש מתאבל על העדר פרנסת הדור כאז״ל שלשה פרנסים עמדו לישראל כו׳. ויש שהוא מתאבל על העדר החכמה כד״א אבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו וגו׳. ויש מתאבל על העדר הגנות הצרות המתרגשות ובאות לעולם בהעדר הצדיק כמ״ש בשני דרבי לא הפילה אשה כו׳ ואבוסון דכולו מאמר אלישע אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. וידענו ג״כ אז״ל שקולה מיתת צדיקים כשרפת בית אלהינו וא״כ כיון שאמרו שישו אתה משוש כל המתאבלים גו׳ כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה כן נאמר כל המתאבל על העדר הצדיקים. ובתינוקותיהם שיורדים על פי מדותיהם זוכה ורואה בשמחת אותן המעלות והמדות אשר היו נאותות על אותן הצדיקים והוא שאמר הדרשן האלקי שהקב״ה סופר את הדמעות לחקור כמה ענינים הרגים זה המוריד דמעות בהעדר הצדיק ומניח בבית גנזיו. והוא יראת ה׳ אשר היא אוצרו ומשם יושב לו את אשר נעדר ממנו: כל המתעצל כו׳ ראוי לקוברו בחייו. ולהכורה מאי מדה כנגד מדה היא. ונראה משום שזה

עץ יוסף

עא הקב״ה סופרן ומניחן בבית גנזיו. הנה אין ספק כי מה שסופרן הוא להורות חביבותן לפניו כענין מאמרם ז״ל על ישראל מרוב חיבתן לפניו

המתורגמן. א) פארען.

[א] מהרש״א

ד״ה שנאמר. כדאמרינן (ברכות ל״ג ע״ב):

יד יוסף

א נדה יג ב׳:

חדושי גאונים

לידע במי התורה מצויה ורצה לידע היא מקומה המיוחד משני טעמים כי ידוע שהוא שטן הוא יצר הרע וכבר אמרז״ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש א״כ אין לו מקום בבית המדרש במקום שהתורה מצויה ולפיכך רצה לידע היא מקומה. או נוכל לומר בהפך זה ע״ד שאז״ל שהיצה״ר

אהבת איתן

עלינו כו׳ אבל מחמת שאמרו בו ישראל נו״כ על תורה שבכתב שפיר נענשים על שלא קבלוה ברצון כנ״ל: *) אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות ובאות משבת ימי בראשית ועד עכשיו כשלג ילבינו. וצריך באור מ״ש כשנים שסדורות וכו׳ ומהרש״א נדחק בזה. וי״ל ע״פ מה דאי׳ בירושלמי רבנן אמרו אם יהיו חטאיו של אדם כפי שניו כשלג ילבינו. ופי׳ בקרבן עדה דימי האדם נחלקים לג׳ ילדות ובחרות וזקנה ובכל חלק מתאוה לד״א דבבחרות מתאוה למשגל ובזקנה לכבוד

*) שייך לסימן סה

גאון יעקב

ויקם להם שטן עשו. ואמר והיה כאשר תריד כו׳ ופרקת. כי כאשר יפרקו עול מלכות שמים מתוך שלות הארץ יבא תיכף ומיד עשו לסומם. ולא יתמהמה בניקם להחמיץ בעומת ולא ישרשו בחטא. ואלו לא עשו כן היו בגדר הסך שבשו שוגג בנו כו׳. ולזאת ישראל אף שסכירו זאת. כי התבות עשו עמהם בחכמה. אבל כי קשה כחכסבל בגלות ויסורין אמרו אין

ולא כן הר געש וע"כ דרשו דמצפון לאותו הר שזכר דהיינו אפרים געש ורעש עליהם להורגן כו' ודו"ק : ימים האריכו כו'. פירש"י ימים האריכו שבלו ימיהם בטוב דחשיב אריכות ימים כדאמרינן כו' וכי יש שנים של חיים כו' אלו שנותיו של אדם שמתהפכות כו' עכ"ל והוא דחוק דאדרבה אשנים קאמרינן התם הכי ולא אימים וע"ק כפי מה שפרש"י שם שמתהפכות השנים מרעה שבילדותו לטובה בזקנותו כו' ע"ש מה שייך הכא דהא נקצר שנותיהם ומתו מהר ולא באו אחרי מות יהושע מילדות לזקנה ואולי דאיכא לפרושי הכא בהפך כפי אותה הסוגיא דהתם וה"ק הכא ימים האריכו דהיינו שחיו הרבה שנים אלא שבאותן שנים לא היה להם טובה וכאילו היה מתים והיינו דשנים לא האריכו שלא היה להם שנות חיים להתהפך להם מרעה לטובה להיות חי מתוך מיתה

בתמנת סרח [אשר] בהר אפרים מצפון להר געש מלמד (שגעש) [שרגש] עליהן ההר להרגן . אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה שנא' (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה . איתיביה רבי חייא בר אבא לר"י (שופטים ב) ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע . א"ל בבלאי ימים האריכו שנים לא האריכו . אלא מעתה (דברים יא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם ימים ולא שנים .

כתיב : (שגעש) [שרגש] עליהן ההר להרגן. שלא הספידוהו כראוי: מדה כנגד מדה. הוא לא נתאבל על שנתקלקלו ימי החכם אף לחייו לא יחושו מן השמים : בבלאי. דמבבל סליק : ימים האריכו. שבלו ימיהם בטוב דחשיב אריכת ימים כדאמרי' בסדר יומא כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך וכי יש שנים של חיים ושנים

הרי"ף

בחסרון המגיע לו הרי הוא מין ורשע וראוי לקוברו בחייו ומ"מ צריכין אנו לדרוש מה שדרשו מלמד שגעש עליהם ההר להרגם מנין לנו לדרוש כן ודילמא הר הוא ששמו געש ואע"פ שאמרו במדרש חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו געש . מכל מקום אפשר שהיה ונחרב ונאבד זכרו ולא מצאנוהו . ועוד נבאר מה זה היה עונש רעישת ההר כיון שלא מת גם אחד כדי שיתיראו פעם אחרת . וחז"ל דרשו על וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו . מאן דכית מהוייא הבלא מבעית ליה וכאן לא נמצא כשיכת נחש רק שרגש עליהם ההר להורגם ולא הרגם . ונלע"ד שדקדקו בכתוב שלאחר שכתב ויקברו אותו בתמנת חרס שהוא מקום ידוע מה חזר לתת סימן אחר שאינו ידוע שהוא מצפון להר געש . ולא עוד אלא שנתן סימן לצפון ההר ולא סימן הדרום ושאר הרוחות לזה דרשוהו שמצפון הוא מסיבת שהצפינו עצמן ולא באו להספד של יהושע ההר געש עליהם להורגם דהיינו שיכפה עליהם ההר כגיגית ויהיו נקברים בחייהם שאין מספידים אותם אלא מספידים על המתים ולא על החיים . ואפי' המאבד עצמו לדעת שלא מת כדרך כל הארץ אינו נספד כל שכן הנקבר בחייו שאין מספידין אותו וזה שלא הספיד לחכם ראוי לקוברו בחייו שלא יספדוהו וכן אני אומר שאפשר שכתב אח"כ ואלעזר מת ויקברוהו לומר שאלעזר שלא הספיד ליהושע היה בחייו כמת ולא הספידוהו גם כן ויקברו אותו ולא הספידוהו ודייק קרא דלא כתיב וימת אלעזר אלא ואלעזר מת כלומר כבר היה מת בחייו מפני שלא הספיד ליהושע ולכך ויקברו אותו בלא הספד כדין מי שנקבר חי שאין מספידין אותו . ובזה יתורץ מה שהקשו הז"ל בפסוק ואלעזר מת ויקברו אותו בגבעת פנחס בנו וכי מנין לו לפנחס שלא היה לאלעזר ותירצו שירש פנחס לאשתו . ואפשר לנו לומר שכיון שמזמן שמת יהושע ולא הספיד לאלעזר הוי כאילו כבר מת בחייו והיו נכסיו לפנחס לכך נקראת גבעת פנחס בשעה שמת מיתה ודאי ויקברוהו היתה גבעת פנחס מזמן מיתת יהושע כנזכר ולכך לא מצינו שעשו הספד לאלעזר כיון דכיתו מהוייא שלא הספידוהו ליהושע היה ראוי להם לתקן עצמם ולהספיד לאלעזר כמו שעשו לשמואל אמנם לפי שנתעצל אלעזר בהספד יהושע לכך לא הספידוהו גם לו דמאן דלא ספד לא יספדוניה : **א"ר** חייא כו' כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים וכו' וקשה כיון דמוקי לאריכות ימים הכתוב במיתת יהושע שנתעצלו בהספדו שהאריכו ימים ולא שנים א"כ איך הוא אומר במתעצל שאינו מאריך ימים והול"ל אינו מאריך שנים ודוחק לומר שאינו מאריך שנים ימים הוא אינו מאריך וע"ק מ"ש רש"י ז"ל ימים האריכו שבלו ימיהם בטוב דחשיב אריכות ימים כדאמרינן כי אורך ימים ושנות חיים וכי יש לך שנים של חיים ושנים שאינם של חיים אלא אלו שנותיו של אדם שמתהפכת עליו מרעה לטובה ולמה לא פירש רש"י כפשוטו שמאריך ימים ואינם מגיעים למדת שנה תמימה . וע"ק שאיך הוא אומר ימים האריכו שבלו ימיהם בטוב והרי זה נאמר בשנים דכתיב שנות חיים אלו שנים שמתהפכים מרעה לטובה אבל אורך ימים אינו מדבר במתהפכות מרעה לטובה בלבד כי אם במדת ימים מרובים ויותר טוב היה לפרש ימים האריכו אבל לא היה שנות חיים שמתהפכים לטובה וזהו שנים של טובה לא האריכו . וע"ק דבשלמא אם מדבר הכתוב באורך מדת הימים שפיר קאמר ויעבדו את ה' כל ימי הזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע שחיו ימים מרובים אבל אם הכתוב אומר האריכו ימים על שבלו ימיהם בטוב מה שייך זה לענין עבודת ה' שעבדוהו כל זמן שבלו ימיהם בטוב ואינו צודק כלל וצ"ע . ואי לא מסתפינא הוה פרישנא הכי דאינו מאריך ימים דנקט הוא להיות לו ימי טובה לבלות ימיו בטוב מדה כנגד מדה הוא לא נצטער על מיתת הצדיק שנגזר מארץ החיים גם בעודנו חי לא יהיו חייו חיים של טובה אלא חיי צער ומותיב ליה מדכתיב הזקנים אשר האריכו ימים הרי שהיה להם אורך חיים של טובה א"ל ימים האריכו אבל שנים לא האריכו דכתיב ושנות חיים אלו שנים המתהפכות לטובה ואלו שנתעצלו בהספדו של יהושע לא זכו לשנות של חיים אלא האריכו ימים של צער ומותיב מדכתיב למען ירבו ימיכם וכי לא יזכו לחיים של טובה מדלא כתיב שנים ומשני ברכה שאני . אמנם כפי פירש"י צריכין אנו לפרש השמועה . ואפשר לומר דר' יוחנן אמר אינו מאריך ימים דהיינו מדת ימים מרובים ומותיב ליה מדכתיב אשר האריכו ימים דמשמע שהאריכו מדת ימים מרובים ומשני ימים האריכו לעולם לא היו מדת ימים מרובים אבל אותם ימי מספר שחיו היו בטובה וכיון שבלו אותם ימים בטוב חשיב להו אורך ימים כאלו היו ימים מרובים וארוכים כדדרשינן פסוק כי אורך ימים ושנות חיים על שמתהפכות מרעה לטובה. וכן איקרו נמי ימים ארוכים למי שבלה ימיו בטוב ודייק קרא דכתיב האריכו ימים ולא כתיב הרבו ימים לפי שלא היו מרובים אלא נקראו ארוכים בבחינת שבלו ימיהם בטוב . ומ"ש הכתוב כאן ויעבדו ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים כלומר שבלו ימיהם בטוב ואינו ענין להזכיר כאן מה שבלו ימיהם בטוב יש לדרוש הכתוב כן ויעבדו ישראל את ה' כל ימי הזקנים. וכי תימא כיון שהזקנים זיכו את ישראל בימיהם שעבדו את ה' למה האריכו ימים ולא שנים לז"א אשר האריכו ימים הוא הסיבה אחרי יהושע כלומר מסיבת יהושע שלא הספידוהו כראוי . ויש לרמוז עוד שהיו הזקנים אחרי יהושע מופלגים מהספד של יהושע ולכך נענשו שהאריכו ימים ובלו בטובה דנחשבה להם אריכות ימים אבל מדת ימים מרובים ושנים לא האריכו ולכך פרש"י כן לפי שהוקשה לו שאם האריכו ימים ולא שנים איך אמר רבי יוחנן אינו מאריך ימים הי"ל אינו מאריך שנים ולפירושו שימים האריכו הוא שבלו ימיהם בטוב אתי שפיר מה שאמר אינו מאריך ימים כלומר מרוב ימים :

עין יוסף

מוגה אותם כל שעה ועל כן אינו מנכה זכותן על טובות העוה"ז כי אם מניחן בבית גנזיו לעוה"ב (אלשיך תהלים כ"ו פסוק ח') : **מלמד** שרגש עליהן כו'. דייק כן שלאחר שכתב ויקברו אותו בתמנת סרח אשר בהר אפרים דתמנת סרח הוא מקום ידוע והר אפרים ג"כ ידוע שמפורש בכמה מקומות מה חזר לתת סימן אחר שאינו ידוע שהוא מצפון להר געש שלא מצינו הר ששמו געש לזה דרשוהו שמצפון הוא מסיבת שהצפינו עצמן ולא באו להספד של יהושע. ההר געש עליהם להרגם דהיינו שיכפה עליהם ההר כגיגית ויהיו נקברים בחייהם . (עי' ברי"ף ובחדא"ג) :

ענף יוסף

שנתפס הת"ח בעון הדור הוא משום שכל ישראל ערבים זה בזה . והנזקין שמין להם בעדיות על כן נתפס הת"ח שהם העדיות . ולכן צריך כל אדם לעורר את עצמו בתשובה ולומר שמא מת הת"ח בעווני ואני גרמתי לו המיתה אבל מי שמתעצל בהספדו של חכם הוא בודאי מחמת הגאוה שיש בו שאומר אני גדול ממנו ומי כמוני וכיון שיש בו מדת הגאוה הרי השכינה פורשת ממנו כמ"ש חז"ל ע"פ גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור במחיצה אחת . ואז גם הנשמה הקדושה פורשת ממנו ולא נשאר בו רק נפש הבהמיות . וכמ"ש האלשי"ך ע"פ כל הנשמה תהלל יה שדרשו חז"ל על כל נשימה ונשימה רוצה הנשמה לצאת מן הגוף אך מחמת שרואה שהשכינה שורה כדכתיב השוכן אתם בתוך טומאתם אפילו אם יהיו טמאים ע"כ נשאר הנשמה ג"כ בו אך זהו בכל העבירות אבל בגאוה כתיב אתו לא אוכל . וכיון שהשכינה פורשת גם הנשמה פורשת ממנו וא"כ ראוי לקוברו בחייו כיון שאין לו נשמה וזהו שאמרו כל המתעצל כו' וא"כ כיון שיש בו מדת הגאוה הנשמה הקדושה פורשת ממנו א"כ ראוי לקוברו בחייו. עוד יש לפרש דבספר אגודת אזוב הקשה למה נתפס הצדיק בעון הדור וכי טוביה חטא כו'. ותירץ אלא על דבר אשר לא מיחה בהם . וכן כתב בזה"ש סדר ויחי . והטעם משום שאם היה מוכיח אותם אפשר שחזרו בתשובה ונמצא שהוא היה הגורם להם לכן נתפס הוא כדי לכפר עליהם.וכתבו המפרשים שצדיק כזה שלא קיים מצות תוכחה מוכרח לבא עוד הפעם בגלגול לקיים מצות תוכחה כי הצדיק צריך לקיים כל תרי"ג מצות כפי אשר תשיג ידו אך כאשר העם מתעוררים לתשובה מחמת מיתתו אזי תיקן הצדיק הלזה במותו מצות הוכחה ואין צריך לבא עוד בגלגול וזהו שאמרו כל המתעצל בהספדו של חכם ואינו חוזר בתשובה א"כ לא עשה הצדיק שום תועלת במיתתו ולא זאת אלא שגם יצטרך לבא עוד בגלגול ונמצא נקבר הצדיק באמצע חייו בשביל זה הרשע שלא שב לכן ראוי לקוברו באמצע חייו מדה כנגד מדה . ובזה מביא המאמר כל המבזה לת"ח אין רפואה למכתו :

פסלות) ובצירוף הוי"ה . ואז הקב"ה השיב אחר שאתם תליתם כל אשמה מחמת הוי"ה וטבע . על כן אם יהיו חטאיכם כשנים שסדורות . ור"ל כי בבריאת ששת ימי בראשית הוטבעה הטבע והמזל שהוא שורש הטבע . ולכך כתיב בראשית ברא אלהים את השמים . אלהים בגימטריא הטבע וכן כל השנים מסודרות על פי מזלות כמבואר בספר יצירה עולם נפש שנה . וזהו אם חטאיכם יהיה מצד הטבע והמזל והוא כשנים שסדורות . אז לכם התגלות כי אני הגורם ואמחול בתשובה. אבל באם לאו תשובתכם קשה . (הגאון מהמבורג) : *) **אמר** שמואל בר"נ מאי דכתיב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו כו' בניך חטאו כו' ימחו על קדושת שמך . וטענות יצחק כמה שנותיו של אדם ע' שנה דל מהם עשרים כו' פלגא עלי ופלגא עלך . ואם תאמר כולו עלי הא קריבת נפשאי קמך ע"ש. כל המאמר המאמר מוקשה מכל צד . (א) מי בא בטוחת חכמה לעשות פשרה והלוקה פלגא עלי ופלגא עליך ומאיזה טעם : (ב) אם בא לחלוקת השנים היה ראוי לעשות חלוקה על כל המשך חמשים שנה . ולא להשליך מתחלה כ"ה שנים דאכילה ודלווי כו' . (ג) ועוד בסוף טענת יצחק אם תאמר כולו עלי הא קריבת נפשאי קמך . א"כ מתחלה מאי קסבר ליכנס בחשבונות ולחלוקה ואח"כ נכנס בטענת עקדה והיה לו לתפוס טענת עקדה מתחלה : **אבל** הענין כי סוגי החטאים שניים הם למיניהם א' סוג הנוגע מחמת כובד הגלות כי כבד כח הסבל ואין לנו נחלת שדה וכרם . ובנפשינו נביא לחמנו . וזה גורם לגזל ואבק גזל ורבית ומסירה ובגאה והסגת גבול . ובכלל בעונינו הרבים ביטול תורה ותפלה . (וע"ז רמזו במדרש לעתיד לבוא הקב"ה נוטל כל עונות ישראל ונותן על ראשו של אדום כי הוא הגלות הרביעי . ועבורו באו ישראל לכלל החטאים ודו"ק) . ויש עוד סוג ב' לחטאים אשר אינו תלוי בגלות . כמו בעונינו הרבים עריות ונבלות וליצנות ושחוק וקלות ראש. האם נאמר כי מחמת הגלות הוא . אתמהה אדרבא מחמת הגלות היה ראוי למעט שאלו . ולהכניע קשי ערפו

*) שייך לסי' סה.

א איתיביה כו' ויעבדו העם כו' בילקוט יהושע כד הביא זה על פסוק ז' שם ויעבוד ישראל את ה' וגו' :

חדושי גאונים

מתגרה בת"ח יותר מבזולתם ע"ד כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו וכמ"ש כי רבה רעת האדם עליו ר"ל היצה"ר שנקרא רע רבה עליו ומתגבר עליו בכל יום לפיכך חפץ לידע מקומה . והשיב לו הקב"ה נתתיה לארץ ר"ל לענוים המשפילים עצמם עד לארץ שם מקומה כדאמר וענוים ירשו ארץ

אהבת איתן

וז"ש אם חטא כפי שניו כשלג ילבינו משא"כ אם בחור רודף אחר הכבוד וזקן מנאף אשר זה אינו לפי טבע השנים. וז"ש כאן אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות כו' דהיינו שהחטא הוא לפי השנים של אדם כנ"ל : **כי** אתה אבינו כי אברהם לא ידענו כו' בס' ב"ש פ' דברים כתב הטעם דיצחק יש בו כח להציל ישראל מיום הדין טפי מאברהם ויעקב משום שהוא קיים מצות כבוד אב גבי עקידה כדאיתא במדרש אבל אברהם ויעקב לא קיימו כבוד אב ומצוה זו מועלת לבטל הדין כדמצינו

גאון יעקב

הדבר תלוי אלא בך. אם תרחיק מאתנו היצה"ר כמה דאת אמר ואת הצפוני ארחיק. ממילא יהיה לנו אפשרות להיות ממולאים בשפע וטוב ונעבוד את ה'.ואדרב' מחמת השפלות עשינו רב העבירות . (משל הדיוט דלות עושה

וזהו

ר"ח לא גרס וקא דלו מיא לאקבולי אפיה אלא ה"ג חזנהו שמואל למיא דקדלו ועכירי אמר שמואל גברא רבה קאתי וחש במעיה. פי' שמע שמואל שמועה שאדם גדול היה בא בספינה וידע שמואל שישתה מן הנהר אותו אדם גדול ומתוך כך יחוש במעיו לפי שהמים היו עכורים מחמת הרוח שהיה מבלבלם לפי שמואל היה רופא מומחה ואמר ליה לקרנא זיל תהי ליה בקנקניה פ' תראה אם הוא חכם וראוי לכבדו אביאנו לביתי ואעשה לו רפואה ואכבדנו כפי מה שראוי לו:

שאינם של חיים א"ר אלעזר אלו שותיו של אדם שמתהפכות עליו מרעה לטובה: ידאגו. יראו מן המיתה: דמת גדול. יש לדאג הואיל ושלטה מדת הדין בראש הבית: ואמרי לה דמת קטן. שבקללה מתחילין מן הקטן: בצפור דרור. מתני' דקתני לצוד לבית לא. בצפור דרור עסקינן שדרכה לדור בבתים ושמטה מזוית זו לזוית זו: והאמר מר. בשמעתא קמייתא דע"ז: ביצי כנים. קס"ד כנים קטנים כשיוצאין מביציהן: [הטפויים. שירוץ הטפויין וביצי כנים מתניתא ולא ידענא היכא תניא]: דהוו דלו. גליהן מגביהין: לאקבולי אפיה. לעשות מחילה סביביו כשהוא נפנה על דופני הספינה שלא יראה גלויו. ע"א לקנח: ועכירי. ענין לער משום לערו שאף הוא עכור ומפני שלא היה הרוח מנשבת וראה המים נעשים גלים הבין שלכבוד אדם גדול הוא והנהר היה מוסף מא"י לבבל: תהי. הריח לו בקנקנו. אם יין הוא או החמיץ. כמו בת תיהא דאמר גבי יי"נ (ע"ז ס"ז:) כלומר בדקהו אם חכם הוא אם לאו: מנין

אברכה שאני. וא"ר חייא בר אבא אר"י אחד מן האחים שמת [דף קו ע"א] בידאגו כל האחים כולן. אחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה. אמרי לה דמת גדול ואמרי לה דמת קטן: [שם ע"ב] אמר רבה בר רב הונא הכא בצפור דרור עסקינן לפי שאינה מקבלת מרות[א] תנא דבי ר' ישמעאל למה נקרא צפור דרור שדרה בבית כבשדה:

שמונה שרצים פרק ארבעה עשר

עג דף קז ע"א אמר מר יושב הקב"ה וזן מקרני ראמים ועד ביצי כנים. עיקר זה המאמר בפ"א ממסכת ע"ז אבל פירושו האמיתי בזאת הסוגיא וראוי שיכתבו שניהם יחד וז"ל הכתוב במס' ע"ז. אמר רב יהודה אמר רב י"ב שעות הוי היום ג' שעות ראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה. שניות יושב ודן את כל העולם כולו וכו'. שלישית יושב הקב"ה וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים ע"כ. ובמקום הזה לענין דינא דההורג כנה בשבת אמר רב יוסף דאינה פרה ורבה. וא"ל אביי וכנה אין פרה ורבה והאמר מר יושב הקב"ה וזן מקרני ראמים ועד ביצי כנים. מינא הוא דמקרי ביצי כנים [והתניא טפויי וביצי כנים מינא הוא דמיקרי ביצי כנים]:

עד דף קח ע"א שמואל וקרנא הוו יתבי אגודא דנהר מלכא חזינהו למיא דקא דלו ועכירי אמר ליה שמואל לקרנא גברא רבה קאתי [ממערבא] וחייש במעיה וקא דלו מיא לאקבולי אפיה קמיה זיל תהי ליה אקנקניה אזל אשכחיה לרב אמר ליה מנין שאין כותבין ותפילין אלא על גבי עור בהמה טהורה אמר ליה דכתיב (שמות יג) למען תהיה תורת ה' בפיך מן הכותב

מהרש"א

כפי' רש"י שם ותו לא מידי ודו"ק: ידאגו כו'. ר"ל ידאגו ובעי לאפושי ברחמי טפי כנגד מ"ה ששלט בהן וכה"ג אמרינן במס' מועד קטן (דף כז:) במשפחה שמת להם מת וק"ל: [יושב הקב"ה וזן כו'. מפורש בפ"ק דע"ז]: חזנהו למיא דקדלו ועכירו וכו'. פרש"י דהוו דלו כו' לעשות לו מחילה כו' ועכירי כו' משום לערו כו' ע"ש ואין זה אלא דברי נביאות שראה שמואל בזה שמשום כבוד אדם גדול הוא והתוס' נשמרו מזה וכתבו דשמע שמואל דאדם גדול בא כו' וידע שמואל שישתה מן הנהר כו' גם זה דחוק ויש לפרש דגם זה ידע שמואל שהיה אותו גדול הבא חש במעיו ואפשר דשמע כמי שמואל שהגדול בא אליו לרפאותו שהיה שמואל רופא מומחה בישראל גם שהיה שמואל וקרנא יתבי אגודא דנהר מלכא כדי להקביל פני הגדול וכשראה שגם המים קדלו לאקבולי אפיה א"ל לקרנא זיל תהי כו' ודקאמר שהיו המים עכירי בזה ראה שאין המים הולכין

מקרני ראמים ועד ביצי כנים. ראוי לעמוד על כונת רב יוסף באמרו מינא הוא אם כונתו לדחייה בעלמא כמנהג התלמוד או שטבע האמת מחייב לפרש לשון ביצי כנים שהוא מין מיוחד קטן ולא ביצים ממש ויתחייב לומר כן מדברי רש"י בכאן ובמסכת ע"ז וז"ל כאן ביצים קטנים קס"ד כנים קטנים כשיוצאים מביציהם. ומבואר גם למתחילין המורגלים בפירוש רש"י כי זה דרכו לומר קס"ד כשהיא סברא משובשת שאין ראוי להעלותה על לב ולכן בא ללמרנו הרב ולומר לתלמיד אל ירע בעיניך על זה כי בודאי היא סברא כוזבת דקא סליק אדעתיה דמקשה ומהרה תראה בטולה. ולכאורה יראה בכאן בהפך שהפי' יותר מתיישב על הלב הוא שיהיו ביצים ממש כפי פשט הלשון גם כי תחלת המאמר מוכיח על סופו. וכמו שקרני ראמים אין הקרן מין בפני עצמו אלא חלק גבוה וחזק מהראם הפרטי כן ראוי לפרש ביצי כנים שהוא חלק קטן בתכלית ממין הכנים שגם כן הוא מין קטן וזה יהיה צודק אם יהיו ביצים ממש כמו ביצי עופות ודומיהם והנראה לי שרב יוסף ובעלי התלמוד הסכימו לפרש מינא הוא ולא כדרך פשט הלשון מהכרח עיקר אמוניי מאומת אצלנו בענין השגחתו יתברך. והשרש אצלנו שהוא יתברך משגיח עלינו בכלל ופרט ר"ל על המין האנושי בכלל ועל כל איש ואיש ממנו השגחה פרטית כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יספור אבל בבעל חי בלתי

עיון יעקב

וכו': מת אחד מן האחים ידאגו כל האחים מת אחד מן החבורה ידאגו כל החבורה אמרי ליה דמת גדול ואמרי ליה דמת קטן. הנה קשה היאך אמר גדול או קטן הא הש"ס קאמר סתמא מת אחד משמע בין גדול בין קטן בין האמצעי ובפרטות שהרמב"ם פ' י"ג מה' אבל וטי"ד סי' שע"ד כתב סתמא מת א' ולא מחלק בין גדול בין קטן גם הלחם משנה הרגיש בזה ע"ש ולענ"ד נראה דמעיקרא לק"מ דה"פ הגמרא דודאי מת א' מן האחים משמע יהיה מי שיהיה שמת ידאגו כולם אך הש"ס טעמא קא מפרש אמרי ליה דמת גדול ואמרי ליה דמת קטן א"כ כיון דלענין הלכה כפוקי קא מספקא לן להכי ידאגו כולם דממ"נ אם מת גדול ידאגו כולם דדלמא הלכה כמ"ד מת גדול ואם מת קטן ידאגו דלמא הלכה כמ"ד מת קטן ואם מת האמצעי הראשונים ידאגו דלמא הלכה כמ"ד מת קטן והאחרונים ידאגו דלמא הלכה כמ"ד מת גדול וא"כ שפיר כתבו הפוסקים סתמא: אמרי ליה דמת גדול. דכיון שכולם חייבים בכבוד אח הגדול להספידו ולקוננו נמצא ריע מזליה דכולם ואם מת קטן עיין פירש"י לפי שבקללה מתחילין מן הקטן:

אמר ר"י י"ב שעות הוי היום ג' ראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה שניות יושב ודן את כל העולם. נ"ל הטעם דוקא מג' שעות שניות יושב ודן ולא מקודם משום שאם יש דין למטה אין דין למעלה וידוע מה דאיתא בש"ס עד מתי יושבין בדין עד זמן סעודה דהיינו זמן סעודת דכל אדם שהוא מארבע שעות דהיינו לאחר שלש שעות לפי מה שפירש המהרש"א שם בספ"ק דשבת על פסוק ושריך בעת יאכלו ע"ש לכן בשלש ראשונות יש דין למטה אין דין למעלה רק יושב ועוסק בתורה ואחר זמן זה דשוב אין דין למטה יש דין למעלה וק"ל: שלישית יושב הקב"ה וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים. ע"ד דאיתא סוף קידושין מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני ומתפרנסין שלא בצער מכ"ש אדם אלא שהקפחתי את מעשי לכך מתחלה דן הקב"ה את עולם כולו לבראות שקפחו את מעשה מבא"כ אי הוי זן מתחלה את העולם היה קשה במעשה בראשית כמו התם וק"ל: זיל תהי ליה אקנקניה. אע"ג דידע דגברא רבה הוא מכל מקום היה סבור משום שהיה חלש וחש במעיו אייקר תלמודא כדאי' גבי רב יוסף. ורב דאקפד על קרנא ולטייה לפי

ענף יוסף

עג מינא הוא דמקרי ביצי כנים. ובגמרא שם מסיים והתניא טפויי וביצי כנים. מינא הוא דמיקרי ביצי כינים. ופרש"י הטפויין שירוץ. הטפויין וביצי כינים מתניתא היא ולא ידענא היכי תניא עכ"ל. והנה בתנא דבי אליהו ח"א פ"ז איתא שם ארבעה עשר מיני כנים הביא הקב"ה על המצרים ואלו הן כו' ה' ספופין כו' י"א אם כנים וע"ש הוא וצ"ל ה' טפויי י"א ביצי כנים וזהו שכתב רש"י הטפויין הכוונה ה' טפויין שהמדפיס קירב הס' אל מלת טפויין ורש"י ידע זה בקבלה המאמר הזה אבל לא ידע מקומה ובאמת הוא בתד"א פרק הנ"ל (שמעתי מפי הרב המופלג מו"ה גרשון במו"ה מרדכי מסלאנים) [וכ"כ בתולדות הארץ דף ס"ג]:

עד דקא דלו ועכירי כו' גברא רבה קאתי ממערבא וחייש במעיה כו'. שאלו מלפני רב האי גאון מהיכן ידע שמואל דגברא רבה קא אתי ממערבא וחייש במעיה. והשיב

א ב"ב קי ע"ב: ב רות רבה פסוק וימת אלימלך: ג ג' ע"ב: ד לעיל כח ב מכות יא א:

חדושי גאונים

וכתיב והארץ לעולם עומדת פי' רש"י אלו הצדיקים המשפילים עצמם עד לארץ. והשטן לא הבין כוונת השם יתברך בתשובתו הרמתה על זה האופן והלך לד' כתות אלו. א) כת הבהמיים. ב) כת בעלי העושר. ג) כת בעלי הגאוה. ד) כת בעלי התאוה.

אהבת איתן

גבי יותם בסוכה. ואוסיף ע"ז דעיקר המשפט של ישראל הוא ג"כ על מה שעברו על כבוד אב ואם והוא רמז להקב"ה והתורה וכדאיתא בר"ב ה משפטים: *) ג"ד גמול דלים כו' ג"ו זה שמו של הקב"ה. י"ל הסמיכות דשם ו"ה לגמול דלים ע"פ מ"ש בהקדמת הזוהר בראשית (דף יג ע"ב) פקודא ט' למיתן למסכנא כו' דהא מסטרא דדכורא ע ת י ר י ומסטרא דנוקבא מסכני כו' כמה דאינון בשותפא חדא ותם דא על דא ויהיב דא לדא כו' וידא דדכורא ונוקבא הן אותיות ו"ה מהשם:

*) שייך לסימן סט

גאון יעקב

והוא רק מחמת יצה"ר. ובאמת עיקר גרם שליטת עשו הוא אדום. הוא מחמת ברכת יצחק אשר קרבו לעשו והבטיח לו בברכתו והיה כאשר תריד. והוא באמת טענת יצחק פלגא עלי ופלגא עליך. ר"ל חלק חטאים אשר מפאת הגלות עלי ראוי לקבל ואני היית בעוכרם בגלות עשו ופלגא עליך. אשר הם מפאת היצה"ר ואתה בראת יצה"ר והוא הגורם לחטאים אשר הם מפאת היצה"ר. אשר הוא ית' בראו. כמה דאת אמר ואשר הרעותי. אח"כ הזר יצחק אם האמר כולו

המתורגמן. א) בעפעהלע. אונטערטהעניג צו זיין.

מנין לדם שהוא אדום . דגבי נדה דם כתיב ותנן חמשה דמים יש באשה טמאים וכולן משום דמראיתן אדומה אף על גב דשחור תנא בהו הא אמרינן שחור אדום הוא אלא שלקה : ונאמר להלן ערלתו . גבי נטיעה (ויקרא יט) : תמה . באותיותיה ערלתו : ואין דנין ערלתו מערלה . דאין זו אמירה תמה שאינה מפורשת בתוך התיבה ערלתו מה : תיפוק ליה קרנא בעיניה . הבין בו דלנסותו בא : אוכליה נהמא דשערא . כדי לשלשל דרופא היה שמואל : ולא אחוי ליה בית הכסא . שמתוך כך מתהפך ומתבלבל הזבל במעיו ומתמוגג כולו : אספקליטור . שר הטבחים בלשון יוני : זה שהרגו מלך. ואלו לקו ע"י בורלן : קאלום . משובח טעם זה : קליפה חיצונה . דבילה הוא החלבון אלא איידי דתני בהדי אתרוג ולנון [קליפה] נקט בה נמי לשון [קליפה] : אין יוצאין מבני מעים . שמתקשרים ומתקשים ונעכרים : לא טבע גברא וכו' . מפני שהמים מלוחים וכח מליחתן מעכבא מלטבוע: והפוכה מליה.דברים האמורים בה הפוכים : כשורא טבע . בתמיה : מר עוקבא הוי שכיח גבי מר שמואל ואב

תוספות

מנין לדם שהוא אדום . וכל אותן ד' מינין דמרבינן מדמיה דמיה (נדה דף יט) יש בהם צד אדמימות :

המותר (לפיך) [בפיך] . [א]מנין לדם שהוא אדום שנאמר (מלכים ב ג) ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם . [ב]מנין למילה שבאותו מקום נאמר כאן ערלתו ונאמר להלן ערלתו מה להלן דבר שעושה פרי אף כאן דבר שעושה פרי . אימא לבו דכתיב (דברים י) ומלתם את ערלת לבבכם אימא אזנו דכתיב (ירמיה ו) הנה ערלה אזנם דנין ערלתו תמה מערלתו תמה ואין דנין ערלתו תמה מערלה שאינו תמה. אמר ליה [ג]מאי שמך קרנא אמר ליה יהא רעוא[א]) דתיפוק ליה קרנא בעיניה לסוף עייליה שמואל לביתיה אוכליה נהמא דשערי וכסא דהרסנא ואשקייה שכרא ולא אחוי[ב]) ליה בית הכסא כי היכי דלישתלשל לייט [רב] ואמר מאן דמצערן לא לוקמיה ליה בני וכן הוה :

עה שם שאל ביתוסי [אחד] את רבי יהושע הגרסי מנין שאין כותבין תפילין על גבי עור בהמה טמאה דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך מדבר המותר בפיך אלא מעתה על גבי [עור] נבלות וטרפות אל יכתבו אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה לב' בני אדם שנתחייבו הריגה למלכות אחד הרגו מלך ואחד הרגו [ד]אספקליטור איזה מהן משובח הוי אומר זה שהרגו מלך. אלא מעתה יאכלו . אמר ליה התורה אמרה (דברים יד) לא תאכלו כל נבלה ואתה אמרת יאכלו . אמר ליה קאלוס :

שם ע"ב תני רב יהודה בר חביבא אתרוג צנון וביצה אלמלא קליפתן החיצונה אינם יוצאים מבני מעים לעולם . כי אתא רב דימי אמר מעולם לא טבע גברא בימא דסדום אמר רב יוסף הפוכה סדום והפוכה מילי גברא הוא דלא טבע כשורא[ג]) טבע . אמר ליה אביי לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא כשורא שאפילו בכל מימות שבעולם לא טבע אלא אפילו גברא דטבע בכל מימות שבעולם בימא דסדום לא טבע :

מהרש"א

כדרכן מלמעלה למטה אלא דהוו קדלו ממטה למעלה כדי לאקבולי אפיה ולכך הוו עכירי לפי שהלכו שלא כדרכן ודו"ק : [מלה"ד כו' אחד הרגו מלך כו'. במלתא דעלמא הוא דאוקמינן להאי ביתוסי ועיקר טעמא דע"כ תורת ה' וגו' מן המותר בפיך היינו ממין המותר בפיך דבעור לא שייך המותר בפיך דאינה ראויה לאכול אלא ממין המותר בפיך קאמר ומה"ט נחורות ועקורות מותרין כמ"ש התוס' וק"ל

הכותב

מדבר משגיח על כל מין ומין ולא על יחידיהם וא"כ הפירוש האמתי בביצי כנים מין בפני עצמו ולא ביצים ממש . ואע"פ שבראשית המאמר הזכיר קרני ראמים כוונתו על כלל מין ראם והזכיר קרני להורות על גודל כחו . וכל זה היה גלוי לפני רש"י ולכן כתב כאן קס"ד כנים קטנים וכו' . (ועכ"ז) [ובע"ז] כתב הפירוש אמתי יושב וזן קוצב להם מהיכן תזדמן להם פרנסתם . קרני ראמים חיה גדולה . ביצי כנים מינא הוא דמתקרי ביצי כנים ודקין הן ובלע"ז לייגדרי"ש ע"כ :

שאל ביתוסי כו' . שמח לבי ויגל בהבנת מאמר זה כי למדתי ממנו תועלת גדול בענין כללי תורני מאומת גם מהודאת בעל דין שהוא הבייתוסי שעם היותו מקשה נגד תורה שבעל פה להיותו בלתי מאמין בה חזר והודה לדברי רבי יהושע ואמר קאלוס וכפי העיון הראשון תשובת רבי יהושע היא כמערכה על הדרוש וקושית הבייתוסי צודקת מצד חלוקה הכרחית והוא שראוי לומר מה נפשך או מ"ש מן המותר לפיך הוא מאמר החלט או לא רצוני לומר שצריך שיהיה מותר לפידלגמרי שיהא ממין טהור וגם בשחיטה מותרת או שנאמר אין צריך אלא שיהיה ממין המותר ואע"פ שיהא נבלה מטעם הכרח משל רבי יהושע אם נאמר שהוא מאמר החלט ראוי לומר שגם התפילין לא יהיו נכתבים על עור נבלה אף על פי שתהיה טהורה ואם אינו מאמר מדויק אלא הכונה בו ממין המותר לפיך אפילו שיהיה נבלה מטעם הכרח משל רבי יהושע אם כן תאכל הנבלה כשתהיה ממין טהור , ומה תועיל תשובת רבי יהושע באמרו התורה אמרה וכו' כי ע"ז אנו דנין

עין יעקב

שהיה רוצה לנסותו בעת שעדיין הוא בחליו וצערו ולא המתין עד שיסיר חוליו וצערו סימנו : אלא מעתה יאכלו . נראה דכך הוא השאלה ותשובה לפי שהאפיקורסים היו רוצים לסתור לומר שא"א לומר זה שהרגו מלך הוא משובח יותר כיון דג"כ אסור לאכלו כמו זה שהרגו אספקליטור אלא ודאי שאינו משובח יותר והשיב לו התורה אמרה לא תאכלו כל נבלה ולכאורה תיבת כל מיותר אלא ודאי להראות דמשום גזירה נאסרה נבלה בידי שמים דאל"כ יבא לאכול ג"כ נבלה בידי אדם שהכה אדם עד למות ובאמת זאת ודאי אסורה לכך אסרה תורה כל נבלה וע"ז השיב לו קאלוס פי' דטעם זה משובח הוא וק"ל. עוד כ"ל לומר פירוש הגמרא אמר ליה קאלוס ע"פ הטעם לשבח שכתבו המפרשים מאחו לא תנא הרעות כי אף גם שהקב"ה מביא רעה על אדם הוא תמיד טובה לאחר למשל אם אדם מת קודם זמנו יורשיו יורשים ממונו וכן כל דבר כיוצא בזה וה"ה נמי הכי באמת זה שנתנבלה בידי שמים משובחת

עץ יוסף

מה להלן דבר שעושה פרי . דערלתו לא קאי אפרי אלא אעץ שיהיה אסור מליהנות מפריו כדפרש"י שם וא"כ בדברים שעושה הפרי מיירי שיחשב כאסור שלא פתח והוציא פריו (יפ"ת) : אימא לבו. קשה היכי הוה אפשר למול מן הלב כי הלב לא יסבול פירוק חיבור שבפרוקו מת ואע"פ שלדעת רבנן ז"ל לא מיטריף עד שיניקוב לבית חללו כדתנן בפרק אלו טרפות אפשר דהיינו בנקב בעלמא . אבל לחתוך ממנו חתיכה לא ישוער שיחיה ולפחות מדי סכנה גדולה לא יצא ואיך יתכן שיצוה ה' לסכנות נפשות לו ולדורותיו ושמא מן הלב לאו מלבו ממש אלא מכנגד לבו או מאיזה עורק המחובר אליו (יפ"ת) : אספקליטור . שר הטבחים תרגום ירושלמי רב ספקלטוריא תרגום בפסוק ויהי כראות המלך וקמו אספקלטורי דמלכא ופי' בלשון רומי ממונה להרוג מחויבי מיתה למלכות (ערוך ומוסיף הערוך) : קאלוס . פירוש יפה ומשובח וכן בלשון יון (ערוך) :

ענף יוסף

חזנהו למיא דמידלן בתוקפא דלהון דכתיב והמים גברו פי' עלו בתוקפסון והוה שמיע ליה לשמואל דגברא רבה קאתי ממערבא בהסוא יומא . וכיון דחזנהו למיא דעכירי . ידע דהסוא גברא דקאתי אי אפשר דלא שתי מינייהו . ומנהג ידוע דמאן דשתי מהנהו מיא דעכירי חייש במעיה ומשמעותו אמר גברא רבה קאתי ומן עוכרא דמיא אמר דחייש במעיה פי' תהי בקנקניה חזי אי גמרי קנקניה אי לא (תהי בחמרא פי' טועם היין ויודע אם יחמיץ ואם לאו (ערוך ערך תה) ופקדיה שמואל לקרנא לאוכליה אוכלין המשלשלין ומנעיה מבית הכסא דאיכוון לאסוייה מן חשש דמעיה וכיון דמצטער רב ולא ידע דלאסוייה איכוון אלטייה דלא נקיים ליה ברא ולא אקיים ליה ברא לשמואל אלא בנתא וכיון דאיתידע לרב דלאסויי איכוון ולטותיה אתקיימא ביה . חש דלא תחלוש דעתיה ואדכריה על נפשיה כמפורש בסוף פרק מרובה . ולטייה נמי לקרנא ונפיק ליה קרנא דבשרא בעיניה (ערוך ערך דל שני) :

טיפת

אמר הבונה הפוכה סדום הפוכה מליה . אין להפלא אם עונש סדום היה להמית אנשיה באש וגפרית ובמימות שלא ימות שום אדם הפך דור המבול להזכיר כי בשרפת אש לא במים היתה ראויה לענש ומה טובו דברי רב יוסף הפוכה סדום הפוכה מיליה שכן כתוב ויהפוך את הערים האל . מתוך ההפכה בהפוך את הערים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה . היינו הפך מהפורענות הראשון שבא לעולם שהיה להמית במים :

המתורגמן . א) עם זאלל דער ווילע זיין . ב) געצייגט . ג) אין באלקען .

עין משפט

א נדה יט ע"א : ב תוספתא פ' ע"ז ב"ר פמ"ו : ג ב"ב פט ע"ב : ד עי' מ"ש ע"ז בספר מיני תרגימא סדר וישבי:

חדושי גאונים

וטעם במלת ארץ וחשב אולי אמר נתתיה לארץ לכת הבהמיים בעלי החומר העפרורי הארצי לכך הלך לארץ לאותה כת לראות אם התורה מצויה בהם . והשיבו אלהים הבין דרכה הורו בתשובתם שמאד שהם מחוסרי בינה הם נעדרים מן התורה כי חשבו שהוא מן הנמנע שאדם הכרוך בחומר זה יבין וידע דרכי החכמה לכך אמרו אלהים לבד הבין דרכה ואין אתנו יודע מה . הלך אגל ים הם כת בעלי העושר הפורשים מעבר לים והם כים נגרש אשר השקט לא יוכל כי חשב הבטן אולי אמר נתתיה לארץ לבעלי מאספי הממון שמן הארץ מוצאו כמ"ש ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד . השיב ואמר אין עמדי כי לא יתחברו שני הפכים לעולם שהתורה לא תושג כ"א מתוך המנוחה כמו שנאמר בישככר וירא מנוחה כי טוב וגו' ויט שכמו לסבול ובדרך שנתבא' במאמר רס"ו ע"ש . ואלו כים נגרש אשר השקט לא יוכל ואין לנו מנוחה כל הימים לפיכך אמרו אין עמדי לכון זה יורה על העדר ומניעה לחבר במאמר

גאון יעקב

עלי . והוא כדעת האריז"ל . כי היצר הרע הוא הכרוך בשורש הנולד . כמאמר דוד הן בעון חוללתי וגו' ובחטא יחמתני וגו' ולכך אין צדיק בארץ . א"כ גם היצה"ר טובע מכת השאים . אמר הא עקידת יצחק . ומשעת העקידה נעקר ממנו היצה"ר : אבל מה ש ר א י ו להקטין החשבון הוא שלא כי אם שלקת יצחק העונות עונו . סוף

א מס' כלה : ב עי' תוס' נדה יג ע"ב ד"ה דינא : ג פי' כחול עינים : ד פי' הערוך אחד מח' ברביעית :

חדושי גאונים

שני הפכים. הלך אצל תהום הם כת בעלי הגאוה שהמשיל בתהום זה שהוא בדיוטא תחתונה בתכלית השפלות כי אין לך מקום נמוך כמו התהום ואע"פ כן המים שבתהומיים תמיד מטבעם לעלות ולנבוע כמ"ש בדוד כשכרה השיתין קפא תהומא ר"ל ביקש לעלות למעלה ולצוף העולם ולפיכך נידונו דור המבול בתהום רבה על שנתגאו כמ"ש רז"ל לא נתגאו דור המבול אלא בשביל רוב טובה שהשפיע להם הקב"ה כו' נמצא שמים שבתהומיי' שמטבעם לעלות משפל מגבם הוא משל ודוגמא לאדם אשר בעפר יסודו וערכו בתכלית השפלות והוא חפץ לעלות ולנבוע ולילך בגדולות ונפלאות ממנו. השיב ואמר לא כי היא ר"ל לא זו שלא תתחבר התורה עמדי מבחוץ אלא אפי' בי בעצמי הוא מן הנמנע שתתחבר אלי התורה

גאון יעקב

רק עבור שנים שחי קודם העקדה כי אז היה בתאר האנושי ולא חטא וא"כ זכותו לבנים שמור. אבל מה שחי אחר העקדה ונעקר ממנו יצה"ר ואז אין עלול לחטא כי אפס ממנו יצה"ר אין זכותו כל כך גדול להגין על הבנים ואחר לדעת התוספות ביבמות (ס"א ב' ד"ה וכן כו') היה יצחק בזמן העקדה בן כ"ו שנים. לא מהם י"ג שנים שאינו בר עונשין ואינו חייב במצות מהתורה. נשאר י"ג שנים אשר חי קודם העקדה והם ראוי להגין ולזכות יחשב על בניו לכך התחכם להעמיד החשבון על כ"ו שנים. ופלגא עלי הוא י"ב שנים והם אשר ראוי להגין עליהם. ודו"ק (ר"י מפראג):

וק"ל: בת חורין היא זו כו'. פי' בערוך יש לה כבוד ברוחות כבן חורין בבני אדם

שם **שלח** ליה רבי ינאי למר עוקבא לישדר לן מר מהנך קילורין[א] דמר שמואל שלח ליה שדורי משדרנא לך דלא תימא צר עין אנא אלא הכי אמר שמואל טובה טיפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים [בחמין] ערבית מכל קילורין שבעולם: תניא נמי הכי אמר רב (הונא) [מונא] משום ר' יהודה טובה טיפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים ערבית מכל קילורין שבעולם. הוא היה אומר [א]יד לעין [ב]תקציץ. יד לחוטם תקציץ. יד לפה תקציץ. יד לאזן תקציץ. יד לחסודה[ג] תקציץ. יד לאמה תקציץ. יד לפי טבעת תקציץ. יד [דף קט ע"א] לגיגית תקציץ. יד מסמא. יד מחרשת. יד מעלה פוליפוס. תניא (ר"ג) [ר' נתן] אומר בת חורין היא זו ומקפדת עד שירחוץ ידיו ג' פעמים. א"ר יוחנן [ג]פוך מעביר בת מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שער בעפעפים:

שם ע"ב [ושותין אבוברואה. מאי אבוברואה חומטריא מאי חומטריא חוטרא יחידאה למאי עבדי לה לגילויא ואי לא ליתי חמשא כלילי וחמשא כוסתא דשיכרא ונישלוקינהו בהדי הדדי עד דקיימא אאנפקא ונישתי אימיה דרב אחדבוי בר אמי עבדא ליה להחוא גברא חד כלילא וחד כוסתא דשיכרא שלקה ואישקיתיה ושגרא תנורא וגרפתיה ואותביתיה לבינתא בגוויה ונפק כהוצא ירקא רב אויא אמר רביעתא דחלבא מעיזא חיורתי רב הונא בר יהודה אמר לייתי אתרוגא חליתא ולחייקיה ולימלייה דובשא ולותבה בי מיללי דנורא וליכליה רבי חנינא אמר מי רגלים בני ארבעים יום [ד]ברזינא לזיבורא רביעאה לעקרבא פלגא ריבעא לגילויא ריבעא אפילו לכשפים

בית דין היה בימיו: טפת צונן. לתת בעיניו ורחילת ידים ורגלים [בחמין] ערבית נמי מאירה את העינים: הוא היה אומר. רב (הונא) [מונא]: יד לעין. שחרית קודם שיטול ידיו: תקציץ. נוח לו שתקצץ שרוח רעה שורה על הידים ומסמאו וכן כולם: לחסודה. ריבדא דכוסילתא פלימא"ה בלע"ז: לפי טבעת. נקב הרעי שעגול כטבעת: תקציץ. ולא תגע שוב בעין או באזן קודם נטילה: לגיגית. שמטילין בה שכר: תקציץ. ותו לא תיגע קודם נטילת שחרית: יד. לעין מסמא קודם נטילה: יד. לאזן מחרשת: יד. לפה או לחוטם: מעלה פוליפוס. ריח החוטם והפה. ול"נ דיד לאמה לאו לענין נטילת שחרית נקט לה אלא משום דמביא לידי קרי ובמסכת נדה אמרינן תקצץ משום האי טעמא ומשום דתניא בה נמי לטותא דתקצץ תניא נמי הכי גבי הנך וכן יד לפי טבעת למשמש בה תדיר ומביאתו לידי תחתוניות: בת חורין היא. הרוח השורה על הידים לפני נטילה: ומקפדת. בנטילתו לנוטלו יפה עד שישפוך מים יפה ג' פעמים על ידיו: פוך. אם נותנו (בין עיניו) [בעיניו]: מעביר הבת מלך. אם היזקה לעיניו: [חוטרא יחידאה. עץ הגדל יחידי בלא ענף: לגילויא. למי ששתה מים מגולין: חמשא כלילי. וורדין: כוסאתא דשיכרא. כוסות: עד דקיימי אאנפקא. שיעמדו על מדה מחזקת אנפק והיא רביעית הלוג כדאמרינן בחזקת הבתים (ב"ב דף נח:): ושגרא תנורא. הסיקה התנור: וגרפתיה. מגחלים שילטנן קלת: ואותבה לבינתא בגוויה. שישב עליה ולא יכוה: ונפק מיניה. הקיא הארס שבלע: הוצא. עלה של לולב: אתרוגא חליתא. מתוק: ולחייקיה. לגוויה יחקוק בתוכו חקק: וליתבה בי מיללי דנורא. מניחו ע"ג גחלים לוחשות שיתבשל האתרוג בדבש: בני מ' יום. שעברו עליהם מ' יום. ל"א של תינוק בן מ' יום: ברזינא לזיבורא. כוס קטן מאד ושמו ברזינא מאותן מי רגלים שותין למי שנשכתו צרעה ומתרפא: רביעתא לעקרבא. רביעית לוג למי שעקצו עקרב: פלגא ריבעא לגילויא. חצי לוג: רבעא. לוג:

הכותב

לדעת כונת התורה פירוש מצוה זאת ושאין ראוי שבדברי תורה תהיה שום סתירה רחמנא ליצלן מלחשוב כן. ומה שחשבתי בתקון כל זה ולעמוד על כונת המאמר הוא זה לא לחנם הודיענו מסדר התלמוד שהשואל הזה היה בייתוסי ולא אמר סתם כמנהגו שאל גוי אחד או מין אחד וכיוצא בזה אלא בא להודיענו שהשואל הזה היה מתלמידי צדוק ובייתוס שאע"פ שבופרים בתורה שבעל פה רובם מאמינים בתורה שבכתב ובקיום מצותיה לכן בא לשאול מאת רבי יהושע שיאמר לו כי עם היות שרבים אשר אתו מחברת התלמידים ההם אינם מאמינים פסוק והיו לטוטפות בין עיניך הוא בוחר בטוב לקיים פשוטו ממש ולכתוב תפילין ועכ"ז חפץ לידע מאין לנו שלא יכתבו על גבי עור בהמה טמאה והוצרך רבי יהושע להשיב לו תשובה אמיתית ולהביא לו ראיה מפסוק תורה שבכתב שהוא מאמין במציאותה והבייתוסי הלך לדרכו לפרש פסוקי התורה כפי הפשט בכל מה שאפשר לכן חזר והקשה לרבי יהושע ואמר אלא מעתה אל יכתבו על גבי נבלות וטרפות וכפי ההראות הלא זאת קושיא חזקה כי כיון שפירוש הפסוק הוא לדברי רבי יהושע תהיה תורת ה' עם פיך רצונו שהתורה והאכילה אשר בפיך תהיין חוברות ושלא תכתב התורה רק על המותר לאכלו ממש הוא הדין והוא הטעם שלא תכתב על עור נבלה כיון שאסורה לאכלה בפיו ורבי יהושע השיב לו תשובה נצחת אמתית וכלל כונתו כי בודאי קולר תלוי על צוארנו לקיים כל המצוה כפשטה כמו שהיא כתובה בתורה ואם יראה לנו שמצד השכל יש שום סתירה לאיזה חלק ממנה ראוי ומחויב אצלנו לעשות מהעיקר עיקר רצוני לומר שלעולם נקיים המצוה בין שתסכים עם הטעם המושכל בין לא תסכים ועל כל זה עלינו לחפש ולדרוש ולתור דרך ישרה איך תסכים המצות עם השכל אם אפשר כמו בנדון שלנו כי לענין איסור אכילת נבלה יש מצוה מבוארת לא תאכלו כל נבלה ואנחנו חייבים לקיימה ולא נחוש אל המשל נכבד שהביא רבי יהושע ואמר למה הדבר דומה לב' בני אדם שנתחייבו הריגה למלכות וכו' אך אמנם לענין כתיבת תפילין על עור מיוחד אין לנו בתורה מצוה מפורשת שלא יכתבו על עור נבלה רק פסוק יותר רחב שאומר למען תהיה תורת ה' בפיך שפירושו מן המותר בפיך ויתחייב ממנו שיהיה ממין המותר ולא ממין בהמה טמאה וכאשר יתקיים זה אין לחוש אף על פי שקרה מקרה שהבהמה טהורה נתנבלה והיא אסורה באכילה

עיון יעקב

יותר ומדינא יהא מותר לאכלו רק לכך אסור כדי שיאכלו הכלבים הנבלה וכדאמרינן אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה לכך אמרה תורה לכלב שאליכון אותו בשכר שקיימו צווי של הקב"ה במצרים שלא החרצו לשונם בשעת יצ"מ וק"ל:

עץ יוסף

עץ טיפת צונן. לתת בעיניו. ורחילת ידים ורגלים בחמין ערבית נמי מאירה את העינים: קילורית. פי' בלשון יוני ורומי סם כללי לרפואה ובפרט אם היא מתוקנת לחולי עינים (מוסיף הערוך וע"ש): לגיגית. שמטילין בה שכר: תקציץ. דלא ליגע קודם נטילת שחרית. וכתב רש"י וז"ל ולי נראה דיד לאמה לאו לענין שחרית נקט ליה. אלא משום דמביא לידי קרי ובמסכת נדה דף יג ע"ב אמרינן בה תקצץ משום האי טעמא ומשום דתניא בה לטותא דתקצץ תניא נמי גבי הנך וכן יד לפי טבעת למשמש בה תדיר מביאתו לידי תחתוניות עכ"ל. וכן כתב המחבר בא"ח סימן ד' סעיף ד' וז"ל אפילו מי שנטל ידיו לא ימשמש בפי הטבעת תמיד מפני שמביאתו לידי תחתוניות ולא יגע במקום הקזה שמשמוש היד מזיק לחבורה ובסעיף ה' לא יגע בגיגית שכר שמשמוש היד מפסיד השכר וכתב בספר אליהו רבה וז"ל ולא נהירא דכיון דאינו אלא הפסד גרידא כשנוגע לגיגית שכר לא אשכחן לטותא אהפסד לכן פירש הב"ח והט"ז דמיירי דוקא שנוגע קודם נט"י שחרית ומשום סכנה בגיגית שכר כששותין אח"כ השכר מזיקו וביד להקזה טעמא משום שרוח רעה נכנס בגוף דרך הנקב ומזקת אותו. ועפ"ז יש לפרש נמי דברי הש"ס יד לאמה תקצץ. וכן מצאתי בקיצור פסקי הרא"ש פרק שמונה שרצים וז"ל יד לעין ולאמה ולפה ולחוטם בבוקר קודם שירחץ ידיו תקצץ עכ"ל. ומזה תימה על ב"י שכתב דהטור פי' יד לאמה תקצץ משום קרי ולא הרגיש בדברי קיצור פסקי הרא"ש שהבאתי ואין להקשות דהא באמת בלאו טעמא דרוח רעה תקצץ משום קרי. די"ל דהכא מיירי מעטרה ולמטה שאין איסור משום קרי כדאיתא בא"ח סימן

אמר הבונה רחיצת ידים וכו'. עי' ברכות סימן קג ולעיל סימן מט במכילתין:

המתורגמן. א) אויגען באַלזאם. ג) פולם אדער.

רש"י

אניגרון ואבנגר ותירייקי. מים שנשלק בהם בנגרי מין עשב ששמו בנגרי ושתם אניגרון מי שלק תרדין כדאמרינן (בברכות דף לה:) אניגרון מיא דסילקא ותירייקי לרי: אידמי ליה כפרשא. תופסו ומייסרו שהפחד והמרולה והכשות מתישין כחו ומחמם ומת הנחש בתוכו: גובי. חתיכות חתיכות יצא הנחש ממנו גובי טרונלו"ן בלע"ז: דטרקיה. נשכו: עוברא דחמרא חיוורתי. עובר הנמלא במעי חמורה לבנה: דלא אשתכח טרפה. האם]: בר קשא. ממונה למלך וישראל היה: דלמא חויא דרבנן. שעבר על נדוי חכמים ונחש הנושכו על כך אין לו רפואה לפיכך לא נמלא לו רפואה: אין רבי. אין רבינו רב היה: דכי נח נפשיה דרב גזר רב יצחק. שיהיו ממעטין בשמחה אותה שנה ולא יהא אדם מביא אסא וגידמי להילולא וטבלא שהיו רגילין להביא הדם וענפי דקלים לשמוח לפני החתן והכלה וכשמביאין אותם לפניהם מקשקשין לפניהם בשוק כבואם בתופים וזגין: טבלא. איסקליט"א וגזר שלא יקשקשו לפניהם עוד:[דכרכיה. נכרך סביבותיו: וליסחוף דיקולא. סל: ארישיה. דחויא למעלה מראשו: ולהדקיה מיניה. יוריד הסל מעט מעט לצד הנחש ויבדיל בו הנחש מבשרו שיעלה על הסל שאם אוחזו בידו או מנתקו בחזקה יכעוס וישכנו: וכי סליק. הנחש על הסל ימהר וישליכו במים ויברח לו: דמיקני ביה חויא. כועס ורודף אחריו ומריח ריח פעמיו ורודפו: לירכביה ארבע גרמידי. שיפסקו עקבי פעמיו ולא יוכל להריחם: לישואר נגרא. חריץ של מים ידלוג: ארבע חביתא. שלא יעלה אליו מהר ולא יריח ריחו: בי כוכבי. במקום גלוי שלא יעלה דרך הגג ויפול עצמו עליו: שחפי. ענפים וקסמים וכל דבר המקשקש זה בזה ומשמיע קול כשיעבור עליהן וירגישו החתולים ויאכלוהו: בי חלתא. בין החולות שאין נחש יכול לרוץ שם ויחזור לאחוריו: אי יהיב דעתיה עלה. לתאות תשמיש: תשלח מאנה. תפשוט בגדיה ותשליכם לפניה: מאי תקנתה. אי יהיב דעתיה עלה: תשמש קמיה. עם בעלה ותתגנה בפניו: ותשדי ביה. ותזרק ביה: דשתנא אנא. דרך נשים לי ולהם בעלמא הוא: דעייל בה חויא. כשהוא תאב לה נכנס כולו באותו מקום: ליפסעה. יפסקו את רגליה זה מזה: אתרתי חביתי. מקלתה על זו ומקלתה על זו כדי שיפתח רחמה: ונישדי אגומרי. כי היכי דניסליק ריחא: אגנא תחלי. של מלא שחליים: ריחתנא. שיש לו ריח טוב: וליתבו התם. על גבי קרקע תחת מושבה: וליטרוקינהו בהדדי. היין והשחליים כדי שיעלה הריח: צבתא. אוטנליי"ש: דאי לא. קלי ליה הדר עילוה]:

גמרא

מעלו אמר רבי יוחנן אניגרון ואבנגר ותירייקה מעלו בין לגילויא בין לכשפים האי מאן דבל"ע חויא לוכליה כשותא[א] במילחא ולירהטיה תלתא מילי רב שימי בר אשי חזייה להההוא גברא דבלע חויא אידמי ליה כפרשא[ב] אוכליה כשותא במילחא וארהטיה קמיה תלתא מילי ונפק מיניה גובי גובי איכא דאמרי רב שימי בר אשי בלע חויא אתא אליהו אידמי ליה כפרשא אוכליה כשותא במילחא וארהטיה קמיה תלתא מילי ונפק מיניה גובי גובי האי מאן דטרקיה חויא ליתי עוברא דחמרא חוורתי וליקרעיה ולותביה עילויה והני מילי דלא אישתכח טרפה] [דף קי ע"א] ההוא בר קשא[ג] דפומבדיתא דטרקיה חויא הוה [א]תליסר חמרי חוורתא בפומבדיתא קרעינהו לכולהו ואישתכחו טריפה הואי חדא בההוא גיסא דפומבדיתא עד דאזלי מייתי לה אכלה אריה אמר להו אביי דילמא [ב]חויא דרבנן טרקיה דלית ליה אסותא דכתיב (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש אמרי ליה אין רבי דכי נח נפשיה דרב גזר רב יצחק בר (ביזנא) [ביסנא] דלא לימטיה אסא וגידמי לבי הילולא בטבלא ואזל איהו אמטי אסא וגידמי לבי הילולא בטבלא טרקיה חויא ומית: [האי מאן דכרכיה חויא לינחות למיא וליסחיף[ד] דיקולא ארישא ולהדקיה מיניה וכי סליק עילויה לישדיה למיא וליסלוק וליתי האי מאן דמיקני ביה חויא אי איכא חבריה בהדיה לירכביה ארבע גרמידי[ה] ואי לא [ג]לישואר נגרא ואי לא ליעבר נהרא ובליליא לותביה לפוריא אארבעה חביתא וניגני בי כוכבי ולייתי ד' שונרי וליסרינהו בארבעה כרעי דפורייה וליתי [ד]שחפי ולישדי התם דכי שמע קלי אכלי ליה האי מאן דרהיט אבתריה לירהיט בי חלתא האי איתתא דחזיא חויא ולא ידעה אי יהיב דעתיה עילוה אי לא יהיב דעתיה עילוה תשלח מאנה ונשדייה קמיה אי מכרך בהו דעתיה עילוה ואי לא לא יהיב דעתיה עילוה מאי תקנתה תשמש קמיה איכא דאמרי כ"ש דתקיף ליה יצריה אלא תשקול ממזיה ומטופריה[ו] ותשדי ביה ותימא [ה]דישתנא אנא האי איתתא דעייל בה חויא ליפסעה ולתבוה אתרתי חביתא וליתי בישרא שמנה ולישדי אגומרי וליתי אגנא דתחלי וחמרא רוחתנא ולותבו התם ולינקוט צבתא בידה דכי מירח ריחא נפיק ואתי ולישקליה וליטרוקינהו[ז] בהדי הדדי ולינקוט צבתא בידה דכי מירח ריחא נפיק ואתי ולישקליה וליקלייה בנורא דאי לא הדר עילוה]:

תוספות

חויא דרבנן טרקיה דלית ליה אסותא. אע"ג דגבי בן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל בפ"ב דע"ז (כז:) קאמר שלא עבר על דברי חברים שנאמר ופורץ גדר ישכנו נחש אע"ג דלא הוה ליה אסותא שהרי מת התם לא היה לו רפואתו מזומנת אבל הכא שהרפואה היתה מזומנת ונאבדה ממנו במזל רע קאמר דלית ליה אסותא:

מהרש"א

ע"ש: דלמא חויא דרבנן כו'. כפרש"י ע"ש וכדאמרינן פ' אין מעמידין דחויא

הכותב

כי יספיק המשל לזה ויתקיימו שניהם רצוני לומר צווי מן המותר לפיך וגם הטעם השכלי המובן אצלנו מאותו משל הנה זאת התשובה חקרנוה כן היא אמתית צודקת גם בעיני הבייתוסי כפי דרכו ובהודאת הקדמותיו עד שהוא עצמו הודה ושמח כששמע תשובה מספקת ושבח אותה בלשון ארצו שאולי היה יוני. [הלא כתבתי זה והארכתי קצת בפירוש מאמר זה ומה שלמעלה ממנו אע"פ שכבר שמתי על לבי אחר שסיימתי סדר זרעים שלא לכתוב בפירוש מאמרי התלמוד בבלי דבר קטן או גדול את אשר תשיג ידי. זולתי פירושי המפרשים הוכרחתי לזה לסבות והגדולה על כולם כדי לנחץ ולהביא לידי גמר מלאכה עבודת הקדש מלאכת הדפוס כי היא קשה וכבדה אצלי כי קצור קצרה ידי להספיק ההוצאה רבה הצריכה להשלמתה. ועל כל זה הוצרכתי לכתוב זה שכתבתי על שני המאמרים האלה כדי לתת טעם לתלמידים מדוע כתבתים בספר זה כי יש לאומר שיאמר והלא הריגת כנה בשבת היא מדיני שבת. וגם כתיבת תפילין שניהם נכנסין בדיני איסור והיתר ואין מקומם בספר זה. ולזה למדתי מכל אחד מהם שרש אמוניי נאות וכתבתיו במקום הזה בטחתי ברחמי השי"ת גומר עלי יגמור בעדי ויהיה בעזרי לכתוב בסוף הספר פירושי מאמרים מפוזרים במסכתות והוא ינחני בדרך אמת]:

עיון יעקב

הוי חדא בהאי גיסא ואכלה אריה. הא דהיה מוכרח שיאכל אותה אריה ולא איזדמנה נמי טריפה כמו אינך יש לומר אפשר שהיה עוד אחר שטרקיה ליה חווי' שלא היתה חווי' דרבנן וזה חמרא חיוורתא הוי ליה אסותא בזה העובר ובהמותר היה רוצה להתרפאות עצמו גם זה דטרק לי' חווי' דרבנן לכך אכלו ארי' שלא תהיה רפואה גם לזה:

עין יוסף

ג' סי"ד וכן משמע בהגדה שם. אי נמי הכא מיירי אפילו בנשוי ע"כ לשון הא"ר: גידמי פי' ענף (ערוך) טבלא בתרגום פסיקתא דשיר השירים ושמחת לבב כהולך בחליל וחדוות ליבא דעמא דאזלין לא תהואה קדם ה' תלת זימנין בשתא במינין זמר וקל טבלא מאים שומע שיר כסילים תרגום מגבר דאזל למשמע קל טבלא דשטיין וכתב המוסיף הערוך טבלא פי' בלשון רומי מין כלי זמר כגון חליל והצוצרה:

המתורגמן. א) האפפען. ב) איין רייטער. ג) איין אלטער מאנן. ד) איבערקעהרען. ה) עללען. ו) האארע אונד נעגעל. ז) צו מישען.

יד יוסף

א עי' רש"י לקמן קיט ע"א ד"ה תריסר עיליתי: ב ע"ז כז ע"א: ג בערוך שור גירס' הערוך לשוור: ד ג' הערוך שחפי דקניא פי' קליפות סקנים: ה ע"ז יח ע"ב כד ע"ב:

חדושי גאונים

כי אין התורה מתקיימת כ"א בענוים ועל שמתיהר אחז"ל אם חכם הוא חכמתו מסתלקת כו' נמצא אע"פ שכבר היתה בו אם אח"כ עבר עליו רוח גסות וגאוה אז היא מסתלקת לפיכך אמר לא בי היא. והשטן חשב אולי אמר נתתיה לארץ לבעלי הגאוה כארץ זו שהכל דשין עליה ולבסופה העולה על כולם כי הכל שב אל העפר ונמצא היא גבוה יותר מכולם ע"ד שנאמר מלך לשדה נעבד א"כ אפילו המלך עבד הוא לשדה כי בודאי הוא גבוה ביתר שאת יותר מכל נמצא מטה לפיכך הלך השטן לכת זו ולא מצאה כאמור. אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה רמז לרודפים אחר התאוה כי חשב השטן אולי אמר נתתיה לארץ לבעלי החמדה והתאוה שמן הארץ מוצאם כנודע שכל חמדות העוה"ז גידולי קרקע הם וקראם אבדון ומות כמו שכתוב תאות רשעים תאבד וכתיב תאות עצל תמיתנו. כי באמת ריבוי התאות והמותרות הם דבר האבד וסופו לבית הכסא ולרימה ותולעה ועוד שהם סיבת המות כריבוי המשגל וריבוי המשתאות והמאכלות כנודע לפיכך קראם אבדון ומות וכארז"ל התאוה מוציאה את האדם מן העולם. והשיבו באזנינו שמענו שמעה כי בעל התאוה יש לו אוזן שומעת אך שתאות עצל תמיתנו וגורם לו שהוא בעצמו אינו יכול לטרוח על התורה והעבודה. או יאמר באזנינו שמענו שמעה על כלל אלה האומות שלא בקשו לקבל התורה בשביל לא תרצח ולא תגנוב ולא תנאף הנאמר בתורה לפי

ואלו קשרים פרק חמשה עשר

עז דף קיג ע"א **וכבדתו** מעשות דרכיך וגו'. (ישעיה נח) וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול וכי [א]הא דרבי יוחנן קרי למאניה מכבדותיה מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול (שם) ממצוא חפצך [ב]חפציך אסורים [ג]חפצי שמים מותרים ודבר דבר [שם ע"ב] שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול. דבור אסור [ד]הרהור מותר. בשלמא כולהו לחיי(א) אלא שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול מאי היא כדבעא מיניה [רבי] מרבי ישמעאל ברבי יוסי מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת א"ל וכי בחול מי הותרה שאני אומר [ה]פסיעה גסה נוטלת אחת מת"ק ממאור עיניו של אדם ומהדר ליה בקדושא דבי שמשי. אמר רבי אמי כל האוכל מעפר של בבל כאילו אוכל מבשר אבותיו ויש אומרים כאילו אוכל שקצים ורמשים דכתיב (בראשית ז) וימח את כל היקום וגו'. אמר ריש

רש"י

מכבדותיה. שמכבדין בעליהן: **ממצוא חפצך.** כי הא דאמרינן בעירובין לא יטייל אדם בסוף שדהו בשבת לראות מה היא צריכה [אחר השבת]: **חפצי שמים מותרין.** כגון פוסקים צדקה ומשדכין על התינוקות ליארס: **שלא יהא דבורך של שבת כו'.** כגון מקח וממכר וחשבונות: **הרהור מותר.** להרהר בלבו כך וכך יציאה אני צריך להוציא על שדה זו: **מהו לפסוע פסיעה גסה.** [מי עבר משום מעשות דרכיך] פסיעה גסה יותר מאמה פסיעה בינונית אמה: **קידושא דבי שמשי.** השותה מיין של קידוש בלילי שבתות: **מבשר אבותיו.** שמתו שם בגולה: **שקצים ורמשים.** אמרו בגמ' דודאי אתמחויי אתמחו ולא נעשו עפר והאוכל עפר אינו כאוכל שקץ מתורת דינא אלא מגזירת חכמים לפי שהעפר מוליד חולי גזור בה משום אוכל שקצים ורמשים:

שמלותיך

מהרש"א

דרבנן לית לה אסותא]: **קרי למאניה מכבדותיה כו'.** ולקמן יליף שינוי בגדים מאהרן ומלינו ביה האי לישנא דכתיב ועשית בגדי וגו' לכבוד ולתפארת: **הלוכך של שבת כו'** ומסיק דהיינו פסיעה גסה ובחול נמי אסור משום סכנה ואשמעינן האי קרא דבשבת איסורא נמי איכא והא דלא דריש נמי הכא דרכיך אסורים דרכי שמים מותרין משום דאע"ג דאיסורא ליכא סכנה מיהת איכא וק"ל: **שלא יהא דבורך כו'.** כאילו כתיב מדבר דבר דמ' מעשות חפציך קאי נמי אדבר דבר ועניינו שהדבור במלאכת שבת כמעשה כמ"ש בבריאת שמים וארץ דכתיב כי בו שבת מכל מלאכתו אשר עשה וכתיב בדבר ה' שמים נעשו וק"ל: [**פסיעה גסה נוטלת כו'.** מפורש פ' כילד מברכין]: **כאילו אוכל מבשר כו'.** פרש"י אבותיו שמתו שם בגולה עכ"ל דאי משום מתי מבול לאו אבותיו הוא ומש"ה לא פריך הא אתמחויי אתמחו אלא למ"ד משום כאוכל שקצים ורמשים דמבול דכתיב ביה וימח וגו' ונראה דבא"י אין לחוש משום אבותיו שמתו בא"י כיון דמלייני קברות ומטהרין

[א] הרי"ף ד"ה וכבדתו. בעירובין (לח ע"ב):

יד יוסף

א ב"ק לא ע"ב סנהדרין לד ע"א זוהר סדר לו דף כט תקונא זוהר דף יב ילקוט ישעיה רמז שכו תנחומא סדר בראשית סי' ב: ב ב"ק לא ע"ב סנהדרין לד ע"א: ג לקמן קנ ע"א: דפסק"ר פכ"ג: ברכות מג ע"ב תענית י ע"ב פסחים מ"ב ע"ב: ה זבחים קיג ע"ב:

חדושי גאונים

שהם שטופי שתאוות לכך אמרו שמענו מרחוק ולא קבלנוס. וכשראה השטן שאין התורה מצויה אצל ד' כיתות אלו א"כ לא הבין מהו זה"ש הקב"ה נתתיה לארץ עד שפירש לו הקב"ה ואמר לך אצל בן עמרם ר"ל נתתיה למשה איש עניו מכל האדם ומשפיל עצמו עד לארץ יותר מכל האדם זהו שאמרתי לך נתתיה לארץ הורה שאין התורה מצויה כ"א במקום שהענוה מצויה. הלך אצל בן עמרם כו' אמר ליה

אהבת איתן

ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול דבור אסור הרהור מותר. כתב הרי"ף דדייק מדכתיב כפל ודבר דבר למעט הרהור שמותר. וק"ל ע"ד מהסוגיא דלקמן (דף קנ) דדרשי' גבי שבת ודבר דבר הרהור מותר אלמא הרהור לאו כד"ד והאמר רבב"ח א"ר דאסור להרהר ד"ת במרחץ ובביה"כ ומשני ש"ה דבעינן והיה מחניך קדוש וליכא ופרש"י דלא כתיב בי' דבר ופריך הא נמי כתיב ולא יראה בך ערות דבר ומשני ההוא מבע"ל לכדר' יהודה כו' מוכח בהדיא דאי לאו דמיבעיא לי' לד"א הוה ממעטינן הרהור מדכתיב דבר כמו גבי שבת. ולפ"ד הרי"ף לא פריך ולא משני מידי דהא מדבר

עיון יעקב

וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. דרש הכבוד דוקא אמלבושים ולא אענין אכילה ושתיה משום דלקמן דף קיט אמרינן לקדוש ה' מכובד קאי איוה"כ וביוה"כ לא שייך ביה אכילה ושתיה א"כ ע"כ הכבוד לא קאי אאכילה ושתיה רק אמלבושים וק"ל: **כי** הא דר' יוחנן קרי למאניה מכבדותיה. אפשר לומר דלא מצינו כן רק בר' יוחנן לפי שלא היה לו הדרת פנים כדאיתא בפרק השוכר את הפועלים שלא היה לו זקן שהוא ההידור וכבוד של תלמידי חכמים. כדכתיב כבוד והדר תעטרהו לכך היה מהדר עצמו ליילך במלבושי כבוד של תלמידי חכמים וק"ל: **ממצוא** חפצך חפציך אסורים חפצי שמים מותרים. הא דלא דרשינן כן בדרכיך דרכיך אסורים ודרכי שמים מותרים עיין במהרש"א ולק"מ דזה כבר נלמד כדאיתא בברכות דף ו ע"ב מפסוק נרדפה לדעת את ה' ופסוק בהושע אחרי ה' ילכו כאריה דמצוה לרוץ לדבר מצוה אפילו בשבת גם סכנה ליכא בדבר כי שומר מצוה לא ידע דבר רע ודלא כמהרש"א: **הלוכך** של שבת כהלוכך של חול מה הוא כדבעי מיניה וכו'. עיין בהרי"ף ומהרש"א שמדחיקין בזה דמאי מתרץ כיון דאפי' בחול ג"כ אסור משום סכנה דתמירי. ולי נראה דהפשט כפשוטו דהמקשה שהקשה מה היא היינו דמספקא ליה אי משנה בהילוך של שבת שפסע פסיעה גסה יותר מבחול כדי למעט בפסיעות או ימעט בפסיעה בשבת יותר מועט מפסיעה בינונית שלא יטריח כולי האי וזה שאמר כדבעי מיניה כו' וא"כ ימעט בשבת יותר מפסיעות בינוניות וק"ל: **ומהדר** ליה בקדושא דבי שמשי. פירש"י השותה מיין קידוש א"ל מטעם דאמרינן פ' אין מעמידין שורייקא דעינא באוכנתא דליבא תליא ומיין קידוש של מצוה המשמח הלב ואלהים מהדר ליה

הרי"ף

וכבדתו מעשות דרכיך כו'. ובתוספות שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול פי' בקונטרס כגון מקח וממכר ואין נראה לר"ת דהא כבר נפקא ממצוא חפציך אלא אומר ר"ת כדאמר בויקרא רבה רשב"י ה"ל אימא סבתא דהוה משתעיא סגיא א"ל אימא שבתא היא שתקה משמע שאין צורך כ"כ לדבר בשבת כמו בחול ע"כ ואני אומר מקח וממכר ולא קשה מידי לרש"י ממצוא חפצך דההוא נמי פרש"י כההיא דאמרינן בעירובין [א] לא יטייל אדם בסוף שדהו בשבת לראות מה היא צריכה וא"כ ממצוא חפצך מדבר על איסור הטיול בסוף שדהו ודבר דבר הוא על איסור דבר של מקח וממכר אבל אנו צריכין לבאר מי הכריחו לרש"י לפרש כן ממצוא חפצך ולא פירש שמדבר באיסור מצוא חפצי מקח וממכר כפי' התוספות. ונ"ל שהוקשה לרש"י ז"ל אם ממצוא חפצך מדבר באיסור מקח וממכר מאי פריך גמרא בשלמא כולהו לחיי אלא שלא יהא הלוכך של שבת כשל חול מאי היא ומשני לפסיעה גסה. ומאי קושיא לוקמיה מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך של שבת כההיא דעירובין לא יטייל אדם בסוף שדהו בשבת לראות מה היא צריכה דהיינו הלוכך של שבת לא יהא כהלוכך של חול וממצוא חפצך לאיסור מקח וממכר ומדלא מוקי ליה הכי משמע דהא נפקא ממצוא חפצך שלא יטייל בסוף שדהו ולהכי מקשה שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך בחול מאי היא וכיון דממצוא חפצך הוא לאיסור הטיול בסוף שדהו שפיר דרשינן ודבר דבר לאיסור מקח וממכר ובזה אני אומר כי לדק רש"י ז"ל בפירושו והדבר קשה לפי' ר"ת דמאי מקשה גמרא לא יהא הלוכך וכו' מאי היא לוקמיה הא לענין לא יטייל בסוף שדהו וממצוא חפצך לאיסור מקח וממכר ודבר דבר שלא ידבר כ"כ בשבת ול"ע: **ודבר** דבר דבור אסור הרהור מותר. נ"ל דדייק כפל ודבר דבר ואתא דבר למעט הרהור שמותר: **וכי** בחול מי הותרה שאני אומר פסיעה גסה וכו' וקשה דא"כ קרא דממצוא חפצך שלא יהא הלוכך של שבת אתיא לדברי רבי שאל מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת דמשמע ליה דבחול הותרה אבל

ענף יוסף

עז כדבורך של חול. פרש"י כגון מקח וממכר. ואין נראה לר"ת דהא כבר נפקא ממצוא חפצך. אלא אומר ר"ת דנאמר (בויק"ר פ' ל"ד ובתנחומא סדר בראשית) רשב"י הוה ליה אימא סבתא דהוה מישתעי סגי אמר לה אימא שבתא הוא שתקה משמע שאין כל כך לדבר בשבת כמו בחול (ור"ל דאמר דהוה מישתעי סגי אמר לה כו' משמע שאם היתה מקצרת דבריה לא הוה אמר לה כלום. וזה ע"כ לא קאי על חשבונות ומשא ומתן כי זה לכל הדעות אסור אפילו במועט. אע"כ שהיו דבריה בשיחת חולין או בדברים המותרים בשבת והם דברים הצריכים לשבת גם בזה אסור להרבות ולכן היה מוחה בה. ועי' בזוהר בראשית דף לב ע"א דאפילו דבור דחול אסור בשבת ומסיים שם וכך עביד רשב"י לאמיה דהות משתעי הוה אמר לה אמא שתוקי שבת הוא ואסור) ובירושלמי אמרינן בטורח התירו בשאילת שלום בשבת (תוספות) עם תוספת ביאור מצלי: **הרהור** מותר. וז"ל המחבר בא"ח סימן ש"ו סעיף ח הרהור בעסקיו מותר ומ"מ משום עונג שבת מצוה שלא יחשוב בהם כלל ויהיה בעיניו כאילו כל מלאכתו עשויה: **וכי** בחול מי הותרה כו'. הנה בתוס' דתענית דף י ע"ב פירשו תוס' דלא נוטלת אלא פסיעה ראשונה דווקא ומכאן ואילך כיון דדש דש ע"כ וקשה א"כ מאי השיב רבי ישמעאל לרבי וכי בחול מי הותרה כו' דלמא מיבעי לרבי היכא דכבר דש (א"ר סימן ש"א ס"ק א') ובזה לכאורה נוכל לתרץ מה שהקשה הע"ת מאי קאמר מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך בשבת כהלוכך של חול. והיינו שלא יפסיע פ"ג בשבת. הא אפילו בחול אסור. דיש לומר דמיירי היכא דדש דבחול מותר ובשבת אסור. אך א"כ דאיירי בדש יקשה קושית המהרש"א אמאי לא דריש נמי הכא דרכיך אסורין דרכי שמים מותרין ואין לתרץ כתירוצו משום דאע"ג דאיסורא ליכא סכנה מיהת איכא דהא השתא קיימינן דאיירי בדש. אע"כ דאיירי בלא דש ואיכא סכנה. ולכן לא יכול לומר דרכיך אסורין דרכי שמים מותרים משום דאע"ג דאיסורא ליכא סכנה מיהת איכא כתירוץ המהרש"א (ועיין בענף יוסף מה שהקשיתי על תירוץ המהרש"א) והנה קושי' הע"ת תירץ המהרש"א דבחול איכא אלא סכנה דנוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם. אבל בשבת

עץ יוסף

עז קרי למאניה. פי' לבגדיו: **מכבדותיה.** אבל בשאלתות הוסיף למאניה דהוה לביש בשבתא מכבדותיה. ולפ"ז פירושו בגדים חשובים שהיה לובש בשבת הוי קרי מכבדותיה. ולא בגדים אחרים הפחותים שלובש בהן בחול. ובזה יובן דלמידין ממלת וכבדתו שלא יהיה כו'. (שאילת שלום): **מהו לפסוע** פסיעה גסה בשבת. מי עבר משום מעשות דרכיך פסיעה גסה הוא יותר מאמה ופסיעה בינונית אמה היינו חצי אמה בין רגל לרגל וכף הרגל הוא ג"כ חצי אמה (מ"א סימן ש"א וא"ר ות"ש): **וכי** בחול מי הותרה. משום סכנה שנוטלת אחד מת"ק כו' והאי קרא אשמעינן דבשבת איסורא נמי איכא והא דלא דריש נמי הכא דרכיך אסורין דרכי שמים מותרים משום דאע"ג דאיסורא ליכא סכנה מיהת איכא וק"ל (מהרש"א) ולא זכיתי להבין תירוצו דהא בפירוש הותרו לפסוע פסיעה גסה בשבת לדבר מצוה כדאי' בתנחומא סדר בראשית סימן ב' דלעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת ואמר רבי זירא מרים כי חזינא לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבת אמינא קא מחללי רבנן שבתא כיון דשמעית להא דאמר רבי תנחום אנא נמי רהיטנא וכן הוא בברכות דף ו' ע"ב ואין לומר דכוונתם דמשום חלול שבת ליכא אבל משום סכנה איכא כדמשמע מלשונו אמינא קא מחללי רבנן שבתא ולא קאמר אמינא קא מחללי רבנן שבתא ומביאין עצמן לידי

המתורגמן. א) ריכטיג. פֿערשטענדליך.

לקיש למה נקרא שמה שנער שכל מתי מבול ננערו[א] לשם [אמר רבי יוחנן] ולמה נקרא שמה מצולה שכל מתי עולם נצללו[ב] לשם. (רות ג) ורחצת וסכת [ושמת שמלותיך] וגו' אמר רבי אלעזר אלו בגדים של שבת :

עח שם תן לחכם ויחכם עוד (משלי ט) אמר רבי אלעזר זו רות המואביה ושמואל הרמתי. רות דאילו נעמי קאמר לה (רות ג) ורחצת וסכת וגו' וירדת הגורן ואלו בדידה כתיב ותרד הגורן והדר ותעש ככל אשר צותה חמותה. שמואל דאילו עלי קא"ל (שמואל א ג) שכב והיה (כי) [אם] יקרא אליך ואמרת דבר ה' כי שומע עבדך ואילו בדידיה כתיב (שם) ויבא ה' ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל ויאמר שמואל דבר כי שומע עבדך ולא אמר דבר ה'. (רות ב) ותלך ותבא ותלקט בשדה אמר ר' אלעזר שהלכה ובאתה הלכה ובאתה עד שמצאה בני אדם המהוגנים לילך עמהם (שם) ויאמר בועז וגו' למי הנערה הזאת וכי דרכו של בועז לשאול בנערה אמר רבי אלעזר דבר חכמה ראה בה ב' שבלים לקטה שלשה שבלים אינה לקטה במתניתא תנא דבר צניעות ראה בה עומדות מעומד נופלות מיושב. (שם) וכה תדבקין עם נערותי וכי דרכו של בועז לדבק עם הנשים אמר

רש"י

שמלותיך. וכי ערומה היתה אלא שמלות מיוחדות והיינו דשבת : ותרד הגורן והדר ותעש. שם סכה ולבשה שמלות נאות שלא יפגעו בה כשהיא מקושטת ויאמרו זונה היא : שמואל. שהיתה שכינה קוראה לו מתוך ההיכל ולא היה יודע מי קורא לו. וכתיב התם (ש"א ג) ויבן עלי כי ה' קורא לנער ויאמר לו לך שכב והיה כי יקרא אליך ואמרת דבר ה' כי שומע עבדך והוא לא רצה להזכיר ה' שמא אין זו שכינה : בני אדם המהוגנים. שבקולרים לילך עמהם : לשאול בנערה. כל נערות שרואה היה דרכו לשאול בהן א"כ מסתכל בהן היה : ב' שבלים לקטה. כשהיתה רואה ב' שבלים שנפלו מן הקולרים לוקטתן אבל ג' שוכבות יחד אינה לוקטת דהכי היא מתני' (פאה פ"ה מ"ו) ב' שבלים לקט ג' אינו לקט : עומדות. שבלים עומדות שבכח בועז לוקטת מעומד דשכחת קמה נמי הוה שכחה : נופלות. אותן של לקט שנשרו מן הקליר לוקטת מיושב ואינו שוחה ליטלן משום צניעות :

מהרש"א

אותם אין לחוש שיאכל עפר המת דמה"ע גזרו טומאה על ארץ עמים אגושא ואאוירא ולא גזרו על כך בא"י וק"ל : [שנער שכל מתי וכו'. מפורש בזבחים פ' י"ד ע"ש] : ושמת שמלותיך אלו בגדי שבת כו'. עיין פרש"י ועי"ל מדכתיב שמלותיך לשון רבים ולא כתוב שמלתך דרשו אלו בגדי שבת דלבשה בגדי חול וגם בגדי שבת לקחה עמה ולא הלבישתן עד אחר שירדה לגורן כדי שלא יאמרו זונה היא ובהא נעמי נמי חשה שלא תלבש הבגדים נאים של שבת עד אחר שתרד לגורן והיינו דכתיב ושמת ולא כתיב והלבשת והיינו תן לחכם בלבישה ויחכם עוד ברחילה וסיכה ודו"ק : דאילו עלי קא"ל שכב וגו' ואמרתם דבר ה' וגו' ויאמר שמואל דבר וגו'. יש לעיין בזה מאי תן לחכם ויחכם עוד דמה חכמה נתן לו אם שיאמר ה' א"כ מאי ויחכם עוד שהרי שמואל לא אמר כן וי"ל משום דכל ג' פעמים הראשונים דקרא אותו הקב"ה והוא לא ידע לא אמר רק הנני ולא אמר כי שומע עבדך שחשב שעלי היה קוראו וא"ל עלי שהקב"ה קורא אותו וע"כ יאמר דבר ה' כי שומע עבדך והיינו תן לחכם והוא התחכם עוד מן הספק שאמר כמ"ש לו עלי לומר כי שומע עבדך דשמא הקב"ה קוראו ולא אמר ה' דשמא אין זו שכינה ודו"ק : שהלכה ובאתה כו'. במדרש עד לא הולת אתת והוא אומר ותבא ואח"כ ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים כו' כפרש"י בספר רות ע"ש והכא דרשו מכח הך קושיא ותבא ואח"כ ותלקט וגו' שהלכה ובאת למצוא בני אדם המהוגנים כו' ופרש"י מהוגנים שבקולרים לילך עמהן עכ"ל ולא ניחא ליה לפרש שהלכה ובאת למצוא עניים מהוגנין שילקטו עמה דמה היה לה לחוש על כך אבל על קולרים ודאי דהיה לה לחוש ועוד שלא הוזכר בקרא שלקטו אחרים עמה אבל הקולרים הוזכרו בקרא וק"ל : דבר חכמה כו' שתי שבלים כו'. לקט הכי דדינא הכי הוא אליבא דב"ה במתניתין דמס' פאה וקשה דשאר עניים ודאי נמי היו מדקדקין בכך לב"ה ב' לקט וג' אינו לקט לב"ש ג' לקט וד' אינו לקט ומאי דבר חכמה חזא בה ונראה לפרש ע"פ מה שמפרשים פלוגתייהו בירושלמי טעמא דב"ה ב' שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם טעמא דב"ש ג' שנאמר לגר וליתום ולאלמנה ע"ש בפי' הרמב"ם והרא"ש והשתא רות שהיתה גיורת ועניה ואלמנה והיתה ראויה ליטול גם שלש שאפשר דב"ה מודי בהא דיש לעזוב לה ג' וקאמר דבר חכמה היה בה [א] שלא תהיה נחשבת לג' המדוכים האלה וע"כ לא נטלה רק שתים לקט כשאר סתם בני אדם אליבא דב"ה וק"ל : וכי דרכו של בועז לידבק כו'. לכאורה ממלת תדבקין שאמר לה ודאי דלא משמע שדרכו לידבק עם

הרי"ף

לרבי ישמעאל כר"י דסבר שאף בחול לא הותרה א"כ הדרן למבעי לא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול מאי היא. ושמא גם לרבי ישמעאל שאני הלוכו של שבת שאינה חוזרת מאור עיניו בטעימת הקידוש כמו שחוזרת בהלוכו של חול שאף על פי שנוטלת מאור עיניו מכל מקום חוזרת בקידושא דבי שמשי :

ורחצת וסכת וכו' נ"ל דהני תרתי דרבי אלעזר שייכי אהדדי שמתוך דרשת שמלותיך שהם בגדי שבת יש לדרוש עוד ברות תן לחכם ויחכם עוד שעשתה בחכמה לירד תחלה לגורן ואח"כ ותעש ככל אשר צותה חמותה לפי שאלו שמלותיך הכתוב כאן הם בגדי חול אין לה לחוש שמא יפגעו בה ויאמרו זונה היא לפי שאע"פ שתרחוץ ותסוך קודם לכתה כיון שהיא לבושה בגדי חול אין גם אחד יודע אם רחצה וסכתה את בשרה או לא אבל מכיון שהשמלות היו בגדי שבת כל אדם חזו בה שהיורדת לגורן בבגדים חשובים לא תמנע ממנה הרחילה והסיכה ועל זה נתקיים תן לחכם ויחכם עוד שלא עשתה כלום עד אחר שירדה הגורן ואח"כ ותעש ככל אשר צותה חמותה לרחוץ ולסוך וללבוש בגדי שבת החשובים : ותלך ותבא ותלקט בשדה כו'. נ"ל דדייק כ"א דכך היה לו לומר ותלך בשדה ותבא ותלקט כי אילו נאמר כך הייתי דורשים שאע"פ שבשדה מלאה תבואה ועומרים עשתה בחכמה שלא לקטה בהליכתה כדי שלא ליגע עצמה במשא ללא צורך רק הלכה בשדה עד סוף השדה ובשובה שבה ובאה וחוזרת ליקטה דרך ביאתה. ובזה מתיישב שאמר ותבא ותלקט. אבל מ"מ קשה שהזכיר השדה בסוף הענין והיה לו לומר ותלך בשדה ותלקט לכך דרש רבי אלעזר שהלכה ובאה בדרך עד שמצאה בני אדם המהוגנים לילך עמהם ואחר בואה ותלקט בשדה : וכי דרכו של בועז וכו' וקשה שהוא לא אמר תדבקין עמי אלא תדבקין עם נערותי. ואפשר שדקדק שא"כ מאי וכה תדבקין וגו' הי"ל לא תעבורי מזה

עיון יעקב

ליה היזק העין ועי' בא"ח סי' רע"א סעיף יו"ד בהגה"ה שיתן עיניו בכוסו ובנרות וע"ש במ"א ס"ק כ"ג : אלו בגדים של שבת. והתרגום מתרגם התכשיטין דלכך כתוב ושמת ולא והלבשת :

תן לחכם ויחכם עוד. כי עיקר החכמה הוא היראה כדכתיב ראשית חכמה יראת ה' וכן ברות עשתה כן מפני היראה שלא יכשלו בה בני אדם לחשבה לזונה מקושטת. וכן שמואל מפני יראת הגאוה לא אמר דבר ה' שלא היה בטוח בעצמו שישרה עליו השכינה לדבר עמו : אמר ר' אלעזר שהלכה ובאה עד שמצאה בני אדם מהוגנים. פירש רש"י שבקולרים נ"ל דמדייק כן מדאמרה תחלה לנעמי אלכה נא ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו ואח"כ הלכה כפשוטה ללקט בשדה אשר הקרה לה ולא דקדקה באיזה שדה שתמצא חן ללקט לכך קאמר שהלכה ובאה עד שמצאה קולרים מהוגנים ומדמושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים מכלל דעל דבר אמת כל משרתיו צדיקים ומדראתה שהקולרים המה מהוגנים וצדיקים גם המושל והדון שלהם הוא צדיק ותמצא חן בעיניו ללקט : וכי דרכו של בועז לדבק עם הנשים. נ"ל דהכוונה דלמה הצריך לומר עם נערותי פשיטא ממילא ידענו דכוונתו היה

ענף יוסף

אסורא נמי איכא. עוד תירץ הא"ר וז"ל. דאפשר דמאי דסיים הגמרא ומהדר ליה בקידוש דבי שמשא. זה השיב רבי לרבי ישמעאל. או הש"ס קאמר לה דבחול איכא תקנה משא"כ בשבת נשאר איסורא עכ"ל. והרי"ף כתב ושמא דבחול דליכא איסורא רק סכנה מהדר ליה בקידושא דבי שמשא. אבל בשבת דעבד נמי איסורא לא מהדר ליה בקד"ש עכ"ל וא"כ אם רץ בשבת

עץ יוסף

לידי סכנה כיון דשמעית כו' די"ל דזה הוה פשיטא ליה דמשום סכנה מותר לדבר מצוה משום שומר מצוה לא ידע דבר רע. וכדאמרו בברכות דף הנ"ל א"ר חלבו אמר רב הונא היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט שנאמר נרדפה לדעת את ה' הרי דבמצוה ליכא סכנה : שעים נגערו דור המבול. פע"י שהיא עמוקה מכל העולם נשטפו שם במי המבול והיינו דכתיב גם לבבל נפלו חללי כל הארץ אבל עיקר שמה היה בבל : ורחצת וסכת וגו'. ושמת שמלותיך עליך וכי ערומה היתה אלא בגדי שבת (מדרש רות) וע"ד רמז יש לומר שרמזה נעמי לרות על קניית המלבושים העליונים שהנפש מתלבשת בעולם שכולו שבת ע"י מצות ומעשים טובים (שבט מוסר פרק ל"ה) :

עח ותרד הגורן והדר ותעש כו'. פי' שם סכה ולבשה שמלות נאות שלא יפגעו בה אנשים שאינם מהוגנים כשהיא מקושטת ויאמרו זונה היא ויבאו

[א] מהרש"א

סד"ה דבר חכמה. וקאמר דבר חכמה היה בה. (לכאורה דברי הגאון מחוסר מובן שהרי על מה דמקשה הש"ס. אבועז שאמר למי הנערה הזאת וכי דרכו בועז לשאול בנשים ר"ל בשלמא על אדם אחר אין לתמוה דדרכו לשאול על מי שאינו מכירה אבל בועז שהיה גדול הדור אין מדרכו לשאול בנשים למי הנערה הזאת וע"ז קאמר ר"א דבר חכמה ראה בה שנים ליקטה. וא"כ שלא היה בועז יודע ומכיר בה שהיא רות עד שנתוודע לו מפי הנער הנצב על הקולרים נערה מואבי' היא השבה עם נעמי משדי מואב והיאך היה יודע שהיא גיורת ועניה ואלמנה ושהיא מותרת ללקוט שלשה. וכבן דברי המהרש"א ז"ל צריכין פנים. ויש לפרש ע"פ המ"ר דאיתא שם ויאמר בועז לנערו וכו' למי למי הנערה הזאת [מקשה] ולא הוה

יד יוסף

א זבחים קג ע"ב פתיחתא דאיכ"ר סי' כג ירושלמי פ' תפלת השחר קס"ר פסוק ונרון הגלגל ילקוט סדר נח וילקוט ישעיה רמז שכג : ב רות רבה פסוק ויאמר בועז לנערו :

חדושי גאונים

וכי מה אני כו' גם משה חשב שאין התורה ראוי כ"א לאנשים ספונים והשובים כי שם מקומה. לפי שמשה ידע שיש בתורה פירוש נגלה ונסתר הנסתר דסייט

אהבת איתן

לחוד לא ממעטינן הרסור ורק גבי שבת ממעטינן משום דכתיב כפל. ונראה די"ל דזה תליא בפלוגתא דמלינן בעלמא אי אמרינן דברה תורה כלשון ב"א וכן פליגי בלשון קבלה דנביאים כדאי' בברכות (דף לג) בפסוק אם ראה

המתורגמן. א) געווארפֿען. הינגעשלידערט געווארדען. ב) פֿערזונקען געווארדען.

ר' אלעזר כיון דחזא (רות א) ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה אמר שרי לאדבוקי בה. (שם ב) ויאמר לה בועז לעת האוכל גשי הלום אמר רבי אלעזר רמז רמז לה עתידה מלכות בית דוד לצאת ממנה דכתיב ביה הלום שנא' (שמ"ב ז) ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי כי הביאתני עד הלום. (רות ב) וטבלת פתך בחומץ א"ר אלעזר מכאן שהחומץ יפה לשרב[א] ר' שמואל בר נחמני אומר רמז רמז לה עתיד בן לצאת ממך שמעשיו קשים כחומץ ומנו מנשה. (שם) ותשב מצד הקוצרים א"ר אלעזר מצד הקוצרים ולא בתוך הקוצרים רמז רמז לה עתידה מלכות בית דוד שתתחלק. (שם) ויצבט לה קלי ותאכל וגו' א"ר אלעזר ותאכל בימי דוד ותשבע בימי שלמה ותותר בימי חזקיה ואיכא דאמרי ותאכל בימי דוד ובימי שלמה ותשבע בימי חזקיה ותותר בימי רבי דאמר מר [א]אהורוריה דרבי הוה עתיר משבור מלכא. במתניתא תנא[ב] ותאכל בעוה"ז ותשבע לימות המשיח ותותר לעתיד לבא:

עט שם ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש (ישעיה י) [ג]אמר רבי יוחנן ותחת כבודו ולא כבודו ממש רבי יוחנן לטעמיה דקרי למאניה מכבדותיה. רבי אלעזר אומר ותחת כבודו [תחת כבודו] ממש. רבי שמואל בר נחמני אומר תחת כבודו כשריפת בני אהרן מה [ד]להלן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן שריפת נשמה וגוף קיים. אמר רב אחא בר (אדא) [אבא] א"ר יוחנן [דף קיד ע"א] מנין לשינוי בגדים מן התורה שנא' (ויקרא ו) ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. [ה]ותנא דבי רבי ישמעאל לימדה תורה דרך ארץ

רש"י

רמז רמז לה. רה"ק נזרקה בו: מצד הקולרים. כל הקולרים הפסיקו בינו לבינה ולא הושיבה בתוכן או אלו רה"ק נזרקה בו ונרמז למלכות בית דוד היוצאת משניהם עתידה ליחלק דאילו ישבה בתוכה לא היה זה רומז הפסקה בין שניהם: ותאכל ותשבע. לשון עושר הוא דוד ושלמה וחזקיהו כתיב בהם עושר שהיו מביאין להם כל מלכי ארץ מנחה: אהורוריה. ממונה על סוסים ופרדות שלו: ה"ג רבי יוחנן אומר תחת כבודו ולא כבודו ממש רבי יוחנן לטעמיה כו'. (ככתוב בגמ') וה"פ בין לרבי יוחנן בין לר' אלעזר גופו נשרף אלא ר' יוחנן משמע ליה תחת כבודו כמו תחת רגליו לשון תחתית וכבודו היינו בגדיו וה"ק תחת בגדיהם של חיילותיו של סנחריב יקד יקוד ולא בגדיהם נשרפו ורבי אלעזר משמע ליה תחת לשון חליפין כמו ישלם תחת השור (שמות כא) משום דרבי אלעזר לא קרי למאניה מכבדותיה הלכך ע"כ כבודו היינו גופו וה"ק כבודו ממש נשרף ותחתיו יהא אפר ושרפה כיקוד אש. ורבי שמואל משמע ליה תחת כרבי יוחנן וכבודו כרבי אלעזר הלכך קרא כרבי יוחנן מדרש ותחת כבודו נשרף ולא כבודו ממש והאי כבודו גופו הוא והלכך כשריפת בני אהרן שריפת נשמה וגוף קיים כדאמרינן בסנהדרין בארבע מיתות (נב.) ע"כ: מנין לשינוי בגדים. שהוא דרך כבוד לפני המקום: ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן. הזקיקו הכתוב ללבוש בגדים פחותים בשעת הוצאת הדשן שאינה עבודה חשובה כדי שלא ימאסו בגדיו החשובים שעובד בהן עבודת אכילה ושתיה כגון קטור ונסוך: ותנא דבי רבי ישמעאל. בדרשה דהאי

מהרש"א

הנשים דלא קא"ל אלא שהיא תדבק בנערותיו וי"ל דמ"מ לא הל"ל לה ליסנא דדבוק דנאמר בדבוק נשים כמ"ש ודבק באשתו גו' ותדבק נפשו בדינה וגו' אלא דהל"ל וכה תהיה עם נערותי אלא לדרשה א"ל הכי לרמוז שנאמר ורות דבקה בה אמר דשרי לאדבוקי בה ולא תאסר לבא בקהל דמואב ולא מואבית כמפורש במס' יבמות ודו"ק: עתידה מלכות כו'. דמלת הלום הוא מיותר דלא הל"ל לה אלא גשי ואכלת מן הלחם אלא דרמז לה שהמלכות בית דוד יצא ממנה דכתיב כי הביאתני עד הלום וע"ש הראוי למלכות בית דוד כתר הולמתו דאמרינן פ' כל הצלמים (ע"ז דף מד ע"א) ולכך הלם חסר וי"ו ע"ש הולמתו וק"ל: שהחומץ יפה כו'. דמאי רבותיה שא"ל וטבלת פתך וגו' שזה ודאי מאכל פועלים אלא אשמעינן קרא למר שהחומץ יפה לשרב ולמר רמז לה כו' שמעשיו קשין כחומץ ומנו מנשה. דלא מצינו בכל מלכי יהודה שהרשיעו כל כך כמנשה ונתייסן כ"כ במלכותו חמשים וחמשה שנה כחומץ הזה שכל עוד שמתיישן הוא יותר קשה וק"ל: ולא בתוך כו'. עיין פרש"י ובפשיטות י"ל דמצד הקולרים קרא דלא צריכא אלא לדרשה לדיוקי מיניה ולא בתוך הקולרים היינו שלא יהיה מלכות בית דוד בתוך ישראל רק מצדם שיהיו להם מלוכה אחרת: ותאכל בימי דוד כו'. גם זה קרא דלא צריכא אלא דרמז לה ותאכל בימי דוד כו' כפרש"י לשון עושר הוא דוד ושלמה וחזקיהו כו' ע"ש ונראה לפום הך דרשה קמייתא דוד ושלמה וחזקיהו יש לפרש כמשמעו על רות גופה ותאכל בימי דוד ותשבע בימי שלמה שהיתה חיה עדיין בימי דוד ושלמה כדאמר ר"א גופא בס"פ הספינה (ב"ב דף לא ע"ב) ויסם כסא לאם המלך היא רות אמה של מלכות ותותר בימי חזקיהו שלא חייתה כל כך וכן לדרשה בתרייתא ותאכל בעוה"ז כו' יש לפרש על רות גופה וק"ל: ותחת כבודו כו'. פרש"י ה"ג כו' ולפירושו לא פליגי ר"י ור"א אלא במשמעות דורשין ובתרתי בלשון כבודו ובלשון תחת וזה דוחק ואינו מוכרח אלא דר"א נמי קרי למאניה מכבדותיה ולא פליג בהא אר"י אלא בהא פליג דתחת משמע ליה לשון חליפין וס"ל דבגדים נשרפו וה"ק כבודו ממש דהיינו בגדים נשרף ותחתיו יהא אפר ושרפה כיקוד אש והשתא ניחא דג' מחלוקות בדבר לר"י נשרף הגוף ולר"א נשרפו הבגדים ולרשב"נ שריפת הנשמה ודו"ק: מנין לשינוי בגדים כו'. לענין שינוי בגדי שבת מייתי לה דה"נ בע"ש בגדים שבישל בהן כדכתיב את אשר

אוצר בלום

חכים לה [פי' וכי לא היה מכירה והלא בבואה לעיר עם נעמי כתיב ותהום כל העיר הרי שהכל ראו אותם וידעו מהם. (מתנות כהונה). הלא כיון שראה אותה נעימה ומעשיה נאים וכו' ודכוותי' וכראות שאול את דוד ולא הוה חכים לי' [בתמיי'] אתמול הוה וכו' אלא כיון שראה וכו' ע"ש והנה סוגיא דילן בא המקשה בכח הטענה כי דרכו של בועז וכו' ר"ל דהא ודאי שלא היה מכירה דאם מכירה קשיא כקושית המ"ר ולא הוה חכים לה ואפי' כל אדם אינו שואל על מה שהוא חכים ומכיר אע"כ דלא היה מכירה ואפ"ה קשיא לי' עכ"פ וכי דרכו של בועז לשאול בנשים. ומתרץ ר' אלעזר לעולם דהיה מכירה והא דשאל למי הנערה הזאת היינו משום דראה בה דבר חכמה שנים לקטה ומשום שראה בה הצנעות דרך לשאול ולחקור וכמו שסיים המ"ר דכוותי' גבי שאול שחקר על דוד אע"פ שהיה מכירו והשתא שפיר חזי לאצטרופי מה דאסברי' המהרש"א

יד יוסף

א ב"מ פה ע"א: ב רו"ר פסוק זה: ג ב"ק לא ע"ב סנהדרין לד ע"א: ד סנהדרין נב ע"א פסחים עה ע"א תנחומא סדר נח סי' טו: ה לקמן קיט ע"א יומא כג ע"ב:

חדושי גאונים

שמותיו של הקב"ה חשב משה שאין מקומה כ"א אצל חכמים הנמשלים למלאך ה' כמ"ש יבקשו תורה מפיהו

אהבת איתן

תראה גבי חנה דפליגי שם ר' ישמעאל ור' עקיבא דר"ע לא דריש כפל דראה תראה. ולפ"ז י"ל דסוגיא דלקמן דמדמה ודבר דבר דגבי שבת לקרא דולא יהיה בך ערות דבר אזלא

עיון יעקב

היה על הנערות כי אין דרכו כלל לידבק עם הנשים בפרט אשה אשר לא ידע בה תמול שלשום. לכך קאמר כיון דחזא ותשק ערפה וגו' ומדלא דחה עוד נעמי וקבלה לגיירה ש"מ דמותרת לבא בקהל: כיון דחזא ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה. היינו ע"ד דאמרינן בסוטה דף מ"ב יצא בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה זו דוד דכתיב גביה ואויבי תתה לי עורף כמ"ש שם בחדושנו מזה הוכיח עצמו שמותר לדבק בה לצאת ממנה מלכות בית דוד וזה שדרש מיד שרמז לה על מלכות בית דוד: ומנו מנשה. וגם נידון ביסורין קשים כחומץ כדאיתא שם במדרש עד ששב בתשובה: ולא בתוך הקולרים רמז רמז לה. נראה דר"ל דודאי רות שהיתה צנועה ביותר לא היתה יושבת את עצמה תוך הקולרים להתרחק מנשים ובודאי היתה יושבת עצמה אצל הנשים ולמה כתיב שיושבת מצד הקולרים הוי ליה לייחס ישיבתה אצל שאר נערות נקבות אלא ודאי לרמוז שיקלר ויחלק מלכות בית דוד לשנים:

הרי"ף

תדבקין עם נערותי. ומדקאמר וכה תדבקין משמע לא תעבור מזה האיש אשר את בשדהו וכה תדבקין עמו. ומ"ש עם נערותי הוא עם שאר נערותיו שדבקו עמו גם את כה תדבקין לזה אמר רבי אלעזר כיון דחזא שרות דבקה בה אמר שרי לאדבוקי בה: אמר

ר"א אומר ותחת כבודו תחת כבודו ממש. עיין פירש רש"י ועיין במהרש"א שפירש בענין אחר ולפי דברי שניהם דברי ר"א עצמן סותרים לפי מה דאיתא בחלק דף לד ע"א ע"ש ופירש רש"י עצמו שם וכאן סתרי אהדדי וצריך עיון גדול ע"ש בחדושנו: מנין לשינוי בגדים מן התורה. אפשר לומר דאי

ענף יוסף

בשבת לדבר מצוה מצוה קא עביד נגד איסור שבת שהי' בדבר הרשות. וגם נגד הסכנה. די"ש תקנה דמיהדר ליה בקידושי דבי שמשא לכן מצוה למירהט ולסמוך על התקנה. וכן בחול מצוה למירהט לדבר מצוה ולסמוך על התקנה. ומתורץ בזה מה שהקשה המהרש"א אמאי לא דריש דרכיך אסורים דרכי שמים מותר. משום דאע"ג דאיסורא ליכא מ"מ סכנה איכא ביני וביני קודם שיעשה קידוש דבי שמשא:

עץ יוסף

עלי לשחוק בי ובזה מדוייק דלא קאמר ותעש כל אשר צותה חמותה אלא אמר ככל בכ"ף הדמיון משום שלא עשתה ממש כל אשר צותה כי שנתה הסדר (הג"ה ומת"כ ברות רבה): שהחומץ כו'. משום דקשה דמאי רבותיה שא"ל וטבלת פתך וגו' שזה ודאי מאכל פועלים אלא אשמועינן קרא לומר שהחומץ יפה לשרב מפני שהחומץ הוא משקיט הצמא ומחזיק האצטומכא ועומד כנגד

הטעפוסים (הג"ה): רבי אלעזר אומר ותחת כבודו תחת כבודו ממש. הנה במסכת סנהדרין דף נ"ד ע"א לא הובאו שם רק דעת רבי יוחנן ורבי אלעזר ולא דעת ר"ש בר

המתורגמן. [א] צו היטצע.

בגדים שבישל בהן קדירה לרבו אל ימזוג בהם כוס לרבו • אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן [א]גנאי הוא לת"ח שיצא במנעלים המטולאים[א] לשוק . [והא רבי אחא בר חנינא נפיק . אמר ר' אחא בריה דרב נחמן בטלאי על גבי טלאי] ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל תלמיד חכם שנמצא רבב[ב] על בגדיו חייב מיתה שנאמר (משלי ח) כל משנאי אהבו מות [ג]אל תקרי משנאי אלא משניאי . רבינא אמר רבד [איתמר] (שנאמר(שם ז) מרבדים רבדתי ערשי)ולא פליגי*) הא בגלימא הא בלבושא . א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מ"ד (ישעיה כ) כאשר הלך עבדי ישעיהו [ג]ערום ויחף ערום בבגדים בלואים ויחף במנעלים המטולאים . א"ר יוחנן תלמידי חכמים נקראים בנאין מפני שעוסקים בבנינו של עולם כל ימיהם ואמר רבי יוחנן [ד]איזהו ת"ח שמחזירין לו אבדה בטביעות העין זה המקפיד על חלוקו להפכו . ואמר רבי יוחנן איזהו תלמיד חכם [ה]שממנין אותו פרנס על הצבור [ה]זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה ואפילו במסכת כלה . [ו]ואמר רבי יוחנן איזה ת"ח שבני עירו מצווין לעשות לו

*) בד"ו סגי' ולא פליגי אלא בגלימי הא בלבושא לא .

רש"י

קרא : בגדים שבישל בהם קדרה לרבו . דומיא דסולאת הדשן : אל ימזוג בהן כוס לרבו . לפיכך הוזקק ללבוש בגדים פחותים : רבב . שומן וחלב : חייב מיתה . שלריך להיות חשוב והגון לכבוד תורתו : משניאי . שממאיסין עלמן בעיני הבריות והבריות אומרים אוי להם ללומדי התורה שהם מאוסים ומגונים נמלא זה משניא את התורה : רבד איתמר . שכבת זרע לשון מרבדים רבדתי ערשי. ריפדתיו וקישטתיו בבשמים וזנים המכניסים תאוה ותזקק לי : בגלימא . שהוא עליון אפילו רבב : בלבושא . שהוא תחתון רבד אין רבב לא : ת"ח נקראין בנאין . שמקפידין על לבושיהם : שמחזירין לו אבידה בטביעת עין . כיון שאמר אני מכירה אף על פי שאינו נותן בה סימן כדאמר באלו מליאות (ב"מ דף כג:):המקפיד על חלוקו להפכו. אם לבשה כשהיא הפוכה מקפיד עליו והופכו שמקפיד עליו שלא יראו התפירות המגונות ואימרי החלוק : בכל מקום. בכל התלמוד : ואפילו במס' כלה . דלא רגילי בה אינשי וזה נתן לבו וגרסה . מסכת כלה ברייתא היא כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה : לעשות מלאכתו . כדאמרינן בפ"ז דיומא (עב:) כתוב אחד אומר ועשית לך ארון עץ

מהרש"א

תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו אל ימזוג בהן כוס לרבו דהייט כשא דקידושא במעלי שבתא וק"ל : [גנאי הוא לת"ח שילא במנעלים כו' . מפורש פ' כילד מברכין] : ולמשנאי אהבו וגו' . דהך פרשתא כולה בתורה קמשתעי ומסיים כי מולאי מלא חיים וגו' ואמר גם בזה האיש שהוא מולאי דהייט ת"ח אם הוא משניאי בפני הבריות ברבים כפרש"י אהבו גו' לא ימלא חיים וק"ל : בבגדים בלואים כו' . וערום ממש ויחף ממש ודאי דלא הלך כן ג' שנים אלא בבגדים מטולאים כו' קאמר ומייתי ליה הכא גם שהוא בכלל משניאי ע"פ הדבור שאני וק"ל : שעוסקין בבנינו של עולם כו' . דהייט בתורה שהיתה אומנתו של הקב"ה בבריאת עולם וע"כ הם מקפידין ביותר אפילו מלד א' על הטומאה וק"ל : המקפיד על חלוקו כו' . עיין פרש"י והוא דחוק דמה ענינו לכאן ונראה לפרש דה"ק איזהו ת"ח כו' המקפיד על חלוקו דקאי שפיר אדלעיל דשל בנאין מלד א' ומפרש לה ר"י דבנאין היינו ת"ח ומייתי עלה דהייט דאר"י איזה ת"ח כו' המקפיד על חלוקו להפכו גם אם לא יראה בו רבב מלד אחד הופכו על לד הב' שמא ימלא בו רבב דמלד א' כמי חולך בבגדו של ת"ח שהנבנאין ודו"ק : איזהו ת"ח שבני עירו כו' . אבל הכי קרא ת"ח בשם לווי דאינו ת"ח לכל דבר רק לאותו דבר דאיזה ת"ח שמחזירין כו' אף שאינו ת"ח גמור כיון שיש בו מדה זו להקפיד בעינו לעיין בבגדו אפילו מלד אחד יש להאמינו במדה זו על האבידה בטביעות עין ואיזה ת"ח הממנין כו' ר"ל על כל דבר שממנין את האדם מקרי פרנס לאותו דבר כיון ששואלין אותו דבר הלכה ר"ל בדבר הלכה של אותו דבר שמינו אותו עליה ולא בעי לידע כל שאר הלכות וכן איזהו ת"ח שבני עירו כו' לא איירי בת"ח גמור אלא שעוסק בחפלי שמים כגון בלרכי לבור אבל איזהו ת"ח כל ששואלין כו' זהו סתם ת"ח גמור בלא שם אחד והייט כל ששואלין אותו הלכה בכ"מ ואמר דכ"מ

הרי"ף

אמר רבי חייא אמר רבי יוחנן גנאי הוא לתלמיד חכם וכו' . נראה דדריש אל תקרי משנאי שהם הוא אומר על שונאי ה' היה לו לומר כל שונאי אהבו מות מאי משנאי אלא לדרוש נמי משניאי שגורמין לבריות לשנוא התורה כראותם את לומדי התורה מאוסים אומרים אוי ללומדי התורה . וסמך לזה אמר רבי חייא א"ר יוחנן מאי דכתיב כאשר הלך עבדי וגו' נראה לי שהוקשה לרבי יוחנן למה דרש בתלמיד חכם שיולא במנעלים מטולאים גנאי הוא לת"ח ובתלמיד חכם שנמלא רבב על בגדו אמר חייב מיתה ולא דרש גם כן בתלמיד חכם היולא במנעלים מטולאים חייב מיתה מדכתיב משניאי לזה הביא רבי חייא פסוק כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף ג' שנים שאינו כפשוטו שהלך ג' שנים בלא לבוש ובלא מנעל אלא היה לובש בגדים בלואים ומנעלים טלואים ואם ת"ח שלובש מנעלים מטולאים מכלל משניאי ה' לא היה הקב"ה גוזר על ישעיהו לעשות דבר של חיוב מיתה בשביל אות ומופת למלרים וכוש אלא להיות דבר זה גנאי בלבד לכך לוהו הקב"ה לעשות כן לאות ולמופת : איזהו ת"ח שמחזירין לו אבידה וכו' . וקשה מה זה נתן לחזרת אבידה גבול אחד שמקפיד על חלוקו ולהמנות פרנס אמר ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ולהיות בני עירו מצווין לעשות מלאכתו אמר זה שמניח חפליו וכו' נראה דהא כדאיתא והא כדאיתא שהרי ת"ח אע"פ שיהיה בקי בכולה גמרא לא יתויב שיהיה לו טביעות עין דשמא אין לו טביעות עין אף על פי שהוא אומר שדבר זה שלו עינו הטעתו אבל מי שיש לו טביעות עין בחלוקו כשהוא הפוך ונותן עינו בזה בודאי שיש לו טביעות עין ראוי להחזיר לו אבידתו על פי

עיון יעקב

לאו דמלינו סמך לזה מן התורה אפשר לאסור לשנות בגדיו לבגדים נאים מהם דהוי כלובש גבר שמלת אשה להכי מביא סמך לזה ודקדק לומר מן התורה דודאי מן הנביאים יש סמך לזה כדאמרינן בברכות הכון לקראת אלהיך ישראל וכדאמרינן לעיל ריש פרקין וכבדתו שלא יהא מלבושך של חול לכך דייק עוד סמך על זה מן התורה אבל ראיה גמורה אינו כי י"ל קדושת כהונה לגבוה שאני : במנעלים המטולאים . ובפ' כלד מברכין דף מג אמרינן דר' חייא בר אבא מרא דשמעתא עלמו נפק במנעלים מטולאים ומשני הש"ס הא דאמר אל יצא היינו בטלאי ע"ג טלאי וע"ש עוד חילוקים הרבה שנאמרו שם ואפשר דגם בישעיה הכי הוי לכך הלך כך ועוד דע"פ הדבור שאני : ויחף במנעלים המטולאים . אע"ג דכתיב תחלה בקרא להלוך מנעליו י"ל דהייט השלמים קאמר ולנעול המטולאים : ת"ח נקראים בנאין שעוסקין בבנינו של עולם . קא מפרש על מתני' דפ"ט דמקוואות שהביא בש"ס תחלה של בנאים מלד א' שהם מקפידין אפי' על רבב שהוא מלד א' בלבושיהן ואינן עושין כבור שמספך חלוקו אם נתלכלך מלד אחד כי הת"ח מדקדק שלא להפך חלוקו משום שאין מהדר עלמו

עין יוסף

בר נחמני אך בדברי רבי אלעזר מסיים כשריפת בני אהרן מה להלן כו' . לכן נראה לי שר"א ס"ל כדעת הרז"ה בריש הקדמתו לספר בעל המאור . כי נפש החיה באדם נקרא כבוד ואחריו החזיק מוהרי"ע שער ע' בפי' המאמר עד מה כבודי לכלימה שהרלון בו שלמות הנפשיי ולדעת זו נאמר בפירוש המאמר תחת כבודו ממש שר"ל במקום נפשו ונשמתו יש כאן יקוד כיקוד אש כשריפת בני אהרן כו' : מאי דכתיב כאשר הלך עבדי כו' . עי' מ"ש ברי"ף לכאורה נראה שהרי"ף כתב כן לפי נוסחת הע"י אבל לפי דמסיק בגמרא טלאי על גבי טלאי הוא דהוה גנאי לת"ח אבל בטלאי לחוד ליכא גנאי וישעיה הלך בטלאי לחוד א"כ הדרי' קושי' הרי"ף לדוכתיה ודו"ק · ויש לתרץ בדוחק דישעיה הלך ג"כ בטלאי ע"ג. טלאי כדרך הגולים לאות ולמופת לגלות מלרים וכמ"ש ולא חש הקב"ה על כבוד ישעיהו שגנאי לת"ח לילך בטלאי ע"ג טלאי אבל אם חייב מיתה בודאי היה הקב"ה חושש על ישעיהו : ערום בבגדים בלואים כו' . דאי לא תימא הכי ערום ממש בתמיה (גמרא יומא דף עז ע"א) כך מה שכתב יחף פי' מנעלים מטולאים ולא יחף ממש : בבנינו של עולם . כמו שנאמר נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה . הייט בתורה שהיא קיומו של עולם ועיין בריש מדרש רות : זה המקפיד על חלוקו להופכו . אם לבשה כשהיא הפוכה מקפיד עליו והופכו שמקפיד עליו שלא יראו התפירות המגונות ואימרי החלוק וזה בת"ח אבל

ענף יוסף

עט המקפיד על חלוקו להופכו . עי' מה שכתב בעץ . והגר"א בפירושו על משלי במזמור אשת חיל . וז"ל הייט שמדותיו של אדם הן חלוקו . ולכן נקרא מדו כמ"ש ולקח הכהן מדו בד ואחז"ל מדו כמדתו והייט במדה שהוא מודד כו' והנה אין לדיק בארץ וגו' אבל הת"ח אם רואה שנכשל באיזה דבר מגונה מיד הוא רואה להפכה כי התורה כרכה דכלא בה . לכן מסיים בן בג בג סוף אבות . שהם תקוני המדות הפוך בה והפוך בה דכלא בה ומנה לא תזוע . והייט שרפואות הנפש הוא דוגמת רפואות הגוף שלריך לרפאותה בהפכה . כן המדות לריך להפכן לטובה . והנה ראש כל המדות הרעות הוא מדות התאוה . שהיא מביאתו לכל מדות הרעים שבעולם . ובזה יובן מה שאחז"ל בריש כל מרעין אנא דם . כי הדם הוא הנפש המתאוה . כי תאוה הוא בנפש . ובריש כל אסוון אנא חמר ייגא דאורייתא כמ"ש רפאות תהי לשריך ולכל בשרו מרפא והוא סם חיים . וא"ת למה מנו חכמים כל מדות טובות באבות היינו למי שאינו בעל תורה . וזהו באתר דלית תמן חמר סממנים מתבעין אבל הבעלי תורה אינו לריכין כי התורה היא כלל הכל עכ"ל :

אוצר בלום

כיון שהיה מכירה רשאות ללקוט שלשה שהיתה גיורת ואפ"ה לא לקטה אלא שנים הייט דבר חכמה שראה בה) .

יד יוסף

א ברכות מג ע"ב :
ב עירובין לט ע"א מגילה כח ע"א :
ג עי' יומא עז ע"א :
ד תענית י' ע"ב :
ה קדושין מט ע"א ע"ש וג"ע :
ו יומא עב ע"ב :

חדושי גאונים

כי מלאך ה' צבאות הוא שהרי מלד זה בקשו המלאכים את התורה מלד הנסתר שבה אם כן חשב משה שחלק הנסתר אינו ראוי כ"א לאנשים הנמשלים למלאכים ולפיכך השיב ואמר מה אני שפל אנשים שנתן לי הקב"ה תורה בודאי לא לי ולכל דכוותי היא נתונה אלא לאנשים יקרי הערך ואני איני כ"א שליח בעלמא אמנם מקומה המיוחד אינו אללו א"ל הקב"ה משה בדאי אתה שהרי כבר הרז"ל נו"ן שערי בינה נבראו וכולם נמסרו למשה חסר אחת כו' א"ל רבש"ע חמדה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום וזה יאמר בודאי של

אהבת איתן

אליבא דר' יוחנן ואיהו ס"ל בכתובות (דף פ"ד) הלכה כר"ע מחבירו ולדידי' ליכא לאפלוגי בין ודבר דבר ב' פעמים או פ"א . וכן דהכא אזלא כמ"ד דלא ס"ל ד"ת וגביאים כלב"א וקושיא דאיכא לפלוגי בינייהו וכדברי הרי"ף. ובזה י"ל דעת ריא"ז שתמה עליו בש"א סי' ו' דפסקיו סותרין זא"ז דגבי שבת פסק דהרהור מותר ובק"ש כתב אם הרהר ק"ש בלבבו יצא אלמא דכדיבור דמי . דשאני שבת דכתיב בי' כפל ודבר דבר מה"ם ממעטעין הרהור דלא ס"ל ד"ח כלב"א . אבל גבי

הגהות : א) געפליקטע פערריבעטעטע , ג) פעטס .

מלאכתו זה שמניח חפציו ועוסק בחפצי שמים. וה"מ למטרח בריפתיה. ואר"י איזהו תלמיד חכם כל ששואלין אותו הלכה בכ"מ ואומרה למאי נ"מ למנוייה פרנס על הצבור אי בחדא מסכתא באתריה אי בכוליה תנוייה בריש מתיבתא :
שם [אמר להו רבי ינאי לבניו בני אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים לבנים שמא לא אזכה ואהיה כחתן בין אבלים שחורים שמא אזכה ואהיה כאבל בין חתנים אלא בכלים האוליירין[א] הבאין ממדינת הים] :
דף קטו ע"א אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן יום כפור שחל להיות בחול מפצעין[ב] באגוזים ומפרכסים[ג] ברמונים מןהמנחה ולמעלה מפני [א]עגמת נפש. דבי רב יהודה מקנבי כרבא[ד] דבי (רבא)[רבה] גרדי קארי[ה] כיון דחזו דהוו קא מהרפי א"ל אתא איגרתא ממערבא משמיה דרבי יוחנן דאסיר :

כל כתבי פרק ששה עשר

שם משנה כל כתבי הקדש מצילין אותן מן הדליקה בין שקורין בהם בין שאין קורין בהם ואע"פ שכתובין בכל לשון טעונין גניזה ומפני מה אין קורין בהם מפני ביטול בית המדרש :
שם גמ' אמר [ב]רבי יוסי מעשה באבא חלפתא שהלך אצל רבן גמליאל בריבי לטבריא ומצאו שהיה יושב על שלחנו של [ג]יוחנן הנזוף ובידו ספר איוב תרגום והוא קורא בו א"ל זכור אני בר"ג אבי אביך שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמר לבנאי שקעהו תחת הנדבך אף הוא צוה עליו וגנזו :
שם ע"ב תנו רבנן [ד]הברכות והקמיעין אע"פ שיש בהן אותיות של שם ומענינות הרבה שבתורה אין מצילין אותן מפני הדליקה אלא נשרפין

תוספות

[בגמ' היו כותבין תרגום או בכל לשון ר"ה אמר אין מצילין ורב חסדא אמר מצילין] אליבא דמאן דאמר נתנו לקרות בהן כ"ע לא פליגי דמצילין והשתא ספרים שלנו מצילין דנתנו לקרות בהן משום עת לעשות לה' הפרו תורתך כדאמרינן בהניזקין : ובידו ספר איוב תרגום. משמע שבימי התנאים כבר נעשה תרגום כתובים וכן תניא בפ"ק דמגילה (דף כא) [במגילה] ובהלל אפילו עשרה קורים ועשרה מתרגמים משא"כ(במגילה) [בתורה] אע"פ שיונתן לא עשאו מ"מ שוב נעשה בימי התנאים ודלא כאומרים שתרגום של כתובים רב יוסף עשאו :

מהרש"א

למנוייה פרנס על הצבור בכל מילי אי באתריה או לריש מתיבתא כדמסיק ודו"ק: אל תקברוני לא בכלים לבנים כו' הא בלבושא כו'. יש לכוין בזה ע"פ מ"ש פ' המוציא יין [א] לבושא לא בושה גלימא שנעשה בו כגולם כי המדות של אדם הם בגדי אדם כמ"ש בכל עת יהיו בגדיך לבנים והמדות הבאים מצד החומר הם כגלימא שנעשה על ידי הגולם והחומר והבאים מצד הצורה הם נקראים לבוש שהחומר מקבל הצורה והיינו לא בושה על המדות הבאים מצד הצורה וז"ש תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש דהיינו שיחזור לעתיד החומר להתלבש הצורה וע"ז אמרו בפ' חלק [ב] צדיקים יעמדו בלבושיהן כו' דקדק לומר בלבושיהן ולא אמר בבגדיהם דהיינו שיעמדו בבגדים לבנים מקבלים צורה ולא יבושו משא"כ הרשעים דיבושו לעמוד בגלימא שהוא סומק ורבי ינאי לא החזיק עצמו כצדיק לעמוד בלבנים והיה מסתפק אם יתביישו חבריו ממנו שהוא יזכה להתלבש הצורה לעמוד בלבנים או שהוא יתבייש מחבריו שהם יתלבשו הצורה וק"ל :

רש"י

וכתוב אחד אומר ועשו ארון עצי שטים וגו' : למטרח בריפתיה . דבר שאינו יכול לטרוח בו וחייו תלויין בו : אי בחדא וכו'. אם יודע להשיב במסכת שהוא עוסק בה ממנין אותו פרנס באתריה: ואי בכוליה תנוייה. דקאי בהא מסכתא ומהדר במסכתא אחריתי : [שמא לא אזכה . ואשב בין אותן שנידונין בגיהנם שדומין לשולי קדרה (ר"ה יז.)] : כיון דחזו דהוו קא מהרפי . מקדימים לפני המנחה דהשתא לאו עגמת נפש הוא : א"ל . לאנשי ביתיה : אתא וכו' . כי היכי דלקבל מיניה :
כל כתבי הקדש . כגון תורה נביאים וכתובים ולא תימא תורה לחוד הוא דשרי למטרח ולאטלי ולא שאר ספרים : מצילין אותם. כדקתני לקמן למבוי שאינו מפולש וטרחא בעלמא הוא דשרי בה וחסרון ערוב כדמפרש בגמ': בין שקורין בהן . כגון נביאים שמפטירין בהן בבית הכנסת בשבת : בין שאין קורין בהן . כגון כתובים . ורבינו הלוי אמר דאפילו יחידים אין קורין בהן כדקתני טעמא משום בטול בהמ"ד דמשכי לבא ובשבת היו דורשים דרשה לבעלי בתים שעסוקים במלאכה כל ימי החול ובתוך הדרשה היו מורים להם הלכות איסור והיתר וטוב להם לשמוע מלקרוא בכתובים : ואע"פ שכתובים בכל לשון . ואיכא למאן דאמר לקמן לא ניתנו לקרות בהן מצילין אותם : טעונין גניזה . אסור להניחם במקום הפקר ובגמרא מתרץ לה ורבותי פירשו דהאי בכל לשון דקאמר אכתובים קאי ולא אנביאים ומדומה אני מפני שמצינו ביונתן בן עוזיאל שאמרו תרגום הם מפרשים כך ואני אומר אף בנביאים ואם אמר יונתן לא כתבו ולא נתנו ליכתב והכי מפרש במסכת מגילה [דף ט.] דמאן דאסר בכולהו אסר בר מס"ת יונית משום מעשה דתלמי המלך ולא מפליג התם בין נביאים לכתובים : מפני בטול בה"מ. שהיה קבוע בשבת כדפרישית : אבא חלפתא . אביו של רבי יוסי חלפתא שמו : ר"ג בריבי. לא שהיה בנו של רבי אלא אדם גדול קרי בריבי: בר"ג אבי אביך . הוא ר"ג הזקן שהיה בדורו של חלפתא והוא אבי אביו של רבינו הקדוש : על גבי מעלה . שבהר הבית היו מעלות כשהוא הולך וגבוה כדתנן במס' מדות (פ"ב מ"ג):נדבך.שורת אבני הבנין:הברכות.מטבע הברכות שטבעו חכמים כגון שמונה עשרה ושאר ברכות : ומעינות הרבה . מפרשיות שהיו כותבין בקמיעין פסוקים ללחש כגון כל המחלה וכגון לא תירא מפחד לילה : נשרפין במקומם . אם נפלה דליקה בשבת :

מהרש"א

[א] ד"ה אל תקברוני פ' המוציא יין(לעיל דף פ"ז ע"ב) : [ב] שם בא"ד בפ' חלק (צ' ע"ב וכתובות קיא ע"ב) :

יד יוסף

א [פי' שלא יסא טורח במוצאי היום בקניבה ותהא נפשו עגומה עליו וכן מפצעין באגוזים ומפרדין ברמונים ודוקא מן המנחה ולמעלה שמאחר שהוא קרוב לעת האוכל דומה למי שיש לו פת בסלו ולא אתי למיכל מינייהו אבל קודם המנחה אסור גזרינן דילמא אתי למיכל מיניה ורש"י פי' בזה שאמרו משום עגמת נפש בענין אחר ולא ישר בעיני עכ"ל בעל המאור]
ב מסכת סופרים פ"ה הט"ו ובתוספת' איתא ר"י בן ניזוף :
ד לעיל סא ע"ב תוספתא פי"ד מ"ס פט"ו ה"ד :

חדושי גאונים

הנסתר שקראו חמדה גנוזה והקב"ה משתעשע בו . ואיך אחזיק טובה לעצמי לומר שמקומה המיוחד אצלי ואצל בני גילי . א"ל הקב"ה למשה אדרבה היא הנותנת הואיל ומיעטת את עצמך תקרא על שמך סוף המאמר קשור בתחילתו שאמר נתתים לארץ כו' והורה שכל התורה בכללה הן הנגלה הן

אהבת איתן

ק"ש כתיב דבור רק פ"א לא ממעט הרהור ואם תאמר דהסוגיא דלקמן אזלא אליבא דר"י ואיהו דדריש המול ימול בע"ז (כח) י"ל דש"ס דהל"ל ימול ימול ומדכתיב המול ימול דריש . ועפ"ז א"ש דלא תקשי מ"ש תוס' בסוטה (כד) ובמנחות (דף יז ע"ב דף' יוסי דדריש המול ימול אדר"י דזנחים דלא דריש אים אים דשאני המול ימול מאים אים :

הרי"ף

דבורו הקל וכן לענין מינוי פרנס על הצבור דהיינו ממונה על כל העיר צריך שיהיה יודע להשיב לכללות העיר ואם יבואו א' מזה ואחד מזה בשאלות משונות יהיה כח להשיב לכל שואל וזה א"א אלא אם הוא בקי בכל גמרא ואפילו במסכת כלה ועם היותו בקי בכל התורה אין בני עירו מצווים לעשות וליבטל ממלאכת עצמן אלא אם אותו תלמיד חכם עשה

עיון יעקב

עצמו בלבוש משום להראות עצמו בכבוד לפני הבריות אלא כל פעלו לכבוד התורה וכל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו ת"ח לכן צריך להיות הדור בגופו ובלבושו תוכו כברו משא"כ ע"ה אינו מדקדק על זה ולפי שהוא ת"ח גמור תוכו כברו מהדרינן ליה אבידתא בטביעות העין : אי בחדא מסכתא באתריה . אע"ג דקאמר ששואלין אותו בכל מקום ממנין אותו כבר תיקן רש"י כל זה דבאמת למד כל הש"ס יודע להשיב בו אם עוסק בו אבל כי קאי בהא מסכתא אינו יכול להשיב במסכת אחריני כמו שהארכתי בזה בשו"ת תורת השלמים שנדפס סוף ספר מנחת יעקב שאלה א' ע"ש באריכות :

עין יוסף

אבל לכתחלה ידקדק כל אדם בחלוקו וכמו שפסק המחבר בא"ח סי' ג' סעיף ג' ועיין בענף : אי בכולהו תנוייה . אם יודע להשיב דקאי בהא מסכת ומהדר במסכת אחריתי רש"י. וכוונת (רש"י) לתרץ הא אמר רבי יוחנן לעיל ששואל אותו בכל מקום ואיך קאמר אי בחדא מסכת לכן מתרץ רש"י דבאמת למד כל הש"ס ויודע להשיב בו אם עוסק בו אבל כי קאי בהאי מסכת אינו יכול להשיב במסכת אחריני לזה ממנין רק באתריה :

אמר הבונה יום כפור שחל להיות בחול כו'. למדנו מכאן ג' דברים האחד שהתענית צריך שיהיה ענוי נפש היינו ממה שהורגל בכבישת תאוותיו והמדותיו כמ"ש הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגו' יום ענות אדם נפשו כמו שממשמש באכילות המאכל ומתאווה לו ביותר ומצטער למנוע עצמו ממנו מפני מצות ה'. הב' שעקר התענית הוא מן המנחה ולמעלה שאז האדם מרגיש צער הענוי הרבה . ומזה נראה שתפלת מנחה ונעילה חשובות מאד ביוה"כ. הג' שיש לאסר בידו למחות באנשי ביתו לעוסרים על כל דבר פשע ואם יראה שלא ישמעו לו ימציא המצאה לומר להם בשם איזה גדול ממנו כמו שעשה רב יהודה ורבא :

המתורגמן. א) דונקעל פֿארביג. ב) שפאלטען. ג) ברעכען. ד) געשניטען קרויט. ה) געשאבען קירבים.

במקומם [הן ואזכרותיהן] מכאן אמרו כותבי ברכות כשורפי תורה מעשה באחד שהיה כותב בצידן באו והודיעו לרבי ישמעאל והלך [רבי ישמעאל] לבודקו כשהיה עולה בסולם הרגיש בו ונטל טומוס של ברכות ושקען[א] בספל של מים ובלשון הזה אמר לו ר' ישמעאל גדול עונש האחרון מן הראשון :

פ שם ת"ר (במדבר י) ויהי בנסוע הארון ויאמר משה פרשה זו עשה לה [הקב"ה] סימניות מלמעלה ומלמטה לומר [דף קטז ע"א] שאין זה מקומה. רבי אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו. כמאן אזלא הא דא"ר שמואל בר (נחמן) [נחמני] א"ר (יוחנן) [יונתן] (משלי ט) חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה כמאן כרבי. מאן תנא דפליג עליה דרבי רשב"ג היא דתניא רשב"ג אומר עתידה פרשה זו שתעקר מכאן ותכתב במקומה ולמה נכתבה כאן כדי להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שניה. פורענות שניה מאי היא (במדבר יא) ויהי העם כמתאוננים. פורענות ראשונה (שם י) ויסעו מהר ה' ואמר רבי חמא בר חנינא [ב]שסרו מאחרי ה' והיכן מקומה אמר רב אשי בדגלים :

פא שם תניא [ג]הגליונין וספרי צדוקין אין מצילין אותם מפני הדליקה ר' יוסי אומר בחול קודר את האזכרות שבהן וגונזן והשאר שורפן

רש"י

כשורפי תורה. שהרי לא ילולם בשבת : לבודקו. אם אמת היה הדבר : טומוס. קבולת קונטרסים : היו כתובין. תורה נביאים וכתובים : עשה לה [הקב"ה] סימניות מלמעלה ולמטה. להבדילה מן הסמוכות לה בתחלה ובסוף ויהי בנסוע הארון : שאין זה מקומה. שאינה ראויה לכאן דלאו (בהולכת משאות) [בהלכות מסעות] משתעי לעיל מיניה אלא בדגלים [היתה] ראויה ליכתב בפרשת מדבר סיני : לא מן השם הוא זה. לא זה השם של טעמי הסימניות דמקומה הוא בפרשה זו בתחלת מסע שנסעו מהר סיני דאיירי לעיל מיניה ויהי בחדש השני וגו' נעלה הענן וגו' : שבעה ספרי תורה. דפרשה זו ספר לעצמו נמצא של מעלה ספר לעצמו ושל מטה ספר לעצמו הואיל וזה מקומה ונמצא ספר וידבר נחלק לג' ספרים : עתידה פרשה זו. לעתיד שיהו כל הפורעניות בטלים ולא ידאגו לפורענות וילה"ר בטל : מאחרי ה'. בתוך שלשה ימים למסעם שתאוו התאספסוף תאוה להתרעם על הבשר כדי למרוד בהקב"ה : הגליונים. קלפים חלקים (ונראה מסוגיא דגמרא דה"ק ספרי צדוקים הרי הן כגליונים כקלפים חלקים שלא נכתב בהן מעולם) : [ספרי צדוקים. שכתבו להן תורה נביאים וכתובים כתב אשורית ולשון הקודש] : קודר את האזכרות. חותך חתיכות הקלף מקום

תוספות

פורענות ראשונה ויסעו וכו'. פירש בקונטרס שמאז התחילו לשאול בשר ואומר ר"י דאין כ"ל כן אלא פורענות ראשונה כדאמרינן במדרש (ויכלו) [ילמדנו ויסעו] שנסעו מהר ה' דרך ג' ימים כתינוק יוצא מבית הספר שבורח לו והולך לו כך היו בורחין מהר סיני דרך שלשת ימים לפי שלמדו הרבה תורה בסיני אמר הקדוש ברוך הוא נסמוך פורענות לפורענות לאו אלא (נכתוב) [נפסוק] פרשת ויהי בנסוע הארון [באמצע] :

מהרש"א

סימניות מלמעלה כו'. סימניות אלו הן כעין נונין הפוכין ולמ"ד שאין זה מקומה אלא כדי להפסיק בין פורענות כו' כדמסיק יש לכוון שע"כ באו אלו הסימנין בנונין הפוכין כי הנון מורה על פורענות כמו שאמרו פ"ק דברכות [א] שע"כ לא נכתב נו"ן באשרי לפי שהיא מורה על הנפילה וע"כ הם הפוכים שיתהפך הנפילה לטובה ע"ש סומך ה' לכל הנופלים כמ"ש שם ולמ"ד ספר חשוב בפני עצמו ע"ש חצבה עמודיה שבעה באו הנוני"ן בספר זה שהוא קטן שבספרים שאין בו רק ב' פסוקים לרמוז שגם ספר הזה כולל נ' שערי בינה והם הפוכים שהם מתהפכים מדעת בן אדם שלא יוכל לעמוד עליהם וגם משה הנזכר בשני פסוקים האלה לא זכה רק למ"ט פנים כמ"ש ותחסרהו מעט מאלהים כדאמרינן במס' נדרים וענין הרמז שנחלקה התורה לז' ספרים כמ"ש שהוא אומנתו של הקב"ה בבריאת עולם בז' ימי בראשית כמ"ש ואהיה אצלו אמון והיינו חצבה התורה עמודיה של עולם שבעה שהם ז' ימי בראשית : שסרו מאחרי ה' כו'. וכמ"ש התוספות איתא במדרשות ומשום דלא מלינו שנקרא הר ה' רק מקום ב"ה שנתקדש לעולם אבל מקום שנתנה בו התורה לא נקרא רק הר האלהים או הר חורב והר סיני וע"כ דרשו שנסעו מאחרי ה' כתינוק הבורח מבית הספר ליבטל מד"ת כי מנסיעתם מהר סיני שהיה בית המדרש שלהם נעשו בתי כנסיו' של ע"ה לילך אחרי תאות לבם דמר"ח סיון בשנה ראשונה שבאו לסיני עד כ' אייר בשנה שניה היו בבית הספר ולא חטאו עד אחר כך שחטאו מיד במתאוננים ושלוח מרגלים וכל השאר ואמר דדרך ג' ימים במדבר כו' עד כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה לא תתחזק להם ביטול תורה בג' ימים כמפורש בחידושינו שם וז"ש וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך ג' ימים לפי שהם סרו ממנו בד"ת דרך ג' ימים וזהו פורענות ראשונה והפסיק בין פורענות זה לפורענות שניה בפ' ויהי בנסוע וגו' שאמר הכתוב ויהי בנסוע הארון להרחיק עצמו מהם דרך ג' ימים כדכתיב לעיל שהיה זה בעבור ענין שהרחיקו עצמן מבית הספר ג' ימים התפללו משה ואמר קומה ה' ויפוצו אויביך שהם כנוסן של ע"ה כדאמרינן פזורן של רשעים טובה להן ולעולם

[א] מהרש"א ד"ה סימניות. פ"ק דברכות (ד ע"א) :

יד יוסף

א מסכת סופרים פרק טו : ב תענית כט ע"א : ג תוספתא פי"ד :

חדושי גאונים

שנסתר מקומה המיוחד הוא אלך ואגל עמי ארץ דכוותך כי מלך שמעטת את עצמך יותר מזולתך היא נקראת על שמך ולא בזולת זה כי בזה תגלה ותראה כוונתו ית' ביצירה בדרך שנתבאר בהקדמת שהצעה למאמר זה ובזה נשלם ביאור מאמר זה בס"ד : (ספר עוללות אפרים)

הרי"ף

עשה גם הוא כן לבטל חפציו מפני חפצי שמים ראוי לכל בני העיר לעשות כמעשהו לבטל חפציהם כדי לעשות חפציו ומלאכתו ולמנותו באתריה פרנס סגי בחד מסכתא :

ת"ר ויהי בנסוע הארון פרשה זו עשה לו סימניות כו'. וקשה לרשב"ג מה נשתנה פרשה זו מכל שאר פרשיות שניתנה זו להפסיק ולא פרשה אחרת וע"ק טובא לפי' רש"י ז"ל שפורענות ראשונה ויסעו מהר ה' שסרו מאחרי ה' בתוך ג' ימים וכו' והרי מלינו כתוב פסוק והאספסוף התאוו תאוה סמוך לפרשת ויהי העם כמתאוננים בלי שום הפסק ביניהם ואיך הפסיק בתחלה בין שתי הרעות הללו ואח"כ סמכן. וראיתי אח"כ להרמב"ן ז"ל [בחומש] שתמה על זה לפירוש רש"י. ועוד נבאר מהו דעת המתאוננים שכפי המובן התאוננו על הבשר ולפרש"י זו היא פורענות ראשון והמתאוננים פורענות שניה ונראה לפירוש רש"י שהמתאוננים נתרעמו על שנתלבטו בדרך ג' ימים רצופים בלא חנייה וכן כתב בפי' התורה אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה ג' ימים ולא נחנו מעינוי הדרך וכפי זה משעה שנסעו היו מאחרי ה' וכונתם למרוד כה' בתרעומת הבשר והפסיק בפרק זו לפי שגם למעלה דבר במסע ראשון שנסעו ממדבר סיני ויחנו במדבר פארן ורמז לתת טעם למשה שלא אמר בתוך אלו הג' ימים שנסעו בבת אחת שובה ישראל וינוח הארון לפי שסימן החנייה של מחנה ישראל היה הענן שנקפל וכיון שראה משה שלא נקפל הענן אלא ענן ה' עומד עליהם לכך לא אמר משה שובה ה' רבבות וגו' ונמצאת פרשה זו המפסקת בין ב' הפורעניות יש לה קצת ענין ביניהם ובעוה"ז אין ראוי להזכיר הב' פורענות יחד כדי שלא יהיה להזכיר עון ישראל אבל לעתיד לבא שבלע המות לנצח וחרפת עמו יסיר אין לחוש להזכיר עון ראשון כי באותו זמן תמלא הארץ לדעת את ה' וכן פרש"י לעתיד שיהיו כל הפורעניות בטלין ולא ידאגו לפורענות וילה"ר בטל. וכיון שהפסיק בין השני פורעניות כשחזר לומר והאספסוף. שתאוו תאוה כבר בא העונש על פורענות של מתאוננים ותבער בם אש ה' וכיון שקבלו ענשם נסתלק מעליהם אותו פורענות וחזר להזכיר פורענות ראשון של והאספסוף להגיד מה שאירע באותו זמן :

ת"ר הגליונין וספרי צדוקים וכו' אמר רבי ישמעאל ק"ו וכו'. וקשה דהאי ק"ו פריכא הוא דשאני מחיקת השם בסוטה שהוא להשקותה ותמלא עטורה ויהיה שלום בין איש לאשתו

עיון יעקב

לומר שאין זו מקומה. ולכך כתיבי שני נונין להפסיק בין פורענות לפורענות דהיינו פורענות ראשונה שפנו ונסעו עצמן מהמצות והתורה כפירש"י ותוס' לכך רמז הנון והנון השניה הפוכה לרמוז שהיא שייכה למ"ש הקודש שהתלוננו על המן ועיין בלדה לדרך פ' בהעלותך ובחידושינו פ"ק דר"ה על הא דעשה לו סמניות כאכין ורקין ע"ש ומ"ד שני סובר דנון לשון נפסק שכל ספר וספר הוא בפני עצמו : להפסיק בין פורענות לפורענות. אבל איט ספר בפני עצמו כי הם רק חמשה ספרים כי אם יהיה ספר בפני עצמו אדרבה יש להסמיך פורענות לפורענות כדאיתא פ"ק דב"ב גבי סדרן של נביאים ע"ש ובלדה לדרך שם הניח בקושיא ולע"ד לא קשה מידי : פורענות שניה מה היא. פתח במה דסיים וזכר לדבר אתהולי בפורענות לא מתהילינן ובאלו אמרו מאחרים :

אמר

ענף יוסף

פ כדי להפסיק בין פורענות כו'. ובפ"ק דב"ב סדרן של נביאים ירמיה ישעיה כו' סמך פורעניות לפורעניות כו'. ובסוף מו"ק כתבו התוס' שסידרו חמשה עשרה

המתורגמן. א) פערזונקען. פערטרונקען.

אאמר רבי טרפון אקפח את בני[א] שאם יבאו לידי שאני אשרוף אותן ואת האזכרות שבהן שאפילו אדם רודף אחריו להרגו ונחש רץ להכישו נכנס לבית עבומ"ז ואין נכנס לבתיהם של אלו שהללו מכירין וכופרין והללו אין מכירין וכופרין ועליהם הכתוב אומר (ישעיה נז) ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך. א"ר ישמעאל ק"ו בומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים הללו שמטילים קנאה ואיבה ותחרות בין ישראל לאביהם שבשמים על אחת כמה וכמה. ועליהם אמר דוד (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא וגו' תכלית שנאה וגו' וכשם שאין מצילין אותם מפני הדליקה כך אין מצילין אותם לא מן המפולת ולא מן המים ולא מדבר המאבדן:

פב שם **בעא** מיניה יוסף בר חנין מרבי אבהו הני ספרי דבי אבידן מצילין אותן מפני הדליקה או אין מצילין. אין ולאו ורפיא בידיה. גרב לא אזיל לבי אבידן וכל שכן לבי נצרפי. שמואל לבי נצרפי לא אזיל לבי אבידן אזיל. אמרו ליה לרבא מאי טעמא לא אתית לבי אבידן אמר להו דיקלא פלניא איכא באורחא וקשי לי. ונעקריה דוכתיה קשי לי. מר בר יוסף אמר אנא מינייהו אנא ולא מסתפינא מינייהו זימנא חדא אזיל בעי לסכוניה. אימא שלום דביתהו דרבי (אלעזר) [אליעזר] אחתיה דרבן גמליאל הואי הוה ההוא דפילוסופא בשבבותיה [שם ע"ב] דהוה שקיל שמא דלא מקבל שוחדא בעי לאחוכי ביה עיילא ליה שרגא דדהבא ואזול לקמיה אמרה ליה בעינא דנפלגי לי בנכסי דבי נשא. אמר להו פלוגי. אמר ליה כתיב לן במקום ברא ברתא לא תירות. אמר ליה מן יומא דגליתון מארעכון אתנטלית אורייתא דמשה ואיתיהיבת ספרא

רש"י

מקום הסס: **שאפילו** רודף אדם להרגו. על עלמו קאמר: **שהללו**. גויס העובדים עבומ"ז אין מכירין הסרי בכך גדלו וכך למדוס אבותס: **אחר** הדלת והמזוזה שמת זכרונך. זכרון הוא בידך ואינה שכוחה לך אלא שהשלכת אותי אחרי הדלת: **כך** אין מלילין אותס. אפילו בחול: **דבי** אבידן. ספרים שכתבו להם הלדוקים להתוכח עם ישראל ומקום שמתוכחים שם קרי ליה בי אבידן: **אין** ולאו. זימנין א"ל אין וזימנין א"ל לא: **לבי** נלרפי. עבומ"ז וכך שמה: **וקשי** לי. שסרטן נעשו גבשושית ולדחותן בקש בא: **אמרי** ליה נעקריה קשי לי דוכתיה. שתהא שם גומא. אי נמי כסיתיו וקשה לי (רוחו) [ריחו] וכל זה שהיו מתיראין רב ורבא מלבא לבי אבידן שמא מתוך שיתוכחו יעמדו עליהם ויהרגום: **מינייהו** אנא. מכירי הם: **פלוסופא**. לדוקי (ובתוס' בלשון יון פילוסופוס אוהב חכמה): **דהוה** שקיל שמא כו'. היה מוליא עליו שם שאינו מקבל שוחד מבעלי דינין הבאין לפניו והיה מקבלו בסתר: **א"ל.** פילוסופא לר"ג מיומא דגליתון וכו':

מהרש"א

ויגוסו משנאיך שהם משנאי כמ"ש ומשנאי אהבו מות והם גם כת"ח היושבי' בגושן של ע"ה כמפורש פרק אלו עוברין ואמר ובנוחה יוסיף משה להתפלל שובה ה' להתקרב עוד להשרות שוב שכינתו בינינו עכ"פ על רבבות אלפי ישראל וגו' שהם כ"ב אלף משבט לוי שלא היו בכלל מבטלי התורה ולא הרחיקו עלמן מבית הספר שהוא מחנה לויה ושם היה משה רבן וגם הלוחות והארון קרוב להם ולא היו הלוים בכלל כל חטאי דור המדבר כמפורש במדרשות ודו"ק: **אחר** הדלת והמזוזה וגו'. סיפיה דקרא כי מאתי גלית ור"ל שהשלכתני אחר הדלת כפרש"י ובמקום סתר שהוא בין הדלת למזוזה שמת זכרונך כינוי הוא במקום זכרוני גם כי מאתי גלית שאתה מכיר אותי וק"ל: **הללו** שמטילים קנאה בין ישראל כו'. דהיינו שאומרים שהקב"ה החליף ישראל באומה אחרת מפני השנאה ומייתי ליה מדכתיב הלא משנאיך ולא כתיב שונאיך דהיינו משנאיך שעושין את ישראל כאילו אתה שונאן אני אשנא ובתקוממיך שהם הקמים על ה' באמונתם אתקוטט להתוכח עמהם ועל כן תכלית שנאה שנאתים ולא שנאת חנם אבל לאויבים היו לי דעתם להרגני כאויב הזה כדמסיק דזימנא חדא אזיל ובעי לסכוניה על ידי הויכוח וק"ל: **דיקלא** פלניא אית לי באורחא כו'. פרש"י לדחותם בקש בא עכ"ל ויש לפרש דיקלא פלניא ר"ל התורה אית לי באורחא שקשה לי לעבור על ד"ת ויש לה דמיון לדקל כדאמרי' במסכת בבא קמא מאי סגולה מ"ד ס"ת ומ"ד דקל והשיב המין נעקריה דהיינו בויכוח שלהם נעקריה לתורה שהחליף אותה בדת אחרת כדלקמן אתנטלת אורייתא דמשה ואתייהיב ספרא אחריתא ואמר להו דוכתיה קפי לי ר"ל קשה לי לקבל הספר שאתם אומרים שהיא בדוכתה ובמקום התורה ח"ו כי תורתנו הקדושה לא תקבל שינוי ותמורה ודו"ק: **בעו** לאחוכי ביה עיילא ליה כו'. לא קאמר

יד יוסף

א לעיל טו ע"ב זבחים יג ע"א תוספתא פי"ד: ב סוכה נג ע"א נדרים סו ע"ב מכות יא ע"א חולין קמא ע"א: ג עכו"ם יז ע"א תוס' ד"ה הרחק: ד פי' הערוך חוזה בכוכבים ובמס' ע"ז נד ע"ב פירש"י חכמי אומות:

חדושי גאונים

אמרו ליה לרבא מ"ט לא אתית לבי אבידן א"ל דקלא פלניא איכא באורחי כו'. עי' רש"י ומהרש"א ואשר אנכי אחזה בביאור הפלא. ותשובת רבא להם. כי רמזו בזה על ענין מלאותו לחכמים אחרים שהעירו ג"כ בזה. הביאוס מוהרי"ע שער כ"ז וז"ל. כן האדם לפי הסכמת חכמי השם אשר היו מקדם. היה בדמותו ובלמו כאחד מעלי השדה. עושה פרי למינו. וזה כי כמו שהאילן הלזה. אם שהוא גוף אחד. ימלאו בו חלקיים נבדלים בבחינותיהם. החלק האחד הוא הגזע המושרש בארץ וסמוך עליה כו'. והשני. הענפים העולים ומשוטטים הנה והנה על פני האויר. והשלישי. הפרי אשר לוקח ממנו לאכלה. כן יש באדם גזע ושורש הארץ הוא החלק החמריי וכחותיו ומדותיו ותכונותיו אשר בהם יחיה בכל הדברים הארציים הזמניים. והענפים הם החכמות השכליות אשר ישלח פארותיהם הנה והנה על פני חלקי עיוני הנמצאות אשר יתחלקו להרגליו' למודיות טבעיות ואלהיות כו' והפרי היוצא מהכל. היא הסכרה האלהית והאמונה האמתית אשר היא תכלית הכל. והיה מבואר להם. כי בהיות הגזע מושרש על נכון. כבר יתכן כי בשלומו והזקו יהיה שלום וחוזק לענפיו להרבות פארות ולשאת פרים כו'. אמנם בהיות הגזע חסר בחזקו הילאו הענפים או אם יתנו פרים. זה אי אפשר. כן בהיות האדם שלם במעשיו

עין יעקב

אמר ר' טרפון אקפח וכו'. והלכתא בהא כר"ט גם ר"י ס"ל כוותיה וכסתמא דש"ס פ' השולח כתבו לדוקי ישרף וכאן ג"כ בכתבו מיירי וכפירש"י וכן מבואר בטא"ח סי' של"ד וברי"ו חלק אדם וחוה נתיב י"ב חלק ז' וכן דעת הרמב"ם פ"ק מהל' ס"ת ותפילין ומזוזה ושלא כדעת התוס' כאן דפירשו דמיירי דוקא במלאן בידעו ולא ידעו אי כתבן וזה אינו דהתם בגניזה סגי כדעת הש"ס בגיטין וכן פסקו כל הפוסקים: **בי** אבידן. עיין בערוך ערך בי אבידן פי' תאר ידוע למלכים ויש בה ספרי חכמות מכל אומה ויש בה ספרי תורות נביאים וכתובים בלשון הקדש ומפני שאינו ידוע מי כתבם אם ישראל או זולתן על

הרי"ף

ואם לא נמחקה המגילה ולא שתתה לא היה מתברר הדבר ואין שלום ביניהם אבל השמות הכתובים בספרי הלדוקים גם אם יקדור האזכרות ויגנוס וישרוף השאר היה כמולאת שלום לישראל ולמה לנו לשרוף האזכרות עמהם וע"ק דר' ישמעאל היינו רבי טרפון שאמר אשרוף אותם ואת האזכרות שבהם ועוד לריך לבאר מ"ש רבי ישמעאל ועליהם אמר דוד הלא משנאיך ה' אשנא שהרי פסוק זה אינו מדבר בספרי הלדוקים דוקא אלא בכל משנאי ה' ונראה דרבי טרפון אמר אשרוף אותם ואת האזכרות שבהם דמשמע שבעוד שהשמות נכתבים בספר יש לשרוף האזכרות שבהם עם הספר אבל אם עמד וקדר את האזכרות שבהם שוב אינו שורפן לאזכרות בפני עלמן כי הם מכירין וכופרין ואחר הדלת שמת זכרונך שאינה שכחה להם אלא שהשליכו אותי אחר הדלת ולפיכך אותו ס"ת שכתב הלדוקי תשרפנו עם אזכרותיו אבל האזכרות עלמן אחר שנתקדרו שתתך תתיכות הקלף מקום השם אינו שורפן ולר' ישמעאל כיון שהשם שנכתב בקדושה הותר לימחק דמפני השלום דיינינן ליה כאילו אינו שם הקודש וכאילו לא נכתב בקדושה אלא הוא שם של חול ק"ו לשם שלא נכתב בקדושה שאע"פ שהיה השם בפני עלמו שהותר לימחק ולשרוף שאין בו שום קדושה אלא כדבר של חול הוא כיון שמי שכתבן הוא מטיל שנאה וקנאה בין ישראל לאביהם שבשמים הרי הוא כשם של חול ועליהם אמר דוד הלא משנאיך ה' אשנא דיל"ד למה הפסיק בשם ה' באמלע וכך היה ראוי לומר ה' הלא משנאיך אשנא או הלא ה' משנאיך אשנא אמנם כאן רמז במשנאיך שהם הלדוקים כשכותבין שם ה' אשנא ואשרפנו ואינו חוזר מ"ש אשנא אל משנאיך אלא על שם ה' שכתבוהו הלדוקים אותו שם אשנא ואני עומד לשרפו. ובזה מדוקדק שאם חוזר אל המשנאים הול"ל הלא משנאיך אשנאם ומהו אשנא בלשון יחיד ונקט משנאיך לשון רבים אלא לדרוש ה' אשנא לשם ה' אשנא שלא לגנוז אלא לשורפו אבל מתקוממיך שהם שאר האויבים

ענף יוסף

נשים אחר מועד קטן לסמוך פורעניות כו'. יש לומר פורעניות מענין אחד מו"ק ויבמות איירי הכל ממיתה. ירמיה וסוף מלכים חורבן. זכר לדבר אין מפסיקין בקללות מה שאין כן פה שני מיני עניני פורעניות ודו"ק (מהר"מ שי"ף):

עץ יוסף

פא **אקפח** תרגום וערפתו ותקפח. תרגום ססע גדוד בחוץ ובמדברא ביממא קפחין ופירוש ענין קפיחה מכה והרג (מוסף הערוך):

פב **רב** לא אזיל לבי אבידן לפי שבבי אבידן נקבצים מכל אומה חכמים ונושאין ונותנין בדברי חכמות ובדיני כל אומה ולשון ורב לא רצה לילך לשם: ובב"ש לבי נצרפי. פי' נצרפי הוא כמו בי אבידן ומיהו בי נצרפי היה ע"ז כדאמרינן במס' ע"ז פרק כה"ל איזהו היא אסרה אמר שמואל כגון דאמר הני תמרי להוין לשיכרא דבי נצרפי (ערוך): **פילוסופא**. פי' בלשון יוני ורומיי איש אוהב החכמה וחוקר סבות הדברים (מוסף הערוך): **בצע** נכולי שירותא. פרוסה גדולה ודי לו בה לאותה סעודה ולכבוד שבת ונראה כמחבב

המתורגמן. א) איך זאלל מיינע קינדער פערלירען:

ספרא אחריתי וכתיב ביה ברא וברתא כחדא ירתון. למחר הדר עייל ליה איהו חמרא לובא(א). אמר להו שפילית לסיפיה [דספרא] וכתיב ביה אנא לא למיפק מאורייתא דמשה אתיתי (אלא) [ולא] לאוסופי על אורייתא דמשה אתיתי וכתיב ביה במקום ברא ברתא לא תירות. אמרה ליה נהור נהוריך כשרגא אמר ליה רבן גמליאל אתא חמרא ובטש לשרגא:

דף קיז ע"ב אמר רב חסדא לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנאמר (שמות טז) והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו לאלתר. אאמר רבי אבא בשבת חייב אדם לבצוע על ב' ככרות דכתיב לחם משנה. אמר רב אשי חזינא לרב כהנא דנקט תרי ובצע חדא אמר לקטו כתיב. רבי זירא הוה בצע אכולה שירותיה א"ל (רב כהנא) [רבינא] לרב אשי והא מיחזי כרעבתנותא(ג) [א"ל] כיון דכל יומא לא עביד והאידנא הוא דעביד לא מיחזי כרעבתנותא:

פג שם תנו רבנן בכמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת גשלש ר' חידקא אומר ארבע. אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו (שמות טז) ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה ר' חידקא סבר הני תלתא היום לבר מאורתא ורבנן סברי בהדי דאורתא: [דף קיח ע"א] אמר רבי שמעון בן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג. מחבלו של משיח כתיב הכא יום וכתיב התם (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' וגו'. מדינה של גיהנם כתיב הכא יום וכתיב התם (צפניה א) יום עברה היום ההוא. ממלחמת גוג ומגוג כתיב הכא יום וכתיב התם (יחזקאל לח) ביום בא גוג:

פד שם אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת *) נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמר (ישעיה נח) אז

*) אמר המגיה שמעתי בשם הגאון מ"ו מהו' העשיל זצ"ל הטעם על נחלת יעקב. דלקמן אמרינן נותנין לו משאלות לבו והא קי"ל דאין אדם מת וחצי תאוותו בידו. אם כן בהכרח צריך לנחלת יעקב שאין לה מצרים ודו"ק כי הוא כפתור ופרח.

רש"י

שפילית. כל סוף הדבר הוא תחתית שלו ושייך למימר שפלית לסיפיה: נהור נהוריך כשרגא. הנהר אורך כשרגא רמזה שנתנה לו מנורה בשחד: א"ל ר"ג אתא חמרא בטשה. דחפתו לארץ כלומר אני נלחתי בשחד [גי' רש"ל והכל כדי שישמעו המתאספים שם נבלותו ומי הוא]: ישכים אדם. ערב שבת לטרוח ולזמן הוצאת שבת: והכינו את אשר יביאו לאלתר. בשעת הבאה הכנה והבאה בהשכמה הוא דכתיב וילקטו אותו בבקר בבקר: לבצוע. ברכת המוציא: נקיט תרתי. אוחז בידו: לקטו [כתיב]. דמשמע אחיזה אבל בליעה לא כתיב משנה: בצע לכוליה שרותיה. פרוסה גדולה ודי לו בה לאותה סעודה ולכבוד שבת ונראה דמחבב סעודת שבת להתחזק ולאכול הרבה: תלתא היום. למנין ג' סעודות בא: חבלו של משיח. כדאמרינן בכתובות (דף קיג:) דור שבן דוד בא בו קטיגוריא בת"ח שנא' (ישעיה י) ועוד בה עשיריה: חבלו. לשון חבלי יולדה: בלא מצרים. כלומר אין לה קץ:

מהרש"א

שנתנה לו דודאי משום דבעי לאחוכי ביה לא הוו מפסדי להו שרגא דדהבא וחמרא לובא אלא דעיילא ליה לביתו שרגא והראתה לו בסתר שזה תתן לו שחד וכן ר"ג הוה עייל ליה חמרא ועדיין לא נתן אותו אלא שהבטיח אותו על כך ולבסוף אחיכו ביה ולא נתנו לו כלום וגם אמרו לו כן שדרך חוכא ואטלולא תבעו זה את זה דודאי ידעו דין תורה דבמקום ברא ברתא לא תירות וכמ"ש לו נהור נהוריך כו' אתא חמרא כו' דמזה ודאי הבין גם הוא דדרך חוכא ואטלולא קאתו לתבוע זה את זה וק"ל: הני תלתא היום כו'. דכולהו יתורא דקרא הוו דהוי מצי למכתב ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת הוא לה' לא תמצאוהו וגו' וכתב ג' פעמים היום דכולהו קאי אאכלוהו דרישא דקרא כאילו הוה כתיב ג"פ אכלוהו היום דהיינו ג' סעודות והרמז בא במלת ג"פ יום כדלקמן דניצול מג' פורעניות דכתיב בהו יום דכל הצלה וגאולה נקראת ע"ש יום והצרה ע"ש לילה וק"ל: מחבלו של משיח כו'. חבלו של משיח הוא קודם ביאת משיח כפרש"י דור שבן דוד בא כו' וקרא דמייתי לפני בא יום וגו' ההוא יום שמשיח בא וי"ל דה"ק שיהיה ניצול מחבלו של משיח ויזכה ליום בואו והוא מבואר שהוא נצול מג' ימי צרה אלו כי אחר אלו ימי צרה יבאו ימי השביתה ומנוחה לצדיקים אשר השבת מורה עליהם וע"כ המשמרו ומענגו כראוי בג' הסעודות ראוי שגם אלו ימי צרה יהיו לו ימי מנוחה ושלום ואין צרה שוב אחריה וק"ל: נותנין לו נחלה כו'. כתב הב"י בטור א"ח סימן

יד יוסף

א ברכות לט ע"א
ב כתובות סד ע"ב :

חדושי גאונים

האנושיות המיוחסות אל הגזע והשורש לא יחויב להם החסרון אבל היה להם אפשרי השלמות בחכמה ואמונה. אמנם כשיוחסרו להם המעלות הראשונות. ונפגמו המדריגות יהיה הסולם פגום או רעוע. לא יתכן לעלות לגדולות ונפלאות ממנו כו' והנה החכמים ההמה (ר"ל המחזיקים בזאת הדעת) לראותם ענין הכרחי והצורך הנפלא אשר אל זה השלמות הראשי. ושזולתו לא יתכן מציאות שלמות גדול ממנו. השתדלו מאד לסקלו את הדרך. וליישר הנתיבות. ויסדו להם ספרים הרבה בהנהגת חיי האדם. והיתה החכמה המפוארה אצלם הפלוסופיא המדינית. ושמוה ראשית ומעולה מכל זולתה מהחכמות. להיותה מיישרת ומכינה את הדרך אל תכלית האדם והצלחתו כו' ע"ש לשונו הזהב המארכת מאמרים מאירים כספירים המאצלת רהב זאת הדעת. בשאלותיו אשר שאל. והכה בהם על קדקדם. למקצת דבריהם קרא נועם. ולקצתם קרא חובלים. וכתב שם מדעת עצמו. כי בדמיון ההוא אשר זכרנו. הוא וודאי צודק באדם אשר לא עמד בסוד ד' כו'. כי הם אשר חיוב להם להכין לפניהם יותר התכונות ותוכן המעשים כפי אשר יגזרם שכלם ראשונה. ואשר יחטא מהם בהנה יחסר בתכלית שלמותו. אמנם האדם האלקיי. הנה הוא באמת היפך שאר האילנות. כי הנה הוא בשמים גזעו. וענפיו נוטים לארץ. ולזה כמו שאשר אנשים נוסדו יחד על המעשים הארציים הנמוסיים כו'. כן הענין אצל האיש התוריי כי יסודו ושורש גזעו הוא הפרי בהכרח מציאת האל ית'. ואמונתו השלמה אשר בה

הרי"ף

ושפטים בעכומ"ז אתקוטע והבלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי אבל לא לשם ה' שיכתבו הם לפי שאותם אינם מכירים וכופרים ולכן לאויבים היו לי אף על פי שהם לי לאויבים לפעמים היו לי לעזרי כשרודף אדם אחריו להרגו הוא רץ לבתיהם להנצל והיו לו לעזרה אבל במשנאיך שהם המינים שהם מכירים בך וכופרים אין להנצל לביתם וה' אנא שהוא שם ה' שכתבו הצדוקים ישרף אף על פי שאינו בתוך הספר כי אם השם בפני עצמו ישרף:

אמר ר' יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו כו'. והשמיענו ר"י דלא נאמר דרבנן סברי ג' סעודות ביום ור' חידקא סבר ד' לנ"א תלתא היום כתיבי ורבנן סברי בהדי דאורתא איירי קרא ור"ח סבר לא איירי קרא בדאורתא: א"ר יוחנן כל המענג השבת וכו'. עיין פירש"י נראה שדקדק רש"י שהכתוב הבטיח למתענג על ה' להרכיבו על במתי ארץ

עיון יעקב

על כן רפיא בידי ר' אבהו עכ"ל עי"ל דמש"ה נסתפקו אי גזרינן אטו בי נצרפי שיש שם ע"ז ומה"ט ג"כ לא אזיל רב לבי אבידן או משום חשש סכנה מה שאין כן שמואל היה רופא מומחה ובקי בחכמת התכונה לכן היה חשוב בעיניהם ולא היה לו שום חשש שיסכנוהו: וכתוב בו ברא במקום ברתא לא תירות. היינו בישראל לא למיפק מאורייתא דמשה משא"כ לזולתם ברא וברתא כחדא יירתון וק"ל:

כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת. אפילו אם האכילה הוא לו קצת צער ושינוי ווסת אפ"ה יעשה כן לכבוד שבת אבל אם הוא לו צער גמור לא יאכל ג' סעודות כדאיתא ברמב"ם פ"ל הלכה י"ט: שלש סעודות דהיינו נגד מה דאמרי' שלשה מעידין זה על זה שבת והקב"ה וישראל או די"ל שאוכל סעודה יתירה נגד נשמה יתירה שיש לו בשבת: כל המקיים שלש סעודות. אפשר לומר דקאי אמקיים ליתן ג"כ לעני שיקיים ג' סעודות לאכול מסולתו שזוכה ומזכה אחרים עמו להיות עניים בני ביתו שעליו אין חיוב לאכול ג' סעודות כדאמרינן עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות מ"מ זה שמאכילו משלו לקיים המצוה זאת נזכות יחשב לו וזוכה שניצל מג' פורעניות כי ע"י כן זוכה ליום שכולו שבת: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים וכו' תתענג על ה' וגו' והאכלתיך וגו'

עין יוסף

כמחבב סעודת שבת להתחזק ולאכול הרבה (רש"י) והרשב"א כתב בפרק כילד מברכין שאינו מחוור בעיניו פירוש רש"י אלא ה"פ בלע על כל הככרות המונחים לפניו לאכול וכן פירש רבינו האיי אבל הטור כתב כפרש"י וגם הרמב"ם כתב בפ"ז מהלכות ברכות כדברי רש"י וכתב הצל"ח דאי כדברי הרשב"א קשה דא"כ איך אמר אח"כ דכיון דכל יומא לא עביד הכי כו' לא מתחזי כרעב תנותא אטו בכל יום מביאין לפניו לחם משנה וא"כ אכתי בשבת דבלע אתרתי מתחזי כרעבתנותא ויאמרו אלו היה מביאין לפניו בחול לחם משנה היה ג"כ רעבתן ובולע אתרוייהו מה שאין כן לפרש"י ניחא עכ"ל. והר"ן פרק זו כתב שני הפירושים:

פג אכלוהו היום כו'. והני תלתא היום למנין שלש סעודות בא ולמר כדאית ליה ולמר כדאית ליה עי' בפרי שבת סי' י"א: חבלו של משיח. הוא קודם בוא משיח כדאמרי' בכתובו' דור שבן דוד בא בו קטיגוריא בת"ח שנא' ועוד בה עשיריה חבלו לשון חבלי יולדה וכתב הצ"ח דסעודות ליל שבת שהוא כנגד שבת בראשית מציל מחבלי כו' סעודת שחרית שהיא נגד שבת של מ"ת ניצול מגיהנם דאין שולט בלומדי תורה וסעודה ג' שהוא נגד שבת לעתיד ניצול מגוג ומגוג:

ענף יוסף

פד כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים. הכוונה כי המשתדל בהשגת פרנסתו בחוזקת היד ועשיית המלאכה והמסחר. וסובר כי כחו ועוצם ידו עושים לו את החיל כי יגוב. זה האיש מטבעו אינו קורא לשבת עונג. שהרי

המתורגמן. א) נאמע איינער געגענד. ג) פרעססער.

רמ"ב שהיא מדה כנגד מדה שכשם שהוא מפזר מעות בלי שיעור לצורך שבת כן יתנו לו נחלה בלי שיעור כו' ע"ש ועי"ל דעונג שבת הוא נוגע לדבר רוחני לנפש היתירה לזכות בה ליום שכולו שבת דאין לה גדר במקום כך שכר עונג ההוא אין לו גדר במקום דאין לו שיעור ויהיה לפי דרשה דהכא לשון ופרצת מלשון פריצת והריסת גדר שלא יהיה לנחלתו גדר ומצר ולא מלשון חוזק כפרש"י בחומש לפי פשוטו ונראה מה שנתנה ברכה זו ליעקב ולא לאברהם ויצחק לפי שבזכותם נתנה גם ארץ מיוחדת ונחלה שיש לה מצר גם לשאר אומות דהיינו ללוט ולבני עשו כדכתיב לבני לוט נתתי את ער ירושה ולבני עשו וגו' אמנם בזכות יעקב שנשתלשלו הזכיות מאבות לבניו נתוסף להם ברכה זו ליתן להם נחלה בלי מצרים וק"ל: עונג זה איני יודע כו'. ר"ל דלא מצינו שיהא מותר להתענג ליום אחר המותרות אלא בשבת שנאמר בו וקראת לשבת עונג והוא מפורש שנותנין לו משאלות לבו מהטעם שהמפזר בסעודת שבת משום שהוא מלוה על העונג וכיון דאסור לאדם לשאול צרכיו בשבת אל ידאג על הוצאתו הגם שלא תשאל צרכיך בפה יתן לך הקב"ה משאלות לבך למלאך הוצאותיך כמ"ש הכל קצובין מר"ה חוץ מהוצאות שבת ויו"ט אם מוסיף מוסיפין לו וק"ל: כאנוש כו'. נקט אנוש שדורו היו תחלת הקלקול לעבוד עכומ"ז כדכתיב ביה

תתענג על ה' וגו' והאכלתיך [שם ע"ב] **נחלת יעקב אביך וגו' לא כאברהם שכתוב בו** (בראשית יג) **קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ולא כיצחק שכתוב בו** (שם כו) **כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל אלא כיעקב שכתוב בו** (שם כח) **ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה. רב נחמן בר יצחק אמר ניצול משיעבוד מלכיות כתיב הכא והרכבתיך על במתי ארץ וכתיב התם** (דברים לג) **ואתה על במותימו תדרוך. אמר רב יהודה אמר רב כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו שנאמר** (תהלים לז) **והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך עונג זה איני יודע מה הוא כשהוא אומר** (ישעיה נח) **וקראת לשבת עונג הוי אומר זה עונג שבת. אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודת כוכבים כאנוש מוחלין לו שנא'** (שם נו) **אשרי אנוש יעשה זאת**

אז תתענג על ה'. בתר וקראת לשבת עונג כתיב: נחלת יעקב. ולא נחלת אברהם ויצחק: לארכה ולרחבה. ארץ זו ולא יותר: הארצות האל. ותו לא: כאנוש. דור

עיון יעקב

לא כאברהם כו' אלא כיעקב שכתוב בו ופרצה ימה וקדמה וצפונה ונגבה. עי' בגליון העין יעקב שפירש דמה דאמר בסמוך נותנין לו משאלות לבו היא היא דהיינו נחלה בלי מצרים וכ"ל הטעם על מה דאין אדם מת וחצי תאותו בידו כדי שלא יצער עצמו כל כך במיתתו כשיפרש מתאותו ועוד י"ל דאם יהיה לו כל תאותו בעוה"ז יתייאש עצמו מלצפות לשכר עוה"ב לכך יעקב אבינו שלא מת כלל וגם כל תאותו היה שיהיה לו עוה"ב שהרי מכר עוה"ז לעשו כשחלק עמו לכך ניתן לו משאלות לבו ולכך נמי זה שמענג שבת רואין אנו שמצפה ליום שכולו שבת לכך נותנין לו כל משאלות לבו ועי"ל הא דניתן ליעקב הארץ בלי מדה על שמר שבת. לפי שבשבת מורה שאנחנו בנים למקום כדאיתא במדרש פ' בא סוף הפרשה החדש הזה לכם וכתבו המפרשים הטעם כיון שברא כרעא דאבוה ואוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שהקב"ה שבת ביום השביעי ועיין בח"מ סי' ס' דלדעת הרמב"ם דבר שאינו קצוב אין יכול להקנות ודעת קצת פוסקים דאפ"ה בננו יכול להקנות וכדאמרינן סוף ב"ב אבוה לגביה בריה שעבודי משעבד נפשיה להכי יעקב ששמר שבת ירש העולם בלי מדה. ואפשר שזה כוונת הפסוק והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וגו' במדרש כעפר הארץ שנעשו דיש לכל הוא ג"כ מהאי טעמא כיון דברא כרעא דאבוה ואוחז מעשה אבותיו כדאמרינן לעולם ילמד אדם מדעת קונו כי אתו את דכא וכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו לכן אם יהיה זרעך כעפר ארץ שנעשו דיש לכל ופרצת ימה וקדמה לפונה ונגבה וק"ל: **ניצול** משעבוד מלכיות. כ"ל ג"כ מטעם דלעיל דעיקר שעבוד מלכיות בא לפי כשחלק יעקב עם עשו נטל עשו עוה"ז לכן כשרואה שישראל מבקשים תענוגי עוה"ז ועושים כל ימיהם כחגים הם מקנאים בנו לשעבד עמנו משא"כ זה שאינו מענג עצמו בימי החול רק בשבת שמצפה רק ליום שכולו שבת ניצול משעבוד מלכיות וק"ל: **אפילו** עובד עכומ"ז כאנוש מוחלין לו. למה מזכיר דוקא דור אנוש נ"ל כדאיתא ברמב"ם ריש הלכות ע"ז שדור אנוש היו טועים

הרי"ף

ארץ וזהו אז תתענג על ה' אז תשיג שכר זה בתתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ ומהכא יליף ששכר זה הוא למענג השבת. וקשה כיון דלמעלה אמר אם תשיב משבת רגליך עשות חפציך וגו' דהיינו כמה דברים שלא יהא הלוכך של שבת כחול ולא יהא דבורך של שבת כו'. כדאמר לעיל א"כ מ"ש והרכבתיך חוזר על כל הדברים הכתובים לעיל ומנ"ל דעל עונג שבת בלבד הובטח לשכר זה של והאכלתיך נחלת יעקב וגו' לז"א רש"י אז תתענג בתר וקראת לשבת עונג כתיב וא"כ מ"ש תתענג על ה' מדבר בעונג שבת וה"ק אז בשביל שתתענג על ה' לקרות לשבת עונג תזכה לוהרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב וגו' והשתא דייק קרא דכיון שאמר אז תתענג על ה' הול"ל וירכיבך על במתי ארץ ויאכילך נחלת יעקב או הול"ל אז תתענג עלי והרכבתיך וגו' והאכלתיך וגו' לזה הוא מוכרח שחוזר על שאמר קודם וקראת לשבת עונג והרכבתיך וגו' והאכלתיך והכי קאמר אז תתענג על ה' הקב"ה מבטיחך ואומר לך וקראת לשבת עונג וגו' והרכבתיך והאכלתיך. ומה שאמר נותנים לו נחלה בלא מצרים שהיא נחלת יעקב דכתיב ביה ופרצת ימה וקדמה סמיך אמאי דכתיב ביעקב ויחן את פני העיר שדרשו חז"ל בו קבע תחומי שבת וכיון ששמר את השבת הובטח לפרוץ ימה וקדמה שהיא נחלה בלא מצרים: **אפילו** עובד עכומ"ז כאנוש מוחלין לו וכו'. נראה דדייק אל תקרי מחללו לפי שכיון שאמר שומר שבת פשוט הוא שהוא אינו מחללו ועוד דהול"ל שומר מחלל שבת לזה דרשו אשרי אנוש יעשה זאת כלומר אשריו אפילו לאנוש העובד ע"ז כאנוש ויעשה זאת השבת להיותו שומר שבת אז מחול לו עון עבודת עכומ"ז וביאור הענין שהעובד עבודת כוכבים ככופר בכל התורה וגם השבת שקולה ככל המצות שנאמר עד אנה

ענף יוסף

לדעתו שביתה מחסרתו מהשגת פרנסתו. כי אז פעלו אין ידים לו. והרי הוא בטל מהשתדלות. והנה האיש הלזה נחלתו ופרנסתו היא מצרניות. כלומר גבוליית. כי ידו ופעלו והשתדלותו המה גבוליים. המרבה לא העדיף על מזונותיו הקצובין לו. אמנם המענג את השבת. והיינו כי אף שהוא שובת ונופש ממלאכתו. אשר עשה בימות החול. עכ"ז יודע נאמנה כי לא על השתדלותו האנושית יחיה האדם. כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. זולת כי בימי המעשה. מצווה ועומד מפי השי"ת במאמר בכל אשר תעשה שלא יושב ובטל אבל בבוא יום המנוחה אשר המלאכה בו אסורה. זה הוא לו לעונג ולנחת רוח מה שאינו צריך לטרוח בעבודות גופניות. ונמשך לו מזה. כי הוא שם ה' מבטחו. אשר ענינו הוא בלתי גבוליי בו בטח לבו ונעזר בזה פרנסה בלתי מוגבלת וכל די מחסורו אשר יחסר לו בגוף ונפש מוסיפין לו מן השמים ומושגת לו נחלה בלי מצרים (ספר אֵיי הים): ובספר עוללות אפרים כתב נותנין לו נחלה בלי מצרים ר"ל עוה"ב שנקרא נחלה דכתיב להנחיל אוהבי יש. ונקרא נחלה בלי מצרים דכתיב מה רב טובך וגו' עכ"ל וטעם שכר זה נראה ע"פ מ"ש מהר"י בספר מנורת המאור דהדעת והשכל נותן דמי שמתענג ושם בשבת לשם שמים כדאי הוא להיות מנוחלי עוה"ב שיהא שם ומתענג בעולם שכולו שבת בעת שתצא נפשו הפשית מהעוה"ב והוא מדה כנגד מדה. ובזה אתי נמי שפיר הא דאמרו כל המענג את השבת. ניצול משעבוד שנאמר והרכבתיך על במתי ארץ וגו' נראה דהיינו נמי מטעמא דלעיל. וע"פ הא דאיתא במדרש דאברהם אע"ה בחר לבניו עונש ש"מ תמורת עונש גיהנם. וא"כ לפמ"ש דכל המענג את השבת ראוי לו להנצל מעונש גיהנם שוב ממילא ראוי להנצל גם מגלות כיון דעיקרא אינו אלא תמורת עונש גיהנם ואותו לדיק מוצל מעונש זה כמ"ש (תוספות שבת): **עוד** אפשר לפרש כי הכוונה בזה שמחויב כל אדם לברות מן המותרות רק ילך בדרך ההסתפקות. אך אם עושה זה התענוג לשם שמים. תהיה זאת הפעולה שלימה ולא חסרה וזהו שאמר כל המענג את השבת. שהוא מותר במעלת ההסתפקות עם כל זה הוא פועל שלם ויקבל שכר שנאמר והתענג על ה'. גם שתהיה זאת הפעולה נכנסת בסוג התענוגים שהוא קצת יתרון. מ"מ לא בשביל זה תהיה פעולתו חסרה אלא יקבל שכרו. וזהו שאמר ויתן לך משאלות לבך שיתן לו שכר טוב: **אפילו** עובד ע"ז כאנוש מוחלין לו כו'. עי' מ"ש בעץ יוסף. יובן במ"ש הרמב"ם בהלכות מדע כי בימי אנוש החל הטעות כי חשבו כי ה' לרב מעלתו חלק יקר וכבוד והנהגת התחתונים לכוכבי שמים וכסיליהם עד שמזה עשו צלמסאות וכוונים למלכות שמים לצורת הכוכבים וכהנה מהקטרה. ופשתה חלי המר הזה עד שלבסוף שכחו כל הסיבה ראשונה ואמרו שעולם קדמון. ומזה פשתה עבודת כוכבים בכל העולם והנה בשמירת שבת ודאי דמבטל דעתו הבניה הנפסדת כי זה מורה כי העולם מחודש נברא בכוונה מיוצר בכל ונח ביום השביעי וברא עולם בזמן מוגבל הנאות כפי חכמת רצונו. ומלאכתו של יום זה לא היה כמלאכתו של יום השני והכל מורים על כוונה מוחלטת מיוחדת ורצון גמור והשביתה אות על הפעולה. וא"כ השביתה ביום השבת מבטל עבודת כוכבים כאלה ומהרס כל פינת שורשם. אבל בשביל זה אין כאן סתירה לטעות שהיה בדור אנוש כי הם הודו ואמרו אמת כי שלם

עץ יוסף

פד ניצול מ"מ. מדה כנגד מדה שלפי שהוא מקבל עליו עול שבת דהילכתא רברבתא לשבת ומשא כבד הם על האדם גם לישב בטל הוא קשה על האדם לפעמים כי בטלה מביאה לידי שימום וגם לפעמים שאדם בדרך וקדש עליו היום וכה"ג הרבה דברים שכבדים על האדם ואעפ"כ הוא מקבל עליו מלכותו יתברך ושומרו לכך זוכה וניצול מגלות (לבוש): **נותנים** לו משאלות לבו. הטעם כמ"ש בסמ"ק סי' ר"פ וראשית חכמה דאף דקי"ל הדבור מותר מ"מ בכלל עונג הוא שלא יהרהר כלל בחפציו ובעסקיו אלא יהא דומה לו כאלו כל מלאכתו עשויה וכאלו יש לו כל הרהוריו ועסקיו וא"כ מדה כנגד מדה הוא שנותנין לו כל משאלות לבו. ולכן אותו החסיד שפסק מלגדור סדהו והיה דומה לו כאלו כבר נגדור ולזה היה הקב"ה ממלא משאלות לבו ועלתה לו אילן נלף (א"ר): **כאנוש**. דור אנוש התחילו לעבוד עכו"ם כדכתיב אז הוחל וגו' (רש"י) ובדרישה כתב שלכן אמר כאנוש לפי שטעה לומר שראוי לעבוד ולחלוק כבוד לכוכבים ולמזלות כמ"ש הרמב"ם תחלת הלכות עכו"ם וקאמר דאם

יתחיל כל בעל דת בעודו בקטנותו. וכמ"ש רז"ל כשידע לדבר. אביו מלמדו שמע ישראל גו'. וכן כל שאר אמונות אלקיות אשר עליהם חיו יחיה. והאמונה ההיא אשר תסדר ענין החכמות ולמודם והצודק בעיוניהם. הוא מה שיסכים עמה לא זולת זה כו' ע"ש. וזה הענין רמז החכם האלקיי הרמ"ע מפאנ"ו. מח"ד פ' י"ב מחלק ד'. וז"ל ובזכות זה נפתחו לו

אהבת איתן

כל המשמר שבת כהלכתו אפי' עובד עבודת כוכבים כדור אנוש מוחלין לו כו'. וצריך טעם דאמאי מוחלין לו על חטא דעכו"ם בשביל שימור שבת. ועוד דהא קי"ל דאין הקב"ה מקבל שוחד של מצוה בשביל חוב של עבירה וכדאיתא בספרי פ' ברכה ובילקוט תהלים ס"ב. ועוד דלמה נקט דור אנוש. ונראה לפרש עפ"ד הרמב"ם בריש ה' עכו"ם דטעות דור אנוש הוה שאמרו דכוכבים וגלגלים הם מנהיגי העולם וראוין הם לשבחם ולפארם ע"ש. והן כת המוזכר ביחזקאל האומרים עזב ה' את הארץ פי' שמסר הארץ למנהיגים והוא אינו משגיח בה ואם כן ראוי לעבוד אותם. והנה כתבו המחברים דשבת הוא רמז על השגחת ה' בארץ לומר שהוא יכול לפרנס גם בלי עשיית מלאכה

גאון יעקב

אמר ר"י א"ר כל המענג את השבת נותנים לו משאלות לבו שנאמר וקראת לשבת עונג כו' איני יודע מהו כשהוא אומר וקראת לשבת עונג זה עונג שבת. הבנת הדברים כי המרבה לאכול ולשתות ולמלא בטנו. זה לא יקרא מענג את השבת. אבל מענג את עצמו. כי חפץ למלאות תאות לבו. ולזה אין ראוי לו ליתן כל משאלות לבו. כי אל יצר

וגו' מחללו [א]אל תקרי מחללו אלא מחול לו. א"ר יהודה אמר רב [ב]אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון שנאמר (שמות טז) ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו וכתיב בתריה ויבא עמלק. א"ר יוחנן משום רשב"י בן יוחאי [ג]אלמלי משמרים ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלים שנא' (ישעיה נו) כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי וגו':

פה שם א"ר יוסי יהא חלקי מאוכלי ג' סעודות בשבת א"ר יוסי יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום איני והאמר מר הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף כי קאמרינן בפסוקי דזמרא. וא"ר יוסי יהא חלקי מהמתפללין עם דמדומי חמה [א"ר חייא

דור אנוש התחילו לעבוד עכומ"ז דכתיב אז הוחל וגו': בתריה. בתר ההיא פרשתא: הרי זה מחרף ומגדף. שנביאים הראשונים תקנו לומר לפרקים לשבח ולהודאה כדאי' בערבי פסחים (דף קטו.) וזה הקוראה תמיד בלא עתה אינו אלא כמזמר שיר ומתלוצץ: בפסוקי דזמרא. שני מזמורין של הלולים הללו את ה' מן השמים הללו אל בקדשו: דמדומי חמה. כשהיא אדומה שחרית אחר הנץ מיד היא אדומה

אז הוחל לקרוא וגו'. ואמר מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול לו. דרשו כך דהוה ליה למכתב מחלליה בלשון נקבה גם שמלינו שבת לשון זכר מ"מ האי לישנא כתיב ביה מחלליה מות יומת בלשון נקבה ועי"ל דמלת מחללו כולה יתורא הוא דלא הל"ל אלא שומר שבת ושומר ידו וגו' כמו ושמרו בני ישראל וגו' ולא כתיב ביה מחללו וק"ל: וכתיב בתריה ויבא עמלק כו'. ויש לדקדק בזה דהא לא סמך כלל פ' המן לפ' עמלק דפ' מסה ומריבה מפסקת בין שניהם שהיא א' מי' נסיונות ועפי הוה ניחא לן למימר דמשום נסיון דמסה ומריבה בא עמלק דסמיך ליה ועוד דכל זה נעשה ברפידים משא"כ מעשה שבת שנעשה כבר במדבר סין וי"ל אי משום נסיון דמריבה בא עמלק א"כ בנסיון דמרה שהתלוננו ג"כ שם על המים למה לא בא עמלק אלא ע"כ דנסיון דמי מריבה ומסה לא היה כדאי שיבא עליהם עמלק אלא דחילול שבת דפרשת המן היה מביא עליהם עמלק ונסיון דמסה ומריבה לא היה הפסק כיון דנעשה ברפידים כמו מעשה עמלק ועל דרך זה יתיישב שאמרו פ"ב דבכורות רפידים שרפו ידיהם מד"ת ולכך ויבא עמלק משום דכבר על ידי נסיון דמסה ומריבה מוסב שם רפידים מסה ומריבה כמפורש בקרא א"כ אח"כ דכתיב ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים לא ה"ל לקרות בשם רפידים אלא בשם מסה ומריבה שכן הוסב שמו לעיל מיניה וע"כ דרשו מניה רפידים ע"ש שרפו ידיהם מדברי תורה והיינו שחללו שבת ששקולה כנגד כל התורה ואי לאו חילול שבת לא היה שולט בהם אומה ולשון. ומ"ש שבת ראשונה אף על גב דכבר נלטוו במרה נקרא זה שבת א' כמבואר בתוספות פרק רבי עקיבא: שתי שבתות כו'. טעם שתי שבתות מבואר פרק בנות כותים גבי מ"ש שם חסידים הראשונים לא היו משמשין אלא בד' כו' משום חילול שבת ע"ש: יהא חלקי מאוכלי כו'. כל הני יהא חלקי דנקט במילתיה משום דהני מילי לא חשיבי בעיני עלמא לדקדק בהן אמר הוא שיהא חלקי עמהן וכדי לזרז בהן את הבריות אמר כן וק"ל: הרי זה מחרף כו'. משום דהלל נתקן בימים מיוחדים על הנס לפרסם כי הקב"ה הוא בעל היכולת לשנות טבע הבריאה שעינה בימים אלו ונמצא מי שאומרו בכל יום לא יתפרסם אומרו על הנס נס בימים הראויים לפרסם נסי הש"י וזה כמחרף ומגדף שאין בידו חלילה לשנות טבע הבריאה ומשני בפסוקי דזמרא כפרש"י ב' מזמורים של הלולים כו'

הרי"ף

אנה מאתנם לשמור מצותי והשומר שבת תיקן מה שקלקל בעבודת כוכבים וזהו שומר שבת מחללו שקול כשומר ידו מלעשות כל רע שהשבת שקול ככל המצות: [ד]לא שלטה בהם אומה ולשון. וקשה דהא פרשת ויבא עמלק היה לאחר שנסעו ממדבר סין ויקציפו על מי מריבה ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבינו ויבא עמלק. ורש"י ז"ל כתב בתריה בתר ההיא פרשתא ועדיין לא יצאנו מידי הקושיא המכרח ונראה שאינו שמרו שבת ראשונה לא היו דחוקים למים כי היה הקב"ה מזמינם אל מקום נחלי מים ועל שחטאו הרפו ידיהם ממצות ה' אשר ליום לשמור השבת לכך לא היה מים לעדה ומתוך כך חטאו ויקציפו על מי מריבה ויבא עמלק: משמרים ישראל שתי שבתות נגאלים וכו'. נראה דכיון שלא שמרו שבת ראשונה ובחטאם שלטה בהם אומה ולשון לכך בשמירת שבת אחד מתקנים מה שקלקלו ונמצא שאין בידם לא חטא ולא זכות וכדי שיהיו ראויים לגאולה צריכין שמירת שבת אחד ויהיו ראויים להגאל אע"פ שיש בידם כמה עוונות וחטאים אחרים ומ"מ קשה דהאי קרא דוהביאותים אל הר קדשי אינו אחר פסוק אשר ישמרו את שבתותי כי שם פי' שכרם ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות. ואחר כך אמר ובני הנכר הנלוים אל ה' לשרתו וגו' והביאותים אל הר קדשי וגו' ושם לא הזכיר שבתותי אלא כל שומר שבת מחללו ואם כן אומר אנא דבשמירת שבת אחד סמיך והביאותים אל הר קדשי ורש"י ז"ל פירש בתריה בתר ההוא פרשתא ועדיין אינו מתיישב כמו שאמרנו. ונראה שדקדקו בכתובים הללו שאמר בסריסים ישמרו שבתותי ובבן הנכר אמר שומר שבת ולא שבתותי אלא הכתוב מדבר בישראל שהיו עובדי עבודת כוכבים ואח"כ נסתרסו מעבודת כוכבים כמ"ש חז"ל על פסוק ומנכיך יקחו והיו סריסים בשלמא למ"ד שנסתרסה עבודת כוכבים בימיהם היינו דכתיב לסריסים אשר ישמרו את שבתותי אלא למ"ד סריסים ממש מי משתעי קרא בגנותן של צדיקים הא והא הוא בהו הרי כאן שדרשו לסריסים אשר ישמרו שבתותי שמדבר על שנסתרסה עבודת כוכבים בימיהם וא"כ לכך צריכין לשמור ב' שבתות אחד כנגד העבודת כוכבים ששקולה ככל המצות יצא שבת ויכפר ששקול ככל המצות ושבת אחרת צריכין לשמור כדי שיהיו ראויים לגאולה אבל בן הנכר שנתגייר ונלוה אל ה' הוא כקטן שנולד שאין מזכירין לו עבודת כוכבים שעבד בגיותו לכך בשבת אחד ששומר ראוי לגאולה ששבת א' שלו הוא שקול כב' שבתות של ישראל שעבדו עבודת כוכבים וכתיב בתריה בההיא פרשתא המדברת בישראל שנסתרסה עבודת כוכבים בימיהם ובנכרי הנלוה אל ה' והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי דהיינו שהם נגאלים:

עיון יעקב

לעבוד לכוכבים ומזלות להשתחות להם כי מגדולת עבד מודע גדולת אדון כמו שהמלך מכבד העומדים לפניו וזה כבודו של מלך עכ"ל אך לפי דעת האומרים מה גבר מגוברין כדאיתא בפ' ד' מיתות בשאלה דטורנוסרופס אין להם תירוץ זה אך סתירת דבר זה מהא דאמרינן מי יימר דהאידנא שבת א"ל דמרי לבי יע"ש. וא"כ בזה מתורץ דאם אינו משמר שבת קשה למה אנ"ל תי יימר דהאידנא שבת א"כ קשה ג"כ מה גבר בגוברין ואין לו תירוץ כדור אנוש על עכו"ם משא"כ כשמשמר שבת וק"ל: אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה. משום דאז היו ישראל והקב"ה מעידין על השבת שהוא יום מנוחה ושבת והקב"ה היו מעידין על ישראל ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ולכך לא היה יכול אומה ולשון לשלוט בהם אבל עכשיו שחטאו שוב אין יכול להעיד עליהם להחזיר לכשרותם עד שתי פעמים שחזרו לכשרותם בחזקתם כי תרי זימנא הוי חזקה לרבי ס"פ הבא על יבמתו לה"ק אלמלי שמרו שתי שבתות אז שבת והקב"ה מעיד עליהם שהם עם אחד ונגאלין ואז הם מעידין ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד והוא משותף בשמיני וק"ל:

יהא חלקי עם אוכלי ג' סעודות בשבת. עי' במהרש"א וכ"ל לפי שר' יוסי היה חסיד ועניו ולא היה רוצה להחזיק עצמו לצדיק לכך אמר הלואי שיהיה לי חלק כאותן שעושין

א"ר יוסי יהא חלקי מאוכלי ג' סעודות וכו'. נראה דכל הני דאמר רבי יוסי יהא חלקי אתא לאפוקי ממאי דהוה ס"ד בכולם בכגון בהא דבלא סעודות ס"ד דצריך לעשות ד' סעודות כר' חדקא דאמר תלתא לבר מדאורתא וכפי זה העושה שלש סעודות בלבד כי יצא ידי חובתו וכן הדין בדאורתא לא יפה עשה לז"א יהא חלקי עם אוכלים שלש סעודות בכדי דאורתא וכפי זה העושה שלש סעודות בלבד כי יצא ידי חובתו וכן אע"פ שאמר מר הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף וס"ד למילף נמי הכי בפסוקי דזמרה לז"א יהא חלקי מגומרי הלל שהם בפסוקי דזמרה בכל יום. והיה ס"ד שלא נכון להתפלל עם דמדומי חמה אלא עד שיהיה יום גמור והשמש יצא על הארץ וכן תפלת בין הערבים קודם לשקיעת החמה הרבה לז"א יהא חלקי מהמתפללין עם דמדומי

עין יוסף

אחד עובד כוכבים ומזלות בטעותיו ומשמר שבת מוחלין לו ע"כ: וכתיב בתריה ויבא עמלק. כתב מהרי"א שאם עמלק לא היה נלחם לא היה שום עם ולשון נלחם בהם לפי שהיו יראים מן הנסים שעשה להם במצרים ובים אבל לאחר שבא עמלק אע"פ שסב עמלו בראשו עכ"ז נתן להם יד לבא להלחם עם ישראל (בית יוסף) ודבריו אלו איתא במדרש יותר מפורש ע"פ משל ע"ש: אלמלי משמרים ישראל ב' שבתות כו'. במדרש ש"ר פ' כ"ה איתא א"ר לוי אם משמרים ישראל את השבת כראוי אפילו יום אחד בן דוד בא ואפשר שרשב"י דכאן ס"ל לפי שלא שמרו ישראל שבת ראשון כדאי' לעיל צריכין עכשיו ב' שבתות חד לכפר על חילול שבת ראשונה וחד לזכות לגאולה ועיין ברי"ף:

פה יהא חלקי מאוכלי כו'. אפשר לומר שביקש שהקב"ה יזכה לו לקיים תמיד כל אלו דברים כדי שיהיה נמנה בחבורת צדיקים: יהי חלקי ממתים

ענף יוסף

עולם מחודש וסיבה ראשונה ברא העולם רק שחלק הנהגת עולם לכוכבי שמים וכסיליהם כמלך שמוסר הנהגת המדינה לעבדיו עושי רצונו. ואין משמירת שבת לסתירת דעתם. אבל באמת מי שמשמר שבת כהלכתו דהיינו ששומח בו בלי עצב ודאגה כלל ומתעדן בו בכל עדונים הכל לש"ש. וכבר אמרו חכמי תולדות כי משפט יום השבת לפי הנהגת כוכב מזל שבתאי להיות בו עצב ותוגה יגון וצער ומכאובות. ולכך נהגו עם קדוש לה' השמחים בגיל ושמחה של מצוה בש"ק בזה מורים כי אין הממשלה למזלות ואין כחם לענוש כעוברים על מצות וגזרת כוכבים ומשפטם וחוקים כלל וכלל ולה' הממשלה ולו הארץ לתת שכר טוב לשומרים מצותיו ולא יקרם רעה כלל וכלל. ולכן אמרו המשמר שבת כהלכותיו דייקא לא מיבעי שסאר עבודות כוכבים נמחלין ובטילים. אלא אפילו עובד כוכבים כאנוש דהודו בחדוש העולם מ"מ הואיל ושמרו כהלכתן נמחל לו כהנ"ל (יערות דבש):

א שוח"ט מזמור לב: ב עי' תוס' שבת פז ע"ב ד"ה כאשר: ג עי' תוס' נדה יג ע"ב ד"ה עד שיכלו:

חדושי גאונים

שערי תשובה ותלה עצמו בין שמים וארץ רגליו בשמים וראשו בארץ כו' ע"ש. (ועי' ד' אגלי טל א' ה' הסמכנו בזה דעת חכמי קדם. וייחסוהו לאיוב. לפי מה שהעידו עליו בעלי המדרש. ודעת מהרי"ע האודק מתמיד דרך יחסוהו ליעקב ע"ש דברים נעימים). ואחר הדברים האלה דברי הש"ס שלפניו מבוארים תכלית הביאור. והוא השואלים המשכילים. אמרו לרבה. מ"מ לא אזלת לבי אבידן. אשר הוא מקום וויכוח להתווכח עמהם. להשיב לחכמיהם על

אהבת איתן

בלי אמצעי וסיבה כלל כמו שניזונין בשבת בלא מלאכה וז"ש בב"ר ברכו ביציאה. וזהו ביאור הגמ' דכל המשמר שבת אפי' טועה בעכו"ס כדור אנוש שטעו בענין אמונת השגחת ה' בארץ מוחלין לו דע"י שמשמר שבת יבא לאמונת ההשגחה ויחזור מטעותו ועפ"ז א"ש ג"כ קושיית הט"ז בסי' רמ"ב דאי לא עשה תשובה

גאון יעקב

מחשבות לבו הוא לא לבקשת השלימות אבל רק תענוגי העולם. ואיך יתנו דבר שהוא להרע לו ולהשחיתו. אבל אם הוא רק מענג את השבת כפי ציווי הנביא אז תתענג על ה'. ר"ל שהמכוון מזה העונג לא יהיה רק על ה' מה שנוגע אליו ית' על הקדושה להיות מוכן להשתלם בשלימות התורה וכל עיקר מגמת לבו הוא רק להתענג רוחני אלוהי לאיש כזה נותני' לו משאלות לבו. אשר לבו חפץ להתענג בקדושת שמו

חייא בר אבא] אמר רבי יוחנן ״מצוה להתפלל עם דמדומי חמה אמר רבי זירא מאי קראה (תהלים עב) ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים. וא"ר יוסי יהא חלקי ממתים בחולי מעיים דאמר מר ״רובן של צדיקים מתים בחולי מעיים. ואמר רבי יוסי יהא חלקי ממתים בדרך מצוה. ואמר רבי יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בציפורי. ואמר ר' יוסי יהא חלקי מיושבי בית המדרש ולא ממעמידי בית המדרש. ואמר רבי יוסי יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה. ואמר רבי יוסי ״יהא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו. אמר רב פפא לדידי חשדן ולא הוה בי. [ואמר רבי יוסי ה' בעילות בעלתי ונטעתי חמשה ארזים בישראל ומאן אינון רבי ישמעאל ברבי יוסי ורבי אליעזר בר' יוסי ור' חלפתא ברבי יוסי ורבי אבטילס בר' יוסי ורבי מנחם בר' יוסי והאיכא ורדימס היינו ורדימס היינו מנחם ואמאי קרי ליה ורדימס ״שפניו דומין לורד למימרא דרבי יוסי מצות עונה לא קיים אלא אימא חמש בעילות בעלתי ״ושניתי אמר רבי יוסי מימי לא קראתי לאשתי אשתי ולשורי שורי אלא לאשתי ביתי ולשורי שדי]. ואמר רבי יוסי מימי לא נסתכלתי במילה שלי. איני והאמרו ליה לרבי מאי טעמא קרו לך רבינו הקדוש אמר להם מימי לא

רש"י

אדומה וערבית סמוך לשקיעתה: עם שמש. [עם] זריחתה: ולפני ירח. קודם אור הירח בעוד השמש לא שקעה: ממתים בחולי מעיים. שמתייסרין ביסורים ומתמרקין עונותיהם: ממכניסי שבת בטבריא. מפני שהיא עמוקה ומחשיכה מבעוד יום ושבורים שחשכה: וממוציאי שבת בצפורי. שיושבת בראש ההר ובעוד כשהחמה שוקעת נראית שם אור גדול ומאחרין לצאת: מיושבי בה"מ. חזנים מאספים תלמידים בכל יום לבוא לב"ה: ממעמידי. ממונים לעת האוכל לומר הגיע עת לעמוד ולאכול: ממחלקי. לעניים צדקה דאמרינן פרק קמא דבבא בתרא (דף ח:) צדקה נגבית בב' ומתחלקת בג' והמחלקים אותה עליהם לבדוק לפי הצריך לכל אחד ואחד ופעמים שקרובה דעתם לרחם על זה ולחלוק יותר מן הצורך שאומדים לו בהרוחה ואומדים את חבירו בצמצום: [בעלתי ושניתי. כדי שיהו זכרים דאמר מר הרוצה שיהו בניו זכרים יבעול וישנה (עירובין דף ק.): לא קריתי לאשתי אשתי. שאף שיחת חולין שלי יש ללמוד הימנה חכמה: אשתי ביתי. שהיא עיקר של בית: ולשורי שדי. שהוא עיקר של שדה דכתיב ורב תבואות בכח שור (משלי יד)]: לא נסתכלתי וכו'. מרוב צניעות: והאמרו ליה וכו'. וא"כ לרבי

תוספות

רובן של צדיקים מתים בחולי מעים. פי' בקונטרס למרק עונותיהם ור"י אומר כי יש במדרש (ב"ר פ' פ"ב) למרק אכילה מן המעיים להיות נקיים וטהורים כמלאכי השרת:

מהרש"א

דאינן בא״ם לפרסם נסיו אלא שהם דברי הלול ושבח דבעי בכל יום כדאמרינן לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל וק"ל: [מצוה להתפלל כו' מפורש בפ' ת"ה]: ממתים בדרך מצוה כו'. לא שייך בזה דשלוחי מצוה אינן נזוקין דהיינו ע"י עסק המצוה לא היו נזוקין והכא מיירי בדרך מצוה במת בעת שעסק במצוה ולא ע"י עסק מצוה: וממוציאי שבת בציפורי כו'. רבי יוסי עיקר דירתו בציפורי היה כדאמרינן פ' אחד ד"מ [א] אחר רבי יוסי לציפורי אלא לזרז את אחרים אמר כן שיהיו מאחרים לצאת מן השבת כמ"ש לעיל וק"ל: מיושבי ב"ה כו'. עיין פרש"י ועי"ל דרכן בב"ה דיש מהן היו יושבין שורות ויש מהן שהיו עומדין וע"כ אמר יהא חלקי מיושבי ב"ה שהן אין ממהרין לצאת מב"ה משא"כ העומדין שקשה להן העמידה והם ממהרין לצאת וע"כ נסמך זה המאמר לדלעיל דאיירי קצת בכה"ג ודו"ק: נטעתי ה' ארזים כו'. לפי שחשובים היו בישראל שנסמכו כולם ע"כ כינה אותם לארזים שכן מצינו בקרא החוח וגו' שהוא שפל שלח אל הארז שהוא החשוב וכן בהרבה מקומות בקרא והא דפריך והאיכא ורדימס ולא קאמר שלא נסמך ולא נקרא רבי ורדימס ולא ארז מקרי ולכך לא חשיב ליה בהדייהו דהני חמשה דנסמכו מקרי ארזים די"ל דמ"מ פריך דלא הוה קאמר ה' בעילות כו' כיון שהוליד גם השני ורדימס ומשני דאין זה שמו אלא דהיינו מנחם שנזכר כבר בשם רבי אלא דקרי ליה ורדימס כו' וק"ל: לא קריתי לאשתי כו'. עיין פרש"י והוא דחוק וכי היה ר"י מתפאר בכך שאף שיחת חולין שלו הן דברי חכמה ויש לפרש דקרא לאשתו ביתו ע"ש שהיא עיקר הבית וכדי שתהא זריזה בכל צורך מלאכה בבית וכדאמרינן [ב] אעשה לו עזר וכי חיטין וכוסס כו' וכה"ג קרא לשורו שדה שהיו עבדיו זריזין במלאכת השדה בשור דהיינו כדאמרינן[ג] שרוב שורים עומדין לרדיא ולא לכנסת ודו"ק: לא נסתכלתי במילה כו'. נקט מילה ולא ערוה ע"פ מ"ש פ' כירה [ד] דאסור להניח ידו כנגד פניו של מטה משום המילה אעפ"כ קאמר אני לא נסתכלתי בה ומשום

עיון יעקב

שעושין ועוסקין במצות קלות כאלו שאין אתה יודע מתן שכרה וכדי להגדיל מצות אלו בעיני הבריות כמ"ש מהרש"א ועיין בחידושי הרי"ף: מימי לא קריתי לאשתי אשתי רק לאשתי ביתי. כיון שהיא מצילתו מן חטא הזנות וזנות בביתא כי קריא לשומשמי לכך קרי לה ביתי שעליה הבית עומד ולשורו שדי כי רב תבואות בכח השור: מימי לא נסתכלתי במילה. לא להתפאר אמר כן רק להזהיר לאחרים שיעשו כן לעצום עיניהם שלא להסתכל

הרי"ף

חמה שהוא סמוך להנץ החמה וסמוך לשקיעתה. וכן יהא חלקי ממתים בחולי מעיים דס"ד דכיון שהוא חולי מעיים אין גופו נקי להיות לובש תפילין וגם אין תפלתו זכה ואינו מתפלל שהוא מטונף ומזוהם והחולה צריך להתודות וכיון שיש לו חולי מעיים אינו נטהר להתודות ולהתפלל לזה אמר אע"פ כן יהא חלקי מהמתים בחולי מעים שרובם של צדיקים מתים בחולי מעים שממרקין עונותיהם וממרקין אכילה מהמעים להיותם נקיים וטהורים כמלאכי השרת: וא"ר י' יהא חלקי ממתים בדרך מצוה דס"ד כיון ששלוחי מצוה אינם ניזוקים וזה מת הנה הוא מורה שברותו רמיה ומהרהר בעבירה חמורה הוה כמ"ש במסכת קידושין דלמא מהרהר בעבודת כוכבים הוא לז"א יהא חלקי ממתים בדרך מצוה שצדקתם לפניהם יהלך: **ואמר** רבי יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא. דס"ד כיון דמה שאתה משבית בהכנסה אתה פוגם ביציאה של שבת וכן בצפורי מה שאתה משבית ביציאה אתה פוגם בהכנסה של שבת לז"א יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי שמאחרים לצאת כי כולם רצוים לפני הקב"ה: **א"ר** יוסי יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה. דס"ד דהגבאים יש להם קצת עונש אם דוחקים לגבור כדכתיב ופקדתי על כל לוחציו במשפט ואהז"ל אלו גבאי צדקה וגם ס"ד דמחלקי צדקה יפה כחם שמאכילים את העניים לז"א יהא חלקי מגבאי צדקה שמזכים את הרבים אבל מחלקי הצדקה שקרובה דעתם לרחם על זה ולחלק יותר מהצריך ולצמצם לחבירו יש עונש בידם שהוא קרוב לדיני נפשות: **א"ר** יוסי יהא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו. דס"ד שכיון שהביא עצמו לידי חשד והיה נדמה להעניש הבריות יש בידו חטא שיוצא תקלה להעניש הרבים מתחת ידו מ"מ יהא חלקי עמו כיון שאין בו החשד: **א"ר** יוסי מימי לא נסתכלתי במילה שלי. לפי שמצינו [ה] שדוד כשראה עצמו בבית המרחץ אמר אוי לי שאני ערום מהמצוה עד שנסתכל במילה שבבשרו ואמר

ענף יוסף

פה יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא. ברבינו יונה פ"ה דברכות דף מ"ג כתב די"ם מפרשים שבטבריא היו מגמרין הכלים בע"ש מפני כבוד השבת שריחו ריח טוב ובציפורי היו מגמרין במ"ש והיו עושין כן לכבוד שבת שהיו מראין הצער שיש להם מהנפש יתירה שהיה להם בשבת ועתה בפרידת השבת צריכין למגמר להריח ריח טוב ע"ש. וכעין זה כתב באגודה. והר"י מיגא"ש בתשובה סימן מ"ה כתב יהי חלקי כו' היינו עם אותם שבתחלת שבת היה בטבריא. ובאפוקי יומא הם בציפורי כי טבריא וציפורי תוך תחום אחד הוה ומקדמי ומאחרי שבת(גליון הש"ס מאת הגאון ר"ע): [א"ה אמנם הגאון מלבוב בגליון ירושלים על ירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ב הוכיח מהירושלמי שם וממדרש איכה רבתי על פסוק בלע ה' כי בין טבריא לציפורי היה י"ח מילין]: יהי חלקי מיושבי בהמ"ד כו'. רמז למ"ש במדרש פ' קדושים שעתיד הקב"ה לעשות צל ותופס לבעלי מצות אצל בעלי תורה שנאמר בצל החכמה בצל הכסף. ונאמר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם

עץ יוסף

ממתים בדרך מצוה. ואולי ר"ל שיקיים מצות קדושת הש"ת במיתתו. כמו שמצינו להרב"י בספר מגיד משרים היה משתוקק לשימות ע"י קידוש השם לקיום מצות ונקדשתי בתוך בני ישראל. והנה ראיתי מי שכתב כי משה ע"ה קיום מצות עשה. במאמר ומות בהר שלא נאמר ותמות והיינו שמת בדרך מצוה (אייה"ם): ממכניסי שבת בטבריא. וכתב בספר קהלת יעקב שחיבר הגאון מו"ה יעקב מקארלין ע"ז דקאמר הגמרא שבת דף כג ע"ב א"ל ההוא סבא תיכנא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר דלשון ובלבד קאי על התוספת שבת וה"ק אע"פ שצריך להוסיף ובלבד שלא יקדים כו' שבל יוסיף יותר מדאי ובלבד שלא יקדים היינו בע"ש ושלא יאחר היינו במוצאי שבת אף שמצוה להוסיף מחול על הקודש אין לאחר הרבה דלא מחזי כתוספת לשבת אם מאחר הרבה כמו בע"ש אם מקדים הרבה. וכן כתב הרמב"ם שהשיעור מעט להוסיף בין בכניסתו בין ביציאתו וכן משמע מהא דאמר רבי יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוצאי שבת בצפורי משמע שלא היו מאחרים הרבה עכ"ל: אמר ר"פ לדידי חשדן ולא היה בי. נראה דהמפרש מכוון על האי עובדא דב"ב דרב פפא הוה סליק לדרגא כו' דאמר

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה וממוציאי. פ' אד"מ (סנהדרין לב ע"ב): [ב] שם ד"ה לא קריתי. וכדאמרי' (יבמות סג ע"א): [ג] שם בא"ד וכדאמרינן (ב"ק מו ע"ב ב"ב ל"ב ע"ב): [ד] שם ד"ה לא נסתכלתי. פ' כירה (מא ע"א): [ה] הרי"ף ד"ה אר"י מימי. לפי שמצינו (מנחות מג ע"ב):

יד יוסף

א ברכות כט ע"ב
ב כתובות קג ע"ב:
ג מו"ק יח ע"ב:
ד סוטה לו ע"ב:
ה גיטין נב ע"ב:

חדושי גאונים

שאלותיהם. ולקבל האמת ממי שאמרו. השיב להם. דיקלא פלניא איכא באורחא וקשי לי. כלומר יש ויש דרך הנהת תקירותיהם מונח קיים. כי האדם הוא עץ השדה ודומה לאילן ודקל. וקשה עלי לקבל זאת ההנחה ושאלוהו עוד נעקריה כלומר א"כ נתנה ראש ונשית לב בהשתדלות שחקירם. לבטל זה המשל של האילן והדקל. ולעקור אותו מרעיונינו ונאי' בהחלט. שאין האדם דומה לאילן ודקל. ע"ז השיב להם רבא ע"ה דוכתי' קשי לי' כלומר המשל בעצמותו הוא אמתי ומתוקן ומקובל. אבל מקומו אשר ייחדו לו התכמים הפלסופים. איננו

אהבת איתן

שבת מאי מהני ואי עשה תשובה שבת דוקא למה לי. ולפמ"ש א"ש דהיינו דמהני שבת דודאי יעשה תשובה:

גאון יעקב

יתי'. ואהו עונג זה אינו יודע מה הוא ר"ל על איזה הזהיר הנביא אם על תענוג עצמו או תענוג שבת כשהוא אומר וקראת לשבת עונג. הוי אומר זהו עונג שבת דווקא. (ר"י קונקי ורע"פ):

נסתכלתי במילה שלי. ברבי מילתא אחריתי הוה ביה שלא הכנים ידו תחת אבנטו. ואמר רבי יוסי מימי לא ראו קורות ביתי אימרי חלוקי[א]. ואמר רבי יוסי מימי לא עברתי על (דעת) [דברי] חברי יודע אני בעצמי שאיני כהן אם אומרים לי חבירי עלה לדוכן אני עולה. [א]ואמר ר' יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי:

פו שם אמר רב נחמן תיתי לי דקיימית שלש סעודות בשבת. וא"ר יהודה תיתי לי דקיימית עיון תפלה. אמר רב הונא בריה דרב יהושע תיתי לי [ב]דלא סגינא[ג] ד' אמות בגילוי הראש. אמר רב ששת תיתי לי דקיימית מצות תפילין. ואמר רב נחמן תיתי לי דקיימית מצות ציצית. אמר ליה רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה אבוך במאי זהיר טפי אמר ליה בציצית יומא חד הוה קא סליק בדרגא איפסיק ליה חוטא ולא נחית ואתא כמה דלא רמייה. ואמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה

רש"י

יוסי נמי ה"ל למקרייה רבינו הקדוש: תחת אבנטו. מן האבנט ולמטה: לא ראו קורות וכו'. כשפושט חלוקו (לא היה הופכו מרוב צניעות. כשפושטו) [פושטו] כמו שהיה לובשו דרך ראשו ומכסה את עצמו תחלה מפני הצניעות בסדינו [מתחת] ויושב במטתו: לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי. שאם בא מי שאמרתי עליו דבר ושאל אם אמרתי [כן] עליו לא חזרתי בי לומר איני כדברי לפי שמתחלה אמת אמרתי וקסבר כל מילתא דמתאמרה באפיה מרה לית בה משום לישנא בישא וכן מפרש במס' ערכין (טו:): דקיימית מצות תפילין. שלא הלך ד' אמות בלא תפילין וכן לענין ציצית: עד דרמייה. שתקנה וזה לשון תליית ציצית כדאמרינן בעלמא לא רמי חוטין: דשלים מסכתיה. שגורסה: עבידנא יומא טבא לרבנן. לתלמידים ראש ישיבה היה: תיתי לי. כו'

תוספות

אלו היו אומרים חברי עלה לדוכן. לא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה לדוכן אם לא משום ברכה לבטלה שלכהנים אמרה תורה לברך את ישראל: עיון תפלה. פי' בכוונת הלב וכן ההיא דאלו דברים שאוכל מפירותיהן בעוה"ז דחשיב עיון תפלה אבל הא דאמרי' בברכות[ג] המעיין בתפלתו סוף בא לידי כאב לב ההיא עיון דמצפה מתי יעשה הקדוש ברוך הוא בקשתו שסבור שתפלתו מקובלת כדמייתי עלה תוחלת ממושכה מחלה לב וכן ההוא [דאמר ר"י שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם קיר נטוי ועיון תפלה וכו' והא] דאמרינן בפ' גט פשוט[ד] ג' דברים אין אדם ניצול מהן בכל יום לה"ר והרהור עבירה ועיון תפלה אין לפרש שמצפה מתי תעשה בקשתו שהרבה בני אדם ניצולין מזה אלא הוי כי ההוא דשמעתין כלומר שאינו מתכוין בתפלה שאי אפשר ליזהר כדאמר בירושלמי[ה] מחזיקנא טיבו לרישי דכי מטי למודים מנפשיה כרע]:

מהרש"א

צניעות בעלמא וקאמר דמילתא אחריתא הוי ברבי שלא הכנים ידו למטה כו' דהיינו משום הרהור עבירה ולכך נקרא קדוש דכ"מ שתמצא גדר ערוה נאמר בו קדושה: [עלה לדוכן כו'. מה שיש לדקדק בזה עי' בח"ה: לא אמרתי דבר כו' מפורש בפ' אין נערכין ע"ש]: תיתי לי דקיימית ג' כו'. פרש"י תיתי לי ישולם שכרי עכ"ל וק"ק וכי היו מבקשים שכר על קיום המצות והרי אמרו אל תהיו כעבדים כו' ונראה לפרש ע"פ מ"ש [א] בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו והבא לטהר מסייעין אותו דהיינו דמסייעין אותו מן השמים לקיים וז"ש תיתי לי כו' דמתוך שאני מקיים ג' סעודות תיתי לי סייעתא משמיא שאזכה שאוכל לקיימן וכמ"ש עשירים במה הם זוכין שמכבדין את השבת וכן רב יהודה קאמר אחרי שאני מעיין בתפלתי תיתי לי סייעתא משמיא שאוכל לעיין בתפלתי ובכוונת הלב כדברי התוס' וכן תפרש כל הני תיתי לי אחרי שאני בא לטהר ומהדר להחזיק בזו המצות תיתי לי סייעתא משמיא לקיים רצוני וק"ל: [דלא סגינא ד"א בגלוי הראש. מפורש פ"ק דקדושין]: דקיימית מצות תפילין כו'. עיין פרש"י דאל"כ מאי רבותא דקיים מצות תפילין וציצית שהם מצות מפורשים בתורה וטעם שיעור ד' אמות בתפילין וציצית מטעם שלא ילך ד' אמות בגילוי ראש כמפורש שם: צורבא מרבנן כו'. התחיל בצורבא מרבנן ומסיים ברבנן עבידנא יו"ט לרבנן ר"ל דכי חזינא לתלמידים שהם

[א] מהרש"א ד"ה תיתי לי ע"פ מ"ש (מכות י ע"ב): [ג]הרי"ף ד"ה לא אמרתי. (עי' ערכין טו ע"ב פירש רש"י ככל הדברים הללו):

יד יוסף

א ערכין טו ע"ב וע"ש ברש"י. ב קדושין לא: ג דף לב ע"ב וכ"ה ע"א: ד דף קסד ע"א: ה ברכות פ"ב ה"ד:

חדושי גאונים

מתקבל אצלי. והיינו כי לדעתם ברש עקר אילן ושרשוהי בארעא שבוקו. ויפריח מעלה מעלה. לא כן דעתי. אבל הוא להיפך. ובאמת צדיק כתמר יפרח. ודומה לאילן. אמנם שתול הוא בבית ד' ובחצרות אלהינו יפריח. כלומר שרשו וגזעו הוא באמונות אלהיות. ובחצרות אלהינו. והוא בעוה"ז הדומה לפרוזדור. שם יפריח ויעשה פרי: (אי"ס)

אהבת איתן

א"ר ששת תיתי לי דקיימת מצות תפילין פירש"י שלא הלך ד' אמות בלי תפילין וכתב עליו המהרש"א דפי' כן דאם לא כן מאי רבותא דקיים מצות תפילין שהיא מפורשת בתורה. ונרא' די"ל דהיינו רבותא דרב ששת ע"פ מאי דאיתא במכילתא ס"פ בא בפסוק ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך מכאן אמרו המניח תפילין כאלו קורא בתורה וכל הקורא בתורה פטור מן התפילין והביאו התוס' בקצרה בר"ה (יז) והרשב"א בחידושיו פ"ק דסוכה (דף י) ושם כתב הטעם דפטור משום דאי אפשר שלא יסיח דעתו מן התפילין בשעה שעוסק בתורה ובפ"ק דברכות (דף ח) כתבו התוס' דרב ששת היתה תורתו אומנתו. ולפ"ז הא מן הדין פטור מן התפילין. והיינו רבותא דרב ששת דאע"פ שעסק תמיד בתורה קיים מצות תפילין היינו לומר שלא הסיח דעתו מהן.

הרי"ף

בם אנכי על אמרתך א"ר יוסי מימי לא נסתכלתי במילה אפילו בהיותי במרחץ: לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי. מלבד מה שפירש"י יש מפרשים [ג] שלא היה אומר מעולם על שום אדם דברים שאינם מהוגנים או לשון הרע שהאומרם חוזר לראות לאחוריו אם יש אדם שומע אותו להגיד לאותו אדם ומעולם לא היה אומר מאחורי האדם דבר אלא מה שהיה יכול לומר בפניו ואין מכלים: אם יאמרו לי עלה לדוכן. פירש ר"י על ברכה לבטלה שלכהנים אמר לברך את ישראל וקשה דיאמר גם כן אלו היה אומרים לי לעבוד עבודה ואפשר שיאמרו לי עלה לדוכן שהכהן המברך אסור לשתות רביעית יין כשעולה לדוכן: אר"נ תיתי לי. אף שעברתי על רבי אדקא מ"מ ג' סעודות קיימתי וכן עיון תפלה אע"פ שאין אדם ניצול מג' דברים בכל יום לה"ר הרהור עבירה ועיון תפלה מ"מ מאחד מהן שהיא עיון תפלה ניצלתי:

עיון יעקב

להסתכל בערוה שלו וכ"ש באחרים: יודע אני בעצמי שאין אני כהן. שמעתי לפרש דה"ק אם אמרו לי חבירי עלה לדוכן אני עולה ושלא תאמר היאך בירך ברכה לבטלה לזה קאמר ר"י מימי לא אמרתי דבר רק שעליתי שלא לעבור על דברי חבירי אבל מימי לא אמרתי שום דבר מברכת כהנים רק חזרתי לאחורי ע"כ ובזה מיושבים דברי תוספות ונראה דר"י אמר כן כדי שחביריו ג"כ לא יעברו על דבריו ליקח מאתו חכמה ומוסר:

אמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתא. ראיתי במהרש"ל בב"ק שפירש

עין יוסף

ליה רב חייא בר רב מדפתי לרב פפא שמא עני בא לידך ולא פרנסתו כו' ודו"ק (רס"ג) עוד יש לומר שהיא בקדושין דף עב ע"א אמר רב פפא והאידנא איערבו ביה כותאי ולא היא איתתא הוא דבעא מינייהו ולא יהבו ליה ופרש"י כותים לא נתערבו בהם אבל הקול יצא ע"י שאל כותי אחד אשה מהם והם לא נתנו לו ויש אומרים רב פפא בעא מינייהו איתתא ולא יהבו ליה לכך היה מוציא עליהם שמן פסול וקשה בעיני לומר כן עכ"ל ועל ענין זה אפשר שאמר לדידי חסדן כו' (הגאון מוה' שאול מווילנא):

פן תיתי לי. לקמן פרש"י ז"ל תיתי לי ישולם שכרי ובבכורות דף ל' ע"א ז"ל רש"י תיתי לי שכר טוב ועיין תוס' בכורות דף ב' ע"ב ד"ה שמא ובמהרש"א מיאן בפרש"י דאטו היו מבקשים שכר על קיום המצות והרי אמרו אל תהיו כעבדים כו' ולי נראה ליישב פרש"י כי אין רצונם של כל אלו שאמרו תיתי לי הוא לשון בקשה לומר אני מבקש ושואל ישולם שכרי אבל הוא עתיד שמודיע ור"ל כאשר אקבל מאתו יתברך איזה שכר תדעו שהוא בעבור קיום שלש סעודות ולהניח האלהיים מצות אחרות (אי"ס): דלא מסגינא ד"א בגלוי הראש. עי' בביאורי הגר"א א"ח סי' ח' ס"ק ו' דמסיק כללא דמילתא אין איסור

ענף יוסף

אדם יחזיק בה. ונאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. וע"ז אמר רבי יוסי כי אף שהמחזיקים את בעלי התורה (ומתומכים מעמידי בהמ"ד) יהיה להם גם וחופה כמו בעלי תורה. והם יושבי בהמ"ד. עכ"ז יהא חלקי מהיושבים. ולא מהמחזיקים ומעמידים. אשר אין תורתן אומנתם. כי גם בקבול שכרן יתר שאת ליושבי בהמ"ד (אי"ס):

פן דלא מסגינא ד' אמות בגילוי הראש. וכתב הב"ח הביאו המג"א דה"ה פחות מד"א וראייתו ממ"ש הרמב"ם וש"פ הקדמונים בסתם לא יגלו ראשם אפילו פחות מד"א עכ"ד. וא"כ מדבריהם יש ללמוד נמי דלאו דוקא סילוק אלא אפילו בקימה וישיבה צריך ליזהר דהא סתמא כתבו. וכ"כ בתשובת רש"ל סי' ע"ב דהמנהג להקפיד אפילו בישיבה. וכן משמע להדיא דעת סט"ז סימן ח סק"ג וסי' ע"ד סק"ב. ומ"ש בגמ' ד"א לאו דוקא כן כתב הב"ח. ועי' בתבואת שור שהאריך בזה. ומסיים ובספר באר היטב נתן טעות לפני המעיינים שכתב שם בשם רש"ל דאיסור גילוי הראש הוא חוקה תחת אויר הרקיע עכ"ד ואין כן דעת שום פוסק קדמון או בתרא. אע"ג דרש"ל כתבו בשם י"א מ"מ במסקנתו משמע להדיא דלא ס"ל הכי כו'. ופשוט דלצורך כגון להקר וכדומה שנראה מתוך מעשיו שרי. ואפשר דהיינו דקמשתבח רב הונא דאפילו לצורך כה"ג היה עכ"פ נזהר שלא ילך ד"א אבל במרחץ נראה דאפילו מדת חסידות אין בו כו': דקיימית מצות תפילין. עי' רש"י ומהרש"א. עוד י"ל דקיימית מצות תפילין היינו שלא הסיח דעתו מהם אפילו רגע אחת. ודקיימית מצות ציצית היינו שהציץ בהם תמיד לזכור על ידם כל המצות. ועיין באלשי"ך פרשת ציצית שכתב וז"ל בקיצור כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל ולקדשו עד שיהיו כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו קדש לה' וזה ע"י מצותיו רמ"ח מצות עשה. ושס"ה מצות לא תעשה

כי יגיעת בנינם יקדשו את האדם. כי על כן היו במספר כל חלקיו. וכמו שאמר קהלת סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו'. לומר הנה סוף וכלל כל דברי הספר הזה אחר שהכל נשמע כל דרושי הספר. והוא כי הנפקותא האמיתית היא את האלהים ירא מלעבור מצות לא תעשה. ואת מצותיו שמור שהם מצות עשה שמור לעשות. כי זה כולל כל האדם. כי כללות האדם הוא רמ"ח אברים ושס"ה גידים וכשתקיים רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת תקיים ותקדש רמ"ח אבריך ושס"ה גידים שלך. והנה אין ספק כי לא של האדם זוכה לעשות כל תרי"ג מצות ולקדש פה כל תרי"ג אבריו וגידיו. על כן מה עשה הוא יתברך. נתן לנו מצוה אחת שבה בכל יום תמיד נזכיר כל מצותיו ויקבל לעשותי

המתורגמן. א) דען זוים פאן מיין העמד . ג) געגאנגען .

מסכתיה [דף קיט ע"א] עבידנא יומא טבא לרבנן. אמר רבא תיתי לי דכי אתי צורבא מרבנן לקמאי לדינא לא מזיגנא רישא אבי סדיא כמה דלא מהפיכנא בזכותיה. אמר מר בר רב אשי פסילנא ליה לצורבא מרבנן לדינא מ"ט [א]דחביב עלי כגופאי ואין אדם רואה חובה לעצמו. [ב]רבי חנינא מיעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא[א] אמר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא. (ומאמרים אחרים במצות כבוד שבת):

רבי ינאי לביש מאני מעלי שבתא ואמר בואי כלה בואי כלה. רבה בר רב הונא איקלע לבי רבה בר רב נחמן [ג]קריבו ליה תלת סאוי טחיי א"ל מי הוה ידעיתון דאתינא אמרו ליה מי עדיפת לן מינה [דכתיב וקראת לשבת עונג] רבי אבא זבן בתליסר אסתירי פשיטי בישרא מתליסר טבחי ומשלים להו אצינורא דדשא ואומר להם אשור הייא אשור הייא. רבי אבהו הוה יתיב אתכתבא[ב] דשינא ומושיף נורא רב ענן לביש גונדא דתנא [ד]דבי רבי ישמעאל בגדים שבישל בהם קדרה לרבו אל ימזוג בהם כוס לרבו. [ה]רב ספרא מחריך רישא רבא מלח שיבוטא רב הונא מדליק שרגי רב פפא גדיל פתילתא רב חסדא פרים סלקא רבה ורב יוסף מצלחי ציבי[ג] רבי זירא מצתת צתותי רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל מכתף ונפיק אמר אילו מקלעין לי ר' אמי ורבי

רש"י

ישולם שכרי: דכי אתא צורבא מרבנן כו'. שחיבת ת"ח עלי: דלא מזיגנא רישא אבי סדיא. איני מניח ראשי על הכר: כמה דלא מהפיכנא ליה בזכותיה. עד שאראה אם יש בדבריו לזכותו: מתעטף. בבגדים נאים: בואי כלה. הכי קרי ליה לשביתת שבת מתוך חביבות: טחיי. רקיקים טחים פניהם בשומן אליה או בשמן: מי עדיפת לן מינה. כלום אתה חשוב לנו מן השבת לכבוד שבת הכנוס ולא היינו יודעים שתבא: מתליסר טבחי. לטעום בשבת מן המובחר: איסתרי. סלעים איסתרי פשיטי סלעי מדינה והם אחד מח' בסלע צורי והיינו חצי דינר: ומשלים להו אצנורא דדשא. לפני בואם להביא לו הבשר היה מזמן להם מעותם על פתחו: ואומר להם אשור הייא. התאשרו והתחזקו מהר באומנותכם למהר ולחזור ולמכור ולהתעסק בצורכי שבת ולי נראה ומשלים להו אצנורא [דדשא] כשהיה מביא הראשונה היה נותנה לשמשים המכינים סעודתו על פתח ביתו ולא היה נכנס אלא ממהר לחזור ולהביא אחרת ואמר להם לשמשים אשור הייא התאשרו מהר להכין את זו בעוד שאלך להביא את זו: אתכתבא דשינא. פאסטאדו"ל של שן שחשוב היה ועשיר: ומושיף נורא. נופח משם נורא לכבוד שבת. ורבינו הלוי גרים אתכתקא דשגא תדהר: לביש גונדא. כלי שחור להודיע שהיום אינו כדאי להתנהג בחשיבות מלהתעסק בתבשילי שבת ולא יטנף בגדיו בבישול קדרות: דתנא דבי רבי ישמעאל וכו'. דבשול קדרה מטנף בגדים: מחריך רישא. אם היה שם ראש בהמה לחרוך מחרכו הוא בעצמו: פרים. לשון פרומים מחתך: מצתת לתותי. מלית האור בעצים דקים: מכתף ועייל מכתף ונפיק. בע"ש יוצא

מהרש"א

מקרי צורבא דרבנן או שפירושו חוזק מרבנן כפירוש הערוך והם ודאי יחידים דשלמי מסכתא ללמוד כולה בשלמות עבידנא יומא טבא לכל רבנן כאילו חזינא דכולם למדוה בשלמות עד סיומא וסמך לזו הסעודה איתא במדרש דעושין סעודה לסיומה של תורה וע"כ נקראת הסעודה זו בלשון סיום דבעי דשלים מסכתא וק"ל: אבי סדיא כו'. ר"ל שלא אתן שינה לעיני עד שאמצא לו זכות והיינו משום דלא חשיד הת"ח בעיניו ומר בר רב אשי הוסיף לומר משום דאוהב לו כגופו פסול הוא לו לדינא וק"ל: [נצא לקראת שבת כו'. מפורש פרק המניח ע"ש]: צנורא דדשא. הוא האור ונקב שלמטה שהדלת סובב בו והוא קלת מקום מוכנע למעות להניח שם כמ"ש בפ"ב דברכות[א] זיל שקלינהו מתחת לצורא דדשא וכן פ' מציאת האשה [ב] דהוה שדי להאוה עניא ד' זוזא בצנורא דדשא וה"נ הכא היה משלים להו ר"א בצנורא דדשא שם ימצא מעותיו מהר וק"ל: ר"ה מדליק שרגא כו'. דהוא מרא דשמעתין בפרק ב"מ[ג] דאמר הרגיל בנר כו' דמשמע דהאיש נמי חייב בנר וכמו שכתבו התוספות דהוו

[א] מהרש"א ד"ה צנורא. בפ"ב דברכות (יח ע"ב): [ב] שם בא"ד בפ' מציאת האשה (סז ע"ב): [ג] שם ד"ה ר"ה. ב"פ ב"מ (כג ע"ב):

יד יוסף

א כתובות קה ע"ב: ב ב"ק לב ע"ב: ג חולין קיא ע"א: ד שבת קיד ע"א יומא כג ע"ב: ה קדושין מא ע"א:

אהבת איתן

רנב"י מכתף ועייל מכתף ונפיק אמר אילו מקלעין לי רב אמי ורב אסי כו'. ויש להבין מה ענין כבוד שבת להכנסת אורחים שאינו מסוגו ועוד דאיך יליף מהכנסת אורחים לכיבוד שבת הא קי"ל דגדולה הכנסת אורחים מקבלת פני שכינה ולא מצינו שאמרו כן גבי כיבוד שבת. וכן קשה אהא דאיתא לעיל בסמוך גבי רבה בר ר"ה דאקלע לבי רבה בר ר"נ כו' דאמרי ליה מי עדיפת לן מינה. פרש"י כלום אתה חשוב לנו מן השבת כו'. והשתא הא גדולה הכנסת אורחי' כו'. אמנם יובן שפיר עפמ"ש בס' התקונים תקון ו' מאן דמקבל אושפיזון דאינון נשמתין יתירין בע"ש באנפין נהירין בחדוה בעינוגה בהאי עלמא כד נשמתי' ורוח נפשא נפיק מן גופא מהאי עלמא הכי מקבלין לון בעלמא דאתי זכאה איהו מאן דמקבל אורחין ברעות שלים כאילו מקבל אפי שכינתא ע"כ. הרי דכיבוד שבת הוא כהכנסת אורחים וכיבודן שהוא הנשמה יתירה וכ"ה בז"ח פ' בראשית:

עיון יעקב

שפירש דאתי לאשמועינן דאע"ג דאביי היה מכפין נפשיה והיה מקמץ מכל מקום בדבר זה היה וותרן: **אמר** רבא תיתי לי. פירש"י ישולם שכרי. הא דלא פירש רש"י כן על כל הנך הקודמים לזה רק דוקא בהא דאמר רבא תיתי לי דכי אתא צורבא מרבנן לקמאי לדינא וכו' וכ"ל דודאי בכל תיתי לי יש לומר כפשוטו ישולם לי השכר אבל בהא דמחבב צורבא מרבנן לא שייך השכר לעצמו רק דרחים רבנן ה"ל בנין רבנן וא"כ אינו מדוקדק לי להכי פירש"י ישולם שכרי אף שאינו לעצמו רק לבניו כי אם חכם בני ישמח לבי גם אני. ועי"ל דנשמר רש"י שלא תפרש תיתי שיבא לידי שאוכל לעשות כן עוד בפעמים אחרים. כי באמת ראוי לחשוך עצמו מן הדין לכך פירש"י ישולם שכרי. ומא"א מ"ו מסר"י נר"ו שמעתי שלא תאמר שהיה מצפה לתשלום גמול שאחרים יספכו ג"כ בזכותו בדין לכך פירש"י ישולם שכרי ועיין במהרש"א שפירש תיתי לי לסייע אותנו מן השמים לקיים מצות אלו בתמידות בלי ביטול מחמת עונש וכן לענין ג' סעודות ע"ד שכתבתי בחידושי לעיל בברכות דף ל"א הזהיר בעונג שבת לא יבא לידי תענית חלום בשבת ע"ש וכן איתך:

בואו ונצא לקראת שבת מלכתא. כדי שיהו הכל יודעין שהשבת מוכן לבא ויכינו הכל מה שהוא לצורך שבת כמו שמכינין הכל לכבוד מלכה שמוכנת לבא ומדמה שבת לנקבה כמו שהאשה היא עונג בעלה ומשמרתו מן החטא וממצות פ"ו מקבל שכר והא דאמר ר' ינאי בואי כלה בואי כלה כפל נגד שני מלאכים המלוין לאדם בשבת ונגד שמור וזכור: **רבי** אבהו יתיב ונשיף וכו'. כל הני אמוראי עשו כן בעצמם לכבוד שבת משום דמצוה בו יותר מבשלוחו וכן מבואר בש"ס ריש פרק שני דקידושין דף מא ע"א ולא הביא שם רק

ענף יוסף

וידוע כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ומעלה עלינו כאלו עשינו את כולם יום יום. וזהו שאומר למען תזכרו וגו' לומר שעל יד מה שתזכרו יום יום נחשב לפני כאילו כבר ועשיתם אותם. ועל ידי כן והייתם קדושים כל כללותיכם אברים וגידים. וענין המזכרת ידוע מאמר המפרשים כי ציצית עולה ת"ר. ושמונה חוטין וה' קשרים הרי תרי"ג. ועל מה שציצית כתוב חסר אומרו כי למ"ד שממלת לציצית משלמת המנין לשלש התיבות. וזהו שאמר והיה לכם לציצית לומר כאשר יהיה לכם לציצית שהוא שיתכוונו בעטיפתן כדי להציץ בו לזכור. אז כאשר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. משא"כ אם לא יהיה לכם להציץ בו לזכור רק תעשה הציצית מצות אנשים מלומדה שלא בכוונת הציץ בו לזכור כל התרי"ג מצות. אז ודאי כי כאשר וראיתם אותו לא תזכרו מצות ה' עכ"ל בקיצור. וזהו שהתפאר רב נחמן תיתי לי דקיימית מצות ציצית כהכ"ל: **אמר** רבא תיתי לי דכי אתי צורבא מרבנן לקמאי לדינא כו'. פרש"י תיתי לי תשולם שכרי דכי אתי צורבא מרבנן שחיבת ת"ת עלי. וקשה מדוע לא ציין רש"י על כמה תיתי לי הנזכר כאן מקודם. ועוד האיך אמר ישולם שכרי. והלא אחז"ל בש"ר פ' מ"ד אמר ר"פ אם עשית מצוה אל תבקש שכר כו'. ועוד מה שפרש"י שחיבת ת"ת עלי לכאורה מיותר. אך יתורץ ע"פ מה דאמר רבא בשבת דף כ"ג ע"ב דרחים רבנן הויין ליה בנין רבנן. וזהו שרמז רש"י ז"ל שחיבת ת"ת עלי. להורות כי יפה כוון לפרש ישולם שכרי. דהך תיתי לי דרבא לא בזולתו ומיושב הכל (בשם הגאון מו"ה שאול מווילנא): **רבי** חנינא מיעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא כו'. יש רבים שדמו כאן שצריך לצאת החוצה השדה לקבל השבת. ותמיהא לי מלתא

עץ יוסף

כלל בראש מגולה לעולם רק לפני הגדולים וכן בעת התפלה אז נכון הדבר מצד המוסר ושאר היום לקדושים שעומדים לפני ה' תמיד. וזהו שאמר רב הונא תיתי לי דלא מסגינא כו' דאע"פ שמדינא מותר מ"מ החמרתי על עצמי ועי' מ"ש בענף שרוב פוסקים חולקים על הגר"א בזה: **שבת מלכתא**. וכן בש"ר פ' כ"ה ובדברים רבה פ"א אמרו משל למלך ומטרונא יושבת כנגדו כו'. הרי שהשבת נקראת מלכתא וכן בויק"ר פ' כ"ז סימן י' קורא לשבת מטרונא ע"ש: **בואי כלה**.(עי' רש"י) ובספר יסוד ושורש העבודה כתוב בפירוש לכה דודי לקראת כלה דודי זה הקב"ה לקראת כלה היא השכינה הקדושה והוא סוד קב"ה ושכינתי' והשכינה הקדושה היא נקראת ג"כ שבת כו' ע"ש: **אתכתקא דשינא**. תכא פי' בלשון יוני מושב וכסא (מוסיף הערוך) ויש גורסין דשגא פרש"י תדהר וכדאמרינן בפרק המוכר את הספינה בב"ב דף פ' תדהר שאגא וכתב הערוך עץ הוא ששמו כן: **שיבוטא**.פי' דג גדול כענין בהמה גדולה בים (ערוך): **מדליק שרגא**. כי נר מצוה תרגומו מטול שרגא הוא פוקדנא נר רשעים ידעך תרגומו שרגא דרשיעי וכן בלשון ישמעאל (מוסיף הערוך): **פרים** לשון פרומים. מחתך(רש"י) בשבת פרק כלל גדול אמר רב פפא האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן. פי' פרוס סילקא שהיא כעין כתישה ואינו כעין חיתוך חייב משום טוחן ויש מי שאומרים מאן דפרים כמו הלא פרוס לרעב לחמך (ערוך): **מצלחי ציבא**. פי' בקע עצים:

המתורגמן. [א] אבענדס פאם אנקאממען דעם שבת. [ב] טיש. [ג] געשפאלטען האלץ.

ורבי אסי מי לא מכתפינא קמייהו ואיכא דאמרי ר' אמי ור' אסי מכתפי ועיילי מכתפי ונפקי אמרי אילו מקלע לן רבי יוחנן מי לא מכתפינן קמיה:

פז שם יוסף מוקיר שבי הוה ההוא נכרי בשבבותיה[א] דהוו נפישי נכסיה טובא אמרו ליה כלדאי כולהו נכסי יוסף מוקיר שבי אכיל להו אזל זבנינהו לכולהו נכסי זבן בהו מרגניתא אותבה בסייניה בהדי דקא עבר מברא אפרחיה זיקא[ב] שדייה (בימא) [במיא] בלעיה כוורא אסקוה אייתוה אפניא דמעלי שבתא אמרי מאן זבין כי השתא אמרי להו זילו אמטויה לגבי יוסף מוקיר שבי דרגיל דזבין אמטיוה ניהליה זבניה קרעיה אשכח ביה מרגניתא זבניה בתליסר עיליתא דדינרי דדהבא פגע ביה ההוא סבא אמר מאן דיזיף שבתא פרעיה שבתא. בעא מיניה רבי מרבי ישמעאל בר' יוסי עשירים שבא"י במה הם זוכים א"ל בשביל שמעשרין שנא' (דברים יד) עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר. שבבבל במה הן זוכין א"ל בשביל שמכבדין את התורה. ושבשאר ארצות במה הן זוכין א"ל בשביל שמכבדין את השבת. דאמר רבי חייא בר אבא פעם אחת נתארחתי אצל בעל הבית בלודקיא והביאו לפניו שלחן של זהב משוי ששה עשר בני אדם ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וכוסות וקיתוניות[ג] וצלוחיות קבועות בו ועליו כל מיני מאכל וכל מיני מגדים ובשמים וכשמניחין אותו אומרים (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה וגו' וכשמסלקים [אותו] אומרים (שם קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. אמרתי לו בני במה זכית לכך.

רש"י

ונכנס להביא תמיד משאות כלי תשמיש ובגדי חופש ומגדים כאדם שמקבל את רבו בביתו ומראה לו שהוא חשוב עליו וחרד לכבודו לטרוח ולהרבות בשבילו: מוקיר שבי. מכבד שבתות: א"ל כלדאי. להאי נכרי. כלדאי חוזים בכוכבים: אכיל להו. סופס ליפול בידו: אותביה בסייניה. עשה לו כובע של לבד ושבלו במשבצת של זהב וקבע בו מרגליות וקבע את זו עמהן. סייניה. כובע. ורבינו הלוי גרים בסדיניה בסודרו וראשון הגון לי והוא לשון רבינו יצחק ברבי יהודה: תליסר עיליתא [דדינרי]. עליות מלאות דינרי זהב וגוזמא בעלמא הוא כלומר הון עתק מאד כך פי' רבינו הלוי וכן בכל מקום כגון תליסר גמלי ספיקי טריפתא (חולין נה:) וכן תליסר טבחי דלעיל: במה הם זוכים. לעושר גדול כזה: לה' הארץ. דאין אנו רשאים ליהנות עד שנברך שמו בברכת הלחם: והארץ נתן לבני אדם. ע"י

תוספות

בתליסר עיליתא דדינרי. אומר ר"ת דעיליתא שם כלי הוא כדאמרי' בריש כילד מעברין (עירובין מג:) עלת נקפת בכדא [ועי' תוספות ב"ב קלג: ד"ה עיליתא]:

מהרש"א

רגילי בגר הבעל והאשה עיין שם: יוסף מוקיר שבי אכיל להו כו'. עיין פרש"י וי"ל אכיל להו כמשמעו שכבר אכיל להו כשיעורא לכבוד שבת ויבואו אלו לתשלומין כדמסיק דפרעיה שבתא וכל זה חזו כלדאי בכוכבים וק"ל: בתליסר עיליתא כו'. עיין פרש"י והוא דחוק שכוונו במספר י"ג בדרך גוזמא שאין זה מספר המשלים העשירית ולא המאות כמ"ש בכ"מ שהוא משלים העשירית ונראה לכוון בזה המספר י"ג הנוגע לכל דבר שבקדושה כגון י"ג מדות של הקב"ה ומלת אח"ד שהוא גימטריא י"ג מורה עליהם שמדות הללו סובבים על אחדותו ואין משתנים בריבויים רק לפי פעולת המקבל גם מדות התורה הקדושה הם י"ג שהתורה נדרשת בהם גם מדות האדם כשבא לכלל קדושת המצות הם י"ג שנה ולזה בקדושת השבת לעיל דזבן רבי אבא לכבוד שבת במספר הזה בתליסר איסתרי מתליסר טבחי על כוונה זו וזה יוסף מוקיר שבי מסתמא נמי דהיה קונה לכבוד שבת במספר הזה י"ג ועל כן זכה למספר הזה לי"ג עיליתא דדינרי והכי תליסר גמלי ספיקי כו' נקט נמי במספר הזה שהוא ודאי נוגע בדבר קדושה הנאמר באיסורי מאכלות וכן בפ' סדר תעניות[א] דא"ל יהיבנא לך י"ג נהרי דמשכי אפרסמון דכוותה כו' דמענגת בהו על כוונה זו בקדושת עוה"ב ודו"ק: [עשר תעשר עשר בשביל כו'. מפורש פ"ק דתענית ע"ש]: ט"ז שלשלאות כו'. גם במספר הזה ודאי דיש לדקדק ומאי רבותיה דט"ז שלשלאות של כסף לגבי ט"ז משא בני אדם שהיה של זהב ויש לכוון ע"פ מ"ש במדרשות דמלאך דמדת הדין יש לו ט"ז פנים וכנגד זה העמיד ט"ז פנים של בני אדם סביב זה השלחן בנושאם אותו וכענין מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב וגו' להלילו ממלאכי משחית כמפורש בפרק מי שאחזו ומסיים הכא: וקערות וכוסות כו' ועליו כל מיני מאכל כו'. דע"י זה גם מלאך רע יענה אמן כדלקמן ודקדק נמי לומר ט"ז שלשלאות כו' שהיו בו לרמוז שיהיו הט"ז אפין של מלאך רע אסורים בט"ז שלשלאות כההוא דפ' מי שאחזו [ב] באשמדאי מלכא דשידא דיהבו עליה שולשלתא ודו"ק: וכשמסלקין כו' והארץ וגו'. בפרק כילד מברכין [ג] אמרינן ר"ל רמי כתיב לה' הארץ וגו' וכתיב והארץ נתן

[א] מהרש"א ד"ה בתליסר בפרק סדר תעניות (כ"ס ע"א): [ב] שם ד"ה וקערות. דפ' מי שאחזו (ס"ח ע"א): [ג] שם ד"ה וכשמסלקין בפרק כיצד מברכין (ל"ס ע"ב):

יד יוסף

א כאן פירש"י כלדאי חוזים בכוכבים וכן פי' הרשב"ם בפסחים קי"ג ב' וכ"כ התוס' בשבת דף קנ"ו ר"ע ע"ב וכן כתב הערוך ותמיה לי על רש"י שפי' בפסחים דף סנ"ל דהיינו אוב: ב עי' בב"ר פ' י"א: ג תענית ט א': ד ב"ר פי"א: ה אין זה רחוק שע"י שהיו בו ט"ז שלשלאות קבועות וקערות וכוסות וקיתוניותוצלוחיו' וכל מיני מאכל ומגדים ובשמים שבין הכל יכול להיות משא ט"ז בני אדם (יפ"ת): ו ועי' תוס' ברכות לה ע"ב ד"ה כאן:

חדושי גאונים

וזבנה בתליסר עיליתא דדינרי כו' אע"פ שהחשבון זה נראה כגוזמא מ"מ נרמז בו ענין פנימי זה שלפי ששמר את השבת והיה מכבדו כראוי. מצא בשכלו שלשה עקרים אלו שיסוד הדת תלוין בם וכולם נרמזו במרגליות זו וחשבון תליסר. העיקר הראשון מציאות הש"י נרמז במרגליות זו ע"ד אחז"ל מרגליות טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו כו' ופירש

אהבת איתן

עשירי בבל במה הן זוכין בשביל שמכבדין את התורה כו'. י"ל ע"פ דאי' במ"ר ס"פ נח בשם שנער ששריה מביטים בתורה עד שהן נערים. ועוד שמתים בלא נר ובלא מרחץ. ולפ"ז א"א להם לכבד השבת דנר ומרחץ מכלל כבוד כמ"ש הרמב"ם אבל התורה מכבדים בלמודם. ועיין תנחומא פ' נח:

הכותב

כתבו בתוס' אומר ר"ת וכו'. כוונת ר"ת לקרב הדבר אל השכל ושלא נפרש עיליתא כפי הפשט כי יראה דבר נמנע לזה פירש שהוא כלי קטן ואינו מן הנמנע שאבן יקרה משובחת במאד מאד יתנו עבורה י"ג כלים קטנים מלאים דינרין ויותר נכון פי' רבינו הלוי דגוזמא בעלמא קאמר והנה זאת תהיה תשובה כוללת במקומות רבים שהזכירו דברים כיוצא באלה אשר יראה בהם היותם קרוב לנמנע וכיוצא בזה ראוי לומר במעשה בעה"ב אשר בלודקיא שהביאו לפניו שלחן זהב משוי ט"ז בני אדם מה שלא נעשה למלך גדול אלא גוזמא בעלמא קאמר כי אפשר שהיו לאותו בעה"ב ט"ז עבדים לעבודת מלאכתו ולעת האוכל היו עורכין שלחנו במיני מגדים משונים וכלים מכלים שונים ואפשר שכל אחד מעבדיו הביא בידו דבר ובין כולם היו מביאין לפניו שלחן וכלים יקרים שוים הון עתק עד כאן:

עיון יעקב

רס"כ עוד יש לומר ע"ד דאמרינן שלשה מעידין זה על זה ושבת מעיד שה' אחד וישראל עם אחד וכמנין אחד הוא י"ג: **שמכבדין** את התורה. שבשמאלה עושר וכל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות מפני עושרו וכדאמרינן רבי מכבד עשירים. ובשאר ארצות בשביל שמכבדין את השבת כתיב ברכת ה' היא תעשיר דקאי על השבת כדאיתא ברבה בראשית פ' ע"ד ע"ש: וט"ז שלשלאות קבועות בו. לפי שהיה משאוי ט"ז בני אדם וכל א' מהן נשא בשלשול אחד (ועיין במהרש"א) ובכל צד מהשלחן קבועות בו ד'

הא דרב ספרא מריך רישא ורבא מלח שיבוטא ולא איך: **הוי** האי נכרי בשבבותיה. נראה דר"ל דהאי נכרי שהיה בשכונתו היה רואה שזה יוסף מוציא הוצאות הרבה לשבת יותר מכדי יכלתו ע"ד דאמרינן ולוו עלי ואני פורע והיה מלעיג עליו כי הנכרי היה קמצן וסימנך עשירים מקמצין לכך נענש בזה האופן שכל ממונו בא לידו ומכל מקום טוב לגדיק טוב לשכנו שממונו בא לדבר מצוה:

תליסר עיליתא דדינרי. עיין במהרש"א הטעם למספר הזה וכ"כ בעוללות אפרים מאמר

עין יוסף

פז והארץ נתן לבני אדם. ע"י מתנתו נהגינו בטובה הזאת (רש"י) והוא מבואר בענין ב' כתובים הללו כדגרס בפרק כילד מברכין ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' והארץ וגו' לא קשיא כאן קודם ברכה כאן

ענף יוסף

טובא שהרי השבת אינו בא מדרך השדה אלא מדרך עליון מלמעלה למטה. עוד אמר מעטף וקאי ולא קאמר ונפיק. אלא זה שהיה אומר בואו ונצא לא אמר שהיה יוצא בפועל שהרי הוא מלמעלה בא עלינו להשרות שכינתו עלינו. אלא הכי קאמר מעטף וקאי ואמר בואו ונצא כלומר לא נמתין עד שהיא תבא מאליה עלינו ואז נקבל אותו. אלא בואו ונקדים מחול על הקודש. שזהו שאנו יוצאים מחול לקראתה קודם בואה. בענין שאין שבת באה אלא לזמן ביאה. אמנם אנו מקדימין מה שמוסיפין מחול על הקודש כמי שמקדים לקראת המלך קודם בואו שמתחילין חייליו לבא. וכך חיילי שבת באים ומקדימין לקראתה והיינו ונצא לקראת שבת. ורבי ינאי ס"ל קדושת שבת מקדמת ובאה. ולכך מיד היה אומר בואי כלה. והרי השבת כענין הכלה המצפה לבעלה לעת שיקרא אותה וכיון שקורא אותה מיד היא באה. לכך אמר בואי כלה (סידור של"ה) ועיין שם עוד בהג"ה:

פז יוסף מוקיר שבי כו' זבניה קרעיה אשכח ביה מרגניתא כו'. ויש לדקדק היה להגמרא הקדושה לספר בקיצור לומר בשביל שיוסף היה מכבד שבת בא לו המרגליות. ומה להם לספר הסבה. אמנם באו להודיע כי לא כדרכי האדם דרכי האל יתברך. כי דרכי האדם ברצותו לספר עלת שונאיו החורשים עליו רעה שנה הוא מוכרח לחשוב מחשבות ולפעול פעולת מתנגדות ולסתור ולהרוס את כל בנייני מחשבותיהם הרעות ולעמוד כנגדם בזרוע כוחו עד יפלו אויביו וינוסו משנאיו מפניו. אבל הקב"ה אינו כן. ברצותו להפר עלת פועלי

המתורגמן. א) נאַכֿבארשאפט. ב) איין ווינד. ג) קריגע.

אמר לי קצב הייתי וכל בהמה שהיתה נאה אמרתי תהא זו לשבת אמרתי לו[אשריך שזכית] וברוך המקום שזיכך לכך.[א]א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניא מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף א"ל תבלין אחד יש לנו ושבת שמו שאנו מטילין לתוכו וריחו נודף. א"ל תן לנו הימנו. א"ל כל המשמר את השבת מועיל לו ושאינו משמר את השבת אינו מועיל לו:

שם אמר ליה ריש גלותא לרב המנונא מאי דכתיב (ישעיה נח) ולקדוש ה' מכובד א"ל זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה. וכבדתו רב אמר להקדים ושמואל אמר לאחר. א"ל בני רב פפא בר אבא לרב פפא כגון אנן דשביח לן בישרא וחמרא כל יומא במאי נשנייה אמר להו אי רגילתו לאקדומי אחרוה אי רגילתו לאחורי אקדמוה. רב ששת בקייטא מותיב להו לרבנן היכא דמטיא שמשא בסיתוא מותיב להו לרבנן היכא דמטיא טולא כי היכי דליקומו הייא:

פח[רבי זירא[שם ע"ב] מהדר אזוזי זוזי דרבנן אמר להו במטותא מינייכו לא תחללוניה [ג]אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי אפילו יחיד

רש"י

מתנתו נהנינו בטובה זאת: מאי דכתיב ולקדוש ה' מכובד. מדכתיב וקראת לשבת עונג מכלל דלקדוש ה' לאו אשבת קאי: וכבדתו. אשבת מהדר דאי ביוה"כ הא כתיב [ביה] מכובד: להקדים. זמן סעודת שבת לזמן סעודת חול וזה הוא כבודו: לאחר. וזה הוא כבודו שהוא מתאוה לאכול: במאי נשנייה. משאר הימים: אי רגילתו לאקדומי. סעודתכם בבקר אחרוה: רב ששת. סגי נהור היה ואינו רואה עת האכילה וכשהיה דורש בשבת מושיב התלמידים במקום שהגיע שם החמה לעת האוכל כדי שילטערו וימהרו לקום: דמטי טולא. שילטננו: הייא. מהר: [מהדר אזוזי זוזי דרבנן. כשהיה רואה אותן זוגות זוגות ומדברין בתורה מחזר אחריהם ואומר להם במטותא מנכון לכו והתעסקו בעונג שבת ולא תחללוניה

תוספות

רב אמר להקדים ושמואל אמר לאחר. ולא פליגי אלא רב איירי בדרכו לאחר ושמואל איירי בדרכו להקדים כדאמר בסמוך:

מהרש"א

לבני האדם ל"ק כאן קודם ברכה וכאן לאחר ברכה והשתא כשמניחין אותה אומרים לה' וגו' ניחא דהיינו קודם ברכת המזון ברכת הלחם כפירוש רש"י אבל כשמסלקין אותה אומרים והארץ נתן וגו' אינו מבורר לן דמשמע לכאורה כשמסלקין את השלחן דהיינו לאחר אכילה וזה אינו אלא לאחר הברכה קודם הסעודה ואכילה מיירי קרא והארץ נתן וגו' כדמוכח הסיא דברכות ויש ליישב דהיו מסלקין זה השלחן הזהב קודם הסעודה והאכילה ולא היו מניחין את השלחן הזה אלא משום כבוד שבת בכניסתו וכן היה דרכן לאכול בשלחנות קטנים לפני כ"א כמפורש בתוס' לקמן בשמעתין דבימיהם היו להן שלחנות קטנים לפני כל אחד ואחד ולא היו מביאין אותן לפניהם עד אחר הקידוש וק"ל: זו לכבוד שבת כו'. וזו היא מדת ב"ש שאמרו בפ' י"ט [א]מלא בהמה נאה אמר זו לשבת ואפשר דמדתו מרובה שהיה קצב ואפשר היה לו לסמוך למלא אחר כך נאה הימנה ואעפ"כ לא סמך והניח הנאה לכבוד שבת וק"ל: תבלין אחד יש לנו ושבת וכו'. שמעתי לפרש [ב]כי רמז לו תבלין ושמו שבת שיסבור הקיסר שהוא מין ירק עביד לריח ולטעם כמו ששנינו בסוף מסכת עוקלין השבת משכתן טעם בקדירה וכוונת ריב"ח האמיתית על השבת גופיה ולפי הבנתו של הקיסר שהוא מין ירק דעביד לריח אמר לו הקיסר תן לי ממנו מאותו המין ירק וא"ל שאינו מועיל אלא למי ששומר שבת דהיינו כוונתו האמיתית ששבת שמה שמועיל למי ששובת בה ודו"ק: ולקדוש ה' מכובד זה יוה"כ שאין כו'. עי' פרש"י ור"ל דוקראת לשבת עונג משמע בעונג אכילה ולקדוש ה' משמע דכולו לה' בלא אכילה וכה"ג אמרינן בפ' אלו דברים[ג] הכל מודים בשבת דבעינן לכם דכתיב וקראת לשבת עונג ובעצרת פליגי דכתיב לה' וכתיב לכם וא"כ ע"כ ולקדוש ה' דמשמע כולו לה' לא איירי בשבת ולא מתוקמא אלא בי"ה שהוא מקרי נמי שבת וקאמר כבדהו בכסות כו' הנהו אמוראי דהכא לא ס"ל כרי"י דפרק ואלו קשרים [ד] דקרא למאניה מכבדותא ולכך לא מייתי ליה הכא אלא דע"כ כיון שאין לכבד יוה"כ באכילה ובשתיה ע"כ מיתוקמא מכובד בכסות נקיה וכן שמואל ורב דמפרשי בוכבדתו דכתיב גבי שבת ח"א לאחר וח"א להקדים לא ס"ל כרי"י דמוקי לה לשינוי בגדים לעיל בפרק ואלו קשרים והכי נמי פליגי אמוראי לעיל אר"י ונראה משינוי לישנא דלעיל גבי שבת קאמר שלא יהא מלבושך של שבת כו' והכא גבי י"ה קאמר בכסות נקיה דהיינו דבר נוסף על השבת שיהא שינוי המלבוש ביוה"כ בנקיה ועל זה סמכו ביוה"כ להתעטף בבגדים לבנים נקיים וכדאיתא במדרשות דוגמת מה"ש וק"ל: רב ששת בקייטא כו'. פי' רש"י סגי נהור כו' אין פירושו מבורר לי ובפשיטות נראה לפרש דרב ששת רצה שיקדימו התלמידים בשבת כרב דאמר

עיון יעקב

שלשלאות: א"ל תן לנו הימנו. אבל לא שאל למה לא ניתן בו כל ימי השבוע מזה התבלין די"ל דעושין כן רק לכבוד שבת רק שהוא שאל ממנו ליתן לו לכבוד המלכות וגם ליתן בו ביום השבת לבד והשיב לו שאינו מועיל לו: רב אמר להקדים ושמואל אמר לאחר. להראות שהוא תאב לאכול יותר ביום השבת בשביל התבלין לכך יקדים או יאחר כדי שיותר יתפשט

ענף יוסף

און החורשים רע על עושי רצונו יתברך הנה הוא יתברך לא יפעול שום פעולה מתנגדת לפעולותיהם ולא יעבירם ממועצותיהם. רק יתן בלבם עצה נבערה שיעשו בה אשר יתפלו ויעשו בה רצונם ויבלעו בה את מזימתם והיא עצמה תהיה להם למוקש ותורידם לבאר שחת כו'. ומעתה ראה היאך העמיקו חז"ל אמתת הדברים האלה בספורי האיש הנזכר. להורות לנו דרכי ה' עם המתהלכים נגדו. כי ברצותו יתברך להנחיל ליוסף מוקיר שבי את נכסי האיש ההוא אשר רבים מאד. אשר הוא בדרך טבעי רחוק מאד להנחילו את הכל. והאיש ההוא בהתוודע לו הדבר ע"י הני כלדאי רצה להתחכם נגדו יתברך ולהחיש מפלט לנכסיו הרבים לבל יבואו לידי יוסף בשום פנים אזי ראה הקב"ה לתת עצה בלב האיש באיזה אופן יפלוט ויציל את נכסיו מידו. והוא על ידי מכירת כל נכסיו בעד מרגניתא טבא ולהרחיק נדוד בעברי ימים. והוא עשה את הכל בזריזות וחשב כי כבר היה לפליטה עם נכסיו ולא יבואו עוד לידי יוסף לעולם. ונהפוך הוא כי המפלט ההוא היה הסיבה העצמית הקרובה להגעת הנכסים לידי יוסף כמבואר (קול יעקב):

עץ יוסף

לאחר ברכה (יפ"ת): תהא זו לשבת כו'. ויש לתמוה דבפ"ב דביצה תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אמר תהא זו לכבוד שבת מצא אחרת נאה הימנה הניח השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היה לשם שמים שנאמר ברוך ה' יום יום תניא נמי הכי ב"ש אומר מחד בשבך לשבך. וב"ה אומרים ברוך ה' יום יום. וידוע דב"ש במקום ב"ה אינה משנה וא"כ הטבח הלז וכן ר' אלעזר היכי שבקי ב"ה ונקטי' כב"ש וי"ל דבכגון הא לא אמרינן הלכה כב"ה דאין זה אלא היכא דפליגא לענין איסור והיתר וכדומה אבל בכגון זה לא פליגי אלא בסברא היכי הוה טפי לשם שמים דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד שכל אחד יש לו בחינה טובה. תדע דהא בפ"ק דשבת אמרו דשמאי והלל לא נחלקו אלא בג' מילי דמייתי התם וקשה דהא איכא נמי הך אלא משמע דהא לא חשיבה פלוגתא מהטעם הנזכר (יפ"ת בב"ר פ' י"א): וברוך המקום שזיכך לכך. הכלל בזה הוא כי האמנם ידענו כי הקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה ויתן גם לרשע חלקו תמור מעשיו הדלים אבל ההבדל רב ועצום בין השכר המגיע להרשע להמגיע להצדיק כי אל הרשע יתן ה' תענוגות בני אדם שיתענג בהם בעוה"ז. ולעולם הבא לא ישא את כל מאומה בידו רצוני השכר נאבד ונשחת פה ולא יצמח לו מאומה על ידם לטוב הנצחיי. לא כן הצדיקים כי מה שמשיגים מאת ה' יתברך בזה הוא להם לברכה. שעל ידי כן יוכלו להוסיף עוז ואומץ בעבודת ה' ובזאת יהיה השכר ההוא להם לסיבה להגדיל ולהעדיף שכרם יותר מאד מאד. וזה המרומז במאמר חז"ל (אבות ג) הוי רץ למצוה קלה כו' ששכר מצוה מצוה כלומר שכר המצוה שמגיעך יהיה מסיב אליך עוד מצוה והנה איש לודקי' הנזכר כיבד השבת כפי כחו ובמה שבידו כמבואר כאן שהיה משפטו לבחור בהמה היותר נאה לשבת והקב"ה הפליא לעשות עמו והרבה עשרו וסגולתו עד שזכה לכבד השבת בכבוד היותר נבחר ומעולה. הוא שולחן הזהב וט"ז שלשלאות של כסף קבועים בו. ועליו כל מיני מגדים. ומאז היה שכרו יותר עצום ורב משבת השכר הקדום וזהו שאמר ר"ח אשריך שזכית לכך. ר"ל שזכית לזה ע"י מעשיך הקודמים. וברוך המקום שזיכך לכך כלומר זיכה אותך בדבר המצמיח והמרבה שכרך שבעתים (אהל יעקב): תבלין אחד יש לנו ושבת כו'. שטבע קדושת שבת מקנה טעם טוב במאכלים (זה"ק):

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה זו לכבוד שבת בפ' יו"ט (ביצה ט"ז ע"א): [ב] שם ד"ה תבלין שמעתי לפרש (כל זה תמצא שכתב השל"ה דף קל"ב): [ג] שם ד"ה ולקדוש בפ' אלו דברים (פ"ח ע"ב): [ד] שם דפ' ואלו קשרים (קי"ד ע"א):

יד יוסף

א עי' ב"ר פי"א: ב בהרא"ש וטור סי' רסח איתא אמר רב כו' ואמר רב המנונא כל המתפלל וכו' וכן אי' בשאלתות ברא"שית סי' א':

חדושי גאונים

בעקידה בפ' בראשית שהוא רמז לידיעת הש"י ומציאותו שהיה אברהם מפרסם בכל העולם והיה מבטל וסותר דיעות מאמיני הקדמות וזו היא המרגליות שהיתה תלויה בצוארו ובמותו תלה ידיעה זו בגלגל חמה ר"ל מתוך תנועת הגלגל היומי יודע כי ה' הוא האלהים כמ"ש וידעת היום היינו מהלך הגלגל היומי וידיעת מהלכו ותנועתו והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וא"כ מרגליות זה יש בה רמז למציאות הש"י ובתליסר עיליתא רמז לאחדותו ית' כמנין אחד כי הקב"ה אחד ומסר ההנהגה הטבעית לי"ב מזלות וה' רוכב עליהם הרי י"ג ויש בו רמז לי"ג מדות של רחמים שבהם הקב"ה נוהג עולמו כנודע. העיקר השני תורה מן השמים נרמז ג"כ במרגליות זו כדאיתא במסכת חגיגה מרגליות טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה מפני כו' והוא נאמר על פשט מפשטי התורה שהמשיל למרגליות ומספר תליסר רמז לי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם. העיקר השלישי העוה"ב נרמז גם הוא במרגליות כמו שסופר במעשה של ריב"ל שראה בג"ע חדרים בנויים מכל מיני אבני יקר ומרגליות כו' ובתליסר עיליתא

להקדים ולכך הושיב אותן בשבת במקום שילטערו דהיינו בקייטא במקום החמה ובסיתוא בצל כדי שימהרו מתוך לערן לשוב לביתן לאכול סעודת שבת וק"ל : כאילו נעשה שותף כו'. כי האומר ויכלו הרי הוא מעיד על מעשה בראשית והרי הוא נעשה שותף עם הקב"ה כי בלתי עדותו לא יודע עשייתו וכמו שהעשייה לא היה רק במאמר כדמייתי עליה בדבר ה' שמים נעשו כן עדותו במאמר וה"ל כאילו נעשה שותף במאמר והוא מבואר שאמר אפילו יחיד כו' נ"ל ויכלו ר"ל אפילו יחיד שאין עדותו עדות גמור במקום אחר אעפ"כ נ"ל ויכלו להעשות שותף של הקב"ה בעדותו זאת באמירה בעלמא ודו"ק: ואומרים וסר עונך וחטאתך וגו'. דהאומר ויכלו הרי נעשה שותף במעשה בראשית כדלעיל והיינו על אותה שעה דנאמר ויכלו במעשה בראשית בהכנסת שבת ואותה שעה נתכפר גם אדם הראשון על עונו כמפורש במדרש והאי קרא בישעיה כתיב שאמר לו המלאך כן ונקטו ליה ג"כ כאן בהאי לישנא לאמירת המלאכים : אחד טוב כו'. מבואר כי יש לכל מצוה שבתורה מלאכים ממונים עליה האחד מסטרא דימינא שיהיה סניגור לאדם על קיום המצוה והא' מסטרא דשמאלא שיהיה קטיגור לאדם לעובר המצוה והן הן ב' מלאכי השרת

לבטל תענוגים] : ויכלו. הקב"ה וזה שמספר בשבתו של מקום (ששבת בשבת)

תוספות

ומצא נר דלוק ושלחן ערוך. ואם תאמר הא אמרינן בריש ע"פ (דף ק:) ושוין שאין מביאין את השלחן אלא אם כן קידש וי"ל דערוך הוא במקום אחר אלא שאין מביאים אותו עד אחר הקידוש כי היכי דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא כדאיתא בשאלתות דרב אחאי [פרשת יתרו (סימן כד)] ודוקא בימיהם שהיו להם שלחנות קטנים לפני כל אחד ואחד אבל שלנו גדולים הם וקשים לטלטלם :

המתפלל בע"ש צריך לומר ויבולו] דאמר רב המנונא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית שנאמר (בראשית א) ויכלו אל תקרי ויכולו אלא ויכלו. א"ר (אלעזר) [אליעזר] מנין שהדבור כמעשה שנא' (תהלים לג) בדבר ה' שמים נעשו. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם ומניחין ידיהם על ראשו ואומרים לו (ישעיה ו) וסר עונך וחטאתך תכופר. תניא ר' יוסי בר' יהודה אומר שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבהכ"נ לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו. ואם לאו מלאך רע אומר יה"ר שתהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו. (ראוי לחבר אל זה מאמר אחד המזכיר ג"כ ענין מלאכים המלוין לו לאדם והוא בב"ר על אודות מלאכי יעקב אבינו עליו השלום וז"ל) אמר ר' מאיר עשה אדם מצוה אחת נותנין לו מלאך אחד שתי מצות נותנין לו ב' מלאכים מצות הרבה נותנין לו מלאכים הרבה שנאמר (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך

יד יוסף

א לא מצאתי זה בב"ר אלא בתנחומא סדר ויצא סי' ג' וסוף סדר משפטים ורים סדר ויקהל ותנד"א ה"א פי"ח אך קצת מזה הוא בב"ר סוף סדר משפטים :

חדושי גאונים

דדינרי נרמז השכר שלעוה"ב כנגד י"ג פעמים גן שמזכרו בפרשת בראשית וכמ"ש ריב"ל אשכחי' לר"ש דיתיב אתליסר תכטקי דפיזא כו' ובב"ר כד דמך רבי אבהו חזא י"ג נהרי אפרסמון אמר כל אלין לאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי וגו' וכדאי' במסכת תענית פ' ג' במעשה של ר"א בן פדת שאמרו ליה יהיבנא לך לעלמא דאתי תליסר נהרי דמשכי אפרסמא כו' לכך אמר שיוסף מוקיר שבת מצא מרגליות זו כו'. וסוד ג' עקרים אלו נרמז במה שארז"ל כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים שנאמר אז תתענג על ה' וכתיב והאכלתיך נחלת יעקב אביך כו' רצה בזה שהוא נוחל מציאת ג' עקרים אלו שנקראו כולם נחלה בלי מצרים שלכולם אין קץ ותכלה. א) מציאות השי"ת נקרא נחלה כמ"ש בשומרי משמרת ה' ה' הוא נחלתו רצה לומר השגת אמיתות מציאותו יתברך הוא נחלתו. וזה נחלה בלי מצרים וגבולים כי אין להגביל לו מקום ולא תמונה ולא זמן. במקום כיצד שהש"י נקרא מקום שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו כמ"ש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וגו'. בתמונה כיצד כמ"ש ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש וכ"ה אומר כי לא ראיתם כל תמונה ומה שמצינו פסוקים מייחסים אליו יתברך אברים גשמיים הכל הוא משל כדי לשבר אוזן האדם כנודע. בזמן כיצד שנאמר אני הוא ראשון ואני הוא אחרון וגו' נמצא שאין מציאותו ית' תלוי בשום זמן כי הוא

הרי"ף

כאילו נעשה שותף וכו'. יש לדקדק מנא ליה דמיירי במתפלל בע"ש ואומר ויכלו. וע"ק מאי דוחקיה לומר אל תקרי ובהא איכא למימר דליכא למימר ויכולו דמשמע מאליהן דהא כתיב בתריה ויכל אלהים לזה דרשו אל תקרי ויכולו אלא ויכלו שאע"פ שהקב"ה כילה בריית העולם ויכל אלהים ביום השביעי מעלה עליו הקב"ה כאילו סייעו ויכלו בין שניהם לפי שלא בעמל וביגיעה ברא אלהים השמים והארץ אלא בדבר ה' שמים נעשו וכן דבורו של אדם המתפלל בע"ש שהוא יום הששי וממהר להתפלל ולקדש עליו היום מבעוד יום הששי באותו דבור של תפלה מעלה עליו כאילו מסייע להקב"ה ויכלו שניהם הקב"ה וזה המתפלל ביום הששי שניהם כילו מעשה שמים וארץ בדבור וזהו סמיכות יום הששי

עיון יעקב

כו טעם התכלין כשפוסה יוסף עי' פירש"י : **כל** המתפלל בע"ש ואומר ויכולו. הכוונה דכיון שהוא מתפלל בע"ש בעוד יום לפי שמתפלל ומוסיף מחול על הקדש והיאך אמר ויכולו הא הקב"ה יודע עתים ורגעים כלה מלאכתו במכוון ביום השביעי כדאיתא במדרש לכך קאמר מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף לכך צריך לכלות בעוד יום ע"ש וק"ל: **אמר** ר"א מנין שהדבור כמעשה. אתי לומר דלא תקשה לך האיך תאמר שנעשה שותף הא הבריאה דבר שאין בו ממש רק דבור בעלמא והאיך חל בו שותפות לזה אמר דדיבור כמעשה וק"ל: **כל** המתפלל בע"ש ואומר ויכולו שני מלאכי השרת מלווין לו לאדם. והם כנגד זכור ושמור ואומרי' וסר עונך וגו' עיין בכל בו סי' ל"ה שכתב הטעם דבעדות כתיב אם לא יגיד ונשא עונו וזה שהגיד עדותו דין הוא שיכופר עונו ע"ש ול"נ לומר הטעם דכיון שמעיד שהקב"ה ברא הכל א"כ בודאי מהרהר תשובה בלבו להכי אומרים וסר עונך וחטאתך תכופר. ועוד אמרתי דרך דרש כי לכאורה אם אדם סורח נגד הקב"ה דין הוא שלא ימחול על כבודו כי מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול אך ורק דתירץ הש"ס בקידושין שאני הקב"ה דכ"ע דיליה ויכול למחול על כבודו וזה שמעיד על חידוש בריאת עולם שהוא מאתו והכל שלו לכך יכול למחול על כבודו ואומרין וסר עונך וחטאתך תכופר וז"כ הש"ס כל השומר שבת כהלכתו מוחלין לו על כל עונותיו וכו'. ועוד י"ל כי לכאורה אין לכבד ולענג שבת כי אלולי שבת היו נבראים עוד צרכי עולם וזה מעביר על מדותיו ומכבד שבת וכל המעביר על מדותיו מוחלין לו על כל פשעיו ונ"ל דז"כ המדרש הובא בילקוט ראובני סוף פ' כי תצא כתוב אחד אומר זכור את יום השבת לקדשו וכתוב אחד אומר זכור את אשר עשה לך עמלק האיך יתקיימו שתי כתובים הללו זה זכור וזה זכור לא דומה כוס של קונדיסין לכוס של אומן זה זכור לקדש ולשמור וזה זכור להשמיד ולהרוג ולפי דרכינו יתורץ דגבי שבת מזהיר אותו לכבד ולעבור על מדותיו וגבי עמלק מזהיר לזכור ולנקום נקום עד סוף כל הדורות מש"ה הוי תרתי מילי דסתרי אהדדי. אכן אמת מצינו בכל מקום טוב להעביר על מדותיו ולא תקום ולא תטור חוץ משפיכת דמים דכתיב ביה נקם ינקם כי אם בדם שופכו והבא להורגך השכם להרגו וא"כ מתרץ שפיר זה להשמיד ולהרוג וק"ל: **וסר** עונך וחטאתך תכופר. כי עון היינו מזיד וקאמר רק לשון סר דהיינו שזדונות יעשה לו כשגגות ואח"כ השגגות שהם חטאות תכופר. ועי"ל כיון שאומר ויכל אלהים ביום השביעי דהיינו מתחלה בששת ימים ברא הכל במה"ד ראה שאין העולם יכול להתקיים כשבא שבת שיתף רחמים לדין לכך אומרים לו המלאכים וסר עונך וכו' ועיין לעיל דף יב ד"ה שבת היא: יה"ר שתהא לשבת הבאה כן. וזה נרמז בפסוק ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת וגו' וכן הוא במכילתא פ' כי תשא הובא בילקוט על פסוק ושמרו אר"א בן פרטא כל המשמר את השבת מעלין עליו כאלו שמר שבתות הרבה ע"ש : **לשבת** הבאה כן ומלאך רע בע"כ יענה אמן. וזה מאתי לא תצא הרעות כי אם הוא עושה טוב גם מלאך רע יענה אמן: יה"ר שתהא לשבת הבאה כך. כן הוא הנוסחא

עין יוסף

פה ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכופר. נמשך אל מאמר הכתוב (משלי יט) גם בלא דעת נפש לא טוב. ופי' הקדמונים שר"ל כי האיש החוטא בשגגה בלתי דעת מכוון אל החטא הוא מגלה שהנפש לא מטוהרה מאיזה עונות שקודמים. כי לא יאונה לצדיק כל און. וא"כ בסור הסיבה. יסור המסובב. כי האדם אשר סרו ממנו העונות. שוב לא יהיה נכשל בחטא שוגג. ועל זה בשרו המלאכים וסר עונך (שהוא לשון עבר) וחטאתך תכופר (בלשון עתיד) כלומר אחר שעונך סר. שוב לא תכשל בחטא. ולפי ששמירת שבת ממכשול השגגות קשה מאד. כמ"ש הרמב"ם. כגון הקשירה והטלטול והליכה ודבור שלא לצורך עד שנגעו הידים ופיק ברכים וניב שפתים עלולים המה לחטא. לזה בביאת יום השבת הפקדו שומרים לבשר טוב אל המתפלל ואומר ויכלו כי בזה סר עונך (מחול לך)ומזה חטאתך תכופר. כי מאת ה' מן השמים יושיעו שלא תכשל בזה השבת מחטאת שוגג (אור היום). ויש שפי' וסר עונך כי עון היינו מזיד וקאמר לשון סר דהיינו שזדונות יעשו כשגגות. ואח"כ השגגות שהם חטאות תכופר : ומצא נר דלוק ושולחן ערוך כו'. וז"ל הז"ח דף לט ע"ד ת"ח ביומא דא דשבתא כו' כד אתי בר נש מבית כנישתא כו'

ענף יוסף

פה **כל** המתפלל כו' ואומר ויכולו כו' כאלו נעשה שותף להש"י במעשה בראשית. ולפי הנראה לכאורה רחוק הוא. דמי שמע כזאת שיבא אדם וישתתף בדבר שכבר נגמרה מלאכתו. אין אחר מעשה כלום ובמה יעשה שותף. אמנם להיות שנודע שהשבת הוא המקיים העולם כל ששת ימים. ואחר עבור ששת ימים יבא שבת אחרת ויחיה ויקיימה עוד ששת ימים אחרים. ותיכף בשעת הבריאה לא ברא הקב"ה כח בעולם רק לעמוד ששת ימים לטעם הנודע ליודעי אמת. ואח"כ ברא ה' את יום השבת ובו ביום חוזר ה' ומשפיע נפש לשלם שיעור המקיימה עוד ששת ימים. וכן לעולם על זה הדרך. וזולת זה היום היה העולם חרב בגמר ששת ימים והיה חוזר לתהו ובוהו. והיה צריך ה' להכינו פעם ב'. ובאמצעות שבת העולם עומד והנה ראוי לך לדעת כי מציאות השבת בעולם הוא קיומו שמקיימין אותו כראוי. כי אם אין מקיימים אותו כראוי. אין שבת ותמצא כי אח"ז חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה. ואם אין שומר שבת מה זאת עושה ולכן כל המקדש שבת ומתפלל כראוי ואומר ויכלו (ועיין בעץ) א"כ על ידו ישנו לשבת ובאמצעותו מתקיים העולם ואין לך שותף גדול מזה ולך לדעת כי מיום שברא ה' את העולם לא חסר העולם צדיק יסוד עולם ששומר את השבת כי אדם שומר שבת היה. ולאחריו קם שת בנו. ואחריהם כמה צדיקים שומרי שבת היינו מתושלח נח שם אברהם כו' ומשם לא פסקה שומרי שבת בישראל כמאמר חז"ל שאפילו במצרים היו שומרי שבת ובזה היו מקיימים העולם (ספר אור החיים) : **מנין** שהדיבור כמעשה שנאמר בדבר ה' שמים נעשו. ור"ל שצריך האדם לשבות בשבת מדיבור כשם שהש"י שבת מדיבור כב"י. כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו וצריך אדם לידע כשם ששמירת שבת כהלכתה גדולה עד מאד. כן חילול שבת ח"ו העונש גדול מאד יותר מאשר עבירות לכן כמה יראה כל איש לשמור שבתות וי"ע כי יראה כמה גדול הילול שבת עד שכל הרשעים יש להם מנוחה בש"ק ואותן הרשעים מחללי שבתות ובפרט מחללי שבתות בפרהסיא אין להם מנוחה. ועליהן אמר קרא ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי והם מאותן שנידונין לדורי דורות כמ"ש חז"ל וגם אחז"ל שהוא ככופר במעשה בראשית (ספר מרפא לשון) : **מלאך** טוב אומר כו' ומלאך

שאמרו כאן שהן ממונים על מצות שבת ואמר בקיום המצוה זו דמלאך טוב אומר יה"ר כו' ומלאך רע יענה אמן בעל כרחו יותר מתקיים באומרו אמן ע"ד שאמרו הודאת בעל דין כמאה עדים דמי וכן בהפך שמלאך טוב אומר אמן והודאתו כמאה עדים דמי וק"ל: שאינו צריך אלא לכזית כו'. ר"ל גם שאין צריך אלא לכזית כגון שהוא שבע מסעודת מצוה שהיה לו בע"ש מ"מ משום כבוד שבת הבא יסדרו כאילו צריך לכל דבר כמו בשבת אחר וכן בסעודת לויה במוצ"ש שהוא שבע כבר מסעודת שבת מ"מ קאמר כה"ג משום כבוד שבת יסדרו בכל דבר וק"ל : פת חמה כו'. טעם הדבר די"ל לכבד השבת בסעודת לויה בדבר חדש שנתחמם אחר השבת ליהנות ממנו שהיה אסור בו ביום חמין ופת חמה וקרוב לזה טעם ברכת מאורי האש במוצ"ש וביוה"כ על הנר שהוא דבר שנתחדש ליהנות בו עתה שהיה אסור בו ביום שבת העבר ומשום דרוב אכילות ומשקין בשבת קרים רע לחולין קאמר דהחמין בסעודת לויה במוצ"ש הם רפואה כמו מלוגמא וק"ל : ואתא אריא ואכליה כו'. גם כי קושטא הוה דהוה סגי ליה בכל מוצ"ש בסעודת לוית מלכה בכוליא א' אין זה כבוד סעודת הלוית מלכתא שתהיה מכוליא א' שנותרה מסעודת שבת אבל בעי סעודה באנפי נפשיה כדקאמר לעולם יסדר אדם כו' כמ"ש לעיל: איש"ר בכל כחו כו'. ראיתי מפרש כינוי דכחו אקב"ה וכמ"ש משה יגדל נא כח ה' וגו' שהצדיקים בתפלתן מטילין כח וגבורה בפמליא של מעלה והיינו לקרוע גזר דינו כמ"ש ויאמר ה' סלחתי כדבריך ומייתי ליה: בפרוע פרעות וגו'. לפ"ז הדרש יהיה בפרוע מלשון ביטול ופרעות מלשון פורענות כפרש"י ולדרש דאפילו יש בו שמץ של ע"ז כו' יהיה גם כן בפרוע מלשון ביטול ופרעות מלשון גילוי שמץ של ע"ז כפרש"י בחומש גבי כי פרעה אהרן לשמצה וגו' ע"ש ועיין בסוף נזיר ובפ' אלו דברים

ולמה כדי לשמרו מן המזיקים שנאמר (תהלים צא) יפול מצדך אלף וגו'. אמר רבי יצחק למה מן הימין רבבה ומן השמאל אלף אלא שהשמאל אינה צריכה מלאכים הרבה לפי ששמו של הקב"ה כתוב בתפילין שנתונים בשמאל. א"ר חנינא לא כתיב יהיה מצדך אלף אלא יפול. שמאל שאינה פשוטה במצות שאינה שולטת אלא במצות תפילין לבד אינה מפלת אלא אלף מזיקין אבל ימין שהיא שולטת בכל המצות מפלת רבוא מזיקין :

שם אמר רבי אלעזר לעולם יסדר אדם שולחנו בערב שבת אע"פ שאינו צריך אלא לכזית ואמר רבי חנינא לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת אע"פ שאינו צריך אלא לכזית. חמין במוצאי שבת מלוגמא. פת חמה במוצאי שבת מלוגמא. ר' אבהו הוו עבדין ליה באפוקי שבתא עוגלא תילתא הוה אכיל מיניה כולייתא כי גדיל אבימי בריה אמר ליה למה לך לאפסודי כולי האי נשבוק כולייתא ממעלי שבתא שבקוה ואתא אריא אכליה :

פט שם אמר רבי יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כחו קורעים לו גזר דינו שנא' (שופטים ה) בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה' מה טעם בפרוע פרעות משום דברכו ה'. רבי חייא בר אבא א"ר

[ובשבח של שבת] : יסדר אדם שלחנו בע"ש. ללילי שבת: במוצ"ש. נמי כבוד שבת ללוותו ביציאתו דרך כבוד כאדם המלוה את המלך בצאתו מן העיר: חמין. לשתות ולרחוץ : מלוגמא. רפואה : אכליה אריא. לעגל הראוי לישחט : בכל כחו. בכל כוונתו : בפרוע פרעות. ביטול פורעניות כגון פרוע דמתרגמינן בטיל : בהתנדב עם ברכו. כשמתנדבין

תוספות

כל העונה איש"ר בכל כחו. פירוש בכל כוונתו וכן פי' רש"י ז"ל ור"י אומר דיש בפסיקתא במעשה דרבי ישמעאל בן אלישע דקאמר התם כשישראל נכנסין לבתי כנסיות ואומרים אמן יהא שמיה רבא מברך בקול רם מבטלין גזירות

עין יעקב

בכל ספרי הש"ס בידינו ולא כתב מלת כן כמו במלאך טוב דלעיל וצ"ל מטעם דלב כסילים לא כן וכדאיתא בשוחר טוב ריש תילים על פסוק לא כן הרשעים וגו' על כן לא יקומו רשעים : שא"צ אלא לכזית. וזה כוונת המכילתא זכור מלפניו ושמור מלאחריו ושניהם בדבור אחד נאמרו להכי בעינן בשניהם בשוה לכבדו בכניסתו וביציאתו :

הרי"ף

השמי ויכלו השמים והארץ לרמז הנזכר. וגם נרמז בו והנה טוב וכו' מא"ד טוב אד"ם שנברא ביום ו' ומתפלל ביום ו' מבעוד יום מעלה עליו כאילו נעשה שותף להקב"ה ויכלו שניהם השמים והארץ. ומכל מקום עדיין קשיא מנ"ל דבאומר ויכלו מדבר הכתוב וצ"ע : כל העונה אמן יהא שמיה רבא וכו'. פירוש בפרוע מלשון ביטול ופרעות מלשון גזר דין ונקמה כמו פרעות אויב ואמר אם רצית לראות בהתבטל גזרות רעות בישראל צריך שיתנדבו העם לברך וכו'

מאי

בעניות אמן יהא שמיה רבא מברך ויש לבקש לך אסמכתא בפסוק היכן נרמז אמן שהוא במלת התנדב עם שאמן הוא לשון אמנה שאנו מאמינים בשמו הגדול שיהיה מבורך ויהיה השם של י"ה שלם וזהו שמי"ה כלומר הוא שם י"ה מברך ובהתנדב עם שנדבה לבם לברך שם א' בשלימות שעכשיו הוא שם י"ה ובהתנדב עם ברכו ה' שהוא שם שלם אז מתבטלים הגזירות ומ"ש בכל כחו הכוונה שכל עצמותיו תאמרנה אמן בהתעצמות ואמנה ויש סוד בזה שהם כ"ח אותיות שיש בשם הקדוש של הויה כנודע ליודעי חן אלו הכ"ח אותיות עם מספר השם הנורא שעולה ס"ג כזה יו"ד ה"י וא"ו ה"י נמצא עולה אמן והמכוין בזה קורעין לו גזר דינו וכפי הנוטריקון של אמן שהוא אל מלך נאמן וצדק קורעין לו גזר דינו לפי שהוא מצדיק

ענף יוסף

רע עונה אמן. האלהיים האלה תארו את השכל אשר באדם בשם מלאך טוב. לפי שהוא מכשיל את העולם החומריי ומלואו תבל ויושבי בה. ומחשיב את העולם הרוחניי למעלה למשכיל. ומדמה את כח המדמה בשם מלאך רע. למה שהוא הופך הקערה על פיה. ואומר אין טוב באדם רק שיאכל וישתה. וישתדל בתענוגות בני אדם ואת הנפש ירתיק הלאה. את הריק יקרב והמלא יסיע. וידענו ג"כ כי השתדלות הנפשיי. יוסיף אומץ בכחות הנפש. ויתהווה מזה קנין בנפש להיות בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה וגו'. וע"ד אומרם ז"ל מצוה גוררת מצוה. והיפך זה ההשתדלות הגופיי יוסיף אומץ לאכול לשבעה ולמכסה עתיק. אם יעיר ואם יעורר את האהבה הערבה. עד שתתפך להתאוות תאוות עודפות מן הוא והלאה. ע"ד אז"ל עבירה גוררת עבירה. והוא שאמר התנא כי המלאך הטוב והוא הכח השכליי. רואה את האדם בוחר במנוחות הנפש וקדושת השבת ושביתת המלאכה (יעיד עליו. נר דלוק. ושולחן ערוך כו') אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך. ומלאך הרע והוא הכח החומרי הבוחר במעשה והפעלות הגסים. בעל כרחו יענה אמן. כי השכל נתגבר עליו ומושל בו יראת אלהים. וזהו שמוסיף התנא דברייתא על דברי מר עוקבא הנזכר קודם. כי לא לבד על יום השבת הנוכחיי. נתגבר לו מאמר וסר עונך וחטאתך תכופר. אבל עוד נוסף. יתגבר לו גם על שבת הבא. וח"ו ההיפך בהיפך (חיי היים). והרב רבינו פי' כי זה הוא לפי סדר המזלות. שמזל צדק משמש בשעה אחרונה של ע"ש ומלאך שלו צדקיאל שמו. וזהו מלאך טוב ומאדים משמש בשעה ראשונה של ליל שבת ומלאך סמאל שמו. וזה מלאך רע. ונמצא ששניהם פוגעין זה בזה. זה נכנס בהכנסת שבת וזה יוצא ושניהם מלוין לו לאדם עד ביתו (אבודרהם) :

עץ יוסף

ויחזי שכינתא שרגא נהרי' ופתורא מתתקנא ואיניש ואתתא בחדוה האי שעתא שכינתא אמרה זה שלי הוא ישראל אשר בך אתפאר. ואם לאו שכינתא אזלא ומלאכין עמה וייתי יצה"ר עם חיליה ואתחברו עמהון ויאמר זה שלי הוא ומן חיילין דילי. מיד שורה עליו ומטמאו עכ"ל : כדי לשמרו מן המזיקין שנאמר יפול מצדך אלף. ולפי זה יפול הוא לשון חבור וסמיכות ע"ד וממנשה נפלו על דוד. ומ"ש אליך לא יגש. אפשר לפרש שע"י שמצדך אלף מלאכים ורבבה מימינך. לא יגע בך רע היינו מפחד לילה מחץ יעוף יומם. אבל בשוח"ט ובבמדבר רבה פ' י"ב אמר מה אומר אליך לא יגש אמר הקב"ה בנוהג שבעולם מלך יוצא לדרך וכל הלגיונות יוצאין עמו לשמרו והוא זקוק להם ליתן לכל אחד פרנסתו ומזונותיו. אבל אני מסרתי לך אלף משמאלך ורבבה מימינך שיהיו שומרים אותך ואין אחד מהם יגש אליך ואומר לך זן אותי : לעולם יסדר אדם שולחנו במוצאי שבת אע"פ שאינו צריך. פי' הט"ז דעל ההכנה קאי שיפרוס מפה אבל בענין הסעודה יעשה כמנהגו וכתב בא"ז ובא"ר בשם פסקי תוספות שיסדר לאכול מין מאכל שתאוב אליו יותר אף שהוא ביוקר ואם יתאב לאכול הרבה מינים יסדר אחריהם כפי יכלתו אבל לא יכין מכל מין אלא מה שמשער שיוכל לאכול ממנו. אלא שלא ישער בצמצום רק ברווח. וכן הדין בכל ג' סעודות בשבת ע"כ ומ"א כתב דבגמרא משמע דיבשל בשר או דבר אחר במ"ש ובזמנינו שמאחרין כ"כ בסעודה שלישית שאין יכולין לאכול במ"ש יכולין לקיימה בפירות ע"כ. ואשר שמעתי שאם נמשך סעודה ג' עד אחר חשיכה א"צ לאכול עוד סעודה רביעית במ"ש (א"ז וא"ר) ועי' בסידור שלי הנקרא בשם ראשי בשמים שהארכתי שם :

חדושי גאונים

היה משולם ועד עולם וזמן יכלה והוא ית' לא ישתנה נמצא אתה אומר שהוא ית' נחלה בלי מצרים מלבד מה שהחקירה ממציאותו ית' אין לה מצרים וגבול והיא רחוקה מהשגת יד שכלו של אדם כי לעולם לא יבוא עד סוף החקירה. העיקר השני תורה מן השמים זה"ש נחלה בלי מצרים כי התורה נקראת נחלה כמ"ש וממתנה נחליאל והיא בלי מצרים כמ"ש לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאוד. העיקר השלישי העוה"ב זה"ש נחלה בלי מצרים כי העוה"ב נקרא נחלה שנאמר להנחיל אוהבי יש ואין לו מצרים וגבול כמ"ש מה רב טובך וגו' וכתיב עין לא ראתה וגו' כי לרבות כמותו ואיכותו אין לו מצר וגבול או ערך הן במקום הן בזמן הן במהותו. (עוללות אפרים)

(שייך לסימן פח) תניא ר' יוסי בר' יהודה אומר שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו כו'. ונראה לפרש ע"פ מה דאמרינן באבות העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטגור אחד. א"כ נראה דשני המלאכים המלווין לאדם היינו יצר טוב ויצר הרע. והנה האדם מורכב מגוף ונפש ובעבור שיתקיימו שניהם הושמו לו כחות אלו להשלמת מציאותו כמו כח הזן. ובפרט הכח המתעורר נמשך מהנפש המרגשת. ואם יגדל הכח המתעורר הזה בענינים גופיים כמו רוב המאכל והמשתה והנאות גופיות אחרות נקרא זה הכח יצר הרע והוא שאמר הכתוב כי יצר לב האדם רע מנעוריו. כי בצאתו מרחם אמו מתאוה האדם תאות גופנית. ותאוה זו מתגברת והולכת עד שיתעורר כח השכלי. ואז כאשר יאמר אל לבו הלא טוב לנו להשתמש מאותו כח המתעורר למה דלא יהיה כליון לנפש כמו לקח המזון הראוי והמשגל בעתו כפי

יוחנן אפילו יש בו שמץ[א] של עבומ"ז מוחלים לו כתיב הכא בפרוע פרעות וכתיב התם (שמות לב) כי פרוע הוא. אמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן שנא' (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן מאי אמן [אמר רבי חנינא] אל מלך נאמן:

צ שם אמר רב יהודה בריה דרב שמואל משמיה דרב אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול שבת שנאמר (ירמיה יז) ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא וגו' והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה. מאי ולא תכבה אמר רב נחמן בר יצחק בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה. אמר אביי לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת שנאמר (יחזקאל כב) ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם א"ר אבהו לא

ישראל לברך את בוראם: כי פרוע הוא. כי פרעו אהרן עכו"ם וה"ק בהבטל פריעות עכומ"ז שהפסקע ותשתכח שלא יזכר עונה משום שהתנדבו עם הוא: אל מלך נאמן. כך מעידים על בוראן שהוא אל מלך נאמן: שאין בני אדם מצויין לכבותה.

תוספות

קשה: א"ר חנינא אל מלך נאמן. צריך להרהר בו בשעה שאומרים אמן:

מעלה וגודל עניית אמן יותר מן המברך ובחדושינו שם: שערי ג"ע כו'. כי הג"ע יש לו הרבה שערים מחילה לפנים ממחילה וכמ"ש [א] כל צדיק וצדיק נכוה מחופתו של חברו ובפרק שואל [ב] אמרו כה"ג כל צדיק וצדיק יש לו מדור לפי כבודו ואמר שזה העונה אמן בכל כחו שפותחין לו כל השערים מחדרי ג"ע ומייתי לה אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים כו'. והא' נחה במלת שומר א"נ דמלת שומר במקומו עומד מלשון המתנה והיינו שממתין בכל סוף ברכה לדקדק איזה ברכה היא לומר אמן עליה שלא יהא אמן יתומה ואל תקרי דקאמר לאו דוקא וכן מלינו בכמה מקומות בתלמוד ודו"ק: אל מלך נאמן כו'. האל הנאמן קרא הוא ומפורש בפ"ק[ג] ומתרגמינן אלהא מהימנא. והשתא העונה אמן מוסיף ברמז מלך שהאל נאמן הוא המלך הנאמן והיינו דבכל השנה אומרים האל הקדוש האל המשפט שהוא בעל היכולת והוא נותן כח וממשלה לכל כדאמרי'[ד] והמתנשא לכל לראש דאפילו ריש גרגותני משמיא מוקמי ליה אבל בר"ה השנה וביוה"כ אומרים המלך הקדוש והמלך המשפט שהוא אז מלך על כל העולם לדונם ביחידי שע"כ שמע ישראל וגו' ה' אחד הוא מהמלכיות שבר"ה וז"ש אל מלך נאמן כי שם אל שנקרא הקב"ה בכל השנה ושם מלך שנקרא בראש השנה ויוה"כ הוא נאמן ואמיתי בו מה שאין כן שם אל שנא' בעכומ"ז לא תשתחוה לאל אחר ושם מלך שנאמר במלכי בני אדם אינו נאמן בהם רק מלה מושאלת ולא שם אמיתי בהם ודו"ק: אין הדליקה מצויה כו'. כבר כתבנו ברפ"ק דב"ק דאין לך פורענות כמו האש שמכלה את הכל כמ"ש בסדום וה' המטיר על סדום אש וגו' ועל זה אמר כמעט כסדום היינו וגו' ולא כסדום ממש ע"פ מ"ש פ"ק דקידושין דדרש מזמור לאסף באו גוים שאמר שירה על שכילה ה' חמתו על העצים והאבנים והותיר לנו שריד וכה"א כלה ה' חמתו ויצת אש בציון וגו' ע"ש ות"ש דמשום חלול שבת הדליקה מצויה שהיא הגדולה שבפורענות שנאמר ואם לא וגו' והצתי אש בשעריה וגו' דהיינו לא כליון גמור כמו בסדום אלא על עצים ואבנים של שעריה ואמר דא"כ מאי לא תכבה דלפי פשטיה משמע ח"ו כליון גמור ומשני בשעה שאין ב"א כו' דהיינו שרוב שריפות באים ביום השבת שאין ב"א כו' ויש רמז בזה בקרא שע"כ לא תבערו אש יצא לחלק מכל ל"ט מלאכות כדי שלא תבערו אש וגו' שלא תבוא עליכם פורענות של אש ודו"ק: בשביל שחללו בה שבת כו'. לכאורה דכל הני אמוראי דכל חד אמר לא חרבה ירושלים אלא בשביל זה כו' וכל חד נקט מלתא אחריתא דפליגי אהדדי אבל מדלא קאמר רבי אבהו אמר כו' וכן בכל איך אלא וא"ר אבהו כו' משמע דלא פליגי ונראה משום דכל מעשה אדם גם מאורעותיו הם נמשכים ומסוגלים לפי מעשה ז' ימי בראשית כמו שהאריכו בזה חז"ל בס"פ מי שהחשיך [ה] למ"ד מזל יממא גרים כו' ע"ש ואיכא למ"ד מזל שעה גורם דהיינו של"ס חנכ"ל והוא ג"כ לפי התחלת ז' ימי יצירה וע"ז אמר הכתוב ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם וגו' וכמ"ש כל זה בפרק הניזקין גבי מעשה אשה וז' בניה כו' ע"ש באורך והוא ענין דשמעתין דכ"א מהאמוראים אמר חורבן ופורענות של ירושלים הבא לפי מזל היום שהיה הרע כפי החטא שהיה בו והתחיל מיום השבת כי הוא הקדוש ואמר לא חרבה ירושלים בפורענות של שריפת אש כמ"ש ויצת אש בציון אלא בשביל שחללו בה השבת שנאמר ומשבתותי העלימו וגו' הרבה עבירות חשב שם באותו ענין שנאמר כהני חמסו תורתי וגו' אבל ממה שהזכיר זה הפורענות ואשפוך חמתי בהם וגו' מוכרח דבשביל חלול שבת בא זה הפורענות כמ"ש לעיל דבשביל חלול שבת הדליקה מצויה כו' ומשבתותי העלימו דקאמר אכהנים קאי שהם מורי התורה ולפי שאיסורי שבת אין ידועין להמון עם כמו שכתב הרמב"ם כגון הקשירה וטלטול וקליטה ודבור שלא לצורך וראוי לת"ח שהוא הכהן להודיען לע"ה אבל הם הכהנים העלימו עיניהם של ע"ה בכל זה ועי"ז אחל בתוכם כמ"ש אות היא

[א] מהרש"א ד"ה שערי ג"ע וכמ"ש (ב"ב ע"ה ע"א): [ב] שם בא"ד ובפ' שואל (קנ"ב ע"א): [ג] שם ד"ה אל מלך נאמן בפ"ק (יו"ד ע"ב): [ד] שם בא"ד כדאמרינן (ברכות נח ע"ב): [ה] שם ד"ה בשביל בס"פ מי שהחשיך (קנ"ו ע"א):

יד יוסף

א סנהדרין ק' ע"ב: ב שם קי"א ע"א:

חדושי גאונים

הראוי ויהיה נשמר מהעבירות שאסרה תורה וגם אם יקדש עצמו במותר לו ובתנאי שלא יהיה פרוש לגמרי אלא יקח אשה ראויה להוליד בנים עבדי השם בתורה ובמצות זה הכח השכלי מחובר עם המתעורר נקרא יצר טוב. וזהו דאמרינן ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע רוצה לומר שיכניע יצר הרע לאהבתו יתברך. אבל לא יסגף עצמו לבטל יצר הרע לגמרי אלא יהיו שניהם מחוברים יחד ויעשה מהעיקר עיקר ומן הטפל טפל. ויהיה יצר טוב מלאך טוב ויצר רע מלאך רע. אשר המה באדם ולא שיהיו שני נבראים מחודשים וזהו כוונת אמרם ב' מלאכי השרת מלוין לו לאדם. היינו היצרים יצר טוב ויצר הרע שיהנם באדם לביתו וכשמצא נר דלוק שמקיים שבת כהלכתו. וזהו ערב לנפש כידוע לכל איש ישראלי ירא אלהים. אז מלאך טוב אומר יה"ר שתהא לשבת אחרת כך. כי היצ"ט מתחזק ומתאמץ במצוה זו. וגומר בדעתו לשמור שבת כל ימי חייו ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו כי כל דאלים גבר וכיון שגבר היצ"ט יצר הרע מוכנע לו. ומצוה גוררת מצוה. ואם לאו מלאך רע אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך. כי עבירה גוררת עבירה וכיון ששנה אדם עבירה נעשית לו כהיתר

עין יעקב

מאי אמן. נראה דהקושיא מה פירוש של אמן שיהא שכרו כל כך על זה מתרץ אל מלך נאמן ופירושו אע"פ שהוא אל מלך ומחוייב כל אדם לקיים פקודתו ולזאתו מחמת אלהותו ומלכותו אף על פי שאינו משלם לאדם שכר גמולו ואפ"ה נאמן הוא הקב"ה לשלם שכר לעושי מצוה וכיון שעונה כן בכל כוונתו וקולו הרמה להודיע לכל שאין לעבוד להקב"ה על מנת לקבל פרס לכך שכרו כל כך מרובה:

אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חלול שבת. נ"ל הטעם כי כל המשמר שבת נותנין לו משאלות לבו וכן להיפך מי שמחלל שבת נשרף כל חמדת ומשאלות לבו כדכתיב בד"ה ב' ל"ו וישרוף את בית וגו' ואת כל חמדתם ועי"ל ע"ד דאמרינן אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד הם נגאלים והיה נבנה בה"מ באש כדכתיב אני ה' באש הצתי ובאש עתיד לבנותה וזה שמעכב בנין האש לכך הדליקה מצויה: א"ר אבהו לא חרבה ירושלים. כל הני מ"ד נראה דלא פליגי דכל אחד מייתי מקרא אלא הא והא גרמה כי עבירה גוררת עבירה וכל אחד אומר תוכחתו לפי צורך דורו שהיו פרוצין קצת באותו עבירה:

לא

הרי"ף

מצדיק עליו הגזרה והדין ואומר אל מלך נאמן בגזירותיו גם הקב"ה קורע לו גזר דינו ונרמז בפסוק בהתנדב עם שהתנדבו להיות לעם לה' ולקבל גזירותיו בנדבת לב ונאמן עליהם הדיין לברך ה' על כל מדותיו על הרעה והטובה אז מתבטלות הגזרות בפרוע פרעות כאמור ובכי יוחנן אמר אפילו יש בידו שמץ עבודת כוכבים מוחלין לו ודריש קרא הכי בפרוע אם רבים שיבטל הקב"ה העבודת כוכבים שהיא פרעות כדכתיב כי פרוע הוא זהו בזמן שהתנדבו טעם לברך ה' על כל מה שמודד להם הם מקבלים עליהם דיניו באמונה ונאמן עליהם הדיין: אל תקרי שומר אמונים. נראה לפי שבאמונה לא יצדק לומר שומר אלא עושה אמונה או דובר אמונה מאי שומר ועוד מאי אמונים דקאמר דהיה לו לומר אמונה או אמונות לזה דרשו אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמנים ויש לנו לומר דרך דרש שמ"ש כאן בכל כחו אינו על הרמת הקול אלא רבוי האמנים שעונה לא אחד ולא שנים אלא כל אשר תמצא ידו בכל כחו לענות אמן מרבה לענות וזהו שאומר אמנים הרבה: אין הדליקה מצויה וכו'. וקשה דילמא ג"כ על שאר עבירות אפשר שתצא אש ובערה בם ואיך הוא אומר בלשון שלילה אין הדליקה מצויה וכו' ועוד נבאר איך מתיחסת הדליקה על חלול שבת יותר מעל שאר העבירות ונראה דדייק ר' יהודה ליסניה דלא אמר אין הדליקה באה אלא אין הדליקה מצויה לפי שאע"פ שתצא אש ותבער על שאר עבירות מ"מ יהיה אפשר לכבותה באופן שאין הדליקה מצויה תדיר שאי אפשר לכבותה אלא על עון חילול שבת שהקב"ה מודד להם כמדתם כשם שהם לא שמרו השבת כן הקב"ה מביא להם אש הדליקה ביום השבת שאין בני אדם מצוים לכבותה וכיון שאין מכבה אותה תהיה הדליקה מצויה תמיד ולא תכבה באופן שהוא חילל השבת ולא שמר גם השבת לא ישמור נכסיו ויהיו מחוללים באש תבערה וכפי זה אנו צריכין לומר שמ"ש אין הדליקה מצויה אינו על הדליקה הבאה בימי החול אלא על הדליקה הבאה ביום השבת שכיון שאין מכבה אותה היא דליקה מצויה תמיד וכן אמר הכתוב והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה מאי ולא תכבה בשעה שאין בני אדם מצוים לכבותה: שנאמר ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם. וקשה דהא בההוא ענינא כתיב כמה מיני חטאות כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי וגו' ומשבתותי העלימו עיניהם שריה בקרבה כזאבים טורפי טרף לשפוך דם לאבד נפשות נביאיה טחו טפל חוזים שוא וגו' עם הארץ עשקו עושק וגזלו גזל ועני ואביון הונו ואת הגר עשקו וגו' ועל כל אלה העבירות אמר אשפוך עליהם זעמי ונראה

ענף יוסף

צ אמר אביי לא חרבה כו' אר"א לא חרבה כו' אר"כ לא חרבה כו'. הנה כל אחד מהם שיער דבריו בדעה והשכל איזהו החטא החמור. אשר הוא כמו שאור שבעיסה ומחמיץ כתוב הפסוק. עדי אין מספיקים בידו לעשות תשובה על חטאיו ושוב אין מקום לשיאריך הקב"ה עוד אפו. והנה ראינו שהקדים הש"י לצוות לנו מצות שבת במרה. ואח"כ קרבנו לפני הר סיני ונתן לנו התורה הכללית. הוא כי יודע אלהים כי האמונה היא יסודן של המצות כולם. וע"י מצות שבת תהיה האמונה מושרשת בלב הישראלי. איך חידש עולמו ברצונו הפשוט. והנה אחר שחטאו ישראל כמה עונות וחטאים. ועדיין היו שומרים השבת. כה אמר ה' לא אשחיתנו כי ברכה בו. אשר בירך את יום השבת ויקדשו. לזה עוד יש תקוה לאחריתם

המתורגמן. א) שפורען.

חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו ק"ש שחרית וערבית שנאמר (ישעיה ה) הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וגו' וכתיב (שם) והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פעל ה' לא יביטו וכתיב (שם) לכן גלה עמי מבלי דעת. אמר רב (כהנא) [המנונא] לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן שנאמר (ירמיה ו) שפוך על עולל בחוץ מה טעם שפוך משום דעולל בחוץ:

צא שם אמר עולא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא היה להם בושת פנים זה מזה שנאמר (ירמיה ו) הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו וגו'. אמר רבי יצחק לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהשוו קטן וגדול שנאמר (ישעיה כד) והיה כעם ככהן וכתיב בתריה (שם) הבוק תבוק הארץ. אמר רב עמרם בריה דר"ש בר אבא אר"ש בר אבא א"ר חנינא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה שנאמר (איכה א) היו שריה כאילים לא מצאו מרעה [א]מה

בשבת: בבקר. בזמן ק"ש וכן מאחרי בנשף: והיה כנור ונבל. בסיפיה דקרא ואת פעל ה' לא יביטו לא שמו לב ליחד שמו על בריותיו: שפוך על עולל. רישיה דקרא ואת חמת ה' מלאתי נלאתי הכיל שפוך על עולל בחוץ שפוך החמה בנקמה בשביל שעולל בחוץ ובטלים מבית רבן: הובישו כי תועבה עשו וגו'. סיפא

ביני וביניכם וגו' ורבי אבהו אמר לא חרבה ירושלים בפורענות הגלות: אלא בשביל שבטלו קריאת שמע שחרית כו'. שנאמר הוי משכימי וגו כי כן דרך המשכרים במג"ש לכבוד סעודתא לויה מלכה שמבטלין ק"ש של ערבית ולמחר גם בשחרית עוברים זמן ק"ש ואומרים הוי כי עדיין ראשי דוי: ואמר וכתיב והיה כנור ונבל וגו'. קיצר הכא התלמוד וסמך אהך דפ"ב דסוטה כל השותה בד' מיני זמר מביא ה' פורענות כו' כי תחת שהיה לו לקרא ק"ש בד' ברכותיה בלילה הוא שותה יין בד' מיני זמר ונעשה שכור ומבטל ק"ש בד' ברכותיה שנאמר ואת פועל ה' וגו' ע"ש: ורב כהנא אמר לא חרבה אלא בשביל שבטלו בה תינוקות של בית רבן. קראן בשם בית רבן ע"ש דעיקר לימודן בבית ולא בחוץ וכמ"ש לקמן אין עולם מתקיים אלא בהבל תשב"ר וז"ש שפוך חמת ה' בשביל שהעולל בחוץ ולא בבית רבן ואמר ועל סוד בחורים שהולכים כן ביחד ברחובות כאילו יש להן סוד לדבר זה עם זה ואינן יושבין באהל בית מדרש וסיים הפורענות בזה כי גם איש עם אשה ילכדו וגו' שאביהם ואמם ילכדו בעון זה שהיה להם להשגיח על בניהם שלא ילכו בחוץ ולהוליכם לבית רבן: ואמר עולא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא היה להם בושת פנים כו' שנאמר הובישו וגו'. פתח בלשון נוכח הובישו וסיים בלשון נסתר לא יבושו וגו' כי הבושה היא היראה כמ"ש למען תהיה יראתו על פניכם היא הבושה ואמרו יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם לפי שמכמה עבירות אדם מתרחק מפני שהוא לפני ב"ו וע"כ אמר הנביא אל הרואים בעון חבריהם הובישו אתם שהייתם נקל ושפל לפני חבריכם שתועבה עשו בפניכם ובוש לא יבושו מכם גם הכלים לא ידעו שהקטנים בכלל הכלמה כמ"ש דמכלמו ליה ומכלם ואתם אפילו הכלמה אין בכם וע"כ יפלו בנופלים לגיהנם כמ"ש עז פנים לגיהנם: אמר ר"י כו' שהשוו בה קטן כגדול כו'. ע"פ מ"ש בסוטה מיום שגברה החנופה כו' אין אדם יכול לומר מעשי גדולים ממך שהחנופה מביא לעשות קטן כגדול וז"ש כעם ככהן לא אמר עם ככהן דהוה משמע שמניח לכהן מעלתו אלא שמחשב גם העם כמעלת כהן וכן לא אמר כהן כעם דהוה משמע שמשפיל הכהן כעם ומניח העם במעלתו אבל אמר כעם ככהן כ"ף הדמיון בשניהם שהוא מחשיב העם כראוי לכהן ומשפיל הכהן כראוי לעם והיינו לענין תורה ויחוס עם נגד כהן וכן הפרש כעבד כאדוניו וכמלוה כלוה וגו' ואמר בפורענות בזה הבוק תבוק הארץ וגו' שמביא לארץ חסרונות וריקות במורי התורה ובשאר דברים שזכר: אלא בשביל שלא הוכיחו כו'. שריה הם המוכיחים לאחרים

הרי"ף

דדייק קרא דבכל העבירות הכתובות שם לא אמר ואחל בתוכם אלא בחילול השבת ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם ולא עוד אלא דהול"ל ויחללו השבת מאי ואחל בתוכם אלא לומר שכביכול באו פריצים וחללו המקדש ואחל בתוכם בעון חילול שבת: על ביטול ק"ש וכו'. וקשה דהא קרא לא קאמר אלא לכן גלה עמי שהוא גלותן של ישראל אבל לא הוזכר כאן חורבן ירושלים כלל ואין לומר דכיון שגלו הוא יורה שגלו מסבת החורבן דהרי מצינו גלות יהויקים וגלות יכניה ועדיין לא נחרבה ירושלים. ואפשר דדייק הכי הוי משכימי בבקר שהוא זמן ק"ש של שחר ומאחרי בנשף שהוא זמן ק"ש של לילה דכתיב בשכבך ובקומך ואת פועל ה' לא יביטו לייחד שם ה' לכך מעשה ידיו שהוא בית המקדש וירושלים שהוא מקדש ה' כוננו ידיו והעיר אשר ה' בחר בה כי אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ואם ה' לא ישמר עיר וגו' ולכך לא ראו באור המקדש וירושלים שהוא מעשה ידיו של הקב"ה ומתוך החרבן לכן גלה עמי הרי שהגלות לא נמשך אלא מתוך החרבן: שביטלו בה תינוקות של בית רבן שנאמר שפוך על עולל בחוץ. וקשה והרי כתיב שם על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדיו דהיינו עון הבחורים ונראה דכיון דרישיה דקרא אמר ואת חמת ה' מלאתי נלאתי הכיל שפוך הרי כאן מילוי חימה וגם שפוך החימה בנקמה ומדסמיך השפיכה על עולל בחוץ מכאן שהחורבן שהוא שפך כאש חמתו ויצת אש בציון זה היה על עולל בחוץ ומילאו חמת ה' עליהם בכמה צרות הוא על סוד בחורים יחדיו:

שלא היה להם בושת פנים זה מזה. עי' פי' רש"י וצריך להבין כוונת רש"י מה חידש בדבריו ועוד קשה דהא רישא דקרא כתיב הובישו כי תועבה עשו והאי קרא מרישיה לסיפיה לא מדריש. ונראה דמאי דקאמר הובישו כי תועבה עשו קאי אקרא דלעיל וירפאו את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום שמדבר בנביאי השקר וירפאו את שבר בת עמי על נקלה לאמר כיון שיש שלום ביניכם יעשה הקב"ה שלום לכם ואינו מביט בעכומ"ז שלכם מתוך השלום כי חבור עצבים אפרים אע"פ שהם עובד עבודת כוכבים הנח לו מתוך האחדות והשלום ובדבר הזה מרפאים שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום לכם ואחדות ויספות הקב"ה לכם שלום ואין שלום שבעונם אין שלום וכשראו כך הנביאים שאין שלום הובישו הנביאים כי תועבה עשו להחזיק ביד העם לומר להם שלא יחושו על רוע מעלליהם כי השלום יגין בעדם והם גרמו כי תועבה עשו העם ועל כן גם בוש לא יבושו העם וכיון שלא היה להם לעם בושת פנים לכן יפלו בנופלים. ולזה כוון רש"י ז"ל סיפיה דקרא גם בוש לא יבושו

ענף יוסף

לאחריתם. כי המאור שבאמונה יחזירם למוטב. אמנם אחר שחללו את השבת. נוסף על הטאים ועונות אחרים. כבר נתייאש הש"י מתשובתם. כד"א ומשבתותי העלימו את עיניהם ואחל בתוכם. כלומר אז הותל לקרוא בשם ה'. לבלתי יאמינו בחדוש העולם לא במחדשו ולא במצותיו. אי זאת לא תאירו מזבחי חנם. כן ס"ל לאביי ורבי אבהו סובר כי עיקר האמונה אשר כל עמודי התורה נשענים עליהם. הוא אמונת האחדות וקבלת עול מלכות שמים. וא"כ אחר שבטלו ק"ש שחרית וערבית. לכן גלה עמי מבלי דעת. כלומר לא קיימו מאמרו יתברך וידוע אותי. כי המאמין השניות תארו אויל ורב כהנא ס"ל כי לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו בה תינוקות שב"ר. והיינו כי אף שאבדה התקוה מהאבות אשר אכלו בוסר עדיין לא חרבה ירושלים אם ישמרו בניהם בריתו ועדותיו זו ילמדום רבותיהם. אשר מגד זה קי"ל יכין האב וצדיק ילבש. אבל אחר שבטלו תשב"ר. אז כבר אבדה עלת התורה גם מבנים. א"כ לשוא שקד שומר ישראל. אז חלל בריתו ניאר מקדשו (אי' היס):

עץ יוסף

צא בשביל שלא היה להם בושת פנים זה מזה כו'. כמבואר בספר חו"ה שכתב שכמה מצות לא נתקיימו אלא בשביל הבושה כו' ע"ש. כ"ש שהבושה היא מניעה לשיעשו עבירות ולזה כל זמן שהיה להם בושת פנים זה מזה. לא נחרב ירושלים. כי כמה עבירות נמנעו מעשותם מפני הבושה וכמה מצות נעשו מפני הבושה. אמנם מהסתלק מהם בושת פנים סרו מטוב ועשו רע כי בסור הסבה יסור המסובב: שנאמר הובישו כו'. ר"ל שאמר הנביא אל הרואים בעון חבריהם. הובישו אתם שהייתם אתם נקל ושפל לפני חבריכם שתועבה עשו בפניכם ובוש לא יבושו מכם גם הכלים לא ידעו. וע"כ יפלו בנופלים לגיהנם כמ"ש עז פנים לגיהנם כו': אלא בשביל שהשוו קטן וגדול. שמצינו שאמר קרח כי כל העדה כולם קדושים וגו' ומדוע תתנשאו וגו' שהיה דעת קרח להשוות את כל אנשי האומה ושאין בקצתם התנשאות על קצתם. אמנם משה רבינו ע"ה השיב לו. בקר וידע ה' את אשר לו לוים מתוך קהל ישראל. ואת הקדוש (הפרטיי משבט לוי) והקריב אליו יותר מזולתם. ואת אשר יבחר זה הקדוש יקריב השי"ת אליו. וא"כ אנשי ירושלים שהשוו כעם ככהן דעת קרח היתה בם. על כן הבוק תבוק הארץ. כי זאת האמונה רעה ונפסדת היא המתנגדת רהב התורה כמאמר חז"ל אח נפשע מקרית עוז אח נפשע זה קרח שפשע בקרית עוז התורה שנקראת עוז כו' (אי' היס) ור"ל שלכן אמר בפורענות בזה הבוק תבוק הארץ שמביא לארץ חסרונות וריקות במורי התורה וחורבן הארץ: היו שרים כאילים. היו שריה בהנהגת העם כאילים ולכן היה עונשם שלא מצאו מרעה כי נשלח עליהם מכת רעב. וקאמר שדימה אותם לאילים לומר מה איל זה כו' כלומר שלא תאמר כי השרים הללו אשר יש בידם למחות לא ידעו מעבירות שיש ביד זולתם. שסברו שעמם כולם צדיקים ע"ז אמר האלהיי רב חנינא שאינו כן אלא מה איל זה כו' אף השרים כו' כלומר ראשם של השרים ועיון מחשבותיהם היה בצד מדות המגונות אשר לחבריהם (שהדבר המגונה

א ע' איכ"ר פסוק זה:

חדושי גאונים

ומלאך טוב כע"כ יענה אמן הייט היצר טוב דכיון שגבר היצה"ר שוב אינו שמע לקול המורה. ומלאך עצת של היצר טוב: והכי אמרינן נמי בב"ב ט"ז אמר ריש לקיש הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות. א"כ גם דעתו דר"ל דמלאך רע הוא היצר הרע. (מלחמת חובה): אמר רב עמרם כו' לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה כו'. א"ר יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה ת"ח כו'. הורו לנו שתי סבות עצומות לחורבן העיר הקדושה. הא' העדר התוכחת הראוי מאת השרים ותופשי התורה. והב' מניעת קבלת עול הת"ח. כי היו בוזים אותם ומזלזלים דבריהם. והנה כפי הנראה רב יהודה אינו חולק עם רבי חנינא מדקאמר א"ר יהודה וכו'. כי כן אמרו סבות אחרות שכל א' מוסיף על דברי חברו. וקשה לי כי לכאורה שני ענינים אלו א"א שנמצאו יחד. כי אם היה להם עון ואשם שלא הוכיחו החכמים כפי חיובם. א"כ אין מקום לומר שהיו בוזים הת"ח. דהיינו כפי הראיה שמביא שבזו דברי שלוחי ה' דפשטיה דקרא משתעי בבזיון דברי התוכחות. שאם החכמים לא היו מוכיחים איך היו בוזים דבריהם. ואם היו בוזים דברי התוכחות. א"כ ממילא היו שם מוכיחים ואפילו נימא דבזו ת"ח דקאמר. היינו בזיון ת"ח עצמו שלא היו נוהגים בהם כבוד בקימה והדור וכיוצא. מ"מ הא קאמר קרא נמי שהיו בוזים דבריו. אלמא מדברים ומוכיחים היו. ויראה לי לדייק אומרו שלא הוכיחו זה את זה. כי היה מספיק לומר שלא הוכיחו ובודאי שהאחד יוכיח את האחר: אמנם הכוונה לדעתי. כי היה נמצא

המגונה

אבל זה לזה לא הוכיח וחייסי לגומלין ודימה אותם לאילים שראשו של זה בצד זנבו של זה הוא משל שאין משגיח בכל מעשה חברו מראשו ועד סוף רק על זנבו וסופו בקלת ואמר בפורענות לא מצאו מרעה דהיינו גם כי שרים הם אשלח עליהם מכת רעב: ואר"י לא חרבה ירושלים אלא שביזו בה ת"ח שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים וגו'. מלאכי אלהים משמע ליה דהיינו ת"ח דהא נביאיו כתיב בהאי קרא ומתעתעים בנביאיו וכדאמרינן כי מלאך ה' צבאות הוא אם הת"ח הוא כמלאך כו' ואמר בפורענותן דאין מרפא למכתן דאמר לעיל מיניה וישלח ה' וגו' השכם ושלוח ביד מלאכיו לשוב מחטאם והם מוסיפין סרה ומלעיבים במלאכיו ובוזים אותן ע"כ אין למכתן רפואה וכמ"ש על מה תכו דהיינו שהמלאך שהוא הת"ח מוכיח אתכם על מה תכו ואתם תוסיפו סרה לבזות ע"כ כל ראש לחלי וגו' לא זורו ולא חבשו וגו' דהיינו מכה שאין לה רפואה: אל תגעו וכו' ולנביאי וגו'. משום דלעיל מיניה כתיב באבותינו הצדיקים שהיו בארץ אויביהם והקב"ה הצילם כמ"ש ויתהלכו מגוי אל גוי וגו' לא הניח אדם לעשקם וגו' וכאן כתיב בלשון צווי אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו דה"א לפרש למשיח ממש שהם המלכים והכהנים ולנביאים ממש דלמי צוה כן ועל כן דרשו על התינוקות של בית רבן ועל הת"ח צוה כן שלא יגעו בהן בתינוקות של בית רבן ולא ירעו להם לת"ח ומשיחי הן תינוקות של בית רבן ע"ש גדולתן

רש"י: קרא גם בוש לא יבושו גם הכלם לא ידעו: במשיחי אלו תינוקות של בית רבן. שדרך תינוקות למשחן בשמן (כדאיתא לעיל יג:): ובנביאי אלו תלמידי חכמים. שנאמר

איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה אף ישראל שבאותו הדור כבשו[א] פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה. א"ר יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים שנאמר (ד"ה ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא. מאי עד לאין מרפא אמר רב יהודה [אמר רב] כל המבזה ת"ח אין לו רפואה למכתו. אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (תהלים קה) אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו אל תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבן. ולנביאי אל תרעו אלו תלמידי חכמים. אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן. א"ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי.

הרי"ף

כלומר אע"פ דרישיה דקרא אמר הוכיחו אינו מדבר על העם כי אם סיפיה דקרא דכתיב גם בוש לא יבושו הוא מדבר בעם: **א"ר יהודה** מ"ד אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו וכו' ויש לדקדק אם רצה לבאר מהו משיחי ומהו נביאי היה לו לבאר מבלי שאלת מ"ד שנראה שאין לו הבנה. ועוד למה הוציא פירוש משיחי ונביאי ממשמעו. ועוד למה קרא לתינוקות של בית רבן משיחי ולת"ח נביאי ועיין פרש"י ז"ל. וע"ק דילמא אין העולם מתקיים אלא על כל העוסקים בתורה וכן א"ר אלעזר אין העולם מתקיים אלא בשביל התורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה ולא פרט לומר בשביל תינוקות של בית רבן וכן אבאר מ"ש רב פפא לאביי דידי ודידך מאי דפשיטא שלדבריו שאמר על תינוקות של בית רבן עליו ועל חברו אינו מתקיים שהרי הם כשאר כל ת"ח שבעולם. ועוד אבאר מהו הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא דהיל"ל תורת תינוקות לתורה של תלמידי חכמים. ונלע"ד שחז"ל דקדקו שאמר הכתוב אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו ולמה עשאם שתי חלוקות וליערבינהו אל תגעו ותרעו ועוד למה נקט אל תגעו במשיחי ובחלוקת נביאי אמר אל תרעו לכך דרשו שיעור הכתוב כך שאמר אשר כרת את אברהם לאמר לך אתן את ארץ כנען ואח"כ בעונם ויתהלכו מגוי אל גוי ונשתעבדו מאומות העולם וחסד ה' לא עזבם ויט עליהם חסד שהזהיר וגרז ויוכח עליהם על ישראל הוכיח למלכי עכו"ם לאמר אל תגעו במשיחי הזהרו שלא תגעו יד בתינוקות של בית רבן שאין להם הבנה בלמודם רק שיח שפתותיהם הם משיחים ולכך קראם משיחי על שם שיח שפתותיהם ולהיותם קטנים אפי' נגיעה בעלמא הוא קשה להם. ובנביאי שהם התלמידי חכמים שיש להם ניב ושפה ברורה בדעת ותכמה אל תרעו כי בנגיעה בעלמא לא איכפת להו אבל אל תרעו ולתת טעם על אזהרת התינוקות של בית רבן שאל תגעו בם יד כלל סמך ואמר אין העולם מתקיים אלא על תינוקות של בית רבן כי הן אמת שהתורה שלומדים בני התורה הגדולים ולא ימושו מפיהם יומם ולילה היא תורה החשובה שמתחדשים בה חדושי תורה מה שאינם יכולים לחדש התינוקות של בית רבן אך אמנם אלו לא היה היסוד של כל ת"ח מוסד על התורה שלמד בהיותו תינוק של בית רבן לא היתה תורתו מתקבלת לפי שאם התחיל ללמוד תורה לאחר שהגדיל יש באותה תורה מלאת הרהורי עבירה שאין אדם ניצול מהם ואינה תורה נקייה וברה אבל מכיון שכל אדם בקטנותו קודם שהגיע לכלל גדול כבר למד תורה בעודנו קטן והיתה תורה נקייה הבל שאין בו חטא וכשהגיע אח"כ לכלל עונשין קדמה לו התורה שלמד וקיימא לן עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה וכאן שקדמה בידו תורה טהורה כל עבירות שלאחר כך לא יוכלו לכבות מי התורה שלמד ונמצא שאין העולם מתקיים אלא בשביל התורה שלמדו בהיותם תינוקות של בית רבן שאלמלא כך לא היה מתקיים העולם וזהו שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז שהכונה שיסוד שיש בכל אדם מזמן שהיה עולל ולמד תורה בבית רבו הוא יסוד חזק לעמוד עליו עוז התורה שלמד אחר גדלו כי מתוך אותו יסודות של תורה נקייה מהבל שאין בו חטא אין עוד עבירה מכבה תורה וזה נראה לי דבר נכון ואמיתי: **ומה** שאמר אביי לרב פפא דידי ודידך מאי כלומר התורה שאנו לומדים עכשיו בגדולתינו תהיה מועילה אע"פ שלא הקדים לה תורה של זמן הקטנות כיון שאנו טהורים מחטאת הרהור רע או לא שלעולם צריך להקדים תורה בזמן הקטנות ועל אותו יסוד ילמוד בגדולתו א"ל

עיון יעקב

אין רפואה למכתו. עיין בעיר בנימן סי' קלו מ"ש בזה בשם הב"ח ול"נ ע"ד דאיתא בנדרים דף כב ע"א על פסוק יש בוטה כמדקרות חרב כל הבוטה פירוש מי שנודר אלא שלשון חכמים מרפא שמתירין לו ואיתא בכלי יקר פ' מטות דלכך החכם מתיר שבועות ונדרים אחרים לפי שהוא רב ושליט עליו כמו בעל על אשתו וכל איש מישראל הוא ברשות ב"ד או יחיד מומחה ועל דעתם נדר שמחויב לעשות כל אשר יורו לו הב"ד וא"כ שפיר קאמר המבזה ת"ח א"כ ודאי אינו נודר על דעתו לכך אין רפואה למכתו ומכוון לפ"ז לשון הפסוק עד אין מרפא וק"ל ולמ"ד בפ"ק דקידושין רב שמחל על כבודו אין כבודו מחול יפרש הפשט כפשוטו. ועי"ל ע"ד דאיתא ביבמות דף סג אשר לא יוכל קום ואפר לא תוכל לצאת ממנה זו אשה רעה וכתובתה מרובה ומביים ת"ח משלם ליטרא דדהבא וזה שרגיל לביים ת"ח הרבה כדכתיב ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים לכך אין רפואה למכתו עי"ל כי הת"ח מגינים על הדור והוא משלם רעה תחת טובה לא תמוש רעה מתוך ביתו וזה אין רפואה למכתו עי"ל דאיתא בי"ד סימן קע"ט שלוחש על המכה אין לו חלק לעולם הבא ופי' ר"י דוקא ברוקק שנו על פסוק של תורה וכתב הלבוש דנראה כמבזה התורה. ואיתא בש"ס דקידושין מפני לומדיה עומדין מפני תורה עצמה לכ"ש א"כ שפיר קאמר אין רפואה למכתו דבשלמא אם מכבד הת"ח מותר ללחוש על המכה דאין נראה כמבזה את התורה דהרי מכבד את הת"ח כ"ש התורה ובודאי עושה כן משום רפואה מה שא"כ כשמבזה הת"ח וק"ל. עי"ל דעיקר הרפואה היא רפואת הנפש ע"י תשובה וכתיב שובה עד ה' אלהיך והוקש כבוד ת"ח לכבוד ה' לכך אין רפואה למכתו. ועי"ל כשמוציא שם רע על ת"ח אף שאח"כ רוצה לחזור ולומר שהוא שקר אין רפואה כי עמי הארצים מאמינים הכל על הת"ח וק"ל: **אל** תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבן. קראם משיחי ע"ד דאיתא לעיל לא חרבה ירושלים אלא על שבטלו בו תינוקות של בית רבן דהיינו לפי שהוא הבל שאין בו חטא לכך כשא הגלה ובלא עתיד לבנותה ע"י הבל שאין בו חטא כמו שבימי משיח עתיד לבנות בית המקדש ע"י זכות הבל תינוקות של בית רבן וכדאמרינן מצדיקי רבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות וכן דרך כוכב מיעקב קאי על משיח כדאיתא בפרשת בלק בתרגום יונתן ע"ש ועי"ל דקראן משיחי על שם דאמרינן פ"ק דע"ז דף ג' ע"ב שהקב"ה בעצמו יושב ומלמד עם תינוקות של בית רבן תורה אחר החורבן כיון שהחורבן נעשה בשביל שבטלו אותן הקב"ה בעצמו מתקן דבר זה ללמוד עמהן לכך קראו על שמו משיחי: **ובנביאי** אל תרעו אלו ת"ח. שלא ירעו להם במסים וארנונית שהם פטורים מהם כדאיתא בפ"ק דב"ב וקראן נביאי כי נביא לבב חכמה כפרש"י:
אין

עין יוסף

המגונה מתואר בזנב לשפלותו) כלומר שמה היו מבקרים מומים ישבו באחיהם ידברו בבני אמם יתנו דופי. ועכ"ז כובשים פניהם בקרקע ואינם מוכיחים זה את זה על פניהם לבלתי יחטאו · אמנם כוונתם להשיאם שם רע בשכניהם ולא שייטיבו מעשיהם (אי הים): **כל** המבזה ת"ח אין לו רפואה למכתו. יבואר ע"פ דאי' בפסיקתא ובתנחומא דהקב"ה מקפיד יותר על כבוד הצדיק מעל כבודו כדאשכחן בירבעם (מלכים א יג) עומד ומקריב להעגל ולא יבשה ידו וכיון ששלח ידו בצדיק יבשה ידו הה"ד ותיבש ידו וגו' ע"ש. וז"ש כל המבזה ת"ח אין מקובלים ומתקיימת התורה. ואם הת"ח מזולזלים אינם מוכיחים (נחל שורק): **כל** המבזה ת"ח אין לו רפואה למכתו. יבואר ע"פ מ"ש האר"י ז"ל דיש בתוכחה תרע"ו אותיות. וכנגדן יזכר כ"ו פעמים שם הוי"ה ברוך הוא העולה כ"ו. וכ"ו פעמים כ"ו עולה תרע"ו והם ממתקין את הקללות והטעם לצ"ח קללות כנגד מלקות דלמטה שהם ארבעים. ומלקות של מעלה שהם כדאיתא אחו' למט"ע שיתין פולסין דנורא דהוא מלקות של מעלה. ואתי רבנן ובצרי חדא ממלקות של מטה. ויתמעט ג"כ חדא ממלקות של מעלה. וה"ל יחד נ"ח דהיינו כ"ט ממלקות של מעלה. ול"ט ממלקות של מטה. ואמרינן בש"ס מכות דף כב הני בבלאי טפשאי דקיימא מקמא ס"ת ולא קיימא קמי' גברא רבא. דבתורה כתיב ארבעים יכנו ואתי רבנן ובצרי חדא. ולפ"ז המבזה ת"ח ואומר מאי אהני לי רבנן אינו ראוי לקבל מה שתקנו חז"ל ובצרי למלקות חדא. והרי הגיעו לו מאה קללות נגד ארבעים מלקות שלימות דלמטה ושתים דלמעלה. ואותן שתים לא הומתקו בשם הקדוש ב"ה. א"כ אין הרופא למכתו (תות יאיר): **עוד** יש לומר משום שזה שהצדיק נתפס בעון הדור הוא משום

ענף יוסף

צא **אף** ישראל שבאותו הדור כבשו פניהם בקרקע. קשה להם שבכל המקרא לא מצינו שורש איל שיבוא בריבוי זולתי פה. לכן אמרו מה איל זה כו' כי כל הבהמות ראשן למעלה ויראו לאן הולכים. אמנם האילים האלו עיניהם וראשן למטה. ונמשכים אחרי ההולכים ראשונה. אשר אם יכשול הראשון כולם יכשלו. כך היו ישראל שבאותו הדור וכו' ירצה האנשים שהיו בהשתות הערכים לא הזכירו זה את זה ונמשכו זה אחר זה כעור הנמשך אחרי חבירו וכו'. לזה בא התיבה בלשון רבים (אור כשלמה): **א"ר** יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה ת"ח. והטעם דכבוד דת"ח הוא כבוד התורה ממש. דאם יש לת"ח כבוד. הרואים כבוד ת"ח נותנין לב ללמוד תורה. ואם הם בזויים בורחים מלהיות ת"ח. ועוד דאם הת"ח יהיה להם כבוד כשרואים בעמי הארץ שחוטאים מוכיחים אותם ודבריהם

חדושי גאונים

כדור שהוא חלול ה' גדול ועצום במה שהת"ח והשרים המוכיחים בהיותם מנהיגי הדור היו דברי תוכחותם ליסר את כל העם מסביב בעבור היותם קטנים מהם לא יגורו מפניה'. אבל כשהת"ח היו יודעים או רואים איזה דבר מגונה ובלתי ראוי בת"ח אחרים שכמותם לא היו מוכיחים אותם אבל היו מחפים עליהם ונושאים פנים אלו לאלו כדי שיהיה הדבר מתהפך גם עמהם. ולכן אמר שלא הוכיחו זה את זה כלומר שהשרים עצמם הם הת"ח לא הוכיחו זה את זה אע"פ שהיו מוכיחים יתר העם וזה באמת חלול ה' מפורסם. והוא מאמר הכתוב ויצא מן בת ציון כל הדרה היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רודף. הנה חכמי הגמרא היו מתפארים תמיד לומר תיתי לי דאפילו לגברא דכוותך לא חנפי. כדאיתא דפרק אלו מגלחין. והוא בלי ספק הוד והדר לגדולי הדור. אמר המקונן. כי בעונותינו יצא מן ציון ההוד וההדר הזה יען היו שרים כאילים שכבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו אלו את אלו באופן שהשרים עצמם לא מצאו מרעה. חסרו ההנהגה כי היו חבריהם נמנעים מלהנהיגם ולהדריכם בדרך זו ילכו בה ולפיכך וילכו בלא כח לפני רודף. בעבור שלא שמו כחם וגבורתם להוכיח וליסר כאשר היה ראוי ע"כ הלכו לפני רודף ורדו בהם שונאיהם ומזה נמשך המאמר האחר כי כמה שהיו מוכיחים את יתר העם נמצא עון הפני לזה. כי הקטנים לא היו נשמעים לגדולים והיו בוזין הת"ח ובלתי מקבלין דברי תוכחותיהם. נמצא כי שתים רעות עשו ישראל. חסרון דברי התוכחות כפי מה שהיה ראוי. ומניעת השמיעה והקבלה כשהיו מוכיחים: ועם היות העון הבלתי שמוע דברי מוסר ותוכחת הוא עון פלילי כי בהיותו

המתורגמן. א) איינגעפרעססט.

אמר ליה אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא . ואמר ר"ל משום ר' יהודה נשיאה אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפי' לבנין בית המקדש . אמר ליה ר"ל לר' יהודה נשיאה כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה . רבינא אמר מחרימין אותה . ואמר רבא לא חרבה ירושלי' אלא בשביל שפסקו ממנה [א]אנשי אמנה שנאמר (ירמיה ה) שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו וגו' אם יש עושה משפט מבקש אמונה וגו'. איני והאמר רב קטינא [ב]אפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו ממנה אנשי אמנה שנאמר (ישעיה ג) כי יתפש איש באחיו בית אביו לאמר שמלה לכה קצין תהיה לנו [דף קכ ע"א] דברים שבני אדם מתכסין בהם כשמלה ישנן תחת ידיך (שם) והמכשלה הזאת תחת ידיך דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אא"כ נכשלים בהם ישנן תחת ידיך קצין תהיה לנו. (שם) ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש וגו' אין ישא אלא לשון שבועה וכן הוא אומר (שמות כ) לא תשא את שם ה'. לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי עצמן בבית המדרש ובביתי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא מקרא ולא משנה ולא תלמוד ממאי דלמא שאני התם דאי אמר להו גמירנא אמרי ליה אימא לן . הוה ליה למימר גמר ושכח מאי לא אהיה חובש [כלל]. לא קשיא כאן בדברי תורה כאן במשא ובמתן :

ת"ר

רש"י

(תהלים ל) ונביא לבב חכמה : מחריבין . איכא שיור : מחרימין . ליכא שיור : מתכסין בהם כשמלה . כששואלין אותם טעמי תורה הללו עושין עצמן כמעלימים את דבריהם מפני שאינן יודעין להשיב : ישנן בידיך . אתה בקי לפיכך קצין תהיה לנו ותלמדנו חכמה : דברים שאין אדם עומד בהן . על בוריין לאומרן כהלכתן : אא"כ נכשל בהן . עד שאומרן ב' וג' פעמים בשיבוש דהיינו טעמי תורה המסותרין : לא אהיה חובש . איני רגיל להיות חובש חבוש בבית המדרש : אהיה . הורגלתי כמו שחוק לרעהו אהיה [איוב יב] אני הוה : וממאי . דמשום דיש בהם אמנה היא דלמא ע"כ צריכין שיודו האמת : דאי א"ל גמירנא . אותן טעמי תורה : אמרי ליה.שואלין אימא לן . ומשני הול"ל גמר ושכח : מאי לא אהיה חובש . מודה הוא על האמת שלא יגע בתורה : בדברי תורה . היו נאמנין ואין מתהללין על

מהרש"א

וחשיבותן כדאמרינן למשחה לגדולה וכדמסיק שאין בהן הבל של חטא ורש"י פירש בע"א : אינו דומה הבל שיש בו חטא כו'. ר"ל דגם התורה שהיא רק בהבל פיו של אדם אינו דומה כו' דהבל שאינו של חטא הוא יראת ה' טהורה כמ"ש נושא אשה ואח"כ לומד תורה הוא יראת ה' טהורה וק"ל : ואמר רבא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה שנאמר שוטטו בחוצות ירושלים וגו' ובקשו ברחובות. ר"ל במקום המשא ומתן של הבריות אם תמצאו איש ר"ל אם תמצא אותו איש שאינה אותך כי מיד שמאנה חברו במשא ומתן הרי הוא מחביא עצמו כדי שלא ימצאהו הלוקח מהר ויפשה ביד הלוקח החפץ כדי שיראה לתגר ואם גם תמצאהו בשוק אם יש עושה משפט מבקש לעשות משא ומתן באמונה מה כתיב ע"כ הכם אריה מיער זאב וגו' שהם המלכיות עובדי כוכבים שמבקשין ממון ישראל : והנה רוב עונות וכמעט כולם הם בדור הזה בעו"ה איסורי שבת מעט מזעיר שנזהרים בהם ורבים שאינן יודעין באיסורן וראוי בכל קהילה להודיע ברבים לדרוש להן ולהודיען איסורן ובכל מול"ש רבים הם שדרך חיוב הוא להם להשתכר במול"ש ולבטל קריאת שמע של שחרית בזמנו . ביטול תינוקות של בית רבן מצוי הוא בכל קהילה גם הבחורים מבטלין רוב הימים בבין הזמנים והולכים ברחובות בביטולים וטיולים. בענין שהשוו קטן כגדול הוא פרוץ בדור הזה שכ"א רוצה להיות רב ואב"ד באין תורה והוא בכלל רבים חללים וגו' וכ"א רוצה להנהיג עצמו בעשירות בין בבגדים בין בבתים ובכל דבר וזה יביא לגזול חביריו . ההוכחה ביקירי הקהילה אינה כלל שאומר כ"א על חברו ראוי לחוש על כבודו . ביזוי ת"ח ושלא לקבל תוכחתם מצוי הוא בכל יום . משא ומתן אינו באמונה בכל מיני אונאה ורבית וגזילה עד שנעשה כהיתר למי שבא לידו ממון חברו ואינו משלם ויש לכל ירא ה' וחרד לשום לבו לכל זאת ולמי שבידו למחות ימחה ויוכיח זה את זה על כל זאת והיה ראוי להאריך בכל זה אך אמרתי לי אולי לא יהיה מסגיח בדבר וכבר אחז"ל בכל כיוצא בזה מוטב שיהו שוגגין ואל יהיו מזידין: כי יתפוש איש באחיו כו'. דרשוהו לענין תורה דלפי פשוטו ק' דהיאך יטעו לומר על מה שאין לו שיש לו בדבר שיש מראית עין ועוד שהם אינן אומרים רק שמלה לך ותחשוב אתה בעיניהו והוא מוסיף לומר ובידי אין לחם ואין שמלה ולכך דרשו דלענין תורה מדבר שמלה לך דברים שבני אדם מתכסין בהם כשמלה ודברים שאין בני אדם עומדין כו'. עיין פרש"י כאן אבל בספר ישעיה פירש בע"א דבר שמחוורת כשמלה כו' והמכשלה שאנו מוכשלין באיסור כו' ע"ש דהשתא ניחא שהם א"ל שמלה לך דהיינו שבא לכלל הוראה שהוא מחוור כשמלה והוא מוסיף לומר שלא יטעו בו שאפילו מקרא אינו יודע דהיינו לחם והשתא ניחא דפריך דילמא כו' ואמרי ליה אימא לן דאשמלה שבא לכלל הוראה עדיפא ה"ל למיפרך

יד יוסף

א פיינו במשא ומתן (יפ"ע) : ב חגיגה יד פ"א גיטין מג ע"א :

חדושי גאונים

בהיותו אומם אזכיו מדברי החכמים אי אפשר לו למצוא רפואה למכתו כדברי רב יהודה . מ"מ הנסיון הודה כי עון כבישת והעלם שתוכחת אשר יעלימהו מי שראוי להוכיח הוא יותר עצום ונורא מאד . (בינה לעתים) :

אהבת איתן

אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפי' לבנין בהמ"ק . ק"ל דמשמעדוקא תשב"ר אין מבטלין הא איש גדול מבטל ת"ת שלו בשביל בנין בהמ"ק ואמאי הא בנין בהמ"ק אפשר ע"י אחר וכדאיתא בכתובות (דף סב) וא"כ ה"ל מצוה שאפשר ע"י אחרים ואמרי' בפ"ק דמ"ק (דף ט) דמצוה שאפשר ע"י אחרים ת"ת גדול ממנה ויליף לה מקרא דכתיב וכל חפצים לא ישוו בה ומשמע אפי' חפצי שמים וא"כ אין מבטלין ת"ת בשביל לקיימה וכ"כ הרמב"ם וביו"ד ה' ת"ת ולמה יבטל איש ת"ת בשביל מצות בנין ביהמ"ק ועוד ק"ל דבספ"ק דמגילה (דף טז ע"ב) אמר גדול ת"ת מבנין בהמ"ק ומוכח לה מעזרא שלא עלה מבבל כל זמן שהיה קיים ברוך בן נריה רבו הרי דעזרא לא ביטל ת"ת שלו בשביל בנין ביהמ"ק ומאי איריא תינוקות שב"ר דנקט כאן . וי"ל דהא דקאמר בכתובות דבנין בהמ"ק אפשר ע"י אחר היינו בסתם ב"א אבל ודאי משכחת לפעמים אדם גדול וחשוב שבו תלוי עסק של הבנין ואם לא יעסוק יתבטל הבנין ובכה"ג ה"ל מצוה שא"א ע"י אחרים ואמרינן במ"ק (שם) דמצוה שא"א ע"י אחרים מבטלין ת"ת כדי לקיימ' וכ"כ הפוסקי' והיינו דנקט תשב"ר

עין יעקב

אם יש עושה משפט מבקש אמונה . כלומר אע"פ שהולכין לשפוט לפניהם בחוקותיהם ומשפטים כל ידעום כי ימינם ימין שקר ולא כמשפט לדון דין אמת שלנו וזה פסקו אנשי אמנה ועל הדין והאמת שזה גרם השלום העולם עומד :

מעשה

הרי"ף

אין דומה תורה של הבל שיש בו חטא שהגדולים שלמדו בעודן גדולים כבר קדם איזה חטא ללימוד תורה ולא אמרו אלא שאין עבירה מכבה תורה דהיינו כשקדמה התורה לעבירה אבל אם העבירה קדמה לתורה העבירה במקומה ואינה מכבה אותה התורה . אבל אפשר שמא העבירה תכבה לתורה אבל כשקדמה התורה שהיתה בקטנותו שהוא הבל שאין בו חטא שעדיין לא הגיע לכלל חטא אז התורה שקדמה היא מכבה את העבירה . וכל שכן שאין העבירה מכבה תורה : **אמר** ליה ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפי' לבנין בית המקדש וכו'. וקשה דקאמר אמר ליה ר"ל למאן קאמר ומאי דעתיה לחלוק בא או להוסיף ונראה דהכי גרסינן א"ל ריש לקיש לרבי יהודה נשיאה והענין הוא דר"ל משום רבי יהודה נשיאה אמר אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש שמקיים העולם בעבודת הקרבנות אין מבטלין תלמוד תורה של תינוקות אפילו לפי שעה ואמר ליה ריש לקיש לרבי יהודה נשיאה שהוא בעל המימרא כך מקובלני מאבותי ואבותיך שעיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה דהיינו יעשו לה שיור לעיר שתתקיים אף על פי שאין בה תינוקות של בית רבן וכיון שמכל מקום יש לה שיור ראוי לבטל התינוקות כדי לבנות המקדש שאם אין מקדש לא יהיה שיור כלל כדכתיב והשימותי את מקדשיכם והשימותי אני את הארץ והיה ארצכם שממה הרי שאין שיור אם אין מקדש ואם אין תינוקות מכ"מ יש שיור וראוי לדחות זה מפני זה . אמר רבינא כך שנו חכמים מחרימין אותה דאין שיור . ויפה אמרו אין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין בית המקדש כיון דאין שיור : **שפסקו** ממנה אנשי אמנה וכו' אינו וכו'. וקשה דקושיא זו איתא בקראי דקשו אהדדי כתיב הכא שוטטו אם יש מבקש אמונה משמע דלא היה שם מבקש אמונה וכתיב הכא כי יתפוש איש באחיו וגו' והוא נשבע לא אהיה חובש שאין בידי מקרא ומשנה הרי שהיה

ענף יוסף

שהוא בעדיות . ואנן נזקין נקראים בעומתינו . והמזקין שמין להם בעדיות . וכיון שהוא מבזה לת"ח א"כ לדעתו הוא העדיות ולא הצדיק הת"ח א"כ אין רפואה למכתו שהוא נתפס בעונו ולא הצדיק : **ובביתי** אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא מקרא ולא משנה ולא גמרא כו'. והגמרא הלז מאד תמוה . כי יהיה לשואל טעות כזו: באחיו בית אביו שהוא מכירו לסבור על עם הארץ כזה שאין בידו לא מקרא ולא משנה ולא גמרא . שהוא גדול כזה שהדברים שבני אדם מתכסין בהם כשמלה ודברים שאין בני אדם עומדין עליהם אא"כ נכשלים בהם שיהיה תחת ידו . וביותר אם השואל הוא צורבא מרבנן איך יהיה לו טעות כזה על עם הארץ ואם השואל אינו צורבא מרבנן . מאי קאמר הגמרא דאי א"ל גמרינא אמרי ליה אימא לן . ועוד דהגמרא קאמר אפילו בשעת כשלונה של ירושלים כו' מלשון זה משמע שהיה זמן מה קודם שהתחיל אפילו גלות הראשון . ואז היו החרש והמסגר שהרי הם גלו בגלות יכניה . אך האמת יורה דרכו שכוונת הגמ' ע"פ מאי דאיתא ברבה ובתנחומא סדר חקת דברים שלא נגלו למשה נגלו לר"ע וחביריו . והוא תמוה . אך ביאור

עין יוסף

לו רפואה למכתו דאין הקב"ה מוותר כבודו של צדיק (חות יאיר) : מתכסין בהם כשמלה . כששואלין אותם טעמי תורה הללו עושין עצמן כמעלימים את דבריהם מפני שאינן יודעין להשיבן (רש"י) ור"ל שכל אלה הם דברי השואל שאומר כבר חזרתי על כל הגדולים ועל כל האנשים ואין אומר ואין דברים . והדברים הנשאלים מאתי המה בבחינת השמלה שבני אדם עושין עצמן כמעלימים את דבריהם מפני שאינן יודעין להשיבם אי לזאת השתדל אתה להיות איך קצין תהיה לנו כלומר עשיר בדעת ומשיב לשואלך דבר (אי' הים) :

א"ל

[א] הבונה ד"ה א"ל צורבא מרבנן כבמס' ברכות (כח ע"א):[ב]שם בא"ד פרק מי שאחזו. (סו ע"ב) :

יד יוסף

א תוספתא פי"ד : ב יומא פ"ד ע"א יבמות קכ ע"א : ג שבועות לה ע"ב :

רש"י

קר : גסטרא . שלטון : אפוטרופוס . ממונה על ממונו : אין אומרין לו כבה . רבנן גזור על אמירה לנכרי משום שבות : ולא תכבה . אין צריך למחות בידו אלא יניחנו ויכבה : שאין שביתתו . של נכרים עליהם דישראל אינו מוזהר על שביתתו של נכרי שאינו עבדו : הוה שדי רוקא . היה רוק מוטל לפניהם ושבת היתה : רוק דורסו . שאין מתכוין למרח ולאשויי גומות דאע"ג דממילא ממרח הוא כי לא מכוין שרי משום מאיסותא : כהשכמת בית המדרש . מדמשוי להו במתני' כי הדדי : מהשכמת ב"ה . דתנא דידן אקדמה

מהרש"א

דילמא שאני התם היאך יקבל עליו להורות להן כיון שאינו יודע להורות כלל אלא מהא דהוסיף לומר אין לו לחם דהיינו מקרא שאינו בכלל מקרא כדי להורות קאמר דלא פסק מהן אנשי אמנה וקאמר דילמא משום דא"ל אימא לן ודו"ק : [ולא הניחן מפני כבוד שבת כו'. לא אמר משום איסור שבת . אפשר דהוא ג"כ ידע דליכא איסורא וכדמסיק דא"ל לומר אל תכבה אלא משום כבוד שבת בעלמא החמיר על עצמו וכדי שלא יחשדוהו שהוא א"ל כבה וק"ל]: גדולה הכנסת אורחים כו' דכתיב ויאמר אדני וגו' . כמ"ד במסכת שבועות דהאי שם קדש ומאין שילא להם לדרוש כן מפורש באורך בפרק הפועלים ולא תקשי אההיא דאמרינן התם חזייה להקב"ה דקאי אבבא כו' והיינו דכתיב אל נא תעבור וגו' כמו שהקשו התוס' שם הכל יבואר שם ועיין ג"כ בפרק שבועת העדות בזה וע"ד זה יש לפרש מה שאמר הכתוב ויבא אהרן וגו' לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים דהיינו שבאו לאכול לחם עם חותן משה שהיה האורח לפני וקודם קבלת השכינה כי מצות הכנסת אורחים מוקדמת מהקבלת פני השכינה ולפני בזמן כמו

צב דף קכא ע"א ת"ר ״מעשה ונפלה דליקה בחצרו של יוסף בן סימאי בשאן ובאו אנשי גסטרא של צפורי לכבותה מפני שאפוטרופוס של מלך היה ולא הניחן מפני כבוד השבת ונעשה לו נס וירדו גשמים וכבו . לערב שגר לכל אחד מהם ב' סילעין ולאפרכוס שבהם ג' וכששמעו חכמים בדבר אמרו לא היה צריך לכך שהרי שנינו נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה מפני שאין שביתתו עליהם :

שם ע"ב ״אבא בר מרתא דהוה אבא [בר] מניומי הוו מסקי ביה דבי ריש גלותא זוזי אייתוה קא מצערי ליה הוה שדי רוקא אמר להו ריש גלותא אייתו מנא סחיפו עלויה . א"ל לא צריכתו הכי אמר רב יהודה רוק דורסו לפי תומו אמר להו צורבא מרבנן הוא שבקוהו :

מפנין פרק שמונה עשר

צג דף קכז ע"א אמר רבי יוחנן גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בית המדרש דקתני מפני האורחים ומפני ביטול בית המדרש . ורב דימי מנהרדעא אמר יותר מהשכמת בית המדרש דקתני מפני האורחים והדר ומפני ביטול בהמ"ד . א"ר יהודה אמר רב ״גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה דכתיב

אהבת איתן

דאילו גדול משכחת שיבטל ת"ת שלו אם יתבטל הבנין מחמתו והא דאמר במגילה דגדול ת"ת מבנין ביהמ"ק לא איירי לענין דגדול לדחות הבנין דלענין זה אין ת"ת גדול כמ"ש אלא איירי בענין שלא נתבטל הבנין מחמת עסק התורה . ותדע דהא מייתי מעזרא שלא עלה מבבל והתם לא נתבטל הבנין מחמתו שהרי עלה זרובבל ובנאו : אר"י גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בהמ"ד כו' ק"ל הא פרש"י לקמן בסמוך אליבא דר"י גופיה דהכנסת אורחים הוא בכלל גמ"ח והשכמת בהמ"ד בכלל ת"ת ואיך אמר דשקולין הכנסת אורחים כהשכמת בהמ"ד הא תנן דת"ת נגד כולם דקחשיב התם במתני' דפאה דמייתי בסמוך וג"ח הד מינייהו . וראיתי שעמד בזה הרי"ף ונדחק . ונראה דר"י לשיטתו בסוף פ"ק דב"ק (דף יז) דמחלק הגמ' אליבא בהא דאמרי' דתלמוד גדול שמביא לידי מעשה בין לאגמורי לאחריני ובין למיגמר נפשי' . וכן איתא בקידושין (דף מ) דכל הני דקחשיב במתני' דפאה שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה היינו דוקא מפני שהן טוב לשמים ולבריות מה שא"כ כשאינו רק טוב לשמים אינו אוכל פירותיהן בעוה"ז ולפ"ז ת"ת דתנן התם ע"כ איירי שהוא טוב לבריות כגון שמלמד לאחרים וכדאמר בספ"ד דסוכה (דף מט ע"ב) הלומד תורה ומלמדה זהו תורה של חסד . ובסנהדרין (דף יט) איתא דהוי כאלו ילדו . ובהכי א"ש דמייתי מתניתין דת"ת כנגד כולם אף למ"ד דמעשה של מצות גדול מתלמוד ודלא כנראה מפי' הרמב"ם והעתיקו הטוי"ע שם דאתיא כמ"ד דתלמוד גדול שמביא לידי מעשה ואינו מחוור דא"כ תקשי סתמא דפאה אסתמא דמתני' דספ"ג דפסחים דאתיא כמ"ד מעשה גדול כדאיתא בירושלמי שם . אך לפמ"ש גם מתני' דפאה מצי אתיא כמ"ד מעשה גדול מתלמוד דהיינו בלומד לעצמו . והא דקתני ת"ת כנגד כולם איירי במלמד לאחרים ובכה"ג לכ"ע תלמוד גדול כמ"ש בס' תבואות שור . והשתא לפמ"ש דלקמן במלמד לאחרים מיירי לא קשה מדר' יוחנן כאן דאיירי בלומד לעצמו לשיטתו בב"ק דמחלק בהכי . ובה"ג נראה לפרש הא דקחשיב ר"י בסמוך עיון תפלה בדברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז כו' דהיינו בתפלה שמתפלל על חבירו ומש"ה הוי בכלל ג"ח דגם הוא טוב לבריות . דהלא לפרש"י דתפלה היא בכלל ג"ח משום שנאמר גומל נפשו איש חסד . קשה דמ"מ לא הוי בהכי טוב לבריות רק לשמים ולעצמו . ובקידושין שם אמרו דלא קחשיב

הרי"ף

מודה באמת שלא היה יודע תורה שאם איתא אלא לפי שלא יאמרו לו אימא לן הוה ליה לימר גמירנא ושכחנא מאי לא אהיה חובש כלל לא אלא מפני שהיו אנשי אמונה ולמה קשה לרבא כיון שהוא מקרא דורש וכן מה לנו להביא דרשת רב קטינא ואמאי לא רמי קראי אהדדי כדאמרן ויתרץ לא קשיא כאן בדברי תורה כאן במשא ומתן . ונראה דהוא אמינא דקאמר קרא שוטטו בחוצות ירושלים אם יש עושה משפט מבקש אמונה דהיינו תרתי מילי שיהיה עושה משפט ומבקש אמונה אבל בשעת החורבן אע"פ שהיו בה אנשי אמונה מ"מ לא היה בה עושה משפט מצורף למבקש אמונה אבל לרבא דדרש לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמונה משמע דבשביל שפסקו אנשי אמונה בלבד נחרבה וקרא ה"ק אם יש עושה משפט או אם יש עושה אמונה בלבד אסלח לה והרי מצינו שהיו בה אנשי אמונה ואי לאו רב קטינא ליכא לאקשויי מקרא דילמא האי קרא מיירי קודם החורבן שעדיין היו בה אנשי אמונה וקרא דבתריה דכתיב כי כשלה ירושלים הוא מדבר על זמן שאחריו וכשהגיע זמן החורבן אבדה האמונה אבל רב קטינא דדריש אפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו אנשי אמונה דדריש קראי אהדדי כי כשלה ירושלים ובזמן כשלונה יצא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש כלל לא דהיינו מצד האמונה היה מודה על האמת שלא יגע בתורה וא"כ קשה לרבא ומשני לא קשיא כאן בדברי תורה כאן במשא ומתן :

אמר רבי יוחנן גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בהמ"ד וכו' . וקשה דמתני' לא איירי אלא בת"ת דהכי תנן מפנין מפני ביטול בה"מ וא"כ נימא דת"ת שקולה כהכנסת אורחים אבל השכמת בה"מ מנלן דשקולה כהכנסת אורחים כיון דאע"פ שלא יהיה משכים לבה"מ מ"מ אין שם ביטול תורה מש"ה אימא דהכנסת אורחים היא גדולה יותר וכ"ת דאיירי הכא בהשכמה שהיא ג"כ ביטול בה"מ שאם אינו משכים לבה"מ שוב א"א לו אותו היום ללמוד תורה כגון דאיכא סכנה לילך לבה"מ אם אינו הולך בהשכמה בהאי אכתי קשה לרב דימי שאמר גדולה הכנסת אורחים מהשכמת בה"מ והרי תנן דת"ת כנגד כולם ואיך אפשר לומר דהכנסת אורחים גדולה מת"ת ונראה דמהאי טעמא מכרחינן דמאי דקאמר במתני' נמי מפני ביטול בה"מ אינו כפשוטו מפני ביטול תורה דא"כ איך הזכירם בשוה והרי ת"ת גדול ואם מפני האורחין מפנין כ"ש מפני ת"ת ולרב דימי קשיא ליה איך הקדים התנא לומר מפני האורחין ולבתר הכי אמר מפני ביטול בה"מ שהרי ת"ת כנגד כולם דאין הכנסת אורחים וג"ח שקולים לה אלא ודאי ביטול בה"מ הוא על השכמת בה"מ שמתבטל באותה שעה בלבד ור' יוחנן דריש ששקולה כמותה ורב דימי אמר שגדולה הימנה : אמר רב יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה דכתיב ויאמר אדני אם

עין יעקב

מעשה ונפלה דליקה . כלומר שלא היה מצוי אצלו להיות דליקה כי אין הדליקה מצוי אלא בשביל חילול שבת כדלעיל וזה היה נזהר מאד בכבוד שבת ולהכי אף גם פעם זו שנפלה הדליקה ע"י סבה נעשה לו נס וכבה מעצמו : גדול הכנסת אורחים כהשכמת בהמ"ד . נ"ל דודאי ת"ת כנגד כולם אבל ההפרש מה שיש בין אם לומד תורה ביחידי ובין אם לומד באסיפת חכמים בבהמ"ד כי אין בהמ"ד בלא חידוש ובודאי לימוד תורה

ענף יוסף

שמאמר כי הן אמת שכל דבר תורה נאמר למשה . והגם שתצטרף כל דורות ישראל מיום מ"ת עד שתמלא הארץ דעה . אין חידוש שלא ידע משה . אבל ההפרש הוא . כי משה נתן לנו התורה שבכתב ותורה שבע"פ . והנה האדון ה' בחכמתו ית"ש רשם בתורה שבכתב כל תורה שבע"פ שאמר למשה . אבל לא הודיע למשה כל מה שנתן לו בע"פ היכן הוא רמוז בתורה שבכתב . ועיקר עבודתינו בלמוד הגמרא היא להראות היכן התורה שבע"פ רמוזה בתורה שבכתב . וההלכות שנאמר למשה בסיני . והסודות והדרשות כולם ימצאו להם מקום בתורה שבכתב . ולזה תמצא באו התנאים וחברו ת"כ וספרי כו' וכל דרשותם בכתובים אינו רק ע"פ ההלכות והלבישום בתורת ה' תמימה שבכתב . ואחריהם ועד היום הזה היא עבודת הקודש וכו' לפרש המקראות ולייסבם ע"פ תורה שבע"פ . וענין זה לא נמסר למשה כולו . ולזה אמרו שדרש ר"ע וחביריו דרשות שלא ידעום משה . ואין הכוונה שלא ידע משה עיקרן של הדברים . שהרי ממנו הכל . ואפילו מה שתלמיד ותיק וכו' . אלא שלא ידע סמיכתם לקיומם היכן רמוזים בתורה שבכתב . ובאמת משה רבינו ע"ה לא היה צריך לכל זה . אחרי ששמע הכל מפי הגבורה . אך לא כן אנחנו צריכין למצוא הכל בתורה שבכתב . וזהו שאמרו בסוף סוטה משמת ר"ע בטלו זרוע תורה . ופרש"י עומק סברא ולסמוך טעמי תורה שבע"פ על מדרש מקראות וכו' . ועמ"ש בענף יוסף בתנחומא סדר חקת . ובזה מבואר הגמרא הנ"ל שהשואל והנשאל היו שניהם ת"ח ויודעין כל ההלכות . אלא שהשואל טעה בנשאל בזה שסבר שהוא יודע טעמי תורה כפרש"י והיינו היכן התורה שבע"פ וסודות התורה רמוזים במקראי תנ"ך ובזה הרבה בני אדם נכשלים שזה אומר ממקרא זה וזה אומר ממקרא זה . וזהו שפרש"י דהיינו טעמי תורה המסותרין . וע"ז השיב לו הנשאל שאינו יודע לא טעמי מקרא ומשנה וגמ' :

אמר הבונה א"ל צורבא מרבנן הוא שבקוה . החכמה תעוז לחכם בכל עת ובכל מקום להצילו מרעתו ועל כן יכבדוהו עם עז . הנה כששמע ריש גלותא דין דריסת הרוק יוצא מפי אבא בר מרתא והכיר מן הפרט הזה שודאי היה עוסק ובקי בכללות הדינין ות"ח היה לזה לשמוע יד מלסיות לו כנושה לנערו . אך באמת הוקשה לי טובא שמהספור נראה שהביאוהו לפני ר"ג והיו מצערין אותו עד שיפרע מאי דהוו מסקי ביה והיה ביום השבת כפרש"י רוק מוטל לפניהם ושבת היתה ואיך תיסק אדעתין שהיו מביאין אותו בחזקת היד לפני ר"ג ומקפין שיפרע להם חוב בשבת . אם לא שנאמר דאייתוהו וקא מצערי ליה היה פעמים אחרות עד שפעם אחד נזדמן להיות שם בשבת והיה מעשה זה וכשהבין ריש גלותא שהיה ת"ח א"ל שמכאן ואילך לא יתבעו ממנו כלום אלא כל זה לעצמי ממש אינו מתיישב על הלב ויותר נוח לי לומר דהנהו דבי ריש גלותא היו פרוצים מאד כבמסכת ברכות פ"ד[א] טרוקו גלי דלא ליתו דבי ריש גלותא וליצטערו לרבנן ובמסכת גיטין פרק מי שאחזו [ב]רב עמרם חסידא כי הוו מצערי ליה בי ריש גלותא וכו' ובכמה דוכתי בגמרא איתא דלא הוו מעלו ואפילו בשבת הביאוהו לפני ר"ג :

א פאה פ"א מ"א :

מהרש"א

לפני בא יום הגדול וגו': שלא כמדת הקב"ה כו'. נראה שהוא נתן טעם אל עניינו גם כי בב"ו ולפי מדתו לאו אורח ארעא שיאמר הקטן אל הגדול שימתין עליו שהוא פוחת כבודו שהקטן ילך אחר עסקיו והגדול ימתין עליו עד שיחזור אליו אבל בהקדוש ב"ה לפי מדתו כי מלא כל הארץ כבודו גם אם אין מסתלק גלוי שכינתו וממתין עד שיחזור אברהם אליו אין שם ח"ו פחת כבוד המקום ב"ה שע"כ נקרא מקום כי הוא מקומו של עולם ואין עולם מקומו וק"ל: [אוכל מפירותיהן בעוה"ז כו'. עיין בתוספות ובחידושינו בהלכות]: הני בהני שייכי. זו היא

רש"י

ברישא: אל נא תעבור. והניחו והלך לקבל האורחים: ועיון תפלה. לכוין בתפלתו: ה"ג הני נמי בהני שייכי. הכנסת אורחים ובקור חולים היינו גמ"ח ועיון תפלה בכלל גמילות חסדים דכתיב (משלי יא) גומל נפשו איש חסד השכמת בית המדרש וגידול בנים לתלמוד תורה היינו ת"ת והדן את חבירו לכף זכות בכלל הבאת שלום דמתוך שהוא מכריעו לזכות ואומר לא חטא לי בזאת אנוס היה או לטובה נתכוין יש שלום ביניהם. ורבי יוחנן לפרש לן אתא דבכלל ג' דמתניתין איתנהו להנך ו' ואיכא נמי לכבוד אב ואם

(בראשית יח) **ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וגו'. אמר רבי אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם אין קטן יכול לומר לגדול המתן עד שאבא אצלך ואילו בהקב"ה כתיב** (בראשית יח) **ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך וגו'. [אמר רב יהודה בר שילא] אמר רב אסי אמר רבי יוחנן ששה דברים אוכל אדם פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחים ובקור חולים ועיון תפלה והשכמת בית המדרש והמגדל בניו לתלמוד תורה והדן את חבירו לכף זכות. איני והא אנן תנן** [א]**אלו דברים שאדם עושה אותן אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם [הני אין מידי אחרינא לא]. [שם ע"ב] הני נמי (בגמ"ח חסדים שייכי ל"א הני) בהני שייכי. תנו רבנן הדן את חבירו לכף זכות דנין אותו לזכות. ומעשה באדם**

תוספות

ויאמר אדוני וגו'. קסבר כמ"ד בשבועות (דף לה:) דהאי שם קדש דאיכא מ"ד התם שהוא חול למלאכים היה מדבר שהיה מזומנים:

אוכל מפירותיהם בעולם הזה. בפרק קמא דקדושין (דף לט.) מפרש דהיינו אם היה שקול מכרעת דשכר מצות בהאי עלמא ליכא:

עיון יעקב

תורה בבה"מ עדיף ומה שזה עדיף מת"ת ביחידות לענין זה גדול; הכנסת אורחים כהשכמת בה"מ או דהוא שוה או דעדיף לכל מר כדאית ליה ועיין בהרי"ף. אך קשה על רבי יוחנן ורב דימי מנלן להו לומר דהם שוים או דהכנסת אורחים עדיף דלמא לעולם השכמת בה"מ עדיף והא דתנא לבסוף משום דקתני במתני' אבל לא את האוצר ואי הוי תנא הכנסת אורחים לבסוף ה"א דלא קאי רק על הכנסת אורחים לכך תני השכמת בית המדרש לבסוף וק"ל: **אמר** ר"א בא וראה שלא כמדת הקב"ה. נראה דר"א רוצה לחדש אפילו למ"ד שהשם זה חול דלגדול שבאורחים אמר כן שלא יעבור מעליו ואחריו ימשכו אורחים אחרים שעמו וכפי' רש"י בחומש מ"מ יש ללמוד דגדול הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה כיון שבאורחים הפציר כ"כ שלא יעברו מעליו ולא הפציר כן בהקב"ה כיון שמדתו לא כמדת ב"ו שמותר לומר לו המתן אלא ודאי ללמוד שגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה וק"ל:

בדרוס

הרי"ף

נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור. ופרש"י ז"ל והניחו והלך לקבל האורחים. אמר רבי אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה וכו' וקשה לעולם דהקבלת שכינה דהיינו לילך להקביל פני שכינה גדולה מהכנסת אורחים והכא שכבר הקביל אברהם פני שכינה שנאמר וירא אליו ה' וגו' והוא יושב ואחר כך כשבאו המלאכים הניח השכינה והלך להכניס האורחים לפי שכבר הקביל פני שכינה והולך הוא לעשות רצון השכינה בהכנסת אורחים ולרב דימי דאמר גדולה הכנסת אורחים יותר מהשכמת בהמ"ד איכא למילף שפיר גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה שהרי השכמת בית המדרש הוא להקביל פני שכינה שנאמר אלהים נצב בעדת אל ומ"מ קתני מפני האורחים תחלה והדר ביטול בה"מ שגדולה הכנסת אורחים אבל מהאי קרא דאל תעבור ליכא למילף הקבלת שכינה אלא גדולה הכנסת אורחים מלהניח פני שכינה וע"ק כיון שאינה הקבלה ממש איכא למדחי דילמא מה שהניח אברהם השכינה הוא ברצונו יתברך שנטל רשות שבקש לפניו אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור ואזכה לשתיהם הקבלה והכנסת אורחים ולא מיתה בו אבל לעולם דהקבלת שכינה גדולה יותר. וי"ל בזה שאם היה נטילת רשות הו"ל אם נא מצאתי חן הלכה נא ואשובה וכיון שאמר אל נא תעבור משמע שכבר הסכים ללכת ומה שהיה מבקש הוא שלא יעבור מעליו עד שובו. וע"ק דהיל"ל ראיה מדכתיב וירץ לקראתם מפתח האהל והאי קושיא איתא עפי לבעלי התוספות שפירשו ויאמר אדני קסבר כמ"ד בשבועות דהאי ה' קדש דאיכא מ"ד התם שהוא חול שלהמלאכים היה מדבר שהיה מזומנים וקשה דגם למ"ד שהוא חול איכא למילף דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה מדהניחו להקב"ה וירץ לקראתם של המלאכים. והיה אפשר לתרץ דמ"מ לא אתיא האי כותיה דהא לא יליף מקרא דוירץ לקראתם אלא מדכתיב ויאמר אדני אל נא תעבור והרי זה השם חול ולא היה אומר אלא למלאכים להקביל אבל מ"מ קשה אמאי לא מייתי ראיה מקרא דוירץ לקראתם דאתי ככ"ע ואפשר דכיון שהשכינה היתה באלוני ממרא שהוא כולל כל אותו המקום אף על פי שרץ לקראתם היה עדיין עומד נכח פני ה' ולא הניח השכינה מנגד פניו ולכתי קשה דאם כן גם השתא לא יליף מידי מדכתיב אל נא תעבור שהרי לא הניח השכינה ומה שאמר אל נא תעבור הוא שאע"פ שהיה עוסק באורחים לא יעבור מעליו כיון שלא הלך למקום אחר. וע"ק דאמאי לא יליף מדכתיב ואל הבקר רץ אברהם שזהו שהלך חוץ ממקום שהיתה בו השכינה. ומק"ו שהרי אברהם כבר הקביל והכנים האורחים ועכשיו היה מזמין להם סעודתם בבן הבקר ולא על הלחם לבדו נתרצה להאכילם ואפילו על הזמנת הסעודה בריות הניח השכינה כ"ש להכנסת אורחים עצמם שגדולה מהזמנת הסעודה והיה נראה לומר שהקבלת שכינה אקרי כל זמן שעומד לפני השכינה שלא הסיח דעתו לדבר אחר אלא יהיה עומד לפני השכינה כעבד לפני רבו ואברהם היה יושב לפני השכינה שבא הקב"ה לבקרו והוא נפנה להכנים אורחים וירץ לקראתם ואילו נטל רשות מהשכינה בבקשת רחמים ואמר אם נא מצאתי חן כדי לרוץ לקראתה ניחא אבל לא נטל רשות אלא השכים לילך בלא רשותו של מקום ומה שבקש רחמים ואמר אם נא מצאתי חן היה על שלא יעבור הש"י מעליו וימתין עד שילכו האורחים והנכון הוא שכיון שאמר אברהם אל נא תעבור מעל עבדך עד שילך ויכנים האורחים ואחר כך ישוב ויבא להקביל פני שכינה באחרונה וכיון שהכנסת אורחים היה בתחלה ואחריה יקבל פני השכינה נמצאת גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה ולכך לא הוכיח מוירץ לקראתם שהיה הנחת פני שכינה וגם אל הבקר רץ אברהם אינו אלא הנחת פני שכינה ולא מצינו שגדולה מקבלת פני שכינה אלא מאל נא תעבור מעל עבדך שרצה אחר הכנסת אורחים לשוב להקביל פני שכינה ולכך אמרו התום' למ"ד חול הוא וכנגד המלאכים היה מדבר אל נא תעבור א"כ לא מצינו שרצה לחזור להקביל פני שכינה לאחר הכנסת אורחים ולא תירץ אלא כמ"ד קדש הוא ובזה נתיישב הכל: **א"ר** אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם וכו'. וקשה שהרי גם בזה היה מדת אברהם כמדת בשר ודם שאומר הקטן לגדול המתן לי עד שאבא אצלך. ואילו מצינו שאמר הקב"ה המתן לי אע"פ שאי אפשר לפה לומר כך שיאמר למי שגדול ממנו המתן חלילה כי גדול כבוד ה' ומי כמוהו גדול בגבורה אבל מ"מ היה מוכיח שלא כמדת הקב"ה מב"ו אבל עכשיו הוא מוכיח שכמדת בשר ודם עשה ג"כ אברהם לומר להקב"ה שהוא גדול העולמים אל נא תעבור מעל עבדך המתן לי ואפשר לומר דה"ק שמדת ב"ו אין קטן יכול לומר לגדול המתן לי ואם כאפשר אמר לו כך לא יהיו דבריו נשמעים. כי מי יחוש וישמע לקול דברי הקטן ממנו אבל הקב"ה אע"פ שאברהם אמר לגדול העולמים המתן לי ואל נא תעבור מ"מ המתין לו כמו שנאמר ואברהם עודנו עומד לפני ה' ודרשו חז"ל תיקון סופרים הוא כאילו נאמר וה' עודנו עומד ששמע בקול הקטן שאמר אברהם אל נא תעבור מעל עבדך: **אמר** רבי יוחנן ששה דברים וכו'. וקשה לשינויא דמשני הני נמי בג"ח שייכי ניחא דהם כרבי יוחנן אע"פ שלא הוזכרו במתניתין בכלל גמילות חסדים איתנהו אבל עדיין קשה איך אמר רבי יוחנן ששה דברים אוכל פירותיהן ולא הזכיר עוד אחרת שהיא כיבוד אב ואם שהוזכר ראשונה ולא הזכיר רבי יוחנן גם כן הבאת שלום וכן תלמוד תורה שהוא כנגד כולם לא הזכירה רבי יוחנן. וגם ללישנא אחרינא דהני בהני שייכי ניחא דהכנסת אורחים וביקור חולים ועיון תפלה איתנהו בגמילות חסדים דמתניתין והדן חברו לכף זכות איתא בכלל הבאת שלום דמתניתין כמו שפירש רש"י שמתוך שהוא מכריעו לזכות ואומר לא חטא לי כי לטובה נתכוון יש שלום ביניהם והשכמת בה"מ וגידול בנים לת"ת איתנהו בכלל ת"ת אבל כיבוד אב ואם דמתניתין לא הזכירה רבי יוחנן. ונראה שלתקן זה כתב רש"י ז"ל ורבי יוחנן לפרש לך אתא דבכלל ג' דמתניתין איתנהו להנך ו' ואיכא נמי לכבוד אב ואם ורבי יוחנן לא פליג שהכונה לומר שרבי יוחנן בא לומר אע"פ שבדברי המשנה תמצא ג' דברים ג"ח והבאת שלום ות"ת דע לך שאלו הג' דברים נחלקים לששה חלקים ביקור חולים והכנסת אורחים ועיון תפלה בכלל גמילות חסדים והשכמת בית המדרש והמגדל בניו הם בכלל ת"ת והדן את חבירו לכף זכות הוא בכלל הבאת שלום ולא הזכיר ר' יוחנן כיבוד אב ואם לפי שהוזכרה במשנה בפירוש וכשם שלא הזכיר רבי יוחנן גמילות חסדים ות"ת והבאת שלום לפי שכבר הוזכרו במשנה לא הזכיר כיבוד אב ואם שכבר הוזכר במשנה ולא אתא ר' יוחנן לחלוק על המשנה אלא ללמדנו שאלו שלא הוזכרו במשנה הכנסת אורחים וביקור חולים ועיון תפלה והשכמת בה"מ ומגדל בניו לת"ת והדן חברו לכף זכות כל אלו הו' דברים הם נכללים באותן הג' שהוזכרו במשנה. ויש עוד במשנה כבוד אב ואם שאין שום דבר אחר נכלל בו. וכן נפרש נמי לתירוצא קמא דהני בג"ח שייכי דלא אתא רבי יוחנן להשמיענו מה שהוא מפורש במתני' דכבוד אב ואם וג"ח והבאת שלום ות"ת אוכל פירותיהן שהרי הם מפורשין בלשון המשנה ולא בא רבי יוחנן אלא לחדש לנו שכל אלו ששה דברים שהם הכנסת אורחים וביקור חולים ועיון תפלה והשכמת בית המדרש וגידול בנים לת"ת והדן חברו לכף זכות כולהו איתנהו בכלל גמילות חסדים דהוזכרה במשנה. ועוד נוסף במשנה כבוד אב ואם והבאת שלום ותלמוד תורה שאין בכללם של אלו דברים אחרים זולתם. וכבר הוזכרו במשנה. וצריכין אנו לומר לשינויא קמא דכמו שעיון תפלה הוא בכלל גמילות חסדים דכתיב גומל נפשו איש חסד כך השכמת בה"מ וגידול בנים לתלמוד תורה והדן חברו לכף זכות איתנהו בכלל גומל נפשו איש חסד שאין לך גמילות חסד גדול לנפשו מלהיות דן לחברו לכף זכות שגם הוא ידינוהו לכף זכות באותה מדה עצמה וכמו שאמרו בברייתא כל הדן חבירו לכף זכות דנין אותו לכף זכות. אבל קשה לי להאי שינויא למה הזכירה המשנה ות"ת שגם הוא נכלל בגמילות חסדים לנפשו שאם גידול בנים לת"ת הוא בכלל גומל נפשו איש חסד כ"ש בת"ת של עצמו שהוא גומל נפשו איש חסד. וי"ל דלא הזכיר ת"ת אלא לומר שהוא שקול כנגד כולם: **ת"ר** הדן את חברו לכף זכות דנין אותו לכף זכות ומעשה באדם אחד וכו'. וקשה דבהאי מעשה לא מצינו כ"א שדן אותו לכף זכות ומנא לן דגם כן דנוהו לעצמו לכף זכות דא"ל הראיה היא מתפלתו שהתפלל עליו ואתה כשם שדנתני לכף זכות המקום ידין אותך לזכות מנ"ל דנתקבלה תפלתו ודנוהו

מהשמים

אהבת איתן

תנא דמתני' רק טוב לשמים ולבריות. וכן א"ש בזה דלא תקשי לדעת הפוסקים דתפלה עיקרה אינה אלא מדרבנן והאיך קחשיב לה באלו דברים שאדם אוכל כו' אך לפמ"ש א"ש דתפלה שמתפלל על חבירו נראה דלכ"ע הוא חיוב מה"ת וכדמוכח בשלהי פ"ק דברכות (דף יב) דאמר התם כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם: **אר"י** אמר רב גדולה הכנסת אורחי' מהקבלת פני שכינה. יש ליתן טעם לשבח לזה דר"י א"ר אזיל לטעמיה דאיהו גופי' אמר בסנהדרין בפ' חלק (דף קד) דגדולה לגימה פי' אכילה של אורחים ששגגותיה עולה זדון ומפרש דאילמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו. הרי מבואר דמניעת לגימת אורחים מביא לידי שפיכת דמים. ואי'

עיני יצחק

א"ר אסי ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז. הרמב"ם ז"ל נתן טעם (בריש מסכת פיאה) במ"ש אלו דברים שא"א פירותיהן בעוה"ז שכל מצוה הנוגעת לתועלת בני אדם קנאם עם קנאם תחשב לו לצדקה לעוה"ב. וימצא טובה בעוה"ז בעבור שנהג מן הטוב בין בני אדם וכו' עכ"ל בקצרה. ובזה מבואר כאן פי' (הכנסת אורחים וביקור חולים) שעניהם תועלתם לבני אדם ולכך פירותיהן בעוה"ז חוץ מהקרן שבעוה"ב אך מ"ש (עיון תפלה) נראה הענין בזה כי התפלה יש בה כפלים לתושיה אחת שהיא כוונה הפנימית הנוגע ליחוד עולמות

גירסת רש"י כמ"ש הר"ש בריפ"ק דמס' פאה ע"ש ופרש"י הכנסת אורחים ובקור חולים היינו גמ"ח ועיון תפלה היינו בכלל גמ"ח דכתיב גומל נפשו וגו'. בפירוש הר"ש הוסיף דנפש זו תפלה דכתיב ואשפוך את נפשי לפני ה' וגו' ע"ש ולי נראה לפרש דעיון תפלה בכלל הבאת שלום הוא דהתפלה מביאה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ולרבותא נקט והבאת שלום בין אדם וכו' וק"ל: שמא פרקמטיא כו'. יש לדקדק אמאי לא הוה אמר ליה תן לי מזו פרקמטיא דהא אפילו קרקע רצה ליקח ועוד לפי מה שכתבו התוספות בריש פ' הפרה [א] בשם ר"ת דבשכיר אפילו לית ליה זוזי לשוכר אמרינן ליה זיל טרח ואייתי זוזי דגבי פועל כו' ע"ש וא"כ היה לו לטרוח ולמכור פרקמטיא שלו במזומנים ולתת לו שכרו במעות וי"ל שהיה עיוה"כ כדלעיל ולא היה לו קונה באותה שעה לפרקמטיא זו וכל"ל בפירות שמא אינן מעושרות ולא היה לו שהות בעיוה"כ לעשר פירותיו והשכיר מיהר לילך לביתו בו ביום ובכל הני המ"ל כמי דשמא הקדיש כל נכסיו לשמים כמו שאמר לבסוף גבי תן לי כרים כו' אלא שכל זמן שהיה לו לתלות במילתא אחרינא לא תלה הדבר בהקדיש כל כו' עד שא"ל תן לי כרים וכסתות כו' שראה אותן בביתו ולא היה לו לתלות בשום דבר רק בהקדיש כו' ודו"ק: א"ל העבודה כך כו'. לאו בעבודת המקדש קאמר דהא מעשה דחסיד אחד הוא ר"י בר אלעאי או ר"י בן בבא ואחר החורבן היה אלא דכך היה שבועתם העבודה לשמים וברמז נקודות עבודה הם נקודות שם של ד' וק"ל: כך המקום כו'. גם שאמרו בפרק כל כתבי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו מ"מ אין אדם רוצה שיהיה נחשד וגם נראה שלא אמר כך יהא חלקי כו' אלא במי שלא היה מביא את עצמו לידי חשד אבל בכל הני דשמעתין דמתוך מעשיו מביא עצמו לידי חשד לא אמר ר"י יהא חלקי עמו דלא היה לו להביא עצמו לידי חשד וק"ל: כלהו ס"ל דכל ישראל בני מלכים הן כו'. בספר ישן אין כותב בזה אלא לפרש מה שכתוב בתורה בנים אתם לה' וגו' וכתיב יאמר להם בני אל חי וגו' לפי שישראל בני מלכים הם לא בני י' שליטים אשר הם בכוכבים ולא בני שרים ומושלים כי חלק ה'

ורבי יוחנן לא פליג עליה: בפחי נפש. בדאבון נפש: מוחכרת. שמתנה לחברו בכך וכך כורים לשנה: כל היכא דאמרינן (ב"ק קג:) מעשה בחסיד אחד או ר' יהודה בן בבא או ר"י בר אלעאי: ריבה. נערה: שאינו בדוק לרבי. שאינו מכיר במדותיו לסמוך עליו ולהניחה אצלנו: מטרוניתא. כותית: דבר מלכות. וצריך להעלימו: צנורא. רוק וגזרו על הכותים שיהו זבים לכל דבריהם: [על מכותיהן. בשבת ולא גזור משום שחיקת סממנין: שכן דרכן לסוך. בלא מכה הלכך לאו מוכחא מלתא

אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעה"ב אחד בדרום שלש שנים. ערב יוה"כ אמר לי תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ובני א"ל אין לי מעות א"ל תן לי פירות א"ל אין לי. תן לי קרקע אין לי. תן לי בהמה אין לי. תן לי כרים וכסתות אין לי. הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש לאחר הרגל נטל בעה"ב שכרו בידו ועמו משוי שלש חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני בגדים. והלך לו לביתו. אחר שאכלו ושתו ונתן לו שכרו אמר לו בשעה שאמרת לי תן לי שכרי ואמרתי אין לי מעות במה חשדתני. אמרתי שמא פרקמטיא בזול נזדמן לך ולקחת בהן. ובשעה שאמרת לי תן לי בהמה ואמרתי אין לי בהמה במה חשדתני. אמרתי [שמא] מושכרת ביד אחרים. בשעה שאמרת לי תן לי קרקע ואמרתי לך אין לי קרקע במה חשדתני. אמרתי [שמא] מוחכרת ביד אחרים [היא]. ובשעה שאמרתי לך אין לי פירות במה חשדתני. אמרתי שמא אינן מעושרין. ובשעה שאמרתי לך אין לי כרים וכסתות במה חשדתני. אמרתי שמא הקדיש כל נכסיו לשמים. אמר לו העבודה כך היה הדרתי כל נכסי בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה וכשבאתי אצל חבירי בדרום התירו לי כל נדרי ואתה כשם שדנתני לזכות המקום ידין אותך לזכות. תנו רבנן [א]מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו. אמר להם בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חדשתוני. אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי. בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני. אמרנו שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי אמר להם העבודה כך היה ואתם כשם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות. ת"ר פעם אחת הוצרך דבר אחד לתלמידי חכמים אצל מטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה אמרו מי ילך אמר להם ר' יהושע אני אלך. הלך ר' יהושע ותלמידיו כיון שהגיע לפתח ביתה חלץ תפיליו ברחוק ארבע אמות ונכנס ונעל הדלת בפניהם אחר שיצא ירד וטבל ושנה לתלמידיו ואמר להם בשעה שחלצתי תפילין במה חשדתוני. אמרנו כסבור רבי אל יכנסו דברי קדושה במקום טומאה. בשעה שנעלתי במה חשדתוני אמרנו שמא דבר מלכות יש בינו לבינה. בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני אמרנו שמא ניתזה[א] צנורא מפיה על בגדיו של רבי אמר להם העבודה כך היה. ואתם כשם שדנתוני לזכות המקום ידין אתכם לזכות: [דף קכח ע"א] [אמר אביי [ב]רשב"ג ור"ש ורבי ישמעאל ור' עקיבא כולהו סבירא להו כל ישראל בני מלכים הם רשב"ג הא דאמרן רבי שמעון [ג]דתנן בני מלכים סכין על גבי מכותיהן שמן וורד שכן דרכן של בני מלכים לסוך בחול רבי שמעון אומר כל ישראל בני מלכים הם רבי ישמעאל ורבי עקיבא דתניא הרי שהיו נושין בו אלף מנה ולבוש [ד]איצטלא בת ק' מנה מפשיטין אותו ומלבישין אותו איצטלא הראויה לו תנא משום רבי ישמעאל ותנא משום רבי עקיבא כל ישראל ראוין לאותה איצטלא]:

[א] מהרש"א ד"ה שמא פ' הפרה (מו ע"ב):

יד יוסף

א פי' רש"י כל היכי דאמרי' מעשה בחסיד אחד או רבי יהודה בן בבא או רבי יהודה בר אלעאי. וקשה למה לא פרש"י כן בברכות דף יח ע"ב מעשה בחסיד אחד גבי ב' רוחות שהיו מספרות כו' ואמר הגאון מו"ה העשיל דק"ל דהא קי"ל כר"י בן בתירא דבעל קרי מותר בדברי תורה (ברכות דף כב) וא"כ למה הוצרך לטבולי לכך פרש"י שהחסיד הוא רבי יהודה פ"א שהוא סתם רבי יהודה וס"ל ברכות שם דבעל קרי אסור בד"ת (סדר הדורות סדר תנאים ואמוראים אות י דף לט ע"ב): ב ב"מ קי"ג ע"ב: ג לעיל סז ע"א קיא ע"א: ד פי' מעיל ותגורה:

אהבת איתן

לעיל בפ' ב"מ (דף לג) דבעון שפיכת דמים שכינה מסתלקת וא"כ למדנו דמניעת לגימת אורחי' גורמת לשכינה שתסתלק. ועוד איתא בפ' חלק שם בענין לגימה שמשרה שכינה על עובדי הבעל. והשתא

עיני יצחק

העליונים ותיקוני הנפש בלבד. ושנית כונתה הפשוטה הנוגע לעניני עוה"ז הגופני לבקש מזונות ורפוא'. והנה המתפלל בלא עיון וכוונה כלל אין לו רק סגולה הפנימית ליחד העולמות וכמו כל המצות שיש בכחם לעשות גדולות בשמים גם זולת הכוונה בהם אחר שאין כח לנו לכוין הכונות בהם דוגמת הנותן רפואה להולי שגם אם שהחולה אינו מרגיש כלל לא מחלתו ולא רפואתו ועכ"ז יתרפא שהרפואה תעשה מגמתה גם זולת ידיעת החולה. אך הדברים הנוגעים בעניני עוה"ז כמו רפואה ופרנסה זה

הרי"ף

מהשמים לכף זכות. ואת"ל שכן היה עדיין יש לומר שמא במקום תפלה שאני אבל כשאין מתפלל עליו אע"פ שדן לכף זכות אפשר שלא ידינוהו לכף זכות ואם נפרש שמה שאמר לו ואתה כשם שדנתני לזכות המקום ידיבך לזכות אינה תפלה אלא הבטחה שהבטיחו ואמר לו דע לך באמת ואמונה שכשם שדנתני לזכות כך המקום ידינך לזכות אתי שפיר אך מ"מ עדיין לא מצינו ולא ראינו מי שדן לכף זכות שגם מהשמים דנוהו לכף זכות ושמא בשביל שדן לחברו לזכות ותלה לו שמא הקדיש כל נכסיו לשמים זכה שמצאו לו חכמים פתח לנדריו והתירו לו נדריו עד שהיה לו ממה לפרעו וקבל זה את שלו. וע"ק לי במעשה הזה שאמר שדנו לכף זכות כי הקדיש כל נכסיו לשמים. והרי כיון שהיה מחויב לחברו והפקיע שעבודו בהקדש כל נכסיו אין זה זכות דאינו רשאי לזכות הוא בממונו של חברו שאף על פי שכפי הדין הקדש והחמץ והשחרור מפקיעין מידי שעבוד מ"מ לא לרצון יחשב לאיש ההוא שהפקיע חובו שחייב לחברו אשר אליו נושא את נפשו ובא בשכרו. ואפשר דלא הקדיש אלא כל נכסיו של המטלטלין כגון פרקמטיא כרים וכסתות. ועדיין נשארו לו הקרקעות והבהמות המוחכרים עד שיהיה זמנם ומהם יפרע לבעל חובו וכשהתירו לו נדרו לא הוזקק להמתין עד שיגיע זמן החכירות לפרוע לו ופרעו מאשר נכסיו שהקדיש:

עיון יעקב

בדרום ג' שנים. כי יותר מזה אין להשכיר כמבואר ג"כ בח"מ סי' שלג סעיף ג בהגה"ה ובספרים שלנו יש ט"ס ע"ש בש"ך ס"ק יז וכן עיקר ומייתי הש"ס הני תלתא מעשים שדנו לזכות והתפללו עליהם הני חסידים שגם הקב"ה ידין אותם לזכות שבודאי תלתא זימני הוי חזקה שאין תפלתם חוזרת ריקם לכן פסק ותנא בברייתא קמייתא הדן חבירו לכף זכות דנין אותו לזכות וק"ל ועיין בחידושי הרי"ף:

המתורגמן. א) הערוך געשפריצט.

דף קכט ע"א [אאמר רב יהודה אמר שמואל עושין מדורה לחיה בשבת

בימות הגשמים סבור מינה לחיה אין לחולה לא בימות הגשמים אין בימות החמה לא ב(ולא היא לא שנא חיה ולא שנא חולה לא שנא בימות הגשמים ולא שנא בימות החמה מדאתמר) אמר רב חייא בר אבין אמר שמואל הקיז דם ונצטנן עושין לו מדורה אפילו בתקופת תמוז שמואל צלחו ליה תכתקא דשאגא רב יהודה צלחו ליה פתורא דיונה לרבה צלחו ליה שרשיפא ואמר ליה אביי לרבה והא קעבר מר משום (דברים כ) בל תשחית אמר ליה גבל תשחית דגופאי עדיף לי אמר רב יהודה אמר רב לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח דמנעלים לרגליו הקיז דם ואין לו מה יאכל ימכור מנעלים שברגליו ויספיק מהן צרכי סעודה מאי צרכי סעודה רב אמר בשר ושמואל אמר יין רב אמר בשר נפשא חלף נפשא ושמואל אמר יין סומקא חלף סומקא(א) : (סימן שנמסר) השמואל ביומא דעבד מילתא עבדי ליה תבשילא דטחלי רבי יוחנן שתי עד דנפיק תיהי מאוניה ורב נחמן שתי עד דקפי טחליה רב יוסף שתי עד דנפיק מריבדא דכוסילתא רבא מהדר אחמרא בת תלתא טרפי אמר להו רב נחמן בר יצחק לרבנן במטותא מנייכו ביומא דהקזה אמרו לביתייכו נחמן אקלע לגבן וכולהו אערומי אסירי בר מהאי ערמה דשרי מאן דעביד מילתא ולא אפשר ליה לישקול זוזא מבא וליזיל לשב חנותא עד דטעים שיעור רביעתא ואי לא ליכול שב תמרי אוכמתא(ב) ולישוף(ג) מישחא בצידעיה וניגני(ד) בשמשא]:אבלט אשכחיה לשמואל דגני בשמשא אמר ליה חכימא דיהודאי בישא מי הוי טבא. אמר ליה יומא דהקזה הוא. ולא היא אלא איכא [יומא] דמעלי בה שמשא בכוליה שתא יומא דנפלה ביה תקופת *) תמוז וסבר לא איגלי ליה. רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל המיקל בסעודת הקזת דם מקילין לו מזונותיו מן השמים ואומרים הוא על חייו לא חס אני אחוס עליו: [רב ושמואל דאמרי תרוייהו האי מאן דעביד מילתא לא ליתיב היכא דכריך זיקא(ה) דילמא שפי ליה אומנא ומוקים ליה ארביעתא ואתי זיקא ושאיף מיניה ואתי לידי סכנה שמואל הוה רגיל ועבד מילתא בביתא דשב לבינא וארחא יומא חדא עבד וארגיש בנפשיה בדק וחסר חד ארחא רב ושמואל דאמרי תרוייהו האי מאן דעביד מילתא ליטעום מידי והדר ליפוק דאי לא טעים מידי אי פגע בשכבא(ו) ירקא אפוהי אי פגע במאן דקטל נפשא מית אי פגע [שם ע"ב] בדבר אחר קשה לדבר אחר רב ושמואל דאמרי תרוייהו האי מאן דעביד מילתא לישהי פורתא והדר ליקום] דאמר מר 'ה' דברים קרובים למיתה יותר מן החיים [ואלו הן] אכל ועמד שתה ועמד ישן ועמד והקיז דם ועמד שימש מטתו ועמד:

צד שם אמר שמואל פורסא דדמא כל תלתין יומין בין הפרקים ימעט ובין הפרקים יחזור וימעט.ואמר שמואל פורסא דדמא

*) ס"א טבח **) נ"ל רבה

מהרש"א

ה' עמו וגו' עכ"ל וח"ק: ול"ש בימות החמה איתמר נמי אמר רב חייא בר אבין כו' הקיז דם ונצטנן כו'. כן נראה גירסת הרי"ף והרא"ש ומיירי נמי הך דהקיז דם ונצטנן כו' דיעשו לו מדורה ואפילו בתקופת תמוז דהיינו אפילו בשבת דהוי כחולה שיש בו סכנה ודוחה שבת אבל א"כ קשה דהיאך בא אביי למימר והא קעבר משום בל תשחית הא אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ואפילו שבת הוא דוחה אבל בכל הנוסחאות גמרות שלפנינו ל"ג איתמר נמי אלא גרסינן אמר רב חייא ב"א כו' הקיז דם ונצטנן כו' ומילתא באנפי נפשיה היא ולא איירי בשבת כלל אלא בחול והוה כחולה שאין בו סכנה ותו לא מידי ודו"ק: ויקח מנעלים כו'. פרש"י שאין לך בזיון מן המהלך יחף כו' עכ"ל ולפי סוגיין דשמעתין נראה דמשום ליכה נגעו בה וכדאמרינן פ' י"ה חיה תגעיל סגדל כל שלשים יום משום ליכה וה"פ ימכור אדם קורות ביתו גם שהוא קשה מחמת השמש דזרחה עליו תמיד כדלקמן מ"מ ימכרם כדי לקנות לו מנעלים שלא ילך יחף דיותר קשה משום ליכה ואם אין לו מה יאכל ביום הקזה הוא יותר קשה מהולך יחף וע"כ ימכור מנעליו ויספיק כו' וק"ל: נפשא חלף נפשא כו'. כמ"ש כי נפש כל בשר דמו הוא וגו' וסומקא חלף כו' דעיקר שתייתו ושכרותו ביין אדום כמ"ש חכלילי עינים מיין וגו' ואל תרא יין כי יתאדם וק"ל:

מסוס

רש"י

מלתא דלרפואה] : [מדורה. היסק גדול: הקיז דם. וכ"ש חולה : צלחו ליה תכתקא דשאגא. לא מצאו עצים מוכנים להיסק ביום הקזה וצוה ובקעו כסא של תדהר שהוא מעולה בדמים : פתורא דיונה. מין ארז הוא ורבינו הלוי אמר בוי"ש : **) רבא צלחו ליה שרשיפא. ספסל: ויקח מנעלים. שאין לך ביזוי מן המהלך יחף בשוק : (מאי) צרכי סעודה. (צרכי) סעודת הקזה : ביומא דמלתא. דהקזה: דטחלי. טחול : סומקא חלף סומקא : עד דנפיק תיהי. הריח : מאוניה.מאזניו מריחין היין : מריבדא דכוסילתא. נקבי כלי האומן שבשרו פלימ"א : עד דקפי טחליה. טחול שלו צף ביין : בר תלתא טרפי. בן ג' שנים שטענה אמו משנקלט ג' עלין חדשין : לרבנן. לתלמידיו:אמרו נחמן איקלע לגבן. הרבו בסעודה כאילו אני סועד אצלכם : בר מהאי ערמה. דמפרש ואזיל : ולא אפשר ליה. לקנות יין : לשקול זוזא מבא. זוז רע ופחות שאינו יוצא בהוצאה : וליזיל לשב חנותא. ודרך הלוקחים לטועמן תחילה שיהא טוב ויטעום וכשיתן לו הזוז והחנוני ימצאנו רע ולא יקבלנו והוא ילך לחנות אחרת ויעשה כן : ואי לא. דאין לו זוז רע : ולישוף משחא בצידעיה. ברקתו והתמרים והשומן מחממין אותו : בישא מי הוה טבא. חום השמש שהוא קשה לאדם כלום מטיב לו : היכא דכריך זיקא. אינדרו"ן שיש בו חלונות והרוח נכנסת בהם נכרכת ומתגלגלת באינדרון : דילמא שפי ליה אומנא. מריקו מדמו כמו השופה יין לחבירו (ב"מ ס.) : ומוקי ליה ארביעתא. לא הניח בו דם אלא כדי חייו דהיינו רביעית והדר אתי ליה זיקא ושייף ליה מדם הנותר בגופו ומחסרו משיעורו ומסתכן : שב לביני וארחא. עובי החומה ז' לבנים מוטלין לרחבן זה אצל זה דכל לבינה ג"ט וארחא אריח חצי לבינה טפח ומחצה : ארגיש בנפשיה. הרגיש בעצמו שהוא נחלש : חסר חד ארחא. החומה היתה חסירה מעוביה אריח : בדבר אחר. חזיר : קשה לדבר אחר. לרעת שהחזירים מוכעים הן כדאמרינן בקדושין (דף מט:) י' קבים נגעים ירדו לעולם תשעה נטלו חזירים] : אכל ועמד. מיהר לעמוד פתאום אחר שאכל שבעו : פורסא דדמא. זמן הקזה כמו בפרוס הפסח [שקלים פ"ג]:בין הפרקים. פרקי שנותיו כגון לאחר מ' שנה ימעט בהקזה לא יקיז בכל חודש אלא מב' חדשים לב' חדשים : ובין הפרקים יחזור וימעט. לאחר ס' יקיז לג' חדשים לפי שאין כחו עליו ואין

עיון יעקב

בין הפרקים ימעט. ועיין ברמב"ם פ"ד מהלכות עדות שכתב מחמשים שנה ואילך לא יקיז כלל וכתב שם הכ"מ שהטבעיים משתנים לפי המקומות והזמנים ע"ש :

המתורגמן. א) רָאטה אנשטאט רָאטהע. ב) שווארצע. ג) שמירען. ד) שלאפען. ה) צוג ווינד. ו) איין קראנקען.

יד יוסף

א עירובין עט ע"ב : ב ס"א ז"א וס"ג אתמר אמר ר"ח כו': ג לקמן קמ ע"ב : ד עי' פסחים קיב ע"א : ה חולין קיא ע"א: ו גיטין ע ע"א:

אהבת איתן

מובן הא דקאמר הכא דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה שהרי על ידי הכנסת אורחים סופה שתשרה השכינ' אע"פ שהן עובדי אלילים

עיני יצחק

תלוי לפי הכונה אם כיון המתפלל לבקש עליהם תתקבל תפלתו ואם לאו לא. ולכך אם הוא נוהג (בעיון תפלה)והיינו שמתפלל בכוונה הפשוטה ובכוונה הפנימית יזכה לשכר כפול לקבל פירותי' בעוה"ז מצד כוונה הפשוטה הנוגע לעניני עולם הזה. וקרנו תרום בכבוד עבור כוונתו הפנימית. (והשכמת בהמ"ד) יתכן לפרש כמ"ש (ברכות מז) לעולם ישכים אדם וימנה עם עשרה כו' נוטל שכר כולם שכר כולם ס"ד אלא אימא נוטל שכר כנגד כולם וביארנו שם שגם הלשון ראשון הוא אמת כי עשרה הראשונים זוכים להיות כמו צינורות ואמצעים שעל ידם יושפע שפע ברכה משמים לכל האנשים הבאים לבית הכנסת אחריהם. וממילא ישאר בהם כל השפע לגמרי הגם שיושפע מהם גם לכל הבאים אחריהם שכך טבע הקדושה וכפי' רש"י בפ' בהעלותך במינוי הזקנים. וז"ל כמדליק נר מנר ואין אורו חסר כלום עכ"ל. ובזה לדקו דבריהם הראשוני' ז"ל שבאמת הם נוטלים שכר כולם לגמרי ע"ש. ובזה מבואר כאן שהמשכים לבהמ"ד יש לו שכר כפול כי בלי ספק ימצאו באנשים המתפללים שם שיכוונו בתפילתן יש מי שמכוון בכוונתו הפשוטה. ויש מי שמכוון גם בכוונתה הפנימי' ומאחר שהוא היה המשכים לבוא בתחלה יזכה הוא לשכר הכפול וממנו יומשך השכר להם :

רש"י

דמו חם וגופו מצטנן כשמחסר דמו : שבית דין של מעלה ושל מטה שוין . אדם נדון בכל יום וב"ד יושבים בעיירות בב' וה' מתקנת עזרא ואילך (ב"ק פב.) וכיון דיום הדין ופקידה הוא עונותיו מזכרים : דקיימא [ליה] מאדים בזווי . שמזל מאדים משמש בו בשעות זוגות ומזל מאדים ממונה על החרב ועל הדבר ועל הפורעניות והזוגות קשין שהן רשות לשדים כדאי' בפסחים (דף קי.) והפורעניות מוכנים. של"ס חנכ"ל סדר השעות כשנתלו המאורות והמזלות שעה א' של ד' בשבת שמש שבתאי ובשניה צדק ואחריו מאדים ואחריו חמה ואחריו נוגה ואחריו כוכב ואחריו לבנה נמצאו ז' המזלות לז' שעות וחוזרים חלילה לעולם נמצא בסדר זה לעולם סימני מזלות משמשים בתחלת לילי השבוע כלנ"ם חל"ס מוצאי שבת שעה א' שלו כוכב תחלת ליל שני צדק וכן בסדר הזה וסדר תחלת סימני הימים חל"ס כלנ"ם שעה א' של א' בשבת חמה ושל שני בשבת לבנה ושל ג' בשבת מאדים נמצא מאדים חוזר בו הלילה בשעה ח' ביום והוא זוגות אבל שאר ימים אין מאדים בזוגות שלהם אם לא בלילה ובלילה אין דרך להקיז : מעלי שבתא נמי קיימא מאדים בזווי . שהרי שעה א' של יום נוגה לפי הסדר של חל"ס כלנ"ם תחלת הימים וכיון שתחלתו נוגה וסדר הליכתם של"ס חנכ"ל נמצאו מתחילים לחזור חלילה בשעה ד' נמצא מאדים בשעה ו' : כיון דדשו ביה רבים . הורגלו בו מפני דוחקן שיהיו קרובים לסעודת שבת ואמרינן בפרקין דלעיל (דף קיח:) (דגדול) כבוד שבת בדגים גדולים ובמסכת ע"ז (דף כט.) אמרינן שני להם דג : ארבע דהוא ד' . ד' בשבת שהוא ד' לחדש או ארביסר לחדש : או כ"ד . לחדש כולהון קשים להקזה : ד' דליכא ד' בתריה . שאין ד' ימים עד סוף החדש ואיכא דאמרי דליכא ד' בשבת בתריה באותו חדש ואינו כן : ה"ג [ר"ח] ושני לו חולשא שלישי לו סכנתא : [אבל חטה והקיז דם לא הקיז אלא לחטה . שהאוכל מכביד את האדם והקזה שאחר אכילה אינו מועיל אלא לאותו כובד : וה"מ . במקיז לרפואה : אבל אקולי . מי שיש לו דם המכביד עליו אפילו לאחר אכילה מקיז ומיקל : מאה רישא בזוזא . כלומר אם יהיו בזול מאד קנה ראשי בהמה ואם לאו אל תקח שאינן צריכין לאכול : מאה קרי . דלועין : מאה ספמי . כמו על שפם (ויקרא יג) גרוויינו"ן בלע"ז שפתים של בהמה : יומא דמפגרי ביה רבנן . שהיו התלמידים מתעצלין מלבא בבית המדרש קרי ליה יומא דספמי כלומר היום הזה אבד לו ואין בו תועלת] : בפרשת תוכחה . שהוכיח יחזקאל לישראל את חסדי הקב"ה שעמהן : תוכחה . לשון לכו נא ונוכחה (ישעיה א) להתוכח ולהודיע מי הוא שסרח על שכנגדו : למשעי . לטוח ולהחליק בשרו : שמולחין . ובשרו מתקשה : מלפפין . אנמלוי"ן בלע"ז ולאו היינו אסובי יינוקא דאמרן לעיל פרק כל הכלים (דף קכג.) דהא שמעינן ליה לרב נחמן דאסר אלא לפופי בעלמא כמו שעושים בחגורות ובפסיקיאות :

רבי אליעזר אומר אם לא הביא כלי . איזמל למול את התינוק וקאי אמתניתין דפרקין דלעיל (דף קכח:) דסליק מיניה וכל צרכי מילה עושין בשבת :

גמרא

דדמא חד בשבתא ארבעה ומעלי שבתא אבל שני וחמישי לא דאמר מר מי שיש לו זכות אבות יקיז דם בשני ובחמישי שבית דין של מעלה ושל מטה שוין כאחד . בתלתא בשבתא מאי טעמא לא . משום דקיימא ליה מאדים [א]בזווי . מעלי שבתא נמי קיימא בזווי . כיון דדשו ביה רבים (תהלים קטז) שומר פתאים ה' . אמר שמואל ד' דהוא ארבע ארבע דהוא ארביסר ד' דהוא כ"ד ד' דליכא ארבע בתריה סכנתא . ר"ח ושני לו חולשא . ג' לו סכנתא . מעלי יומא טבא חולשא . מעלי יומא טבא דעצרתא סכנתא וגזרו רבנן אכולהו מעלי יומא טבא משום מעלי יומא טבא דעצרתא דנפק ביה זיקא[א] ושמיה טבוח דאי לא קבלו ישראל תורה הוה טבח להו לבשרייהו ולדמייהו . [אמר שמואל אכל חטה והקיז דם לא הקיז אלא לאותה חטה והנ"מ לרפואה אבל לאוקולי מיקל המקיז דם שתיה לאלתר אבילה עד חצי מיל איבעיא להו שתיה לאלתר מעלי אבל בתר הכי קשי או דלמא לא קשי ולא מעלי תיקו איבעיא להו אכילה עד חצי מיל הוא דקמעלי הא בתר הכי ומקמי הכי קשי או דילמא לא קשי ולא מעלי תיקו [ב]מכריז רב מאה קרי בזוזי מאה רישי בזוזי מאה שפמי ולא כלום אמר רב יוסף כי הוינן בי רב הונא יומא דמפגרי ביה רבנן אמרי האידנא יומא דשפמי הוא ולא ידענא מאי קאמרי] :

שם אמר רב נחמן (בר יצחק) אמר רבה בר אבוה אמר רב כל האמור בפרשת תוכחה עושין לחיה בשבת שנאמר (יחזקאל טז) ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת . ומולדותיך ביום הולדת מכאן שמילדין את הולד בשבת . לא כרת שרך מכאן שחותכין הטבור בשבת . ובמים לא רחצת למשעי מכאן שרוחצין הולד בשבת והמלח לא המלחת מכאן שמולחין הולד בשבת . והחתל לא חתלת מכאן שמלפפין[ג] הולד בשבת :

רבי אליעזר דמילה פרק תשעה עשר

צה דף קל ע"א **משנה** רבי אליעזר אומר אם לא הביא כלי מע"ש מביאו בשבת

תוספות

מי שיש לו זכות אבות . וקודם תקנת עזרא אע"פ שהיו דנין בכל יום שהיו צריכים לא היו קובעים לישב בכל יום : דקאי מאדים בזווי . בד' נמי קאי מאדים בזווי בסוף היום אלא לא חשו חכמים לכך דאין דרך להקיז כ"כ בסמוך ללילה : דליכא ד' בתריה . שאין ד' ימים עד סוף החודש כדפירש בקונטרס דליכא למימר ד' בשבת דהא ד' דהוא כ"ד הייט דליכא ד' בתריה :

[**מאה** רישא בזוזא מאה קרי בזוזא . לפי' הקונטרס תימה מה שייך הכא ור"ח גרים מאה קרני בזוזי ומפרש מאה רישי מאה ראשי בני אדם (ונראה) שהיה מנהג קלוב לספר לגלח בזוזא וכן מנהג ק' קרני להקיז בזוזא כמו קרנא דאומנא (לקמן ד' קנד:) אבל מאה שפמי לתקן השפה בולא כלום דבשכר גילוח והקזה היה מתקן השפה וביום שהיה מתקן שפמי לא היה נוטל כלום ועל כן היה למשל כל מי שהיה יגע ולא עלה בידו שכרו היו קורין אותו יומא דשפמי : מפגרי רבנן . תשש כחם והיו מתחלשין ולא יכלו למיגרס כדכתיב (שמואל א ל) וירדוף דוד הוא וארבע מאות איש (עמו) ויעמדו מאתים איש אשר פגרו מעבור את נחל הבשור] : כל האמור בפרשת תוכחה . לאו מקרא מפיק אלא מסתמא כיון שבא בפרשת תוכחה א"כ הוא לצער אם אין עושים והקילו חכמים לעשות ובכולן אין בהם איסורא דאורייתא :

מהרש"א

[משום דקיימא ליה מאדים בזווי כו' . עי' בחידושי הלכות : דנפיק ביה זיקא כו' . מפורש באורך בפ' נגמר הדין גב"י

יד יוסף

א עי' תוס' ערוכין טו ע"א: ב ועי' ערוך ערך פגר שם בתוספת באור :

אהבת איתן

ואינן ראוין ואלו ימנעו ולא יכניסו האורחין סופה שתסתלק השכינה כנ"ל . ולכך מוטב להכנים אורחים מהקבלת פני שכינה :

עין יוסף

צד וגזרו רבנן אכולהו מעלי יומא טבא כו' . ובחולה שיש בו סכנה מותר להקיז דם אפילו בערב שבועות (א"ר בסי' תצ"ג) וכתב מגן אברהם ס"ס תס"ח שרעפפין מהרי"ו אוסר ומהרי"ל מתיר . מלבד בהושענא רבה מפני שהוא יום הדין . ובערב יו"ט האחרון של פסח הכל שרי דאינו רגל בפני עצמו (מט"מ) ובליל שלפני יו"ט נראה דמותר להקיז בלילה (א"ר סימן תצ"ג ס"ק יט) : מלפפין . אנמלו"ן בלע"ז ולאו היינו אסובי ינוקא דאמרן לעיל בפרק

אמר המנה כל האמור בפ' תוכחה . קרא לדברי ה' אלה לישראל ע"י הנביא תוכחה כי הוא מזכיר בהם כמה הטבות שעשה ה' להם בלי שום זכות קודם והיו כופרים נגדו כי אין תוכחה גדולה מזו להזכיר לזולתו היותו כפוי טובה על אשר הטיב לו על לא דבר :

המתורגמן . א) איין ווינד . ג) וויקלען .

מגולה . [בפני הכל] בגמ' מפרש אמאי מצריך ליה לגלויי (דאיבעיא להו אי משום חבובי מצוה או דילמא משום חשדא פי' משום חשדא שלא יחשדוהו שהוא נושא שאר חפציו וסיפא דמתני' דקתני ובסכנה מכסהו ע"פ עדים ודאי משום חשדא היא אלא רישא מיבעיא לן דוקא מגולה קאמר אבל מכוסה ע"פ עדים שלא בשעת הסכנה לא ומשום חבוב מצוה או לאו דוקא מגולה דטעמא משום חשדא וה"ה למכוסה ע"פ עדים ואפשיטא דלא אמרה ר"א אלא לחבובי מצוה) : ובסכנה. שגזרו העכומ"ז על המילה : מכסהו ע"פ עדים. שיעידו שאיזמל של מצוה הוא מביא ולא יחשדוהו : שש אנכי על אמרתך. אמירה יחידה שקדמה לשאר אמירות היא מילה שישראל עושין וששים עליה דכל שאר מצות אינם מוכיחות כל שעה כגון תפילין ומזוזה וצילית אינם כשהוא בשדה וערום בבית המרחץ אבל זו מעידה עליהם לעולם כדאמרינן במנחות (דף מג:) בדוד שראה עצמו (ערום) בבית המרחץ וכלטער ואמר אוי לי שאני ערום מכל מצוה כיון (שנסתכל) [שנזכר] במילה נתיישבה דעתו: בשמחה. שעושין משתה : על עסקי

בשבת מגולה ובסכנה מכסהו על פי עדים : גמ' א"ר יצחק עיר אחת היתה בארץ ישראל שהיו עושים כרבי אליעזר והיו מתים בזמנם. ולא עוד אלא שפעם אחת גזרה מלכות רומי שמד על ישראל ועל המילה ועל אותה העיר לא גזרה. תניא רשב"ג אומר כל מצוה שקבלו (ישראל) עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב (תהלים קיט) שש אנכי על [א]אמרתך וגו' עדיין עושין אותה בשמחה וכל מצוה שקבלו עליהם בקטטה כגון עריות דכתיב (במדבר יא) וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו [ב]על עסקי משפחותיו עדיין עושין אותה בקטטה דליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא :

צו שם תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליה למיתה בשעת השמד כגון עבודה זרה [ומילה] עדיין היא מוחזקת בידם.וכל מצוה

תוספות

שש אנכי . במדרש [שוח"ט] למנלח על השמינית כתיב הנדרש על המילה שהיא בשמיני. וכן אמרינן [פדר"א פ' כ"ט] ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את ילחק ביום ה"ג מ"ל את ילחק דהיינו ביום השמיני דמילה כמנין ה"ג [ר"ת]:

מהרש"א

זובח ילרו כו' ע"ש] : [והיו מתים בזמנם כו'. והוא מדה כנגד מדה על שהיו מדקדקין לעשות כלי מילה אפי' בשבת כדי לקיים מלות מילה בזמנה גם הם מתו בזמנם ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר ילחק היה הראשון שנמול לח' בזמנו מת בזמנו אברהם שנמול שלא בזמנו מת ה' שנים קודם זמנו כדאמרינן פ"ק דב"ב וק"ל] : שש אנכי על אמרתך וכו'. עיין פירש"י ויתפרש האי קרא שש אנכי וגו' על פי הדרש שהביא והוא בפ' התכלת [א] דדוד היה מלטער כשראה עלמו במרחץ ערום בלא מלוה אחרי זאת כשמלא המילה היה שש עליה כמולא שלל רב בלי טורח מלחמה כן מלא בגופו המילה תמיד בלא טורח ומעשה כלל משא"כ התפילין והלילית ומזוזה שאינן תמיד עליו בלי עשייה וק"ל : [על עסקי משפחותיו כו'.

עין יעקב

שהיו מתים בזמנם . אף דאין הלכה כר"א בזה מ"מ לא נענשו במיתה דכרת כמחללי שבתות כיון שטעו בדין וכוונתם לשם שמים וכן מה שאמרו ועל אותה העיר לא גזרו לאו שנעשה להם נס זה כיון שטעו כן דהא עשו שלא כהלכתא אלא ע"פ הטבע נעשה להם זה כיון שהעכו"ם ראו שהם מחללי שבת ע"י המילה יותר משאר עיירות הי' ניחא להם לחלל השבת מרלון מלבטל אותם ממילה באונס וק"ל : שש אנכי על אמרתך זו המילה . עיין פרש"י ותוס' ושאר מפרשים . ואפשר לומר ע"ד דאיתא במדרש תנחומא פרשת לך לך ויפול אברם על פניו קודם שמל עלמו לא היה יכול לדבר עם השכינה עד שיפול על פניו לכן קאמר שש אנכי על אמרתך זו המילה שעי"כ יוכל לדבר עמו פנים אל פנים : דליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא . כמו שהיה לישראל קטטה ע"י שנאסר להם עריות וזנות שהיה נפשם חשקה בהם כן ע"י נשואי אשה אשתו משמרתו שלא יחטא בזנות ומצילתו מן החטא להכי בא ג"כ על ידי קטטה :

כגון ע"ז ומילה . כי הכופר בע"ז כמודה בכל התורה כדאי' בשבועות דף כ"ט ע"א ושקולה מלות מילה ככל המלות כדאיתא בנדרים דף ל"ב ע"א משא"כ מלות לילית אף שהיא שקולה כנגד כל המלות מ"מ עיקר המלוה אינו חובת גברא רק חובת מנא וק"ל : התנאה

הרי"ף

תניא רשב"ג אומר כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב שש אנכי על אמרתך וכו' . ואם תאמר מנין לנו שקבלוה עליהם בשמחה דאי משום דכתיב שש אנכי מנ"ל שמדבר על המילה ולא על כללות התורה והמצות ורש"י פירש על אמרתך אמירה יחידה שקדמה לשאר אמירות והיא מילה שישראל עושים וששים עליה והוא שדקדק בכתוב דהול"ל שש אנכי על אמרותיך בלשון רבים ומדנקט אמרתך לשון יחיד הוא על האמירה הא' שהיא המילה אך עדיין קשה למה הם ששים ושמחים עליה יותר משאר המצות ועוד מה נשתנית מצות מילה שקבלוה בשמחה יותר משאר המצות . ונראה לפי' רש"י דבשאר המצות שאפשר לאדם להפטר מהם כגון בהיותו בשדה שאין בידו צילית ולא תפילין וכן במרחץ שאין בידו לא תורה ולא מצוה וכן בלילה שרוי בלא תורה ובלא מצות יש לבעל דין לערער שלא בחר ה' בהם כיון שיש פעמים שעוסק בהם ופעמים לאו אבל במצות המילה שהיא תמיד בגופו של אדם היא מוכיחה שהוא עבד ה' ולכך הקדים הקב"ה מצוה זו של מילה לכל המצות כי מתוך מצוה זו יכירו וידעו כי לה' המה וז"ש דוד שש ושמח אנכי על קיום כל המצות שיודע אני כי בחר ה' בהם על שראיתי אמרתך שהיא המצוה הנאמרת קודם והיא דבקה תמיד בגופו של אדם וזאת המצוה יורה על כל שאר המצות שאע"פ שאינם תדירות כל שעה בחר ה' בקיומם ולכך שש אנכי בכל המצות על היות קודמת אמרתך זו מילה שהיא תוכיח על שאר המצות אע"פ שאינם תדירות וכיון שמצוה זו שמחו עליה ישראל על שידעו מתוכה כי כל שאר המצות רצה ה' בם ולכך עושים אותה בשמחה שעושים משתה כמו שפירש"י . והתוס' פי' שם אנכי במדרש למנלח על השמינית כתיב הנדרש על המילה שהיא בשמינית וכן אמרינן ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל ה"ג מ"ל דהיינו ביום הח' דמילה כמנין ה"ג . וצריך לבאר כוונת התוספות בזה . ונראה דהתוס' פירשו שקבלוה בשמחה הוא שמאת המשתה כדכתיב ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל שהוא יום השמיני שהוא ה"ג מ"ל ומ"ש דוד שש אנכי על המילה כמ"ש מזמור על השמינית שהוא נדרש על המילה שניתנה בשמיני ומלינו לאברהם שעשה משתה ביום הח' . הרי שדוד שש על המילה שאמר מזמור עליה שניתנה בשמיני : וכל מצוה שקבלוה עליהם בקטטה כגון עריות דכתיב וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו שנאסר להם קרובות כמ"ש רש"י ואין לומר כיון שלא בכו כי אם על הקרובות לא היה ליעשות בקטטה אלא בנישואין דקורבה אבל נישואי שאר נשים למה הם בקטטה ומה גם שקודם לזה שבכו על משפחותיו כבר היו כולם נשואים נשים ולא היה שם קטטה ולמה עושים כל הנישואין בקטטה דלית כתובה דלית בה תיגרא וי"ל דהבכיה שבכו היתה שלא היו רוצים לישא נשים אחרות זולת העריות קרובותיהם ונמצאו נישואיהם עם הנשים שאינם קרובות ועריות היו בבכיה ועלבון לפיכך בכל הנישואין שהם עם הנשים האחרות שאינם עריות וקרובות לית כתובה דלית בה תיגרא ועדיין עושים אותה בקטטה :

תניא רשב"א אומר כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליה בשעת הגזרה כגון ע"ז וכו'. דא"ר ינאי תפילין צריכין גוף נקי וכו'. ופרש"י צריכין גוף נקי אלמא לא זהירי בהו ושמעינן מיניה דלא מסרו עליה אלא אלישע לבדו . והתוס' בשם רבינו שמואל ז"ל א"ל כנפי יונה הרי שלא מסר עצמו לומר תפילין הם וצריכין אנו לבאר דעת רש"י ודעת התוס' במאי פליגי ועוד נבאר בגמ' שעיקר הראיה היא מהמעשה שגזרה המלכות גזרה על כל המנית תפילין ולא מסרו ישראל נפשם על התפילין כי אם אלישע לבדו לפירוש רש"י וגם לפירוש התוס' מייתי ראיה שאפילו אלישע לא מסר נפשו לומר תפילין הם וא"כ למה הביא קודם המעשה דא"ר ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע דאין כאן מקומו להביא אלא המעשה היה שגזרה המלכות שלא להניח תפילין ודי בזה לענינו דרשב"א . ועוד קשה מנ"ל דהא דלא החזיקו בתפילין הוא מפני שלא מסרו עצמן עליה דלמא הא דלא החזיקו בתפילין הוא מפני שצריכין גוף נקי ולא כל אדם יכול להזהר בזה . ונראה לדעת התוספות שפירשו שגם אלישע לא מסר נפשו שלכך הביא הא דאמר רבי ינאי לומר שאף על פי שלא נמלא גוף נקי ראוי לתפילין כי אם אלישע שלזה נקרא בעל כנפים שנעשה לו נס בשביל שהיה גוף נקי ואפילו הכי מלינו שלא מסר נפשו על מאום זו ומי לנו גדול

ענף יוסף

צה כל מצוה שקיבלו ישראל כו' עדיין כו'. פירוש לשון עדיין . יען כי כעת בטל הטעם . כגון מילה דאיתא במס' נדה דף ל"א מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה . שלא יהיו כולם שמחים ואביו ואמו עלבים . שאף שכעת אינה נטהרת לח' ימים . והנה אביו ואמו עלבים . עכ"ז הם שמחים במצוה אף היום . וכן גבי עריות דמשפחותיו דאנשי כנסת הגדולה בטלו ליצרא דקריבות כמבואר ביומא דף סט . עכ"ז עושין בקטטה עדיין (הגר"א ז"ל) : על עסקי משפחותיו . נראה כי מה שקבלו מצוה זו בקטטה ולא הסכימה דעתם על איסור עריות . להיות לדעתם יותר מסוגל . הולד הנולר . לאושר ההצלחה . בהיות מולידיו חוצבו מצור אחד . המתאחד בבחינותיו . כי אז לא יתנגדו כחות הנולד . את זה לעומת זה . והנה התורה לא הסכימה אל הדעת האנושיי הלז . אבל אסרה את הקרובים שנחצבו ממצב אחד . והתירה את היותר רחוקים וזרים זה מזה . ואם כן המתחתנים כהיתר התורה יש בהם ענין ניגוד מצד דעת האנושיי . ויאמר זה בכה וזה אומר בכה . ולזה ליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא אמנם כאשר יתלכדו בחופה וקידושין כדת של תורה והיו לבשר אחד . שוב לא יתפרדו (אײ היס) :

עץ יוסף

כל הכלים (דף קכג ע"א) דהא שמעינן ליה לרב נחמן דאסר אלא לפופי בעלמא כמו שעושין בחגורות ובפסיקיאות (רש"י) וכן אי' לעיל דף סו ע"ב לפופי ינוקא בשבת שפיר דמי וע"ש בפרש"י וכן עוד לקמן דף קמז ע"ב ובפרש"י שם . ועיקר פי' לפופי ינוקא שמחברין אבריו כמו ויחבר דתרגומו ולפיף עוללי ספוחים תרגום עולימיא רגיניא דהוו מתלפפין בסדינים דמילתא אסר ספחפי ורביתי תרגום דלפפית בסדינים ודרביתי בתפנוקי מלכין (ערוך) :

צה שש אנכי על אמרתך . עי' רש"י ויש סעד לזה מהנוטריקון כי אמרתך במספר קטן עולה י"ג כמספר מילה במספר קטן וכנגד י"ג בריתות שנכרתו עליה . והדרשה שהביאה רש"י שהיה דוד משמח עלמו בבית המרחץ כיון שנזכר במילה דרשינן ליה במדרש מהאי קרא למנלח על השמינית מזמור שהיה משמח ואמר שירה על המילה שנתנה בשמינית . והכי איתא פרק התכלת

[א] מהרש"א ד"ה שש אנכי. בפ' התכלת (מג ע"ב) :

יד יוסף

א בפ"ק דמגילה פירש"י שרומז על המילה שנתנה במאמר ולא בדבור שנאמר ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את תשמור וגו' : ב יומא עה ע"א :

חדושי גאונים

כל מצוה שקבלו ישראל עליהם בשמחה כגון מילה כו' דליכא כתובה דלא רמי בה תגרא . זה הדבר אשר דברו רז"ל כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם תמצא קדושה לכך נקראת המילה אות ברית קודש שנאמר ובשר קודש יעברו מעליך לפי שהיא גדר לעריות וסוד זה בארו שלמה ע"ה בפסוק גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום ופשוטו מדבר בגדר הערוה ויאמר שסיבת הגדר ההוא היא המילה שקראה מעין חתום כמ"ש ותרץ גלת הזהב זו האמה שנובעת כמעין והוא מעין חתום באות ברית קודש כמ"ש ולאצאיו חתם באות ברית קודש . הקדמת ענין זה מבואר ממעשה של פעור כמו שהזכרנו בפרשת בלק ופנחס שפנחס נעשה אליהו ומלאך הברית לפי שקינא כמה שזנו אחרי בנות מדין והוא סיבה למשוך ערלתם וה"ש וישב ישראל בשטים רבי אלעזר אומר שטים שמה רבי יהושע אומר שנתעסקו בדברי שטות והוא ע"ד שנאמ' נואף אשה חסר לב כי כשמולו בשר ערלתו אז שאר הערלות כמו שפה והלב נמולו אתו וכשהוא נואף אשה דמשכיה ערלתיה אז הוא חסר לב והרי הוא שוטה ופתי גמור. ובמדרש אמרו וישב ישראל בשטים יש לך מעין שמגדל גבורים או חלשים או שטופי זימה ומעין זה של שטים היה מגדל נואפים ועתיד הקב"ה שירפא אותו

רש"י

מספחותיו. שנאסר להם קרובות: מרופה. רפיא: דאמר רבי ינאי תפילין צריכין גוף נקי. שלא יפיח אלמא לא זהירי בהו ושמעינן מינה דלא מסרו עליה אלא אלישע לבדו: יקרו. לשון יקרוה עורבי נחל (משלי ל) ולשון תנקר לא נעלה (במדבר טז): את מוחו. שכנגד תפילין: קסדור. ממונה: מגינות עליה. אינה נלחמת בחרטומה אלא בכנפיה: הוי דומה לו. ולשון ואנוהו אני והוא אעשה עצמי כמותו לידבק בדרכיו: שב מינאי תרבא. ז' מנות של חלב: וחד קירא. שעוה: קירא וקלבא רישינא. והוא זפת של עץ שמוציאין ממנו שלא ע"י האור והיא

תוספות

אמר ליה כנפי יונה. הרי שלא מסר עצמו לומר תפילין הן. רבינו שמואל:

מהרש"א

מפורש פ' י"ה]: כאלישע בעל כנפים כו'. כתבו התוספות פרק במה טומנין [ב] מדנעשה לו נס מסתמא היה זהיר בהן והיה לו גוף נקי כו' ע"ש ובהאי ליכא דקראו אותו בעל כנפים רמוז בו שהיה גוף נקי כמלאכים הללו שנאמר בהו ובעל כנפים יגיד דבר וק"ל: יקרו את מוחו כו'. שהוא מקום תפילין שבראש ועל של ראש גזרו שהיא מונחת בגלוי ונאמר בה וראו ממך וגו': מ"ש כנפי יונה כו'. ר"ל דודאי דהוצרך לו למנקט במלתיה שום דבר כדי להציל עצמו ושפיר קאמר כנפים אבל יונה לא הוה אצטריך ליה למנקט במלתיה אלא הו"ל סתם כנפים ויהיה במשמע נמי של שאר עופות ומשני משום דדמיא כנסת ישראל ליונה כו': כנפיה מגינות כו'. עי' פרש"י אבל התוס' בפ' במה טומנין פירשו בע"א ע"ש: מצות מגינות עליהם כו'. היינו כמ"ש בפ' היה נוטל [ג] דמצוה אגוני מגנא מן הצרה אבל אצולי מן החטא לא מצלא וכפירוש הר"ש בתוספות שלא עשה כהוגן במה שלא מסר עצמו לומר תפילין הן: [ואנוהו התנאה לפניו כו'. מפורש במכילתא ר"י אומר וכי אפשר לאדם להשוות לקונו אלא התנאה לפניו במצות כו'

גמרא

שלא מסרו ישראל עצמן עליה למיתה כגון תפלין עדיין היא מרופה בידם. [א]דאמר רבי ינאי תפלין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים (מ"ט) [מאי היא אמר אביי] שלא יפיח בהם רבא אמר שלא יישן בהם ואמאי קרו ליה אלישע בעל כנפים שפעם אחת גזרה מלכות רומי שמד על ישראל שכל המניח תפלין על ראשו יקרו את מוחו והיה אלישע מניח תפלין ויצא לשוק וראהו קסדור אחד ורץ מלפניו ורץ אחריו כיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו אמר ליה מה בידך א"ל כנפי יונה פשט את ידו ונמצאו בה כנפי יונה לפיכך היו קורין אותו (אלישע) בעל כנפים. [ב]מ"ש כנפי יונה דאמר לו ולא א"ל שאר עופות משום דדמיא כנסת ישראל [ג]ליונה שנא' (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ מה יונה זו כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהם:

צז דף קלג ע"ב [ד]תניא (שמות טו) זה אלי ואנוהו. התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה ציצית נאה ס"ת נאה וכתוב בו לשמו בדיו נאה בקולמוס נאה בלבלר אומן[א] וכורכו בשיראין[ב] נאין אבא שאול אומר ואנוהו הוי דומה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום:

שם אמר אביי [ה]אמרה לי אם אספלניתא[ג] דכולהו כיבי ישב מינאי תרבא וחד קירא. רבא אמר קירא וקלבא [רישינא]

הכותב

תפילין צריכין גוף נקי. המאמר הזה כתוב למעלה בפרק במה טומנין ושם כתוב בתוספת לשון זה בשם רבינו שמואל הרי שלא מסר עצמו לומר תפילין הן ואע"ג דאמרינן בפ"ד מיתות[ג] דבשעת השמד אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ואפילו לשנויי ערקתא דמסאנא היינו משום דבשינוי ערקתא מתנהג כעכומ"ז ודומה שמוציא עצמו מכלל ישראל אבל הכא אינו עושה כלום אלא שאין לו תפילין בראשו שעה אחת והרבה ישראל שאין להם תפילין כמותו: והר"ן ז"ל כתב שם יותר באורך וז"ל ומקשו הכא אלישע שהיה גוף נקי היאך נטלן מראשו והא קיימא לן בפרק נגמר הדין [ג] דבשעת השמד אפילו אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור יש לומר דה"מ לעבור על מצות לא תעשה אבל לא גזרו על בישול מצות עשה כיון שאינו עובר בידים ועוד שהם יכולים לבטלם ממנו על כרחו שיניחנו בבית האסורין ותבטל מאליה הלכך תבטל ואל יהרג. וא"ת א"כ היכי מסר נפשיה ומנח כיון שאינו מחויב בדבר נמצא מתחייב בנפשו י"ל שאע"פ שאינו מחויב ליהרג על קיומה אפילו הכי רשאי למסור נפשו עליה ומקבל שכר שכל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד מוחזקת בידם ומקבלין עליה שכר הרבה ואמרו בב"ר מה לך יוצא ליסקל על שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב על שנטלתי את הלולב וכן מצינו בדניאל שמסר עצמו על התפלה שהיא מדרבנן: עוד כתוב בתוס' כנפיה מגינות עליה כדאמרינן במדרש כל העופות כשהן יגיעין נחין על גב סלע והיונה בשעת שהיא יגיעה פורחת באחת ונחה באחת ע"ב:

הרי"ף

ממנו ולא מסר נפשו עליה מפני כך לא נתחזקה מצוה זו ביד ישראל והיא רפויה בידם. ולפירוש רש"י נראה בדקדוק לשונו שאמר צריכין גוף נקי שלא יפיח אלמא לא זהירי בהו ושמעינן מינה דלא מסרו עליה אלא אלישע לבדו וקשה להבין מ"ש אלמא לא זהירי בהו מהיכי משתמע דלא זהירי בהו מדאמר צריכין גוף נקי אלא יש לומר מדנקרא בעל כנפים על שם הנס שנעשה לו בידוע שלהיותו נקי וזהיר בהם נעשה לו הנס ומדלא נמצא אדם אחר שנעשה לו נס אלמא לא זהירי בהו. הרי שמצות תפילין רפויה היא בידם ומתוך שהיא רפויה בידם לא מסרו עצמן עליה וכפי זה מה שהביא דא"ר ינאי היא ראיה על מ"ש רפויה היא בידם כלומר מנ"ל דרפויה היא בידם והביא ראיה מדא"ר ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים הרי שאלישע קראוהו בעל כנפים בשביל שנעשה לו נס והטעם שנעשה לו נס הוא להיותו גוף נקי הזהיר בהם ומכאן אתה למד כי שאר כל ישראל לא נעשה להם נס להיות שאינם יכולין להשמר בגוף נקי וכיון שלמדנו שרפויה היא בידם שאינם נשמרים עצמם בטהרה כאלישע בעל כנפים לכך לא מסרו עצמם למיתה ואלישע לבדו מסר עצמו למיתה בשביל שנתחזק במצוה זו לשמרה בטהרה וגוף נקי. ויל"ד לפרש"י שמסר נפשו אלישע למה נטלם א"כ מראשו היה לו למסור נפשו ולא להסירם מעל ראשו וראיתי להר"ן שהקשה כן וז"ל ומקשו הכא אלישע שהיה גוף נקי היאך נטלם מראשו והא קי"ל פ' נגמר הדין [ד] דבשעת הגזרה אפילו אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור י"ל דה"מ לעבור על מצות ל"ת אבל לא גזרו על ביטול מצות עשה כיון שאינו עובר בידים ועוד שהם יכולים לבטלה ממנו ע"כ שיניחנו בבית האסורים ותבטל מאליה הלכך תבטל ואל יהרג וא"ת א"כ היכי מסר נפשיה ומנח כיון שאינו מחויב בדבר נמצא מתחייב בנפשו י"ל אף על פי שאינו מחויב ליהרג על קיומה אפ"ה רשאי למסור נפשו עליה ומקבל שכר עכ"ל. ועדיין לא נתחוורו לי דבריו שאם רצה אלישע למסור נפשו עליה אף על פי שאינו חייב היה לו למסור נפשו ולא יטלם מעל ראשו ואם לא רצה למסור לפי שלא היה מחויב על ביטול מצות עשה מעיקרא לא ימסור נפשו להניחם. ונלע"ד לתרץ שמצות התפילין היא ללבשם בכל יום פעם אחד

עיון יעקב

התנאה לפניו במצות וכו' ס"ת נאה וכו'. אע"ג דאמרינן בפ"ק דתענית דף ז' ובנדרים דף נ' תורה מפואר בכלי מכוער י"ל דהתם משום גאוה קאמר שאדם מתגאה אם הוא יפה ביותר כדמשמע שם בתענית אבל מ"מ ת"ח יש להלביש עצמו במלבושים נאים וכן להדר במצות ומה"ט אמרינן לעיל דף קי"ד ע"א ומשניאי אהבו מות. אבל קשה מהא דאיתא לקמן דף קמה מפני מה ת"ח שבבבל מצויינים מפני שאינם בני תורה מכלל דת"ח גמורים אינם צריכים להיות מצויינים במלבושים יפים. ולפמ"ש שם בנדרים דתורה מפואר דומיא דיין בכלי מכוער היינו להתקיים בו אבל לשתות לפי שעה טוב יותר בכלים משובחים ואיתא בסוטה דף כ"א ע"א כי נר מצוה ותורה אור שני פסוקים פסק אחד מצוה מגינה רק לפי שעה ותורה מגינה לעולם וא"כ לפ"ז התורה שהוא בקיום אין לאדם ללבוש בבגדים נאים כדי שיתקיים אצלו ולא תשכח ממנו וק"ל:

עץ יוסף

ע"ש ובפדר"א פ' כ"ט אי' ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק ביום ה"ג מל את יצחק דהיינו ביום השמיני דמילה כמנין ה"ג:

צז התנאה לפניו במצות. ואע"ג שואנוהו מורה כי פועל היפוי והנאות מתייחס אל האדם המייפה את זולתו והדורש טעמים בזה מאמר התנאה המורה שהאדם יתדל להתנאות ולהתיפות אם מעצמו או מזולתו הוא כי במה שמתנאה האדם במצות. הוא מייפה את הקב"ה: ואנוהו הוי דומה לו. ולשון אנוהו אני והוא אעשה עצמי כמותו לדבק בדרכיו (רש"י) ואפשר שהוא על דרך אל תקרי אנוהו אלא אני והוא: קירא וקלבא רישינא. והוא זפת של עץ

ענף יוסף

צז בתום' בד"ה אמר ליה כנפי יונה כו'. לפירוש רש"י אתרווייהו מייתי ראיה מר' ינאי [אהך דלא מסרו עצמן כו' ושעדיין הוא מרופה בידם. משא"כ לפי תוס' מייתי אהך דלא מסרו מאלישע דאף הוא לא מסר עצמו ושעדיין רפוי' מדר' ינאי] ומיהו בפירושו דאע"ג דבע"ז נמי לאו כולי עלמא מסרו עליה רק יחידי סגולה מצינו כחנניה מישאל ועזריה וה"נ מצינו אלישע. ולפירושם אלישע גופיה אף שלא מסר עליה אפ"ה לא היתה מרופה בידו שהרי זהיר בה טובא כמו שאמרו צריך גוף נקי כאלישע כו' אפשר דמרופה פירושו דלא זהירי בה רובא דעלמא. ועיין לעיל פרק במה טומנין דף מ"ט מ"ש התוס' שם. (מהר"ס שי"ף):

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה כאלישע. פ' במה טומנין (מט ע"א): [ב] שם ד"ה מצות בפרק היה נוטל (כא ע"א): [ג] הכותב ד"ה תפילין דאמרינן בפ' ד' מיתות כו' בפרק נגמר הדין. (נ"ע בן סורר (עד ע"ב): [ד] הרי"ף סד"ה תניא. פ' נגמר הדין (נ"ע בן סורר):

יד יוסף

א לעיל מט ע"א: ב ברכות נג ע"ב גיטין מה ע"א סנהדרין לה ע"א: ג והטעם כמו שאמרו במדרשים מה יונה זו פושטת צוארה לשחיטה כו': ד נזיר ב ע"ב סוכה יא ע"ב מכילתא פרשת בשלח מ"ס פ"ג: ה קדושין לא ע"ב:

חדושי גאונים

מעין שנאמר ומעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים רמז למילה שהיא רפואה לנואפים וה"ש ומעין יצא מבית ה' ר"ל אבר זה הנמשל למעין כאמור כשהוא יוצא מבית ה' דהיינו בזמן שהוא נימול שאז הוא דומה כאלו הוקרב על המזבח בבית ה' כדאיתא בפרקי ר"א כל מי שמגיש את בנו למילה כאלו הוא כהן גדול מקריב על גבי המזבח מנחתו ונסכו כו' וה"ש שהמעין היוצא מבית ה' ישקה את נחל השטים ויהיה רפואה אל ריבוי

אהבת איתן

כגון תפילין עדיין היא מרופה בידם כו' א"ל כנפי יונה. ופי' התוס' דמייתי ראיה דאלישע לא מסר עצמו לומר תפלין הן ומשמע דלא עשה כהוגן במה שלא מסר עצמו לומר תפילין הן וכ"כ מהרש"א בהדיא וזה דלא כדעת התוס' (דף מט). וקשה הרי"ף כיון שכבר קיים באותו היום מצות תפילין אין לו למסור עצמו שאין חיוב הנחתו אלא

המתורגמן. א) איין קינסטליכער שרייבער. ב) זיידענס; ג) פפלאסטער,

דרשה רבא במחוזא קרעינהו בני מנימין אסיא למנייהו אמר להו שבקי לכו חדא דאמר שמואל האי מאן דמשי אפיה ולא נגיבי טובא נקטרי[א] ליה [דף קלד ע"א] חספניתא מאי תקנתיה לימשי טובא במיא דסילקא:

צח שם תניא[א] אין טורפין יין ושמן לחולה בשבת אמר רבי שמעון בן אלעזר משום רבי מאיר אף טורפין יין ושמן. אמר רשב"א פעם אחת חש ר' מאיר במעיו ובקשנו לטרוף לו יין ושמן ולא הניחנו אמרנו לו דבריך יבטלו בחייך אמר לנו אע"פ שאני אומר כך וחבירי אומרים כך מימי לא מלאני לבי לעבור על דברי חבירי. הוא ניהו דאחמיר אנפשיה אבל לכולי עלמא שרי:

שם [פיסקא אין עושין לה חלוק כו': אמר אביי [ב]אמרה לי אם האי חלוק דינוקא לפניה לסיטרא לעילאי דילמא מידביק גרדא[ב] מיניה ואתי לידי כרות שפכה אימיה דאביי עבדה כסתתא לפלגא אמר אביי האי ינוקא דלית ליה חלוק לייתי בליתא דאית ליה שיפתא וליכרכיה לשיפתא לתתאי ועייף ליה לעילאי ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דלא ידיע מפקתיה לשייפיה[ג] מישחא ולוקמוה להדי יומא והיכא דזיג לקרעתיה בשערתא שתי וערב אבל בכלי מתכות לא משום דזריף] ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דלא מייץ מיקר הוא דקר פומיה מאי תקנתיה ליתי כסא גומרי ולינקטיה ליה להדי פומיה דחיים פומיה ומייץ. ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דלא [ג]מינשתים לינפפיה בנפוותא ומנשתים ואמר אביי [אמרה לי אם] האי ינוקא דלא [ד]מעוי ליתו שליתא דאימיה ולשרקיה עלויה ומעוי ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דקטין ליתו לשליתא דאימיה ולשרקיה עלויה מקוטנא לאולמא ואי אלים מאולמא לקוטנא:

שם ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דסומק דאכתי לא איבלע ביה דמא ליתרחו ליה עד דאיבלע ביה דמא [ולימהליה]. דירוק דאכתי לא נפל ביה דמא ליתרחו עד דנפל ביה דמא ולימהליה דתניא [ה]אמר רבי נתן פעם אחת הלכתי לכרכי הים ובאתה אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת שני ומת שלישי הביאתו לפני ראיתיו שהוא אדום אמרתי לה המתיני לו עד שיבלע בו דמו המתינה לו עד שנבלע בו דמו ומלה אותו וחיה והיו קורין אותו נתן הבבלי על שמי. שוב פעם אחת הלכתי למדינת קפודקיא ובאתה אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת שני ומת שלישי הביאתו לפני ראיתיו שהוא ירוק הצצתי בו ולא ראיתי בו דם ברית אמרתי לה המתיני לו עד שיפול בו דמו והמתינה לו ומלה אותו וחיה והיו קורין אותו נתן הבבלי על שמי:

דף קלה ע"א [ו]אמר רבי שמעון בן אלעזר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל [ז]על נולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית מפני

לבנה: קרעינהו למנייהו. שהפסיד להם לגלות רפואה זו: שבקי לכו חדא. שלא גליתי: חספניתא. פניו מתבקעות ואני אומר שהוא מין שאין שקורין אובר"א והוא [בגרב ובחרס] שכתוב בתורה וחספניתא הוא תרגום של חרס: במיא דסילקא. מרק תרדין: לחולה. שאין בו סכנה: ולכ"ע שרי. ר"מ ולעצמו החמיר: [לפניה לסטריה לעילאי. לאימרא שבשפת פיה יהפוך ויקפל למעלה שלא תהא סמוכה לבשרו מפני שראש מקום חתך הבגד שם הוא ויולאין ממנו גרדין שקורין פיינד"ן ודלמא מדביקא גרדתא מיניה במכה וכשבא להפשיט החלוק מעל המילה ישמיט ויקרע את ראש הגיד ומשוי ליה כרות שפכה: אימיה דאביי. אומנתו: עבדא. לתינוקות הבאים לידה לתקן מילתן: כסתתא לפלגא. דמילה היה היתה עושה של בגד לפניס בתוך החלוק ותופרתו מתוכו בתוך החלוק ומגיע למטה עד חצי החלוק כדי לחוץ בין האימרא ובין המילה: לייתי בליתא. מעט שחק של בגד שיהא בו אימרא לפי שהאימרא מהדקה יפה בבשר שלא ישמט החלוק מן הגיד: וליפכיה לשפתיה לתתאי. לתחתית ראש הגיד יתן השפה וראש השני החלק יהא למעלה: ולעפפיה לעילאי. אותו ראש העליון החלוק יקפל ויקפול כלפי חוץ מפני הגרדין שלא ידבקו במכה: דלא ידיע ביה מפקתיה. שאין ניכר בו נקב בית הרעי שהם הוצאת זבלו: לשייפיה מישחא. שהשמן מגהיל הבשר: ולוקמיה להדי יומא. נגד השמש: והיכא דזיג. שללול כזכוכית בידוע שהחלל כנגדו: בשערתא. בראש השעורה שהוא חדוד: דזריף. מנפחו אינפליי"ר בלע"ז]: דלא מייץ. שלא יכול לינק: מיקר הוא דקר פומיה. נלטננו שפתיו ואין בו כח למייץ בהם: ליתי כסא דגומרי. משטח גחלים על דף או על כלי: ולוקמיה להדי פומיה. ויעמיד נגד פיו אלל פיו: דחיים פומיה. שיתחמם פיו: ומייץ. ויינק: דלא מנשתים. שאין נשמה ניכרת בו שאין דופק כנגד לבו כדרך כל אדם: לינפפיה בנפוותא. יניפו עליו בנפה שקורין ווא"ן: דלא מעוי. אין רוחו נכנס ויולא יפה אלייג"א בלע"ז: שליתא דאמיה. שליא שנולדה עמו: ולישרקיה עליה. יחליקנה על בשרו כמו אישתרוקי היא דאשתרוק (ע"ז מ:) אשאולדי"ר: דקטין. שהוא דק: מקוטנא לאולמא. השליא ראשה אחת קלר וראשה אחת רחב ויחליקוה עליו מלד הקלר יתחילו וימשכו ללד הרחב כלומר כן ירחיב זה ויתעבה: ואי אליס. ולא מחמת בריאות אלא נפוח לישרקיה עליה מאולמא לקוטנא: דסומק. כל בשרו אדום: לא מיבלע ביה דמיה. בבשרו דעכשיו כל דמו מלוי בין עור לבשר וכשמוהלין אותו ילא כל דמו: ליתרחו ליה. ימתינו מלמולו: לא נפל ביה דמא. [לא בא בו דם] ומתוך כך חלש הוא ואין בו כח וממהר לחלוש ולמות: לברכי הים. הכי גרסינן ראיתיו שהיה ירוק הללתי בו ולא היה בו דם ברית. תרתי לגריעותא חדא דאי מהיל ליה לא נפיק מיניה דמא והטפת דם ברית מלוה כדכתיב (זכריה ט) גם את בדם בריתך ועוד דמסוכן הוא משום חולשא שלא (עלר) [טלר] בו עדיין דם: שצריך להטיף.

וכה"ג דרשו פ"ק דסוטה אחרי ה' תלכו וגו' וכי אפשר לאדם להלך אחר השכינה אלא להלך אחרי מדותיו מה הוא חנון רחום כו' דהיינו כדאמר אבא שאול הכא הוי דומה לו כו' ורש"י פירש הוי דומה לו כמו אני והוא כו' ולולא פירושו נראה

הרי"ף

אחד ואם אפשר לו להיותם תמיד על ראשו הרי זה משובח ולכך אלישע מסר נפשו בהנחתם כל יום ולא יבטל אפילו יום אחד מפני הסכנה לכך לאחר שהניחם וקיים מצות תפילין באותו היום שוב אינו לריך למסור נפשו עוד להניחם תמיד בראשו וכשראה הקסדור רץ אחריו אמר בלבו למה אניחם על ראשי ואמסור נפשי כיון שכבר קיימתי המלוה לפיכך נטלם מעל ראשו והשתא ניחא לפרש"י ז"ל שפירש שמסר נפשו שהוא על שהניחם מעיקרא ולא חשש מהסכנה. והקב"ה עשה לו נס כיון שהיה גופו נקי כשמירתם בטהרה ולפי' התוס'

עין יוסף

שמוליאים ממנו שלא ע"י האור והיא לבנה והערוך פי' קלבא חמאה. והמוסיף כתב בתרגום ירושלמי קלבא הוא חמאה: ולא נגיבי טובא נקטרי ליה חספניתא בערוך גרס ולא מנגב נקטא ליה חספניתא. פי' כעין קרום הלומח בעור הפנים ומתקלף ע"כ ורש"י כתב חספניתא פניו מתבקעות ואני אומר שהוא מין שאין שקורין אינייר"א והוא בגרב ובחרס שכתוב בתורה (דברים כח) וחספניתא תרגום של חרס עכ"ל ונכתב על הגליון בשם הגאון מהו' ישעיה ברלין שבתרגום שלפנינו ליתא ובעבודה זרה דף כט ע"ב פרש"י תוספניתא סדקין שבפני אדם עכ"ל:

א תוספתא פי"ג: ב קדושין לא ע"ב: ג פי' שאין יכול להשתין ערוך ערך שתם: ד פי' שאין מוליא הבל מחוטמו. (ערוך): ה חולין מז ע"ב תוספתא פט"ז דשבת ר"פ ז"ן סי' ה: ו תוספתא פט"ז ב"ר פמ"ו סי' ט: ז יבמות עא ע"א:

חדושי גאונים

המשגל כאמור לפיכך מלינו שאסור לבעול ארמית כמ"ש רז"ל אברהם יושב על פתחה של גיהנם ואינו מניח הנימולים לגיהנם וכו' וכן הוא אומר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק היינו למי שלא שמר המילה שנקראת חק כמו וחק בשארו שם וכן נאמר בשטופי זימה לא ינקה כל המוגע בה ואז"ל לא ינקה מדינה של גיהנם וכתיב דרכי שאול ביתה וגו'. וזהו שאז"ל בדוד כשנכנס למרחץ וראה עצמו ערום בלא תפילין ובלא ציצית ואמר אוי לי שאני ערום בלא מלוה וכשנסתכל במילה נתקררה דעתו ונראה לפרש מאמר זה בשני דרכים. א' הוא לפי שכבר נכשל

אהבת איתן

פ"א ביום והנחתם כל היום אינו אלא הידור מלוה. וי"ל דעת התוס' כאן דס"ל דבשעת הגזרה על ישראל להעבירם על דת וכה"ג חייבין למסור עלמן גם על מלות עשה ואפי' בכה"ג שכבר קיים המלוה באותו היום ואין מניחין לעשותה כמלותה בכל היום. ויש לה"ר לזה מדאיי' בשלהי ברכות (סא ע"ב) גבי גזירה שלא יעסקו ישראל בתורה ור' עקיבא היה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה עד שתפסוהו כו' ומסר נפשו כו' וכתב מהרש"א שם דהא דמסר ר"ע נפשו ע"ז שאינן מג' עבירות שיהרג ואל יעבור שהיה שעת השמד. (וקושי' כזו איכא לאקשויי ג"כ על רתב"ת בפ"ק דע"ז וצ"ל ג"כ הכי) דבשעת השמד אפי' על מלוה קלה יהרג

המתורגמן. א) בינדעט זיך אן. ב) איין פֿארען. ג) שמירען.

חיישינן שמא ערלה כבושה היא: על מי שנתגייר כשהוא מהול. דליכא שום ספק ערלה כגון ערבי מהול: [אשר קידש ידיד מבטן. יצחק קרי ידיד על שם אשר אהבת (בראשית כב): מבטן. דקודם שנולד נתקדש למצוה זו דכתיב (שם יז) אבל שרה אשתך וגו' והקימותי את בריתי אתו היינו מילה: בשארו. בבשרו: שם. חק של מילה: וצאצאיו. אחריו: חתם באות. זו של ברית קדש: צוה להציל ידידות שארינו משחת. מגיהנם דכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך

שערלה כבושה היא על מה נחלקו על (מי) [גר] שנתגייר כשהוא מהול שבית שמאי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך להטיף ממנו דם ברית:

דף קלז ע"ב [את"ר המל אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה אבי הבן אומר אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו העומדים אומרים כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים והמברך אומר אשר קידש ידיד מבטן חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש על כן בשכר זאת אל חי חלקנו צוה להציל ידידות שארינו משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו בא"י כורת הברית]. המל את הגרים אומר בא"י אמ"ה אקב"ו על המילה והמברך אומר אקב"ו למול את הגרים ולהטיף מהם דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי ברוך אתה ה' כורת הברית המל את העבדים אומר אקב"ו על המילה והמברך אומר אקב"ו למול את העבדים ולהטיף מהם דם ברית שאלמלא דם ברית חקות שמים וארץ לא נתקיימו שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי בא"י כורת הברית:

דלאבא שאול נמי פי' ואנוהו התנאה לפניו במעשים וק"ל]: אשר קידש ידיד כו'. עפרש"י ותוספות ועי"ל דהכלל ישראל אמר אשר קידש ידיד שקראן הכתוב ידיד כדכתיב מה לידידי בביתי וגו' כפרש"י לפי פשוטו בספר ירמיה וכתיב את ידידות נפשי וגו' ואמר דהם מבטן עש"ה העמוסים מני בטן ואמר חוק בשארו שם לא כשאר חוקים שאינן בגופו של אדם כמו התפילין והציצית אבל זה החוק הוא למעלה בגופו של אדם כההיא דפרק התכלת שכתבנו לעיל ואמר וצאצאיו של אברהם הנזכר לעיל חתם באות ברית קודם שהמילה היא אות ברית כמ"ש לאברהם והיה לאות ברית ביני וגו' והוא חותם הקודש ע"ש גדר ערוה דכ"מ שתמצא גדר ערוה נאמר בו קדושה וכמ"ש שהמילה באה למעט האות המשגל וע"כ בשכר זאת צוה הקב"ה לאברהם להציל ידידות שארינו דהיינו גופינו משחת דהוא הגיהנם כמ"ש בפרק עושין פסין שאברהם יושב על פתחו של גיהנם ומסיק משם למי שאין בו דבר ערוה ועבירה וכל הבא על הכותית משכה ערלתו ולא מבשקר ליה והיינו למען בריתו אשר שם כו' ודו"ק: [שאלמלא דם ברית חקות שמים וכו'. מפורש פ"ק דנדרים ע"ש]: **כשהוא** אומר כו'. לכאורה קשה כיון דמקרא דכתיב בתוכחה ליכא למילף אלא מכח קרא דנביאים לא הוה ליה לאתויי אלא האי קרא דנביאים

תוספות

ידיד מבטן. אומר ר"ת שהוא אברהם אבינו שנקרא ידיד שנאמר מה לידידי בביתי כדדרשינן במנחות בפרק כל המנחות (דף נג:) ושלשת האבות נזכרים חוק בשארו שם הוא יצחק וצאצאיו חתם באות ברית קדש הוא יעקב וצאצאיו הוא ובניו כמו שתרגם יונתן הצאצאים והצפיעות בניא ובני בניא (ישעיה כב) כלומר יוצאי לצאציו *): במצותיו וצונו למול את העבדים. שנאמר יליד בית

*) (ועי' תוס' מנחות נג: ד"ה בן)

תולין פרק עשרים

צט דף קלח ע"ב **אמר** רב עתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר (דברים כח) והפלא ה' את מכותך הפלאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר (ישעיה כט) לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה

הרשב"א

אקי"ם פירוש נוטריקון ראשי תיבות אשר קדש ידיד מבטן פר"ת ז"ל שזה אברהם כדדרשינן מה לידידי בביתי זה אברהם כדאי' בפרק כל המנחות באות מצה ובברכה זו מזכיר שלשה אבות. ידיד זה אברהם חוק בשארו שם זה יצחק וצאצאיו חתם באות ברית קדש זה יעקב וא"ת מנ"ל באברהם שנתקדש מן הבטן י"ל דדלמא קים לה ודילפינן ליה בג"ש דידיעה ידיעה באברהם כתיב כי ידעתיו ולהלן כתיב בטרם אצרך בבטן ידעתיך:

הרי"ף

שפי' שלא מסר נפשו לומר תפילין הם קשה לי שהרי אין לו למסור נפשו עוד כיון שכבר קיים באותו היום מצות הנחת תפילין. ואין עוד בזה כי אם הנתתם כל היום שהוא הדור מצוה ואין לו למסור נפשו על זה:

אמר רב עתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר והפלא ה' את מכותך הפלאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו. ופרש"י הפלא ופלא סופיה דקרא ואבדה חכמת חכמיו. וקשה מנ"ל דהפלאה זו היא תורה דלמא הפלאה זו היא מהיסורין והתוכחות נ"ח הכתובים בספר הזה ועליהם הוא אומר והפלא ה' את מכותך שהם נ"ח קללות וכן דרשו במדרש איכה קשה מיתת הצדיקים מנ"ח תוכחות שכתוב בהם והפלא ה' אם מכותך ומחורבן בה"מ דכתיב ותרד פלאים ובמיתת הצדיקים כתיב הנני יוסיף להפליא מפני מה ואבדה חכמת חכמיו הרי שדרשו הפסוק באבידת חכמים ימותו ופסוק זה של והפלא על קללות יסורין ותוכחות וכאן דרשו פסוק יוסיף להפליא על שכחת התורה ואם הדרשה תדרש מ"מ מנין לנו לומר עתידה תורה שתשתכח ממקרא זה. וכן יש לדרוש הפלאה זו כמ"ש רש"י ז"ל בפסוק והפלא ה' מופלאות ומובדלות משאר מכות ועוד שדורשים כן והמקרא מפורש שמדבר ביסורין והפלא ה' את מכותך וגו' מכות גדולות ונאמנות וחליים בפסוק שאמר והפלא ה'. וי"ל דאם אין בהפלאה זו זולת המכות וחליים הכתובים בפסוק היה לו לומר ויפלא ה' את מכותך וגו' או ויפליא ה' את מכותך מלשון מפעיל לאחרים ומדקאמר והפלא נראה שמדבר כביכול על הקב"ה בעצמו שהפלא ה' והפלאה זו שחוזרת להקב"ה שישוב יתפלא אינו על מכות וקללות ישראל שזה הוא פלא לכל הרואים את מכותם הגדולות ומאי הפלאה זו דכתיב והפלא שחוזר גם אל הקב"ה לזה אמר שהיא על התורה שתשתכח ובזה הפלא הקב"ה ויתפלא בו שלא ברא העולם אלא על התורה ונשתכחה וזהו שכתוב שם לכן הנני יוסיף להפליא לבני אדם וגם יש

עין יעקב

אשר קידש ידיד מבטן. פי' רש"י זה יצחק וכן הוא בציוני הובא בילקוט ראובני סוף פ' לך לך דלכך נימול אברהם קודם לידת יצחק שיהא מקודש מבטן ע"ש:

אמר רב עתידה תורה שתשתכח מישראל. אפשר לומר דרב אזיל לשיטתיה כדאמר במדרש פ' ויקרא פי"ג אמר רב כל אמרת ה' צרופה דלא נתן הקב"ה התורה והמצות רק

עץ יוסף

צט הפלאה זו איני יודע מה היא. ר"ל שקשה שלפי ההשקפה הראשונה אין המכות הכתובים בתורה מופלאים ומובדלים משאר מכות רק בפחות ויתר וקוטן וגודל. ואין לשון הפלאה שייך רק בדבר שאינו תחת הסוג והמין אבל הקוטן והגודל בין בכמות בין באיכות יש להם שווי בערך וזהו ששאל הפלאה זו איני יודע מה היא עד שיפול עליה שם הפלאה והבדלה על כן הביא קרא דהפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר ובזה יתיישב שאלתינו שכאשר תשתכח ח"ו התורה הלזו מישראל תהיה המכה הזאת כפולה כי המכות

ענף יוסף

צט עתידה תורה שתשתכח מישראל. יבואר ע"ד מרז"ל דאילו שמענו התורה מפי הקב"ה לא היה שכחת התורה. רק הואיל ששמענו מפי ב"ו וזה גורם לשכחת התורה. והנה אחז"ל תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני שנאמר תורה צוה לנו משה. ופרכינן תורה תרי"א הוי ומשנינן אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו עכ"ד הש"ס. וא"כ אנכי ולא יהיה לך דשמענו מפי הגבורה לא שייך בהם שכחה. וז"ש עתידה תורה היינו תרי"א מצות עתידה להשתכח מישראל. אבל אנכי ולא יהיה לך לא תשתכח לעולם (שמח דחיי):

אמר הבונה שנאמר אם לא בריתי וגו'. אף כי אמר אלהים לאברהם זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך והיה נראה מזה שנקראת ברית הוא לבד בין ה' וישראל תקנו חז"ל לומר במילת הגרים והעבדים הטעם שגם הוא דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ לומר שכל הבריות היו מתקיימים בשביל זה ועכשיו גם אלה נכנסו בכלל מקיימי העולם. ויפה הביאו התוס' ראיה ממה שנאמר יליד בית ומקנת כסף דהיפיה דקרא לברית עולם בזה היו באים בברית קיום העולם:

יד יוסף

א מנחות מב ע"א תוספתא ברכות פ"ו: ב מכות יג ע"ב תמורה ג ע"ב:

חדושי גאונים

דוד כמעשה של בת שבע ע"כ היה משום כנגד עיניו תמיד המצות שמצילין את האדם מן הזנות והם המילה והציצית והתפילין שמילה כדאמרן והציצי' כדאי' בגמרא באחד שרצה לבא על זונה אחת ונסתכל בציצית וניצול. והתפילין אסור לשמש בהם כנודע לפיכך דוד בלכתו למרחץ ראה עצמו בלא ציצית ותפילין והיה מתיירא מן היצר הרע שלא ישוב להתגרות בו ובידו אין מצוה שתציל אותו עד שנזכר במילה. אמנם רבינו הקדוש לפי שהיה בלאו הכי גדור

אהבת איתן

ואל יעבור ועוד דבפרהסיא הוה כו' ע"ש. ולפ"ז מוכח דבכה"ג ימסור עצמו אפי' על ביטול מ"ע שכבר יצא י"ח אלא שיש מצוה בהוספה כל היום כמו עסק ת"ת דאמרי' בנדרים (דף ח) דאי בעי פטר נפשיה בק"ש שחרית וערבית מש"ה חיילא שבועה עלי'. ופרש"י דאי בעי פטר נפשיה בק"ש שו"ע דאמר רשב"י במנחות כל הקורא ק"ש שו"ע הרי זה קיים מצות לא ימוש כו'. ומשמע דלר"ש עסק כל היום בתורה לא הוי חובה אלא רשות. וכ"מ מפי' הרא"ש שם וכיון דהכי ס"ל לר"ש מסתמא ר"ע נמי סבר הכי דהא בגיטין (דף סז) אמר ר"ש לתלמידיו שנו מידותי שמידותי תרומות מתרומות מידותיו של ר"ע. ומזה דסתמן של מאמרי ר"ש הן מדר"ע וכ"כ בשו"ת ח"צ סי' י'. ולפ"ז מוכח דר"ע סבר דמפטר מחיוב ת"ת בק"ש ואפ"ה מסר עצמו בשעת הגזרה בשביל לעסוק בה. ומינה דה"ה למצות תפילין למסור נפשו לקיימה כל היום אע"פ שכבר הניח. ואף לפמ"ש מהרש"א דגבי

הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר הוי אומר הפלאה זו תורה. תנו רבנן [א]כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר (עמוס ח) הנה ימים באים נאם ה' [אלהים] והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' וכתיב (שם) ונעו מים עד ים (ממזרח וממערב) [ומצפון ועד מזרח] ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. דבר ה' זו הלכה. דבר ה' זה הקץ. דבר ה' זו נבואה. ומאי ישוטטו לבקש את דבר ה'. אמרו עתידה אשה שתטול ככר של תרומה ותחזור בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לידע אם טמאה היא אם טהורה היא ואין מבין. אם טמאה היא ואם טהורה היא בהדיא כתיב ביה (ויקרא יא) מכל האוכל אשר יאכל. אלא לידע אם ראשונה היא ואם שניה היא ואין מבין. הא נמי מתניתין היא וכו': תניא ר"ש בן יוחאי אומר חס ושלום שתשתכח תורה מישראל שנא' (דברים לא) כי לא תשכח מפי זרעו. אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו שלא ימצאו [דף קלט ע"א] הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד:

ק שם תניא רבי יוסי בן אלישע אומר אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל [ב]שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל שנא' (מיכה ג) שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו וכתיב (שם) בונה ציון בדמים וגו' ראשיה

רש"י

מבור אין מים בו (זכריה ט)]: הפלא ופלא. סיפא דקרא ואבדה חכמת חכמיו: לכרם. על שם שהיו יושבים שורות שורות ככרם: זו הלכה. כדכתיב (דברים ה) (ויגד לעם) [להגיד לכם] את דבר ה' דהיינו תורה: זו נבואה. כדכתיב (הושע א) דבר ה' אשר היה אל הושע וגו': זה הקץ. לא ידענא מהיכא: בהדיא כתיב. ותורה שבכתב הרי כתובה (ומונח) [ומונחת] יקראו ויראו: הלכה ברורה.

תוספות

ומקנת כסף (בראשית יז): זה הקץ. דכתיב גבי גלות שבעים לכלות דבר ה' מפי ירמיה (עזרא א):

מהרש"א

דמפורש ביה דאבדה חכמת וגו' דהיינו תורה וי"ל דמייתי האי קרא דתורה משום פירושא דקרא דנביאים דמאי לשון הנני יוסיף להפליא וגו' ומאי לשון הפלא ופלא כפול אבל השתא דהפלאה זו שנאמרה בתוכחה והפלא ה' וגו' היא שכחת התורה יתפרש האי קרא דנביאים שפיר דבתוכחה לא נאמר רק חד והפלא ואפשר שיתפרש על שכחת הנסתר של התורה ובא הנביא לומר הנני יוסיפאת העם להפליא על פליאה א' דכתיב בתוכחה דהיינו הנסתר אלא שיהיה הפלא ופלא שתהיה הפליאה כפולה בהם דהיינו שגם הנגלה של התורה תשתכח כדמסיק ולא ימצאו דבר ה' זו הלכה עתידה אשה כו' ופי' בה הכפול חכמת חכמיו תאבד בנגלה ובינת נבוניו תסתתר בנסתר ודו"ק: כי לא תשכח כו'. דוענתה השירה הזאת דכתיב בהאי קרא משמע ליה כל התורה וכן כתבו לכם את השירה הזאת וגו' מוקמיה ליה בפרק כ"ג [א] בתורה שצריך לכתוב ס"ת ומאן דפליג לעיל ואמר דהתורה תשתכח מוקי ליה האי קרא כי לא תשכח וגו' בשירה גופה וק"ל: במקום אחד כו'. ר"ל אפילו במקום אחד מכל המקומות שזכר לא ימצאו הלכה ברורה

[א] מהרש"א ד"ה כי לא. בפ' כ"ג (סנהדרין כא ע"ב):

יד יוסף

א תוספתא עדיות פ"א: ב יבמות סג ע"א כ"ב ח ע"א:

חדושי גאונים

מעריות אמרו עליו שלא נסתכל במילה שלו מעולם ר"ל לא היה צריך להסתכלות זה כדוד. או יאמר שלעולם לא היה בלא תורה ומצוה או הרהור דברי תורה עד שלא היה צריך להסתכל במילה זו לעולם כי בכל זמן ועת היה בידו תורה ומצוה זולת המילה. הדרך השני הוא לפי שידוע שדוד עשה

אהבת איתן

ר"ע הוה בפרהסיא י"ל דה"נ גבי אלישע שהיה בשוק הוה בפרהסיא. ואף לפי מה שהוכחתי בחי' לנדרים דהעיקר כפי' הר"ן שם דאדם שיש יכולת בידו לעסוק בתורה בכל היום חייב כפי יכלתו ולא מפטר בק"ש אפ"ה אי איתא דאין למסור עצמו בשביל מצוה שנפטר מחיובה באותו היום ה"נ לא ה"ל לר"ע למסור בשביל עסק התורה דכיון שגזרו שלא לעסוק ה"ל כמי שאין יכולת בידו ונפטר בק"ש אלא דטעמא משום שעת הגזירה ה"ה גבי גזרה בשאר מצוה כמו תפילין. ולא ס"ל לרבינו שמואל לחלק ולומר דשאני גבי עסק התורה דמה שנפטר היה מחמת הגזרה גופה דהרי מ"מ נפטר הוא מהחיוב כל שאינו יכול וה"ל למפטר למסור וכיון שאינו מפטר ש"מ דלא מהני למפטר כמי בעלמא במצוה שנפטר לולי הגזרה: א"ר עתידה תורה שתשתכח מישראל. ירא' דהיינו תורה שבע"פ שנקראת ג"כ תורה כדאיתא ביומא (דף כח ע"ב) דאלו תורה שבכתב היא מונחת ול"ש בה שכחה. ובזה א"ש מאי דקאמר בסמוך

עיון יעקב

רק לצרף בהן הבריות ולע"ל ככר יהיה ליכוף אחר ליכוף כדכתיב ואצרוף כבור סיגיך וכדאיתא פרק חלק וסוף כתובות ומס"ט נמי אמרינן בנדה דף ס"א דמצות בטילות לע"ל ועי' ביפ"ת שמאריך בזה. ועי"ל כיון שאין בן דוד בא עד שיכלה פרוטה מן הכיס וליכא בכיסא תליא ובלב נבון תנוח חכמה וכדאמרינן אם אין קמח אין תורה ומרוב הצרות וחבלי משיח תשתכח התורה וק"ל: דבר ה' זה הקץ. עי' פרש"י שכתב לא ידעתי מנלן ול"נ דנפקא לן מקרא כבוד אלהים הסתר דבר וע"ל בפסחים דף נו בחידושינו שם וק"ל: שתשתכח מישראל. עי' בידי משה על רבה פ' ויקרא פי"ג במה פליגי. ועי"ל דפליגי אי התורה ניתנה בזכות אבות וכמ"ד תמה זכות אבות אבל ברית אבות לא תמה דהיינו ברית כרותה לשפתים מי שחוזר על לימודו אינו משכח וזה ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו וגו': אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל. אתי למימר דאע"ג דבתר כי דינא לא דייקי אעפ"כ כיון שהקב"ה הוא אל רחום וחנון ודרכו לרחם עמו וברוגז רחם תזכור וכאן שולח צרות רבות ודאי הוא משום דיינים שמעוותין המשפט וגורמים לסילוק השכינה כי אלהים נצב בעדת אל אם שופטין בצדק משא"כ להיפך וזה שכתב שם במיכה ג' ועל ה' ישענו לאמר הלא אלהים בקרבנו לא תבא עלינו הרעה ובאמת היה כן אף שהדור היו רשעים היה גורם השראת שכינה לסלק מהם הרעה אך בגללכם דהיינו השופטים שהיו מעוותין המשפט זה גרם לסילוק שכינה מכל וכל כדכתיב ציון שדה תחרש וגו'

הרי"ף

הפלא ופלא שאינו בלבד לאחרים אלא כביכול גם בעיניו יתברך הפלא ופלא על אבידת התורה ואבדה חכמת חכמיו שתשתכח תורה וכביכול בשכחת התורה גם הוא חס ושלום נשכח כמו שאמרו חז"ל על פסוק ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך אמר הקב"ה גם אני נשכח שמי יאמר לפני ברכו וכו' וכן אמר כאן והפלא ה' שמגיע הפלא זה כביכול להקב"ה מצד שתשתכח התורה מישראל וכפי זה הכתוב אינו יוצא מדי פשוטו שיהיו המכות מופלאות וכתיב והפלא ה' שאם יהיה שכחת התורה מישראל שגם הקב"ה כביכול הפלא בדבר הזה: ת"ר כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל דכתיב הנה ימים באים והשלחתי רעב לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' וכתיב ונעו מים כו'. וקשה תרי קראי למה לי ועוד קשה כיון שדרש דבר ה' זו הלכה וכתיב ביה ולא ימצאו מה צורך עוד לומר מאי ישוטטו אמרו עתידה אשה שתטול ככר של תרומה דמעיקרא כשהביא דרשת לבקש דבר הלכה שם היה לו לומר אמרו עתידה תורה ולמה הוצרכו לדרוש מדכתיב ישוטטו. ועוד קשה כיון שמה שלא ימצאו הוא לידע ספיקא כרב אדא אם יהיה התנור כאילו כולו מלא טומאה והדבר הזה מפורש בברייתא דלא חזינן כאילו הוא מלא טומאה א"כ על מה ישוטטו דספק הזה כבר מבואר הוא בברייתא ואין לומר דברייתא לא שמיע להו לפי דכיון דהובאה ברייתא זו בגמרא כבר נתגלה הברייתא זו לעתיד ועל מה ישוטטו רבים ולא ימצאו. ועוד קשה בדרשת רבי שמעון בן יוחאי שאמר ח"ו שתשתכח מה הקשה אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' דלוקמיה בהנהו מילי אחריני שאמר קודם. דבר ה' זהו נבואה דכתיב דבר ה' אשר היה אל הושע דבר ה' זה הקץ דכתיב גבי גלות בבל ע' שנה לכלות דבר ה' מפי ירמיה כמו שפירשו התוספות ומאי דוחקיה לומר אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש דבר ה' והוצרך לומר שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה בטעמים שלא יהא בה מחלוקת ומה גם שגם לדברי רבותינו הוא דמספקא להו ולא ימצאו הלכה ברורה ומאי א"כ. ונראה דרבותינו לא הביאו ראיה מקרא דלא רעב ללחם כי אם לשמוע את דבר ה' דאפשר שהוא על חידושי תורה שדרשו חז"ל שהקב"ה מחדש בכל יום שנאמר והגה מפיו יצא בכל דור ודור חכמי ישראל מחדשים בכל יום חידושי תורה ולעתיד לבא יהיה רעב לשמוע את דבר ה' לשמוע מהדברים שמחדש הקב"ה לכך הביא פסוק ונעו מים עד ים לבקש דבר ה' והתם נמי יש לדרוש מ"ש לבקש ה' דבר שהוא דברי חידושי תורה אבל מדכתיב ישוטטו מאי ישוטטו דעל חידושי תורה אין לשוטט בכל המדרשות כי מי הגיד להם שיש חידושי תורה כדי לשוטט עליהם אלא ודאי שהוא על ד"ת הכתובים בספר התורה ישוטטו לבקש דיני התורה שהוא מה שנסתפק רב אדא אם הככר הזה ראשון או שני ולא ימצאו מפורש במקרא אע"פ שהוא כתוב בברייתא מ"מ לא ימצאו מפורש במקרא ורשב"י דרש שלא תשתכח התורה ומאי ישוטטו שאם הוא על דבר הקץ או הנבואה הול"ל ונעו מים עד ים לבקש דבר ה' דלא שייך ישוטטו אלא על דבר שאפשר להשיג עליו וענין הקץ והנבואה אינו בידי אדם להשיג עליו לכך דרש ולא ימצאו הלכה ברורה. עוד אפשר דבקרא דלא רעב ללחם כי אם לשמוע דבר ה' יש לדרשו על הקץ או על הנבואה ולא דרשי' מיניה שתשתכח תורה מישראל אבל בהאי קרא דישוטטו דלא שייך למימר ישוטטו על הקץ או על הנבואה שאינו בידי אדם וכוודאי שמדבר על דבר הלכה ורשב"י שאמר ח"ו לא תשתכח קשיא ליה מאי ישוטטו ואמר על הלכה ברורה. ועוד י"ל דדריש ריבויא דאת דבר ה' דהל"ל לבקש דבר ה' מאי את דבר ה' היא דבר הלכה כי בנבואה לא נאמר את דבר ה' רק דבר ה' אשר היה אל הושע וגו' גם בקץ לא כתיב את רק כתיב לכלות דבר ה' אבל בדברי התורה כתיב ויגד לכם את דבר ה' דהיינו תורה ולכך דרש רשב"י שמדבר על הלכה ברורה וכו':

תניא רבי יוסי בן אלישע אומר אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל שנאמר שמעו נא ראשי בית יעקב וגו'. וצריך לדקדק דנהי שעל עבירת הדיינים פורענות בא לעולם אבל מנ"ל שאין פורענות באה אלא בשביל הדיינים דלמא גם בשאין עבירה בדיינים ויש עבירות אחרות הוא בא הפורענות וע"ק כיון שפסוק בונה ציון בדמים הם כתובים סמוכים זה לזה מה זה שאמר הכתוב בונה ציון הול"ל כל הפסוקים יחד שנאמר שמעו זאת ראשי וגו' ראשיה בשוחד וגו' ולא עוד אלא שלא היה צריך להביא כל הפסוקים שלמעלה שמעו נא וגו' רק מדכתיב ראשיה בשוחד ישפוטו וגו' וכתיב ציון שדה וגו' ואגב ארחין נבאר מה שהפסיקו באומרם רשעים הם אלא שתלו בטחונם בהקב"ה שזה אינו ענין כאן רק לומר בעון ג' עבירות שבידם לקו ג' פורעניות. ונלע"ד שהביאו ראיה שיש כמה עונות וחטאים ביד ישראל ויש ג"כ עון דייני ישראל אינו גוזר באותו זמן הפורענות בשביל אותן העבירות רק תולה כל הפורענות שגוזר בשביל דייני ישראל ואינו תולה בשביל שאר העבירות שבידם ולעולם שגם על שאר עבירות הוא גוזר גזירות רעות אבל בזמן שיש עבירות של דייני ישראל אינו תולה עיקר הגזירה אלא על דייני ישראל ולוקים ונענשים אגבה גם על שאר הפורעניות

עין יוסף

האחרים מכאיבים את החומר וגם שייכים גם באומות האחרים. אמנם שכחת התורה תכאיב את חלקת הנפש ורק לישראל. וזהו גדר הפלאה (איי הים): זה הקץ. לפי שהקץ מכל ענין נסתר ואינו ידוע בלתי לה' לבדו ולכך הוא מתואר בדבר ה' כלומר זה ענין אלקי וזולתו לא ידעו (איי הים) עוד יש לומר ע"ד שאחז"ל שהקץ לבי לפומי לא גלי וזהו לשמוע דבר ה' זה הקץ שיאמר זה בפיו ויבא הגאולה (רמת שמואל):

ואין

בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו [ועל ה' ישענו וגו'] רשעים [א]הם אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם. לפיכך מביא הקב"ה עליהם שלשה פורעניות כנגד שלשה עבירות שבידם שנא' (מיכה ג) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה והר הבית לבמות יער ואין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל שנאמר (ישעיה א) ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך [ואסירה כל בדיליך] ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה וגו'. [ב]אמר עולא אין [ג]ירושלים נפדית אלא בצדקה שנאמר (שם) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. אמר רב פפא אי בטלי יהירי בטלי אמגושי [אי בטלי דייני בטלי [ד]גזירפטי אי בטלי יהירי בטלי אמגושי] דכתיב (שם) ואצרוף כבור סיגיך וגו' אי בטלי דייני בטלי גזירפטי דכתיב (צפניה ג) הסיר ה' משפטיך פנה אויביך. אמר רבי מלאי משום ר' אליעזר בר' שמעון מאי דכתיב (ישעיה יד) שבר ה' מטה רשעים שבט מושלים. שבר ה' מטה רשעים אלו הדיינים שנעשו מקל לחזניהם[א] שבט מושלים אלו תלמידי חכמים שבמשפחות הדיינים. מר זוטרא אמר אלו תלמידי חכמים שמלמדים הלכות צבור לדייני בור. אמר רבי אלעזר בן מלאי משום ריש לקיש מ"ד (שם נט) כי כפיכם נגואלו בדם ואצבעותיכם בעון שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה. כי כפיכם נגואלו בדם

רש"י

בטעמיה שלא יהא בה מחלוקת: שלשה עבירות. בשוחד ישפוטו. במחיר יורו. ונביאיה בכסף יקסומו: שלשה פורעניות. שדה תחרש. עיים תהיה. ולבמות יער: ויועציך כבתחלה. ואחר כן יקרא לך עיר הצדק לשרות בו שכינה: אי בטלי יהירי. ישראל מתייהרים בבלורית ובמלבושי יהירות כפרסים הללו: בטלי אמגושי. יבטלו האדוקין המסיתים: סיגיך. הם גסי הרוח שמגדלין עצמן לשון ישגא מאד (איוב ח) ואח"כ ואסירה כל בדיליך אלו האדוקים המבדילים שונאי ישראל מן הקב"ה בשקריהם ובפחזותם: בטלי דייני. רשעים מישראל שמטין דין: בטלי. מעל ישראל: גזירפטי. נוגשי שוטרי ערלים: שנעשו מקל לחזניהם. לשמשיהם נותנים יד והויין להם לחוזק לומר לא היה שליח ואזמין את פלוני לבית דין אם לא תרבה שכר ואחר פסק דין לא ארדנו ליכנס למשכנו: שבט מושלים. מקל אגרופים של מושלים. מושלים היינו דיינים רשעים ות"ח שבמשפחותם להם למקל ולאגרוף שעל ידיהם היו מעמידים אותם ומחפין עליהם ועושין סניגרון לדבריהם: לדייני בור. שבהבטחת אותם ת"ח מעמידים דייני בור לדון את כל הבא והרבה דינין שאין נמלכין בהם ומטין אותם: כפיכם נגואלו בדם אלו הדיינים. שכפיהם פשוטים לקבל שוחד ומטין את הדין ונוטלים ממון מן הבעלים שלא כדין ונותנין לשכנגדו

מהרש"א

כדמשמע קרא דגם אחר שישוטטו בכל המקומות לא ימצאו וק"ל: לפיכך מביא כו' ג' פורעניות כו'. מפרש"י נראה דמלת לפיכך קאי אדלעיל אג' עבירות שזכר ולא משמע כן גם יש לדקדק במה שאמרו אלא שתלו בטחונם במי שאמר כו' הי"ל לישנא דקרא שבטחו בה' כדכתיב ועל ה' ישענו ונראה ע"פ מה שכתבנו בריש פ"ק דב"ק שפורענות אם היא הקשה שבכל פורעניות שמכלה את הכל וע"ז אמר כמעט כסדום היינו וגו' ע"ש באורך לזה אמר שכל פורענות כו' היינו פורענות אם הכולל כל פורעניות שהוא מכלה הכל לא באה אלא בשביל דיינים כמו שהיה בסדום כמפורש פרק חלק והוא הטעם שהדין ישר הוא קיומו של עולם והפך המעוות משפט הוא מהרס קיומו של עולם והיה ראוי לבוא עליהם פורענות זה המכלה הכל אלא לפי שבטחו במי שאמר והיה העולם דהיינו כיון שבראו במאמרו יקיימו ג"כ הוא גם אם אנו מעוותים המשפט לפיכך ר"ל שתלו מיהת בטחונם בה' מביא הקב"ה עליהם ג' פורענות על ג' עבירות ולא בכליון גמור כמו בסדום דהיינו ציון שדה תחרש ויהיה ראוי לזריעה וירושלים לעיים והר הבית לבמות יער שיהא מיהת דבר הצומח ולא כליון גמור כמו בסדום שנאמר בו וה' המטיר וגו' גפרית ואש וגו' ויהפוך את הערים וגו' וצמח האדמה וגו' וק"ל: [אין ירושלים נפדית כו' אי בטלי יהירי בטלי כו' הכל מפורש בפרק חלק ע"ש]: אלו הדיינין כו'. מקרא זה בנבואת בבל כתיב אלא מדכתיב לעיל מיניה ונשאת המשל הזה על מלך בבל וגו' משמע ליה דמלך בבל הוא הנמשל ממנו והמשל הוא לדיינין כמו שהדיינין הן מטה ומקל לחזניהן הרשעים הרודין בעם שלא כדין להחזיק מעשיהן כך היה מלך בבל מטה ומקל לרשעים שהן הכשדיים. ושבט מושלים אלו תלמידי חכמים שבמשפחות כו' רש"י פי' שבט גם כן מלשון מקל ויותר נראה לפרש לשון שבט ומשפחה שזה התלמידי חכמים שהוא משבטו וממשפחתו של הדיין הוא מחזיק דבריו גם אם שלא כדין היה דן וק"ל: כי כפיכם כו'. כפרש"י על ידי שחד שלוקח בכף הוא מטה הדין ונוטל נשמתו ע"ש כי הדם הוא הנפש ועוד יש לומר דם מלשון דמים ומעות וק"ל:

הרי"ף

המקראות שנאמר שמעו נא ראשי בית יעקב וגו' מאי שמעו נא ולא אמר יעקב אלא לפי שקודם לזה דבר ברעת הנביאים המתעים ולא גזר הגזרה על אותו עון אלא כתיב שם ובושו החוזים וגו' וסמיך ליה שמעו נא ראשי ...ים משפט אע"פ שנאמר עכשיו יש בידם עבירת נביאים המתעים והקוסמים ...ים משפט שמעו נא הראשים המתעבים שבגללכם ציון שדה תחרש ולא פורענות על הקוסמים ועוד ראיה אחרת מסוף הכתובים דכתיב בונה ציון בדמים ראשיה בשוחד ישפוטו שהוא על עון הדיין הלוקח דמים בשוחד ובונה ביתו בלא צדק ...ד ישפוטו לכן בגללכם ציון שבניתם בדמים ועולה תחרש הרי שלא גזר על העבירה של הנביאים פורענות של חורבן ציון וירושלים אלא על עון הדיינים. ועי"ל ...א אומר אין פורענות באה אלא על הדיינים והרי יש כאן ג' פורעניות כנגד ג' עבירות והעבירה האחת מהג' היא ונביאיה בכסף יקסומו שאין כאן עבירת ...ם ראשיה בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו שאלו ואלו הם עבירת הדיינים ולקו ג' פורעניות שנמצא הפורענות האחת בשביל עבירת נביאיה בכסף יקסומו אמנם ...פסוקים הקודמים הזכיר תחלה עון הנביאים המתעים ואח"כ הזכיר המתעבים משפט וכשהזכיר הג' דברים סמוך אל הטועם הזכיר קודם ראשיה בשוחד ישפוטו שהוא עון הדיין ואחריהם הזכיר ונביאיה בכסף יקסומו מכאן שלא נגזרה עיקר הגזירה אלא על עון הדיינים ואגב נגזרה הגזרה על עון נביאים הקוסמים. ועי"ל ...תים המתעבים משפט והישרה יעקשו ולא הזכיר הנביאים הקוסמים ויצא בג' ראשיה בשוחד ישפוטו שהוא כנגד המתעבים משפט וכהניה במחיר יורו שהוא ... והזכיר כאן עוד נביאיה בכסף יקסומו ולא הזכיר בפסוק שמעו נא ראשי בית יעקב להורות ולרמוז שעיקר הפורענות נגזרה על עון הדיינים. ומ"ש רשעים הם ...הקב"ה הוא כדי שלא תאמר אם עון הדיינים גדול למה לא לקו בגופם כמו שגזר למעלה על הנביאים ובא השמש וחשכה להם וכאן ענש את הארץ ציון שדה תחרש ...ו בשוחד אבל מ"מ תלו בטחונם בהקב"ה שכך כתיב ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולכך לא לקו בגופם ולקחה הארץ ציון שדה ...שהביא הכתוב בונה ציון בדמים שהוא להכרית איך עיקר הגזירה שגזר הקב"ה הוא על הדיינים שהרי היה בירושלים עון שפיכות דמים ועבודת אלילים ועכ"ז לא ...אלא בונה ציון בדמים וירושלים בעולה ועל עון הדיינים ראשיה בשוחד ישפוטו נענשו לכן בגללכם על עברות אלו שאתם חטאתם בשוחד ציון שדה תחרש וגו': ...שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים רעים מישראל שנאמר ואשיבה שופטיך. פי' דאצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך הם הדיינים שהוא ע"ד שפרש"י למטה סיגיך ...ישגא מאד הכא נמי נפרש כן מלשון גסי הרוח וקי"ל סימן גסות הרוח עניות של תורה הרי שאינם יודעים לדון דינים כתורה וסמיך ליה ואשיבה שופטיך כבראשונה:

עיון יעקב

וגו' ועפ"ז יתפרש הסוגיא היטב: אי בטלי יהירי בטלי אמגושי. עיין בחלק דף לח דפרש"י אמגושי לחד לישנא מכשף כי עיקר הכישוף הוא ע"י הגאים כדאיתא רוח גבוה מתלמידיו של בלעם הרשע לכך אין הכישוף שולט במים שהם רצים למקום נמוך דוקא והארכתי בדרוש זה במקום אחר:

נגזרה

עץ יוסף

ק ואין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל. משום דכשיש שופטים ושוטרים רעים בישראל אין הדור ראוי להשראות השכינה כי פרנס לפי הדור. והדור לפי פרנס. אבל אם יהיו השופטים טובים ממילא גם הדור יהיו טובים וראוים להשראות השכינה (סמא דחייא):

הוא

המתורגמן. א) אויפזעהר.

יד יוסף

א יומא ט ע"א: ב סנהדרין לח ע"א: ג ברמב"ם פ"י מהל' מתנו' עניים וכן בטור יו"ד סי' רמז איתא ישראל וכצ"ל למובן ושביה בצדקה ודלא כמהרש"א בח"א (סנהדרין שם) שנדחק בזה טובא בד"ה עד שילא שופטים מישראל וכו' ע"ש גרס לגירסת שני עדים נאמנים הרמב"ם והטור אתא שפיר: ד גי' הערוך ע' גז גזאי דפטי פי' שריסי ושוטרי השרים ובערוך ישן גרס גזרפטי פי' רשעים:

חדושי גאונים

תשובה מחטא של בת שבע והוא המרחץ שנכנס בו כד"א תכבסני ומשלג אלבין וכתיב רחצו הזכו וגו' וכל בעל תשובה צריך לדמות בנפשו כאלו הוא נולד באותו יום ואין בידו לא זכות ולא חובה כי הזכיות מגינין לו כנגד החובות וא"כ אין בידו שום מצוה שתגרור מצוה אחרת עד שנזכר במילה כי זכות זה לא ימחה לעולם לכך אמרו שהמילה היא מקום שעושה פירות ע"ד מצוה גוררת מצוה. או שנתן דוד עיניו ולבו על הגאולה שנא' בה פעמיו ירחץ בדם הרשע וכתיב מואב סיר רחצי וראה שישראל יהיו דור שכולו חייב וערומים מכל מצוה ואין בידם זכות להגאל עד שנסתכל במילה כמו גאולת מצרים שנאמר ואת ערום ועריה ואחז"ל ראה אותם ערומים ממצות מסר להם דם פסח ודם מילה כו' כך הגאולה העתידה תהיה בזכות המילה זש"ה כימי

אהבת איתן

בהדיא כתיב בי' מכל האוכל אשר יאכל דמשמע דמאי דכתיב בתורה מפורש לא שייך שכחה. וגם א"ש דמאי עביד רב בקרא דלא תשכח: רשעים הם אלא שתלו בטחונם בהקב"ה וצ"ל דאמאי סמכו. ונראה ע"פ דאיתא בברכות (דף לג) דכתיב אשר הרעותי והוא שגרם להם

[א] מהרש"א ד"ה וא"ר פפא. פ' ע"פ (קיג ע"א):

יד יוסף

א ש"ר פ"ג סי' כב שס"ר פא סי' נא: ב פי' כשהיה ע"ס לא רצה ללמוד דברי פילוסופיא משום דממשיך ולא בעת עתירותי אכיל ירקא כשנעשה גדול בתורה והטעם כי היכא דליעול במקום ירקא בישרא וכוורא. (הגר"א): ג ברכות מו ע"א:

חדושי גאונים

לאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות מה להלן זכות המילה אף כאן זכות המילה ובמדרש אמרו ישראל נגאלים בזכות ד' דברים ואחד מהם בזכות שהיו גדורים מעריות ויש לשאול במדרש זה למה לא הזכיר המילה אלא לפי שגדר העריות היינו המילה. ובהצעה זו יהיה מבואר המאמר של רשב"ג שאמר כל מצוה שקבלו ישראל בשמחה כו' וזה שבא לתרץ קושיא חזקה וזה שמצינו ישראל שמחים במילה ועצבים בעריות וא"כ גראה הענין סתור מתוכו שהרי טעם המילה כדי להיות גדור מעריות וכשהם שמחים במילה יש להם חפץ להיות גדור מעריות וא"כ למה עושין גדר העריות בקטטה. עד שבא כמתרץ ואמר שמנהג אבותינו בידינו לפי שמצוה זו קבלו בשמחה וזו בקטטה. ואין לומר א"כ הדרא קושי' לדוכתה כי גם על אבותינו נשאל קושיא זו ועל כרחינו אנו צריכין למצוא איזו טעם על אבותינו שאינו שייך אצלינו. וזה כי מה שקבל

אהבת איתן

לחטוא ע"י יצה"ר. עיין שם וביומא (דף יט). וכן י"ל עפ"ז הא דאיתא בחגיגה (דף טז) אל תבטחו באלוף זה הקב"ה היינו הבטחון הנ"ל שהקב"ה בעצמו אמר ברעותי ולפתח חטאת רובץ:

מהרש"א

ולקדקד נזיר וגו'. לאו נזיר ממש קאמר דהא כתיב ויגלח ויחלף וגו' אלא נזיר יין היה ונראה טעם שפירשו מיין לפי שקלקול המכירה בא להן מתוך אכילה ושתיה כמו שכתוב בפרש"י פרשה וישב לרעות את צאן וגו' לרעות את עצמן וכתיב וישבו לאכול וישאו עיניהם וגו' וכמ"ש הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין אך קשה דודאי יוסף שהכירם שהם אחיו ניחא שהותר לו הנדר אבל הם שלא ידעו עדיין אם הוא יוסף למה הותר היום נדרם יותר מכל הימים שהיה יוסף פרוש מהם וי"ל מפני אימת המלכות התירו היום נדרם ומה"ט נמי לפי דעתם שתו שהם יינם אע"פ שלעתיד יהיה אסור מדרבנן ולפי זה איכא למימר נמי דיוסף נזיר ממש היה אלא מפני כבוד מלכות גילח עצמו תוך ימי נזירתו וניחא השתא למאן דאמר שאף הם לא שתו יין ולמה הוא נקרא נזיר ולא אחיו לפי שהוא היה נזיר ממש משא"כ אחיו שלא היו נזירים אלא כפרושים מיין ועי"ל שהוא נקרא נזיר למעלתו אע"פ שלא היה ברשות עצמו והיה בין העכו"ם אעפ"כ היה נזהר בפרישות יין וק"ל: זכה לחושן כו'. דבלבו יתורא דקרא הוא להורות שהיה שמח בכל לבו ולא שהיה מראה עצמו לעיניו שהוא שמח ובלבו יתקנא בו והכי מפורש בש"ר ואמרו עוד שם הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים כו' ע"ש: [בר בי רב דלא נפישא ליה ריפתא לא ליבלעי כו'. עי' פרש"י ועי"ל דלא נפיש ליה ריפתא לא ליבלע ברכת המוציא משום דאינו בולע ליתן פרוסות המוציא בעין יפה וכבר אמרו דבעה"ב בולע משום טוב עין הוא יבורך וק"ל: ואמר ר"ח האי מאן כו'. בכלהו אמר בר בי רב דדרך עלה טובה קאמר להו משא"כ הכא משום בל תשחית נגעו בה ואחרים נמי מלווין עליה וק"ל: וא"ר פפא כו' ולא היא כו'. ורב פפא לטובת עצמו אמרה שהוא היה עושה שכר כדאמרינן פ' ע"פ דאמר ר"פ אי לאו

(עין יעקב)

אלו הדיינים. ואצבעותיכם בעון אלו סופרי הדיינין. שפתותיכם דברו שקר אלו עורכי הדיינין. ולשונכם עולה תהגה אלו בעלי דינין:

קא שם ואמר רבי מלאי משום ר' יצחק מגדלאה מיום שפירש יוסף מאחיו לא טעם טעם יין דכתיב (בראשית מט) ולקדקד נזיר אחיו. רבי יוסי בר חנינא אומר אף הם לא טעמו טעם יין דכתיב (שם מג) וישתו וישכרו עמו. מכלל דעד האידנא לא הוה שכרות. ואידך שכרות הוא דלא הוה שתיה מיהא הוה. ואמר רבי מלאי [א]בשכר (שמות ד) וראך ושמח בלבו זכה לחושן המשפט על לבו:

קב דף קמ ע"ב [ואמר רב חסדא בר בי רב דזבין ירקא ליזבין אריכא כישא[א] כי כישא ואורכא ממילא וא"ר חסדא בר בי רב דזבין קניא ליזבין אריכא טונא[ג] כי טונא ואורכא ממילא] אמר רב חסדא בר בי רב לא ליכול ירקא משום דגריר [לבא] ואמר רב חסדא אנא לא בעניותי אכלי ירקא ולא בעתירותי אכלי ירקא בעניותי [ב]משום דגריר בעתירותי דאמינא היכא דעייל ירקא ליעול בשרא וכוורי. [ואמר רב חסדא בר בי רב דלא נפישא ליה ריפתא לא ליבצע ביצועי ואמר רב חסדא בר בי רב דלא נפישא ליה ריפתא לא [ג]ליבצע מ"מ דלא עביד בעין יפה ואמר רב חסדא אנא מעיקרא לא הואי בצענא עד דשדאי ידי בכולי מנא ואשכחי [ביה כל צרכי] ואמר רב חסדא האי מאן דאפשר ליה למיכל נהמא דשערי ואכל דחיטי קעבר משום בל תשחית ואמר רב פפא האי מאן דאפשר

רש"י

והרי הוא כנוטל נשמתו: סופרי הדיינים. שכותבים שטרות של ימים: עורכי הדיינין. מלמדים את בעלי דינין לטעון: עמו. מכלל דעד השתא לא: לחושן המשפט. שכנגד הלב שהיה גדול ממנו וקודם למשה נגלית שכינה על אהרן כדכתיב (ש"א ב) הנגלה נגליתי אל בית אביך ונאמרה לו נבואה של מצרים הכתובה ביחזקאל (כ) עד וימרו בי ואף על פי כן לא נתקנא בו בזאת: [ליזבין אריכא. אגודה ארוכה של כרוב ארוך ושל כרישין ארוכים: כישא כי כישא. שכל אגודות הגנין שוות בעובין שלכולן מדה אחת לחבל שהוא אגוד בו: אורכא ממילא. כלומר ארכו של זה שהוא ארוך מחבירו הוא משתכר בו: קניא. חבילי קנים לעצים]: לא ליכול ירקא. ירק חי כרישים לורפיי"ל ושיחליים: משום דגריר לבא. ומאכילו לחם הרבה ואין לו: [לא ליבלע בילועי. מורסילוו"ש בלע"ז לא יאכל עכשיו מעט פת שימצא לו ולאחר שעה מעט מפני שאין לו דרך שביעה אלא יצרף ויאכל יחד: מעיקרא. קודם שנתעשרתי: עד דשדאי ידי בכולא מנא. כשהייתי ממשמש בסל ומוצא בו פת הרבה הייתי

עיון יעקב

א"ר מלאי מיום שפירש יוסף מאחיו לא טעם טעם יין וכו' ואף הם לא שתו וא"ר מלאי בזכות וראך ושמח זכה אהרן לחושן המשפט על לבו. דהא צ"ל דהא דהם לא שתו יין לפי שנתחרטו על המכירה דאסור לעשות עבירה לשמה בשביל שלא לצאת ירבעם ממנו א"כ גם אהרן חטא בעשיית העגל אף שכוונתו היה לשמה דלא ליעבדו ליה כדעבדו בחור שיהרגו כהן ונביא וא"כ ליכא למימר דמשם זכה לכהונה כדאיתא חייך מפלטין דידי לית את זז ע"ש לכך דרש טעם אחר בזכות ראה ושמח וק"ל. וע"ד פשוט אמרתי דתלוי דרש זה במה שדרש תחלה שיוסף היה נזיר כשפירש מאביו ואחיו ומיודעיו ובא בארץ אחרת אל עם אשר לא ידע לכך היה נזיר ועינה את עצמו. אבל ס"ל דאחיו שתו יין רק שלא נשתכרו כי ס"ל הנודר עצמו מן היין נקרא חוטא והטעם כי היין משמח לבב אנוש אך הקשה לך לשמחה זו מה היא עושה לזה קדריש בשכר ושמח בלבו זכה לחושן המשפט ע"כ אין למנוע השמחה כי ע"י שמחה של מצוה שכרו גדול:

מפני

הרי"ף

מיום שפירש יוסף מאחיו לא טעם טעם יין כו'. וקשה דילמא עמו שתו ונשתכרו ועד האידנא לא שתו עמו שכן כתיב וישתו וישכרו עמו ונדייק הכי עמו לא שתו אבל קודם לכן שתו ונשכרו הם לבדם. ונראה דליכא למדרש הכי שהרי גם עתה לא שתו עמו במסיבה א' שכן כתיב וישימו לו לבדו ולהם לבדם וא"כ בהכרח הוא ששתו עמו הוא אצלו וא"כ שבהיותם לבד ג"כ שתו וישכרו למה הוצרך לכתוב עמו אלא ודאי שלא שתו עד עכשיו שבאו אצלו. ויל"ד כיון שלא שתו כל אותם שנים בשביל יוסף איך שתו עכשיו שהרי עדיין לא ידעו שיוסף חי כי לא הכירוהו ובשלמא יוסף ששתה עכשיו הוא לפי שהכירם שנאמר ויכר יוסף את אחיו אבל הם לא הכירוהו עדיין ואיך שתו אצלו ושמא מפני אימת מלך שתו אע"פ שלא גזר להם יוסף לשתות ולא אמר כי אם שימו לחם וישימו לו לבדו ולהם לבדם וגו' מ"מ כיון שראו ליוסף שהיה בעל הסעודה שותה יין בלחם אשר הוא אוכל גם הם עשו כן מפני הכבוד והיראה: א"ר מלאי בשכר וראך ושמח בלבו זכה לחשן המשפט על לבו. פי' שאהרן היה מתנבא לישראל קודם משה כל אותם פ' שנים ועל זה היה אומר משה להקב"ה שלח נא ביד שאתה רגיל לשלוח שהוא אהרן כדכתיב הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים וגו' ויחר אף ה' במשה שחרון אף זה עשה רושם שהיתה הכהונה ראויה למשה ואמר לו הקב"ה הלא אהרן אחיך הלוי שהיה ראוי להיות לוי ואתה כהן עכשיו תהיה אתה לוי והוא יהיה כהן ונרמזה הכהונה שניתנה לאהרן בכתוב זה וראך ושמח בלבו שהם אורים והומים שהיו על לב אהרן ואם כן אהרן ששמח בלבו על נבואתו של משה אף על פי שניטלה מאהרן גם הוא שמח בלבו על הכהונה שהיתה ראויה למשה וניטלה ממשה וניתנה לאהרן:

עץ יוסף

קא אף הם לא טעמו טעם יין. ולכאורה קשה לפ"ז במה נבדל יוסף מאחיו שתארו הכתוב נזיר יותר מהם. וי"ל בפשיטות שיש הבדל בין פרישתו לפרישתם כי המה למה שהרגישו כי עשו מעשים אשר לא יעשו. על מכרם בכסף צדיק על כן נסתפנו בעצמם ע"ד תשובת המשקל וא"כ תוארם בעלי תשובה לא נזירים. אמנם יוסף שלא הרגיש בעצמו עון אשר חטא ועכ"ז לא טעם טעם יין על כן תארוהו בנזיר. כלומר פרוש מתענוגי הזמן כמ"ש באונקלס פרושא דאחוהי. כלומר בין האחים כולם הוא לבדו מתואר בפרוש לא המה (אי"ה): עמו מכלל דעד האידנא לא הוה שכרות. וא"ת לפי מאי דסיים דעד האידנא לא הוה שכרות א"כ י"ל דדייקא אוישכרו הוא. דעמו נשתכרו חוץ ממנו לא נשתכרו אבל שתיה בעלמא שתו וא"כ מה זה שאמר ברים דבריו אף הם לא טעמו טעם יין. ומצאתי ברש"ל שמוחק בגמרא הני שתי תיבות הוה שכרות. אלא גרסינן בגמרא מכלל דעד האידנא לא ותו לא. וא"כ פי' דעד האידנא לא הוה לא שכרות ולא שתיה. דליכא למימר דדיוקא דעמו הוא דעמו נשתכרו וחוץ ממנו לא נשתכרו אבל שתיה בעלמא שתו דא"כ לשתוק מוישתו. כן ס"ל לרבי יוסי בר חנינא. ואידך ס"ל דחוץ ממנו שתיה מיהא הוה והא דכתיב וישתו לאשמעינן שמתחלה לא עלה על לבם אלא לשתות ואח"כ נמשך הדבר שנשתכרו עמו:

קב ולא בעתירותי אכלי ירקא. צ"ע דהא רב חסדא גופא אמר לקמן האי מאן דאפשר ליה למיכל נהמא דשערי ואכל דחיטי עובר משום בל תשחית וא"כ בעשירותו דלא חש למה דירקא מיגרר גריר ומאכילו לחם הרבה כיון

דכבר

למשתי שיכרא ושתי חמרא עובר משום בל תשחית ולאו מילתא היא [א]בל תשחית דגופא עדיף ואמר רב חסדא בר בי רב דלית ליה משחא נימשי במיא דחריצי[א] ואמר רב חסדא בר בי רב דזבין אומצא[ג] ליזבין אונקא דאית ביה תלתא מיני בשרא וא"ר חסדא בר בי רב דזבין כיתוניתא ליזבין מדנהר אבא וניחוורה כל תלתין יומין דמפטיא ליה תריסר ירחי שתא ואנא ערבא מאי כיתוניתא כיתא נאה ואמר רב חסדא בר בי רב לא ליתיב אציפתא חדתא דמבליא מאניה ואמר רב חסדא בר בי רב לא לישדר מאניה לאושפיזיה לחוורי ליה דלאו אורח ארעא דילמא חזי ביה מידי ואתי למגניא]. אמר להו רב חסדא לבנתיה תיהוו צניען באפי גברייכו לא תיכלון נהמא בהדי גברייכו לא תיכלון ירקא בליליא לא תיכלון תמרי בליליא ולא תשתון שכרא בליליא ולא תפנון היכא דמפנו גברייכו וכי קא קרי אבבא איניש לא תימרון מנו אלא מני. נקוט מרגניתא וכו':

חבית פרק שנים ועשרים

קג דף קמה ע"ב יתיב רבי חייא בר אבא ור' אסי קמיה דרבי יוחנן ויתיב רבי יוחנן וקא מנמנם א"ל רבי חייא בר אבא לרבי אסי מפני מה עופות שבבבל שמנים א"ל [ב]כלך למדבר עזה ואראך שמנים מהם. מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שהם עניים. מפני מה ת"ח שבבבל מצויינים לפי שאינן בני תורה. מפני מה בבליים מזוהמים מפני שאוכלים שקצים ורמשים. איתער בהו רבי יוחנן אמר להו דרדקי לא כך אמרתי לכם (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את [ג]אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו. אמרו ליה ולימא לן (איזי מיהת) [מר איזה מהם] מפני מה עופות שבבבל שמנים מפני שלא גלו שנאמר (ירמיה מח) שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא על שמריו ובגולה לא הלך וגו' והכא מנלן דגלו דתניא [ד]רבי יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר (שם ט) על ההרים אשא בכי ונהי וגו' (שם) מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו. בהמה בגימטריא נ"ב. א"ר יעקב

רש"י

מבוך המוליא: דלית ליה משחא. שהיו סכין ידיהן שמן קודם מים אחרונים להעביר את הזוהמא: במיא דחרילי. הנקוים יחד וגדל עליהם ירקרוקית עבה ומיתה כשמן: אונקא. לוחר: תלתא מיני בשרא. יטעום בו ג' מיני מטעמים שמן וכחוש וגיד הצואר: מדנהר אבא. מאותו מקום שפשתנו יפה: דמפטיא ליה תריסר ירחי שתא ואנא ערבא. אני ערב בדבר שתתקיים לו שנה שלימה ומפטיתו שלא יצטרך לקנות חלוק: כיתא נאה. כת נאה ראויה להושיב בעליה בכת נאה: אציפתא חדתא. מחללת חדשה של גמי לח ולחלוחית הגמי מבלה הבגדים: לאושפיזיא. לפונדקית שלו לא ישלח חלוקו ללבן: דלמא חזיא. בהו קרי ומגניא עליה: לא תיכלון נהמא באפי גברייכו. פעמים תאכל הרבה ותתגנה עליו: לא תיכלון ירקא בליליא. מפני ריח הפה: שיכרא ותמרי. משלשלין ומביאין לידי הפחה: היכא דמפני גברייכו. בגילוי בפניהם בשדות ואפילו שלא בפניהם שמכיר מקומו ומקומה ונמאסת לו בזוכרו: לא תימרון מנו. מי הוא לשון זכר לא תרגילו לשונכם לדבר עם זכרים: אלא מני. מי היא: מפני מה עופות שבבבל שמנים. משל א"י: כלך. לכה לך אלא שקיצר הלשון: למדבר עזה. והיא מארץ ישראל: מועדים שבבבל שמחים. רגילין לשמוח במועדים יותר מא"י: מפני שהן עניים וכל השנה אין להם שמחה במאכל ומשתה ואין להם מרגוע ממלאכה לפיכך המועדים כל שמחתם: מצויינין. מלויינין עצמם בלבושים נאים: מצויינין. מקושטים: שאינן בני תורה. כל כך לכבדם כבני א"י מחמת תורתם ומכבדים אותם מחמת לבושיהן שנראין חשובין: דרדקי. בחורים שלא הגיעו לסברא: מפני שלא גלו. העופות כמו אותן של א"י כדאמרינן לקמן: שאנן מואב וגו'. סיפיה דקרא על כן עמד טעמו בו אלמא הגולין מפיגין טעמן ושמנן: נ"ב שנה. משגלו בימי צדקיהו בחרבות ירושלים עד שנפקדו בימי כורש ואז עלו מהם ליסד את הבית י"ח שנה קודם גמר הבנין שהיה לסוף ע' שנה בשנת שתים לדריוש כדאמרינן במגילה

מהרש"א

דעבדי שיכרא לא איעתרי וק"ל]: למדבר עזה. פרש"י והיא מא"י עכ"ל ולמאי דמסיק טעמא משום דגלו מא"י כ"ב שנה ל"ל דמדבר עזה גם שהיא ג"כ מא"י לא גלו העופות ממנה שהיא מארץ פלשתים מכלל א"י וק"ל: מפני שהן עניים כו'. דעיקר שמחה במועד לאכנוס ביין כדאמרינן פ' ע"פ[א] ובא"י היין מצוי להם וק"ל: [אמור לחכמה גו' אם ברור לך כו'. מפורש במס' סנהדרין]: שאנן מואב וגו'. מייתי ראיה ממואב על בבל היינו דמלינו מי שאינו גולה עומד בשמנו וטעמו כדמסיים בהאי קרא על כן עמד טעמו בו וריחו וגו' וק"ל: בהמה גימטריא נ"ב כו'. דמלת בהמה יתורא הוא דבכלל מקנה הוא ועוד דהו"ל להקדים בהמה לעוף כמו זאת תורת הבהמה והעוף וגו' וכן רבים ועל כן דרשו דבהמה גופה ודאי בכלל מקנה הוא ועד בהמה גימטריא הוא דעד נ"ב שנין נדדו וגלו ולא יותר והאא מייתי דכולן חזרו חוץ מקוליים כו' בקרא אינו מפורש דהדגים גלו כלל ואפשר לומר דלמדו לומר כן דגלו מדלית ליה לקוליים

[א] מהרש"א מפני. פרק ע"פ (קט ע"א):

יד יוסף

א לעיל קכט ע"א:
ב עי' כתובות סיר:
ג סנהדרין ז ע"ב:
ד יומא כד ע"א סד"ע רבה פכ"ז ירושלמי תענית פ"ד פסיקתא רבתי פ"א וילקוט ירמיה רמז רנ"א פתיחת איכה רבתי סי' לד:

חדושי גאונים

אברהם סמילה בשמחה לפי שהיתה מצוה ראשונ' שנצטווה עליה והיתה חביבה עליו לפי שקודם מצוה זו ראה את עצמו ערום מכל מצוה ואף ע"פ שארז"ל קיים אברהם כל התורה מ"מ לא היה מצווה וכבר אמרו גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצוה ועושה ולא מצינו שנצטוה אברהם בשום מצוה זולת המילה. לפיכך היתה חביבה עליו והיה שמח בה. אמנם אנו נצטוינו בכל התורה ולמה אנו שמחים בה יותר מבאחרת אלא לפי שמנהג אבותינו בידינו. וכן מה שבכו אבותינו על עסקי עריות שכבר הורגלו בהם היתר מעולם לפיכך היה קשהעליהם לפרוש מן הדבר שכבר הורגלו בו אבל אנחנו אדרבה מורגלים לנהוג איסור בעריות וא"כ למה

אהבת איתן

אם ברור לך הדבר כאחותך כו'. המהרש"א בח"א לסנהדרין דקדק דמה ענין הבירור לאחותו ולא לשאר עריות. וי"ל ע"פ דאיתא פ"ק דמכות דאחותו בת אביו ובת אמו לא איצטרך לאיסור משום

גאון יעקב

יתיב ר"ח בר אבא כו' מפני מה מועדים שבבבל שמחים כו'. מפני מה ת"ח שבבבל מצויינים כו' לפי שאינם בני תורה. להתבונן סמיכות השאלות זה אצל זה

הרי"ף

מפני מה מועדים שבבבל שמחים שלא היו באותה קללה שנאמר והשבתי כל משושה וכתיב חדשיכם ומועדיכם מאי היו עלי לטורח וכו'. מה שהביא הפסוק השני חדשיכם וגו' ופירש כאן מאי היו עלי לטורח וכו' נראה דמפסוק והשבתי כל משושה היא השבתת המועדות שלא ישבותו ומנין לנו שגם כי יהיו מועדות לא ישמחו בם לזה הביא הכתוב השני חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ואין לפרש כאן שנאה מהיות מועדות כלל שהרי הוא אומר היו עלי לטורח מאי עלי לטורח דאטו איכא טרחותא קמי שמיא אלא דהו"ל היו עלי לשנאה אלא שמטריחים אותי לידע איזו גזירה קשה להביא עליהם שאין כל רגל ברגל בגפורי שלא באה בולשת לשם וכן אין לך רגל שלא בא לטבריא אגמון וקמטון ובעל זמורה הרי כאן שמטריחין את יוצרם להביא עליהם גזירות בכל מועד ומועד משא"כ בבבל שלא נגזרה עליהם אותה גזרה ולפיכך מועדיהם הם בשמחה ביותר מדאי:

עיון יעקב

מפני מה מועדין שבבבל שמחין. אף שהות מצות התורה ושמחת בחגיך מ"מ י"ל דכך הוא קושיתו דידע שנתקללו ישראל והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה והבינו דקאי אכלל ישראל ולא אדרים בא"י דוקא לכך למה בבבל לא נשבתה משושה כמו בא"י כדאמר לקמן ר' יצחק אין לך כל רגל ורגל וכו' ע"ז מתרץ לפי שהם עניים א"כ גם שמחה זו היא רעה להם כדאי' בספר בן סירא כל ימי עני רעים אפילו שבתות ויו"ט שעי"כ יש להם תולי מעים אבל ר' יוחנן השיב להם שבני בבל לא היו בכלל קללה זו:

לילין

עץ יוסף

דכבר לחמו ניתן וגו' למה א"כ לא אכיל ירקא ולא יעבור בלאו דבל תשחית במאכל בשרי וכוורי ואפשר דלאו דבל תשחית לחם הרבה עדיף ליה מבל תשחית דבשרא וכוורי וצ"ע (אי היס):

קג נ"ב שנה כו'. והטעם שגלו אי' בפסיקתא פ"א שע"י שהיתה גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא מצאו מנוח שם אי נמי לפי שכולם גלו לבבל. גלו גם הם לבבל להיותם מצויים שם לפרנסתם: בהמה בגימטריא נ"ב. ולכאורה מנין ליה לדרוש בגימטריא ולא כפשוטו מעוף השמים ועד בהמה היינו בהמות שדה ויש לומר משום דקשה כיון שהזכיר הכתוב למעלה ולא שמעו קול מקנה דהיינו מקנה של בהמה כפשוטו של מקרא היה לו לסמוך שם ולאמר מבהמה עד עוף נדדו הלכו ומדכתב עוף אצל המקנה וחזר לומר עד בהמה משמע שבא לומר

המתורגמן. א) וואסער פאן אין גראבען. ג) עטוואס אדער אונגעקאכטעם פלייש.

א"ר יוחנן כולם חזרו חוץ מקוליים האיספנין[א] דא"ר [א]הני מדרי דבבל מהדרי מיא לעין עיטם והאי כיון דלא שריר שדריה לא מצי סליק. מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שלא היו באותה קללה דכתיב (הושע ב) והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה וכתיב (ישעיה א) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרוח [ב]מאי היו עלי לטורח א"ר אלעזר אמר הקב"ה לא דיין לישראל שחוטאין לפני אלא שמטריחין אותי לידע אי זו גזרה קשה אביא עליהן. א"ר יצחק אין לך כל רגל ורגל שלא באתה בולשת לציפורי. ואמר ר' חנינא אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבריה אגמון וקמטון ובעל [ג]זמורה. מפני מה תלמידי חכמים שבבבל מצויינין[ב] לפי שאינן בני מקומן דאמרי אינשי במתא שמאי בלא מתא [ד]תותבאי:

קד שם הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל (ישעיה כז) תנא רב יוסף אלו תלמידי חכמים שבבבל שעושין ציצין ופרחין לתורה. מפני מה בבליים מזוהמין. מפני שלא עמדו על הר סיני [דף קמו ע"א] [ה]שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן בבליים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי גרים מאי. אמר ליה אע"ג דאינהו לא הוה מזלייהו הוה [ו]דכתיב (דברים כט) את אשר ישנו פה עמנו עומד היום וגו' ואת אשר איננו פה וגו'. ופליגא דרבי אבא בר כהנא. דאמר רבי אבא בר כהנא עד שלשה דורות לא פסקה זוהמא מאבותינו אברהם הוליד את ישמעאל. יצחק הוליד את עשו יעקב הוליד את י"ב שבטים שלא היה בהם שום דופי:

מהרש"א

בא"י וק"ל: דכתיב והשבתי כל משושה כו'. לכאורה קשה דבאותה קללה בא"י הוזכר נמי חדשה ושבתה ואם כן הי"ל דבבל נמי לא היה באותה קללה של חדשה ושבתה וי"ל דכל משושה משמע דלא קאי רק אחגה דסמיך ליה דכתיב ביה שמחה בתורה ולמילי אחרנייתא קאמר והשבתי חדשה ושבתה וק"ל: וכתיב חדשיכם ומועדיכם וגו'. משום דכתיב במועדים אלה מועדי ה' וגו' ר"ל שגם השמחה יהיה לה' לשם שמים אבל חדשיכם ומועדיכם הם שאתם משמחים בהם שלא לש"ש היו עלי רק לטורח לידע איזו גזירה אביא עליהם מאחר שהם מקיימים שמחת יום טוב אלא שאינו לש"ש רק להרבות ולמלא תאותם ואמר שזו הגזירה מביא הקב"ה אין לך כל רגל ורגל כו' שחיל המלך יטלו סעודתם ומבטל מהם שמחתם שהיה להם שלא לשם שמים ודו"ק: אלו ת"ח כו'. ר"ל אותן של יעקב הבאים לבבל הם שרשם בתורה כדאמרי' פ' [א] המגרש לדקה עשה הקב"ה כו' ועדיין גלות יכניה קיימת שנאמר החרש והמסגר בשעה שפותחין נעשו הכל כחרשין וכיון שסוגרין אין פותחין וק"ל: [בשעה שבא נחש כו'. מפורש פ' מצות חליצה]: מזלייהו הוה כו'. כל דורות העתידים לבא הוו נמי בכלל אשר איננו פה וגו' כדאמרינן בר"פ שבועת הדיינין [ב] אלא לגבי ישראל איכא למימר אע"ג דגופן לא הוה נשמותיהן הצרורות בצרור החיים הוו אבל בגרים לא שייך למימר הכי אלא דמזלן הוה וק"ל: עד ג' דורות כו'. מספר ישן המיוחס שאותו זוהמא שהטיל נחש בחוה היה שבה

רש"י

(דף יא.): וכולן חזרו. הבהמות והעופות ואף הדגים: חוץ מן הקוליים האספנין. כולם חזרו דהא עד בהמה כתיב מכלל דמכאן ואילך הדור חוץ מקוליים כדמפרש: הני מדרי דבבל מהדרי מיא לעין עיטם. מדרונות שבבבל מחזירין מים הנשפכים בהם לעין עיטם שהוא מקום גבוה שבא"י שאותו מעיין מביא מים לבית טבילת כ"ג ביוה"כ המתוקן בחומת עזרה ע"ג שער המים כדאמרינן בסדר יומא (דף לא.) עין עיטם גבוה מקרקע העזרה כ"ג אמות והילך מחזירין שיש בפרת סילונות וסולמות למטה מן (הים) [הקרקע] ודרך אותן סולמות חוזרין המים לארץ ישראל וחוזרין וטובעין במעייניות והדגים חזרו דרך אותן סולמות שטוחין להעלותן יותר מדרך פרת עצמו: והאי. קוליים האספנין: כיון דלא שריר שדריה. אין קשה שדרה שלו: לטבריא. לבוז ולהטיל עליהם עול ולא שמתכוונין לבטלם משמחת הרגל אבל הקללה גרמה לכך: קמטון. לשון לעז הוא שלטון: בולשת. חיל המלך. [ליפורי וטבריא מארץ ישראל]: שאינן במקומן. שמא"י גלו לשם והגולה למקום נכרי מציין עצמו במלבושים שיהא חשוב: במתא שמאי. בעירי איני צריך להתכבד אלא בשמי שאני ניכר בה: בלא מתא. במקום שאינה עירי: תותבאי. כבודי תלוי בשמלתי. שמלתו מתרגמינן תותביה (שמות כב): ציצין. למחין: הבאים. אותם של יעקב שיבאו לבבל ישרשו ויעשו ציצין ופרחין לתורה וסיעתא אתיא לרבי יוחנן דטעמא דמצויינין לאו לפי שאינן בני תורה כדרבי אסי אלא לפי שאינן במקומן: כשבא נחש על חוה. כשנתן לה עצה לאכול מן העץ בא עליה דכתיב (בראשית ג) הנחש השיאני לשון נשואין: גרים מאי. שלא היו על הר סיני מהיכן פסקה זוהמתם: מזלייהו הוה. בסיני וכל שעמדו על הר סיני נתקדשו ונטהרו ונתרפאו מכל מום ואף עורים ופסחים שהיו בישראל כדתניא בספרי: ופליגא. הא דאמרן דלא פסקה זוהמא עד סיני:

עיון יעקב

ציצין ופרחים לתורה. דהיינו ע"י פלפולין שמחבלין זה את זה בהלכה כדאיתא פרק זה בורר: יעקב הוליד את י"ב שבטים. שלא היו בהם שום דופי והגרים שנתגיירו אח"כ וכן הערב רב שנדבקו בישראל נ"ל שנסתלק מהם הזוהמא במעמד הר סיני ושאר גרים שאחר מ"ת נ"ל דמזלייהו הוי שם וא"כ קאת קשה מנ"ל דפליגי אר' אבא דלמא ס"ל ג"כ כדלעיל והא דקאמר ישראל שעמדו כוונתו אערב רב וגרים שנתערבו ונדבקו בישראל אבל מזרע יעקב כבר פסקה הזוהמא ונ"ע:

עין יוסף

עד זמן כ"ב שנה שהוא גימטריא של בהמה כדדו הלכו ובהמה גופה ודאי בכלל מקנה היא (רי"ף ביומא דף כ"ד): חוץ מקוליים האיספנין. וקאמר בסוף פתיחתות דאיכה רבתי ודגים הילך גלו רבי הונא בשם רבי יוסי אמר דרך תהום גלו ודרך תהום חזרו וזהו שאמר כאן דקוליים האיספנין כיון דלא שריר שדריה פי' אין קשה שדרה שלו לא מצי סליק לא"י שהיא גבוה מכל העולם: בולשת. תרגום ויחפש ובלש: הגמון. בלשון יוני פקיד וקצין. תרגום בפסוק ויאמר אחשורוש לאסתר המלכה. אעביד מינך הגמונין (מוסף הערוך): ובעל זמורה. הוא מין שולטנות שנותנין בידו זמורה ומקל להראות שרשות בידו מהמלך להכות למי שיעבור על גזירת המלך:

קד הבאים. אותם של יעקב שיבאו לבבל ישרשו ויעשו ציצין ולמחין ופרחים לתור' וזה סייעתא לר"י דטעמא דמצויינין לאו לפי שאינן בני תורה כדרב אסי אלא לפי שאינן במקומן ועכ"פ נראה מפרש"י שעשה שם יעקב וישראל לאחדים. וכן מלת ישרש ומלת יציץ וגו' לאחדים. ולולא דבריו היה נראה כי הדרשן עשה בזה כפלים לתושיה. והיינו כי זה אשר יקרא בשם יעקב והוא איש ההמוניי אשר בתומה. עכ"פ עושים ומקיימים שרשיי התורה והמצוה. אמנם אשר בשם ישראל יכונה עושים ציצין ופרחים לתורה נוסף על קיומם השרשים (אי' הים): כשבא נחש על חוה. כשנתן לה עצה לאכול מן העץ בא עליה דכתיב הנחש השיאני לשון נשואין (רש"י) והטיל בה זוהמה ר"ל בתוכה ממש ומאז גרם עי"ז ערבוביא גדולה במעשיו. פעם טוב ופעם רע. וגם המעשה הטוב עצמה כמעט בלתי אפשר לרוב העולם שתהיה כולה קודש זכה ונקיה לגמרי בלי שום נטיה לאיזה פניה ומחשבה קלה לגמרי וכן להיפך בהמעשה אשר לא טובה ג"כ מעורב בה לפעמים איזה מחשבה טוב לפי דמיונו. ונמשך הענין כן עד מ"ת שאז פסקה זוהמתן מתוכן (נפש החיים) וע"ש עוד: דכתיב את אשר ישנו פה עמנו עומד היום. הרי מי שנברא כבר. ישנו מי שהוא בעולם (ר"ל שלא תפרש ישנו פה עמנו במחנה ואת אשר איננו פה עמנו במחנה והם אותם שהלכו למקום אחר לצרכם ושניהם חיים. דא"כ ה"ל למימר אשר יש עמנו וגו' מאי ישנו בנו"ן יתירה לכן דרש ישנו שם דבר לחי. שכל איש שהוא חי נקרא ישנו. וה"ק כי את אשר ישנו כלומר כל החי כולם עומדים פה) ואת אשר איננו מי שעתיד להבראות

מהרש"א

[א] ד"ה אלו ת"ח. פרק המגרש (פח ע"א): [ב] שם ד"ה מזלייהו. בר"פ שבועות הדיינים (לט ע"א):

יד יוסף

א בכורות מד ע"ב: ב מגילה לא ע"ב: ג עי' ב"ר פרשה כא משל לבעל הזמורה כו': ד עי' בנפש החיים שער ב' ס"פ יז: ה ע"ז כב ע"ב יבמות קג ע"ב: ו תנחומא יתרו סי' יא סדר נצבים סי' ג' תרגום ירושלמי ויהונתן סדר נצבים:

חדושי גאונים

עושין המצוה בקטטה בשעת הזיווג אלא מנהג אבותינו בידינו. ומצינו במלאכי שהזכיר להם חילול ברית המילה כמ"ש שיחתם ברית הלוי וכתיב ובעל בת אל נכר כמו שיתבאר כל ענין ההוא בסמוך במאמר ת"פ וכל זה ראייה שהמילה גדר לעריות וכן התפילין כדאמרן וכן השבת זמן עונת החכמים וה"ש גל נעול מעין חתום רמז למילה שנקראת חותם כמבואר לעיל. והתפילין נקראים חותם כדאיתא בהדיא בשיר השירים רבה על פסוק כחותם על זרועך שבתפילין ידבר

אהבת איתן

דאתיא בק"ו מאחותו שהיא בת אביו או בת אמו לחוד אלא איצטריך לחיוב ואזהרה משום דאין עונשין ואין מזהירין מן הדין:

גאון יעקב

ועוד כי שאלה מפני מה ת"ח כו' מצויינים הוא תפל בלי מלח. הא קי"ל עשוק לגבך ושוי לכריסך. אבל כל שיחתן של ראשונים היה תורה והוא. דידוע מ"ש הרמב"ן סוף פ' תזריע דענין נגעי בגדים הוא סימן באדם גדול שהשכינה מתדבקת בו תמיד וחופף על ראשו

המתורגמן. א) איין ארט פיש. ב) געצייכנעט. געפוצט.

קה דף קמז ע"ב **אמר** רבי חלבו חמרא דפרוגיתא ומיא דיומסית קפחו עשרת השבטים מישראל [א]רבי אלעזר בן ערך איקלע להתם אימשיך בתרייהו איעקר תלמודיה כי הדר אתא קם למיקרי בסיפרא בעא למיקרי (שמות יב) החדש הזה לכם [ב]אמר החרש היה לבם בעו רבנן רחמי עליה והדר תלמודיה. והיינו דתנן [ג]רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך שחבריך יקיימוה בידך (משלי ג) ואל בינתך אל תשען. [ד]תנא לא רבי נהוראי שמו אלא רבי נחמיה שמו ואמרי לה רבי אלעזר בן ערך שמו ולמה נקרא שמו רבי נהוראי שמנהיר עיני חכמים בהלכה:

[דף קמח ע"א] **רבה** בר בר חנה איקלע לפומבדיתא לא על לפירקיה דרב יהודה שדריה לאדא דיילא א"ל זיל גרביה אזיל גרביה אתא אשכחיה דקא דריש אין מחזירין את השבר אמר ליה הכי אמר רב חנא בגדתאה אמר שמואל הלכה מחזירין את השבר אמר ליה הא חנא דידן והא שמואל דידן ולא שמיע לי (אמר ליה) לאו בדינא גרבתיך:

שואל פרק שלשה ועשרים

דף קמט ע"א **תנו** רבנן [ה]כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות[א] אסור לקרותו בשבת ודיוקנא עצמה אף בחול אסור להסתכל בה משום שנאמר (ויקרא יט) [ו]אל תפנו אל האלילים מאי תלמודא. אמר רבי חנין אל תפנו אל מדעתכם:

קן שם ע"ב [ז]**אמר** רבי יעקב [ז]ברה דבת יעקב כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה מנ"ל אילימא משום דכתיב (מלכים א כב) [ח]ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמות גלעד ויאמר זה בכה וזה אומר בכה ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' ויאמר אני אפתנו וגו' ויאמר אצא והייתי

רש"י

חמרא דפרוגיתא. שם מדינה שיינה משובח: (ומיא דיומסית. שם נהר שמימיו מלוחין ואמרינן בגמ' שמעמלת ומרפא פי' מחממת ומרפא שהטיט מלוח): קפחו עשרת השבטים. שהיו בעלי הנאה ועסוקים בכך ולא היו עסוקים בתורה ויצאו לתרבות רעה: להתם. לפרוגיתא ודיומסת: אימשיך בתרייהו. אחר היין והרחיצה: איעקר תלמודיה. נעקר תלמודו ושכחו: הוי גולה למקום תורה. אם ת"ח אתה אל תשב אלא במקום ת"ח חבירך ואל תאמר [תלמידים] הם יבאו אלי ודי (לך בכך למיהוי) [לי בכך למה אהיה] גולה: שחבריך יקיימוה בידך. שתהא רגיל אצלם וכשתשנה מסכת אחת והם אחרת תשמענה ותהא סדורה בפיך ולא תשתכח הימנך: ואל בינתך אל תשען. לומר חכם גדול אני וזכרן וכשאחזור פרק זה או מסכתא זו לא תשתכח חברתה ממני: אדא דיילא. מגסטר"ל ממונה: גרביה. קח בגדו עד שיבא: אתא. רבה: אשכחיה. לרב יהודה וכו': הא חנא דידן. ממקומנו הוא ולא שמענו זאת מפיו עד הנה: לאו בדינא גרבתיך. בתמיה שאילו לא באת לא למדנו:

כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות. כגון בני אדם הצרים בכותל חיות משונות או דיוקנאות של בני אדם של מעשים כגון מלחמות דוד וגלית וכותבים תחתיה זו צורת [חיה] פלונית וזו דיוקנית פלונית: אסור לקרותו בשבת. שמא יקרא בשטרי הדיוטות: אל מדעתכם. אל אשר אתם עושים מדעת לבבכם וחלל שלכם. אלילים מלשון חללים: זה בכה.

תוספות

ודיוקנא עצמה אף בחול אסור. נראה דבעשויה לשם עכומ"ז אסור אבל לנוי מותר כדמשמע מבנן של קדושים דלא הוו מסתכלי בצורתא דזוזא (ע"ז נ.) מכלל דאחריני הוו מסתכלי *):

*) ועי' תוס' ע"ז ד"ה ה"ג:

מהרש"א

לטוליד הרשעים כו' שכן בשבת הוא אומר כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל וכתיב ויולד בדמותו כצלמו משא"כ בהבל וקין והוא סוד עכ"ל: חמרא דפרוגיתא כו'. מפורש קצת בקרא שנאמר השותים במזרקי יין וגו' לכן עתה יגלו וגו' דשתו אותו דרך הנאה כמפורש פ' במה אשה [א]: בעא למיקרי החודש הזה לכם כו'. כאן התחיל לפי שהיא מצוה ראשונה בתורה כמ"ש ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם ואמר דאיעקר תלמודיה ואמר החרש היה לבם דהיינו הרי"ש במקום ד' והב' במקום כ' שהם קרובים להתחלף במכתב צורתן כדאמרינן פ' הבונה [ב] וכצ"ל י' במקום ז' קרובים קצת כדאמרינן שם כו' ונפל טעות זה בפיו לפי ענינו שנעשה לבו לב אבן וחרש מלהבין אחרי אשר היה לבו כמעיין המתגבר בחבורו לחכמים: [הוי גולה למקום כו' וא"ת שחבריך יקיימוה בידך.

הרי"ף

אמר רבי יעקב כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה מנ"ל וכו' אלא מכלל שבעת קלון מכבוד זה נבוכדנצר שתה גם אתה והערל זה צדקיהו וכו'. ופרש"י שבעת קלון ובנבוכדנצר משתעי שהיה מטיל משכב זכור על כל המלכים וכשהגיע יומו של צדקיהו נמשכה ערלתו שלש מאות אמה והיינו שבעת קלון מכבוד וי"ל דאי ס"ד דנמשכה ערלתו של נבוכדנצר ולא עשה עבירה של משכב זכור עם צדקיהו א"כ למה נענש צדקיהו שתה גם אתה והערל זה צדקיהו שאם השונה הוא ע"י שגרם שנמשכה ערלתו של נבוכדנצר וצדקיה לא עשה כלום מה פשעו של צדקיהו בזה כי מעשיו הרעים של נבוכדנצר הם גרמו לו ואיהו דאפסיד אנפשיה וצדקיהו מה עשה. וע"ק כיצד הוא נקרא נבוכדנצר חברו של צדקיהו כי הנה צדקיהו זרע קודש ונבוכדנצר זרע מרעים ואין זה נקרא חברו נענש על ידו ומה נקרא

עיון יעקב

החרש היה לבם. הוסיף כמנין קפ"א שהוא מלשון קפאו תהומות שפרש"י בפרשת בשלח שנתקשה כאבן גם לבו נתקשה כאבן עד דלא ידע מה קאמר ולהיפך הוא מלשון אפק שאפיק ממנו מעיינות החכמה:

כל שחבירו נענש על ידו. מדקדק לומר על ידו כלומר בגרמתו שהוא מבקש מהש"י שיענש על

עץ יוסף

להברואות ואיננו (בעולם מ"מ) עמנו היום הוא. עמנו עומד אין כתיב כאן. אלא עמנו היום אלו הנשמות שעתידין להבראות שלא נאמר בהם עמידה שאף הן היו בכלל (וקרא ה"ק ואת אשר איננו פה וישנו עמנו היום והיינו הנשמות שעומדות עמנו. ובבחינת הגופות שהיה לכן קאמר איננו פה ולהכי לא קאמר עמנו עומד היום שאי אפשר לומר ישנו עומד עמנו על הנשמות דלא שייך בהן לשון עמידה שהיא התקיימות במקום. ולא יתכן אלא בגשם) תנחומא סדר יתרו עם קצת ביאור:

קה הוי גולה למקום תורה. כי בהיות שכתר תורה ראש לכל הכתרים לזה שיהא גולה למקום תורה. שאם הוא עומד שלא במקום תורה ואפילו שהוא מקום ריוח ומזונותיו וזכיותיו מצויים לו שם מ"מ יהיה גולה למקום תורה ואף שיהיה שם בדוחק ובגלות. לכן לא אמר הוי הולך למקום תורה אלא גולה. כאיש גולה וגורה ולא יחוש לצער הגלות והדוחק שיהיה לו שם רק ישים מגמת פניו להריוח והשכר אשר יגיע לו ממנה וכמאמר שלמה המלך ע"ה אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אשר האדם הולך בין ביס בין ביבשה כדי להרויח ממון ולא יחוש לצער אשר יעבור עליו אז תבין יראת ה': ואל תאמר שהיא תבוא אחריך. במה שתסבור לך רב שיבא ללמדך במקומך. כי אין העיקר הרב אלא החברים וז"ש. שחבריך יקיימוה בידיך. ואחר שישבת שם בגולה ולמדת תורה הרבה אל תאמר בלבבך אין לי צורך עוד בחברים כי לעולם אתה צריך לחברים. וז"ש ואל בינתך אל תשען: אדא דיילא. מגסטר"ל ממונה (רש"י) והערוך כתב הוא הממונה על המכס:

קן ויאמר ה' מי יפתה את אחאב וגו'. לפי שטעותיו וזכיותיו שקולים היו כדאי' בסנהדרין. וכדכתיב ברישא דקרא וכל צבא השמים עומד עליו

אמר הבונה רבב"ח אקלע כו'. רוצה לב נכון לא ישבע ללמוד ולהשיג תמיד מזולתו וע"כ השתדל ר' יהודה בבא רבב"ח לעירו להביאו לדרשתו כדי ללמוד ממנו חדוש כמה שהוא היה דורש ומלמד כמו שאמר הנביא יעיר לי אזן לשמוע כלמודים שיינו לשמוע וללמוד עודני מלמד לאחרים:

המתורגמן, א) בילדער.

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה חמרא. פרק במה אשה(סב ע"ב): [ב] שם ד"ה בעא למיקרי. פרק הבונה (קג ע"ב):

יד יוסף

א אבות דר' נתן ס"פ יד: ב כתב מהרש"י ז"ל כי השטן יש לו רי"ב כתות משחיתים והחליף ג' אותיות דו"ך מספר אל בג' אותיות רי"ב ועל כן קרא החרש היה לבם ע"כ: ג אבות פ"ד משנה יד: ד עירובין יג ע"ב ע"ש: ה תוספתא פרק יח: ו עי' ב"ב כב תוס' ד"ה אגא: ז משום שאביו לא היה הגון לפיכך לא הזכירו כן כתב רש"י בעירובין פ' ע"א ד"ה בריה: ח ילקוט מ"א כ"ב:

חדושי גאונים

והשבת נקרא ג"כ חותם כדאיתא בב"ר ויכל אלהים ביום השביעי משל למלך שעשה טבעת מה חסרה חותם שלה כך מה היה העולם חסר שבת כו'. ונקראו שלשתן חותם לפי שהם חותמין וסותמין כמעין הסוא שלא יפרוץ גדרו ומטעם זה נקראו שלשתן חק. המילה וחק בשארו שם. התפילין שנאמר ושמרת את החקה הזאת. השבת שנאמר שם שם לו חק ומשפט ואחז"ל שבת ודינין במרה אפקוד ולשון חק יורה על דבר שהוגבל במקום וניתן לו חק ולא יעבור גדרו כמו שנאמר אשר שמתי גבול לים חק עולם וגו'. וכל זה רהייס

גאון יעקב

וכשהשכינה מסתלקת ממנו מחמת פגם עון. והוא לא ידע ואשם ובא הנגע בבגדו לסי' סילוק השכינה. כדי שיתן לב ויחפש במעשיו לתקן מיד אשר עיוות ותשוב השכינ' למקומ' ולכן אין הנגעים מטמאים בבגדים כ"א בבגדים שנראה בהם הנגע. משא"כ בבגדים תפוסים א לגעונים אשר הלך

עי' פירש"י ועי' ברע"ב פ"א : זה רוחו של נבות כו'. מפורש פ' חלק ע"ש] : שבעת קלון וגו'. דלעיל מיניה מפורש דמשתעי בהכי דכתיב הוי משקה וגו' ואף שכר למען הבט אל מעוריהם גו' כפרש"י ז"ל שם לראות את ערותם זה נ"כ שהיה משקה המלכים ומשכרם ושוכב עמם משכבי אשה עכ"ל והאי קאמר כשבקש לעשות כן לאותו לדיק לדקיהו שבעת קלון מכבוד וגו' ובעי למימר דשתה גם אתה וגו' קאי על לדקיהו שהוא נכלל באותו קלון כיון שנענש נ"כ על ידו : וקאמר חדא דכוליה קרא בנ"נ כתיב. כפרש"י והערל והתערל וה' משמשת בתיבה בלשון התפעל כמו האסף אל עמך כפרש"י שם ונראה משום דמשמע יתורא דריש מיניה לקמן ערל גימטריא ש' וקאמר ועוד דגם אם נאמר דמיירי קרא גם בלדקיהו מ"מ ע"כ לאו לענין עונש קאמר דמאי ה"ל למיעבד כו' : שנחו ממשכב זכור כו'. סיפא דהאי קרא כולם שכבו בכבוד איש בביתו דעד השתא שכבו בקלון בביתו של אותו רשע וק"ל : ושעירים ירקדו וגו'. עיין פרש"י ועי"ל דאסור משום דשמא יזיקו השדים לעומד שם בנבולם וק"ל : רעשו כל יורדי גיהנם כו'. נראה כל זה מפורש שם בענינו כדכתי' שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך וגו' הקים מכסאותם כל מלכי וגו' כולם יענו ויאמרו גם אתה חולית כמונו וגו' דהיינו מכסאותם בגיהנם יעמדו ויענו כן לנ"נ : רדה והשכבה את וגו'. האי קרא ביחזקאל כתיב בנבואת מצרים ולא בבבל וי"ל משום דבקרא דלקמיה כתיב נהה על

רוח שקר בפי כל נביאיו ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן ואמרינן מאי רוח [א]אמר רבי יוחנן זה רוח של נבות. ומאי צא אמר רב צא ממחיצתי. ודלמא התם היינו טעמא דכתיב (תהלים קא) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. אלא מהכא (חבקוק ב) שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה והערל וגו' שבעת קלון מכבוד זה נבוכדנצר שתה גם אתה והערל זה צדקיהו. חדא דכוליה קרא בנבוכדנצר כתיב. ועוד צדקיהו צדיקא מאי הוי ליה למעבד ליה דא"ר יהודה אמר רב בשעה שבקש אותו רשע לעשות לאותו צדיק כך נמשכה ערלתו ג' מאות אמה. אלא מהכא (משלי יז) גם ענוש לצדיק לא טוב אין לא טוב אלא רע וכתיב (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע [ב]וצדיק אתה ה' שלא יגור במגורך רע. (בסנהדרין פ' חלק מאמר מקושר עם זה) מ"ד (ישעיה יד) איך נפלת משמים הילל וגו' חולש על גוים אמר רבה בר רב הונא [מלמד] שהיה מטיל פור על גדולי מלכות לידע אי זה בן יומו של משכב זכור וכתיב (שם) כל מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בביתו. אמר רבי יוחנן שנחו ממשכב זכור. וא"ר יוחנן כל ימיו של אותו רשע לא נמצא שחוק בפה כל בריה שנאמר (שם) נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה מכלל דעד השתא לא הוה רנה. ואמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן אסור לעמוד בביתו של אותו רשע שנא' (שם) ושעירים ירקדו שם. אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש אותו רשע לעשות לאותו צדיק כך נמשכה ערלתו שלש מאות אמה והיתה מחזרת על כל המסיבה כולה שנאמר (חבקוק ב) שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה והערל. ערל בגימטריא שלש מאות הוו. ואמר רב יהודה אמר רב בשעה שירד אותו רשע לגיהנם רעשו כל יורדי גיהנם אמרו שמא למשול עלינו הוא בא או (ליחלש) [ליחלת] כמותם הוא בא שנא' (ישעיה יד) גם אתה חולית כמונו אלינו נמשלת. יצתה בת קול ואמרה (יחזקאל לב) ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים. (ישעיה יד) איך שבת נוגש שבתה מדהבה אמר רב יהודה א"ר

אני אפתנו בכה : שבעת קלון. בנבוכדנלר משתעי שהיה מטיל משכב זכור על המלכים וכשהגיע יומו של לדקיהו נמשכה ערלתו ש' אמה והיינו שבעת קלון : חדא דכוליה קרא בנבוכדנלר כתיב. שפיר מלית לאוקמיה כוליה בנבוכדנלר והכי קאמר שתה גם אתה כאותם שהיית משקה אותן : והערל. והתערל והתגנה: בשעה שעשה לו אותו רשע וכו'. לקמן היא מדקאמר לאותו לדיק ש"מ אנוס היה : ענוש ללדיק לא טוב. לדיק המענים לא טוב וכיון דאינו טוב הרי הוא רע וכתיב לא יגורך רע אלמא אינו נכנס במחילתו : חולש על גוים. בנבוכדנלר כתיב: ושעירים ירקדו שם. ולא אנשים ובשביל הבריות מסתלקין המזיקין ונמלא מבטל גזרת המלך : המסבה. מלכים שהיו מסובין ויושבין לפניו : גם אתה חולית וגו'. ביורדי גיהנם כתיב דכתיב לעיל מיניה שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך וגו' : חולית כמונו אלינו נמשלת. לשון ממשלה : נעמת. סבור אתה להיות בנועם מן האחרים :

עיון יעקב

על ידו וכדמסיק גם ענוש לצדיק וגו' וכן משמע פ"ק דע"ז ע"ש : אין לא טוב אלא רע. וכן י"ל דמי שאין לו אשה ובנים ג"כ הוא רע כדכתיב לא טוב היות אדם לבדו ואין מכניסין אותו במחילתו של הקב"ה ואפשר דהוא בכלל מה שאחז"ל מי שאין לו בנים הוא מנודה לשמים ועי"ל דדוקא אדה"ר שהיה לבדו בעולם בלי עזר כלל אמר לא טוב וגו' משא"כ עכשיו דיש כמה עוזרים לאדם ואפשר להתקיים ע"י אחר וק"ל :

רעשו כל יורדי גיהנם. אף שנידונין בגיהנם וא"כ מה היו מצטערין ורעשו מלפניו י"ל דמ"מ ניחא להם יותר דין גיהנם שהוא מאתו יתברך משיהא אותו רשע מושל עליהם כדמצינו נפלה נא ביד ה' וביד אדם אל אפולה :

הרי"ף

חברו במלכות שגם היה נבוכדנלר מלך כמו לדקיהו. וע"ק שרבי יעקב אמר כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחילתו של הקב"ה ולהאי ס"ד אין כאן אלא עונש ללדקיהו שתה גם אתה והערל אבל אין מכניסין אותו במחילתו של הקב"ה ליכא הכא. ואפשר דכיון דכתיב הכא והערל וכתיב התם ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים שהוא תחתית שאול הרי שאין מכניסין אותו במחילתו של הקב"ה : אלא מהכא גם ענוש לצדיק לא טוב. פרש"י לדיק המענים לא טוב. ויפה פירש אלא שצריך לדקדק מנא ליה לגמרא למדרש הכי דהא קרא לא קאמר אלא ענוש לאדם לדיק אבל לאדם שאינו לדיק לא קאמר. ואפשר דדייק דהל"ל גם ענוש לדיק לא טוב מאי ללדיק אלא ה"ק גם מדת ענוש לאדם שהוא לדיק מדה זו לא טוב. ועוד אפשר דאע"פ שנפרש ענוש את אדם לדיק מוכרחים אנו לומר שהמעניש הוא ג"כ לדיק וכמלך שהרי אם המעניש אינו לדיק והנענש לדיק אינו נקרא חברו נענש על ידו אלא חברו ממש שהוא לדיק ועם כל זה אינו נכנס במחילתו של הקב"ה שאם לא טוב הנה נקרא רע וכתיב לא יגורך רע אלמא אינו נכנס במחילתו ומדמצינו לדיק המעניש ללדיק ה"ה נמי מי שאינו לדיק ומעניש חברו שאינו לדיק :

ענף יוסף

קן נמשכה ערלתו ש' אמות כו' ערל בגימטריא הכי הוי. להוציא חלק אי אפשר טעם למה דוקא נמשכה ערלתו ש' אמות. אף דמלינו בהרבה מקומות דקאמר בלשון גוזמא שלש מאות כמו ג' מאות כהנים מטבילין את הפרוכת. וג' מאות כור היה על התפוח. וכן הרבה. אבל פאן אין לומר גוזמא כיון דנלמוד מגימטריא דערל. לכן נראה משום דבא מנמרוד כדאי' בגמ' בן בנו של נמרוד הרשע דהוא אמרפל שאמר פול לאברהם לכבשן האש. ואברהם היה ראשון שהעביר ערלה מעל בשרו. ולכך נענש עתה נ"כ הרשע דנמשכה

עץ יוסף

מימינו ומשמאלו ואח"ז אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה דהוה ליה פנים לכאן ולכאן כיון דשקול היה ואמר הקב"ה מי יפתה את אחאב כלומר מי יוכל למצוא בתוך עונותיו עון חמור שיכריע את הכף לחובה ועל ידי כן תהיה היכולת בידו לפתותו שיעלה ויפול ברמות גלעד. ויאמר זה בכה בעבירה פלונית וזה אומר בכה בעבירה פלונית ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' ויאמר אני אפתנו פי' בעבירה שעשה בי שהרג אותי אפתנו ויאמר תפתה וגם תוכל דשפיכות דמים חמורה מאד לכך היא מכרעת והיכולת בידך לפתותו על ידי עבירה זו (תורת חיים) וז"ל הרמב"ם בפ"ד מהלכות רוצח. כי מי שיש בידו עון זה הרי הוא רשע גמור. ואין כל המצות שעשה כל ימיו שקולין כנגד עון זה ולא יצילוהו מן הדין שנאמר אדם עשוק בדם נפש וגו' לא ולמד מאחאב עובד ע"ז שהרי נאמר בו רק לא היה כאחאב. וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו לפני אלהי הרוחות לא נמצא עון שחייבו כליה ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנאמר ותצא הרוח ותעמוד לפני ה' זה רוח של נבות. ונאמר לה תפתה וגם תוכל. והרי הוא רשע לא הרג בידו אלא סבב ק"ז להורגו בידו עכ"ל : דכתיב דובר שקרים כו'. ואע"ג דאמר הקב"ה מי יפתה את אחאב ונתן רשות לפתותו. היינו כדברי פתויי של אמת אבל היות אומר שקר ולפתותו בו לא נתן רשות לפתותו עד שבקש רוח נבות על עצמו להיות רוח שקר בפי כל נביאיו. וכא דכתיב ועתה הנה נתן ה' רוח שקר וגו' היינו שנתן לו רשות לפתותו אחר שבקש

יד יוסף

א סנהדרין פט ע"ב קב ע"ב. ועי' בזוהר סדר וישב עלה קנ"ב שכלל דבריהם הלא שחולקים על חז"ל שאמרו דא רוח נבות: ב חגיגה יב ע"ב סוטה מב ע"ב סנהדרין קג ע"א :

חדושי גאונים

לדבריע שכמלות אלו ניתן חק לאבר זה שלא ישתמש בו כ"א לקיום המין ולא יפרוץ גדרו כי מה שהוא משמש בו כ"א לקיום המין אינו חרפה כלל כמו שנאמר באדה"ר קודם שחטא ויהיו ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו כי קודם שהיה להם נטייה אל המותרות לא היה שום לד בושה בכלי המשגל והיו כשאר האיברים ולאחר שחטאו ותבער בם אש היצה"ר אז לבשו בושה וזה"ש חוש המישוש חרפה היא לנו וכן רחל אמרה כשילדה את יוסף אסף אלהים את חרפתי לפי שמשם והלאה היה תשמיש שלה לקיום המין לאפוקי כשהיתה עקרה. וכן אמר דוד בהתודותו על חטא של בת שבע ואני הייתי חרפה להם וגו' כל היום חרפוני וגו' וכתיב במשלי נואף אשה חסר לב וגו' נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה כי בלי ספק שעל זה האופן חוש המישוש חרפה הוא לנו כמצא שהמילה היא חוק וגבול לאבר זה כאמור. גם נוכל לומר שלכן נקראו שלשתן חק והותם המילה והתפילין והשבת לפי שמצינו שלשה דברים צריכין גבול וחק שלא יפרוץ האדם גדרו בהם ושלשתן סתומים

גאון יעקב

הוא בטבע אינם מטמאים ולכך אמרו פי"א דנגעים דנגעי בגדים הוא דווקא לבנים. ולזאת מהראוי שהת"ח ילבש תמיד בגדים לבנים המטמאים בנגעים. כדי אם יראה נגע בבגדו אז יתקן מעשיו. מה שא"כ בלבשו בגדי חופש נגשונים. והשובים

שבתה אומה זאת שאמרה [דף קנ ע"א] **מדוד והבא. ואיכא דאמרי שאמרה מאד מאד הבא בלא מדה.** (דניאל ד) **ורבו יתירה הוספת לי אמר רב יהודה א"ר ירמיה בר אבא [מלמד] שרכב על ארי זכר וקשר תנין בראשו לקיים מה שנאמר** (ירמיה כז) **וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו:**

שם **ודבור מי אסור** **והא רב חסדא ורב המנונא דאמרי תרווייהו חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת ואמר רבי אלעזר פוסקים צדקה לעניים בשבת ואמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי יוחנן מפקחין פקוח נפש ופקוח רבים בשבת והולכין לבתי כנסיות לפקח על עסקי רבים בשבת ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי** [ג]**יוחנן הולכים לתיאטראות ולקרקסאות ולבסילקאות לפקח על עסקי רבים בשבת. ותנא דבי מנשה משדכין על התינוקות ליארס בשבת ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות. אמר קרא** (ישעיה נח) **ממצוא חפצך ודבר דבר** [ד]**חפצך אסורים חפצי שמים מותרים:**

קז שם ע"ב **תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שנפרצה לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת היתה ונמנע אותו חסיד ולא גדרה. ונעשה לו נס ועלתה בו צלף וממנה היתה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו:**

קח דף קנא ע"ב **[ה]עד** (קהלת יב) **אשר לא ירתק חבל הכסף זה חוט השדרה. ותרוץ גולת הזהב זה אמה. ותשבר כד על המבוע זה הכרס. ונרוץ הגלגל אל הבור זה פרש וכה"א** (מלאכי ב) **וזריתי פרש על פניכם. פרש חגיכם. אמר רב הונא [ואמרי לה אמר רב חגא] אלו בני אדם שמניחין דברי תורה ועושים כל ימיהם כחגים. א"ר לוי א"ר פפי אמר ר' יהושע לאחר ג' ימים כרסו נבקעת ונופלת לו על פניו ואומר לו טול מה שנתת בי. תניא ר"ש בן אלעזר אומר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך. ואף שלמה אמר בחכמתו** (קהלת יב) **וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא**

רש"י

מדוד. מעות ודינרי זהב וכסף: ורבו יתירה הוספת לי. לאחר שהיה ז' שנים בהמה וחזר למלכותו היה משתבח כן ומהו התוספת שקשר תנין גדול נחש גדול בראשו של ארי כמין אפסר: ודבור מי אסיר והא רב חסדא וכו'. וכל הני דיבור הוא: פיקוח נפש. בדבר שיש בו סכנה: פיקוח. דיקומבימונ"ש: ופיקוח דרבים. כגון לרשות: תיאטראות וקרקסאות. מיני פלטין: ובסילקאות. ששם יאספו לבית הועד: ללמדו אומנות. דהא נמי מלוה היא דכל שאינו מלמדו אומנות מלמדו לסטות ומצוה ילפינן מקרא בקידושין בהאשה נקנית (דף ל:): צלף. אילן גדול הוא ובעל ענפים הרבה וגו' מיני אוכל יש בפירותיו אביונות קפריסין ועולבין: זה חוט השדרה. שהוא כמין חבל ולבן ככסף: זו אמה. שהוא מעין של תולדה כמו גולות מים: זה פרש. ונגלגל לשון גלל: אל הבור. בטפל לתוך פיך: כחגים. בתענוגים: עשה. לדקה: עד שאתה מולא. למי לעשות: ומצוי לך. ממון: ועודך בידך. עודך ברשותך קודם

תוספות

ודבור מי אסיר. פי' מן התורה דהא מדשריא דבור של מלוה מכלל דמדאורייתא שרי: וא"ר אלעזר פוסקין לדקה לעניים בשבת. וא"ת מה לריך לאתויי קרא ה"ל לאתויי מלתייהו דב"ה (דפ"ק) [בתוספתא פי"ז] דתניא אין פוסקין לדקה אפילו להשיא יתום ויתומה ואין משדכין על התינוקות ליארס וכו' [בו] דברי ב"ש וב"ה מתירין וי"ל דניחא ליה לאתויי מילתא דרבי אלעזר דמהתם לא הוה שמעינן פסיקת לדקה לעניים דהא לא שרו ב"ה אלא להשיא יתום ויתומה:

מהרש"א

המון מלרים והורידהו וגו' את יורדי בור וגו' לא ה"ל למכתב שוב על מלרים ממי נעמת רדה וגו' אלא דעל בבל כתיב האי קרא ממי נעמת וגו' דמתוך חשיבותך כסבור אתה להיות בנועם יותר ממלרים ומשאר העמים דחשיב שם שהם כולם יורדי בור אבל אתה כאחד מהם וק"ל: מדוד והבא כו'. שדרך המעות ליתן במנין אבל הם אינן מבקשין במנין שהוא טורח גדול בהרבה מעות אלא מבקשים הרבה בדרך מדה ומ"ד שאמרה מאד הבא בלא מדה היינו דכל כך מבקשין בהרבה מעות דאפילו מדה אין להם וק"ל: וקשר תנין בראשו לקיים כו'. דתנין שהוא נחש בכלל חיה הוא שנאמר והנחש היה ערום מכל חית השדה ופרש"י תנין בראשו נחש גדול בראשו של ארי כו' ע"ש ועי"ל בראש עלמו דעשה לו תנין כמין כתר לראשו והכוונה בו שרכב על ארי כי הוא מזלו של נ"כ כמ"ש עלה אריה מסבכו וע"כ נחרב הבית על ידו בחודש אב שמזלו אריה ותנין שעל ראשו הוא רמז על נחש הקדמוני שהוא מזלו וכחו של עשו אשר בית שני נחרב ע"י וכבר כתבנו דשני החורבנות כאחת הם ותחלת החורבן ע"י נ"כ בבית ראשון וסוף החורבן ע"י זרעו של עשו בבית שני וכן נזכרו מפלתם לעתיד במזמור על נהרות בבל וגו' אשרי שיאחז ונפץ וגו' זכור ה' לבני אדום וגו' ודו"ק: [ונמלך עליה לגודרה וכו'. ונמלך משמע במחשבה ואע"ג דהרהור מותר כדאמרינן לעיל גם שהיה שוגג בהרהור כדאמר ונזכר ששבת היה מ"מ ממדת חסידות היה שנמנע מלגדור ולכך נעשה לו נס כו' וק"ל]: ונרוץ כו' זה פרש. בפרש"י בס' קהלת פירש לפי דרש דהכא יתרולץ גלגל העין בתוך גומא כו' ע"ש ולא ידעתי להולמו דמאי קאמר זה פרש: שמניחין ד"ת כו' כחגין כו'. אלו שמניחין ד"ת משמע ליה מדכתיב כפל לשון פרש לדרוש על הפורשים מד"ת ועושים כל ימיהם כחגים דהיינו חגיכם ולא חגי ה']: עשה עד שאתה מולא כו'. דהיינו שאתה מולא עני ולך מלוי ולאפוקי ימות המשיח דאין אתה מולא עני: ועודך בידך.

יד יוסף

א כתובות ס ע"א. ב נ"ל יונתן: ג לעיל קיג ע"א: ד קהלת רבה פסוק זה ויק"ר פרשה יח:

חדושי גאונים

ותאומים. א) אסיפת העושר שהם בני אדם אין להם בו גדר וגבול ומחילה ולכך נתן לנו הקב"ה יום השבת שנקרא חק לאמר עד פה תבוא למצוא חפצך ותכלית הכוונה לעשות גדר לאדם במציאת חפצי גופו כדרך שבארנו במאמר רמ"ז והוא מבואר למשכילים: ב) השגת החכמה אשר מקור העיון שואב מן הלב והמוח ויש לו ג"כ גדר וגבול כמו שאמרו במופלא ממך אל תדרוש כו' כי בן זומא הלין ונפגע ולכוונה זו באו התפילין כנגד הלב והמוח להגבילו לאמר שלא יוסיף לחקור זולת יסודי הדת הנרמזים בתפילין שהקב"ה נמצא ויכול ומשגיח כמבואר מפשוטן. ג) העריות לרוב תשקן האדם הומה אחריהם לכך הולרך הקב"ה להגבילו במצות המילה למעט התאוה שהיא כי באמת חוש המישוש חרפה הוא לנו ועיקר החרפה הוא שישתמש בדבר מאוס כזה ללא צורך כ"א למילוי התאוה לבד וזה"ש מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים כו' והוא מגד שימוש העריות כי בזה נתגנו כמ"ש וחרפתו לא תמחה והיינו גנותו כאמור אמנם הקדושים נשתבחו בהפכה במה שהיו גדורים מעריות כמו אברהם ראש לנימולים לא נסתכל ביופי של אשה מעולם וכן רבים אשר לדקתם ושבחם עומדת לעד: (עוללות אפרים)

נאון יעקב

מאין יודע לו אם השכינה סרה מאתו. ראה החכם שלמה המלך ע"ה הזהיר ע"ז ואמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים. וביאר הטעם. כדי. ושמן על ראשך לא יחסר. דשמן מרמז על השכינה כמובא בזוהר הקדוש כ"פ

הרי"ף

תניא רשב"א אומר עשה עד שאתה מולא ומלוי לך ועודך בידך ואף שלמה אמר בחכמתו וזכור את וכו'. ופרש"י עשה לדקה עד שאתה מולא למי לעשות ומלוי לך ממון ועודך

עין יעקב

ונמלך עליה לגודרה. המלכה זו היה לגודרה בעלמו כי השעה היה דחוקה לו כי סתם חסיד הוא ר"י בן בבא או ר' יהודה בר אילעאי שהיו ששה תלמידים מתכסים בטלית א' ונזכר ששבת היתה בשעת המלכה זו ונמנע אותו חסיד ולא גדרה בעלמו אפילו אחר שבת רק הוליא הוצאות על הגדר ונעשה לו נס שבאותו שדה עלתה צלף שבו היתה פרנסת אותו חסיד בריוח ולא בצער כמו שהיה לו תחלה: **תרוץ** גולת הזהב זו אמה. פרש"י שהוא מעין של התולדות כידוע שהשכבת זרע נמשך מהמוח דרך החוט השדרה שהוא חבל הכסף וכיון שהוא נרתק לכך אח"כ נתרולץ האמה: **שמניחין** ד"ת ועושין כל ימיהם כחגים. אבל מי שאינו מניח ד"ת ודאי מצוה היא לו לאכול לחזק גופו לעבודת בוראו לד"ת כי הכל לכבודו ברא: **לאחר** ג' ימים. אפשר לומר משום דכל ג' ימים הנשמה טייסא על הגוף וסוברת הנשמה דהגוף חוזרת לגביה כדאי' בירושלמי פ"ג דמ"ק: **עשה** עד שאתה מולא ומלוי לך. עיין פרש"י דקאי על הלדקה ואפשר לומר דקאי ג"כ על התורה שיתן לב

עץ יוסף

שבקש ע"ז דבדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו (מהרש"א בסנהדרין) ועכ"פ עתה שאחאב נידון מדה כנגד מדה שלפי שנהרג נבות ע"י עדות שקר. נהרג גם הוא ע"י נביאות שקר: **טרטאות** וקרקסאות. כתב הערוך טרטאות בלשון גרמשקא קורין תיאטרון למקום שיושבים שם בגובה ורואין השחוק שעושין למטה בין בבני אדם בין בחיות רעות. ועד היום קורין לקוליסי' או תיאטרו כי באותן המעלות היו יושבין שם בני אדם זה על גב זה ולא היו מונעין הראייה אחד מחברו והיו רואין השחוק שעושין למטה. בתי קרקסיות בתי משתאות של יין בלשון יון קורין ליין קרסי ונגינות שותי שכר תרגום וזמריהן דאזלין למשתי מרית בתי קרקסיהון: **ולבסילקאות.** פי' בלשון יוני ורומיי היכל מלך ובית גדול מוכן לקהלת דיינים ושרים (מוסף הערוך):

קח זה הכרס וכדאי' בקהלת רבה זה כריסו של אדם. לאחר שלשה ימים כריסו של אדם נבקעת ומוסרת לפה ואומרת לו הא לך מה שגזלת וחמסת

ענף יוסף

ש' אמות דשם נמרוד גימטריא הכי הוה משום שעשה מעשה נמרוד דאמר אעלה על במתי עב וגו' (רמת שמואל): **מלמד** שרכב על ארי זכר וקשר תנין בראשו. ואפשר ה"ט דעשה לסימן שכבש מלכות יהודה דנמשלה לאריה. וכבש מלכות מלרים דנמשל לתנין. וכן הנה היו ראשי המלכות (רמת שמואל):

קז מעשה בחסיד אחד. קשה למה קראוהו חסיד במה שלא גדר בשבת. ותו מאי נמלך דאמר מה ספק היה ליעץ ע"ז ונראה דתחלה ידע ג"כ דשבת היתה רק שנמלך לגדור ע"י עובד כוכבים. וע"ז נזכר ואמר דזה אסור דשבת היא כלומר משום שבות דשבת ונמנע גם בחול

מהרש"א

ר"ל בכתך לעשות ולאפוקי ימי הזקנה וז"ש ואף שלמה כו' ורש"י פי' בע"א ודו"ק: לעולם יבקש אדם רחמים על מדה כו'. ר"ל כיון דמדה זו גזירה היא מלפניו ית' ב"ה שאם הוא לא בא כו' יבקש אדם רחמים על עצמו שלא יבא הוא לידי כך ע"ד שאמר רק שלום יהיה בימי. ועי"ל דודאי מדה זו במזל תליא כדאמרינן [א] חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא ומיהו באפוקי רחמים אפשר לשנות המזל כמפורש כל זה בפרק מי שהחשיך וע"כ אמר יבקש אדם רחמים על מדה זו לבטלה אף לדורותיו ואם כל אחד מהם יבקש רחמים שלא תבוא עליו ודאי דיותר טוב שמבטלין מדה זו ולפי זה יש לפרש גלגל החוזר בעולם היינו ממש גלגל המזלות החוזר בעולם על מדה זו וק"ל: אהדורי אפתחא כו'. דגם אם אין לו מספקת עצמו במועט ואינו מזלזל עצמו לבקש על הפתחים א"כ דא"ל להחזיר על הפתחים משום דיש לו מרחמים טפי ליתן לו כדאמרינן פ"ק דב"ב[ג] דרבי פתח אוצרות כו' ע"ה אל יכנסו ועוד אמרינן התם המחזיר על הפתחים אין נזקקין ליתן לו מעות ודו"ק: כל המרחם כו' מרחמין כו'. מייתי ליה הכא לענין צדקה דכל המרחם על הבריו' ליתן צדקה מרחמין וכו' כדאיתא במס' ביצה [ג] ועד"ז זה יש לכוון שאמר מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאוד אמר גם שהמדה היא אחר שמרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים כדקאמר כל המרחם כו' וכן בקרא דמייתי ונתן לך רחמים שתרחם על הבריות ואח"כ ורחמך

[א] מהרש"א ד"ה לעולםכדאמרי' (מ"ק כח ע"א): [ב] שם ד"ה אהדורי. פ"ק דב"ב (ח ע"א): [ג] שם ד"ה כל המרחם. במס' ביצה (לב ע"ב ועי' ח"א שם):

יבאו ימי הרעה אלו ימי הזקנה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה. ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנאמר (דברים טו) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ:

קמ שם **תניא** רבי אלעזר הקפר אומר לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו שאם הוא לא בא בא בנו ואם בנו לא בא בא בן בנו שנאמר (דברים טו) כי בגלל הדבר הזה. תנא דבי רבי ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם. אמר רב יוסף נקטינן[א] האי צורבא מרבנן לא מיעני. והא קא חזינא דמיעני אם איתא דמיעני אהדורי אפתחא לא מיהדר. א"ל רבי חייא לדביתהו כי אתא עניא אקדים ליה ריפתא כי היכי דלקדמו לבניך אמרה ליה מילט קא לייטת להו א"ל קרא כתיב כי בגלל הדבר הזה ותנא דבי ר' ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם. תניא ר"ג ברבי אומר (שם יג) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים:

רש"י

קודם שתמות: לא זכות. לא דבר לזכות בו שכולם עשירים: ולא חובה. לאמץ לב ולקפוץ יד: על מדה זו. שלא יבא לידי עניות דדבר המזומן הוא לבא או עליו או על בנו או על בן בנו: ונתן לך רחמים. שתרחם על הבריות: ותתכס

יד יוסף

א ברכות לד ע"ב לעיל סג ע"א פסחים סח ע"א סנהדרין לא ע"ב לט ע"א: ב דהוה ליה לכתוב בעבו' הדבר הזה אלא ע"כ לרמז שגלגל הוא שחוזר כו': ג קהלת רבה פ"ד סוף סי' י"ד ס"ר פ' לא: ד בילה לב ע"ב וע"ש תוספתא ב"ק פרק ט' פסחים סח:

אהבת איתן

בא בן בנו שנאמר כי בגלל וגו'. הקשה הרי"ף מנ"ל שאינו עומד אלא עד בן בנו דילמא עומד יותר או אינו עומד אפי' עד ב"ב וע"ש מה שהקשה עוד ופי' דהצדקה אינה מועלת רק לו ולבנו ולא לב"ב ובשבילו הוצרך לרחמים. ואד"מ דבמדרש שוח"ט תהלים קג איתא דזכות הצדקה עומדת לב"ב שנאמר וצדקתו לב"ב אבל שאר זכותין לא מהני לג' דרי וכדאיתא בזבחים (דף קיג) דעשירי בבל לא משכי ג' דרי ועשירתם בשביל זכות שמכבדין התורה לעיל (דף קיט). אלא י"ל שיבקש רחמים על מדה זו שיהיה לו רחמנות ע"ד מי שמרחם על הבריות מרחמין עליו:

עיון יעקב

ללמוד בימי בחרותו ולא בימי הזקנה שתש כחו מללמוד אע"ג דזקני ת"ח דעתן מתוספת עליהם היינו אם למד בילדותו ג"כ וגם הזכיר כאן ימות המשיח משום שמרוב צרות וחבלי משיח יתבטל מהלימוד עד די"א שתורה תשתכח אז מישראל כדאיתא לעיל דף קל"ח ע"ש: **יבקש** אדם רחמים שלא יבא לידי מדה זו. כיון שהדבר תלוי בגלגל המזלות כמ"ש מהרש"א כאן וכן הוא ביפ"ת שמות רבה פ' ל"א סי' י"ד ע"י רחמי השם יכול להתבטל וזה שאמר יעקב ואני לא נזם א' כי אברהם ויצחק היו עשירים עד יעקב אלא שישועתו מאת ה' היא כמו שאמר עזרי מעם ה' לשנות המזל. והא דגלגל הוא עד ג' דורות ותו לא י"ל ב' טעמים הא' דאמרינן בחגיגה דף ט' בחנתיך בכור עוני שאין לך מדה טובה לישראל אלא עניות וכו' ויאי עניותא לישראל וכו' ע"ש נמצא כיון שבכל ג' דורות נלקה א' ביסורי עוני נמצא שגם להאבות יש לער ביסורים אלו כי עד ג' דורות רחמי האב על בן כפרש"י בפ' וירא על הפסוק אם תשקר לי ולניני ולנכדי ע"ש וכן הוא שם ברכה ועי"ל כיון דע"כ רחמי האב על הבן א"כ כל א' וא' יקדים רפתא לעניא כי היכי דלקדמו לבנו או לבן בנו אבל אם יהיה בדור רביעי לא ישגיח בו הזקן כיון שאינו מרחם יותר מג' דורות וק"ל: **אין** מרחמין עליו מן השמים. וז"כ הפסוק זה עני קרא וה' שמע

הרי"ף

ועודך בידך קודם שתמות לא זכות שכולם עשירים ולא חובה לאמץ ולקפוץ יד. ויל"ד כיון שלמה בחכמתו לוה על זה שיזכור בוראו בימי בחורותיו עד אשר לא יבואו ימי הרעה אלו ימי הזקנה בכלל זה הוא שהוא קודם ימות המשיח ולמה ליה לומר והגיעו שנים אלו ימות המשיח ותיפוק ליה שיזכור עד אשר לא יבואו ימי הזקנה ועוד נבאר לשמואל מאי דריש בהאי קרא והגיעו שנים אשר אין בהם חפץ. ויש לייש' דבימי הזקנה הם ימי הרעה שאין האדם בידו כי הרי הוא חשוב כמת ומטעם זה אמר עשה בעודך בידך קודם שתמות וה"ה קודם הזקנה שבטל כח האדם וקרוב למיתה עומד אבל עד שאתה מוצא למי לעשות וכי מצוי לך ממון זה אינו נמנע מלד ימי הזקנה כי גם עד זקנה ושיבה אם ימצא למי לעשות ומצוי בידו ממון יעשה צדקה לז"א שלמה דע לך כי יגיעו שנים שאין בהם זכות וחובה כפרש"י ואם לא תעשה בהם צדקה שמא למחר יבא משיחנו ולא תמצא עניים לזכות בהם וגם לא יהיה הממון מצוי לך ולא לאחרים כי כולם יהיו עשירים הרי שלמה בחכמתו כלל השני זמנים לומר עד אשר לא יבואו ימי הרעה שהם ימי הזקנה וזמן המשיח והגיעו שנים אשר אין בהם חפץ לזכות כדי לרמוז דרשת רשב"א עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך לאפוקי ימי המשיח ובעודך בידך לאפוקי ימי הזקנה. ושמואל דרש והגיעו שנים אשר אין לך בהם חפץ אלו היסורין כמו שדרש במדרש קהלת וע"ש:

תניא רבי אלעזר הקפר אומר לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו. פרש"י שלא יבא לידי עניות וכו' שאם לא בא הוא בא בנו ואם בנו לא בא בא בן בנו שנאמר כי בגלל הדבר הזה תנא דבי רבי ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם ויל"ד כיון שהוא גלגל מנ"ל שגלגל זה אינו עומד אלא עד בן בנו ואח"כ חוזר ודלמא עומד יותר או אינו עומד אפילו עד בן בנו. וע"ק דהכא משמע דהרחמים מעכבים שלא יחזור הגלגל והא קרא קאמר דנתינת הצדקה היא המעמדת הגלגל שנאמר נתון תתן לו כי בגלל הדבר הזה ומתוך הצדקה יברכך ה'. אגב אורחין נבאר מאי לעולם יבקש אדם רחמים. ואפשר דר' אלעזר בא לומר שאע"פ שפי' הכתוב נתון תתן כי בגלל הדבר הזה דמשמע שנתינת הצדקה מעמדת הגלגל אע"פ שיש ביד האדם צדקה לעולם יבקש רחמים ויתפלל על מדה זו לפי שנתינת הצדקה לבדה מעמדת הגלגל לעצמו שלא ירד מנכסיו ואת"ל שהחזיק במעשה הצדקה פעמים רבות יעמיד הגלגל גם לבנו אחריו אבל בהצטרף התפלה והרחמים יעמיד הגלגל גם לבן בנו כי עד כאן רחמי האב על הבן ואינו חושש בתפלתו רק על בן בנו ולא יותר ונמצאו רחמים שלו שהתפלל מועילים עד בן בנו שרגיל לרחם עליו כרחם אב על בנים. וכפי דרכי אני אבאר מ"ש סמוך לזה א"ר יוסף נקטינן האי צורבא מרבנן לא מיעני וכו' א"ר חייא לדביתהו כי אתי עניא אקדים ליה ריפתא כי היכי דליקדמו לבניך אמרה ליה מילט לייטת להו אמר לה קרא כתיב כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר. וכ"ל שרצה רב יוסף לומר שאל תחשוב לומר כשם שהתפלה מעמידה את הגלגל שלא יחזור כך התורה לז"א נקטינן דהאי צורבא מרבנן לא מיעני כלומר אין התורה עושה רק להעמיד שלא יעני ואם יעני לא ליהדר אפיתחא אבל לבטל

ענף יוסף

מלגודרה כמו שהביא הב"י בסי' ש"ז בשם רבינו ירוחם ישראל שאמר לעובד כוכבים לעשות לו מלאכה בשבת אסור לו לעולם ליהנות ממנה משום קנס. ואע"ג דכאן לא עביד מעשה ע"י אלא מחשבה היתה. זה היתה החסידות שלו שפסק אנפשיה דמחשבה כמעשה. ועוד נראה לומר דבשבת היה מתיען היאך יגדור בחול והיה סבור שאין זה חטא. ואח"כ נתחרט כיון שבשבת חישב על זה. ובשביל זה לא גדר אפילו בחול כדי שלא יהנה ממחשבה זו. וזה עיקר כי כן הוא בירושלמי בהדיא (ע"ז בא"ח סימן ש"ז ס"ק י"ד):

קמ א"ל ר' חייא לדביתהו כי אתא עניא אקדים ליה ריפתא כי היכי דלקדמו לבניך כו'. ורבים מקשים הא מאמר זה נגד מאמרם אל יפתח פיו כו'. וגם זה קלת על מנת לקבל פרס דלא נכון. ויש לומר בהקדים מה שנתקשו מפרשי תורה בכתוב כי יהי' דבר עם לבבך וגו' כי לא יחדל אביון וגו' על כן אנכי מצוך לאמר כי פתוח תפתח וגו' מלת לאמור מבולל הבנה. ויש לומר כי בכל המצות עיקרי הנדיבות והרצון. ובמצות צדקה הטבע מתנגדת במדות כילוי. אולם כל אדם לפי טבע מפרנס בניו וקרוביו בנדיבות ורצון ואם מציר במחשבתו כי זה גלגל ובמה שפותח תינוק פותח תינוק ורחמנות למעלה על בניו ומשפחתו וכמ"ש ונתן לך רחמים ואמרו כל המרחם על הבריות כו' נותן ברצון צדקה לזולתו כי בזה משפיע רחמנות על בניו. וזהו ענין הכתוב כי יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' ורעה עינך באחיך האביון. ואמר על כן אנכי מצוך לאמור פתוח תפתח את ידך לאחיך לעניך. והיינו מצוך שתאמר בנתינתך לזולתך בפתיחות ידך לזולתך תפתח רצון לאחיך לעניך ולא תאמץ לבבך בתתך לזולתך כי זו נהיה לאחיך לעניך. וזה שאמר ר"ח אקדימו ריפתא כי היכי כו' היינו כי כך נצטווינו לאמר כן כי ע"י זה נותן בנדיבה ורצון (מעין הברכות): **כל** המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים. וזה פשוט כי הקב"ה מודד מדה כנגד מדה. ומי שמרחם ועושה חסד עם הבריות גם הוא כדינו ירחמיהו

עץ יוסף

ונתת בי ע"ם והוא על דרך המליצה דרך מוסר כלומר האיך לא התבוננת מה שיהי' אחריתך כי מה ישאר לך ממה שהשבעתני בגזל ובחמס. וזהו שמסיים כאן וגרוץ הגלגל אל הבור זה פרש (ומפרש הגלגל לשון גלל אל הבור שנפל לתוך פיך) וכה"א וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם אמר כו' ועושים כל ימיהם כחגים (פי' פרש חגיכם הפרש שנעשה מחגיכם שעשיתם כל ימיכם כחגים ואכלתם) אמר רבי לוי א"ר פפי כו':

קמ כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. הבחינה הסגוליית אשר בזה כי הבלתי מרחם כו' אומר בעצמו מה לי לרחם על גוף נפרד ממני. אותו המענה והמאמר יענו לו מן השמים. כי האדם הוא גוף נפרד מהעליונים ודבר אין להם עם האדם. לא כן אם ירחם על הבריות באומרו את צעקת העני שמעתי כי ידעתי את מכאוביו כי כל העולם כולו הוא כאומה שלימה וכל בריה ובריה הוא חלק מחלקיו ומשלימו לעומת זה מרחמין עליו מן השמים. ואומרים צעקתו שמעתי וגו' כי ידעתי את מכאוביו. אך עצמי ובשרי הוא.

גאון יעקב

שמן וקטורת ישמח לב. כדי שהארת השכינה לא יחסר ממך. כי תדע לתקן אם יראה הנגע מה שא"כ בבגדים צבועים. וזאת אשר שאל. מפני מה ת"ח שבבבל מצויינים. ר"ל שהם הולכים בבגדי צבעונים וחשובים. צמה יודע להם סי' לסילוק השכינה. והשיב להם שאינם

המתורגמן. א) וויר האבען אנגענאממען.

גמרא

קי שם **תניא** רבן שמעון ב"ג אומר תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת [א]אמרה תורה חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו כיון שמת אדם בטל מן המצות והיינו [ב]דאמר רבי יוחנן (תהלים פח) במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות. ותניא ר"ש בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים אבל עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים שנאמר (בראשית ט) ומוראכם וחתכם יהיה כל זמן שאדם חי אימתו מוטלת על הבריות כיון שמת בטלה אימתו. אמר רב פפא [ג]נקטינן אריא אבי תרי לא נפיל הא קא חזינן דנפיל ההוא כדרמי בר אבא דאמר רמי בר אבא [ד]אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה שנאמר (תהלים מט) אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו. אמר רבי חנינא אסור לישן בבית יחידי וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית:

קיא שם **עד** אשר לא תחשך השמש (קהלת יב) זו פדחת. והאור זה החוטם. והירח זו נשמה. והכוכבים אלו הלסתות. ושבו העבים אחר הגשם זו מאור עיניו של אדם שהולך אחר הבכי. אמר שמואל האי דמעתא עד ארבעין שנין הדרא מכאן ואילך לא הדרא. ואמר רב נחמן האי כוחלא עד ארבעין שנין מרווח מכאן ואילך אפילו מליא כאביסנא דגירדאי[א)] אוקומי מוקים ארווחי לא מרווח. [מאי קמ"ל דכמה דאלים מכוחלא טפי מעלי]. רבי חנינא שכיבא ליה ברתיה לא הוה קא בכי עילוה. אמרה ליה דביתהו תרנגולתא אפקת מביתך אמר לה תרתי תיכלא ועוירא. סבר לה כי הא דאמר ר' יוחנן משום רבי יוסי בן קצרתה [ה]שש דמעות הן שלש יפות ושלש רעות. של עשן ושל בכי [דף קנב ע"א] ושל בהכ"ס רעות. של סם ושל שחוק ושל פירות יפות. (שם) ביום שיזועו שומרי הבית

רש"י

וחתכם. לשון חיותכם: **אריא** בבי תרי לא נפיל. להורגו כדכתיב ומוראכם תרי וכתיב על כל חית הארץ ואפילו ארי: כדרמי בר אבא. דנקטינן עליהם מיתה ונדמין לאריה כבהמה: נמשל. מי שחיה מושלת בו בידוע שכבהמה נדמה: זו פדחת. המצח שהוא חלק ומאהיב יותר מכל הפרצוף: זה החוטם. שהוא תואר פני אדם: זו נשמה. כדכתיב נר אלהים נשמת אדם (משלי כ): הלסתות. לחיים: ושבו העבים. תשכות עינים יבא ויכסה המאור אחר שירבה בבכיה בזקנותו מחמת תשות כחו וצרות רבות עליו: מרווח. מאור עינים: אפילו מליא. כחלא בעינים כמכחול גדול: כאביסנא. של גרדאי כובד של גרדיים: אוקומי מוקים. המאור שלא יחסיך יותר ממה שהוא: [מאי קמ"ל. בהא דאמר אפילו כאביסנא דגרדאי: אלים. עב: מכוחלא. עד שהוא מכנים בשפופרת ונותן בעיניו וקורין לו מכחול]: תיכלא ועוירא. שיכול בנים ועיורון הדמעה של בכי מתוך אבל ואיכא: של בית הכסא. מתוך יסורין: של פירות. כגון ריח חרדל: הכסלים

מהרש"א

שמרחמין עליך מן השמים באנו לבקש מהר יקדמונו רחמיך קודם שאנו מרחמים כי דלונו מאד ואין בידינו ליתן לדקה ולרחם על הבריות מקודם וק"ל: [דוד מלך ישראל מת כו' וכיון שמת נעשה חפשי ממצות. מפורש בפ' ב"מ]: כל זמן שאדם חי כו'. דריש חתכם חיותכם דאל"כ במוראכם הוי סגי ומדכתיב מוראכם וחתכם בלשון רבים דריש אבי תרי לא נפיל דמיעוט רבים שנים: נמשל כבהמות נדמו. דלפי פשוטו הוא כפול דהיינו נמשל והיינו נדמו ולכך דרשו נמשל מלשון ממשלה שהחיה מושלת בו על ידי שנדמה לה האדם כבהמה והענין דאימת האדם על החיות משום הנשמה שבו שהיא צלם אלהים וכיון שנדמו כבהמה וצלם אלהים אזל לו ממנו והרי הוא כשאר בהמה שהחיה שולטת בה: [עד אשר לא תחשך השמש זו פדחת והאור זו החוטם כו'. כל הסוגיא מפורש בפרש"י בס' קהלת גם בתרגום

יד יוסף

א יומא פה ע"ב: ב לעיל ל ע"א וע"ש מ"ש נדה סא ע"ב ע"ש: ג עי' פירש"י בעירובין ס ע"א ד"ה והא אמר: ד סנהד' לח ע"ב ע"ש: ה מדרש איכה פסוק כלו בדמעות עיני אדר"נ פרק מא:

אהבת איתן

אריא אבי תרי לא נפיל כו' שנדמה לו כבהמה. קשה דא"כ כשלא נדמה לו כבהמה מאי איריא אבי תרי לא נפיל דחד נמי לא נפל ובודאי ניצול בשים לו זכות כדמצינו בדניאל. וי"ל ע"פ הזוהר ויחי דף רל דמוכח שם דחד כי ניצול מנכין לו לו מזכיותיו וע"כ צריך לירא משא"כ בב' וא"כ היינו דקאמר כאן דאבי תרי לא נפיל לומר שאין לירא שמא יפסיד שינכו מזכיותיו:

תיכלא ועוירא ופרש"י תיכלא שיכול בנים ועורון הדמעה. ולכאורה אינו מובן דמאי תולה עורון הדמעה במה שהוא שיכול ומשמע דאי לא היה שיכול בנים לא הוה איכפת לי' בעורון. ויתכן לפרש כונת ר' חנינא ע"פ הא דאיתא בגיטין (דף ע) שמונה ממעטין את הזרע וקחשיב בכיה וגודגדניות ובפ"ג דעירובין (דף כח) אית' דגודגדניות מרובי בנים יאכלו

הרי"ף

חזרת הגלגל מהעוני ממנו ומבניו לא מפני וכן אמר רבי חייא לאשתו קדים ריפתא כי היכי דליקדמו לבניך הכי שזכות תורתו של רבי חייא אינה עומדת שלא יחזור הגלגל על בניו ואי אין לך דבר שמעמיד הגלגל שלא יחזור לבניו ובני בניו אלא הרחמים בלבד: **תניא** רשב"ג אומר תינוק בן יומו חי מחללין עליו השבת אמרה תורה חלל שבת אחד לשמור שבתות הרבה. צריך לבקש היכן אמרה תורה כך ואפשר שהוא אקרא בכתוב ובמהם תוקותי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות ומ"מ אין כאן אלא שיקיים אדם נפשו ולא ימות בשביל המצות אבל מנ"ל שאחרים מצווים לחלל השבת ולהחיותו וגם בזה שמכינן אקרא דכתיב וחי אחיך עמך וכשם שלעצמך אתה מצווה וחי בהם ולא שימות בהם כך לאחיך אתה מחייהו אע"פ שאתה מחלל השבת לפי שאתה גורם לו שיחיה ויעמוד שבתות הרבה והם תלויים בך: **כל** זמן שאדם חי אימתו מוטלת וכו' אמר רב פפא נקטינן אריא אבי תרי לא נפיל. ופרש"י ז"ל כדכתיב ומוראכם תרי וקשה דמשמע דמוראכם דתרי הוא על החיה אבל דחד לא והוא אומר כל זמן שאדם חי אימתו מוטלת וכו' וכן הוא אומר תינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן העכברים והרי כל זמן שאינם שנים יש להוש ואין לומר דרב פפא פליג אברייתא דרשב"א. ושמא יש לחלק בין חולדה ועכברים דאפילו תינוק חי יש לו מורא עליהם אבל בארי צריכין שנים להיות מקיים מוראכם תרי וכתיב על כל חית הארץ ואפי' ארי:

עיון יעקב

כיון שעני קרא שאין מרחמין עליו לכך וה' שומע דייקא הוא וכית דינו: **אמרה** תורה חלל שבת א'. הוא אתי כר"ש בן מנסיא ביומא דף פה ע"ב ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם חלל שבת א' וכו' וזה איסתמיטא לבעל חידושי הרי"ף: **תינוק** בן יומו חי א"צ לשמרו מן החולדה. כדאיתא במדרש רבה בראשית פ' ח' על פסוק וירדו בדגת הים א"ר יעקב את שהוא בדמותינו בצלמינו ירדו באת שאינו כצלמינו וכיון שמת סר הצלם ממנו ואין זה סותר למה דאיתא בנדרים דף מ"א דמיד שהגיע קצו של אדם הכל מושלין עליו דהתם מיירי בנגזר עליו למות ע"י איזה בעל חי וכאן מיירי במת על מטתו: **לא** הוי קבכי עלה. נראה דהיה לאחר ארבעים שנה דלא הדרא כדאמר שמואל והא דאמרי' שלשה לבכי נ"ל קודם ארבעים לדעתו: **ביום** שיזועו שומרי הבית. נראה דכל הגדם זו

ענף יוסף

וימחל לו עונותיו בחסד שהרי מחילה זו דין הוא. כיון שהוא מדה כנגד מדתו והוא מ"ש חז"ל למי נושא עון למי שעובר על פשע. ומי שאינו רוצה להעביר על מדותיו או אינו רוצה לגמול חסד הנה הדין נותן שגם עמו לא יעשו אלא שורת הדין (מסילת ישרים פי"ט) ועי' מ"ש בענף:

קי **אמר** ר"פ נקטינן אריא אבי תרי לא נפל. לכאורה קשה דהא אפילו בחד לא נפל עד שנדמה לה כבהמה. ונראה דהנה כל מין שיש לו נשמה יש לו צלם אלהים ולא כן הרשע. כי הנשמה שהוא חלק אלהים ממעל נסתלק ממנו. וזה שאמר אריא אבי תרי לא נפיל כלומר דמי שיש לו גוף ונשמה הוא כתרי ולא ידמה לו כבהמה כיון שיש עליו צלם אלהים. משא"כ רשע שנסתלק ממנו צלם אלהים לא חשוב אלא כחד ונדמה לו כבהמה (ספר נחלת יעקב): **שנאמר** נמשל כבהמות נדמו. ונראה לפי הדרש. שהאדם גדרו חי מדבר. ובעלי חיים גדרם חיים דוממים. כלומר אלמים בלתי מדברים. ואמר המשורר כי האדם ביקר בל ילין. כלומר זה האדם אשר אינו משתדל יום ולילה ביקרו וכבודו והוא

עץ יוסף

ותקנו בזה סדר המקרא נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו. כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו'. והנה על דרך הפשט עיקר שבח הברכה. הוא נתינתו לאביון וה"ל לסמוך מאמר בגלל הדבר הזה אל מאמר נתון תתן לו. ע"ד עשר בשביל שתתעשר. אמנם למה שהניח הנחה מוקדמת כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. הדיוק הזה אם אינו מרחם כו' גם אם יתן לו. אבל בעל כרחו כי יירע לבבו גם מן השמים לא ירחמו מהטעם הנזכר. אבל כל המרחם כו' מרחמין עליו כו' (אי הים):

קי **נמשל** כבהמות נדמו. דלפי פשוטו הוא כפול דהיינו נמשל והיינו נדמו לכך דרשו נמשל מלשון ממשלה. שהחיה מושלת בו ע"י שנדמה לה האדם כבהמה (מהרש"א) והא דכתיב נדמו לשון קיבוץ ורבוי נראה כי וי"ו נדמו היא במקום ה"א השרשית. כמו מלת וישתחו שהוא כמו וישתחה. ועיין בענף הטעם דאימת האדם על החיות היא משום הנשמה שבו היא צלם אלהים. וכיון שצלם אלהים אזל לו ממנו נדמה כבהמה. והרי הוא כשאר בהמות שהחיה שולטת בו:

קיא **זו** פדחת. ר"ל השמש זו פדחת שהוא מאיר ומלהבת באדם בחור וכשמזקין היא מעלה קמטין ואין מלהבת (רש"י בפירוש קהלת): **והירח** זו נשמה. שמאיר לאדם כדכתיב נר אלהים נשמת אדם. שכיון שניטלה ממנו אין לו מאור העינים (שם): **והכוכבים** אלו הלסתות. ובפרש"י בקהלת כתב הלסתות רומני דלפי

גאון יעקב

בני תורה ר"ל דאינם גדולים כ"כ שהשכינה מתדבקת בהם דלשון בני תורה מורה על דביקות יתירה בתורה (עי' בפ"ק דב"ב הא לבני מתא): וענין סמיכות השאלה לשאלת מפני מה מועדים שבבבל שמחים. נעמיק קצת כדרך דרושי. והוא דבפי' כל כתבי אמרינן. בעי מיני רב מר' ישמעאל ב"ר יוסי עשירין שבא"י במה הם זוכין. א"ל בשביל שמעשרין. שבבבל במה הם זוכין. א"ל בשביל שמכבדין את התורה. ושבשאר

המתורגמן. א) וועבער בוים.

והתעותו וגו' שומרי הבית אלו הכסלים והצלעות. והתעותו אנשי החיל אלו שוקים. ובטלו הטוחנות אלו שינים. וחשכו הרואות בארובות אלו עינים. אמר ליה קיסר לרבי יהושע בן חנניה מ"ט לא אתית לבי אבידן אמר ליה טור תלג סחרנוהי גלידין כלבוהי לא נבחין טחנוהי לא טחנין. דבי רב אמרי אדלא אבידנא בחישנא. ^א^תניא רבי יוסי בן קיסמא אומר טבא תרי מתלת ווי לה לחדא דאזלא ולא אתיא. מאי היא אמר רב חסדא ינקותא. כי אתא רב דימי אמר ינקותא כלילא דוורדא סבותא כלילא ^ב^דחילפי. תנא משמיה דר"מ דוק בככי ותשכח בנגרי. שנא' (ירמיה מד) ונשבע לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו. אמר ליה שמואל (לרבי יהושע) [לרב יהודה] ^ג^שיננא שרי שקיך ועייל לחמא. עד ארבעין שנין מיכלא מעלי. מכאן ואילך משתי מעלי. אמר ליה ההוא גוזאה לרבי יהושע בן קרחה מהכא לקרחינאה כמה הוה א"ל כמהכא לגוזינאה. א"ל מינאה ברחא קרחא בארבע א"ל ^ד^עקירא שליפא בתמניא. חזייה דלא סיים מסאניה א"ל דעל סוס מלך דעל חמור בן חורין ודמנעלי ברגלוהי בר איניש דלא הא ולא הא דחפיר וקביר טב מיניה. א"ל גוזא גוזא תלת אמרת לי תלת אמרי לך. הדרת פנים זקן. שמחת לב אשה. (תהלים קכז) נחלת ה' בנים. ברוך המקום שמנעו לאותו האיש מכולם. א"ל קרחא מצויינא א"ל עקירא שליפא תוכחא. א"ל רבי לר"ש בן חלפתא מפני מה לא הקבלנו פניך ברגל כדרך שהקבילו אבותי לאבותיך. א"ל סלעים (קטנים) נעשו גבוהים קרובים נעשו רחוקים משתים נעשו שלשה משים שלום בבית בטל. (קהלת יב) וסגרו דלתים

רש"י

הכסלים. פלנק"ש: והצלעות. שהם שומרים בני המעיים וחיותו של אדם וסוגרים בעדם: אלו שוקים. שכחו של אדם נסמך עליהם: לבי אבידן. מקום העשוי להתוכח שם המינים עם ישראל במקראות: טור תלג. ההר נעשה שלג כלומר ראשי לבן: סחרנוהי גלידין. סביבותיו של הר מלאו קרח כלומר שפמי וזקני הלבינו: כלבוהי לא נבחין. קולי אינו נשמע: טחנוהי. השינים: אדלא אבידנא בחישנא. אחר מה שלא נאבד ממני אני מפשפש מרוב זקנה אני הולך שחוח ומנענע ונראה כמו שמבקש (דבר) [דינר] הנאבד לו: טבא תרתי מתלת. טובים ב' הרגלים של ימי הבחרות מג' של זקנה שצריך משענת עם רגליו: ווי לה. חבל עליה כלומר יש לו להתאונן ולצעוק ווי ההולכת ואינה חוזרת: כלילא דורדא. נזר של וורד: חילפי. אורדיא"ש [קוליס]: דוק. בככי ותשכח בנגרי אכול הרבה ותמצא [האכילה] בפסיעות שיחזק כחך דוק כמו אכלה ומדקה (דניאל ז) לשון כוסס: שרי שקיך. פתח פיך ואכול פת הרבה: גוזאה. סריס ומין היה: מהכא לקרחינאה כמה הוי. כמה מהלך יש מכאן עד הקרח להקניטו על קרחתו נתכוין: במהכא לגוזינאה. כמה שמכאן עד הסרים: א"ל מינאה ברחא קרחא בד'. שה קרח לקוח בד' *): ברחא קרחא. הוא עז על שם שאינו מלובש בצמר כרחל קורהו קרח: וא"ל. ר' יהושע: עקירא שליפא. שה שביציו עקורין ונתוקין לוקחין בח' זוזים: חזייה. מינא לרבי יהושע דלא סיים מסאניה: קרחא מצויינא. אתה הקרח במריבה אתה בא עמדי בתמיה: א"ל. ר' יהושע: עקירא שליפא תוכחא. אתה הסרים להקניטני ולהתוכח עמי באת: לא הקבלנו פניך. לא הקבלת פני ודרך ענוה קאמר ליה: סלעים (קטנים) נעשו לי גבוהים. שזקנתי: קרובים. נדמו לי כרחוקים: משתים נעשו לי ג'. שצריך אני משענת: משים שלום בבית. אבר תשמיש. ל"א קרובים נעשו רחוקים מרוב חלשות של אדם כשמזקין צריך להרחיק רגליו זה מזה:

*) א"ה כצ"ל ובכל ספרי הש"ס ובע"י נדפס שהקרח. והמבין יבחר.

מהרש"א

בקלא בע"א]: אלו עינים כו'. לעיל קמפרש חשכת עינים מדכתיב ושבו העבים אחר הגשם היינו חשכת עינים הבא ע"י בכי והכא מתוך הזקנה גופה קאמר וק"ל: טחנוהי לא טוחנין כו'. פרש"י טחנוהי שינים עכ"ל וטפי נראה לפרש קורקבן כדלקמן בשפל קול הטחנה בשביל קורקבן שאינו טוחן וק"ל: דורדא כו'. דהוורד הוא דבר חשוב ואינו מתקיים כינקותא דאזלא כו' משא"כ כלילא דחילפי שהוא קמשונים כפירוש הערוך [בערך חלף ג'] הוא יותר מתקיים או ע"ש השער שבראש שמשתנין שבינקותם הם לאוכים ובסבותא הם לבנים וק"ל: דוק בככי ותשכח בנגרי שנאמר כו'. לענין ימי הזקנה מייתי ליה הכא וי"ל ע"פ מ"ש לעיל עד אשר לא יבואו ימי הרעה אלו ימי הזקנה וה"נ אמר כאן ונשבע לחם דהיינו דוק בככי ונהיה טובים ורעה שהם ימי זקנה לא ראינו לחוש עליהם ומייתי עלה בגמרא הא דשמואל עייל לחמך עד מ' שנין ומכאן ואילך כו' אהאי קרא נמי קסמיך ונשבע לחם ונהיה טובים דהיינו דמיכל מעלי עד שלא ראינו ימי הרעה דהיינו הזקנה דמשם ואילך משתי מעלי וק"ל: מהכא לקרחינאה כמה כו'. עיין ברש"י ול"נ דבא לזלזל בו ולענין מעלה וחשיבות קמכוין מהכא לקרחינאה כמה חשיבות ומעלה יש והשיב לו כי אני חשיב כמוך דהיינו כמהכא לגוזינא ושוב בא לזלזל בו: ברחא קרחא בד'. שאין אתה חשוב רק כעז שאינה שוה רק ד' זוזים והשיב לו דרך קנטור דאתה ודאי יותר שוה ממנו דתיש מסורס מובחר לאכילה ושוה תמניא לגבי שאינו מסורס. ואמר חזייה דלא סיים מסאני כו'. אינו דומה שהלך יחף אלא דאפשר שהיה ביום שאסור בנעילת הסנדל כמו ביוה"כ או בט"ב. וא"ל קרחא מצויינא ר"ל שיש לך ציון וסימן בקרחת והוא אחד מהמומין כדאמרינן בבכורות והשיב לו: עקירא שליפא. שאתה מסורס הוא הוכחה יותר מהמומין שנזכרו בתורה ומעוך וכתות וכרות אבל הקרחא אינו מום בזקנים ומלינו במסכת מגילה [א] ברבי יהושע ב"ק שהאריך ימים ובדבר זה שייך הך עובדא דריב"ק הכא

עיון יעקב

זו בא ללמוד מוסר שלא יתגאה אדם בילדותו אם איבריו הם יפים ויש לו גבורה לעשות מה שלבו חפץ כיון שלימי הזקנה הם שפלים ונבזים ודברים שעושה אדם בילדותו משחירין פניו בזקנותו כדאיתא לקמן רק יתגבר על יצרו כארי לעבודת בוראו ובזכות זה ייטיב ויצליח גם בעת זקנותו ויהא תחלתו וסופו שלום:

ענף יוסף

עסק נשמתו המתוארת כבוד. אז נמשל ונשלט בעיני הדורש. כבהמות נדמו. כלומר כבעלי חיים הדוממים ואינם מדברים (אָיי היס):

קיא כלבוהי לא נבחין. קשה לומר שאותו צדיק יאמר על עצמו תואר כלבוהי לא נבחין. אך הכוונה ע"פ שאמור חגיגה ה' ע"ב כי הוה קא ניחא נפשי' דריב"ח א"ל חכמי הדור מה תהוי עלן מצדוקים. א"ל אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם של מנגדיהם. והנה כאן שאלו הקיסר מ"ט לא אתית לבי אבידן ואין זולתך מי יעמוד ויערוך מילים נגד הטוענים עליכם. א"ל טור תלג כו' כלומר שזקנתי ותש כחי מחמת זקנה ואני כגליד קרח קשה עלי' ליגע גם כלביהו כלבים כשעומדים נגדנו בבית אבידן כמו כן לא נבחין כי כאשר אבדה עצה מבנים נסרחה גם חכמתם. טחנוהי לא טוחנין ע"ד שאח"כ ופני עניים תטחנו. כלומר לא ידכאו עמי בשער: א"ל רבי לרשב"ח מפני מה לא הקבלנו פניך וכו' א"ל סלעים קטנים וכו'. נראה לי שהשיב שאין תועלת אם יבא בקבלת פניו של רבי כי אינו בדעתו הרחבה כמו בילדותו. כי ידוע שהחריף יקרא עוקר הרים ומפוצץ סלעים וטוחנן וכמאמרם ז"ל על רע"ק. ולפי זה אם יזדמן קושיא חזקה. אז תתמשל לסלע חזק ואחר כך כשמתרצין אותה יכונה שטחנו אותו הסלע ולזה אמר כאן שגם (סלעים קטנים נעשו גדולים) בעיניו ור"ל שגם קושיא קטנה קשה לו לתרצה כעת בזקנותו. (קרובים נעשו רחוקים) ר"ל גם מה שלמד מזמן קרוב נשכח ונתרחק ממנו שגברה עליו השכחה ביותר והנה תשובתו הראשונה במ"ש (סלעים קטנים וכו') רמז שכח חריפותו נתמעט ובמ"ש (קרובים וכו') רמז שגם בקיאותו ג"כ נתמעט כעת. (משים שלום בבית בטל) נראה שלשון בית הוא כינוי על הגוף ע"ד מאחז"ל (ברכות מ"ד) אוי לבית שהלפת עוברת בתוכו וכוונתו שהמזג של גופו ושמשלים לכל האברים והד' מרות כ"ז בטלה עתה שבכל עת תתגבר עליו איזה מחלה ואינו שלם בבריאותו

עץ יוסף

דאפי שקורין פימי"לש של לחיים שמלהיבים: דלא אבידנא בחישנא. אחר מה שלא נאבד ממני אני מפשפש מרוב זקנה אני הולך שחוח ומנענע ונראה כמו שמבקש דבר הנאבד לי (רש"י) ואומר כן בשביל ריב"ח כלומר לכך איני הולך לפי שעינה בדרך כחי לזקנתי. עוד יש לפרש כפשוטו שמלד העדר ההרגשה ואבדון הזכרון מבקש הזקן ומחפש אחר דבר שלא נאבד ממנו והיינו כי סובר שהדבר המחפש אחריו אינה בידו ובאמת הוא בידו (אָיי היס): נחלת ה' בנים. מתפרש ע"ד המאמר קניתי איש את ה'. ופי' הרמב"ן ז"ל הבן הזה יהיה לו קנין לה'. כי כאשר נמות יהיה במקומנו לעבוד את בוראו ע"ש. וא"כ הבנים המה נחלה קניית קיימת לה' (אָיי היס): קרובים נעשו רחוקים. ומפורש בויק"ר רבה פ' י"ח אילין אודנייא דהוו שמעין בחד זמן בתרי זמני וכדון אפילו במאה זמנין לית אינון שמעין: משתים נעשו שלש. הוטרא ותרתין ריגלי (שם): משים שלום בבית.

[א] מהרש"א
ד"ה עקירא. במס' מגילה (כח ע"א):

יד יוסף

א מסכתא דרך ארץ זוטא פרק י: פירוש מיני קמשונים. ערוך: ג לעיל נה ע"א ברכות לו ע"א וש"נ: ד הערוך גרס איקא שליפא בתמניא ופי' עור תיש נתוק הביצים בשמונה לצורך גיד של שמן וי"א הבשר של איקא מוטב מברחא:

חדושי גאונים

וחשכו הרואות בארובות אלו עינים. ז"ל מוהרש"א לעיל קמפרש ושבו העבים אחר הגשם. היינו חשכת עינים הבא ע"י בכי. והכא מתוך הזקנה גופא עכ"ל. ואני מוסיף עוד על דבריו שרמזו למ"ש המשורר (תלים לח) לבי סחרחר גו' ואור עיני גם הם אין אתי. עי' רד"ק ולא אמר גם הוא כי כן מנהג הלשון כו' ע"ש שנדחק.

אהבת איתן

חשוכי בנים לא יאכלו ופרש"י משום שממעטין את הזרע וא"כ מונה דס"ה לבכיה שממעטת את הזרע צריכין חשוכי בנים להזהר ולהמנע ממנה והיינו שתולה ר' חנינא עורון הדמעה במה שהוא שיכול בנים לומר דמה"ט יש לו יותר להזהר מבכיה כיון שנעשה שיכול בנים והבכיה ממעטת את הזרע ונמצא שיגרום לי תרתי ע"י הבכיה:

גאון יעקב

ארצות במה הם זוכין א"ל בשביל שמכבדין את השבת הרי יש לנו שני סגולות לענין עשירות לבד מעשר א) לכבד את התורה ב) לכבד את השבת. ויום טוב הוא ג"כ בכלל שבתות. ובמס' ר"ה שם תמצא מבואר שבשביל כיבוד יו"ט זוכה לעשירות. וידוע שכל ת"ח

רש"י

שאינו טוחן. שאין בני מעיו טוחנין אכילתו: קורקבן. המסס שקורין ליגפו"ל: כל בנות השיר. כל קולות של שיר הויין לו שיחה: שדעתן של זקנים משתנות. דכתיב (ש"ב יט) האדע בין טוב לרע ובזקנה מרובה קאמר: מתרפטות. מתבקעות כמו מגעל המרופט (לעיל דף קמא:): מתכבדות. כמו ואזניו הכבד (ישעיה ו): שטוף. כמו כסוס שוטף במלחמה (ירמיה ח) להוט אחר הדבר ורודף: וטעם זקנים יקח. וע"כ מדקשו קראי אהדדי חד מתוקם בחכמים וחד בזקני השוק: מגבוה יראו. יראים הם הזקנים מגבשושית שבדרכים ואומרים גבוהים הם: תוהים. פחדים: וינאץ השקד. אילן של שקדים ילץ ויציץ בולטין גלים שלו: זו קליבוסת. עצם של אנקא שהירך תקוע בו בולט ויוצא מרוב תשות כחו: ויסתבל החגב. דומה עליו (כמשא) [כסבל משא] כבד: ותפר האביונה. תבטל התאוה חמדת נשים: פסיק סדרא. מסדר פרשיות של פסוקים: נגיד ואתנח. רב: חמדיה. תאותו: זו אשה. אם לא על פי גזירת המלך לא היתה ראויה להתאוות לה שהיא כחמת מלאה מיאוס והכל רצין אחריה: מדור לפי כבודו. מדלא כתיב אל בית העולם ש"מ כל אחד ואחד לפי המוכן לו: בשער אחד. אף כאן הכל מתים בענין אחד:

גמרא

בשוק אלו נקביו של אדם. בשפל קול הטחנה בשביל קורקבן שאינו טוחן. ויקום לקול הצפור שאפילו צפור מנערתו משנתו. וישחו כל בנות השיר שאפילו קול שירים ושירות דומות עליו כשיחה. אף ברזילי הגלעדי אמר לדוד (ש"ב יט) בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע מכאן שדעתן של זקנים משתנות. אם יטעם עבדך את אשר אוכל ואת אשר אשתה מכאן ששפתותיהם של זקנים מתרפטות (שם) ואם אשמע עוד בקול שרים ושרות מכאן שאזניהם של זקנים מתכבדות. אמר רב ברזילי הגלעדי שקרא הוה דההיא אמתא דהואי בית רבי בת תשעים ותרתין שנין והות טעמא קידרא. רבא אמר ברזילי הגלעדי שטוף בזמה הוה וכל השטוף בזמה אזקנה קופצת עליו:

קיב שם בתניא רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה נתוספת בהם שנאמר (איוב יב) בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות נתוספת בהם שנאמר (שם) מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח. (קהלת יב) גגם מגבוה יראו שאפילו גבשושית א) קטנה דומה עליו כהרי הרים. וחתחתים בדרך בשעה שמהלך בדרך נעשה (לבו) [לו] תוהים תוהים. וינאץ השקד זו קליבוסת. ויסתבל החגב אלו עגבות ותפר האביונה זו חמדה. רב כהנא הוה פסיק סדרא קמיה דרב כי מטא להאי קרא נגיד ואיתנח אמר ש"מ בטל [ליה] חמדיה דרב. אמר רב כהנא מ"ד (תהלים לג) כי הוא אמר ויהי זו אשה הוא צוה ויעמוד אלו בנים. תנא אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה:

קיג שם כי הולך האדם אל בית עולמו (קהלת יב). א"ר יצחק דמלמד שכל צדיק וצדיק (עושים) [נותנים] לו מדור לפי כבודו. משל למלך בשר ודם שנכנס הוא ועבדיו לעיר כשהם נכנסין כולם בשער אחד נכנסין כשהן לנין כל אחד ואחד נותנין לו מדור לפי כבודו. וא"ר יצחק מאי דכתיב (שם יא) כי הילדות והשחרות הבל

מהרש"א

דמשמעי בימי הזקנה ודו"ק: שאפילו צפור כו'. ר"ל דאחרים מעמידין להם צפור מעוררים עליהם בעת השינה שמביא לו שינה ולזה הזקן אדרבה שיר של הצפור מנערתו וק"ל: דעתן של זקנים משתנות כו'. היינו לטפשות כדקאמר האדע בין טוב לרע וכדמסיק לקמן בזקני ע"ה דבזקני ת"ח חכמה נתוספת בהם כמפורש במסכת קנים וק"ל: נעשו לו תוהים כו'. וח' מתחלף בה' בכתב כדאמרינן פרק הבונה גם באותיות אחה"ע וכן לקמן החגב אלו עגבותיו כו' דהעי"ן מתחלף בח' באותיות אחה"ע. אבל רש"י פירש בספר קהלת וחתחתים מלשון חתת והלשון כפול כמו גלגלים כו' וע"ש: זו אשה כו'. לפי שיש ב' טעמים במצות עונה הא' כדי למלא תשוקתה כמ"ש ואל אישך תשוקתך והב' כדי לקיים מצות פ"ו כמ"ש הטור בשם הראב"ד ולזה כדי למלא תשוקתה לאיש אמר כי הוא אמר ויהי גזירת המלך לאשה להתאות לה ולמלא תשוקתה וכי הוא צוה ויעמוד היינו שצוה על מצות פ"ו כדי להעמיד תולדות ודו"ק: ופיה מלא דם כו'. ר"ל פיה של מטה כמו ומחתה פיה ואמרה וגו' וק"ל: כולן בשער אחד כו'. עיין פרש"י ועי"ל דהכל נכנסין בשער אחד היינו בשער ג"ע מיהו גם שם כל צדיק כו' יש לו מדור לעצמו לפי כבודו: כי הילדות והשחרות כו' משחירים פניו

יד יוסף

א תענית ה ע"ב: ב קנים ספ"ג וע"ש במפרש: ג ויק"ר פי"ח קה"ר פי"ב. ד ב"מ פג ע"ב:

חדושי גאונים

ול"נ כי שתים שנה קוראו' מניעת הראות אם שהמאור עצמו אשר הוא סבת הראיה נעשה כהה בלתי לעושה כאשר מטבעה. או שהבשר המקיף את תפוח העין הוא מקולקל. וזהו מפנים אם מלד כאב בשר העפעפיים עצמם. או מליאות המות הנוזל. דרך הגידים ועושה מחילה על התפוח. לבלתי נתן את הזכוכית אשר בכח הראות לעבור חולה דומה לחשכת יום המעונן. אשר אור השמש הוא במקומו בשלמותו. זולת שהעבים והעננים אינם נותנים את

גאון יעקב

צריך להיות מצויי בבגדים נאים כאמרם ז"ל כל ת"ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה. והעיקר הטעם ע"ד שפי' המפרשים על רבי אשר אמרו עליו שהיה מכבד עשירים ולכאורה וכי לכבודם היה צריך. אבל כי האיסור הגדול שת"ח יקבל כבוד עבור תלמודו. כאמרם ז"ל ודאשתמש בתגא כו' ורבינו הקדוש לפי שהיו דורו מכבדים אותו וירא לנפשו שנהנה מכבוד התורה. ע"כ מה עשה התחיל לכבד עשירים. ובזה הורה כי לעושר צריך ליתן לו כבוד. ורבי הקדוש היה לו ג"כ עושר. כאמרם ז"ל אהורירי' דרבי הוה עתיר משבור כו'. ומעתה כל כבוד אשר ינהגו לרבי. לא יהיה עבור תורה רק עבור עושר וגדולה אשר לו. ומזה הטעם גם הת"ח צריך להיות מלובש בבגדים נאים עבור שהנאת הכבוד אשר יכבדו אותן לא יהי' עבור התורה. רק עבור העושר. עתה מבואר סמיכות הפלאה. כי על הפלאה הראשונה

הרי"ף

תניא זקני ת"ח כ"ז שמזקינים חכמה נתוספת בהם שנאמר בישישים חכמה וזקני ע"ה כל זמן שמזקינים טפשות נתוספת בהם שנאמר וכו' ורש"י ז"ל פי' ע"כ מדקשו קראי אהדדי חד מתוקם בחכמים וחד בזקני השוק וראיתי כתוב דגבי קרא דטעם זקנים יקח כתיב מסיר לב ראשי עם הארץ דאמר בזקני עם הארץ ול"נ דדרים מסיר שפה שאין שפתותם מדברות בתורה,ולא עוד אלא כשרואים נאמנים בתורה שעוסקים בה מונעים אותם להסיר שפה של אותם נאמנים וכיון שהם עמי הארץ טעם זקנים שיש בהם חכמה ותבונה יקח מהם והם מתטפשים:

עין יעקב

ש"מ בטלה חמדיה דרב. ועל זה נגיד שאינו יכול לקיים מצות פ"ו כי בערב אל תנח ידך וק"ל: עושין לו מדור לפי כבודו. נראה דדייק כן מדכתיב בית עולמו הל"ל אל עולמו אלא ודאי דכל א' יש לו בית מדור לפי מה שעבד להקב"ה וסגל במע"ט

עץ יוסף

מתאר לאבר תשמיש משים שלום בבית. כוון למ"ש במס' (נדרים דף כ). שאם היה לו כעס עמה אסור לשמש עד שיפייסנה כו' ומלד זה תאר לאבר תשמיש משים שלום בבית. וקאמר שמשים שלום בבית בטל כוון למ"ש חז"ל היוצא לדרך צריך לפקוד את אשתו לדבר מצוה. כלומר ובזה יטול ממנה רשות לצאת לדרכו אמנם כיון שמשים שלום בטל אין לו רשות ממנה לצאת ולהפרד ממנה (איי הים):

קיג בשער אחד. אף כאן הכל מתים בענין אחד (רש"י) וכן הוא במדרש קהלת. והמהרש"א פי' דהכל נכנסין בשער אחד היינו בשער ג"ע: מיהו גם שם כל צדיק כו' יש לו מדור לעצמו לפי כבודו. ועכ"פ לפי דרש זה כי הולך האדם אל בית עולמו דבוק למ"ש וזכור את בוראך שאחר שהזהירו שלא ימתין לזמן הזקנה שאין יכולת בידו לעשות הזכיר התועלת שיגיענו בזכירת בוראו

ענף יוסף

ויקשה לו לילך אצלו להקביל פניו ברגל וגם שלא יגיע ממנו שום תועלת בתורה וכמבואר. (בשם הדרשן המפורסם מהו' יצחק הכהן נ"י בעה"מ בית אהרן): אמר רב ברזילי הגלעדי שקרא היה דהא אמתיה דרבי בת צ"ב שנין טעמא קדרא. הכוונה דרב מדייק מדאמר ברזילי בן פ' שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יטעם עבדיך כו'. ולא אמר הנה זקנתי האדע בין טוב לרע אם אטעם כו' ודאי משמע דס"ל דכל אדם דהוה בן פ' לא טעם תבשילא. שקרא הוא דאמתיה דרבי אשכחן דבת צ"ב שנה היתה וטעמא קדרא. אמתי' דרבי שהיתה בדורות האחרונים שאינן חיים כל כך. טעים תבשילא בת צ"ב. ובת צ"ב בזמנה כבת ק' או יותר בדורו של ברזילי שהיה קודם. וא"כ ע"כ דשקרא הוה. ואתא רבא לומר דלעולם ברזילי לאו שקרא הוה ודקשיא לך מאמתיה דבי רבי לא קשיא דהא דלא טעים הוא משום דשטוף בזמה היה ולכן קפצה עליו זקנה מיד. ויליף לה מדכתיב זקן מאד בן שמונים שנה דקשה כיון דאמר בן שמונים שנה אמאי איצטריך למימר זקן מאד. אע"כ דהאי זקן מאד לאו זקן בשנים קאמר אלא שנקפצה עליו זקנה והיה בן שמונים וטעמא דקפצה עליו זקנה משום דהיה שטוף בזמה (חקת הפסח):

קיב ת"ח כל זמן שמזקינים הכמה נתוספת בהם שנאמר כו'. ביאורו שמעשי האדם מסורים לעצמו. כי המגביר הבהמיות על השכליות ואוכל ושותה רק למלאות כריסו ולהגלת גרוע. הרי הוא כבהמה. ולכן אחז"ל כל מעשיך יהיו לשם שמים. כילד באכילתו ושתייתו יכוין לחזק גופו לעבודת הש"י. ובעשיית מלאכתו כוין לכלכל צרכיו שיתחזק בהם לעבודת הש"י. וכן בכל הדברים יכוין כן לעבודת הש"י. ובדרכים כאלו יגביר השכלות על הבהמיות ויצא שכלו מכח אל הפועל וישיג האמת ויזכה לעוה"ב. ובזה מבואר מאמר הנ"ל ת"ח כל זמן שמזקינים מוסיפין חכמה כי מי ששכלו יצא מן הכח אל הפועל אין לו מונע כי אם הבהמיות שבו. וכל זמן שמזקין ומתיש כח הבהמיות מתגבר שכלו. אבל עמי הארץ שכלם

המתורגמן. א) א) איין קליינער בערג.

דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פניו לעת זקנתו. וא"ר יצחק [א]קשה רמה למת כמחט בבשר החי שנאמר (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב. אמר רב חסדא נפשו של אדם מתאבלת עליו כל שבעה שנאמר (שם) ונפשו עליו תאבל [וכתיב (בראשית נ) ויעש לאביו אבל שבעת ימים]. אמר רב יהודה מת שאין לו מנחמין הולכים עשרה בני אדם ויושבים במקומו. ההוא דשכיב בשיבבותיה דרב יהודה לא היו לו מנחמין כל [שם ע"ב] יומא הוה דבר רב יהודה בי עשרה ויתבי בדוכתיה [לאחר שבעה ימים] אתחזי ליה בחלמיה דרב יהודה ואמר ליה [ב]תנוח דעתך שהנחת את דעתי. א"ר אבהו כל (שאומר להם) [שאומרים] בפני המת יודע עד שיסתם הגולל. פליגי בה רבי חייא ור"ש (בר אבא) [ברבי] חד אמר עד שיסתם הגולל וחד אמר עד שיתעכל הבשר מ"ד עד שיתעכל הבשר דכתיב (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב מ"ד עד שיסתם הגולל דכתיב (קהלת יב) וישוב העפר על הארץ כשהיה. ת"ר (שם) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה תנה לו כמו שנתנה לך בטהרה אף אתה בטהרה. משל למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו פקחים שבהם קפלום והניחום בקופסא[א]. טפשים שבהם הלכו ועשו בהם מלאכה. לימים בקש המלך את כליו פקחים שבהם החזירום לו כשהם מגוהצין[ג] טפשים שבהם החזירום לו כשהם מלוכלכין שמח המלך לקראת פקחים וכעס לקראת טפשים על הפקחים אמר ינתנו כלים לאוצר והם ילכו לבתיהם לשלום. ואל הטפשים אמר כלים ינתנו לכביסה והם יתחבשו בבית האסורים. אף הקב"ה על גופם של צדיקים אומר (ישעיה נז) יבא שלום ינוחו על משכבותם ועל נשמתם הוא אומר (שמואל א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. על גופן של רשעים הוא אומר (ישעיה מח) אין שלום אמר ה' לרשעים

רש"י

אחד : שאדם עושה בילדותו. רוב תשמיש : משחירים פניו. מתיש כחו : שאין לו מנחמין. אין לו אבלים שיהו צריכין לנחמן : במקומו. במקום שמת שם : כל יומא. ז' ימי אבלות : גולל. הוא כיסוי שנותנים על ארונו : ונפשו עליו תאבל. כל זמן שיש לו בשר יש לו לנפש לב חיות להבין : וישוב העפר. גופו קרוי עפר ומשוב אל הארץ כשהיה מיד והרוח תשוב שאין בו רוח עוד : אשר נתנה. קרא יתירא הוא לדרוש הוי זהיר שתשיבנה אליו כמו שנתנה לך נקיה בלי עון: כלים ינתנו לאוצר. להצניען אף זו תנתן תחת כסא הכבוד : לכביסה. ללבן אף זו לגיהנם לצורפה שם : בבית האסורין. בחשך בלא אורה (ושלום)

מהרש"א

פניו כו'. דלפי פשוטו שהאדם בנערות שחורי ראש כפי' התרגום ורש"י שם לא פסיקא ליה דיש מהם בשער לבן וה"ל למכתב הנערות או הבחרות כדכתיב בתר הכי בימי בחורותיך וגו' : מתאבלת וכו'. ר"ל נפשו של אדם שהיא הנשמה מתאבלת עליו דהיינו על הגוף שהלך למקום עפר רמה ותולעה כי הנשמה אפשר שתזכה כדלקמן והרוח תשוב אל האלהים וגו' ונשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא כבוד אבל על הגוף שזכה ג"כ בתורה ובמצות בחייו ע"י הנשמה יש לה להתאבל ומייתי ליה דהאי אבילות ז' מדכתיב ביוסף ויעש לאביו אבל שבעת ימים וגו' ודין אבילות ז' ימים דלא יליף לה בפ' ואלו מגלחין [א] מהאי קרא עיין בתוספות תירוצים לזה וק"ל : שאין לו מנחמין כו'. פי' רש"י אין לו אבלים כו' והלשון דחוק ולולא פירושו נראה לפרש דקאי אדלעיל שאמר שהנשמה מתאבלת על הגוף כל ז' שנאמר ונפשו עליו תאבל דהשתא יש כאן אבל דהיינו הנשמה וצריכה למנחמין והיינו דאתחזי ליה לרב יהודה אותו הרוח והנשמה בחלום לומר הנחת את דעתי בתנחומין ודו"ק : עד שיתעכל הבשר שנאמר אך וגו' ונפשו עליו וגו'. ולעיל דיליף מהאי קרא ונפשו עליו תאבל דהיינו רק ז' היינו לענין אבלות הנשמה על הגוף אבל לענין ידיעה מדמה הנפש לבשר כפי' רש"י כ"ז שיש בשר יש לו נפש כו' ע"ש וק"ל : והרוח תשוב אל וגו' הרוח היא הנשמה כמ"ש ויפח באפיו נשמת רוח וגו' וק"ל : קפלום והניחום בקופסא כו'. ליכא לפרושי דהניחום בקופסא ולא שמשו בהם כלל דא"כ למנ"מ החליקום דאינו דומה דהחליקום דרך פקדון דא"כ הטפשים עשו שלא כהוגן דשלחו יד בפקדון אלא דהחליקום דרך שאלה שישתמשו בהם עד זמן מה ולא קבע להם זמן בפירוש הפקחים שבהם לא שימשו בהם רק שימוש נקי שלא יבואו בגדי מלכות לידי לכלוך וכשבאו לעשות מלאכה נמבזה קפלום והניחום בקופסא והטפשים עשו בהם כל מלאכתם לימים כו' דהיינו לזמן סוף השאלה וכן הענין בנשמה שהוא הכלי שלא נתנה לגוף רק דרך שאלה לזמן מה כפי הגזרה ולא נקבע לו זמן זה בפירוש : [על גופן של צדיקים כו' ועל גופן של רשעים כו'. מפורש פ' הנושא ע"ש] : והיתה נפש אדוני צרורה כו'. אביגיל היא אמרה כן לדוד שהיא מכלל ז' נביאות פ"ק דמגילה ונתנבאה על עולם הנשמות שיהיה נפש דוד שם צרורה בצרור החיים

עיון יעקב

במע"ט וקאי על הצדיקים מדכתיב וסבבו בשוק הסופדים וגו' : **דבר** רב יהודה בי עשרה. הרמב"ם הוסיף לומר עשרה כשרים היינו מדחבר ר' יהודה עמהן שמסתמא לא היה מתחבר עמהן אם לא שהיו כשרים כמוהו :

משל למלך ב"ו שחלק בגדי מלכות לעבדיו. דודאי לא חלק אותם להם להשתמש בהם לצרכי הנאתן כי אין משתמשין בשרביטו של מלך אלא שחלק להם לשמרם בנקיות וטהרה שלא יתלכלכו ולהשגיח עליהם בכל מה דאפשר וכשיצטרך להם יתנו להם כשהם נקיים כן הנשמה היא חלק אלוה ממעל נתונה לתוך הגוף לשמרה בטהרה וקדושה דהיינו עבודת ה' ותורתו ומצותיו זו היא שמירתה ולהיפך הוא פוגם הנשמה לכך המשל דומה

הרי"ף

דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פניו בעת זקנתו. רש"י פי' שהוא רוב תשמיש דמתיש כחו בזקנותו ולי נראה שהם העונות שעושה אדם בבחרותו בכחו ותגבורת דמו. משחירים פניו בעת זקנתו כמ"ש אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנתינו. ובשחוטא בימי הבחרות מביים זקנותו והכל הוא בדברי הבל לחטוא בדבר של הבל : נפשו של אדם מתאבלת כל ז' שנאמר ונפשו עליו תאבל. יל"ד מנ"ל דכל שבעה היא מתאבלת ונראה דדייק מעליו דכתיב ונפשו עליו תאבל ולא אמר נפשו תאבל משמע שכל ז' ימים שהנפש היא עליו על הקבר תאבל : ת"ר והרוח תשוב אל האלהים וכו'. יש לדקדק שמספיק היה לו לומר תנה לו כשם שנתנה לך ומאי בטהרה דקאמר שידוע הוא שבטהרה ניתנה ואגב אורחין נדקדק מנין לרז"ל למדרש דרשה זו אמנם נלע"ד שהקשו בפסוק זה יתור תשוב שאמר והרוח תשוב אל האלהים מאחר שכבר אמר וישוב העפר על הארץ כשהיה מספיק לומר והרוח אל האלהים אשר נתנה ומאי תשוב דקאמר זאת ועוד אחרת דהול"ל וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב בחולם כמ"ש וישוב העפר בחולם וע"ק מאי אשר נתנה כי זה פשוט ומאי בא ללמדנו ומספיק לומר והרוח תשוב אל האלהים אמנם הכוונה ללמדנו שהעפר ישוב כשהיה וכיון שכן אתה בן אדם הזהר והשמר שתשוב הרוח אל האלהים בטהרה כאשר נתנה לך. וא"כ מ"ש הכתוב תשוב אל האלהים הוא ציווי שתשיבנה לו כאשר נתנה ופי' בע"ה שמ"ש תשיבנה כאשר נתנה היינו בבחינת הטהרה כשם שהיתה טהורה ולא נתלכלכה בחטא כך תחזירנה ותשוב אותה בטהרה בלי לכלוך חטא אבל

ענף יוסף

תלוי בגופם ובשמתים גופם כלה שכלם (ספר הנצחון). וזהו ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. ר"ל ומותר האדם היינו שבזה יש לו יתרון על הבהמה הוא אין כשהכל הבל ר"ל כשהולך כל ימיו אחר הבל היינו אחר תאוות הגופניות שהוא מאבד שכלו ונדמה לבהמה ואין לו יתרון עליה :

עין יוסף

בוראו וקיום מצותיו דהיינו שיזכה למדרגה כפי צדקתו (יפ"ת) : שאדם עושה בילדותו. רוב תשמיש. ולפי דרש זה השחרות הנכתב אחר הילדות רומז על המאוחר ממנו. דהיינו לעת ערב אשר הוא אז חשוך ושחור. ויפי' פי' (לפי הדרש) הילדות הוא הבל בסבת תכליתו והוא הזקנה. כי מה שעושה בילדותו ממשיך היא תכלית הבלי. שהרי על ידו משחירים פניו לעת זקנתו שמתים כחו : קשה רמה למת כמחט בבשר החי. לא שדעתו שהמת מרגיש אלא שכל מי שדעתו נקיה יש לו להצטער בחייו על ניוולו במותו ושישתדל למעט אותו ניוול ויחשוב וירגיש מעתה הרמה שתנשכנו במותו כמו שמרגיש המחט בבשר החי וימעט בנוולו ולא ירבה בשר כי מרבה בשר מרבה רמה (מדרש שמואל) : וישב העפר על הארץ כשהיה וגו'. הכוונה לפי דרש זה. כי האדמה הנעשית עפר תחוח. מחמת חפירת הקרקע והושלכה ממקומה בשעת הפירה תארה עפר ואח"כ כאשר נרוץ הגלגל אל הבור. כלומר אחר אשר ניתן האדם

[א] מהרש"א

ד"ה מתאבלת. בפ' ואלו מגלחים (כ ע"א) :

יד יוסף

א ברכות יח ע"ב לעיל יג ע"ב : ב פסחים לב ע"ב יומא סו ע"ב סנהדרין ל ע"ב מנחות מה ע"א ק ע"א :

חדושי גאונים

הרורי השמש להאיר על הארץ ולדרים עליה והנה זה המקום המקיף את תפוח העין. נקרא בבת עין. מלשון (עינות מים) כמו שהמקום המקיף העפרי באדמה. המקיף את המים נקרא כן. כד"א ואבוא היום אל העין ואמר המשורר כי כל צרות אשר רבו כמו רבו. היו סבה. כי אור עיני גם הם אין אתי. כלומר האור וגם העינים. אינם אתי. והיינו בין המאור הפנימי בין העינים המקיפי' כשלנו מאתו. ועי' בספרי מים טהורים מס' נגעים. פ"ב מ"ג חרד"ן ב'. הבאתי לשון ת"כ לכל מראה עיני הכהן גו'. מכאן אמרו כהן שחשך מאור עיניו כו' או שכהה מאור עיניו לא יראה

גאון יעקב

שבאל · מפני מה מועדים שבבבל שמחים. א"ל מפני שהם עניים ר"ל והם רוצים שיתעשרו ע"כ מה עושים מכבדים את המועדים והוא סיבת לעושר. כי אין מעשר נוהג בבבל ע"כ עושים זה התחבולה שיעשרו ממילא מוכח מתשובתו. שאין בהם כבוד התורה. דאלו היה התורה מכובד אצלם. הרי כבוד התורה הוא די סיפוק לגרום העושר כתשובת ר' ישמעאל בר יוסי על שבבבל אשר זוכים לעשירות הוא בשביל שמכבדין את התורה. אלא ע"כ בימי ר"ח בר אבא פסקה כבוד

המתורגמן. א) דיא קלוגע האבען זיא צוזאממען געוויקעלט אונד בעהאלטען אין קאסטען. ג) קלאר. גלענצענד.

[ושלוה]: כף הקלע. רוחב הרצועה שנותן האבן לתוכה לקלע עשויה כעין כף: בצרור החיים. את ה' אלהיך. עמו בכסאו: זוממות. כמו בזממא דפרזלא (לעיל דף נא:) חבושות בבית הסוהר: אלו ואלו. רשעים ובינונים: לדומה. מלאך הממונה על הרוחות: דהוו עפרא. אפילו לדיקים נרקבים ונעשים עפר: קפולאי. חופרים: נחר בהו. גער בהו רבי אחאי שהיה נקבר שם: דלא ידענא ליה. ואיני חש לדבריו: מי שיש לו קנאה. ותחרות על חברו: עצמותיו מרקיבין. ועליו נאמר וישוב אל העפר כמו שהיה: ליקום מר לגויה דביתא. יבא אדוני לביתו

דהיינו גנוזות תחת כסא כבוד והיא שאמרה ג"כ לו ואת נפש אויביך וגו' והא ודאי דלאו על שאול נתנבאה כן כדמשמע רישא דקרא ויקם אדם לרדפך וגו' דהא דרשינן דא"ל שמואל לשאול מחר אתה ובניך עמי וגו' עמי במחילתי אלא על דואג א"כ על נבל אישה אמרה כן. ויש בזה המאמר סוד גלגול נשמות שנפש אדם שלא זכה בחייו נתנה עד ג' פעמים בגוף אחרים אולי יזדכך הנשמה שם וסמכוהו אקרא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר משא"כ נפש הלדיק גמור במותו נשאר כך ולא בא לגוף אחר וז"ש נפשותם של לדיקים גנוזות תחת כסא כבוד שנאמר נפש אדוני לרורה בלרור החיים נשאר שם באולר החיים משא"כ נפש הרשע יקלענה בכף הקלע מגוף לגוף והיינו המשל שניתנו לכביסה אולי יזדכך ויתכבס בגוף אחר היות נקי וק"ל: בינונים כו' נמסרים לדומה כו'. יש לדקדק בזה הא אמרינן פ"ק דר"ה [א] בבינונים ורב חסד מטה כלפי חסד וי"ל דהיינו בדין לעתיד אבל בעולם הנשמות להיותם גנוזות תחת כסא הכבוד לא יזכו בו רק לדיקים גמורים אבל הבינונים תלוים ועומדים ביד דומה מלאך הממונה עליהם ויש להם מנוחה שם עד יום הדין לעתיד וק"ל: עתידים לדיקים כו' א"ל ומנו מרי כו'. יש לדקדק בכל זה אמאי לא הקשה לו מעיקרא מקרא דכתיב באורייתא כי

ועל נשמתן הוא אומר (שמואל א כה) ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. תניא רבי אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות [א]תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ושל רשעים [ב]זוממות והולכות שנאמר ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע

א"ל (רבא) [רבה] לרב נחמן של בינונים מאי. א"ל [ג]איכא שכיבנא לא אמרי לכו האי מילתא. הכי אמר שמואל אלו ואלו לדומה נמסרים הללו יש להם מנוח והללו אין להם מנוח. אמר (ליה) רב מרי עתידין צדיקים דהוו עפרא דכתיב (קהלת יב) וישוב העפר על הארץ כשהיה. הנהו קפולאי דהוו קפלי בארעא דרב נחמן [ד]נחר בהו ר' אחאי בר יאשיה אתו ואמרי ליה לרב נחמן נחר בן גברא אתא וא"ל מאן ניהו מר א"ל אנא אחאי בר יאשיה. א"ל ולאו אמר רב מרי עתידי צדיקי דהוו עפרא. אמר ליה ומנו מרי דלא ידענא ליה אמר ליה והא קרא כתיב וישוב העפר על הארץ כשהיה א"ל דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב (משלי יד) ורקב עצמות קנאה כל מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין. כל שאין לו קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבין. גששיה[א] חזייה דאית ביה משש א"ל ליקום מר לגויה דביתא א"ל גלית אדעתיך דאפילו נביאי לא קרית דכתיב וידעתם

עפר אתה ואל עפר וגו' כדפריך ליה לבסוף ועוד קשה אמאי קאמר אהא דרב מרי לא ידענא הא איכא לאוקמא נמי בשעה אחת קודם תחיית המתים וע"ק מאי קאמר חזייה דאית ביה משש א"כ מעיקרא נמי הוא ביה משש מדפריך ליה והא קרא כתיב וישוב אל העפר וגו' מבואר בזה ע"פ מ"ש פ' המפלת [ג] ג' שותפין באדם מן האשה דם ובשר מן האיש עלמות וגידין מהקב"ה הנשמה ומזה נחלקו באדם ג' חלקי מדות הן לטוב הן לרע דיש טוב לשמים ולבריות ולעלמו ובהפך לרע דהיינו הא' לשמים מן הנשמה הב' לבריות מן האשה שהיא ב"ו הג' לעלמו מאביו כמשמעו עלמות מאביו ואלו השנים יש להם השארות לאחר מות האדם דהיינו הנשמה מהקב"ה והעלמות מאביו שעלם אחד נשאר אשר ממנו עתיד להחיות כדאיתא במדרשות ועד"ז אמרו [ג] כשהלדיק נפטר ג' כתות מה"ש יולאות כו' ובשעה שהרשע נאבד מן כו' דידוע הוא כי בכל מעשי אדם הן לרע הן לטוב נברא לו מלאך לפי המעשה כמ"ש העושה מלוה אחת קונה לו פרקליט אחד וקונה מלשון קונה שמים וארץ וגו' ולזה כשהלדיק נפטר ואינו אבד ויש לו השארות יבואו לו ג' כתות מה"ש מג' פעולות מלוה שהן לטוב לשמים ולבריות ולעלמו אחת אומרת יבא שלום ע"ש שהי"ל שלום וטוב לבריות ואחת אומרת הולך נכחו ע"ש פעולת עלמו לטוב דהיינו נוכח עלמו ואחת אומרת ינוחו על משכבותם ע"ש הנשמה שאין לה מנוחה בעוה"ז בגוף ואמר שבשעה שהרשע נאבד ממש שאין לו השארות לעוה"ב ג' כתות מלאכי חבלה יולאים לקראתו לפי פעולותיו אחת אומרת אין שלום וגו' שהיה רע לבריות ולא היה לו נחת ושלום עמהם ואחת אומרת למעלבה וגו' שהיה רע לעלמו ואחת אומרת רדה והשכבה וגו' על שם שהיה רע לשמים ישכב עם ערלים שאין להם תקומה לעוה"ב ובענין השארות של הלדיקים נגעו בו ג"כ הכא ולפי שרב מרי סתם דבריו עתידים לדיקים להיות עפרא דמשמע כל הגוף כלה ולא ישאר בו רק חלק אלוה שהיא הנשמה: א"ל ומנו מרי דלא ידענא ליה. וא"ל ר"נ והא קרא כתיב כדאמר רב מרי וישוב העפר וגו': וא"ל דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי. שהוא ודאי עיקר דאיכא למ"ד קהלת אינו מטמא את הידים וכתיב ביה ורקב עלמות קנאה דכל מי שיש לו קנאה בלבו. דהיינו מדת רע לעלמו: עצמותיו מרקיבין. שהוא חלקו מאביו אבל שאין לו קנאה כו' והשתא וישוב העפר וגו' מיירי גם בלדיקים דהיינו העפר שהוא חלקו מאמו אבל העלמות שהוא חלקו מאב נשאר קיים ואמר דחזייה דאית ביה משש כו'. דהיינו דבר נוסף שגם בשרו שהוא חלקו מאם לא היה נרקב כמ"ש בפרק הפועלים [ד] גבי ראב"ש שהיה טוב גם לבריות: וא"ל ליקום מר כיון שכל ג' החלקים קיימין בך א"ל אפילו נביאי שהוא יותר עיקר ממשלי שאינו רק רה"ק לא קרית:

הרי"ף

לענין מאת ומע"ט אם יחזיר הרוח כאשר נתנה לו הקב"ה מה הועיל בעוה"ז אלא שלריך האדם להוסיף אומץ ולהתחזק להחזיר הרוח בתוספת טובה ולעומת שבא לעוה"ז לקנות תורה ומלות בעמלו כן יעשה אבל לענין שמירת עלמו מהחטא תנה לו בטהרה כמו שנתנה לך בטהרה והוא נכון לע"ד. ובענין המשל שאינו נראה נכון ומתייחס אל הנמשל כי המלך רולה בבגדיו שיהיו כמו שהם והקב"ה רולה שהנשמה תהיה בעילוי יותר ממה שהיתה בתחלה שאע"פ שאמרו תנה לו כמו שנתנה לך הוא בענין שלא תפגם אבל לעולם לריכה הנשמה להתעלות במע"ט שאל"כ למה נבראת הנשמה כיון שאינה מרווחת בעוה"ז. וגם נבאר ענין המשל. ונראה שהמלך לא נתן בגדיו לעבדיו בתורת מתנה אלא חולק בגדי מלכות שילבשו אותם כשהוא יולא ובא כמנהג המלאכים שמעטרים לעבדיהם כשיולאין אחר מרכבתו כי הוא הודו והדרו של מלך להיות עבדיו לבושים מכלול ובגדי מלכות והפקחים כשהיו לובשים הבגדים עם המלך בחזרתם יפשיטו בגדיהם ומלניעים אותם מקופלים בקופסא והטפשים היו לובשין אותם תמיד ועושים בהם מלאכה לימים שרלה המלך לשחרר עבדיו לבלתי תת אותם יולאים ובאים לפניו והביאו הפקחים הבגדים מקופלים ויפים שמח לקראתם ואמר ילכו לשלום כלומר ששחררן מעבודתו והכלים אמר יתנו באולר להיות שמורים לו כפלטרין שלו והטפשים כעס עליהם ולא די שלא שחררם אלא נתנם בבית כלא מקום חושך כך הלדיקים במלבוש הנשמה שעבדו את יולרם כראוי אמר על גופם יבא שלום שלא יהיה נדון בקבר ועל נשמתם אמר והיתה נפש אדוני לרורה בלרור החיים את ה' אלהיך. ועל הטפשים שלכלכו הנשמה בעבודת גופם אמר אין שלום שנמסר הגוף ביד הממונה על הקברות לידון והנשמה שלהם היא במסגר אסור בכף הקלע. ואפשר שרמז שמתגלגלת פעם אחרת כאבן המתגלגל תוך כף הקלע: הנהו קפולאי וכו'. מה שלא תירץ כשהקשה מפסוק וישוב העפר שהוא שעה אחת קודם התחייה כמו שתירץ א"כ בפ' כי עפר אתה ואל עפר תשוב לפי

עין יעקב

דומה לנמשל מאד: א"ל רב מרי עתידי לדיקים דהוו עפרא דכתיב וישוב העפר אל הארץ כשהיה. והא דמייתי קרא דקהלת ולא מייתי מקרא דבראשית דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב י"ל דהתם קאי אשעה אחת קודם תח"ה שיחזור לעפר כדי שיהיה מעפר כתחלת ברייתו כמו דהשיב לו באמת לבסוף. אבל בקרא זה דקהלת דכתיב והרוח תשוב אל האלהים משמע מיד שהרוח היוני פורשת ממנו אותו פעם ישוב לעפר וק"ל ועיין במהרש"א והרי"ף: מי שיש לו קנאה בלבו. דהיינו ע"ד דאמרינן אל תקנא לבך בחטאים ועושה עולה וק"ל: אוכא

ע"ן יוסף

בכללו בתוך הקבר. אז ישובו ויחזרו את העפר התחות. אל הארץ המחובר בקרקע עולם. זהו אשר אמרו סתימת הגולל. ואז הרוח תשוב וגו' שאין בה חיות עוד (אי' הים): נחר בהו. גער בהו ורש"י בגיטין דף סח ע"א ד"ה נחר פי' עשה לו סימן כמו נחרת סוסיו (ירמיה ח). וכן פי' המוסיף

המתורגמן. א) האט ער איהן אנגעטאפפט.

[א] מהרש"א ד"ה בינונים. פ"ק דר"ה (יז ע"א): [ב] שם ד"ה עתידים. פרק המפלת. (לא ע"א): [ג] שם בא"ד ועד"ז אמרו (כתובות קד ע"א): [ד] שם ד"ה דאית. בפ' הפועלים (פ"ד ע"ב):

יד יוסף

א דנ"ר פ"י סי' ד: ב פי' דדייק מדלא אמר יקלענה בכף הקלע. ואמר בתוך כף הקלע משמע שהיא חבושה וכבושה בתוך כף הקלע ואינו יוצאת ממנו ומלאך ממלאכי חבלה מקלע אותה רצועה לכאן ולכאן וזהו לשון זוממת (גליון הש"ס): ג ע"ז כה ע"א: ד עי' פירושו ברש"י גיטין סח ע"א ד"ה נחר:

חדושי גאונים

את הנגעים. ע"כ. ומפרשי הת"כ לא פירשו כלום. בכפל זה. ולפי מה שהנחנו נאמר כי אם הבשר המקיף מכאיב ומחשי"ך את הראות מתואר בשם תשך מלשון מניעה. והמאור עצמו אפשר שלא כהה. ואומר עוד או שכהה מאור עיניו אף שהבשר אשר סביבו. כל תבל לא אית בי'. והוא אשר בא שלמה בקובלנא. על הבא בימים. כי קמה הצרה פעמים. והוא כי שבו העבים אחר הגשם. רומז על מאו"ר עיניו של אדם. שנחלש וכהה. ועוד נוסף. תשכ"ו הרואות בארובו"ת אלו העינים. כלומר גם הדפנות המקיפות את תפוח הראות. ומתוארים בארובות התקלקלו גם כן: (סייך לסימן קיא) א"ל קיסר לריב"ח מאי טעמא לא אתית

גאון יעקב

התורה בבבל לכך הוצרכו לתחבולה אחרת לכבד את השבת. אולי יועיל להם לעשירות. עתה בא עוד לשאול לדבריך שאין כבוד התורה בבבל א"כ

(יחזקאל לז)וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי [א"ל] והכתיב (בראשית ג) כי עפר אתה ואל עפר תשוב א"ל ההוא שעה אחת קודם תחיית המתים :

קיד שם אמר ליה ההוא מינאה לרבי אבהו אמריתו נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד אובא טמיא היכי אסקיה לשמואל בנגידא . א"ל התם בתוך י"ב חודש הוה דתניא כל י"ב חדש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת לאחר י"ב חודש הגוף בטל [דף קנג ע"א] ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת . אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב מהספדו של אדם ניכר אם בן העוה"ב הוא אם לאו . איני והאמר ליה רב לרב שמואל בר שילת אחים בהספדאי דהתם קאימנא לא קשיא הא דמחמו ליה (וחאים) [ואחים] הא דמחמו ליה ולא (חאים) [אחים] . א"ל אביי לרבה כגון מר דסנו ליה כולהו פומבדיתאי מאן אחים הספידיה א"ל מיסתיא[א] את

רש"י

לביתו : בפתחי ובהעלותי . עד שיעלנו הקב"ה מקברותינו אין לנו רשות לעלות : והכתיב ואל עפר תשוב . והאי ליכא למימר ברשעים לאודייהו דכל קללותיו של אדם הראשון כל דורותיו שוין בהם : אובא טמיא . בעל אוב שמשתמש בעצמות . טמיא בלשון ארמי עצמות וכן פירש רב האי בפירושו על טהרות בית שהוא מלא טמיא מלא עצמות : בנגידא . כך קורין למכשפות של אוב בלשון ארמי : אם בן העוה"ב הוא . שאם כשר היה הכל בוכין עליו ומורידין דמעות ומספרין שבחו : אחים בהספדאי דהתם קאימנא . בשעת מיתתי התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויכמרו רחמי העומדים שם ויבכו : דהתם קאימנא . בשעת הספד ואשמע איך תתחמם אלמא איצטריך לרב לאזהוריה אהספדיה וכיון דרב גברא רבה ובן העולם הבא למה ליה לאזהוריה הא אמר מהספדו ניכר : הא דמחממו ליה . להספד: ואחים כו' . לעולם חמומי בעינן שאין בני אדם נכמרים כ"כ על זקן ומיהו לאדם חסיד כי מחממו בהספדא מחממי ובכו כולהו ולמי שאינו חסיד כל כך מחממו ליה ולא מחממי: דסנו ליה כולהו פומבדיתאי. משום דמוכח להו במילי דשמיא ובני פומבדיתאי רמאין הם כדאמרינן בשחיטת

תוספות

ושוב אינה יורדת . אף על פי כן כשהיא רוצה היא יורדת כי הויא דלעיל דרבי אחאי בר יאשיה וכההיא מעשה דרבי בנאה דחזקת הבתים (ב"ב דף נח.) דהוה מציין מערתא כי מטא למערתא דאברהם אבינו אשכחיה לאליעזר עבד אברהם דקאי אבבא אמר ליה מאי קא עביד אברהם וכו' א"ל ניעול וניתי כו' אף על פי שנשמתו היתה גנוזה תחת כסא הכבוד . (מ"ר) :

מהרש"א

דכתיב כי אני ה' בפתחי את קברותיכם וגו' . גם שכל ג' חלקים קיימין צריך פתח ממנו יתברך ב"ה שבידו מפתח של תחייה ומקשה והכתיב כי עפר אתה ואל עפר וגו' . באדם הראשון וכל גופו אף העצמות היה מן העפר וא"כ לא היה לו השארות הגוף ובאגדה דפ' ח"ה [א] מוכח דיש גם לאדם הראשון השארות דאמרינן שם בדיוקני עצמה לא הסתכל ובב' עקיביו הסתכל : וא"ל ההיא שעה אחת קודם תחיית כו' . והטעם בו כדי שיהיה נברא יש מאין כמו שנברא בז' ימי בראשית ודו"ק : היכי אסקיה כו' . דהא ודאי אין כח לאובא טמיא בשמים תחת כסא כבוד ועוד עולים מן הארץ כתיב ומשמע ליה דנשמתו העלתה מדכתיב ויאמר שמואל וגו' ואין כח לגוף בלא נשמה לדבר וק"ל: מהספדו של אדם ניכר כו' . דמחייס של אדם גם אם מספרין שבחו אפשר שמחניפין לו כההיא דאמרינן פרק א"נ [ב] מיום שגברה החנופה אין אדם יכול לומר מעשי גדולים ממעשיך ועוד אפשר שמפני היראה אומרין כן לספר בשבחו משא"כ במותו בהספדו דאין כאן חנופה ולא יראה ממנו ואעפ"כ מספרין שבחו דברים ניכרים שהאמת כן וק"ל: ואחים כו'. עיין פרש"י והוא דחוק דאיירי דוקא בזקן אלא די"ל דחמומי בעי שאפשר שאין בני אדם נכמרים עליו משום דסנו ליה דמוכח להו במילי דשמיא

[א] מהרש"א ד"ה הכתיב . דפ' ח"ה (נח ע"א) : [ב] שם ד"ה מהספדו. פרק א"נ (סוטה מא ע"ב):

עיון יעקב

אובא טמיא היכי אסקיה לשמואל בנגידא . ואע"ג דאמרינן למה נקרא שמן כשפים שמכחישין בפמליא של מעלה היינו לבטל גזירתו לפי שעה אבל לא לגזור על נשמה שהיא גנוזה למעלה תחת כסא כבודו . ועי"ל שלא רצה להשיב כן למין וגם אמרינן בסנהדרין שאני ר' חנינא דנפישא זכותיה וכ"ש שמואל הנביא וק"ל: א"ל התם תוך י"ב חדש הוי . אך קשה לפי מה דאיתא בש"ס דחגיגה דף ד' דעלה ג"כ משה עמו והיה זמן רב אחר מיתתו וצ"ל דס"ל כמ"ד משה לא מת . ולפמ"ש תוספות ריש דף קנג כשהיא רוצה היא יורדת י"ל משום כבודו של שמואל נתרצה משה בכך א"כ י"ל גבי שמואל גם כן נתרצה בכך משום כבודו של שאול רק שדחה כן להאי מינא: מהספדו של אדם ניכר אם הוא בן עוה"ב . עי' פירש"י ומהרש"א ועי"ל דס"ד דמקשה דהא דאמר מהספדו ניכר היינו להיפך דאם אין בוכין ומספידים על האדם שמת אמרינן דודאי הוא בן עוה"ב מעלתו גדולה במיתתו שהרי נשמתו גנוזה תחת כסא הכבוד ודומה למלאך ה' משא"כ אם מספידין עליו בבכיות הרבה מחמת שהוא מוכן לעונש עוה"ב וכדאיתא במדרש קהלת ז' על פסוק טוב יום המות מיום הולדו מת אדם הכל צריכין לשמוח מפני שיודעין שיצא בשלום מן העולם משל לשתי ספינות שפורשת בים וכו' ע"ש . ולזה מקשה שפיר מהא דאמר רב אחים לי הספידא דהתם קאימנא כלומר דלא תימא למה לנו להספיד עליך שהרי ע"י המיתה מעלתך יותר גדול כי גדולים צדיקים במיתתן שנשמתן גנוזה תחת כסא הכבוד ע"ז אמר דהתם קאימנא לפי שעדיין א"א לידע כל זה שהרי כל ג' ימים הנשמה טייסא על הגוף וסבורה שתחזיר לגוף כדאיתא בירושלמי דמועד קטן ואם איתא דידעה אמאי רוצה הנשמה לחזור אל הגוף וזה שאמר דהתם קאימנא על זה מתרץ הא דאחים ליה ואחים אין הפי' כמו שעלה על דעת המקשן וק"ל: אחים הספדאי דהתם קאימנא . נ"ל דכוונתו היה ע"ד מה דאמרינן בש"ס אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו אך זה דוקא באדם חי

להודיע שהוא צדיק והרי רב כ"ע הוו ידעי ביה שהיה צדיק אע"פ שלא יחממו הספדו ולמה ליה לאזהורי בשלמא שאר בני אדם שאין מי שיהיה יודע בהם אם הם צדיקים יש להם להזהיר על תמום הספדם למען ידעו ויכירו צדקתם אבל רב שניכר לעין כל שהוא גברא רבה לא היה צריך לזה והשיב שרב חשש פן לא יחממו הספדו להספידו כראוי כי בני אדם

הרי"ף

שמכח היפיה דקרא דאמר והרוח תשוב אל האלהים דמיירי אחר מיתה ולא דבר בסמוך לתחייה דווקא א"כ גם תחלת הפ' שאמר וישוב העפר אל הארץ מדבר אחר המות ולכך תירץ דמדבר באותם שיש להם קנאה ואעפ"כ והרוח תשוב אל האלהים ואעפ"כ חזר והקשה מפסוק ואל עפר תשוב דליכא לאוקמיה נמי באותם שיש להם קנאה ומרקיבין לפי שנאמר זה לאדם הראשון שכל הדורות יוצאין ממנו בין מי שיש לו קנאה ובין מי שאין לו ועל הכל הוא אומר אל עפר תשוב ותירץ שעה א' קודם תחיית המתים לא יבלה שום אדם מלהיותו עפר אבל לאחר המות קודם התחייה יש מי שהוא עפר ונרקב ומי שאין בו קנאה אינו נרקב ועומד עד שעה אחת סמוך לתחייה : אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב מהספדו של אדם ניכר אם בן העוה"ב וכו' . וקשה כיון דמסקינן דאי מחמו ליה ואחים הוא בן עוה"ב והא דמחמו ליה ולא אחים אינו בן עוה"ב א"כ מאן דלא מחמו להספדיה אי הוי בן עולם הבא למה הוצרך לצוות רב לרב שמואל אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא אף על פי שלא יחממו הוא בן עוה"ב דהא רב גברא רבה היה ובן עוה"ב למה ליה לאזהורי ואי מאן דלא מחממו להספידיה אינו בן עוה"ב ולכך הוכרח רב לצוות אחים לי הספדאי ליטני הא דמחמי להספדיה הא דלא מחמו כלל ולמה הוצרך לומר והא דמחמו ולא אחים . וקשה כיון שהקשה לרב שהיה בן עוה"ב והוא היה אומר כי מהספדו ניכר גם לו יעשו הספד מבלי ציווין א"כ מה תירץ הא דמחמי ליה והרי כיון שהיה בן עוה"ב פשיטא שיחממו הספדו ויהם כיון שלכל בני עוה"ב עושין כן שמהספדו ניכר שהוא בן עוה"ב והדרא קושיא לדוכתין למה ליה לאזהורי כי גם בלי אזהרתו יחממו הספדו ויהיה מתחמם כיון שזה הוא דרך לכל בני עוה"ב . ואפשר דלעולם אם מת אדם צדיק ולא תממו הספדו הוא בן עוס"ב אבל אינו ניכר לבריות אם היה צדיק אדם זה והוא בן עוס"ב או אינו צדיק ואינו בן עוס"ב ומי יגיד צדקתו לבני אדם אלא כשמתחממין הספדו ולכך הקשו לזה איני והא רב אמר לרב שמואל אחים לי הספדאי ותמימות ההספד היה

ענף יוסף

קיד א"ל התם תוך י"ב חודש כו' . הנה הענין שהעלה בעלת אוב את שמואל מצאתי ברדב"ז חלק ג' שאלה תרמ"ב . וז"ל להבין זה אקדים לך שתי הקדמות בקוצר . אחת שכח הבעל אוב לסכנים כח מכחות הטומאה בגוף המת והוא מספר לו עתידות שהם קרובות אבר שומעין מהכרוז . ומה שיתאמת לך הקדמה זו . הוא מה שאמרו שהמת מדבר מבין שחיו . וכבר ידעתי כי הבית השחי ובית הערוה הם משכן לכחות הטומאה . ולפיכך אין קולו אלא ממקומו . ועל כן הוא קול נמוך כיון שאין יוצא דרך הגרון והפה . ועוד ראיה שעולה דרך מרגלותיו דרך קלון וטומאה שלא כסדר הבריאה והיצירה הקדושה . ועל כן כל העולים ע"י אוב עולים ורגליהם למעלה . עוד הקדמה שנית כי גוף ואברי הנביא או הצדיק או השלם הם כסא לקדושה עליונה ואפילו אחר מיתתן הגוף ההוא יש בו קדושה רבה . וכל כחות הטומאה תאבים ליכנס בו . אבל הנשמה הטהורה פוקדת אותה כל השנה עולה ויורדת עד שכלה הגוף ושוב עולה ואינה יורדת . ועתה יתבאר כי כאשר שאל שאול המלך לבעלת אוב להעלות את שמואל והיא עשתה פעולותיה וקסמיה וקטרותיה והשבעותיה

ע"ץ יוסף

הערוך עשיית סימן לרמוז דבר מה או לגעור : אחים בהספדאי . בשעת מיתתי תתאמץ בהספד שלי דהתם קאימנא בשעת הספד ואשמע איך תתחמם (רש"י) עוד יש לומר דכאן בעולם הזה הצדיק הוא הולך ממדריגה למדריגה אבל כשמת ולא להתם הוא עומד . ואם העם מתחממים . ע"י ההספד ומתבוננין שמסתלק

חדושי גאונים

גבי אבידן א"ל כו' טחנוסי לא טחנן . פירש"י השינים . ומוהרש"א כ' דעפי נראה לפרש קרקבן כדלקמן בשפל קול הטחנה בשביל קורקבן שאינו טוחן ע"כ . נראה דעתי . מ"ש דעפי כו' והיינו לפי שענין הטחינה נמצא מפרש בקרא בטעם בטול העיכול . כי הוא מוסב על מה שנאמר קודם . וסגרו דלתים בשוק אלו נקביו כו' כלומר לכך סוגר דלתים דהיינו שהוא עצור בשביל שאין המאכל נטחן כראוי . (וכ"פ היפ"ת בויקרא רבה פי"ח) . ובאמת מדרש שם פי' גם מאמר ובטלו הטוחנו' על הסמסם והקורקבן אמנם נראה דעת רש"י לפרש לשטת תלמודא דידן דפי' הטוחנו' שמה השיני' וסמך לזה קבע הש"ס תשובת ריב"ח וודאי על השינים רמז. שהרי הש"ס לא הזכיר עדיין מאמר קול

נאון יעקב

מפני מה ת"ח שבבבל מצויינים ר"ל בשלמא אם היה כבוד התורה נוהג בבבל . לכך יפה עשו הלומדים שציינו את מלבושיהם שלא יהיה ניכר הכבוד שעשו להם הוא עבור התורה רק יהיה עבור המלבושים כמאמרם ר"י קרי למאני' מכבדותא . ולא יהיו נהנים מכבוד התורה . אבל אחר שאין שם כבוד התורה . ולא יכבדו אותם כלל . א"כ מפני מה הם מצויינים . והשיב אדרבא לפי שאינם בני תורה . ורוצים שיהיה להם איזה כבוד . וממה יהיה להם והוצרכו ללבוש מלבושים נאים אולי יכבדו אותם כי הם חפצים בכבוד אחר שהם אינם בני תורה. מקובץ מהגאונים (ס הוספות המאסף):

ורבה בר רב חנן . בעא מיניה רבי אלעזר מרב איזה הוא בן העוה"ב א"ל (ישעיה ל) ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו . רבי חנינא אמר כל שדעת רבותיו נוחה הימנו[א] . (קהלת יב) וסבבו בשוק הסופדים [א]בני גלילאה אמרי עשה דברים לפני מטתך . בני יהודה אמרי עשה דברים לאחר מטתך . ולא פליגי [ב]מר כי אתריה ומר כי אתריה : קטן שם תנן התם [ג]רבי אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך . שאלו תלמידיו את רבי אליעזר וכי אדם יודע איזה יום ימות . א"ל וכ"ש ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה ואף שלמה אמר בחכמתו (קהלת ט) בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר אמר רבן יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קשטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום חסר לבית המלך . טפשין שבהם הלכו למלאכתן אמרו כלום יש סעודה בלא טורח . פתאום בקש המלך את עבדיו

רש"י

חולין (דף קכז.) פומבדיתאי לוייך שני אושפיזך : ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו . מאחרי מטתך כשתמות תשמע כשיאמרו זה הדרך שהלך בה זה לכו בה מובטח לו שהוא בן העוה"ב : נוחה הימנו . דעתם נוחה עליהם ממה ששומעין עליו ורואין בו : עשה דברים . שיאמרו לפני מטתך בהספדך : לאחר מטתך . היא היא אלא שבגליל היו הספדנין לפני המטה וביהודה לאחר המטה : וכל שכן . שמפני שאינו יודע (זה) איזה יום ימות וטובה התשובה יום אחד לפני מיתתו נמצא כל ימיו יהיה בתשובה : בגדיך לבנים . נשמתך טהורה ונקיה : כלום חסר לבית המלך . בתמיה הכל מוכן ושמא יבהילנו לבא פתאום ואנו צריכין להכנס לסעודה מקושטין : כלום יש סעודה בלא טורח . עדיין יצטרכו לטרוח צרכי סעודה של בית המלך ויש לנו שהות

מהרש"א

ומיהו לאדם חסיד כי מחממו בכו כולהו כההיא דמייתי בסמוך דא"ל אביי לרבה כו' מאן אחים כו' וק"ל : ואזניך תשמענה דבר מאחריך וגו' . ור"ל לאחר מטתך כדלקמן כי אחריה א"נ אחריך אחר מותך כמו ואחריך לפלוני כו' ואמר לאמר זה הדרך גו' דהיינו שמספרין עליו בשבח אלו המדות הדרך זו ג"ח ילכו זו ביקור חולים בה זו קבורה כי תימינו זה הדין וכי תשמאילו לפנים משורת הדין דכה"ג דרשינן בפ' אלו מציאות[א] אקרא דוהודעת להם את הדרך אשר ילכו בה וגו' כמפורש שם וק"ל : בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו' . פרש"י בגדיך נשמתך טהורה כו' ע"ש ומל' בגדיך בלשון רבים נראה לפרש דבגדיך לבנים כינוי למעשים טובים שהם נקראו מדות כמו מדו בד וכשיהיו בגדיך ומדותיך לבנים מבלי כתם וחטא דהיינו כל ימיו בתשובה אז שמן שהיא הנשמה ואותיותיו נשם וע"ש דכתיב נר אלהים נשמת אדם שהוא על ראשך ממש כי הנשמה היא במות אל יחסר לה בסעודה דלעוה"ב ואהא מייתי משל ממש למלך כו' : פקחין שבהן קשטו כו' . דהיינו לפי הנמשל שקשטו עצמן במדות ומע"ט וכו' וניחא השתא דלא מייתי האי קרא דבכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו' במשל דלעיל מלך ב"ו שמחלק בגדי מלכות וכו' דהתם ודאי איירי בבגד מלכות שהיא ✱הנשמה גופה שנתנה לו בדרך שאלה כמ"ש לעיל אבל האי קרא לא משמע ליה

הרי"ף

אינם נכמרים רחמיהם לבכות על אדם זקן וכשיראו בני אדם בו שלא נתחמם הספדו לבכות עליו ידברו ח"ו תועה בו לכך לוה שיתחממו הספדו ועל זה היה אומר אביי לרבה כגון מר דסנו ליה פומבדיתאי מאן אחים ליה הספדיה שלא יבכו כולם עליו ולא ידעו גם בני אדם לדקתו וחסידותו . ועקרו של דבר הוא שהקושיא היא כיון שאמר רב מהספדו של אדם ניכר א"כ מוכרח הוא שלרב שהוא בן עוה"ב יתחממו הספדו אע"פ שלא היה מלוה על כך ולמה ליה לרב לאזהורי במלתא דעבידא למיהוי לכולהי חסידי . ותירלו הא דמחמו ליה וכו' . הן אמת שרב היה יודע בעלמו שעתידים לחמם הספדו ויעשו לו הספד הגון כדרך כל בני עוה"ב שעושים להם הספד אבל הוא חשש שמא יתחממו ההספד ולא יחם כי כל בני אדם לא יבכו עליו בהספדו כי לאדם חסיד מחממו ליה ובכו כולהו ולמי שאינו חסיד כ"כ מחמי ליה ולא מחממו ורב אע"פ שהיה יודע שהוא בן עוה"ב מ"מ חשש שלא יבכו עליו כמספד החסידים שסבר גם האדם שאינו חסיד כ"כ והוא בן עוה"ב מ"מ אין כולם בוכים עליו : שאלו מרב איזהו בן עוה"ב . א"ל ואזניך תשמענה דבר מאחריך . כלומר מאחרי מטתך לאחר מיתתך וקשה למה לא השיב רב מדבריו שאמר מהספדו ניכר מאן דמחמו ליה הספדיה ואחים הוא בן עוה"ב ואפשר ששאלו ממנו על מי שלא הספידוהו כלל מנין ידעו בני אדם שהוא בן עוה"ב והשיב להם ואזניך תשמענה וגו' ואע"פ שהוא כבר מת ומונח על מטתו מ"מ המת יודע כל מה שאומרים בפניו עד שיסתום הגולל כמו שאמר רבי אבהו למעלה : תנן התם רבי אליעזר אומר שוב יום אחד כו' . נ"ל שזה שהשיב רבי אליעזר לתלמידיו כ"ש ישוב היום שמא ימות למחר נרמז בדבריו במשנה שוב בתשובה לפי שידוע תדע כי יום א' יש לך לפני מיתתך ובכל יום ויום תאמר כן על היום שאתה עומד שהוא היום

עיון יעקב

תי אבל במת הדין איפכא כדאיתא בי"ד סי' מש"ד וכן הוא שם בט"ז שמותר לומר שבחו של מת אפילו קצת יותר משהיה בו משום דאף אם היה בא לידו מצוה קצת יותר גדול ג"כ היה עושה ובאמת הטעם משום שהמת יודע ושומע כל מה שאומרים בפניו עד שיסתם הגולל וא"כ זה היה כוונת אחים הספדאי שיתחמם ההספד לומר שבחו כראוי דהתם קאימנא ואני שומע הכל וק"ל [*ועי"ל לפי שהספדן דרכו להתעלל כי אינו יודע איך יעשה אם יספר בשבחו יותר מדאי ענשו גדול כדאיתא ביו"ד סי' שד"מ ואם יקצר בשבחו ג"כ נענש ע"ז על כרחך כיון שא"א לצמצם יש לו להיות בשב ואל תעשה על כן אמר רב אחים לי הספדא דהתם קאימנא וא"כ מותר לקצר בשבחו כי מקצת שבחו (שלא) בפניו] : שאלו תלמידיו את ר' אליעזר וכי אדם יודע איזה יום ימות . כלומר מדקאמר שוב יום א' לפני מיתתך הל"ל שוב יום לפני מיתתך מדקאמר יום א' משמע יום המיוחד לכך . והשיב דבכל יום ויום יחשוב שהיום מיוחד לכך ושמא ימות למחר עי' בחידושינו דברכות דף ה : ישוב היום שמא ימות למחר . ולא קאמר שמא ימות היום כי מיתה פתאום בלי שום חולי כלל הוא מלתא דלא שכיח ועי"ל דאף אם ימות היום עכ"פ המיתה ממרקת עבירה שעשה באותו יום רק דחיישינן שמא ימות למחר וזה י"ל פי' הפסוק בנלבים כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום ופי' הכלי יקר דקאי על התשובה וזה היום שבכל יום יעשה תשובה : כלום יש סעודה בלא טורח . וה"ה בנמשל אומרים

*) בכל הדפוסים הציגו זאת בדף קח ואנחנו הצגנו אותו כאן כי הוא מקומו הראוי .

עץ יוסף

שנסתלק הלדיק בעונותם וחוזרים בתשובה . נעשה שלדיק הולך אפילו לאחר מיתתו . שע"י מיתתו חזרו בתשובה וזהו שאמר אחים בהספדאי . משום דהתם בעוה"ב קאימנא . וע"י שתחמם בהספדי אהיה הולך אפילו שם . אלמא אילטריך לרב אזהורי אהספדיה . וכיון דרב גברא רבה ובן עוה"ב למה ליה לאזהורים הא אמר מהספדו ניכר : קטן שוב יום אחד לפני מיתתך . הכוונה שאף שהרשעת כל ימיך אל תתייאש מן הרחמים . ואל תחשוב שלא יקבל הקב"ה אותך אם תשוב בתשובה שלמה . כי זה אינו כי אפילו הרבית לחטוא ולהרשיע סליחת אלהים רבה וגדולה תשב אנוש עד דכא . עד דכדוכה של נפש ואפילו אם הוא גוסס אם ישוב בתשובה הקב"ה מקבל אותו ואמר לשון ושוב כי אע"פ שעבר עבירות כל ימיו נאמר עליו שוב לפי שנשמתו ממקום קדוש יהלך חלק אלוה ממעל אשר ממנו בא לו וא"כ הרי הוא חוזר ושב אל מקורו (מדרש שמואל) : בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן כו' . ואי' במדרש קהלת אמר רבי יוחנן בן זכאי אם בבגדים לבנים הכתוב מדבר . כמה בגדים לבנים יש להם לעובדי כוכבים ומזלות . ואם

ענף יוסף

להכנים בגופו של שמואל הנביא כח מכחות הטומאה כפי הכח והסגולה שיש בפעולה ההיא ורלה הקב"ה שהיה מזומן הכח ההיא להכנס בגוף הטהור והנקי לטמאו . רמז לנשמתו של שמואל הנביא שתכנוס לגוף כאשר בתחלה ולא בכח הבעלת אוב חלילה . אלא במלות הקב"ה כי אמר מוטב שתפרח ותתרגז נשמת הלדיק ממה שתכנס במשכן הטהרה דבר טמא . וזהו שאמרה אלהים ראיתי עולים מן הארץ כי הכירה שאין זה כאשר הפעמים אלא אלהים שהוא דבר קדושה ולא כדרך שאר העולים שעולים דרך הרגלים אלא כדרך העולים וראשם זקוף למעלה . דרך מעלה וכבוד . ובזה הכירה כי שאול היה השואל כי חשבה לכבודו לא עלה אלא שמואל בעצמו ולא רוח אחרת . וזהו שא"ל שמואל לשאול למה הרגזתני להעלות אותי . נמצאת למד כי לא היה בכח בעלת אוב להעלות את שמואל ולהרגיזו ממנוחתו אלא במלות הבורא לתקנת גופו ולטהרתו . ואפילו זה לא היה אפשר אלא בתוך י"ב חדש שעדיין הנשמה יש לה קצת יחוס ושייכות עם הגוף . אבל לאחר י"ב חדש לא אפשר שכבר נכנסה למחילתה ועוד שכבר הגוף כלה עכ"ל : שאלו את רב איזהו בן עולם הבא א"ל ואזנך תשמענה דבר מאחריך וגו' ור"ח אמר כל שדעת רבותיו נוחה הימנו . בעא מיניה ר"א מרב וקשה הוא שאל איזה בן עולם הבא לבחור בדרכיו לעשות כמוהו והשיב וכו' ובמה יוודע בחיים . ויש ליישב בדוחק שישמע מאחרים ודרכיו יבחר . אמנם נראה ע"פ מ"ש בעקידה על מש"כ ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני לדיק כתמר יפרח . כי הנה האיש הירא ה' ורולה לדעת מדרגת עצמו כי אין אדם רואה חוב לעצמו לפניו שני דרכים לדעת . אחת על פי אוהב . ואחת ע"פ אויב . ע"פ אוהב ישאלהו מה עינו ויש יבהו על נכון . ועל פי אויב ישלח ציר נאמן מה יענו הבריות עליו וינקה מכל חסרון שאומרים עליו . ודמיון הידיעה מפי האוהב היא כמראה הבולעת שמראה לאדם צורת פניו כמות שהיא לא יותר ולא חסר . ודמיון הידיעה מפי אויב היא מראה משוקעת המראה על דבר קטן כמה פעמים גדול מן כמות שהוא . וכן השונא אם ימצא חסרון קטן יגדלהו וינשאהו ירום וגבה מאד . ובמראה משוקעת מסתכלין נמי הסרים והמלכים . וז"ש ותבט עיני בשורי וגו' אנכי שומע מה ידברו עלי אויבי המסתכלים בי וע"י זה לדיק כתמר יפרח כי היא מדרגה טובה ע"כ . ובזה נבין הוא שאל איזה בן עוה"ב לעשות כמעשהו והשיב לו ואזניך תשמענה דבר מאחריך וגו' לשמוע מה יענו בך אויב קשה ואותו תסיר . והיא דרך טובה מאד כי צריך שלא ימצא בו נקודה קטנה שחורה. שהאויב ינשאהו . ור"ח אמר אין צריך כל כך אלא כל שדעת רבותיו נוחה הימנו שהם לא יגדילו פיהם בחסר ויתר (שפת אמת): עשה דברים לפני מטתך כו'. אפשר הכוונה

[א] מהרש"א ד"ה ואזניך . בפ' אלו מציאות (ב"מ ל ע"ב) :

יד יוסף

א מסכת שמחות פ"ג ה"ז : ב פסחים נ' ע"א וש"נ : ג אבות פ"ב מ"י פסוק בכל עת יהיו בגדיך לבנים :

חדושי גאונים

סטמנה (ועוד מדקאמר טחנוסי כו' בלשון רבים וודאי קאי על מאמר הטוחנות . דאילו על הקורקבן אמר לקמן בלשון יחיד שאינו טוחן) . ועוד נראה דעת רש"י דוודאי תשובת ריב"ח היה לעניננו מ"מ לא אזיל לבי אבידן ואמר טור תלג כו'. כלומר הראש נזדקן . ע"כ רעיוניו מלופים בכחות הסתוכחות . כלבוסי לא נכחין . פירש"י קולי אינו נשמע . כלומר וכזה לא יתקבלו דברי הנאמרים בלחש . טחנוסי לא טחנין אלו השינים . כלומר וכמו שאינן טוחנין המאכל כן אינן מסייעין לדבורי באותיו' זסשר"ץ. ומש מקום א"כ לשאוובכת עם שכנגדי . אבל למאמר שהקורקבן אינו טוחן . אין עניינו לתשובתו . דאטו בבי אבידן טוחנין שם . לאכול עד שישיב שהקורקבן אינו טוחן . וכן מאמר רב . אדלא אבידנא בחיסנא. אומ' כן בשביל ריב"ח כלומר לכך איני הולך לפי שהינה בדרך כמי לזקנתי . (אני הוא) : (שייך לסימן קיב) ת"ח כ"ז שמזקינים כו' ועה"ס כו' . שפבות נתוספת כו' שנאמר כו' וטעם זקנים יקח . פירש"י ומדקיין קראי אהדדי . חד מיתוקם בחכמים . וחד בזקני הסוק . ע"כ . ולולי דבריו היה נראה כי הענין נלמד ממשמעות המקרא עלמו בשנחקור מאין יוצא זה הסיפור . כי ישאל השואל אם נחליט בשיט לזקנה מעלה גדולה להוסיף אומץ כנושאה מה בין עוטד ה' לאשר

המתרגמן. א) צו פרידען פאן איהם .

א ע"ז ע ע"א ועי' תוס' עירובין לו ע"ב ד"ה כר"ש: ב תוספתא פ"א:

בן ביום גדשו סאה וכו' נותן לתוכה חרדל והיא מחזקת ה"נ כשגזרו י"ח דברים היתה חסרה גזרה זו של נותן כיסו לעובד כוכבים עד שגזרו עליה ומלאו הסאה לגמרי כמו שנתנו חרדל לתוכה רבי יהושע אומר בו ביום מחקו סאה וכו' נותן לתוכה אגוזים ורימונים והיא מקיאה כמו כן קודם שגזרו על נתינת כיס לעובד כוכבים היו מותרים להוליכו פחות פחות מד' אמות ומתוך כך אתי לאתויי ד' אמות כעריבה שהיתה מקיאה עד שהותירו האגוזים והרמונים ואחר שהסירו שוב לא הקיאה יותר כך כשגזרו ליתן כיס לעובד כוכבים הסרו נמי להוליך פחות פחות מד' אמות והשתא ר"א ורבי יהושע שניהם לשבח ולא כפי' הקונטרס שפי' דר' יהושע קאמר שלא עשו היטב שהרבו לגזור יותר מדאי דלא משמע הכי בירושלמי בפרק קמא דמכילתין דאמר התם א"ל רבי אליעזר אילו היתה חסרה ומלאוה יאות חבית שהיא מלאה אגוזים כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת א"ל רבי יהושע אילו היתה מלאה וחסרוה יאות חבית שהיתה מלאה שמן כל מה שאתה נותן לתוכה מים היא מפזרת השמן. מ"ר. ואדרבה נ"ל שהירושלמי קשה לו דלא שייך למימר גבי מים כמו שמפרש (רבי) [ר"י] גבי נותן לתוכה אגוזים ורמונים:

הרבה להתקשט: יעמדו ויראו. ואף לעולם הבא לדיקים יושבין ואוכלין ורשעים עומדין ורואין: ר"מ אומר אין עומדין ורואין שא"כ אף הם היו נראין מן הקרואים ולשמש שכן דרך המשרתים עומדין ואין כאן בושה: אלו ציצית. שמלובן הבגד: אלו תפילין. שהם שם משמן טוב דכתיב (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו' ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש (ברכות דף ו:): עוד אחרת היתה. תקנה לכיס להצילו: ואמאי לא רצו לגלותה. להעלים דברי תורה: כבוד אלהים הסתר דבר. מותר להסתיר דבר תורה לכבוד שמים: וכבוד מלכים חקור דבר. אין להסתיר לכבוד עושר אדם וחשיבותו אלא שב ותחקרהו: בו ביום גדשו סאה. ביום שעלו לעליית חנניא בן חזקיה וגזרו י"ח דברים וזו אחת מהן היתה כדאמרינן בפ"ק (דף יז) נותן כיסו לנכרי בו ביום גזרו שלא יוליכנו פחות פחות מד' אמות אם יש עובד כוכבים. אותו יום הרבו סייג לתורה במדה גדושה ויפה מדדו להרבות גדר בישראל: מחקו סאה. במדה מחוקה מדדו בו ביום שהרבו לגזור יותר מדאי ואין

פקחים שבהם נכנסו לפני המלך כשהן מקושטים והטפשין שבהן נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טפשים אמר הללו שקשטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו הללו שלא קשטו את עצמן לסעודה יעמדו ויראו. חתנו של ר"מ היה אומר משום ר"מ והלואי שיהיו הללו עומדין ונראין כמשמשין אלא אלו ואלו יושבין הללו אוכלין והללו רעבים הללו שותים והללו צמאים. שנאמר (ישעיה סה) כה אמר ה' הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב. דבר אחר בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו ציצית ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין:

מי שהחשיך פרק ארבעה ועשרים

קטז שם מי שהחשיך (לו) בדרך נותן כיסו לעובד כוכבים ואם אין עמו עובד כוכבים מניחו על החמור. ושאלה בגמ' על משנה זו [דף קנג ע"ב] אין שם לא עובד כוכבים ולא חמור ולא חש"ו מאי א"ר יצחק עוד אחרת היתה ולא רצו חכמים לגלותה. מאי עוד אחרת היתה "מוליכו פחות פחות מארבע אמות אמאי לא רצו חכמים לגלותה משום (משלי כה) כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר והכא מאי כבוד אלהים איכא דילמא אתי לאתויי ארבע אמות ברשות הרבים. תניא "רבי אליעזר אומר בו ביום גדשו סאה[א]. רבי יהושע אומר בו ביום מחקו[ג] סאה. תניא משל דר' אליעזר למה הדבר דומה לקופה מלאה

מהרש"א

אלא בגדיך לבנים הם מדות ומע"ט: יעמדו ויראו כו'. דהיינו יראו ויבושו כמה שכתוב ויראו שונאי ויבושו ועל זה קאמר חתנו של ר"מ כו' אף הן נראין כמשמשין ואין כאן בושה כפרש"י אלא אלו ואלו וכו' שנאמר הנה עבדי יאכלו וגו' הנה עבדי ירונו וגו' ומשמע ליה דבדין דלעוה"ב משתעו הני קראי דבעוה"ז בדין הרשעים כתיב לעיל מיניה ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח וגו' וק"ל: אלו ציצית כו'. ע"פ מ"ש בר"פ התכלת התכלת אינה מעכבת את הלבן כו' וז"ש בכל עת גם בזמן שאין תכלת יהיו בגדיך בלילית לבנים וכן תפרש ושמן על ראשך וגו' אלו תפילין. ע"פ מ"ש שם תפילין ש"י אינה מעכבת את של ראש וז"ש ושמן שהוא תפילין של ראש כפרש"י על ראשך אל יחסר גם בשאין לך של יד וה"ה בהיפך אלא דקמא נקט והוא העיקר ודו"ק: [ולא רצו חכמים לגלותה כו'. מפורש בחי' הלכות בסוף מסכת ערובין ע"ש]: בו ביום מחקו כו' למה"ד לקופה כו'. עיין פרש"י בארוך וק' למה אמרו כן בהך גזרה דנותן כיסו לנכרי טפי מבשאר י"ח

חדושי גאונים

לא עבדו. והתשובה סברורה לזה. כי האדם בשני חלקיו. דומה לכף מאזנים. הושם באחד מהם ענבי גפן. ובשני זה שכנגדו. הושם פת קיבר ומורסן. וידענו א"כ כי הפת הנזכר מצד גסות חומרו. מכביד הוא וכובש את המאזנים. המונח בהם למטה. עדי על ידי זה יוגבה הכף עם הענבים מעלה מעלה. ונקים מזה. כי בהתמעט החומר המכביד המאזנים ויעלה מעט מעט. זה שכנגדו לעומתו. ירדו מטה מטה. וכאשר יתרחק הגם מהאדם כן יתקרב הדק למולו. ולהשיגו. אולם אין בזה רק כף אחת מלאה פת קיבר. וזה שכנגדו הוא ריק אין בו דבר. אין בהתמעטות הדבר הגס שמחה לבעליו. כי אז המלא יסיע מעלה וזה שכנגדו אין כל מאומה. ואז יצא בעליו נקי מנכסיו כן הגשם הזה וכן הגוי הזה. כי הש"ת לו שני חלקים בהרכבת אנושתו והיינו הגוף וכחותיו והשכל ואודותיו. והנה בימי נעוריו. אשר עטיניו מלאו חלב החומריות יקרבו המלא אליו. עד יוגבהו כחותיו הנפשיות. ויתרחקו ממנו. ע"ד אמרם ז"ל כשזה קם כו'. והאדם הנושא הוא קצר יד מהשיגם. אמנם בימי הזקנה בהתמעט כחותיו החומריות הגסים. לעומתו הכחות הנפשיות והשכליות ברוך יאמרו. ויתקרבו אליו מעט מעט עדי ישיגם. ויחפש דרכיו. ויחקור וישוב אל ה' הרי לפנינו כי מיעוט הנערות והילדות. שמחה היא לאדם הנעלה. המשכיל התורניי. כי בזה תשיג ידו לאחוז את הדברים הדקים השכליים. אשר עד הנה לא היתה קומתו משגת להם כי עד הנה היו עומדים

עיון יעקב

אומרים כלום יש מיתה בלא חולי וכדקאמר פתאום בקש המלך ה"ה פתאום בא המיתה או החולי בענין שאין סיפוק בידו לעשות תשובה:

והכא מאי כבוד אלהים איכא דלמא אתי לאתויי ד' אמות ברה"ר. לכאורה קשה בכל הגזירות שגזרו חכמים משום סייג וגדר נימא הכי ונ"ל ע"פ המדרש פ' בראשית פי"א סי' ו' ופ' שמות פ"ל ע"ש ששאל האי מינא אם אלהיכם שומר שבת מפני מה מוריד גשמים

הרי"ף

שלפני מיתתך ואף שבעוה"ז הזהיר לשוב בכל עת ושעה ותשתדל שיהיו בגדיך לבנים מלכלוך העונות ושמן על ראשך שהיא הנשמה שעל ראשך אל יחסר מלהיות על עליך ממות ומקרי הזמן ואותיות השמ"ן הן כאותיות נשמה וזהו משל הפקחים והטפשים שהטפשים בזמן בחרותם אומרים היתכן שימיתנו ה' קודם שנעסוק במלאכת המצות כדי נרכנו כי אין סעודה בלא טורח וצריכין אנו לטרוח בימי שנותינו לעבוד את ה' בתורתו ובמצותיו ואח"כ נכנס לסעודה והן היום גדול לנו עכשיו נתעסק במלאכתנו מלאכת צרכי גוף והפקחים אומרים

כלום חסר לנו בית המלך שהסעודה שיעשה הקב"ה אף ע"פ שלא זכינו אנחנו בעבודתנו להכינה ולפעדה מזכיותינו הרי יש כמה וכמה חסידים וחכמי התורה שיגעו ומלאו שיעור ראוי לסעודה וממנה נאכל לכן טוב לנו להזמין עצמינו לסעודה להוליך מה שאפשר לנו בעבודתו ית' ופתאום בקש המלך את עבדיו והפקחים אשר זכרו את ה' נכנסו לפני המלך מקושטים וכו' ושמח המלך מלכו של עולם אע"פ שלא הוליכו בידם הרבה תורה ומצות ומ"מ אמר הללו יאכלו וישתו מתוך המסובין אע"פ שהגדילו מהם תורה ומצות והללו שלא קשטו עצמן ועסקו במלאכת גופם יעמדו ויראו ותתנו של ר"מ אומר שהללו היו עומדים אינם נבזים אע"פ שאינם אוכלים מ"מ הם נראים כמשמשים שכן דרך המשרתים לעומדים ואח"כ אוכלים הם והקב"ה רוצה לביישם שהוא עונש כפול ולכך אלו ואלו יושבים הללו אוכלין והללו רעבים באופן שיבושו ויכלמו וכפי זה מתבאר הכתוב שאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים שהם בגדי המצות שנקראים חלוקא דרבנן ושמן על ראשך שהוא הנאת הסעודה אל יחסר מלהיות נהנה מהסעודה עם בעלי הסעודה שכן דרך לסוף בשמן אחר הסעודה:

ענף יוסף

לפי שיש בני אדם שנותנין צדקה הרבה בחייהם קודם מותם. ויש קמצנים שאין נותנין בחייהם כלל רק קודם מותם שהם משערים בעצמם שודאי ימותו הם מצוים שיחלקו לאחר מיתתם איזה סך לצדקה. ובאמת צריכין ליתן צדקה בחייו ובמותו. וזהו שבני גלילאה אמרי והזהירו עשה דברים לפני מטתך ר"ל בחייך. ובני יהודה אמרי עשה דברים לאחר מטתך. ואמר ולא פליגי מר כי אתריה כו'. ר"ל שבני גליל היו קמצנים ולא היו נותנין אלא לאחר מיתתם. לכן הם אמרו עשה דברים לפני מטתם ובני יהודה היו נותנין בחייהם ולא לאחר מיתתם. לכן הם אמרו עשה [דברים לאחר מטתך. שגם מזה ומזה אל תנח ידך: **סליק מסכת שבת**

עץ יוסף

בשמנים טובים שכתוב מדבר כמה שמנים טובים יש לעובדי כוכבים ומזלות הלא אינו מדבר אלא במצות ומעשים טובים ובתורה ע"כ ר"ל בגדיך כינוי למצות ומע"ט שהם נקראים מדות כמו מדו בד כלומר יהיו בגדיך ומדותיך לבנים מבלי כתם וחטא ושמן מרמז על התורה שמאיר כמו שמן כד"א ותורה אור. והא מייתי משל ממש למלך כו' פקחין שבהם קשטו כו' דהיינו לפי הנמשל שקשטו עצמן במדות ומע"ט כו' (ועי' במהרש"א): והללו רעבים כו' והללו צמאים. וכדמסיים במדרש שם לא דומה צערו של זה שהוא עומד. לצערו של זה שהוא מיסב זה שמיסב ואינו אוכל צערו כפול ומכופל ופניו מוריקות:

שהוא מסיב זה שהוא עומד לא אוכל ולא שותה דומה למשמש.

המתורגמן. א) אנגעפילט דאס מאס. ג) איבערפיללט;

קשואין ודלועין. אדם נותן לתוכה חרדל והיא מחזקת. משל דרבי יהושע למה"ד לעריבה מלאה דבש נתן לתוכה רמונים ואגוזים [והיא] מקיאה:

קיז דף קנה ע"ב דרש רבי יונה אפתחא דבי נשיאה מאי דכתיב (משלי כט) יודע צדיק דין דלים יודע הקב"ה בכלב שמזונותיו מועטים לפיכך שוהה אכילתו במעיו ג' ימים כדתנן "כמה תשהה אכילתו במעיו ויהא טמא בכלב שלשה ימים מעת לעת. ובעופות ובדגים כדי שתפול לאור ותשרף. אמר רב המנונא ש"מ אורח ארעא למשדא אומצא[א] לכלבא וכמה אמר רב מרי משה אודניה וחוטרא אבתריה ה"מ בדברא[ב] אבל במתא לא דאתא למסרך[ג]. אמר רב פפא לית דעני מכלבא ולית דעתיר מחזירא:

קיח דף קנו ע"א כתוב אפינקסיה דרבי יהושע בן לוי האי מאן דבחד בשבא יהא גבר ולא חדא ביה. מאי [ולא חדא ביה] אילימא ולא חדא לטיבותא והאמר רב אשי אנא בחד בשבא הואי אלא לאו חדא לבישו והאמר רב אשי אנא ודימי בר (קוזיתא) [קקוזתא] הויין בחד בשבא אנא מלך והוא הוה ריש גנבי. אלא או כוליה לטיבו או כוליה לבישו. (מ"ט דאיברו ביה אור וחשך). האי מאן דבתרי בשבא יהא גבר רגזן מ"ט משום דאיפליגו ביה מיא. האי מאן דבתלתא בשבא יהא גבר עתיר וזנאי יהא מ"ט משום דאיברו ביה עשבים. האי מאן דבר' בשבא יהא גבר חכים ונהיר מ"ט משום דאיתלו ביה מאורות. האי מאן דבחמשא בשבא יהא גבר גומל חסדים מאי טעמא משום

ואין יכולין לעמוד בגזירותם ומתוך כך עוברים על דברי תורה נמלאת מדתם מחוקה מטפיפתה וטוב היה להם להיות מדתם טפופה ולא תבא לידי מחק מרוב גודשה: והיא מחזקת. את החרדל שנופל חרדל בין הקשואים אף כאן יפה תקנו והוסיפו דבר המתקיים: והיא מקיאה. את הדבש שהיה בה ראשון אף אלו על ידי גזרתם גרמו לעבור דשמא לא יאמין את העובד כוכבים והם לא התירו להוליכה פחות פחות מד' ואדם אינו מעמיד עלמו על ממונו ואתי לאתויי ד' אמות: שמזונותיו מועטים. שאין אדם חס עליו לתת לו מזונות הרבה: כמה תשהה במעיו. הכלב שאכל בשר מת ומת הכלב בבית תוך ג' ימים מטמא באהל אבל בחייו לא מטמא דטומאה בלועה בבעלי חיים לא מיטמיא כדאמרינן בבהמה המקשה (חולין דף עא:): ש"מ. מדקאמר שהקפיד הקב"ה על מזונותיו: משה אודניה. מעט כמו אזנו (מדה מתרגמינן משחתא): וחוטרא אבתריה. יכהו במקל מיד שלא יהא מרגילו אללו: אבל במתא לא. ליתיב ליה מידי אי לאו דידיה הוא: משום דאתי למסרך. בתריה ויפסידו: ולית דעתיר מחזירא. שכל מאכל ראוי לו ומולא לאכול ואף מאכילין לו הרבה: אפינקסיה. לוחות קשורות זו עם זו כאותן של סוחרים: האי מאן דבחד בשבא. הנולד בא' בשבת: יהא גבר ולא חדא ביה. יהא אדם שלם במדה אחת יהא ולא אחת בו ממדה אחרת ולקמן מפרש לה ואזיל: והוא הוה ריש גנבי. דמאן דבחד בשבא יהא ראש כמו שהיום ראש למעשה בראשית מיהו ש"מ דנולדים בו לדיקים ורשעים: דאיפליגו מיא. כך הוא יבדל מכל אדם: וזנאי. טואף: דאיברו ביה עשבים. דכתיב (בראשית א) תדשא הארץ והוא דבר שפרה ורבה מאד וממהר לגדל וללמוח דהוא ענין פריצות אשויימ"א בלע"ז [ל"א] דלא כתיב למינהו בעשבים בלוייס (ועוד) שיואים בערבוביא ויונקים זו מזו: נהיר. זיותן: דאיתלו ביה מאורות.

דברים שגזרו שנזכרו בפ"ק גם לפי' התוס' כשגזרו י"ח דבר היתה חסרה גזרה זו של נותן כיסו כו' ומלאו הסאה כו' עכ"ל הוא דחוק דמהיכא פסיקא להו שגזירת נותן כיסו כו' היתה באחרונה וכ"ל לפרש משום דבפ"ק דחשיב שם כל י"ח גזירות נקט הגזרה על דבר האיסור או פסול דע"ז יפול שפיר לשון גזירה להחמיר לאסור ולפסול דבר המותר והטהור מן התורה חוץ מבזו הגזרה דנותן כיסו לעכו"ס דנקטו במלתייהו ההיתר כדאמרינן בהדיא בפ"ק נותן כיסו לעכו"ס בו ביום גזרו ולפום ריהטא לא יפול בדבר המותר שום גזירה ומש"ה פליגי בה ר"א ור"י דר"א קאמר גדשו סאה דגזירת היתר נותן כיסו לעכו"ס היה בכלל הגזירה דאי לאו ההיתר דשרי' ליתן כיסו כו' לא היה מתקיים איסורא דלא יוליכנו פחות פחות מד"א משום דאדם בהול על ממונו מיהו הרולה לקיים שניהם דהיינו דלא יוליכנו כו' ולא יתנהו גם לעכו"ס ויניחנו שם עד מול"ש תע"ב והיינו דמדמה ליה לסאה גדושה מלאה דלועין וקשואין דהניח מקום ריוח בסאה להחזיק גם החרדל אם ירלה ליתן שם כן הדבר הזה שגזרו לאסור פחות מד' אמות והניחו בו ריוח לנותן כיסו כו' מיהו אם ירלה להחזיק גם אותו ריוח גם שלא יתן כיסו לעכו"ס תע"ב ור"י פליג וקאמר דמחקו סאה דגזירת היתר נותן כיסו לעכו"ס היה בהחלט דלריך להליל כיסו וליתן לעכו"ס ולא יניחנו שם דשמא אח"כ יהיה לו דעת אחרת להליל כיסו ולא ימלא לו עכו"ס והייכו דמדמה ליה לעריבה מלאה דבש ולא הניח בו שום מקום ריוח להחזיק שום ד"א דאם נותן לתוכה רמונים הרי מקיאה הדבש כן הדבר הזה שאסרו פחות מד"א ולא הניחו שום ריוח לאסור נותן כיסו לעכו"ס דאם יחזיק לאסור גם בזה מקיאה ותיבטל איסורא דלא יוליכנו פחות מד"א משום דאדם בהול על ממונו ולא ימלא לו אחר כך עכו"ס כמ"ש לעיל ותו לא מידי ודוק היטב: מ"ד יודע לדיק דין דלים כו'. לפי פשטיה איירי באדם הלדיק שיודע ליתן לדקה לעניים כדמוכח סיפא דקרא ורשע לא יבין דעת ליתן לעני אבל לשון דין לא יפול בזה וע"כ דרשו לדיק הוא הקב"ה ויודע דין דלים שהם הכלבים שהדין מתוחה עליהם שמזונותיו מועטין ואינן מלויין לו בריות כמו בעופות ודגים וק"ל: ש"מ אורח ארעא למשדא כו'. היינו אפילו בכלב דלאו דידיה הוא דבהכי מיירי כפרש"י אבל במתא לא כו' אי לאו דידיה הוא עכ"ל דבכלב דידיה לא הוי אילטריך למימר ש"מ מהכא דהא בהדיא תני לעיל דאפילו בשבת נותנין מזונות לפני כלב דמזונותיו עליך וכדאמרינן סוף פר' [א] מרובה דאין מגדלין כלבים אא"כ קשור בשלשלאות או סמוך לספר וק"ל: אי כוליה לטיבו אי כוליה לבישו כו'. אין לפרש דחד מהני נגזר אי כוליה לטיבו אי כוליה לבישו דהא אמרינן בפרק כל היד ואילו לדיק או רשע לא קאמר דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אלא ר"ל דנגזר לו לפי בחירתו אי כוליה לטיבו אי כוליה לבישו: ומ"ט דאיברו ביה אור וחושך. ובמדרש ילקוט ויקרא אלהים לאור יום זה יעקב ולחושך קרא לילה זה עשו כו' ע"ש: משום דאיפליגו ביה מיא כו'. והכי אמרינן במדרש נטל הקב"ה כל מי בראשית ונתנם חליים ברקיע וחליים באוקינוס הה"ד פלג אלהים מלא מים כו' וע"ש למה אין כתיב בשני כי טוב אר"ח לפי שבו נברא המחלוקת שנאמר ויהי מבדיל בין מים כו' ע"ש: האי מאן דבג' בשבתא כו' וזנאי יהא ומ"ט דאיברו ביה עשבים כו'. ע"פ מ"ש פ"ק דר"ה איזהו חדש שהארץ מלאה דשאים הוי אומר זה ניסן ואותו הפרק זמן בהמה וחיה שמזדווגין כו' ע"ש: מאן דבד' בשבא יהא גבר חכים ונהיר משום דאיתלו ביה מאורות כו'. עש"ה והמשכילים יזהירו כזוהר

עין יעקב

גשמים והשיב דכ"ע דיליה והוי כאלרו ומלא כל הארץ כבודו והוי הכל כד' אמות ע"ש וא"כ אי אמרינן דאסור לטלטל ברה"ר בד' אמות והקב"ה מוריד גשמים מוכח דכ"ע דיליה ומלא כל הארץ כבודו אבל אם יטלטל כל אדם ברה"ר א"כ לא ניכר בזה כבוד הש"י ב"ה וב"ש וק"ל:

לית דעני מכלבא. עשה הקב"ה כן לפי שהכלבים עזי נפש המה כדכתיב ועשיר יענה עזות ואלמלא היה עשיר לא היה העולם יכול לעמוד בהם לכן הוא עני ומה"ט נמי אמרינן בחגיגה דף ט יאי עניותא לישראל להתים עזותן כדאיתא בכילה ומה"ט לריכא

ע"ן יוסף

קיח אי כוליה לטיבו או כוליה לבישו. ומ"מ יהא ראש או לכשרים או לפועלי און (רש"ל): מ"ט דאיברו ביה אור וחשך. רש"ל מוחק זה והמהרש"א בח"א

[א] מהרש"א ד"ה ש"מ. פ"ם מרובה (ב"ק פג ע"א):

יד יוסף
א אהלות פי"א מ"ז
ב פי' זכרון (ערוך):

חדושי גאונים
ברומו של עולם (וזה נראה לי כוונת המדרש דברים פ"ו. כי לוית חן הם לראש"ך כו' נעשים ד"ח חן לרשיותך כו' בשעה שהוא מזקין כו' ע"ש כלומר דלות וריסות הכחות הגופניות. מעלה את האדם הנעלה להיות רא"ש בתורה מאד שתאחדו או עם הדברים הרוחניים. ודו"ק. כי בזה לא יצא מאמר לראש"ך מפשטיותו) אמנם זקני השוק אשר הכחות השכליות אינם בו. וכבר נתבטלו והיו כלא היו. אז בהתמעט כחותיו החומריות. שוב אין כל מאומה בידו. הוא הדבר המכוון במאמר. וטעם זקנים יקח. ר"ל תקפו וגבורתו של האדם הזקן. יוקח ממנו מאד אפיסת כחותיו לפי מה שהם. מבואר מזה. כי זקני עם הארץ דעתם (לפי מה שיש להם מאז) מתטפשת והיינו הערמומיות מהכח המתעורר אשר יש לגופם מתמעט והולך כי בסור הסבה יסור המסובב וכח שכלו. מכבר חלף הלך לו בהתחלת אנושתו. לא נשאר לפניו בלתי גויתו ואדמתו לא כן זקני ת"ח. ד"ה המה חן לראשו. לרשיותו בשעה שהיא מזקין כו'. (שם): (שייך לסימן קיג) על גופן ש"ל אומר יבוא שלום ינוחו גו'. ועל גופן ש"ר אי' אין שלום גו'. ועל נשמתן כו'. ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע. כ' מהרש"א ז"ל שענין כף הקלע הוא רמז על סוד הגלגול שנפש אדם שלא זכה בחייו. נתנה עוד ג"פ בגוף אחרים. אולי יודכך כו'. משא"כ נפש הלדיק

משום דאיברו ביה דגים ועופות. האי מאן דבמעלי שבתא יהא גבר חזרן אמר רב נחמן בר יצחק חזרן במצות. האי מאן דבשבתא יהי בשבתא ימות על דאחילו עלוהי יומא רבא דשבתא. אמר רבא בר רב שילא וקדישא רבה יתקרי. אמר להו ר' חנינא פוקו אמרו ליה לבר ליואי לא מזל יום גורם אלא מזל שעה גורם. האי מאן דבחמה יהי גבר זיותן יהא אכיל מדיליה ושתי מדיליה ורזוהי גלין אי גניב לא מצלח. האי מאן דבכוכב נוגה יהא גבר עתיר וזנאי יהא מ"ט משום דאיתליא ביה נורא. האי מאן דבכוכב יהא גבר נהיר וחכים משום דספרא דחמה הוא. האי מאן דבלבנה יהא גבר סביל מרעין בנאי וסתיר וסתיר ובנאי אכיל דלא דיליה ושתי דלא דיליה ורזוהי כסין אי גנב מצלח. האי מאן דבשבתאי יהא גבר מחשבתיה בטלין. ואית דאמרי כל דמחשבין עלוהי בטלין. האי מאן דבצדק יהא גבר צדקן. אמר רב נחמן בר יצחק וצדקן במצות. האי מאן דבמאדים יהא גבר אשיד דמא[א]. אמר רב אשי אי אומנא אי גנבא [אי טבחא] אי מהולא. אמר רבה אנא במאדים הואי אמר אביי מר נמי עניש וקטיל. איתמר ר' חנינא אומר מזל מחכים מזל מעשיר ויש מזל לישראל. רבי יוחנן אומר אין מזל לישראל ואזדא ר' יוחנן לטעמיה. דא"ר יוחנן מנין שאין מזל לישראל שנאמר (ירמיה י) כה אמר

רש"י

וכתיב ותורה אור: דאיברו ביה דגים ועופות. שאין טורחין לאוכלן אלא ניזונין בחסדו של הקב"ה: חזרן. מחזר אחר מצות: חזרן במצות. שכן דרך ע"ש לחזר אחר מצות שבת: וקדישא רבה יתקרי. שיהא פרוש וקדוש שנאמר (שמות כ) ויקדשהו: אמר להו רבי חנינא. לתלמידים שקראו פנקסו של רבי יהושע: מזל שעה. ז' מזלות הן המשמשין את השעות חנכ"ל שצ"ם: חמה. היינו חמה ממש והוא אחד מן המזלות וכן הלבנה והשאר הויין כוכבים: זיותן. כשמש המאיר: אכיל מדיליה. כשמש שאינו מסיג גבול רעהו למשול בלילה: ורזוהי גליין. אין לו רשות לכסות סודיו ונסתרותיו אלא כשמש הזה שהוא פומבי לכל: דתליא ביה נורא. אם תלוי באותו מזל ויצר של תשמיש בוער כתנור: מזל כוכב. הוא סופר של מזל חמה לכתוב דרך הלוכו ותקופותיו ומלוי אצלו תמיד: סביל מרעין. כלבנה זו (שמתענה) [שמתגוונה] והולכת: בנאי וסתיר. כלבנה זו שגדילה ומתמעטת: אכיל דלאו דיליה. כלבנה המסגת גבול החמה למשול אף ביום: ורזוהי כסיין. כלבנה שאינה מאירה: דבשבתאי. מזל (שעה) [כוכב] ששמו שבתאי: בטלין. כמו לא ישבותו (בראשית ח): וצדקן במצות. צדקה לעניים דקרי ליה מצוה בכל לשון אגדה: גנבא. לסטים הורג נפשות: אומנא. מקיז דם: עניש. בני אדם העוברים על דבריו: מזל מחכים. לפי (שהמזל) [המזל] היא החכמה כדאמרינן דבחמה נהיר וחכים: ויש מזל לישראל. שאין תפלה וצדקה משנה את המזל: אין מזל לישראל. דע"י תפלה וצדקה וזכות

תוספות

אין מזל לישראל. והא דאמר רבא בשילהי מ"ק (דף כח.) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא מ"מ ע"י זכות גדול משתנה אבל פעמים שאין המזל משתנה כדאמר ביבמות פרק החולץ (דף נ.) זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו (דאין מזל לישראל):

מהרש"א

הרקיע וגו' ככוכבים לעולם ועד ועי' פרש"י: משום דאיברו ביה דגים. דלא כתיב ברכה רק בדגים ועופות וכדאמרינן דצריך ברכה משום דלדין מהן והיינו שגמל חסד עמהן ליתן להם ברכה שלא יהיו חסרים ורש"י פירש בע"א וק"ל: חוזרן במצות וכו'. פירש רש"י שכן דרך ע"ש לחזר כו' עכ"ל. והנראה דבכולהו קאמר טעמא לפי הבריאה דימי בראשית וה"נ הכא במעלי שבתא יהיה אדם חוזרן בז' מצות כדאמרינן פ"ד מיתות ויצו ה' אלהים וגו' ויצו אלו הדינין כו' ה' זו ברכת השם כו' אלהים זו עכומ"ז כו' האדם זו ש"ד לאמר זו ג"ע מכל עץ וגו' ולא גזל כו' ע"ש: על דאחילו כו'. ומה"ע כדי שלא יתחלל שבת היו חסידים מכוונים לשמש מטותיהן בד' כדי שלא ילדו נשותיהן בשבת כדאמרינן [א] פ' יוצא דופן ורבא בר שילא דקאמר וקדישא רבה יתקרי אינו דומה דפליג ונראה לפרש דה"ק משום דמצינו הרבה בני אדם דנולדו בשבת ואינן מתים בשבת קאמר רבא בר שילא דלא אמרו כן דמת ג"כ בשבת אלא בצדיק דקדישא רבה יתקרי דהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום כדאמרינן פ"ק דקדושין [ב] הגם שבלידתו נתחלל שבת על ידו במותו יתקדש שבת על ידו כדאמרינן בפרקין דלעיל [ג] תינוק בן יומו חי דהיינו ביום שנולד מחללין עליו את השבת דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת וכדאמרי' פ' ב"מ [ד] שמת דוד בשבת: האי מאן דבחמה כו'. נקט סדרא חנכ"ל שצ"ם ולא ידענא למה דהא לפי סדר ימי השבוע אינו כן דבתחלת לילותא משמש כלנ"ש חל"ס ובתחלת הימים משמש חל"ס כלכ"ש ולפי סדר תחלת שמושן דבתחלת ליל ד' נתלו המאורות הרי סדרן שצ"ם חנכ"ל כפרש"י בס"פ מפנין ויש ליישב דהפך סדרן חנכ"ל שצ"ם להתחיל בחמה שהיא עיקרן של המאורות ומזלות כולם: דאיתלי ביה נורא כו'. ע"ד שאמרו פרק י' יוחסין [ה] נורא בי עמרם ע"ש: משום דספרא דחמה הוא כו'. דכל הכוכבים הם כולם לצבא הלבנה למשול בלילה אבל זה המזל כוכב מז' המזלות הוא ספרא דחמה למשול ביום: דבלבנה סביל מרעין כו'. שמצינו בלבנה שסבלה למעט את עצמה: מחשבתיה בטלין כו'. אמרו בזה זה הכוכב שבתאי הוא משמש בתחילת יום שבת לפי סדר תחלת הימים חל"ס כלנ"ש והוא ממונה על החורבן וביטול והשבתת כל דבר ולכך מלאכה אסורה בו ביום והיינו גבר דמחשבתיה בטלין וכדאמרינן [ו] באותו חסיד שחשב בשבת לגדור שדהו וביטל אותה מחשבה ולא גדרה לעולם ונעשה לו נס כו': אי אומנא אי גנבא אי מהולא כו'. ה"נ יש לפרש דלא נגזר אלא שיהא אשיד דמא ולפי בחירתו של אדם אי אומנא שהוא רשות אי גנבא שהוא איסור ואי מהולא שהוא מצוה: אין מזל לישראל כו'. כתבו התוספות והא כו' בני חיי ומזוני כו' אלא במזלא כו' מ"מ

[א] מהרש"א על דאחילו כדאמרי' פרק יוצא דופן (נ"ל בנות כותים דף לח ע"א): [ב] שם בא"ד פ"ק דקדושין (לח ע"א וכן בר"ה יא ע"א): [ג] שם בא"ד בפרקין דלעיל (קנא ע"ב): [ד] שם בא"ד פ' ב"מ (שבת ל ע"ב): [ה] שם ד"ה דאיתלי. פ"י יוחסין (קדושין פ"א ע"א): [ו] שם ד"ה מחשבתיה. וכדאמרינן (שבת קנ ע"ב). [בשבת שם לא מבואר בהדיא שלא גדרה לעולם אך בירושלמי ספט"ו דשבת הובא בט"ז א"ח סימן שז ס"ק יד מבואר כן וכ"ה במדרש ס"פ בהר פ' לד] (המעתיק):

יד יוסף

א סוכה כט ע"א:

חדושי גאונים

הגמור. במותו נשאר כך ולא בא לגוף אחר כו'. נשאר באוצר החיים. מה שא"כ נפש הרשע יקלענה בתוך כף הקלע מגוף לגוף כו' ע"ש. והנה דברים הללו מעיקים ענינם כלפי אנשי מעלה ובני עליי רבים וכן שלמים. כי מבואר בספר הגלגולים להקדוש האר"י ז"ל. אשר הרבה צדיקים גדולים וטובים. כמשה ואהרן וחזקיה מלך יהודה נתגלגלו כו'. וא"כ הם כי לא כהזכיר את ענין הגלגול. אל גדר כף הקלע. גם מבואר בדברי חז"ל ובספרים הקדמונים. כי יש ויש בסוד הגלגול ענין צריך. ידעו הבורא ית' מה זה ועל מה זה. (ועי' מ"ש במס' בכורות פ"ק במאמר הבא דבי אתונא. ובדרוש נחל דמעה בע"כ ט'). ואיך א"כ נייחסהו לנפש הרשע. אולם בביאור דברים אשר לפנינו נאמר. כי הרגישו ז"ל. אמרו יב"א שלום ינוחו על משכבותם פתח ביחיד וסיים ברבים ונתייחד להם. ע"פ המבואר אצלנו (דרוש גולית עליה. כ"א)

הכותב

כאשר נדקדק לשון הרש"י ביש מזל לישראל ואין מזל נעמוד על אמתת דרוש זה, ומצאתי כתוב תשובת חכם בענין זה בספר ישן שהיו בו חדושין על מסכת סנהדרין ענין הגון להבנת סוגיא זאת וכתבתיו כאן. וז"ל כתב רבי דוד ז"ל בההיא דאתמר בפרק ד' מיתות בית דין חכמים אומרים זה האוחז את העינים ר' עקיבא אומר זה המחשב עתים ושעות אי פליגי רבנן עליה דר"ע ודאי הלכה כרבנן וחשוב עתים ושעות מותר אבל נראה דמר אמר חדא ומר אמר חדא ול"פ דלישנא דלא תעוננו קא דרשי בכל מה שאפשר מלשון עינים ומלשון עונה ועל כרחין אית לן למימר הכי דאל תתחיל בי ר"ח הוא שחרית הוא חשוב עתים ושעות

עיון יעקב

מרבנן לא מעני דתורה מתים עוזתן כדאיתא בכילה שם דף כה וז"כ הפסוק ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום דאין עוז אלא תורה ואיתא כד משלם שערי מכלא נקים ואתי תיגרא בכיפא וזהו פירוש הפסוק ה' עוז לעמו יתן מכח זה לא מעני ה' יברך את עמו בשלום וליכא תיגרא וק"ל ועיין בחידושינו שם בכילה: בתוד"ה אין מזל לישראל. והא דאמרינן בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא כתבתי סוף קדושין דהיינו כלם ביחד וק"ל:

עץ יוסף

בח"א מקיים והוא ע"ד דאי' בילקוט ויקרא אלהים לאור יום זה יעקב. ולחשך קרא לילה זה עשו כו': יהא אכיל מדליה. דידוע לכל חושבי תקופות שאין ללבנה שום אור מצד עצמה. ורק שמקבלת אורה מן השמש וכן אי' בזוהר פרשת חקת דף קפ"א ע"ב דהא לא אנהר סיהרא אלא מנהורא דשימשא. ולכן לפי שהשמש יש לה אור מצד עצמותה לכך יהא אכיל מדיליה. אבל בנולד בלבנה שאין לה אור אלא מקבלת אורה מהשמש א"כ זה סימן שיהיה אכיל דלא דיליה ושתי לא דיליה (כתנות אור סדר בראשית): אמר רבה אנא במאדים הוה א"ל אביי מר נמי עניש וקטיל. נמצא מבואר מכאן שמזלו של רבה היה מורה שיהיה רוצח. אלא שבגודל צדקתו משל ברוחו וגבר על המזל והפכו לדבר אחר כמו שאמר אביי. לכן בעת שכרות בפורים שנסתלקה הבחירה. נשאר ביד המזל

משתנה מזלו לטובה: אצטגנינות. חכמת המזלות: צא מאצטגנינותיך. היינו דכתיב (בראשית טו) ויוצא אותו החוצה חוץ מאצטגנינותו: דקאי צדק. שהוא מזל שלך: במערב. שהוא [מקום] מלונו ואין ראוי להוליד כך מצאתי בתלמוד רבינו הלוי: במזרחו. שהוא מקום חום: צדק. הקב"ה יקראהו להביאו למזרח: לרגלו. בשבילו: אבלט. שהכהם מעובדי כוכבים היה וחוזה בכוכבים: אזיל ואתי. דאין מזל

ע"י זכות גדול משתנה כו' עכ"ל וק"ק דא"כ לרבי חנינא דאמר יש מזל לישראל אפילו ע"י זכות גדול לא משתנה וכל יעודי התורה בברכות אם תשמעו ובקללות אם לא תשמעו אין מורין כן אלא שתולה בזכות ישראל או בחובתם וי"ל דודאי יעודי התורה נאמרו על כלל ישראל וזכות הרבים ודאי דאינו תולה במזל כלל ולא פליגי הכא אלא ביחיד דלר"ח מזל מחכים מזל מעשיר לאותו יחיד ור"י אמר דאין מזל לישראל אפילו ליחיד ולהכי הקשו התוס' מההיא דבני חיי ומזוני כו' דמיירי נמי ביחיד וכן ההוא דזכה מוסיפין לו איירי ביחיד ודמייתי לר"י העובדי כוכבים יחתו ולא ישראל משמע ליה אפילו ישראל יחידי ובפ' הישן[א]מוקי להאי קרא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום דהיינו דע"י זכות משתנה כמ"ש התוס' ודו"ק: ויוצא אותו החוצה וגו'. דלפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים כפרש"י בחומש קשה כיון דבמחזה ראה הכוכבים לא הוה אצטריך למכתב שהוציאו אותו חוצה לראותו הכוכבים דבמחזה באהלו נמי יכול לראותו וע"כ דרשו שהוציאו מחוץ לאצטגנינות שלו שנסתכל שאינו ראוי להוליד בן כו' ומה שיש לדקדק בזה אההיא דפרק ד' נדרים שאמרו שם הסתכלתי במזל שלי ואין לי אלא בן אחד כו' מפורש בארוך שם: דקאי צדק במערב כו'. מזלו של אברהם היה צדק כדאמרינן לעיל מאן דבצדק יהא גבר צדקן במצות וכתיב באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו גו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגו' וק"ל: מי העיר ממזרח צדק וגו'. לכאורה כפי פרש"י ה"ל לכתוב למזרח בל' וצ"ל דה"פ מי העיר ממזרח לשנות טבע הצדק שהוא מלונו מצד מערב ולהביאו למזרח שיהיה נעשה חם ממזרח וק"ל: אזיל ואתי כו'. ר"ל דאפשר דאתי על ידי זכות יהיה ניצול דהא אכתי לא ידע ביה שמואל דה"ל זכות כדקא"ל לבסוף מאי עבדת והא דשמואל לא היה מודה בההוא גברא דלא ליזול שם

ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה גוים יחתו ולא ישראל. (אמר רב) [ואף רב סבר] אין מזל לישראל דאמר רב יהודה אמר רב מנין שאין מזל לישראל שנאמר (בראשית טו) ויוצא אותו החוצה אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע (שם) בן ביתי יורש אותי אמר לו לאו כי אם אשר יצא ממעיך. אמר לפניו רבונו של עולם נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן. אמר לו צא מאצטגנינות שלך שאין מזל לישראל מאי דעתיך דקאי [דף קנו ע"ב] צדק במערב מהדרנא ומוקמינא ליה במזרח והיינו דכתיב (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו. ומדשמואל נמי אין מזל לישראל דשמואל ואבלט הוו יתבי והוו קאזלי הנך אינשי לאגמא. א"ל אבלט לשמואל האי גברא אזיל ולא אתי דטריק ליה חויא ומיית אמר ליה שמואל אי בר ישראל הוא אזיל ואתי. אדיתבי אזיל ואתא קם אבלט שדי לטוניה

הכותב

הוא וקתני להו לאיסורא בכלל מנחש. ומעתה קשה הדבר שהרי אמרו בפרק מי שהחשיך האי מאן דבאחד ליהוי הכי וכולה ענינא כדאיתם התם בחשוב עתים ושעות הוא והיאך הזכירו אותן חכמים דבר שהוא בכלל מנחש ומעונן. והקשה שכאן אמרו לא תנחשו כגון אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים דמשמע שאילו המסתכלין באצטגנינות הכוכבים שהם בכלל מנחשין ושם בפ' מי שהחשיך אמרו דאמרי ליה כלדאי לרע"ק דההוא יומא דעיילה ברתיה לבי גננא טריק לה חויא והוה דאיגא מילתא טובא ועובדא דרב נחמן בר יצחק דאמרי ליה כלדאי לאמיה דבריך גנבא הוי ולא הוי שבקה ליה לגלוי רישיה וכן יש מחלוקת שם אם יש מזל לישראל אם לאו ואם הוא משום נחש מקרא מלא הוא ואיך נחלקו חכמי ישראל בדבר ועוד שאמרו בפרק ערבי פסחים מנין שאין שואלין בכלדיים שנאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך והכלדיים הם בעלי האצטגנינות כמ"ש הרב בעל הערוך ז"ל ואם יש בהן משום נחש מלא תנחשו נפקא. והמחוור בזה שמה שאסר הכתוב משום נחש אינן אלא דברים של בטלה שאין להם עיקר לא בדרך החכמה ולא בדרך הטבע כדרך שכתבנו למעלה באסור דרכי האמורי שכל דברים של בטלה אסר הכתוב שהן שבוש הדעת ותראה שהן מפרשין אותם פתו נפלה מפיו מקלו נפלה מידו אל תתחיל בי שהן ודאי דברים של בטלה ודברים שעושין אותם משום שבוש הדעת אבל דברים שהן בחכמת הטבע אינן אסורין משום שבוש הדעת אלא שמרחיקין האדם מעבודת השם שבוטח בהן ואינו תמים בבוראו להאמין כי כל טובותיו הן כפי מעשיו ועל זה הזהיר הכתוב תמים תהיה עם ה' אלהיך שחכמת הכוכבים אע"פ שהוא אמת שהגלגלים והכוכבים יודעין הן בהנהגת השפלים מכל מקום כשנתן הקב"ה התורה לישראל הוציאם מתחת ממשלת הכוכבים כמו שמפורש בפ' ואתכם לקח ה' למי שיודע סודו ולפיכך נצטוו ישראל להחזיק במלכם ולהיותם תמימים בו ולא בדבר אחר. ויצא לנו מזה שאם בא ללכת ולשאול בתחלה הכל אסור שהכל מוציא אותו מעבודת בוראו אבל אם הגידו לו אנשי האומנות מעצמן במה שאיסורו משום נחש אסור לו להאמין ולמנוע את עצמו בשבילן שהכל ושטות הוא ומי שמאמין להם משבש דעתו ועובר משום לא תנחשו אבל במה שאין אסורו משום נחש אע"פ שאסור לשאול בהם לכתחלה כמו שאמרנו אם אמרו לו האצטגנונים דבר מעצמם או בדברים הידועים בעולם מקבלת אנשי החכמה ההיא אם נמנע בשבילם או האמין להם שיהיה אמת הוא אינו עובר בכולם שהדבר אמת הוא כפי החכמה אלא שהקב"ה מציל את יראיו במעשה נס אין לו להכנים עצמו לעשות בהפך כדי שיעשו לו נס כי שמא אינו ראוי לכך ועוד שהרי אוסרין חכמים שלא יסמוך אדם על הנס מעתה כל מה שאמרו בפרק מי שהחשיך הוא מתוקן על זה הדרך שהכל הוא בדרך חכמת הכוכבים וכן מה ששגור בפי הכל אין מתחילין בב' דאין בו משום חשוב עתים ושעות אלא דרך מחכמת הכוכבים שמזל לבנה הוא קל באותן הימים ואין התחלה מצלחת אין מדרך החיוב לעשות כנגד הימים האלו אלא טוב להוציא עצמו מן הספק כמו שאמרנו וכן מה שרגילין העולם שלא לישא נשים אלא במלוי הלבנה אינו משום חשוב עתים ושעות שסימן יפה הוא להם כדרך ממשיכין יין בצנורות לומר בזמן עילוי ולא בזמן חסרון ובדברים כאלו אין כוונתנו אל דבר של בטלה שיהא אסור משום שבוש הדעת ואין למנוע את הרבים בכך ומעתה נאמר כי מה שאמרו כגון אלו המנחשים בכוכבים לא על חכמת הכוכבים אמרו אלא על ניחוש של הבלים שהיה דרך השוטים לנחש בכוכבים באותן הימים וכן נאמר במ"ש באלו המנחשים בעופות שאינו אלא ניחוש של

הרי"ף

ומדשמואל אין מזל לישראל דשמואל ואבלט כו' [שואי נפשי כו']. פירש רש"י ז"ל עשיתי עלמי כגובה הימנו ונתתי מעלי חלקו וי"ל מ"ש שמואל להסוא גברא מלוה קעבדת כי מי לא ידע בכל אלא שעשה מלוה כיון שהפריש מממונו לדקה ונתן חלקו של אותו אדם משלו. אמנם הכונה שבאותו ענין איכא חדא לריעותא דהיינו שהוא היה נותנה ויודע למי נותנה ומלינו שהלדקה שמללת ממיתה משונה היא נותנה ואינו יודע למי נותנה וכו' לכך א"ל מלוה כתקנה קעבדת כיון שלא היה אפשר שם בענין אחר וכל מה שהיה אפשר לעשות באותה שעה עשה עמו נקרא מלוה כתקנה שהלדקה אינה משתלמת אלא כפי כחינת ג"ח שיש בה בענין שלא יתביים העני ויהיה נהנה ממנה. ועוד אפשר שרמז מלוה קעבדת לומר שאע"פ שלכאורה לדקה זו היתה נותנה ויודע למי נותנה. מ"מ היא מלוה כתקנה דהיא נותנה ואינו יודע למי נותנה להיות שאותו ככר לחם שנתן בעד אותו אדם לא נתייחד לאותו עני לאכול ממנו כי יחדו יאכלו כולם ומי יודע אם יגיע אותו ככר לאותו עני או ככר אחר וא"כ עשה לדקה ולא ידע למי הגיע אותו ככר באותם המסובין שם וגם העני כשאוכל הפרוסה לחם ולא ידע ממי נטלה אם היתה מככר של אותו אדם או מככר של אחרים באופן שלדקה מעולה עשה שלא לביישו ומלוה כתקנה קעבדת דהיינו אינו יודע למי נותנה אקרי וע"ז אמר דהע"ה אשרי משכיל אל דל ופי' רז"ל שלא אמר אשרי נותן אל דל אלא אשרי משכיל דהיינו משכיל בהשכלה לזכות עמו ולא יתבייש והרב מהרש"א אלמיך ז"ל פי' ביום רעה ימלטהו ה' שהוא מדבר על מעשה דאבלט כאותו אדם שעמד לגבות חלק כל אחד כדי שלא לבייש אותו שלא היה לו וכשהגיע אליו עשה כאילו גובה הימנו ונתן משלו על חלקו וז"ש ביום רעה אע"פ שלא הקדים הלדקה יום או יומים שהרי בא הגזרה שנגזרה עליו אלא ביום רעה המזומנת לו שישכנו הנחש בו ביום עשה הלדקה והשכיל להטיב עם אותו הדל עכ"ז ימלטהו ה'. וכפי זה אני אבאר מש"כ ישמרהו ויחייהו עם מה שדרש שמואל ולדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עלמה שהכונה בזה ללמדנו גודל מעלת הלדקה שהיה אפשר שיציל איש זה בזכות לדקתו ממיתה משונה שהוא נשיכת הנחש שהיא טריפה. אבל מ"מ ימות מיתת עלמו והגינה הלדקה שלא מת כלל ושנות חיים הוסיפו לו וזהו ממיתה עלמה שמלבד שניצול מנשיכת הנחש ניצול גם ממאליאות המיתה שפירש לחיים וז"ש דוד לא די שימלטהו ה' מכרעה שהיא המיתה משונה בטריפה מנשיכת הנחש אבל נתוספו לו ימים ה' ישמרהו מנשיכת הנחש ויחייהו יאושר בארץ שניצול ממיתה עלמה לחיים כיון שהשכיל להטיב עם אותו עני שלא יתבייש יגמלהו ה' כלדקו. ועוד יש להוסיף לבאר מה שפירש"י אזיל ואתי דאין מזל לישראל ויועיל לו תפלה וקשה שלא מלינו כאן שהתפלל אלא לדקה שעשה הגילתו ולמה פי' רש"י מאי דלא הוה ולא הזכיר הלדקה שעמדה לו ונראה בדקדוק אחר דמנין ידע שמואל שיחזור בשלום שא"ל אי ישראל הוא אזיל ואתי והרי אם לא היה מזדמן לו אותו אדם שלא הוליך לחם עמו

עין יוסף

המזל ועשתה הטבע את שלה ע"פ הוראת המזל. לכן שתקיה לרבי זירא כדאיתא במגילה דף ז ע"ב. שלכאורה הוא מעשה זר גם בעת שכרותו. אבל לפי הנ"ל ניחא (מראות הצובאות בליקוטים): סליקא לה מסכת שבת

[א] מהרש"א ד"ה אין ופי' הישן (סוכה כ"ט ע"א):

יד יוסף

א נדרים לב ע"א:

חדושי גאונים

כי האדם הישראלי בראשיתו מכונה הוא בלשון רבים. למה שהוא מורכב מגוף ונפש אשר עניניהם נפרדים זה מזה אמנם בהסכמתם והצלמדתם ויוועדו יחדיו לעבוד את ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו. נעשה כולו אחד. כד"א אחד היה אברהם ר"ל. אחד היה לא רבים. ועל זה אמר שלמה ע"ה ירא את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב. כלומר עם אותן בני אדם אשר המה בעצמותם. שונים כלומר שניים. לא אחדיים. לא תתערב ידענו א"כ מזה כי אחרי הפרד החומר מאת הנפש והנפש תשוב אל האלהים אשר נתנה. וישוב העפר אל הארץ כשהיה. או שנים שנים באים אל המנוחה ואל הנחלה. איש על מקומו יבא בשלום. והוא אמרם על גופם של צדיקים אומר (הקב"ה) יבא שלום. כלומר בבואו הנה בא שלום בתורתו והוא אחדיי. לזה ינוחו חלקיו כל אחד על משכבותם כו'. אמנם על גופם של רשעים. הוא אומר

אהבת איתן

ולא ישראל. והכי תניא בסוכה (דף כט). והא דלא מקשי מהא לר' חנינא דאמר יש מזל לישראל י"ל עפ"ד מהרש"א דר"ח מחלק בין יחיד לצבור אך בס' בחיי פ' עקב כתב חילוק זה למ"ד אין מזל לישראל משמע דלר"ח יש מזל גם בצבור. ועוד י"ל לפמ"ש בחי' ריטב"א סוף מ"ק דבצדיק גמור מהני הזכות רק בבינוני לא מהני. ובזה א"ש הא דחולין (דף ז ע"ב) ע"ש. דבזכות גדול מודה ר' חנינא

[א] מהרש"א ד"ה אלא ובפ"ק דב"ב (י ע"א) : [ב] שם ד"ה גלוי רישא פ"ק דקדושין (ל"א ע"א): [ג] שם בא"ד פ' המוציא יין (שבת ע"ז ע"ב): [ד] שם בא"ד ובפ' ע"פ (קיא ע"ב) :

חדושי גאונים

אין שלום אמר ה' גו'. כלומר. הוא איננו שלום. שהרי פני נשמתו קלקל. והיא פגומה וחסרה מלאה הלבם וריקם משיב אותה. לזה נאמר על נשמתן. ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע (היפך המאמר ינוחו על משכבותם) והיינו כי הנפש בטבעה אשר הוא רוחניות. מנשאה א"ע לעלות אל מקור מחצבה. אולם חלקי החומר ההולכים אתה כמו שקים חגורים. ואין לבוא אל המלך בלבוש שק. ע"כ לא יאמרו לה. עור ופסח לא יבא אל הבית. וכן להיפך אין עיניה לרדת ארצה כי מי אשר יחובר. מה לתבן את הבר. והנה היא אז. כמו הקולע האבן בתוך כף הקלע בתחלתו עולה ואח"כ יורדת מטה מטה. אולם אשרי תמימי דרך גו' עליהם נאמר תורת ד' תמימה משיבת נפש אל האלהים אשר נתנה. (אי' היס) :

מהרש"א

משום דאפשר דטריק ליה חויא כיון דלא ידע מאי עביד י"ל דמ"מ ה"ל ס"ס ספק אם ישראל הוא ואת"ל ישראל הוא שמא יהיה לו זכות ואין מזל לישראל וק"ל : **אלא ממיתה עצמה כו'**. ובפ"ק דב"ב [א] מוקים האי קרא וצדקה תציל ממות ממיתה משונה וי"ל דהכא הכי קאמר ולא ממיתה משונה לחוד אלא אף ממיתה גופה שהרי האי גברא נשאר חי ומציל נמי ממיתה משונה כדקאמר התם דהיינו גם מי שמת בזמנו מצילו דלא ימות בזמנו במיתה משונה ודו"ק : **טריק לה חויא כו'**. הרבה שלוחים למקום ונקט בהני תרי עובדי טריק להו חויא דהיא הנחש היא הביאה המיתה לעולם ע"י חטא אכילת אדם וחוה ולא ניתן כח בארס שלה להמית האדם כמ"ש ואתה תשופנו עקב ולכך זו הצדקה של אכילת חלקה דנקט בהני תרי עובדי מציל מאותה מיתה וק"ל:[דסתנאי דיהבת לי. פי' חלק שלי כן פי' הערוך בערך דסתן ע"ש] : **א"ל כלדאי בריך גנבא הוה כו'**. לפירוש התוספות לעיל דכלדאי היינו חוזי כוכבים ומזלות אפשר דהוו ידעי דגנבא הוה למאן דאמר דמזל שעה גורם דהוו ידעי ביה דנולד במזל לבנה כדלעיל אבל למ"ד דמזל יום גורם גם אם היה נולד בחד בשבא דאמרינן ביה דהוה ריש גנבא הא מסיק לעיל אי כוליה לטיבו כו' וק"ל: **גלויי רישא א"ל כו'**. בשאר אינשי נמי אמרי' פ"ק דקידושין [ב] דבעי כיסוי ראש ומשום דשכינה למעלה מראשו ומאי רבותיה דרב נחמן ב"י יצחק והיכא למימר דאימיה דרנב"י דקדקה לכסות ראשו טפי שיהיה לו כובד ראש ביותר משום יראה שלא יהיה גנב וניחא השתא דאמר דנפל גלימא מעל רישיה ואנן אמרינן דרבנן הוה להו פריסת סודר על רישיהון כדאמרינן פ' המוציא[ג] יין סודר סוד ה' ליראיו פירש הערוך יראי ה' יולאין בו ובפרק ע"פ [ד] סודרא דמר כדרבנן כו' אלא דאית לן למימר דאימיה דרב נחמן ב"י הוסיפה לכסות ראשו בגלימא כדי שיהיה לו כובד ראש טפי משום הך יראה דא"ל כלדאי וק"ל : **ובעי רחמי כו'**. שלא ישלוט בך יצה"ר כפרש"י גם שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ יבקש אדם רחמים על כך ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ומן השמים מסייעין אותו : סליק לה מס' שבת

גמרא

לטוניה[א] אשכח ביה חויא דפסיק ושדי בתרתי גובי. א"ל שמואל מאי עבדת. אמר ליה כל יומי הוי מרמינן ריפתא בהדי הדדי ואכלינן האידנא הוה איכא חד מינן דלא הוה [ליה] ריפתא (בהדיה) והוה קא מכסיף אמינא להו אנא קאימנא ומרמינא כי מטאי לגביה שואי נפשאי כמאן דשקילי מיניה כי היכי דלא ליכסיף. אמר ליה מצוה עבדת. נפק שמואל ודרש (משלי יא) וצדקה תציל ממות. לא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה. ומדרבי עקיבא נמי אין מזל לישראל דר"ע הויא ליה ברתא אמרי ליה כלדאי ההוא יומא דעיילא לבי גננא[ב] טריק לה חויא ומיתא. הוה דאיגא (מילתא)[אמילתא] טובא ההוא יומא שקלתא למכבנתא דצתא בגודא[ג] איתרמי איתיב בעיניה דחויא. לצפרא כי קא שקלא לה הוה קא סריך ואתי חויא בתרה אמר לה אבוה מאי עבדת אמרה ליה בפניא[ד] אתא עניא קרא אבבא והוה טרידי כולי עלמא בסעודתא וליכא דשמעיה (אנא) [קאימנא] שקלתיה דיסתנאי דיהבת לי יהבתיה ניהליה. אמר לה מצוה קעבדת. נפק רבי עקיבא ודרש וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה*). ומדרב נחמן בר יצחק נמי אין מזל לישראל דאימיה דרב נחמן בר יצחק אמרו לה כלדאי בריך גנבא הוה. לא שבקתיה גלויי רישיה אמרה ליה כסי רישך כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא ובעי רחמי. לא הוה ידע אמאי קאמרה ליה. יומא חד יתיב קא גריס תותי דיקלא נפל גלימא מעילוי רישיה דלי עיניה חזאה לדיקלא אלמיה יצריה סליק פסקיה לקיבורא בשיניה :

*) כד"ו סגי' ולא ממיתה עצמה אלא ממיתה משונה :

סליקא לה מסכת שבת

רש"י

מזל לישראל ויועיל לו תפלה : **בתרתי גובי**. בב' חתיכות שקלנו עם הקנים בלא (ידוע) [יודע] : **מרמינן בהדדי**. מטילין פת [לסל] לכל החבורה כאחת ואוכלין יחד והאחד גובה מכולם : **אנא קאימנא ומרמינא**. אגבה ואשים בסלי : **שוואי נפשאי כמאן דשקלי מיניה**. עשיתי עצמי כגובה הימנו ונתתי משלי חלקו : **לא ממיתה משונה**. ומיהו מיתה הגונה ימות אלא ממיתה עצמה מצלת ונותנת חיים : **כלדאי**. חוזים בכוכבים:[**דצתא**. תחבתה]:**למכבנתא**. נוסקא של זהב שיש כמו טס בראשה : **דיסתנאי**. אמנסטריישו"ן : **ובעי רחמי**. בקש רחמים שלא ישלוט בך יצר הרע : **קיבורא**. אשכול תמרים והדקל לא היה שלו:

סליקא לה מסכת שבת

תוספות

כלדאי. בכולה סוגיא משמע דהיינו חוזים בכוכבים ולא כמו שפירש"י בערבי פסחים (דף קיג:) מנין שאין שואלין בכלדאים שנאמר תמים תהיה וגו' ופירש דהיינו אוב ועוד קשה דבהדיא כתיב אל תפנו וגו' ובספרי דרש מנין שאין שואלין בגורלות שנאמר תמים תהיה וגורל וחוזה בכוכבים הדא מילתא היא :

אהבת איתן

דמבטל אף כשפים וכ"ש המזל. נראה דבגזירה אף ר"ח מודה דתפלה וצדקה מעבירין כדאיתא בכ"ד הק המזל שנולד אין תפלה וצדקה משנה רק בזכות גדול :

הכותב

בטלה ולא מחכמה ר"ל שאין בכלל מ"ש בהגדה כי עוף השמים יוליך את הקול זה העורב וחכמת הטיירים פירוש העופות שדבר שיש בו חכמה ועיקר בטבע העולם אין בו משום נחש כמ"ש ואפשר שאותה החכמה היה בהכרת צפצופי העופות שהיו חכמי ישראל יודעין אותה כמו שאמרו על ריב"ז. אבל מה שמנחשין בהלוכן לימין ולשמאל ובשאר דברים של בטלה ודאי הוא אסור משום נחש והוא בכלל מה שפירשו כאן עורב קדם (קורא) לו צבי הפסיקו בדרך נחש מימינו ושועל משמאלו אסור להאמין ולמנוע את עצמו בשבילן. והרב מורי גר"ו כתב בתשובת שאלה שאף במה שנאסר משום נחש אין אסור אלא שלא לשאול בהן אבל לעשות כנגדן אין לנו. ומ"ש נראה שהוא נכון ומה שאמרו כאן בכלל הנחש בן קורא לו מאחוריו נראה שהוא ענין של נחש בדבר של בטלה בקריאת הבן בלבד אבל במה ששומע אדם מבני אדם לטוב או לרע דבר מותר הוא וסמכוהו מן הכתוב שאמר ואזניך תשמענה דבר מאחריך ורבותינו התירו ולמדו על הדברים שאמרו קל גברא במתא וקל איתתא בדברא והוא דאמר אין אין והוא דאמר לא לא שהדבר הזה אע"פ שאין לו עיקר בחכמה מ"מ האדם מזדרז בשמעו וחפצו מצליח במעשיו ואין העיון בזה שבוש הדעת ועוד שהוא תולה עצמו במה שכתוב בתורה כענין שאמרו בדרכי האמורי דכיון דכתיב בתורה כענין שאמרו לא מינייהו קא גמרינן. עד כאן :

עיון יעקב

הרי דאיגא מלתא טובא. כדאמרינן גבי ליסנא בישא למיתם מיהו בעי ועוד כדאמרינן בחלמא בישא עליבתא מסייע וק"ל :

הרי"ף

לפי אכלו לא היה בידו צדקה ואיך אמר אזיל ואתי בגזירה מוחלטת ונראה שכיון שהמזל הוא מזל השעה שנולד בו אמר שמואל אזיל ואתי דילמא אותו אדם נזדמן לו צדקה בשעה אחרת וזכות הצדקה היא מבטלת גזרתו הרעה ואת"ל שלא נזדמנה בידו צדקה לא יבצר מכל איש יהודי תפלה וזכות התפלה מבטל המזל. ועוד אפשר שבמואל התפלל עליו בדברים אלו שאמר אי ישראל הוא אזיל ואתי ותפלתו של אותו הצדיק עושה רושם לבטל גזירת המזל ומ"מ כשחזר ושדי אפלט טוניה מיניה וראה הנחש בב' חתיכות אז אמר שמואל הן אמת שזכות התפלה יצילנו מהנחש שלא ישכנו אבל שימות הנחש ולא יזיק זהו דבר גדול ובודאי דעבדת מצוה וסיפר לו המעשה א"ל מצוה קעבדת אע"פ שהצדקה הזאת היה נותנה ויודע למי נותנה מ"מ כיון שאינך יודע אם פתך שנתת מסלך עליו באה אליו או ליד אחר היא צדקה חשובה וקרויה נותנה ואינו יודע למי נותנה וכן העני נוטלה ולא ידע ממי נטלה. ומה שהוצרך רש"י ז"ל לפרש עשיתי עצמי כגובה ונתתי משלי חלקו הוא לפי שהיה עושה חסידות משל אחרים כי העני ההוא היה אוכל מפתן של כל אותם המסובין שלא מדעתן והוא קרוב לגזל גמור לכך נתן הלחם עליו משלו וכמלא אוכל כאחד מהמסובין שזה בא וככרו עמו. ובעובדא דרבי עקיבא נמי אפשר דכיון שאמרו לו כלדאי דההוא יומא דעיילא ברתיה לגננא טריק לה חויא ומיתא דודאי כי היה מתפלל ר' עקיבא על בתו שיתבטל המזל ולפיכך השיאה וכשראה דסריך חויא ואתי אבתרה אמר אין זה אלא מכח צדקה כי התפלה היתה מגינה שלא ישכנה הנחש וימות מאי עבדת אמרה ליה עניא אתא וכו' ועל כל הנסים האלה בא הדרשה וצדקה תציל ממות שהתפלה הן אמת שמועילה אבל אפשר שתציל שלא תהיה מיתתן במיתה משונה כגון נשיכת נחש ומ"מ ימותו מיתת עצמן והצדקה תציל גם ממיתה עצמה להוסיף להם שנות חיים : סליקא לה מסכת שבת

המתרגמן , א) לאסט . ב) באלדאכין , (חופה) . ג) ברעטש . ד) אבענדס .

ונתתי משכני בתוככם. וכשנאמר מקרא זה כבר הוקם המשכן שהרי בת"כ נכתב וכל אותו הספר באהל מועד נאמר כדכתיב (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד ועל אי זה משכן היה מבטיחן עוד אם לא על המקדש]: ההוא בארון כתיב. שהוא משא בני קהת ועל שם שהוא מקודש משאר המשאות קרוי מקדש: [בת קול. לקמן בפירקין (דף יג:) שילתה בת קול ואמרה הלכה כבית הלל: ורבי יהושע. בפרק הזהב בבבא מליעא (דף נט:): ואיבעית אימא. הרולה לעשות דקתני להו בית שמאי ובית הלל דוקא נקט על כרחיך כב"ה בעי למיעבד אלא אפלוגתא דשאר תנאי בעלמא קאי דפליגי בעלמא בשאר מילי כגון אלו מחלוקת דבית שמאי ובית הלל כלומר כי היכי דפליגי בית שמאי ובית הלל בדברי מחלוקתן]: אתה מחסר אות אחת. וה' אלהים אמת אם אתה מחסר אל"ף הרי אתה מחריב וידבר ה' אם תוסיף אות אחת ותכתוב וידברו נמלאת מחריב: דבר אחד יש לי. לקמן מפרש מאי קא מהדר ליה: כתב שיכול למחות. וקנקנתום רישומו ניכר מאד: מאי קא"ל. רבי ישמעאל: ומאי קמהדר ליה ר"מ. אזהר ליה על חסר ויתיר ומהדר ליה קנקנתום יש לי: על סוף דעתו. לא יכלו להבין באיזו דבריו נכונים ובאיזו אין דבריו נכונים שהיה נותן טעם מיושב והגון

קדירה דבי שותפי וכו'. אין לפרש משום דזה רוצה בחמימא וזה רוצה בקרירא דלא שייך בזה הא דקאמר דרבים סמכו אהדדי ולא מדכרי אלא דר"ל כיון דכ"א סומך אחבירו נמלא לפעמים ברוצים שניהם בחמימא לא הוי חמימא ובשניהם רוצים בקרירא לא הוי קרירא משום דכ"א סמך עלמו על חבירו וק"ל: [מחומרי ב"ש כו' עליו הכתוב אומר הכסיל בחשך כו'. מפורש פ"ק דר"ה]: אתה מחסר כו' או מייתר אות אחת מחריב כו'. פירשו בתוספות כמו בראשית ברא וי"מ כו' כגון הוה על כו' ע"ש ובחסר לא פירשו כלום וי"ל בפשיטות גם בחסר לפי שהתורה באותיותיה הם שמותיו של הקב"ה והוא דרך הנסתר של התורה שהיתה כתובה לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה ובהן ברא הקב"ה את עולמו ומקיימו ונמלא המחסר אות אחת הרי

עירובין פרק ראשון

דף ב ע"א **אשכחן** מקדש דאיקרי משכן ומשכן דאיקרי מקדש [א]בשלמא מקדש דאיקרי משכן דכתיב (ויקרא כו) ונתתי משכני בתוככם. אלא משכן דאיקרי מקדש מנא לן אילימא מהא דכתיב (במדבר י) ונסעו הקהתים נושאי המקדש והקימו את המשכן עד בואם [שם ע"ב] ההוא בארון כתיב אלא מהכא (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם:

א דף ג ע"א [ב]אמרי אינשי קדרה דשותפי לא קרירא ולא חמימא: דף ו ע"ב [**תניא** [ג]לעולם הלכה כבית הלל והרוצה לעשות כדברי בית שמאי עושה כדברי בית הלל עושה מקולי ב"ש ומקולי ב"ה רשע מחומרי ב"ש ומחומרי ב"ה עליו הכתוב אומר (קהלת ב) והכסיל בחשך הולך אלא אי כב"ש כקוליהון וכחומריהון אי כב"ה כקוליהון וכחומריהון הא גופא קשיא אמרת לעולם הלכה כב"ה והדר אמרת הרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה ל"ק כאן קודם בת קול כאן לאחר ב"ק ואיבעית אימא הא והא לאחר בת קול [דף ז ע"א] [ד]ורבי יהושע היא [ה]דלא משגח בבת קול ואיבעית אימא הכי קאמר כל היכא דמשכחת תרי תנאי ותרי אמוראי דפליגי אהדדי כעין מחלוקת ב"ש וב"ה לא ליעביד כי קוליה דמר וכי קוליה דמר ולא כחומריה דמר וכי חומריה דמר אלא אי כקולי דמר וכחומריה עביד או כקוליה דמר וכחומריה עביד]: דף יג ע"א **אמר** רב יהודה אמר שמואל משום ר' מאיר כשהייתי לומד תורה אצל רבי עקיבא הייתי מטיל קנקנתום[א] לתוך הדיו ולא אמר לי דבר וכשבאתי אצל רבי ישמעאל אמר לי בני מה מלאכתך אמרתי לו לבלר[ב] אני א"ל בני הוי זהיר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים היא שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת נמצא (אתה) מחריב את כל העולם כולו אמרתי לו דבר אחד יש לי וקנקנתום שמו שאני מטיל לתוך הדיו. אמר לי וכי מטילין קנקנתום לתוך הדיו והלא אמרה תורה (במדבר ה) [ו]וכתב ומחה כתב שיכול למחות. מאי קאמר ליה ומאי קא מהדר ליה. ה"ק ליה לא מיבעיא בחסירות ויתירות דלא טעינא [דבקי אנא] אלא אפילו מיחש לזבוב נמי דלמא אתי ויתיב אתגיה[ג] דדלי"ת ומחיק ליה ומשוי ליה רי"ש דבר אחד יש לי וקנקנתום שמו שאני מטיל לתוך הדיו: **ב** דף יג ע"ב **אמר** רבי אחא ברבי חנינא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של רבי מאיר כמותו ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו [ז]מפני שלא (עמדו) [יכלו] חביריו [לעמוד] על סוף דעתו שהיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים ועל טהור טמא ומראה לו פנים. תנא לא ר' מאיר שמו אלא רבי *) מיאשה

*) [כן הגי' בכת"י ד' פרוסטין וכ"ה בס' היוחסין. ובע"י דפוס אמ"ד ובגמרא הגי' ר' נהוראי]

תוספות

או מייתר אות אחת. כגון בראשית ברא (בראשית א) בראו ורבינו מאיר קבל מרבותיו כגון (יחזקאל ז) הוה על הוה שהטיל יו"ד על האחרון:

יד יוסף

א שבועות טז ע"ב: ב ב"ב כד ע"ב: ג ר"ה יד ע"ב חולין מג ע"ב תוספ' סוכה פ"ב ותוס' עדיות פ"ב: ד ברכות נב ע"א פסחים קיד ע"א יבמות יד ע"א ב"מ נט ע"ב חולין מד ע"א: ה נ"א דאמר: ו סוטה טז ע"ב: ז לקמן נג ע"א: ח עי' ברש"י שבועות טז ע"ב שפירש באופן אחר:

חדושי גאונים

אר"י כו' כשבאתי אצל ר"י א"ל בני מה מלאכתך. א"ל לבלר אני. א"ל הוי זהיר כו'. שמא מחסר או מייתר אות אחת כו'. כ' התוס' כגון בראשית ברא. בראו כו'. וכתב מוהרש"א ז"ל ובחסר לא פירשו כלום. על כן מילא הוא ז"ל את החסר לפי שהתור' כולה. שמותיו של הקב"ה כו'. ע"ש. והנה התוס' נראה שלא כוונו לזה. אמנם מדשתקי נראה דאודויי אודי לרש"י ז"ל. כפי' דהחסר אות כו'. אמנם מה שלא הסכימו לפרש"י ביתיר אות אחת במאמר וידבר ד' גו' במכתב וידברו. כי אין בזה מקום לטעות שתי רשויות. כי שם הוי"ה מורה על אחדות גמור. ושהוא נבדל מזולתו. ומצד זה לא נמלאהו

גאון יעקב

אמר ר' אחא גלוי וידוע כו' שאין בדורו של ר"מ כו' שהיה אומר על טמא טהור ומראה פנים כו' תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר השרץ בק"נ טעמים ע"ש: קושיות הראשונים מבואר מה לי בחריפות של שכל. ולהפך השקר לאמת. ורבא התפאר בזה. שגם אני אדון ואטהרנו כו' אבל ראה פלאות כי זאת הכרחיות ליסוד תורתינו וכפי' אמרו ז"ל בירושלמי שאין ממנין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ. והוא. כי ידוע כי המצוה לבער רשעים מן הארץ וכל זמן שרשעים בעולם

הכותב

קדרה דשותפי וכו'. למדנו מזה המשל שראוי לעיין היטב בעניני הרבים שלא יבאו בהם מכשולים לפי שכפי טבע השותפים שלא להקפיד על תקון הדבר המשותף אצלם ולכן החמירו חז"ל במבוי יותר מבסוכת יחיד ואמרו במבוי פסולה ובסוכה כשרה מ"ט דסוכה דיחיד הוא רמי אנפשיה ומידכר מבוי דרבים הוא סמכי אהדדי ולא מידכרי דאמרי אינשי קדרה דשותפי וכו' וגם בפרק לא יחפור נזכר משל זה:

עיון יעקב

אמרי אינשי קדירה דבי שותפי לא קרירא ולא חמימא. נ"ל שבזה יש סתירה לאמינין שאומרים שיש שתי רשויות ושיתוף בעולם: **אמר** רב אחא בר' חנינא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של ר"מ כמותו. נ"ל פי' ע"ד הדרש לומר דלה"ק מי שאמר והיה העולם דהא בסמוך מסיק דמגמו וכבו שנות לאדם שלא נברא וכתב מהרש"א סוף מכות כלומר שעמדו למנין כי כשלא נברא האדם מקיים המצות ל"ת וכשהוא חי מקיים מ"ע ובאמת הל"ת הם יותר ורבו ממ"ע לכך נוח לאדם שלא נברא אך קשה על

ענף יוסף

ב תנא לא רבי מאיר שמו אלא רבי נהוראי כו'. ונראה שכך פירושו תנא לא רבי מאיר שמו לבד. ואם כן בכל מקום שלא נזכר הלכה בשם ר"מ אלא בשם אחר כדומה בשם ר' נהוראי. היינו ר"מ. זה לא האמר אלא אפילו במקום שנזכר ר' נהוראי ג"כ הוא ר"מ. ולמה נקרא בהרבה מקומות ר"מ ע"ש שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה.

אמר הבונה אשכחן מקדש וכו'. הכונה להודיע שבכל מקום שהשכינה שורה קדוש יאמר לו ובאשר הקדושה מצויה שמה ישכון כבוד ה' והראיה כי גם שהמשכן שעשה משה לשכון שם ה' ית' היה שמו תמיד משכן והבית אשר בנה שלמה נקרא בית המקדש מ"מ מצינו ג"כ על שניהם שם של זה בזה ושל זה בזה להורות על הכונה הנזכרת: שמא אתה מחסר אות אחת וכו'. אחרי ההראות מהמאמר הזה כמה זהירות יתרה צריך למתעסק כתורתנו שתתעלה כי השגגה בה אפילו באות אחת בוקעת ועולה זדון ופשע רב כי כן כל הדברים גדולי הערך נוטים להתקלקל במעט מהפגם והנוגע בה יחוש לנפשו יאשם לנו ג"כ מזה ראיה שאין להאמין שאנחנו שלחנו יד לעות את הכתובים במקומות מהתורה מדאגה מדבר כאשר ידעו

המתורגמן. א) קופפער וואססער. ב) איין שרייבער (ספר סת"ם). ג) קראנע (ופי' גג)

שמו ולמה נקרא שמו ר' מאיר שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה [א]ולא רבי נהוראי שמו אלא רבי נחמיה שמו ואמרי לה רבי אלעזר בן ערך שמו ולמה נקרא שמו ר' נהוראי שמנהיר עיני חכמים בהלכה. אמר (רב) [רבי] האי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לר"מ מאחוריה ואלמלא חזיתיה מקמיה הואי מחדדנא טפי דכתיב (ישעיה ל) והיו עיניך רואות את מוריך. אמר רבי אבהו אמר ר' יוחנן תלמיד אחד היה לו לר' מאיר וסומכוס שמו שהיה אומר על כל דבר ודבר של טומאה ארבעים ושמונה טעמי טומאה ועל כל דבר ודבר של טהרה ארבעים ושמונה טעמי טהרה תנא תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ בק"ן טעמים. אמר (רבא) [ב][רבינא] אני אדון ואטהרנו ומה נחש שממית [ומרבה טומאה טהור שרץ שאין ממית ומרבה טומאה לא כ"ש ולא היא מעשה קוץ בעלמא קעביד]. א"ר אבא אמר שמואל ג' שנים נחלקו ב"ש וב"ה הללו אומרים הלכה כמותינו והללו אומרים הלכה כמותינו יצתה בת קול ואמרה להם [ג]אלו ואלו דברי אלהים חיים הן והלכה כדברי ב"ה. וכי מאחר דאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן. מפני שנוחין[א] (הן) ועלובין (הן) [היו] ושונין דבריהם ודברי ב"ש ולא עוד אלא שמקדימין דברי ב"ש לדבריהם כאותה ששנינו [ד]מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין אמרו בית הלל לבית שמאי לא כך היה מעשה שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את ר' יוחנן בן החורונית ומצאוהו (שהיה) יושב ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית (ולא אמרו לו דבר) אמרו להן בית שמאי משם ראיה אף הן אמרו לו אם כך היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימיך. ללמדך שכל המשפיל (את) עצמו הקב"ה מגביהו [ה]וכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו וכל המחזר אחר הגדולה גדולה בורחת

רש"י

לשאין הלכה כהלכה: דחזיתיה לר"מ מאחוריה. כשלמדתי לפניו ישבתי בשורה שלאחריו: נחש שממית. את האדם ובהמה ומביא טומאה לעולם: טהור. כשמת דהא שמנה שרצים הוא דכתיב: עלובין. סבלנין: ושונין דבריהם ודברי בית שמאי. כשהיו בית שמאי מביאין ראיה לדבריהם מן התורה ובית הלל מביאין ראיה ממקרא אחר היו בית הלל דורשין מקרא של בית שמאי למה בא ולא היה קל בעיניהם כאותה ששנויה בברכות (דף י:) בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו ובבקר יעמדו שנאמר (דברים ו) בשכבך ובקומך ובית הלל אומרים כל אדם קורא כדרכו שנא' (שם) ובלכתך בדרך א"כ למה נאמר בשכבך ובקומך בשעה (שבני) [שדרך בני] אדם שוכבין ובשעה שבני אדם עומדין: שמקדימין דברי ב"ש לדבריהם. דקאמרי להו מעשה שהלכו זקני ב"ש והדר

תוספות

שיודע לטהר השרץ. תימה מאי חריפות הוא לטהר את השרץ שהתורה טמאתו בהדיא ואומר ר"ת דלענין טומאת נבלה איירי שלא יטמא כזית ממנו במשא דהכתיב או בנבלת חיה טמאה ושרץ אע"פ שרומש הוי בכלל חיה כמו נחש וכו' והאריך בזה לבאר איך אינו סותר ממש פסוק מפורש:

מהרש"א

הרי הוא מחריב קיומו וק"ל: שמאיר עיני חכמים בהלכה כו'. גם שלא היו חביריו עומדין על סוף דעתו ואין הלכה כמותו מ"מ היה מגלה להן טעמים ופנים לשני הצדדים ובזה היה מאיר עיניהם בהלכה להכריע אח"כ בשני הפנים איזו אמת לאמתו וק"ל: הוה מחדדנא טפי כו'. דהסברת פנים הוה מחדדו טפי דיש להבין בקריצת עינים וברמיזת שפתים והיינו רואות את מוריך שמראה לו פנים טפי וק"ל: ומ"ח טעמי טהרה כו'. נראה דנקט מספר הזה ע"פ מ"ש בנדרים[א] דיש נ' שערי בינה ולא נגלו למשה רק מ"ט מהם שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים וסמכוהו אקרא וכמ"ט מונים תחפשנה וזה שאמר דלאותו תלמיד אחד נגלו לו מ"ח פנים ולא היה חסר רק פנים אחד ממה שנגלה למשה וק"ל: [שהיה יודע לטהר השרץ כו'. עיין זה בתוס' ובחידושי הלכות הכא ובספ"ק דסנהדרין ע"ש: אלו ואלו דברי אלהים חיים כו'. וכה"ג אמרו פ"ק דחגיגה ושם מפורש]: שכל המשפיל כו' וכל המחזיר כו' וכל הדוחק כו'. לכאורה כל הני ג' חלוקות דנקט הם קרובים לענין אחד וכפול הוא ונראה לפרש לפי שהאדם צריך שיהיה טוב לשמים וטוב לבריות וטוב לעצמו והסיפק ג' דברים אלו ברע הנוגע במדת הגאוה וז"ש לגבי טוב לשמים המשפיל עצמו נגד הקב"ה הרי הוא מגביהו וכל המגביה עצמו נגד הקב"ה הוא משפילו וכדדרשינן בנדרים [ב] מקרא וממתנה נחליאל וגו' ולגבי הבריות אמר מדת הרע המחזיר על הגדולה כו' בהיותו משתרר על הבריות הגדולה בורחת ממנו שאינו מקובל בעיניהם כדאמרינן פרק המוכר פירות [ג] מאן דיהיר אפי' אאינשי ביתיה לא מתקבל והסיפק כל הבורח מן הגדולה והוא נוח לבריות הגדולה מחזרת אחריו להיות מקובל בעיניהם ולגבי עצמו

[א] מהרש"א ד"ה ומ"ח. בנדרים (לח ע"א גם בר"ה כא ע"ב): [ב] שם ד"ה שכל בנדרים (נ"ה ע"א גם לקמן נד ע"א): [ג] שם בא"ד פרק המוכר פירות (לח ע"א):

יד יוסף

א שבת קמז ע"ב ולא קאי זה על ר"מ שנקרא שמו רבי נהוראי אלא על רבי נהוראי אחר. כי ר"מ בתורתו נעשה עור פניו אורה ממש. והיה אורו גדול כ"כ ומבהיק עד שאפילו היושבים מאחוריו ראו האור הנמשך מאתו ומאורו היה מאיר גם על פניהם. ואלו ראו אותו בפניו והיה אור פניו מכה עליהן והאי נתעלו יותר ויותר עד שנקלט האור עצמו גם על פניהם. וזהו שאמר רב כו' ואלמלא חזיתי' כו' (במ"ת):

ב בסנהדרין יז ע"א ושם איתא רב:

ג גיטין ו ע"ב:

ד ברכות יא ע"א סוכה ג ע"א ז ע"ב כח ע"א:

ה עי' עירובין נד ע"א נדרים נה ע"א:

חדושי גאונים

מחובר עם הכנויים. כמו שם אלהים שנא' ה' אלהיך גו' אלהינו וכן נשתנה בסמיכות כמו שנשתנה שם אלהים במאמר אלהי ישראל. ולזה יידעו כל הקוראים כי מאמר וידברו ד' הוא טעות סופר ואין ביתור וי"ו זו יותר הפסד מאשר היתורים שבסופר

גאון יעקב

חרון אף בעולם. וכלל גדול בסנהדרין דבעינן ושפטו העדה והצילו העדה ואם כולם אומרים חייב או נשאר זכאי. עתה נהזי אכן אם כל הסנהדרין כאחד ראו בשוק. שאי הרג את חברו בפומבי או חילל שבת. ואחר הסתרה. כאם

הריטב"א

אלו ואלו דברי אלהים חיים. שאלו רבני צרפת ז"ל היאך אפשר שיהיו שניהם דא"ח וזה אוסר וזה מתיר. ותרצו כי כשעלה משה למרום לקבל תורה הראו לו על כל דבר ודבר מ"ט פנים לאיסור ומ"ט פנים להיתר ושאל להקב"ה על זה ואמר שיהא זו מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור ויהיה ההכרעה כמותם ונכון

עיון יעקב

זה אם כן באמת למה נברא האדם וכל העולם נברא בשביל האדם אנ"ל דתייסינן למיעוטא כדעת ר"מ: **שהיה** מאיר עיני חכמים. היינו ע"פ מה דאמרינן בסמוך האי דמחדדנא מחבירא' דחזיתי' לר"מ מאחוריה ואלמלא חזיתיה וכו' וזה חכמת אדם תאיר פניו:

אלו ואלו דברי אלהים חיים. אפשר לומר ע"ד דאיתא בש"ס פליגי תרי אמוראי באראא ושרי מלאכא ברקיע וזה שאמר אלו ואלו דברי אלהים חיים כלומר שהוא דעת המלאכים דפליגי נ"כ בזה וב"ה זכו לכוון אל אמיתת ההלכה לפי שנוחין ועלובין:

כל המשפיל את עצמו הקב"ה מגביהו וכו'. אמר בשלש לשונות כי בילדותו של אדם דרכו להגביה את עצמו לפעמים מכח מעלת עצמו ולפעמים לפי מעלת משפחתו שהוא בן גדולים לכך הקב"ה משפילו וכיון שרואה שהוא שפל בעיני בני אדם הוא רודף אחר הגדולה כדי שעי"ז שיהיה רב או מנהיג יכבדוהו והגדולה בורחת ממנו וכאשר ראה שגם זה לא

ענף יוסף

וא"כ שמא תאמר שרבי נהוראי היה שם העצם שקראוהו כן כשנולד כמו שקוראין שם לכל התינוקות. ור"מ קראוהו אח"כ על שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה זה לא תאמר. שג"ם שם רבי נהוראי אינו שם העצם. אלא שמו העצם רבי נחמיה. ורבי נהוראי קראוהו אח"כ על שהיה מנהיר עיני חכמים בהלכה. ורבים קראוהו ר"מ. ורבים קראוהו רבי נהוראי והכל על כוונה אחת על שהיה מאיר ומנהיר עיני חכמים בהלכה. ולכן נזכר בכמה מקומות

ע"ן יוסף

ב הללו אומרים הלכה כמותינו כו'. משום דקי"ל כל היכא דפליגי תרי תנאי וחד מנייהו גדול מאידך בחכמה או במנין הולכין אחריו כדאי' בפ"ק דמס' ע"ז. וכאן היה האחד גדול בחכמה והאחד גדול במנין וב"ה רובא הוי. וב"ש חריפי טפי לכך הללו אומרים הלכה כמותינו כו' (תורת חיים):

לא קיימת מצות סוכה מימיך. ואע"ג דאינה אלא גזירה שמא ימשוך כו' כמ"ש לעיל. אפ"ה אמרו לו שלא קיים אפילו דאורייתא וכן כתבו התוס' בפ"ק דף ג' ע"א בסד"ה דאמר לך מני כו' אבל הר"ן פירש שלא קיימת מצות סוכה כראוי וכמצות

שא' ויפיט גודל הדקדוק אבל לנו שלא לחסר או להוסיף לא לבד אות קטנה כ"א להשמר אפי' מקוצו של יו"ד במה שיוכל לשנות כנף הזבוב פן יחליף אות אחת. ואין לעבור מלתא לב על דברי התוס' ז"ל שפירשו או מייתר אות אחת כגון בראשית ברא ברא' אמאי לא ניחא להו הדמיון שנתן רש"י ז"ל וידבר ה' אם תוסיף אות אחת ותכתוב וידברו ואפשר שנראה להם יותר מתיחס לאומרו מחריב את העולם דמיון בראשית ברא בראו דבבריאת העולם משתעי קרא:

המתורגמן. א) נאבגיביג. רוהיג

ממנו וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת (עליו) [אחריו] א וכל הדוחק את השעה שעה דוחקתו וכל הנדחה מפני השעה שעה עומדת לו . ת"ר שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו :

ג דף יד ע"א תני רבי חייא ב ים שעשה שלמה היה מחזיק ק"נ מקוה טהרה. מכדי מקוה כמה הוי [ארבעים סאה] כדתניא (ויקרא טו) ורחץ (את בשרו) [שם ע"ב] ג במים במי מקוה כל בשרו מים שכל גופו עולה בהן וכמה הן אמה על אמה ברום שלש אמות. ושיערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה. תני רמי בר יחזקאל ים שעשה שלמה שלש אמות תחתונות מרובעות ושתי אמות עליונות עגולות. נהי דאיפכא לא מצית אמרת ד דשפתו עגול כתיב אימא חדא. לא ס"ד דכתיב (מלכים א ז) אלפים בת

רש"י

וזקני ב"ה : הדוחק את השעה. שמתיגע להעשיר ולהתגדל ורואה שאינו מצליח ואעפ"כ חוזר והולך למרחקים ומכניס עצמו לגבוהות (ולגדולות): שעה עומדת לו. לאחר זמן עתידה לעמוד לו שעה מצלחת: יפשפש במעשיו. שעשה כבר ויבדוק עבירות שבידו ויתודה וישוב: ימשמש במעשיו. (בשעה שעושה) כגון אם בא מצוה לידו יחשוב הפסד מצוה כנגד שכרה ולא יניח מלעשותה בשביל ההפסד שהרי שכרה לעתיד לבא ואם בא עבירה לידו יחשוב שכרה שמשתכר בה עכשיו כנגד הפסדה העתיד לבא ליפרע ממנו : מקוה טהרה. מ' סאה : במים. משמע מים מחוברים יחד : נהי דאיפכא לא מצית אמרת. דליהוי תחתונות עגולות ועליונות מרובעות דשפתו עגול כתיב אלא שתים עגולות מנא לן : אימא חדא. הוא דהויא עגולה ותו לא וטפי מק"נ מקואות (מצי) [הוא] מחזיק (וכוליה עגול נמי לא מצי למימר דהא כתיב שפתו עגול דמשמע משפתו ולמטה לאו עגול): לא ס"ד.

תוספות

נוח לו לאדם שלא נברא. והא דאמרינן בפ"ק דע"ז (דף ה.) בואו ונחזיק טובה לאבותינו (שאלמלא לא) [שאלמלי הן לא] חטאו לא באנו לעולם הא מפרש התם כמי שלא באנו לעולם. (ועוד דהכא איירי בתחלה שלא נודע עדיין מה יהיה בסופו. אבל הא פשיטא שחייהם של צדיקים טוב לעוה"ב).ובה"א אי נמי הכא איירי בסתם בני אדם אבל צדיק אשריו ואשרי דורו :

מהרש"א

אמר כל הדוחק את השעה כפרש"י שמתיגע להעשיר ולהתגדל כו' השעה דוחקתו דהיינו כמ"ד [ג] דמזל שעה גורם והסיפך דכל הנדחה מפני השעה הרי ע"י זכות זה ואפשי ברחמים הקב"ה משנה מזלו והשעה עומדת לו כמ"ש בסוף מס' שבת[ד] גבי אברהם מאי דעתיך דקאי צדק במערב מהדרנא ומוקמינא ליה במזרח כו' ודו"ק : [נמנו וגמרו כו'. פלוגתייהו

הריטב"א

הוא לפי הדרש ובדרך האמת יש טעם וסוד בדבר : יפשפש במעשיו ואמרי ליה ימשמש. פי' יפשפש שייך לשעבר כדאמרינן [א] במי שיסורין באים עליו וימשמש שייך להבא שיזהר מכאן ואילך לדקדק תמיד במעשיו וליזהר בהם ולהזכירם על לבו תמיד וכענין שאמרו [ג] חייב אדם למשמש בתפיליו בכל שעה חייב אדם למשמש בבגדיו ע"ש ותו לא מידי. ע"כ מחדושי הריטב"א ז"ל :

עיון יעקב

עלתה בידו הוא דוחק את השעה ואז להעשיר שע"כ יכבדוהו מפני עשרו כהא דרבי מכבד עשירים גם זו לא עלתה בידו ושעה דוחקתו ולטובה הוא להיפך שאם משפיל את עצמו הקב"ה מגביהו ואם אעפ"כ בורח מן הגדולה גדולה מחזרת עליו ושעה עומדת לו בעשירות כי גדלהו משל אחיו ומתחיל בטוב כל המשפיל וכו' וסיים כדבר טוב שעה עומדת לו

ועיין במהרש"א : נוח לאדם שלא נברא. אפ"ה ברא הקב"ה את עולמו בשביל צדיק אחד כדאיתא ביומא דף לח ובמדרש בשביל יעקב ומשה עי' במדרש בראשית וביש' סי' מג והכל לכבודו בראו יצרתיו אף עשיתיו ע"ש: ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו. אפשר כמ"ד בתשרי נברא העולם לכך עכשיו בתשרי שנברא הוא הזמן שיפשפש במעשיו זמן תשובה לכל היא :

עץ יוסף

וכמות חכמים : הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא כו'. הכוונה בזה לפי שנתן לנו הקב"ה מ"ע ומצות ל"ת ואילו לא נברא האדם לא היה בו מעשה. וא"כ היה בבריאתו צד שכר וצד הפסד. דהלאוין היו וודאי מתקיימין לולא נברא. והשתא שנברא אפשר שלא יזכה ויעבור הלאוין נמצא מפסיד בבריאתו והעשיין הוא הפסד זה שאילו לא נברא ודאי לא הוו מתקיימים והשתא שנברא אפשר שיזכה ויעשה ונמצא שיהיה נשכר והשתא פליגי מצד בריאתו חד אמר טוב לו שלא נברא מצד הלאוין. יותר משנברא ויקיים העשיים משום דאפשר שיהיה נפסד ונמצא יצא שכרו בהפסדו וחד אמר טוב לו שנברא שאפשר שיקיים העשיין. משלא נברא ויקיים הלאוין דיצא הפסד בשכרו (מהרש"א בחדא"ג מכות פ"ג): נמנו וגמרו כו'. ר"ל שמנו המצות ומצאו שהלאוין הם יותר מהעשיין שהם רמ"ח והלאוין הם שס"ה. וע"כ הסכימו וגמרו לומר שיותר טוב היה לו להאדם אם לא היה נברא. כי הוא קרוב להפסד מחמת הלאוין שהם רבים. ורחוק לשכר מצד העשיין שהם מועטים (מהרש"א שם) :

ענף יוסף

מקומות ר"מ ובכמה מקומות רבי נהוראי. כפי השם שקראוהו אותו החכמים : נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא כו'. הדבר זר. לומר שיש ח"ו חסרון בחק הבריאה שברא אדם לרוע ויותר טוב היה שלא נברא וכי זהו תואר בעל השלימות שכל מעשיו בשלימות וכוונה טובה. וח"ו להעלות על לבנו ומחשבתנו כלל. אבל תבין כי יצירת כל ב"ח וכן האדם היה מאדמה. אבל ההפרש הוא כי ב"ח נולדים מהאדמה כמו עוד היום שרוחשים תולעים וכדומה ב"ח מאדמה. וזהו ודאי כי הפועל הראשון היה היוצר הכל. אבל היה ע"י אמצעית ה' בגלגל. וגלגל בכח אדמה. ואדמה הולידה והצמיחה וכן כל יצירת ב"ח מן האדמה. אבל יצירת אדה"ר לא כן היה כי ה' היה פעלו ראשון ואחרון. כי יצרו מאדמה בלי סיבת הגלגל וכח אדמה כלל והוא היוצר אדם תיכף בכחו כמו שברא כל עולם בלי אמצעי כלל. ובגלל כן נקרא אדם עולם קטן כי הוא נברא מהקב"ה בלי אמצעי כמו כל העולם. ודבר זה אין ספק שלימות גדול לאדם שנברא מה'. אבל לענין חטא אדם יש כאן ב' בחינות. כי יש לומר אלו נברא ע"י אמצעי לא היה עונשו כל כך גדול כמו שנברא ע"י הקב"ה. כי הפגים יותר מעשה ידי בוראו ומרוד בו ולא עשה רצונו בשלימות. וא"כ אם כי הוא מעלה גדולה בשלימות. לעומת זה הוא יותר עונשו לעוברי רצונו. ויש לומר לא כן. כי כבר צווח איוב התמאס יגיע כפיך. כי אם היה ע"י אמצעי כאשר היה חוטא היה הקב"ה כועס עליו והיה מכלהו כרגע. אבל בעבור היותו יציר כפו חס עליו ומתנהג עמו בחמלה וחנינה ורחמים מרובים כאב לבן. ובזו שני הסברות נחלקו בישיבה אם לענין חטא ועון טוב לו היה שלא נברא מהקב"ה רק כמו שאר ב"ח. או אדרבה טוב לו שנברא כי בזו רחמי ה'. והסכימו שטוב לו שלא נברא כי עכשיו שלימותו יותר גדול היותו מעשה ידי יוצר הכל. כן פגמו מרובה לערך מעלתו. ולכך אמרו עכשיו שנברא יפשפש במעשיו כנ"ל כי פגמו גדול מגבוה. ומזה נלמוד כמה יש לנו ליראה מפגם החטא ועון כי פוגם תיכף ביוצרו אשר בראו בלי אמצעי כלל. (יערות דבש ח"א דרוש י"ב): עוד אפשר לפרש כי המאמר הוא תמוה איך יסכימו לגנות מעשה ידי יוצר ב"ה. והלא כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל אדם והוא מבחר הבריאה ותכליתה. אך יש לומר שלא עלה ההסכם על העדר עשיית האדם אלא על העדר הבריאה. שבתחלת הויתו אינו רק בריאה והוא הוית עצם האדם. ומעמד בריאה זו יביא הוא את עצמו לגדר עשיה בהשלימו את נפשו ע"י בחירתו בדרך התורה והמצוה. ואחר שבני העלייה המה מועטים המה מאד ורוב בני אדם לא ישאו את נפשם למדריגה גבוה זו להוציא את עצמם מגדר בריאתם ולהתעלות לגדר עשייתם להשתלם שלימות המקוה. לכן הסכימו שהיה נוח לו לאדם אם היה מיד מתחלת הויתו בגדר עשיה כשהיה עושה רצון קונו מצד תכונתו הטבעית. ולא היה מתחלה בגדר בריאה עד שאינו יכול לעשות רצון קונו כי אם ע"י בחירה ולהיות תמיד נלחם במלחמה החזקה נגד יצרו ויצרי תאות הלב (הכתב והקבלה): ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו. השתי הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומעולות מאד. כי הנה הפשפוש במעשים הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים ע"פ מצות ה' וחוקיו. כי כל אשר ימצא מאלה יבעירם מן העולם. אך המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם לחקור ולראות היש בעניינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירם ולבערו. והרי זה כממשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי. כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה עד שישאיר זך ונקי (מסלות ישרים פ"ג): ואמרי לה ימשמש במעשיו. עי' בהריטב"א ואני מוסיף בו דברים כי המעשים הטובים עיקרו אחרי כי הצור תמים פעלו. א"כ איך ברא את האדם ונתן לנו התורה במנין הלאוין מרובים על העשיין. והרי ע"י זה האדם עלול להפסד יותר מן השכר ונוח לו שלא נברא ותירץ הגאון בעל בנין אריאל דלפי מ"ש חז"ל בש"ס קידושין דף לט ע"ב דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. לא כן מחשבה רעה ע"ש א"כ הרמ"ח מצות עשה עם המחשבות עולים למספר תל"ו. לא כן הל"ת אין עולים כי אם שס"ה. ושפיר טוב לאדם שנברא כי אין קרוב להפסד עכ"ל. וזהו שאמר ואמרי לה ימשמש במעשיו שיזהר מכאן ואילך לדקדק במעשיו וליזהר בהם שיהיה במחשבה זכה ויהיה נחשב כל מצוה לשתים. היינו המחשבה. והמעשה וכנ"ל. עוד נוכל לפרש הכוונה כי צער גדול להיות לחזור ולירד לזה העולם. לכן אמר מ"ד הראשון יפשפש במעשיו. דמשום חסרון מ"ע ג"כ יתגלגל לזה העולם. לכן אמר יפשפש ופירש יפשפש הוא תרגום של חיפוש היינו שיחפש אחר מצות עשה כדי לקיים כל המ"ע כדי שלא יצטרך לחזור ולהתגלגל. ואמרי לה ימשמש במעשיו שהם ס"ל דאינו מתגלגל אלא בשביל תיקון עבירה ולא בשביל חסרון מ"ע לכן אמרי ימשמש במעשיו פי' שימשמש בשעה שבא מעשה לידו שלא יהא בה עבירה ושוב לא יתגלגל (ספר נחלת יעקב):

אוצר בלום

[א] הריטב"א כדאמרינן (ברכות ה ע"א): [ב] שם כדאמרינן כו' חייב אדם למשמש (שבת יב ע"א): [ג] שם בא"ד כמ"ד (שבת קנו ע"א): [ד] שם בא"ד. שבת (שם):

יד יוסף

א ברכות סד ע"א: ב פסחים קט ע"ב: ג לעיל ד ע"ב יומא לא ע"א חגיגה יא ע"א פסחים קיט ע"א סוכה ו ע"א ב"ק פב ע"א:

חדושי גאונים

פלול לטעות ולכותבם ע"כ כ' התוס' שחרבן העולם הוא ביתיר. הוא במאמר ברא אלהים במכתב בראו. לפי שהם אלהים הוא לשון רבים. ואז יטעו לומר שבכוונה כתבו הסופר להודיע שתי רשויות בראו. וזהו מחריב העולם. וכ"ה בב"ר פ"א. ואין כל ברי' יכולה לומר שתי רשויות בראו כו' בראו אלהים גו' לא נאמר אלא ברא אלהים גו' ע"כ ואף שהיה מקום להתוס' להביא מאמר וידבר אלקים גו'. אם יכתוב וידברו גו'. (וכמ"ש במדרש

גאון יעקב

נאמר שאם ישבו כולם לדינו. כי יהיה א' לפה ולמליץ להצילו. ולראות בזכותו. הלא יאמרו כולם שרואה נפש בהתראה הוא במיתה ואז ממילא יאמר זכאי. וא"כ אין אמת לאמיתו. כי באמת הוא חייב. והרשע יצא נקי. וב"ד יהיו מרבים רוצחים חלילה. לזאת הוצרך א' מסנהדרין אשר יוכל לטהר את השרץ בק"נ טעמים. ולהפך השקר לאמת. ואז כשיקרה מקרה כזה. אז יתחכם א' מסנהדרין ויאמר שהוא זכאי. והוצרך ליתן טעם לדבריו להראות פנים להפך האמת. ואז חבריו המחייבים רבו עליו. ויצא הדין לאמיתו ונשאר חייב :

יכיל בת כמה הויא שלש סאין דכתיב (יחזקאל מה) מעשר הבת מן הכור דהוה ליה שיתא אלפי גריוי. והכתיב (ד"ה ב ד) [מחזיק בתים] שלשת אלפים (בת) יכיל. ההוא לגודשא[א] אמר אביי ש"מ האי גודשא תלתא הוה וכו' :

דף יז ע"א תנו רבנן [א]מחנה היוצאת למלחמת הרשות מותרים בגזל עצים יבשים רבי יהודה בן תימא אומר אף חונים בכל מקום ובמקום שנהרגין שם נקברים :

שם ע"ב תני רבי חייא לוקין על עירובי תחומין דבר תורה. מתקיף ליה רבי יונתן וכי לוקין על לאו שבאל. מתקיף לה רב אחא בר יעקב אלא מעתה דכתיב (ויקרא יט) אל תפנו אל האובות ה"נ דלא לקי. ר' יונתן הכי קשיא ליה (וכי לוקין על לאו [של] שביתה) לאו שניתן לאזהרת [מיתת] ב"ד הוא וכל [ג]לאו שניתן לאזהרת [מיתת] ב"ד אין לוקין עליו אמר רב אשי מי כתיב אל יוציא אל יצא (שמות טז) כתיב :

עושין פסין פרק שני

דף יח ע"א [ד]אמר רבי ירמיה בן אלעזר [ד]דו פרצוף פנים היו לו לאדם הראשון שנאמר (תהלים קלט) אחור וקדם צרתני. כתיב (בראשית ב) ויבן ה' אלהים את הצלע. רב ושמואל חד אמר פרצוף וחד אמר זנב. בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב אחור וקדם צרתני אלא למ"ד זנב מאי אחור וקדם צרתני [כדר' אמי דא"ר אמי אחור למעשה בראשית וקדם לפורעניות בשלמא אחור למעשה בראשית דלא איברי עד מעלי שבתא אלא וקדם לפורענות מאי היא אילימא משום קללה הא בתחלה נתקלל נחש ולבסוף נתקללה חוה ולבסוף נתקלל אדם אלא למבול דכתיב (שם ז) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם ועד בהמה וגו' בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב (שם ב) וייצר תרין יודין אלא למ"ד זנב מאי וייצר כדר"ש בן פזי דא"ר שמעון בן פזי אוי לי מיצרי או לי מיוצרי בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב (שם ה) זכר ונקבה בראם אלא למ"ד זנב מאי זכר ונקבה בראם לכדר' אבהו [ה]דר' אבהו רמי כתיב זכר ונקבה בראם (שם א) וכתיב (כי) בצלם אלהים ברא אותו בתחלה עלתה במחשבה לבראות שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב (שם ב) ויסגור בשר תחתנה אלא למ"ד זנב מאי ויסגור בשר תחתנה אמר רב זביד ואיתימא ר' ירמיה ואיתימא רב נחמן בר יצחק לא נצרכה אלא למקום חתך בשלמא למ"ד זנב היינו דכתיב ויבן אלא למ"ד פרצוף מאי ויבן לכדר' שמעון בן מנסיא [ה]דדרש ר"ש בן מנסיא ויבן ה' אלהים את הצלע מלמד שקילעה[ב] הקב"ה לחוה והביאה לאדם הראשון שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בנייתא דבר אחר ויבן ה' אלהים אמר רב חסדא ואמרי לה במתניתא תנא מלמד שבנאה הקב"ה לחוה כבנין [שם ע"ב] אוצר מה אוצר זה רחב מלמטה וקצר מלמעלה כדי לקבל את הפירות אף האשה רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה כדי לקבל את הולד ויביאה אל האדם מלמד שעשה הקב"ה

תוספות

אל תפנו אל האובות ה"נ דלא לקי. וא"ת אין ה"נ דהא לאו שאין בו מעשה הוא וי"ל דפריך למ"ד לוקין עליו א"נ עקימת שפתיו הוי מעשה : בשלמא למ"ד פרצוף היינו כו'. מכאן היה מקשה ריב"ם על פ"ה דפירש בריש כתובות (דף ח.) ב' יצירות הוו ולכך בריך שתים יוצר האדם ואשר יצר דהוי כמ"ד זנב ועוד דבתר הכי קאמר התם לכ"ע חדא יצירה הוי מר סבר בתר מחשבה אזלינן ומר סבר בתר מעשה אזלינן והיינו כמ"ד זנב דאליבא דידיה דרשינן הנהו קראי כר' אבהו לכן נראה דשתי יצירות הואי היינו כמ"ד פרצוף :

מהרש"א

מפורש באורך בספ"ב דמכות : דו פרצוף פנים. וכו'. כל הסוגיא זו עד ולא אחורי ב"ה שמתפללין מפורש בפ' בתרא דברכות

רש"י

שיהא מחזיק יותר מק"כ [מקואות] : מעשר הבת מן הכור. כור שלשים סאין הויין וכי הוי בת מעשר דידה אשתכח דשלש סאין הויין : דהוו להו. הנך אלפים בת ו' אלפים סאין שהן ק"כ מקואות *) ד' אלפים סאין שהן ק' מקואות של מ' סאה ואלפים סאין נ' מקואות : שלשת אלפים. בים שעשה שלמה כתיב בדברי הימים : לגודשא. כשמודדין בו יבש : למלחמת הרשות. שאם מלחמת הרשות ממלחמת יהושע ואילך שהיא היתה מלחמת מצוה : עצים יבשים. וכל שכן לחים : לוקין על עירובי תחומין. דכתיב אל יצא איש ממקומו ומקרא ילפינן תחומין בפרק מי שהוציאוהו (דף נא.) : שבאל. לאו שניתן לאזהרת [מיתת] ב"ד הוא דס"ד אל יוציא הוא ונפקא לן הוצאה מרשות לרשות מיניה והויא אב מלאכה היא וממיתין עליה וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין שאם עשה כן שיתחייב עליו מיתת בית דין : אין לוקין עליו. אפילו לא התרו בו למיתה והתרו בו למלקות דהשתא לא מיקטיל אפילו הכי לא לקי דלאזהרת מיתה ניתן ולא למלקות : אל יצא כתיב. ואין כאן לשון הוצאת משאוי : אחור וקדם צרתני. מלפנים ומאחור צרת לי צורת פנים : הצלע. בין לרב בין לשמואל לשון צדדים כמו ולצלע המשכן השנית (שמות כו) : פרצוף. חילוקו לשנים שהיה זכר מכאן ונקבה מכאן : זנב. היה לו לאדם הראשון ונטלו ממנה וברא את חוה: מאי אחור וקדם צרתני. דמשמע ב' צורות : [מאדם ועד בהמה. אדם הוזכר בפורענות תחלה. ה"נ היינו דכתיב ויצר בתרין יודין דמשמע ב' צורות : אוי לי מיצרי. שמצערני אם אעשה רצון יוצרי : אוי לי מיוצרי. אם אעשה רצון יצרי : זכר ונקבה בראם. משמע מתחלת בריאתו היה זכר ונקבה זכר מצד זה ונקבה מצד זה : ברא אותו. משמע חד : ויבן. משמע שהיתה מחוסרת בנין : מאי ויבן. בנויה ועומדת היתה : שקילעה. קליעת שיער: אוצר רחב מלמטה וקצר מלמעלה. שאם היה רחב מלמעלה כשהוא ממלאו מכביד משאוי הפירות על הכתלים ומטה אותה : רחבה מלמטה. חלל בית הרחם

*) עי' רש"י בגמ'.

יד יוסף

א תוספתא פ"ב : ב שבת קנד ע"א ב"ק עד ע"ב סנהדרין פו ע"ב מכות יג ע"ב שבועות ד ע"א : ג ברכות סא ע"א : ד כתובות ה ע"א : ה ברכות סא ע"א נדה מה ע"ב ע"ש שבת לג ע"א :

חדושי גאונים

שם) עכ"ז כיון שגאדו התוס' מדברי רש"י ז"ל למה להו לדלג על המקראות ולהביא ממרחק פירושם. אם יש ויש בראשית התורה. (ועוד נראה בפשיטות מה שהביאו התוס' מאמר ברא. ולא הסכימו לפירש"י היינו לפי שהטעות בבריאה בשהיא ח"ו מב' רשויות מחריב את העולם. יותר ממה שיטעו לרבים מדברים וק"ל). אולם דעת רש"י בזה להיפך כי במקום שכתוב שם אלהים. אין בזה בית מיחוש אם יסמכו המקראות עליהם פעולה בלשון רבים. כיון ששם אלהים עצמו הוא בלשון רבים. (עי' רש"י פסוק ראשית כ' ויהי כאשר התעו אותי אלהים גו'. כמו אשר הלכו אלהים גו'. ועי' מכלל יופי שם : (איי הים)

נאון יעקב

(שייך לסימן ב) האי דחדידנא מחבראי דחזיתי' לר"מ מאחורי' כו'. עי' ברש"י כשלמדתי לפניו ישבתי בשורה שלאחריו. אבל בירושלמי דבילה מבואר. הילולא הוה בי רשב"ג בשבתא ורבי הוה מקים יד על יד. ר"מ הוה עבר קמי' אמר רבותינו אותה שבתא אמר רבי מי הוא זה שבא לרדות בתוך בתינו. שמע ר"מ עריק ורבי אזיל אבתרי'. והוה נפל גלימא מר"מ. ואתחזי קדלא דר"מ. באותה שעה אמר האי דחכימא דחזיתי' לר"מ מאחוריו (ועי' בתוס' מנחות לח) כי רבי למד אצל ר"מ :

עיון יעקב

דו פרצופין היה לו לאדם הראשון כו'. עיין בחידושינו דברכות פרק הרואה דף סא :

עין יוסף

ג אלא מעתה אל תפנו אל האובות ה"נ דלא לקי. פי' השואל בכן דהעושה אוב וידעוני בסקילה והנשאל בכן באזהרה כלאי' בפרק ד' מיתות משמע מהכא דאזהרת שואל אוב וידעוני דלקי מקרא דאל תפנו היא. והיינו כדפרש"י ז"ל בפרק ד' מיתות גבי הא דתנן והנשאל בכן באזהרה שפי' באזהרה דאל תפנו אל האובות ואזהרה למכשפים נופייהו מלא ימצא בך וגו' וחובר חבר ושואל אוב וידעוני. ועיין בתוס' שם וצ"ע :

ד זנב. ר"ל דבר אחד שאין בו פרצוף ולא צורך היה לו לאדם הראשון ונטלו ממנו וברא את חוה. שכבר ידעת כנוי הכתובים בכל מקום גם בדברי החכמים

המתורגמן. א) הויפען (מה שגבוה מדופני המדה). ב) פערפלאָכטען.

שושבינות לאדם הראשון מכאן לגדול שיעשה שושבינות לקטן ואל ירע לו ולמ"ד פרצוף הי מינייהו סגי ברישא אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא דזכר סגי ברישא דתניא לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו היא אשתו נזדמנה על הגשר יסלקנה לצדדין וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא: תנו רבנן "המרצה מעות לאשה מידו לידה או מידה לידו בשביל שיסתכל בה אפילו דומה למשה רבינו שקיבל תורה מהר סיני לא ינקה מדינה של גיהנם ועליו הכתוב אומר (משלי יא) יד ליד לא ינקה רע לא ינקה מדינה של גיהנם אמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה שנא' (שופטים יג) ויקם וילך מנוח אחרי אשתו מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אלא מעתה גבי אלקנה דכתיב וילך אלקנה אחרי אשתו הכי נמי וגבי אלישע דכתיב (מ"ב ד) ויקם וילך אחריה הכי נמי אלא אחרי דבריה ועצתה הכא נמי אחרי דבריה ועצתה אמר רב אשי ולמאי דאמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה אפילו בי רב נמי לא קרא דכתיב (בראשית כד) ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ולא לפני האיש א"ר יוחנן אחרי ארי ולא אחרי אשה אחרי אשה ולא אחרי ע"ז אחורי ע"ז ולא אחורי בית הכנסת בשעה שמתפללין]. ואמר ר' ירמיה בן אלעזר כל אותן שנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושדין ולילין שנא' (שם ה) ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו. מכלל דעד האידנא לאו כצלמו אוליד. מיתיבי היה ר"מ אומר אדה"ר חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו "ישב בתענית מאה ושלשים שנה ופירש מן האשה מאה ושלשים שנה והעלה זרזי תאנים על בשרו מאה ושלשים שנה. כי קאמרינן בשכבת זרע דחזא לאונסיה: ה שם ואמר רבי ירמיה בן אלעזר אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו. מקצת שבחו בפניו דכתיב (בראשית ז) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה וכולו שלא בפניו דכתיב (שם ו) איש צדיק תמים היה בדורותיו. וא"ר ירמיה בן אלעזר מאי דכתיב (שם ח) והנה עלה זית טרף בפיה "אמרה יונה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם יהיו מזונותי מרורין כזית ויהיו מסורין בידך ואל יהו מתוקין

רש"י

שלה: שושבינות. שנשתדל בחיתונו לשמחו ולהתעסק בצורכי סעודת חופה: סגי. מהלך: ואפילו היא אשתו. שהוא נגאי לו: נזדמנה לו על הגשר. והיא מהלכת מלפניו: יסלקנה לצדדין. ויעבור לפניה: בנהר. דמדליא למנא ומסתכל בבשרה ובאשת איש קאמר: המרצה. מונה: יד ליד. המרצה מיד ליד אפילו הוא כמו משה שקבל תורה מיד הקב"ה לידו: עם הארץ היה. דלא גמר דרך ארץ דמתני' דקתני לעיל לא יהלך אדם אפילו אחרי אשתו: אלקנה. נביא היה כדתניא בסדר עולם ויבא איש האלהים אל עלי זה אלקנה י' נביאים נקראו איש האלהים והוא אחד מהם וליכא למימר עם הארץ היה: ולמאי דקאמר רב נחמן. דהאי אחרי אחריה ממש קאמר: בי רב. מקרא [שקורין] תינוקות של בית רבן: ולא אחרי אשה. אשת איש: ולא אחרי ע"ז. שמא ימשך אחריה וכתיב הרחק מעליה דרכך ואמרינן (ע"ז ד יז.) זו האפיקורסות: ולא אחורי בית הכנסת בשעה שהציבור מתפללין. שנראה ככופר שעומד מאחריה ואינו נכנס]: בנדוי. שישב ק"ל שנה בזוף מפני שנגער בו המקום [דכתיב] המן העץ וגו' וקללו: זרזי תאנה. חגורות (בראשית ג) מתרגמינן זרזין: בשכבת זרע דחזא לאונסיה. נעשין שדין רוחין ולילין מיני מזיקין הן: אומרים מקצת שבחו. כלומר דרך ארץ הוא אע"פ שמשבח אדם את חבירו הרבה שלא בפניו אין מרבה בשבחו בפניו [מפני] שנראה כמחניף. בפניו כתיב צדיק שלא בפניו [כתיב] איש צדיק תמים: טרף בפיה. במאמר

תוספות

יד ליד לא ינקה רע. לאו היינו קרא דדרים בסוטה (דף ד:) לענין גסות הרוח דהתם דרים מקרא (משלי טז) דתועבת ה' כל גבה לב יד ליד וגו' וקרא דהכא היינו (שם יא) יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט: מתקיף לה רב נחמן בר יצחק. מכאן משמע דרב נחמן בר יצחק. לאו היינו רב נחמן סתמא: מרורין כזית. היינו אילן של זית והוא מר ואילן נמי מקרא זית דכתיב ויורהו ה' עץ ודרשינן (מכילתא פ'

מהרש"א

י דברכות ובפ"ק דכתובות ע"ש]: בנדוי כו'. למסקנא ניחא שפירש מאשתו לפי שהיה בנדוי ומנודה אסור בתשמיש המטה ואע"ג דבעיא היא במסכת מ"ק [א] ולא אפשיטא מנודה מפי הקב"ה כי הכא חמיר טפי דכה"ג מחלקינן התם ושדין ורוחין שהוליד לאו מאשתו אלא משום דחזא ש"ז לאונסיה והשתא דאכתי לא אסיק אדעתיה דחזא לאונסיה ל"ל דלא פירש מאשתו וממנה הוליד רוחין ושדין משום שהיה בנדוי מן השמים וק"ל: לאו בצלמו אוליד וכו'. ובפרקי ר"א איתא ויחי אדם ק"ל שנה ויולד בדמות' מכאן אתה למד שלא היה קין לא מדמותו לא מצלמו אלא שת ע"כ ולא הזכיר בפרקי ר"א את הבל וע"פ דעת המקובלים בסוד הגלגול היינו הבל היינו שת ניחא וק"ל: פירש מן האשה כו'. יש לדקדק בזה שהרי אחר שחטא בו ביום שנברא אדם ונקנסה עליו מיתה כתיב והאדם ידע את חוה וגו' ותלד את קין וגו' ותוסף ללדת את הבל וגו' וי"ל דלידתן היה בו ביום קודם שחטא והכי איתא בפ' אד"מ [ב] י"ב שעות הוי היום כו' שמינית עלו למטה שנים וירדו ד' עשירית סרח י"א נדון כו' ע"ש ונ"ל אזה דאין מוקדם ומאוחר בתורה וק"ל: [והעלה זרזי תאנים על בשרו. יש לזה סמך בקרא ויתפרו עלה תאנה ויעשו וגו']: מאי דכתיב והנה עלה זית וכו'. מפורש בפ' חלק עיין שם]: מקצת שבחו של אדם בפניו כו'. עיין

הרי"ף

לאו בצלמו' אוליד. וקשה מנלן למידק הכי דילמא השתא אוליד ועד השתא לא אוליד ואי דכתיב בדמותו כצלמו לאפוקי קין שלא היה בדמותו. ואפשר דדייק קרא דקאמר ויולד בדמותו כצלמו והול"ל ויולד בצלמו כדמותו כמו שאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ולמה שינה כאן לכתוב בדמותו ואח"כ כצלמו אלא לומר ויולד כדמותו אבל לא הוה בצלמו שהיו רוחין ושדין שאע"פ שהם כדמות בני אדם אינם בצלמנו ואחר ק"ל שנה עכשיו הוליד בדמותו וגם בצלמו מה שעד עכשיו בצלמו לא הוה:

טרף בפיה וכו'. נראה שהוקשה לו דהול"ל טרפה בפיה שהוא מדבר ביונה ולמה אמר טרף לשון זכר ועוד קשיא מיניה וביה שאמר טרף לשון זכר ואמר בפיה לשון נקבה לזה

עין יעקב

כל אותן שנים שהיה אדה"ר בנדוי הוליד וכו'. כתב מהרש"א אע"ג דבעיא היא במ"ק מנודה אי אסור בתשמיש מ"מ מנודה לשמים מפי הקב"ה חמיר טפי וקשה דהא שם בפרק אלו מגלחין בעי למיפשט מדור המדבר שהיו מנודין לשמים ואפ"ה שמשו ומתרץ מנודה לשמים קיל ומה"ט נמי ס"ל מיתה בידי שמים ואולי יש לומר דאדם הראשון שחסיד גדול היה החמיר על עצמו וק"ל:

וכולו שלא בפניו שנאמר איש צדיק תמים היה בדורותיו. זה על כרחך אתיא כמ"ד בדורותיו לשבח דאי כמאן דאמר לגנאי אין ראיה מזה דכולו שלא בפניו דהא דאמר צדיק תמים היינו בדורותיו אבל בדור צדיקים או בינונים היה רק צדיק לבד והא דקאמר בדור הזה כלומר שאין צדיק עוד בדור הזה ראוי להינצל כמו אתה וכן פי' היפ"ת

עיין שם אך לפי זה קשה קושיות המלשיך למה הוצרך להיות נח בתיבה הוי ליה ליתן לנח בארץ ישראל אשר לא גושמה ביום זעם וליכא למימר כתירוץ המלשיך משום גלות שלא היה צדיק תמים אנ"ל באמת גם בארץ ישראל היה המבול והא דכתיב ארץ לא גושמה ביום זעם הוא לאו דוקא שבכל העולם היה מבול והא דהביא היונה עלה זית בפיה כבר הרגיש המדרש בזה והיפ"ת תירץ גם הרי"ף בחידושיו שלא הביאה כלל בפיה רק הפירוש במאמר פיה כדאמר ר' ירמיה להדיא בסמוך וא"כ שייכים שני הדרשות זה לזה וק"ל: ומסורין בידך. כי רבים

ענף יוסף

ה אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורים כזית ויהיו מסורין בידך כו'. אף דודאי יונה אינה בת דעה. אך כל מה שאנו לומדין דבר אחד מאיזה דבר. חשוב כאלו שמענו ממנו אותו דבר שלומדים ממנו. ולכן כיון שהיונה שטרפה עלי זית בפיה אף שהוא דבר מר. אף שנח ודאי היה נותן לה דברים טובים. לומדים אנו מזה שיותר טוב דבר מר ולקבל מהקב"ה מדבר מתוק ולקבל מבשר ודם. (ספר נחלת יעקב): רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית כו'. ואשמועינן קרא בזה ללמד אדם דעת ליקח מוסר

עין יוסף

החכמים ז"ל הראש לכל דבר החשוב. והזנב הקלה הגרוע שבו. מפני שהראש האבר הראשון והחשוב שבכל בעלי חיים. והלד האחרון שבמיני בעלי חיים הזנב וחלש ותשמישו מועט והוא אמרו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב ותרגומו הוא יהיה תקיף ואת תהי חלש והשואל לכל דבר יולד באדם שאין בו צורך (הרשב"א נפ"ק דמגילה): בפניו דכתיב כי אותך ראיתי צדיק. אבל שלא בפניו כתיב איש

[א] מהרש"א ד"ה בנדוי במס' מ"ק (טו ע"ב): [ב] שם ד"ה פירש בפ' אד"מ (סנהדרין ל"ח ע"ב):

יד יוסף

א ברכות סא ע"א מסכת כלה פ"א: ב ישב בתענית ק"ל שנה כו'. ר"ל בא לתקן כל מה שעיוות ע"י אכילה חטא לכן התענה. וע"י אשה חטא לכן פירש ממנה וע"י תאנה חטא לכך בא לתקן ע"י תאנה כי ממקום שבא אל החטא היה לו לשוב בתשובה. ועי' בעמק הברכה: ג סנהדרין קח ע"ב ב"ר פל"ג מדרש משלי סי' לא פדר"א פ' כג:

חדושי גאונים

(שייך לסימן ב) אמר רב האי דמחדדנא טפי מחברי פי' בראיתי את ר' מאיר מאחוריו ואלו חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי. ובמאמר זה ישתומם כל משכיל וכי בראיה תליא מילתא ומה לתכן את הכר כי מה ענין ראיית הוסית

אהבת איתן

אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית ויהיו מסורין בידך כו'. וכתבו התוס' דמרורים כזית היינו האילן של זית שהוא מר ואילן נמי מקרי זית כו'. ויתכן לפרש כונת המאמר באופן שיהיה בו רמז לפרי זית גופא עפ"מ דאיתא במנחות (דף נג ע"ב) א"ר יוחנן למה נמשלו ישראל לזית שנאמר זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך לומר לך מה זית אינו מוציא שמנו אלא ע"י כתישה אף ישראל אינן חוזרין למוטב אלא ע"י יסורין. הרי דפרי זית גופא רמז ליסורין. ואיתא בב"ב (דף קטו) דרש ר' פנחס בר חמא קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות הרי דעניות גרע מיסורי הגוף. וזהו מאמר היונה לפני הקב"ה רבש"ע

כדבש (ויהיו מסורין) א[ותלוין] ביד ב"ו. (מאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא) כתיב הכא טרף בפיה וכתיב התם (משלי ג) הטריפני לחם חקי: ו שם ואמר ר' ירמיה בן אלעזר כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה שוב אינו נחרב שנאמר (איוב לה) ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה. ואמר רבי ירמיה בן אלעזר מיום שחרב בית המקדש דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות שנאמר (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה. ואמר ר' ירמיה בן אלעזר בנתקללה בבל נתקללו

רש"י

במאמר פיה בקשה שיהא זית טרף שלה והיינו מזון: בשר ודם. נח: ולא אמר איה אלוה עושי. לא הולרך להתאונן ולומר איה אלוה עושי והריני חרב מי שנותן זמירות של תורה בלילה. ולהכי נקט לילה שהקול נשמע למרחוק: מיום שחרב בהמ"ק. ופסקו כהנים מלברך (את ישראל) בשם המפורש [כדאמרינן באין דורשין (דף טז.) שהיו מברכין בשם המפורש]: דיו לעולם שישתמש בשם בן ב' אותיות. בין לשבח בו לפניו בין לברך את חברו: שנאמר כל הנשמה תהלל יה. כלומר זה השם שכל הנשמה שוה להשתמש בו מכלל דשם בן ד' אותיות ושם המפורש לא לכל הנשמה ניתן אלא לכהנים בלבד דכתיב (דברים י) ולברך בשמו וכתיב (במדבר ו) ושמו את שמי המיוחד לי: [נתקללו

תוספות

בשלה) זה זית שאין לך מר באילנו' כמו זית: דיו לעולם שישתמש בשם של שתי אותיות. פירוש שנקרא ככתבו ובמקדש היה שם של ארבע אותיות ככתבו: כל הנשמה. פירש רבינו

מהרש"א

פרש"י ולכאורה יש בזה לתת טעם אחר דהיינו שלא יהא לב שומע גם בו ויחזיק טובה לעצמו אבל האי טעמא לא שייך בהקב"ה שאמרו בב"ר מלינו שאומרים מקלת שבחו של מי שאמר והיה העולם בפניו שנאמר אמרו לאלהים מה נורא מעשיך כו' ע"ש אבל טעמא דמחניף שייך ביה ודו"ק: שנאמר איה אלוה וגו'. כפירש"י ואליהוא אמר כן לאיוב דרך תוכחה אם היה נשמע בביתו ד"ת לא היה נחרב אבל בניו עשו משתה בית איש יומו וגו' וק"ל: נותן זמירות בלילה כו'. בפרש"י נותן זמירות של תורה ובפ' א"נ[א] אמרינן דדוד נענש מפני שקרא לתורה זמירות שנאמר זמירות היו לי חקיך וגו' ויש ליישב דהכא בלילה קראן זמירות ע"ש שנשמעין בה בקול למרחוק כזמירות הללו וק"ל: שנאמר כל הנשמה וגו'. כתבו התוספות פר"ח קרי ביה הנשמה בדגש עכ"ל ר"ל מלשון שממה וחרבן של בהמ"ק ועי"ל ע"פ מ"ש בפ' כל היד[ב] אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וז"ש כל שהנשמות עדיין הם בגוף ולא כלו ממנו תהלל יה ואחר שיכלו מן הגוף הנשמות ובן דוד בא אז יהללו בשם של ד' מלא כדאמרינן כי יד על כס יה שאין השם מלא עד שיכלה זרעו של עמלק ע"י בן דוד וק"ל: [נתקללה בבל נתקללו שכיניה.

[א] מהרש"א ד"ה נותן ובפ' א"נ (סוטה לה ע"א): [ב] שם ד"ה שנאמר בפ' כל היד (נדה יג ע"ב) וכן ביבמות ס"ב ע"ב ובשאר דוכתי:

יד יוסף

א עי' בספר תורת חיים מ"ש ע"ז: ב ברכות נח ע"א:

חדושי גאונים

זו נראים השכליות. ע"כ אומר אני שהוא מבואר ע"ד שנאמר וראית את אחורי ופני לא יראו פי' רבינו בחיי שמשה בקש מהשי"ת השגה אפשרי' והשגה נמנעת באומרו הראני נא את כבודך והשיב לו השי"ת אני אעביר כל

הריטב"א

ולא אמר איה אלוה עושי. לעיל מיניה כתיב כי רצץ עזב דלים כלומר רצץ ביתם ומעונם מה טעם משום שלא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה:

עיון יעקב

רחמיו וכדכתיב נפלה נא ביד ה' וביד אדם אל אפולה ומה"ט כיון שנלטרך אדם לבריות נשתנה פניו ככרום. ולהכי אמרה מרורין כזית וכו' ואל יהיו מתוקין כדבש וכו' שזית כשר ע"ג מזבח למנחות משא"כ דבש הוא בכל תקטירו: שוב אינו נחרב. כלומר דאמרינן בסוטה זנותא בביתא חורבא בסיפא מכל מקום אם עוסק בתורה בלילה בבית שוב אינו נחרב כי תורה אגוני מגנה אצולי מצלה לכך ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו וכסהו כלילה וכדכתיב מזימה תשמור עליך תבונה תנלרכה כדאיתא פ"ק דע"ז ולכך קאמר דוקא בלילה לפי שעבר עבירה בלילה והיה במחשך מעשיהם תהא תורתו של לילה מכפרת עליו: מיום שחרב בהמ"ק די לעולם שישתמש בשתי אותיות שנאמר כל הנשמה תהלל יה. כ"ל לומר הטעם כי שם יהו"ה נחלק לשני תיבות יה וה ויה הוא כנגד הנשמה כדקאמר כל הנשמה תהלל יה ותיבת ו"ה הוא כנגד הגוף ולכך כשנסתלקה הנשמה מהגוף כתיב לא המתים יהללויה וכן אין הגוף כשהוא משועבד בשעבוד מלכיות א"א להלל בשם ו"ה רק בתיבת י"ה שהוא כנגד הנשמה שאינה משועבדת רק להקב"ה וזה שאמר דוד הללו יה הללו את שם ה' הללו עבדי ה' כלומר שאין אנו יכולין לברך שם יהו"ה כולו אלא כשהם עבדי ה' ולא כשהם בשעבוד וזה כי יעקב בחר לו יה כיון שיעקב לא מת א"כ לעולם יכול היה לברך בשם יה ושאר כל אדם כשמת אינו יכול לברך בשם יה כיון שהנשמה נסתלקת ממנו רק בשם ו"ה שאז נסתלק מהשעבוד כי במתים חפשי:

הרי"ף

לזה דרש שענין טרף המזון שאלה ואמרה בפיה מיד הקב"ה אע"פ שהיה עלה זית מר כזית וזהו והנה עלה זית לטרף ומזון שלה אמרה לפני הקב"ה בפיה בתפלה רבש"ע יהיו מזונותי מרורין בידך ולא מתוקין ביד בו"ד ואע"פ שסוף הדברים שאמרה ואל יהיו מתוקין כדבש ומסורין ביד בו"ד לא הוזכרו בכתוב רק תחלת הדברים שיהיו מרורין כזית וגם בדברים הללו שיהיו מרורין כזית לא הוזכר בזה שיהיו ביד הקב"ה לכך פירשו בב"ר רמז למזה לו מוטב מר מזה ולא מתוק מתחת ידך שאע"פ שלא נאמרו הדברים בפירוש מ"מ ממה שהביאה אל נח עלה זית שהוא מר רמזתו לנח ונרמז וכפי תלמודנו יש לנו לומר שלא הביאה בפיה זית ולא שום דבר שמהיכן הביאה אותו כמו שדקדקו בב"ר שהרי אלערבולין של רחיים גימותו ולא נותר כל ירק עשב ולא סבירא להו למידרש מג"ע הביאה אותו או מהר המשחה אלא הם דברי פיה של היונה שאמרה בפיה והנה עלה זית שהוא מר הטריפני ולוכתה לרמוז שלא היתה רוצה מיד בשר ודם אפי' מתוק:

כל בית שנשמעים בו ד"ת בלילה שוב אינו נחרב וכו'. ופרש"י לא אמר לא הולרך להתאונן איה אלוה עושי והריני חרב מי שנותן זמירות בלילה. וקשה דרבי ירמיה דיבר בבית שנשמעים בו ד"ת שאינו נחרב ולא דיבר באיש הלומד והכתוב מדבר באיש הלומד ולא דיבר בבית שלומדין בו. ועל פרש"י קשה בכתוב ולא נרמז חורבן בית ועל הריטב"א קשה שהביא ב' פסוקים מב' מענה. ול"נ להבין מאמר זה עם מאמר פ' חלק א"ר אלעזר כל בית שאין ד"ת נשמעין בו בלילה אש אוכלתו שנאמר כל חושך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח ירע שריד באהלו ואין שריד אלא ת"ח שנאמר ובשרידים אשר ה' קורא ופרש"י כל חשך כל לילה צפון ונחבא ממצפוני התורה שאין ד"ת נשמעין באותו הבית אש של גיהנם תאכלהו שאינו לריך ניפוח ירע שריד באהלו מי שרע בעיניו שיש שריד באהלו וגם שם יש להתבונן דכתיב תאכלהו ולא יאכלהו דמשמע תאכלהו לבית ובבית לא שייך אש של גיהנם אלא באדם שאינו לומד י"ל בו נדון באש גיהנם כי הבתים אש אוכלתן אבל אינם נדונים בגיהנם וע"ק דכיון שהעון נזכר בתחלת הכתוב כל חושך טמון לצפוניו שהוא לילה טמונה ממצפוני התורה למה זה חזר להזכיר העון בסופו של הכתוב ירע שריד באהלו מי שרע בעיניו שיש שריד באהלו ועוד שקודם הזכיר בית שאין נשמעין בו דברי תורה ובסופו הזכיר מי שרע בעיניו שיש שם באהלו דמשמע שעוסקין בתורה באהלו אבל הוא רע בעיניו. אשר ע"כ נ"ל למפסק האי פסוקא בתרתי ומה שהזכיר בתחלת הפסוק כל חשך שהוא הבית שאין בו ד"ת בלילה שהוא טמון ממצפוני תורה הוא חוזר לפסוק שלמעלה ממנו והוא הכתוב שהביא הריטב"א ז"ל כי שם נאמר באותו מענה כי רצץ עזב דלים בית וגו' כלומר עזב הקב"ה ורצץ לבית שאין נשמעים בו ד"ת שאותו הבית הוא גזל בידו כיון שאין נשמעים בו ד"ת והיינו דסמיך ליה כל חשך טמון לצפוניו דהיינו שכל לילה היה טמון ממצפוני התורה תאכלהו אש וגם יש עונש ללמוד ורע בעיניו שיש שריד זה ת"ח באהלו ורע בעיניו ומשו ענשו של זה תאכלהו אש לא נופח תאכלהו אש של גיהנם למי שרע בעיניו שיש ת"ח באהלו ונמלא ב' עונשים מכונים לשתי עבירות כנגד הבית שאין נשמעים בו ד"ת יהיה רצץ עזב וכו' הבית ואש אוכלתו. וכנגד ירע שריד באהלו הוא עונש להיות גברא אש של גיהנם שאינו לריך ניפוח. וכפי זה יאמר כאן כל בית שנשמעים בו ד"ת שתיקן מה שלא היו נשמעים בו ד"ת והיה עונשו להיות נחרב כי רצץ עזב הבית ועכשיו שנשמעים בו ד"ת שוב אינו נחרב ודייק מ"ש שוב אינו נחרב ולא אמר כל בית שנשמעים בו ד"ת אינו נחרב אלא בא ללמדנו שאע"פ שבית זה היה ברשות מי שלא היה משמיע בו ד"ת ונחרב בעונו כי רצץ עזב וכו' כששב באותו בית מי שמשמיע בו ד"ת שוב אינו חרב אע"פ שישובו לדור בו אנשים חטאים שאין משמיעים בו ד"ת מ"מ כיון שכבר נשמעו בו ד"ת נתייסד בתורה ושוב אינו נחרב בשביל אחרים שאינם משמיעים בו ד"ת ושכר פושעים וחטאים שאינם משמיעים ד"ת בלילה יהיו נדונים באש של גיהנם וזה נרמז בכתוב הזה שאמר אליהוא למעלה לאיש כמוך רשעך שהכוונה שרשעת האדם מגעת להזיק לו בעולם הזה ובעוה"ב גיהנם והוא בשביל איש כמוך שזעם עליך ומרוב עניים יזעיקו ישועו אל ה' על העושק והמרולה שאתה עושק עושה עמך הקב"ה רע. ואם היה לך דעת ועינים לראות היה לך לתקן ובמקום זעקת העשוקים היתה זעקתך בד"ת וזמרה אלא ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה לא זכר את בוראו עושהו ליתן זמירות בלילה אשר ע"כ עלתה זעקת ושועה שעשוקים ישועו מזרוע רבים ומינה דייקינן הא אילו היו נשמעים בביתו ד"ת היתה מכרעת ומבטלת זעקת העשוקים שזעקתם גרמה לחרבן העולם בימי המבול כמו שדרשו חז"ל כי מלאה הארץ חמס והנני משחיתם את הארץ וא"כ מרוב עשוקים יזעיקו הרי שזעקתם של העשוקים גרמה חרבן הארץ ואילו אמר איה אלוה עושי והיה נותן זמירות בלילה היתה מבטלת זעקת העשוקים ושוב אין ביתו חרב זה נ"ל בדוחק האגדה. ועוד י"ל דהא קי"ל מיום שחרב בה"מ נגזר על בתיהם של לדיקים שיחרבו ומשמע מהכא דהלדיקים שלומדים תורה בלילה אין בתיהם נחרבין ולריך לומר דבשעת החורבן שנחרב בה"מ על ביטול תורה כדכתיב על עוזבם את תורתי נגזר על בתי הלדיקים ליחרב ואחרי כן כשבנו הלדיקים בתיהם ונשמעים בבתיהם ד"ת שוב אינם נחרבין דייק לומר שוב שאע"פ שנגזר עליהם חרבן בתחלה שוב אינו נחרב לפי שהשכינה יושבת אללו ולא הולרך לבקש בה השכינה ולומר איה אלוה עושי לפי שכיון שנותן זמירות בתורה בלילה הנה ה' נלב בבית שוב אינו נחרב: כל הנשמה תהלל יה וכו'. ועי' פירש"י וקשה דא"כ אינה תלויה קריאת השם בחרבן בהמ"ק אלא בכהנים שלכהנים ניתן דכתיב ולברך בשמו ולא לישראלי

ענף יוסף

ודרך ארץ מן היונה וכהא דכתיב ומעוף השמים יחכמנו. והוא שיש לאדם ליהנות מיגיעו כפו ולצמצם עצמו במזונות ע"י הדחק כדי להתרחק בכל יכלתו מליהנות מן הבריות. שהרי היונה אף כי בתיבה היה לה מזונות בהרווחה לא רצה ליהנות משל אחרים ואמרה שמוטב לה מזונות מרורים ומיד עצמה. והא כך מדת היונה להדריך האנשי' כנסת אלהים שיש לו לבטוח בהקב"ה ולהתרחק מהנאת הבריות:

עץ יוסף

לדיק תמים (רש"י) ועוד שבפניו כתיב כי אותך ראיתי לדיק לפני בדור הזה וזה השבח מורה בחינה קטנה. לומר שאלו בדור שאחר המבול. דאכשיר דרי לא היה לדיק. אבל שלא בפניו כתיב לדיק תמים בדורותיו לשון רבים שגם שאריך ימים וראה דורות הרבה ובכולם היה לדיק. והנה היה קלת בדורו של מתושלח עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה הרי שזה שבח גדול שבכל הדורות היה לדיק(אי' היס):

אהבת איתן

יהיו מזונותי מרורין כזית פי' ע"י יסורין כמו פרי זית שמוצא שמנו ע"י כתישה ומסורין בידך הפותח יד ומשביע לכל חי רצון והוא מוטב משיהיו מתוקין כדבש בלא יסורין ותלוין ביד ב"ו דמתנתן מועטת כו' והיינו עניות דגרע מיסורין ועוד יש בו לרמז במאי דנקט גבי מרורים כזית וגבי מתוקים כדבש על דרך דאיתא דשמן תחלתו מר וסופו מתוק והוא רמז ללדיקים שתחלתן יסורים וסופן שלוה וכן התורה נמשלה לשמן מטעם זה וכדאי' במדרש רבה פ' כי תבוא ופ' מצורע ובירושלמי פרק י"ד דשבת איתא שיצר הרע תחלתו מתוק וסופו מר והוא כענין הדבש שתחלתו מתוק וסופו מר והוא רמז לרשעים שתחלתן שלוה וסופן יסורים והיינו דגבי מרורים נקט כזית שמרירתו אינו אלא בתחלה ולכך הוא מוטב ממתיקת הדבש שסופו מר דטוב אחרית דבר מראשיתו כתיב ולזה רמז לקמן ב' המרות יש בני בן השם וכו' והוא פתחה של גיהנם. כי המרים רמז לדבש היוצא מכן והוא רמז

ך דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות. כי העולם הזה אינו כלל כאשר חרב בית המקדש לשם במלואו. כי לא נזכר שם במלואו רק כאשר היה העולם

שכיניה. מקללתה: [נתברכו שכיניה. מקללתה: למורש קיפוד. ושם הולכות החיות רעות ומזיקות מקומות הסמוכות ואוי לרשע ואוי לשכינו (סוכה נו:): למטעי כרם. ויהנו שכיניה ושבח הוא לה שנזכרת לטובה]: חכה. עץ שפותח פיו שלא יוכל לדבר: לך דומיה. הכל שותקין לנגדך: שדומה עליו וכו'. נותן לו יסורין הבאין עליו ומקבלן באהבה: ולך ישולם נדר. אותה דומיה שהוא דומם ביסורין דומה לו כשלום נדר: מעין ישיתוהו. כמעין של שיתין נקב שבבנין המזבח שנסוך היין של ספלים יורד לתוכו כל השנה כדאמרין בלולב וערבה (שם מט:):

תוספות

חנכאל קרי ביה כל הנשמה בדגש:

נתברכו שכיניה והא דאמר (בת"כ פ' בחקותי) ושממו עליה אויביכם שזו היא מדה טובה שאינה טוענת פירות בשעה שאין שרוין בה כאן היו בני יהודה שכיניה אי נמי שאינה מוליאה כל כך כמו כשהם עליה:

שפיניה [נתקללה שומרון נתברכו שכיניה נתקללה בבל נתקללו שכיניה דכתיב (ישעיה יד) ושמתיה למורש קיפוד ואגמי מים נתקללה שומרון נתברכו שכיניה דכתיב (מיכה א) ושמתי שומרון לעי השדה [דף יט ע"א] למטעי כרם]: ואמר רבי ירמיה בן אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו. מדת ב"ו אדם נתחייב הריגה למלכות מטילין לו חכה[א] לתוך פיו כדי שלא יקלל את המלך ומדת הקב"ה אדם נתחייב הריגה למקום שותק. שנאמר (תהלים סה) לך דומיה תהלה. ולא עוד אלא שמשבח שנאמר תהלה ולא עוד אלא שדומה עליו כאילו הקריב קרבן שנאמר (שם) ולך ישולם נדר. והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב (שם פד) עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו וגו' עוברי אלו בני אדם שעוברים על רצונו של מקום. עמק שמעמיקים להם גיהנם. הבכא שבוכים ומורידין דמעות כמעין של שיתין.

מהרש"א

מפורש בפ' הרואה עיין שם]: כדי שלא יקלל כו'. ר"ל שזה שנתחייב הריגה ע"י דין מלך בשר ודם מהרהר אחר דינו שלא יפה דן אותו להריגה גם לא ירא מלקלל כיון שאחר הריגתו לא יכול לעשות לו כלום אבל במדת הקב"ה אינו מהרהר דבודאי יפה חייבו גם ירא מלקלל כיון שגם אחר הריגתו יכול עוד לענשו בדין גיהנם ולכך שותק מלהרהר ואדרבה נותן תהלה להקב"ה על שפרע לו ענשו בעולם הזה כדי לזכותו בעולם הבא ואמר ולא עוד אלא שדומה לו כאילו מקריב כו' ע"פ מ"ש בטעם המביא קרבן שידמה בנפשו שהוא היה ראוי להריגה כבהמה זו אלא שהתורה חסה עליו שתהא הבהמה לקרבן תחתיו לכפרה וא"כ זה שנתחייב הריגה למקום הרי הוא נעשה קרבן וכפרה על עצמו דהיינו ולך ישולם נדר ועד"ז יש לפרש הא דקאמרינן בסמוך ומורידין דמעות כו' היינו אותן דמעות עולות לו לפניו יתברך ב"ה במקום הנסכים הבאים עם הקרבן וכדאמרי'[א] שערי דמעות לא

[א] מהרש"א ד"ה כדי שלא וכדאמרינן (ב"מ נט ע"א):

חדושי גאונים

טובי על פניך היינו שיראהו פעולותיו כו' ועל שאלת הראני נא את כבודך השיב לא תוכל לראות פני כלומר אמיתת עצמי כי לא יראני האדם וחי אבל הנה מקום אתי כלומר יש מקום עיון שתשיג ממנו תכלית מה שאפשר לאדם להשיגו ומה שאמר וראית אחורי הם הנמצאים כלם ומה שקראם אחורי הוא כמשליך דבר

אהבת איתן

לנה"ר שנמשל לדבש שתחלתו וסופו מר וכמו שנאמר ואחריתה מרה כלענה. וזהו פתחה של גיהנם שכל המתפתה בוצרו נופל שם:

מיום שחרב בהמ"ק דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות שנאמר כל הנשמה תהלל יה. פרש"י מיום שחרב בהמ"ק נפסקו הכהני' לברך בשם המפורש. וקשה דמאי אריא דמיום שחרב בהמ"ק תיפוק לי' דמשמת שמעון הצדיק פסקו הכהנים לברך בשם המפורש כדתניא ביומא (דף לט) דמשמת שמעון הצדיק נמנעו הכהנים מלברך בשם וכתבו התוס' בסוטה (דף לח) דהיינו שם המיוחד ומשמע דהיינו שם הוי"ה שנקרא שם המיוחד כדמוכח בסנהדרין (דף נו) וע"ש בפרש"י. וא"כ מוכח דמשמת שמעון נמנעו לברך בשם שלם של הוי"ה. וי"ל דמשמת שמעון לא נמנעו רק בפרהסיא אבל מ"מ לא פסקו לגמרי שהרי הכהן גדול היה מבליעו בנעימו' אחיו הכהני' על הדוכן כדמוכח בקידושין (דף עא) דאמר ר' טרפון פעם א' עליתי אחר אחי אמי לדוכן והטיתי אזני אצל כהן גדול ושמעתי שהבליע שם בנעימת אחיו הכהנים ומשמע שהבליע שם המיוחד שהיו רגילין להזכירו בברכת כהני' על הדוכן וכ"כ מהרש"א וכ"מ ברכב

הריטב"א

כדי שלא יקלל את המלך. פירשו במדרש מפני שיודע שיש עול קצת בדינו אבל מדת הקב"ה אינו כן אדם נתחייב הריגה למקום שותק לפי שיודע ודאי שהוא אל אמונה

הרי"ף

וא"כ גם לאחר שחורבן יהיה לשם לכהנים לברך בשם המפורש ולמה פסקו. וע"ק שגם בזמן שבהמ"ק קיים לא היו מברכין הכהנים בשם ככתבו אלא במקדש בלבד ורמז לדבר להגיד כליון שם ה' דהיינו ככתבו במקדש ותהלתו בירושלים היינו בכינוי בירושלים ובגבולים וע"ק שהרי דוד אמר פסוק זה כל הנשמה תהלל יה ודוחק הוא שכתבו על זמן החרבן בלבד. ולפי' התוספות שפי' ר"ת קרי הנשמה בדגש אתי שפיר. ומ"מ צריך לבאר מ"ש שם י"ה שמהללים בו אחר החרבן משאר אותיות השם וא"כ הכונה על שאין השם שלם ולא הכסא שלם עד שיכרית זרעו של עמלק בבנין בית קדשנו בעו"ה עדיין קשה שהרי כתוב זה שמי לעולם וזה זכרי ודרשו בו על שם בן ד' ככתבו שיהא נעלם והשם אדנות הוא זכרו לדור דור ואם כן אחר החרבן מהו דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות. ונראה מ"ש דיו לעולם לפרש"י שאע"פ שבזמן המקדש לכהנים ניתן רשות לברך בשם ה' מ"מ לאחר העולם דיו לעולם שישתמש בב' אותיות שהם שם יה וגם לכהנים לא ניתן רשות להזכיר את כל השם ככתבו כדכתיב לעמוד לשרת בשם ה' דהיינו לומר במקום השירות והעבודה שעובדים עבודתם לפני ה' אז מזכירין שם ה' אבל בגבולין שאין שם שירות ועבודה דיים להשתמש בשם יה שהוא חצי השם ומ"מ אחר החרבן דיו לעולם בין הכהנים ובין ישראלים כולם יהיו שוים בהזכרת חצי השם שכן אמר דוד כל הנשמה תהלל יה כלומר זה השם הוא שוה לכל להשתמש בו שגם בזמן המקדש לא היו מהללים כל הנשמה חוץ למקדש אלא בשם זה וכן בזמן שאין המקדש השוו הכהנים וישראלים ודיו לעולם שישתמשו בשם יה והוא נרמז במלת הנשמה דגושה הוא לשון שממה וחרבן תהלל יה. ואפשר לומר בזה דרך דרש שבזמן שבהמ"ק קיים היה תגבורת רחמים בעולם ומזכירין שם הוי"ה בכינוי אדני לומר שבכלל הדין יש רחמים בתוכו אבל אחר שחורבן שם בי לא לבזכיר שם הויה כולו אפי' לכתוב ככתבו ולהזכיר בכינויו אלא דיו לעולם שישתמש בשם יה שהוא מקצת הרחמים של שם בן ד' ואף ע"פ שמזכירין שם אדנות אינו כנוי שם בן ד' שבהיות שם אדנות כנוי לשם בן ד' יש התעוררות הרחמים גמורים ובהיות שם אדני כנוי של שם יה אין בפנימיותו תוקף הרחמים הגמורים ואם באנו לדקדק יש בשם יה כולל שם אדני במספר זה יו"ד ה"י הם במספר ל"ה ויש מנין אותיות יו"ד וא"ו דל"ת ה"א יו"ד הם י"ד וגם מספר י"ה הם ט"ו עולה הכל ס"ד והכולל של שם י"ה הם ס"ה במספר שם אדנ"י שעולה ס"ה הרי שבשם אדני יש בפנימיותו שם י"ה שהם מקלת רחמים ואינם רחמים גמורים כמו בזמן הבית שבכלל הנרתק של שם אדנ"י שהוא היכל לשם הוי"ה שהוא שם בן ד' שעולה ג"כ במספר ס"ה כגון זה ד' אותיותיו שמתחלקות לעשר יו"ד ה"א וא"ו ה"א הרי עשרה ומספר הד' אותיות הם כ"ו והם ל"ו פרטי הד' אותיות שם כ"ח יו"ד וא"ו דל"ת ה"א אל"ף וא"ו ה"א אל"ף הם כ"ח תצרפם עם ל"ו הם ס"ד והכולל של השם הם ס"ה הרי לך בפנימיות שם של אדנ"י יש שם בן ד' שהם רחמים גמורים ומשחרב בה"מ דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות של י"ה שיהיו מקלת רחמים בשם אדנ"י הנזכר וזהו הנרמז בכתוב כל הנשמה תהלל יה הללויה שאמרו בגמ' הללויה שם ושבח כאחד כלומר יש הלל שהוא ס"ה של שם אדני ושבח שהוא שם י"ה נכללים זה בזה הדין והרחמים: ואמר ר' ירמיה בא וראה שלא כמדת וכו'. וקשה דהא ודא בב"ו מיירי שנתחייב למלכות ושנתחייב הריגה למקום וכך ראוי לומר שלא כמדת ב"ו הנדון לפני מלך ב"ו היא מדת ב"ו הנדון לפני מלך מלכי המלכים. ואין צודק לומר מדת הקב"ה כיון שהשותק הוא בן אדם. וע"ק לפרש"י שפי' שדומה עליו וכו' נותן לו היסורין הבאים עליו ומקבלם באהבה וכיון שמנתחייב הריגה למקום אנו קיימין אין ליסורין ענין כאן ואחר כך חזר רש"י ופי' אותה דומיה שהוא דומם ביסורין דומה לו כשילום נדר ולא ראי זה כמו הפירוש שפי' קודם שהיסורין עצמם הם דומין עליו כקרבן וכאן פירש שהדממה היא דומה לו כקרבן שהרי אנו מספרים שבחו של אדם המתחייב הריגה למקום שדומם. ולא עוד אלא מלבד הדמימה והשבח יש גם כן שילום קרבן. ואפשר שרבי ירמיה בא לומר לפי שאחר מיתת הנדון שוב אין המלך יכול לעשות עמו מאומה רע וכיון שהוא הולך להריגה מקלל את המלך כי מה יעשה לו עוד אבל הנדון לפני מלך מלכי המלכים עיקר עונשו הוא לאחר המות כמאמר הקוהם המות קשה ממה שלפניה וקלה ממה שלאחריה וכיון שמדתו של הקב"ה להעניש עיקר העונש לאחר מיתה לכך האדם הנדון שותק לפי שאם ידבר תועה הכרת תכרת נפשו לעוה"ב שנאמר לך דומיה תהלה ולא עוד אלא שמשבח ומברך על הרעה ואומר ברוך דיין האמת. ולא עוד אלא שאותו השבח שמשבח לה' אינו מהספס ולאוין אלא מקבלו בשמחה לאותו עונש שהענישו הקב"ה כדתנן חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה ואוקמוה בגמ' לקבלינהו בשמחה. והטעם לפי שסוף הדין והעונש שמביא הקב"ה הוא רחמים להביאו לחיי העוה"ב. וכיון שהאדם הזה משבח תהלה לאלהינו על מיתתו יש בידו תוספת יותר על מעלת השבח שהוא כאילו הקריב קרבן. ולעד"נ שמ"ש כאן דומה עליו אינו על האדם כפרש"י אלא דומה מעלה עליו הקב"ה כאילו הקריב קרבן. וזה שאמר הכתוב ולך ישולם נדר לך ה' ישלם אותה דומיה שדמם דכתיב ביה לך דומיה אותה דומיה לך היא רצויה מלבד שהיא רצויה התהלה עוד נראה כאילו ישלם נדר של קרבן לפי שהקרבן הוא לרצון לפני ה' לפי שמתוך שחיטתו וזריקת דמו יתן אל לבו שהיה כאילו הקריב עצמו וכאן שנתחייב מיתה והריגה למקום ודומם ומקבלן בשמחה הרי הוא מקריב עצמו לקרבן לפניו יתברך: והיינו דאריב"ל מ"ד עוברי בעמק הבכא וכו'. וקשה דרבי ירמיה דיבר בשותק שהוא

עין יוסף

מלא וקודם שהיה העולם מלא לא הזכיר שם בן ד' אותיות וכאשר היה העולם מלא אז הזכיר שם מלא על עולם מלא. ולפיכך כאשר היה חורבן בית המקדש ולא שייך לומר שיהיה כאן עולם מלא. אין לעולם להשתמש בשם מלא רק בב' אותיות (נתיבות עולם): חכה עץ שפותח פיו שלא יוכל לדבר כדי שלא יקלל את המלך שזה שנתחייב הריגה ע"י דין מלך ב"ו מהרהר אחר דינו שלא יפה דן אותו להריגה. גם לא ירא מלקלל כיון שאחר הריגתו לא יכול לעשות לו כלום. אבל במדת הקב"ה אינו מהרהר דבודאי יפה חייבו גם ירא מלקלל כיון שגם אחר הריגתו יכול עוד לענשו בדין גיהנם. ולכך שותק מלהרהר. ואדרבה נותן תהלה להקב"ה על שפרע לו עונשו בעולם הזה כדי לזכותו בעולם הבא. והיינו דוקא פושעי ישראל אבל אחרים שעובדי מזלות וכוכבים אפילו על פתחה של גיהנם אינם חוזרים. ולכן אמרו בירושלמי פרק כל ישראל הקדוש ברוך הוא דן את הרשעים בגיהנם י"ב חדש. בתחלה הוא מכנים בהן חכם ואח"כ הוא מכניסן לאור והן אומרים הוי הוי. ואח"כ הוא מכניסן לשלג והן אומרים ווי ווי עכ"ל: עמק שמעמיקין להם גיהנם. משמע שלמעלה אין הגיהנם רוחב כל כך כמו שהוא למטה בעומק וכן משמע במדרש רבה ישובו רשעים לשאולה לדיוטא תחתונה שבגיהנם לכך כתיב למ"ד בתחילת התיבה וה"א בסופה

גם ברכות יעטה מורה שמצדיקים עליהם את הדין ואומרים לפניו רבש"ע יפה דנת יפה זכית יפה חייבת יפה תקנת גיהנם לרשעים וג"ע לצדיקים. איני והא אר"ל רשעים אפילו על פתחה של גיהנם אינם חוזרין בתשובה שנא' (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי שפשעו בי לא נאמר אלא הפושעים שפושעין והולכין לעולם. ל"ק כאן בפושעי ישראל כאן בפושעי עובדי כוכבים. ה"נ מסתברא דא"כ קשיא דריש לקיש אדר"ל דאמר ר"ל [א]פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן קל וחומר ממזבח הזהב ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב עמד כמה שנים ואין אור שולטת בו פושעי ישראל שהם מלאים מצות כרמון שנאמר (שיר ד) כפלח הרמון רקתך ואמר רבי שמעון בן לקיש אל תקרי רקתך אלא ריקתיך[א] [ב]שאפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון עאכ"ו. ואלא הא דכתיב עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו ההוא דמחייבי דינא דגיהנם חדא שעתא ואתי אברהם ומקבל להו ומסיק להו לבר מישראל הבא על כנענית ומושך בערלתו ולא מבשקר ליה. מתקיף לה רב כהנא השתא דאמרת הפושעים דפשעי ואזלי הוא אלא מעתה דכתיב המוציא והמעלה דמפיק ודמסיק הוא אלא דאפיק ודאסיק הוא ה"נ דפשעי הוא. ואמר ר' ירמיה בן אלעזר ג' פתחים יש לגיהנם אחד במדבר ואחד בים וא' בירושלם. במדבר דכתיב (במדבר טז) וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. בים דכתיב (יונה ב) מבטן שאול שועתי שמעת קולי. בירושלים דכתיב אשר

תוספות

פושעי ישראל אין אור שולטת בהן ק"ו ממזבח הזהב. תימה דבמסכת חגיגה (דף כז.) עביד ק"ו מסלמנדרא דתלמידי חכמים אין אור שולטת בהן מק"ו וי"ל דפושעי ישראל פניהם משחירים ואילו תלמידי חכמים כלל וכלל לא: בר מהבא על הכנענית דלא מבשקר ליה. לא שייך למחשביה בפ' הזהב גבי ג' שיורדים לגיהנם ואינם עולים דזה עולה לאחר שקבל דינו (עי' בתוס' בגמ'):

רש"י

הפושעים · עדיין אפילו בשעת תולעתם ואשם: דא"כ. דהא דר"ל בפושעי ישראל מוקי לה להאי קרא דכתיב ואשם לא תכבה קשיא דידיה אדידיה: ולא מבשקר ליה. אינו מכירו שהוא יהודי [תרגום ולבקר בהיכליה ולבשקרא בהיכליה]. דמשכה ערלתיה ודומה לו כאילו לא נימול: המוציא והמעלה. המוציא אתכם מארץ מצרים (ויקרא כב) [וכן] והמעלה אתכם מארץ מצרים (שם יא): דפשעי כבר. שפשעו בחייהן: מבטן שאול. יונה בן אמתי קאמר לה:

כדבי

מהרש"א

כנעלו ואמר גם ברכות וגו' שמצדיקין עליהן את הדין כו' דהיינו שאומרים ברוך דיין האמת וק"ל: שנא' ויצאו וראו בפגרי וגו'. דמקום פגרי האנשים לאו היינו גיהנם גופיה אלא פתחה של גיהנם הוא מקרי: [הא בפושעי או"ה כו'. ובפ"ק דר"ה [א]מוקי לה להאי קרא גם בפושעי ישראל הגמורים שאין להם חלק לעוה"ב והם המינין והמסורות לאנסין כו' ע"ש ועיין גם במס' עדיות: פושעי ישראל כו' ק"ו ממזבח הזהב כו' מפורש בסופ"ב דחגיגה ע"ש]: בעמק הבכא כו'. משמע ליה דההוא קרא מיירי מיד שבוכין כו' ומצדיקין עליהם את הדין הן עולים וכדמסיק דאברהם אבינו מסיק ומקבל להו כו' ודו"ק: אלא דאסיק ואפיק כו'. נראה דהיינו המוליא לך מים מצור החלמיש וגו' אבל המוליא אתכם מתחת סבלות מצרים וגו' אמרינן בפ' כילד מברכין [ב] לרבי נחמיה אה"נ הוא דלא משמע [ג] אלא דאפיק ורבנן התם נדחקו בו לפרש דה"ק להו הקב"ה כד מפקינא כו' והכא ה"ק כיון דמשמע נמי לשון עבר דאפיק כמו המוליא מים מצור וגו' ה"נ דפושעי הוא לשון עבר וק"ל: שמעת קולי וגו'.

הריטב"א

ואין עול: **שפושעים** והולכים פירשו במדרש שנידונין בשלג ובאש וכשיוצאין מדין השלג גונבין ממנו להצטנן בו בדין של אש ואומר להם לא די לכם מה שגנבתם בעולמכם שאתם גונבים אף בעולם זה וזה דרך דרש. אבל הענין שנשמותיהן אפילו לאחר מיתתן אינן חוששות לעצמן מפני שהולכת לאבדון:

עיון יעקב

רשעים אפילו על פתחה של גיהנם אינם חוזרין בתשובה. וכ"ל דמה"ע מתורץ מה שמקשה מהרש"א דהלא מדה טובה מרובה ממדת פורענות ולמה בג"ע הוא רק פתח אחד ובגיהנם שלש פתחים. ולע"ד גם זו מדה טובה היא כשמוליכין את הרשעים לפני פתח אחד שיחזרו בתשובה וכשהוא אינו שב אזי מוליכין אותם לפני פתח שני אולי יחזרו עתה בתשובה ואם עדיין אינם שבים אז מוליכין אותם תוך פתח השלישי לגיהנם לקיים מה שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ועי' בסמוך כתבתי עוד טעם אחר על זה: **כאן** בפושעי ישראל כאן כו'. כדומה לזה מחלק הש"ס בגיטין דף נז גבי אונקלוס דאסקיה לטיטוס בנגידא שפושעי ישראל א"ל טובתן דרוש רעתם אל תדרוש ע"ש: **אלא** מעתה דכתיב המוציא והמעלה. המקשן מקשה לפי דעת חכמים דהכי קי"ל דאמרו כן בפרק כילד מברכין אבל לר' נחמיה לא קשה מידי ע"ש בחידושינו פאר יעקב: **שלשה** פתחים יש לגיהנם. הא דיש לגיהנם ג' פתחים ולג"ע רק פתח אחד כבר כתבתי בסמוך הטעם ועוד נ"ל כפשוטו ע"פ דרך העולם כמו בדין שלמטה שאין מענין את הדין בדיני נפשות ולכך יש ג' פתחים לגיהנם שמוליכין אותו מיד לפתח הסמוך לו וכן כשיקבל דינו שיכול מיד לצאת בפתח הסמוך:

הרי"ף

מקריב קרבן וריב"ל דיבר בנידונים בגיהנם ונבאר מה שהוקשה לו בכתוב מ"ד עוברי בעמק הבכא וגו'. ונראה לפי שר"י אמר ומדת הקב"ה כדי להעניש עיקר העונש אחר המות ומתוך כך אין האדם הנדון מדבר תועה מיראת העונש שאחר המות ואדרבה הוא אומר תהלה ושבח וכן אמר ריב"ל שאחר המות בגיהנם הם נדונים הרשעים שעוברים על רצונו של הקב"ה ומעמיקים להם גיהנם ושם נדונים על עונם כמשחז"ל שרואים יצה"ר כחוט והללו בוכים איך לא יוכלו לכופו ומורידין דמעות כמעין של שיתין שנרמז במלת מעין ישיתוהו מלשון שיתין ומצדיקין הדין ומשבחין ואומרים יפה דנת וכו' וזהו גם ברכות ושבחות לשקב"ה שיעטה הודאת דינו בכולל על טובת הצדיקים ורעת הרשעים כל אחד כפי הראוי לו וכולם בצדק ומשפט ישר ובזה נתיישב הכתוב שנכנס ומדבר בלשון רבים עוברי וכו' ישיתוהו שהוא ג"כ לשון רבים ואיך אומר יעטה מורה בלשון יחיד ולא אמר יעטו מורים: **ההוא** דמחייב חדא שעתא בגיהנם. וקשה דכיון דחדא שעתא מחייבי בגיהנם והרי שלט בהם שעה אחת ובמזבח הזהב לא שלט בו כלל והיה אפשר לומר דנכנסין לגיהנם שעה אחת ואין האור שולט בהם כלל אלא יש להם עונש ליכנס ולעמוד בגיהנם עד שיבא אברהם אבל קשה דא"כ למה ליה לשנויי ההוא דמחייב חדא שעתא לישני הכי דלעולם נכנסין בגיהנם ובוכין שם על שנכנסו אבל אין אור של גיהנם שולט בהם וע"ק באתקפתא דרב כהנא דאמר השתא דאמרת הפושעים כי דפשעי ואזלי אלא מעתה וכו' אלא דאסיק ואפיק וכו' הכא נמי דפשעי היא ופרש"י שפשעו בחייהם וכפי המובן הוא דלרב כהנא פליגינן מהקושיא שהקשו לר"ל דאמר אין אור של גיהנם שולט ק"ו ממזבח הזהב ועדיין הקושיא במקומה דהא כתיב על האנשים שפשעו בחייהם אשם לא תכבה שנדונים באש וע"כ צריך לשנויי הא בפושעי ישראל הא בפושעי עובדי כוכבים וקרא דעוברי בעמק גיהנם הוא חדא שעתא וא"כ למאי מתקיף רב כהנא ואם בא לדרוש הכתוב של הפושעים כי דרוש ידרשנו בלי אתקפתא. וי"ל דקאי האי אתקפתא למאי דשני גמרא כאן בפושעי ישראל וכו' ואמר ה"נ מסתברא מדר"ל אדר"ל ורב כהנא מתקיף לה דלדידן לא צריך לשנויי הא בפושעי עובדי כוכבים אלא הא והא בפושעי ישראל ולא קשה לן מידי על דרשת עוברי בעמק הבכא שמצדיקין עליהם הדין דקרא על האנשים הפושעים היינו כדאמר ר' לוי שאינם חוזרים לעולם בתשובה דהא אנן ס"ל הפושעים שפשעו כבר אבל שם בגיהנם חוזרים בתשובה ומצדיקין עליהם את הדין ואי קשיא מדכתיב ואשם לא תכבה התם פושעי ישראל בגופם כגון קרקפתא דלא מנח תפילין ולית לן ק"ו ממה"ז אבל לעולם לר"ל

ענף יוסף

ו **שלשה** פתחים לגיהנם. כתב מהרש"ל תימה אמאי יש לו לגיהנם ג' פתחים וג"ע אין לו אלא פתח אחד והלא מדה טובה מרובה ממדת פורענות כדאיתא ביומא כו' · ונראה דגיהנם שאני לפי שהוא גדול טפי מג"ע דג"ע אינו אלא אחד מששים בגיהנם כדתניא בפרק מי שהיה טמא. ולכך בחד פתחא סגי ליה (תורת חיים): **שלשה** פתחים לגיהנם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלים. והוא תמוה דמה בא להודיענו בזה. ונראה הכוונה

עץ יוסף

בסופה (תורת חיים): **כעובי** דינר זהב. דבר מועט. לא חיסר זהבה דנעשה בו נס (רש"י). ומדברי התוס' נראה שפירש דה"ק שלא היה העובי יותר מדינר זהב ואעפ"כ לא נשרף העץ שתחתיו. שהזהב הדק מגין עליו. ובדמיון זה פושעי ישראל שגם הם מלאים מצות כדכתיב כפלח הרמון וגו'. ואלו המצות שהם דמיון הזהב כמ"ש הנחמדים מזהב הם מגינים עליהם מאש של גיהנם שלא ישלוט בהן (מהרש"א חגיגה פרק ג'): **אחד** במדבר ואחד בים ואחד בירושלים. לפי שכל העולם כולו שליש מדבר שליש ים ושליש ישוב כמו שכתבו התוס' בפרק מי שהיה טמא וברא הקב"ה פתח בכל שליש. שבכל מקום שיחטא שם האדם הפתח פתוח לפניו שיפול בו (תורת חיים):

[א] מהרש"א ד"ה הא ובפ"ק דר"ה (יז ע"א): [ב] שם ד"ה אלא בפ' כיצד מברכין (לח ע"א): [ג] שם בא"ד דלא משמע אלא דמפיק כצ"ל):

יד יוסף

א חגיגה כז ע"א: ב סנהדרין לז ע"א וש"נ:

חדושי גאונים

אחוריו ומזה תרגם אונקלוס ית דבתרי כלומר כל הנמצאות כלם שהם אחרי וטפלים אלי ופני לא יראו היינו אמיתות עצמותי לא תושג כשום פנים עכ"ל מבואר מתוך דבריו ביאור נפלא שהשגה הקטנה שהיא למטה במדרגה קרא אחוריו ר"ל דבר טפל שהוא משליך אחוריו והשגת הדברים העמוקים קרא בשם פנים

אהבת איתן

נשוא דעובדא דר' טרפון בשם שמיוחד הוא. והרי ר' טרפון היה הרבה אחר שמעון הצדיק שכבר נמנעו מלברך בשם ואפ"ה היה הכה"ג מבליעו כו' וז"ש כאן דמשחרב בהמ"ק פסק לגמרי. ומזה יש להביא סעד לדברי הרמב"ם שכת' בספ"ב דס' עבודת יוה"כ גבי הזכרת השם של כה"ג שהיה ביוה"כ משרבו הפריצים לא היה מזכירו בקול רם אלא היה מבליעו בקול נמוך כו'. והקשה הלח"מ דמנ"ל שהיה הבליעה כלל בשם בן ד'. ולפמ"ש ע"כ מוכח מהא דשמעתין כן וגם מהך עובדא דר' טרפון דע"כ היתה הבלעה בשם בן ד' גם משפסקו לברך בקול רם:

כאן בפושעי עובדי כוכבים. הקשה בס' תו"ח דאף בישראל המנ"ל קרא דאשם לא תכבה במינין ומוסרי' דאיתא בפ"ק דר"ה דנידונין לדורי דורות וכ"ה בס' זהב שיבה וי"ל ע"פ מ"ש בתי' לנדרים דלר"ל אין גיהנם לעתיד לבוא רק בפושעי עובדי כוכבים:

המתורגמן. א) דיינע לערע מענשען.

דילמא היינו דירושלים. כדכתיב (יהושע טו) בגיא בן הינום אשר בירושלים ולא גרסינן היינו דמדבר: **באר שחת** דכתיב [לא תעזוב נפשי לשאול] לא תתן חסידך לראות שחת. והיינו באר שחת [א] ומהאי קרא נמי מלי מייתי ראיה דשמו שאול והא דלא מייתי קרא דכתיב (תהלים נה) ואתה אלהים תורידם לבאר שחת דכתיב ביה באר שחת בהדיא משום דההוא קרא לענין קבורה קאמר כדכתיב בסיפיה אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם: וצלמות דכתיב יושבי חשך וצלמות. האי קרא בספר תהלים כתיב גבי ד׳ שצריכין להודות. ונראה כגרסת הספרים בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות (איוב י): ארץ תחתית גמרא. אית דגרס ארץ תחתית כשהראה הקב״ה ליחזקאל היורדים לגיהנם באותה פרשה כתיב ארץ תחתית אך תימה אמאי קאמר גמרא [ובגמ׳ בתוספות ה״ג חיתית גרסינן דתחתית כתיב ביחזקאל כשהראה הקב״ה וכו׳]:

בדבי רבי יוחנן בן זכאי. ברייתא שנסדרה בבית מדרשו כעין תוספתא שסידר רבי אושעיה ורבי חייא: ציני. דקלים: כשרות. נלולב: טיט היון. שאוא רפש לטבוע בו ובלע״ז פנק ושהס טיט זה שראוי לבנין: שחת ובאר שחת. חדא

(ישעיה לא) **אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם** ותנא דבי רבי ישמעאל אשר אור לו בציון זו גיהנם ותנור לו בירושלים זו פתחה של גיהנם. ותו ליכא והאמר [א]רבי מוריון אריב״ל ואמרי לה תנא (רבא בר מרי) [רבה בר מוריון] בדבי רבן יוחנן בן זכאי ב׳ תמרים יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהם וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גיהנם. דילמא היינו דירושלים:

ז שם **אמר** ריב״ל ז׳ שמות יש לו לגיהנם [ואלו הן] שאול ואבדון. ובאר שחת. ובור שאון. וטיט היון. וצלמות. וארץ תחתית. שאול דכתיב (יונה ב) מבטן שאול שועתי שמעת קולי. אבדון דכתיב (תהלים פח) היסופר בקבר חסדך אמונתך באבדון. באר שחת דכתיב (שם טז) כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת. ובור שאון וטיט היון דכתיב (שם מ) ויעלני

מהרש״א

לפי ענינו מבטן וממעי הדגה קאמר שבו היה יונה מתפלל אבל מדכתיב לשון שאול משמע ליה דבמקום פתחה של גיהנם היה: ותנור לו בירושלים זו פתחה כו׳. לכאורה הוא מגומגם דפתחה של גיהנם בירושלים ניחא אבל הגיהנם גופא בציון דבר שא״א הוא דהגיהנם גדול כמו ס׳ פעמים בג״ע וג״ע גדול כמו ס״ם בעולם כדאמרינן במסכת תענית. ונראה דודאי פשטיה דקרא בשריפת חיל דסנחריב איירי דכתיב ונפל אשור וחתו מנס שריו אשר אור לו בציון וגו׳ שישרף חיל סנחריב מלך אשור באור הבא לציון מן הגיהנם שהוא אור דק לשרוף הנשמות ובו נשרפו הם כמ״ש פרק אלו קשרים ותחת כבודו יקד וגו׳ וכשריפת בני אהרן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן כו׳ ומשום דענינו כפול ותנור לו בירושלים דרשוהו זו פתחה ועניגו דיש לגיהנם ג׳ פתחים בג׳ חלקי עולם מדבר ים וישוב שהם כלל העולם ע״ד שאמר הכתוב אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח אם אסק שמים וגו׳ ואציעה שאול הנך וגו׳ דהיינו שא״א לאדם להסתר מדרכו של גיהנם כי בכ״מ מוכן פתחה לקבל הרשעים וק״ל: וזהו פתחה. י״ל הרמז כי יורדי גיהנם הם ההולכים אחרי מתיקות ותענוגי עוה״ז כדובשה של ב׳ תמרות הללו וזהו שביניהם פתח המביאן לגיהנם וק״ל: ז׳ שמות כו׳. הוא מבואר כי מעשה האדם ומאורעותיו הם מסוגלים ונמשכים לפי שבעת ימי בראשית כמ״ש בפ׳ מי שהחשיך [ג] למ״ד מזל יום גרים מאן דבחד בשבא כו׳ ולמ״ד כמי מזל שעה גרים לפי התחלה שימוש מזלות מימי הצירה של״ם חנכ״ל וזש״ה ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאותיכם כי העונות נמשכין בז׳ פנים וכן יבואו הפורענות בשבעה פנים ועל פי הדברים האלה אמר דהכי נמי בדין עוה״ב בגיהנם יבואו דיניהם בשבעה פנים לפי העון והם ז׳ שמות לגיהנם דהיינו שבע מדורות שיש לגיהנם לדון בו הפושעים כפי חטאתם בשבעה מיני עונות והשביעית נקראת ארץ תחתית על שם שהיא הדיוטא התחתונה בגיהנם וכמו שהאריך בזה הרמב״ן בשער הגמול ע״ש ודו״ק: מבטן שאול שועתי וגו׳. עי׳ מ״ש בתוספות וה״ה דמכמה מקראות ה״מ לאתויי דאקרי שאול אלא דנקטי האי קרא משום דמייתינן ליה לקמן גבי שחת מיהו ק״ק אמאי מייתי קרא דיונה ולא מייתי קרא דכתיב בתורה דמייתינן ליה לעיל וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. וי״ל דשאולה דהכא י״ל דהיינו בקבר אבל מבטן שאול

הכותב

הרמב״ן ז״ל הזכיר ענין ג״ע וגיהנם ג״כ בספר תורת האדם בשער הגמול ושם הביא מאמר זה ועוד הביא ראיה מפרקי רבי אליעזר וז״ל בשני ברא הקב״ה הרקיע והמלאכים ואשו של ב״ו ואשו של גיהנם ופירש שם הרקיע הזה דהוי רקיע שעל ראשי החיות שנאמר ודמות על ראשי החיה רקיע וגו׳ ועוד שם ושנו בברייתא דארכו של עולם במקום הזה ז׳ מקומות זה למטה מזה והם גיהנם ושערי צלמות ושערי מות וטיט היון באר שחת אבדון שאול ולמטה מכולם ארקא ומלאכי חבלה מעמידים רשעים בארקא תחת נהר של אש שהוא יוצא מתחת כסא הכבוד שנאמר סערת ה׳ חמה יצאה וגו׳ והיורד לארקא שוב אינו עולה והם נידונים לדורי דורות ושם שנינו רשעים שבהם מלאכי חבלה ממונים עליהם. מדור העליון שאול תחתית עמקו מהלך ת״ק שנה וכן כל מדור ומדור האש של שאול תחתית חזק על אחד מס׳ משל אבדון שלמעלה ממנו וכן כל מדור ומדור משלמעלה ממנו וזה ענין השנוי בברייתא והחזירו הענין במדרש

הרי״ף

דרים הפושעים בו והולכים לעולם שאינם חוזרים בתשובה והתם אמר שמצדיקים עליהם את הדין דהיינו תשובה צריך לשנויי הא בפושעי ישראל הא בפושעי עובדי כוכבים. ותו קשיא לי להאי דקאמר דאברהם מסיק ליה בר מישראל וכו׳ לוקמינהו תרווייהו בפושעי ישראל הא בבא על המצרית ומושך בערלתו אשם לא תכבה והא בשאר פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולט ושמא לר״ל כיון דיש ביד אלו שאר מצות לא גרעו משובי דינר זהב כמזבח שלא שלט בו האור ועונש הבא על המצרית הוא להיות עומד בגיהנם ואין מוציאו מיד כמו לשאר הפושעים אבל אלו ואלו אין אור של גיהנם שולט בהם לר״ל. ועוד י״ל במה שאמרו בעלי התוספות לקושייתם וכן מצאתי כתוב בספר חכמת שלמה שכתב בזה והבא על המצרית אינו בכלל רשעי ישראל ועולה אחר שקבל דינו מיד ועוד האריך שם. ועדיין יל״ד אמאי לא מוקי כאן בפושעי ישראל בגופן או באותם ג׳ שיורדים ואינם עולים לעולם והמינין והמסורות עליהם נאמר ואשם לא תכבה והא דאין אור של גיהנם שולט הוא בשאר פושעי ישראל ולמה אוקמוה בפושעי עובדי כוכבים ולפשר דנהי שיורדים ואינם עולים אבל מ״מ לר״ל אין אור של גיהנם שולט וכ״ש דלית לן למימר כאן ואשם לא תכבה כיון שיש בידם שאר מצות וק״ו ממזבח הזהב. ואין להקשות לדברי התוס׳ שאמרו דהבא על המצרית עולה מיד כשקבל דינו א״כ אמאי מוקים לקרא דעוברי בעמק הבכא בהנהו דמחייבי חדא שעתא לבר מבא על המצרית והרי גם הבא על המצרית עולה מיד כשקבל דינו ושמא משום דהא אמר ר״ל שאין אור של גיהנם שולט בהם כלל והבא על המצרית מיהא נידון באש גיהנם עד שיקבל דינו ואח״כ עולה משא״כ בשאר עבירות שיורד ואינו נדון באש כלל והכרהם מוציאו מהם אע״פ שלא קבלו דינם. עוד בתוספות דילמא היינו דירושלים כדכתיב בגיא בן הנם אשר בירושלים ולא גרסינן היינו דמדבר וכונתם מבוארת שהוקשה להם למה דחה הגמרא דילמא היינו דירושלים ולא דחה דילמא היינו דירושלים או דמדבר. לזה אמרו שהכתוב אומר גיא בן הנם אשר בירושלים ומטעם זה ליכא למימר שהוא הפתח שבמדבר:

עיון יעקב

שבע שמות יש לגיהנם. כנגד ז׳ מדורי גיהנם וז׳ ימי השבוע שעבר בהן עבירות ומ״ד שיש ז׳ ספרי תורות לכך הם ז׳ שמות לפי שעבר על מה שכתב בז׳ ספרי תורות: אם

שבע שמות יש לגיהנם וכו׳. וקשה אמאי לא מני נמי חשך מההוא קרא דצלמות דכתיב יושבי חשך וצלמות. ושמא חשך אינו שם של גיהנם אלא שהוא מקום חשוך אבל צלמות לא אתא לומר שהוא מקום אפל דהא כתיב חשך אלא שהם המקום החשוך הוא צלמות. ובתוספות שחת וכו׳ י״ל למה הפסיקו בענין באר שחת להביא ענין שאול דמצינן

עץ יוסף

ז **שבע** שמות יש לו לגיהנם. נמשך למ״ש סוכה נ״ב שבע שמות יש לו ליצה״ר כו׳. והכוונה להם שם בזה. כי שבעה אופני הפתוי והסתה יש לו לכח המפתה. אשר על ידי כל אחד מהם יתפעל האדם מטוב לרע. לעשות את

ענף יוסף

הכוונה בזה דשלשה דברים שיש להן סיבות והכנה לגיהנם. וחשיב אחד במדבר דהיינו מה שנעשה במדבר במחלוקתו של קרח ובזה מרומז עון המחלוקת אשר הוא סיבה לגיהנם. וכן מוכח מהרה״י שהביא הפסוק דגבי קרח וירדו הם גו׳. ואחד בים דהיינו מי שיכול להוכיח ואינו מוכיח החטא שעשה יונה ונענש בטביעה הים. [א]ואחד בירושלים היינו העונות שעשו בירושלים כמ״ש ירכבו הנער בזקן (נחלת יעקב):

ז **שבע** שמות יש לגיהנם כל שמות הללו על תוקף העונש הן רומזים. דשם אבדון מורה על אבדות הנפש. ובאר שחת מורה על השחתת הנפש. וטיט היון על טביעת

[א] תוס׳ ד״ה באר. (ומהאי קרא הוי מצי לאתויי דשמו שאול. כצ״ל): [ג] מהרש״א ד״ה שבע. בפ׳ מי שהחשיך (קנו ע״א):

יד יוסף

א סוטה לג ע״ב ע״ש:

חדושי גאונים

וכדרך זה אמר רב האי דמתדדנא טפי מחברי דחזיתיה לר׳ מאיר מאחוריו ר״ל שלא לקחתי כ״א שמץ דבר מחכמתו ולא השגתי ולא למדתי ממנו כ״א הדברים שהיו טפלים אצלו וזה״ש דחזיתיה מאחוריו שראיתי כעין שכלי הדבר שהיה טפל אצלו. ואילו חזיתיה מפניו דהיינו ההשגות הפנימיים המכונים בשם פנים ודאי הוה מחדדנא טפי אך שלא היה מגיד האפשר שהרי אמרו עליו על רבי מאיר שלא היו חביריו יכולין לעמוד על סוף דעתו כו׳ נמצא שלא היו משיגים כי אם ההשגות שהיה ר״מ מצליך אחוריו. (עוללות אפרים): (שייך לסימן כ) שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל כו׳. הריטב״א כתב בשם רבני צרפת הלא המה כתובים על ספר הע״י כל מי שיכא לישול אותם ישול. והנכון מה שדיבר בו הראב״ד במקום אחר ויתבאר גם זה בענין ח״ל. ואם לחשך אדם שיש בו ריח אפיקורסית לומר מפני שנחלקו בכמה מקומות לכך אני מסופק. אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו שלא נחלקו אבותינו הקדושים רז״ל לעולם בעיקר מצוה אלא בתולדותיה שבמעו עיקרה מרבותיה ולא שאלו על תולדותיהם מפני שלא שמשו כל צרכם. במשל לא נחלקו אם מדליקין נר שבת אם לא. על מה נחלקו במה מדליקין ובמה אין מדליקין. כיוצא בו לא נחלקו אם קורין את שמע אם לא על מה נחלקו מאימתי

[א] מהרש"א ד"ה שעמוקה. פרק יוה"כ (יומא עה ע"א):

סועתי וגו' וכן לא תעזוב נפשי לשאול וגו' משמע גיהנם עונש לנשמה . וכתבו עוד באר שחת דכתיב כי לא תעזוב וגו' והא דלא מייתי קרא ואתה אלהים תורידם לבאר שחת וגו' דהוי כו' ע"ש אע"ג דההוא קרא מאוחר הוא בספר תהלים דמפורש ביה דמקרי באר שחת אבל בהאי קרא דמייתי לא כתיב רק שחת ודו"ק: גמרא כו'. ובספר יחזקאל מלינו בקרא ארץ תחתית ומשמע נמי דביורדי גיהנם איירי דכתיב ברישא דההוא קרא והורדתיך את יורדי בור וגו' ואפשר דה"ק גמרא דארץ תחתית היא מדור הז' ודיוטא התחתונה ולכך חשיב לה בז' וק"ל: והאיכא גיהנם כו'. זה לא נמצא לו מפורש כלל בקרא וי"ל דסמך אקרא דכתיב בספר יהושע אשר על פני גיא בן הנם וגו' וירד גי הנם וגו' מדכתיב ברישא דקרא גיא בן הנם וכאן כתיב גי הנם לגבי וירד דרשי ליה איורדי גיהנם ומפרש אל כתף היבוסי דהיינו ירושלים כדאמרינן לעיל דפתח גיהנם בירושלים וק"ל: שעמוקה כגיהנם שהכל כו'. נראה דתרתי קאמר דקראו גיהנם ע"ש שעמוקה הרבה כאותו גיא בן הנם שנזכר ברישא דקרא דראינו אותו עמוק ביותר ועוד שהכל יורדין בגיא זה על עסקי חנם דהיינו עריות כדאמרינן פי"ה [א] אשר נאכל במגרים חנם זו עריות כו' ע"ש: [שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה כו'. מפורש פרק אין בין המודר]:

חדושי גאונים

קורין את שמע וכן כל כיוצא בזה. עד כאן לשונו. ונתבאר עם זה מה שאמרה בת קול אלו ואלו דברי אלהים חיים. ויש ראיה לדבריו בפסחים פרק מקום שנהגו דרש רבא ועמך כולם צדיקים בין שאמר להדליק בין שאמר שלא להדליק שניהם לא נתכוונו אלא לדבר אחד. (דרש משה):

מבור שאון מטיט היון (וגו'). צלמות דכתיב (תהלים קז) יושבי חושך וצלמות. וארץ תחתית גמרא [הוא]. ותו ליכא והא איכא גיהנם. גי שעמוקה כגיהנם שהכל יורדין בה על עסקי חנם. והאיכא תפתה דכתיב (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה. ההוא שכל המתפתה ביצרו נופל שם. גן עדן אמר

חדא מילתא היא: על עסקי חנם. עריות: תפתה. גיהנם דכתיב בההוא קרא

תוספות

והא איכא תפתה. תימה אמאי לא פריך נמי והאיכא עלוקה ואומר ר"ת דעלוקה שם (אדם) [חכם] כמו לאיתיאל והא דמוקי לה בע"ז (יז.) בגיהנם [היינו] משום דכתיב בתריה שאול ועוצר רחם ומיהו קשה דבפסיקתא [מדרש ריש חזית] לא חשיב ליה בשמות שלמה וגם בג' דברים וד' דברים הכתובים באותו ספר לא חשיב עלוקה ואע"ג דלא חשיב נמי יקא היינו משום דשמא הוי בכלל אגור והפייט נמי יסדו בשם גיהנם [בזולת לשבת חנוכה] יקדו בהבהבי עלק :

הכותב

תהלים ואמרו כל כת וכת משבעה כתות יש לה מדור בפני עצמה בגן עדן וכנגדן שבעה בתי דירות בגיהנם ואלו הן וכו' וכל אחד ואחד לפי מעשיו. ובאגדה אמרו אמר רבי יהושע בן לוי כד משחנא ביתא קמא דבמדור גיהנם אשכחנא בה מאה מילין בארכה וחמשים מילין בפותייה ותמן גובין גובין ואריון דינור קיימין תמן וכד נפלו תמן בני אינשא אכלין יתהון אריותא ובתר דתיכלינון אישתא קיימין מרישא ורמו יתהון בנורא דכל ביתא דמדור קמא. ומשחנא ביתא תנייגא דבמדור תנינא ואשכחי בה כדקמא ושאלית בגין ביתא קמא ואמרינן בביתא קמא אית בה עשר אומין ועמהון אבשלום ואמרי אומה לאומה אם אנחנא סרחנא דלא קבילנא אורייתא אתון מה חבתון ואינון אמרי אנן כותכון חובנא ואמרי לאבשלום אם את לא קבלת אבהתך קבילו למה לקית כדין אמר להון משום דזלזלית לאבא וקאים מלאכא חד ומחיא לכל חד וחד בשוטי דנורא וההוא דמחי יתהון קושיא"ל שמיה ואמר רמו יתהון ורמו יתהון ומתוקדין בנורא ומעלין אחרנין ומחו יתהון ורמו יתהון לנורא וכן לכל חד וחד עד דמשלמין כל חוביא ובתר כך מעלין אבשלום לממחא נפקא בת קלא ואמרה לא תמחוניה ולא תוקדוניה בנורא בגין דהוא מבני רחימאי דאמרי בסיני נעשה ונשמע בתר דמסיימי רשיעי לממחי ולמוקד נפקין מן נורא כאילו לא אתוקדו. ועוד הדרין וממחין יתהון וכן עבדין להון ז' זימנין ביומא וג' בלילא ואבשלום אשתזיב מכל אלין בגין דהוא בריה דדוד. ובביתא תניינא דמדור תניינא אית ביה י' אומין כדין דנין יתהון ודואג עמהן וההוא דמחי יתהון להטיא"ל שמו ודואג אישתזיב מכל אלין בגין דהוא מבני בניהון דאמרי בסיני נעשה ונשמע. ובביתא תליתאה אית בה עשר אומין [וקרח עמהן] וכדין דנין יתהון וההוא דמחי יתהון שפטיא"ל שמיה וקרח וכנישתיה משתזבין מכל אלין בגין דאמרי בסיני נעשה ונשמע. ובביתא רביעאה כדין דנין יתהון ואית בה עשר אומין וירבעם עמהון וההוא דמחי יתהון מכתיא"ל שמו וירבעם משתזיב מכל אלין על דעסיק באורייתא והוא מבני ישראל דאמרי בסיני נעשה ונשמע. ובביתא חמישאה כדין דנין יתהון ואחאב עמהון והוא דמחי יתהון חוטריא"ל שמיה ואחאב משתזיב מכל אלין בגין דהוא מבני ישראל דאמרי בסיני נעשה ונשמע. [ובביתא שתיתאה כדין דנין יתהון ומיכה עמהון ההוא דמחי יתהון פוסיא"ל שמיה ומיכה אישתזיב מכל אלין על דהוא מבני ישראל דאמרי בסיני נעשה ונשמע]. ובביתא שביעאה כדין דנין יתהון ואלישע בן אבויה עמהון והוא דמחי יתהון דלקיא"ל שמיה ואלישע משתזיב מכל אלין על דהוא מבני ישראל דאמרי בסיני נעשה ונשמע. ובכל ז' אלפי דאית בכל מדור ומדור דנין רשיעי בהיאך דינא דלא חזו דין ית דין בגו חשוכא [דכל חשוכא] דהוה קודם דאתברא עלמא תמן הוא ע"כ במדרש. ואלו קצת המקומות שספרו בהם ענין גיהנם וצערו ועונשו בתלמוד ובמדרשים מדדו את תכנית ודברים הללו וכיוצא בהם אין לתלות אותם במשל ובחידה שהרי הזכירו מקומם ומדתו ארכו ורחבו ודנו עליו לענין איסור והיתר והוא מוזכר להם בענין הדינין ובשאר כמה מקומות שלא הזכרנו אלא כך היא קבלת רבותינו ז"ל שהקב"ה ברא נפשותיהן של צדיקים והם בלא ספק רוח זכה ודקה ביותר אינה גוף ולא נגבלת ואינה נגדרת במקום ולא נתפסת כשאר הרוחות שתופסין אותם בנודות אלא מכת המלאכים ונעלית ביותר אין כאן מקום לפרש כל המושג ממנו והכתוב מעיד עליה שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים יאמר כי מנשמת אל ניתנה ולא מהשתלשלות הסבות ורז"ל אמרו שנבראו בראשון בכלל בריאת האור ברצון הקב"ה שגדר זה העולם השפל והשמים העליונים הזכים וכל צבאם הגופיים והשכליים והוא יתברך שמו ברא המקום שנקרא גיהנם וברא אש דקה מן הדקה שאינה גוף ממש נתפס ותופסת בדברים הדקים ומכלה אותם ושם כח האש הזו באותו מקום הנזכר כאשר שם כחות השכליים הנבדלים שהם מלאכים לכתותיהם בשמים והפרישו רז"ל בין האש שבעוה"ז ובין האש ההוא הפרש גדול לדקות אותו האש שאמרו בפסחים (כד.) אור דידן אברי במוצ"ש ואור דגיהנם איברי בשני ואין ספק אחר המימרא הזאת שהם רוצים להעלות האש ההיא ולעשותה דקה מן הדקה עד שיחסו אותה להבראות ביום ב' והוא היום שמיחדים *)בב"ר ובמדרשים

*) עי' בשער הגמול להרמב"ן ז"ל.

אהבת איתן

גן עדן אמר ר"ל אם בא"י הוא בית שאן פתחה פרש"י בפירותיה מתוקין מכל א"י. וקשה דבשלהי כתובות (דף קיב) תניא אמר ר"מ אני ראיתי בבקעת בית שאן בית סאה עולה שבעים כורים פרש"י שהיא משאר ארצות. ואי משום דר"מ ס"ל דבטלה קדושת הארץ הא גם ר"ל ס"ל הכי בפרק הערל וזבחים (דף קז) וצ"ל דאף ע"ג דלענין רבוי הפירות נשתנה עכשיו מ"מ לענין מתיקות לא נשתנה. אלא דק"ל מ"ש רש"י דבית שאן מתוקים מכל א"י הא בפ"ק דפסחים איתא דפירו' גנוסר מתוקין וכ"מ בברכות (דף מד) ומגילה (דף ו) והוא בחלק נפתלי. ועיי' מ"ר ס"פ ויחי תחום בית שאן שמה כנרת :

הרי"ף

למילף מהאי קרא ונראה שכונת התוספות לומר דאילו הוי גמר שאול מהאי קרא לא קשיא לן אמאי לא מייתי קרא דבאר שחת שהוא בהדיא משום דניחא"ליה לאתויי קרא דשתא משום דמינה יליף תרתי שאול ושחת לא תעזוב נפשי לשאול ולא תתן חסידך לראות שחת והא עדיפא מלאתויי כל חדא מחד קרא אבל השתא דהוה מצי למילף שאול מהאי קרא ולא אתיא אלא מקרא לחודיה השתא תקשי לן דלייתי קרא דבאר שחת שהוא בהדיא ונמצאת הקושיא יותר חזקה לכך תירצו שמדבר ההוא קרא בקבר ודייקי התוספות בלשונם לומר כדמוכח סיפיה דקרא כלומר אי כתיב ברישא לא יחצו ימיהם ואח"כ תורידם לבאר שחת ליכא לאכרוחי דהאי באר שחת הוא בקבר דדילמא בגיהנם הוא מדבר אבל כיון שאחר תורידם לבאר שחת כתיב בסיפיה דקרא לא יחצו ימיהם האיך אפשר שלאחר שקללם שיהיו בגיהנם חזר לומר לא יחצו ימיהם שהוא קודם הקבר אבל כיון שמדבר בקבר שפיר קאמר תורידם לקבר בקללות שנים שלא יחצו ימיהם : תוספות ד"ה והא איכא תפתה וכו'. תימה דלא חשיב עלוקה ור"ת וכו' ובפ"ק דע"ז מסיימי התוס' אבל אין לומר שהוא משמות שלמה כמו אגור וקהלת דבמדרש של ג' דברים קא חשיב איתיאל בשמות שלמה ולא חשיב האי בהדייהו עכ"ל ומכאן תראה שתירוץ שם אדם הוא אינו סובר שהוא שם מהשמות שלמה וכפי אותו הדבור נ"ל כאן אומר ר"ת עלוקה שם אדם הוא וי"מ שהוא משמות שלמה ומיהו קשה וכו' כנ"ל ועדיין צריך לפרש מ"ש וגם בג' דברים וד' דברים הכתובים באותו ספר לא חשיב עלוקה שאם הכוונה שבכלל השלשה שמות הקבועים לשלמה שהם שלמה קהלת ידידיה וגם כד' שנתכנה בהם שהם אגור יקא איתיאל למואל כמו שהובא במדרש שיר השירים ובמדרש קהלת ובסדר תשא במדרש רבה בכולהו לא חשיב עלוקה מ"מ אין פירוש זה מכוון לפי שבכר הקשו הא דלא חשיב עלוקה בשמות שלמה ומה תוכו לומר וגם בג' דברים וכו' ועוד דהול"ל בג' שמות וכד' שמות מאי בג' דברים וכד' דברים. ואפשר לפרש דהקשו עוד גם לפירוש ר"ת שעלוקה שם אדם למה לא הזכיר שם עלוקה בג' דברים וד' דברים הכתובים באותו ספר שכתוב שלש הנה לא תשבענה וארבע לא אמרו הון ופירש שאול ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים אלו הם השלשה ואש לא אמרה הון היא הרביעית וכן ג' המה נפלאו וד' לא ידעתים ופי' דרך הנשר דרך נחש דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה וכן תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע וגו'. וכן אמר הכתוב ארבעה הם קטני ארץ וגו'. וכך אמר הכתוב שלשה המה מטיבי צעד וארבעה מטיבי לכת ובכולם פי' אחת לאחת אמנם בשתי בנות הב הב לא פי' כלום ואם לעלוקה היא גיהנם כבר הוא מפורש שבגיהנם יש שתי בנות אומרות הב הב אבל אם עלוקה הוא שם אדם הלא היה צריך ג"כ לפרש אלו השתי בנות הב הב במאי מיירי ואיך הזכיר שם אדם עלוקה בשתי בנות שלא פירשם ולא חשיב שם עלוקה האדם להזכירו בג' דברים וד' דברים הכתובים שם שפירש אותם דהיה לו לומר ג"כ לעלוקה ג' הנה לא תשבענה או יאמר לעלוקה שהוא שם אדם ארבע לא אמרו הון ולא חשיב עלוקה

ענף יוסף

הנפש. וצלמות על מיתת הנפש. וכן שאול ובור שאון וארץ התחתית מורים שהוא מקום רע עמוק עמוק וחרב בלי תקומה. והשתא ניחא כי פריך והא איכא תפתה דמשני ההוא שכל המתפתה כו' כלומר דשם זה אינו מורה על תוקף הדין. וכן כי פריך והא איכא גיהנם משני גי שעמוקה כגיהנם שהכל יורדין כו' פירוש דשם זה נמי לא להורות על תוקף העונש ולכך לא חשיב לשו. ושמא מהאי טעמא לא חשיב עלוקה דאיהו נמי לא בא להורות על תוקף העונש (תורת חיים):

עץ יוסף

את המעשים אשר לא כדת של תורה וכל אחד ממיני החטאים ימשיך על החוטא עונש מיוחד יתייחס על החטא. ע"ד שאחז"ל חרב בא לעולם על כו'. דבר בא לעולם על כו'. כל זה עונש עוה"ז. לעומת זה כן גם בעונש הנשמות יתחלף מהותו לאיכותו כהתחלפות קלקול הנשמה. לזה ערוך מאתמול תפתה מקום מיוחד שכל המתפתה ביצרו נופל שם בשבעה מיני חטא ;

ג"ע אם בא"י הוא כו'. ולא ניחא ליה למימר דבשניס או בשלשה מקומות הוי פתחה דלא מליגו ליה מפורש בקרא כמו בגיהנם ומיהו בפ' כל כתבי [א] דרשו כל הטונה אמן כו' פותחין לו שערי גן עדן שנאמר פתחו שערים ויבא וגו' ונראה לפי שבמקומות הללו היו פירות מתוקים ומשובחים ביותר תלו אותו בפתח ג"ע אשר שם שג"ע נשתבח בפירות דכתיב כל עץ נחמד וגו' וטוב למאכל וגו' ולפי מה שפירשנו בפ' חלק [ב] הא דאמרינן משיח יתיב על פתחא דרומי דהיינו מגד דרום של גן עדן ניחא הכא אבל לפי' רש"י התם שפירש על פתח רומי קשה דהא הכא לא מספקא ליה אלא או בארץ ישראל או בערביא: עד שבא זכריה ופירשו כו'. יש לעיין במאמר זה שראו את התורה בפנים שונים דוד לא ראה רק ארכה ואיוב הוסיף לראות גם רחבה ויחזקאל ראה אותה פנים ואחור וזכריה ראה אותה עפה ע"י קילוף. הוא מבואר במ"ש כי דרכי התורה הם ד' דרכים האחד דרך פשט והב' דרך הדרש והג' דרך השכל והוא מעשה בראשית והד' דרך קבלה ומעשה מרכבה. ונתנו להם סימן פרד"ס ואמרו במדרש פנים בפנים דבר ה' עמכם פנים תרין בפנים תרין הרי ד' אפין לתורה ולפי שהב' פנים שהם הפשט והדרש נוגעים בנגלה במצות התורה כללן יחד פנים תרין ומעשה בראשית ומעשה מרכבה שהם בנסתר כללן יחד גם כן בפנים תרין והשתא דוד לא הזכיר רק הנגלה הנוגע במצות ולא אמר רק רחבה מצותך וגו' אבל איוב לא הזכיר המצות אלא התורה בכללה ועליה אמר בכללה ארוכה מארץ מדה אבל על מצותיה לא אמר רק רחבה מני ים שהאורך הוא יותר מרחבה בערך שהארץ היא יותר מן הים שאינו אלא שלים מהארץ ומ"מ לא פירש גם הוא שיש ד' חלקים ובא יחזקאל גם הוא לא פירש וראה אותה כתובה פנים ואחור הפנים הוא הנגלה של המצות והאחור שאינו כל כך בנגלה הוא הדרש וכתוב עליה קינים זו פורעניתן של צדיקים בעולם הזה והם כמו הקללות והתוכחות שמקבלים ישראל עונשן בעולם הזה כדי שיזכו לעולם הבא והגה זו מתן שכרן

[א] מהרש"א ד"ה ג"ע. בפרק כל כתבי (קיט ע"ב): [ב] שם בא"ד ב"פ חלק (צח ע"א):

מדורתה אם ועליה הרבה: בית שאין פתחה. שפירותיה מתוקים מכל (פירות) ארץ ישראל: משתבח בפירי דעבר ימינא. משתבח בפירות שמעבר נהר פרת לדרומו: לכל תכלה ראיתי קץ. לסוף כל דבר יש קץ למצוה סופה אבל מצותך רחבה מאד ואין קץ לתכלית שלה: לא פירשו. אי זהו קץ שיעורה: ויפרוש אותה לפני. מגילת תורה שבעל פה

אמר ר"ל אם בארץ ישראל הוא בית שאן פתחה ואם בערביא הוא בית גרם פתחה אם בין הנהרות הוא דורמסקנית פתחה. בבבל אביי משתבח בפירי דעבר ימינא רבא משתבח בפירי דהרפניא:
ח דף כא ע"א **אמר** רב חסדא דרש מרי בר מר מאי דכתיב (תהלים קיט) לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. דבר זה אמרו דוד ולא פירשו אמרו איוב ולא פירשו אמרו יחזקאל ולא פירשו עד שבא זכריה בן עדו ופירשו. אמרו דוד ולא פירשו דכתיב לכל תכלה ראיתי קץ וגו'. אמרו איוב ולא פירשו דכתיב (איוב יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. אמרו יחזקאל ולא פירשו דכתיב (יחזקאל ב) ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב [אליה] קינים והגה והי. קינים אלו פורענותם של

יד יוסף

א אדר"נ פרק כה:

חדושי גאונים

אמר רב חסדא דרש מרי בר מר מ"ד לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאוד כו'. נמצא כל העולם כולו אחד משלשת אלפים ומאתי' בתורה. הנה המאמר הלז סתום וחתום בדברי קדשם עדי יצאה המעיין לבוא חדריו לגלות ספוני טמוני מחשבות קדשם בזה כל הענין כולו בענין המגילה ואיך מרמזי' הדברי' האלה להסמיכם אל הכתובי' שהביאו ועי' בע"י ובדברי מהרש"א ז"ל שם כמה דקדק על המאמר עד כי מצוה לפרשו לכן גם בעזר ה' גם אנכי שפתי לא אכלא. ונ"ל כי בא המאמר הסתום הלזה להורות לנו על ענין נכבד מאוד בהנהגת הבורא ית"ש את עולמו כמ"ש למעלה בזה בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו אשר כבר העירו עליו הנביאים ז"ל ובא בכאן המאמר הזה להביאנו אל שורש אלה הדברים ולהבינם כפי אשר הם באמת ביד צור תמים פעלו ב"ה והוא כי הנה ענין זה מתחלק לארבע פנים והם פורענות של צדיקים בעולם הזה ולעומת זה שכרם לעוה"ב ושכרן של רשעים בעולם הזה והפורענות והעונש העצום בעולם הבא והדברים ביארתי למעלה כי האדם אשר יבחר בו ה' אותו יקריב אליו לעבודתו לרצונו כמ"ש חז"ל הבא לטהר מסייעין לו ואמר בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו כי יש דרך ישר לפני אים החיים והטוב לברות לו ואם יבקש לתאוה ולהתענג בתענוגים והיתה זאת שכר פעולתו עלי ארץ אזי הכל הוא לפניו ובידו ונותנים לו

הריטב"א

[לכל תכלה ראיתי קץ וגו'. לכל דבר שנתת לו תכלית וקצבה ידעתי וראיתי קץ אותו

הכותב

לבריאת המלאכים וידוע הוא בכלל מעשה בראשית וכו' והאריך בזה קצת. ועוד כתב ואחרי זה נאמר שבורא הנפשות הזכות יתברך שמו יש ביכלתו לברוא להם אש דקה שאינו גוף נתפס שורף שתופס דברים דקים שאינם גוף ומכלה אותם שאין הכחשה לאחר שנודה בבריאת הנפש ברצונו יתברך שלא יהיה אפשר להמצא דבר דק כמוה מונח כנגדה לכלותה וכן אמרו רז"ל במלאכים עצמם שנשרפים בנהר דנור והזכירו אש אוכלת אש ואם יקשה לנו היאך הנפש נגבלת במקום [ההוא הנקרא גיהנם או שאול נשיב להם עם כל עומק דברי פילוסופי היונים ופתויי הכשדים וההגרים שאומרים אין הנפש נגבלת במקום] ואין לה משכן במוח או בלב רק שהם מקומות נרמזים לשמוש השכל ההוא ואנחנו עם כל זה לא נשים שכלנו שלא יהיה בגוף ראובן זה מן הבריאה הדקה הזאת הנקראת נפש יותר ממה שיש מן הנפש ההיא במוח החמור או בענף האילן ושלא תהיה נפשו בגופו נצמדת יותר ממה שנפשו נצמדת בגופו של פלוני חברו ויהיה משכנה בו במקום או שלא במקום מפני שהיא אינה גוף ואין מקום על דקדוק לשונות לדבר שאין לו גוף אבל על כל פנים נפש שוכנת בו ותהיה חבורה בגופו כדברי קצת חוקריהם שאומרים כי נקשרה הבריאה הדקה הזאת הרוחנית המאירה ברוח החיים והיא אצלם נפש אחרת באדם ונצמדו שתי הנפשות הדקה הקיימת בגסה ממנה בעלת התנועה הנמסכת בחום הטבעי בדם והצמד שתיהם כהקשר השלהבת לפתילה עם השמן (הדק דקות) [התקשרות] בינוני בין שניהם או יהיה הענין בדרך אחרת כמו שירצו וירחיבו לשונם בדקדוק מלות ובגערות לחלק עליהם וקראו הנוטה מדבריהם פתי וסכל שאינו יודע ומבין אבל על כל פנים מי שהשכין אותה בחומר הזה והצמיד בינה ובין הגוף יכול להגביל אותה במקום ההוא ולחבר בינה ובין האש הדק שבאותו מקום שהוא מן הכת העליונה ונברא על זה הענין שתכלה הנפש ותשתנה במצרף ההוא או הכליון החרוץ וכבר בא במורה הנבוכים מאמר פילוסופי כי האדם כשתניעהו נפשו שהוא צורתו לעלות מן הבית לעליה [לא] נאמר כי גופו הוא אשר התנועע בעצמו כי הנפש היא המניע הראשונה בעצמה אלא שהיא התנועעה במקרה [כי כשהעתיק הגוף מן הבית אל העליה התנועעה] הנפש עמו אל העליה ואם ישקוט הנעת הנפש ישקוט ההתנועע בשבילה והוא הגוף ואם ישקוט הגוף תסור התנועה המקרית אשר יש לנפש עכ"ל וכבר אמרו עוד קצת משכיליהם אין בעל חומר יכול להשיג השגה שלמה על איזה צד שיהיה הנפרד סבה למציאות בעל חומר או למציאות כח מכחותיו או פעולה מפעולותיו כי זה הוא יותר נעלם מהעלם עלולם נלאו מחקריהם במצאם חבור הנפרדים עם בעלי החומר בסבה ובפעולה והוא חבור על כל פנים וכבר יצאנו לענין אסור בחקירה הזאת מפני המתגאים על יוצרם להתחכם בתוכן מעשיו וסודות יצירותיו הנפלאים והם לא ידעו בנין גופם בכל מחקריהם אף כי בנפשם ומדוע יתפארו על קבלתינו בעשותם הנפש הדקה ולתאר אותה במלות וספורים מלאכיים כי לא ראינו יחוסה בחבוריהם רק לגלגל השכל או לבעלי העיון שלהם לכת המלאכים ואנחנו על קבלה אמתית מאבות הקדושים שלא הספיקו בילדי נכרים מעלים אותה ומדקדקים ענינה מאלה עד להרבה עד שאמרו רז"ל עליה דבר כאילו דעתם נוטה שלא נבראת אמרו בב"ר עם המלך במלאכתו ישבו שם עם המלך מלכי המלכים הקב"ה ישבו נפשותיהם של צדיקים שבהם נמלך וברא העולם ומי שישמע זאת המימרא בין שיזכה

הרי"ף

שם להזכירו באותן דברים המפורשים מפיו וזה תימה זה נראה לפרש מתוך הדותק ובספר חכמת שלמה כתוב וגם בשלשה דברים פי' במדרש של ג' דברים עי' בתוספות פ"ק דע"ז דף יז אבל יקשה לגירסא זו מ"ש הכתובים שם דלא שייך הכתובים שם על מדרש של ג' דברים וצ"ע:

מאי דכתיב לכל תכלה ראיתי קץ וכו'. ויש לבאר מה שוקשה לו בכתוב שאמר מאי דכתיב לכל תכלה ואם הקושיא היא שלא פי' רחבה זו אינו קושיא אבל הוא מקרא סתום כי לא פירש שיעורו. וכן נבאר שיחזקאל לא הזכיר מדת אורך ולא רוחב כדי לומר יחזקאל לא פירשו ואם על שלא פי' כמה שיעור המגילה שכתוב בה פנים ואחור גם ירמיה במגילה שערף יהויקים כתוב בה מגילת ספר וע"ק למה הפסיק כאן לפרש קינים והגה והי קינים אלו פורענותם של צדיקים וכו' דהשתא לא אתינא להאי אלא לומר שלא פירשו יחזקאל שפיר ועוד מנא ליה לדרוש קינים על פורענותם של צדיקים בעולם הזה ולא על פורענותם של רשעים בעוה"ב ועוד דאיפוך אנא קינים על פורענות רשעים בעוה"ב והגה על שכר הצדיקים בעוה"ב והי על פורענות הצדיקים בעוה"ז וע"ק דיליף מפרעה מלך מצרים וכיון שמדבר בעובדי כוכבים היכי דריש הכא קינים על פורעניות הצדיקים בעוה"ז וע"ק בזכריה כיון שאמר מגילה עפה שהיא פשוטה ארבעים על עשרים אמה מה לנו לידע עוד מספר הזרתות

עיון יעקב

אם בא"י הוא בית שאן פתחה. משמע דאין לה רק פתח א' וכ"כ מהרש"א וקשה דאמרי' בפרק כל כתבי דכל העונה אמן פותחין לו שערי ג"ע אפשר לומר דלפתח א' יש לו שני שערים או כיון דלכל צדיק וצדיק יש מדור לפי כבודו וכל מדור יש לו פתח בפני עצמו מלבד הג"ע בכללו יש לו רק פתח א':

דרש מרי בר מר מ"ד לכל תכלה ראיתי קץ. נראה לי דבא להורות בדרש זה שאל ימנע חכם את עצמו מלהבין ד"ת הקדושה אף שעלתה בסתימה אצל גדולים הראשונים אולי קיבל חלק זה משר סיני והניח לו מקום להתגדר בו שהרי דוד ואיוב ויחזקאל לא פירשו עד שבא זכריהו סוף הנביאים ופירש הדבר יותר: אלו

ענף יוסף

ח **לכל** תכלה ראיתי קץ. כלומר שהאדם העוסק בבנין לתכלית עשיית בית אחד לכשיבנה הבית הוא והגיע לתכלית כוונתו. כבר נעשית כוונתו בשלימות וכן על דרך זה בכל הדברים אבל התורה והמצות אפילו למד הרבה ועשה מצות הרבה עדיין לא הגיע אל קצה של תורה והמצות:

עץ יוסף

ח **ארוכה** מארץ מדה ורחבה מני ים. לפי שהתורה ארכה פי שנים ברחבה כדאמר בסמוך ארבעים בעשרין. והארץ נמי פי שנים בים כמ"ש התוס' בפרק מי שהיה טמא

של צדיקים בעוה"ז. וכן הוא אומר (יחזקאל לב) קינה היא וקוננוה וגו'. והגה זו מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא וכן הוא אומר (תהלים צב) עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור. והי זו פורענותם של רשעים לעתיד לבא וכן הוא אומר (יחזקאל ז) הוה על הוה תבא וגו'. עד שבא זכריה בן עדו ופירשו דכתיב (זכריה ה) ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר אני רואה מגילה עפה ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה וכי פשטת לה (כמה) הויא [לה] עשרים בעשרים וכתיב והיא כתובה פנים ואחור וכי קלפת לה כמה הויא [לה] ארבעין בעשרין. וכתיב (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וגו' נמצא כל העולם כולו אחד משלשת אלפים ומאתים בתורה:

ט שם ואמר רב חסדא דרש מרי בר מר מאי דכתיב (ירמיה כד) הראני ה' והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל ה' וגו' הדוד האחד תאנים טובות מאד כתאני [שם ע"ב] הבכורות אלו הצדיקים גמורים והדוד אחד תאנים רעות אלו רשעים גמורים. ושמא תאמר אבד סברם[א] ובטל סכויים[ב] תלמוד לומר

הראהו: וכן הוא אומר. דקינים לשון פורענות: והגה. לשון שמחה: עשרים באמה. באמתו של הקב"ה: ורחבה עשר. כשהיא עפה דהיינו כפולה: כי פשטת. לכפילתה היא מרובעת עשרים בעשרים: כי קלפת לה. ותשים קליפה זו לראש חברתה שיהא כל כתיבתה מצד אחד הויין לה ארבעים אורך בעשרים רחב (וכתיב): ושמים בזרת תכן. נמצא מדת העולם חצי אמה על חצי אמה לא וחשוב כמה חצאי אמה [על חצאי אמה] יש במגילה ותמצא שלשת אלפים ומאתים כילד עשה מעשרים אמות רחב רצועות של (ארבעים) רוחב חצי אמה הרי כאן ארבעים רצועות וכל אחת (ארכה) ארבעים אמה לארכה של מגילה הרי אלף ושש מאות אמות אורך שהן שלשת אלפים ומאתים זרתות: דודאי תאנים. סירות נחושת מלאות תאנים: מועדים. מוכנים: הבכורות. תאנים חשובים המתהרות

בעולם הבא כמ"ש [א] למען ייטב לך בעולם הזה ולמען יאריכון ימיך בעולם הבא בעולם שכולו ארוך והי זו פורענותן של רשעים כמו שמצינו בדור המבול ובשאר רשעים דדרשינן בהו מקרא דאין להם חלק בעולם הבא ואמר עד שבא זכריה והוא ראה כל הד' חלקים דהיינו בתחלה ראה מגילה עפה ולא ראה קודם שנתפשט רק חלק אחד שהוא הפשט נגלה ממש ואחר שנתפשט הכפול נתוסף חלק שני כמוהו והוא הדרש שאינו נגלה כ"כ והיא כתובה פנים ואחור וכי קלפת כ' נתוספו עוד שני חלקים ע"י קילוף כמו ב' חלקים הראשונים והם דרך מעשה בראשית ומעשה מרכבה שהם סודות נסתרים ומכוסים ולא נגלו אלא בטורח כמו ע"י קילוף הזה וזהו ביאור הפסוקים דפרשת יתרו אם תשמעו בקולי הוא הפשוטו ושמרתם את בריתי הוא המדרש כמ"ש לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבע"פ שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי וגו' והייתם לי סגולה וגו' בחקרי הטבעיים של מעשה בראשית כי אתם ידעתם כי לי כל הארץ שבראתי אותה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' הייתו לאשיג במרכבה כמ"ש[ב]בר"י כ"ג שראה אכתריאל ה' וגו': שני דודאי תאנים וגו'. בקרא מפורש תאנים הטובות על גלות יהודה אשר עם יכניה שהיו צדיקים שהיו בבן החרש והמסגר ותאנים הרעות על שארית ישראל שעם צדקיהו שהיו רשעים כדאמרינן במס' הוריות ומצינו דמדמה כלל ישראל לתאנים כמ"ש התאנה חנטה פגיה ועל שם שיש בהם טובות ורעות ולפי שהזכיר עונשם לכליה כמ"ש ונתתים לזועה לרעה וגו' שלא תאמר שבטל סברם כו' שלעולם יהיה כן ע"כ אמר שהעיד עליהם שלמה ברוח הקודש הדודאים נתנו ריח דהיינו ב' כתות שזכר וגם הריקים שבהם יש בהם ריח של תורה וכה"ג דרשו גבי הדס שיש בו ריח בלא טעם ע"ש שיש בישראל בעלי תורה

[א] מהרש"א ד"ה עד שבא. כמ"ש (קדושין לט ע"ב): [ב] שם כא"ד כמ"ש (ברכות ז ע"א):

חדושי גאונים

השכר בכל תוקף ובכל עניני הגלות אשר לא יעלה על לב ואז יהי' מרום משפט מנגדו וינוסו משנאיו מפניו אכן אחרי מותו נשללה מאתו הטובה הזאת כי לא ירד אחריו כבודו כי גם בזה לא נח ולא שקט גם בלילה לא שכב לבו ואחר הספדו תבוא כל רעתו לפניו ואת אשמו יביא בראשו כי לא נושא פה עלי חלד לכן אחר עזבו את מקומו לא ישאר אחריו שורש וענף להשען עליו כי בזה אכל את פריהם וגם עליהםלקח לו לתרופה וגם נשף בהם רוח ויבשו אשר לא כן הצדיקים כי הם זרע ברך אשר רק קרבת אלהים יחפצון ותורתו שעשועים יופרע מהם משא עוונתם על ארץ גזירה ותשובה וה' חפץ דכאם החלי ותהי עוונתם על עצמותםלטהר נפשותם מכתם שמעותם ואז ילכו מכחם אל המנוחה והיתה הרווחה כי שכרם אתם ופעולתם לפניהם כמ"ש בזה למעלה: אכן יש עוד הפרש גדול והוא בשתים לצדיק ולרשע והם הארבע פנים שאמרנו כי לצדיקים אף בעת אשר תהפך עליהם הגלגל והם מעונים ומדוכאים תורת ה' היא שמכתם והיא שעשועים יום יום כמ"ש חז"ל במס' ברכו' שאמרו השלימי' זה לזה כשנטלו רשות ממנו עולמך תראה בחייך והכונה כי יעלו במעלה הזאת הרמה כי תדבק נפשו גם בזה העולם ליוצרו ב"ה וידבק בבת מלך שהיא תוס"ק אזי יהנה גם בזה העולם בשעשועי התורה כענין השכר בעוה"ב כי ישישו בשמחה אשר ברשה במקום הקדוש לכן הצדיק בעוה"ז יתענג בשעשועי' ובבא יפגא אהריתו מאוד תחת אשר עול סובלו להפענג בחיק אביו שבשמים ב"ה והם

הכותב

לפירושה או שלא ידענה מכ"מ יכיר מכאן שאין דקות הנפש לפילוסופי האומות ולנגררים אחריהם יותר מדקותה אצל רז"ל ולא כמותו אע"פ שלא הבהילו הלומדים במלות נאמרות במספר ובחומר ענין ועכ"ז יאמינו רז"ל כי חאש של גיהנם ואבדון שולטת ברצון העושה הכל יתברך ויתרומם. עכ"ל הרמב"ן ז"ל בשער הגמול:

הריטב"א

אותו השיעור כמה הוא אבל רחבה מצותך מאד שלא ידעתי שיעורה]: וכי פשטת לה וכו', כבר פירשה רש"י ופשוטה היא מאד כי המגילה כשהיא עפה בה ארבעים אמות על כ' אמות שהם ת"ת אמות והאמה מרובעת יש בה ד' זרתות אורכה ע"כ ובתוס' ג"כ פירשו לחשבון זה:

הרי"ף

ונמצא כל עולם אחד וכו' ודבר זה אינו נוגע אל ענין שפירוש שיעור המגילה ועיקרא דמילתא צריך להבין מאי נפקא לן לידע שיעור המגילה. ואפשר שהכונה היא ללמד לאדם דעת שלא יאמר הרבה למדתי תורה יותר מחברי ולא אוסיף עוד. לזה באו דוד ואיוב ויחזקאל לומר שאי אפשר להשיג חלק מהתורה כי רחבה היא מאד ולכן כל אדם יוסיף אומץ להשיג ולקנות חכמת התורה והוקשה לו בדברי דוד שאמר לכל תכלה ראיתי קץ כלומר שאדם העוסק בבנין לתכלית עשיית בית אחד לכשיגמר הבית שהוא והגיע לתכלית כונתו כבר נעשית כונתו בשלימות וכן על דרך זה בכל הדברים אבל בתורה אף ע"פ שהיה תכלית מגמתו לקנות תורה ולמד ועסק כל צרכו עדיין לא הגיע אל קצה של תורה כי על כל קוץ וקוץ יש עוד כמה וכמה תלים של הלכות וכמה פנים לתורה לפי שרחבה היא מאד. אבל קשה למה לא הפליג להגיד בארכה שהיא ג"כ ארוכה מאד וז"ש מ"ד לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד ולא הזכיר ארכה ומשמע מיניה דרחבה של תורה יותר מארכה ולכן הזכיר הרוחב שיש בכלל ר' מנה בכלל הרוחב יש הפלגת האורך ולא פירש הדבר על בוריו וגם איוב הזכיר האורך והרוחב אבל לא פירש שיעור הרוחב כפי האמת שאמר זכריה כדלקמן שתלה האורך בארץ והרוחב בים משמע שהרוחב הוא גדול מהאורך שהרי הים גדול מישוב הארץ כנודע שכל העולם מים ועבור הארץ באמצע המים המקיפים את הארץ מכל צד והים שני שלישים והארץ שליש והאורך של התורה יהיה כמו שיעור הארץ ורוחב התורה היא כמו שיעור המים וגם הוא לא פירש הדבר על בוריו וכן יחזקאל לא פירשו שאמר הנה יד שלוחה והנה בו מגילת ספר. אפשר שהוא מגילת ספר התורה יש לדרשו כמו אחור וקדם וצרתני שהוא על העוה"ז ועוה"ב ואמר שיש פנים לעוה"ב לעוסקים בה ואחור לעוברים עליה להענישם לעוה"ב. וראיה לדבר זה דכתיב וכתוב אליה ולא כתוב עליה דברי ספר התורה אבל אליה כתוב כלומר בענייניה כתוב שכר לצדיקים בעוה"ב אע"פ שיש להם יסורין בעוה"ז ופורענות הרשעים לעוה"ב אע"פ שיש להם הצלחה ושמחה בעוה"ז וז"ש קינים זו פורענותם של צדיקים וכה"א קינה היא וקוננוה לא בא להביא ראיה אלא לומר למה הוא דורש קינים פורענות הצדיקים ולא לדרוש והיא כפורענות של צדיקים לפי שיש לדקדק בכתוב שאמר קינים בלשון רבים ולא קינה כמ"ש והגה והי בלשון יחיד לכן יש לדרוש קינים רבים לענין הצדיקים שיש להן פורענות שהם מתאוננים ומתקוננים על צערם בעוה"ז וגם כל העם ישמעו ויילאו ויקוננו על צערן של צדיקים וכה"א קינה היא וקוננוה כלומר כענין אותה קינה של פרעה שהיא קינה לפרעה וגם קוננוה כל העם כך פורענות הצדיקים הם מקוננים וגם כל העם יקוננו על צערם והגה זו שכרן של צדיקים בעוה"ב שהם יקחו חלקם ואין לזרים אתם בשכרם ולכך הוא בלשון יחיד. וגם והי זו פורענותם של רשעים בעוה"ב. וכיון שבמגילה הזאת כתוב בה כל אלו הדברים היא יורה שהיא מגילת ספר שממנה יאכלו הצדיקים לעוה"ב מפרי דרכם ורשעים יאבדו. הרי יחזקאל שראה מגילת ספר התורה ולא פירש שיעורה עד היכן חייב אדם ללמוד תורה עד שבא זכריהו ולימד שאורך התורה הוא יותר מרחבה שהרי ארכה מ' ורחבה כ'. ויש לרמוז דנפקא לן לסיות ארכה יותר לרמוז שכל ימי העולם עד קצהו לאורך ימים אל תעזוב התורה אבל הרוחב יורה על ימי שנותינו כי ירחיב ה' גבולינו לא ימוש ספר התורה מפינו ולזה הודיענו שהעולם הוא אחד מג' אלפים ור' בתורה לומר שכל ימי העולם ויותר ממנו כמה אלפים פעמים היא גדולה התורה ולא ינתק וזהו דרך רמז ודרש:

מאי דכתיב הראני ה' והנה שני דודאי תאנים וכו'. נראה שהוקשה לו כיון שבדוד השני היו תאנים רעות מאד איך הוא אומר מועדים לפני היכל ה' והא כתיב לא יגורך רע ולזה דרש שאמר מועדים לפני היכל ה' ללמד שלא יאמר אדם שהאנשים הפושעים בטל סברם ואבדה תקותם כי עתידים שיתנו ריח לפניו יתברך בתשובה ורצויים יהיו לפניו יותר מהצדיקים לעתיד. ויש לרמוז עוד שגם בעוד שלא חזרו בתשובה יתנו ריח בכלל הצדיקים כמו שמצינו החלבנה שהיתה בכלל סמני הקטורת שיש ריח החלבנה עולה לפניו ית' בכלל ריח הטוב של סמני הקטרת וכן בתפלת הצדיקים אם אין מפושעי ישראל אינה שלימה על זה אמר אלו ואלו עתידים שיתנו ריח כלבנון כלומר אלו ואלו שבהצטרפות הצדיקים עם הרשעים אלו ואלו יחדיו יתנו ריח כמו ריח הקטורת בלבנון שהוא בה"מ וז"ש הדודאים נתנו ריח כלומר שגם דודאי התאנים טובים עם רעים נתנו ריח לפני הקב"ה והוא שנאמר מועדים לפני היכל ה' וכן דרשו חז"ל התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל והגפנים סמדר נתנו ריח אלו שעשו תשובה וכן דרשו הדודאים נתנו ריח על גלותו של יכניה שעשה תשובה ועל גלותו של צדקיה שאף על פי שהיו רשעים ולא עשו תשובה מ"מ נתנו ריח והוא כמו שכתבתי

ענף יוסף

דהעולם שליש ישוב שליש מדבר שליש ים. לכן נקט ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. ומיהו לא ידע שיעור כמה הוא ארוכה מארץ ורחבה מן הים (תורת חיים):

המתורגמן. א) האפפענונג. ב) גערואנקען. איינבילדונג.

להתבטל: **שאוגדות**. קושרות פתחיהן לצורך בעליהן שאינן נבעלות לאחרים. מאגדות לשון אגודה. ל"א מגידות פתחיהן כשרואה דם אומרות לבעלה ופורש [ממנה]: **חדשים**. דברי סופרים: **גם ישנים**. דברי תורה: **דודי לפנתי לך**. ושמרתי כל אלה לשמך: **פעמים פעמים נתנה**. שתהא זו חדשה וזו ישנה: **דברי סופרים**. חדשים דברי סופרים שנתחדשו בכל דור ודור לגדור גדר וסייג: **ויותר מהמה**. לעיל מיניה כתיב דברי חכמים כדרבונות אלו דברי תורה שנמסרו למשה בעל פה שנחלקו בהן חכמי הדורות לאחר שנתמעט הלב ושכחו כדכתיב בסיפיה דקרא נתנו מרועה אחד זה משה וכתיב בתריה ויותר מהמה ממה שנתנו בסיני בכתב שהוא עיקר בני הזהר באלו שבעל פה שגם הם עיקר אלא לכך לא נכתבו שאין קץ לעשות ספרים הרבה בכל אלה: **עשה ולא תעשה**. יש בהן שאין בהן חיוב מיתה אבל בד"ס חייבין מיתה בידי שמים על כולן כדכתיב (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש: **ולהג הרבה**. המלעיג עליהן

(שיר ז) **הדודאים** נתנו ריח אלו ואלו עתידים שיתנו ריח דרש רבא מ"ד הדודאים נתנו ריח אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא. ועל פתחינו כל מגדים אלו בנות ישראל שמגידות פתחיהן לבעליהם. ל"א שאוגדות פתחיהן לבעליהן. (שם) **חדשים** גם ישנים דודי צפנתי לך אמרה כנ"י לפני הקב"ה רבש"ע הרבה גזירות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי וקיימתים. אמר ליה רב חסדא להההוא מרבנן דהוה [קא] מסדר אגדתא קמיה מי שמיע לך חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך מאי היא. א"ל אלו מצות קלות ומצות חמורות. א"ל וכי תורה פעמים פעמים נתנה אלא הללו דברי תורה והללו דברי סופרים. דרש רבא מ"ד (קהלת יב) ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ. בני הזהר בדברי סופרים יותר מד"ת *) שהללו (בדברי תורה יש בהן) עשה ולא תעשה והללו (בד"ס כל העובר עליהן) חייב עליהן מיתה [בידי שמים] שמא תאמר אם יש בהן ממש מפני מה לא נכתבו. אמר קרא עשות ספרים הרבה אין קץ (שם) ולהג הרבה יגיעת בשר אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא משמיה (דרבא) [דרב אחא] בר עולא [מלמד] שכל הלועג על ד"ח נידון בצואה רותחת דכתיב ולהג הרבה יגיעת בשר. א"ל רבא מי כתיב

*) עי' הג"י בגמ'

תוספות

מפני מה לא נכתבו. וגם בהלכה למשה מסיני לא נתנו כדי שלא ישתכחו *): [מי כתיב לעג להג כתיב. מכל מקום אמת הוא שנדון בצואה כדאמרינן בהניזקין (גיטין דף נז.):

*) עי' תשובת חו"י סי' קנ"ב כוונת תוס' בזה:

מהרש"א

בלי מצות וכן דרשו בפ' אחד ד"מ [א] אקרא דוירח את ריח בגדיו וגו' ע"ש: אלו בחורי ישראל. לפי דרש זה יהיה פי' ודאים ממש מין עשב שיש לו ריח טוב כמפורש בפרק חלק ודימה שלא טעמו טעם חטא לריח הטוב דבהיפך לגבי יש חטא נאמר כרדי נתן ריחו: ועל פתחינו וגו' שמגידות פתחיהן כו'. כפרש"י לענין דם נדה וגזרתי על עלמי ביותר כו' כמפורש במס' נדה שגזרו בכמה ספקות וכחומרא דרבי זירא שאפילו רואות טפת דם כחרדל יושבות עליו ז' נקיים והיינו חדשים דברים שנתחדשו בדורות האחרונים להחמיר בהם ולכאורה הוה ליה למכתב ישנים גם חדשים שהחדשים נתוספו ונתרבו על הישנים ולפי מ"ש לקמן שיש להזהר יותר בד"ס מבד"ת ניחא קלת דהגיח הישנים בריבוי דגם לגבי החדשים לענין זהירות וק"ל: אלו מלות קלות כו'. לפום מאי דס"ד השתא נראה לפרש קלות וחמורות כמו ומודיעין לו קלות וחמורות כו' דפ' החולץ [ב] דהיינו קלות שבחמורות כמו איסור תחום בשבת ואיסור יחוד בעריות כמפורש בחידושינו שם והיינו חדשים הם הקלות והישנים הם החמורות חדלאי איסורי דשבת ועריות גופייהו נתנו מקודם ואח"כ נתנו איסור תחום ואיסור יחוד וה"ל החמורות ישנים לגבי הקלות החדשים והכא פריך ליה כיון דכולם מן התורה מסיני נתנו לא שייך בהו שפיר חדשות וישנות וכי פעמים פעמים כו' אלא הללו מד"ס והללו מד"ת דשייך בהו שפיר חדשות וישנות וק"ל: שד"ת יש בהן כו'. כפירש"י שאין בהן מיתה וכדאמרינן פרק י"ה [ג] כל העובר על מלות עשה ולא תעשה ועשה תשובה מוחלין לו אבל העובר על ד"ס חייב מיתה בידי שמים ונראה דהיינו בדבר שגזרו לעשות גדר על דבר עבירה שיש בגופה חיוב מיתה אבל גזרו בדבר שיש בו עשה ול"ת אינו דומה כעובר על גדרם שיהא חייב מיתה דלא יהא טפל חמור מן העיקר ולכך נקט הזהר בהן טפי מעשה ולא תעשה אבל ליזהר בהן טפי מדבר שיש בגוף העבירה מן התורה חיוב מיתה לא קאמר והך דר"ע דמייתי בסמוך משום סרך תרומה נגעו בה שיש בה חיוב מיתה וק"ל: שמא תאמר כו' מפני לא נכתבו כו'. והוא מבואר שגם תורה שבעל פה מסיני ניתנה אלא שתורה שבכתב לפי הדמיון יש לה קצבה תרי"ג ואינו כן שלא נתנה בכתב רק לפי המקבל לפי שעה שנתחדש ממנו בכל דור אבל לפי הנותן יתברך ב"ה שהוא בב"ת גם תורתו שנתן לנו בב"ת כמ"ש ארוכה מארץ מדה וגו' והיא תורה שבעל פה וזה אמרה לכך לא נכתבה כולה שא"א שאין לה קץ ותכלית מהנותן יתברך ב"ה ולא נתנה כך בכתב אלא משום להג ויגיעת בשר דהיינו האדם

הרי"ף

שאלו ואלו מצטרפין לעלות לריח ניחוח לפניו יתברך: **דרש** רבא מאי דכתיב הדודאים נתנו ריח וכו'. נראה שדקדק בכתוב שכפי דרשת חז"ל שאמר הכתוב בשכר הדודאים שהביא ראובן לאמו ונתנתם לרחל נשתכרה ב' שבטים אין צודק לומר נתנו ריח וכן קשה מאי ועל פתחינו כל מגדים ומהו חדשים וגם ישנים לזה פי' שמדבר בבחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא והם דודים וחביבים לפני הקב"ה וזהו הדודאים כדכתיב לקמיה אתן את דודי לך הדודאים כלומר הדודים הידידים נתנו ריח לפני הקב"ה שלהיותם בחורים בגבורת כחם וגם כובשים יצרם שלא לחטוא. ומה גם כי בהיותם בבחרותם נשותיהן אוגדות פתחיהן כי יש להם דם נדה והם מגידות פתחיהן לבעליהן שרואות דם ופורשין מהן הרי זה שבח לנשים ושבח לבחורים שכובשים יצרם שלא לחטוא ופורשין מנשותיהן ולא די שפורשים מדם נדות של תורה אלא אפי' רואות טפת דם כחרדל יושבות ז' נקיים ופורשים בעליהן מהן וז"ש חדשים וגם ישנים. אמרה כנסת ישראל הרבה גזירות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי. והיינו לישב ז' נקיים אפילו על טפת דם כחרדל שזו היא גזרה חדשה שגזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת לישב בנדתה ז' ימים ואחר תטהר לבעלה ודודי צפנתי ושמרתי מה שגזרתי מחדש לך לשמך ולזכרך תאות נפשי ולעשות סייג ומשמרת לתורתך וכיון שהדודים הבחורים שומרי משמרת הקודש לפרוש מנשותיהם בדבר קל לכך נתנו ריח לפניו יתברך: **הזהר** בד"ס יותר מד"ת. צריך לחקור היכן נרמז ד"ת שאמר יותר מהמה דלמעלה הזכיר דברי חכמים כדרבונות והיכן הוזכר ד"ת. ואפשר דכתיב לעיל בקש קהלת למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת ודרשו חז"ל בקש קהלת לעמוד על מתן שכרם של מצות כדכתיב כי באלה חפצתי נאם ה' אמר לו הקב"ה שלמה וכתוב יושר דברי אמת כתבתי על ספר הישר

עיון יעקב

אלו ואלו עתידין שיתנו ריח). אתיא כמ"ד בפרק חלק דף קי ע"ב עשרת השבטים עתידין לחזור לעיל משא"כ המ"ד אין עתידין לחזור ס"ל כדדרש רבא: **וכי** תורה פעמים פעמים ניתנה. הא אתיא כמ"ד בגיטין תורה חתומה ניתנה וק"ל: **אלא** הללו ד"ת והללו ד"ס. והא דכתיב מתחלה חדשים עיין במהרש"א ול"נ משום דרוב ד"ס הם גדר וסייג לתורה כדאמרינן לעיל בנות ישראל החמירו על עצמן א"כ מכח החדשים מקיימין הישנים: **כל** הלועג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת. נ"ל הטעם כי החכמים הם המגינים שבדור וע"כ ראוי לכבדם וזה שלועג על דבריהם הוא ככפוי טובה כמו ישראל שהיו כפוי טובה ואמרו ונפשינו קצה בלחם הקלוקל לכך מן הראוי להיות נידון בצואה רותחת:
כיון

עין יוסף

מן ויותר מהמה. לעיל מיניה כתיב וכתוב יושר דברי אמת. זה תורה שבכתב והנביאים דברי חכמים כדרבנות ופרש"י בקהלת דברי חכמים שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות. קריאת שמע דערבית כמו כן כדרבונות (מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים) וכמשמרות נטועים (מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים. ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם) בעלי אסופות (מסמרים שיש להם גולגולת אסופה וגסה) נתנו מרועה אחד (כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנו משה מפי הגבורה) וכתיב בתריה ויותר מהמה בני הזהר פי' ויותר מיושר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה. בני האזהר לשמור דברי חכמים שעשו סייג לתורה. שבדברי תורה יש בהן עשה ול"ת שאין בהם חיוב מיתה אבל בדברי סופרי' חייבין מיתה בידי שמים על כולן כדכתי' ופורץ גדר ישכנו נחש. ושמא תאמר אם יש בהן ממש מפני מה לא נכתבו. אמר קרא עשות ספרים הרבה אין קץ. ויהיה לפ"ז פי' עשות ספרים הרבה
אין

מהרש"א

[א] סד"ה שני. בפ' אחד ד"מ (לז ע"א): [ב] שם ד"ה אלו מצות. דפרק החולץ (מז ע"ב): [ג] שם ד"ה שד"ת. פרק יוה"כ (פו ע"א):

יד יוסף

א חולין קא ע"ב ע"ש: ב ברכות ד ע"ב שה"ר פסוק כי טובי' דודיך:

חדושי גאונים

השנים פנים ואחור אצל הצדיקים ורשעת הרשע עליו תהיה בשתים כי בעולם השפל הזה אם כי ישגא מאוד ותמלא ביתו כסף וזהב ואין קץ לאוצרותיו עכ"ז היא המביאו להודיעו כי ישה לו אלהים מזכיותיו ממצותיו אשר עשה בזה העולם ועתה בזה נפשו לא תמלא בשעשוע אמיתי כי כל הקנינים הם הולכים אל יש תאוותיו, והוא איננו מלא כי כאשר יקבל האחד תבוא השני' למלאות מקום הראשו' כי גם ממקום שהולכין הם שבים ללכת ואין

אהבת איתן

בני הזהר בדברי סופרים יותר מד"ת שד"ת יש בהן עשה ול"ת וד"ס כל העובר חייב מיתה. ועיין בח"א שכתב דנראה דדוקא אותן ד"ס שעשו גדר לד"ת בדבר שחייבי מיתה אבל בד"ס שגדרו על ד"ת שאין בהן ח"מ. גם על ד"ס א"א מיתה שלא יהיה חמור מעיקר. ויש לתמוה דבברכות איתא לשון זה דכל העובר כו'

גאון יעקב

דרש רבא מ"ד ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה. הזהר בד"ס יותר משל תורה שד"ת עשה ול"ת. והללו כל העובר עליהם חייב מיתה. להתבונן איך נצרף זאת אל חקירת השכל. איך יהיה העונש גדול על העובר דברי חכמים מהדברים שהקב"ה

[א] מהרש"א כל ההוגה. בפ' מרובה (עב ע"א):

המקבל שאינו בב"ת: [מי כתיב לעג וכו'. בפרק הניזקין לא פריך ליה ושם מפורש ע"ש]: כל ההוגה כו'. המדקדק היטב בטעם של דבר מקרי אכילת בשר וכפירש"י בפרק מרובה [א] אהא דאמר התם לא אכלי בשרא דתורא לא דקדקתי כו' ע"ש: מ"מ היום מימיך מרובין כו'. נ"ל דע"כ הא דהיו מכניסין לו בכל יום מים במדה היינו כדי ליטול ידים וכדי לשתות דאל"כ למה לא הרגיש רע"ק בדבר עד אותו יום ששפך השומר חציין וא"כ הוא נ"ל דבעלילה בא השומר לומר היום מימיך מרובין דהיינו מרובין אפילו מלשתות כדמסיק לשתות אין מגיעין כו' וק"ל: ומה בבית האסורין כך כו'. אפשר דבבית האסורים היה פטור מנטילת ידים דלא גרע מיולא למלחמה במחנה דפטור מנ"י כמו ששנינו ספ"ק אלא שרבי עקיבא החמיר על עצמו וק"ל: [בשעה שתקן שלמה עירובין כו'. מפורש פ"ק דשבת]: נצא השדה כו'. שייך לדרש א' דלעיל הדודאים נתנו ריח אלו בחורי כו' דהאי קרא דסמיך ליה מעינו משתעי כדמסיים הכא שם אראך כו' שבח בני ובנותי דהיינו בחורי ישראל ובנות ישראל שהוזכרו לעיל שלא באו לידי דבר עבירה. [ועי' פי' דברי המאמר הזה בפרש"י בספר שיר השירים: נצא השדה כו' אל תדינני כו' בא ואראך כו'. והיא כמו דרשה אחרת ובפי' רש"י שם חשיב להו דרשה אחת וע"ש

ביגיעת בשר נדון והיינו לוקה: כל ההוגה בהם. כל שעה שאדם מחזר עליהם על דברי תורה מוצא בהם טעם: הגרסי. שם מקום ל"א שהיה טוחן גריסין: וחיי תלויין בחייך. אין לי אלא מה שאתה מזמן לי: בילדותו. שהיה יכול לסבול בכן טורח ועינוי: [שלמה תיקן עירובי חצירות. ותגר שלא להוציא מרשות היחיד לרשות היחיד חבירו לעשות סייג והרחקה לאיסור תורה שלא יבא להתיר מרשות הרבים לרשות היחיד והיינו דכתיב ואזן וחקר תיקן משלים שעשה אזנים לתורה כאזני כלי שאוחזין אותו בהם: וידים. נטילת ידים לעשות סייג לטהרות]: כרכים. מקום שווקים וישוב גדול ורגל רוכלים וסוחרים מצויה בהם לפיכך גזל ועריות מצויה בהם: השדה. בני באגי עובדי אדמה ועוסקין בתורה מתוך הדחק:

לעג להג כתיב אלא כל (הלוהג) [ההוגה] בהן טועם בהן טעם בשר:

י שם ת"ר [א]מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורים והיה [רבי] יהושע הגרסי משרתו בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במדה פעם אחת מצאו שומר בית האסורין א"ל (מפני מה) היום מימיך מרובין שמא לחתור בית האסורין אתה צריך. שפך חציין והניח חציין. כיון שהגיע אצל ר"ע. אמר לו יהושע אי אתה יודע שזקן אני וחיי תלוין בחייך. סח לו כל [אותו] המאורע[א]. א"ל תן לי מים ליטול ידי. אמר לו לשתות אין מגיעין ליטול ידים מגיעין. אמר לו ומה אעשה שחייבין עליהן מיתה [בידי שמים] מוטב שאמות מיתת עצמי ואל אעבור על דעת חברי. אמרו לא טעם כלום עד שהביאו לו מים ונטל ידיו. וכששמעו חכמים בדבר אמרו ומה בזקנותו כך בילדותו על אחת כמה וכמה. ומה בבית האסורים כך בביתו על אחת כמה וכמה. אמר [ב]רב יהודה אמר (רב) [שמואל] בשעה שתקן שלמה עירובין ונטילת ידים [יצתה בת קול ואמרה (משלי כג) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ואומר (שם כז) חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר]:

יא שם דרש [ג]רבא מאי דכתיב (שיר ז) לכה דודי נצא השדה וגו' אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות [ושבועת שוא] ושבועת שקר אלא נצא השדה בא ואראך ת"ח שעוסקין בתורה מתוך הדוחק. נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים אראך בני עשו שהשפעת

תוספות

מוטב שאמות מיתת עצמי וכו'. מחמיר על עצמו היה דהא תנן לעיל בספ"ק ארבעה דברים פטורים במחנה מרחיצת ידים וכל שכן במקום סכנה: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים. ועוד תיקן שניות כדאמרינן בפ"ב דיבמות והא דלא חשיב להו הכא שמא לא בבת אחת תקן ואחר בת קול תקן. ומדכתיב אזן וחקר ותקן משלים הרבה משמע נמי שהרבה תקנות עשה:

יד יוסף

א מדרש משלי פ"ט פסוק טבחה טבחה: ב שבת יד ע"ב: ג עי' בשהש"ר פ"ז סי' יז:

חדושי גאונים

להם תקומה מתקותם מפח נפש ותהפך שמחתו לתוגה לו ומה יתרון בכל באשר אין לו לא תענוג גשמי ולא תענוג עתידי בשלימות כי גם בזה בעבור תשוקתו אבדה שעשועיו ובאין תאוה ישאר נפש דאבה ואז ענשו כפול כמ"ש הכתוב אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו אחרי הפרדו כי כל הפורש מתוה"ק כפורש מן החיים כמ"ש ד"ה ע"ה לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני ולא יחיה אחרי נפלו

אהבת איתן

גבי מבטל ק"ש דאינו אלא עשה ובירושלמי איתא שם דנכת נחש לא' שעבר על דברי רבנן בענין שביעית. ובמ"ק (דף כד) גבי אבל שלא פרע ופרם וע"ש ברא"ש. וי"ל דשאני היכא דפרשו חכמים ואמרו בו בפי' שחייב מיתה דהוי כאלו גזרו בו נידוי. ולא גרע מנידוי בעלמא דהיכא שגזרו דחייב מיתה וקרו לי' חויא דרבנן דל"ל אסותא בשבת (דף קי) ומיהו היכא דפרש דחייב מיתה הוא חמור וכ"מ כמ"ש תוס' בבכורות (דף כד):

נאון יעקב

בעצמו אמרם. ולא יספיק זאת לתרץ כי הקב"ה בעצמו הזהיר לקיים דברי חכמים שנאמר לא תסור מן הדברים. אשר יגידו לך כו' אבל מדוע יהי' עונשו גדול יותר כו' ומה נשיב לספוקר כי ילעיג על המאמר זה. כי כבוד ב"ו המור מכבוד הקב"ה. אבל שמע אם יבא

עיון יעקב

ביון שהגיע אצל ר"ע. נ"ל לפי ששפה יותר מן הראוי לכך אמר לו כן יהושע אי אתה יודע וכו': וכששמעו חכמים בדבר אמרו וכו'. נראה דר"ל דלכך החמיר על נפשו וסיכן עצמו בזה כדי שכ"ע ילמדו ממנו ק"ו ושלא לזלזל בנט"י: יצאה בת קול. עי' בחידושינו דשבת דף יד ובברכות דף ד:

אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות ושבועת שקר. נראה דג' אלו מצויים הם יותר ביושבי כרכים כפרש"י לעיל ע"ד דאיתא בכתובות דף ק"י ע"ב דבכרך שכיח כל מילי ואין אדם נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר כדאיתא בברכות דף ל וכדכתיב וישמן ישורון ויבעט לכך שתי עבירות אלו שנפשו מחמדתן מצוי בהן ונקט גזל כי בלעם ברא"ש

הרי"ף

מה רב טובך אשר צפנת ליריאך וגו' ועוד בקש לעמוד על שכרה של תורה שנאמר וכל חפצים לא ישוו בה אמר הקב"ה וכתוב יושר דברי אמת כבר כתבתי על ספר הישר עין לא ראתה אלהים זולתך וגו' הרי נרמז כאן ד"ת וסמיך ליה דברי חכמים כדרבונות ועלייהו אמר ויותר מהמה שהם דברי אמת הכתובים למעלה בני הזהר בדברי חכמים לפי שד"ת הם עשה ולא תעשה וד"ס חייב מיתה וכ"ל לרמוז בכתוב ז"ש בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ שרמוז שד"ת הם עשות כלומר עשה ול"ת אבל ספרים שהם ד"ס הרבה עונש יש בהם עד אין קץ שהוא חייב מיתה וזה ספרים הרבה אין קץ כלומר ד"ס הרבה עונש עד אין קץ דהיינו חייבים כליה והוא רמז. ואמרו בתוס' מפני מה לא נכתבו וכו'. וקשה לדבריהם שגם עתה שניתנו מפי סופרים עדיין יש לחוש שלא לשכחם ואם ניתנו ליכתוב גם הלכה למשה מסיני תכתב ואם לא ניתנו ליכתב כי דברים שבע"פ אין אתה רשאי לכותבן א"כ ג"כ ד"ס הם בע"פ ואיך רשאי לכותבם שמא ישכחו אותם ומכאן יש ללמוד שלא נאסרו לכתוב דברים שנתנו בעל פה אלא דברי הלכה למשה מסיני אבל דברי סופרים שלא ניתנו על פה אלא הסופרים חדשו אותם יש לכתבם שלא ישכחו אותם: [א"ה עי' שו"ת חו"י סי' קצב]:

מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית וכו'. ואע"פ שעדיין יש לו לחוש יותר למים אחרונים שהם חמורים ממים ראשונים ואם אמר מוטב שאמות מיתת עצמי על מים ראשונים שהם רשות כ"ש על מים אחרונים שהם חובה וכ"ת שהביאו לו מים רבים לשיעור שתיהם הרי שומר הפתח שפך חצין לרבי יהושע ואיך הניח אח"כ להכניס לו מים רבים וכ"ל דתני המים שהביא רבי יהושע לא שתה אותם והניח אותם עד שהביאו לו מים במשורה לשתות מהמים שהביא ר' יהושע ונטל ידיו עכשיו ומהמים שהכניסו לו שנית שתה מעט והניח מעט למים אחרונים שאינם צריכין שיעור כראשונים ומה שאמר שחייבים עליהם מיתה שהיה רוצה להחמיר על עצמו כמו שכתבו התוס' ז"ל מ"מ אמר ומה אעשה שחייבים עליהם כלומר כשרש התקנה של נטילת ידים ראשונים שגזרו חכמים והעובר חייב מיתה גם אני שאני בסכנה ובה חייבוני חכמים מוטב שאמות מיתת עצמי שהוא שב ואל תעשה ואל אעבור בקום עשה לאכול בלא נטילת ידים:

מאי דכתיב לכה דודי וכו'. ותימה למה רוצה ללון עם הכופרים ודרש בא ואראך זרעו של עשו והכתוב אומר נלינה בכפרים ודרש בכופרים. ונראה שהוקשה לרבא מ"ש לכה דודי כיון שכל הכתוב מדבר לשון רבים נאה השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים למה בהליכה אמר לכה בלשון יחיד ולא אמר נלך ונלינה ונשכימה ועוד כיון שהיליאה היא

ענף יוסף

י מוטב אמות מיתת עצמי כו'. משמע דמותר לו לאדם להחמיר על עצמו למסור נפשו למות כדי שלא יעבור אפילו איסור דרבנן. וכן משמע בפרק מרובה בעובדא דחסיד שהיה גונח מלבו ואמרו הרופאים שאין לו תקנה עד שינק חלב רותח. לימים נכנסו חבריו לבקרו. כיון שראו אותה העז קשורה חזרו לאחוריהם וכו'. וקשה דבפרק בן סורר ומורה איתא כל עבירות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ולא תיהרג. יעבור ולא יהרג חוץ מג"ע וש"ד וכו'. וכתב הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות יסודי התורה כל מי שנאמר בו יעבור ולא יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. אלמא דאסור להחמיר אפילו באיסור דאורייתא. מיהו הרא"ש ז"ל והטור סימן קנו כתבו שאם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג רשאי. וכ"כ בש"ע שם. אבל לדעת הרמב"ם קשה. וי"ל דכל היכי דברי לו שיהרג אינו רשאי למסור עצמו. ושאני הכא דספקא הוא שהרי לסוף הביא לו מים. ועובדא דחסיד נמי שמא בלא חלב עז נמי לא היה מת (תורת חיים):

עץ יוסף

אין קץ לא לבעבור רבויים. רק לפי שאין ענינם במליאות רק לערך הצורך לכל אנשי הדור. וכדאמרינן רב בקעה מצא וגדר בה גדר. ואם כן כיון שהסייגים והתקנות אינם כוללים לכל דורות. גם לא לכל הזמנים ע"כ אין קץ וגבול לעשות ספרים לזה. ושיכתבו בספר אם יהיה הדור פרוץ במצוה זו. תעשו גדר כך ואם כך כו' כזה. וזה אי אפשר לשנויי הדורות:

יא נלינה בכפרים כו' נשכימה לכרמים כו'. הא דאמר אצל הכופרים נלינה ואצל ישראל נשכימה יבואר ע"פ מה דאי' בילקוט תהלים מזמור ס'

המתורגמן. א) האט ער ערצעהלט אללעס וואש האט זיך געטראפפען.

להם טובתך וכפרו בך. נשכימה לכרמים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. נראה אם פרחה הגפן[א] אלו בעלי מקרא. פתח הסמדר אלו בעלי משנה. הנצו הרמונים אלו בעלי תלמוד. שם אתן את דודי לך שאראך [כבודי וגדולת] שבח בני ובנותי:

יב שם אמר רב המנונא מאי דכתיב (מ"א ד) וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף (שהיה מדמה דברים זו לזו) מלמד שאמר שלמה על כל דבר ודבר של תורה שלשת אלפים משל ועל כל דבר ודבר של סופרים היה אומר אלף וחמשה טעמים. דרש (רבי אבא) [רבא] מאי דכתיב (קהלת יב) ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם דאגמריה בסימני טעמא (לאסברה בדרמי) [ואסברה במאי דדמי ליה]. ואזן וחקר תקן משלים הרבה [ג]אמר עולא אמר רבי אלעזר בתחלה היתה התורה דומה (לקופה) [לכפיפה] שאין לה אזנים עד שבא שלמה ועשה לה אזנים. (שיר ה) קווצותיו תלתלים (שחורות כעורב) אמר רב חסדא אמר מר עוקבא [ד]מלמד (שהיה דורש) [שיש לדרוש] על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. (שם) שחורות כעורב במי אתה מוצא (סדרי תורה). במי [דף כב ע"א] שמשכים ומעריב עליהם בבית המדרש. רבה אמר במי שמשחיר פניו עליהם כעורב. רבא אמר במי שמשים עצמו אכזרי על בניו [ועל בני ביתו] כעורב כי הא דרב אדא בר מתנא הוה קא אזיל לבי רב אמרה ליה דביתהו ינוקי [דידך] מאי אעביד להו. אמר לה (איכא) [מי שלימו] קורמי באגמא*):

*) איזט דען אויסגעגאנגען גראז פאן פעלד.

רש"י

סמדר. גדול מפרח כך משנה מפורשת יותר מן המקרא: הנצו הרמונים. גדלו כל צרכן וכבר הכן גדל סביבותיהם כעין שומר שיש לאגוזים קטנים: משל. טעם: דאגמרי בסימני טעמים. קבע (בהם) [לה] מסורת וסימנין בין בתיבות המקרא בין בגרסא של משנה: ועשה לה אזנים. שתקן עירובין וידים וגזר (עליהן) [על] שניות לעריות כדמפרש ביבמות (דף כא.) ועל ידי כן אוחזים ישראל במצות ונתרחקו מהעבירות כדרך שנוח לאחוז בכלי שיש בו [בית] יד ממי שאין לו יד: שמשכים ומעריב. שחורות לשון שחרית. ועורב לשון ערבית: עורב. אכזרי על בניו (כדאמרינן) [כדכתיב] (תהלים קמז) לבני עורב אשר יקראו הקב"ה מזמין להם יתושין ונכנסין לתוך פיהם: קורמי. ירקות (קוראמי) נמי לא כי עקרת ליה להאי רכיכה דאית ביה טחנת ליה להווא (ועביד) [ועבדי] ריפתא. בא"ף בי"ת דרבי

מהרש"א

וע"ש]: אלו בתי כנסיות ובמ"ד כו'. שהיו יושבין בו שורות ככרם הזה וכמ"ש בכרם ביבנה: על כל דבר ודבר של תורה ג' אלפים משל כו'. הכי משמע ליה דבמילי דאורייתא קאמר דהיה לו כ"כ משל וכן שירו דאל"כ מאי רבותיה ורש"י פי' משל טעם עכ"ל ולא משמע כן דלא נקט טעמים אלא גבי שירו חמשה ואלף אבל גבי שלשת אלפים משל ממש קאמר וכה"ג אמרינן פרק אחד דיני ממונות ד' מאות משלי שועלים היו לו לר"מ ואנו אין לנו רק ג' כו' ונראה כמי דפי' מלת טעמים לאו היינו טעם הענין אלא פיסוק טעמים כגון זרקא וסגול כו' שיש לנו היה לו לשלמה ה' ואלף פיסוק טעמים והיינו דקרא אותן שירו דפיסוק טעמים לפי התנועות של הפיסוק הוא ממש שיר ובנדרים מוכח שהן מן התורה מדכתיב ויבינו במקרא וגו' ודקאמר נמי בסמוך דאגמריה בסימני טעמים היינו נמי על ידי פיסוק טעמים ונקט ליה הכא גבי דברי סופרים לרבותא דאפילו בד"ס היה לו פיסוק טעמים וכ"ש בד"ת ודו"ק: לימד דעת וגו' דאגמריה כו'. מלת דעת מפורש במקום אחר ע"ש רוח הקודש והיינו היכא דכתיב גבי חכמה ובינה כפרש"י בחומש אבל הכא לא כתיב גבי חכמה ובינה גם דעת את העם דהיינו כלל ישראל לא שייך בהו שיבואו לידי רה"ק וע"כ אמרו דהיינו לימד דעת כלל העם דאגמריה בסימני טעמים שע"י פיסוק טעמים שלימד אותם ידעו ויבינו טפי לאסברה בדדמי ליה וק"ל:[דומה לכפיפה כו'. פ"ב דיבמות מפורש מאין יוצא להם לדרוש כן]: על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות כו'. ר"ל מלבד סודות נסתרים של התורה שנרמזו בהם יש לדרוש מהן תילי תילים של הלכות הנוגע בנגלה וההלכות שנתחדשו בכל דור ודור כבר נאמרו מסיני ברמיזה בקולות של האותיות אלא שאין כל האדם יוכל לעמוד עליהן אלא במי אתה מוצאן כו' וק"ל: שמשחיר פניו כו'. דהיינו שמענה עצמו על ד"ת ומשחיר פניו כמו שהעורב שחור אי נמי לענין מיעוט מזונותיו גופייהו קאמר כעורב שמזונותיו מועטין ואין מצויין לו כדאמרינן פרק קמא דב"ב פרנסי כעורב וכלב וק"ל: [שמשים עצמו אכזרי כו' כעורב כו' מפורש בפ' נערה כו' ע"ש]:

א פי' שהתינוקות קורין במקרא והתחילו לפרוח: ב יבמות כא ע"א: ג ויק"ר פי"ט שה"ש רבה פ"ה ריש מדרש תנחומא:

חדושי גאונים

עוד כי לא לקח מעץ החיים ואף לא החזיק בו רק בקורי עכבי"ש מקניני עוה"ז שם ביתו אשר התעיף עינך בו ואיננו וכאשר יורתק חבל הכסף ותרוץ גולת הזהב אל מקומה תשבר כדו על מבוע החיים וימות באין מוסר. והנה כאשר ידוע כי השטח ההולך בין מזרח למערב הוא הנקרא אורכו של דבר ובין ימינו לשמאלו הוא הנקרא רוחב ופנים ואחור הוא מוסב על

גאון יעקב

א' מפחותי העבד לחצר השר אף כי יהיה שני למלך ויזלזל נגד השר. פגם כי רשות לו לדחפו מסלטון. אבל משפט מות אין לאשר בעצמו לסעניסו אבל ימסורוהו לשופטי הארץ והם יעניסוהו ואם השר בעצמו יעניסוהו משפט מות יעשן אף המלך עליו כי יאמר אף אם בחמת אתה שר נכבד ולהמורד נגדך משפטו משפט מות אבל אתה מה לך להעניסו. האם לשוא נתתי שופטים בארץ המה ממונים על דבר המשפט. והנה כי א' יהיה מורד במלך גופא. ג"ס המלך אין ממיתו בעצמו בלי שאלת מקום משפט הם יתנו משפט חרוץ. אמנם אם יבא א' למקום אשר עומד (הבילט וואך) והוא השומר ועומד על המשמר בל יכנס רגל זר לחצר המלך. וידחוק בעצמו לכנס ויזלזל באזהרת השומר הנקרא שילט וואך. אז רשות להשומר להכותו מכת מות והדרבא אם השומר לא יכהו מות אזי השומר ענש יענש. כי זולת זה אם לא יהיה כח השומר יפה להכותו מות מה תועלת של השומר ומה כוחו יפה אחר

הרי"ף

לגון בכפרים למה הזכיר הילוך לשדה. ועוד למה הפסיק במלת דודי באמצע לכה דודי נצא וגו' ר"ל דודי לכה נצא השדה. לזה אמר מ"ד לכה דודי והביא כל הפסוק לדקדק כל מה שדקדקתי ואמר אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות וזה נרמז במלת לכה דודי שכתוב לכה נה"א ולא כתיב לך דודי כלומר אני נחשב לכה ומשלך אנו נחשבים כי אתה דודי וכתיב בעיני. ואם כן אל תדינני עם אותם שאינם אהובים לך כיון שיש בידם גזל ועריות ואם אין בנו מעשים אנחנו עמך וצאן מרעיתך נצא לשדה במקום ת"ח שדומים לעשבי השדה שמעלים למתים ופרחים כעשבי השדה ועוסקים בתורה מתוך הדחק ואפילו כוונה בלילה שאין לנו ד"ת אפילו בזמן אשר נלינה שאין לנו עסק התורה הסתכל בכופרים שהם זרע עשו בא וראה שהשפעת להם כמה טובות וכפרו בך מה שאנחנו לא כפרנו וא"כ אע"פ שאין אנו עוסקים בשעת הלינה בתורה מ"מ אין אנו כופרים בך כמו הכופרים ואעפ"כ השפעת להם כמה טובות וכל שכן שתשפיע לנו בזמן שאין תורה כיון שאין כפירה ח"ו ומה גם כי יש לנו תקוה בהשכמת השחר כי נשכימה לבהכ"נ ולבית המדרש ונראה הפרחה הגפן אלו בעלי מקרא שהתינוקות קורין במקרא והתחילו לפרוח פתח הסמדר [אלו בעלי משנה הנצו הרמונים אלו בעלי גמרא שמלאים כרמון שם אתן את דודי, לך ואראך תשיבותי שאני אהוב נאמן לך ולזה אנו חשובים לדודים וידידים מתוך התורה שאנו עוסקים אבל בני עשו כופרים ולכך אתה ראוי להיות נקרא דודי ואוהבי וכו': מלמד שהיה אומר שלמה על כל דבר וכו'. וצריך לבאר היכן נרמז כאן ד"ת וי"ל נדוקק שהתורה נרמזה בוידבר שהוא דבר ה' אשר דבר אל משה ובה היה אומר ג'

עיון יעקב

נראה כלם ורובן בגזל וע"י הגזל ועריות באין לידי שבועת שקר שלא גזלו ושלא חטאו בזנות כדכתיב והשביע הכהן את האשה וכו' ונגד אלו שחטאו מרוב טובה אמר בא ואראך ת"ח שלומדין תורה מתוך הדחק לכפר על אלו וק"ל: על כל דבר ודבר של תורה שלשת אלפים משל. כי התורה נקראת אוריין תליתאי כדאיתא בשבת פרק רע"ק לכך צריך להיות הכל משולש לכך אמר שלשת אלפים משל: היתה התורה דומה לכפיפה שאין לה אזנים. כי ע"י המשלים מבינים הדבר יותר כדאיתא כמה פעמים במדרשים: רבה אומר במי שמשחיר פניו עליהם כעורב. נראה דקשה לו על פירוש ראשון דהל"ל כלשון המקרא מתחלה ערב ואחר

עין יוסף

שהקב"ה דן את העובדי כוכבים בלילה בשעה שהם ישנים ובטלים מן העבירות. וישראל ביום בשעה שהם עוסקים במצות. ועמ"ש בשה"ש רבה פ"ז סימן י"ז: נשכימה לכרמים אלו בתי כנסיות. ובשה"ש רבה אי' נשכימה לכרמים אלו ישראל שנאמר (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל. ואפשר שגם כאן הכוונה אלו ב"כ וב"מ של ישראל שנקראו כרם: שם אתן את דודי לך שאראך כו'. יבואר ע"פ מה שאמר שלמה (משלי ב) מזמה תשמור עליך תבונה תנצרכה. ורמז למ"ש רז"ל תורה מגינה ומצלי מן החטא. והוא שאמר למה שעוסקים במקרא ובמשנה ותלמוד. ושם כלומר באותו מעמד ומצב אתן את דודי לך כבודי וגדולת שבח בניי ובנותיי שלא באו לידי עבירה שהתורה מגינה ומצלי:

יב משל. טעם ביאור דברי רש"י דההבדל אשר בין טעם דעל ד"ת ובין הטעמים שעל ד"ס. הוא שעל ד"ת נתן טעם ע"פ משל. ולכך גדרוהו בשם משל אמנם על ד"ס אמר טעמים וסברות בלא משל. אולם מה שהטעמים

דברי תורה בלשון וידבר כו'. נמשך למ"ש ג"כ בפסיקתא ודברתם אל הסלע שנה עליו פרק אחד. והיינו מדלא כתיב ויאמר ואמרתם. כי הדבור מיוחס הוא אל הנפש הדברית והטעמים והסברות אשר באיזה מצוה מתואר בדבור. וגוף לשון המצוה באמירה. וכמ"ש התורה וידבר ה' אל משה לאמר. ר"ל הש"י הודיע למשה הדברים והסברות אשר ישנם בטעמי המצות או האמירות. ומשה יאמר המאמרים לישראל בתורף המצוה ואינו מוכרח להודיעם הטעמים הנסתרים בזה דלאו כל מוחא סביל דא ומאמר ויהי שירו הרמיזו על דברי סופרים הל"מ או סייגים מצד הכינוי הנסתר שירו שפירושו שיר של"ו ע"ד הנמרא גמור זמורת"א תהא. כי לפי שאינו בכתב רק הוא ע"פ קבלה איש מפי איש וגמרא גמור. מיוחסים המה על החכם אשר בידו קבלה. כ"ש אם זה החכם תקן סייג וגדר זה. כמ"ש בשעה שתקן שלמה ערובין ונט"י כו'. שיתיחס זה התיקון אליו ולכך נאמר שירו שיר שלו (אי' הים): דאגמרי בסימני

יג שם **ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו** (דברים ז) אמר רבי יהושע בן לוי אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו "כביכול כאדם שנושא משאוי על פניו ומבקש להשליכו ממנו . לא יאחר [לשונאו] אמר רבי אילא לשונאיו הוא דלא יאחר אבל מאחר הוא לצדיקים גמורים . והיינו "דא"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב (שם) אשר אנכי מצוך היום לעשותם היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולמחר ליטול שכרן . "אמר רבי (חנא) [חגי] ואיתימא רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב (שמות לד) ארך אפים (ולא כתיב) ארך אף [מבעי ליה אלא] ארך אפים לרשעים וארך אפים לצדיקים :

בסוף הפרק הזכירו פסוק שבסוף מלכים כשחלה חזקיהו (מלכים ב כ) ויבא אליו ישעיה וגו' ללמוד ממנו דין לענין עירוב ושאלו על פסוק זה בגמרא :

יד דף כו ע"א **ישעיהו** מאי בעי התם אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מלמד שחלה חזקיהו ובא ישעיהו להושיב ישיבה על פתחו

מהרש"א

כאדם שנושא וכו' . לא משמע ליה לפרש אל פניו של רשע כל זמן שהוא קיים בעוה"ז כפירש"י בחומש משום דמשמע ליה דכינוי של פניו כמו כינוי דלשונאיו דקאי אהקב"ה וע"כ דריש אל פניו כמו על פניו כביכול כו' ונראה דמפרש ליה כתרגומו דקאי על מיעוט הטוב שעשה הרשע בעולם הזה וכפירש"י שם והיינו שאותו מיעוט הטוב שעשה הרשע הוא תמיד על פניו של הקב"ה כמשאוי הזה כדי למהר לשלם לו בעולם הזה ולהאבידו לעולם הבא אבל הרמב"ן פי' שם דקאי שמשלם לרשע על הרע שעשה ולא משמע כן לפי דרש דהכא וכן לקמן לשונאיו הוא דלא יאחר כו' היינו נמי לענין תשלומין גמול הטוב שעשה אבל לענין פורענות לשלם על רשעו הא מסיק ארך אפים לרשעים וק"ל : [היום לעשותם ולא למחר כו' מפורש בפ"ק דע"ז : מ"ד ארך אפים. מפורש בארוך פ' חלק] : להושיב ישיבה על פתחו כו' . יש לדקדק מאי תיקן בזה דהכתי תיקשי דטפי ה"ל לישעיהו להושיב ישיבה על פתח חצר החיצונה שהוא מקום דרך כניסה ויציאה וי"ל שישעיהו ידע בנבואה שהמלאך המות יבא דרך פתח חצר התיכונה ואפשר דהיינו משום דבשלום בעיר ליכא רשותא למלאך המות לסגויי במקום שהולכין רוב בני אדם אלא דמחבי חבויי ומסגי כדאמרי' פ' הכונס [א] ודו"ק:

רש"י

דרבי מכיר מלאתיו : אל פניו . של הקב"ה שדומה לו כמשאוי לפניו : ולא למחר לעשותם . שלאחר מיתה (ולא) לעתיד לבא אם בא לקיים מצות אינו מועיל דמי שטרח בערב שבת יאכל בשבת [כדאמרינן בע"ז (דף ג.)] : אפים . (משמע) [סבר] פנים בין שוחקות בין זועמות אפים שוחקות מאריך ומאחר לצדיקים עד לעתיד לבא ואפים זועמות מאריך לרשעים ומאחר פורענותם עד לעולם הבא : מאי בעי התם . ברחבה שאחורי פלטין שאינה לדרך יציאה : להושיב ישיבה . של תלמידים ולעסוק

תוספות

ארך *) אפים לרשעים . שמאחר פורענותם עד לעולם הבא . וגם זאת לטובה שיש להם שהות לחזור בתשובה כדמשמע בחלק (דף קיא.) גבי משה כשעלה למרום מצאו להקב"ה שהיה כותב ארך אפים וכו' וארך אפים לצדיקים להאריך שכרם לעולם שכולו ארוך ואפים לשון פנים כמו וישתחו לו אפים :

*) עי' הגירסא בגמ' .

[א] מהרש"א

ד"ה להושיב . פרק הכונס (ס ע"ב) :

יד יוסף

א עי' פרש"י חגיגה יג ע"ב וביומא ג ע"ב ובמגלה כא ע"א : ב ע"ז ג ע"א ד ע"ב ועי' ברכה ריש סדר עקב : ג ב"ק נ ע"א:

הדושי גאונים

כל הצדדים והוא הנקראת עביו אשר הולכת הוא מן הפנים אל האחור והנה באמת משל הוא זה על תוה"ק כי היא יש לה אורך ופנים ואחור כי היא מלפנים ולאחרית כי מעולם נוסכה מראש מקדמי ארץ ועד אחרית לא תהיה מוחלפת ולא תהי תורה אחרת מאתו ית"ש והוא ענין ארכה של תורה

עיון יעקב

ואחר כך שחר כדכתיב ויהי ערב ויהי בוקר להכי דריש בענין אחר ורבא נמי קדריש שחורות מלשון נקשה כדכתיב באיוב ז' ושחרתני ע"ש ברש"י כלומר שמבקש בניו כעורב שהוא אכזרי : **אמר** ר' אילא לשונאיו הוא דלא יאחר אבל מאחר הוא לצדיקים גמורים . נראה דר' אילא בא להוסיף על ר' יהושע בן לוי שלא תאמר דלא יאחר לרשעים אבל מקדים להם שכרם מיד ולצדיקים אינו מקדים ואינו מאחר רק בדרך הממוצע לכך קאמר דלצדיקים מאחר לגמרי שכרם לעוה"ב וכ"ל הטעם כי כל דרכיו משפט כי בפועל כתיב ביומו תתן שכרו ובל תלין ואין הבעה"ב עובר משום בל תלין אא"כ שהפועל תבע שכרו כדאיתא בש"ס דב"מ ובח"מ סי' של"ע לכן הרשע שרוב עשייתם שלא לשמה לקבל פרס לכך משלם לו הקב"ה שכרו מיד כבקשתו משא"כ הצדיקים גמורים שעובדין שלא ע"מ לקבל פרס לפיכך הקב"ה משלם שכרם בעקב ועי"ל והוא עיקר דמבואר שם דאין הבעה"ב עובר על הלאוין הנ"ל אלא דוקא ביום שנשלם שכירתו ופעולתו וכדאיתא במתני' שם היה שכיר שנה שכיר שבוע באותו יום שילא גובה שכר פעולתו ואנו כל ימינו אנו משועבדים להקב"ה לעבודתו כדכתיב והגית בו יומם ולילה ואי אתה בן חורין ליבטל ממנו עד שימות דאז חפשי מן התורה ומן המצות לכך אין הקב"ה משלם שכרו בעוה"ז רק בעוה"ב וזה כוונת לשון הש"ס היום לעשותם ולא למחר לעשותם שאז אתה חפשי מן המצוה לכך היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם . וכל זה בצדיקים שפעולתן שלימה לא כן הרשעים כשעושין מצוה פעם אחת ואח"כ יושב ובטל ואינו עובד להקב"ה תמיד לכך הקב"ה אינו מבקש עבודתו הגרוע ומשלם לו פעולתו מיד כאילו נשלם ימי שכירתו ועבודתו ואינו חפץ עוד בשימושו וק"ל : **ארך** אפים לרשעים וארך אפים לצדיקים. פי' הקב"ה אינו משלם העונש על עבירתו מיד לרשע אלא מאריך אפו לשלם ממנו מעט מעט כפיד של תרנגולים כדאיתא בפ"ק דע"ז ואם הרשעים חוזרין למוטב ועושין תשובה אז טוב להם ואם לאו שעומדין ברשעתן אז משלם להם מתן שכרן מקצת מצות שעשו כדי להאבידן מעוה"ב ובצדיקים לעולם הוא לטובה לשלם עונשם מעט מעט על מקצת עבירה שעשו ושכרן מוכן לעוה"ב ועי' בחדושינו בב"ק דף נ ע"ב : **וישעיהו** מאי בעי התם . פירש"י שאינו דרך יציאה וע"ז מתרץ להושיב ישיבה על פתחו ולפלפל בדין העירוב בדין רחבה זו אי מותר לטלטל בתוכו או לא כמו דפליגי תנאי שם במתני' : **מלמד** שחלה וכו' . ע"ז א"ל לימוד דהרי כתיב בפירוש בפסוק שם שחלה אלא המלמד קאמר רק על שהושיבו ישיבה על פתחו ועוד י"ל דהכי קאמר מלמד שחלה מאד בענין שלא היה יכול לפנות פה וללמוד בעצמו כדי שלא יוכל המלאך המות למקרב לגביה לכך הושיבו ישיבה על פתחו :

מפני

הרי"ף

אלפים משל ויהי שירו הם הדברים הנאמרים מתוך שמחה ושירה כמו שאמרו וכן לדבר הלכה שאין אומרים אותם אלא מתוך שמחה של מצוה . ועל הדברים הנאמרים מתוך שירה של שמחה שהם דברי סופרים ויהי שירו חמשה ואלף טעמים :

ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וכו' . נראה לי דדייק קרא דאי כפשטיה ומשלם לרשע מיד אל פניו להאבידו הול"ל משלם לשונאו אל פניו להאבידו או ומשלם לשונאיו לזה דרש שהקב"ה משלם לשונאיו כאילו הוא משאוי אל פניו של הקב"ה כביכול שרוצה הקב"ה להאבידו למשאוי הסוה ולהשליכו ממנו : **לא** יאחר לשונאיו א"ר אילא וכו' . נ"ל שבא ר' אילא לחדש דלא נימא דמאי דכתיב לשונאו הוא חוזר לסיפיה דקרא אל פניו ישלם לו וה"ק לא יאחר הקב"ה לפרוע בין לצדיקים בין לרשעים ולשונאו אל פניו ישלם לו אבל לצדיקים אינו משלם כל שכרם אל פניהם אבל מניח מהשכר לעולם הבא אבל לעולם שגם לצדיקים לא יאחר שמקצת שכרו אוכל בעולם הזה ורבי אילא חדש שלשונאו חוזר גם לרישיה דכתיב לא יאחר לשונאו אבל לצדיקים יאחר שלא לתת לו כלום משכרו והיינו דריב"ל ולכך סמך לשונאו אבל לא יאחר לומר שהוא נדרש לא יאחר לשונאו וגם נדרש לשונאו אל פניו ישלם לו ואי לא קאי אלא על אל פניו ישלם לו הול"ל לא יאחר אל פניו ישלם אל שונאו . ולא היה צריך לכתוב ישלם לו אלא כדאמרן : **מ"ד** ארך אפים . צריך להבין כיון שהקושיא הוא ארך אף מיבעי' ליה מהו זה שאמר מאי דכתיב ארך אפים כיון שאין קושיא אחר זולתי ארך אף מיבעי' ליה . ונראה דדייק מהו אפים דנקט שהוא לשון פנים ולא אמר ארך חמה או ארך כעס וע"ק דאם תמצא לומר ארך אפים שמאריך אפו עם הצדיקים ועם הרשעים הרי לצדיקים ממהר ליפרע מהם וכיון שאינו מאריך אלא לרשעים א"כ ארך אף מיבעי ליה ולזה דקדק גם[ ]כן ארך אפים אף מיבעי' ליה.ותירץ ארך אפים לצדיקים ולרשעים שהקב"ה מראה פנים שוחקות לרשעים בעולם הזה ומאריך הפנים זועמות להם עד עולם הבא וגם לצדיקים מאריך פנים השוחקות להם עד עולם הבא ומראה להם הפנים זועמות בעוה"ז לכך נקט לישנא דאפים לשון פנים וגם אמר אפים לשון רבים לפי שהם ב' מינים פנים זועמות ופנים שוחקות ובכולם צודק לומר מאריך . והתוס' פי' שגם זו לטובה שמא יחזרו הרשעים בתשובה . והכוונה להם לפי שזה כתיב בי"ג מדות של רחמים . וזהו היא מדת פורענות להרחיק העונש עד העולם הבא ואולי ישובו מתוך העונש לזה אמרו שגם זו לטובה שאם ישלם להם כפעלם הם ראוים למיתה ואין עוד מעשה תשובה אחר המות . ולכך מאריך להם אף ע"פ שנתחייבו מיתה שמא יחזרו בתשובה :

מאי בעי התם וכו' . ותמהתי על גירסא זו דמאי בעי התם שהרי הלך במלאכות ה' לומר לו צו לביתך גו' ועוד הלך לבקר את החולה . אבל הגירסא הנכונה הובאה בגמרא

על פסוק ויהי ישעיהו עד לא יצא חצר התיכונה מאי בעי התם והוא מתיישב כפי מה שפרש"י תיכונה הוא לפנים אחורי הבית והוא מלשון תוך ולפנים וכפי זה קאמר מאי בעי התם בחצר התיכונה כי זה דרכו ליצא החולה ולא ליכנס לפנים מאחורי הבתים אלא נכנס להושיב ישיבה על פתחו . ובגמרא אמרינן דילמא אתי לאיגרויי ביה שטן . ורש"י פי' דכי חזי דמגרי בהדיה מגרי בהו והכוונה לרש"י שאם כפשטיה דמגרי ביה הוא בחולה הוא תימה כיון שגורמת הישיבה שלא יהא רשות למלאך המות ליכנס שם כמו שפרש"י א"כ איך יגרה ביה השטן לזה גריס רש"י דכי חזי דמגרי בי' מיגרי בהו כלומר בלומדים בישיבה עצמן כיון שרואה שהם באים לעמוד כנגדו יעמוד להשטין עליהם אבל הרב בעל עין יעקב הביא לשון רש"י בסגנון אחר דכי חזי דמגרי בהדי הדדי מגרי בהו ומשמע דהכי קאמר דכי הזי לת"ח דמגרי בהדי הדדי מגרי בהו ללמד קטיגורי' וקשה דהא מוכרחא מילתא דיהיו מתגרים

זה

ענף יוסף

יג **ולא** למחר לעשותם . פרש"י למחר שלאחר מיתה לע"ל כו' כמו שכתבתי בעץ יוסף . ודע כי ברש"י שבע"י איתא ולא למחר לעשותם לאחר מיתה ולא לעתיד לבוא אם בא לקיים מצות אינו מועיל כו' . ולפ"ז כוונת רש"י לומר כי שלילת המאמר ולא למחר לעשותם כולל לאחר מיתה וגם לעתיד לבא . היינו ימות המשיח . וכן נראה ממ"ש רש"י אם בא לקיים אינו מועיל . משמע שהזמן הוא בעל מעשה וקיום . זולת שאינו מועיל . דמי שטרח בע"ש כו' . דאילו בעולם הנשמות לא שייך מעשה כלל :

עץ יוסף

טעמי לאסברי בדלמי . היינו שבתחלה אגמרי' בסימנים בלא סברא ודעת . ע"ד ליגמור איניש והדר ליסבור . ואח"כ אסברה בדלמי כלומר הביא משל דומה מטיב העולם ועסקיו . אשר נטועים במושכלות ראשונות ולמדום בזה להסבירם : יג **כביכול** . לפי שהדבר קשה הוא לומר כן אמר כביכול כלומר על כרחינו יאמר כן כאילו אפשר לומר כן (רש"י ביומא דף ג' ע"ב) ובמגילה דף כ"א

גאון יעקב

כי השומר בעצמו הוא פחות הערך . רק הוא שומר הפלטון. וכמה יודע איפו מעלתו וגודל כוחו . אם לא שיהיה לו רשות לכל מי שירצה לעבור חוקו יכהו מות . אבל השר הנכבד כחו בעצמו יפה מצד מעלתו . ע"כ אין לו בעצמו להענישו אבל ימסרהו לשופטי הארץ : כמו כן דברי סופרים אשר יצא מפי חכמינו ז"ל . והמה שומרים לתורה כמאמר ז"ל עשו משמרת למשמרתי . המה הנקראים בשם שומרי' (שילט וואכין) וכל העובר על המשמרת הוא כאלו איש זר רוצה לדחוק במקום שהשילט וואך עומד ושומר לבל יכנס איש זר בפלטין המלך שלא כדת הוא חייב מיתה והשומר יכהו מות . כי לולא זה מה כוחן היה יפה וכל אחד ואחד היה עובר על ד"ס . וממילא יעבר אח"כ על ד"ת אבל דברי תורה בעצמה לגודל מעלתה ויש בה חילוק מדרגות עשה ולאוין. וחייבי כריתות ומיתת ב"ד יש לכל א' וא' עונשו לפי חומר המצוה : (הקנדיא . והגאון מפראג . עם תוס' ביאור המאסף):

Rashi

בתורה על פתחו שלא יהא רשות למלאך המות להכנס שם: **שטן**. מלאך המות דכי חזי דמיגרי בהדיה מגרי בהו: **נחש שבו**. ארס שרף הבצל: **שהשעה צריכה (לכך) [לו]**. שהדור [היה] צריך לו: **לבטל את דבריו**. לומר משלימין: **[אקרא חדתא**. כשאני רואה דלעת חדשה משנה לשנה אמינא זמן: **אלו שבעת ימי** בראשית. השבת נבחר מתוכה: **שמונה** ימי מילה. השמיני נבחר מתוכה: **אלו** ז' ימי הפסח. שאתה צריך לתת חלק לכולם ולקמן מפרש מאי חלק: **לברכה**. דמברכים כל יומא מקדש ישראל והזמנים]: **חזי אנא דבתר** רישא גופא אזל. רואה אני בדת ובדין שצריכין אנו להלך אחרי דברי הראשונים: **ולא היה אדם כו'**. אלמא אין משלימין: **בדורו של ר' יוסי**. דהוה בתר הכי שבקוהו לר"ג וקבעו הלכה כר"י דמותר: **מבני סנאה בן** בנימין. משפחה היא משבט בנימין שנפל להם גורל בקרבן עצים בעשרה באב בימי עזרא ויום טוב היה להם לעולם כדתנן בפרק בתרא דתענית (דף כו.): **לאחר** השבת. שהוא י' באב והוא יו"ט שלנו: והרשות

Tosafot

מבני סנאה בן בנימין. סנאה גרסינן ולא גרסינן סנאב דהכי כתיב בעזרא (ג) ועל שם שבטו נקרא בן בנימין דגבי עלי מערכה חשיב ליה בפ' ד' דתעניות (כו.) וכל הנהו דחשיב התם בני ארח בן יהודה בני דוד בן יהודה כולם על שם שבטו ואע"ג דר' אלעזר בן צדוק כהן היה כדמוכח בפרק כל פסולי המוקדשין (בכורות לו.)גבי *)ר' אלעזר בן צדוק ה"ל בוכרא וכו' שמא אמו היתה מבנימין או חתנם היה והיה עמהם בסייעתם:

*)לפנינו בבכורות איתא ר' צדוק וכ"א בברכות כז

מבאן לתלמיד חכם שחלה שמושיבין ישיבה על פתחו ולאו מילתא היא דלמא אתי לאיגרויי [א]בשטן:

בכל מערבין פרק שלישי

טו דף כט ע"ב **תנו רבנן** לא יאכל אדם בצל מפני [א]נחש שבו ומעשה בר' חנינא בן דוסא שאכל חצי בצל וחצי נחש שבו וחלה ונטה למות ובקשו עליו חביריו רחמים וחיה מפני שהשעה צריכה (לכך) [לו]:

דף מ ע"ב [**ואמר** רבה כי הוינא בי רב הונא איבעיא לן מהו לומר זמן בר"ה וביוה"כ כיון דמזמן לזמן אתו אמרינן או דילמא כיון דלא איקרו רגלים לא אמרינן לא הוה בידיה כי אתאי בי רב יהודה אמר אנא אקרא חדתא נמי אמינא זמן א"ל רשות לא קא מיבעיא לי כי קא מיבעיא לי חובה מאי א"ל רב ושמואל דאמרי תרוייהו אין אומר זמן אלא בשלש רגלים מיתיבי (קהלת יא) תן חלק לשבעה וגם לשמונה ר' אליעזר אומר ז' אלו ז' ימי בראשית ח' אלו ח' ימי מילה ר' יהושע אומר ז' אלו ז' ימי פסח ח' אלו ח' ימי החג וכשהוא אומר וגם לרבות עצרת ור"ה ויוה"כ מאי לאו לזמן לא לברכה]:

(קודם מפלפל הגמרא שאין צריך להשלים תענית בערב שבת. ור"ג ג"כ מודה שאין משלימין. ואח"כ איתא שם):

דף מא ע"א **תניא** לאחר פטירתו של רבן גמליאל נכנס ר' יהושע להפר את דבריו עמד רבי יוחנן בן נורי על רגליו ואמר חזי אנא דבתר רישא גופא אזל כל ימיו של רבן גמליאל קבענו הלכה כמותו עכשיו אתה מבקש לבטל דבריו יהושע אין שומעין לך שכבר נקבעה הלכה כר"ג ולא היה אדם שערער בדבר כלום בדורו של ר"ג עביד כר"ג בדורו של רבי יוסי עביד כרבי יוסי. ובדורו של ר"ג עביד כר"ג [ב]והתניא א"ר אלעזר [ג]בר צדוק אני (הייתי) מבני סנאה בן בנימין פעם אחת חל ט' באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שיו"ט שלנו היה. טעמא דיו"ט וכו':

מהרש"א

דילמא אתי לאיגרויי כו'. נראה דקאי את"ח שחלה שאין להושיב ללמוד ישיבה שם מה"ט דגירויי אבל בחזקיהו לא שייך לאיגרויי כיון שכבר נגזר עליו שימות כמו שניבא עליו ישעיהו ואי לאו תפלתו שאח"כ היה מת כנבואת ישעיהו וק"ל: ובקשו עליו חביריו וכו' מפני שהשעה כו'. בהרבה מקומו' בתלמוד אשכחן דבקשו רחמים על חביריהם ולא קאמר כי הכא מפני שהשעה כו' וי"ל משום דרבי חנינא שהוזכר הכא היינו ר"ח בן דוסא שהוא בעל המעשים בכ"מ להתפלל על חבריו וקאמר הכא דבקשו חבריו רחמים עליו ולא בקש הוא רחמי שמיא על עצמו וקאמר טעמא מפני שהשעה צריכה לו שיתרפא מחליו ואין בקשתו על עצמו מועלת כבקשת אחרים עליו כדאמרינן [א] אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים וק"ל: תן חלק לשבעה כו' אלו ז' ימי פסח כו' לא לברכה כו'. פרש"י דמברכין כל יומא מקדש ישראל והזמנים עכ"ל היינו בתפלת מוסף אבל רש"י בס' קהלת הביא דברי רבותינו דהכא ולקח לו דרך אחרת דהיינו תן חלק לז' ימי פסח קרבנות ליבור כו' ואפשר משום סיפא דקרא כי לא תדע מה יהיה רעה וגו' לא יתפרש לו אלא כפירושו שם לענין קרבן ונראה ליישב דברכת מקדש ישראל והזמני' שבתפלת מוסף היא במקום קרבנות מוספים שנזכרו בתפלת מוסף והיינו כי לא תדע מה רעה וגו' ויחרב הבית שאז הברכה תבא במקום קרבן ויש לדקדק בהנהו פסוקים מאי וגם דהל"ל תן חלק לז' ולח' גם הפסוק שלפניו שלח לחמך על פני המים וגו' מה חבור ושייכות יש לו לזה המקרא ויש לכוין בזה לפי שמתנות עניים הוא על היותר בחג כמפורש בקרא וז"ש שלח לחמך שהוא מתנות עניים על פני המים דהיינו בחג שהעולם נדון בו על המים שע"כ נסכו מים בחג כו' כדאמרינן פ"ק דר"ה [ג] והוא זמן זריעה כמפורש פ' המקבל ואז ברוב הימים בתקופת תמוז שהימים מרובין על הלילות תמצאנו שתהיה הברכה בזמן הקצירה וע"ז אמר תן חלק לז' ימי החג שתשמח אז את עניים כמפורש וגם בריבוי שתהיה

הריטב"א

ולא היא דאתי לאגרויי שטן. פי' ולת"ח בעלמא ליכא למיעבד כמו שעשה ישעיהו שהיה נביא וצדיק גמור:

הרי"ף

זה בזה את"ה ודילמא אף ע"פ שבספר מלחמות ה' הם מגלחים זה לזה ואח"כ אהבה בסופה מ"מ כשיושבים על פתחו של חולה ילמדו הלכות פסוקות בטובה ונחת ואין נוחה. ועוד איך הושיב ישעיהו ישיבה על פתחו של חזקיהו שאע"פ שישעיהו היה נביא וצדיק גמור כמו שפירש הריטב"א מ"מ לבני הישיבה המתגרים זה בזה היה השטן מגרי בהו לכך לא גרסינן בלשון רש"י אלא כיון דחזי דמגרי בהדיה מיגרי בהו כלומר כיון דחזי השטן דמגרי בהדיה לבטל שליותו גם הוא מיגרי בהו ולכן בישעיהו שהיה צדיק ונביא לא נתגרה אע"פ שנתגרה ישעיה בו לבטל שליותו:

עין יעקב

מפני שהשעה צריכה לכך. עי' במהרש"א. ועי"ל דלא תיקשי למה התפלל עליו דהא הוי קלה כמאבד עצמו לדעת דהלא כתיב ונשמרתם מאד לנפשותיכם והוא אכל דבר המביא לידי סכנה לה"ק לפי שהשעה צריכה לו לכך התפללו עליו: **תן חלק** לשבעה וכו' לא לברכה. עי' במהרש"א שמקשה על פירוש רש"י בחומש דפירש דקאי על הקרבנות שמקריבין בימי החג ובאמת צ"ק מידי דודאי פשטיה דקרא קאי על הקרבנות כפירש"י שם על ישוב המקרא אך ורק דכיון דהקרבנות מפורשים להדיא בתורה לה"ק דבעי נמי לרמז על ד"א דהם הברכות וק"ל ובחדושינו בדרוש כתבתי בפרשת בראשית סימן ט

עין יוסף

טו ע"א פרש"י כביכול נאמר בהקדוש ברוך הוא כבאדם שיכול להאמר בו כן: מפני נחש שבו. כתב הערוך בבצל שמשיירין בארץ להוציא ממנו זרע איירי. שדרך לצאת ממנו קנה ויש לאותו קנה ראש כראשו של נחש ונחש הוא מאד. שכל זרע חש הוא לכך לא יאכל אותו. וגם הבצל שהוא לא יאכל שכבר יצא מתורת מאכל והוה כמו שם אבל שאר בצלים ליכא סכנתא: **תניא** לאחר כו'. להבינך ביאור המאמר הוא דאי' שם בגמרא ט"ב שחל להיות בע"ש אמר רבי יוסי מתענה ומשלים ואמר עולא הלכה כרבי יוסי. ופריך הגמרא ומי עבדין כרבי יוסי הא רבי ס"ל דמתענה ואינו משלים ותניא לאחר פטירתו של ר"ג רצה רבי יוחנן בן נורי להפר דבריו של ר"ג ולומר משלימין. ולא הניחו רבי יוחנן ב"נ וכו': אמר רבי אלעזר בן צדוק אני מבני סנאב. כצ"ל

המתורגמן. א) צוא רייצען.

[א] מהרש"א ד"ה ובקשו. כדאמרינן (ברכות ה ע"ב): [ג] שם ד"ה תן חלק. פ"ק דר"ה (טז ע"א):

יד יוסף

א עי' מ"ש הערוך בערך נחש: ב תענית יב ע"א: ג צ"ל ברבי:

חדושי גאונים

ויש לה גם רוחב ההולך בין ימינו לשמאלו של אדם כי אורך ימים בימינה ובשמאלה הוא עושר וכבוד ויש לה גם פנים ואחור כי הפנים הוא שעשועי האדם אתה בעוה"ז אשר רק אתה לבדה השכון שמחה אמיתת כי לא תוסיף עצב עמה ואחריתו ישגא מאוד בשובו לבית אביו אשר שם תתענג בדשן נפשו כי זאת היתה מגמתו בכל ימי חיי הבלו ובתהלופו תנחהו ובהקליתו תשיחהו ואל מנוחתו עדן תביאהו כאמור: מעתה נכוה אל ביאור דבריהם ז"ל שאמרו מאי דכתיב לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאוד דבר זה בא דוד ולא פירשו איוב ולא פירשו יחזקאל ולא פירשו עד שבא זכרי' בן עידוא ופירשו והוא אחרי שאמר ד"ס ע"ה מתחלה לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי כי היה מעונה ומורדף כל ימיו כי לולי אשר היה שעשועיו בתוה"ק היה אובד בעניו ואמר נוסף עוד על זה לי קוו רשעים לאבדני ר"ל כראות רשעים כי לרוב זדונם דרכם צלחה ושלוה באהלם צופים לצדיק ומבקשים לאבדו ולזאת עגמה נפשו וכמעט הייתי גם אני בכל רע כי לא היה די לי בעניי כי אם גם שוברי בעמק הבכאים ישיתוני בזה וירדפוני חרמה אכן אמר עדותך אתבונן כי אני בינה לי גבורה להתאמן בכל עוז נגד הנסיון הזה כי עדותיך אתבונן ואמר על שתי' אלה על עינוי הצדיק ושלוות הרשע לכל תכלה ראיתי קץ ר"ל אם אמנם המה עתה

[א] מהרש"א ד"ה שלשה פ' עושין פסין (לעיל יט ע"א):

יד יוסף

א פסחים קיג ע"ב:
ב עי' רש"י ע"ז יז ע"א ד"ה זוודתא:
ג פסחים יג ע"א:

חדושי גאונים

בשלווה אכן יש קץ לתכלתם כי תעבור הרינה במחנותם ועברה תאוותם לא יתענגו בו ואחריתה הוגה וכן להיפוך נגד עינוי הצדיק בזה יאמר לכל תכלה ראיתי קץ כי יהיה קץ וסוף לענים בזה ונוסף עוד על זה כי גם רחבה מצותך מאוד כי מימינה של תורה תעוז לו כי היא רחבה מאוד ואין קץ לשעשועיו וא"כ לא אפן עוד אל עניי וחסרוני ולא אל שלותם כי רחבה מצותך מאוד ותרחיב נפש העוסק בה כאמור. זהו מה שפירש ד"ה משבח תוה"ק אשר היא רחבה מאוד ותתן לאדם די התעסקות כל ימי חייו הקצרים עדי ישכח עניו ומרודו בחיק שעשועים כי היא רחבה מאוד ויש לה יתרון על שאר הקנינים המדומיים כאמור. אכן ד"ה ע"ה לא ביאר רק רחבה של תורה ושעשועיה עלי ארץ אכן ארכה כאשר ביארנוה שהיא אחריתה וזה לא ביאר שהוא הולך קדמת אשור וראה איך ביאר בזה איוב יותר וראה ראה דברי צופר הנעמתי בעל המאמר הזה בראשית אמרו ויואל אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה ודע כי ישה לך אלוה מעונך ראה דבריו והכם כי באר בזה יתרון החכמה העליונה כי כפלים להוסי' בארכ' וברחב' כי לא יחסר לו כל מאומה בארכו וברחבו כי בלתי אשר עולמו יראה בחייו בהתענגו בה עוד כפלים אתו לתושי' כי אחריתו ישגא

על דעתו ועל דעת קונו. ואע"ג דאיכא נמי כשפים שמכחישין פמליא של מעלה נראה דכשפים בכלל רוח רעה. ואע"ג דמשמע בפ' ואלו מגלחין (מו"ק דף יז.) דפעמים דיצרו מתגבר עליו ואין יכול לכופו מכל מקום [אדם] יכול ליזהר שלא יבא לידי כך: והרשות. פר"ח עול מלכות הרומיים [כדאמרי' במס' אבות (פ"ב מג) הוו זהירין ברשות ורש"י פירש טפים]: דלא אתי אליהו וכו'. וא"ת ודילמא אתי בערב שבת ויבשר בשבת וי"ל דהכי שולח לפני בא יום ה' משמע ביום שבא יבשר:

מהרשא

שמח את העניים בחג דבתורה גופה לא הוזכר בו שמחה מפורש רק ברמז אך שמח ואמר כי לא תדע וגו' כמ"ש הדבר מתרבה במוצאי החג מפני גזל מתנות עניים: ודקדוקי עניות למנ"מ כו'. ודאי דיש ליזהר בדקדוקי עניות שלא להעבירו כדלקמן ג' אין רואין פני גיהנם אלו הן דקדוקי עניות וע"כ היינו שנזהר שלא עבר על דעתו וע"ד קונו והיינו בקושי גדול ולא דמי ליצר הרע שיש ליזהר בו ביותר כמ"ש התוספות דלכך לא חשיב ליה הכא ועוד יש לומר דדקדוקי עניות שאינן רואין פני גיהנם היינו נמי באפוטי רחמים ודו"ק: שלשה אינן רואין פני גיהנם כו'. בהרבה מקומות אמרו שהאדם ניצול מדינה של גיהנם והיינו בקיום המצות והכא חשיב ג' שע"י לערך זוכין שאינן רואין פני גיהנם ועי"ל דהנהו גם שניצולין מדינה של גיהנם מ"מ רואין פני גיהנם וכדאמרינן פרק עושין פסין [א] דאתי אברהם אבינו ומסיק להו כו' אבל הנ' דחשיב הכא לא יבואו לידי כך ואינן רואין פני גיהנם כלל וק"ל: [מה שיש לדקדק בתוס' בד"ה אסור לשתות יין כו' ובד"ה דלא אתי אליהו כו'. עיין

מי שהוציאוהו פרק רביעי

טז דף מא ע"ב **ת"ר** שלשה דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו. ואלו הן עובדי כוכבים ורוח רעה ודקדוקי עניות. למאי נפקא מיניה למיבעי עלייהו רחמי. שלשה אין רואין פני גיהנם ואלו הן דקדוקי עניות וחולי מעיים והרשות ויש אומרים אף מי שיש לו אשה רעה. ואידך אשה רעה מצוה לגרשה. ואידך [א]זמנין דכתובתה מרובה ולא מצי לגרש לה. א"נ יש לו בנים ממנה ואינו יכול לגרשה למאי נפקא מינה לקבולי מאהבה. שלשה מתים כשהם מספרים ואלו הן חולי מעיים וחיה והדרוקן. למאי נ"מ. למשמושי להו [ב]זוודתא:

יז דף מג ע"א **תא** שמע הני שב שמעתתא דאיתמרן בצפרא בשבתא קמיה דרב חסדא בסורא ובהדי פניא דשבתא קמי (דרבה) [דרבא] בפומבדיתא מאן אמרינהו לאו אליהו אמרינהו אלמא אין תחומין למעלה מי'. לא דילמא יוסף שידא אמרינהו. תא שמע הריני נזיר ביום שבן דוד בא בו מותר לשתות יין בשבתות ובימים טובים [שם ע"ב] ואסור לשתות יין כל ימי החול. אי אמרת בשלמא יש תחומין משום הכי שרי *) אלא אי אמרת אין תחומין אמאי מותר. שאני התם דאמר קרא (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' והא לא אתי אליהו מאתמול. א"ה בחול נמי כל יומא ויומא לשתרי דהא לא אתא אליהו מאתמול אלא אמרינן לבית דין הגדול אתא הכא נמי לימא לב"ד הגדול אתא. [ג]כבר מובטח להם לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח. קא סלקא דעתך מדאליהו לא אתי משיח נמי לא אתי במעלי שבתא לשתרי. אליהו לא אתי משיח אתי. דכיון דאתי משיחא עבדים רבים הן לישראל:

שם **תניא** שפופרת היתה לו לר"ג שהיה מביט וצופה בה אלפים אמה ביבשה וכנגדה אלפים אמה בים. הרוצה לידע

*) עי' הגירסא בגמרא

והרשות. מי שיש לו נשים: לקבולינהו מאהבה. דמכפרי עליה: כשהם מספרים. אפילו שיש בהם חיות הרבה שמדברים אעפ"כ מתים פתאום: הדרוקן. חולי הפה: זוודתא. לזמן תכריכין: יוסף שידא. דלא מנטר שבת: בשבתות וי"ט. דודאי לא אתי משיח האידנא: ואסור כל ימות החול. דילמא אתי: לפני בא. יום אחד לפני ביאת בן דוד יבא אליהו לבשר: מפני הטורח. שמכינין לרכי שבת והולכים להקביל פניו: עבדים רבים הם לישראל. ואין לישראל טורח דאיכא דטרח להו: שפופרת. קנה חלול לכשהוא ארוך אין צופין בו למרחוק וכשהוא קצר צופין בו למרחוק יותר והיתה שפופרת של ר"ג מתוקנת למדת

הריטב"א

אמרינן לבית דין הגדול אתא פירוש ללשכת הגזית מקום ב"ד הגדול כי שם יגלה בתחלה: **מפני הטורח** פי' שיטריחם להקביל פניו וימנעו מלהכין צרכיהם:

עיון יעקב

דר"א ור"י אזלי לשיטתייהו דפליגי בפסחים ובביצה ר"א אומר או כולו לה' או כולו לכם ר"י אומר חלקהו חציו לה' וחציו לכם א"כ לרבי יהושע שפיר יש לומר תן חלק לשבעה קאי על ימים טובים משא"כ לר"א וק"ל:

למאי נפקא מיניה למיבעי עלייהו רחמי. נ"ל הכוונה דרבים יבקשו עלייהו רחמים ושלא תהא אכזרי על אלו כיון שעוברים על דעת קונם לזה קאמר שהם אנוסין בדבר שאלו שלשה גורמין שמעבירין אותן בעל כרחן ע"ד קונם: **למאי** נפקא מיניה לקבולי מאהבה. דאז היסורים אלו הם מכפרין עליו מדינה של גיהנם כדאמרינן בפ"ק דברכות דף ה אם תמים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורים לדעת וע"ש בחידושינו. גם מה שאמר נ"מ למשמש ליה זוודתא כלומר שעי"ז יתן החולה אל לבו ויצוה לביתו: **א"ה** בחול נמי לשתרי דהא לא אתי אלי' מאתמול. עי' בתוספת שמקשים דלמה לא מקשה ממשיח בן יוסף דלא אתי מקודם ועי' בחידושי מהרש"א שמדחיק ול"נ דלק"מ דמשיח בן יוסף אינו מוכרח שצריך לגלות את עצמו לכל כלל ישראל וי"ל שבא לאחד מערי ישראל שאכתי לא ידענו ממנו אבל אליהו שיהיה מבשר לכלל ישראל קודם ביאת משיח מקשה שפיר לזה צריך לתרץ דלבית דין הגדול אתי דהוי כאילו בא לכלל ישראל שהם ראש ב"ד של כל ישראל וק"ל:

*) **אפשר** בא אברהם והזהיר ליצחק. עי' במהרש"א שהניח בצ"ע שהרי שבטים כולם נשאו כנעניות ול"נ דלק"מ דאברהם ידע שיצא ממנו מלכות בית דוד לפיכך הזהיר ליצחק על בת כנען שהוא עבד וכן יצחק ליעקב משא"כ שאר שבטים מותרין ליסא רק יהודה ודו"ק:

הרי"ף

למאי נפקא מיניה לקבולי מאהבה. וקשה דאמאי לא אמר הכא נמי למיבעי עלייהו רחמי ונראה דכיון שהקב"ה מביא היסורין עליו כדי למרק ולכפר עונותיו א"א להתפלל שלא יבאו היסורין לפי שלא יתכפרו עונותיו אלא צריך לקבלם מאהבה כמ"ש רש"י דמכפרי עליה. ועוד כיון שניצול בהם מגיהנם אין אדם מתפלל עליהם ואע"ג דדקדוקי עניות אמרי' דנפקי מינה למיבעי עלייהו רחמי והרי גם הם באין לכפר עון ואינו רואה פני גיהנם. י"ל דבעי רחמי עלייהו דלא יעבירוהו על דעת קונו אבל יהיה בו מדעת קונו עם העניות ויהיה לכפר עונותיו ולהנצל מגיהנם. וכן יש לפרש ברשות לפירוש רבינו חננאל שהם עול מלכות הרומיים והוא בכלל עובדי כוכבים ואמר למיבעי עלייהו רחמי י"ל דליבעי רחמי שהעכו"ם שהם עול מלכות של העכו"ם לא יעבירוהו על דעת קונו ומ"מ יקבלם מאהבה כי הם באים לכפר עליו. ולעיל לא אמר למאי נפקא מינה לקבולי מאהבה כי כיון שהם מעבירים אותו על דעת קונו איך יקבלם מאהבה לכפר עונו כיון שאין בו מדעת קונו וזה מבואר: **בשלמא** יש תחומין מש"ה שרי. וקשה דלמ"ד יש תחומין הך בשבת ליתסרי דהא לא אתי אליהו יום שבת לא הכא ולא לב"ד הגדול ובקשתי בגמרא ומצאתיה להאי קושיא ומשני ספוקי מספקא נמי להאי תנא ולתומרא:

*) שייך למס' פסחים דף נ ע"א

ענף יוסף

יז וכנגדה אלפים אמה בים. הא פשיטא דכיון דהיה צופה בה אלפים ביבשה היה צופה בה נמי אלפים בים. דמה לי ים מה לי יבשה. אלא לפי שתחלת תיקונה נעשית

עין יוסף

וכן הוא במסכת תענית. ולא גרסינן הייתי. ולמאי שכתבו התוס' שהיה חתנם יש ליישב הגירסא (תורת חיים):

טז על דעתו ועל דעת קונו. דברי הרשות אשר יש לו לאדם להתעסק בהם נדרוהו חז"ל בזה בשם דעתו. ודברי תורה ומצוה אשר יש לו לאדם להתעסק

אמר הבונה שפופרת היתה לו לר"ג. חכמת חכמינו ובינת נבונינו כמה היתה אף בחכמות הלמודיות המשובחות יראה הרואה מציואה בדברים אלו וכי אין כל חדש תחת השמש היום כי הקנה עם אותו מועט זכוכית הנמצא בזמנינו זה שבו צופין למרחוק כמה מילין בים וביבשה כ"כ נפלא בעין כל כבר הכינו וגם חקרו ר"ג בחכמתו הרחבה אשר גדל על כל באלה בחכונה כאותה ששנינו פ"ב דר"ה דמות צורות לבנות היו לו לר"ג וכו':

למדת לפיית אלפים בים או ביבשה: כמה עומקו של גיא מביא שפופרת ומביט בה ביבשה. ומודד בה כמה אמות הוא יכול לצפות בה ואחר כך ילך על שפת הגיא ויצפה בה לעומקו ויתרחק לאחוריו עד שיבחין שבמקום שכלה עומקו של גיא שם כלה לפיית השפופרת שאם יתרחק עוד מעט לא יראה את קרקעית הגיא וידע עומקו של גיא והרחיקתו שנתרחק משפתו הוי כמדת לפיית השפופרת: גובהו של דקל. ומתירא [לעלות בו] ולמודדו ימדוד צלו של דקל וצל קומתו של עצמו ופעמים שהצל רבה על המיצל ופעמים שהמיצל רבה על הצל כשהחמה עומד באמצע הרקיע צל כל דבר הוי קטן וכשהחמה בשיפולו צל כל דבר הוי גדול הלכך מודד

כמה עומקו של גיא מביא שפופרת ומביט בה (ביבשה) וידע כמה עומקו של גיא. והרוצה לידע כמה גובהו של דקל ימדוד [קומתו] וצלו וצל קומתו וידע כמה גובהו של דקל. הרוצה שלא תשרה חיה רעה בצל קברו נועץ קנה בארבע שעות ביום ויראה להיכן צלו נוטה. משפע ועולה משפע ויורד:

(קודם לזה פריך הגמרא מברייתא דקתני הבא להציל מן הגיים וכו' יש לו אלפים אמה ולא יותר על מתניתין דקתני כל היוצאין להציל חוזרין למקומן ומשמע אפילו טובא ועל זה מתרץ):

דף מה ע"א **אמר [רב יהודה אמר] רב שחוזרין בבלי זיינן למקומן כדתניא** [א]בראשונה היו מניחין כלי זיינן בבית הסמוך לחומה פעם אחת הכירו בהם אויבים ורדפו אחריהם ונכנסו ליטול כלי זיינן ונכנסו אויבים אחריהם דחקו זה את זה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו (בהם) אויבים באותה שעה התקינו שיהו חוזרין בכלי זיינן למקומם. רב נחמן בר יצחק אמר לא קשיא כאן שנצחו ישראל את אויביהם כאן שנצחו האויבים את עצמן. אמר רב יהודה אמר רב עובדי כוכבים שצרו[א] על עיירות ישראל אין יוצאין עליהם בכלי זיין ואין מחללין עליהם את השבת. תנ"ה עובדי כוכבים שצרו וכו' בד"א כשבאו על עסקי ממון אבל באו על עסקי נפשות יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות (ולא על עסקי ממון) אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת [ב]אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן ובבל כעיר הסמוכה לספר דמיא ותרגומא נהרדעא. דרש רבי דוסתאי דמן בירי מ"ד (שמואל א כג) ויגידו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שוסים את הגרנות תנא קעילה עיר הסמוכה לספר היתה והם לא באו אלא על עסקי תבן וקש דכתיב והמה שוסים [את הגרנות] וכתיב (שם) וישאל דוד בה' לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה ויאמר ה' אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה. מאי קא מיבעיא ליה אילימא אי שרי אי אסור הרי ב"ד של שמואל הרמתי קיים אלא אי מצלח אי לא מצלח דיקא נמי דכתיב לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה ש"מ:

דף מז ע"א **ומטמא לישא אשה וללמוד תורה. א"ר יהודה אימתי בזמן שאינו מוצא ללמוד אבל מוצא ללמוד לא יטמא רבי יוסי אומר אף בזמן שמוצא ללמוד נמי יטמא לפי [שם ע"ב] שאין מן הכל אדם זוכה ללמוד.**

אי מצלח ואי לא מצלח. וא"ת א"כ היכי דריש רבי דוסתאי דמחללין עליהם את השבת דלמא חול הוה אי משום דמספקא ליה דכתיב וישאל דוד הא מסקי' (דהיינו) אי מצלח אי לא וי"ל דמוכח מילתא מדכתיב נלחמים בקעילה דקרי ליה מלחמה ומסר דוד נפשיה עליה אע"פ שלא באו אלא על עסקי תבן וקש ש"מ דמחללין עליהן נמי את השבת:

מהרש"א

בחידושי הלכות: [אי מצלח אי לא מצלח כו'. מה שיש לדקדק בזה בדברי התוס'

אף צל קומתו ולפי מה שיראה שירבה הצל קומתו על קומתו ירבה צל הדקל על הדקל או כפלים או שליש או רביע: הרוצה שלא תשרה חיה רעה בצל קברו. כעין מצבה היו מליבין על הקבר כעין שאנו מגביהין (על הקברות) וצוברין בו עפר ומשפע לכאן ולכאן ויירא שלא תבא חיה רעה להסתופף בצל הקבר מפני חום השמש ותריח את המת ותחטטנו: נועץ קנה בארבע שעות. כשבא לעשות הבנין ינעוץ קנה בד' שעות ביום שאותה השעה מתחיל השמש להתחמם והצל נוגן וכח כדאמרינן בברכות (דף כז.) וחם השמש ונמס איזו שעה שהשמש חם והצל נוגן הוי אומר זה ד' שעות ולפיכך היות מתאוות לצל באותה שעה ולאותו צד שיראה שצל הקנה נוטה ישפע הבנין ויעשה שיפוע ארוך שלא יהיה [נוטה] לו צל [ואע"פ שכשתשוב החמה יהיה לו צל] לצד אחר כיון דבההיא שעתא ליכא צל תו לא אתא חיה רעה להתלונן בצילו דהיא שעתא אזלא עד דמשכחא ועוד דלאחר ד' שעות אף הצל חם ולא איכפת לה לחיה בצל: מניחין כלי זיינן. בחזרתן בבית החילון שמוצאין חוץ לחומה: הכירו בהם אויבים. שיצאו חוץ לעיר: ורדפו אחריהם ונכנסו. שיוצאין ליטול כלי זיינן והבית צר ודחקו זה את זה: נצחו ישראל. אלפים ותו לא: נצחו האויבים. חוזרין למקומן אפי' טובא: אין יוצאין עליהן. כדמפרש לקמן כשבאו האויבים על עסקי ממון: לספר. (מרק"א בלע"ז) עיר שמבדלת בין גבול ישראל לגבול האומות: יוצאין עליהם. שמא ילכדוה ומשם תהא נוחה הארץ ליכבש לפניהם: ותרגומא. איזו היא עיר בבבל דהויא סמוכה לספר: נהרדעא. שהיתה סמוכה לעכו"ם מצד אחד ולעיירות שיושבין בהן בני הגולה מצד שני: והם לא באו וכו'. ואעפ"כ מסר דוד עצמו והציל: אי שרי אי אסור. ושבת היתה: הרי שמואל ובית דינו קיים. ומידי דאיסור והיתר לא משייל באורים ותומים: והושעת. אלמא מבשרי ליה דיצלח: שאינו מוצא ללמוד. בארצו: שאין מן הכל אדם זוכה

א תוספתא פע: ב ב"ק פ"ג ע"א:

חדושי גאונים

מאוד ושיים ודע כי ישם לך אלהים מעונך ואמר לו על זה גם הוא שחקר אלוה תמצא אם תכלית שדי תמצא גבהי שמים מה תפעל ועמקי שאול מה תדע ר"ל אתה ילוד אשה קצר ימים וקטן שהשגת איך תבקש לבוא בסוד ה' שהיא תורתו הקדושה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ר"ל הלא תוה"ק תוסף תת כח לך בזה ובכא שהיא ארוכה מארץ השפל הזאת כי מראש מקדמי ארץ שם היתה ושיים ע"ז ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקוותם מפח נפש והוא להורות על השיפון על הצדיקים אשר יענו בזה ואחריהם ישגא מאוד וברשעים הוא להיפוך כי גם בזה עיניהם תכלינה מתאוותם אשר לא יגיע עד תאיהם וגם על העתיד אין להם תקוה רק מפח נפש כי יפיחו את נפשו כפיח כזב ושקר בשכלי קנין המדומה כאמור. וא"כ לפי דברינו היטב אשר ביאר יותר איוב בשבחה של תורה ותכליתה ואיך היא מעמדה ברכים כושלות מעוני העולם הזה ודוחקו שביאר ארכו של תורה כמ"ש ד"ה ע"ש קדם ידעתי מעדותך כי לעולם יסדתם מפני שהתורה ארוכה היא מארץ לכן אל יפיל לבו בהמיר דבר נלחי בדבר שכלה ועובר ובין לילה הי' והתעיף עיניך בו ואיננו כאמור ועל זה בא יחזקאל וביאר יותר ואמר ברחבה יותר מענין שלווה הרשעים בעולם הזה ופורענותם בעוה"ב ויסורי הצדיקים בזה ושכרם העצום בבא ונגיע כל הענין שנא' שם כי משם נלא ללמוד עיקר כוונת הכתוב והדרש ממנו שאמר שם הפי"ת ליחזקאל. ואתה בן אדם אל תירא מהם ומדבריהם אל תחת כי סרבים וסילונים אותך ואל עקרבים

עין יוסף

להתעסק בהם. גדרוהו בזה בשם דעת קונו כד"א עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו: ין אמר רב. בגמרא איתא אמר רב יהודה אמר רב. ור"ל דבגמרא פריך שם על הא דתניא (בר"ה דף כג ע"ב) שהבא להציל מן הגיים ומן הנהר כו' הרי הן כאנשי העיר ויש להן אלפים אמה לכל רוח. ותו ליכא והא אמרת כל היוצאין להציל חוזרין למקומן (ומשמע) אפילו טובא (יותר מאלפים) אמר רב יהודה אמר רב שחוזרין בכלי זיין למקומן. ור"ל לא תימא אפילו טובא דלא שרי אלא אלפים. והא אתא לאשמועינן דחוזרין בכלי זיינן ולא אמרינן כיון דנעשה מעשה ישליכו כלי זיינו מעליהן ולא יחללו שבת בחזרתן: דכתיב והמה שוסים את הגרנות. דקרא יתירה הוא · דמאי קמ"ל הכתוב דלא באו אלא על עסקי תבן וקש. דליכא למימר דאתי לאשמועינן דאע"ג דלא באו אלא על עסקי תבן וקש אפ"ה מותר לעשות מלחמה. הא פשיטא דאפילו מלחמת הרשות שריא כדאשכחן כמה קראי. אלא ודאי קרא יתירה אתי לאשמועינן דאע"ג דשבת היה ולא באו אלא על עסקי תבן וקש אפ"ה מחללין את השבת מדקא שאל דוד בה' אם יצליח אבל זה היה ידוע לו שמותר להלחם גם בשבת. והקב"ה השיב לו לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה אע"ג דשבת

ענף יוסף

למדת אלפים דיבשה. דביבשה יכולין למדוד כמה אמות הוא צופה בה והיה יכול לתקנה למדת אלפים אמה. אבל בים אי אפשר למדוד וע"י שהיה צופה בה ביבשה מדת אלפים כשהיה צופה בה בים היה יודע נמי שהוא שיעור אלפים. והיינו דנקט לישנא דכנגדה אלפים בים משום דאלפים דים כנגד אלפים דיבשה הוא. והשתא הוי דומיא דהא דקתני הרוצה לידע כמה עומקה של גיא וכו' דהתם נמי הוא יכול למדוד שיעור מה שהוא מביט בה על היבשה ואינו יכול למדוד שיעור עומקו של גיא (תורת חיים): **מביא** שפופרת ומביט בה ביבשה וידע כו'. עי' מ"ש רש"י. והקשה בספר תורת חיים וכאיי היא וז"ל ואני בעניי שותא דרש"י לא ידענא. כי אפשר שמה שכלה ראייתו אחר התרחקו ואינו רואה עוד עומקו של גיא. הוא מפני שחדוד השפה הגדודיי מפסיק בין העומק של הגיא ובין ניצוצי ראייתו. ואפילו אם נאמר דקושטא דהש"ס מיירי מאיזה גיא אשר אין לו שפה לפיו סביב שיהא גבהו

הםתורגמן. א) בעלאגערט.

ללמוד. אין אדם זוכה ללמוד מכל מלמדיו יש רב שמשנתו סדורה לו בפיו ושונה לתלמידים בדרך קצרה: לצידן. ח"ל: בארומה. שם מקום: גרוגרות. תאנים יבישות: צמוקים. ענבים שנתייבשו ונצמקו: עניי כפר סיחין. סמוכין היו לארומה בתוך ד' אלפים: שני בתים. היו בה זה לפנים מזה כזה:

בית	בית	פתח
פנימי	חיצון	המערה

בית ועליה הוי כפולה בב' תקרות אבל בב' בתים לא שייך ביה לשון כפולה: בזוגות. שנקברו (בה) כולם איש ואשתו דהיינו זוג זוג [דכתיב (בראשית מט) שמה קברו את אברהם ואת שרה וגו']: עליו. כלפי מעלה אלא שהיו חכמים בלשונם: [מדלא כתיב וימת זה וימלך

וא"ר יוסי מעשה ביוסף הכהן שהלך אצל רבו לצידן ללמוד תורה ואמר ר' יוחנן הלכה כר' יוסי: דף נא ע"ב אמר רבי יהודה מעשה באנשי בית ממל ובאנשי בית גורון בארומה שהיו מחלקין גרוגרות וצמוקין לעניים בשני בצורת ובאין עניי כפר שיחין ועניי כפר חנניה ומחשיכין על התחום למחר משכימין ובאין:

כיצד מעברין פרק חמישי

יח דף נג ע"א מערת המכפלה (בראשית כג) רב ושמואל חד אמר [א]שני בתים זה לפנים מזה. וחד אמר בית ועליה על גביו. בשלמא למאן דאמר ב' בתים זה על גב זה היינו דכתיב מכפלה אלא למ"ד ב' בתים זה לפנים מזה מאי מכפלה שכפולה בזוגות. (שם לה) ממרא קרית הארבע [ב]אמר רבי יצחק קרית ארבע זוגות אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה. (שם יד) ויהי בימי אמרפל רב ושמואל חד אמר נמרוד שמו. ולמה נקרא שמו אמרפל [ג]שאמר והפיל את אברהם אבינו לתוך כבשן האש. וחד אמר אמרפל שמו ולמה נקרא [ד]שמו נמרוד שהמריד את כל העולם כולו במלכותו עליו. (שמות א) ויקם מלך חדש על מצרים רב ושמואל [ה]חד אמר חדש ממש וחד אמר [ו]שנתחדשו גזרותיו [מ"ד חדש ממש דכתיב חדש ומ"ד שנתחדשו גזירותיו מדלא כתיב וימת וימלוך ולמ"ד שנתחדשו גזירותיו הא כתיב אשר לא ידע את יוסף מאי אשר לא ידע את יוסף דהוה דמי כמאן דלא ידע ליה ליוסף כלל: (סימן שמנה עשרה ושנים עשר למדנו בדורו לבן)]: אמר רבי יוחנן י"ח

התוס' עי' בחי' הלכות]: חד אמר ב' בתים כו'. רש"י הביא זה הדרש בחומש וטען הרמב"ן ואינו נכון כי הכתוב אומר שדה עפרון אשר במכפלה כו' ע"ש וכתב הרא"ם ואני תמה מאד שזה המאמר בפ' כילד כו' ע"ש ובספר הזוהר הרגיש בזה וז"ל רבי מאיר שאיל לר"ש האי מערתא לאו איהו כפלתא דהא כתיב מערת המכפלה וקרא קרי לה לבתר מערת שדה המכפלה מכפלה קרי לה לשדה א"ל הכי קרי מערת המכפלה כו' ואע"ג דמערתא כפלתא הוו ודאי דאיהו מערתא גו מערתא אבל על שום אחרא איקרי מערת שדה המכפלה כמה דאתמר כו' והאריך בסוד הענין ע"ש ואין כאן להאריך ויש לדקדק כיון דמלת מכפלה אינו סובל לפרש על ב' בתים זו לפנים מזו עד שהוצרך לומר שכפולה בזוגות אם כן מנין לו לומר שהיו ב' בתים זו לפנים מזו וי"ל דודאי לאו במלת מכפלה פליגי אלא כל חד מינייהו אומר היאך היתה המערה לפי קבלתו ותלמודא פריך דלפי קבלת מי שאומר זה ע"ג זה ניחא מלת מכפלה אבל למ"ד ב' בתים זו לפנים מזו מאי לשון מכפלה וק"ל: אר"י קרית ארבע כו'. רש"י בחומש הביא דרש זה אקרא דפ' חיי שרה דכתיב ותמת שרה בקרית ארבע והוא ע"פ ב"ר אבל תלמודא דהכא הביא קרא דפרשת וישלח ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע והנראה משום דבקרא דפ' חיי שרה יש לפרש בו קרית איש ששמו ארבע והוא היה אבי הענקים כמשמעות הכתובים דספר יהושע דכתיב ושם חברון לפנים קרית ארבע אבי הענק אבל האי קרא דפרשת וישלח דכתיב הארבע בה' הידיעה ליכא לפרש כן כי שם העצם לא תבא בו ה' הידיעה וע"כ פירשו הארבע הוא שם המספר ופי' שם המקום ממרא הוא קריה ששם נקברו ד' זוגות הידועים ורש"י בפרשת וישלח פי' דממרא הוא שם המישור וקרית הארבע שם העיר כו' ע"ש באורך והדרש ימאן זו כמ"ש שם הרא"ם ואין להאריך ומה שטען הרא"ם אדרש דהכא מקרא דספר יהושע דכתיב ביה האדם הגדול בענקים דמשמע מזה דארבע הוא שם האיש אולי דנעלם ממנו שדרשו בבראשית רבה האדם הגדול וגו' זה אברהם ולמה קראו גדול כו' ובשהש"ר יש קצת בע"א ע"ש וע"כ יחסו לאברהם שהוא קנה את המערה וכ"ה בתוס' פרק ח"ה. וענין ד' זוגות הוא כפי הדין כי מכר עפרון לאברהם מקום קברות ואמרינן פ' המוכר פירות דהמוכר לחבירו מקום לעשות לו קבר עושה לו מערה ופותח לתוכה ד' כוכין דהיינו ד' זוגות והטעם בזה נראה קבר א' לעצמו ועוד ז' קברים לז' המוטלין על האדם לקברן שהכהן מטמא להן ודו"ק: נמרוד שמו כו'. בפרשת לך לך פירש הרא"ם שהביאם לומר הוא נמרוד הוא אמרפל ואחד שם העצם ואחד שם התואר דכתיב בנמרוד ותהי ראשית ממלאכתו וגו' בארץ שנער וכתיב ויהי בימי אמרפל מלך שנער כו' ע"ש ואין זה מוכרח דאיכא למימר שאחר שמת נמרוד במלכותו בשנער מלך אח"כ שם אמרפל אבל הנראה לפי שאמר הכתוב בנמרוד הוא החל להיות גבור ציד וגו' שפי' שהוא היה המתחיל ללחום מלחמות בעולם והכתוב לא בא לסתום אלא לפרש וכיון שמלחמה הראשונה שנזכרה בתורה היא מלחמת ארבעה מלכים וכדאמרינן בתנחומא חרב פתחו רשעים אלו ד' מלכים אמרפל כו' שעדיין לא היה מלחמה בעולם באו ופתחו חרב כו' והמתחיל בהם היה אמרפל כדכתיב ויהי בימי אמרפל נמצא דנמרוד ע"כ הוא אמרפל שהתחיל במלחמה ואחד שם העצם והא' שם התואר למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ודו"ק: [ויקם מלך חדש כו' ד"א חדש ממש. מפורש פ"ק דסוטה ע"ש]: והאמר ר"י ח"י שנים כו'. וא"ת ומאי קושיא אימא דלאו באותן י"ח ימים הראשונים קאמר

עיון יעקב

מערת המכפלה חד אמר שני בתים זה לפנים מזה וכו'. אפשר דפליגי אם אדם קדמאה חשוב יותר מאבות שנברא ע"י הקדוש ברוך הוא בדמותו וצלמו דמות דיוקנו של הקב"ה

ענף יוסף

חדודיי. רק הוא משופע מדרונייי. באופן שאין בשפתו ענין שיפסיק חוט ראייתו מהעמק. רק הרוחק שבמדת השפופרת. עכ"ז לא ידעתי כו' ע"ש באיי הים:

עץ יוסף

דשבת היה. וא"כ צריך לומר דקעילה עיר הסמוכה לספר היתה (תורת חיים): שהלך אצל רבו לצידן ללמוד תורה. מדלא קאמר סתמא שהלך לצידן ללמוד תורה. משמע שהיה מוצא ללמוד בארצו. ולא הלך לצידן אלא בשביל רבו שהיה דר שם. לפי שאין מן הכל אדם זוכה ללמוד. (תורת חיים):

יח שכפולה בזוגות. הקשה המהרש"א והתורת חיים מנ"ל למ"ד זה שהיו שני בתים זה לפנים מזה. כיון שלשון מכפלה אינו סובל לכפילת הבתים. רק לכפילת הזוגות והרא"מ ז"ל גרים אלא שכפולה בזוגות. לפ"ז הדר ביה מהא דקאמר שני בתים זה לפנים מזה. וכתב התורת חיים וז"ל ונראה דאפילו לספרים שלנו דלא גרסינן אלא יש לומר דהדר ביה. והא דלא קאמר אלא. לפי שלא נזכר אמורא קודם לכן כמ"ש התוס' בכמה דוכתיה עכ"ל. ונראה ראיה לזה שהרי רש"י בחומש לא הביא רק אלו שני דרשות. וז"ל המכפלה בית ועליה על גבו. ד"א שכפולה בזוגות ע"ש: חד אמר חדש ממש. קשה מה הוסיף בזה על פשוטו של מקרא. דהא זיל קרי בי רב הוא. ולמה א"כ ייחס הש"ס דיעה זו לחד מהני זוגי דרבנן (אבל בשם נמרוד ואמרפל הודיעו כי לא יהיו סוברים נמרוד לחוד ואמרפל לחוד. קמ"ל נמרוד הוא אמרפל. ולחד מ"ד כי שם נמרוד הוא שם העצם. ואמרפל תואר. ולחד מ"ד להיפך אבל בעניינו מ"ד חדש ממש מה השמיענו בזה) ונראה כי לפי פשוטו אפשר לפרש מאמר ויקם מלך חדש על מצרים. שר"ל מלך אחר אשר לא מלך עד הנה במצרים. עתה קם למלוך על מצרים מחדש אבל עכ"פ במדינה אחרת מלך. וא"כ בעצמותו אינו מלך חדש. רק בארץ מצרים הוא חדש. בא זה המד"א ולימד. חדש ממש כלומר שלא מלך מעולם. והיינו מדלא אמר ויקם על מצרים מלך חדש. רק ויקם מלך חדש וגו'. מורה כי המלוכה קמה לו מחדש (איי הים): וחד אמר שנתחדשו גזרותיו. ולא ניחא ליה כמ"ד חדש ממש. כי לאיזה תכלית הזכירה התורה בסיפור זה. כי עד הנה לא מלך

יד יוסף

א ב"ב נח ע"א: ב סוטה יג ע"א פרקי דר"א פ"כ ב"ר פ' נ"ח זהר סדר ויחי דף רמח ע"ב ופי' בזהר שלח דף קסד: ג ב"ר פמ"ב: ד פסחים נד ע"ב חגיגה יג ע"א: ה שמ"ר פ"א: ו סוטה דף יא ע"א תנחומא ריש סדר שמות.

חדושי גאונים

אתה יושב מדבריהם אל תירא ומהם אל תחת ואתה בן אדם שמע את אשר אנכי דובר אליך אל תהי מרי כבית המרי פתח פיך ואכול את אשר אני נותן אליך ואראה והנה יד שלוחה אלי ובו מגלת ספר ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתיב עליה קינים והגה והי ע"כ. והנה אין להציע הפרשה כולה גם שהקב"ה אמר לו אכול את המגילה ואמר ואוכלה ותהי בפיו כדבש למתוק והכוונה כי ידוע כי השי"ת פעמים בוחר בצדיקים שישאו עון העם והציים הוא ישא וזה מבואר ביחזקאל עצמו שנצטווה שם לשכב על צדו השמאלי' למען נשוא עון בית ישראל ורק אשר אינו מאמין כענין המין שאמר בגמ' שם אלהיכם נתכן הוא והצור תמים פעלו ודרכיו נשגבו מדרכנו והוא לרוב פעמים אשר הצדיק יתיסר באין אשם בכפו רק למען עוונות הדור ואין בזה משפט מעוקל כי דיו לעבד שיהיה כרבו ב"ה אשר הוא נושא עון ועובר על פשע ביד חזקה נגד המקטריגי' על זה ובצרתם לו צר ולמה זה ייטיבו ובפרט מצינו כי גם היתה תשוקת הצדיקי' ומגמתם לכפר על ישראל ולמסר נפשם עליהם והראשון אדון הנביאים מרע"ה אמר מחני נא מספרך אשר כתבת והנביאים שבאו אחריו וירמי' הנביא שנתן צוארו בין שלשלאות של ברזל להצטער בצרתם של ישראל אם כי הרגו להרע לו ומצינו בתנאים הקדושים ר' ישמעאל כשהיה מזכיר ישראל אמר

ימים גדלתי אצל רבי אושעיא ברבי ולא למדתי ממנו אלא דבר אחד במשנתינו כיצד מאברין את הערים באל"ף איני והא אמר רבי יוחנן שנים עשר תלמידים היו לו לרבי אושעיא ברבי ושמונה עשר ימים גדלתי (אצלו)[ביניהן]ולמדתי לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד. לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד גמר. גמרא לא גמר. ואי בעית אימא מינייהו דידהו גמר מיניה דידיה לא גמר. ואי בעית אימא דבר אחד [א]ממשנתינו קאמר. ואמר רבי יוחנן כשהיינו למדים תורה אצל רבי אושעיא (ברבי) היינו יושבים ד' ד' באמה אמר רבי כשהייתי לומד תורה אצל רבי אלעזר בן שמוע היינו יושבים ו' ו' באמה. ואמר רבי יוחנן [ב]רבי אושעיא ברבי בדורו כרבי מאיר בדורו מה [ג]רבי מאיר בדורו לא עמדו חבריו על סוף דעתו אף רבי אושעיא (ברבי) לא עמדו חבריו על סוף דעתו. ואמר ר' יוחנן לבן של ראשונים כפתחו של אולם [ושל] אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא נקב מחט סדקית. מאן ראשונים רבי עקיבא אחרונים רבי אלעזר בן שמוע. א"ד ראשונים ר"א בן שמוע אחרונים ר' אושעיא ברבי ואנו כמלא נקב מחט [סדקית]. אמר אביי ואנן כי סיכתא בגודא לגמרא. אמר רבא ואנן כי אצבעתא בקירא לסברא. אמר רב אשי ואנן כי אצבעתא בבירא לשכחה [כיוצא בזה במסכת שבת פרק ואלו קשרים (דף קיב) וז"ל] אמר (רבי זירא) [רבא בר זימונא] [ד]אם ראשונים בני מלאכים אנו בני

רש"י

פלוני תחתיו]: רבי אושעיא ברבי. [אדם] גדול בדורו וכל היכי דקרי ברבי הכי פירושו: (מאברין באל"ף. יש מי ששונה מעברין ופירושו כאשה עוברה ויש מי ששונה מאברין באל"ף מלשון אבר שמוסיף על העיר אברים): לב כל אחד. כמה היה מחודד כלומר בכולם הכרתי מה חריפותו של זה מזה: וחכמת כל אחד. כמה זה חכם מזה וכמה למד יותר ממנו: ואיבעית אימא במשנתינו. לא למד אלא דבר אחד אבל בגמרא ובברייתות טובא גמר: ששה באמה. שהיו מתקרבין לשמוע מפיו ודוחקין זה את זה: רבי מאיר לא עמדו חבריו על סוף דעתו. כדאמרינן בפרק קמא (דף יג:) שהיה אומר על טמא טהור ועל טהור טמא ומראה לו פנים: פתח אולם. רחבו עשרים ושל היכל עשר: סדקית. מחט שתופרין בו סדקי בגדים [והוא דק ביותר]: כי סיכתא בגודא לגמרא. כיתד זה שנועצין אותו בכותל בנקב צר ונכנס בדוחק כך אין אנו יכולין להבין מה שאנו שומעין כי אם מעט ובקושי: כי אצבעתא בקירא. בשעוה קשה שאין האצבע נכנס בתוכה אלא נדבק מעט: כי אצבעתא בבירא לשכחה. כשם שהאצבע נוח ליכנס בפי הבור כך אנו מהירין לשכוח (ולאבד): (אנו בני אנשים. זה נאמר בגמרא אגב

תוספות

כי אצבעתא בבירא. ור"ח גרס בביזרא פירוש כשוקע אצבע בזרעונים כמו בחרדל וכיוצא בו נראה כמו גומא וכשמסיר אצבעו חוזר ומתמלא הגומא כן כשאנו מסיימין המסכתא ומתחילין האחרת מיד שוכחין הראשונה:

מהרש"א

אלא בי"ח ימים אחרים וכמ"ש התוספות אהא דפרק הבע"י דלאו בחותן י"ח ימים היהוים לומר כיון דבשנייהם קאמר י"ח ימים גדלתי כו' משמע דבזמן אחד היה: ו' באמה כו'. דבר שא"א שהיה כל איש מהם יושב בפחות מטפח וי"ל שהיה בנס כהנהו מקומות דהמועט מחזיק המרובה בנס וק"ל: כפתחו של אולם כו'. מדמה עומק וחידוד הלב לפתח וחלל וכדאמרינן פ"ק דשבת ולב מלכים אין חקר אם יהיה כו' אין מספיקין לכתוב חללה של רשות דהיינו פתח וחלל לבן ומדמה הכא פתח לבן של ראשונים כאולם שהיה פתח וחלל כפול כשל אחרונים שלא היה רק כפתח היכל גם נקט אולם והיכל שמדמה חלל ופתח לבן של חכמים וקדושים האלה שהיו מכלל עשרה הרוגי מלכות לפתחים הקדושים וק"ל: ואמר אביי כו' ואמר רבא אנן כו'. אביי ורבא בדור אחד היו אלא שאביי נקט לגמרא דהיינו מה שקיבל מרבותיו שעל ידי טורח גדול וחזרה כמה פעמים זוכר ולא יבא לידי שכחה כמו היתד הזה שבטורח ע"י הכאה על ראשו הוא עושה נקב בכותל ונכנס בו אבל רבא נקט לסברא דהיינו מה שאדם לומד מסברת הלב שהוא קשה יותר כאצבעתא בקירא שאינו עושה נקב כלל ואינו נכנס

יד יוסף

א ברכות יט ע"א וש"נ: ב עי' תוס' ב"ב נט ע"א ד"ה והחוט: ג לעיל יג ע"ב: ד שקלים פ"ה ה"ב פ"ס וכירושלמי ר"ס דמאי ובסוף ר"ה:

חדושי גאונים

אני כפרתן מרוב אהבתו אותם ולסוף נתפסו בעוונם והוא הביאור האחר על עינוי נפש צדיק בעוה"ז ואת זה כאשר הש"י לבאר לו למען אשר לא יתרעם אח"כ על קשי יומו וא"ל הש"י בתחילה ואתה בן אדם אל תהי מרי כבית המרי ר"ל אשר גם אתה תהי מתלונן על דרכי כבית המרי לומר נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור ואף כי הראה אותם אומרים אליך למה זה הוכיח הלא אין בידך עוון ואם ורשע הוא מכלה וא"כ לא יעשו דצריך רושם בקרב לבם אמר לו לא תירא ולא תחת מדבריהם אלה הישמעו היחדלו ואתה את נפשך הצלת כי הזהרתה לרשע והוא יאבד בעונו וכל זה הראה אותו בהמגילה אשר נתן לפניו ואמר ויפרוש את המגילה לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב עלי' קינים והגה והי ונווה אשר ימלא בטנו במגילה הזאת כי היא תישרנו דרך ה' להמתיק לו מרירו' עינוי העולם הזה ולכן הראה לו את המגילה שהיא תוה"ק כתובה פנים ואחור אשר מבלעדי אשר היא ארוכה מארץ ורחבה מים שהיא שקולה יותר מכל תענוגי עולם הזה לצדיקים הבאים בסוד ה' שהוא הפנים עוד ביאר לו כי היא כתובה גם אחור כי התורה לא תתן שכרה לעוסקים בה רק באחרית הימים ותכם באחור ישבחנה וכן רמז בזה מהדברי' האמורים כי התורה היא כתובה פנים ואחור כי העוסקים בה הם הפנים אכן העם אשר הם הולפים אחריהם עליהם לשמרם ולסכלם למען לא יפנו אחור ונוקשו ונלכדו ועל זה אמר שהיה כתוב במגילה הזאת קינים והגה והי יראה מתיקת דבריהם ז"ל בזה שאמרו קינים זה פורעניותן של צדיקים בעוה"ז והגה שלוותן של צדיקים בעוה"ב והכוונה בזה מבוארת שאמר שעל המגילה

עיון יעקב

הלכך הוא נקבר בפנימי והם בחיצונה ומ"ד זו ע"ג זו שהאבות נקברו בעליונה שהם המרכבה ותיקון אדם קדמאה וכן בנמרוד פליגי אם נענש בשביל עבירות שבין אדם למקום שהמריד כל העולם על ה' או בשביל עבירה שבין אדם לחברו שאמר להפיל אברהם לכבשן האש ועי' בסוטה דף יא מ"ש שם בהא דפליגי אי חדש ממש או לא ע"ש: גמרא לא גמר. כי גמרא מרב אחד עדיף כדאיתא בפ"ק דע"ז לכך לא למד רק מר' אושעי': ואב"א מינייהו דידהו גמר כי מחברו יותר מרבו: היינו יושבין ו' ו' באמה. כתב מהרש"א וז"ל דבר שא"א שיהא יושב כל איש מהם בפחות מטפח וי"ל שהיה בנס ונ"ל דמ"ש בפחות מטפח הוא לאו דוקא דהא מיירי באמה רוחב ואמה אורך שהוא ע"פ חשבון רלועות ל"ו טפחים שמגיע על כל א' ו' טפחים דהיינו ב' טפחים וקצת יותר על ב' טפחים במרובע ומצינו בש"ס דסוכה דף ח דגברא באמתא יתיב ואולי ט"ס הוא ונ"ל פחות מג' טפחים וק"ל: לבן של ראשונים כפתחו של אולם. ע"ד דכתיב ערלי לב אטומים לבבם מהבין כפרש"י פ' והרא כל מי שלבו פתוח יותר הוא מבין יותר ואע"ג דקי"ל הלכתא כבתראי היינו כדרך שכתבו

עין יוסף

על כן פי' שנתחדשו גזירותיו ויאמר אל עמו הבה נתחכמה וגו' (אי' הים): לב כל אחד. עי' פרש"י עוד יש לומר לב כל אחד היינו מדותיו השוכנות בלב כמו לב טוב שזכר ר"א בפ"ב דאבות (גם הפכו לב רע) וכבר ידענו מאחז"ל שדרך ארץ קדמה לתורה ופירושו המדות הטובות האנושיות. המה קודמים בזמן והכנה אל ההתישבות במושכלות לזה גם רבי יוחנן הקדים לומר שידע לב

ענף יוסף

יח ששה באמה עי' מהרש"א. מדבריו נראה שמדת אמה שזכר כאן. אמה אורך בלא רוחב. ע"כ חלק לכל אחד טפח. ולולי דבריו היה נראה דאמה מרובע אמה על אמה קאמר. ולמ"ד ד' באמה היינו שנים באמה הרוחב. ושנים אחרים בשורה שתחתיה באותה אמה. ואז גברא בחצי אמה יתיב. ולמ"ד ששה באמה בנדחקו יותר זה אחר זה גברא בשליש אמה יתיב והיינו ב' טפחים (אי' הים): א"ר יוחנן לבן של ראשונים כפתחו של אולם. אחרונים כפתחו של היכל. להבין מה התייחסות יש לבן של ראשונים ואחרונים לשיעור שני פתחים האלו. אקדים לך מ"ש בנזה"ק על מ"ש ראב"ע שפירש מ"ש דוד (תהלים קיט) מזקנים אתבונן וגו' יותר מן הזקנים אתבונן. עכ"ל הראב"ע ותמה עליו בספר נזה"ק הא אמרו אם הראשונים כמלאכים כו'. ותירץ בספר הנ"ל לפי שאנחנו נדמים כננס ע"ג הענק. ואם כי הענק הזה בגובהו צופה למרחוק. והננס בקוטנו לא יוכל לראות כ"כ למרחוק. עכ"ז בעמדו ע"ג הענק ירחיק ראייתו יותר. יען הוא עומד עליו. כמו כן אנחנו. כבר עינינו מאירות אשר הקדמונים האירו את עינינו. והננו עומדים עליהם. ע"כ גם בקטנותינו רואים אנחנו יותר מרחוק ע"ש. ודפח"ח ולפ"ז המשל דומה לנמשל מכל צד כי הנה הפתחים הנ"ל חלוקים זה מזה בד' דברים. א' שפתחו של אולם היה גבוה מ' אמות כמבואר במס' מדות פ"ג מ"ז. ופתחו של היכל לא היה אלא כ' אמות כמבואר שם פ"ד מ"א. הב' שפתחו של היכל היה רחוק יותר בבית המקדש מפתחו של אולם. לכל הבא מחוצות ירושלים. הג' מי שהיה רוצה לילך ולבא לפתח ההיכל לא היה יכול לבא שמה כי אם דרך פתח האולם. ודרך שם יצעד אז יכול לבוא אל פתח ההיכל. הד' אם כי פתח ההיכל בחללו היה נמוך מפתחו של אולם. עכ"ז בגובה עמידתו על הארץ. היה עומד יותר גבוה מפתח האולם. כי היה עומד על ההר כמבואר במס' יומא וזה היא המשל דומה לנמשל עין בעין אל הלבבות של ראשונים והאחרונים. א' שכל הראשונים היו גבוהים מאוד. וחכמתם רבה לאין חקר וגבוהים מהם בעמידתינו. ונכון (אור כשלמה): א"ר זירא אם ראשונים בני שאנחנו קטנים מהם. הב' כי רואים יותר למרחוק. הג' באופן אם דרך ביתם נצעד. אח"כ הד' אנו ג מלאכים כו'. הענין הוא על דרך משל. אחד בא לחנות חבירו וראהו מוכר חפץ בעד עשרים כסף ואח"כ ראה אותו מוכר חפץ כזה לאיש אחר בעד ט"ו כסף. אזי יהיה מסתפק בלבו לומר אם שהראשון לא שילם רק כדי שויו ולא יותר. והשני הוא שפחת מהשיעור הראוי. או בהיפך שהשני שילם לו שיעור דמיו. אבל הראשון וויתר הרבה ונתן יותר מכדי דמיו. וכן הספק הזה בדמותו וצלמו הוא הנופל אצלנו. כי אנחנו עם דלת ערכנו העבודה המושגת לה' יתברך מאתנו קטנה ודלה. ובהשקפתינו על דורות הראשונים והקדושים אשר בארץ המה. מהם נביאים מהם חסידים הובאו בסוד ה' אשר כמונו כמוהם ילודי אשה וקטנם עבה ממתנינו. ע"ז הקדו חז"ל ואמרו אם הראשונים כמלאכים כלומר וויתרו בעבודתם לשלם לה' יתברך יותר משיעור החיוב לאדם ועלו במדרגת מלאכים. אזי אנו כבני אדם כלומר עם כי נגרע מאתנו ערך עבודתם. עכ"ז עוד עמדנו על שיעור העבודה אשר על האדם. אבל אם הראשונים כבני אדם כלומר לא הוסיפו מאומה על העבודה האנושיית. הרי אנו כחמורים. כי נפקד מאתנו גם העבודה הראויה לבני אדם (אהל יעקב). ודע דבב"ר פרשה ס' הכי איתא א"ר אבא בר זמינא לרבי זעירא אין הוון קדמאי מלאכין כו' ובשבת דף יב ע"ב בתוס' ד"ה רבי נתן איתא שם ובב"ר אמרינן רבי ירמיה שלח לרבי זירא חד ערסקל ומסיק בין דין לדין מהלכא התגתה בטבלא הא קאמר עלה רבי אבא בר זימנא בשם רבי אליעזר אחו בשם רבי זעירא אם הראשונים מלאכים כו'. ובודאי הוא ט"ס בתוס' שם ונ"ל שם בשם רבי זעירא ותיבת אליעזר שם מיותר. וגם במדרש ב"ר הנ"ל הוא ט"ס ונ"ל אמר רבי אבא בר זימנא. ובשבת דף קיב ע"ב נ"ל שם א"ר זירא אמר רבי אבא בר זימונא: אנו בני אנשים

אנשים ואם ראשונים בני אנשים אנו כחמורים ולא כחמורו של ר' חנינא בן דוסא ושל ר' פנחס בן יאיר אלא כשאר חמורים (עד כאן) :

ימ שם **אמר** רב יהודה אמר רב בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקיימה תורתן בידן בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא נתקיימה תורתן בידן. מידי בהקפידא תליא מלתא אלא בני יהודה (מתוך שהקפידו על לשונם דהוו) דייקי לישנא ומתנחי להו סימני נתקיים תלמודן בידן בני גליל דלא דייקי לישנא ולא מתנחי להו סימני לא נתקיים תלמודן בידן. איבעית אימא בני יהודה גמרי מחד רבה נתקיימה תורתם בידם בני גליל דלא גמרי מחד רבה לא נתקיים תורתם בידם. רבינא אמר בני יהודה דגלו מסכתא נתקיים תלמודן בידן. בני גליל דלא גלו מסכתא לא נתקיים תלמודן בידן. דוד גלי מסכתא [א]שאול לא גלי מסכתא. דוד דגלי מסכתא כתיב ביה (תהלים קיט) יראיך יראוני וישמחו. שאול דלא גלי מסכתא כתיב ביה (שמואל א יד) ובכל אשר יפנה [דף נג ע"ב] ירשיע. [ב]ואמר רבי יוחנן מנין שמחל לו הקב"ה על אותו עון (לשאול) שנאמר (שם כח) ומחר אתה ובניך עמי במחיצתי. בני יהודה דייקי לישנא מאי היא דההוא בר יהודה דאמר להו טלית יש לי למכור אמרו ליה מאי גון טליתך[א]. אמר להו כתרדין עלי אדמה. בני גליל דלא דייקי לישנא

רש"י

שאמרו קרי עליה לית דין בר אינש אלא מלאך ואית דאמר כגון דין בר אינש גברא בכולא) : שהקפידו על לשונם. לאמר בלשון צח ולא בלשון (מגומגם) [מגונה] כדאמרינן לקמן בבני גליל : דהוו דייקי לישנא. לחזור באותו לשון ששומעים מרבן ועל ידי שהיו שומעים (שמועה) על פה שמועה על שמועה היו נותנים סימנים זו אחר זו ומתוך שהיו מדקדקים בלשון יודעים להניח סימנים נאים ואינן משתכחין מהם : [ומתנחי. ומניחין סימנין]: לא גמרי מחד רבה. והיו שומעין מזה בלשון אחד ומזה בלשון אחר ואע"פ שעניינם אחד שנוי הלשון מבלבלן ומשכחן : דגלו מסכתא. למדו לאחרים כך שמעתי לשון אחר מפרשים (שמועות) [שמועתיהן] ומדקדקין (בהם) בטעמים [של דבר] עד שמתיישב על לבם : יראוני וישמחו. לפי שמועותיו מכוונין לאיסור איסור ולהיתר היתר : דוד דגלי מסכתא. כדאמרינן בברכות (דף ד.) שהיה יגע בתור' ומורה הוראו' כדאמר ידי מלוכלכות בדם בשפיר ובשליא ואומר מפיבושת רבי יפה דנתי יפה זכיתי [וכו' ואמרינן נמי במו"ק (דף טז:) עדינו העצני יושב בשבת תחכמוני זה דוד כו'] : ירשיע. (שאול) לא היה זוכה להורות כהלכה : על אותו עון. עון דנוב עיר הכהנים : אתה ובניך עמי. שמואל קאמר לשאול כשהעלהו על ידי בעלת אוב : כתרדין עלי אדמה.

תוספות

דגמרי מחד רבה. למגרס מחד רב עדיף שלא יבלבל לשונם יחד. אבל למסבר אמרינן בפרק קמא דע"ז (דף יט) כל הלומד תורה לפני רב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם :

מהרש"א

בתוכו אלא מדבק מעט ובקושי כפרש"י וק"ל : דגלי מסכתא כו'. היינו שנתכוונו להורות כהלכה כדמשמע פרק חלק [א] ומייתי דכתיב ביה יראיך יראוני וישמחו וגו' שישמחו על שכוונתי להורות כהלכה : ושאול דלא כו'. דכתיב ביה אל כל אשר יפנה ירשיע וגו' מפורש פ' חלק ד' ל"ג ועניינו ע"פ מ"ש [ב] דלא סליק שמעתתא אליבא דהלכתא אלא אי דאתי משבט יהודה ואי דאתי משבט לוי ודוד משבט יהודה קאתי וכן בני יהודה דנקט משום דאתי מיהודה : [שמחל לו הקב"ה על אותו עון כו'. פירש"י עון דנוב כו' מפורש פ"ק דברכות] : כתרדין עלי אדמה כו'. דלא א"ל ירוקה משום דלא דייק לישנא אי ירוקה ככרתי אי כחלמון ביצה לכך דייק לישנא ירוקה כתרדין ובהיפך בני גליל דלא

עין יעקב

המפרשים דדומה לננס על הענק וק"ל ועי' ביומא דף ט' : **בני** יהודה שהקפידו על לשונם וכו'. כ"מ בכל הני שיתהדל אדם לדור בארץ יהודה שהוא מקום מובחר לתורה יותר מגליל : **כתיב** יראיך יראוני וישמחו. פירש"י לפי שדוד הורה כהלכה נ"ל דה"ט דכתיב בדוד וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום ואיתא במדרש ר"ש פ' אחרי מות דכל הרואה את דוד היה זוכר תלמודו נ"ל ג"כ מה"ט כיון שהשכינה עמו לכן כל הזוכה לראותו הוא כאילו רואה פני השכינה לכך נזכר תלמודו כי הוא זוכר נשכחות וזה יראיך יראוני וישמחו יראוני דייקא וק"ל : א"ל

הרי"ף

בני יהודה גמרי מחד רבה כו'. קצת תימה דילמא משום דגלי מסכת נתקיימה בידם ולא משום דגמרי מחד רבה וכן מנ"ל משום דדייקי לישנא דנתקיימה ודלמא משום דגמרי מחד רבה ואם כן נימא דמשום הני תלתא דדייקי וגמרי מחד רבה וגלו מסכתא תחת שלש אלה נתקיים תלמודם. ושמא רב יהודה א"ר הכי אמר שתים אלה דייקי לישנא וגמרי מחד רבה גרמו להתקיים תלמודייהו ולא סברי דגלו מסכתא. ורבינא סבר דגלו נמי מסכתא והשלשה דברים גרמו לקיום תלמודם : **שנאמר** מחר אתה ובניך עמי וכו'. וקשה דמצינו שעמד העון של נוב עוד אחר מיתתו של שאול שנאמר אל שאול ואל בית הדמים וכן עמד עד זמן חזקיהו עוד היום בנוב לעמוד כמאמר חז"ל אותו היום נשאר בעון נוב. וי"ל דנמחל עכשיו העון שנחה נפשו ונשמתו עם שמואל הנביא. אבל על הכרתת זרעו שנגזר עליו על מה שעשה להכרית זרע הכהנים של נוב לא נמחל וגם לעצמו היו עצמותיו מגולגלין עד עכשיו שנאמר ויקברו עצמות שאול וגו' :

ענף יוסף

אנשים כו'. קשה הא ע"כ צ"ל שהם פחותים מחמורו של רחב"ד ור"פ ב"י מהמעשה שהובא בב"ר פ"ס ואיך יכול לומר שאם הראשונים כמלאכים אנו כאנשים. לכך צ"ל שמה שאמר ולא כחמורו כו' קאי נמי אאנו בני אנשים : **ואם** ראשונים בני אדם אנו כחמורים והנה אינו מובן שחכמי הש"ס מסתפקים במעלת הראשונים אבל כוונתם בזה דאם אנו משיגים ומבינים מעלת הראשונים שהם כמלאכים אזי אנו כבני אדם. אבל אם נדמה בנפשותינו מעלת הראשונים כבני אדם אנו כחמורים. (נחלת יעקב) :

ימ **בני** גליל דלא דייקא לישנא ולא מתנחי להו סימני כו'. עיין מ"ש בעץ יוסף דמלשון רש"י נראה דבני גליל לא ידעו להניח סימנים נאים לפי שלא היו מדקדקים בלשונם. והנה הש"ס קאמר דבני גליל לא מתנחי סימנים. משמע דגם סימנים בלתי נאים לא מתנחי ולולי פרש"י זה. היה נראה דה"ק. בני יהודה דהוי דייקא לישנא לאמר דברים המבררים הכוונה. ושלא ישאר מקום ספק בהבנת דבריהם. לכך כשקרה בדבריהם איזה מאמר או דבור אשר יש בו לספק על איזה כוונה נאמר. הניחו עוד סימנים. עד שע"י סימן זה. תבוארת הכוונה. דרך דוגמא. הביא לקמן. ההוא בר יהודה דאמר להו טלית יש לי למכור א"ל מאי גוון טליתך. א"ל כתרדין עלי אדמה. פרש"י ירקרקת היתה ע"כ. והיינו כי אלו היה אומר סתם ירוק הוא טליתי. לא היינו יודעים כוונתו. אי ירוק ככרתי (בל"א גרי"ן או בלויא) או ירוק כבילה (גע"ל) אולם כשהניח סימן לדבריו. כתרדין עלי אדמה. ונבע תרדין היה ידוע אצלם. ומ"ש עוד עלי אדמה היינו כי זולת אדמה יש לו מראה אחרת. חזקה או כהה. ולא נשאר לו ספק בכוונתו. ומינה כאשר הוצרכו בני יהודה ללמד מיני דמים בנדה. והוצרכו לדעת דין דם ירוק אם הוא טהור או לא. הוי דייקי לישנא דירוק ואתנחי סימני אשר ירוק ככרתי טהור אף לעקבי'. וירוק כחלמון ביצה עקבי' מטמא. ובזה נתקיים תלמודן בידן. עיין אשר"י נדה ס"פ כל היד. אבל בני גליל דלא דייקי לישנא שיהא המכוון מבואר בלשונם. ולא מתנחי סימנים ג"כ לא נתקיים תלמודן בידן. כי ברוב הימים שכחו הכוונה גם בדברי עצמם (איי הים): **עמי** במחילתי. מבואר מזה עמי במחילתי. דאי למימר שיהיו מתים כמוהו. ה"ל למימר ויתן ה' גם את ישראל עמך ובניך והיה הדבר מובן אע"כ **עמי במחילית** (יפ"ת) :

עץ יוסף

כל אחד ואח"כ חכמת לב כל אחד (איי הים) : **של** רבי חנינא בן דוסא. ועל גליון הש"ס במסכת שבת דף קי"ב ע"ב אי' שבנוסחאות אחרות איתא של רבי יוסי דמן דיוקרת. ואי' שם על גליון הש"ס בשם הגאון ר' ישעיה ברלין ז"ל וז"ל במס' תענית לא נמצא מחמורו של ר"ח ב"ד כלום. רק מחמורו של **רבי** יוסי דמן דיוקרת נזכר שם בתענית דף כ"ד ע"א. ואולם רש"י בכאן שכתב **נהדיא** ודרבי חנינא אפשר דקא מכוון אהא דאי' באבות דרבי נתן ספ"ח עובדא דחמורו של רבי חנינא ב"ד ע"ש מבואר עכ"ל. ומעשה דחמורו של ר"פ בן יאיר אי' ג"כ בב"ר פ"ס ע"ש ובאדר"נ ספ"ח. וחולין דף ז' ע"א ושבת דף קי"ב :

ימ **שאול** לא גלי מסכתא. וז"ל רש"י בגיטין דף נט ע"א ד"ה שאול גדול בתורה היה אלא שלא לימד לאחרים כדאמרינן בעירובין שאול לא גלי מסכת כו' ע"כ. וכאן פירש רש"י שאול לא היה זוכה להורות כהלכה. והוא מסתמא על שלא דקדק בשמועותיו לפרשם יפה : **יראוני** וישמחו. מפרש יראוני לשון יראה ע"ד מורא רבך כמורא שמים. וישמחו על התרת הספק. וכמאחז"ל שמחה לאיש במענה פיו אימתי שמחה לאיש בשעה שמענה בפיו ר"ל שיש מענה בהתרת הספק והשאלה. שעל שדקדק לפרש שמועותיו הותרו כל ספקותיו : **כתיב** ביה בכל אשר יפנה ירשיע. שעל שלא לימד לאחרים וגם לא דקדק לפרשם יפה. לכן נכשל בהלכה. שאחז"ל ומתלמידי יותר מכולם שנתרחבה ההלכה. והוא שלא לימד לאחרים וגם שכשלמד בעצמו לא דקדק לפרשם יפה לכן נכשל ולא זכה להורות כהלכה :

בסור

המתורגמן. א) וועלכע פארבע איזט דיין קלייד .

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה דגלי. פרק חלק (צג ע"ב) : [ב] שם ד"ה ושאול. ע"פ מ"ש (יומא כו ע"א). ושם איתא אלא דאתי משבט לוי או משבט יששכר וע"ש בח"א שכתב דהא דאמרינן הכא דוד דגלי מסכת היינו איהו גופיה שהיה מלך אבל שאר איכשי משבט יהודה וכו' לא זכו להיות הלכה כמותם וכו' ע"ש ובכן דברי הגאון מהרש"א דהכא צריכין יישוב גדול) :

יד יוסף

א עי' גיטין נט ע"א ברש"י ד"ה שאול :
ב ברכות יב ע"ב :

חדושי גאונים

הזאת בעצמה הם כתובים הדברים האלה הגה וקינים שהם פנים ואחור ואמר והגה שהוא לשון שמחה שנאמר עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור והוא מוסב על האמור בפסוק הקדוש להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות וע"ז אמרו המפרשים ז"ל כי בוקר הוא כינוי להצלחה ולילה כינוי לצרה ואמרו שצריך להודות לה' ביום טוב כעל אשר גמל עליו וביום רע שהוא בלילות יגיד אמונתו וכפי ענין האמור יובן גם הוא לפמ"ש רז"ל ברים פסחים על הפסוק ולילה אור בעדני שהעולם הזה הוא דומה ללילה והנה ידוע כי יום השבת הוא רומז על יום שכולו שבת שהוא עוה"ב אשר שם יטהו יגיעי כח מיגיע העוה"ז ואמר טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון כי שמחתני ה' בפעלך במעשה ידיך ארנן ואמר להגיד בבוקר חסדך ר"ל בעוה"ב אז אדע חסדך הגדול אשר חיים וחסד עשית עמדי רק ואמונתך בלילות כי בעוה"ז שהוא דומה ללילה אני צריך להאמין באמונה שלימה כי אתה העושה חסד תמיד ואמר אח"כ עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור. כי האדם

מאי היא דההוא בר גלילא דאמר להו אמר למאן אמר למאן אמרו ליה גלילאה שוטה חמר למרכב או חמר למשתי עמר למלבש או אימר לאתכסאה. [ההיא אתתא דבעיא למימר לחברתה תאי דאוכליך חלבא אמרה לה שליכתי תוכליך לביא] ההיא אתתא דאתיא לקמיה דדיינא אמרה ליה מרי כירי תפלא הוות לי וגנבוך מין וכדו הות דכד שדרו לך עילוה לא מטי כרעיך ארעא:

שם אמהתא דבי רבי כי הוה (משתעיין) [משתעיא] בלשון חכמה(אמרין)*) [אמרה] הכי עלת נקפת בכד[א] ידאון[ג] נשריא לקיניהון או יעדי בתר חברתה מינה כי הוה ניחא לה דליזלון אמרה להון ידאון נשריא לקיניהון כי בעי דליתבון הוה אמרה להו יעדי בתר חברתה מינה ותתקפי עלת בכד כאילפא דאזלא בימא. רבי יוסי בר אסיין כי הוה משתעי בלשון חכמה אמר עישו לי שור משפט בטור מסכן וכד הוה שאיל באושפיזא אמר הכי גבר פום דין חי מה זו טובה יש:

כ שם רבי אבהו כי הוה משתעי בלשון חכמה הוה אמר הכי. אתריגו לפחמין ארקיעו לזהבין. ועשו לי שני מגידי בעלטה.

*) עי' בגמ' הגי'

רש"י

ירקרקת היתה [כלבע ירק הארץ]: אמר למאן. מדבר בשפה רפה ולא פירש האות ואינו ניכר אם עמר אם חמר אם אימר: עמר למלבש. לעשות בגדים: אימר לאיתכסאה. שה לשחוט: [תאי דאוכליך חלבא. היתה רוצה לומר בואי ואוכליך חלב ואינה מפרשת לחתוך תיבות זו מזו ולהשמיע כל תיבה ותיבה ומצטרפת שתי תיבות כאחת [ומגמגמת התיבות ואומרת תאכליך לביא] ואומרת כמי שלוכתי בכ"ף והיתה רוצה לומר שלובתי בב' כמו משולבות כלומר חברתי: תאכליך לביא. קללה משמע שתאכלך לביא]: מרי כירי. ור"ל קירי והוא אדון ואמרה כירי והוא עבד: תפלא הות לי. ר"ל טבלא ואמרה תפלא והיא קורה: וגנבוך מין. ר"ל גנבוה ממני ואמרה נגבוך מין דמשמע שגנבו את הדיין: וכדו הות וכו'. גדולה היתה כל כך שאם מותחין אותך עליה לא היו רגליך נוגעות בארץ והרי שטויות הרבה וכדו משמע עכשיו ובעיא לומר וכדין הות ועוד שהיתה מזכרת תליה בדיין ואומרת אם תולין אותך עליה וכו' (ולא חששתי לכתוב לשונות אחרים כאלה הכתובים בגמרא ולמדתי מכאן פירוש וכדו פטרית הנזכר בגט אשה שפירושו האמתי הוא ועתה): עלת. שם כלי שדולין בו יין מן החביות וממלאין הכוסות: נקפת בכד. מנקפת בחבית כלומר כבר כלה היין [טנע בתחתית החבית]: ידאון נשריא לקיניהון. ילכו תלמידים לבתיהם כלומר יפסקו סעודתן שאין עוד יין: (או) יעדי בתר חברתה מינה. או נסיר מגופת חבית האחרת ונמזוג עוד: ותתקפי עלת בכד. תהא לפה עלת בכד בריוח: כאילפא בימא. כאניה [הלפה בים]: התקפי כמו אקפו ידייכו (בחגיגה דף טז.) וכמו קפא תהומא דסוכה (דף נג.) לף התהום ועלה: בלשון חכמה. שלא יבינו האחרים: שור משפט. תרדין שור תור דין משפט: בטור מסכן. הר דל חרדל: משייל באושפיזא. שואל עוברי דרכים בענין אושפיזכני: גבר פום דין חי. אוש פי זה חי אוש כמו איש פום כמו פי דין כמו זה: מה זו טובה יש. כלומר (עומד הוא בטוב) [כמה טוב לו]: אתריגו לפחמין ארקיעו לזהבים. הבעירו את הפחמין להיות אדומים כאתרוג ושטחו גחלים הלוחשות ע"פ הכירה להתחמם כנגדן: ארקיעו. שטחו כמו רקיע: לזהבים. גחלים לוחשות אדומות כזהב: מגידי בעלטה. תרנגולים המודיעים עונות הלילה

תוספות

עלת נקפת בכד. כלי שדולין בו יין מן הכד והא דאמר בפרק כל כתבי (שבת דף קיט.) גבי רב יוסף מוקר שבי ובפרק יש נוחלין (ב"ב קלג:) גבי יוסף בן יועזר זבניה בתליסר עיליתא דדינרי מפרש ר"ת דעיליתא הוא כלי כמו עלת דהכא ולא כמו שפי' בקונטרס שם עליות וגוזמא קאמר: גבר פום דין חי. פי' ר"ח אושפיזכנא תרגום איש גבר פי פום זה דין נא חי אל תאכלו ממנו נא (שמות יב) מתרגמינן כד חי:

מהרש"א

דלא דייקי לישנא דא"ל. אמר למאן אמר למאן כו'. לפי גרסא זו בלשון כפול א"ל אך דחוק הוא ונראה דודאי אמר ועמר שייכי אהדדי בלישנא ושייך הכא כמו מאברין ומעברין אכוזו ועכוזו דמייתי לעיל אבל אמר וחמר גם ששם מתחלפים באחה"ע מ"מ לא שייכי הכא בלישנא חד ונראה דגרסינן דא"ל חמר למאן ואמר למאן ולא בלשון כפול אמר להו אלא הרתי הוה בעי חמר בח' ואמר בא' וקאמר דבתרווייהו לא דייקי בלישנא שא"ל חמר למאן לא דייק לישנא אי חמרא למרכב אי חמרא למשתי ושא"ל אמר למאן כמי לא דייק לישנא אי עמר למלבש ואי אימר לאיתכסאה וכן משמע מדלא קאמר אי עמר למלבש כו' וק"ל: [א"ל שלוכתי תאכליך לביא. עי' פירש"י ובערוך ערך שלך פי' ר"ל שכינתי אוכלי חלבא וא"ל שלוכתי תאכליך אריה עכ"ל]: בלשון חכמה כו'. לקמן גבי עשו לי שור כו' פרש"י שלא יבינו האחרים עכ"ל אבל הכא לא פירש כן אלא דודאי אמרו כן שיבינו בו כל התלמידים אלא דקרי ליה הכא לשון חכמה ע"ש שאמרו כן ברמז לפי שאין דרך ארץ שידברו האמהא להדיא לתלמידים שילכו לביתם או שיעכבו עוד שם לשתות מחבית אחרת וק"ל: [בתר חברתה כו'. כתר בכ"ף גרסינן וכן נראה מדברי הערוך ערך עלת ע"ש: גבר פום דין חי כו'. לפירש"י יהיה חי כפשוטו ששאלו אם האושפיזא חי עדיין ואם הוא עומד בטוב אבל בערוך ערך גבר ב' גרס אושפיזנא ופי' תרגום איש גבר ופי פום. וזה דין. וחי נא. ומה טיבו יש. כפשוטו עכ"ל וקצת יש לעיין לפירש"י גבי שור משפט שפי' שאומר כן ברמז שלא יבינו אחרים עכ"ל ניחא שלא רצה שידעו בו מה שיאכל היום אלא הנשאל אבל בשאל על האושפיזא שלו אם הוא חי מה לו אם יבינו גם אחרים וי"ל לפי גי' רש"י דעל האיש אושפיזא ועל אשתו שאל דעל אושפיזא שאל אם הוא חי ועליה שאל אם זו שהוא לשון נקבה והיינו אשתו בטובה יש ולפי שהוא קצת גנאי לשאול בשלום אשה אמר כן ברמז לנשאל וק"ל: אתריגו כו'.

עין יוסף

בטור מסכן. תאר את החרדל בשם טור מסכן. הרד"ל. טור פי' הר מסכן פי' דל. ואותיות אחה"ע מתחלפות זו בזו. הרי חר"דל וכדי דלא למחזי כרעבתן באזני השומעים. כשיבינו שמלווה למשרתיו יעשו לי תרדין בחרדל לכן אמר בלשון חכמה שלא יבינו השומעים. (אוי הים):

כ אתריגו לפחמין ארקיעו לזהבין ועשו לי ב' מגידי בעלטה · יש בסיפור

ענף יוסף

סמאמר דנמחל לו עון נוב עיר הכהנים. וקשה דהא אמרינן ברבה ריש סדר אמור ובתנחומא ובאגדת שמואל שהראה הקב"ה למשה שאול ובניו נופלים בחרב. אמר לפניו מלך ראשון שיעמוד בישראל ידקר בחרב. אמר לו הקב"ה ולי אתה אומר אמור אל הכהנים בני אהרן שהרג שהם מקטרגים אותי כו'. הרי דלא נמחל לו אותו עון עד שמת. וי"ל כי העבירות נחלקים לשני חלקים. החלק האחד בהעברות שבין אדם למקום. והחלק השני העבירות שבין אדם לחברו כגון גניבה רציחה כו'. וכשיעבור האדם על שבינו לחבירו אזי עשה ב' עבירות בזה אחד למקום שצוה על זה. ואחד לחבירו שעשה לו רע. ולכן על חלק המקום יענש בעוה"ב ועל חלק חבירו יענש בעה"ז וכזה היה חטא שאול בהריגת נוב עיר הכהנים שהיה בבחינת רע לשמים ורע לבריות. ולכן כאשר נתבייש מפני שמואל נמחל לו חלק מה שחטא נגד המקום. אבל חלק חטא הבריות נשאר לו לקבל בעוה"ז. וזה שדקדקו בגמרא ואמרו ומנין דאחילו לו מן שמיא (כן הוא הנוסחא בברכות דף יב) פי' חלק הרע לשמים זה נמחל לו עבור בושתו. וזהו שדקדקו במדרש שאמר הקב"ה ולי אתה אומר פי' אומר כמה שנוגע לי. חלקי מחלתי לו. אמור אל הכהנים בני אהרן שהרג שחלקם נשאר והם מקטרגים אותו ומוכרח לקבל עונשו בעוה"ז. (במ"ח סדר בראשית):

אמר הבונה אמהתא דבי רבי כו'. מהיות גדר האמיתי חי מדבר שכלי מפרי פיו יוכר אם הכם לבב הוא כי הלשון קולמוס הלב בעקימת שפתיו כפי העת והשומעים וזה שספרו לנו שהיה לקצת חכמינו ואפילו לשפחתו של רבי דרך לדבר בהעלם במעטרך וקראוהו לשון חכמה כי לא רבים יחכמו להבינו כי אם בעיון כמו שאמר שפתי חכמים יזרו דעת יאמרו לפעמים דעת בדרך זר למען לא יובן בנקל להמון שומעיהם:

המתורגמן. א) דער שעפּער קלאפּט שאן אין דעק פאן פאס. ג) עס זאללען פליהען.

חדושי גאונים

בתוגיון לבו וכמרי נפשו צריך להגיד חסדו ואמונתו של הקב"ה בכלי שיר ונגון ואז תהי עליו יד ה' ומזה סמכו הכז"ל הדרש הזה על המקרא המדבר ממש מענין זה שאמר עלי הגיון בכנור כי זהו על שלוותן של צדיקים בעוה"ב כמו שאמר כי שמחתני ה' בפעלך שהוא לשון עבר וסיים במעשה ידיך ארנן שהוא לשון עתיד שהוא ממש שני אלה האמורים והוא הפנים והאחור ההוה והעתיד כאשר ביארנהו פה. ואמר והי אלו פורענתן של רשעים בעוה"ב ר"ל גם היא כתובה על ספר הישר המגילה הזאת כי יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם אכן היא כתובה אצל ספרן של צדיקי' להיות כי קינות של עוני הצדיקים בעולם הזה ויסוריהם אינם מצד עוונותם מאשמה בראשיהם כי אם לאשמת העם ומכאובי' יסבלו והיא הפנים והאחור לפי הבחינה האמורה אכן עבור זה אם לא שבו אל ה' גם בזאת אזי בכאת יראו גם הם בשמחת הצדיקים והם יבושו מסברם כי אפס תקוותם כאשר אין חולה מהם על לחן הצדיק אשר חדלה מהם ולא יתכפרו ביסוריו כמ"ש בזה בספרי ע"מ שאמר ירמי' זכרני ה' ותזקני והנקם לי מרודפי ואל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה ע"כ וזה מבואר הנה כי יבקש הנביא השלם נקמה מישראל אשר לבסוף מסר נפשו עבורם אכן הוא הדבר אשר דברנו כי ירמי' הנביא בלתי ספק הי' מתאווה אשר יכפר הוא בעד ישראל אכן זה לא יתכן רק באם הדור יצטער בצרות הצדיק או בהעדרו ובמיתתו אזי היא להם לכפרה אכן אם לא יתנו אל לבם א"כ לשוא יצרפו צורף את הצדיק כי לא יקחו מוסר מזה כי הוא נבזה בעיני העם ולא יתעצבו בהעדרו כאמור וזה שאמר זכרני ה' ותזקני והנקם לי מרודפי ר"ל שאין כאן תרופה

בזה עוד ואמר ואל לארך אפך תקחני ר"ל ידעתי כי זה הדרך מעולם באתה מאריך אפך ואתה נוטל הצדיק אולי יש בו ממרים וזהו שאמר ואל לארך אפך תקחני ר"ל בהקה אותי לכפרה באשר שאתה מאריך

א"ד ויעשו לי בהן שני מגידי בעלטה. אמרו ליה רבנן לרבי אבהו הצפיננו היכן רבי אלעאי צפון אמר להו עלץ בנערה אהרונית עירנית והנעירתו[א]. אמרי לה אשה ואמרי לה מסכתא. אמרו ליה לרבי אלעאי הצפיננו היכן רבי אבהו [צפון] אמרו להו נתיעץ במכתיר והנגיב למפיבשת. אאמר רבי יהושע בן חנניא מימי לא נצחני אדם אלא אשה תינוק ותינוקות. אשה מאי היא פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא [אחת] ועשתה לי פולין פעם ראשונה סעדתי ולא שיירתי כלום. שניה סעדתי ולא שיירתי כלום. שלישית הקדיחתו במלח. כיון שטעמתי משכתי ידי הימנו. אמרה לי רבי מפני מה משכת ידיך הימנו. אמרתי לה כבר סעדתי מבעוד יום. אמרה לי היה לך למשוך ידך מן הפת. אמרה לי רבי שמא לא הנחת פאה בראשונה ולא כך אמרו חכמים אין משיירין פאה באלפס[ב] אבל משיירין פאה בקערה. תינוקת מאי היא פעם אחת הייתי מהלך בדרך (בשדה) והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לאו שדה הוא אמרתי לה לא בדרך כבושה[ג] אני מהלך אמרה לי לסטים שכמותך כבשוה. תינוק מאי הוא פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תינוק אחד שהיה יושב על פרשת דרכים אמרתי לו בני באי זה דרך נלך לעיר. אמר לי זו ארוכה וקצרה וזו קצרה וארוכה. הלכתי בקצרה וארוכה. כיון שהגעתי לעיר היו מקיפות לה גנות ופרדסים. חזרתי לאחורי. אמרתי לו בני לא כך אמרת לי זו קצרה. אמר לי רבי ולא כך אמרתי לך (קצרה) וארוכה. נשקתיו על ראשו ואמרתי לו אשריכם ישראל שכולכם חכמים אתם מגדולכם ועד קטנכם. רבי יוסי הגלילי הוה קא אזיל באורחא אשכחה לברוריה אמר לה באי זו דרך נלך לעיר לוד. אמרה ליה גלילי שוטה לא כך אמרו חכמים באל תרבה שיחה עם האשה היה לך לומר באי זו ללוד:

הלילה: בהן. על הפחמים: הצפיננו. הראנו לשון צופיה הליכות ביתה (משלי לא): צפון. היה מתחבא דלא היו יודעין התלמידים להיכן היה והיו שואלין ממנו: עלץ בנערה וכו'. שמח הלילה בנערה אהרונית ועכשיו הוא ישן: אמרי לה אשה אהרונית בת כהן: אחרונית. מתה אשתו ראשונה וזו אחרונית: עירנית. בעלת חן וחריפה כאדם ער והנעירתו ולא היה יכול לישן: מסכתא אהרונית. מסדר קדשים עבודת אהרן: אחרונית. סיים אחרת והתחיל בזו: עירנית. עמוקה וחמורה ומעוררת לומדיה: נתיעץ במכתיר. נטל רשות מנשיא על שם שנותן רשות לסמוך (התלמידים) ולקרותו רבי ומאז והלאה הוא כשר להיות מוכתר ליקרא רבי מומחה לרבים ואם טעה לא ישלם: והנגיב. והדרים הלך לו לדרום: למפיבשת. לפני זקני דרום שהם חכמים מאד על שם שהיה מפיבושת אדם גדול (ברכות ד.) (ומבייש פני דוד בהלכה) קרי להו הכי: לא נצחני אדם. בדברים: הקדיחתו. שרפתו כמו כי אש קדחה באפי (דברים לב) כלומר נתנה בו מלח יותר מדאי: אין משיירין פאה באלפס. כשהשמש מערה מן האלפס לתוך הקערה אין דרך להניח באלפס כלום לצורכו אלא כל אחד מניח בקערה (שלו פאה) ומחזירה והיא מאכל לשמש: פרשת דרכים. דרך פורש לכאן ודרך לכאן: ארוכה. שמאריך הדרך: וקצרה. שמולא מבוא

[א] בערוך ערך רקע פי' עוד פי' אחר וגרס אטרינו ע"ש]: אהרונית אחרונית כו'. פי' רש"י אהרונית בת כהן וכדאמרי' בס"פ אלו עוברין [א]לעולם ישא אדם בת כהן ואחרונית פרש"י שמתה אשתו ראשונה כו' ואין זה מוכרח וכי לא הותר לו לישא אשה על אשתו הראשונה ועירנית פירוש בעלת חן וחריפה כאדם ער כו' ועי"ל עירנית כמו עירניות דפרק המוציא יין [ב] דהיינו בנות כפרים שכוחלות ב' עיניהם ע"ש וק"ל: וא"ל מסכתא כו'. פרש"י אהרונית מסדר קדשים כו' אחרונית סיים אחרת כו' ע"ש והוא דחוק בלשון אחרונית ולולא פירושו יש לומר אהרונית מסדר טהרות דהכהנים הוזהרו שלא לטמא ולא ישראל הגם שישראל ג"כ שייכי ביה עיקרו בכהנים כמו סדר קדשים לפרש"י דישראל נמי שייכי ביה אלא דעיקרו בכהנים והשתא שפיר קאמר אהרונית סדר טהרות שהיא אחרונית מששה סדרים ולאפוקי סדר קדשים שאינה אחרונית והיינו נמי עירנית והנעירתו שהיא עמוקה וחמורה כו' כדאמרינן כלך לך אצל נגעים ואהלות ודו"ק: שמא לא הנחת כו'. גם כי ודאי היה לה שלא הניח פאה בראשונה אמרה כן בלשון שמא מדרך המוסר ומזה הטעם שלא הגידה לו להדיא אלא ע"י שהקדיחה לו בפעם ג' א"נ דהקדיחה לו התבשיל להודיע טעם הענין שע"כ משיירין לשמש בקערה כדי שיאכל הוא ג"כ ממנו אחריו ממילא לא יקלקל המאכל של הבעל הבית וצ"ל דר"י לא היה חש להא כיון דאינו אלא מהלכות ד"א ואפשר מה"ט דלא ידע ליה כלל וק"ל: לסטים שכמותך כבשוה כו'. גם שדרך כבושה היה כיון שדרך שדה זרועה עוברת הוה ליה לאסוקי אדעתיה דשלא ברשות כבשוה ולא הוה בכלל מילר שהחזיקו בו רבים דאסור לקלקלו דהיינו שמתחלה ברשות נעשה וק"ל. וזו ארוכה וקצרה וכו'. כוונת התינוק ודאי כך היה כדמסיק דזו קצרה שמקצר בדרך אבל היא ארוכה למצוא מבוא העיר מפני גנות ופרדסין המקיפין העיר וזו ארוכה שמאריך בדרך וקצרה שמוצא מבוא העיר פנוי ליכנס כפרש"י אבל הבנת ר' יהושע אינו מבורר לכאורה שהלך באותו דרך שא"ל התינוק קצרה וארוכה ומטעם שאמר ר"י לא כך אמרת לי זו קצרה הרי באידך נמי אמר ליה קצרה דהיינו שא"ל ארוכה וקצרה ועוד הרי בהא נמי א"ל ארוכה כמו שהשיב לו התינוק וי"ל שר"י ודאי הבין הדברים כך אלא שהבין בסיפך והפס לשון ראשון דהיינו זו קצרה למצוא מבוא העיר וארוכה בארוכות הדרך וזו ארוכה למצוא מבוא העיר מפני גנית ופרדסין וקצרה בהליכות הדרך ולכך הלך בזה שא"ל שהוא קצרה וארוכה לפי הבנתו וא"ל לא כך אמרת לי זו קצרה דהיינו תפוס לשון ראשון והתינוק השיב ולא כך אמרתי לך זו ארוכה ותפוס לשון אחרון וכמ"ש לעיל ודו"ק: ה"ל לומר באי זה ללוד כו'. דעל פרשת דרכים היה כדנקט בעובדא דלעיל ואם כן באיזה ללוד ומראה הדרכים נמי משמע באיזה

עיון יעקב

א"ל זו ארוכה וקצרה. אפשר דרמז ג"כ על התורה שנקרא דרך כדכתיב דרכיה דרכי נועם וכתיב ישרים דרכי ה' וכדאיתא לקמן דף נד ע"ב קוכן על יד ירבה נלא

עין יוסף

הזה ג' מאמרים נפרדים והוא כי בעת אשר היו לו גחלים עוממות היה אומר אתריגו לפחמין פי' העבירו את הפחמין להיות אדומין כאתרוג. והיינו להתחמם כנגדו ובעת שהיה לו גחלים לוחשות רק שלא היו מונחים בשטיחה רק לבורין לבורין היה אומר ארקיעו לזהבין. פי' שטחו כמו רקיע לגחלים לוחשות באדומות כזהב והיינו ג"כ להתחמם כנגדן. ועשו לי ב' מגידי בעלטה פי' ב' תרנגולים המודיעין עונות הלילה ובזה יש לפרש שתי כוונות או שיכינו לו ב' תרנגולים שיעירו אותו בלילה או הכוונה שיללו לו או יבשלו לו ב' תרנגולים ואמר כל זה בלשון סתום ע"ד שאמר שמשון אחודה לכם חידה וגו': איכא דאמרי ויעשו לי בהן שני מגידי בעלטה. פי' ועשו בהן ר"ל בהפחמים ולפ"ז יהיה כל המאמר מאמר מתאחד והוא שלוה להבעיר את העוממות ואחר שכבה הובערו ונעשו זהבין. לוה להשמיקן על פני הכירה ויעשו בהן שני מגידי בעלטה פי' שילו לו שני תרנגולים. א"כ כל הלווי הזה היה לצורך אכילה. ולפ"ז יש לומר שכדי שלא יבינו אחרים ויחזיקו אותו לרעבתן (כמ"ש לעיל בלשון ר' יוסף) לכן אמר בלשון חכמה ונסתר: אמר לי זו ארוכה וקצרה כו'. הכוונה כי מלת קצרה נאמר ג"כ על קוצר הרוחב (שמאל) ואחר שהתינוק אמר זו ארוכה וקצרה הבין שר"ל ארוכה באורך הדרך וקצרה ברוחב

[א] מהרש"א ד"ה אהרונית. בס"פ אלו עוברין (מט ע"א): [ב] שם בא"ד דפרק המוציא (שבת פ ע"א):

יד יוסף

א מדרש איכה פ"א סי' כ מסכת ד"א פ"ו: ב אבות פ"א מ"ה נדרים כ ע"א:

חדושי גאונים

אף אכן דע כי לא יפעל בהם מאומה כי לא נתיקרתי אתם כי שאיתי עליך חרפה וא"כ לא יתפעלו מזה כאמור וא"כ יותר ביאר בזה יחזקאל מכל אשר היו לפניו על מה ולמה עשה ה' ככה לדכא את אשר חפץ כאמור. אכן בא זכרי' בן עדוא ויאר יותר שאמר מגילה עפה אני רואה ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה ויאמר ה' אלי היא האלה היוצאת על פני כל הארץ והנה עד הנה לא ביארו הענין בזה כח הצדיקים גדול ואם אמנם ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים אין אתנו יודע מזה שלימה ולדק אכן הוא המבואר וכולל גם כל האמור כי אמר שהיא ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה להורות כי ארכה יתר על רחבה כפלים לתושיה וכתיב והיא כתובה פנים ואחור והיא על אופן האמור ענין עוה"ז והבא ויסורי הצדיקים ואחריתם הטוב וע"ז אמרו וכי פשטת לי' הוי עשרים בעשרים וכתי' והיא כתובה פנים ואחור וכי קלפת לה כמה הוי ארבעין בעשרים וכתיב ושמים בזרת תכן נמצא כל העולם א' מג' אלפים ומאתים בתורה פי' כי כל העולם כולו גם השמים בכלל כאין נחשבו נגד התורה ועוסקיה כי מלבד אשר ארוכה מארץ ורחבה מיני ים אין קץ לה אמר אי קלפת לה כמה הוי ר"ל אם תרצה לקלוף הפנים מן האחור להעמידם על בתים נפרדים לידע עומק

המתורגמן. א) אויפגעוועקט. ב) קעססעל ג) אויסגעטרעטענע.

כא שם ברוריה אשכחתיה לההוא תלמידא דהוה [קא] גרים בלחישא[א] [דף נד ע"א] בטשא ביה ואמרה ליה לאו הכי כתיב (שמואל ב כג) ערוכה בכל ושמורה אם ערוכה ברמ"ח אברים של אדם שמורה בלב. תנא תלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר (בן יעקב) שהיה שונה בלחש לאחר שלש שנים שכח תלמודו. תנא תלמיד אחד היה לו לר' אליעזר (בן יעקב) שנתחייב שריפה למקום אמרו הניחו לו שאדם גדול שימש. א"ל שמואל לרב יהודה [א]שיננא פתח פומך קרי פתח פומך תני כי היכי דתוריך חיין ותתקיים בידך. [ב]שנאמר (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה. אמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא חטוף אכול חטוף אישתי דעלמא דאזלינן מיניה לבי הלולא דמי. אמר ליה רב לרב המנונא בני אם יש לך היטב לך כי אין בשאול תענוג ואין למות התמהמה ואם תאמר אניח לבני (ולבנותי) חוק בשאול מי (יודה) [יגיד] לך בני אדם דומים לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין:

כב שם אמר ר' יהושע בן לוי [ג]המהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה שנאמר

רש"י

העיר פנוי ליכנס בה: בטשא ביה. בעטה בו: דתוריך חיין. שתאריך ימים: חטוף חטוף אכול. אם יש לך ממון ליהנות עצמך אל תמתין עד למחר שמא תמות ושוב אין לך הנאה (מזה): דעלמא דאזלינן מיניה. גרסינן: לבי הלולא דמי. היום ישנו ולמחר איננו [דומה לחופה שהולכת מהר]: אם יש לך. ממון: ואין למות התמהמה. עכוב כי פתאום האדם מת: חוק. (ממון). [ר"ל מזון לשון לחם חקי]: מי יגיד לך. אם נשאר בידם שמא יאבדוהו: הללו נוצצין. כלומר כשהם גדולים גדלה פרנסתם ועשרם עמהם ואינו צריך לדאוג עליהם: [והללו נובלין. מתים [לשון] והעלה נבל (ירמיה ט)]:

מהרש"א

דרך כלך לצוד וק"ל: ערוכה בכל כו'. דרים ליה אלימוד תורה דכתיב לעיל מיניה כי ברית עולם שם לי דהיינו התורה שנאמר בה אם לא בריתי יומם וגו' ואמר ערוכה בכל דהיינו בכל רמ"ח אברים שהדיבור בקול רם מביא הרגשה ותנועה לכל האברים וק"ל: שריפה למקום כו'. נראה דשייך אדלעיל שתלמיד א' שכח תלמודו ונתחייב עי"ז שריפה למקום כמו ששנינו [א] השוכח דבר אחר מתלמודו מתחייב בנפשו ונקט חיוב שריפה ע"פ מ"ש פ"ק דתענית [ב] שני תלמידי חכמים המהלכין בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראוין ליסרף כו' ע"ש ואמרו הכא שיניחו לו שאדם גדול שמש וע"ז אמרו [ג] גדולה שימושה יותר מלמודה שהלימוד עשוי להשתכח וק"ל: ותוריך חיין כו'. לכאורה מקרא דמייתי כי חיים הם וגו' לא שמעינן אלא דתוריך חיי אבל דתתקיים בך לא שמעינן ויש לומר ע"פ מ"ש לעיל בשוכח תלמודו שמתחייב בנפשו קאמר הכא דע"י דתפתח פומך ולא תלמוד בלחישה תתקיים התורה שלא תשכח אותה ותוריך חיי משא"כ אם לא תוציאם בפה תשכח ולא תתקיים בידך ולא תוריך חיי וק"ל: [שיננא פתח כו' שיננא חטוף כו'. בערוך ערך שן פי' מחודד כמו חץ שנון וי"א גדול השינים כו' ע"ש]: היטב לך כו'. גם בספר קהלת בכמה מקראות אמר כן לפי פשטן דכתיב הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות וגו' וכתיב אשר אין טוב לאדם וגו' כי אם לאכול ולשתות וגו' אלא שהוא הוסיף בטעם הדבר כי אין בשאול תענוג ואין למות התמהמה וגו' שאל יחשוב האדם דמחר אעשה כן להטיב לי דשמא היום ימות וזה שאמר נ"כ לעיל חטוף ואכול כו' כהלולא דמי כפירש"י: ואמר וא"ת אניח לבני חוק. גם בהספר קהלת אמר כיוצא בזה דכתיב ואבד העושר ההוא וגו' והוליד בן ואין בידו מאומה וגו' אלא שהוא הוסיף כפרש"י חוק מזון דהיינו אפילו רק כדי מזונו של בנו ומלת חוק לא יצא ממשמעו דהיינו לחם חקו כמו הטריפני לחם חקי: ואמר בני אדם דומין לעשבי השדה כו'. פירש"י דגדילה פרנסתן עמהן וא"צ לדאוג עליהם עכ"ל ויותר נראה לפרש דקאי אדלעיל מי יגיד לך שיהא נשאר ביד בנך דהללו אחרים נוצצין להרויח והללו בניו נובלין לאבד ירושתן

הרי"ף

אלא למוציאיהם וכו'. הכוונה לומר אל תקרי לפי שהיל"ל ולכל בשרם מרפא כיון שמדבר במוצאיהם בלשון רבים לכך אמר אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם שר"ל למוצאים שלהם שהוא למוציא להם כלומר מוציא דברי תורה:

שם ג' שנים וכו"ל דמש"ה אמרינן יגעתי ומצאתי תאמן כי אם יגע ללמוד ברמ"ח אברים אז מצאת שאין התורה נשכחה ממנו משא"כ להיפוך:

שנתחייב שריפה למקום. אפשר לומר דהיינו שהורה הלכה בפני רבו דחייב שריפה כמיתת בני אהרן ועי' בחידושינו דברכות דף ח גבי גדולה שמושה וכן אמרי' לקמן דף סג כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש וניצול מעונש שריפה כיון ששימש אדם גדול. וזה כוונת הפסוק פ' בהעלותך ויען יהושע משרת משה וגו' אדוני משה כלאם דהוי כמורה הלכה בפני רבו כדאיתא לקמן דף סג אפילו הכי לא נשרף לפי שהיה משרת משה אבל מ"מ נענש שלא היה לו ולד וזה שאמר ר' אבא לקמן כל המותיב מלה קמיה רביה אזיל לשאול בלא ולד כלומר אע"ג ששימש אדם גדול אפ"ה לא ניצול מעונש זה דלא יהיה לו בן וזה מדוקדק בתיבת כל וק"ל: כי חיים הם למוציאיהם ולכל בשרו מרפא. היינו למוציאיהם בפה וכו"ל לומר דרך תוכחה ומליצה הא דאיתא בשבת דף קיט כל המבזה ת"ח אין רפואה למכתו דזה קאי את"ח עצמו כי עם הארץ לא די לו בביזה אלא שרוצה לנשוך אותו כחמור אלא דמיירי בת"ח ואפ"ה מבזה שאר ת"ח ועי"ז גורם שהוא לומד בלחישה שלא ידעו שהוא ת"ח כיון שמבזה אותם וא"כ אין רפואה למכתו כיון שאינו מוציא מפיו וק"ל: חטוף אכול חטוף אישתי. היינו בשמחה של מצוה לשמח נפש העניים העגומים וכן מ"ש אם יש לך היטב לך ג"כ ע"ד זה להכי מדמה להלולא דהיינו סעודת חתונה וסעודת מצוה דוקא. ומה שאמר חטוף ואכול אף דהמאריך בשלחנו מאריכין לו ימיו ושניו מ"מ כבר אמר לו תיקון לאריכות ימיו ושניו פתח פומך קרי ותני כי היכי דתוריך חיי גם הצדקה מציל ממות: וא"ת אניח לבני. כלומר לא אשמח עניים בשלי ע"ז קאמר חוק בשאול כי גדולה צדקה שמצלת מדינה של גיהנם והללו נוצצין והללו נובלין לכך זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד: המהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה. נראה דדוקא אם אין לו לויה אבל אם יש לו ג"כ לויה ודאי דאל יסמוך על הנס מה שיעסוק או עסק בתורה

עיון יעקב

לאחר ג' שנים שכח תלמודו. אפשר לומר דנקט ג' שנים דאתיא כר' יוסי דאמר בפ"ק דחולין דף כד ע"א כל שאינו רואה סימן ברכה במשנתו ג' שנים שוב אינו רואה וזה ג"כ לפי שגרס בלחש לא ראה סימן ברכה במשנתו יחרוך רמיה צידו הון מהבל ימעט ע"ש: ג' שנים שוב אינו רואה וזה ג"כ לפי שגרס בלחש לא ראה סימן ברכה במשנתו אף שלמד

עץ יוסף

ברוחב הדרך באופן שיש בזה תרתי לריעותא אורך הדרך וקצרה ברוחב באופן אם יפגעו בו עוברי דרך הולכים למולו ונגדו לא יהיה מקום לנטות ימין ושמאל. והבין כי המאמר קצרה וארוכה הנאמר לו אחר זה יתפרש ג"כ על דרך זה והוא תרתי לטיבותא אחד קוצר הדרך גם ארוכה ברוחב עד שבפגעו בעוברים נגדו יהיה מקום לנטות הימין או שמאל על כן הלך בדרך זה אולם התינוק השיבו דבר חכמה בסדור הלשון והשיב לו לא אמרתי לך קצרה וארוכה אמת כי לשון קוצר ידובר פעם על קוצר הרוחב אמנם לשון אורך מעולם אינו שייך על הרוחב והיה לך להבין מלשוני אשר אינני אומר קצרה ורחבה רק קצרה וארוכה שכוונתי ארוכה בהלוך ולזה תמנע מלכת בה (אי"י היס) ועיין מ"ש במדרש איכה פ"א סימן כ:

ענף יוסף

כא א"ל שמואל לרב יהודה שיננא פתח פומך קרי פתח פומך תני. והגם כי זה דרכו של שמואל תמיד לקרא לרב יהודה שיננא. מ"מ אם יש איזה עילה למצוא טעם באיזה מקום מדוע קראו בשם שיננא ראוי להגתן ובאר כי הזהיר אותם אחר כי הוא חריף ושנון השכל וא"כ מגד הטבע הוא מיבשת המוח וימשוך מזה שלא תזכור הדברים כל כך. כי יחסר לך הזכירה מטבע (כי הקדמונים השכילו וגם הנסיון הורה כי לא יקובצו באדם אחד על הרוב ב' ענינים יחד. להיות זך השכל וחריף ופקח. וגם שיהיה לו זכירה מעולה שיזכור תמיד כל מה שלמד. כי מי שיהיה שלם באחת יהיה חסר באחרת. והוא ע"פ הטבע כי הב' ענינים אלו יבואו מסבות ספכיות אחד מלחות המוח ואחד מיבשות המוח) על כן אף אתה ראה והשלם חסרון הטבע אופן הזכירה שתפתח פומך תמיד בהשמעות הקול בלימודך ואז תתקיים בידך (גאולת עולם): בני אדם דומין לעשבי השדה כו'. הכונה בזה דהנה בצמחי השדה יש שני מינים. אחד שזורעין וצומחין. ואחד שגדל מעצמו. והנה אותן שזורעין וצומחין כגון כל מיני תבואה צריך לשייר מאותו המין כדי שיהיה לו מה לזרוע

כא א"ת למוצאיהם אלא למוציאיהם כצ"ל. שהוקשה לו אמרו למוצאיהם ביו"ד אחר האל"ף ומשמעו שהמוצאים שמה רבים מה שאמר אח"כ ולכל בשרו מרפא בלשון יחיד על כן בא הדרש ואמר אל תקרי כו' אלא למוציאיהם כלומר היו"ד שאחר האל"ף הטמד אותה אחר הצד"י והוא הפעיל משורש יצא. ולפי זה אין כאן יו"ד הרבים והביאור בזה. למוציא אותם ממחשבתו אל הדבור החיצון ועליו הוא אומר בלשון יחיד ולכל בשרו מרפא (אי"י היס):

כב המהלך בדרך ואין לו לויה כו'. שהדרכים הם בחזקת סכנה כי הדרכים אין שם ישוב האדם ודבר כמו זה הוא נבדל מן עיקר העולם כי עיקר

המתורגמן. א) אין דער שטילל:

מהרש"א

[א] ד"ה שריפה. כמו ששנינו (אבות פ"ג) [ב] שם בא"ר פ"ק דתענית (י' ע"ב): [ג] שם בא"ד וע"ז אמרו (ברכות ז ע"ב):

יד יוסף

א ברכות לו ע"א וש"נ: ב תנחומא סדר עקב סי' ה: ג סוטה מו ע"ב:

חדושי גאונים

הענין תדע אשר לא די כי תענוגי עוה"ז כאין נחשבו נגד התורה כי אם גם חיי האחור שהוא חיי עוה"ב שהמה באחרית כאין נחשבו נגד תכלית ענין התוה"ק כאמרם במס' אבות יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי עוה"ב וטוב יום בחצירך מאלף אכן גם להיפוך כי התענוג הוא רק בעוה"ב כאמרם יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז וכאשר תבין את זאת תדע כי הפנים והאחור קשורים ודבוקים זה בזה במגילה הזאת ולכן אמר כל העולם כולו לסורות אף על עוה"ב כי גם הוא כחלק קטן נגד ענין התורה ואז לא יקחך לבך להתלונן על גורלו אשר תמיס פעלו לא על עניך ומרודך ולא על הצלחתן של רשעים כי תראה אשר אין בידינו לא משלוות הרשעים אף לא מיסורי הצדיקים כי יתמו חטאים מן הארץ וצדיקים בגן ה' יפרחו ויצליחו בעדנו ובזה מסולקים כל הספיקות הנופלים בענין הזה כאמור: מעתה הקורא בצדק בא וראה איך השלימים האילו באו ללמד לאדם דיעה

גאון יעקב

אמר ריב"ל המהלך בדרך ואין עמו לויה כו' תם בגרונו כו' תם בבני מעיים כו' ע"ס כל המאמר. להתבונן ענין המאמר הטה אזניך לדברי הרמב"ם חסב ה' סיבות מונעים השלימות, והסבה

וכמ"ש בקהלת בכיולא בזה בכמה מקראות : כי לוית חן כו'. דעסק התורה נותנת לו חן בדרך בעיני כל רואיו כמ"ש בתפלת הדרך ותתנו לחן ולחסד כו' בעיניך ובעיני כל רואינו כו' וק"ל : רפאות תהי וגו'. ולא שייך בזה אסור לאדם להתרפאות בד"ת כדאמרינן בפ"ק דשבועות [א] י"ל דהיינו שמתכוין לומר פסוק לרפואה אבל דרך למודו ודאי דשרי ועוד י"ל דהכא לא בחלה ראשו כבר קאמר אלא בחש בראשו שלא יבא לידי חולי ממש ולאגוני בעלמא בד"ת שרי כדאמרינן התם ומזה יתיישב הא דחש בראשו יעסוק בתורה והרי אמרו בנדרים [ב] דחולה ראש הדבור קשה לו אע"כ דהכא לא איירי בחלה ממש כבר בראשו אלא דחש קצת בראשו ועדיין לא חלה ונפל למטה כדמשמע פרק ב"מ[ג] דאמרי' התם חש בראשו יהי דומה כו' עלה למטה ונפל יהי כו' דהיינו חלה ממש ועד"ז יש לומר הא דכתיב כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ה"פ והיה אם שמוע תשמע וגו' לעסוק בתורה כל המחלה דהיינו חולי ממש שהיה במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך את המיחוש שלא תבא לידי חולי ממש ע"י עסק התורה וק"ל : חש בראשו וכו'. יש לפרש דנקט אלו משום דרפואתן קשה דאין להן בן גילו שנוטל אחד מס' מחליו כדאמרי' פ' אין בין המודר[ד] אין מבקרין חולי מעים משום כיסופא וחולי ראש אין מבקרין משום דדיבורא קשה ליה ומכ"ש חש בגרונו דדיבורא ודאי נמי קשה ליה וק"ל : [סם חיים כו'. והכי אמרינן פ"ק דקדושין ושמתם סם תם נמשלה תורה לסם חיים כו' ובפ' בא לו אמרינן זאת התורה אשר שם וגו' זכה נעשית לו סם חיים כו' ע"ש: אימתי שמחה לאיש כו'.

(משלי א) כי לוית חן. חש[א] בראשו יעסוק בתורה שנאמר (שם) הם לראשך. חש בגרונו יעסוק בתורה שנאמר (שם) וענקים לגרגרותיך. חש בבני מעים יעסוק בתורה שנאמר (שם ג) רפאות תהי לשרך. חש בעצמותיו יעסוק בתורה שנא' (שם) ושקוי לעצמותיך. חש בכל גופו יעסוק בתורה שנאמר (שם ד) ולכל בשרו מרפא. אמר רב יהודה בריה דר' חייא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם נותן לחבירו סם יפה לזה וקשה לזה. והקב"ה נותן תורה לישראל סם חיים לכל גופן שנאמר ולכל בשרו מרפא. אמר רב (אסי) [אמי] מאי דכתיב (שם כב) כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדו על שפתיך אימתי דברי תורה נעימים כי תשמרם בבטנך ואימתי תשמרם בבטנך בשעה שיכונו יחדיו על שפתיך. רבי זירא אמר מהכא (שם טו) שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב אימתי שמחה לאיש

יפה. לחולי זה וקשה לחולי זה יפה ללב ורע לעינים : שתשמרם בבטנך. שהם שמורים בידך שאינן משתכחים ממך: יכונו יחדיו. כשאתה סודרם ומוציאם בפה ולא לגרום בגמגום ולחישה: אימתי שמחה לאיש. אימתי אדם שמח בתלמודו בזמן שיש לו מענה כששואלין ממנו דבר הלכה:

עיון יעקב

ויצוה ללותו ולכן מסמיך ג"כ אלו רפואות דבסמוך מיירי בכה"ג שהוא בדרך ואין עמו רופא לרפואת הגוף שהם בדרך הטבעי. וקאמר יעסוק בתורה ולא קאמר ילמוד אף אם אינו יכול ללמוד בתורה שיש לו מונעים מכח החולי שא"א לו ללמוד בתורה מ"מ יחשוב בעסק הלימוד כילד ילמוד ואולי בזכות זה יתרפא רפואת הגוף ורפואת הנפש אבל אם הוא בעיר יתרפא עצמו בדרך הטבעי שניתן רשות לרופא לרפא כדכתיב ורפא ירפא: חש בכל גופו יעסוק בתורה. אע"ג דאיתא בפרק ב' דשבועות דאסור להתרפאות בד"ת היינו דוקא ללחוש בו מה שאין כן הלימוד של מצות לא תעשה ועשה שהם כנגד רמ"ח אברים ושס"ה גידים כל מצוה מחזיק אותו אברו וגידו ונתרפא אברו וגידו כשעוסק בו וק"ל: אימתי ד"ת נעימים בזמן שתשמרם בבטנך. מרמז ג"כ תשמרם פי' לעשותם ואימת תשמרם בזמן שיכונו על שפתיך דאז בעידנא דעסיק ביה אגוני מגנא ואצולי מצלי ולא ילמוד תורה

הרי"ף

חש בגופו וכו'. נ"ל דלהאי דריש ולכל בשרו מרפא לא אתי שפיר מאי דקאמר קרא לכל מוצאיהם בלשון רבים. אמנם רמז בו שדברי תורה הם חיים לאדם לכל המקרים המוצאים אותו בין במיחוש הראש ובין בגרון ובין בעצמותיו ובין במעיו ד"ת הם חיים לאדם ולכל בשרו של זה העוסק בתורה יהיה מרפא ותימה שבכלל כל גופו יש ראש והמעים והגרון. וממאי דכתיב לכל בשרו מרפא נפקי נמי חולאים אחרים ולמה הביא שאר הכתובים ושמא כפי ערך המיחוש צריך חיזוק בד"ת וכשחש בכל גופו צריך להתחזק יותר מה שאין צריך כל כך בדברי הפרטיים: מ"ד כי נעים כי תשמרם בבטנך. נראה שהוקשה לו בכתוב שאמר ב' פעמים כי. לזה דרש כי נעים וכו'. ובעין יעקב הביא לשון רש"י זה שאומר אימתי שמחה לאיש בתלמודו בזמן שיש לו מענה כששואלים ממנו דבר הלכה והוא פלא שאינו ענין אל שצריך להוציא ד"ת מפיו. ובגמרא חפשתי ולא מצאתי בפרש"י לשון זה ואומר אני שאם יש שורש לגירסא זו היא עם לישנא אחרינא. אימתי שמחה לאיש במענה פיו בזמן שדבר בעתו מה טוב. ועל זה יש לפרש יש לו מענה כששואלים ממנו דבר הלכה וה"ק שמחה לאיש במענה פיו ומה היא השמחה שדבר בעתו מה טוב שיודע להשיב לשואל דבר טוב

ענף יוסף

אח"כ כי אם לא ישייר על זריעה לא יהיה לו בשניה כלום. נמצא שהתבואה השנית יש לה עזר מהתבואה הראשונה. משא"כ העשבים הצומחים מעצמם. יכול לכלות הראשונה מכל וכל כי להשניה אין לה עזר מהראשונה. וזהו שאמרו ז"ל יש לך היטב לך כלומר עשה צדקה ושאר מצות בממונך במה שייטיב לך. ולא תאמר אניח לבני חק. כי אין לבנים עזר מאבות כי בני אדם דומין לעשבי השדה כלומר לעשבים שאינם נזרעים ואין לאחרונים עזר מהראשונים. כמו כן אין לבנים עזר מאבות והכל תלוי במזל או בהשגחה (נחלת יעקב):

עץ יוסף

העולם הוא הישוב ודבר זה יוצא מן הישוב ולפיכך שולטים שם הפגעים אשר הם מתנגדים אל העולם ולפיכך ההולך בדרך ואין לו לויה של בני אדם שיהיה נחשב המקום שהולך בה כישוב העולם לכך יעסוק בתורה. כי התורה סדר שמירת העולם וא"כ יהיה לו לויה וחיבור אל סדר העולם ולא יהיה לפגעים רשות שם (נתיבות עולם): חש בראשו כו' חש בגרונו כו'. הכוונה שמפני שהראש שם השכל והוא קרוב אל התורה לכן הראש הוא ראשון וקודם לקבל הרפואה ע"י התורה ואמר אח"כ חש בגרונו כו' הגרון הוא למטה מן הראש אשר שם השכל. והגרון יצא ממנו הדבור והגרון כלי אל שכל הדברי והוא למטה מן שכל עיוני ואמר כי אף בזה אם יעסוק בתורה וימשוך לו ע"י התורה רפואה אף כי הוא יותר רחוק מן השכל ואמר עוד חש בבני מעיו האבר הזה הוא למטה מן הגרון. כי הגרון שם הדבור השכלי ובני מעיים כמו ריאה ולב הם כלים לחיים ולכך הם למטה מן הגרון שהם השכל הדברי ואפ"ה ע"י התורה מקבל רפואה ואמר חש בעצמותיו כו' כי העצמות הם למטה מהם שאינם כבני מעיים שהם כלי ומשכן לרוח חיים. אבל אלו הם בנין האדם שעליו נבנה האדם ואמר שגם העצמות מקבלין רפואה ע"י התורה ואמר אח"כ חש בכל גופו אע"פ שהוא רחוק יותר עד שאין דבר נתלה בו כלל כי אין דומה שאר הגוף לעצמות כי הם בנין האדם מ"מ אף הגוף מקבל רפואה מן התורה וכמו שהתורה מחזרת חולי הגוף אל הסדר הראוי כמו שהתבאר כך התורה מחזרת אנשי חולי הנפש אל הסדר הראוי וכאשר האדם יש לו חסרון בשכלו ובמחשבתו שחטא במחשבה יעסוק בתורה ויתרפא וכנגד זה אמר חש בראשו היינו במחשבה שבראשו יעסוק בתורה ויתרפא ואם יש לו חולי הנפש בכח הדברי שהוא למטה מן השכלי כאשר ידוע יעסוק בתורה ויתרפא וזהו שאמר חש בגרונו שהוא בדבור יעסוק בתורה ואם יש לו חולי הנפש בכחות הגוף שמהם התאוה והקנאה יעסוק בתורה ויתרפא וזהו שאמר חש בבני מעיים שבהם הלב והכבד אשר הם כחות התאוה והקנאה יעסוק בתורה ויתרפא ואם יש לו חולי הנפש במעשה דהיינו פעולת הגוף בעצמו יעסוק בתורה ויתרפא וזהו שאמר חש בעצמותיו שהם כלים שעל ידיהם המעשה כי הבשר בלבד אין פועל המעשה אלא המעשה אשר יעשה הוא ע"י העצמות שהם קשים וחזקים אם חטא בהם יעסוק בתורה ויתרפא ואח"כ אמר כמו שהתורה רפואה אל חולי אברים הללו כך היא רפואה לכל הגוף שהרמ"ח מ"ע הם כנגד רמ"ח אברים ושס"ה ל"ת הם כנגד שס"ה גידים ואם חוטא במצות עשה אחת פוגם האבר שנגד אותה מצוה ואם חוטא בל"ת אחת פוגם בגיד שכנגד אותה בל"ת. והתורה רפואה לכל האברים והגידים: מדת ב"ו אדם נותן לחברו סם יפה לזה וקשה לזה כו'. כי מפני שאי אפשר שלא יהיה לאותו סם איכות. או שהוא חם. או שהוא קר. או שהוא חם וכיוצא בזה מן האיכות ואם הסם ההוא קר אז מזיק לאברים הקרים. ואם הוא חם מזיק לאברים החמים. אבל התורה היא הרפואה כללית כי אין בתורה איכות רק היא שכל אלהי העליון ובשביל כך התורה היא סם חיים ורפואה אל הכל: שתשמרם בבטנך. שהם שמורים בידך שאינך משתכחים ממך כי אז כאשר התורה עמו. הוא שכלי ואין נעימות למעלה מזה: בזמן שיכונו יחדיו על שפתיך. פי' כשאתה סודרם ומוציאם בפה ולא לגרום בגמגום ולחישה. לפי דרש זה מאמר יכונו יחדיו וגו'. הוא תנאי למאמר תשמרם. כמו שמאמר תשמרם וגו' הוא תנאי למאמר כי נעים וגו'. שהרי כתב כי תשמרם וגו' אשר פי' כאשר תשמרם וגו' ולדעת הדרש יהיה מלת כי מושך אחר עמו כאילו יאמר כי תשמרם וגו' כי יכונו יחדיו וגו' ופירושו כאשר תשמרם וכו' כאשר יכונו וגו': אימתי שמחה לאיש. אימתי אדם שמח בתלמודו. בזמן שיש לו מענה בפיו כששואלין ממנו דבר הלכה ולא כשמגמגם

המתורגמן. א) ווען ער שפירט שמערצען.

[א] מהרש"א ד"ה רפאות. בפ"ק דשבועות (טו ע"ב): [ב] שם בא"ד אמרו בנדרים (מא ע"א): [ג] שם בא"ד פרק ב"מ (שבת לב ע"א): [ד] שם ד"ה חש בראשו. פ' אין בין המודר (נדרים מא ע"א):

הדושי גאונים

בינה והשכל והעמיקו בפירוש דברי הנביאים ז"ל להסמיך דרשתם אליו וכל אחד מן השלימים ביאר הענין היותר עמוק מזה לפענח לנו תעלומות צפוני חכמתם ולדקתם והאחרון העמיק ביותר בהוד תפארת גדולתו ברוך הוא בהנהגתו את העולם עד אשר ידע האדם משפט צדק ולא ימצא מאומה לצעוק אל המלך ממ"ה הקב"ה וכל זאת הלבישו בנועם אמריהם כדרכם אשר רק המתייגע ומשתוקק לדעת דבריהם ושוקד על דלתותיהם ימצא מרגוע לנפשו יראה כי כל השלשה האלה הוללו ונתיסרו בדורם לרוב צדקתם ותומתם ומהם יראה כל אדם ויקח מוסר כי נשגבו מחשבות עליון ב"ה ולא דרכנו דרכיו והבן בזה. (באר רחובות): אמר ריב"ל המהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה כו' חש בראשו כו'. חש בגרונו כו'. חש בבני מעים כו'. כונת רבי יהושע בן לוי להורות מזולת ממה שבא על פשיטותו על מי שישנו בזה העולם הדומה לדרך

גאון יעקב

הלימוד. והוא עומק המישג קוצר המשיג אורך הגלעות וקשת הצרכים. ורוע התכונה מנטיות החומר. וע"ז בא המאמר הנכבד לגלות אוזן. כי אלה המונעים הוא רק להשגת שאר לימודים וחכמות החיצוניות. כמו ההנדס' והתכונ' ועניני לימודי הטבעיים. אבל ללימוד התורה

בשעה שמענה בפיו. [ל"א אימתי שמחה לאיש במענה פיו בזמן שדבר בעתו מה טוב]. רבי יצחק אמר מהכא (דברים ל) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו אימתי קרוב אליך הדבר מאד בזמן שבפיך ובלבבך לעשותו. רבא אמר מהכא (תהלים כא) תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה אימתי תאות לבו נתת לו בשעה שארשת שפתיו בל מנעת סלה. רבא רמי כתיב תאות לבו נתת לו וכתיב וארשת שפתיו בל מנעת סלה. זכה תאות לבו נתת לו לא זכה ארשת שפתיו בל מנעת סלה. תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק (לעולם ולעולמי) עולמים. נצח דכתיב (ישעיה נז) כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף. סלה דכתיב (תהלים מח) כאשר שמענו כן ראינו בעיר ה' צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה. ועד דכתיב (שמות טו) ה' ימלוך לעולם ועד: *) אמר רבי (אליעזר) [אלעזר] מ"ד (משלי א) וענקים לגרגרותיך אם משים אדם את עצמו כענק זה שרף לצואר ונראה ואינו נראה תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו:

כג שם וא"ר (אליעזר) [אלעזר] מ"ד (שה"ש ה) לחיו כערוגת הבושם אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה (אי נמי) וכבושם הזה שהכל מתבשמין ממנו תלמודו מתקיים (בידו) ואם לאו אין תלמודו מתקיים (בידו). ואמר ר' (אליעזר) [אלעזר] מאי דכתיב (שמות לב) לוחות אבן אם משים אדם לחייו כאבן

*) סימן (ענקים לחייו לוחות חרות). נגמ':

רש"י

ד"א אימתי שמחה כו'. בזמן שיודע לדרוש הלכות החג בחג: שארשת שפתיו בל מנעת. כשנתת בו דעת להוציא בשפתיו: זכה. אם יש לו מזל טוב: תאות לבו נתת לו. שבעוד שמתאוה באה לו תאותו עד שלא ישאלנה: לא זכה. צריך (להתמהמה) [להתמקמק] ולהצטער: כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף. אלמא לנצח לשון עולם הוא מדסמיך (לעולם) [ליה] וכן עד עולם סלה. אלמא סלה לשון עולם הוא: שרף לצואר. שאינו מגומגם בדוחק סביב הצואר אלא רפוי בריוח כך הוא נעים ומרוצה לבריות: ונראה ואינו נראה. כשמגביה צוארו נראה מתחת זקנו ורוב פעמים שנסתרו וזקנו מכסין אותו כך אם ת"ח אינו רודף לצאת ולבא בשוק אלא יושב ומחזר על תלמודו מתקיים בידו: שהכל דשין אותו. שאין בו גסות הרוח: שהכל מתבשמין ממנו. שמלמד תורה לתלמידים

מהרש"א

לשון רש"י בספר משלי בעלי גירסא אם מוציאים בפיהם מענה אז תתקיים בהם וישמחו כו' ע"ש: ל"א אימתי שמחה כו' בזמן שדבר בעתו מה טוב כו'. ר"ל דהיינו בשואל מעניני הלכות פסח בפסח והלכות חג בחג דהיינו בעתו ובזמנו וק"ל: אימתי קרוב כו'. ר"ל בזמן שערוכה בפיך הרי הדבר קרוב אליך להיות שמור בלבבך לעשותו ואם לאו הרי תשכח מלבבך ולא תבא לידי עשיה וק"ל]: אימתי תאות לבו כו'. נראה דלענין תפלה אמרו כן זכה תאות לבו נתת לו קודם שהוציא תפלתו מפיו כמ"ש טרם יקראו ואני אענה לא זכה צריך לתפלה בפה דהיינו וארשת שפתיו וגו' ודו"ק: כ"מ שנאמר נצח סלה ועד כו'. פי' רש"י מדסמיכי לעולם אלמא לעולם משמע עכ"ל ואין זה מוכרח דהא מלת עולם גופיה מצינו שיש לו הפסק כמו ועבדו לעולם ובנו ממך חרבות עולם וגו' ועוד דלא הול"ל אלא כ"מ שנאמר נצח סלה ועד עולמית הוא וע"כ נראה דה"ק מדכתיב כי לא לעולם אריב ע"כ הא דכתיב בתר הכי ולא לנצח אקצוף הוא דבר נוסף והוא שלעולם לא יהיה לו הפסק וכן סלה ועד מדכתיבי בתר לעולם הן בנין אב לכ"מ שנאמר נצח סלה ועד גם אי לא כתיבי בתר לעולם הוה פירושם אין להם הפסק עולמית דהא מייתי ליה אדלעיל דמייתי קרא וארשת שפתיו בל מנעת סלה דלא כתיב ביה לעולם ודו"ק: בענק כו'. ר"ל שהוא במקום גבוה ואעפ"כ הוא רך לצואר כן הת"ח גם שהוא חשוב וגדול יהא נוח לבריות: [אם משים אדם עצמו כערוגה כו'. ויהיה לחיו מלשון חיות שאינו מחשב חיות עצמו רק כערוגה כו': מ"ד לוחות

חדושי גאונים

כמו שביארנו בראש ברכות וזה ידוע ואין לו הדברים השלימים לו לאדם בין בבריאה בין במזלת מזה וזה ודאי אמרו ואין לו לויה הנה יאמר שיעסוק בתורה וכיא היא תשלים לו כל עניניו בין לעולם הזה בין לעולם הבא ואפי' אם יושב יחידי ושונא וזהו אמרו ואין לו לויה ולזה זכר שיעסוק בתורה וזהיא תלוה אותו לעולם הבא שבשעת מיתתו אין מלוין לו לאדם אלא תורה וכו' ואחר שאמר זה דרך כלל הנה ירצה לפרש דבריו ולקיימה אל שהתורה משלמת לו לאדם גם מזולת הקיבול שכר ותשלום גמול האמיתי הבא לאדם אחרי מותו אלא שאף גם זאת בכל חלקי האדם המתחייבים לו בזה העולם תשלום לו עניניו בכל מכל כל. אשר לכן ועל כן יתחייב לו לאדם לעסוק בתורה. וקרא בה כל ימי חייו. והתחיל אמנם ואמר הם בראשו יעסוק בתורה. ירצה שאף שאם אולי שלפעמים יולד אדם כפי ענין תולדות עב הטבע רב הליחה הלבנה

אהבת איתן

אם משים אדם כערוגה זו שהכל דשין בה וכבושם זה שהכל מתבשמין ממנו תלמודו מתקיים בידו כו'. י"ל ע"ד שאמרו בפסחים כל המתגאה והכועס חכמתו מסתלקת ממנו. וע"ד ולא הקפדן מלמד ולכך אין מתקיים בידו:

גאון יעקב

האלהית הספיקה היא עצמה לתקן את כולם ולהדיח מעל לומדי' כל אלה המונעים וחשב אחת לאחת. והתחיל בארך הבלעות אומר המהלך בדרך ואין עמו לויה ר"ל שהמהלך לטייל בעיון (כאמרם הליכה עולם לו) והוא חסר לוי' כי לא נתלוו אצלו ולא נתחבר עמו הסקדמות הצריכים להתלוות

הרי"ף

בעת שבואלים ממנו וא"א להשיג זה אם לא מתוך הלימוד שהוציא בפיו שנתקע תלמודו בידו ויודע להשיב דבר בעתו מה טוב: **רבא** רמי כתיב תאות לבו וכו'. וקשה כיון דרבא בגופיה דריש מהאי קרא תאות לבו נתת לו בזמן שארשת שפתיו בל מנעת כפרש"י א"כ מאי רמי וע"ק דהיכי יליף רבא מהכא דצריך להוציא ד"ת בפה הא רבא דריש ליה גופיה בתפלה לא זכה צריך להתמהמה עד שיתפלל בשפתיו. ואפשר דרבא דריש קרא דארשת שפתיו בל מנעת סלה דמיירי בכל מיני דבור בין תפלה ובין תורה שמוציא בשפתיו וזהו בל מנעת סלה בין בתפלה ובין בד"ת ולהכי דריש אימתי תאות לבו נתת לו בשעה שארשת שפתיו בל מנעת סלה. ולפי שלדרך זה יקשה דהול"ל בל מנע סלה לא מנע האדם מלהוציא ד"ת בשפתיו ולא יצדק לומר בל מנעת לז"א רבא רמי כתיב כלומר כפי פשוטו דמנעת סלה הוא אומר כלפי הקב"ה יקשה שבתחלה הוא אומר תאות לבו נתת עד שלא ישאלנה ואח"כ הוא אומר וארשת שפתיו בל מנעת דמשמע אחר התפלה הוא נענה ומאי אית לך למימר זכה תאות לבו נתת לו לא זכה צריך להוציא בשפתיו התפלה ולדרשא זו מתיישב לומר בל מנעת וכיון שהתפלל על בקשתו אע"פ שלא התפלל על כל תאות לבו כ"א על מקצת דבר מכל מקום בכח התפלה בל מנעת ממנו כל תאות לבו ומ"מ למדנו מכאן שאימתי תאות לבו נתת לו בזמן שארשת שפתיו בל מנעת שאם התפלל ולא זכה אין נותנים לו תאות לבו כלל: **אר"א** מ"ד וענקים וכו'. וצריך לבאר מהו דמיון הענק שאם הכוונה שילמוד האדם תורה בסתר ובהאי א"כ היה ראוי לעשות דמיון מדבר שהוא בסתר וכמו שדרשו חמוקי ירכיך מה ירך בסתר וכו'. ונ"ל שדקדקו בכתוב למה נמשלו ד"ת לענק שבגרגרת ולא בצמידים שעל היד או אחד משאר תכשיטין ולכך דרשו אם משים עצמו כענק וכו' שרבי אלעזר סובר שד"ת צריכין להיות בסתר כדכתיב חמוקי ירכיך וגם כן צריכין להיות בגלוי כדכתיב חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו וכבר חז"ל דרשו גם בזה ואמרו ברחובות במקום שמרחיבין ד"ת תתן קולה דהיינו בבתי כנסיות ומדרשות וכוונתם שלימודו של אדם יהיה צנוע במקום מוצנע ומקום סתר ותורה שלמד יהיה בקי בה כדי שבמקום שמרחיבין אותה דהיינו בבתי מדרשות יתן קול אם תבונות יבקשו מפיהו וזהו שרמז כאן רבי אלעזר כי כל העוסק בתורה צריך שלא יהיה נראה תלמודו ומשמיעו בפני רבים כדי שלא תהיה אותה תורה שלא לשמה להתייהר ולכך בשעת הלימוד שהוא מרכין צוארו יהיה ד"ת בסתר כמו הענק שאינו נראה בשעה שהאשה מרכנת צוארה וע"ז נאמר חמוקי ירכיך. אבל בשעה שזוקף צוארו העוסק בתורה ואינו לומד אז צריך שיהיו ד"ת שלמד גלוים וברורים ונראות לעיני הבריות ואם יבואו לשאול ממנו ד"ת בבית המדרש או שום הוראה משיב כענין והלכה בלא שום גמגום אלא בבירור חכמות בחוץ תרונה ברחובות כמו הענק שהוא נראה כשהאשה זוקפת ראשה למעלה כן הת"ח בשעה שזוקף ראשו מלימודו צריך שיהיה נראה תלמודו לסורות את בני ישראל שעשה לימודו פירות והצליח בתורה:
מ"ד לחיו כערוגת הבושם. נראה שדקדק דהול"ל לחיו כבושם ולמה אמר כערוגת הבושם לזה דרשו שיש שני דמיונות האחד כערוגה שהכל דשים אותה כך לא יהיה בת"ח גסות הרוח וגם יהיה כבשם שהכל מתבשמין ממנו כן יהיה כל העם נהנים מחכמתו ואז חכמתו מתקיימת בידו. ואגב אורחין למדנו דהא בהא תליא במי אתה מוצא שמתבשמים ממנו הכל. באותו שהוא שפל רוח ודשים אותו כערוגה שדשים בה ואז תלמודו מתקיים בידו ויש רמז לתלמודו מתקיים בידו דסמיך ליה שפתותיו שושנים ודרשינן ששונים כלומר שלעולם שונים וכו':
מ"ד לוחות אבן. דקדק כיון שאמר לוחות הול"ל לוחות העדות אבן. ועוד כיון שאמר לוחות הול"ל לוחות אבנים כדכתיב פסל לך שני לוחות אבנים דהיינו כל לוח אבן אחת

עיון יעקב

תורה רק מן השפה ולחוץ כדואג ואחיתופל רק תתמרס כבענק: **בשעה** שמענה בפיו. להשיב לכל שואל ללמוד לאחרים ומזכה רבים אז אין חטא בא על ידו ואימתי מענה בפיו ודבר בעתו מה טוב ששואל כענין. וכן מ"ש בפיך ובלבבך לעשותו ולא ללמוד שלא לשמה: **תאות** לבו נתת לו. אמרתי דרך דרוש פי' הפסוק ע"ד דאמרינן בש"ס יעקב אבינו לא מת אמרתי הטעם לפי שיעקב עסק תמיד בתורה שהיא סם חיים וקולטת ממלאך המות לכך לא מת וכבר כתבתי לעיל בשבת קיח ד"ה כל המענג את השבת הטעם שאין אדם מת וחצי תאותו בידו כדי שלא יצטער כל כך במיתתו שניטל כל תאותו ולכך יעקב שלא מת ניתן לו כל משאלות לבו וזה פי' הפסוק תאות לבו נתת לו משום וארשת שפתיו בל מנעת סלה: **אם** משים אדם עצמו כענק. שהוא מין ממיני תכשיט ואין לובשין אותו תמיד אלא כשרוצה להתקשט בו כן הת"ח צריך שיהא נראה דהיינו במקום שאין איש השתדל להיות איש משא"כ במקום שיש איש יהא אינו נראה ויקטין את עצמו:
אלמלא

עין יוסף

כשמגמגם בדברי תורה וצריך לחפש בספרים שכל זה גרם לו על שלא הוציא ד"ת בפיו אלא למד במחשבה: **בזמן** שדבר בעתו מה טוב. ר"ל בזמן שיודע לדרוש הלכות החג בחג כי התורה צריך אדם ללמוד תמיד וכל יומא זמנה הוא אפילו הלכות פסח בחג והלכות חג בפסח. והם שמורים וצפונים בידו עד עת בא זמן המצוה לעשותה ואז יחפש אחר הלכותיה ודקדוקיה במקום שטמן תחת ידו כלומר באותן הלכות שלמד כבר עכשיו יחפש אחריהם ומשיב לכל שואל כראוי וכהוגן. ואי אפשר להשיג זה אם לא מתוך הלימוד שהוציא בפיו שנתקע תלמודו בידו. ויודע להשיב דבר בעתו: **אימתי** קרוב אליך בזמן שבפיך כו'. כי כאשר האדם התורה הוא בפיו ורגיל בה קרובה התורה לעשות אותה. כי גדול ת"ח שמביא לידי מעשה:

א ע"ז ה ע"א תנחומא כי תשא סי' טז: ב נדרים נה ע"א: ג קדושין לו ע"ב וש"נ:

חדושי גאונים

ורב הליחות במוח ויחויב לפי ענין יצירת וכבדות עובי גסות טבעו וקר מזגו היותו חם בראשו רצוני לומר היותי בלתי בעל עיון ולימוד מפאת חסרות ראש ותסרונו ושאין לו מוח בקדקדו ויהיה כח המחשב והזכרון אצלו נפסוד ויחשוב בלבו אולי אם כן למה זה אנכי ומה אני עמל ועוסק בתורה לזה הורה רבי יהושע בן לוי שאל יחשוב כזה ויעסוק תמיד בתורה כי אחר רוב ההרגל וההתמדה ישוב עניינו טוב היותו מבין דרכי התורה ועניינה וזה דבר ביארוהו הרמב"ם במדע ובשמונה פרקיו ולפי זה יהיה ראשו שזכר רבי יהושע בן לוי ראשו ממש. ויורה עוד בהיותו אמנם חש בראשו בענין חסרון לימוד התורה הנהיחס אצלה לשון ראש כמו שכתוב ראש דבר אמת וגו'. מעולם נסכתי מראש. ואמר חש בגרונו יעסוק בתורה ביאר בזה שלאדם אם קרה לו מקר' בלתי טהור כי לא טהור והוא לו בושה מתמול שלשום ותטא לאלהים וירצה הוא להטהר להיות שלם לשוב בעל מצות ושב בתשובה

גאון יעקב

ולהתחבר לכל חכמה וחכמה. העלה היעולה. יעסוק בתורה כי חכמת התורה אינה צריכה לשום הקדמות והצעות זולתה שיתלווה אליה אבל הכל כלולים בה. (ע"ד מאמר שהע"ס לכו לחמי בלחמי. ר"ל אל תחשבו כי לאכול לחמה של תורה תצטרכו לחכמות והקדמות אחרות. והוא כמו ענין הלפת אצל הפת. אבל הלחם של תורה תאכלוהו עם הלחם שלה עצמה. מבלי שום מאכל אחר כי

אבן כו'. דלא ה"ל להזכיר כלל שהיו אבן ועוד דספירינון היו ולא ה"ל למכתב בהו אבן סתם וק"ל: מ"ד חרות על הלוחות כו'. דהו"ל למיכתב חקוק על הלוחות דכן נאמר בכמה מקומות בלשון החקיקה אבל חרות בלב קאמר ועל הלוחות כמו על לחיו כפירש"י לעיל שאינן נלאין מלחזור אחר תלמודו כו' אז נעשה חרות ושמור בלב להתקיים בידו ומ"ד נמי אל תקרי חרות אלא חירות כו' נמי מדלא כתיב חקוק דרש ליה: מ"ד וממדבר מתנה כו'. כל הסוגיא עד ואם חוזר בו מגביהו כו' מפורש פרק הנודר מן הירק]: מ"ד חיתך ישבו בה כו'. בענין נתינת התורה משתעי האי קרא דלעיל מיניה כתיב זה סיני מפני וגו' וקרא את ישראל חיה לגבי קיום התורה חיתך ישבו בה בתורה להתקיים בידם ע"ש אם משים עצמו כחיה זו כו': ואם עושה כן הקב"ה עושה לו סעודה

לתלמידים: כאבן זו שאינה נמחת. מפני דריסת רגלים כך לחייו אינם נלאים מלחזור אחר תלמודו וללמד לאחרים: לא נשתכחה. חרות משמע חקוק ואינו נמחה לעולם על ידי הלוחות היתה התורה חקוקה לישראל מהשתכח מהן עולמית: על הלוחות. בשביל הלוחות היו [ישראל] בני חורין: וממדבר מתנה. אם כמדבר הוא התורה נתונה לו במתנה מהשתכח: מילתא. כעס: אמר. רבא: איזיל אפייסיה. לרב יוסף: מזיג. במיא רב יוסף סגי נהור הוה ולא היה רואהו והכיר בטעם היין שהוא מזגו לפי שהיה מכיר רב יוסף במזגו של רבא מתחלה שהיה בקי ליתן מים במדה: כל גיא ינשא. ואע"ג דלאו גבי הני קראי כתיב דרשינן ליה למי שבא לידי גיא והושפל חוזר ומתנשא: שדורסת ואוכלת. מיד לאחר הריגתה שאינו מקפיד על תענוגיו אלא אוכל בשר בלא תבשיל ותבלין וכן שאר ענוגין: שמסרחת ואוכלת. בטיט היינו נמי שאינו רודף אחר גבהות לקוץ באכילתו אם לא ניתקן לו כל צרכו: ל"א שדורסת ואוכלת. לאחר הריגתה אוכלת מיד כך תלמיד (חכם) מחזר על שמועתו מיד כשקבלו מרבו: שמסרחת. מנבל עצמו על דברי תורה

כאבן זו שאינה נמחת תלמודו מתקיים בידו. ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו ואמר רבי (אליעזר) [אלעזר] מ"ד (שמות ל) מכתב אלהים הוא חרות וגו' אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל. רב אחא בר יעקב אמר אין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהן שנאמר חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות:

כד שם אמר רב מתנא מ"ד (במדבר כא) וממדבר מתנה אם משים אדם עצמו כמדבר הזה שהכל דשין בו תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו. [ב]רבא [בריה דרב יוסף בר חמא] הויא ליה מילתא לרב יוסף בהדיה כד מטא מעלי יומא דכיפורי אמר איזיל איפייסיה אזל אשכחיה לשמעיה דקא מזיג ליה כסא. אמר ליה הב לי דאימזיג ליה אנא [יהב ליה] מזג ליה. כד טעמיה אמר דמי האי מזיגא למזיגא דרבא בריה דרב יוסף בר חמא. א"ל אנא הוא [ג]א"ל לא תיתיב אכרעיך עד דמפרשת לי להני קראי. מ"ד וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא. אמר ליה אם משים אדם את עצמו כמדבר הזה שהכל דשין (אותו) [בו] תורה נתנה לו במתנה (שנאמר וממדבר מתנה) וכיון שנתנה לו (תורה) במתנה נחלו אל שנאמר וממתנה נחליאל וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות. ואם מגיס דעתו[א] הקב"ה משפילו שנאמר (שם) ומבמות הגיא ואם חוזר בו הקדוש ברוך הוא מגביהו שנאמר (ישעיה מ) כל גיא ינשא:

כה שם אמר רב הונא מ"ד (תהלים סח) חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים אם משים אדם עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת ואמרי לה שמסרחת ואוכלת תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו ואם עושה

עיון יעקב

אלמלא לא נשתברו הלוחות הראשונים לא נשתכחה תורה מישראל. י"ל הטעם כי התורה היא עץ חיים והשוכח דבר א' ממשנתו חייב מיתה והלוחות הראשונים נתנו על מנת שיהיו חירות מן המיתה משא"כ כשנשתברו ועוד ששברי שברי לוחות פרח הכתב מהם ודומה למי ששכח תלמודו מחמת אונסו והרי אמרו חכמים הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו שהרי שברי לוחות מונחים בארון. ועי"ל ע"ד דאיתא בברכות דף לב ע"ב שע"י העגל אמר הקב"ה גם אלה תשכחנה ובירושלמי סוף פ"ק דפאה הקב"ה אין לפניו שכחה ובשביל ישראל נעשה שכחן ומדה כנגד מדה גרם לנו גם כן שכחת התורה: **רב** אחא בר יעקב אמר אין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהם. אפשר דלא פליג אר"א דהיא היא דאלמלא לא נשתברו ולא היה שכחה כלל וכשהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו וכדכתיב תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו: **כיון** שעושה אדם את עצמו כמדבר. עי' בחדושינו דנדרים דף נה שייך לכאן ג"כ וע"ש בפירש"י שפי' בענין אחר:

כחיה שדורסת ואוכלת. כלומר שלומד תורה אף שעדיין אינו מבינה על מכונה כדאמרי' ליגמר איניש והדר ליסבר כדאיתא בשבת דף סג ולהכי מייתי אח"כ דרשת ר"ח ור"ש בר נחמני דכל שאדם הוגה בה מוצא בה טעם. וכן מ"ש שמסרחת ואוכלת ג"כ יש לפרש על ד"ת

הרי"ף

ולזה דרש לוחות מלשון לחיים שמשים לחייו כאבן שאינה נמחת מפני דריסת הרגלים כך לחייו אינם נלאים מלחזור אחר תלמודו ולא דריש האי מפסוק לחייו כערוגת הבשם משום שהערוגה היא מתקלקלת בדריסת הרגלים מה שאין האבן מתקלקל: מ"ד מכתב אלהים הוא חרות. דקדק שלא אמר כתוב על הלוחות ואמר חרות מלשון חקוק שאינו נמחק לעולם כך התורה היתה חקוקה לישראל מהשתכח: **שנאמר** חרות אל תקרי חרות. דקדקו דהול"ל חרות בלוחות כלומר חקוק בלוחות מאי חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות משעבוד על סיבת הלוחות שקבלו ישראל התורה. ואע"פ שניתנו לישראל לוחות שניות מ"מ לא היה חירות לישראל אלא על הלוחות הראשונות שהיו מעשה אלהים אבל הלוחות השניות היו מעשה אדם כדכתיב פסל לך שני לוחות וזהו מ"ש הכתוב בליהות הראשונות והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים ואע"פ שהלוחות והמכתב הכל מעשה אלהים מ"מ החירות לא היה בשביל המכתב שהיה מעשה אלהים אלא על הלוחות שהיו מעשה אלהים וכיון שנשתברו הלוחות ההם שהיו מעשה אלהים אע"ג שמכתב הלוחות שניות היה מכתב אלהים לא היו חירות משעבוד:

מאי דכתיב וממדבר מתנה. הוקשה לו בפרשת אלה מסעי לא הוזכר שום אחד מאלו המסעות ועוד דהיה לו להזכיר שבאו למדבר וממדבר מתנה. ועוד דלא כתיב וממדבר למתנה וממתנה לנחליאל לזה דרשו אם משים עצמו וכו' כלומר שאע"פ שבשעת היצירה לא נגזרה עליו גזירת חכם מ"מ ניתנה לו התורה במתנה ונחלו אל כיון שהתורה שלמד היא שגורה בפיו כי אינו משכח כי הקב"ה שוכן בקרבו כדכתיב העם בחר לנחלה לפי שהוא מעצמו זכה לתורה משפלותו וכיון שה' הוא נחלתו עולה לגדולה ועוד שכן דרכו של הקב"ה להיות מגביה שפלים וזה שהשים עצמו כמדבר שהכל דשים בו הקב"ה מעלהו לגדולה וכיון שכל השבח הזה הוא בא מכח השפלות צריך שלא יגים אח"כ דעתו עליו מתוך מה שרואה עצמו מצליח בלימודו וקונה ד"ת לעצמו אלא הולך וחזק בשפלותו: **ואם** מגים וכו'. ואפשר דדרים הכי כל גיא ינשא דגיא הוא מקום השפל ונמוך וגם נדרש גיא מלשון גאוה ואמר שאותו שהיה גאה וחזר להשפיל עצמו כגיא הנמוך ינשא ואינו חושש הקב"ה שמא יחזור להתגאות כבתחלה אלא כיון שחזר בו והשפיל עצמו ינשא:

כחיה. אלא דהכי דריש לקרא דמיירי במתן תורה כדכתיב לעיל ארץ רעשה אף שמים נטפו גשם נדבות תניף אלהים כמאמר הפייטן והורית על ידיו לעמו ועבדיו שהחיים אותם בטל כשקבלו התורה וסמיך ליה כתיב חיתך אם משים אדם עצמו כחיה כדי שלא להתבטל מתלמודו וכן מחזר על שמועתו מיד כשקבלה מרבו אז ישבו בה כלומר בה בתורה

עין יוסף

כד א"ל לא תיתיב כו'. לפי שהנים לבו שאל לו מקרא זה כדי להשפיל דעתו (רש"י ור"ן בנדרים דף נ"ה ע"א): **לא** תיתיב אכרעיך. אלא עמוד על כרעיך על רגליך כמו מתותי כרעי' דרבי חנינא בפ"ק דחולין (דף ז) עד דאמרת הלא מילתא (תוס' נזיר דף כד ע"ב ד"ה אמר): נחלו אל. נעשית לו התורה כמו נחלה (רש"י בנדרים): **כל** גיא ינשא. אע"ג דלא כתיב גבי האי קרא דמנחליאל במות. דהא איהו בתורה והאי בנביאים אפילו הכי כיון דכתיב דהקב"ה משפילו כגיא מייתי ראיה שהמשפיל עצמו סופו לעלות כדכתיב כל גיא ינשא (רש"י כאן ור"ן בנדרים):

כה מאי דכתיב חיתך ישבו בה. דקרא בענין נתינת התורה משתעי. דלעיל מיניה כתיב זה סיני מפני וגו' וקרא את ישראל חיה לגבי קיום התורה חיתך ישבו בה בתורה להתקיים בידם וזהו ששאל למה משלם לחיה דוקא בענין זה וקאמר לרמוז אם משים אדם עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת. פי' כי השכל הוא מרוחק ונבדל מן הגוף. ולפיכך אם האדם הוא כמו החיה שדורסת ואוכלת מיד ואוכלת במהירות ואינה שוהה באכילתה כדרך בני אדם. וכן הוא ממהר באכילתו ואינו מאריך בסעודתו בשביל לימודו תלמודו מתקיים בידו. ולאידך דאמרי כחיה שמסרחת ואוכלת בטיט. היינו שבשביל תלמודו ממתין

המתורגמן. א) ווען ער שטאלצירט דאריבער

(אדם) כן הקב"ה עושה לו סעודה בעצמו שנא' תכין בטובתך לעני אלהים . א"ר חייא בר אבא [א"ר יוחנן] מ"ד (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה למה נמשלו דברי תורה כתאנה (לומר לך) מה תאנה זו [דף נד ע"ב] כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם . א"ר שמואל בר נחמני (א"ר יונתן) מ"ד (שם ה) אילת אהבים ויעלת חן . מפני מה נמשלו דברי תורה כאילה לומר לך *מה אילה זו רחמה צר וחביבה על בועלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה אף דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה כשעה ראשונה . ויעלת חן שמעלת חן על לומדיה . דדיה ירווך בכל עת [למה נמשלו ד"ת כדד] מה דד זה כל זמן שתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם . באהבתה תשגה תמיד כגון רבי אלעזר בן פדת (דתניא) [א] אמרו עליו על ר"א בן פדת שהיה יושב בשוק התחתון של צפורי ועסק בתורה וסדינו[א] מוטל בשוק העליון של צפורי . [ב](תניא) א"ר יצחק בן אלעזר פעם אחת בא אדם אחד ליטלו ומצא נחש שרף עליו . תנא דבי רב ענן מ"ד (שופטים ה) רוכבי אתונות צחורות וגו' רוכבי אתונות צחורות *) אלו תלמידי חכמים שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה ומבארים אותה כצהרים (שם) יושבי על מדין שיושבין ודנין [ג]דין אמת לאמתו . והולכי אלו בעלי מקרא על הדרך אלו בעלי משנה שיחו אלו בעלי תלמוד שכל שיחתן דברי תורה :

*) עי' הגירסא בגמ'

אמר

ולשון זה נראה בעיני לפי [שמצינו בכל התלמוד (שבת קיד:)] דרך חכמים להקפיד על אכילתן דרך גדולה וכבוד ועל מלבושיהן דכתיב (משלי ח) כל משנאי אהבו מות : לעני . לזה ששם עצמו כעני ולא ליישנא בתרא ששם עצמו כעני לחזר עליה : תאנה . אילן : כל זמן שממשמש בה מוצא בה תאנים . שאינם מתבשלים בבת אחת אלא היום מעט ולמחר מעט וכל שעה ראוי לאכול מהם : שמעלת חן על לומדיה . שהכל מנשאין אותן ותורתן נותנת להן חן : באהבתה תשגה תמיד . בשביל אהבתה תעשה עצמך [שוגה] פתי ושוטה (ושוגג) להניח עסקך ולרוץ לדבר הלכה :

סעודה כו' . מזה השכר . ונראה לפרש דורסת ואוכלת מסרחת ואוכלת כפשטיה כפי' הראשון בפרש"י ומה שדחה פי' ההוא לפי שמצינו שדרך הת"ח להקפיד על מאכלן כו' ע"ש יש ליישב דודאי כן הוא דבמתכוין מקפידין ת"ח על מאכלן אבל הכא איירי דע"י דטרידי בתורתן שלא במתכוין אין מקפידין על מאכלן כהיה וכההיא דמייתי לקמן באהבתה תשגה תמיד שתעשה עצמך שוגה ופתי כו' כפי' רש"י ומייתי עלה עובדא דר"א דע"י טרדת לימודו שבק סדינו בשוק עליון של צפורי וק"ל : עושה לו סעודה בעצמו כו' . יש לפרש לעצמו של העני וכעין שאמרו דכל צדיק וצדיק עושה לו הקב"ה מדור בפני עצמו ומפיק ליה מדכתיב ברישא דקרא חיתך ישבו בה בלשון רבים ובסיפא דקרא מסיים בלשון יחיד לעני ועי"ל בעצמו דקאמר ר"ל דהקב"ה כביכול בעצמו עושה לו סעודה ולא על ידי שליח ונפקא ליה מדכתיב בטובתך לעני אלהים דמלת אלהים מיותר לדרוש דאלהים בעצמו מכין לו אותה סעודה וק"ל : כל זמן שאדם ממשמש כו' . והיינו דתלה הדבר בשומר לתאנה דשאר אילנות שמתבשלין בפעם א' אינו צריך לשמירה שלא ילקטוהו אלא בעת בישולן אבל תאנה שאינן מתבשלות בפ"א אלא היום מעט כו' כפרש"י וצריך שמירה בכל יום שלא ילקטו ממנו וסיפא דהאי קרא ושומר אדוניו יכובד ודרשוהו על יהושע שנאמר בו לא ימיש מתוך האהל וק"ל : אף ד"ת חביבין כו' . לפי שכל דבר שאדם רגיל בו הרבה נלאה בו האדם ולפעמים גם הוא נמאס אבל ד"ת אינן כן שחביבין כל שעה ושעה כו' ואמר ויעלת חן על לומדיה לפי שלפעמים הם טרודים בלמודן ואין מקפידין במאכלן ומלבושן כמ"ש לעיל אמר שאעפ"כ ע"י התורה מעלין חן וכיולא בו אמרו לא כחל ולא פירכוס ויעלת חן : ואמר מה דד כו' כל זמן שהאדם הוגה כו' . דמתוך שמחזר אחר למודו תמיד מולא בה טעם ודבר חידוש : ואמר באהבתה תשגה תמיד כגון ר"א כו' . לכאורה אין זה מעלה לתורה שיהיה שוגג ופתי בעסקיו ע"י התורה וי"ל דה"ק שתהיה שוגג בעסקיך כאילו אתה עושה במתכוין שהתורה תשמור עליך כאילו נתת לבך על כך בעסקיך וכן נראה מפרש"י בספר משלי ע"ש והאי מייתי שפיר הא דבא אדם ליטלו ומלא בו שרף ודו"ק : רוכבי אתונות אלו תלמידי חכמים כו' . דקרא לעיל מיניה איירי בחכמי ישראל לבי לחוקקי ישראל וגו' : ואמר צחורות שעושין אותה כלהרים כו' . שע"י שהולכין מעיר לעיר ולומדין מהרבה רבנים יודעים למסבר טפי כדאמרינן פ"ק דע"ז [ג]כל הלומד מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם כמ"ש התוס' לעיל בסוגיין : ואמר יושבי על מדין כו' . היינו ששוהין ומתונין בדין עד שילא הדין אמת לאמתו והוא מפורש פ"ק דב"ב ע"ש : ואמר והולכי אלו בעלי מקרא . שהולכין בתורה : ועל דרך זו משנה . שהיא דרך לתורה : ושיחו אלו בעלי תלמוד שכל

הרי"ף

יושב ישיבת קבע דהיינו תלמודו מתקיים בידו : למה נמשלו ד"ת לתאנה וכו' . תימה דהול"ל מה תאנה זו אינה נלקטת בפעם אחת כך דברי תורה אינם נקנים אלא מעט מעט בכל יום . ונראה דא"כ היה לו להמשיל ללוקט תאנה ולמה נמשלו ד"ת לתאנה כיון שבתאנה אין כל פירותיה מגוים כאחד והתורה כל סודותיה וטעמיה ניתנים בה מעת שניתנה בסיני לנ"א שכשם וכו' . והכוונה שלא יאמר אדם כבר למדתי הלכה זו אלך ואשנה הלכה אחרת אלא יחזור וישנה בה וימלא טעם אחר של חידושי תורה . ועם זה יש לנו לפרש מה שאל בסמוך מפני מה נמשלו דברי תורה לאילה מפני שמלינו שנמשלו דברי תורה לתאנה וא"כ אינו דומה לאילה שהאילה אינה מתחדשת בכל פעם כי היא אילה בפעם הראשונה ובפעם השניה ואין בה דבר חדש לזה דרים שכן אמת שמולא בה בכל פעם דבר חדש כתאנה ומ"מ נמשלה לאילה בבחינה שחביבה וכו' וגם מעלת חן על לומדיה שהכל מנשאים אותם בכל פעם ופעם בגדולה יתירה וחדשה מלשעבר שתורתם נותנה להם חן מחודש בכל יום : ואמר דדיה ירווך מה התינוק וכו' . לפי שבתאנה המשלנו בני אדם וכו' מ"מ אין בהם כדי שביעה . אבל עכשיו המשלנו לתינוק היונק מן הדד שדדיה ירוו אותו . ואמר באהבתה תשגה תמיד . מלבד מה שפרש"י ז"ל אם באהבתה של תורה תהיה דומה לאיש שוגה ופתי שאינו בקי בעניני זה העולם כדי להתחזק בה אז תהיה תמיד קיים ועוסק בה ותלמודך מתקיים בידך כי לא ימנע הקב"ה טוב להולכים בתמים : אתונות לחורות וכו' . נראה דהוקשה לו שאם מדבר ברוכבי אתונות הול"ל רוכבי אתונות והולכי על דרך כי לא נכון לומר רוכבי אתונות יושבי על מדין . ועוד דקדק שלא אמר ויושבי על מדין בוי"ו כמ"ש והולכי על דרך . לזה דרש רוכבי אתונות לילך מעיר לעיר כדי לבאר ההלכה כלהרים שלחורות הוא לשון להרים שהת"ח מתחלף בה"א ומכתתים עלמם לרכוב אתונות ממקום למקום כדי לבאר התורה שיהיו אחר כך יושבי על מדין דנים הדין לאמתו ולכך אמר יושבי על מדין שאינו דבר אחר אלא כוונת הרכיבה על אתונות ממקום למקום כדי להיות יושבי על מדין עומדים על עיקר הדין לאמתו . והולכי אלו בעלי מקרא . דקדק בזה דהול"ל והולכי דרך מאי על דרך אלא לפי שבעלי מקרא שהם דברים שבכתב אינם רשאים לאומרם על פה ובהיותם הולכים בדרך אינם יכולים לקרות מקרא בע"פ ואין בידם ספרים לקרא בכתב לכך בעלי מקרא כשהולכים סומכים על המשנה שיכולים לשנותה על דרך שהם דברים שבע"פ ונקראים על דרך בע"פ וכשהם בדרך

עיון יעקב

ד"ת שמשפיל עלמו ללמוד אפילו ממי שהוא קטן ממנו כדאמרינן איזה חכם הלומד מכל אדם : ויעלת חן שמעלת חן על לומדיה . נשמר שלא תאמר מדמדמה שימוש הלימוד לתשמיש חביב דזכר עם נקבה ומלינו דרוב תשמיש נוטל כח הגוף וכחו כלה וחייו אבודין וריח רע נודף מפיו ועוד הרבה מקרות רעות כמבואר באורך בטא"ה סי' כ"ה יע"ש לה"ק דבתורה אינו כן מעלת חן על לומדיה : ומצא נחש שרף עליו . וכדאי' בפ"ק דפסחים דף ח ע"ב על פסוק לא יחמוד איש את ארלך וא"כ בעוסקי מלוה כ"ש דברי תורה שהקב"ה משמר ממונם וק"ל : הולכי אלו בעלי מקרא . לפי שת"ח ההולכים מעיר לעיר דרכם לדרוש בדברי אגדות למשוך דעת העם עי"ז בחכמה ומוסר : דרך אלו בעלי משנה . פירש מהרש"א שלומדין על פה וכדאמרינן לעיל מי שאין עמו לויה יעסוק בתורה ואמרינן אל תרגזו בדרך אל תתעסקו בדבר הלכה שלא ירגז עליהם הדרך משא"כ המשנה דאין מורין הלכה מתוך המשנה כדאיתא בסוטה דף כב ע"א :

לא

עין יוסף

ושוהה מלאכול עד שנתקלקל אכילתו ואינו נוטה אל התאות הגופניות . ומבטל הגוף בשביל השכלי יש אל השכל קיום ותלמודו מתקיים בידו (נתיבות עולם) : באהבתה תשגה תמיד כגון כו' . פירשו תיבת תשגה מלשון משגה שבעבור אהבתה תהיה שוגג בשאר עסקיך . כי התורה משמרת על שלך כמעשה דר"א בן פדת שמלא נחש כרוך עליה (רש"י בספר משלי) : אמרו עליו על ר"א בן פדת שהיה יושב כו' וסדינו מוטל כו' . כל זה היה לרוב התקשרות לעתו באהבה

עזה

המתורגמן . א) זיין אבערמאנטעל . היללע .

[א] גמ' דתניא אמרו עליו על רבי אלעזר בן פדת . (צריך תיקון למובן ודע דבילקוט ליתא): [ב] מהרש"א ד"ה צחורות . פ"ק דע"ז (יט ע"א) :

יד יוסף

א יומא כט ע"א : ב ליתא בילקוט וכן מוכרח : ג עי' תוס' שבת י ע"א ד"ה דין :

חדושי גאונים

שלמה לפניו יתברך כמו שנאמר על זה האופן לשון גרון כמו שכתוב קרא בגרון אל תחשוך וגו' הגד לעמי פשעם ולבית ישראל חטאתם הנה הורה רבי יהושע בן לוי שזה יושלם לו בהמלצות התורה והתעסקו בה ובזה נכון הוא מעט האלהים וממסר האלהים עשות לפתוח לפניו דלתות שערי התשובה היטרה והטהורה חיה קל מהרה כי בהמלצות לימוד התעסקות התורה יעלה ויבא ויגיע לו דרכי התשובה ומעשים טובים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות

אהבת איתן

מה תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מולא בה תאנים אף ד"ת כ"ז שאדם הוגה בהן מולא בם טעם ובסמוך אמר למה נמשלו ד"ת לדד מה דד זה כו' . עי' ברי"ף שהקשה דתרתי למה לי . ונראה דמשל דתאנה קאי על תורה שבכתב ומשל דדד איירי בתורה שבע"פ שבתלמידי חכמים שנקראים שדיים כדאיתא בפסחים (דף פח) . וגם דברי חכמים פרים ורבים כדאיתא בחגיגה (דף ג) :

גאון יעקב

הכל תמלאו בה) חס בראשו . ר"ל אם יש מניעה מלד קולר המשיג ויש לו חלישות בראש כי מוחו ילאה להשיג עכ"ז יעסוק בתורה

יא] מהרש"א ר"ה ושיחו. כמ"ש (סוכה כח ע"א ע"ז יע ע"א):

יד יוסף

א ע"ז יע ע"א:

חדושי גאונים

בהם. ואחרי שביאר רבי יהושע בן לוי שהתורה משלמת לו לאדם דרכי התורה ונתיבותיה גם לפתוח לו שערי דרכי המצות והמעשים הטובים והתשובה השלימה מה שהם בחיוב האדם והכנה עיקר לעוה"ב אשר על ידם יגיע האדם לכל זה הנה הורה עוד שהיא משלמת אותו ולו תועלת גדול בדברי העולם שזה כי באמצעיתה ודבקותה יבא לו שידבוק בשם יתברך לאהבה אותו לדבקה בו והיא שעמדה לה ליל ו מרעתו באמצעות התורה כי ישוב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו כמו שזכרנו באופן שאם היה חש בבני מעיו מה שזה יורה שאם כך היה בלסיבת חטאו היה בעל בלתי בנים או בלתי מוליד או קשה מזה שהולידן והמיתן וקברן ב"מ מה שזה ודאי אמרו חש בבני מעיו שזה ברור מה שיורה על בניו שהיו לו במעיו וכמו שכתוב העוד לי בנים במעי הנה בני אשר יצא ממעי. לזה הורה רבי יהושע בן לוי כי בהתעסקו בתורה ועל ידה יגיעהו המעשים הטובים והתשובה השלימה הנזכרת לפני זה כמה שאמר חש בגרונו וכו'. ובה יושע תשועה גדולה

גאון יעקב

כי היא תחן הכנה למות שיבין בנקל. חש בגרונו הוא עומק המושג. כי העיון אלו עמוק עמוק. עד כי הוא מוצרך לקרא בגרונו ולצעוק בקול כי הקול תסיע' להכוונה בעומק העיון. יעסוק בתורה ויגעתי ומצאתי תאמין חש בבני מעיו הוא מניעה

שיתקן כו'. כמ"ש [א] דאפילו שיחת ת"ח צריכין לימוד: משה למד וכו'. נראה שסמכו דבריהם אקרא דפרשת משפטים ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל כסדרן בקרא כך סדר למודן וכל המוקדם בפסוק נכנס בתחלה וכדמסיק כדי לחלוק כבוד כו': ואמר ונמצא ביד אהרן ד' כו'. דאיתא במדרש דמשה נמי למדה מפי הגבורה ד' פעמים דכתיב אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה וגו' ועניינו נראה שאחר שנתחזק להם הלימוד בג"פ יהיה לימוד הד' לימוד אמיתי לשמה וע"פ מה שכתבו במס' נדרים שהלימוד שלא לשמה הוא בג' דרכים והד' הוא לימוד לשמה והסימן שלהן אגד"ל שאלו ד' אותיות יש להן למ"ד ובג"פ יצא מכלל ג'

כו שם **אמר** רב שזבי משום ר' אלעזר בן עזריה *מאי דכתיב (משלי יב) לא יחרוך רמיה צידו לא יחיה ולא יאריך ימים צייד הרמאי ורב ששת אמר צייד הרמאי יחרוך. כי אתא רב דימי אמר משל לצייד שצד צפרים אם ראשון ראשון משבר את כנפיו (מתקיים בידו) [משתמר] ואם לאו אין (מתקיים בידו) [משתמר]. אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא מאי דכתיב (משלי יג) הון מהבל ימעט וקובץ על יד ירבה אם משים אדם את תורתו חבילות חבילות מתמעטת ואם *) קובץ על יד על יד ירבה אמר רבא גמירי לה רבנן להא מילתא ועברי עלה אמר רב נחמן בר יצחק (בדידי הוה עובדא) [אנא עבידתה] ואתקיים בי:

כז שם **תנו** רבנן כיצד סדר משנה. משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לשמאל משה. נכנסו בניו ושנה להם משה פרקן. נסתלקו בניו אלעזר ישב לימין משה ואיתמר ישב לשמאל אהרן. ר' יהודה אומר לעולם אהרן לימין משה הוא חוזר. נכנסו זקנים ושנה להם משה פרקן. [נסתלקו זקנים] נכנסו כל העם ושנה להן פרקן נמצא ביד אהרן ארבעה וביד בניו שלשה וביד זקנים שנים וביד כל העם אחד. נסתלק משה שנה להם אהרן פרקו נסתלק אהרן שנו להם בניו פרקן נסתלקו בניו שנו להם זקנים פרקן נמצא ביד כל אחד ואחד ארבעה. מכאן א"ר (אלעזר בן עזריה) [אליעזר] חייב אדם לשנות את תלמידיו ארבעה פעמים וקל וחומר ומה אהרן שלמד מפי משה ומשה מפי הגבורה ארבעה. הדיוט מפי הדיוט

*) עי' הגי' בגמ'.

לא יחרוך. נוטריקון דריש ליה לא יחיה ולא יאריך: צייד הרמאי. שמרבה בגרסא ואינו מחזר עליה: ורב ששת אמר. אין זה רמאי אלא שוטה אבל הקובץ על יד רמאי הוא וערום בדבר הוא יחרוך כלומר יתקיים בידו כצייד הרמאי שמשבר גף (כל עוף) [ראשון ראשון] כשהוא צודו כדי שלא יברח הוא חורך עופות ואוכלן וקרא אתמוהי מתמה לא יחרוך לא יצלה ויאכל: אנא עבידתה. קיימתיה לקבוץ על יד וחזרתי עד שהחזקתי בה ואח"כ חזרתי ושמעתי אחרת: כיצד סדר משנה. כילד למדו ישראל תורה שבעל פה: נכנס אהרן. ישב לפני משה כדכתיב (ישעיה ל) והיו עיניך רואות את מוריך וכן כלם בשעת שמועתן לפניו היו יושבין: ישב לשמאל משה. דתניא (חולין לא.) המהלך לימין רבו הרי זה בור וכל שכן יושב בזמן שאין שני יושב לשמאל: ושנה להם פרקן. אותו פרק עצמו ששנה לאהרן: אהרן לימין משה חוזר. אחר ששמעו בניו ויש שני לישב לשמאל משה כבוד הוא לאהרן ולמשה להיות אהרן שהוא גדול בא ויושב מימין משה: ומה אהרן ששמע ממשה וכו'. ומסתייעא מלתא להתקיים בלבו

עיון יעקב

לא יחרוך רמיה צידו. עי' בחידושינו פ"ק דע"א: ומה אהרן שלמד מפי משה ומשה מפי הגבורה. ונראה דה"ט דאמריכן לבן של ראשונים כפתחו של אולם. ושוב מתמעטים והולכין

הרי"ף

ועוסקים במשנה אינם יכולים להפסיק בדברי שיחה כי השונה ומפסיק ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו לפיכך זוה ואמר שיחו בדברי התלמוד שכל שיחתם ד"ת אבל מתוך דברי משנה אין מפסיקין כלל:

רמיה צידו כו'. נראה דהוקשה כפי פשטיה דקרא דהרמאי לא יחרוך ויצלה צידו כדי שלא יבריחו שכניו ריח הצלי ואותו הבשר עושים שלוק שאין יוצא ממנו ריח אם כן הול"ל לא יחרוך צידו רמיה. או יאמר רמיה לא יחרוך צידו לזה דרשו שהוא משל לתלמיד המרבה בגירסא ואינו מחזר עליה שעתיד לשכוח תלמודו וקי"ל השוכח דבר אחד ממשנתו מתחייב בנפשו. ורב ששת אמר צייד הרמאי יחרוך רמיה צידו. שאינו נקרא רמאי הלומד ושוכח שאולת היא לו וכלימה אבל רמיה נקרא המשבר גף של עוף כשהוא צודו הוא עתיד לחרוך ולצלות עופות ולאכלן כן התלמיד חכם הלומד שמועה ומחזרה כמה פעמים עד שתתקיים בידו ואח"כ לומד שמועה אחרת דהיינו קובץ על יד הוא זוכה ליהנות משמועותיו להיות מורה הוראות בישראל ואע"ג דקרא כתיב לא יחרוך פרש"י שהוא בתמיהה ולי אפשר ליישב דרשת רב ששת בניחותא וה"ק מעולם לא יחרוך ויצלה ויאכל בצידו כשהוא רמיה והצייד אינו רמאי דהיינו שאינו משבר גף העופות שאז תהיה צידו אשר צד רמיה ומרמה בו שפורחים ממנו ולריק יגיעו אשר יגע ולדה ומכאן אתה למד שהצייד שהוא רמאי לשבר כנפי וגפי עופות ההוא יחרוך ויצלה ויאכל אבל כשאין הצייד רמאי והדרבה הציד אשר צד רימה בו שנקראת צידו רמיה שפרחה מידו מתוך שלא שבר כנפי העוף אותו אדם לא יחרוך ויצלה לאכול: מ"ד הון מהבל ימעט וכו'. הוקשה לו דמקביל קובץ על יד דכתיב בסיפיה דקרא הוא מפזר והול"ל מפזר הון ימעט ומהו הון מהבל ימעט ועוד דלא שייך מיעוט בדבר שהוא הבל כי ההבל אין בו ממש לא מעט ולא הרבה הול"ל הון מהבל יעבור ואיננו לזה דרשו הבל מלשון חבילות בחילוף ה' בח':

עץ יוסף

עזה ועצומה לתורה עד שלא היה מרגיש מהפלי עצמו כלל. ואמנם כל כך היה אורו גדול ורב עד שהאיר על כל נשמתו וגופו ואפילו על כל מלבושיו. ועל כן מלאו נחם סרף עליו (במ"ח).

כו ורב ששת אמר כו'. והכוונה שצריך האדם שיהיה למודו בתורה בתחבולה וערמה שיחרוך לידו. ומה ערמותו שמשבר כנפי הצפור ראשון ראשון עד שהוא נשאר אצלו לגמרי ולא יפרח ממנו וכך הוא צריך שיהיה בתורה גורס ראשון ראשון (ולשון גורס הוא לשון שבירה) עד שהוא נשאר אצלו לגמרי ולא יפרח ממנו: חבילות חבילות מתמעטת. שישתכח ממנו מעט מעט: ואם קובץ על יד ע"י ירבה. ר"ל שלומד מעט מעט וחוזר עליהם שא"א לו ללמוד הרבה. אעפ"כ ירבה כי כל מה שלמד יהיה בידו ולא ישכח כלל ותמיד יתוסף לו: ועברי עלה. ומה שהיו עוברים היינו שהיה נפשם חשקה בתורה ומכח תשוקתן היו לומדים הרבה ביחד (נתיבות עולם): בדידי הוה עובדא. שקבלתי יד על יד וחזרתי עד שהחזקתי בה ואח"כ חזרתי ושמעתי אחרת ואתקיים בי תורתי. ובגמרא הגירסא אנא עבדתיה. ופי' אני קיימתיה לקבוץ על יד כו'. ויש גירסא בגמרא אנא עברתה ברשם. ועיין בע"ז דף יט בתוס' ובמהרש"א בחדושי אגדות:

כז כיצד סדר משנה כו'. וז"ל הרמב"ם בהקדמתו. דע כי כל מצוה שנתן הקב"ה למשה רבינו ע"ה נתנה לו בפירושה היה אומר לו המצוה ואח"כ אומר לו פירושה ועניינה וכל מה שהוא כלל ספר התורה ועניין למודו לישראל היה כפי שאומר (עירובין פ"ה דף נד) היה משה נכנס באהלו ונכנס אליו בתחלה אהרן. ומשה היה אומר לו המצוה הנתונה לו פעם אחת ולימדהו פירושה. ויסתלק אהרן ויחזור לימין משה רבינו ונכנס אחריו אלעזר ואיתמר בניו והיה משה אומר להם מה שאמר לאהרן ויסתלקו וישב האחד לשמאל משה רבינו והשני לימין אהרן. ואחר כן יבאו שבעים זקנים וילמדם משה כמו שלמד לאהרן ובניו. ואחרי כן יבאו ההמון וכל מבקש ה' וישם לפניהם המצוה ההיא עד שישמעו הכל מפיו. נמצא אהרן שומע המצוה ההיא מפי משה ארבע פעמים ובניו שלש פעמים והזקנים שתי פעמים ושאר העם פעם אחת. ויסתלק משה וחזר אהרן לפרש המצוה ההיא אשר למד שמע מפי משה ד' פעמים כמו שאמרנו על כל הנמצאים. ויסתלק אהרן מאתם אחרי ששמעו בניו המצוה ד' פעמים ג' מפי משה ואחת מפי אהרן וחוזרין אלעזר ואיתמר אחרי שנסתלק אהרן ללמד המצוה ההיא לכל העם הנמצאים ונסתלקו מללמד. ונמצאו שבעים הזקנים שומעים המצוה ארבע פעמים שתים מפי משה ואחת מפי אהרן ואחת מפי אלעזר ואיתמר וחוזרים הזקנים גם הם אחר כן להורות המצוה להמון פעם אחת נמצאו כל הקהל שומעים המצוה ההיא ד' פעמים. פעם מפי משה ופעם מפי אהרן. ושלישית מפי בניו ורביעית מפי הזקנים ואחרי כן היו כל העם הולכים ללמוד איש לאחיו מה ששמעו מפי משה וכותבים המצות ההיא במגילות וישוטו השרים על כל ישראל ללמוד ולהגות עד שידעו בגרסא המצוה ההיא וירגילו לקרותה ואח"כ למדום פירושי המצות ההיא הנתונה מאת השם. והפירוש ההוא היה כולל ענינים והיו כותבים המצות ולומדים על פה הקבלה כו':

לא

הדיוט עאכ"ו . רבי עקיבא אומר מנין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו שנאמר (דברים לא) ולמדה את בני ישראל ומנין עד שתהא סדורה בפיהם שנאמר (שם) שימה בפיהם . ומנין שחייב להראות לו פנים בה שנא' (שמות כא) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם . ונעיילו כולהו ונגמרו ממשה כדי לחלוק כבוד לאהרן וכבוד לבניו וכבוד לזקנים . וליעול אהרן ולילף ממשה ולעיילו בניו ולילפי מאהרן ולעיילו זקנים ולילפו מבניו . וליעיילו כל ישראל ולילפו מזקנים . משה כיון דמפי הגבורה גמר מסתייעא מלתיה . אמר מר רבי יהודה אומר לעולם אהרן לימין משה הוא (יושב)[חוזר]כמאן אזלא הא דתניא [א]שלשה שהיו מהלכין בדרך הרב באמצע גדול בימינו וקטן בשמאלו (כמאן) נימא רבי יהודה היא ולא רבנן . אפילו תימא רבנן ומשום טרחא דאהרן :

כח שם רבי פרידא הוה ליה ההוא תלמידא דהוה תני ליה ארבע מאה זימני וגמר . זימנא חדא בעיוה למלתא דמצוה תנא ליה ולא גמר . א"ל האידנא מאי שנא . א"ל מהאי שעתא דאמרו ליה למר איכא מלתא דמצוה (איטרדי) אסחתי לדעתאי [וכל שעתא] אמינא השתא קאי מר השתא קאי מר . אמר ליה הב דעתך דאתני לך [הדר] תנא ליה ארבע מאה זימני אחריני וגמר . נפקא בת קול ואמרה ליה ניחא לך דליספו על חייך ארבע מאות שני או דתזכה את ודרך לעלמא דאתי . אמר ליה בעינא דאזכה אנא ודראי לעלמא דאתי אמר להן הקב"ה תנו לו זו וזו :

כט שם אמר רב חסדא אין התורה נקנית אלא בסימנין שנאמר (דברים לא) שימה בפיהם אל תקרי שימה אלא סימנה . שמעה רב תחליפא במערבא אזל אמרה קמיה דרבי אבהו אמר אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה (ירמיה לא) הציבי לך ציונים וגו' עשו ציונים לתורה ומאי משמע דהאי ציון לישנא דסימנא הוא דכתיב (יחזקאל לט) וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון . רבי (אליעזר) [אלעזר] אמר מהכא (משלי ז) ומודע לבינה תקרא עשה מודעים לתורה .

רש"י

להבין מהר אפילו הכי שמע ארבעה פעמים : להראות לו פנים . ללמדו ולתת טעם לדבריו (מפני מה זה מותר וזה אסור) בכל אשר יוכל ולא יאמר כך שמעתי הבן אתה הטעם מעצמך וחברו בפרק ראשון (דף יג:) שהיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים: אשר תשים לפניהם. ולא כתיב אשר תלמדם צריך אתה לשים ולסדר לפניהם טעם המיישב תלמודן : וליעיילו כולהו . מרישא ולילפו ממשה ויהנה לכולן ארבעה פעמים : וליעול אהרן ולילף ממשה . ד' זימני וליעיילו בניו ולילפו מאהרן ד' זימני וכן כולם : משום טרחא דאהרן . דמתחלה יחידי הוא לא סגי דלאו לשמאל יתיב וכי הדר עיילו איך איכא טרחא לאוקומי ולאהדורי לימין (משה) : ארבע מאה זימני . כל פרקא מקמי דליגמר : בעיוה . לרבי פרידא למלתא דמצוה בשוקא : נפקא בת קלא ואמרה ליה.לרבי פרידא: בסימנין. סימני השמועות זו אחר זו וסימני החכמים כדרך שיש בתלמוד (וכשיש גירסא יסימנה) [ומשים גרסא דסמניה]בפיהם :

מהרש"א

לימודי שלא לשמה שיהיה להם הלימוד הד' לשמה : רבי עקיבא אומר מנין שחייב כו' עד שילמדנו כו' . במכילתא משמע דהיינו נמי עד ד"פ והכי איתא שם דבר אל בני ישראל ואמרת וגו' אין לי אלא פ"א מנין ג' וד' פעמים עד שילמדנו ת"ל ולמדה את בני וגו' אבל מתוך שמעתין משמע דר"ע פליג אדר"א ב"ע דאמר מכאן שחייב אדם לשנות ד' פעמים כו' אלא דסבר רע"ק דבעי ללמדו אפילו עד ק' פעמים עד שילמדנו כו' ואין ללמוד הדיוט ממשה דשמע מפי הגבורה כדבעי למימר לעיל והוסיף רע"ק דאפשר דגם אחר שלמדו יפה אינו רגיל בה ואינה שגורה בפיו ע"כ אמר עד שתהיה סדורה בפיהם כאילו הדבר שלמד הושם ומונח בפה בלי שיצטרך שיזכרנו מתוך הספר ובכל זה אפשר שיהיה גם רגיל בפה אבל לא ידע בטעם הדבר להבין דבר מתוך דבר שהוא מעלה עליונה ע"כ אמר שחייב להראות לו פנים ופרש"י מדלא כתיב אשר תלמדם כו' ע"ש אבל בפ"ק דסנהדרין דרשו אשר תשים אשר תלמדם מיבעי ליה אלא אלו כלי הדיינים וצ"ל דשקולים הם הדרשות ועוד י"ל דהכא מלפניהם שהוא לשון פנים דריש ליה ובמכילתא אמרו ערכם לפניהם כשלחן ערוך כו' עיין שם : תנא ליה ד' מאה כו'. הדר תני ליה ד' מאה דקדק לשנות עמו ד' מאות זימנין יש לכוין בזה ע"פ מה שאמרו פ"ק דחגיגה[א]אינו דומה שונה ק'פעמי' לשונה אחד וק' פעמים והענין מפורש שם בסוד מאה ברכות לנפש רוח נשמה שיבא חלק אחד ממאה לנשמה בסוד כהן לוי ישראל ולכך נקט אינו דומה שונה מאה כו' דלא יבא רק חלק א' לנשמה לשונה ק"א כו' וה"נ הכא ד' פעמים דחייב אדם ללמוד כדלעיל לא יבא לחלק נשמה ד' פעמים אלו כי אם בשונה ארבע מאות פעמים ודו"ק: אלא בסימנים שנאמר שימה וגו'. שאחר שאמר ולמדה את בני ישראל שצריך לשנותו עד שילמדנו אמר דמ"מ אינה קנין בנפש שלא תשכח אלא עד ששימה בפיהם: אל תקרי שימה אלא סימנה . מלינו לשון סימן בקרא בישעיה ושעורה נסמן והכא שימה הה' אחרונה נופל מהפעלים שהלמ"ד נופל בהם וק"ל : הציבי לך ציונים כו' . גם שרב חסדא הביא מקרא דאורייתא מ"מ קאמר אנן מדברי קבלה לא ילפינן שהוא יותר מפורש כפשטיה מלשון סימן ומייתי ליה מקרא דיחזקאל ובנה אצלו ציון והכי נמי הוה מצי לאתויי מספר מלכים מה ציון הלז וק"ל: עשה מודעים לתורה כו'. ופירוש המקרא אמור לחכמה אחותי וגו' שתהיה ברורה לך כאחותך שאסורה

הרי"ף

עד שילמדנו שנאמר ולמדה וכו'. וקשה כיון דכתיב שימה בפיהם למאי איצטריך למימר ולמדה כי בכלל סדורה בפיהם יש לימוד שאם לא יש לימוד היאך תהיה סדורה . י"ל כיון דילפינן נמי משימה בפיהם שחייב להראות לו פנים הו"א דשימה הוא לימוד ומראה לו פנים אע"פ שלא תהיה סדורה לכך ילפינן לימוד מולמדה את בני ישראל ואייתר שימה בפיהם לענין סדור מדכתיב לשון שימה הוא להראות לו פנים כדכתיב ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם :

הציבי לך ציונים וכו'. נראה לתת טעם לרבי אבהו דלא יליף מקרא דרב חסדא משום דההוא קרא איצטריך ליה לדרשה דלעיל מנין שתהא סדורה בפיהם . ורב חסדא אע"ג דאיצטריך לשתהא סדורה בפיהם אפשר דדייק דלהא דרשה הוה"ל למדה את בני ישראל ושימה בפיהם דהיינו חיוב הלימוד וחיוב שיסדרה בפיהם . ומדכתיב שימה בפיהם בלא וא"ו הוא לדרוש ולמדה את בני ישראל סימנים כדי שתהא שגורה בפיהם. ועוד דהוה ליה למימר שומה בפיהם. ומדכתיב שימה הוא לדרוש לשון סימן . ומדסמך ליה בפיהם הוא לדרוש נמי סדורה בפיהם ומדאפקיה בל' שימה ולא לשון אחר הוא להראות להם פנים מדכתיב אשר תשים לפניהם : ומודע לבינה תקרא וכו'. וצריך לבאר דבשלמא לרבי אליעזר דדרש

עיון יעקב

והולכין כיון שהם רחוקים יותר ממי ששמע מפי הגבורה וממשה עי' ביומא דף ע : ונעיילו כולהו ונגמרו ממשה . הא דלא מקשה קושיא זו לעיל מיד אתחלת ברייתא נראה ע"ד דאיתא בפ"ק דע"ז דלענין טעם וסברא הלומד מרב א' אינו רואה סימן ברכה וא"כ י"ל דלכך לא למדו כולם ממשה אבל עכשיו דאיצטריך קרא שחייב להראות לו פנים בטעם הדבר על זה מקשה הא ל"ל קרא הא מוכח כן מדלא ילפי כולהו ממשה וק"ל : כמאן אזלא הא דתניא . דליכא למימר לפי שאהרן היה גדול בשנים יותר ממשה לכך אהרן הלך בימין משה נמלא שמשה היה לשמאל אהרן דהא בישיבה הולכין אחר החכמה ולא אחר הזקנה כדאיתא בב"ב : דהוי תני ליה ת' זימני . כמו שהתורה ניתנה בכ"ב אותיות שהיא מן א' עד ת' לכך כוון למספר הזה : תנו לו זו וזו . כי התורה הוא מדברים שאוכלין פירותיהן בעוה"ז

ענף יוסף

כה נפקא ב"ק וא"ל ניחא לך דליספו על חייך ד' מאות שנה כו'. הנה זה דבר תימה גדול כי כל בני הדור ההוא כי אין דור פחות מששים רבוא כולם יזכו לעולם הבא בשביל ששנה הלכה ת' זמנין . והלא לא מצינו דבר כזה אפילו למרע"ה רבן של נביאים . וכהדיא מצינו דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב . אך הענין כי כבר נודע כי הנשמות הם שרשים מחולפים זה מזה . ואמנם שורש הנשמה של רבי פרידא וענפיה כלם הם נקראים בני דורו . ולפי שלפעמים ע"י התיקון והצירוף שמצרפים הנשמות . נשאר הזוהמא בשורש הנשמה שהולכות לאבוד ואינו יוכל לצרף . והבטיחוהו כי לא ישאר מכל השורש שלו אין גם אחד שיאמר עליו ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' וגם לא יהיה בשרשו שום נשמה שיאמר עליו ואלו לחרפות ולדראון עולם. כי כולם יוכשרו לגמרי ויהיו ראוים לעוה"ב. כי כשהשורש טוב בעבורו נתקנו כל הענפים (כוונת האר"י) ;

המתורגמן, א) האבע איך מיין געדאנקען אבגעצאגען .

[א] מהרש"א ד"ה תנא . פ"ק דחגיגה . (ט ע"ב) :

יד יוסף

א יומא לז ע"א מס' ד"א פ"ד :

חדושי גאונים

יראה זרע יאריך ימים וזה מבואר . וזכר עוד שהתורה תצילנו גם היא מיום צרה וזה ודאי אמרו חז בעצמותיו כענין שנאמר יבא רקב בעצמי וגו' ליום צרה או שיתבלבל העולם במלחמה חס ושלום חרב איש ברעהו ואין שלום בעצמיו . או מפני זלעפות רעב כי קרא ה' לרעב וגם הוא בא חס ושלום אשר מיום צרה זה לפד עורם על עצמם יבש היה כעץ הנה זכר רבי יהושע בן לוי שמכל זה תצילהו התורה מכל צרה וגם זה מבואר ולזה זכר רבי יהושע בן לוי בזה לשון חש בעצמותיו שנתיחם בכל אלו הצרות והמהומות . וזכר רבי יהושע בן לוי עוד כי מזולת זה שביאר לפי דברינו זה עתה בדבריו הנה עוד זולת מזה אם היה שהאדם היה חש בכל גופו כלומר שהיו מדות גופו ותכונותיו רעים וחטאים לה' כמו שביארם הוא בדבריו לפי

גאון יעקב

מחמת סיפוק הצרכי גופו . ויש לו ע"ז חולי בבני מעיו . שהוא צריך לתת טרף להם במזון הכרחי אכילה ושתיה גם בזה יעסוק בתורה כי היא תצילהו בנכסיו ותספיק לו די מחסורו אשר יחסר לו חש בעצמותיו הוא רוע התכונה מנטיות הטבע אל החומריות והוא חולי בעצמותיו ממזג הגוף וטבעו (ע"ד מאמר דוד אין שלום בעצמי מפני חטאתי) גם בזה יעסוק בתורה . ע"ד בראתי יצה"ר בראתי תבלין והמאור שבה מחזירו למוטב . ע"כ . (הצרפתי ורע"ם) :

(רב) [רבא] אמר עשה מועדים לתורה [דף נה ע"א] והיינו דאמר (רב דימי) [אבדימי] בר חמא [בר דוסא] מאי דכתיב (דברים ל) לא בשמים היא ולא מעבר לים היא. לא בשמים היא שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה. ולא מעבר לים היא שאם מעבר לים היא אתה צריך לעבור אחריה. (רבה) [ארבא] אמר לא בשמים היא לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים ולא מעבר לים היא לא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים. רבי יוחנן אמר לא בשמים היא לא תמצא בגסי הרוח ולא מעבר לים היא לא תמצא בסחרנים ולא בתגרים:

ל דף נה ע"ב [ויחנו על הירדן מבית הישימות (במדבר לג) ואמר רבה בר בר חנה באמר רבי יוחנן לדידי חזי לי ההוא אתרא והוי תלתא פרסי על תלתא פרסי ותניא כשהן נפנין אין נפנין לא לפניהם ולא לצידיהן אלא לאחריהן]. אמר רב יהודה אמר רב יושבי צריפים[א] ומהלכי מדברות גחייהם אינם חיים ונשיהם ובניהם אינם שלהם. תניא נמי הכי אליעזר איש בירה אומר יושבי צריפים כיושבי קברות ועל בנותיהם הוא אומר (שם כז) ארור שוכב עם כל בהמה. מאי טעמא

עולא

רש"י

עשו מועדים לתורה. קבעו עתים לתורה לתלמידיכם שידעו עת לבא ולשנות: והיינו דאמר רב אבדימי. הא דאמרן דצריך לטרוח ולהעמיד סימנים ולהערים תחבולות כדי להתקיים התורה בלומדיה היינו דר' אבדימי דמפרש דיוקא דקרא שאם בשמים היא היית צריך לעלות אחריה: סחרנים. מחזרין בעיירות: תגרין. בעירן במקומן אלא נראה ואינו נראה כדאמרינן לעיל (דף כד.): [ויחנו על הירדן. במחנה ישראל כתיב: אין נפנין לא לפניהן. חוץ לענן שמא ילך הענן והארון שם: ולא לצידיהן. חוץ לענן שאין יודעין אנה יפנה הענן לעבור: אלא לאחוריהן. חוץ לענן דודאי לא יחזור הענן לאחוריו]: ומהלכי מדברות. ונשותיהם עמהם: ויושבי צריפים. נמי אנשי מקנה הם וחונים (כאן)[בו]:אדם או חדשים עד שכלה המרעה לבהמות ונוסעים משם ונקבעים במקום אחר: אינן שלהן. לקמן מפרש טעמא: כיושבי קברות. כמתים לפי שמחוסרים הנאה ולוקין ברוחות בזרם ומטר: מאי טעמא. אסורין בנותיהן:

מהרש"א

לך כדאמרינן בסנהדרין וזה יהיה על ידי שתעשה מודעים וסימנים לתורה ורבא מפרש לה מועדים כו' שע"י קביעות עתים יקיים זה ומודע ממלות הפוכות כמו כבש כשב שלמה שמלה וק"ל: והיינו דא"ר אבדימי כו'. עיין פרש"י ועוד נראה לפרש דקאי אכולה סוגיא דמשתעי בה שהתורה תתקיים באדם ע"י חזרתו בפה ולפי שהאדם מונע עצמו מן התורה והחכמה אם מפני עומק המושג או מפני קוצר המשיג אמר הכתוב לא נפלאת היא ממך לתלות בך שאתה קוצר המשיג וגם לא רחוקה היא לתלות בעומק וריחוק המושג וע"ז אמר לא בשמים היא וגו' שאתה צריך לעלות אחריה וזה דבר שא"א מפני עומק המושג דדברים שבשמים למעלה מגלגל הירח הם עומק השגה ולא מעבר לים היא וגו' לעבור אחריה הגם שאין שם עומק שהוא מתחת גלגל הירח אבל הוא קוצר המשיג שיגיע לשם אדם שהעולם הוא מהלך ת"ק שנה ומסיים בענין שלא ימנע האדם מן החכמה והתורה מפני שתי סיבות הללו אבל קרוב אליך הדבר מאד בפיך וגו' דהיינו כדדרשינן לעיל אימתי קרוב אליך הדבר בזמן שבפיך וגו' וק"ל: לא תמצא במי שמגביה דעתו כו'. היינו שדעתו גבוה ואין צריך לקבל מרב ולא תמצא במי שמרחיב דעתו כו' גם אם הוא מקבל מרב לא ירחיב דעתו לסמוך על זה דדי לו בקבלתו אלא דצריך לחזור אחריה שלא תשתכח ממנו כדאמרינן לעיל ור"י שאמר לא תמצא בגסי רוח כו' כדאמרינן לעיל אם משים אדם עצמו כמדבר כו' ולא תמצא בסחרנים כו' היינו דנקט מעבר לים שמשהין הרבה ע"י סחורתן ולא יבואו לביתם כמ"ש הספינים אחת לששה חדשים וק"ל: והוי תלתא פרסי על תלתא פרסי כו'. בפי"ה לא גרסינן אלא תלתא פרסי וכן נראה להגיה הכא [א]לפי מה שפירשתי שכל אחד מהשבטים היה מקומו מיל דהיינו לי"ב שבטים י"ב מיל דהוה תלתא פרסי דכל פרסה הוא ד' מילין וג' פרסי דקאמר היינו באורך אבל ברוחב לא הוי רק פרסה אחת ומיהו בחנייתם משתעי קרא ולכ"ע כתיבה היו חונים וא"כ אותן ג' פרסאות אורך במרובע לא הוי ג' פרסי וק"ל: ארור שוכב עם כל כו'. עיין פרש"י ונראה מפירושו דאהך מילתא קאמר תניא נמי הכי ולענין אישות והוא דחוק דלמה שינה לומר כאן בנותיהן במקום נשותיהן ובניהן דנקט לעיל ועוד דמייתי קרא דשוכב עם כל בהמה וגו' וטפי ה"ל לאתויי קרא דאיסור אשת איש בנשותיהן ואיסור ממזר בבניהן ועוד

עיון יעקב

בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ולפי שטרח ולמד עמו עוד שנית לכך שכרו גם כן כפול : עשה מועדים לתורה. פירש"י לקבוע עתים לתורה דהיינו עתים הרבה ביום אף שעי"כ בטל ממלאכתו ומו"מ לפרנסת עצמו ואנשי ביתו אפ"ה אל יחוש לזה שהקב"ה יזמין לו פרנסתם ולזה כ"ל דקאמר והיינו דאמר רב דימי ב"ח מאי דכתיב לא בשמים היא וכו' שאם בשמים היא אתה צריך לחזור אחריה אף שעי"ז ודאי יבטל מפרנסתו א"כ ה"ה הכא וק"ל :

כל

הרי"ף

עשה מועדים לתורה דהיינו סימנים אתי שפיר הא דקאמר היינו דרב דימי שצריך לטרוח ולהעמיד סימנים שאם היתה בשמים צריך לטרוח ולעלות אחריה אבל לרבא דדריש עשה מועדים לתורה ופרש"י קבעו עתים לתורה לתלמידים שידעו עת לבא ולשנות אינו מתיישב סמוך לזה היינו דרב אבדימי. ואפשר לומר דבכלל עשה מועדים לתורה דהיינו לקבוע עתים לתורה יש במשמע שאלמלא קביעות התורה לתלמידיה תשתכח ממנו התורה וכתיב לא בשמים היא וכו' וכ"ש הוא שצריך לטרוח בקביעות עתים ללמד לתלמידיו כי בזה ילמוד מתלמידיו יותר מכולם: מאי דכתיב לא בשמים היא וכו'. נראה שהוקשה לו בפסוק שאם הוא כמשמעו לא בשמים היא כדי שיאגלג האדם ויאמר מי יעלה לנו וכו'. לפי זה יקשה מאי לאמר דקאמר דהיה לומר לא בשמים היא לאמר מי יקחה ויורידה לנו. ועוד כך היה לו לומר לא בשמים היא ליס לעלות אליס. ועוד שכיון שאמר מי יעלה לנו השמימה משמע מי יעלה אותנו וטוב לא ילדק ויקחה לנו אלא ונקח אותה. ואם הכוונה לומר שאינו מדבר על עצמו אלא מי יתן ויעלה אחד ויקחה לנו א"כ היה לו לומר מי יעלה ויקחה לנו לזה דרשו חז"ל. שאם בשמים היא וכו' והכי קאמר לא בשמים היא שאילו היתה שם היית חייב וצריך לאמר ולבקש מי יעלה לנו השמימה לפי שצריכין אנו לעלות אחריה ואם אין אנו כדאים לקחתה. אותו שמעלה אותנו יקחה ויתנה לנו להורידה עמנו. וכן דרש מעבר לים שצריך לאמר לדרוש ולבקש מי יעבור לנו אל עבר הים וכו'. ועוד י"ל שדקדק כיון שיש כאן ארבעה חלוקות לא נפלאת היא ולא רחוקה לא בשמים היא ולא מעבר לים היא למה אמר בשתים אלו. לאמר מי יעלה לאמר מי יעבר לנו. ובשתים הראשונות לא נפלאת ולא רחוקה לא אמר לאמר מי יגלה לנו ומי יקריבה לזה דרש רב אבדימי דאתי לדרשה שחייב האדם לאמר אילו היתה בשמים צריך אני לעלות אחריה. וכן מעבר לים לאמר צ"ל אני צריך לעבור אחריה. ועוד יש לומר שדקדק מה שאמר מי יעלה לנו השמימה ומדכתיב מי יעלה משמע שאם בשמים היא אתה צריך לעלות ודו"ק: לא תמצא במי שמגביה וכו'. וקשה דהיינו לא תמצא בגסי הרוח וליכא בינייהו אלא בפירוש מעבר לים היא ולמה הזכיר רבי יוחנן עוד לא תמצא בגסי הרוח. ונראה דרבא דרש לא תמצא במי שמגביה דעתו על התורה לומר לאיש כמוני לא נכון להתעסק בפשטי התורה אלא בסודות התורה ומגביה דעתו עליה בשמים שהם דבר רוחני ואינו רוצה לעסוק בפשטי התורה שנוהגים בתחתונים וכפי זה בגסי הרוח בין אדם לחברו אפשר שתמצא התורה. ובא רבי יוחנן ודרש דאפילו בגסי הרוח בעלמא לא תמצא התורה:

ענף יוסף

עשה מועדים לתורה. ויש לדקדק למה לא פירש שהקביעות הוא ללמוד עצמו. ע"ד אחז"ל (שבת לא) שואלין לאדם קבעת עתים לתורה. ופרש"י שם. שצריך האדם לקבוע עתים לתורה. שלא ימשך כל היום לדרך ארץ ע"כ. והנ"ל דעתו. כי אם היה באפשרי לאדם מישראל שילמוד כל היום ולקיים והגית בו יומם ולילה. מה טוב ומה נעים שתהיה תורתו אומנתו. אולם לפי שצריך האדם להתעסק בדרך ארץ (וכפרש"י שם) לזה בשעה שמזמינים את האדם לדין אין מחייבין אותו בדבר שאינו יכול לקיים. אמנם מחייבין אותו שעכ"פ יקבע עתים לתורה ושלא ימשך כל היום לדרך ארץ. אמנם שלמה ע"ה באמרו אמור לחכמה אחותי את שמשמעותו שיהיה בינו ובין החכמה ענין אחווה בלי פירוד. ואיך אם כן נפרש סוף המאמר ומודע לבינה תקרא על קביעות עתים מיוחדים. ולא בהתמדה. על כן פירש רש"י שתחלת המקרא סובב על המלמד שיאמר לחכמה אחותי. יתלכדו ולא יתפרדו. אמנם לתלמידיו יקבע עתים שידעו מתי יבאו לפניו. (אי' היים):

עין יוסף

כמו לא תמצא בגסי הרוח כו' בסחרנים ולא בתגרים. פי' הענין כי חלק האדם הם שלשה. האחד הוא השכל והשני הוא הנפש. השלישי הוא הגוף. אלו השלשה הם באדם. וכאשר חלק האחד גובר באדם אין ספק שהוא מבטל כח השני משלימתו. והתורה הוא לשכל. והתגרים שהם עוברים ושבים מבלי מנוח להם והם בעלי התנועה כמו שהוא לשון סוחר שהוא מסבב תמיד. והתנועה אשר האדם הולך ומסבב היא לנפש האדם אשר ממנה התנועה נמצאת וכאשר מדת הנפש אשר ממנה התנועה גוברת באדם דבר זה מבטל כח השני. ולכן מבטל כח השכלי עד שאין נמצא האדם בשלימות והגאוה היא מדה גופנית שכשם שהענוה היא מדת שכלי. כך הגאוה מדה גשמית ולכך כאשר באדם גוברת מדה זאת המגונה אפילו בין אדם לחברו מבטל הוא השכלי. (נתיבות עולם) :

והתניא

מלוה

[א] מהרש"א ד"ה והוי תלתא פרסי. וכן נראה להגיה הכא: (אמנם בסוטה (לד ע"א) כמה הן גובהן י"ב מיל על י"ב מיל כנגד מחנה ישראל משמע כדגרס הכא [מיהו בעין יעקב בסוטה שם פרק ז שמו על י"ב מיל בין שני אלאי עגולים] ובתקוני כלי שרת במס' יומא (עה ע"ב) הארכתי בס"ד ונזכר קצת בתשובת זכרון יוסף שחיבר בעל אחותי הגאון מו' יוסף שטיינהארט אב"ד בפיורדא נר"ו):

יד יוסף

א בשאלתות פרשה תולדות סי' יט הג' רבי יוחנן: ב יומא עה ע"ב ושם ליתא אמר ר' יוחנן: ג ד"א זוטא פ"י:

חדושי גאונים

דברינו אחת לאחת למצוא חשבון לזה הורה בשיהיה עוסק בתורה יהיה לכל בשרו מרפא על פי מדותיו ותיקונם. וזה יורה זאת שנית אמרו חש בראשו יעסוק בתורה. מה שיורה היותו נאחז בסבך נסבכי התטאי' ראשו ורובו מראש פרעות אויב הוא היצה"ר הוא השטן הוא האויב ועל זה חש בראשו ואוי לנפשו ולזה הורה ר' יהושע בן לוי שבאמצעות לימוד התעסקו בתורה יתוקן לו כל זה וכמו שביארו ברא שון מקדושין ומקומות אחרים בתלמוד אם פגע בך מנוול זה משכיהו לב"ה וכו'גם יתכן שירמוז עם זה עם היה שחש בראשו מראש פרעות אויב כי אויביו רבו משערות ראשו עברו ראש. היו צריו לראש הנה זכר כי בהתעסקו בתורה ירום ראשו על אויביו וזה גבא מבואר בגיטין דום לה' ותתחולל לו וגומר השכם והערב עליהם לבית המדרש והם כלים מאליהם יפלו חללים חללים לפניך. אמר חש בגרונו יעסוק בתורה. מה

המתורגמן; א)ביידלעך. קלייגע וואהנונג פאן צווייגען נעפלאכטען.

שאין להם מרחצאות . והולכין למקום רחוק לרחוץ ונשותיהן נזקקות למנאפין לפי שהעיר עזובה מאין איש : בטבילה . שאין להם מקואות והולכות הנשים [לטבול] למקום רחוק וקוראה לחברתה ומרגישים השכנים בדבר ויש רשע רודף אחריהן ומתיחד עמהן ותנן (קדושין פ:) לא יתיחד אדם עם שתי נשים : נהרא. ראוי לטבילה ולא למרחץ הרגש טבילה ליכא דהא סמוך להו אבל טעמא דמשום מרחצאות איכא : אין תלמיד חכם ראשי וכו'. לפי שהירק טוב למאכל וניקח בזול ויכול לעסוק בתורה: [פת קיבר. שנודרה בלע"ז: תומי וכרתי. לא מעלי כך שמעתי ונראה בעיני תומי וכרתי מעלי והכי תניא (ב"ק דף פב.) חמשה דברים נאמרו בשום משביע משחין ומאהיל הפנים ומרבה את הזרע והורג כינה שבמעים וכרישין נמי תניא בברכות (דף מד:) דיפין לבני מעים : שום ירק. אני שמעתי לגנאי ואני אומר לשבח: עלין. קשין אמהות יפין. אמהות שרשין : בימות החמה יפין. שמלגנין את הגוף בימות הגשמים קשין] : מזקינין . מפני הטורח : בי בירי ובי נרש . ב' עיירות ויש בין זו לזו מעלות ומורדות והן מולייתא : אזקנון. הזקינוני : ובידו חבל מדה . במשכן של יחזקאל : וביד האיש קנה המדה . במשכן של יחזקאל : לתרעי . למדוד רוחב השערים : מגג . יונ"ק בלע"ז לפי שאינה מקבלת טומאה שיהא כל מעשה פרה בטהרה : נצרים . ערבה קלופה : בציניתא . בדקל ואין משתמשין באילן משום שבות : אמר ליה . רבינא לרב אשי הא מלתא דעבדית השתא קמך מי הוי כי אפקירותא חולפא או לא : אין חכמה וגו'. אין תורה וחכמה וכבוד ותבונה ויועץ עומדות לפני חילול השם : בפניו אסור. להורות : וחייב מיתה . בידי שמים יהא דרבא לאו אפרושי מאיסורא קאי

עולא אמר מפני שאין להם מרחצאות רבי יוחנן אמר מפני שמרגישין זה לזה בטבילה. מאי בינייהו איכא בינייהו נהרא (דמקרב למתא) [דסמיך לביתא]. אמר רב הונא אמר רב כל עיר שאין בה ירק אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה.(מיתיבי) [למימרא דירק מעליא [א] והתניא [ב] שלשה מרבין את הזבל וכופפין את הקומה ונוטל אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ואלו הן [דף נו ע"א] פת קיבר[א]) ושכר חדש וירק לא קשיא הא בתומי וכרתי[ג]) הא בשאר ירקי כדתניא שום ירקכרישין חציירק נראה צנון נראה סם חיים והא תניא נראה צנון נראה סם המות לא קשיא כאן בעלין כאן באמהות כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים]. אמר רב יהודה אמר רב כל עיר שיש בה מעלות ומורדות אדם ובהמה [שבה] מתים בחצי ימיהם. מתים ס"ד אלא אימא מזקינין בחצי ימיהם אמר רב הונא בריה דרב יהושע הני [ג] מולייתא דבי בירי ודבי נרש אזקנון :

דף נח ע"א **תניא** אמר ר' יהושע בן חנניא אין לך שיפה למדידה יותר משלשלאות של ברזל אבל מה נעשה שהתורה אמרה (זכריה ב) ובידו חבל מדה והכתיב (יחזקאל מ) וביד האיש קנה המדה ההוא לתרעי. תני (ר' יוסי) [רב יוסף] ג' חבלים הם של [ד] מגג ושל נצרים ושל פשתן של מגג לפרה כדתנן [ה] כפתוה בחבל המגג ונתנוה על גב מערכתה. של נצרים לסוטה דתנן [ו] ואח"כ מביא חבל מצרי וקושר למעלה מדדיה. של פשתן למדידה:

הדר פרק ששי

לא דף סג ע"א **רבינא** הוה יתיב קמיה דרב אשי חזייה לההוא גברא [ז] (דקטיר חמריה) [דקא אסר ליה לחמריה] בציניתא בשבתא רמה ביה קלא לא אשגח ביה. אמר ליה להוי האי גברא בשמתא. א"ל כי האי גוונא מי מיתחזי כאפקירותא. א"ל (משלי כא) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' [ח] כל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב. אמר רבא בפניו אסור וחייב מיתה שלא בפניו אסור ואין חייב מיתה. ושלא בפניו לא והתניא [ט] ר' אלעזר אומר לא מתו בניו של אהרן אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן מאי דרוש (ויקרא א)

תוספות

כל עיר שאין בה ירק. פי' לפי שניקח בזול ויכול לעסוק בתורה והא דאמר בפרק חולין (דף קמ:) בר בי רב לא ליכול ירקא משום דגריר משמע שגורם לו לאוכל הרבה באכילת לחם התם מיירי בירק חי אבל מבושל טוב ומשביע בדבר קל: כאן בעלין כאן באמהות כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים. פ"ה דעלין קשין ואמהות יפין אמהות שרשין בימות החמה יפין שמלגנות הגוף בימות הגשמים קשין. משמע לפירושו דעלין לעולם קשין ואפילו אמהות אינן יפין אלא בימות החמה ותימה דבפ"ק דע"ז (דף יא.) אמר גבי אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שלחנם לא לטון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים ונראה לפרש דכאן בימות החמה וכאן בימות הגשמים כלומר עלין ואמהות חד מעלי בימות החמה וחד מעלי בימות הגשמים ואית ספרים דגרסי ואיבעית אימא הא והא בעלין אבל באמהות לעולם מעלו : ובידו חבל מדה. פ"ה במשכן של יחזקאל *)ור"ח כתב דההוא בס' זכריה אבל וביד איש קנה המדה הוא ביחזקאל : בחבל המגג. אע"ג דשום חבל אינו מקבל טומאה דבעי' טווי וארוג כדאמרינן בפרק במה אשה (דף סד.) משום מעלה דפרה בעי' ממין שאינו מקבל טומאה :

*) עי' בגמ' גי' רש"ל

מהרש"א

דמייתי קרא דפרשת כי תבא ארור שוכב וגו' ולא מייתי קרא דפרשת אחרי מות ובכל בהמה לא תתן שכבתך וגו' וקרא דפרשת קדושים ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה וגו' וע"כ נראה דלא קאמר תניא נמי הכי אלא אהא דקאמר חייהם אינן חיין והכא תניא נמי הכי כיושבי קברים אבל אהא דקאמר נשותיהן ובנותיהן אינן כו' לא מייתי תנ"ה ועל בנותיהן לאו לענין אשת איש קאמר אלא שדרין במקום מקנה ובהמה וכמנהגן שאין להם מרחצאות כו' ומפני שמרגישין כו' וק"ל : [כל עיר שאין בה ירק כו'. עי' בתוס' ובח"ה: כאן בימות החמה כו'. מפורש בפ"ק דע"ז]: שהורו הלכה כו' מאי דרוש ונתנו וגו'. יש לדקדק כיון דכך מפורש בהאי

א פסחים מב ע"א : ב נ"ל ג' דברים כו' : ג גי' הערוך טליאתא ופי' רכסים גבוהים: ד פי' מין גמי : ה פרה פ"ג מ"ט : ו סוטה ז' ע"ב : ז פי' דקטר: ח ברכות יט ע"ב סנהדרין פב ע"א שבועות ל ע"ב: ט יומא נג ע"א תנחומא סדר אחרי ויקרא רבה פרשה כ' ירושלמי פ"ק דגיטין ושביעית פרק ו תורת כהנים סדר שמיני :

חדושי גאונים

שורה שאם שיותו הם ברוע מדת הגאוה אשר נשאתו ורם לבבו וירם רוחו וירם תולעים ולא זכר כי אחריתו תולעים ורמה הוא גם לבו גאות לבם מה שזה מורה ענין מילת גרעץ כדבר שנ' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון או ירצה שהוא

אהבת איתן

תניא ר"א לא מתו בני אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן. הקשה בחי' הגהות לטור אהע"ז סי' א' דר"א גופיה יליף ביבמות (דף סד) דכל שאינו עוסק בפ"ו ח"מ שנאמר גבי בני אהרן ובנים לא היו להם הא אם היו להם בנים לא מתו והכא אמר שמתו משום שהורו הלכה כו' וי"ל כמ"ש בס' יד יוסף דנהי שהיו ח"מ משום פ"ו מ"מ לא היה להם למות ביום השמיני למלואים שהיתה עת שמחה ואז הלער נרגש ביותר ולא מתו אז עד שהורו הלכה כו' ועי"ל לפמ"ש מהרש"א דעונש המיתה היה מטעם אחר אך מה שמתו באש שלמעלה זה היה משום שהורו הלכה באש דאל"כ לא היה להם למות בשריפה דוקא אלא במיתה קלה ובזה א"ש הא דאמר ביומא (דף נג) בני אהרן מ"ט איענוש כו' דהשאלה היא מ"ט איענשו בשריפה ונו ביום דוקא כנ"ל. אבל על עלם עונש המיתה לא קשיא ליה והבכור שור נתקשה בזה ולק"מ :

הרי"ף

והתניא לא מתו בני אהרן וכו'. וקשה דמשמע דקשו מבני אהרן ופרי התם שורו בפני משה רבן ואם הקושיא מאותו תלמיד בלבד א"כ לא ה"ל לאתויי אלא מעשה דההוא תלמיד. ועי"ק שפסוק ונתנו בני אהרן אש על העצים להביא אש של הדיוט א"כ אין כאן עוד הוראה לבני אהרן ומפני מה מתו בשביל הוראה זו ויש בזה להרך דהוראה שהורו בני אהרן הוא בקטרת שלפנים שמביאים אש מהמערכה שניה של קטורת שהיתה ע"ג מזבח הפנימי ודרשו בני אהרן ואמרו כיון שבמזבח הפנימי לוה הקב"ה ונתנו בני אהרן אש אע"פ שהיה יורד אש גבוה מלמעלה כן במזבח הקטרת אע"פ שיש שם אש גבוה ממערכה שנייה של קטרת שע"ג מזבח הפנימי אעפ"כ מצוה להביא מההדיוט ודייק קרא דכתיב התם ויקחו בני אהרן איש מחתתו ויתנו בהן אש היינו אש ממערכה שנייה של קטורת ויקריבו לפני

עיון יעקב

כל עיר שאין בה ירק. עי' בש"ס דמחלק בין ירק לירק ותוס' מקשים מהא דאמרינן בשבת דף קמ בר בי רב לא ליכול ירקא ותירצו התם מיירי בירק חי ומ"מ הא דקאמר התם לא בעתירתאי אכלי ירקא דסיכי דליעול ירקא ניעול בשרא וכוורא משמע דאפילו מבושל קאמר ול"ד שם רישא לסיפא גם בברכות דף מד אמרינן כל ירק חי מוריק ועי' בחולין דף פד ולעיל דף נד דאמרינן אם יש לך היטב לך וצ"ל דכאן מיירי בת"ח עניים כי לאו כל אדם זוכה לשתי שלחנות :

ר"א אומר לא מתו בני אהרן אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן. הנה לכאורה יש לדקדק מנלן לר"א דלא מתו אלא בשביל זה הלא באמת הרבה חטאים היה להם כדאיתא באדרבות והו דר"א דבריו עצמן סותרים דהוא אמר בש"ס דיבמות כל מי שאינו עוסק בפ"ו חייב

אמר הבונה אמר ר"י ב"ח אין לך שיפה כו'. מאמר ראינו שאין כל חבל וחבל ראוי למדוד בו כל דבר יש לנו ללמוד כי לא בכל מדה יאה אדם מודד עצמו ולא זולתו אלא כפי הזמן והמקרה והאנשים ולזה נקרא ההנהגות אשר בהם יתנהג האדם הטובות הם הם רעות בשם מדות . ואתה המעיין על יתר פרטי המאמר הלז תוכל לדרוש ותקבל שכר:

המתורגמן . א) שלעכטעס גראבעס בראד . ג) ארטען קנאבלויך :

ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח אמרו [א] אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט ותלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר שהורה הלכה (בפני רבו) [בפניו]. אמר לה רבי אליעזר לאמא שלום אשתו תמהני אם יוציא זה שנתו ולא הוציא שנתו. אמרה לו נביא אתה. אמר לה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי. אלא כך מקובלני [ב] כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה בידי שמים. ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן אותו תלמיד יהודה בן גוריא שמו והיה רחוק ממנו שלש פרסאות. בפניו הוה. והא רחוק ממנו שלש פרסאות קאמר ולטעמיך [ג] שמו ושם אביו למה אלא שלא תאמר משל היה. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן [א] כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו א) נחש שנא' (איוב לב) ויען אליהוא בן ברכאל הבוזי ויאמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי ואירא מחוות דעי אתכם כתיב הכא זחלתי וכתיב התם (דברים לב) עם חמת זוחלי עפר. זעירי אמר רבי חנינא נקרא חוטא שנאמר (תהלים קיט) בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך. רבי [ד] אליעזר אומר מורידין אותו מגדולתו שנאמר (במדבר לא) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא. ואע"ג דאמר לאחי אבא צוה לי לא צוה אפילו הכי אשכחן דאענש דכתיב (שם כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' וגו' ולא אשכחן דאצטריך ליה יהושע:

רש"י

אלא על כל הבא לשאול: בפניו הוה. והא דקתני רחוק ממנו שהיה מקומו רחוק ממקום רבו שלש פרסאות מיהו כי אורי קמיה אורי: והא רחוק ממנו קאמר. ואי הוראה לאו רחוק הואי מאי אתא ר' יוחנן לאשמועינן: צפנתי אמרתך. כנסתי דברי מלהורותם במקום שהיה חוטא עליהן: רבי אליעזר אומר מורידין אותו מגדולתו. במורה הלכה בפני רבו: את אשר צוה לוה. דחלק כבוד למשה דכתיב זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה והורה הלכות גיעול אך את הזהב ואיענש ליורד מגדולה דפסקי ליה מקמי הכי: דכתיב. ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט. שהיה עתיד יהושע להיות צריך לשאול דבר הלכה מאלעזר: ולא אשכחן. לאחר מיתת משה: דאיצטריך ליה יהושע. לאלעזר

מהרש"א

קרא ונתנו בני אהרן אש וגו' מאי שייך ביה שהורו הלכה בפני משה ולישנא דמאי דרוש נמי קשה כיון שמפורש הוא בתורה וכבר שמעו מפי משה כמה פעמים כמפורש בפרק כילד מעברין לפי סדר משנתן מפי משה וי"ל דאפשר לפרש הקרא שיתנו אש על המזבח לאו משל הדיוט אלא שיבעירו אותו מן האש הרבוצה על המזבח שהיא אש מן השמים כמפורש ביומא והם דרשו מהאי קרא ונתנו בני אהרן אש וגו' מן הדיוט ממש מבין הכירים כמפורש בת"כ והיינו אש זרה דכתיב בקרא והא דכתיב אשר לא צוה אותם שעשו כן בלי ציווי משה ואע"פ שהורו כראוי כפרש"י בפרק הוציאו לו וכתב הרא"ם אך קשה דמהכא משמע שמחמת שהורו נענשו ואין הדבר כן שהרי משעה שהלכו בשכינה כו' ועוד שמזמן שנעשה העגל נתחייבו כלייה כו' והועילה תפלתו כו' ועוד שכבר נאמר למשה כו' ונקדש בכבודי ודרשו בזבחים כו' ע"ש באורך ועוד יש להקשות מההיא דפרק ד' מיתות דאמרו נדב ואביהוא אימתי ימותו שני זקנים הללו ואנו כו' א"ל הקב"ה נראה מי קובר את מי כו' דמשמע דמזה נענשו וי"ל דודאי עונש המיתה היה מטעמים אחרים כהנך דלעיל אלא דה"ק הכא לא מתו בני אהרן במיתת אש של מעלה אלא משום שהורו הלכה בפני רבן בדבר הנוגע באש של מעלה דהיינו אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט ודו"ק: ואמר רבה בב"ח כו' והיה רחוק ממנו כו'. אע"ג דברייתא גופה קתני בהדיא שאותו תלמיד א' בפניו הורה, משמע ליה בפניו לאו דוקא אלא כל זמן שרבו חי ומשום דגבי משה נקט בפניו ממש נקט נמי האי לישנא גבי תלמיד דר"א: [אלא שלא תאמר משל כו'. וכה"ג אמרינן פ"ק דב"ב גבי איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה דפריך א"כ שמו ושם עירו למה ע"ש]: ראוי להכישו נחש כו'. דמיון זה שזה המדבר בפני רבו עושה מעשה שהיה מדבר בפני רבו כדאמרינן בסנהדרין גבי נחש דברי הרב ודברי התלמיד כו' ע"ש: בלבי צפנתי וגו'. איירי בתלמיד כנגד רבו כדכתיב לעיל מיניה במה

עיון יעקב

חייב מיתה שנאמר ובנים לא היו להם אלמלא היו להם בנים לא מתו. ועל פי הדרש אמרתי דלק"מ דמצינו הקב"ה פוקד עון אבות על בנים אבל מי שאין לו בנים הקב"ה צריך לענוש אותו בעצמו ואין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא להכי כל מי שאינו עוסק בפ"ו חייב מיתה כיון שצריכין לפקוד עליו עונו וזה כונת הש"ס כל מי שאין לו בנים הקב"ה מלא עליו עברה דכיון שאין לו בנים צריך לענוש אותו בעצמו ובסמוך מבואר דמי שמורה הלכה בפני רבו אזיל לשאול בלא ולד שנאמר נון בנו יהושע בנו וא"כ שפיר קאמר ר"א לא מתו בני אהרן אלא בשביל שהורו הלכה בפני רבן לכך לא היה להם בנים והיו צריכין הם בעצמם למות בחטאם. וזה ג"כ כוונת הפסוק ובנים לא היו להם דאילו היה להם בנים לא מתו הם בעצמן רק עונש היו נפקדין על בניהם. ועי"ל טעם כפשוטו דהמורה הלכה בפני רבו חייב מיתה דהוי כביזה פני רבו כאילו אינו יודע להורות שפיר לכך חייב מיתה כי המבייש הוי כאילו שופך דמים וק"ל:

ראוי להכישו נחש. ע"ד דאמרינן בסנהדרין מי שנתחייב שריפה נחש מכישו ובני אהרן נענשו בשריפה על שהורו הלכה בפני משה רבן והא דקאמר ראוי להכישו נחש ולא קאמר ישכנו נחש אפשר לומר משום דס"ל ע"פ הרוב הרב מוחל על כבודו כדאמרינן בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו לכך אמר ראוי להכישו נחש אם לא היה הרב מוחל לו וזעירי דאמר נקרא חוטא אפי' אם מחל לו רבו אפ"ה נקרא חוטא כי הקב"ה תובע ביקרו כדאיתא בברכות גבי נפל קניא ממטללתא ובזע לארנקי דמוחא וכו' ע"ש: נקרא חוטא. נלע"ד דאיתא בברכות פרק הרואה לעולם ידור אדם במקום רבו שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה וקאמר שם בש"ס היינו דכייף ליה וזה שמורה הלכה בפני רבו נראה דאינו כייף ליה וחוטא וק"ל וזה כוונת הפסוק בלבי צפנתי אמרתך שלא להורות בפני רבי למען לא אחטא לך:

כל

הרי"ף

לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם זה אש של הדיוט וזה יש לתרץ קושית התוספות שהקשו וז"ל מאי דרוש ונתנו בני אהרן וגו' לכאורה משמע שהקטרת שהקטירו על המזבח החיצון היה והוראת שעה היתה דאי על מזבח הפנימי מאי שייכא אותה דרשה דהא לא היה יורד אש על המזבח הפנימי לשם קטורת דהא קי"ל דמערכה שניה של מזבח החיצון לקטורת מיהו בת"כ משמע שלבית קדשי הקדשים נכנסו להקטיר והם נשרפו וכו' עכ"ל. והשתא כפי מה שביארתי לא קשה מידי דלעולם היה במזבח הקטורת היתה ללמוד ממזבח החיצון שהיו נותנים אש של הדיוט אע"פ שהיה יורד אש במזבח הקטרת נתנו אש של הדיוט אע"פ שהכניסו אש מעל המערכה שניה של מזבח לקטרת ששם היה אש של גבוה ולקחו משם האש וגם נתנו אש זרה של הדיוט ומ"מ יש לנו לבאר דברי התוספות שאמרו לכאורה משמע שהקטירו היה במזבח החיצון והוראת שעה היתה. וקשה לפירוש זה דבגמרא חשיב הוראת בני אהרן ונתנו אש אע"פ שהאש של גבוה יורד מצוה להביא מההדיוט ולפי' זה יאמרו הורו הלכה בפני משה רבן להקטיר קטרת במזבח החיצון מה שלא צוה ה'. ויסוב דברי התוספות כך הוא דכיון דליכא לפרש על המזבח הפנימי היינו יכולים לפרש דעל מזבח החיצון והם מתקיימת הדרשה אע"פ שהאש יורד מגבוה מצוה להביא מהדיוט דכשם שלקרבנות הנעשים במזבח החיצון היו מביאים אש של הדיוט אע"פ שהיה שם אש של גבוה גם בקטרת שעשו במזבח החיצון נתנו אש של הדיוט אע"פ שהיה שם על מזבח אש של גבוה אבל בת"כ מיהו משמע דלפני ולפנים הקריבו והדרן לקושיין דלא שייכא אותה דרשה לשם כיון דלא היה יורד אש בבית קדשי הקדשים ולכך אמרו וצ"ע. ולפירושא דמשמע לכאורה יש ליישב בדוחק שלא הזכיר הוראתם בהקטרת הקטרת ע"ג מזבח החיצון לפי שכבר מצינו בקטרת הנשיאים שהיתה הוראת שעה ויום זה שמתו בני אהרן היה שמיני למילואים שהיו מקריבים בו ביום הנשיאים קטרת ע"ג מזבח החיצון וגם הם הקטירו כן מכח אותה הוראה ואינו הוראה חדשה לכך לא מנו כאן

אלא הוראת מצוה להביא מהדיוט ומה שהביא כל הברייתא מבני אהרן שמתו הוא משום דאיכא לתרוצי בההוא תלמיד שמת על שהורה אפי' שלא בפניו דילמא הורה שלא כהלכה ואז חייב מיתה אפילו שלא בפניו אבל המורה כהלכה שלא בפני רבו איסור איכא מיתה ליכא לזה הביא מבני אהרן שהורו בפני משה רבן כהלכה דמאי דרוש ונתנו וכו' והורו הלכה בפני משה רבן ונתחייבו מיתה וסמיך לזה מעשה באותו תלמיד דמשמע דהורה גם הוא כהלכה ומת אפילו שלא בפניו: ראוי להכישו נחש. יש לתת קצת טעם בזה שמצינו בנחש שהוסיף על דברי בוראו שאסר לאדם לאכול מעץ הגן והנחש הוסיף לאסור הנגיעה הרי שהורה בפני רבו מה שלא אמרו ולפיכך המורה הלכה בפני רבו מה שלא אמר לו עשה

ענף יוסף

לא אמרו אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. ביאורו כי האש שלמטה היה מעורר האש של מעלה. ומלך כוזר שאל לחבר היאך דבר גשמיי ע"ו למלך שהיה לו אוהב אמר לו המלך תדע שאלך אני סועד. והכוונה שעשה האדם לפי שהוא בעל בחירה חשוב מפניו מכל מעשה שמים וארץ שפועלים בטבע (יפ"מ):

עץ יוסף

לא מצוה להביא מן ההדיוט. הטעם בזה שה' חפץ בשל ישראל שפי וכדאמרי' בש"ר פרשה ל"ו בד' דברים נתאוה ה' למעשה ידיו. ובמדבר רבה פ'

[א] גמרא כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש. (לכאורה אמינא ליתן טעם משום דמה שהוא מורה הלכה מראה בזה שרבו אינו ראוי להיות מורה כהלכה. וכמו שרגילים בעונותינו שרבו בדורנו כמה תלמידים מתפרצים על רבותיהם שהיו להם מכבר ומטילים דופי של סמיכה באמרם שלא לסמוך על זקנים כנודע. והנה לעומת לה"ר כזה ראוי להכישו נחש על דרך אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון וכמבואר בתענית (ח ע"א) ע"ש. שוב ראיתי בחדושי אגדות כתב טעם אחר בדחיקות ע"ש. וראיתי הרי"ף כתב בזה"ל ראוי להכישו נחש יש לתת קצת טעם בזה שמצינו בנחש שהוסיף על דברי בוראו שאסר לאדם לאכול מעץ הגן והנחש הוסיף לאסור הנגיעה הרי שהורה בפני רבו כו'. ולא הבנתי דברי הרי"ף ועמדתי משתאה היכן מצא שהנחש הוסיף הנגיעה אדרבה בקרא מבואר דהוא אמרה כך ונתבאר גם כן בסנהדרין (כט ע"א)

יד יוסף

א יומא כא ע"ב: ב ברכות לא ע"ב: ג ב"ב טו ע"א: ד צ"ל אלעזר:

חדושי גאונים

בלו חנף ומרע שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו ורעה בלבבו לזה הורה כי אם הנגע עמד בו מדבר שלום עם רעהו דרך הגרון

אהבת איתן

ואפ"ה איענש דכתיב ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים. ולא אשכחן דאיצטריך ליה יהושע. ופרש"י שהיה עתיד יהושע להיות צריך לשאול דבר הלכה מאלעזר ולאחר מיתת משה דאיצטריך ליה יהושע לאלעזר לשאול כלום. וק"ל

דמתורגמן. א) דארף איהן בייסען.

רש"י

לשאול לו כלום: צדק. דברי תורה: עירא היאירי. רבו היה כדכתיב היה כהן לדוד רב לדוד: מותיב מלה. משיב דבר מורה הלכה: לשאול. למיתה: כלאם. ראוים הם לכך דה"ל כמורה הלכה: וכתיב נון בנו יהושע בנו. ובתר יהושע לא חשיב בן: לא נענש. להיות ערירי אלא שבטל את ישראל מפריה ורביה: וכתיב ויהי בהיות יהושע ביריחו וגו'. מדכתיב וחרבו שלופה [בידו] מכלל דלפורענות בא ועתה באתי דקא"ל ה"ק ליה על עבירה של עכשיו באתי ומדאצטריך למימר על של עכשיו באתי מכלל דאכתי הוה אחריתי. ומאי היא הכי קאמר ליה אמש בטלתם תמיד של בין הערבים בערב בטלתם התמיד (של בין הערבים) ועכשיו שחשכה אתם מבטלים ת"ת לפי שהיו עסיקים במלחמתם ביום לא היה להם עת לעסוק בתורה אלא בלילה והדבר מוכיח שעל עסקי ת"ת הוכיחו מדכתיב במלחמה של עי

גמרא

לב שם רב המנונא ארמי כתיב (תהלים קיט) בלבי צפנתי אמרתך וכתיב (שם) בשרתי צדק בקהל רב [לא קשיא] כאן בזמן שעירא היאירי קיים כאן בזמן שאין עירא היאירי קיים. אמר רבי אבא בר (כהנא) [זבדא] בכל המשגר[א] מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר (שמואל ב כ) וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וגו' וכי לדוד הוא דהוי כהן לכולי עלמא לא הוי כהן. אלא שהיה משגר לו כל מתנותיו. וכתיב [בתריה] (שם כא) ויהי רעב בימי דוד שלש שנים. אמר רבי (אבא) (לוי) כל דמותיב מלה קמיה רביה אזיל לשאול בלא ולד שנאמר (במדבר יא) ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדני משה כלאם [דף סג ע"ב] וכתיב (ד"ה א ו) נון בנו יהושע בנו. ופליגא דרבי אבא בר פפא דאמר רבי אבא בר פפא גלא נענש יהושע אלא על שבטל את ישראל מפריה ורביה לילה אחת. שנאמר (יהושע ה) ויהי בהיות יהושע ביריחו וגו' וכתיב (שם) ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי. דאמר ליה אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם תלמוד תורה. אמר ליה על איזה מהם באת. אמר ליה עתה באתי. מיד

תוספות

כל המשגר מתנותיו לכהן אחד וכו'. הא דקרי ליה עירא היאירי אע"פ שהיה כהן שמא אביו מאהרן ואמו [ממנשה כדאמרינן במגילה (דף יב:) אביו מבנימין ואמו] מיהודה. ופשטיה דקרא כהן לדוד לאו כהן ממש הוא אלא שר כמו ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח): מביא רעב לעולם. אע"ג דכתיב אל שאול ואל בית הדמים הא והא גרמא [וסמוכים קדרש]:

מהרש"א

יזכה נער את ארחו לשמור וגו' וק"ל: וכתיב בשרתי צדק בקהל רב וגו'. נראה דמלת רב דריש דסגי ליה למימר בקהל דהיינו ודאי רבים ועל כן דרשוהו מלשון רב ממש שנעשה דוד רב ומורה בקהל לבשר להם צדק דהיינו התורה ואמר צדק על שם שנתכוין דוד להורות צדק ואמת כדאמרינן פרק כילד מעברין: שעירא היאירי קיים כו'. נראה שלמדו לומר שהיה רבו של דוד מהאי קרא דמייתי בסמוך עירא היאירי היה כהן לדוד דלעיל מיניה כתיב וצדוק ואביתר כהנים דהיינו כהנים ממש ובתר הכי כתיב ועירא היאירי היה כהן לדוד דמשמע שלא היה כהן ממש אלא כהן ורב היה לדוד כמו ובני דוד כהנים דהיינו רב ושר וכפרש"י בספר שמואל לפי פשוטו של מקרא וכ"כ התוספות ע"ב: לדוד הוא כהן לכ"ע כו'. ר"ל דאי לדוד היה כהן היינו לשאול על ידו באורים ותומים דאין שואלין אלא למלך כדאמרינן בסנהדרין זה אינו דלצדוק ואביתר דכתיב לעיל מיניה הם היו כהנים בימי דוד לשאול ע"י אורים ותומים כמפורש בקרא וקאמר אלא שהיה משגר לו כו' בפ' כל הגט ובכמה מקומות אמרינן במכירי כהונה שהו שמשגר לו כל מתנותיו ולא אמרו בו איסור ואפשר דוד מלך היה ומתנות כהונה שלו ודאי דמרובין היו והיו מספיקין לכהנים רבים ומיהו כל הנותן מתנותיו כו' משמע דבאחרים נמי איירי וק"ל: אפ"ה איענש כו'. גם לפי המדרש דמכלל כעס בא משה לידי טעות ונתעלמה ממנו הלכה זו מ"מ ה"ל לאלעזר לשהות עד שיתיישב דעתו של משה מן הכעס והיה נזכר הלכה: ולא אשכחן כו'. ר"ל דיעמוד לפניו לשאול באורים ותומים כמפורש בקרא ולא אשכחן בכל מעשה דיהושע שבא לפני אלעזר לשאול באורים ותומים וק"ל: בלא ולד כו' וכתיב נון בנו וגו'. ר"ל בלא ולד זכר כדמייתי מקרא וכ"ה לשון התוס' פ"ק דמגילה שלא היה לו בן זכר והכתוב מספר שלא יפה עשה יהושע וז"ש משרת משה מבחוריו דכבר ידענו זה אבל אמר הכתוב כיון שהיה משרת משה מבחוריו לא היה לו לדבר קמי אדונו גם דבר זה דהוה כמורה הלכה: אלא בשביל שביטל כו'. ר"ל דהשתא הוה העונש בדומה שהוא ביטל ישראל ממצות פ"ו לילה א' לכך לא זכה לבן לקיים מצות פ"ו וכעין זה כתבו התוספות פ"ק דמגילה עיין בח"ה שם ובפ' כ"ה בסוגיא זו: א"ל עתה באתי. פרש"י בפ"ק דמגילה על של עכשיו עכ"ל וק"ק דהאכתי נימא דבא על ביטול פ"ו שהיה ג"כ באותו לילה כפרש"י לקמן גבי וגמירי

הרי"ף

מעשה נחש וראוי להכישו נחש: וכתיב בשרתי צדק וכו'. וקשה דילמא בשרתי צדק הוא לדרוש בד"ת שאין בהם הוראות ובלבי צפנתי אמרתך הוא בדבר הוראה. ושמא לא יצדק לומר לשון בשורה לומר בשרתי צדק בד"ת שאין בהם בשורה אלא בדברי הוראה יש בשורה ליוצא זכאי בדינו: הנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעב כו'. בתוספות אמרו פשטיה דקרא וכו' וכוונתם לומר פשטיה דקרא כי בפשטיה דקרא ניחא דקראו היאירי ע"ש משפחתו ולא חיישינן לדרוש סמוכים וקשה לפשטיה דקרא דהיה משבט מנשה ומנא ליה לרבי אבא לדרוש הנותן מתנותיו לכהן אחד דאי משום דקראו כהן הלא נאמר ובני דוד כהנים היו. ושמא דקדק דלא שייך רב לדוד שהרי גם לשאר העולם היה רב ואם פירוש כהן הוא שר לא יצדק לומר שר לדוד. כי אין השר נוהג שררה על המלך כי אם שר על שאר דלת העם. לכן דרש רבי אבא דכהן היה מזרע אהרן מצד אביו ונקרא יאירי מצד אמו. ובתוס' ואע"ג דכתיב אל שאול ואל בית הדמים מכל מקום זה וזה גרם וסמוכין קא דריש ואפשר דאמר הא והא גרם משום שמצינו שהרעב היה ג' שנים וכנגד הנותן לכהן מביא רעב הוי שנה אחת וכנגד שאול שלא נספד כהלכה וכנגד בית הדמים הגבעונים הוו שתי שנים. נמצאו ג' שנים כנגד ג' חטאות ואע"ג דבקרא דאל שאול פירש שהרעב בא עליהם מ"מ כיון שהיה כהן לדוד הוא סמוך לזה גם כן דרשינן סמוכים מבני צדדים כדי להיות מכוונים ג' שנים רעב כנגד ג' חטאות כהן לדוד. ואל שאול שלא נספד ואל בית הדמים של גבעונים: לא נענש יהושע וכו'. ויש להקשות למה האריכו בגמרא להביא תוכחת המלאך שהוכיחו על דבר התורה והקרבנות דהנהו לא נגע בביטול פ"ו כיון שלא הוכיחו המלאך על כך ועיקר הראיה היא ממה שהניח הארון במחנה וכ"ז שהארון חוץ למקומו אסורין בתשמיש המטה א"כ אלו דברים הצריכים ראיה לדבריו שעל שביטל מפ"ו מת בלא בנים וענין ויכוח המלאך לא שייך בגמרא דילן שמדבר בענין ביטול התורה והקרבן. וע"ק בפרש"י שכתב וגמירי שכל זמן שהארון ושכינה שרוין שלא במקומן וכו' וקשה להבין לשון רש"י זה דלא נגע ופגע ענין התוכחה שהוכיחו המלאך על ביטול ת"ת עם מ"ש גמירי שכל זמן שהארון ושכינה וכו' אסורים בתשמיש המטה דביטול תורה הוא דבר אחר וביטול פריה ורביה הוא ד"א. וע"ק לרש"י כיון שנתן טעם לשבת על ביטול תורה שהיה בשביל שהיו אורבים על העיר ואם כן למה הוכיחו המלאך בחרבו ופירש רש"י למעלה מדכתיב וחרבו שלופה מכלל דלפורענות בא ועתה באתי דקאמר ה"ק על עבירה של עכשיו. ונראה שהמלאך בא והוכיח ליהושע על ביטול ת"ת וא"ל עתה באתי אע"פ שנראה דברי מותר כיון שעל ענין ביטול פ"ו הוא

עין יעקב

כל הנותן מתנותיו לכהן אחד. ומרעיב לשאר כהנים מדה כנגד מדה מביא רעב לעולם: אזיל לשאול בלא ולד. אע"ג דחייב מיתה מ"מ הכא שאני כיון דשימש למשה כמ"ש לעיל דף נד. ועי"ל כיון דיהושע אמר כן בשביל כבוד רבו לא נענש כל כך:

עין יוסף

לב א"ל על איזה מהם באת. וזה מרומז במה שא"ל יהושע הלנו אתה אם לצרינו פי' הלנו אתה בשביל תורה דכתיב בה תורה צוה לנו. אם לצרינו או בשביל קרבנות שמגינין עלינו מצרינו. וא"ל המלאך עתה באתי פי' על ת"ת באתי דכתיב בה ועתה כתבו לכם את השירה הזאת עוד יש לומר דגדר מלת ועתה רומזת על התורה למ"ש הט"ז הל' מגילה כי התורה כל שעתה זמנה הוא. לא כן שאר המצות יכול להיות שעדיין לא הגיע זמנם או שכבר עבר זמנם ע"ש. וא"כ על התורה נאמר מלת ועתה. כלומר בכל שעה ושעה לא כן על שאר המצות התלויות בזמן:

ענף יוסף

יוכל להוריד דבר רותני. והסבר השיב הלא תראה כי הטיפה הזרעית מוריד הנשמה לתוכה התלובה מכסא הכבוד:

לב כל המסגר כו' מביא רעב לעולם. קשה הא כתיב אל שאול ואל בית הדמים. וי"ל דהא והא גרמה ליה (תוס') ואכתי קשה קשה דאם דא והא גרמה ליה למה הזכיר אל שאול ואל בית הדמים ולא הזכיר ג"כ זאת ואפשר לומר שלא הזכיר הש"ת אלא שתי בחינות דסתרין אהדדי. אל שאול שלא נספד כהלכה שאם הקב"ה על כבודו. ועם כל זה לא העביר לו על שהרג את הגבעונים (כלי יקר):

אוצר בלום

מנין שכל המוכיח גורע שנאמר אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו [וע"ש בפירש"י] והוה היא שהשיאה כך אל הנחש כדכתיב (בראשית ג פסוק ג) אבל הנחש לא אמר אלא אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן כדכתיב (שם פסוק א) ואע"כ דבריו של גדול הרי"ף נעלמים מאתי לקוצר דעתי:

יד יוסף

א שה"ר פסוק כי טובים דדיך מיין וע"ש: ב ילקוט ש"ב סוף רמז קנג: ג ילקוט יהושע רמז טו: ד מגילה ג' ע"א סנהדרין מד ע"ב:

חדושי גאונים

ותרועת מלחמה בו כמו שביארנו וכמו שעל אלו ועל כל כיוצא בהן נאמר רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם כפי לחות המליצה הנה זכר שיעסוק בתורה כי מפאת לימוד, התורה והתעסקו בה ישוב

אהבת איתן

דלעיל במכילתין (דף מה) קאמר אהא דכתיב וישאל דוד בה' וגו' מאי קמיבעיא ליה אילימא אי שרו אי אסר הרי ב"ד של שמואל הרמתי קיים ופרש"י ומידי דאיסור והיתר לא מש"ל באורים ותומים וא"כ איך פי' כאן שהיה עתיד יהושע לשאול דבר הלכה: אלעזר בא"ת ומצאתי שהרגיש בזה בס' מה"ה הארון וכתב לחלק דדוקא בדאיכא ב"ד אחר לשאול הוא דאין שואלין איסור והיתר בא"ת אבל בדליכא ב"ד רשאין לשאול או"ה בא"ת. ואינו מחוור דהטעם דאין שואלין או"ה בא"ת הוא משום דכתיב לא בשמים היא וכמו שפרש"י גופו בשבת (דף ק"ח) וא"כ אפי' אי ליכא ב"ד לשאול אין תלוי או"ה בנביא או בא"ת והכי מוכח

המתורגמן. א) דער וואס שיקט.

מיד(יהושע ח)(וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם וכתיב) (שם) [וילך יהושע בלילה ההוא] בתוך העמק.[וא"ר יוחנן]מלמד שלן בעומקה של הלכה. וגמירי שבכל זמן שארון ושכינה שרויין שלא במקומן ישראל אסורין בתשמיש המטה. אמר רב שמואל בר (אויא) [אוניא] משמיה דרב גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין שנאמר (שם ה) עתה באתי:

לג שם אמר רב ברונא אמר רב כל הישן בקילעא שאיש ואשתו שרוין בה עליו הכתוב אומר (מיכה ב) נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה. אמר רב יוסף (לא נצרכה) אפילו אשתו נדה רבא אמר אם אשתו נדה תבוא עליו ברכה ולא היא עד האידנא מאן נטריה:

לד דף סד ע"א אאמר רב יהודה אמר שמואל כל השותה רביעית יין אל יורה*). אמר רב נחמן לאו מעליא האי שמעתא דהא אנא כמה דלא שתינא רביעתא דחמרא לא צילאי דעתאי[א]. אמר ליה רבא מ"ט אמר מר הכי האמר רבי אחא ברבי חנינא מאי דכתיב (משלי כט) ורועה זונות יאבד הון בכל האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה מאבד הונה של תורה. א"ל

*) עי' הגירסא בגמרא

רש"י

שהיתה אחריה וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ואמר רבי יוחנן מלמד שלן בעומקה של הלכה וגמירי דכל זמן שארון ושכינה שרוין שלא במקומן וכו'. ואותו לילה שהוכיחו המלאך היו מבטלין תלמוד תורה בשביל שהיו אורבין על העיר ולא החזירו בערב [את הארון] למקומו בגלגל והוא הלילה שבטלו מפריה ורביה: בקילעא. בחדר: נשי עמי תגרשון. שבושין הם ממנו: מאי טעמא אמר מר הכי. זו נאה וזו אינה נאה. ולמעלה מזו אמר שמואל שמעתא אחרת וא"ל רב נחמן כמה מעליא האי שמעתא: הונה. כבודה של תורה וסופה להשתכח ממנו: רועה זונות. נוטריקון זו נאה והרעה

תוספות

מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק גרסינן. וגרסינן נמי (שלן) [מלמד שהלך] בעומקה וכו'. ובמלחמת עי כתיב ובההוא פרשה כתוב אחרי וילן אבל כתיב ביה בתוך העם. והאי דקאמר מיד לאו לאלתר הוה אלא כשהושנה הלך ולן בעומקה של הלכה ובתר עובדא דמלאך היה הרבה: וגמירי דכל זמן דארון ושכינה שלא במקומן וכו'. ותימה מנא לן דעל זה נענש דילמא נענש על ביטול ת"ת כמו שאמר לו המלאך עתה באתי וי"ל מדה כנגד מדה על פריה ורביה נענש שלא היה לו בן: כל זמן שארון ושכינה שלא במקומן ישראל אסורין בתשמיש. ותימה לר"י דגבי אוריה היה הארון שלא במקומו דכתיב(ש"ב יא)(והנה)הארון וישראל (חונים) [ויהודה יושבים] בסוכות וגו' ואני אבוא וגו' ולשכב עם אשתי. ומשמע שאחרים היו מותרים בתשמיש המטה אלא שאוריה מחמיר על עצמו היה לפי שהיו ישראל בצרה דהא קאמר ליה דוד (לך) [רד] לביתך. ועוד אמרינן בחלק (קז.) גבי דוד שהפך משכבו של לילה למשכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכה זו משמע שבלילה היה מותר. ואומר ר"י שב' ארונות היו אחד שבו שברי הלוחות מונחים ואותו היו מוליכין במלחמה כדתניא בספרי וארון ברית ה' נוסע לפניהם יומם זה שיוצא לפניהם למלחמה והוא ארון [עץ] שעשה משה בעלותו בסיני כדכתיב בלוחות אחרונות במשנה תורה ועשית לך ארון עץ ותחלה שם בו גם לוחות אחרונות כדכתיב ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי עד שעשה בצלאל ארון של זהב ואז נתנו בו לוחות אחרונות ובההוא איירי הכא דהיו נאסרים בתשמיש המטה כשלא היה במקומו ואותו לא היו רגילים להוליכו במלחמה כדכתיב בחורבן שילה (ש"א ד) מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה כי לא היתה כזאת מתמול שלשום משמע שלא היו רגילים להוליכו ולפי שהוליכוהו אז לקו וגלו(כדמפרש רש"י)[כדמפרשינן] התם ומה שהיה ארון עמהם במלחמת יהושע על פי הדיבור היה עושה הכל והא דדרשו בפרק קמא דבבא בתרא (דף יד.) אין בארון רק וגו' מלמד שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון והיינו בארון שעשה בצלאל כדמשמע התם זה היה בבית עולמים דבשלמה כתיב האי קרא אפילו למאן דדריש ליה מאשר שברת ושמתם בארון היינו בבנין הבית שהיתה מנוחה עדי עד. ובירושלמי דסוטה פ' משוח מלחמה פליגי בה אמוראי איכא למ"ד דארון אחד*) היה אלא שהיה בקירוי עד שלא נבנה בית הבחירה פירוש דבסוכות דקאמר לא שהיה עמהם במלחמה אלא כלומר שהיה בקירוי של חול שאינו בהמ"ק אע"פ שבכך לא היו אסורים בתשמיש המטה וגם אוריה עצמו [היה נשוי בת שבע א"כ] לא היה מחמיר על עצמו לפרוש מן האשה בשביל שארון אינו במקדש מ"מ כיון דאיכא תרתי לריעותא דישראל היו במלחמה יושבין בסוכות וגם ארון אינו במקדש היה רוצה להחמיר על עצמו ואי הוה גרסינן בירושלמי שהיה שלא בקירוי פירוש אלא בתוך היריעה ניחא טפי דלישנא דקירוי לא משמע שיהא חול:

*) עי' בגמ' גי' רש"ל

מהרש"א

וגמירי דכל זמן שארון כו' ולפי' ריב"ן ניחא שפירש בפ"ק דמגילה על ת"ת באתי דכתיב ביה ועתה כתבו לכם את השירה וגו' וק"ל: שלא במקומן אסורים כו'. ענינו עמו אנכי בצרה בעת מלחמה ואמרינן פ"ק דתענית אסור לאדם שישמש מטתו בשני רעבון וה"ה בכל שאר עת צרה: אפילו אשתו נדה כו'. דליכא ביה משום שבושין לשמש מטתו אפילו בעת נדתה דחוששין שמא הוא נעור מ"מ בושין ממנו לדבר דברים שבצנעא בינו לבינה וכ"פ רבינו יונתן ע"ש: מאן נטריה כו'. וכדאמרינן פ' אד"מ [א]התורה העידה עליו סוגה בשושנים כו' ורבא ודאי דמודה בכך דשרי ליחודי באשתו כדקאמר התם אלא דמ"מ קאמר דתע"ב שלא יבא לידי עבירה וקירוב שאסור בנדה וק"ל: לא צילא דעתאי א"ל רבא כו'. רבא גופיה קאמר בפי"ה [ג]חמרא וריחנא פקחין ואין סברא לומר דהיינו דוקא בפחות מרביעית ונראה לומר דהתם ביין מזוג איירי וביותר במזיגתא דרבא גופיה על חד תלת מיא כדאמרינן בפ' כיצד מעברין [ג] אבל הכא איירי ביין חי שהיה ייגס חזק וברביעית נמי היין טורדתו ועיין בבית יוסף [ג]שכך כתוב בתרומת הדשן ועיין בתוס': זו נאה וזו אינה נאה כו'. משמע דזו נאה

הריטב"א

וגמירי דכל זמן דארון כו'. כתב זאת הקושיא והתירוץ [של תוס'] כי כיון שהקב"ה מודד מדה כנגד מדה מהעונש שהיה לו שמת בלא בנים למדנו שהחטא היה שבטל פריה ורביה ולמאי דס"ד דמשום דמורה הלכה בפני רבו נענש י"ל דהא נמי מדה כ"מ שלא היה לו בן ת"ח וממלא מקומו:

הרי"ף

כא להוכיחו ולהעניש עליו ומה לנו עוד לביטול ת"ת. אמנם הכונה הוא להחזיק לנו ביטול פריה ורביה כי אין לנו כח לומר שבטלם מפ"ו אלא מצד שהניח הארון חוץ למקומו שמצד זה נמנעו מפריה ורביה דגמירי כ"ז שאין הארון כו' ומניין לנו לומר הדבר הזה שלא היה הארון במקומו כי לא פירש בכתובים שהארון לן עמם במחנה ודילמא ביום היה הארון עמהם ומחזירין אותו בלילה ולכך הוכרח להביא מכאן שהוכיחו המלאך על ביטול תלמוד תורה כי שם נתבאר שלא בטלו תלמוד תורה אלא מצד שהיה הארון שלא במקומו שהיו אורבים על העיר ולא החזירוהו וכיון ששכינה וארון לא היו במקומם נאסרו בתשמיש המטה וכן מוכיח לשון רש"י שכתבתי למעלה הא מבטלין ת"ת בשביל שהיו אורבין על העיר ולא שהחזירו בערב את הארון למקומו בגלגל והוא הלילה שבטלו מפ"ו וכפי זה מה שהוכיחו המלאך והרבו שלופה בידו על ביטול ת"ת היה בשביל שלא החזירו הארון בערב למקומו וזה גרם להם ביטול פריה ורביה:

מאן נטריה. ודקאמר תגרשון מבית תענוגיה שבושה היא לשאול מבעלה צרכיה שצריכים לה לימי טהרתה: מאי דכתיב ורועה זונות יאבד הון וכו'. נראה שהוקשה כפי פשוטו שמדבר בזונות ממש למה אמר זונות והרי אפי' רועה זונה אחת יאבד

ענף יוסף

לד ורועה זונות יאבד הון כל האומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה מאבד הונה של תורה. הא דקראו למי שאומר שמועה א כו' בשם רועה זונות. שכשם שהשוגג החומרי נקרא הנאת הערב. ולא המועיל. כי המועיל לא מפני טוב טעמו ועריבתו יוקם. כי אם מפני רוב תועלתו. כן עונג הנפש הרוחניית כאשר תהיה ע"ד זה יקרא הנאת הערב והשומר בתורה בעבור שהעניינים שהוא לומד בהם הם חדשים. ולא בדברים המושכלות המחדשות אשר בהם. וערבים עליו המושכלות שהם פשוטים וברורים. זה נקרא הנאת הערב. ולא המועיל. ולכן

עין יוסף

לד כל השותה רביעית יין אל יורה. היינו הוראה לאיסור והיתר (תוס'

המתורגמן: א) איזט מיר מיין זינען ניכט קלאר.

[א] מהרש"א ד"ה מאן פרק אד"מ (לו ע"א): [ג] שם ד"ה לא צילאי בפ' יוה"כ (עו ע"ב): [ג] שם בא"ד בפ' כיצד מעברין (נד ע"א): [ד] שם בא"ד ועי' בב"י (או"ח סימן ל"ט):

יד יוסף

א כתובות י ע"ב נזיר לח ע"ב: ב במשלי פי' רש"י שאין זונות במקרא מלא אלא זה נלבד לכך דרשו כן:

חדושי גאונים

נכלם נכנע לפני ה' ואל יתגאה לא יתילב על דרך לא טוב גאה וגאון ודרך רע יכיר שפלת מלבו ומיעוט ערכו ומראהו שפל יהיה נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד ומתוך דברי התורה ידע לבלתי רום לבבו מאחיו. וכל שכן מהיותו חנף ומרע כי תועבת ה'

אהבת איתן

נמי בתמורה (דף טז) אלא י"ל דס"ל לרש"י דדוקא דבר חדש לגמרי אין נשאלין באו"ת אבל דבר הלכה שאינו חדש לגמרי אלא כעין גלוי מילתא והכשר מצוה בעלמא נשאלין באו"ת. וחילק זה כתב ג"כ בח"ר ביבמות פ' הערל גבי הא דנביא אינו רשאי לחדש דבר דהכשר מצוה רשאי. ולזה נתכוון רש"י כאן שכתוב שהיה עתיד יהושע להיות צריך לשאול דבר הלכה ולאלעזר דהיינו דבר הלכה שאינה דבר חדש לגמרי: ולא אשכחן דאיצטריך ליה ליהושע. וק"ל הא אמרינן בשבת (דף נה) מעולם לא יצאה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה ומזה למד הרמב"ם בסוף ה' יסוה"ת דנביא שהבטיח על טובה ולא באה בידוע שהוא נביא שקר. וא"כ ש"מ דהבטחת הנביא מהשם ית' על אחר לטובה אינה חוזרת אפילו ע"י חטא וכמ"ש המפרשים.

א"ל הדרי בי. אמר רבה בר רב הונא שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה. שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה. היכי דמי שתוי והיכי דמי שכור כי הא(דרבה) [דרבי אבא] בר שומני ורב מנשיא ברבי ירמיה [א]מגיפתי הוו קמפטרי מהדדי אמעברא דנהר יופתי אמרי נימא מלתא כל חד וחד מינן דלא שמיע ליה לחבריה דאמר [ב]מרי בריה דרב הונא(בריה דרב ירמיה) לא יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרו. פתח חד (מינייהו) ואמר היכי דמי שתוי והיכי דמי שכור. שתוי כל שיכול לדבר בפני המלך. שכור כל שאינו יכול לדבר בפני המלך. פתח אידך ואמר המחזיק בנכסי הגר כיצד יעשה ויקיימנו בידו. יקח בהן ס"ת. רב ששת אמר אפילו[דף סד ע"ב] בעל בנכסי אשתו. רבא אמר אפילו עבד עסקא ורווח. רב פפא אמר אפילו מצא מציאה. רב נחמן בר יצחק אמר אפילו כתב תפילין. אמר רבי חנן ואי תימא רבי חנינא מאי קראה [דכתיב] (במדבר כא) וידר ישראל נדר (לאמר) [לה' ויאמר]: [[ג]אמר רמי בר אבא דרך מיל ושינה כל שהוא מפיגין[א] את היין אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לא שנו אלא ששתה כדי רביעית אבל שתה יותר מרביעית כל שכן שדרך טורדתו ושינה משכרתו ודרך מיל מפיגה היין והתניא] [ד]מעשה ברבן גמליאל שהיה רוכב על החמור והיה מהלך מעכו לכזיב והיה רבי אלעאי מהלך אחריו מצא גלוסקין[ב] בדרך א"ל אלעאי טול גלוסקין מן הדרך מצא נכרי אחד א"ל מבגאי טול גלוסקין הללו מאלעאי נטפל בו רבי

רש"י

ולעסוק בה עד שתתקיים בידו: הדרי בי. לא אוסיף עוד: המחזיק בנכסי הגר. מידי דתמיהא הוא ותהו בה אינשי לפי שלא באו לו בירושה ולפיכך אין מתקיימין אם לא ע"י מצוה: יקח בהן ס"ת. במקלתו ובשכר אלו יתקיימו האחרים בידו: בעל בנכסי אשתו. בעי למעבד בהו מצוה דמלתא דתהו ביה אינשי [נמי] הוא ושלטא בהו עינא בישא: אפילו כתב בהן תפילין. נמי יתקיימו בידו: מאי קראה. דע"י דעביד בהו מצוה יתקיימו בידו: דכתיב וידר ישראל נדר. והחרמתי לשון הקדש וע"י כן נשמעה תפלתם ונפלו בידם: [ושינה כל שהוא. או זו או זו]: נטפל לו

מהרש"א

כמי לא יאמרו דבהכי איירי קרא דאיירי רועה זונות וגו' ומשום דמשמע מימיה דיש אחרות שאינן כאה ופרש"י בספר משלי דסיוע לדרש זה שאין זונות במקרא מלא אלא זה בלבד עכ"ל והיינו דזונות ולשון רבים לא מצינו לו מלא ו' הראשונה אלא זו בלבד דבספר מלכים כתיב שתי נשים זונות וביחזקאל כתיב לכל זונות יתנו וגו' חסר ו' הראשונה וכאן מלאו ו' ראשונה לדרוש זו נאה דהו' אחרונה כמספר א' וה' והתי"ו לרבות וק"ל: [תפלתו תועבה. מלאנו לשון זה גבי תפלה שאינה הגונה דכתיב גם תפלתו תועבה וק"ל: לא יפטור כו' שמתוך כך זוכרו. מפורש פרק אין עומדין]: יקח בהן ס"ת כו' אפילו בעל כו'. יש לדקדק בלשון אפילו דמשמע כל חד מהני אמוראי מוסיף על דברי חברו ואמאי נקט דבר מצוה זו של קניית ס"ת ממצוה אחרת ור"ח שהביא מקרא דפרשת חקת אמאי לא הביא דפרשת ויצא*) שנאמר וידר יעקב נדר וגו' וכל אשר תתן לי עשר וגו' הוא מבואר שלא יחשוב האדם כי העושר יבא לו מתוך חכמתו וחריצותו כמ"ש לא לחכמים לחם וגו' ולכך יש לאדם שקונה ממון מלד אחר שיתן ממנו חלק ה' להורות כי ממנו הכל ועל כן יקח מהן ס"ת שהוא דבר סגולה כמ"ש פ' ח"ה[א] בנכסי קטן יעשו לו סגולה מאי סגולה ס"ת ואיכא מאן דאמר דקל ופירש"י לפי שעושין פירות והקרן קיימת ולזה יעקב שהיה עני ביותר וכל עצמו לא בקש רק על הבגד והלחם שהוא דבר ודאי נגזר מאתו יתברך ב"ה כמ"ש נותן לחם לכל בשר ואינו תלוי בטבע ועולם יד אבל בכלל עם ישראל שהיו עם רב אפשר לפי הטבע שיגלחו את העם ואעפ"כ תלוי הדבר בה' יתברך כי מאתו הכל אף הטבע וזהו שאמר בלשון כפול אם נתון תתן את העם וגו' הגם כי נתון בטבע לדמות שאין כאן פועל מ"מ אתה תתן כי מאתך הכל וע"כ והחרמתי עריהם חראי גבוה וכן יש לאדם לבקש מאתו יתברך שהוא הנותן האמיתי ליתן ממנו חלק לו ית' להיות לו לזכרון שכל מה שיש לו הוא שחננו יתברך ולזה המחזיק בנכסי הגר אל יתלה הדבר במקרה אבל מאתו יתברך לתת ממנו חלק אלוה והיא תורתו סגולה העליונה שפירותיה ללמוד בה בעוה"ז והקרן שהוא שכר הלמוד בעוה"ב ובא רב ששת והוסיף לומר אפילו בעל בנכסי אשתו שהקרן אינו שלו רק הפירות מ"מ יקח

*) [בהע"י דפו"ו הגי' מאי קראה (בראשית כח) וידר יעקב נדר לאמר].

הרי"ף

הון כדכתיב כי בעד אשה זונה עד ככר לחם לכך דרשוהו בהלכות שאומר אלו נאות ואלו לא נאות יאבד הונה של תורה כי כולם יפות הנה כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא מהם:
הדרי בי. פרש"י לא אוסיף עוד. דקדק בלשונו דליכא לפרושי חזרתי בי ממה שאמרתי לאו מעליא הא שמעתא אלא מעליא היא כיון שהוא היה מביא ראיה מעצמו דהא אנא כמה דלא שתינא רביעתא דחמרא לא צילא דעתאי ואיך יאמר על עצמו שאם שתה רביעית אל יורה לכך פירש רש"י הדרי בי שלא אוסיף עוד לומר על שום הלכה אע"פ שאינה נוהה לי לא אוסיף לומר לאו מעליא היא הסיא שמעתא ואם לא תהיה ישרה בעיני אכחידנה תחת לשוני ולא אומר עוד כן: [א"ה כבר קדמו בזה הרב בעל עין יעקב בסוף הקדמתו ע"ש]:
לא יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה וכו'. יש לדקדק למה אמרו כל חד מינן נימא מילתא דלא שמיע לחבריה דכיון שעיקר הדבר הוא להפטר מתוך דבר הלכה מאי איכפת לן אי הוה מילתא דשמיע ליה לחבריה או לא שמיע. ואמנם הכונה שצריך להפטר מתוך דבר הלכה שהוא חדוש לחברו. שמתוך היותו דבר של חדוש הוא זוכרו לחברו ואומר אותו חדוש בשם אומרו ויזכרהו לטובה לומר זכור אותו פלוני לטוב שכך שמעתי מפיו דבר זה של חדוש אבל כשפוטרו מתוך דבר של הלכה שיודע בה אינו בא להזכירו ולכן אמרו נימא כל חד מינן מילתא דלא שמיע לחברו והיינו דקאמר שמתוך כך שהוא דבר של חדוש זוכרו לטובה לחברו ועי' בברכות פרק ה: יקנה ספר תורה כו'. ויל"ד בסדר זה דקודש הוה ליה למימר סברת רב נחמן שמדבר במצוה שיקנה שאמר יקנה בהם ס"ת ורב נחמן

עיון יעקב

הדרי בי. פרש"י לא אוסיף עוד עכ"ל אין זה במשמעות הלשון הדרי בי גם מ"ש תוס' דהכא מיירי שמזוג במים כדי שלא יסתרו דברי רב נחמן אהדדי הוא ג"כ דחוק מאד דהא גם כאן סתמא קאמר משמע בלא מזיגה לכן נ"ל דודאי רבא דאמר מ"ט אמר מר הכי כוונתו כיון שרוצה לדחות דברי הגדול בלי ראי' מספקת רק מסברת עצמו דאטו הוא רובא דעלמא לזה קאמר הדרי בי ומסכים ג"כ עם דברי שמואל ולהכי פסק הרמב"ם באמת כן בפ"ק מהלכות ביאת מקדש ע"ש: דלא שמיע לחבריה. משא"כ אם שמע כבר לא מהני לזכרו אותו כמ"ש טעם הדבר בברכות דף לא ע"ש טעם הדבר: פתח חד מינייהו ואמר ה"ד שתוי וה"ד שכור. אפשר דהא הוי נמי מענין נסיעתן בדהך כדאמר שם בש"ס דרך מיל מפיג היין וכן אידך דקאמר שמחזיק בנכסי הגר או המוצא מציאה בדרך שמצוי ליפול מעוברי דרכים כמבואר שם בש"ס גבי ר"ג ודבר בעתו מה טוב:

עץ יוסף

ד"ה העוסקים סנהדרין דף מב ע"א: שתוי אל יתפלל. וז"ל המחבר בא"ח ריש סימן צ"ט שתה כדי רביעית. וכתב הא"ר ועיין סימן קכח סל"ח דדוקא כששתה רביעית בבת אחת:

ענף יוסף

ולכן הפליגו בי לומר כי לא תעדיף מעלת תשוקתו אל התורה מיתר התשוקות. ונמצא בהן מן הגנות האשיג לרועה זונות בעבור תשוקתו להשגת הערב. ובעבור זה תאבד אלו הון ועושר של תורה שהן רב טוב מן הדברים שנאמרו בעוסק בתורה לשמה. כי לא יזכה לדברים אלו כי אם שלומד לשמה. וגדר הלומד לשמה היא שלא יקח ערובתו ממטעמי המושכלות הנמצאים בה ומכפתורים ופרחים היוצאים ממנה כי אם גם מדברים הפשוטים והברורים.

הגה

בעבור שיש תועלתם שהוא נר לרגלי לגשת אל הקודש להגיע הנפש הרוחניות אל שמות העליון הנגלי לאור באור פני מלך חיים. (ספר של אורות): לא יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו. הכוונה כי עיקר הגיגועים והשתוקקות של אדם בעת הפרדו מחבירו שלא תשכח זכרו מפי חבירו כאילו עמדו לפניו כאשר היו באמנה אתו. והנה כתבו חכמי מוסר טעם שאסור לאדם להזכיר שם חבירו. כי המזכיר מזכירו על איזה דבר. והדבר ההוא או שבח או גנות. או מדה טובה או מדה רעה. ישניהם אסור. וכמו שאחז"ל אפילו שבח אסור שמתוך טובתו בא לידי רעתו. וא"כ הזכרת שם חבירו דבר נמנע ואסור ע"פ הדין. כי מזכירו על ענין אחד או לטובה או לרעה ושניהם אסורים. זולת בענין אחד דבר אפשר היא. אם שומע איזה דבר הלכה מפיו יכול להזכירו. ואפי' מחויב בדבר ונשכר על ידו. וכמו שאחז"ל כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה כו'. ואחז"ל עוד שמחויב לומר כך אמר פלוני בהזכרות שמו ואפילו אם עשרה אנשים אמרו דבר זה צריך להזכיר כולם זה אחר זה אמר פלוני ואמר פלוני כו'. וא"כ אין תקנה לאדם בעת הפרדו שלא תשכח זכרו. רק לומר דבר הלכה ובזה יכול לזכרו תמיד. וז"ש אל יפטור אדם כו' אלא מתוך הלכה שמתוך כך זוכרהו. וזולת דבר הלכה נמנע דבר זה (מעין הברכות). ועי' מ"ש בברכות: אפילו כתב תפילין נראה דדוקא ס"ת או תפילין מהניא לפי שהן מצות שאינן עוברות אלא מתקיימות תמיד. לכך גם העושר מתקיים על ידיהם

[א] מהרש"א ד"ה יקח. פרק ח"ה (ב"ב נב ע"א וכן ב"ק פ"ז ע"ב):

יד יוסף

א צ"ל מדפתי: ב ברכות לא ע"א ע"ש הגי': ג תענית יז ע"ב סנהדרין כב ע"ב: ע"ש שצ"ל רב אחא: ד תוספתא פסחים פ"ב ירושלמי ע"ז פ"ב ויק"ר פל"ז:

חדושי גאונים

כל גבה לב וכל עובד עבודה זרה וכל זה ידוע וברור. ואמר הב בבני מעיו יעסוק בתורה להורות על האדם שהגיעו מדת התאוה למען ספות הרוה לאכול ולשבוע כל עמלו לפיהו וגם הנפש לא תמלא יאכל לרעבה בהיותו רעבתן גרגרן בנינו זה זולל וסובא וכל היום רק אכול ושתו וטוב לב משתה תמיד ומלאכתו מלאכת שינוס ליום תמיד הנה הורה שיבא תיקון זאת המידה לו בהיותו עוסק בתורה כי במה שימצא בה מעניין זולל וסובא לא ישוב לכסלה עוד ולא ירגיל נפשו אחר אהבת הסרגל הרע הזה ובקשת המותרות ככלבים עזי נפש לא ידעו שבעה כמו שביארנו בהגדה הראשונה מזה החיבור כי בהיותו אוהב ועוסק בתורה יודע לו דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה כך אמרו חכמים כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' וידע כי המותרות כלם גרע לו להביא

אהבת איתן

וא"כ כיון שהבטיח הקב"ה לאלעזר ע"י משה מגדולה זו שיהושע יצטרך לו לשאול ממנו בא"ת איך נתבטלה ולא נתקיימה מחמת שחטא אלעזר והורה

חדושים

מבגאי טול גלוסקין כו' אמר לו מה שמך אמר מבגאי שמי [ופי' רש"י כך שמי] באותה שעה למדנו שכוון ר"ג ברוה"ק כו'. וכתבו

אלעאי א"ל מהיכן אתה אמר לו מעיירות של בורגנין (אני) ומה שמך מבגאי שמני. כלום הכירך רבן גמליאל מעולם. א"ל לאו באותה שעה למדנו שכוון ר"ג ברוח הקודש. וג' דברים למדנו באותה שעה למדנו [א]שאין מעבירין על האוכלין ולמדנו שהולכים אחר רוב עוברי דרכים ולמדנו [ב]שחמצו של נכרי אחר הפסח מותר בהנאה. כיון שהגיע לכזיב בא אחד לישאל על נדרו אמר לזה שעמו כלום שתינו רביעית יין האטלקי א"ל הן א"ל א"כ יטייל[א] אחרינו עד שיפיג יינגו וטייל אחריהם ג' מילין עד שהגיע לסולמה של צור כיון שהגיע לסולמה של צור [ג]ירד רבן גמליאל מן החמור ונתעטף וישב והתיר לו נדרו והרבה דברים למדנו באותה שעה. למדנו שרביעית יין האיטלקי משכר. ולמדנו שכור אל יורה · [ולמדנו שדרך מפיגה את היין]. ולמדנו שאין מפירין נדרים לא רכוב ולא מהלך ולא עומד אלא יושב [קתני מיהת ג' מילין שאני יין האיטלקי דמשכר טפי והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לא שנו אלא ששתה רביעית אבל שתה יותר מרביעית כל שכן דרך טורדתו ושינה משכרתו רכוב שאני השתא דאתית להכי לרמי בר אבא נמי ל"ק רכוב שאני איני והאמר רב נחמן מפירין נדרים בין מהלך בין עומד ובין רכוב] תנאי היא דאיכא למ"ד פותחין בחרטה ואיכא למ"ד שאין פותחין בחרטה [ד]דאמר רבב"ח א"ר יוחנן מאי פתח ליה רבן גמליאל להההוא גברא (משלי יב) יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב אלא שלשון חכמים מרפא:

שם אמר מר ואין מעבירין על האוכלין אמר רבי יוחנן משום רשב"י לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים אבל בדורות האחרונים שבנות ישראל פרוצות בכשפים מעבירין. תנא שלימין מעבירין פתיתין

רש"י

לו רבי אלעאי. נתקרב אל הנכרי: מבגאי שמי. כך שמי: אין מעבירין על האוכלין. המוצא אוכלין בדרך אינו רשאי לעבור עליהן ולהניחם שם: שהולכים אחרי רוב עוברי דרכים. מדלא שרי ליה לרבי אלעאי למכלינהו דאחזקינהו בחזקת פיתן של עובדי כוכבים שרוב עוברי דרכים עובדי כוכבים הם: שחמצו של נכרים כו'. שאחר הפסח היה: מותר בהנאה. כגון הנאה דאיכא טובת הנאה לעכו"ם: לזה שעמי. לרבי אלעאי: לסולמה של צור. מעלות הר גבוה: [אבל יותר מרביעית כו'. וכיון דיין האיטלקי הוא ומשכר טפי הוה ליה כיותר מרביעית: רכוב שאני. דאין לו טורח הדרך: לרמי בר אבא נמי. דאמר דרך מיל והכא תני שלש מילין לא תקשי דרכוב שאני דאין לו טורח ולפיכך אין מפיגו כל כך]: תנאי היא. במס' נדרים: פותחין בחרטה. צריך לחכם למצוא פתח לשואל שיהיה לו פתחון פה לומר לדעת כן לא נדרתי ואילו הייתי יודע שכן הוא לא הייתי נודר ונמצא נדר נעקר מאליו: אין פותחין. אין צריך לפתוח לו בחרטה אלא החכם עוקרו אע"פ שאינו מוצא לו טעם עקירה ר"ג סבר כמאן דאמר פותחין לו לפיכך הוצרך ישוב הדעת לחשוב איזה פתח ימצא לו: כל הבוטה. הנודר נדר: ראוי לדקרו. דלמא לא מקיים ליה והיינו פתח דקאמר ליה אילו היית יודע שאסור לנדור וחייב מיתה אתה עליו כלום היית נודר וא"ל האיך לא: אלא לשון חכמים מרפא. שמתירין לו נדר: ואפתיתין אין מעבירין

תוספות

שבוון ר"ג ברוה"ק. אע"פ שהיה שם זה רגיל באומות כדאמרי' בפ"ב דמכות (דף יא.) תמן אמרין שכם נסיב מבגאי גזר מ"מ חשיב ליה כוונה ברוה"ק והיא דסוף יבמות (דף קכב:) שא"ל יפה כונת שאריה שמי כך קורין אותי בעירי לא שכוון אותו ברוה"ק שלא קראו אריה אלא ע"ש כחו: שהולכין אחר רוב עוברי דרכים. כדפירש בקונטרס מדלא שרי ליה לר' אלעאי למיכלינהו דאחזקינהו בחזקת פתן של עובדי כוכבים שרוב עוברי דרכים עובדי כוכבים הן דאם היינו תולין בשל ישראל היה מותר אע"פ שהיה אחר הפסח בסמוך דבישראל י"ל דאחר הפסח נעשה:

מהרש"א

מהריוח שחננו ה' לע"ע ס"ת כדי שיתקיים הקרן שלו ולא יפחתו לו נכסי צאן ברזל שאם פיחת פיחת לו ונכסי מלוג מ"מ הפירות שלו ורבא בא להוסיף לומר אפילו עבד עסקא ורווח שאפשר שבזמן אחר יפסיד גם שיש לו לתלות הריוח בכחו ועוצם ידו וחריצותו מ"מ יתלה הדבר בו יתברך ב"ה ויקח בהן ס"ת כדי שיתקיימו נכסיו ולא יבא לידי הפסד אחר זמן ורב פפא הוסיף אפילו מלא מציאה דיש לתלות הדבר בהזדמן וע"ז לא שייך לנדור נדר ולבקש מ"מ אל יתלה בהזדמן ומקרה שגם זה ממנו יתברך ב"ה לתת ממנו חלקו לס"ת והוסיף רב נחמן בר יצחק לומר אפילו כותב תפילין כו' כן הוא בכל הספרים ישנים וחדשים מקרוב באו להגיה אפילו כתב בהם תפילין וקאי אדלעיל שאמר ס"ת וקאמר איהו אפילו תפלין וטעות הוא להגיה כל הספרי' שישנים דלמה נקט תפילין טפי משאר מלות ועוד דאמאי שינה לומר כתב תפילין ולעיל גבי ס"ת קאמר יקנה לו ס"ת והל"ל נמי הכא יקנה בהו אפילו תפילין גם כל הני אפילו דקאמרי אמוראי לא מיירי בכה"ג דקאי אפילו אדבר שיש בו ריוח וזה קאי אדלעיל אס"ת ועל כן נראה לקיים גירסת כל ספרים ישנים וקאמר דאפילו כותב תפילין ומרויח בהן אע"פ שאמרו פרק מקום שנהגו [א] כ"ד תעניות ישבו אנשי כנה"ג שלא יתעשרו כותבי תפילין מ"מ אל יתלה הריוח במעשה ידיו וכחו כ"א בה' שנתן לו כח זה להרויח בהן בתפילין אע"פ שלא יתעשר על ידיהם ויקנה מן הריוח ס"ת להש"י ומייתי מקרא דוידר נדר וגו' אם נתן תתן וגו' והחרמתי את עריהם וכתיב וישמע וגו' ויחרם אתהם ואת עריהם וגו' הרי שלא הרויחו בנדרם כלום ועשו את הכל חרם גבוה כ"ש כותבי תפילין שבמקצת שירויחו גם אם לא יתעשרו יש להם ליתן ממנו חלק גבוה לקנות בו ס"ת ודו"ק: והרבה דברים למדנו כו'. ולא קאמר נמי דלמדנו ממנו דבעי עיטוף בגדים כמו בברכת המזון שהרי קתני נתעטף וישב כו' דאפשר דלא נתעטף ר"ג אלא משום דכשיא הוא וק"ל: רכוב שאני השתא כו'. בטור א"ח סי' צ"ט כתוב דבר זה בשם בעל ה"ג [ב] ולא ידעתי למה כתב כך בשם ה"ג כיון דגמרא ערוכה היא וק"ל: [ויש בוטה כו'. מפורש פ"ד דנדרים ע"ש]: שלימין מעבירין כו'. והך גלוסקא דלעיל בעובדא דרבן גמליאל במקום שרוב עוברי דרכים עובדי כוכבים והם ודאי פרוצות

[א] מהרש"א סד"ה יקח פרק מקום שנהגו (נ' ע"ב): [ב] שם ד"ה רכוב. ולא ידעתי למה כתב כך בשם הלכות גדולות כיון דגמרא ערוכה היא. (נלאורה צריך הטור לאמרו בשם בה"ג דבגמ' משמע דברכוב בעי ג' מיל דוקא אכן ה"ג פסק [וכן בסמ"ג עשין יט להדיא] דאפי' ברכוב די בשיעור מיל [ועי' מג"א ס"ק ג] ומבואר היטב בט"ז סי' לט ס"ק ב ע"ש ותמצא [טעם] יפה על שפסקו ה"ג וטור שיעור מיל ברוכב נגד הגמרא דבעי ג' מיל. ועי' במעיו"ט סי' לב פרק אין עומדין ותשובת חות יאיר סי' קעז שהאריך בזה והרבה להקשות קושיות הללו אכן לפמ"ש הט"ז יתיישב היטב):

יד יוסף

א ב"מ כג ע"א:
ב פסחים כח ע"א:
ג נדרים עז ע"ב:
ד שם כב ע"א:

חדושי גאונים

עליו אלהים רעים רבים ונאמנים כמו שביארנו בברכות מאמר שבעה עשר מר זוטרא אומר זו בית הכסא ושם ביארנו מאמר שבת פרק ב' איזהו עשיר כל מי שיש לו בית הכסא סמוך לשולחנו וזה מבואר. ואמר חש בעצמותיו יעסוק בתורה. יבאר כי האדם שהגיע ועבר עליו רוח קנאה אשר מפאת המידה הרעה הזאת אין שלום בעצמיו כי יקנא לבו בקנאו את קנאתו בחבירו יגיעו צרות

אהבת איתן

הלכה בפני משה רבו וי"ל דר"א דאמר הכי בשמעתין לטעמיה אזיל דאמר בפ"ק דמגילה (דף יג ע"ב) כשהקב"ה פוסק גדולה לאדם פוסק

חדושים

ע"ז בתוס' אעפ"י שהיה שם זה רגיל באומות כדאמרינן כו' מבגאי גזר מ"מ

הרי"ף

אמר אפי' תפילין שיקנה במקצת המעות יתקיימו בידו ואח"כ ירצה סברת רב אשי ורב פפא ורבה שבאלו הדברים נמי דתהו איבעי צריך לקנות בהם מצוה ולמה הפסיק בין יקנה ס"ת ובין יקנה תפילין באלו הסברות. ושמא במחזיק בנכסי הגר דמידי דתמיהא היא ותהו בה איפשי טובא דלא באו לו מחמת יגיעה כלל כ"ע סברי דצריך לקנות ס"ת כדי שיתקיימו בידו ולא סגי בתפילין אבל בשאר הני מילי בבעל בנכסי אשתו וכן עבד עסקא ורווח או מציאה לא תהו בה כולי האי ולזה אמר כאן רב נחמן אפי' תפילין סגי לשיתקיימו בידו:

ענף יוסף

ידיכן. אבל נותן מכן לדקה לא. דלדקה אינה אלא לפי שעה וכבר דרשו חז"ל הון ועושר בביתו ולדקתו עומדת לעד זה הכותב ספרים ומשאילן (תורת חיים): ולמדנו שהולכים אחר רוב עוברי דרכים. ק"ק פשיטא ומאי אשמועינן. בכל התורה אזלינן בתר רובא. ואפילו רובא דאיתא קמן. ויש לומר דהערים הסמוכים לאותו דרך היו רובן ישראל. וש"מ איתא

אמר הבונה תנאי היא וכו'. יפה אמרו ז"ל היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו שהרי אמרה תורה ככל היוצא מפיו יעשה ולכן פתחה איש כי ידור נדר כלומר אם יקרה שידור כי לכתחלה לא יפה הוא עושה וא"ש טוב שלא תדור משתדור ולא תשלם כי אולי לא תשלם ותבא לידי התרה. אלא בלשון חכמים מרפא. שדרשו לא יחל הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו ועלה לנו מזה שמן הנכון לגדור עצמו ולנוס בכל יכולתו מלדור נדר:

המתורגמן, א) לאס ער שפאצירען.

אין מעבירין א"ל רב אסי לרב אשי ואפתיתין לא עבדן והכתיב (יחזקאל יג) ותחללנה אותי אל עמי בשעלי שעורים ובפתותי לחם התם דשקלי באגרייהו :

לה שם אמר רב ששת משום ר' אלעזר בן עזריה [דף סה ע"א] איכולני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שחרב בית המקדש ועד עכשיו שנאמר (ישעיה נא) לכן שמעי נא זאת עניה ושכורת ולא מיין. מיתיבי בשכור מקחו מקח וממכרו ממכר עבר עבירה שיש בה מיתה היו ממיתין אותו. מלקות היו מלקין אותו. כללו של דבר הרי הוא כפקח לכל דבר אלא שפטור מן התפלה. מאי יכולני לפטור נמי דקאמר מדין תפלה. אמר רבי חנינא לא שנו אלא שלא הגיע לשכרותו של לוט אבל הגיע לשכרותו של לוט פטור מכולם. ואמר רבי חנינא המפיק מגן בשעת גאוה סוגרין וחותמין צרות בעדו שנאמר (איוב מא) גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר. מאי משמע דהאי אפיק לישנא דעבוריא) הוא דכתיב (שם ו) אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעבורו. רבי יוחנן אמר כל שאינו מפיק איתמר מאי משמע דהאי מפיק לישנא דגלויי הוא דכתיב (שמואל ב כב) ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות תבל. מכדי קראי משמע כמר ומשמע כמר במאי פליגי בדרב ששת דרב ששת מסר שינתיה לשמעיה מר אית ליה דרב ששת ומר לית ליה דרב ששת. אמר רבי חייא בר אשי אמר רב כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל שנאמר בצר אל יורה.

רש"י

עליהן. אלא נוטלים אותם דליכא למיחש לכשפים: ואפתיתין לא עבדן. כשפים: דשקלן באגרייהו. פתותי לחם לעשות כשפים מדברים אחרים וה"ק נביא בשביל פתותי לחם שנותנים לכם בשכרכם חללתם את שמי בתוך עמי שהייתם עושות בהם כשפים לנביאי הבעל להטעות את עמי: יכולני לפטור. לטעון על ישראל לפני הקב"ה דבר שיפטרו כולן מדין לע"ל ולומר שהם (שוגגים) [שכורים] ואינם נתפסים על עונם: מדין תפלה. אם דנים אותם על שלא היו מתפללין בכונה יכול אני לפוטרם: המפיק מגן. המעביר (בתפלה) [תפלת] מגן אברהם שאינו אומרה: בשעת גאוה. בשעת שכרות אין מתפלל: סוגרין וחותמין צרות [בעדו]. שלא יבאו עליו: שאינו מפיק איתמר. דהאי מפיק לשון דגלויי הוא וה"ק כל שאינו מגלה תפלה בשעת שכרות כלומר שאינו מתפלל: אפיקי ים. גלוי הים דכתיב ויגלו מוסדות תבל: מסר שינתיה לשמעיה. אמר לו הניחני לישן מעט וכשיגיע זמן תפלה הקיצני. ר' חנינא דאמר אעבורי בעי לית ליה דרב ששת ואסור להתפלל עד שיעור מאליו: בצר אל יורה. בדקתי אחר מקרא זה ואינו בכל הכתובים ושמא בספר

תוספות

המפיק מגן וכו'. פר"ח בענין אחר וז"ל גא"ר חנינא כל המפיק מגן בשעת גאוה פירוש כל המעביר מגן ומכסה יצרו בשעת גאוה כלומר בעת שמתגבר עליו טומן אותו שלא יתגבר סוגרין וחותמין צרות בעדו לשון מפיק כאפיק נחלים יעבורו (איוב ו) רבי יוחנן אמר כל שאינו מפיק אתמר כלומר כל מי שאינו מכסה ומעביר אלא מגלהו ומפיק מגן ויוצא להלחם כנגדו ולכבשו דזו הגאוה היא עת שכרותו של אדם ר' חנינא סבר לכובשו בשינה כדי להעבירו ולהפיגו טפי עדיף ור"י אמר חיישינן שמא ישתקע בשינה וימנע מן התפלה אלא לגלותו כדי להתעסק בדרך וכיוצא בו כדי להפיגו ואח"כ יתפלל טפי עדיף: בצר אל יורה. פירש בקונטרס בדקתי אחר מקרא זה

מהרש"א

בכשפים וכ"ל דלאו גלוסקא שליימא הוה וק"ל: ובפתותי לחם וגו'. האי קרא בדורות הראשונים כתיב ואז לא היו פרוצים בכשפים אלא שבאותן נשים שהיו מכשפות מדבר הכתוב ומוכח מיניה דהייך נמי כישוף בפתיתין וק"ל: ושכורת ולא מיין כו'. מדמה לה לעניים שאין דרכו של עני ביין וכדקאמר ולא מיין ואעפ"כ היא שכורה מטרדת הגלות שלא תוכל לכוון בתפלה כדמסיק שפטור מדין תפלה שלא יוכלו להתפלל בכוונה כפרש"י ולא שתהיה פטור לגמרי ולא בעי לאוקמא בשכרותו של לוט ופטור מכולם דטרדת הגלות לא מגיע את ישראל אלא לשכרות שאינו של לוט דהיינו שלא יוכלו לכוון יפה בתפלה וק"ל: כל המפיק מגן כו'. כפרש"י ברכת מגן אברהם ועי"פ מ"ש פ' אין עומדין[א] אם יוכל לכוון באבות יתפלל ואם לאו אל יתפלל ואם התפלל ולא כוון באבות יחזור ויתפלל ולזה בשעת גאוה שהוא עת שכרות ע"ד שאמרו[ב] ואותי השלכת אחרי גויך א"ת גויך אלא גאיך דאז בשעת שכרות לא יוכל לכוון באבות ולכך מפיק ויעבור התפלה ולא יתפלל עד שיפיג יינו ויתפלל בכוונה ובזה הוא סוגר וחותם בפני הצר דהיינו שלא יהיו מקטריגים מלקבל תפלתו וכמ"ש ר"פ אין עומדין [ג] המתפלל צריך שיכוון כו' שנא' תכין לבם תקשיב אזנך ע"ש: מאי משמע כו'. יש לעיין בזה דמקרא משמע בהיפך דאינו לא כתיבא אלא דמפיק ומגלה התפלה כתיב ונראה לפרש דהכי קאמר קרא המפיק ומגלה התפלה בשעת גאוה ושכרות סגור חותם צר הצרות סוגרין וחותמין בעדו שלא יבואו הטובות ור' יוחנן לפי דברי ר"ח דאיירי באינו מתפלל דיוקא דקרא נקט במלתיה דהיינו כל שאינו מפיק ומגלה תפלתו בשעת גאוה ושכרות אין הצרות סוגרין לו בפני הטובות ודו"ק: מסר שינתיה לשמעיה כו'. עיין פרש"י ויש לדקדק כיון דאיירי בשכור הא אמרינן לעיל לכ"ע אם שתה כדי רביעית דשינה כל שהוא מפיגו ואם שתה יותר מכדי רביעית כ"ש דשינה כל שהוא משכרתו ולא חילק לעיל כלום בין ניעור מאליו או ע"י אחר ונראה לפרש שינתיה לשמעיה שהוא ישער שיעור השינה בכמה תפיג יינו כפי מה ששתה ביותר מרביעית ולנערו אז כדי להתפלל ומר לית ליה דרב ששת ליתן זה בדעת השמש לשער בכמה שינה שתפיג יינו אלא עד שיעור מאליו וק"ל: שנאמר בצר אל יורה כו'. עיין פרש"י ועיין בתוס'

הריטב"א

הביא כל פרש"י ז"ל על אמר רבי חנינא המפיק מגן כו' והאריך בפירוש הסוגיא לפי שיטת רש"י וכתב לבסוף ונכון הוא. ומיהו מגן היינו תפלה שהוא מגן לאדם אי נמי מפני שתחלת ברכותיה מגן אברהם ע"כ :

הרי"ף

יכולני לפטור כל העולם מדין תפלה. עי' פי' רש"י וקשה כיון שהפטור מטעם שכרות הוא והא קי"ל לעיל דשכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה ואם כן המתפלל לאחר החרבן ואילך הוי תפלתו תועבה והוא אומר יכולני לפטור מדין תפלה בכוונה ויותר היה מתיישב יכולני לפטור מדין תפלה בביטול תפלה לגמרי וי"ל דאע"ג דקי"ל שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה היינו לפי שאפשר לו להמתין עד שיפיג יינו מעליו ויעבור שכרותו לכך אם התפלל בשעת שכרותו תפלתו תועבה אבל לאחר החורבן שלעולם אנו שכורים ולא מיין ואין לנו זמן שיעבור השכרות שאנו בגלות לכך אין המתפלל עכשיו תפלתו תועבה דא"כ בטלת מצות התפלה לכך לא פטרנו אלא מהכוונה ולא לבטל התפלה לגמרי : המפיק מגן וכו'. וקשה דבשלמא לרבי חנינא מדריש קרא וכפירוש רש"י אבל לר"י דאמר אפיקו לשון גילוי כל שאינו מגלה תפלה בשעת שכרות וכו' קשה דקרא אמר אפיקי שהוא מגלה ולא אמר מי שאינו מגלה. וצריך לפרש לפי' רש"י דוקא בשעת גאוה שהיא בשכרות אפיקי מגינים התפלה שהיא מגן שצריך לגלותה אם גילוי המגן הוא סגור דהיינו שאין מגלה המגן של תפלה אלא סוגרו שלא התפלל בגאות השכרות חותמין ממנו כל הצרות : כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל כו'. קצת קשה דהא אנן דרשינן קרא ושכורת ולא מיין ולא

עיון יעקב

יכולני לפטור את כל העולם כולו מן הדין. עי' בספר סמיכות חכמים דף נט ע"א שכתב על גמרא זו בשם אביו זקנו זצלה"ה פי' נכון ומקובל אכן לפי מה שפירשתי לעיל בחידושינו דף מא על כ"מ למבעי עלייהו רחמי א"כ לא אתי שפיר אך י"ל הפירוש כפשוטו דאיתא ביומא הקב"ה מהו אומר לפתח חטאת רובץ פירש"י היצה"ר מחטיאו בע"כ וכדאיתא בפ"ק דב"ב אמר איוב יכול אני לפטור את כל עולם כולו מן הדין בראתי יצה"ר וכו'

ענף יוסף

איתא לדברי חנינא דאמר בפרק לא יחפור דרוב וקרוב הולכין אחר הרוב (בכור שור) : לן בצר אל יורה. עי' בתוס' וכן מצאתי להריטב"א ז"ל בחידושיו על מס' בבא בתרא ע"ש הא דאמתר התם כתוב בספר בן סירא הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין כתב על זה וז"ל פי' ואע"ג שקראוהו בסנהדרין ספרים החיצונים שמעיין שלא הכרו גם אלא שלא לעשות מהם קבע. אבל מ"מ ראוי להגות בהם בעתות ללמוד מהם חכמה ומוסר. מה שאין כן בספרי אפיקורסים ממש עכ"ל הריטב"א ז"ל. ועי' בב"ק בפ' החובל

[א] מהרש"א ד"ה כל המפיק. פרק אין עומדין (לד ע"ב) : [ב] שם בא"ד ע"ד שאמרו (ברכות י' ע"ב) : [ג] שם בא"ד ר"פ אין עומדין (לא ע"א) :

יד יוסף

א עי' אדר"נ פט"ז ד"ה רשב"י אומר : ב תוספתא דתרומות פ"ב : ג וכ"כ הערוך ערך פק ד ע"ש :

חדושי גאונים

רבות ורעות ורקב עצמות קנאה מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין בזה ובבא. בזה כל ימיו מכאובים וכעס עניינו. ובבא נתבאר בשבת פרק שואל מאמר פ"ו לזה הורה שיעסוק בתורה כי באמצעית יסור ממנו חולה רעה הזאת כי אשר באהבתה ישגה תמיד אל יקנא לבו ידע כי קשה כשאול קנאה ולא יקנא כי אם קנאת ה' צבאות קנאת סופרים תרבה חכמה. ואמר הם בכל גופו יעסוק בתורה ירצה אחרי שביאר בדבריו אלה רוב המדות הפחותות הרעות הגדולות אשר בהתעסקו בתורה ימצא להם תיקון על ידה הנה מזה יוכל להקים על השאר רצוני לומ' שבהתעסקו בתורה יתוקנו כל הרעות שבכל גופו וזה יהיה לו לויה לעולם הבא כמו שזכרנו בר"א"ש המאמר. (דרש משה) :

אהבת איתן

לבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות ואם הגיס דעתו הקב"ה משפילו ויליף לה מקרא דאיוב. והיינו טעמא דאמר ר"א כאן דהמורה הלכה בפני רבו מורידין אותו מגדולתו.

חדושים

חשיב ליה כוונה ברוה"ק כו'. וכפי הנראה עיקר תמיהת התוס' איככה נקרא זאת כוונה ברוה"ק

המתורגמן. א) אבשאפפען.

רבי חנינא ביומא דרתח[א] לא מצלי אמר בצר אל יורה כתיב. מר עוקבא ביומא דשותא לא נפיק לדינא. [א]אמר רב נחמן בר יצחק צריכא שמעתא צילותא כיומא דאסתנא. אמר אביי אי [ב]אמרה לי אם קריב כותחא לא תנאי אמר (רבינא)[רבא] אי קרצתן[ג] כינה לא תנאי. מרבריה דרבינא עבדה ליה אמיה שבעה לבושי לשבעה יומי. אמר רב יהודה לא איברא ליליא אלא לשינתא. [ג]אמר ריש לקיש לא איברא סיהרא[ג] אלא לגרסא. אמרי ליה (רבנן) לרבי זירא מחדדן שמעתתך אמר להו דיממא נינהו. *)אמרן ליה בנתיה דרב חסדא לרב חסדא לא בעי מר ניגום פורתא אמר לה השתא אתו יומי דאריכי וקטיני וניגום טובא. אמר רב נחמן בר יצחק אנן פועלי דיממא אנן רב אחא בר יעקב יזיף ופרע: לן שם אמר רבי אלעזר הבא בדרך אל יתפלל ג' ימים שנאמר (עזרא ח) ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם. אבוה דשמואל כי (הוה) אתי באורחא תלתא יומי לא הוה מצלי. שמואל לא מצלי בביתא דאית ביה שכרא. רב פפא לא מצלי בביתא דאית ביה הרסנא. אמר רבי חנינא

*) עי' הגי' בגמ'

רש"י

בן סירא הוא: יומא דשותא. רוח דרומית מנשבת בו בחזקה: צילותא. דעת צלולה: כיומא דאסתנא. שמנשבת בו רוח לפומיה יום מאיר לכל והוא נח לכל כדאמרינן ביבמות בפ' הערל (דף עב.) מפני מה לא מלו ישראל במדבר מפני שלא נשבה להם רוח צפונית אבל ביומא דשותא אמרינן התם לא מהלינן ביה ולא מסוכרינן ביה: קריב כותחא. אפילו לווי עבודה קלה היתה מבטלת אותי: לא תנאי. לא הייתי שונה כמו ששניתי היום: אתו יומי. ימים רבים שהוא בקבר: דאריכי. ליסן: וקטיני. לעסוק בתורה ובמצות: וניגום טובא. וליסן הרבה: יזיף ופרע. היה לו עת קבוע לשנות כך וכך [פרקים] והיה רגיל לעסוק (בתורה) ביום (ובמצות) ופעמים שהיה טרוד במזונותיו ביום ופורע קביעות עתו בלילה: אל יתפלל (אדם) ג' ימים. שאין דעתו מיושבת עליו מפני טורח הדרך: ונחנה שם ימים שלשה. והדר ואבינה בעם מכלל דעד השתא לא הואי בינה: דאית ביה שכרא. ריח השכר מסכרתו: דאית ביה הרסנא. מסוס

תוספות

ואינו בכל הכתובים ושמא בספר בן סירא הוא ומצינו בכמה מקומות שמביא הש"ס מקראות הכתובים בספר בן סירא כדאשכחן בהחובל (צב:) כל עוף למינהו ישכון ובן אדם לדומה לו וכן סלסלה ותרוממך ובנדיבים תושיבך ואמרי' בירושלמי דברכות שהוא כתוב בספר בן סירא ורבינו שמואל פי' שהשיב רבינו קלונימוס שכן דורש בירושלמי כל המיצר אל יורה דכתיב שמעי נא זאת עניה ושכורת ולא מיין והכי אי' בירושלמי ברים פרק אין עומדין הבא מן הדרך אסור להתפלל מזה הטעם דכתיב שמעי נא זאת כו' וגם רבי זריקא ורבי יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר המיצר אסור להתפלל לא מסתברא אלא מן הדין קרא שמעי נא זאת ועתה מדמה צרה לשכרות ובשכרות כתיב להבדיל ולהורות כדדרים בכריתות (דף יג:) ומהאי טעמא אל יתפלל דהוי שיכור מתוך שטרוד בצרתו ובכעסו ור"ת מפרש דמהאי קרא קדרים היערוך שועך לא בצר (איוב לו) כלומר בשעת צרה אל תערוך תפלתך כשים טירוד ובכמה מקומות רגיל הש"ס לקצר המקרא כגון ונתן הכסף וקם לו ומיהו קצת קשה בצר אל יורה דהל"ל אל יתפלל: אלא לשינתא. כמו לילי תקופת תמוז:

מהרש"א

מה שכתבו בשם ר"ת דמקרא היערוך שועך ולא בצר קדרים ע"ש ול"נ דמקרא דלעיל קדרים שנאמר מגינים סגור חותם צר דר"ל מגינים שהוא תפלת מגן אברהם סגור וחתום מהתפלל בצרה שאין דעת אדם מיושבת אז ודקנט אל יורה כמו שהקשו התוספות לפיר"ת י"ל לפי דרכנו ג"כ מהאי קרא קדרים גאוה אפיקי היינו שאין גם לבו בהוראה ומפיק ומעביר גאותו בהוראה בעת צרה שאין דעתו מיושבת לו ודו"ק: כיומא דאסתנא כו'. לפי פרש"י הל"ל בעי שמעתא יומא דאסתנא ולולא פירושו היה נראה לפרש לפי הסוגיא דהכא למשל קאמר דבעי שמעתא צילותא ודעת מיושבת כדאמרינן לעיל כיומא דאסתנא שבו הרקיע צלול וכעצם השמים לטוהר וק"ל: אלא לגירסא וכו'. לא קאמר הכא לא איברי ליליא כליסנא דלעיל דה"ק דתחלת הבריאה היה הלילה כולו חשך כמ"ש ולחשך קרא לילה וביום היו משתמשין האור והלבנה ביחד בערבוביא עד אחר שקטרגה הלבנה וקבע הקב"ה תחום לשמש ביום וללבנה קבע תחום בלילה וקאמר דהיינו טעמא שלא יהיה חשך גמור בלילה כמו שהיה בתחלה אלא שישמש בו אור הלבנה במקלת לגירסא ורב דאמר לעיל לא איברי ליליא אלא לשינתא היינו החשך מן הלילה שאין אור הלבנה שולט בו ואינו ראוי לגירסא והתוס' נדחקו בזה וכתבו אלא לשינתא כמו לילי תקופת תמוז עכ"ל ודו"ק: א"ל דיממא נינהו כו'. גם שהלבנה נבראת אורה לגירסא מ"מ אין אורה שולט כל כך כל הלילה אשא"כ ביום שאור השמש יותר מזהיר וכולו יום דעת אדם מיושבת יותר: השתא אתו יומי דאריכי כו'. ר"ל אריכי לקבל שכר בעוה"ב כמ"ש ולמען יאריכון ימיך בעולם הבא וקטיני לגבי עסק התורה ומצות כפרש"י וע"פ מ"ש [א] היום לעשותם ולא למחר לעשותם אלא לקבל שכרן וז"ש ואז ניגום טובא דיהיה לנו פנאי ליסן משא"כ בעוה"ז אין לנו זמן ליסן מפני עסק התורה ומצות כמ"ש [ג] ובתורתו יהגה יומם ולילה ורב נחמן דאמר אנן פועלי דיממא משום דעיקר לימודה ביום שמחדד יותר כדלעיל ולימוד הלילה אינה אלא פריעה על מה שביטל זמנה ביום וק"ל: ונחנה שם שלשה ימים וגו'. פרש"י והדר כתיב ואבינה מכלל דעד השתא לא הוה בינה עכ"ל וטפי הל"ל הכא אל יורה דשייך ביה בינה ויש לייסב דעיקר התפלה ושאלת צרכים הם האמצעים שמתחילים בברכת בינה ועי"ל דקאמר אל יתפלל שסמוך אקרא דכתיב בתר הכי

הריטב"א

הבא מן הדרך אל יתפלל ג' ימים. אמרו רבותינו ז"ל שלא נאמרו דברים אלו אלא בדורות ההם שהיה לבם נכון אבל עכשיו בין כך ובין כך אין מתכוונים ומוטב שלא תתבטל התפלה:

עיון יעקב

וכו' אף דש"ס דקאמר כראתי תורה תבלין מ"מ הא מצינו כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו ובת"ה יותר אך ורק מצינו בש"ס דקידושין על גדולי חכמים שהתפללו שיצילם השם מיצה"ר כאשר באמת הוא נוסח תפלתינו אך עכשיו שאנו פטורין מדין תפלה שנחשבין כשכור א"כ ג"כ אנו פטורין מהדין וק"ל:

צריכה שמעתתא צלותא כיומא דאיסתנא. הטעם כ"ל דת"ת נקראים קצירי ומריעי שמכת לימוד התורה שמתשת כחם הם חולים בטבעי כדאיתא בר"ה ואידלי יומא ואידלי קצירי כדאיתא בכ"ב וכן הא דאמר רב לא איברי ליליא אלא לשינתא הפי' ג"כ שע"י השינה בלילה ישא דעתו צלולה ביום או בשינה לנשים וקטנים וחולים וזקנים קאי: **לא** בעי מר ניגום פורתא. דהיינו בתקופת תמוז שהימים ארוכים ולילות קצרים ראוי לו להיות ניגום קצת ביום וע"ז השיב שפיר וק"ל. ועי' בא"ח סי' רלא ובמ"א שם ובי"ד ס"ס רמז ובש"כ שם: **הבא** בדרך אל יתפלל ג' ימים. והא דמצינו ביעקב דכתיב ויצא יעקב מבאר שבע

ענף יוסף

החובל דף צב ע"ב יעו"ש. ובודאי שכל מי שהוגה בהם כדי ללמוד מהם חכמה ומוסר דימצא בהם תועלת גדול ואין שום איסור בדבר. ובלבד שלא יעשה מהם עיקר ויניח לימוד תורת אלהינו ת"ו כדי לדבק בהם וללמוד מתוכם הסברות זרות דנמצאים בהם אלא דוקא דרך עראי יוכל ללמוד מהם הטוב ולהניח הזר כדאמרינן ברבי מאיר שרמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק כו' (יסוד הלימוד):

הרי"ף

אמר ראב"ע יכולני לפטור אלא מדין כוונת התפלה ואיך הוא אומר כאן מי שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל וכי גרע מהשכור. וכן קשה להביא דרשה פרק אין עומדין הבא מהדרך אסור להתפלל שנאמר שמעי נא עניה ושכורת ולא מיין וכפי הפ' הזה גם בלא דרך היה אסור להתפלל. ונראה כמו שביארתי למעלה שהשכור שאין לו דרך לצאת משכרותו לעולם אינו אסור להתפלל אלא פטור הוא מהכוונה. אבל שכור שאפשר לו להפיג יינו מעליו אסור להתפלל עד שיפיג יינו ולכך הבא מהדרך ומי שאין דעתו מיושבת עליו שהוא טרדא מוספת על שכרות יגאן הגלות ולכשיוצא מטורח הדרך וכן כשיתיישב דעתו עליו יסור מעליו שכרות זה לכך אסור להתפלל אבל בשכרות ימי החרבן והגלות מותר להתפלל ופטור מהכוונה: **לא** איברי ליליא אלא לשינתא וכו'. פירשו התוספות כמו לילי תקופת תמוז ואפשר לומר נמי שבא לומר שלא ניתן היום ליסן דלא איברי ליליא אלא ליסן הא ביום לא ומ"מ אינו ישן כל הלילה אלא אם בא ליסן יהיה בזמן הלילה:

עין יוסף

לן הבא מן הדרך אל יתפלל ג' ימים כו' אבוה דשמואל כי הוה אתי כו'. לי נראה דלאו בחדא מחתא מחתינהו. דלדעת רבי אליעזר שהבא מן הדרך אל יתפלל ג' ימים. לא מיירי משיעור שהייתו בדרך. רק אחר ההשקטה מהדרך אומר שצריך להשקיט ג' ימים טרם התפללו. דבעינן קרא כדכתיב ונחנה שם

מהרש"א

[א] ד"ה השתא. ועפמ"ש (לעיל כב ע"א): [ג] שם בא"ד כמ"ש (קדושין לט ע"א):

יד יוסף

א מגילה כח ב: ב קדושין לא ע"ב וש"נ: ג עי' ויק"ר פי"ח:

חדושי גאונים

(שייך לסי' לד) רבה בר שומני ורב מנשיא ברבי ירמיה כו' אמרי נימא מלתא כל חד וחד מינן דלא שמיע ליה לחבריה כו'. אמר המחבר נראה לי להוליד ולהצמיח מכל דבריו אחד משני אלו החכמים עוד דבר נאה ומתקבל כפי חיוב תורת האדם כמה שיהיה מחויב לו בין בזהירות בין במעשים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. וזה יראה לי להבין מתוך דבריהם זולת ממה שבא בענינם פשוטם.

אהבת איתן

דזה שמורה הלכה בפ"ר אין לך גסות לב גדול מזה שאינו חש לכבוד רבו ומגיס לבו בהוראה וע"כ הדין נותן שיורידוהו מגדולתו ומייתי דכך הוה דאיענש אלעזר דלא נתקיימה בו הגדולה שנתנו לו. ונהי דהבטחת ה' ע"י נביא לטובה אינה חוזרת בעלמא מיהו בהך מילתא דהפסקת גדולה גלי לן קרא דאם מגיס דעתו הקב"ה משפילו והוא מדה במדה. וע"כ אין בזה חזרה כי בתחלת הפסקה

חדושים

שיכון שכן שמו. ומה הענין אם שמו מבגאי או שם אחר. וגם זאת תמיה מה ראו לבחור שם מבגאי למצילת שזה עשה הרע וזה סבל בעדו. שכם מל א"ע כדי ליקח אשה. וגם יתר האנשים ימולו א"ע מטעם זה באמו' בנותיהם נקח לנו.

רש"י

משום ריחא: המתפתה ביינו. שמפייסין אותו על דבר ומתרצה כשטוב לבו ביין: ריח הניחוח. אמרינן לעיל דריחא דומיא דמשתיא הוא וכתיב ויאמר אל לבו לא אוסיף וגו' [דאירלי]: המתיישב ביינו. ששותה יין ואין דעתו מטרפת: ניתן בע' אותיות. כך חשבונו בגימטריא: יצא סוד. וזה הואיל ולא יצא סודו שקול הוא כסנהדרין של שבעים: לשלם בו שכר. לפושעים שטותים ושמחים ומקבלים עולמן בחייהם: לאובד. רשע: אינו בכלל ברכה. לא הגיע לסוף ברכה גמורה ואפילו הוא עשיר בדברים אחרים: שנקח בכסף מעשר. שמותר ללוקחו בכסף מעשר שני בירושלים הכל נקח בכסף מעשר חוץ מן המים ומן המלח בפרק בכל מערבין (לעיל כו:): אם נשפך בביתו כמים. הרי הוא בכלל ויברך ואם לא לא. (ובתוספות הוכיחו שפירוש הפסוק כפי הפשט מים ממש): אדם ניכר. אם הגון הוא: בכוסו. אם דעתו מיושבת עליו ביינו: בכיסו. כשנושא ונותן עם בני אדם אם באמונה הוא עושה: בכעסו. שאינו קפדן יותר מדאי: מקבלות פרס. וכל אחת יש לה דירה לבדה

גמרא

חנינא כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו. שנא' (בראשית ח) וירח ה' את ריח הניחוח וגו'. אמר רבי חייא (בר אשי אמר רב) כל (שדעתו מיושבת עליו) [המתיישב] ביינו יש בו מדעת של שבעים זקנים. [א]יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים אותיות נכנס יין יצא סוד. [ב]אמר רב חנן לא נברא יין בעולם הזה אלא לנחם אבלים ולשלם בו שכר לרשעים שנאמר (משלי לא) תנו שכר לאובד וגו'. אמר ר' (חנינא) [חנן] בר פפא כל שאין יין נשפך בביתו כמים אינו בכלל ברכה שנאמר (שמות כג) וברך את לחמך ואת מימיך מה לחם שנקח בכסף מעשר אף (הנך) מים דנקחים בכסף מעשר ומאי ניהו יין וקא קרי להו מים [דף סה ע"ב] אי נשפך בביתו כמים איכא ברכה ואי לא לא. אמר רב (פפא) [אילעא] [ג]בג' דברים אדם ניכר בכוסו בכיסו בכעסו וי"א אף בשחקו:

דף עג ע"א תנו רבנן מי שיש לו חמש נשים מקבלות פרס מבעליהן וה' עבדים מקבלין

מהרש"א

[א] שנאמר בהסוא עניגא ואקרא שם נוס וגו' לבקש ממנו דרך וגו' וק"ל: שנאמר וירח ה' ריח וגו'. עיין פרש"י והוא דחוק ונראה לפרש לפי שמדרך איש שיחטא לחבירו הרי הוא מדלך ארץ לפייסו במשתה וביינו וקאמר דאם חבירו אינו מדקדק בכך להתפייס ביין של מי שחטא כנגדו בדבר אחד אבל הוא מתפתה ומתפייס מחבירו שחטא כנגדו ביין של עלמו הרי זה יש בו מדעת קונו שנאמר וירח ה' וגו' לא אוסיף לקלל וגו' שרלה הקב"ה להתפייס בקרבן בשלו כדכתיב אם ארעב וגו' כי לי תבל ומלואה ופי' זה מדוקדק קלת שאמר ביינו בוי"ו ולא קאמר ביין וכבר כתבנו בזה בגיטין פרק הניזקין ודו"ק: [יין ניתן בע' אותיות כו'. מפורש פ"ד דסנהדרין]: תנו שכר לאובד וגו'. נראה שדקדק בקרא לכתוב גבי רשעים שכר וגבי אבלים יין ע"פ הדרש יהיה מלת שכר בשי"ן ימין שאמר תנו שכר שהוא יין המשכר להיות שכר לאובד ויין ע"ש שמביא תאניה לעולם כדאמרינן פרק י"ה [א] תנו אותו למרי נפש שהם אבלים שבאו לידי תאניה וק"ל: כל יין שאינו נשפך כו' שנאמר וברך וגו'. נראה לפי מה שמתרגם את לחמך ואת מימיך וגו' ית מיכלך וית מישתך וגו' בלחם ניחא שכל הסעודה נקרא על שם הלחם כמ"ש עבד לחם רב והיינו משום חשיבות דלחם שקובע ברכה לעלמו ואם כן הוא אין טעם לקרות המשתה ע"ש המים אלא ע"ש משתה היין שקובע נמי ברכה לעלמו וכמ"ש הביאני אל בית היין וגו' וז"ש מה לחם שניקח כו' משום חשיבות דידיה אף מים שניקח כו' היינו יין ולא קרי ליה בלשון מים אלא אי נשפך כו' ולאו דוקא נשפך כמים ממש בידים דהא אסור לאבד אוכלין ומשקין אלא שאין מדקדקין ביין כמו במים ולפעמים שהוא נשפך ממילא וק"ל: בג' דברים כו'. לפי שהמדות נחלקים בכלל לג' חלקים והם טוב לשמים וטוב לבריות וטוב לעלמו כדאמרינן פרק אחד דיני ממונות וכן בהיפך לרעה: וז"ש בכיסו שהוא נושא ונותן באמונה עם הבריות דהיינו שהוא ניכר בכיסו טוב לבריות וכן בהיפך רע לבריות: ובכוסו שמיושב ביינו ה"ז טוב לעלמו לא כאותן שאומר עליהן למי אוי למי אבוי וגו': ובכעסו שאם אינו כועס הוא טוב לשמים אבל כל הכועס אמרו בו כאילו עובד ע"ז דהיינו רע לשמים ועי"ל שהם ג' דברים כוללים פעולות אדם שהם הערב והמועיל והטוב. בכוסו שהולך אחר תאותו

הריטב"א

כל המתפתה ביינו כו', כלומר שמתרצה לתבירו ע"י שמחת יין שעושה עמו: יש בו מדעת קונו, שמתרצה לבני אדם ע"י דבר שמתרצין לפניו שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח:

עיון יעקב

וילך תרגם ויפגע במקום מכאן אמרו חז"ל דיעקב תיקן תפלת ערבית באותו לילה יש לומר דבאמת מש"ה תפלת ערבית רשות ועי"ל דעיקר טעם טרדת הדרך הוא משום דכל הדרכים בחזקת סכנה ויעקב באלי שהמלאכים נלבים ומתלוים עמו תמיד לשמרו גם נסע בקפילת הדרך: כל המתפתה ביינו. לאו דוקא ביינו קאמר אלא כל מי שנח להתפתות מרוגזו אם הוא נמתח כמו שמלינו בדעת קונו שנח מרוגזו ע"י הקרבן שהקריב נח ואמר לא אוסיף עוד לקלל וגו' כן גם דרך בני אדם שיש להם נחת רוח ביין שעי"כ מתפתים ועי' בזהר פ' נח על פסוק וירח ה' את ריח הניחוח הס"ד כי טובים דודיך מיין ע"ש מה שפי' בזה שאי יעקב: לא נברא יין בעולם הזה. לפי שהיין גורם רעה הרבה כדאיתא בפרק בן סורר ומורה ובעוה"ז דייקא דודאי יין המשומר בענביו ראוי לברא משבת ימי בראשית לצדיקים לעוה"ב דאז בטל סילה"ר מש"ה כ בעוה"ז ואף שנברא לא היה ראוי להיות נברא בענין הזה לשמח ולשכר כל כך אי לאו משום לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים וק"ל ועי' בחידושינו דסנהדרין דף ע: כל בית שאין נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה. וכתבו תוספות פשטיה דקרא מים ממש נראה דתוספות הרגישו בזה דלא תקשי מנלן למימר הכי דלמא הפשט להיפך כל בית שאין מקפידין ונזהרין שלא לשפוך מים כמו שמקפידו על היין אינו בכלל ברכה לכך כתבו תוספות פשטיה דקרא מים ממש לפיכך יותר יש לדמות למים ולא לדמות ליין דלא כתיבא וק"ל: בשלשה דברים אדם ניכר בכוסו וכו'. נראה דהני תלתא חדא

עין יוסף

שם (במנוחה) ג' ימים. והדר ואבינה וגו' אמגס אבוה דשמואל דעת אחרת יש בו. והוא לפרש כמה ישהה בהיותו בדרך על זה אמר כי הוה באורחא ג' ימים. לא הוי מללי (כלומר בהיותו בדרך פחות מג' ימים לא ביטל אח"כ תפלתו) והיינו שלא התפלל בבואו מן הדרך אבל אח"כ התפלל אף שעדיין הוא באותן השלשה ימים (אי' סיס): בכוסו בכיסו ובכעסו. כי לפי שיכול האדם להטמין מדותיו הרעים בתוכו ולראות את עלמו כשר וישר לעיני בני האדם. ותוכו טומאה רלוגה ואמר ר"ח כי בשלשה דברים הללו יצא הפרצדונה הטמונה בתוך אהלו ולא יוכלו עוד הלפינו. א) בכוסו. והיין למה שהכוס מלא חמר מבלבל ומחליש את המשכיל הגובר על הטבע. אז יעשה הטבע את שלו ואז יתגלה עניגו וטבעו (וזהו שאמרו לעיל נכנס יין יצא סוד כלומר כן הוא בטבע כי הדברים הטמונים בו ומתואריס סוד יצא אז בכוסו וזה הואיל ולא יצא סודו וודאי שלא נמלט באחד מג' דברים אם שבאמת אין בתבו כל מום רע או שהשכל הוא גדול ואמיץ כח שגם יינו אינו מחלישו. בזה ניכר שאדם גדול הוא ודומה לשבעים סנהדרין). ב) בכיסו. והיינו כי אף שהדבור והמבטא יש לו שפת חלקות. בלב ולב ידברו להיות שומעין טועים בו כי כולו טוב אמנם היכא דאיכא חסרון כיס מוקלה הוא ואסור ליגע בו. אולם שלה נא ידך וגע בכל אשר לו וקניניו אם לא על פניך יברכך. ג) בכעסו. והיינו שגם הוא דומה ליין שמחלים כח השכל וכאז"ל מכיון שבא לכלל כעס בא לכלל טעות כלומר שוב אין השכל מושל בו. ואז הטבע יעשה את שלו ויתגלו מדותיו (אי' סיס): מקבלות פרס. הואלה מבעליהן וכל אחת יש לה דירה לבדה עמו בחלר וכל אחת אוכלת בביתה וכן

אמר הבונה ת"ר מי שיש לו ה' נשים וכו'. נכון הדבר לדעת מדוע שאל רב מאי טעמא דר"י בן בבא שיאסרו הנשים רבות לטלטל ולא העבדים ונתן טעם לדבריו כאילו דברי ר"י בן בתירה מלתא דמסתבר היא ודברי ר"י בן בבא מלתא בלא טעמא. ומה זו ראיה מן ודניאל בתרע מלכא. ועוד דבשלמא למה מתיר בעבדים אמר טעמיה אבל למה אוסר בנשים עדיין צריכין אנו למודעי, ונראה דאה"נ דדברי ר"י בן בתירה קרובים אל השכל ודאי ביותר שהנשים יהיו לבשר אחד עם הבעל וכגופו קא חשיבי בכל מקום שהם והעבדים מקנת כסף ואין להם קירוב עלמי אלא האדון וכפרש"י ואינם נמשכים אחריו ור"י בן בבא דקא סבר איפכא היו דבריו כמו זר נחשב עד שאמר רב מ"ט דכתיב ודניאל בתרע מלכא רלה באה"ל לפרש שנ"ב נתן לדניאל מעלה זו להיות יושב בשער המלך כמ"ש במרדכי שהרי כתוב לעיל הדין מלכא לדניאל רבי וגו' והשלטיה על כל מדינת בבל וגו' וקים ליה בדרבה מיניה כי [illegible]

[א] מהרש"א ד"ה תנו. פרק יוה"כ (יומא עו ע"ב)

יד יוסף

א סנהדרין לח ע"א:
ב שם ע ע"א:
ג מסכת ד"א זוטא פ"ה:

חדושי גאונים

ואשר הביאני עד הלום אחרי הקושיות והדקדוקים בסוגיא זו לבקש רעיון לפון במאמר רז"ל. ואומר כי הנה האומר בראשון כיון לתת בדבריו הבדל בין

אהבת איתן

פוסקין על תנאי זה שלא יגרום בגאותו שתנטל ממנו הגדולה ואין בזה משום הכזבת נביא כיון דכך היא המדה: (שייך לסי' לג) אמר רבי אבא כ"ז כל שנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם כו' וכתיב בתרי' ויהי רעב כו' וכתבו התוס' ואע"ג דכתיב אל שאול ואל בית הדמים הא והא גרם וסמוכין קדרש. ויש להבין מאיזה הכרח דרים סמוכין נגד פשטי' דקרא שמפרש בהדיא החטא שגרם הרעב. ונראה דר' אבא ס"ל

גאון יעקב

נכנס יין יצא סוד. מרגליו' טובה טמונה ורמוזה בזה. והוא כי עיקר גילוי סודו ית' לבני בתוכיו. אשר בארץ לא נמצא רק בשלשה כתות באומה הקדושה ישראלית. והוא א) כת יראים. כתוב הדר סוד ה' ליראיו. ב) כת ישרים. וכתוב ואת ישרים סודו. ג) כת נביאים. כד"א כי

חדושים

ואין לזה שום דמיון עם מאמרם טוביה חטא וזיגוד מנגד. שזה נמשך על מעשה שהיה. או משל. ערלבא חטא ויוחנא משתלם. לזאת נ"ל שמלה

מקבלין פרס מרביהן ר' יהודה [בן בתירה] מתיר בנשים ואוסר בעבדים ר' יהודה בן בבא מתיר בעבדים ואוסר בנשים . אמר רב מאי טעמא דרבי יהודה בן בבא דכתיב (דניאל ב) ודניאל בתרע מלכא :

חלון פרק שביעי

דף עו ע"א **א"ר** יוחנן חלון עגול צריך שיהא בהקיפו כ"ד טפחים ושנים ומשהו מהם בתוך י' דכי מרבעת ליה איכא משהו בתוך י'. מכדי [א]כל שיש בהקיפו שלש טפחים יש בו ברחבו טפח בתריסר סגי [דף עו ע"ב] [ג]הני מילי בעיגולא אבל בריבועא בעינן טפי . מכדי [ד]כמה מרובע יתר על העגול רביע בשיתסר סגי הני מילי עגולא דנפיק מגו רבועא אבל רבועא דנפיק מגו עגולא בעינן טפי מ"ט משום מורשא דקרנתא[א]. [ה]מכדי כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא בשבסרי נבי[ב] חומשא סגיא ר"י אומר כי [ו]דייני דקסרי ואמרי לה כי רבנן דקסרי דאמרי עיגולא מגו ריבועא ריבעא ריבועא מגו עיגולא פלגא :

דף פא ע"א **אמר** רבי חייא בר אבין אמר רב מערבין בפת עדשים [איני] והא ההוא דהואי בשני דמר שמואל ושדיוה לכלביה ולא אכליה ההיא דשאר מינין הוה דכתיב (יחזקאל ד) ואתה קח לך חטים ושעורים ופול ועדשים ודוחן וכוסמין וגו'. רב פפא אמר ההיא צלויה בצואת אדם הואי דכתיב והיא בגללי צואת אדם תעגינה לעיניהם מאי ועוגת שעורים תאכלנה אמר רב (חמא) [חסדא] לשיעורים רב פפא אמר עריכתה כעריכת שעורים ולא כעריכת חיטים :

כיצד משתתפין פרק שמיני

ראיתי שני מאמרים אשר כפי הנראה יש סתירה ביניהם הא' בפ' זה (דף פנ:) שמשבח העשירים והם יושבים לפני אלהים ובמס' יו"ט בפרק המביא מאמר א' שאומר שהעשירים יורדי גיהנם . וההבדל אמתי ביניהם מבואר בפירושם . כי העשירים עושי צדקה וחסד יושבים עולם לפני אלהים אמנם העשירים שהם אכזרים ולא רחמנים הנה הנם מיורדי גיהנם וז"ל :

לז דף פה ע"ב **בוניוס** [ז]בן בוניוס אתא לקמיה דרבי אמר להו פנו מקום

ודניאל בתרע מלכא. פר"ח וסימניך בבא שער תרע שער פי' רבי יהודה בן בבא הוא מתיר בעבדים ובבא ותרע הכל שער ונראה דמייתי קרא לסימן ולטעם לדבריו : ורבי יוחנן אמר כי דייני דקסרי. דקא סברי כל אמתא בריבוע תרי אמתי באלכסונא וליתא להך דדייני דקיסרי כדאמרינן בפ"ק דסוכה (דף ח.) דהא קא חזינן דלאו הכי הוא שכל האורך והרוחב לא הוי אלא תרי אמה וכו' : והא ההיא דהואי בשני דמר שמואל. עשו לנסות מ"ע לפי שצוה הקב"ה ליחזקאל לעשות : דכתיב ואתה קח לך וגו'. פ"ה וכתיב בתריה לחם אנשים לא תאכל אלמא לאו לחם הוא והגיה ר"ת דהאי לחם אנשים בהברא כתיב רחוק מפ' זו כמה דפין והכי פי' ההיא דשאר מינין הואי דכתיב ואתה קח לך וגו' ולימי המצור ושעת הדחק נאכל ולא פת הוא אלא לנפש רעבה דכלבא בכפניה גלליה בלע (ב"ק דף לב:):

מהרש"א

במשתה בכיסו שהולך אחר המועיל לו במשא ומתן שאינו באמונה הטוב שאינו כועס כי הכועס הרי אמרו בו שהוא כאילו עובד ע"ז הנקרא רע ולפי שלשונות אלו הג' בכיסו בכוסו בכעסו קרובים במבטא נקט להו לסימנא על ג' החלקים

לבדה עמו בחצר : ואוסר בעבדים. שאין נמשכים אחריו : בתרע מלכא. בכ"מ שהוא חשיב [ליה] בתרע מלכא : צריך שיהא בהקיפו כ"ד. דבלאו הכי לא מלית לאיקס בגווה חלון מרובע ד' על ד' כל חלון עגול בתחתית אמצעיתו כמוך ומאמצעיתו לכאן ולכאן הוא מגביה והולך וצריך שיהו לזה ב' טפחים ומשהו אורך מהקיפו בתוך י' מאמצעו לכאן טפח ומאמצעו לכאן טפח ועוד משהו משום דכי מרבעינן ליה מדלינן ליה מיניה ב' טפחים מן ההיקף עגול שבין קרן לקרן לכל צדו דסתמינן להו ומוקמינן ליה אריבועא ונמצא אותו משהו הנשאר בסוף עשרה על פני רוחב החלון כדאמרין לקמן ריבועא מגו עיגולא פלגא בעית לדלויי כלומר חצי מדה הנותרת מריבוע ריבה העגול עליו והרי בהיקף המרובע ט"ז נמצא העיגול רבה עליו ח' הרי ב' טפחים לכל רוח : הני מילי בעיגולא. כדת רוחב דבר עגול הוי טפח ודת רוחב עיגול אין רחבו אלא באמצעו ואין רוחב ד' כדת מרובע בעינן שרחב בדפנותיו כמדת אמצעו : בט"ז. היקף סגיא. ד' היקף לכל רוח דמרובע : ה"מ. דסגי באטפויי ריבעא למיהוי ט"ז : בעיגולא דנפיק מגו ריבועא. כגון חלון מרובע ד' על ד' היקפו שהוא עשר אי מעגלת מגואי דאין רוחב ד' אלא באמצעו אית ליה היקף י"ב וטפי עליה מרובע רביע אבל הכא דבעינא למנקט ריבועא ד' על ד' והיקפא י"ד ד' לכל רוח בגו עיגולא לבד מאי דמדלית מעיגולא בעי היקפא טפי כדי למנקט בגויה מורשיה דריבועא דהוי ד' קן ואלכסונן : מכדי כל אמתא וכו'. וסגי ליה להאי עיגולא בפותיא דד' טפחים ואלכסונן בעיגולא וכל דבר עגול שוה מדת אלכסונו למדת אמצעו דהא אין לו זוית כמה בעי למיהוי פותיה ד' וח' חומשי דהוו להו ה' וג' חומשי וכי מקפת ליה לעיגולא דהאי שיעורא כמה הוי היקפו ט"ו פושכי ותשעה חומשי דהוו להו י"ז ככי חומשא : ריבועא מגו עיגולא פלגא. בעי למשקל מיניה פלגא דהאי שיעורא דפיים דהייטו תילתא דמעיקרא דהוו להו ח' מכ"ד ופשו להו ט"ז וסבירא להו אלכסונא הכי הוה : דשאר מינין הוה. מינים הרבה היו מעורבין בה דהשיא ודאי לאו פת היא דכתיב גבי יחזקאל ואתה קח לך חטים וגו' וכתיב (יחזקאל כד) לחם אנשים לא תאכל וגו' אלמא לאו לחם היא: ועוגת שעורים תאכלנה אמר רב (חמא) [חסדא]. הא שעורים לאו דוקא דהא שאר מיני טובא הוו בה: אלא לשעורים. תאכלנה במשקל דרך רעבון ולא לשובע : עריכתה כעריכת שעורים . מגונה ולא יפה כתקון עריכת חטים שמייפה תקון העוגה עגולה ונאה : בוניום בן בוניום . עשיר היה ומשאיל בתים שבחצרו לאחרים והזכירו זה בגמ' לענין עירוב שאם יש לבעה"ב מקום בדירה מי שהוא דר בבית התבן ומתן שם כליו להצניעם אינו אוסר עליו כמו שכתוב

א לעיל יג ע"ב וש"נ : ב סוכה ח ע"א : ג אהלות פי"ב מ"ו לעיל יד ע"ב : ד לעיל נז ע"א וש"נ : ה סוכה ח ע"א : ו דאמרו דרבי מכבד עשירים והובא בלקוטי מהרי"ל דרבי כיבד העשירים משום דלא רצם להנות מכבוד התורה והיה מכבד העשירים כדי שיכבדו לו ג"כ בשביל עשרו ולא משום תורתו • דרבי עשיר גדול היה :

חדושי גאונים

האדם אשר מלא עונות חטאים ופשעים ובין האדם שמקלת עניני רעים ומקלתן טובים . וזהו שאומר שכור כל שאינו יכול לדבר לפני המלך וזה שידוע שההוטא ורב מרי נקרא שכור

אהבת איתן

כדאמר רב שמואל ב"ר יצחק ברבה ברשית סי' כה דעיקר שולטנות הרעב שהיה בימי דוד לא היה ראוי לבוא אלא בימי שאול ופי' בעל מתנות כהונה דדייק מדכתיב אל שאול פי' שהיה ראוי לבוא אל שאול בשביל שחטא בהריגת נוב כו'. ומשמע דלית לי' הא דדרשינן ביבמות (דף עח) אל שאול שלא נספד כהלכה דמשמע שזה גרם שבא בימי דוד

גאון יעקב

אם גילה סודו לעבדיו הנביאים . וזולת אלה הג' כתות אנשים לא נמצא בכל תנ"ך מי שנאמר עליו כי בא בסוד ה' והוא שרמזו התלמודיים באמרם ז"ל נכנס

חדושים

מבגאי הוא מל"י (פערשניטענער) פי' סרים . והמ"ס נוסף כמו במלות מטרפסא ועפה ייטב המשל . שכם לקח אשה וע"כ היא מל א"ע . ולמה ימול א"ע מבגאי . פי' הסרים וגם בערובין הפירוש שהכיר ר"ג מצורתו שהוא סרים וזה אמר לו מבגאי .

עין יעקב

היא וקאי אדלעיל דכל בית שאין נשפך בו יין וכו' ולפי שישנן בני אדם שמקפידין הרבה כשאחד שופך כוס יין לכך קאמר באלו ג' דברים אדם ניכר בכוסו אם נשפך ועי"ז בכיסו הוא ההפסד ואפ"ה אינו כועס בזה אדם ניכר וכן הוא אף בשחקו אם מפסיד ממונו ואינו כועס מזה ניכר שהוא בעל מדה טובה וק"ל :

עץ יוסף

ה' עבדים שמקבלות פרס מרביהן וכל אחד יש לו דירה לבדו עמו בחצר וכל אחד אוכל בביתו אינם אוסרים זה על זה אם אין עמהם דיורין בחצר . או אם העירוב בא אצלם (א"ח סימן ש"ע סעיף ו') : חלון עגול צריך כו'. משום דאי' שם במתני' חלון שבין שתי חצירות ד' על ד' בתוך עשרה (פי' אפילו אם היה משהו ממנו בתוך עשרה לקרקע) מערבין שנים (שני עירובין אלו לעצמן ואלו לעצמן ויהיו אסורים זו עם זו) ואם רצו מערבין אחד (פי' עירוב אחד שיתנו אלו עירובן באחרת ויערבו עמהן ויהיו כאחד וקאמר רבי יוחנן שבחלון עגול צריך שיהא בהקיפו כ"ד טפחים (דבלאו הכי לא מלית למנקט בגוויה חלון מרובע ד' על ד') ושנים ומשהו מהן בתוך עשרה שאם ירבענו נמצא משהו בתוך עשרה . ופירשו התוס' דלאו שני טפחים ומשהו זקופים מלמטה למעלה . דחלון זה הוה ח' טפחים על ח' טפחים מאחר דבעגולו כ"ד טפחים על כרחך באמצעו ח' טפחים . דכל שבהקיפו ג' טפחים יש ברחבו טפח . וכשתסיר ב' טפחים למטה וכן

המתורגמן. א) דיא שפיטצען פאן ווינקעל . ב) וועניגער .

לבן מאה מנה אתא איניש אחרינא אמר להו [דף פו ע"א] פנו מקום לבן מאתים מנה. אמר לפניו רבי ישמעאל ברבי יוסי רבי אביו של זה יש לו אלף ספינות בים וכנגדן אלף עיירות ביבשה אמר ליה כשאתה מגיע אצל אביו אמור לו אל תשגרהו לפני בכלים הללו. רבי מכבד עשירים ור"ע מכבד עשירים כדדריש רבה בר מרי (תהלים סא) ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרוהו. אימתי ישב עולם לפני אלהים בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו. וז"ל המאמר שבמס' יו"ט פרק המביא (דף לב ע"ב) אמר רב נתן [בר אבא אמר רב] עתירי בבל יורדי גיהנם הם כי הא דשבתי בריה דר' מרינוס איקלע לבבל בעא מינייהו זוזי לעיסקא ולא יהבו ליה. מזוני. מיזון נמי לא זיינוהו. אמר הני מערב רב קאתי דכתיב (דברים יג) ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבותיך [א]כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמים עליו מן השמים. כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכל שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו. ואמר רב נתן בר אבא אמר רב [ב]כל המצפה לשלחן חבירו העולם חשך בעדו שנאמר (איוב טו) נודד הוא ללחם איה ידע כי נכון בידו יום חשך רב חסדא אמר אף חייו אינם חיים. תנו רבנן שלשה חייהן אינם חיים ואלו הן. המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שיסורין מושלים בגופו וי"א אף מי שאין לו אלא חלוק[א] אחד ות"ק אמאי לא חשיב לה אפשר דמעיין ביה:

כל גגות פרק תשיעי

דף צא ע"א אמר רב יהודה מעשה בשעת הסכנה והיינו מעלין ס"ת מחצר לגג ומגג לחצר ומחצר לקרפף[ב] לקרות בו אמרו לו אין שעת הסכנה ראיה:

המוצא תפילין פרק עשירי

דף צו ע"א תנא מיכל בת כושי היתה מנחת תפילין ולא מיחו בה חכמים. ואשתו של יונה היתה עולה לרגל ולא מיחו בה חכמים מדלא מיחו בה חכמים אלמא קסברי מצות עשה שאין הזמן גרמא היא:

רש"י

באורך במשנה ובפירושה ולפי שעשיר זה היה משאיל בתים שבחצרו לאחרים והיו לו כלים בכולם כי מתוך עשרו היו לו כלים הרבה ולענין זה היה מועיל לאנשי החצר לכן כשהיה בא לפני רבי היה אומר פנו מקום לבן מאתים מנה כלומר מקום חשוב וכן לכל אחד לפי כבוד עשרו *): אביו של זה. בוניוס: בכלים אלו. בגדים הללו שאינו נראה (בהן) עשיר כ"כ: אימתי ישב עולם לפני אלהים. בזמן שיש עשירים גומלים חסדים ומזמנין מזונות לעניים והם ינצרוהו: מן. לשון מזונות. (ובס"א מצאתי לשון זה בזמן שיש עשירים גומלים חסד העולם מתיישב והואיל ויש להם כבוד לפני המקום אנו מכבדים אותם ופירשו הגאונים לולא חסד ואמת שהם עושים לא היה עשרם נצור ולפיכך ראוי לכבדם ע"כ): יורדי גיהנם. שאין מרחמים לעשות צדקה: עסקא. לעשות סחורה להשתכר במחצית שכר: מזוני. שאל להם מזונות מיזן נמי לא זיינוהו: ונתן לך רחמים. שתרחם על הבריות: כאשר נשבע לאבותיך. מי שיש לו רחמים בא מזרעו של אברהם אבינו: בעדו. כנגדו כמו שכת בעדו כלומר חשך פרוש לפניו הכל עליו כחשך (פרוש): נכון בידו. מזומן אצלו: מי שאין לו אלא חלוק אחד. אין יכול לכבסו וכנים מצערים אותו: דמעיין ביה. מפלה את כליו מן הכנים: בת כושי. בת שאול כדכתיב (תהלים ז) על דברי כוש בן ימיני דהיינו שאול כדאמרינן באלו מגלחין (מו"ק יז:): ולא מיחו בה. דהוי כתוספת על דברי תורה שפטורה נשים ממ"ע שהזמן גרמא: של

*) עי' ברש"י שבגמרא

תוספות

מיכל בת כושי היתה מנחת תפילין. בפסיקתא. דרבי חזקיה בשם רבי אבהו אמרו אשתו של יונה הושבה מיכל בת כושי מיחו בה חכמים. מה שפירש בקונטרס דאי מצות עשה שהזמן גרמא הוה היו חכמים מוחין בידה שנראה כמוספת אין נראה לר"י דהא רבי יהודה לית ליה נשים סומכות רשות ושמעינן ליה בפ"ק דסוכה (דף ב:) דאמר הילני המלכה היתה יושבת בסוכה ושבעה בניה ומיהו יש ליישב דמשום בניה היתה יושבת ולא מיחזי כבל תוסיף אי נמי משום דשמעינן ליה לרבא בפרק ראוהו ב"ד (ר"ה כח:) דלעבור שלא בזמנו בעי כוונה ולגבי אשה דלא מחייבה הוי כשלא בזמנו דכיון דלא מיכוונה לא עברה אך נראה דוחק ונראה לפרש דטעמא למאן דאמר דלא הוי רשות משום דתפילין צריכין גוף נקי ונשים אין זריזות ליזהר ועלייה לרגל משום דמיחזי כמביאה חולין לעזרה או משום ראיית פנים בעזרה שלא לצורך ותקיעת שופר וסמיכה נמי דמעכבין למאן דלית ליה רשות לאו משום דמיחזי כמוסיף אלא משום דתקיעה מלאכה דרבנן היא כדאמרי' בפרק כסוי הדם (חולין פד:) דאין וודאה דוחה שבת וסמיכה אפילו בהקפת יד מיחזי כעבודה בקדשים:

מהרש"א

אלו וק"ל: [רבי מכבד עשירים כו' ישב עולם לפני אלהים וגו'. עי' פרש"י ולפי הסוגיא נראה דהכי פירושו ישב לעולם לפני אלהים דהיינו במקום אלהים ומומחים כגון רבי עקיבא ורבי שהיו יושבין את העשירים בכבוד לפניהם משום דחסד ואמת שהם עוסקים בהם עם הבריות מן ומזומן לנצור ומן מלשון וימן ה' קיקיון כפרש"י בס' תהלים ובערוך בערך מן פירש דאיתא בילמדנו אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע ישב עולמך בשוה העניים והעשירים אמר ליה אם כן חסד ואמת מן ינצרוהו ופי' אחר בערך ישב עכ"ל. בעל ע"י הביא בכאן מאמרים מענין עשירים ואין כאן מקומם רק במס' יו"ע פ' המביא ושם יבואר]:

הרי"ף

בידוע שהוא מזרעו של אברהם. נראה דיליף מסיפיה דקרא דכתיב כאשר נשבע לאבותיך דהיינו נשבע לרחם אותם בשביל שהיו רחמנים ומי שאוחז במעשי האבות שהיו רחמנים הוא רחמן המרחם: רב חסדא אמר אף חייו אינם חיים כו'. נראה דהכי יליף לא נכון בידו יום חשך ולא אור וכיון שחשכו מאורותיו הרי הוא כסומא שחשוב כמת וחייו אינם חיים:

עיון יעקב

רבי מכבד עשירים ור"ע מכבד עשירים. שהם בני מזל א' וכשמת ר"ע נולד רבי רק כיון דמיירי ממעשה דבוניים נקט רבי תחלה ועי' בליקוטי מהרי"ל דלכך עשו כן כדי שיכבדום ג"כ בשביל עשרם ולא ליהנות מכבוד תורה: כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. מדלא קאמר המרחם על בני אדם משמע דה"ה שצריך לרחם על כל בריה שברא הקב"ה כדכתיב ורחמיו על כל מעשיו. והא דקאמר מרחמין עליו מן השמים כלומר

עין יוסף

וכן למעלה וכן משני. לדין ישארו ד' על ד'. הילכך צריך שיהא החלון ב' טפחים ומשהו בתוך יו"ד באורך זקיפת החלון באמצעיתו כדי שיהא משהו מן המרובע בתוך עשרה: לן מדלא מיחו בה חכמים אלמא קסברי כו'. דלהניח תפילין ולברך עליהן אי לאו דקסברי מצות עשה שלא הזמן גרמא היא אמאי לא מיחו בה. הא קעברה בלאו דלא תשא אבל באשתו של יונה אע"ג דרגל ודאי זמן גרמא היא מ"מ לא מיחו בה כיון דאשה העולה לרגל לאו איסורא קעבדא דליכא אלא משום מראית עין דמיחזי כמביאה חולין לעזרה כמ"ש התוס' (תורת חיים):

עלבונך

יד יוסף

א שבת קכא ע"ב:
ב ביצה לב ע"ב:

חדושי גאונים

כאשר הרחיב בזה בעל העקרים בכ"ז ממאמר הרביעי. וזה ודאי אינו יכול לדבר לפני המלך כלומר אין לו מקום לדבר לפני המלך הכבוד ה' צבאות

אהבת איתן

אלא מפרש ל' דקרא קאמר שהיה לו לבוא בימי שאול. והשתא לפ"ז אינו מפורש כלל בקרא מאיזה חטא בא בימי דוד ואין סברא שהיה בימי דוד בלא חטא כלל רק מחמת חטא של שאול. והיינו שהכריחו לר' אבא למדרש סמוכין ולומר דרעב דדוד היה מחטאו שנתן מתנותיו לכהן אחד. וקושטא דלפי מאי דדרים ביבמות אל שאול שלא נספד כהלכה לית לי' הך דרשא דר' אבא כאן דלמה לן להוסיף חטא על

גאון יעקב

יין ר"ל כי בהכנס ובהתקבץ אלה השלשה כתות מאנשים אשר רמוזים בר"ת יי"ן והוא "יראים "ישרים "נביאים אז יצא סוד כי יתגלה להם סוד ה' וכנס"י האומה ביקשו ממנו ית'. ישקני מנשיקות פיהו ישפע רוב חכמתו עלינו וגילוי אלהותו כי ראוי לו לדבק באומה הישראלית. עבור כי טובים דודיך מיי"ן ר"ל כי נמצאו בהם הג' כתות הרמוזים במלת יי"ן ובהם יתגלו הטובות של הדור ההוא (מג"ע (והוספות המאסף):

חדושים

והיטב אמרו ע"ז שכוון ברוה"ק להכיר כחות נפשו שהוא. סריס. וכן השיב על השאלה מה שמו מבגאי שמני פי' הסריס שמני. ובירושלמי (ע"ז א') הגירסא א"ל לו מבגאי. וגם זה שם כדמצינו לוקוס ולוס. (המשביר):

המתורגמן. א) איין העמד ב) איין פערצווינטער פלאטץ.

[כל הכופה אשתו כו'. ובס"פ ואלו מותרין חשיב בני אנוסה בכלל וברותי מכם המורדים וגו' מהאי טעמא דאינן מהוגנין: כל אשה שתובעת כו'. מפורש ג"כ שם]: אלו ב' טפי דמים כו'. מלינו הני לישני גבי דמי אשה דכתיב כי תזוב זוב דמה ימים רבים וגו' מיהו חד הרבה כמי משמע שנים כדאמרי' דאין מיעוט רוב אלא שנים ואפשר דכתיב הרבה ארבה בלשון כפול כדאמרינן במס' כתובות [א] וכל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין והיינו אם הרבה האשה בדמים תרבה בבנים ולער גידול בנים שלה כמי יותר בעלבון וק"ל: עצבונך זה לער גידול בנים והרונך זה לער עיבור כו'. קלת קשה אמאי הקדים המאוחר דהיינו לער גידול בנים קודם לער הריון ולידה ובב"ר דרש עלבונך זה לער עיבור והרונך זה לער עידוי כו' ע"ש ולער גידול בנים ודאי דפייך נמי באיש כדאמרינן בסנהדרין פרק ב' [ב] גבי יעקב מכל מקום טפי הוא באשה כדאמרי' ביבמות [ג] דייט שמגדלות

יונה. בן אמתי: כל משנאי אהבו מות. תורה אמרה להאי קרא בפרשת ה' קנני (משלי ח): אלא משניאי. למשניא דעתו באמינות: והא מינס אניס. שעל כרחו הוא ע"י חולי או הנאה: כיח ורק קאמר. שרק אותו בפני רבו והיה לו להסתלק משם או להבליעו בכסותו: ואץ ברגלים חוטא. אלמא הלוך נמי חטא קרי ליה והכא נמי איכא חטא שתולש עשבים: לחים. אסור דהוי תולש: יבשים. כתלושים דמו: סיים מסאניה. שרי לא סיים מסאניה אסור שעשבין נדבקין בקשרי אלבעותיו ונתלשין: עוקצי. אשפי"א כפול מתחתיו והעשבין נדבקים שם ותולשם: שרכא. פתילה ארוכה שהעשב ארוך אסור: בימות החמה. זרע יש בגבעולין ומשירן: רבי שמעון. דאמר דבר שאינו מתכוין מותר: לדבר מלוה. תשמיש: ברגלים לשון תשמיש דכתיב (שופטים ה) בין רגליה כרע נפל שכב: גם בלא דעת. רישא דהאי קרא ואץ ברגלים חוטא: נפש לא טוב. לא טובים הבנים הנעשים בלא דעת האשה שהיה בעלה אץ ברגלים: [הבועל ושונה. שמטריחה: לדעת. האשה: יבעול וישנה. שמחמת ביאה ראשונה נתאוית האשה והולבשה תאוה וכשבא ביאה שניה היא מזרעת תחלה והיכא דהיא מזרעת תחלה יולדת זכר: לדבר מלוה. תשמיש: נבונים. מבינים דבר מתוך דבר: יששכר. לאה תבעה את יעקב לדבר מלוה ותאמר אלי תבוא כי שכר שכרתיך וגו']: צער העבור. (שהם) עוברות חולות הן: כמשמעו. לער הלידה: משתוקקת. מתאוה לתשמיש: והוא ימשל בך. שהוא מושל לומר ולהוליא תאות לבו: והאשה תובעת בלב. ובושה להוליא בפה:

דף צט ע"א **אמר** ר"ל כיח[א] בפני רבו חייב מיתה שנאמר (משלי ח) כל משנאי אהבו מות אל תקרי משנאי אלא משניאי והא מינס אניס כיח ורק קאמרי':

דף ק ע"ב **אמר** רמי בר אבא אמר רב אסי אסור לאדם שיהלך ע"ג עשבים בשבת משום שנאמר (משלי יט) ואץ ברגלים חוטא. תני חדא מותר לילך ע"ג עשבים בשבת ותניא אידך אסור ל"ק הא בלחים הא ביבשים ואי בעית אימא הא והא בלחים כאן בימות החמה וכאן בימות הגשמים ואי בעית אימא הא והא בימות החמה ולא קשיא הא דסיים מסאניה[ב] הא דלא סיים מסאניה ואי בעית אימא הא והא דסיים מסאניה ולא קשיא הא דאית ליה עוקצי[ג] הא דלית ליה עוקצי ואי בעית אימא הא והא דאית ליה עוקצי ולא קשיא הא דאית ליה שרכא והא דלית ליה שרכא והאידנא דקי"ל כרבי שמעון כולהו שרי. ואמר רב (אשי) [רמי בר חמא אמר רב אסי] אסור לאדם שיכוף אשתו לדבר מצוה שנאמר ואץ ברגלים חוטא דאריב"ל כל הכופה אשתו לדבר מצוה הויין ליה בנים שאינם מהוגנים אמר רב איקא בר חיננא מאי קראה (שם) גם בלא דעת נפש לא טוב. [תניא נמי הכי גם בלא דעת נפש לא טוב זה הכופה אשתו לדבר לדבר מצוה ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה איני והאמר רבא הרוצה לעשות כל בניו זכרים יבעול וישנה ל"ק כאן לדעת כאן שלא לדעת:

לח שם **אמר** רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל אשה שתובעת בעלה לדבר מצוה הויין לה בנים שאפילו בדורו של משה לא היו כמותן דאילו בדורו של משה כתיב (דברים א) הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם וכתיב ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואילו נבונים לא אשכח ואילו גבי לאה כתיב (בראשית ל) ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבא כי שכר שכרתיך וכתיב (דה"א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם איני והאמר] (אמר) ר' יצחק בר אבדימי יעשר קללות נתקללה חוה שנא' (בראשית ג) הרבה ארבה עצבונך והרונך. הרבה ארבה אלו שתי טפי דמים אחד דם נדה ואחד דם בתולים. עצבונך זה צער גידול בנים והרונך זה צער העבור. בעצב תלדי בנים כמשמעו ואל אישך תשוקתך ימלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך. והוא ימשול בך מלמד שהאשה תובעת בלב והאיש תובע בפה

עיון יעקב

שהוא מושגת מן השמים לשנות מזלו הרע ולהכי קאמר שהוא מזרעו של אברהם. שא"ל הקב"ה לא מאלטגניות שלך שאין מזל לישראל:

עשר קללות נתקללה חוה. אפשר דלכך מכוין למספר הזה לפי שעברה על ציווי אחת של ה' והיינו מכת שהוסיפה על הציווי תשעה אותיות ולא תגעו בו שעם הציווי הם עשרה. עלבונך זה לער גידול בנים עי' במהרש"א והרי"ף דלמה מהפך הסדר ושלש קללות אלו היו באבות העולם דהיינו אילולי יעקב שפדה אברהם מלער גידול בנים כדאיתא בסנהדרין דף יט ע"ב וביצחק מלינו שהיה לאשתו לער הריון כדכתיב ויתרוללו הבנים בקרבה ורחל מתה בלדתה את בנימין כי שלשה אבות היו תיקון חטא אדה"ר וחוה:

צניעות

הרי"ף

עשר קללות נתקללה חוה וכו'. וקשה דהזכיר תחלה לער גידול בנים ואח"כ לער העיבור ולער הלידה והלא היה לו להזכירן כסדר וע"ק כיון דלא הזכיר הנהו תלתא מגדלת שער ויושבת ומשתנת ונעשית כר לבעלה משום דהני הוא שבח לה א"כ אמאי מייתי והוא ימשל בך שאין האשה תובעת בפה וזו היא מדה יפה בנשים וכיון שהוא מדה יפה ושבח לנשים אמאי מני לה בקללות ולא סמי לה כדסמי הנהו תלתא דמתניתא דהוו שבח לה. וי"ל דכיון דמני עשר קללות שנתקללה חוה ומלינו [ד] שביום שנברא אדם עלו למטה ב' אדם וחוה וירדו ד' דהיינו קין והבל עמהם ונמצא שלחוה לא קדם לער העיבור ולער הלידה של קין והבל אלא לער גידול בנים היו לחוה בתחלה ולאחר מכאן כשילדה כדרך כל הארץ חל עליה קללת לער העיבור ואחר כך לער הלידה. ולקושיא האחרת י"ל בדוחק דלעולם קללה היא לאשה שאין לה פה לתבוע לאיש ומה שאמר זו היא מדה יפה בנשים הוא שדקדק בכתוב שכל הקללות ייחד אותם לה עלבונך והרונך בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך וכן היה לו לומר ואת לא תמשלי בו למה ייחד הדבר בכלל והוא ימשל בך כיון שמדבר בקללת האשה לנ"א שלהיות שיש בקללה זו מדה יפה שיש בנשים שלא לתבוע בפה לכך כשנא לקללה

ע"ן יוסף

לח עצבונך זה לער גידול בנים והרונך זה לער העיבור. קשה למה הקדים לער גידול בנים להריון ולידה. אך להיות שכבר נולדו קין והבל קודם החטא כמאמרם ז"ל עלו למטה שנים וירדו ארבעה (וע"ש בתוס') שילדה אותם בלי לער הריון ולידה לכן הקדים עלבונך שהוא לער גידול בנים שכן הות לה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו והיה לה לער גידול בנים. ואח"כ נתעברה מגת והיה לה לער ההריון ולידה (רי"ף ונגזל בנימין) אבל בב"ר פ"כ אי' עלבונך זה לער העיבור כו' תלדי זה לער הלידה. בנים זה לער גידול בנים. הרי שהקדים לער הריון ולידה קודם לער גידול בנים. והוא לשיטתם שם ריש פ' כ"ב

[א] מהרש"א ד"ה אלו. במס' כתובות (יו"ד ע"א): **[ב] שם** סד"ה עצבונך. בסנהדרין פ"ב (יט ע"ב): **[ג] שם** בא"ד. ביבמות (סג ע"א): **[ד] הרי"ף** ד"ה עשר. ומצינו כו (סנהדרין לח ע"ב):

יד יוסף

א שבת לה ע"א: ב נדה לא ע"ב: ג נדרים כ ע"ב: ד אדר"נ פ"א פדר"א פי"א ועי' ב"ר פ"כ ה יבמות סב ע"ב:

הדושי גאונים

ואמנם השתים והוא שאיש שמקלתו טוב ומקלתו רע יש לו מקום לדבר לפני המלך כהכתוב' וכמע"ט וזה מבואר וברור. ולזה נתן במאמרו זה להורו' שכשירגיש האדם בעצמו שהוא

אהבת איתן

דוד כיון דקרא מפרש חטאו על שלא ספד לשאול כהלכה. ובתבורי להרמב"ם כתבתי דזה היה טעמו של רבינו שלא זכר דינו דר' אחא. וכפ"ט מהלכות בכורים כתב בהדיא דהרוצה ליתן מתנותיו לכהן אחד נותן משום דסמך עצמו אסוגיא דיבמות דלא ס"ל כן דר' אחא:(שם)אמש בטלתם תמיד של בין הערבים כו'. ק"ל דמשמע שהיו ראוין לעונש ג"כ על בטול התמיד ואמאי הא מן הדין היו פטורין ממצוה זו בשעת מלחמה דהא אמרי' בסוטה (דף מד) דמלחמות יהושע לכבוש דברי הכל חובה ומשמע שם דהעוסק בה פטור מן המצוה וכן פרש"י שם. וא"כ כיון שהיו כל היום טרודין במלחמה הרי לא נתחייבו כלל בשאר מצות כדין העוסק וטרוד במצוה שפטור מאחרת. [עוד ק"ל דאמאי רצה לענשם על ביטול תמיד הא אין עונשין אעשה אלא בעידן ריתחא].

המתורגמן. א) שליים. פלעגמא אים מינד זאממעלן. ב) אנגעטהאן דיא שוהע. ג) שפיטציגע ווינקלען.

רש"י

עטופה כאבל. בושה לצאת בראש פרוע: מנודה מכל אדם. לקמן מפרש שאסורה לכל אדם חוץ מבעלה והאיש נושא נשים רבות: וחבושה בבית האסורין. כל כבודה בת מלך פנימה: כלילית. שד: כבהמה. (שהיא משתנת כשהיא כורעת) [שכורעת כשהוא משתנת] ודרך פרדה לעשות כן: כר לבעלה. שהוא למעלה בשעת תשמיש: שבח הוא לה. יושבת ומשתנת צניעות הוא ואינה חסרה בדבר כלום נעשית כר לבעלה אין לה טורח כל כך טורחו מרובה משלה: מלפנו. מלמדנו: מבהמות ארץ. שנתן (להם) [בהם] חכמה להורות לנו דרך ארץ: שמפיים. הולך סביבותיה ופושט כנפיו להארץ והוא פיוס כדמפורש לקמן שאומר לה לקנות לה מלבוש שהוא מגיע לארץ: צניעות מחתול. שאינו מטיל רעי בפני אדם (ועוד שמכסה) [ומכסה] צואתו: גזל מנמלה. שנא' (משלי ו) תכין בקיץ לחמה ואין אחת גוזלת את חברתה: ועריות מיונה. שאינו נזקק אלא לבת זוגו: זיגא. מלבוש שקורין קוט"ה: לבתר הכי. לאחר בעילה שמנענע וכופף ראשו [לה] לארץ: אית ליה. במה ליקח: חדקאה. משול כקוץ: טובם כחדק. טובים שבהם כקוצין: שפיל לסיפיה דקרא. השפל עיניך לסופו של מקרא כלומר לסופו תראה שלשבח הוא כתוב: ישר ממסוכה. טובים שבנו מגינים עלינו כסוכה: מחדקין. מהדקין כמו ושחקת ממנה הדק (שמות ל): קומי ודושי. סיפיה דקרא

גמרא

[א]זו היא מדה יפה שבנשים. הני שבע הויין. כי אתא רב דימי אמר עטופה כאבל. וחבושה בבית האסורין. ומנודה מכל אדם. מאי מנודה מכל אדם אי נימא דאסירא ליחודי בהדי גברא דלאו דידה איהו נמי אסור ליחודי בהדי אתתא דלאו דידיה אלא דאסירא לבי תרי. במתניתא תנא מגדלת שער כלילית ויושבת ומשתנת מים כבהמה ונעשית כר לבעלה. ואידך הני שבח הוא לה:

[לט] שם אמר רב חייא מאי דכתיב (איוב לה) מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו מלפנו מבהמות ארץ זו פרדה שכורעת ומשתנת מים ומעוף השמים יחכמנו זה תרנגול שמפייס ואח"כ בועל. אמר רבי יוחנן אלמלי לא ניתנה תורה לישראל למדנו צניעות מחתול. [ב]וגזל מנמלה. ועריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול שמפייס ואחר כך בועל. מאי אמר לה אמר רב יהודה אמר רב ה"ק לה זיגא זבינגא ליך דמטי ליך עד ארעא ובתר הכי אמר לה לישמטיה לכרבלתיה[א] דההוא תרנגולא אי אית ליה ולא זבנינא לך:

[מ] דף קא ע"א אמר ליה ההוא מינא לרבי יהושע בן חנניא חדקאה דכתיב בכו (מיכה ז) טובם כחדק. א"ל שטיא שפיל לסיפיה דקרא ישר ממסוכה אלא מאי טובם כחדק מה חדקים הללו מגינין על הפרצה כך טובים שבנו מגינים עלינו. ד"א טובם כחדק טובים שבישראל מחדקין את עובדי כוכבים לגיהנם שנאמר (שם ד) קומי ודושי בת ציון כי קרנך אשים ברזל ופרסותיך אשים נחושה והדיקות עמים רבים:

מהרש"א

את בניהו כו' וק"ל: זו היא מדה יפה בנשים כו'. אע"פ שמדה טובה היא מכל מקום חשיב ליה בהדי קללות שבאשה כמו שכתב הרא"ש בזה על טענות הרמב"ן לפירוש רש"י בתומש עיין שם: ואידך הני שבח הוא לה כו'. עיין פירוש רש"י אהא דמשתנת כו'. הוי שבח משום צניעות ואהא דנעשית כר כו' הוי שבח דאין לה טורח כו' אבל אהא דמגדלת שער כלילית לא פי' כלום דהוי שבח ואי לית ביה שבח אכתי תקשי אמאי לא חשיב נמי לעיל וי"ל דאהא דמגדלת שער כלילית לא פריך כלל משום דהיינו עטופה כאבל כדי לכסות גידול שער כלילית ודו"ק: היינו למדין כו'. לפי פשטיה דקרא הוה מ"ש מבהמות ומעוף מ"ש מיותר אבל אין בזה תוכחה לאיוב ועל כן דרשו בו הכא מ"ש מבהמות ומעוף מ"ש מן דהיינו שבא אליהוא להוכיח את איוב למה לא למד דבר זה וכיוצא בו מבהמות ומעוף וק"ל: [גזל מנמלה כו'. כפרש"י שאין א' גוזלת חברתה כו' ע"ש ועי' במס' חולין פ"ג]: חדקאה דכתב בכו טובם כחדק וכו'. לפי פשוטו נמי לגריעותא פירש"י בספר מיכה ישר שבהם ממסוכת קוצים כו' ע"ש אבל א"כ הוה ליה למכתב ישר כמסוכה אלא דקרא עלה למעליותא קאמר ישר הנעשה בהם בא ממסוכה דהיינו ממה שטובים שבהם מגינים וסוככים עליהם והוו כחדק בפני הפרצה של הפרדס שהוא רמז לכל ישראל כמ"ש כרם היה וגו': ואמר ד"א טובם כחדק שמחדקין כו'. החי"ת מתחלף בה' בצורת הכתב כמ"ש פרק הבונה גם במבטא באותיות אהח"ע ור"ל שמהדקין עובדי כוכבים לגיהנם כו' דהיינו שהרשע נוטל גם חלק לדיק בגיהנם כדכתיב משנה שברון ירשון כמפורש פרק אין דורשין [א] ומפרש לה בעה"ב לגיהנם דבעה"ז כבר מפורש בהאי קרא קומי ודושי בת ציון וגו' וק"ל: סליק

עיון יעקב

צניעות מחתול. ואפשר דמש"ה שירה של חתול אם תגביה כנשר אם בין כוכבים תשים קנך משם אורידך כי הואפא מלכותא בלא תגא לכן למי שאין בו צניעות אף שתחשוב שתעלה לגדולה עי"ז אפ"ה משם אורידך וק"ל וכן הנמלה אומרת נותן לחם לכל בשר לכך איני רוצה ליהנות מגזל ממה שמוכן לחבירו:

שטיא שפיל לסיפא דקרא. כי איזהו חכם הרואה את הנולד משא"כ השוטה הוא מסיר במלאכתו ועסקיו ואינו רואה רק מה שלפניו משא"כ החכם עיניו בראשו לידע אחריתו וסופו:

סליק מסכת עירובין

הרי"ף

לא הזכיר שקללה בה לומר ולא תמשלי בו כלומר לתובעו אלא אמרה ברמז והוא ימשול בך לתבוע בפה דמדיוקא נפיק אבל האשה תובעת בפה ולא בלב: זו פרדה וכו'. יש תימה דלא הוזכר דבר זה של כורעת ומשתנת אלא לאשה ובמתניתא משמע שהוא לקללה ואידך הוא דאמר דשבח הוא לה וכאן מצינו שאמר מלפנו מבהמות ארץ שנתן להם חכמה להורות לנו דרך ארץ מפרדה שכורעת ומשתנת דכפי זה יהיה דבר של שבח ולא אתיא כמתניתא ועוד דהכא משמע דקרא דמלפנו מבהמות ארץ מדבר באשה וסיפיה דאמר ומעוף השמים יחכמנו מדבר בזכר שמפיים ובועל. ועוד קשה דרבי יוחנן אמר למדנו צניעות ולמה לא אמר ג"כ צניעות מפרדה שכורעת ומשתנת כמו שאמר דרך ארץ מתרנגול שהוזכר באותו פסוק עצמו של מלפנו מבהמות ארץ והוא הזכיר הלימוד של מעוף השמים ולא הזכיר הלימוד של מבהמות ארץ. ואפשר דדריש קרא דמלפנו מבהמות ארץ דלא כתיב יחכמנו מבהמות ארץ כדכתיב בסיפיה ומעוף השמים יחכמנו שהכוונה הוא שתחלת הכתוב מדבר באשה ולכך לא אמר בה לשון חכמה אבל סיפיה דקרא מדבר בזכר דכתיב ביה לשון יחכמנו ולכך כשאמר רבי יוחנן למדנו צניעות וכו' שמדבר באנשים לא הזכיר צניעות הפרדה לפי שאינו נוהג בזכר והוא ברור ואע"פ שהיא צניעות לאשה מ"מ יש בו צד קללה שהרודף אחר אשה והיא צריכה להטיל מים היא צריכה לישב וישיג אותה הרודף משא"כ באדם שמטיל מים והוא הולך ואינו צריך לישב ולהתעכב: טובם כחדק וכו'. וקשה היאך דחהו לההוא מינא ואם יאמר מינא כפשטיה טובם כחדק הישר מהגדר שנקרא מסוכה מה יענה לו. ונראה שאם יפרש כך אין כאן גנאי לצדיקים לפי שנקראים קוץ ישר לשולח יד בהם שנכנסים בכפו ומזיקים לו כקוץ הישר מהגדר

עץ יוסף

כ"ב דקין והבל נולדו אחר החטא: מבהמות ארץ. שהקב"ה נתן להו טבע זו ללמד אותנו בהן שבודאי הפרידה שכורעת ומשתנת לאו משום צניעות היא עושה כך שהרי אין לה דעת אלא הוא יתברך נתן לה טבע זו דרך צניעות כדי שילמדו ממנה בני אדם לעשות כן וכן בודאי אין התרנגול מפייס את התרנגולת ולא אמר לה ולא מידי אלא שהקדוש ברוך הוא נתן טבע לתרנגול שיפשוט כנפיו עד לארץ קודם תשמיש ומנענע בראשו אחר התשמיש דרך פיוס כאלו הוא מפייס את התרנגולת כדי שילמדו ממנו בני אדם לפייס את נשותיהן בשעת תשמיש וזהו שאמר הכתוב מלפנו מבהמות הארץ וגו' שהוא יתברך מלמד אותנו מוסר מן הבהמות והעופות שלכך בראם בטבעים הללו כדי ללמוד אותנו בהן. וכן הרחקת גזל דנמלה ועריות דיונה. לאו משום איסור עושות כן. אלא הקב"ה נתן להו טבע זו ללמד אותנו בהן: גזל מנמלה. שנאמר תכין בקיץ לחמה. ואין אחת גוזלת את חברתה. וכדאי' בדברים רבה סדר שופטים מעשה בנמלה אחת שהפילה חטה אחת והיו כולם באות ומריחות אותה ולא היתה אחת מהן נוטלת אותה. באה אותה שהיתה שלה ונטלה אותה: ועריות מיונה. שאינו נזקק אלא לבת זוגו. וכדאי' בשה"ש רבה: ומאי מפייס לה. פי' בשלמא גזל דנמלה ועריות דיונה וכן כולם. אנחנו רואין בעינינו שהוא יתברך בראן בטבע זו. אלא פיוס דתרנגול מנא ידעינן שמפייס לה. וקאמר רב יהודה אמר רב ה"ק לה זבינא לך זיגא פי'

המתורגמן. א) עם זאלל הערצבפללען דער קאמם.

[א] מהרש"א ד"ה ד"א. פרק אין דורשין (טו ע"א):

יד יוסף

א הקשה הרמב"ן כיון שהיא מדה טובה איך אמר שזה עונש לה וי"ל שחילוק יש בין מדה לברכה כי אע"פ שהיא מדה יפה שלא יהיה לה מצח לתובעו מ"מ קללה היא לה שתהא משתוקקת ולא יהיה לה פה לתובעו: ב חולין נז ע"ב ועי' ברכה ריש סדר שופטים:

חדושי גאונים

נוטה להיותו שתוי שיפקח יינו ולא ישוב לכסלה עוד פן ישתכר כהתעות שכור בקיאו אשר אחר כך לא יוכל לדבר בפני המלך כמו שביארנו ולזה כל זמן שהוא שתוי ובשיכרים כזה ימכר לשוב כי או יכול לדבר בפני המלך. וכמאמר הנביא דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב שאין הכוונה על הקב"ה כי קרוב ה' לכל קוראיו וגו' בכל עת ובכל זמן ומשחריו ימצאוהו בארץ מדבר

אהבת איתן

וי"ל דלא נפטר רק ממצוה שעדיין לא התחיל לעסוק בה אבל אם כבר התחיל באחרת ופרש שגמרה נתעסק במצוה ודאי דצריך להפסיק מעסק השנים ולגמור הראשונה שהתחיל בה תחילה. והשתא א"ש דעסק מצות המלחמה לא פטרה אותן ממצות תמיד הערב דהא משמע דרק תמיד של ערב לא הקריבו אבל של בקר הקריבו קודם שהתחילו במלחמה וכיון שהתחילו במצות תמיד ע"כ היו חייבין לגמור דהא שניהן אינן אלא מצוה אחת כדמשמע מדברי הרמב"ם ריש ה' תמידין. [ומש"ה כיון שכבר התחיל בה שאני לענות עליה גם שלא בעידן ריתחא] ועוד אפשר דשאני מצות תמיד שהוא תדיר ויש בו צורך גבוה וכדאמר בפ"ק דיבמות, וגם

א פסחים ה ע"א עא ע"א יומא פה ע"ב סוכה מח ע"א ב"ק יא ע"ב שבועות יג ע"א מנחות ה ע"ב לו ע"ב בכורות טו ע"א כריתות ז ע"א תמורה כה ע"א:

דף קד ע"ב [פיסקא ממלאין מבור הגולה וכו' בשבת ומבאר הקר בי"ט] מאי באר הקר אמר שמואל בור שהקרו עליה דברים והתירוה מיתיבי לא כל הבורות הקרות התירו אלא זו בלבד ואי אמרת שהקרו עליה דברים והתירוה מאי זו בלבד אלא אמר ר"נ בר יצחק באר מים חיים שנאמר (ירמיה ו) כהקיר ביר מימיה כן הקרה וגו'. גופא לא כל הבורות הקרות התירו אלא זו בלבד כשעלו בני הגולה חנו עליה נביאים שביניהם והתירו להם (ולא התירו להם) [ולא הם התירו] אלא מנהג אבותיהם בידיהם:

דף קה ע"א תני רב כהנא מתוך שנאמר (ויקרא כא) אך אל הפרוכת לא יבא יכול לא יהו כהנים בעלי מומין נכנסים בין האולם והמזבח לעשות ריקועי פחים ת"ל א אך חלק. מצוה בתמימים אין שם תמימים נכנסין בעלי מומין. מצוה בטהורים אין שם טהורים נכנסים טמאים. אידי ואידי כהנים אין [ישראלים] לא. איבעיא להו טמא ובעל מום איזה מהן נכנס רבי חייא בר אשי אמר רב טמא נכנס דהא אישתרי בעבודת צבור. רבי אלעזר אומר בעל מום נכנס דהא אישתרי באכילת קדשים:

סליק מסכת עירובין

רש"י: דקרא והדיקות עמים רבים: שהקרו עליה דברים. כשעלו מן הגולה הוצרכו לה כדלקמן ונמנו והתירוה ובטלו תקנת השבות ממנה למלאות ממנה בגלגל ולא התירו אלא אותה לבדה: הקרו. לשון קריאה על ידי מקרא שהביאו בה ראיות לדבריהם שיש בהם כח לעקור שבות מפני דוחקן: מאי זו בלבד. היאך יקראו לשאר בורות באר הקר הרי לא הוקרו (לו) דברים אלא על זו ומדקתני בור הקר פשיטא דהוא לחודיה דקא שרי: אלא אמר רנב"י. ע"י שמים חיים היתה קרי ליה בור הקר לשון מקור כמו כהקיר ביר מימיה כמו שמעין מקיר מימיה הנובע ומתחדש והולך ומוסיף תמיד כך הקרה רעתה: ביר. כמו באר: נביאים שביניהם. חגי זכריה ומלאכי: מנהג אבותיהם. באותו הבור: אך אל הפרוכת וגו'. בבעלי מומים כתיב: רקועי. טסין של זהב שמכסים בהן בית קדשי הקדשים מתוכו: אך חלק. [כלומר] כל אכין ורקין מעוטין הן כל אתין וגמין רבויין: חלק. מעוט דלמלאכה שרי לעיולי: טמא ובעל מום. ואי אפשר אלא באחד מהן איזה מהן מכניסין: דהא אישתרי בעבודת צבור. דכתיב במועדו ואפילו בטומאה אבל בעל מום לא הותר דתניא בתורת כהנים מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב אין לי אלא תמידין שהם קרויין לחם (כמו שאמר) [כענין שנאמר] את קרבני לחמי לאשי שאר קרבנות צבור מנין תלמוד לומר שוב לחם קרא אחרינא כתיב בתריה לחם אלהיו מקדשי הקדשים וסמיך ליה אקרא קמא דמשתמע הכי לא יגש להקריב לחם אלהיו: דהא אישתרי באכילת קדשים. מהאי קרא לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל: סליק מסכת עירובין

הרי"ף

שהנוגע בו יזיקנו אבל המין ר"ל נו שנמשלו לצדיקים כחדק ולא בבחינת הנוגעו כי בזה אין הפרש אם הקוץ ישר או לאו שמ"מ נקרא קוץ ולכך אמר לו שטיא שפיל לסיפיה דקרא דכתיב ישר ממסוכה ומה יש בין היותו ישר או לאו אלא ודאי שבא לומר שהישר מגין על ישראל כסוכה שמגינה בפני החמה. ומ"ש טובם כחדק הוא שהטוב והשלם בישראל מגין על הפרצה כחדק שהוא עודף הדרגה על הישר שהוא מגין כסוכה אבל הטוב שהוא למעלה מהישר מגין אפילו על הפרצה וגודר פרצותיהן של ישראל וכן לד"א הטוב והשלם מהדק ומכניע לרשעים אבל הישר במעשיו שהוא למטה מהצדיק הטוב הוא נשמר מהם שלא יזיקוהו כיושב בסוכה אבל אינו מהדק להם: סליק מסכת עירובין

עין יוסף

פי' מלבוש דמטו ליך עד ארעא כלומר דלהכי נתן הקב"ה טבע לתרנגול שיפשוט כנפיו עד לארץ קודם תשמיש לרמוז לנו כאילו אומר לה זבינא ליך זיגא שיגיע עד לארץ ולכן נתן לו ג"כ הטבע לנענע בראשו אחר התשמיש רמז כאילו אומר לה לישתמיטתיה לכרבלתיה כו'. (תורת חיים):

אמר הבונה מאי באר הקר. אפשר לסוגיא רמז יקר מבאר הקר. ר"ל מאומרו ולא כל הבורות הקרות התירו וכו' והוא שאין לאדם ללמוד מכל רב הגם שיהיה באר נובע מקור חכמה אלא אם מוחזק להגון וכשר. כי כן אמרו ז"ל פרק אין דורשין אם דומה הרב למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו ואם לאו כו' ותמהו ורבי מאיר היכי גמר תורה מאחר וכו' והשיבו מה שהשיבו ולזה אמר עשה לך רב קבוע וידוע אצלך איש אמונים וכן אמרו אלא זו בלבד שעלו בני גולה חנו עליה נביאים וכו' שיהא רב וחכם ששרה עליו רוח נביאים וקדושים מדברי אלהים חיים זש"ס יהי מקורך ברוך ושמח באשת נעוריך שמקור שממנו תשאב החכמה דהיינו הרב השתדל שיהא ברוך וכשר לא תחליפנו ולא תמיר אותו וכן אשת נעוריך שהיא הגונה ואל תבקש אחרת: יכול לא יהו כהנים כו' נראה ע"ד מליצה להכנס בין האולם ולמזבח בתוכחת מגולה לעשות רקועי פחים לרדד ולפשט לבות רשעים ומוקשי לזולתם אין ספק שצריך שיהיו כהנים דהיינו ת"ח ומוכיחים בעלי מעשים טובים ושלמים ומצוה בתמימים אבל אם אין שם תמימים במקום שאין אנשים השתדל להיות איש נכנסין בעלי מומין כי התוכחה אין לו להשגיח במעשי המוכיח כ"כ אלא יראה אם התוכחה הוא מפאת עצמו ראוי להתקבל וכן בטהורי לב ונקיי הדעת ואם אין שם טהורים נכנסים טמאים. אך אידי ואידי כהנים אין ישראלים לא ושלא כל עם הארץ וסכל יטול את השם אמנם לענין טמא דהיינו אשר לא טהור במחשבותיו או בעל מום חוטא במעשיו איזה מהם נכנס להוכיח חד סבר דטמא נכנס דמשתרי בעבודת צבור וה' לבדו יראה ללבב ולא ידעו בו קהל אנשים וחד סבר בעל מום נכנס דמשתרי באכילת קדשים ליהנות עדיין מכל דבר שבקדושה כי לא חלל חלק הנכבד שבו הוא חלק הדעת אף על פי שחוטא בדברים גופניים לאשר שערי תשובה לא ננעלו:

הדושי גאונים

ובתוהו ילי"ל ישימון באחרית ים ובכ"מ. אבל הכוונה היא שישוב האדם לו ית' בעודו קרוב עד שלא נתרחק ממנו ית' תכלית הריחוק שאז לא יהא לו שום קורבה עמו ית' ותשובתו ותשועתו תהיה רחוקה. משל לטובע בים אם יהיה קרוב לשפת הים הנה ישועתו והמלטו מן המות קלה אבל בהיותו רחוק מן שפת הנהר ישועתו רחוקה וזה ודאי כונת אמרו בהיותו קרוב כלומר בהיות האדם עדיין קרוב יקראהו ית' כי אז ישועתו קרובה לבא עד שלא יתרחק כמו שביארנו. וזהו מה שנראה לי להוליד ולהצמיח מדברי האומר זאת הדרשה שכוון אל מאמר הנביא ויצא לנו מזה דבר גדול בדרך התשובה כי זה כל האדם. והנה אחרי שהאומר בראשון ביאר בענין נפש כי תחטא אשר לא תשוב חיש קל מהרה לאיתנה אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה והטי לא יתן אל לבו הוא רשע בעונו יומת ואולם כי תיטיב דרכה לשוב בפנות בקר לאיתנה לתנאה הראשון ובבקר היא שבה מיד בטרם יתשך ובטרם יתנגפו רגליה על הרי נשף ושבה אל בית אביה כנעוריה. הנה ביאר הוא האופן השני הסיפך והוא שהאדם אשר יקרב לגשת ושמר דרך ה' במצותיו חפץ מאד במה יזכה את ארחו לשמור ולעשות ולקיים דרכי ה' בידו באופן שלא ידיחנו ויסיתנו היצר למשפחת היצרי מעל ה'. וזה אמרו המחזיק בנכסי הגר כפי מה שידוע שהיצר טוב הוא גר אצל האדם ודבריו אינם נשמעים אצלו ואמנם היצה"ר הוא תושב שקדם לו זמן רב שלש עשרה שנה כמו שביאר זה בעל חובת הלבבות וכמו שנקרא בעבור זה בדברי שלמה מלך זקן. והנכסים יורו על המעשים טובים כמו שכתוב איש חיל רב פעלים. וישראל עושה חיל. ולזה כאילו אמר המחזיק בדרכי ה' בעצת היצר טוב ומחזיק בו במה יזכה את ארחו יקח בהן ספר תורה לסורות שיעשה ליקוחין ללמוד בספר תורת ה' יומם ולילה ובכן יבא אל ה' אשר יעשה הטוב ולא יחטא וביאר רב ששת ואמר אפי' בעל בנכסי אשתו ירצה כפי מה שביארנו בראש זה החיבור שהתורה נקראת אשת האדם כי היא ארוסתו והוא בעלה כמו שבא בחלק בסנהדרין ולזה יאמר אפי' בעל בנכסי אשתו ירצה אפי' הוא תלמיד חכם ובעל תורה והתעסק בה לא יחשוב שבכך יצא ידי חובתו וסרה זו היראה מעליו בלתי כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. וביאר רבא אפילו אם הוא בעל מעשים וזה ודאי אמרו אפילו עבד עיסקא ורווח כלומר שהוא בעל מעשים טובים זריז ונשכר עם כל זה לא יושלם לו לאדם עול מלכות יראת שמים שלימה בלתי כי אם באמצעות התורה בכל יום תמיד כמו שזכרנו. וביאר רב פפא ואמר שעם היותו חסיד תכלית מה שנתחייב בו כפי מה שנתייחס בו לשון מציאה כענין שנאמר על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (וביארנו ענין זה על השלימות בברכות מאמר יז) עם כל זה דרכי החסידות לאהבה את ה' ולדבקה בו לא יתבארו לו לאדם על השלימות בלתי כי אם על פי התורה וזה דבר מבואר מעצמו כי מבלעדי הבנת וידיעת דרכי התורה משפט ה' אמת יהיה לפעמים חסיד שוטה וכביאור אמרו אין עם הארץ חסיד. ויבאר רב נחמן שאפי' עם היותו שלם כפי מחשבתו תכלית השלימות עד שמפאת היותו אדוק לאהבה את ה' ולדבקה בו אשר מזה הצד יש לו איזו דבקות וחיבור כפי מה שיורו התפילין בדבקותו יתברך (וזה ביארנו בברכות מאמר הקב"ה מניח תפילין עיין שם). עם כל זה יושלם לו לאדם הסרת זאת היראה מאתו בכל מכל כל בלתי כי אם על פי התורה כמו שביארנו וזה ודאי אמרו אפילו כתב תפילין. (דרש משה):

אהבת איתן

הוא מכפר וכדאיתא במדרש. [אמר המסדר נפתלי בן הגאון המחבר ז"ל. הרב הגאון רש"ש ז"ל בהגהותיו תמה ע"ז דנעלם ממנו דברי רש"י בריש מגילה שיישב שם רש"י קושייתו במתק לשונו שאין זמן מלחמה בלילה. ואין זו סתירה כי דקדק מהר"ג ז"ל בלשונו שהיו כל היום טרודין במלחמה. ר"ל והטרוד בדבר מצוה פטור ממצוה אחרת גם בשעה שאינו טרוד בה וזהו שמדייק כדין העוסק וטרוד במצוה כלומר לא שהיו עוסקים במלחמה וכפרש"י במגילה רק כדין העוסק במצוה כדאמרי' בסוכה (דף כה) שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה ופי' רש"י ותוס' דפטורין אפי' בשעת חנייתן. ומכש"כ גבי מלחמה דהמנוחה נחוצה ביותר ג"כ לצורך המלחמה. והצעתי הדברים לפני הגאון רש"ש ז"ל בחיים חיתו וקבלם ממני]: (שייך לסי' לח) עשר קללות נתקללה חוה כו' עצבונך זה צער גדול בנים והרונך זה צער העיבור · והקשה במהרש"א דהאי הקדים המאוחר דהיינו צער ג"ב קודם צער העיבור ועי' מ"ש הרי"ף. והעיקר נראה כמ"ש בס' תו"ח דאשמועינן במה ששינה הכתוב הסדר שנפוד שיש לה עדיין צער גידול בנים הראשונים שעדיין קטנים הן וצריכין גידול יהיה לה צער הריון ונמצא שיש לה ב' צרות בבת אחת ע"כ. ובזה מתורץ נמי מה שהקשה עוד במהרש"א דצער ג"ב שייך נמי באיש וכדאמרינן בפ"ב דסנהדרין גבי יעקב ולפ"ד התו"ח א"ש דלא חשיב לה באיש רק גבי אשה דמשכחת בה צער זה עם צער הריון בבת אחת. וכן נתיישב עפ"ז קושי' ס' נפתלי ש"ר פ' תולדות אהא דאמרה רבקה אם כן למה זה אנכי דמשמע שלא ידעה שיש לאשה צער עיבור וכי לא ידעה מקללה של חוה. ולפ"ד התו"ח א"ש: סליק מסכת עירובין

מסכת פסחים פרק ראשון

א דף ב **אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר : גמ' מאי אור רב הונא אמר נגהי**[א] **ורב יהודה אמר לילי [קס"ד דמ"ד נהגי נגהי ממש ומ"ד לילי לילי ממש] מיתיבי** (בראשית מד) **הבקר אור והאנשים שולחו [אלמא אור יממא הוא] מי כתיב האור בוקר הבוקר אור כתיב כמ"ד צפרא נהר**[ב] **וכדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה [אמר רב] ⁿלעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב :**

ב שם **מיתיבי** (שמואל ב כג) **וכאור בקר יזרח שמש אלמא אור יממא הוא · מי כתיב אור בקר וכאור בקר כתיב והכי קאמר וכאור בקר בעוה"ז כעין זריחת שמש לצדיקים לעתיד לבא · מיתיבי** (בראשית א) **ויקרא אלהים לאור יום אלמא אור יממא הוא [ה"ק** [ג]**למאיר ובא קראו יום אלא מעתה ולחשך קרא לילה למחשיך ובא קרא לילה והא קיי"ל דעד צאת הכוכבים יממא הוא] אלא ה"ק קרייה רחמנא לנהורא ופקדיה אמצותא דיממא [וקרייה רחמנא לחשוכא ופקדיה אמצותא דליליא] :** שם **מיתיבי** (תהלים קמח) **הללוהו כל כוכבי אור אלמא אור אורתא**[ג] **הוא הכי קאמר הללוהו כל כוכבים המאירים אלא מעתה כוכבים המאירים**

רש"י

[ה"ג קס"ד מאן דאמר נגהי נגהי ממש · כשיאיר השחר שחרית של י"ד : מ"ד לילי לילי ממש לא גרסינן דהא ודאי לילי הוא ממש : הבקר אור · קס"ד דה"ק ולבקר דהיינו אור כלומר ששמו אור האנשים שולחו : מי כתיב האור בקר · דלשתמע ולאור דהיינו בקר דתימלי לומר דאור שם דבר הוא וקרי לבקר אור : הבקר אור כתיב · האי אור לאו שם דבר הוא אלא הבקר האיר והאנשים שולחו כמאן דאמר לפרא נהר ולפי דרכו לימדך הכתוב דרך ארץ מאחי יוסף שהמתינו עד שהאיר המזרח כדרב יהודה אבל אור שהוא שם דבר אינו אלא לילה] : בבי טוב · היוצא לדרך יכנס ערבית לבית מלונו בעוד החמה זורחת ולמחר ימתין עד הנץ החמה ויצא ואז טוב לו שהאור טוב הוא שנאמר את האור כי טוב ומה היא טובתו מפני החיות ומפני הלסטים : מי כתיב אור בקר · דליהוי משמע שם דבר כדהוה משמע ליה השתא דהכי קאמר דוד וכאור זה דהיינו בקר כן יזרח שמש לצדיקים לעתיד לבא שיצאו מאפלתן לעולם הבא · מי כתיב אור דנימא אור שהוא בקר הא וכאור בקר כתיב ואין זה שם דבר אלא כמאיר של בקר יזרח שמש כלומר כשמתחיל אור הבקר להאיר בעולם הזה שהוא חשוך ואפל בעלות השחר יהיה נוגה כזריחת השמש של עכשיו תהיה אותה שעה בקר לצדיקים לעתיד לבא לפי שיהיה אור החמה גדול מאד ואפילו עלות השחר שלהם יאיר כהנץ החמה של עכשיו : [למאיר ובא קראו יום · משעה שמתחיל להאיר והאי אור לאו שם דבר הוא : והא קיימא לן · בשמעתא קמייתא דברכות : עד צאת הכוכבים יממא · כדכתיב מעלות השחר ועד צאת הכוכבים דעזרא (נחמיה ד) : **אלא** · תרין הכי : קרייה רחמנא לנהורא כו' · האי ויקרא לאו קריאת שם הוא דתימא שקרא את שם האור יום אלא קרא לבריאה המאירה שברא מהוד מעטה לבושו : ופקדיה אמצותא דיממא · צוהו לשמש ביום ולחשך צוה לשמש בלילה קרא כמלך

תוספות

יכנס בכי טוב · אומר ר"י דבפ' הכונס (ב"ק ס) משמע דהטעם משום מזיקין ומפיק לה התם מלא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר דקרא משום מזיקין קא מזהר [דמפקינן מיניה התם] שכיון שניתנה רשות למשחית וכו' ולפי זה אף מעירו אדם צריך ליזהר שילא בכי טוב והא דנקט כניסה תחלה משום דאורחא דתלמודא למינקט הכי והאריך קצת : **וכאור** בקר בעולם הזה כו' · פי' רבינו תם אור בקר היינו חצי היום כדמוכח בפרק תמיד נשחט (דף נח.) דעד ו' שעות נקרא בקר וכעין זה יהיה תחלת זריחת השמש דהיינו הנץ החמה לעתיד

מהרש"א

[**הבוקר** אור · פירש"י האי אור לאו שם כו' למדך הכתוב ד"א כו' ע"ש · מה שיש לדקדק בזה עי' בחידושי הלכות] : לעולם יכנס אדם בכי טוב כו' · מפורש פרק קמא דתענית : ה"ק וכאור בוקר בעולם הזה כעין כו' · [עיין פירש"י ותוס' בזה וגם בחידושי הלכות ועוי"ל] דה"ק וכאור בקר בשחר שהוא מאיר ומתגבר והולך כן יהיה זריחת שמש לצדיקים לעולם הבא כמ"ש וזרחה לכם יראי שמי שמש לדקה וגו' וכתיב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וק"ל : אלא ה"ק קרייה רחמנא לנהורא ופקדיה כו' · ויהיה מקרא חסר כאילו כתיב ויקרא אלהים לאור שישמש ביום ולחשך שישמש בלילה וכמ"ש[א] בנוסח ברכת הלבנה חוק וזמן נתן להם שלא

הרי"ף

לעולם יכנס אדם בכי טוב · וקשה כיון שהוא דורש פסוק הבקר אור והאנשים שולחו וכו' היה ל"ל מכאן שילא אדם בכי טוב ואח"כ יאמר ויכנס בכי טוב ובתוס' אמרו דאורחא דגמ' למנקט הכי כמו מטפס ועולה מטפס ויורד וכו' ובמסכת ב"ק בפרק הכונס פירשו התוס' דדווקא (בנכנס לעיר) [ביוצא מעיר] אחרת אבל ביוצא מביתו לא מדמקדים כניסה ליציאה וכן נראה שהוא דעת רש"י שלא אמרו כן אלא בהכנסתו למלון וביציאתו מביתו לא אמרו ומאי דכתב לא תצאו איש מפתח ביתו הוא לפי שהיו במקום סכנה וניתן רשות למשחית לחבל לכך הוזהרו גם ביציאתם מביתם וכן באחי יוסף שהיו בארץ נכריה ובסכנות עלילות דברים הוזהרו לצאת משם בכי טוב כדכתיב הבקר אור דהיינו האיר פני המזרח והאנשים שולחו וניחא דנקט כניסה תחלה דהיינו כניסה למלון · ומאי דאמר לעולם הוא לומר שאע"פ שעיקר התקנה הוא מפני המזיקין ובמקום דאיכא זכות רבים כגון אחי יוסף שהיו י"א ליכא חשש מזיקין מ"מ לעולם יכנס בכי טוב לפי שיש חשש לסטים וחיות דאיתנהו אפילו לשנים או לג' וכן מלינו באחי יוסף דכתיב בהו הבקר אור ובפרק הכונס ואייתי קרא דלא תצאו איש מפתח ביתו ואמר לעולם לרמוז שאפילו במקום מצוה שבלוחי מצוה אינן ניזוקין מ"מ אל ילך בדרך סכנה שיעשו לו נס כי אין סומכין על הנס · ועוד נראה עם מה שאמרו בפרק הפועלים פועל בכניסתו משלו וביציאתו משל בעל הבית ופירש"י והתוספות בכניסתו לביתו ולעירו משלו צריך לזהר משלו ולהתחיל אלו דהיינו אחר יציאת הכוכבים לפי שחזרתו לבית אינו צורך לבעל המלאכה וביציאתו למלאכה משל בעל הבית אינו צריך להקדים אלא עם הנץ החמה ולא מעמוד השחר והשתא אתי שפיר דנקט הכא ליסנא דהכנסה בתחלה והכי קאמר שהפועל הוא נכנס ממלאכה אחר צאת הכוכבים אבל כל האדם לעולם יכנס ממלאכתו שעושה לעצמו בכי טוב ולא ימתין עד צאת הכוכבים וגם ביציאה מביתו למלאכת עצמו יצא בכי טוב ולא מעמוד השחר · וגם לפי' רבינו חננאל שפירש הכנסתו של פועל למלאכה הוא משלו שישכים קודם הנץ החמה ויצא מעמוד השחר כדי שבשיבוא להתחיל במלאכה יהיה מזריחת השמש ויציאת הפועל ממלאכת בעל הבית שיצא קודם צאת הכוכבים כדי שיגיע לביתו עד צאת הכוכבים והכוונה כדי שיכנס הפועל לעת ערב בכי טוב לביתו לפי שזמן הפועל הוא עד צאת הכוכבים ואם יעשה מלאכה עד צאת הכוכבים נמצא נכנס לביתו בלילה ולכך יציאת הפועל מהמלאכה הוא מבעל הבית שמותר אותו זמן שיש לפועל לעשות במלאכה עד צאת הכוכבים הוא מותר לו שיצא בדרך לביתו קודם צאת הכוכבים ויכנס בכי טוב ואפשר שלכך אמרו באחי יוסף שאלם מאור הבקר קודם הנץ החמה כדי שיהיה מהלכם ביום ויגיעו אל המלון בעוד יום דהיינו יכנס בכי טוב אבל אם לא הלכו עד הנץ החמה היו מתעכבים בדרך עד צאת הכוכבים ולא היו נכנסים בכי טוב ולכן אמרינן לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב · ועוד אפשר כי עיקר חשש הפועל הוא כשחוזר לביתו ונכנס לעיר שיכנס בכי טוב פן יגזלו ממנו שכירותו שנתן לו בעל הבית ועליו הוא נושא את נפשו אבל ביציאתו מביתו אין כל מאומה בידו ואע"פ שנלטוה הפועל להשכים לצאת קודם הנץ החמה אלא גם יצא בכי טוב דדוקא לפועל תקנו לו הכניסה משלו שישכים קודם הנץ החמה אבל לשאר כל אדם כשם שהוא מוזהר ליכנס בכי טוב גם יהיה נזהר שיצא בכי טוב לאפוקי פועלים שמוזהרים ליכנס חמה לעיר ולא

עין יעקב

לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב · וכן הוא בש"ס דב"ק דף ס' ובתענית דף י' נקט להיפך מתחלה לעולם יצא אדם בכי טוב וכו' וי"ל דלפעמים נקט כסדר היום היינו הכניסה ערבית תחלה דכתיב ויהי ערב ויהי בקר ולפעמים נקט כסדר הנסיעה שמתחלה יוצא מביתו ועי"ל ע"ד דאיתא לפעמים מקדים שמים לארץ ולפעמים מקדים ארץ לשמים להראות דשניהם שקולים הם והכי נמי הכניסה והיציאה שוים ועיין בתוספות והא דנקט לעולם י"ל דאפילו אם הוא זמן זריחת הלבנה אפ"ה אל יצא ויכנס אלא לאור החמה דוקא וכדאיתא הכניסו חמה לעיר :

אל

אמר הבונה אלא מעתה כוכבים המאירים כו' · אם הכוכבים יש להם אור אז לא נחלקו בזה גדולי הפילוסופים מהם אמרו שאין אור לשום א' מהכוכבים אלא מה שמקבל מהשמש

המתורגמן . א) ליכט . שיין . ג) דער מארגען שיינט . איזט ליכטיג . ג) נאכט , בעלייכטונגס צייט .

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה אלא ה"ק וכמ"ש (סנהדרין מ"ב ע"א) :

יד יוסף

א ב"ק ס ע"ב תענית י ע"ב ועי' בב"ר פ' נ"ב מעשה מזה : ב מגילה כ ע"ב :

חדושי גאונים

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר· לפי שהיה מספר שבעת הימים אשר בהם עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום שבת וינפש הוא הקף כינוכי אשר בו ובסבוביו נמנו חדשים ושנים שמטות ויובלים ויתר החשובים הנה הוא מבואר שההשקפה עליו היא מועילה הפלא ופלא מכל זולתו מהמספרים כי ההתבוננות בו הוא תוכחת מוסר לאדם מפני פנים האחד מה שיתוייב על האיש הנלבב להבב על עלמו הזמן הרב המחובר מהרבה הקפים חשובים כאלו אשר זכרנו אשר כל אחד הוא זמן חשוב לעצמו ויכיר שהוא חטא עוום לבלתו ריקם מלפניו · והשני כי יזכור בו ימות עולם והחכמה האלהית הנפלאה הכוללת בהם בכל מעשה בראשית אשר ברא אלהים לעשות · כי הוא מה שיורה לאדם הדרך ישכון אור בו יוציא ימי שנותיו אלה בטוב ותייו בנעימים · וכמה השתדלס החכמה האלהית לרשום זה הענין הנפלא בלבבנו בהרגל זה המספר המסויים בענינים מורגלים ומפורסמים באומה כמו שהוא הענין בשביעיות המועדים ויתר המספרים שביניהם כי הנה חג הפסח הנעשה בחדש האביב מועד צאתנו ממצרים הוא באמת דוגמת צאתנו לאויר העולם ימי התחלתנו להבין ולהשכיל בענינינו כמו שהאריב הוא אצל החכמים בבחינת השנה כפין

א

שקרא לעבדו שיבא לפניו] : **הא** קמ"ל דאור דכוכבים נמי אור הוא · לעולם כוכבים המאירים קאמר ודקא קשיא לך הא שאינן מאירים לא הא דנקט כוכבי אור לאו למעוטי כוכבים שאינן מאירים דכל כוכבים יש להם אור וליכא למעוטי מידי וקרא אשמועינן דאור דכוכבים קרוי אור ונפקא לן לנודר הנאה מן האור שיאסר באורן של כוכבים : מדקאמר ובלילה יהי כגנב · מכלל דאור דרישיה דקרא יממא הוא וה"ק ביום כשעוברי דרכים הולכים עומד רוצח באם הדרכים והורגן ונוטל את ממונם ובלילה הוא נעשה גנב לחתור בתים ולגנוב : ה"ק · מה שנתנה לך תורה רשות על הבא במחתרת להרגו כדכתיב (שמות כב) אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת אין לו דמים אם ברור לך הדבר כאור שהוא בא על עסקי נפשות דהיינו כל אדם חוץ מאב על הבן וכיוצא בו שמכיר בו שהוא אוהבו מאד אבל שאר כל אדם שאם היה בעל הממון עומד כנגדו להציל ממונו ממנו זה עומד עליו להורגו רוצח הוא וניתן רשות לכל הקודם להציל את בעל הממון בנפשו של הבא במחתרת ובלילה אי מספקא לך כלילה כגון אדם אוהבך שהוא אביך ורחמיו עליך ואם היית עומד כנגדו להציל ממונך אינו הורגך יהי בעיניך כגנב ולא ניתן להורגו והכי אמרי' בסנהדרין (עב:) דאב על הבן אינו נהרג במחתרת : [כוכבי נשפו · כוכבי לילו : יקו לאור · יצפה ליום : עפעפי · זיהור : לנהורא · לדבר המאיר ולא שיהיה שם היום אור דלא קאמר יקו ליום אלא יקו שיאיר ואין : ואומר אך חשך ישופני · ואומר סבור הייתי בעוניי כשהייתי נרדף אך בחשך זה אמות והוא ישופני והוא יחשיך תמיד עלי לשון נשף ולילה והחשך שהייתי שרוי בו נעשה אור בעדני אלי וגבי לילה שייך למימר יום אלמא הכי קאמר דוד הלילה נעשה לי יום] : הכי אמר דוד אני אמרתי · מפני החטא שחטאתי שאף מן העוה"ב אהיה טרוד ועכשיו שמחל לי על העון אף בעולם הזה שהוא חשך והייתי שרוי בו בחרפה והשך האיר בעדני שהודיע הקב"ה לשונאי דוד בימי שלמה שמחל לדוד בחיי שלמה כשבקש להכניס ארון לבית קה"ק ודבקו שערים זה בזה בפ'[א] אלו מגלחין (מו"ק

הוא דבעו שבוחי שאינן מאירים לא בעו שבוחי והא כתיב (תהלים קמח) **הללוהו כל צבאיו אלא הא קא משמע לן דאור דכוכבים נמי אור הוא למאי נ"מ לנודר מן האור [א]דתנן הנודר מן האור אסור באורן של כוכבים :**

שם **מיתיבי** (איוב כד) **לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב** [שם ע"ב] **הא מדקאמר ובלילה יהי כגנב אלמא אור יממא הוא התם ה"ק אי פשיטא לך מילתא כנהורא[א] דאנפשות קאתי רוצח הוא וניתן להצילו בנפשו ואי מספקא לך מילתא כליליא יהי בעיניך כגנב ולא ניתן להצילו בנפשו : [מיתיבי** (שם ג) **יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל יראה בעפעפי שחר מדקאמר יקו לאור ואין אלמא אור יממא הוא התם מילט הוא דקא לייט ליה איוב למזליה אמר יהא רעוא דליצפיה הך גברא לנהורא ולא לישכחיה] :**

ג שם **מיתיבי** (תהלים קלט) **ואומר אך חשך ישופני ולילה אור בעדני אלמא אור יממא הוא התם ה"ק דוד אני אמרתי אך חשך ישופני לעולם הבא שהוא דומה ליום ועכשיו אפילו [ב]העוה"ז שהוא דומה ללילה אור בעדני :**

ד דף ג ע"א **אמר רבי יהושע בן לוי לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם[ג] הכתוב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר** (בראשית ז) **מן הבהמה הטהורה**

לבא לצדיקים : **דתנן** הנודר מן האור · מיהו היכא דלשון בני אדם אינו כלשון המקרא אזלינן אחר לשון בני אדם כדאמרינן בערכין (דף יט:) האומר משקל ידי עלי מדאורייתא קיבורת כולה בנדרים הלך אחר לשון בני אדם דהיינו עד האציל:

מהרש"א

שלא ישנו את תפקידם כו' וק"ל : **שאינן** מאירין לא בעו שבוחי כו' · לפום סברא דהשתא ע"כ יש כוכבים שאינם מאירים ואי אור אורתא הוא וכל הכוכבים בכלל כוכבי אור הוא אע"ג דכבר כללן בכל צבאיו בא לפרט ולפרט דהיינו שמש וירח וכל כוכבי לילה אבל אי כוכבים המאירים הוא למה פרט המאירים טפי משאינן מאירים כיון דכולן בכלל כל צבאיו דליכא למימר אינן מאירין וכדמסיק דא"כ אור ל"ל ומשני דאצטריך לאשמעינן דאקרי אור כו' וק"ל : [אי פשיטא לך מילתא כנהורא דאנפשות כו' · עי' בתוס' הכא ובפרק בן סורר ובחי' הלכות] : (בגמ') התם מילט כו' למזליה אמר יהא רעוא כו' · יש לדקדק דהא למאי דבעי למימר כמי אור יממא הוא כמי ה"פ דקא לייט למזליה כו' דלצפייה ליממא ולא לשכחיה וא"כ לא הל"ל אלא אור נהורא וי"ל דלמאי דבעי למימר דאור יממא הוא איכא לפרושי דלייט את זמן היום גופיה כמ"ש לעיל מיניה היום ההוא יהיה חשך וה"כ קאמר הכא יקו ליממא ואין כי יהיה חושך אבל לנהורא גופיה לא שייך ביה קללה אי לאו דלייט למזליה כו' וק"ל]:
ולילה אור בעדני אלמא אור יממא כו' · לכאורה לפום סברתו דהשתא דלילה נאמר על הדמיון שהיה בצרה ובחושך כפירוש רש"י איכא למימר נמי דאור מלשון האיר הוא כדמוקי לה בסוף שנאמר לילה על דמיון העולם הזה ואור מלשון האיר כפרש"י ויש ליישב : **שהרי** עקם הכתוב שמנה כו' · מלבד

[א] רש"י ד"ה הכי אמר דוד בפ' אלו מגלחין · (צ"ל משקין) :

יד יוסף

א נ"ל דתניא :
ב חגיגה יב ע"ב ב"מ פג ע"ב :
ג וע"ע תוס' יבמות עא ע"א ד"ה וסני :

חדושי גאונים

הילדות והשחרות בימי האדם והנה אז קבעה התורה האלהית שבעת ימי החג שנאמר (שמות יב) שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון וגו' · אמר כי בחדש השביעי הזה למנין הבריאה ואחד עשור ממנו שתי שבועות ימים יתחילו למנות שבעת ימים בהם יבערו כל מיני החמץ שנכתבו במקומן בשער ל"ח והוא מה שאמרו ז"ל אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר כי האור המזומן לבדוק החמץ אשר בחדרי האדם ובמשכיות לבו הוא הנתון בו בי"ד וזה השכל המתעורר בו בסוף שתי השביעיותו מקצב ימיו כאשר אמרנו ראשונה וכמו שאמר (משלי כ) נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן ומה נמלצו דברי המליץ בזה לבי לבי התורה והאדם חבורם נר אלהים בארץ גוו פתילה נפתלת וכו' (בחינת עולם פ' טז) וכבר השלמנו ענינו בשער מ"ד וכמה צריך להזהר באזוקה הזאת בבוא עתה לבדוק בחורין ובסדקין אשר בכל חדרי בטן שתהא משוערת כראוי (לקמן דף ז' ע"א) לא חזקה שתשרוף הבית ולא חלושה עד שלא תספיק לגלות כסוי חטאים · והנה בשאר עניני הביעור והבדיקה הצריכים אל מצות השבוע ההוא הנזכר יש ענינים נכבדים ובהגעלת הכלים המתחלפים ולצורך טהרתם על חלוקי כחות האדם וחיוב הכשרם יש מהם אשר לא יקבלו שום טהרה ונקיון וטעולין שבירה

עיון יעקב

אל יוציא אדם דבר מגונה מתוך פיו שנאמר ומן הבהמה אשר איננה טהורה · הא דלא מייתי מפסוק הקודם מן הבהמה אשר לא טהורה עיין במהרש"א והרי"ף · ועוד נ"ל לומר דמאותו פסוק אין ראיה דאמר הקב"ה לנח מן כל וגו' תקח לך ואין זה כבודו של נח לטפל עצמו עם מין הטמאה לכך כתב בלשון נקיה אבל אח"כ שהתפלל נח ולא היה יכול לקבלן כדאיתא בפדר"א פרק כ"ג והוא בילקוט ראובני פרשת נח ובאו הכל מאליהן ואפ"ה כתיב בלשון נקיה ש"מ שאל יוציא דבר מגונה מתוך פיו :

הרי"ף

הוזכרו ביציאתם ובאתם אתי יוסף לא יצאו אלא בזריחת השמש כשאר כל אדם : **עקם** הכתוב ח' אותיות וכו' · פירש רש"י אע"ג דבאורייתא כתיב טמא שני אותיות בחד דוכתא ללמדך לחזר אחר לשון נקיה ואין להקשות דזו היא קושית הגמרא שהקשו ובאורייתא לא כתיב טמא
טמא

ענף יוסף

ג **אלמא** אור יממא הוא · וקשה למ"ד אור לילא הוא · ור"ל דקס"ד מדכתיב ולילה אור בעדני משמע שהלילה נהפך לאור · וכיון דגבי לילה שייך למימר יום · אלמא אור יממא הוא · וה"ק דוד ואומר אך חשך ישופני פי' סבור הייתי בעוניי כשהייתי נרדף אך בחשך זה אמות · והוא ישופני והוא יחשיך תמיד עלי לשון נשף · ולילה והחשך שהייתי שרוי בו · נעשה אור בעדני אלי : התם הכי קאמר דוד כו' · ומשני דלילה ואור דסיפיה דקרא · איום וחשך דרישא דקרא קאי

הבונה ומהם אמרו שהלבנה לבדה מקבלת אורה מהשמש ושאר הכוכבים מאירים מעצמם ואחרים אומרים והוא הדעת הנכון שיש לכל כוכב אור מעצמו כי בהיות האור מקרה דבק ועצמי לשמים צריך שיהיה בכל חלק מהם הגם כי לא בשוה כי החלק היותר עב מוכן ביותר לקבל האור ולהאיר · ואמנם כל אחד ואחד מקבל גם כן תוספת אורה מהשמש מי פחות ומי יתר כפי קורבתו אליו כנראה במאדים ונוגה שלכן נושם ברקיע האמצעי לשבעה כוכבי לכת ולקות הירח מעיד על קבול אורה מהשמש והיותה גם בלקותה אדומה ראיה שיש לה קצת אור מעצמה כמבואר כל זה בספריהם · ודי פה הערה תספיק לנו להבין מאי דבגמרא אמרינן אלא מעתה כוכבים המאירים הוא דבעי שבוחי שאינן מאירים לא בעי שבוחי דאם כן לפי זה איכא כוכבים שאינן מאירים איך פרש"י ז"ל לעולם כוכבים המאירים קאמר ותזר ואמר דכל כוכבים יש להם אור · ועוד בגמרא מסיקן הוה אסיק אדעתיה דאור דכוכבים לא ליהוי אור עד שהנודר מן האור יהא מותר באורן של כוכבים אלא שרש"י ז"ל סבירא ליה כי"א שכל כוכב יש לו קצת אור מעצמו וז"ש דכל כוכבים יש להם אור ר"ל מעצמם ולא אמר כל הכוכבים מאירים ולכן בא ליישב מאי דקשה בגמ"ש בגמרא הא קמ"ל דאור דכוכבים נמי אור דמאי קא מתרץ למי שהקשה אלא מעתה שאינם מאירים לא בעו שבוחי והא לעולם קרא כוכבי אור קאמר וכי דאשמועינן דאור דכוכבים נמי אור הוא אכתי קשיא ושאין להם אור לא בעו שבוחי לזה פי' רש"י ז"ל לעולם כוכבים המאירים קאמר כלומר כולם מאירים מעצמם וכוכבי אור ר"ל כוכבים שיש להם אור ולאו למעוטי שאינם מאירים דכל כוכבים יש להם אור מעצמם וכי תימא אי ליכא למעוטי מידי למה ליה למימר כוכבי אור לימא הללוהו כל כוכבים לזה אמר לאשמועינן דאור דכוכבים קרוי אור כי יש לכל אחד אור בעצמו אע"פ שמוסיף ומקבל ג"כ קצת מהשמש · והשתא נפקא מינה לנודר הנאה מן האור דאולי סד"א כמאן דסבר לה שהכוכבים מקבלים כל אורם מזולתם ובשביל זה יהא מותר באור הכוכבים כיון שאינו אור עצמי בהם קמ"ל דאסור ג"כ באורן של כוכבים : ואי מספקא לך מילתא כו' · לא לבד יש

המתורגמן. א) וויא דער טאג. ג) **אומגעדרייעט**.

הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה · רב פפא אמר תשע שנאמר (דברים כג) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה · רבינא אמר עשר וא"ו דטהור רב אחא בר יעקב אמר שש עשרה שנאמר (שמואל א כ) כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור · תנא דבי ר' ישמעאל אומר לעולם יספר אדם בלשון נקיה · שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב ואומר (איוב טו) ותבחר לשון ערומים ואומר (שם לג) ודעת שפתי ברור מללו · מאי ואומר · וכי תימא הני מילי בדאורייתא אבל בדרבנן לא ת"ש [ואומר] ותבחר לשון ערומים · וכי תימא הני מילי בדרבנן אבל במילי דעלמא לא ת"ש [ואומר] ודעת שפתי ברור מללו · [ובאשה לא כתיב בה מרכב והכתיב (בראשית כד) ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה על הגמלים התם משום ביעתותא[א] דגמלים אורחא היא והכתי' (שמות ד) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור התם [שם ע"ב] משום בניו אורחא הוא והכתיב (ש"א כה) והיא רוכבת על החמור התם משום ביעתותא דליליא אורחא הוא ואיבעית אימא משום ביעתותא דליליא ליכא משום ביעתותא דדוד איכא ואיבעית אימא ביעתותא דדוד נמי ליכא משום ביעתותא דהר איכא ובאורייתא מי לא כתיב טמא אלא כל היכא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון נקיה כל היכא דנפישן מילי משתעי בלשון קצרה כדאמר רב הונא אמר רב ואמרי לה אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר לעולם [א]ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה וכל היכא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון כבוד והא רוכבת ויושבת דכי הדדי נינהו וקאמר רוכבת רכבת כתיב הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דרב חד אמר שויתינן האי שמעתא כדבר אחר מסנקן וחד אמר שויתינן האי שמעתא כגדי מסנקן ולא

רש"י

ע. שבת ל.) : **אשר איננה טהורה** · ולא כתיב מן הבהמה הטמאה כי אורחיה הרי שמנה אותיות שעקם הכתוב הטמאה ה' אותיות אשר איננה טהורה הרי י"ג אותיות ואע"ג דבאורייתא כתיב טמא בדוכתי אחריתי טובא שני ארחיה בחדא דוכתא ללמדך לחזר אחר לשון נקיה : **אשר לא יהיה טהור מקרה לילה** · דהוה ליה למכתב איש טמא וכי נמי משוית ליה לטהור חסר וא"ו איכא עקום תשע אותיות שהרי י"ב יש וטמא אינו אלא ג': **וא"ו דטהור** · דהא לאו חסר הוא : **כי אמר מקרה הוא** · מלי לכתוב כי אמר מקרה טמא הוא ולשתוק ויש כאן עקום שש עשרה : **בזב כתיב** (ויקרא טו) וכל המרכב ובאשה כתיב מושב (שם) או על הכלי אשר היא יושבת עליו לפי שאין לשון הגון להזכיר רכיבה של פיסוק רגלים לאשה ואע"פ שמרכב של זה והמושב של זה שוין בטומאתן : **ותבחר לשון ערומים** · מלוה עליך כך : **ברור מללו** · לשון נקי ומבורר : **מאי ואומר** · ל"ל למימר ואומר הא נפקא ליה (מקרא) [מקמא] : **הכי קאמר וכי תימא ה"מ בדאורייתא** · תורה הקפידה על לשונה שיצתה מפי הגבורה אבל חכמים במשנה וברייתא אין להם להקפיד על לשונם : **ת"ש ותבחר לשון ערומים** · שמענו שהערומים בוחרי לשון הם : [**משום ביעתותא דגמלים** · שהוא גבוה ומתיירא שלא תפול אורחה דאשה לרכוב כדי שתהא מחזקת בו בידים ורגלים : **משום בניו** · שהן זכרים כתב לשון רכיבה : **דכי הדדי נינהו** · שאין אורך בלשון לא מן המגונה משתעי בלשון כבוד: **וכל היכא כו'** · והני דלעיל עיקם ללמדך שצריך לחזר אחר לשון נקי ובשאר מקומות כתיב לשון מגונה וקצר ללמדך שישנה אדם לתלמידו לשון קצרה לפי שמתקיימת גירסא שלה יותר מן הארוכה : **רכבת כתיב** · ואע"ג דמלי למכתב נמי ישבת חסר מיהו כל חסירות שבתורה לדרוש הן באין וכאן למדך בחסרון זה שתתפוס לשון קצרה ואפילו הוא מגונה שהרי כאן תפס לשון מגונה וקצר : **כגדי מסנקן** · כגדי עייף שינוק לשון עייפות ודומה לו גד גדי ושינוק לא בגמרא השבת בפרק במה אשה יוצאה (דף סז:) התגבר מזלי ואל תהי עייף] :

מפני

תוספות / מהרש"א

שהצריך הכתוב עיקם לכתוב שלא כדרכו דהיינו איננה טהורה שהוא השלילה מהטמאה והוה ליה למימר הטמאה כי אורחיה בכתוב וק"ל : **אשר איננה טהורה וגו'** · בכל ספרים שלנו כתיב טהורה חסר ו' וא"כ לא הויין רק ז' אותיות ואפשר דה"מ למכתב טמאה בלא ה' ראשונה והקשה החזקוני אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה בפ' ז' דעיקם ביה נמי ח' אותיות דכתיב ומן הבהמה אשר לא טהורה היא וגו' עכ"ל ונראה ליישב דע"כ הני תרי קראי לא צריכי למאי דמסיק דדוקא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון נקיה לכך עיקם בחד קרא דאל"כ מהיכא תיתי לן אפילו בכי הדדי נינהו מ"מ בתרי קראי לא הוי ליה לעקם אבל אידך קרא אתי לאשמעינן דלא יספר אדם בגנות בהמה כדאמרינן בפ"ח דב"ב [קכג ע"א] אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב דכתיב מןהבהמה אשר איננה טהורה וגו' ואי לאו תרי קראי לא הוה ילפינן הני ב' דרשות הך דהתם דלא יספר אדם אפילו בגנות בהמה כו' והך דהכא שיספר אדם בלשון נקיה אלא חדא מינייהו אבל מתוך שני המקומות נלמד דרשה דהכא ודהתם ומהך דרשה דהתם ליכא למיפרך וכי לא כתיב טמא בבהמה די"ל כי הכא דדוקא כי הדדי נינהו לא יספר בגנות בהמה טמאה ודו"ק : **ת"ש ותבחר לשון ערומים כו'** · והם חכמים כמה שנאמר אני חכמה שכנתי ערמה ודרשינן במס' סוטה [כא ע"ב] אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליהם ועם התלמידים ידברו לשון חכמים בלימודם שהוא לשון נקיה ואמר וכ"ת הני מילי כו' אבל במילי דעלמא לא תא שמע ודעת שפתיך וגו' שפתיך משמע אף מילי דעלמא גם שאינן דברי חכמים וק"ל : **משום ביעתותא דליליא כו' ואבע"א כו'** · דמדאמר דוד אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משמע דאז לילה הוי ואבע"א משום ביעתותא דליליא ליכא דאיכא למימר דביום באה אביגיל אלא שהוא אמר עד אור הבקר שלא היה דוד מגיע לשם עד הלילה משום ביעתותא דדוד איכא שהיתה יראה שיהרוג דוד את כל בית נבל ודקאמר אבע"א משום ביעתותא דדוד ליכא משום דאחר שמת נבל ושלח אליה דוד לקחתה שאז ודאי לא היתה יראה עוד מהריגה את בית נבל כתיב ותרכב על החמור וגו' אבל ביעתותא דהר איכא כמפורש וירדת בסתר ההר וגו' ודו"ק : (בגמ') [רוכבת ויושבת כו' · עי' בפירש"י ותוספות ובחידושינו בהלכות: (שם) כגדי מסנקן

יד יוסף

א חולין סג ע"ב.

חדושי גאונים

או גניזה והם כלי חרס אשר נשתמשו בהן כחמין בכל דבר איסור (לקמן דף ל ע"א) ועל דוגמתן באנשים אמר ירמיהו (איכה ד) בני ציון היקרים וגו' איכה נחשבו לנבלי חרס וגו' · כלומר שאין להם תקנה אלא בשבירה וכמו שאמר (ירמיה כב) העצב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו · ומהן שמקבלין תיקון ומתהלקין אל אותם ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש עבר על מצות עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו (יומא פו ע"א) ועל זה נאמר (ירמיה ג) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם דוגמת הכלים שנשתמשו בהם בצונן ודי להם בשטיפה (ע"ז דף ע"ה ע"ב) עבר על מצות לא תעשה ועשה תשובה וכו' (יומא שם) דוגמת הכלים שנשתמשו בהם בחמין וטעונין שפשוף והגעלה (ע"ז שם) עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה וכו' (יומא שם) דוגמת הכלים שנשתמשו בהן ע"י האור עצמו שלא יספיק להם רק כשיבואו באש ממש · (ע"ז שם) אמנם מי שיש בידו חלול השם (יומא שם) הם הם דוגמת כלי החרס שאין להם טהרה רק בשבירה כמו שאמרנו והנה פירוש המאמר הזה בשלימות יצא ביום העשור שער ס"ג ב"ה · גם יש במצות השבוע הזה זהירות שמירת החטה משעת הטחינה (לקמן דף מ ע"א) והוא הזמן שבו מתחיל האדם לסבוב ולטחון אחר עניני האדם המדומים כי מאז צריך שמור ומאז והלאה יזהר מאד לבלתי אכול הדם והוא שימדוד האדם עיסתו בהשערת מעשיו במדה במשקל ובמשורה לבל יצא מהשטה כלל שאם יתיר לעצמו היציאה בקלת לסוף יצא לגלי

הרי"ף

טמא ומשני כל היכא דהדדי נינהו משתעי בלשון נקיה וכל היכא דנפישין מילי משתעי בלשון קצרה ורש"י הביא קושית הגמרא והביא תירוץ אחר · ונראה דכונת רש"י ז"ל היא להקשות על תירוץ הגמרא דאמר דהיכא דלאו כי הדדי נינהו משתעי לשון קצרה דא"כ במקום שהצריך לומר איננה טהורה היה לו לומר טמאה לשון קצרה כיון דבאורייתא כתיב טמא כדי שלא להאריך ולזה תירץ רש"י דשני אורחיה בחד דוכתא ללמדך לחזר על לשון נקיה ויש להקשות לפרש"י שמצינו כתוב שתי פעמים בפרשת נח מן הבהמה אשר לא טהורה היא וכתוב מן הבהמה אשר איננה טהורה ואמאי שני אורחיה תרי זימני וצריך לפרש דכיון דחדא זימנא הם דבריו של הקב"ה שאמר לנח ואין ללמוד מדבריו של הקב"ה לאורייתא בסיפורה של תורה לכך חזר במעשה שספרה לנו התורה מן הבהמה אשר איננה טהורה שנים שנים באו אל נח וגו' · ודייק לשון רש"י ז"ל שכתב שני אורחיה בחד דוכתא ולא אמר בחד

עין יוסף

קאי · ולילה היפוכו דיום הוא · ואור היפוכו דחשך הוא · וה"ק אני אמרתי אך חשך ישופני לעוה"ב הדומה ליום · עכשיו אפילו העוה"ז הדומה ללילה היפוכו של עולם הבא הדומה ליום · נהפך החשך שאמרתי · לאור (תורת חיים) : ד איש אשר לא יהיה טהור עי' רש"י ואע"ג דבאמת כתיב וא"ו · כיון דמשום

הבונה לדון לזכות איש טוב או בינוני בהיות לנו חשש במפעליו כי גם איש רע ובליעל אין לדונו לתכלית הרע אם לא נעמוד התלה על בירור הדבר הנה כי כן אפילו גנב הנמצא במחתרת אין לנו רשות להורגו אם לא נתברר לנו ופשיטא לך כנכורא דאנפשות קאתי :

המתורגמן. א) שרעקען, פורכט.

אישתעי רב בהדי דהאיך] · הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דהלל וחד מינייהו רבן יוחנן בן זכאי · ואמרי לה קמיה דרבי וחד מינייהו רבי יוחנן חד אמר להו מפני מה בוצרין בטהרה ומוסקין בטומאה וחד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה אמר מובטח אני בזה שמורה הוראות בישראל · אמרו לא היו ימים מועטים עד שהורה הוראות בישראל· הנהו תלתא כהני חד אמר [להו] הגיעני כפול וחד אמר הגיעני כזית וחד אמר הגיעני כזנב הלטאה בדקו אחריו ומצאו בו שמיץ[א] פסול · [א]והתניא [ב]אין בודקין מן המזבח ולמעלה · לא תימא שמיץ פסול אלא אימא שחץ פסול · ואי בעית אימא שאני התם דאיהו הוא דארע אנפשיה[ג] :

ה שם ההוא עובד כוכבים דהוה סליק ואכיל פסחים בירושלים אתא לקמיה דרבי יהודה בן בתירא א"ל כתיב (שמות יב) כל בן נכר לא יאכל בו וכתיב (שם) כל ערל לא יאכל בו ואנא הא קאכילנא משופרי שופרי[ג] א"ל רבי יהודה בן בתירא מאליה מי קא ספו לך[ד] א"ל לא א"ל כד סלקת התם אימא [להו] ספו לי מאליה כי סליק להתם א"ל מאליה ספו לי אמרו ליה מאי קא אמרת [ו]אליה לגבוה סלקא אמרו ליה מאן אמר לך הכי אמר להו ר' יהודה בן בתירא אמר לי אמרי מאי [האי] דקמן בדקו אחריו ואשכחוה דעובד כוכבים הוא וקטלוה· שלחו ליה לר' יהודה בן בתירא שלם לך ר' יהודה בן בתירא דאת בנציבין ומצודתך פרוסה[ה] בירושלים :

ו שם רב כהנא חלש שדרוה רבנן לרב יהושע בריה דרב אידי אמרי ליה זיל בדוק מאי דיניה· אתא אשכחיה דנח נפשיה קרעיה ללבושיה ואהדריה לקרעיה לאחוריה ובכי ואתי אמרי ליה נח נפשיה· אמר להון אתון קאמריתו אנא לא קאמינא (משלי י) מוציא דבה הוא כסיל:
שם יוחנן חקוקאה נפק לקרייתא כי אתא א"ל חטין נעשו יפות א"ל שעורין נעשו יפות א"ל צא ובשר לסוסים ולחמורים דכתיב (מלכים א ה) השעורים והתבן לסוסים ולרכש מאי ה"ל למימר אשתקדי[ו] נעשו חטין

תוספות

שמיץ פסול · ר"ח פירש דבר ע"ז דכתיב (שמות לב) לשמלה בקמיהס ופסול לכהונה כדתנן בסוף מנחות (קט.) כהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש ואצ"ל לר"ח פירוש לע"ז דכתיב אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' : א"ל ר' יהודה בן בתירא · וא"ת איך לא עלה לרגל י"ל שלא היה לו קרקע או שהיה זקן שלא יכול לילך ברגליו דפטור מפסח כמו מראייה אי נמי כליבין חו"ל היה כדמוכח בספרי (פ' ראה) ובב"ר : חקוקאה · פי' ר"ח סופר ור"י פי' מעיר חקוקה היה בס' יהושע (יט):

רש"י

מפני מה בוצרין בטהרה· ענבים בכלים טהורים : ואין מוסקין (זיתים) [בטהרה]· בזיתים קרי מסיקה ואין צריך למוסקן בכלים טהורים כדאמרינן בילאות השבת (ד' יז.) דלא חשיב מוהל היוצא מן הזיתים משקה להכשיר שאינו שמן גמור אלא היוצא ע"י הבד אבל יין (היוצא מן) [הזב על] הענבים מכשירין דניחא ליה בהו : הגיעני כפול · מן לחם הפנים לחלקי : שמיץ פסול · פסול כהונה חלל : אין בודקין · לענין יוחסין לישא אשה : מן המזבח ולמעלה · אם שמש (אביו) במזבח א"צ לבדוק למעלה הימנו דאם לא היה ראוי לכהונה לא היו מניחין אותו לשמש כדתנן במסכת מדות (פ"ה מ"ד) לשכת הגזית ששם היו יושבים ב"ד ומיחסים כהונה ולויה כל כהן שהיה פסול כשרולה להתחנך בעבודה לובש בגדים שחורים ויולא : שחץ פסול · הוא עלמו היה גס רוח ומבזה את הקדשים ואין ראוי לשמש כדקיימא לן [במנחות יח:] עבודה המסורה לבני אהרן כל כהן שאינו מודה בכולן אף במנוגה שבהם אין לו חלק בכהונה : דארע אנפשיה · והוצרך בדיקה אחריו וגלה שבתחלה לא בדקוהו יפה : מי קא ספו לך · כלום נתנו לך מן האליה לאכול לא נתנו לך אלא מן הכחוש שבו ונתכוין להטעותו שכשילך עוד שם ישאל מן האליה וביד רבי יהודה בן בתירא לא היה להרגו : ספו לי מאליה · הלעיטוני מן האליה וכבש היה ואליתו נקרבת לגבוה כדכתיב בכבשים (ויקרא ג) חלבו האליה תמימה : רבי יהודה בן בתירא קאמר לי · שאין אתם נותנין לי מן היפה אלא מן הכחוש והלא אני נותן דמים כמותכם : מאי דקמן · מה הדבר שלפנינו בא : בנציבין · שם עירו [האי עובדא נקט הכא משום ההוא דלעיל דגרמו שניהם לבדוק אחריהם וההוא נקט משום לשון מגונה] : בדוק מה דיניה · בדוק ודע מה נהייתה בו: אהדר לקרעיה לאחוריה· שלא יבינו מהר להדיא ויצא לבם : חקוקאה· כנוי השם : לקרייתה · לכפרים לראות בתבואות : שעורים נעשו יפות · ומכלל דבריו משמע שהחיטין לא נעשו יפות ולא היה רוצה להוציא דבר קללה

מהרש"א

כו' · עי' פירש"י ועיין בערוך בערך סנק שני פירושים : ואין מוסקין בטהרה כו' · עיין בר"ן בשם התוספות ובחידושינו בהלכות] : מן האליה כו' · לפי טעותו של הנכרי דלא נאסר לבן נכרי אלא השומן והיותר טוב שבו דהיינו כדקאמר משופרי שופרי שאמר והוא עכו"ם ומטעה את ישראל לתת לו מהיותר שמן וטוב שבפסחים א"ל ר"י בן בתירא שאתה טועה ובודאי כיודעים שאתה עובד כוכבים ומה שנותנין לך מהפסחים השמן והטוב שבו אין זה משופרי דשופרי אלא האליה שהוא השמן ביותר הוא משופרי דשופרי וממנו לא ניתן לך שהם יודעים שאתה עובד כוכבים ולפי דעתו שלא ידעו בו שהוא עובד כוכבים הלך לשם ובקש מהם מן האליה ועיין קרוב לזה בחידושינו בהלכות : ואהדריה לקרעיה לאחוריה כו' · פרש"י שלא יבינו מהר ויצא לבם עכ"ל ועוי"ל שאילו הראה להם הקריעה ה"ל מוליא דבה כאילו הגיד להם בפה דנח נפשיה והם שאמרו נח נפשיה דרך שאלה אמרו לו כן ולא הוה מוליא דבה ולא בדרך הודעה וכן יש לפרש בסוגיא בפ' הנושא[א] בנח נפשיה דרבי קרעיה בר קפרא ללבושיה ואהדריה וגרסינן שם דא"ל נח נפשיה א"ל אתון קאמריתו הנא לא קאמינא ר"ל כמ"ש אתון קאמריתו דרך שאלה אבל אנא לא קאמינא דה"ל לגבי דרך הודעה ומוליא דבה הוא ודו"ק : [צא ובשר לסוסים כו'· אע"ג שנשבחה בהו א"י שנאמר ארץ חטה ושעורה וגו' מ"מ עיקרה אינה למאכל אדם כמו החטין והעדשים : אלא

[א] מהרש"א ד"ה ואהדריה בפ' הנושא · (ק"ג ע"ב):

יד יוסף

א נ"ל תנן: ב קדושין עו ע"א : ג לקמן סד ע"ב :

חדושי גאונים

חק ויהיה אחריתו להכרית הנפשות הג' הנזכרות וכל אלו הם הערות נפלאות מוטלות עלינו בהותו שיעור מזמנו שבו יתחיל השכל לפעם בקרבנו ואף כי נזקין לא נסור ממנו · (עקדת יצחק שער כט): תוס' ד"ה א"ל וכו' וריב"ב שלא עלה לרגל וכו' דפטור מפסח כמו מראי' · הנה אין כוונת התוס' שמי שאין לו קרקע פטור מפסח ופוק חזי שתחלת קושיית התו' לא היה להקשות למה לא עלה ריב"ב לעשות הפסח שזה אינו קושיא דודאי היה בדרך רחוקה ופטור ולא מלינו שיהיה מחוייב לעלות ולהתקרב קודם זמן הפסח ובי"ד שמגיע הזמן הרי הוא בדרך רחוקה אבל הוקשה להם למה לא עלה לרגל שזה מלוה על כל ישראל לעלות איש ממקומו לירושלים להגיע שם ברגל וע"ז תירלו שלא היה לו קרקע ומי שאין לו קרקע א"צ לעלות לרגל כדלקמן דף ח ע"ב וכיון שלא עלה ממילא פטור מפסח כמו מראיה וראיתי להמשנה למלך פ"ה מהל' קרבן פסח שנתקשה בדברי התוס' הללו ולענ"ד נראה כמו שכתבתי· (גל"ח):

עין יעקב

ואין מוסקין בטהרה · אע"ג דמסיק דהיכא דלאו כי הדדי נינהו מותר לספר בלשון מגונה מכל מקום המדקדק בכל ענין לדבר בלשון נקיה סימן טוב הוא לאדם ועיין בר"ן : כתיב כל בן נכר לא יאכל בו וכתיב כל ערל לא יאכל בו ואנא אכלי משופרי דשופרי · נראה דהוא הרגיש מדכתיב כפל וי"ל שני טעמים טעם א' שצריך לחקור אחריו אם הוא ישראל גמור לכך כפל הענין או י"ל דכפל הפסוק דאפילו הכחוש שבו לא יאכל לכך אמר אנא אכלי משופרי דשופרי ולא תקרו אחרי כלל והשיב לכך לא תקרו אחריך לפי שלא אכלת מאליה : אנא לא קאמינא · אף על פי דשלחו אותו בשביל כן · מכל מקום אין משיבין על הקלקלה כי הצדיק לדורו אבד :

ענף יוסף

ה כי סליק אמר להו מאליה ספו לי · ורבי יהודה ב"ב שלא עלה לרגל · נליבין חו"ל היה (תוס') והבעל משנה למלך רים הל' ק"פ כתב לא ראיתי שיפטרו בש"ס ממלות ראיה למי שדר בחו"ל ע"כ · ובספר אי"י היה כתב ואני מלאתי ראיה מבוארת גיטין דף ד' ע"ב דאיתא שם · ממדינה למדינה בא"י · כיון דהיכא עולי רגלים משכח שכיחי ע"כ · ואי איתא דגם בני ח"ל חייבים בעליית רגל · א"כ גם מחולה לארץ לא"י משכח שכיח · עוד יש סמך לדבריהם בזה ממסכת תענית דף י' כדי שיגיע אחרון שבא"י לנהר פרת · ובפרק אלו מליאות הביא הש"ס כה"ג לענין אבידה ע"ש · ואלו היה איש חוץ לארץ ג"כ הולך לעליית רגל · אין זמן הגעת אחרון שבא"י לנהר פרת מספיק · אבל עדיין היו לריכין להמתין (בין לגשמים בין לאבידה) עד שיגיע אחרון שבחו"ל לביתו עכ"ל :

עץ יוסף

עיקוס הוי מלי למיכתב טהר חסר וא"ו ע"כ וא"ו לשום דרשה אתיא (תורת חיים):
ך ואנא קא אכילנא משופרי שופרי · עי' במהרש"ל ובמהרש"א בח"ה ובחא"ג :

המתורגמן · א) איינע נאבֿרעדע · ב) זיך געשאדעט · ג) פֿאן דאס בעסטע · ד) דיר צו געטהיילט · ה) אוים געבֿרייטעט · ו) פֿאריגעם יאהר ·

יפות אי נמי עדשים נעשו יפות · [דף ד ע"א] [א]רב בר אחוה דרבי חייא ובר אחתיה כי סליק להתם א"ל אייבו קיים א"ל אימא קיימת א"ל אימא קיימת א"ל (אייבו) [אבא] קיים א"ל לשמעיה חלוץ לי מנעלי והוליך אחרי כלי לבית המרחץ · שמע מינה ג' ש"מ אבל אסור בנעילת הסנדל ושמע מינה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד וש"מ [ב]מקצת היום ככולו :

שם ההוא דהוה קאמר דונו דיני אמרי ש"מ מדן קאתי דכתיב (בראשית מט) דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל · ההוא דהוה קאזיל ואמר אכיף ימא אסיסני ביראתה[א] בדקו ואשכחוה דמזבולון קאתי דכתיב (שם) זבולון לחוף ימים ישכון :

שם [והשתא דקי"ל דלכולי עלמא אור אורתא הוא מכדי בין לרבי יהודה ובין לר"מ חמץ אינו אסור אלא משש שעות ולמעלה ונבדוק בשית וכי תימא [ג]זריזין מקדימין למצות נבדוק מצפרא דכתיב (ויקרא יב) וביום השמיני ימול בשר ערלתו ותניא [ד]כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות שנאמר (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר אמר רב נחמן בר יצחק בשעה שבני אדם מצויין בבתיהם ואור הנר יפה לבדיקה אמר אביי הלכך האי צורבא מדרבנן לא לפתח בעידניה באורתא דתליסר דנגהי ארבסר דלמא משכא ליה שמעתיה ואתי לאימנועי ממצוה] :

ז דף ה ע"א [ה]תנא דבי רבי ישמעאל בשכר שלשה ראשון זכו לשלשה

רש"י

קללה מפיו : עדשים נעשו יפות · שהם מאכל אבל : רב בר אחוה ובר אחתיה דרבי חייא הוה · אייבו אביו של רב אחיו של רבי חייא היה מן האב כדאמרינן בפ"ק דסנהדרין (ה.) אייבו וחנא ושילא ומרתא ורבי חייא כולהו בני דרבי אחא מכפרי הוו ואימא שהיתה אמו של רב אחותו של רבי חייא [היתה] מן האם : כי סליק · רב מעירו [מבבל] לארץ ישראל שהיה ר' חייא שם : אמר · רבי חייא לרב אייבו אביך הוא קיים : א"ל · רב : אימא קיימת · בלשון שאלה כלומר עד שאתה שואל על אבי שאל על אמי שאף היא אחותך: א"ל · עוד רבי חייא לרב ואימא אחותי קיימת : א"ל · רב : אייבו קיים · ואבי כלום קיים הוא עדיין לא השיבותיך עליו ומאליו הבין ר"ח בניחותא היה משיבו רב על מי שאינו שואל כדי שיבין מן הכלל וקשה בעיני לומר שיוציא רב דבר שקר מפיו : חלוץ לי מנעלי · להתאבל על אחי ואחותי : והוליך כלי אחרי לבית המרחץ· ללמד הלכה להתלמידים נתכוון שאין שמועה רחוקה שלאחר ל' יום נוהגת אלא יום אחד ומקצתו של יום כולו ואינו צריך ליסב כל היום כולו מדקאמר ליה והוליך לי כלי אחרי לבית המרחץ ולא המתין עד לאחר שלשה שעה אחת די : ההוא דהוה קאמר דונו דיני · בכל דבר משא ומתן שהיה לו עם אדם היה אומר תמיד בא לדין ואינו נשמע לדבר אדם אלא על פי דיין : אכיף ימא אסיסני בירא[תה·] [אתקן בירותא] אם היו לי פלטין לבנות לא הייתי קובעם אלא על שפת הים ותמיד היה משתבח בשפת הים [ובתשובת הגאונים מצאתי אכיף ימא הסגא בראהא ופירוש כך היה משתבח בשפת הים] ואומר תמיד שהאנשים שעל שפת הים ברופים הם במקומות אחרים ולשון זה הגון · הסה בלשון ארמי אסנה · ברוש ברותא : [בין לרבי מאיר בין לרבי יהודה · דאיפליגו במתניתין (לקמן יא:) בהרחקה דעבוד רבנן לאורייתא חמץ אינו אסור מן התורה בבל יראה ובאכילה אלא משש שעות ומשעברו שש שעות כדיליף לקמן (דף ה.) מן אך חלק ומן לא תשחט על חמץ : נבדוק · חמץ בתחילת שש וקודם איסורו יבערנו למה לי לאקדומי כולי האי דבשלמא אי אור יממא הוא איכא לתרוצי דמתניתין נמי בשש קאמר אבל השתא קשה : נבדוק מצפרא · דהיכא הקדמה לזריזים כדאשכחן גבי מילה ובזריזותיה דאברהם שנאמר וישכם אברהם בבקר שלא המתין עד הנץ החמה ומ"מ בלילה לא הקדים : ואור הנר יפה לבדיקה · בלילה אבל ביום מחשיך ואם תאמר יבדוק לאור היום הא ילפינן לקמן (דף ז:) מחיפוש שמצותו בנר : לא יפתח בעידניה · לא יתחיל בגירסא אם קבע עת לתורה בלילות לא יתחיל להתעסק בשמעתא : באורתא דתליסר נגהי ארבסר · ליל יציאת שלשה עשר שהוא כניסת ארבעה עשר והוא ליל בדיקת חמץ] : בשכר שלשה ראשון · שביאת הרגל דפסח

תוספות

אבא קיים א"ל אבא קיים אימא קיימא א"ל אימא קיימא · זאת גירסת פר"ח פי' ר' חייא שאל על אביו אם הוא קיים ורב השיב לו שאביו של רב קיים וכן בא"ס ולפי גירסת הספרים ר' חייא שאל על אביו אם הוא קיים והשיב לו רב אימא קיימת פי' אימא של רב היא קיימת ולא רצה להשיב אבא קיים שלא יטעה רבי חייא ויסבור שמשיבו על מה ששאלו דקרי איכשי לאבי· אבא אבא לכך פירש הגמרא דרב בר אחוה ובר אחתיה דר' חייא הוה לפרש טעמא למה משיב כן :

שנאמר וישכם אברהם בבקר · ואם תאמר והיכי מוכח מהאי קרא דזריזין מקדימין למצות ואין מקדימין טפי מצפרא והא בפ' גיד הנשה (חולין דף צא: ושם) יליף רבי אבהו מהאי קרא דתלמיד חכם לא יצא יחידי בלילה וי"ל דהכא מוכח מקרא דעקידה דלא היה נמנע אברהם מלצאת יחידי בלילה דשלוחי מצוה אינן ניזוקין ועוד דשני נעריו היו עמו והתם מוכח מוישכם אברהם בבקר דכתיב גבי סדום דלא היה מצוה ויחידי היה שלא רצה שיראו במפלתן של סדום :

מהרש"א

[אבא קיים כו' · מה שיש לדקדק בזה בדברי התוס' עיין בחידושינו בהלכות] : ש"מ מדן קאתי שנאמר דן ידין גו' · מבואר כל איש ידמה במעשיו לברכת אותו השבט ולדן ניתן מהשבטים ברכה זו שינקוט להעמיד דבריו על הדין שנאמר בו דן ידין גו' וכמו שמצינו בשמשון שעליו נאמרה נבואה וברכה זו מיעקב וכן יש לפרש ההוא דבסמוך דאשכחוה דמזבולון קאתי דלפי ברכת יעקב ידמה במעשיו כן : (בגמ') [וב"ת זריזין מקדימין כו' · עי' בכ"ז בחידושינו בהלכות גם על דברי התוס'] : זכו לשלשה כו' · הענין מבואר כי טעם השביתה בפסח שנאמר בו הראשון כי בו נגאלו ישראל מן המשעבדים אותם והקב"ה היה דן אותם בכל מיני מכות והטביעם בים ובזכות שביתה זו יגאלו גם לעתיד מעשו שנקרא

יד יוסף

א מו"ק כ ע"א סנהדרין ה ע"א :
ב לקמן נח ע"א ומו"ק טז ע"ב וש"נ :
ג ר"ה לב ע"ב :
ד יומא כח ע"ב :
ה ב"ר פס"ג ש"ר פ' טו ויק"ר פ"ל ילקוט סדר תולדות ועי' זהר סוף סדר מצורע :

הדושי גאונים

תנא דבי ר"י בשכר ג' ראשון (דפסח ודחג ודלולב) זכו לשלשה ראשון · להכרית זרעו של עובדי בעל · ויצא הראשון אדמוני · ולבנין בהמ"ק כסא כבוד מרום מראשון ולשמו של משיח · ראשון לציון הנה הנם וגו' סגולת אלו שזכיות שלשתן לאומה הישראלית אם שלש אלה יעשה לה נבאר בס"ד אחד לא' וזה יצא ראשון · למה שתיבת ראשון שתים במובן אם ראשון בזמן אם ראשון במעלה והנה המושכל הראשון הוא לכבד את הראשון בזמן ופשט לשון התורה מסכים לזה · במאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ומצד זה יש מקום שיאמר האומר כי האומה הישראלית אשר היא מאוחרת בזמן מצד האור אשר חוצבה ממנו והוא יעקב אבינו אשר נולד אחר עשו ראש אומות בית אב ומצד זה שאל הגמון אחד (ב"ר פ' תולדות) לחד מן אילין דבית פלגיא · מי יתפוש המלכות אחרינו · וביארנו (דרוש יש ליבשה) כוונתו שר"ל אחר שלנתנו תולדות עשו אשר יצא ראשון אל המציאות · ראוי לו ולגללאתי מיעיו · לאחוז את המלכות אמנם מאן ספין מאן רקיע שיתפוס המלכות אחרינו · אחר שהמה מאוחרים בזמן (וביארנו שם איך הטיב אשר דבר והשיב בזה במה שלקח נייר חדש וכתב עליו ואחר כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב · ואין כאן מקומו להאריך) אמנם לתשובת זה ראוי שתדע כי לעולם התכלית הוא יותר נכבד ומעולה מן הסבות אף שהמה מוקדמים לו והיינו

הרי"ף

זימנא לפי שיש שני פעמים אמורים בחד דוכתא בענין המבול והוא מהטעם שכתבתי : בשכר ג' ראשון וכו' · הכוונה לרמוז שהראשון הכתוב בחג הפסח הוא נגד הכרתת זרעו של עמלק לפי שהשקולים שניהם כתיב הכא זכור את היום אשר יצאתם ממצרים וכתיב זכור את אשר עשה לך עמלק והראשון הכתוב בחג הסוכות הוא כנגד בנין ב"ה שכן מצינו

עיון יעקב

בשכר ג' ראשון זכו לשלשה ראשון · לשמו של משיח · כי הראשון דכתיב גבי אתרוג היה כדי לתקן חטא אדה"ר כמ"ד עץ שאכל ממנו אדה"ר אתרוג היה לכך כתיב הראשון על חטא הראשון הידוע ועפ"ז תרצתי המדרש תנחומא הובא בטוא"ח וכי ראשון הוא הלא ט"ו הוא דקושיא היא כיון דד' מינים תיקון חטא אדם שחטא ביום ראשון דר"ה

עין יוסף

אמר רנב"י בשעה וכו' ואור הנר כו' . י"ל תרתי טעמי ל"ל ובחדא סגי ועוד מאי דסמיך ליה אמר אביי האי צורבא מרבנן כו' אינו ענין לטעמים הללו ועל משנתינו אור לי"ד ה"ל לקבוע דבריו . והנה כאשר הבינותי מדברי הר"ן פירוש הגמרא כך הוא בשעה שבני אדם מצויים ואור הנר כלומר ואור הנר נ"כ מצוי אז לפי שב"א צריכין אז לנר להשתמש לאורו ולכן נר מצוי אז בבתיהם משא"כ בשעה אחרת אפשר לא יהא נר מצוי לו וא"ת מאי מעליותא דנר לזה אמר ואור הנר יפה לבדיקה . ונראה דשני הטעמים צריכי לפי שמטעם בני

ענף יוסף

ו כי סליק להתם א"ל אבא קיים · א"ל אימא קיימא · כך גרים ר"ת · פי' רבי חייא שאל על אביו אם הוא קיים · ורב השיב לו שאביו של רב קיים · וכן בא"ס (תוס') וכתב התורת חיים שגירסא זו נראה לו עיקר · וא"ת א"כ מאי הוצרך ש"ס לפרש דרב בר אחתיה דרבי חייא ובר אחוה הוה · וי"ל כי היכי דלא תיקשי על רב והלא השיב שלא כהוגן דרבי חייא שאלו על אב ואם שלו · ורב השיבו על אב ואם של עצמו · דזהו לכאורה תשובה שאינה מהוגנת דמאי איכפת ליה לרבי חייא באביו ואמו של רב · והוי דומיא דעובדא דיוחנן הקוקס כששאלוהו חטין נעשו יפות והוא השיב שעורין נעשו יפות דתשיביה ליה תשובה שאינה הגונה שהרי אמרו לו לא ובשר לסוסים ולחמורים · לכך מפרש

המתורגמן. א) אויף דעם אופער פאן דער זעע גרינדע איך מיין פאלאסט.

[א] מהרש"א ד"ה זכו · בפ"ק דר"ה (יא ע"א):

ושביתת הרגל דחג ונטילת לולב שנקראו ראשונים זכו לג' ראשון: [למדנו מציאה · האמורה בחמץ ממציאה האמורה בגביעת בנימין: ומציאה מחיפוש· כלומר ואותה מציאה של בנימין מחיפוש האמור אצלה דמה מציאה של גביע ע"י חיפוש אף מציאת חמץ ע"י חיפוש: וחיפוש מחיפוש וחיפוש מנרות· לאחר שלמדת שהיא ע"י חיפוש חזור ולמוד זה החיפוש מחיפוש שכתוב בירושלים שהוא בנרות כדכתיב בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות: ונרות מנר· דכתיב בנר יחידי נר (אלהים) [ה'] נשמת אדם חופש כל חדרי בטן ולקמיה מפרש הא למה לי]: זכר לדבר· כדפרישנא והשתא מפרש קראי הכי וראיה ממש ליתא אלא אסמכתא בעלמא דדברי תורה מדברי קבלה ניהו:

ראשון · להכרית זרעו של עמלק · ולבנין בית המקדש ולשמו של משיח · להכרית זרעו של עמלק שנאמר (בראשית כה) ויצא הראשון אדמוני · ולבנין בית המקדש דכתיב (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו · ולשמו של משיח דכתיב (ישעיה מא) ראשון לציון הנה הנם:

דף ז ע"ב לאור הנר וכו' · מה"מ אמר רב חסדא למדנו מציאה ממציאה ומציאה מחפוש וחפוש מחפוש וחפוש מנרות ונרות מנר · מציאה ממציאה כתיב הכא (שמות יב) שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וכתיב התם (בראשית מד) ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא ומציאה מחפוש דידיה וחפוש מנרות דכתיב (צפניה א) בעת ההיא אחפש ירושלם בנרות ונרות מנר דכתיב (משלי כ) נר (אלהים) [ה'] נשמת אדם חופש כל חדרי בטן · *תנא דבי רבי ישמעאל לילי י"ד בודקין את החמץ לאור הנר ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (שמות יב) שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם ואומר (בראשית מד) ויחפש בגדול החל ובקטן כלה [וימצא] ואומר (צפניה א) בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות ואומר (משלי כ) נר ה' נשמת אדם חופש: מאי ואומר וכי תימא האי בעת ההיא קולא הוא דקאמר רחמנא לא בדיקנא לה לירושלים בנהורא דאבוקה דנפיש נהוריה טובא אלא בנהורא דשרגא דזוטר נהורא טפי דעון רבה משתכח ועון זוטר לא משתכח ת"ש נר ה' נשמת אדם: [דף ח ע"א] אמר רבא מאי דכתיב (חבקוק ג) ונגה כאור תהיה קרנים מידו לו [ושם חביון עזו] *למה צדיקים דומים בפני השכינה כנר בפני האבוקה:

קולא הוא · דאקיל רחמנא גבי ירושלים דלא נבדקיה באבוקה אלא באור קטן הילכך לא ילפינן חמץ מיניה להקל: ת"ש · מהאי קרא דבדיקה מעלייתא היא דכתיב חופש כל חדרי בטן: ונוגה · שעתיד הקב"ה ליתן לצדיקים כאור של ז' ימי בראשית יהיה: וקרנים · מלשון כי קרן עור פני משה (שמות לד) וזיהרורין מידו של הקב"ה לו לצדיק מזיו של הקב"ה ילכו זיהרורין להקרין פני הצדיקים ולא

תוספות

ונרות מנר · וקשה דהוה ליה למימר חיפוש מנר ולא נרות מנר וי"ל דחיפוש לא קאי אנר לכך יש לפרש דיליף חיפוש דנר מחיפוש דירושלים שהיא בנרות ואותן נרות מנר ואתי שפיר דהשתא צריך לאתויי קרא דחיפוש נרות ולא סגי בקרא דנר (אלהים) [ה'] נשמת אדם וגו':

מהרש"א

הראשון המשעבד אותנו והקב"ה ידינאותו ויכרית זרעו וכדאמרינן בפ"ק דר"ה[א] בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל והוא טעם השבתת שאור בפסח כי שאור שבעיסה הוא יצר הרע הוא כחו של סמאל שרו של עשו שיכרת בזמן הגאולה וטעם השביתה בחג הסוכות שנאמר בו הראשון בהוציאנו ה' ממצרים פרס סוכת שלומו עלינו כמ"ש כי בסוכות הושבתי גו' בזכות זה יזכו לגאולה בבנין בית המקדש להשרות שכינתו עלינו כטעם ויהי בשלם סכו גו' וטעם מצות לולב שנאמר בו הראשון על שם השמחה כמ"ש ולקחתם לכם גו' ושמחתם וגו' יזכו לשמחה לעתיד בבוא משיח שנקרא ראשון ודקדק לומר לשמו של משיח ששמו מנחם שהוא ינחמנו וישמחנו כמ"ש שמחנו כימות עניתנו וכן י"ר ב"ב אמן סלה: למדנו מציאה ממציאה כו' וכתיב התם ויחפש וגו' וימצא גו' · יש לדקדק אמאי לא מייתי מקרא דלקמיה דכתיב פרשת וילא ויחפש ולא מצא דדמי טפי למילף לא ימצא מלא מצא מדנילף לא ימצא מימצא וי"ל דניחא ליה לאתויי ימצא מימצא ולא ימצא ממצא ועוי"ל דהמתחייב משאור לא ימצא מתחייב נמי לבדוק ולמצוא קודם פסח · ומה שיש לדקדק בזו הסוגיא בדברי התוס' עיין בח"ה:כנר בפני האבוקה כו'· עיין פי' רש"י ויותר נראה לפרש ונוגה

יד יוסף

א לעיל ג ע"א:
ב פירוש אורה מידו של הקב"ה לו לצדיק כמו כי קרן עור פני משה ושם חביון עזו אעפ"כ שם אצל המקום עזו כלומר תוקף האור הגדול אצל הקב"ה יותר מאצל הצדיקים ערוך בערך קרן:

חדושי גאונים

לפי שלכוונת התכלית המכוון תסובבנה אלומות ההשתדלות וההתפקחות כולהמו בקדימה ולעומתו יכוונו ההקדמות כולנה עד שלבעבור זה גדרו את התכלית בשם ראשית אמתי לפי שסוף המעשה הוא במחשבה תחלה כי לולי היה התכלית משוער במחשבת הפועל ומכוון ממנו מציאותו טרם התעוררותו להשתדל בהוצאתו אל הפועל לא היה מציאות אל כל ההקדמות המכינות אותו על כן יכבדוהו עם עז ואנשי מדע יתארוהו בשם קודם במעלה · אף שהוא מאוחר בזמן ומטעם זה ארז"ל (קדושין לב) והדרת פני זקן יכול אפילו זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא חכם כו' · והיינו לפי שהזקן אשמאי אשר אין בו כוונה תכליתית לפי כוונת הבריאה אבל הוא כמו קליפה לפרי (עי' ס' הישר לר"ת) בממה נחשב הוא ואם כן אהר שהעיד הנביא במאמר קודש ישראל לה' · ראשית תבואתה וגו' כלומר ראשית הכוונה ומאוחרת בזמן ככל המון התכליות אשר המה אחרונים ובזה נדחית טענת ההגמון במאמר מי יתפוש המלכות אחרינו כיון שהש"י היוצר הכל קרא את יעקב בני בכורי ישראל לזה מתוארת בשם ראשית אמנם אין זה זולת בעשותם רצונו של מקום כד"א קודש ישראל לה' (אז) ראשית תבואתה לא

עיון יעקב

וכדאיתא במהרש"א פ"ק דר"ה ולמה לוקחים אותם בסוכות ה"ל ליקח אותם בר"ה ועל זה שפיר מתרץ לפי שהוא ראשון לחשבון עונות בסוכות וזה היה גם כן חטא ראשון של אדם וק"ל ולפי שמשיח הוא סוף תיקון חטא אדם כדאיתא אדם דוד משיח לכך ע"י ד' מינים זכו לכך וק"ל: **כנר** כפני אבוקה · ואפ"ה הקב"ה גוזר גזירה והצדיק מבטלה:
וכי

הרי"ף

בחנוכת המקדש שהיה בחדש האיתנים בחג זה חדש תשרי ויעשו ז' ימים וז' ימים י"ד יום וראשון של לולב הוא כנגד המשיח שהוא משיב לב ישראל לאביהם שבשמים וגם יש לומר ראשון דפסח כנגד משיח שעתידין ליגאל בניסן כימי צאתך מארץ מצרים וראשון דחג כנגד זרעו של עמלק שבחג מקריבין ע' פרים כנגד ע' עובדי כוכבים ועמלק אינו בכלל עו"כ שמתפללים בשלומם וראשון דלולב כנגד בנין בית המקדש שהוא בלבו של עולם: **לאור** הנר מנ"ל למדנו מציאה ממציאה ומציאה מחיפוש וחיפוש מחיפוש וחיפוש מנרות ונרות מנר · ובתוס' ונרות מנר וקשה דהו"ל חיפוש מנר ולא נרות מנר וי"ל דחיפוש לא קאי אנר לכך יש לפרש דיליף חיפוש דנר מחיפוש דירושלים שהוא בנרות ואותם נרות מנר · וא"ש דהשתא צריך לאתויי קרא דחיפוש נרות ולא סגי בקרא דנר אלהים נשמת אדם עכל"ה · הדיבור הזה נתחבטו בו כמה מהמעיינים ואענה גם אני חלקי בס"ד ונלע"ד כפי דרך הגמרא בכל מקום שמביא ואומר פרכינן מאי ואומר ומשני וכ"ת וכו' והכא נמי מייתי גמרא ואומר משום וכ"ת האי בעת ההיא קולא הוא וכו' ונמצא לפ"ז כי בפסוק נר ה' נשמת אדם תו לא צריכנא לקרא דאחפש ירושלים והדרן למילף חיפוש מנר ה' נשמת אדם ולכך הקשו התוס' דהוה ליה למימר וחיפוש מנר כיון דלא ילפינן חפוש מנרות דירושלים משום דהוא קרא לקולא אתמר דלא בדיקנא לירושלים בנהורא רבה אלא בשרגא דזוטר נהורא · ואנו למדין חיפוש דחמץ מחיפוש דנר ה' נשמת אדם חופש וגו' א"כ הול"ל חיפוש מנר ומה שחזרו התוספות לומר ולא נרות מנר הוא להחזיק אקושיא דהאי לישנא דנרות לא שייך עוד לאומרו כאן משום דכיון דאדתי קרא דנרות ירושלים דלא ילפינן מיניה אלא מנר ה' נשמת אדם חופש היכי שייך לומר ונרות מנר כיון דקרא דנרות אזל ליה ולא ילפינן מיניה ותירצו התוספות די"ל דקרא דחופש כל חדרי בטן לא קאי על הנר שהזכיר קודם אלא קאי על הקב"ה שהוא חופש חדרי בטן ולהכי לא אמר חיפוש מנר · וכי תימא כיון דאזיל ליה קרא דנרות משום דלמא לקולא בדקינן בנהורא זוטא וכו' אם כן מהיכא ילפינן דחיפוש דחמץ שיהיה בנר לזה אמרו לכך יש לפרש כלומר צריכין אנו לפרש דהאי ואומר אינו כנהוג בגמרא דבפסוק השני עקריה לקרא קמא אבל הכא אנו צריכין לשניהם חיפוש של חמץ בנר מנרות ירושלים וכדי שלא תאמר דהתם הוי בדיקה זוטרא לכך הדר יליף אותם נרות מנר

ענף יוסף

הגמרא דרב בר אחוה וכר אחתיה דרבי חייא הוה · וא"כ יפה השיבו דודאי הוה ניחא ליה לרבי חייא מה שמשמע דאחיו ואחותו קיימין · והוה דומיא דעדשים אנשו יפות · ועיין תוספות ד"ה איבו מועד קטן דף כ ע"א:

עץ יוסף

אדם מצוין יהא כל הלילה זמן בדיקה ודי אם יבדקנו קודם עלות השחר לכך צריך לטעם שאור הנר מצוי אז וזה דוקא בתחלת הלילה שהיא זמן סעודה ומאן דאית ליה סעודתא נכלי' כעין יממא ויש לו נר *וטעם הנר מצוי לחוד אי אפשר לומר דהרי מ"מ אור הנר מצוי אז לפי שבני אדם מצוין בבתיהם וצריך להם אור הנר להאיר חשכת לילה. ושני הטעמים לדבר א' נתכוונו ולפ"ז שפיר אמר אביי הלכך. דאי ממשנתינו לא שמענו רק שיבדוק אור לי"ד וכל הלילה הוא אור לי"ד אבל לטעמי' דרנב"י שפיר אמר הלכך דדלמא משכא שמעתתא ובין כך יכלה נר שבביתו ואתי לאמנועי ממצות בדיקה לאור הנר. ובזה מתורץ קושיית הב"ח שהקשה מ"ש מק"ש שמותר ללמוד קודם ק"ש ולדידי ניחא דבשלמא ק"ש יכול לקרות אח"כ משא"כ כאן שיש חשש שיכלה הנר שהכין. והט"ז בסימן תל"א נדחק בזה והנלע"ד כתבתי. (צל"ח):

אמר הבונה זכר לדבר שנאמר וכו' · פקח עיניך וראה ראיות הפסוקים האלה לענין בדיקת החמץ לאור הנר מכוון לדמיון שכתבו ראשונים שהחמץ דוגמא ליצר הרע הנקרא שאור שבעיסה ובכן צריך בדיקה וביעור שאולי כיון לכך באומרו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר כי שלשתם אמורים בבדיקת עון אשר חטא במעשה או במחשבה · האחד שנאמר ויחפש בגדול וגו' במעשה גניבת הגביע ליוסף · הב' אחפש את ירושלים על האמונה רעה כשיפיה דקרא ופקדתי על האנשים הקופאים על שמריהם האומרים בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע וכמו שפירשוהו דעון רבה משתכח זוטר לא משתכח · הג' נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן בכל רוע מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש · והכוונה שבדיקת החמץ בדקדוק להעירנו לבדוק היטב מעשינו ומחשבותינו הסר מהם כל פשע וחטאה והיה לבער:

ח שם ע"ב **אמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינם נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן** · ר' אלעזר דאמר כי האי תנא דתניא איסי בן יהודה אומר כלפי שאמרה תורה (שמות לד) לא יחמוד איש את ארצך מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה · תרנגולתך מנקרת באשפה ואין חולדה מזיקתה · והלא דברים ק"ו ומה (מי) [אלו] שדרכן ליזוק אין ניזוקין (מי) [בני אדם] שאין דרכן ליזוק עאכ"ו · אין לי אלא בהליכה בחזרה מנין ת"ל (דברים טז) ופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שתלך ותמצא אהליך בשלום · וכי מאחר דאפילו בחזרה בהליכה למה לי אלא מיבעי ליה לכדרבי אמי דא"ר אמי כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל שאין לו קרקע אינו עולה לרגל · אמר [ר'] רבין בר (אבא) [רב אדא] א"ר יצחק מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לאכול פירות גינוסר [בירושלים] דיינו ונמצאת עלייה שלא לשמה · כיוצא בו אמר רבי דוסתאי כרבי ינאי מפני מה אין חמי טבריא בירושלים · כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא דיינו ונמצא עלייה שלא לשמה · (עוד הזכירו בגמרא ענין אמוניי ראוי לכתבו כאן שלא הצריכו לבדוק חמץ בגג הנעשה על ידי כותל שנפל והטעם מפני הסכנה. והקשו על זה) והא"ר אלעזר שלוחי מצוה אינן ניזוקין אמר ר' (משרשיא) [אשי] שמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה · וכהאי גוונא לאו מצוה היא והתניא האומר סלע זה לצדקה בשביל

רש"י

יהיה אורן שוה לאורו אלא כנר בפני האבוקה: כלפי שאמרה תורה · מתוך שאמרה תורה כן אנו למדין שהבטיחן הכתוב שלא יוזק ממונם וכ"ש גופם שאין דרכו ליזוק דאדם אית ליה מזלא ואינו מהיר להיות נזוק בגופו: כדרבי אמי · קרא קמא לכדרבי אמי אתא: פירות גינוסר · מתוקים היו מאד כדאמרינן בברכות (מד.) והיינו כנרת שם מדינה בא"י: וכה"ג · המתכוין למצוה ולצרכו

תוספות

מלמד שתהא פרתך רועה באפר · מאת קדרים את ארצך הטפל לארץ: **לכדרבי** אמי · וא"ת והשתא את למה לי למידרש בהליכה ואור"י דלא נכתב אלא משום דבר שנתחדש בה משום חדוש דארצך כתב נמי את למידרש אע"ג דלא איצטריך:

מהרש"א

של הקב"ה כאור תהיה דהיינו כאבוקה כדאמרינן בסוטה כי נר מצוה ותורה אור תלה המצוה בנר והתורה באור דהיינו נמי כנר בפני האבוקה ואמר וקרנו דהיינו קרן של נר יהיה מידו של הקב"ה לו לצדיק וק"ל: מלמד שתהא פרתך כו' · פירשו התוס' דמאת קדרים את הטפל לארץ עכ"ל והוא דחוק ונראה לפרש דלפי פשוטו דלא יחמוד איש את ארצך לכובשה בעלותך לראות גו' לא יתכן בו מלת איש דאין דרך איש יחידי לכבוש ארץ והוה ליה למכתב לא יחמוד גוי ארצך גו' כדכתיב ברישא דקרא כי אוריש גוים גו' אבל בדבר המטלטל שייך לומר דלא יחמוד איש לגנוב כל מה שבביתך בעלותך לראות וגו' וא"כ ה"ל למכתב לא יחמוד איש את ביתך אלא דכתיב ארצך לרבות דאפילו פרה הרועה בארצך באפר במקום הפקר וכן תרנגולתא מנקרין בארצך במקום הפקר באשפה ואין מזיקתן בעלותך לראות והשתא ניחא למסקנא לכדרבי אמי ליכא יתורא וק"ל: שיש לו קרקע עולה ט' · נראה הטעם בזה דעיקר מצוה של עליית רגלים לשמוח שם במצות פירות הארץ שהם הביכורים ומעשר שני ולשמח שם בהם את העני והגר והלוי באכילתן והוה עלייתן לשם שמים משא"כ מי שאין לו קרקע שלא יכול לקיים כל זה ועלייתו אינו לשם שמים ולזה נסמך כאן מפני מה אין פירות גנוסר בירושלים כדי שלא יהו עולי כו' דהיינו שלא תהא עלייתו שלא לשמה אלא לשמוח עם פירות שהביא לשם מצות בכורים ומעשר שני הגדלים בקרקע וק"ל:

הרי"ף

ה' נשמת אדם כלומר כשם שהנשמה שנמשלה בנר היא נהורא רבא כך נרות דירושלים לא בא כדי שתהא נהורא זוטא אלא נהורא רבא ועכשיו שפירשנו שמ"ש כאן ואומר אינו מבטל הפסוק הראשון קשיא דבהאי קרא דנר ה' נשמת אדם סגי דבשלמא אי הוי האי ואומר כפי שטת הגמרא שכשמביא פסוק ואומר הוא עיקר הפסוק הראשון ליכא לאקשויי מידי דא"כ דבהאי קרא לא צריכנא תו קרא קמא דנרות ירושלים אבל השתא קשיא לנ"א ואתי שפיר כלומר השתא נמי לא תיקשי לך ואתי שפיר דאיצטריך קרא דתיפוש דנרות דירושלים משום דבהאי קרא דנר ה' חופש יש לדמות דחופש לא קאי אנר אלא על הקב"ה שהוא חופש כל חדרי בטן · והנה יש אתי דרך אחר שעיינתי בדיבור הזה · אמנם דרך זה ישר בעיני ונכון: שלוחי מצוה אינם ניזוקין וכו' וקשה מנלן דפרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה ובתוספות פירשו מאת קדרים את ארצך הטפל לארץ ע"כ · ועדיין קשה דלמא את ריבה · פרה ותרנגולת שלא יחמדו אותם כדכתיב לא יחמוד איש את ארצך אבל מנ"ל שלא יהיו ניזוקים שגם בהיותו בעליו עמו אפשר לתרנגול להנזק מהחולדה ואיך עביד ק"ו לאדם שלא ינזק שלא פירש בכתוב שמירתן מהנזק אלא לא יחמוד איש את ארצך וגו' ויש לתרץ בזה דממה דכתיב בחזרה והליכה לינך לשלום ילפינן נמי בעלותך שתהיה בשלוה מהניזקין כי הוא דבר הלמד מענינו ומסופו · וע"ק היכי ס"ד לומר דדוקא הני בהליכתן ולא בחזירתן דא"כ מה תועלה לו ההבטחה דלא יחמוד איש כיון שבחזרתו יחמדו ממנו וישאר ריקן ועל כרחין אימא דמה שאמר הכתוב בעלותך אינו בשעת העליה דוקא אלא לא יחמוד איש את ארצך מסבת עלייתך דהיינו עד שתחזור למקומך וממקום שלמדנו שלא יזקו נכסיו אנו לומדים בק"ו לאדם שלא יהיה ניזק בגופו לא בהליכה ולא בחזרה וא"כ למה הוצרכו למילף החזרה מפסוק ופנית בבקר והלכת לאהליך · וגם בזה י"ל דס"ד דדוקא לא יחמוד לא בהליכה ולא בחזרה אבל לשמירת ניזקין לא אמרינן דהא לא ילפינן לה אלא ממאי דכתיב בחזרה והלכת לאהליך וכל כמה דלא ידעינן האי קרא הוינא אמרין כיון דבהליכתן אית קרא ילפינן מיניה בחזרה אבל מניין לנו קרא ללמוד שמירת נזקי הגוף ונהי דמהליכה ילפינן חזרה אבל לא מוקמינן לה אלא בשמירת החמדה ולא בשמירת הניזקין · ועוי"ל כיון דדרשינן בהליכה שלא תהיה פרתך רועה וניזוקה וכ"ש האדם נימא דבהליכה דוקא שהולך לעשות מצוה הוא ניצול מהנזקין אבל בחזרה שנעשית המצוה נהי דלא יחמדו נכסיו אבל ניזקין דשכיחי מנ"ל לכך הביא פסוק והלכת לאהליך מלמד שתלך ותמצא אהליך בשלום · וצריך לחקור מנ"ל שתמצא אהליך בשלום דילמא הכי קאמר תלך לביתך שיהיה הבית קיים שלא יחמוד איש אהלך וביתך אבל למצוא בשלום מנ"ל מהכא ואפשר דכתיב הכא לאהליך וכתיב התם וידעת כי שלום אהלך הרי לך כאן כאילו כתיב והלכת לאהלך בשלום · עוד נבאר מה שתירצו לכדרבי אמי ופי' רש"י קרא קמא לכדרבי אמי אתא דעדיין קשה מה שאמר ר' אלעזר אינן ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזרתן דכיון שהשמיענו בחזרה שכבר נעשה המצוה כ"ש בהליכה שעסוק לעשות המצוה ובהליכתן למה לי וי"ל דלא דייקינן הכי אלא מיתורא דתרי קראי דכתיב בהליכה לא יחמוד וכתיב בחזרה והלכת לאהליך ובהאי קרא דחזרה סגי דכ"ש לההליכה ולהכי מייתי קרא לכדרבי אמי אבל במימרת ר"א אמר שלוחי מצוה אינם ניזוקים בהליכתן לעשות מצוה ולא זו אף זו בחזרתן שכבר נעשית המצוה אינם ניזוקין:

עיון יעקב

וכי מאחר דאפילו בחזירתן בהליכתן מיבעי' · עיין מ"ש בחידושנו דקדושין דף ל"ח משמע דאיכא נמי סברא לסיפך דחזרתו עדיף שכבר קיים המצוה א"כ לק"מ: **מפני מה** אין פירות גנוסר בירושלים · נראה דסמיך ענין זה דלא תימא הלא לפעמים חזינן דשלוחי מצוה גם כן ניזוקין לזה מסמיך האי מימרא לומר דלכך עולי רגלים אינן ניזוקין שעלייתם לשמה

עין יוסף

ח ומה מי שדרכן כו' . הנה בת"ע כתב דבהליכה הובטחו גם פרה ותרנגולת דלית להו מזלא ובחזרה לא הובטחו רק בני אדם דאית להו מזלא ולא פרה ותרנגולת אבל לא משמע כן בשמעתין ודו"ק: **בחזרה** מנין כו' והלכת לאהליך כו' ותמצא אהליך בשלום · דרשו כן · ממה ששינה הכתוב ממה שאמר בראש הענין באחד שעריך · וה"ל למימר ופנית בבקר והלכת לשעריך · ואז תהיה הכוונה הפשוטה תחזור אל המקום אשר באת משם (המתואר שערי"ך) אלא בא לרמוז כי האה"ל וכל אשר בו · והוא מתואר בקנינ"ך תלך אליהם ותמצאם כאשר המה · למברא"שונה (אי היס): וכי מאחר דאפילו בחזרה בהליכה למה לי · פי' כולה קרא דלא יחמוד איש את ארצך למה לי · דפשטיה דקרא משמע דאתי לאשמועינן דשלוחי מצוה אינן ניזוקין בהליכתן · וכיון דאפילו בחזירה בהליכה למה לי · ומשני דודאי קרא לגופיה לא איצטריך ולא נכתב אלא משום דבר שנתחדש בה משום הא דרבי אמי וכו' (תורת חיים):

חדושי גאונים

זולת זה וא"כ גם תפיסת המלכות לא קיימא בתר אודניה זולת בשביא עושה רצונקונה או מתוארת בשם ראשית · אמנם איך תתייחס ענין ראשיתה אל ראשון דפסח יתבאר לה בהקדים לזה מ"ש לייבב ספק עצום אשר נתעורר בו מוהרי"א בפ' החדש וז"ל מה כשתכנה האומה הישראלית לייחד להו ענין ראשית הזמן בחדש ניסן מזולתם וכאמרו ראשון הוא לכם · ועוד דקי"ל בתשרי נברא העולם ואיך א"כ התורה האלהית במצותיה חולקת על ראשית המציאות בכלל ע"ש ות"ל הטענו את אשר דברנו בזה כי כמו שהאדם הנכבד עושה יום הולדת יום משתה ושמחה ולא יעלה על זכרונו הלילה הורה גבר עת נתעברה אמו מאביו והיה אז ראשית מציאותו מאין ליש כתניי ומן הוא והלאה התיק והגרתק והשליא בשר וגידים ועצמות כולם נוצרו טרם הולדת אותו מרחם ואם כן על כל פנים יום הריונו הוא קודם יום לידתו · ועכ"ז אותו השליך אחר גיוו ולא זכר אותו שר המשקים ביום משתה רק יום הולדתו אמנם היה כל זה לפי שההריון כולו אינו אלא הכנה מוקדמת אל הלידה · וצאת הולד אל הפועל ואין למציאות ההריון רק בחינה כחניית לא פעליית כן הטעם הזה וכן הגוי הזה כי הבריאה הראשונה במין האנושיי והביזרייתו טרם צאת ישראל ממצרים מתייחסת להריונו של עולם כי עדיין כוונת הבריאה לא יצא לפועל ולזה אמרו בזמן תשרי היום הר"ת עולם לא היום יול"ד העולם כי עדיין לא נולד לידה אמתיית אמנם צאת ישראל ממצרים נתייחסה ללידה · כד"א (יחזקאל טז) ביום הולדת אותך וגו' ע"כ החדש הזה חדש ניסן ראשון הוא לישראל לאמר חגי יהודה תגיך הדומה כדומה האדם המכוון התכליתיי לא עשה כן לכל גוי כי להם הזמן המכוון התכליתיי בזמן הראשיתיי הוא תשרי יום שנברא העולם מאין ליש כי האדם המתואר קודם בזמן למה שהוא הכנה והקדמה אל מה שאחריו ישמח ביום הקודם בזמן והוא הכנה אל הזמן שאחריו מבואר בזה כי בזמן שישראל שומרים את הראשון דפסח מצד שהוא התכלית המכוון אשר בו נולדו ויצאו ממצרים (אף שהוא מאוחר בזירה לתשרי) מעידים על עצמם כי הם המה המכוון בכוונת ה בריאה ולהם לבדם תתייחס הלידה בערך הקודמים לפניהם ובזה זוכים להכרית זלעו של עובדי בעל ולתפוס המלכות אחריהם כי או ימשול המאוחר על המוקדם (ועי' דרוש יש ליבשה אריכות דברים בזה) אולם התיחסות בניג ביהמ"ק לשמירת חג הסוכות שנקרא ראשון הוא למ"ש הקדמונים (ואחריהם החזיק הרע"פ בדרושיו) כי הסוכה בענינה ולצאת מורה

לאו שליח מצוה הוא בתמיה · הרי זה צדיק גמור · בדבר זה אם הוא רגיל לעשות כך אלמא דבשביל עולם זה ובשביל עולם הבא מצוה הוי ולא אמרינן שלא לשמה (נעשה) [עושה] אלא אמרינן קיים מצות בוראו לעשות צדקה ומתכוין אף להנאת עצמו בעולם הזה שיחיו בניו ובעולם הבא: איך אלך · למשוח את דוד ואף על פי ששלוחו של מקום היה הרי היה ירא: בני בי רב · תלמידים הצריכים לרבס עדיין קרו בני רב: בבאגא · בכפרים שבבקעה: מהו למיתי · השכם והערב כלום יש להם לירא מן המזיקין: עלי ועל צוארי · עונש הזיקן יהיה עלי דודאי לא יזוקו שהמצוה מגינה עליהם: למיזל · לאושפיזא משתחשך: [מאי · כלום יכולין לסמוך על המצוה אף בחזרה או לא]: מי כתיב ונגע כנפו · אל הלחם דמשמע שהשרץ נגע בלחם דלחם הוי ראשון: במה שנגע בכנפו · נגע ללחם דהוה ליה לחם שני:

כיון שהגיע לאת ה' אלהיך פירש · מכולם וחזר בו מכל רבויים

בשביל שיחיו בני או כדי שאהיה בן העולם הבא הרי זה צדיק גמור · דלמא בתר דבדק אתי לעיוני בתרה וכו' והאמר רבי אלעזר [א]שלוחי מצוה אינן ניזוקין היכא דשכיח היזיקא שאני שנאמר (ש"א טז) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך וגו' בעו מיניה מרב הני בי רב דדיירי בבאגא מהו למיתי קדומא וחשוכא לבי רב[א]. אמר להו ניתו עלי ועל צוארי ניזיל מאי · אמר להו לא ידענא:

ט דף טז ע"ב **כתיב** (חגי ב) הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל השמן ואל כל מאכל היקדש ויענו הכהנים ויאמרו לא · [דף יז ע"א] רב אמר אישתבוש כהני ושמואל אמר לא אישתבוש כהני · רב אמר אישתבוש כהני רביעי בקדש בעא מינייהו ואמרי ליה טהור · ושמואל אמר לא אישתבוש כהני חמישי בקדש בעא מינייהו ואמרי ליה טהור · בשלמא רב היינו דכתיב ארבעה לחם ונזיד יין ושמן אלא לשמואל חמישי מנא לן מי כתיב ונגע כנפו ונגע בכנפו כתיב במה שנגע בכנפו · ת"ש (שם) ויאמר חגי אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא (והסוגיא ארוכה קצת ורש"י האריך בפירושה ומה שראוי לכתוב כאן שחגי הנביא היה בודק הכהנים בוני הבית בשנת שתים לדריוש לידע אם היו בקיאים בהלכות טומאה לפי שנשתכחו מהם בזמן הגלות שלא נתעסקו בקדשים . וכתב לבסוף) **אמר מר** זוטרא ואיתימא רב אשי מתוך שקלקלו מעשיהם מעלה עליהם הכתוב כאילו הקריבו בטומאה:

ע"מ שיחיו בני הרי זה צדיק כו' · עיין בתוספות וליכא למימר בעיקר קושייתם דלק"מ דשאני צדקה דמותר לנסות בה הקב"ה כדאמרינן פ"ק דתענית[א] דאסור לנסות הקב"ה חוץ מזו שנאמר ובחנוני נא בזאת גו' דא"כ מאי פריך אהך דהכא וכהאי גוונא לאו מצוה היא אלא ע"כ דלא אמרו שאני צדקה אלא לענין נסיון דשרי ביה: (בגמ') [היכא דשכיח היזיקא שאני כו' · ומשום דלא סמכינן אניסא והכי מפורש פ"ק דקדושין ע"ש]: [הן ישא איש בשר קודש כו' · כל הסוגיא שייך להלכות ושם מפורש]: שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש כו' · ולעיל מיניה

תוספות

שיזכה לעולם הבא הרי זה צדיק גמור · והדתנן (אבות פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס היינו בכה"ג שאם לא תבא לו אותה הטובה שהוא מצפה תוהא ומתחרט על הצדקה שעשה אבל מי שאינו תוהא ומתחרט הרי זה צדיק גמור וכן משמע בריש מסכת ר"ה (דף ד.) ובפ"ק דב"ב (דף י:):

כל שעה פרק שני

י דף כב ע"ב **תניא שמעון העמסוני** ואמרי לה נחמיה העמסוני [ב]היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה'

הכותב

האומר סלע זה לצדקה כו' · כתב הר"ן ז"ל בחידושיו ואע"ג דתנן אל תהיו כעבדים המשמשין על מנת לקבל פרס היינו לומר שמדה מעולה היא ביותר

עיון יעקב

בשביל שיחיו בני · עיין בר"ן שפי' צדיק גמור הוא לשמה מש"כ בעושין שלא לשמה: ולא חסיד ולפסר בזה כוונת דוד שמרה נפשי כי חסיד אני · אף על גב דאמרינן תורה ומצות אגוני מגני ואצולי מצלי ואין צורך להתפלל שמרה נפשי מ"מ אני מתפלל כי חסיד אני ואיני מבקש שום גמול בעולם הזה רק מצד החסד והחן במתנת חנם ועיין בצפנת פענח פרשת קדושים: **מהו** למיתי קדומא וחשוכא וכו' · הנה לכאורה קשה ממ"נ אם כן ידע גם כן בחזירתן דמותר ואי לא ידע הליכתן מגלן אנ"ל דידע הא דר"א אלא דסביר רב דפשט ליה דמותר בהליכתן ובחזירתן אומר איני יודע אי ידע האי איתמר דר"א אם כן מאי מקשה בהליכתו נ"ל דלמא איצטריך דבהליכתו אפילו בלילה אינן ניזוקין · וי"ל דאם לחלק דבחזירתו כתיב ופנית בבקר והלכת לאהליך משמע דוקא בבקר אבל בלילה לא אם כן קשה למה היה מסופק רב בחזירתן הוי ליה להוכיח בלילה הייינן בחזירתן דאם לא כן למה לי קרא על הליכתן וקו"ל:

כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש · עיין במהרש"א והרי"ף שמתרצין על הא דלא פירש מקודם שהגיע לפסוק ואהבת את ה' אלהיך או למען תירא את ה' אלהיך ע"ש

הרי"ף

את ה' אלהיך תירא וכו' · וקשה טובא שהרי כתיב קודם פסוק זה של את ה' אלהיך תירא פסוק ואהבת את ה' אלהיך ועוד קשה שגם למעלה מזה כתיב לאמר למען תירא את ה'

ענף יוסף

י כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש · ולעיל מיניה בהסוה פרשתא כשהגיע לואהבת את

עץ יוסף

ט **בשר** קדש שרץ · לשון קדש היה בארץ (מלכים א' יד) טומאה · והיה חגי הנביא בודק את הכהנים בשנת שתים לדריוש שהיה בבנין בית שני לידע אם בקיאין בהלכות טומאה · לפי שנשתכחה מהן בגולה שלא נתעסקו בה בקדשים: ונגע בכנפו · באותו כנף שהשרץ בו · כלומר השרץ עצמו · ועל כרחך הכי הוא · דאי משום כנף שהוא ראשון · כוליה בגד נמי ראשון הוי ומאי איריא דנקט כנף · אלא משום שרץ שהשרץ עצמו יגע אל הלחם · והלחם אל הנזיד · והנזיד אל היין · והיין אל השמן או אל. כל מאכל היקדש · פי' כלום נטמא האחרון הזה שהוא רביעי בקודש · דלחם ראשון · ונזיד שני ויין שלישי · ושמן רביעי · נזיד תבשיל · כמו ונזיד עדשים (בראשית כה) יין ושמן של נסכים: אשתבש כהנא · כדאמר לקמן רביעי בקודש בעא מינייהו · והם טהרו רביעי בקודש: חמישי בקודש בעא מינייהו · כדמפרש לקמן בסמוך: מי כתיב ונגע כנפו · אל הלחם דמשמע שהשרץ נגע בלחם · (דהכתוב קורא להשרץ כנף) דלחם הוי ראשון · מה שנגע בכנפו (היינו בשרץ) נגע ללחם (והיינו הבגד) דה"ל לחם שני · זהו פרש"י · אבל התוס' כתבו וז"ל ומפר"ת דהשרץ נגע בכנף נעשה ראשון · והכנף אל הלחם או אל הנזיד · וחד מהנך אל היין או אל השמן · הרי שלשה · ואל כל מאכל הרי ארבע · ונקט סדר · כנף · מאכל · משקה · מאכל · דלא בעי למינקט שיעשה כיוצא בו · ולשמואל דייק מדכתיב בכנפו (והיינו במה שנגע בכנפו נגע אל הלחם · וכתב המהרש"א בחידושי הלכות וז"ל וצריך לומר מה שנגע בכנף היינו משקה · דאי הוה כלי לא הוה נטמא מן הכנף שנגע בשרץ · דאין כלי נטמא אלא מאב הטומאה · ומאכל נמי לא הוה דא"כ עושה כיוצא בו · דהלחם נגע בו) הרי חמש ע"כ · הכנף · והמשקה שנגע בכנף · והלחם או הנזיד · והיין או השמן · ואל כל מאכל · ולפירוש התוס' קשה ליישב לשון הגמרא דקאמר בשלמא לרב היינו דכתיב ארבעה לחם ונזיד ויין ושמן אלא לשמואל כו' דמשמע דסדר הטומאות קחשיב דהלחם הוא ראשון והנזיד שני · ויין שלישי ושמן רביעי · וכמו שפרש"י · וצ"ע: **בשלמא לרב** · דאמר אשתבש כהני · היינו דקרי למעשה ידיהם טמא: **איתמוהי קא מתמהי** · מאחר שבקיאין הן בהלכות טומאה וכי כל מעשה ידיהם טמא הוא: **הא וכן** · תמיהא משמע: **שקלקלו מעשיהם** · לאחר זמן היה מתנבא כשיקלקלו מעשיהן בבית שני בשאר עבירות:

המתורגמן. א) פריה אונד אבענד צו לערנען.

[א] מהרש"א ד"ה ע"מ · פ"ק דתענית (ט ע"א):

יד יוסף

א יומא יא ע"א קדושין לט ע"ב חולין קמב ע"א: ב חגיגה יב ע"א קדושין נז ע"ב ב"ק מא ע"ב:

חדושי גאונים

מורה על התעוררת הבטחון בו ית' כאילו יאמר נא ישראל בשפל גגים גג המזלות ברקיע השמים אנו אין לנו שום בנין חוץ לבנין אבינו שבשמים בצלו נחמוד לשבת לא תחת תקרה והמיסך וכל עבודתו והוא המרוץ הטבעי אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים וע"י האמונה הלזו נזכה לבנין ביהמ"ק אשר כסא כבודו הוא מרום מראשון כלומר רומו והתעלותו הוא מראשון האמתי ית"ש והוא מקום מקדשנו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו זאת שניהם יש התדמות ביניהם כי כמו הסוכה המצוותיית יש בה גילוי גם כסוי וגדר מקיף שהרי הדפנות מגינות עלינו מזרחית צפונית צפונית מערבית כו' והנה הגילוי בשלילות התקרה והגג מורה כי ההשגחה האלהית מלוטשת עלינו לעת הצורך כד"א ישראל נושע בה' וגו' אולם על כל זה גם מזה לא נניח ידינו והוא ההשתדלות בדרכי הטבע הנהוגה לעומת זה זכינו לבנין ביהמ"ק אשר נמלך עליו מקדש ה' כוננו ידיך ר"ל יד ימין גם יד שמאל והימין מורה השגחה אלהית נסיית והשמאל מורה על השגחה הטמונה בתוך האהלי הטבע כמבואר אצלנו באורך דרוש מי השלוח ו' י"א ובדרוש מי טיהור ט' ח': המנהג התיחסות שמו של משיח אל נטילת לולב ושיגודרו שניהם בשם ראשון נמשך למ"ב בויקרא רבה פ' למ"ד · ד"א פרי עץ הדר זה הקב"ר

רש"י

שדרש ואמר מה ארבה לירא עמו דמדאי את לא לרבויי אתא כולהו נמי לאו לרבויי אתא: לרבות ת"ח · שיהא מורא רבך כמורא שמים: בכל מתרפאין · אפילו באיסורי הנאה: למה נאמר בכל מאדך · יאמר הכתוב משניהם ודיו ומפרש לפי שפעמים שזה חביב ופעמים שזה חביב לכך הוצרכו שניהם לומר אהוב את בוראך יותר מן החביב עליך · והמתרפא בעצי אשרה נראה כמודה בה: ושפיכות דמים · כגון אמרו לו הרוג את ישראל

גמרא

אלהיך תירא פירש · א"ל תלמידיו רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהן אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה עד שבא ר"ע (ולימד) [ודרש] את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח:

יא דף כה ע"א אמר רבי יעקב א"ר יוחנן בכל מתרפאין חוץ מעצי אשירה היכי דמי אי נימא דאיכא סכנה אפילו עצי אשירה נמי ואי דליכא סכנה אפילו כל איסורין שבתורה נמי לא לעולם דאיכא סכנה ואפילו הכי עצי אשירה לא דתניא רבי אליעזר אומר אם נאמר (דברים ו) בכל נפשך למה נאמר בכל מאודך ואם נאמר בכל מאודך למה נאמר בכל נפשך אלא לומר לך אם יש לך אדם שגופו חביב עליו ממּמונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאודך כי אתא רבין א"ר יוחנן בכל מתרפאין חוץ מע"ז וג"ע [שם ע"ב] וש"ד · ע"ז הא דאמרן · ג"ע וש"ד מאי היא דתניא רבי אומר (דברים כב) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן

תוספות

חוץ מעצי אשירה · נראה לר"י דמיירי כגון שאין יכול להתרפא משאר עצים אלא בזה כגון על ידי שדים או שום דבר אחר משום דאתי למיטעי בתר עבודה זרה ונבי בן דמא בע"ז פרק שני (דף כז: ושם) שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סכניא לרפאותו ולא הניחו ר' ישמעאל משום דאפיקורסות משכה ומפרש בירושלמי בפרק שמונה שרצים שהיה רוצה ללחוש לו בשם זר אבל על ידי התבושת שרי כדאמרינן התם (דף כח.) דר' אבהו רמא ליה יעקב אפיקורסא סמא אשקיה:

מהרש"א

בהסוא פרשתא כשהגיע לואהבת את ה' אלהיך וגו' לא פירש דאיכא להשוות אהבת ת"ח למקום אבל מורא המקום שהוא מפני יראת שכר ועונש אינו דומה להשוות לו ת"ח כיון שאין שכר ועונש של אדם ביד ת"ח ועיין פ"ג דקידושין: (ומה שלא פירש גבי ויראו העם את ה' י"ל לרבות שם אלהים וק"ל · בשם הגאון מהר"ש ז"ל מפראג): [אם נאמר בכל נפשך כו' · כל הסוגיא מפורש בפרק בן

הכותב

שיהיו עובדים מאהבה ואפ"ה העובד כדי שיזכה לחיי העוה"ב צדיק גמור הוא אבל לא חסידי אבל בתוספות כתבו דההוא דהתם היינו שאם לא תבא אליו הטובה שהוא מצפה יהא מתחרט ותוהא כדרך שעושים עובדי כוכבים כדאיתא בפ"ק דר"ה אבל הא דהכא מיירי שאפי' לא יבא אליו הטובה לא יהא תוהא ומתחרט ומש"ה הוי צדיק גמור: הר"ן כתב על הא דתניא רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך וכו' · וא"ת למה הוצרכנו לדברי ר' אליעזר בכאן והרי ר' אליעזר לא דרש אלא יתורו של מקרא אבל למסור נפשו לאהבתו של הקב"ה מקרא מלא דבר הכתוב בכל נפשך י"ל לאפוקי מדרבי ישמעאל דס"ל דעל כולן הוא אומר וחי בהם ולא שימות בהם ובעבודת כוכבים נמי בצנעא יעבור ואל יהרג ובפרהסיא דיהרג ואל יעבור מולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי מפיק לה כדאיתא בפ' אין מעמידין[א] ולדידיה קרא דואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך לא משמע ליה שיתן נפשו באהבתו של הקב"ה אלא שיאהב אותו בכל לב ובכל נפש ובכל מאד כענין שכתוב אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו ולאפוקי מדרבי ישמעאל מייתי הך ברייתא דר' אליעזר דאילו לרבי ישמעאל לא קשיא ליה מידי אלא אורחיה דקרא הוא אבל לר' אליעזר דקשיא ליה אלמא משמע ליה שחייב ליתן נפשו ומאדו לאהבתו של מקום ומ"ה קשיא ליה יאמר החביב וכל שכן שאינו חביב · והיינו טעמא דמפקינא מקרא דואהבת בעכו"ם בלחוד ולא מוקמינן לה בכל המצות שקיומן הוא אהבתו של הקב"ה היינו טעמא משום דכיון דמקרא אחד מיקל והיינו וחי בהם ולא שימות בהם ומקרא אחד מחמיר ואהבת מסתברא לאוקמי קרא דוחי בהם בכל המצות כולן וקרא דואהבת בעבודת כוכבים בלבד שכל הכופר בעבודת כוכבים מודה בכל התורה כולה ובה תלוי עיקר אהבתו של הקדוש ברוך הוא ע"כ:

הרי"ף

ה' אלהיך ולמה לא הוקשה לשמעון העמסוני מאי תירא את ה' אלהיך ואם יש לדרוש את ה' הכתוב שם גם בפסוק את ה' אלהיך תירא תדרשנו · ונלע"ד שמעון העמסוני היה דורש יפה מ"ש למען תירא את ה' אלהיך וכן ואהבת את ה' אלהיך לרבות מורא ואהבת רבו שהיא כמורא שמים אבל כשהגיע לפסוק את ה' אלהיך תירא אין לדרוש כן לפי שחזר לומר ואותו תעבוד ואם רבוי את ה' אלהיך הוא ברבו הו"ל את ה' אלהיך תירא ותעבוד לפי שהאדם חייב לירא מרבו וגם לעבדו כעבד ומדכתיב ואותו תעבוד דמשמע דלא קאי תעבוד אריבויא דאת אלא אאותו לו תעבוד ולא לריבוי' שריבה האת ומשמע דלא אתא לרבויי לרבו לפי שברבו יש גם כן חיוב לעבדו עבודת עבד לכך פירש ואמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כלומר איני מבטל הדרשות של כל האתין שדרשתי לפי שיודע אני שיש לי בדרישתם שכר וכשם שקבלתי שכר על כל אותם דרשות כך אקבל על פרישתי מדרשת את ה' אלהיך תירא שלא הגעתי לאמתתה עד שבא ר' עקיבא ודרש את ה' אלהיך לרבות ת"ח כלומר לא ריבה לרבו דה"כ הו"ל ותעבוד אלא ריבה לכל ת"ח אע"פ שאינו רבו ולכך אמר ואותו תעבוד כלומר אע"פ שריבה לכל ת"ח בענין המורא אבל לענין תעבוד לה' דוקא · ורש"י כתב פירש מכולם וחזר בו מכל ריבוים שדרש וכו' והוכרח רש"י לפרש כן משום דהתם בגמרא אמר ואידך את לא דרש כדתניא שמעון העמסוני וכו' ואם לא חזר בו מדרשת האתים כולם היכי אמר אידך את לא דריש כדתניא שמעון העמסוני לכך פירש"י דאידך דלא דריש את סבר דשמעון העמסוני חזר מכל רבויים של האתים ולכך אידך לא דריש את אבל בדברי שמעון העמסוני אפשר לומר שלא ביטל דרשת האתים לרבוי ולפי שלא מצא רבוי באת ה' אלהיך תירא פירש ממנו והריבויים האחרים לא ביטלם כמו שכתבתי: אם נאמר בכל נפשך וכו' · יש לדקדק שלא הביאו בברייתא מה שנאמר במשנה ד"א בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך · ואפשר לכך כפל רבי אליעזר ואמר ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך ולא אמר כלשון המשנה בכל נפשך אפי' נוטל את נפשך ובכל מאדך בכל ממונך · אלא שהוקשה לרבי אליעזר שאם נאמר בכל מאדך לומר בכל מדות המדודות לך בין מדה טובה בין מדת פורענות הוי מודה לו יקשה למה אמר בכל נפשך שהרי בכלל המדות המדודות הוא בכלל נוטלים את נפשך · לכך הוצרך לפרש יש לך אדם שחביב גופו או מאודו:

עין יעקב

ועיין בתשובת מהרי"ל סימן א' ול"נ דודאי אע"ג דדרשינן את מ"מ אינו מוכרח שבא לרבות שום דבר וכדמצינו בפ"ב דע"ז את הפסוק הענין ובפ"ק דחגיגה את לאקדומי אבל את ה' אלהיך תירא שהוא תחלת ענין וריש' דקרא אין לדרוש בו דבר כהני רק לרבות איזה דבר אחר לכך פירש: עד שבא ר"ע ולימד · מדלא קאמר הלשון דרש כמו בשמעון העמסוני י"ל דבאמת בפירקא ברבים לא דרש כן להשוות קדש לחול ודווקא ר"א שלימד כן שהרי הוא היה בעשרה הרוגי מלכות במקום הסכינה כדאיתא בילקוט ראובני פ' וישב ועיין בחדושינו סנהדרין דף ל"ח: אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך · אפשר לומר לפי דעת ר' ישמעאל בסנהדרין דף ע"ד דיש חילוק בין בצנעא בין בפרהסיא בפרהסיא יהרג ואל יעבור ובצנעא יעבור ואל יהרג א"כ יש לומר דהכי מקשה אם נאמר בכל נפשך צריך לומר דמיירי בפרהסיא א"כ למה נאמר בכל מאדך הלא אפילו בצנעא מחויב למסור ממונו אם נאמר בכל מאדך אם כן דמיירי בצנעא למה נאמר בכל נפשך והא מותר לעבור ואל יהרג ולא רצה לחלק הפסוק בתרי ענייני דכיון דכתיב ובכל מאדך משמע דבחד ענין מיירי אכן בג"ש דסנהדרין שם מבואר דר"א לא סבירא ליה הא דרבי ישמעאל וס"ל דאפי' בצנעא מחויב ליהרג ואל יעבור ע"ש:

ענף יוסף

את ה' אלהיך וגו' לא פירש · משום דלענין האהבה שפיר הוי דריש נרבות ת"ח · דנהי דבכל נפשך ובכל מאדך לא שייך לגביה · דהא קי"ל אבידתו ואבידת רבו אבידתו קודמת · מ"מ בעיקר קרא דואהבת לחוד שייך לרבות ת"ח · דאפילו בהכי ואם מציגו דהשוה כבודן לכבוד המקום · כ"ש בת"ח דאבידת אביו ואבידת רבו של רבו קודם · משא"כ לענין מורא שהוא מפני יראת שכר ועונש אינו דומה להשוות לו ת"ח כיון שאין שכר ועונש של אדם ביד ת"ח · עד שבא ר"ע ולימד דלענין מורא נמי שייך לרבות ת"ח כדמצינו כל החולק על רבו כאלו חולק על השכינה · והקב"ה הבע ביקריה של ת"ח · ונתן להם כח להעניש ברתחייה · ומה שלא פירש גבי וייראו העם את ה' · די"ל לרבות שם אלהים (מהרש"א · פ"ק בקדושין) ועיין בתשובת מהרי"ל סי' א':

עין יוסף

י כשם שקבלתי שכר כו' · דמתחלה דרש כל אתין שבתורה משום שזהו ודאי כבוד שמים שאין בה שום אות שלא לצורך · ולזה אמר אח"כ כשם שקבלתי שכר על הדרישה מפני כבוד התורה · כן אקבל שכר על הפרישה שזו כבוד שמים הוא שאין להשוות לשום דבר לרבות · ור"ע לא היה חש בזה מלרבות ת"ח שגם זה בכלל כבוד שמים והורתו שהם לומדים אותה (מהרש"א קדושין דף נז ע"א):

גירסא

יא אם נאמר בכל נפשך כו' · הקשו המפרשים למה ליה לתרץ יש לך אדם כו' דלמא הא דכתיב בכל נפשך אעבודת כוכבים קאי שצריך למסור נפשו כדקיימא לן יהרג ואל יעבור · ובכל מאדך קאי על אשארי מצות כדכתיב וחי בהם וכו' · וי"ל דמוכרח לתירון זה · דבלאו הכי מקשים העולם מפני מה לא נאמר בפרשה יהיה אם שמוע בכל מאדך · ומתרצים העולם דהטעם הוא משום דכתיב בכל מאדך שיש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו · וגבי רבים לא שייך זה · דהפרשה והיה אם שמוע ברבים מיירי · הרי דהתירוץ יש לך אדם שממונו כו' בהכרח · דאם היה מתרץ הגמרא כאן תירוץ אחר עדיין היה קשה קושיא הנ"ל למה לא נאמר בכל מאדך בפרשה שניה · והנה מוכרח בלאו הכי לבא לתירוץ יש לך אדם כו' · ובזה מתורץ גם קושיא זאת (שמיכות חכמים):

[א] הכותב ד"ה הר"ן בפרק אין מעמידין (כז ע"ב):

יד יוסף

א תנחומא סדר בראשית סימן א: ב ברכות סא ע"ב יומא פב ע"א סנהדרין עד ע"א: ג ועיין תוספות סוטה י ע"ב ד"ה נוח: ד יומא פב ע"א סנהדרין עג ע"א עד ע"א:

חדושי גאונים

דכתיב ביה הוד והדר לכבת כפות תמרים זה הקב"ה שכתוב בו צדיק כתמר יפרח וכו' · (עי' שארית דברי המדרש ד' מים בששון) בארנו שם כי למה שהקב"ה הוא אחד מיוחד נבדל מברואיו · לכן נצטוינו לקחת אתרוג להיות מיוחד בפ"ע בלתי מקושר עם שאר המינים ע"ז אומר הדרש פרי הדר זה הקב"ה כו' כלו' האתרוג מורה על אחדותו ית' אמנם הלולב אף שגם הוא מיוחד בנטילתו אחד ואין שני עכ"ז נצטוינו לקשרו ולאגדו באגודה אחת עם ההדסים והערבות רומז על מעשה הצדיקים אשר הוא גם הוא מיוחד בענינו כמו שארז"ל בתפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ עכ"ז מלד שהצדיק הוא מכלל הנבראים כמוהו כמוהם אחד מקושר הוא עמהם ע"ש · והנה מאמר ראשון לציון הנה הנם הוא ענין זר ומוזר במה שייחס לו לשון יחיד ואמר הנ"ה ואח"כ לשון רבים ואמר הנם · אולם לפי הדרש הנזכר יבא כמין חומר וגדרו את מעשה הצדיקים כשמו של משיח (לפי שעליו נאמר ירום ונשא וגבה מאד וגו') · והארהו בשם ראשון שר"ל ראשון במעלת הנבראים ונאמר עליו ראשון לציון הנה גם הנם כלומר מצד אחדותו אשר הוא אחד ואין שני נמלך בלשון הנה · אמנם מצד התקשרותו עם הנבראים כולם

תוספות

אף נערה המאורסה יהרג ואל יעבור · פי' הבועל אבל היא תיבעל ולא תיהרג דקרקע עולם היא כדאמר בבן סורר ומורה (סנהדרין עד:) ובריש כתובות (דף ג:) כמי פריך ולידרוש להו דאונס שרי ור"י אומר דשפיר גרס תיהרג דהא דמשמע בבן סורר ומורה ובריש כתובות דאונס שרי היינו היכא שהיא קרקע עולם ולא עבדה מעשה אבל לעשות מעשה כגון שאומר לה שתביא הערוה עליה תיהרג ואל תעשה מעשה דמרוצח ילפינן ורוצח לא מיחייב למימסר נפשיה אלא כשאומר לו להרוג בידים אבל אם אומר הנח ולזרק עצמך על התינוק או תיהרג אינו חייב למסור עצמו כדי להציל חבירו דאדרבה איכא למימר מאי חזית דדמיה דחבריה סומק טפי דילמא דמא דידי סומק טפי ומיהו לדידיה אם אומרים לו הנח לתקוע אותך בערוה יהרג ואל יעבור דלא מצי למימר לא עבידנא מעשה דכיון שתוקעין אותו ואין קישוי אלא לדעת כדאמרינן בריש הבא על יבמתו (יבמות נג:) ומה שהוא מתקשה הוי מעשה:

מהרש"א

סורר במס' סנהדרין]: אשפר א' מששה בפר כו' · מלשון נוטריקון הוא וכן אשישה אחד מששה ומיהו באיפה לא משתמע ואפשר כיון דסתם הכתוב אחד מששה במדה מוקמינן לה אמדת איפה הנזכרת מפורש בכמה מקומות ואיפה דהכא מדת היבש ומששית ממנה היו אופין גלוסקא אחת גדולה וחשובה והיא אשישה דקתני בברייתא ודקאמר פליגא דשמואל כו' אשישה גרבא דחמרא לא פליג אברייתא דודאי גלוסקא היא אלא דקאמר לשון חכמים לחוד ולשון תורה לחוד מדכתיב אשישי ענבים מוכח שהיא כלי ומדת הלח ולא

גמרא

הדבר הזה וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה [א]הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש נערה מאורסה לרוצח ורוצח לנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח [ניתן להצילו בנפשו ונערה המאורסה מרוצח] מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור · (ורוצח) [וש"ד] גופיה מנ"ל · סברא הוא [ב]כי ההוא דאתא לקמיה דרבא א"ל מארי דוראי אמר לי זיל קטליה לפלניא ואי לא קטלינא לך· א"ל (רבא) ליקטלך ולא תקטליניה דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי[א] דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי:

דף כו ע"א [ג]א"ר שמעון בן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא קול ומראה וריח אין בהם משום מעילה:

דף כח ע"א **שתק** ר' יהודה אמר רב יוסף היינו דאמרי אינשי כפא דחטא נגרא בגויה נשרוף חרדלא[ב] *)אמר אביי(נגרא) [סדנא] בסדני יתיב מדויל ידיה משתלים[ג] רבא אמר גיראה בגיריה מיקטיל מדויל ידיה משתלים:

דף לא ע"ב **אמר** ר' יצחק [ד]מנין לבעל חוב שקונה משכון שנאמר (דברים כד) ולך תהיה צדקה אם אינו קונה משכון צדקה מנין מכאן לבעל חוב שקונה משכון:

דף לג ע"א **אחמיץ** בתלוש ה"נ דקדשה א"ל אין (דניאל ד) בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא[ד] וכן מורין בבי מדרשא כוותי:

דף לו ע"ב **ת"ר** לחם עוני פרט לחלוט[ה] ולאשישה יכול לא יצא אדם ידי חובתו אלא בפת הדראה תלמוד לומר מצות מצות ריבה ואפי' כמצות של שלמה א"כ מה תלמוד לומר לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה ומאי משמע דהאי אשישה לישנא דחשיבותא הוא דכתיב (ש"ב ו) ויחלק לכל העם לכל המון ישראל וגו' ואשפר אחד ואשישה אחת ואמר רב חנן בר אבא אשפר אחת מששה בפר אשישה אחת משׁשה באיפה ופליגא דשמואל דאמר שמואל אשישה גרבא דחמרא דכתיב (הושע ג) ואוהבי אשישי ענבים:

אמר

*) נ"ל אביי אמר

רש"י

חברך ואם לאו תהרג: מה למדנו מרוצח לנערה המאורסה · והלא כבר פירש בה אונס פטור כדכתיב ולנערה לא תעשה דבר אלא נראה כמי שרוצח בא ללמד כאן ונמצא שהוקש כאן להיות למד מכאן וה"ק כרוצח כנערה שניהם שוים וכמו והיה כעם ככהן (ישעיה כד) ולא נאמר והיה העם ככהן: ניתן להצילה · ניתן רשות לרואה שהוא רודף אחריה שילילנה ממנו בנפשו של רודף כדכתיב (דברים כב) ואין מושיע לה הא יש מושיע לה צריך להושיע בכל אשר הוא יכול ואפי' בהריגתו אם אינו יכול להציל באחד מאבריו [יהרגנו]: יהרג· אם אומרים לו עובדי כוכבים הרוג ואם לאו תהרג יהרג ואל יעבור עבירה זו: מרי דוראי · מושל העיר (דירה שלי): מאי חזית דדמא דידך סומק טפי · כלומר כלום אתה בא לישאל על כך אלא מפני שאתה יודע שאין מצוה עומדת בפני פקוח נפש וסבור אתה שאף זו תדחה מפני פקוח נפשך אין זו דומה לשאר עבירות דמ"מ יש כאן אבוד נפש והתורה לא התירה לדחות את המצוה אלא מפני חיבת נפשו של ישראל וכאן עבירה נעשית ונפש אבודה מי יאמר שנפשך חביבה לפני המקום יותר משל זה דילמא (שלו) [של זה] חביבה עליו טפי נמצאת עבירה נעשית ונפש אבודה: קול · של כלי שיר שהן הקדש: וריח · הקטורת: אין בהם משום מעילה · דאורייתא הואיל ואין בהן ממש: כפא דחטא נגרא· כף בזך שחקקה האומן בתוכו ישרוף את לשונו ואת חכו בחרדל · ל"א ישרוף הומי"ר בלע"ז כמו שורפה חיה בע"ז (דף כט:): סדנא · נגר עושה סד לשום בו רגלי אסירים כמו ותשם בסד רגלי (איוב יג): מדויל ידיה משתלים· מהרמת ידו וממלאכתו משתלים שכרו כשנמצא גנב: גיראה· עושה חיצים: קונה משכון · כל ימי הלואה המשכון קנוי לו ואם נאנס חייב באונסין שאינו עליו לא כשומר חנם ולא כשומר שכר שפטורין באונסין אלא כולו בשמירתו וברשותו עומד: ולך תהיה צדקה · בהשבת העבוט כתיב אי אמרת קונה משכון איכא צדקה בהא שכיבה ששכב בשמלתו שהשאיל לו זה דבר הקנוי לו: ואם אינו קונה · צדקה בהשכבה מנין על שלו שכב: עירין · מלאכים כלומר תלמידי חכמים שהם כמלאכי השרת אמרי בבית המדרש כמותי דהא דקתני לעיל אינה קדושה כשהחמיץ במחובר קאמר: ומאמר קדישין שאלתא · מקרא הוא בדניאל: מורין · מורין הוראה: כוותי · כמותי: אשישה · גלוסקא גדולה: הדראה · שניטל כל הדרה דהיינו פת קיבר: של שלמה · שהיה מעונג כלומר סלת נקייה: גרבא

עין יוסף

יא גיראה עושה חצים · והגר"א כביאור משלי י"א פסוק ד' כתב דרב יוסף אמר נגד שריפת הגיהנם · ואביי אמר נגד הגלגול · ורבא אמר נגד המיתה · והכל הוא מדה כנגד מדה ופועל אדם ישלם לו · וזהו כי הצלת נפשי ממות הוא המיתה · את עיני מן דמעה הוא הגיהנם כמ"ש עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו שמורידין דמעות כמעיין · את רגלי מדחי הוא גלגול הנפשות בדצח"מ · ועיין ג"כ מה שכתב הוא ז"ל משלי כ"א ט"ז: החמיץ בתלוש כו' · ר"ל דאיתא שם בדף ל"ב ע"א דבמפרים בפסח תרומת חמץ כגון חטים שהחמיצו ד"ה אינה קדושה · וקאמר שם בדף ל"ג ע"א דהיינו דוקא

אמר הבונה היינו דאמרי אינשי כו' · הן כל אלה יאמרו המושלים ע"ד מה שאמרו בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל · כי פועל אדם ישלם לו · והם לדמם יארבו ורבים כאלה בכתובים: א"ר יצחק מנין כו' · הגיד לנו אם באולי יהיה עם לבב איזה אחד שלא יהיה זכות ולא תקרא צדקה למלוה לעני על משכון כיון שהוא בטוח ממה שהלוה לו שאין הדבר כן אדרבה היא מצוה כפולה את ממה שסייע לעני בשעת דוחקו ושנית בהלווה לו דבר שכבר קנוי לו וחייב באונסיו להשתמש בו:

המתורגמן. א) איזט ראטהער (כי האדמימות בדם מורה על טהרת הדם) . ב) מיט דעם לעפעל וואס דער מייסטער מאכט פערברענט ער זיך זעלבסט דיא צונגע אין דיא זענף (אדער זופפט ער זעלבסט) . ג) דער מייסטער (צימער מאנן) זיצט אין זיין אייגענסגעמאכטעם קלאטץ . ד) דורך דאס בעפעהל דער וואכענדען (מלאכים) איזט דער אויסשפרוך אונד דורך דיא אויסזאגע דער הייליגן ווירד דאס פערלאנגט . ה) פערבריהעטע .

יד יוסף

א חולין כח ע"א קיז ע"א ערכין כט ע"א: ב סנהדרין עד ע"א יומא פב ע"ב: ג כריתות ו ע"א:ד ב"מ פ"ב ע"א גטין לז ע"א שבועות מד ע"א קדושין ח ע"ב:

חדושי גאונים

(וכמ"ש רז"ל נקרא ריע) נאמר עליו ג"כ מאמר הנס כלומר אם הוא כאן הכל כאן וא"כ יפה אמרו האלקיים דאגדתין אשר נטילת לולב הוא התייחסות לשמו של משיח שהרי גם הלולב יש לו שתי אלה הבחינות יחיד ורבים שהרי מתקשר הוא עם ההדסים והערבות והבן· (איי סים):

(שייך לעמוד הקודם) כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש עיין מהרש"א ז"ל שרגיש למה לא פירש במאמר ואהבת את ה' וגו' ובמאמר וייראו העם את ה' (ומש"ש כי י"ל לרבות שם אלהי"ם וא"כ לשטה זו נ ל ע ר ך לומר במאמר ויהי כי יראו המילדות את האלהים לרבות שם ה' והוא דוחק מבואר עיין כתובות מצויין מ"ע ברי"ף) · ול"נ כי שמעון העמסוני לא הרגיש לפרש רק במצות עשה דיראה ולא במ"ע דאהבה גם לא בספור התורה דיראה וכמו שאבאר והוא כי איך מצוין לו לאדם על מה שאין בידו ובטבעו לעשות (עי' מוהרי"ע ש"ג) או מה שיש בטבעו מצד עצמו בהכרה (עי' ראב"ע בלאו דלא תחמוד) · וא"כ האדם ירא מאיזה דבר שנורא לו כבר הוא ירא ממנו מטבעו ואין צורך לצוות לו על זה ואם איננו ירא ממנו לא יועיל לו בזה הציווי ג"כ כיון שאין בטבעו להתיראות ממנו · אולם במצות יראה מהשי"ת הכוונה במצוה זו שישים אל לבו כי הבורא ית"ש הוא כל יכול ועיניו משוטטות בנגלה ממנו ובנסתר ויביאהו במשפט על כל נעלם אז יבין יראת ה' ויחרד לקראתו כי הוא איום ונורא וא"כ הציווי נופל בזה על שישתדל בממשיכי היראה ויסיר ממנו מפסידי היראה אז יתיירא ממילא מהשי"ת כגון

דף לט ע"א **אמר** רבא מאי חזרת חסא מאי חסא דחס רחמנא עילוון · וא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן למה נמשלו מצריים (בחזרת ובמרור) [כמרור] לומר לך מה (חזרת) [מרור] זה שתחלתו רך וסופו קשה אף מצרים תחלתן רכה וסופן קשה :

אלו עוברין פרק שלישי

יב דף מב ע"ב **אמר** רב נחמן [א](בר יצחק) בתחלה כשהיו מביאין נסכים מיהודה לא היה יינם של יהודה מחמיץ · עד שנותנין לתוכן שעורין והיו קורין אותו חומץ סתם ועכשיו אין יינם של אדומיים מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין וקורין אותו חומץ האדומי לקיים מה שנאמר (יחזקאל כו) אמלאה החרבה [ב]אם מלאה זו חרבה זו ואם מלאה זו חרבה זו רב נחמן בר יצחק אמר מהכא (בראשית כה) ולאם מלאם יאמץ :

דף מט ע"א **תניא** רבי שמעון (בן אלעזר) אומר כל סעודה שאינה של מצוה אין ת"ח רשאי ליהנות ממנה כגון מאי אמר רבי יוחנן כגון בת כהן לישראל ובת ת"ח לעם הארץ דאמר רבי יוחנן בת כהן לישראל (ובת ת"ח לעם הארץ) אין זיווגן עולה יפה · מאי היא אמר רב חסדא או אלמנה או גרושה או זרע אין לה · במתניתא תנא או קוברה או קוברתו או מביאתו לידי עניות איני והאמר רבי יוחנן הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן כל שכן שתורה וכהונה מעשרתו · לא קשיא הא בתלמיד חכם הא בעם הארץ · (כי הא דרב יהודה) [רבי יהושע] נסיב כהנתא חלש[א] אמר לא ניחא ליה לאהרן דאידבק בזרעיה דהוה ליה חתנא כי אנא (ואיתסי) · רב אידי בר אבין נסיב כהנתא והוו ליה תרי בני סמיכי · (סמיכי ס"ד אלא אימא דחזו לסמיכה · ומאן אינון) רב ששת בריה דרב אידי ורב יהושע בריה דרב אידי · אמר רב פפא [ג]אי לא דנסיבנא כהנתא לא איעתרי · אמר רב כהנא אי לא דנסיבנא כהנתא לא

רש"י

דחמרא · איפה של יין : מאי חסא · מ"ע קרינן ליה חסא : משום · דזכר הוא דחס רחמנא עלן אלמא להכי קיימא : למה נמשלו כמרור · דכתיב (שמות א) וימררו את חייהם : תחלה רכה · בתחלה נשתעבדו להם ע"י שכר שהיו שוכרין אותן : (חזרת) [מרור] סופו קשה · הקלח שלו מתקשה כעץ : **בתחלה** · כשבהמ"ק קיים היו מביאין נסכים מיהודה ובזכות הנסכים היה טעם ביינם ולא היה מחמיץ וכו' : אמלאה החרבה · רישא דקרא יען אמרה צור לירושלים האח וגו' אתמלא מן חורבנה של ירושלים וצור מאדום היא : ולאם מלאם יאמץ · כשעשו גבור יעקב הלם אין מלכות שניהם מתקיימים יחד : בת כהן · צריכה להינשא לכהנים ולא לפגום משפחתה ולהינשא לישראל : אין זיווגן עולה יפה · במזל יפה וטוב : מאי היא · מה עולה בידן : או אלמנה או גרושה או זרע אין לה · כדכתיב (ויקרא כב) ובת כהן כי תהיה לאיש זר וסמיך לו ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה וגו' : או קוברה · בלא זמן : ת"ח · שבח לכן

תוספות

אמר רב כהנא אי לאו דנסיבי כהנתא לא גלאי · משמע שלא היה כהן והא דאמרינן בפ"ק דקידושין (דף ח.) רב כהנא שקל סודרא בפדיון הבן בשביל אשתו היה לוקח כדאמרינן בפ' הזרוע (חולין קלג.) רב כהנא הוה אכיל בשביל אשתו והא דאמר בפרק ערבי פסחים (דף קיג.) אמר ליה רב לרב כהנא פשוט נבילתא בשוקא ושקול אגרא ולא תימא כהנא [וגברא] רבה אנא לא בשביל שהיה כהן אלא שכך היה שמו :

מהרש"א

ולא א' מששה באיפה שהיא מדת היבש כדקאמר רב הנן ודו"ק : מאי חסא דחס כו' · פרש"י מ"ט קרינן ליה חסא עכ"ל יקלא קשה אכל אינך דקתני במתני' קרי ליה בתלמודא בלשון אחר אמאי לא קאמר נמי מ"ט כגון עולשין הינדבא כו' ונראה לפרש דה"ק אמאי מצוה בחסא שהוא חזרת טפי מכל הנהו דמתניתין וקאמר משום דחס כו' וק"ל : מה חזרת כו' אף מצרים תחלתן רכה כו' · מפורש פ"ק דסוטה[א] בפרך בפה רך ופרש"י שם משכום בדברים כו' ור"ל כמפורש שם וישימו עליו שרי מסים על פרעה שהביאו מלבן ותלוי לו לפרעה כו' כלום איסטנים אתה יותר מפרעה וק"ל :

שהיו מביאין נסכים מיהודה כו' · דבר זה מבואר כי הברכה והקללה של ישראל תלוים בזכות וחובת ישראל כמ"ש יצחק והיה כאשר תריד ופרקת וגו' ולזה בהיות מקדש על מכונו בזכות הנסכים שהיו מביאין בבה"מ היה להם הברכה שלא היה יינם מחמיץ כי שם היה מקור הברכה במקום השיתין כמפורש במסכת סוכה[ב] אבל כשחייבו חובת הגלות ובטלו הנסכים באה אותה הברכה לאדום לקיים מה שנאמר אמלאה החרבה וגו' כמפורש פ"ק דמגילה ע"ש : [או אלמנה או גרושה כו' · עי' פרש"י ולמאי דמסיק הא בת"ח כו' דהיינו אפילו הוא ישראל נ"ל דלא מיקרי זר לגבי כהנת דת"ח קרוי כהן דכתיב ובני דוד כהנים היו] : ידבק בזרעו של אהרן כו' · משום דעבודת כהן שהיא הקטורת מעשרת כדאמרינן פרק בראשונה[ג] ויליף לה ישימו קטורה באפך וגו' ברך ה' חילו וגו' ואמר כ"ש שתורה כו' דכתיב בתורה בשמאלה עושר וכבוד והמקשה ידע ודאי דהך דר"י בת"ח קמיירי כדקאמר כ"ש שתורה וכו' אלא דהוה ס"ד דבעם הארץ נמי מעשרת וכ"ש בת"ח דיותר מעשרת משום תורה ובמסקנא דבעם הארץ מביאתו לידי עניות כ"ש דקאמר הכי פירושו אם בכהן לחוד הכהונה מעשרת כ"ש כשתנשא הכהנת לת"ח דמשום תורה מעשרת טפי ודו"ק : תרי בני סמיכי [דכן מצינו בזרעו של אהרן] יורו משפטיך ליעקב וגו' גם שנאמר כן בכל שבט לוי עיקר קרא בכהן איירי כדכתיב ובאת אל הכהנים הלוים וגו' וק"ל :

[א] מהרש"א ד"ה מה חזרת · פ"ק דסוטה (יא ע"ב) : [ב] שם ד"ה כשהיו במס' סוכה (מט ע"א) : [ג] שם ד"ה ידבק פ' בראשונה (כו ע"א) :

יד יוסף

א עי' ילקוט פרשת תולדות ויחזקאל רמז שס"ה : ב מגילה ו ע"א : ג עי' תוס' לקמן קיג ע"א ד"ה אחר :

חדושי גאונים

דהוא רב ושליט · אולם כל זה לא שייך זולת על ההשתדלות בהמשכת היראה מהש"י אבל מאיזה מן הנבראים לא שייך המצוה שהאדם יתיירא ממנו וכמו שאלנו כי אשר איננו ירא ממנו מטבעו לא יועיל בו גם הצווי כי נברא כל יכול ומשגיח ושופט האדם (זולתו ית') לא ידענו ע"כ פירש מלדרוש איזה רבוי במצות היראה · אמנם במצות ואהבת את ה' וגו' יש מקום לרבות גם איזה מהנבראים וכמו שבא באמת מצוה כלל גדול בתורה ואהבת לרע"ך כמוך וירמוז בזה אם אהבת הטוב במה שהוא טוב או אהבת המועיל או שלילת הנזק כמאמר הלל דסני לך לחברך לא תעביד · (עיין שבת דף ל"א מצויין יט) וא"כ יש ויש לרבות במאמר ואהבת את ה' וגו' אולם במאמרים שזכרנו המדברים מענין היראה בתורת ספור ולא שנאמר בתורת ציווי כאמרה ויסי כי יראו המילדות את האלהים וגו' גם מאמר וייראו העם את ה' אין זר אתנו שנאמר שייראו עוד גם מדברים אחרים ויש א"כ ענין רבוי בלשון א"ת ע"כ לא פירש שמעון העמסוני מלדרוש אותם · (אי' היס) :

עוד אפשר לומר בסגנון אחר ממה שכתבתי זאת לפנים והוא דהן קדם היו יראים לרבות שום דבר אבל יראת ה' וגם לת"ח היו יראים לרבות כי לו אדם הוא הת"ח ומה ילדק אנוש עם אל עד שבא רבי עקיבא באמונתא גדולה פתח בכ"ד אלף תלמידים וכל העם יראים ממנו ומכבדים אותו ומזה נמשך דשומעים לקולו לקיום התורה אז נתגלה למפרע דמה שצוה ה' ליראה מהת"ח ולכבדם אינו משום

עין משפט (עיון יעקב)

אין ת"ח רשאי ליהנות ממנה · עיין בתוספות בקדושין ריש דף ל"ג דלשון אינו רשאי מקבל שני פירושים או הפירוש שאסור לעשות כן וא"כ נראה דאיסור הוא דנראה כאילו הסידוך נעשה ברצון חכמים או דהפירוש הוא אינו מחויב ליהנות ממנה לפי שאמרינן לקמן דף קי"ג. מי שאינו אוכל בחבורת מצוה הוא מנודה לשמים אבל כה"ג לא מיקרי סעודת מצוה ואינו מחויב לאכול שם ועיין ברמב"ם פ"ה מהל' דעות ובכ"מ שם דאם הם

יעקב

שוים שהם עמי הארצים הוי גם כן סעודת מצוה וכמן לישראלית אין איסור דמכל מקום בניו כהנים ובן כהן אם הוא תלמיד חכם אסור לישא בת עם הארץ כדבסמוך ואם הוא עם הארץ אף שהוא בן תלמיד חכם מכל מקום הוי ליה ענבי הגפן בענבי הסנה כי אין יחוס כיחוס עצמו : **סמיכי** ס"ד · כתב בספר יוחסין דף ע"ט וז"ל ואולי דאז כבר נתבטל הסמיכה או שהיו בבבל ע"ש :

עין יוסף

כשלא היתה לו שעת הכושר · ואמר רב הונא בריה דרב יהושע לרב נחמן בר יצחק ולא היתה לו שעת הכושר היכי דמי כגון דאחמיץ במחובר (ר"ל שקודם שחל הפסח היה מחובר והחמיץ במחובר וכל זמן חיבורו לא היה ראוי לחול

יוסף

שם תרומה עליו · דראשית דגנך כתיב מדגנך · ודיגון לשון אסיפה והעמדת כרי הוא) אבל החמיץ בתלוש הכי נמי דקדשא :

כל

המתורגמן. א) איזט ער קראנק געווארדען.

לא גלאי כו' · מוכח מזה שלא היה כהן כמ"ש התוספות וקאמר על שהוא ישראל ונשא כהנת לא עלה זווגו יפה שהלך לגלות ממקומו ומיהו רב כהנא ת"ח הוה ואמרינן לעיל דשבח הוא לו לישא כהנת גם אם הוא ישראל וי"ל דמשום ענותנותיה לא החזיק עצמו בת"ח ומיהו הם שא"ל והא למקום תורה גלית הוה מלו למימר ליה ת"ח אתה ודו"ק : שנאמר ואוכלים כרים כו' · דבמתענגים בריבוי תאוות מסעודת רשות משתעי קרא ואמר דלכן יגלו וגו' היינו עשרת שבטים שגלו בראשונה משום שהלכו ביותר בתענוגים ובמותרות ע"כ יגלו בראש קודם זמן שגלו שבט יהודה והיא מדה כנגד מדה כי הגולה א"א לו להשיב תענוגיו וכל תאוותיו וק"ל:

לא גלאי אמרו ליה והא למקום תורה גלית · לא גלאי כדגלו אינשי · א"ר יצחק כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה שנאמר (עמוס ו) ואוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק וכתיב בתריה (שם) לכן עתה יגלו בראש גולים : תנו רבנן כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום לסוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינן נשמעים ומחלל שם שמים ושם אביו ושם רבו וגורם שם רע לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות · מאי היא · אמר אביי קרו ליה בר מיחם תנורי[א] · רבא אמר בר מרקד בי כובי · רב פפא אמר בר מלחך פינכי[ג] · רב (הונא) [שמעיה] אמר בר מך רבע :

יג שם **תנו רבנן לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם שאם מת או גולה מובטח לו שבניו תלמידי חכמים ולא ישא בת עם הארץ שאם מת או גולה בניו עמי הארץ · תנו רבנן לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו**

רש"י

לכן אבל ע"ה ואינו כהן גנאי הוא לבני אהרן ונענשין : **לא גלאי** · רב כהנא גלה מבבל לארץ ישראל כדאמרינן בפרק הגוזל ומאכיל (ב"ק קיז.) : **לא גלאי כדגלו אינשי** · שאר ת"ח גולין ויוצאין מדעתן ואני על כרחי יצאתי מחמת מרדין ואימת מלכות : **ומאלמן את אשתו** · שמבקש למודו וא"א לו וגולה למזונות והרי אשתו כאלמנות חיות וגוזליו כיתומים: **ותלמודו משתכח** · שאינו עוסק לחזר אחריו : **ומחלוקות רבות באות עליו** · מחמת ששכח תלמודו או הקפות שהקיף מחנוני לסעודתו : **וקרו ליה** · לבניה : **בר מרקד בי כובי** · בנו של מרקד בין החנויות כדרך שהלצנים עושים שמשחקים ומרקדים בחנויות להשקותן בשכרן: **מלחך פינכי** · לוחך קערות : **מך רבע** · מקפל לבושו ורובץ וישן כך דרך המשתכרין שאינו יכול לילך לביתו ולשכב על מטתו אלא מקפל כסותו תחתיו וישן : **מך** · כמו בר

המרה

מהרש"א

כל ת"ח המרבה סעודתו כו' · ר"ל דמתוך שמרבה סעודותיו בבית אחר בריבוי תענוגיו מבקש לימודו גם בביתו כן וע"י זה מכלה ממונו ומחריב ביתו למכור את כליו שבביתו ואמרו מאלמן את אשתו כו' כפי' רש"י ועוי"ל דמדתו שיהיה גולה שלא יהיה לו בגלותו להשיג כל תאותו כמ"ש לעיל גבי כל הנהנה לסוף גולה כו' · ואמר ומחלוקות רבות באות כו' עיין פי' רש"י ועוי"ל דבמשתאות שמרבה בכ"מ מביאו לידי מחלוקת כמ"ש למי אוי וגו' למי מדנים וגו' למאחרים על היין וגו' ואמר ומחלל שם שמים ושם רבו כו' כההיא דאמרינן פי"ה[א] בחילול השם [מה הבריות אומרות עליו אוי לו לזה שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה כו' כמה מכוערין מעשיו של זה שלמד תורה כו' ע"ש] : **קרו ליה בר מיחם כו'** · עיין פרש"י והלשון קרי ליה לא משמע כן אלא קרי ליה לאותו ת"ח גופיה בר מיחם כו' ר"ל דבר הכי שמיחם תנורי הוא וכהאי לישנא איתא בכמה מקומות וק"ל : **בניו ע"ה כו'** · והא דאמרינן בנדרים[ג] הזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה היינו נמי עניים ת"ח שאין ע"ה זוכין לבנים תלמידי חכם ומיהו הא דאמרינן התם ומפני מה אין מצויין ת"ח מבניהם כו' ופי' הר"ן שעל הרוב אין בני תורה עכ"ל

עיון יעקב

כל ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום · כי אדם לעמל תורה נברא ולא לתענוגים ועידונין כי התורה ניקנית במיעוט תענוג : **ותלמודו** משתכח ממנו · כדאמרינן דקרי ליה בר מך רבע בקופל בגדיו לישן עליהם וזה אחד מהדברים שגורמים שכחה כדאיתא סוף מס' הוריות ע"ש : **לעולם** ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח · כלומר אף דקי"ל האשה עולה עמו ואינה יורדת עמו נמצא ע"י שנושא בת ת"ח צריך ליתן לה כפי מעלתה וצריך למכור הכל אפ"ה עושה כן לכבוד חיבת הת"ח ומאן דרחים רבנן ה"ל בנין רבנן אע"ג דבני ת"ח עצמן הם ע"פ הרוב ע"ה ורוב בנים הולכין אחר אחי האם מכל מקום מצוה זו מכריע על הכל דיש לו בנים ת"ח ובעלמא אמרינן נחית דרגא נסיב איתתא מ"מ יראה לישא

הרי"ף

כל הנהנה מסעודת הרשות וכו' · לכאורה משמע דרבי יצחק לא שמיע ליה האי ברייתא דרשב"א דאמר כל סעודה שאינה של מצוה אין ת"ח רשאי ליהנות ממנה דמשמע הא שאר כל אדם שאינם ת"ח נהנים מסעודת הרשות והכא אמר ר"י כל הנהנה מסעודת הרשות גולה · ואפשר לומר דכגון בת כהן לישראל או בת ת"ח לעם הארץ הוא דתניא אין תלמיד חכם רשאי הא שאר כל אדם רשאין אבל בסעודת הרשות שאינו סעודת נשואין כל אדם שהוא נהנה ממנו הוא גולה : **כל** ת"ח המרבה סעודתו בכ"מ וכו' · וא"ת כיון דנהנה מסעודת הרשות הוא גולה אמאי קאמר המרבה סעודתו דהרי בהנאה בלבד הוא נענש ואי בסעודת מצוה איירי קשה למה הוא נענש ושמא גם בסעודת מצוה שמצוה ליהנות כל המרבה ליהנות כל ימיו סובב ליהנות מהסעודות אין לו זמן לעסוק בתורה והוא להוט אחר גרונו ומבקש למודו ואי אפשר לו וגולה וכו' · ועוד אפשר דלעיל איירי דנהנה מסעודת הרשות ולא מסעודת מצוה והברייתא איירי במרבה סעודתו בכ"מ פעמים מסעודת מצוה ופעמים מסעודת רשות סופו לבקש למודו ושוכח תלמודו : **וישא** בת ת"ח וכו' · הכונה דאף על פי שהזיווג העולה יפה הוא ת"ח עם בת ת"ח אבל ת"ח עם בת עם הארץ או בת ת"ח לעם הארץ אין זיווגן עולה יפה · עם כל זה ימכור העם הארץ כל מה שיש לו וישא בת ת"ח לפי שלו הונה שאין זיווגן עולה יפה כדאמרינן במתניתא בת ת"ח לעם הארץ או קוברה או קוברתו או מביאתו לעניות עכ"ז אם מת דהיינו קוברתו או גולה דהיינו מביאתו לידי עניות שצריך לגלות מתוך עניותו מובטח לו שבניו תלמידי חכמים ואין לו הבטחה גדולה מזו · ורמז עוד באמרו לעולם שלא מיבעיא האדם שיש לו שישא בת ת"ח אלא גם מי שאין לו ישא בת עם הארץ שמתנת לו הון וממון והת"ח אין בידו מה שיתן לו ימכור מה שיש לו וישא בת ת"ח העניה ולא ישא בת עם הארץ לפי שהן שקץ וכו' והיוצא מהטמאה אין זיווגן עולה יפה וזה הנושא אשה לשם ממון חדש נכנס וחדש יוצא והממון אבד וגולה או מת ובניו יהיו עמי הארץ · וקשה טובא מההיא דכתובות פרק שני דייני רבי אליעזר עמי הארצות אינם חיים וכו' א"ל רבי מצאתי להם רפואה ואתם הדבקים בה' וכי אפשר להדבקי בשכינה אלא כל המשיא בתו לת"ח וכו' כאילו מתדבק בשכינה ובמ[...]א תימה מ"ש הברייתא ולא ישא בת עם הארץ מפני שהם שקץ ונשותיהם שרץ ועל בנותיהם הוא אומר ארור שוכב עם כל בהמה וצריך לומר דהברייתא מיירי בעם הארץ שאינו מחזיק יד לומדי התורה וכשזה נושא את בתו אין כוונתו להחזיק בידו בממונו כדי שילמוד תורה ועל בנותיהם של כיוצא באלו הוא אומר ארור שוכב עם כל בהמה ועל זה אמרו שם במרפה עצמו מד"ת רפאים בל יקומו אבל עם הארץ שמשיא בתו לת"ח ומחזיק בידו שיעסוק בתורה עץ חיים היא למחזיקים בה ובצל החכמה בצל הכסף ויש לאותו ע"ס

עץ יוסף

יב כל ת"ח המרבה סעודתו · וממשך אחר הגוף · הנה הוא מבטל השכל והוא נעדר · והשכל נקרא איש לגוף ובסלוק השכל נעשה הגוף כמו אשה אלמנה שמת בעלה · וכמו שהת"ח זה כאשר מרבה סעודתו בכל מקום נחשב כאלו השכל אינו ונשאר הגוף שנחשב אשה לשכל · כמו אשה אלמנה · לכך נעשה לו ג"כ דבר זה ממש שמאלמן את אשתו · וידוע כי השכל הוא אב לכל כחות הנפש והוא מנהיג אותם כמו האב שמגדל את הבנים · וכאשר מסולק מן האדם השכל · נעשו כל כחות הנפש כמו יתומים שאין להם אב · ולפיכך אמר כמו שמייתם את כחות שלו עד שהם בלא אב הוא השכל שמושל על הגוף וכוחות הנפש בלא מנהיג · וכנגד זה מייתם גוזליו ממש ג"כ · ואמר תלמודו משתכח בעבור שהוא נוטה אל החמרי בוודאי משתכח ממנו התורה · ומחמת שכחת התורה מחלוקות רבות באות עליו · ומחלל שם שמים כי דבר זה שפלות התורה · ומחלל שם רבו כי התלמיד והרב יש להם חיבור וצירוף יחד · וכיון שהתלמיד אינו מתנהג כשורה וכהוגן אומרים הבריות אלו היה רבו כמו שראוי לת"ת · לא היה יוצא ממנו תלמיד כזה · וגורם שם רע לו ולבניו עד סוף כל הדורות · כי החטא הזה אשר הוא בשכל אינו כמו חטא במעשה שהוא לזמן · רק השכל אינו תחת הזמן לכך אין לדבר זה זמן מוגבל · ולכך החטא גורם לו שם רע עד סוף כל הדורות בלי הפסק (נתיבות עולם למהר"ל מפראג) : **בר מיחם תנורי** · פי' קרי ליה לאותו ת"ח המרבה סעודתו בר מיחם כו' ר"ל דבר הכי הוא שמיחם תנורי שמבזה עצמו שהוא מחמם התנור כמו שעושים השיכורים כאשר צריך להם מחממים התנור בעצמם לצרכם · ודבר זה שפלות ופחיתות אליו (שם) : **מלחך פינכי** · שרודף אחר התאוות ונפשו לא שבע עד שהוא לוחך קערות · קערה גדולה בלשון יון פינכי (ערוך) :

אין

[א] מהרש"א ד"ה כל פ' י"ה (פו ע"א): [ג] שם ד"ה בניו בנדרים (פא ע"א) :

חדושי גאונים

משום כבוד עצמן של החכמים כדי שיקשה בעיניו מה אדם לחשיבו ת"ו בגדר רצון העולם ולירא ממנו אכן מה שצוה לירא מהת"ח ולכבדו הוא לכבודו ולכבוד התורה כי כאשר יהיה כבוד ומורא לת"ח בזה תתקיים התורה כי הוא יזהיר לעם ודבריו נשמעים ויהיה קיום התורה וא"כ המורא וכבוד הת"ח הוא בשביל התורה עצמה וזהו מותר גמור וזה רמז עד שבא ר' עקיבא באמונה גדולה בכ"ד אלף תלמידים ותהי לחרדת אלהים דכלם יראים ממנו ודבריו נשמעים אז נתגלה דמה שצוה ה' למורא וכבוד ת"ח הוא בשביל התורה וקיומה לא בשביל כבוד הת"ח עצמו ולכן דרש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח לכבוד התורה עצמה ואחר שהודיענו ר' עקיבא נתישב לנו ענין זה דכבוד ומורא ת"ח · ודרך נחות אפשר איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת כלומר עתה ידענו מה מצוה זו דמורא ת"ח וכסיל לא יבין את דכתיב את ה' אלהיך לרבות ת"ח כי את זאת [illegible] משום הת"ח עצמו כי אם היה נותן לב היה מבין דלא משום הת"ח עצמו ליוס ה' לכבדו ולירא ממנו כי אם לכבוד התורה שעי"ז תתקיים התורה ועמ"ש אני בעניי בקונטרס ככר לאדן דף ק"פ בח"ד ובקונטרס זה בקמא על דף מ"א בעזר משד"י (מראית העין):

קשה קצת דהכא אדרבה משמע דע"כ ישיא בתו לת"ח כדי שיהיו בניו ת"ח [ומה שיש לדקדק עוד בזה עי' בפרק חלק]: בענבי הגפן כו' · מדמה להו לגפן עפ"ה אשתך כגפן פוריה וגו' והוא מפורש במדרשות בדמיונו במעלות הגפן ואמר שהוא דבר נאה ומתקבל כו' ר"ל שהוא דבר נאה שישא בת ת"ח ולא בת ע"ה כדלקמן גם הוא מתקבל להיות לו זרע כשר ממנה כדאמרינן בירוש' דכלאים אשתך כגפן וגו' מה זיתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהיו בהן פסולת והיפך בבת ע"ה [ורש"י פי' מתקבל לשומעים והוא דחוק:]מפני שהן שקץ ונשותיהן כו' ·מלת שקץ נאמר על הרוב לגבי ע"ז דכתיב ביה ולא ידבק בידך מאומה קאסור לידבק בע"ה ולישא את בתו ונשותיהם שרץ שטומאת מגע שרץ היא במשהו בכעדשה כך נשותיהן בטומאת נדתן במשהו דברואה טפת דם כחרדל יש להרחיק מהן·ועל בנותיהם הוא אומר ארור שוכב עם וגו' מפורש במסכת עירובין[א]: ע"ה אסור לאכול בשר וכו' · כבר אמרו המפרשים טעם בזה ומיהו יש לדקדק אמאי נקט בשר בהמה ועוף ולא נקט נמי דגים ושאר נפש חיה דכתיבי נמי בהאי קרא ונראה לפרש דודאי בן נח הותר לאכול כל בשר כדכתיב כירק עשב נתתי לכם את כל וגו' אלא ישראל שקבלו התורה נצטוו להבדיל בין הטמאה לטהורה וע"ז רמז בקרא זאת תורת דהיינו העוסק בתורה ויודע להבדיל בין הטמא לטהור וכל שאר איסורים הנוגעים לאכילת בשר כגון דם וחלב ובשר בחלב וגיד הנשה הותר לאכול בשר וכל שאינו עוסק בתורה בכל הני איסור והיתר דאכילת בשר אסור לאכול בשר דודאי יכשל בו להתיר האיסור ועל כן נקט בשר בהמה ועוף דרבו דיניהם להבדיל בין איסור להיתר משא"כ בדגים דבקל יוכל להבדיל בין איסור להיתר כשידע סימן קשקשת לחוד וק"ל: מותר לנוחרו ביוה"כ כו' · לכאורה הוא רחוק מן השכל דאפילו ב"ח המזיקין אינו רשאי להורגן בשבת ויוה"כ כדאמרינן פרק [ב]כל כתבי ונראה דנקט מותר לנוחרו כו' ולא קאמר מותר להורגו כו' שכוונו בזה שהנחירה והשחיטה הוא רמז לנטילת דם במקום בית השחיטה ור"ל שמותר לביישו וליטול דמו כדאמרינן [ג]אזל סומקא ואתי חיוורא והיינו אפילו ביוה"כ שחל להיות בשבת שכל ישראל יש להם שלום זה עם זה מותר לביישו ולהתקוטט עמו וא"ל תלמידיו אמור לשוחטו שיש בו יותר נטילת דם גם בלשון האמור בתורה בהכשר שחיטה וא"ל זה טעון ברכה כו' דלכך נקטו בלשון נחירה שהוא יותר בלשון גנאי וע"ז הכוונה אמר ג"כ בסמוך מותר לקרעו כדג ומגבו דהיינו נמי רמז דדמו מותר ליטול ע"י ביוש כדם דג שניטל ע"י קריעה מגבו אבל בתוספות הביאו הדברים כפשטן ע"ש וק"ל: אסור ללוות עמו בדרך שנאמר כי הוא חייך וגו' · ומהא דאמר לקמן שיותר שונאין ע"ה את ת"ח מעובדי כוכבים מסברא זו דאסור ללות עם כנעני אסור ללות גם עמו ויש לחלק דגם ששנאתו גדולה ביותר מ"מ חס הוא מלהורגו דקפיד אשפיכת דמים: ואנשכנו כחמור כו' · אין דרך השוגא לנשוך ממש ובשבירת עלם כדמסיק אבל ר"ל שהייתי מתרגז עליו להרע לו שכן דרך המתרגז על חבירו

[ויישא בת ת"ח] וישיא בתו לתלמיד חכם משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל ולא לעם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר מכוער[א] [שם ע"ב] ואינו מתקבל· תנו רבנן לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח · לא מצא בת ת"ח ישא בת גדולי הדור לא מצא [בת גדולי הדור] ישא בת ראשי כנסיות לא מצא [בת ראשי כנסיות] ישא בת גבאי צדקה לא מצא [בת גבאי צדקה] ישא בת מלמדי תינוקות ולא ישא בת עמי הארץ מפני שהם שקץ ונשותיהם שרץ ועל בנותיהם הוא אומר (דברים כז) ארור שוכב עם כל בהמה · תניא רבי אומר עם הארץ אסור לאכול בשר שנאמר (ויקרא יא) זאת תורת הבהמה והעוף כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר בהמה ועוף וכל שאינו עוסק בתורה אסור:

יד שם אמר ר' אלעזר עם הארץ מותר לנוחרו[ב] ביום הכפורים שחל להיות בשבת אמרו לו תלמידיו רבי אמור לשוחטו אמר להם זה טעון ברכה וזה אינו טעון ברכה · ואמר ר' אלעזר ע"ה אסור להתלוות עמו בדרך שנאמר (דברים ל) כי הוא חייך ואורך ימיך הוא על חייו לא חס על חיי חברו לא כל שכן · אמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי (יונתן) [יוחנן] ע"ה מותר לקרעו כדג אמר ר' שמואל בר' יצחק ומגבו[ג] · תניא אמר רבי עקיבא כשהייתי ע"ה אמרתי מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור אמרו לו תלמידיו רבי אמור ככלב אמר להם זה נושך ושובר העצם וזה נושך ואינו שובר העצם · תניא היה ר' מאיר אומר כל המשיא בתו לע"ה כאלו כופתה[ד] ונותנה לפני ארי מה ארי דורס ואוכל ואין

חמרא מוך שקיך וגני במסכת (ברכות נט. תענית ו:) (ואינו מתקבל לשומעים מתוך גרגרותו): ואינו מתקבל · לשומעים: גדולי הדור · אנשי מעשה וצדיקים: בת גבאי צדקה · שאין ממנין אותם אלא אם כן טובים ונאמנים: ונשותיהם שרץ · שאינן זהירות במצות: עם כל בהמה · שדומות לבהמה שאין להן לב להבין: כי הוא חייך ואורך ימיך · התורה שהיא אורך ימים וחיים ארוכים: על חייו לא חס · ללמוד בתורה ולחיות: על חיי חבירו לא כ"ש · ויש לדאוג שמא יהרגנו: ומגבו · דתו לא חיי כדאמרינן בשחיטת חולין (דף כא.) קרעו כדג מטמא באהל המת מיד ואע"פ שמפרפר ואמר רב שמואל בר יצחק ומגבו:

תוספות

לא מצא [בת גבאי צדקה] ישא בת מלמדי תינוקות · משמע דגבאי צדקה עדיפי ממלמדי תינוקות והא דאמרינן בפרק השותפין והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע אלו גבאי צדקה ומצדיקי הרבים ככוכבים אלו מלמדי תינוקות צ"ל דזוהר הרקיע עדיף מזוהר כוכבים:

מהרש"א

[א] סד"ה מפני · במס' עירובין (נה ע"ב): [ב] שם ד"ה מותר · פ' כל כתבי (נ"ל שמונה שרצים קז ע"ב): [ג] שם בא"ד כדאמרינן (כ"מ נח ע"ב):

יד יוסף

א עירובין נה ע"ב:
ב כתבו המפרשים הראשונים שזהו בע"ה שהיו בעת ההיא שלא הכירו את בוראם אבל בדורות אחרונים יש להם ידיעה באמיתת הבורא ובמצותיו ואוהבים הת"ח · (הפלאה):
ג סנהדרין ל ע"ב ע"ש:

חדושי גאונים

אר"א עם הארץ מותר לנוחרו ביוה"כ שחל להיות בשבת וכו' · הרי"ף פירשה כגון פרץ אחר הערוה וכיוצא · ומכאן הוכיח הרב מ"ל פכ"ד מהלכות שבת דכל אלו דמצילין אותן בנפשו הוא אפי' בשבת אלא דכתב דלר"י דמפרשה בעם הארץ שכופר לכעיס דהו"ל הריגתו כמו פיקוח נפש אין ללמוד דין זה עש"ב · ומדברי הרא"ש דמביא דברי הרי"ף והקשה דלדבריו מאי איריא ע"ה· דנקט ר' אלעזר ומשו"ה פירש כפירוש התוס' מוכח דמודה לדין הרי"ף ומסתמא גם התוס' מודו בזה וכמ"ש בעניותנו בס' הקטן ברכי יוסף א"ח סי' של"ט ועתה ראיתי בלקוטי רב בצלאל כ"י שכתב דברי רב שרירא גאון והרב אלברצלוני שהם כהרי"ף וכמ"ש הר"ן ומשם הרשב"א כתב דמה שהקשה על הרי"ף דאפילו ת"ח נמי ל"ק דע"ה הדבר מצוי שיהא מותר לנוחרו וכו' משא"כ ת"ח שיודע ומהר מהה למדת דדעת הגאון והרב אלברצלוני והרשב"א כהרי"ף דמותר אפי' בשבת ושם בסימן של"ט בספר הקטן מחזיק ברכה הבאתי דברי רבינו יונה בחידושיו לסנהדרין

הכותב

והר"ן ז"ל בחדושיו העתיק לשון זה מתוספות בד"ה לא מצא וכתב עליו וז"ל והיה זה זר מאד אצלי כמה שנים עד שראיתי בחכמת תכונת גלגלים שהדבר כן שהכוכבים מקבלים אורם מאור השמש ולפי שהרקיע גוף דק ובהיר מאד אינו מקבל אורה ממנו אבל הירח וכוכבים מתוך שהם גופים עבים מקבלים אורו כמו שאנו רואים שאור השמש ניכר יותר באבנים ובארץ ממה שהוא ניכר במים ואויר ונתבאר שם הענין כדבר שאין בו ספק · כתבתי זה להודיע שדבר ה' בפיהם ז"ל אמת עכ"ל:

עיון יעקב

ליסא בת ת"ח מטעם זה ועיין במהרש"א: ולא לעם הארץ · משל לענבי הגפן בענבי סנה · דהוי כלאים וכדאיתא פ"ה דכלאים המקיים קוצים בכרם לכך או מת או גורשה כדי שלא לקיים בכלאים ולהכי אין ת"ח רשאי ליהנות מסעודתם דהוי כרוצה בקיומו של כלאים וכל עם הארץ דמיירי כאן היינו שאינו מדקדק במצות כמבואר בא"ע סימן ב' בש"ע אבל הא דעם הארץ מותר לנחרו בי"כ דבסמוך מיירי במכיר את בוראו וכופר להכעיס כמ"ש התוס' והרא"ש ועיין בב"י בא"ע סימן ב': אסור לאכול בשר · אמרתי הטעם כי אדם לעמל יולד ועל שם כך נקרא אדם כי מי שאין לו קרקע אינו אדם כי מאדמה לוקח אבל מי שעוסק בתורה הוא בן חורין כיון שעוסק בעמל פה וכדאיתא בסנהדרין דף צ"ט לכן מי שהוא ע"ה וצ"ל עובד לאדמה וכתוב עובד אדמתו ישבע לחם ולא בשר משא"כ בעל תורה ועמ"ש לעיל בברכות דף מ"ו: על חייו לא חס על חיי חבירו לכ"ש · אע"ג דאמרינן בפרק בן סורר ומורה דף ע"ד ע"א מאי חזית דדמא דידך סומק טפי ע"ש בתוספות ועיין בסוטה דף מ"ו מ"ש בשם מהרש"א מיושב הכל כיון שאין יראת אלהים בו: מותר לנוחרו ביוה"כ שחל להיות בשבת · עיין בתוספות דמיירי שהוא חשוד על הרציחה דאז מותר להמית אותו אפילו בשבת משום פקוח נפש וכמבואר בא"ח סימן שע"ז יע"ש והא דקאמר אפי' ביוה"כ שחל להיות בשבת היינו דל"ת מדמלינו בפ"ד דדמאי דנאמנים עמי הארצים על הדמאי בשבת מטעם דאימת שבת עליהן שמתייראין לעשות עבירה בשבת א"כ ה"נ נימא הכי קמ"ל דאפילו יוה"כ שחל להיות בשבת דאיכא עליו אימת יוה"כ ושבת מ"מ בעם הארץ כזה שחשוד על הרציחה אין בו שום יראה ואימה ומותר להורגו ומהרש"א מוציא אגדה זו מפשוטו ע"ש ואין נ"ל: אמור לשוחטו · נ"ל דהרגישו ע"פ מה דאיתא בש"ס דע"ז דף כ ע"ב דאמר מלאך המות אי לא דחיישינן ליקרא דברייתא הוה פרענא בית השחיטה כבהמה ע"כ וה"נ מקשה שפיר כיון שזה ע"ה מגיע לאופן זה שמותר להמיתו בשבת כי נמשל כבהמות נדמה שהם מועדים להמית בנשיכתן א"כ ודאי אין לחוש ליקרא דידיה והל"ל שחטו ומתרץ דלא טעון ברכה דלא הוא המצוה לברך עליו כמו בשחיטה כיון דמותר בכל מיתה שאתה יכול להמיתו וזה תרפתו: זה נושך ושובר עלם · מרמז כי עלם

המתורגמן. א) אבשיליך. ב) שטעכען. ג) פאן ריקקען. ד) ער בינדעט איהר.

ואין לו בושת פנים אף ע"ה מכה ובועל ואין לו בושת פנים · תניא רבי אליעזר (בן יעקב) אומר אלמלא צריכין אנו להם למשא ומתן היו הורגים אותנו · תני רבי חייא כל העוסק בתורה בפני עם הארץ כאילו בועל ארוסתו בפניו שנאמר (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה "אלא מאורסה וגדולה שנאה ששונאין עמי הארץ את חכמים יותר משנאה ששונאין עובדי כוכבים את ישראל ונשותיהן יותר מהם · תנא שנה ופירש (קשה) יותר מכלן ; ת"ר ששה דברים נאמרו בע"ה אין מוסרין לו עדות ואין מקבלין עדות ממנו ואין מגלין לו סוד [ואין ממנין אותו אפוטרופוס על היתומים] ואין ממנין אותו אפוטרופוס על קופה של צדקה ואין מתלוין עמו(א) בדרך· וי"א אף אין מכריזין על אבידתו · ות"ק ב‎זמנין דנפיק (ברא) [זרעא] מעליא מיניה ואכיל ליה ומיקיים ביה מה שנאמר (איוב כז) יכין (רשע) וצדיק ילבש :

טו דף נ ע"א (זכריה יד) והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון מאי אור יקרות וקפאון א"ר אלעזר זה אור שיקר בעולם הזה וקפוי הוא לעוה"ב · ר' (יהושע) [יוחנן] אומר אלו נגעים ואהלות שיקרות הן בעוה"ז וקפויות הן לעוה"ב · רבי (יוחנן) [יהושע בן לוי] אמר אלו בני אדם שהם יקרים בעוה"ז וקפויין הם לעוה"ב ג‎כי הא דרב יוסף בריה דריב"ל ד‎איחלש ואיתנגיד [כי הדר] א"ל

רש"י

אלמלא צריכין אנו להם · למזונותיהם ולעזרתם היו הורגים אותנו : כאילו בועל ארוסתו בפניו · שמביישו : מאורסה · היא לכל קהלות ישראל : שנה ופירש יותר מכולן · תלמיד שפירש מן התורה ויודע כמה תלמידי חכמים מגנין את עמי הארץ וכמה הם שפלים בעיניהם שונא ת"ח יותר מכולם מעמי הארץ ונשותיהן : אין מוסרין לו עדות · אין מזמנין אותו לשמוע דבר להעיד עליו : ואין מגלין לו את הסוד · דבר סתר לפי שהוא הולך רכיל ומגלה סוד : על היתומים · שהוא חשוד על הגזל: המוצא אבדה חייב הוא להכריז כדאמרינן בפרק אלו מציאות (ב"מ כא.) וע"ה אינו אחיך דאינו עושה מעשה עמך : אור שיקר בעולם הזה · כשחמה מאירה בגבורתה ואורה הולך וגדל אותו אור חשוב ויקר שלה יהיה קפוי וקל לעולם הבא · כל דבר קל קרוי קפוי צף על פני המים שנאמר ויצף הברזל ומתרגמינן וקפא פרזלא (מלכים ב ו) : בני אדם יקרים · עשירים וחשובים ואינם טובים למקום : ואיתנגיד· גוע ופרחה (נשמתו) רוחו

תוספות

וייש אומרים אף אין מכריזין על אבידתו · וא"ת מאין יודע שהיא של ע"ה ואור"י כגון שסיירא של ע"ה עוברת וראינו שנפל מהם והשתא משמע דדוקא אין מכריזין על אבידתו אבל לגזול בידים לא אע"ג דלית ליה האי סברא דבסמוך אפשר דנפיק מיניה ברא מעליא ותימה לר"י אמאי ממונו אסור השתא גופו היה מותר שהיה מותר לקורעו כדג ממונו לא כל שכן דכה"ג אמר בהגוזל בתרא (קיט.) ובע"ז (דף כו.) גבי מוסר לאנס למאן דלית ליה סברא דאפשר דנפיק מיניה ברא מעליא ונראה לר"י דלעיל מיירי במכיר וכופר להכעיס דה"ל הריגתו כמו פיקוח נפש שהוא לסטין וחשוד על הדמים דאל"ה היאך היה מותר להורגו ביום הכפורים שחל להיות בשבת הלא אפי' עכו"ם אסור וכן משמע הלשון על חייו אינו חס דמכיר וכופר יש הרבה עניני ע"ה כדמוכח בסוטה בפ' היה נוטל (דף כב.) ואור"י דמה שאנו מקבלים עדות מע"ה כדאמר בפרק חומר בקדש (חגיגה דף כב.) כמאן מקבלים האידנא סהדותא מע"ה כרבי יוסי :

מהרש"א

הוא נושך שיניו זה על זה כמ"ש חורק עליו שיניו ובשבירת עלם כחמור היינו להרע לו הרבה : מכה ובועל כו' · היינו שמכה ממש את אשתו ביד ומיד בועל ואינו מפיים כדפירש רבינו תם בתוס' : כאילו בועל ארוסתו שנאמר תורה וגו' · הוליאו מלת מורשה מלשון ירושה ע"פ מ"ש שאינה ירושה לך והיא מונחת בקרן זוית כל מי שרולה ליטול יטול[א] וע"כ דרשוהו מל' מאורסה כי התורה נמשלה לאשה בכמה מקומות ובתחלת נתינתה לישראל הרי היא כארוסה עד אחר שילמדה שנעשית לו כאשה וא"כ עם הארץ שאינו לומד הרי היא כנארת לו כארוסתו ות"ח העוסק בה בפניו כו' וק"ל: ואין מכריזין על אבדתו כו' · [כתבו התוס' וא"ת מאין יודע שהוא של ע"ה ואור"י כגון שסיירא של ע"ה עוברת וראינו שנפל מהם ועוי"ל] דמיירי באבדת בגד שנמלא עליו רבב או מנעלים המטולאים דאינן של ת"ח כדאמרינן פרק ואלו קשרים[ג] וק"ל: [שנאמר יכין רשע ולדיק ילבש גו' · בסוף מסכת ב"ק מייתי ליה נמי לגבי מסור לאנס ושם מפורש : זה אור שיקר בעוה"ז כו' · עיין פרש"י והערוך בערך קף פי' אור שיקר כלומר אור התורה כדכתיב כי נר מלוה ותורה אור וכתיב ודבר ה' יקר יהיה קפוי ומלוי לעוה"ב כו' ע"ש : אלו נגעים ואהלות כו' · רש"י לא פירש

הכותב

אין מכריזין על אבידתו · וקשיא לי הלא המוצא אבדה ואינו יודע של מי הוא חייב להכריז ואם יודע שהוא של עם הארץ חייב להחזיר שהרי אין השמועה פוטרתו מלהחזיר את אבדתו · ונ"ל דהאי אין מכריזין על אבדתו הכי קאמר אין מחפשין וחוקרין על אבדתו וכן מצינו לשון הכרזה במי שמבקש אבדתו כדתנן בבבא מציעא כדי שילך לביתו שלשה ימים ויכריז יום אחד ואמרינן באלו מציאות עם הארץ לאו אחיך הוא דאינו עושה מעשה עמך :

עיון יעקב

גימטריא ר' כלומר מי שקורין רבי בקש לגנוך : כל העוסק בתורה בפני עם הארץ · כוונתו כדי שילמוד עם הארץ חכמה ומוסר ממה שלמד לפניו לכך דומה לו כאילו בא על ארוסתו שחייב סקילה וכדמלינו ביהושע וכלב שאמרו אך בה' אל תמרודו ובקשו לרגום אותם באבנים כיון שהוכיחם :

אל תקרי מורשה · כלומר כיון שזה הוא ע"ה ופרק ממנו עול תורה ואם יהיה הפירוש מורשה לשון ירושה וירושה אין לה הפסק כדאיתא בח"מ סימן רמ"ח סעיף א' בירושה דאורייתא שכבר קבלו אבותינו אלא ס"ל הפי' דינו כנערה המאורסה : גדולה שנאה שונאים ע"ה את הת"ח · וזו היא עיקר שנאת חנם חנם בלא מלות ועוד אפשר לומר דה"ק שונא לו הוא שונא לו בכל לבו יותר מא"ה ונשותיהן יותר מהם אבל יש ע"ה שאינם שונאים לגמרי לנה כלל : ששה דברים נאמרו בעם הארץ · עיין בחידושינו דברכות דף מ"ו ועיין בחידושינו דב"ק דף קי"ט ובתשובות חלק ב' סי' נ"ב ע"ש :

הרי"ף

רפואה מן התורה שלומד זה בשינתו ועיין במה שכתבתי שם פרק שני דייני גזרות : אל תקרי מורשה אלא מאורסה · דקדקו שאם הוא מלשון ירושה הול"ל תורה לוה לנו ירושה קהלת יעקב או הוריש לקהילת יעקב ומאי מורשה אלא לשון מאורסה שמסיני נתקדשה לישראל כדכתיב לך אל העם וקדשתם ודרשוהו חז"ל מלשון קדושין ועדיין היא מזומנת ליכנס לחופה דהיינו בלימוד התורה והלומד תורה בפני עם הארץ כאילו הוא בועל ארוסתו בפניו שהתורה שנתקדשה לו בסיני הוא אינו לומדה וחבירו לומדה ונוטל חלקו בפניו ועוד אפשר שכיון שהתורה גם היא ארוסתו של העוסק בתורה כשלומד בפני עם הארץ כאילו בועל ארוסתו שלו לפני הבריות שהוא גנאי לו : תנא שנה ופירש קשה מכולם · נראה דמיירי בפירש מד"ת ורודף אחר הבלי העולם שהוא כמבעט במעלת התורה שיקרה היא מפנינים וזה הוא שונא הת"ה העוסקים בתורה יותר ממה ששונאים אותם עמי הארץ וזהו שאמרו עליו במס' חגיגה [ט.] מעוות שאינו יכול לתקון זה ת"ח שפירש מן התורה וע"ש: לא יהיה

עין יוסף

יד אין מוסרין לו עדות כו' · מפני שע"ה רחוק ממדרגה הנבדלת השכלית · לכן אין מוסרין לו עדות שכל עדות היא ידיעת הדבר כאשר הוא · ודבר זה שייך לשכל אשר יודע הדבר כאשר הוא · ואם ימסור לו עדות לא יקבל העדות כמו שהוא · ואף אם הוא יודע עדות אין מקבלין עדותו · שאין מעיד על הדבר כאשר הוא בעצמו · שאין האמת רק אל השכל · ולא אל החמרי · לכך הרה עמל וילד שקר עדות : ואין מגלין לו סוד · כי החמרי בגלוי ואין לו מדריגה נסתרת : ואין ממנין אותו אפוטרופוס · כי החומרי אין ראוי שיהיה מנהיג ומשפיע לאחר · בעבור שהוא מקבל תמיד · ומאחר שהוא מקבל אין ראוי שיהיה בו הנהגה לאחר או שישפיע לאחר : אין מכריזין על אבדתו · זה בודאי שמי שמלא אבדתו שלריך להחזיר לו אבדתו · אבל להכריז על אבידתו זה אין ראוי לו : טז אור שיקר בעוה"ז וקפוי הוא לעוה"ב · פירוש אור שיקר כלומר התורה כדכתיב כי נר מלוה ותורה אור · וכתיב ודבר ה' היה יקר · קפוי הוא מלוי הוא לעולם הבא ביד רבים כדכתיב והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר בזול הוא (ערוך) :

המתורגמן . א) מאן שליסט זיך ניבט אן מיט איהם

[א] מהרש"א

ד"ה כאילו · כל מי שרוצה (יומא עב ע"ב : [ג] שם סר"ה ואין פ' ואלו קשרים (קיד ע"א) :

יד יוסף

א ברכות נז ע"א סנהדרין נט ע"א : ב ב"ק קיט ע"א : ג ב"ב י ע"ב : ד עי' רות רבה פ"ג:

חדושי גאונים

כ"י דפשיטא ליה דכל הנך אפי' בשבת והארכתי עוד בענין זה בדברי האחרונים בקונטרס כסא דוד בס"ד :

תני רבי חייא כל העוסק בתורה בפני ע"ה כאילו בועל ארוסתו בפניו · פי' רש"י שמביישו ובמושכל ראשון היה נראה דהיא ארוסתו של ע"ה וא"כ הבא על ארוסת חבירו בסקילה · ומו דאמאי מייחס התורה לע"ה טפי מת"ח ובוודאי הפשוט בזה הוא דהתורה ארוסה דידיה נמי וזהו שכתב רש"י מאורסה לכל קהלת יעקב כלומר דזאת התורה מאורסה לע"ה ולת"ח ולהמתיק הענין אפשר דהכוונה כאילו הע"ה היה לו ארוסה ולא הסתייעא מלתא ונתגרשה ממנו לפי שהיה רועה זונות אמנם הארוסה כלה נאה וחסודה ונתגרשה שאינו לפי כבודה זה הארוס וחרפה הוא לה ואתא אינש אחרינא יקר מחכמה וארס ארוסתו שהיתה כבר ואם בא עליה בפניו ודאי מביישו בושה גדולה דאחר שהיתה מאורסת לו לא זכה וגרשה והיא כבודה בת מלך מושלמת בכל [illegible] נעדו מחד · וכן הדבר הזה דהתורה מאורסה לכל ישראל · והע"ה מגד מעשיו והתרשלותו באהבתו אותה מתגרשת ממנו כמ"ש אם יום תעזבני יומים אעזבך · ובא זה הת"ח וזכה בזה ולומד בפניו הוי כאילו בא על ארוסתו של ע"ה שהיתה כבר ונתגרשה ממנו וזכה בה הת"ח:

א"ל אבוה מאי חזית אמר ליה עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה א"ל בני עולם ברור[א] ראית ואנן היכי חזיתינן תמן אמר ליה כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם ושמעתי שהיו אומרים [א]אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ושמעתי שהיו אומרים אשרי הרוגי מלכות שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן מאן נינהו אילימא רבי עקיבא וחבריו משום דהרוגי מלכות ותו לא אלא הרוגי לוד :

מז שם (זכריה יד) **ביום ההוא יהיה על מצילות הסוס** קדש לה' מאי על מצילות אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים עד שעה שהסוס רץ ומיצל[ב] ר' אלעזר אומר כל מצילות[ג] שתולין לו לסוס בין עיניו יהיה קדש לה' · רבי יוחנן אומר כל ביזה שבוזו ישראל עד שעה שהסוס רץ ומיצל יהיה קדש לה' · בשלמא למ"ד כל ביזה היינו דכתיב (שם) והיה הסירות בבית ה' כמזרקים לפני המזבח אלא למ"ד הנך תרתי מאי והיה הסירות כמזרקים · מילתא אחריתא קאמר דמעתרו ישראל ומתנדבי ומייתו · בשלמא למ"ד כל ביזה היינו דכתיב (שם) ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' צבאות אלא למ"ד הנך תרתי מאי ולא יהיה כנעני עוד · א"ר ירמיה א"ר אויא אין כאן עני · וכנעני מנ"ל [ד]דאיקרי תגר[ד] דכתיב (בראשית לח) וירא שם יהודה בת איש כנעני מאי כנעני אילימא כנען ממש אפשר בא אברהם והזהיר את

רש"י

[רוחו]: עליונים למטה · אותן שראיתי כאן חשובים ראיתי שם קלים : ואנן · תלמידי חכמים היכי איתינן התם : הרוגי מלכות ותו לא · שלא שיהא בהן מעלה אחרת שיחשבו עליה למקום אלא זו בלבד : הרוגי לוד · שני אחים שמסרו עצמן על ישראל שהודו על עצמם שהרגו בת קיסר שהיו מטילין אותה על כל ישראל (תענית יח:) : עד שעה שהסוס רץ ומיצלי · כשיעור מרוצת הסוס שהוא עד חצי היום ולשון מיצל שצילו תחתיו דהיינו חצי היום כשחמה במזרח נוטה כלפי מערב וכשהוא במנחה במערב נוטה כלפי מזרח אבל בחצי היום החמה עומדת באמצע הרקיע וחמה בראש כל אדם וצל הסוס תחתיו · בפירוש רבי מכיר ז"ל מצאתיה : כל מצילות הסוס · (שמטילין) [שתולין] לו לסוס לנוי לקשקשו לשון מצלתים (דה"א יג) : יהיו קדש לה' · שיתנדבו ישראל נדבותיהם למקדש : כל ביזה. שיבוזו ישראל מגוג ומגוג ביום אחד עד תהא קדש לה' שיביאוה נדבה למקדש: הסירות כמזרקים · אף הסירות יהיו של כסף וזהב שתהא שם ביזה רבה להקדש : מאי והיה הסירות כמזרקים · והא במצילות הסוס ליכא הקדש שיהא שם עושר כולי האי : דמעתרו ישראל · שיתעשרו ישראל ובשורה אחרת היא : כנעני · לא יהיו צריכים הגזברים לעשות סחורה בנכסי הקדש לפי שיהיה שם עושר גדול מן הביזה : בא אברהם והזהיר את

מהרש"א

בזה כלום ולפי פי' הערוך לעיל יש לפרש דהכא נמי ה"פ אור יקרות שהן הלכות נגעים ואהלות החמורות כדאמרינן בעלמא כלך לך אצל נגעים ואהלות יהיו קפוין וקלין לכל לעוה"ב כדכתיב אשפוך רוחי על כל בשר גו' וכתיב כלם ידעו לדעת גו']: [עולם הפוך ראיתי כו' · עד אלא הרוגי לוד מפורש פ"ק דב"ב] : להוסיף כו' · יהיה קדש לה' כל אותו הוספה לענין אכילת קדשים קלים ומעשר שני ומקרי תוך חומת ירושלים ואינו נראה שיבנו אותה חומה כ"כ גדולה ע"י בן אדם אבל אמר ואני אהיה לה חומת אש וק"ל : כל מצילות שתולין לסוס כו' · עיין פי' רש"י ויותר נראה לפרש דגם לפי דרש זה יהיה מלשון צל שיהיה לצל בין עיניו שלא יהיה נבעת מזריחת שמש וכן עושים לסוסים המוכנים למלחמה וק"ל : בשלמא למ"ד ביזה גו'· עיין פרש"י וק"ק ומאי קושיא למ"ד נמי הנך תרתי הא כיון דלדידהו נמי קאמרינן דמעתרי ישראל כו' ניחא נמי דלא יהיו צריכים לעשות סחורה בנכסי הקדש ונרא' לפרש דלמ"ד ביזה ניחא שלא יהיו צריכים גזברים לקנות ממעות הקדש מן הסוחרים כלי המקדש שהן הסירות כי הסירות גופן מן הביזה יהיה קדש אלא להנך תרתי מ"ד דמעתרי ישראל ומתנדבו ואין דרך המתנדבין אלא להתנדב מעות וא"כ צריכין שפיר סוחר כנעני לקנות ממנו הסירות ומשני אין כאן עני שאין דרך העני להיות לו סירות של כסף וזהב וביום ההוא לא יהיה כאן עני וכ"א מישראל יהיה לו בביתו סירות של כסף וזהב כמפורש והיה כל סיר בירושלים וביהודה קדש לה' צבאות ובאו כל הזובחים גו' דהיינו שיהיו עשירים ויהיה לכ"א סיר של כסף וזהב בביתו להקדישו קדש לה' יש לדקדק שאמר בירושלים וביהודה דמשמע בכל ארץ יהודה וכי מותר לאכול ק"ק וזבחים חוץ לירושלים בכל ארץ יהודה ולפי מה שאמרו לעיל דהקב"ה עתיד להוסיף על ירושלים כו' והיינו מארץ יהודה ניחא דמה שהוא עתה ארץ יהודה יהיה קדש לה' והו"ק : אילימא כנעני ממש וכו' · ר"ל דכל מה שהוזהרו בו האבות ליקח מבנות כנען ודאי דהשבטים נמי נזהרו בו והא דכתיב שאול בן הכנענית כבר דרשו בו פרק הנשרפין שהוא זמרי שעשה מעשה כנען ומה שפירש רש"י בחומש כל בנותיו לנחמו ר"נ אומר כנעניות היו הוא ע"פ ב"ר ופליגא אגמרא דידן והרא"ס בסוף פרשת ויחי פירש דלא פליגי דשאני יהודה שהיה מלך והיה ספק בידו ליסא אשה מאיזה אומה שירצה אבל אחיו כו' ע"ש והוא דחוק דגם שהיה מלך בין אחיו לגבי עובדי כוכבים לא היה מלך ועוד דלפי סדר הכתובים נראה כשנשא יהודה בת שוע היה אחר מכירתו של יוסף וכ"ה בסדר עולם וא"כ כבר הורידוהו אחיו מגדולתו כדכתיב וירד יהודה וגו' ואמרו פ"ק דסוטה[א] שהורידוהו מגדולתו ונראה דתלמודינו מלי סבר כרבי יודא דאמר בב"ר דלא נשאו כנעניות אלא דאחיות התומות נולדו עם כ"א מהם ונשאום ואע"ג שהוא דבר

הכותב

אלא הרוגי לוד · והר"ן ז"ל כתב בפירוש הרוגי לוד בהגדה אמרו שלא רצו לשתות בכלי זכוכית צבועה דשעת הגזרה היה והוי כערקתא דמסאנא : **אפשר** בא אברהם כו' ואזיל יהודה ונסיב כו' · כתב הר"ן ז"ל בא אברהם והזהיר את יצחק · ולית ליה כדאמרינן באגדה ויעשו בניו לו כן כאשר צום אמר להם כל מי שנשוי כנענית לא ישא מטתי אי נמי דאיהודה קא מתמה שגבר באחיו וזכה לצאת ממנו כתר מלכות :

הרי"ף

אור יקרות וכו' · נראה דכל הני דרשות דדרשי הוא משום שכתוב במסורה יקפאון ביו"ד ולהכי דרשי שמה שהוא יקר בעולם הזה יהיה קפוי וקל בעוה"ב שמלת וקפאון כתיב יקפאו' במסורה שהוא לעתיד : **בשלמא** למ"ד כל ביזה היינו דכתיב ולא יהיה כנעני עוד · עיין פרש"י וקשה דהא להנך תרתי נמי דרשי לעיל מ"ד והיה הסירות כמזרקים ומשני מלתא אחריתי קאמר דמעתרי ישראל ומתנדבי ומייתי ובשורה אחרת היא שיתעשרו ישראל והשתא שפיר קאמר כיון שמעושר רב שלהם יתנדבו למזבח והיו הסירות של כסף וזהב כמו המזרקים ולא יהיה עוד כנעני לעשות סחורה להתעשר לפי שיש אתם עושר גדול ולמה הוצרך לתרץ כנעני אין כאן עני · ועוד כיון שדרשו כנעני מלשון אין כאן עני איך חזרו לדרוש מנ"ל דאקרי כנעני תגר והשתא לא דרשינן תגר אלא אין כאן עני ונראה שכיון שאין אנו דורשים כל ביזה א"כ העושר שמתעשרים הוא מהסחורה ומי שמתעשר מן הסחורה שוב אינו מבטל הדבר שהוא שראה בו עושר וטובה אבל לדרשת כל ביזה שנתעשרו מהביזה א"כ לא יתעסקו עוד בסחורה כי הביזה שנתעשרו בה היא משכחת את הסחורה ולכך תירצו לא יהיה עוד כנעני לא יהיה כאן עני שכיון שיתעשרו לא יהיה עוד עני ולעולם יהיו עשירים ומתדבקים בסחורתם כמנהגם והשתא דרשינן אין כאן עני כי אם יהיו תגרים כמנהגם

עץ יוסף

מן אין כאן עני · לכאורה הוא ענין רחוק מאד להלק מלת כנעני לשנים · שדורשה נוטריקון אין כאן עני · אבל הדברים מובנים היטב ע"פ הידוע כי הסוחר מדברים ידועים במקומות פרטיות · הוא המסיב טוב המו"מ והמסחר · כי הדבר שאיננו פה במציאות · יהיה מציאותיו ממקום אחר · ע"י כנעני ארץ · אמנם על העתיד כבר מובטחים אנחנו שנהיה מלאים כל טוב באין מחסור דבר כאשר העידו ז"ל (שבת ל) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת · וכמוהם · וכמו אז יהיה המו"מ אך למותר · וע"כ היטיבו אשר אמרו ז"ל · ולא יהיה כנעני עוד · והטעם · אין כאן עני · כלומר אין יגרע דבר · על כן לא יהיה

המתורגמן. א) קלארע. ב) אונד מאבט שאטטען. ג) גלעקבען. ד) קויפמאן.

[א] מהרש"א ד"ה אילימא · פ"ק דסוטה (יג ע"ב) :

יד יוסף

א מו"ק כח ע"א כתובות עז ע"ב ב"ב י ע"א : ב ב"ב עה ע"א :

חדושי גאונים

ונשותיהם יותר מהם · הטעם פשוט כי גדלה שנאת נשי ע"ה כי ע"ה בעבידתיה טריד ומתרחק מאת ת"ח · אך נשותיהם כשדרות סמוך לאשת ת"ח · הנה אשת ת"ח איננה משאלת כליה לאשת ע"ה ומתרחקת ממנה בזמנם שהיו שומרי משמרת הטהרה · וא"כ אשת הע"ה רואה בניוולה שהיא מתועבת מאשת ת"ח· וכשמתה חזי דאשת ת"ח פלגא בהדיה לעוה"ב שכר ת"ח וכמ"ש מי לא פלגן בהדייהו · ורע לה לאשת ע"ה בעוה"ז כמ"ש בסוגיין והע"ה איננו מעביר על מדותיו · והת"ח עלוב בתוך ביתו ומכבדה יותר · לכן אשת ע"ה שנאה תעורר מהמת קנאה יותר מהע"ה בעלה: (פתח עינים)

(שייך לעמוד הקודם) והיה ביום ההוא לא יהיה אור וכו' · א"ר אלעזר זה אור שהוא יקר וכו' עד הרוגי לוד וכו' · ראשונה ראוי לדקדק במה חולקים אלה השלמים ועוד למה תפס האב אל הבן ואמר עולם ברור ראית כי הוא לא הגיד אלא שהוא הפוך ממה שהוא כאן ועוד איך נראה כסותר עצמו תכף שאומר כי היכי דחשבינן הכא וכו' ונראה לומר כי ר' אלעזר ראה שההבטח' מהפסוק הוא שהשכל המעיין יהיה ממין אחר בעוה"ב כי האור השכלי שהוא יקר בכאן הוא קפוי שם לפי שההעתקה גורם אליו החומר תפרד ממנו ואמרו החכמים שבכאן הוא כנחלת עוממת מגד האפר שעליה באופן שההשכלות תהיינה נעלות ונפלאות מגד השכל המשכיל ומעיין אותן ור' יוחנן אמר

א ב"ר פ' פ"ה :
ב ברכות נד ע"א :
ג קדושין עא ע"א :
ד שמות רבה פ"ג :

חדושי גאונים

שהעיונין והשכלות התעלנה מלד מובטן והמונח שלהן וז"א אלו נגעים והאלות כי מובטי השכל בעוה"ז בתחלה הם חומריים בעבור שלריך שיושגו תחלה מהחושים ומשם יעלו אל השכל ולא כן בעוה"ב ור' יהושע לא רלה לפרש הפסוק בטובות הנפשיות אלא בזמניות ואמר אלו בני אדם שיקרים הם בעוה"ז ויהיו קלים ונבזים בעוה"ב כי קפאון הוא מענין קלות כדפרש"י כי הא דרב יוסף חלש ואיתנגיד כי אחר שנחלש וגאפס חומרו נתחזק שכלו ועיונו והשכיל איך בעוה"ב העוה"ז הוא הפוך שם כי העליונים בכאן והשובים הם שם למטה והתחתונים ונבזים בכאן הם הם שם למעלה והאב השיב לו כי אינו נכון זה כי כמו שהוא שם הוא כאן כי אותם שהם עליונים כאן בטובות הגופיות אין ראוי לקוראם עליונים ח"ו כי תחתונים הם ונבזים אחר שהשלמו' הסר מהם ואותם שהם נבזים ושפלים בכאן אינם בעבור זה תחתונים בעיני בעלי השכל והמדע רק בעיני העורים וא"כ עולם ברור ראה אח"ז שאל אבן מה ואז הבן השיב לו כפי מה שלמד ממנו שראה שדבריו האמת והלדק כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם ר"ל החשיבות האמתי העיוני שהוא חשיבות עליון שיש לנו בכאן הוא עלמו יש לנו שם ושאל ממנו מה הם אומרים אם בעיון תלוי שלמות או במעשה והשיב כי תרוייהו [illegible] רמז על המחקרי והרוגי מלכות אין כל בריה יכולה זה אמר על המעשה וראיה לזה שהקשו דילמא ר' עקיבא וחביריו כו' כלומר ואלה גם משום העיון זכו אלה הרוגי לוד · (להם שלמה) :

אמר ר"ג בר יצחק

שעתידה התורה לאסור לא הוזהרו בו בני יעקב כמו שהוזהרו מלישא בנות כנען שמלינו מפורש בקרא שהוזהרו בו האבות ודו"ק : לעוה"ב כולו הטוב כו' · הוא מבואר ע"פ מ"ש מפי עליון לא תלא הרעות והטוב אמר רעות בלשון רבים והטוב בלשון יחיד לפי שהרעות יש בהם שינוים רבים לפי המקבלים ולא כן הטוב הבא ממנו יתברך הוא טוב אמיתי בלי שינוי וז"ש מפי עליון לא תלא הרעות הבאים שינוי נגד הטוב האמיתי אבל הם באים בעוה"ז לפי המקבל ואין אחדותו ניכר לפי שינוי המקבלים דעל בשורות טובות אומר הטוב שהוא הטוב אמיתי שהוא הקב"ה הוא המטיב לכל ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת שאין הרע בא ממנו יתברך רק לפי אמיתת הדין לבא על המקבל אבל בעה"ב יהיה ניכר אחדותו שלא יהיה שינוי רע רק כולו הטוב והמטיב : [אטו עד האידנא לאו שמו אחד כו' אבל בעה"ב נקרא בי"ה כו' · והיינו שמו אחד שהוא שם המיוחד לעוה"ב בכתב ובקריאה וקאמר סבר כו' לעלם כתיב כו' הכל מבואר בפרק עשרה יוחסין

את יצחק · שהזהירו והשביעו לאליעזר כדכתיב אשר לא תקח אשה לבני וגו' (בראשית כד) : ויצחק את יעקב · לא תקח אשה מבנות כנען (שם כח) : הטוב והמטיב · שאין שם שמועה רעה : למדרשיה בפירקא · קרייה דיו"ד ה"א דארבע אותיות שדרשה וטעמי של תורה תלויין בה : לעלם כתיב · זה שמי לעלם חסר וא"ו לשון העלמה : וכתיב זכרי · דמשמע קריאה ולא העלמה · ל"א כיון דכתיב זה שמי פשיטא דזה זכרי היאך יקרא אלא בשמו אלא ודאי ב' שמות למדה שם הקריאה ושם הכתיבה :

כבותים דמו · דכיון דלא גמירי ולאו מקום תורה הוא סרכי מלתא : ואל ישנה · דמתני' ארישא קאי ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין :

את יצחק בא יצחק והזהיר את יעקב ואזיל יהודה ונסיב בת כנעני אלא אמר ריש לקיש [א]בת גבר תגרא כדכתיב (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה ואבע"א מהכא (ישעיה כג) אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ :

יז שם (זכריה יד) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אטו (עד) האידנא[א] לאו אחד הוא אמר ר' אחא בר חנינא (אמר ר' אסי) לא כעולם הזה העולם הבא העוה"ז [ב]על שמועות טובות אומר [ברוך] הטוב והמטיב ועל שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת אבל לעוה"ב כולו הטוב והמטיב · ושמו אחד [מאי אחד] אטו (עד) האידנא לאו שמו אחד הוא אמר רב נחמן בר יצחק לא כהעוה"ז העוה"ב העוה"ז נכתב ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דלי"ת [אבל] העוה"ב [כולו אחד] נכתב ביו"ד ה"א ונקרא ביו"ד ה"א [ג]סבר רבא למדרשיה בפירקא אמר ליה ההוא סבא[ג] [ד]לעלם כתיב [רבי אבינא רמי כתיב] (שמות ג) זה שמי לעלם [וכתיב] וזה זכרי לדר דר אמר רבי אבהו אמר הקדוש ברוך הוא לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא [אני] באל"ף דלי"ת :

מקום שנהגו פרק רביעי

דף נא ע"א **בני** מדינת הים נמי כיון דלא שכיחי רבנן גבייהו כבותים דמו :

שם ע"ב **ההולך** ממקום וכו' בשלמא ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת ולא ליעביד אלא ממקום שאין עושים אל ישנה אדם מפני המחלוקת ונעביד הא אמרת נותנים עליו חומרי מקום שהלך שם וחומרי מקום שיצא משם אמר אביי ארישא וכו' :

עיון יעקב

ואזיל יהודה ונסיב כנענית · עיין במהרש"א דלמה לא מקשה על שאר שבטים שנשאו ג"כ כנענית ול"נ דלק"מ דעיקר הקושיא היא כיון שילא מהם מלכות בית דוד אין ראוי לישא כנען שיתקלל לעבד ואברהם ויצחק כולם היו בדעתם שילאו מהם י"ב שבטים ומלכות בית דוד נזהרו מלישא כנענית והקושיא היא על יהודה דוקא וק"ל : **יהיה** ה' אחד · כלומר שלע"ה יתנהג הכל ע"פ מדה"ר שהוא שם הויה לכך יברכו הכל הטוב ומטיב ולכן לשם שנקרא כך יכתוב בלי שום שם של דין ועיין בחידושינו פרק עשרה יוחסין :

הרי"ף

ולכן שאלו וכנעני מנ"ל דאקרי תגר וכו' : **עולם** הבא כולו הטוב והמטיב · ואע"ג דאמרינן פרק קמא דתעניות שמלדיק עליו את הדין לעוה"ב ואומר יפה דנתוני וכן דרשו

ענף יוסף

מהלורך אל המסחר · כי יהיה העולם מלא כל טוב בכל מקום (אהל יעקב) : **יז לא** כעוה"ז העוה"ב העוה"ז על בשורות טובות כו' · כי בעוה"ז אף שאנחנו מברכין על הרעה כשם שמברכין על הטובה · היינו בענין ההלול וההודיה · למה שידענו כי מאתו לא תלא הרעות · זולת שהסבה לפעמים היא לוטה בשמלת פגעי הזמן ומקריות ותכס עליה הארץ עד כי לא ניכר ענין הטוב הטמון בהם · אמנם חז"ל העומדים בסוד אלוה הורונו ויאמרו לנו · דע כי הסי"ת עושה הטוב בעמיו · על כן ברכו אלהים אלהינו גם על הרעות החילונים · למען הטובות הכתיים שבהם · אמנם בנוסח הברכה שניין דא מן דא · והיינו כי על הטובה המבוארת לכל שהיא טובה · מברך הטוב והמטיב · כלומר הענין בעלמותו הוא טוב · למה שהוא יתברך הוא טוב · והפועל אותו הוא מטיב בה למקבלים · ואין בה מאומה רע · אבל על הרעה אומר דיין אמת · כלומר שהמברך מאמין אמונה שלימה כי זה לטובתו · ובאמרו כן ירלה בזה · דן באמונה בענין דיניי ומשפטיי · ותוכו רלוף הטוב הנמשך מהדין · אמנם זאת החלוקה איננה רק בעוה"ז · במה שלפעמים יושגו לנו ענינים מטיבים מתוך רשפת להבת יקוד אש אוכלה · מכאבת אותנו לשעתה · אמנם לעוה"ב אומר הטוב ומטיב כל פעם · והיינו כי הטוב אשר יושג לנו אז יהיה נגלה בלתי מעוטף ומעורב עם רע · במה שכל הדברים יושגו לנו אז מידו יתברך לידינו ממש זולת אמלעיי · וזה הפועל יקרא בשם ידוד · אשר ביאורו מורה הנינה ורב חסד (אי היס) : **למדרשיה** בפירקא · קריית דיו"ד ה"א דארבע אותיות שדרשה וטעמים של תורה תלויין בה (רש"י) והיפ"ת בשמות רבה פ"ג הקשה על פירש"י · וכתב שכוונת הגמרא ע"ד שפירש"י בפ"ק דע"ז על רבי חנינא בן תרדיון שהיה הוגה את ה' באותיותיו דורשו במ"ב אותיות ועושה בו מה שלבו חפץ · וזהו שאמר כאן סבר רבא למדרשיה בפירקא היינו למדרשיה במ"ב אותיות · דע"י דרשות ולירופין עולה למ"ב אותיות · דאע"ג דתנן אין לו חלק לעוה"ב · כבר אמרו בפ"ק דע"ז דלהבין ולהורות שרי · וההוא סבא מנעו דאין לדרשו בפרהסיא דלעלם כתיב · שהיא העלמת ידיעה והשכלה · דאי כפרש"י דקאי על הקריאה ככתבו · לשון שתיקה שייך לא העלם ידיע · כי ידוע למי שיבא לקראו אם ירלה : רבי אבינא רמי כו' · לפי' היפ"ת הכל כדברי הגמרא סבר רבא כו' · הוא מילתא אחריתי · אבל לפרש"י הוא ממש מה שסבר רבא למדרים בפירקא וההוא סבא מנעו דשם הכתיבה לחוד ושם הקריאה לחוד : **בני** מדינת הים כו' · דאיתא שם בגמרא דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהן · אמר רב חסדא בכותאי עסקינן · מאי טעמא משום דמסרכי מילתא (פרש"י דמסרכי מילתא של קולא ומזלזלין יותר) וע"ז קאמר שם בני מדינת הים נמי כיון דלא שכיחי רבנן גבייהו כבותים דמי (פרש"י דכיון דלא גמירי ולא מקום תורה הוא סרכי מילתא) : **בשלמא** ההולך כו' · דאיתא שם דף נ' ע"א במתני' מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חלות עושין ·

אמר הבונה בני מדינת הים וכו' · הוסיף רש"י ז"ל דכיון דלא גמירי על מה שאמר דלא שכיחי רבנן גבייהו שהוא פירוש ולא מקום תורה הוא לפרש אומרו כבותאי דמו לומר שמקום שהם עמי הארצות ואינם מקימים עלמם למשמעת בעלי תורה הם יהודים למראה עינים כבותים שהיו עושים לפנים מחמת יראה וסרכי מלתא של קולא ומזלזלים ביותר וזש"ה אנכי לגון יפיתו קריה עושים הכל קל שבספיקת רוח מתנועע וחכמים ישיבו אף כשיש ביניהם חכמים מלמדים ומתקנים דעתם להשיב אף ה' מהם : אל ישנה אדם וכו' · כבר אז"ל

רש"י

ממנו אגידא דבר בי רב · תלמיד שסרח היו נמנין להלקותו ולא לנדותו משום דשמתא חמורה וחוששין לכבוד תורה: סימן להרים מילין · עפלים גלי"ש אבל שאר אילנות שבהרים אין יפים וכ"מ דלא מייתינן בכורים מינייהו כדלקמן: דקלים· תמרים: שקמה· אינה עושה פרי: שפלה · ארץ מישור ולקמיה מפרש מאי נ"מ: כשקמים אשר בשפלה · ש"מ דרך שפלה לשקמים ומיהו לאו ראיה גמורה לידע דאם אין בה שקמים לא יקרא שפלה בבכורים כתיב אשר תביא מארצך ודרשינן במנחות (פד:) נאמר כאן (ארץ) [ארצך] ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה וגו' מה להלן שבח ארץ דהא בשבחה הכתוב מדבר אף כאן שבח ארץ וילפינן מינה דאין מביאין אלא מז' המינין האמורים שם ואין מביאין אלא ממקום משובח ותמרים מז' המינין הם דכתיב ודבש דהיינו דבש תמרים: ולא מדקלים שבהרים· דאינן משובחים אלא דקלים של עמקים: ולא מפירות · תבואת דגן: שבעמקים · שהמים לנים שם ותבואתן כמושה ומרקבת: לנחל איתן · לעגלה ערופה צריך שיהו קנים גדלים בו ואי לא לא מקרי נחל: למקח וממכר · שפלה אני מוכר לך צריך שיהו בה שקמים: ודאי דאמריתו כו' · אמת הדבר ששמעתי עליכם שאתם אומרים משמיה דרבי יוחנן הכי: הדר עולא · חזא ביה ברבב"ח בבישות · נסתכל בו בפנים זועפות כלומר אתה אמרת בשם ר"י והוא לא אמר כן אלא אף במוצאי י"ה מברכין עליו הואיל ודבר חדש הוא שנאסר בו כל היום ועכשיו נהנה ממנו: אלא אהא אמרי להו · משמיה דר"י דענה אחר התנא וחכמים אוסרים להדליק את הנר אף ביוה"כ שחל להיות בשבת עד מוצ"ש ולא הזכרתי שמו של ר"י על אור במוצ"ש אלא בזו והם סבורים שעל דבר ברכת האור הזכרתי שמו: עדא תהא · זאת תהיה בזאת אני מודה שאמר רבי יוחנן: זה עולא · *) שהבין מדבריו של רבב"ח טעות וחזא ביה בבישות וסתם דבריו שלא אמר לו כלום והיינו עצה בלב איש דנקיט ליה בלביה ולא א"ל למה אמרת כך: ואיש תבונה ידלנה · הבין מה שהיה בלבו של

*) שהבין מדבריו של ר' אבא ורבה ב"ה טעות כצ"ל רש"ג

גמרא

דף נב ע"א [א]במערבא [ב]ממנו אנגידא דבר בי רב ולא ממנו אשמתא:

דף נג ע"א תניא [ג]רבן שמעון בן גמליאל אומר סימן להרים מילין סימן לעמקים דקלים סימן לנחלים קנים [סימן לשפלה שקמה] ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (מלכים א י) ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמה אשר בשפלה לרוב · סימן להרים מילין סימן לעמקים דקלים נ"מ לבכורים דתנן [ד]אין מביאין בכורים אלא משבעת המינין ולא מדקלים שבהרים ולא מפירות שבעמקים · סימן לנחלים קנים [ה]נ"מ לנחל איתן סימן לשפלה שקמה נ"מ למקח וממכר השתא דאתית להכי כולהו נמי למקח וממכר:

שם ע"ב עולא הוה רכיב חמרא ואזיל והוו אזלי רבי אבא מימיניה ורבה בר בר חנה משמאליה אמר ליה רבי אבא לעולא ודאי דאמריתו משמיה דרבי יוחנן אין מברכין על האור אלא במוצ"ש הואיל ותחלת ברייתו הוא הדר עולא חזא ביה ברבה בר בר חנה בבישות[א] אמר ליה אנא לאו אהא אמרי אלא אהא אמרי דתני תנא קמיה דרבי יוחנן רבי שמעון בן אלעזר אומר יום הכפורים שחל להיות בשבת אף במקום שאמרו שלא להדליק מדליקין מפני כבוד השבת וענו רבי יוחנן בתריה וחכמים אוסרים אמר ליה עדא תהא · קרי עליה רב יוסף (משלי כ) מים עמוקים עצה בלב איש [דף נד ע"א] ואיש תבונה ידלנה [מים עמוקים עצה בלב איש] זה עולא [ואיש תבונה ידלנה] זה רבה בר בר חנה:

יח דף נו ע"א [ו]תנו רבנן ששה דברים עשה חזקיה המלך על שלשה הודו לו

תוספות

אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת· הקשה ה"ר יוסף למה אין מברכין בכל שעה שנהנה ממנו דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה ותירץ דה"מ כשגופו נהנה אבל שאר הנאה לא ואע"ג דמברכין על אור השמש בכל יום היינו משום שמתחדש בכל יום:

מהרש"א

יוחסין ע"ש]: מים עמוקים עלה כו' · מדכתיב איש כפול משמע דבשני אנשים קמיירי ובמדרשות לגבי רב ותלמיד נדרש וק"ל: [ששה דברים עשה חזקיה כו' · מפורש בפרק קמא דברכות ע"ש]:

ים

יד יוסף

א מו"ק יז ע"א: ב פי' שהיו מתקבצין אצל הרב ואין מלקין עד שהסכימו בהכאתו ולא מימנו אשמתא אלא על דבר חמור ובדבר חמור אין חולקין כבוד לרב לפיכך השמתא עדיפא ערוך: ג תוספתא דשביעי' פ"ז: ד מנחות פד ע"א בכורים פ"א מ"ג: ה נדה ח ע"ב: ו ברכות י ע"ב:

חדושי גאונים

לא כעוה"ז עוה"ב וכו' · וי"ל דל"ל להביא רישא דקרא והיה ה' למלך וגו' · דלא הל"ל רק ביום ההוא יהיה ה' אחד אבו עד האידנא כו' ונלע"ד דכוון בזה שלא תקשה דהאיך מוקי להאי קרא אעוה"ב הלא קודם זה כתיב אברכם להם ואקבצם וגו' · ואח"כ כתיב האי קרא והיה ה' למלך וגו' ואח"כ אימות המשיח הוא נאמר(כמ"ש דמוקמי' האי קא אברכם וגו' אימות משיח) והאיך מוקי כאן על עוה"ב (דודאי ימות המשיח לחוד ועוה"ב לחוד ולשמואל דאמר בברכות פ"ה אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד ודאי קשה כזה) לכך מביא גם רישא דקרא והיה ה' למלך והיינו דהוכחתו הוא ממ"ש והיה ה' למלך ביום ההוא יהיה ה' אחד למה כתיב ביום ההוא באמצע הפסוק דכך ה"ל למיכתב ביום ההוא יהיה ה' למלך והיה ה' אחד ושמו אחד · ולמה כתיב ביום ההוא באמצע קרא אלא ודאי דביום ההוא הפסיק הענין להורות דרישא דקרא בלבד הוא דקאי אימות המשיח וסיפא ביום ההוא והיה ה' אחד וגו' קאי איום המיוחד דהוא עוה"ב וא"ש ודו"ק · הנה הרי"ף ז"ל הקשה כאן למ"ש לעוה"ב כולו הטוב והמטיב כו' · והקשה ממ"ש בתענית פ"א שהרשעים מצדיקין את הדין ואומרים יפה דנתוני והיינו דיין אמת עכ"ל ולפע"ד לא מקשה כלל דמשמע ממנו מ"ש בגמ' שם קודם האי יפה דנתוני כו' ז"ל צדיק וישר הוא אמרו

הכותב

ששה דברים עשה חזקיה כו' · והרמב"ם ז"ל בפי' המשנה הביא בפרק זה זאת הברייתא והאריך בפירושה וז"ל זאת ההלכה היא תוספתא אבל ראיתי לפרשה לפי שיש בה תועלת · ספר רפואות היה ספר שהיה ענינו להתרפאות בדברים שלא התירה התורה להתרפאות בהן כמו הדברים שחשבו בעלי הצורות והוא כי יש אנשים חכמים בחכמת הכוכבים ועל פיהם יעשו צורות לעתים ידועים ויועילו או יזיקו לדברים ידועים וזו הצורה נקראת בלשון יון טלס"ם ואומרים כי הצורה שהיא נעשית בזו התכונה היא טובה לחולי פלוני וכיוצא בו מן הדברים המטעים ומחבר זה הספר לא חברו אלא על דרך החכמה בטבע המציאות לא על דרך שיעשה אדם פעולה ממה שנכתב באותו הספר וזה מותר · ועוד יתבאר לך כי יש דברים שמנע השם לעשותם והם מותרים ללמדם ולהבינם כי השם ית' אמר לא תלמד לעשות ולמדנו בקבלה אבל אתה למד להבין ולהורות וכאשר השחיתו בני אדם דרכם והיו מתרפאין באותם הדברים הסירן וגנזן ואולי שהיה ספר והיה שם רפואה לסם המות והיה אומר סם המות פלוני מרקחים אותו כך ומשקין אותו כך ויארע ממנו מן המקרים כך וכך ורפואתו בדבר פלוני וכשהיה רואה הרופא אותן המקרים היה יודע כי אותו הסם השקוהו והיה נותן לו אותה הרפואה להיות לו כנגד הסם ולהצילו ממות וכאשר השחיתו בני אדם דרכם והיו ממיתין באותן הסמים הסיר הספרים וגנזן ואני הרביתי לך דברים בזה הענין לפי ששמעתי וכן פירשו לי הענין כי שלמה חבר ספר רפואות כשיחלה שום אדם או יקרהו שום חולי מן התולאים היה מתכוין לאותו הספר והיה עושה כמו שכתוב בספר והיה מתרפא וכאשר ראה חזקיה כי בני אדם לא היו

הרי"ף

הז"ל עוברי בעמק הבכא שהרשעים בוכים בגיהנם ומצדיקים הדין לומר יפה דנת יפה הורית וכו' הרי שאומרים דיין האמת · מ"מ כולו הטוב והמטיב דליכא שמועות רעות לומר אליהם ברוך דיין האמת כמו בעוה"ז ולזה כיון רש"י בלשונו שאמר ברוך הטוב והמטיב שאין שם שמועה רעה כלומר אע"פ שמצדיקין את הדין לומר ברוך דיין האמת על דינם מ"מ אין שם שמועה רעה אבל עדיין קשה כיצד הוא אומר לא כעולם הזה עולם הבא דיהיה ה' אחד לברך הטוב והמטיב והרי מצדיקין את הדין ואומרים יפה דנת דהיינו דין האמת

עץ יוסף

מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין · ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך שם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת ע"כ · וע"ז פריך הגמרא בשלמא כו' · ומשני הגמרא ארישא · ופרש"י ואל ישנה דמתני' ארישא קאי ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין: ממנו אגידא כו' · תלמיד שסרח

ענף יוסף

יח ת"ר ששה דברים עשה חזקיה כו' גירר עצמות אביו על מטה של חבלים · ובספר יד יוסף כתב הכוונה דקיי"ל מפשע רשעים בגיהנם י"ב חדש · אם כן אחר שנתעכל הבשר ונעשה עצמות ועברו י"ב חודש היה נראה כי כבר עברו ימי עונשו

הבונה

הבונה הז"ל אזלת לקראת אצל בנימוסה ולמדו מהמלאכים שבאו אצל אברהם אבינו ע"ס ואכלו ומרע"ה הלך לשמים ומ' יום לא אכל והזהירונו שלא להתחלק לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות אפילו במנהגים שבמיסם טובים : עולא הוה רכיב חמרא כו' · ממדת הנבון כאשר ישמע מרעהו דבר כזב ומה גם אם יהיה בפני אחרים שלא לקפוץ מיד ולביישו בהכחשה אלא להראות לו מתוך תנועה או הבטה קלה היותו מכיר כי לא כן דברו · ואם המדבר איש אשר רוח בו גם הוא לבבו יבין ושב ורפא לחטא אשר מפיו יצא ע"כ היותר טוב שאפשר · כך היה המעשה בג' חכמים הללו כי יצא כששמע שרבב"ח אמר מה שלא שמע בשם ר"י לא רצה להכלימו ולהכחישו בפני רבי אבא והסתכלות בו בלבד בפנים זועפות

המתורגמן. א) אונצופרידענהייט.

[א] מהרש"א
ד"הוכתיב בפ' אין דורשין (יג ע"ב) :

יד יוסף

א סנהדרין מז ע"א:
ב תוספתא דיבמות פ"ד: ג שבת לב ע"ב:

חדושי גאונים

בשעת פטירתו של אדם כל מעשיו נפרטין לפניו והוא חותם עליהם כו' ולא עוד אלא שמצדיק את הדין ואומר יפה דנתוני · הרי מפורש להדיא דבשעת פטירתו של אדם קאי ולא אעוה"ב ולא קשה קושייתו כלל ודו"ק · (עולת אהרן) :
רבא רמי כתיב כי גדול מעל שמים חסדך כו' · והכוונה לתת הבדל בין ההנהגות אשר תשתתף בהם ההשגחה האישיית כי הנה הסדור הטבעי בהחלט הוא אשר זכרו המשורר באומרו (תהלים נז) עד שחקים אמתך ולפי שהוא סדור קיים תמידי בלתי משתנה בשביל מעשה האדם וייחס אותו אל השחקים לפי שכל הענינים ההוים בהנהגה ההיא הם נשקים ונפסדים תחתיהם · אמנם כאשר תשתתף באלו הענינים ההשגחה האישיית כמו שאמרנו קרא אותם חסד שמימיי ואמר כי גדול עד שמים חסדך כמו שאמרו חז"ל (ב"ר פ' י"ב) ראה שאין העולם מתקיים שתף עמו מדת החסד אמנם ההנהגה ההשגחיית לגמרי עליה אמר כי גדול מעל שמים חסדך כי היא ודאי ברכות שמים מעל רצוני הנהגה אלהית למעלה ממערכות השמים וכל סדוריהם ולזה אמר כי העושים שלא לשמה יגיעום הטובות הטבעיות ההם בהסכמת הרצון האלהי ולא ימנע מהם כדי שיגיעם שכר פעולתם איך שהיה אמנם המכוונים לשמה יגיעום הטובות העליונות המכוונות ממנו יתעלה ואין עמו אל נכר והם הטובות הנפשיות האמתיות ולזה היתה עצה טובה לעולם יעסוק אדם בתורה וכו' · (עקדת יצחק):

יש זריז ונשכר כו' ולא עביד במעלי שבתא כו' · יש לדקדק דמשמע לכאורה דנשכר במה דלא עביד במעלי שבתא משום איסור מלאכה בע"ש ואם כן לא הוה ליה למימר במעלי שבתא דמשמע כל היום דע"ש כיון דליכא איסורא אלא מן המנחה ולמעלה כדמסיק לעיל וע"כ נראה לפרש דנשכר בכל היום דע"ש דלא עביד מלאכתו בו ויש לו פנאי להכין לצורך שבת דמתחיל בע"ש בהשכמה כדאיתא פרק כל כתבי והשתא ניחא בהך דשפל ונשכר דלא עביד כולה שבתא ולא מעלי שבתא שנדחק רש"י לפרש ואע"ג דלאו לשם מצוה קמכוין מצוה שלא לשמה מיהא איכא כו' ע"ש דלשיטתו ניחא דמצוה ממש קעביד שמכין כל היום לצורך שבת ולא עביד מלאכתו ודו"ק: וכתיב כי גדול מעל וגו' בעושין לשמה כו' · מבואר כי העושה שלא לשמה דהיינו לשום תכלית שלמטה ומיהו שאינו מתכוין לרעה כמ"ש התוספות אין חסד שלו בעוה"ז מגיע רק בעולם התחתון דהיינו עד שמים אבל העושה לשמה ותכליתו נוגע למעלה הרי גם חסד שלו בעוה"ז יבא למעלה מעל השמים ובתרתי הני קראי מסיים בהו ועד שחקים אמתך דהיינו שכר של צדיקים בעוה"ב מקרי אמתך דתרווייהו בין עושין לשמה ובין עושין שלא לשמה יזכו לשכר שבעוה"ב דהיינו עד שחקים כמ"ש בפרק אין דורשין[א] דרקיע שלישי מקרי שחקים ע"ש שבו שוחקין מן לצדיקים לעולם הבא:

ועל ג' לא הודו לו · (ואלו הן שהודו לו) [א]גירר עצמות אביו במטה של חבלים [והודו לו] · כתת נחש הנחשת [והודו לו] · וגנז ספר רפואות והודו לוי (ואלו שלא הודו לו) קצ׳דלתות ההיכל ושגרם[ג] למלך אשור [ולא הודו לו] · סתם את מוצא מי גיחון [העליון ולא הודו לו] · עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו :

יט דף נ ע"ב **העושה** מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה ובמוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים ובמוצאי יום הכפורים ובכל מקום שיש שם נדנוד עבירה לאתויי תענית צבור אינו רואה סימן ברכה לעולם · ת"ר [ב]יש זריז[ג] ונשכר ויש זריז ונפסד יש שפל[ד] ונשכר ויש שפל ונפסד · זריז ונשכר דעביד כולה שבתא ולא עביד במעלי שבתא · זריז ונפסד דעביד כולה שבתא ועביד במעלי שבתא · שפל ונשכר דלא עביד כולה שבתא ולא עביד במעלי שבתא · שפל ונפסד דלא עביד כולה שבתא ועביד במעלי שבתא · אמר (רב) [רבא] [ג]הני נשי דמחוזא אע"ג דהא דלא עבדן עבידתא במעלי שבתא משום מפנקותא[ז] הוא דהא כל יומא ויומא נמי לא [קא] עבדן אפ"ה שפל ונשכר קרינא להו :

ב שם **רבא** רמי כתיב (תהלים קח) כי גדול מעל שמים חסדך וכתיב (שם נז) כי גדול עד שמים חסדך הא כיצד כאן בעושין לשמה כאן

עולא שהיה מסתכל בו : גירר עצמות אביו · משום כפרה ולא קברו בכבוד בדרגש ומטה נאה מפני קדוש השם שיתגנה על רשעו ויוסרו הרשעים: כתת נחש הנחושת · כדכתיב בדברי הימים לפי שהיו טועים אחריו : וגם גנז ספר רפואות · וכדכתיב והטוב (והישר) בעיניך עשיתי [אמרינן בברכות שגנז ספר רפואות] לפי שלא היה לבם נכנע על חלאים ומתרפאים מיד : סתם מי גיחון · כדכתיב (דה"ב לב) (למה) [למען לא] יבואו מלכי אשור (ומלכי מצרים) וימצאו [מים] לשתות : ולא הודו לו · לפי שהיה לו לבטוח בהקדוש ברוך הוא שאמר (מ"ב יט) וגנותי על העיר הזאת וגו' : עיבר ניסן בניסן · לאחר שנכנס ניסן נמלך ועשאו אדר שני [כדכתיב בד"ה ב' ל] כי לא יכלו לעשות הפסח בעת ההיא כי הכהנים לא התקדשו למדי והעם לא נאספו לירושלים ומתוך שהפסח היה בטל באותן הימים היה צריך לקדש הכהנים לכך ולאסוף כל ישראל לשמחה ואח"כ בקש רחמים על שהיה מדחהו לפסח ממקומו שלא לצורך דמשום טומאת כהנים אינו נדחה כדאמרינן במועדו ואפילו בטומאה ואם נדחה ואין צבור נדחה והיינו דכתיב [שם] כי אכלו את הפסח בלא ככתוב כי התפלל עליהם יחזקיהו לאמר ה' הטוב יכפר בעד והוא מדעתו עשה לשם מצוה לזכות ישראל : ולא הודו לו · כדאמרינן בסנהדרין (דף יב:) ובברכות (דף י:) החדש הזה וגו' זה ניסן ואין אחר ניסן דמאחר שהגיע אותו חדש אין מזיזין אותו ממקומו והו"ל לחזקיה לעבר השנה קודם לכן דקי"ל אין מעברין אלא אדר כדילפינן במכילתא : מן המנחה · תשע שעות ומחצה : נדנוד עבירה · רמז עבירה : תענית צבור · אסור במלאכה במסכת תענית (דף יב:) כשהיו מתענין על הגשמים אבל שאר תענית צבור לא כדאמר שמואל אין תענית צבור בבבל (לקמן נד:) : במוצאי שבתות · משום כבוד השבת שמוסיפין מחול על הקדש : זריז · בעל מלאכה : שפל ונשכר דלא עביד כולה שבתא · ומעלי שבתא כמי לא עביד ואע"ג דלאו לשם מצוה קא מכוין מצוה שלא לשמה מיהא איתא ואמרינן לקמן לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפילו וכו' : עושין לשמה · מעל שמים :

תוספות

העושה מלאכה במוצאי שבת · אור"י דאיתא בירושלמי הכי הני נשי דנהיגי דלא למיעבד עבידתא באפוקי שבתא לאו מנהגא עד דתיתפני סידרא

הכותב

סומכין על הש"י הסיר אותו וגנזו ואתה שמע הפסד זה המאמר ומה שיש בו מן ההמון וכמו כן לסייעתו שהודו לו ולפי דעתם הקל והמשובש האדם כשירעב וילך
השגעונות ואיך יחסו לחזקיה מן האולת מה שאין ראוי ליחס כמותו לרעועי אל הלחם ויאכל ממנו בלי ספק שיבריא מאותו חולי החזק חולי הרעב א"כ כבר

עיון יעקב

במוצאי יוה"כ · הא דלא נקט ג"כ בבבא ראשונה בעי"כ י"ל משום דזה הוא מלתא דפשיטא דמהיכי תיתי יגרע עיה"כ מכל ע"ש ועי"ט ואדרבה הוא עצמו כמו יו"ט לאכול ולשתות בו משא"כ במוצאי יום הכפורים כיון דיש מדקדקין להתחיל קצת בעשיית סוכה והוי אמינא דאפילו מלאכה גמורה מותר לעשות קמ"ל דלא : **כאן** בעושין לשמה · נ"ל טעם החילוק כדאמרינן ארך ימים בימינה דהיינו למיימינים בה לשמה נמצא דעושין

הרי"ף

ושמא אינו בלשון ברכה ברוך דיין האמת אלא מצדיק הדין לומר יפה דנת ואתה דיין האמת : **הני** נשי דמחוזא וכו' · וקשה דהיינו מ"ש הברייתא שפל ונשכר ומה בא להוסיף רב על הברייתא ואפשר דברייתא מיירי באדם עצב ובטלן ושפל הוא ועצלן ומ"מ נשכר יש לו שכר של מצוה שלא לשמה כיון שאינם מכוונים לשם דבר אחר שאם היו רוצים לעשות לא היה להם שום מניעה והיה נראה לכאורה שהנשים שאינן עושות מלאכה וכונתן כדי לענג את עצמן הוו כמכוונות להנאת עצמן שלא לשם שבת ואע"פ שמצוה שלא לשמה יש לו שכר היינו

שאין מכוין לשמה אבל ג"כ אינו מכוין לשם דבר אחר אבל המכוין לד"א כגון להתייהר או להתענג לא מקרי שלא לשמה אלא עושה לשם דבר אחר דהיינו לכוונת העונג לזה בא רב
והידש דהכי נשי אע"פ שמכוונות להנאת גופן לעונג מ"מ שפל ונשכר הוא ויש להם שכר כעושה מצוה שלא לשמה : **כאן** בעושים לשמה וכו' · אפשר בעושים לשמה מקיימים השמים

ענף יוסף

וכפרתו · לכך אחר דאחז היה כופר ולא נתכפר לו בי"ב חודש כשאר מתים על שאר עבירות · לכך השמיענו דאע"פ שהיה כבר עשוי עצמות גררם חזקיהו · והודו לו יען אחז היה כופר ועון הכפירה לא יתכפר בי"ב חודש · וזהו אומרם כל האוכל ושותה בט"ב עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם · ירצה דמי שאוכל ושותה בט"ב הוא מחמת הכפירה שבלבו שאינו מאמין בנחמות ציון וירושלים · א"כ לא יכופר לו עון זה אפילו לאחר שיתעכל הבשר ויהיה רק עצמות מ"מ יהיה עונותיו על עצמותיו :

עץ יוסף

שסרח היו נמנין להלקותו ולא לנדותו · משום דשמתא חמורה וחוששין לכבוד התורה (רש"י) · והערוך פי' שהיו מתקבלין אצל הרב ואין מלקין עד שהסכימו בהכאתו · ולא מימנו אשמתא אלא על דבר חמור · ובדבר חמור אין חולקין כבוד לרב · לפיכך השמתא עדיפא · אבל בזה"ז אין חרם ומלקות נוהגת :
ב כאן בעושין לשמה כו' · יבואר ע"פ מה שידוע כי יש השגחה מיוחדת

הבונה זועפות סוכיתו ואף הוא ראה והבין ותקן דבריו באומר אנא לאו אהא אמרי אלא אהא וכו' · וקרא על שניהם רב יוסף מ"ש שלמה מים עמוקים עצה וגו' ומפרש הפסוק כך בלב איש נכון הראוי לקרא איש מי שרעיוניו אינם כים נגרש או רותחים כקדרה לצאת חוצה לדבר קשות נגד חברו רק בעצה נכונה הוא מחזיקם בעומק חיקו ואיש תבונה דולה ומוציא משם כונת האיש ההוא ומבינה ומתקן דרכיו :

המתורגמן · א) ער האט געשלעפט . ב) געשיקט . ג) פלייסיג אין זיין ארבייט . ד) פויל . נאכלאססיג . ה) פערצערטעלט. פערעדעלט.

ושלא לשמה · עד לשמים דמלוה מיהא עבד כדרב יהודה · הכי גרסינן עושין : מתקולתא · טולת מאזנים בידה ומהלכת בשוק להשכירן לכל הצריכים ושכר מועט הוא ומתבזה אשתו על דבר מועט : אגרתא · שכר הרחיים שמשכירן טרחו גדול ושכר מועט הוא אבל הקונה רחיים ומוכרן הרי הוא כשאר פרקמטיא : בקנים · כל מקלות דקים קרי קנים שעושים מהם גדרות ומחילות : אפחזייהו · נפח שלהן ושכרו מועט : תגרי סימטא · יושבין ומוכרין בשוק ועין (רעה) שולטת בהן : ומגדלי בהמה דקה · הכל צווחין עליהן : וקוצצי אילנות טובות · למוכרן לעצים הכל תמהין ולועזים עליהן ומתוך כך העין הרע שולטת בהן ולעקת בני אדם (רבה) : ונותנים עיניהם בחלק יפה · כשחולקין עם אחרים תמיד מקפידין ליטול חלק יפה : מתורגמנין · שעומדים לפני החכם בשבתות וימים טובים ושומעין בפיו ומשמיעין לרבים : מעות יתומים · למחלית שכר : ממדינת הים · משלח

[לעולם יעסוק כו' אפי' שלא לשמה כו' · מבואר כבר] : [ריחים אגרתא כו' · עיין פרש"י ובערוך פי' כיון דעבד אוכל נפש מפוס שכר כו' ע"ש] : עבודה ומזבנא אשתבוחי כו' · מהאי לישנא משמע דלאו דוקא מתקולתא דה"ה בשאר דברים שהיא לא עשאתם אין לה לישא וליתן ולהתבזות בשווקים דאין כבודה אלא פנימה לישב בביתה ולעשות מלאכה [ג]כדאמרינן פ' אע"פ וקרא דמייתי הכי מוכח סדין עשתה בידיה ותמכור ומסיים וחגור נתנה לכנעני דר"ל חגור שלא עשתה אינה מתבזה למכור בעצמה אלא שנתנה אותו לכנעני תגר שהוא ימכור אותו וק"ל : ומגדלי בהמה דקה כו' · בא"י קאיירי כדמוכח מדברי התוס' ואיסורא דרבנן נמי איכא כמו ששנינו בפרק מרובה[ד] וכן קוצצי אילנות טובות איסורא נמי איכא משום בל תשחית כמו ששנינו פ' החובל[ה] אלא דקאמר הכא דעוכסן דאינן רואין סימן ברכה ומשום דתהו ביה כו' וק"ל : ד' פרוטות אין רואה בהן כו' · דשיעור הפרוטה מקרי ממון בכ"מ וראוי לחול עליו ברכה וכדאמרינן פ"ק דב"ב[ו] כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך וקאמר הכא דאלו ד' פרוטות אינן ראוין שתחול הברכה עליהן גם אם מקבלין מיד מי שפרוטה שלו מתברך כאיוב : [כ"ד תעניות כו' על

[א] גמ' שאלמלי יתעשרו כצ"ל : [ב] ר"ן ד"ה כדר"י בפרק היה קורא (יז ע"א) : [ג] מהרש"א ד"ה עבדה · פרק אע"פ (נט ע"ב) : [ד] שם בד"ה ומגדלי פ' מרובה (פ ע"א) : [ה] שם בא"ד פרק החובל (צא ע"א) : [ו] שם בד"ה ד' פרוטות · פ"ק דב"ב (טו ע"ב גם במגילה כח ע"א):

יד יוסף

א סנהדרין קה ע"ב ערכין טז ע"ב סוטה כב ע"ב ומז ע"א הוריות י ע"ב נזיר כג ע"ב : ב תוספתא דבכורים פ"ב : ג ב"מ כב ע"ב : ד מגילה ז ע"ב :

כאן בעושין שלא לשמה כדרב יהודה אמר רב [א]דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה :

שם ת"ר המצפה לשכר אשתו ורחיים אינו רואה סימן ברכה לעולם · שכר אשתו מתקולתא ורחיים אגרתא אבל עבדה ומזבנא אשתבוחי משתבח בה קרא שנאמר (משלי לא) סדין עשתה ותמכור : תנו רבנן המשתכר בקנים ובקנקנים אינו רואה סימן ברכה לעולם מאי טעמא כיון דנפיש אפחזייהו[א] שלטא ביה עינא בישא · ת"ר [ב]תגרי סימטא ומגדלי בהמה דקה וקוצצי אילנות טובות ונותנין עיניהם בחלק יפה אינם רואים סימן ברכה לעולם מאי טעמא דתווהו[ב] בהו אינשי · תנו רבנן ארבע פרוטות אין בהם סימן ברכה לעולם · שכר כותבין · שכר מתורגמנין · מעות יתומים · מעות הבאים ממדינת הים · בשלמא שכר מתורגמנין משום דמיחזי כשכר שבת · [ג]מעות יתומים נמי דלאו בני מחילה נינהו · מעות הבאות ממדינת הים [משום] [ד]דלאו כל יומא ויומא מתרחיש ניסא[ג] אלא שכר כותבין אמאי · *)שאם[א] יתעשרו אינם כותבין · תנו רבנן כ"ד תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין

*) עי' בגמ' ·

תוספות

מנהגא פי' שישלים התפלה מנהג כשר ובהא איירי נמי הכא : וכאן בעושים שלא לשמה וכדר"י · תימה (דרב) [דרבא] גופיה אמר בפרק ב' דברכות (דף יז.) כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא ואור"י דהתם מיירי כגון שלומד כדי להתיהר ולקנטר ולקפח את חביריו בהלכה ואינו לומד ע"מ לעשות אבל הכא מיירי דומיא דההיא דלעיל יש שפל ונשכר דלא עביד כולי שבתא ולא במעלי שבתא שאין מתכוון לשום רעה אלא מתוך עצלות אפ"ה גדול עד שמים חסדו : מתקולתא · מטוה לכך קורא אותה מתקולתא לפי שנשכרת לשיעור משקל מטוה כדתנן בכתובות (דף סד:) כמה היא עושה לו משקל ה' סלעים ופר"ח שהיא מתבזה על כך שהיא מגלה זרועותיה בשעת טויה : ומגדלי בהמה · וקשה לר"ת דאמר (בחולין דף פד:) הרוצה שיתעשר יעסוק בבהמה דקה ואמר כמי עשתרות שמעשרות את בעליהן וי"ל דהתם בחורשין : כותבי ספרים · אור"י בשם ריב"א דדוקא הכותבים כדי

הכותב

נואש לו ולא ישען באלהיו נאמר להם הוי השוטים כאשר נודה לשם בעת האכילה שהמציא לי מה שישביע אותי ויסיר רעבתנותי ואחיה ואתקיים כן אודה לו שהמציא לי רפואה ויורפא חוליי כשאתרפא ממנה ולא הייתי צריך להקשות על זה הענין הגרוע לולי שהיה מפורסם עכ"ל הרמב"ם · וכפי קוצר דעתי פי' המפרשים הוא נכון· ומה שהקשה עליו הר"ם אין הנדון דומה לראיה כי יש הבדל בין המצאת (השבע) [הטבע] לרפואת חולי זר משונה וכל העם אומרים שרפואה נמנעת זולתי בתפלה לפניו יתברך כמו שקרה לחזקיהו :

כדר"י א"ר כו' · כתב הר"ן וא"ת והא רב יהודה גופיה אמר בפרק היה קורא דכל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא וכו' זאת הקושיא ותירוצה כתוב למעלה בפרק היה קורא[ב] בשם התוספות עוד מצאתי במסכת ז' תוספות אחרים ויש קצת חילוק בין מה שכתבו למה שכתוב בפרק היה קורא וז"ל · ואומר ר"י דהתם מיירי כשעוסק כדי להתייהר ולקנטר חברו ולקפחו בהלכות ואינו לומד על מנת לעשות אבל הכא מיירי דומיא דההיא דלעיל יש שפל ונשכר דלא עביד כולי שבתא ולא במעלי שבתא שאינו מתכוין לשום רעה אלא מתוך עצלותו ואפ"ה גדול עד שמים חסדו ע"כ · וגם ענין זה בתענית סימן י"ג ובפרק חלק סימן כ"ז :

ת"ר כו' מתקולתא· והר"ן פירש בשם ר"ח מתקולתא מטוה וקורהו כן לפי שהיא משתכרת לפי המשקל שעושה ממנו כדאמרינן בכתובות כמה עושה לו משקל ה' סלעים ביהודה · ולפי שמתבזה על כך שמגלה זרועותיה בשעת טויד ושכרה מעט קאמר שאינו רואה סימן ברכה ע"כ :

הרי"ף

וזהו מעל שמים חסדך דכיון שעולה חסד המצוה למעלה מהשמים א"כ השמים שהם למטה ממנו מתקיימים בו אבל שלא לשמה החסד מגין עד השמים דהיינו למטה מהשמים אבל השמים אינם מתקיימים בזה ועוד אפשר דלשמה נהגים גם המלאכים שהם למעלה מהשמים אבל שלא לשמה אינם נהנים העליונים זולת התחתונים : ושלא לשמה פירש"י ושלא לשמה עד לשמים דמצוה מיהא עביד כדרב יהודה ה"ג עושין צריך להבין דברי רש"י והגירסא שפירש ה"ג עושין ·ואפשר שדקדק רש"י מ"ש כאן בעושים שלא לשמה כדרב יהודה והרי רב יהודה לא איירי התם אם העושים שלא לשמה חסדם עד לשמים או למעלה שהרי אפשר לומר דכיון דמתוך שלא לשמה בא לשמה יהיה החסד מעל שמים לזה פירש רש"י דמצוה מיהא עביד כדרב יהודה לומר שהראיה שהביא מרב יהודה היא דמצוה מיהא עבד ורבא סבר דשכר המצוה שלא לשמה הוא עד שמים ולא על השמים והגירסא דגרים עושין אפשר שיש לגרוס כאן בעוסק לשמה כאן בעוסק וכו' · והוא מאמר רב יהודה לעולם יעסוק בתורה ובמצוה אפילו שלא לשמה וכיון שפירש"י שהראיה שהביא מרב יהודה אינה אלא לומר דמצוה מיהא עבד א"כ הכי גרסינן עושין ואע"פ שאמר רב יהודה לעולם יעסוק דמשמע דוקא כשעוסק בקביעות בתורה ובמצות סופו לעשות לשמה אבל עושין באקראי שלא לשמה שמא אין סופו לעשות לשמה אבל הבאה דפירשנו שאין הראיה שהביא מרב יהודה אלא למגמר דמצוה מיהא עבד · אם כן שפיר גרסינן הכא עושין שהוא עשייה לפרקים והביא ראיה דמצוה מיהא עבד ובגמרא לא נמצא בפירוש רש"י האי ה"ג עושין : המצפה לשכר אשתו וכו' · כפי פשוטו יראה דהאי רחיים אגרתא הוא מדבר על האשה שהיא משכרת הרחיים והוא שכר מועט

עיון יעקב

דעושים לשמה נקראים ימין וכתיב ימיני טפחה שמים לכך מעל השמים חסדך אבל למשמאילים בה שהוא שלא לשמה נקרא שמאל כתיב ידי יסדה ארץ דהיינו שמאל לכך עד שמים חסדך לא שמים בכלל : המצפה לשכר אשתו ורחים · נראה דלה"ק בקדושין דף כט ע"ב דריחים

עין יוסף

נמשכת לישראל בלי אמצעים · מתוארת מעל השמים · ועוד יש השגחה משותפת נוטה בדרכי הטבע · מתוארת בשם תחת השמים · וזהו שאמר כאן בעושין לשמה מתנהגת ה' עמהם למעלה מן הטבע מתוארת מעל השמים · וכאן בעושין שלא לשמה מתנהג ה' עמהם בהשגחה נוטה בדרכי הטבע מתוארת בשם תחת השמים (ספר הנותן אמרי שפר ואיי הים): לעולם יעסוק אדם וכו' אע"פ שלא לשמה · י"ל כתיב כי גדול מעל שמים חסדך · ר"ל שההשגחה על

המתורגמן . א) וויל עס איזט פיעל דער אנבליק . ב) עס וואונדערן . ג) טרעפפט זיך וואנדער .

כותבי סת"ס כו' · מספר כ"ד תעניות נגד כ"ד משמרות אנשי משמר ישבו בתעניות וק"ל : שאלמלא מתעשרין כו' · והיינו בכותבין להשתכר בהן דומיא דתגרי תגריהן דהוי שלא לשמה כדלקמן באידך ברייתא דאם עושין לשמה רואין וק"ל : שנאמר שמע בני כו' · מפורש בריש פרק כילד מברכין ע"ש] : מה ראו חנניה כו' · עיין פרש"י והתוספות והר"ן דאו פירושו ע"ש באורך ופירשו התוס' מה ראו שלא ברחו כו' ויש לגמגם בדבריהם דמדניאל ליכא ראיה דדניאל שבקו לו לברוח כדקאמר התם[ג] ונבוכדנצר אמר ייזיל דניאל מהכא דלא לימרו קליה לאלהא בנורא כו' ודניאל נמי ברח מטעם דקאמר התם דלא לקיים ביה פסילי אלהיהם תשרפון גו' והנראה לקיים פי' רש"י ולא תקשי הא אמרינן בעבודת כוכבים אל יעבור ויהרג דאפילו נוטלין את נפשך איכא למימר דתודוס לא ס"ל הכי אלא ס"ל כרבי ישמעאל דפליג דקאמר בפ' בן סורר[ד] מניין שאם אומרים לו לאדם עבוד עכו"ם שיעבור ואל יהרג ת"ל וחי בהם גו' ומה שהקשו עוד דהא פרהסיא וכ"ע מודו דיהרג ואל יעבור כדאיתא פרק בן סורר י"ל דלאו קושיא היא דלא פרהסיא הוה דלא הוי שם עשרה מישראל בכלם שהעמיד בבקעת דורא וכדאמרינן גבי נעמן[ה] שלא היו עשרה מישראל כבית רמון דליכא פרהסיא אלא בעשרה מישראל כדכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל והיא אלמלא נגדיה כו' אתיא כפשטיה כיון דלא היה פרהסיא לא נצטוו לקדש השם ולא היו סובלין יסורין ונגדא דקשין ממיתה אבל מה שמסרו עצמן למיתה אע"פ שלא היו מצווין לקדש השם קאמר הכא דנשאו ק"ו מצפרדעים כו' ומיהו האי ק"ו פריכא הוא דהצפרדעים גם שלא היו מצווין על קידוש השם מכל מקום קדשו השם כיון דלא נצטוו על וחי בהם וגו' אבל חנניה וחביריו גם שהיו מצווין על קדוש השם בפרהסיא מכל מקום הכא בצנעא דלא היו מצווין על קדוש השם לא הוה להן למסור עצמן כיון דנצטוו על וחי בהן וכה"ג מציגו דילפינן ק"ו אע"ג דפריכא

תפילין ומזוזות שלא יתעשרו שאלמלא יתעשרו אינן כותבין · תנו רבנן [א]כותבי ספרים תפילין ומזוזות הן ותגריהן ותגרי תגריהן וכל העוסקים במלאכת שמים לאתויי מוכרי תכלת אינם רואים סימן ברכה לעולם · ואם עוסקין לשמן רואים · בני בישן נהוג דלא הוו אזלי [ב]מצור לצידון במעלי שבתא אתו בנייהו לקמיה דרבי יוחנן א"ל אבהתנא אפשר להו אנן דלא אפשר לן מאי · אמר להו כבר קבלו עליהם אבותיכם [שנאמר] (משלי א) שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך :

כב דף נג ע"א אמר רבי יוסי [ג]תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי לאכול גדיים מקולסים בלילי פסחים · שלחו לו אלמלא תודוס איש רומי אתה גוזרנו עליך נדוי שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ [קדשים ס"ד אלא אימא [שם ע"ב] קרוב להאכיל את ישראל קדשים בחוץ] איבעיא להו תודוס איש רומי גברא רבה הוה או בעל אגרופין[א] הוה · ת"ש עוד זו דרש תודוס איש רומי מה ראו [ד]חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לתוך כבשן האש · נשאו קל וחומר בעצמם [מצפרדעים] ומה צפרדעים שאינן מצווין על קדושת

ספיטותיו תמיד למקום סכנה : תכלת · לציצית : אינם רואין · כדאמרינן שאם יתעשרו לא יהיו עסוקים במלאכת שמים : ואם עוסקים לשמה · להיות מצוה מצויה לצריך לה : רואין · דהואיל ולשמה עושים לא יניחום בשביל עושרן : מצור לצידון · יום השוק של צידון בע"ש והם מחמירין על עצמן שלא לבטל צרכי שבת : הוה אפשר להו · לימנע מן השוק שעשירים היו : ה"ג תודוס איש רומי · ישראל חשוב שהיה ברומי : מקולסין · צלויין ראשו על כרעיו ועל קרבו כצליית הפסח דתניא בפרק כילד צולין (עד.) רבי *) עקיבא קורהו מקולס מפני שתולה כרעיו תולה לו בצדו כנושא כלי זיינו בצדו כובע נחשת דגבי גלית (ש"א יז) מתרגמינן קולסא דנחשא : אלמלא תודוס אתה · אדם חשוב : קרוב להאכיל · ודומה לקדשים בחוץ : גברא רבה הוה · ומשום כבודו לא נדוהו : או בעל אגרופין הוה · ומפני היראה לא נדוהו : ועוד זו דרש · אלמא גברא רבה הוה : מה ראו · שלא דרשו וחי בהם ולא שימות בהם (וי"מ מה

תוספות

למכור עליהן בקשו דלעולם ימצאו לוקחין כדקתני הן ותגריהם אבל על המשכירים עצמן לבעלי בתים לא בקשו שלא היו מקפחים פרנסתן שלא ימצאו כל כך להשתכר :

*) לפנינו שם איתא ר' טרפון

הכותב

כתב הר"ן ז"ל מה ראו וכו' · פרש"י מה ראו שלא דרשו וחי בהם ולא שימות בהם · ולא נהגרא דהא קיי"ל כרבי אליעזר דדריש בכל נפשך ואפילו נוטל את נפשך כדאיתא בפ' כל שעה[א] ועוד דהא התם פרהסיא היה וכ"ע מודו דיהרג ואל יעבור לפיכך פר"ת ז"ל דצלם שעשה נבוכדנצר לאו עבודת כוכבים הוה אלא אנדרוטא הוה שעשה לכבודו וה"נ משמע מפשטיה דקרא דכתיב לאלהך לית אנחנא פלחין ולצלם דהבא די הקמת לא נסגוד משמע דאלהא וצלמא תרי מילי נינהו ומשו"ה קאמר מה ראו ומשני דכיון שראו שהיה מתכוין להרבות כבוד לעצמו ולמעט בכבוד שמים מסרו עצמן לכבשן האש מק"ו דצפרדעים שמסרו עצמן להרבות בקדושת השם · ובהכי אתי שפיר הא דאמרינן בפ' אלו נערות[ב] אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא ואי עבודת כוכבים ממש הות

עיון יעקב

דרתים בנוארו ויעסוק בתורה הכוונה כיון שהוא רוצה ללמוד ואין לו במה לפרנס צריך לצפות לשכר אשתו דדומה לרחים שבכרה מועטת ויעסוק בתורה וק"ל : שאם יתעשרו אין כותבין · ולא חשו לסיפק שאם לא יהא סימן ברכה במלאכתן לא יתעסקו לכתחלה במלאכה זו י"ל כיון דאם עושין לשמה רואין סימן ברכה במלאכתן אף אם תחלתן שלא לשמה מ"מ מתוך שלא לשמה בא לשמה לא חיישינן שימנעו עצמם לגמרי ממלאכה זו : כבר קבלו עליהם אבותיכם· כיון דקבלו עליהם לשם מצוה הוי כנודר לדבר מצוה דאין לו התרה : קדשים ס"ד · כלומר דאם היה קדשים ממש בודאי לא היו נושאים לו פנים בשביל חשיבותו שלא לנדותו אלא שהוא קרוב להאכיל קדשים לכך הודיעו לו שאם יעשה עוד כזה אחר התראה זו לא יחושו עוד על כבודו וינדוהו : מה ראו חמ"ו שמסרו עצמן על קידוש השם . עי' בתשובותי חלק ב' סימן ק"ו באר היטב לדברי ר"י שפי' שהיה להם לברוח והמוסכם לדינא ע"ש ותמצא נחת : זוכה

הרי"ף

אין בו ברכה ואתי שפיר מאי דאמר אבל עבדה ומזכנא משתכח בה קרא דכתיב סדין עשתה ותמכור וקרא מיירי באשת חיל אבל מדברי רש"י יראה שהוא מפרש אגרתא שכר הרחים שמשכירן טרחו גדול ושכר מועט הוא אבל הקונה רחים ומוכרן הרי הוא כשאר פרקמטיא משמע מדבריו שמדבר באדם שמשכיר את הרחים או קונה ומוכרן ונראה שהוכרח רש"י לפרש כן מדברי הברייתא שאמרה המצפה לשכר אשתו ורחים ואם הרחים הם גם דאשה הרי הוא בכלל שכר אשתו ולמה עשאן ב' חלוקות אשתו ורחים . לכך פירש שכר אשתו לחוד ורחים הוא שכר האדם שמשכיר הרחים · אבל קונה ומוכר שבח הוא לו : תודוס איש רומי הנהיג וכו' · אפשר לתת טעם איך לא חשש לזה דמאכיל קדשים בחוץ ונראה דתודוס סבר כרבי יוסי הגלילי דמתני' דכילד צולין את הפסח מביאין שפוד של רמון ותוחבו לתוך פיו ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו . ולכך הנהיג לעשות גדיים מקולסין דהיינו כרעיו ומעיו תולה לו דלא דמי לקרבן פסח ושלחו לו אלמלא תודוס אתה וכו' משום דסברי כרבי

עקיבא דפליג ואמר תולה לו לקרבן פסח : נשאו ק"ו מהצפרדעים וכו' · וי"ל הרי כך גזר הקב"ה על הצפרדעים ועלו ובאו בביתך ובתנוריך מה שלא גזר על חנניה וחבריו דהא כתיב וחי בהם ולא שימות בהם ועוד מה קדוש השם היה בעלות הצפרדעים בתנורים יותר ממה שנתקדש בעלותם מתוך המים ונקרב איש שהיו מקרקרין שם · אמנם נלע"ד שדקדקו כיון שצלם זה לא היה עבודת כוכבים כי אם אנדרטי של מלכים וא"ל יחזקאל הנביא חבי כמעט רגע עד יעבור זעם שילכו משם והם לא רצו כדי שלא יאמרו שכל האומות עבדו והשתחוו לו וגם מבני ישראל לכך עמדו שם כדי שלא להשתחוות לו ולזה שאל תודוס איש רומי מה ראו על ככה ולמה מסרו עצמן לכבשן האש כי היה להם לנוס שלא

ענף יוסף

כב מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לכבשן האש כו' . עי' תוס' ומהרש"א · ולכאורה דברי המהרש"א תמוהים הא בפ"ק דמגילה איתא שאלו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כליה כו' א"ל מפני שהשתחוו לדמות שעשה נבוכדנצר וכן בפ' חלק סבירי להו תנאי דתמ"ו ברוק טבעו פירש"י שהיו האומות יורקין בפני ישראל יש לכם אלוה כזה ואתם משתחוים לצלם · אלמא הרבה מישראל היו שם . ודוחק לומר דהשתחוו ויצאו ואח"כ באו · דהא הצווי היה שישתחוו כולם בזמן אחד כד ישמעו קל משרוקתא ·

עץ יוסף

בני אדם יותר מעל בני השמים · וכתיב עד השמים חסדך · ר"ל שההשגחה על בני אדם היא אחרי ההשגחה על השמים · ואמר זה נאמר בהעוסקים בחכמה למען השג שלמותם · וזה נאמר בהעוסקים לעשות בה עטרה להשיג תאוות העולם · וראה דברי הר"ן בריש פרק מקום שנהגו איך פי' מאמר הנ"ל :

כב מה ראו חנניה מישאל ועזריה וכו' · דהדמות שעשה נבוכדנצר · אנדרטא

המתורגמן. א) איין פויסט מאן (ופי' אלם).

[א] ר"ן בר"ה פי' רש"י · בפרק כל שעה (כה ע"א גם בברכות סא ע"א) : [ב] שם בפ' אלו נערות (לג ע"ב) : [ג] מהרש"א ד"ה מה ראו · כדקאמר התם (סנהדרין צג ע"א): [ד] שם בא"ד בפ' בן סורר (עד ע"א) : [ה] שם בא"ד וכדאמרינן (שם עה ע"א) :

יד יוסף

א תוספתא דבכורים פ"ב : ב עי' שבת יז ע"א וב"א"ח סימן רמח ס"א : ג ברכות יט ע"א ביצה כג ע"א תוספתא שם פ"ב : ד שמות רבה פ"י :

חדושי גאונים

מה ראו חמו"ע שמסרו עצמן על קדושת השם כו' · לפי שהקשו על פרש"י ז"ל בזאת ההגדה בעלי התוספות והר"ן ג"ם פר"ת שפירש שהיה אנדרטי' של מלכים הוא קצת נדחק ולזה יראה לי על פי דרכי לתת אליה ביאור ברור ופשוט וזה שהוקשה לו לתודוס במה שהשיבו נבוכדנצר ואמרו הן איתי אלהנא די אנחנו פלחין ליה יכול לשיזבנא מן אתון נורא יקידתא וגו' · למה זה ועל מה השיבו לו ככה ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם להורות ולפסוק על עצמן להשליך אותן לתוך כבשן האש והוא יציל אותו ממנו · ולמה זה להם להשיבו כן ולא הספיק להם בשיאמרו לאלהיך לא איתנא פלחין וגו' כי לא דבר רק הוא שישיבוהו כן במקום שקרוב הוא שיבוא חלול בקדושת השם שמא לא היו הם או אותו הדור ראוים לנס ונמצא שם שמים מתחלל כמה שאמרו הן איתא אלהנא די אנן פלחין ליה יכול לשיזבנא וגו' וזה ודאי אמרו שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש יראה מה

הוא דמכניסין הפירכא בק"ו : מצויות אצל תנור כו׳ . דלא הזכיר ופרט מכל שאר כלי בית וצרכיו אלא התנור ומשארות לדרשה זו אימתי משארות כו׳ כמו שסמוכות בקרא והענין מבואר שדבר זה הוא יותר פליאה וקידוש השם בצפרדעים מכל שאר מינים לפי שהצפרדעים טבען במים להרחיק עצמן מן הסיפוך שהוא האש ואעפ"כ בשליחות הש"י קדשו עצמן בשליחותן שלא להרחיק עצמן מן התנור גם שהיה אש בתוכו וק"ל : מטיל מלאי וכו׳ ויושב בישיבה של מעלה · בעולם הבא מדמה לה לסוכה כמ"ש וסוכה תהיה לצל וגו׳ וקאמר דבאותו צל סוכה יהיו החכמים והמהנה אותם מכספו וק"ל : שניהם לד"א נתכוונו וכו׳ שנאמר ועמך כולם צדיקים וגו׳ · בר"פ חלק מפורש האי קרא על בעלי עבירה דכולם צדיקים לעוה"ב אחר שיקבלו דינם בעוה"ז וה"נ הכא יש לפרש בדמיון זה גם שיש נדנוד עבירה בכ"א מהצדדים לבא לידי איסור השמים מ"מ כלם צדיקים דבהיפך זה כ"א לטובה נתכוון: עשרה דברים נבראו בערב שבת אלו הן באר וכו׳ · בפ"ה דאבות מפיק קברו של משה ומערה כו׳ דחשיב הכא בתוך י׳ דברים ועייל מטה של משה והשמיר מיהו איכא כמה תנאי בשמעתין והתם דפליגי בהכי ולכאורה דחשיב הני י׳ דהם כולם שינוי טבע וכיון דאין חדש תחת השמש כדפריך פ׳ אין בין המודר[ג] וקאמר דנבראו בערב שבת בין השמשות אך גבי כתב ומכתב כפרש"י לא ידעתי לכוין מאי שינוי טבע יש בהם ויש לפרש דהכתב הוא כתב שלנו הוא ניתן מלמעלה בכ"ב אותיות הוא דבר חידוש נשתנה מכל כתבי האומות והמכתב שהוא העט והקולמוס כפירש רש"י היה שנפירון כמו הלוחות והמטה שזהו חידוש כדאיתא במדרשות והא דלא חשיב נמי שאר שינוי טבעים ונפלאות כגון קריעת ים סוף

קדושת השם כתיב בהו (שמות ז) ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובתנוריך ובמשארותיך אימתי משארת מצויה אצל התנור בשעה שהתנור חם אנו [שמצווין על קדושת השם] על אחת כמה וכמה (שמע מינה תודוס איש רומי גברא רבא הוה) · רבי יוסי בר אבין אמר מטיל מלאי לכיס ת"ח הוה דא"ר יוחנן [א]כל המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר (קהלת ז) כי בצל החכמה בצל הכסף :

שם [מתני׳ מקום שנהגו להדליק את הנר בלילי יום הכפורים מדליקין מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומבואות האפלים וע"ג החולים : גמ׳ תנא [ב]בין שאמרו להדליק ובין שאמרו שלא להדליק שניהן לדבר אחד נתכוונו אמר רב יהושע דרש רבא (ישעיה ס) ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ וגו׳ בין שאמרו להדליק ובין שאמרו שלא להדליק שניהם לא נתכוונו אלא לדבר אחד אמר רב יהודה אמר שמואל אין מברכין על האור אלא במוצ"ש הואיל ותחילת ברייתו הוא א"ל ההוא סבא ואיתימא רבה בר בר חנה [ג]יישר וכן א"ר יוחנן] :

ראו שמסרו עצמם לתוך כבשן האש ולא הרגו עצמם כמו שעשה שאול כשראה את פלשתים שיהרגו אותו מיד כתיב ויפול עליה וימות) : מטיל מלאי · נותן סחורה לת"ח להשתכר בהם : בצל החכמה · במחילת החכם יכנס זה בעל הכסף שהוא מהנה אותו מנכסיו והסמכתא בעלמא היא : [בין שאמרו להדליק · אותן שנהגו להדליק והנוהגין שלא להדליק לא נתכוונו אלא לדבר אחד להפריש עצמו ממשכבי אשה האומרים להדליק משום דאין אדם משמש מטתו לאור הנר והאומרים שלא להדליק סוברים כשהנר דולק רואה את אשתו ומתאווה לה : יישר · שפיר קאמרת וכן א"ר יוחנן ולא גרסינן יישר : אלו הן באר · בארה של מרים והוא הסלע שיצאו ממנו המים ע"י משה ואהרן ועגול כמו כברה היה ומתגלגל עמהם בכל מקום שהולכין : כתב · קריאת שם האותיות : המכתב· זה חקיקת צורתן כדשמעתי ול"נ כתב זו חקיקתן וצורתן והמכתב זהו עט (בחרט) [וחרט] שנכתב בו חקיקת הלוחות כי הויא דקדושין (כא:) מנין לרבות הסול והסירה והמכתב ונראין דברי דקריאה לא

כג דף נד ע"א **אור** במוצאי שבת איברי (והקשה על זה בעל התלמוד) והתניא [ד]עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות אלו הן באר מן וקשת כתב ומכתב ולוחות וקברו של משה

הכותב

ח"ו · ואחרים פירשו דהכא ה"ק מה ראו שלא ברחו כמו שעשה דניאל שקיים בעצמו חבי כמעט רגע עד יעבור זעם · וכך הוא במדרש שהלכו ופזרו עצמן בין האוכלסין והוו אמרין והן לא ידיע ליהוא לך מלכא די לאלהך לית אנחנא פלחין וגו׳ ואמרו ליה ליחזקאל שהיה אומר להם שהוא מקובל מישעיה חבי כמעט רגע עד יעבור זעם מה את בעי דיהוון אמרין הדין צלמא סגדין ליה כל עממיא אנן בעון דנתן ליה פגם דנהוי תמן ולא נסגוד ליה בגין דיהוון אמרין הדין צלמא כל עממיא סגדין ליה לבר מישראל ודאמרינן בפ׳ אלו נערות[א] אלמלא נגדוהו וכו׳ פלחו לצלמא לאו דוקא אלא גוזמא בעלמא · כל זה לשון הר"ן ורובו מועתק מהתוס׳ והקשו נגד הפי׳ הראשון דלא אתי שפיר לשון פלחו :

הרי"ף

יעמוד להם הקב"ה כיון שהם מתחייבים בנפשם ומה גם שהיו יכולים להחבא עד יעבור זעם כמ"ש להם יחזקאל הנביא · לזה דרש תודוס שהובטחו שהקב"ה יצילם מק"ו של צפרדעים שניצולו מכבשן האש כמשחז"ל שכולם מתו זולת אותם שנפלו בתנורים · ונלע"ד דדייקי חכמינו ז"ל דהיל"ל קודם במשארותיך ואח"כ בתנוריך שקודם נכנסו במשארותם אשר בה העיסה ואחר כך נפלו לתוך התנור לזה דרשו שרמז הכתוב שאותם שבתנוריך נשארו חיים וקיימים ויהיה משארותיך מלשון שארית והרי ניצולו הצפרדעים עם היות שאינם מצווין על קדושת ה׳ כ"ש אנו שנצטווינו על ק"ה שינצלנו ה׳ מן האש · וז"ש נשאו ק"ו מהצפרדעים ומה צפרדעים כתיב בהם ועלו וכו׳ והובטחו ובמשארותיך דהיינו שישארו חיים אחר התנור ק"ו אנחנו הבאים לקדש את שם ה׳ שיעמוד לנו הקב"ה ונגלה מהאור חיים וקיימים ולכך שלח ה׳ מלאכו גבריאל להצילם כדי שיתפרסם יותר הנס שגבריאל הוא שר האש ומן האש הצילם ה׳ וזה אגלי טעם שהיה המלאך עובר אחריהם כדכתיב וריויה די רביעאה שהוא המלאך גבריאל לפי שאילו היה עובר לפניהם היה עובר כח האש והם נשארים אחריו במקום הקור לכך היה עומד אחריהם להורות שכח האש היה עומד אחריהם להחזיק כח האש יותר ועכ"ז הצילם ה׳ כי הם היו מקררים כח האש בצדקתם וז"ש נבוכדנצר וריויה די רביעאה דמי לבר אלהין שתמה מכמה דברים שראה אותם שרין בגו נורא והוא נוה להשליכם מכפתין והיו ג׳ וראה ד׳ ולא עוד אלא שהרביעי דמי לבר אלהין שראה במלחמת סנחריב שהיה מלאך של אש והכית האש בחיילות סנחריב ואיך בא להציל מן האש לחנניה וחביריו שהוא אש ואילו היה מלאך אחר שמושל על השלג והברד ניחא אבל ריויה דמי לבר אלהין שהוא מלאך האש והוא מציל מן האש והוא פלא · ומה שנוה למיזיה תנורא חד שבעה על די חזי למיזיה אפשר שהשם שמא נמשחו בסלמנדרא שאין האור שולט בהם לכך נוה שיסיקו התנור על חד שבעה כדי שיגבר כח האש על כח הסלמנדרא שהסלמנדרא אין לה כח כי אם על האש הטבעי ולא על אש חזק ז׳ פעמים · ומה שנוה לאסור אותם דכתיב ונפלו מכפתין הוא כדי שלא יחזיקו ביד מפיליהם וישליכום לכבשן והדרבה כמה נפלו בפחת אשר חצבו ויצילם ה׳ : דמטיל מלאי לכיס ת"ח · וכי תימא מנ"ל דמיירי קרא בעוה"ב דילמא איירי בעולם הזה דבשאלה של תורה וחכמה יש עושר וכבוד ונלע"ד שדקדקו מאי בצל החכמה בצל הכסף דהיל"ל בצל החכמה הכסף לכך דרשו קרא הכי בצל החכמה יכנס אותו שיש לו כסף והוא העשיר ואימתי בזמן שהעשיר הכנים לחכם בעולם הזה בצל הכסף שלו וההנהו מנכסיו גם גמולו ישולם לו ויכניסהו אותו חכם בצל חכמתו לאותו עשיר שההנהו והטיל מלאי לכיסו של ת"ח ומהכא משמע דהעשיר זוכה ליכנס בצל החכמה לעוה"ב כי שם עושים לת"ח סוכה וצל כמאמר חז"ל :

עיון יעקב

זוכה ויושב בישיבה של מעלה · כדאיתא בכתובות כל המהנה ת"ח מנכסיו כאילו מדבק בשכינה וזהו בצל החכמה כמו שהת"ח זוכה לעוה"ב להיות יושב בצל השכינה כן הוא בצל הכסף לכך נשאו נו פנים כאילו הוא ת"ח ולא רצו לגדותו מהר : **עשרה** דברים נבראו בין השמשות בע"ש · ראיתי הרבה טעמים במפרשים בזה ולא מצאתי בהם נחת ע"כ אמרתי כל

אור במוצאי שבת איברי והתניא וכו׳ · קצת תימה דמאי פריך דילמא סבר כתנא קמא דברייתא דאמר עשרה דברים נבראו ע"ש ולא קא חשיב אור אלא רבי נחמיה ולתנא

עץ יוסף

הוה שעשה לכבודו · וכיון שאינה עבודת כוכבים לא היו מתחייבים למסור עצמם · ומשני כיון שראו שהיה מתכוין להראות כבוד עצמו ולמעט בכבוד שמים

ענף יוסף

ונראה לקיים דברי המהרש"א שכל ישראל מאשר השתחוו לע"ז נעשו מומרים לע"ז דקיימא לן מומר לע"ז הוי מומר לכל התורה · ופשיטא לן דמומר לע"ז אינו מצטרף לכל דבר שבקדושה היכא דבעינן עשרה · ואיכא למימר דתמ"ו ראו כולם השתחוו שוב הותר להם להשתחוות גם כאותו מעמד דליכא אז עשרה מישראל כשרים · ואין להקשות הא מסיק במגילה לא עשאו אלא לפנים · א"כ אין ישראל חשובים כאומרים על הספק · ובפרט ספק ע"ז הוא לחומרא · היו לתמ"ו לאסור מספיקא · יש לומר כיון דאפלגו בהאי ע"ז אי הוי ע"ז ממש או אנדרטא בעלמא גם אז הן עצמן נסתפקו בזה · א"כ הוי ספק ספיקא · ספק ע"ז או לא · ואת"ל ע"ז ממש · שמא השתחוו ממש והוי מומרים לע"ז ואין עשרה מישראל · וקיי"ל ס"ס גם בע"ז מותר א"כ פריך שפיר מה ראו כו׳ · ומשני נשאו ק"ו מצפרדעים אעפ"י שלא נצטוו (שפת אמת):

[א] בהכותב בפרק אלו נערות (ל"ג ע"ב) : [ג] מהרש"א ד"ה עשרה כו׳ אין בין המודר (לט ע"ב):

יד יוסף

א עי׳ שבת סג ע"א וכתובות קיא ע"ב : ב תוספתא פ"ג : ג שבת סג ע"ב וש"נ ול"ל יישר וכן איתא ברכות מב ע"ב ושבת סג ע"ב שבועות מ ע"א מה ע"ב חולין י ע"ב עה ע"ב : ד אבות פ"ה מ"ו מכילתא פ׳ בשלח :

חדושי גאונים

ראו על ככה שהם בעצמן ימסרו נפשם מפיהם לכבשן האש על סמך קדושת השם ירצה שיעשה להם נס ויהיה בזה קדושת השם שמא לא זכו מצידם או מצד דורם ונמצא שם שמים מתחלל לזה הוקשה לו על מה עשו ככה ועל מה נסמכו · וביאר כי יש להם על מה שיסמוכו שהרי הצפרדעים אינן בני דעת ולא בני מצוה ולא בעלי בחירה ורצון ומ"מ מעצמן הלכו לתוך כבשן האש ועם כל זה ניצולו כדאיתא במדרש שוחר טוב מה פרע הקב"ה לאותן הצפרדעים שכל הצפרדעים מתו חוץ מאותן שעלו לתנור לא מתו מפני שמסרו עצמן לשרפה ולזה דנו הם קל וחומר שאחרי שכך פרע להם הקב"ה שניצולו וכל כך למה אלא שהועיל שהשעה צריכה . לכך ניצולו להראות גבורת הנס ועל זה סמכו גם הם לפסוק בבחירתם וברצונם הטוב לירד לתוך כבשן האש לידעם שאחרי שהשעה צריכה לכך ודאי ינצלו שהקב"ה יראה גבורות הנס ובזה יתקדש שם שמים בלי שום ספק וזהו מה שרצינו בביאור זאחר שהגדה מה שהוא פשוט וברור בלי שום דוחק כלל ועיקר · (דרש משה):

ומערה שעמד בה משה ואליהו ופתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים רבי נחמיה אומר משום אביו אף האור והפרד רבי יאשיה אומר [משום אביו] אף האיל ושמיר רבי יהודה אומר אף הצבת[א] הוא היה אומר צבתא בצבתא מתעבדא וצבתא קמייתא מאן עבדה הא לאיי בריה בידי שמים היא אמרו לו אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כיון[ב] הא לאיי בריה בידי אדם היא קתני מיהא רבי נחמיה אומר אף האור · לא קשיא הא באור דידן הא באור דגיהנם אור דידן במוצאי שבת אור דגיהנם בערב שבת:

כד שם ואור דגיהנם בערב שבת איברי והא תניא [א]שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם אלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח · תורה מנין דכתיב (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו · תשובה מנין דכתיב (תהלים צ) בטרם הרים יולדו וגו' וכתיב בתריה (שם) תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם · גן עדן דכתיב (בראשית ב) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם · גיהנם דכתיב (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה · כסא הכבוד ובית המקדש מנין דכתיב (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו · ושמו של משיח דכתיב (תהלים עב) לפני שמש ינון שמו · [אמרי] חללה קודם שנברא העולם ואור דידה בערב שבת · ואור דידה בערב שבת איברי והא תניא אמר רבי יוסי אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כביה עולמית שנאמר (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה ואמר רבי בנאה [בריה דר' עולא] מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם וא"ר אלעזר אע"פ שלא נאמר בו כי טוב חזר וכללו בששי בשבת שנאמר (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד אלא חללה קודם שנברא העולם ואור דידה

רש"י

קרי לה כתב: ומערה שעמד בה משה ואליהו · דכתיב ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי (שמות לג) וכן באליהו (ויבא) [וילך וגו'] עד הר האלהים חורב ויבא שם אל המערה וילן שם (מ"א יט): לבלוע את הרשעים · עדת קרח: האיל · של אברהם: והפרד · אין כל חדש תחת השמש ופרד הראשון נברא מהארץ ולא בא מהכלאים: השמיר · כמין תולעת הוא ואין כל דבר קשה העומד בפניו שלא יתפרק ובו בנה שלמה את בית המקדש כדאיתא במסכת גיטין (דף סח·): הצבת · טינייאלי"ש של ברזל: צבתא · שעושין עכשיו [הנפחים]: בצבתא מתעבדא · על ידי צבת אחרת היא עשויה שאוחזו בצבת ומכה בקורנס עד שנעשית וצבתא קמייתא מאן עבדא: לאיי · באמת על כרחין בריה בידי שמים היא: יעשנה בדפוס · ע"י יציקה כמו (שעושין) [שיוצק] כלי כסף (וזהב) [וכלי נחשת]: ויקבענה כיון · כולה כאחת מהר: ראשית דרכו · קודם לשאר דרכים והא דאמרינן לעיל הכתב בע"ש בכתבן של לוחות וזו היתה כתובה מתחלה באש שחורה על גבי (אש) לבנה: בטרם הרים יולדו · בראת מדת תשובה: תשב אנוש עד דכא · עד ידכה לבבו לפניך: מקדם · מוקדם לעולם: מאתמול · קודם לעולם: תפתה · גיהנם שכל המתפתה בילרו יפול שם (כדאיתא עירובין יט): מרום מראשון · מרום הוא בערבות מראשון מקודם לעולם וכן מקום מקדשנו נברא מראשון: חללה · של גיהנם קודם בריאת העולם ותירוצא הוא: אין לו כביה עולמית · שהוא אור של גיהנם: חזר וכללו. לקרותו טוב לפי שהרשעים נדונין שם: אלא · ודאי אור של גיהנם בב' בשבת איברי והא דתניא לעיל דאור בע"ש איברי באור דידן והא דתניא במוצאי שבת ברישא לא קשיא כאן

מהרש"א

למשה והירדן ליהושע ועוד שאר מופתים שנעשו ע"י נביאים מפורש בדברי הרמב"ם ע"ש ונראה הא די' דברים בע"ש נבראו כו' דודאי נבראו בששת ימי בראשית דאין כל חדש וגו' אלא דר"ל דלא נגמרו בפועל אלא בכח עד שנגמר פעולת כל אחד מהי' דברים בשעתו והרמז דכל פעולות ומעשה בראשית מסיים ביו"ד דהשמי לרמוז דבסוף ששי בין השמשות נבראו עשרה דברים היינו בכח ולא בפועל וק"ל:

[ז' דברים נבראו כו'· מפורש פ' אין בין המודר][א]: אין לו כביה וכו' כי תולעתם לא תמות וכו'· לפי שאר החוטאים נידונין שנים עשר חדש בין הגוף בקבר ובין הנשמה בגיהנם אבל הפושעים כו' כולן נידונין לעולם כמפורש פרק קמא דראש השנה והיינו תולעתם בקבר לא תמות לאחר שנים עשר חדש גם כי טבעה שלא לחיות יותר משנים עשר חדש ואשם בגיהנם לנשמות לא תכבה לעולם שיהיו נידונין בה ועיין בסוף עדיות:

מפני מה לא נאמר כי טוב וכו'· ר"ל דמהא מייתי לה רבי יוסי דאור של גיהנם בשני נברא וא"ר א' אע"פ שלא נאמר בו כי טוב וכו' כללו בששי כו' ר"ל דודאי בשני שעדיין לא נברא אדם ולא היה חטא לדון הרשעים לא נאמר באור גיהנם טוב אבל משנברא אדם בששי וחטא בעטיו

[א] מהרש"א ד"ה שבעה · פ' אין בין המודר · (ל"ט ע"ב):

יד יוסף

א נדרים לט ע"ב ב"ר פ"א תנחומא סדר נשא שוח"ט מזמור לג ומזמור עד מדרש משלי ח' וילקוט שם רמז תתקמ"ב תד"א ח"א פל"א מדרש הנעלם בזוהר סדר וירא דף קיג וזוהר חדש דף ז ופדר"א פ"ג וילקוט ירמיה רמז רל"א ועי' זוהר סדר נו דף לד:

חדושי גאונים

תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם כו' · וכן הוא בנדרים פרק אין בין המודר ובפרקי רבי אליעזר פרק שלישי הנה מבואר כי אין הכרח ברוב הפסוקים אלו שדברים אלו היה קודם שנברא העולם שהרי התשובה שנא' בה בטרם הרים ילדו אפשר לומר שנברא ביום ראשון או ביום שני שהרי ההרים לא נתגלו עד יום שלישי שנאמר ותראה היבשה ואז נולדו ההרים ונתגלו ואף אם נאמר שכל הדברים נבראו ביום ראשון כמדרשם ז"ל בפסוק (בראשית ב) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ודרשו גם כן את השמים ואת הארץ לרבות תולדותיהן ואמרו אבל לגבי כו' מכל מקום אינו מוכרח שנבראו קודם בריאות העולם אלא שמקרא זה נאמר גם כן לענין התגלות הדברים שהתשובה נתגלית קודם לידת ההרים ככל ספור מעשה בראשית וכן קשה לגבי גן עדן וגיהנם ושמו של משיח שאין ראיותיהן מוכרחים ועוד דמה שמביא ראיה מערוך מאתמול תפתה הוא נגד אמרם במדרשם שאש של גיהנם נברא בשני ולמדו אותו ממקרא זה שנאמר ערוך מאתמול תפתה איזה יום שיש לו תמול ואין לו שלשום הוי אומר זה שני ·

עיון יעקב

כל כיוצא בזה שתיקתי יפה מדיבורי כי כבוד אלהים הסתר דבר: אור דגיהנם בע"ש · לסברא זו סובר דהקדומי פורענות לא מקדימין לכן נתאחר עד ערב שבת בין השמשות: שבעה דברים נבראו קודם שנברא עולם · לפי שאלו הם קיום העולם ותכליתו ואף הגיהנם כן שאלולי פחד ואימת הגיהנם נתרבו החוטאים מאד שלא יתקיים העולם: ואמר ר' בנאה מפני מה לא נאמר כי טוב בשני · הא דהוצרך המקשן להביא הא דר' בנאה דס"א דהא דר"י מיירי בגיהנם של פושעים אחרים ולא בפושעי ישראל וכדמחלק בעירובין דף י"ט להכי מייתי למה לא נאמר כי טוב בשני מכלל דאין לחלק בהכי:

שבעה

הרי"ף

קמא הוא דאור במ"ש איברי · ושמא כיון דרבי יאשיה אמר אף האיל והשמיר ורבי יהודה אמר אף הצבת משמע שכולם באו להוסיף על דברי ר' נחמיה שאמר אף האור והפרד וכיון דכולהו הני תנאי סברי דאור נברא בערב שבת יקשה דאיך הוא אומר במוסכם דאור נברא במ"ש ועוד דלעיל תניא אין מברכין על האור אלא במ"ש הואיל ותחלת ברייתו הוא וכיון שרואהו מברך מיד ר' יהודה אומר סודרן על הכוס משמע דר"י סבר נמי דאור איברי במ"ש ובהאי ברייתא א"ר יהודה אף הצבת שבא להוסיף על דברי ר' נחמיה שאמר אף האור נברא בע"ש וקשיא דר"י אדרבי יהודה: ואמר רבי אלעזר אע"פ שלא נאמר בו כי טוב וכו' · י"ל למאי איצטריך לאתויי הכא הא דרבי אלעזר ואינה ענין לקושיתנו · ואפשר לומר דלפי שיש לדחות דרשת רבי בנאה דדילמא מה שלא נאמר בשני כי טוב הוא מפני הטעמים שהוזכרו בב"ר מפני שלא נגמרה מלאכת המים עד יום ג' אי נמי מפני שנברא בב' מחלוקות דכתיב יהי רקיע מבדיל בין מים למים לזה הביא הא דר"א להחזיק דרשת ר' בנאה וכ"ל דהזדא הא כמ"ד והנה טוב זה ג"ע מאד זה גיהנם והכוונה לומר שאע"פ שכשנברא

עץ יוסף

מסרו עצמן לכבשן האש מק"ו דצפרדעים · שאם שאין דרך להתקדש ה' על ידן ואין להם חיוב בזה · רצה המקום שיכנסו וישרפו כדי שיתקדש שמו · האנשים שמצווין בכמה מקומות על קידוש שמו ודרך להתקדש על ידם עאכ"ו שירצה ה' פעלם שישרפו על קידוש ה' אע"פ שאין מחויבים מצד העבירה בעצמה (יפ"ת):

כד מאתמול · קודם לעולם · רש"י וכן פי' הרא"ש בנדרים · ותפתה היינו גיהנם שכל המתפתה בילרו נופל שם · אבל בנדרים פרש"י כי ערוך מאתמול תפתה איזהו יום שיש לו אתמול ולא שלשום כלומר שהיה לו יום לפניו ולא לפני פניו הוי אומר זה יום שני שבו נברא גיהנם · וכתב המהרש"א שם וא"כ צ"ל קודם שנברא העולם דגבי גיהנם היינו קודם שנגמרה בריאת שמים וארץ דביום ג' נגמרה בריאת שמים וארץ שבו נאמר יקוו המים מתחת השמים וגו' ותראה היבשה: מרום מראשון · מרום הוא בערבות · מראשון מקודם לעולם · וכן מקום מקדשנו נברא מראשון: לפני שמש ינון שמו · והאי מזמור במשיח מדבר שעליו ילדק יפה וירד מים עד ים וגו' לפניו יכרעו וגו' מלכי תרשיש וגו' · ושמש שם מושאל על כל סדרי בראשית · וקאמר קרא מלפני היות שמש היינו כל סדרי בראשית ינון שמו ר"ל נקרא שמו ינון · ונקרא כן על שם שעתיד ליונין פי' להקיץ ישני עפר כדאי' בשוח"ט ובפדר"א פ' ל"ב · וזכר שם זה שאין לומר שטעם קדימתו לעולם מפני חשיבותו שיקיץ ישני עפר · ואין להקשות איך כלל זה בלשון בריאה · דבשם לא שייך בריאה אלא קריאה · שיש לומר כיון

המתורגמן. א) צאנגע. ב) פֿעסט מאַכֿען דיא פֿארמע.

דידה בשני בשבת ואור דידן עלה במחשבה ליבראות בערב שבת ולא נברא עד מוצאי שבת דתניא רבי יוסי אומר שני דברים עלה במחשבה ליבראות בערב שבת ולא נבראו עד מוצאי שבת ובמוצאי שבת נתן הקב"ה (בינה) [דעה] באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה א(ולקח) [והביא] שתי אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אור והביא שתי בהמות והרכיב זו על זו ויצא מהן פרד · רשב"ג אומר פרד בבימי ענה היה שנא' (בראשית לו)הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר גדורשי חמורות אמרו ענה פסול היה לפיכך הביא פסולין לעולם שנאמר (שם) אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה וכתיב (שם) ואלה בני צבעון ואיה וענה (הוא ענה השיב ליה באחיה והשיב ליה בבניה) דאלא מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה · ודלמא תרי ענה הוו · אמר רבא [אמינא] מלתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו שמואל (אומרה אנא) · איכא דאמרי אמר רב פפא [אמינא] מלתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו [רבה] (רבא אומרה אנא) אמר קרא הוא ענה · הוא ענה דמעיקרא :

כה שם תנו רבנן העשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן · באר ומן וקשת כתב ומכתב ולוחות וקברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו ופתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים וי"א אף מקלו של אהרן שקדיה ופרחיה · ויש אומרים אף המזיקים וי"א אף [שם ע"ב] בגדיו של אדם הראשון

במחשבה כאן בילירה בע"ש עלה במחשבה ליבראות ולא נברא עד מוצאי שבת : וטחנן · טח והכה ושפף זו בזו: דורשי חמורות · מקראות סתומות : פסול היה · שאחיו (מלד אמו) [מאמו] היה אביו כמו שמפרש מלמד שבא צבעון על אמו והולידו: אלה בני שעיר צבעון וענה · אלמא אחים הוו : וכתיב אלה בני צבעון ואיה וענה · אלמא בנו היה : שמואל · קרי ליה רבא שבור מלכא משום שהיה בקי בדינין והלכתא כותיה בדיני כדין היוצא מפי המלך שמתקיים ושבור מלך פרסיים הוה בימי רבא : בגדיו של אדם הראשון · שהיו חקוקות בהן כל מין חיה ועוף ובהמה והיו נמסרין לנמרוד על כן היה גבור ציד

תוספות

אלה בני שעיר החורי וכו' מלמד שבא צבעון על אמו · תימה דבים נוחלין (דף קטו:) מוכח מהאי קרא דבני בנים כבנים וא"כ מנלן שבא על אמו ועוד לא מצינו בכל התורה שיקראו לבן אשתו בנו והכא אמר דלהכי קרי ליה בנו לפי שנולד מאשתו וי"ל דקרי ליה בנו לפי שהיה בן בנו כדאמרינן בים נוחלין והכא דייק שבא על אמו מדלא כתיב איה שהיה כמו כן בן צבעון ולא כתיב אלא ענה לחודיה ש"מ לפי שהיה נמי בן אשתו של שעיר כתביה קרא הכא עם שאר בני שעיר :

של נחש ונגזר מיתה על האדם ועל דורותיו והיו הרשעים נידונין בו נאמר בו שפיר כי טוב וק"ל: שני דברים עלו במחשבה וכו' · הן בעלמן שני הדברים שאמר רבי נחמיה לעיל אף האור והפרד שגם הם עלו במחשבה בע"ש דהיינו שנבראו בכח דהיינו האור בכח ב' אבנים והפרד בכח ב' בהמות אבל לא יצאו לפועל אלא עד מוצאי שבת על ידי דעת ופעולת אדם שטחן כו' והרכיב כו' וע"ז אמרו פ' אין עומדין[א] גדולה דעה שנתנה בתחלת ברכת חול לפי שבתחלת חול במ"ש נתנה דעה באדם מעין דוגמא כו' לברוא האור והפרד להתקיים מחשבת הקב"ה שבע"ש ומשמע דבמ"ש מיד נברא האור ואיתא במדרשות שסבור אדם שהעולם חשך בעדו במוצאי שבת עד שנברא האור במ"ש ובירך מאורי האש ואגב דנקט גבי אור במוצאי שבת נקט נמי הכי גבי פרד· ויש לדקדק מהא דמסיק אור דידן עלה לבראות במחשבה בע"ש ולא נברא עד מוצאי שבת כו' והא אמרינן פרק אין דורשין[ב] שמים שנבראו מאש ומים מוכח מזה שאש נברא ביום הא' וי"ל דאור דידן דקאמר הכא לאו היינו אש היסודי שנברא ביום ראשון ומאש ומים שהם יסודות פשוטים נבראו שמים וק"ל: [מלמד שבא צבעון על אמו כו' · מפורש בח"ה בפי"נ]: ולפיכך הביא פסול לעולם כו' · לפי שבא מב' בהמות סוס וחמור שהם כלאים זה בזה קראו פסול או שסובר פסול ממש כמ"ד בתוספתא דכלאים אסור לרכוב על פרדה מק"י כו' ועי"ל שנקרא פסול ע"ש שמכתו קשה כמה שאמרו ברפ"ק דחולין[ג] דר' פנחס ב"י אסרו להשהותו בביתו וכתב החזקוני בפרשת וישלח פרש"י שהביא פסולין כו' וא"ת והרי לעיל פרשת תולדות גבי כי גדל מאד פרש"י שהיו אומרים זבל פרדותיו כו' אם כן משמע שהיו כבר אלא ה"ק כו' ע"ש והאריך לתרץ בדחוקים ואין צורך דאף אם נכתבו יושבי החורי ותולדותיו כאן אחר מיתת יצחק אין זה מוכרח שנעשה זה עתה אחר מיתת יצחק אלא שסיפר הכתוב מה שכבר נעשה בימי אברהם ויצחק א"כ קודם להם וכן משמע מתוך הכתובים שהוא ענה היה מבני שעיר יושבי הארץ שכבר היו יושבים בארץ ואז מצא הימים ואח"כ בזמן יצחק נשא עשו בנו את אהליבמה בת ענה והורים את החורי וישב תחתיהם ובעיקר קושייתו הא איכא הכא כמה תנאי דפליגי וס"ל דכבר נברא פרד בין השמשות וא"כ קך דרשה דפרק הפועלים דהיו אומרים זבל פרדותיו כו' מאי סבר כחד מהנך תנאי דפליגי הכא וק"ל : ויי"א אף בגדיו של אדם כו' · עיין פרש"י ענינו קיבוץ כל חיות ועופות אצל אדם כמ"ש ויצו ה' וגו' כל חית וגו' ואת כל עוף

הרי"ף

גיהנם לא נאמר באותו יום כי טוב מ"מ כשנברא אדם ביום ו' מיד חטא והולרך למרק החטא ולהצרף ולהטהר מחלאת חטאו ומי מטהר אותו מחלאתו זה גיהנם ובבחינה זו הוי גיהנם טוב מאד וגם מפחד גיהנם נשמרים מחטא וזוכים לג"ע אבל עדיין קשה למה הולרך המקשה להביא הא דר' בנאה דהרי מהברייתא לחודיה איכא לאקשויי והתניא רבי יוסי וכו' הרי שאש של גיהנם נברא בשני ועוד יש לדקדק כשהקשה בתחלה ואור דגיהנם בע"ש איברי למה לא הקשה מיד מהאי ברייתא דר"י ואפשר לתרץ בהא עם מה שפירשתי למעלה שעיקר הקושיא הראשונה שהקשו בברייתא בעשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות שוא מדרבי יהודה אדרבי יהודה דהכא קאמר רבי יהודה שמבדילין על האור במ"ש בתחלת בריאתו ובברייתא אמר רבי יהודה אף הלבת נברא בע"ש דמשמע שהוסיף על אור שנברא בע"ש · ותירץ הגמרא דהא דרבי יהודה דאמר שהאור נברא בע"ש הוא האור דגיהנם ומשום הכי לא הקשה מהא ברייתא דרבי יוסי דליכא לאקשויי רבי יוסי לדברי רבי יהודה ולכך הקשה מהותה ברייתא שתימתהא שאמרה שנברא קודם שנברא העולם ומשני כו' והאי ברייתא סתימתהא פריך מברייתא דרבי יוסי דאמר שנברא ביום ב' ומיהו להאי ברייתא שסתימתהא ליכא לאקשויי נמי כיון שלא דברה הברייתא אלא בחללה של גיהנם ולא דברה באורה אשר ע"כ אנו לריכים לומר שלא הקשו מדבריו של רבי יוסי לחוד אלא בכח דרשת רבי בנאה ור"א דדרשו שלא נאמר כי טוב בשני מפני שנברא בו אור של גיהנם וכיון שהלד השוה הוא שהאור של גיהנם נברא בשני לכך הקשה מהכא ועדיין צ"ע :

עין יוסף

דברובא שייך בריאה לא תם להוציא זה מן הכלל (יפ"ת) והמעריך תירץ כי שמו של משיח זהו נשמתו · כמו ותקראנה לו השכנות שם משם עולם אתן לו · וזהו שמו של משיח הנזכר במדרשים עכ"ל · והנל"מ מתרץ דלשון בריאה שייך על הפעולה שיעשה על ידי שינון ויקוץ ישיני עפר : אשר מצא את הימים במדבר · ס"ל דפירש ימים פרדות · ופי' מצא שמצא שיולידו מין שלא במינו · ואינו כן בשאר הכלאים של בהמות · ונחשב לו בדורו לחכמה ונודע במעשה ההוא ועל כן יתארוהו בו (יפ"ת) ומה שנקראו הפרדות ימים מפורש בריש חולין לפי שאימתן מוטלת על הבריות :

כה בין השמשות · בערב שבת בראשית קודם שנשלמה הבריאה : באר · בארה של מרים שהיתה הולכת עם ישראל במדבר בכל המסעות : ומן · שירד לישראל ארבעים שנה במדבר : וקשת · לאות ברית שלא יהיה עוד מבול :

כתב · צורת האותיות שהיו חקוקים בלוחות : והמכתב · שהיו נקראים מכל הארבעה צדדים · והיה זה מעשה אלהים בלתי משוער בשכלנו · לא כמעשה הדיוט שציירו וגלתינו לפנינו בבית המדרש ונער יכתבם (תוי"ט) : והלוחות · של סנפרינון היו · ארכן ששה · ורחבן ששה · ועבין שלשה · כאבן אחת שארכה ורחבה ועוביה שוין · ונחלקה לשנים וגללים היו והצובים מגלגל חמה · כלומר לפיכך היו גללים · ולא היו כסנפרינון שלנו שהוא קשה ולא נגלל · אבל היה ספירי למראה וכעצם השמים לטוהר · והם לוחות הראשונים · דאלו שניות משה פסלן מעצמו : פי האתון · בין השמשות נגזר עליה שתדבר עם בלעם : פי הארץ · לבלוע קרח ועדתו : אף המזיקין · אלו השדים · שלאחר שברא הקב"ה אדם וחוה היה מתעסק בבריאתן · וכשברא רוחותיהן לא הספיק לברוא גופיהן עד שקדש היום · ונשארו רוחות בלא גוף : של אה"ר · שהיו חקוקות בהן כל

[א] מהרש"א ד"ה שני · פ' אין עומדין (לג ע"א) : [ב] שם בא"ד פ' אין דורשין (יב ע"א) : [ג] שם ד"ה ולפיכך · ברפ"ק דחולין (ז ע"ב) :

יד יוסף

א ירושלמי ברכות פ' אלו דברים ב"ר פי"א ופי"ב ופ' פ"ב ועי' פדר"א פ"כ פסיקתא רבתי פכ"ג: ב ב"ר פר' פ"ב ירושלמי ברכות פ"ח: ג ברכות כד פ"א חולין קלד ע"ב ועי"ש תוס' ד"ה דורשי חמורות מ"ש בשם הערוך : ד ב"ב קטו ע"ב ב"ר ספ"ב מ"ו ירושלמי ברכות פ"ח תנחומא סדר וישב זוהר סדר וישב דף קמח ילקוט סדר וישב : ה אבות פרק ה' מ"ו ועי"ש כמה שינויים :

חדושי גאונים

ובב"ר ריש פרשה א בראשית ששה דברים קדמו לבר"ע יש מהן שנבראו ויש מהן שעלו במחשבה לבראות התורה וכסא כבוד נבראו תורה מנין שנאמר ה' קנני ראשית דרכו וגו' כסא כבוד מנין דכתיב נכון כסאך מאז האבות ובית המקדש ושמו של משיח עלה במחשבה לבראות האבות מנין שנאמר (הושע ט) כענבים במדבר וגו' ישראל מנין שנאמר (תהלים עד) זכור עדתך קנית קדם · בית המקדש מנין שנאמר כסא כבוד מרום מראשון וגו' שמו של משיח שנא' יהי שמו לעולם וגו' רבי אבא בר זעירא אמר אף התשובה שנאמר בטרם הרים ילדו אבל איני יודע אם התורה קדמה לכסא הכבוד או הכסא קודם לתורה אמר רבי אבא בר כהנא התורה קדמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו קודם לאותו שכתוב נכון כסאך מאז · רבי חנינה ורבי ירמיה בשם רבי שמואל אמרי מחשבתן של ישראל קדמה משל כולן והנה לך כמה שנוים במדרש ממה

הראשון· תנו רבנן ^א^שבעה דברים מכוסין מבני אדם יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע במה משתכר· ואינו יודע מה בלבו של חבירו ומלכות בית דוד מתי תחזור למקומה ומלכות פרס מתי תכלה· תנו רבנן שלשה דברים עלו במחשבה ליבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו על המת שיסריח ועל המת שישתכח מן הלב ועל התבואה שתרקב וי"א אף על המטבע שיצא:

כו דף נו ע"א ^ב^שנינו במשנה אנשי יריחו היו כורכין את שמע ולא מיחו בידם חכמים· [היכי עבדי אמר רב יהודה אומרים (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין רבא אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך דמשמע היום על לבבך ולא מחר על לבבך]: תנו רבנן ^ג^כיצד היו כורכין את שמע אומרים (שם) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין דברי ר"מ רבי יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים בשכמל"ו ואנן מ"ט אמרינן ליה כדדריש

(בראשית י) ובא עשו והרגו ונטלן לפיכך היה איש ציד וזה שכתוב בהן החמודות אשר אתה בבית (שם כד) [והכי שמעתי בגדיו של אדם הראשון היינו כתנות עור שהיה לו]: יום הנחמה· שכל אדם יתנחם מדאגתו (לישנא אחרינא יום שנחמה יום הישועה שהוא קץ וגאולה ונחמה לעולם): ועומק הדין· הרוב טועין בו א"נ עומק הדין העתיד: מלכות פרס· שכתוב בה גבול רשעה ורשעה היינו פרס: עלו במחשבה· ונתקיימו: ואם לא עלו דין הוא שיעלו· דלא הוה אדם מתקיים: שיסריח· שאם לא כן יהיו הקרובים מצניעים אותו ויראו את צערם לפניהם תמיד: ועל התבואה שתרקב· שאם לא כן יהיו בעלי בתים מאצרין אותה ומביאין מארת רעבון לעולם [ס"א על המטבע שילא דאם לא כן במה היו עניים מתפרנסין שאין להם עבודת שדה וכרם]: ולא היו מפסיקין· בין אחד לואהבת (וצריך) [אע"פ דצריך] להאריך באחד ולהפסיק בין קבלת מלכות שמים לדברים אחרים שכל אחד ואחד מקבל עול מלכות שמים ואומר אחד הוא אלהינו עלינו בפסוק ראשון ופסוק שני לשון ליווי הוא: ר' יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו וגו'·

תוספות

לא היו מפסיקין· בין שמע ישראל לשם דמשמע דאומר לשם שישמע ישראל ויענם [ועי' תוספות מנחות עא. ד"ה וכורכין]:

השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וגו' וכדי שיהיו כבושים תחתיו כמ"ש ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חית וגו' וק"ל: [יום המיתה· טעמו מפורש שלא ידע יום מיתתו כמו שאמר שוב יום אחד לפני מיתתך ונמלא כל ימיו בתשובה]: ויום נחמה· פרש"י של כל אדם כו' ע"ש ויותר נראה לפרש יום נחמה שיתנחמו על גלותן והיינו טעמא שיהיו כל ישראל תמיד בכל יום בתשובה דאין נגאלין אלא בתשובה כדאמר פ' חלק[א] היום אם בקולו תשמעו: ועומק הדין· לומר לך שיהיה מתון בדין לפי שהוא עמוק מי ימצאנו ועד"ז אמרו[ג] הדין יקוב ההר כאילו הדין בעומקו של ההר ואמר ואין אדם יודע מה בלבו כו'· דאם היה יודע היה כ"א יורד לחיי חבירו גם לבטל מחשבתו ואמר ואין אדם יודע במה משתכר כו'· משום מפקיע שערים לאותו דבר שיהיו הכל להוטים אחריו כדי להשתכר בו ועל ידי זה יתייקר אותו דבר ואמר ומלכות בית דוד וכו' ומלכות פרס וכו'· זהו מן הדברים המכוסים כמפורש בספר דניאל סתום הדברים וחתום הספר וגו' עד עת קץ ופרש"י שם היינו נבואתו ויקידת חיותא ויקבלון מלכותא קדישי עליונין וגו' ונראה דלאו היינו יום נחמה דקאמר לעיל ואפשר דיום נחמה יהיה מקודם בבוא משיח בן יוסף וק"ל: ג' דברים עלו כו'· אור ופרד נמי עלו במחשבה לבראות בע"ש כדקאמר לעיל ולא שייך להנך דהכא דר"ל שעלו בתחלה במחשבה לבראות דהיינו בכח שיצאו לפועל לאחר זמן כשיהיה מת ותבואה אבל אור ופרד היו ראוין לבראות בע"ש כשאר בריות אלא שהניח הקב"ה בריאותן במ"ש שיצאו לפועל בדעת אדם: וי"א אף על המטבע שילא כו'· יש לעיין בזה דכל הכי בריאות דחשיב הכא הוא שינוי וחידוש בריאה ככל הנך עשרה דברים דלעיל וכן הכך ג' שעלו במחשבה כו' על המת שיסריח כו' ועל התבואה כו' הם שינוי וחידוש בריאה אבל על המטבע שילא מה שינוי בריאה וחידוש יש בה שילא דגזירת מלכים הוא שיצאו מטבעותיהם ויש לפרש דהיא גופה חידוש שיגזרו על הוצאת מטבעותיהם במשא ומתן ודו"ק: רבא אמר מפסיקין כו'· כפירש רש"י בחומש כי מלת היום אינו דבק עם על לבבך אלא עם אשר אנכי מצוך היום וכה"ג פרש"י גבי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה ובטור א"ח כתוב ג"כ יש להפסיק בין היום ובין לאהבה ומיהו ק"ק אמלתיה דרבא שהוא מפרש לה דלא כמאן מהנך תנאי דלקמן וכי פליג אהני תנאי דלא מפרשין כורכין שמע הכי וק"ל: [ולא היו מפסיקין כו'· עי' פרש"י ובתוס' ובתר"י ובע"י בשם הירושלמי]: ולא היו מפסיקין דברי ר"מ וכו'· עיין פירש"י מפירושו נראה לר"מ דאין אומרים כלל בשכמל"ו ודרשה דלקמן ואנן מ"ט אמרינן ליה כו' הכותב

לא היו מפסיקין· עי' פירש"י ענין אחר שלא היו מפסיקין בין השם לאחד כי דין הוא שיפסיק בין השם לאחד ובירושלמי מפרש כן· והר"ן ז"ל כתב לא היו מפסיקין כלומר בין שמע ישראל לשם דמשמע שהיו מתפללין לשם שישמע לישראל ויענם ע"כ:

עיון יעקב

שבעה דברים מכוסין מבני אדם יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע במה משתכר· הא דלא נקט הכל בחד בבא נ"ל דיש סמך לזה ממה שאמר שלמה (במשלי ל) שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתי ועיין במדרש שדורש ג"כ כמה דרשות בזה והני תלתא הראשונים הם מיד הקב"ה נגזרו מתי ימות ומתי יתנחם מצערו והדין כי משפט לאלהים הוא משא"כ איך אינם נפלאים כ"כ דהלא יש כמה מחשבי קיצים ויעקב בקש לגלות את הקץ ויש חריפי במשא ומתן שיודעין במה משתכר וכן חכמים שיודעין דברים שבלב שהרי קהלת היה רוצה לדון דינים שבלב וק"ל: (שייך לעיל סי' יח) ו' דברים עשה חזקיה המלך על ג' הודו לו· כלומר אף דאלו ג' הם קצת כמו עבירה הראשונה שגלגל בכבוד אביו אפ"ה כיון שעשה לשמה לכפרתו הודו לו וכן הא דכתת נחש הנחושת אף שמשה עשה ע"פ הדבור וכמ"ש התוספות בחולין דף ז ע"א ד"ה אלא מקום הניחו מ"מ כיון שישראל טעו אחריו הודו לו וכן הא דגנז ספר הרפואות אף שהיה להציל בו כמה וכמה נפשות אפ"ה הודו לו כדי שיהיה מבטחו בה' וזה שאמר פ"ק דברכות דף י והטוב בעיניך עשיתי בעיניך דייקא ולא בעיני הבריות וק"ל· וכן בהיפך באלו ג' שלא הודו לו הא דקילץ דלתות ההיכל ושגרם למלך אשור ועשה לטובה כדי שלא יבא להלחם וכן סתימת מי גיחון מס"ע כפירש"י אפ"ה לא הודו לו שהיה לו לבטוח בה' וכן עיבר ניסן בניסן לעשות פסח בטהרה אפ"ה לא הודו לו מכאן יש ללמוד מוסר דאם אדם עושה דבר שלא כהוגן אפי' הוא גדול הדור אל יחניפו לו שהרי גם לחזקיה המלך לא חנפו ולא הודו לו: **ביתת** נחש הנחושת וגנז ספר רפואות· עיין ברמב"ם בפירוש המשנה שפירש דהיינו רפואות ע"י צורות להביע לצורה

עין יוסף

מין חיה ועוף ובהמה והיו נמסרין לנמרוד על כן היה גבור ציד ובא עשו והרגו ונטלן· לפיכך היה איש ציד· וזה שכתוב בהן החמודות אשר אתה בבית· ונתן הקב"ה בגד זה לאדה"ר כדי שיהו כבושים תחתיו כל החיות והבהמות כמ"ש ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חית וגו': ז' דברים מכוסים מבני אדם· כלומר אף שניתנה נבואה בלבות הזוכים לה· עכ"ז זה מנמנעות הידיעה אף בדרך רוח הקדש· כי סתם ה' בכוונה· וטעם ההעלם הוא לצורך העולם כמו שאבאר: יום המיתה· כי אלו ידע האדם את עתו· היה מת מדאגתו בידעו כי קרב קצו· ועוד שהיה ממעט בישובו של עולם כשידע כי קרב קצו והקדוש ברוך הוא רצה שיהיו הכל עוסקים בישובו של עולם· ועוד שהיה מתרשל מהתשובה עד היותו קרוב למות (יפ"ת): ויום הנחמה· עי' מהרש"א· ועוד אלו היו יודעים יום הנחמה היו רבים יוצאים מן הכלל כשידעו שאינה בימיהם· ויום הנחמה פי' יום הישועה שהוא קץ וגאולה ונחמה לעולם (יפ"ת): ועומק הדין· הוא ענין הכולל· הן במשפט ההנהגה העליונה משפטי ה' המשתנה לפי פרטי מעשי אנוש· ואין אדם דומה במעשיהו· וכל אחד מושגח כפי מעשיהו ופרטי מחשבותיו· ועוד מוסב על משפט שבין אדם לחבירו המשתנה כפי פרטי המעשים אשר האדם בלתי יודע מה בלבו עם מי הנכון בטענתו ועם מי לא· לכן צריך שיהיה הדיין מתון בדין· לפי שהוא עמוק מי ימצאנו· וע"ד זה אמרו יקוב הדין את ההר כאלו הדין בעומקו של ההר: ואינו יודע מה בלבו של חבירו· שאלו ידע האדם מה בלבו של חבירו היתה שנאה וקנאה

[א] מהרש"א ד"ה ויום· פ' חלק (צח ע"א): [ג] שם ד"ה ועומק· ועד"ז אמרו (סנהדרין ו ע"ב):

יד יוסף

א ב"ר פ' סה קה"ר פ' יא מכילתא פ' בשלח: ב מנחות עא ע"א: ג תוספתא פ"ג עי' תוס' ע"ז ג ע"א ד"ה היום:

חדושי גאונים

שבא בתלמוד והכל יתבאר לפי דרכינו זה שכוונו אל שבעה טענות שיש לטעון על חדוש העולם· ואי אפשר לקיימו אם לא בסתירות שבעה טענות אלו והן קודמין לענין בריאות העולם ולולי הן אי אפשר להתקיים בידינו· ואולי שלזה כוונה חכמת אלהים לברא העולם בשבעה ימים כפשט המקרא הן על דרך המדרש שהכל נברא ביום אחד ומספר הימים אינו רק כפי התגלות הכחות זה אחר זה על דרך הרב המורה פ"ג ח"ב שמנין הימים אינה רק הגדת המדריגות הנמצאים וכמו שכ' בעל עקידה פרשה בראשית על זה הנה על כל פנים בא המספר השבעה ימים נגד השבעה טענות אלו ותשובותיהן כמי שיתבאר אחד לאחד למצוא חשבון ונראה שלכן אמר קהלת שבעה הבלים לרמוז כי המקיימים קדמות העולם מצד טענות אלו הוא הכל ולכן בחקרו בספר ההוא ענין העולם על דרך מחקרי הפילוסופים וזכר שם כל דבריהם כמבואר שם למעיין בו הקדים תחלה ואמר כי חקירות אלו הכל הבל ואין אלה להשיב לאפיקורס וליישב הדברים אצל השכל האנושי וסיים הספר (קהלת יב) את האלהים ירא ואת מצותיו שמור רצה לומר כי אף שלא תעמוד על האמת מצד קוצר שכלך ומיעוט ידיעתך·

המתורגמן. א) אויף דעם אופער פאן דער זעע גרינדע איך מיין פאלאסט.

סיינו אליבא דר"י ומיהו לפי גירסא שנית שבפרש"י שהיו אומרים בשכמל"ו ק"ק דאם כן הא דאמן אמרינן ליה לא אתיא נמי לרבי יהודה שהרי מיחו חכמים באנשי יריחו דהיינו שלא לאומרו ומלשון המרדכי שכתב מפסיקין ולא היו שותקין אלא שהיו אומרים בשכמל"ו עכ"ל ור"ל שלא היו שותקין והיו אומרים בשכמל"ו בקול רם כמו פסוק ראשון והיינו שלא היו שותקין לאומרו בלחש [כדרשה דלקמן וכן נראה לפרש מפרש"י דלקמן] וק"ל: בקש יעקב לגלות כו' · מלשונות הכפולים בהאי קרא האספו ואגידה לכם וגו' הקבצו ושמעו וגו' דהייט האספו ואגידה לכם באחרית הימים היינו ממש קץ הימין שנאמר בסוף דניאל ומשמע לפי הדרש הימין מלשון ימים דהכי פרש"י שם ולא כפי' רש"י בשמעתין ימין שיחזור ימינו לפניו וכו' ע"ש ואמר הקבצו ושמעו וגו' ע"ש קיבוץ גליות כדמפרש בב"ר ומפני שלא הוזכר בקרא בתר הכי שהודיע להם זמן קץ הימין וקיבוץ גליות אמרו שנסתלקה ממנו שכינה כדי שלא יבא לגלות קץ הימין כמ"ש גם בדניאל סתום הדברים וחתום וגו' אבל הוא חשב מטעם אחר שנסתלקה ממנו השכינה דשמא יש פסול במטתו ופירש הסמ"ג שמא יש בכם פסול שאינו מאמין בה' אחד כו' ע"ש וז"ש להו ושמעו אל ישראל אביכם דהיינו שתקבלו מלכות שמים עליכם כמו שקבל ישראל אביכם ועיין בב"ר · ובזה הלשון השיבו שמע ישראל וגו' כפרש"י לאביהם היו אומרים כן שמע ישראל ה' וגו' כשם שאתה קבלת עליך ה' שהוא שם האחדות גם אלהינו ה' אחד ומלשון אלהינו לשון רבים ולא כתיב אלהיך וגו' בלשון יחיד כדכתיב בתר הכי ואהבת את ה' אלהיך וגו' אמרו דלא משה אמרו בתחלה רק בני יעקב ואח"כ גם משה אמרו ע"ש זה בהאי לישנא ועל כוונה זו אמר הכתוב אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם ר"ל אני ה' שהוא שם המיוחד לא שניתי רק אחדות גמור ובני יעקב ממש לא כליתם דבר זה אבל הודו לדברי אביהם לומר ה' אחד: פתח יעקב ואמר בשכמל"ו כו' · הנראה לפי סוגיא דשמעתין כי יעקב אמרו כששמע שהיו בניו מזכירים שם שמים כשאמרו שמע ישראל ה' וגו' וכמ"ש ביומא [א] כשהזכיר כה"ג השם ביוה"כ היו עונין אחריו בשכמל"ו · ותניא ר' אומר כי שם ה' אקרא וגו' אבל משה לא אמרו דהיינו בפרשה שמע ישראל ה' וגו' שנכתבה בתורה מפני שלא אמרה כדלך הקורא ק"ש שמקבל עליו מלכות שמים אלא בדרך לימוד לישראל

ר"ש בן (פזי) [לקיש] דאמר ר"ש בן (פזי) [לקיש] (בראשית מט) ויקרא יעקב אל בניו וגו' בקש יעקב לגלות קץ הימין לבניו ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא ח"ו יש פסול במטתי כאברהם אבי אבא שיצא ממנו ישמעאל וכיצחק אבי שיצא ממנו עשו · [א]אמרו [לו בניו] שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אמרו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד · מיד פתח יעקב [אבינו] ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אמרו רבנן היכי נעביד נימריה לא אמריה משה [רבינו] לא נימריה הא אמריה יעקב התקינו שיהו אומרים [אותו] בחשאי · אמר רבי יצחק אמרי דבי רבי אמי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה[א] תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה להביא לה בחשאי · אמר רבי אבהו התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומת הצדוקים ובנהרדעא דליכא צדוקים עדיין אומרים אותו בחשאי:

דף נז ע"א [ת"ר [ב]בראשונה היו מניחין עורות קדשים בלשכת בית הפרוה ולערב היו מחלקין אותן לאנשי בית אב והיו בעלי זרועות נוטלין אותן בזרוע התקינו שיהיו מחלקין אותן מערב שבת לערב שבת דאתיין כולהו משמרות ושקלן בהדדי ועדיין היו גדולי כהונה נוטלין אותן בזרוע עמדו בעלים והקדישום לשמים אמרו לא היו ימים מועטים עד שחיפוי[ג] את ההיכל כולו בטבלאות של זהב שהן אמה על אמה כעובי דינר זהב ולרגל היו מקפלין אותן ומניחין אותן על גב מעלה בהר הבית כדי שיהו עולי רגלים רואין שמלאכתם נאה ואין בה [ג]דלם]: תנא [ד]אבא שאול אומר קורות של (ארזים) [שקמה] היו בירחו והיו בעלי זרועות נוטלין אותן בזרוע עמדו בעלים והקדישום לשמים ועל כיוצא בהם אמר אבא שאול בן בטנית משום אבא יוסף בן חנין אוי לי מבית בייתוס אוי לי מאלתן אוי לי מבית חנין אוי לי מלחישתן

ומוכרין את שמע כלומר שהיו מדביקין כל הקריאה כמו שהיא ולא היו מוסיפין ואית דגרסי שהיו אומרים ברוך שם כבוד (וכו') [פירוש שהיו אומרים אותו בקול רם] : קץ הימין · שיחזור ימינו לפניו [שהשיב אחור ימינו מפני אויב] : שמע ישראל · לאביהם היו אומרים : נימריה · להאי ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקריאת שמע : ציקי קדרה · אור"שדור"ש : יש לה צער · בגופה מחמת התאוה : מפני תרעומת הצדוקין · שלא יאמרו עלינו שאנו מוסיפין עלינו שום דבר שאינו הגון בחשאי ומאן דגרסי שיהו אומרים בשכמל"ו מפרש שהיו אומרים אותו בקול רם כשאר הקריאה וביניהן לא היו נזוקין : [עורות קדשים . עור עולה וחטאות ואשמות וקרבנות צבור שמתחלקין עורות קדשי הקדשים לכהנים כדכתיב (ויקרא ז') עור העולה אשר הקריב וילפינן בזבחים (דף ק"ג:) מעולה כל עורות קדשי קדשים : ולערב . שכל יום היו מחלקין אותן לאנשי בית אב שעבדו היום שהמשמר היה חלוק לששה בתי אבות לששה ימים ומה שהגיע ליומן הן מרובה הן מועט הוא נוטל אע"פ שיש יום שמרבים היחידים להביא ביום זה מחבירו] : בעלי זרועות · שהיו בכהנים חזקים מחבריהם : בייתום . כה"ג היה וכן כולם [והיו להם עבדים חמספין וחובטין את העם]:אלתן.מקלותיהן כמו לא באלה ולא ברומח במסכת שבת

וא"כ לא שייך ביה לענות אחריו בשכמל"ו ולזה אמר אנן נמי בקורא ק"ש לקבל עליו עול מלכות שמים היה לנו לומר ג"כ בשכמל"ו כמ"ש יעקב בקבלת בניו עול מלכות שמים עליהם וכדכתיב כי שם ה' אקרא וגו' כמ"ש ביומא אבל משום דלא אמרה משה בתורה היה גנאי להוסיף על דברי משה ולהפסיק בקול רם בבשכמל"ו בין ה' אחד לואהבת ומשום דאמרו יעקב בקבלת מלכות שמים נימריה מיהת בחשאי ומסיק דהיכא דאיכא למיחש לתרעומת הצדוקים התקינו שלא ניחוש על. מה שלא אמרו ונימריה בקול רם כמו שאמרוהו בני יעקב [זהו הנראה לפי סוגיין דשמעתין ולפי המדרשות פרשו המפרשים בו דברים אחרים]: [עורות קדשים כו' עמדו בעלים והקדישום כו' · פירש"י כל הני משמרות יחד והקדישום וכו' ע"ש והוא דחוק ולולי דבריו נראה דבעלים ממש קאמר דומיא דלקמן גבי קורות וה"נ הכא בעלים ממש קאמר דהקדישום קודם שזכו בהם הכהנים דלא זכו בהן עד אחר הקרבת קרבן כדכתיב עור העולה אשר הקריב וגו' וק"ל]: אוי לי מבית בייתום אוי לי מאלתן כו' · פרש"י אלתן מקלותיהן כו' ע"ש וק"ק שהרי כלל כולן לבסוף בזה במ"ש

עיון יעקב

שיפה לתולי זה ע"ש דבריו באריכות וכ"ל שטעות זה נפל להם ותשבו שגם התורה לוה כן והביט אל הכתב וחי מזה נפל להם טעות זה ולהכי קתני הני תרתי גבי הדדי כתת נתם הנתושת וגנו ספר רפואות דהוא הכל כוונה אחת וק"ל : ביקש יעקב לגלות את הקץ וכו' אמר שמא ח"ו יש פסול במטתי וכו' · כ"ל הכוונה דיעקב חשב דלכך נסתלק ממנו השכינה שאינם ראוים לגלות להם סוד הקץ כי סוד ה' ליראיו ומה"ט אמרינן לעיל פרק אלו עוברין שאמרו בע"ה שאין מגלין להם סוד ואמרינן בברכות דף מו איזה ע"ה כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית לכך אמרו כולם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד להראות שאינם במדריגת ע"ה וראוים לגלות להם סוד וא"כ הבין יעקב דלכך נסתלק ממנו השכינה שאין ראוים לגלות להם הקץ כמ"ש המפרשים הטעם שע"י שאין אנו יודעים קץ הפלאות יש לנו יראת מלכותו בלבבנו כל היום בתשובה לאמר אולי היום יבא אם בקולו תשמעו וזה פי' הפסוק כבוד אלהים הסתר דבר דבר ה' זו הקץ על זה אמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וק"ל : נימריה לא אמרו משה · התחיל במשה אף דיעקב קדים מ"מ ה"ק נימריה לפי שאמר יעקב

עין יוסף

הרבה בעולם שידע כל אחד מה שחברו מחשב להרע לו ומה שחומד קנינו · וגם המו"מ היה מתבטל שיהיו הכל נשמרים זה מזה (יפ"ת) :

המתורגמן. א) ווירצאויפגום (מיני בושם להטעים המאכל) . ג) בעדעקט .

[א] מהרש"א ד"ה פתח · ביומא (לז ע"א) :

יד יוסף

א ב"ר פצ"ח דב"ר פ' ב' ילקוט סדר ויחי ספרי ת"ב פסקא לא תנחומא סדר ויחי : ב תוספתא מנחות פי"ג זבחים פי"א : ג בערוך דלום פי' דופי : ד תוספתא דמנחות פי"ג זבחים פי"א :

חדושי גאונים

מכל מקום אלהים ירא וגו' ואפשר שכוון באלהים ירא אל בריאות העולם שנאמר ברא אלהים אשר מזה ימשוך לשמור מצותיו כי זהו יסוד התורה והאמונה וכמו שנתבאר והנה כוונו ז"ל טענות ותשובות אלו בשבעה דברים אלו שאמרו שנבראו קודם בריאות העולם ואמרו שהתורה היא אחת מהן נגד טענה ראשונה ונגד מעשה יום ראשון וזה כי טענתן הראשונה הוא מצד התנועה כי כל תנועה תקדם לה תנועה וכבר נתבאר תשובת טענה זו כי הבריאה לא היתה בזמן ובתנועה רק בדבר ה' שהוא רצונו ונברא הכל בעת אבל לא בזמן וכמו שהארכנו למעלה בזה ולזה אמרו כי התורה קדמה לבריאות העולם והתורה זה ענינה שאינה נתלית בזמן כי היא ההשכלה שאין נתלית בזמן וכמו שהאריך בזה בעל עקידה פרשת פנחס שער פ"ה כי ההשכלה לא תכנס תחת הזמן כי פועל

גאון יעקב

משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה וכו' · ולכאורה יפלא משל זה הלא שבח גדול הוא · ועל פי פשוט י"ל דלפי האמת אינו שבח כלל · כמו האם יחשב לשבח למלך לומר שהוא מולך על רבי רבבות נמלים ויתושים והמה מקבלים עליהם עול מלכותו ברצון · כ"ש

ועבדיהם חובטין במקלותיהן וכו' ולא אמר נמי בהאי ליטנא אלותיהן ובכלל המאמר קשה הכפל בכ"א אוי לי מבית בייתוס אוי לי כו' ונראה שזכר כאן ד' בתי כ"ג על פי מ"ש בס"פ א"כ [א] בד' כתות שאין מקבלין פני שכינה כת לצים כת חנפים כת שקרים כת מספרי לשון הרע שעון שלהם בדיבור על ידי שנאת חנם כמפורש שם לכך לא חשיב נמי גסות רוח שגם הוא אינו מקבל פני שכינה דדרשינן ביה גבה עינים וגו' אתו לא אוכל אלא שאינן ע"י הדבור ואמרינן בפ"ק דיומא [ב] ושנות רשעים תקצורנה הם כ"ג שבבית שני שהיו בו יותר מג' מאות כ"ג ולזה אמר בכאן על הד' כתות אלו שהיו בבתי כ"ג ד' כהנים אלו וכלל בכולן שהיה בהן גסות הרוח ופרט בכ"א כת אחת ואמר אוי לי מבית בייתוס שהיו גסי הרוח ועוד אוי לי מאלתן של בית בייתוס מלשון אלה ושבועה שהיו בעלי שבועת שקר דהיינו כת שקרים. ואמר אוי לי מבית חנין שהיו גסי הרוח ועוד אוי לי מלחישתן שהוא לשון הרע הנאמר בלחש כמ"ש כל מלתא דמתאמרא באפי ג' לית ביה משום לישנא בישא · ואמר אוי לי מבית קתרום · מגאוותן ואוי לי מקולמסן · הן כת לצים כותבים במליצותיהן גנאי לבני אדם כמ"ש הוי חוקקי און וגו' · ואמר אוי לי מבית ישמעאל כו' · היינו מגאוותן ואוי לי מאגרופן · היינו החנופה כמ"ש פרק א"כ [ג] מיום שגברה אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין כו' ומסיק על כולן הגסות שבהן שהן כ"ג ובניהן כו' ותתניהן כו' דכל הכבוד שלהן הוא ודו"ק: צאו מכאן בני עלי שטמאו וכו' · ומפורש בקרא שילאו מן העזרה כמ"ש והקימותי לי כהן נאמן וגו' והיה כל הנותר וגו' ואמר ספחני נא וגו' ואמר שטמאו את וגו' כדכתיב ואשר ישכבון את הנשים וגו' ואע"פ דבפרק [ד] במה אשה קאמר דלא חטאו באשת איש אלא ששהו את קיניהן כו' ומגלה עליהן הכתוב כאילו שכבום ה"נ איכא למימר הכא דמעלה עליהן כאילו טמאום וה"נ המ"ל הכא על שמכבדין את עצמן ומחללין הקדשים כדלקמן גבי יששכר כו' וכמפורש בהו למה תבעטו בזבחי וגו' ובוזי יקלו וגו' אלא דעדיפא נקט הטא דאשר ישכבון וגו' ובפ"ק דיומא[ה] אמרינן בהדיא לא חרבה שילה אלא משום שני דברים ג"ע ובזיון קדשים וכו': ויכנס ישמעאל בן פיאבי וכו' · כשר היה כפי' רש"י והא דקאמר התם שנות רשעים תקצורנה על כהנים גדולים שבבית שני היינו אותן שלא הוציאו שנתן ולא היו בכלל שמעון הצדיק ויוחנן כ"ג וישמעאל ורבי אליעזר בן חרסום דאותן חיו כמה שנים כדקאמר התם ומיהו ק"ק אמאי נקט הכא דצווחה

אמלחישתן אוי לי מבית קתרום אוי לי מקולמוסן אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי אוי לי מאגרופן שהם כהנים גדולים ובניהם גזברין והתניהם אמרכלין ועבדיהן חובטין את העם במקלות:

כן שם בת"ר ד' צווחות צוחה עזרה · ראשונה צאו מכאן בני עלי שטמאו היכל ה' ועוד צוחה עזרה צא מכאן יששכר איש כפר ברקאי שמכבד [את] עצמו ומחלל קדשי שמים · מאי הוה עביד (הוה) [דהוה] כריך ידיה בשיראי[א] ועביד (עבודת שמים) [עבודה].ועוד צוחה עזרה שאו שערים ראשיכם ויכנס ישמעאל בן (פיאבי) [פיאכי] תלמידו של פנחס וישמש בכהונה גדולה · ועוד צוחה עזרה שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן [ב](נדבאי) תלמידו של פינקאי וימלא כרסו מקדשי שמים אמרו עליו על יוחנן בן (נדבאי) שהיה דאוכל בסעודתו שלש מאות עגלים והיה שותה ג' מאות גרבי[ג] יין ואוכל ארבעים סאה גוזלות בקנוח סעודה[ג] אמרו כל ימיו של יוחנן בן (נדבאי) לא נמצא נותר במקדש · מאי סלקא ביה בישׂשכר איש כפר ברקאי אמרי מלבא ומלכתא הוו יתבי מלבא אמר גדיא יאי מלכתא אמרה אימרא יאי אמרי מאן מוכח כהן גדול דקא מסיק קרבנות כל יומא (ויומא) · אתא (יששכר איש כפר ברקאי) [איהו] [שם ע"ב] אחוי בידיה (כלפי מלכתא ולאו אורח ארעא לאחויי בידיה קמי מלבא אמר ליה) אי גדיא יאי ניסקיה לתמידא אמר מלבא הואיל ולא הוה ליה אימתא דמלכותא ניפסקוה לימיניה יהב שוחדא ופסקוה לשמאליה שמע מלבא ופסקוה לימיניה · א"ר יוסף בריך רחמנא דשקליה ליששכר איש כפר ברקאי הלמטרפסיה [מיניה] בהאי עלמא אמר רב אשי יששכר איש כפר ברקאי לא תנא מתניתין דתנן ורבי שמעון אומר כבשים קודמין לעזים בכל מקום יכול מפני שמובחרים במינם תלמוד לומר (ויקרא ד) ואם כבש מלמד ששניהם שקולים כאחד רבינא אמר אף

(דף סג:) : לחישתן · יועצי רע : קולמוסן · שהיו כותבין אגרות לרעה : אמרכלין · אמר כולא על פיו נחתך כל צורך הקדש : שטמאו · כדכתיב (ש"א ב) אשר ישכבון את הנשים : כריך את ידיה בשיראי · וחלילה פוסלת בקדשים כדכתיב ולקח הכהן שיקח בעצמו ועוד דבזיון הוא : ישמעאל בן פיאבי · כשר היה אבל אנשי ביתו היו אנשי זרוע : שלש מאות עגלים · שהיה מגדל בביתו כהנים רבים : מאי סלקא ביה · מה גמול נשתלם : מלבא ומלכתא · מלכי בית חשמונאי : גדיא יאי · גדי טוב למאכל [יותר] מן הכבש : אחוי ליה בידיה · בלשון שחוק : אימתא דמלכותא · לא דיו שלא אמר כמותי אלא שאמר בלשון שחוק : דשקליה · שהשיאו עונו לגמולו : למטרפסיה · גמולו : לא תנא · לא שנה משנה ובריתא : כבשים קודמין לעזים בכל מקום · כתיב כבש תחלה : ואם כבש יביא קרבנו לחטאת · כאן הקדים שעירה לכבשה דכתיב בפרשה עליונה והביא את קרבנו שעירת עזים נקבה

תוספות

דכריך ידיה בשיראי · וא"ת והא גבי לולב לא אמרינן הכי בפרק לולב הגזול (דף לז.) גבי לא ליגקיט איניש לולב בסודרא רבא אמר לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה ותי' ר"י דהתם איירי באוחז הלולב ע"י סודר כעין לבת כגון שכורך הלולב בסודר ואוחז בסודר שהסודר מסייעו להחזיק וכה"ג לא הוי חלילה וכן משמע בההיא שמעתא דבהכי איירי וכו':

עזרה על ישמעאל שיכנס טפי מעל שאר כהנים כשרים שהיו שם כדאמרינן התם ודו"ק:ויכנס יוחנן בן נדבאי וכו'.יש לדקדק בזה דחשיב ליה הכא בכלל כהנים כשרים ובפ"ק דיומא[ו] לא הוציאו מכלל שנות רשעים שהוליאו שנתן אלא שמעון הלדיק ויוחנן כ"ג וישמעאל ב"פ ור"א ב"ח אפשר דהיינו יוחנן כ"ג והיינו יוחנן בן נדבאי דהכא ומזה יש ליישב דגבי ישמעאל ניחא דאמר שהוא תלמידו של פנחס ע"ש מעלתו כאלו הוה פנחס בןאלעזר רבו שהוא מפורסם במעלה אבל ביוחנן בן נדבאי שאמר שהוא תלמידו של פינקאי למעלתו אין שם רבו פינקאי מפורסם מי הוא אבל אם הוא יוחנן כ"ג שהוא ששימש פ' שנה בכהונה גדולה ואח"כ נעשה לדוקי ניחא דשינה שם רבו פנחס לגנאי לו פנקאי כלומר שאינו עוד תלמיד של פנחס וניחא נמי אם היה יוחנן דהכא הוא יוחנן כהן גדול שהיה מתנהג כ"כ בגדולה ובעשירות לפי שהיה מבני חשמונאי כ"ג ומלכים וק"ק אמאי לא חשיב התם בכלל כהנים כשרים את מתתיהו כ"ג דודאי כ"ג כשר היה שמזכירין אותו בנס דחנוכה ויש ליישב ודו"ק : ניפסקיה לימיניה יהב כו' · כיון דעיקר עבודה בימין והוא כרך ידיה בשיראי בשעת עבודה נגזר עליו מן השמים למשקליה למטרפסיה בהאי עלמא ליפסקיה אותה יד ימין ולא היה יכול להציל עצמו ביד שמאל:

עין יעקב

ארבע צווחות צווחה עזרה · הנה כל לשון צווחה הוא לשון יללה וקינה גם האי צווחה הא לא אמרו משה לא נימריה דהא לא אמרו משה הא אמרו יעקב נמלא דיש סדר למשנה:

הרי"ף

ת"ר ד' צוחות כו' ראשונה צאו מכאן בני עלי כו' · וזה שאמר עלי אל בני לא טובה השמועה שהוא מה שצוחה העזרה וק"ל:

המתורגמן. א) זיידענצייג. ב) שלויך (עוד). ג) נאך טיש.

[א] מהרש"א אוי לי · בס"פ א"נ (מב ע"א) : [ב] שם בפ' קמא דיומא (ט ע"א) : [ג] שם פא', סוטה (מא ע"ב): [ד] שם ד"ה צאו דבפרק במה בהמה (דף נה ע"ב כג' ל) : [ה] שם בא"ד בפ"ק דיומא (ט ע"א) : [ו] שם ד"ה ויכנס. בפ"ק דיומא (ט ע"א) :

יד יוסף

א פי' שהיו רכילין ערוך ערך לחש : ב כריתות כח ע"א וע"ש : ג בגמ' הגי' נרבאי וכ"ה לקמן : ד פי' לו ולאנשי ביתו כי היו לו בני בית לרוב : ה פי' גבה דינו ממנו י"א לשון ארמי הוא ופי' נטל חלקו וגורלו מן העונש כנגד חובתו ערוך : ו כריתות כח ע"ב :

חדושי גאונים

השכל לא יתהלך בשום פנים ומה שלא יתהלך לא ישערהו הזמן · ועם שהוא לא ישכיל הדבר כי אם אחר עמוד האדם עליו מעט או הרבה מהזמן לא היה זה מצד השכלת השכל רק מצד שהכחות

גאון יעקב

וק"ו אין ערך כלל שהוא יתברך אשר אין ערוך לקדושתו ועולם אחדותו הפשוט וכל העולמות כלא חשיבין קמיה · ודאי באמת אינו שבח כלל שנשבחהו יתברך שהוא ברוך ומפואר בכבוד מלכותו על עולמות נבראים שכולם שפלים ולא חשיבין קמיה כלל · רק שהוא יתברך במקום גדולתו תמצא ענותנותו שגזרה רצונו לקבלו מאתנו לשבח · לזאת המסילוהו ז"ל לניקי קדרה· והתקינו שעכ"פ לא נאמרהו אלא בחצאי (נפש החיים וע"ש עוד): ישמעאל בן פיאבי · כשר היה · אבל אנשי ביתו היו אנשי זרוע · וכרש"י שבגמרא

והדר ואם כבש יביא קרבנו לחטאת : אם כבש אם עז · גבי שלמים *) מדלא הרא [לך] הכתוב רמז מובחר בזה מזה שמע מינה שניהם שוים :
ניתני לי מר ספר יוחסין · מתניתין דדברי הימים : אין שונין ספר יוחסין כו' · לדחוייה איכוין א"נ לפי שאינם מיוחסין: לא יצתה ידי חובתה · לא יכלה לשנותו בשלש שנים : שקל קלא · מוט"א : פתק ביה · השליך אחריו : מה בין לשמו ושלא לשמו · שהוא פסול ולמנויו ושלא למנויו כשר : תשש כחן · שנגנזו מהן טעמי תורה שהיו בו : נגנז · נשתכח : בין אצל לאצל · שני מקראות הם בדברי הימים (א' ח וט) ופרשה גדולה ביניהם ולאצל ששה בנים וקא חשיב ואזיל [הבנים] וסיפא דפרשתא (כל) אלה בני אצל : הפסח נשחט כו' · פסחי צבור בין שהצבור מרובין בין שהצבור מועטין ויכולין לשחוט בכת אחת מצוה ליחלק בשלש כתות זו אחר זו : בזיכי כסף ובזיכי זהב · כפות גדולות לקבל בהם הדם : שכולה כסף · בגמרא מפרש טעמא : ולא היו לבזיכין שולים · רחבים מלמטה אלא תחתיהן חדין כדי שלא יוכלו ליתב [על הקרקע] שמא יניחום הכהנים על גבי קרקע עד שיקבל דם אחר מחמת שהן מרובין וישכחום ויקרוש הדם ולא

*) עי' רש"י כריתות כח ב' :

ניתני לי מר ספר יוחסין כו' · אין לפרש ספר יוחסין לגלות לו משפחות המיוחסין ואינן מיוחסין דהא אמרינן בפרק עשרה יוחסין[א] דאסור לגלות רק פ"א בשבוע והכא קאמר דברוריה תנייה בתלת שנין ולזה פרש"י דאינו כן אלא ספר יוחסין הוא מתני' דדברי הימים עכ"ל דהיינו מתני' שמפרש ספר דברי הימים לפי יחוסי השבטים ומשפחותיהם וכן מוכח לקמן הא דבין אצל לאצל כו' וק"ל : מיום שנגנז ספר יוחסין כו' · לא נתנו טעם למה נגנז ספר יוחסין ואפשר מטעם שאמרו בפ' יוחסין[ב] דישבו ובדקו אחרי משפחות וכיון שהגיעו לסכנה פירשו ופרש"י שהגיעו לפסול בעלי זרועות ויהרגום מזה ראו הכא לגונזו ומסרום החכמים לתלמידיהם בע"פ פ"א בשבוע כדאמרינן התם והיינו דקאמר הכא תשש כחן של חכמים כו' היינו להודיע טלן בע"פ ודו"ק : וכהה מאור עיניהם כו' · דהיינו עין השכל והנבואה והיינו דתשש כח החכמה כי אם אין הנבואה לא ידענו כח החכמה דעדיפא מנבואה ותלה הדבר ביחוס כדאמרינן דאין הנבואה שורה אלא על מיוחסין שבישראל : [בין אצל לאצל כו' · עי' פרש"י אבל בערוך ערך אצל פי' פסוק הוא בד"ה תחלתו אצל וסופו אצל ואע"פ שקרובין כו' ע"ש] : קהל ועדה וישראל וכו' · וכל כת משמע עשרה כדלקמן בגמרא עדה ילפינן ממרגלים דכתיב הבדלו מתוך העדה וגו' וישראל ילפינן מג"ש דתוך תוך כדאמר פרק בן סורר[ג] ולענין קידוש השם בעי עשרה דכתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וגו' וכתיב התם מתוך העדה וגו' וקהל נמי משמע בכ"מ עשרה ואפשר מדהגשו

אף מקרא נמי לא קרא דכתיב (ויקרא ג) אם כבש וכתיב ואם עז קרבנו אי בעי כבש לייתי ואי בעי עז לייתי :

תמיד נשחט פרק חמישי

כח דף סב ע"ב רבי שמלאי אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה ניתני לי מר ספר יוחסין · אמר ליה מהיכא את אמר ליה מלוד · והיכא מותבך בנהרדעא אמר ליה אין (שונין) [נדונין] לא ללודים ולא לנהרדעים · וכל שכן דאת מלוד ומותבך בנהרדעא אכפייה וארצי (אמר ליה מתנינא לך) אמר ליה ליתני לי מר בתלתא ירחי *) אמר ליה ומה ברוריה דביתהו דר"מ ברתיה דרבי חנינא בן תרדיון דהות גמרה תלת מאה שמעתתא ביומא דסיתוא[א] מתלת מאה רבוותא ואפ"ה בג' שנים לא יצתה ידי חובתה ואת אמרת ליתני לי מר בתלתא ירחי *שקל קלא פתק ביה · בהדי דקא רהיט ואזיל אמר ליה [רבי] מה בין לשמו ושלא לשמו כו' א"ל הואיל וצורבא מרבנן את תא ואימא לך וכו' · אמר רמי בר (אבין) [רב יהודה] אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כחן של חכמים וכהה מאור עיניהם דאמר מר זוטרא בין אצל לאצל טעינו ארבע מאה גמלי דדרשה :

כט דף סד ע"א משנה הפסח נשחט בשלש כתות שנאמר (שמות יב) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים · קהל [ב]ועדה וישראל · נכנסה כת ראשונה נתמלאה העזרה וננעלו דלתות העזרה · תקעו והריעו ותקעו והכהנים עומדים שורות שורות ובידם בזיכי כסף ובזיכי זהב שורה שכולה כסף כסף ושכולה זהב זהב · לא היו מעורבים ולא היו לבזיכין

*) עי' בגמ'

[א] מהרש"א ד"ה ניתני · בפ' עשרה יוחסין (עא ע"א) : [ב] שם ד"ה מיום בפ' ע"י (עא ע"א):[ג] שם ד"ה קהל · פ' בן סורר (עד ע"ב) :

יד יוסף

א ר"ס כס ע"א שבועות יח ע"ב : ב מכילתא סדר בא פ"ה :

חדושי גאונים

היולנות לריכות זמן להפשט היולנות · ולהעלותן אל כח למדמה הקרוב ואז ישכילם בפתע כלומר בלי זמן פי' הרי שאין התורה נתפסת בזמן ואם כן הבריאה שהיתה גם כן בדבר ה' והשכלתו ורצונו אין לה תלייה בזמן אשר ממנו נולד התנועה ואם כן נתבטל הטענה הראשונה מצד התורה ונגד זה היה בריאת יום אחד כי נאמר בה בראשית ברא אלהים וגו' והארץ היתה תהו ובהו וגו' ויאמר ויהי אור וגו' הנה שנבראת ביום ראשון האור שרומז אל התורה הנקראת אור וכמו שבא במדרש

עיון יעקב

ויבא ישמעאל בן פיאבי היה יללה וקינה על שמת ואין מי שממלא מקומו כדאיתא בסוף סוטה משמת ישמעאל בן פיאבי בטלה זיו הכהונה וכן היה מקונן על שמת יוחנן בן נדבאי שלא היה נותר בימיו :
ניתני מר ספר יוחסין · בירושלמי איתא ניתני מר אגדתא א"ל אין שונין אגדתא לא לבבלי ולא לדרומי לפי שהן גסי רוח ומיעוטי תורה עכ"ל וי"ל דה"פ לפי שהם גסי רוח לכך הם מיעוטי תורה כי סימן לגסי רוח עניות דתורה ולכך אין למידין עמהם אגדה כי מתוך שאומרין דברי אגדה חולקים להם כבוד כפירש"י בב"ב ריש דף י ע"א ולא נאה לבעלי גסות הרוח הכבוד כי כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו ואפשר דגם דברי

עץ יוסף

כח ספר יוחסין · מתניתין דדברי הימים (רש"י) שדרשו חז"ל על שמות האנשים הנזכרים בדברי הימים · וכמה שאמרו במגילה דף י"ג ר"ס ב"פ כי הוי פתח בד"ה אמר הכי · כל דבריך אחד הם · ואנו יודעים לדרשן כו' · אמאי קרי לה יהודית ע"ש שכפרה בעבודת כוכבים וכו' ירד זה משה כו' שירד להם וכו' · חבר שחבר את ישראל וכו' · סוכו שנעשה כו' · זנוח שהזניח וכו' ע"ש · והנה דרשות הללו לא ביטלו פשטן של הדברים · ושכוונו לומר שאין שם אשה יהודית כלל · רק בתיה · ושלא היו שם אנשים נקראים ירד · סוכו · זנוח · רק כולם רומזים על משה · אמנם הענין הוא אצל חז"ל ע"ד אמרם ז"ל מרגלים ע"ש מעשיהם נקראו כו' סתור שסתר מעשיו כו' · בן מיכאל שעשה עצמו מך כו' · נחביא שהחביא דבריו כו' · ואין ספק כי אביהם של אלו לא כוון אל הדברים הנזכרים בקראם שמותם סתור כו' נחבי כו' · אמנם הוא שכאשר הסכימו רז"ל על איזה ענין אמוניי · מסכים אל דת התורה · והיו חוששין פן ישכחו את הדברים אשר ראו עיני שכלם · הסמיכו הענינים על איזה משמעות אשר יוכלו להעמים בשמות הקדמונים · הנושאים את ענין המדובר בו · והיה להם זה לאות ולזכרון לדורות הבאים · וידעו הדעות האלוקות (ויסיעו מלבם את הבלתי אלוקות) אשר היו למסורת בידם מאבותיהם על דרך זה עלמו עשו בשמות דברי הימים · שכאשר רצו חז"ל להורים לבניהם התארים והבחינות הנתלים ונשואים במשה רבינו ע"ס · הסמיכו אותם על איזה משמעות הנדרשים ומעומסים בשמות האנשים לדברי הימים · עדי לא ימושו מפיהם ומפי זרעם · למען ידעו דורות הבאים כי משה הוריד להם המן · וחבר את ישראל לאביהם שבשמים · ונעשה להם כסוכה · והזניח אונותיהם כו' · ומזה נקים כי כל הדרשות הנדרשים לקמן · בין אצל לאצל · כולם היו להשרים בלב השומעים האמונות האלוקות · והמושכלים האלקיים · עד שבהתלמד דורות הבאים שמות האנשים הנזכרים בד"ה · יהיו אותן האמונות המעומסות באלו השמות חקוקות על לבם למען יעמוד ימים רבים · ובזה נתחזקו החכמים בדעותיהם · יאירו עיניהם · אבל משנגנז ספר יוחסין כלומר משנה דד"ה · ונשתכחו כל אותן המושכלות והאמונות העמוסות על השמות דד"ה · מהמון התלמידים · תשש כחן של החכמים ורפו בידם כל מה שקבלו מזולתם וכהה ג"כ מאור עיניהם להביט ולהשקיף אל הענינים אשר היו יכולים להמציא ולהוליד · מהדברים הקודמים כנ"ל (אי' הים) ·

מי

גאון יעקב

איתא היו בעלי זרוע· וכתב רש"י זה לתרץ דאיך קאמר הכא שהיה ישמעאל ב"פ כשר הא לעיל מלוין כ"ז אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי אוי לי מאגרופן · לזה פי' רש"י שהם מיירי מבית ישמעאל ב"פ · אבל הוא היה כשר · ואיני מבין מה שהקשה המהרש"א בחדא"ג וז"ל ק"ק אמאי נקט הכא דצווחה עזרה על ישמעאל שיכנס טפי מעל שאר כהנים כשרים שהיו שם עכ"ל דקמ"ל דאע"פ שביתו היו בעלי זרוע מכל מקום הוא היה כשר ולא נפסל הוא בעבור בני ביתו · והיה העזרה משתוקק שיכנס אותו לדיק כהן ויעשה העבודה ·

המתורגמן. א) ווינטער טאג.

שוליים שמא יניחום ויקרושא) הדם [א]שחט ישראל וקבל הכהן נתנו כהן לחברו וחברו לחברו מקבל את המלא ומחזיר את הריקן מיד הכהן הקרוב אצל המזבח זורק זריקה אחת כנגד היסוד · יצאת כת ראשונה נכנסה כת שניה יצאת כת שניה נכנסה כת שלישית כמעשה ראשונה כך מעשה שניה ושלישית קראו את ההלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו אף על פי שלא שלשו מימיהם · [ב]אמר רבי יהודה מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע ה' מפני שעמה מועטין :

ל שם ע"ב אתמר אביי אמר ננעלין תנן ורבא אמר נועלין תנן במאי קמיפלגי במסמך אניסא מר סבר כמה דעיילי ניעול וסמכינן אניסא ומר סבר לא סמכינן אניסא · [והא [ג]דתנן א"ר יהודה ח"ו שעקביא בן מהללאל נתנדה שאין עזרה ננעלת על כל אדם בישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל אביי מתרץ לטעמיה ורבא מתרץ לטעמיה אביי מתרץ לטעמיה אין בעזרה בשעה שננעלת על כל אדם בישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל רבא מתרץ לטעמיה אין בעזרה בשעה שנועלין אותה על כל ישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל] תנו רבנן מעולם לא נתמעך אדם בעזרה חוץ מפסח אחד שהיה בימי הלל שבו נתמעך זקן אחד והיו קורין אותו פסח מעוכין · תנו רבנן פעם אחת [ד]בקש אגריפס המלך ליתן (את) עיניו באוכלוסי ישראל א"ל לכהן גדול תן עיניך בפסחים נטל כוליתא מכל אחד ואחד ונמצאו ס' רבוא זוגות כליות כפלים כיוצאי מצרים חוץ מטמא ושהיה בדרך רחוקה ואין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם והיו קורין אותו פסח מעובין :

אלו דברים פרק ששי

לא דף סו ע"א תנו רבנן הלכה זו נתעלמה מבני בתירא [ה]שפעם אחת חל

רש"י

יסיה ראוי ליזרק : שחט ישראל · אם ירצה שהשחיטה כשרה בזר : וקבל הכהן · את הדם [בבזך] מצואר הטלה : נתנו לחברו · שהרי בשורה הן עומדין (על) [עד] המזבח : מקבל את המלא · מיד הנותנו לו ומחזיר הריקן שחזר אליו מיד כהן הזורק : [זריקה אחת · בבזך עצמו זורק ולא מתנה באצבע שאין לך קרבן טעון אצבע אלא חטאת לבדה כדכתיב באצבעו : כנגד היסוד · ברוחות שבמזבח שיהא יסוד תחתיהן וזורק לזקיפתו של מזבח והוא נופל ליסוד ולפי שאין היסוד מקיף את המזבח אלא את הצפון ואת המערב כדתנן במסכת מדות (פ"ג מ"א) לכך הוצרך לומר כנגד היסוד : כך מעשה שניה ושלישית · הכל כאשר אמרנו] : קראו את ההלל · הלל כתות קאי : אם גמרו שנו · כשהיו מתחילין לשחוט מתחילין לקרות ואם רבו הפסחים ומשך זמן שחיטתן עד שגמרו ועדיין יש רבים לשחוט חוזרין וקורין שניה : ואם שנו · ועדיין לא נגמרה שחיטת הפסח של אותה הכת שלשו וכן השניה והשלישית : ואע"פ שלא · אירע מעולם ששלשו לפי שהיו כהנים מרובים ומהירין במלאכתן : לא הגיעה לאהבתי · אפילו פעם ראשונה : ננעלין תנן · מאליהן ומעשה נסים : סמכינן אניסא · וכל זמן שאין ננעלין מאליהן מניחין אותן ליכנס ולא חיישינן דלמא עיילי כולהו ואין שלש כתות שם : [חס ושלום וכו' · במסכת עדיות תנן ארבעה דברים העיד עקביא בן מהללאל כו' וקתני התם הוא היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את המשוחררת אמרו לו מעשה בכרכמית שפחה שהיתה בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון אמר להם דוגמה השקוה דומין לה היו אותן שהשקוה ונידוהו אמר רבי יהודה חס ושלום שעקביא נתנדה שאין עזרה ננעלת כו' כשהיתה ננעלת על כל אדם בערבי פסחים שהקהל גדול ורב אין בה אחד בחכמה וביראת חטא כעקביא] : פסח מעוכין · בכ"ף על שם שנתמעך : נטל כוליא · מפרש בגמרא תפיסה בעלמא כלומר תופס כוליא ומראה לשליח והוא נותן פול או אבן תחתיה דהא כתיב והקטיר שצריך להקטיר שתי הכליות: פסח מעובין · עב על שם שהעם רב :

הלכה זו · שפסח דוחה את השבת :

בני בתירא · נשיאים היו :

מהרש"א

כתות עדה וישראל עשרה קהל נמי עשרה ודו"ק : לא הגיעה לאהבתי כי ישמע וגו' · נראה לכוון בזה לפי ענינו שהיו שלש כתות זו אחר זו ובכ"א מהכתות לא היו פחות מג' כתות דהיינו שלשים בני אדם ומשום דמספקא לן אי כו' כדלקמן בגמרא וכל זה נרמז בפר' שלפני אהבתי כי ישמע וגו' דהיינו שזכר לעיל השלש כתות בכת הראשונה שאמר בית ישראל בטחו בה' וגו' בית אהרן בטחו בה' וגו' יראי ה' בטחו וגו' ודכת ראשונה היתה משולשת ולא היו בה פחות משלשים עשרה מכלל ישראל ועשרה מבית אהרן ועשרה מיראי ה' נגד קהל ועדה וישראל דכתיב בקרא ולגבי כת שנייה אמר כיולא בו שהיתה משולשת ה' זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן ויברך יראי ה' וגו' ולזה תקנו ג"כ נגד הכתות שהיו משולשים אמרו ג' פעמים הלל בשתי כתות הראשונות ועל ב' כתות הלו הראשונות שהיו מרובין אמר יוסף ה' עליכם וגו' שלא ישלוט בהן עין הרע אבל בכת שלישית גם דבעי גם כן שלשים מ"מ לא היתה משולשת דודאי שלא היו בה יראי ה' דכת עצלנית מקרי לקמן בברייתא ולפי שהיו מועטים לא אמר עליהן יוסף ה' וגו' ולכך לא פרט בהן שהיו כת משולשת אבל כללן ואמר ולא היה עין הרע בהו והכחנו נברך וגו' כלומר גם שאנחנו אחרונים מכת עצלנית מ"מ באנו בכלל ונברך ה' מעתה וגו' וז"ש שלא הגיע כת שלישית שהיו מועטין להתחיל אהבתי כי וגו' ועוד עיין בפי' מקרא זה בענין זה פ"ק דר"ה ודו"ק : [כמה דעיילי ניעול וכו' · מה שיש לדקדק בזה עיין בחידושי הלכות : ח"ו שעקביא נתנדה וכו' · עיין בחידושי אגדות במסכת עדיות] : מבני בתירא כו' · ג' היו בני בתירא והם כולם ת"ח נזכרו בעדיות [פ"ח] בשמם רבי יהושע ורבי שמעון ורבי יהודה ובודאי דרק אחד מהם היה נשיא אבל הלכה זו כשנשאלה נתעלמה מכולם

יד יוסף

א זבחים יד ע"ב :
ב סוכה נד ע"ב :
ג ברכות יט ע"א עדיות פ"ה מ"ו :
ד תוספתא פ"ד :
ה שם :

חדושי גאונים

רבתי ובפירושי קדמונים ז"ל ולכן כתבו שחמשה פעמים כתוב אור בפרשה נגד חמשה חומשי תורה ואפשר לפרש כי שיעור הכתובים כך הוא לפי זה בראשית בריאות שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו בלי תורה כמו שאמרו שית אלפי הוי עלמא שני אלפים תהו שהוא הזמן הנמשך מבריאת עולם עד זמנו של אברהם ויצחק ובהו הוא הזמן שנולדו בו האבות שנעשה התורה לבהו וחושך על פני תהום · הוא נגד גלות מצרים · שהיתה חושך על פני תהום אלו בני ישראל שנבררו בברכות תהום רובצת תחת ואמר שנחשכו פניהם בגלות ואמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים היא רוחו של משיח כמדרשם ז"ל הוא משה רבינו עליו השלם שמושלך על פני המי' ואף בקריעת מי הים היה רוח ה' מרחפת על פני המים ואז אמר השם יתעלה יהי אור ואומר וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל בין האור ובין החושך · ראה האור כי טוב היא התורה ויבדל בין האור ובין החושך הוא עולם הבא ועולם הזה וקרא לאור יום כמו שנאמר (זכריה יד) הנה יום בא לה' וגו' ולחושך קרא לילה הוא עולם הזה כמו שנאמר (תהלים קד) תשת חושך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער ואמר שמבדיל בין ישראל המושלים ביום ובין עובדי כוכבים המושלים בלילה ואמר ויהי ערב ויהי בוקר להיות העולם הזה קודם לעולם הבא ואמר שהוא יום אחד כי הוא ביחד יום אחד והוא כי שני עולמות צריכים להיות יחד כמו שנאמר (תהלים יט) משפטי ה' אמת צדקו יחדיו שהוא ענין עולם הבא ועוה"ז כמו שכ' בעל

עיון יעקב

הימים צריכין לסדרם והם דברי אגדה וכדאיתא במגילה פ"ק דף יא ע"א ובסנהדרין דף יט ע"ב לכן לא רצה ללמוד עמו: לא הגיע לאהבתי · כתב בספר קול הרמ"ז ובדין הוא דלא הגיעה לאהבתי שאוהבי ה' זריזין הם עכ"ל וסימן לדבר זרע אברהם אוהבי והוא היה זריז למצוה כדכתיב וישכם אברהם בבקר ממנו למדו דזריזין מקדימין למצות ועיין בחידושנו דברכות דף ח כיון דחזי דמקדמי ומחשכי ע"ש : וסמכינן אניסא · אע"ג דבעלמא אסור לסמוך על הנס מ"מ רבים שאני וכן במקום מצוה ובמקדש דשכיחא ניסי כדאמרינן עשרה נסים נעשו במקדש שאני : אביי מתרץ לטעמיה · מקשים העולם הא לאביי לא קשה מידי ונ"ל דזה הוא קושית הש"ס דש"ס מפרש טעמייהו דפלוגתא דאביי ורבא מר סבר סמכינן אניסא ומר סבר לא סמכינן משמע בין למר ובין למר הטעם דנעילת העזרה היה כדי שלא יכנסו הכל וישארו עוד ליכנס בכת השלישית לכך מקשה והא דתניא א"ר יהודה ח"ו שעקביא בן מהללאל נתנדה שאין עזרה ננעלת על כל אדם מישראל אלמא קתני על כל אדם מישראל וכל אדם מישראל לא היו נכנסין בעזרה רק בכת שלישית ואפ"ה ננעלת העזרה אלמא דטעם לאו משום שלא יכנסו הכל לכך מתרץ הש"ס בין לאביי ובין לרבא אין בעזרה בשעה שננעלת על כל אדם מישראל או בשעה שנועלין על כל ישראל בשעה דייקא דהיינו בכת ראשונה או בכת שניה וק"ל : הלכה זו נתעלמה מבני בתירא · דקדק לומר הלכה זו לרבות כדאיתא בירושלמי אמר רב אחא והלא אי אפשר לשני שביעית שלא יחול י"ד להיות

ענף יוסף

ל ואין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם ע"כ · ולפי חשבון זה הם י"ב פעמים עשר מאה אלף דהיינו בלע"ז י"ב מיליאנ"ם · וזהו יכול ואפשר אבל מ"ש בפרק הנזקין דף נ"ז ע"א ששים רבוא עיירות כו' חוץ מג' כו' · גוזמא כי הא דאמרינן בריש פ"ב דתמיד דברו חכמים לשון הבאי · דאל"ה ששים רבוא עיירות כל אחת מחזקת ששים רבוא בני אדם בקושי תחזיק אותם א"י ולא תשאר פרסה של קרקע לחרוש ולזרוע · אלא ודאי גוזמא · וכן הא דאמרו שם ע"ב שאדריינוס הרג באלכסנדריאה של מצרים שם רבוא על ששים רבוא כיוצא מצרים גוזמא · אבל אין ספק שיהודה וישראל היו רבים כחול הים (ספר מטה דן הנקרא כוזרי שני) :

המתורגמן . א) דיבט ווערדען .

י"ד להיות בשבת ושכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו אמרו כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו אמרו להם (יש אחר עלה) [אדם אחד יש שעלה] מבבל והלל הבבלי שמו ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו שלחו וקראו לו ואמרו לו כלום אתה יודע פסח אם דוחה את השבת ואם לאו אמר להם וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחים את השבת · אמרו לו מנין לך אמר להם נאמר (במדבר ט) במועדו בפסח ונאמר (שם כח) במועדו בתמיד מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת ועוד ק"ו [הוא] ומה תמיד שאין ענוש כרת דוחה את השבת פסח שענוש כרת (לא כל שכן) [אינו דין שדוחה את השבת] [א]מיד הושיבוהו בראש ומנוהו נשיא עליהם · והיה יושב ודורש בהלכות פסח כל היום כולו התחיל מקנטרן בדברים אמר להם מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטלון אמרו לו רבי שכח ולא הביא סכין מערב שבת מהו · אמר להם הלכה זו שמעתי ושכחתי אלא הניחו להם לישראל אם אין נביאים הם בני נביאים הם למחר מי שפסחו טלה תחב לו בצמרו מי שפסחו גדי תחב לו בין קרניו [ב]ראה מעשה ונזכר הלכה ואמר כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון :

לב שם ע"ב אמר רב יהודה אמר רב כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו · אם חכם הוא [חכמתו מסתלקת ממנו] מהלל דאמר מר התחיל מקנטרן בדברים וקאמר להו הלכה זו שמעתי ושכחתי · ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו מדבורה דכתיב (שופטים ה) חדלו פרזון בישראל חדלו עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל וכתיב (שם) עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר · אמר ר' שמעון בן לקיש כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו · אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ממשה [ג]דכתיב (במדבר לא) ויקצוף משה על פקודי

רש"י

אמר להו · הלל : וכי פסח אחד יש לנו שדוחה את השבת והלא יותר ממאתים פסחים כו' · כלומר יותר ממאתים קרבנות יש שדוחין השבת בשנה נ' שבתות השנה בכל שבת ושבת ד' כבשים ב' לתמידין וב' למוספין הרי מאתים לבד שבת שבתוך פסח ובתוך החג שקרבים בהם מוספי היום ז' טלאים בפסח וי"ד בחג : מה מועדו האמור בתמיד · ולקמן פריך תמיד גופיה מנא ליה : מקנטרן · לשון קטטה ועלבון : מהו · הבאת הסכין אינה דוחה דהא אפשר למיעבד מאתמול ומה יעשה : בני נביאים הם · נראה מה יעשו : למחר · בארבע עשר בשבת : מי שפסחו טלה תחב לו בצמרו · את הסכין ואין זה משוי עליו משום שביתת בהמתו דלאו אורחיה בהאי מלאכה : ומי שפסחו גדי · שאין לו צמר : [ראה · הלל זה המעשה שעשו : ונזכר הלכה · כך שמעתי : כך מקובלני · שכך הלכה כמו שעשו אלו] : עד שקמתי דבורה · יוהרא שהיתה משפלת המנהיגים שלפניה ומתפארת לעצמה : עורי עורי דבורה · שנסתתקה מחמת סילוק

מהרש"א

מכולם וק"ל : ואהיה נשיא כו' · לא הל"ל אלא מי גרם שאהיה נשיא כו' אלא דא"כ לא היה קנטורו רק אנשיא שהוריד א"ע אבל קנטורו היה גם עם שאר בני בתירא ות"ח אחרים דהיינו מי גרם לכם שהקב"ה נתן בלב הלל לבא מבבל ירושלים בפסח זה שחל י"ד שלו בשבת ואמר עצלות שבכם כו' · מלינו לשון זה בביטול תורה כמ"ש[א] בעצלתים ימך המקרה וגו' וק"ל : אם אינם נביאים כו' · ר"ל דודאי כבר מימים שחל י"ד בשבת אלא שאפשר שהיה זה זמן רב ונשכח היאך עשו וגם הלל אמר ששמעתי כבר ושכחתי לזה אמר אם אין נביאים הן לידע היאך עשו מ"מ בני נביאים הן ואולי יהיו זקנים בתוך ישראל שיזכרו היאך עשו כבר וכן נתברר למחר כו' וק"ל : [חכמתו מסתלקת כו' · וקא"ל הלכה זו שמעתי ושכחתי · משמע ליה דעכשיו שכחתי מתוך קנטורו דאם לא כן לא הוי ליה למימר אלא דלא הוי בידיה וק"ל] : עורי עורי דבורה וגו' · בכמה כתובים מלינו בהאי לישנא והכא משמע דאסילוק שכינה ממנה קאמרה הכי והיינו דבההוא קרא עד שקמתי דבורה וגו' שתלתה השבח בעצמה ולא הזכירה כלל את ברק מה שאין כן בהאי קרא דעורי עורי וגו' תלתה השבח והלול בברק כמ"ש קום ברק ושבה וגו' וע"כ אמרו משום דכבר תלתה השבח בה ונסתלקה השכינה קאמרה ובקשה עורי עורי וגו' שהתעוררה השכינה להחזיר נבואתה ושוב תלתה השבח בברק קום ברק וגו' וק"ל : ממשה דכתיב ויקצוף וכו' · ועוד כתיב ויקצוף גבי משה במן שהותירו וגבי שעיר חטאת שנשרף ובמדרש אמרו גם בהנהו ויקצוף דנתעלמה שום הלכה מיניה על ידי כעסו ומה שלא הביא הכא הנהו קראי דכתיבי מקמי דהאי קרא דמייתי י"ל דהתם אינו מפורש שנתעלמה הלכה מיניה כי הכא דכתיב

מהרש"א

[א] ד"ה ואהיה נשיא · כמ"ש (תענית ז ע"א ומגילה יא ע"א) :

יד יוסף

א ב"מ פ"ה ע"א :
ב סנהדרין פב ע"א :
ג אדר"נ פ"א ספרי סדר מטות פסקא קנז :

חדושי גאונים

עיקרים ריש מ"א ולכן אמר יום אחד ולא אמר י"ר · הנה נתפרשה הפרשה יפה עם ענין התשובה הראשונה נגד טענה השניה שטען הפלוסוף שלא יתהוה דבר מלא דבר ואם העולם הזה נברא יהיה לו חומר ממנו נתהוה וכו' וכבר קדם התשובה בזה כי אף לדעת הקדמות יקשה בזה כי איזה דבר יתחייב גשם מבלתי גשם וכמו שנתבאר למעלה · ולזה אמרו שכסא כבוד נברא קודם שנברא העולם וידוע כי השמים נקרא כסא כבוד · וכמו שכתב הרב המורה ח"א פ"ט והוא הנברא מבלתי גשם והוא תשובות טענותיהן ונגד זה הוא בריאת יום שני שנאמר בו יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים שכבר נתבאר שהרקיע הוא הכסא ועוד שכתב בעל העקידה ובעל יסוד עולם כי אלו המים העליונים הם השכלים הנבדלים ולבאות מעלה ואמר שיהיה רקיע ביניהם ובין מים התחתונים אע"פ שאינו מלד טבע וסבות הנמצאות והוא מבואר כי זהו תשובות טענה שנייה ונגד טענה השלישית שטענו כי חומר הגלגל אין בו מן ההפוך וכו' שכבר נתבאר טענת תשובה זה במה שכתבנו כי אין זה מנגד כלל כי אע"פ שאין בתנועה זו מן ההפוך ואין לה סבות הפסד מכל מקום היה לה סבות ההוייה · מאחר שלא היתה הוייה זו על צד הטבע וכמו שקדם וזהו שרמז במה

הרי"ף

כל הכועס · וקשה אמאי לא מייתי ראיה מדכתיב ויקצוף על אלעזר ועל איתמר הנותרים לאמר

עיון יעקב

בשבת ולמה נתעלמה הלכה מהן כדי ליתן גדולה להלל עכ"ל ואל תתמה על זה שהרי ממשה ג"כ נתעלמה הלכה בקנאין פוגעין בו כדי שיתגדל פנחס והיתה לו ולזרעו אחריו ברית

כהנת עולם : אמרו להן אדם אחד יש שעלה מבבל · דקדק לומר לשון זה שעלה מבבל ע"ד דאמרינן וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייכו · לכן הלל הבבלי שעלה לא"י ודאי יהא עדיף מינייכו ויודע דבר זה : התחיל מקנטרן בדברים · לשון הירושלמי כיון שמנוהו לנשיא עליהם התחיל מקנטרן בדברים ע"כ נ"ל הכוונה דקודם שמינוהו לנשיא עליהם לא היה לו לקנטרן בדברים אלו על שנתעלם מהם הלכה זו דהיה סובר דאולי ע"י שרדפו אחר איזה כבוד וגדולה הגדולה בורחת ממנו נתעלם ממנם הלכה זו כדי להשפילם אבל אחר שראה שמינוהו לנשיא עליהם והניחו כתרן מוכח דהן בעלי ענוה שגיאין לכך התחיל לקנטרן בדברים וכוונתו היתה לש"ש להראות לכל דגדולה שימושו ואפ"ה נענש כדאמרינן בסנהדרין מפני מה נענש ירבעם לפי שהוכיח את שלמה ברבים דהוא רק להתייהר את עצמו : כל המתייהר · בא לומר אפילו הוא תלמיד חכם ואין דרכו להתייהר וגם כוונתו לשם

עץ יוסף

לא מי גרם לכם שאעלה מבבל וכו' שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון · פשט הענין מורה כי שמוש שמעיה ואבטליון היה בירושלים · כי שם ביתם · א"כ עיקר עלייתו של הלל מבבל היה כדי שישמש אותם · וא"כ מה זה שאמר מי גרם שאעלה מבבל · הלא בחירתו הקדושה ורצונו לשמש גדולי הדור גרם לו לעלות · ועל כרחנו שנאמר שכבר אחר שמושו אותם וקבלתו מהם לימודיו · עלה וירד לבבל כי שם ביתו · ואח"כ ע"ד המקרה עלה מבבל · ונשאלה שאלה הנזכר ונעשה נשיא כו' · (אי הים) :

לב חכמתו מסתלקת ממנו וכו' נבואתו מסתלקת ממנו · כמשכו למ"ש ז"ל כל המתגאה וכו' כאלו דוחק רגלי שכינה · כי המתגאה וחושב עצמו דבר מה · כבר יצא מגדר האמת · ושם כזב מחסהו · וה' אלהים אמת · ואין האמת והשקר יכולים לדור במדור אחד · ולזה השי"ת אשר הוא עצם האמת · מסלק א"ע מהמתייהר · ואחר שהשי"ת הוא עצם החכמה והנבואה א"כ בהסתלק ממנו נושא החכמה והנבואה · יסתלקו גם המה ממנו · ויעלו מעלה מעלה (אי הים) : מהלל דאמר מר התחיל מקנטרן בדברים וכו' · והנה אף שמאמר הלל מי גרם כו' ואהיה נשיא עליכם · היה ע"ד ענוה · ור"ל מי אנכי שאהיה נשיא עליכם · כמו שכתבתי לעיל · עכ"ז יש בלשונו ענין יהירית · כי לא הי"ל להזכיר ענין הנשיאות כלל · אבל הו"ל למימר מי גרם לכם שאין אתם יודעים את הדין עצלות שיש בכם שלא שימשתם וכו' · ואין לומר אפשר שמשמשו אותם ושמעו · ואח"כ שכחו · כמו ששכח הלל ההלכה דסכין כו' · כי וודאי אם היו שומעים לא ה"ל לשכוח · ומה ששכח הלל · היינו לפי שהיה מתייהר (אי הים) : וכתיב עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר · כלומר דאלו היה מלילת ההתעוררות בזה על דבור השיר · כמו שמלינו בכמה מקומות בהאי

[א] מהרש"א ד"ה וכתיב · פרק אין דורשין (יג ע"א) :

יד יוסף

א ילקוט שמואל מזמור יז : ב ילקוט ישעיה רמז רסט :

חדושי גאונים

שאמרו שגן עדן נברא קודם שנברא עולם וידוע כי הגן אשר בעדן הוא מקום קיום הנשמות אשר לא יפסדו ויקיימו בתענוג בלתי תכלית אף על פי שמתחלה נבראו באדם והוא המרומז בבריאת יום שלישי שנאמר בו (בראשית א) תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עושה פרי ואז נברא הגן ובהיות כי קיימו וקבלו כל החכמים שענין הגן כפול בעליונים ובתחתונים ובתחתון הוא קיום הגופות בסוד המלבוש אשר מתלבש הנפש כאשר כתב הזוהר והרקנ"ט קראו כתונת דרבנן ושם יעלו למעלה למתיבתא דרקיעא על כן נאמר כי טוב שני פעמים ביום שלישי · כי הוא טוב מצד הגוף ומצד הנפש נגד הטענה הרביעית שהיא מצד נושא האפשרות המתפעל אשר חייבו מזה ענין קדמות העולם והתשובה בזה כתבנו שמאחר שהשם יתעלה המשכיל והמושכל אם כן הכל הוא מצדו ועל זה רמזו בשמו של משיח · כי נקרא בשם רבו ונקרא אב כמו שדרשו רבותינו ז"ל ורמזו לזה כי הכל נברא ונאצל מצד השם יתעלה ומשמו שמורה על עצמותו ועל גדולתו ועל זה רומז ענין בריאת יום רביעי שנברא בו השמש שהיא גם כן שמו שנאמר בו (תהלים עב) לפני שמש ינון שמו ושמו של הקב"ה שנאמר (שם פד) שמש ומגן ה' צבאות ונראה שלזה רמז המקרא יהי מאורות ברקיע השמים הרומז על שני משיחים שיתגלו לעתיד והוא משיח

מהרש"א

בתר ויקצוף משה וגו' ויאמר אלעזר וגו' אשר צוה ה' את משה וגו' וכיון דמשה נצטווה על כך מפי הגבורה למה לא אמרו הוא אלא דמתוך כעס איעלם מיניה עתה והא דנענש אלעזר על כך מפורש פ' הדר ודו"ק : [וכתיב ועתה קחו לי מנגן כו' · בפ' אע"פ ובפ' ב"מ מפורש ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות וכו' אלא מתודדבר שמחה כו' ובפ' ב"מ מפורש]: כי מאסתיהו מכלל כו' ונרא' דאסיפא דהאי קרא קסמיך דמשום כעס מאסו דמסיים ביה וה' יראה ללבב שהוא הכעס שבלבו של אדם כמ"ש הסר כעס מלבך וק"ל : שירקא דמעיא וכו' · פירש"י ליחה וכו' מיחוי לשון דבר הבזוי כו' מחים רשעא אלמא דבר רע כו' ע"ש ויותר נראה לפרש כולה מלשון מיחוי ממש כמשמעו ומחים ע"ש שהרשעים שמנים כפרש"י שם דבר השומן הוא רך ונמחה וק"ל : ורעו כבשים וכו' · פרש"י כבשים ישראל כו' עיין שם ופירש רש"י בספר ישעיה צדיקים נמשלים כעדר רחלים עכ"ל ועוי"ל למאי דמסיק עתידין צדיקים שיחיו המתים כו' יהיה פירושו ע"פ מ"ש פרק אין דורשין[א] כבשים ללבושיך וגו' דברים שהם כבשונו של עולם וכו' ה"נ תחיית המתים הוא דבר שהוא כבשונו של עולם ובכלל מה לאחור שאמרו שם הוא : וכתיב ירעו בשן וגלעד וגו' · האי קרא בלעתיד איירי כל הענין שישובו ישראל לנחלתן לא"י ופרט בשן וגלעד לומר שיזכו הצדיקים אז להחיות המתים כמו שזכו אליהו ואלישע והקדים אלישע לאליהו בענין זה לפי שהוא החיה שנים כמ"ש פי שנים ברוחך ונראה דנקט בשן וגלעד שהן אינן מעיקר א"י לומר שאף המתים שבחוצה לארץ יזכו לתחיית המתים על ידי הצדיקים וע"פ מ"ש במדרשות שע"י הצדיקים הנקברין בח"ל יזכו גם שאר מתים שם לגלגול מחילות [כדאמרינן בסוף

החיל [וגו'] וכתיב (במדבר לא) ויאמר אלעזר הכהן וגו' מכלל דמשה איעלם מיניה · אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו מאלישע דכתיב (מלכים ב ג) כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך וכתיב (שם) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' · אמר רבי מני בן פטיש כל אדם שכועס אפי' פוסקין לו גדולה מן השמים מורידין אותו [א]מנא לן מאליאב דכתי' (שמואל א יז) ויחר אף אליאב בדוד ויאמר וגו' וכי אזל שמואל לממשחינהו בכולהו כתיב בהו (שם טז) לא בזה בחר ה' ובאליאב כתיב (שם) ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבוה קומתו כי מאסתיהו מכלל (דמעיקרא הוה חזי) [דהוו רחים[א] ליה עד האידנא] :

לג דף סח ע"א [פיסקא מיחוי קרביו כו' מאי מיחוי קרביו רב הונא אמר שמנקבן בסכין (רב) חייא בר רב אמר שירקא דמעיא דנפקא אגב דוחקא דסכינא א"ר (אליעזר) [אלעזר] מ"ט דחייא בר רב דכתיב (ישעיה ה) וחרבות מחים גרים יאכלו מאי משמע כדמתרגם רב יוסף ונכסיהן דרשיעיא צדיקיא יחסנון[ג] (שם)[ב]ורעו כבשים כדברם אמר מנשיא בר ירמיה אמר רב כמדובר בם מאי כמדובר בם אמר אביי וחרבות מחים גרים יאכלו] אמר ליה רבא בשלמא אי כתיב (בחרבות) [חרבות] כדקאמרת השתא דכתיב וחרבות מילתא אחריתי היא אלא [אמר רבא] כדרב חננאל אמר רב דאמר רב חננאל אמר רב עתידין צדיקים שיחיו את המתים כתיב הכא ורעו כבשים כדברם וכתיב התם (מיכה ז) ירעו בשן וגלעד כימי עולם · בשן זה אלישע הבא מן הבשן דכתיב (דה"א ה) ויעני ישפט בבשן וכתיב (מ"ב ג) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים

רש"י

סילוק נבואתה : קחו לי מנגן · להעביר על כעסו שכעס על יהורם : ותהי עליו יד ה' · מכלל דאסתלקה : לא בחר · משמע מעולם אבל מאסתיהו משמע השתא מאסתיהו מפני שהוא רגזן מכלל שמתחלה נבחר ואף על גב דהאי מעשה דמשיחה קודם לרגזנות מיהו לא מצינו בו דופי אלא זה בלבד ומפני שגלוי לפניו שהוא רגזן מאסו : מנקבן בסכין · שילא הרעי שאם יניחנו בתוכן יסריחו קודם שתחשך ולשון מיחוי שמוליא פרש רכה דנמחת בתוכה דשנפי"ר בלע"ז כמו וממחה ושופך (מעשר שני פ"ה מ"א) וכמו המחהו וגמעו (לעיל דף לה.) לישנא אחרינא מיחוי לשון נקיבה וחיבול כמו תמחה את זכר עמלק (דברים כה) : שירקא דמעיא · ליחה הדבוקה במעיים שיולא מהן בדוחק בסכין ובלע"ז לימו"ן מיחוי לשון דבר בזוי כדמפרש טעמא וחרבות מחים : רשיעא · אלמא דבר רע ושנאוי הוא : ורעו כבשים כדברם · כבשים ישראל : כמדובר בם · כמו שהובטחו ע"י נביא : מאי כמדובר בם · ומה היא אותה הבטחה ומפרש ליה סיפיה דקרא היינו הבטחה וחרבות מחים גרים יאכלו לדיקים שהיו עד הגה כגרים ותושבים : אי כתיב בחרבות מחים · אי נמי חרבות הוה אמינא סיפיה דקרא פירוש לרישיה כדקאמרת אבל השתא דכתיב וחרבות מחים · לאו פירושא דרישיה הוא אלא מלתא אחריתי היא : אלא · כמדובר בם דרישא היינו כדרב חננאל · כמדובר באלישע ואליהו שהחיו את המתים כך יחיו כל הלדיקים את המתים : ורעו כבשים ירעו · לג"ם : ושפט בבשן · שפט הוא אביו של אלישע כדכתיב אלישע

עיון יעקב

שמים כמ"ש לעיל וכמו הלל שהיה עניו מאד אפילו הכי חכמתו מסתלקת ממנו וכן הא דאמר בסמוך כל הכועס ג"כ בדרך זה קאמר : פוסקין לו גדולה מן השמים · מורידין אותו מפסיקתו שפסקו עליו כי אין אדם עולה לגדולה אא"כ מוחלין לו כל עונותיו וזה שמעותד לחטוא כדאיתא בברכות דף כט ע"ב שלא תרתח ולא תחטא על כן אינו זוכה לעלות לגדולה ועיין בנדרים דף כב ובחדושינו שם : בשן זה אלישע · הא דלא חשיב ג"כ יחזקאל שהחיה מתים בבקעת דורא י"ל דאפשר דהוא כמי מרומז בפסוק כימי עולם זה יחזקאל שראה עולם העתיד או ס"ל כמ"ד בסנהדרין דף לב דמשל היה והא דהקדים אלישע לאליהו י"ל מה דסיים פתח ועיין במהרש"א :

א'

הרי"ף

לאמר מדוע לא אכלתם וגו' ונתעלמה ממנו הלכה דכתיב וישמע משה וייטב בעיניו הודה ולא בוש ואמר אני טעיתי בהלכה וי"ל דלא יליף מהתם משום שהקצף והטעות היה הכל דבר אחד שלא קצף אלא מפני הטעות וכאן אנו לומדים שמתוך הקצף נסתלקה חכמתו : אפילו פוסקין לו גדולה וכו' · וא"ת הרי משה ואלישע יוכיחו שלא הורידום מגדולתם ולא נסתלקה נבואתם אלא לשעה וי"ל דלא אמר ר' מני כל אדם הכועס מורידין אותו מגדולתו אלא אפילו פוסקין לו גדולה מורידין אותו לומר שלאדם שפסקו לו גדולה מתוך הכעס שכועס מורידין אותו אבל למי שכבר עלה לגדולה אין הכעס כדאי להורידו מגדולתו שנשתמש בה שאינו דומה מי שפסקו לו גדולה ועדיין לא נשתמש בה למי שכבר עלה לגדולה ונשתמש בה : מאי כמדובר בם וכו' · ותימה כיון שהבטחה הוזכרה בכתוב עצמו וסיפיה דקרא היא ההבטחה למה הוצרך לומר ורעו כבשים כמדובר בם · ומהו הדבור וחרבות מחים שמפסיק היה לו לומר ורעו כבשים וחרבות מחים שהם הרשעים ימח שמם נכסיהם גרים שהם הצדיקים יאכלו · ואפשר לומר שהדרשה תדרש כן ורעו כבשים אלו ישראל שנקראו צאן ירעו ויתענגו מנכסי הכנענים כמדובר בם בישראל · כצדיקים שהובטחו לאכול נכסי הרשעים דהיינו וחרבות מחים שהם הרשעים גרים שהם הצדיקים יאכלו כך אני מבטיח לכללות ישראל שנקרא שה כבשים יאכלו ממון כנענים · והקשה לו רבא דכיון דכתיב וחרבות מחים משמע דמלתא אחריתי היא וסיפיה דקרא אינו פירוש לרישיה דקרא ולכך דרשו דאתא רישיה דקרא להבטיח שעתידים הצדיקים שיחיו המתים : מאי דכתיב כבשים וכו' · הוקשה להם בכתוב זה שאם כדברם הוא כדכתיב כעדר בתוך הדברו שהוא במקום גדולו ומרעיתו אם כן לא היה לו לומר כדברם אלא כבהדברם ולזה דרשו בישראל שירעו כמו שדבר בם שהובטחו

ענף יוסף

לג עתידים לדיקים שיחיו מתים כו' · וקשה למה יחיו הלדיקים הלא מפתח של תחיה ביד הקב"ה אמנם הטל של תחיה נולד מבינת ת"ח על ספר מריר היולא וכתב היפ"ת שהקב"ה מזכי כטל אורות ואחז"ל עמי הארלות אין חיים שלא שמשו באור תורה אבל יש להם רפואה כי המשיא בתו לת"ח והעוסק בפרקמטיא לת"ח בעוה"ז אותו יחיה בעוה"ב שעליו הכתוב אומר חיים כולכם היום · א"כ כל ת"ח יחיה את התומכו בעוה"ז וז"ש ואיש משענתו בידו מי שהיה משען להם לת"ח בעוה"ז אותו יחיה בעוה"ב · (שבט מישראל) :

עץ יוסף

לישנא שנאמר ענין התעוררות על הפעולה הסמוכה לה · היה די לומר עורי עורי דבורה דברי שיר · ולמה לה להכפיל מאמר עורי עורי בשתים שהן ארבע · אין זה כי אם דבור עורי עורי היה בראשונה על ההתעוררת מתרדמת הסתלקות הנבואה · וההתעוררות השני היה על דבור השיר (אֵיי הים) :

ואיש

המתורגמן . א) געליבט . ג) ערבען .

בן ספק : ושמת משענתי · באלישע כתיב (על) [עת] שהחיה בן השונמית : בלע המות · יבולע מלאך המות שלא ישלוט בישראל : כתיב ובושה החמה · שלא תאיר : יהיה שבעתים כאור שבעת הימים · [שבעתים הן ארבעים ותשע וכתיב כאור שבעת הימים ארבעים ותשע כאור שבעת הימים] של עכשיו נמצא מוסף על אורה של עכשיו בעוה"ז [ג' מאות ארבעים ושלשה] : לעוה"ב · וחפרה הלבנה ובושה החמה שלא יהו בעולם הבא אלא זיו זוהר מראה השכינה : לימות המשיח · יהיה אור הלבנה כאור החמה : ולשמואל דאמר · ימות המשיח אינן משתנין משל עכשיו מהו מקיים והיה אור הלבנה כאור החמה : כתיב אני אמית ואחיה וכתיב מחצתי ואני ארפא · כיון דאמר אני אמית ואחיה פשיטא שמחולים יכול לרפאות אלא הא אתא לאשמועינן דלא תימא אני אמית ואחיה לאו דמתים חיים קאמר אלא אני אמית את החיים ואני מחיה וזן את החיים ובורא את הנולדים להכי כתיב בתריה מחצתי ואני ארפא [כשם שמה שמחצתי אני ארפא] דאין רפואה אלא במוכה כך אותו עצמו שאני ממית אני אחיה : מיתה באחד וחיים באחר · אני ממית את המתים ואני מחיה את הנולדים וזן את החיים : ה"ג ד"א בתחלה מה שאני ממית אני מחיה והדר מה שמחצתי אני ארפא · שכדרך שהן מתים חגרין סומין אלמים כך הם חיים במומן ואחר כך מתרפאין כדכתיב (ישעיה לה) אז ידלג כאיל פסח :

דבעינן

על ידי אליהו גלעד זה אליהו [שנאמר] (מ"א יז) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד [וגו']· אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן עתידין צדיקים שיחיו מתים דכתיב (זכריה ח) כה אמר ה' עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם ואיש משענתו בידו וכתיב (מלכים ב ד) ושמת משענתי על פני הנער · [א]עולא רמי כתיב (ישעיה כה) בלע המות לנצח וכתיב (שם סה) כי הנער בן מאה שנה ימות לא קשיא הא בישראל הא [ב]בעובדי כוכבים · ועכו"ם מאי בעו התם אין דכתיב (שם סא) ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'· [ג]רב חסדא רמי כתיב (שם כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה וכתיב (שם ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים (וגו') · לא קשיא כאן לעולם הבא כאן לימות המשיח · [ד]ולשמואל דאמר אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד מאי איכא למימר · אידי ואידי לעולם הבא [ולא קשיא] כאן במחנה שכינה כאן במחנה צדיקים · [ה]רבא רמי כתיב (דברים לב) אני אמית ואחיה וכתיב מחצתי ואני ארפא השתא אחויי מחיי אסויי[א] לא כל שכן · אלא אמר הקדוש ברוך הוא כשם שמחצתי אני ארפא כך כשאני ממית אני מחיה · תנו רבנן אני אמית ואחיה יכול מיתה באחד וחיים באחר כדרך שהעולם נוהג · תלמוד לומר מחצתי ואני ארפא מה מכה ורפואה באחד אף (חיים ומיתה) [מיתה וחיים] באחד · מבאן תשובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה · דבר אחר [ו]בתחלה מה שאני ממית אני מחיה והדר מה שמחצתי ואני ארפא :

[שם ע"ב] [ז]תניא ר' אליעזר אומר אין לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה רבי יהושע אומר חלקהו חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש [א"ר יוחנן] ושניהם מקרא אחד דרשו כתוב אחד אומר (דברים טז) עצרת לה' אלהיך וכתוב אחד אומר (במדבר כט) עצרת תהיה לכם רבי אליעזר סבר או כולו לה' או כולו לכם ורבי יהושע סבר [חלקהו] חציו לה' וחציו לכם :

מהרש"א

בסוף מסכת כתובות וק"ל] : ואיש משענתו וגו' · לפי פשוטו דקאי אזקנה דנקט וכיון דנקט גם זקנות לא הוי ליה למכתב ואיש אלא ומשענתן בידן ועוד מדכתיב ישבו זקנים וגו' לא יתכן בו משענת והל"ל עוד ילכו זקנים גו' ומשענת וגו' וע"כ דרשוהו שהוא מלתא אחריתי ואיש צדיק יהיה משענתו בידו להחיות בו המתים כמו שעשה אלישע וק"ל : [כתיב בלע וגו' וכתיב אני אמית וגו' · כל הסוגיא מפורשת בפרק חלק ע"ש] : כתוב אחד אומר עצרת לה' וגו' וכתוב אחד כו' · הנהו תרי קראי חד מנייהו גבי ז' של פסח כתיב וחד מנייהו גבי ח' של סוכות כתיב ומ"מ איהו דומה לו לחלק בין

ב'

הרי"ף

ע"י נביא ומהו הדבור והשבטחה דנכסי רשיעא יתכנון לצדיקיא : וכתיב ושמת משענתי על פני הנער · כתב רש"י ז"ל ושמת משענתי באלישע כתיב והכונה לפי' ז"ל לפי שלא הצליח גחזי שם להחיות המת באותו משענת עד שהלך אלישע ושם פיו על פיו והיאך באנו ללמוד מכאן דמשענתו בידו הוא להחיות מתים לכך כתב רש"י באלישע כתיב שכשצוה אלישע ואמר ושמת משענתי היה להחיות אלא ע"י שהיה גחזי אומר לכל מוצאו הנני הולך להחיות במשענת זה לכך לא הצליח כמאמר חז"ל ואנן ילפינן מדברי אלישע שאמר ושמת משענתי להחיות המת כי האי איש משענתו הוא להחיות מתים : כתיב בלע המות לנצח וכו' · תימה דלא משני כאן לעוה"ב כאן לימות המשיח · ודוקא לשמואל וכו' צריך לשנויי כאן בישראל כאן בעכו"ם : כאן במחנה שכינה כאן במחנה צדיקים · בזה הבנתי מאמר חז"ל במדרש אף לעתיד לבא הקב"ה חולק כבוד לזקנים הה"ד וחפרה הלבנה ובושה החמה וכתיב ונגד זקניו כבוד שהכונה לומר שאע"פ שתפרה הלבנה ובושה החמה זהו במחנה שכינה שלא יהיה אלא זיו זוהר השכינה אבל במחנה צדיקים יחלוק כבוד לחמה וללבנה בפני הזקנים שהם הצדיקים שיהיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים וכל הכבוד הזה הוא נגד זקניו דהיינו במחנה צדיקים : רבא רמי כתיב אני אמית ואחיה וכו' תימה דמה חידש רבא על הברייתא שאמר כן יכול מיתה באחד וכו' · ועוד דלא יצדק לומר רמי אלא כשמכחישים הכתובים זה לזה וכאן אין שום הכחשה אלא שיש יתור ענין כיון שיש בידו להמית ולהחיות כ"ש שיש בידו למחוץ ולרפא · ועוד נדקדק שאין צודק לומר אלא במקום שאינו עוקר דבר אחר · ואפשר דרבא בא לדקדק אחר מסקנת דרשת הברייתא דהיינו תחיית המתים ומ"מ רמי כתיב אני אמית ואחיה דהיינו תחיית המתים ומה צורך לומר עוד מחצתי ואני ארפא שהוא בעוה"ז שבכלל תחיית המתים יש רפואה למוכה וכ"ת שכתוב מחצתי ואני ארפא ללמד על אמית ואחיה שהוא באחד א"כ היה לו לומר תחלה מחצתי ואני ארפא שמדבר באחד והדר לימא אני אמית ואחיה שהוא באחד וזו אף זו קתני אבל אחר שאמר הגדולה שהיא תה"מ הזכיר הקטנה שהוא רפואת החולים וזו היא הקושיא שיש בכתוב זה שעליה אמר השתא אחויי מחיי אסויי לא כ"ש ומה שאמר רמי הוא דקדוק אחר דקיי"ל שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה ולהכי רמי שהם דברים הפכיים שבענין המיתה שהיא רעה חמורה ייחד שמו לומר אני אמית ובמכה הקלה לא ייחד שמו לומר אני מחצתי וע"כ אמר אלא

עץ יוסף

לג ואיש משענתו בידו · דכתיב ביה ושמת משענתי על פני הנער · ובודאי אם היה נער אלישע · עושה כמו שצוה לו אלישע · היה מחייהו · אלא שלא קיים דברי אלישע וכמו שפרש"י שם הלכך לא החייהו · עד שבא אלישע עצמו · לכן לע"ל הצדיק יחזיק בידו המשענת להחיות כו' · והא דסיים הפסוק מרוב ימים · היינו מצד צדקתו יהיה מתואר שהוא בעל ימים הרבה · כי לא ימלאו חנם ימי מליאותו · ע"ד ביאור הזוהר מאמר ואברהם זקן בא בימים (אי' סים) :

בעל

ענף יוסף

ר"א אומר כו' ר"י אומר כו' · דעת רבי אלעזר בזה כי למה שידענו כי הדברים המשמחים את הגוף מעיקים ומצירים את הנפש ובהיפך כי הדברים המשמחים את הנפש מצירים את הגוף א"כ אם יחזה האדם את האלהים ותורתו ויאכל וישתה לא תושלם מצות ושמחת בחגך בשום אחד משני חלקי האדם אשר הרכבנו מהם על כן נאמר כי דעת התורה בזה לשנשמח בחגנו ומועדי ה' עכ"פ בחלק אחד מחלקים השנים אם לגוף באכילה ושתיה ואז תושלם שמחת הגוף למה שהוא משתוקק או יושב ושונה ובזה תושלם שמחת הנפש כי היא חייה ואורך ימיה · והחלק השני שכנגדו אשר הוא שובת ממלאכתו איננו מפיר האביונה והתשוקה של זה שכנגדו · אמנם דעת רבי יהושע כי התורה במאמר ושמחת בחגך אל כלל האדם נאמר ואם יאכל ושותה לבד או יושב ושונה לבד יהא החלק האחד מהאדם יושב

ובעל משמחה ואין זה דעת התורה והא אמר ר"א (אמורא) הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם והטעם בזה שנשתנה החג העצרת הזה מאחר החגים הוא משום דעצרת יום שנתנה בו התורה וקבלו יותר על עצמם מאמר נעשה ונשמע ולגוש בזה הננו עבדים לאדונינו בגוף ונפש והגוף יעשה את אשר יעשה האדם וחי והנפש תשמע בשמעיות ושכליות וע"ז המליץ הנביא לדעתי מאמר זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך וגו' · כלומר אהבת כלולתו של האדם בשני חלקיו לזה ישמחו חלקי השמים (שמה כחות הנפשיות ותגל הארץ אף גילת ורנן והוא החומר במשיגיו) על קבלתם על עצמם שני חלקי התורה והוא המעשה והעיון השכל וידוע אותי (אי' סים) :

המתורגמן . א) קורירען .

יד יוסף

א סנהדרין צא ע"ב: ב ילקוט ישעיה רמז רנ"ד ב"ר פ' כו סי' ג : ג ילקוט ישעיה רמז רנ"ב : ד ברכות לד ע"ב שבת סג ע"א וש"נ : ה סנהדרין צא ע"ב : ו תנחומא סדר ויגש סימן ח ב"ר פ' לה : ז ביצה טו ע"ב :

חדושי גאונים

בן דוד ומשיח בן יוסף ואמר שיהיו ברקיע השמים על דרך שנאמר (איוב כ) אם יעלה לשמים שיאו ואמר שהם יבדילו בין היום ובין הלילה דהיינו בין העובדי כוכבים המושלים בעולם הזה ובין ישראל המושלים לעולם הבא ואמר והיו לאותות שהם יעשו אותות ומופתים בשמים וארץ ואמר למועדים לימים ושנים כי בימים ההם לא יאמר חי ה' אשר העלה מארץ מצרים כי אם אשר העלה מצפון ומים וגו' ודרשו ז"ל שכל המועדים יהיו בטלים וכו' ואם כן יהיו למועדים שישתנו אז ובודאי לא יגרעו ימי הגאולה העתידה משאר ימי מגילת תענית שקבעו יום טוב בהן לזכור בהן הימים שנעשו בהן ניסים ואמר לימים ושנים על משפט ימי גוג ומגוג שנאמרו בהן ימים ושנים ואמרו משפט גוג ומגוג שנים עשר חדש או אפשר שרמז על שני כיתות מלכי ישראל שהיו מיהודה ומיוסף ואמר שיהיו למועדים וימים ושנים כידוע ממלכי ישראל ויהודה שאלו ואלו היו קובעין חדשים ושנים זה לשם הקב"ה וזה לשם הבעל ואמר (בראשית א) ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה הנה דוד הוא הקטן ונאמר במלכותו (תהלים פט) כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה וכבר ידוע שמלכות בית דוד נמשל ללבנה והוא מושל בלילה וביום כי ימשלו בעולם הזה ובעולם הבא כענין

[א] מהרש"א ד"ה כתוב · פ' כל כתבי (קיח ע"ב) : [ג] שם ד"ה עבדי בפר"ע (שבת פח ע"א) :

ב' יו"ט הללו ודקאמר הכל מודים בעצרת כו' · לאו ניהו עצרת דהכי קראי אלא חג השבועות נקרא עצרת בלשון חכמים וביה לא כתיב לה' ולא כתיב ביה נמי לכם ומסברא דבעי לה' וקאמר דבעי נמי לכם מ"ט יום כו' וכן בשבת ופורים מסתמא דבעינן בהו לה' כמו כל שאר ימי השנה אלא דקאמר דבעי בהו נמי לכם ומייתי לה בשבת מדכתיב וקראת לשבת עונג דהיינו באכילה כמפורש פ' כל כתבי[א] ובפורים מייתי ליה מדכתיב יום משתה ושמחה מיום משתה יליף ליה דבעי לכם ולא מלשון שמחה דהא ביום טוב נמי כתיב ושמחת בחגך והיינו דאפשר דכולו לה' בשמחת לימוד התורה המשמח הלב והא דאמר גבי יו"ט אין שמחה אלא בבשר רלה לומר אין שמחת לכם שהיא אכילה אלא בבשר ודו"ק : כל האוכל ושותה בט' כו' כאילו התענה ט' וי' כו' · תלה שכר מצות אכילה בט' במצות עינוי ביום הכפורים דאכילה צורך מצות עינוי היא שחס הקב"ה על ישראל שיוכלו לסבול העינוי בכח האכילה כדאיתא במדרשות ועוי"ל לפי שמסברא יותר גדול שכר המענה עצמו לשם מצוה ממענג עצמו לשם מצוה וע"ד שכתבנו בסוף מסכת מכות אקרא דנשבע להרע ולא ימיר כי מתכונה שלמה היא הנשבע להרע לעצמו שהוא נגד יצר הרע דהיינו שלא אוכל ולא ימיר דהיינו הנשבע להטיב לעצמו כגון שאוכל וע"כ תלה כאן זו אכילת מצוה של ערב יוה"כ היא גדולה כעינוי יוה"כ גופיה שהיא נגד יצה"ר ודו"ק : עבדו לי עגלא תלתא וכו'· אולי שרמז להך דרשה דגלילאי בפר"ע[ג] כל הני תליתאי דחשיב התם וז"ש אי לאו האי כו' דהיינו יומא תליתאי כמפורש שם : ואמר חדאי נפשאי חדאי וכו' · כפל הענין לפי שיש באדם ג' נפשות שהם הטבעית וחיונית ושכלית כמ"ש הרמב"ם בשמנה פרקים וזו הנפש הטבעית אין לה עסק בתורה רק אלו נפשות שנים החיונית והשכלית ועליהם אמר בכפל חדאי נפשאי לך קראי בנפש החיונית ולך תנאי במעלה יתירה בנפש השכלית וק"ל : [אלמלא תורה

שם **אמר** רבי אלעזר הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם מ"ט יום שניתנה בו תורה הוא · אמר רבה הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם מאי טעמא (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג · אמר רב יוסף הכל מודים בפורים דבעינן נמי לכם מ"ט (אסתר ט) ימי משתה ושמחה כתיב ביהי מר בריה דרבינא כוליה שתא הוה יתיב בתעניתא לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכפורי *) [עצרת יום שניתנה בו תורה פוריא ימי משתה ושמחה כתיב מעלי יומא דכיפורי דתני[א] חייא בר רב מדפתי (ויקרא כג) ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וכי בתשעה הם מתענין והלא בעשירי מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשעה בו מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי]:

לד שם רב יוסף ביומא דעצרתא (עבדי ליה) [אמר עבדו לי] עגלא תילתא אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא · רב ששת כל תלתין יומין מהדר ליה תלמודיה ותלי וקאי בעיברא דדשא[א] אמר חדאי נפשאי חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי איני והאמר ר' אלעזר[ב] אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי מעיקרא כי עביד איניש אדעתא דנפשיה עביד :

דבעינן נמי לכם · שישמח בו במאכל ובמשתה להראות שנוח ומקובל יום זה לישראל שנתנה בו תורה : [כל האוכל ושותה וכו' · בפרק בתרא דיומא מוקמינן להא דרשא אליבא דמאן דאמר אין אדם מוזהר על תוספת עינוי להתחיל ולהתענות מבעוד יום ואפילו למאן דאית ליה מוסיפין מחול על קודש מקרא אחרינא נפקא ליה מבחרים ובקציר תשבות הלכך כי אתא האי בתשעה להכי אתא והכי קאמר מה שאתם עושים בתשעה דהיינו אכילה ושתיה אני קורא עינוי] : עגלא תילתא · שליש לבטן ומובחר הוא : עבדי (ליה) [לי] · היה מצוה לאנשי ביתו להכין לו סעודה : אי לאו האי יומא · שלמדתי תורה ונתרוממתי הרי אנשים הרבה בשוק ששמן יוסף ומה ביני לבינם : ותלי · נשען : חדאי נפשאי · שמחי נפשי : לך קראי לך תנאי · בשבילך ולצורכך קריתי ושניתי : איני · וכי אין הנאה דת"ת אלא על לומדיה בלבד : אם לא בריתי · של יומם ולילה דהיינו תורה שכתוב בה (יהושע א) והגית בו יומם

תוספות

הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם · תימא לריב"א א"כ מאי קאמר ר' אליעזר מאי ראיה רשות למצוה דכימא עצרת תוכיח שהיא מצוה וי"ל דהא דבעי רבי אליעזר בעצרת לכם לאו דוקא מקרא אלא מסברא :

יד יוסף

א ברכות ח ע"ב ר"ה ט ע"א יומא פא ע"ב: ב נדרים לב ע"א ודוגמתו סנהדרין צט ע"ב תנחומא נח סי' ג' : ג עי' רש"י עירובין סג ע"א וע"ע רש"י דסנהדרין סה ע"ב ונע"ק ועי' תוס' גיטין נו ע"ב ורש"י שבת יא ע"א :

חדושי גאונים

הלבנה מושלת ביום ולילה ואמר ואת הכוכבים רומז על צדיקים שיהיו עמו הנמשלים לככבים · כמו שנאמר (דניאל י"ב) ומצדיקי הרבים ככככבים לעולם ועד אמנם המאור הגדול הוא השמש הנמשל למלכות בית יוסף כמו שנאמר ביוסף (בראשית לז) והנה השמש והירח והשמש הוא יעקב והוא יוסף ואמר שאינו מושל רק ביום שהוא עולם הבא כי מאחר שמשיח בן יוסף יהרג כמקובל באומה הנה שכרו שמור לעוה"ב ועוד אפשר שאמר שיהיו מושלים ביום ובלילה שהם ישראל ושאר האומות ויבדילו בין האור ובין החשך רלה לומר בין הדעות האמיתיות שנקרא אור ובין החשך שהם הדעות הזרות והנפסדות כמו שנא' (קהלת ב) הכסיל בחשך הולך ואמר כי השם ראה כי טוב הוא ואין להרהר אחר מדתו בזה שיהרוג משיח בן יוסף ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי רלה לומר כי על זה מורה ענין ערב ובקר מיום רביעי ואפשר כי על ענין זה כוונו בענין קטרוג הלבנה שאמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד כי בודאי זהו תחלת דברו של דוד המלך ע"ה בשמעו שיחלוק המלכות כמדרשם ז"ל שדרשו במסכת שבת סוף פרק במה בהמה שכשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה יצאה בת קול ואמרה רחבעם

תניא

*) במג"א או"ח סי' תר"ד ס"ק א' הביא בשם מהרי"ל דהכא מיירי בכל השנה כשחלום לו חלום רע היה מתענה חוץ מימים אלו וכ"כ הב"י בס' רפ"ח בשם הרשב"א ע"ש :

עיון יעקב

אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא · ע"פ פשוטו אמרתי ע"ד מה דאיתא בשמנה לחמו הטעם דניתנה תורה דוקא ע"י משה משום דהתורה היה כמו קדושין לישראל שהקדוש ברוך הוא קידש אותנו וקיימא לן מצוה בו יותר מבשלוחו ולפי שמשה נתנבא בזה הדבר והשכינה עצמו דברה מתוך גרונו של משה אם כן הוי כאילו הקב"ה קידש אותנו בעצמו אך על זה קשה למה לא נתנה הקב"ה בעצמו דודאי עדיף וצ"ל כדאיתא בש"ס בריך רחמנא דיהב לן אוריין תליתאי לעמא תליתאי ביומא תליתאי נמצא הוכרח ליתן תורה דוקא ע"י משה מטעם שהיה שלישי לבטן וזה ידוע דאילו נתן הקב"ה התורה בעצמו לא היה שכחה בעולם · ועיקר מעלת רב יוסף היה שהיה סיני בעל זכרון גדול נמצא שפיר א"ר יוסף אי לאו האי יומא רק שנתן בא' משאר ימים ולא נתן הכל בתליתאי נמצא גם הקב"ה בעצמו היה נותן התורה לישראל ולא היה שכחה בעולם ולא היה מעלתו נחשב לכלום וכמה יוסף איכא בשוקא · וע"ד דרש אמרתי ע"פ ש"ס דסוטה המה מי מריבה המה שראו אנטגניני פרעה וטעו ראו שמושיען של ישראל עתיד ללקות במים והם לא היו יודעין שעל עסקי מי מריבה הוא לוקה ר' נחמיה אומר אותו היום ששה בסיון היה אמרו מ"ה מי שעתיד לקבל תורה ביום זה ילקה ביום זה ופי' שם בעל ח"א שר"נ פליג שבאמת לא טעו אנטגניני פרעה אלא על ידי שמ"ה למדו עליו סניגור נהפך הדבר למי מריבה · וידוע דאיתא בש"ס משרבו תלמידי הלל ושמאי שלא שמשו כל צרכן גברה השכחה ונתרבה מחלוקת בישראל · ואיתא במדרשות אלמלא לא הכה משה את הסלע לא היה מחלוקת בישראל לכך נקרא סלע המחלוקת וכבר ידוע דאיתא בסוף הוריות דמעלת רב יוסף היה שהיה סיני בעל זכרון גדול ממילא בזה מתורץ אי לאו האי יומא אם כן לא היו המלאכים יכולין ללמד סניגוריא והיה הלקותא באותו פעם ולא היה בא לידי הטעא מי מריבה ולא היה שכחה בעולם ממילא כמה יוסף איכא בשוקא וק"ל : **חדאי** נפשאי חדאי נפשאי · אמר כפל היינו אחד נגד תורה שבכתב כדאמר לך קראי ואחד נגד תורה שבעל פה או משום שהוא מדברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא : **אדעתיה** דנפשיה עביד · לקיים מה שנצטוה והגית בו יומם ולילה :

הרי"ף

אמר הקב"ה מה שאני ממית וכו' ואפשר לרמוז שכפי המובן מהכתוב הזה יש תחיה לכל המתים אפילו של עכו"ם והרי אין תחיית המתים אלא לישראל לכך אמר הכתוב אני אמית כלומר מתי ישראל שהם מתים מיד הקב"ה שאין אדם מישראל מת עד שרואה פני שכינה והוא מת דכתיב כי לא יראני האדם וחי אותם אני אחיה אבל מתי עכו"ם הם מתים מכח סטרא דשמאלא וסמא"ל לא אחיה וא"כ לא בא הכתוב לומר שהקב"ה ימחץ וידיו תרפאנה דא"כ היל"ל אמחץ וארפא אלא אמר מחצתי לומר אמית ואחיה כמו מחצתי כמו שראיתם בעוה"ז בחוש העין כמה אנשים אשר מחצתים ואני רפאתים כן לע"ל מה שאני ממית אני מחיה : **כי** עביד איניש אדעתיה וכו' · ותימא דהא רב ששת אמר הכי כל ל' יום כד מהדר תלמודיה ונהי דמעיקרא עביד איניש אדעתא דנפשיה אבל בתר הכי היכי הדר ואמר לך קראי לך תנאי וי"ל דרב ששת לאחר ל' יום שגמר תלמודו ונתקיימו שמים וארץ בתלמודו שלמד היה אומר חדאי נפשאי לך קראי כדי להתחזק בתלמודו לחזור בתלמודו פעם אחרת כי בחזרה זו שאני חוזר ללמוד תלמודי יהיה תוספת לנפשי כי לקיום העולם כבר למדתי וקיימתי ועכשיו אני חוזר לשלמות נפשי לך קראי ולך תנאי :

ענף יוסף

לד אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא · ולכאורה אינו מובן דבודאי מדת רב יוסף היה שלא להתפאר עצמו אך יבואר דמצינו באברהם אבינו ע"ה שהשיג כל המצות מפאת שכלו כמו שאחז"ל קיים א"א כל התורה עד שלא נתנה והיה זה מחמת שהיה מתחזק ומתגבר א"ע נגד היצה"ר והיה מזדכך החומר שלו עד שבא להתפשטות הגשמיות והיה דבוק בהשי"ת דבוקות עצמי' עד שהשיג כל המצות וכן פירשו המפרשים בהגדה אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו שמבואר בזוהר הקדוש ובמדרש שבעת עמדם לפני הר סיני היו כל כך בהזדככות החומר כמו אדה"ר קודם החטא וכמלאכי השרת ואם היו נשארים במדריגה זו היו יכולים לדבק בבורא יתברך שמו בכל עת ובכל רגע אף בלא נתינת התורה כי היו משיגים בשכלם הוך כל המצות כמו אברהם אבינו ע"ה אך לפי שראה הקב"ה שלא יעמדו במדרגה זו וגם לאו כל מוחא סביל דא שיוכל לבא למדריגה זו לזה נתן לנו תורה הקדושה כדי שידע כל אדם את הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה האדם וחי בהם · וזהו שאמר רב יוסף דרך ענוה בשלמא אי הייתי במדריגה זו להשיג התורה מפאת שכלי ע"י התפשטות הגשמיות ולא הייתי צריך לזה היום שנתנה בו תורה לא הייתי צריך לשמוח כ"כ אבל בזה היום נתינת התורה אבל

המתורגמן. א) באיים ריגעל פאן טהיר.

לה דף עב ע"ב **תניא** מעשה ברבי טרפון שלא בא אמש לבית המדרש לשחרית מצאו ר"ג אמר ליה מפני מה לא באת אמש לבית המדרש אמר ליה עבודה עבדתי · א"ל כל דבריך אינן אלא דברי תימה וכי עבודה בזמן הזה מנין · א"ל הרי הוא אומר [דף עג ע"א] (במדבר יח) עבודת מתנה אתן את כהונתכם עשה הכתוב אכילת תרומה בגבולין כעבודת בית המקדש :

כיצד צולין פרק שביעי

דף עה ע"א **ונהלים** של מתכת לאו אש הוא והא גבי בת כהן דכתיב (ויקרא כא) באש תשרף *ואמר רב מתנה פתילה של אבר היו עושין לה שאני התם דאמר קרא באש תשרף תשרף לרבות כל שריפות הבאות מן האש וכ"ש אש עצמה ונקיף לה חבילי זמורות ונקלה אתיא שרפה שרפה מבני אהרן מה להלן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן שריפת נשמה וגוף קיים · ונעביד לה חמי האור משום דרב נחמן ב[דאמר רב נחמן] אמר קרא (שם יט) ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה :

דף עז ע"א *תניא ציץ בין שישנו על מצחו ובין שאינו על מצחו מרצה דברי רבי שמעון רבי יהודה אומר עודנו על מצחו מרצה אין עודנו על מצחו אינו מרצה א"ל ר"ש כהן גדול ביום הכפורים יוכיח שאינו על מצחו ומרצה · א"ל הנח ליום הכפורים שטומאה הותרה בצבור :

דף עח ע"ב *תניא רבי נתן אומר מנין שכל ישראל יוצאין בפסח אחד שנאמר (שמות יב) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל · וכי כל הקהל שוחטים אותו והלא אין שוחט אלא אחד אלא מלמד שכל ישראל יוצאין בפסח אחד :

דף פה ע"ב [אמר רב גגין ועליות לא נתקדשו איני והאמר רב משום רבי חייא כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא [דף פו ע"א] מאי לאו דאכלי באיגרא ואמרי באיגרא לא דאכלי בארעא ואמרי באיגרא כו' *אבא שאול אומר עליית בית קדשי הקדשים חמורה מבית קדשי הקדשים שבית קדשי הקדשים כהן גדול נכנס לו פעם אחת בשנה ועליית בית קדשי הקדשים אין נכנסין לה אלא פעם אחת בשבוע ואמרי לה פעמים בשבוע ואמרי לה פעם אחת ביובל לידע מה היא צריכה] :

שם ע"ב **הכלה** הופכת את פניה וכו' מאי טעמא אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן מפני שהיא בושה · רב הונא בריה דרב נתן איקלע לבי רב נחמן בר יצחק אמרו ליה מה שמך אמר להו רב הונא · א"ל ליתיב מר אפוריא · יתיב · יהבו ליה כסא קבלה בחד זימנא ושתיה בתרי זימני ולא אהדר אפיה · אמרו ליה מאי טעמא קרית לך רב הונא אמר להו בעל השם אני · מאי טעמא כי אמרו

רש"י

ולילה : אמש · בערב : עבודת מתנה · מתנות כהונה שנתתי לכם הרי (הוא) [הן] כעבודה : פתילה של אבר · מתיכו וזורקו לתוך פיה: תשרף · כל מיני שרפה משמע מדלא כתיב באש ונשתוק: וכ"ש אש · לשון קושיא הוא : בני אהרן שריפת נשמה וגוף קיים הוה בסנהדרין (דף נב) כמין ב' חוטין של אש נכנסו להם בחוטמיהן: חמי האור · רותחין (דהכא) [דהוי] נמי שריפת נשמה וגוף קיים : בין שישנו על מצחו · בשעה שאירעה טומאה בקרבנות : כ"ג ביום הכפורים יוכיח · בשעת עבודת פנים: שאינו על מצחו · דהא אין נכנס שם בבגדי זהב כדאמרי' (ביומא) [בר"ה(כו.)] דאין קטיגור נעשה סניגור : ומרצה · אם באו בטומאה דקיי"ל כל קרבנות הצבור הקבוע להם זמן דוחים את הטומאה ורבי שמעון אית ליה טומאה דחויה היא בצבור [ואי לאו משום דציץ מרצה אטומאה לא הוה מתכשרי : שטומאה הותרה בצבור · ואין קרבן צבור צריך ריצוי הציץ אלא קרבן יחיד] : יוצאין בפסח אחד · ואע"פ שאין בו כזית לכל אחד אכילה לא מעכבא : [גגין ועליות לא נתקדשו · בין גגי ירושלים בקדושת ירושלים לקדשים קלים בין גגי לשכות העזרה בקדושת עזרה לקודשי קדשים : כזיתא פסחא · חבורות גדולות היו נמנין עד שלא היה הפסח מגיע לכל אחד כי אם כזית מן הפסח : והלילא פקע איגרא · לקול המולת ההמון מההלל דומין כאילו הגגין מתבקעים שהיו אומרים ההלל על הפסח כדתנן לקמן (דף לה.) הראשון טעון הלל על אכילתו : מאי לאו דאכלי ליה בגגין · אלמא גגי ירושלים נתקדשו : פעם אחת בשנה : ביוה"כ לקטורת ולהזיית בין הבדים : בשבוע · בשמיטה : מה היא צריכה · שמא תבקע החומה וצריכה תיקון אלמא עליות נתקדשו] : מ"ט · למה לה להפוך פניה ומאי אורחא בהכי : מפני שהיא בושה · לאפול לפני האנשים ע"י שמסתכלין בה : יתיב · ומיטה מקום הסב חשובים היא והקטנים יושבין על גבי ספסלים ונוהג עצמו בחשיבות : קבליה בחד זימנא · ולא סריב עד שיפצרו בו : ושתיה בב' זימני · הפסיק בו : ולא אהדר אפיה · לצד אחר אלא שתה לעיניהם : בעל השם אני · מקטנותי כך קוראין לי רב הונא : מ"ט כי אמרי לך תיב אפוריא יתבת ·

מהרש"א

לא נתקיימו וכו' · מה שיש לדקדק בזה מפורש פרק ארבעה נדרים] : דאכלי בארעא ואמרי באיגרא וכו' · ומשום דכזית פסחא והיו האוכלין מרובין ואפשר שהיה צר להן ישיבת הבית בשעת אכילה הלכו מהם הרבה לאיגרא בשעת הלל שלא בשעת אכילה כדמסיק ואמר דהלילא זה פקע איגרא כוונו בזה דודאי אכילתן בבית אפשר שזה אכלו לשם פסח וזה אכלו לשם אכילה גסה כמפורש במסכת הוריות[א] אבל ההלל ודאי דכולם לשם שמים היה והיינו רמז דפקע איגרא לעלות קול קריאתם למעלה לשמים וק"ל : עליית בית ק"ק חמורה מבית וכו' · ומסיק שאני היכל וכו' והיינו טעמא דהשכינה יורדת שם מלמעלה למטה עד מעל הכפורת למעלה מי' כמפורש פ"ק דסוכה[ג] ונמצא העלייה של בית ק"ק שהוא למעלה מעל הכפורת הוא יותר מקודש שמשם באת השכינה למטה ואמר דאין נכנסין לה אלא פ"א בשבוע וא"ל וכו' שהוא שיעור גילוי בדבר המקודש ביותר כדאמרינן פ' עשרה יוחסין[ג] שם בן ד' אותיות אין מוסרין אותו לתלמידים אלא פ"א בשבוע וא"ל פעמים וכו' ודו"ק : מ"ט קרית לך רב הונא א"ל בעל השם וכו' · פרש"י מקטנותי קוראין לי כך רב הונא עכ"ל ואין כאן

תוספות

באש תשרף לרבות כל שריפות · דהשרף ריבויא הוא דהוה ליה למכתב באש תמות :

עיון יעקב

א"ל עבודה עבדתי · כלומר ועבודה דוחה ת"ת דיחיד כדאיתא במגילה דף ג' ע"א ע"ש :

עין יוסף

לה בעל שם אנא · מקטנותי כך קורין לי רב הונא (רש"י) · עוד יש לומר שהם סברו שאינו מוסמך · ולכן א"ל מאי טעמא קרית לך רב הונא · והוא

אמר הבונה ואהבת לרעך וכו' · מצות ה' ברה ואהבת לרעך כמוך פרשה קטנה שכל גופי תורה ומצות שבין אדם לחבירו תלוים בה כי לא די לקיים מאמר הלל לאותו עכו"ם מאי דעלך סני לחברך לא תעביד אלא עביד לחברך מאי דעלך טב · ועל כן בא רב נחמן לומר שיש לעשות כן אפילו למי שממיתים אותו על רעתו אשר עשה · כי כאשר ע"פ ב"ד יומת המת יש להם להראות כי אין זה מחמת שנאה שבנאוהו השופטים ואדרבה מאהבה למען יקבל עונשו בעוה"ז והאה מיתתו כפרתו לזכותו לעולם הבא וגם בהכוה זבולא בתרייתא יקיימו מצוה זו וילווהו בהשגחת הכה לברור לו מיתה יפה : מנין שכל ישראל יוצאין וכו' · מאז הוליא ה' את ישראל ממצרים רצה שיהיו לאחדים ביניהם כי כל טובם ואושרם להיות

[א] מהרש"א

ד"ה דאכלי במס' הוריות (י ע"ב גם מזיר כג ע"א) : [ג]שם ד"ה עליית פ"ק דסוכה (ה ע"ב) : [ג] שם בא"ד פרק ע"י (עא ע"א) :

יד יוסף

א סנהדרין נב ע"א : ב שם מה ע"א וש"נ וע"ש הגי' : ג שם יב ע"ב יומא ז ע"ב: ד קדושין מא ע"ב מב ע"ב ושם איתא ר' יונתן: ה תוספתא דכלים פ"א : ו עי' תוס' בכורות מד ע"ב ד"ה ואין :

הדושי גאונים

וירבעם יחלקו המלוכה הנה בודאי לא נמנע מלהרהר כזה שאי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד של ישראל כידוע שזה גורם לבן חורבן הארץ שבית והגלות וכמו שאמרו שם שאלמלא לא קבל דוד לשון הרע לא נחלק מלכות בית דוד ולא עבדו ישראל עבודה זרה ולא גלינו מארצנו וכא לו המענה לכי ומעטי את עצמך כידוע שמלכות ישראל היה עשרה שבטים ומלכות בית דוד היו שני שבטים והנה בדרך זה היה אפשר להתקיים מאחר שבני יהודה היה נכון להיות ראויים להכנע ולהשתעבד לפני מלכות ישראל ולא להתגרות בהן מלחמות וכמו שנא' בתחלה מלכות ירבעם ורחבעם (מ"א יב) ויהי דבר ה' אל שמעיה וגו' אמור אל רחבעם בן שלמה וגו' כה אמר ה' לא תעלו ולא תלחמו עם אחיכם בני ישראל וגו' וכא לו השאלה וכי משום שאמרתי דבר הגון כו' וכא לו התשובה לך ומשול ביום ובלילה והוא ענין שנתבאר גם מה שנאמר יקראו לדיקים על שמך היינו שמקטינים עלמם בעולם הזה לנחול עולם הבא כי יהיה עניותא לישראל וכו' כן מטעם זה הטוב לך שתקטן מלכותך

לך ניתיב אפוריא[א] יתבת א"ל [א]כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה [ב]חוץ מצא · מ"ט כי (יהבו) [יהבי] לך כסא קבלת בחד זימנא א"ל מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול · מ"ט שתיתיה בב' זימני א"ל דתניא [ג]השותה כוסו בבת אחת ה"ז גרגרן ב' דרך ארץ ג' ה"ז מגסי הרוח · מ"ט לא אהדרת אפך א"ל כלה הופכת פניה תנן · רבי ישמעאל ברבי יוסי איקלע לבי ר"ש ברבי יוסי בן לקוניא יהבו ליה כסא קבליה בחד זימנא ושתיה בחד זימנא א"ל לא סבר לה מר השותה כוסו בבת אחת ה"ז גרגרן[ג] א"ל לא אמרי בכוסך קטן ויינך מתוק וכריסי רחבה:

האשה פרק שמיני

לן דף פז ע"א והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי (הושע ב) [ד]אמר רבי יוחנן ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה

רש"י

ולא ישבת ע"ג קרקע ולא ע"ג ספסל ולהכי בעו ליה שלא היה מנהגם כך ותמיהא להו: כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה · מתני' היא במסכת ד"א בפרק בן עזאי (פ"ו): מסרבין לקטן · מקבל דבריו עד שיפציר בו: ואין מסרבין לגדול · שכן במלאכים שאמרו לאברהם כן תעשה ולא סרבו בו וללוט אמרו כי ברחוב נלין עד ויפצר בם מאד: כלה הופכת פניה תנן · ואין דרך האיש להפוך פניו: רבי ישמעאל בר' יוסי כריסו רחבה הואי כדאמרינן בהשוכר את הפועלים (דף פד.):

תוספות

אין מסרבין לגדול · אמאי דיתיב אפוריא לא שייך למימר משום דאין מסרבין דישיבת פוריא דבר גסות ושררה הוא ולא היה לו לישב אי לאו משום כל מה שיאמר בעל הבית עשה:

מהרש"א

טעם לקרות הקטן בשם רבי ובספר יוחסין פירש בשם ר"ח שסמכוהו וקראו לו רב הונא עכ"ל וצ"ל לפירושו שמתחלה לא היה בחזקתם שהוא מוסמך כלל עד שהודיעם שהוא בעל השם והוא השיב להם שהוא מוסמך ובאתרא דלא ידעי ליה אי צורבא מרבנן הוא בעי לאודועיה לנפשיה וק"ל: כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מצא וכו'· ראיתי בספר מוגה שמחקו חוץ מצא והיינו משום דאין לו מקום כאן לפי ענייננו ואינו נראה לפרש חוץ מצא כמשמעו שלא יצא האורח גם שיאמר לו בעה"ב צא וכי יתאכסן אדם בע"כ של בעה"ב ושמעתי דה"פ כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה שהוא מקרי בכל דבר בע"ה שלך משא"כ כשיאמר לך צא אין זה מקרי אמירת בעה"ב שלך כלל כיון שא"ל צא וק"ל: ואין מסרבין לגדול וכו' · כתבו התוספות אמאי דיתיב אפוריא לא שייך למימר משום דאין מסרבין כו' ע"ש ומיהו ק"ק דהכא אפילו בדבר שיש בו גסות לוה השיב לו משום דכל מה שיאמר לך בעה"ב עשה כ"ש בהך דלקמן כי יהבו לך כסא וכו' אמאי לא השיב לו כמי מהאי טעמא דכל מה שיאמר לך בעה"ב עשה וי"ל דלעיל לא ידע להשיב אלא מהלכות דרך ארץ[א] אבל הכא ניחא ליה להשיב לו מדינא דגמרא כמ"ש בפרק הפועלים[ג] וילפינליה מקראי דגבי אברהם ודגבי לוט כפרש"י בשמעתין וק"ל: מ"ט שתיפיה בתרי וכו' · נראה דהיה אפשר וראוי לשתותו בבת אחת ואעפ"כ קאמר ליה מהלכות ד"א לשתותו בתרי זימני אבל ליכא לפרושי שהיה הכוס גדול והיה ראוי לשתותו בג' זימני דאם כן מה השיב לו משום דב' מדרך ארץ דאינו נראה שיהיה מד"א משום גסות הרוח לשתות יותר מדי שיעור הראוי לאדם לשתות ודו"ק: מ"ט לא אהדרת אפך כו' · אפשר שהיה מנהגם כן לשתות באהדורי אפי קלת וכה"ג

עיון יעקב

כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא · עיין במהרש"א ול"נ דצא לרמז על הקב"ה שנקרא בעה"ב כדאמרינן במרגלים שאמרו אפילו בעה"ב אין יכול להוציא כליו משם וכו' ומ"ש חוץ מצא ה"פ הכל תהא ציית להקב"ה חוץ שאם יאמר לך צא כמ"ש לנבות שיהיה רוח שקר בפי אחאב ועי"כ יצא ממחיצתו לפי שדובר שקרים לא יכון לנגד עיני בזה לא תהא ציית ליה שאין לומר דבר שקר אפילו לנקמתו והא דאמר כן הקב"ה לרוחו של נבות היינו לפי שאמר תהלה אנא ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ושייך דרשה זו כאן לפי ששאלו למה יתבת אפוריא וכוונתן היה דלמה ליה למיתב מיד דה"ל לסרב קצת כי דרך בני אדם לומר תיב ואכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמו וזה יתיב מיד כדרך המסובין לאכול ולשתות וע"ז השיב שהוא לא היה חושדו בכך שיאמר שקר שהרי דובר שקרים לא יכון וגו' וזה שמייתי הך דכל מה שיאמר לך בעה"ב וכו':

אר"י ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה · נ"ל הפי' לפי שישראל בעוה"ז הם כפופים לשני אדונים כדאיתא בברכות פרק הרואה ובעירובין פ"ב אוי לי מיוצרי אוי לי מיוצרי ודומין לארוסה בבית אביה שק"ל אביה ובעלה מפירין נדריה שיש עליה רשות בעלה ואביה

הרי"ף

ככלה בבית חמיה · אע"ג דבעלי צודק יותר בבית חמיה שכבר נבעלה מ"מ כשהיא רדופה להגיד שבחה בבית אביה אז קוראה לבעלה אישי הפעם ילוה אישי אלי שיצאתי שלמה וכשהיא בבית אביה היא קוראה לבעלה בעלי כלומר בא עלי כדרך כל הארץ להגיד שבחי שאני שלמה וז"ש אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום כלומר כאותה שיצאה שלמה · עוד אפשר שכשהאשה היא בת זוגו של אדם ושלמים הם בזיווגם עליהם הוא אומר לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת ולכך אמר תקראי לי אישי לומר שממנו לוקחה והוא אישה והיא אשתו משא"כ כשאינה שלמה לו והיא כשפחה בעולת בעל שקנתה אדון לה והיא כשפחה עם אדוניה שנקרא בעל והדון לא מכוונת איש ואשה שהיא פלגא דגופא דהיינו ככלה שנמצאת שלמה בבית חמיה ורדופה להגיד שבחה בבית אביה שלא מכרה לאמה ביד בעלה אלא נתנה ביד בן זוגה פלגא דגופא ותקראי אישי כי הוא אישי לוקחתי לו וביאור הענין בכתובים הוא אחות לנו קטנה זו עילם שלא זכתה ללמד ע"י דניאל העומד שם כי אם למד לעצמו ולא לימד לאחרים ושדים להניק לאחרים אין לה שלא זכתה להניק וללמד לאחרים ולפיכך צריך לצרף עמה ם מעשים טובים כחומה אם חומה היא שמעמידים עצמם במצות כחומה נבנה עליה טירת כסף להכין להם גאולה · ואם דלים הם במצות נבנה לוח ארז שאינו מתקיים עליהם אלא לשעה לפי שעיקר הוא ללמוד וללמד כי כשאני לומד תורה ומלמד לאחרים דהיינו אני חומה בתורה ושדי כמגדלות אלו ת"ח המלמדים תורה להניק לאחרים הייתי בעיניו כמו הכלה שנמצאת שלמה ורדופה להגיד בבית אביה גם כן אנחנו נמצ'

ענף יוסף

האמת היא אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא פי' דמשום שקבלתי התורה שנתנה ביום זה משום הכי ליכא כוותי בשוקא · אבל בלא נתינת התורה אז הייתי גם כן כמו כמה יוסף דאיכא בשוקא שלא הייתי משיג התורה מעצמי ומדעתי וא"כ כיון דזה היום עשה ה' לי שאוכל לבוא למדריגה זו ע"כ נגילה ונשמחה בו וזהו שאמר הדאי נפשאי והגם לגודל מעלת תהלת צדקת רב יוסף בודאי היה תמיד בהתפשטות הגשמיות להשיג התורה אפס לגודל ענותנותו השפיל עצמו · (מהגאון וחסיד מוהר"ר לוי יצחק):

לה כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה · פי' הב"ח שכל תשמישו בתוך הבית יעשה חוץ מצא שיאמר שישרתהו גם חוץ לבית ומ"מ ופרישה פי' כל מה שאומר לך בעה"ב באמירה בעלמא עשה חוץ מצא אם אומר לך בעה"ב צא לא תצא אם לא בהצאה או בהשלכת כלים משום שאמרו אכסנאי פוגם ונפגם · וקשה וכי יתאכסן אדם בע"כ של בעה"ב ועיין רש"א והראשית חכמה כתב בדרך המוסר הקדוש ברוך הוא נקרא בעל הבית של כל העולמות ואמר כל מה שיאמר לך בעה"ב היינו הקב"ה עשה חוץ אם יאמר לך צא ממחיצתי כמו שיצאה הבת קול ואמרה שובו בנים שובבים חוץ מאחר מ"מ הי' לו לאחר לעשות תשובה והיה תשובתו מתקבלת שאין דבר עומד מפני התשובה אלא שרצו להכשילו שלא יעשה תשובה לפי שידע ריבונו וכוון למרוד בו: ואין מסרבין לגדול · עיין מ"ש פרש"י ותוספות והמ"א הקשה עליו א"כ מאי א"ל בסוף מאי טעמא כי יהבו וכו' הא כבר א"ל כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה ותירץ דאף דמחויב לעשות מ"מ אין דרך ארץ שיעשה מיד עד שיפציר בו אבל לגדול עושין מיד עכ"ל · וא"כ צריך לומר בישיבתו על המיטה דבאמת לא ישב מיד עד שהפציר בו משום דבדבר גסות ושררה אין דרך ארץ שיעשה מיד אף שבעה"ב גדול רק אחר הפצרה יושב משום כל מה שיאמר בעה"ב עשה והכוס קיבל בחד זימנא בלא הפצרה כיון שאין בזה גסות ושררה משום אין מסרבין לגדול אבל לא מטעם כל מה שאומר בעה"ב עשה דטעם זה אינו מכריח לעשות מיד אלא רק לאחר הפצרה אפילו בדבר שאין בו גסות ושררה · וכוונת התוספות במה שאמרו אמאי דיתיב אפוריא לא שייך למימר משום אין מסרבין ר"ל למה לא ישב מיד מטעם דאין מסרבין · ומתרצים דישיבת פוריא דבר גסות ושררה הוא ולא היה לו לישב אפילו לאחר הפצרה אי לאו משום כל מה שיאמר בעל הבית עשה עוד י"ל דלא כמ"א דיתיב אפוריא מיד מטעם כל מ"ש בע"ה עשה מיד אף בגסות ושררה · ושאלו לו בכוס לידע אם ישיב זה או ישיב תירוץ יותר הגון דאין מסרבין כו' · וכ"מ אפילו באין בעה"ב אין מסרבין · כי היו מסופקין בו שהשיב אפוריא כל מה שאומר בע"ה ולא השיב מדינא דאין מסרבין · אי דלא ס"ל אין מסרבין או בשררה מסרבין · והשיב הוא אין מסרבין וכו' א"כ ע"כ מה דלא השיב לעיל בפוריא כן אין מסרבין משום דבגסות ושררה מסרבין כמ"ש התוספות: לא אמרי בכוסך קטן ויינך מתוק

הבונה לגוי אחד בארץ · וז"א אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו' · כי בו יצאת ממצרים · ויוצאך ממצרים · ובמקומות רבים תמיד בלשון יחיד לומר שהוציאם ממצרים למען יהיו לאחדים ולזה רמזו שכל ישראל יוצאין בפסח א' דאכילה לא מעכבא כלומר שכל אחד לא יבקש הנאת עצמו ופרטותו אלא יחד טולם בקדושה כאיש אחד לעבודת בוראם;

עין יוסף

השיב להם בעל שם אנא ר"ל שהוא מוסמך · שבאתרא דלא ידעי ליה אי צורבא מרבנן הוא בעי לאודעיה לנפשיה · ועיין במהרש"א:

לך תקראי אישי · אישי לשון אישות ונשואין (רש"י בכתובות) ובעלי פרש"י בספר הושע מלשון אדנות: ככלה בבית חמיה · שכבר נשאת וגם לבה בבעלה ואינה בושה הימנו (רש"י בכתובות):

המתורגמן

המתורגמן · א) איין בעט · ג) זויפער.

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה ואין מסרבין וי"ל דלעיל לא ידע להשיב כו' ע"ש · (לכאורה פליאה נשגב שעל רב הונא מתרץ שפיר אכן אכתי מי ניחא על השואל לרב הונא כי יהבי לך כסא קבלת וכו' הלא כבר שמע מר"ה דכל מה שיאמר לך וכו' ודע דהמג"א סימן ק"ע ס"ק יו"ד הקשה באמת כך על השואל כמ"ש בזה"ל וקשה מאי א"ל בסוף מ"ט כי יהבי לך כו' הא כבר א"ל כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה וי"ל וכו' ע"ש ובכן נדברי הגאון מהרש"א מלוה ליתן מובן ולפורשה גם מה שתירץ המג"א ע"ש דע דדבריו צ"ע לעין הקורא וצריכין עוון): [ג] שם בא"ד בפ' הפועלים (פו ע"א):

יד יוסף

א מס' ד"א פ"ו ושם איתא כשהוא דבר כשרות: ב המג"א סי' ק"ע סק"י כתב פי' ע"ז בשם הב"ח ובשם מט"מ ע"ש וכ"כ השל"ה בשער האותיות אות ק דף לא בשם ר"ח ע"ש: ג ביצה כה ע"ב: ד כתובות עא ע"ב:

חדושי גאונים

שלא ירום לבבו על מלכותו ולא ישכח אלהים עשהו כמו שנאמר וישמן ישורון וגו' ומטעם זה נמצא שהיו מלכי יהודה יותר שלימים וצדיקי' ממלכי ישראל גם נאמר בו לממני בך ישראל ימים ושנים ר"ל שמאחר שנשאר לך שבט יהודה שכל ישראל נקראים על שמו גם הימים ושנים יקראו ישראל על מלכותך שמזכירין ומתפללין כל ימיהם על מלכות בית דוד ואף כי היו מעברין החדשים והשנים בירושלים תחת מלכות בית דוד שהיו מונים אחריהם כל ישראל זה יספיק לך ובהיות כי כל זה לא היה מפייסו ואמר שאמר לו

אביה וכתיב (שיר השירים ח) אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום ככלה שנמצאת שלמה בבית חמיה והיא רדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה · (שם) אחות לנו קטנה ושדים אין לה · אאמר ר' יוחנן זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד · אני חומה ושדי כמגדלות באמר ר' יוחנן אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו ת"ח גורבא אמר אני חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות :

לז שם אמר רב זוטרא [בר טוביה] אמר רב מאי דכתיב (תהלים קמד) אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא · בנותינו כזוית מחוטבות אלו בנות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן וכן הוא אומר (זכריה ט) ומלאו כמזרק כזוית מזבח · ואי בעית אימא מהכא (תהלים קמד) מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאנינו מאליפות מרובבות בחוצותינו · מחוטבות תבנית היכל אלו ואלו מעלה עליהן הכתוב כאילו נבנה היכל בימיהן :

לח שם [דבר ה' אשר היה אל הושע וגו'] בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה (הושע א) בפרק אחד נתנבאו ארבעה נביאים וגדול שבכולן הושע שנאמר (שם) תחלת דבר ה' בהושע דוכי עם הושע דבר תחלה והלא ממשה עד הושע היו כמה נביאים · אמר רבי יוחנן תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן הושע וישעיה עמוס ומיכה. אמר לו הקב"ה להושע [בניך] חטאו (ישראל) היה לו לומר בניך הם בני (בחוניך) [חנוניך] הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל עליהם מדת רחמיך לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה אני אומר לו לך קח לך אשה זונה ותוליד לך בני זנונים ואח"כ אומר לו לך ושלחה מעל פניך אם

רש"י

כמוצאת שלום · שנתחבבה אליו וכמלאת שלמה עמו : להגיד שבחה · היאך היא מקובלת בבית חמיה : ושדים · להניק לאחרים : אין לה · שאין הנאה ממנה : זו עילם · שהיה בה דניאל דכתיב (דניאל ח) ואני (דניאל הייתי) בשושן [הבירה] אשר בעילם המדינה (שרלה) [שזכה] ללמוד ולא ריבץ תורה לישראל אבל בבל גידלה עזרא הסופר שנא' (עזרא ז) (הוא) הכין לבבו לדרוש (בתורת) [את תורת] ה' [ולעשות] וללמד בישראל חק ומשפט : ושדי · אלו ת"ח המניקין אחרים כשדים הללו : כמגדלות · שמגינין על הדור : כנטיעים · כנטיעות יונקות שלא נתקלקלו עדיין ולא (היה) [אירע] בהם שום שבר : שאוגדות פתחיהן לבעליהן · סותמות פתחיהן עד שמזדקקות לבעליהן ואינן נבעלות לאחרים ל"א שמגידות פתחיהן של נדה לבעליהן לפרוש מהן שאינן חוטאין ואע"פ שתאוותן רבה : וכן הוא אומר ומלאו כמזרק כזוית מזבח · מה זוית דהתם כתיב בהו ומלאו ה"נ בנותינו כזוית על ידי שמתמלאות תאותן ואינן נזקקות אל אחרים אלא עד שיבואו בעליהן : כאילו נבנה היכל בימיהן · דהכי משמע מחוטבות בבנין היכל · תבנית לשון בנין : [ארבעה נביאים · בכולהו כתב בהו בימי] עוזיהו יותם אחז יחזקיהו · שכולם התחילו להנבא בימי עוזיהו וקיפחו חיי ד' מלכים (בימיו) : לא דיו שלא אמר כן · אתה למד ממה שאמר לו הקב"ה לך קח לך אשת זנונים ולא אמר כן לנביא אחר : ה"ג אומר לו לך קח לך אשת זנונים

תוספות

בימי עוזיהו · נתנבאו ד' נביאים אף על גב דבמיכה לא כתיב ביה עוזיהו אלא בימי יותם אחז יחזקיהו מ"מ כיון דכתיב קרא סתם יש לומר שבתחילת מלכות יותם נתנבא ואז היה עדיין עוזיהו חי אלא שנתנגע ומלך יותם בנו תחתיו בימיו : אמר לו הקב"ה להושע · ממה שאמר לו לקחת אשת זנונים דרים שמסתמא כך אמר לו וכך השיבו :

מהרש"א

פרש"י לעיל גבי מ"ט יתיבת אפוריא : [ככלה שנמלאת שלימה וכו' · מפורש פרק המדיר : זו עילם שזכתה וכו' · כגון דניאל וכן מרדכי כפי' רש"י פ"ב דקדושין : אני חומה זו תורה כו' · מפורש פ"ק דב"ב]: אלו בחורי ישראל וכו'· עיין פרש"י ולפי דרש זה יהיה פירוש מגודלים בנעוריהם שיהיו מגודלים כנטיעים הללו דהיינו בנעוריהם שיעמדו בנערותם דהיינו כמו שיאמר על נקבה שלא נבעלה נערה כן יאמר על הזכר שלא טעם טעם ביאה נער ואמר בנותינו כזוית וכו' שאוגדות פתחיהן וכו' · וזוית נאמר על נקב ודבר חלול ומייתי ליה וכן הוא אומר ומלאו כמזרק כזוית וגו' וכדאמרינן פרק איזהו מקומן[א] אבנים של קרנות חלולות היו שנאמר ומלאו כמזרק כזוית וגו' וה"נ מייתי מזוינו מלאים וגו' דמשמע נמי דמזוינו הוא דבר חלול דאית ביה מילוי ואמר מחוטבות תבנית וכו' כאילו נבנה היכל כו' · לפי זה יהיה פי' מחוטבות מלשון חוטב עצים ותבנית מלשון דמיון כמ"ש כאילו נבנה וכו' ודו"ק : בפרק אחד נתנבאו ארבעה נביאים וגדול וכו' · [מה שיש לדקדק בזה עיין חידושי הלכות] ונראה שהקדים זה המאמר להך דלקמן קח לך אשת זנונים וכו' לומר דממה שלא אמר כן לשאר שלשה נביאים שהיו גם כן באותו הדור מזה אתה למד שא"ל להושע ישראל חטאו כו' [ומה שיש לדקדק בזה על סדרן של ד' נביאים אלו מפורש פ"ק דב"ב ע"ש]: והלא ממשה וכו' · דאין לפרש כפרש"י בחומש בסדר בראשית תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע לך קח וגו' דהא ע"כ אין זה תחלת דבורו דאל"כ למה לא אמר כן לשאר נביאים כדלעיל אלא תחלת דבורו עמו היה שא"ל ישראל חטאו כו' וק"ל : העבירם באומה אחרת כו' · דבזה לא קבל דבריו הקב"ה כדלקמן שא"ל ואתה אמרת העבירם באומה אחרת והיינו להחליפם באומה אחרת אבל להסתיר פניו מהם הרי הסכים הקב"ה על ידו כמו שנאמר לא אוסיף עוד ארחם וגו' וכי אתם לא עמי

[א] מהרש"א ד"ה בנותינו פרק איזהו מקומן (נד ע"ב) :

יד יוסף

א קדושין מט ע"ב סנהדרין כד ע"א : ב כ"כ ז ע"ב: ג שם ח ע"א : ד שם יד ע"ב :

חדושי גאונים

שקב"ה הכיאו עלי קרבן שמעטעתי הירח ר"ל שיספיק לו שהיה לירושלים מקום המקדש והקרבנות שלא היה למלכי ישראל וזהו העיקר וזהו הענין הקרבן שמקריבין בר"ח · גוף השם יתעלה לשקריב קרבן בר"ח שהוא רומז למלכות בית דוד שיתחדש כמו הלבנה וכמו שדרשו ז"ל במדרש החדש הזה לכם · שהודיע הקב"ה לישראל שאין המלכות קיים להם רק שלשים דור · ובהיות כי קודם שנחלק המלכות לא היה נודע טעם קרבן ראש חודש · אלא היה נעלם לכן אמר הביאו עלי כפרה וכבר נתבאר לעיל פרק כ"ב ענין שגדם זו בדרך אחרת ואתה תבחר ואולי שניהם כאחד טובים ועוד תתבאר בדרך שלישי אגל מוסף ר"ח לקמן אם ירצה השם יתעלה ונגד הטענה החמישית שהיא יציאת הכח אל הפועל · וכבר מבואר התשובה בזה שפעולות נבדל אינו מצד יציאת כח אל הפועל רק מצד הרצון לבד אמרו כאן התשובה לרמוז כי אף בפעולות התחתונות נמצא כזה שיוציא האדם פעולותיו ואינן מצד יציאת כח אל הפועל רק מצד הרצון לבד וזהו ענין התשובה שאמרו ז"ל המקדש אשה אמר לה על מנת שאני צדיק גמור אע"פ שהוא רשע הרי זו מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו שנה בעל תשובה הוא מצד הרצון לבד ואין שם דבר המוציא מן הכח אל הפועל כי האדם הוא בחיריי אין שם מכריח מתוך

הרי"ף

שלמים ויש לנו שבח בהיותינו לומדים ומלמדים : **אני** חומה זו תורה · נראה שידוע הוא שהמגדל הוא מגין על העיר יותר מהחומה ולכך נמשלה התורה לחומה שהוא סביב לעיר למחסה ולמסתור מפני האויבים כן התורה מגינה אבל הת"ח מגינים יותר שאע"פ שתבא הגרה ח"ו הם מבטלים אותה כמו שמבטל המגדל את גרת האויב ודוחים אותו באבני הקלע מפה"כ בחומה · ורבא אמר אלו בתי כנסיות · לפי שכתוב ונטעתיו ושכן תחתיו ולא יוסיפו בני עולה לענותו ודרשי' ליה בפ"ק דברכות כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו וא"כ היינו דכתיב הכא ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות שמגינים מהאויבים : **מ"ד** אשר בנינו כנטיעים · הוקשה לו דכך הול"ל אשר בנינו מגודלים בנעוריהם כנטיעים דהיינו שהולכים וגדלים כמו הנטיעות הקטנות שהולכות וגדילות · ומה זה שפירש הכתוב ואמר אשר בנינו כנטיעים וא"כ אמר מגודלים בנעוריהם או לפחות יאמר אשר בנינו בנעוריהם כנטיעים מגודלים · לזה פירש דה"ק אימתי בנינו דומים לנטיעים שמרשם קשה ליעקר · בזמן שהבנים מגודלים בנעוריהם שלא טעמו טעם חטא כנטיעות שעדיין לא היה בהם שום קלקול גם הם יהיו קשים כנטיעים שמרשם קשה ליעקר · בנותינו כאיות המזבח שהיו קרנות המזבח מלאים דם והיה הדם על ד' קרנות המזבח וכשהן מלאות דם נדה באות ומגידות לבעליהן לפרוש מהן אז הן דומות לבנין המזבח · וזהו חשיבתן שהן מחוטבות נחשבות כדכתיב הטובות אטון מצרים שהוא לשון חשיבות · כך הבנתי מתוך דברי רש"י בפירוש הכתובים אע"פ שלא פירש כך פתחתי והוספתי כיד ה' הטובה עלי וא"כ מלאתי בתוס' וז"ל כזוית מזבח מה להלן דם אף כאן דם נדות · וקרובים דברי לדבריהם ז"ל : **ואי** בעית אימא מהכא נ"ל דהכי דריש מזוינו מלאים כמו זויותינו מלאים והוא מלשון ומלאו כמזרק כזוית מזבח דלעיל דמיירי בדם ה"נ אמר זויותינו מלאים דם נדה ומפיקים מזן אל זן ומגידות לבעליהן ומפיקים בפיהם שיהיו נפרשים מהם כל מין לבדו ומזן הוא מין כמו למינהו אשר תרגומו לזנוהי :

עין יעקב

והביא מפה"כ לעתיד שיסיר ה' לב האבן שהוא היצה"ר מקרבנו ולא יהיה עלינו רק רשות ה' אחד אז תקראי ככלה בבית חמיה שאין עליה רק רשות בעלה : **ככלה** שנמצאת שלימה · נ"ל הפירוש לפי מה דדרשינן רישא דקרא כאן דקאי אני חומה על התורה ותורה בעידנא דעסיק בה אגוני מגנא אצולי מצלא ואם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש כיון שניצול מהחטא הנשמה רדופה לילך בכל לילה למעלה אל מקום מחצבתה ולהעיד על האדם להגיד שבחה וכדאיתא בתענית דף יא ותגיגה דף טז ואם כן שפיר מדמה לכלה שסבה אל בית אביה ומקום מולדתה לסגיד שבחה כן הנשמה חוזרת למעלה בכל לילה להגיד שבחה : **אלו** ואלו מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה היכל בימיהם · נלע"ד דאיתא בנדרים דף לא ובסנהדרין דף עה מיום שחרב ביהמ"ק ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה ואלו

עין יוסף

לז מחוטבות תבנית היכל אלו ואלו מעלה כו' · מפרש מחוטבות מלשון חטיבה אחת (ברכות ו') והענין בו · הוא שלמה דקיימא לן כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה · והיכל הוא מקום קדושה ·

ענף יוסף

מתוק וכריסי רחבה · הטור וש"ע לא העתיקו לרבי ישמעאל ברבי יוסי · משום דמילתא דלא שכיחא שיהא שלשתם כאחד · ולכן כתב הרמ"א מיהו כוס קטן מאד מותר לשתותו בבת אחת · וכן גדול מאד בשלשה או ארבע פעמים ע"כ דקדק לומר קטן מאד אבל קטן ואינו קטן מאד לא ישתה אותו בבת אחת דלא א"כ יש בו ג"כ תנאי שיהיה מתוק וכרס רחבה (א"ר):

יוכל לשלחה אף אני אשלח את ישראל שנאמר (הושע א) ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים וגו' וילך ויקח את גומר בת דבלים׳ גומר [אמר רב] שהכל גומרים בה [שם ע"ב] בת דבלים דבה רעה בת דבה רעה ושמואל אמר שמתוקה בפי הכל כדבילה ור' יוחנן אמר שהכל דשין[א] בה כדבילה[ג] · ד"א גומר אמר רב יהודה שבקשו לגמור ממונם של ישראל בימיה · ורבי יוחנן אמר בזוז וגמרו שנאמר (מלכים ב יג) כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש · (הושע א) ותהר ותלד לו בן ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל ותהר [עוד] ותלד בת ויאמר [לו] קרא שמה לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל כי נשא אשא להם ותהר (עוד) ותלד בן ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי וגו' לאחר שנולדו לו שני בנים ובת אחת א"ל הקב"ה להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה אף אתה בדול עצמך הימנה אמר לפניו רבש"ע יש לי בנים הימנה ואיני יכול להוציאה ולגרשה א"ל [הקב"ה] ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני זנונים ואי אתה יודע אם שלך הם אם של אחרים הן כך ישראל שהן בני בני בחוני בני אברהם יצחק ויעקב אחד [א]מארבעה קנינים שקניתי בעולמי תורה שמים וארץ ובית המקדש וישראל · תורה קנין אחד מנין דכתיב (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז · שמים וארץ קנין אחד מנין דכתיב (בראשית יד) קונה שמים וארץ · בית המקדש קנין אחד מנין דכתיב (תהלים עח) הר זה קנתה ימינו · ישראל קנין אחד מנין דכתיב (שמות טו) עם זו קנית · ואת אמרת העבירם באומה אחרת · כיון שידע שחטא התחיל מבקש רחמים על עצמו אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל שגזרתי עליהם שלש גזירות בעבורך עמד ובקש רחמים ובטל הגזרות והתחיל וברכן שנאמר (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר

ואח"כ אומר לו לך ושלח: וילדי זנונים · שתלד לך בני זנונים ספק שלך הם ספק של אחרים: גומרים בה · ביאתם ותאותם: דבלים · שתי דבות דומה בת דומה (ביחזקאל): כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש · ביהואחז כתיב: ותהר ותלד לו בן ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל. שעתיד אני לזורעם (ולזורקם) [ולזרותם בגולה]: ארבעה קניינים גרסינן וחד מינייהו בית המקדש · קניינים חשובים (בעולם לקנות) [בעיניו לקרות] קנין לו כאדם שטורח לקנות בדבר שחביב לו: ג' גזרות · יזרעאל דהיינו גולה ולא עמי ולא רוחמה:

וגו' ודקאמר אם יוכל לשלח אף אני אשלח וכו' היינו לגמרי לישא אחרת ודו"ק: ר"י אמר בזוז וגמרו שנאמר כו' · גבי יואחז בן יהוא כתיב כן וזה המעשה קח לך אשת זנונים וגו' היה אחרי זה ב' דורות בימי ירבעם בן יואש שהיה בן בנו של יואחז: קרא שמו יזרעאל וכו' · עיין פירש"י וכן כתבו התוספות ונראה לפי זה טעם כי עוד מעט ופקדתי דמי יזרעאל על בית יהוא וגו' יש לפרש כי מלכות יהוא היה ע"פ הדבור שהיה נמשח על ידי אלישע וגם בניו נמלכו על פי הדבור כמ"ש הוא דבר ה' אשר דבר אל יהוא בני רבעים ישבו לך על כסא וגו' ומלכי ישראל שאחרי זה מלכו מעצמם ועל כן תלה הסבת מלכות ישראל בבלה במלכות בית יהוא וזו הנבואה נאמרה על ישראל במלכות ירבעם בן יואש מלך ישראל שגבר במלכותו מאד כמפורש בקרא ומיד אחריו לא מלך בנו רק ו' חדשים ושוב לא היה מלך ע"פ הדבור ואח"כ שלום בן יבש מלך ירח אחד ואח"כ מלך מנחם בן תפסח ובא בימיו פול מלך אשור וגו' והוא תחלת גלות ישראל ודו"ק: ב' בנים ובת אחת וכו' · על כונה זו דג' גזירות כדלקמן נולדו לו הב' בנים ובת אחת וע"כ אמר דאחרי זה א"ל הקב"ה בדול עצמך ממנה וכו' ולגבי משה לא אמר האי לישנא אלא שפירש ממנה היינו דבדול הוא דבר נוסף על הפרישה בעלמא משום שכינה שעשה משה אבל אתה בדול ממנה לגמרי דהיינו לגרשה שלשון בדול נופל בכל מקום להבדיל בין קודש לחול דהיינו שתבדיל עצמך מכאן והלאה מאשה זונה זו וא"ל רבש"ע יש לי בנים ממנה ואין אני יכול להוציאה ולגרשה מפני פגם בני שיאמרו שילדה בזנות ולכך מגרשה שיודע שאין אלו בניו והוא חשב דבניו הוא כדאמרי'[א] רוב בעילות הולכים אחר הבעל וא"ל הקב"ה ובניך זנונים הם ואין אתה יודע אם שלך הן וכו' ר"ל שאין אתה יודע בודאי אם שלך הם דיש לחוש למיעוט בעילות מאחרים וק"ל: בני בחוני וכו' · ר"ל בחוני שנבחנו בכמה נסיונות וק"ל: ה' קינינים שקניתי וכו' · ולא חשיב רק ג' בנוסחא שלפנינו וכ"ה בילקוט ובספרי שלשה קיניים וכו' והרש"ל הגיה ארבע וע"ש והוא לפי המכילתא דחשיב שם ד' קינין אבל לפי משנת שנו חכמים יש לקיים חמשה קינין[ג] ויש כאן דלוג בהמ"ק קנין אחד שנאמר הר זה קנתה ימינו אברהם קנין אחד שנאמר לאל עליון קונה שמים וארץ ולגבי שמים וארץ קנין אחד גרסינן מלאה הארץ קניניך ומיהו לישנא דהאי קרא לאל עליון קונה שמים וארץ לא יתפרש קונה אאברהם אלא אשמים וארץ ונראה לפרש דתלה קנין שמים וארץ באברהם כמ"ש שמים וארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם דבשביל אברהם היה קנין שמים וארץ: בקש רחמים על ישראל וכו' · דבר זה אינו מבורר דאימא מתחלה נמי כשידע שחטא בקש רחמים על ישראל וק"ל: ג' גזרות וכו' · והם מג' עולמות שיהיו גולים בעולם התחתון ולא רוחמה מן השמים שהוא עולם האמצעי ולא עמי אתם בעולם העליון דבעושין רצונו של מקום הם נחלתו ועמו דבקים בו מלמעלה ואמר שבקש רחמים ובטל הגזירה וכו' לא שבטל הגזרה לגמרי דהא גזירת גלות נתקיימה בהן אח"כ אלא שבטל הגזרה לאותו דור כמפורש גבי ירבעם בן יואש ולא דבר ה' למחות את שם ישראל וגו' ויושיעם ביד ירבעם בן יואש א"כ שבטל הגזירות לעתיד שהתחיל לברכן שנאמר והיה מספר בני ישראל וגו' שהוא נבואה לעתיד לבא ומייתי לה מדכתיב בסוף הפרשה וזרעתיה לי

עיון יעקב

ואלו שאין רוצין בביאת עברה רק האיש מדבק באשתו כראוי לכך הוי כנכנס היכל בימיהם ואפשר דלכך המגרש אשתו ראשונה וממאס בביאת אשתו כשרה המזבח מוריד עליו דמעות משא"כ אם מגרש אשתו ראשונה משום דבר עברה אדרבה מצוה לגרשה וק"ל ועיין בחדושינו דסנהדרין: לאחר שנולדו לו שני בנים ובת · כלומר דאז יוצא לכ"ע ידי פ"ו כדאיתא ביבמות דף ס"א בין לב"ש ובין לב"ה לכך אמר לו הקב"ה היה לך ללמוד וכו': היה לך ללמוד ממשה · הקושיא מפורסמת דהא כל שאר נביאים גם כן לא פרשו מנשותיהן ולא כן עבדי משה כדכתיב להדיא שהשיב כן לאהרן ומרים אלא נ"ל דודאי צריכין אנו לומר הטעם שנשא משה בת יתרו שהיה כומר לעבודת כוכבים נ"ל לפי שידע שתנתן התורה על ידו ויצטרך לפרוש מן האשה וכדי שלא לעגן בת ישראל בכבלי עיגון לכך נשא בת יתרו ובזה מתורץ הפסוק ותדבר אהרן ומרים במשה על אודות אשה הכושית אשר לקח והקשו כל המפרשים דהל"ל אשר פירש ולפמ"ש ניחא דעיקר התלונה היה על שנשא תחלה אשה זו לפי שהיה דעתו לגרשה ועבר על לא תחרוש על רעך רעה זה הנושא אשה ודעתו לגרשה וא"כ י"ל גם הושע שהקב"ה צוה לו ליקח אשת זנונים אע"ג דכל מקום שאתה מוצא קדושה צריכין להיות גדורים מן הערוה אלא שהקב"ה צוה לו לקחת אשה פסולה כזו לפי שדעתו היה שיגרשנה אח"כ ולא יעגן אשה כשרה לכך מדקדק וקאמר היה לך ללמוד ממשה וק"ל: יש לי בנים ממנה וא"א להוציאה · נמצא אני מוציא ש"ר להחזיק לעז על בני כמ"ש

עין יוסף

ואם כן אחר שהרווקים ובנות ישראל מגודרים מערוה ומתואריס בשם קדושים · יומלך עליהם היכל ה' היכל ה' המה · וז"ש מחוטבות תבנית היכל שהם משובחים בבנין היכל שכאלו נבנה ההיכל בימיהם · שהרי הם נקראים היכל ה':

[א] מהרש"א ד"ה ב' בנים · כדאמרינן (סוטה כז ע"א): [ג] שם ד"ה חמשה קנינים אבל לפי משנת ש"ח יש לקיים חמשה קנינים · (עיין שם בפירוש הרמב"ם*) דברייתא דהתם לא נכתבה כתקונה שהרי בפסחים אינו אומר אלא תורה ושמים וארץ וישראל ע"ש):

*) צ"ל רש"י

יד יוסף

א אבות פ"ו מכילתא פ' בשלח · וכה"ג ספרי פ' האזינו:

חדושי גאונים

תבריתנו על התשובה כי אין לומר האהבה או היראה שבשבילו שב בתשובה הוא הוציאו אל פועל התשובה כי זהו גם כן היה אצלו בידיעתו בעודו שלא שב הנה אין שם שנוי רק הרצון בלבד אוא מסהר לשוב בתשובה מאהבה או מיראה מה שלא עשה בראשונה וא"כ נגלה מבעל תשובה ענין פעולת הנבדל שהיא מצד הרצון ולא מצד יציאת כח אל הפועל ואפשר שלזה כוונו במקום שבעלי תשובה עומדים אפי' צדיקים גמורים אינם עומדי' כי מקום פעולתם הוא בעליונים ולא בתחתונים והנה דבר זה נרמז גם כן בבריאת יום חמישי שברא התנינים הגדולים ודרשו ז"ל בפרק המוכר את הספינה שאף לויתן זכר ונקבה בראם · ראה הקב"ה שאין העולם מתקיים לינק הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא · והנה לפי שכבר נתבאר בדברי הראשונים ז"ל דברי הרשב"א שביאר הגדה זו על לוית השכל עם הנפש כמו שהאריך בזה רבינו בחיי ובעל העקדה ושאר מפרשים ז"ל לא האריך בזה רק אומר כי מה שלא נברא תחלה הזכר מזוג והנקבה מלוחה

המתורגמן: א) טרעטען פרעססן איהר · ג) געטרעטענע געדריקטע פייגען .

אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי ונקבצו בני יהודה וגו' (הושע ב) וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את לא רוחמה ואמרתי ללא עמי עמי אתה :

לט שם אמר רבי יוחנן אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה שאין לך כל נביא ונביא שלא קפח ארבעה מלכים בימיו שנאמר (ישעיה א) חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלם בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה :

מ שם א"ר יוחנן מפני מה זכה ירבעם בן יואש מלך ישראל לימנות עם מלכי יהודה מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס · מנא לן דאימני דכתיב (הושע א) דבר ה' [אשר היה] אל הושע בן בארי בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל · ומנא לן דלא קביל לשה"ר דכתיב (עמוס ז) וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל[א] את כל דבריו כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו אמר חס ושלום לא אמר אותו צדיק כך ואם אמר מה אעשה לו שכינה אמרה לו :

מא שם אמר רבי אלעזר אפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את הרחמים שנאמר (הושע א) [כי] לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל · רבי יוסי בר חנינא אמר מהכא (שם) כי נשא אשא להם · וא"ר אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין עובדי כוכבים אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר (שם) וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע סאה אלא להכנים ממנה כמה כורין ורבי יוחנן אמר מהכא (שם) ורחמתי את לא רוחמה ואמרתי ללא עמי עמי אתה :

מב שם אמר רבי יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב (משלי ל) אל תלשן עבד אל אדוניו

רש"י

אמר להם וגו' · ונקבצו וגו' בטלה גזרת גלות ורחמתי בטלה גזרת לא רוחמה ואמרתי ללא עמי עמי אתה בטלה גזרת לא עמי : קפח · קבר כלומר האריך ימים מהם ע"י שמתנשאים ברבנותיהם מתים : זכה לימנות · דיליף לקמיה בימי עוזיהו יותם סיפא דקרא ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל : כהן בית אל · כומר לעבודת כוכבים : זוכר את הרחמים גרסינן : כי לא אוסיף עוד לרחם · ואע"ג דפורענותא הוא אדכורי מדכר שם רחמים : כי נשא אשא להם · לשון סליחה ואתמוהי קא מתמה ומיהו סליחה קא מדכר וסופיה דקרא דלעיל הוא : רבי יוחנן אמר מהכא ורחמתי וגו' · ואמרתי ללא עמי עמי אתה אותן שלא היו מעמי ידבקון

מהרש"א

בארץ ורחמתי וגו' ביטול גזירת הגלות מפקא ליה מדכתיב וזרעתיה לי בארץ דעד כאן בגלות היו זרועים בשאר ארצות אבל לעתיד אמר כי יהיו זרועים לי בארץ דהיינו בא"י שהיא חלק הקב"ה ורש"י פי' ביטול גזירת הגלות מדכתיב ונקבצו וגו' בריש הפרשה ולא משמע כן לפי כל נוסחאות גמרות שלנו אלא דמחד קרא דסוף הפר' וזרעתיה לי בארץ ורחמתי וגו' מפיק ביטול כל ג' הגזרות : [אוי לה לרבנות וכו' · מפורש בר"פ הרואה : שאין לך כל נביא וכו' · לאו דוקא קאמר כמפורש בחי' הלכות ע"ש] : שלא קבל לשון הרע וכו' · קרי ליה לשה"ר לפי שכבר הובטח יהוא לאמר בני רבעים ישבו לך על כסא וגו' וגם עמוס לא ניבא שיהרג ירבעם בן יואש אלא שאמר וקמתי על בית ירבעם בחרב דהיינו שיהרג זכריה בנו של ירבעם וזה אמציה אמר לשה"ר לשקר לירבעם כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וגו' וע"ז אמר ירבעם ח"ו שיאמר אותו צדיק כן עלי שאהרג שהרי אני בני שלשם מיהוא ואם אמר שאהרג כמו שאמרת לי מה אעשה שכינה א"ל כן ושמא יגרום החטא לחזור מהבטחת בני רבעים ישבו וגו' וק"ל : זוכר את הרחמים וכו' · דלא אמר ונתתי רוגזי בהם שהוא המכוון בו אבל אמר השלילה ממנו לא אוסיף עוד ארחם וגו' וכן כי נשא אשא וגו' הזכיר לשון סליחה ועד"ז יש לפרש הא דכתיב ברוגז רחם תזכור דאפי' בשעת רוגזו זכר הרחמים בלשון שלילה מן הכעס והרוגז דהיינו לא ארחם וק"ל : לא הגלה הקב"ה וכו' · דאי משום עונש הטאם אפשר היה לו לעונשם בדברים אחרים אלא כדי שיתוספו עליהם גרים דהיינו לפרסם האמונה גם בין עובדי כוכבים ור"י דמייתי ליה מדכתיב ורחמתי כפרש"י מסיפא דקרא ואמרתי ללא עמי עמי וגו' מייתי ליה דביטול הגזירה דישראל קרא שמו לא עמי וגו' לא אצטריך האי קרא דכבר כתיב בריש הפ' והיה מספר בני וגו' אמרו לאחיכם עמי וגו' אלא דהאי קרא ואמרתי ללא עמי וגו' מיירי בעובדי כוכבים שלא היו מעולם עמי ודו"ק :

הרי"ף

ומנ"ל דלא קיבל לה"ר דכתיב וישלח אמציה כו' · ודייק מדא"ל אמציה לעמוס חוזה ברח לך לארץ יהודה ולא רצה לברוח וירבעם עמד ושמע ודאי שהאמין אלא שאמר מה אעשה וכו' : אר"א אפילו בשעת כעסו כו' · דייק מדכתיב לא אוסיף עוד אבל עתה מ"מ ארחם וכן פסוק כי נשא בניחותא : אל תלשן עבד אל אדוניו · נ"ל שהוקשה לו בכתוב שקראו עבד ואח"כ קראו בן וז"ש מ"ד אל תלשן עבד אל אדוניו דור אביו יקלל דלאו רישיה סיפיה ולכא ליישב המקרא הקשה קושיא אחרת וכי משום דאביו יקלל אל תלשן עבד כי מה ענין הוא הבן שיקלל אביו אל העבד שאומר אל תלשן עבד אל אדוניו לזה דרשו הכתוב בהושע שראה דור רשעים שקללו אביהם ואמם ובא להלשינם לפני הקב"ה בטענה שהם עבדים ולא בנים וזהו אל תלשן דור ההוא באמרך שעבד יהיה מורד באדוניו אל תלשן לשון הרע כי על האמת הם חשובים בנים אלא שהם רשעים דור אביו יקלל וגו' · ואפשר עוד שהושע אמר להקב"ה שנכר אותם באומה אחרת לומר שאין להם חיים כעבדים והעבד יש להחליפו בעבד אחר אבל לא יתכן להחליף הבן בעבד וזהו אל תלשן לומר החליפם שאתה מעריך אותם שהם עבד אל אדוניו ועל האמת אע"פ שהם רשעים הם כבנים שיש להם חיים ולא נכון להחליף הבן וליקח תחתיו עבד שאין לו חיים ולכן אמר הקב"ה להושע יאמר להם בני

עיון יעקב

מהרש"א ומזה למדו הקב"ה מוסר שלא היה לו להחזיק הלעז על בני ישראל רק ללמוד סניגרון עליהם : שאין לך כל נביא ונביא שלא קפח ארבעה מלכים בימיו · והכל משום שהנהיגו עצמן ברבנות כדרך המלך שמחל על כבודו דאין כבודו מחול משא"כ הנביא דרכו להיות עניו כדאי' בנדרים דף לח אין הקב"ה משרה שכינה אלא על עניו יעו"ש : מפני מה זכה ירבעם בן יואש מלך ישראל לימנות · עיקר הקושיא היא דבזמן ד' מלכיות של יהודה שהם עוזיה יותם אחז חזקיה היו כמה מלכי ישראל באותו זמן כדאיתא במלכים ולא קחשיב אותם מפני רשעתם רק זה בלבד וקאמר בשכר שלא קבל לה"ר : אפי' בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את הרחמים · ובברכות דף נד אמרינן דאפילו בשעת כעסו זוכר את הצדיקים והיא היא דמש"ה זוכר את הרחמים כיון שזוכר את הצדיקים וכה"ג אמרינן בשבת דף פח ע"ב ובגיטין דף לו מדכתיב נתן ולא כתב הסריח כי ברוגז רחם תזכור מ"מ אין לרצות לו בשעת כעסו דכתיב פני ילכו והניחותי לך המתן עד שיעברו פנים של זעם כדאיתא בברכות דף ז וע"ש בחדושינו ועיקר הוכחת הש"ס מדאמר ארחם ולא קאמר אוסיף עוד לרחם אלא כוונתו לא אוסיף להכות אלא ארחם עליהם כ"כ בווי עמודים של של"ה ערך הדין סוף פ' עשרים ע"ש : שנאמר וזרעתיה לי בארץ · וה"ל כזורע בארץ שאין זרעו כלה כדכתיב לא מאסתים ולא געלתים לכלותם ועיין ברמב"ם ס"פ י"א מהל'

עין יוסף

מט אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה · משום שע"י הגדולה ורוממות שלו אינו שומע לדברי המוכיחים אותו (כלי פז) :

מב מאי דכתיב אל תלשן וכו' דור אביו וכו' · שני פסוקים הם במשלי זה אחר זה וקשה ליה מאי סמיכות הפסוקים זה אצל זה · ועוד קשה ליה משום דאביו קלל כו' · לכן קאמר דקרא אפילו קאמר · אפילו דור רע שאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן כו' והאי קרא מחובר למקרא אל תלשן כו' · וכ"ש דור שהוא זכאי אל תלשן וה"ק קרא שאפילו עבד שמרד באדוניו שעשה לו טובות הרבה · ולפי שכלינו הוא אים עול אשר כמוהו אין בנמצא · אעפ"כ אזהרת ה' הוא שאל תלשן עליו אל אדוניו · ולא עוד פן יקללך ואשמת · ומסיים היינו דור שאביו יקלל ואמו לא יברך שהם במדרגת עבד ולא במדרגת בנים · אלא כעבד מורד באדוניו מ"מ אל תלשין עליו לפני הקב"ה · מגלן מהושע על שהלשין על ישראל ואמר להחליפן באומה אחרת נענש ואמר לו הקב"ה קח לך אשת זנונים וגו' · ואמר אצל אביו יקלל ואצל אמו אמר לא יברך · כי אביו הוא נגד מצות עשה ואמו הוא נגד מצות לא תעשה · לכן אצל אביו כתב יקלל ואצל

המתורגמן . א) צו ענטהאלטען. אויפצונעהמען.

חדושי גאונים

הוא להורות על ענין בעל תשובה כי בתחלה נבראו שניהם כאחד ואפשר לפעמים הנקבה גוברת ותמשיך הזכר אחריה ילך בתאוותיה ושיגבר כח החומרי על כח השכלי אמנם כשיתבונן האדם על תכליתו נעשה בעל תשובה וחורג הנקבה ומלגן הזכר מעלמו וישוב הרי ענין בעל תשובה נרמז בבריאת יום חמישי ואמר שהם נבראו מן המים כמו שנאמר (בראשית א') ישרצו המים כי התורה נרמזת במים ואמרו ז"ל הטעם כי התורה היא כמים שאין רצין למקום גבוה רק במקום שפל ומתוך זה יעמוד אדם בתשובה כמו שנאמר (תהלים כא) לב נשבר ונדכה וגו' · אבל בגסות נאמר (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב ואמר ישרצו המים ר"ל מדת הענוה עם התורה ישרצו נפש חיה ר"ל הוא החכם הכולל בתורה וכמו שדרשו במקום אחר תוצא הארץ נפש חיה זו רוחו של משיח ואומר ועוף יעופף על פני רקיע השמים הם התלמידים אשר יעופפו בשכלם להתבונן שמים לרום וארץ לעומק ואמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים רומז על הצדיקים ובעלי תשובה כמו שכתבנו ואמר ויברא אלהים לרמוז כי האדם צריך בזה עזר אלהי וכמו שאמרו סוף החליל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו וכו' · והנה הטענה הששית שהיא בטול סבות המונעים והמביאים לשנות רצון השם יתעלה שהתשובה בזה שהיה הכל ברצונו הקודם שיברא בעת שנברא וזהו מרומז מענין בית המקדש שהוא רומז על ענין העולם ומנהגו כמו שנתבאר ח"א מאמר זה שענין בית המקדש רומז על כל העולם בכלליו ופרטיו והענין שהכל נמשך מרצון השם יתעלה ומחכמתו להיות בעת היותו בעניני השיעור אשר

פן יקללך ואשמת וכתיב (משלי ל) דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך משום דאביו קלל ואת אמו לא יברך אל תלשן · אלא אפילו דור שאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן עבד אל אדוניו מנא לן מהושע:

מג שם אמר רבי אושעיא מ"ד (שופטים ה) צדקת פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפזרם לבין העכו"ם והיינו דאמר ההוא מינאה לרבי חנינא אנן מעלינן[א] מינייכו דכתיב בכו (מלכים א יא) כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום ואילו אנן אותובי אותביתון כמה שני גבן ולא עבדינן לכו מידי · אמר ליה רצונך יטפיל[ב] לך תלמיד אחד · נטפל לו רבי אושעיא ואמר ליה משום דלא ידעיתו היכי תעבידו תכלינהו[ג] לכולהו ליתנהו גבייכו תכלו מאי דאיכא גבייכו קרו לכו מלכותא קטיעתא[ד] · אמר ליה גפא דרומי בהא סלקינן ובהא נחתינן:

מד שם תני רבי חייא מאי דכתיב (איוב כח) אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה יודע הקדוש ברוך הוא בישראל שאין יכולין לקבל גזרות של עשו ושל ישמעאל לפיכך הגלה אותם לבבל: *) אמר רבי אלעזר לא הגלה הקב"ה לישראל לבבל אלא מפני שהיא עמוקה כשאול שנאמר (הושע יג) מיד שאול אפדם ממות אגאלם · רבי חנינא אמר מפני שקרוב לשונם ללשון תורה ר' יוחנן אמר מפני ששגרן[ה] לבית אמם · משל לאדם שכעס על אשתו להיכן משגרה לבית אמה והיינו דאמר רבי אלכסנדרי ג' חזרו למטעתן אלו הן ישראל כסף מצרים וכתב לוחות · ישראל הא דאמרן · כסף מצרים דכתיב (מלכים א יד) ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלם ויקח

*) עי' בגיטין פ"ב. מאמר אחר היפך לזה:

רש"י בה' ויהיו לי לעם: אפילו דור · רשעים שאביהם יקללו אל תלשן שהרי הושע נתפש על שהלשין את ישראל ואף על גב שחטאו: צדקה עשה בהם על שפזרם · שאינן יכולין לכלותם יחד: יטפל לך תלמיד אחד · להשיבך תשובה: גפא דרומי · נשבע בעכו"ם: בהא סלקינן כו' · במחשבה זו אנו עומדים תמיד: הגלה אותן לבבל · שאין כשדים אכזריים כשאר עובדי כוכבים: שעמוקה כשאול · ויפדם משם מהרה כמו שהבטיחם מיד שאול אפדם: שקרוב לשונם ללשון תורה · ולא תשתכח תורה מהן מהרה: לבית אמן · אברהם מאור כשדים יצא: כסף מצרים · שבזזו ישראל משם בצאתם כדכתיב (שמות יב) וינצלו את מצרים · ובימי רחבעם עלה שישק מלך מצרים ונטל את

מהרש"א משום דאביו יקלל אל תלשן וגו' · שני פסוקים הם במשלי ומשמע ליה דהאי קרא דור אביו יקלל אין לו משמעות באנפיה נפשיה דמה נעשה בו בדור אביו יקלל וגו' אלא שהוא מחובר לקרא דלעיל מיניה כתיב אל תלשן עבד וגו' וקאמר דליכא לפרושי דמשום שהוא דור רע שאביו יקלל וגו' אל תלשן וגו' דהא ודאי כ"ש הוא דדור זכאי שלא תלשן וגו' אלא דקרא אפילו קאמר אפילו דור רע שאביו יקלל וגו' אל תלשן וכ"ש דור שהוא זכאי שאל תלשן וגו' וכל הנהו קראי דכתיבי התם בהא"נ דור טהור בעיניו וגו' דור מה רמו וגו' דור חרבות וגו' כולהו אין להם משמעות באנפי נפשייהו אלא שהם מחוברים אדלעיל אקרא דאל תלשן וגו' ובדורו של ירבעם בן יואש משתעי כל הנהו קראי ואל תלשן וגו' נאמר על הושע וק"ל: צדקת פרזונו וכו' · לפי פשוטו מלשון פרזון הוא דכתיב לעיל מיניה בימי יעל וגו' חדלו פרזון בישראל וגו' עכשיו שקמתי דבורה שם יתנו וגו' צדקת פרזונו וגו' אבל כינוי דפרזונו לא יתפרש שפיר דה"ל למכתב צדקת פרזונות וגו' ולכך דרשו פרזונו ממלת הפוכות פזרונו שפזרן הקב"ה לישראל לבין העכו"ם הוא צדקה לנו כדמסיק שאינן יכולין לכלותם יחד ובפ"ק דעבודה זרה [א] קאמרי דא"ל קטיעא בר שלום חדא דלא יכלת להו לכולהו דכתיב כי כד' רוחות השמים פרשתי אתכם אילימא דבדרתון בד' רוחות לד' רוחות מיבעי ליה וכו' אע"ג דהאמת כן הוא משום דמפוזרים כ"כ בד' רוחות כדקאמר התם · [ועיין עוד בזה שם בחידושינו]: כל זכר באדום וכו' · ובפרק לא [ב] יחפור אמרינן דיואב טעה לקרותו זכר עמלק בקמ"ץ ולא זכר בציר"י מכ"מ בין כך ובין כך לא היה לו ליואב רחמנות כלל על אדום [והיינו רומי כדמסיק גפא דרומי וכבר כתבנו בזה דרומי היינו אדום]: לפיכך הגלה אותן לבבל וכו' · גם שפזרן לבין עובדי כוכבים כדלעיל מ"מ עיקר הגלות היה לבבל א"כ שפזרן לבין עובדי כוכבים נתקיים בגלות חורבן בית שני והכא בגלות חורבן בית ראשון איירי שגלו לבבל והאי קרא בענין תורה כתיב וי"ל דה"כ הכי קאמר דלכך לא הגלה אותן אלא לבבל כדי שיוכלו לעסוק בתורה דגזירות אכזריות של רומי יהיה להן ביטול תורה ומ"ד כמי מפני שקרוב לשונם ללשון תורה שלא יהיה להם קוצר המשיג והמושג בתורה ודו"ק: שנאמר מיד שאול וגו' · שהמכוון בהאי קרא מתוך צרה גדולה ועמוקה כשאול ומות אגאלם והקב"ה עשה צדקה עמנו לקיים בנו האי קרא בכך דהיינו להגלותן לבבל שעמוקה כשאול ומשם אפדם וק"ל: שיגרן לבית אמן וכו' · עי' פירש"י ובסוף פ' נח כתב הרמב"ן דאברהם ובית אביו היה מולדתם בחרן אלא שהלך תרח עם בנו לאור כשדים והאריך ע"ש ומ"מ נקרא הכא אור כשדים לבית אמן ע"ש שאברהם נתגדל שם במעלתו באמונה כשהשליכוהו לכבשן אש וניצול ועוי"ל שנקרא לבית אמן על שם שאדם הראשון עיקר גופו נברא מבבל כדאמרינן פרק אחד ד"מ ראשו מא"י וגופו מבבל וכו' ופרש"י שם דלכך היא עמוקה ודו"ק: [כסף מצרים וכו' ·

עין יעקב

תרומות: משום דאביו קילל ואת אמו לא יברך אל תלשן עבד אל אדוניו · כי פשטיה דקרא יש לפרש ע"ד דאיתא בברכות דף י ע"א דאמר רבי יוחנן כה"ג למה נסמכה פ' אבשלום לפ' גוג ומגוג שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו אלא הוי וא"כ ג"כ י"ל דה"ק אל תלשן עבד אל אדוניו וגו' דהרי גדולה מזו מצינו בדור ההוא שאביו יקלל ואמו וגו' והן הן דברי רבי יוחנן עצמו כאן שלא ניחא ליה לפרש הקרא הכי כי בודאי מש"ה אין למנוע להלשין על העבד שעושה ג"כ שלא כדין ושניהם לא טובים: צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפזרן בין העכו"ם · נ"ל שזה הוא צדקה דאלמלא היו כל ישראל ביחד תחת מלך אחד היו כל רשעי ופריצי דור יחד היו כולם מסיתין את כל ישראל בעצה אחת לרעה ח"ו ויקליף הקב"ה עליהם את המלכות לכלותן יחד אבל עכשיו שפזרן הקב"ה בין האומות ופיזור לרשעים נאה להן ונאה לעולם אף שבמקום אחד הם חוטאים ובדעת המלך לכלותם מ"מ כיון שבאיזה מקומות הם צדיקים נותן הקב"ה בלב המלך לקיים ולהטיב אתם אם כן אף במקום שהרשעים שם אין המלך רוצה לכלותם שלא יקרא מלכות קטיעא ולהאי מין הטיב בקצרה: בהא סלקינן ובהא נחתינן · הא דקאמר כפל הל"ל בהא סלקינן ונחתינן נ"ל דה"ק בהא סלקינן לכתחלה יחד בעצה אחת לכלותן ואח"כ בהא נחתינן שא"א לכלותן מכח הכי טעמי שאמרת ואפשר שזה שאנו מתפללין הפר עצתם מה שאומרים מכח שאנו מפוזרין א"א לכלותינו אלא הפר עצתם תקבצינו יחד וקלקל מחשבותם שחשבו לכלותינו · וזה כוונת הפסוק בפרשת נצבים ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו וגו' ושב וקבצך מכל העמים כי אז לא יצטרך לפזרם בין האומות וזה מה שאנו מתפללין וקבצנו והצילנו מן הגוים וק"ל: עמד והגלה אותם לבבל · והא דעכשיו דרים תחת ידיהם נראה דבזה הרגישו תוספות והביאו סוגיא דגטין דלאחר שבאו חברי לבבל אדום מעלי טפי וע"ש בחדושינו דגטין דף יז: אמר ר' אלעזר לא הגלה הקב"ה · נראה דודאי לא פליגי אתנא דבי ר' חייא אלא מדכתיב כפל בפסוק והלכו

הרי"ף

אל חי: צדקת פרזונו בישראל כו' · הוקשה לו בכתוב שלפי פשוטו הוא צדקות שעושים עם ישראל המפוזרים בעכו"ם וא"כ הל"ל צדקות ישראל בפזרונו לכך דרש צדקות שעשה עם ישראל היא שפזרם בכל העולם וכדמסיק:

עץ יוסף

אמו לא יברך · ועוד כמ"ש בגמרא נאמר אצל כיבוד אביו תחילה כו' ואצל מורא אמו תחלה גלוי וידוע כו' והיינו שדרך אביו לייסרו בשבט מוסר · אבל אמו דרכה להדריכו בנחת · ולכן אביו שמייסרו תמיד כתב יקלל שמקללו על שמייסרו ואצל אמו שמכבדו כתב לא יבורך (הגר"א): מד כסף מצרים כו' · והיינו דאמר הקב"ה בלשון שאלה וישאלו ממצרים דלא הוה אלא כשאלה דחזרו למצרים ולא הוציא הקב"ה מפיו אלא האמת · (רמת שמואל):

המתורגמן. א) בעססער . ב) צוגעזעלען · ג) אויכראבטען · ד) צוהאקטע . ה) ער האט זיא געשיקט.

[א] **מהרש"א** ד"ה צדקת · ובפ"ק דע"ז (י ע"ב): [ב] שם ד"ה כל זכר · ובפ' לא יחפור · (כא ע"ב):

חדושי גאונים

נתהוו בעולם כהווית הנפלאות ואף לדעת הקדמות יתחייבו ליתן להם סיבות טבעיות ואין חדש תחת השמש אלא הכל נמשך מצד סבותיו הטבעיות הקרובים והרחוקים וכמו שהיה על דעת הפילוסוף שמאמין שהכל קודם כקדימת השם יתעלה ברצונו הקדוש הוא הדין ענין הבריאה לדעת המאמר בחדוש העולם וכל זה נרמז מענין בריאת אדם שכתוב בו (בראשית א) נעשה אדם בצלמנו כי נעשה בלשון פועל עבר רצה לומר כי כבר נעשה דבר זה שהאדם כדמותנו ובצלמנו ואמר זה להורות שהכל נמשך מצד רצונו הקדוש בענין הבחירה הנשארת באדם אף על פי שידיעת השם יתעלה העתיד משני חלקי האפשר הוא קיים והוא מצד סגולות אותה הידיעה כמו שנתבאר וזהו אמרו כדמותנו בצלמנו רצה לומר כדמותנו שנברא העולם ממני מצד רצוני הקודם אע"פ שנברא בעת מה והיה אפשר מציאותו קודם לכן כן יהיה האדם נשאר בבחירתו עם ידיעת העתיד הקיים ואמר בצלמנו להורות שהוא עולם קטן כדמות אדם גדול עם השם יתעלה וכמו שנתבאר כל זה בתחלת ח"ב ונגד טענה השביעית שהיא מצד שלמות הפועלים שהתשובה בזה שאנו נשכל אופני החכמה כו' כמו שקדם על כן אמרו שנברא גיהנם קודם שנברא העולם כי הוא דבר שנשכל בו אופני החכמה ועניני בריאתו לא הוזכר בתורה כמו שהוא בענין גן עדן שהוא מוזכר בתורה להיותו שכלי ודבר

יבואר לקמן פרק ע"פ] : אותיות פורחות וכו' · מדלא כתיב ואשברם לפניכם דריש לה שראו דבר פלא שהעין פונה להסתכל בו כפרש"י ועוי"ל דמשמע לעיניכם שכולם ראו וזה דבר שא"א שיהיו כולם רואים שבירת הלוחות שהיו ישראל מפוזרים ומפורדים במחנה ישראל ג' פרסאות על ג' פרסאות אבל אותיות פורחות למעלה אפשר שכולם ראו בו וכה"ג אמרינן פ"ק דע"ז[א] בס"ת שנשרפה עם ר"ח בן תרדיון שראו גליון ס"ת נשרפה ואותיות פורחות והתם ניחא טפי שאותיות ס"ת הן שהיו כתובים על הקלף היו פורחות אבל הכא לפי מה שאמרו שהיו חרותים האותיות מעבר לעבר ומ"ס וסמ"ך בלוחות בנס היו עומדין נמצא כשנשתברו הלוחות לא היו ממש באותיות כי אויר היו ויש ליישב דנס זה נס היה ונס בתוך נס היה שראו אותיות אלו שהן אויר היו פורחות ודו"ק : ובבלאי לא עסקי באורייתא וכו' · חדא מינייהו בלשון תמיהא קאמר ועוי"ל כולהו בלשון ניחותא ובבלאי לא עסקי באורייתא כדבעי למיעבד לפי הרווחת מזונותם בתמרים ושוב קאמר בבלאי מיהת עסקי באורייתא במזונותם הפחותה ודו"ק : אלהי יעקב וכו' · לשון אלהים הוא כולל כל כחות אלהים ובכל א' מהאבות היה בו כח אלהי מיוחד כמפורש זה לקמן פרק ע"פ ע"ש : שכתוב בו הר וכו' · מבואר במדרש משל למלך שהיו לו ג' אוהבים ובקש לבנות פלטין הביא לראשון אמר זכור הייתי אותו הר היה מתחלה הביא לשני אמר זכור הייתי שדה היה הביא לג' אמר זכור הייתי פלטין היה מתחלה א"ל המלך חייך שאני בונה פלטין וקורא אני אותו לשמך שנאמר בית אלהי יעקב והכונה כמ"ש שהאבות הם סימן לבנים ואברהם אוהב הא' שאמר זכור הייתי הר היה הוא סימן לבית ראשון שהשכינה היתה שומרת בו כשומר בראש ההר מיהו שמירת עראי ולא קבע ועליו נאמר על הר ציון ששמם ואוהב הב' שהוא יצחק שאמר זכור הייתי שדה היה הוא סימן לבית שני שהיה בו שמירה פחותה ביותר שלא היו בו כמה דברים שהיה בבית ראשון ועליו נאמר ציון שדה תחרש ואוהב השלישי שאמר פלטין היה מתחלה ר"ל קודם שנברא העולם כמ"ש פ' מקום שנהגו[ג] ותחלת המחשבה הוא סוף המעשה שהוא סימן לבית האחרון שיבנה במהרה בימינו שיהיה בו שמירה מעולה ומיושבת כבית הפלטין שאז ילכו וגו' אל בית אלהי יעקב זש"ה אין זה כי אם בית אלהים כי מה שהעריב לי שמש קודם זמנה כדי שיהיה לינת לילה כמו בבית אין זה כמ"ש אבותי הר ושדה אבל יהיה בית אלהים וק"ל : כי גדול יום וכו' · עיין פרש"י אבל כמה קראי כתיבי כה"ג יום הגדול ולא דרשינן בהו שהוא גדול כיום שנברא וכו' גם דאין גדולת אותו יום כיום הלידה מפורש וי"ל דכמו בלידת ימי בראשית ביום ראשון נברא אחומר הראשון שהוא יש מאין משא"כ בשאר ימי לידה שנקבע לכ"א צורתו במאמר הש"י וכפרש"י בחומש שהכל נברא ביום ראשון במאמר אחד וכ"א נקבע ביומו ולמעלת היום א' נכתב בשינוי לשון יום אחד כדאיתא במדרשות שאז היה ה' אחד ושמו אחד דביום ב' התחילו השניות כן ביום קיבוץ גליות יהיה גדול הפלא כאילו יהיה בריאה יש מאין דכתיב באותו יום ראש אחד דמלת אחד כמיותר דראש כמי משמע א' אבל הרמז כי אותו יום יהיה מיוחד במעלתו כיום ראשון מלידת ימי בראשית שנאמר בו אחד ועד"ז אמר הכתוב עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ ר"ל עזרנו בעת קיבוץ גליות בשם ה' עושה שמים וגו' כמו שביום ראשון שיתף הקדוש ברוך הוא מדת הרחמים למדת הדין לברוא

כל האוצרות : לעיניכם · כלומר דבר פלא ראיתם שם שהעין פונה להסתכל בו : תמרים · יש בבבל הרבה : טרינא · סל : כמה כי הני בזוזא · כמה מאלו בזוז אחד: הר המוריה · ושדה דיצחק ובית אל דיעקב כולם בהר הבית התפללו : שקראו בית · מקום מיושב: יום יזרעאל · מתרגמינן יום כניסתהון וקרי ליה יום כיצירת בראשית : [הלטאה · אחד משמונה שרצים המטמאין במגען:ובקשו לטמא.שהיו סבורין שמתה]: בית המטבחים רותח או צונן · כלומר כמלאת

ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח וגו' · כתב לוחות דכתיב (דברים ט) ואשברם לעיניכם תנא לוחות נשתברו ואותיות פורחות · עולא אמר כדי שיאכלו [דף פח ע"א] תמרים ויעסקו בתורה · עולא איקלע לפומבדיתא קריבו ליה טירינא דתמרי אמר להו כמה כי הני בזוזא אמרו ליה תלת אמר מלא צנא[א] דדובשא בזוזא בבבל ובבלאי לא עסקי באורייתא בליליא צעריה אמר מלא צנא סמא דמותא בזוזא בבבל ועסקי בבלאי באורייתא · אמר רבי אלעזר מאי דכתיב (מיכה ד) והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב · אלהי אברהם אלהי יצחק לא נאמר אלא אלהי יעקב לא כאברהם שכתוב בו הר שנאמר (בראשית כב) בהר ה' יראה ולא כיצחק שכתוב בו שדה שנאמר (שם כד) ויצא יצחק לשוח בשדה אלא כיעקב שקראו בית שנאמר (שם לה) ויקרא למקום אל בית אל · אמר רבי יוחנן גדול יום קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ שנאמר (הושע ב) ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל וכתיב (בראשית א) ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד :

[שם ע"ב] שוב פעם אחת נמצאת הלטאה בבית המטבחים ובקשו לטמא כל הסעודה כולה באו ושאלו את המלך אמר [להם] לכו ושאלו את המלכה באו ושאלו את המלכה אמרה להם לכו ושאלו את רבן גמליאל באו ושאלו את רבן גמליאל אמר להם בית המטבחים רותח או צונן אמרו לו רותח אמר להם לכו והטילו עליו כוס של צונן הלכו והטילו עליו כוס של צונן

הרי"ף

והלכו גוים רבים וכו' · י"ל שהרי כתיב ג"כ אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב · וי"ל דהוקשה לו בכתוב דהל"ל נעלה אל הר אלהי יעקב לכך דרשו אברהם קראו הר על זמן החורבן ויצחק קראו שדה ע"ש ציון שדה תחרש אבל יעקב קראו בית ע"ש שעתיד להבנות והנביא אמר שעתיד להבנות המקדש כמו שהבטיח יעקב וקראו בית ע"ש הבנין שעתיד להבנות וז"ש לא כאברהם שקראו הר דהיינו בחרבנו כי אז לא יעלו אליו כל העובדי כוכבים אלא בזמן בנינו הר שנתנבא עליו יעקב וקראו בית אלהים אז יעלו לרצון כל העובדי כוכבים בבנינו ומ"ש אל הר ה' הוא על שהוא מקום גבוה כהר ודייק הכי מדלא כתיב אל הר ה' אלהי אברהם אלא אל הר ה' אל בית אלהי יעקב :

את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וגו' כל גויי הארץ עקב עיין בס"כ על

עיון יעקב

אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה מכלל דישנן שני טעמים על גלות בבל : לא כאברהם שקראו הר · הטעם דשלשה שמות אלו נגד שלשה מקדשות הר הוא מקום שמם שאינו ראוי לחרישה וזריעה ושדה הוא מקום חרישה וזריעה וטוב יותר מהר ויעקב קראו בית אל שהוא מקום דירת קבע לכן מקדש שני גדול יותר מן הראשון כדאיתא פ"ק דב"ב דף ג' ע"א ובית האחרון הוא קיום לעולמי עולמים ולא יחרב להכי בית ראשון נקרא על שם הר ציון ששמם והשני שדה ע"ש ציון שדה תחרש והשלישי בית קבוע שיבנה במהרה ועל יחרב לעולם : גדול יום קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ · כדכתיב אלה תולדות שמים וארץ בהבראם בשביל אברהם וכן קבוץ גליות בזכות אברהם שעקד ליצחק בנו על גבי מזבח אח"כ הבטיח לו הקב"ה ע"י מלאך יען אשר עשית את הדבר הזה וגו' ארבה התורה סוף פרשת וירא בגימטריאות שלו ע"ש שמרמז על קיבוץ גליותינו שיהא בזכותו :

עץ יוסף

ואשברם לעיניכם · עי' רש"י ומהרש"א ואפשר שהנס היה כי ענין השבירה של הלוחות היה באופן שנשאר בכל אות ואות קצת מגוף הלוח האבניי שיעור שיקיף בו את כל אות ואות · עדי ישאר האות בתמונתו · ואז היו האותיות פורחות למעלה בעביים והקיפם : לא כאברהם שכתוב בו הר · לא אמר שקראו הר · משום דס"ל הגמרא דילן · כי מאמר אשר יאמר היום בהר ה' יראה הם דברי תורה ולא דברי אברהם ועיין רלב"ג · ולא כפרש"י בחומש שנמשך אחרי דברי המדרש שאברהם אמר : ולא כיצחק שכתוב בו שדה · לא אמר שקראו שדה · והיינו משום שיצחק לא קראו שדה · רק שהתורה מספרת היאך שיצחק יצא לשוח בשדה · וכתב רש"י שהר המוריה ושדה דיצחק ובית אל דיעקב כולם בהר הבית התפללו :

המתורגמן . א) פרוצט קארב .

[א] מהרש"א ד"ה אותיות · פ"ק דע"ז (יח ע"א) : [ג] שם ד"ה שכתוב · פ' מקום שנהגו (נד ע"א) :

יד יוסף

א תענית ט ע"ב : ב עי' תוס' ברכות לד ע"ב ד"ה חניף וכו' :

חדושי גאונים

תועיל הזכרתו בענין עולם הנברא אשר בו יתבוננו בינה על דרך שבארו כל המפרשים שיש בענין גן עדן ענינים נסתרים מה שאין כן בענין גיהנם שהוא ענין נעלם נסכל חכמתו ממנו לנגד זה היתה בריאת יום השבת שכבר נתבאר למעלה ריש ח"ב שעל ידי השביתה המורה על הפסד העולם אנו עומדים על החדוש וכמו שכתבנו שם אם כן על כרחינו צריכים לומר שחכמתו נעלמה ממנו בסבת הפסדו באלף הז' וא"כ אע"פ שפעולותיו שלימים בתכלית השלימות אפילו הכי אינו מוכרח שיהיו כן לעולמים ומאחר שנתבאר ענין מאמר זה על דרך שכתבנו לא יקשה עלינו דבר התלמוד עם דברי ב"ר שאמרו בתחלה ששה דברים נבראו כי הטענה החמישית והששית הם כמעט דבר אחד ותשובת טענה ששית נכלל גם החמישית ולכן לא חשב בתחלה רק ששה אמנם רבי אבא רצה לברר דבריו ואמר שאן שבעה לכן מנה גם התשובה שמהן שהוא נגד הטענה החמישית · אמנם שאמרו שכסא הכבוד והתורה נבראו והאחרים עלו במחשבה להבראות להיות כי אותן התשובות והטענות היו בפועל מפי הנביאים שכתבו המקראות המורות על עניני הטענות והתשובות ומצד אותן התשובות לבד היו הספקים חולקים · אמנם הטענות האחרות נלקחו

צונן וריחשה וטיהר ר"ג כל הסעודה כולה · נמצא מלך תלוי במלכה והמלכה תלויה בר"ג נמצאת כל הסעודה כולה תלויה ברבן גמליאל :

מי שהיה טמא פרק תשיעי

מה דף צג ע"ב **מעלות השחר ועד הנץ החמה חמשה מילין** מנ"ל מלוט דכתיב (בראשית יט) וכמו השחר עלה ויאיצו וגו' וכתיב (שם) השמש יצא על הארץ ולוט וגו' וא"ר חנינא לדידי חזי לי ההוא אתרא והוי ה' מילין · [דף צד ע"א] אמר רבא שית אלפי פרסי הוה עלמא וסומכא דרקיעא אלפי פרסי חדא גמרא וחדא סברא [סבר לה כי הא דאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כמה מהלך אדם בינוני ביום י' פרסאות מעלות השחר ועד הנץ החמה ה' מילין משקיעת החמה עד צאת הכוכבים חמשה מילין נמצא עוביו של רקיע אחד מששה ביום מיתיבי ר' יהודה אומר עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום תדע כמה מהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין נמצאת עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום תיובתא דרבא תיובתא דעולא תיובתא לימא תיהוי תיובתא דר' יוחנן אמר לך אנא בימּמא הוא דאמרי ורבנן הוא דקא טעו דקא חשבי דקדמא וחשוכא לימא תיהוי תיובתא דר' חנינא לא (בראשית יט) ויאיצו שאני ת"ש] [א]מצרים ת' פרסה על ת' פרסה מצרים אחד מס' בכוש וכוש א' מס' בעולם ועולם א' מס' בגן וגן א' מס' בעדן ועדן א' מס' בגיהנם · נמצא כל העולם כולו ככסוי קדרה לגיהנם תיובתא :

תא

רש"י

נמלאת ברותחין או בצונן : וריחשה · ופירכסה וגבי עומאה במותם כתיב :

שיתא אלפי פרסי הוי עלמא · היקף הלוך החמה בתוך החלל ממזרח למערב · שיתא אלפי פרסי דעלמא גמיר הוי מרביה והא אלפי פרסי דסומכא דרקיע הוי סבר לה מדעתיה מהיא דשיתא אלפי פרסי דגמרא : וסומכא דרקיעא · עובי הרקיע : [עוביו של רקיע אחד מששה ביום · מהנלה ועד שקיעתה שהרי אדם מהלך שלשים מילין מהנלה ועד שקיעתה ובתוך מהלך שלשים מילין לאדם היא מהלכת את כל העולם שהוא ששת אלפים פרסי וכדי מהלך חמשה מילין הוי אחד מששה בשלשים מילין אלמא סומכא דרקיעא אלפא פרסי שבכל מהלך חמשה מיל לאדם החמה מהלכת אלף פרסאות וי"מ שיתא אלפי פרסי היינו לאורך או לרוחב ולא נהירא לן כלל שהרי אין החמה מהלכת לאורכו של עולם אלא מקיפתו : ת"ש ר' יהודה אומר כו' אחד מי' ביום · ר"י קא חשיב לכוליה יומא מעלות השחר ועד לאת הכוכבים מיהו בהא מותבינן לרבא דקתני הכא מעלות השחר ועד הנץ החמה ארבעה מילין דהיינו עובי הרקיע וכן משקיעתה ועד לאת הכוכבים ארבעה מילין פשו להו ל"ב מילין מהנץ החמה ועד שקיעה ותיובתא דרבא ודעולא דאמרי שלשים מילין : נימא תהוי תיובתיה דר' יוחנן · כלומר נימא דהא דאמרינן לעיל בדרבה בר בר חנה מעלות השחר ועד הנץ החמה חמשה מילין כולה רבה בר בר חנה אמר לה ומשמיה דר' יוחנן ותהוי הך נמי תיובתיה : כי אמינא אנא בימּמא אמרי · אני כללתי של כל היום מעלות היום עד לאת הכוכבים עשרה פרסאות ולא פירשתי כמה קודם הנץ החמה ואחר שקיעתה ורבנן עולא ורבא שפירשו הדבר טעו בקדמא וחשוכא שרוב בני אדם מהלכין חמשה מילין קודם הנץ החמה ע"י שמשכימין קודם עלות השחר וכן אחר שקיעתה על ידי שמחשכין ליכנס אחר לאת הכוכבים : תיובתיה דר' חנינא · דאמר מסדום ועד לוער חמשה מילין והתם בהדיא מפרש קרא מעלות השחר עד הנץ החמה דכתיב (בראשית יט) וכמו השחר עלה וגו' וכתי' (שם) השמש יצא על הארץ: וכוש הוי אחד מששים בעולם · אלמא עולם טפי משיתא אלפי פרסי : כסוי קדירה · דבר מועט :

כל

מהרש"א

שמים וארץ כמ"ש ביום עשות אלהים וגו' כן לעתיד שיתמלא שם ה' יהיה עזרנו ובכן במהרה בימינו : מעלות השחר וכו' · במסקנא קאמר ויאיצו שאני ומפורש בירושלמי המלאך מקדיר לפניהם הדרך ופי' שהיה משוה להם העקוב למישור כמו מקדרין בהרים דמסכת עירובין[א] ויש לדקדק דא"כ לפי המסקנא מנלן דשיעור משיעלה עמוד השחר עד הנץ החמה ד' מילין וכ"ה בהדיא בירושלמי דיליף ליה נמי מהאי קרא ואימא דעל ידי קפילת המלאך הלך כשיעור זה דהא ה' מילין הויא וכדמשני ויאיצו שאני וי"ל לפי דעת הירושלמי לא קפץ לו הדרך אלא שקדר לו ההרים והחכמים שיערו בארץ ההיא שהקידור פיחת חלק חמישית וכיון שאר"ח שה' מילין הויא והקידור השוה לו ד' מילין ולוט הלך לו כל זה מעלות השחר עד הנץ החמה יליף לה שפיר אף לפי המסקנא וק"ל : עביו של רקיע אחד מעשרה ביום וכו' · ולפי זה עביו של רקיע מהלך חמשים שנה שהרי העולם מהלך ת"ק כדאמרי' בחגיגה[ב] והשמש הולך בכל יום זה השיעור ועביו של רקיע הוא חלק עשירי ממנו דמעלות השחר עד הנץ החמה ד' מילין וכ"ה בהדיא בירושלמי אליבא דר"י ואי נמי מה שאמרו לקמן דעביו של רקיע מהלך ת"ק ומקשינן מינה לרבא לעיל דאמר סומכא דרקיע אלף פרסי פליגא נמי אדהכא לר"י ונראה לר"י הכא וכן לרבא לעיל ל"ל כדעת חכמי ישראל בהנך תרתי מילי דהיינו שהגלגל קבוע והחמה חוזר וביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע דהשתא בעלות השחר באתה החמה מצד המזרח למעלה מן הרקיע ונוקב הרקיע עד למטה ממנו שתנץ החמה וכן משתשקע החמה במערב למטה מן הרקיע נוקב הרקיע עד למעלה ממנו עד לאת הכוכבים ול"ל דבלילה חוזרת החמה ממערב למזרח למעלה מן הרקיע ושוב חוזרת ונוקבת ברקיע מעמוד השחר עד למטה ממנו וכו' וכן חוזר חלילה בכל יום ממזרח למערב למטה מן הרקיע ובלילה ממערב למזרח מלמעלה לרקיע וזו היא דעת ר"א בפרק לא יחפור[ג] שאמר שם כיון שהגיעה חמה אצל קרן מערבית לפונית נכפפת ועולה למעלה מרקיע אבל לדעת חכמי אומות העולם שגלגל חוזר ומזל קבוע וביום חמה למטה מרקיע ובלילה למטה מן הקרקע אין החמה הולכת כלל בעובי רקיע ולעולם החמה הולכת ע"י גלגל ביום ממזרח למערב למטה מן הרקיע ובלילה ממערב למזרח למטה מן הקרקע ודו"ק: [מצרים ת' פרסה וכו'· מפורש במס' תענית]:

[א] מהרש"א ד"ה מעלות · דמס' עירובין (נח ע"א) :
[ב] שם ד"ה עביו · בחגיגה (יג ע"א) :
[ג] שם בא"ד בפ' לא יחפור (כה ע"א):

יד יוסף

א תענית י ע"א · ירושל' פ"ק דברכות:

חדושי גאונים

מדברי אריסטוס ותלמידיו האחרונים אשר הוסיפו רשע וחכמה להרע מכל מה שהיו לפניהם ועל כן אמר שעלה במחשבה להבראות · ר"ל שהנביאים רמזו בזה כי יהיו עתידים לעלות במחשבה אלו טענות ולכן רמזו בדבריהם טענותיהם ותשובתם ולזה נחלקו שם אם התורה קדמה לכסא הכבוד או להיפוך להודיע איזה טענה ותשובה קדמה והנה לא מנו בכ"ר גן עדן וגיהנם אלא מנו אבות כסא הכבוד וישראל נגד טענה שלישית והשביעית נגד ג"ע נקט האבות שיושבים בג"ע נהנים מזיו שכינה והוא בעצמו תשובת הגן וישראל נגד תשובת גיהנם שהוא גם כן דבר שמוסכל חכמתו כי אם תלדק מה תתן לו וא"כ מכאן תתעורר שאלת התכלית על כל נברא מאחר שכולן נבראו לצורך ישראל ובבריאתם גופא נעלם סיבת תכליתן וכבר האריך בזה המורה ח"ג בענין תכלית העולם וכתב שאינו רק רצון לבד · (תורת העולה) : **אמר** רבא שיתא אלפי פרסי הוי עלמא וסומכא דרקיע אלפי פרסי · ופירש רש"י דהיקף הילוך החמה שבתוך החלל ממזרח למערב הוי שיתא אלפי פרסי וכו' וי"מ שיתא אלפי פרסי היינו לאורך או לרוחב ולא נהירא לן כלל שהרי אין החמה מהלכת לאורכו של עולם אלא מקיפתו עכ"ל וע"ש היטב וכבר כתבתי בזה במהדורא ראשונה ותירלתי שמה

הכותב

שית אלפא פרסא הוה עלמא כו' · הסוגיא הזאת ופירושה ענין ארוך ואין ראוי להאריך בה כאן רק לרמוז מקום מאמרים אלו · ועוד אמרו עגלה בצפון ועקרב בדרום וכו' עוד שם ת"ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרים וחכמי אומות העולם חולקים וכו' עוד מחלוקת אחרת בענין מהלך החמה ביום

עיון יעקב

ועדן א' מס' בגיהנם · כדי שיהו כל העבירות והאיסורים שבעולם יבטלו בגיהנם לטהרם: **נמצא** שכל העולם ככיסוי קדרה לגיהנם · לכאורה יש קצת ראיה דאם הקדרה מלא שיש ס' נגד כיסוי קדרה אם הוא מכוון עליו · אך לדינא ליכא למילף מהא דאין למדין הלכה מדברי אגדה אף גם מן הראוי לעשר באומד היכא דאפשר :

עץ יוסף

מה מעלות השחר וכו' · חמשה מילין · בירושלמי פ"ק דברכות איתא ד' מילין דכתיב וכמו השחר עלה וגו' וכתיב השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה · ור"ל שיש ד' תיבות עד ולוט בא צוערה · רמז לד' מילין (פני משה) ופריך שם ומן סדום לצוער ד' מיל יותר הויין · ר"ל כדאיתא בבבלי פרק מי שהיה

אמר הבונה וטיהר ר"ג כל הסעודה · אמת אמרו מאן מלכי רבנן כי לא יכלו לו המלך ולא המלכה להתיר הסעודה אלא ר"ג כמ"ש נמצאת כל הסעודה כולה תלויה בר"ג :

רש"י

כל היישוב כולו · של בני אדם: תחת כוכב אחד עומד · וכמה כוכבים יש ברקיע לאין מספר וכיון דכוכב אחד ברקיע מחזיק כל היישוב ורואין אנו שהיישוב יותר מאלף פרסה הרי כמה כוכבים שברקיע יישוב אחד לכל כוכב בימים ובנהרות ובמדברות ואילו אין ברקיע אלא ו' כוכבים הרי כאן ששה אלפים פרסי לעלמא וכל שכן שיש כוכבים יותר מו' אלפים כוכב לכל פרסה: הולך למזרח · לסוף [העולם] לקץ שנים הרבה יראה אל אותו מקום שהיה רואהו כשהיה עומד במערב ואילו לא היה מחזיק כל היישוב כשהוא עומד במערב ורואהו על ראשו כשהוא למזרח לא היה רואהו על ראשו אלא מן הצד באלכסון וכי מה שעבר ונמשך מתחתיו: עגלה · אותן כוכבים העשוין כעגלה והוא מזל שור: בין עגלה לעקרב · ולא שמחזיק כל אויר שביניהם שהרי כמה כוכבים יש ביניהם וכל אחד כדי יישוב אלא יישוב בין שניהם עומד שהרי כל אדם רואה בצפונו עגלה ובדרומו עקרב: ובכל היישוב · אינה מהלכת החמה אלא שעה אחת ביום · חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם רואה החמה על ראשו והיינו אותה שעה שהחמה מהלכת ברקיע נגד היישוב: תיובתא · דרבא דקתני דמדברות וימים ונהרות מחזיקות אחד עשר שיעורי יישוב וקא חזינן דיישוב גדול מאד ונמצא עולם עולה לכמה אלפים תיובתא דרבא: [לאותו רשע · נבוכדנצר: בן בנו של נמרוד · לאו דוקא בן בנו אלא כלומר מזרע נמרוד: שהמריד · השיא עצה לאנשי דור הפלגה לבנות מגדל להלחם בצבא השמים שהוא היה מלך בבבל כדכתיב (בראשית י) ותהי ראשית ממלכתו בבל: וכן בין רקיע לרקיע · *)לאורכו של עולם כמדת גובהו כדכתיב אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים וגו' במסכת חגיגה (דף יב.) דריש ליה הכי אלמא עולם מהלך חמש מאות שנה לא וחשוב עשר פרסאות ליום נמצא עולה לכמה אלפים ותיובתא דרבא]: גלגל · כמין אופן ברקיע שהמזלות נתונים בו גלגל קבוע ואינו מגלגל אלא כמין אופן עגלה המונח בקרקע אבל המזלות מהלכים סביב הילוך מועט ואין מקיפים את הגלגל אלא כל מזל המשמש את החמה כד ממקומו ומוליכו עד חבירו וחוזר למקומו לפיכך אין עגלה נראית בדרום ולא עקרב בצפון שהרי אין מקיפין אלא מהלכין הילוך מועט וחוזרין: לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון · ואי ס"ד גלגל חוזר ומזלות קבועים כמלא גלגל מוליך ומגלגל המזלות לכל ד' הרוחות כשם שהוא מגלגל והיינו כמין אופן והתוך ברקיע חליו למטה מן הרקיע וחליו למעלה [מן הרקיע] וכשעולה לדו זה שוקע לדו אחר לפי דברי חכמי או"ה שאומרים גלגל חוזר ולפי דברי חכמי ישראל שאומרים גלגל קבוע אין לפרש שוקע ועולה [אלא] במזלות: דילמא כבוצינא דרחייא · כברזל התחוב בנקב רחב א) שברחיים שהכוכב עומד במקומו והברזל חוזר ואם באת לגלגל הכוכב מתגלגל סביב הברזל והברזל עומד במקומו: אי נמי כצנורא דדשא · שהדלת סובבת בחור המפתן העליון והמפתן במקומו עומד ואם באת לגלגל

*) ס"א ואורכו

א) א"ס נלע"ד צ"ל בנקב הרכב

גמרא

שם **תא** שמע דתנא דבי אליהו רבי נתן אומר [א]כל היישוב כולו תחת כוכב אחד הוא עומד תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו לד' רוחות העולם עומד כנגדו מכלל דכל היישוב כולו תחת כוכב אחד עומד תיובתא · ת"ש [ב]עגלה בצפון ועקרב בדרום וכל היישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב וכל היישוב כולו אינו אלא שעה א' ביום [שאין חמה נכנס ליישוב אלא שעה אחת ביום] תדע שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם תיובתא: [ת"ש דאמר [ג]רבן יוחנן בן זכאי מה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע בשעה שאמר (ישעיה יד) אעלה על במתי עב אדמה לעליון יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע [שם ע"ב] בן בנו של נמרוד הרשע [ד]שהמריד את כל העולם כולו עלי במלכותו כמה שנותיו של אדם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה שנאמר (תהלים צ) ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה ועוביו של רקיע מהלך ה' מאות שנה ובין [ה](כל) רקיע לרקיע מהלך ה' מאות שנה וכן בין כל רקיע ורקיע (ישעיה יד) אך אל שאול תורד אל ירכתי בור תיובתא]:

שם **תנו** רבנן חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע א) ומזלות חוזרים ג) וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועים אמר רבי תשובה לדבריהם מעולם לא מצינו [ו]עגלה בדרום ועקרב בצפון · מתקיף לה רב אחא בר יעקב ודילמא [ז]כבוצינא דריחיא א"נ כצינורא דדשאי חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה

תוספות

כל היישוב כולו תחת כוכב אחד עומד · הך פליגא אהא דאמרינן בעלמא כל העולם כולו שליש ימים שליש מדברות שליש יישוב דאם כן לא היה להיות ברקיע אלא שלשה כוכבים ואפילו אם נאמר דאין יש אוקיינוס בכלל שליש ימים וקיימי כל הכוכבים כנגד יש אוקיינוס מכל מקום פליג אדאמרינן לקמן מן הארץ עד לרקיע חמש מאות שנה ובמסכת תמיד (דף לב) משמע דממזרח למערב כמו מן השמים לארץ ואי כל היישוב תחת כוכב אחד עומד א"כ אורך כל העולם כמה אלפים שנה שהרי אין מספר לכוכבים וגם חשבון של חמש מאות שנה פליג אחשבון דכוס אחד משמים בעולם: **מעולם** לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון · צריך לומר דעגלה לאו היינו מזל שור כדפי' בקונטרס ועקרב נמי אינו עקרב די"ב מזלות דבפרק קמא דראש השנה קאמר [די"ב מזלות] לעולם ו' למטה מן הארץ ו' למעלה וכשאחד עולה שכנגדו שוקע והכא אמר שאין זזין ממקומן ושניהם לעולם למעלה אלא אחרים הם:

מהרש"א

כל היישוב כולו תחת כוכב אחד וכו' תדע וכו' · הוכחה הוא גם בכוכב קטן שבקטנים שהם בגלגל המזלות למעלה מז' כוכבי לכת ואפשר שאותו כוכב קטן והוא גדול יותר מחמה ולבנה אלא שנראה קטן בגובה המזלות מפני ריחוק בגובה למעלה מז' כוכבי לכת וק"ל: [עגלה בצפון וכו' · מפורש במסכת ערובין]: בשעה שאמר אעלה על במתי עב וגו' · עדיפא קאמר בקרא דלעיל מיניה ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל וגו' ואפשר דמייתי הך סיפא דקרא דכתיב אדמה לעליון דעדיפא מכולהו דהיינו על כל ז' רקיעים ועיין בפרק אין דורשין וק"ל: [בן בנו של נמרוד הרשע וכו' · עי' בתוס' פרק אין דורשין]: שהמריד את כל העולם כולו עלי וכו' · ובפרק כילד מעברין [א] ובחגיגה גרסינן עליו וע"ש פרש"י ועניני שהמריד בענין זה גופיה עלי לבנות מגדל לעלות לשמים כמפורש פרק חלק [ב] ושאמר מן הארץ עד לרקיע מהלך ת"ק כו' יבואר פרק אין דורשין המאמר יותר באורך

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה שהמריד ובפ' כיצד מעברין (נג ע"א) ובחגיגה יג ע"א): [ב] שם בא"ד פרק חלק (קט ע"א):

יד יוסף

א עי' תוספות לקמן קיח ע"ב ד"ה מן שמים: ב ערובין נו ע"א: ג חגיגה יג ע"א: ד עירובין נג ע"א: ה ס"א ל"ג: ו עי' תשובות חו"י סי' רי"ט: ז בערוך בשם ר"ח גרס כסדנא דריחיא ע"ש והגי' שלפנינו הוא גירסת רגמ"ס ע"ש:

חדושי גאונים

דעת הי"מ ואדרבה לפי פירש"י הקשיתי לשאול דלפי דעת רבא דס"ל דהחמה מנסרת בעובי הרקיע ובלילה הולכת למעלה על כיפת הרקיע לפ"ז יקשה הא כיון דעובי הרקיע היא אלפי פרסי אם כן היקף העליון של כיפת הרקיע היא יתירה על היקף התחתון של כיפת הרקיע שלשת אלפים פרסאות מאחר דהקוטר של עיגול לד העליון הוא יותר על קוטר עיגול לד התחתון ב' אלפים פרסאות א"כ היקף כל לד עגול העליון הוא יותר ששת אלפים פרסאות שהוא ג' פעמים כיתרון הקוטר וא"כ חצי עיגול לד העליון הוא יותר ג' אלפים פרסאות על חצי עגול לד התחתון ואם כן יקשה בתקופת ניסן ותשרי שאמרו חז"ל דהיום והלילה שוין בשם איך הולכת בלילה יותר מביום ואף אם נאמר שהיום נחשב מעה"ש עד לאה"כ וא"כ ניתוסף על היום אותן ב' אלפים פרסאות של עובי הרקיע וכן הבאתי שם באמת בשם הירושלמי כן להדיא דאיתא בירושלמי בפ"ק דברכות אמר רבי יוסי בר רבי בון אם אתה אומר ליתן עוביו של רקיע ללילה בין בערבית בין

הכותב

ובלילה וכל משניות ובריתות הללו צריכין עיון גדול במקומותם כמו בסוגיות הכתובים במסכת ראש השנה על ענין חדוש הלבנה וגם בערובין ענין תקופות ובמקומות אחרים וריש מילין כתבתי כאן זה המעט בקצרה להעיר לתלמיד ישית אל לבו להבנת ענינים הללו וגודל המחלוקת בין והחכמים עליהן וזאת הברייתא דקאמרה מצרים אחד מששים בכוש וכו' סלקא בתיובתא למאמר דרבא שיתא אלפי פרסי הוי עלמא ורש"י בסוף פירשה וז"ל והרי העולם יותר מכ"ג אלף פרסי בין ברוחב ובין באורך · תיובתא דרבא דאמר שית אלפי פרסי תיובתא:

עין יוסף

שהיה שמא דאר"ת לדידי חזו לי הלי אתרא והוו ה' מילין · ומשני שהמלאך היה מקדר לפניהם הדרך · פי' מקדר הוא מלשון מקדרים בהרים דפרק כילד מעברין שפי' אין מודדין גובה ההרים · אלא רואים אותו כנקוב והקרקע ישר · והכא נמי המלאך היה משים להם העקוב למישור · ולאחר השווה הוו ד' מילין או"ל

המתורגמן. א) שטעהעט פעסט. ג) דרעהן זיך.

[א] מהרש"א ד"ה ונראין בפרק לא יחפור · (כה ע"א) :

המשקוף הוא מתגלגל סביב הציר והדלת עומד במקומו כך הגלגל מתגלגל בפ"ע ומוליך החמה והמזלות קבועים בגלגל אחר בתוכו ואותו הגלגל אינו זז ממקומו אלא גלגל חיצון מוליך החמה על פני כל המזלות אי נמי גלגל חמה מבפנים וגלגל המזלות בחוץ ולמטה מן הרקיע זורחת על הארץ כאשר אנו רואין ובלילה למעלה מן הרקיע זורחת ואינה נראית למטה : ה"ג וחכמי אומות העולם אומרים ביום למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע : מעינות צוננין · אין לך מים נובעים שאינן צוננין ביום יותר מבלילה ואע"פ שמי נהרות חמין הם ביום בחום הקיץ הוא זה מפני שרחקו ממקום נביעתן ונתחממו בחום העולם אבל תכף נביעתן הם צוננין ביום לפי שהחמה גבוהה מהם · ובלילה מעינות רותחין שהחמה מחממתן תחת הקרקע תדע שבעלות השחר אתה רואה עשן על הנהרות : בשיפולו של רקיע · סמוך לקרקע בשולי הכיפה : לפיכך כל העולם צונן · שאינה מהלכת אלא בצדי העולם : ומעינות רותחין · דהיינו אצל המים מצדי העולם שהמעינות באות מהן : בד' שבילין מהלכת · גבורתה של חמה : (אומר אחת · בהבדלה רק המבדיל בין קודש לחול ולא יותר) : האמורות בתורה · כמו הנך דלקמן : סדר הבדלות · היינו שבע הבדלות ואף על גב דאיכא תמני בין יום השביעי לא קא חשיב דמעין חתימה הוא : וחותם בסדר בראשית · ברוך סודר בראשית וכולהו הנך כתיבי [ולהבדיל בין הקודש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור (ויקרא י) ויבדל בין האור ובין החושך (בראשית א) ויבדל בין המים (שם) : ובין כהנים ללוים וכו' · מפרש להו לקמן אבל הבדלה דשבת לא כתיבא דמעין חתימה קא חשיב ליה לקמן ולאו ממנינא : מעין חתימה היא · דקאמר וחותם בסדר בראשית והויא ליה בין יום השביעי לששת ימי המעשה מעין חתימה ובצרי להו משבע] :

למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למעלה מן הרקיע ובלילה למטה מן הרקיע [אמר ר'] ונראין דבריהן מדברינו שביום מעינות צוננין ובלילה רותחין · תניא רבי נתן אומר בימות החמה חמה מהלכת בגובה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין: תנו רבנן בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר סיון מהלכת בהרים כדי לפשר[א] את השלגים · תמוז אב ואלול [מהלכת] ביישוב כדי לבשל[ב] את הפירות · תשרי חשון וכסלו [מהלכת] [א]בימים כדי לייבש את הנהרות · טבת שבט ואדר מהלכת במדבר שלא לייבש את הזרעים :

ערבי פסחים פרק עשירי

דף קד ע"א **א"ר** יוחנן בנן של קדושים אומר אחת ונהגו העם לומר שלש · מאן נינהו [ב]בנן של קדושים רבי מנחם בר סימאי [ג]ואמאי קרו ליה בנן של קדושים דלא איסתכל בצורתא דזוזא :

שם **אריב"ל** המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות האמורות בתורה · מיתיבי סדר הבדלות היאך אומר המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה בין טמא לטהור בין הים לחרבה בין מים העליונים למים התחתונים בין כהנים ללויים וישראלים וחותם בסדר בראשית ואחרים אומרים ביוצר בראשית [ר' יוסי ברבי יהודה אומר חותם מקדש ישראל ואם איתא הא בין הים לחרבה לא כתיבא ביה הבדלה סמי מכאן בין הים לחרבה אי הכי בין יום השביעי לששת ימי המעשה נמי מעין חתימה הוא בצר חדא וליכא שבע אמרי כהנים לוים וישראלים תרי מילי נינהו בין לוים לישראלים דכתיב (דברים י) בעת ההיא הבדיל [ה'] את שבט הלוי בין הכהנים ללוים דכתיב (דה"א כג) בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים] :

דלא איסתכל בצורתא דזוזא · ארבי מנחם קאי דאמרינן במו"ק פרק בתרא (כה:) כי קא ניחא נפשיה דרבי מנחם בר סימאי איסתנו כל צלמנייא והוו למחללייא פי' חלקים בלא צורה ותולה קדושתו באביו שגם אביו היה קדוש : [ועי' תוס' ע"ז נ. ד"ה ה"ג] :

מהרש"א

באורך ע"ש : ונראין דבריהם וכו' · גם בפ' לא יחפור [א] מפורש דר' יהושע בן חנניה הודה לדעת או"ה כמבואר שם בחידושינו : בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי וכו' · עיין בזה בב"י בטור א"ח סימן תכ"ח : בד' שבילין וכו' ניסן אייר סיון וכו' · והם לפי ד' תקופות שנתהוה בהו שינוי בעולם כפי טבע אותו זמן בשינוי קר וחם לח ויבש לפי מהלך החמה והיינו תקופת ניסן הוא חם ולח דהיינו כדי לפשר השלגים ותקופת תמוז חם ויבש והיינו כדי לבשל הפירות ותקופת תשרי קר ויבש והיינו מהלכת בימים לייבש הנהרות ותקופת טבת קר ולח שלא לייבש הזרעים

יד יוסף

א בתוס' בכורות נו ע"א ד"ה אין העתיקו באויר : ב ע"ז נ ע"א : ג לפני הרשב"ם לא היה הגי' כך ואמאי כו' עד דוזא :

חדושי גאונים

בשחרית נמלאת אומר שאין היום והלילה שוין ותני באחד בתקופת ניסן ובאחד בתקופת תשרי היום והלילה שוין ואם כן משמע דאם אנו נותנין עוביו של רקיע ליום אתי שפיר שיהיה היום והלילה שוין בכהן אך באמת אכתי תהיה הולכת בלילה אלף פרסי יותר מביום דהא לא הוספנו על היום רק ב' אלפים פרסאות של עובי הרקיע והיקף נגד העליון הוא באמת יותר ג' אלפים פרסאות על היקף התחתון של כיפת הרקיע וע"כ כתבתי שם במהדורא קמא דדעת הי"מ להוכיח מזה דכשעה שהיא מנסרת בעובי הרקיע היא הולכת בקושי והיא שוהה אז כשיעור אלף פרסי של עובי הרקיע כ"כ דמן כמו שהיתה מהלכת בהיקף הכדור אלף וחצי אלף פרסי ועפ"ז ישבתי שם פירוש הי"מ וע"ש · אכן כעת נלע"ד ליישב הקושיא הנ"ל גם לפי פירש"י · דהיקף הילוך החמה שבתוך החלל ממזרח למערב הוי שיתא אלפי פרסי אלפי מה שאבאר יכול להיות דפירש"י ופירוש הי"מ שהביא רש"י אלו ואלו דברי אלהים חיים ושניהם אמת דבין היקף הרקיע שממעל לארץ ובין הקוטר מכיפת הרקיע ממזרח למערב באורך ורוחב

עין יוסף

(יפ"מ) וחכמים שיערו בארץ הזיא שהקידור פיתח חלק חמישית: ונראין דבריהם מדברינו וכו' · גם בפרק לא יחפור מפורש דר"י בן חנניא הודה לדעת א"ה ועיין שם בחידושי אגדות · וא"כ קשה איך קבעו לנו מסדרי תפלות הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח · כלומר פתוח שערי מזרח ויוצא השמש · וכתב בגליון הש"ס בשם הגאון מו"ה עקיבא ז"ל ועיין שיטה מקובלת דף י"ג בכתובות ד"ה השבתנו על המעוברת שכתב בשם ר"ת דאע"ג דנלחו חכמי אומות לחכמי ישראל היינו נלחון בטענות · אבל האמת הוא כחכמי ישראל והיינו דאמרינן בתפלה ובוקע חלוני רקיע עכ"ל : האמורות בתורה · כמו הנך דלקמן : סדר הבדלות וכו' המבדיל וכו' · וכולהו הנך כתיבי · ולהבדיל בין הקודש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור ויבדל אלהים בין האור ובין החושך ויבדל בין המים וגו' ואבדיל אתכם מן העמים (ויקרא כ) אבל הבדלה דשבת לא כתיבא דמעין חתימה חשיבה לקמן ולא ממניינא הוא · והאי דלא חשיב לה לבסוף משום דלגבי שלש קתני לה דכי לא עביד אלא שלש הבדלות קאמר לה סמוך לחתימה :

אמר הבונה המבדיל צריך שיאמר כו' · ההבדלה אינו כי אם סדר הדברים והקדושה איננה רק הבדלה וקדוש בכל מקום ר"ל נבדל בזאת תבחין למה תקנו קדוש לשבת והבדלה ביציאתו ודעת מי שהיה נותן סדר ההבדלות אלו המזכירים גבורות ה' וקדושתו בבריאת עולמו והנהגתו ומקדש עמו ישראל להזכירם בתחלת ששת ימי המעשה ועוד כי תחלת מעשה הבריאה היתה הבדלה וסדר דהיינו להבדיל ערבוב היסודות שהיה הכל מעורב זה בזה עד שאמר יהי אור וסדרו יום יום כמו שספרה תורה · לכך תשית לדעתה ואם קצרה גם באמריה דרוש תדרוש :

המתורגמן · א) צו שמעלצען. לעבליך צו מאבען . ב) רייף צו מאכען .

הוה כ"א מוכרח להיות שיתא אלפי פרסי וכפי מה שאבאר בעזה"י · והוא ע"פ מאי דאיתא בריש פרק ב' דחגיגה אדם הראשון מן הארץ ועד לרקיע היה שנאמר למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים וגו' ושוב איתא שם אח"כ אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה שנאמר ולמקצה השמים ועד קצה השמים וגו' אי הכי קשו קראי אהדדי אידי ואידי חד שיעורא הוא · והנה ראיתי במזרחי פ' ואתחנן שהביא שם הגמרא הנ"ל וכתב שם בזה"ל ומשני אידי ואידי חד שיעורא הוא פי' השיעור שמן הארץ עד לרקיע הוא עצמו השיעור שמסוף העולם ועד סופו שהקיף השמים הוא הקצה האחד שהוא תכלית המעלה ומרכז השמים שהוא הארץ הוא הקצה האחר שהוא תכלית המטה לא המקיף שכנגדו כי גם הוא תכלית המעלה כמו הקצה האחר וכו' ולפי זה מן הארץ עד הרקיע נקרא על הארץ ולמקצה השמים ונקרא ג"כ למקצה השמים ועד קצה השמים ונקרא ג"כ מסוף העולם ועד סופו ואין הבדל בכל אלה אלא בקריאת השמות עכ"ל וע"ש · וצ"ל סייעתא לפי' הרא"ם הנ"ל מהא דאיתא בפרק ד' דסנהדרין דף לח א"ר אושעיא משמיה דרב אדם הראשון גופו מבבל וראשו מארץ ישראל וידוע דארץ ישראל הוא באמצע העולם דהא ציון ואבן שתיה הוא באמצע העולם וממנו נשתת העולם כדאיתא בפרק הוציאו

דף קה ע"א [תנא משמיה דר' עקיבא כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה[א] רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא]:
דף קז ע"א מתני' סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך וכו' [שם ע"ב] [ר' יצחק מטבל בירקי] תניא נמי הכי [א]השמש מטבל בבני מעים ונותנם לפני האורחין ואף ע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (ירמיה ד) נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים:
דף קח ע"א [אר"י אמר שמואל ד' כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה וכו' מאי כדי מזיגת כוס יפה דקאמר לכל חד וחד דהוי להו כולהו רביעית ר' יהודה אומר צריך שיהא בו טעם ומראה אמר רבא מ"ט דר' יהודה דכתיב (משלי כג) אל תרא יין כי יתאדם]:
דף קט ע"א תנו רבנן חייב אדם לשמח את אשתו ובני ביתו ברגל שנאמר[ב] (דברים יז) ושמחת בחגך · במה משמחן ביין ר' יהודה אומר אנשים בראוי להן ונשים בראוי להן אנשים בראוי להן ביין ונשים בראוי להן במאי · תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין[ג] · תניא רבי יהודה בן בתירא אומר בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר שנאמר (שם כז) וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין שנאמר (תהלים קד) ויין ישמח לבב אנוש:
מו שם ע"ב ולא יפחתו לו מארבע כוסות וכו' היכי קיימי רבנן ומתקני מלתא דאתי בה לידי סכנתא והא תניא לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי [ולא יקנח תרי ולא יעשה צרכיו תרי] אמר רב נחמן (בר יצחק) אמר קרא (שמות יב) [ג]ליל שמורים הוא לה' לילה המשומר ובא מן המזיקים · רבא אמר כוס של ברכה מצטרף לטובה ואינו מצטרף לרעה רבינא אמר ד' כסי תקינו

רש"י

[לא קפדי אמיא · קמי הבדלה אבל קמי קידושא קפדי משום כבוד שבת והכי הלכתא ושמעינן נמי שאם היו סועדים בשבת והחשיך גומרין כל סעודתן ומזמנין ואח"כ מבדילין]: בבני מעים · הואיל ועסוק בסעודה יכול הוא לאכול בני מעים מה שדרך השמש לאכול יכול הוא לעשות כן מן המנחה ולמעלה דהואיל והוא עסוק בה מצער ליה אי לא אכיל ואי אכיל לא משבעי ליה: נירו לכם ניר · כשתטרחו בדבר תטרחו בדבר שאתם נהנין ממנו ושמש זה שעוסק בסעודה ובית המטבחיים אם אינו נהנה מצער ליה: [כדי מזיגת כוס יפה: שיעורו רובע] · רביעית כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית לוג דחמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא וקא סלקא דעתך דבין כולם קאמר שמואל דליהוי רובע רביעית יין: ה"ג מאי כוס יפה דקאמר שמואל לכל חד וחד דהוו להו כולהו רביעית: אל תרא יין כי יתאדם · אלמא יין מראה בעי]: תרי · זוגות: כוס של ברהמ"ז · שהוא ד': לרעה אין מצטרף · אם שתה שלש והוא רביעי אבל בעלמא מצטרף

תוספות

לא קפדי אמיא · ובריתא דכל הטועם מיתתו באסכרה לא מוקמי אמיא ומיתתו באסכרה מדה כנגד מדה הוא משביע גרונו יחנק ואסכרה במקום חנק כדאמרינן (כתובות דף ל:) מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי והיינו אסכרה:
נירו לכם ניר · פי' רשב"ם דע"י החרישה מקבלת הזריעה ה"נ על ידי אכילת תרגימא יאכל מנה מיהו חרישה וזריעה תרי מילי נינהו ולא דמי לשתי אכילות ונראה שזה הפסוק משל הוא בענין זה דכתיב (ירמיה ד) אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב ואם תסור שקוליך מפני ולא תנוד פירוש לאחר שתסירו שקולים אז תשובו אלי וכל זמן ששקולים עמכם וכתיאשתם ממני לא תוכלו לשוב כי כה אמר ה' נירו לכם ניר וגו' כל זמן שהקולים בתוכה אינה מועלת זריעתה כלום והכא נמי מייתי זכר לדבר דכשאכל קלת לבו נמשך יותר אבל כשלא אכל כלל וכתיאש אין לבו נמשך אחר אכילה והוי כזורק אבן לחמת:

מהרש"א

הזרעים ודו"ק: כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה עיין בתוספות [ד"ה לא] והוא דחוק דא"כ בכל מאכלות האסורות יהיה מיתתו באסכרה מטעם זה ונראה ע"פ מ"ש פ' ג' פרקים[א] ברביעי מתענין על האסכרה וכו' ופרש"י שם יהי מארת חסר כתיב וא"כ הוא דבר שתלוי בבריאת אור ומשו"ה במו"ש דאז עיקר תחלת בריאת אור דידן כמפורש פ' מקום שנהגו[ב] ראוי להתענות באותו שעה עד שיבדיל ומברך על האור: מאי טעמא דרבי יהודה דכתיב אל תרא יין כי יתאדם וכו' · כי האדום הוא משובח טפי שהוא משכר ביותר כפרשב"ם בפרק המוכר פירות[ג] ואמר אל תרא וגו' שתלה הדבר בראיה כי הוא מרוה ומשכר ביותר ע"ד שאמרו ביומא[ד] גבי מן סומא אינו שבע וזה שמסיים בהאי קרא כי יתן בכוס עינו רוצה לומר גם בשעת ברכה שצריך האדם ליתן עינו בכוס קאמר דאל תרא על אדמימותו שמרבה לך תאות השכרות וק"ל: ולא יפחתו לו מד' כוסות וכו' · עיין פירוש רש"י ובב"ר פרשת וישב (ענין נאה וארוך על ד' כוסות הכל רמז על הגאולה) [והנה גפן לפני אלו ישראל וכו' ג' שריגים משה אהרן ומרים עלתה נצה הפריחה גאולתן וכו' מכאן קבעו חכמים ד' כוסות בפסח א"ר הונא נגד ד' גאולות וכו' ריב"ל אומר נגד ד' כוסות התרעלה שהקב"ה משקה את עובדי כוכבים לעתיד וכנגדן הקב"ה משקה לישראל ד' כוסות של ישועה שנא' וכו' א"ל את בשרתני בשורה טובה אף אני מבשרך טובה בעוד ג' ימים וכו'] ויש לעיין בזה מי הכריחם לדרוש פתרון חלום של שר המשקה על ישראל גם שאמר את בשרתני אף אני אבשרך וכו' דמשמע שיש לחלום זה שני פתרונות ומאין להם זה ונראה ע"פ מ"ש פרק הרואה ויהי כאשר פתר לנו כן היה מכאן שכל החלומות הולכין אחר הפה וא"כ הוא יקשה למה פתר לזה לטובה ולזה לרעה אבל יש לומר בזה שודאי אלו פתרונות שאמר להם לא היו אמיתים אלא אחר הפה והפתרון האמיתי של חלום שר המשקים בעיני יוסף היה על גאולת ישראל כדמסיק וע"כ א"ל לשר המשקים את בשרתני בחלום טוב ולפי פתרון אמיתי על גאולת ישראל אף אני אבשרך טוב בחלום שהולך אחר הפה וק"ל: ליל שמורים לילה המשומר ובא מן המזיקין וכו' · ליל שמורים דרישא דהאי קרא פי' רש"י בחומש

עיון יעקב

לא יפחתו לו מארבע כוסות · אפשר נמי דכוונת ד' כוסות נגד ד' מאות שנה שהיה נגזר עליהם שיהיו בגלות מצרים נגד ד' מלכיות לכפר על ד' מיתות ב"ד ונגאלו בזכות ד' שמות הויה וז"ש אהיה שלחני עליכם: (בגמ' דף קב ע"ב) תוס' ד"ה [רב אמר] יקנ"ה לכך נראה דביו"ט ליכא נשמה יתירה · ול"נ דגם הרשב"ם סובר כן רק יו"ט שחל להיות במוצאי שבת נשארת נשמה יתירה שם וזה כוונת הש"ס במנחות דף סה משה אוהב ישראל היה ותיקן שבועות אחר שבת ולא קאמר להיפך עצרת קודם שבת משום דנשמה יתירה ישאר אצלו ומ"מ אין מברכין במוצאי יו"ט אחר שבת על בשמים משום לא פלוג וק"ל: כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה · עיין בתוספות ומהרש"א והענין לפי שבמוצאי שבת ראשון היה סבור אדה"ר שעולם חשך בעדו וישב בתענית ולא אכל שסבר שזו היא מיתתו שנגזר עליו עד שנברא האור והבדיל ובירך כמ"ש מהרש"א בפרק מקום שנהגו לעיל דף נד וזה ששותה קודם הבדלה ואינו חש לצערו של אדה"ר ראוי לגזור עליו מיתה וק"ל: אל תרא יין כי יתאדם · כי יין האדום מתוק לחיך יותר מן הלבן ומשכר יותר כפי' הרשב"ם עי' במהרש"א והלבן בריא יותר לגוף כדאיתא בא"ח סי' קעה כי יין אדום הוא מסיטרא דנוקבא מצד יצה"ר שכאשר נותנת את האדום בולד כדאיתא בנדה ומה"ט מצינו שאמר עשו הלעיטני נא מן האדום האדום הזה ומה"ט מצינו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו כי האדום נמצא מצד היצה"ר ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו ויין אדום נותן כח בדם האדם משא"כ הלבן הוא מסיטרא דדוכרא ויין אדום ישמח לבב אנוש וז"כ שאמרו בש"ס דברכות יין המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח דהיינו באדום אלהים במה משמח כי אדרבה על ידי השכרות הכל נעשה לו כמישור ואינו משמח בזה אלהים לכך משני שאין אומרים שירה אלא על הנסכים דהיינו יין אדום דוקא כדאיתא בא"ח סימן רנ"ע וק"ל: לילה המשומר ובא מן המזיקים · פי' לפי שבאותו לילה כיום יאיר כדכתיב ויאר את הלילה ודוקא בלילה שחשך יש רשות למזיקים ולא ביום שאין להם רשות להזיק: מצטרף לטובה · פי' לצאת ידי חובת ד' כוסות ולא לרעה לחוש לזוגות ועיין פירש"י: חיים

אמר הבונה זכר לדבר שנאמר נירו וגו' · אין ספק כי פסוק זה נירו לכם ניר הוא משוך מאד להיות אפילו זכר לדבר שהובא עליו בין לפרש"י ז"ל בין לפי' התוס' כי רחוק הוא

המתורגמן · א) איינע האלזקראנקהייט · ג) געבליכטע.

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה כל הטועם · פ' בשלשה פרקים (כז ע"ב): [ב] שם בא"ד פרק מקום שנהגו (נד ע"א): [ג] שם ד"ה מ"ט דר"י · פרק המוכר פירות · (צז ע"ב): [ד] שם בא"ד ביומא (עד ע"ב):

יד יוסף

א תוספתא פ"י: ב ושמחת את ה וביתך במה משמחן רש"א: ג ר"ה יא ע"ב:

חדושי גאונים

הוליאו לו דף כ"ד ע"ב וע"ש במהרש"א בח"א וא"כ דראשו של אדם נכרא מארץ ישראל משמע דשם בא"י נברא ראשו והוא התחלת גופו ומשם נמתח כל אורך גופו עד סוף העולם וכדברי הרא"ם · והנה בפרק ד' דתמיד דף ל"ב איתא דאלכסנדרוס מוקדון שאל את זקני הנגב ואמר לכן מן השמים לארץ רחוק או ממזרח למערב אמרי ליה ממזרח למערב תדע שהרי חמה במזרח הכל מסתכלין בה חמה באמצע הרקיע אין הכל מסתכלין בה והחכמים אומרים זה וזה שוין כאחת שנאמר וכו' · והנה המהרש"א בח"א שם הביא שם דברי הרא"ם הנ"ל וכתב דלפי דברי הרא"ם ז"ל נמי הכא הא דקאמרי רבנן דזה וזה שוין דממזרח היינו מקצה המקיף במזרח עד קצה המערב שהוא מרכז הארץ ולא קצה המערב המקיף דמשני קצות המקיף הוה כפול כמן הארץ עד לרקיע כמ"ש הרא"ם וכן משמע קצת דממזרח למערב היינו מקצה המקיף במזרח עד קצה המערב שהוא המרכז הארץ מהא דא"ל ממזרח למערב הוא רחוק טפי תדע שהרי חמה במזרח הכל מסתכלין בה כו' דמשמע דאיירי

רבנן דרך חירות כל חד וחד [דף קי ע"א] מצוה באפי נפשיה הוא · [לא יעשה צרכיו תרי אמאי נמלך הוא אמר אביי הכי קאמר לא יאכל תרי [א]וישתה תרי ולא יעשה צרכיו אפילו פעם אחת דילמא חליש ומיתרע ת"ר שותה כפלים דמו בראשו אמר רב יהודה אימתי בזמן שלא ראה פני השוק אבל ראה פני השוק הרשות בידו אמר רב אשי חזינא ליה לרב חנניא בר ביבי דאכל כסא הוה נפיק וחזי אפי שוקא ולא אמרן אלא לצאת לדרך אבל בביתו לא אמר ר' זירא ולישן כלצאת לדרך דמי אמר רב פפא ולצאת לבית הכסא כלצאת לדרך דמי ובביתו לא והא רבא מני כשורי ואביי כי שתי חד כסא מנקיט ליה אימיה תרי כסי בתרי ידיה ורב נחמן בר יצחק כי הוה שתי תרי כסא מנקיט ליה שמעיה חד כסא חד כסא מנקיט ליה תרי כסי בתרי ידיה [ב]אדם חשוב שאני אמר עולא עשרה כוסות אין בהן משום זוגות עולא לטעמיה דאמר עולא ואמרי לה במתניתא תנא [ג]עשרה כוסות תיקנו חכמים בבית האבל ואי ס"ד עשרה כוסות יש בהן משום זוגות היכי קיימי רבנן ותקנו מילתא דאתי לידי סכנה אבל תמניא יש בהן משום זוגות רב חסדא ורבה בר רב הונא דאמרי תרוייהו שלום לטובה מצטרף לרעה לא מצטרף אבל שיתא יש בהן משום זוגות רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו ויחונך לטובה מצטרף לרעה לא מצטרף אבל ארבעה יש בהן משום זוגות אביי ורבא דאמרי תרוייהו וישמרך לטובה מצטרף לרעה לא מצטרף ואזדא רבא לטעמיה דרבא אפקינהו לרבנן בארבעה כוסות אע"ג דאיתזק רבא בר ליואי לא חש לה למילתא דאמר ההוא משום דאותבן בפירקא הוה] [אמר] רב יוסף (אמר) אמר לי יוסף שידא אשמדאי מלכא דשידי ממונא הוא אכולהו זוגי ומלכא לא איקרי מזיק איכא דאמרי אדרבה מלכא רשותיה בידיה דמאי דבעי עביד [[ד]שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין מוחין בידו] · אמר רב פפא אמר לי יוסף שידא בתרי קטלינן בד' מזיקינן בב' בין בשוגג בין במזיד בד' במזיד אין בשוגג לא ואי אישתלי[א] ואקרי[ב] ונפיק מאי תקנתיה לינקוט[ג] זקפא דידיה דימיניה בידיה דשמאליה וזקפיה דידיה דשמאליה בידיה דימיניה ונימא הכי אתון ואנא הא תלתא ואי שמע איניש דאמר אתון ואנא הא ארבעה נימא [ליה] אתון ואנא הא חמשא ואי שמיע ליה דאמר אתון ואנא הא שיתא נימא ליה אתון ואנא הא שבעה הוה עובדא עד ק' וחד ופקע שידא · אמר אמימר אמרה לי דשתינהו דנשים כשפניות האי מאן דפגע בהו בנשים

מצטרף לטובה כגון אם שתה ב' כוסות והוא ג' : מצוה באפי נפשיה · ואין מצטרפין זה לזה : [אמאי נמלך הוא · ואין מצטרפין לזוגות : הכי קאמר לא יאכל תרי · ויעשה צרכיו אפילו פעם אחת או אם שתה לא ישמש : דילמא חליש · מחמת תשמיש איידי דבזוגות קאי מיתרע : שלא ראה פני השוק · בין כוס לכוס : ולא אמרן · דמרעי ליה זוגות אלא לצאת לדרך אחר הזוגות אבל לעמוד בביתו לית לן בה : מני כשורי · כששותה כוס זה מסתכל בקורה זו וכשהוא שותה שני מסתכל בשאצלה ולפי חשבון הקורות מזהר בזוגות : כי הוה שתי חד כסא מנקטא תרי כסי · דהוו להו תלתא : אדם חשוב שאני · דמסרי שדים נפשייהו לאזוקי : עשרה כוסות דבית האבל מפרש טעמא בכתובות בפ"ק (דף ח:) : שלום · תיבה שביעית ישא ה' פניו אליך וגו' : לטובה מצטרף · אם שתה שבעה וחזר ושתה את השמיני אין שמיני מצטרף עמהן : אפקינהו לרבנן בארבעה · פעמים הרבה כשהיו נפטרים ממנו היה משקן ויש פעמים שלא היה משקן אלא ד' פעמים ונפטרין : דאותבן בפרקא הוה · שהיה רגיל להקשות בשעת הדרשה] : לא יתקרו מזיק . ולא חיישינן לזוגות : בתרי כסי קטלינן · ליה משום זוגות : ואקרי ונפיק · בזוגות מאי תקנתיה : זקפא · אגודל : ואי שמע קלא · אפילו קול אדם או קול אשה דאמר ד' נימא איהו ה' : מאה וחד · שהיה שד מונה זוגות והוא היה מוסיף אחד שלא לעמוד בזוגות : ופקע שידא · מרוב לער : רשתינהו דנשים כשפניות · גבירתן של נשים כשפניות השולטות

שהיה הקב"ה שומר ומלפה לקיים הבטחתו כו' והיינו דכתיב וגו' ביה שמורים הוא לה' אבל סיפא דהאי קרא דכתיב ביה שמורים לכל בני ישראל קאמר הכא דהיינו משומר מן המזיקין כמ"ש ולא יתן המשחית וגו' ומדכתיב לדורותם קאמר משומר ובא בכל דור ודור ודו"ק : עשרה וכו' אין בהם משום זוגות וכו' · נראה לתת טעם בזה כי העשרה הוא יוצא מכלל המספר כי הוא בכח אחד דהיינו פ"א עשרה ולא שייך ביה זוגות ועוד כי עשירי הוא קדש בכ"מ ומצטרף לטובה ולא לרעה ודו"ק : שלום לטובה מצטרף וכו' · הוא מבואר כי סכנת הזוגות לפי שהם כח השניות וכל שני רע דלכך לא נאמר כי טוב ביום ב' גם גיהנם נברא ביום ב' וכל הימים שאינן זוגות הם כח הא' והזוגות הם בכח יום ב' וע"כ ביום ד' מארת חסר כתיב וניתן רשות למזיקין בליל ד' גם ביום ו' נתקלל אדם וארץ וז"ש לקמן בתרי קטלינן בד' מזיקינן וכו' משום דתרי הוא גוף השניות אבל הד' אינו רק כח השניות וע"פ מ"ש ג' ברכות כהנים שהן ס' אותיות המגינין כנגד המזיקין ואת זה לעומת זה כי רוחות הטומאה הם ס' כדלקמן עלו ביה ס' שידין וכו' וכמ"ש פ' מי שאחזו[א] דה"ל לשלמה ביעתותא מן אשמדאי אמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים וגו' מפחד בלילות והיינו ס' אותיות של ברכת כהנים שהם מצילין האדם מן המזיקין הממונין על הזוגות כדאמרינן לקמן דאשמדאי ממונה על הזוגות והשתא (לא) פליגי הני אמוראי דאמרי תרוייהו שלום שהוא סיום כל הג' ברכת כהנים ומשלים לס' אותיות לטובה מצטרף להציל מן המזיקין שהוא תיבה שביעית מברכה ג' ואינו מצטרף לרעה שאין תיבה ח' אחריה אבל וישמרך ויחנך שאין משלימין ברכת כהנים בתיבות ובאותיות מצטרף לרעה ורבה ורב יוסף הוסיפו דגם ברכה שניה ויחנך שהיא כוללת רוב הברכות בתיבות ובאותיות גם כן לטובה מצטרף כו' ואביי ורבא הוסיפו דגם ברכה ראשונה וישמרך שהיא מעוטה בתיבות ובאותיות כיון שהם בכלל הג' ברכות מס' האותיות לטובה מצטרף וכו' להציל מס' שידין אבל שניה שהם עיקר ומקור השניות והזוגות יש בו סכנה אי משום מזיקין אי משום כישוף כמ"ש רשב"ס ותוספות ודו"ק : [לנקוט זקפא דידיה וכו' · כה"ג אמרינן בר"פ הרואה לגבי דחיל מעינא בישא ע"ש] : עד מאה וחד ופקע וכו' · אפילו למ"ד דעשרה

[א] מהרש"א ד"ה שלום · פ' מי שאחזו · (סח ע"ב):

יד יוסף

א ס"א ויעשה צרכיו ולא ישתה תרי ויעשה צרכיו : ב ברכות יט ע"א וש"נ : ג כתובות ח ע"ב : ד סנהדרין כ ע"ב וש"נ :

חדושי גאונים

ממזרח שהוא קצה המקיף ששם החמה עולה ועד קצה המערב שהוא מקום שהכל מסתכלין בו שהוא מרכז הארץ ולא קצה המקיף במערב ששם אין הכל עומדים להסתכל בו עכ"ל המהרש"א · ומזה יתבאר לך דלדעת זקני הנגב דממרכז הארץ עד קצה המקיף במזרח הוא רחוק יותר מהמרחק שמן השמים לארץ אם כן מקצה המקיף במזרח עד קצה המקיף במערב הוא יותר מכפל המרחק שמן השמים לארץ וא"כ בע"כ שטח הארץ הוא יוצא ועולה למעלה ממרכז חלל כפת הרקיע דאם היה שטח הארץ שוה במקום מרכז חלל כיפת הרקיע אז היה שפיר מקצה המקיף במזרח עד קצה המקיף במערב כפל מן המרחק שמשמים לארץ וכדברי הרא"ש לדעת חכמים דס"ל דאידי ואידי חד שיעורא וכו' · ולפ"ז דלזקני הנגב שטח הארץ הוא למעלה ממרכז הלל כיפת הרקיע שפיר נוכל לומר דהיקף לד העליון של כיפת הרקיע שעל שטח הארץ לא יהיה יותר על היקף לד התחתון של כיפת הרקיע שעל שטח הארץ רק באותו שיעור ממש כפי ב' עוביי הרקיע ויהיה שפיר היום עם ב' העביין כל"ל שוה ללילה והיינו אם נאמר דשטח הארץ הוא יוצא למעלה מהמרכז כ"כ עד שכיפת הרקיע ממעל לשטח הארץ

עיון יעקב

חייש לכולי זוגא · וזיווג זכר ונקבה ליכא למיחש כי שניהם יחד הם רק גוף אחד כי כל אחד הוא רק פלג גופא כדאיתא במדרשים ועוד הא אמרינן פ"ק דסוטה זכו שכינה ביניהם והחוט המשולש לא במהרה ינתק :

הבונה סיהו למשל לשום אחד מהמשלים שאמרו כאשר יעויין עליו לבד זה נבקש להוליא מדבריהם איזה רמז נכון לסדרם כמו על מ"ש רש"י ז"ל כשאתם טורחים תטרחו בדבר שאתם יכולים ליהנות ממנו לומר שלימד על תאות העוה"ז אשר בהם יגעים בני האדם כל היום ואינם נהנים מהם כמ"ש ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו ומדברי התוספות נלמוד פשט שני הפסוקים זרים מאד שפי' על דרך טובל ושרץ בידו שלא עלתה לו טבילה ואם הסיר קוצים תחלה ואז תשוב אלי תשוב ולא תנוד אלא תתקיים בתשובה שלמה · ואם לא תהיו כשדה מלא קוצים שזורקים הזרע לאיבוד אלא נירו ותחרשו תחלה להסיר הקוצים ותזרעו אחר כך וקרוב לזה פי' הרד"ק ז"ל במקומו :

המתורגמן . א) ווען ער פֿערגעסט . ב) אונד עס טריפֿפֿט · ג) זאל ער האלטען .

כשפניות נימא הכי חרי חמימי בדיקולא בזייא לפומייכו נשי דחרשייא קרח קרחייכי פרח פרחייכי [שם ע"ב] איבדור תבלונייכי פרחא זיקא למוריקא חדתא דנקטיתו נשים כשפניות אדחנני וחננכי לא אתיתי לגו השתא דאתיתי לגו קרחנני וחננכי במערבא לא קפדי אזוגי רב דימי מנהרדעא קפיד אפילו ארושמא דחביתא הוה עובדא ופקע חביתא· כללא דמלתא כל דקפיד קפדי בהדיה כל דלא קפיד לא קפדי בהדיה ומיהו א)למיחש מיבעי [דף קיא ע"א] אמר ר"ל ארבעה דברים (כל) העושה אותן ב)דמו בראשו ומתחייב בנפשו ואלו הן הנפנה בין דקל לכותל והעובר בין שני דקלים והשותה מים שאולין והעובר על מים שפוכים [ואפילו שפכתו אשתו בפניו הנפנה בין דקל לכותל לא אמרן אלא דלית ליה ארבע אמות אבל אית ליה ארבע אמות לית לן בה וכי לית ליה ארבע אמות לא אמרן אלא דליכא דרכא אחרינא אבל איכא דרכא אחרינא לית לן בה והעובר בין שני דקלים לא אמרן אלא דלא פסקינהו רשות הרבים אבל פסקינהו רשות הרבים לית לן בה השותה מים שאולין לא אמרן אלא דשיילינהו קטן אבל גדול לית לן בה ואפילו שיילינהו קטן נמי לא אמרן אלא בשדה דלא שכיחי אבל בעיר דשכיחי לית לן בה ואפילו בשדה נמי לא אמרן אלא מיא אבל חמרא ושיכרא לית לן בה והעובר על מים שפוכין לא אמרן אלא דלא אפסקינהו בעפרא ולא תף[א] בהו רוקא אבל אפסקינהו או תף בהו רוקא לית לן בה ולא אמרן אלא דלא עבר עלייהו שימשא ולא עבר עלייהו שיתין ג)ניגרי[ב] אבל עבר עלייהו שימשא ועבר עלייהו שיתין ניגרי לית לן בה ולא אמרן אלא דלא רכיב חמרא ולא סיים מסני[ג] אבל רכיב חמרא וסיים מסני לית לן בה וה"מ היכא דליכא למיחש לכשפים אבל היכא דאיכא למיחש לכשפים אף על גב דאיכא כל הני חיישינן ד)(וההוא) גברא דרכיב חמרא וסיים מסני וגמוד מסאניה וצוו כרעיה] ת"ר שלשה לא ממצעין ולא מתמצעין אלו הן הדקל והכלב והאשה ויש אומרים אף חזיר ויש אומרים אף נחש ואם ממציעינהו מאי תקנתיה אמר רב פפא ליפתח באל ויסיים באל אי נמי ליפתח בלא ויסיים בלא· הני [בי] תרי דהוו יתבי ופסקה אשה נדה בינייהו אם תחלת נדה היא הורגת את אחד מהן ואם סוף נדה היא עושה מריבה ביניהם מאי תקנתיה ליפתח (בלא) [באל] ויסיים (בלא) [באל]. הני תרתי נשי דיתבן בפרשת דרכים חדא בהאי גיסא דשבילא וחדא בהאי גיסא ומתכוונן אפייהו להדדי הנהי ודאי בכשפין עסקן לא ליחליף בינייהו מאי תקנתיה אי איכא דרכא אחרינא ליזיל [בה] (ולא ליזיל בינייהו כלל) ואי ליכא דרכא אחרינא אי איכא איניש בהדיה נינקטו לידייהו בהדי הדדי וניחלפי ואי לא נימא הכי (אזלת אגרת) [אגרת אזלת] (בת מחלת) אוסיא בלוסיא מתקטלין בחץ קבל: האי מאן[ה] דפגע באיתתא בעידנא דסלקא מטבילת מצוה אי איהו קדים ומשמש אחדא ליה לדידיה רוח זנונים אי איהי קדמה ומשמשה אחדא[ד] לה לדידה רוח זנונים

מאי

רש"י

השולטות בהן ומלמדתן אמרה לי דבר זה: [חרי חמימי בדיקולי בזייא· צואה חמה בסלים קרועין ונקובין: לפומייכו חרשייתא· לפיכם נשים כשפניות: קרח קרחייכו· יהי רצון שימרטו אותן שערות שלכם שאתם מכשפין בהן: פרח פרחייכו· הרוח ישא אותם פירורי לחם שאתם מכשפות בו ונראה לי דהאי דכתיב בנשים כשפניות ביחזקאל (י"ג) הנני אל כסתותיכנה אשר אתנה מצודדות שם את הנפשות לפורחות אחד מכלי אומנות של כשוף: איבדור תבלונייכי· יהו מפוזרין תבלין שלכם: פרחיה זיקא למוריקא חדתא דנקטיתו· ישא הרוח אותו בושם חדש שאתם אוחזות בידיכם לכשף בו: אדחנני וחנני לא אתיתי לגו· כל זמן שחסו עלי מן השמים ואני חסתי על עצמי ואתם חסתן עלי לא באתי ביניכם: השתא דאתית לגו קרחנני וחנני· השתא שבאתי ביניכם יודע אני שנתקררו עלי רחמיכם וגם רחמי נתקררו שלא חסתי על עצמי-ל"א גרסי' חרי חמימי בדיקולי בזייא צואה רותחת בסלים קרועין יהא לפומייכו נשי חרשייתא אותן חרי יהו מזונות לפיכם כשפניות בתשובת הגאונים: קפיד ארושמא דחביתא· כשמוכרים יין חוקקין פגימות בחבית למספר האיפות וקפיד עלייהו שלא יהו בזוגות]: כל דקפיד· מדקדק יותר מדאי: ודלא קפיד· כ"כ: לא קפדי בהדיה· להזיקו: ומיהו למיחש מיבעי· ואפילו מאן דלא קפדין בהדיה דאי לא תימא הכי אלא לגמרי לא קפדי בהדיה כלל אם כן זוגות למה נזכרו בתלמוד כך היה להם לחכמים לומר לא יזהר שום אדם בזוגות ולא קפדי בהדיה: ארבעה דברים· וכולן משום רוח רעה: אלא דלא הוי ד' אמות· דלא שביק רווחא [לשידא] לעבור בין דקל לכותל משום הכי מזקא ליה: אלא דליכא דרכא אחרינא· שהשדה יכולה להלך בו דעכשיו זה בא בגבולה והפסיד דרכה והכי מזקא ליה: ולא אמרן· דרוח רעה שורה על המים אלא בעיר המקום צר הן שואלין ושורה עליהן לישנא אחרינא דשרי עלייהו אלא בשדה דלא שכיחי מיא דמסרה נפשה לאזוקא: דלא אפסקינהו בעפרא· שלא פיזר עליהן עפר: גמוד מסאני· נתכווץ המנעלין: וצוו כרעיה· ויבשו רגליו: לא ממצעין· לא יעברו בין ב' אנשים: ולא מתמצעין· ולא יעבור איש בין ב' כלבים ובין ב' נשים ובין ב' דקלים: ליפתח באל ויסיים באל· אל מוציאו ממצרים וגו' (במדבר כג) לא הביט און ביעקב וגו' עד מה פעל אל: ליפתח בלא ונסיים בלא· לא איש אל ויכזב עד ולא יקימנה (שם): הורגת אחד מהם· שמזיקתו במה שעברה ביניהם: אגרת אזלת אוסיא בלוסיא· אותם שדים שאתה עוסקות בהם בכשופים: מתקטלי בחן קבל· כבר הרוגים הם בחלים: בחץ קבל· ארק"ו בליסט"ר כמו (יחזקאל כו) ומחי קבלו יתן בחומותיך כך שמע רבי ורבי מפי השמועה התלמוד ששמע מרבו מאור הגולה: אגרת בת מחלת· שם שידא:

מהרש"א

יש בו משום זוגות מאה לית ביה משום זוגות משום דהוא כולל כל המספרים בכח האחד והוא מספר מעשר מן המעשר קודם קדשים כמו תרומת מעשר שנותן לוי לכהן וק"ל: נפתח באל ויסיים באל כו'· עיין פי' רש"י דאקראי דפרשת בלק נתכוין ונראה הדמיון בזה כי הני תרתי אל נמי מתמצעין בסיפור שביניהן וכן הני תרתי לא ולזה נראה דנפתח באל ונפסיק באל קאי אאין ממצעין בין ב' ב"א עם אלו שמביאין לידי היזק וכישוף שהמיצוע בין אל מוציאם וגו' עד מה פעל אל משתעי במזיקין ובכשפים דכתיב כתועפות ראם לו ודרשינן אלו השדים וכי לא נחש ביעקב ולא קסם וגו' הוא כישוף ונפתח בלא ונפסיק בלא קאי אאין מתמצעין שסיפור המיצוע בין הני תרי לא ההוא אמר ולא יעשה וגו' הנה ברך לקחתי וגו' וכן נראה דהאי דממצעת להו אשה נדה

יד יוסף

א נדה סא א:
ב עיין פירש"י נדה יז ע"א ד"ה דמו:
ג עיין לקמן קיג א:
ד צ"ל כההוא:
ה עיין תוספות ב"מ פד א ד"ה יתיב אשערי:

חדושי גאונים

אינו רק שליש עגול כדור הרקיע משום דלעולם שליש עגול החיצון יהיה יותר משליש עגול הפנימי כשיעור ב' עוביי העגול משום דלעולם עגול החיצון כלו הוא יותר על עגול הפנימי כלו כשיעור ששה עוביי העגול דהיינו ג' פעמים ב' עוביין שקוטר עגול החיצון הוא יותר על קוטר עגול הפנימי כשיעור ב' עוביי העגול וא"כ בע"כ שליש עגול החיצון אינו יותר על שליש עגול הפנימי רק כשיעור ב' עוביי העגול דד"מ אם קוטר עגול הפנימי הוא ששה ועובי העגול הוא אחד א"כ קוטר עגול החיצון הוא שמנה ולפ"ז יהיה היקף עגול הפנימי י"ח דהיינו ג"פ ששה והיקף עגול החיצון יהיה כ"ד דהיינו ג"פ שמנה ושליש היקף עגול הפנימי עולה ששה כשיעור קוטר ושליש היקף עגול החיצון עולה שמנה כשיעור קוטרו נמצא שלעולם שליש העגול הוי כשיעור קוטרו וא"כ כמו שקוטר עגול החיצון הוא יותר על קוטר עגול הפנימי כשיעור ב' עובייה עגול כמו כן ממש שליש היקף עגול החיצון הוא יותר לעולם על שליש היקף עגול הפנימי כשיעור ב' עוביי העגול· וא"כ כיון שאמרנו שב' עוביי העגול של כיפת הרקיע שייכין ליום א"כ שפיר יהיה היום והלילה שוין באופן הנ"ל ולפ"ז שהכרחנו דכיפת הרקיע שממעל לשטח הארץ אינו רק שליש עגול היקף כיפת הרקיע נמצא שהוא ממש כשיעור קוטר כיפת הרקיע מאחר דלעולם הקוטר של כל עגול הוא כשיעור שליש העגול והשתא אם נאמר דעובי

עין יוסף

מן דמו בראשו· נענש על עצמו וחובת דמו נדרשת ממנו לאחר מיתתו· וראיה לדבר ודמו בראשו דמרגלים (יהושע ב) חובת דמו יהא מוטל בראשו (רש"י בנדה דף יז ע"א):

המתורגמן. א) שפייען. ב) געוואָרפֿען. ג) טריט. ג) אנטאָהן דיא שיך· ד) ערגרייפֿט·

מהרש"א

מה לא מייתי תקנתא אלא דנפתח באל וכו' וק"ל : לימא הכי שופך בוז על נדיבים וכו' · דוחק לומר דאומר האי קרא דרך לחש בעצמא ואפשר דאומר כן שופך בוז וגו' להתלים כח אותו רוח תאות זנונים גם משמע דאותו רוח זנונים מטבילתה במים בא דלשון שפיכה נופל על המים בכל מקום וברמז שופך בוז וגו' דהיינו בשפיכות מים שנרמזו בימי בו"ז של ימי החג : בגיא צלמות וכו' זה הישן בצל דקל יחידי וכו' · דרכן של דקלים להיות בגיא שהוא עמקים כדאמרי' פ' מקום שנהגו[א] סימן לעמקים דקלים וגיא צלמות היינו צל דקליה

מאי תקנתיה [א]לימא הכי (תהלים קז) שופך בוז על נדיבים ויתעם בתוהו לא דרך א"ר יצחק מאי דכתיב (שם כג) גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי זה הישן בצל דקל יחידי ובצל לבנה ובצל דקל יחידי לא אמרן אלא דלא נפיל טולא[א] דחבריה עילויה אבל נפל טולא דחבריה עילויה לית לן בה אלא הא דתניא הישן בצל דקל יחידי בחצר והישן בצל לבנה דמו בראשו היכי דמי אי לימא דלא נפל טולא דחבריה עילויה אפי' בשדה נמי אלא לאו ש"מ בחצר אע"ג דנפיל טולא דחבריה עילויה שמע מינה ובצילה של לבנה לא אמרן אלא במערבה אבל במדינחתא[ב] לית לן בה [שם ע"ב] האי מאן דמפני אגירדא[ג] דדיקלא אחדא ליה לדידיה רוח פלגא והאי מאן דמצלי רישיה אגירדא דדיקלא אחדא ליה רוח צרדא האי מאן דפסעי אדיקלא אי מיקטל קטיל אי איעקר מיעקר ומיית ה"מ דלא מנח כרעיה עילויה אבל מנח כרעיה עילויה לית לן בה [ב](חמשה) טולי הוי טולא דדיקלא יחידא טולא [ג]דכנדא טולא דפרחא טולא דזרדתא[ד] איכא דאמרי אף טולא דארבא וטולא דערבתא כללא דמילתא כל דנפיש ענפיה קשי טוליה וכל דקשי סילויה קשי טוליה לבר מכרו משא אע"ג דקשי סילויה לא קשי טוליה דאמרה לה שידה לברה פירחי נפשיך מכרו משא דאיהו הוא דקטל לאבוך וקטיל לדידיה אמר רב אשי חזינא לרב כהנא דפריש מכולהו טולי בי פרחי רוחי דבי זרדתא שידא דבי איגרי רישפי למאי נפקא מינה לקמיעא דבי פרחי בריה שאין לה עינים למאי נפקא מינה לגזוזי לה זימנא חדא הוה אזיל צורבא מרבנן לאפנויי לבי פרחי שמע דקא אתא עילויה וגזי לה כי אזלא חבקיה לדיקלא צווח דיקלא ופקעה היא פרחא דבי זרדתא שידי הא זרדתא דסמיכה למתא לא פחתא משיתין שידי למאי נפקא מינה למיכתב לה קמיעא [ד]ההוא בר קשא דמתא דאזיל וקאי גבי זרדתא דהוה סמיך למתא עלו ביה שיתין שידי ואיסתכן אתא לההוא מרבנן דלא ידע דזרדתא דשיתין שידי היא כתב לה קמיעא לחדא שידא שמע דתלו חינגא בגוויה וקא משרו הכי סודריה דמר כי צורבא מרבנן בדיקנא ביה במר דלא ידע ברוך אתא ההוא מרבנן דידע דזרדתא שיתין שידי הוה כתב לה קמיעא דשיתין שידי שמע דקא אמרו פנו מנייכו מהכא] קטב מרירי תרי קטבי הוו חד מקמי טיהרא וחד בתר טיהרא דמקמי טיהרא קטב מרירי שמיה ומיחזי ככדא דכמכא והדר ביה בחשא דבתר טיהרא (תהלים צא) קטב ישוד צהרים שמיה ומיחזי בקרנא דעיזא והדר ביה כי נפיא · אביי הוה קאזיל באורחא ורב פפא מימיניה ורב הונא בריה דרב יהושע משמאליה חזייה לההוא קטב מרירי דקאתי להדי שמאליה ואהדריה לרב הונא בריה דרב יהושע מימיניה ולרב פפא משמאליה אמר ליה רב פפא ואנא מאי שנא [דלא חשש לי] אמר ליה את שעתא קיימא לך · מחד בתמוז עד שיתסר ביה ודאי שכיחי מכאן ואילך ספק שכיחי ספק לא שכיחי [ומשתכחי בטולי דחצבא דלא חצב גרמידא ובטולי דצפרא ופניא דלא הוי גרמידא ועיקר בטולי דבית הכסא אמר רב יוסף הני תלת מילי יהיב ארבונא לנהורא מן דסריק רישיה יבש ומן דשתי טיף טיף ומן דסיים מסני אדמייתניה כרעא תלאי בביתא קשי לעניותא כדאמרי אינשי תלא סילתא תלא מזוניה ולא אמרן אלא ריפתא אבל בישרא וכוורי לית לן בה אורחיה היא פארי בביתא קשי לעניותא [ה]נשוורא בביתא קשי לעניותא בלילי שבתות ובלילי רביעית שרו מזיקן עילויה איסרא דמזוני נקיד שמיה איסרא דעניותא נבל שמיה צעא[ה] אפומא דחצבא קשי לעניותא מאן דשתי מיא בצעי קשי לברוקתי דאכל תחלי ולא משי ידיה מפחיד תלתין יומין [דף קיב ע"א] [ו]דמסוכר ולא משי ידיה מפחיד שבעה יומי דשקיל מזייה ולא משי ידיה מפחיד תלתא יומי דשקיל טופריה ולא משי ידיה מפחיד חד יומא

רש"י

דקל יחידי · שאין דקל אחר סמוך לו אבל כשיש דקל אחר מסתלקת השידה לדקל האחר ואינה מזיקתו : בחצר · שהמקום צר ואין לה דרך לנטות ימין ושמאל ושורה עליו ומזיקתו : האי מאן דמפני אגרדא דדיקלא : אי מיקטל קטיל · אם נקלץ האילן נהרג האיש ואם נעקר האילן האיש מת : ה"ג הני מילי היכא דלא מנח כרעיה עילויה וכו' : האי מאן דמפנה אגירדא דדיקלא יאחדא ליה רוח פלגא · פלשדי"ן בלע"ז : צרדא · כאב חצי הראש : חמשה טולי הוו · שרוח רעה שורה תחתיהם : טולא דכנדא · שם האילן : טולא דפרחא · צלף קרפיי"ף בלע"ז : זרדתא · סורבייר"ר : טולא דארבא · ספינה : טולא דערבתא · צל אילן ערבה: דקשה סילויה · עצו : דבי פרחא רוחי · כך הוא שמם : דבזרדתא · שדים שמן : דבי איגרי · המצויין בגגות רשפי שמם : ונפקא מינה · לכתוב קמיעא בשם אילן כגון אם הוזק תחת בי פרחא יכתוב לו קמיעא בשם רוחי : למאי נפקא מינה לגזויי לה · לברוח מפניה לפי שאין לה עינים ואינה רודפתו : גזייה · ברח מפניה : כי אזלא נפקא אדיקלא · כשהלכה אחריו נתקלה ונפלה על עיקר אילן : ה"ג פקעה היא וצווח דיקלא · יבש הדקל : בר קשא · שומר העיר : ה"ג סודרי דמר דומה כי צורבא מרבנן : בדקנוה למר לא ידע למימר ברוך · שאינו יודע לברך על הסודר ברוך עוטר ישראל (ברכות ס:) : בחשא · כף הקדרה : והדר בכדא דכמכא · מתגלגל בתוך כד של כותח : ומשתכח בטולא דחצבא · חצב שתיחס יהושע בו לישראל את הארץ (ב"ב נו.) : דלא חצב גרמידא · שלא גדל אמה : ארבונא · עירון : אדמתנא כרעיה · בעוד שרגליו לחים ממי הרחיצה : תליא בביתא · התולה פתו באויר בתוך סל אחד : תלא לסילתיה · לסלו ופת בתוכו : נישוורא · פירורין : איסרא דמזוני · מלאך הממונה לזמן מזונות : נקוד שמיה · לשון נקידו כמו מנקד תלירו לפיכך אינו רוצה שיהו פרורים נשלכים לדרס ברגל : איסרא דעניותא נביל שמיה · ושמא נכנס לבית שהוא רואה שאינן נוהגים מנהג נקיות בפת : בברוקתי · כליון עינים : מפחד · ואינו יודע למה : דמסוכר · מקיז דם מן

[א] מהרש"א ד"ה בגיא · פרק מקום שנהגו (נג ע"א) :

יד יוסף

א עיין ש"ך יו"ד סוף סימן תלח : ב לכאורה צ"ל ארבעה : ג גירסת הערוך דכינרא ועי' רשב"ם ב"ב מח ב ד"ה תלי לפדי : ד שבת קי א וע"ש פירש"י ב"ב קה וע"ש ברשב"ם : ה חולין קה ע"ב : ו גירסת הערוך ערך סכר דמסובר : ז דקל קטן כצ"ל :

חדושי גאונים

הארץ מגיע עד מרכז חלל כיפת הרקיע דהיינו עד קוטר כיפת הרקיע נמצא שיהיה אורך ורוחב הארץ למטה שהוא עצמו קוטר כיפת הרקיע כשיעור כיפת הרקיע שממעל לשטח הארץ מאחר שבע"כ הוא ממש כשיעור קוטר העגול כנ"ל · ולכאורה נראה דכן הוא דעובי הארץ מגיע עד קוטר כיפת הרקיע משום דהשתא יהיה עובי הארץ ממש כמו החלל שמשטח הארץ עד לרקיע וכמו שאבאר וכן ראוי להיות מסתמא דכן אמרו חז"ל בפרקין דהחלל שבין רקיע לרקיע הוי כעובי הרקיע וה"נ מסתמא החלל שבין הארץ לרקיע הוי כעובי הארץ וא"כ בע"כ עובי הארץ מגיע עד קוטר כיפת הרקיע וביאור דבר זה הוא משום דבע"כ קוי המשולש שבתוך היקף העגול כל קו מהם הוא חולק את המרחק שבין קו המקיף למרכז העגול לב' חלקים שוין דהא ידוע ע"פ מופת מחכמי המדות דקויי המשושה שבתוך היקף העגול כ"א מהם הוא כשיעור חצי קוטר העגול וה"נ כאשר תעשה ב' קוי משושה בתוך העגול אצל קו המקיף תמשוך שוב מקלס

ולא ידע מאי קא מפחיד ידא אאוסיא דרגא לפחדא [א]ידא אפותא[א] דרגא לשינתא תנא אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליה] תנו רבנן לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה · מאי סכנה רוח רעה ואי צחי מאי תקנתיה אי איכא חבריה בהדיה נגעריה ולימא פלניא צחינא מיא ואי לא לימא ברישא שבעה קולות דאמר דוד על המים והדר נישתי שנאמר (תהלים כט) קול ה' על המים אל הכבוד הרעים ה' על מים רבים [קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים וישבר ה' את ארזי הלבנון קול ה' חוצב להבות אש קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש קול ה' יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כולו אומר כבוד ואי לא [ב](נימא) הכי לול שפן אניגרון אנירדפין בין כוכבי יתיבנא בין בליעי שמיני אזילנא ואי לא אי איכא איניש בהדיה ניתעריה ולימא ליה פלניא בר פלנתא צחינא מיא והדר נישתי ואי לא מקרקש נכתמא אחצבא[ב] והדר נישתי ואי לא נישדי בה מידי והדר נישתי] · תנו רבנן [ג]לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים בלילה ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה · מאי סכנה סכנת שברירי · ואי צחי מאי תקנתיה אי איכא איניש גביה נימא ליה פלניא בר פלניתא צחינא מיא והדר נישתי] ואי לא לימא איהו לנפשיה פלניא בר פלניתא אמרה (לך אימך) [לי אמי] איזדהיר משברירי ברירי רירי ירי רי צחינא מיא בכסי חורי:

מז שם פסקא ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי · פשיטא לא צריכא אלא אפילו לרבי עקיבא דאמר [ד]עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות · הכא משום פרסומי ניסא מודה · תנא דבי אליהו אע"פ שאמר רבי עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות אבל עושה אדם דבר מועט בתוך ביתו · ומאי נינהו אמר רב פפא כסא דהרסנא[ג] כדתנן[ה] [ר'] יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים · ת"ר שבעה דברים צוה רבי עקיבא את רבי יהושע בנו [בני] אל תשב בגובהה של עיר ותשנה · ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים · ואל תכנס בביתך [ו]פתאום כ"ש לבית חברך · ואל תמנע מנעלים מרגליך · [ז]השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה · ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות · [ח]והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו · אמר רב פפא לא למזבן מיניה ולא לזבוני ליה (דחטיף ליה מזליה) אלא לאשתתופי בהדיה · והשתא [ט]דאמר רב שמואל אמר רב יצחק מאי

רש"י

הכתפיים לשון סיכורי: ידא אאוסיא · שרגיל להניח ידו אצל נחיריו על שפתיו: דרגא לפחדא · דרך הוא להביא לו פחד רוח רעה: לול שפן אניגרון אנירדפי · לחש הוא: בי בליעי ושמיני · הנה שביבותי אנשים כחושים ושמנים ותניתוני: ונימא ליה · לחיכא מיא: הוי עז כנמר · התחזק במצות יותר משהיכולת בידך: את רבי יהושע בנו · הוא רבי יהושע בן קרחה שרבי עקיבא קרח היה דאמרינן במסכת (סוטה) [בכורות נח.] כל חכמי ישראל דומין לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה: אל תשב בגובהה של עיר ותשנה · שהוא מקום שבני אדם עוברים ושבים שמא יפסיקוך מתלמודך: שראשיה ת"ח · דטריד בגירסיה ולא תריד במילי דצבורא: ואל תכנס וכו' · אלא השמע קולך להם קודם בואך דלמא עבדי מילתא דצניעותא [בויקרא רבה (פכ"א) ר' יוחנן כי הוי עייל לביתא מנענע משום שנאמר (שמות כח) ונשמע קולו בבואו אל הקדש]: ואל תמנע מנעלים · שגנאי לת"ח לילך בלא מנעלים [כדאמרינן התם (שבת קכט) לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו]: [השכם ואכול · מקרא נפקא לן בב"ק (נב:) לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש אי כמי מדכתיב וברך את לחמך ואת מימיך והדר והסירותי מחלה מקרבך]: לא למזבן מיניה ולא לזבוני ליה · דאיידי דעדיף מזליה גלא וזכי ליה

תוספות

דקלים: לימא ברישא ז' קולות דאמר דוד על המים וכו' · דאלו ז' קולות קדושות שלו יתברך ב"ה וכנגדן נתקן ביום הקדוש בשבת ז' ברכות כדאמרינן פ' אין עומדין[א] והם ז' קולות בדיבורן מבריחין הרוח רע שעל המים וגם שלא נאמרו כל שבעה קולות על המים קאמר שאמר דוד שבעה קולות על המים ע"ש שקול הראשון מז' קולות נאמר קול ה' על המים וק"ל: אבל עושה הוא דבר מועט וכו' · מכאן מוכח כדברי הטור או"ח סימן רמ"ב דהך דפרק כל כתבי דאפילו דבר מועט ועושה לכבוד שבת הוי עונג איירי דוקא במי שהשעה דחוקה לו דהאי מייתי ליה הכא וק"ל: [כדתנן ר"י בן תימא אומר וכו' · עי' בטור או"ח סימן רמ"ב ובב"י שם]: הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ וכו' · ד' לשונות מחולקים קרובים בעניינם מפורש בטור או"ח סי' א' ע"ש ועוי"ל דנקט ד' לשונות של זריזות אלו לפי שיש לאדם ד' מונעים מהגיע אל תכלית השלימות והוא האחד העניות שאחז"ל שמעביר את האדם על דעת קונו · הב' הם האויבים רשעי עובדי כוכבים שרוצים להעביר ישראל על דת בכמה גזירות . הג' הוא המזל לפי תולדתו כדאמרינן בשבת מאן דבלבנה גנב יהא ומאן דבמאדים גבר אשיד דמא ע"ש · הד' המונע הגדול הוא היצר הרע ויש לאדם לזרז עצמו נגד ד' המתנגדים אלו וז"ש הוי עז כנמר לשון הוי עז נופל גם שאין לו העזות והכח בדבר מה יתחזק עצמו יותר מהיכולת בידו והיינו לגבי מונע דעניות דהאי מייתי לה הכא כפרש"י ורשב"ם ואמר קל כנשר לזרז עצמו נגד מזלו הרע בשמים ע"ד דרך נשר בשמים ואמר רץ כצבי לזרז עצמו נגד הרשעים לרוץ מפניהם במקום שאפשר לקיים מצות ה' כמו שעשו שלופי הגזירה בדור הגזירות ואמר גבור כארי הוא שיזרז עצמו נגד יצה"ר כמ"ש איזהו גבור הכובש את יצרו ודו"ק: [שבעה דברים צוה ר"ע וכו' אל תשב בגובהה של עיר וכו' · כל הני מילי מפורשים א' א' בתלמוד

[א] מהרש"א ד"ה לימא · פרק אין עומדים · (כט ע"א): [ב] שם ד"ה הוי · שאחז"ל (עירובין מא ע"א): [ג] שם בא"ד בשבת (קנו ע"א):

יד יוסף

א דרך בנ"א כשישן ידו על פדחתו ערוך ערך פג: ב צ"ל לימא: ג ע"ז יב ע"ב תוספות שם ע"ש: ד לקמן קיג ע"א שבת קיח ע"א: ה אבות פ"ה מ"ו: ו נדה טז ע"ב ד"א פ"ה ויק"ר פכ"א: ז ב"ק נג ע"ב ב"מ קז ע"ב: ח לקמן קיג ע"א: ט ב"ב טו ע"ב:

חדושי גאונים

כל קו ב' קוים למרכז סעיגול יהיה נעשה מרובע מעויין שוה הצלעות כל צלע כשיעור חצי קוטר סעיגול וכיון שקו סתופס שלים סיקף סעיגול הרי הוא תופס ב' קוי משושה וא"כ הרי הוא חולק את המרובע מעויין הנ"ל לב' חלקים שוין וממילא תמצא שהוא חולק ממש את המרחק שבין המרכז להיקף העגול ג"כ לחלקים ואין הזמן גרמא להאריך ולהסביר דבר זה ביותר וא"כ כיון שעובי הארץ מסתמא ראוי להיות כשיעור החלל שמהארץ עד לרקיע וכבר הכרחנו שכיפת הרקיע שממעל לשטח הארץ הוא שלים היקף כיפת הרקיע וא"כ בע"כ הצד מעלה של פני שטח הארץ הוא חולק את המרחק שבין מרכז חלל כיפת הרקיע לבין היקף הרקיע לחלקים שוין וא"כ בע"כ עובי הארץ מגיע עד קוטר כיפת הרקיע וא"כ אורך ורוחב שטח הארץ בצד מטה הוא עצמו כשיעור שלים כיפת הרקיע שממעל לשטח הארץ הרי שפירש"י שפירש דשיתא אלפי פרסי הוי עלמא קאי על כיפת הרקיע שממעל

עין יעקב

עשה שבתך חול · מדקאמר שבתך ולא קאמר עשה שבת חול בא לרמז ג"כ עני המעונג שרגיל לאכול עידונין בחול כמו בשבת שכל ימיו כחגים ושבתות מזהיר אותו שיעשה שבתו חול ואל יצטרך לבריות אף שאנו מחויבין לפרנסו לפי הרגיל כדאיתא בכתובות פרק יציאת האשה מ"מ מזהיר לעני שלא יעשה כן והוא נלמד ג"כ מק"ו אם לדבר מצוה לכבוד שבת גמור אמרינן דיעשה חול כדי שלא יצטרך לבריות מכ"ש בימי החול שהם סעודת רשות ראוי לקמן שלא יצטרך לבריות: אבל עושה הוא דבר מועט · אף שלדבר מועט כזו גם כן צריך לבריות מ"מ לא ימנע בשביל כבוד שבת אף שמבייש פניו כדאמרינן שנשתנה פניו ככרום דכתיב כרום זלת לבני אדם אפ"ה יעשה כן ולזה מביא כדתנן יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר פירש"י הוי מתחזק יותר ממה שהיכולת בידך הכוונה אף אדם שאינו בטבע עזות כלל וכן הקלות והמהירות והמרוצה והגבורה שהוא בטבע אדם חלש מ"מ כדי לעשות רצון קונו יתחזק נגד הטבע והבא לטהר מסייעין לו שיהא היכולת בידו לעשות כן ועיין בטא"ח סימן רמ"ב: אל תשב בגובהה של עיר

עין יוסף

מז עשה שבתך חול וכו' · והא דאמרו בביצה דף טו ע"ב לוו עלי ואני פורע אלמא שאפילו כשאין לו משלו ילווה והתם מיירי שיש לו משכנות כדי לפרוע ואין לו מעות לכך אמר לוו עלי ואני פורע · והכא מיירי כשאין לו משכנות לפרוע אא"כ יטול מן הצדקה · בזה קאמר עשה שבתך חול וכו' (תוס' ביצה שם): כדתנן · עיין בב"י בטור או"ח סי' רמ"ב דלא גריס לה: פשוט

המתורגמן. א) שטערן . ב) קלאפען מיט דעם דעקעל אויף דעם קרוג . ג) איינע פיש שפייזע .

דכתיב (איוב א) מעשה ידיו ברכת כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך אפילו למזבן מיניה ולזבוני ליה [שפיר דמי] · חמשה דברים צוה רבי עקיבא את רשב"י כשהיה חבוש בבית האסורין א"ל רבי למדני תורה א"ל איני מלמדך א"ל אם אי אתה מלמדני אני אומר ליוחאי אבא ומוסרך למלכות א"ל בני יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק א"ל מי בסכנה והלא עגל בסכנה · א"ל אם [א]בקשת ליחנק התלה באילן גדול · וכשאתה מלמד את בנך תורה למדהו בספר מוגה · מאי היא אמר (רב) [רבא] ואיתימא רב משרשיא בחדתא [ב]דשבשתא כיון דעל על · ואל תבשל בקדרה שבשל בה חברך · מאי היא (אמר רב פפא) בגרושה בחיי בעלה · דאמר מר גרוש שנשא גרושה ארבע דעות במטה · אי בעית אימא אפילו באלמנה לפי [שם ע"ב] [ג]שאין כל האצבעות שוות · מצוה וגוף גדול אוכל פירות ולא שכר · ומצוה וגוף טהור נושא אשה ולו בנים :

מט שם שלשה דברים צוה רבי ישמעאל ברבי יוסי את רבי · אל תעש מום בעצמך · מאי היא דלא ניהוי לך דינא בהדי תלתא דחד הוי בעל דינך ותרי הוו סהדיך · [ד]ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים · אשתך טבלה אל תזדקק לה לילה הראשון · אמר (רבא) [רב] בנדה דאורייתא הואיל והוחזק מעין פתוח דילמא משכה זיבה · שלשה דברים צוה רבי יוסי ברבי יהודה את רבי אל תצא יחידי בלילה ואל תעמוד לפני הנר ערום ואל תכנס למרחץ חדשה שמא תפחת[א] · ועד כמה אמר ר' יהושע ב"ל עד שנים עשר חודש · ואל תעמוד בפני הנר ערום כדתניא [ה]העומד בפני הנר ערום הוה נכפה · [ו]המשמש מטתו לאור הנר הויין לו בנים נכפים · ת"ר המשמש מטתו על המטה שהתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה · ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא אבל הוי בר שתא לית לן בה (ודלא הוי בר שתא לא אמרן אלא דנים אבל תיר לית לן בה) · ולא אמרן אלא דגני גבי כרעיה אבל גבי רישיה לית לן בה ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עילויה אבל מנח ידיה עילויה לית לן בה · אל תצא יחידי בלילה דתניא [ז]לא יצא אדם יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות · מפני שאגרת בת מחלת יוצאת היא ושמונה עשר ריבוא מלאכי חבלה וכל אחד ואחד יש לו רשות לחבל בפני עצמו · מעיקרא הות שכיחא כל יומא זימנא חדא פגע בה רבי חנינא בן דוסא אמרה ליה אי לאו דמכריזי עלך ברקיעא הזהרו בחנינא (בני) ותורתו (משוינא לדמך תרתי

ליה להאי : איני מלמדך · שלפי שהיה עוסק בתורה נתפס כדמפרש (ביבמות) [בברכות סא:] : אמר ליה · רבי שמעון בן יוחאי : ומי בסכנה והלא עגל בסכנה · ומה לך בכך : אם בקשת · לומר דבר שיהא נשמע לבריות ויקבלו ממך : תתלה באילן גדול · למוד בפני רב גדול ותאמר שמועתך משמו : בחדתא · כשהתינוק מתחיל ללמוד מחדש : [ארבע דעות · בשעת תשמיש זה לבו לאשתו ראשונה וזאת לבעלה הראשון ותניא לא ישמש אדם אשתו ויתן עינו באשה אחרת ויהיו בניו קרובין לממזרין הנקראין בני גרושת הלב [במסכת נדרים דף כ:] : האצבעות · אבר תשמיש שלא יהא תשמיש זה טוב לה כבראשון ותזלזל בו : מצוה וגוף גדול · אם תרצה לעשות מלוה וגם תשתכר בה שיגדל ממונך ותחשב כאדם חשוב ועשיר : אוכל פירות ולא שכר · [הרבה] הלוה חבירך מעות על הקרקע לאכול פירות בנכייתא בזול שתנכה לו דבר מועט מן הדמים והיינו ריוח גדול וגם מלוה היא שיש לו ללוה שכר ריוח שצריך מעות לסחורה : בהדי תלת דהוי חד בעל דינך ותרי ליהוו סהדך · ויחלקו בין שלשתם ומתוך שנאה שנחלקת עמהם יעשו לך קוניא .זו לתבוע ממון מנך : אל תעמוד על המקח · לסחור אותו והמוכר ישראל הוא ואין לך דמים ליקח המקח ונמלאת מפסיד אותו שלא יקחו אחר מאחר שאתה מתהפך בו : בנדה דאורייתא · קודם שהחמירו על עצמן לישב ז' נקיים וטובלות ביום שפסק (המכין) [המעין] אל תזקק באותו לילה הואיל והיום ראתה והוחזק מעין פתוח דילמא שפעה זיבה : שמא תפחת · ותחתיה חלל מלא מים :

גזייתא

וכ"א מפורש במקומו : כל הנוטל פרוטה מאיוב וכו' · מפורש פ"ק דב"ב] : ליוחאי אבא ומוסרך וכו' · גם שכבר היה חבוש ונמסר למלכות על דברי תורה אפשר דגיזם עליו למסרו במלתא דגרע טפי והוא השיב לו יותר ממה שהעגל וכו' אלא שהוא חש גם עליו שלא יהא נתפס על כך והשיב לו ומי בסכנה לא התלמיד והלא העגל וכו' שהרי אתה כבר נתפסת על כך ומה לך בכך על סכנה שלי וק"ל : בחדתא דשבשתא כיון דעל וכו' · פירש רש"י ורשב"ם כשהתינוק לומד מחדש וכו' ולשון חדתא לא משמע כן ובפ' לא יחפור[א] דאמרינן כה"ג שבשתא כיון דעל על ולא אמר ביה בחדתא ולולי פירושם נראה לפרש הכא בחדתא בספר חדתא שאינו מוגה כלל מעולם וק"ל : ארבע דעות וכו' · פרשב"ם שיהיו בניו קרובים לממזרים הנקראים בני גרושת הלב במס' נדרים עכ"ל אבל א"כ יש לפרש שם כן בני גרושת הלב בנושא גרושה ואינו נראה שיהא זה בכלל וברותי מכם המושעים וגו' כדקאמר התם אלא דהתם מיירי באשתו שבלבו לגרשה ודו"ק : מצוה וגוף גדול אוכל פירות וכו' · רולה לומר במלוה גדולה שאוכל פירות בעולם הזה ולא שכר והקרן בעולם הזה אלא שעומד לו לעולם הבא והיינו דגוף המלוה גדולה לאכול פירות בעולם הזה והקרן לעולם הבא ומלוה וגוף טהור וכו' היינו כמי שגוף המלוה בטהרה בנושא אשה וכו' וכדאמרינן[ב] יראת ה' טהורה זו הנושא אשה ואחר כך לומד תורה ורש"י פירש בע"א וק"ל : ואל תעמוד על המקח בשעה וכו' · כה"ג אמרינן בס"פ הזהב אל יתלה אדם על המקח בשעה וכו' ומשום איסור אונאה נגעו בו שם ויש לחלק : [אל תלא יחידי בלילה וכו' · ובכמה דוכתין אמרינן אל ילא ת"ח וכו' ושם מפורש] : שאגרת בת מחלת וכו' · תלה אותה באמה אולי שזאת מחלת בת ישמעאל אשת עשו שהולידה רוחות ושידין וע"ז נאמר בה ותהיין מורת רוח וגו' שהולידה רוחין וכה"ג מלינו באדם ק"ל שנים שהיה בנידוי הוליד רוחין וכו' כדאמרינן בעושין פסין : אי לאו דמכרזי ברקיעא הזהרו בחנינא ובתורתו וכו' · תרתי מילי ניכהו בחנינא היינו שהיה בעל מעשים כמפורש בכמה דוכתי ועוד ובתורתו וכן נ"ל בנחמני שהיה ג"כ בעל מעשים

[א] מהרש"א ד"ה בחדתא · ובפ' לא יחפור · (כא ע"א) : [ב] שם ד"ה מצוה · וכדאמרינן (יומא עב ע"ב) :

יד יוסף

א פי' אם רצית לשאול כדבר איסור כלומר שאתה צריך לדון דין חמור כדין נפשות שאל לחכם גדול ועשה כהוראתו ערוך ערך חנק : ב ב"ב כא ע"א : ג נדה סו ע"א : ד ב"מ נח ע"ב עיין שם: ה ד"א פי"א ושם איתא דמו בראשו : ו נדה יז ע"א ושם איתא ה"ז מגונה : ז ברכות מג ע"ב חולין נא ע"א :

חדושי גאונים

לשטח הארץ ופירוש הי"מ שהביא רש"י שפירשו דקאי על אורך ורוחב העולם אלו ואלו דברי אלהים חיים מאחר דלפי מה שביארנו באתת כן הוא רק דאורך ורוחב העולם הכונה על קוטר כיפת הרקיע שהוא נגד מטה של הארץ וכמו שבארנו ועפ"ז נ"ל ליישב גם כן לשון המדרש חזית שהבאתי שם במהדורא קמא דאיתא שם במדרש על פסוק ששים המה מלכות בזה"ל ומצרים מהלך ארבעים יום והיא ארבע מאות פרסי על ד' מאות פרסי והיא אחד מס' בכוש וכוש מהלך ז' שנים ועוד והיא אחד מס' בעולם וארכו של עולם ת"ק שנה מהלך ורחבו מהלך ת"ק שנה וכו' · והנה דברי המדרש הוא תמוה מאד דא"א לכוין חשבון זה כלל ואף אם נאמר דלא דק כמ"ש במתנת כהונה רק זה לא שייך בחשבון כוש כנגד מצרים דאף דס' פעמים ארבעים יום אינו עולה רק כ"ד מאות ימים ואם כן אינו עולה אפילו לז' שנים דהא אפילו ז' פעמים שנ"ד ימים עולה כ"ד מאות ימים וע"ח ימים י"ל דלא דק בחשבון ארבעים יום ויכול להיות

עיון יעקב

ותשנה · כי התורה נמשלה למים שרצים למקום נמוך ושפל עיין ברמב"ם פ"ג מהלכות ת"ת : אני אומר ליוחאי אבא ומוסרך למלכות · שיוחאי היה קרוב למלכות ולפי שהיה רוצה למנעו מלמוד סבר שמותר למוסרו כדאמרינן בחלק דף נא ולב המונע בר מנקבין ככברה ובדף לט דהוא בכלל דבר ה' בזה וק"ל : אם תרצה ליחנק · פירש"י אם בקשת לומר דבר שיהא נשמע לבריות ויקבלו ממך עכ"ל ולפי פירש"י נ"ל דתיבת ליחנק הכי פירושו אם תרצה לחנק את חברך שלא יוכלו לדבר ולהשיב על דברך תתלה באילן גדול ולפי שהלשון נופל על לשון אומר כן ועיין בערוך ערך חנק שפי' פירוש אחר ע"ש : דשבשתא כיון דעל על · עיין בפ"ב דב"ב דף כא ע"א דרבא אמר שבשתא ממילא נפק ורב דימי פליג עליו ופסקו הפוסקים כרב דימי כמבואר ברמב"ם פ"ב מהלכות ת"ת ובי"ד סימן רמ"ב עיין בכ"מ וכ"מ שם ול"נ דמכח סוגיא זו מוכח דהלכתא כרב דימי והוא נכון וק"ל : בגרושה בחיי בעלה · והא דלא מזהיר להיפך שאשה לא תשא איש שגרש אשתו בחייה י"ל דהמגרש מגרש מרצונו ואינו זוכרה עוד ועוד שהרי יכול לישא כמה נשים ע"פ דינא דגמרא משא"כ אשה מתגרשת בעל כרחה ונשאת רק לאיש אחד וק"ל · ולפ"ז לדידן אחר חרם דר"ג מ"ה שאיש נושא רק אשה אחת ואינו מגרש בעל כרחה שניהם שוים בזה : אל יצא יחידי בלילה · בש"ס

פשיטי) [סכנתיך] אמר לה אי חשיבנא ברקיעא כולי האי גוזרני עליך שלא תעברי ביישוב לעולם · אמרה ליה במטותא מינך שבוק לי רווחא פורתא שביק לה לילי שבתות ולילי רביעיות · ותו יומא חד פגעה ביה באביי אמרה ליה אי לאו דמכריזי עלך ברקיעא הזהרו בנחמני ובתורתו (משוינא ליה לדמך תרי מעי) [הוה סכנתיך] אמר לה אי חשיבנא ברקיעא גוזרני עליך שלא תעברי ביישוב לעולם והא קא חזינא להו דאיכא ההוא [דף קיג ע"א] גזייתא נינהו דמשתמטי להו סוסותיהו ואתי דברי להו · א"ל רב לרב אסי אל תדור בעיר דרישה אסיא[א] ואל תדור במתא דלא צניף בה סוסיא ולא נבח בה כלבא ולא תינסב תרתי ואי נסבת תרתי נסיב תלתי· א"ל רב לרב כהנא הפוך בנבילתא ולא תהפיך במילי · פשוט נבילתא בשוקא וטול אגרא ולא תימא כהנא רבא אנא גברא רבא אנא וזילא בי מילתא · אי סלקת לאגרא שירותך (בכנפיך) [בהדך] מאה קרי במתא בזוזא תותי כנפיך [ליהוי] · א"ל רב (לרב) לחייא בריה לא תשתי סמא ולא תשוור ניגרא ולא תעקר ככא לא תקני בחויא[א] לא תקני בארמאי:

מתני' דף קיב ע"ב ארבעה דברים צוה רבינו הקדוש את בניו אל תדור בשכנציב משום דאינשי ליצני נינהו ומשכי לך בליצנותא [ב]ואל תשב על מטת ארמית איכא דאמרי דלא תיגני בלא ק"ש ואיכא דאמרי דלא תנסב גיורתא ואיכא דאמרי (מטה) ארמית ממש ומשום מעשה דרב פפא וכו' ואל תבריח את עצמך מן המכס דלמא משכחי לך ושקלי כולי ממונך ואל תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם מפני שהשטן מרקד לו בין קרניו אמר שמואל בשור שחור וביומי ניסן · ותני ר' אושעיא [ג]מרחיקין משור תם חמשים אמה ומשור המועד כמלא עיניו· תני (רב הושעיא) משום ר"מ ריש תורא בדיקולא סק לאיגרא ושדי דרגא מתותך. אמר (רבא) [רב] נזהא[ב] דתורא הן הן נזהא דאריא זא זא נזהא דגמלא דא דא · נזהא דארבא הילני הייא [הילא והילוק הילא] . אמר אביי עור ודג [וכוס חמין וביצים וכנים לבנים כולן קשין לדבר אחר עור מאן דגני אמשכא רצלא דג שיבוטא ביומי ניסן כוס שיורי כסא דהרסנא[ג] חמין חמימי דחמימי משדרו עילויה ביצים מאן דמדרך אקליפים כנים לבנים מאן דמחוור לבושיה ולא נטיר ליה תמניא יומי והדר לביש לה בריין הנך כינים וקשין לדבר אחר אמר רב פפא ביתא דאית ביה שונרא לא ניעול בה איניש בלא מסני מאי טעמא משום דשונרא קטיל לחויא ואכיל ליה ואית ביה בחויא גרמי קטיני ואי יתיב לה גרמא דחויא אכרעיה לא נפיק ואיסתכן ליה איכא דאמרי ביתא דלית ביה שונרא לא ניעול בה איניש [ד]בהכרא מאי טעמא דילמא מיכריך ביה חויא ולא ידע ומסתכן ג' דברים צוה רבי ישמעאל ב"ר יוסי את רבי (מק"ש סימן) אל תעש מום בעצמך מאי היא לא תיהוי לך דינא בהדי תלתא דחד הוי בעל דינך ותרי סהדי [ה]ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים אשתך טבלה אל תזקק לה לילה הראשונה אמר רב ובנדה דאורייתא הואיל והוחזק מעין פתוח דילמא משכה זיבה]:

רש"י

גזייתא · כשמהלכין במבואות שבילי הכרמים וסוסיהם משתמטים מהם ובורחין ביישוב אתו ודברי להו: דרישה אסיא · רופא ואמרי לה תלמיד חכם ותרוייהו חד טעמא משום דעסקי בצרכיהם ולא מצו לעסוקי במילי דצבורא: ולא תדור במתא דלא צניף בה סוסיא · כלומר שאין בה סוס משום דהוי נטירותא מאויבים ומגנבים בעיר לרדוף אחריהם לתפסם: לא תינסיב תרתי · כשי שמא תתיעצנה עליך רעה: נסיב תלת · שאם תתיעצנה השתים השלישית תגיד לך: פשוט נבלתא בשוקא· הפשט עורה בשכר: סלקת לאגרא סיזוקך בידך · כשאלא לדרך אפי' למקום קרוב לא ומזונותיך בידיך: מאה קרי בזוזא תותי כנפיך ליהוי · אפילו המזונות בזול אעפ"כ הוליאם עמך: לא תשתי סמא · לא תלמד לשתות סמים מפני (שתגיע) [שנקבע] להם ווסת ויהיה לבך שואל אותם ותפסיד מעות (ואפילו לרפואה לא תשתה אם אפשר לרפואה אחרת) [ל"א לא תהא רגיל לשתות סממנים כדאמר לעיל (מב ב) כולהו מקיימי דמעלי להאי קשה להאי]: לא תשוור ניגרא · פסיעה גסה שנוטלת ממאור עינים (ברכות מג:): ולא תעקר ככא · שן ממש משום חולי שסופה להתרפאות: דלא תגני בלא קריאת שמע· שזה מנהג ארמיים: איכא דאמרי משום מעשה דרב פפא · שהיתה ארמית חייבת לו ממון והוא נכנס מידי יום יום בביתה לגבות הימנה יום אחד חנקה את בנה ונתנתו על המטה וכשבא רב פפא אמרה לו שב עד שאביא מעותיך וכן עשה וכשבאתה אמרה לו המתה את בני וברח לו מן המדינה: ולא תנסב גיורתא · משום דאמרינן (סנהדרין לד) גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה: [מפני שהשטן מרקד · לאו דוקא אלא משטע כדמפרש לקמן]: ביומי ניסן · שהבהמות עולים וגם לבו בהם ונוגח: בדיקולא · אפילו כשראה השור בטרסקל שהוא אוכל בו וטרוד באכילתו: שדי דרגא · פן יעלה אחריך: נזהא דתורא · לחם הוא על השור שלא יגנחנו: [אמשכא דגלא · יישן על עור בבית העבדנין קודם שתגמר מלאכתו: חמימי דחמימי דסדא עילויה · אם רגיל לשפוך עליו מים חמים יותר מדאי על בשרו: מאן דמחוור לבושיה · ולבים להו מקמי ח' יומי דאכתי לא מטו ח' יומי דאשלחינהו הנהו כנים הדרי ואכתי איכא בהו חיותא ואכלי ליה וקשין

מהרש"א

מעשים: ולא תיפוך במילי וכו' · נראה לפרש שיעסוק אדם בנבלה ולא יעסוק הרבה בדברים דמתוך זה יבא לניבול פה כמ"ש לא נאוה לנבל שפת יתר ומדמה לה לנבלה דשם חד כוללן נבלה וניבול: [איכא דאמרי דלא תיגני בלא ק"ש וכו' · מפורש פ"ק דברכות ע"ש]: בשור שחור ביומי ניסן וכו' · דמזל שור בימי אייר הוא והייתו בימי ניסן בתקופת ניסן ועוי"ל ממש בימי ניסן שנלקה בו מזל טלה ודעתו של שור זחה וגסה עליו אז לצמוח קודם בוא מזלו שהוא באייר והוא ענין מעשה העגל כמפורש במקומו שחשבו כשנלקה במצרים מזל הראשון שהוא טלה ניתן כח למזל שור שהוא אחריו באייר והוא ענין שור שחור שרמז בו על מעשה העגל שהושחרו בו פני שונאיהם של ישראל וז"ש שהשטן מרקד בין קרניו כמו במעשה העגל ודו"ק

יד יוסף

א עי' ב"ב קי ע"א תוס' ד"ה ולא תימא: ב ברכות ח ע"א ע"ש כמה שנוים: ג שם לג ע"א: ד בתמיד לב ע"א איתא בהברא פי' המפרש בחשך וכ"א בערוך ערך הבר ע"ש ועיין סוריות יב ע"א וכריתות ה ע"ב בפירש"י שם: ה ב"מ נח ע"ב ע"ש:

חדושי גאונים

דמצרים הוא באמת מ"ב או מ"ג ימים ולא נקט ארבעים יום רק מפני שהוא מספר שלם אך דלא דק בחשבון אחד מס' דקאמר ולומר דיכול להיות דבאמת הוא אחד מס"ב בכוס זה א"א דבאמת חשבון אחד מס' משמע דהוא מדוקדק דהא קאמר תחלה תמלית בית כור הוא שותה אבל בחשבון העולם כנגד כוס לא שייך לומר כלל דלא דק דהא ת"ק שנה הם יתירין אפילו מס' פעם שמנה שנים דח' פעם ס' אינו עולה כ"א ת"פ שנה אכן לפי מה שכתבתי כאן אתי שפיר דהא דקאמר דהעולם הוא ת"ק שנה הכוונה הוא על כיפת הרקיע שממעל לשטח הארץ וגם על צד מטה של הארץ שהוא קוטר העולם דאידי ואידי חד שיעורא הוא כמו שביארנו אבל אורך ורוחב של שטח הארץ למעלה לא יהיה עולה באמת כ"א ד' מאות ול"ג שנה ושליש והיינו משום דכיון קוטר דכיפת הרקיע הוא ת"ק שנה בכ"ל א"כ ממרכז הלל כיפת הרקיע עד היקף כיפת הרקיע שהוא עצמו חצי הקוטר א"כ הוא עולה ר"ן שנה וכיון שלד מעלה של שטח הארץ הוא חולק את המרחק הזה שממרכז כיפת הרקיע עד היקף כיפת הרקיע לחצאין נמצא שמשטח הארץ עד לרקיע הוי קכ"ה שנה דהיינו רביע הקוטר והנה אם תמשוך קו ממרכז שטח הארץ עד רום כיפת הרקיע תמצא שמנקודת הגום עד קצה שטח הארץ בכל צד הוא

עין יעקב

פג"ס נלמד כן מכמה מקראות וכל הצוואות אלו באין ללמוד שביתת הולין של ת"ח צריכין לימוד: הפוך בנבלה · אע"פ שהאדם נטמא ע"י מגע נבילה וכדאיתא בר"ה פ"ק (דף טז) חייב אדם לטהר עצמו ברגל שנאמר בנבלתם לא תגעו אפ"ה מותר לטמא ידו וגופו ע"י שמהפך בנבילה ואל יטמא שפתיו להפך בדברי ניבול פה כמ"ש מהרש"א ויש עוד בכלל

עץ יוסף

מתני' פשוט נבילתא בשוקא · פשוט עורה בשכר בשוק לעין כל · ואין כאן הילול השם כלל · ולא קרינא ביה למסניאי אהבו מות דדרשינן ליה במסכת

המתורגמן. א) (בענידע) רייטצע ניכט קיינע שלאנגע. ב) אנשרייען. ג) שפייזע פאן קליינע פישע.

נ דף קיג ע"א **תנו** רבנן ג' אין מתקנאין בהם אלו הן עובד כוכבים קטן ונחש קטן ותלמיד קטן · מ"ט דמלכותייהו בתר אודנייהו[א] קיימא · אמר ליה רב לאיבו בריה טרחי בך בשמעתא ולא אסתייעא מילתא תא אגמרך מילי דעלמא (דזבינא זבינא) אדחלא אכרעיך זבינך זבין · כל מילי זבין ותהרט בר מחמרא דתזבין ולא תתחרט · שדי בכיסך ופתח שקיך · קבא מארעא ולא כורא מאגרא · תמרי בהלוזך לבי סודנא רהוט · עד כמה אמר רב פפא עד תלת סאוי דאמר רב פפא אי לאו דרמאי שכרא לא איעתרי [איכא דאמרי א"ר חסדא אי לאו דרמאי שכרא לא איעתרי] מאי סודנא אמר רב חסדא סוד נאה וגמילות חסדים · אמר רב פפא כל אגב גבייה בעיא. כל אשראי[ג] ספק אתא ספק לא אתא ודאתי נמי מעות רעות הן · ג' דברים א"ר יוחנן משום אנשי ירושלים כשאתה יוצא למלחמה אל תצא בראשונה · אלא באחרונה צא כדי שתכנס בראשונה · [א]ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות · והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו · ג' דברים אריב"ל משום אנשי ירושלים אל תרבה [ב]בגנות משום מעשה שהיה · בתך בגרה שחרר עבדך (ותנה) [ותן] לה · והוי זהיר באשתך מחתנה [ג]הראשון · מ"ט אמר רב חסדא משום זנות רב כהנא אמר משום ממון ואיתא להא ואיתא להא · א"ר יוחנן ג' [מן] נוחלי העולם הבא אלו הן הדר בא"י והמגדל בניו לתלמוד תורה והמבדיל על היין במוצאי שבתות מאי היא דמשייר מקידושא לאבדלתא · א"ר יוחנן ג' הקב"ה מכריז עליהם בעצמו בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא. ועל עני המחזיר אבדה לבעלי' · ועל עשיר המעשר פירותיו בצנעא · רב ספרא רווק הדר בכרך הוה [דף קיג ע"ב] תני תנא להא קמיה דרבא ורב ספרא צהבו פניו דרב ספרא א"ל רבא לא כגון (את) [מר] אלא כגון רב חנינא ורב אושעיא דהוו אושכפי בארעא דישראל ויתבו בשוקא דזונות ועבדי להו מסאני[ג] לזונות ועיילו ומסיימי[ד] להו בכרעייהו ולא מדלי עינייהו לאסתכולי

רש"י

וקפין לדבר אחר] : דמלכותייהו אחורי אזנייהו קיימא · כלומר עתידין הם ליגדל ותגדל אימתן ויגקמו ממך : אדחלא אכרעיך זבינך זבין · בעוד החול על רגליך כשבאת מן הדרך מכור מה שהבאת ותחזור ותקנה ותביא : ותהרט · אם יוקיר יכול אתה להתחרט מן הדין על שמהרת למכור : בר מחמרא · שמא אילו לא מכרו החמיץ: שדי בכיסך ופתח שקיך · כלומר קבל תחלה המעות ותשים בכיסך ואח"כ פתח השק ותן התבואה ללוקחים: קבא מארעא ולא כורא מאגרא · מוטב לילך למקום קרוב ולהשתכר שם מעט יותר מלהשתכר הרבה במדינת הים : תמרי בהלוזך לבי סודנא רהוט · אם יש לך תמרים באותו כלי שנותנים בו תמרים הוליכם מיד לבית [העושה שכר] לעשות מהם שכר שאם תמתין תאכלם בין כך ובין כך ותפסיד : מאי סודנא · למה נקרא שם עושה השכר סודנא : סוד נאה · עלה טובה היא שהרי מתעשרין הימנה : וגמילות חסדים · יכול ליתן הימנה לעניים ולעשות צדקה וחסד שהרי אין בה קרן גדול : כל אגב גבייה בעיא · כל דבר שצריך לכתוב שטר עליו כגון מלוה ואמנה גבייה בעי כלומר עדיין הוא עומד לגבות ויש לו טורח בו : מעות רעות · דפרע להו ניהליה זוזא זוזא : צא באחרונה · למלחמה שאם תנוס תכנס לביתך בראשונה : אל תרבה בגנות · כלומר אל תהי רגיל לעשות מעשיך בפרהסיא במקום מגולה : משום מעשה שהיה · בדוד ובת שבע דכתיב ביה וירא והנה אשה רוחצת מעל הגג : משום ממון · שמבזבזת לו ממונך : [דמשייר מקדושא · שיש לו מעט יין ומונע בשביל הבדלה שתייתו] : רווק · פנוי : תני תנא · להך מתניתא ג' הקב"ה מכריז עליהן

מהרש"א

ודו"ק : ותלמיד קטן וכו' · והא דאמרינן פרק חלק[א] אין אדם מתקנא בתלמידו כלל היינו דוקא בתלמיד שלו כמו משה ביהושע דמייתי התם אבל הכא קאמר בתלמיד אחר מתקנא האדם ואמר בתלמיד קטן של אחר אין לקנאות דומיא דעכו"ם קטן ונחש קטן משום נקמה : קבא מארעא וכו' · עיין פרש"י ובפרשב"ם ונראה לפרשו כמשמעו קבא מארעא וע"פ מ"ש פרק הבע"י[ב] זרע ולא תזבין וכו' קפוץ וזבין ארעא וכו' ושם מפורש וק"ל : סוד נאה וגמ"ח וכו' · ר"ל שאין הכל יודעין לעשות מהן שכר לשתייה דלאכילה הן התמרים עומדין כדאמרינן פ' האשה[ג] והוה כמו סוד להתעשר ע"י מעשה שכר מהן וע"י זה יוכל המתעשר מהן לעשות גמ"ח : כל אגב גבייה בעיא וכו' · עיין פרש"י ורשב"ם ול"נ לפרש דה"ק דמטלטלין דמשתעבדי לב"ח לטרוף גם מלקוחות אם כתב להם מטלטלין אגב קרקע מכל מקום גבייה בעיא לזמן הפרעון ובקל יוכל הלוה להפסידן או להביאן ליד מי שא"א לגבותן ממנו וק"ל : תצא באחרונה כדי וכו' · פירש"י ורשב"ם שאם תנוס תיכנס לביתך בראשונה עכ"ל וק"ק דאי משום סכנה עדיפא הל"ל אל תלא בראשונה משום דעומד אל פני המלחמה הוא בסכנה ביותר כענין שנאמר באוריה הבו את אוריה אל מול פני המלחמה וגו' ומאי עלה אמרו לרך לבב ואם כל אחד יצא באחרונה משום ניסה מי יצא בראשונה ודו"ק : אל תרבה בגנות משום וכו' · כ"ה בכל הספרים ובפירושים אבל לפי הענין נראה דגרסינן בגגות ג' במקום נ"ן דהיינו שלא תרבה מעשיך בגגות מקום מגולה כמעשה שהיה ממש בדוד ובת שבע דכתיב רוחצת מעל הגג וק"ל : דמשייר מקדושא לאבדלתא וכו' · לפי' דברי התוס' בזה מפורש בח"ה : ג' מכריז עליהן וכו' לא הזכיר מאי מכריז עליהן למעליותא ואפשר דסמך אדלעיל

[א] מהרש"א ד"ה ותלמיד · פ' חלק · (קה ע"א) : [ב] שם ד"ה קבא הבע"י (מג ע"א) : [ג] שם ד"ה סוד פרק האשה · (פח ע"א)

יד יוסף

א לעיל קיב ע"א שבת קיח ע"א : ב ס"א בגגות : ג כתב הרשב"ם ב"ב לא ב ה"ה לכל החתנים אלא שמן הראשון צריך ליזהר ממיו יותר :

הדרושי גאונים

חלק שבית מהיקף הכיפה ויתר של קשת שהוא חלק שבית מהעיגול הוא כשיעור חצי הקוטר ולפי מופת אקלידוס הידוע שהמרובע הנעשה על צלע האלכסון של משולש נילב הזוית הוא מחזיק כשיעור שטחי ב' מרובעים הנעשים על ב' צלעות המשולש ואם כן אם תדע שאלכסון המשולש הוא שתים אם כן המרובע הנעשה על צלע האלכסון הוא יחזיק בשטחו ארבע ואם כן כאשר תדע עוד שצלע אחד אינו רק כשיעור חצי האלכסון דהיינו אחד א"כ שטח המרובע הנעשה על אותו צלע אינו רק אחד וא"כ בע"כ צלע הב' הוא גדר שמרובע המחזיק שלשה וא"כ הוא מחזיק בשיעור רביע פחות משטח המרובע הנעשה על צלע האלכסון וא"כ אם האלכסון הוא ד"מ באורך ט"ו יהיה אותו הצלע אשר רבועו מחזיק רביע פחות עד יהיה ארכו י"ג דהא ט"ו פעם ט"ו עולה רכ"ה וי"ג פעם י"ג עולה קס"ט והוא רביע פחות בקירוב גדול כשתדקדק · ולפי זה יהיה גם כן הערך שממרכז הארץ עד סוף העולם כנגד ערך שמרום הרקיע עד קצה שטח הארץ

עיון יעקב

ספוך במילי שלא יאמר הן והוא לאו או להיפך שיהא הן ולאו שלך לדק ולא כאותן האומרים לטוב רע ולרע טוב כדאיתא בישעיה סימן ה' וע"ז אמר ישעיה בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב שם סימן ו' ע"ש :

שלשה אין מתקנאין בהם · כי המה בעלי נקימה ונטירה וכן נחש ותלמיד חכם כדאמרי' כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח : **שדי** בכיסך ופתח שקיך · נראה דנ"מ לדינא כדאיתא בשבועות דף מה ע"ש במשנה היאך הם מחולקין : **וגמילות** חסדים · כי ע"י שיש לו בביתו שכר מצוי לשתות נותן לאורחים הצמאים וזהו גמ"ח בין לעניים ובין לעשירים : **ג'** הקב"ה מכריז עליהם בכל יום · עיין במהרש"א ונראה לי לומר כיון דג' אלו מתגברים על יצרם כל כך וניצולין מחמוד ממון ועריות שנפשו של אדם מחמדתן וכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו והלמלא הקב"ה עוזרו א"א להנצל ממנו לכך הקב"ה בעצמו

ענף יוסף

נ **אמר** ר' יוחנן שלשה מכריז עליהם הקב"ה בעצמו בכל יום · ולכאורה יפלא הכי לא נמצא בעולם מדות טובות מה שהאדם כובש את יצרו רבים ונכבדים מאלה או עכ"פ כיוצא באלו ולמה דוקא באלו בחר ה' להכריז בעצמו ומה שנראה לפענ"ד בזה שהשלשה אלה המה נפלאו בסוג ולא בפרטות ור' יוחנן הזכיר מכל סוג אחד מהם וה"ה לכל דדמי לי' · והנה עיקר הסכנה אשר בו ישובת הכובש יותר מן המעולה כמו שהאריך בזה בח' פרקים (פ' ו' ע"ש) הנה הוא דבר תאוה שיוצא ממרוץ הטבעי והתאוה גוברת עליו ביותר עז · וקרוב הדבר ובידו לעשות העבירה ועכ"ז הטהור בטהרתו ושבר ישבר תאוותו ופורש מהעבירה ע"כ בו יתפאר הש"י · והנה כלל תאוות הגופניות יפרדו והיו לשלשה ראשים האחד הוא תאוות הגוף · הב' תאוות הממון · הג' תאוות הכבוד ואין עוד דבר תאוה בעולם שלא יוטל תוך הג' האלו לכן תפס ר' יוחנן אחד מכל מין ומין ומן תאוות הגוף תפס תאוות המשגל ואמר רווק הדר בכרך ואינו חוטא כי מצוי לו בכל שעה והוא בתאוותו וחומרו מין הב' הוא תאוות הממון תפס ר' יוחנן עני המחזיר אבידה וכו' כי איש עני הוא והאבידה בידו היא הנה לזה צריך התאמצות גדולה למשול על התאוה · מין הג' הוא רדיפת הכבוד התבונן ידידי איש אשר תנן ה' אותו בעושר והולך בדרך הישר ויכלכל דבריו במשפט וירא לעבוד על אחת ממצות ה' פן יענש ממרומים או יש לו באמת יראת

עין יוסף

שבת (דף קיד) בתלמיד חכם שיש רבב על בגדיו · אבל לעשות מלאכה להתפרנס אין כאן גנאי · ולא תימא כשנא רבה אני פי' כהן אני וחשוב וגנאי לי הדבר (רשב"ם בב"ב דף ק"י ע"א) :

נ **צהבו** פניו · פי' שמח (רש"י חולין דף ז' ע"ב · ורש"י מנחות דף סח ע"ב) אבל במנחות דף י"ח ע"א פרש"י להבו פניו מחמת שמחה : **אושכיפא** ·

המתורגמן . א) הינטער דיא אהרען . ב) אנפערטרויען. בארגען . ג) שוהע . ד) אנמעססען .

בהו (וכי ממיאן הכי ממיאן) [ומומתייהו הכי] בחייהון דרבנן קדישי דבארעא דישראל · שלשה הקדוש ברוך הוא אוהבן' מי שאינו כועס · ומי שאינו משתכר · ומי שאינו מעמיד [א]על מדותיו:
נא שם תנו רבנן שלשה הקב"ה שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות לחברו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה בחברו ומעיד בו יחידי כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא · נגדיה[א] רב פפא אמר ליה [ב]טוביה חטא וזיגוד מינגד · א"ל אין את לחודך קמסהדת ביה שם רע בעלמא קא מפקת עליה דכתיב (דברים יט) לא יקום עד אחד באיש · אמר ר' שמואל בר רב יצחק אמר רב מותר לשנאותו שנאמר (שמות כג) כי תראה חמור שונאך רובץ מאי שונא אילימא שונא כותי [ג]והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא כותי · אלא פשיטא שונא ישראל ה"ד אי דקא עביד איסורא שרי למסנייה אי דלא קעביד ולא מידי מי שרי למסנייה והכתיב (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא כולי עלמא נמי מיסנו סנו ליה מ"ש האי · אלא כי האי גוונא דחזי ביה איהו דבר ערוה · רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאותו שנאמר (משלי ח) יראת ה' שנאת רע · א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימר ליה לרביה עילויה ולמיסנייה · א"ל אי מהימן ליה לרביה כבי תרי נימא ליה ואי לא לא נימא ליה · כי הא דטוביה חטא וכו' עד נגדיה רב פפא אמר ליה טוביה חטא וזיגוד מינגד · [ד]ת"ר ג' חייהם אינם חיים אלו הם הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת[ג] · אמר רב יוסף כולהו איתנהו בי · תנו רבנן שלשה אוהבים זה את זה אלו הם הגרים והעבדים והעורבים · שלשה שונאים זה את זה הכלבים והתרנגולים והחברין · ויש אומרים אף הזונות ויש אומרים אף ת"ח שבבבל :
נב שם ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן · דל גאה · עשיר מכחש · זקן מנאף · ופרנס המתגאה על הצבור בחנם · וי"א אף המגרש את אשתו פעם ראשונה ושניה ומחזירה · ות"ק זמנין דכתובתה מרובה אי נמי שיש לו בנים הימנה [ה]ולא מצי מגרש לה · חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו זה את זה אהבו את הגזל

רש"י

לשבת בכל יוס : [ומומתיהו · שבועה שלהן] : שם רע קמפקת · מאחר שאין אתה נאמן בעדות זה ולא תתקבל עדותך ואין עליך מצוה להגיד הרי אתה עובר על לא תלך רכיל (ויקרא יט) : דכתיב לא יקום עד אחד · כלומר המקרא מעיד שאין אתה נאמן בעדות זו : מותר לשנאת אותו · שהרואה יחידי דבר ערוה בחברו אף על פי שאינו רשאי להעיד בו מותר לשנאותו שהרי יודע בודאי שהוא רשע : שונא ישראל · כלומר שהוא ישראל : הרחמנים · יותר מדאי [והני שלשה מילי דבר התדיר בהן כל שעה וכיון דהוא מקפיד עליהן אין חייו חיים שאין לו מנוחה] : אין הדעת סובלתן · דאפילו הן עצמן מתחרטין לאחר זמן ונבזים הם בעיני עצמן : המתגאה בחנם · נוהג עליהם שררה ואינו עומד עליהם בשעת הדחק : צוה כנען · כלומר מנהגם כך כאילו צוה עליהן אביהן ונפקא מיניה

תוספות

שראה בו דבר ערוה · וא"ת הא אמרי' בהלו מציאות (ב"מ לב:) אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו והשתא מה כפיות יצר שייך כיון דמצוה לשנאתו וי"ל כיון שהוא שונאו גם חברו שונא אותו דכתיב (משלי כז) כמים הפנים לפנים וגו' ובאים מתוך כך לידי שנאה גמורה ושייך כפיות יצר :

מהרש"א

מדלעיל גבי ר"ח בן דוסא דמכריז עליהן הזהרו בהן וק"ל : בחייהון דרבנן קדישי וכו' · כמ"ש כ"מ שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה וק"ל : ג' הקב"ה אוהבן וכו' · אלו ג' מדות נוגעין בין איש לחברו אלא דקאמר כל האהוב למטה אהוב הוא גם למעלה וכה"ג קאמר בשלשה שהקב"ה שונאן המדבר אחד בפה וכו' נוגעין בין איש לחברו וקמ"ל דכל שאינו נוח לבריות אינו נוח למקום : מצוה לשנאותו · ומשמע ליה דאיירי נמי בכה"ג מדכתיב בסיפיה דקרא שנאתי בלשון יחיד דאי בדאיכא סהדי כו"ע נמי מסנו סט ליה וק"ל : הרחמנין וכו' · פרשב"ם יותר מדאי וכו' ע"ש דודאי מדות הרחמנות היא ממדות הטובות אלא ביותר מדאי קאמר וכן הרתחנין מלינו [תענית ד] בת"ח דאורייתא מרתחא וכו' וכן אניני דעת דודאי דיש לאדם להקפיד בדבר המאוס כדלעיל בפרקין אלא ביותר מדאי קאמר : [והחברין וכו' · פי' כההיא דפ"ק דשבת תחת גוי ולא תחת חבר וכו' ובפרק הבע"י בנוי נבל וגו' אילו חבריא והן כומרין בפרסיים כפי' הערוך (בערך חבר ב') ע"ש] : ולא מצי מגרש לה · פי' דלא מצי קאי בגרושין : [צוה כנען לבניו אהבו וכו' · לפי שנגזר על בניו להיות עבדים כמ"ש ויהי כנען עבד למו וע"פ מ"ש לעיל דהעבדים אוהבין זה את זה קאמר הכא דבניו אהבו זה את זה · ואהבו את הגזל ע"פ מ"ש מרבה עבדים מרבה גזל ואהבו את הזמה מרבה שפחות מרבה זמה · ושנאו את אדוניכם כי לכל אחד מבניו יש לו אדון לפי הגזירה שיהיו עבדים

יד יוסף

א ז"ל רש"י מגילה כח ע"א לא עמדתי על מדותי לשלם גמול רע למי שציערני גם בקידושין עא ע"א פירש"י ואינו עומד על מדותיו לנטור איבה : ב מכות יא ע"א : ג ב"מ לב ע"ב : ד עי' ביצה לג ע"ב : ה עי' ערכין מא ע"ב :

חדושי גאונים

שאת כשיעור אלי הקוטר כנ"ל בערך י"ג על ט"ו וכיון שחצי הקוטר הוא עולה ר"כ שנה או כשתסיר ב' שנים מכל ט"ו שנה יהיה החסרון עולה ל"ג שנה ושליש כשתדקדק ויהיה נשאר ק"ז שנה פחות שליש והוא השיעור שממרכז שטח הארץ עד קלה שטח הארץ וא"כ כל אורך שטח הארץ שהוא כפלים כשיעור הזה עולה תל"ג שנה ושליש וא"כ יהיה ספיר ס' פעמים כאורך כוס שהוא מהלך ז' שנים ועוד דהא ס' פעם ז' עולה ק"ך שנה והנשאר עד תל"ג שנה ושליש הוא ס' פעמים כנגד מעוד סיתר על ז' שנים וזהו דוקא על שטח הארץ של צד מעלה אבל קוטר העולם שהוא צד מטה של הארץ וכן כיפת הרקיע שממעל לשטח הוא באמת מהלך ת"ק שנה זהו מה שהפלתה מצודתינו לבאר כעת ועוד חזון למועד לבאר הדברים בביאור יותר אי"ה · (כ"י מהגאון המפורסם בעל עטרת ראש מהור"ר לוי קאדני זצ"ל הנמצאת בידי יורשי בנו הרב הג' מוהר"א זצ"ל בעל המחבר ספר יעיר קנו) :

עיון יעקב

מכריז עליהם להזהר בהם כדמצינו בקדושין דף פ"א בר"מ ורע"ק יע"ש : ג' הקב"ה אוהבן · כיון שהוא אהוב למטה אהוב גם כן למעלה ולהיפך הרגזן שנוא בין הבריות וכן השיכור כדאיתא במשלי כ"ג הובא בילקוט על פסוק למי מדנים שמתוך ששותה הוא מגלה סוד שבין אדם לחבירו ומשלח מדנים ע"ש וכן מי שאינו מעביר על מדותיו ומי שמונע עצמו ממדות גרועות הללו אהוב למטה ונחמד למעלה : ג' הקב"ה שונאן · לפי שבדבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך וזה שמדבר אחד בפה אינו ידוע לאדם וכן היודע עדות ומונע עצמו מלהעיד יכול להתנצל עצמו נגד הבריות לומר ששכח עדותו או לא השגיח כלל על הדבר וכן המעיד יחידי יכול להתנצל עצמו שעשה כן להציל בני אדם מעבירה ולא להוציא שם רע אבל לפני ה' גלוי מחשבתו הרע : **שראה** בו דבר ערוה · עיין בתוס' מה שמקשים מסוגיא דש"ס בב"מ דף לב ע"ב ותירצו כאן דמתוך שנאתו בא לידי מריבה גמורה ושייך כפיית יצה"ר ושם באלו מציאות תירצו תוספות בענין אחר דהא דאמר שתם כדי לכוף את יצרו קאי אשונא דברייתא ולא אשונא דקרא הייט לפי סוגיא דש"ס שם שתירצו הכי משא"כ סוגיא דהכא משמע דקאי אשונא דקרא עו' כ"י בשם הרמב"ן ועל הקושית סש"ס שם צריך לתרץ כמ"ש תוספות שם דשונא עכו"ם בשכר ושונא ישראל בחנם ע"ש וכן משמע שם בתוספות דב"מ ד"ה מאי לאו וכו' וזה נראה דעת הרמב"ם פ"ג מהלכות רוצח ע"ש ובחנם טרח בזה לדחוק הכ"מ שם והרמ"א בח"מ סימן רע"ב סעיף י' בשם א"ה פסק כדעת התוספות דב"מ והג"י שם ובאמת לענין הלכה נראה עיקר כדעת התוספות כאן וכדעת הרמב"ם וכ"פ הב"ח שם וכנ"ל : ג' אוהבין זה את זה ואלו הן הגרים והעבדים והעורבין · נ"ל דאלו שהם שפלים ונבזים בעיני עצמן לכך אוהבין זה את זה ולהיפך בגדולים והחשובים שמקנאים זה בזה ומה"ט אמרינן אין קנאה כקנאת מלכים : ויש אומרים אף הזונות · כי

עץ יוסף

סנלרים : בחייהן רבנן קדישי · כמ"ש כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (מהרש"א) ועיין מוהרי"א פ' קדושים נתפלא בזה · שהרי ערוה וכיוצא בה · הוא מהמגונות · וא"כ הנבדל מהם · אינו ראוי להתאר בשם קדוש · רק בשם בלתי עושה המגונות · וי"ל דס"ק חז"ל · אלו לא היה לזה האדם (המנודר בערוה) קדושה במציאות · לא היה מוצא אפשרות בעצמו להיותו מגודר בערוה · ושיהיה פרגם סימנה · מאחר שידענו כי האדם בעון חולל ובחטא התאוה יחמתנו אמו · וא"כ אם הערוה בוערת בו · ואנחנו נמצאהו עם כל זה מגודר בערוה · מופרש מובדל ממנה · אין זה כי אם הקדושה הנמצאת בו בכשר · היא הבריחה והניסה את התאוה · לבלתי תמלט בה מעשה אשה זונה שלפת (איי היס) :

ענף יוסף

הרוממות וכלוס חסר · הנה הילר יתייאש מלפתותו בעבירות גדולות אבל יפתהו להתכבד בעיני הבריות (עיין בס' תו"ה מה שהאריך בזה) למען יתרבה כבוד שמים וגופו יהיה ג"כ מכובד על הבריות ויפתהו הילר לגלות מעשיו הטובים להיות כל העם רואים והעשיר הזה המעשר פירותיו בצנעה ואין רצונו שיכבדוהו בני אדם הנה האיש הלזה שליט ברוחו · והוא ימשול על תאוות הכבוד ונכון :

המתורגמן. א) מיט שלעגע בעשטראפט. ג) טרויעריגעם געמיטה.

[א] מהרש"א ד"ה הוא · בפרק הוציאו לו (נב ע"ב)

יד יוסף
א יומא נב ע"ב וע"ש בתוספות ד"ה הוא ובנדה לו ע"ב ד"ה איסי : ב נ"ל שמעוני אחיי ועמי :

ואין לו בנים · נראה דוקא ע"י פשיעתו שאינו מתעסק בפ"ו דומיא דאחריני ומי שאין לו תפילין וכו' · מיירי בים לו ואינו מניחן אי נמי אפילו אין לו יש לו לחזור ולהביא עלמו לידי חיוב כדאשכחן (סוטה יד.) במשה שהיה תאב ליכנס לארץ ישראל כדי לקיים מלות שבה והא דאמרינן (שבת מט.) תפילין לריכין גוף נקי כאלישע וכו' היינו כדמפרש שלא יפיח בהן ולא יישן ובשעת ק"ש כדי לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה בקל יכול להזהר : ואין מיסב בסעודת מלוה · היינו סעודת מילה דאמר במדרש דנלול מדינה של גיהנם וסעודת נישואין בתלמידי חכמים ובת כהן לכהן ודוקא שיש שם בני אדם מהוגנין כדאמרי' בזה בורר (סנהדרין כג.) נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אלא אם כן יודעין מי מיסב עמהם: לנהוג בו כבוד · כשלא למד ממנו אבל בלמד ממנו אמר (אבות פ"ו) בדוד שאמו רבו ומיודעו אף על פי שלא למד (ממנו) [מאחיתופל] אלא שני דברים :

שצריך אדם ליזהר מהן : חבורה של מלוה · כגון משתה של ברית מילה או בת כהן לכהן : בכלדיים · בעלי אוב [כך פירש רבינו ולא נהירא דקרא בהדיא כתיב אל תפנו אל האובות · ואני שמעתי חוזה בכוכבים וכן עיקר]: תמים תהיה · להיות בוטח בו בכל קורות ותולדות הבאות לך : [היושבת על דם טהור · אשה שכלו ימי טוהר שלה והגיע ליל ארבעים ואחד לזכר או ליל שמונים ואחד לנקבה שאם תראה עכשיו תהא נדה אסורה לשמש ואע"פ שלא ראתה דהואיל ולמודה היא עד עכשיו להיות משמשת עם ראייתה גזירה שמא תראה ותשמש : עונה · יום ולילה כך פירש רבינו ולא נהירא אלא לילה אחד דהיינו ליל ארבעים וא' כדמפרש רבה (נדה דף סג:) אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לווסתן וכמה עונה ומפרש או יום או לילה : רבי ילחק ב"ר אחא דשמעתא · מילתא באנפי נפשה היא כל רבי ילחק סתם הנזכר בשמעתא הוא רבי ילחק ב"ר אחא רבי ילחק סתם באגדתא הוא ר' ילחק בן פנחס : שמעו נא אחיי · דשמעתא בן אחא] : אכול בצל · אכול בצלים ומיני ירקות : ושב בצל · ביתך ולא תצטרך למכור ביתך : ולבך רודף עליך · מתאוה לאכול כל שעה מה שהרגילתו: דאכיל אליתא · אליה כלומר בשר שמן תדיר : טשי בעיליתא · נסתר בעליה כשבא לתובעו הקפתו דאכיל ואין בידו מה לפרוע : קקולי · ירקות: אקיקלי דמתא · על אשפות העיר מקום ששאר בני אדם יושבין הוא יושב ואין תובעין אותו כלום : [משום קפא · שרף החזרת קשה הוא והרי הוא כארס : קפא דחסא · מי שאכל חזרת וחלה בשביל הקפא יאכל לנון וירפא : קפא דחמא כרתי · מי שאכל לנון וקשה לו יאכל כרתי כרישים : חמימי · ישתה מים חמין : קפא דכולהו חמימי · ארס של כל הירקות מים חמין רפואה להם :

זכר

אהבו את הזמה · ושנאו את אדוניכם · ואל תדברו אמת · ששה דברים נאמרו בסוס אוהב את הזנות אוהב המלחמה ורוחו גסה ומואס שינה ואוכל הרבה ומוציא קמעא ומהלך על צדי דרכים · וי"א אף מבקש להרוג בעליו במלחמה :

נג שם (שמונה) [שבעה] כמנודין לשמים אלו הן מי שאין לו אשה ומי שיש לו אשה ואין לו בנים (ממנה) ואינו מגרשה ומי שיש לו בנים ואינו מגדלן לת"ת ומי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו ומונע מנעלים מרגליו ויש אומרים אף מי שאינו מסב בחבורה של מצוה :

נד שם אמר רבה בר בר חנה אמר ר' (יצחק בר) שמואל בר מרתא אמר רב משום (יוסף) [ר' יוסי] איש הוצל מנין שאין שואלים בכלדיים שנאמר (דברים יח) תמים תהיה עם ה' אלהיך · ומנין ליודע בחברו שהוא גדול ממנו אפילו בדבר אחד שחייב לנהוג בו כבוד שנאמר (דניאל ו) כל קבל די רוח יתירא ביה ומלכא עשית[א] להקמותיה על כל מלכותא · [והיושבת על דם טהור אסורה לשמש עד כמה אמר רב עונה [א]תנא הוא יוסף איש הוצל הוא יוסף הבבלי הוא איסי בן גור אריה הוא איסי בן יהודה הוא איסי בן גמליאל הוא איסי בן מהללאל ומה שמו איסי בן עקביה שמו הוא ר' יצחק בן טבלא הוא ר' יצחק בן חקלא הוא ר' יצחק בן אלעא הוא [דף קיד ע"א] רבי יצחק בן אחא דשמעתא הוא רבי יצחק בן פנחס דאגדתא וסימניך [ב](שמעו נא אחיי ורעיי)] ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום ר' יהודה בר אלעאי אכול בצל ושב בצל ולא תיכול אוזין ותרנגולים ויהא לבך רודף עליך · פחות ממיכלך וממשתייך ותוסיף על דירתך כי אתא עולא אמר מתלין מתלייא במערבא דאכיל אליתא טשי בעיליתא דאכיל קקולי אקיקלא דמתא שכיב :

דף קטז ע"א [פיסקא אע"פ שאין חרוסת מצוה · ואי לא מצוה משום מאי מייתי לה א"ר אמי משום קפא אמר רב אסי קפא דחסא חמא קפא דחמא כרתי [קפא דכרתי חמימי] קפא דכולהו חמימי אדהכי והכי נימא הכי

מהרש"א

עבדים · ואל תדברו אמת כמ"ש כנען בידו מאזני מרמה] : ששה דברים נאמרו בסוס וכו' · וזש"ה כי גאה גאה סוס ורוכבו וגו' דהיינו הסוס שרוחו גסה והמלרי שנקרא רהב ע"ש גאותו וכמ"ש פרעה נתגאה וכו' הקב"ה שהוא גאה על גאים רמה והגביה אותן לזורקן למטה בים כדכתיב תהומות יכסיומו ירדו וגו' : [שאין שואלים בכלדיים וכו' · פרשב"ם חוזי ככבים וכן פי' בערוך ע"ש וכבר כתבנו בזה פ"ד נדרים בההוא דכל המתמם עלמו וכו' ע"ש]: היודע בחברו שהוא גדול וכו' · בברייתא דשנו חכמים הלומד מחברו אפילו אות אחת לריך לנהוג בו כבוד וכו' והכא הוסיף לומר דאפילו לא למד ממנו אלא שהוא יודע בו שהוא גדול ממנו בדבר אחד חייב לנהוג בו כבוד שנאמר כל קבל די רוח יתירא ביה דהיינו שיש לו רוח ודיבור אחד יתירא עליו ומפורש בו הכבוד גבי דריוש שנאמר ומלכא עשית להקמותיה על כל מלכותא וק"ל : הוא יוסף איש לרידא וכו' · בפ' הוליאו לו [א] נ"ב איש לרידא אלא גרסינן הוא יוסף הבבלי ושאר כל השמות דחשיב הכא חשיב נמי התם ולא ידענא למה היה לו ולאביו כל השמות הללו דכיולא בזה במשה ויתרו אתו כולהו לדרשה : [דאביל אליתא טשי בעיליתא · פי' בערוך שמתחבא בעלייה מפחד הקלב שתובעו ע"ש : אדהכי והכי נימא וכו' פי' בערוך עד כה ועד כה שיביאו לו אותן מים נימא הכי קפא קפא דכירנא לך

עין יעקב

אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה וכן קנאת ת"ח וסופרים ועיין בשבת דף ל"ד מ"ש שם על הא דזונות מפרכסות זו את זו ע"ש : ואל תדברו אמת · ומה"ט נמי אמרינן בב"מ זמן אמרינן לית הימנותא בעבדא גם אם יאמרו אמת יתגלה קלונם בגזל וזמה ושנאו את אדונם לכך לריכין לשקר להכחיש מעשיהם הרעים : ומונע מנעלים מרגליו · הטעם שסרי בירמיה ב' הזהיר מזו דכתיב מנעי רגלך מיחף אף דבש"ס דיומא דף ע"ז דריש דמנעי רגלך מהחטא קאמר מ"מ אין מקרא יולא מידי פשוטו ועי"ל דהוי כמנודה דאסור בנעילת הסנדל : שחייב לנהוג בו כבוד · עיין בחידושי הרי"ף מה שמקשה בזה ובאמת מעיקרא לק"מ דבגדול ממנו אפילו בדבר אחד חייב לנהוג בו כבוד אבל בלמד ממנו אפילו אם התלמיד גדול ממנו כמו דוד נגד אחיתופל אפ"ה לריך לנהוג בו כבוד כמו תלמיד ורבו לריך לו וק"ל : פחות ממיכלך וממשתך ותוסיף על דירתך · זה הוא הפי' אדלעיל אכול בצל שהוא

הרי"ף

ואינו מגרשה · וקשה דזמנין דכתובתה מרובה ואין לו והיכי פסיק ותני ואינו מגרשה · ובגירסת הגמרא לא גרסינן ואינו מגרשה · ובתוספות נראה דוקא ע"י פשיעה שאינו מתעסק בפריה ורביה וכפי זה אינו כמנודה אלא על שלא נתעסק בפריה ורביה אבל קשה לפי' התוס' דאע"פ שהיו לו בנים אינו רשאי ליבטל מפריה ורביה · וי"ל דאע"פ שאינו רשאי מ"מ לא הוי כמנודה לשמים אלא כשאין לו בנים ולהאי גירסא לא שני לן אם יש לו ממנה או מאשה אחרת ולא גרסי' אלא אין לו בנים סתם : **היודע** בחבירו שהוא גדול וכו' · פירשו התוס' לריך לנהוג בו כבוד כשלא למד ממנו דבלמד ממנו אמרו שדוד עשאו רבו

המתורגמן. א) געטראַכט.

הכי קפא קפא דכירנא לך ולשב בנתיך ולתמני כלתך: רבי אלעזר בר צדוק אומר מצוה וכו': מאי מצוה ר' לוי אומר זכר לתפוח ור' יוחנן אומר זכר לטיט אמר אביי הלכך צריך לקהוייה[א] וצריך לסמוכיה לקהוייה זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט תניא כוותיה דרבי יוחנן תבלין זכר לתבן חרוסת זכר לטיט א"ר אלעזר בר' צדוק כך היו אומרים תגרי ‏חרך שבירושלים באו וטלו לכם תבלין למצוה: מתני' מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו ואם אין דעת בבן אביו מלמדו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל ‏הלילה הזה כולו צלי שבכל הלילות (אין) אנו (חייבים לטבל אפילו) ‏פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים ולפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש (דברים כו) מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה]: שם ‏מתחיל בגנות ומסיים בשבח · מאי בגנות ‏רב אמר מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו (ורבא) [ושמואל] אמר עבדים היינו לפרעה · אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה עבדא דמפיק ליה מאריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי למימר ליה · א"ל בעי לאודויי ולשבוחי · א"ל פטרתן למימר מה נשתנה פתח ואמר עבדים היינו:

שם [מתני' רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר [שם ע"ב] ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים [שנאמר (שמות יב) ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח וגו'] מצה על שום שנגאלו אבותינו ממצרים [שנאמר (שם) ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וגו'] מרור על שום שמררו המצרים את חיי

זכר לתפוח · במסכת סוטה (דף יא:) שהיו יולדים שם בניהם בלא עצב שלא יכירו בהן מצריים דכתיב (שיר ח) תחת התפוח עוררתיך: לסמוכיה · לכתוש בו ירקות הרבה כדי שיהא עב: וצריך לקהוייה · להטיל בו תפוחין דאית ביה קיוהא זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט: תבלין · בשמים שמטילין בחרוסת זכר לתבן (וחרס) [וחרסית] שכותשין בו הדק זכר לטיט: תגרי חרך · כמו מציץ מן החרכים (שיר ב) חנונים היושבים אצל חניותיהן ומוכרין: מתני' וכאן הבן שואל את אביו · כאן במזיגת כוס שני הבן שואל את אביו אם הוא חכם מה נשתנה עכשיו שמוזגין כוס שני קודם אכילה ורבינו קבל מרבו רבי יעקב בן יקר וכן הבן שואל כמו כן בנות צלפחד (במדבר כז) כלומר דין הוא שיהא שואל במזיגת כוס שני מה נשתנה: מטבילין פעם אחת · טיבול ירקות בתוך הסעודה ובגמרא פריך לה: שתי פעמים · טיבול ראשון דשאר ירקות וטיבול שני דמרור: הלילה הזה כולו צלי · בזמן שבית המקדש קיים היה שואל כן: ולפי דעתו של בן אביו מלמדו · אם מבין הרבה יפרש הכל: מתחיל בגנות · מפרש בגמרא: פתח ואמר · לאחר שאילת הבן התחיל לומר עבדים היינו וגומר הגדה בשבח והודאה כלומר כן עשה לנו הקב"ה שהיינו עבדים והוציאנו

ולז' בנתיך ולח' כלותיך דברים אלו וכו' ע"ש]: חרוסת זכר לטיט וכו' · בשעת אכילת מרור יזכור וימררו חייהם בעבודה קשה בחומר וגו' שהיא עבודת הטיט וזכר לתבן שהוסיפו בעבודתם ותבן לא יתן לכם ויפץ העם וגו' לקושש קש לתבן ור"א דקאמר זכר לתפוח לפי המדרש שכתבו התוספות יש לעשות חרוסת גם בשאר פירות שנדמו ישראל בשיר השירים אבל בשמעתין לא נקט אלא זכר לתפוח והיינו דיש לזכור הנס דכל עוד שמררו חייהם היו יולדות בריות כמ"ש תחת התפוח וגו' כדאמרינן במסכת סוטה (דף יא) ולקיים מ"ש פן ירבה כן ירבה: מתחיל בגנות ומסיים וכו' · עניינו שביום שמחת לבו של אדם יזכור תחלת שפלותו וגנותו שלא תזוח דעתו עליו ומהאי טעמא דורש כמי מארמי אובד אבי ועל כן בעי לאודויי ולשבוחי טפי וק"ל: כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח מצה ומרור פסח ע"ש מה וכו' · לא מצינו בשאר מצות דבעיא שיאמר בהן ע"ש מה דסגי להו בברכה על המצוה [א] אבל טעם הענין הוא מפורש ברפ"ק דזבחים דכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין חוץ מן הפסח והחטאת דפסולין שלא לשמן וטעם הענין מפורש שם דלפי פגמם ורחקם מן הקדושה בעי טפי קירוב לקדושה דהיינו זביחה לשמה וע"כ אמר ר"ג דגם אכילת הבעלים יהיה מפורש לשמה לקרב אל הקדושה וז"ש פסח על שם שפסח הקב"ה וכו' שכבר היו ישראל במצרים תחת ממשלת קליפות הטומאה לעבוד ע"ז שם כמ"ש איש שקוצי עיניו השליכו ובזביחת הפסח ובאכילת הצאן שהוא תועבת מצרים באו לקרב אל השכינה וכן מייתי ליה מואמרתם זבח פסח דמשמע ליה דבאכילת פסח איירי דהזביחה כבר מפורש בה לשמה דכתיב וזבחתם זבח פסח לה' כדאמרינן התם ואמר דגם במרור בעי שיאמר ע"ש מה דהיינו כמי בשיעבוד מצרים הקשה תחת ממשלת הטומאה ובעי לזה זכירה בפה דכתיב וזכרת כי עבד וגו' ויפדך ה' וגו' ומצינו זכירה בפה כמו זכור אשר עשה לך וגו' וזכור את יום השבת וגו' דהיינו שיזכור בפה שרחקך מן הטומאה לקרבך אל השכינה ומרור שהוא חזרת תחלתו רך וסופו קשה מורה על זה כמפורש רפ"ב דבכורות [ב] גבי שאמרו חזרת שבמקומנו ס' רבוא קליפות וכו' ע"ש וכן לענין אכילת מצה כתיב שבעת ימים תאכל מצות וגו' למען תזכור את יום צאתך וגו' דהייטו שתזכור שרחקך מן הטומאה שהוא כח שאור שבעיסה לקרבך אל הקדושה באכילת מצה כאכילת כהן במנחות לקרב אל הקדושה כמ"ש בזה (לעיל) [לקמן] גבי מצה ע"ש מה כו' כמפורש שם: מצה זו על שום מה על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ שנאמר ויאפו את הבצק וגו' · כ"ה בסדר אגדה ובאשר"י ויש לעיין בזה לפי טעם זה היה ראוי להיות מצות אכילת מצה אחר חצות לילה שאז יצאו ממצרים ונתקיים ויאפו את הבצק אשר הוציאו וגו' גם בפסח שאכלו במצרים למה אכלו אז מצה דאין סברא שאכלוהו ע"ש העתיד וי"ל דודאי איסור חמץ כל ז' הוא מטעם אחר כמפורש סודו בקרבן מנחה שאמר מצות תאכל במקום קדוש וגו' לא תאפה חמץ וגו' כי החמץ רמז אסטרא דשמאלא וכמ"ש גבי מנחה כי כל שאור וגו' וכמ"ש [ג] ומי מעכב שאור שבעיסה וכו' וז"ש מצות תאכל במקום קדוש דהיינו

[א] מהרש"א ד"ה כל מי ברפ"ק דזבחים (ב ע"א): [ב] שם בא"ד רפ"ב דבכורות (ט ע"א): [ג] שם ד"ה מצה · וכמ"ש (ברכות יז ע"א):

יד יוסף

א ג' הערוך הרך: ב לעיל ע א': ג מטבילין וע' תוי"ט ובמשנה שבמשניות וכן בפסקא בגמרא דסמוך: ד עניינו שביום שמחת לבו של אדם יזכור תחלת שפלותו וגנותו שלא תזוח דעתו עליו: ה ע' הג"' בגמ' ובספר גבורות ה' גרס. אביי אמר מתחלה וכו' ורבא אמר עבדים וכו'. ופלוגתם הוא בזה דרבא סבר כיון שכל ענין היום הוא יציאת מצרים אין לנו להזכיר גנות אחר. כי אם אותו עבדות של מצרים. ואביי סבר כיון שבידנו להזכיר גנות ושבח של מצרים להודיע כמה שבחו של מקום כי מאשפות ירים אביון. יש לו להזכיר גנות כי אבותינו היו עובדי ע"ז ואין גנות גדול מזה.וגדול הוא מגנות של עבדות. ואף על פי כן קרבנו המקום לעבודתו מאהבתו ומחמלתו ומשמרו הבטחתו: ו כ"א מי:

חדושי גאונים

ר"ג היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו· ומהרש"א ב ה"א דקדק מה נשתנה שלש מצות הללו מכל מצות שבתורה שאין צריך לפרש טעמם בשעת עשייתן ושלש מצות אלו שצריך לפרש טעמם בשעת עשייתן וכזה נדבר אחר כך · ובעת נדקדק על התורה שהרי לא נתגלו טעמי התורה ולמה בפסח כתיב הטעם בתורה ואמרתם זבח פסח הוא אשר פסח ה' וגו' ונראה לי שלא בא הכתוב ליתן טעם על עצם המצוה אבל שיעור הכתוב כך הוא שהרי בפסח

עיון יעקב

מאכל קטנים כדי שתשב בגל ביתך כפי' רשב"ם: מה נשתנה הלילה הזה · אלו השאלות הם ארבע שינויים אלו הם ארבע לרמז על שתיית ארבע כוסות וארבע כוסות הם נגד ארבע לשונות של גאולה כפי' רשב"ם ריש פרק זה על כן מסדר התנא אלו ארבע שאלות יחד ומתחיל עבדים היינו וכו' והקדוש ברוך הוא הוציא אותנו משם ונגד ארבע לשונות של גאולה אנו עושין ארבע שינויים אלו וזה הוא הטעם שתיית ד' כוסות נמצא שהאכילה ושתיה כוונה אחת להם כי שתיה בכלל אכילה: ר"ג אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח · לכאורה קשה מניינא ל"ל ואפשר לפי שתיבת מצה הוא פחות מתיבת חמץ במנין ג' דהיינו במקום ח' של חמץ כתיב ה' בתיבת מצה לכך אומר ג' דברים אלו למלא המספר שלא ישכח

אמר הבונה מתחיל בגנות כו' · להגדיל חסד ה' אשר גבר עלינו בלי זכות קודם ולא לקדמונינו לגאלנו ממצרים תקנו חז"ל להתחיל עיקר ספור ההגדה מן הגנות שהיינו בו מקדם · ולכן לא הספיק המסדר באמור עבדים היינו כמו שסבר רבא כי הוא צריך לתשובת שאלת מה נשתנה אלא אחרי זכר החיוב להגיד לכל מיני הבנים והזמן הנאות לזה תקן האומר דברים מתחלה עובדי עבודת כוכבים היו אבותינו וכו' כת"ק וזה שרב נחמן עשה המשלה שעבדו יאמר לו דבר עד שיוכל להתחיל לומר עבדים היינו במקום תשובה לשואל ואל"ע עבדא דמפיק ליה מאריה וכו' כי העבד חשב בלבו מי יודע שמה עלי הוא אומר להוציאני לחירות ולהעניק לי בכסף וזהב והשיב בעי לאודויי ולשבוחי אז אמר רב נחמן פטרתן מלומר מה נשתנה כי עתה צריך אני לספר לך שהעבד ישראל היה זה שהיינו עבדים לפרעה ויוציאנו בכסף וזהב וכל הספור שלפניך אנחנו חייבין להודות ופתח ואמר עבדים היינו ונכנס עם זה באמירת ההגדה ובמקום הראוי אמר מתחלה עובדי עבודת כוכבים וכו' לפתוח בגנות ולסיים בשבח:

המתורגמן. א) זוויערליך מאבען.

אתוך הקדושה וסטרא דימינא ומסיים כי קודש קדשים היא ואין ראוי להיות בה חמץ מסטרא דשמאלא וזהו טעם אכילת מצה בליל פסח כדמיון המנחה לגבי כהן כי אז נתקדשו כל ישראל להבדיל בין ישראל למצרים וליל שמורים הוא מן המזיקים וסטרא דשמאלא להדבק בקדושה · והרמז בזה מלת מצה ומלת חמץ שהם שוים באותיות מ"ץ אלא שיש בהם חילוף ח' דחמץ תחת ה' דמצה ונקדים בזה מה ששמעתי דרך רמז במה שאחז"ל (סוטה יג) אין המצוה קרויה אלא על מי שגומרה כי אותיות מ"צ תחלת אותיות מצוה המה בא"ת ב"ש י"ה שהוא תחלת שם של ד' ואותיות ו"ה הם גמר אותיות של מצוה הוא רמז דעיקר מצוה גמרה שהרי תחלתה שם י"ה תחלת שם של ד' אינו מפורש רק רמז בא"ת ב"ש וגמר מצוה מפורש סוף השם בכתיבתו ו"ה ועל כוונה זו באו אותיות מ"ץ במצה וחמץ בא"ת ב"ש רמז על שם של י"ה והא' דחמץ היא מהה' אותיות יחידות דסטרא דשמאלא שהם בג"ד ח"ט והה' דמצה היא מה' אותיות דסטרא דקדושה מורים על קדושת אותיות השם ושאר כל הקדושות כמפורש בחידושינו דפ"ק דיומא ע"ש והשתא הא' של חמץ נסמך למ"ץ מורה על החוטא שמדבק עלמו בסטרא דשמאלא שהשם י"ה נשאר מכוסה ונעלם ממנו אבל ה' של מצה מורה על השב בתשובה גם שבתחילתו נשאר השם י"ה מכוסה בא"ת ב"ש על ידי התשובה שמדבק עלמו בקדושה נגלית לו אות ה' המורה על הקדושה להשיב בתשובה ועל כוונה זו אמרינן פ' הקומץ (דף כט) חזינא לספרי דוקני דחטרי לגגיה דחי"ת ותלו ליה לכרעיה דה' חטריה כו' כלומר חי הוא ברומו של עולם ותלו ליה לכרעיה דה' וכו' מפני שנברא עולם הזה ועולם הבא בי"ה שנאמר כי ביה ה' צור עולמים ועוה"ז בה' שנאמר בהבראם וכו' ומפני שה' דומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יצא ותלו ליה לכרעיה דאי הדרי בתשובה מעיילי ליה ולעיילי ליה בהך לא מסתייע מלתא וכו' דהבא לטהר מסייעין ליה והבא לטמא פותחין ליה וכו' ויש לעיין בזה דלמה נקטו צורות אלו ב' אותיות הה' והח' טפי מאחריני ועוד הרי גם הק' כרעיה תלוה כמפורש פרק הבונה ע"ש ועוד הח' דומה טפי לאכסדרה אבל הוא מבואר כמו שכתבנו במקומו פרק הקומץ שלכך נקטו אלו ב' אותיות שהם בצורה א' קרובים כמ"ש פ' הבונה חית"ן ההי"ן חית"ן וצורת שניהם כאכסדרה ג' מחיצות ואחד פתוחה והשינוי ביניהם שעל הח' יש חטריה לגגיה והה' כרעיה תלויה וקאמר שכרעיה דה' תלויה שעולם הזה נברא בה' שאם החוטא שב הוא מתדבק בקדושת ה' ומעיילי ליה בפתח קטן דלעיל כנרמז באותיות מצה כמו שכתבתי אבל הח' מסטרא דשמאלא היא רמז על חוטא שאינו שב הרי זה דומה ממש לאכסדרה וכל הרוצה יצא מגם בפסח גדול דלמטה שאין לו פתח קטן לעיל ליכנס כנרמז באותיות חמץ וקאמר דלכך יש לו גג למעלה שהקב"ה מתרחק ממנו ויושב ברומו של עולם: מצה ע"ש שנגאלו וכו' · ברוב ספרים מייתי ליה מדכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו וגו' מיהו בפסח שאכלו במצרים דכתיב ביה נמי על מצות ומרורים וגו' לא שייך האי טעמא ואפשר דמצות מצרים נמי כיון דכתיב ביה ואכלתם אותו בחפזון וגו' לא היה שהות להם להחמיץ וק"ל: כאילו הוא יצא וכו' שנאמר והגדת וגו' עשה ה' לי וגו' · גם שהיו בהם מבאי הארץ ורוב יוצאי מצרים פחותים מבן עשרים שלא נגזר עליהם למות במדבר ועוד כשנאמרה פרשה זו והגדת לבנך וגו' עדיין לא נגזרה על דור המדבר שימותו שם וא"כ שפיר קאמר עשה ה' לי וגו' גם כשיבואו לארץ אלא דמשמע מדכתיב ביה ביום ההוא וגו' דכל הפ' איירי גם בדורות האחרונים דמצות בכור ושאר כל המצות שנזכרו בפ' זו נאמרו גם לדורות וכן הא דאמר רבא דצריך שיאמר ואותנו הוציא משם ההוא קרא נמי משמע ליה מדכתיב כי ישאלך בנך מחר וגו' דנאמר כן גם לדורות הבאים וק"ל: הללויה וידידיה וכסיה וכו' · ופירש רשב"ם הללויה כמו הלול כגון תחתיה וכמו כסיה וכו' ע"ש אבל א"כ לא הוה צריך לפרש למ"ד אחת הוא הללויה בהלולים הרבה ונראה לפרש גבי כסיה וידידיה א' הן היינו נמי על שמו של הקב"ה וכמוהו במקרא חזקיה ירמיה זכריה לפניה ועוד רבים וכן רבים משמות במקרא שסופן אל ע"ש שיתוף השם כדאיתא במדרש בשם ישראל ואין חילוק בפי' שמות אלו דבין למ"ד א' בין למ"ד ב' הן יה הוא שם אלא דלמ"ד א' הן כולו חול פשם אדם הוא ע"ש של הקב"ה ולמ"ד שנים הן יהיה יה קודש ולמכ"מ דאינו נמחק גם שיכול לכותבו בב' שיטין אבל בהללויה א"א לפרש כן אלא בהלולים הרבה ודו"ק: בעשרה מאמרות של שבח וכו' · נקט האי לישנא ע"ש שבעשרה מאמרות נברא העולם

אבותינו במצרים [שנאמר (שמות א) וימררו את חייהם וגו'] בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר (שם יג) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס [א]למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו הוציאנו מעבדות לחרות מיגון לשמחה ומאבל ליו"ט ומאפילה לאור גדול ומשעבוד לגאולה ונאמר לפניו הללויה [ב]עד היכן הוא אומר ב"ש אומרים עד (תהלים קיג) אם הבנים שמחה וב"ה אומרים עד (שם קיד) חלמיש למעינו מים וחותם בגאולה רבי טרפון אומר אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים ולא היה חותם ר' עקיבא אומר כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם [ג](מן הפסחים ומן הזבחים) וכו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל]:

נה דף קיז ע"א גמ' אמר רב חסדא אמר רבי יוחנן הללויה וכסיה וידידיה שם אחת הן (פירוש כי יד על כס יה כמו כסא) (ורבא) [ורב] אמר כסיה ומרחביה אחת הן [ד]ורבה אמר מרחביה בלבד · איבעיא להו מרחביה לרב חסדא מאי תיקו איבעיא להו ידידיה לרב מאי ת"ש דאמר רב ידידיה נחלק לשנים לפיכך ידיד חול ויה קדש איבעיא להו הללויה לרב מאי ת"ש דאמר רב חזינא להו לתהילי (דרב) [דבי] חביבי דכתיב בהו הללו בחד גיסא ויה בחד גיסא ופליגא דרבי יהושע ב"ל דאריב"ל מאי הללויה הללוהו בהללויות הרבה ופליגא דידיה אדידיה דאריב"ל בעשרה מאמרות

והוציאנו משם: אחת היא · כלו' תיבה אחת היא ואין התיבה נחלקת לשנים: ידידיה לרב (לרבא) מאי · מפליג פלגינהו או אוסופי מוסיף אבל (רב) [רבא] פשיטא דפליג מדקאמר בלבד: חביבי · דודי רבי חייא: הללו בהך גיסא · סוף השיטה ויה בתחלת שטה אחרת: בהללויות הרבה · בהילולים רבים וכולהו הללויה דרים ליה הכי שלמא תיבה אחת היא:

עיון יעקב

לבער חמץ מרשותו שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא ועיקר טעם הנגלה לרחק מדת התרוממות הנפות זו מדת הגאוה לכך אנו אוכלין מצה שלא הספיק לנפות לתפוס במדת שפנוה שהיא גדולה מכולם לכך עיקר הגאולה היה ע"י משה דוקא שהיה עניו מכל האדם ולכך הזכיר מרור באחרונה שהוא זכר לעבודות אף דגאולה היה באחרונה מ"מ מאחר המוקדם כדי שיזכור בשפלותו שהיה עבד ולא יתגאה כלל · ועי"ל דבא לרמז ג"כ לג' דברים שעליהם העולם עומד הפסח רמז לעבודה ומצה היא מאכל עוני כי כך דרכה של תורה לאכול לחם צר להספיק במועט ומרור על שם שמררו המצריים את חייהם והקדוש ברוך הוא בחסדו הגדול גאל אותנו משם לכך מצוה עלינו לגמול חסד זה עם זה ועולם חסד יבנה: הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה מאבל ליום טוב ומאפילה לאורה · משנה בארבעה לשונות הגאולה דכתיב בקרא והוצאתי אתכם והצלתי אתכם וגאלתי אתכם ולקחתי אתכם: שם אחת הן · ואם כן אינו קדש ונמחק וכן הוא בירושלמי פ"ג דסוכה ועיין בספר בית שמואל סוף כללי שמות על גטין: בעשרה שמות של שבח נאמר ס' תהלים · עיין במהרש"א שהוא נגד עשרה מאמרות

הרי"ף

רבו אלופו ומיודעו אע"פ שלא למד ממנו אלא שני דברים ותימה לדברי התוס' מה אשמעינן במשנה הלומד מחברו פרק אחד צריך לנהוג בו וכו' כיון דאפילו לא למד צריך לנהוג בו כבוד · ושמא כוונת התוספות היא דלא אתא הכא לאשמעינן אלא היכא דלא למד דאי בלמד מתניתין היא ומאי אתא לאשמעינן: איבעיא להו ידידיה לרב מאי תיקו · הא דלא בעי

יד יוסף

א ברכות כ ע"א:
ב לקמן קיז ע"א:
ג מן הזבחים ומן הפסחים כל"ל וכן איתא במשנה שבמשניות וברי"ף ורא"ש ורמב"ם:
ד ג"י רש"ל ותוי"ט פ"ד מ"ה במסכת סוכה רבא ע"ש:

חדושי גאונים

נאמר בו ביאה ולכך תנא דבי ר"י דביאה ומושב היינו לאחר ירושה וישיבה א"כ ביאה לחוד היינו לאחר ביאה לארץ וא"כ בשלמא פסח שבימי יהושע ניחא שכבר באו לארץ אבל פסח מצרים קשה ובאמת כל זמן היותם במדבר לא עשו פסח מטעם זה וכמו שכתבו התוספות בקדושין דף לז ע"ב וזהו כוונת הכתוב והיה כי תבואו וגו' ושמרתם את העבודה ומשמע לאפוקי קודם ביאתם לארץ והיה כי יאמרו וגו' בניכם מה העבודה הזאת לכם לכם דייקא בהיותכם אתם עדיין במצרים למה עבדתם עבודה הזאת והתוספות כתבו שעל פי הדבור היה וכא הכתוב ליתן טעם על הוראת שעה שהיה בעבור היותינו ערום ועריה בזמן הגאולה ההוא שלא היה בידינו זכיות ונתן לנו דם פסח ודם מילה · וזהו כוונת המקרא ואמרתם זבח פסח וגו' אשר פסח על בתי וגו' בזכות המצוה הזאת ואם כן לא אמר הכתוב טעם המצוה אדרבה אמר טעם ההצלה היה בעבור עשותינו המצוה · ועל דקדוקי של המהרש"א נראה לי לדקדק עוד במה שאמר לא יצא י"ח ומה היה חסר נאמרו סתם לא יצא כמו שאמרו הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא ומה ביון באמרו ידי חובתו · ונראה משום דנגזר על אבותינו עינוי ועבודה ארבע מאות שנה והם לא היו במצרים רק רד"ו שנה אך בישוב הדבר נחלקו המדרשים יש מהם

[של שבח] נאמר ספר תהלים בניצוח בניגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתהלה בתפלה בהודאה ובהללויה וגדול שבכולם הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת · א"ר יהודה אמר שמואל שיר שבתורה משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו (ישראל) מן הים · והלל זה מי אמרו נביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהו אומרין אותו על גאולתם ועל כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהם ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתם :

שם (ת"ר) [תניא] ר' מאיר היה אומר כל שירות ותושבחות האמורות בספר תהלים [כולן] דוד אמרן שנא' (תהלים עב) כלו תפלות דוד בן ישי אל תקרי כלו אלא כל אלו · והלל זה מי אמרו רבי יוסי אומר אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה (שעמדו ישראל על) [שעלו מן] הים וחלוקין עליו חבריו לומר שדוד אמרו ונראין דבריו מדבריהם אפשר שחטו ישראל את פסחיהן ונטלו את לולביהן (עד שבא דוד) ולא אמרו שירה · (וי"א) [ר"א] הרי פסלו של מיכה עומד בבבי וישראל אומרים (עליו) את ההלל :

נו שם תנו רבנן ר' אליעזר אומר כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים כנגד עצמו אמרן רבי יהושע אומר כנגד צבור אמרן וחכ"א יש מהם כנגד עצמו ויש מהם כנגד צבור האמור בלשון יחיד כנגד עצמו והאמורות בלשון רבים כנגד צבור · ניצוח וניגון לעתיד לבא · משכיל על ידי תורגמן · לדוד מזמור מלמד

רש"י

שיר שבתורה · אז ישיר משה : משה ובני ישראל וכו' · כלומר באותו פסיעה כן דמשה וישראל באותה שעה שעלו מן הים תקנוהו ולא היה מקודם לכן אבל הללויה דראשי חדשים וימים טובים מי תקנו : על כל פרק ופרק · על כל רגל ורגל : משה וישראל אמרוהו · דכתיב ביה בצאת ישראל ממצרים וגו' ואחר כך קבעו דוד בספרו : ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם · ליפנא מעליא נקט כלומר שאם ח"ו תבא צרה עליהם ויהיו נענים יהיו אומרים אותו על גאולתם כגון חנוכה: דוד אמרן · על המאורעות שאירעו : כלו תפלות · כל מזמורים הפותחים בתפלה כגון תפלה לעני כי יעטוף (תהלים קב): כל אלו · תפלות : והלל זה · בספר תהלים שאנו אומרים על כל פרק ופרק : משה וישראל אמרוהו · דכתיב ביה בצאת ישראל ממצרים וגו' ואח"ך קבעו דוד בספרו : אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן · מיציאת מצרים ועד דוד ולא אמרו עליו הלל : (וי"א) [דבר אחר] שפסלו של מיכה עומד · עמד בימי דוד : בבבי · באותו מקום : וישראל אומרים הלל · שכתוב בו כמוהם יהיו עושיהם אלא ודאי על הים נאמר תחלה ושוב לא פסק [כך שמעתי ולי נראה בבכי כינוי הוא לגנאי כלומר עומד בשמחה : כנגד ציבור · כנסת ישראל שנתנבא על גלותן והתפלל עליהן]: ניצוח וניגון לעתיד · כל מקום שנאמר למנצח בנגינות מלעתיד לבא הוא מדבר ולא ידענא מהיכא משמע אלא הכי שמיע להו : ע"י תורגמן · הוא אומר ואחר מפרש לרבים דהיינו משכיל ולשון למתורגמן : לדוד מזמור · משמע בתחלה

מהרש"א

והקדושות בכ"מ עשר הן למעלה וגם למטה כמפורש בריש מסכת כלים בחידושינו והעשירי קודש מכולם וז"ש גם כאן דהללויה גדול מכולן כו' וק"ל : שיר שבתורה משה וכו' · ר"ל דודאי אי לא הוה אשכחן שירת הים לגבי משה וישראל בתורה נימא דהלל זה משה וישראל אמרו שהוא הנס ראשון הנעשה לישראל והכי סבר ר"א לקמן אבל כיון שמפורש בהו שירת אז ישיר לא נימא בהלל זה דמשה וישראל אמרו אלא נביאים שביניהן וכו' : אלא כל אלו וכו' · דלא ה"ל למכתב כלו עד בסוף כל הספר תהלים ודוחק לומר בזה דאין מוקדם ומאוחר ולכך דריש כל אלו שהן כל ספר תהלים : משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו וכו' · גם שאמרו שירת אז ישיר קאמר דאמרו נמי הלל זה המתוקן לישראל על כל פרק ופרק כו' כדמסיק בשחיטת פסח ונטילת לולב מיהו קצת קשה היאך אמרו משה וישראל בית אהרן בטחו וגו' יברך את בית אהרן וגו' והרי אז עדיין לא ניתנה הכהונה לאהרן ויש ליישב וק"ל : פסלו של מיכה עומד וכו' וישראל וכו' · פירש רשב"ם דבימי דוד היה וכו' אלא ודאי על הים נאמר וכו' עיין שם ול"ע דאם כן על הים נמי לא היה להם לאומרו מה"ט שהרי פסל מיכה היה נמי בים כדדרשינן פרק חלק [א] ועבר בים צרה זה פסל מיכה וי"ל דבים היה בסתר ביד מיכה ולא כן בימי דוד שכבר היה פסל מיכה מפורסם : כל שירות וכו' כנגד וכו' · לאו דוקא כל שירות וכו' דודאי יש הרבה דאינן מפורשין אלא כנגד צבור והרבה דמפורשין נגד עצמו אלא דפליגי בשירות ותושבחות הנאמרים סתמא : ניצוח וניגון לעתיד לבא וכו' · פרשב"ם ולא ידענא היכא משמע כו' ע"ש ונראה דניצוח ונצח חדא הוא ואמרינן בריש פ' כיצד מעברין [ב] נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמית נצח דכתיב כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף וגו'

הרי"ף

בעי נמי לברכה הוא משום דרבא אתא לאוסופי ארב חסדא אבל רב אמר מרחב יה בלבד ולהכי בעי אי אמר בלבד למעט כס יה או למעט נמי ידידיה וליכא למיבעי כס יה לרב מאי דכיון דרב אמר מרחב יה בלבד בודאי דאתא למעוטי כס יה דאמר רבא אבל אפשר דמיעט תרוייהו כס יה וידידיה או דילמא לא מיעט אלא כס יה ולא מיעט ידידיה : פסלו של מיכה כו' · קשה לפרש"י ולטעמיך מי ניחא והרי ביורדי הים עבר פסל מיכה שנאמר ועבר בים צרה ואיך היו אומרים כמוהם יהיו עושיהם וגו' · ועוד קשה שבימי חד אע"פ שיאמרו כמוהם יהיו עושיהם ניחא שפסל מיכה נתבטל בימי שמואל שהסיר האשרות והעשתרות ומש"ה עד יום גלות הארץ אימו על גלות צדקיהו ולא גלות שבט ראובן וגד כמ"ש המפרשים אלא עד יום גלות הארץ ונהרגו בני עלי וכן כתיב וישימו להם פסל מיכה כל ימי היות בית האלהים בשילה דמשמע שלאחר שנעתק המשכן משילה לנוב וגבעון נתבטל פסל מיכה וא"כ לא היה בזמן דוד · ועוד לו הונח שהיה בימי דוד כיון שלא היה עומד אלא כי אם בגבול הדני היה מקלל אותם כמוהם יהיו עושיהם מה שאין לומר כן ביורדי הים · וצ"ל די"א לא סברי דפסל מיכה עבר בים ולא נתבטל עד גלות הארץ בימי צדקיהו והוא דוחק · ואי לא מסתפינא אמינא דהאי י"א בא לחזק דברי תבירא שאמרו דוד אמרו לפי שאיך אפשר לומר יורדי הים אמרוהו ופסלו של מיכה היה עומד אתם אלא ודאי שדוד אמרו אבל אין זה מסכים לדעת רש"י ז"ל : לדוד מזמור שסרתה עליו

עיון יעקב

שנבראו עולם עיין שם ומשאי טעמא אמר חמשה ספרים נגד חמשה חומשי תורה וכן כתב בשוחר טוב ריש תהלים ולכך קאמר בעשרה לשונות נגד עשרה זקנים שתקנו כדאיתא בפרק קמא דב"ב : ועל כל צרה וצרה שלא תבא · עיין פירש רש"י דהיינו לומר על הגאולה ואפשר דעל הצרה ממש קאמר לומר הלל כי כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה וכדאיתא בברכות פרק הרואה דנלמד מפסוק באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר כי כל מה דעביד רחמנא לטב עביד אבל לא נהגו כן · אף דבעי לקבלו בשמחה כדמסיק שם בש"ס מ"מ לומר עליו הלל לא : כל שירות ותשבחות האמורות בספר תהלים דוד אמרן · אע"פ שנאמר ע"י עשרה זקנים מ"מ הכל נתקן ע"י דוד כדאיתא שם בפ"ק דב"ב וכריש שוחר טוב א"כ גם ההלל מתוקן כהלכתו על ידי דוד אף שבימי משה עדיין לא היה בית אהרן מ"מ דוד הוסיף זה אה"כ ועיין במהרש"א שהגיה בל"ע : כנגד עצמו אמרן · ואף שהוזכר בהם בלשון רבים מ"מ מלך כרבים דמי ורבי יהושע דאמר כנגד צבור אמרן אף שהוא לשון יחיד כל ישראל חשובין כאיש אחד וקראן בלשון יחיד וחכמים ס"ל דאין מקרא יוצא מידי פשוטו בהא פליגי : לדוד מזמור מלמד ששרתה עליו שכינה ואח"כ אמר שירה · דהיינו אם היה דוד בשמחה שרתה תחלה עליו השכינה וזה לדוד שבא רוח הקדש לדוד ואח"כ אמר שירה שהוא מזמור אבל אם היה בדאגה או בצרה היה מזמור השירה תחלה כדי שעל ידי השירה יהיה בשמחה שיבא רוח הקדש לדוד וזה ריש בנין אב לכולן

עין יוסף

נה) פסלו של מיכה עומד בבכי · עי' רש"י ורשב"ם אבל קשה דאמרינן בפרק חלק ועבר בים צרה אר"י זה פסלו של מיכה ופרש"י בס"א מיכה עשה פסל והביאו עמו כשעברו ישראל הים · ואע"ג שמעשה הפסל היה אחרי מות יהושע · י"ל שמה שמספר הכתוב מגנבת הכסף ומעשה הפסל היה במצרים אלא שהיה טמון ביד מיכה · ובימים ההם שאין מלך בישראל הוא שהעיד לפרסם ענינו ועשה לו בית וכהני במות (יפ"ת) וא"כ איך אמרו ישראל הלל בים · אבל לפי מה שכתב הגר"א שעבר בים צרה וכו' פירשו השורש שלמה ממנה האיש מיכה שעבד הפסל הוא שעבר עמהם וכו' לא קשה · ועיין בתנחומא סדר כי תשא סימן י"ד בענף יוסף · ופרש"י יש לתרץ דבימי משה עדיין לא נענשו על הערבות בעת שהלכו על הים ולחד מ"ד אפילו על הנגלות לא נענשו עד שעברו את הירדן · משא"כ בימי דוד דנענשו וא"כ איך יאמרו כמוהם יהיו עושיהם ויקללו עצמן :

[א] מהרש"א

ד"ה פסלו של מיכה בפ' חלק (קג ע"א): [ב] שם ד"ה ניצוח בר"פ כיצד מעברין (נד ע"א) :

יד יוסף

א לעיל לה ע"ב ועיין פירש"י שם :

חדושי גאונים

דורשים כי קושי השעבוד השלים ובזמנו יצאו ויש שדרשו שעבור זה נתחדשו ארבע גליות שאנחנו עתה בגלות הרביעי וכל זה להשלים גלות מצרים אך אז היה קושי השעבוד ועתה נהפוך הוא שאריכת הזמן משלים קושי השעבוד והנה יש להוכיח שקושי השעבוד במצרים הוא השלים ובזמן האמיתי יצאנו דהנה סדר שפסח מצה ואח"כ מרור וכיון שמצה רומז לגאולה ומרור רומז לשעבוד היה להקדים מרור למצה שהרי השעבוד קדים לגאולה אבל באמת אדרבה המרור הוא הגאולה האמיתית שע"י שמררו חייהם נשלם הזמן וזהו כוונת ר"ג כל שלא אמר שלשה דברים הללו דהיינו לפרש טעמם לא יצא ידי חובתו דאיכא למימר שיצא קודם זמן ועדיין אנו חייבין להשתעבד אבל ע"י פירוש הטעמים ולא קשיא למה מרור אחר מצה וצ"ל כנ"ל וא"כ בזמן יצאו והיתה גאולה אמיתית · (גנ"ח):

מלמד ששרתה עליו שכינה ואח"כ אמר שירה · מזמור לדוד מלמד שאמר שירה ואחר כך שרתה עליו שכינה א'ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר שמחה של מצוה · שנאמר (מ"ב ג) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' · אמר רב יהודה אמר רב וכן לדבר הלכה · אמר (רבא) [ר"נ] וכן לחלום טוב · איני והא אמר רב גידל אמר רב כל ת"ח היושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה שנאמר (שה"ש ה) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר ב'אל תקרי שושנים אלא ששונים ואל תקרי מור עובר אלא מר (עובר) [עבר] · ל"ק הא ברבה הא בתלמידא · ואי בעית אימא הא והא ברבה ול"ק הא מקמי דנפתח הא בתר דנפתח כי הא דרבה כי הוה בעי למפתח בשמעתא אמר ברישא מילי דבדיחותא א) וקא בדחי רבנן והדר יתבי באימתא ופתח בשמעתא :

נז שם תנו רבנן הלל זה מי אמרו רבי אליעזר אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים הם אמרו (תהלים קטו) לא לנו ה' לא לנו וגו' משיבה רוח הקדש ואמרה [להם] (ישעיה מח) למעני למעני אעשה כי איך יחל וגו' · רבי (יהושע) [יהודה] אומר יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם מלכי כנען הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו' · רבי אליעזר המודעי אומר דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמדו עליהם סיסרא (ויבין) הם אמרו לא לנו ה' לא לנו משיבה רוח הקדש ואמרה להם למעני למעני אעשה כי איך יחל וגו' · רבי (אלעזר בן עזריה) [עקיבא] אומר חנניה ומישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנאצר הרשע הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו' · רבי (עקיבא) [אלעזר בן עזריה] אומר חזקיה וסיעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב הרשע הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו' · רבי יוסי הגלילי אומר מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו' · והחכמים אומרים נביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם ולכשנגאלין אומרים אותו על הגאולה : [אמר רב חסדא הללויה סוף פירקא רבה בר רב הונא אמר הללויה ריש פירקא אמר רב חסדא חזינא להו לתילי דבי רב חנין בר רב דכתיב בהו הללויה באמצע פירקא אלמא מספקא ליה אמר רב חנין בר רבא הכל מודים (תהלים קמה) בתהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד (הללויה) הללויה דבתריה ריש פירקא (שם קיב) רשע יראה וכעס שיניו יחרק ונמס תאות רשעים תאבד הללויה דבתריה ריש פירקא (שם קלה) ושעומדים בבית ה' הללויה דבתריה ריש פירקא

רש"י

בתחלה היה לדוד ברוח הקדש ואחר כך אומר מזמור : מזמור לדוד · משמע מתוך המזמור באה השכינה לדוד : ללמד · מכאן אתה למד וגם מפסוק אחר מוכיח שנאמר ועתה קחו לי מנגן וגו' : שמחה של מצוה · כי הך דקחו לי מנגן שהיה מתכוין שתשרה עליו שכינה : וכן לחלום · אם הולך לישן מתוך שמחה רואה חלום טוב : הא ברבה · צריך ללמוד מתוך שמחה : [שעמדו על הים · לאחר שעברו כדכתיב (תהלים קיד) הים ראה וינוס והתפללו לא לנו פן יעבור פרעה וחילו אחריהם : יהושע וכל ישראל אמרוהו · כלומר אף ישראל ויהושע אמרוהו וכן פירש רבינו ולא נהירא לי שאם כן בכולן אתה צריך לפרש כן וא"כ מאי בינייהו ובין חכמים שאומרים נביאים שביניהם אמרוהו וכו' ואתו . למימר דכל הני דאמרן לעיל אמרוהו על צרתן שהרי תקנוהו נביאים לכך אלא כל אחד מן התנאים הכי קים ליה מרביה : הללויה ריש פירקא · כולהו הנך דספר תהלים שאין בו כי אם אחת לבדו בין פרק לפרק אבל במקום שיש שני פעמים הללויה בין פרק לפרק לא פליגי

רב

מהרש"א

ועי"ש בחידושינו וק"ל : [ללמדך שאין השכינה שורה וכו' · כל הסוגיא מפורש פרק ב"מ] : משה וישראל וכו' אמרו לא לנו ה' וכו' · על פי מ"ש ויסע מלאך אלהים אין אלהים בכ"מ אלא דיין שהיו נתונים בדין אם להנצל אם להאבד כו' כפירוש רש"י בחומש וזה שהתפללו בלשון כפול לא לנו ר"ל לא לנו ובשבילנו תצילנו ה' כי לא לנו זכות כי אם לשמך תן וגו' למה יאמרו הגוים וגו' ורוח הקדש משיבה דכן אעשה למעני וכן בכל הני דמייתי וכו' כשהיו בעת צרה התפללו כן לא לנו ה' וגו' ויש לדקדק בזה למאי דאמרינן פ"ק דב"ב דוד כתב ספר תהלים ע"י י' זקנים אדם אברהם משה וכו' והיאך קאמרי הכא הני תנאי דיהושע או דבורה אמרו לא לנו ה' וגו' ויותר קשה להני תנאי מחזקיה וחנניה כו' מרדכי ואסתר אמרוהו שהיו זמן רב אחר דוד ולפירוש רש"י דלא פליגי אלא כ"א מהני תנאי מוסיף על דברי חברו שאף זה אמרו ניחא : הכל מודים בתהלת ה' וכו' הללויה דבתריה ריש פרקא וכו' · וכן הוא בספרי תהלים שלנו דכל הנך דחשיב הכא הוו ריש פרקא וכל השאר הללויה היכא שאינו כ"א אחד לבד הוא סוף פרקא והיינו כרב חסדא דכולהו סוף פרקא ויש לתת טעם למה יצאו אלו דחשיב הכא מן הכלל דהכל מודים בהו דהוו ריש פרקא ונראה בתהלת ה' ידבר וגו' סברא שמסיים בתהלה כיון שמתחיל תהלה כמ"ש התוספות בפ"ק דברכות גבי כל פרשה שחביבה על דוד וכו' וא"כ הללויה דבתריה ריש פרקא ובתאות רשעים תאבד סברא הוא דלא הוה הללויה סוף פרקא כדאמרינן במדרשות שע"כ אין אומרים הלל ביום שביעי של פסח לפי שנטבעו בו המצרים וה"נ אין לומר הללויה על אבידת הרשעים אלא דהוה ר"פ דבתריה וכן יש לומר במנחל בדרך ישתה ע"כ ירים ראש דמספר באבדן של רשעים דאין לומר בהו הלל אבל הוא ריש פרקא דבתריה ובשעומדים בית ה' הללויה וגו' בספרים שלהם היה ריש פרקא וכמ"ש התוס' אבל בספרים שלפנינו אינו ריש פרקא אלא שהוא ריש פסוקא הללויה כי טוב ה' וגו' והיינו טעמא דאי הוה סוף פרקא או סוף פסוקא דלעיל לא יתפרש בו כי טוב שהוא נתינת טעם להללויה ובשכל טוב וגו' שמסיים בו תהלתו עומדת לעד אין לסיים בו הללויה כמו בתהלת ה' וגו' כדלעיל ודו"ק :

דלגותא

יד יוסף

א (ברכות לא ע"א) שבת ל ע"ב : ב שבת שם פח ע"ב :

חדושי גאונים

בשעה שעמדו ישראל על הים אמרו לא לנו ה' לא לנו · משיבה רוה"ק למעני למעני אעשה עיין מוהרש"א ז"ל הרגיש לפרש כפל לא לנו כלומר לא בשבילנו תצילנו ה' כי לא לנו זכות כו' והנה לא השלים לפרש כפל תשובת רוה"ק למעני למעני ועוד דמבואר במדרשים כי לכך הקדים הש"י לצות מצות דם פסח ודם מילה עדי יהיה להם זכות כצאתם ממצרים ושיקרע הים לפניהם ואיך אם כן יאמרו כי לא לנ"ו זכות והנ"ל כי כפל המאמר לא לנו ה' לא לנו הוא ע"ד מ"ש בביאור מאמר (ישעיה סא) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע וגו' ובארנו (ד' גשם נדבות ט') שר"ל כי בהלבים הש"י אותי בגדי ישע וכלי קרב עדי אורה חגים ומות אל המתקוממים עלינו אז אשיש בה' תגל נפשי באלהי מעלה אני עלי כאלו אני עשיתי בכחי ועוצם ידי אולם אם אהיה נושע בה' לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו ית' אם מקום אז לשיתייחס השמון ותגיל אל עצמי ואל בשרי אם פה לא עשיתי מאומה לא כן אם אני ערוך כאיש למלחמה ונחתה קשת נחושה זרועותי אז יומלך מאמר מרע"ה ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד ר"ל באמתת הענין הש"י הוא הוא המגרש את האויב אך למען כבוד ישראל יאמר אליו אתה השמד · כלומר שא נא כליך תליך וקשתיך ונא אל אים הדמים יפלח חן כבדו והיה א"כ מקום לומר גם בעמדם על הים כים (ותמושים עלו בני ישראל מלובשים בגדי ישע וכלי זיין) הראנו ה' חסדך וישעך תת"ן לנ"ו (ולא אמר בקרה והושיענו) כלומר

עיון יעקב

מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו זה שאמר ללמדך וק"ל : הלל זה מי אמרו · עיקר קושיא זו על מזמור קט"ו דאמר כפל לא לנו על זה פליגי דמר אמר משה וישראל אמרו לכך כתיב כפל א' בשביל משה ואחד בשביל ישראל לכן גם רוח הקדש משיבה כפל וכן איך מ"ד כולהו מזכירים שנים שנים מה"ט וכל אחד מוסיף על דברי חבירו כפירש"י ומהרש"א ולא

הרי"ף

מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום... שכינה ואח"כ וכו' · וקשה היכי אמר ללמדך שאין השכינה וכו' והא כתיב לדוד מזמור דמשמע ששרתה שכינה תחלה קודם השירה והשמחה · וי"ל דהכי קאמר ללמדך שאילו לא כתיב הכא מזמור לדוד והודיענו שמזמור קודם להשראת שכינה כשאמר לדוד מזמור שאומר ששרתה שכינה קודם המזמור לא היינו דורשים שקדם דבר של שמחה אל השראת שכינה · אבל עכשיו שאמר מזמור לדוד שקדם המזמור והשיר אל השראת שכינה בא ללמדך כל מקום שמצינו לדוד מזמור דהיינו השראת שכינה קודם השירה דע לך שבודאי קדם איזה דבר של שמחה שמתוך אותה שמחה שרתה עליו השכינה שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה : אל תקרי שושנים אלא ששונים · נראה דהוקשה לו הי"ל שפתותיו כשושנים כדכתיב לחייו כערוגת הבושם לזה אמר אל תקרי שושנים אלא ששונים אותם ששונים אותם שפתותיהם יהיו נוטפות מר · ואמר אל תקרי מור עובר אלא מר לפי שהמור אינו נודק לומר בו נוטף שהמור אינו נוטף ממנו טיפין שהוא דבר של ריח עומד ומתבשמים מריחו לזה פי' שפתותיו של השונים הלכות כשושנים ונוטפים וזורקים טיפי מרה בתלמידים : משה וישראל אמרוהו וכו' הכוונה כי ישראל שאלו מה' שיושיעם מידם לכבוד שמו שנאמר בו עושה חסד וכתיב ורב חסד ואמת וז"ש כאן על חסדך על

המתורגמן א) איינע לוסטיגע זאך .

קראי מוסיפין אף את אלו (תהלים קי) מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש הללויה דבתריה רישׁ פירקא (שם קיא) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם הללויה דבתריה ריש פירקא נימא כתנאי] עד היכן הוא אומר ב"ש אומרים עד (שם קיג) אם הבנים שמחה וב"ה אומרי' עד (שם קיד) חלמיש למעינו מים [ותניא אידך עד היכן הוא אומר בש"א עד (שם) בצאת ישראל ממצרים וב"ה אומרים עד(שם קטו)לא לנו ה' לא לנו [שם ע"ב] מאי לאו בהא קמיפלגי למ"ד עד אם הבנים שמחה סבר הללויה ריש פירקא ומאן דאמר עד בצאת ישראל סבר הללויה סוף פירקא רב חסדא מתרץ לטעמיה דכולי עלמא סברי הללויה סוף פירקא מ"ד עד בצאת ישראל שפיר ומ"ד עד אם הבנים שמחה אעד ועד בכלל ונימא עד הללויה וכי תימא דלא ידעינן הי הללויה ונימא הללויה של אם הבנים שמחה קשיא רבה בר רב הונא מתרץ לטעמיה דכו"ע הללויה ריש פירקא מאן דאמר עד אם הבנים שמחה שפיר ומ"ד עד בצאת ישראל סבר עד ולא עד בכלל ונימא עד הללויה וכי תימא דלא ידעינן הי הללויה ונימא עד הללויה שבצאת ישראל קשיא: וחותם בגאולה · אמר רבא ק"ש והלל גאל ישראל דצלותא גואל ישראל מ"ט דרחמי נינהו אמר רבי זירא דקידושא אשר קדשנו במצותיו וצונו דצלותא קדשנו במצותיך מ"ט דרחמי נינהו אמר רב אחא בר יעקב וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום כתיב הכא (דברים טז) למען תזכור את יום וכתיב התם (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו אמר רבה בר שילא דצלותא מצמיח קרן ישועה דאפטרתא מגן דוד]:

נח שם (ש"ב ז) ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ תני רב יוסף זה שאומרים מגן דוד (בראשית יב) ואעשך לגוי גדול אמר ריש לקיש זה שאומרים אלהי אברהם (שם) ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק (שם) ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהו חותמין בכולם ת"ל (שם) והיה ברכה בך חותמין ולא בכולם: [דף קיח ע"א] תנו רבנן רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון וי"א (תהלים כג) ה' רועי לא אחסר · במהיכן הלל הגדול אמר רב יהודה (שם קלו) מהודו עד (שם קלז) על נהרות בבל · ר' יוחנן אמר (שם קלד) משיר המעלות עד על נהרות בבל · רב

רש"י

רב חסדא ורבה בר רב הונא דחד מלעיל וחד מלרע: קראי מוסיפין · בעלי מקרא מוסיפין אף אלו: מאי לאו בהא קמיפלגי · דהכך תנאי אליבא דבית שמאי בהללויה פליגי אי סוף פירקא הוא אי ריש פירקא הוא הלכך האי נקט מילתיה בהך לישנא והאי מילתיה באידך לישנא אבל אליבא דבית הלל דליכא הלגויה עד חלמיש למעינו מים לא פליגי וכו' אלא איידי דמיחלפי מילתיה דב"ש משום הללויה אי ריש פירקא הוה אי לא מיחלפי נמי מילתייהו דב"ה למינקט האי מילתיה סוף פירקא ואידך ריש פירקא כי היכי דאמרי אליבא דב"ש: מ"ד עד בצאת סבר עד ולא עד בכלל · ואי הוה אמר עד אם הבנים הוה משמע ולא אם הבנים שמחה בכלל: ומ"ד עד אם הבנים קסבר עד ועד בכלל · ואי הוה אמר בצאת הוה משמע דאף בצאת בכלל ופלוגתייהו אליבא דב"ה איכא לפרושי נמי בכה"ג: ונימא עד הללויה · למ"ד עד ולא עד בכלל: קרית שמע · ברכת גאולה שאחר ק"ש: והלל · של ערבי פסחים שחותם גאל ישראל כר"ע דמתני' שמספר ומשבח על גאולת ישראל שעברה: דצלותא גואל ישראל · שאנו מתפללין על העתיד: דקידושא וקדשנו · דהודאה היא על שעבר: דצלותא קדשנו · לפי שאנו אומרים אותה באמצע תפלה ראוי לאומרה בלשון בקשה: צריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום · בין בכוס בין בתפלה של שבת בגזירה שוה מפסח ובשאר מועדים במה מצינו מפסח: ה"ג כתיב הכא למען תזכור את יום צאתך וכתיב התם זכור את יום השבת: דאפטרתא · במסכת סופרים (פרק יג) תניא להו לברכות דהפטרה ומפרש דמגן דוד אומר ובצלותא שייך לומר טפי מצמיח קרן ישועה משום דרחמי נינהו ואנו מבקשין שיצמיח קרן ישועה לישראל ורבינו שלמה היה אומר משום הכי לא שייך למימר בתפלה מגן דוד שכבר אמרנו מגן אברהם ותרי חתימות כהדדי לא שייך בתפלה]: [כשם הגדולים: כאברהם כיצחק ויעקב]: ה"ג רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול: ה' רועי · על שם

מהרש"א

דצלותא מצמיח וכו' דאפטרתא מגן דוד כו' · כיון דצלותא רחמי נינהו מתפללין אנו בזכות האבות בכל התפלות דהיינו אלהי אברהם וכו' עד מגן אברהם אבל מגן דוד אין לומר בתפלה דרחמי היא ולא שייך להתפלל בזכותו שהרי אנו מתפללין על צמיחתו ויש לו לתלות בזכות אחרים אבל תקנו מגן דוד גבי קריאת התורה לקיים המקרא ועשיתי לך שם גדול וגו' ולפי שדברי נביא היה תקנוהו לגבי קריאת נביאים בהפטורה וק"ל: זה שאומרים אלהי אברהם וכו' · הוא מבואר שזה הכתוב הוא תחלת דברי ה' עם אברהם ולא נאמר אלא בלשון סיפור דברים שזאת אעשה לך שתהיה לגוי גדול וגם אברכך ואגדלה וגו' אבל לא בירך עתה בכל זה אלא שבישר לו עתה על כל הטובה וברכה שיתן לו ולבנו ולבן בנו וזאת הראייה שדברים אלו בעצמם נאמרו שוב לאברהם דכתיב ואברהם היו יהיה לגוי גדול וכבר ידוע כי אלהים הוא בעל הכחות וז"ש אלהי אברהם שזה הכח אלהי שיהיה לגוי גדול ניתן לאברהם אחר שהיו הוא ושרה אשתו עקרים וזה שאומרים אלהי אבר.ם כי זה כח אלהי שיהיה לגוי גדול נתקיים באברהם ואמר ואברכך שזה כח אלהי לא נגלה באברהם אלא ביצחק שנאמר ויברך אלהים את יצחק וז"ש אלהי יצחק כי זה כח הברכה שאמר ואברכך נתקיים ביצחק ואמר ואגדלה שמך וגו' זה כח אלהי לא נגלה לאברהם וליצחק אלא ליעקב כי היה שמו ע"ש עקב ושפלות וגידל שמו הקב"ה כ"א ישראל יהיה שמך וז"ש אלהי יעקב שזה כח אלהי ואגדלה שמך על יעקב נאמר ואמר יכול בכולן חותמין כי החתימה בשם של ד' שם אחדות על כולן נאמר ת"ל והיה ברכה בך חותמין וכו' והי"ה הן אותיות שם של ד' וא"ל הקב"ה שהוא יהא נזכר בחתימה כי אברהם הוא הראשון אשר על ידו נתייחד שמו של הקב"ה וכדלקמן אמר הקב"ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולם נאה ליחיד וכו' ולזה גבי יצחק כתיב ויברך אלהים וגו' ולגבי יעקב ויאמר אלהים לא יקרא וגו' אבל גבי אברהם זכר שם של ד' בברית בין הבתרים וא"ל אנכי מגן לך שהוא מעין החתימה ואלו כחות אלהים הם נסים נסתרים אבל נסים הנגלים פועל אותן הש"י בשמו המיוחד שם הויה וז"ש למשה וארא אל אברהם וגו' באל שדי וגו' שהוא כח אלהי המסדר מערכת בנסים נסתרים לכל אבל שמי ה' הפועל

יד יוסף

א ברכות כו ע"ב וש"נ: ב שוה"ע מזמור קל"ו:

חדושי גאונים

שישע שלך תתגהו לנו ובידינו עדי תגיל נפשנו בהלבישך אותנו בגדי ישע · אמנם מרע"ה הקפיד עליהם דלא יגיחון קרבא אז אבל ה' ילחם לכם והם יחרישון ממעשה המלחמה לפי שלא נשלם עדיין אלא האמונה כי לה' הישועה ואם יצילו את עצמם בחרב ובחנית אז יאמר נא ישראל כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה לזה כפלו בלשון בקשתם לא לנו ה' לא לנו כלומר לא בשבילנו גם לא לנו תתן ישעך בידנו · כלומר עדי תאמר לנו אתה השמד את מצרים בזריקת חצים רק לשמך תן כבוד כלומר בשביל פרסום שמך המיוחד וגם הישע תתייחס לך לומר לה' הישועה לא לנו ע"ז משיבה רוה"ק שתים כנגד שתים למעני למעני אעשה כלומר כן אעשה כאשר דברתם ולכו למעני בשביל פרסום שמי וידעתם כי אני ה' גם למעני אעשה כלומר לא יהיה פה שום נצחות טבעיי רק ענין נסי לי לשמי כד"א ה' ילחם לכם וגו' · וכד"א וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וגו' ויאמינו בה' וגו' (איי הים):

הרי"ף

אמתך כי הסדך ה' מלאה הארץ והסד ה' מעולם עד עולם וכתיב ואמת ה' לעולם · ומשיבה רוח הקדש למעני שהוא כפול לומר הן אמת כי שמעתי תפלתכם לעשות למען שמי שאני ה' עושה חסד אבל יש ג"כ בחינה אחרת שלמעני אעשה כי איך יחל כי בהיות שם אל כלול בישראל כל המיצר לישראל כאילו מיצר כביכול להקב"ה כי עמו אנכי בצרה ואני מוכרח להושיע שמי כי איך יחל היתכן שיחלל כבודי בהיות כי בצרתם גם לי צר כביכול וכיון שכן למעני אעשה להושיע את שמי וגם אתם תושעו כי ישראל נושע בה': ועשיתי לך שם גדול וכו' זה שאומרים מגן דוד · יש לתמוה כיון שאמר הכתוב כשם הגדולים ולא

עיון יעקב

ולא פליגי: כשם הגדולים תני רב יוסף שאומרים מגן דוד · עיין בחידושי הרי"ף דלמה קאמר כשם הגדולים דהא לא אמרינן רק מגן אברהם הל"ל כשם הגדול ע"ש ול"נ כפשוטו דהא באמת נ"ל מאיזה טעם מסיימין רק מגן אברהם הלא יעקב היה בחיר שבאבות אלא שברא מזכה אבא ואין אבא מזכה ברא לכך זכות יעקב ויצחק גרמה שיסיים במגן אברהם שהוא משולש בזכותם וגם לדוד נתבשר שהוא לא יבנה בית המקדש רק שלמה בנו ואז נתבשר לו שלא יבנה הוא בעצמו הבית המקדש רק בנו וע"י בנו יזכה הוא לשם כשם הגדולים שיאמרו מגן דוד כמו אברהם ממש וזה שאמר בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני וק"ל:

אחא בר יעקב אמר (תהלים קלה) מכי יעקב בחר לו יה ועד על נהרות בבל · ולמה נקרא שמו הלל הגדול [אמר ר' יוחנן] מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה · א"ר יהושע בן לוי הני עשרים וששה כל"ח כנגד מי · כנגד עשרים וששה דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו · ואמר (ר' יהושע בן לוי) [רב חסדא] מ"ד (שם קלו) הודו לה' כי טוב הודו (למי) [לה'] שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה · אמר רבי יוחנן קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה · דאילו ביולדה כתיב (בראשית ג) בעצב תלדי בנים ואילו במזונות כתיב (שם) בעצבון תאכלנה · [א] א"ר אלעזר [ב] קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף שנאמר (תהלים קלו) נותן לחם לכל בשר וסמיך

רש"י

שם המזון שאכלו צריך לומר : שהקב"ה יושב ברומו של עולם וכו' · דכתיב הודו לאל השמים נותן לחם לכל בשר והיינו דבר גדול : בטובתו · בטובה שהשפיע לו והכי משמע כי טוב כי לעולם חסדו חסד הוא עושה לעולם בכי טוב כלומר בטוב שנתן לו : עשיר בשורו · מפסידו ממון ומכפר על גופו : בעצבון תאכלנה · תרי משמע : בקריעת ים סוף · כלומר נס גדול עושה לו הקב"ה למי שנותן לו מזונות

מהרש"א

הפועל נס נגלה לא נודעתי להם ועוד מפורש בפרק חלק: שהקב"ה יושב ברומו וכו' · דזה דבר גדול הוא שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומשגיח למטה בשפלים ליתן לכל בריה מזונו וכדאמרינן פ"ק דע"ז[א] שהקב"ה זן מקרני ראמים עד ביצי כינים והיינו נותן לחם לכל בשר ומ"ד ה' רועי לא אחסר הוא הלל הגדול ה"נ הכי קאמר כיון שה' רועי שהוא משגיח וזן את כל העולם גם אני לא אחסר ויש לדקדק אההיא דפ"ק דברכות[ב] דאומרים תהלה לדוד ג"פ בכל יום משום דכתיב ביה פותח את ידיך וגו' ופריך ונימא הלל הגדול ומשני דאית ביה תרתי דאתי נמי בא"ב ה"נ מה"ט נימא דהלל הגדול היינו תהלה לדוד דעדיפא טפי דאית ביה תרתי וי"ל דודאי לגבי הך מלתא דהקב"ה זן ומפרנס כל עולם מפורש טפי בקרא דנותן לחם לכל בשר דמה"ט פריך התם ונימא הלל הגדול וכו' כמפורש שם ועוד דכל הכ"ו (הודו) [כל"ח] מכוונין אדבר זה שהקב"ה זן כל עולם בחסדו שהתחיל הודו לאלהי האלהים וגו' והודו לאדוני האדונים וגו' לומר שלא ניתן הארץ ביד שרי מעלה אבל הוא בעצמו משגיח וזן כל בריה וזה שסיים הודו לאל השמים וגו' גם שהוא יושב למעלה הוא משגיח בארץ ליתן לכל בריה שפילה פרנסתה ולכך נקרא הלל הגדול ואומרים אותו בפסח במקום סעודה על הכוס אבל התם לגבי תפלה טפי אית לן למימר תהלה לדוד דאית ביה תרתי דהיינו דאית ביה נמי א"ב אותיות התורה ואמרינן [ג]אין עומדין להתפלל אלא מתוך דבר הלכה ודו"ק : ולא נתן להם התורה וזן כו' · שלא היו ראוים למזונות כדאמרינן פ"ק דב"ב[ד] אסור לתת פתו לע"ה ואעפ"כ הקב"ה זן אותן בחסד ומספר שם של ד' הוא כ"ו כנגד כ"ו דורות כי נח היה בדור י' הוא התחיל להשלים י' שבשם ובדור פלג שהוא דור ה' אחר נח נעשה פירוד בין שם י"ה ובין ו"ה של השם ובא אברהם בדור ה' אח"כ להשלים ה' אחרונה שבשם כמ"ש ולא יקרא עוד את שמך אברם וגו' ובבא בדור ו' אח"כ היה נתינת התורה ונשלמה ו' של השם וז"ש הודו לה' וגו' שמספרו כ"ו כי טרם שנשלם בזמן מתן תורה לא היה העולם קיים כ"א בחסדו וטובו הגדול : מ"ד הודו לה' כי טוב וגו' · דלפי פשטיה דקאי כי טוב אה' ה"ל למכתב הודו כי טוב ה' וגו' דומיא דכתיב בכה"ג הללויה כי טוב ה' וע"כ דרשו דכי טוב לא קאי אה' אלא אטובתו של אדם ולכך כתיב לה' בל' ר"ל הודו לה' על שגבה חובו בכי טובתו של אדם עשיר בשורו וכו' וק"ל : קשין מזונותיו וכו' כתיב בעצבון · הנו"ן בסוף מורה על הרבים בנקבה וה"ק דקללה הנאמרה באדם כפול כקללה הנאמרה בנקבה שנאמר בה בעצב תלדי שהזכר הטורח במזונות לערו כפול כנקבה היולדת :

[א] מהרש"א ד"ה שהקב"ה פ"ק דע"ז (ג ע"ב גם בשבת קז ע"ב) : [ב] שם בא"ד דפ"ק דברכות (ד ע"ב) : [ג] שם בא"ד ואמרינן (ברכות לא ע"א) : [ד] שם ד"ה ולא נתן פ"ק דב"ב (ח ע"א) :

יד יוסף

א ב"ר פ"כ שוח"ט מזמור פ"ע וקל"ו ילקוט סדר בראשית פסיקתא רבתי פל"ד : ב ב"ר פל"ו :

חדושי גאונים

קשין מזונותיו של אדם כו' קשין נקביו של אדם כו' נראה לי לפי הדרש שהנביא אומר בשם ה' ותשכח ה' עושך וגו' אשר בוא ממהר לפתוח את הצועה ותגור צעור מנקביו (כפי' הרשב"ם ולא במוהרש"א שדרים צועה מלשון צואה בו' כי איך יאמר עליו מאמר לספת"ח כי הצואה אינו נפתח רק האדם נפתח מצירתו) ומשגיח שלא ימות הנאסר והמצוק מחמת המציק לשחת גם לא יחסר לחמו אף אם המציק אינו רוצה לפרנסו ואנכי ה' אלהיך רוגע הים כו' כלומר אם אנכי רוגע הים כמו כן אנכי עושה הדברים הנז' בדרך פלא · (איי הים) :

עיון יעקב

ולא נתן להם את התורה וזן אותם בחסדו · וזה הפירוש הודו לה' כי טוב אין טוב אלא תורה שניתן להם אחר יל"מ כי מקודם לא ניזון העולם אלא בחסדו כל כ"ו דורות על ידי מדה"ר שהוא שם הוי"ה מספר כ"ו ותתקע"ד דורות קימט הקב"ה מהאי טעמא כדאיתא בחגיגה דף י"ג דכתיב דבר צוה לאלף דור עיין שם : קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף · ובמדרש רבה בראשית פ' כ' קאמר גדולה מקי"ס וכה"ג אמרינן בסוטה קשה לזווגם כקריעת ים סוף · והא דאיתא במדרש פרשת תולדות על פסוק מה זה מהרת למצוא בני א"ל אם לזיווגך המציא לך דכתיב הקרה נא לפני למאכלך על אחת כמה וכמה משמע דמאכלך קל יש לומר אם כבר נבראו המזונות רק למהר להביא שלא יצער ברעב הוא נעשה יותר

הרי"ף

מצינו בשני גדולים מהם יצחק ויעקב שאמרו מגן יצחק או מגן יעקב א"כ איך הוא אומר בדוד ועשיתי לך שם שאומרים מגן דוד כשם הגדולים והלא לא נאמר מגן אלא באברהם לבדו והיה לו לומר כשם הגדול בארץ אבל הענין דכתיב כשם הגדולים משמע שיעשה לו שם לומר אלהי דוד כמו שאומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב דהיינו כשם הגדולים ולא מצינו כן לומר אלהי דוד אלא מגן דוד · ונראה דדריש בכתוב דהיל"ל ועשיתי לך שם כשם הגדולים מאי שם גדול אלא לומר ועשיתי לך שם הגדול שבאבות הגדולים שהוא אברהם ואילו הסכים שיאמרו אלהי דוד נמצא שמו של דוד עם כל הגדולים אברהם יצחק ויעקב ומדקאמר שהוא שם שיש לו לגדול שבהם ולא לשאר הגדולים מהו זה הוא ענין המגן שלא נאמר ביצחק ויעקב הגדולים אלא באברהם הגדול שבכולם שחותמין בו מגן אברהם וכן בדוד חותמין מגן דוד · ועם זה יתבאר מה שאמר ריש לקיש ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם · ואברכך שיאמרו בו אלהי יצחק · ואגדלה שמך לכן הכן זה יעקב שאומרים אלהי יעקב אבל בחיתום הברכה והיה ברכה תהיה אתה חותם בברכה מגן אברהם · ונמצא שי"ש באברהם הגדול שבכולן משא"כ ביצחק ויעקב חותמין מגן אברהם ולא מגן יצחק ויעקב ולדוד הבטיחו שיעשה לו שם הגדול שהיה שמו של אברהם שחותמין בו הברכה מגן אברהם וכן בדוד מגן דוד ומה שאמר כשם הגדולים הכוונה שזה השם של הגדול שבהם שהוא מגן אברהם מגן דוד הוא שקול כשם הגדולים שהוא אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב והרי הוא כאלו אמרו ג"כ אלהי דוד כמו שאמור בהם : מאי דכתיב הודו לה' כי טוב וכו' · נראה דהוקשה לריב"ל שכתוב שני טעמים בכתוב כי טוב כי לעולם חסדו דהיה לו לומר הודו לה' כי לעולם חסדו ואם הם שני טעמים היה לו לומר כי טוב וכי לעולם חסדו · ועוד שטעם כי טוב אינו צודק אל ההודאה שאם הוא כדכתיב טוב להודות לה' היל"ל כי טובה כלומר טובה ההודאה ואם רוצה לומר הודו לה' כי טוב ה' היה לו לומר כי טוב ה' לעולם חסדו · לזה דרש שגובה חובתו של אדם בטובתו כלומר כי בטוב שנתן לו לאדם עשיר בשורו גובה חובתו ונמצא בזה כי לעולם חסדו כשנתן לאדם שור ושה הוא חסד ה' עמו וגם כשלוקחו ממנו הוא חסד לאדם לפי שמתוך אותו שור ושה שלקח ממנו בכפר חטאתו והוא מתקיים והוא חסדו של הקב"ה ליקח שור ושה וביצתו של יתום כופר נפשו : קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה · נ"ל שרמז כאן שמפתח הפרנסה הוא ביד הקב"ה כמפתח הלידה ות"מ מצינו שנמסר מפתח תחייה ומפתח גשמים ביד ב"ו אבל לא נמסר מפתח של לידה ביד ב"ו הרי שהוא חמור מגשמים ותחייה וש"ת שמפתח פרנסה הוא מכלל מפתח של גשמים לזה אמר קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה דאילו ביולדה וכו' · והרי ק"ו דאם מפתח של לידה לא נמסר ביד ב"ו כל שכן מפתח של פרנסה החמור שהוא ביד הקב"ה בלבד כמו שנאמר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון : קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף · בספר הזוהר פי' שקריעת ים סוף היה קשה לפני הקב"ה לפי שהיו בישראל רשעים ושרו של ים קטרג לפני הקב"ה מה נשתנו אלו מהמצרים והיה קשה לפני הקב"ה לקרוע להם הים ולהציל את ישראל מפני הרשעים וכן קשין מזונותיו של אדם לפני הקב"ה שיפתח ידיו להשביע לרשעים רצון · ואפשר לרמוז בכתוב נותן לחם לכל בשר בין רשעים ובין צדיקים אין זה כי אם חסד ה' על ברואיו וכן לגוזר ים סוף לגזרים לאנשים חטאים שהם גזרים מלשון ארץ גזרה אשר נגזרו מארץ חיים במעשיהם אין זה כי אם חסדו יתברך · ומזה הטעם יש לומר שלא נמסרו המזונות ביד המלאך אלא מידו של הקב"ה האלהים הרועה לפי שאם היה ע"י מלאך לא היה מוותר כלום להזמין מזון לרשעים אבל הקב"ה הוא זן ומפרנס לנפש

עין יוסף

נח קשין מזונותיו וכו' כתיב בעצבון · הנו"ן בסוף מורה על הרבים בנקבה · וה"ק דקללה הנאמרה באדם כפול כקללה הנאמרה בנקבה שנאמר בה בעצב תלדי · שהזכר הטורח במזונות לערו כפול כנקבה היולדת · לפי שהלידה מורכבת משמחה מחיית הבנים ועצב מכאב הלידה · ועוד שאינה תמידית · אבל קושי הפרנסה הוא רק מטריד הלב באין שמחה מאומה · ותמידית · וכפל הקב"ה הצער לאדם מלאשה · משום דלאדם איהו גופא הוזהר והוא חכם טפי לכן החמיר הקב"ה בענשו דיוסיף דעת יוסיף מכאוב כדאיתא בב"ר פ' י"ט (יפ"ת) : קשין מזונותיו של אדם כקי"ס וכו' · וכן הוא בב"ר פרשה צ"ז · וליף לה מדכתיב לגוזר ים סוף לגזרים וסמיך ליה נותן לחם לכל בשר · וכבר תמהו בזה המפרשים דהא לאו קראי דסמיכי נינהו שיש כמה מקראות בינתיים · ואי משום דכתיבי בחד מזמורא מאי אריא פרנסה · שאר מילי דכתיבי התם נמי · ונימא נמי דשקולים הם כמו בריאת שמים וארץ ושאר דברים האמורים שם · ויש לומר דק"ל כיון דפרנסה נוהג תמיד מימות בריאת עולם ה"ל לסדרן למעלה אחר הכתובים המדברים בטבעו של עולם · כמו לעושה השמים בתבונה · לרוקע הארץ וגו' · ומדוע הזכירו אחר כתובים המדברים מעניני הנסים המחודשים · אלא להורות שהוא שקול כנסים ומכללם קי"ס שהיה נס גדול מכולם

וסמיך ליה לגוזר ים סוף לגזרים וא"ר (אלעזר) [יוחנן] קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה דאילו בגאולה כתיב (בראשית מח) המלאך הגואל אותי מכל רע מלאך בעלמא ואילו במזונות כתיב (שם) האלהים הרועה אותי · אריב"ל בשעה שאמר הקב"ה לאדם הראשון (שם ג) וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו[א] עיניו דמעות · אמר לפניו רבש"ע אני וחמור נאכל באבוס אחד · כיון שאמר לו (שם) בזעת אפיך תאכל לחם מיד נתקררה דעתו · אמר ר"ל אשרינו (אם) [שלא] עמדנו בראשונה · אמר אביי אכתי לא פלטינן מינה דקא אכלינן עשבא דחקלא[ב] · אמר רב שיזבי משום רבי אלעזר בן עזריה קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף שנאמר (ישעיה נא) [ג]מהר צועה להפתח וגו' ולא יחסר לחמו · וכתיב בתריה ואנכי ה' אלהיך רוגע הים ויהמו גליו (תהלים קלו) (נותן לחם לכל בשר וסמיך ליה לגוזר ים סוף לגזרים) · ואמר*) ר' אלעזר [בן עזריה] קשין (מזונותיו) [נקביו] של אדם כיום המיתה שנאמר מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת · ואמר רבי אלעזר [בן עזריה] קשין נקביו של אדם כיום המיתה [וכקריעת ים סוף] שנאמר מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת [וכתיב בתריה רוגע הים ויהמו גליו] [ד]אמר רב ששת משום ר' אלעזר בן עזריה כל המבזה את המועדות כאילו עובד ע"ז שנאמר (שמות לד) אלהי מסכה לא תעשה לך וכתיב בתריה את חג המצות תשמור · ואמר רב ששת משום ר"א בן עזריה כל המספר לשון הרע וכל המקבל לה"ר וכל המעיד עדות שקר לחברו ראוי להשליכו לכלבים שנאמר (שם כב) לכלב תשליכון אותו וכתיב בתריה (שם כג) לא תשא שמע שוא קרי ביה לא תשא וקרי ביה לא תשיא :

נט שם וכי מאחר דאיכא הלל הגדול אנן מ"ט אמרינן האי · (א"ר יוחנן) מפני שיש בו חמשה דברים · אלו הן יציאת מצרים וקריעת ים סוף ומתן תורה ותחיית המתים וחבלו של משיח · יציאת מצרים דכתיב (תהלים קיד) בצאת ישראל ממצרים · קריעת ים סוף דכתיב (שם) הים ראה וינס · מתן תורה דכתיב (שם) ההרים רקדו כאילים (גבעות כבני צאן) · תחיית המתים דכתיב (שם קטז) אתהלך לפני ה' בארצות החיים · חבלו של משיח דכתיב (שם קטו) לא לנו ה' לא לנו וגו' וא"ר יוחנן [לא לנו ה' לא לנו] זו שיעבוד גליות · איכא דאמרי (תני) [אמר] רבי יוחנן [ה]לא לנו ה' לא לנו זה מלחמת גוג ומגוג · רב נחמן בר יצחק אמר מפני שיש בו מילוט נפשם של צדיקים מגיהנם שנאמר (שם קטז) אנא ה' מלטה נפשי · חזקיה אמר מפני שיש בו ירידתן של צדיקים בכבשן האש ועלייתן מכבשן האש

*) כד"ו וד"פ הגי' רבי חנינא בר פפא :

רש"י

מזונות כאשר עשה בקריעת ים סוף וכ"מ למיבעי רחמי : (אה"נ כיון הרב לדקדוק אמתי) : קשין נקביו של אדם · כשהוא עצור כיום המיתה · צועה לשון עצור : המבזה את המועדות · שעושה מלאכה בחול המועד : וכתיב את חג המצות תשמור · ונפקא לן מיניה במסכת חגיגה (יח) איסור מלאכה בחולו של מועד : המקבל לשון הרע · שמאמין על חבירו · ומיהו אע"ג דלקבולי לא מיבעי למיחש לה מיבעי כדמפרש במסכת נדה (סא.) : מאחר דאיכא הלל הגדול · ומשובח יותר משום דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר : אנן מאי טעמא אמרינן האי · הלילא על כל פרק ופרק ועל כל צרה שלא תבוא על הצבור לכשנגאלין : ה' דברים · דמיירי נמי בגאולה : ההרים רקדו כאילים · בשעת

מהרש"א

וסמיך ליה לגוזר ים סוף וגו' · לא ידענא מאי סמיך ליה דהא כמה קראי אפסיקו בינייהו ואי קרי ליה סמיך משום דבחד מזמורא נינהו א"כ הכ"ל נמי דקשין מזונותיו כבריאת שמים וארץ וכמכת בכורות וככל הני נסים דכתיב נמי בההוא מזמורא: האלהים הרועה וגו' וכמ"ש במסכת תענית[א] דד' מפתחות ביד הקדוש ברוך הוא וחשיב מפתח של פרנסה בהדייהו אבל בגאולה כתיב המלאך הגואל וגו' וכן כתיב בגאולת ישראל בעולם הזה ומלאך פניו הושיעם אבל בגאולה דלעתיד קאמר בחמלתו הוא גאלם וגו': זלגו עיניו דמעות וכו' · כי היה סבור כיון שמאכלו שוה כחמור ישתוה גם בדעתו כחמור כי מזונות החמורי יולידו טבע חמורי ולא נתקררה דעתו עד שאמר לו שיאכל לחם כי טעם הדגן מביא לאדם דעת שע"ז אמרו בסוכה[ב] בקטן יוסיף דעת יוסיף וגו' כמפורש שם : אשרינו שלא עמדנו בראשונה וכו' · כ"ה הגירסא בנוסחות חדשות אבל בספרים ישנים אשרינו אם עמדנו בראשונה וכו' ור"ל דכל זאת לא שוה לן שא"ל בזעת אפיך וגו' ואשרינו יותר אם עמדנו בראשונה כמו קודם החטא שהיתה פרנסתן מצויה בלא טורח כלל וע"ז אמר אביי דעדיין לא פלטינן מינה דקאכלינן עיסבא דדברא בלא טורח כלל : קשין נקביו וכו' · שנאמר מהר צועה להפתח וגו' דרים צועה מלשון צואה בא' שהם מתחלפים בכתב כדאמרינן פרק הבונה[ג] שלא יכתוב אלפין עיינין וכו' גם בלשון באותיות אחה"ע וכה"ג דרשוהו בפרק הרואה[ד] ורשב"ם פי' בע"א : [כל המבזה המועדות וכו' וכל המספר לה"ר וכו' · הכל מבואר פ"ב דמכות] : שיש בו ה' דברים וכו' · אלו החמשה הם כוללים העיקרים השלשה יציאת מצרים וקריעת ים סוף מורים על מציאותו וחידוש עולם ומתן תורה דכתיב ההרים רקדו וגו' מורה על תורה מן השמים ותחיית המתים מייתי ליה מדכתיב בארצות החיים בלשון רבים ולא כתיב בארץ החיים ועל פי מ"ש בפרק י"כ[ה] דלעתיד יהיה לכ"א מישראל בהר ובעמק ובשפלה כענין האמנתי כי אדבר וגו' ר"ל שהאמנתי כי אדבר לזכות לעתיד בתה"מ כי הנה עניתי מאד בעולם הזה כדי לקבל שכרי הטוב לעולם הבא ושוב אמרתי בחפזי שכל אדם יזכה לכך והוא דבר כוזבי כי לא יזכה האדם לב' שלחנות והרשע שכבר קיבל שכרו בעולם הזה לא יזכה לעוה"ב : וחבלו של משיח מורה על שכר ועונש ומייתי חבלו של משיח מלא לנו וגו' כמפורש לעיל לא למענינו ולא בזכותינו אנו מבקשים להצילנו מחבלו של משיח או מצרת מלחמת גוג ומגוג וחזקיה אמר דבירידתם לכבשן אם אמרוהו דמשום דבהאי קרא מפורש למה יאמרו הגוים דמשמע שהיה זה בפני אומות העולם וכן בעלייתן משמע ליה מקרא שהיה זה בפני

[א] מהרש"א ד"ה האלהים במס' תענית (ב' ע"ב) : [ב] שם ד"ה זלגו בסוכה (מב ע"ב) : [ג] שם ד"ה קשין פרק הבונה (קג ע"ב) : [ד] שם בא"ד פרק הרואה (נז ע"ב) : [ה] שם ד"ה שיש בפ' י"ג (כ"ב קכב ע"א גם בב"ק פא ע"ב) :

יד יוסף

א ב"ר פ"כ פסיקתא רבתי פל"ג ילקוט ישעיה רמז של"ו תענית ב ע"א: ב עי' אדר"נ ספ"א ב"ר פ"כ תנד"א א' פל"א: ג עי' ילקוט ישעיה סימן נא : ד מכות כג ע"א : ה עיין באג"ב פ"ז ועיין ש"ר פי"ח :

חדושי גאונים

כל המספר לשון הרע כו' ראוי להשליכו לכלבים שנא' לכלב תשליכון אותו וכו' · וטעמו של דבר שכל המספר לשון הרע אף הוא ככלב המנבח וחורץ בלשונו ולפיכך ישראל במצרים שלא היה בהם לשון הרע כתיב ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו מדה כנגד מדה · (כלי יקר) ·

הרי"ף

כל חי רעים וטובים : קשין מזונותיו של אדם כיום המיתה · הכוונה שמי שאין בידו פרנסתו הוא חשוב כמת כי נודד הוא ללחם ואין לך מיתה גדולה מזו וקרא הכי קאמר ולא ימות לשחת ובלבד שכשהוא חי לא יחסר לחמו שאל"כ הוי הוא כמת : בעלייתן

עיון יעקב

יותר ממסירות הזיווג וק"ל : אשרינו · כלומר הת"ת אם עמדו בראשונה שהיו יכולין ללמוד בלי יגיעה אחר מזונותיהם כמו עכשיו : כל המבזה את המועדות · דהיינו שעושה מלאכה בחולו של מועד והכל משום חימוד ממון שלא יצטרך לבריות ואינו בוטח בה' שנותן לחם לכל בשר דומה לעע"ז וכדאמרינן בב"ב דף ק"י לעולם ישכיר אדם עצמו לע"ז ואל יצטרך לבריות ובאמת התם הכוונה עבודה שהיא זרה לו : כל המספר לה"ר וכו' · אפשר משום דמצינו במדרש שזכו

עץ יוסף

והיה בו השגחה נפלאה מאד (נזה"ק) : אני וחמורי נאכל באבוס אחד · שאין בכבודו להיות שוה לבהמה · ומה שאמר לו מתחלה הנה נתתי לכם את כל עשב לא ה"ל לצער דהשוה בעשבי ג"ע כדס"ל לרבי נחמיה בב"ר פ"כ ואינו נקשר בכן באבוס כבהמה האוכלת מעשבים המדבריים וכיוצא (יפ"ת) : אשרינו אם עמדנו

המתורגמן. א) גרעננען. ב) פאן פעלד.

האש · ירידתן · [דכתיב] לא לנו ה' לא לנו אמר חנניה · כי לשמך תן כבוד אמר מישאל · על חסדך ועל אמתך אמר עזריה · (תהלים קטו) למה יאמרו הגוים אמרו כולם · בעלייתן · (שם קיז) הללו את ה' כל גוים אמר חנניה · שבחוהו כל האומים אמר מישאל · כי גבר עלינו חסדו אמר עזריה · ואמת ה' לעולם הללויה אמרו כולם · (ורבי יוחנן אמר) [וי"א] ואמת ה' לעולם הללויה גבריאל אמרו · שבשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו בכבשן האש אמר גבריאל לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש · [א]אמר לו הקב"ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו נאה ליחיד להציל את היחיד · ולפי שאין הקב"ה [ב]מקפח שכר כל בריה א"ל תזכה ותציל שלשה מבני בניו כדדרש ר"ש (הצדוני) [השלוני] בשעה שהפיל נבוכדנאצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש אמר יורקמי שר הברד לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיקים הללו [מכבשן האש] אמר לו גבריאל אין גדולתו של הקב"ה בכך שאתה שר של ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש אלא אני שר של אש אלך ואקרר מבפנים [שם ע"ב] ואקדיח מבחוץ ואעשה [ג]נס בתוך נס אמר הקב"ה רד באותה שעה פתח גבריאל ואמר ואמת ה' לעולם הללויה · (ויש אומרים) [רבי נתן אומר] ואמת ה' לעולם דגים שבים אמרוהו · כדרב הונא · דאמר רב הונא ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו [ד]כדדרש רבה בר מרי מ"ד (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף ויושיעם למען שמו מלמד שהמרו ישראל באותה שעה ואמרו כשם שאנו עולים מצד אחד כך מצרים עולים מצד אחר · א"ל הקב"ה לשר של ים פלוט אותם ליבשה · אמר לפניו רבש"ע כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה והוזר ונוטל אותה ממנו · אמר ליה אני נותן לך אחד ומחצה שבהם · אמר לפניו רבונו של עולם כלום יש עבד שתובע את רבו לדין · אמר לו נחל קישון יהיה ערב · מיד פלטם והשליכם ליבשה ובאו ישראל

רש"י

בשעת מתן תורה דכתיב (תהלים סח) למה תרצדון וגו' : גבריאל אמרו · כשניצולו חנניה מישאל ועזריה והוא היה שם דכתיב (דניאל ג) ורויה די רביעאה דמי לבר אלהין לפי שהקב"ה הבטיחו כן בשעה שנשלך אברהם אבינו בכבשן האש וכשהקים עכשיו לו הבטחתו אמר ואמת ה' לעולם שקיים הבטחתו : בשעה שהפיל נמרוד · שע"ש כך נקרא אמרפל שאמר והפיל את אברהם בכבשן האש (עירובין נג.) : ואקדיח מבחוץ · לשרוף את הזורקים אותם לתוך האור דכתיב (דניאל ג) גובריא אלך די הסיקו לשדרך מישך ועבד נגו קטיל המון שביבא די נורא : ואמת ה' לעולם · שקיים לי דברו ושמר לי הבטחתו שהבטיחני להציל מבני בניו של אברהם : [פלוט אותן ליבשה · ויתנו לקבורה שם בזכות שאמרו (שמות יד) כי ה' נלחם להם במצרים והיינו דכתיב (שם טו) נטית ימינך תבלעמו ארץ שנשבע הקב"ה לארץ שלא תענש על קבורתם] : שנותן לו

מהרש"א

האומות וכן מלינו מפורש במעשה דחנניה מישאל ועזריה דכתי' ומתכנשין אחשדרפניא סגניא וגו' ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון די שדרך וגו' די לא איתי אלהא אחרן וגו' היינו דבעלייתן הללו את ה' כל גוים וגו' ומהלשונות הכפולות בין בירידתן ובין בעלייתן משמע להו דכל חד מינייהו אמר מלתא חדא וסיפא דעניינא בירידה למה יאמרו הגוים וגו' אמרו כולם דמפורש ביה עצבי הגוים כסף וגו' שעל כך הושלכו לכבשן אש וכן בסיפא דעניינא בעלייתו ואמת ה' לעולם אמרו כולם דהיינו שע"י הצלתם נתאמת שה' אמת הוא : אמר גבריאל וכו' · בהך מעשה דאברהם לא קאמר דעמד יורקמי שר הברד להצילו ואפשר ששר הברד יורקמי הוא ידע דאין הצלתו תהיה אלא ע"י הקב"ה מטעם שאמר אני יחיד וכו' והוא יחיד וכו' כמה שכתוב אחד היה אברהם : אני שר של אש וכו' · מצד הבטחה שא"ל הקב"ה תזכה להציל ג' מבני בניו המ"ל ליה וע"כ צ"ל מה שעמד שר הברד להציל לא ידע מהבטחת הקב"ה לגבריאל : דגים שבים אמרוהו וכו' · דגים לאו בעלי דבור הם ומלינו בפרק שירה דכל המינים הנבראים אומרים שירה ואפשר דהיינו שר ומלאך שלהם [א] דכל מין יש לו מלאך ושר מיוחד למעלה וכדקאמר לקמן א"ל הקב"ה לשר וכו' : [מ"ד וימרו על ים בים סוף וכו' · מפורש פרק יש בערכין]: כלום יש עבד שנותן לו רבו וכו' · רוצה לומר נהי דמה שקנה עבד קנה רבו וגם יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך מ"מ מזונות מה שנתן לו כבר אין מן הדרך שחוזר ונוטל ממנו : א"ל נחל קישון יהא ערב וכו' · גם שתובעין את הלוה תחלה בסתם ערב מ"מ הכא כיון שאין עבד תובע רבו נעשה הערב מסתם ערב קבלן : פלוט אותן ליבשה וכו' שנאמר וירא וגו' · דלפי פשטיה הוא מקרא מסורס וירא ישראל על שפת הים את מצרים מת ומדכתיב בתריה ויאמינו בה' וגו' למדו לומר דע"כ

[א] **מהרש"א** ד"ה דגים ואפשר (כעין זה תירצו תוס' בע"ז יז ע"א ד"ה עד שאטו וכ"כ תוס' עוד בחולין ז ע"א ד"ה אמר לו) :

יד יוסף

א עי' תנחומא סדר תצוה סימן י"ב : ב נזיר כג ע"א ב"ק לח ע"ב הוריות י ע"ב : ג שבת ל ע"א חולין קכז ע"א ועי' בתג"כ פ"ז וצ"ע : ד ערכין טו ע"א ילקוט שופטים סימן ה :

חדושי גאונים

שבשעה שהפיל נמרוד הרשע כו' ארד ואצנן ואציל את הצדיק כו' · עם היות הפשט אמת כפי קבלתם האמתית עכ"ז קשה לי כי אח"כ שלא ירדו לשם איך בא גבריאל להצילם וקושיות אחרות יש בזה ואפשר כי הנה אחר שנתנה התורה ואותה ההנהגה האלהית השלימה שבכל ההנהגות קבלוה השלימים יש יכולת במתנהג על פיה לשנות כחות הטבעים המתנהגים כמו כן על פי הנימוס וההנהגה האלהית והטבע הזה הכולל מבטל הטבע הפרטי שבכל נמצא ונמצא עד שאין שום שנוי טבע בזה כי האומר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק כי לזה כיון אומרו כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם כמו שכתב הרב בעל דרך אמונה ולזה אמר שהיו הכחות הטבעיות עצמן רוצים להצילו אך הקב"ה אמר שאם הוא היה יורד על דעת כך והיה מבומרי התורה וההנהגה הזאת מקודם לכן ניחא אבל הוא עתה התחיל וירד לשמי כי לא היה מכירני קודם לכך וא"כ צריך אני לשדר הטבע ולהצילו בפלא וכן, תמצא שהתנאים

הרי"ף

בעלייתן הללו את ה' כל גוים אמר חנניה כו' · אפשר שרצה לרמוז שאלמלא עלו מהכבשן היה מכלה הקב"ה כל אותם העובדי כוכבים ולזה אמר חנניה הללו את ה' כל גוים על הצלתינו כי בשלומנו היה לכם שלום וכן אמר מישאל שבחוהו כל האומים ועזריה אמר כי גבר עלינו חסדו החסד שעשה הקב"ה עמנו ראוי לכם להללו עליו ואמרו כולם הטעם שירננו לאומים על הצלתינו הוא שאמת ה' לעולם שהבטיחנו לכלות כל הקמים עלינו לרעה כדכתיב ונתן ה' אלהיך את האלות האלה על אויביך ועל שונאך אשר רדפוך ונמצא כי בהצלת ישראל ישמחו וירננו לאומים · עוד אפשר שבירידתן אמר חנניה לא לנו כלומר לא לנו ולכבודנו מרדנו פי מלך כי אם לקדש שם אלהינו ברבים וכיון שכן לא לנו לא תסתכל בנו אם אין בנו מעשים עשה למענך ולז"א לא לנו ה' לא לנו ולא אמר לא לנו לא לנו ה' וכנגד זה אמר חנניה בעלייתו הללו את ה' כל גוים אל תהללו אותנו על שנכנסנו לכבשן ויצאנו חיים אלא הללו את ה' כל גוים שעשה נפלאות עבור שמו גם מישאל אמר בירידתו כי לשמך תן כבוד כי ג' אנשים מכל העמים עמדו ועבדו לצלם והג' אנשים מבני ישראל היו חנניה מישאל ועזריה ונתנו כבוד לשם ה' כדי

עיון יעקב

הכלבים ליתן להם נבילות וטריפות לפי שאמרו פיהם ולשונם כדכתיב ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אף שהם בטבע עזי נפש וזה מעיז פניו כ"כ לומר לה"ר או עדות שקר ואינו שומר פיו ולשונו ומנבל פיו ראוי להשליכו לכלב כנבילה וגם המקבל בכלל שהוא גורם להיות רגיל בלה"ר כיון שמקבל אותו ומה"ע כתבו המפרשים שלכך נענש יוסף שהביא דבתם רעה ואיתא במדרש שאמרו נעשה בו את הכלבים וק"ל : לא לנו ה' לא לנו אמר חנניה · נראה דדורש ג"כ השמות כי חנניה שהוא לשון חנינה מתנת חנם אמר חנניה וזה לא לנו לא בזכותינו ועל כן אמר בעלייתו גם כן הללו את ה' כל גוים לפי שעושה חסד חנם וכן מישאל אמר לשון שאלה ובקשה כי לשמך תן כבוד ובעלייתו אמר שבחוהו כל האומים כדי שיהיה כבוד לשמו הגדול ועזריה אמר על חסדך ועל אמתך שיעזור בשביל חסדיו ואמתו ובעלייתו אמר כי גבר עלינו חסדו שעזר בשביל חסדו ואמת ה' לעולם אמרו כולם היינו שדברי ה' והבטחותיו הם אמיתים כדרך שאמר אחר כך שגבריאל או דגים שבים אמרו על כך כן אמרו חנניה מישאל ועזריה כדאיתא בסוטה דף י' ע"ב שילא ב"ק אתא הגלת תמר ושני בניה אני מציל שלשה בניך חמו"ע ע"ש וק"ל : שבשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש · הא דלא בא ג"כ יורקמי שר הברד באותו פעם עיין במהרש"א וכן קשה לקמן שבא יורקמי תחלה ולא בא גבריאל מיד וצ"ל דלכך מדקדק הש"ס לומר בשעה שהפיל וכו' כי מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא שיש לכל שר זמן ושעה מיוחד לשרת את פני המלך ולדבר עמו וכן משמע בש"ס דחולין פג"ה שאמר המלאך ליעקב מיום שנבראתי ועד עתה לא הגיע זמני לומר שירה לכך באותו שעה היה זמן שימושו של גבריאל וגבי חמו"ע היה זמן של יורקמי : תציל שלשה · שכרו כפול ומכופל : עמד יורקמי · והא דלא נתן לו הקב"ה ג"כ שכר על זה הדיבור כמו לגבריאל י"ל לפי שאין זה חדוש כל כך שזה שימושו של ברד לכבות האש משא"כ בגבריאל וק"ל : כלום יש עבד שתובע את רבו · עיין בחידושינו דערכין דף ט"ו :

ענף יוסף

נמ כשם שאנו עולים מצד אחד כך וכו' · יש לתמוה איך היו ישראל באותו הדור כל כך מקטני אמנה שסברו שכך עשה הקב"ה נסים למצרים להעבירם מארצם לא"י · ואומר רבי בשם אביו רבי שמואל שישראל לא עברו הים רחב מצד זה לצד זה · שא"כ היו ממהרים ללכת אל א"י · אלא רצועה אחת עברו בים לאורך הים עד שפנו למדבר לצד אחד כי לא היו יכולין ללכת מכל צד אם לא יעברו הים · ואמרו ישראל שלא יעברו המצריים בים אלא מצד אחר מן המדבר וירדפו אחריו וישיגו אותו (תוס' ערכין דף טו ע"א ד"ה כשם) ועיין שם שהאריכו בזה :

עץ יוסף

עמדנו בראשונה · שהיה מצינו מזונותינו בלי טורח · אבל לאכילת לחם צריך כמה יגיעות חרישה זריעה קצירה דישה טחינה הרקדה לישה אפיה · ואדם"ר בחר בלחם ואע"פ שיהיה בטורח כדי שלא להדמות לבהמה וכבוד מיהא הוי (יפ"ת):

רבו מתנה · פרנסה לדגים : ה"ג כיון דנחיתו כוכבי שמיא עלייהו נחיתו לאקורי נפשייהו בנחל קישון : פתחו דגים · שבים : נחל קישון גרפס · לים דכתיב (קהלת א) כל הנחלים הולכים אל הים : ואמת ה' לעולם · שהשלם לנו מהנותינו מחיל פרעה להתפרנס הימנו : אמרה כנסת ישראל · הזקנים והחשובים שבהם אמרו על שאינם חשובים כ"כ כדמשמע מדכתיב אם הבנים שהאם צועקת על הבנים ששמוה עקרת הבית : שמוני בניך · (מרוב) [מרוע] חטאתם בגלות : כחולדה זו שדרה בעקרי הבתים · והיינו עקרת הבית : אני אהובה לפניך · אהבתי משמע כמו אהבתני כלומר אהבת אותי : לי נאה להושיע · יתר מכל האומות שהרי ישראל ייחדוך : [כשחלה ר' ישמעאל ב"ר יוסי שלח לו וכו' · בהרבה מקומות בש"ס מצינו ששלח לו רבי לר"י ב"ר יוסי בחליו כן והדברים שהשיב לו כאן לא השיב לו פעם אחרת ושמא חלאים הרבה חלה רבי ישמעאל ובכל פעם ופעם שלח לו רבי והוא משיב לו אי נמי כיון השיבן פעם אחת ובש"ס סידרן במסכתות

וראו אותם והיינו דכתיב (שמות יד) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים · ומאי אחד ומחצה שבהם דאילו בפרעה כתיב (שם) שש מאות רכב בחור ואילו בסיסרא כתיב (שופטים ד) תשע מאות רכב ברזל · וכי אתא סיסרא אתא עלייהו בדקרי דפרזלא[א)] · [א]הוציא הקב"ה עליהם כוכבים ממסילותם דכתיב (שם ה) מן שמים נלחמו הככבים ממסילותם וגו' כיון דנחיתו כוכבים עלייהו (אקדימו) [אקדירו] הנך דקרי דפרזלא נחיתו לאקורי נפשייהו בנחל קישון · אמר ליה הקב"ה לנחל קישון לך והשלם ערבונך לים מיד גרפם נחל קישון והשליכם לים (הגדול) שנאמר (שם) נחל קישון גרפם נחל קדומים מאי נחל קדומים נחל שנעשה ערב מקדם · באותה שעה פתחו דגים [של ים] ואמרו ואמת ה' לעולם הללויה · אמר רבי שמעון בן לקיש מ"ד (תהלים קיג) מושיבי עקרת הבית אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם שמוני בניך [ב]כחולדה[ג)] זו שדרה בעקרי בתים :

ס שם [ג]דרש רבא מ"ד (תהלים קטז) אהבתי כי ישמע ה' אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני (שם) דלותי ולי יהושיע אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אף על פי שדלה אני מן המצות [לך אני] ולי נאה להושיע : אמר רב כהנא כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי שלח לו רבי אמור לנו שנים או ג' דברים שאמרת לנו משום אביך · שלח לו כך

לא האמינו דמקטני אמנה היו ודו"ק : פתחו דגים ואמרו ואמת ה' וגו' · וריש' דקרא נמי ודאי מפורש בזה הללו את ה' כל גוים על נסים של קריעת ים סוף שהיה מפורסם בכל גוים כי גם המים שבכלים נבקעו · שבחוהו כל האומים על מלחמת סיסרא שהיה מפורסם בכל האומות שהכוכבים ממסילותם נלחמו : שמוני בניך כחולדה זו הדרה וכו' · לענין שפלות וגריעות מדמה לה לחולדה זו וכו' כפרש"י ורשב"ם אבל אם הבנים שמחה לא יתפרש היטב דתוגה מיבעי ליה ונראה לפרש דלמעליותא קאמר דמדמה לה לחולדה וכהאי ליגנא אמרינן בחולין מאי חלד כחולדה הדרה בעקרי בתים פעמים מכוסה וכו' [א] : מ"ד אהבתי כי וגו' · דלפי פשטיה לא יפול בו לשון אהבתי אלא לשון בקשתי או תאבתי ולכך דרשו מיניה אהבתי כמו אהובה אני ואימתי אני אהובה כי ישמע ה' קול תחנוני דהיינו כשאני מתפלל דרך תחנונים כמ"ש אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים וכו' : [דלותי ולי יהושע וכו' · בפ"ק דר"ה מפורש

[א] מהרש"א ד"ה שמוני. פעמים מכוסה (דברי הגאון מהרש"א דמייתי ראיה מחולין צע"ג כי בחולין כ ע"ב נראה להדיא דמכסיא ע"ש וגם העתיק זה לשון הט"ז בי"ד סי' כ"ד ס"ק ג' חלדה הוא לשון הטמנה על כן נקראת חולדה בלשון זה לפי שמטמנת עצמה בארץ כן הוא בגמ' פ"ק דחולין ע"כ ונשאל דבר זה משמי לבעלי תריסין ונשאו ונתנו בזה) :

יד יוסף

א עי' תנחומא סדר בראשית סימן ס :
ב חולין כ ע"ב :
ג ר"ה יז ע"א :

הדושי גאונים

שהתנה הקב"ה לא היו אלא בעניינים כאים אחר כא ישראל לעולם ולזה אמר להם אלא אתן לכם זמן · (לחם שלמה) : דרש רבא מ"ד אהבתי כי ישמע ה' אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה כו' · כי שאלת מ"ד אהבתי כי ישמע וגו' הוא לדעתי קושית עצמית בכתוב כי ידוע מגדר האהבה והחשק שהם שתי שמות יורה כל אחד מהם הוראה מתחלפת מחבירו · כי החשק יצדק על אשר יתאוה ויתשוקק מה שאינו מושג עדיין אצלו והוא מחוסר הקנין ואחר שישיג מה שחשק הלך לו החשק ונכנס האהבה · שיאהב אותו הדבר המושג ויהיה חביב בעיניו אבל לא יפול שם אהבה על מה שנעדרה אצלו השגתו ועדיין לא בא לידו אלא הנכון לומר עליו שהוא חושק ושוקק אותו הדבר וברצות המלך הכתב ע"ה בשירו המקודש להגזים מאד באהבתו ית' עמו ישראל אמר אני לדודי ועלי תשוקתו ירצה נתעלמה כ"כ האהבה הנאמנה שהכנה הוא

הרי"ף

כדי שלא יהיו שוים לשאר עכו"ם ולכך אמר מיכאל כי לשמך תן כבוד שלא יהיו ככל אלהי העמים אלילים שעובדיהם הלכו ועבדו לצלם שעשה נבוכדנצר ולכך בעלייתו אמר מיכאל שבחוהו כל האומים עובדי פסל יבושו המה ויכירו כי גדול כבוד ה' ולו נאה לשבחו ולרוממו גם עזריה אמר בירידתו על חסדך על אמתך שיעזרם ה' מלך חסד ה' מעולם על יראיו גם מלך אמתך כי אמת ה' ואמת לא ישוב מהם כי תורת אמת בקרבם ובעלייתו אמר כי גבר עלינו שאע"פ שמבחינת האמת לא היה להם כ"כ זכות בהיותם פורשים מתורת אמת עכ"ז מלך החסד גבר עלינו חסדו והצילנו וכנגד מה שאמרו כולם בירידתם למה יאמרו הגוים איה אלהיהם ומלך הילול ה' הושיענו והצילנו עתה בעלייתם אמרו ואמת ה' לעולם שבהם בכל העולם נתקדש שם ה' וידעו כל העולם כי אמת ה' ואין זולתו : מ"ד מושיבי עקרת הבית וכו' · נראה שכפי הפשט שאמר על שרי שהיתה עקרה שהושיבה אם הבנים שמחה א"כ יקשה דהל"ל עקרת הבנים מושיבי אם הבנים שמחה ומאי דכתיב מושיבי עקרת הבית לזה דרש שהם דברי כנסת ישראל שבחטאת ישראל אמרה כנסת ישראל שהיתה אם הבנים שמחה בירושלים ועתה מושיבי עקרת הבית הושיבי לכנסת ישראל בגלות כחולדה שדרה בעקרי הבתים שאינה יכולה לילך בגלוי : מ"ד אהבתי כי ישמע ה' וכו' · ביארתיו במס' ר"ה דהוקשה לו דלא שייך אהבה כי אם במקום או בדבר אחר כדכתיב אהבתי מעון ביתך אבל לא יצדק לומר אהבתי כי ישמע ה' תפלתי רק היל"ל אהבתי כי ישמע ה' קולי וע"ק דהיל"ל אהבתי ישמע ה' מאי כי ישמע ה' לזה דרשו אימתי אני אהובה לפניך וידוע לעיני כל העמים שאני אהובה לפניך וזהו כאשר ישמע ה' את

עיון יעקב

אימתי אני אהובה · סוגיא מקרא מדי פשוטו דא"כ יהיה קצת כחירוף לפי ששומע תחנוניו לכך אוהב להקב"ה לכן דריש לסיפך אימתי אני אהובה ומצינו שהקב"ה אוהב עניים כדאיתא בפ"ק דב"ב לכך זה עני קרא וה' שמע לכך יש לפרש דלותי ולי יהושיע ומש"ה אמרינן יאי עניותא לישראל ומה"ט צריכין ליתן צדקה קודם תפלה דעל ידי הצדקה אהוב למקום כמבואר בזוהר בראשית הובא בילקוט ראובני פרשת וירא על פסוק ויגדל הילד ויגמל ע"ש ומה"ט שכור אל יתפלל כדאיתא לעיל דף קיג ג' הקב"ה אוהבן מי שאינו משתכר ממילא המשתכר הקב"ה שונאו : **בזמן** שאתה שומע קול תחנוני · היינו במתנת

עץ יוסף

נט מ"ד מושיבי עקרת הבית וכו' · משום שלפי הפשט שאמר על שרי שהיתה עקרה שהושיבה אם הבנים שמחה א"כ יקשה דה"ל למימר עקרת הבנים מושיבי אם הבנים שמחה · ולמה כתיב מושיבי עקרת הבית · ולכן אמר רשב"ל שהפסוק זה חוזר על מה שאמר מקודם מאשפות ירים אביון וכו' מושיבי עקרת הבית וגו' כלומר (לפי הדרש) מה שהייתי עד הנה מוטל באשפה ובשפל ישבתי · היינו שהבנים מרוע חטאתם שמוני כחולדה הדרה בעקרי הבתים · והיא משוככי עפר · ועכשיו אשר השי"ת מקימי מעפר דל וגו' · נעשית אם הבנים שמחה · לכך הללויה · עוד י"ל כי ענין השפלות עצמו מה שנעשיתי כחולדה הדרה בעקרי הבתים · הרימני ועשה את אם הבנים שמחה · כאז"ל הקב"ה מעמיד כו' שגזרותיו קשות ומחזירן למוטב (אי הים) :

ס מ"ד כי ישמע ה' וכו' · דלפי פשטיה לא יפול בו לשון אהבתי אלא לשון בקשתי או תאבתי או חפצתי · לכך דרשו מיניה אהבתי כמו אהבתני כלומר אהבת אותי · וה"ק אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני דהיינו כשאני מתפלל דרך תחנונים כמ"ש אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים כו' · ועיין בעקף ובריף : אע"פ שאני דלה מן המצות · כגון ביוונים שאין זכויותיהן מכריעין לתלות להם בזכותם לי נאה להושיע להטות כלפי חסד (רמ"י בר"ה) ורשב"ם פי לי נאה להושיע מכל העובדי ע"ז שהרי ישראל ייחדוך ע"כ · ודבריו סתומים והנראה שהרשב"ם למד זה ממ"ש סוטה דף מב · ואמר אליהם שמע ישראל

ענף יוסף

כן מ"ד אהבתי וגו' אימתי אני אהובה לפניך בזמן כו' · משום דלפי פשוטו אין בזה הודעה חדשה כי וודאי המתחנן נפשו שוקקה לשישמע השומע מבקש אותו את קולו ע"כ דרש כאלו כתב אהבתני והיינו כי אהבה אינה נופלת בטוב זולת בשניהם נאהבים זה לזה וכן אמר דוד הנאהבים והנעימים בחייהם וגו' כלומר שהיו נאהבים זה לזה בחייהם וגם במותם לא נפרדו ובמדרש חזית מישרים אהבוך מה תקיפין אימון רחמיך כלומר אהבתיך · והנה הכתוב אומר אהביך א"כ השי"ת הוא הנאהב והדרש הסיב את הענין למה שהשי"ת אוהב אותנו והיינו לפי שהיא ידיעת הפכיים אשר היא אחת כי ממה שכנסת ישראל אוהב אותו יתברך יומשך מזה כי תקיפין רחמיך אף כאן רומז כי ממה שאני אהבתי אותו יתברך אז אני אהובה לפניו (אי הים) · ובספר גאולת עולם כתב וז"ל אית הקול הידוע האדם הצועק על כבוד שמו יתברך המהולל מתי יתקדש וע"ז נאמר כי עוף השמים יוליך את הקול אולם קול סתם אדם הצועק על המחיה והכלכלה אי' איפא לחם וכר על זה נאמר נתנה עלי בקולה על כן כן שנאתיה אבל בעת רצון כשהוא ית' אוהב אותנו הגם כי אנחנו גרוע המדרגה ודלים מן המצות ואין לנו בחינת הקול הידוע רק בחינת קול צועקים אנחנו אבינו הב לנו חייא ומזונא עכ"ז הוא ברחמיו ית' שומע לנו והוא אמרם ז"ל אימתי אני אהובה לפניך בשעה שישמע את קולי ר"ל אף שאין לנו מדריגות הקול רק קול וכן אנחנו דלים מן המצות ואין זכיותינו מספיק עלינו עכ"ז לך נאה להושיע ר"ל כי לא נאה לפניו יתברך ולא לכבוד לו להיות לגיונו של מלך בשפלות אבל מהראוי להיות לך נאה ויהיה תפארת לו יתברך כאשר הישועה יגיע לנו עכ"ל :

המתורגמן. א) אייזערנע שפיזען. ג) מארדער מוילווארף.

אמר אבא מ"ד (תהלים קיז) הללו את ה' כל גוים אומות העולם מאי עבידתייהו (אלא) ה"ק הללו את ה' כל גוים אגבורות ונפלאות דקא עביד להו כ"ש אנן כי גבר עלינו חסדו · ועוד שלח לו עתידה מצרים שתביא דורון למשיח (כסבורה) [כסבור] שאינו מקבל הימנה · אומר לו הקב"ה למשיח קבל מהם אכסניא נעשו לבניי במצרים מיד (שם סח) יאתיו חשמנים מני מצרים · נשאה כוש ק"ו בעצמה ומה הללו שנשתעבדו בהן כך אנו שלא נשתעבדנו בהן אעכו"כ אמר לו הקב"ה קבל מהם מיד (שם) כוש תריץ ידיו לאלהים · נשאה מלכות אדום ק"ו בעצמה אמרה ומה הללו שאינן אחיהם כך אנו שאחיהם עאכו"כ · א"ל הקב"ה לגבריאל (שם) גער חית קנה געור חיה וקנה לך עדה · דבר אחר גער חית קנה שדרה בין הקנים דכתיב (שם פ) [א]יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה · א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן א"ל געור בחיה שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד · (שם סח) עדת אבירים בעגלי עמים ששחטו אבירים כעגלים שאין להם בעלים · (שם) מתרפס ברצי כסף שפושטים ידיהם לקבל ממון ואינן עושין רצון בעלים (שם) [ב]בזר עמים קרבות יחפצו מי גרם להם לישראל שיתפזרו בין אומות העולם קרבות שהיו חפצין בהם · (אמר ליה ועוד חדא) [ועוד שלח לו] שלש מאות וששים וחמשה שווקים יש בכרך גדול שברומי וכל אחד ואחד יש בו שס"ה

רש"י

במסכתות כל אחת על מקומה]: אומות העולם מאי עבידתייהו · לשבח משום דעלינו גבר חסדו והא עלן הוא לשבוחיה: אגבורות ונפלאות · דחזיתו שעשה לי: יאתיו חשמנים · דורונות למלך משיח כדכתיב לעיל מיניה לך יובילו מלכים שי: גער חיה · אומת עמלק: וקנה לך עדה · ישראל [ואית דמפרשי מצרים וכוש דכתיב אבירים ולא נהירא דסתם עדה ישראל]: קנה · דריש ליה לשון קנים בין הקנים · ביער: שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד · מדכתיב קנה ולא קנים משמע קולמוס אחד כלומר כולם פה אחד להרע להם לישראל אם בא ישראל לדין לפניהם כולן מחייבין אותו: [בעגלי עמים · עגלים של כל העולם הפקר שאין לה בעלים]: מתרפס ברצי כסף · מתיר פס פושט ידו: ברצי · כלומר מתפייס עם ישראל לעשות רצונם בשחד שהם מקבלין

מהרש"א

מפורש לה לענין ורב חסד מטה כלפי חסד וגם יפורש כל הענין] : ה"ק הללו את וגו' אגבורות ואנפלאות וכו' · פירש רש"י דחזיתו שעשה לי עכ"ל אבל גירסת הספרים דעביד בהדייהו לא משמע כן דהל"ל דעביד בהדן ונראה דה"ק אגבורות ונפלאות שעשה באומות כמו במצרים ובמלחמת סיסרא וכיוצא בו וקרוב לזה פרשב"ם וק"ל: כ"ש אנו דגבר עלינו וכו' · מלינו בקרא כי במקום כ"ש: כסבור אינו מקבל מהם וכו' · מדכתיב לעיל לך יובילו מלכים שי ופרט את אלו משמע ליה הך דרשה דלא בעי לקבולי מינייהו מעיקרא עד שא"ל הקב"ה קבל מהם ואמר דכשאו כוש ק"ו בעצמם ומה הללו שנשתעבדו וכו' ק"ו פריכא הוא דמה למצרים שקבלו מהם משום דאכסניא עשו לבניו וכה"ג מלינו כמה ק"ו כגון ואיך ישמעני פרעה: ואמר נשאה מלכות כו' ק"ו וכו' הכא ודאו דליכא פירכא אי מכוש נשאה ק"ו וכבר כתבנו בזה דמלכות עכו"ם שהוא רומי היא אדום והיינו אחיהן ואמר שהקב"ה א"ל לגבריאל גער חית קנה וכו' וקנה לך עדה וכו' כבר נקראו ישראל קנין דכתיב עם זו קנית וגו' אבל קנה לך עדה שנית בזמן הגאולה כמ"ש יוסיף ה' שנית ידו לקנות שאר עמו וק"ל: שדרה בין הקנים וכו' · וכתיב לפי דרש זה קנה בלשון יחיד לרמוז על הקנה אחד שנעץ גבריאל בים ועליו נבנה כרך גדול של רומי כדאמרינן בפ' כ"ג [א] ולזה נקט כמי הכא גבריאל שהוא היה גורס לתחלת בנינה והוא יהיה תחלת חורבנה של רומי דהיינו גערה ע"י גבריאל שהוא שלוחו של מקום בכ"מ לעשות דין: ששחטו אבירים וכו' · פי' ששוחטים עדת אבירי ישראל כגון ר"ע וחבריו כמו ששוחטין עגלים של הפקר עמים דהיינו של כל העולם שהיו אז להרומיים הפקר: ברצי כסף שפושטין יד וכו' . וכה"ג דרשו בפ' י"ה [ב] התרפס ורהב רעיך התר לו פס יד אבל מה שאמר הכא ואין עושין רצון בעלים אינו מפורש בקרא ואפשר שהם דברי ר' יוחנן גם שהכתוב מעיד שפושטין יד לקבל ברצי כסף אין מקיימין דבריהם וק"ל: קרבות שהיו חפצין וכו' · יש לפרש קרבות כפשטיה כפרש"י בספר תהלים מלשון קרבות ומלחמה דהיינו במקדש ראשון אילו השלימו עם נבוכדנצר ולא מרד בו לדקיהו לא גלו כלל ויותר במקדש שני אילו שמעו פריצי ישראל לרבי יוחנן בן זכאי ולחכמים שבאותו דור והשלימו עם טיטוס לא גלו כמפורש פ' הניזקין [ג] ויותר בספר יוסיפון וז"ש אבל קרבות ומלחמות יחפצון ולא בשלום: שס"ה שווקים וכו' · מספר זה שס"ה כי עשו מונה לחמה שימי החמה הם שס"ה וכל עניניו מושכים אחריו וכמ"ש [ד] כשחמה לוקה סימן רע לעכו"ם ושאמר הגי למאן לך ולחברך וכו' שנא' סחרה ואתננה קודש

[א] מהרש"א ד"ה שדרה פ' כ"ג (סנהדרין כא ע"א גם בשבת נו ע"ב): [ב] שם ד"ה ברצי בפי"ה (יומא פז ע"א): [ג] שם ד"ה קרבות פ' הניזקין (נו ע"א): [ד] שם ד"ה שס"ה וכמ"ש (סוכה כט ע"א):

יד יוסף

א עי' ויק"ר פ' ה: ב דרש בזר כמו פזר ותתחלפנה להיותן ממוצא אחד:

חדושי גאונים

יתכן כי אני לדודי כבר אני שלו והוא אדון לי שולט ומושל בי כמושל על קנינו מבלי שום מונע ומעכב ועכ"ז ועלי תשוקתו עושה עצמו בגדר שוקק וחושק אותי כאלו כבי"י הוא תאב כדרך מי שעדיין לא השיג מבוקשו וזה עלי בעבורי להכאתי ולטובתי לשאתעלם תמיד יותר אל השלמות · כמי שעדיין לא הגיע לזכות להיות שלו · כדי שאח"כ יאהבני אהבה עזה כאשר תגדל האהבה לאשר ישיג ממנו דבר שהיה חושק אותה מאד תחלה ויותר מזה באגרו מרע"ה כשאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם וגו' אמר בפירוש האמת הוא כי כל הנבראים כלם הם שלו ית' הארץ וכל אשר בה והוא מחזיק בהם כמו שמחזיק בשלו ובכלל כל אלה ודאי נכנסו גם האבות כי כלם הלא שלו הם · וא"כ אין מקום לחשוק בהם ולהתאוות להם כמו שלא יתכן לומר שיחשוק בכל יתר הנבראים מאחר שכבר הם שלו ואף על פי כן רק באבותיך חשק וגו' גבדלו אבותיכם בלבד מאשר הנבראים שהוא ית' חשק בהם הכתיב לעצמו היותו רצוה בם בתורת חשק ותאבון לא שח"ו יסיס הדבר כן מגדו

עיון יעקב

כ"ש אנן כי גבר עלינו חסדו · במתנת חנם אתם שומע זה הוא סימן האהבה וק"ל : עיין במדרש שם ששאל ר"ש בנו של רבי את אביו מי הן כל הגוים ומי הם העמים א"ל גוים אלו שעבדו בישראל שבחוהו כל האומים אלו שלא שעבדו אמרו מה אלו שעבדו מקלסין אנו על אחת כמה וכמה : קרבות שהיו חפצין בהן · עיין במהרש"א ועי"ל שהיו חפצין בהם שהיו מתקרבין אצלם ולמדו ממעשיהם וכבר הזהירו הז"ל אל תתוודע כו' : ליושבים

הרי"ף

קולי אף על פי שאני דלא מסמלות שאין לי כ"כ מצות ואף על פי כן ישמע ה' קולי ולי יהושיע זה יורה שאני אהובה לפניו : מ"ד הללו את ה' כל גוים יש לדקדק מה הוקשה לו בכתוב ואמר מאן דאמר שנראה שאין לו הבנה ואם הוא מה שאמר או"ה מאי עבידתייהו הי"ל כתיב הללו את ה' כל גוים או"ה מאי עבידתייהו ונראה שהוקשה לו שאם כפשוטו שיהללו ה' כל או"ה על כל הנסים שעשה עם ישראל ליערבינהו הללו את ה' כל גוים ולאומים מאי הללו את ה' כל גוים שבחוהו

כל האומים וע"ק דהי"ל על כי גבר עלינו חסדו ולתרץ זה חזר להקשות או"ה מאי עבידתייהו להלל ולשבח על הנסים ועל הנפלאות של ישראל אלא ה"ק הללו את ה' כל גוים על הנפלאות שעשה הקב"ה עמהם וכן שבחוהו כל האומים על נפלאות שעשה להם ומעתה יש לנו לדון בק"ו אנחנו עם ה' שגבר עלינו חסדו בכל יום תמיד שנאמר לפניו הללויה · ובזה מדוקדק שאמר אלא ה"ק כי אינו צודק לומר אלא בתירוץ ראשון ועם מה שכתבתי מתיישב ויש לדקדק מה זה היה שמצרים אע"פ שסבורה שאין משיח מקבל הימנה היא מביאה דורון על הספק וכוש לא נתנו לב להביא הדורון אלא לאחר שדנו ק"ו · וע"ק דהאי ק"ו פריכא מה למצרים שכן עשתה אכסניא לישראל · ואפשר דכוש מתחלה היה בדעתה להביא דורון ככל המלכים אשר יובילו לו שי אבל לא היה במחשבתה שהיא עושה בזה נחת רוח להקב"ה וממה שראתה שאמר הקב"ה למשיח קבל מהם אז כוש תריץ ידיו לאלהים בשביל דבר אלהים שאמר למשיח קבל מהם תריץ ידיו מנחה גדולה בידים מלאות וזהו לאלהים ונשאה ק"ו ואמרה אם אלו שעבדו בהם נתרצה הקב"ה להם ונסתכל בזכות וטובה שעשו לעשות לבניו אכסניא אנו שלא נשתעבדנו עאכ"ו שהקב"ה יתרצה לנו ויזכור מנחותינו בטובת הנאה שעשינו לבניו שלא להשתעבד בהם כי הקב"ה הוא זוכר לעולם את הדבר הטוב אשר יעשו : נשאה מלכות אדום ק"ו ומה הללו שאינם אחיהם כך וכו' וקשה דהא יאתיו חשמנים מני מצרים וכוש תריץ ידיו נכתבו בתר האי קרא דגער חית קנה דמשמע שמתוך מה שראתה מצרים מ"ש הקב"ה לגבריאל גער חית קנה על שהרעו לישראל היתה סבורה מצרים שאינו מקבל ממנה כיון שנשתעבדו בישראל ותהיה שוה לאדום ואמר הקב"ה למשיח קבל מהם ויאתיו חשמנים מני מצרים וכן כוש תריץ ידיו לאלהים והוו הכתובים שלא כסדרן וצ"ע וצריך לומר דבכלל לך יובילו מלכים שי הוו מצרים וכוש ואדום אלא שאמר הקב"ה לגבריאל גער חית קנה ואומר על מצרים קבל וזהו יאתיו יביאו נדבתם גבי מצרים וגם כוש תריץ ידיו וקבל

עין יוסף

ישראל · אפילו לא קיימתם אלא ק"ש כו' אין אתם נמסרים בידם (אי' היס): אלא ה"ק הללו וכו' · אגבורות ונפלאות דקא עביד להו · יבואר במה דקי"ל אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל · עוד אמרו (סוכה נה ע"ב) הני שבעים פרים נגד מי כנגד שבעים אומות · פרש"י לכפר עליהם שירדו גשמים בכל העולם · ובילקוט שישבו בשלום · אמר רבי יוחנן אוי לעובדי ע"ז שאבדו ואינם יודעים מה אבדו · בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליהן · ועכשיו מי מכפר עליהן ע"כ · וז"ש הללו את ה' כל גוים אגבורות ונפלאות דעביד להו · לכפר עליהן . שירדו גשמים · ושישבו בשלוה ע"י הקרבנות דמקריבין ישראל · כ"ש אנן כי גבר עלינו חסדו מידו של הקב"ה ממש בלי אמצעי · (אי' היס) מתרפס ברצי כסף · מתיר פס · פושט ידו לקבל ממון ואין עושים רצון בעלים · וכתב המהרש"א מה שאמר הכא ואין עושים רצון בעלים אינו מפורש בקרא ולי נראה שהכתוב רמז זה בדיוקו שהוא מתרפס ברצון הכסף · אבל לא ברצון בעלים · וכמ"ש במס' אבות אין מקרבין אלא להנאתן · (אי' היס) : קרבות שהיו חפצים בו · דרש לה מלשון קורבה והתחברות · והוא ע"ד אמרו (ד"ה ג כ)

בירניות וכל אחד ואחד יש בו שס"ה מעלות וכל מעלה ומעלה יש בה כדי לזון את כל העולם כולו · אמר ליה רבי שמעון ברבי ואמרי לה רבי (שמעון) [ישמעאל] ברבי יוסי לרבי הני למאן · א"ל לך ולחבורך ולחברי חברך · שנאמר (ישעיה כג) והיה סחרה ואתננה קדש לה' לא יאצר ולא יחסן כי ליושבים לפני ה' יהיה וגו' · [מאי לא יאצר] תני רב יוסף לא יאצר זה בית אוצרותיו ולא יחסן זה בית גנזיו כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק מאי ליושבים לפני ה' א"ר אלעזר [דף קיט ע"א] זה המכיר מקום חברו בישיבה · איכא דאמרי א"ר אלעזר זה המקבל פני חברו בישיבה · מאי ולמכסה עתיק זה המכסה דברים שכסה עתיק יומיא ומאי נינהו סתרי תורה א"ד זה המגלה דברים שכסה עתיק יומיא ומאי נינהו טעמי תורה:

סא שם אמר רב כהנא משום רבי ישמעאל ברבי יוסי מ"ד (תהלים ד) למנצח מזמור לדוד · זמרו למי שנוצחין אותו ושמח · בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת ב"ו נוצחין אותו ועצב אבל הקב"ה נוצחין אותו ושמח שנאמר (שם קו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו וגו' · ואמר רב כהנא משום רבי ישמעאל ברבי יוסי ורבנן אמרי משום ר' שמעון בן לקיש משום רבי יהודה נשיאה מאי דכתיב (יחזקאל א) וידי אדם מתחת כנפיהם ידו כתיב זה ידו של הקב"ה שהיא פרושה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין:

סב שם אמר רב יהודה אמר שמואל כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים שנאמר (בראשית מז) וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים · אין לי אלא שבארץ מצרים · שבארץ כנען ובשאר ארצות מנין ת"ל (שם מא) וכל הארץ באו מצרימה · וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהם · שנאמר (שמות יב) וינצלו את מצרים · אמר (רשב"ל) [רב אסי] עשאוה כמצולה זו שאין בה דגים · (רב אסי) [ורבי שמעון בן לקיש] אמר כמצודה שאין בה דגן · והיה

רש"י

מקבלין ואין מקיימין דבריהם: [בירניות מגדלים: בית אוצרותיו · של תירוש דגן ויצהר]: ולא יחסן · לשון חוסן זה בית גנזיהם של כסף וזהב הגנוזים וטמונים וחסונים בחסן ובחזק: זה המכיר מקום חברו בישיבה · שיודע לומר זה מקום מושב פלוני דודאי הואיל ומכיר הוא מקום כולם רגיל הוא לישב שם תמיד: עתיק יומיא · זה הקב"ה דכתיב (דניאל ז) ועתיק יומין יתיב: סתרי תורה · מעשה מרכבה ומעשה בראשית ופירושו של שם כדכתיב (שמות ג) זה שמי לעלם והמכסה היינו שאינו מוסר אותם לכל אדם אלא למי שלבו דואג כדאמרינן בפרק אין דורשין (חגיגה יג.): זה המגלה דברים שכיסן עתיק יומיא · והכי משמע למכסה סתרי [תורה] שהיו מכוסין מתחלה ועתיק יומיא גילן וכתן רשות לגלותן ומי שמגלה אותן זוכה למה שאמור בפסוק זה: למנצח · מדלא כתיב לנוצח אלא למנצח לשון מפעיל משמע שנותן כח לבריותיו לנוצחו: מפני מדת הדין · שמקטרגת ואומרת לא תקבלם והוא מקבלם בסתר: לולי משה בחירו · אלמא משתבח ביה קרא במשה וקרי ליה בחירו משום דהפך את חמתו אלמא שמח הוא בכך: כמצודה · זו שפורשין לצוד עופות · אין בה דגן . ואין עוף נפנה אליה · גבי מצודה גרסינן דגן וגבי מצולה דהיינו מים גרסינן דגים · וינצלו דריש לשון מצודה [כי למ"ד מתחלפת בדלי"ת במקומות הרבה · תוס']:

מהרש"א

וגו' גבי נבואת צור כתיב והוא ממלכות רומי: כי ליושבים וגו' אר"א זה המכיר מקום חברו בישיבה וכו' · היינו לפני ה' דאין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה ובפרק שנו חכמים שנינו במ"ח דברים שהתורה נקנית בהם המכיר את מקומו והכא קאמר ומוסיף דלא זכה להך מילתא אלא ברגיל כ"כ בישיבה דאפילו מקום חברו הוא מכיר והיינו מדכתיב ליושבים בלשון רבים ועוי"ל דהכא הכי קאמר המכיר את מקום חברו וכו' היינו שמכיר מעלת חברו בתורה ובחכמה להיות מקומו לפנים ממנו כדאמרינן בבבא בתרא (דף קכ) במסיבה הלך אחר הזקנה בישיבה הלך אחר החכמה · ולא איירי בב"ה שיש לכ"א מקום קבוע: זה המקבל פני חברו בישיבה וכו' · ואפשר דזה בכלל מ"ח דברים דחשיב שם שהתורה נקנית בהם והוא בדיבוק חברים או נושא בעול עם חברו וכו' ועוי"ל הכא דה"ק דמקבל פני חברו וכו' ע"פ מה שאמרו (סוכה כח) מעולם לא קדמני אדם בבה"מ והיינו דמקבל פני חברו בישיבה ולא שחברו מקבל אותו וק"ל: סתרי תורה וכו' · היינו מעשה מרכבה מקרי סתרי תורה בפרק אין דורשין ואסור לגלות אפילו ליחיד אם לא מבין מדעתו אבל מעשה בראשית שרי לגלות ליחיד אפי' אינו מבין מדעתו כדמוכח התם וכן פירושו של שם אמרי' בפ' עשרה יוחסין [א] דחכמים מוסרין אותו לתלמידים פעם אחד או ב"פ בשבוע וק"ל: זה המגלה טעמי וכו' · משמע ליה זה המגלה שהוא מחובר לדלעיל ליושבים לפני ה' משום דבר המכסה עתיק לגלותו והיינו טעמי תורה המכוסים בתורה והא דאמרי' פכ"ג [ב] מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי ב' מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהן גדול העולם וכו' היינו דבר שהתורה גילה טעמן מביא לידי מכשול אבל דבר שמכוסה טעמו בתורה גם אם חכמים נותנים בו טעם לא יבא לידי מכשול ועוד יש לומר ולחלק בין טעמי התורה דהכא ובין טעמי מלות התורה דהתם: זמרו למי וכו' · לעיל אמרינן דתהלים נאמר בעשרה מיני שבח וחשיב למנצח ומזמור בתרתי ולהכי קאמר אם בניצוח למה מזמור ואם מזמור למה ניצוח אלא זמרו על הניצוח ששמח הקב"ה ומייתי ליה שנאמר לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו וגו' דעמידתו בפרץ לפניו הוא כמו ניצוח ומדקרי ליה הכא בחירו משמע דעל כך בחר הקב"ה בו שיפה עשה שנצחו וק"ל: זה ידו של הקב"ה וכו' · הוא ימינו שהוא רחמים ע"ש ימינו פשוטה לקבל שבים: באו מצרימה וכו' · מדכתיב הארץ סתם ליכא הוכחה אשאר ארצות דאימא דקאי אארץ מיוחדת שהזכיר בקרא דלעיל מיניה דכתיב ויחזק הרעב בארץ מצרים וגו' אבל מדכתיב וכל הארץ דרשו מיניה משמעו כל יושבי הארץ דהיינו עולם התחתון דהיינו גם שאר ארצות והא דנקט גבי ליקוט הכסף בפרטות ארץ מצרים וארץ כנען היינו משום שמספר בהם הכתוב ארץ כנען בענין יעקב ובניו שע"כ באו לארץ מצרים וסיפור ארץ מצרים שקנה יוסף אותם ואת אדמתם בלחם: שאין בה דגן וכו' · כתבו התוס' דרך ליידי עופות לתת דגן ודרים וינצלו וינצלו כי למ"ד מתחלפת בדל"ת בכמה מקומות עכ"ל והטעם כי הם ממולא אחד

הרי"ף

אותם: מאי דכתיב למנצח וכו' · יש לדקדק דנהי דכתיב זמרו למי שנוצחין אותו אבל היכא רמיזא הכא ושמח ובקרא דלולי משה בחירו היכא למדרש דמשתבח ביה קרא וקרי ליה בחירו אלמא שמח הוא בכך כמו שמפרש רש"י ז"ל אבל בהאי קרא דלמנצח היכן מצינו שמח · ושמא כיון שאמר דוד זמרו לישראל המנצח להקב"ה מכאן שהקב"ה שמח דאל"כ היאך יזמר לישראל שמנצח וכביכול הוא עצב אלא ודאי שהקב"ה שמח בזה: כמצודה שאין בה דגן · קצת תימה כפי הפשט שהדגן במצודה הוא דבר מועט וכשנוטל אותו דגן מהמצודה אין בו שיעור לקיחה אבל בני ישראל לקחו עושר רב והון עד אין מספר ורש"י פירש כמצודה

עין יוסף

בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' מעשיך · ומצאנו במדרש כי יורדי מצרים נגאלו בזכות שלא שינו את לשונם ולא את שמותם וכו' והורו בזה המאמר · הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב · אמנם כאשר נתערבו בעובדי ע"ז והתחתנו בהם · והיו חפצים התקרבותם זה לזה ע"כ נתפזרו ביניהם · (אי"ה):

עיון יעקב

ליושבים לפני ה' אלו ת"ח · כדאמרינן את ה' אלהיך לרבות ת"ח ומה"ט כל הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בתוכו כאילו אכלו לפני אלהים: שנוצחין אותו ושמח · וכדאמרינן נצחוני בני אבל בעבד מצינו שאמר דוד שלא יאמרו עבדא דנצח למריה כדאיתא בפרק חלק דף קז וע"ש מ"ש שם: ואמר רב כהנא משום רבי ישמעאל · נראה דתלוי גם כן בדרשה דלעיל כיון שהקב"ה שמח כשמנצחין אותו כיון שהנצחון הוא מצד הגאוה ואין גבהות לפני המקום כי אתו את דכא וכדי שלא ינצח ג"כ ממדת הדין לכך פושט ידו תחת כנפיהם לקבלם בתשובה: עשאוה כמצולה שאין בה דגים · לפי שעיקר שבח מצרים בדגים

ענף יוסף

סא ידו כתיב כו' כדי לקבל בעלי תשובה כו' · קשה דאמרו בפרק חלק גבי מנשה שעשה לו הקב"ה כמין מחתרת ברקיע מפני מדת הדין הא בלאו הכי איכא מקום סתר

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה סתרי תורה בפ' ע"י (קדושין עא ע"א): [ב] שם ד"ה זה מגלה פ' כ"ג (סנהדרין כא ע"א):

יד יוסף

א ברכות ס ע"ב:

חדושי גאונים

חלילה שעדיין לא קנה אותם אלא היה כן לאהבה אתכם לבא לכלל גדר אהבה עמהם הבאה אחר החשק כי אשר יש לו דבר שהחזיק בו מבלי קדמה לו תשוקה וחשק לשיגו לא יתחייב שיאהבהו אהבה נמרצת ואולי לא יחשיבהו לכלום אבל כשתחלה חשק בו והשתדל בהשגתו ודאי כהגיעו אליו יאהבהו וע"ז האופן נתרצה יתי' לומר שחשק באבות כדי שחשק זה יגרום לאהבה אותם וכיון שכן הוא איך אמר דוד ע"ה אהבתי כי ישמע ה' את קולי · כי מאומרו ישמע ה' את קולי יראה שעדיין הוא מחוסר השמיעה ולא יתכן לומר היותו אוהב שהוא יתברך ישמע את קולי אלא היה צודק בזה לשון מורה על התאוה או החשק או התקוה ותוחלת וכיוצא לכן שאל רבא מ"ד אהבתי כי ישמע ה' והקדים כי לתת ישוב לזה דרש רבא וכו' ירצה הביאהו ההכרח לומר על פסוק זה בדרך הדרש ולצאת מפשוטן של דברים שאילו לפי המובן השטחיי יקשה מ"ד אהבתי וגו' כאמור שהוא בלתי צודק אלא צריך שנדרוש על צד הדרש שעם היות מלת אהבתי מהקל והוראתה על הפועל האוהב נדרשהו עתה כאלו באה מהנפעל ותורה על הפעול כדרכם ז"ל בדרשותיהם על צד ההכרח יחליפו הבנינים כמו עתה ידעתי עתה הודעתי ורבים כמוהו כן עתה מה שאמר אהבתי שרוצה לומר אוהבתי אין מובנה אלא נאהבתי והכוונה

והיה מונח עד רחבעם בן שלמה · בא שישק מלך מצרים על ירושלים ונטלו מרחבעם שנאמר (מלכים א יד) ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את כל מגיני הזהב אשר עשה שלמה · בא זרח מלך כוש ונטלו משישק מלך מצרים · בא אסא ונטלו מזרח מלך כוש ושיגרו [א]להדרימון בן טברימון · באו בני עמון ונטלוהו מהדרימון בן טברימון · בא יהושפט ונטלו מבני עמון והיה מונח עד אחז · בא סנחריב ונטלו מאחז · בא חזקיהו ונטלו מסנחריב והיה מונח עד צדקיהו · באו כשדיים ונטלוהו מצדקיהו · ובאו פרסיים ונטלוהו מכשדיים · באו יונים ונטלוהו מפרסיים באו רומיים ונטלוהו מיונים ועדיין מונח ברומי :

סג שם אמר רבי (אחאי) [חמא] בר חנינא [ב]שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים אחת נתגלה לקרח ואחת לאנטונינוס בן אסוירוס · ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא · (קהלת ה) עושר שמור לבעליו לרעתו אמר ריש לקיש זה עשרו של קרח (שנאמר) (דברים יא) ואת כל היקום אשר ברגליהם אמר רבי אלעזר זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו · אמר רבי לוי משאוי שלש מאות פרדות לבנות היו מפתחות בית גנזיו של קרח וכולהו אקלידי וקולפי[א] דגלדי :

סד שם אמר רשב"נ א"ר יונתן (סימן דיא"ש אדי"ש כשד"ך כולן מאודך ולמטה) (תהלים קיח) אודך כי עניתני ותהי

רש"י

מלחמתו של זרח במצרים גמרא אבל מלחמת אסא בזרח קרא בדברי הימים (ב' יד) : ושיגרו להדרימון · מלך ארם לעזור לו על בעשא מלך ישראל וקרא ניהו (שם טז) : [באו בני עמון ונטלוהו · גמרא] ומלחמת יהושפט בעמונים קרא ודרך הראשונים להביא נכסיהם עמהם במלחמתם כדי שימשך לבם אחר (מלחמתם) [ממונם] ולא יברחו וכשהן מנוצחין נוטלין המנצחים את כל הממון : מלחמת סנחריב באחז קרא וחזקיהו נטלו מסנחריב כשנגפן המלאך: כשדיים. תפסו את צדקיהו קרא : פרסיים קבלו המלכות מכשדים דכתיב (דניאל ה) פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס [ויונים קבלו המלכות מפרסיים מפורש בספר יוסיפון וגם רומיים שקבלו המלכות מיוונים מפורש שם ובפ"ק דע"ז (ח:)] : זה עשרו של קרח שע"י רוב ממונו נתגאה ונטרד מן העולם : משוי שלש מאות · לאו דוקא וכן כל שלש מאות בתלמוד : שמעמידו על רגליו · שמשמח לבו : אקלידי · מפתחות : וקולפי · פותחות שקורין סירדור"א : דגלדי · של מרצופין של עור שנושאים על סוסים וגמלים וחמורים ואע"פ כן היה משאו שלש

מהרש"א

דטלנ"ת ונראה דגם לפי הדרש לא זז מלת ויגללו ממשמעו מלשון ריקות דאם לא כן היאך משתמע מיניה דעשאוה כמצודה שאין בו דגן ושמא .אדרבה כמצודה שיש בו דגן אלא ע"כ משמעו הוא לשון ריקות אלא מדכתיב לשון ויגללו במקום ורוקינו דרשו ביה דהריקות היה כמצולה או כמצודה וצ"ל נמי לפי דרש זה יהיה וישאילום שני דברים דהשאלה איש מאת רעהו וגו' והללה מכסף הלקוט של יוסף כדאמרינן הכא : [בא שישק וכו' · כל הענין מפורש בפרש"י ורשב"ם שיש מהם קרא ויש מהם דברי קבלה וכעין זה איתא בתרגום דמגילה בכסא דשלמה דאשתבי' שישק וכו' והוסיף ופיחת בקבלה וצ"ל נמי דהכי גמרא גמירו לההו] : [שלש מטמוניות הטמין יוסף וכו' · ולעיל אמר שהעלוהו כלל ישראל ממצרים ואינו נראה דפליגי אלא דלעיל איירי מאוצרותיו המגולים והכא ממטמוניות וק"ל : עושר שמור וכו' מפורש פ' חלק]: אודך כי עניתני אמר דוד וכו' · כנראה

א נ"ל להדרימון וכן לקמן: ב סנהדרין קי ע"א :

חדושי גאונים

אימתי אני בגדר אהובה א ז ל ו ית' שכבר אני שלו ואז הוא אוהב אותי כמי שמחזיק בדבר שחשק בו תחלה כפי טבע האהבה אלא הוא כשאתה שומע בקול תחנוני כי אין ספק אחר שהטה אזנו לי ושמע תפלתי בהכרח התפללתי באופן שלם ובכוונה רצויה עם כל התנאים הצריכים עד שקרעתי כל המסכים המבדילים וסלקתי כל המונעים ומעכבים מלקבל התפלה ומאחר שנתקבלתי ודאי ממילא אני אהובה לפניך כי קניתני ונעשיתי שלך וזכיתי לשתגיע אהבתך לי וסיימה לספיל תחנתה שאף אם לא יהיה הדבר כן חלילה אלא אני דלה מן המצות מ"מ לי כ א ה להושיע כפי מדת טובך בסיותך מטה כלפי חסד · (בינה לעתים) :

הכותב

אמר ר"י סימן דיא"ש כו' · יען כי ראיתי חלוף בספרים בסימנים הללו וגם לתת טעם לדברי רבי יונתן כתבתי שורותים במה שנ"ל על דרך הפשט ולפי שפסוקים הללו שהם אודך עד סוף המזמור אינם מכוונים שפסוק ראשון יחיד מדבר בעדו ולא כן פסוק הב' ופסוק ג' רבים מדברים בעדם ועוד יש חלוקים אחרים עד הפסוקים האחרונים בעבור זה פירשם רבי יונתן שנאמרו מפי אנשים חלוקים כשמלך דוד ואולי שכן היתה קבלה ביד רבי יונתן ולכן נתן בהם סימנים וזאת היא הגרסא אמיתית דיא"ש פירוש דוד ישי אחיו שמואל הנביא אדי"ש אחיו דוד ישי שמואל כשד"ך כולם שמואל דוד כולם · למי נאה להודות ראשונה על מלכות דוד הלא לדוד עצמו לכך אמר אודך כי עניתני וגו' · ואחריו אביו ישי בשמחתו על מלכות בנו דוד ואמר אבן מאסו הבונים ר"ל הבונים בניו מאסו במלכותו ויהי בעיניהם כאבן דומם היתה לראש פינה · אח"כ גם אחיו סברו וקבלו בראותם כי מה' היתה לו ולזה אמרו מאת ה' היתה זאת וגו' ואחריהם שמואל הנביא אע"פ שאהב מלכות שאול והתאבל עליו כשמאס הש"י מלכותו עתה חזר בו והודה על מלכות דוד ואמר זה היום עשה ה' נגילה וגו'י ואחר שדבר כל אחד מהד' כתות דבור אחד חזרו כל אחד מהם לדבר פסוק אחד והם ד' מאמרים וסי' אדי"ש דבור ראשון אחיו והוא אנא ה' הושיעה נא וזה לא יתיישב לאמרו דוד שהרי אמר ראשונה ותהי לי לישועה ולמי נאה מאמר זה לאחיו שלא היו מודים בישועתו עד עתה שהתפללו עליו הושיעה נא · אחריהם התפלל דוד על הצלחת מלכותו מכאן והלאה ואמר הצליחה נא · חזר ישי להודות על מלכות דוד שנמשח במאמרו יתברך ואמר ברוך הבא כאשר בא דוד מאחרי הצאן שבא למלוך

עיון יעקב

כדכתיב זכרנו את הדגה אשר אכלנו במצרים חנם · ומ"ד כמצודה שאין בה דגן אפשר הפי' מצודה מגדל וחוזק כדכתיב וישב דוד במצודה ואם אין בה דגן אין כאן חוזק כלל ומה"ט רדפו אחר ישראל : בא שישק וכו' · ע"ד דאמרינן על דאטפת אטפוך : שלש מטמוניות הטמין יוסף · ע"ד לעולם ישלים אדם מעותיו :

הרי"ף

שאין בה דגן ואין עוף נפנה אליה ומ"מ אינו מתיישב כי ישראל לקחו הדגן מהמצודה וכאן משמע שלא נתנו דגן במצודה כדרך פורשי מצודות שנותנין בה דגן לצוד העופות ובתוספות פירשו כמצודה שאין בה דגן דרך ציידי עופות לשום דגן במצודה ודרים ויגללו ויגלדו כי למ"ד מתחלפת בדל"ת במקומות הרבה וצריך לסבין כדבריהם שא"כ דדרים ויגלדו יש כאן מצודה ברמז · אבל היכא רמיזא שאין בה דגן · ואפשר דדרים הכי שהשם שהגייד מוכן דגן ולי במצודה כדי לצוד ובהיות בה דגן נקראת מצודה כך יוסף כשבא עשאה למצרים מצודה מתוך הדגן שקבץ את כל אוכל הערים ונתנו במצרים וילקט את כל הכסף הנמצא כי מתוך שנתנו בה דגן דהיינו האוכל שהביא יוסף למצרים זה היה גרמא שקבץ כל הכסף והיא מצודה לצוד כל העולם ולקחת את כל הכסף של כל העולם מתוך אותו דגן ושבע שנתן במצרים שהיא מצודה שניצודו בה כל העולם וילקט יוסף את כל הכסף וז"ש וינצלו ויגלדו כלומר חזרה מצרים כימי קדם מן הממלכות היתה שפלה וכמו המצודה שאין בה דגן כך למצרים עשאוה מצודה ריקניות ויקחו את לידם כל הכסף והזהב וילכו וזהו דרך דרש ועוי"ל דנסוי דיליף ויגללו מלשון מצולה או מצודה מלשון ויגלדו אבל היכא רמיזא שאין בה דגים וגם שאין בה דגן · ואפשר לומר דאע"ג דדרשינן מלשון מצולה ומצודה מ"מ אין מקרא יוצא מדי פשוטו שהוא כתרגומו ורוקינו ית מצרים ודרשינן ויגללו ורוקינו וגם מלשון מצולה ומצודה · ועיין לעיל דסתם מצולה הוא מקום שאין בו דגים כי הדגים אינם נמצאים במצולה בלבב ימים וכן המצודה איקה נקראת מצודה אלא לאחר שנלכד העוף ואכל הדגן היא נקראת מצודה על שם שצד העוף או החיה וקודם שנלכדו בו החיה או העוף נקראת רשת ולא מצודה כיון שעדיין לא צדה כלום וז"ש עשאה כמצולה שהסם מצולה אין בה דגים וכן עשאוה כמצודה שהסם מצודה היא ע"ש שאין בה דגן :

ענף יוסף

לבעלי תשובה לקבלם מפני מה"ד כדאמר הכא וי"ל שאני מנשה שהרבה לפשוע כל כך הרבה בגלוי עד דלא הוה מסתייע ליה מילתא לקבלו מהם והולרך עוד סיוע אחריתי כדי לקבלו (תורת חיים סנהדרין דף ק"ג) ובספר באר אברהם הירך דדרשה דהכי ידו כתיב וכו' לא אתיא רק אליבא דמ"ד דס"ל אם למסורת · והיינו דרב כהנא דקאמר לה ואזיל לטעמיה דשמעינן דדרש מסורה (בחולין דף כט) אמר רב כהנא תזבחו כתיב · ופרש"י ויש אם למסורת · ולשיטתו קאמר נמי הכא ידו כתיב · אבל למ"ד בעלמא יש אם למקרא ולא למסורת הכי נמי לא דייק מסורת דידו כתיב ולית ליה דרשה דהכא · והשתא אתי שפיר הא דאמר רבי יוחנן משום ר"ש שחתר לו חתירה וכו' אזיל לשיטתו דאמר בפ"ק דסנהדרין דף ד' ריש ע"א דר"ש ס"ל אם למקרא · וא"כ לא ס"ל דרשה דרב כהנא דהכא דאמר ידו כתיב · ומשו"ה דרש גבי מנשה שחתר לו הקב"ה חתירה וכו' עכ"ל :

סג שלש מאות פרדות לבנות · נראה דלהכי נקט לבנות לגנאי לאשמועינן שהיו בביתו בעלי חיים הממיתים את האדם כדאיתא בפרק קמא דחולין אמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה · וקיימא לן דאסור לו לאדם לגדל בביתו אפילו כלב רע שנאמר ולא תשים דמים בביתך · ומהאי טעמא לא רצה רבי פנחס בן יאיר לסעוד אצל רבי כשראה בביתו כודנייתא חיוורתי כדאיתא התם (תורת חיים) ומהרש"א בחדא"ג בסנהדרין כתב שנקט פרידות לבנות משום דמכת לבנה קשה כדלעיל לכך היה

לי לישועה אמר דוד · אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה אמר ישי · מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו אמרו אחיו · זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו אמר שמואל · אנא ה' הושיעה נא אמרו אחיו · אנא ה' הצליחה נא אמר דוד · ברוך הבא בשם ה' אמר ישי · ברכנוכם מבית ה' אמר שמואל · אל ה' ויאר לנו אמרו כולם · אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח אמר שמואל · אלי אתה ואודך (אלהי ארוממך) אמר דוד · ואמרו כולם (הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו) [אלהי ארוממך] :

סה שם ע"ב דרש רב עוירא זימנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזימנין אמר לה משמיה דר' אסי מ"ד (בראשית כא) ויגדל הילד ויגמל (ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק) מאי ביום הגמל את יצחק *עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמול חסד עם זרעו של יצחק · לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו כוס של ברכה לאברהם לברך אומרים לו ברך אומר להם אני לא אברך לפי שכבר יצא ממני ישמעאל · נותנין לו ליצחק אומר להם איני ראוי לברך לפי שכבר יצא ממני עשו · נותנין לו ליעקב אומר להם אני לא אברך לפי שכבר נשאתי שתי אחיות בחייהן שעתידה תורה לאסרן עלי · אומרין לו למשה טול אתה וברך אומר להם אני לא אברך לפי שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי · אומרין לו ליהושע טול אתה וברך אומר [להן] איני מברך שלא זכיתי לבן דכתיב (דה"א ז) נון בנו יהושע בנו · אומרים לו לדוד טול

רש"י

שלא מאות פרדות: אבן מאסו הבונים · זה דוד שהיה לעיר מאחיו ורועה צאן: נפלאת בעינינו · לשון רבים אחיו אמרוהו: זה היום עשה ה' וגו' · שמואל היה מתנבא שסופן לגיל ולשמוח בו שיושיעם מיד אויביהם: הושיעה נא אמרו אחיו · כלומר ע"י דוד · ודוד אמר הצליחה נא שיצליחהו במלכותו: [ברכנוכם אמר שמואל · שיברך כולן כלומר מברכים אנו אתכם] : ויאר לנו · לשון רבים: אסרו חג בעבותים· הביאו זבחים ושלמים הרבה לשמוח ולהזות מדמם במזבח: [ולא במותי · שנקבר מול בית פעור ולא זכו עצמותיו ליכנס בארץ כעצמות יוסף שנקברו בארץ כדכתיב (יהושע כד) ואת עצמות יוסף קברו בשכם והיינו דכתיב (דברים ד) כי אנכי מת בארץ הזאת בחוצה לארץ איני עובר את הירדן אפילו לאחר מיתה לא יעברו עצמותי את הירדן]: נון בנו וגו' · משפחות אפרים בן יוסף קא חשיב בדברי הימים עד

מהרש"א

לפרש אודך כי עניתני וגו' במלחמה עם גלית הפלשתי ולפי שעל ידי זה אמר שאול בן מי זה הנער שראה בו תכסיסי מלכות ודואג השיב על זה עד שאתה שואל אם הוא ראוי למלכות שאל אם ראוי הוא לבא בקהל כמפורש כל זה במס' יבמות[א] ע"כ אמר ישי אבן מאסו הבונים שהם דואג וסייעתו שהיו ת"ח שנקראו בונים שהיו מואסים בו שאינו ראוי לבא בקהל והיה לראש פנה מבית דין של שמואל שהותר לבא בקהל ונעשה ראש פנה ומלך על ידו ואמר מאת ה' וגו' אמרו אחיו שמתחלה גערו בו מליכך במלחמה על גלית כמפורש בקרא ואחר שראו שהצליח אמרו מאת ה' וגו' נפלאת וגו' שיהרוג דוד הפלשתי שכל ישראל יראו מפניו · ואמר זה היום עשה ה' וגו' אמר שמואל על אותו יום שבא שמואל ע"פ הקב"ה למשוח את דוד ועל זה אמר בשעת משחו דאז אנא ה' הושיעה וגו' אמרו אחיו והצליחה אמר דוד כמ"ש וימשח אותו בקרב אחיו ותצלח רוח ה' אל דוד · ואמר ברוך הבא וגו' אמר ישי כדכתיב בענין ויחרדו זקני העיר לקראתו ויאמר שלום בואך דהל"ל ויאמרו שלום וגו' אבל אמר ויאמר בלשון יחיד על ישי שהוא עיקר הזקנים ואמר שלום בואך דהיינו שאמר כאן שהוא אמר ברוך הבא· וברכנוכם מבית ה' אמר שמואל בתחלת ביאתו לשם שהיה מסתפק באיזה מאחיו בחר ה' אמר לכולן ברכנוכם מבית ה' וגו' ואל ה' ויאר לנו וגו' אמרו כולן אחר שהאיר הקב"ה לשמואל מי הוא מבניו שנבחר למשוח אמרו כולן אל ה' ויאר וגו' אסרו חג בעבותים אמר שמואל כמ"ש בענין התקדשו אתי בזבח וגו' · אלי אתה ואודך אמר דוד בסוף סעודה על שבחר בו הקב"ה יותר מאחיו ולו נאה לברך ברכת המזון כדלקמן בסעודה דלעתיד דלאחר שאוכלין ושותין וכו' אומר דוד לי נאה לברך וכו' ועל זה וארוממך אמרו כולם דהיינו שאומרים ברכת הזימון כדאמר בפרק שלשה שאכלו[ב] מנין לברכת הזימון שנאמר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו וגו': מ"ד ויגדל הילד ויגמל וכו' · דרשו כן דמלת הילד מיותר דבילחק משתעי קרא גם ויגמל מיותר דכתיב בסיפא דקרא ביום הגמל את וגו' וע"כ

הכותב

בשם ה' אחריו השיב שמואל ברכנוכם מבית ה' כשקרא אותם אל ה' ובא אחר זה סימן כשד"ך פירושו כולם שמואל דוד כולם · אל ה' ויאר לנו ראוי שיהיה מאמר כולם ר"ל ישי ודוד ואחיו שכולם היו מתפללים בעדם אל ה' ויאר לנו · אחר זה יבא מאמר שמואל בדרך צווי לכולם אסרו חג בעבותים שיביאו כבשים לעשות שלמים לזרוק דמם עד קרנות המזבח אחר זה יבא דוד לומר שלא ירום לבבו במלכותו רק לעולם יודה וירומם לש"י אלי אתה ואודך אלהי ארוממך ובחתימת הדבור יבא מאמר כולל לאב ובנים וגם שמואל וכל אחד אומר לחברו הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו :

הרי"ף

מ"ד ויגדל הילד וכו' · הכונה לומר מאי דכתיב ויגדל הילד והביא כל הפסוק וחזר ושאל מאי ביום הגמל משום דקשיא רישיה דקרא אסיפיה דכתיב ויגמל ולא כתיב ותגמלהו והדר כתיב ביום הגמל את יצחק דמשמע שגמלתו אמו לא אחר מדלא כתיב ביום שנגמל יצחק לכך דרש ביום שעתיד הקב"ה לגמול חסד וכו' · ועוד אפשר שאם כפשוטו שהוא נגמל מחלבו אינו מנהג לעשות באותו יום משתה ושמחה כיון שמצטער התינוק הרבה כשמפרישים אותו מחלבו שהוא מזונו הרגיל בו · ועוד דלא שייך בזה לומר ויגדל הילד ויגמל כי בן כ"ד חדש שהוא זמן היניקה אינו כל כך גדול ומטעם זה דרשו במדרש שנגמל מיצרו דהיינו בן י"ג שנה שנכנס בו יצר הטוב וכאן דרשוהו לרמז מה שעתיד הקב"ה לגמול חסד ולרמז זה עשה אברהם אותה משתה · ועוד נראה דדריש ויעש אברהם משתה דקשה מ"ש משתה גדול דלא שייך לומר במשתה גדול או קטן והיל"ל ויעש אברהם משתה והכונה שביום שנגמל יצחק מיצה"ר שהוא מבן י"ג שנים ומעלה דהיינו ויגדל הילד שהוא מבן י"ג שנה ומעלה שנקרא גדול ונגמל מיד יצר הרע אז נתקן יצחק ונתחזק לעבוד את יוצרו ויעש אברהם כלומר תיקן אברהם אותו משתה שעתיד לעשות גדול העולמים זה הקב"ה לצדיקים ביום שיגמול חסד עם זרעו של יצחק שאלמלא נגמל מיצר הרע לא היתה הסעודה לצדיקים אבל

עין יוסף

סה מאי דכתיב ויגדל הילד ויגמל וגו' · קשה ליה דמלת הילד מיותר דבילחק משתעי קרא · וגם ויגמל מיותר דכתיב בסיפא דקרא ביום הגמל את וגו' וגם קשה לו פתח בילד ומסיים ביצחק · גם קשה שהיה די לומר ביום הגמלו · ע"כ דרשו כי יצחק שבסוף מאמר רומז על האומה הישראלית בכלל · ויהיה לפ"ז הפי' ביום הגמל חסד עם יצחק (ומלת את במקום עם) כלומר בזמן הגמל כמו שאחז"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם · אז עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים · ואתיא כמ"ד משתה גדול · גדול העולמים היה שם והוא הקב"ה ויהיה פירושו לפ"ז כי אברהם עשה סימן ופרסום אמונה בו יתברך בזרעו של יצחק · על שזכו בעבור צדקתם שיעשה הקב"ה שהוא גדול העולמים · סעודה לעתיד ביום הגמל (אוי הים) : עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים וכו' · עיין במדרש ש"ר פרשה כ"ה · ולפי דברי המדרש דשם מבואר שעל סעודת ג"ע לעתיד מדבר · וכתב היפ"ת וכל מאמין אמונה שלימה יאמין הדברים כמשמען כי עשה יעשה ה' בזמן התחיה שהצדיקים עומדים בגוף ונפש סעודה גופניות מבשר בהמות ולויתן כדאיתא באגדת פסחים ובויק"ר פרשה י"ג ובכמה דוכתיה · ומפירות ג"ע כמבואר שם במדרש · ויתענגו על רוב שלום · ואל תתמה על זה · כמו שלא תתמה איך היה אדה"ר בג"ע טרם חטאו · והנה לעתיד יתוקן חטאו ויהיה העולם ואנשיו כמתכונת התיקון קודם שהיה קודם חטאו · אך לא יהיה זה אכילה גשמית המתענגת רק לחוש · כ"א המתענג לנפש · וע"י אכילה

ענף יוסף

מאוי' על פרדות לבנות שלא יבא אחר לנגוע באותן מרצופים של עור ולגנוב מהן שיהיה ירא ממכתן עכ"ל :

[א] מהרש"א ד"ה אודך במסכת יבמות (ע"ו ע"ב) : [ב] שם בא"ד בפ"ג שאכלו (מ"ה ע"א) :

יד יוסף

א עיין ש"ר פ' כ"ה ובויק"ר פי"ג :

חדושי גאונים

דרש ר' עוירא מ"ד ויגדל הילד ויגמל כו' עתיד הקב"ה לעשות סעודה כו' נותנין לדוד לברך אומר אני אברך ולי נאה לברך שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא · וזה צריך ביאור ונלע"ד על פי מה ששמעתי אומרים בשם גדול אחד על פסוק בוצע ברך נאץ ה' והוא ע"פ מ"ש לעיל פ"ב שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פי' עד שבא ר"ע ולימד את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח והקשה ז"ל הא תינח האי קרא אבל קרא וברכת את ה' אלהיך מאי דרוש ביה ותירץ דלפי דאיתא בעל הבית בוצע ואורח מברך כדי שיברך לבעל הבית והשתא האי וברכת את ה' אלהיך בא לרבות את בעל הבית דהאורח צריך לברכו ג"כ וח"ש אם כן בוצע ברך · פי' אם הבעל הבית שהוא הבוצע אם הוא מברך בעצמו ואינו נותן להאורח לברך אזי הוא ניאץ ה' · היינו דהשתא האי וברכת את ה' אלהיך אין לדרוש בו כנ"ל וק"ל עכ"ל דפח"ח והנה הרי"ף ז"ל הביא כאן בשם המדרש דהא דאמר דוד לי נאה לברך הוא משום דהדין הוא דאורח מברך ואין אורח כדוד שלא הי"ל חיים מגרמי' אלא נתנה לו מאדם הראשון או מהאבות והוו אורח דלית ליה מגרמי' כלום עכ"ל · ובזה א"ש דאמר דוד

טול אתה וברך אומר להם אני אברך ולי נאה לברך שנאמר (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא:

דף קכ ע"ב ר' יוסי אומר נתנמנמו[א] יאכלו נרדמו לא יאכלו [א]היכי דמי מתנמנם אמר רבי [אשי] [ב]נים ולא נים תיר ולא תיר[ב] כגון דקרי ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא וכי מדכרו ליה מדכר אביי הוה יתיב קמיה (דרבא) [דרבה] חזא דקא נמנם אמר ליה מינם קא נאים מר אמר ליה מנומי קא מנמנם ותנן נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו:

ראיתי לכתוב כאן בסוף המסכתא משנה שבפרק כיצד צולין וז"ל:

דף עד ע"א כיצד צולין את הפסח · מביאין שפוד של רמון תוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו דברי רבי יוסי הגלילי · ר' עקיבא אומר כמין בישול הוא זה אלא תולין חוצה לו · אין צולין את הפסח לא בשפוד[ג] ולא באסכלה[ד] · א"ר צדוק מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח על האסכלה:

סליקא לה מסכת פסחים

יהושע ולא משכח ברא ליהושע:[נתנמנמו יאכלו· הקרבן פסח בליל פסח: לאהדורי סברא · במילתא דלריכה סברא כגון ששואלין אותו היכן הנחת כלי זה וכי מדכרו ליה הנחתו במקום פלוני מדכר ואומר הן או לאו: חזא דקא נמנם · רבא לאחר שהתחיל לאכול מלת חובה באחרונה]: ונותן את כרעיו · כדכתיב עלי את ראשו על כרעיו וגו' כולו כאחד משמע: כמין בישול הוא זה · כמו שמבשל בני מעיו בתוכו כבתוך הקדרה: אלא תולין חולה לו · תוחבן בשפוד למעלה מפיו של טלה:

סליקא לה מסכת פסחים

דרשו בו שנרמז כאן גדולת ישראל לעתיד שיגמול להם הקב"ה חסד ויעשה להם משתה גדול ולכך כתיב גדול בלשון זכר דמשתה לשון נקבה היא אלא דרמז לעתיד הוא ע"כ נאמר לשון זכר כמו שיר חדש והם נקראים ילד שעשועים · ואמר לאחר שאוכלין ושותין באותה סעודה כשבאין לברך ברכת המזון נותנין לאברהם כוס של ברכה וכו' הוא מבואר לפי הדין שהגדול מברך והאבות וגם משה שנתנה תורה על ידו גם יהושע שעל ידו נכנסו לא"י הם כולם גדולים מדוד אלא שכ"א מהם נתן סיבת המניעה ממנו מלברך וכלפי מ"ש בפ' שלשה שאכלו[א] שצריך להזכיר בבה"מ ברית ותורה וארץ ומלכות בית דוד בב"י והטעם מפורש שם ועוד אמרו שם משה תיקן להם ברכת הזן בשעה שירד להם המן יהושע תיקן להם ברכת הארץ כשנכנסו לארץ דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש ולזה אמר אברהם שאמר איני מברך שיצא ממני ישמעאל וכן יצחק שיצא ממני עשו ולא יכול לומר ברית שהוא בריתך שחתמת בבשרנו שהיא המילה שאין זוכה במילה דכתיב בפ' מילה ואת בריתי אקים את יצחק ואמרינן [ב] כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק למעט את זרע עשו ואמר שיעקב אמר שנשאתי ב' אחיות שהוא דבר שעתידה תורה לאסור ואיני יכול לומר תורה דהיינו על תורתך שלמדתנו ומשה שאמר שלא זכיתי ליכנס לארץ ואיני יכול לומר על ארץ חמדה וגו' דמשו"ה קאמר שלא תיקן אלא ברכת הזן ולא ברכת הארץ ויהושע שתקן ברכת הארץ שזכה ליכנס בה אך כיון שלא זכה לבן כמו שזכה דוד לבנות ירושלים ושלמה בנו בנה בית המקדש וע"כ אמר שלא יכול יהושע לומר על ירושלים וכו' ועל הבית הגדול וכו' אבל דוד שזכה שהוא בנה ירושלים ושלמה בנו בנה בהמ"ק שע"ז תקנו ברכת בונה ירושלים וע"כ אמר לי שזכיתי לכל הני מילי נאה לברך שנאמר כוס ישועות אשא וגו' לעיל מיניה כתיב מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי ר"ל דבכל אחד מן הראשונים חסר בו מכל תגמוליו ברית ותורה וארץ ומלכות בית דוד בב"י אבל עלי כל תגמוליו שיש לי ברית ותורה וארץ ומלכות בב"י וע"כ נאה לי כוס ישועות וגו' שהוא כוס של ברכה שאשא אותו ובשם ה' אקרא בברכת הזימון כמ"ש בר"פ שלשה[ג] שאכלו ברכת הזימון מנלן דכתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו וברמז כו"ס הוא רמז על מדת הדין גי' אלהי"ם אשא בב"ה ובשם ה' אקרא להפוך מדת הדין לרחמים להיות כוס ישועות ובכן במהרה בימינו אמן סלה: סליקא לה מסכת פסחים

[א] מהרש"א ד"ה מ"ד ויגדל · בפ' שלשה שאכלו (מ"ט ע"א): [ב] שם בא"ד ואמרינן (בסנהדרין נט ע"ב): [ג] שם בא"ד בר"פ שלשה שאכלו (מה ע"א): [ד] הכותב והוא מה שדרשו (ברכות נז ע"א):

יד יוסף

א תענית יב ע"א מגילה יח ע"ב יבמות נד ע"ב נדה סג ע"א: ב עיין תוספות תענית יב ע"ב ותוספות נדה סג ע"א ד"ה נים:

חדושי גאונים

המלך ע"ה כוס ישועות אשא פי' אני אברך ולי נאה לברך משום דאני אורח ואורח הוא מברך והשתא בשם ה' אקרא לבעל בית פי' כשאני מברך כדין אורח השתא אפשר לפרש האי וברכת את ה' דקאי על בעל הבית וכנ"ל יק"ל · (עולת אהרן):

הכותב

כיצד צולין וכו' כתב הרמב"ם ז"ל מה שבחרו עץ של רמון לפי שאין יוצאין ממנו מים כשייחם כדי שלא יהא בשל מבושל במים והלכה כרבי עקיבא: ואסור לצלות בשפוד של ברזל לפי שהוא מתחמם וצולה הבשר ואנו צריכין לצלות בחמימות האש ולא באמצעות ד"א כמו שאמר הש"י צלי אש ולא צלי דבר אחר ולזאת המשנה שיעור והוא כך ולא באסכלה וכולה חד טעמא ואם אסכלה מנוקבת היא כשרה אמר רבי צדוק וכו' עכ"ל · וזאת המשנה רבת התועלת כפי כוונתינו להזהיר את העם לדקדק בקיום כל מצוה כי הלא ראינו זה הדקדוק הרב בקיום מצות כי אם צלי אש שנצטוינו שיהיה צלי אש ממש בלי עירוב דבר אחר אפילו במקרה כמו חום שפוד של ברזל וגם אם יהיה מקל של עץ אחר יבא גם כן לידי מכשול אחר והוא שיצאו ממנו מים במקרה ולא יתקיים צלי אש כ"א ובשל מבושל במים וכאשר ידעו חכמינו ז"ל מפי קבלתם האמיתית טבעי כל הדברים השיגו כי אין בכל האילנות מי שלא יצא ממנו מים על ידי האור זולתי הרמון · ואפשר לכוון גם כן בהיות השפוד של רמון לכוונה שנית תורנית והוא מה שדרשו[ד] ז"ל על כפלח הרמון רקתך אפי' ריקים שבך מלאים מצות כרמון ואילן זה נותן פרי אחד מז' מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל ומלבד תועלת אפי' בעץ ליקח ממנו עצים לצלות הפסח בהם:

עין יעקב

ולי נאה לברך · כי טוב עין הוא יבורך ודוד היה טוב עין כדכתיב ויהי דוד עושה משפט ולדקה גם קולו ערב ביותר יותר מעשרה זקנים שנאמר ספר תהלים על ידם כדכתיב נעים זמירות ישראל כדאיתא בריש שוחר טוב ע"ש: סליקא לה מסכת פסחים

הרי"ף

עכשיו שנגמל מילר הרע היא היתה הכנה ותיקון אל הסעודה ומשתה של גדול חי העולמים שעתיד לעשות ביום שיגמול הלדיקים זרעו של ילחק: אני אברך וכו' יש לתת טעם לדוד שאמר לי נאה לברך לפי שדוד הוא נפשו של אדם הראשון והפרים לו ע' שנים משנותיו ואב לבנים הסמוכים על שולחנו הוא יברך הזבח ועל המזון ולכך דוד שהוא משורש אדם אבינו הראשון לו נאה לברך על כל בניו המסובין · ועוד מטעם אחר כי אורח הוא המברך ואין אורח כדוד שאין לו חיים מעצמו כי אם מאדם או מהאבות שנתנו לו מחייהם וזהו אורח דלית ליה מגרמיה כלום · אמנם נ"ל שהטעם שאמר דוד לי נאה לברך הוא לפי שהוא הקים עולה של תשובה וכסיבת התשובה יזכו ישראל לאכול באותה הסעודה וזכות כל אותם הרבים תלוי בו וזהו שאמר דוד מה אשיב לה' על החסד אשר עשה עמי למחול לי על עון זה שמלבד מחילת עוני גרם בדבר הזה שכל תגמולוהי עלי כל אותם שהוא בא לגמול חסד עמהם והם המסובין בשולחן גבוה באותה סעודה הם בשבילי ועלי הם סומכים שעשו תשובה ממה שראוני עושה תשובה ונתקבלתי וכיון שכן כוס ישועות אשא לעתיד לבא ובשם ה' אקרא שזכיתי לכך על שהקריתי שם ה' בפי הבריות בסיבת התשובה שלימדתי אותם ולזה כוון דוד המלך ע"ה במה שאמר רגלי עמדה במישור במקהלים אברך ה' הכוונה היא שאמר דוד רגלי שחטאו בהליכתי על הגג וראה אשה רוחצת ועכשיו עמדה במישור כי נמחל העוון על כן במקהלים אברך ה' לעתיד לבא באותה קהלה בסעודה שעתיד הקב"ה לגמול עם זרעו של ילחק: סליקא לה מסכת פסחים

עץ יוסף

א יתרבה ההשגה: אומר להן אני אברך ולי נאה לברך · לפי שלו ניתנה המלוכה · וכבוד מלך שבשמים שהמלך יהיה מברכו · ועוד שלא היה יכול למחול שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (יפ"ת):

המתורגמן. א) שוואך שלאפען. שלומערן. ב) וואך זיין אבער עטוואס וואך. ג) בראט שפיז. ד) בראט געשיר.

ב"ה

בירושלמי בשבועות פ"ג ה"ד דין ישנה מביא שם המעשה דרבי שמואל בר נחמני ור' זעירא

שהי' ר' שמואל בר נחמני נודר ע"ג שעל המטה וחוזר ונודר עד שמתפרש שינה עכ"פ שמבואר

דרשב"ג פליג אדר"ל דר"ל וכו' מבוארת בתוספתא עכ"ש ודהי' הכוונה שם הענין האוק חי'

עושה כן הוי אומרין דבר' אמר הכתוב ובהלי' עושין אותה כנ"ל או הרי זה מאונס —

ותה' שם ב' תשובות ובתי' הב' כ' ותו [illegible] והוה וכו' וחוזר מפני שלא הי' שנה

וגזרו ע"ש בשבועה אלא חוזר וכו' בשבועה אחרת כיון דודאי [illegible] פוחז יצא

בו ולא זהי' נזכר הכתוב עצמו שנקרא כבר עכ"ד - והוא הלא נגד ודבר שלא אמר

לאומר דבריו דירושלמי שם מגורש בהדיא דר"ל פליג על רשב"ג [illegible] דר"ל וכו'

מבוארת עכ"ש ומשמע מזה דרשב"ג הי' באותה וכו' וחוזר ונודר דהכא שנתן כבר והזמן

[illegible] דבריו כבר' הכוונה הנ"ל דלא הי' רשב"ג חוזר וגורא הכתוב שבכם וכו' כן שאומר

בשבועה הזה לא ומשום שום פלוגתא בין רשב"ג ור"ל ובירושלמי מבואר להדיא

[illegible] - ודע"ג - [illegible]